FATİHA SÛRESİ

FATİHA SÛRESİ

(Mekkede nazil olmuştur, yedi âyettir)

1- Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
2- Hamd; âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.
3- Rahmân'dır, Rahîm'dir.
4- Din gününün mâlikidir.
5- Yalnız Sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.
6- Bizi dosdoğru yola ilet.
7- Nimete erdirdiklerinin yoluna, Gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.

Fatiha sûresi, Mekkî (Mekke'de nazil olmuş) bir sûredir. İbn Ab-bâs, Katâde ve Ebu'l - Âliye böyle zikrederler. Medine'de indiği de söylenir. Bunu Ebu Hüreyre, Mücâhid, Ata İbn Yessâr ve Zührî nakle-derler. İki kerre nazil olduğunu, birinin Medîne dönemine, diğerinin Mekke dönemine rastladığını söyleyenler de vardır. Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü Allah Teâlâ «Sana Seba' el-Mesânî'yi verdik» buyurmuştur. Şüphesiz ki en iyisini Allah bilir.
Bu sûrenin yedi âyet olduğunda ihtilâf yoktur. (Amr İbn Übeyd sekiz, Hüseyin el-Ca'fî ise altı âyettir der. Her iki kavil de şâz'dır). Ancak besmelenin başlı başına bir âyet olup olmadığı tartışmalıdır. Kûfe'li Kurrâ'nın tümü ile sahabe ve tabiînden bir topluluğun görüşü böyledir. Daha sonra gelen bilginlerden de bir grup bu görüşe katılmıştır. Âyetin bir kısmıdır veya başlangıçta âyet değildir diyenler ise Medîne'li Kurra'dır. Yeri gelince belirtileceği gibi bu konuda fakîhler üç ayrı görüşe sahiptirler.
Müfessirler dediler ki; bu sûrenin kelimeleri yirmibeştir, harfleri ise yüz onüçtür.
İmam Buhârî, Tefsir kitabının başında der ki (Fatiha sûresine) «Ümmü'l - Kitâb = kitabın anası» adı verilmiştir; çünkü Mushafların yazılışına onunla başlanır ve namazda Kur'an okumaya Fatiha ile başlanır. Denildi ki, bu adın verilmesinin sebebi; Kur'an'ın bütün muhtevasının bu sûredeki mânâya râci' olmasındandır.
İbn Cerîr der ki: Araplar her işin bütününe veya başlangıcına —ardından gelen bölümler varsa— bu hepsinin önderi veya anası hükmünde olduğu için ona «ana» adını verirler. Nitekim beyni kaplayan «leriye başın anası adı verilir. Askerlerin altında toplandıkları sancağa da ana adı verilir. Bu konuda şâir Zürrimme'den de bir şâhid getirilir.
İbn Cerîr der ki: Mekke'ye «Ümmü'l - Kura = kasabaların anası» adının verilmesi hepsinin önümle yer almasındandır. Diğerleri ondan sonra gelmektedir. Çünkü yeryüzü onun altında yuvarlanmıştır, denilir.
Bu sûreye Fatiha adı da verilir, çünkü Kur'an okunmaya onunla başlanır. Sahâbe-i Güzîn Mushaf-ı Şerifi yazmaya onunla başlamışlardır. «Seb'al - Mesânî» adı verilmesi de doğrudur. Çünkü namazda iki kerre tekrarlanır ve her rek'âtta okunur. Kaldı ki, Mesânî kelimesinin daha başka anlamları da vardır ki biz yeri gelince İnşâallah onlardan bahsedeceğiz.

İmâm Ahmed der ki; bize Yezîd İbn Hârûn... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) Kur'an'ın anası hakkında şöyle buyurmuştur : «Fatiha Kur'an'ın anasıdır, o iki kerre tekrarlanan yedidir ve ö yüce Kur'an'ın kendisidir.» imâm Ahmed ayrıca bu hadisi İsmail ibn Ömer ibn Ebu Zi'b'den rivayet eder. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr el-Taberî der ki; bana Yûnus... Ebu Hüreyre (r.a.)'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«O (Fatiha) Kur'an'ın anasıdır. O kitabın fâtiha'sıdır ve iki kerre tekrarlanan yedidir...»
Hafız Ebu Bekr Ahmed İbn Mûsâ İbn Merdûveyh tefsirinde der ki, Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Elhamdülillahi Rab-bi'l - Âlemîn, yedi âyettir. Bunlardan birisi Bismillâhirrahmânirrahîm'dir. O iki kerre tekrarlanan yedi ve yüce Kur'an'dır. O kitabın anası ve fâtiha'sıdır.» Darekutnî de aynı şekilde bu hadîsi Ebu Hüreyre'den merfû olarak rivayet eder ve râvîlerinin hepsinin de sika olduğunu söyler.
Beyhakî de Hz. Ali, İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki, onlar «Seb'al - mesânî» iki kerre tekrarlanan yedi tabirini fatiha olarak tefsir etmişler ve Besmelenin de bunun yedincisi olduğunu belirtmişlerdir. Besmeleden bahsedince bu konunun devamı gelecektir. [1]

Fatiha Sûresinin Önemi:

İmâm Ahmed İbn Hanbel (r.a.) «Müsned» adlı eserinde der ki; Yahya İbn Saîd... Ebu Said İbn el-Muallâ'dan nakleder ki o şöyle demiş : Ben namaz kılıyordum, Resûlullah (s.a.) beni çağırdı, ben namazımı kıldım sonra Resûlullaha icabet ettim. Yanına geldiğimde buyurdu ki: «Bana gelmekten seni alıkoyan nedir?» «Ey Allah'ın Rasûlü ben namaz kılıyordum,» dedim. Buyurdu ki; Allah Teâlâ :
«Ey iman edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Hem bilin ki, Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak ona dönüp toplanacaksınız.» (En-fâl, 24) buyurmadı mı? Sonra devam etti; «Ben sana Mescid'den çıkmazdan önce Kur'an'ın en büyük sûresini öğreteceğim» dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkmak isteyince dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, «Mescidden çıkmazdan önce Kur'an'ın en büyük sûresini öğreteceğim buyurmuştunuz» dedim. O, «evet Elhamdülillahi Rabbi'l - Âlemîn,» İşte o, iki kerre tekrarlanan yedi ve bana verilen yüce Kur'an'm kendisidir» buyurdu. Bu hadîsi Buhârî de rivayet eder. Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce de Şu'be kanalıyla muhtelif yollardan rivayet ederler. Vâkidî ise Muhammed İbn Muâz el-Ensârî yoluyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder.
İmam Mâlik îbn Enes'in «el-Muvatta» adlı eserinde, dikkat edilmesi gereken bir husus yer alır: Mâlik'in, A'lâ İbn Abdurrahman İbn Ya'kûb'tan rivayetine göre; İbn Âmir'in kölesi Ebu Saîd onlara şu bilgiyi aktarmış: Rasûlullah (s.a.) Übeyy İbn Kâ'b'ı namaz kılarken çağırmıştı, o namazını bitirince Peygamberin yanma vardı. (Râvî der ki) Rasûlullah (s.a.) elini elimin içine koydu, mescidin kapısından çıkmak istiyordu ve şöyle buyurdu : «İsterim ki mescidin kapısından çıkmadan önce Tevrat'ta, İncil'de, Kur'an'da benzeri nazil olmamış bir sûreyi öğrenesin.» Übeyy İbn Kâ'b (r.a.). diyor ki: Ben ya-raş yavaş yürümeye başladım. Onu bekliyordum,

sonra dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana vadettiğin sûre hangisidir? Buyurdu ki: «Na-saaaa başladığın zaman ne okuyorsun?» Ben de Elhamdülillahi Rabbi'lÂlemîn» sonuna kadar okudum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «İşte o bu sûredir, o, iki kerre tekrarlanan yedi ve bana verilen yüce Kur'an'-ın kendisidir.» Burada nakledilen Ebu Saîd, İbn el-Muallâ değildir. Ancak İbn el-Esîr «Cami el-Usul» adlı eserinde böyle sanmıştır. Ondan sonra gelenler de bu zanna tâbi olmuşlardır. Zira Ebu Saîd tbn el Muâllâ En-sâr'dan bir sahabedir. Buradaki Ebu Saîd ise Huzâa kabilesinden bir tâbiîndir. O hadîs sahîh ve muttasıldır. Bu hadîs ise eğer bu Ebu Saîd. Übeyy İbn Kâ'b'tan onu işitmemişse münkatı'dır. Şayet ondan işit-misse —Müslim'in şartına göre— yine münkatı'dır. Doğrusunu Allah bilir. Kaldı ki, Übeyy İbn Kâ'b'tan başka bir şekilde rivayet edilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed der ki, bize Affân... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ve dedi ki; Rasûlullah Übeyy İbn Kâ'b'ın yanına gitti, o namaz kılıyordu. Ey Übeyy, dedi fakat o, Rasûlullah'a icabet etmedi. Sonra ey Übeyy dedi, Übeyy yavaş davrandı. Sonra Rasûlullah (s.a.)'in yanına vardı ve dedi ki: «Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü.» Allah'ın Rasûlü de : «Şana da Allah'ın selâmı olsun ey Übeyy, ben seni çağırdığım zaman gelmen gerekmez miydi? Seni bundan alıkoyan nedir?» Übeyy dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü namazda idim. Hz. Peygamber dedi ki: «Allah Teâlâ'nın vahyettiği âyette şöyle buyurulduğunu görmedin mi?»
«Ey iman edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Hem bilin ki, Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakak ona dönüp toplanacaksınız.» (EnfâU 241.
Evet ey Allah'ın Rasûlü dedi, bir daha tekrarlamam diye ekledi. Rasûlullah buyurdu ki: «Sana ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'an'da benzeri olmayan bir sûreyi öğretmemi ister misin? Ben evet ya Rasûlullah dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Umarım ki sen onu öğreninceye kadar ben bu kapıdan dışarı çıkmayayım. Sonra Rasûlullah (s.a.) elimi eline aldı, benimle konuşuyordu, söz bitmeden önce kapıdan dışarı çıkmasından korkarak yavaş davra-myordum. Kapıya yaklaştığımızda dedim ki: «Ey Allah'ın Rasûlü bana vaad ettiğin sûre hangisiydi?» Buyurdu ki: «Namazda ne okursun?» (Übeyy İbn Kâ'b) diyor ki, ona Kur'an'ın anasını okudum, O da buyurdu ki nefsim yed-i Kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Allah ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ye ne de Kur'an'da onun gibisini indirmemiştir, o iki kerre tekrarlanan yedidir.»
Tirmizî, Kuteybe yoluyla Ebu Hüreyre (r.a.)'den bu hadîsi naklettikten sonra ilâve olarak, «O, iki kerre tekrarlanan yedi ve bana verilen Yüce Kur'andır buyurmuştur» der, sonra da bu hadîsin sahîh ve hasen olduğunu belirtir. Aynı konuda Enes İbn Mâlik'ten de bir rivayet nakledilir. Abdullah İbn İmâm Ahmed, İsmail'den... O da Ebu Hüreyre'den, o da Übeyy İbn Kâ'b'tan bu hadîsi benzer şekilde veya yaklaşık olarak uzun uzadıya rivayet eder.
Tirmizî ve Neseî ikisi de Ebu Ammâr yoluyla... Ebu Hüreyre ve Übeyy İbn Kâ'b'tan Rasûlullah (s.a.)'m şöyle buyurduğunu naklederler : «Allah ne Tevrat'ta, ne İncil'de Kur'an'ın anasına benzer bir (sûre) indirdi, o iki kerre tekrarlanan yedidir. O benimle kulum arasında iki parçaya bölünmüştür.» Neseî'nin ifâdesi budur. Tirmizî de bu hadîs, hasen ve garîbtir der.

İmâm Ahmed der ki; bize Muhammed... Câbir'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'in yanına vardığımda su-taşıyordu. Allah'ın selâmı üzerine olsun dedim. O, bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Allah'ın selâmı üzerine olsun dedim yine bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü dedim o bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Rasûlullah (s.a.) yürümeye başladı, ben arkasında idim, nihayet o bineğinin olduğu yere vardı. Ben de mescide girdim ve üzüntülü olarak oturdum. Rasûlullah (s.a.) yanıma geldi, temizlenmişti senin de üzerine Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi olsun dedi, senin de üzerine Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi olsun, senin de üzerine Allah'ın selâmı rahmeti ve bereketi olsun dedi. Sonra buyurdu : Ey Câbir'in oğlu Abdullah, sana Kur'an'daki sûrelerin en hayırlısını haber vereyim mi? Evet ya Rasûlullah dedim. Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemîn'i sonuna kadaroku, buyurdu. Bu isnâd sağlamdır. Bu isnâdda sözü edilen İbn Aidi büyük imamlar tarafından hüccet olarak kabul edilir. Abdullah ibn Câbir ise sahabedir. İbn'el-Cevzî'nin zikrettiğine göre bu zât, Abdidir. Doğrusunu Allah bilir. Denilir ki bu Abdullah İbn Câbir el-Ensarel-Beyazîdir. Hafız İbn Asâkir böyle zikretmiştir.
Bu hadîsi ve benzerlerini delil getirerek bazı âyet ve sûrelerin diğer bazılarından üstün olduğu belirtilmiştir. Nitekim İshâk İbn RâheveyhEbu Bekr İbn el-Arabî ve Malikîlerden İbn'el Ğaffar'ın aralarındabulunduğu bilginlerden çoğunun naklettiği budur. Diğer bir gruba göre sûrelerin arasında hiç bir üstünlük yoktur. Hepsi Allah'ın kelamıdır, üstünlük atfetmenin üstün sayılmayanın küçüklüğüne sebep olması ihtimâli vardır. Kurtubî'nin Eş'arî'den, Ezu Bekir el-Bâkıllâni'den, Ebu Hakîm İbn Hibbân el Büstî'den, Ebu Hayyân'dan ve Yahya ibn Yahya'dan naklettikleri bunlardır. İmam Mâlik'ten de böyle rivayet edilmiştir.
Buharî Kur'an'ın faziletleri babında der ki; Muhammed îbn el nr-a... Ebu Saîd el Hudrî'den nakletti ki, o şöyle demiş : Biz bir bir yerde konaklamıştık. Bir genç kız geldi ve dedi ki: «Kabilenin efendisini yılan soktu (iyiye yorumlamak için yılan sokana selîm deniyordu) erlerimiz de yoktur, aranızda rukye yapan var mıdır? Aramızdan bir erkek kalktı —ki biz onun rukye yaptığını bilmezdik— rukye yaptı ve adam iyileşti, ona otuz koyun emretti, bize de süt içirdi. Dönünce dedik ki; güzel rukye yapar miydin? Yoksa rukye yapmaya mı çalıştın? Dedi ki hayır, ben sadece Ümmü'l - Kitab (fatiha sûresi) ile rukye yaptım. Dedik ki hiçbir şey söylemeyin ta ki Rasûlullah'a gidelim ve suâl edelim. Medine'ye geldiğimizde durumu Hz. Peygambere anlattık dedi ki, rukye olduğunu nereden bilecek, koyunları taksim edin ve bana da bir pay ayırın.»
Ebu Ma'mer der ki; bize Abdü'l Vâris... Ebu Saîd el Hudrî'den böylece rivayet etti. Müslim ve Ebu Dâvûd, Hişâm tarikiyle bu hadîsi rivayet ettiler. Müslim'in bazı rivayetlerinde de Ebu Saîd el-Hudrî'nin kendisi o selîmi (yani yılan sokmuşu) rukye yapmıştır. (Yılan sokmuşa selîm demelerinin sebebi tefâül idi.)
Müslim Sahîh'inde, Neseî sünen'inde, Ebu'l Ahvas Sellâm İbn Selîm İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; o şöyle demiş ; Biz Resûlullah (s.a.) ile beraberdik, onun katında Cebrail de vardı. O sırada yukardan bir ses işitti. Cebrail gözünü semâya dikti ve dedi ki, bu gökte açılmış öyle bir kapıdır ki hiç bir zaman açılmamıştır. Ve devam etti; ordan bir delik açıldı, bir melek indi ve Hz. Peygambere gelerek dedi ki: «Sana verilen iki ışıkla müjdelerim ki senden önce hiçbir peygambere onlar verilmemişti.

(Bunlar) Fatiha sûresi ve Bakara sûresinin sonudur. Ondan hiç bir harf okunmamıştır ki sana verilmiş olmasın;» Bu, eseî'nin ifadesidir.
Müslim'de de buna benzer bir başka hadîs vardır - Müslim der ki; bize İshâk İbn İbrâhîm el-Hanzâlî... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) «Her kim ki içinde Kur'an'ın anası okunmayan bir namaz kılarsa eksiktir, tamamlanmamıştır» demiş ve üç kerre tekrarlamıştır. Ebu Hüreyre (r.a.)'ye biz, imamın arkasında du-ruyoruz denildiğinde, o içinden oku dedi. Çünkü ben Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum : Allah Azze ve Celle buyurmuş ki namazı benim ile kulum arasında ikiye ayırdım kulumun istediği kendinindir. O, "Elhamdulillahi Rabbi'l-alemin" deyince, Allah der ki kulum bana hamdetti. "Er-Rahmani'r-Rahim" deyince, kulum bana sena etti buyurur. "Maliki yevmiddin" deyince, kulum beni övdü buyurur. (Bir başka seferinde de kulum bana her işini havale etti buyurur.) "İyyake na'budu ve iyyake nestain" deyince Allah Teâlâ; «bu, benimle kulum arasındadır ve kulumun istediği kendisinindir buyurur. "İhdina's-Sırata'l-Mustakim. Sıratallezine en'amte aleyhim. Ğayri'l-Mağdubi aleyhim veleddallin." deyince, Allah Teâlâ; «bu, kulum içindir ve kulumun istediği kendisinindir.» buyurur. Neseî bu hadîsi İshâk İbn Râhûyeh'ten böylece rivayet etmiştir. Aynı şekilde Kuteybe'-nin... Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayetleri de vardır. Buradaki yarısı benim, yarısı da kulumundur ve kulumun istediği kendinindir, metnini İbn İshâk A'lâ'dan da rivayet etmiştir. Müslim de İbn Cüreyc'in A'lâ'dan ve Ebu Saîd'den böyle bir rivayetini nakleder. Keza İbn Ebu Üveys'in A'lâ'den, onun da babasından ve Ebu Saîd'den, onların da Ebu Hüreyre'den bu hadîsi naklettiklerini rivayet eder. Tirmizî ise bu hadîs hasendir der. Ben Ebu Zür'a'ya sorduğumda, gerek A'lâ'nm ba-basından ve gerekse Ebu Saîd'den nakli sahihtir dedi. Bu hadîsi Abdullah İbn İmâm Anmed de, A'lâ'dan ve Ebu Hüreyre'den uzun uza-dıya nakleder.
İbn Cerîr der ki bize Salih İbn Mismâr el-Mervazî... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururdu : Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben namazı kulumla kendi aramda ikiye ayırdım. Onda kulumun kendisi için istediği vardır. Kulum "Elhamdulillahi Rabbi'l-alemin" dediğinde, Allah Teâlâ, kulum bana hamdetti der, "Er-Rahmani'r-Rahim" dediğinde, kulum bana sena etti der. Sonra, bu benim, serisi onun der. Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.
Evvelâ, bu hadîste Fatiha için salât (namaz) lafzı kullanılmıştır, maksat kırâettir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur:
«Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasını faul.» (İsrâ, 110)'«Namaz kılarken»'den maksad; namazda okurken demektir. Bu husus İbn Abbas'tan. nakledilen sahîh bir hadîste tasrîh edilmiştir. Keza bu hadîste de «namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım, yarısı benim, yarısı kulumun ve kulumun istediği kendinin-ür.» buyurulmuştur. Sonra bu taksimin tafsilâtı anlatılmış ve Fâti-ba'mn okunuşu zikredilmiştir. Bu da namazda kırâetin yüceliğine de-ület eder. Namazın en büyük rükünlerinden birisi olduğunu gösterir. Çünkü Fâtiha'ya ibâdet ve namaz terimleri ıtlak olunup bununla ibâdetin bir bölümü yani kıraet kasdedilmiştir. Tıpkı kırâet lafzı ile na-r-.ai kasdedildiği gibi. Burada maksat sabah namazıdır. Nitekim bu IBSUS Buhârî ve Müslim'de sarahaten vârid olmuştur. Allah Teâlâ gece jaeiekleriyle gündüz meleklerini ona şâhid kılar denmiştir. Bütün bcnlar gösteriyor ki namazda kırâet gerekir ve bu hususta

ulemânın ic^ifakı vardır. Lâkin ihtilâf ikinci bir husustadır ki bunu aşağıda be-
İmeceğiz. Buna göre namazda Fâtiha'dan başka bir şey gerekir mi, *joksa.* Fatiha veya bir diğer âyet yeterli midir? Bu konuda iki meş-r.ir görüş vardır. Ebu Hanîfe'ye ve onun arkadaşlarından kendisine uyanlara göre; Fatiha şart değildir. Kur'an'dan ne okunursa yeterlidir. Bu görüşlerine delil olarak şu âyet-i celîleyi gösterirler.
«Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.» (Müzzemmil, 20)
Ayrıca Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hüreyre'den nakledilen hadîste Rasûlullah (s.a.)'ın, «Namaza kalktığın zaman, tekbîr al, sonra kolayına geleni oku» buyurduğunu delil gösterirler ve derler ki; «Rasûlullah, kolay gelenin okunmasını emretmiş, Fâtiha'yı tayin etmemiştir.» Bu da bizim görüşümüzü destekler.
İkinci görüş uyarınca namazda Fatiha okumak belirlenmiştir. Fatiha olmadan namaz tamamlanmaz. Bu (Ebu Hanîfe'nin dışında kalan) diğer imamlardan İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve arkadaşlarıyla Cumhur-u Ulemânın görüşüdür. Onlar şu Hadîs-i şerifi delil gösterirler. Rasûlullah (s.a.) : «Kur'an'ın anasını okumadan namaz kılan kimsenin namazı eksiktir» buyurur. Hadîs'in metninde ge-
çen “”El-Hidac” kelimesi hadîsin devamının da tefsir ettiği gibi eksikliktir. Keza bu imamlar Buhârî ve Müslim'de Zührî'den nakledilen şu hadîsi delîl göstermektedirler : Zühri... Ubeyde İbn Sâmit'ten nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Fâtiha'yı okumayan kişinin namazı tamâm olmaz.» İbn Hüzeyme, İbn Hıbbân Ebu Hüreyre (r.a.)'den naklederler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «İçinde Kur'an'ın anası okunmayan namaz tamâm değildir.»
Bu konuda hadîsler pek çoktur. Münazara şekli çeşitlidir. Bizim burada onları zikretmemiz uzun olur. Me'hazlarına işaret ettik. Allah cümlesine rahmet eylesin.
Şafiî mezhebine ve ilim ehlinden bir topluluğa göre; Fâtiha'nın her rek'atta okunması vaciptir. Diğer bir kısmı ise rek'atların çoğunda okunması gerekir derler. Hasan el-Basrî ve Basralıların çoğunluğu ise «Fatiha okumayanın namazı yoktur.» hadîsini mutlak olarak alırlar ve namazda her rek'atta Fatiha okumanın vacip olduğunu belirtirler. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarıyla, Sevrî ve Evzaî ise Fatiha oku-
manın belirtilmediğini, onun dışında herhangi bir âyet okunsa da Allah Teâlâ'nm : «Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun» (Müzzemmil, 20) âyetine dayanarak yeterli olduğunu belirtirler. Doğruyu Allah bilir.
İbn Mâce, Ebu Süfyân el-Sa'dî'nin hadîsinde Ebu Nadre ve Ebu Saîd'den merfû' olarak nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) «farz veya başj. ka (namazda), her rek'atta fatiha ve bir sûre okumayan kişinin namaza yoktur.» buyurmuştur. Bu hadîsin sıhhati şüphelidir. Bu konuların yeri ise büyük ahkâm kitabıdır. Şüphesiz ki Allah en doğruyu bilendir.
Üçüncü bir husus ise, imâma uyan kimseye Fatiha okumanın vacip olup olmaması konusudur. Bu konuda bilginlerin üç görüşü vardır:
a) İmâma vacip olduğu gibi (yukardaki hadîslerin umûmuna binâen) imâma uyana da Fatihayı okumakvaciptir.
b) İmâma uyan kimseye, ne Fatiha, ne de başka bir âyet okumak vacip değildir. İster cehrî ister gizli okunan namazda olsun hiçbir şey okumak gerekmez. İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde, Câbir İbn Abdullah'ın Rasûlullah (s.a.)'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «İmâmı olan kişiye

imâmın okuması kırâettir.» Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Mâlik, Vehb İbn Keysân'dan o da Câbir'den bu hadîsi rivayet etmiştir. Bu hadîs başka yollarla da rivayet edilmiştir ki bunlardan hiçbirisinin Rasûlullah'a isna
dı sahîh değildir. Allah en doğrusunu bilendir.
c) Yukarda geçtiği gibi, gizli okunan namazlarda imâma uyanın kırâeti vaciptir, ancak cehrî namazlarda vacip değildir. Nitekim Müslim'in sahihinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «İmâm, imâma uyulmak için öngörülmüştür. Binâenaleyh tekbîr aldığı zaman tekbîr alın, okuduğu zaman dinleyin» ve hadîsin devamı da zikredilir. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, ibn Mâce gibi Sünen sahibi imamlar da böylece rivayet etmişler ve Rasûlullah (s.a.)'in «Kur'an okunduğu zaman susun» kavlini
nakletmişlerdir. Müslim İbn Haccâc da aynı şekilde bunu sağlam saymıştır. Bu iki hadîs, bu görüşün sıhhatına delâlet eder ki Şafiî merhûm'un eski görüşüdür. Doğrusunu ancak Allah bilir. İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm'dan da bu görüş nakledilir.
Bu mes'elenin burada zikredilmesinin sebebi; Fatiha sûresinin diğer sûreleri ilgilendirmeyen bazı özel hükümlerini açıklamaktan ibarettir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr... Enes (r.a.)'den Rasûlullah (s.a.) :n şöyle buyurduğunu nakleder,: «Yanını yatağa koyduğunda; Fatihayı ve İhlâs'ı okuduğunda ölümden başka her şeyden emîn olmuşsun-iur.» [2]

İstiâzenin Mâhiyyeti:

Allah Teâlâ buyuruyor ki:
“Sen af yolunu tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir. Şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, Semî'dir, Alîm’dir.” (A'râf, 199-200)
“Sen kötülüğü en güzelle defet. Onların nitelendirmekte olduk-jinm biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: "Rabbim şeytânların kışkırtsana sığınırım.” (Mü'minûn, 96 - 97)
İyilikle kötülük bir olmaz. Sen fenalığı en iyi bir şekilde sav. Ö *SJI* gereceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın
bir dost gibi oluvermiştir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın. Doğrusu O; Semî', Alîm olanın kendisidir.» (Fussilet, 34-36)
Bu üç âyet —ki aynı konuda bir dördüncüsü yoktur— Allah Teâlâ insan cinsinden olan düşmanlara iyi davranarak, onların aslen iyi olan tabiatlarına dönerek arınmalarını sağlamaya çalışmayı emretmektedir. Buna karşılık şeytân cinsinden olan düşmandan Allah'a sığınmayı buyurmaktadır. Çünkü o, iyi davranmayı ve ihsanı kabul etmez. Şeytân; insanlığın atası Hz. Âdem ile aralarındaki şiddetli düş-manlıktan dolayı, onun evladının helakini ister. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor :
«Muhakkak ki şeytân sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edininiz. O, taraftarlarını ancak çılgın ateşli alevin yârânı olmaya çağırır.» (Fâtır, 6)

Şeytân, atamız Âdem (a.s.)'e yemin ederek kendisine öğüt verenlerden olduğunu belirtmiş ve yalan söylemiştir. Ona karşı muamelesi böyle olduğuna göre bize karşı nasıl olacaktır?
«Hani meleklere : "Âdem'e secde edin" demiştik de İblîs'ten başka hepsi secde etmişti. Oysa, cinlerden olduğu için Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştır. Şimdi siz beni bırakıp ta size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50)
«Kur'an okuyacağın zaman önce, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu inananlar ve yalnız Rablarına güvenenler üzerinde onun bir nüfuzu yoktur.» (Nahl, 98-99)
«Ancak içlerinden senin samimi kulların müstesna.» (Sâd, 83)
Kurrâ'dan bir grub ve diğerleri dediler ki; kırâetten sonra istiâze gerekir. Onlar âyetin zahirî siyakına bağlandılar ve İbâdetten fariğ olduktan sonra hayreti defetmek için böyle dediler. Bu görüşte olanlar İbn Kalûka'nın ifâdesine göre Hamza ve Ebu'l - Kasım Yûsuf İbn Ali de «el-Kâmil» isimli eserinde bunu nakleder. Bu husus Ebu Hü-reyre'den de nakledilir. Ancak bu nakil garîbtir. Cumhûr'un üzerinde birleştiği meşhur görüş, tilâvetten önce istiâze çekilmesidir. Böylece vesvese verenin (şeytânın) defi sağlanır. Onlara göre :
«Kur'an okuyacağın zaman önce, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.» (Nahl, 98) âyetinin mânâsı Kur'an okumak istediğin zaman şeklindedir. Nitekim:
«Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi, dirseklere kadar, ellerinizi yıkayın. Başınızı da meshedin» (Mâide, 6) âyeti «kalkmak istedi-ğiniz» zaman diye tefsir edilmiştir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.)'dan pek çok hadîs delil getirilmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel (Rahmetullahi Aleyh) der ki: Bize Mu-hammed İbn el-Hasan İbn Enes... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti. (Ebu Sâîd dedi ki) Rasûlullah (s.a.) gece kalkınca namaza başlar ve tekbîr getirir sonra (Sübhaneke)yi okur üç kerre «La ilahe illallah" derdi. Sonra «Şeytanın aldatmacasından, üfürmesinden ve okumasından Alîm ve Semî olan Allah'a sığınırım» derdi. Dört sünen sahibi muhaddisler bu hadîsi Ca'fer İbn Süleyman tarîkıyla Ali İbn Ali'den naklederler. Tir-mizî de bu hadîs, bu konuda en meşhur olan hadîstir der. Hadîsin metninde geçen «hemz» ölüm ve boğulmayla «nefti» kelimesi kibirle «nefs» kelimesi şiirle tefsir edilmiştir.
Ebu Dâvûd ve İbn Mâce... Nâfi' İbn Cübeyr'in babasından nakleder ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'in namaza başlarken üç kerre Allahü Ekber Kebiran üç kerre Elhamdülillâhi kesîran, üç kerre Subhanallahi bükraten ve asîlen dediğini sonra, «Allah'ım, şeytânın hemzinden, nefhinden ve nefesinden Sana sığınırım buyurduğunu gör-Jüm.» Amr der ki, hemz ölümdür, nefh kibirdir, nefs ise şiirdir.
İbn Mâce der ki; bize Ali İbn el Münzir... İbn Mes'ûd'dan Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu haber verdi: «Allahım kovulmuş şeytândan Sana sığınırım, onun hemzinden, nefesinden ve ilhamından da.» Sonra buyurdu ki, «hemz ölümdür, nefh (üfürme) kibir, ilham ise şiirdir.»
İmâm Ahmed der ki, bize İshâk İbn Yûsuf kendisine anlatan bir adamdan nakleder ki o adam Ebu Ümâme el-Bâhilî'nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) namaza kalktığında üç kerre tekbîr getirirdi, sonra üç kerre Lâ ilahe illallah der ve sonra üç

kerre Subhanallahi ve bihamdihi derdi. Sonra kovulmuş şeytânın hemzinden, üfürmesinden ve ilhamından Allah'a sığınırım buyururdu.»
Hafız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali İbn el Müsennâ el Mevsılî Müs-ned'inde der ki; bize Abdullah İbn Ömer İbn Ebân el-Kûfî... Ubeyy İbn Kâ'b (r.a.)'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'m hu-nirunda iki kişi birbiriyle çekişti, içlerinden birisinin kızgınlıktan burnu kızardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben öyle bir şey biliyorum ki eğer onu söyleseydi içinde bulunduğu hâl giderdi. Sonra devam etti ve «kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım» dedi.
Neseî de aynı hadîsi Yûsuf İbn İsâ el-Merzevî'den nakleder... Ah-med İbn Hanbel ise aynı hadîsi Ebu Saîd kanaliyle Cerîr İbn Abdül-hamîd'den nakleder. Tirmizî ve Neseî de Bûndâr İbn Mehdî kanaliyle Sevrî'den naklederler. Abdülmelik İbn Ümeyr, Muâz İbn Cebel'-den nakleder ki: İki kişi Rasûlullah'ın huzurunda birbirine küfretti, birisi diğerine hiddetle öylesine kızdı ki, öyle sanıyorum kızgınlığından burnu kıpkırmızı olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «Ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söyleseydi kızgınlığı giderdi. Adam: «Ey Allah'ın Rasûlü, o nedir?» dediğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Allah'ım kovulmuş şeytândan Sana sığınırım desin.»
Ebu Leylâ diyor ki: Muâz, adama böyle demesini emrediyordu, o ise kaçınıyordu ve gittikçe de kızgınlığı artıyordu. Ebu Davud'un rivayet ettiği lâfız budur. Tirmizî der ki, bu hadîs mürseldir. Yani Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ, Muâz İbn Cebel ile karşılaşmamıştır. Çünkü Muâz hicrî 20'den önce vefat etmişti. Ben derim ki; Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ —daha önce de geçtiği gibi— Übeyy İbn Kâ'b'-dan işitmiştir, o da Muâz İbn Cebel'den nakletmiştir. Çünkü bu vak'a-ya sahabeden birden fazla kişi şâhid olmuştur.
İmâm Buhârî der ki; bize Osman İbn Ebu Şeybe... Süleyman İbn Şart (r.a.)'dan nakletti ki; iki kişi Rasûlullah (s.a.)'m yanında birbirine küfretmişti, biz de onun yanında oturuyorduk. Diğeri -arkadaşına kızarak küfrediyordu ve kızgınlığından yüzü kıpkırmızı olmuştu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : «Ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söylese kızgınlığı geçer, eğer "kovulmuş şeytandan Allah'a sığı-nırım." deseydi kızgınlığı giderdi.» Orda bulunanlar adama Rasûlullah'ın ne dediğini duymuyor musun? dediklerinde, ben deli değilim diye karşılık vermişti. Bu hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî müteaddit yollarla A'meş'ten naklederler. İstiâze konusunda pek çok hadîs vârid olmuştur ki biz burada onları zikretmiş olsak konu uzar. Bu konu el-Ezkâr ve Fadâil el-A'mâl kitabında yer alır. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Rivayete göre Rasûlullah (s.a.)'a ilk Kur'an nazil olduğunda Cib-rîl (a.s.) «Euzü Besmele» çekmesini emretmiştir. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki Hz. Cibril'in Hz. Peygambere indirdiği ilk buyruk : «Ya Muhammed is-tiaze et»'dir. Bunun üzerine Hz. Peygamber «Koğulmuş şeytandan, Semî' ve Alîm olan (Allah) a sığmırım» demiştir. Sonra «Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla» demiş, «Yaratan Rabbının adıyla oku» buyurmuştur. Abdullah İbn Ab-bâs der ki Allah'ın Cibril lisâniyle Hz. Muhammed'e indirmiş olduğu ilk sûre budur. Bu hadîs gariptir, ancak biz bilinmesi için zikrettik. Çünkü isnadında zaaf ve inkıta' vardır. Şüphesiz ki en iyi bilen Allah'tır.

İstiâzenin mânâsı şudur: Ben koğulmuş olan şeytânın dinim ve dünyam konusunda bana zarar vermemesi, emrolunduğum bir fiilden beni alıkoymaması, yasaklandığım bir fiili yapmaya teşvik etmemesi için Allah'ın huzuruna sığınıyorum. Şeytândan insanı ancak Allah korur. Bunun için Allah Teâlâ insan türünden şeytanlara iyi davranıp, onun tabîatındaki kötülüğü geri döndürmeyi emretmiştir. Aslında (insandan olan şeytânın) tabiatında iyilik vardır, kötülük onu rahatsız eder, Allah Teâlâ cin (türünden olan) şeytandan kendisine sığınmayı emretmiştir. Çünkü o rüşvet kabul etmez ve ona iyilik tesîr etmez. Zira onun tabiatı kötüdür. Onu senden ancak onu yaratan alıkoyabilir, Bu anlam Kur'an'ın üç âyetinde bahis mevzuu edilmektedir ki bir dördüncüsünü ben bilmiyorum. Nitekim A'râf sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
«Sen af yolunu tut, ma'rufu emret ve câhillerden yüz çevir.» (A'râf, 199)
Bu âyet insan türünden düşmanlarla alâkalı davranışları belirtmektedir. Sonra şöyle buyurulmuştur :
«Şeytân seni dürtecek olursa şüphesiz ki O, Semî'dir, Âlîm'dir.» (Fussilet, 36)
Mü'minûn sûı asinde ise şöyle buyurulmuştur :
«Sen kötülüğü en güzelle def et. Onların nitelendirmekte olduklarını biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: "Rabbim, şeytânların kışkırtmalarından sana sığınırım."» (Mü'minûn, 96-97)
Fussilet sûresinde ise şöyle buyuruluyor:
»İyilikle kötülük bir olmaz. Sen fenalığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiştir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa Allah'a sığın doğrusu O; Semi', Alîm olanın kendisidir.» Fussillet 34-36) [3]

Şeytân Kelimesi

Arap dilinde şeytân kelimesi “Şatane”kökünden türemiş olup uzaklaşma anlamınadır. Şeytân, tabiatı itibariyle beşer tabiatından fâsıklığı itibariyle de her türlü hayırdan uzak olduğundan uzaklaşma anlamına şeytân denmiştir. Bazıları ise “Şâte” kelimesinden türetilmiş olduğunu ve onun ateşten yaratıldığı için bu ismi aldığını sözlü şâhidleri bulunduğunu belirtiyorlar. (...)
Bazı bilginler ise anlam bakımından her iki ifadenin de doğru, ancak birincinin daha sahîh olduğunu ve arapların buna benzer sözlü şâhidleri bulunduğunu belirtiyorlar. (...)
Şu halde jeytân kelimesi en doğru rivayete göre, uzaklaşma anlamından türetilmiştir. Bunun için de insanlardan, cinlerden ve hay- , yanlardan isyan eden herkese şeytân adı verilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Böylece bizi .her peygambere cinlerin ve insanların şeytânlarından düşmanlar Kıldık. Birbirlerini aldatmak için sözün parlağım söylerler.» (En'âm, 112)
İmâm Ahmed'in Müsned'inde Ebu Zerr (r.a.)'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «Ey Ebu Zerr insan ve cinlerin şeytânlarından Allah'a sığın.» Ebu Zerr diyor : Dedim ki insanlardan da şeytânlar var mıdır? Evet, buyurdu.

Müslim'in Sahîh'inde de Ebu Zerr (r.a.)'den aynı şekilde rivayet edilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Namazı, kadm, merkep ve kara köpek keser.» (Ebu Zerr diyor ki) Ey Allah'ın Rasûlü kara köpekle san veya kırmızı köpek arasında ne fark vardır? dedim. Allah'ın Rasûlü buyurdu ki:
«Kara köpek şeytândır.»
İbn Vehb der ki, bana Hişâm İbn Sa'd, Zeyd İbn Eslem'den o da babasından nakletti ki Ömer İbn Hattâb (r.a.) bir katıra binmiş yavaş yavaş yürüyormuş. Hz. Ömer ona vurduğu halde o daha yavaş yürümekten başka bir şey yapmazmış. Nihayet üstünden inip demiş ki beni bir şeytânın sırtına bindirdiniz, kendimi bed görünceye kadar ondan inmedim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. [4]

Racim Kelimesi:

“Racim” İsmi mef’ûl mânâsında ve faîl veznindedir. Hayırdan tamamen kovulmuş tard edilmiş demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«Andolsun ki; biz yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık ve onlara çılgın cehennem azâ-ia hazırladık.» (Mülk, 5)
«Doğrusu biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve cem inatçı her şeytandan koruduk. Onlar Mele-i alâ'yı dinleyemezler. Ve her yönden sürülüp atılırlar. Kovularak. Ve onlar için sürekli bir îzâb vardır. Ancak içlerinden biri, bir söz kapacak olursa onu da herden delip geçen bir alev takip eder. Onlara sor, yaratış bakımından «endileri mi daha zordur, yoksa bizim yaratmış olduklarımız mı? Doğ-rssu biz onları özlü bir çamurdan yarattık.» (Sâffât, 6-11)
«Andolsun ki, Biz gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için rccattık. Ve onları koğulmuş her şeytândan koruduk. Ancak kulak arszlığı yapan olursa, apaçık görülen bir ateş onu kovalar.» (Hicr, 16-**18)**
baha buna benzer birçok âyetler vardır. [5]

Besmele:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Sahabe-i Güzin Allah'ın kitabına besmele ile başlamışlardır ve bilginler Besmele'nin Neml sûresinin bir âyeti olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak her sûrenin başlangıcında veyabaşında yazılan besmelenin; sûrelerin başlangıcında, başlı başına bir âyet olup olmadığı, ya da her sûreden bir âyet olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Veya besmelenin sadece Fâtiha'da âyet sayılacağı konusu ihtilaflıdır. Selef ve halef bilginlerince besmelenin âyet mi olduğu, yoksa sûrelerin arasını ayırmak için mi yazıldığı konusu ihtilaflıdır. Bu ihtilâflar başka yerlerde dercedilmiştir.
Ebu Dâvûd Sünen'inde sahih bir isnâdla Abdullah İbn Abbâs (r.a.)'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) sûreleri ayırmayı bilmezdi, nihayet besmele nazil oldu ve öğrendi. Bu hadîsi Abdullah İbn Hakîm el-Nisâbûrî Müstedrek'inde mürsel olarak Saîd İbn Cübeyr'den rivayet eder.
İbn Huzeyme'nin sahihinde Ümmü Seleme (r.a.)'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) namazda fâtiha'nm başındaki besmeleyi okumuş ve onu âyet saymıştır. Lâkin bu rivayet Ömer İbn Hârûn el-Bel-hî'den İbn Cüreyc, İbn Ebu Mûleyke tankıyla

menkûldür ki; onda zaaf olduğu kabul edilir. Dârekutnî de Ebu Hüreyre'den merfû' olarak bu hadîsi nakleder. Benzer bir rivayet Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan da menkûldür.
Besmelenin Tevbe sûresinin dışında, sûrelerin başında yer alan bir âyet olduğunu nakledenler arasında İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebu Hüreyre ve Hz. Ali de, tabiînden Atâ, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Mekhûl ve Zührî de bulunmaktadır. Abdullah İbn el-Mübârek, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel de bu görüştedirler. Bir rivayete göre İshâk îbn Râhuveyh, Ebu Übeyd Kasım İbn Sellâm da bu görüştedirler.
İmâm Mâlik ve Hanefîler,. besmeleyi fâtiha'dan bir âyet saymadıkları gibi, diğer sûrelerde de âyet olarak kabul etmezler. Şafiî'den nakledilen bir kavle göre besmele fâtiha'da âyettir, diğer sûrelerde ise âyet değildir. Diğer bir rivayete göre İmâm Şafiî her sûrenin başında besmeleyi âyet olarak kabul etmiştir ki bu iki görüş te ğarîbtir.
Dâvûd der ki; her sûrenin başında besmele müstakil bir âyettir, ancak sûreden değildir. Bu rivayet Ahmed İbn Hanbel'den de nakledilmiştir. Ebu Bekr er-Râzî, Ebu'l-Hasen el-Kerhî'den bu rivayeti nakleder ki her iki zât Hanefî mezhebinin önde gelen büyüklerinden-dirler. (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun.)
Besmelenin fâtiha'dan bir âyet olup olmadığı konusu böylece ortaya konulmuştur. Besmelenin namazda açıktan okunup okunmayacağı konusu da bu şekilde teferruatlıdır. Besmelenin Fâtiha'dan olmadığını kabul edenler, onu açıktan okumazlar. Onun Fatihanın başında bir âyet olduğunu söyleyenler de aynı görüştedirler.
Sûrelerin başında bir âyet olduğunu kabul edenler de değişikgörüşler serdetmişlerdir. Şafiî merhum, besmelenin Fatiha ile ve zammı sûre ile açıktan okunmasını öngörür. Bu görüş sahabeden, tabiînden ve müslümanların selef ve halef imamlarından bir grubun mezhebidir. Sahâbe'den Ebu Hüreyre, İbn Ömer, İbn Abbâs, Muâviye; Fatiha'-dan ve zammı sûreden önce besmeleyi açıktan okumuşlardır. İbn Abd el-Berr ve Beyhakî de Hz. Ali'den böyle naklederler. Hatîb ise dört Halife (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali (r.a.))'den bunu naklederse de bu nakil ğarîbtir. Besmeleyi açıktan okuyanlar arasında Saîd İbn Cü-beyr, İkrime, Ebu Kılâbe, Zührî, Ali İbn'el-Hasen, onun oğlu Muham-med, Saîd İbn'l - Müseyyeb, Atâ, Tâvûs, Mücâhid, Salim ve Muham-med İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebubekir İbn Muhammed İbn Arar İbn Hazm, Ebu Vâil, İbn Şîrîn, Muhammed İbn el-Münkedir, Ali İbn Abdullah İbn Abbâs, onun oğlu Muhammed İbn Ömer'in kölesi Nâfi', Zeyd İbn Eşlem, Ömer İbn Abdülazîz, Ezvak İbn Kays, Habîb İbn Ebu Saîd, Ebu Şa'şa, Mekhûl, Abdullah İbn Ma'kil İbn Mukarrin bulunmaktadır. Beyhakî bunlara ilâve olarak Abdullah İbn Safvân, Muhammed İbn Hanefî'yi ekler. İbn Abdülberr ise Amr İbn Dinar'ı ilâve eder. Bunların hücceti, besmelenin Fâtiha'mn bir kısmı olmasıdır. Diğer kısımları gibi onun da açıktan okunması gerekir.
Neseî Sünen'inde ve İbn Hüzeyme ile İbn Hibbân sahihlerinde, Hâkim Müstedrek'inde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki; o namaz kılmış ve açıktan besmeleyi okumuştur. Namazdan sonra, ben sizin içinizde namazı Rasûlullah'ın namazına en çok benzeyen kişiyim demiştir. Darekutnî, Hatîb, Beyhakî ve diğerleri de bunu sahîh kabul etmişlerdir.

Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Abbâs'tan naklederler ki; Rasûlullah ıs.a.) namaza besmele ile başlarmış, sonra Tirmizî der ki, —onun isnadı böyle değildir— Nitekim Hâkim Müstedrek'inde İbn AbbâS'tan naklederek der ki ;Rasûlullah (s.a.) besmeleyi açıktan okurdu. Ardından bu hadisin sahîh olduğunu söyler.
Buhârî'nin sahihinde Enes İbn Mâlik'e Rasûlullah (s.a.)'in okuyuşu sorulmuştur. O demiştir ki Rasûlullah (s.a.) tilâveti med idi.
Sonra besmeleyi okudu “Bismillah” çekiyordu “Er-Rahman” ve “Er-Rahim” med ediyordu. İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Ebu Davud'un Sünen'inde, İbn Hüzeymi'n Sahihinde ve Hâkim'in Müstedrek'inde Üm-r.iü Seleme (r.a.)'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) kırâetini keserek okurdu.
“Elhamdulillahi Rabbi’l-Alemin. Er-Rahmani’r-Rahim. Maliki Yevmi’d-din.” gibi. Darekutnî der ki : bunun isnadı sahihtir.
İmâm Şafiî ve Hâkim de Müstedrek'inde Enes'ten nakleder ki«Muâviye Medine'de namaz kılmış ve besmeleyi terketmiştir. Muhacirlerden orada bulunanlar bu duruma karşı çıkmışlar. İkinci defa namaz kılınca besmele çekmiştir.»
Bizim zikrettiğimiz bu hadîslerde ve eserlerde yeterli ve ikna edici deliller mevcuttur. Gerisine lüzum yoktur. Taâruzlar garîb rivayetler ve bunların yolları, ta'lîlleri, tazyîfleri, takrirleri ise başka bir yerin (kitabın) konusudur.
Diğer fakîhler ise namazda besmelenin açıktan okunmayacağı görüşündedirler. Bu görüş dört halîfe'den (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali (r.a.)) Abdullah İbn Muğaffil, tabiînin selefinden bir taife ile haleften bir taifeden nakledilen görüştür. Ebu Hanîfe'nin, Sevrî'nin ve Ah-med İbn Hanbel'in de mezhebi bu görüştedir. İmâm Mâlik'e göre; besmele ne gizli, ne de açık olarak hiçbir şekilde okunmaz. Mâlikîler delil olarak Müslim'in Sahihinde Hz. Âişe (r.a.)'den nakledilen şu hadîse dayanırlar. (Hz. Âişe (r.a.) diyor ki:) Rasûlullah (s.a.) namaza tekbîr ile başlar ve okumaya elhamdü ile devam ederdi.»
Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde nakledildiğine göre; Enes İbn Mâlik der ki, «Ben Hz. Peygamberin, Ebubekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. Bunlar namaza Elhamdü ile başlıyorlardı.» Müslim'in ifâdesine göre kırâetin başında ve sonunda besmeleyi hiç zikretmiyorlardı. Buna benzer rivayetler Sünen kitaplarında Abdullah İbn Muğaffil'den nakledilir. Bu görüş merhum ve mezkûr imamların da esas dayanağıdır. Ancak görüşler birbirlerine yakındır çünkü hepsinin icmâına göre namazda besmeleyi açıktan veya gizlice okuyan kişinin namazı sahihtir, şüphesiz ki hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [6]
Medine, Basra ve Şam, kurrâ ve fukahâsı besmele'nin, hem Fâti-ha'dan hem de diğer sûrelerden bir âyet olmadığı kanâatindedirler. Onlara göre, sırf sûreleri ayırmak ve değerli bir işte Allah'ın adının anılmasıyla başlanması gibi, sûreleri okumaya da teberrüken besmele ile başlanması için yazılmıştır. Ebu Hanîfe —Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun— ve ona uyanların mezhebi budur. Bu sebeple onlar namazda Fâtiha'yı açıktan okumazlar. Mekke ve Küfe kurrâ ve fu-kahâsına göre, besmele hem Fâtiha'dan bir âyettir, hem de her sûreden bir âyettir. Şafiî ve arkadaşları da —Allah onlara rahmet etsin— aynı görüştedirler. Bunun için de açıktan besmeleyi okurlar ve derler ki selef-i sâlihîn besmeleyi mushafa yazmışlardır. Halbuki onlar Kur'an'dan olmayanı Kur'an'dan çıkarmakla emrolunmuşlardı. Bunun için de Amîn'i fatihanın sonuna yazmamışlardır. Eğer

besmele Kur'an'dan olmasaydı onu da yazmazlardı. İbn Abbâs'dan nakledilir ki, kim besmeleyi terk ederse Allah'ın kitabından 114 âyeti terketmiş olur.[7]
Bizim arkadaşlarımız (Şîa) besmelenin fatihada olduğu gibi, her sûreden bir âyet olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Namazda besmeleyi terk edenin —ister nafile ve ister farz namaz olsun— namazının bâtıl olacağını da ittifakla kabul etmişlerdir. Besmelenin açıktan okunan namazlarda Fatiha ve Zâmm-ı sûre ile birlikte açıktan okunması gerektiğini kabul etmişlerdir. Gizli okunan namazlarda ise besmelenin açıktan okunması müstehâbtır. Bu zikrettiğimiz konuların hepsinde ümmetin fukahâsı arasında ihtilâf vardır. Ancak besmelenin Nemi sûresinde bir âyet olduğu konusunda ihtilâf yoktur. Besmeleyi âyet sayanlar "Sıratallezine" âyetinden, sûrenin sonuna kadar hepsini bir tek âyet olarak kabul ederler. Besmeleyi âyet saymayanlar ise "Sıratallezine" âyetini bir âyet kabul ederler. Ve derler ki; besmele teyemmüm ve teberrük için bir başlangıçtan ibarettir. Kurrâ'ya gelince Hamza, Halef, Ya'kûb ve Yezidî besmele ile sûrelerin arasını ayırmayı terketmişlerdir. Diğerleri Enfâl ve Tevbe sûresinin dışında sûrelerin arasını besmele ile ayırırlar. Ali İbn Mûsâ el-Rızâ'dan rivayet edilir ki, o şöyle demiş : Besmele Allah'ın ism-i a'zamına; gözün siyahının beyazına yakınlığından daha çok yakındır. (...) [8]
«Ben derim ki; isim, zâtın kendisine ıtlak olunur. Hakikat, vücûd ve ayn müteradif isimlerdir. Nitekim İmam Ebubekir İbn Pûrek isimler ve sıfatlar konusundaki büyük kitabında böyle nakletmiştir. Üstâd Ebu Kasım el-Süheylî de «şerh el-İrşâd» adlı eserinde böyle belirtmiştir. Bunlar topuğuna erişilecek kimseler değildirler. Keza Allah Teâlâ : «Rabbımn adıyla tesbîh et» buyuruyor. Tesbîh bilindiği gibi en yüce zâta yöneltilir. Onun; lafzî tenzih -konusuna hamli, mecaz ve kinaye konusuna hamli gibidir. Çünkü bu sabit olduktan sonra Allah bunlara muhtaç olmaz... Putlar için isimler tabîrinin kullanılıp putların kasdedilmiş olması da bunun bir delilidir. Çünkü kâfirler ^putların zâtının haMkatına ibâdet etmişlerdi, lafızlarına değiL(...) İsim aynı şekilde delâlet edene de ıtlak olunur. Bu ise iki kısımdır. Birisi kadîmdir ki bu Allah Teâlâ'nın kadîm kelâmında kendi nefsinin tesmiyesidir. Bu isim konusundaki söz diğer kelâm konusundaki söz gibidir. Kelâm onun, ne ayn, ne de gayr olması bakımından bir sıfatıdır. İkincisi ise hadistir. Bu ise Allah Teâlâ'nın diğer şeylerle isimlendirilmesi gibidir, ayn değil, gayrıdır. Mu'tezile ancak bu iki tür isim ıtlâkından ikincisini kabul ederler, onlara göre birincisi sabit değildir çünkü onlar kadîm kelâmı reddederler.»[9]
İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu ek bilgi verilmektedir:
«Müslümanlar besmelenin Kur'an'dan ve Nemi sûresinden bir âyet olduğu konusunda iema' etmişlerdir. Ancak diğer sûrelerdeki yeri konusunda ihtilaflıdırlar. Selef bilginlerinden Mekke'li fakîhler ve kurra —ki bunların arasında İbn Kesîr de bulunmaktadır— Kûfell bilginler —ki bunların arasında Âsim ve Kurrâ'dan Kisâî yer almaktadır— Medine halkından bazı sahabe ve tabiîn ile Şafiî ve onun tâ-bîleri, Sevri ve İmam Ahmed —iki görüşünden birisinde— imâmiye mezhebinden, keza sahabenin bilginlerinden— Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Hüreyre ile tâbiîn'in bilginlerinden Saîd îbn Cübeyr, Atâ, Zührî, İbn el-Mübârek yer almaktadır, bunlar besmele'nin her sûreden bir âyet olduğu kanaatmdadırlar. Hüccetlerinin en kuvvetlisi de sahabenin icmâı ile Berâe(Tevbe) sûresinin dışında her sûrenin başında yer alan Mushaf'ın diğer fukahâ tarafından kabul görmesidir. Onlar Kur'an'ı

onda bulunmayan her şeyden tecrîd etmişlerdir. Bunun için de Fâtfha'nın sonuna «âmîn» kelimesini yazmamışlardır. Halbuki besmeleyi yazmışlardır.[10]
«Besmele, bütün milletlerin alışageldiği tabirlerdendir. Nitekim araplar herhangi bir şeyi devlet adamı veya kabile reîsi için yapmak isteyince ve kendini bütünüyle ona nisbet edince falanın adına bu işi yapıyorum der ve o emîrin yahut devlet reisinin adını zikrederlerdi. Çünkü bir şeyin ismi onun delili ve unvanıdır. Şayet ben bir işi yapıyorsam ve bu yaptığım iş, onu emreden hükümdar olmadığı takdirde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir iş ise; derim ki bu iş falanca sultânın adına yapılmaktadır, onun unvanını taşımaktadır ve eğer o olmasaydı ben bu işi yapamazdım. İşte Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla işime başlarım demekle onun adına iş yaparım demek isterim. Yaptığım iş kendi adıma başlıbaşına yapılmış değildir, iş onun işidir. Sanki ben şöyle demekteyim; bu iş Allah içindir, benim onda hiçbir payım yoktur. Bir başka şekil de şöyledir : Bu işi meydana getiren kudret Allah Teâlâ'dır. Allah o kudreti bana vermemiş olsaydı ben bir şey yapamazdım ve bu iş benden sâdır olmazdı. Yaptığım iş ancak ve ancak Allah adınadır, kendi adıma değildir. Eğer o bana bu işi yapma gücünü vermemiş olsaydı ben de onu yapamazdım. Nitekim besmele'deki bu mânâ Rahman ve Rahim lafzı ile tamamlanmaktadır. Ben, öyle bir iş yapıyorum ki, o iş kendi adıma olmayıp Allah Teâlâ adınadır. Çünkü ben güç ve yardımı ondan isti-yorum ve onun bana lütfederek yardımcı olmasını diliyorum. Eğer onun yardımı bulunmasaydı, ben bu işi yapamaz ve yerine' getiremezdim.»[11]

Besmele'nin önemi:

Bilgin Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahman İbn Ebu Hatim (r.a.) tefsirinde der ki: Bana babam... Tâvûs İbn Abbâs'tan nakletti ki Osman İbn Affân (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'a “Bismillahi’r-Rahmani’r-Rahim” i sorduğunda, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «O Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Allah'ın en büyük ismiyle onun arasında sadece iki gözün karasıyla akı arasındaki yakınlık kadar yakınlık vardır.»
Bu hadîsi Ebubekr İbn Merdüveyh de... Zeyd el-Mübarek'ten böylece rivayet eder.
Hafız İbn Merdüveyh, iki ayrı yolla... Ebu Saîd el Hudrî'-den rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Meryem oğlu îsâ'yı annesi yazıcıya teslim etti ki ona yazmayı öğretsin. Öğretmen ona yaz deyince o ne yazayım dedi, öğretmen de “Bismillahi” “Allah'ın adıyla» diye karşılık verdi. Hz. îsâ öğretmen'e «Allah'ın adıyla ne?» deyince, öğretmen bilmiyorum karşılığını verdi. Hz. îsâ ona dedi ki: «Be; Allah'ın bahâsı, sîn; senası mîm; de memleketidir. "Allah", ilâhların ilâhıdır. "Rahman" dünya ve âhirette son derece esirgeyicidir. "Rahîm" ise âhirette esirgeyicidir.»
İbn Cerîr de bunu İbrâhîm İbn Alâ'nın hadîsinde İbn Mes'ûd ve Ebu Saîd'den rivayet eder ve der ki, Rasûlullah (s.a.) böyle demiştir Fakat bu cidden garîb bir hadîstir. Rasûlullah'tan sonra gelen birisi tarafından nakledilmiş sahih bir hadîs de olabilir merfû olmayıpİsrâiliyattan da olabilir. En doğruyu Allah bilir.
Cüveybir de Dehhâk'tan benzer bir şekilde rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh, Yezîd İbn Hâlid'in hadîsinden o, da Süleyman İbn Bürey-de'den bunu nakletmiştir. Bir rivayete göre Abdülkerîm Ebu Ümeyye, Ebu Büreyde'den o da babasından rivayet

etmiştir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Bana öyle bir âyet indirildi ki Dâvûd oğlu Süleyman'la benden başka kimseye indirilmemiştir. Bu «Bismillâhirrah-mânirrahîm'dir.» Keza İbn Merdûyeh kendi işnâdıyla Abdülkerîm'-den... O da Câbir İbn Abdullah'tan rivayet eder, der ki: «Besmele nazil olunca, bulut doğuya gitti, rüzgâr durdu, deniz dalgalandı, hayvanlar kulak verdiler, şeytânlar gökten koğuldular. Allah Teâlâ İzzet ve Celâline yemin etti ki; kendisinin adı neyin üzerine anılırsa muhakkak onu kutlu kılar.»
İmâm Ahmed İbn Hanbel «Müsned» inde der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer Âsım'dan rivayet ediyor. (Âsim diyor ki) Ebu Temîme'nin Hz. Peygamber (s.a.)'in terkisinden şöyle bahsettiğini işittim. O dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.)'in ayağı kaydı, ben şeytan kör olsun (taise) dedim. Rasûlullah (s.a.) şeytân kör olsun deme, çünkü sen şeytân kör olsun dediğinde, o böbürlenir ve oen gücümle onu yıktım der. Ancak “Bismillahi” dediğinde o küçülür bir sinek gibi olur.» İmâm Ahmed'in rivayetinde böylece geçti.
Neseî gece ve gündüz bahsinde, İbn Merdüveyh de tefsirinde; Hâlid'in hadîsinde, nakleder ki..: İbn Üsâme babasından duymuş ve demiş ki, «Ben Rasûlullâh'ın terkisinde idim...» ve yukardaki olayı zikretmiş sonra şöyle demiş; Rasûlullah; «Sen böyle deme, çünkü o bü-yüklenir ve bir ev gibi olur. Bismillah de, o küçülür ve bir sinek gibi olur.» buyurmuş. İşte bu Allah'ın adının bereketi ve te'sîriyledir ki onunla her işe ve söze başlamak müstehaptır. Söze besmele ile başlamak : «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlanmayan her şey eksiktir.» buyruğu uyarınca müstehaptır. İmâm Ahmed'in Müsned'inde ve diğer Sünen kitaplarında Ebu Hüreyre'nin Saîd İbn Zeyd'-den ve Ebu Saîd'den merfû' olarak : «Allah'ın adını zikretmeyen kişinin abdesti yoktur» buyruğuna binâen abdeste başlarken besmele çekmek müstehaptır. Ki bu hadîs hasen bir hadîstir. Ulemâdan bir kısmı abdeste başlarken besmele çekmeyi vâcib kabul ederken, bir kısmı da mutlak mânâda vacib kabul etmektedirler. Şafiî mezhebinde kurban kesilirken besmele çekmek müstehaptır. Diğer bir cemaat mutlak mânâda zikir anında besmele çekmeyi vâcib kabul eder. İnşâallah ilerde yeri gelince açıklanacaktır.
Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.)'in Ömer İbn Seleme'ye : «Allah'ın adıyla de, sağınla ye ve önünden ye.» buyruğu uyarınca yemek yerken besmele çekmek müstehaptır. Bazı bilginler bu halde besmeleyi vâcib saymışlardır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbâs'dan rivâyet edilen Rasûlullah (s.a.)'ın «sizlerden biriniz ehline yaklaşmak isterse "Allah'ın adıyla, Allah'ım sizi şeytân'dan uzak tut, şeytânrSTbke rızkettiğinden uzak tut" derse ve bir çocukları olur-sa şeytân ona ebediyyen zarar vermez.» buyruğu mucibince cima' anında ^3a besmele çekmek müstehaptır.
Besmeledeki «ba»'nın müteallakının takdiri konusunda nahivci--ler arasında iki görüş vardır. Bir kısmı onun isim, bir kısmı da fili , olduğunu zikrederler. Her ikisi de Kur'an'da vârid olmuştur. İsim takdir edenler başlamam Allah'ın adıyladır, diye takdir etmektedirler. Ni-cekim bu mânâda Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'inde şöyle buyurur:
«Nuh; ona binin» dedi, yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbin muhakkak ki Ğafûr ve Rahîm'dir» dedi.» (Hûd, 41)

Fiil takdir edenler ise, Allah'ın adıyla başlarım veya Allah'ın adıyla başladım şeklinde emir veya haber kipini takdir etmektedirler. Nitekim Yüce Allah'ın şu âyet-i kerîme'si bu takdirdedir.
«Yaratan Rabbinin adıyla oku.» (A'lak, 1)
Her iki takdir de sahihtir, çünkü fiilin mutlaka bir masdarı olması gerekir. Sen istersen fiili ve masdarını takdir edebilirsin, bu da önce besmele çektiğin fiile göre değişir. Eğer oturmak, kalkmak, yemek, içmek, okumak, abdest almak veya namaz kılmak gibi bir fiil ise meşru' kılınan, bunlann hepsine başlarken Allah'ın adını zikretmektir. Bu tamamlanması ve kabul kılınması için Allah'tan yardım dileme, teberrük ve teyemmün içindir. En iyisini Allah bilir.
Bunun için İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs'tan naklettikleri hadîste buyurulur ki; Cebrail'in Hz. Muhammed (s.a.)'e indirdiği ilk söz «Ya Muhammed (s.a.) koğulmuş şeytândan bilen ve işiten Allah'a sığınırım» de sözüdür. Sonra «Ya Muhammed Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla de» dedi. (İbn Abbâs der ki) Cebrail (a.s.) dedi ki: «Ey Muhammed (s.a.) Allah'ın adıyla oku, Rabbını zikret, O'nun zikri ile kalk ve otur.» Bu hadîsin lafzı İbn Cerîr Taberî'nin rivayetidir. [12]

Allah Lafza-i Celâlinin Anlamı:

Allah lâfzı yüce ve mübarek Rabbin a'lemidir. Onun ismi A'zam olduğu söylenir. Çünkü Allah'ın bütün isimlerini içine almaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka İlâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir. O, öyle Allah'tır ki, Ondan başka İlâh yoktur. Melik, Kuddüs, Selâm, Mü'min, Mühey-min. Aziz, Cebbar, Mütekebbirdir. Allah onların koştukları eşlerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, yarattıklarına şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nu tesbîh eder. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Haşr, 22-24)
Diğer isimler sıfat olarak kullanılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«En güzel isimler Allah'ındır. Öyleyse ona bunlarla dua edin. Onun isimleri konusunda eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını göreceklerdir.» (A'râf, 180)
«De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında bir yol bul."» (İsrâj 110)
Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu" Hüreyre rivayet eder ve der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Allah Teâlâ'nın doksan-dokuz ismi vardır, yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa Cennet'e girer.» Bu isimlerin sayısı Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayetinde de vâ-rid olmuştur. İki rivayet arasında eksiklik veya fazlalık bakımından farklılık vardır.
Allah ism-i Celâli O'ndan başka hiçbir kimseye verilmeyen isimdir. O Yüce ve Münezzehtir. Bunun için Arap dilinde onun iştikakı söz konusu olmamıştır. Nahivcilerden onun câmid isim olduğunu ve iştikakı bulunmadığını söyleyen bilginler vardır. Müştak olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlar ünlü şâir Rû'be el

Accâc'in bir şiirini örnek gösterirler. Bu şiirde şâir masdar olarak «teellûh» kelimesini
kullanmıştır. “”âyetini İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o “”diye okumuştur. Yani İlâh kelimesine ibadet mânâsını vermiştir. Yani o kendisine ibadet edilir fakat o ibadet etmez diye okumuştur. Mücâhid ve diğerleri de böyle demişlerdir. Kelimenin aslı el-İlâh idi. Kelimenin ilk harfi olan hemze hazfedilmiş, zâid olan lâm ile kelimenin aslında olan (aynel fiili ve ortasındaki lâm) birleşerek bir diğerine idğâm edilmiş ve ikisi birlikte şeddeli tek lâm haline gelmiş ve ta'zîm için tefhim edilerek «Allah» denilmiştir. [13]
İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu malûmat bulunmaktadır :
«Kurtubî; aralarında Hattâbî'nin bulunduğu bir topluluktan bunu nakletmiştr. İmâm Halîl ve Sîbeveyh'ten elif ve lam'ın lafza-i celâldan olduğunu rivayet eder. Nitekim Hattâbî der ki; sen Ya Allah derken
elif lâm'ı kullanıyorsun da, Ya Rahman derken elif lâm'ı kullanım-yorsun. Eğer elif lâm kelimenin aslında olmasaydı nida edatının elif ile lâm'ın üzerine gelmesi caiz olmazdı.
Lafza-i Celâl'in müştak olduğu da söylenmiştir.
Sîbeveyh, İmâm Halil'den nakleder ki, Lafza-i Celâl'in aslı fiâl vezninde ilâhtır. Hemzeye bedel olarak elif ve lâm getirilmiştir. Sîbeveyh der ki bunun benzeri en-Nas kelimesidir. Çünkü onun aslı nastır.
Lafza-i Celâl'in aslının lâhe olduğu ve elif ve lâm'ın tazim için getirildiği belirtilir. Sîbeveyh'in tercihi de bu görüştür.[14]

Lafza-i Celâl'in Etymolojisi:

Besmele'de 'ism'den sonra «Allah» kelimesi gelmektedir. Lafza-i Celâl adı verilen bu kelimenin etimolojisi, muhtelif dillerdeki kullanılışı, ifâde ettiği anlam üzerinde tefsir bilginleri çok dururlar. İslâm'a hâs özel bir isim olan Allah lafz-ı celâli, yalnızca İslâm'ın sâf tevhîd akidesini ifâde etmektedir. Şöyle ki;
İslâm'ın getirmiş olduğu sâf tevhîd akidesi, kâinatın ve eşyanın-yaratıcısı ve yoktan varedicisi olarak Allah (c.c.)'ı kabul eder. Allah lafzı celâli sadece İslâm'ın kabul ettiği tanrı inancının a'lemi (özel ismi)'dir. Ancak Allah lafzının aslı ve nereden geldiği konusu tartışılmış ve bu konuda değişik görüşler serdedilmiştir. Dil bakımından kelimeyi tahlil edenler, Allah kelimesinin aslının Lah olduğunu ve başına tarîf harfi olan el edatının getirilmesiyle el-Lâh isminin elde edilmiş olduğunu bildirirler. Arap dilindeki el-Ayyuk ve el-Necm kelimelerinin başındaki tarîf harfini kelimeden ayırmak nasıl mümkün değilse el-Lâh kelimesinin başındaki tarîf harfini de kelimeden ayırmak aynı şekilde mümkün değildir. Bu gibi kelimelerde harf-i tarîf olan el, kelimenin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu görüşün doğruluğuna delil olarak da vallah billah gibi kelimelerde hemzenin yalnızca tearuzda, bazan da hem telaffuzda, hem de yazıda hazfedilmesi gösteril-mektedir. Ancak Ya Allah gibi bazı kelimelerde hamzenin hazfedilmemesini, kelimenin başında bir tarîf harfinin bulunmadığına ielil getirenler de vardır.
Lâh kelimesi, arapça lâhe, yelîhu kelimesinden masdar olup gizli olma, irtifa ve ihticâb mânâlarına gelir. «Tesettür» eylemek manasınadır. Sîbeveyh (aleyhi'r -

rahme) lâfzâ-i celâlenin bu maddeden iştikakını tecvîz eyledi. Ve bülend ve âli olmak manasınadır.»[15] Aynı zamanda ma'bûd, ilâh mânâsına gelir. Arapçada ilâh karşılığı kullanılan; lâhüm, Lâhüm-me ve el-Lâhümme isimleri de buradan gelmektedir. «Ülûhiyyet; ubû-diyyet vezninde, kulluk eylemek, ibâdet manasınadır. Müstecma-i cemî-i sıfat olan ism-i celâlde bu maddeden me'hûzdur ki aslı ilâh idi (...) Laf-za-i celâle hakkında ulemâ-i kiramın yirmi akvâl-i muhtelifeleri vardır. Ve ilâh, vech-i mezkûr üzere ma'bûd mânâsına olmakla putperestlerin ma'bûd ittihâz eyledikleri asnâm-ı bâtıle kendi ind ve i'ti-kadlarında ilâh olur(...) Şârih der ki; Hazret-i Vâcib'ül - Vücûd Celle Şânühü, zât-ı Eceli ve â'lâsında ukûl ve efhâm ve evham mütehayyir olduğu gibi, zât-ı A'zamma dâll olan ism-i şerifinde dahi mütehayyir oldular. Lâkin esahh-i akvâl; a'lem ve ğayr-i müştak olmasıdır. Mütercim-i hakîr der ki; Allahümme lafzında bazı ehl-i tahkik demişler ki, ind el-Basriyyîn aslı, ya Allah olup kesret-i isti'mâlinden nâşi harf-i nida hazf ve âhirine iki mim ta'vîz ve idğâm olundu. Mimin ta'vîzinin vechi budur ki, mim, hurûf-i gütmedendir. Ve ya harfi iskân olundukta mim gibi mahreci hayşûme karîb olur. Zira mimden ve ya'dan hayşûmda bir savt hâsıl olur ki ana ğunne derler. Pes beynlerinde münâsebet olmuş olur. Ve mahzûf ya ile elif olmakla, anlardan iki mim ta'vîz olundu ve teberrüken bi ismihi Teâlâ min ahire ilhak olundu.(...)» [16]
İlâh kelimesi lügatte, ısınmak, alışmak, korkulan bir işin başa gelmesi, birisini korumak, kurtarmak, birisine aşırı sevgi ile yönelmek, deve yavrusunun anasına düşkün olması, kulluk etmek, örtünmek, gizlenmek mânâlarına gelir. [17]
Allah Lafza-i Celâlinin başındaki eliflâm harf-i ta'rîf olarak alınacak olursa, Lâh kelimesinin, önceleri başka bir anlamda kullanılırken, sonradan Cenâb-ı Hakk'ın zâtı için kullanılmak üzere vaz'olunmuş menkûl bir kelime olması gerekir. Nitekim Basriy-yûn'a göre (Basra'lı dil bilginleri) Allah ism-i Celâli menkûldür. Kû-fiyyûn'a (kûfe'li lisan bilginleri) göre de bu kelime menkûldür. Ancak Basra'lıların kabul ettiği gibi Lâheden değil, ilâh anlamına gelen el-İlâh dan menkûldür. İlâh kelimesinin hemzesi hazfedilmiştir, ona bedel olarak harf-i ta'rîfteki eliflâm kon-muş ve böylece harf-i ta'rif, kelimenin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Lâh kelimesinin Süryanca (Lâha) kelimesinden arapçalaştırıldığını söyleyenler bulunduğu gibi, Aramcadaki «Alâhâ» kelimesinde bozulmuş bir şekli olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. İbran-cadaki «Elohim» kelimesi ile arapçadaki «Lâhüm» kelimesi arasında irtibat bulunduğu da belirtilir. Lâh kelimesi ile eâhiliyet devri arap-larının tapındığı bir put olan «Lât» kelimesi arasında ilgi kuranlar da vardır. [18]
Allah lafzının yabancı dilden arapçalaştırılmış olmayacağım söyleyenler ise kelimenin mu'rab ve munsarıf olmasını delil gösterirler.
İslâm, terminolojiye özel bir önem verir. Başka dinler ve inançlarla alâkası bulunan kelimeleri kullanmamaya itinâ gösterir. Bunun için Lafza-i Celâl, yalnızca İslama mahsus bir isimdir. Hem başka bir kelimeden türetilmemiş, hem de önce başka bir anlama kullanılırken sonra bugünkü anlamına kullanılmamıştır. O, doğrudan doğ-ruya hakîkî ma'bûdun a'lemi olarak vaz'edilmiştir. Allah lafzı, ülû-hiyyet ve ma'bûdiyyet sıfatlarından değil, bu sıfatlar Cenab-ı Allah'ın zâtından alınmıştır. Binaenaleyh onun zâtı, her şeyden öncedir ve ilktir. Allah, ibâdete müstahak olduğu için Allah değil, bizatihi (kendiliğinden) ve lizâtihi (kendisi için) Allah

olduğundan ibâdete lâyıktır. Dolayısıyla ibâdet, onun zâtından sonra gelir. Bütün varlıklar bilerek veya bilmeyerek Allah'a ibâdet ederler. Mü'minler bu ibâdeti irâde ve şuûrlarıyla îfâ ederken, mü'min olmayanlar zorla, istemeyerek ve farkında olmaksızın Allah'a kulluk ederler.
Gerek Lafza-i Celâlin, gerekse onun türetildiği söylenen İlâh veya Lâh lafzının lügat anlamlarından şu hususlar ortaya çıkıyor :
Kulluk ve ibâdet için, kendisinin dışındaki bir güce doğru yönelen insanın zihninde, yaptığı şeyin kendisinden daha üstün, kuvvetli ve kendisinin ihtiyâçlarını giderecek birisine karşı itaat ve bağlılık olduğu gerçeği yer eder. Bu güç, onun ıstırap ve acılarını dindirmeye muktedir olduğu gibi, gerekirse onu koruyup emniyet ve selâmete de çıkarır. Dolayısıyla insan, kendisinden daha zayıf ve daha güçsüz bir varlığa karşı saygı ile yönelme gereği duymaz.
Diğer milletlerin dilinde Allah Lafza-i Celâlini karşılayacak aynı anlam ve muhteva genişliğine sahip bir kelime yoktur. Zira İslâm'ın dışındaki dinlerin ilâh telâkkisi İslâm'dan tamamen farklıdır. Bu sebeple, diğer dinlerdeki ilâhlara, ancak ilâh, tanrı, Rab, Huda Çalab • s ismi verilebilir. Allah ismi ise asla verilemez. Bunun sebebini anlayabilmek için, İslâm dışı dinlerin ilâh telâkkisine göz atmak gere-inr Bilindiği gibi eski kavimlerden herbirisi kendi milletine has ilâh-i.r ediniyorlardı. Bu ilâhlar çoğunlukla beşerî ihtirasların zebûnu varlıklar olarak kabul ediliyordu. Sözgelimi eski Mısır'ın mitolojik dinlerine göre zaman ilâhı Keb ile gök tanrıçası Nut'un evlenmesinden meydana gelen Osiris kıskançlık yüzünden Seth tarafından öldürü-lerek, oniki parçaya bölünmüştü. Eski Çin dini olan Sinizm'e göre tanrı Çang - Ti'nin soyundan gelen Çin hükümdarı göğün oğludur.
Hind dinlerindek İlâhlar her türlü beşerî eksikliklerle ma'lûl bulunuyorlardı. Gök gürültüsü, fırtına ve yağmur gibi olayların ilâhı olan İndra,' çok zâlim ve ğaddâr bir ilâhtır. Keza Sümerlerin ilâhı olan Marduk, ulûhiyyeti diğer tanrılarla savaşarak — tıpkı krallar gibi—elde etmişti. İran dini olan Mecusîlikte ise iyilik tanrısı olan Hürmüz ile kötülük tanrısı Ehrimen devamlı savaşmaktadırlar. Hangisi ğâlip gelirse ona bağlı olarak yeryüzünde iyilik veya kötülük ğâlip gelmektedir. Bugünkü Avrupalıların ataları olan Kelt'lerin dininde, insanlar vahşîce ilâhlara kurban edilirdi. Aztek'lerin harb ilâhı olarak kabul ettikleri Viçli-Puçli, insan yüreği yemekten hoşlanan zâlim ve savaşçı bir ilâhtı.
Batı dillerinde ilâh mukabili kullanılan (Fransızca, «Dieu», İngilizce, «God»; Almanca «Gott»; İtalyanca «Dio») kelimeler temelde(Yunanca Theos ve Latince Deivos kelimelerine dayanmaktadır. Bu kelimeler de bilindiği gibi Yunan mitolojisinin insan şeklindeki tanrı anlayışına (antropomorfik) dayanmaktadır. Çoğunlukla beşerî zaaflar ve eksiklerle ma'lûl olan bu Yunan menşe'li ulûhiyet inancı önce Roma'ya, ordan da Hıristiyanlığa geçmiştir. Yunan politeizmi Roma'nın hıristiyanlığı kabul etmesiyle tamamen Hıristiyan dinini is-tîla etmiştir. Ve bundan sonra Hıristiyan ma'bedlerine Hz. İsa'nın ve Meryem'in heykeleri konmuştur. Bugünkü Batı dünyası Yunan ve Roma politeizmini, isminin dışında her şeyi ile almıştır. Dolayısıyla onların ulûhiyyet fikri, bir türlü saf tevhide ve tevhîddeki her şeyden tecrîd edilmiş Allah anlayışına yaklaşamamaktadır.
Yahudi milletinin millî ilâhı olan Yahova, kendi kavmi olan İsrailoğullarının dışında kalan kavimlere karşı son derece zâlim ve gaddardır.

İslâm'ın Allah'ı yalnız müslümanların değil tüm âlemlerin Rabbi'dir. Bütün varlıklar isteyerek istemeyerek, bilerek bilmeyerek ona boyun eğer ve ibâdet ederler. O'nun zâtı, her türlü tavsif ve temsilden münezzehtir. İnsan kendi idrâk ve duyu vasıtalarıyla Allah'ın zâtım neye benzetirse Allah onun gayrıdır. Dolayısıyla şirke hiç yer yoktur. İslâm'ın ilk şartı, Allah'ı her türlü şirk unsurlarından tenzih etmektir.
Binâenaleyh, İslâm'ın Allah akîdesiyle öbür dinlerdeki ilâh fikri arasında mukayese kabul etmez büyük farklar vardır. Ve bu, ancak İslâm çerçevesi içerisine girildiği takdirde kavranır. Dışardan sırf baş-ka ilâhlarla irtibat kurularak kavranamaz. İslâmın tamamen mücer-red bir vasfı hâiz olan vahdâniyyet görüşünün ifâdesi olan Allah, sadece İslâm'a hâs özel bir isimdir. Onu başka hiçbir terimle karşılamak veya başka dinlerin ilâhlarıyla kıyaslamak mümkün değildir.[19]

Rahman ve Rahim:

Rahman ve Rahim ismi rahmet kökünden mübalağa vezninde türemiştir. Rahman ismi Rahîm isminden daha mübalağalıdır. İbn Ce-rîr Taberî bu konuda ittifak edilen görüşü şöylece özetlemektedir : Seleften gelen bazı tefsirde îsâ (a.s.)ya dayanan ve yukardaki şekle de* lâlet eden bir rivayet vardır. Şöyle ki: îsâ (a.s.), «Rahman; dünya ve âhirette fazla esirgeyici, Rahîm 13e yalnızca âhirette esirgeyici anlamı-nadır» demiştir. Bazıları ise bu' isimlerin türetilmemiş olduğu kanaa-tındadırlar. Zira türemiş olsaydı rahmet edilenin zikriyle birleştiril-mezdi. Nitekim âyet-i Kerîme'de «O mü'minler için Rahîm'dir» buyurulmuştur.
İbn Cerîr der ki, bize Şerri İbn Yahya el-Temimî, Azremî'nin söyle dediğini bildirir. Rahman ve Rahîm derken; Rahman tüm yaratıklara Rahîm ise mü'minlere merhamet eden anlamınadır. Denilir ki bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Gökleri yeri ve ikisinin arasındaküeri altı günde yaratan, sonra da arşa hükmeden Rahmân'dır. Bunu, haberdâr olana sor» (Fürkan, 59)
«O Rahman arşı istilâ etti.» (Tâhâ, 5).
İstiva kelimesinin Rahman ismiyle zikri, rahmetini bütün yaratıklarına yaygınlaştırmak içindir. Yine : «Ve o mü'minler için Rahîm olandır». (Ahzâb, 43) buyurmuştur ki burada Rahîm ismini mü'minlere tahsis etmiştir. Derler ki, bu da gösteriyor ki Rahman rahmet bakımından daha çok mübalâğadır. Çünkü her iki dünyada tüm mahlûkâta rahmet eden anlamına gelir. Rahîm ise, mü'minlere hâstır. Lâkin me'sûr olan duada dünya ve âhiretin Rahmanı ve Râhîmi diye zikredilmiştir. Allah Teâlâ'mn Rahman ismi yalnız O'na mahsûstur ve O'nunla başkası isimlendirilmemiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«De ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.» (İsrâ, 110).
Bazıları derler ki; Rahîm, Rahmân'dan daha çok mübalağa ifade eder. Çünkü o Rahman lafzını te'kîd için gelmiştir. Te'kîd eden te'kîd edilenden daha kuvvetli olmalıdır. Ona cevap olarak denilir ki, bura- da te'kîd babında değil sıfat babında zikredilmiştir. Binâenaleyh zikredilen husus söz konusu değildir. Şu halde Allah'ın başka hiçbir kimseye verilmeyen ismi celâlinin önce söylenip ardından Rahman

sıfatıyla tavsif edilmesi onun Rahman sıfatıyla başkasına isim olarak verilmesini önler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«De ki ister Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir.» (İsrâ, 110).
Yemâme'li Müseyleme bu konuda azgınlık yapınca kendisine sapıklardan başka kimse uymamış ve o haddi aşmıştır.
Râhîm sıfatına gelince, Allah bu sıfatı kendinden başkaları için de kullanmıştır :
«Andolsun ki, size kendinizden bir peygamber gelmiştir ki, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir, sizin üzerinize düşkündür, mü'min-lere Rauf ve Rahîm'dir.» (Tevbe, 128).
Kendinden başkalarım diğer isimlerinden bir kısmıyla tevsif ettiği de vâriddir. Nitekim şöyle buyurur:
«Biz insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır. Onu deneriz. Bu yüzden onu işitici ve görücü yaptık.» (İnsan, 2).
Hâsılı kelâm, Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir kısmı başkalarına verilebilir, bir kısmı verilemez. Bu verilemiyenler arasmda Allah, Rahman, Halik, Râzık (...) Ve benzeri isimler yer alır. Bunun için her şeye Allah'ın adıyla başlanır ve Rahman sıfatıyla devam edilir. Zira Rahman Rahîm'den daha özel ve daha çok bilinenidir. Çünkü isim önce en saygıya değer isimlerle başlar ve bu yüzden en özel olan isimler kullanılmıştır.
Denilirse ki: Rahman ismi mübalağa bakımdan, Rahîm'den daha fazla olduğuna göre, sadece Rahmân'la yetinilip Rahîm söylenmezse olmaz mıydı? Horasanlı Atâ'dan (aşağı yukarı) şu anlamda bir ifâde rivayet edilir : Eğer Rahman lafzıyla Allah'tan başkası da adlandırılacak olursa, bunun Allah olması vehmini bütünüyle ortadan kaldırmak için Rahîm lafzı da getirilmiştir. Çünkü Allah'dan başkası Rahman ve Rahîm lafzıyla nitelendirilemez. İbn Cerîr de Atâ'dan aynı şekilde rivayet eder. Şüphesiz ki, en doğruyu Allah bilir.
Bazılarının kanâatına göre araplar Rahman lafzını bilmezlerdi. Onun için Allah Teâlâ onlara reddiye makamında şöyle buyurmuştur :
«De ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında Dir yol bul.» (İsrâ, 110).
Bu sebeple Kureyşli kâfirler Hudeybiye Muahedesinin imzalandığı gün Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali (r.a.) ye «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» şeklinde yazmasını buyurunca; müşrikler «biz ne Rahman’ı ve
ne de Rahîm'i tanırız» dediler. Bu olayı Buhârî de nakleder. Bazı rivâyetlerde ise şöyle dediler: «Biz Rahman diye bir şey tanımıyoruz, sadece Yemâme'nin Rahmân'ını tanıyoruz. Allah Teâlâ buna karşılık şöyle buyurdu :
«Onlara : «Rahmân'a secde edin» denildiği zaman, Rahman da nedir? Senin bize emredegeldiğine mi secde edeceğiz» derler. Ve bu onların nefretini artırır.» (Furkân 60).
Anlaşılan odur ki müşriklerin bu inkârı inâd, direnme ve küfürde İsrardan başka bir şey değildir. Zira câhiliyet devri Arap şiirinde Allah Teâlâ'ya Rahman adının verildiği görülmektedir.
İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'-

tan nakletti ki şöyle demiş : Rahman fa'lân vezninde olup rahmet kökünden gelmektedir. Bu Arapların kullandıkları sözler arasında vardır. Ve dedi ki, “Er-Rahmani’r-Rahim” sevdiğine yumuşaklık, sevgi ve rıfk ile muamele ederek rahmet eder. Kızdığı kimseye karşı da rahmetten uzak davranır. O'nun bütün isimleri bu şekildedir. Yine İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki o şöyle demiş : «Rahman ismi başkası için memnû'dur.»
İbn Ebû Hatim Hasan'dan nakletti ki o şöyle demiş: Rahman insanların edinebilecekleri bir isim değildir. Çünkü o Yüce ve Mübarek zât'ın adıdır. [20]
Rahman ve Rahîm sıfatlan ile Fatiha konusunda merhum Reşid Rızâ der ki: Ümmü Seleme'nin hadîsinde zikredilir ki Rasûlullah (s.a.) Fatiha sûresini okurken her harfi keserek okurmuş. Bu sebeple bazıları ayni şekilde okumuşlardır ki bunlar bir gruptur. Bir kısmı ise vaslederek okumuşlardır. Rahîm'in mîmi, iki sakini birleştirdiği için kesre olarak okunmuştur ki bunlar cumhuru teşkil ederler. Kisâî ise Kûfe'lilerden naklederek mîmi üstün ve hemzeyi vaslederek okuduklarını söylemiştir. Hemzenin harekesini teslîm ettikten sonra mîme nakletmişlerdir.
İbn Atâ der ki, bu benim bildiğim hiçbir kırâette yoktur.
İbn el-Enbârî, Zahîre'de Müberrad'den nakleder ki Rahman Arapça değil İbranca bir isimdir.
Ebu İshâk el-Zeccâc «Maânî el-Kur'an» adlı eserinde (der ki) Ahmed İbn Yahya, Rahman kelimesinin arapça, Rahîm kelimesinin ibranca olduğunu söylemiştir. Bunun için de ikisi birleştirilmiştir der. Ebu İshâk bu sözün, rağbet edilmeyen bir görüş olduğunu belirtir. Kurtubî der ki; Rahman kelimesinin türetilmiş olduğunun delili Tirmizî'nin tahrîc ettiği ve sahîh kabul ettiği Abdurrahmân İbn Avf (r.a.)'dan nakledilen hadîs-i şeriftir. O, Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: «Allah Teâlâ der ki; Ben Rahmân'ım, Rahîm'i yarattım ve ona kendi adımdan bir ad eşleştirdim. Binâenaleyh sıla-i Rahîm yapanlara Ben de sıla yaparım, sıla-i rahmi kesenleri Ben de keserim.»
Kurtubî diyor ki; Arapların Rahman ismini reddetmeleri; Allah'ı bilmemeleri ve O'na gereken saygıyı duymamalarındandır. Sonra şöyle
devam ediyor: Denilir ki Rahman ve Rahîm “Fa’lan ve Fail” şeklinde aynı mânâyadır. Bunu söyleyen Ebu Übeyd'dir. Denilir ki, Fa'lân vez-niyle fail vezninin yapısı aym değildir. Çünkü fa'lân vezni fiilin mübalağası için kullanılır. Fail vezni ise bazan fail bazan da mef'ul mânâsına gelir.
Ebu Ali el-Fârisî der ki: Rahman Teâlâ'ya mahsûs olup, tüm rahmet türlerini içine alan umûmî bir addır. Rahîm ise mü'minler için sözkonusu olur. Nitekim Allah Teâlâ : «Ve o mü'minler için rahîm olandır» buyurur.
İbn Abbâs der ki: Rahman ve Rahîm birbirine çok yakın iki isimdir. Biri diğerinden daha çok rahmet sahibi anlamına gelir. Sonra Hattâbî'den ve diğerlerinden nakledilir ki onlar bü sıfat konusunda müşkilpesend olmuşlardır ve öyle sanıyoruz ki daha çok yumuşaklık anlamına gelir demişlerdir. Nitekim hadîste : «Allah yumuşaktır, bütün işlerde yumuşaklığı sever. Ve o baskı ile vermeyeceğini yumuşaklıkla verir.» buyurulmuştur.
İbn el-Mübârek ise, Rahman isteyince veren, Rahîm ise, istenmeyince kızan anlamınadır, der.

İşte, Allah Teâlâ Rahman ve Rahîm olduğunu bize öğreterek kalbimizi kendine çekmektedir. Ancak kullarından hepsi bu lûtfun şuuruna ermekte midirler ki istenilen şekilde kendilerini cezbeye teslim edebilsinler. İçinizden doğru ve eğri demeden istediği gibi yola gidenler yok mu? İşte bunun için Hakk Teâlâ rahmetini zikrettikten sonra ceza ve din gününü zikretmektedir ve bize kullarının amellerine göre cezalandırılıp değerlendirileceğini öğretmektedir. Kullarına rahmetinin sonucu olarak O insanları teşvik ve korkutma gibi iki eğitim metoduyla terbiye etmektedir.» [21]

«Rahman» ve «Rahîm» kelimelerinin aynı manâya geldiklerini belirten Şeyh Muhammed Abduh der ki:

«Ben, bir müslümamn gerek kendi kendine, gerekse diliyle «Kur'an' da. kendisinin müstakil bir mânâsı olmaksızın başka bir kelimeyi te'kid sadedinde gelen bir kelime olduğunu» söylemesinin dahi doğru olma-dığı kanaatindeyim. Belirli bir mânâsı olmayan bir harf dahi Kur'an' da vârid.olmamıştır.»

Cumhûr'a göre Rahman «Büyük nimetler veren», Rahim ise «İnce, dakîk nimetler veren» anlamındadır.

Bazıları da şöyle demişlerdir :

«Rahman, hem kâfirlere hem de başkalarına —umumî olarak— nîmet veren Rahim ise sadece mü'minlere nimetler veren anlamlarına gelmektedir.»

Bütün bunlar, filolojide yeralan «kelimenin yapısındaki harf fazlalığı, mânâdaki fazlalığa işarettir.» kaidesine dayanmaktadır. Ancak kelimedeki harf sayısının fazlalığı sıfatta bir ziyadeliği gerektirir. Meselâ, «Rahman» kelimesinin sîgası verilen ihsandaki fazlalığa işaret etmektedir. İhsan ister büyük, isterse dakîk olsun. Ama bunda «harfi çok olan lafzın delâlet ettiği ihsanın bölümleri -fertlerinin- harf sayısı daha az olan lâfzın delâlet ettiği ihsanın bölümlerinin daha büyük olması kastedilmemektedir. «Rahman» kelimesi «genel ihsanları, nimetleri veren» mânâsındadır diyen doğru anlama yaklaşmışsa da sefer «Ra-hîm» kelimesinin medlulünü mü'minlere tahsis etmek suretiyle hatâ etmiştir. (...)

Sonra kendi görüşünü şöyle açıklar :

«Biz de diyoruz ki: «Rahman» lâfzı fiilî bir sıfat olup «fa'âl» kelimesinde olduğu gibi mübalâğa mânâsı vardır.

Kur'an, insanların sıfatlarına benzemekten münezzeh olan Allah'ın sıfatlarını anlatırken dahi Arap dilinin belâğatlı üslûbunu bırakmamıştır. «Rahman» lâfzı fiilen rahmet izleri —ki bu da ihsan ve nimetleri bol bol vermektir— kendisinden sâdır olan kimseye delâlet etmektedir. «Rahîm» kelimesi ise bu ihsan ve rahmetin kaynağına —menşeine— işaret etmektedir. Bu mânâda ve her ikisinin de Allah'ın sıfatlarından olması hasebiyle birisi diğerinden bizi müstağni kılamaz ve ikincisi birinciyi kuvvetlendirme —te'kîd— için de gelmiş olamaz. Zira Arap Allah'ın «Rahman» sıfatını duyduğu zaman; bundan Allah'ın, bilfiil nimetleri veren olduğunu anlar. Ancak «Rahmet» in onun dâimi ve zâtına vâcib sıfatlardan olduğuna itikâd etmez. Zira fiil —nîmet verme işi— bazan kesilebilir. Arızî olduğuna göre de lâzım ve sabit bir sıfattan neş'et etmiş olamaz. Ancak «Rahîm» lafzını —sıfatını— işittiği zaman Allah'ın zâtına uygun düşecek ve O'nun razı olacağı bir şekilde inancı kemâle ermiş olur.[22]

Hamd:

- Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî derki; «hamd» in mânâsı, şükrün sadece Allah'a mahsûs olması ve Onun dışında tapınılan hiçbir şeye, yaratıklarından hiç birisine şükredilmemesidir. Çünkü Allah, kullarına sayıya gelmeyecek ve sayısı kavranılamıyacak kadar nimetler ihsan etmiştir. Bu nimetleri O'ndan başka kimse bilmez. Kendisine itaat etmeleri için âletleri düzeltmiş, farzlarını yerine getirmeleri için mükelleflerin vücûd ve organlarını takviye etmiş, kendilerine dünyada geniş rızıklar ihsan etmiş, hak etmedikleri halde dünya hayatını nîmet ve gıdalarla gıdalandırmış, ebedî nimetler yurdunda sürekli olarak karâr kılmalarını sağlıyacak sebepleri önlerine sererek onları uyarmıştır. Bütün bunlardan dolayı başta da sonda da hamd Rabbımıza mahsûstur.
İbn Cerîr : «Elhamdülillah» sözü Allah'ın, güzel isimleriyle ve yüce sıfatlarıyla övülmesidir. Allah'a şükür ise nîmet ve ihsanlarıyla övül-mesidir. Sonra bu görüşü reddederek hülâsatan şöyle der : Arap dilini silenlerin tümü hamd ve şükür kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığını görürler. İbn Cerîr'in iddiası üzerinde düşünülmesi gerekir. Çünkü daha sonraki bilginlerden birçoğu tarafından meşhur olan ka-nâata göre hamd; hamd edilene lâzım ve müteaddî olan sıfatlarla övgüdür. Şükür ise ancak müteaddî sıfatlarla olabilen bir sözdür ve bu; dille, gönülle ve erkânla olur. Lâkin bilginler hamd veya şükür sözlerinden hangisinin daha genel olduğunda ihtilaflıdırlar. Gerçek odur ki aralarında umumiyet ve hususiyet bakımından iki görüş vardır. Şöy-leki; hamd, şükürden daha geneldir. Çünkü o, hem lâzım, hem de müteaddî sıfatlarla kullanılır. Siz, bir kişinin biniciliğine hamdettim, cömertliğine hamdettim diyebilirsiniz, şükür ise daha özeldir çünkü o ancak sözle olabilir. Şükür; kaville, fiille ve niyetle olması hasebiyle daha geneldir. Daha önce de geçtiği gibi müteaddî sıfatlarla olması nedeniyle de daha özeldir, çünkü bir kişiye biniciliğinden dolayı şükrettim denmez de cömertliğinden ve ihsanından dolayı şükrettim denir. Bu da müteahhirîn bilginlerinden bir kısmının görüşüdür. En doğruyu şüphesiz Allah bilir.
Ebu Nasr İsmâîl Hammâd el-Cevheri der ki; Hamd zemm'in tersidir. Hamd; şükürden daha geneldir. Şükür; ihsan eden kişiye iyiliklerinden dolayı övgüdür. Medh ise hamd'den daha geneldir, çünkü hem canlı, hem ölü, hem de cansız varlıklar için kullanılır. Keza yemek gibi şeyler ile de medh edilir. Ayrıca ihsandan önce ve sonra da medh edilebilir. Keza müteaddi ve lâzım sıfatlarla da medh irad edilir bu yüzden o daha geneldir.[23]

Hamd Konusunda Geçmişlerin Görüşleri:

. "İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs (r.a.)'dan nakletti., O demiş ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: «Biz Sübhânallah ve lâ ilahe illallahın ne demek olduğunu biliyoruz. Elhamdülillah ne demektir?» Hz. Ali buyurmuş ki: «Elhamdülillah kelimesi Allah'ın kendi nefsi için seçtiği bir sözdür.» Başkaları ise Hafs'tan naklen derler ki Hz. Ömer arkadaşlarının yanında Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle dedi: «Biz, Lâ ilahe illallah, Sübhânallah ve Allahü Ekber lafızlarının mânâsını

biliyoruz, Elhamdülillah ne mânâya gelir?» Hz. Ali şöyle buyurdu: «Elhamdülil lah Allah'ın kendi nefsi için seçtiği, hoşlandığı ve söylenmesini istediği sözdür.»
Ali ibn Zeyd... Yûsuf İbn Mihrân'dan nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiş : «Elhamdülillah şükür kelimesidir: Kul elhamdülillah deyince, Allah kulum bana şükretti der.» İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakleder. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr, Bişr İbn İmâre'den naklen... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ederler. «Elhamdülillah, Allah'a şükürdür, ona boyun eğmektir. O'nun nimetini ikrar ve hidâyetini kabuldür ve buna başlangıçtır.»
Kâ'b el-Ahbâr der ki: Elhamdülillah Allah'a senadır. . Dahhâk der ki: Elhamdülillah, Rahmân'm örtüşüdür. Hadîste de bu şekilde vârid olmuştur. . - '
İbn Cerîr der ki: Bize Saîd İbn Amr... Hakem İbn Ümeyr'den nakletti ki Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemîn» denildiği zaman Allah'a şükretmiş olursun, O da sana (nimetini) artırır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel, Esved İbn Serî'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Ey Allah'ın Resulü, Rabbın Tebâreke ve Teâlâ'yı hamd edeceğin hamdlerle beni ihya eder misin? diye söylediğinde, buyurdu ki: «Bilmez misin Rabbin hamd'i sever.» Bu hadîsi Neseî Ali İbn Hacer ka-naliyle Esved İbn Serî'den nakleder.
Hafız Ebu İsa el-Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, Musa İbn İbrahim'den... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini nakleder : Resûlulah (s.a.) buyurdu ki; zikrin efdali «Lâ İlahe İllallah»tır. Duânm efdali ise «Elhamdülillah» tır. Tirmizî bu hadîs'in garîb ve hasen olduğunu söyler.
Elhamdü'deki eliflâm istiğrak içindir. Çünkü bütün hamd türlerini ve sınıflarını içine alır. Nitekim hadîste şöyle buyurulur : «Allah'ım, bütün hamd sana mahsûstur, bütün mülk senindir, bütün hayırlar senindir ve bütün işler sonunda Sana döndürülür.» [24]

İZAHI

İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler bulunmaktadır:
Kırâet-i Seb'aya göre «elhamdü»nün dal'ı ötredir. Çünkü mübtedâdır.
Süfyân İbn Uyeyne ile Ru'be İbn el-Haccâc derler ki «elhamdü»nün dalı ötre değil üstündür ve bunun başında bir fiil gizlenir. İbn Ebu Leylâ ise lâm'ın ve dâl'in ötre olduğunu söyler. Bu konuda birçok delil gösterirlerse de delilleri şazdır. Hasan ve Zeyd İbn Ali ise «elham-dü»nün dâl'ını esre olarak okurlar.
İbn Mâce, Enes İbn Mâlik (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Allah bir kula bir nîmet lütfedince kul «elhamdülillah» derse, muhakkak ki veren alandan daha üstün olmuş olur.» Kur-tubî tefsirinde ve Nevâdir el-Usûl'de, Enes İbn Mâlik'in Rasûlullah (s.a.)'dan şöyle duyduğunu nakleder: «Eğer bütün dünya pislikleriyle ümmetimden bir kişinin elinde bulunsa, sonra o elhamdülillah dese muhakkak ki o Elhamdülillah sözü bunların hepsinden daha üstün olurdu.» Kurtubî ve diğerleri derlerki «O'na Allah'a hamdolsun» ifâdesinin ilham edilmesi; verilen bütün dünya nimetlerinden daha çok olurdu. Çünkü hamd'in sevabı yok olmaz, dünyanın nimetleri ise yok olur. İbn Mâce'nin Sünen'inde İbn Ömer'den nakledilir

ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Allah'm kullarından bir kul demiş ki: Ey Rab-bim hamd Sanadır, vechinin celâline, saltanatının azametine lâyık olduğu şekilde hamd Sanadır. Kirâmeyn kâtibin adı verilen melekler bunu nasıl yazacaklarını bilememişler, Allah'ın huzuruna çıkarak Ey Rab-bimiz bir kulun öyle bir söz söyledi ki onu nasıl yazacağımızı bilmiyoruz demişler. Allah (c.c.) buyurmuş ki «(O, kulunun ne söylediğini en iyi bilendir.) Kulum ne dedi? Melekler demişler ki: Ey Rabbimiz o şöyle dedi: Ey Rabbim vechinin celâline, saltanatının azametine yaraşan şekilde hamd Sanadır. Allah (c.c.) buyurmuş ki; onu kulumun dediği gibi yazın, kulumun dediği bana öylece ulaşsın ki ben de kulumu onunla mükâfatlandırayım.»
Kurtubî bir gruptan nakleder ki; onlar şöyle demişler: Kulun «Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemin» demesi «Lâ İlahe İllallah» demesinden daha efdaldir. Çünkü birincisi hamd ile beraber tevhidi içerir. Diğer bir grup da «La ilahe illallah»in daha efdal olduğunu söylemiştir. Çünkü o îman ve küfrün arasını ayırır ve insanlar «Lâ İlahe İllallah» deyinceye kadar savaşmak emri vardır. Ve üzerinde ittifak edilen bir hadîste Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur : «Benim ve benden önceki peygam-berlerin söylediği en efdal söz «lâ ilahe illallâhu lâ şerîke lehû» sözüdür.»

«Âlemlerin Rabbı...»
Rabb, Mutasamf ve mâlik anlamına gelir. Lüğatta ise efendi demektir. Bir şeyi düzeltmekle görevlendirilen kimseye de Rabb denir. Allah Teâlâ hakkında bütün bunlar sahihtir. Rabb Allah'tan başkası için kullanılamaz sadece izafet yapılarak kullanılır. Evin sahibi anlamına “Rabu’d-Dâr” kullanılır. [25]

Rabb:

Terbiye edici ve yetiştirici anlamlarına gelen Rabb kelimesi, muhteva ve bu anlayışın hayattaki fonksiyonu bakımından çok önem ifâde eder. İnsanların çeşitli Rabblara kul olduğu günümüzde bu kavramın İslâmm pratiği bakımından önemi inkâr edilemez. Bu konuda müfes-sirlerin görüşlerini şöylece özetleyebiliriz :
Reşid Rızâ der ki:
«Rubûbiyet ve Rahmet sıfatlan, Allah Teâlâ'nın bütün işleri bilip irâdesine mâlik yegâne güç olduğuna delâlet eden iki sıfattır. Allah'ın rahmeti gazabını altetmiştir. Rahmetinin eseri olan lûtfu intikamını mağlup etmiştir... Kullarının mâliki olan Rabb'ın kullarının işlerini idare edip yöneltmesi ve herkesi davranışına göre cezalandırması şiarıdır. Mazlumun zâlimden intikamım almak onun özelliğidir. Adaletli cezasıyla insanlığı korkutur. Çünkü bütün kullar; Rablarına, nefislerine, ailelerine ve çocuklarına karşı görevlerinde kusur edebilirler. Hattâ kendilerinden daha aşağıda ve daha düşük mevkide bulunanların haklarını vermekte eksik davranabilirler. Bunların kalplerindeki korku ve ümid duygularını mağlup etmeleri gerekir. Bunun için Allah rahmet sıfatıyla rubûbiyet sıfatını birleştirerek onu tek lafızla değil iki lafızla ifâde etmiştir. Rubûbiyet ve rahmet sıfatının bütün ilâhî fiillerin niteliklerini ve anlamlarını taşıması açıktır. Çünkü kulların Rabbi, kulların yaratılması rızıklandırılması işlerinin idaresi gibi esmâ-i hüsnâ'mn delâlet ettiği fiillerin hepsiyle ilgili konularda onlara yardımcı olur (...) Biz bu gerçeği bilince,

Allah Teâlâ'nın yüce kitabının başlangıcında, Fâtiha'nın başında, bütün fiillerinin taşıdığı sıfatlara delâlet eden rubûbiyet ve rahmet sıfatlarını belirtmesinin hikmeti ortaya çıkar. Allah neyi mu-râd ettiğini en iyi bilendir. Ancak Fatiha, iki bakımdan dikkatleri cel-betmektedir. Birincisi Kur'an'ın başlangıcı ve ilk sûresi olması bakı-mından isminin delâlet ettiği hususta, ikincisi de hergün edâ edilen namazda okunmasıdır. Her ikisinde de Allah'ın rubûbiyet ve rahmet sıfatlarının zikri ve belirtilmesi belli bir anlam taşır.»[26]

Âlemler:

Âlemler kelimesi; âlem'in çoğuludur. Âlem, Allah Azze ve Celle'nin dışındaki tüm varlıklardır. Âlem cemi'dir tekili yoktur. Avalimşeklindeki cem'i ise göklerde, karalarda ve denizlerdeki çeşitli yaratıklar sınıfı için kullanılır. Bunlardan her birinin grub veya nesline alem adı verilir.
Bişr İbn İmâre... İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur.» âyetinin mânâsı; hamd o Allah'a mahsûstur ki; göklerde yerde ve onların ikisinde ve ikisinin arasında bildiğimiz ve bilmediğimiz tüm yaratıklar O'nundur» demektir. Saîd İbn Cübeyr'in ve İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde ise «Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur» âyetinin mânâsı; cinlerin ve insanların Rabbı demektir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İbn Cüreyc de bu şekilde demişlerdir. Hz. Ali'den de bu şekilde tefsir rivayet edilir. Bunu İbn Ebu Hâtîm zayıf bir isnâd ile nakleder.
Katâde der ki; «âlemlerin Rabbı» demek, âlemin bir sınıfının Rabbı demektir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den rivayet eder ki; o, «âlemlerin Rabbi» kavli celîli hakkında şöyle demiştir : İnsanlar bir âlemdir, cinler bir âlemdir. Bunun dışında kalanlar onse-kiz bin âlem veya ondört bin âlemdir —ki o bu rakamda şüphe etmiştir— Melekler dünyanın üzerindedir ve dünyanın dört zaviyesi vardır. Her zaviyesinde üçbin beşyüz âlem vardır ki Allah onları kendisine ibâdet için yaratmıştır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bunu rivayet ederler. Bu garîb bir sözdür ve böyle sözlerin sağlam bir delile dayanması icab eder.
İbn Ebu Hatim der ki: Babam... Tübey'' el-Himyerî'den nakletti ki, Allah Teâlâ'nın «âlemlerin Rabbı» kavli celîlindeki «âlemlerden» mu-râd, bin ümmettir. Bundan altıyüzü denizde, dörtyüzü karada yaşar. Benzeri bir ifâde Saîd İbn Müseyyeb'den nakledilir. Buna benzer bir diğer ifâde de merfu' olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Hafız İbn Ebu Ya'lâ, Ahmed İbn Ali İbn el-Müsennâ, Müsned'inde der ki: Bize Mu-hammed İbn el Müsennâ... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki, o şöyle demiş. Hz. Ömer'in hilâfeti yıllarından bir yıl, çekirge azaldı, bunun sebebini araştırdı, hiçbir haber bildirilemedi. Bunun üzerine (Ömer) üzüldü. Bir atlıyı Yemen'e diğerini Şam'a, öbürünü de Irak'a yolladı, çekirgenin görülüp görülmediğini araştırmalarını istedi. —Câbir der ki— Yemen yönüne giden atlı Ömer'e geldi, bir avuç çekirge getirdi ve huzû-i-una döktü. O bunu görünce tekbîr getirdi ve sonra şöyle dedi: «Ra-sûlullah (s.a.)'dan duydum ki şöyle diyordu : «Allah bin ümmet yaratmıştır. Altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır. Bu ümmetlerden ilk helak olanı çekirge ümmetidir, O helak olunca ipi kırılmış dizi gibi diğerleri de ardarda gelir.»

Bu hadîs râvîleri arasında yer alan Muhammed İbn İsâ —ki ona Hilâli lakabı verilir— zayıf bir râvidir. [27]
İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler bulunmaktadır :
Beğavî, Saîd İbn el-Müseyyeb'ten nakleder ki o şöyle demiştir : «Allah Teâlâ'nın bin âlemi vardır, altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır.»
Vehb İbn Münebbih der ki; Allah Teâlâ'nın onsekiz bin âlemi vardır, dünya bunlardan bir âlemdir.
Mukâtil der ki: Âlemler seksen bindir.
Kâ'b el-Ahbâr der ki; âlemlerin sayısını Allah Azze ve Celle'den başka kimse bilemez. Bütün bunları Beğavî nakleder.
İmâm Kurtubî, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki o şöyle demiştir. Allah Teâlâ'nın kırkbin âlemi vardır, doğusundan batısına kadar dünya bu âlemden biridir.
Zeccâc der ki; Âlem Allah Teâlâ'nın dünya ve âhirette yarattığı bütün şeylerdir. Kurtubî bunun doğru "olduğunu ve âlemin her iki evrene şâmil olduğunu belirtir. Âlem kelimesi alâmet masdarından türetilmiştir. Ben derim ki; bu masdardan türetilmesinin sebebi, yaratıcısına, yapıcısına ve onun birliğine delâlet eden bir işaret olmasından dolayıdır. [28]
Âlemlerin mahiyyeti ve sayısı konusunda ortaçağlarda pek çok spekülasyon yapılmıştır. Daha çok Aristotelesi felsefe ile ptolemius (Batlamyûs)'çu kozmoloji'nin üzerine dayanan bu fikirler müslümân müelliflerce tekrarlanmış, hatta tefsir kitaplarına kadar girdirilmiştir. Günümüze kadar felekler nazariyesi, onsekizbin âlem telakkisi- İslâmî eserlerde tekerrür etmiştir.[29]
Reşîd Rızâ da diyor ki :
Âlem; yaratıcının kendisiyle bilindiği şeyin adıdır ve o yaratıcının dışında cevher ve a'razîarın hepsidir. Âlem; mümkün olduğu ve kendiliğinden vâcib bir müessire muhtaç olduğu için O'nun varlığına delâlet eder. (Âlemler denilerek) cemi' sığasının kullanılması muhtelif cinslerin kapsam içerisine alınması içindir. Bu cinsler arasında akıl sahipleri gâlib olduğundan, diğer vasıfları gibi ye ve nun ile cemi' ol- muştur. Denilir ki (âlem); melekler, cinler ve insanlardan bilgi sahipleri için konulmuş addır. Diğerlerini içermesi onlara bağlı olması tarî-kiyledir. Yine denildi ki; burada (âlemler lafzı ile) insanlar kasdolun-muştur. Çünkü insanlardan her birisi bir âlemdir. O büyük evrendeki cevher ve a'razlarla, âlemde Tanrının yarattığı şeyler sayesinde yaratıcıyı belirten cevher ve a'razlarla büyük evrenin bir benzeridir. Bunun için ikisi arasında musâvât gösterilerek Allah Teâlâ : «Ve kendi nefislerinize bakmaz mısınız?» buyurmuştur.
Bazıları ise âlemleri; meleklerden, insanlardan ve cinlerden ilim sahiplerine tahsis etmişlerdir. (...) Allah'ın zâtını düşünüp sıfatlarını tefekkür edenler için, yüce zâtın azameti zahir ve âyetleri besbelli olur: «Yeryüzünde de yakînen inananlar için deliller vardır. Kendi nefislerinizde de görmez misiniz?» Hattâ kendi nefsini bilen, Rabbını bilmiş olur. Burada uygun düşen mânâ âleme şâmil olmasıdır. Âlemler rakamlarla sayılamıyacak kadar çoktur... Yeryüzünde bulunan zerrelerden her bir zerre terbiyecisinin sınırlan içindedir, onun tarafından yöneltilir, onun ihata ettiği her şey imkân sâhâsı içinde ve varlık alanında bulunan ulvî ve süflî, mücerred ve maddî, ruhanî ve cismânî bütün varlıklar vardır. (...) [30]

Tefsirinde pozitif ilimlere geniş yer veren Tantâvi Cevheri ise konuyu kendi zamanındaki astronomi açısından değerlendiriyor :
Âlem; ulvî ve süflî olmak üzere ikiye ayrılır. Allah, her ikisinin de Rabbidir. İnsanlar; yeryüzünde halk arasında adaletle davranmak ilim ve bilgi kaynaklarını araştırmak konusunda Allah'ın halîfeleridir. Nasıl atalarımız insanlar arasında adaletle hüküm verme konusunda eşsiz başarılar göstermişlerse, biz de aynı şekilde hüküm verelim. Dînimizin bize emrettiği tarzda bütün âlemlerin bilgisini öğrenelim. Aksi takdirde «De ki bakınız, göklerde ve yerde ne vardır?» âyet-i kerîmesiyle «Emrolunduğun gibi dosdoğru istikâmette yürü» âyeti arasında ne fark kalır? Her ikisi de emirdir. Emir, vücûb ifâde eder. Biz şer'î hükümleri okuyup onunla hükmettiğimiz gibi kâinattaki hârikaları da okuyup onunla amel edelim, tarımda ticarette ve sanayide gelişelim.
Ben, yeryüzünün doğusunda ve batısında yaşayan tüm müslumanlara sesleniyorum. Sözüme kulak versinler. Bunları yapmayınca Allahü-Teâlâ'nm «Dinini bütün dinlere üstün kılmak için» âyeti nasıl gerçekleşir? Bu meziyet olmadan islâmiyet tüm dinlere nasıl üstün gelir? Dinler, kâinat ilimlerine hiç temas etmezlerken İslâm; bu ilimlere davet ediyor ve bunları emrediyor. Bu özelliği bakımından dinlerden hiç birisi İslâm'a benzemiyor. Bilginler ve hükümdarlar İslâm ümmetinin bütün ilimleri bilmesi gerektiğini belirtmelidirler. Müslümanlar, bu söylediklerimden uzaklaşırlarsa ben onların başına Âd ve Semûd kavminin başına gelmiş olan felâketlerin gelmesinden kendilerini uyarırım. Köylüleri, yaşlıları ve çocukları öldürüp mahveden uçakların felâketleri görülmüştür. Müslümanlardan bu ilimlere karşı tembel davrananlar, sadece kendi kendilerini kınasınlar. Çünkü «Doğrusu bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez. Allah bir kavim için de kötülük murâd ederse, onu geri çevirecek hiç kimse yoktur.» Dikkat edin! Şiî, Sünnî, Hanbelî, Hanefî, Şafiî ve Zeydî, tüm mezhep mensûb-larının ihtilâfları temiz şeriat mes'elelerinde idi. Kur'an-ı Kerîm'in gösterdiği objektif konulara gelince bu hususta aralarında bir ihtilâf yoktur. Çünkü bunlar apaçık görülüyordu. Müslümanları buna Allah teşvik etmişti. Doğuda ve batıda bulunan müslümanlar frenklerin başardıkları bu ilimlerin hepsini okusunlar. Bu ilimler enfüsî ve âfâkî ilimlerdir. O zaman göreceklerdir ki; müslümanların şer'i konularda aralarındaki ihtilâf, müttefik olduklarına nisbetle çok azdır. Ben tüm müslümanlan buna çağırıyorum. Doğru yola hidâyet eden ise Allah'tır. Geçmiş bilginlerimiz bu hususu kitaplarında açıklamışlardır. Ama müslümanlar gaflet içerisinde gerçekleri unutmuşlardır. İçlerinden bir bilgin çıksın ve kendilerine çiçekteki güzelliği, aydaki parlaklığı, bitkideki hârikayı, tıptaki garîblikleri ve madendeki fevkalâdelikleri göstersin, anlatsın ve bunu devamlı yapsın. Sünnî, şiî, zeydî ve diğer islâm fırkalarına mensûb bilginler her şeyden önce mahlûkâta dâir bilgilerin ulvî ve süflî âlemlere ait ma'lûmâtın insan için gıda olduğunu, fıkhî hükümlerden ibaret olan şer'î ilimlerin de —ki ömürlerini bu uğurda harcamışlardır— deva olduğunu görürler. Gıda olmadan insan nasıl yaşayabilir, anlarlar. İnsana yalnız başına deva verilirse insan mahvolur. Gıdayı her zaman arar, devayı ise ancak sakat olup sıhhatini yitirdiği zaman arar.
Ey Müslümanlar, gıda ilimlerini öğreniri. Kur'an, her ikisini de teşvik ediyor. Kur'an, gıda ilimlerine deva ilimlerinden daha çok ehemmiyet veriyor. Ama ne

oluyor ki, sizlerin Allah'ın buyruğundan kaçınmakta olduğunuzu görüyorum. Allah'ın daha sonra emrettiği şeylere, siz daha önce dalmış duruyorsunuz. Nitekim Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de, âlemleri terbiye etmesini ve yaratıklarına rahmetini ibâdetten önce beyân ediyor, dosdoğru yol olan Sırât-ı Müstakîm'i hidâyetten önce belirtiyor. Ve sanki bu âyet, sizi Allah'ın rahmetlerini etüd etmeye teşvik ediyor. Size kâinattaki sözlerini bilmeyi, Rahmânî âyetlerini öğrenmeyi, hikmet dolu hârikalarını bellemeyi, fıtratın eşsizliklerini izlemeyi, kâinattaki güzellikleri görmeyi, yaptığı şeylerdeki zevkleri tatmayı emrediyor. Allah'a yemîn ederim ki bazı din bilginlerinin, yaratık-1 ardaki hârikaları görmekten kaçınmaları beni çok üzüyor. Ben isterdim ki; gençler, Avrupa'mn tabiat ilimlerine dalsınlar, yaratıklardaki hârikayı çabucak kavrayıversinler. Ne var ki onların geçici görevlere koştuklarını, idarî işlerde çalıştıklarını görüyorum da din âlimlerinden birisinin de kâinat ilimlerine daldığım göremiyorum. Ülkemizde din âlimleri ile kâinat ilimlerini araştıran gençlerin birbirine benzediğini görüyorum. Birinciler fıkhı hükümlerle yetiniyorlar, ikinciler de resmî vazifelerle yetiniyorlar. «Ve her grup kendi yanındakiyle sevinmektedir.» Bu iki gruptan az bir kitle bu söylediğim hususta büyük bir merhale kat etmiştir, ama bunlar çok azdır. «Kullarımdan şükredenler çok azdırlar.»
Müslümanlar zikrettiğimiz hususu iyice düşünür ve ona göre davranırlarsa hamdleri gerçek mânâda hamd olur.[31] (...) «Ey İslâm ümmeti nasıl oluyor da biz nama-zımızda Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğunu okuyor ve büyük küçük her işte Allah'ın bu Rabb oluşunu ve terbiye edişini bilmiyoruz?... Allah'ın inayeti bir buğday tanesinde nasıl apaçık ortaya çıkıyor? Nice habbeler var ki insan onlarda ilâhî inayeti görüyor. Dikkat edin, insanla hayvan arasındaki fark bu ilimler iledir. Eğer insanlık ekmek yemekten, su içmekten, elbise giymekten ve süslenmekten ibaret olsaydı biz «Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur» demezdik de bizi doyuran, içiren giydiren veya bize mal ve çocuk veren Allah'a mahsûstur derdik. Hattâ Allah'ın âlemlerin terbiye edicisi olduğunun söylenmesiyle, sanki bizden her birimizin de düşünen bilginler olması istenmiş gibidir. Yoksa hayvanlar gibi yememiz, böcekler gibi ölmemiz istenmiş değildir. Keza eğer buradaki maksad, Allah'ın sevap verdiği ve iyiliklerle kötülükleri cezalandıran kudret sahibi olduğu belirtilmiş olsaydı, biz de iyiliklerin ve kötülüklerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun derdik. Halbuki Allah, rahmeti geniş, »lûtfu bol olandır. Lütuf ve ihsanları eşsizdir. Allah'ım, ben çabamı islâm ümmetini uyarmaya verdim ve görevimi yerine çetirdim. Senden dileğim bu tefsiri tamamlamakta bana yardım etmendir.» [32]
«Allah'ın mantık ilmi yoluyla bütün bilgileri kavrama konusunda büyük akıl sahiplerini terbiye edişinin örneği : Biz deriz ki beş duyudan her birisi kendisine yansıyan konularda hüküm verme imkânına sahip değildir. Hüküm veren akıldır. Sözgelimi insan, gün ortasında bir serâb görse bu görüşte yanılan bölge sadece hüküm çıkaran müfekkiredir. Göz onu su sanmıştır,' ancak müfekkire gücünün, araştırıp duyu, dokunma ve diğer güçlerle mukayese yaptıktan sonra bir hüküm çıkarması gerekir. Tatma duyusu veya dokunma duyusuyla onu tadıp, elleyip su tadı verdiğini anlayınca onun su olduğuna hüküm verir. Aksi takdirde hüküm veremez. Aynı şekilde insan görme gücüyle elma rengine boyanmış kâfurdan

yapılmış bir elmaya baksın. Bu bilgi müfekkireye aktarıldığında müfekkire onun tadı, kokusu hakkında elbet-teki hüküm veremez. Hüküm vermesi için tatma koklama ve dokunma duyusuyla onu yoklar ve böylece o elma hakkında elmadır veya değil-dir diye hüküm verebilir. İşte bu Allah'ın akıl sahiplerini terbiye etmesinin bir numûnesidir. (...)
Dikkat edin, hamd eden kişi, hamd edilenin sıfatlarını daha iyi bilirse, hamdinde daha doğru bir yol takîb eder. Hamd edilenin sıfatlarını daha az bildiği takdirde hamdinde daha çok yanlış yapar. Bunun için görüyoruz ki, insanlar bir ölüyü anmak istedikleri veya bir diriyi övmek istedikleri zaman kitaplarda onun için yazılan övgü ifâdelerini toplarlar ve zikrederler. Kötülemek istedikleri zaman da o kişinin fena davranışlarını incelerler. İşte burada da durum aynıdır. Müslümanlar Allah'ın tabiattaki nizâmını anlayıncaya kadar Allah'a gerçek mânâda hamdetmesini bilemezler. Tabiat Allah'ın ilimlerinin, eserlerinin, hârika san'atlarınm meşheridir. Ebedî zaman sicilinin kaydedildiği tarih kitabıdır. Müslümanlar Allah'a gerçek mânâda hamdetmek ister iseler bilginleri tabiat nizamını incelesinler, düşünsünler, kâinattaki incelikleri görsünler ve bu hususta okumadık bir ilim, öğrenmedik bir fen bırakmasınlar. İşte o zaman-nasıl milletler kahramanlarını överken, onların faydalandıkları eserlerini zikrederlerse, müslümanlar da çerçek şekliyle o zaman hamd ederler Allah'a. Ve işte o zaman «hamd Allah'a mahsûstur» dediklerinde bu ifâdeleri gerçek olur ve gerçeğe uyar, bir söz olmaktan ibaret kalmaz. Diyebilirsiniz ki, ben şimdi anladım ki Allah'a gerçek mânâda hamdedebilmek için beşerî takatim ölçüsünde Allah'ın nimetlerini bilmem gerekiyormuş. (...) Öyleyse bu nimetleri toplayan şey nedir? Derim ki, bütün ilimler, Allah'a hamdin bir toplamıdır. Sana bunları bu tefsirde açıklayacağım. Kur'anm işaret ettiği gerçeklerin hepsi hamdi gerektiren âlemlerin Rabbinin eseridir.
Âlemlerin Rabbı.(...) İyi bil ki âlemin, âlem'in cem'i olup Allah'tan başka her şeydir. Âlem iki kısımdır; biri ulvî âlem, diğeri süflî âlem. Ulvî âlem yıldızlar, güneş, ay, gezegenler ve bunların uydularıdır. Bilindiği gibi cevzâ burcundaki güneşlerden birisi bizim güneşimizin 25 milyon katıdır. Onun bizim ışığımıza nisbetle ışığı bir kıvılcımın ışığı gibidir. Biliyorsunuz ki güneş yeryüzünden 1 milyon 300 bin kere daha büyüktür. Ondaki parlaklık ve güzellik akılları çelecek şekildedir. Güneş yeryüzüne gönderdiği ışıkla yollan aydınlatır, gözleri açar, canlı resimler onun sayesinde hava üzerinde çizilen biçimde görünür. Güneş ısı yayar, sular akar, bitki biter, canlı ve insan hayat bulur. Yeryüzü su ve güneş sayesinde yemyeşil olur. (...) Güneş bir başka güneşin etrafında döner. İçice daireler aklı durdurup fikri bıktırmcaya kadar döner durur. Bunları sadece frenklerin ilminden öğreniyoruz. Onlar diyorlar ki; öbür güneşler bizim güneşimizden çok daha büyük. İşte ulvî âlemle ilgili sözümüzün özeti bunlar.
Süflî âlem ise; denizde bulunan canlılar, yeryüzünde bulunan maden, bitki, hayvan ve insanlardır. Bugün bilginler denizler âlemi için onun gizliliklerini öğrenmek üzere apayrı bir ilim kurmuşlardır. Okuduğumuza göre onlar millerce derinliklerde yaşayan, karanlıklarda' yüzen deniz hayvanlarını keşfetmişler. Gittiği zaman çevresini aydınlatan, ışık saçan canlıları ortaya çıkarmışlardır. (...) Bitkiler âlemi de süflî âlemin bir parçasıdır. Botanik adı verilen bir ilim sayesinde onun da çeşitleri,

değişiklikleri, şekilleri, renkleri ve tatları öğrenilir. Hayvanlar âlemi de süflî âlemin bir parçasıdır, onunla ilgilenen Zooloji adını taşıyan bir ilim vardır. Bu sayede hayvanların çeşitleri, türleri, cinsleri, karada yaşayanları, havada uçanları, denizde yüzenleri tesbît edilir. (...) İşte âlemler lâfzının ihtiva ettiği ulvî ve süflî âlem bunlardır. Bunların hepsini yetiştiren, eğiten, tamamlayan Allah'tır. Şunu müslümanlar iyi bilsinler ki; ilimlerin hepsini öğrenip teferruatını bilmedikçe, insanların ondan faydalandıkları gibi bu ilimlerden faydalanmadıkça, doğuda batıda müslümanlar hiç bir şekilde Allah'a hakkıyla hamd edemezler ve hakkıyla şükredemezler. Ama bu âlemleri ve bu âlemlerdeki güzelliği bilmeden «elhamdülillah» dedikleri takdirde bilsinler ki; hamdleri sözden ibarettir, şükürleri görüntüden öteye geçmez.»[33]

Din Günü:

«Din gününün mâlikidir.»
Kurrâ'nm bir kısmı "Meliki Yevmiddin" şeklinde okumuş, bir kısmı da "Mâliki" şeklinde okumuştur. Ebubekr İbn Ebu Dâvûd bü konuda garîb bir şey nakleder ve şöyle der: Biz Abdurrahmân el-Azremî. ... İbn Şihâb'dan nakleder ki ona şu haber ulaşmıştır: «Resûlullah (s.a.), Ebubekir, Osman, Muâviye, onun oğlu Yezîd bu âyet-i kerîmeyi "Mâliki Yevmiddin" şeklinde okumaktaydılar. İbn Şihâb der ki; melik şeklini ilk ihdas eden Mervân'dır. Ben de/im ki, (İbn Kesîr) Mer- vân'ın yanında, okuduğunun doğruluğunu gösterecek bir bilgi olmalıdır ki İbn Şihâb buna muttali olmamıştır. Şüphesiz ki en doğrusunu Allah bilir.
Müteaddit tarîklerle vârid olduğuna göre İbn Merdûyeh Rasûlullah (s.a.) 'in "Mâliki Yevmiddin" şeklinde okuduğunu nakletmiştir. Buradaki mâlik milk kelimesinden alınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«Şüphe yok ki bütün yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara biz vâris olacağız. Ve onlar bize döndürüleceklerdir.» (Meryem, 40).
«De ki: «İnsanların Rabbına sığınırım. İnsanların mâlikine.» (Nâs, 1-2).
Melik kelimesi ise, mülk kelimesinden alınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«O gün onlar ortaya çıkarlar. Hiçbir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. «Kimindir bugün mülk? Vahîd, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Gafir, 16).
«O'dur, gökleri ve yeri hak ile yaratan, O'nun «ol» dediği gün hemen olur. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfürüleceği günde mülk O'nundur. Görülmeyeni de görüleni de bilir. Ve O, Hakîm'dir. Habîrdir.»
«O günde mülk ve tasarruf, Hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür.» (Furkân, 26).
Mülkün kıyamet gününe tahsisi; diğer günlerden onu nefyetmez. Zira daha önce Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğu haberi geçmişti ve bu, dünya ve âhirete şâmil idi. Mülkün kıyamet gününe izafe edilmesinin sebebi o gün hiç bir kimsenin bir şey söyliyememesi ve Allah'ın izin verdiklerinden başkasının konuşamamasından dolayıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da ancak doğruyu söyler. İşte bu, hak gündür. Dileyen Rabbine (götürülecek) bir yol edinsin.» (Ne-be', 38-39).
«O gün hiç bir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır. Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin. (Tâhâ, 108).
«O gün gelince Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» (Hûd, 105).
Dahhâk der ki; İbn Abbâs «Din gününün mâliki» ifadesinin o günde Allah'tan başka hiç kimse mülk sahibi değildir, dünyadaki gibi mülk-ier bulunmayacaktır, demek olduğunu nakleder. Din günü mahlûkâtm hesâb verdiği gündür ki bu kıyamet günüdür. Kıyamet gününde amelle-nyle insanlar cezalandırılırlar. Eğer amelleri hayır ise, o gün de hayır^ dır, eğer şer ise o gün de serdir. Ancak Allah'ın o gün affettikleri müstesnadır. İbn Abbâs'tan başka, sahabe, tabiîn ve selef-i sâlihîn'den başka birçokları da bu şekilde, söylemişlerdir ki zahir olan da budur.
İbn Cerîr geçmişlerin bazılarından nakleder ki onlar; din gününün mâliki ifâdesini tefsir ederken kıyamet gününü ikâme etmeye kadirdir şeklinde tefsir etmişlerdir. Zahire bakılacak olursa bu sözde bir çelişki yoktur. Her iki kavil de birbirini kabul ve itiraf eder. Ancak birinci ifâde bundan daha çok gerçeğe delâlet etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«O günde mülk ve tasarruf, hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür.» (Furkân, 26).
İkinci söz ise şu âyetteki kavl-i celîl'e benzer : «O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sadece o'na «ol» demektir. O da oluverir.» (Yasın, 82). [34]
İbn Kesîr Tefsîr'inin Mısır baskısında ayrıca şu ilâve görülüyor :
Bazı kurrâ "Mâliki Yevmiddin" şeklinde okurken diğer bazıları "Meliki Yevmiddin" şeklinde okurlar. Her iki okuyuş da sahihtir ve kırâet-i seb'a'da mevcuttur. Lâm'ın kesresi ve sükûnuyla melk ve melik şeklinde okunduğu gibi uzatılarak mâlik şeklinde de okunur. Nâfî, kâfin kesresini işba ederek okumuştur. Kırâetlerin her ikisini de mânâ bakımından tercih edenler bulunmuştur ve her iki şekil de sahihtir. Zâ-mahşerî Meliki şeklinde okumayı Haremeyn-i Şerîfeyn'in kırâeti olması nedeniyle tercih etmiştir.
Ebu Hanîfe'den nakledildiğine göre, O da melk şeklinde okumuştur. Fail ve mef'ûl şekli mevcûd ise bu cidden garîb ve şazdır.
Din günü konusunda Reşid Rızâ diyor ki:
«Bir kişi sorabilir ki : Bütün günler ceza günü değil midir ve insanların bu hayatta karşılaştıkları acı ve sıkıntılar, hakların yerine getirilmesinde ve görevlerin îfâsındaki aşırılıkların sonucu değil midir? Cevap olarak denilir ki : Biz hayatta bazan yaptıklarımızın cezasını görürüz, bazan da görmeyiz. Bazan ceza topluma nisbet ile tam olarak ortaya çıkar, ancak fertlerin hayatına nisbetle tam olarak ortaya çıkmaz. Şüphesiz ki bir millet Allah'ın dosdoğru yolundan sapacak olur ve Allah'ın yaratıkları için koyduğu İlâhî kanunlara uymayacak olursa muhakkak o millet hak .ettiği cezaya çarptırılır. Bu ceza fakirlik, zillet, güç ve kudretin, şeref ve haysiyetin yitirilmesi şeklinde olabilir. Fertlere gelince biz ömürlerini şehvet ve lezzetlere boğularak geçiren pek çok

azgın zâlimleri görürüz. Evet onların da vicdanları zaman zaman kendilerini uyarır. Bazı musibetlerden emîn olamazlar, mallarına ve mülklerine eksiklikler isabet eder, vücûdları cezalara düçâr olur, aklî dengelerini kaybedebilirler. Ancak bütün bunlar onların bazı çirkin amellerini karşılayacak derecede olmaz. Özellikle hükümdarlar ve yöneticilerin kötülüklerinin, fena davranışlarının sıkıntı ve zorluklarını milletler çeker. Keza kendilerine ve başkalarına iyi davranan kişiler görürüz ki, bunların hakları çiğnenir ve davranışlarının karşılığını elde edemezler. Her ne kadar ahlaken dürüst ve yetenekleri bakımından sağlam olurlarsa da hak ettikleri şeyi elde edemezler. İşte kıyamet gününde her fert yaptığının karşılığını tam olarak elde eder. Ve orda kendisine hiçbir şekilde zulmedilmez : «Kim zerre miktarı hayr işlerse onu görür, kim de zerre kadar şer işlerse onu görür.»[35]
Allah Teâlâ'nın Rahman ve Rahîm oluşunun zikrini müteakip, der-hal O'nun «Din gününün sahibi» olduğu ilâve edilerek, böylece Rahman ve Rahîm sıfatlan, önünde herkesin fiillerinin hesabını vereceği günün unutulmasına yol açmıyacaktır. Her müslüman bilmelidir ki: Allah Te-âlâ sadece Rahman ve Rahîm değil, aynı zamanda Âdildir de. Her şey üzerinde mutlak kudrete sahip bulunması dolayısıyla dilediğini affetmek, dilediğini cezalandırmak, tam olarak O'nun elindedir. Bu sebepten, âkibetimizi hüsran veya saadete kavuşturmanın tamamıyle O'nun kudretinde bulunduğuna tam olarak itikâd mecburiyeti vardır. [36]

İbâdet:

Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.
İbâdet; lüğatta zillet mânâsına gelir. Nitekim Arapçada “”cümleleri zelîl kılınmış, horlanmış anlamlarındadır. Şer'i ıstılahta ise, sevginin, bağlılığın ve korkunun kemâlini birleştiren bir ifâdedir. “İyyâke” kelimesi mef'ûl olduğu halde öne alınıp fiil olan “Ne’budu”nün sona alınması,-ayrıca “İyyâke” kelimesinin iki kez tekrarlanması; itinâ ve hasr maksadına mebnîdir. Böylece mânâ; hiçbir itimseye ibâdet etmeyiz, ancak sana ibâdet ederiz, hiçbir kimseye da-nmayız ancak Sana dayanırız şeklinde olmaktadır ki bu, bağlılığın
son derecesini ifâde eder. Dinin bütünü de bu iki anlamın içinde toplanmaktadır. Nitekim bazı selef bilginleri de Fatiha Kur'an'm sırrıdır,
Fâtiha'nın sırrı da “İyyâke na’budu ve iyyâke nestain” âyetidir derler. Birinci cümle şirkten uzaklaştırmakta, ikinci cümle her türlü kuvvet ve güçten ayrılarak her şeyi Allah Azze ve Celle'ye dayandırmaktadır. Bu anlam Kur'an'm çeşitli âyet-i celîlelerinde yer alır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«Göklerin ve yerin bilinmezlikleri Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na güven. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.» (Hûd, 123).
«De ki: «Suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» De ki O, Rahmân'dır, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik.» (Mülk, 29 - 30).

«Doğunun ve batının Rabbi'dir. O'ndan başka İlâh yoktur. Öyleyse O'nu Vekîl edin.» (Müzzemmil, 9).
Bu âyet-i kerîmede sözün gâib ifâdesinden muhatap şekline dönüşmesi ve «yalnız Sana» denilmesi konuya son derece uygundur. Çünkü başlangıçta Allah'a medh-ü senâ'da bulununca, sanki o kişi Allah'ın huzuruna yaklaşmış ve onun önünde : «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» demektedir. Bu da gösteriyor ki; sûrenin baş tarafı Allah Teâlâ'nın bütün güzel sıfatlarıyla kendi yüce nefsini övgüyle haber verdiğine delâlettir. Kullarını da kendisini böylece öğmeleri konusunda irşâd etmektedir.
Onun için (Şafiî mezhebine göre) böyle demeyen kişinin namazı sahîh olmaz. Buhârî ve Müslim'de, Ubâde İbn Sâmit'ten nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Fâtiha'yı okumayanın namazı caiz değildir.» (Bu Şafiî mezhebine göredir.)
Müslim'in Sahihinde A'lâ İbn Abdurrahman tarikiyle... Ebu Hü-reyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'dan nakleder ki: «Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Ben namazı kulumla kendi aramda ikiye ayırdım, yarısı bana yarısı kulumadır. Kul : «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur» deyince ona her istediği verilir ve Allah buyurur ki kulum bana hamdetti. (Kul) «Rahman ve Râhîm'dir» deyince kulum beni öğdü. Kul «Din gününün sahibidir» deyince, Allah buyurur ki; kulum beni ta'zîm etti. «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz» deyince bu, benimle kulumun arasındadır. Kuluma istediği verilmiştir. «Bizi doğru yola, kendilerine nîmet vermiş olduklarının yoluna hidâyet et. Gazaba uğramışların, sapıkların yoluna değil» deyince Allah buyurur ki; bu, kulumun isteğidir ve kulumun istediği kendisinindir.»
Dahhâk, İbn Abbâs (r.a.)'dan nakleder ki: «Yalnız Sana ibâdet ederiz» âyetinin tefsiri, «Yalnız Seni bir sayar, Şenden korkar ve yal- mz Senden isteriz ey Rabbimiz, başkalarından değil.» «Ve yalnız Senden yardım dileriz» âyetinin tefsiri de, «Sana ibâdette ve bizim kendi işimizde yalnız Senden yardım isteriz» demektir.
Katâde der ki: «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» âyetinin tefsiri şöyledir: Allah Teâlâ size yalnız Ona ihlâsla ibâdet etmenizi ve her işte kendisinden yardım dilemenizi emretmektedir. Önce «yalnız sana ibâdet eder» buyurulup da «yalnız senden yardım dileriz» cümlesinin sonra zikredilmesi şu sebeptendir. İbâdette asıl maksad; Allah Teâlâ'dır. Yardım dileme ise O'na tevessül etme, saygı göstermedir. Bunun için önemli olan, daha az önemli olana takdim edi- lir. Burada mühim olan Allah'tır. En doğrusunu Allah bilir. [37]

İZAHI

İbn Kesir tefsirinin Mısır baskısında ayrıca şöyle bir ilâve bulunmaktadır : Denilirse ki, "İyyâke na'budu ve iyyâke nestain" deki nûn'ların anlamı nedir? Eğer cem' içinse sebep aynıdır, eğer ta'zîb içinse buraya uygun düşmez.
Buna şöyle cevap verilmiştir : Burada kasdolunan kullar cinsinin haber verilmesidir. Namaz kılan kişi kullardan bir ferddir, özellikle toplu namazda ise veya cemaatın imâmı durumunda ise o kendi nefsinin ve mü'min kardeşlerinin yaradılış gayelerini teşkil eden ibâdetlerini haber vermektedir. Ve İmâm, mü'min

kardeşlerine tavassut etmektedir. Bazıları da derler ki nûnun ta'zîm için olması caizdir. Sanki kul., şöyle denilmektedir. Sen ibâdetin çerçevesi içerisine girdiğin için yüce bir kişisin, mevkiin geniştir onun için: «Yalnız sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» de. Eğer ibâdetin dışında ise biz cümlesini kullanma, istersen yüzbinlerce kişi arasında ol, çünkü hepsi de Allah Azze ve Celle'ye muhtaçtır ve O'na dayanmak zorundadırlar.
Kimileri de derler ki, «yalnız sana ibâdet ederiz» ifâdesi tevazu bakımından «yalnız sana ibâdet ettik» ifadesinden daha lalîftir. Çünkü ikinci ifâdede kişinin yalnız kendisinin hakkıyla ona ibâdet edemiyece-ği ve hiçbir kimsenin lâyık olduğu şekilde kendisini övemeyeceği, Allah'a ibâdet için yalnız kendini ehil kılmak durumu sözkonusu olduğundan, kişinin kendi nefsine ta'zîmi bahis mevzudur.
İbâdet yüce bir makamdır. Kul, Allah Teâlâ'nın huzuruna intisabı nedeniyle ibâdet makamında en üstün şerefe nail olur. Nitekim Allah Teâlâ Peygamberini; kitabını indirdiği, dâvası için harekete geçtiği ve kendi katına yücelterek mi' râcına nail kıldığı zamanda dahi kendi kulu olarak   nitelendirmiştir.Peygamberin muhalifleri O'nu yalanladıklarında Peygamberin üzülmesi halinde O'na ibâdete kalkmasını öğütlemektedir.
Râzî tefsirinde, bazı kimselerden naklederek der ki: Ubudiyet makamı, risâlet makamından daha üstündür. Çünkü ibâdet halktan hakka doğru çıkar risâlet ise Hakktan halka doğru iner. (Râzî der ki) Hem Allah, kullarının menfaatini gözetler, Rasûl ise ümmetinin menfaatini gözetir. Bu söz yanlıştır. Sözün yöneltildiği husus ta zayıftır. Râzî tefsirinde bu söze karşı çıkmamış veya zayıf olduğunu belirtmemiştir.
Bazı sûfîler de derler ki: İbâdet; ya bir sevabın elde edilmesi veya bir cezanın durdurulması için yapılır. Bu önemli değildir. Çünkü maksad kasdedilenin elde edilmesidir. Ya da Allah Teâlâ'nın emirlerinin yüceltilmesi için ibâdet edilir ki bu da zayıf bir tarzdır. En yüce olan kemâl sıfatıyla muttasıf Allah'ın mukaddes zâtına ibâdet edilmesi şeklidir. Bunun için namaz kılan kişi, Allah için namaz kılıyorum der. Eğer maksadı sevâb elde etmek ve cezayı durdurmak olsaydı, namaz bâtıl olurdu. Ancak bu görüşe başkaları şöyle karşılık vermişlerdir : İbâdetin Allah Azze ve Celle için olması O'nun beraberinde sevabı getirmesi veya azabı def'etmesiyle çelişik değildir. Nitekim aynı şekilde bir bedevî arap şöyle der : «Ben ne senin dediğin gibi güzel söyleyebiliyorum ne de Muâz'ın. Sadece Allah'ın Cennet'ini istiyorum ve Cehennem'inden O'na sığmıyorum. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «İşte biz de bunun etrafında konuşuyoruz.»
Hak Teâlâ hamde müstahak olduğunu belirttikten ve kendisini diğer zâtlardan ayıran büyük nitelikleriyle tavsif ettikten ve bu sıfatın belirli bir malûma taalluk eden bir ilim olduğunu zikrettikten sonra, bunun ile muhâtab kılmıyor: «Ey sânı bu olan Allah, ibâdet ve yardım dilemeyi yalnız sana tahsis ederiz» deniyor. Böylece tahsisin en ince delâleti ifâde ediliyor. Görülmiyenden görülene intikâl ediliyor ve bilinen; gözle görülür oluyor, düşünülen müşahede edilir hale geliyor, gâib hâzıra dönüşüyor. Sözün başlangıcı; arifin, zikir, fikir ve esmâ-i ilâhiye-yi düşünüp onun âyetlerini görmek, yaptıklarından şanının yüceliğine, saltanatının parlaklığına delil getirmek konusundaki halinin başlangıcına bina edilmektedir. Sonra da arifin hâlinin neticesine bağlanmaktadır. Bu merhalede o, vuslat denizine dalmakta,

müşâhade ehlinden olmakta, ayan beyân onu görmekte ve kendisine yalvarmaktadır. Dudaklarıyla ondan yardım istemektedir. Allah'ım bizi eserini duyanlardan değil, gözle vâsıl olanlardan kıl. Araplarda söz sanatı olarak bu tür davranmak bir gelenektir. Bu üslûptan diğerine geçmek onu bırakarak işiteni güçlendirmek gayesine mebnîdir. Bu yüzden hitâb hâzırdan gaibe, gâibten hâzıra döndürülür.»
İstiâne yardım dilemedir. Bu ya zarurî olur, ya da olmaz. Zarurî yardım dileme fiilinin kendisi olmadan gerçekleşmeyenidir. Failin düşü- nüp güç yetirmesi gibi. Bir âlet ve o âletin işlediği maddenin hâsıl olması gibi. Bu ikisi birleştiğinde kişi güç yetirme niteliğine sahip olur ve bir fiil ile mükellef olması sahih olur. Zarurî olmayan yardım dileme ise mümkün olan fiilin elde edilmesidir. Seferde yürüyebilen kişinin hayvana binmesi gibi. Veya failin fiile yaklaştırılması ve bu konuda teşvik edilmesidir. Bu tür yardım dileme, teklifin sıhhatma dayanak olmaz. Maksad bütün ihtiyaçlarda veya ibâdetlerin edasında yardım dilemektir. Her iki fiilde gizli bulunan zamîr, okuyucu ve beraberinde bulunan hafaza melekleri ve cemaatla namazda hazır bulunanlar içindir. Başlangıcı onlara sonu da diğer muvahhidleredir. Kul, ibâdetini derece derece katlandırarak onların ibadetiyle karıştırmakta ve ihtiyâçlarını onların ihtiyaçlarıyla birleştirmektedir ki onun bereketi sayesinde kabul olup icabet edilsin. Cemaatla namaz bunun için zaten meşru' kılınmıştır (...)
Önce ibâdetin sonra yardım dilemenin zikredilmesi âyet başlarının uygun düşmesi içindir. Burdan da öğreniliyor ki vâsıtanın ihtiyâç ve istekten öne alınması icabete daha uygun düşer. Ben derim ki; konuşan kişi ibâdeti kendi nefsine nisbet edince bu onda bir hazırlık ve taaccübü vehmettirdiği için ardından «yalnız senden yardım dileriz» diyerek ibâdetin ancak Allah'ın yardımı ve tevfîkiyle gerçekleşip tamamla-nabileceğini göstermektedir.
İbâdet, Kur'an'ın üzerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. İbâdet edilecek kimse ve şey elbette ki kişilerin ve toplumların hayatında önemli bir yer işgal eder. Çok değişik şekilleri olan putperestlikleri, şirk çeşitlerini ortadan kaldırabilmek için bu terimin detaylı olarak anlaşılması icâbeder.
İbâdet konusunu Mevdûdî bütün yönleriyle ele alarak günümüz, insanının pratik hayatı bakımından değerlendiriyor:
Ubûdiyyet- —kulluk—in bütün mânâlara göre aslı zillet ve eğilmedir. Bu sebeple ayaklar altında çiğnendiği ve yolcular üzerinde yürüdüğü için yola “Tarikun muabbedun” adı verilmiştir. İhtiyâç hallerinde binilen deveye de “Bairun muabbedun” denilmiştir. Yine köleye, efendisine boyun eğdiği için “Abd” ismi verilir.
Burada, İslâm'ın beyân ettiği «Nefislerin sadece Allah için» başka kayıtlardan kurtarılması ve yalnız O'nun ibâdetine tahsis edilmesi ilkesine işaret edilmektedir. Yani insan; sevgisinde, korkusunda, ümit ve tevekkülünde, kendisi için amel (ibadet) de, O'nun için nezir'de, boyun eğme, ta'zîm, secde ve takarrub'da O'na hiç bir şeyle şirk koşmayacaktır. Zira bunlar sadece semâları ve arzı —dünyayı— yaratan'ın hakkıdır.
«İbâdet» lafzı kemâl derecesinde zilletle beraber yine aynı derece-

de sevgiyi de içine almaktadır. Dolayısıyle kul ibâdet ettiği ilâhı, kemâl derecesinde bir sevgi ile sevmesi, ona kemâl derecesinde boyun eğmesi gerekir. Her ikisi de —sevgi ve zillet— ancak Allah için mümkün olur. O, yegâne ibâdete müstehak ilâhtır. Ubudiyet; yalnız O'na sevgi, boyun eğme, tevekkül ve duâ ile O'nu ta'zîmdir. Mef'ûlün fiilden önce getirilmesi buna işaret etmektedir. Burada, kulun ibâdeti sadece Rabbına hasretmesinin, nefsini ancak Allah'a teslim etmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Hem de gerektiği şekilde. Yoksa Rasûlullah'ın bi'seti esnasında müşriklerin yaptıkları gibi değil. O zamanda müşrikler ibâdetlerinde birbirinden ayrı yollar tutmuşlardı: Onlardan güneşe ve aya, meleklere, putlara, râhiblere ve hahamlara, ağaç ve taşlara ve bunlara mümasil şeylere tapanlar vardı. Kur'an-ı Kerîm onların bu hâlini şöyle beyân eder: «Gece, gündüz, güneş ay hep O'nun âyetlerindendir. Siz ne güneşe ne aya secde etmeyin.» (Fussilet,-37).
«Hatırla o günü ki Allah onların hepsini mahşerde toplayacak, sonra meleklere : «Bunlar mı size tapıyorlardı?» diyecek. Melekler de : Seni tenzih ederiz. Bizim yârimiz onlar değil Sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu onlara îman edicilerdi, diyecekler.» (Sebe' 40-41).
«Allah : Ey Meryem oğlu İsâ, insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin? dediği zaman O (şöyle) söyledi : Seni Tenzih ederim yârâb...» (Mâide, 116).
«Sizin, melekleri ve peygamberleri tanrılar edinmenizi de emretmez.» (Âl-i İmrân, 80).
«Lât'm, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât (in herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı?) Bize haber verin.» (Necm, 19 - 20).
Ebu Vakıd el-Leysî'nin bu konuda rivayet ettiği hadîs şöyledir :
«Rasûlullah (s.a.) ile beraber Huneyn gazvesine çıkmıştık. Müşriklerin yanında toplandıkları —oturdukları— ve silâhlarını astıkları «Zât'ül-Envât» denilen bir ağaçlan var idi. O ağacın yanından geçerken : «Ey Allah'ın Rasûlü onların Zât'ül-Envât'ları gibi bize de bir ağaç yapsan» dedi. Rasûlullah şöyle buyurdu : Allahü Ekber! Nefsim Yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki siz İsrail oğullarının Mûsâ (a.s.) ya söylediklerinin aynısını bana söylüyorsunuz. Onlar şöyle demişlerdi : «Ya Mûsâ, onların nasıl tanrıları varsa sen de bize öyle bir tanrı yap. Siz, dedi, cidden ne cahillik eder bir kavimsiniz. Şüphe yok ki bunların içinde bulundukları (din) helake mahkûmdur. (İbâdet diye) yapmakta oldukları nesne de boşunadır. Dedi: Tanrı olarak Allah'dan başkasını mı arayacakmışım -size? Halbuki O, sizi âlemlerin üstüne geçirmiştir.» (A'râf, 138-140).
Hadîsi Tirmizî rivayet edip sahîh hadîstir demiştir. (Tirmizî, 31). Rahip ve hahamlarına ibâdetlerine gelince bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Onlar, Allah'ı bırakıp râhiblerini, hahamlarını, Meryem oğlu Me-sîh'i tanrılar edindiler.» (Tevbe, 31).
İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Tirmizî, Adiyy İbn Hâtim'den rivayet ediyorlar: Rasûlullah' «Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve râhiblerini tanrılar edindiler.» âyetini okurken işittim ve dedim ki: «Ey Allah'ın Rasülü biz onlara ibâdet etmiyorduk ki. Şöyle buyurdu : Onlar Allah'ın helâl kıldığını haram kılınca siz bunları haram kabul etmiyor muydunuz? Allah'ın haram kıldığını helâl

kıldıklarında bunları helâl kabul etmiyor muydunuz? Evet yâ Rasûlullah dedim. İşte bu onlara ibâdettir buyurdular.»[38]
Tirmîzî'nin metni şöyledir:
«Adiyy İbn Hâtim'den : Boynumda altın bir haç'la Rasûlullah'ın yanına geldim. Bana : «O putu boynundan çıkar, at, ey Âdiyy» buyurdular. Rasûlullah'ı «Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini tanrılar edindiler» âyetini okurken işittim. Şöyle buyurdular: Elbette, onlar bilgin ve rahiplerine ibâdet etmiyorlardı. Ama kendilerine bir şeyi helâl kıldıklarında onu helâl, haram kıldıklarında da haram kabul ediyorlardı.»
İbâdetin çeşitleri ve sınıflan vardır. İman da ancak yalnız Allah'a ibâdet edilmesiyle tamam olur.
Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır :
«Bu ümmette şirk bir karıncanın hareketinden —devinmesinden— daha gizlidir»[39]
Bu hadîs'in metni Müsned'de şöyledir:
«Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiştir : Bir gece Rasûlullah (s.a.) bize hitap ederek dedi ki: Ey Nâs, bu şirkten korkunuz, (korununuz). Muhakkak ki o bir kanncanın devinmesinden daha gizlidir (saklıdır). Orada bulunanlardan birisi sordu : Ey Allah'ın Rasûlü mademki bir ka-nncanm devinmesinden daha gizlidir ondan nasıl korunacağız? Buyurdular : «Ey Allah'ım bildiğimiz bir şeyle sana şirk koşmaktan yine Sana sığınır, bilmediğimiz şeylerden dolayı da mağfiretini dileriz, deyiniz.»
Şemseddin İbnü'l-Kayyim şöyle diyor: Bu sebeple kul her namazda «Ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.» “İyyâke na’budu ve iyyâke nestain” demekle emrolunmuştur. Şeytân şirk koşmayı emreder,
nefis de bu konuda ona itaat ederek ya korkusundan, ya ümidinden daima Allah'tan gayrısma yönelir. Dolayısıyla kul dâima şirkten kurtulmaya ve tevhide muhtaçtır. Aynı sebeple Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Kerîm' inde üç yerde müşriklerin kendisinin değerini hakkıyla bilmediklerini
haber vermektedir. Zaten sevgisinde, korkusunda, ümidinde, boyun eğmesinde, öfkesinde, korkma ve rızâsını tercih etmede Allah'a denk ve eşler uyduran bir kimse nasıl olur da O'nun değerini hakkıyla bilebilir?»
İbâdet hakkında Mevhûdî, el-Müstalahât el-Erba'a (Dört Terim) isimli eserinde şu bilgiyi veriyor :
«İbâdetin lügat mânâsı: «İtaat etmek, tevazu göstermek, daha açık bir ifâde ile kişinin bir kimseye isyan etmeden, ondan yüz çevirmeksizin, mukavemet göstermeden itaati ve boyun eğmesidir, o kadar ki kendisine karşı boyun eğilen kişi onu dilediği şekilde hizmetçi kılar
«İşte bundan dolayı araplar, yumuşak huylu yük devesi için “Bairun muabbedun” gidişi gelişi kolay olan yol için de “Tarikun muabbedun” tabirlerini kullanırlar. Bu lüğavî asıldan bu kelimenin yapısında mevcut olan kulluk, itaat, hizmet ve yasak gibi mânâlar çıkmıştır. İbn Fâris, Makâyîs'ü'1-Lüğa, V, 205'de “Abede” maddesinde şöyle diyor: “Abede” kelimesindeki A ve B sanki birbirine zıt iki harf gibidirler, bu iki asıldan birincisi yumuşaklık ve tevazûya, ikincisi de şiddet ve kabalığa delâlet eder.

İbn Sîde, el-Muhassıs XIII, 96'da şöyle diyor : «Lügatte ibadetin aslı boyun eğmek. (...) İbâdet, itaat etmek, tevazu göstermek ve meskenet birbirine yakın manâlı olan kelimelerdir. (...) Daha üstünü olmayan her boyun eğme, ibâdettir, ancak ma'bûd için olan itaat ibâdettir, boyun eğme ve mütevâzi olma yönünden Allah'a karşı olan her itaat ibâdettir. İbâdet, itaat etmenin bir çeşididir, ona ancak, görme, işitme, İdrâk ve hayat en yüce nimetlere nail olan zât hak kazanır, şükür ve ibâdet ise ancak nimetle kazanılır. Çünkü ibâdetlerde azın azı, ancak nimetin en yükseğini veren zâta karşı yapılma hakkına sahiptir. Yalnız bu ölçüden Allah hariçtir. İşte bunun için kulluğa müstehak ma'bûd sadece O'dur.[40]
İbâdet teriminin türetildiği ABD kökü şu anlamlara gelir :
1) Kul, yani hür'ün karşıtı olan köle. "Teabbedu'r-racule" adamı köle edindi. Onu kul edindi, yahut onu kul muamelesine tabi tuttu. Keza yine aynı mânâyı ifâde etmek için, "" tabirleri kullanılır. Hadîs-i Şerifte bu hususu le'yîd için şöyle buyuruluyor : «Üç kişi vardır ki; ben onların hasmıyım. Bunlardan birincisi hür bir kimseyi köle edinen adamdır.» Başka bir rivayet hür'ü köle edinen, yani hür bir kimseyi kendine köle edinen buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de Mûsâ (a.s.) Fir'avun'a şöyle der : «Bana karşı minnet ettiğin (başıma kaktığın) o nîmet, İsrail oğullarını kendine kul (köle) edindiğin içindir» (Şuarâ, 22).
2) İbâdet, boyun eğmekle beraber itaat anlamına gelir. Meselâ "Abede't-tağute" «Putlara ibâdet etti» cümlesi «Ona itaat etti demektir.» "İyyâke na'budu" «Ancak Sana ibâdet ederiz» yani eğilmelerimizle itaati yalnız Sana gösteririz.» "Ve'budu Rabbekum" «Rabbınıza ibâdet ediniz» sözü «Rabbınıza itaat ediniz» demektir.
"Kavmehumâ lenâ âbidun" «O ikisinin kavmi bize ibâdet edicilerdir.» Yâni bize itaat edicilerdir, demektir. Ve her kim bir krala boyun eğerse ona itaat etmiş demektir. İbnü'l-Enbârî şöyle diyor : "Fulanun abidun" «Filanca ibâdet edicidir» yani o Rabbı'na boyun eğmiş ve Rabbi'nin emrine teslimiyet ve bağlılık göstermiş demektir.
3- "" kelimeleri «Ona kulluk etti, Onu ilâh tanıdı» manâlarına gelir. "" kelimesi ise, «kendini ibâdete verdi» demektir. "" kelimesi «kendisine ibâdet edilen» manâsını ifâde eder. Yani kendisine hürmet gösterilen demektir.
4- "" «O'na ibâdet etti», «O'na yapıştı ve O'ndan ayrılmadı» demektir.
5- "" «Senin bana gelmene ne engel oldu?»
Bu filolojik izahlardan da anlaşılıyor ki kelimesinin ifâde etmek istediği esâs mânâ, kişinin, yüksek ve üstün birine karşı baş eğmesi, itaat etmesi, sonra kendi hürriyet ve bağımsızlıŞından feragat etmesi, onun karşısında her türlü mukavemet ve isyanı terk ejb-mesi ve tam bir bağlılıkla ona boyun egmesidir. İşte bu, kulluk ve itaattir. Bundan dolayı Arap "Abd" ve "İbadet" kelimelerini duyduğu ilk anda zihninde kulluk ve ilâhlık mefhûmları canlanıyordu. Kulun hakîki vazifesi efendisine itaat etmek ve emirlerine sıkı sıkıya bağlanmak olduğu için hemen ardından itaat tasavvuru geliyordu. Daha sonra kul, itaat've tezellül ile nefsini efendisine teslim etmekle kalmaz, bununla beraber onun yüceliğine inanır, şanının yüksekliğini itiraf eder, kalbi efendisinin nimetlerine karşı minnettarlık ve şükür hisleri ile dolup taşarsa; işte o kul efendisine hürmet ve ta'zîmde aşırı davranır, nimetlerine şükretmek için kulluğun gereklerini yerine getirme yollarını arar. (...) Bütün bunlar

Allah'a gösterilecek kulluğun kendisidir. Bu düşünce; kulun efendisine sadece başını eğmesi ile değil, bilâkis başı ile beraber kalbini de O'na meylettirdiği takdirde kulluğun mânâlarını ifâde eder. Geride, kalan iki mefhûma gelince, onlar kulluk için esâs değil ikinci derecede düşünülebilir. [41]

Gerçek Kulluk:

Filolojik araştırmalardan sonra Kur'an-ı Kerîm'e müracaat ettiğimizde "İbadet" kelimesinin ekseriyetle ilk üç mânâda kullanıldığını görürüz. Bazı yerlerde "İbadet" kelimesi ile birinci ve ikinci mânâ birarada bir yerde yalnız birinci mânâ bir başka yerde yalnız ikinci mânâ, bir diğer yerde yalnız üçüncü mânâ kasdedilmiştir. Bu üç mânânın bir anda kullanıldığı da görülmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de "İbadet" kelimesinin birinci ve ikinci mânâlarda kullanıldığı yerler:
«Daha sonra Musa'yı ve kardeşi Harun'u bunca mucizelerimizle ve apaçık hüccetlerimizle Fir'avun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdik de (îman etmeyi bir türlü) kibirlerine yediremediler. Onlar mütekebbir ve müste'bil adamlardır.» (Mü'minûn, 45-46).
«Onun için dediler ki: «Kavimleri bize kulluk edip dururken bizim gibi iki beşere îmân mı edecekmişiz?» (Mü'min'ûn, 47).
İmâm-ı Taberî diyor ki: «Onlar, onlara itaat ediyorlar, onlara karşı zillet gösteriyorlar, onların emirlerini harfiyyen yerine getiriyorlar ve onlara boyun eğiyorlar. Araplar arasında krala itaat eden herkes için «melikin kulu» ifâdesi kullanılır.» (Tefsir XVIII, 19).
«Bana karşı minnet ettiğin (başıma kaktığın) o nîmet, İsrail oğullarını kendine kul (köle) edindiğin içindi.» (Şuarâ, 22).
Taberî bu âyetin tefsirinde ise şöyle diyor : «Onları kendin için köle edindin» Mücâhid ise bu hususta şöyle diyor: «Onlara üstün geldin ve istediğini yaptırdın.» İbn Cüreyc de şöyle diyor: «İsrail oğullarını yendin, galip geldin ve onlara dilediğini yaptırdın.» (Tefsir, XIX, 33).
Bu iki âyette (;JLJ\ ) kelimesinden kastedilen mânâ, kulluk ve itaattir. «Fir'avun dedi: «Mûsâ ve Harun'un kavmi ise ibadet edicilerdir.» Yani onlar bizim kölelerimizdir ve emirlerimize itaat ederler. Musa da dedi: «Sen İsrail oğullarını köle edindin ve onları gönlünün istediği şekilde çalıştırdın.»
Kulluk ve itaat anlamında ibâdet şu âyetlerde yer alır : «Ey îman edenler, size nzık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer (hakikaten) O'na kulluk ediyor- Taberî, bu âyetin tefsirinde de diyor ki: Eğer sizler onun emrine boyun eğiyor, dinliyor ve itaat ediyorsanız, o halde size yenmesini mü: bah ve helâl kıldığı şeyleri yeyin. Onun haramlığı hususunda şeytâna uymaktan vazgeçin. Şeytân; onu yememelerini teşvik ediyor ve haram olduğuna inanmaktan vazgeçmeğe çağırıyor. Çünkü onların onu câhi-liyye devrinde haram kılmaları şeytâna itaatleri ve geçmiş cedlerinden ve babalarından Allah'ı inkâr etme hususunda ehl-i küfre uymaları içindir. (Tefsir, II, 50).
Bu âyetin getirdiği hüküm ile ilgili münâsebete gelince; İslâm'dan evvel araplar dînî önderlerinin emirlerine bağlanmak ve atalarının takip ettiği yola uymak suretiyle içecekleri ve yiyecekleri şeyleri, yazabilecekleri her türlü vâsıta ile

kaydediyorlardı. Müslüman olunca Allah onlara şöyle buyurdu : «Siz bana, bütün bu kayıtları parçalamak ve benim size helâl kıldığım şeyleri dilediğiniz gibi yemek suretiyle ibâdet ediyorsunuz.» Bunun mânâsı; eğer siz, Allah'ın birliğini tasdik ederek âlimlerinize ve liderlerinize kul, köle olmasaydınız ve onlara itâattan vazgeçip Allah'a yönelseydiniz; işte o zaman Allah'ın sizin için helâl ve haram konusunda çizdiği sınırlara uymanız gerekirdi, yoksa onların çizdiği sınırlara değil. İşte bundan dolayı "Te'budun" kelimesi burada «kulluk ve itaat» mânâlarında kullanılmıştır. «De ki, Allah katında bir ceza olmak bakımından bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? (Allah'ın la'net ve aleyhinde gazab ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar yaptığı kimselerle Tâğût'a ibâdet edenlerdir ki işte bunların mevkii daha kötü ve dümdüz yoldan daha sapıktır.» (Mâide, 60).
Taberî bu âyetin tefsirinde ve Tâğût kelimesi hakkında bazı nakiller yaptıktan sonra şöyle diyor : «Bana göre sözün doğrusu; Allah'a karşı her isyan eden ve ondan başkasına tapandır, gerek onun üstünlüğünden olsun, gerekse hakikaten ona itaatinden dolayı olsun. Ve gerek bu ma'bud; insan yahut şeytân, yahut put veya mevcûd şeylerden birisi olsun. Ben Tâğût kelimesinin aslının şöyle kullanıldığını tesbît ettim : Bir kimse zulmettiği ve haddi aştığı zaman onun hakkında «azdı, tuğyan etti» denir.» (Tefsir, III, 15).
«Andolsun ki biz her ümmete «Allah'a kulluk edin, putlar (a tapmak) dan kaçının» diye (tebligat yapması için) bir peygamber göndermişizdir...» (Nahl, 36).
«Tâğûttan, ona tapmaktan kaçınıp da Allah yoluna yönelenler (e gelince), onlar için müjde vardır. O halde kullarımı müjdele.» (Zümer, **12).**
Bu üç âyette «Tâğût'a ibâdet» sözünden kastedilen mânâ Tâğût'a kulluk ve itaattir. Kur'an-ı Kerîm'in ıstılahında Tâğût'un mânâsı Allah'a karşı haddi aşan ve zulmeden her türlü hâkimiyet, otorite, başkanlık yahut kumandanlıktır. Kişinin bu türlü otoriteye, başkanlığa, liderliğe boyun eğmesi ve ona tapması Tâğût'a itaattir.
İtâat anlamında ibâdet şu âyetlerde yer alır:
«Ey Âdem oğulları, şeytâna tapmayın. Çünkü o, sizi Rabb'ınızdan ayıran bir düşmandır.» (Yâsîn, 60).
Açık olan şudur ki; hiç bir kimse bu dünyada şeytânı ilâh tanımaz, bilâkis bütün gücü ile ona la'net eder ve onu ruhundan kovar. Bunun için Allah Teâlâ'nın kıyamet gününde âdem oğullarına yüklediği suç, dünya hayatında şeytâna tapmalarından dolayı değildi, Sadece şeytân' in emrine itaat etmeleri, hükmüne tâbi olmaları ve gösterdiği yollara süratle koşmalarındandı.
«Meleklere, o zulmedenleri, onlara eş olanları, Allah'ı bırakıp tapmakta isrâr ettikleri şeyleri hep bir araya toplayın da cehennem yoluna götürün.» (dediler») (Sâffât, 22-23).
«Onlardan kimi kimine yönelip birbirini mes'ûl tutmaya kalkışırlar.»
(Metbulan da) «Hayır, siz (esasen) îmam ediciler değildiniz» derler.
Ve bizim size karşı bir hâkimiyetimiz de yoktu. Bilâkis siz de bizim gibi azgınlar güruhu idiniz.» (Şaffât, 27-30).
Bu muhaverede Kur'an-ı Kerîm'in hikâye ettiği ibâdet edenlerle ibâdet edilenler arasındaki görüş; en iyi şekilde açıklanıyor. Burada mâ-budlardan maksad, kavmin taptığı ilâhlar ve putlar değildir. Bilakis onlardan maksad, halkı görünüşte istişare adı altında sapıklığa sürükleyen, temiz Hıristiyan azizleri elbisesi ile insanları

temsil eden, şerri ve fesadı ıslâh adı altında yayan liderler ve kılavuzlardır. Onları cübbe ve teşbihleri ile aldatıp kendilerine tabî kıldılar. Allah bu âyette onların hîlekârları körükürüne taklîd etmelerini ve emirlerine uymalarını "İbadet" kelimesi ile açıklamaktadır.
«Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini, rahiplerini, Meryem'in oğlu Mesih'i tanrı edindiler. Halbuki bunlar da ancak bir olan Allah'a ibâdet etmelerinden başkası ile emrolunmamışlardır.» (Tevbe, 31).
Allah'ı bırakıp bilginlerini ve âlimlerini tanrı edinmelerinden, Allah'a ve Rasûlüne âit bir delile dayanmaksızın onların hükmüne itâat-larından bu âyette kastedilen mânâ; onların emir ve yasak koyma yetkisine sahip olduklarını kabuldür. Bu mânâyı Rasûlullah (s.a.) sahîh hadîslerinde bizzat açıklamıştır. Rasûlullah (s.a.)'a : «Biz âlimlerimize ve büyüklerimize ibâdet etmedik» dedikleri zaman, o şöyle buyurmuştu: «Onların helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram saymıyor musunuz?» Kulluk anlamında ibâdet, Kur'an-ı Kerîm'de iki mânâ'da vârid oluyor. Birincisi; kişinin bir başkası için dinin emirlerinden olan sücûd, rükû', kıyam, tavaf, Kâ'be'ye yüz sürme, adak, kurban gibi rükünleri, tapma ve kurban âdetini kasdederek yerine getirmesidir. Bu kişinin taptığı o şeyi, kendi başına buyruk en yüce ilâh kabul etmesine, bütün bu yaptığı şeyleri, taptığının en yüksek bir ilâhın ortağı bulunduğuna, bu alemi idarede bu en yüce ilâha tâbi olduğuna inanması keyfiyetidir.
İkincisi; kişinin bir kimseyi bu âlemde sebepler nizâmr üzerinde galip zannederek isteği hakkında ona duâ etmesi, zarar ve felâketler karşısında ondan medet umması, korkuların gelişinde, malların ve canların yok oluşunda ona sığınmasıdır.
Bu iki tavır da kulluk mânâsına dâhildir. Bunun delili aşağıdaki âyetlerdir.
«De ki: «Bana Rabbimden apaçık deliller gelince sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmekden kesin olarak men'edildim. ...» (Mü'min, 66).
«Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı bırakıp çekiliyorum. Rabbi-me duâ ediyorum. İşte (İbrahim) onları ve Allah'tan başka taptıklarını bırakıp çekilince biz ona İshâk'ı ihsan ettik...» (Meryem, 48-49).
«Allah'ı bırakıp da kendisine, kıyamete kadar cevap veremeyecek kişiye tapmakta olan kimseden daha sapık kimdir? Halbuki bunlar, onların tapmalarından da habersizdirler. İnsanlar mahşerde bir araya toplandıkları zaman bunlar, onların düşmanları olurlar. Onların taptıklarını inkâr ediciler olurlar.» (Ahkâf, 5 - 6).
Bu üç âyetin her birinde buradaki ibâdetten maksadın duâ ve medet ummak olduğunu Kur'an-ı Kerîm bizzat açıklamıştır :
«... Belki onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu onlara îman edicilerdi diyecekler.» (Sebe', 41).
Cinlere ibâdet ve onlara îmandan bu âyette kastedilen mânânın ne olduğunu aşağıda gelen Cin sûresi'ndeki âyetler açıklamaktadır :
«Gerçekte şu da var : İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı ki-' silere sığınırlar.» (Cin, 6).
Yukarıdaki âyette açıklanmıştır ki cinlere ibâdetten maksad da, muhafaza ve sığınma hususunda onların kudretine inanmaktır.
«Rabb'ın onları da, Allah'tan gayrı taptıklarım da mahşerde bira-raya toplayıp : «Siz mi şu kullarımı saptırdınız, yoksa kendileri mi yollarını sapıttılar?» diyeceği

gün. Görürsün ki onlar şöyle derler : «Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yakışmaz...» (el-Furkân, 17-18). Bu âyet-i Kerîme, mâbûdlardan maksadın sâlihler, Peygamberler ve velîler olduğunu açıkça anlatıyor. Onlara ibâdetten maksat ise; kulluk hassaları bakımından yüksek olduklarına inanmak ilâhlık sıfatı ile muttasıf bulunduklarını kabul etmek, kötülüğü keşf, gaybı ortaya çıkarmak, yardım gibi şeylere güçlerinin yeteceğini zannetmektir.
Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle diyor; zikri yüce Allah buyuruyor ki: «Kıyamet gününü inkâr edip putlara tapan yalancıları ve Allah'tan gayri cinlerden, insanlardan ve meleklerden olan şeylere tapanları o günde toplayacağız.» (Tefsir, VIII, 14.1).
«Allah onların hepsini mahşerde toplayacak sonra meleklere : «Bunlar mı size tapıyorlardı? diyecek.» (Melekler de) : Seni ortaktan ten-zîh ederiz. Bizim dostlarımız onlar değil. Sensin...» (Sebe', 40-41).
Bu âyetlerde meleklerin ibâdetinden kasdedilen mânâ; câhilliyyet halkının yaptığı gibi, onların hayalî resimlerine ve heykellerine karşı gösterilen saygı ve ubûdiyyettir. Bütün bunlardan da öte, onların gayesi, bu dünya hayatına bağlı işlerinde onların atîfetlerini ve yardımlarını kazanmak suretiyle onları hoşnûd etmektir.
«Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda veremeyecek olan şeylere taparlar. Bir de : «Bunlar bu putları Allah yanında bizim şefâatçılarımızdır» derler.» (Yûnus, 18).
«... Kendilerine bir takım dostlar edinenler (derler ki) : «Biz bunlara ancak bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.» (Zümer, 3).
Bu âyette de ibâdetten maksad, kulluk etmektir. Verdiğimiz örneklerden anlaşılıyor ki, Kur'an-ı Kerîm'de "İbadet" kelimesi bazan kulluk ve itaat, bazan sadece itaat, bazan da yalnız «tanrılık iddiasında bulunmak» mânâsında kullanılmıştır. Şimdi ise ibâdet kelimesinin her üç mânâya kullanıldığı örnekleri vermeden önce bazı hususları açıklamaya çalışalım :
İbâdet kelimesinin itaat ve kulluk manâları ile zikredildiği âyetlerde mâbûddan maksad; ya şeytandır, yahut Allah'a itaat ve ibâdetten bedel olarak onlara itaat ve ibâdeti teşvik eden ve kendilerini Tâğût kılan azgın kişilerdir, yahut da Allah'ın kitabını hiçe sayarak insanları, îcad ettikleri hayat düstûrları ve yaşayış tarzına sürükleyen lider ve önderlerdir. İbâdet kelimesinin «tanrılık iddiasında bulunmak» mânâsında vârid olduğu âyetlere gelince; bu âyetlerde ma'bûddan maksad; yol gösterme ve talimlerine rağmen insanların kendilerini ilâh telâkki ettikleri sâlih kişiler, peygamberler ve velîlerden, yahut kötü anlayışları dolayısiyle tabîat kanunu üzerindeki koruyucu güçte ortak saydıkları cin veya meleklerden ibarettir. Veya mücerred şeytânın teşviki ile namazlarının kıblesi ve ibâdetlerinin yönü kesilen heykel ve hayalî kuv- vetlerden ibarettir. Kur'an-ı Kerîm, bütün bu ma'bûdları bâtıl sayıyor. İnsanların onlara tapmasını, onlara itaat etmelerini, onları ilâh kabul etmelerini de büyük bir hatâ sayıyor. Bu ibâdetin, onlara tapınılması, itaat olunması yahut onların ilâh kabul edilmesi şeklinde olması farksızdır. Âyette deniyor ki; sizin tapmakta olduğunuz bu şeylerin hepsi Allah'ın kulları ve köleleri olup ibâdet olunmaya müstahak değildir ve siz de onlara ibâdet etmekle ümitsizlik, alçaklık ve musibetten başka bir şey elde etmiyorsunuz. Hakikatte onlann da yer ve göklerin de

gerçek mâliki bir olan Allah'tır. Bütün işler, bütün otorite ve selâhiyetler O'nun kudreti çerçevesindedir. İşte bundan dolayı da ibâdet edilmeye lâyık yalnız O'dur.
«Ey kâfirler Allah'ı bırakıp taptığınız putlar da sizin gibi kullardır. Eğer dâvanızda samimi iseniz, haydi onları çağırın da size yardım etsinler.» (A'raf, 194).
«Sizin onu bırakıp taptıklarınız, kendinizin ve atalarınızın takmış oldukları kuru adlardan başkası değildir. Allah bunlara hiç bir burhan indirmemiştir. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. O kendisinden başkasına ibâdet etmemesini emreylemiştir. Doğrusu din işte budur...» (Yûsuf, 40).
«Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır. Her iş O'na döndürülür. Öyle ise O'na ibâdet et, O'na güvenip dayan...» (Hûd, 123).
«... Önünüzde, ardınızda ve her ikisinin arasında ne varsa O'nun-dur. Senin Rabbın unutan değildir.» (Meryem, 64).
«O göklerin, yerin ve onların arasında bulunan şeylerin Rabbidir. O halde sen O'na kulluk et ve kulluğunda da iyice sebat et...» (Meryem, 65).
«... Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbine ibâdette hiç bir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak tutmasın.» (Kehf, 110).
İbâdet kelimesinin bu ve buna benzer âyetlerde, yalnız tanrılık iddiası veya sadece itaat ve kulluk mânâlarına tahsis edilişi için herhangi bir gerekçe yoktur. Bilakis doğru olan Kur'an-ı Kerîm'in buna benzer âyetlerde davetini en mükemmel şekilde ortaya koymuş olmasıdır. Daha doğrusu, Kur'an-ı Kerîm'in kulluk, itaat ve ubûdiyyetten başka bir mânâ taşımıyan bu daveti sırf Allah rızâsı içindir. Buna göre, ibâdet kelimesinin bu mânâda dondurulması, doğrusunu söylemek gerekirse Kur'an çağrısının çok dar mânâlara sıkıştırılması demektir ve bunun kafi neticesi şudur : Allah'ın dinine inanan herkes bu sınırlı dar düşünceyi Kur'an'ın daveti zannedecek ve böylece Kur'an-ı Kerîm'in öğrettiklerine tâbi olmayacaktır.» [42]

Sırât-ı Müstakim:

Bizi doğru yola ilet.
Başlangıçta Allah Teâlâ'ya hamd edildiğine göre, arkasından isteklerin gelmesi uygundur. Nitekim hadîste belirtildiği gibi Allah (c,c.) Fâtiha'nm yansı, Bana yarısı kulumadır ve kulumun istediği kendisinindir» buyurmuştur. Bu durum isteyenin en iyi halidir ki, isteneni med-hetmekte ve sonra kendi ihtiyacım zikretmektedir. Bunun yanı sıra mü'min kardeşlerinin ihtiyâçlarım dile getirmek üzere «Bizi dosdoğru yola hidâyet et» demektedir. Çünkü bu «dosdoğru yol»: ihtiyâcın en iyi şekilde ifâdesi ve ihtiyaca en iyi şekilde muhteviyat verilmesidir. Bunun için Allah kulunu dosdoğru yola, hidâyete yöneltmektedir. Çünkü O en mükemmeldir. Buradaki istek, isteyenin hâlini ve ihtiyâcını haber verme sadedinde de olabilir. Nitekim Hz. Musa'dan bahsedilirken şöyle buyurulur :
«Bunun üzerine onlannkini suladı. Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: «Rabbim doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.» (Kasas, 24).
Bununla beraber isteyenin nitelikleri daha öncede geçmiş olabilir. Nitekim balık sahibinin sözlerini zikrederken Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«Zünnûn'a da hani o öfkelenerek giderken kendisine güç yetire-miyeceğimizi sanmıştı. Ama sonunda karanlıklar içinde «Sen'den başka İlâh yoktur. Sen

münezzehsin. Doğrusu ben haksızlık edenlerdenim» diye niyaz etmişti.» (Enbiyâ, 87).
Veya istekleri, mürecced övgü şeklinde de olabilir (...)
Bazen hidâyet kelimesi kendiliğinden müteaddi olur ve bize ilham et, bizi muvaffak kıl veya rızıklandır veya ver anlamını kazanır. Nitekim burada bu şekildedir. Keza diğer bir âyette :
«Biz ona iki de yol gösterdik.» (Beled, 10) buyuruluyor.
Burada biz ona hayır ve şerri bildirdik anlamınadır. Hidâyet kelimesi, bazan da "İla" ile müteaddî olur. Bu takdirde irşad ve delâlet anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde böyledir :
«Rabbinin nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti.» (Nahl, 121).
«Ve onları cehennem yoluna götürün.» (Saffât, 23).
«İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir rüh vahyettik. Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin. Fakat biz onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki, sen de doğru bir yolu göstermektesin. (Şûra, 52).
Bazan da lâm ile müteaddî olur. Nitekim cennet ehlinden bahsedilirken şöyle denilmektedir:
«Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akar. Ve derler ki: «Hamd olsun Allah'a ki, bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Eğer O bizi ulaştırmasaydı biz hidâyete ulaşmazdık. Andol-sun ki, Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmiştir.» Onlara : «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet işte budur» diye seslenilir.» (A'râf, 43).
Bizi muvaffak kıl ve onun için ehil eyle mânâsına gelir.
Sırât-ı Müstakîm'e gelince:
îmam Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; te'vîl ehlinin hepsi icma' ettiler ki: sırât-ı müstakim, eğriliği büğrülüğü olmayan apaçık yoldur. Bütün araplann lûğatında bu anlama gelir.
Bu noktadaki şevâhid sayılmıyacak kadar çoktur. Sonra araplar sırat kelimesini her türlü söz ve davranış için kullanırlar. Doğru olana düzgün mânâsında, eğri olana da eğri anlamında sırat tâbirini kullanırlar. Selef ve haleften müfesirler; sırat kelimesinin tefsiri konusunda ihtilâf etmişlerdir. Fakat hepsi birtek noktaya yönelmiştir ki, bu da Allah ve Rasûlüne ittiba'dır. Sıratın Allah'ın kitabı olduğu hususunda rivayetler vardır. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Urfe... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakleder ki o şöyle demiş : Allah'ın Ra-sûlü «sırât-ı müstakim» Allah'ın kitabıdır» buyurdu. İbn Cerîr, Ham-za İbn Habîb el-Zeyyâd'ın rivâyetiyle aynı hadîsi nakleder ki bu hadîs Kur'an'm faziletleri babında geçmişti. İmâm Ahmed ve Tirmizî Hâris'-in rivâyetiyle Hz. Ali'den merfu' olarak nakleder ki, O şöyle demiş: «Kur'an Allah'ın sapasağlam ipidir, o zikr-i hakîm ve sırât-ı müstakimdir.» Bu hadîs mevkuf olarak da Hz. Ali (r.a.) 'den rivayet edilir. Şüphesiz en doğrusunu Allah bilir.
Sevrî, Mansûr'dan... O da Abdullah'dan naklen der ki sırât-ı müstakim Allah'ın kitabıdır. Denildi ki o İslâm'dır.
Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Câbir'den nakletti ki; sırât-ı müstakim İslâm'ın kendisidir ve gökle yeryüzünün arasından daha geniştir. İbn el-Hanefiye de bu

âyetin tefsirine «sırât-ı müstakim» Allah'ın kullarından, ondan başkasını kabul etmediği İslâm dînîdir» der.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Sırât-ı Müstakim İslâm'ın kendisidir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Müsned'inde nakleder ve der ki; Hasan İbn Süvvâr Ebu'1-A'lâ... Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakleder ki o, Rasûlullah (s.a.)'dan şöyle duyduğunu bildirmişti: «Allah (darb-ı
mesel) örnek olarak dosdoğru yolu (sırât-ı müstakîm'i şöyle) göstermiştir. Sırât'ın iki yakasında iki sûr, açık kapılar ve kapıların üzerinde gerilmiş perdeler vardır. Sırât'ın kapısında bir münâdî der ki: Ey insanlar hepiniz birlikte sırata (dosdoğru yola) giriniz ve (yolunuzu) eğip bükmeyiniz. Sıratın üzerinden de bir münâdî aynı şekilde çağırır. İnsan bu kapılardan birisini açmak istediğinde der ki, yazıklar olsun onu açma, çünkü sen onu açarsan içine girersin. Sırat İslâm'dır, iki sûr Allah'ın hadleridir. Açık kapılar Allah'ın haramlarıdır. Sıratın başındaki bu çağına Allah'ın kitabıdır. Sırât'ın üzerindeki çağına Allah'ın her müslümanın kalbindeki uyarıcısı (vaizi) dir. İbn Ebu Hatim, ve îbn Cerîr, Leys İbn Sa'd'ın rivâyetiyle aynı hadîsi naklederler. Tirmizî ve Neseî de Ali İbn Hacer kanaliyle Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakleder;. Bu isnâd, hasen ve sahihtir. En doğrusunu Allah bilir. Mücâhid der ki: sırât-ı müstakim haktır. Bu ifâde daha şümullüdür, ayrıca daha önceki ifâdelerle bunun arasında çelişki yoktur.
İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr, Ebu Nadr Hâşim İbn el-Kâsım'ın hadîsinde Ebu'l-Âliye'den nakleder ki, sırât-ı -müstakim Hz. Peygamber ve arkasından gelen iki ashabıdır. Âsim der ki biz bunu Hasan'a naklettik o da Ebu'l-Âliye doğru söylemiş, dedi.
Bütün bu sözler sahihtir ve uyulması gerekir. Tutarlıdır, çünkü Hz. Peygambere tâbi' olan, ondan sonra gelen Ebubekir ve Ömer (r.a.)'e uyan kimseler hakka uymuş olur. Hakka uymuş olan İslâm'a uymuş olur. İslâm'a uyan Kur'an'a uymuş olur ki o, Allah'ın kitabı, kopmaz ipi ve dosdoğru yoludur. Bütün bu ifâdeler doğrudur ve birbirlerini tasdik eder. Hamd Allah'a mahsûstur...
Taberânî der ki Muhammed İbn Fadl el-Sakatî... Abdullah'tan nakleder ki o şöyle demiş : Sırât-ı Müstakim Rasûlullah'ın bizi üzerinde terk ettiği yoldur. Bunun için İmâm Ca'fer İbn Cerîr merhum şöyle der : Bu âyetin yani «bizi dosdoğru yola hidâyet et» âyetinin en uygun te'vilî onunla şunun kastedilmiş olmasıdır : Senin hoşnûd olacağın yolda sebat etmeye bizi muvaffak kıl, kullarından söz ve amelleriyle kendilerine nîmet ettiğin sırât-ı müstakîme bizi muvaffak kıl. Çünkü ona muvaffak olan Allah'ın kendilerine nîmet ihsan ettiği peygamberlerin, sâdık-ların, şehîdlerin ve sâlihlerin yoluna muvaffak olur. Ona muvaffak olanlar da İslâm'a muvaffak olur. Peygamberleri tasdik etmek, kitaba sanlmak, Allah'ın emrettiğiyle amel edip yasakladığından kaçınmak, peygamberinin yolundan gitmek, dört halîfenin yolunu izlemek ve sâlih kulların yolundan gitmek, sırât-ı müstakim tabirinin içerisine girer.
Denilirse ki, mü'min her vakit namazda ve diğer zamanlarda hidâyeti nasıl isteyebilir, halbuki kendisi bu sıfatla muttasıftır? Bu, acaba mevcudun elde edilmesi babından mıdır, yoksa başka türlü müdür? Bunun cevâbı, hayırdır. Eğer mü'minin gece ve gündüz hidâyet is- temeye ihtiyâcı olmasaydı Allah Teâlâ onu buna yöneltmezdi. Zira kul, her an ve her durumda, Allah'ın kendisini hidâyette

sabit kılmasına ve bunda başarı kazanıp basiretini açık tutmasına muhtaçtır. Bu ihtiyâcı her an artmakta ve devam etmektedir. Kul, kendi nefsi için Allah'ın istediğinin dışında fayda veya zarara muktedir değildir. Bunun için Allah Teâlâ, kullarını hep yardımı, başarısı ve sebâtıyla destek istemeye yöneltmektedir. Dolayısıyla Allah'ın, istediğinden muvaffak kıldığı kişi mutludur. Allah Teâlâ duâ edenin duasına icabet edeceğini te'mîn etmiştir. Özellikle zor durumda ve muhtaç olan kişi, gece ve gündüz O'na yalvaracak olursa. Nitekim şöyle buyurmaktadır : «Ey İman edenler, Allah'a peygamberine, indirdiği kitaba inanın. Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür.» (Nisa, 136).
Burada Allah inananlara imanı emretmektedir. Bu, mevcudun elde edilmesi sadedinde değildir. Çünkü istenen îmana destek sağlıyan amellerde sebat edip devam etmek ve bu davranışı sürdürmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [43]
İbn Kesîr tefsirinin Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler veriliyor: Cumhûr'un kıraetine göre dosdoğru yol anlamına gelen sırat kelimesi sad iledir.
Sırât'ı, sin ile “Sirat” ve ze ile “Zirat” okuyanlar da vardır. Ferrâ'nm dediğine göre, bu okuyuşlar Beni U'zer ve Beni Kelb kabilesinin lügatidir.
(...) Allah'ın hidâyeti sayılmayacak kadar çeşitlidir. Nitekim Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız.» buyuruyor. (İbrahim, 34).
Ancak bunlar belirli sıralara inhisar etmektedir.
Birincisi kişinin menfaatlerini görebileceği güçleri ifâde etmektedir. Aklî kuvvetler, bâtınî hisler ve zahirî duygular gibi.
İkincisi Hakk ile bâtılı, doğru ile eğriyi ayıran bozukluğun delillerini göstermektedir.
Üçüncüsü Peygamberler göndermek ve kitaplar indirmekteki hidâyettir (...)
... Dördüncüsü mü'minlerin kalblerine sırların açıklanması ve vahiy, ilham ve rü'yay-ı sâdıka gibi hallerle bazı şeylerin kendilerine gösterilmesidir. Bu kışıma ancak nebiler ve velîler nail olabilirler.[44]
Hidâyet konusunda Reşid Rızâ şöyle diyor:
I- «Allah Teâlâ insanlara dört türlü hidâyet lütfetmiştir ki bununla insanoğlu mutluluğa erişir. Tabiî vicdanın ve fıtrî ilhamın (iç güdünün) hidâyeti, yol göstericiliği ve rehberliği. İçgüdü insanın doğuştan sahip olduğu bir kabiliyettir. Çocuk doğduktan hemen sonra gıda alma isteğini duyduğu için, açlık hisseder ve bunu elde etmek için doğuştan bir duyguyla bağırıp ağlar. Ağzına meme konduğu zaman onu yakalayıp emme içgüdüsüne sahiptir.
II- Duyu ve hislerin hidâyeti. Bu biyolojik hayatta bilincin mütemmimi niteliğindedir. Her iki halde bütün canlılar insanlarla müşterektirler. Ancak insanlardaki bu duygu çok daha mükemmeldir. Zira hayvanların içgüdüsü ve duyuları doğduktan bir süre sonra gelişmeye başlar. İnsanda ise bunun zıddına uzun sürede tedricî olarak bu duygular olgunlaşır. Görmez misiniz doğumdan sonra çocukta ses ve eşyayı idrâk izleri göze çarpmaz. Bir süre sonra görür. Ancak yeterince görme duyusu gelişmediği için mesafeleri tâyin edemez. Uzağı yakın, yakını uzak görür ve uzaktaki bir şeyi elde etmek için elini uzatır. İsterse bu gökyüzündeki ay olsun. Çocuğun duyumları olgunluk merhalelerinde ilerledikçe gelişir.

III- Akıl: Allah insanoğlunu toplum hayatı yaşamak için yaratmıştır. Ve insana bu toplumsal hayat için gerekli duyulan içgüdü ve vicdan şeklinde sunmamıştır. Arıda ve karıncada olduğu gibi, toplum hayatı için insan içgüdüsü yeterli değildir. An ve karıncaya herkesin topluluk içinde görevini yerine getirdiği, herkesin bir işi üslen-diği ve böylece çeşitli ve türlü hayat imkânının bulunduğu toplum içerisinde yaşayabilmesi için içgüdü lütfetmiştir. İnsana gelince insan türünde böyle bir içgüdü mevcûd değildir. Bunun için Allah Teâlâ içgüdüden ve duygulardan çok daha büyük bir hidâyet rehberi vermiş ki bu, akıldır. Duyulann yanılgısını düzeltir, hislerin hatâsını tashih eder ve sebeplerini açıklar. Göz uzaktaki büyük bir şeyi küçük, suya uzatılan düzgün çöpü eğri görür. Safralı kişi tatlıyı acı sanır. İşte bu gibi duyumların bozukluğundan doğan eksiklikleri telâfi edip ona rehberlik eden akıldır.
IV- Din: Ne var ki idrâk bakımından duyulann yanılması gibi akıl da yanılır. Ve insan kendi türünün, şahsının mutluluğu için duyularını ve aklını kullanmayı ihmâl eder. Bu vasıtaları sapıklık yollarında yürümek için kullanır, şehvetinin ve egoizminin esîri kılar ve kendini felâketlerin uçurumuna götürür. Duygular kaypaklık çıkmazlarına daldıkça, arzular aklı köleleştirdikçe o da çeşitli hîle yollan bulur. Bu duruma düşen kimse nasıl mutlu hayat sürebilir? Bu arzu ve isteklerin hiçbirisi hudûd tanımaz, kişi tek başına bunlara karşı duramaz. Çoğu kez başkalarının elindekileri almaya çalışır. Bu sebeple toplumdaki fertlerden bir kısmı diğerinin düşmanı haline gelir, menfaatleri çatışır. Çekişirler, savunurlar, mücâdele ederler, diretirler, saldırırlar ve nihayet birbirlerini yok ederler, İşte bu gibi hallerde yukarda saydığımız üç hidâyet rehberi de onlara kâfi gelmez. Bunun için insanlar arzularının karanlıklarına daldıkları ve hevesleri akıllarını mağlûb ettiği zaman, kendilerine yol gösterecek ve yanında durup geride bıraktıklarından ellerini çekmelerini sağlıyacak, işleri için hudûdlar çizecek bir hidâyete, rehbere muhtaçtırlar. Ayrıca insan tabiatında yereden gizli bir güç vardır. Bu güç, kâinatta sebebi bilinmeyen her olaya hâkimdir.
Bu güç, varlığın dayanağı olan, tüm mevcudu insana lütfeden güçtür. Bu sınırlı hayatın ötesinde onun bir hayat sahibi olduğunu gösterir. İnsan ilk üç rehberle kendisini yaratan ve kendisine bu hidâyetleri lütfeden yaratıcı gücün sahibine karşı görevlerini tayîn edebilecek güçte midir?Hayır. O'nu tayin edecek rehber dindir, Allah onu insanoğluna lütfetmiştir. İşte Kur'an-ı Kerîm Allah'ın insanoğluna lütfettiği bu çeşitli hidâyet ve rehberlik türlerini muhtelif âyetlerde bize açıklamaktadır.[45]

İlâhî Nimet:

Nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.
Yukarıda zikrettiğimiz hâdîs-i şerifte belirtildiği gibi kul; «bizi dosdoğru yola hidâyet et» dediği zaman Allah Teâlâ : «Bu kulum içindir ve kulumun istediği kendinindir» buyurur. «Kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna» kavli celîli; sırât-ı müstakimi tefsir etmektir ve ona bedeldir. Gramerciler böyle derler. Atf-ı beyân olması da caizdir. Şüphesiz ki en doğruyu Allah bilir.

«Nimete erdirdiklerin» den maksad, Nisa sûresinde zikri geçenlerdir.
«Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîklar, şehitler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar. Bu büyük lütuf Allah'tandır.» (Nisa, 69-70).
Dahhâk, İbn Abbâs'tan naklen der ki, «nimete erdirdiklerin» ifâdesi ile kendilerini ibâdet ve tâatmla nîmetlendirilenlerin, peygamberlerin, sıddîklarm, şehitlerin ve sâlihlerin doğru yolu kastolunmaktadır. Bu, Rabbimiz Allah Teâlâ'nın şu kavlinin nâzîridir :
«Kim de Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimet verdikleri ile beraberdirler.»
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den naklen der ki; «kendilerine nîmet verdiklerinin» yolundan murâd; peygamberlerdir.
İbn Cüreyc ise İbn Abbâs'ın bunların mü'minler olduğunu söylediğini nakleder. Mücâhit de aynı şekilde söylemiştir. Vekî' ise bunların müslümanlar olduğunu söyler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bunların Hz. Peygamber ve beraberindekiler olduğunu söyler. İbn Abbâs'tan nakledilen yukardaki tefsir ise en şümûllüsüdür. Doğruyu Allah bilir. [46]

Gazaba Uğrayanlar:

«Gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.» «Bizi dosdoğru yola hidâyet et, kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna.» Bunların vasfı ve nitelikleri yukarda geçmiştir. Bunlar hidâyet ve istikâmet ehlidirler. Allah'a ve Peygamberine itaat ederler, emirlerini dinler, yasaklarını terk ederler. «Gazaba uğrayanların yollarına değil.» Onlar irâdelerini bozmuşlar, hakkı öğrendikten sonra ondan yüz çevirmişlerdir. «Sapıkların yoluna da değil.» Onlar bilgiyi yitirmişler, sapıklığa dalmışlardır. Hakkı asla bulamazlar. “Velâ’d-dâllin” kelimesinin başındaki lâm ile söze te'kîd verilmiştir. Böylece ortada iki bozuk yol bulunduğu gösterilmektedir; bunlar yahûdî ve hıristiyanların yoludur. Bazı gramer bilginleri buradaki “Ğayra” edatının istisna olduğunu iddia etmişlerdir. ...
Bir kısmı da buradaki lâm'ın zâid olduğunu ve sözün takdirinin, «gazaba uğrayanların ve sapıkların dışında» şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta bir de Accâc'dan delil getirmişlerdir. Doğrusu ise bizim önce zikretmiş olduğumuzdur. Bunun için Ebu Übeyd Kasım îbn Sellâm «Kur'an'm faziletleri» adlı kitabında Ebu Muâviye'nin... Ömer İbn Hattâb'dan naklettiği bir hadîs-i şerîfî rivayet eder ki Hz. Ömer bu âyeti şu şekilde okumakta imiş: “Ğayri’l-mağdubi aleyhim vela’d-dâllin”
Bu isnâd sahihtir. Nitekim Übeyy İbn Kâ'b'm da böyle okuduğu rivayet edilir. Bu okuyuşun her ikisinden de tefsir şeklinde sâdır olduğu bellidir. Bu da gösteriyor ki; bizim söylediğimiz gibi lâm olumsuzluğun te'kîdi için getirilmiştir. Ta ki kendilerine nimet verilenlerin üzerine atfedilme vehmi kalmasın ve iki yol arasında fark olduğu bilinsin de her ikisinden de uzaklaşılsın diye. İmân ehlinin yolu hakkı bilmeye ve hak ile âmel etmeye dâirdir. Yahudiler ameli kaybetmişler, hıristiyan-lar da ilmi yitirmişlerdir. Bunun için yahûdîler gazaba uğramışlar, hi-ristiyanlar da sapıklığa düşmüşlerdir. Çünkü bir şeyi bilip terk edenler gazaba müstahak olurlar.

Halbuki onun durumu bilmeyenden farklıdır. Hıristiyanlar ise birşeyi kasdetmiş olmakla beraber doğruyu bulamamaktadırlar. Çünkü işi yerine yerleştirmemektedirler. Asıl mes'ele hakka ittibadır. Onlar bunu yitirmişlerdir. Yahûdî ve hıristiyanların hepsi de gazaba uğramışlar ve sapıklardır. Ancak yahûdîlerin en karakteristik vasfı gazaba uğramalarıdır. Hadîsler ve eserler böyle vârid olmuştur.
Hammâd İbn Seleme Semmâk kanaliyle... Adiyy İbn Hâtim'den nakleder ki; O Rasûlullah (s.a.)'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğunda, onlar yahûdîlerdir dedi, sapıkların ise hıristiyanlar olduğunu buyurdu. Bu hadîsi de Süfyân İbn Üyeyne, İsmâîl İbn Hâlid yoluyla Şâ'bî'den ve Adiyy İbn Hâtim'den nakleder. Adîyy'nin bu hadîsinin birçok rivayet şekilleri ve değişik lafızları vardır ki bunları zikretmek uzun sürer.
Abdürrezzâk der ki, bana Ma'mer... Abdullah İbn Şakîk'ten nakletti ki ona Rasûlullah (s.a.)'dan işiten birisi haber vermiş, Rasûlullah (s.a.) vadî el-Kurâ da ve atının üzerinde imiş, Adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Ey Allah'ın Rasûlü bunlar kimlerdir?» diye sormuş, O da, gaza- ba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da hıristiyanlardır buyurmuş. Bu hadîsi Cüreyrî, Urve, Hâlid el-Hazzâ', Abdullah İbn Şakîk'tan rivayet ederler. Ancak hadîs mürseldir, çünkü Rasûlullah (s.a.)'dan kimin rivayet ettiği zikredilmemektedir. Urve'nin rivayetinde Abdullah İbn Ömer ismi geçer. Şüphesiz doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Merdûyeh... Ebu Zerr (r.a.)'den nakleder ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sordum, yahûdîler buyurdu, ya sapıklar dedim, hıristiyanlardır buyurdu.
Süddî, Ebu Mâlik'ten, Ebu Salih'ten, İbn Abbâs'tan, Mürre el He-medânî'den ve Abdullah İbn Mes'ûd ile Peygamberin ashabından bir cemaatten nakleder ki, gazaba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da hıristiyanlardır.
Dahhâk ve İbn Cüreyc, İbn Abbâs'tan nakleder ki; gazaba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da hıristiyanlardır.
Rebî' İbn Enes, Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem ve bir başkası da böyle demişlerdir. İbn Ebû Hâtim'in de böyle dediği nakledilir. Bu konuda müfessirler arasında ihtilâf olduğunu bilmiyorum.
Bu imamlardan; gazaba uğrayanların yahûdîler, sapıkların da hı-ristiyanlar olduğunu söyleyenlerin delilleri yukardaki hadîs-i şeriflerle, Allah Teâlâ'nın Bakara sûresinde İsrail oğullarına yönelttiği şu hitabıdır :
«Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar... Allah'ın, kullarından dilediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler ve gazab üstüne gazaba uğradılar. Küfredenlere hor ve kahr edici azab vardır.» (Bakara, 90).
Mâide sûresinde ise şöyle buyurur :
«De ki: «Allah katında bundan daha kötü bir cezanın bulunduğunu size haber vereyim mi?» O kimse ki, Allah ona la'net etmiş, aleyhine gazab etmiş ve onlardan maymunlar, domuzlar ve Tağut'a kullar kılmıştır. İşte onlar yer bakımından en kötü ve doğru yoldan en 'çok sapmış olanlardır.» (Mâide, 60).
«İsrail oğullarından küfredenler Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle la'netlenmişlerdi. Bu, isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.» (Mâide, 78).

(İbn Hişâm'ın sîretinde) Zeyd İbn Amr, Nufeyl'den nakleder ki o ve arkadaşlarından bir topluluk Şam'a gidip Hanîf dinini araştırdıklarında yahûdîler ona demişler ki; sen bizimle beraber olabilmek için Allah'ın gazabından payını alman gerekir. O (Amr İbn Nufeyl) der ki, ben Allah'ın gazabından kaçarım. Hıristiyanlar da ona derler ki; sen bizimle birlikte olabilmek için Allah'ın gazabından payını almalısın, o ise buna gücüm yetmez der. Fıtratı üzerine devam ederek müşriklerin dinine ve putperestlerin putuna tapmaktan kaçımr. Yahûdî ve turisti- yanlığa girmez. Arkadaşları ise Hıristiyanlığa girerler. Çünkü onlar hı-ristiyanlığı yahûdîlikten kendilerine daha yakın bulmuşlardı. Bunların arasında Varaka İbn Nevfel de bulunuyordu. Nihayet Allah onları yeni bir elçisiyle uyararak hidâyete erdirince, o inen vahye îman etti. Allah ondan razı olsun.[47]
Bu yüce sûre yedi âyetten ibaret olup Allah'a hamd, övgü ve sena ile başlamaktadır. Onun yüce sıfatlarının gerektirdiği yüce isimleri zikretmekte, kıyamet günündeki dönüşü hatırlatmakta ve kulları Allah'a yalvarmaya ve tazarrûa davet etmektedir. Kendi güç ve kuvvetlerinden uzaklaşarak samimiyetle ona kul olmaya ve ulûhiyette ve yüce zâtı bir tanımaya teşvik etmektedir. Onun şeriki ve nazîri veya benzeri olduğunu kabul etmemelerini belirtmektedir. Allah Teâlâ'dan kendilerini Sı-rât-ı Müstakîm'e hidâyet etmesini dilemelerini bildirmektedir ki Sırât-ı Müstakim, sağlam dindir. Yine kıyamet gününde kesinkes gerçekleşebilecek olan hissî sırât-ı bilmeleri ve nimetler yurdu cennetlerde peygamberlerin, sâdıkların, şehitlerin ve sâlihlerin yanında konuk olabilmeleri için dîn-i islâm üzere sabit olmalarını öğütlemektedir.
Bu sûre sâlih amellere teşvik etmekte ve kıyamet gününde sâlih-lerle beraber olmanın şartlarını belirtmektedir. Ve bâtıl yollardan sa-kındırmakta, kıyamet günü bâtıl yola sülük edenlerle birlikte haşr olmamalarını bildirmektedir. Bâtıl yolun yolcuları, gazaba uğrayanlar ve sapıklardır.
«Kendilerine nîmet vermiş olduklarının yoluna.» buyurularak nîmet vermenin Allah'a isnadı ne kadar güzeldir. «Gazaba uğrayanların değil» âyetinde de gazabın failini hazfetmiştir. Aslında hakîkî olarak onun faili kendisidir. Nitekim bir başka âyette Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır :
«Bakmaz mısın onlara ki, Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir? Onlar ne sizlerdendir, ne de onlardan. Ve bile bile yalan yere yemîn etmektedirler.» (Mücâdele, 14).
Her ne kadar Allah kendi takdiriyle onları sapıklığa sevketmişse de sapıklığın onu yapana isnadı da fevkalâdedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi hidâyete erdirirse o doğru yola ermiştir, kimi de şaşırtacak olursa artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsınız.» (Kehf, 17).
«Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıklar içinde serseri bir halde bırakır.» (A'râf, 186).
Bu ve benzeri âyetler; hidâyete ve dalâlete sevketmekte biricik kudret sahibinin Yüce Allah olduğunu göstermektedir. Ancak bu, kaderiye fırkasıyla onların izinde gidenlerin dediği gibi değildir. Onlar kulların hidâyet ve dalâlati seçip kendilerinin bunu gerçekleştirdiklerini söyle- mekte ve bu bid'atlanna Kur'an-ı Kerîm'de

müteşâbih bir âyeti delîl getirmektedirler. Bu hususu reddeden sarih delili kabul etmemektedirler. Bu, ise sapıklık ve dalâlet ehlinin hâlidir.
Sahih bir hadîste; «Müteşâbih görünen âyetlere uyanları gördüğünüz zaman Allah'ın isimlendirdiği kimseler işte onlardır, bu kişilerden sakının.» buyurulmuştur. Burada Allah'ın isimlendirdiği kimseler tabiriyle Allah Teâlâ'nm şu âyet-i celîlesi kasdolunmaktadır :
«Sana kitabı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esâsıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîline yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: «Biz O'na inandık, hepsi Rabbımızın katandandır» derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir.» (Âl-i İm-rân, 7).
Allah'a hamdolsun ki bid'at sahibi için Kur'an'da hiçbir sahîh hüccet yoktur.. Çünkü Kur'an; hakkı bâtıldan ayırmak, hidâyetle sapıklığın arasını tefrik etmek için gelmiştir. Onda çelişki ve ihtilâf yoktur. Çünkü o Allah katından indirilmiştir. Çünkü o, Hakim ve Hamîd olan Allah katından gelmiştir. [48]

Kur'an'ın Başlangıcı:

Fatiha sûresinin Kur'ân'ın başlangıcı olarak ifâde ettiği değeri, diğer mukaddes kitapların başlangıç kısıntılarıyla mukayesesini yapan Tantâvî Cevheri diyor ki:
Bu sûreye Fatiha sûresi adı verilir, bir adı da «eihamdü» süresidir. Kur'an'ın anası, kitabın anası, Seb'al-Mesânî de denir. Çünkü her namazda tekrarlanır. Vâfî ve Kâfi adı da verilmiştir. Okuyucu bu sûreye Kur'an'ın anası, kitabın anası, Kâfî ve Vâfî gibi isimlerin verilmesine şaşabilir. Neden her namazda okunduğunu düşünebilir. Zekâ sahibi bilsin ki; dilde sürekli tekrarlanan bilenin ve bilmeyenin açıkça ve gizlice okuduğu sözler, okuyanların zihninde ilerisine geçilmeyen alışılmış laflar-dan ibaret olur. Tıpkı câhillerin gözü, kulağı, aklı ve bedeni gibi. İnsanlar; kendi bedenlerini, gökleri ve yeri gördükleri halde onlardaki hârika ve eşsizlikleri tahmin edemezler. Her an önlerinde açık oldukları halde bunu farkedemezler. Tıpkı kendi ülkesindeki bilginin ve kendi kasabasındaki peygamberin durumu gibi. Fatiha sûresi de işte böyledir, doğuda ve batıda müslümanlar onu okurlar, ancak çoğunluğu bilgisiz oldukları için onu düşünmezler. İşte bunun için Frenkler «bizi ezmişler, ço- cılklarımızı öldürmüşler, kadınlarımızı diri bırakmışlardır» ve biz bir gaflet içerisinde yüz geri olup dönmüşüz.
İyi bil ki; eşyanın sırrını bilenler âlimlerdir. Botanik bilgini veya tıp bilgini bitkilerdeki hikmeti, bedendeki hârika sistemi en iyi bilendir. Kur'an'ı düşünerek okuyanlar da böyledir. Eski ve yeni ilimleri inceleyenler Fatiha sûresini düşünüp ondaki hikmeti kavrarlar. İyi bil ki; Fatiha Kur'an'da vârid olan her şeye işaret taşıyan bir sûredir. Gazzalî'nin söylediğine göre; Kur'an'da on çeşit umumî bilgi vardır ve bu her bilginin altında diğer şubeler bulunmaktadır.
1- Allah'ın zâtının bilgisi.
2- Sıfatlarının bilgisi. Zâtının bilgisi, O'nun zâtı gibi hiç bir şey bulunmadığını belirtip tenzih ve takdis etmektir. Sıfatlarının bilgisi ise O' nün Kadîr, Mürîd, Alîm, Hayy, ve Semî' gibi sıfatların sahibi olduğunu bilmektir.

3- Allah'ın âlemin yaratanı ve ibda' edeni olmasını bilmek. Gökleri direksiz diken, yeryüzünü yayan O'dur.
4- Cennet cehennem, sevap ve ceza gibi âhirete âit halleri bilmek.
5- Sırât-ı Müstakim denilen dosdoğru yolun bilgisi.
6- Kötü huylan terketmek insanı rüsvây edici huyları bırakmak, iyi işler becerip yüce ahlâkı benimsemek ve fazileti yaymak.
7- İnsanlara nîmet veren Allah'ı anıp O' nu hamd ile medh ve sena etmek.
8- Zâlimlerin azgınların ve kâfirlerin bahsi.
9- Kâfirlere karşı delil getirmek.
10- Hükümlerin hududunu tayîn. İşte Kur'an'da vârid olan ilimler —Gazzâlî'ye göre— bunlardır ve bunlardan sekizini Fatiha sûresi ihtiva etmektedir. Besjnele ile Allah'ın zâtı zikredilmekte, sonra Rahman ve Rahîm olduğu belirtilerek sıfatlarına geçilmektedir. Rahmet ve mülk bilindiği gibi kudreti, irâdeyi ve ilmi gerektirir ki bunlîCr Kur'an'da vârid olan sıfatların belli başlılarıdır (...) Âlemlerin rabbi denirken bu ifâdenin içerisinde ilimlerin pek çoğu gizlenmiş bulunmaktadır. Yukarıda buna bir nebze işaret etmiş ve âlemlerin ulvî ve süflî âlem olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştik. İlimlerin çoğunluğu bu ifâdenin içerisinde yer alır çünkü bütün ilimlerin konusu Allah'ın rahmetinin eserleri ve âlemleri terbiye edişinin numuneleri olarak ilâhî fiillerin sonucudur (...) Yine bu sûrede cennet ve cehennemin zikri, nîmet ve azabın, sevab ve cezanın zikri ile dördüncü tür ilimler de yer almaktadır. Kur'an'da pek çok olarak zikredilen bu konu burada «Din gününün sahibi» ifadesiyle belirtilmiştir. Dosdoğru yol anlamına gelen sırât-ı müstakîm'de ise iyi ve kötü fiillerle, bunlara âit davranışlar yer almaktadır. Ve nihayet «kendilerine nîmet verdiklerin» denilirken peygamberlerin, sâlihlerin ve mü'minlerin kıssası sözkonusu edilmektedir. Gazaba uğrayanların ve sapıklığa düşenlerin kıssası Kur"an-ı Kerîm'de pek çok kere yer alır. Kendilerini felâkete ve hüsrana götüren davranışların tarihî seyri anlatılır. İşte Kur'an'm ihtiva ettiği ilimler bunlar ve işte bunların Fatiha sûresinde yer alış şekli. Böylece bu sûreye Kur'an'ın anası, Kâfi veya Vâfî adı ve- rilmesinin gerçekten hakîkatm ifâdesi olduğu ortaya çıkmıyor mu?[49]
Kur'an'ın başlangıcı olan Fatiha ile diğer belagat eserlerinin başlangıçları arasında bir karşılaştırma :
Ey akıl ve zekâ sahibi, iyi düşün; aklınla kavra ve taklîdden sakın. Bakışın aklî, anlayışın ruhî olsun, başkalarının ardından gitmekten kaçın. İşte sana Muallaka adı verilen şiir âbidelerinin başlangıçları hakkında birkaç söz söyliyeceğim. Böylece kafanın aydınlığı, akimin nuru, gönlünün samîmiyetiyle onlarla Fatiha sûresi arasında bir mukayese yapmaya çalış ve vahiy sözüyle; Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarında üstün seviyede rağbete nıazhar olan şâirlerin sözleri arasında nasıl bir fark olduğunu öğren. İmri'ül-Kays, Taraf e, Züheyr, Lebîb ve onlara benzeyen kişilerin zemm ve medh konusunda düşüp kalktıkları, başların huzurunda eğildiği seslerin kendilerine boyun eğdiği, boyunların önünde büküldüğü, toplumların güneşleri, şâirlerin efendileri olan kişilerin eserlerinin başlangıçlarıyla; Kur'an'ın başlangıcı arasında bir mukayese yap. Doğrusu vahyin apaçık bir işareti ve besbelli bir âlemeti vardır. Görmüyor musun o umûmî konuları

cüz'î hususlardan uzak, basît maksadlardan sıyrılmış olarak ele alır. Şâirlerin sözlerine gelince onların şiirlerinin başlangıcına bir bak.
İşte sana İmri'ül-Kays'ın şiiri. İmri'ül-Kays Muallaka adını alan kasidesine başlarken, sevgilisinin hâtırasıyla ağladığını ve ağlattığını söyliyerek başlıyor ve sevgilisinin belirli yerlerdeki konaklarını hatırlatıyor. Tarafe, sevgilisinin izinin hiç bir yerde bulunmadığını belirterek şiirine başlıyor. Züheyr İbn Selmâ ise, yine sevgilisinin durak yerlerinden ve onun konduğu mahallerden sorduğu sorulara cevap alamamaktan dertlenerek başlıyor. Lebîd, sevgilisinin yurdunun yıkıldığını ve orada bulunmadığını belirterek şiirine başlıyor. Amr İbn Külsûm, kasidesine uykusundan uyanmasını ve büyük kâse ile kendisine şarap sunmasını istediği cariyesine hitâbla başlıyor. Antere İbn Şeddât, şâirlerin şiir söylemedikleri hiç bir konu bırakmadıklarını belirterek ben sevgilimin yurdunu bilmiyorum, çünkü uzun süre ondan uzak kaldım ve zorla onu bulabildim diye başlıyor. Nâbiğa Zübyânî ise; ölmüş sevgilisinin evine üzülerek ve acıyarak sesleniyor, sevgilisinden ayrılmanın üzüntüsünü belirtiyor. Görüyor musun bütün şâirlerin üzerinde durdukları nokta aynı. Hemen hemen hepsinin başlangıç şekli bir tek mânânın etrafında dönüp dolaşıyor. Bu mânâlardan hiçbirinin, ihsanın başını yücelteceğini, ona sırça saraylar ve yüce hâtıralar yaptırabileceğini düşünebiliyor musun? (...) Hayır hepsi, adamın çocukluğu ve gençlik çağını hatırladığı kısır anlamlardan, sınırlı sözlerden, dramatik eğlencelerden öteye geçmeyen arzu dolu hisler. Belki de şâir bunu sevgisinden değil zorla; yaratıcılığından değil, âdete uyarak ilkin değil, sıradan söyle-mistir. Öyle zannediyorum ki Arapları büyüleyen ve gözlerini çelen şey de Fâtiha'yı duyup kendilerine, «Ey insanlar Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla doğru yola gelin» diyen seslenişidir. Kralları övmek gibi küçük şeyleri bırakın, kendinizi böyle şeylerden uzak tutun, gökleri yücelten, yeryüzünü yayan Allah'a hamdedin, hidâyeti O'ndan dileyin, buyruğunu duyduklarında hemen büyülenivermişlerdi.[50]
Kur'an-ı Kerîm'e bu sûre ile başlandığı için açış, giriş mânâsına gelen «Fatiha» adı verilmiştir. Kur'an'ın ihtiva ettiği temel prensipleri belirttiği için Kur'an'ın anası mânâsına gelen «Ümmü'l-Kitab» adı verilmiştir. Namazda yedi defa okunarak tekrarlandığından dolayı da «Seb' al-Mesânî» adı verilmektedir.
Gerek besmelede ve gerekse fatihada geçen «Rahman» sıfatı Allah Teâlâ'nın zâtına mahsûs olan rahmet vasfını ifâde eder. «Rahîm» sıfatı ise başka kullarına rahmetinin ifadesidir. Her iki sıfatla yüce Allah'ın sonsuz lutf ve ihsanı kasdedilmektedir. «Hamd» medh ve sena manasınadır. «Rabb» mâlik, efendi ve terbiye eden demektir. «Âlemler», Allah'ın dışında kalan bütün bitki, hayvan ve insan gibi öteki varlıklardır. «Din günü» kıyamet ve mücâzât günüdür. «Sırât-ı Müstakim», dosdoğru yol anlamına gelmekte olup Allah'ın yolu, dini mübîni İslâm kaydolunmaktadır. «Gazaba uğrayanlar», hakikati bildiği halde ondan yüz çevirerek azablann en acısına uğrayan ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşanlardır. Bir rivayete göre bunlar yahûdilerdir. «Dalalete düşenler» ise doğru yolu yitirmiş olanlardır. Bunların da Hıristiyanlar olduğu nakledilir. «Âmîn», ey Rabbimiz dualarımızı kabul buyur demek olup âyetin metnine dâhil değildir. Fakat her fatiha okunduktan sonra «âmîn» demek sünnettir. [51]

Âmin ne demektir?:

Fâtiha'yı okuyanın sonunda «âmin» demesi müstehaptır. Bazıları da «emin» şeklinde okurlar. Âmîn'in mânâsı; Allah'ım kabul et demektir. Bunun delili İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Vâil İbn Hacer'den naklettikleri şu hadîs-i şeriftir. Vâil; «Rasûlullah (s.a.) dan "Vela'd-dâllin" dedikten sonra «âmîn dediğini duydum, sesini yükselterek elifi çekerdi.» demiş. Ebu Davud'un rivayetinde ise, sesini bununla yükseltmiştir denir. Tirmizî ise bu hadîsin hasen olduğunu nakleder. Bu hadîs Hz. Ali'den, Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve diğerlerinden de nakledilmiştir. Ebu Hûreyre (r.a.) der ki Rasûlullah (s.a.) "Vela'd-dâllin" denildiğinde âmîn derdi. Öyleki ilk safta kendisinin arkasında duranlar onuduyarlardı. Bunu Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir. Da-rekutnî ise bu isnadın hasen olduğunu zikreder. Hz. Bilâl (r.a.) 'm «Ey Allah'ın Rasûlü, âmîn derken beni geçme» dediği nakledilir. Bunu Ebu Dâvûd da rivayet eder. Bizim ashabımız (Şafiî mezhebi mensupları) ve diğerleri derler ki, âmîn lafzı namazın dışında olanlar için müstehab, namaz kılanlar için müekked sünnettir. İster münferiden kılsın, ister imâm olsun, ister imama uysun, her halükârda müekked sünnettir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «İmam âmîn deyince, siz de âmîn deyin. Çünkü onun âmînine uyanlar meleklerin âmînine uymuş olurlar. Ve onların geçmiş günahları bağışlanır.» Müslim de der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Sizden biriniz namazda âmîn derse melekler de gökyüzünde âmîn der, biri diğerine uygun düşerse onun geçmiş günahları bağışlanır.»
Müslîm Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den merfû' olarak nakleder ki: Hz. Peygamber, «İmam "Vela'd-dâllin" deyince âmîn deyin ki Allah sizi sevsin» buyurmuştur.
Cüveybir, Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki, İbn Abbâs, «Dedim ki ey Allah'ın Rasûlü âmînin mânâsı nedir? O, Rabbım yap demektir» buyurdu» demiştir. Mâlikı'ler derler ki: İmâm, âmîn demez, ancak imâma uyanlar âmîn derler. Mâlik'in Sümeyye yoluyla Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «İmâm "Vela'd-dâllin" deyince âmîn deyin.» Malikîler Ebu Musa'nın "Vela'd-dâllin" denilince âmîn deyin» hadîsiyle bu hadisi muâfık kılmışlardır. Biz müttefekun aleyh olan «İmâm âmîn deyince, siz de âmîn deyin.» hadîsini ve Rasûlullah (s.a.)'m "Vela'd-dâllin" denilince âmîn dediğini yukarda belirtmiştik. Bizim mezhebin mensûbları (Şafiî) imâma uyanların cehren mi yoksa gizli olarak mı âmîn diyecekleri konusunda ihtilâftadırlar. İhtilâfın özeti şöyledir : Eğer İmâm âmîn demeyi unutursa imâma uyan tek kelime olarak âmîn der ve açıktan söyler. Eğer imâm açıktan âmîn derse imâma uyanların açıktan âmîn dememeleri gerekir. Bu görüş Ebu Hanîfe'nin mezhebi ve imâm Mâlik'ten bir rivayettir. Çünkü onlara göre âmîn bir zikirdir ve namazdaki diğer zikirler gibi o da açıktan söylenmez. Ahmed îbn Hanbel'in mezhebine ve İmâm Mâlik'ten nakledilen bir diğer rivayete göre açıktan âmîn denir.
Bizim (Şafiî) bir üçüncü görüşümüz daha var ki, buna göre; eğer mescid küçük ise imâma uyan, açıktan âmîn demez. Çünkü onlar imâmın kırâetini duyarlar,

eğer mescid büyük ise imâma uyanlar açıktan âmîn derler ki âmîn'i mescidin diğer köşelerinde bulunanlar duysunlar. Doğruyu ancak Allah bilir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Hz. Âişe (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.)'in yanında bir gün yahûdîler anılmış da şöyle buyurmuş : «Onlar (Yahûdîler) Allah'ın bize gösterdiği ve kendilerini sapıttığı cuma konusunda bizi kıskandıkları gibi hiçbir şeyi kıskanmazlar. Allah'ın bizi hidâyet edip onları sapıttığı kıble konusunda da, imâmın arkasındaki âmîn sözümüzde de bizi kıskanırlar.»
İbn Mâce de aynı hadîsi rivayet eder. Onunkinin lafzı şöyledir : «Yahûdîler sizin âmîn sözünüzü kıskandıkları kadar hiçbir şeyi kıskanmazlar.»
İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur. «Yahûdîler sizin âmîn sözünüzü kıskandıkları kadar hiçbir şeyi kıskanmazlar. Onun için âmîn sözünü çok söyleyin.» İbn Mâce'in isnadında râvî olarak Talha İbn Amr zikredilir ki bu zayıftır.
İbn Merdûyeh, Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Âmîn âlemlerin Rabbinin mü'min kullan üzerindeki mührüdür.»
Enes İbn Mâlik nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Bana namazda ve duâ esnasında âmîn verildi ki benden önce hiçbir kimseye verilmemiştir. Ancak Mûsâ müstesnadır. Çünkü Mûsâ duâ ederdi, Hârûn da âmîn derdi. Binâenaleyh siz de duanızı âmîn ile sona erdiriniz, muhakkak ki Allah duanıza icabet eder.»
Ben derim ki; bu âyet-i kerîme'nin delâleti konusunu bazıları tartışmışlardır : «Mûsâ dedi ki: cRabbimiz, Sen Firavun'a ve adamlarına dünya hayatında zînet ve mallar verdin, Rabbimiz bizi senin yolundan sapıtsınlar diye mi?»
Burada yalnız Musa'nın duası zikredilmiştir, sözün akışından ise Harun'un âmîn dediğine dair delâlet vardır ve o da duâ eden menzilesine konmuştur. Çünkü Allah Teâlâ : «İkinizin düâsı kabul edilmiştir» buyuruyor. Bu da gösteriyor ki bir duaya âmîn diyen kimse o duayı okumuş gibidir. Bunun içindir ki imâma uyan duâ okumaz, çünkü onun fâtiha'dan sonra âmîn demesi okuması demektir. Bunun için hadîste şöyle buyurulmuştur: «Kimin imâmı varsa, imâmın okuyuşu onun için okumadır.» Bilâl'da şöyle diyordu : «Ey Allah'ın Rasûlü beni âmîn'de geri bırakma.» Bu da gösteriyor ki cehrî namazda imâma uyanların okuması gerekmez. En iyisini Allah bilir.
Bunun için İbn Merdûyeh der ki, bize Ahmed İbn Hasan, Ebu Hü-reyre (r.a.)'dan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İmâm “Ğayri’l-mağdubi aleyhim vela’d-dâllin” deyince cemâat «âmîn» dediklerinde yeryüzü halkının âmîn'i gökyüzü halkının âmîni ile uyuşur ve Allah, kulun geçmiş günahlarını bağışlar. «Âmîn» demeyenin misâli; bir toplulukla birlikte savaşa çıkıpta ganimet için kur"a atıldığında herkesin payı çıkıp onun, payının çıkmaması gibidir. O, benim payım neye çıkmadı dediğinde kendisine, «Sen Âmîn demedin» denilir. [52]

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/15-17.
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/17-23.
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/23-27.
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/28-29.
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/35.
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/35-38.
[7] Zâmahşerî, Keşşaf, I, 24 – 26.
[8] Ebu Ali el-Fakîh İbn el-Hasan el-Tabressî. Mec-mâ'ül - Beyân fi Tefsîr'il - Kur'an, I, 18.
[9] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 53.
[10] İbn Kesir’in Mısır Baskısı.
[11] Reşîd Rızâ, el-Menâr, I, 39 – 43.
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/49-51.
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/51-52.
[14] İbn Kesîr'in Mısır baskısı.
[15] Âsim, Kâmûs Tercümesi, IV, 834.
[16] Âsim, Kâmûs Tercümesi, IV, 790-791.
[17] Bkz. İbn Kesîr, Tefsir, I, 19-20, Nisâbûri, Tefsir, 165-66.
[18] Daha geniş bilgi için İslâm Ansiklopedisi, Allah maddesine bakınız.
[19] Bekir Karlığa-Bedreddin çetiner, Hadislerle Kur’anı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/52-57.
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/64-66.
[21] el-Menâr I, 55.
[22] el-Menâr I, 56-57.
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/73-74.
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/74-75.
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/79.
[26] Reşid Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 74.
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/81-82.
[28] İbn Kesîr'in Mısır baskısı.
[29] Bekir Karlığa.
[30] Tefsîr el-Menâr, I, 79.

[31] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir I, 7 - 8.
[32] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 9.
[33] Tantâvî Cevheri, Tefsîr el-Cevâhir, I, 12 -15.
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/90-92.
[35] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 54 - 55.
[36] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/93.
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/93-95.
[38] Tirmizî, K. Tefsir, 9.
[39] Âhmed İbn Hanbel, Müsned, IV, 403.
[40] Bkz. Lisân'ül-Arab, IV, 259 - 269.
[41] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/95-102.
[42] Mevdûdî, Dört Terim, Türkçe cav: İ. Kaya, O. Cilacı. 89-108.
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/108-111.
[44] Mecma' üt-Tefâsîr.
[45] Reşîd Rızâ el-Menâr, I, 62-64.
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/113-114.
[47] İbn Hişâm, el-Sîre, I, 224 - 232.
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/115-119.
[49] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 20-21.
[50] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 22 - 24.
[51] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/122.
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/122-125.

BAKARA SÜRESİ

BAKARA SÜRESİ

(Medine'de nazil olmuştur, 286 âyettir.)

Sûrenin Genel Muhtevası:

Bakara sûresinin bütünü ihtilafsız Medine'de nazil olmuştur. Bazı bilginler dediler ki Kur'an bin adet haber, bin adet emir, bin adet ne-hiy ihtiva etmektedir. Sayanlar dediler ki Bakara sûresinin âyetleri 287'dir, kelimeleri 6121 kelimedir, harfleri ise 25500 adettir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
İbn Cüreyc Atâ'dan o da İbn Abbâs'tan nakleder ki Bakara sûresi Medine'de nazil olmuştur. Hasîf Mücâhid'den, o da Abdullah İbn Zü-beyr'den nakleder ki o, Bakara sûresi Medine'de indirildi, demiştir.
Vâkidî der ki; Dahhâk İbn Osman... Zeyd İbn Sâbit'ten nakleder ki o Bakara sûresi Medine'de nazil oldu, demiştir. Bunu pek çok imâm, bilgin ve tefsîrei söylemiştir. Bu konuda ihtilâf yoktur. İbn Mer-dûyeh Muhammed İbn Muammer'den... O da Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki, O Rasûlullah (s.a.)'m şöyle buyurduğunu söylemiştir: Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi, Nisa sûresi demeyin. Kur'an'ın diğer bütün sûreleri de böyle. Sadece kendisinde Bakara'nm zikri geçen sûre veya Âl-i İmran'ın zikri geçen sûre deyin. Bütün Kur'an sûreleri de böyle. Bu hadîs garîbtir peygambere kadar uzatılması sahîh değildir. Nitekim râvî zincirinde yer alan îsâ İbn Meymûn Ebu Seleme el Ha-vâs'tır ki onun rivayeti zayıftır, kendisi hüccet sayılmaz.
Buhârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre İbn Mes'ûd vâdîriin ortasında Beytullâh'ı soluna, Minâ'yı sağına alarak şeytân taşlama yerinde taş atmış, sonra da bu yer Bakara sûresinin indirildiği yerdir, demiş.
İbn Merdûyeh Şu'be kanaliyle ... Utbe İbn Mirsed'den nakleder ki, o şöyle demiş: Hz. Peygamber (s.a.) ashabının geciktiğini görünce ey Bakara sûresinin ashabı buyurmuş. Zannederim ki Hüneyn günü mü'-minler gerisin geri döndükleri sırada Allah'ın Resulü Abbas'a emretmiş ve o şöyle seslenmiş : Ey şecere (ağaç) ashabı, yani Bîat-ı Rıdvan'a katılan kişiler. Bir başka rivayette ise onları teşvîk ve tahrîk etmek için ey Bakara ashabı diye seslenmiştir. Bunun üzerine Sahabe her taraftan koşmaya başlamıştır. Yemâme günü de Müseyleme'nin adamlarına karşı sahâbe-i güzîn kaçarken, muhacir ve ensar birbirine ey Bakara sûresinin ashabı diye seslenmişler ve neticede Allah onlara fethi müyesser kılmıştır. Allah; Rasûlünün ashabının hepsinden razı olsun.[1]

Bu sûre Medine'de nazil olmuştur. Sadece 281. âyeti Minâ'da Veda' Haccı esnasında inmiştir. Mushaftaki sırası itibariyle ikinci ve Kur'an'ı Kerîm'in en uzun sûresidir. Kezâ bu sûrede yer alan borçlarla ilgili 273. ayet Kur'an'ın en uzun ayetidir. 1 - 142. âyete kadar bütün insanlığa hitap etmektedir.
Sûrede evvelâ Kur’an-ı Kerim ile ilgili bazı tesbîtler yapılarak insanların Kur'an'a karşı tutumları bahis mevzuu edilmektedir. Kur'an karşısında insanlardan bir kısmının mü'min, bir kısmının kâfir, bir kısmının da münafık olduğu belirtilmektedir. Ardından gelen âyetler bütün insanlığa hitap ederek imâna davet

etmektedir. Kur'anın icazı ve edebî üstünlüğü dile getirilmekte, Hz. Peygamberin davasındaki doğruluğu ve samimiyeti ifâde olunarak, insanın yaratılış hikâyesine geçilmektedir. Bu arada Cenab-ı Hakk'ın meleklerle konuşması ve şeytânın insana karşı tutumu söz konusu edilmekte, ardından da hemen İs-râiloğullanmn kıssası anlatılmaktadır. Allah'ın İsrâiloğullanna verdiği sayısız nimetleri hatırlatılarak, peygamberlere karşı gelişleri dile getirilmektedir. Bu arada Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'den bahsedilmektedir.
Sûrenin ikinci bölümünde, Kur'an'ın hitabı müslümanlara yönelmekte, elh-i kitâb olan Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından üzerinde fazla durulan kıblenin tahvili konusuna geçilmektedir. Bilâhere İslâm toplumunun temel »eğerleri söz konusu edilmekte, Allah'ın birliği anlatıldıktan sonra, kısas, vasiyyet, savaşma ve Allah yolunda infâk gibi hükümler ele alınmaktadır. Sonra hacc ve Ramazan orucu gibi bazı ibâdetler belirtilerek içki konusuna temas edilmektedir. Sonra kadınlara dâir, iddet, îlâ, boşanma, emzirme ve müşrik kadınlarla evlenme konuları anlatılmaktadır. Faizin ve borçlanmanın ahkâmı belirtildikten sonra kısas konusuna geçilmekte ve nihayet sûre çok samîmi bir duâ ile son bulmaktadır. [2]

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,
1- Elif, Lâm, Mîm.
Müfessirler sûrelerin başında yer alan hurûf-u mukattaa (alfabetik harfler) konusunda ihtilaflıdırlar. Bazılarına göre, bu harfler, Allah'ın, bilgisini kendi katına sakladığı şeylerdendir. Onlar bu konudaki bilgiyi Allah'a havale ederek bunun tefsirine tevessül etmezler. Bir kısmı ise bu harfleri tefsir etmişlerdir. Ancak tefsir edenler de bunlann anlamı konusunda ihtilaflıdırlar. [3]

Alfabetik Harflerin Mâhiyeti:

Abdurrahmân İbn Zeyd Ibn Eşlem der ki; bu harfler, sûrelerin isimlerinden ibarettir ve bu görüşünü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakledilen bir hadîse dayandırır. Şöyle ki Rasûlul-lah (s.a.) Cuma günü sabah namazında Elif Lâm Mîm; (Secde) ile Hel etâ (inşân) sûresini okurmuş.
Süfyan el-Sevrî... Mücâhid'den nakleder kî, o şöyle demiş : Elif, Lâm, Mîm. Hâ Mîm, Elif, Lâm, Mîm, Sâd, ve Sâd: Allah'ın Kur'an-ı kendileriyle başlattığı başlangıç harfleridir. Başkaları da Mücâhid'in böyle söylediğini naklederler. Ebu Hüzeyfe Mûsâ İbn Mes'ûd'un... Mü-câhid'den naklettiğine göre o, «Elif, Lâm, Mîm, Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir.» demiştir. Katâde ve Zeyd İbn Eşlem de böyle demişlerdir. Öyle zannediyoruz ki bu ifâde Abdurrahmân İbn Zeyd'in Elif, Lâm, Mîm, Kur'an sûrelerinin isimlerinden bir isimdir sözüne dayanmaktadır. Çünkü her sûreye Kur'an ismi verilebilir. Yoksa Elif Lâm, Mîm, Sâd'ın tümüyle Kur'an ismi olması uzaktır. Zira ben Elif - Lâm,, Mîm, Sâd'ı okudum, diyen birisinin sözünden karşısındaki, sadece A'râf sûresini okuduğunu anlar. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
Denildi ki; bu harfler Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir, Şa' bî dedi ki: Sûrelerin başlangıçları Allah.Teâlâ'nın isimlerindendir. Salih İbn Abdullah, İsmâîl İbn Abdurrahmân da böyle dediler. Şu'be Süd-dî'den naklen dedi ki: İbn Abbâs

(r.a.)'ın şöyle söylediği bana ulaştı : «Elif, Lâm, Mîm, ADah'ın en büyük isimlerinden birisidir.» İbn Ebu Hatim de Şu'be'nin hadîsinden bunu böylece rivayet eder. İbn Cerîr, Bendâr kanaliyle ... Şu'be'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Ben Süd-dî'ye, «Hâ, Mîm, Tâ,, Sin, ve Elif, Lâm, Mîm, nedir diye sorduğumda o dedi ki; İbn Abbâs'ın söylediğine göre, bunlar Allah'ın yüce ismidir.» İbn Cerîr der ki; Muhammed İbn el-Müsennâ... Mürre el Hemedânî'-den naklen bu hadîsi rivayet etti...
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakletti ki bu harfler Allah'ın and içtiği harflerden olup Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr... İkrime'den rivayet ederler ki o şöyle demşi: «Elif, Lâm, Mîm bir kasemdir.» Yine İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir. Elif, Lâm, Mîm; Ben Allah'ım en iyi bilenim demektir. Saîd İbn Cübeyr de böyle dedi.
Süddî Ebu Mâlik, yoluyla... İbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir gruptan nakletti ki; Elif, Lâm, Mîm, Allah Teâlâ'nın isminin harflerinden meydana gelen başlangıç harfleridir. Ebu Ca'fer el-Râzî İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o, Elif, Lâm, Mîm hakkında şöyle demiştir: Bu üç harf bütünüyle dilde kullanılan 29 harften üç tanesidir. Bu yirmi dokuz harften her biri Allah'ın isimlerinden bir ismin anahtarıdır. Bu harflerden her birinde Allah'ın nimet ve musibetleri vardır. Bu harflerden her birinde kavimlerin sûreleri ve ecelleri vardır. Nitekim Meryem oğlu îsâ (a.s.) hayret ederek demiş ki: Ne tuhaf onlar ki, Allah'ın ismini söylüyorlar, rızkı ile yaşıyorlar ve yine de onu inkâr ediyorlar! Elif, Allah isminin anahtarıdır. Lâm, Latîf isminin anahtarıdır. Mîm, Mecîd isminin anahtarıdır. Elif, Allah'ın işareti (âlâ) dır. Lâm, Allah'ın lûtfudur. Mîm, Allah'ın mecdidir. Elif bir sene- dir, Lâm otuz senedir, Mîm kırk senedir. (Bu İbn Ebu Hâtîm'in lafzıdır.) Benzer bir ifâde İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. Sonra bu sözlerden her biri muhtelif yollara çekilerek muvafakat sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ifâdeler arasında tenakuz ve inkâr yoktur. Bunları birleştirmek mümkündür. Bunlar sûrelerin isimleridir. Sûreler Allah Teâlâ'-nın isimleriyle açılır. Bunlardan her bir harf Allah'ın isimlerinden bir isme, sıfatlarından bir sıfata delâlet eder. Nitekim pek çok sûreler Allah'a hamd, tesbîh ve ta'zîm ile başlamaktadır. İbn Cerîr der ki: Bu harflerden birinin Allah'ın isimlerinden bir isme veya sıfatlarından bir sıfata veya bir sûreye veya diğerlerine delâlet etmesini engelleyecek hiç bir engel yoktur. Rebî' İbn Enes'in Ebu'l-Âliye'den naklettiği gibi. Çünkü bir kelime pek çok anlamlara kullanılabilir. Sözgelimi Ümmet lafzı bazan din anlamında kullanılır : «Doğrusu biz atalarımızı bir din (Ümmet) üzere bulmuştuk.» (Zuhruf, 22). Bazan Allah'a itaat eden kişi anlamına kullanılır : «Doğrusu İbrahim hanîf olarak Allah'a kulluk eden bir kişi idi (Ümmet)». (Nahl, 24). Bazan Cemâat anlamına kullanılır : «Orada insanlardan su dağıtan bir topluluk bulduk.» (Kasas, 23). «Biz her ümmete bir elçi göndermişizdir.» (Nahl, 36J. Bazan da onunla devirden bir an kastonulur : «Onlardan kurtulan ve bir süre sonra hatırlayan kişi dedi ki...» (Yusuf, 45). İbn Cerîr der ki; işte bu da (Elif, lâm, Mîm) aynen böyledir. Yönlendirilmiş olarak onun söyledikleri böyledir. Fakat Ebu'l-Âliye'nin zikrettiği gibi değildir. Çünkü Ebu'l-Âliye harfin üç anlama delâlet ettiğini söylemiştir ki, cennet ve benzeri lafızlar böyle değildir. Onlar Kur'an-ı Kerîm'in her iki yerinde sözün akışına göre bir anlama delâletetmektedir. Bu müşterek lafızların her birini, taşıdıkları anlamın

hepsine birlikte hamletmek mümkün ise de bu konuda usûl bilginleri arasında ihtilâf vardır. Burası o konuların tartışılacağı yer değildir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. Kaldı ki ümmet lafzı yukardaki anlamların hepsine sözün akışına göre vaz'î delâletle delâlet eder. Fakat bir isme delâlet eden bir harfin, diğerine tercih ettirici bir evleviyyet olmaksızın başka bir isme delâlet etmesi imkânı — takdir, ızmâr veya başka bir yolla— ancak tevkîfî olarak anlaşılabilir. Halbuki mes'ele ihtilaflı bir meseledir, üzerinde hüküm verilebilecek bir icma' yoktur... Allah en iyisini bilendir.
Hasîf, Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Sûrelerin başlangıçlarının tümü Kâf, Sâd, Hâ, Mîm, Tâ, Sîn, Elif, Lâm, Mîm, gibi ve diğer harfler va'z edilmiş hece harfinden ibarettir. Bazı Arap dil bilginleri dediler ki bunlar noktalı harflerden bir harftir. Sûrelerin başında onların zikredilmiş olmasıyla 29 harften ibaret olan diğer harflerin zikrine gerek kalmamıştır. Sözgelimi birisi için elif, be, te, se'yi yazıyor denilince alfabe harflerini yazıyor demek istenir. Bu ilk harfler'in sayılmasıyla geriye kalanların sayılmasına gerek kalmaz. Bunu İbn Cerîr hikâye etmiştir. Ben derim ki; sûrelerin başında zikredilen harflerin toplamı —tekrarlananları bir kenara bırakacak olursak— ondört harftir ve bunlar : Elif, Lâm, Mim, Sâd, Râ, Kâf, He, Yâ, Ayın, Tâ, Sîn, Ha, Kaf, Nûn'dur.
Hepsini şu söz birleştirir. Bu harfler arap alfabesinin yarısını teşkil eder. Burada zikredilenler bırakılanlardan daha imemli ve değerli harflerdir. Bunun açıklanması gramerde sarf ilminin konusunu teşkil eder. İşte buradan hareketle bazıları çeşitli yorumlara dalmışlar ve demişlerdir ki; şüphesiz bu harfleri Allah Teâlâ boş ve anlamsız olarak indirmemiştir. Kur'an'da mânâsı olmayan sözler bulunduğunu söyleyenler büyük hatâ işlemişlerdir. Öyleyse bu harflerin kendiliklerinden bir anlamı olması gerekir. Eğer bunlardan söyliyebilece-ğimiz bir şey olursa söyleriz, olmazsa dururuz ve deriz ki: «Biz ona inandık hepsi Rabbimizin katındandır.» Bilginler bu konuda muayyen bir kanâat üzerinde icmâ etmemişlerdir. Sözleri delile dayandırarak söyliyenlere uymak gerekir, aksi takdirde mes'ele açıklanıncaya kadar durmak evlâdır. Bu birinci konu. Son olarak sûrelerin başında yer alan bu harflerin irâd edilmesini gerektiren hikmet nedir? Bu nokta üzerinde durmak gerekir. İfâde ettikleri anlamlardan sarf-ı nazar ederek bunların hikmeti üzerinde durmak icâb eder. Bazıları dediler ki; bu harflerin sûrelerin başında yer almasının sebeb-i hikmeti bizim onunla sûrelerin başlangıcını bilmemizdir. İbn Cerîr böyle hikâye etti. Bu ise zayıf bir görüştür. Zira sûreleri ayırmak onların zikredilmediği diğer şeylerle de mümkündür. Gerek okuma olarak gerek yazma olarak Besmele ile sûreler ayırd edilir. Başkaları da dediler ki: Bu harflerle başlanmasının sebeb-i hikmeti; müşriklerin kulaklarını onu dinlemeye vermelerini sağlamaktır. Çünkü onlar Kur' an'dan uzak durmayı birbirlerine öğütlüyorlardı. Bu harfleri duyunca bu harflerden oluşan ifâdeleri dinlemeye kulak verebilirlerdi. Bunu da İbn Cerîr naklediyor ki bu da zayıftır. Zira böyle olsaydı bütün sûrelerde bu harflerin bulunması gerekirdi, bir kısmında değil. Halbuki sûrelerin çoğunluğunda bu harfler yoktur. Öte yandan böyle olsaydı sözün başlangıcında ister sûresinin başı olsun ister başka yer olsun onları, başlamak için aramamız gerekirdi. Halbuki bu sûre yani Bakara ve onun ardından gelen Âl-i İmrân sûreleri Medine'de nazil

olmuşlardır ve müşriklere hitap eden sûreler değillerdir. Öyleyse onların zikrettikleri husus böylece reddedilmiş oldu.
Başkaları da dediler ki; bu harflerin sûrelerin başlangıcında zikredilmesinin sebebi Kur'an'daki i'câzın açıklanmasıdır. Halkın Kur'an'a benzer ifâdelerle karşı çıkmaktan âciz olduğunun beyân edilmesidir. Kur'an'da onların muhâtab oldukları âyetler; alfabe harflerinden meydana geldiği halde, onlar Kur'an'a eş ve benzer bir âyet getirmektenâciz bulunmaktadırlar. İşte bunun için bu harfler yer almıştır. Ve bu sebeple alfabetik harflerle başlayan sûrelerin hepsinde Kur'an'ın üstünlüğü sözkonusu edilmekte ve yüceliği açıklanmaktadır. Bu istikra yoluyla malûmdur ve bu husus 29 sûrede yer almıştır. Bunun için Allah Teâlâ bu sûrelerde : «Elif Lâm, Mîm. İşte bu kitap onda hiç bir şüphe yoktur.»... «Elif Lâm Mîm. Allah, O'ndan başka ilah yoktur. O' Hayy, Kayyûm'dur. Sana kitabı hak olarak indirmiştir.»... «Elif, Lâm, Mîm, Sâd... İşte bu kitap sana indirilmiştir. Öyleyse senin göğsünde ondan dolayı bir sıkıntı bulunmasın.»... «Elif, Lâm, Ra,... İşte bu kitap onu sana insanları rablannın izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye indirdik.»... «Elif, Lâm, Mîm,... Kitabın, âlemlerin rabbmdan indirilişinde hiç bir şüphe yoktur.»... «Hâ, Mîm, Rahman ve Râ-hîm tarafından indirilmedir bu kitap.»... «Hâ, Mîm, Ayn, Sîn,, Kâf. tş-te böylece Azîz ve Hâkim olan Allah sana ve senden öncekilere vahyeder.» Bu ve benzeri âyetler bu görüşlerin doğruluğuna delâlet eden örneklerdir. Dikkatle bakıldığında bu husus görülür. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
Bu harflerle vakitlerin bilindiği, olayların, fitne ve savaşların zamanlarının çıkarılacağını (istihraç edileceğini) öne sürenler ise Kur'an' da olmayan şeyler iddia etmekte ve uçulması gerekmiyen yerde uçmaya çalışmaktadırlar. Bu husus, zayıf bir hadîste vârid olmuştur ki bu hadîs bile istihracın doğruluğundan çok bâtıl olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadîs, siyer sahibi Muhammed İbn İshâk'ın rivayet ettiği ve îbn Abbâs'a dayanan hadîstir... İbn İshâk Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki o şöyle demiş : Ebu Yâsir İbn- Ahtab yahûdîlerden bazı kişilerle Rasûlullah (s.a.) a uğramış, Rasûlullah Bakara sûresinin baş tarafını okuyormuş «Elif, Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüphe yoktur (...)» O sırada kardeşi Hay İbn Ahtab yahûdîlerden bazı kişilerle birlikte gelmiş ve demiş ki; Allah'a yemîn ederim ki Muhammed (a.s.) kendisine indirilen âyetleri okuyordu onu duydum. Ve âyeti okumaya başlamış «Elif, Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüphe yoktur»... «Ebu Yâsir demiş ki sen bunu işittin mi? Kardeşi de evet demiş. Câbir diyor ki; Hay İbn Ahtab yahûdîlerden o cemaatla birlikte Rasûlullah (s.a.) in yanına gelip demişler ki; Ey Muhammed sen Allah'ın sana indirdiği «Elif, Lâm, Mîm. İşte bu kitap... âyetini okuduğunu hatırlıyor musun? Rasûlullah (s.a.) evet demiş. Onlar «bu âyeti sana Cebrâîl Allah katından mı getirdi? demişler. Rasûlullah (s.a.) «evet» demiş. Onlar, Allah senden önce peygamberler göndermişti. Sen onların süresinin ve senin dışında onların ümmetinin süresinin ne kadar olduğunu bilmezsin demişler. Hay İbn Ahtab ayağa kalkmış ve beraberinde bulunanlara doğru yönelerek onlara Elif bir, Lâm, otuz, Mîm kırk, demiş, Bu ise yetmiş bir yıl yapar siz peygamberin dinine girecek misiniz, onun mülkünün ve ümmetininömrünün süresi 71 yıldır. O da Rasûlullah (s.a.) a yönelmiş ve demiş ki: Ya Muhammed, bundan başka âyetler de var mı? Rasûlullah (s.a.) evet deyince, nedir o? diye sormuş. Hz. Peygamber de Elif, Lâm,

Mîm, Sâd demiş ve bunun üzerine bu ondan daha ağır ve daha uzun demiş, Elif bir, Lâm otuz, Mîm kırk Sâd da yetmiştir. (Her ne kadar metinde yetmiş geçiyorsa da bunun altmış olması gerekir, çünkü ancak altmış olduğu takdirde söylenilen rakamın toplamı elde edilebilmektedir.) İşte bu da yüz otuz birdir. Sonra ya Muhammed bundan başkası var mı diye sormuş, Hz. Peygamber de evet demiş. Nedir o? dediğinde, Elif, Lâm, Râ buyurmuş. O da bu daha ağır ve daha uzun demiş, Elif bir, Lâm otuz, Ra da ikiyüz, bu da 231 eder demiş. Sonra Hz. Peygambere daha başkası var mı? diye sormuş, evet deyince, nedir o? demiş, Ra-sûlullah (s.a.) Elif, Lâm, Mîm, Râ buyurmuş. Bunun üzerine bu daha ağır ve daha uzun demiş. Elif, bir, Lâm otuz, Mîm kırk, Râ ikiyüz bu ise 271 eder demiş. Sonra senin durumun bize karmaşık göründü ya Muhammed, az mı çok mu verildiğini bilmiyoruz» demiş, kalkın gidelim, diye eklemiş. Sonra Ebû Yâsir kardeşi Hay İbn Ahtab'a ve beraberindeki rahiplere demiş ki ne belli bunların hepsi de Hz. Muhammed için toplanmıştır, 71, 131, 231, 271 bütün bunlar 704 sene yapar. Onlar da demişler ki Onun durumu bize şüpheli göründü. Şu âyetlerin bu kişiler hakkında inzal edildiği iddia edilmiştir: «O'dur sana kitabı gönderen, ondan bir kısmı muhkem âyetlerdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğeri ise müteşâbihlerdir. (Âl-i İmrân, 7). Muhammed İbn Sâid el-Kelbi'ye göre bu aşağı yukarı böyledir. Ancak Kelbî delil olarak kabul edilemez. Kaldı ki bu metod uyarınca —eğer usûl doğru ise— her bir harfin ayrı ayrı hesaplanması gerekir. Bu takdirde rakam çok yükseğe ulaşır. Tekrârlarıyla birlikte hesaplanırsa rakam daha çoğalır. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. [4]

Sûrelerin başlangıcı konusunda söz çoktur. Ancak ekseriyetin mu tâbık olduğu görüş Sibeveyh'in ve ondan önce başkalarının naklettiği görüştür ki buna göre; bu başlangıçlar sûrelerin isimleridir. Sûrelerin bu şekilde isimlendirilmesi onların terkîb bakımından bilinen kelimelerden müteşekkil olduğunun iş'ârl içindir. Bunlar ilâhî vahyin eseri olmamış olsaydı, onlara karşı muarızlarının güçsüz kalması mümkün olmazdı. Nitekim Araplar, Harise İbn Lâm el-Tâbî'nin anasına «Lâm» ismi vermişlerdi. Bakıra Sâd, dağa da kâf derlerdi.

Bu harfler anlaşılır iseler, ya onlarla başlangıcında bulundukları sûrelerin bu iş'âra dayalı olarak lakabları olması kasdedilmiştir veya başka şey. İkincisi bâtıldır, çünkü bunlardan maksad ya Arap dilinde Taz edildiği şeyler olacaktır ki, mes'ele'nin böyle olmadığı açıktır. Veya başka şekilde olacaktır ki, bu da bâtıldır. Zira Kur'an apaçık Arap diliyle indirilmiştir. Dolayısıyla Arap dilinde olmayan şeylere hamledile-saez. Ayrıca bu hususa birkaç şekilde karşı çıkılmıştır (..,) Şeyh el-Ek-ber (Kuddise sırnhü) harflerin tekrarlı ve tekrarsız sayılarının sırrı konusunda bazı şeyler söylemiştir : Bütünü itibariyle bu sözler sûrelere âit olduğu gibi, Sâd, Kâf, Mîm, Yâsîn, Tâhâ ve benzeri tek tek harflere de mahsûstur. Bunların niçin 1,2,3, veya daha çok olarak zik-redildiği, sayılarının beş harfi neden ulaştığı, neden bir kısmının birbirine iliştirildiği bir kısmının kesildiği konusunda söz etmiştik. Şeyh (Kuddise sırnhû) Fütûhât'ında der ki; Allah bize lûtuflannın güzel-liklerini tekrarlasın. Özet olarak o şöyle lütfetti: İyi bil ki; bilinmiyen sûrelerin başlangıçlarının hakikatini ancak mâ'kûl suret ehli bilir. Allah, bunu 29 sûre kılmıştır ki bu, suretin kemâlidir. «Biz ay içinde duraklar takrir etmişizdir.» Yirmidokuzuncu ise feleğin dayanağını teşkil eden kutuptur ki o feleğin illeti

mesabesindedir ve bu, Âl-i İmrân süresidir. Eğer bu olmasaydı 28 sabit olmazdı ve harflerin tümü 78 harf harf olmazdı. Sekiz bir bütünün hakikatidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) «İman yetmiş şu kadar şubedir» buyurmuştur. Bu harfler de yetmişse-kizdir. Dolayısıyla bu harflerdeki hakîkatları ve sûrelerdeki gerçek du-rumu bilmedikçe imânın sim tamamlanamaz. Kaldı ki bunu tekrar etmeksizin bilirse imânın hakikati konusunda Allah'ın uyarısını tek-rârsız olarak bilir (...) İbn Abdüsselâm, Hz. Ali (r.a.)'nin Muâviye vak'-asını Hâ Mîm Ayn Sin Kaftan çıkardığını rivayet eder. Ebu'l-Hakem Abdüsselâm İbn Bürcân tefsirinde Kudüs'ün 583 senesinde fethedilmesini "Elif, Lam, Mim" den çıkarmıştır.[5]

Reşîd Rızâ ise bu harflerde derin anlamlar aramanın gereksizliğini belirterek şöyle diyor: Ben derim ki:

a- Bu harfler kesik kesik isimleri söylenerek okunur, müsem-mâları değil. Biz, Elif, Lâm, Mîm diyerek okuruz, sonunu sakin yaparız. Çünkü bu kelâmın yapısına dâhil değildir ki hareke ile irâb verilsin.

b- Bu harflerin irâb edilmemesi şu hikmete mebnîdir. Bu harflerle başlanan sûrelerde, Kur'an'ın nitelikleri ve i'câzına işaret konuları yer aldığına dikkat çekilmektedir. Çünkü bu sûrelerden Mekkî olanlarla müşriklerin İslama davet edilmesi kasdediliyordu. Bu ve benzeri Medenî sûrelerde ise ehl-i kitabın İslama daveti ve onların aleyhindeki deliller serdediliyordu. Bu husus A'râf sûresinin başında açıklanacaktır.

c- Ferrâ, Kutrub, Müberred, Zâmahşerî gibi bazı lügat ve gramer bilginlerinin delilleriyle Şeyh'ül-İslâm Ahmed Takiyüddîn İbn Teymiye gibi bazı hadîs bilginleri bu harflerle Kur'an'ın i'câzına işaret edildiğini belirtmektedirler. Zâmahşerî bu konunun açıklanması ve belirtilmesinde daha ileri gitmiştir. İsteyen, onun el-Keşşâf isimli tefsirine bakabilir. Kâdî Beydâvî ve diğer tefsirlerde de bu husus açıklan-mıştır.

d- Bu harfler konusunda söylenebilecek sözlerin en zayıfı ve en kötüsü, onunla bu ümmetin hayat müddetine veya benzeri konulara işaret eden hesap ve sayıların kasdedilmiş olduklarını söylemektir. İbn İshâk bu konuda bazı yahûdîlerle peygamberden sözler nakleder ki, peygamberden nakledilen bu hadîsler zayıftır.

e- Bu sonuncu görüşe yakın olan bir diğer görüş de Şia'dan bazı kişilerin kasdettikleri gibi bu harflerden mükerrer olanın atılması ve geriye kalanlarla cümleler kurulması halinde Hz. Ali el-Murtazâ (Ker-remallahüvechehû) 'nın medhine dâir âyetler çıkarılmasıdır. Veya onun üstünlüğüne veya halîf liginin tercih sebebi olmasına dâir hükümler çıkarılmasıdır. Bunu benzer cümlelerle karşılaştırmaktadırlar ki, bu da bizim makalelerimizde belirttiğimiz gibi gerçeğe aykırıdır. Nitekim biz bu hususu «Muslih ve Mukallid» isimli makalemizde açıklamıştık.

f- Tarih ve din bilginlerinden bir kısmı da bu harflerle ilerde zuhur edecek bazı dinî ve tarihî gerçeklere işaret eden semboller kas-dedildiğini belirtmektedirler.[6]

Kur'an-ı Azîmüşşân'ın bu ikinci sûresi son derece dikkat çekici bir ifâde ile başlamaktadır. Alfabenin harflerinden meydana gelen basit bir terkiple kafalan sarsacak bir tesîr icra olunmaktadır. Elif (...) Lâm (...) Mîm (...) Bazı müfessirlere göre, Cenab-ı Allah, bu harflerle muradının ne olduğunu kullarına açıklamamıştır, bu yüzden onlara bir anlam vermemek gerekir. Birer müteşâbih âyet olarak Allah

tarafından geldiğine inanmakla yetinmemiz gerekir. Diğer bazı tefsir âlimlerine göre bu harfler Allah ile, Habîbi arasında birer şifredir. Bir diğer müfessir grubuna göre, bu harflerle Allahü Zülcelâl şunu îmâ etmektedir: Kur'an-ı Kerim bu gibi harflerden meydana geldiği halde hiç kimsenin aynı harflerle böylesine üstün ve icâzlı bir eser meydana getirebilme gücü ve imkânı yoktur. Böylece müşriklere meydan okunmakta ve alfabe harflerinden meydana gelen bu kitâbm benzerini ge-tirememelerinin sebebi sorulmaktadır. Şu halde onun Allah katından gelme bir Kitab-ı Ker'îm olduğundan kimsenin şüphesi bulunmamalıdır. Kur'an, her devre ve her şarta hitabeden, bütün zaman ve mekâna intibak eden, azâb-ı elimden kurtulmak isteyenleri doğru yola ve hidâyete sevkeden aydınlık ve nûr kaynağıdır. Kafasını ve gönlünü madde putundan kurtaranlar, madde ötesi «ğayb âlemine» inananlar, bu ilâhî kitaptan faydalanabilirler. [7]
Şiî müfessirlerden Tabressî de diyor ki:
Bilginler sûrelerin başında yer alan hece harfleri konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bu harflerin bilgisini Allah'ın kendine ayırdığı ve Allah'tan başka kimsenfii bunu te'vîlini bilmediği, müteşabih âyetler olduğunu kabul ederler. Bizim imamlarımızdan (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) rivayet edilen görüş budur. Genellikle, mü'-minlerin emîri Hz. Ali'den rivayet edilir ki o şöyle demiştir: Her kitabın bir özü vardır. Bu kitabın özü de hece harfleridir. Şâ'bî'den nakledilir ki, o şöyle demiştir: Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'ân'-daki sırrı da sûrelerin başında zikredilen hece harfleridir. Başkaları da bunu değişik şekilde şöyle tefsir etmişlerdir :
Bu harfler sûrelerin isimleri ve anahtarlarıdır. Bu görüşü Hasan ve Zeyd İbn Eslem nakleder.
Bu harflerdeki ana maksad; Allah Teâlâ'nın isimlerine delâlettir. Meselâ, Allah Teâlâ'nın «Elif, Lâm, Mîm» âyetinin mânâsı, ben Allah'ım, en iyisini bilirim, demektir. Elif, Lâm, Râ'nın mânâsı ise, ben Allah'ım bilir ve görürüm, demektir (...) Ebu İshâk el-Şa'lebî tefsirinde Ali İbn Mûsâ el-Rızâ'ya isnâd ederek der ki; Muhammed Sâdık'-ın oğlu Ca'fer, Elif, Lâm, Mîm kavlinden suâl edildikde o şöyle demiş, Elif de Allah'ın sıfatlarından altı sıfat vardır. Birincisi «İbtidâ»dır. Allah yaratıkların hepsini yaratmaya ilkin başladığı gibi. Elif ise harflerin ilkidir. İkincisi «istiva» dır. Allah zâlim değil, âdildir. Elif de kendiliğinden müstevîdir. (Düzgündür). Üçüncüsü «infiradadır. Allah tektir. Elif'de tekdir. Dördüncüsü halkın Allah ile ittisalidir. Allah halk ile ittisal halinde değildir. Çünkü halkın hepsi Allah'a muhtaçtır. Allah ise onlardan müstağnidir. Elif de öyledir. Harflerle birleşmez. Harfler onunla birleşir. O diğerlerinden ayrıdır (...)[8]
Diğer bazı tefsirlerde de bu görüşler tekrarlanıyor : Denildi ki; sûrelerin başlangıcında yer alan hece harfleri Allah'ın bilgisini kendisine ayırdığı müteşabih âyetlerdendir ve o Allah'ın Kur'an'da ki sırrıdır. Biz zahire inanır, o konudaki bilgiyi Allah Teâlâ'-ya havale ederiz. Bu konunun zikredilmesinin faydası ona inanmayı istemektir. Nitekim Ebu Bekr el-Sıddîk (r.a.) der ki; her kitapta bir sır vardır. Allah'ın Kur'an'da ki sırrı da sûrelerin başlangıcıdır. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)'de der ki; her kitabın bir özü vardır. Bu kitabın özü de hece harfleridir. Bu söze karşılık olarak,. Allah'ın kullarına bilmedikleri şeylerle hitâb etmesinin caiz olmayacağı söylenmiştir. Buna cevâp olarak denir ki; Allah'ın kullarına, onların

akıllanyla anlamını kavra-yamayacakları mükellefiyetler vermesi caizdir. Meselâ şeytân taşlamak
böyledir. Bunun mânâsı akılla kavranmaz. Buradaki hikmet, itaat ve bağlılıktaki kemâldir. Bu harfler de aynı şekildedir. Onlara inanmak gerekir, ancak bu konuda derin araştırmalara gerek yoktur. Başka ilim erbabı da dedi ki; bunlar mânâların bilinmesidir. Sonra bu konuda ihtilâfa düştüler. Bir kısmı dedi ki; bu harflerden her biri Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir ismin başlangıcıdır. Meselâ Elif, Allah isminin başlangıcıdır. Lâm, Lâtif isminin başlangıcıdır. Mîm, Mecîd isminin başlangıcıdır. Ve denildi ki; Elif .Allah'ın nimetleri, Lâm, Lûtfu, Mîm de, mülküdür.[9]
Eğer Rasûlullah (s.a.)'dan sûrelerin başlangıçlarıyla ilgili benim-senebilecek bir şey sabit olmuş mudur? diye sorarsan derim ki; Rasûlullah (s.a.)'m bu harflerin anlamlarıyla ilgili bir şey söylemiş olduğunu ben bilmiyorum. Ondan nakledilenler sadece harflerinin sayısıyla ilgili rivayetlerdir. Nitekim Buhârî Sahîh'inde, Tirmizî Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde sahih olarak İbn Mesûd'dan naklederler ki; o, Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini nakletmiştir : Kim, Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir sevab vardır. Her sevabı 10 misli ile mukabele görür. Ben Elif, Lâm, Mîm, bir harftir demiyorum. Lâkin Elif bir harftir, Lâm bir harftir,, Mîm bir harftir diyorum.» Bu hadîsin İbn Mes'ûd'dan rivayetinin daha başka yolları da vardır (...)[10]

Bu Kitap:

2- İşte bu kitâb, onda hiç bir şüphe yoktur, müt-takîler için hidâyettir.
İbn Cüreyc İbn Abbâs'm «İşte bu kitap» ifâdesinin, «şu kitap» demek olduğunu söylediğini bildirir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Zeyd İbn Eşlem ve İbn Cüreyc bunun şu demek olduğunu belirtirler. Araplar bu iki işaret ismini birbirinin yerine kullanırlar. Bu Arap sözlerinden malûmdur.
Kitap ise Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu kitap tabîriyle Tevrat ve İncil'e işaret edilmek istendiğini söyleyenlere gelince —ki bunu İbn Cerir ve diğerleri söylemişlerdir— yolu yitirmiş ve tartışmaya dalmış kimselerdir. Bu bilinmeyen konuda zorlamadan başka bir şey değildir.
Reyb: Şektir. Süddî, İbn Abbâs'tan, Ebu Mürre el-Hemedânî kanalıyla da İbn Mes'ûd ve Rasûlullah (s.a.)'m ashabından daha başka
kişilerden naklen der ki; Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «O'nda hiçbir şüphe yoktur» âyetinin mânâsı «onda şek yoktur» demektir. Ebu'd-Derdâ, İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Nâfî (Abdullah İbn Ömer'in kölesi), Atâ, Ebu'l-Âliye, Rebî İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî, Katâde, İsmâîl İbn Ebu Hâlid'in aynı şeyi söylediklerini nakleder. İbn Ebu Hatim bunun tersini bilmiyorum der. Ayetin mânası şöyledir. Bu kitap (yani kur'an'm) Allah katından indirilmiş olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ secde sûresinde de şöyle buyurur: «Elif, Lâm, Mîm, kitabın âlemlerin Rabbı katından indirilmesinde hiçbir şüphe yoktur...»
Hidâyet; burada müttâkîlere tahsis edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Biz onu yabancı bir dil ile ortaya koy-saydık diyeceklerdi ki, âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de araba mı

hitâb etmektedir? JDe ki: «Bu îman edenlere hidâyet ve şifâdır. İman etmemiş olanların ise kulakların^ da ağırlık vardır. Ve bu, onlara kapalıdır. Sanki Jbunlara uzak bir mesafeden sesleniyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).
«Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olan şeyleri indiririz. Zâ-limler için de ancak hüsranı artırırız.» (İsrâ, 82). Ve daha buna benzer Kur'an'dan faydalanmanın mü'minlere hâs olduğuna delâlet eden âyetler bulunmaktadır. Çünkü Kur'an hidâyetin kendisidir. Fakat ona ancak iyiler vâsıl olabilir. Nitekim Allah Teâlâ da buyurur ki: «Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olan dertlere bir şifâ, mü'minler îçin bir hdâyet ve râhmet gelmiştir. »""{Yûnus, 57).
Süddî, Ebu Mâlik'ten ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'dan, Mür-re el-Hemedânî İbn Mes'ûd'dan ve Rasûlullah'ın ashabından bir topluluktan nakletti ki, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş. «Müttakîler için bir hidâyettir, yani nûr demektir.» Şafiî ise der ki: «Sapıklıktan doğru yolu gösteren bir rehberdir.» Saîd İbn Cübeyr de der ki: «Müttakîler için bir açıklayıcı kitaptır.» bunların hepsi de sahihtir.
Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'tan, Mürre el-Hemedânî kanaliyle İbn Mes'ûd'dan ve Peygamberin ashabından bir topluluktan naklen der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «Müttakîler için bir hidâyettir» ayetindeki müttakîler mü'minlerdir.»
Muhammed İbn İshâk… İbn Abbâs'dan nakleder ki müttakîlerden maksat bildikleri hidâyeti terk etmenin cezası konusunda Allah'tan sakmanlar ile Allah'ın rahmetini dileyenlerdir. Ebu Revk, Dahhâk kanalıyla... İbn Abbâs'dan nakleder ki; müttakîler «Allah'a şirk koşmaktan kaçman ve tâatına uygun işler işleyen mü'minlerdir.» Süfyân el-Sevrî bir adam kanalıyla Hasan el-Basrî'den nakleder ki müttakîler Allah'ın kendilerine haram kıldık-
lanndan kaçınan ve farz kıldıklarını edâ edenlerdir. [11]

Müttakîler:

Ebu Bekr tbn Ayyaş der ki, A'meş bana müttâkilerin kimler olduğunu sordu, ben de cevap verdim: O dedi ki Kelbî'ye bunu sor. Kelbî'-ye sorduğumda dedi ki, günahların büyüğünden kaçanlardır. Sonra A'meş'e döndüm, o dedi ki böyle olması gerekir ve bunu inkâr etmedi. Katâde der ki; müttakîler, Allah'ın âyetin devamında niteliklerini bildirdiği; «Onlar ki gayba inanırlar, namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetiyle ardındaki âyetin nitelendirdiği kişilerdir. İbn Cerîr âyetin hepsini ihtiva ettiği görüşünü tercih eder. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce Ebu'Âkil kanaliye... Atiyye el-Sa'biden naklettiği rivayette Rasûlullah (s.a.) der ki:
«Kul hiç bir beis olmayan şeyleri onda bir beis olması endişesiyle terk edinceye kadar müttakîlerden olma şerefine eremez.» Tirmizî bilâ-here bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söylemiştir.
İbn Ebu Hatim... Ebu Hamza'dan nakleder ki; o şöyle demiştir. Ben Ebu Vâil'in yanında oturuyordum, o sırada biri geldi ki ona Ebu Afif derlerdi, Muâz'ın arkadaşlarındandı. Şakîk İbn Seleme, ona, ey Ebu Âfîf bize Muâz İbn Cebel'den söz etmez misin? dedi, o, evet söz ederim dedi ve devam etti. Muâz'ın şöyle dediğini duydum : Kıyamet günü insanlar bir yöreye hapsedilirler, bir münâdi

müttakîler nerede? diye seslenir. Onlar Rahmân'ın koruyuculuğu altında kalkarlar. Allah kendisini onlardan saklamaz, gizlemez, Ben dedim ki, müttakîler kimlerdir? O da: Şirkten ve putlara tapınmaktan kaçman, sırf Allah rızası için ihlâsla ibâdet eden kişilerdir, topluluklardır, onlar cennete girerler.” dedi. [12]

Şek - Şüphe - Reyb :

Allah'tan korkanlar, madde ötesi âleme inananlar, duyularla kavradıkları dünyanın dışına çıkabilenlerdir. Müttâkîlerin Kur'an'dan faydalanmaları gayet kolaydır. Çünkü kalblerinde yeretmiş bulunan iman nuruyla Allah'ın emrine koşar, ibâdetlerini yaparlar. Namaz, âdâb ve erkânına riâyet edilerek kılındığında hem bedenî, hem de ruhî temizliği gerçekleştirir. Ayrıca müttakîler, Allah yolunda mallarını harcarlar, zekât ve sadaka vererek muhtâçlann yardımına koşarlar. Başka canlılara da merhamet ederler. Allah tarafından indirilen kitaplara imân ederler. Âhiretin varlığından kuşku duymazlar. Bu yüzden onlar Allah katında yüce mertebelere yükselerek hidâyete erer ve her iki cihanda kurtulaşa ve saadete nail olurlar.
Takva, nefsi korkulandan korunağa almaktır. Denildi ki; takva şeriatın örfünde nefsi JrötaJ^ej^kj&den_şj^^
yasakları terketmek ve mubahların bir kısmından kaçmakla olur. İfan Abbâs der ki; müttakî; şirkten, büyük günahlardan ve aşırılıklardan korunandır. Bu kelime, korunmaktan alınmıştır. Aslında iki şeyin ara-sını açmaktır (...) Denildi ki; müttakî kendi nefsini başkalarından iyi görmeyendir. Ve denildi ki; takva Allah'ın haramlarını terketmek, farzlarını yerine getirmektir. Ve denildi ki; takva günahta ısrarı terketmek, itâatla gururlanmayı bırakmaktır. Ve denildi ki; takva Mevlâ'nın seni yasakladığı şeylerde görmemesidir. Ve denildi ki, takva peygamber (s.a.)'e ve ashabına uymaktır.[13]
Takva konusu üzerinde Tabressî de şu bilgiyi veriyor :
Hz. Peygamber (s.a.)'den nakledilir ki; o, takvanın toplamı Allah Teâlâ'mn : «Allah, adalet ve ihsanla emreder...» âyetinde zikredilmiş olduğunu söylemiştir. Denildi ki, müttakî o kişidir ki; kendisine haram kılman şeylerden sakınır ve vacip kılınan şeyleri yapar. Denildi ki müttakî o kişidir ki; sâlih amelleriyle Allah'ın azabından kaçınır. Ömer İbn el-Hattâb, Kâ'b el-Ahbâr'a takvayı sorduğunda, o dedi ki; hiç dikenli bir yolda yürüdün mü?^Hz. Ömer, evet dedi. O: ne yaptın dediğinde~HzT Ömer, korktum ve paçamı sıvadım dedi. Ka'b el-Ahbâr, işte'takva budur dedi (.,.)~lîz7PeygambeFTs^ay[ir]d^1rrv^yer^dlİIr~kT o şöyle buyurmuştur : Müttâkîlere müttakî adı verilmiştir. Çünkü onlar mahzurlu olabilecek davranışlara düşmekten kaçınmak için bir mahzurlu olmayan davranışları da terketmişlerdir. Ömer İbn Abdüla-ziz der ki; müttakî haremdeki suçlu gibi bağlanmıştır. Bazıları da dediler ki; takva Allah'ın seni yasakladığı şeyde görmemesi, emrettiği şeyde de aramamasıdır.[14]

Gayba İman:

3- Onlar ki gayba inanırlar...

Ebu Ca'fer el-Râzî... Abdullah'dan rivayet etti ki; o İmân tasdiktir demişti. Ali İbn Ebu Talha ve diğerleri İbn Abbâs'dan naklettiler ki, «inanırlar» yani «tasdik ederler» demektir. Ma'mer, Zührî'den nakletti ki, İmân ameldir. Ebu Ca'fer el-Râzî İbn Enes'ten nakletti ki, o «inanırlar, korkarlar» demektir şeklinde yorumlamıştır. İbn Cerîr ve diğerleri dediler ki: En uygun olanı; sözle, inançla ve amelle gayba inanma niteliklerine sahip olmaktır. Sözü amelin tasdik ettiği îmânın muhtevası içerisine Allah korkusu da girebilir. İman, Alllah'ı, kitabını ve peygamberlerini ikrar ile, bu ikrarın bilfiil tasdîkm-dan ibaret olan toplayıcı blrTreHmedfirBen derım^lugattaTimân~sa-~ dece tasdîk için kullanılır. Kur'an-ı Kerîm'de de bazan bu anlamda kullanılır. Nitekim Allah~Teâîâ f«Ö ÂlîaFaTlnamFve mü'minlere inanır» buyurmaktadır. Keza Yûsuf peygamberin kardeşleri babalarına «Biz her ne kadar doğru söyler olsak da sen bize inanacak değilsin» demektedirler. İman, amel ile beraber kullanıldığı zaman bu şekildedir : «Ancak iman edip sâlih amel işleyenler müstesna» kavlinde olduğu gibi. Fakat îman kelimesi mutlak olar.ak kuj^nıldığında,, jşer'an aranan_ îman ancak inanç, kavil ve fiÛle~birîikte^^İândır. Imâmlann ekseriyeti de blTgorü^edirlerTlİâTtOinlm Şafiî, ÂhmedTifon Harîbel, Ebu Übeyd ve diğerleri (fakîhler ve hadîsçiîer) îmamnjsöz ve amelden ibaret olduğunu, artıp eksildiğini söylemişlerdir. Bu konuda pek çok hadîs vârid olmuştur kTbîz bunlar! Buhârî Şerhi'nin başında zikrettik. Hamd ve minnet Allah'adır. Bazıları gayba îmânı, Allah korkusuyla tefsir etmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ diğer ayet-i kerîme'lerde şöyle buyurur ^Sen ancak görmedikleri halde Rablanndan korkanları ve namazı kılmış olanları uyarırsın.» (Patır, 18). «Görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelik bir kalp ile gelen kimselere yönelikti.» (Kâf, 33). Allah korkusu (haşyet) ilim ve îmanın özüdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» (Fâtır, 28)7)

Burada kasdedilen gayb kelimesine gelince, salef-i sâlihînin bu konudaki ifâdeleri değişiktir. Bu ifâdelerin hepsi de sahihtir ve hepsi de kastedilmiştir. Ebu Ca'fer el-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: «Onlar ki gayba inanırlar» âyetinden maksat Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, cennetine, cehennemine ve Allah'a kavuşacaklarına îman etmektir. Öldükten sonra dirilmeye ve haş-
re inanmaktır. Bunların hepsi de gaybtır (görülmez.)» Katâde İbn Du-âme de böyle dedi. Süddî... İbn mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakletti ki, gayb cennet ve cehennem konusunda görülmeyen ve Kur'an'da zikredilmeyen şeylerdir. Muhammed İbn İs-hâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki, gayb, O'ndan yani Allah'dan gelen şeydir. Süfyân el-Sevrî Âsım'dan ve o da Zir'den nakleder ki gayb, Kur'-an'dır. Atâ İbn Ebu Rebâh der ki; Allah'a inanan gayba inanmış olur. İsmail İbn Hâlid der ki; gayba inananlar, İslâm'ın, görülmeyen kısmına îman edenler demektir. Seyyid İbn Eşlem der ki; gayba inananlardan maksad, kadere inananlardır. Bütün bu anlamlar aynı noktaya yakın mânâlardır. Zira sözkonusu edilenlerin hepsi inanılması gereken gayb arasındadır.

Saîd İbn Mansûr... Abdurrahmân İbn Yezîd'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz Abdullah İbn Mes'ûd'un yanında oturuyorduk, o Allah Rasûlünün ashabını ve onların yaptiklannı bize nakletti ve dedi ki: Hz. Muhammed (s.a.)'m durumu, görenler için apaçıktı. Şüphesiz kendisinden başka İlâh olmayana yemîn ederim ki,

gaybtan eser görmeden iman edenin, imanından daha üstün hiç bir kimse îman etmemiştir. Sonra bu âyeti okumuştu «Onlar ki gayba inanırlar...» Bu hadîsi İbn Ebu Hâtîm, Mesrûk ve Hâkim Müstedrek'inde çeşitli yollarla rivayet ederler ki bu yollardan birisi de A'meş tarîkidir. Hâkim der ki; Buhârî ve Müslim'in şartına göre bu hadîs sahihtir.
Bu hadîsin anlamı konusunda İmâm Ahmed... İbn Müheyriz'-den nakletti ki; o şöyle demiş : Ebu Cuma'ya dedim ki; bize Rasûlullah (s.a.)'dan işittiğin bir hadîsi söyle. O da peki dedi. Ben sana çok güzel bir hadis nakledeyim :
(3 «Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber yemek yiyorduk, beraberimizde Ebu Übeyde İbn Ebu Cerrah da vardı, o dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü biz seninle birlikte müslüman olduk ve cihâd ettik bizden daha hayırlısı var mı? Rasûlullah evet buyurdu. Sizden sonra gelen bir kavim beni görmedikleri halde bana inanırlar. İşte onlar (sizden daha hayırlıdırlar) .» J
Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bize Abdullah İbn Ca'fer ... Salih İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle dedi. Rasûlullah (s.a.)'-ın ashabından Ebu Cum'a el-Ensârî Kudüs'e namaz kılmak üzere geldi. O gün yanımızda Reca İbn Hayat bulunmakta idi. Namazdan sonra onu uğurlamak üzere beraber çıktık. Ayrılmak istediğinde dedi ki; sizin bir mükâfaatınız ve hakkınız olacaktır elbette. Öyleyse size Ra- sûlullah (s.a.)'dan duyduğum bir hadîsi sunayım. Biz, söyle, Allah sa-$_y$ na merhamet etsin, dedik. O dedi ki; [biz Rasûlullah (s.a.)'m yanında bulunuyorduk, yanımızda aşere-i mübeşşere'nin onuncusu olan Muâz İbn Cebel de vardı. Dedik ki bizden mükâfaat bakımından daha üstün bir topluluk var mı? Biz sana inandık ve tâbi olduk, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; «sizi bundan (îmândan) alıkoyan ne var? Allah'ın Rasûlü aranızda bulunuyor, size gökten vahiy indiriyor. Halbuki sizden sonra bir topluluk gelecek, kendilerine iki levha arasında kitap getirilecek, onlar buna inanıp bununla amel edecektir. İşte onlar mükâfaat bakımından sizden daha üstündür» buyurdüTjSonra Ebu Bekr İbn Merdû-yeh aynı hadîsi başka bir yolla rivayet eder. Bu hadis duyarak veya elden ele değil de kitaplarda bularak amel etme konusunda hadîs ehlinin ihtilâf ettiği bir hususa delâlet ediyor ki ben bunu Buhârî Şerhi'nin başlangıcında belirttim. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu şekilde zikretmekte ve bu bakımdan mükâfaatların nasıl olduğunu söylemektedir, yoksa mutlak mânâda değil. Hasen İbn Urfe'nin... Amr İbn Saîd'den onun da babasından, onun da dedesinden naklettiği hadîs de böyledir, ki o ^{v} hadiste *de*^Rasûlullah (s.a.) : Sizin için îmanı garîb olan hangi yaratık vardır? buyurduğunda; bulunanlar, meleklerdir dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki onlar Rablerinin katında bulunduklarına göre niçin inanmıyacaklardır? Orada bulunanlar, öyleyse peygamberlerdir dediklerinde Rasûlullah (s.a.) kendilerine vahiy inerken niçin inanmıya-caklar? buyurdu. Orada bulunanlar, öyleyse biz deyince, ben sizin aranızda bulunduğum halde neden inanmıyacaksınız? buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle devam etti: ((Yaratıklar içinde îmanı en garîb olanı sizden sonra gelecek olan bir topluluktur, onlar üzerinde yazı bulunan sayfalan bulacaklar ve o yazılara îman edeceklerdir^ Ebu Hatim el-Râzî der ki Muğîre İbn Kays el-Basrî hadîs bakımından münkerdir. Ben derim ki, fakat Ebu Ya'lâ müsned'inde, İbn Merdûyeh tefsirinde, Hâkim Müstedrek'inde, Muhammed İbn Ebu Hamid'den hadîs nak-letmişlerdir ki bu zayıftır. Sonra bu rivayette Zeyd İbn Eşlem babasından, o da Hz. Ömer'den, o da Hz. Peygamberden

bu veya benzeri bir hadîs nakletmektedir. Hâkim der ki bu hadîsin isnadı sahihtir. Buhârî ve Müslim de onu tahrîc etmemişlerdir. Benzer bir hadîs Enes İbn Mâ-Jik'ten merfû' olarak rivayet edilir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
İbn Ebu Hatim der ki babam... Nüveyre bint Eşlem'den nakletti ki o şöyle demiş; Harise oğulları mescidinde öğle veya ikindi namazını kılmıştım. Bu namazda Kudüs'e doğru yönelmiştik. İki secde yapmış veya yapmamıştık ki bize b,ir haber geldi, Rasûlullah (s.a.) 'in Kâ'be'ye Beytü'l-Harâm'a doğru yöneldiğini bildirdi. Bunun üzerine kadınlar erkeklerin erkekler de kadınların yönlerine döndüler. Böylece geri kalan iki secdeyi de edâ ettik ve biz Beytü'l-Harâm'a doğru dönüyorduk. İb-rahim der ki Harise oğullarından bir adam bana anlattı ki; bu haber kendisine geldiğinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Onlar gay-ba inanmış olan bir topluluktur.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. [15]
Materyalizmin kökten reddettiği duyular üstü âlemler, genellikle bütün dinlerde ana esâs olarak kabul edilir. Diğer dinler bu konuda aşırı giderek, tüm varlığı görülmeyen âleme hasrederler. İslâm ise görülen âlem ile görülmeyen âlem arasında denge kurar. Her iki âlemin varlığını esâs alır. Gayb âlemini inkâr eden budalaları reddederek mü' minin ana vasfını gayba iman olduğunu bildirir. Gayba iman, kişiyi basit maddi âlemin sınırlarının üstüne çıkarır ve gerçek varlık ile irti-bata geçirir. Bu konuda I. cildde yeterli açıklamalar yapılmıştı. (Bkz. I, 8). [16]
Gayb teriminin ifâde ettiği anlam hakkında Âlûsî, şu bilgileri veriyor:
Bunun için denilmiştir ki; gayb, küllün hakk gözüyle müşahede edilmesidir. Kul, nafilelerle Allah'a yaklaşma imkânına nail olur ve Hak Sübhânehü, onun gördüğü gözü, duyduğu kulağı olur ve buradan ilerleyerek farzlara yaklaşır ve bu nûr olur. Böylece gayb onun için şühûd haline dönüşür. Bizim için gayb olan, onun için mevcûd olur. Buna rağmen ben bu makama vasıl olanın gaybı bileceğinin söylen-mesini öngörmüyorum. «Allah'tan başka göklerde ve yerde olanlar, gaybı bilmezler de.»
Buradaki gaybtan muradın ne olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Hattâ Şîâ onun kâim olduğunu iddia etmişlerdir ve bu konuda hüccet getirmeye çalışmışlardır. Kalbin meylettiği görüş ise, Rasûlullah (s.a.)'ın Cibril hadisinde naklettiği husustur. Yani gayb; Allah, melekleri, kitaplan, peygamberleri, âhiret günü, kader, hayır ve serdir. Çünkü şer'an gerekli görülen iman bunlardır.[17]

Rızık ve İnfâk:

Namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler. İbn Abbâs der ki; namazı kılarlar yani namazı tarzlarıyla yerine getirirler. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki, namazı kılmak secde ve rükûu ile tilâvet ve huşûu ile namazı bitirmek ve ona yönelmektir. Ka-tâde der ki, namazı kılmak vakitlerine, abdestine, rükû ve secdesine riâyet etmektir. Mukâtil İbn Hayyân der ki; namazı kılmak namaz vakitlerine riâyet edip o vakitlerde abdesti yenilemek, rükû ve secdesini tamamlayıp Kur'an tilâvet etmek, teşehhüdde Rasulullah (s.a.)'a sa-lavât getirmektir. Ali İbn Ebu Talha ve diğerleri İbn Abbas'tan naklettiler ki; «rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler» âyetinin mânâsı, mallarının zekâtlarını verirler demektir.

Süddî... İbn Abbas'tan, İbn Mes'ûd'dan ve Rasulullah (s.a.)'m ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin mânâsı, kişinin ailesine harcadığı şeylerdir. Bu, zekât emri inmezden önce geçerli idi. Cüvey-bir, Dahhâk'tan nakleder ki infâklar, önceleri kişinin imkânı ve gayreti nisbetinde kendisini Allah'a yaklaştıran takdimlerden ibaret idi. Nihayet sadaka ve zekât emrini bildiren âyetler nazil oldu. Tevbe sü-resindeki yedi âyette de sadakaların bir kısmı zikredilmektedir. Bunlar hükmü sabit olup neshedilmemiş olan âyetlerdir. Katâde der ki «Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin mânâsı Allah'ın size vermiş olduğu şeylerden infâk ediniz demektir. Ey Ademoğullan bu mülkler sizin yanınızda emânet ve vediadır, kısa bir süre sonra onlar sizden ayrılacaklardır. İbn Cerîr âyetin zekât ve nafakalar konusunda umûmî olduğu görüşünü tercih eder ve der ki, te'villerin en uygunu ve müttakîlerin sıfatına en çok yaraşanı nafaka vermesi gerekenlerin zekât veya nafaka yoluyla ailelerine veya başkalarına mallarından lazımgelen miktar vermeleridir. Çünkü Allah Teâlâ onların vasfını ümûmîleştirmiş ve bu infâk tabiriyle onları medhetmiş-tir. Gerek infâk olsun, gerekse zekât olsun bunlar kendiliğinden övülmeye değer ve beğenilen şeylerdir.
Ben derim ki; Allah Teâlâ çoğu kere mallardan infâk ile, namazı birlikte zikreder. Çünkü namaz Allah'ın hakkı ve ona ibâdettir. Namaz Allah'ın birliğini ve O'nu hamd ve sena ile övmeyi ihtiva eder. Duâ tevekkül ve yalvarış doludur. İnfâk ise kullara ulaşan faydalarla onlara iyilikte bulunmaktır. İnsanlardan bu vergilere en lâyık olanları,
yakınları ve çevresinde kendi mülkü altında bulunanlardır. Sonra uzakça takiler gelir. Allah Teâlâ'nını_«ye kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin içerisine vacip olan sadaka ile farz olan zekât da girer7|Bunun için Buhârî ve Müslinı'in Sahihlerinde İbn Ömer'den nakledflîF ki, Râsûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâ-det etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve Allah'ın evini haccetmek.» Bu konuda hadîsler pek çoktur. Namaz kelimesinin aslı duâ anlamına gelen salâttır...
Bilahare namaz, rükû ve secdesiyle bilinen şartları, nitelikleri ve türleriyle belirli vakitlerde ve özel biçimde edâ edilen ibâdet için kullanılmıştır. İbn Cerîr der ki; farz olan namazlara namaz (salât) adının verilmesi şundandır. Namaz kılan kişi namazından muhtaç olduğu şeyleri dilerken ameliyle de Allah'ın sevabına ermek ister. Zekâta gelince yerinde inşallah bu anlatılacaktır. [18]

Âhirete İmân:

4- Onlar ki sana indirilene de, senden önce indirilmiş olanlara da inanırlar. Ve onlar âhireti de yakînen tanırlar.

İbn Abbâs der ki bu âyetten maksad onlar senin Allah'tan getirdiğini ve senden önce peygamberlerin getirmiş oldukları şeyleri tasdik ederler, aralarında bir ayırım yapmazlar, kendilerine rabbları katından gelen şeyleri inkâr etmezler. Âhirete de yakînen inanırlar, yani öldükten sonra dirilmeye, kıyamete, cennete, cehenneme,

hesaba ve mizana. Ahi-rete; âhiret isminin verilmesi dünyadan sonra gelmesindendir. Müfes-sirler burada nitelendirilen kişiler konusunda farklı görüşler bildirirler. Bunlar acaba daha önce «Onlar ki gayba inanırlar...» âyetiyle nitelikleri belirtilenler midir? Değilse kimlerdir? İbn Cefîr bu konuda üç farklı görüş serdeder:
A) Birinci âyette nitelendirilenlerle ikinci âyette nitelendirilenlerin her ikisi de mü'minlerdir. Arap mü'minler, ehl-i kitaptan mü'minler ve diğer mü'minler... Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Katâde bu görüştedirler.
B) İkincisine göre; her ikisi de birdir ve bunlar ehl-i kitaptan îman etmiş olanlardır. Her iki halde de vâv, bir sıfatı diğer sıfatlara atfeden atıf edatı olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ A'lâ sûresinde benzer ifâdelerle şöyle buyurur: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et ki O, yaratıp şekil vermiştir. Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir. Ki O, yeşil otu çıkarmıştır. Sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirendir.» (A'lâ, 1-5)... Sıfatların mevsûfları bir olduğu halde, birbirine atfedilmiştir.
C) Üçüncü kanâata göre de; birinci âyette nitelendirilenler araplardan îman etmiş olanlardır. İkinci âyette nitelendirilenler ise ehl-i kitaptan îman etmiş olanlardır. Süddî tefsirinde İbn Abbâs'tan, îbn Mes'ûd'dan ve sahâbe'den bir topluluktan böyle nakletmiştir. Ve bu nakli İbn Cerîr tercîh ederek Allah Teâlâ'nm şu kavillerinde buyur duklarını buna delîl getirmiştir: «Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz O'na îman ederler. Kendilerine okunduğunda derler ki, biz O'na inandık. O Rabbımızın katından bir haktır. Biz önceden müslü-
manlar olduk. İşte onlara mükâfatları; sabrettiklerinden dolayı iki kat verilir. Ve onlar kötülüğü iyilikle defederler ve onlar kendilerine vermiş olduğumuz rızıklardan infâk ederler. « (Muhakkak) ki kitap
ehli içerisinden Allah'a ve size indirilmiş olanla kendilerine indirilmiş olana, Allah'a boyun eğerek inanan kullar vardır.»
Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Şâ'bî kanaliyle... Ebu Musa'dan nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Üç zümreye mü-kâfaatlan iki kat verilir: Birisi ehl-i kitaptan olup ta kendi peygamberine ve bana inanmış olan adamdır. Diğeri köle olup ta Allah'ı ve sahibinin hakkını ödemiş olan kişidir. Üçüncüsü de cariyesini iyi terbiye ederek sonra âzâd edip evlendiren kişidir.» İbn Cerîr bu âyetleri, söylediklerinin doğruluğuna sırf münâsebet kurması bakımından delil getirmiştir. Şöyle ki, Allah Teâlâ bu sûrenin başında mü'minleri ve kâfirleri nitelemiş ve kâfirleri münafık ve kâfirler olarak iki zümreye ayırdığı gibi mü'minleri de arabî ve kitabî olmak üzere sınıflara ayırmıştır, der.
Ben derim ki; açık olan Mücâhid'in Sevrî'den naklettiği sözdür. Sevrî'nin bu rivayetini birçok kişi Ebu Nüceyh kanaliyle Mücahid'den nakleder ki; o, şöyle demiştir. Bakara sûresinin ilk dört âyeti mü'min-lerin tavsifine dâirdir. İki âyeti ise kâfirlerin tavsifine dâirdir. Onüç âyeti de münafıkların tavsifine dâirdir. Bu ilk dört âyet, arap, acem, kitabî insan ve cinden onunla nitelenen her mü'mine aittir. Bu sıfatlardan birisi diğeri olmadan elverişli olmaz, aksine her biri diğerini gerektirir ve onunla birlikte şarttır. Gayba îmân, zekât vermek ve namaz kılmak Rasûlullah (s.a.)'ın getirmiş olduğu gerçekler ile bundan önceki peygamberlerin getirmiş oldukları gerçeklere îmanla tamamlanabilir ve ahirete yakînen inanmakla mümkün olabilir. Bunlar da on-larsız olmaz. Allah Teâlâ bu sebeple mü'minlerin şükretmesini emrediyor «Ey îman etmiş olanlar, Allah'a ve Rasûlüne, Rasûlüne

indirdiği kitaba ve ondan önce indirilmiş olan kitaba îman edin...», «Ehl-i kitâb ile en güzel biçimde tartışın. Onlardan zulmetmiş olanlar müstesnadır. Ve deyin ki; biz, bize indirilmiş olana ve size indirilmiş olana iman ettik, bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir», «Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar sizin yanınızda olanı doğrulayıcı olarak bildiğiniz şeylere îman edin.», «De ki ey ehl-i kitâb siz Tevrat'ı İncil'i ve size Rabbiniz katından indirilmiş olanı yerine getirmedikçe siz bir şey üzerinde değilsiniz.» Ve Allah Teâlâ bütün mü'minlere bu hususu haber vermiştir. «Peygamber kendisine Rabbından indirilmiş olana îman etti. Mü'-minler de, hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îman etti. Biz O'nun peygamberlerinden hiç birisinin arasını tefrik etmeyiz.», «Allah'a ve peygamberlerine îman edip onlardan hiç birisinin arasını ayırmayanlar, işte onlara ilerde mükâfaatlarını vereceğiz.» Ve buna benzer daha birçok âyet; mü'minlerin Allah'a peygamberlerine ve kitaplarına inanmalarını emretmektedir. Ancak bu emir ehl-i kitâb için apayrı bir özelliğe sahiptir. Çünkü onlar kendi ellerinde bulunan kitaplara mufassal olarak inanmışlardır. Binâenaleyh onlar, İslâm'a girip de mufassal olarak İslâm'a inandıkları takdirde onlar için iki mü-kâfaat vardır. Diğerlerine gelince onlar için sadece mücmel iman söz-konusudur. Nitekim sahîh haberde vârid oldu ki: «Size ehl-i kitâbtan birisi bir şey söylediği zaman onları tasdik de etmeyin yalanlamayın da. Sadece «Biz bize indirilmiş olan ve size indirilmiş olana îman ettik.» deyiniz.» Şu kadar var ki Hz. Peygamberin gönderilmiş olduğu İslâm'a îman eden pek çok arabın İmanı ehl-i kitâbtan islâm'a girenlerin ima nmdan daha tam, daha mükemmel, daha geniş ve daha kapsamlıdır. Onlar için her ne kadar bu bakımdan iki mükâfaat söz konusu ise de, diğerleri için ehl-i kitabın elde ettikleri iki mükâfaattan kat kat fazla mükâfaat değerinde olan mükâfaatı vardır. [19]

Hidâyet:

5- İşte onlar, rabblarmdan bir hidâyet üzeredirler ve işte onlar, felaha erenlerdir. Allah Teâlâ; «onlar için...» buyuruyor. Yani yukarda geçen niteliklere sahip olanlar; gayba inanan, namaz kılan ve Allah'ın kendilerine verdiği nzıktan infâk eden, Hz. Peygambere ve ondan önceki peygamberlere indirilmiş olan gerçeklere (kitaplara) inanan ve âhiret
diyarını yakînen kabul edenler için. Çünkü âhiret, kendiliğinden sâ-lih ameller ve yasaklardan uzak kalarak ona hazırlıklı olmayı gerektirir.
«Hidâyet üzeredirler...» Yani Allah tarafından bir nûr, bir açıklama ve basiret üzeredirler ve onlar dünya ve âhirette felaha erenlerdir.
Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki, «İşte onlar Rab-lanndan bir hidâyet üzeredirler» âyetinin mânâsı, rablarmdan bir nûr ve kendilerine gelen doğru bir istikâmet üzerindedirler demektir. «Ve onlar felaha erenlerdir» âyetinin mânâsı ise istediklerini elde etmiş, kaçtıkları şeyin şerrinden kurtulmuşlardır demektir. İbn Cerîr «hidâyet üzeredirler» kavl-i celîlinin mânâsının şöyle olduğunu söyler; Yani onlar Rablarmdan bir nûr, bir burhan, bir istikâmet ve doğru yol üzerindedirler. Allah'ın tevfîki ve te'yîdi iledirler. «Ve onlar felaha erenlerdir» kavli celîlinin te'vîli ise başarmış ve Allah katında istediklerini elde etmişler demektir. Allah'a, kitaplara,

peygamberlere îman etmeleri sebebiyle sevâb elde ederek kurtuluşa ermişler, cennetlerde ebedî kalarak ve Allah'ın kendi düşmanlarına hazırladığı azaplardan kurtularak arzularma kavuşmuşlardır. (...)
Ebu Mâlik'in peygamberin ashabından bir topluluktan naklettiğine göre «gaybe inananlar»dan maksad; Araplardan îmân etmiş olanlardır.» Sana indirilene, senden öncekilere indirilmiş olanlara inanan-lar'dan murâd ise ehl-i kitâbtan mü'minlerdir. Sonra âyet-i kerîme her iki grubu birleştirerek onlar için: «İşte onlar Rablarmdan bir hidâyet üzeredirler ve onlar felaha erenlerdir» buyuruyor. Yukardaki tercihler-den bu hususların bütün mü'minlerin niteliği olduğu ve işaret zamirinin de onlara âit olduğu belirtilmiştir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Ancak bu husus Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Katâde'den nakledilmiştir. Allah onların hepsine rahmet etsin.
İbn Ebu Hatim deki ki: Bana babam... Abdullah İbn Amr'dan nakletti. O da Hz. Peygamber (s.a.)'den nakletti ki; Hz. Peygambere şöyle denilmiş : «Ey Allah'ın Rasûlü, biz Kur'an'dan bazı yerleri okuyctruz öğütleniyoruz. Baza yerleri de okuyoruz nerdeyse ümitsizleniyoruz (veya buna benzer bir şey söylemişler). Rasûlullah (s.a.) ..buyunnuş ki: «Ben size cennet ve cehennem ehli kimdir onu bildireyim mi? Onlar, Tvet ey■"Allah'ın Rasûlü dermşler. OdaJ^kjara^ âyetini okumuş ye işte cennet ehli bunlardır» buyurmuş. Bunun üzerine oradakiler, biz de onlardan olmayı dileriz demişler. Sonra da: «Şüphesiz ki kâfirieri uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinin önünde bir perde vardır. Ve onlar için azâb vardır.» âyetini okuyarak işte bunlar da ce-henngm__ghlidix .teymmuş. Orada bulunanlar biz onlardan değiliz ey Allah'ın Resulü dediklerinde Hz. Peygamber evet demiş.» [20]

Küfür ve İnkar:

6- Şüphesiz ki o küfretmiş olanları uyarsan da uyar-masan da birdir inanmazlar. Küfretmiş olanlar; yani hakkı gizleyip saklayanlar. Allah onların hakkında böyle yazmıştır. Senin onları uyarman da uyarmaman da birdir. Çünkü onlar senin kendilerine getirmiş olduğun şeye inanmazlar. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Muhakkak ki üzerlerine Rabbının kelimesi hak olanlar elîm azabı görünceye kadar bütün âyetleri getirsen de inanmazlar.» Yine Allah Teâlâ ehl-i kitâb'tan diretenler hakkında şöyle buyuruyor: «Eğer kitap verilmiş olanlara her âyeti getirmiş olsan yine de senin kıblene uymazlar.» Yani Allah'ın şekâveti yazdığı kişiyi mes'ûd edecek kimse yoktur. Allah'ın sapıttığı kimseyi hidâyete getirecek yoktur. Öyleyse sen kendini bitirerek onların uğrunda heba etme. Kendilerine ri-sâleti tebliğ et. Sana icabet edene büyük bir nimet vardır. Kim de yüz çevirirse onlar için üzülme ve yüz çevirmeleri seni mahvetmesin. «Çünkü senin için sadece tebliğ vardır. Hesap ise bize aittir.» «Ve sen ancak bir uyarıcısın Allah her şeye Vekîl'dir.»
Alî İbn Talha bu âyet-i kerîme konusunda Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Peygamber bütün insanların imana gelmesi ve hidâyette kendisine tâbi olmasını hırsla istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ önceden kendisi

için ilk zikirde saadet yazılı olanlardan başkasının inanmıyacağını ve yine ilk zikirde önceden kendisi için şekavet yazılı olanlardan başka kimsenin de sapıtmayacağını haber veriyor.
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş: «Şüphesiz ki kâfirleri...» Yani sana indirilenleri inkâr edenleri, isterse onlar senden önce geçenlere îman ettik demiş olsunlar onlar için «uyarsan da uyar-masan da birdir, inanmazlar.» Onlar kendi yanlarında bulunan ve senin bahsinin mevcûd olduğu gerçeği inkâr etmişler ve kendilerinden alınan ahdi reddetmişlerdir. Dolayısıyla onlar sana gelene, senden başkalarına gelmiş olup kendi yanlarında bulunan gerçeklere de küfretmektedirler. Öyleyse senin uyarı ve ihtarına nasıl kulak verebilirler? Kendilerinin yanında bulunan kitapta senin hakkında verilen bilgileri de inkâr etmişlerdir...
Ebu Ca'fer El-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakletti ki bu iki âyet hi-ziblerin önderleri hakkında nazil olmuştur. Nitekim onlar hakkında Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmuştur: «Allah'ın verdiği ni- meti inkâr ile karşılayanlara ve milletleri helak olacak yere yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun? Orası ne kötü karargâhtır?» (İbrahim, 28 - 29).
Bizim daha önce zikrettiğimiz ve İbn Ebu Talha rivâyetiyle İbn Abbâs'tan nakledilen mânâ hem daha açıktır, hem de diğer âyetleri açıklayıcı niteliktedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.
Bu konuda İbn Ebu Hâtîm bu âyetten önceki hadîsi tekrar naklet-miştir. [21]
Bu konuda Reşîd Rızâ diyor ki :
Küfür, lügatta bir şeyi gizlemek, örtmek ve saklamaktır. Bunun için bu kelime ile gece, deniz ve ziraatçilik ifâde edilmiştir (...) Çünkü çiftçiler toprakla taneyi gizlemektedirler (...) Nimete küfretmek ise şükrünü ve zikrini îfâ etmeyerek saklamak mânâsında mecazen kullanılmıştır. Allah'a şükretmemek, Allah'ın vahdaniyetini ve sıfatlarını gizlemek de böyledir. Allah'ın kitaplarını, peygamberlerinin Allah katından getirmiş olduğu gerçekleri gizlemek, onu inkâr etmek ve emirlerine bağlanmamaktır. Özellikle Allah'a itaat konusunda şirk koş-maktır. İşte bütün bunlar bir nevi örtme kapama, gizlemedir. Bunlar manevî bakımdan menfî yönde davranışlardır ki mecazen küfür olarak ıtlak olunmuştur. Şer"î hakîkat bakımından da yukarda işaret edilen mânâya kullanılmıştır. Burada küfretmiş olanlardan maksat; küfrün kalplerinde kök saldığı için imân isti'dâdını yitirecek noktaya gelmiş olanlardır. Şeyhimiz (Muhammed Abduh) der ki; burada bahsedilen küfür; Allah katmdan indirilmiş olan kitapta açıklanan hususları inkâr etmek veya bizzat kitabı ya da o kitabı getiren peygamberi inkâr etmektir.
Özet olarak biz deriz ki; Hz. Peygamberin risâleti açık ve sahih olarak anlatıldıktan ve doğruluğu delilleriyle belirtildikten sonra onu inkâr eden, reddeden, alay veya eğlence konusu yapan kimse görülmemiştir. Yani; biz bu konuya ciddiyetle atf-ı nazar edenlerin, mutlaka inanacaklarını kastediyoruz. Ancak müteahhirînden (son zamanlarda yetişen) bazı kimseler, bir takım zannî konuları te'vîl edenleri veya ic-tihâd yapılmış konulara aykırı düşünenleri, bir takım ihtilaflı mes'e-leleri inkâr edenleri, tekfir etme cesaretini gösterenler olmuştur. Onlar tekfîr gibi önemli konuda cür'etli davranarak bazı âdet ve alışkanlıklarına aykırı hareket edenleri —ki bunlar isterse bid'atlardan olsun— tekfîr ediyorlardı. Sonra da kendileri kâfirlerin

inançları üzeri- ne münafıkların ahlâkı üzerine ve müşriklerin amellerine göre amel ediyor, kendilerini sâdık mü'minlerden sayıyorlardı. Kâfirler iki kısımdır.
a) Bir kısmı, hakta bilir ve inâd ile küfrederler ki bu tür mün kirler çok azdır, kısa sürede yıkılır ve dayanamazlar. Hz. Peygamber zamanında müşrikler ve yahûdîler arasında bunlardan bir topluluk mevcûd idi, ancak kısa zamanda yok olup gittiler. Üstâd (Muhammed Abduh) ben bu anlamda ezberlenmeye değer bir söz söylemiştim der : «Hakkı bilerek onu inkâr etmek, bilerek ikrar etmek gibidir, her ikisi de insanlar arasında çok azdır.»
b) Bir kısmı da hakkı bilmez ve bilmek istemez. İşte Allah Teâlâ'nın «Canlılar içerisinde Allah katında en kötü olan akletmeyen sağır ve dilsizlerdir...» buyurduğu kimseler bunlardır. (...)
c) Bir kısmı da ruhu hastalanmış, vicdanı sakatlanmış, haktan zevk almadanjvejçinde hakka karşı bir ajzu^uyjmyan^kimsej^dir (...) Bu son iki kısmı bir kısım altında toplamak ve bunlara inkarcı câhiller ve dönekler demek sahîh olur. Birinci kısım ise büyüklenerek inanmayanlar kısmıdır.[22]
Âyetin konusu özetlenecek olursa;
Allah'ı inkâr edip bu mübarek kitabı yalanlayan kâfirleri uyarmakla uyarmamak arasında fark yoktur. Çünkü onlar bu uyarılardan faydalanıp da imâna gelmezler. Kalbleri hakikata kapalı olduğu için onun nurundan istifâde edemezler. Kulakları sağır olduğundan hak sözü işitmezler. Gözleri kör olduğundan Allah'ın âyetlerini görmezler. Onlar farkına varmadan elîm bir azâb ile azâblandınılırlar." [23]

Gözleri Kör Olanlar :

7- Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır ve onlar için büyük bir azâb vardır.
Süddî der ki; Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir yani damgalamıştır. Katâde de bu âyet konusunda der ki; şeytân onları doğru yoldan çıkarttı ve onlar da şeytâna itaat ettiler. Bunun üzerine Allah onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine perde koydu. Onlar hidâyeti görmezler, duymazlar, anlamazlar ve düşünmezler. İbn Cüreyc der ki; Mücâhid bu âyet hakkında şöyle dedi. Bildirildi ki günahlar her noktadan kalbin çevresini sarar ve nihayet onun üze-rine üşüşür ve işte bu, kalbin mühürlenmesidir.
İbn Cüreyc der ki; bana Abdullah İbn Kesîr nakletti ki o Mücâ-hid'in şöyle dediğini işitmiş. Perde (rân) damgadan daha basittir, dam-gajse kilitten daha basittir. Kilit bütün bunlardan daha şiddetlidir. A'meş dedi ki: Mücâhid bize eliyle gösterdi ve şöyle dedi: Onlar kalbin avuç içi gibi olduğunu görüyorlar, kul günah işlediği zaman kalbe eklenir ve baş parmağım göstererek şöylece dedi. Bir daha günah işlerse ona eklenir ve öbür parmağını gösterdi. Bir daha günah işlerse ona eklenir ve diğer parmağım göstererek işte böyle dedi. Neticede bütün parmaklarını üst üste ekledi, sonra onun üzerine bir damga ile damga basılır dedi.
Mücâhid dedi ki; onlar bunun perde olduğunu görüyorlar. İbn Cerîr de Mücâhid kanalıyla buna benzer bir rivayet nakletmiştir.
İbn Cerîr der ki; «Allah onların kalblerini mühürlemiştir.» âyetinin mânâsı; Allah'ın onların gizlenmelerini ve davet edildikleri hakkı dinlemekten kaçınmalarını haber

vermesinden ibarettir. Nitekim bir kişi söz dinlemekten kaçınırsa; falanca bu söz için sağır kesilmiştir denir. Maksat böbürlenerek sözü dinlemekten kaçınmasıdır.
İbn Cerîr de der ki; bu tefsir doğru olmaz; çünkü Allah Teâlâ onların kalblerini ve kulaklarını mühürleyenin kendisi olduğunu bizzat haber vermiştir. İbn Cerîr dedi ki bu konuda gerçek, buna benzer Rasülullah (s.a.) 'dan nakledilen habere uygun olandır. Bu habere göre Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki o, Rasülullah (s.a.)'m şöyle dediğini bildirmiş :f«Bir mü'min günah işlerse kalbinde siyah bir nokta olur. Eğer tevbe eder, vazgeçer ve bağışlanmasını isterse kalbi arınır. Eğer günahı daha fazla artınrsa kalbinin siyahlığı da artar. Neticede bu siyahlık kalbini sarar. İşte Allah Teâlâ'nın «gayır, kazandık^ lan şey onların kalbini perdelemiştir.» buyurduğu tşybe işte büdur^ Bu hadîsi bu şekliyle Tirmizî ve Neseî Kuteybe'den, o da Leys İbn Sa'd'dan, İbn Mâcid ise Hişâm İbn Ammâr'dan nakleder, Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.
Sonraİbn Cerîr der ki; Rasülullah (s.a.) şöyle haber verdi: Günahlar ardarda gelince kalbi kapatır. Günah onu kapatınca Allah tarafından mühürleme ve damgalama gelir. Bu takdirde îmân kalbe girecek yol bulamadığı gibi küfürden kurtaracak bir kurtarıcı da bulamaz. İşte bu Allah Teâlâ'nm «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir.» âyetindeki mühür ve damga gibidir. Gözlerin idrâk ettiği şekilde eşyada ve kaplarda bulunan damga ve mührün benzeridir ki; o kabın içinde bulunan şeye ulaşmak için ancak mührü veya damgayı koparmak veya çıkarmak icâbeder. Allah'ın, kalblerini mühürle- mekle
nitelendirdiği kişilerin kalbine îmân bu mühür bozulmadan ulaşmaz. Ancak damga bozulup bağ koparılınca ulaşır. İyi bil ki; «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir.» kavlinde durmak ve «Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.» cümlesini de tam okumak gerekir. Çünkü damga kalp ve kulakta olur, perde ise gözde olurTJNite-kim Süddî tefsirinde Ebu Mâlik'ten... O da Resûlullah'ın ashabından bir guruptan nakletti ki, «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir» âyeti Allah'ın sözünü onlar dinlemez ve anlamazlar demektir. «Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.» Yani gözlerinin üzeri örtülüdür, gerçeği göremezler, ona erişemezler demektir. îbn Cerîr der ki; Muhammed İbn Sa'd... İbn Abbâs'tan bu şekilde okuduğunu rivayet etmiştir: «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.» Bize Kasım, İbn Cüreyc'ten nakletti ki; mühür kalpte ve kulakta, perde de gözdedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyetinde de şöyle buyurur: «Allah dilerse sizin kalbinizin üzerine mühür basar.»
ibn Cerîr der ki "Ğişavetun" kelimesini okuyanların üstün okumaları bir fiili gizlemeleri ve takdir etmeleri ihtimâline dayanacağı gibi, önce geçen "Ve ala sem'ihim" âyetini atfederek üstün okumaları da muhtemeldir.
Sûrenin başında mü'minlerin nitelikleri dört âyetle nakledilmiş sonra bu iki âyetle kâfirlerin durumu anlatılmıştı. Şimdi ise Allah Teâlâ, mü'min olduklarını söyleyip de gizlice küfreden münafıkların halini açıklamaya başlıyor:
Bunların durumu birçok inşam şüpheye düşüreceği için Allah Teâlâ müteaddit niteliklerle onların zikrini uzatmaktadır. Bu niteliklerin her biri de nifak işaretidir. Nitekim Tevbe sûresini ve Münâfıkûn sûresini bunlar hakkında indirmiş ve gerek Nûr sûresinde gerekse diğer sûrelerde onlann durumlarım açıklamıştır. Bu

açıklamaların sebebi; hem onların bu davranışlardan vazgeçmelerini sağlamak, hem de bu konuyu hiç bilmeyenlerin ondan uzaklaşmalarını temîn etmektir. [24]

Münafıklar

8 — İnsanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler.
9 — Allah'ı da, îman edenleri de aldatmaya çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar da, bunun farkında değiller.
Nifak hayrı açıklayıp şerri gizlemektir. Bu çeşit çeşittir. Bir kısmı i'tikadî nifaktır ki bu, sahibini ebediyyen cehennemde bırakır. Bir kısmı amelî nifaktır ki bu da, inşaallah yerinde açıklanacağı gibi günahların en büyüklerinden birisidir. Bu, İbn Cüreyc'in dediği gibidir: «Münâfıkm sözü fiiline aykırı olur. Gizlisi açığına, gireni çıkana, görüleni görülmeyene ters olur.»
Münafıkların nitelikleri medenî sûrelerde nazil olmuştur. Çünkü Mekke'de münafıklar ve münafıklık yoktu. Tersine bir kısım insanlar gerçekten inanmış oldukları halde istemiyerek küfürlerini izhâr ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde orada ensârdan, Evs ve Hazrec kabilesi bulunmaktaydı. Bu kabileler câhiliyet devrinde Arap müşrikleri gibi putlara taparlardı. Medine'de ayrıca geçmişlerinin yolundan giden kitap ehli yahûdiler vardı. Bunlar Hazrec kabilesinin müttefiki olan Kaynuka oğulları, Evs kabilesinin müttefiki olan Ku-rayza ve Nadir oğullan kabileleri idi. Resûlullah (s.a.) Medine'ye teşrif buyurduklarında Evs ve Hazrec kabilesinden ensâr adım alan bir kısım kişiler müslüman oldular. Yahudilerden müslüman olan sadece Abdullah İbn Selâm (r.a.) idi. Bu dönemlerde henüz nifak ve münafıklık yoktu. Çünkü müslümanlarm korkulacak bir güçleri yoktu. Hz. Peygamber yahûdüerle de Medine'nin çevresinde bulunan diğer Arap kabîleleriyle de sözleşmeler yaptı. Büyük Bedir savaşı olup da Allah kelâmım üstün kıldığında ve müslümanları, İslâmı galip getirdiğinde Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl, Hazrec kabilesinin reisi idi. Câhiliyet devrinde, Evs ve Hazrec'in efendisi sayılıyordu. Hazrec kabilesi onu kendilerine hükümdar yapmak istemişlerdi, ancak hayır haber gelip de Evs ve Hazrec kabileleri müslüman olunca İslâmiyetle ilgilendiler ve ondan vazgeçtiler.
Bunun üzerine onun içerisinde İslama ve müslümanlara karşı bir nefret ve kin duygusu yeretti. Bedir savaşı olunca, bu iş bitmiştir diyerek İslâm'a girdiğini açıkladı. Onunla beraber kendisinin izinden ve yolundan yürüyen bazı kabileler ile ehl-i kitaptan başkaları da müslüman olduklarım söylediler. İşte böylece o günden itibaren Medine halkı ve çevresinde bulunan bedeviler arasında münafıklık hareketi zuhur etti. Muhacirlere gelince; onların arasında hiç bir münafık yoktu. Çünkü muhacirlerden hiçbirisi zorla İslâmı kabul etmemişti. Herkes malını, çoluk çocuğunu ve toprağını bırakarak Allah katında âhiret yurdunu aralamış ve kendi isteğiyle hicrete koşmuştu! \
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Muhammed, İkrime veya Saîd İbn Cübeyr yoluyla îbn Abbâs'tan nakletti ki «İnsanlardan öyleleri de vardır ki inanmadıkları halde Allah'a ve âhiret gününe inandık derler.» âyeti, E vs ve Hazrec kabîlesindeki münafıklarla onların durumunda olanları kasdetmektedir. Ebu'l-

Âliye, Hasan, Katâde ve Süddî de münafıkların kasdedilmiş olduğunu belirtmişlerdir. PBU-nun için Allah Teâlâ münafıkların niteliklerine dikkatleri çekmektedir ki, mü'minler onların dış görünüşlerine aldanıp da onlardan sakınmamaları sonucu büyük bir fitnenin içine düşmesinler. Gerçekten kâfir oldukları halde onları mü'min sanmasınlar. Fâsıkların iyi ve hayırlı olduklarını zannetmek büyük sakıncalar doğurur.] «İnsanlardan öyleleri de vardır ki, inanmadıkları halde Allah ve âhiret gününe inandık derler.» Sadece sözle inandık derler, bunun ötesinde hiç bir şey yapmazlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki «biz senin gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederiz.» (Münâfikûn, 1). Yani yalnız sana geldiklerinde böyle söylerler, gerçekte ise böyle söylemezler. Bunun için şehâdet ettiklerini ifâde eden te'kîd harfi kullanmaktadırlar. Allah'a ve âhiret gününe inandık derlerken de aynı kuvvetteki ifâdeyi tekrarlamaktadırlar. Ama durum bunların söyledikleri gibi değildir. Nitekim Allah Teâlâ onların bu şehâdetlerini ve inançlarıyla ilgili durumlarını: «Allah da şehâdet eder ki, muhakkak münafıklar yalan söylerler.» buyuruyor. «İnanmadıkları halde» ifâdesi de bu iddialarını yalanlamaktadır.
Allah'ı da, îman edenleri de aldatmaya çalışırlar. îman gösterisinde bulunarak, kendilerini saklayarak, bilmeden onlar Allah'ı aldattıklarını zannetmektedirler ve bunun kendilerine Allah katında fayda sağlayacağını kabul etmektedirler. Bu gösterişe bazı mü'minlerin rağbet ettikleri gibi Allah'ın da rağbet edeceğini ummaktadırlar. Nitekim Allah Teâlâ Mücâdele sûresinde onlar hakkında şöyle buyuruyor : «Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler, bir esasa dayandıklarım zannederler. Dikkat edin onlar şüphesiz yalancıdırlar.» (Mücâdele, 18). Onların bu iddiasını Allah Teâlâ «Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar, ama bunun farkında değiller» diyerek reddediyor. Bu yaptıkları şeyle kendilerinden başkasını aldatamazlar. Allah Teâlâ'nm «Muhakkak münafıklar Allah'ı aldatmaya kalkışırlar, o ise kendilerini aldatıcıdır.» âyetinde buyurduğu gibi kendileri bunun farkında bile değillerdir. Kurrâ'dan bir kısmı “Yuhâdiune” yi “Yehdeune” şeklinde okumuştur ki her iki kırâet de aynı anlama gelir.
İbn Cerîr der ki; bir kimse, «münafık; Allah'ı ve mü'mini nasıl aldatıcı olabilir? O, sadece korunmak için dili ile inandığını söylemektedir» derse, denilir ki; Araplar, diliyle içinden sakladığının tersini söy- leyen, kendisini korkutan şeyden korunmak üzere aldatıcı demekten kaçınmazlar. Münâfıkın durumu da böyledir. Ona mü'minleri ve Allah'ı aldatan adı verilmiştir; çünkü kendisine ölümden, esirlikten ve dünyadaki azâbdan koruyacağını umduğu için korunmak üzere içinde sakladığının tersini söylemektedir.
Münafık bu davranışlarıyla her ne kadar geçici dünyada müslümanları aldatmaya çalışsa da aslında aldanan bizzat kendisidir. Çünkü bu fiiliyle kendine ümit vermekte, sevinç kasesi sunmaktadır. O kendini felâket noktasına sürüklemekte, azâb kasesini yudumlamakta, dönüşü olmayan bir şekilde Allah'ın gazabına ve elîm azabına sürüklenmektedir. O âhireti konusunda nefsine kötülük ettiği halde, kendini aldatarak kendi nefsine iyilik ettiğini sanmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar, ama bunun farkında değillerdir.» Allah bununla mü'min kullarına şunu açıklamak istemektedir.

Münafıklar, küfürleri, şüphe ve yalanlan nedeniyle Rablarının gazabım üzerlerine çekerek kendi kendilerine kötülük yapmış oldukları halde, mes'elenin farkında ve şuurunda değildirler. Durumlarını bilmeden körü körüne bu davranışa sürüklenmektedirler.
İbn Ebu Hatim der ki; Ali İbn el-Mübârek bana yazdığı yazıda bildirdi ki... İbn Cüreyc «Allah'ı, aldatmaya çalışırlar» âyetini şöyle açıklamıştır. «La İlahe İllallah» diyerek kanlarını, mallarını korumaya çalışmaktadırlar. İçlerinde sakladıkları ise başka bir şeydir. Saîd, Katâde'den nakleder ki; bu iki âyet-i kerîme çoğunluğun yanında münafıkların niteliğidir. Münafık kötü huylu olup diliyle tasdik, kalbi ile inkâr eder, davranışı düşüncesine aykırıdır, sabahleyin bir başka halde, akşamleyin bir başka haldedir. Gece bir hâl üzere yatar, sabahleyin başka bir hâl üzere kalkar. Geminin salınması gibi salınır, rüzgâr ne taraftan eserse o tarafa gider.[25]
Kâfirler, küfürlerini açıkça söyledikleri halde, münafıklar, Allah'a ve peygamberine inanmadıklarını açıkça söylemezler. Aksine açıktan Allah'a ve âhirete inandıklarını söylerler de kalbleri küfür ile doludur. Fakat Allah onların gerçek durumunu çok iyi bilir. Allah'ı aldattıklarını zannetseler de kendilerinden başkasım aldatmamaktadırlar. Bunun için Allah, onların mü'min olmadıklarını bildirmektedir. Zahiren İslâmı kabul ettiklerinden kendilerine islâmın hükümleri uygulanır. Fakat gerçekte mü'min değildirler. Ve âhirette azapların en ağırı onlaradır. Şüphesiz ki, müslümanlar için,' münafıklar büyük tehlike teşkil ederler. Nitekim Allah'ın Rasûlü ve onun ashabı, münafıklardan çok kötülük görmüşlerdir. Münafıklar, Yahudilerle her zaman içli dışlı olmuşlardır. Korkak ve âdi bir tînete sahip olduklarından, toplumun içine kolayca sızar ve kâfirler lehine casusluk yaparlar. Kendilerine yaptıkları şeylerin fenalığı söylenince, bunu kabule yanaşmak şöyle dursun, «Biz sadece ıslâh etmek için çalışmaktayız.» derler. Burada ise Allah Teâlâ onların yalancı olduklarını ve her zaman için bozgunculuk yaptıklarını açıklamaktadır. Herkes gibi, siz de gelin imân edin denildiğinde, «Bir takım güçsüz ve bilgisiz kişiler gibi mi biz de inanacağız?» derler. Halbuki asıl bilgisiz kendileridir. Hakkı ve hakikati gördükten, hayrı ve hidâyeti müşahede ettikten sonra yüz çevirenlerden daha bilgisiz ve beyinsiz kim olabilir?. [26]
«İbn Sa'd, Huzeyfe'den nakleder ki; ona münafıklık nedir? diye sorulmuş. O da; islâmı söyleyip onunla amel etmemektir demiş. Ah-med İbn Hanbel, Müsned'inde zayıf bir senedle sahabeden bir kişiden nakleder ki, müslümanlardan bir kişi, Ey Allah'ın Rasûlü yarın kurtuluş nasıldır? diye sormuş. Rasûlullah buyurmuş ki; Allah'ı aldatmaya çalışma. O; biz nasıl Allah'ı aldatabiliriz ki demiş. Rasûlullah şöyle buyurmuş; Allah'ın sana emrettiği şeyleri yerine getirirken Allah'tan başkasını kastetmendir. Riyadan kaçının. Çünkü o, Allah'a şirk koşmaktır. Riyakâr kıyamet gününde halkın huzurunda şu dört isimle çağırılır : Ey kâfir, ey fâcir, ey hâsîr, ey gadir, amelin boşa gitmiş, ücretin heba olmuştur. Bu gün için Allah katında senin yardımcın yoktur. Ücretini kimi aldatmaya çalışıyor idiysen onun yanında ara. Sonra Kur'an' dan, «Kim de Rabbına ulaşmayı ümid ederse sâlih amel işlesin» ve «münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar» âyetini okumuş.»[27]

10- Kalblerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı. Yalan söylemekte olduklarından dolayı onlara elem verici bir azâb vardır.

Süddî Ebu Mâlik yoluyla... İbn Abbâs'tan ve Mürre kanalıyla da... İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir gruptan bu âyet-i kerîme hakkında nakletti ki: «Kalblerinde hastalık vardır» kavli şüphe demektir. «Allah da hastalıklarını artırdı» yani şüphelerini artırdı demektir. İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed vasıtasıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ki, «kalblerinde hastalık vardır» ifâdesi şüphe vardır demektir. Mücâhid, İkrime, Tâvûs, Hasan el-Basrî, Ebu'l-Âliye Rebî' İbn Enes ve Katâde de böyle dediler. İkrime ve Tâvûs'un «kalp- lerinde hastalık vardır» âyeti ile riyâ'nın kasdedildiğini söyledikleri nakledilir.
Dahhâk, İbn Abbâs'ın «Kalblerinde hastalık vardır» âyetinden mak-sad, münafıklık olduğunu, «Allah da hastalıklarını artırdı» âyetinden maksad nifaklarım artırdı demek olduğunu nakleder. Bu da önceki gibidir.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; «kalblerinde hastalık vardır» yani bu hastalık bedenî değil, dinî hastalıktır ve bunlar münafıklardır. Hastalık onları sahte olarak İslâm'a sokan şüphedir. «Allah da onların hastalığını artırdı» yani pisliklerini. Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu, «İman etmiş olanlara gelince Allah onların imanlarını artırdı ve onlar bununla birbirlerini müjdelerler. Kalblerinde hastalık olanlara gelince onların pisliklerine pislik ekledim» (Tevbe, 125). Yani serlerine şer, sapıklıklarına sapıklık ekledim. Bu, Abdurrahmân'ın dediği gibidir. Ceza, amelin cinsindendir. Aynı şeyi eskiler de söylemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyeti de buna benzer: «Hidâyete erenlere gelince Allah Teâlâ hidâyetini artırdı ve kendilerine takvalarını verdi.» (Muhammed, 17). [28]

11- Kendilerine «yeryüzünde bozgun çıkarmayın» denildiğinde, biz ancak ıslâh edicileriz, derler.»
12- Bilesin ki onlar fesâdçılann ta kendileridir de, bunun farkında değiller.
Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'tan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd'dan ve Peygamberin ashabından bir gruptan nakletti ki, yeryüzünde fesâd, küfür ve isyan ile amel etmektir. Ebu Ca'fer, Rebî İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakletti ki; «Yeryüzünde bozgun çıkarmayın» âyeti yeryüzünde isyan etmeyin demektir. Onların bozulmalarının sebebi Allah'a isyan etmeleridir. Çünkü kim Allah'a isyan ederse veya Allah'a isyân'ı emrederse yeryüzünde bozgun çıkarmış olur. Çünkü yeryüzünün ve gökyüzünün salâhı Allah'a itaat iledir. Rebî' İbn Enes ve Katâde de böyle demişlerdir.
İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki: «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde» yani Allah'a isyan ettiklerinde kendilerine böyle yapmayın denildiği zaman; biz, hidâyet üzerindeyiz ve ıslâh edicileriz derler. Veki ve
İsâ İbn Yûnus... Selmân el-Fârisî'den nakleder ki; «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın...» âyetinin halkı henüz gelmedi demiştir. İbn Cerîr der ki; bana Ahmet İbn Osman İbn Hâkim... Selmân'dan nakletti ki; o henüz bu âyetin ehli gelmemiştir demiştir. İbn Cerîr der ki: Selmân'ın bu sözüyle şunu kasdetmiş olması muhtemeldir : Bu niteliklerle gelenler peygamber (a.s.) in zamanında olanlardan dinde bozgunculuk bakımından daha ilerdedirler. Yoksa o, bu niteliklere sahip kimselerin henüz gelmemiş olduğunu söylememektedir. İbn Cerîr der ki; nifak ehli yeryüzünde Rablerine isyan etmek ve Allah'ın yapmalarım yasakladığı şeyleri yapmakla, Allah'ın farzlarını yerine getirmemekle, herkesin tasdik edip hakikatine

yakînen inanmakla emrolunduğu Allah'ın dîninden şüpheye düşmekle, kendilerinin üzerinde bulundukları şüphe ve kuşkuya düşmemiş olan mü'min-leri yalanlamakla, Allah'ı, kitaplarını, Rasûllerini yalanlayanları, imkân bulurlarsa Allah dostlarına tercih etmekle; yeryüzünü fesada vermiş olmaktadırlar. İşte münafıkların yeryüzünde bozgun çıkarmış olmalarının sebebi budur. Onlar bu davranışlarıyla yeryüzünü ıslâh ettiklerini sanmışlardır. İbn Cerîr'in söylediği güzeldir; çünkü yeryüzünde bozgunculuk şekillerinden biri de mü'minlerin kâfirleri dost edinmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: «Küfredenlere gelince, onlar birbirinin dostu sayılırlar, eğer böyle yapmazlarsa yeryüzünde fitne ve büyük bir bozgun olur.» (Enfâl, 73). Böylece Allah, mü'minlerle kâfirler arasındaki dostluğu kesip atmıştır. Ayrıca şöyle buyurmuştur: «Ey imân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın sizin üzerinize apaçık bir hüküm kılmasını mı istiyorsunuz?» (Nisa, 144). «Muhakkak ki münafıklar cehennemin en alt basamağındadırlar ve sen onlar için bir yardımcı da bulamazsın.» (Nisa, 145). Münafığın dış görünüşü mü'min şeklinde olduğu için, onuıı durumu mü'minleri şüpheye düşürmektedir. Bu bakımdan bozgun, münafık tarafından meydana çıkarılmıştır. Zira o, hakîkat olmayan sözüyle mü'minleri aldatmış ve mü'minlere karşılık kâfirleri dost edinmiştir. Eğer ilk durumunda olduğu gibi devam etseydi kötülüğü daha az olurdu. Diğer yandan ihlâs ile Allah için çalışsaydı, sözü ve davranışı birbirine uysaydı, kurtulup felaha erişirdi. Bunun için Allah Teâlâ onlar hakkında: «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde biz ancak ıslâh edicileriz derler.» buyurmuştur. Yani mü'minlerle kâfirler arasında idare etmekteyiz ve her iki grupla da geçinmekteyiz derler. Muhammed İbn Ebu Muhammed'in İkrime veya Saîd İbn Cü-beyr'den onun da İbn Abbâs'tan naklettiği gibi. «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde biz ancak ıslâh edicileriz derler.» Yani mü'minlerle kitap ehli arasını yapmaya çalışmaktayız derler. Bunun ::in Allah Töâlâ onlar hakkında: «Bilesin ki onlar bozguncuların ta kendileridir ama bunun farkında değillerdir.» buyuruyor. Dikkat edin ve bilin ki onların dayandığı esas ve ıslâh edici oldukları iddiası, doğrudan doğruya fesadın kendisidir. .Ama bilgisizlikleri yüzünden onun fesâd olduğunun farkında bile değildirler. [29]

13- Onlar'a, insanların inandıkları gibi siz de ina-nm denilince, O beyinsizlerin inandığı gibi mi biz de inanacağız? derler. Bilesiniz ki asıl beyinsizler onlardır, da bunu bilmezler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki, münafıklara, insanların inandıkları gibi siz de inanın denildiğinde, yani herkesin inandığı gibi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, cennete, cehenneme ve bunun dışında mü'minlere bildirilen gerçeklere îmân edin, Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından vazgeçmek konusunda, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin denildiğinde onlar «Bu beyinsizlerin inandığı gibi biz de mi inanacağız?» derler. Bununla Rasûlullah (s.a.)'ın ashabını (Allah onlardan razı olsun) kastederler. Allah'ın laneti o münafıkların üzerine olsun. Ebu'l-Âliye ve Süddî tefsirinde kendi senediyle İbn Abbâs'dan ve İbn Mes'ûd'dan ve daha bir çok sahabeden böyle rivayet etmiştir.

Rebî' tbn Enes, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve diğerleri de böyle derler. Münafıklar, «biz ve onlar aynı noktada ve aynı yolda mı olacağız? Onlar beyinsizlerdir, bizimle beraber olamazlar.» derler.
Süfehâ Sefîh'in cem'idir. Hukemâ Hâkim'in cem'i olduğu gibi, Sefih ise câhil, dar görüşlü ve-faydalı ile zararlı yerleri az bilen kişidir. Bunun için Allah Teâlâ kadınları ve çocukları sefihler olarak ifâde etmiştir : «Sefihlere mallarınızı vermeyin.» Selef bilginlerinin hepsi buradaki sefihlerden maksad kadınlar ve çocuklardır derler. Allah Teâlâ onlara cevap vermeyi kendi üzerine almış ve : «Bilesin ki asıl beyinsizler onlardır.» diyerek beyinsizliği onlara hasretmiştir. Ama onlar bunu bilmezler, nasıl tam bir bilgisizlik içinde bulunuyorlar ki, onlar kendi durumlarının sapıklık ve cehalet olduğunun farkında bile değiller. Bu ifâde onların körlüğünü, hidâyetten uzak olduklarını ve aşağılıklarını en belîğâne şekilde belirtmektedir. [30]

14- Mü'minlere rastlayınca inandık derler. Şeytânları ile başbaşa kalınca da biz sizinle beraberiz, onlarla
sadece istihza etmekteyiz derler.
15- Allah da onlarla istihza eder ve azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.
Bu münafıklar, mü'minlerle karşılaşınca «biz inandık» derler. Yani mü'minlere inandıklarını gösterirler, dostluk ve iyilik gösterisinde bulunurlar. Böylece mü'minleri aldatırlar, iki yüzlü davranırlar, sun'î ve korunma için uydurma davranış içine girerler. Maksadlan, mü'minlere düşecek ganimet ve iyiliğe kendilerinin de ortak olmasıdır. «Şeytânları ile başbaşa kaldıklarında» yani geri dönüp şeytanlarının yanına gittiklerinde demektir.
Süddî Ebu Mâlik'ten nakleder ki; şeytânlanyla başbaşa kaldıklarında, yani onların yanına gittiklerinde demektir. Şeytânları yani efendileri, büyükleri münâfikların ve müşriklerin reisleriyle ele başları rlan Yahudi hahamlanyla başbaşa kaldıklarında demektir. Süddî tefsirinde Ebu Mâlik tarikiyle İbn Abbâs'tan ve Mürre kanaliyle de îbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki .Şeytânlanyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad, küfürdeki reisleridir. Dahhâk, Ibn Abbâs'tan nakleder ki «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad arkadaşlarıdır.
Muhammed İbn İshâk; Muhammed İbn Ebu Muhammed kanaliy-le İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr kanaliyle İbn Abbâs'tan nakleder ki «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad, onlara yalanlamayı emreden ve Rasûlullah'ın getirdiklerine karşı çıkmayı söyleyen Yahûdîlerdir.
Mücâhid der ki; «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad, münafıklardan ve müşriklerden arkadaşlarıdır. Katâde ise şirk ve serde önderleriyle başkanları olduğunu söyler. Ebu Mâlik, Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes de bu şekilde tefsir etmişlerdir. İbn Cerîr der ki; her şeyin şeytâm azgınıdır. İnsanlar da, cinler de şeytân olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Böylece biz her peygamber için sözün süslüsünü aldatıcı olarak fısıldayan cinden ve insandan şey-tânları düşman kılmışızdır.» (En'âm, 112).
«Biz sizinle beraberiz.» âyetinin mânâsı hakkında Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed yoluyla- İkrime'nin veya Saîd İbr Cübeyr yoluyla

İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder •: «Biz sizin bulunduğunuz şeyin üzerindeyiz.», «Onlarla sadece istihza etmekteyiz.» Biz mü'minlerle sadece alay edip eğlenmekteyiz derler.
Dahhâk; İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Onlarla sadece istihza etmekteyiz» âyetinin mânâsı, biz Muhammed (s.a.)'in ashabıyla eğlenip alay etmekteyiz demektir. Rebî İbn Enes ve Katâde de aynı şekilde demişlerdir.
Allah Teâlâ'nın onlara karşı sevabı ve yaptıklarına mukabelesi işte şudur: «Allah da onlarla istihza eder ve azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.»
İbn Cerîr der ki; Allah onlara kıyamet gününde böyle yapacağın: haber vermektedir. Nitekim bu husus bir başka âyet-i Kerîme'de şöyle belirtilmektedir: «Erkek, münafıklarla kadm münafıklar mü'minlere, bizi de gözetin ışığınızdan faydalanalım» dedikleri gün onlara, «ardınıza dönün de ışık arayın» denir. İnananlarla münafıklar arasına kapısının içinde rahmet ve dışında azâb olan bir sûr çekilir.» (Hadîd, 13).
«O küfredenler bizim kendilerine fırsat vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara günahları daha fazla artsın diye fırsat veririz ve onlar için horlayıcı azâb vardır.» (Âl-i İmrân, 178).
İbn Cerîr der ki; bu ve benzeri âyet-i Kerîmeler Allah Teâlâ'nın onlarla istihzası,-alayı, mekri ve hîlesidir. Şirk ile te'vil eden ve münafıkların müşrik olduklarını söyleyenler ise «Allah da münafıklar ve şirk ehliyle alay eder.» mânâsını verirler. İbn Cerîr der ki; başkaları da şöyle der: Allah'ın onlarla alayı; kendilerini uyarması, işledikleri günahlardan, küfretmelerinden ötürü onları kmamasıdır.» İbn Cerîr der ki başkaları da dediler ki; bu ve benzeri ifâdeler, «aldatmayı başa nnca, seni aldatan benim» diyenin sözü gibi cevap niteliğindedir. Hal öuki o aldatış değildir. Ama netice ona vardığı için böyle demektedii Onlara göre Allah Teâlâ'nın : «Onlar hîle yaptılar, Allah da hîle yaptı Allah hîle yapanlarm hayırlısıdır.» (Âl-i İmrân, 54). Kavli şerifi di böyledir. «Allah da onlarla istihza eder.» Bu cevap sadedindedir. Yoksî Allah Teâlâ'dan ne' hîle, ne de alay sâdır olur. Maksad hîle ve alayır onlara hâkim olduğunu ifâde etmektir.
_ Başkaları da dediler ki; «Biz onlarla sadece istihza etmekteyiz Allah da onlarla istihza eder.», «Allah'ı da, îman edenleri de aldatmayj çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar.», «Onlar Allah' unuttular, Allah da kendilerini unuttu» ve benzer âyet-i kerîmeler Al .ah Teâlâ'nın onları, istihza ve aldatma suçunun cezasıyla cezâlandıra cağını haber vermek içindir. Bunun haberini, kendilerinin cezalandır ması şeklinde çıkarmıştır. Bu haberin çıkışı, lafız, bakımından onla nn cezayı hak eden fiillerinin haberi olmasındandır. Ancak her iki an lam değişik olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, «kötülüğün cezası onur gibi bir kötülüktür.» Ve yine «kim de size saldırırsa, siz de ona saldırın» buyurmaktadır. İşte bunlardan birincisi zulüm, ikincisi adalet olmaktadır. Her iki kelime lafızları bakımından bir ise de, anlamları bakımından farklıdır. İbn Cerir Taberî Kur'an'daki benzer âyetlerin hepsinin bu mânâya geldiğini söylemektedir. J3
Yine Taberî der ki; başkaları da âyetin mânâsı hakkında şöyle dediler : Allah Teâlâ münafıklara bildirmektedir ki; onlar kendi azgınlarının yanma gittiklerinde; «Biz sizin dininiz üzerindeyiz derler. Muhammed (s.a.)'in dinini ve getirdiklerini yalanlamakta sizinle beraberiz, bizim Onun doğru olduğu sözümüze gelince bu

sadece görüntüden ve istihzadan ibarettir.» Allah Teâlâ da, kendileriyle istihza ettiği,-rü haber vermektedir. Böylece dünyada onlar hakkındaki hükmünü açıklamaktadır. Yani âhiretteki azâb ve cezâmn tersine dünyaca kanlarının ve mallarının masum olduğunu söylemektedir. Sonra) İbn Cerir Taberî bu sözü yönlendirip destekleyerek der ki; mekr, hutTâ, alay ve eğlence lüzumsuzluk şeklinde olduğu için icma' ile Allah Azze ve Celle'den uzaktır. Ama intikam, ceza ve adaletle mukabele şeklinde olunca bu husus mümtenî olmazTl
İbn Cerîr der ki; bizim bu söylediğimize uygun olarak vârid olan Haberde İbn Abbâs'tan «Allah da onlarla istihza eder» âyetinin onlar-ian intikam almak için kendileriyle alay eder anlamına olduğu nak-ledilir.
«Ve azgınlıklarında şaşkm bir halde dolaştırır» Süddî Ebu Mâlik canaliyle İbn Abbâs'tan ve Mürre kanaliyle İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakletti ki, «dolaştırır» dan maksad on- lara fırsat verir demektir. Mücahid de bunun, artırır anlamına geldiğini söyler. İbn Cerîr ise der ki; doğru olanı, Allah'ın onlara azgınlıklarından ve kötülüklerinde kendi hallerine terkederek fırsat verme şeklinde artırma anlamına gelmesidir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'-de şöyle buyurmaktadır: «Nasıl onlar ilk defa imân etmemişlerse böylece onların kalplerini ve gözlerini değiştiririz ve kendilerini azgınlıkları içerisinde şaşkın halde bırakırız.» (En'âm, 110). Tuğyan bir şeyde aşırı gitmektir. Nitekim Allah Teâîâ buyurur ki: «Su taştığında biz sizi gemide taşıdık.» Burada suyun taşmasını tuğyan fiiliyle ifâde etmiştir. Dahhâk, îbn Abbâs'tah nakleder ki; «Azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır» âyetinden maksad, küfürlerinde gezdirir durur demektir. Süddî de sahabeden naklettiği senedle bu âyeti böyle tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye, Katâde, Rebî' İbn Enes, Mücâhid, Ebu Mâlik ve Abdurrahmân İbn Zeyd de bu âyeti küfür ve dalâletleri şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn Cerîr der ki; «Azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.» âyetinin mânâsı sapıklıklarında ve kendilerini pisliğe batıran küfürlerinde demektir. Pisliğin içerisinde yüzüp şaşkın şaşkın gezinirler ve çıkış için bir yol bulamazlar. Çünkü Allah Teâlâ kalplerini mühürleyip damgalamış ve gözlerini hidâyete kapayıp kör etmiştir. Bu sebeple doğru yolu göremez ve hiçbir yol bulamaz olmuşlardır. [31]

16- Onlar; hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir. Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır. Ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.
Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'tan ve Mürre kanaliyle İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Onlar hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir.» âyeti sapıklığı almış ve hidâyeti terketmiş manasınadır. İbn İshâk Muhammed İbn Ebu Muhammed yoluyla ikrime'den veya Sâid İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki; bu âyetin mânâsı, imâna karşılık küfrü satın almışlardır. Mücâhid ise der ki; bu ayetin mânâsı imân ettiler sonra küfrettiler demektir. Katâde der ki; onlar hidâyete karşılık dalâleti beğenip seçmişlerdir. Katâde'nin söylemiş olduğu bu açıklama mânâ bakımından Allah Teâlâ'nm Semûd kavmi hakkında söylediği şu ifâdeye benzemektedir: «Semûd'a gelince biz onlara doğru yolu gösterdik. Onlar ise hidâyete karşılık görmezliği beğendiler.» Yukarıda geçen müfessirlerin söylediklerinin özeti şöyledir: Mü- nâfıklar, hidâyetten dalâlete doğru kaymışlar ve hidâyete karşılık da-

lâleti seçmişlerdir. Dalâletin bedeli olarak hidâyeti vermişlerdir. Bu konuda ister önce imân etmiş olup sonra küfre dönmüş olsunlar (nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur: «Bunun sebebi onların imân etmiş sonra küfretmiş olmalarıdır. Bu yüzden onların kalplerinin üzerine mühür vurulmuştur.») İster hidâyete karşı dalâleti seçmiş olsunlar farksızdır. Nitekim onlardan bir diğer grubun durumu böyledir. Bu, sebeple Allah Teâlâ «Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır "ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.» buyuruyor. Yani bu alışverişte ticâretleri kâr getirmemiş ve onlar yaptıklarında doğruyu da bulmuş değildir.
İbn Cerîr der ki bize Bişr... Katâde'den nakleder ki: «Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır. Ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.» Âyeti hakkında şöyle demiştir. Doğrusu, görüyorsunuz ki onlar hidâyetten çıkıp dalâlete düşmüşlerdir. Cemaattan çıkıp ayrılığa, emniyetten çıkıp korkuya, sünnetten çıkıp bid'ata gitmişlerdir. Aynı ifâdeyi îbn Ebu Hatim de Katâde'den... benzer şekilde rivayet eder. [32]

İnkarcıların Misâli:

17- Onların misâli; ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların
ışığını giderdi. Karanlıkların içerisinde görmez halde bırakıverdi.
18- Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar artık dönmezler.
Bu misâlin belirtilmesi: Allah Teâlâ onların hidâyete karşılık dalâleti satın almalarım, gördükten sonra kör olmalarını; ateş yakan bir kimsenin durumuna benzetmektedir.
Adam ateşi yakıp ateş çevresindekileri aydınlatınca, sağından ve solundan pnu görenler ateşten yararlanınca ve çevreye alışınca o adam ateşini söndürmüş, şiddetli karanlıkta görmez ve bilmez hale gelmiştir. Buna karşılık sağırdır duymaz, laldır konuşmaz, kördür —ateş olsa da— görmez durumdadır. Bu sebeple o daha önce bulunduğu duruma dönememektedir. İşte hidâyete karşılık dalâleti değişen münafıkların, doğru yola karşılık eğriyi seçenlerin durumu böyledir. Bu örnekler on-ların önce inanıp sonra küfretmiş olduklarını gösteriyor. Nitekim başka âyetlerde de Allah bu durumu haber vermiştir. Şüphesiz ki doğruyu bilen Allah'tır.
İbn Cerîr Taberî burada örnek verilenlerin hiç bir zaman inanmamış olduklarını iddia eder ve bu iddiasına Allah Teâlâ'nın : «İnsanlardan öyleleri de vardır ki inanmadıkları halde Allah ve Âhiret gününe inandık derler.» âyetini göstermektedir. Doğrusu bu durum onların küfür ve nifak hallerini de haber vermektedir. Bu ise onların daha önce îman etmiş sonra îmandan çıkıp kalblerinin damgalanmış olması gerçeğine ters düşmez. İbn Cerîr merhum, burada şu âyet-i celîleyi hatırlamamıştır : «Bunun sebebi onların îman edip sonra küfretmiş olmalarıdır. Bunun üzerine onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar anlamazlar.» (A'râf, 10). Bunun için burada verilen örnekle önce aydınlandıkları îman sözünü aşağı vurdukları, sonra kıyamet gününde karanlıkta kaldıkları belirtilmektedir. İbn Cerîr der ki; topluluğa tek ile örnek vermek doğru olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Sen onların sana baktıklarını görürsün ama gözleri, ölümden başı dönen kimsenin gözü gibi döner.» (Ahzâb, 19). Yani

ölüme tutulmuş kişinin gözünün dönmesi gibi. Bir başka âyet-i kerîme'-de şöyle buyurulur: «Sizin yaratılmanız da diriltilmeniz de ancak bir canlının ki gibidir.» (Lokman, 28). Ben derim ki, «Onların misâli ateş yakan kimsenin misâli, gibjidir ki...» âyetinde tekten topluluğa dönülmüştür. Bu kelâmın en fasihi, nizâmın en beliğidir.
«Allah onların ışığını giderdi» yani kendilerine fayda veren ışığı yok etti ve zarar veren yakmayı, dumanı bıraktı. «Onları karanlıklar içerisinde görmez halde bırakıverdi.» Küfür şek ve nifak içerisinde bıraktı da bir hayır yolu görmez ve bilmez oldular. Bununla beraber sağırdırlar bir hayrı işitmezler, dilsizdirler kendilerine fayda verecek sözü söylemezler, kördürler sapıklık ve görmezlik içerisindedirler. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Doğrusu gözler kör olmaz, ancak göğüslerdeki kalbler kör olur.» (Hacc, 46). Bu sebeple onlar uzaklaşmış oldukları hidâyete tekrar dönemezler.
Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve Peygamberlerin ashabından bir top-lulukdan nakleder ki, Allah Teâlâ'nın : «Ateş çevresindekileri aydınlatınca» âyeti konusuda, o, şöyle demiştir: Peyyamberin Medîne'ye ilk geldiği sırada bir grup insan İslâm'a girdiler, sonra münafıklığa döndüler. İşte onların misâli, karanlıkta olan bir adamın misâli gibidir, adam ateş yakmış ve çevresini aydınlatmıştır. Çevresinde rahatsız edecek şeyleri görmüş ve ondan korunmasını öğrenmiştir, ancak bu durumda iken ateşi sönmüş artık rahatsız edici şeylerden korunmayı bilemez olmuştur. İşte münafık da böyledir. O da şirk karanlığında iken müslüman olmuş, helâl ve haramı, hayır ve şerri öğrenmiştir. Bu du rumda iken tekrar inkâra sapmış helâli haramdan, hayrı serden ayırc edemez olmuştur.
Mücâhid der ki; «Ateş çevresindekileri aydınlatınca» âyetindek: ateşin aydınlatmasından maksad; onların imâna ve hidâyete yönelme-leridir. Atâ el-Horasânî de der ki; bu âyetteki örnek bazan görüp biler sonra kalbi kararan münafık örneğidir. İbn Ebu Hatim, İkrime, Hasan Süddî ve Rebî' İbn Enes de Atâ el-Horasanî gibi düşünmüşlerdir.
Abdurrahmân İbn Zeyd İhtı Eşlem ise der ki; bu âyet münafıkların sıfatıdır. Onlar önce îman etmişlerdi ve ateş yakan kimselerin aydınlandığı gibi imân nuruyla kalpleri aydınlanmıştı. Sonra küfrettiler Allah onların nurunu çekip aldı, tıpkı bu ateşin bitmesi gibi ve böylece onları karanlıkta görmez halde bırakmıştır.
Avfî, İbn Abbâs'dan bu âyet hakkında şöyle nakleder; Nûr'a gelince bu, onların sözünü ettikleri imânlarıdır. Karanlık ise sözünü ettikleri küfür ve sapıklıklarıdır. Onlar önce hidâyet üzerinde bulunan bir kavimdiler, sonra hidâyetten ayrıldılar ve isyan ettiler.
İbn Cerîr Taberi'nin sözü, Ali İbn Ebu Talha'nm İbn Abbâs'dan naklettiği rivayete benzemektedir. O der ki; bu âyet-i kerîme Allah'ın İslâmın izzetinden faydalanan münafıklar için verdiği bir örnektir. Onlar müslüman olduklarını açıklamakla, müslümanlarla evlenmekte, müslümanlara vâris olmakta ve ganimetleri paylaşmaktaydılar, ölünce Allah onlardan bu izzet ve şerefi sıyırıp almıştır.
Tıpkı ateşin sönünce ışığım kaybetmesi gibi. Ebu Ca'fer el-Râzî Enes yoluyla Ebu'l-Alîye'den nakleder ki; «Onların misâli ateş yakar kimsenin misâli gibidir.» Ateşin ışığı, yanmasıyla ortaya çıkar. Ateş sönünce ışığı da yok olup gider, münafık

ta böyledir. Her ne zaman cLâ İlahe İllallah» diyerek kelime-i tevhidi söylese önü aydınlanır, şüpheye düştüğü zaman ise karanlıkta kalır. Dahhâk der ki; «Allah onların ışığını giderdi.» âyetinden maksad, sözünü ettikleri imânlarıdır. Abdürrezzâk, Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki, bu âyetten maksat «Lâ İlahe İllallah» tır, o kendilerini aydınlatmış ve bu sayede dünyada yiyip içerek emniyet içerisinde gezinmişler, kadınlarla evlenmişler, kanlarını korumuşlar; ama öldükleri zaman Allah onların ışığını gidermiş ve karanlıklar içerisinde görmez halde bırakmıştır. Saîd bu âyet hakkında Katâde'den şunu nakleder : Bu âyetin mânâsı şudur ki; münafık «Lâ İlahe İllallah» deyince onun için dünya aydınlanır. Bu sayede müslümanlarla evlenir ve onlarla birlikte savaşa katılır ve müslümanlara vâris olur, kanını ve malını korur ama ölünce münafıktan bütün bunlar alınır. Zira aslında o kalben buna lâyık değildi ve davranışları da gerçek değildi.«Karanlıklar içerisinde görmez bir halde bırakıverdi.» Ali tbn Ebu Talha, îbn Abbas'dan nakleder ki, «karanlıklar içerisinde bıraktı» âyetinden maksad öldükleri zaman azâb içerisinde kalmalarıdır. Muham-med İbn tshâk... tbn Abbas'dan nakleder ki; «karanlıklar içerisinde bıraktı» âyetinden maksad, onlar hakkı görüyor ve hakikati söylüyorlardı, ama imandan çıkınca küfür karanlığına daldılar, küfür ve münafıklıkla bu ışığı söndürdüler. Allah da onları küfür karanlıkları içerisinde bıraktı, ne doğru yolu görebiliyorlar, ne de hak istikâmette yürüyebiliyorlar. Süddî, tefsirinde der ki karanlıklardan maksad şudur: Münafık ölünce onun davranışı kendi aleyhinde kötü bir davranış olarak kaydedilir ve o «Lâ İlahe İllallah» sözünü tasdik edecek iyi bir amel bulamaz.
«Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.» Süddî der ki onlar görmez ve konuşamazlar. Ali İbn Ebû Talha, İbn Abbas'dan nakleder ki onlar hidâyeti işitmezler, görmezler ve düşünemezler. Ebu'l-Âliye, Katâde İbn Duâme de aynı şeyi söylemişlerdir.
«Onlar artık dönmezler.» İbn Abbâs der ki; hidâyete geri dönmezler. Rebî' îbn Enes de böyle demiştir. Süddî ise der ki; Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler artık İslâm'a bir daha dönemezler. Katâde der ki, onlar dönemezler tevbe edemezler, hakikati zikredemezler. [33]
Münafıkların durumu, kısa zamanda ortaya çıktı ve rezîl oldular. Korku ve endîşe içerisinde bocalayıp durmaktadırlar. Tıpkı ısınmak için bir ateş yakan kimsenin durumundadırlar. Ateş yanıp ta çevrelerini aydınlık ve ısı kaplayınca Allah onların ışıklarını söndürerek ateşlerini yok etmektedir. Bu sefer üst üste binen karanlıklar içerisinde boğulup kalmaktadırlar. Sağır oldukları için hakkı duymamakta, dilsiz oldukları için hakikati söyleyememekte ve kör oldukları için hak ve hidâyet yolunu görememektedirler.
Bir diğer örnek de, Allah'ın kitabı Kur'an-ı Azîmüşşân'da eksiklik ve şüphe arayanlardır. Münafıklar ganimet dağıtıldığı zaman sevinçle müslümanların safmda yer almakta, mesuliyet ve vazife terettüb ettiği zaman da ortadan kaybolup gitmektedirler. Bunların durumu, her yandan yağmura tutulan, gecenin karanlığında kasırga, şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü içinde sanki kulakları duymazmış gibi, ellerini kulaklarına götüren sağırların durumu gibidir. Bir şimşek çakıp ta gök yüzünü anî bir parıltı sarınca emîn olduklarım sanarak sevinirler. Fakat az sonra gök yüzünü tekrar karanlık sannca ümitsizliğe düşerler.
Aslında Cenab-ı Allah isterse onların görme, işitme duygularını kökten yok eder.

İlk iki âyet tam münafıklar hakkında, son iki âyet ise mütereddit münafıklar hakkındadır. [34]

19- Yahut gökten inen sağanağa tutulmuş gibilerdir ki; onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır.
Yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kafirleri çepeçevre kuşatıcıdır.
20- Az kalsın şimşek gözlerini alıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık basınca dikilip kalıverirler. Şayet Allah, dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir.
Bu âyet-i kerîme de Allah'ın münafıklara verdiği başka bir örnektir. Bunlar, bir topluluktur ki, bazan hak kendilerine apaçık ayan olmakta, bazan da şüpheye düşmektedirler. Şüphe, küfür ve tereddüt halinde kalpleri, gökten inen sağnak gibidir. Âyette yer alan "es-Sayyib" kelimesi yağmur demektir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, ashâb'tan bir topluluk, Ebu'l-Âliye, Mücâhid Saîd İbn Cübeyr, Atâ; Hasan el-Basrî, Ka-tâde, Atiye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Süddî, Rebî' tbn Enes de böyle demişlerdir. Dahhâk ise bu kelimenin bulut olduğunu söyler. Meşhur olan kanâate göre karanlıklar içerisinde gökten inen yağmur manâsına ge-lir. Karanlıklar, küfür, nifak ve şek karanlığıdır. «Gök gürültüsü ve şimşek vardır.» Bu da korkudan kalbi titreten bir şey. Çünkü korku, şiddet, ürperti ve dehşet münafığın sarımdandır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Onlar her sesi aleyhlerinde zannederler.» (Münâfikûn, 4). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Sizden olmadıkları halde sizinle beraber olduklarına Allah'a yemîn ederler. Oysa onlar korkak bir topluluktur. Bir sığınak veya mağara yahut girecek bir yer bulmuş olsalardı çarçabuk oraya yönelirlerdi.» (Tevbe, 56-57).
Şimşek, zaman zaman bu münafıkların kalbinde parlayan imân nurunun bir parıltısıdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır» buyurmaktadır. Yani onların bu korkuları kendilerine hiç bir fayda vermez, çünkü Allah kudretiyle onları çepeçevre kuşatmıştır/jOnlar Allah'ın irâde ve meşiyyeti altındadırlar. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur : «Sana askerlerin sözü geldi mi? Firavun ve Semûd'un. Hayır o küfredenler bir yalanlama içindedirler. Halbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır.» (Bürûc, 17).
«Az kalsın şimşek gözlerini alıverecekti.». Şiddetinden ve kuvvetinden, gözlerinin zayıflığından ve imana karşı sebat edemeyişlerinden. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Az kalsın şimşek gözlerini alıverecek» âyetini o şöyle açıklamıştır : Az kalsın Kur'an'ın muhkem âyetleri münafıkların gizli noktalarını gösterecekti. İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki; hakkın ışığının şiddetinden dolayı az kalsın şimşek gözlerini alıverecek. Parlayınca ışığında yürürler. Sönüp de karanlık çökünce dikilip kah verirler.» Ne zaman kendilerine imândan bir şey ayan olsa ona alışır ve uyarlar. Bazan da şüphe arız olur ve kalplerini karartır da hayretler içerisinde dikilip kalırlar.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakletti ki «Parlayınca ışığında yürürler» âyeti hakkında, o şöyle demiştir: Münafıklara İslâmın izzetinden herhangi bir fırsat düşerse O'na güvenirler ve O'nunla emniyete kavuşurlar. İslâm'a bir kötülük isabet

edince kalkıp küfre dönmeye yönelirler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «İnsanlardan bir kısmı da Allah'a çeşitli şekilde ibâdet eder. O'na bir hayır isabet ederse bununla emniyete kavuşur....» (Hacc, 11).
Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki, münafıklar hakkı bilir ve hakkı söylerler ve bu söyleyişlerinde doğru istikâmettedirler. Haktan geri dönüp küfre yuvarlanınca hayretler içinde dikilip kalırlar. Ebu'l-Âliye, Hasan el-Basrî, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî kendi isnadıyla sahabeden böyle dediklerini nakleder ki bu, en doğru ve en açık olanıdır. Şüphesiz ki en iyi Allah bilir.
Kıyamet gününde, insanların imânlarına göre, nûr verildiği gün onlar bu durumda olurlar. Kimisine fersahlarca mesafeyi, aydınlatacak ışık verilirken, kimisine bundan daha fazla veya daha az ışık verilir. Kiminin ışığı bazan söner bazan yanar ve bu sebeple sırat üzerinde bazan yürür, bazan durur. Kiminin de ışığı tamamen söner. İşte apaçık münafıklar onlardır ki Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur : «O gün erkek münafıklarla kadın münafıklar imân edenlere derler ki; bize bakın da sizin ışığınızdan faydalanalım. Onlara denir ki arkanızı dönün ve bir ışık araştırın...» (Hadîd, 13) ve Allah Teâlâ mü' minler hakkında da şöyle buyurur : «O gün sen mü'min erkeklerle mü'min kadınların ışıklarının önlerinden ve arkalarından koştuğunu görürsün, «bugün size cennetler müjde olsun» denilir.» (Hadîd, 12). Bir başka âyette de şöyle buyurur: «O gün Allah peygamberi ve onunla birlikte îman etmiş olanları mahcûb etmez. Onların ışıkları önlerinden ve arkalarından koşar ve onlar derler ki; Rabbimiz bizim nurumuzu tamamla ve bizi bağışla. Muhakkak ki sen her şeye Kadirsin.» (Tahrîm, 8).
Saîd İbn Arûbe Katâde'den nakleder ki, O Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini bize aktardı: «Mü'minlerden bir kısmının nuru, Medîne'den Aden'e veya San'â'ya kadar olan. mesafeyi ya da ondan daha azını aydınlatır. Halbuki mü'minlerden bir kısmının nuru ancak ayaklarının bastığı yeri aydınlatabilir.» Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî nakletmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim İmrân yoluyla Katâde'den rivayet eder. Bu hadîs, Minhâl İbn Ebu Amr'ın... Abdullah îbn Mes'ûd'dan naklettiği şu hadîse benzer. O der ki; mü'minlere ışıkları amelinin miktarına göre verilir. Onlardan bir kısmı kendi nurunu bir hurma ağacı gibi, bir kısmı ayakta duran bir adam gibi görür. Nuru en az, olanlar da baş parmak gibidir, bazan yanar bazan söner.' Bu hadîsi Cerîr Minhâl'den nakletmiştir. İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiştir : Herkes amellerinin miktarına göre sıratın üzerinden geçer. Bir kısmının nuru dağ dibidir, bir kısmının nuru hurma ağacı gibidir, nuru en az olan da baş parmağı gibi olup bazan yanar bazan söner. Yine İbn Ebu Hatim der ki, Muhammed İbn İsmâ-îl... İbn Abbâs'dan bize nakletti ki, o şöyle demiş: Tevhîd ehlinden herkese kıyamet gününde bir nûr verilir. Münâfık'ın nuru söner. Mü'min, münâfıkın nurunun söndüğünü gördüğü için titrer ve der ki, Rabbimiz bizim nurumuzu tamamla.
Dahhâk İbn Müzâhim der ki; dünyada açıkça îman etmiş olan herkese kıyamet gününde bir nûr verilir. O sırata ulaşınca münafıkların nuru söner. Mü'minler bunu görünce titrerler ve Rabbimiz bizim nûrjmıuzu tamamla derler.
Bu kesinleştiğine göre, insanlar bölüm bölüm olmaktadırlar. Bir kısmı saf mü'minlerdir ki, bunlar Bakara sûresinin ilk dört âyetinde nitelendirilmiş olanlardır. Bir kısmı saf kâfirlerdir ki, bunlar da daha sonraki iki âyette nitelendirilmiş

olanlardır. Münafıklara gelince bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı saf münafıklardır ki; işte ateş örneği verilenler bunlardır, bir kısmı da tereddüt içerisinde kalan münafıklardır ki bazan îman parıltıları ortaya çıkar, bazan da kaybolur. İşte şu örneği verilenler de bunlardır. Bunların durumu kendilerinden öncekilerden daha hafiftir. Burası bazı yönlerde Nûr sûresinde zikredilenlere benzemektedir. Şöyle ki, mü'minlere ve mü'minlerin kalbinde bulunan imâna örnek olarak verilmiş olan «İçinde ışık bulunan bir kandil yuvası ve bu ışık bir cam içinde bulunur» örneği mü'minin kalbinin nu-mûnesidir. Çünkü mü'min kalbi imân fıtratı üzerindedir ve her türlü karanlıktan, bulanıklıktan uzak, sâf ve hâlis şeriata ulaştmcı noktalardan yardım diler. İnşâallah yeri geldiğinde bu huûs açıklanacaktır. Sonra kendileri herhangi bir yol üzere bulunmadıkları, cehl-i mürekkep sahibi oldukları halde bir yol üzere olduklarını sanan kâfirlere örnek verilmektedir. «Küfredenlerin işleri engin çöllerfleki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39). Daha sonra o sûrede Allah, basit, bilgisizlikle dolu olan câhil kâfirlerin örneğini vermekte ve onlar hakkında şöyle buyurmaktadır : «Veya engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlıklar üstünde karanlıklar, insan elini uzattığı zaman neredeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin nuru olmaz.» (Nûr, 40). Burada kâfirler iki kısma bölünmektedir. Hacc sûresinin başında zikredildiği gibi bu küfredenlerin bir kısmı önderler, bir kısmı da onların peşinden gidenlerdir. «Allah hakkında bilmeden tartışan ve her azılı fesâdçıya uyan insanlar vardır.» (Hacc, 3). Bunun ardından da şöyle buyurmaktadır : «Bilmeden, doğruya götüren bir rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan Allah yolundan saptırmak için büyüklük taslıyarak Allah hakkında tartışan kimseler vardır. Dünyada rezillik onadır, ona kıyamet günü yakıcı azabı tattırırız.» (Hacc, 8 - 9). Allah Teâlâ Vakıa sûresinin başmda ve sonunda ve İnsan sûresinde de mü'minleri ikiye taksim etmiştir. Bir kısmı önde gidenlerdir ki bunlar Allah'a yaklaştırılmış olanlardır, bir kısmı da sağcılardır ki bunlar iyilik sahibidirler.
Bu âyet-i kerîmelerin toplamından özetleyecek olursak, mü'min-ler iki kısımdır : Bir kısmı mukarrebûn, diğer kısmı da ebrâr adım alırlar. Kâfirler de iki kısımdır: Bir kısmı önderler, bir kısmı da onların peşinden gidenlerdir. Keza münafıklar da iki kısmıdır: Bir kısmı, hâlis münafıklar, bir kısmı da nifaktan bir şube içerisinde bulunan münafıklardır. Nitekim Buhâri ve Müslim'de vârid olduğuna göre Abdullah tbn Amr Hz. Peygamberden şu hadîsi nakleder :
«Üç şey vardır ki, onlar kimde bulunursa o, hâlis münafık olur. Kimde onlardan birisi bulunursa onda -bu hareketi terkedinceye kadar-münâfıklıktan bir haslet bulunur. Bunlar konuşunca yalan söyleyen, vaad edince vaadinden dönen, kendisine emânet verilince, hıyanet eden kimsedir.» Bu hadisi delil getirerek insanların îmandan bir şube veya nifaktan bir şube içerisinde bulunabilecekleri belirtilmiştir. Benim bu hadîs karşısında davranışım veya âyetlerin delâlet ettiği konudaki inancım daha önce geçen selef bilginlerinin inancı gibidir. İnşâallah ilerde gelecekler de böyledir.
«Şayet Allah dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir.» Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan bu âyet

hakkında şöyle söylediğini nakleder: Hakkı bildikten sonra terketmelerinden dolayı Allah dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir. İbn Abbâs der ki; Allah kullarından dilediğinden intikam almaya veya dilediğini affetmeye Kâdir'dir. İbn Cerîr der ki; Allah Te-âlâ'nın burada her şeyden önce kendisine kudret vasfmı izafe etmesinin sebebi, münafıkları intikam ve satvetinden sakındırmak içindir. Onlara kendilerini ihata edici olduğunu ve gözlerini, kulaklarını gidermeye gücünün yeteceğini haber vermek istemiştir. [35]

İZAHI

Bu âyet-i kerîmede yeralan yıldırım ve şimşek, klasik tefsirlerde değişik şekillerde yorumlanmıştır. Hatta Ortaçağ, Yahûdî ve Hıristiyan kaynakların etkisi hemen sezilen yorumlar da görülmektedir. Âyeti muhtelif yönlerden değerlendiren müfessîrlerin görüşleri ezcümle şöyledir:
Râ'd, bulutları kovalayan meleğin sesinin adıdır. Tirmizî'nin tah-rıcine göre, İbn Abbâs der ki: Yahudiler Hz. Peygambere «Ra'd» i sordular. O, buyurdu ki Râ'd meleklerden bir melektir. Elinde ateşten bir kırbaç vardır ve bulutlan Allah'ın istediği yere doğru sürükler. Onlar dediler ki; şu işittiğimiz ses nedir öyleyse? O, bulutları kovalamasıdır. Allah'ın emrettiği yere varıncaya kadar onları kovaladığından böyle ses çıkarır, dedi. Yahudiler doğru söyledin dediler. Bu hadîsin isnadında söylenecek sözler vardır. Kurtubî der ki; ulemânın ekseri bu tefsire uymuşlardır. Denildi ki Râ'd; yağmurun yağması esnasında bulutların cirimlerinin sarsılmasıdır. Filozoflara ve kelâmcılardan bilgisiz kişilere uyan müfessirlerden büyük bir çoğunluk da bu görüşü söylemiştir. Daha başka şeyler de denmiştir. «Berk» ise bulutları sürükleyen meleğin elinde bulunan demirden kamçıdır. Sahabenin çoğunluğuyla şeriat bilginlerinin hepsi yukardaki hadîse dayanarak bu görüşü be-nimsemişlerdir. Filozoflara uyan bazı müfessirler ise derler ki; «berk» üst üste birikmiş bulutların cirminin çarpışmasından meydana gelen ve çarpışma anında alevlenen ateş parçalarından oluşan yüksek buhar yükleridir.[36]

Şimşek ve Yıldınm'm Mâhiyeti:

Reşîd Rızâ ise diyor ki:
Allah Teâlâ; gökten inen yağmuru nitelendirirken «Onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır» buyuruyor. Karanlıklardan maksad, gecenin, bulutun ve yağmurun karanlığıdır. Gök gürültüsü ise, zaman zaman bulutların toplandığı sırada işitilen ve bilinen sestir. Şimşeğe gelince, bulutların içerisinden parhyan ışıktır. Bazan da bulut olmadan ufukta parlar. Müfessirimiz Celâleddîn el-Süyûtî der ki; «Gök gürültüsü, bir melektir veya meleğin sesidir. Şimşek ise meleğin kamçısıdır, onunla bulutları sürükler.» Sanki melek maddî bir cisim-miş gibi. Çünkü kulağa gelen ve duyulan sesler cisimlerin özellikleridir. Ona göre, sanki bulutlar tenbel bir merkepmiş de ancak şiddetli gürültü ve ard arda gelen kamçılarla yürütülebiliyormuş gibi. Bizim söylediğimiz husus Arapların ve bugün insanların bu iki lâfızdan anladıkları mânâdır. Sahîh bir delile dayanmadan lâfızları hakikî anlamlarının dışına çekmemek lâzımdır. Bilhassa âyetlerin mânâsının; konuşan ve

söyleyenlerin .bildikleri, görülen âlemlerden Allah'ın ve Allah'ın kendilerine vahiy yoluyla bildirdiklerinin dışında, kimsenin bilmediği gayb âlemine çekilmesi asla caiz değildir. Lâkin müfessirlerin çoğunluğu, eserlerini muhaddîslerin, açıkça yalan olduğunu belirttikleri mevzu hadîsler ve İsrail kıssalanyla doldurup taşırmışlar ve Kur'an'ı açıklamak ve tefsir etmek üzere bu kıssaları Kur''an'a iliştirmişler, bunu vahye atfetmişlerdir. Tartışma gerektirmeyen hakikat odur ki: Vahyin lâfız ve üslûbunun, ma'sûm olan Peygamberden şüphe götürmeyecek şekilde sabit olan mânâsının dışında, delilsiz bir noktaya ilhak edilmesi asla caiz değildir. (...)
Ben derim ki; (Reşîd Rızâ) : Bu mevzu rivayetleri, Kâ'b el-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih müslümânlar arasında yaymışlardı. Sahabe ve Tabiîn de onların görüşüne uymuştur. Gök gürültüsünün, yıldırımın, ve şimşeğin hakikati, nasıl meydana geldiği, Kur'an'm araştırma konulan arasında değildir. Çünkü bunlar tabiî ilimlerin yâni yaratılmışların sahasına girer. Atmosfer olaylarını insanlar gayret ederek öğrenebilirler. Bu husus, vahye dayanmaz. Biz Kur'an'da tabiî mucizeleri ibret ve istidlal için aklı, din ve anlayışı takviye edecek şekilde kullanmaya yönlendirmek için zikrederiz. Kâinat ilimleri zamanla ve insanlara göre gelişir veya duraklar. Eski zamanlarda bazı kişiler yıldırımındüşmesinden sonra ortaya çıkan kükürdü kokluyorlardı. Sonra bu inançtan vazgeçildi, bu kokunun yıldırımın düşmesi hâlinde her zaman bulunmadığı kabul edildi. Günümüzde artık kâinatta elektrik akımı diye bir şey bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunun etkisini telefon, telgraf ve tramvayda görmekteyiz. (...) Evlerde, çarşılarda, zeytinyağı, mum ve fitil olmaksızın yanan şu parlak ışıklar, sadece elbise asılan ipler gibi tellerin üzerinden geçen elektrik akımlarıyla olmaktadır. Bu elektrik akımlarından birisi artı yüklü elektrik yükünü taşır veya götürür, diğeri ise eksi yüklü elektrik taşır. Bu iki kutubun birleşmesiyle elektrik elde edilir. Ve bu tellerin kopması veya ayrılması halinde elektrik yükü götürülmiyeceği için, ışık kesilir, aletler hareket etmez. Elektrik her şeyde mevcuttur. Şimşek ve yıldırım da bu artı ve eksi yüklü elektrik kutuplarının sürtüşmesi neticesinde Allah'ın kudretiyle meydana gelir. Keza inşân eliyle sun'î olarak yeryüzünde de meydana getirilebilir. Nitekim bazı elektronik bilginleri yeryüzünde şimşek meydana getirmişlerdir. Gök gürültüsü ise bu elekt-riklenmenin tesiriyle olur. Çünkü elektrik yüklü bulutlar yeryüzünün cazibesiyle bir yandan diğer yana sürüklenir. Bu sürtüşmeden gürültü meydana gelir. Bugün insanlar, yıldırımların hakîkî sebebini bildiklerinden, yüksek binaları yıldırımdan korumak için birtakım tedbirler almakta ve yıldırımdan koruyan teller (paratoner) çekmektedirler. Her yüksek binanın üzerinde yıldırımdan koruyucu bir tel vardır. Kur'an-ı Kerîm'i bu gibi tabiî mes'elelere bağlayarak yorumlamanın mânâsı yoktur. Çünkü bunlar kendi özel ilim dallarıyla ilgilidirler.[37]

İnsanın Döşeği Yeryüzü:

21- Ey insanlar; sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbmıza ibâdet edin, Tâ ki, takva sahibi olasınız.
22- O (Rabb) ki; yeryüzünü, sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirip onunla türlü türlü
meyvelerden sizin için rızık çıkardı. O halde bile bile Allah'a eşler koşmayınız.

Buradan itibaren Allah Teâlâ ulûhiyetinin birliğini açıklamaya başlıyor. Kullarını Âdem'den vücûda getirerek onlara yaptığı lütuf ve ihsân^ belirtiyor. Kendilerine yeryüzünün bir döşek gibi rahat, basılabilir Ve dinlenilebilir bir yer yapmakla, yeryüzüne sarp dağlan yerleştirmek ve gökyüzünü tavan gibi üzerlerine çatmakla verdiği gizli açık nimetlerini hatırlatıyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyuruyor : «Biz göğü de korunmuş bir tavan kıldık. Buna rağmen onlar Allah'ın âyetlerinden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32). Sonra muhtaç oldukları zaman da gökten 'üzerlerine su getiren bulutlar gönderdiğini ve bununla çeşitli bitkiler, meyveler çıkardığını, kendileri ve hayvanları için rızıklar verdiğini belirtiyor. Nitekim bu husus Kur'an-ı Kerîm'in başka bölümlerinde de sözkonusu edilmektedir. Bu âyete benzer âyetlerden birisi de şudur : «Allah O'dur ki yeryüzünü bir karargâh, göğü de bir bina yapmıştır. Size şekil vermiş şekillerinizi en güzel biçimde
kılmıştır. Size güzel şeyleri rızık olarak vermiştir. İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yüce ve mübarektir.» (Gâfir, 64). Bu âyetin muhtevası şudur: Allah yeryüzünün sahibi, mâliki ve rızık verici yaratıcısıdır. Bunun için yalnız O'na ibâdet edilmesi ve hiç bir şeyin kendisine ortak koşulmaması gerekir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bile bile Allah'a ortaklar koşmayınız» buyurmaktadır.
Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'un naklettiği hadîste denilir ki :
«Ben ey Allah'ın Rasûlü, günâhların en büyüğü hangisidir? diye sorduğumda, buyurdu ki; Allah seni yaratmış olduğu halde kendisine şirk koşmandır.»
Muâz'ın hadîsi de buna benzer. O'nun naklettiği hadîste Rasû-lullah (s.a.) buyurur ki: «Bilir misin Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir? O'na ibâdet edip hiç bir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır.»
Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur:
«Sizden hiç biriniz Allah isterse ve falan da isterse demesin, ancak Allah isterse desin, sonra falan da isterse desin.»
Hammâd İbn Seleme der ki; Abdülmelik Tufeyl'den nakletti ki o şöyle demiş : Her uyuyanın gördüğü gibi ben de bir rüya gördüm ve ben sanki Yahudilerden bir topluluğun yanında idim, onlara siz kimsiniz dedim? Onlar, biz Yahûdîleriz dediler. Onlara dedim ki, «Üzeyir, Allah'ın oğludur» diyen topluluk siz misiniz? Onlar da, «Allah isterse ve" Muhammed de isterse» diyen topluluk siz misiniz? dediler. Sonra Hıristiyanlardan bir topluluğun yanından geçtim ve onlara siz kimsiniz diye sordum?. Onlarda, biz Hıristiyanlarız dediler. Onlara «Mesîh Allah'ın oğludur» diyen topluluk olmalısınız dediğimde, onlar da siz «Allah isterse ve Muhammed isterse» diyen topluluk olmalısınız dediler. Sabah olunca bazı kişilere gördüğüm rü'yâyı haber verdim, sonra Rasûlullah (s.a.)'a gelip durumu bildirdim. O, bunu kimseye söyledin mi? dediğinde evet dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı Allah'a hamd ve sena etti, sonra şöyle buyurdu: İmdi Tufeyl bir rü'yâ görmüş ve onu da sizden kimilerine haber vermiş. Siz şöyle şöyle diyordunuz, benimse onu men etmem gerekiyordu, binâenaleyh «Allah dilerse ve Muhammed dilerse» demeyin, sadece «yalnız ve yalnız Allah dilerse deyin.» İbn Mer-dûyeh bu âyetin tefsirinde Hammad İbn Seleme'den bu hadîsi nakleder. İbn Mâce ise aynı hadîsi bir başka şekilde Abdülmelik İbn Ümeyr'-den rivayet eder.

Süfyân İbn Saîd el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Allah ve sen istersen» demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber sen Allah'a ortak mı koşuyorsun demiş. «Yalnız ve yalnız Allah isterse» deyin buyurmuş. Bu hadîsi İbn Merdûyeh rivayet eder ve Neseî de tahrîc eder. Aynı hadîsi İbn Mâce, İsâ İbn Yunus'un hadîsinden tahrîc eder. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nm zâtındaki tevhidi korumak ve muhafaza etmek içindir.
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan nakletti ki o şöyle demiş : «Ey insanlar, sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbınıza ibâdet edin.» Bu ifâde hem kâfirlere hem de münafıklara yöneltilmiştir. Yâni hem sizi yaratan, hem de sizden öncekileri yaratan Rabbımzın birliğini ortaya koyun demek istemiştir. Yine İbn Abbâs'tan nakledilir ki: «O hâlde bile bile Allah'a eşler koşmayınız» âyetinden maksad fayda ve zarar vermeyen ortaklan Allah'a ortak koşmayınız demektir. Siz biliyorsunuz ki Allah'tan başka sizi- rızıklandıran hiç bir Rabb yoktur ve yine iyice biliyorsunuz ki, Rasûlullah (s.a.) 'in da'vet ettiği tevhîd inancı şüphe ve kuşkunun bulunmadığı hakkın kendisidir. Katâde de böyle demiş.
İbn Ebu Hatim der ki; Ahmed İbn Amr... İbn Abbâs'dan nakleder ki, O Allah Azze ve Celle'nin «O halde bile bile Allah'a eşler koşmayınız» âyetindeki eşlerin şirk olduğunu belirtmiştir. Şirkin karanlık gecede siyah taş üzerindeki karıncanın adımından daha gizli olduğunu bildirmiştir. Bu, «Allah'a ve senin hayatına yemîn ederim ki ey falan, kendi hayatıma and içerim ki» demek gibidir. Keza şu köpek olmasaydı bize hırsız gelirdi, evde şu kaz olmasaydı hırsız içeri girerdi gibi sözler de böyledir. Keza adamın arkadaşına «Allah ve sen istersen» sözü de böyledir. Yine Allah ve falanca olmasaydı, falanca olmasaydı sen bunu yapamazdın gibi sözlerin hepsi birer şirktir. Hadîs-i Şerifte vârid olmuştur ki adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Allah ve sen istersen» demiş Rasûlullah (s.a.) da sen beni Allah'a eş mi koştun buyurmuştur. Bir başka hadîste ise Rasûlullah (s.a.) : Eğer Allah isterse ve falan da isterse diyerek Allah'a eş koşmamış olsanız siz ne güzel bir kavimsiniz buyurmuştur. Ebu'l-Âliye der ki: «Allah'a eşler koşmayınız» âyetinde Maksad O'na ortaklar koşmayınız demektir. Rebî İbn Enes, Katâde, Süddî, Ebu Malik ve İsmail İbn Halid de ayni şekilde tefsir etmişlerdir. Mücâhid ise «bile, bile» ifâdesinden maksad, Allah'ın Tevrat ve İncil'de tek bir İlâh olduğunu bildiğiniz halde demektir..
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki bize Affân... Haris el Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur. Allah Azze ve Celle, Zekerriyyâ aleyhisselâmm oğlu Yahya aleyhisselâma beş kelime ile amel etmesini ve İsrâiloğullarına da bunlarla amel etmelerini emretmişti. Yahya (a.s.) bü konuda yavaş davranıyordu. Hz. İsâ O'na dedi ki: Sen kendinin amel etmesi ve İsrâiloğullarma da amel etmelerini söylemek üzere beş kelime ile emrolundun, ya onu sen tebliğ et veya ben onlara tebliğ edeyim. Hz. Yahya dedi ki kardeşim sen benden önce davramrsan benim azâblanmamdan veya helak olmamdan korkarım. Sonra Hz. Yahya İsrâiloğullarını Beyt-el-Mukâddes'te topladı, mabed dolmuştu, yüksek yere oturdu, Allah'a hamd ve sena etti, sonra dedi ki, doğrusu Allah bana onlarla amel etmem ve size de amel etmenizi emretmem üzere beş kelime buyurmuştur. Bunlardan birincisi Allah'a ibâdet edip O'na hiç bir şeyi şirk koşmamanızdır. Bunun misâli bir adamın misâli gibidir ki, altın veya kâğıttan kendi

husûsî mülkiyle bir köle satın almıştır. Köle çalışıp gelirini efendisinden başkasına vermektedir. Sizden hanginiz kölenizin böyle olmasından hoşlanırsınız? Doğrusu Allah sizi yaratmış ve rızkınızı vermiştir. Öyleyse O'na ibâdet edin ve kendisine hiç bir şeyi ortak koşmayın. Ve size namazı (dua-ibâdet) emretmiştir. Allah kendi vechini kulunun yüzüne doğru diker, kul dönmedikçe o dönmez. Binâenaleyh namaz kıldıktan sonra dönmeyiniz. Ve size orucu emretmiştir. Bunun misâli de şu adamın misâli gibidir ki, beraberinde süzme bir misk torbası vardır, hepsi o miskin güzel râyihasından istifâde ederler. İşte oruç tutan kimsenin ağzının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Ve size sadakayı emretmiştir, bunun misâli de o adamın misâli gibidir ki, onu düşmanlar esîr etmişlerdir. Ellerini boyunlarına bağlamışlar ve boynunu vurmak üzere önlerine getirmişlerdir. Adam onlara kendi nefsimi kurtarayım mı diye sormuş, az veya çok bir şeyle, kendini kurtarmaya çalışmış ve nefsini ölmekten alıkoymuştur. Allah size çok çok Allah'ı zikretmenizi emretmiştir, bunun misâli, bir adamın misâli gibidir ki düşmanlar onun izinden hızlıca koşarak kendisini aramaktadırlar, adam sağlam bir kaleye girmiş ve korunmuştur. İşte kul da Allah'ın zikri üzerinde bulunursa en iyi kalede korunmuş olur. Haris el-Âş'arî de der ki Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle buyurdu : «Ben de size Allah'ın bana emrettiği beş şeyi emrediyorum. Bunlar : Cemâat, dinleme, itaat, hicret ve Allah yolunda ci-hâd'dır. Şüphesiz ki cemaattan bir karış boyu dışarı çıkan boynundan îslâmın boyunduruğunu çıkarmış olur, ancak cemaata dönerse kurtulur. Kim de câhiliyet iddiasında bulunursa o cehennemin yakacakların-dandır. Dediler ki, Ey Allah'ın Rasûlü namaz kılsa, oruç tutsa da mı? 3uyurdu ki, namaz kılsa, oruç tutsa ve kendisinin müslüman olduğunu sansa da. Siz müslümânları Allah Azze ve Celle'nin kendilerine vermiş olduğu isimlerle çağırın. Müslümanlar, mü'minler Allah'ın kullarıdır.»
Bu hadîs hasen bir hadîstir. Bu âyette onun şahidi: «Muhakkak ki Allah sizi yaratmış ve rızıklandırmıştır, öyleyse O'na ibâdet edin ve hiç bir şeyi O'na ortak koşmayın» âyet-i celîlesidir. [38]
Bu âyetten hareketle eski devirlerde müfessirler dünyamız hakkında fikir yürütmeye çalışmışlardır. Halbuki Kur'an bu konularda detaylı bilgiler vermez. Çünkü o, bir ilim ansiklopedisi değildir. Biz, ancak beşerî takatimiz ölçüsünde kâinatı araştırır ve elde ettiğimiz bilgiler ışığında Allah'ın kelâmını yorumlarız. Fakat bu yorumların âyetin mutlak karşılığı olduğunu da söylemeyiz. Her devirde ilim değişeceğinden, âyetlerin izahı da değişecektir. Dolayısıyla her devirde yetişen bilginler, kendi bilgileri ışığında Allah'ın âyetlerini tefsir edeceklerdir. Ama kesin söz ve ana dayanak olarak ilmin neticeleri değil, Allah'ın kelâmı alınacaktır. [39]

Dünyanın Şekli:

Yeryüzü, üzerinde oturup uyuduğunuz ve ayıklığınız bir sergi halinde kılınmıştır... Burada yeryüzünün küre veya düz olduğu konusunda bir delil yoktur. Çünkü her iki halde de yaygı olması mümkündür. «Göğü de bina kıldık.» Yani tavan demektir.[40]
Denilirse ki; gözlemciler dokuz feleğin varlığını isbât etmiş değillerdir. Ben derim ki; onların söylediklerinde şüphe vardır. Doğru olursa da âyette kalan fazlalığı

reddedecek bir şey yoktur. Çünkü bu yedi göğe Arş ve Kürsî'de eklenince bir ihtilâf kalmaz.[41]
«Onu döşek kılmıştır» demek, bazı taraflarını sudan dışarı çıkarmış demektir. Halbuki su tabiatı itibariyle toprağı ihata edebilecek durumdadır. Ve dünyayı katılıkla latîflik arasında orta derecede kılmıştır ki netîce itibariyle hayata elverişli hale getirmiştir. Üzerinde oturulması ve yatılması için müsâid kılmıştır. Tıpkı serilen bir örtü gibi. Bu ifâde dünyanın düz olmasını gerektirmez. Çünkü dünyanın küre biçiminde olması, hacminin genişliği ve cirminin yaygınlığı onun üzerinde uzanmayı engellemez.[42]
Allah Teâlâ; kullarına yalnız ve yalnız kendisine ibâdet etmelerini ve hiç bir varlığı ona ortak koşmamalarını emretmektedir. Çünkü in- sanlar için yeryüzünü hayata elverişli kılan ve gök yüzünü hayır ve bereketle donatan kendisidir. Sayısız gezegenler ve gök cisimleriyle, gök kubbesinin akıl almaz nizâmını sağlayan ve gökten indirdiği su ile yeryüzünü hayata elverişli kılan yine O'dur. Şu halde yalnız ve yalnız O'na ibâdet etmek ve O'ndan yardım dilemek gerekir.

İlim ve Din:

Tantâvî Cevheri ise şöyle diyor :
Ey İnsanlar, siz bir tek ailesiniz, sizi yurduma yerleştirdim, örtümle korudum, yeryüzünü sizin için elbise yaptım. Çeşitli renklerle renklendirdim, süslerle donattım. Size, fırsatlar verdim, yardım ettim, yurtlar verdim, üzerinize masmavi, latif, temiz bir gök çattım. Onu, siz elinizle yapmadınız. Eski, yeni, gelmiş geçmiş hiç kimse onun görünümünün değiştiğini söylemedi. Zaman ne kadar yaşlanırsa yaşlansın, yıprananlar ne kadar yıpranırsa yıpransın, onun parlak yıldızlan güzelliğini yitirip kocamadı. Ustasız binanın çatısının çatödığını bilen var mı hiç? Yorulmadan yapı yapıldığını, bitmeden bir şeyin devam ettiğini, saklanmadan güzelliğin durduğunu gören var mı hiç? İyi düşünün, zayıf yaratıkların bu yaratana nisbeti küçük bir kulübenin parlaklık ve güzellik dolu gökyüzü tavanına nisbeti gibidir. (...)
Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) İmrân İbn Hasîn'e; senin kaç tanrın var? demiş. O da, on karşılığım vermiş. Rasûlullah; üzüntü ve kederini, başına gelen felâketi kim defeder, hepsi birden üstüne indiğinde kim onları kaldırır? diye sormuş. O da Allah demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, senin Allah'tan başka hiçbir tanrın yoktur buyurmuş.
Dehrîlerden bir topluluk Ebu Hanîfe (r.a.)'ye geldiklerinde o şöyle demiş: Ne dersiniz dülger olmadan bir ağaç; ormandan biçilse ve birleşse, sonra yanyana gelip denizde yüzen bir gemi olsa, üzerine yı-ğınlarca ağırlık dolu yük yüklense, denizin karanlığında azgın dalgalarla ve her yandan üşüşen rüzgârlarla boğuşsa, o hercü merc içerisinde kaptan olmadan yolunda dosdoğru yürüse, yönlendiren hiçbir yö- neticisi bulunmasa bu aklen doğru olur mu? Onlar, hayır bunu akıl kabul etmez demişler. Bunun üzerine Ebu Hanîfe demiş ki: Sübhânal-lah, aklen kaptansız bir geminin denizde yüzmesi doğru olmuyor da, ondan çok farklı durumu bulunan ve daha değişik şekilde hareket eden bu muazzam ve geniş dünyanın yaratıcısız ve

koruyucusuz ayakta kalması nasıl doğru oluyor? Bunun üzerine hepsi ağlamışlar ve doğru söylersin demişler.
Dehrîlerden (Materyalistler) bir topluluk İmâm Şafiî'ye yaratıcının varlığının delili nedir? diye sormuşlar. O da dut yaprağı demiş. Dut yaprağının tadı, rengi, kokusu, yapısı size göre aynıdır değil mi? Onlar evet demişler. Bunun üzerine Şafiî, onu ipek böceği yiyor ipek kozası ağı örüyor. Arı yiyor bal üretiyor. Koyun yiyor pislik oluyor. Ceylân yiyor misk teşekkül ediyor. Hepsinin tabiatı, bir olduğu halde bütün bu değişik şeyleri meydana getiren kimdir? Bu cevabı güzel karşılayan materyalistler müslüman olmuşlar. Sayıları onyedi imiş. Nitekim şâir Ebu Nüvâs şöyle der :
Yeryüzünün bahçelerini düşün ve iyi bak,
Güçlü tanrının eserleri nasıl görünüyor?..
Prof. Huxley der ki; tabiî ilimle din ikiz kardeştir. Biri diğerinden ayrılınca sarsılmışa döner ve hemen yok olur. Herbert Spencer şöyle diyor: Ne zaman ilimle din birleşirse sağlıklı bir şekilde gelişip büyürler. Din ağacının kökleri sağlam ilim bahçesinde iyi beslenir, büyür ve gelişir. Doğru ilmi de din destekler, yardımcı olur ve onun sağlam ve güçlü olmasını sağlar. Dikkat edin, kafalarında en güzel fikirleri yetiştirmiş olan ve insan türüne ilimlerin en güzelini sunmuş olan f ilo-zoflan bu düşünce ve araştırmaya sevkeden şey nedir? Sadece dindir. Ancak bu konuyu yalnızca filozoflara nisbet etmek doğru değildir. Spencer, devamla der ki: Kim dinle ilmin çelişik olduğunu söyliyebilir? Dinle çelişik olan. şey birliği terketmek ve bizi kuşatan varlıkları görmemektir. Sonra şöyle bir örnek verir ve der ki; eğer insanlar ünlü bir yazarı önemli ve büyük bir mevki sahibi olan müellifi, bir yazısını okumadan ve bir kitabım açmadan övseler kitabının sadece dış görünüşüne ve cildinin zevkli işlenişine bakarak medhetseler bu medhin ne değeri vardır? Bu övgü yalnızca anlamsız bir sözden ibaret olur. İnsanların hep bu meddahlar gibi olduğunu görürsün. Allah kâinatın nâzımıdır, kâinat onun eseridir, insanlar Allah'ı överken, Allah'ın hârikalarından habersiz ve ondan yüz çevirmiş olarak överlerse bu, sadece kendilerinin bilgisizliğini gösterir. Sonra şunu demiş : Bunun için ben tekrarlıyorum ki dine muhalefet, tabiî ilimleri etüd etmekten doğmuyor, aksine ilimleri terkedip yüz çevirmekten kaynaklanıyor.
Dikkat edin, tabiî ilimlere yönelme sessiz bir ibâdet ve amelî bir teşbihtir.
Ben derim ki; ey akıllı ve zekî kişi, ben bu konuyu bu satırlara döktürürken içimde bir acı ve sızı hissediyorum. Sinirlerimin heyecanından ve hissettiğim dehşetten dolayı titriyorum ve kendi kendime diyorum ki; ne olur doğruyu söyle, biz mi yoksa, Spencer ve benzeri filozoflar mı üzülmeli ve şikâyet etmelidirler? Adam diyor ki; tabiî bilgilerde ilerlemiş bazı kişiler bu bilgilere aldırış etmeksizin doğru yoldan kaçmaktadırlar. Eğer o, bir kere şikâyetlenirse, benim bin kere şikâyetlenmem gerekir. Nasıl şikâyetlenmeyeyim ki, onun milleti bilgili benim milletim câhil. Onun ümmeti hâkim benim ümmetim mahkûm. Onun ümmeti güçlü, benim ümmetim güçsüz. Onun milleti ticaret, san'at, zirâat, hâkimiyet, silah ve her konuda ileri, benim mil- letim ise bunun tersine. O milletinin daha fazla ilerlemesi için dertleniyor, halbuki Hıristiyanlıkta hiç bir inanç tabîat prensiplerine da yalı değil. Bense dertleniyorum, çünkü İslâm dininin dayanağı, fıtrat desteği, tabîî yaratıklardaki ilâhî deliller. Biz hem dine, hem Unu karşı çıktık ve ilkin

başkalarının avı olduk. Ne oluyor ki, îslâm ümmeti hâlâ uykusunda uyuyor? Ne oluyor ki İslâm milletinin gemisinir kaptansız olduğunu görüyorum? Erlik dininde ve akıl nizâmında frenklerin bizi geçmesi hiç doğru olur mu? İlim bizim ilmimiz, din bizim dinimiz. (...)[43]

23- Eğer siz, kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydin ona benzer bir sûre getirin. Allah'dan başka
şâhidlerinizi de çağırın; eğer doğru sözlüler iseniz...
24- Fakat yapmazsanız -ki yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan, ateşten sakının. O kâfirler
için hazırlanmıştır.

Kur'an Mucizesi:

Müteakiben Allah Teâlâ, Allah'tan başka İlâh olmadığını belirttikten sonra peygamberliği takrîr etmeye başlıyor ve kâfirleri muhâ-tab alarak buyuruyor ki: «Eğer siz, kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz...»
Hz. Muhammed (s.a.)'e indirdiğimizden kuşkuda iseniz, onun Allah'ın katından başka bir yerden geldiğini zannediyorsanız, onun getirdiğine benzer «bir sûre getirin.» Onun getirdiği âyetler gibi bir âyet getirin. Ona karşı çıkın ve bu konuda Allah'tan başka istediklerinizden de yardım dileyin. Siz asla buna güç yetiremeyeceksiniz.
İbn Abbâs der ki; âyet-i kerîmedeki şâhidlerinizden murâd yar-dımcılarınızdır. Süddî de Ebu Mâlik'den naklen der ki «şâhidleriniz» den maksad ortaklarınızdır. Mücâhid ise kendilerini şâhid göstereceğiniz bir topluluktur, der.
Allah Teâlâ müşriklere Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde meydan okumuştur. Nitekim Kasas sûresinde şöyle buyurmuştur: «Eğer sâdıklardan iseniz bu ikisinden daha doğru yol olan Allah katından bir kitap getirin ki ben ona uyayım de.» (Kasas, 49). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurur: «De ki, eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplanmış olsalardı birbirlerine destek olsalar da onun bir benzerini getiremezlerdi.» (İsrâ, 88) Hûd sûresinde de şöyle buyurur : «Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki onun gibi uydurulmuş on sûre getirin ve sâdıklardan iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiği herkesi de çağırın.» (Hûd, 13) Yûnus sûresinde ise şöyle buyurulur: «Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulabilecek değildir. Ancak o kendisinden önce geçenleri tasdik edicidir, ve kitabı açıklayıcıdır. Âlemlerin Rabbından olduğunda asla şüphe yoktur. Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki onun gibi bir sûre getirin ve Allah'tan başka istediklerinizi de çağırın. Eğer sâdıklardan iseniz.» (Yûnus, 38) Bütün bu âyetler Mekke'de nazil olmuştur. Sonra aynı "meydan okumayı Medine'de de uygulamıştır. Bu âyette de «Kulumuz Muhammed (s.a.)'e indirdiğimizden şüphede iseniz haydi ona benzer bir sûre getirin» buyurmaktadır. Kur'an'ın benzeri bir sûre getirin demek olduğunu Mücâhid, Katâde naklederler. İbn Cerîr «Onun gibi on sûre getir» ve «onun gibisini getiremezsiniz.» gibi âyetleri delil göstererek bu kanâati tercih eder. Bazıları da demişlerdir ki; Muhammed (s.a.) gibi ümmî bir kişi anlamındadır. Doğru olam ise birinci kanâattir.

Çünkü meydan okuma bütün Araplaradır. Onlar milletlerin en fesâhatlisi olmakla beraber Mekke ve Medine'de Kur'an-ı Kerîm birçok kez onlara meydan okumuştur. Kur'an'a bu kadar şiddetle düşman olmaları ve dine bu kadar kin beslemelerine rağmen bu meydan okumanın gereğini yerine getirmekten âciz olmuşlardır. Bunun için de Allah Teâlâ : «Fakat yapamazsınız -ki yapamıyacaksınız-» buyurmaktadır. Buradaki “Len” edatı ebediyen yapamayacaklarını ifâde içindir. Bu Kur'an-ı Kerîm'in bir başka mucizesidir. Bunun için Allah Teâlâ Kur'an'a onun benzeriyle karşı konulamıyacağıni bildirmektedir. Durum da gerçekten böyle vâki olmuş bulunmaktadır. O zamandan günümüze değin hiç bir kimse Kur'an'a karşı çıkmamıştır ve çıkması da imkânsızdır. Bu nasıl mümkün olabilirdi ki, Kur'an her şeyin yaratanı Allah'ın kelâmıdır. Yaratanın kelâmı yaratılmışların kelâmına nasıl benzer ki?
Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :
«Peygamberlerden hiç bir peygamber yoktur ki, insanların onunla imâna geldiği mucizelerden bir mucize verilmiş olmasın. Bana verilmiş olan ise Allah'ın vahyettiği bir vahiydir. Ben kıyamet gününde peygamberler arasında tabii en çok olan olmak isterim.» Bu ifâde Müslim'in lafzıdır. «Bana Allah'ın vahy olarak verdiği vahiy» ifâdesinden maksad, peygamberler arasında bana tahsis edilmiş olan bu mucizevî Kur'an'dır ki, diğer kitapların hilâfına hiç bir insan ona karşı çıkmak imkânını bulamamıştır. Çünkü diğer kitaplar mucize değildirler. Şüphesiz ki doğruyu en iyi Allah bilir. Peygamberimiz aleyhisselâtü ves-selâm'ın peygamberliğine delâlet eden ve onun getirdiği dinin doğruluğunu gösteren daha sayıya gelmez yığmlarca mucize ve deliller vardır. Hamd ve minnet Allah'adır.
«O halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O, kâfirler için hazırlanmıştır.» Yakıt cehennemin yanmasını devam ettirmek için atılan odun ve benzeri şeylerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O aşırı gidenler ise cehennem için odun oldular.» (Cinn, 15) Bir başka âvet-i celîle'de ise şöyle buyurur : «Muhakkak ki siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunudurlar ve siz ona ulaşacaksınız.» (Enbiyâ, 98) Buradaki taşlardan maksad kokulu, katı, siyah ve büyük kükürt taşıdır. Isındığı zaman en çok ısı veren odur, Allah bizi ondan muhafaza eylesin. Abdülmelik İbn Meysere, İbn Mes'ûd'dan bu âyet-i kerîme'ye dâir nakleder ki: «Yakıtı insanlarla taşlar olan» âyetinden maksad kükürt taşıdır. Allah, onu gökleri ve yeryüzünü yarattığı zaman dünya göğünde yaratmıştır ve onu kâfirler için hazırlamıştır. İbn Cerîr bu lafızla bu hadisi nakleder. İbn Ebu Hatim ve Hâkim de Müs-tedrek'inde bu hadîsi naklederler ve Buharı ve Müslim'in şartına uy-gun olduğunu da belirtirler... Süddî de tefsirinde Ebu Mâlik, Ebu Salih ve İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve Peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, buradaki «taşlar» siyah kükürtten cehennemde yanan taşlardır ki, bununla ateşin yanı sıra cehennem ehli azâblandırıhrlar. Mücâhid ise der ki «taşlardan» maksad, pislerden daha pis kokan kükürt taşıdır. Ebu Ca'fer Muhammed îbn Ali de «taşlardan» maksad kükürt taşıdır der. İbn Cüreyc «taşlardan» maksad ateşten kararmış kükürt taşıdır der. Amr İbn Dînâr bana dedi ki, bu «taşlardan» daha katı ve daha büyüktür. «O kâfirler için hazırlanmıştır.» Açık olanı «o» zamirinin yakacağı insan ve taşlar olan ce- henneme gitmesidir,

taşlara gitmesi de muhtemeldir. Nitekim İbn Mes'ûd böyle demiştir. Mânâ bakımından her iki söz arasında çelişki yoktur, çünkü ikisi de birbirini gerektirir. «Hazırlanmıştır» yani Allah'ı ve Rasûlünü inkâr edenleri beklemekte ve gözetlemektedir. Nitekim İbn İshâk, Muhammed yoluyla İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki, «kâfirler için hazırlanmıştır» âyetinden maksad sizin üzerinde bulunduğunuz küfür üzere olan kimseler için hazırlanmıştır denmesidir. [44]
Eğer Kur'an'ın doğruluğundan şüphe ediyorsanız, ey müşrikler, var gücünüzle çalışarak, istediğiniz kimselerden ve tanrı saydığınız güçlerden yardım isteyerek belagatta ve san'atta onun benzeri olabilecek tek bir sûre getirin. Şayet Kur'an'ın Allah katından gelmediğini ve onu Hz. Muhammed (s.a.)'in yazdığını iddia ediyorsanız ve bu iddianızda da samîmi iseniz, buyurun ona eş ve benzer bir kitap getirin. Şayet bunu yapamazsanız -ki yapamıyacağınız muhakkaktır- Hakka dönünüz ve Hz. Muhammed'e Rabbı tarafından indirilen bu mübarek kitaba imân ediniz. Eğer bunu yapabilirseniz, kâfirler için hazırlanmış olan ve yakacağı taşlarla insanlar olan cehennem azabından kurtulabilirsiniz. Bu konuda I. cildde bilgi verildi. (Bkz. I, 305) [45]
Bu konuda Reşid Rızâ diyor ki:
Kur'an'ın i'câzı, bilfiil sabit olmuş ve bu konudaki nakiller tevatür derecesine ulaşmıştır. (...) Bu konuda araştırıcıların değişik sözleri vardır. Risaleler, kitaplar telîf edilmiş, bölümler yazılmıştır. Başkalarını İslâm'a davet etmeyi veya başkalarına delil getirmeyi bir yana bırakalım, bizzat müslümanların bu konunun açıklanmasına fazlasıyla muhtaç olduklarını bildiğim için, tefsirin bu cüz'ünün basılması esnasında, konunun açıklanıp izah edilmesini gerekli buldum.

Kur'an'ın Edebî İ'câzı:

Kur'an'ın Üslûb ve Nazmındaki İ'câzı:

a) Kur'an-ı Kerîm'in garîb bir nazmı, hârika bir vezni ve sözün oaşlangıcında, ortasında ve sonunda Arap belâgatçılarının kullandıkları tarzdan farklı bir üslûbu vardır. Bu konuda iki şüphe söz konusu edilmiş ve bu iki şüpheye de cevap verilmiştir. Arap belâgatçıları mensur sözü, secî' ve mürsel olmak üzere ikiye hasretmişlerdir. Manzum sözü de kaside ve recez olmak üzere iki türe ayırmışlardır. Fakat Kur'an'ın nazmındaki üsiûb, bu dört türden hiç birine girdirilememiştir. Büyüklenerek, Hz. Peygambere düşmanlık eden, ondan kendilerini üstün gördükleri için küfür ve inkâra giriftar olan, inatçı Kureyş belâgat-çılarının en büyüklerinden birisi sayılan Velîd İbn Mugîre'nin sözü buna delâlet etmektedir. Hâkim'in «Peygamberliğin delilleri» bölümünde tahrîc ettiği ve Beyhakî'nin tashih ettiği rivayette tbn Abbas şöyle der : «Velîd İbn Mağîre Hz. Peygamberin yanına gelmiş, Peygamber ona Kur'an'ı okumuş ve kalbi Kur'an'a karşı yumuşamış. Durum, Ebu Cehl'e anlatılınca Velîd'in yanma gelip demiş ki; ey amca, senin kavmin sana vermek üzere mal toplamak istemişler, sen ise Muhammed'e gitmiş ondan öncesini sunmak istemişsin. O demiş ki; Kureyş benim aralarında malı en çok kişi olduğumu bilirler. Ebu Cehl demiş ki; sen kavmine onu

inkâr ettiğini ulaştıracak, bildirecek bir söz söyle. O da, ne söyleyeyim, Allah'a andolsun ki içinizde şiirin recezini, kasidesini, hattâ cinlerin şiirini benden daha iyi bilen kimse yoktur. Allah'a andolsun ki onun söylediği bunlardan hiç birisine benzemiyor. Ve yine Allah'a yemîn ederim ki, onun sözünde bir tatlılık ve çekicilik var. Onun üstü verimli altı durdurucu. Onun sözü üstün geliyor, onun üstüne bir çay çıkamıyor, çünkü o altındakini yıkıyor, demiş. Ebu Cehl demiş ki; kavmin, onun hakkında bir şey söylemezsen senden memnun kalmaz. O da, bırak düşüneyim demiş. Düşündükten sonra, «bu, etkileyici bir büyü, başkalarını etkiliyor» demiş. İşte Allah Teâlâ'nın: «Yarattığımla beni yalnız başıma bırak.» âyetinin nüzul sebebi bu imiş. Doğrusu nazım ve üslûp mes'elesi Kur'andaki en önemli konulardan birisidir. Bundan daha hârika olan, düşünüp görenleri daha çok etkileyen bu konuda çok söz edildiği halde, ne yazık ki hakkı verilememiştir. Kur'an'da bir tek nazım veya bir tek üslûp değil yüzlerce üslûp ve nazım vardır. Kur'an 114 sûredir, uzunlu kısah birbirinden farklı sûreler.
Eğer kulağınla duymak istiyorsan, beşer kelâmındaki nazımla ilâhî kelâmdaki nazım arasındaki farkı tatmak istiyorsan, güzel sesli bir okuyucu getir ve bazı büyük şâirlerin şiirlerinden parçalar okusun, güzel konuşan, gelmiş geçmiş hatîblerin sözlerinden bölümler okusun, istediği kadar sesini güzelleştirsin nağmeler yapsın, sonra da Necm sûresi gibi, Kamer sûresi gibi, Rahman sûresi gibi, Vakıa ve Hadîd sûreleri gibi değişik nâzım ve üslûbun hâkim olduğu sûrelerden bir sûreyi okusun. Bunlar arasındaki farkı kendi zevkin ve vicdanınla belirt, sûreler arasındaki farkla, beşer sözü arasındaki farkı gör. İnsanlardan belagat sahiplerinin üslubuyla, Kur'an'ın üslûbu arasındaki ayrılığı farket. Her iki sözün de sendeki etkisini gör, kulağına gelen farklı te'-sîrleri bil.
b) Kur'an'ın i'câz şekillerinin ikincisi, ondan önce ve sonra belâğat sahiplerinin erişemedikleri üstün belagatıdır. Bu edebî üstünlük konusunda kimse farklı bir söz söylememiştir. Kur'an'a karşı çıkanlar yalnızca kısa sûrelerden birkaç sûrenin belagatta birbirinden farklı olduğunu belirterek kuşku yaymaya çalışmışlardır...
c) Kur'an'daki i'câzın üçüncüsü, peygamberlerin kıssalarmdaki gibi geçmişe dâir haberlerdir. (...)
d) Dördüncüsü diğer insan sözlerinin hepsinin hilâfına, Kur'an âyetlerinin, uzunluğuna rağmen her türlü çelişki tearuz ve yığın halinden uzak bulunmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın : «Eğer o, Allah'tan başkasından olsaydı onda pek çok ihtilâf bulurlardı» (Mâide, 72) buyruğuyla kasdettiği budur. Biz bugün her asırda büyük bilginler görüyoruz, değişik eserler tasnif ediyorlar, karalıyorlar, sonra düzeltiyorlar, sonra temize çekiyorlar, sonra basıp yayınlıyorlar. Bu eserlerde pek çok ihtilâf, lafzî ve manevî karışıklık görüyoruz. Hele zaman geçtikçe
bu husus dahada iyi farkediliyor. Bu, her millette böyledir. (...)
e) Kur'an'ı Kerîm'in dinî ve hukukî ilimlerdeki i'câzı, onun ilâhî ilimleri, dinî akâid esaslarını, ibâdet hükümlerini, fazilet ve edep kanunlarını, siyâsî, sosyal ve medenî alanda her zaman ve her mekânda geçerli olan hükümleri
ihtiva etmesidir. Bu hususiyetleri itibariyle Kur'an-ı Kerîm geçmiş bütün semavî kitaplardan, beşerî sistemlerden, felsefî metodlardan üstün olduğunu göstermiştir. Doğulu Batılı her milletin insaflı bilginleri bu hususu pek çok kerre belirtmektedirler. (...)

f) Kur'an-ı Kerîm'in hiç bir zaman ibtâl edilmeyen i'câzı. Kur'an Allah Teâlâ'nın bitki, hayvan, katı maddeler ve insan gibi yaratık türleriyle ilgili pek çok açıklayıcı âyetleri ihtiva etmektedir. Göğün, yerin, güneşin, ayın, yıldızın, havanın, bulutun, suyun, denizin, ırmağın, kaynağın, gözenin her türlü varlıkların yaratılışını anlatmaktadır. Onda birçok milletlerin haberlerinin açıklanması, doğru hukuk sitemlerinin beyânı vardır. Onüç şu kadar asırdan beri hepsi kelimesi kelimesine, harfi harfine muhafaza edilmiştir. Ama geçen bu asırlarda bütün bu üimler ve san'atlar onun âyetlerinden bir âyeti, hükümlerinden bir hükmü, haberlerinden bir haberi yalanlayıp, ibtâl ve nakzetmiş değildir
h) Kur'an-ı Kerîm'in insanlık için meçhul olan mes'eleleri incelemesi. Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu asırda insanlığın bilmediği pek çok ilmî ve tarihî mes'eleleri açıklayan hükümler ihtiva etmektedir. Bu hükümler kâinat ve tabiat araştırıcıları tarafından sonradan açıklanmış ve bilinmiştir. (...)
Burada kısaca özetlediğimiz hususlar, Kur'an-ı Kerîm'in yüce göklerin ötesinden indirilmiş bir hüküm olduğunu gösteren delillerdir. Alim Hakîm, adaletli hükümdarın, yaratıcının hükmü. Milletlerin ta- rihlerini yazan tarihçiler, insanlığın zekâsını araştıran araştırıcılar bu hükmün isbât ettiği gerçekleri isbât etmişler, reddettiğini reddetmişlerdir. Bu da onun Allah'ın hükmü olduğunun en açık delili değil midir? Kullarından bir kulun Abdullah oğlu Muhammed'in hükmü olmayıp, Allah'ın hükmü olduğunun delili... Evet Allah'a andolsun... Evet Allah'a andolsun ki bu, Allah'ın hükmüdür, Allah'ın sapıttığı mutaassıplardan başka kimse bu konuda tartışmaya giremez.[46]

25- İmân eden, sâlih âmeller işleyenlere: altından ırmaklar akan cennetlerin kendileri için olduğunu müjdele. Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse bu, evvelce rızıklandığımız şeydi> derler. Onlara birbirine benzeyen (böyle nimetler) verilecek. Onlar için orada temiz eşler de vardır. Hem onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Mü'minler :

Allah Teâlâ kendisini inkâr eden, peygamberini reddeden azgın kâfirler için hazırladığı azâb ve kötü âkibeti hatırlattıktan sonra, buna mukabil kendisine inanan ve peygamberini tasdik eden ve sâlih amelleriyle inançlarını doğrulayan bahtiyar mü'min dostlarının halini anlatmaktadır. Yerinde açıklayacağımız gibi Kur'an-ı Kerîm'e Mesânî adı verilmesi en doğru görüş uyarınca bu mânâdadır. Yani o îmânı zikreder ardından küfrü zikreder veya aksine olarak önce bahtiyarların durumunu açıklar sonra eşkıyanın durumunu veya bunun aksini.
Yani bir şeyi ve o şeyin mukabilini zikreder. Bir şeyi ve benzerini zikretmek -ilerde açıklayacağımız gibi- teşâbühün kendisidir. Bunun için Allah Teâlâ : «İmân eden, sâlih ameller işleyenlere altından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine olduğunu müjdele.» buyurmaktadır. Nasıl bir önceki âyette cehennem, yakıtı insanlar ve taşlar olarak nitelendirilmişse burada da cennet, altından ırmaklar akan yer olarak nitelendirilmiştir. «Altından ırmaklar akan» demek ağaçlarının ve odalarının altından demektir. Hadîste vârid olmuştur ki cennetin ırmakları oluksuz ve kanalsız

akar. Kevser hakkında da vârid olmuştur ki onun iki tarafı içe doğru, inci kubbelerle örtülüdür. Bunların ikisi arasında bir çelişki yoktur. Kevserin çamuru kokulu misk, çakılları da inci ve cevherdir. Allah'ın lütfü kereminden biz de isteriz. Muhakkak ki O bol lütuf ve merhamet sahibidir.
İbn Ebu Hatim der ki, bana Rebî' İbn Süleyman... Ebu Hüreyre'-den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Cennetin ırmakları misk tepelerinin (veya dağlarının) altından fışkırır.» Aynı şekilde Ebu Saîd... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Abdullah şöyle demiş; Cennetin ırmakları misk dağından kaynar.
«Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse, bu evvelce rızıklandığımız şeydi derler.» Süddî tefsirinde Ebu Mâlik yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve sahabeden bir topluluktan nakleder ki bu âyetin mânâsı şöyledir : Onlara cennette meyve getirilir. Meyveye bakınca bu daha önce dünyada da rızıklandığımız şeydi derler. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bunu desteklemiştir. İkrime ise der ki bu âyetin mânası; dün olduğu gibi demektir. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Mücâhid ise bu ona ne kadar benzer diye tefsir etmiştir.
îbn Cerîr der ki; başkaları da şöyle dediler : Bunun te'vili birbirine çok benzediği için bize Cennet meyvelerinden rızıklandırılan bu şeyler daha önce nzıklandmldıklanmızm aynıdır derler. Çünkü Allah Teâlâ, onlara, birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek, buyurarak bunu belirtmiştir. Süneyd İbn Dâvûd, Yahya İbn Kesîr'den nakleder ki, o şöyle demiş : Cennet ehlinden birine bir tabak bir şey getirilir, ondan yer, sonra bir başkası getirilir ve der ki daha önce getirilenin aynıdır. Melekler ona derler ki ye, renkleri bir ise de tatları değişiktir. İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki, o şöyle demiş : Cennetin otu za'ferândır, kumları ise misktir. Çocuklar cennet ehlini meyvelerle ziyaret ederler, onlar bu meyvelerden yerler, sonra benzeri meyve getirilir. Sonra cennet ehli onlara derler ki biraz önce getirmiş olduğunuz buydu. Çocuklar ise onlara şöyle derler; yeyiniz, rengi her ne kadar bir ise de tadı değişiktir. İşte Allah Teâlâ'nın : «Onlara birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek» âyetinin mânâsı budur. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki birbirine benzeyen» demek bir kısmı bir kısmına benzeyip tadı farklıolan-demektir. İbn Ebu Hatim der ki Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Süddî'den de buna benzer bir ifâde nakledilmiştir. İbn Cerîr tefsirinde Süddî'nin isnâdıyla nakleder ki... «Birbirine benzeyen» âyetinden maksad, rengi ve görünümü aynı olan, ancak tadı benzemeyen nimetlerdir. İbn Ce-rîr'in tercihi de bu tefsirdir. İkrime ise dünya meyvesine benzeyen, ancak cennet meyvesi olduğu için çok daha tatlı olan demektir, diye tefsir eder. Süfyân el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki: Cennette bulunan şey-lerden hîç birisi dünyada bulunan şeylere benzemez, ancak isimleri benzer. Bir başka rivayet de şöyledir. Dünyada Cennette bulunan şeylerin isminden başka bir şey yoktur. Bunu İbn Cerîr Sevri rivâyetiyle... A'meş'den nakleder. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «Onlara birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek» âyeti hakkında şöyle demiştir : Dünyada olduğu gibi onların ismini bileceklerdir. Elmaya elma, nara nar diyeceklerdir. Ancak daha önce dünyada nzıklandırıldığımız şeyin aynısıdır diyerek bu kendilerine benzer görünecektir. Onu bilecekler, ancak tadı aynı ohnayacaktır.

«Onlar için orada temiz eşler de vardır.» İbn Ebu Talha İbn Abbâs' dan nakleder ki, her türlü rahatsız edici pisliklerden arınmış eşler demektir. Mücâhid ise hayızdan, idrardan, gaitadan, sümük, tükürük, meni ve çocuktan uzak demektir, der. Katâde rahatsız edici ve kötü galiz karşılanan şeylerden arınmışlardır der. Katâde'den bir başka rivayette de hayız ve rahatsızlık yoktur anlamına olduğu nakledilir. Atâ, Hasan, Dahhâk, Ebu Salih, Atiyye ve Süddî'den de bu ifâde nakledilir.
İbn Cerîr der ki bana Yûnus... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Es-lem'den nakletti ki, o şöyle demiş; Temizlenmişten maksad, âdet görmeyendir. Onun dediğine göre Hz. Havva da isyan edinceye kadar böyle yaratılmıştı. İsyan edince Allah Teâlâ ona dedi ki; seni temiz yaratmıştım, ancak bu ağacı kanattığın gibi ben de seni kanatacağım buyurmuştur. Bu hadîs garibtir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Ebu Saîd kanaliyle Hz. Peygamberden nakleder ki: «Onlar için orada temiz eşler de vardır» âyetinden maksad hayızdan, gaitadan, tükürük ve sümükten uzak demektir. Bu hadîs de garîbtir. Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn Ya'kûb vasıtasıyla... Muhammed İbn Ubeyd'den aynı hadisi nakleder ve Buhârî ile Müslim'in şartına göre sahîh olduğunu bildirir. Ancak bu iddia üzerinde durulmayı gerektirir. Çünkü Ebu Hâtim'in sözünü ettiği Abdürrezzâk, hüccet olması caiz olmayan birisidir. Ben derim ki doğrusu bu Katâde'nin söylediği gibidir. Allah en iyisini bilendir.
«Hem onlar orada temelli kalıcıdırlar.» İşte saadetin tamâmı budur, çünkü onlar bu emin makamda ölmekten ve bitip tükenmekten emîn olarak nimet içerisinde yüzerler. Bu nimetin ne sonu, ne bitimi vardır. Sermedi ve ebedî olarak devam eder. Allah'tan bizi de onlarınzümresinde hasretmesi istenir. Muhakkak ki O cömerttir, kerîmdir, lütfü bol ve merhameti geniştir. [47]
Bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerîm küfür ve isyan içerisinde bulunanlardan söz ettiği zaman îman ve takva üzerinde bulunanları da söz konusu etmektedir ki, aralarındaki açık farkı kesin hatlarıyla ortaya koysun.
Ey Muhammed, îman ve sâlih ameller işleyen mü'minlere müjdele : Onlar için, canların istediği, gözlerin zevkle seyreylediği, kulakların duymadığı ve beşer kalbinden geçmeyen sayısız nimetlerin bulunduğu cennetler vardır. Orada ağaçların altından akan ırmaklar ve tatlı meyveler vardır. Cennet meyvelerinden birisi, mü'minlere sunulduğunda hayret içerisinde, «bu meyveier, tıpkı dünyada gördüklerimiz gibi» derler. Ama ondan tattıklarında hayretle şekil ve tür bakımından dünya meyvelerine benzediğini, tat ve güzellik bakımından eşsiz olduğunu farkederler. Bu meyvelerin dünya meyvelerine benzer olması mü'minlerin onu rahatlıkla yiyebilmeleri içindir. Çünkü insanlar alıştıkları şeye daha çok tutkundurlar. Cennetin nimetleri sayısızdır. Allah'ın müttakî kullan için hazırladığı nimetleri dile getirmek mümkün değildir. Yüce Allah sadece bu ve benzeri âyetlerle bizim kavrayacağımız şekilde o nimetleri ifâde buyurmaktadır. Cennette daha önce insan ve cin eli değmemiş tertemiz huriler vardır. Orada mü'minler ebedî olarak kalırlar.
Elbetteki Allah sivrisinekle veya ondan daha basît bir varlıkla örnek vermekten kaçınmaz. Mânânın açıklanması ve bilinen şekilde gerçeğin izahı için örnekler verilir. Eğer kendisine örnek verilen şey hak ve îslâm gibi yüce bir değerse, buna ışık ve nûr örneği verilir. Buna mukabil örnek verilen şey, putlar gibi basît ve değersiz şeylerse ona da sivrisinek ve örümcek gibi varlıklar örnek verilir. Ancak

Allah katında sivrisinekle deve arasında, en küçük varlıkla en büyük mah-lûkât arasında hiç bir fark yoktur. Mü'minlerin kalbinde, onları Allah'ın kelâmını tasdike sevk eden bir nûr vardır. Mülhid kâfirler ise sürekli kararsızlık içerisindedirler. Kalplerinde hastalık bulunanlarla kâfirler «Allah bununla neyi kastetmiştir?» diye sorarken, bu âyetlerle kendilerine kitap verilenlerin ve mü'minlerin imânları artar. Sapıklığa düşenler ise, Allah'ın kendilerinden aldığı ahdi nakzedenlerdir. Bunca hüccetleri bulunmasına rağmen Hz. Muhammed'e inanmayanlardır. Halbuki kendi kitaplan olan Tevrat'ta O'nun peygamberliği yazılmış idi. Bunlar peygamberlerin bir kısmını diğerinden ayırarak, kimine inanırlar, kimini inkâr ederler. Halbuki Allah tüm peygamberlere inanmayı emretmiştir. Zaten bunların yegâne maksadı insanlar arasında bozgunculuk yapmak ve sapık inançlarla insanları aldatmaktır. Şüphesiz ki bunlar, dünyalarını hüsrana mahkûm etmişlerdir. Çünkü dünyada rezîl olmuşlardır, Allah'ın gazabına uğramakla da âhiretlerini kaybetmişlerdir. Bundan daha büyük bir kayıp olabilir mi hiç?
Bu bölümde de kâfirlerin Kur'an karşısındaki tutumlarının anlatılmasına devam edilmektedir. Küfredenlere seslenilerek, Allah'ın ru-bûbiyetini inkâr sadedinde ne gibi delilleri olduğu sorulmaktadır. Eğer onlar kendi fıtratlarıyla başbaşa bırakılsalar, kendiliklerinden Allah'ın azametinin delillerini bulurlardı. Allah kendilerine varlık ve akıl nimetini ihsan etmiş ve onları yeryüzünde şerefli varlıklar kılmıştır. Ömürleri için bir süre tayin etmiş ve neticede kendi katına gelip ce-zalandırılacaklarını belirtmiştir. İşte yaratılmış olduğunuz ve üzerinde yürüdüğünüz yeryüzü, her türlü esrarını keşfetmeye çalıştığınız dünya, bu bile sizin küfretmemeniz için yeterli bir nedendir. Bunun da ötesinde Allah'ın inceliklerini kullarına bildirmediği yüce kudret ve azametinin numunesi olan gökyüzü bulunmaktadır. Her şeyi ancak ve ancak Allah bilir. Bir şeyi yaratandan daha iyi bilen çıkar mı hiç? [48]

26- Şüphe yok ki Allah bir sivrisineği ve ondan daha küçük birşeyi misâl getirmekten çekinmez. İmân etmiş olanlar bunun Rablanmdan bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise, «Allah bu misâli vermekle ne murâd etmiş? derler. Allah onunla bir çoğunu sapıtır, bir çoğunu da hidâyete erdirir. Bununİa fâsıklardan başkasını saptırmaz.
27 — Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar, birleştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fe-sâd çıkaranlar, işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendi-leridir.

Allah'ın Verdiği Bir Örnek:

Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Allah Teâlâ münafıklar için önceki iki örneği verdikten sonra, münafıklar, Allah bu gibi örnekler vermekten yüce ve münezzehtir dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki âyeti inzal buyurdu. Abdürrezzâk Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki; Allah, sinek ve örümceği zikredince müşrikler bunlar da ne oluyor ki Kur'an-ı Ke-rîm'de zikrediliyor? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şüphe yok ki Allah, bir

sivrisineği ve ondan daha küçük bir şeyi misâl getirmekten çekinmez...» âyetini inzal buyurdu. Saîd Katâde'den naklederek der ki: Allah Teâlâ kitabında sivrisinek ve örümceği zikredince dalâlet ehli, Allah bunu zikretmekle neyi kasdediyor? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Ben derim ki: Katâde'den nakledilen birinci ifâde bu âyetin Mekkî olduğunu gösteriyorsa da durum böyle değildir.
Sâid'in Katâde'den rivayet ettiği ifâde ise gerçeğe daha yakındır. Doğruyu en iyi Allah bilir. Ancak İbn Cüreyc Mücâhid'den Katâde'nin bu ikinci nakline benzer bir ifâde aktarmıştır. İbn Ebu Hatim de Süddî ve Katâde'nin Söylediğine benzer bir sözü Hasan ve İsmail İbn Ebu Hâlid'den nakleder. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Bu bir misâldir, Allah Teâlâ onu dünyaya örnek olarak vermiştir. Bilindiği gibi sivrisinek aç kalınca yaşar, doydukça ölür. İşte bu Kur'an'da örnek verilen insanlar da. böy-ledirler, onlar dünyanın kiri ve pisi ile doldukça Allah onları alır. Sonra o şu âyeti okumuştur : «Kendisiyle uyarıldıkları şeyi unuttukları zaman onlara her şeyin kapısını açtık.» Bu ifâdeyi İbn Cerîr de nakleder. İbn Ebu Hatim ise Ebu Ca'fer yoluyla... Ebu'l-Âliye'den benzer bir rivayeti nakleder. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.
Bu âyetin nüzul sebebi hakkındaki ihtilâf budur. İbn Cerîr Süddî'nin naklettiğini tercih ediyor ve bunun sûreye en uygun geldiğini ifâde ediyor ki, bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Allah Teâlâ ister büyük ister küçük olsun herhangi bir şeyi örnek olarak vermekten çekinmediğini, kaçınmadığını, utanmadığını haber vermektedir. «Ondan daha küçük» anlamına gelen "Femâ fevkahâ" kelimesi hakkında iki görüş vardır. Birisine göre küçüklükte ve önemsizlikte ondan daha aşağı demektir. Nitekim bir insan cimrilik ve kötülükle nitelendirildiği zaman duyan kişi, «evet o ondan daha üsttedir» derse nitelediğim sıfatların daha fazlası onda vardır demek ister. İkincisi ise ondan daha büyüktür demektir, çünkü Allah katında sivrisinekten daha küçük ve önemsiz bir şey yoktur. Bu İbn Cerîr'in tercih ettiği görüştür. Allah küçüklükte ve önemsizlikte sivrisinek te olsa en küçük bir şeyi örnek vermekten kaçınmayacağını haber vermektedir. Nitekim bir başka âyette örümceği ve sineği örnek vermiştir: «Ey insanlar bir misâl verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız biraraya gelseler bir sinek bile yaratamıyacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. Dâvâlı da dâvâcı da ne kadar güçsüzdür.» (Hacc, 73)
Bir başka sûrede ise şöyle buyurmaktadır: «Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır, keski bilseler.» (Ankebût, 41). «Görmez misiniz, Allah hoş bir sözü, kökü sağlam dalları göğe doğru olan hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl vermiştir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara örnek veriyor. Çirkin bir söz yerden koparılmış kökü olmayan çirkin bir ağaca benzer.» (îbrâhîm, 24). «Allah îman edenleri dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar, zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (İbrahim, 27). ,
Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Allah, hiç bir şeye gücü yetmeyen köle bir kulu örnek olarak verir...» (Nahl, 75). Bir başka âyette ise şöyle buyurur : «Allah sizin için kendi nefsinizden bir örnek vermiştir...» Bir başka âyette ise şöyle buyurur : Allah ortaklan bulunan bir adamı örnek vermiştir... (Nahl, 76). Ve nihayet

şöyle buyurur: «Bu örnekleri biz insanlara veriyoruz, onları ancak bilginler anlar.» (Ankebût, 43). Kur'an-ı Kerîm'de pek çok örnekler vardır. Nitekim seleften bir kısmı şöyle demişlerdir: Kur'an'daki örnekleri duyup da an-lamayınca kendi kendime ağlıyorum çünkü Allah «Bu örnekleri biz insanlara veriyoruz onları ancak bilginler anlar.» buyurmuştur. Mücâhid ise «Şüphe yok ki Allah bir sivrisineği ve ondan daha küçük bir şeyi misâl getirmekten çekinmez...» âyetini şöyle tefsîr etmiştir : İster büyük olsun, ister küçük olsun, mü'minler örneklere inanırlar ve bunun Rableri katından gelme hakk olduğunu bilirler. Allah onunla dilediğini hidâyete erdirir. Katâde «imân etmiş olanlar bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler» âyetini şöyle tefsîr etmiştir: Onun Rah-mân'ın kelâmı olduğunu ve Allah katından geldiğini bilirler. Mücâhid, Hasan, Rebî' İbn Enes'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir. Ebu'l-Âliye «İmân etmiş olanlar bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler»âyetini bu örneklerin gerçek olduğunu bilirler diye tefsir etmiştir. Kâfirler ise «Allah bu misâli vermekle ne murad etmiş? derler.» Nitekim Müddessir sûresinde de Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor : «Cehennemin bekçilerini yalnız meleklerden kılmışızdır. Sayılarını bildirmekle ancak küfredenlerin denenmesini ve kendilerine kitap verilenlerin kesin bilgi edinmesini ve inananların da îmanlarının artmasını sağladık. Kendilerine kitap verilmiş olanlar ve imân edenler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve küfredenler ise Allah bu misâlle neyi kasdetti desinler. İşte Allah böylece dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbının ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu, insanoğluna bir öğütten ibarettir.» (Müddessir, 31). Aynı şekilde burada da Cenab-ı Allah : «Allah onunla birçoğunu sapıtır, birçoğunu da hidâyete erdirir. Bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz» buyuruyor.
Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve Peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, «Allah bununla birçoklarını» yani münafıkları sapıtır ve «birçoklarını» yani mü'minleri doğru yola eriştirir. Kesin ve hak olarak bilmiş oldukları gerçeği yalanlamalarından dolayı bunların sapıklığını artırır. Allah'ın onlar için verdiği örnek kendilerine uygundur. Bu örnekle,Allah onları sapıklığa götürür. Yine birçok örnekle îman ve tasdik ehlini de hidâyete ulaştırır. Onların hidâyetlerine hidâyet ekleyerek îmanlarına îman katar. Onlar Allah'ın kendileri için verdiği örneğe kesin olarak uyduklarını kabul edip ikrar ederler. İşte onların hidâyete ermeleri budur. «Bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz.» Süddî bunlann münafıklar olduğunu nakleder. Ebu'l-Âliye de bunların nifak ehli olduğunu belirtir. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. İbn Cüreyc Mücâhid'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Bununla fâsık-lardan başkasını saptırmaz.» âyetinden maksad kâfirler onu bilir ve küfrederler demektir. Katâde fâsıklar ise fıska dalmaları sebebiyle Allah tarafından sapıklığa sevkedilirler demiştir. İbn Ebu Hatim îshâk İbn Süleyman kanaliyle... Sa'd'den nakleder ki: «Allah onunla birçoğunu saptırır.» Yani haricîleri demektir.
Şu'be, Amr İbn Mürre kanaliyle Müs'ab İbn Sa'd'den nakleder kif o şöyle demiş : Sen babama Allah Teâlâ'nın «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar...» âyetini sorduğumda, onlar Harûrîlerdir dedi. Eğer bu isnâd sahîh ise Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın âyeti bu anlama tefsiridir, yoksa bununla Hz. Ali'ye Nehrevân'da karşı-çıkan haricîlere karşı delil göstermek istenmiş değildir. Çünkü âyetin nüzulü

sırasında bunlar yoktular. Sahîh oldukları vasıfları itibariyle bu âyetin muhtevası içerisine girenlerle birlikte onlar da girmişlerdir. Onlara haricî denmesinin sebebi; imâma itâattan dışarı çıkmaları ve İslâm şerîatiy-le hükmetmekten uzaklaşmalarıdır.
Fâsık, lüğatta itâattan çıkan kişi demektir. Araplar hurmaya kabuğundan çıktığı zaman “Feseka” kelimesini kullanırlardı. Bu mânâdan olarak fare deliğinden çıkıp bozgun yaptığından dolayı ona “Fuveysika” adı verilmiştir. Buhârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre Hz. Âişe (r.a.) Rasûlullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir : «Beş şey fâsık (haddi aşan) olup helâl ve haram anında (ihramda iken) öldürülürler. Bunlar karga, delice (dölengeç) kuşu, akrep, fare ve azgın köpektir.» Fâsık kelimesi; kâfiri ve âsîyi içine alır. Ancak kâfirin fâşıklığı daha şiddetli ve daha aşırıdır. Âyetteki fâsıktan murâd kâfirdir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ en iyisini bilir. Çünkü âyette itaat eden fâsıklar şöyle nitelendirilmektedirler: «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar, birleştirilmesini emrettiği şeyleri kesenler, yeryüzünde fesâd çıkaranlar, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.» Bu sıfatlar mü'minlerin sıfatına aykırı düşen kâfirlerin sıfatlarıdır. Nitekim Allah Teâlâ Ra'd sûresinde şöyle buyurur : «Sana Rabbinden indirilenin hak olduğunu bilen kimse, hiç onu bilmeyen köre benzer mi? Ancak akıl sahipleri ibret alırlar. Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar. Onlar ki Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri birleştirirler, Rablerinden korkarlar ve hesabın kötüsünden çekinirler. Onlar ki Rablerinin rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açıkça infâk ederler, iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı olarak girecekleri Adn cennetleri vardır. Babalarının, eşlerinin, çocuklarının, iyi olanları da oraya girerler. Melekler hep birden yanlarına girip «sabretmenize karşılık selâm olsun size, burası dünyanın ne güzel bir karşılığıdır» derler.» (Ra'd, 19-24). Buna mukabil fâsıklar hakkında da şöyle buyurur : «Pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlar ve Allah'ın birleştirmesini emrettiğini koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte la'net onlara ve kötü yurt olarak cehennem de onlaradır.» (Ra'd, 25) .
Tefsir ehli fâsıklann bozdukları belirtilen ahdin mânâsı konusunda ihtilaflıdırlar. Bazılarına göre bu, Allah'ın yaratıklarına bir buyruğu, emrettiğine itaat etmeleri, nehyettiğinden kaçınmaları konusunda bir emridir. Bu emri kitaplarında ve resullerinin dilleriyle açıklamıştır. Bu ahdi bozmaları demek onunla amel etmeyi bırakmaları demektir. Diğer bazıları da dediler ki; aksine bu, ehl-i kitaptan kâfirler ile münafıklar hakkında nazil olmuştur ve Allah'ın kendilerinden aldığı halde onların bozdukları belirtilen ilâhî ahid ise Tevrat'ta yap- malarını emrettiği hususlar ile gönderildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.)'e tâbi olup onu tasdik etmeleridir. Peygamberin Rabbı katından getirdiklerini doğrulamalarıdır. Bu ahdi bozmaları onu.gerçek olarak tanıdıktan sonra inkâr etmeleridir. Allah'ın, kendi nefislerinden onu insanlara açıklayıp saklamayacaklarına dair almış olduğu ahdi, insanlara bildirmeyip saklamalarıdır. İşte Allah Teâlâ onların bunu arkalarına attıklarını ve az bir paraya satın aldıklarını bildirmektedir. İbn Cerîr Merhûm'un ve Mukâtil'in tercih ettiği görüş budur.

Diğerleri de dediler ki: Bu âyetle bütün küfür, şirk ve nifak ehli kaydedilmiştir. Allah'ın onlara ahdi ise rübûbiyetine delâlet eden deliller getirerek vahdaniyetini göstermiş olmasıdır. Allah'ın onlara ahdi hiç bir kimsenin benzerini getirmeye muktedir olamadığı mucizelerle peygamberlerinin doğruluğunu tasdik ettiği emir ve nehyidir. Bu ahdin bozulması ise delillerle doğru olduğu sabit olan hakîkatları kabul etmemeleri ve peygamberin getirdiği şeylerin hak olduğunu bile bile peygamberi ve kitapları yalanlamalarıdır. Mukâtil İbn Hayyân'dan buna benzer bir rivayet nakledilir ki bu hasendir. Başkaları da dediler ki, Allah Teâlâ'nın sözkonusu ettiği bu ahid, insanları Hz. Âdem'in sulbünden çıkardığı zaman onlardan almış olduğu ahiddir. Nitekim bu hususu Cenab-ı Allah şöyle nakleder : «Hani Rabbın insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara ben sizin Rabbınız değil miyim? demiş ve buna kendilerini de şâhid tutmuştu. Onlar da evet şahidiz de- mişlerdi. Bu, kıyamet günü bizim bunda haberimiz yoktu, dersiniz veya daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı biz de ondan sonra gelen bir soyuz, bizi boşa çalışanların yaptıklarından ötürü yok eder misin? dersiniz, diyedir.» (A'râf, 172-173). Bu ahdi bozmaları demek ona uymamaları demektir. Mukâtil İbn Hayyân'dan da böylece nakledilmiştir. Bu sözleri İbn Cerîr Taberî tefsirinde nakleder.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten nakletti ki o Ebu'l-Âliye'-nin Allah Teâlâ'nın : «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletmiştir. Münafıkların altı özelliği vardır : İnsanlar üzerine galip geldikleri takdirde bu özelliklerini izhâr ederler. Bunlar şu hususiyetlerdir: Konuştukları zaman yalan söylerler, vadettikleri zaman dönerler, emânet olunduğunda hiyânet ederler, Allah'a söz verdikten sonra onun ahdini bozarlar, Allah'ın birleşmesini emrettiği bağı koparırlar, yeryüzünde fesâd çıkarırlar. Eğer galibiyet kendilerinin değil de başkalarının olursa şu üç özelliği izhâr ederler : Konuşunca yalan söylerler, vadedince dönerler, emânet olununca hiyânet ederler. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Süddî tefsrîrinde, alınan ahdin Kur'an'da sözkonusu olan ahid olduğunu,. onların bu ahdi kabul ettikten sonra küfre dönüp ahdi bozduklarım belirtir. «Birleştirilmesini emrettiği şeyi kesenler.» Denildi ki bundan mak- sad sıla-i rahimdir. Nitekim Katâde şu âyet-i kerîme gibi bunu da tef-sîr etmiştir : «Eğer dönerseniz yeryüzünde fesâd çıkarıp rahimlerinizi koparırsınız.» (Muhammed, 22). İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Denildi ki; burada kasdolunan çok daha umûmîdir. Bununla Allah'ın birleştirilmesini emrettiği her şey ve koparılıp atılmasını buyurduğu her bağ kasdedilmiştir. Mukâtil İbn Hayyân «İşte onlar hüs-rana uğrayanların ta kendileridir» âyetini âhirette hüsrana uğrayanlar şeklinde tefsir etmiştir. Keza onların üzerine lanet ve kötü yurt vardır âyetini de böyle tefsir etmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah'ın müslüman olmayanlara nisbet ettiği her şey hüsran örneğidir. Hüsranla küfrü kasdeder. İslâm ehline nisbet ettiği hüsran tabiriyle günah kasdolunur. İbn Cerîr der ki, hüsrana uğrayanlar Allah'a isyanları sebebiyle Allah'ın rahmetinden kendi paylarını eksiltenlerdir. Tıpkı ana sermâyesini, sattığı .malın içerisinde veren tüccarın kaybetmesi gibi. Kâfir ve münafık da insanların ilâhî rahmete en çok muhtaç oldukları kıyamet gününde Allah'ın kullan için yaratmış olduğu rahmetten mahrum olmakla hüsrana uğramaktadırlar. [49]

28- Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek, en sonunda yalnız O'na döndürülecek-siniz.

Allah'ı Nasıl İnkâr Edebilirsiniz? :

Allah Teâlâ kudretini ve varlığını delil getirerek, kullan üzerinde tasarruf sahibi olan yaratıcılığını örnek vererek buyuruyor ki «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz?» O'nun varlığını nasıl reddediyor veya onunla beraber ondan başkalanna ibâdet ediyorsunuz? «Halbuki siz ölüler iken O diriltti.» Siz yoktunuz, sizi yoktan varlığa çıkarttı. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Yoksa onlar hiç bir şeyden mi yaratılmışlar veya yaratıcıları kendileri midir? Yoksa onlar mıdır gökleri ve yeri yaratmış olan? Hayır onlar yakîn getirmezler.» (Tür, 36). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurulur : «İnsanın üzerinden öyle bir zaman geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi.» (İnsan, 1). Bu konuda daha pek çok âyet-i kerîme vardır.
Süfyân el Sevrî.. Abdullah İbn Mes'ûd (r.a-)'dan nakleder ki o Allah Teâlâ'nın : «Dediler ki: Rabbimiz bizi iki defa öldürdün ve iki defa dirilttin.» âyetinin mânası Bakara süresindeki: «Halbuki siz ölüler iken O diriltti, sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecektir» âyetidir. İbn Cüreyc, Atâ'dan o da İbn Abbâs'dan nakleder ki «Siz ölüler iken O diriltti» âyeti, babalarınızın sulbünde ölü idiniz, yaratılıncaya kadar hiç bir şey değildiniz, sonra O sizi yarattı, sonra tekrar gerçek ölümle öldürecektir. Sonra da sizi öldükten sonra yeniden diriltecektir, demektir. Bu âyet şunun gibidir: «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün iki defa dirilttin» (Gâfir, 11). Dahhâk İbn Abbâs'dan «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin» (Gâfir, 11) âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Allah sizi yaratmazdan önce toprak idiniz, bu bir ölüştür. Sonra sizi diriltti ve yaratılış bahşetti, bu ise bir hayattır, dirilmedir. Sonra sizi öldürür ve kabirlere götürülürsünüz bu da bir başka ölmedir. Sonra kıyamet gününde tekrar diriltir ki, bu da bir başka hayattır. Bu iki ölüm iki hayattır ki Allah Teâlâ'nın bu kavli gibidir : «Halbuki siz ölüler iken O diriltti, sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecektir, en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.» Süddî de kendi senediyle İbn Abbâs'dan ve Mürre'nin rivâyetiyle İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan. Ebu'l-Âliye'den, Hasan el-Basrî'den, Mücâhid'den Katâde'den, Ebu Sâlih'den, Dahhâk'tan, Atâ el-Horasânî'den bunun gibi bir görüşü nakleder. Sevrî de der ki; Süddî Ebu Sâlih'den bu âyet hakkında; sizi kabirde diriltir, sonra öldürür şeklinde bir rivayet nakletmiştir. İbn Cerîr Yûnus kanalıyla... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; Allah onları Âdem'in belinde yaratmış, sonra onlardan ahid almış, sonra onları öldürmüş sonra da rahimlerde tekrar yaratmış, sonra tekrar öldürmüş, sonra da kıyamet gününde tekrar diriltmiştir. İşte 'Allah Teâlâ'nın : «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün ve iki defa dirilttin» âyetinin mânâsı budur. (Gâfir, 11). Bu ve önceki rivayet garîb bir lafızdır. Sahih olan İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve tabiînden söz-konusu cemâatin naklettiği rivayettir. Bu husus Allah Teâlâ'nın şu âyetinde olduğu gibidir : «De ki, Allah sizi diriltir, sonra öldürür, sonra da gelişinde şüphe

bulunmayan kıyamet günü sizi toplar, ancak insanların çoğu bunu bilmezler.» (Câsiye, 26). [50]

29- Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O, her şeyi bilendir.

Herşeyi Yaratan Allah'tır:

Allah Teâlâ insanların yaratıldıklarına delil olarak kendi nefislerinde müşahede ettikleri örnekleri zikrettikten sonra, göklerin ve yerin yaratılışlarıyla ilgili bir başka delili zikrediyor : «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde
düzenleyen O'dur.» Burdaki istiva kelimesi kasıt ve yönelmek manasınadır. Çünkü kelime harfi cer edatı olan ile müteaddî (geçişli) hale gelmiştir. Düzenleyen mânâsına gelen "Fesevvâhunne" kelimesi ise yedi gök halinde yarattı demektir. Gök burada cins isimdir. «O, her şeyi bilendir» yani ilmi yarattığı her şeyi kuşatmıştır, demektir. Nitekim bir başka âyeti kerîme'de şöyle der : «Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, Habîr'dir.» (Mülk, 14). Bu âyeti, Secde süresindeki şu Âyet-i Celîle açıklamaktadır: : «De ki siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O âlemlerin Rabbı'dır. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu mübarek kıldı, rızıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini eşit olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne isteyerek veya istemeyerek ouy-ruğuma gelin dedi, ikisi de isteyerek geldiler. Allah bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, Bilen, Azîz Allah'ın takdiridir.» (Fussilet, 9 -12). Bu Âyet-i Kerîme de gösteriyor ki Allah Teâlâ önce yeryüzünü yaratmaya başlamış, sonra yedi göğü halketmiştir. Bina yapanların durumu da böyledir. Önce alt tarafı yapmaya başlar, sonra üst kısmı yaparlar. Bundan sonra zikredeceğimiz gibi müfessirler de bu hususu tasrîh etmişlerdir. Ancak «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış ve gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir. Dağlan ona yerleştirmiştir.» (Nâziât, 27 - 32) âyetine gelince denildi ki, burada yer alan sonra "Summe" kelimesi fiilin fiile atfı için değil, haberin habere atfı için kullanılmış atıf edatıdır.
Denildi ki, yerin düzenlenmesi, göklerin yaratılışından sonradır. Bunu İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» Âyeti hususunda onlar şöyle demişlerdir: Al-lah Tebâreke ye Teâlâ'nın arşı suyun üzerindeydi, suyun yaratılmasından önce hiç bir şey yaratılmamıştı. Allah yaratıkları yaratmak isteyince sudan buhar meydana getirdi. Buhar suyun üzerinden yükseldi ve bu yükselen şeye yükseklik mânâsına «gök» dedi. Sonra suyu ka-tılaştırdı ve ondan bir tek yer meydana getirdi, sonra bu

yerleri parçaladı ve onları iki günde -pazar ve pazartesi günü- yedi yer haline getirdi. Yeri balığın üzerinde yarattı ki balık Allah Teâlâ'nın Kalem sûresinde: «Nûn ve Kaleme Andolsun ki...» (Kalem, 1) sözkonusu edilen Nûn balığıdır. Balık sudadır. Su ise kayalığın üzerindedir. Kayalık hiç bir bitki bitirmeyen büyük bir taşın üzerindedir. Taş ise, bir meleğin sırtındadır, melek te bir kayanın üzerindedir kaya rüzgârdır. İşte Hz. Lokman'ın «Ne gök vardı ne yeryüzü. Balık hareket etti ve kımıldadı, yeryüzü sarsıldı ve üzerine dağlar çekilerek durduruldu bunun için dağlar yeryüzünün üzerine oturtulmuştur» diye bahsettiği kaya budur. Allah Teâlâ'nın Nahl süresindeki: «Yeryüzünde sarsılma-yasınız diye sabit dağlar, nehirler ve belki yolunuzu bulursunuz diye yollar ve işaretler meydana getirmiştir. Onlar yıldızlarla da yollarını .bulurlar.» (Nahl, 15 -16) âyetinde bahsettiği dağlardır. Allah dağları yeryüzünde yaratmış ve yeryüzünde halkın yiyeceği gıda maddelerini ve ağaçları da salı ve çarşamba günü olmak üzere iki günde yaratmıştır. Nitekim bu hususta da şöyle buyurur : «De ki siz, yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O âlemlerin Rabbı'dır. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu mübarek kıldı. Rı-zıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini eşit olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanununu koydu.» (Fussilet, 9 - 10). «Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi.» Bu duman suyun buharlaşmasından olmuştu ve bir tek gök halinde idi, sonra onları parçaladı, perşembe ve cuma günleri iki günde yedi gök haline getirdi. Cuma gününe, Cum'a denmesinin sebebi Allah'ın o günde göklerle yeri birleştirmiş olmasındandır. «Allah bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine bildirdi.» (Fussilet, 12). Allah her gökte meleklerle beraber oranın yaratıklarını yarattı, denizleri, dağları ve daha bizim bilmediğimiz şeyleri. Sonra dünya göğünü yıldızlarla süsledi ve onu şeytânlardan korunan bir korunak ve süs yaptı. İstediği şeyleri yarattıktan sonra Arşa yöneldi. İşte âyet-i kerîme'deki: «Sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» âyetiyle Enbiyâ süresindeki : «Gökle yer bitişik idi onları biz ayırdık.» (Enbiyâ, 30) âyetinden kastolunan budur.
İbn Cerîr der ki bana Müsennâ... Abdullah İbn Sellâm'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah yaratmaya pazar günü başladı. Pazar ve pazartesi günü iki günde yerleri yarattı, salı ve çarşamba günü yerlerdeki rızıklarla dağları yarattı. Perşembe ve cum'a günü gökleri yarattı. Cum'a günü son anında yaratmayı bitirdi. Ve burada acele olarak Âdem'i yarattı işte kıyametin kopacağı saat te bu saattir. Mücâhid der ki: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan...» âyetinin anlamı, Allah gökyüzünden önce yeryüzünü yarattı, demektir. Yeryüzünü yaratınca ondan bir duman çıktı. İşte : «Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi ve onu yedi gök halinde düzeltti» buyuran âyetin mânâsı budur. Yani birbiri üstünde yedi gök ve birbiri altında yedi yer var etti, demektir.
İbn Ebu Hatim, İbn Merdûyeh'den bu âyetin tefsiri konusunda Neseî ve Müslim'in de rivayet ettiği hadîsi nakleder ki bu hadîste İbn Cüreyc... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirir : Resûlullah (s.a.) elimi tuttu ve dedi ki Allah toprağı cumartesi günü yarattı, onun üzerindeki dağları pazar günü yarattı, pazartesi günü ağaçları yarattı, salı günü kötülükleri, çarşamba günü aydınlığı yarattı. Perşembe günü yeryüzünde canlıları yaydı, ve cum'a günü son saatte ikindi ile akşamın arasında Hz. Âdem'i yarattı.

Bu hadîs Müslim'in garîb hadîslerindendir. Bu konuda Ali İbn el-Medenî ve Buhârî ve daha başka birçok hafızlar söz söylemişler ve bunun Kâ'b'm sözü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözü o, Kâ'b el-Ahbâr'dan duymuş, ancak bazı râvîler yanılarak onu merfu hadîs haline getirmişlerdir. Beyhakî de böyle kaydeder. [51]
Kâinatın yaratılışı günümüz ilminin ençok ilgilendiği konuların başında gelir. Geosentrik sistemden Heliosentrik sisteme geçiş, Kepernik ve Galile'nin astronomi alanındaki çalışmaları, Kont-Zaplace veya çarpışma teorisi, büyük patlama (Big-Bang) teorisi bu alanda ençok tartışılan konulardır. Dünyanın yaratılışı ile ilgili mukaddes kitaplarda da izahlar bulunmaktadır. İşte bu âyette Kur'an-ı Kerîm kâinatın yaratılışı konusunun bir cephesine temas etmektedir. [52]

Dünya ve Gezegenler:

Cevheri de şöyle diyor :
İyi bil ki, biz bu yeryüzünde mahbûsuz, bu bataklığa dalmışız. Çeşitli âlemler ve arzular, âlemleri kavramaktan ve hakîkatlan bilmekten, kâinattaki hârikaları açıklamaktan bizi alıkoyuyor. Gökler âlemi bizim gördüğümüz âlemden daha parlak, daha muazzam, daha aydınlık ve daha güzel olduğu için akıl sahiplerinin nazarları ve din adamlarının görüşleri gökler âlemine takılmıştır hep. Yunanlıların naklettiğine ve Batlamyuslar zamanında İskenderiye bilginlerinin yaptıkları araştırmalara göre, yeryüzü âlemin merkezini teşkil ediyordu. Ay, Uta-rid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal ise yeryüzünün çevresinde dönüyorlardı. Ve her birisi, doğudan batıya doğru dünyanın etrafında belirli bir yörüngeyi izliyordu. Onların belirttiğine göre, gezegenlerin özel bir yörüngeleri vardı. Yedi gezegenin günlük hareketleri her biri diğerinin tersine, doğudan batıya ve batıdan doğuya idi. Yörüngelerinde bu yıldızlar gittikleri yönün tersine dönen bir çarkın üzerinde ge-zinen karıncaya benziyorlardı. Bu hareketlerle ay yılı, güneş yılı ve diğer yıldızların yılları tesbît ediliyordu. Onlar diyorlardı ki; bu yedi gezegeni kuşatan iki gezegen daha vardır. Bunlar da sabit gezegenlerle, Atlas gezegenidir. Ve yine diyorlardı ki, bizim .sekizinci bir yörünge daha farzetmemiz lâzım ki onda sabit yıldızlar bulunsun, dokuzuncu bir yörünge daha tesbît etmemiz lâzım ki, günlük hareketin başlangıcı orada başlasın. Yörüngelerin sırasına gelince o da aynı şekilde sırala-nıyordu. Bu konuda uzun uzadıya deliller serdediyorlardı ki gerçekte bunların hiç bir dayanağı yoktu. Hattâ güneşin yörüngesini, dördüncü sıraya koydukları için güzellerin göğsündeki gerdanlığın şemsesine benzetmişlerdi, çünkü o ortada bulunurdu. Diğer feleklere gelince, onlar altta bulunan yıldızın üstte bulunana ağırlık verdiğini ve ağırlıklı olanın diğerinin altında olduğunu söylüyorlardı. Kısaca Batlamyus astronomisindeki görüş bundan ibarettir. Bu-görüşün etkisiyle yazılmış olan Barnaba İncili'nde denilir ki; «İsâ şöyle dedi: Ben size doğruyu söylerim ki, gökler dokuz tanedir. Bunların arasına gezegenler yerleştirilmiştir ki her biri diğerinden erkek yürüyüşüyle beşyüz sene uzaklıkta bulunur. Keza yeryüzü de gökyüzünden beşyüz sene mesafede bulunmaktadır. Ancak bu ilk gök ve yeryüzü arasındaki karşılaştırmanın üzerinde dur. Çünkü yeryüzünün bir kum tanesinden büyük olduğu kadar ilk gök, yeryüzünden daha büyüktür. Bu fazlalık ikincisinden daha fazla, üçüncü de ikincisinden daha fazladır. Ve bu, böylece diğeri bir

öncekinden daha fazla olmak üzere, son göğe kadar uzanır gider. Sana doğruyu söylerim ki, cennet bütünüyle yeryüzünden ve gökyüzünden daha büyüktür. Tıpkı yeryüzünün bir kum tanesinden daha büyük olduğu gibi.»
Sonra Barnaba İncili'nde denilir ki: «O zaman Melek Cebrail İsâ-ya gelerek ona bir ayna gösterdi, parlaklığı güneşin parlaklığı gibiydi ve İsâ o aynada şu sözleri gördü : Doğruyu söylerim ki, ebedî olan asıl cennet, bütünüyle gökyüzü ve yeryüzünden daha büyüktür. Ve nasıl yeryüzü, bir kum tanesinden daha büyükse işte ben de Cennet'-ten daha büyüğüm. Denizlerin kumlarının tanesinden ve denizdeki suların damlalarının tanesinden ve hayvanların derilerinin kıllarının tanesinden çok daha fazla. Hattâ gökleri ve Cenneti dolduracak kum tanelerinin sayısından daha fazla...»
İşte Antikçağ filozoflarının sözleri ve işte İncil'in ifadeleri. Sonra Yunan felsefesi Fârâbî ve İbn Sina'nın eliyle Arapçaya aktarıldı ve feleklerin dokuz tane olduğu kararlaştırıldı. Buna dayanan İslâm bilginleri, onların görüşlerini inceledikten sonra dediler ki, bu dokuz felekten yedisi gök, ikisi de Kürsî ve Arş'tır. Yedi göğün zikri yukarda geçti. Kürsî ise sabit yıldızların feleğidir. Arş diğer feleklerin günlük hareketlerini kuşatan doğu ve batı yönlerindeki yörüngelerini ihata eden felektir, dediler. Bir süre sonra İslâm ümmetinden büyük filozoflar ve seçkin bilginler, bu görüşün bâtıl, şerîate ve akle aykın olduğunu farkettiler. Ve dediler ki, Kur'an'da sözkonusu edilen yedi gök sınırlayıcı bir rakam değildir, çünkü sayı anlaşılmaz. Zira bir kişi benim yanımda iki at vardır derse, bu söz onun yanında bin at olması ile çelişmez. Filozoflar bu feleklerin kadîm olduğunu ve fanî olmasının imkânsızlığını söylediler. Yıldızların da böyle olduğunu belirttiler ki, bu hem akla, hem de dine aykırıdır. Dediler ki; güneş kendi etrafında döner, ortada Atlas feleği veya ortada herhangi bir şey yoktur, bütün yıldızlar boşlukta dönmektedirler. (...) Onaltıncı asırdan sonra gelişen astronomiye göre ise, bu âlemlerin hepsinde dünya, ay ve yıl- dızlar vardır. Bunlar hızla hareket eden fezaya dağılmış duman gibiy- mişler. Milyonlarca sene boyunca hareket hızı kazanmaları neticesinde, güneşler oluşmuş, sonra yine milyonlarca .sene dönmüşler ve bu güneşlerden birisinden bizim güneşimizle gezegenleri kopmuş. Utârid Zühre, Yeryüzü, Merîh, Müşteri, Zühal, Uranüs ve Neptün teşekkül etmiş. Bu gezegenlerin sayısı sekizdir. Sonra Merîh ile Müşteri arasında altı yüz küçük gezegen uydusu bulunduğunu tesbît etmişler. Ancak bu altıyüz uydu birleşse hiç birisi ayın büyüklüğü kadar yer işgal edemezler. Bu gezegenler güneşin etrafında devrederler. Utârid devrini 28 günde tamamlar, Zühre ise 226 günde, Merîh 321 günde. Dünya 1 yılda, Müşteri 11 yıl 313 günde, Zühal 29 yıl 167 günde, Uranüs 48 yıl 7 günde, Neptün 148 yıl 268 günde bir devir yapar. Ancak güneşin etrafında henüz keşfedilmemiş başka gezegenler de olduğu sanılmaktadır. İlmin hârikalarından birisi de çağdaş bilginlerin Müşteri ile Merih'in arasında bulunan uydulan araştırıp ve gezegenlerin güneşe uzaklığı konusunda koydukları kaide uyarınca bunların sayılarını tesbît etmiş olmalarıdır. Bu gezegenlerin güneşten uzaklığı belli bir oran dahilindedir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür :

Utarid	0+4	4x9:	36.000.000 mil
Zühre	3+4	7x9:	63.000.000 mil
Dünya	6+4	10x9:	90.000.000 mil
Merih	12+4	16x9:	144.000.000 mil

Güneş   24+4   28x9:   252.000.000 mil
Müşteri 48+4   52x9:   468.000.000 mil
Zuhal   96+4   100x9:   900.000.000 mil
Uranus 192+4   196x9: 1.764.000.000 mil
Neptün 284+4   288x99: 2.592.000.000 mil.

İşte gezegenlerin güneşten uzaklıkları. Yani bu uzaklıklar yaklaşık bir düzen içerisinde yer almış bulunmaktadır. Buna göre her gezegen ?n derecesine dört eklenir ve dokuzla çarpılırsa güneş ile aralarındaki uzaklık bulunur. Görüldüğü gibi Utârid sıfır derecededir, ona dört eklenip dokuzla çarpıldığında uzaklığı bulunur. Keza Zühre üç derecededir, dört eklenince yedi olur, dokuzla çarpılınca altmışüç olur. Keza yer Zührenin iki katı olan altıdır, ona dört eklenince on olur, dokuzla çarpılınca doksan milyon mil olur. Merih ise altının iki ile çarpımı olan onikidir, buna dört eklenince onaltı olur, dokuzla çarpılınca da yüzkırkdört olur. Diğerleri de böylece katlanarak gider. Ancak bu çarpımdan küçük rakam farklılıkları bulunmaktadır. Çünkü Zühre'nin uzaklığı 67, Dünyanın uzaklığı 93, Merînin uzaklığı 143, Müş-larinin uzaklığı 484, Zühal'in uzaklığı 887, Uranüs'ün uzaklığı 1782 ve Neptün'ün uzaklığı da 2792 milyon mildir.

İyi bil ki; Utârid ve Zühre aşağı gezegenlerdir, çünkü onların yörüngesi yerin yörüngesinin içerisindedir. Diğer gezegenler ise yukarı gezegenlerdir ki onlann yörüngesi yerin yörüngesinin dışındadır. Benim güneş manzumesi hakkındaki söylemek istediklerim bunlardır.

Sabit yıldızlara gelince, onların sayısını Allah'tan başka kimse bilmez. Bilginler araştırmışlar ve bunun yüzmilyonlan bulduğunu tesbît etmişlerdir. Büyük teleskoplar vasıtasıyla çektikleri fotoğraflarla bunu tesbît etmektedirler.

İyi bil ki; güneşin ışığı bize sekiz dakika onsekiz saniyede ulaşır. En hızlı tren yeryüzünden güneşe doğru hareket etse ve gece gündüz durmadan yol alsa, güneşe en erken ancak 350 senede ulaşması mümkündür. Ben bunu sana söylüyorum ki, Allah'ın azamet ve celâlinin miktarını anlayasın ve daha sonra sabit yıldızları hakkında söyleyeceklerimi kavrayasın.

İyi bil ki; güneşin ışığı 1 saniyede 186.000. mil yol kat eder ve bir yılda 6 milyar millik mesafe alır.

İyi bil ki; bize, en yakın yıldızın ışığı 4 ışık senesinde ulaşır. Güneşin ışığı bize 8 dakika 18 saniyede ulaştığına ve uzaklığı da çok büyük bir mesafede olduğuna göre bize 4 yılda ışığı ulaşan yıldızların uzaklığını nasıl hesap edeceksiniz? 8 dakika nere, 4 yıl nere? Öyle yıldızlar da vardır ki bize ışıkları bin (1000) ışık senesinde ulaşamaz. Sirius yıldızının ışığı bize 9 ışık senesinde ulaşır. Keza ışıkları bize 14, 30, 32 ve 50 senede ulaşan yıldızlar vardır.

İyi bil ki; ilim adamları sabit yıldızları, ışıklarına göre taksim etmişlerdir. En parlak olan yıldızı birinci kadirden daha sonra gelen parlaklıktaki yıldızları da sırasına göre tasnif etmişlerdir. Eskiler altı kadirden yıldız tesbît etmişken, yeniler 20 kadire kadar ulaştırmışlardır. (...) İşte insanların göklerle ilgili bildikleri şeyler bunlardır. Allah seni korusun. İskenderiyye bilginlerinin anlattıkları ve Barnaba İncil'inde nakledilenlerle bugünkü insanoğlunun bildikleri arasındaki farkı, var sen kıyas et. Allah'ın azameti bugün çok daha açık tecellî etmiştir. Görmüyor musun İncil'de eskilerin sözü gibi her gök arasında 500 yıl olduğu anlatılıyordu ve 9 gök

bulunduğunu belirtiliyordu. Bu göğü müslümanlar yedi gök, arş ve kürsî olarak belirtmişlerdi. Buna göre, göklerin mesafesinin toplamı insan yürüyüşüyle 4.500.000 senelik mesafe oluyordu. Bu ise bugün bilinene nisbetle çok basît bir öl-çüdür. Görmüyor musun bu mesafeyi ışık 4 dakikadan daha az bir zaman içerisinde katetmektedir. Ve bugünkü insanların bildikleri ilâhî kudretin genişliği, bugün bizimle güneş arasındaki mesafenin yansım geçmiyordu. Çünkü güneşin ışığı bize 8 dakika 18 saniyede ulaşır. Güneşin uzaklığı da ne oluyor, az bir uzaklık. Çünkü güneş dünyamıza çok yakındır. 8 dakika nerede, bize en yakm yıldızın mesafesi olan 4 yıl nerede? Işığı bize binlerce senede ulaşan yıldızlara kıyâsla bu mesafe ne kadar da küçük kalıyor? Akıllar şaşmış, gözler göremez olmuş, fikirler hayrette kalmış. Eskilerin zikrettikleri ilâhî azametle bugün bilinenler ne kadar farklı? Eğer sen yıldızların ışığının bize ne kadar zamanda ulaştığını bilmek istiyorsan, bizim her gece gözlediğimiz yıldızların bir çoğunun ışığının bize yeryüzü yaratılmazdan önce yollanmış olduğunu, ancak şimdi gözümüze ulaştığını düşün. Ve yine, yer-yüzü yaratılmazdan önce yola çıkmış fakat yok olmuş, ama ışığı bize henüz yeni gelmiş olan yıldızlar bulunduğundan da kuşku duyma. Biz şu anda onun çok önceden gönderdiği ışığını gözlüyoruz ve bize gelen jşık onun yok olmazdan önceki ışığıdır. Şu halde İskenderiyye bilgilerine dayanarak ve İncil'de yer alan bilgilerin, Kur'an'a uygun düşen modern ilimlere nisbetle hiç bir değeri yoktur. Öyleyse modern ilmin keşfi, İslâm'a uygun bir keşif olmuştur ki bu da İslâm'ın eşsiz bir mu-cizesidir.
Ben bu tefsirden buraya kadar olan kısmı yazdıktan sonra faziletli bir bilgin ziyaretime geldi. Yazdıklarımı ona gösterince sevindi ve dedi ki, Allah senden razı olsun, Sen Allah'ın celâlini, cemâlini ve san'-atmın hârikalarım tesbît ettin. Ancak şu anda Kur'an'a aykırı durumla karşı karşıyasın. Ben, nedir o durum? dediğimde, dedi ki: Sen yıldızların fezada hareket ettiğini söylüyor ve bu modern görüştür diyorsun. Bunun üzerine dedim ki, yıldızların fezada hareket ettiğini söyleyenler, ne eski, ne de yeni ilmin söylediklerini biliyorlar. Eskiler feza varlığının bulunmadığım tesbît etmişler ve boşluk imkânsızdır demişlerdi. Çünkü biz boş bir yer düşündüğümüzde onu ya aydınlık veya karanlık olarak düşünmek zorundayız. Karanlık ve aydınlık ise ya arazdır veya cevherdir. Ya da birisi araz, diğeri cevherdir. Eğer ikisi de cevher olursa bu doğrudur. Eğer ikisi araz olursa, araz cevhersiz olmaz. Eğer ikisi araz diğeri cevher olursa, mes'ele açıktır dolayısıyla kâinatta boşluk diye bir şey yoktur, diyorlardı.
Modern bilginler ise diyorlar ki: Yıldızların ışıkları yeryüzüne ulaştığına göre, bunun mutlaka bir madde tarafından taşınması gerekir. Nitekim telsiz telgraf bu nazariyeye dayanılarak icâd edilmiştir. Şu halde ne eskiler ne de yenilerin kâinatta boşluğu kabul etmedikleri sabit oluyor. Yıldızlar boşlukta hareket ederler diyen kişi eski ve yeni bilgilerin hepsinden habersizdir. Bunlar bilgileriyle gururlanan ilkokul öğrencileridir. Bunun üzerine o bilgin zât, doğru söylersin dedi, yıldızlar mevcûd cisimler üzerinde hareket ederler, ancak Allah göğün yedi kat olduğunu söylüyor ne dersin? deyince, dedim ki, esirin varlığını kabul ettikten sonra Kur'an'ı anlamak gayet kolay olur.
İyi bil ki; sayı, anlaşılan bir şey değildir, Müfessirlerin ve filozofların bazıları da böyle demişlerdir. Allah yedi gök dediğine göre, bu yedi sayısının daha fazla

olmasını engelleyen bir engel yoktur. Sen, düşüncenin sonuna ulaşamadığı, vehmin derinliğini kavrayamadığı, eşsiz ve hârika dolu yıldızlarla, sayısız yaratıkların içinde uzandığı hârika ve latîf cirmi bildikten sonra, o ister yedi olsun, ister bir olsun hiç önemi yoktur. Çünkü hepsi Allah'ın fiilidir ve hepsi de Allah'ın cemâl ve celâline delâlet eder. Onun tecellîsi ve yüce makamından fışkıran aydınlık ve parlak nurunun belirtileridir. Hareket eden yıldızlardan her birinin bir yörüngesi vardır, her güneşin bir yörüngesi vardır. Allah; hepsini yaratan, hayırları bol bol veren, güzellikleri, parlaklıkları ve aydınlıkları lütfedendir. Nitekim İmâm Gazzâlî Tehâfüt el-Felâsife isimli eserinde der ki; «Âlemin hadis olduğu tesbît edilince bu ister küre şeklinde olsun, ister sekizgen, ister altıgen olsun farksızdır. Ve yine ister gökyüzü ve onun altında bulunan cisimlerin tabakası onüç olsun veya daha az veya daha fazla önemsizdir. Bu konulara bakmanın ilâhî ilimleri araştırmaya nisbeti, soğanın tabakalarına ve tabakalarının sayısına ve narın tanelerinin sayısına bakmak gibidir. Maksat, bunların sadece Allah'ın fiili olmasıdır, ama nasıl olursa olsun.»
Ben derim ki; ey zekî kişi, bu «yedi» lafzı seni araştırma ve incelemeden alıkoymasın. Bundan sakın, çünkü sayı, sınır değildir. Sen ilâhî güzelliğe bak ve bu güzelliklerin Kur'an'a aykırı olduğunu sanan korkaklardan ve ödleklerden olma, ya da bu gibi lafızları duyunca inkâr eden, bilgisizlikleri ve akıllarının çarpıklığı nedeniyle ilhâda sürüklenen zavallılardan olma. Her iki grup ta Allah'ın «Onunla çoğunluğu sapıklığa düşürür» buyurduğu kimselerdir.
Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki; öyleyse sen modern görüşü destekliyorsun. Ben, hâşâ, ne modern, ne de eski görüşü destekliyorum, dedim. Biz eskiden Kur'an'ı, eski görüşe göre uydurmuşuz, sonra bu görüşün sakatlığı açığa çıktı ve modern görüş geldi. Bu görüşün Kur'an'a daha uygun olduğunu gördük. Kur'an ise her iki görüşten de üstün ve yücedir, ancak ilerde daha değişik görüşlerin ortaya çıkmayacağını kim söyleyebilir? Kur'an ayaktan ayağa atılan bir top mudur? Hayır. Sadece benim söylediğim müslümanlann kalbinin itmi'-nân kazanması için âyetin tatbikinden ibarettir. Allah'ın san'atının ve fiilinin kelâmına aykırı olmadığının bilinmesini tesbîttir. Bu uygulama sadece güven ve itmi'nân içindir. Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki; neden modern görüş Kur'an'a daha uygun geliyor sence? D,e-dim ki, evvelâ Kur'an: «Sizin bilmediklerinizi de yaratır» buyuruyor. Modern görüş te bize Allah'ın yarattıklarının genişliğini ve kavrana-mayacağını gösteriyor. İkinci olarak, eskiler yıldızların ve gezegenlerin yok olmayacağını söylüyorlardı, modern görüş ise tıpkı insan ve hayvan gibi yıldızların da meydana gelip öldüğünü ve değiştiğini söy- lüyor. Hatta oluş devresinde bulunan yıldızların gözlendiği ve altmış bine yakın yıldızın yok olduğu belirtiliyor... Arkadaşım bana bu anlattıklarını özetler misin? dediğinde şöyle dedim : Önce insanlar göğün bir tek olduğunu görüyorlardı, sonra din onun yedi olduğunu söyledi, filozoflar da bunu dokuza çıkardılar. Üçüncü olarak müslüman-lar eski zamanda yedi kat göğe, arş ve kürsîyi de eklediler. Eski filozoflara ve Barnaba İncil'inde belirtilen dokuz göğe paralel bir sistem kurmak için diğer felekleri de kürsî ve arş olarak belirttiler. Sonra eski görüş iptal edildi ve tabîatiyle Barnaba İncili'yle müslümanlardan bu fikre uyanların görüşü de iptal edilmiş oldu. Nihayet modern görüş Allah'ın azametinin eskilerin söylediklerinden daha fazla olduğunu açıkladı ve eskilerin görüşünü,

modern ilmin görüşüne göre, bir zerrenin yeryüzüne dağlara ve denizlere nisbeti gibi olduğunu, hattâ ondan çok daha önemsiz olduğunu ortaya çıkardı.
Beşinci olarak, âlemde boşluk olmadığı göklerin fiilen var oldukları eski ve yeni belgelerle açıklandı.
Altıncı olarak, gökyüzünün yedi olduğu ve bunun üst üste tabakalar anlamına geldiği anlaşıldı.
Yedinci olarak bizim maksadımız Kur'an'ın araştırmalara boyun eğdirilmesi değildir, eski görüşler, nasıl ibtâl edildiyse, yeni görüşler de ibtâl edilebilir. Kaldı ki Kur'an hepsinin üstündedir. Âyetin bu gör rüşe tatbîk edilmesi, mü'minlerin bilgiye alıştırılması ve ilmin Kur'an-ın lafızlarına aykırı olduğu zannedilip te ilimden kaçmamalarını sağlamak içindir.
Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki bu mes'eleyi tam olarak açıkladın. Ancak benim bir suâlim daha var, o da şu : Allah neden yedi gök tabirini kullanmış ta bir tek gök dememiş? Halbuki insanlar bir tek gökten başkasını görmüyorlar? Dedim ki; İyi bil ki; Allah bir tek gök demiş olsaydı müslümanlann kafası bu noktaya takılır ve diğerlerini araştırmazlardı. Ancak yedi gök tabirini duyunca Yunan felsefesini okumaya koyuldular. Sonra biz, modern felsefeyi okuduk ve Allah'ın hikmetini, nimetini öğrendik. Yedi tabirinin bir deneme olduğunu ve bunun araştırıcıların zihnini hayrete düşürdüğünü gördük. Rûh hastaları, aklı cılız, düşüncesi zayıf, korkak, endişeli ve ürkek kimseler, ben âlemlerin Rabbından korkarım diyerek âlemleri araştırmaya dalmazlar. Mü'minlerin, ilâhî cemâl ve celâli araştırmasına Allah'ın kızacağını zannederler. Azmi kuvvetli, himmeti yüce, nefsi gelişmiş olan kişiler, bu konulan araştınrlar ve Allah Azze ve Celle'nin fiilini bilir ve kendi kendilerine şöyle derler : Bu, Allah'ın fiilidir, ben de onun kelâmını okuyorum. Allah'ın fiili ile kelâmı birbirini destekliyor ve fiiliyle kelâmı birbiriyle çelişmiyor, ancak bilgisizler onu çelişik sanıyorlar. İşte ben de Allah'ın san'atını araştırıyorum. Sonra da Allah'ın kelâmına bu sanatı tatbik etmeye çalışıyorum. Böylece müslümanlar ilerleyip gelişsinler ve öğrensinler. Nice zekî müslüman var ki, modem ilimleri okumuş ve dini inkâra yeltenerek, ilmi elde edenin; peygamberlerin getirdiğini, getirebileceğini ve peygamberlerin bilmediğini, kendisinin bileceğini zanneder olmuştur. Nice ahmak müslüman da var ki, bu konulara muttali olmuş, bunun dine aykırı olduğunu zannederek o konulan araştırmaktan kaçmıştır. Ben, doğruyu söylüyorum. Müslümanlardan seçkin çok az kişi din ve ilmin birbirini doğruladığını kabul eder. Dini doğrulayanların çoğunluğu, din bilginleriyle câhillerdir. Çağdaş öğrenim görenlerin çoğunluğu ise dinin ayrı bir şey, ilmin de ayrı bir şey olduğunu söylerler.[53]
Reşîd Rızâ ise der ki;
Kısacası Allah Teâlâ yeryüzünü ve üstünüzdeki gökleri tedricî olarak yaratmıştır. Biz, onların yaratılışını görmedik, bize anlatılanlar sadece Allah'ın kudretine ve hikmetine delil getirmek içindir. Allah'ın üzerimizdeki nimetini ve lütfunu hatırlatmak içindir. Yoksa göklerin ve yerin yaratılış tarihini belirtmek için değildir. Çünkü bu, dinin hedefini teşkil etmez. Yaratılışın başlangıcı ve sırası bilinmemektedir. Ancak göklerin yedi gök olarak düzenlenmesinin, yeryüzünün oluşumundan sonra olduğu anlaşılmaktadır. Ve yine buradan anlaşılıyor ki, gökler yeryüzünden önce mevcut imiş. Ancak yedi gök halinde değilmiş. Bu sebeple

onları «yedi gök olarak tanzîm etti» âyetinde tanzim anlamına istiva zikrediliyor. Buradan biz Allah Teâlâ'mn bildiği bir hikmete göre gökleri böyle tanzîm ettiğini kabul ediyoruz. Bu hususun bize açıklanması düşünüp tefekkür etmemiz içindir. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler, kâinattaki araştırmalara baksınlar.[54]

30- Hani Rabbm meleklere: Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti de melekler: Biz seni hamd ile tesbîh, takdis eder dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? demişlerdi. Allah da : Sizin bilmediklerinizi ben bilirim, buyurmuştu.

Allah'ın Halîfesi Hz. Âdem:

Allah Teâlâ Âdem'i yaratmazdan önce Mele-i A'lâ'da onu anarak yüceltmesi nedeniyle Âdem'e lütfunu haber veriyor ve buyuruyor ki: «Hani Rabb'ın meleklere demişti ki...» Yani ey Muhammed (s.a.) Rabbı'nın meleklere dediğini hatırla ve bunu kavmine anlat. İbn Cerîr bazı Arap bilginlerinden nakleder ki onlar burada hani anlamına gelen “Veiz” edatının zâid olduğunu iddia etmişlerdir. Sözün takdiri, Rabbın meleklere demişti ki şeklindedir. İbn Cerîr bunu reddeder. «Yeryüzünde bir halife yaratacağım.» Yani nesilden sonra nesil, asırdan sonra asır halinde birbiri ardınca gelecek kavim yaratacağım. Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de : «Sizi yeryüzünde halefler kılan O'dur...» (Fâtır, 39). Ve «Sizi yeryüzünün halîfeleri kılar.» (Nemi, 62) ve «Biz isteseydik sizden yeryüzüne halef olan melekler halkederdik.» (Zuhruf, 60) ve «Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki...» (Ârâf, 169; Meryem, 59) buyurmaktadır.
Buradaki halîfeden maksad; sadece Hz. Âdem değildir. Çünkü yalnızca Âdem kasdedilmiş olsaydı meleklerin «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demeleri doğru olmazdı. Onlar sadece bu cinsten böyle davranacak kişileri kaydetmişlerdir ve sanki onlar özel bir bilgiyle bunu bilmişlerdir, ya da Allah'ın bu cinsi yaratacağım haber verdiği beşerî tabîatın yapısından bunu anlamışlar veya bu konuda -müf essirlerin sözlerini zikredeceğimiz gibi— geçmişlerle kıyâslar yapmışlardır.
Meleklerin bu sözü Allah'a itiraz sadedinde yani Âdem oğlunu kıskanma şeklinde değildir. Bazı tefsîrciler bunu böyle zannetmişlerdir. Buradaki suâl hikmetin açıklanıp belirtilmesi sadedindedir. Onlar bu mânâda demektedirler ki: «Ey Rabbimiz, yeryüzünü fesada verip kanlar dökecek kişilerin çıkacağı bu yaratığı yaratmaktan maksadın nedir? Eğer maksad onların sana kulluk etmeleriyse, «Biz seni hamd ile teşbih eder ve takdis ederiz» ve bu babta bizden hiç bir tembellik, kusur sâdır olmaz demektedirler. Allah Teâlâ onların bu suâline cevap olarak : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim.» buyurmuştur. Sizin zikrettiğiniz bu bozuklukların ve fesadın bu cinsten sâdır olmasına rağmen bu varlığın yaratılışındaki kuvvetli menfaati ben bilirim, onu siz bilmezsiniz. Çünkü onlardan peygamberler kılacağım ve elçiler göndereceğim. Onların arasından sâdıklar, şehîdler, sıddîkler, sâlihler, âbidler, zâhidler, velîler, iyiler, mukarrebûn, âlimler, âmirler, huşu' sahipleri ve Allah'ı sevenler, onun peygamberlerine (Allah'ın selât ve selâmı onların üzerine olsun) tâbi olanlar bulunacaktır.

Bizim kısaca zikrettiğimiz bu konuda müfessirler şöyle diyorlar :
İbn Cerîr der ki; bana Kasım İbn el-Hasan... Hasan ve Katâde'den nakletti ki onlar şöyle demişler : «Allah meleklere yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyurduğunda, bunu yapıyorum demiştir. Yani yaptığını böylece onlara haber vermiştir. Süddî der ki, Âdem'in yaratılması konusunda Allah meleklerle istişare etmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet eder ve der ki; Katâde'den de buna benzer bir ibare nakledilmiştir. Bu ibare eğer haber verme mânâsına alınmazsa bunda tesâhül vardır. (Allah Teâlâ hiç bir kimseyle istişare etmez. Çünkü istişare bilginin eksikliğine delâlet eder, Allah ise bundan münezzehtir). Hasan ve Katâde'nin İbn Cerîr'den naklettiği ifâde ise daha doğrudur. En iyisini Allah bilir.
«Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Abdurrahmân İbn Sâbit'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Yeryüzünü ilkin Mekke'de düzeltmiştir. Allah'ın evini ilk tavaf edenler de meleklerdir. Allah buyurdu ki; «Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım», yani Mekke'de. Bu hadîs mürseldir, senedinde zaaf vardır ve aynı zamanda müdrectir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Çünkü âyetin zahirinden, maksadın bundan çok daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.
Süddî, tefsirinde Ebu Mâlîk ve Ebu Salih yoluyla İbn Âbbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd'dan ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki; Allah îeâlâ meleklere : «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyuranca, melekler dediler ki: Rabbımız bu halîfe de ne oluyor? Allah buyurdu ki: Onun soyundan birbirini çekemeyen ve birbirini öldüren, yeryüzünde bozgun çıkaran bir nesil olacaktır. İbn Cerîr der ki: «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» âyetinin te'vîli şöyledir: Yaratıklarım arasında benim yerime hüküm verecek bir halîfe yaratacağım. Bu halîfe, Hz. Âdem ve yaratıklar arasında adaletle hüküm veren ve Allah'a itaat konusunda onun yerine kâim olan kimselerdir. Bozgunculuk ve kan dökme ise Allah'ın yeryüzündeki halîfelerine uygun düşen bir özellik değildir. İbn Cerîr der ki; Allah'ın zikrettiği hilâfetin mânası bir neslin bir başka nesilden sonra onun yerine geçmesidir. Halîfe faîle vezninde senin kavminden bir kişinin yerine bir başka kişinin kâim olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur: «Sonra onların ardından nasıl davranacağına bakmak için sizi yeryüzünde onların yerine (halefler) geçirdik.» Bunun için en büyük hükümdara halîfe denmiştir. Çünkü o kendisinden öncekinin yerine geçmiş ve makamına oturarak ona halef olmuştur. İbn Cerîr der ki; Muhammed İbn İshâk bu âyetin tefsirinde şöyle diyor : Oraya yerleşip imâr eden ve sizden olmayan bir halîfe kılacağım, demektir.
İbn Cerîr dedi ki; bize Ebu Küreyb... İbn Âbbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş: Yeryüzünde ilk, yerleşmiş olan varlık cinlerdir. Onlar yeryüzünü fesada vermişler ve orada kan akıtmışlar, birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara İblîs'i gönderdi ve İblîs beraberindekilerle birlikte onlarla savaştı, öldürdü ve denizlerdeki adaların, dağların çevresine kadar uzaklaştırdı. Sonra Allah Hz. Âdem'i yaratıp onu yeryüzüne yerleştirdi. İşte bunun için «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyurmuştur.
Süfyân el Sevrî, Ata İbn el-Sâib'den o da İbn Sâbit'ten nakleder ki: «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım demişti de melekler, biz seni hamd ile tesbîh ve takdis edip dururken yeryüzünde f esâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?

demişlerdi, âyetinde meleklerin kasdettikleri, âdemoğludur. Abdurrahmân tbn Zeyd İbn Eşlem der ki, Allah meleklere ben yeryüzünde bir yaratık yaratacağım ve ona hilâfet vazifesini vereceğim buyurmuştu. Allah meleklerden başka bir varlık yaratmamıştı o zaman, yeryüzünde hiç bir yaratık yoktu. Bunun üzerine melekler orada fesâd çıkaracak birini mi yaratacaksın? demişlerdi. Süddî'nin İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve diğer sahabelerin naklettiği hadîs yukarda geçti. Buna göre Allah meleklere Âdem'in soyundan gelenlerin ne yapacağım öğretmiş ve melekler de bu sözü söylemişlerdir. Az önce Dahhâk'ın İbn Abbas'dan rivayet ettiği metinde Âdemoğlun-dan önce cinlerin yeryüzünde fesâd çıkardıkları ve bu sebeple onlarla kıyâs eden meleklerin bu sözü söyledikleri belirtilmektedir.
îbn Ebu Hatim... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki o şöyle demiş : Cinler yeryüzünde Cânn'ın çocuklarıydı ve Hz. Âdem yaratılmaz-dan ikibin sene önce dünyada bulunuyorlardı-. Yeryüzünü fesada verdiler, ve kanlar akıttılar. Bunun üzerine Allah meleklerden bir ordu gönderdi, onları vurdular ve denizlerdeki adalara gidinceye kadar ta-kîb ettiler. Bunun üzerine Allah meleklere : «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» deyince, onlar da : «Biz seni hamd ile teşbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi. Allah Teâlâ ise : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes vasıtasıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; bu âyet-i kerime konusunda o şöyle demiştir : Allah melekleri çarşamba, cinleri perşembe ve Âdem'i de cum'a günü yaratmıştır. Cinlerden bir grup küfretti bunun üzerine melekler yeryüzüne iniyor ve onlarla savaşıyorlardı, aralarında kan akıtılmıştı ve yeryüzü fesada verilmişti. Bunun için melekler «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi, tıpkı cinler gibi kanlar döküp^ fesâd çıkaracak. İbn Ebu Hâkim... Hasan'dan nakleder ki o şöyle demiş : Allah meleklere yeryüzünde bir halîfe yaratacağım buyurmuş ve ben bunu yapacağım demişti, onlar Rablanna îman ettiklerinden Allah onların bildikleri ve bilmedikleri her şeyi kendilerine belletmişti.
Allah'ın bellettiği bilgi ile «yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi. Allah ise «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Hasan der ki; cinler yeryüzünde bulunuyor, fesâd çıkarıyor ve kan akıtıyorlardı, ama Allah meleklerin kalbine bunun olacağını bildirmişti. İşte Allah'ın öğrettiği sözle böyle demişti onlar. Abdürrezzâk, Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» âyeti hakkında o şöyle demiş : Allah onlara yeryüzünde yaratıklar bulunup orada fesâd çıkarıp kanlar dökeceklerini öğretmişti. İşte buna binâen onlar, «kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdir.
îbn Ebu Hatim... Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Ali'den naklen şöyle dediğini rivayet eder. Sicili (Enbiyâ, 104'de geçen kelime) bir melekti ve Hârût ile Mârût da onun yardımcılarıydılar, günde üç defa ana kitaba bakarlardı. Bir keresinde baktı ve orada kendisine Âdem'in yaratılışı ve onda bulunan emirler gösterildi. Bu gördüğünü, arkadaşları olan Hârût ile Mârût'a gizlice söyledi. Allah Teâlâ «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyurunca onlar da «Yeryüzünde fesat çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın» demişlerdi. Bu ikisi meleklerden

öne çıkarak böyle söylemişlerdi. Bu hadîs garîbtir. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır'a isnadının reddini gerektiren bir takım hususlar vardır. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Reddedilmesi gereken şey; bunu söyleyenin iki melek olmasıdır ki bu âyetin akışına ters düşer. Bundan daha garib olanı tbn Ebu Hâtim'in naklettiği şu rivayettir : Bana babam... Abdullah İbn Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki o şöyle demiş : Ben babamdan şöyle dediğini duydum : «Yeryüzünde fesâd çıkanp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» diyen melekler onbin tane imişler. Bu söz üzerine Allah katından bir ateş çıkıp onları yakmış. Bu rivayet de bir önceki gibi çirkin bir İsrail hurâfesi-dir. Doğruyu en iyi Allah bilir. İbn Cüreyc der ki: Melekler Allah'ın kendilerine öğrettiklerini ve Âdem'in yaratılışında bir tabiata sahip varlığın yapacağı hususları söylemişlerdir : «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» İbn Cerîr der ki, bazıları da şöyle demişler: Melekler «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdir. Zira Allah hem bu gibi hallerin âdemoğlunun yapısına sahip her yaratıktan zuhur edebileceğini kendilerine haber vermiş, hem de bu konuda suâl sorma müsâadesi vermişti. Bunun üzerine melekler bu suâli sormuşlardı. Bu hususu takiben melekler : «Ey Rabbımız, Sen onların yaratıcısı iken Sana nasıl isyan edebilir onlar» diye sormuşlar, Rableri de : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Yani bunların böyle olacağını ben bilirim. Siz ve sizin gibi bana itaat edenlerin bilmedikleri şeyler de olsa onları ben bilirim. İbn Cerîr dedi ki; bazıları da şöyle demişlerdir: Bu soru meleklerin bilmedikleri konuda aydınlanma istedikleri şeklindedir. Sanki onlar şöyle demişlerdi: «Ey Rabbımız bizi öğrenmek istediğimiz bir konudan haberdâr et.» Yoksa inkâr etmek için söylememişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü benimsemiştir.
«Biz seni hamd ile tesbîh, takdîs eder dururken...» Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki, tesbîh, bilinen teşbihtir, takdis ise namazdır. Süddî İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Biz seni hamd ile tesbîh, takdîs eder dururken...» yani sana ibâdet edip na- maz kılarken demektir. Mücâhid ise bunu, Seni ta'zîm ve tekbîr ederken şeklinde tefsir eder. Dahhâk takdisin arınma, tathîr olduğunu söylemiştir. Muhammed İbn İshâk bu âyetin, «biz sana isyan etmez ve hoşlanmadığın bir şey yapmazken» mânasına geldiğini söylemiştir. İbn Cerîr der ki; takdis, ta'zîm ve arınmadır. Allah Teâlâ'nın «Sebbûh ve Küddûs» ism-i celîli de böyledir. Sebbûh tenzih, kuddûs ise ta'zîm ve arındırmadır. Bunun için yeryüzüne mukaddes denmiştir, yani arınmış toprak demektir. Şu halde meleklerin «Biz seni hamd ile tesbîh eder...» sözlerinin mânâsı seni tenzih eder ve şirk ehlinin sana izafe ettiği şeylerden uzak sayarken, «Takdis eder dururken» senin sıfatların olan kirlerden annmışlığı sana nisbet ederken ve küfür ehlinin sana izafe ettikleri şeyleri senden uzaklaştırırken demektir.
«Allah da, sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Katâde der ki: Allah'ın ilminde, bu yaratıktan peygamberin, elçilerinin, sâlih kavimlerin ve Cennet sâkinlerinin bulunacağı var idi. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve birden çok sahabe ve tabiînden Allah Teâlâ'nın «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» âyetinin hikmeti konusunda ilerde birçok söz nakledilecektir. [55]

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde şöyle denir:
«Hani Rabbın meleklere demişti ki». Buradaki hani anlamına gelen “İz” kelimesi ezelden ebede devam eden sermediyyete işarettir.
“El-Kavl” söz ise Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i, mukarrebûn melekleri ve mücerred ruhlardan ibaret olan ceberûtî, semavî nefislerden ibaret olan melekûtî kudsiyyete sahip zâtlar halinde icâd etme konusundaki irâdesinin taallukunun mânâsını ilkâ etmektir. Çünkü kevn âleminde meydana gelen her şeyin, rûh âleminde oluşmasından önce bir sureti vardı. Bu âlem, rûh âleminden önceki feza âleminin kendisidir. Sonra o Levh-i Mahfuz adı verilen âlemin kalbi olan, kalb âleminde meydana geldi. Sonra da tenzil bakımından dünya göğü diye ifâde edilen mahv ve isbât tahtası olan âlemin nefsinde, nefs âleminde teşekkül etti. Nitekim Allah Teâlâ «her şeyin hazîneleri bizim katımız-dadır ve biz onu bilinen bir ölçüye göre indiririz» buyurmaktadır. İşte Allah Teâlâ'nın meleklere; «Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» sözünün anlamı budur. Sen kendi halini nefsinde değerlendir. Çünkü senin uzuvlarında zuhur eden her şey, senin varlık ve şehâdet âlemindir. Kavil ve fiil hali bundandır. Bu şeylerin senin gaybının ötesinde bulunan, sonra da gaybetinin gaybında bulunan ruhunun varlığıdır. Sonra senin en son gaybûbiyyetin ve dünya göğün olan nef-sindeki varlığındır. Sonra bu varlık organlarında zuhur eder. Metinde geçen «Ca'l» kelimesi ibda ve tekvinden daha geneldir. Âyet-i ke-rîmede ben yaratacağım denilmiyor da «kılacağım» (ca'l) deniliyor. Bunun sebebi; insanın âlemlerden mürekkeb olmasıdır. İnsan; benim halîfemdir, ahlâkımla ahlâklanır, sıfatlarımı benimser, emrimi uygular, yaratıklarıma hâkim olur, onları düzene koyar, nizâmlarını kontrol eder ve onları bana davet eder.»[56]
Âlûsî de der ki:
İnsanlar meleklerin varlığı konusunda, hem duyarak, hem de akıl bakımından ittifak ettikleri halde, meleklerin hakîkatları konusunda ihtilâf etmişlerdir. Müslümanların çoğunluğu meleklerin nûrânî cisimler olduğu görüşündedirler. Denildi ki melekler Allah Teâlâ'nın izniyle muhtelif şekillere girip çıkmaya kadir olan havaî güçlerdir. Hıristiyanlar dediler ki; melekler parlak ve hayırlı olarak bedenlerinden ayrılabilen nâtık nefislerdir. Bunların kötüleri şeytânlardır. Putperestler dediler ki; yıldızlardan iyilik saçanlar rahmet melekleri, kötülük saçanlar azâb melekleridir. Filozoflar dediler ki; melekler hakîkatta nefs-i natıkaya muhalif olan mücerred cevherlerdir. Bazıları da, onların felekleri harekete geçiren felekî nefisler veya on akıl olduğunu belirtmişlerdir. Bize göre melekler iki kısımdır. Bir kısmının vazifesi hakkı bilmek konusuna dalmaktan ibarettir. Başka şeyle meşgul olmaktan uzaktırlar. Gece gündüz durup dinlenmeden Allah'ı tesbîh ederler. Bunlara İlliyyûn veya Melâike el-Mukarrebûn adı verilir. Diğer bir kısmı ise, ilâhî kazanın belirlediği ve yazdığı şekilde göklerin ve yerin işini idare ederler, kendilerine verilen emri yaparlar, Allah'ın emirlerine isyan etmezler. Bunlar «emri yerine getirenler» dir. Bunlardan bir kısmı semâya, bir kısmı yere aittir. Allah'tan başka onların haberini kimse bilmez... Meleklerin şekilleri değişiktir, büyüklükleri farklıdır, kudsî rûh sahiplerinin dışında kimse onları oldukları halde göremez. Avamın ve havasın gördüğü bedenlerle bazan zahir olurlar. Hattâ denildi ki; Cebrâîl (a.s.) Hz. Mustafâ'nın huzurunda Dıhye el-Kelbî suretiyle geldiği vakitte

bile Sidret'ül-Müntehâ'dan ayrılmamıştı. Bu gibi haller, velîlerden kâmil kişilere de vâki olur. Bu, akim ötesinde bir haldir ki, Allah ehli (Allah onların sırlarını takdis etsin) zikretmişlerdir. Ben bu duruma inananlardanım. Ehlullah der ki; şanı yüce olan hakkın ilk görüntüsü el - ama (karanlıktır). Karanlık nur ile boyanınca tabîî cesetlerin üzerindeki bir âlemde yer alan hâkim melekler şeklinde orası açıldı. Onlardan önce ne arş vardı, ne de bir yaratık. Hakk Teâlâ onları meydana getirince kendilerine cemîl ismiyle tecellî etti ve onlar cemâlinin celâline kapılarak kendilerinden geçtiler. Tedvin ve tastîr âlemini yaratmak isteyince, o nurdan zahir olan melekler arasından birisini tayîn etti ve ona akıl ve kalem adım verdi. Yarattıklarından yaratmak istedikleri vehbî öğretim yoluyla tecellî ettirdi, o, zâtıyla olacağın bilgisini kabul etti. Bu yaratılmışlar âleminin meydana gelmesini isteyen hakkın ilâhî isimlerinden olan şeyleri de kabul etti. Bu akıldan levh adı verilen şey doğdu. Kaleme emretti ve kıyamet gününe kadar kendisine tevdî edilen şeyleri sıralamasını buyurdu. Kalem olması için üzerinden 363 sinn geçirdi. Akıl olması nedeniyle 360 tecellî veya dakika verdi. Her sinn veya dakika 363 sınıfa ayrılıyordu. Bunları levhte açıkladı. Levhte hâsıl olan ilk bilgi tabiat bilgisiydi. Bu, ruhun gerisindeydi. Bütün bunlar saf nurlar âleminde oldu. Sonra sânı yüce olan Allah, mutlak vücûda mukabil olan mutlak adem menzi- leşinde olmak üzere bu nura mukabil bir saf karanlık varetti. Onun üzerine tabiatın yardımıyla kendiliğinden parlayan bir nûr tecellî etti. Bu nurun aksi parladı ve bundan arş zuhur etti. Arşın üzerindeki Rahman ismi, Zahir ismiyle hâkim oldu. İşte bu yaratıklar âleminden ilk zahir olan şeydir. Bu karışık nurdan arşın çevresini kuşatan melekler yaratıldı. Onların arşın çevresini kuşatmış olarak hamd ile Allah'ı tesbîhden başka bir meşgaleleri yoktur. Sonra bu arşın içerisinde Kürsî'yi var etti ve orada onların tabiatından melekler var etti. Her melek kürsînin imar edicilerinden yaratılmış olduğu asıldandır. Nitekim unsurlar da kürsînin imâr edicilerinden yaratılmış olanlardır. Bu kürsîde sözü haber Ve hüküm olmak üzere ikiye ayırdı. Hadîste vârid olduğu gibi, arşın üzerine uzatıldığı iki ayak, haber ve hükümdür. Sonra kürsînin karnında felekler yarattı. Her felek, diğer feleğin karnında idi. Her felek te onu imâr eden âlemler yarattı ve onu yıldızlarla süsledi.. «Ve her göğe vahyini emretti.» Nihayet müvelledât şeklindeki yaratıkları halketti ve her sınıfa olduğu şekil üzere tecellî etti. Bundan şekillerin ruhları meydana geldi. Onun şekilleri idare etmesini emretti' ve onu bölünmüş halde değil, bir tek zât halinde yarattı. Bir kısmını diğerinden ayırd etti. Bu ayırd ediş, ruhların, şekillerin o tecellîleri kabul edişine göre idi. Hakîkatta bu şekiller, o ruhların tezahür yeri gibiydi. Sonra Allah Sübhânehü bir başka tecellî ile hayalî cesetlerin şekillerini var etti. Ruhlardan ve şekillerden her birine uygun bir gıda yarattı. Hak Sübhânehü ve Teâlâ, âlemin nefslerinden melekleri halk etmektedir. İnsanlar nefs taşımaya devam ettikleri sürece bu yaratış devam edecektir. Bir şeye «ol» deyince o şey oluveren Allah ne yüce ve münezzehtir. (...)

Sen bunu bildikten sonra yine bil ki; halk kendilerine söylenen melek konusunda ihtilâf etmişlerdir. Denilmiştir ki, meleklerin hepsi lafız bakımından melek lafzının umumiyeti içerisindedir ve hiç birisine tahsis yoktur. Dolayısıyla hâkim olan ve olmayan bütün melekler bu lafzın içinde yer alır. Denildi ki; buradaki melekten maksad, söz yeryüzünün halifeliği olduğu için karine ile yeryüzü melekleridir.

Denildi ki İblîs ve beraberinde bulunan ve uzun süre yeryüzüne yerleşip yeryüzünde fesâd çıkarmış olan cinlerle muharebe konusundadır. Allah Teâlâ onlara cin denilen melekler göndermiştir ve onlar cennetin bekçileridir. İsimleri de buradan alınmıştır. Cinler, İblisleri dağların eteğine ve adalara koğmuşlardır.
Mutasavvıf efendilerin görüşleri ise -Allah onların sırlarını takdîs etsin- melekler Allah'ın isim ve sıfatlarından kendilerine bir şey tevdi edilmiş olan âlemlerin dışındadırlar. Âlemler ise hesaba dâhil değildirler ve zâtı bilmekten ve kavramaktan mâda hiç bir şeye sahip olmadıkları için, secde ile emredilmiş değildirler. Allah Teâlâ'nın «Yoksa sen de büyüklendin ve üstünlük (taslayanlardan) mı oldun? Kavli buna işaret etmektedir. Bunlar, rûh, Kalem el-A'lâ ve el-akl el-evvel adı verilen meleklerdir ki bu Allah'ın zâtının aynasıdır. Onun zâtı ancak bu meleklerde zuhur eder. Onun bütün mahlûkâttaki zuhuru ise ancak sıfatlar iledir. O, dünya ve âhiret âleminin kutbu cennet ve cehennem ehlinin kutbu, A'râf ve ara yerdeki halkın kutbudur. Hiç bir şey yoktur ki; onda bir veçhesi bulunmasın. O, bu mahlûku kendisine doğru döndürür, çünkü o, bunun kutbudur. O, Âdem'i ve onun rütbesini bilmekte idi. Çünkü olmuş ve olacağı levhte yazan o idi. Levh, bazan kalemin onda yazdığı şeyleri zevk bilgisiyle bilmiştir. Bu melek, bütün mükemmelliğiyle Hz. Muhammed Mustafâ'nın hakîkatında zuhur etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «İşte böylece sana kendi katımızdan bir rûh vahyettik.» buyurarak buna işaret etmiştir. Bunun için Hz. Muhammed (s.a.) bilûmum mahlûkâtm en üstünüdür. Hattâ O yedi kat gökte gerçek anlamda halîfedir. Bu uzak bir ihtimâl değildir, iyice anlaşılsın.[57]
Reşîd Rızâ da şu bilgiyi verir :
Üstâd (M. Abduh) der ki, bazı müfessirler, meleklerin mânâsı konusunda ayrı bir anlayışa varmışlardır. Buna göre; melekler bitkileri yaratmak, yetiştirmek, canlıları meydana getirmek insanı korumak ve diğer hususlarla ilgili görevlerle görevlendirilmişlerdir. Buna dâir rivayetlerin hepsi havastan olan kişilere ifâdenin zahirinden daha derin mânâlar îmâ etmektedir. Şöyleki; bitkideki gelişme, Allah'ın tohuma üflediği husûsî bir rûh ile olmaktadır. İşte bitkinin özel bitkisel hayatı böylece teşekkül etmektedir. Hayvan ve insan için de aynı şeyler söylenir. İlâhî hikmetin yoktan varettiği ve özel bir nizâma dayanan her işin ana dayanağı, şeriat lisânında, melek adı verilen ilâhî ruhtur. İsimlendirme konusuna önem vermeyenler, bu mânâları tabiat güçlerine isnâd ederler. Çünkü onlar, insanlar âleminde tabiat veya tabiat tesiri açığa çıkan güçten başka bir şeyi bilmezler.
Tartışma götürmeyen apaçık husus odur ki; yaratılışın derinliğinde, akıl sahiplerinin inkârı imkânsız bir nizâm ve dayanak vardır. Her ne kadar vahye inanmayanlar ona melek ismi vermekten kaçınsalar ve meleklerin varlığının delili olmadığını söyleseler de, akıl sahipleri bunu inkâr edemezler. Keza vahye inananlar bu güçlere tabiat gücü veya tabiat kanunu demeyi reddetseler de. Bu isimler şer'î dilde vârid olmamıştır. Hakikat tekdir, akıl sahibi isimle müsemmâ arasına bir engel koymaz. Ğayba inanan, mâhiyeti kavranılmayan varlıkların ruhlar olduğunu kabul ettiğine ve ğayba inanmayan da, ben rûh diye bir şey tanımıyorum, ancak mâhiyetini kavrıyamadığım bir güç biliyorum dediğine ve Allah'tan başka kimsenin de onun mâhiyetini bilmediğine göre, insanlar neden ihtilâfa düşüyorlar? Aslında hepsi de görülmeyen ve duyulmayan varlıkların mevcudiyetini ikrar ediyorlar ve onu gerçek anlamda kav-rıyamadıklannı itiraf ederek akılla onun derinliğine

ulaşılamadığını kabul ediyorlar. Gayba inanmadığını söyleyen şu kişi görmediği şeylerin varlığını kabul ediyorsa, gaybi tasdik eder ve tesirini kabul ederim, ancak onu gerçek şekliyle kavrayıp takdir edemem diyecek olsa, gayba inanan mü'minlerle birlik olur. (...)
Ben derim ki (Reşîd Rızâ) üstadın (Muhammed Abduh) bu te'-vîldeki maksadı; imâ ve işaret yoluyla meleklerin varlığını inkâr edenleri inandırmaktır. Melekleri, onlara akıllanyla kabul ettikleri ve alıştıkları deyimlerle kabul ettirmeye çalışmaktadır. Ancak bu konuda birçoğu doğruyu görmüş, birçoğu da dalâlete sapmış ve onu reddederek Abduh'un melekleri hiç bir ferdin onu düşünemiyeceği güçler haline getirdiğini iddia etmişlerdir. Ama Abduh onların iddiasını reddetmiş-tir. (...) [58]
Edebiyatın önemli bölümlerinden birini teşkil eden hikâye, Kur'an' da üstün maksatlar için kullanılan bir sanat türüdür. Bu hikâyede Allah'ın insanoğlunu şereflendirmesi ve Hz. Âdem'in soyundan gelenleri yeryüzüne halîfe kılarak, meleklere öğretmediği şeyleri onlara öğretmesi naklolunmaktadır.
Ey Muhammed, kavmine ataları Âdem'in yaratılış hikâyesini hatırlat. Hani Allah meleklerine «yeryüzünün imân için bir halîfe yaratacağım.» demişti, de, Melekler, «Ey Rabbimiz senin yaratacağın bu halîfe ve onun soyundan gelenler kendi irâde ve istekleriyle yapacakları fiillerde gerçek faydanın nerede olduğunu bilemeyeceklerdir. Onların bilgileri topraktan yaratılmış olduklarından dolayı mahdut olacaktır. Bu yüzden işleyecekleri hatâlarla yeryüzünü fesada vereceklerdir demişlerdi. «Ey Rab-bımız sen yeryüzünün imârını murâd ediyorsun, orada yeryüzünü fesada verecek bir varlığı yaratmanın hikmeti nedir? Biz seni tesbîh ve takdîs ederek buyruğunun dışına çıkmayan varlıklarız. Bu vazifeye bizim lâyık görülmemiz daha evlâ değil mi?» demişlerdi. Buna karşılık Yüce Mevlâ, «Sizin bilmediğiniz şeyleri ben bilirim, kimin yeryüzünün imâr ve İslahı için faydalı olacağını da en iyi ben bilirim» demişti. Yüce Allah, dünyanın imân için gerekli olan maddî şeylerin ismini Hz. Âdem'e öğretmiş ve bu şeyleri meleklere göstererek «eğer sizin hilâfete daha çok lâyık olduğunuzu iddia etmeniz gerçekse, onlann adını bana bildirin» demişti. Onlarsa acizliklerini ifâde ederek «Senin bildirdiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur» demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Âdem'e, onların isimlerini bildirmesini emretmiş ve Âdem de o şeylerin isimlerini bildir-mişti. Böylece melekler Âdem'in ve soyundan gelenlerin hilâfete neden daha çok lâyık olduklarının sebebini öğrenmişlerdi. Kendilerinin madde ve dünya işleriyle meşgul olmak için hazırlanmamış bulunduklarını, bu yüzden yeryüzünün imârına elverişli olmadıklarını farketmişlerdi. Çünkü melekler nurdan yaratılmışlardı, Âdem ise topraktan yaratılmıştı. Yani toprağın bir parçası idi. Netice böyle olunca yüce Allah, meleklere «sizin bilmediğiniz şeyleri benim bileceğimi söylememiş miydim?» buyurarak onların durumunu ortaya koymuştu. Buradan itibaren ikinci bir kıssa söz konusu olmakta ve Allah'ın insanoğluna lutfu dile getirilmektedir.
Ey Muhamnied, yine kavmine hatırlat ki, biz o tertemiz meleklere, «Âdem'e secde edin» diye emretmiştik. Buradaki secde ta'zîm ve saygının ifadesidir. Yoksa ibâdet ve ilâhlaştırma anlamına değildir. Melekler Allah'ın emrine uyarak bütünüyle secdeye gitmişlerdir. Ancak mel'ûn şeytân büyüklenerek, «ben ondan daha üstün olduğum halde mi ona secde edeceğim, beni ateşten onu çamurdan yarattın» diye

secde etmekten kaçınmıştı. Böylece Rabbının emrinden çıkmış ve laneti haketmişti. İşte, insanoğlu Allah'ın lütfettiği bu şeref ve ihsan sayesinde yeryüzünün halîfesi olmuş ve başka varlıkların bilmediği şeyler kendisine belletilmişti.
Halîfe konusu ve onun tekevvün şekli, ilâhî mes'eleler arasında olup insanın onu kavraması zordur. Allah Teâlâ bu âyetlerde, bize insanlığın doğuşunu, bizden önceki ehl-i kitabın da kabul ettiği gibi anlatmaktadır. Allah bize mânâları duyulur şekiller halinde temsîl etmektedir. Konuyu münazara ve konuşma üslûbundaki hikmetler ve sırlar içerisinde açıklamaktadır. Bu, yaratıklara hitap ve yaratıklara beyân konusundaki Allah'ın kanunudur.
Üstâd (Muhammed Abduh) bu âyetlerin müteşâbih olduğu ve zahirine hamletmenin imkânsız bulunduğunu belirtir. Çünkü bu âyet konuşma kuralı uyarınca ya istişare tarzında olacaktır —ki bu Allah için muhaldir— ya da Allah Sübhânehü'nün meleklere haber vermesi
ve onların da Allah'a karşı çıkıp tartışmaları tarzında cereyan edecektir. Bu ise ne Allah'a, ne de meleklerine uygun düşmez. Dînin getirdiği gibi «Onlar kendilerine emrettiği konuda Allah'a isyan etmezler ve emrolunanı yaparlar» buyruğuyla uyuşmaz. (...) [59]

Halîfe :

Sonra müfessirler halîfe konusunda iki ayn görüş serdetmişlerdir. Bir kısmı bu lafzın yeryüzünde bir tür veya hayvan-ı nâtık türünden pekçok çeşit varlığı ifâde ettiği kanaatindedirler. Ancak bu varlık, sonra yok olup gitmiştir. Allah Teâlâ'nın burada meleklere yaratacağım haber verdiği bu sınıf o varlığın yerine geçecek ve onlara halef olacak, böylece halîfe adını alacaktır. Nitekim Allah Teâlâ eski nesillerin helak edilişini zikrettikten sonra «Sonra sizi yeryüzünde onların ardından halefler kıldık» buyurmaktadır. Müfessirler derler ki; bu yok olan kitle yeryüzünü fesada vermiş, kanlar akıtmıştır. Melekler, suallerini bu varlığı ölçü alarak serdetmişlerdir. Çünkü halîfe —zihne ilk anda geldiği gibi— kendinden önce geçene uygun olmak durumundadır. Ancak bu yeni varlığın onun gibi olacağı konusunda delil bulunmadığı için ve bunun, hilâfetin gereği olduğuna dâir bir işaret bulunmadığından Allah Teâlâ, meleklere, «kendilerinin bilmediğini Allah'ın bildiğini» belirterek cevap vermektedir. Bu yaratığın, önceki yaratıktan değişik bir halîfe olacağını ve Allah'ın bu konudaki erişilmez hikmetinin mâhiyetini belirtmektedir.
Üstâd (Muhammed Abduh) der ki; bu görüş doğru ise, Hz. Âdem, yeryüzünde yaşayan ilk canlı ve akıllı sınıftan bir kişi değildi. Sadece bizzat veya madde itibariyle yok olup gitmiş olan, geçmişte yaşayan, nâtık canlıyı temsil eden bu yeni insan grubunun ilki idi. Ancak Hz. Âdem ile o yok olan gruplar arasında ahlâk ve tabiat bakımından pek çok farklılıklar vardı.
Bu mezhebin en iyi açıklandığı ve en çok zikredildiği yer bu görüşün müslümanlara Fars mitolojisinden ve hurafesinden intikâl etmiş olmasıdır. Çünkü Fars mitolojisine göre, Hz. Âdem'in yaratılmasından önce yeryüzünde Han ve Ben veya Tan ve Rem adım alan bir yaratık varmış. Ekseriyet ise yeryüzünde Âdem'den önce mevcûd olan yaratığın cin adını aldığını söylemekte, Han ve Ben'in de cinden

önce olduğunu belirtmektedirler. Derler ki, onlar yeryüzünde fesâd çıkarmış, Allah da kendilerini mahvetmiştir. Ve yine derler ki; Allah onlara meleklerden bir ordu ile İblîs'i göndermiş, cinlerle İblîs savaşmış, onları yok etmiş ve adalara, denizlere sürmüştür. Ancak İslâm'da bu görüşün ve bu kıssaların dayanabileceği hiç bir mesned yoktur. Sadece geçmiş milletlerden arta kalan âdetler ve efsaneler var ki, dikkate değer birşey bildirmez. Şurası bir gerçek ki; bütün milletlerin üzerinde ittifak ettikleri husus, Hz. Adem'in yeryüzünde yaşayan ilk akıllı canlı olmadığıdır. Halîfe tabirinin tefsîrindeki görüşlerden birisi budur. Başkaları da«yeryüzünde halîfe yaratacağım» âyetindeki maksadın Allah'ın halîfesi şeklinde olduğunu söylerler. Bunun için, insanın yeryüzünde Allah'ın halîfesi olduğu görüşü yayılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Davud'a hitaben: «Ey Dâvûd, seni yeryüzüne halîfe kıldık» buyurmaktadır. Zahir olan odur ki —en doğrusunu Allah bilir.— Halîfeden maksad, Âdem ve onun soyundan gelenlerdir. Ancak hilâfet ne anlama gelmektedir? Halîfe seçilişten maksad nedir? Bazı kişilerin bazılarına halef olması mı, yoksa bazı varlıkların başka bir varlığın yerine geçmesi midir? Allah'ın yaratıkları konusundaki kanunu şöyle cereyan etmektedir: O insanlara, hükümlerini öğretecek seçkin halîfeler seçmektedir. Nasıl insan Allah'ın hukukî kanunlarını ve hükümlerini ortaya çıkarmışsa, aynı şekilde yaratılış ve tabiat kanunlarım ve hükümlerini de ortaya çıkarmıştır, dolayısıyla hilâfet kelimesinin mânâsının umûmî olması gerekir. Bu, insanı diğer yaratıklardan ayıran her şeyi ihtiva eder.[60]
31- Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra onları meleklere göstererek: “Eğer sâdıklardan iseniz, bun
ların adlarını bana söyleyin” buyurmuştur.
32- Melekler ise: “Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok. Alîm, Hakîm Sensin Sen” demişlerdi.
33- Allah: “Ey Âdem, onları adları ile kendilerine bildir” dedi. Âdem, adlarını söyleyince; “Size demedim mi ki
ben, göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu da bilirim” buyurdu.

Hz. Âdem'e Öğretilenler:

Burası Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e her şeyin ismini öğreterek meleklere öğretmemesi sonucu ona verdiği şerefin zikredildiği makamdır. Bu husus, meleklerin Âdem'e secde etmesinden sonra idi. Secde bölümünden önce bu şereflenme bölümünün öne alınması, buradaki durumla, halîfenin yaratılış hikmetini bilmeyerek, meleklerin soru sormaları ve Allah Teâlâ'nın kendisinin onlann bilmediğini bileceğini söy-lemesindeki hikmet arasında münâsebet kurmak içindir. Allah Teâlâ burada Âdem'in üstünlüğünü zikretmekle; Allah'ın Âdem'e lütfettiği bilgi şerefini açıklamayı kasdetmiştir. Bunun için Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiştir.
Süddî... İbn Abbâs'dan nakleder ki o, «Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiş» âyeti hakkında şöyle demiş : İnsan ve canlı bütün varlıkların ismini ona göstermişti. Hayvanların şu merkep, şu deve, şu at denilerek isimlerini belletmişti. Dahhâk İbn Abbâs'dan nakleder ki bu âyet hakkında o şöyle demiş : Bu isimler insanı, hayvanı,

göğü, yeri, karayı, denizi, deveyi, merkebi ve buna benzer diğer toplulukları bildiği şekilde isimlerdi. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr... İbn Abbâs'dan nakleder ki ,o bu âyet hakkında şöyle demiştir :
Allah Âdem'e kader ve sahîfenin adını öğretmiştir. Evet hatta «fesve» ve füseyve (sessizce gaz çıkarmak)'ye kadar. Mücâhid ise bu âyetin tefsirini şöyle yapmıştır: Ona her hayvanın, her kuşun ve her şeyin adım öğretmişti. Aynı husus, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve diğer selef-i sâlihînden nakledilmiştir ki Allah Hz. Âdem'e her şeyin ismini öğretmişti. Rebî' ise Saîd İbn Cübeyr'den naklettiği bir rivayette, «meleklerin isimlerini öğretmişti" diye tefsir etmiştir.Hamid el-Şami yıldızların adlarını öğrettiğini bildirmiştir. Abdurrahman İbn Zeyd bütün soyundan gelen kişilerin isimlerini öğretmişti, demiştir.
İbn Cerir, Allah'ın Adem'e meleklerin ve soyunun adını bildirdiği görüşünü tercih eder. Çünkü Allah Teala "Sonra onları meleklere göstererek" buyurmaktadır ki bu ibare bu ibare akledilen şeyleri ifade etmektedir. İbn Cerir'in tercih ettiği bu görüş lazım (zorunlu) değildir. Çünkü bunun yanısıra başka anlamların da aynı ibarenin içerisine girmesi reddedilemez. Üstün kılmak için akıl sahiplerinin kalıbıyla topluluğun ifade edildiği, gramer bakımından varittir. Nitekim Allah Teala bir başka ayet-i kerimede şöyle buyurur: "Allah her canlıyı sudan yaratmıştır. Onlardan kimisi karnı üzere yürür, kimisi iki ayak ile yürür, kimisi de dört ayak ile yürür. Allah dilediğini yaratır. Muhakkak ki Allah herşeye kadirdir." (Nur, 24/45)
Sahih olan, Allah'ın zatları ve fiilleriyle bütün eşyanın adlarını Adem'e öğretmiş olmasıdır. İbn Abbas'ın dediği gibi fesve ve füseyveye kadar. Yani büyük ve küçük fiillere ve zatlara kadar. Bunun için Buhari tefsir kitabında bu ayetin tefsiri konusunda şöyle der:
Bize Müslim İbn İbrahim… Enes İbn Malik'ten nakletti ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. Ayrıca bana halife dedi ki Yezid İbn Zürey' Said'den o da Katade'den, o da, Enes İbn Malik'ten nakletti ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
«Mü'minler, kıyamet günü toplanırlar ve derler ki biz Rabbımızdan şefaat dileyecek birisini bulsak. Bunun üzerine Hz. Âdem'e gelirler, ve derler ki; Sen, insanların atasısın, Allah onları senin elinde yarattı ve sana melekleri secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti. Binâenaleyh sen bizim şu yerimizde rahatlayabilmerniz için Rabbı-nın katında bize şefaat et. Hz. Âdem; ben burada sizin yanınızda yoğum der ve haya ederek kendi günahım zikreder, Nuh'a gidin, çünkü Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu ilk Rasûldür der. Bunun üzerine onlar Hz. Nuh'a gelir şefaat isterler. O, bilgisi olmadığı konularda Rabbından istediğini hatırlatarak utanır ve ben burada sizin yanınızda yoğum, Rahmân'ın dostu olan İbrahim Halîlûllah'a gidin der. Ona gelirler. O ise ben burada sizin yanınızda yoğum. Hz. Musa'ya gidin o Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve Tevrat'ı verdiği kuludur der. Bunun üzerine onun yanına gelirler. O da, haksız yere ve cana can olmaksızın bir cam öldürdüğünü hatırlatarak Rabbından utandığını belirtir ve ben sizin yanınızda yoğum Allah'ın kulu, Rasûlü, kelimesi ve Ruhu olan îsâ'ya gidin der. Onlar Hz. îsâ'ya gelirler. O da, ben sizin yanınızda yoğum, Allah'ın gelmiş geçmiş günahlarını affettiği Muhammed Mustafâ (s.a.) kuluna gidin der. Onlar bana gelirler. Ben de Rabbımdan izin istemek üzere ayrılırım. Ben Rabbımı görünce secdeye kapanırım.

Allah dilediği süreye kadar beni secdede bırakır. Sonra bana buyurulur ki; «başını kaldır ve iste, verilirsin, şöyle, dinlenirsin; şefaat et, şefaat edilirsin.» Ben bunun üzerine başımı kaldırır bana öğrettiği hamd ile onu hamd ederim, sonra şefaat ederim ve o bana bir smır çizer ben de onları cennete girdiririm. Sonra kendisine döner ve Rabbımı gördüğümde bir önceki gibi davranırım. Sonra şefaat ederim, şefaat isterim. O da bana bir sınır çizer ve onları da cennete girdiririm. Sonra dördüncüye döner ve derim ki cehennemde Kur'an'ı hapsedenden başka kimse kalmadı ona ebedî olarak cehennemde kalmak vâcib oldu derim.»
Bu hadîsi Buhâri bu şekilde nakletmiştir. Müslim ve Neseî ise Hişâm kanalıyla Katâde'den nakletmiştir. Müslim, Neseî ve İbn Mâce Saîd'in hadîsinden onun kanalıyla Katâde'den rivayet etmişlerdir. Onun irâd ediliş şekli de böyledir. Hz. Peygamberin «Hz. Âdem'e gelir ve derler ki sen insanların atasısın, Allah onları senin vasıtanla yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti» kavli gösteriyor ki, Allah ona bütün mahlûkâtm ismini öğretmiştir. «Sonra onları meleklere göstererek» yani adı verilen, adlandırılan şey- leri, Abdürrezzâk'm Ma'mer ve Katâde'den naklederek söylediği gibi. Sonra Allah bu isimleri meleklere gösterip ve «Eğer sâdıklardan iseniz bunların adlarını bana söyleyin buyurur.»
Süddî tefsirinde Ebu Mâlik, Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra da yaratıkları meleklere göstermiş» demiştir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki «Sonra isimlerin sahiplerini meleklere göstermiştir.»
İbn Cerîr der ki, bize Kasım... Hasan'dan, Ebu Bekr de Hasan ve Katâde'den nakletti ki onlar şöyle demişler : Allah, Âdem'e her şeyin ismini- öğretmiştir ve Âdem her şeyi ismi ile adlandırıyordu. Her şey Hz. Âdem'e toplam sunulmuştur. Yine Hasan ve Katâde'den bu isnâdla «Eğer sâdıklardan iseniz» âyeti hakkında şu rivayeti nakletmişlerdir. Ben nasıl bir yaratık yaratırsam, şüphesiz ondan daha iyi bilirim, eğer siz sâdıklardan iseniz bu şeylerin isimlerini bana bildiriniz.
Dahhâk ise İbn Abbas'ın «Eğer sâdıklardan iseniz» âyetini şöyle tefsir ettiğini nakleder : Eğer siz bu isimleri bilirseniz ben yeryüzünde bir halîfe yaratmam.
Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki; onlar bu âyeti şöyle tefsir etmişlerdir : Âdemoğul-larmın yeryüzünde fesâd çıkarıp kan dökecekleri konusunda eğer doğru söylüyorsanız, demektir.
İbn Cerîr der ki; sözlerin en uygunu bu konuda İbn Abbâs'ın te'vîli ve onun fikrini söyleyenlerin sözüdür. Bu sözün muhtevası şundan ibarettir : Allah Teâlâ Ey «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın diyen» melekler, size gösterdiğim bu şeylerin isimlerini bana bildirin. «Biz seni hamd ile tesbîh ve takdîs edip dururken bizden veya bizim dışımızda bir varlık mı yaratacaksınız?» diyen melekler eğer bu sözünüzde samimî iseniz size gösterdiğim şeylerin adlarım bana bildirin. Eğer ben yeryüzünde yaratacağım halîfeyi sizden başkasından yaratacak olursam, onun soyundan gelenler bana isyan edecek ve yeryüzünde kanlar döküp fesâd çıkaracak iseler ve eğer sizi yeryüzünde bırakacak olursam bana itaat edeceğinizi ta'zîm ve takdîs ile dinime bağlanacağınızı söylüyorsanız... Size gösterdiğim ve sizin gördüğünüz bu şeylerin isimlerini bilmiyorsanız, bilinmeyen

konularda bilinmeyen şeyler hakkında bilginiz yoksa, siz bu gösterilen şeyleri bilemiyorsanız, bulunmayan şeyler konusunda bir şey bilmemeye daha çok lâyıksınız demektir. Onlar da : «Melekler ise, Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok. Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle gören Sensin Sen.» demişlerdi. Bu ifâde meleklerin Allah Teâlâ'-yı takdîs ve tenzihidir. Hiçbir varlığın Allah'ın bilgisi olmadıkça ve O istemedikçe hiç bir şeyi ihata edemeyeceğini ve Allah'ın bildirdiğinin dışında hiç bir şeyi bilemeyeceğini belirtmektedirler. Bunun için de Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Her şeyi bilen, yaratıklarında hikmet sahibi olan, dilediğin, kişiye bilgiyi vermekte emir sahibi ve dilediğinden bilgiyi almakta hikmet sahibi olan, tam hâkim ve tam adaletli Sen'sin Sen demişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : «Sübhânallah, Allah'ın kendi nefsini kötülüklerden tenzih etmesidir. Sonra Hz. Ömer, Hz. Ali'ye beraberinde arkadaşları bulunduğu sırada demiş ki biz «Lâ İlahe İllallah» in ne demek olduğunu biliyoruz, ya «Sübhânallah» ne demektir? Hz. Ali ona demiş ki; bu Allah'ın kendi nefsi için sevdiği, hoşnûd olduğu, seçtiği ve söylenmesinden hoşlandığı bir kelimedir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Nadr İbn Arabi'den nakletti ki o şöyle demiş : Adamın biri Meymûn İbn Mehrân'a «Sübhânallah»in ne demek olduğunu sordu. O da, bu Allah'ın ta'zîm edildiği ve kötülüklerden istisna edildiği bir isimdir demiş.
«Allah: Ey Âdem onları adlarıyla kendilerine bildir, dedi. Âdem, adlarım söyleyince, size demedim mi ki Ben, göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi açıklar, neyi gizler olduğunuzu da bilirim, buyurdu.»
Zeyd İbn Eslem der ki; Âdem, Sen Cebrail, sen Mîkâîl, sen İsrafîl, sen Azrail diyerek bütün isimleri saymış en sonunda kargaya kadar varmıştı. Mücâhid, Allah : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir» dedi kavli celîli konusunda dedi ki; güvercinin ve karganın adını ve her şeyin ismini. Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.
Hz. Âdem'in meleklere üstünlüğü Allah'ın ona öğrettiği şekilde eşyâmn ismini sıralamasıyla ortaya çıkınca, Allah Teâlâ meleklere dedi ki: «Size demedim mi ki Ben göklerin de yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim ve sizin neyi açıklar, neyi gizler olduğunuzu da bilirim» buyurdu. «Ben, görülen ve görülmeyenin gaybını bilir olduğumu daha önceden size söylemedim mi?» Nitekim Allah Teâlâ Hüdhüd'ün Süleyman'a şöyle dediğini haber vermişti: «Allah göklerde ve yerde saklı bulunanı çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmenizi emretti. O'ndan başka İlâh yoktur. O ulu Arşın Rabbı'dır.» (Nemi, 25).
«Ve sizlerin neyi açıklar neyi gizler olduğunuzu da bilirim.» âyeti konusunda bizim zikrettiğimiz şeylerin dışında şeyler de söylenmiştir. Nitekim Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; Allah, ben açığı bildiğim gibi gizliyi de bilirim, buyurmuştur. Yani İblîs'in nefsinde sakladığı kibri ve gururlanmayı da bilirim. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki o şöyle demiş: Meleklerin «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın» sözleri açıklamış oldukları şeydir. «Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu» âyeti de İblîs'in nefsinde gizlediği kibir elemektir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid,

Süddî, Dahhâk, Sevrî de böyle demişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde derler ki; onların sözü şu idi: Rabbimiz hiç ûir yaratık yaratmamıştır ki biz ondan daha bilgili ve kendi katında daha üstün olmayalım. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki, o bu âyet hakkında şöyle demiştir : Onların açığa vurdukları sözleri : «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözüydü. Aralarında gizledikleri sözieri ise Rabbimiz hiç bir yaratık yaratmamıştır ki, biz ondan daha bilgili ve daha üstün olmayalım, sözüdür. Ancak sonradan Allah'ın, Âdem'i ilim ve şeref bakımından kendilerinden üstün kıldığını öğrenmişlerdir.
İbn Cerîr der ki; bize Yûnus... Meleklerle Hz. Âdem (a.s.)'in kıssası hakkında Zeyd İbn Eslem'den şunu nakleder: Allah Teâlâ meleklere buyurdu ki; Siz bu isimleri bilmediğiniz gibi, bu yaratığın yeryüzünde fesâd çıkarmasını kasdettiğimi de bilmiyorsunuz. İşte benim katımda olan bilgi budur. Bunun için ben yeryüzünde bana isyan ve itaat eden bir yaratık yaratmayı sizden gizlemiştim. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; daha önceden Allah Teâlâ'nın : «Cehennemi cinler ve insanlardan topluca dolduracağım» zımmında ahdi sebkat etmişti, melekler bunu bilmiyorlardı, farkında değillerdi. Ancak Allah'ın Âdem'e lütfettiği ilmi görünce onun üstünlüğünü itiraf ettiler. İbn Cerîr der ki; bu konuda sözlerin en uygunu İbn Abbâs'ın şu sözüdür : «Neyi gizler olduğunuzu da bilirim» âyetinin mânâsı, ben göklerin ve yerin gizliliklerini bildiğim gibi, sizin dilinizle açığa vurduğunuz ve içinizde gizler olduğunuz şeyleri de bilirim. Bana, gizli ve saklı hiç bir şey yoktur. Sizin gizliniz ve açığınız benim yanımda eşittir. Dilleriyle açığa vurdukları; «Yeryüzünde fesâd çıkanp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözleri idi. İçlerinde gizledikleri husus ise İblîs'in Allah'ın emirlerine aykırı davranma arzusu ve Allah'a itaat konusunda bü-yüklenmesi idi. İbn Cerîr der ki; bu ifâde doğrudur. Çünkü Araplar, «ordu öldürüldü ve yenildi» derler. Öldürülen, ordunun bir ferdi veya bir kısmıdır. Yenilen de ordunun bir ferdi veya bir kısmıdır. Haber yenilenden ve öldürülenden çıkar, ancak haberin çıkış yeri topluluktur. Nitekim Allah Teâlâ : «Sana odalarının gerisinden seslenenler» buyurmaktadır. Halbuki nakledildiğine göre Hz. Peygambere seslenen Te-mîm kabilesinden bir kişi idi. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu da bilirim» âyeti de böyledir. [61]

34- Hani meleklere: Âdem'e secde edin demiştik de onlar hemen secde edivermişlerdi. Sadece şeytân kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.

Yeryüzünün İlk Sakinleri:

İşte Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e ve onun zürriyetine bahşetmiş olduğu büyük lütuf ve şeref burada ortaya çıkıyor. Nitekim Allah Teâlâ meleklere Âdem'e secde etmesini emrettiğini bildirmektedir. Bu konuda birçok hadîs var Ki yukarda geçen şefaat hadîsi bunlardan biridir. Bir diğeri de Mûsâ (a.s.)'nın sözüdür. Hz. Mûsâ, «Rabbım, bizi ve kendisini cennetten çıkarmış olan Âdem'i bana göster» der. Onu görünce, Allah'ın kendi eliyle yarattığı ve ruhunu üflediği ve kendisine melekleri secde ettirdiği Âdem sen misin? diye sorar. Hadîsin devamı aşağıda gelecektir.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : İblîs, kendilerine hınn denilen meleklerin kabilelerinden bir kabileye mensûb idi. Bu kabîle Semûm ateşinden yaratılmıştı. Melekler arasında bulunuyordu. Adı da Haris olup cennet bekçilerinden bir bekçiydi. İbn Abbâs der ki; meleklerin hepsi bu kabilenin dışında nurdan yaratılmışlardı. İbn Abbâs der ki; Kur'an'da zikri geçen cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Yeryüzünde ilk yerleşenler cinler idi. Onlar burada fesâd çıkarmış, kan dökmüş ve birbirle- rinl öldürmüşlerdi. İbn Abbâs der ki; Allah onlara meleklerden bir ordu halinde İblîs'i gönderdi. Bu melekler, kendilerine Hınn denilen kabileden idiler. îblîs ve beraberinde bulunanlar onları öldürdüler, nihayet denizlerdeki adalara ve dağların yamaçlarına sürdüler. İblîs bunu yapınca kendi nefsinde gururlandı ve kimsenin yapmadığı bir şeyi yaptım, dedi. İbn Abbâs der ki; Allah onun kalbinden geçeni kendisine muttali' kıldı, beraberinde bulunan meleklerin hiç birisi buna muttali' olmamıştı. Allah Teâlâ, Onunla beraber olan meleklere dedi ki: «Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» Melekler de kendisine, «Sen yeryüzünde fesâd çıkaracak bir kimse mi yaratacaksın?» diye cevap verdiler. Tıpkı cinlerin fesâd çıkarıp kan döktükleri gibi. Halbuki sen bizi onların üzerine bu sebeple göndermiştin. Bunun üzerine Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim.» Yani İblîs'in kalbindeki kibir ve gururu siz bilmezsiniz, ancak ben bilirim. İbn Abbâs dedi ki; Sonra Âdem'in toprağına emretti ve toprak kalktı. Allah Âdem'i balçıktan işlenebilen kara bir topraktan yarattı. Sonra Âdem'in cesedi kırk gece atılı kaldı. İblîs geliyor ona ayağıyla vuruyor ve o da ses çıkarıyordu. Allah Teâlâ'mn «İnşam pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır.» (Rahman, 14) âyetinde buyurduğu budur.
İbn Abbâs dedi ki; sonra İblîs cesedin ağzından giriyor arkasından çıkıyor, arkasından giriyor ağzından çıkıyordu ve o, sessiz cesede diyordu ki; sen bir şey değilsin ve bir şey için de yaratılmadın, eğer ben senin üzerine musallat edilirsem seni mahvederim. Eğer sen benim üzerime musallat edilirsen sana isyan ederim. İbn Abbâs diyor ki; Allah ona ruhundan nefhedince soluk baş tarafından geldi. O soluk bedenin neresine sirayet ederse et ve kan oluyordu. Soluk göbeğine kadar uzanınca o cesedine baktı ve cesedinde gördüğü şey kendisinin hayretini mûcib oldu, kalkmak istedi, gücü yetmedi. İşte Allah Teâlâ'mn : «İnsan çok aceleci yaratılmıştır» âyetindeki buyruğu budur. İbn Abbâs der ki; soluk bütün cesedi bürüyünce, hapşırdı ve «hamd âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur» dedi. Bunu Allah'ın ilhâmıyla demişti. Allah da ona : «Ey Âdem Allah sana merhamet etsin» buyurdu. İbn Abbâs der ki; Allah Teâlâ sonra gökyüzündeki bütün meleklere değil sadece İblîs ile beraber olan meleklere dedi ki; «Âdem'e secde edin.» Onların hepsi topluca secde ettiler, sadece İblîs büyüktendi ve secde etmekten kaçındı. Çünkü onun nefsinde gurur ve kibir hadis olmuştu. Ve «ona secde etmem» dedi, «ben ondan daha iyiyim daha yaşlıyım ve daha kuvvetli bir yaratığım, beni ateşten onu çamurdan yarattın» dedi. Ateşin çamurdan daha kuvvetli olduğunu söylüyordu. İbn Abbâs der ki; İblîs secde etmekten kaçınınca Allah da onu her türlü hayırlardan mahrum etti ve onu günahının cezası olarak koğulmuş şeytân kıldı. Sonra Allah, Âdem'e bütün eşyanın isimlerini öğretti ki, bugün insanların bil-diği isimler bunlardır. İnsan, hayvan, toprak, ova, deniz, dağ ve mer-keb... ve buna benzer diğer toplulukların isimlerini. Sonra bu isimleri o meleklere gösterdi. Yani îblîs'le

beraber olan ve alevli ateşten yaratılmış olan meleklere ve onlara : «Eğer sâdıklardan iseniz bunların adlarını bana söyleyin» buyurdu. Yani bunların isimlerini bildirin eğer doğru söylerseniz. Yani yeryüzünde niçin halîfe yarattığımı bilenlerden iseniz. İbn Abbâs der ki; Allah Teâlâ onların Allah'dan başka kimsenin ve kendilerinin de bilgi sahibi bulunmadıkları konusunda konuştuklarını öğrenince, melekler dediler ki; «tesbîh ve tenzih ederiz seni» Senden başka bir kimsenin gaybl bilmesinden seni tenzih eder ve sana döneriz. Senin bize öğrettiğinin dışında hiç bir bilgimiz yoktur. Kendilerini her türlü gayb bilgisinden uzak sayar ve ancak «Âdem'e öğrettiğin gibi bize öğrettiğini biliriz» dediler. Bunun üzerine Allah, Hz. Âdem'e : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir» der. Adem, onları, isimleriyle söyleyince, Allah Teâlâ : «Ey melekler ben size demedim mi ki ben göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim ve benden başka kimse onu bilmez ve sizlerin de neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu bilirim.» Açığı bildiğim gibi gizliyi de bilirim, yani İblîs'in nefsinde gizlediği gurur ve kibri.
Bu rivayetin siyakı garîbtir ve içinde münâkaşası uzun sürecek dikkat edilmesi gereken birçok husus vardır. Ancak İbn Abbâs'dan nakledilen bu rivayeti meşhur tefsirler naklederler.
Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, onlar şöyle demişler : Allah Teâlâ istediklerini yaratmayı bitirdikten sonra Arş'a yöneldi ve oraya hâkim oldu. İblîs'e de dünya göğünün hükümdarlığını verdi. İblîs kendilerine cinn denilen meleklerden bir kabileye mensuptu. Cinlere bu ismin verilmesi cennetin bekçileri olmalarındandır. İblîs, dünya göğünün hükümdarı olduğu gibi cennetin bekçisiydi de. İblîs'in kalbinde kibir belirdi ve Allah bana bu şerefi, benim meleklerden farklı bir meziyetim olduğu için verdi, dedi. İblîs'in nefsinde bu kibir belirince Allah ondaki bu duruma muttali' olup meleklere dedi ki ben : «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» Onlar da Rabbımız bu halîfe de ne oluyor? dediler. Allah, onun soyundan gelenler yeryüzünde fesâd çıkarırlar, kıskançlık yaparlar ve birbirlerini öldürürler buyurdu. Onlar dediler ki; Rabbımız, yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Halbuki biz seni hamd ile tesbîh ve takdîs eder dururuz. Allah buyurdu ki; sizin bilmediklerinizi ben bilirim. Yani İblîs'in durumunu. Allah Teâlâ Cibril'i yeryüzüne gönderdi ve kendisine yeryüzünden toprak getirmesini emretti. Yeryüzü dedi ki, benden bir parça alman veya hor düşürmen konusunda Allah'a sığınırım. Bunun üzerine Cibril döndü ve bir şey almadı ve dedi ki! Rabbım, toprak benden Allah'a sığındı ve ben de ondan vazgeçtim. Bunun üzerine Mîkâü'i gönderdi o yine Allah'a sığındı o da toprağı almaktan vazgeçti ve döndü, Cebrail'in dediği gibi dedi. Allah Azrail'i (ölüm meleği) gönderdi, toprak Allah'a sığındı ise de, o ben de Allah'ın emrini yerine getirmeyip geri dönmekten Allah'a sığınırım dedi ve yeryüzünden toprağı aldı. Alırken tek bir yerden değil karışık topraklar aldı. Kırmızı, beyaz ve kara toprağı karıştırdı. Bunun için Âdem'in çocukları değişik şekilde oldular. Ölüm meleği toprağı çıkardı, toprak yaşardı ve balçıkla karışıp çamur haline geldi. Sonra Allah meleklere dedi ki: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın.» (Âl-i İmrân, 49). Allah Âdem'i kendi eliyle yarattı ki İblîs ondan dolayı kibirlenmesin. Ve ona benim

elimle yaptığım şeyden sen kibirleniyorsun, ben ondan kibirlenmiyorum diyebilsin. Ve onu insan şeklinde yarattı. Cum'a günü sayılarak kırk gün çamurdan bir cesed halinde idi. Melekler ona rastladıkça ondan ürküyorlardı, ondan en çok ürken de İblîs idi. İblis ona rastlayınca vuruyor ve balçıktan nasıl ses çıkarsa cesedden de ses çıkıyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır.» (Rahman, 14) buyruğu bundandır. Şeytân diyordu ki, sen herhangi bir şey için yaratılmamışsın. Ona ağzından giriyor ve arkasından çıkıyordu. Ve meleklere demişti ki, bundan korkmayın çünkü Rabbınız Samed'dir. Bu da içi boştur. Eğer ben onun üzerine hâkim kılınırsam onu mahvederim. Allah Azze ve Celle'-nin Âdem'e ruhu nefhetme süresi yaklaşınca meleklere dedi ki; «ben ona ruhumdan üfürdüğümde ona secde edin.» Âdem'e ruhu üfleyince, rûh başından girdi ve Âdem aksırdı, melekler «elhamdülillah» de, dediler. O da «elhamdülillah» dedi. Allah Teâlâ ona «Rabbm sana merhamet etti» dedi. Rûh gözlerine girince cennetin meyvelerine baktı. Rûh karnına girince yemek istedi ve daha rûh ayaklarına ulaşmadan cennetin meyvelerine çabucak koşmak için sıçradı. İşte Allah Teâlâ'nın «İnsan aceleden yaratılmıştır». (Enbiyâ, 37) âyetinde kasdettiği budur. Bütün melekler topluca Âdem'e secde ettiler, ancak İblîs kaçındı ve secde edenlerden olmak istemedi, böylece kâfirlerden oldu. Allah İblise, ben elimle yaratınca ona secde edin diye sana emrettiğim halde, seni secde etmekten alıkoyan nedir? diye sordu. Şeytân; ben ondan daha hayırlıyım çamurdan yarattığın şeye niçin secde edeyim? dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu: «Oradan çık, sana büyüklerime düşmez, sen horlanmışlardan olarak çık.» buyurdu.
İbn Abbâs der ki; Allah bütün isimleri Âdem'e öğretti. Sonra bu şeyleri meleklere gösterdi ve onlara, eğer Âdem'in çocuklarının yeryü- zünde fesâd çıkaracağı ve kan dökeceği konusunda doğru sözlülerden iseniz, bunların isimlerini bana bildirin dedi. Onlar da : «Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bildiğimiz yok. Her şeyi hakkıyla bilen, her işi hikmetle gören Sensin Sen.» demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir dedi. Âdem adlarını söyleyince size demedim mi ki «Ben göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi saklar, neyi gizler olduğunuzu da bilirim» buyurdu. İbn Abbâs der ki; işte onların açığa çıkardıkları «Yeryüzünde fesâd çıkarıp, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözleri budur. Ve «sizlerin neyi gizler olduğunuzu bilirim» âyetinden maksad, İblîs'in nefsinde neyi gizler olduğudur. Sahabelere kadar isnâd edilen bu rivayet meşhur olup Süddî'nin tefsirinde yer alır. Bunda pek çok isrâiliyât vardır. Belki de bir kısmı müdrectir ve sahabenin kelâmından değildir veya onu geçmiş kitapların bir kısmından almışlardır. (Müdrec hadîs, râvînin hadîsten sonra kendisinin veya başkasının sözünü zikretmesi ve bunu ayırmaksızın hadîs eklemesidir. Okuyan kişi bu sözün hadîsten olduğunu zanneder.) Doğruyu en iyi bilen Allah'dır. Hâkim Müstedrek'inde bu isnâdla aynı şeyleri rivayet eder ve bunun Buhârî'nin şartına uygun olduğunu söyler.
Maksad şudur: Allah Teâlâ meleklere Âdem'e secde etmelerini emredince İblîs de onlara vâki' olan hitabın içerisine girdi. Çünkü o, her ne kadar meleklerin unsurundan değil idiyse de, onlara benzemiş ve onların fiillerini kendisine rehber edinmişti ve bu yüzden onlara yöneltilen hitabın muhatabı oldu ve emre muhalefetten dolayı kınandı. Biz mes'eleyi inşâallah: «Ancak İblîs müstesna, o

cinlerden idi ve Rabbının emrinden yüz çevirmişti.» (Kehf, 50) âyetinin tefsirinde açıklayacağız.
Bunun için Muhammed İbn İshâk; Hallâd'dan, Atâ'dan, Dâvûd'dan ve İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle demiş : İblîs günah işlemezden önce meleklerden bir melek idi ve ismi Azâzîl olup yeryüzünde yaşardı. Çalışma bakımından meleklerin en ileri gidenlerindendi içlerinden en bilgini idi. Bu husus, onu kibre şevketti ve o Hınn adı verilen bir kabileden idi. Hallâd, Atâ, Tâvûs veya Mücâhid'in İbn Abbâs'dan veya diğerlerinden buna benzer bir başka rivayet daha vardır.
İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : İblîs'in adı Azâzîl idi. Dört kanatlı melekler arasında en üstünlerinden biriydi. Sonra Allah'ın rahmetinden kovuldu. Cüreyc, Hacâc'dan nakleder ki, İbn Abbâs şöyle demiş : İblîs meleklerin en şereflilerinden ve en üstün kabilelerinden birisine men-sûb idi. O, cennetin bekçisi ve dünya göğünün hükümdarı idi. Bu se- beple o aynı zamanda yeryüzünün de hükümdarı idi. Dahhâk ve diğerleri İbn Abbâs'dan aynı şekilde rivayet ederler.
Salih, İbn Abbas'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Meleklerden bir ka-bîle vardır ki onlara cin adı verilir. İblîs onlardan idi ve o gökle yer arasında hâkim idi. Allah'a isyan etti ve Allah da onu kovarak ters yüz etti. İbn Cerîr bu hadîsi rivayet eder. Saîd İbn Müseyyeb'den naklen Katâde der ki, İblîs dünya göğündeki meleklerin reîsi idi.
İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan rivayet etti ki o şöyle demiş : İblîs hiç bir zaman meleklerden olmamıştır. Âdem'in insanların atası olduğu gibi o da cinlerin atasıdır. Hasan'dan yapılan bu isnâd sahihtir. Aynı şeyi Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de söylemiştir. Şehr İbn Havşeb der ki; İblîs meleklerin kovduğu cinlerden birisi idi. Meleklerden bir kısmı onu saklayıp göğe götürdüler. İbn Cerîr bunu rivayet eder. Süneyd İbn Dâvûd der ki; bize Hüşeym... Sa'd İbn Mes'ûd'dan nakleder ki o şöyle demiş: Melekler cinlerle savaşıyordu, İblîs küçük olduğu için esir alınmıştı ve meleklerle beraberdi, onlarla birlikte ibâdet ediyordu. Melekler Âdem'e secde etmekle emro-lununca, onlar secde ettiler, ancak İblîs secde etmekten kaçındı. Bunun için Allah : «İblîs müstesna, o cinlerdendi...» (Kehf, 50) buyurmuştur.
İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ bir yaratık yarattı ve Âdem'e secde edin dedi. Onlar yapmayız dediler, bunun üzerine Allah onların üzerine ateş gönderdi ve hepsini yaktı. Sonra bir başka yaratık yarattı ve ben topraktan bir insan yaratacağım, Âdem'e secde edin dedi. Onlar secde etmekten kaçındılar. Bunlara bir ateş gönderdi ve hepsini yaktı. Sonra bu yaratıkları yarattı ve Âdem'e secde edin dedi, onlar da peki dediler. İblîs ise Âdem'e secde etmekten kaçınanlardan idi. Bu hadîs de garîbtir, isnadı sahih olamaz. Çünkü içerde râviler arasında iki tane müphem kişi vardır. Bu gibi hadîsle delil getirilemez. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Katâde : «Hani meleklere Âdem'e secde edin demiştik» âyeti konusunda der ki; tâat Allah'adır. Secde ile Allah Âdem'i şereflendirmiş, ve melekleri ona secde ettirmişti. Allah Teâlâ'nın : «Onlar hemen secde edivermişlerdi, sadece şeytân kaçınmış büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.» âyeti konusunda da Katâde şöyle der :

Allah düşmanı İblîs, Hz. Âdem'i kıskandı, ona Allah'ın lütfettiği üstünlükleri çekemedi ve «ben ateştenim, bu ise çamurdan» dedi günahının başlangıcı büyüklenme idi. Allah düşmanı, Âdem (a.s.)'e secde etmekten çekindi ve büyüklük tasladı. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Büreyde'den «Ve kâfirlerden olmuştu» âyeti konusunda şunu nakleder : İsyan edenlerden olmuştu ve onları da ateş yakmıştı. Ebu Ca'fer, Rebî' yoluyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki «Ve kâ- firlerden olmuştu», âyeti, isyan edenlerden olmuştu manasınadır. Süd-dî ise der ki; «Ve kâfirlerden olmuştu» âyeti, Allah'ın o gün yaratmadığı, sonra meydana gelecek olan kâfirlerden olmuştu, demektir.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Allah, İblisi küfür ve sapıklık üzere yaratmaya başladı ve ona meleklere yaptığını yaptı. Gösterdiği bu davranışından dolayı yarattığı şekilde onu küfür üzere devam ettirdi. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve kâfirlerden olmuştu» buyurdu. [62]

35- Ve demiştik ki: - Ey Âdem, Sen, eşinle birlikte Cennette otur. Dilediğiniz yerlerde onun meyvelerinden bol
bol yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de zâlimlerden olursunuz.
36- Nihayet şeytân onları Cennet'ten kaydırdı. Onları bulundukları yerden çıkardı. Biz de: “Kiminiz kimini
ze düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir zamanakadar yerleşim ve faydalanma vardır.” dedik.

Hz. Âdem ve Cennet:

Allah Teâlâ Hz. Âdem'e ikram ettiğini ve meleklerin ona secde etmelerini emrettiğini, İblîs'in dışında meleklerin hepsinin secde ettiğini haber veriyor. Sonra da Allah, Âdem'e cennette dilediği gibi yaşamasını, dilediği şeyden yemesini, rahat ve huzur içerisinde kalmasını sağladığını bildiriyor.
Hafız Ebu Bekr îbn Merdûyeh, Muhammed İbn İsâ el-Dâmegânî kanalıyla... Ebu Zerr'den nakleder ki, o şöyle demiş : Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü sana Hz. Âdem gösterildi, acaba bir nebî miydi? Allah'ın Rasûlü buyurdu ki; Evet bir nebî ve rasûl idi. Allah onunla açıktan açığa konuşarak : «Ey Âdem sen eşinle birlikte cennette otur» buyurdu.
Hz. Âdem'in oturduğu cennetin gökyüzünde mi, yeryüzünde mi olduğu konusu ihtilaflıdır. Ekseriyet onun gökyüzünde olduğu kanâatindedir. Bu hususun açıklanması inşâallah A'râf sûresinde gelecektir. Âyetin akışı Hz. Havva'nın Âdem'in cennete girmezden önce yaratılmış olmasını gerektirmektedir. Nitekim bu hususu Muhammed İbn İshâk şöyle açıklar: Allah Teâlâ, İblîs'i cezalandırdıktan sonra Hz. Adem'e döndü, önce ona bütün şeylerin isimlerini öğretmişti ve dedi ki; Ey Âdem onlara hepsini isimleriyle bildir. Bu âyeti sonuna kadar okudu. Sonra şöyle dedi: Tevrat ehli ile diğer ilim ehlinden bize ulaştığına ve îbn Abbâs ile diğerlerinin naklettiğine göre; sonra Hz. Âdem'i bir uyku bürüyüverdi. Bu sırada, Hz. Âdem'in sol tarafındaki eğe kemiklerinden birisi alındı ve yerine et dolduruldu. Âdem uyuyordu, uykusundan dolayı bunu farketmedi. Neticede Allah Teâlâ bu sol eğesinden eşi Havva'yı yarattı. Onu bir kadın haline getirdi ve onunla sükûn duy-

masını sağladı. Sonra Âdem'in uykusu giderilip uyanınca Hz. Havva'yı yanında gördü ve «Onların iddia ettiğine göre -ki en doğruyu Allah bilir- «etim, kanım ve ruhum dedi ve onunla huzur buldu. Allah Âdem'i Havva ile birleştirince ve kendinden ona bir huzur ve sükûn bahşedince doğrudan Hz. Âdem'e dedi ki: «Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette otur, dilediğiniz yerlerde onun meyvelerinden bol bol yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın yoksa ikiniz de zâlimlerden olursunuz.»
Denilir ki, Hz. Havva'nın yaratılması Hz. Âdem'in cennete girmesinden sonra idi. Nitekim Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn^Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Allah Teâlâ İblîs'i cennetten çıkardı ve oraya Âdem'i yerleştirdi. Âdem cennette tek başına geziniyordu rahat ve huzur içinde değildi. Uyudu ve uyandığında baş tarafında Allah Teâlâ'nın kendi eğe kemiğinden yarattığı oturmuş bir kadın buldu. Ve ona sen nesin? diye sordu, O da «ben kadınım» dedi. Âdem neye yaratıldın dediğinde, o, benimle sükûn bulasın diye karşılığını verdi. Melekler ona dediler ki: Ey Âdem onun adı nedir? Hz. Âdem Havva dedi. Niçin Havva adı verilmiş dediklerinde; Çünkü o canlı bir şeyden (Hayy) yaratılmıştır, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette otur. Dilediğiniz yer-lerde onun meyvelerinden bol bol yeyin...» buyurdu.
«Yalnız şu ağaca yaklaşmayın.» Bu da Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i denemesi ve imtihanıydı. Bu ağacın ne olduğu konusu ihtilaflıdır.
Süddî, kendisine İbn Abbâs'dan naklettiklerine göre şöyle der : Âdem (a.s.)'in nehyedildiği ağaç asma ağacıydı. Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Şa'bî, Ca'de İbn Hübeyre ve Muhammed İbn Kays da böyle demişlerdir. Keza Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan naklederek der ki; bu ağaç asma ağacıydı. Ancak yahûdîler onun buğday ağacı olduğunu iddia ederler.
İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim der ki, bize Muhammed İbn İsmâîl... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Âdem'in nehyedildiği ağaç, buğday başağıydı. Abdürrezzâk der ki, bize İbn Üyeyne ve İbn el-Mübârek... Saîd İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan naklettiler ki; bu ağaç buğday başağıymış.
Muhammed İbn İshâk, ilim ehli bir adam kanalıyla Haccâc'dan, o da Mücâhid'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki bu ağaç buğdaymış. İbn Cerîr der ki bana Müsennâ İbn İbrahim... Temîm kabilesinden bir adamdan nakletti ki : İbn Abbâs, Ebu'l-Celd'e Âdem'in yediği ağaçtan ve yanında tevbe ettiği ağaçtan soran bir mektup yazdı. Ebu'1-Celd ona şu karşılığı yerdi: Sen bana Âdem'in yemesi yasaklanan ağacı sorarsın, bu buğday başağıdır. Bana Âdem'in yanında tevbe ettiği ağacı so-rarsın, bu ise zeytin ağacıdır. Hasan el-Basrî, Vehb İbn Münebbih, Atiyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Buhârî, Abdurjahmân İbn Ebu Leylâ da böyle tefsir etmişlerdir.
Muhammed İbn İshâk, bazı Yemenliler kanalıyla Vehb İbn Münebbih'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Bu ağaç buğdaydı, ancak cen netteki buğdayın bir tanesi dana böbreği gibiydi, baldan daha tatlı, köpükten daha yumuşaktı.
Süfyân el-Sevrî, Hasîn'den o da Ebu Mâlik'ten nakleder ki; yaklaşılması yasaklanan bu ağaç hurma ağacıydı. İbn Cerîr Mücâhid'den nakleder ki; yenmesi yasaklanan bu ağaç, incir ağacıydı. Katâde ve İbn Cüreyc de böyle demişlerdir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki, bu öyle bir ağaçtı ki ondan yiyen yenilenirdi. Cennette yenileşip gençleşmenin gereği yoktu.
Abdürrezzâk der ki; Ömer İbn Âbdurrah-mân İbn Mührib, ben Vehb İbn Münebbih'in şöyle dediğini işittim dedi : Allah Teâlâ Hz. Âdem'le eşini cennete yerleştirip, ağaçtan yemesini yasakladı.
Bu ağaç öyle bir ağaçtı ki, dallan birbirinden ayrı idi. Onun meyvesini, ebedî ve ölümsüz oldukları için melekler yerlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın Âdem'in ve eşinin yemesini nehyettiği meyve budur.
Bu ağacın mâhiyeti konusundaki altı farklı görüş bunlardan ibarettir.
Allâme İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî merhum der ki; bu konuda doğru olanı şöyle denmesidir : Sânı yüce olan Allah Âdem'e ve esine cennet ağaçlarından bir ağacı yemeyi nehyetti, diğer ağaçlardan değil. İkisi ise bu ağaçtan yediler. Kesin olarak bu ağacın hangisi olduğunu söyleyecek bilgimiz yoktur. Çünkü Allah Teâlâ ne Kur'an'da, ne de sahîh sünnette bu konuyu açıklayacak bir delil vaz' etmemiştir. Ancak bu ağacın buğday ağacı olduğu söylenir, asma ağacı olduğu söylenir. Bunlardan herhangi birisi olması caizdir. Bu bir bilgidir ki Allah
dilediği takdirde onu bilmek, bilen kişiye fayda sağlamaz. Keza bilmediği takdirde onu bilmeyen kişiye onu bilmemek zarar getirmez. Doğruyu en iyi bilen ise Allah Teâlâ'dır.
«Nihayet şeytân onları cennetten kaydırdı.» Bu âyetteki "Anha" zamirinin cennete gitmesi doğru olur. O takdirde mânâ İbn Ebu'l-Necûd Âsim İbn Behdele'nin dediği gibi kaydırdı yerine, kurtardı şeklinde olur.
Bu zamirin sözkonusu olan iki şeyden en yakını olan ağaca "Eş-şecerete" ait olması da doğrudur. Bu takdirde söz Hasan ve Katâde'nin dediği gibi, kaydırma mânâsına olur ve böylece ifâdenin mânâsı; «bu ağaç sebebiyle nihayet şeytân onları kaydırdı» şeklinde olur. Nitekim Allah Teâlâ'nın: «Alıkonulanlar onun yüzünden alıkonulurlar.» (Zâriyât, 2) âyeti de o sebeble, alıkonulurlar anlamınadır. Ve yine Allah Teâlâ'nın : «Oradan, nimetlerden ayırıp uzaklaştırdı» âyetinde de o sebeple elbiselerden, huzur ve rahatlıktan dışarı çıkarıldı, denilmek istenir.
«Biz de kiminiz kiminize düşman olarak, inin. Yeryüzünde sizin için bir zamana kadar yerleşim ve faydalanma vardır dedik.» Belli bir süreye kadar orada yerleşip nzık ile geçineceksiniz, belirtilen süre bitince sonunda kıyamet kopacak.
Selef-i sâlihînden Süddî, Ebu'l-Âliye, Vehb İbn Münebbih ve benzerlerinden eski müfessirler yılan hikâyesi, şeytan kıssası, İblîs'iri cennete nasıl girdiği, Âdem'i nasıl aldattığı gibi birçok haberler naklet-mişlerdir ki bunlar isrâiliyât hurafeleridir. Bunları inşâallah A'râf sûresinde açıklayacağız. Çünkü bu kıssa orada buradan daha geniş biçimde yer almaktadır. Muvaffak kılan doğrusu Allah'tır.
Bu konuda İbn Ebu Hatim der ki; bize Ali İbn el-Hasan, Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Hz. Âdem'i uzun boylu, uzun dallı bir hurma gibi ve başında çok saç bulunan bir kişi olarak yaratmıştı. Mezkûr ağaçtan tadınca üzerinden elbisesi düştü ve ilkin avret mahalli ortaya çıktı.
Hz; Âdem avret mahallini görünce cennette koşuşmaya başladı, koşarken saçı bir ağaca takıldı, çekiştirmeye başladı. Bunun üzerine Rahman ona sesr lendi: «Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun» dedi. Âdem Rahmân'ın sözünü işitince «Hayır yarabbi sadece utancımdan kaçıyorum» dedi.

İbn Ebu Hatim, Ca'fer İbn el-Hakîm'den 254 senesinde nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Hz. Âdem sözkonusu ağaçtan tadınca kaçmaya başladı, bir ağaç saçına takıldı ve ona «Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun?» diye seslenildi. O da : «Hayır Senden değil utancımdan kaçıyorum» dedi. Ses : «Ey Âdem, çevremden dışarı çık, izzetime yemin ederim ki çevremde bulunanların bana isyan etmeleri halinde hiç bir şey beni durduramaz. Eğer senin gibi yeryüzünü dolduracak kadar mahlûkât yaratmış olsam sonra bana isyan etmiş olsalardı onların hepsini de âsîler zümresine yerleştirirdim.» Bu hadîs garîb ve munkatı'dır hatta mu'dal (râvî senedi içerisinde ardarda iki veya daha fazla râvînin düştüğü hadîs) dir. Çünkü Katâde ile Übeyy İbn Kâ'b arasında iki râvî düşmüştür. Hâkim der ki; bana Ebu Bekr İbn Balûyeh... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ ikindiden güneş batıncaya kadar olan zaman içinde Hz. Âdem'i cennette tuttu. Hâkim der ki; bu, Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîh bir hadîs olmakla beraber onlar bunu tahric etmemişlerdir. Abd İbn Hâmid tefsirinde der ki; bize Revh, Hi-şâm'dan o da Hasan'dan şöyle dediğini nakletti. Âdem cennette gün-düzün bir saat kaldı. Oranın bir saati dünya günlerinden 130 yıldır. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Âdem cennetten saat dokuz veya on civânnda çıktı, Hz. Âdem beraberinde cennet ağacından bir dal da çıkardı, başında cennet ağacından bir çiçek demeti vardı, bu demet cennet yapraklarından örülmüştü.
Süddî der ki; Allah Teâlâ : «Hepiniz oradan inin.» buyurunca, indiler. Âdem Hindistan'a indi. Beraberinde Hacer-i Esved ile cennet yapraklarından bir avuç indirdi ve onu Hindistan'a serpti ve burada ıtır ağacı yetişti. Hindistan'dan getirilen ıtır ağacı Âdem'le beraber inen yaprağın bir avucudur. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca üzüntüsünden ondan da bir avuç almıştı. İmrân İbn Üyeyne... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş ; Âdem cennetten Hindistan'daki Dahna denilen yere indirilmişti. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Âdem (a.s.) Mekke ile Tâif arasındaki Dahna denilen yere indirilmişti.
Hasan el-Basrî der ki: Âdem (a.s.) Hindistan'a, Havva Cidde'ye, İblîs de Basra'ya birkaç mil yerde olan Destümîsân'a ve yılan İsfahan'a indirilmişti. Bunu İbn Ebu Hatim de rivayet eder.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Ammâr İbn el-Hâris... İbn Ömer'den nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Âdem Safâ'ya, Hz. Havva da Merve'ye indirilmiştir. Recâ İbn Seleme der ki; Âdem (a.s.) yere indirildiğinde başı eğik, elleri de dizleri üzerindeydi. İblîs aleyhi'l-la'ne indirildiğinde başı göğe doğru kalkık ve parmakları da birbirine geçmiş şekilde idi. Abdürrezzâk der ki, Ma'mer, Ebu Musa'nın şöyle dediğini nakletti: Allah Teâlâ Hz. Âdem'i cennetten yeryüzüne indirince, ona her şeyi yapmayı öğretti ve cennet meyvelerinden azık verdi. İşte sizin bu meyveleriniz cennet meyvelerindendir. Ancak bu meyveler değişir, cennet meyveleri değişmez. Zührî... Ebu Hüreyre'den nakleder ki, o Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini bildirmiş : Güneşin doğduğu en iyi gün cum'a günüdür. O günde Âdem yaratıldı. O günde Âdem cennete girdirildi ve o günde
Âdem cennetten çıkarıldı. (Bu hadîsi, Müslim ve Neseî de rivayet ederler.) [63]

Cennetin Mâhiyyeti:

Hz. Âdem'in yerleştiği cennet konusu, başlangıcından beri tefsir bilginleri tarafından fikir yürütülen konulardan birisidir. B^ cennetin yeri, bu cennete Hz. Âdem'in ve Şeytân'ın nasıl girdiği, buradan çıkan Âdem'in nereye yerleştiği değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bu konuda müfessirlerin görüşleri ezcümle şöyledir: Meşhur olan kavle göre; sûrede geçen şeklinden, nakledilen rivâ-« yetlerden ve mutlak olarak düşünüldüğünde ilk akla gelen bu olduğu için cennet; kıyamet gününde mü'minler için sevâb diyarıdır. Keza, Hz. Âdem'in ve Mûsâ (a.s.)'nın birbiriyle tartışmaları bahsedildiğine göre cennet gökyüzünde olmalıdır. Ancak Mu'tezile, Ebu Müslim el-îs-fahânî ve bazı kişiler bunun Âdem (a.s.)'i imtihan için yaratılan bir başka cennet (bahçe) olduğu görüşündedirler. Bu bahçe Pars ile Kirman arasında bir yer imiş. Bazıları Aden toprağında, bazıları Şam'da, bazıları da Filistin'de bir yer olduğunu söylerler. Bunlar cennetten inme mânâsına gelen "Hubut" kelimesini, bir yerden bir yere intikâl olarak anlarlar. Nitekim âyet-i kerîmede bu kelime "İhbitu misran"bir şehre inin mânâsına kullanılmıştır. Burada sözkonusu
olan cennetin, yüce bir yer olması da caizdir. Çünkü Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i topraktan yarattığında tartışma yoktur. Ancak Âdem'in yaratılış kıssasında onun göğe çıkarıldığı sözkonusu edilmemiştir. Eğer Âdem'in göğe çıkarıldığı söylenmiş olsaydı, bunun elbetteki zikredilmesi gerekirdi. (...)
Ayrıca cennet, ebediyet ve nîmet yurdu olup rahat diyarıdır; mükellefiyet ve imtihan yurdu değildir. Halbuki Allah belirli bir ağaçtan yasaklamakla ona mükellefiyet yüklemiştir. Ayrıca İblîs kâfirlerden olduğu halde Âdem'e vesvese vermek için cennete girmiştir. Eğer burada sözkonusu olan cennet; ebediyet yurdu olan cennet olsaydı oraya giremezdi. Zira büyükler, kâfir cennetin kapısına yaklaşırsa parçalanır ve onu cennete sokmaz demişlerdir. Çünkü kâfir karanlıktır, cennet ise aydınlıktır. Şeytânın cennete gizlice girmesi ise bir mânâ ifâde etmez. Ayrıca cennet, temizlik mahallidir. Orada isyan ve muhalefetin meydana gelmesi nasıl doğru olabilir ve oraya temiz olmayanların girmesi nasıl mümkün olur? Ve yine bazı rivayetlerde anlatıldığına göreHavva'nın ilk hâmile kaldığı yer cennettir. Yenilen bu ağaçtan nut-fenin hâsıl olduğu ve latîf bir yemekten kesîf bir bedenin nasıl meydana geldiği belirtilmemiştir. Bunların hepsinin cevabı zorlamadan ârî kalmaz. (...)
Ve denildi ki; bu cennet, gökyüzünde idi. Ancak sevâb diyarı olan ve ebedî hayat yurdu olan cennet bu değildir. Bazıları da bu cennet odur, dediler. Buna karşılık gökyüzünde bilinen cennetlerin (bahçelerin) dışında, cennetlerin (bahçelerin) bulunmasının sahih olmayacağı söylenmiştir. O sırada bu cennetin ve bahçelerin yaratılmış olup sonra yok olması ihtimali ise hiçbir insaflının yöneleceği bir kanâat değildir.
Ve denildi ki; hepsi de mümkündür. Allah Teâlâ dilediğine güç yetirir. Deliller birbiriyle çelişmektedir. Ama en ihtiyâtli ve en sağlam yol, cennetin ta'yîn edilip belirlenmesinden kaçınmaktır. Nitekim te'vîl sahipleri bu yöne yönelmişlerdir. Bazı sûfî efendilerimizin —Allah onların sırrını takdîs etsin— bu cennetin yeryüzünde, Ekvatorun altındaki yâkût dağında olduğunu söylemeleri ve buna berzah cenneti

adını vermiş olmaları konusuna gelince, bu cennet bugün mevcuttur. Arifler, oraya bedenleriyle değil, rûhlarıyla girerler. Eğer onlar, bu, Cennet el-Me'vâ'dır. Allah dilediği zaman, dilediği şekilde onu ortaya çıkarır demiş olsalardı —Nitekim sahîh hadîste vârid olduğuna göre, Mescidin duvarının ötesinde Rasûlullah (s.a.) 'a bu cennet zahir olmuştur— onların meşrebine göre bu görüşü uzak saymak gerekmezdi. Eğer birisi böyle bir şeyi söylemiş olsaydı, ben de aynı şeyi söylerdim. Ancak bu gibi konularda tek başına söz söylemenin âfetleri vardır.
Cennet konusunda ihtilâf olduğu gibi, Hz. Âdem'in eşinin yaratılışı konusunda da ihtilâf vardır. Süddî, İbh Mes'ûd'dan ve İbn Abbâs ile sahabeden bir başka topluluktan rivayet eder ki, Allah Teâlâ İblîs cennetten çıkınca, oraya Âdem'i yerleştirmiş. Ve Âdem, cennette tek başına kalmış. Ona eşlik edecek kimse bulunmamış. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bir uyku vermiş, sonra sol tarafındaki eğe kemiklerinden birisini almış ve onun yerine et koymuş. Ondan Havva'yı yaratmış. Âdem uyanınca Havva'yı başı ucunda oturur görmüş. Sen kimsin? diye sormuş, o da kadınım demiş. Âdem niçin yaratıldın? deyince, o, benimle sükûn bulasın diye karşılığım vermiş. Melekler Âdem'in bilgisini tecrübe etmek için ona bu kimdir? diye sormuşlar. Âdem, kadın demiş. Onlar, niçin kadın adı verildi? dediklerinde, Âdem, çünkü erkekten yaratılmıştır^ demiş. Melekler onun adı nedir? .dediklerinde, Hz- Âdem Havva'dır demiş. Onlar niçin Havva adını almıştır? dediklerinde, Hz. Âdem, çünkü canlı bir şeyden yaratılmıştır, demiş. Çoğunluğa göre —ki ben de onların sözünü söylerim— Hz. Havva, Âdem cennete girmezden önce yaratılmıştır. Cennete girdiklerinde beraber idiler.[64]

Hz. Havva'nın Yaratılması:

Geriye bu âyetin tefsîriyle ilgili halkın üzerinde çok söz ettiği iki mes'ele kalıyor. Bunlardan birisi Hz. Âdem'in eğe kemiğinden Hz. Havva'nın yaratılmış olması mes'elesi, diğeri de Hz. Âdem'in masumluğu mes'elesidir. Birinci konuda Kur'an-ı Kerîmde bizi bu görüşe sev-kedecek hiç bir nass ve hüküm yoktur. Allah Teâlâ'nın «Ve Ondan eşini yaratmıştır» âyetini de bu mânâya- hamletmek zorunda değiliz. Bunu yapanlar sırf Tevrat'ın tevkîn kitabıyla uyuşturmak için yapmaktadırlar. Bu konudaki kıssa Kur'an-ı Kerîm'de, ehl-i kitabın elinde dolaşan Tevrat'ta vârid olduğu gibi tarihî bir hikâye şeklinde vârid olmamıştır. Sadece Kur'an Hz. Âdem'in yaratılışını ibret konusu olarak serdetmiş ve bu varlığın kâinat içerisindeki kemâl kabiliyetini belirtmek istemiştir. (...) Kur'an'da tarih kendiliğinden bahis konusu değildir. Çünkü tarihin olayları, tarihî olaylar olarak, din için önem arz etmez. Din, tarihe sadece ibret ile bakar. Kur'an'da zaman ve mekân Tevrat'taki gibi açıklanmış değildir. Bu açıklamalar aslında müs-bet fizik araştırıcılarının Hıristiyanlık dinini reddetmelerinin sebeplerinden birisi olmuştur. Çünkü tecrübe ve gözleme dayanan ilim, Tevrat'taki tarihin yanlışlığını göstermiştir. Ayrıca Tevrat'ın yaratılış tarihinde tayîn ettiği süreden çok daha önceye âit insan fosilleri bulunmuştur. Bu nedenle ehl-i kitabtan bazı bilginler konuyu te'vîl zorun-luğuna sürüklemek istemişler, bazıları da Tevrat'ı ve kutsal kitabı inkâr etmişlerdir. (...)
îkinci mes'ele, Hz. Âdem'in masumiyeti mes'elesidir. Selefin metodu üzerine yüründüğü takdirde isyan ve tevbe konusunun, aklın zahirini kavrıyamadığı

müteşâbih bir konu olduğu ağırlık teşkil eder. Biz diyebiliriz ki; bu isyan ona peygamberlik azmi gelmezden önce meydana gelmiştir. Nitekim şâm yüce olan Allah «O unuttu, biz kendisinde bir azim de bulamadık» buyurmaktadır. İttifak edilen husus odur ki; peygamberlikten sonra Âdem (a.s.) emirlere muhlâfetten masum kılınmıştır. Belki de Âdem'de meydana gelen bu davranış aslında bir unutma idi ve mes'eleyi büyütmek için isyan adı verilmiştir. Unutma ve isyan, ma'sûmiyeti ortadan "kaldırmaz.[65]
Şimdi de, atamız Âdem Peygamberin bir başka kıssası dile getiriliyor. Yüce Allah, Hz. Âdem'e «sen ve eşin Havva cennette kalın ve oradaki nimetlerden faydalanın, meyvelerinden, ekinlerinden ve ağaçlarından yiyin, istediğiniz sizin için, afiyet olsun, ancak şu ağaca yak-laşmaym, eğer ondan yerseniz zâlimlerden olursunuz» buyurmuştu. Ne var ki mel'ûn şeytân onları kendi hallerine bırakmamış ve vesvese ile «Rabbmız o ağacı sırf iki melek olmanız veya ebedîlerden olmanız için yasakladı. Ben size doğru söylüyorum» diyerek de and içmişti. Bu durumda insanın zaafı ve şeytânın aldatmacaları karşısındaki güçsüzlüğü ortaya çıkmış ve Hz. Âdem memnu olan meyveden yemişti. Bunun üzerine yüce Allah her ikisinin de cennetten çıkıp yeryüzüne inmelerini ve yeryüzüne kendilerini vâris kılana değin orada kalmalarını emretmişti. «Peygamberlerin lisanıyla hidâyet geldiğinde, benim hidâyetime uyanlar bir daha azıtıp sapıtmazlar, onlar için korku yoktur.» buyurmuştu. Allah'ın emrine isyan edip onun zikrinden kaçınanların ise, dünyada sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya kalacaklarını, âhirette de elim azaba dûçâr olacaklarını belirtmişti. İnsanların atası Hz. Âdem, memnu meyveden yiyip de kendi tabiî arzulan ortaya çıkınca, kapanması gereken mahrem yerleri açılmış ve onları örtmeye çalışmıştı. O zaman işlediği hatânın büyüklüğünü anlamış ve : «Rabbı-mız biz nefislerimize zulm ettik sen bizi bağışlamaz ve acımazsan hüsrana uğrayanlardan oluruz.» diyerek Allah'a yalvarmıştı. Allah da onun tevbesini kabul etmiş ve doğru yola sevketmişti. Şüphesiz ki Allah tevbeleri kabul eden ve rahmet sahibi olandır.
Bu «ağaç» konusunda da ihtilâf vâki olmuştur. Bazıları onun buğday, bazıları hurma, bazıları da kâfur ağacı olduğunu söylemişlerdir. Hz. Ali (r.a.)ye de bu rivayet nisbet edilir. Bazıları onun incir, bazıları Ebu Cehil Karpuzu, bazıları Sevgi ağacı olduğunu, bazıları da ta-bîat ve sevgi ağacı olduğunu söylemişlerdir. Daha pek çok söylentiler vardır. (...) Doğru olan, kat'î bir şey söylenmemiş ve belirtilmemiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, âyette onun adım belirtmemiştir. Onun için ben de buradaki ağacın belirtilmemesi gerektiği kanâatindeyim.[66]

Cennetin Yeri Neresiydi? :

Şeytân Aleyhi'la'nenin Hz. Âdem ile Havva'yı kandırması, onlara yalan söylemesi ve -Allah'ın kitabında anlattığı gibi- yemîn edip nasıl başardığı konusunda değişik görüşler vardır. Denildi ki; şeytân Âdem ve Havva'yı denemek üzere cennete girmiştir. Denildi ki; o kapının yanında durmuş ve onlara seslenerek kendilerini aldatmıştır. Denildi ki; şeytân, bir canlı suretini alarak, cennete girmiş, cennetin bekçileri onu tanımamışlardır. Bazıları da dediler ki; şeytân bir kısım elemanlarını Âdem ile Havva'ya göndermiştir. Bazıları da derler ki; Âdem ile Havva cennette

gezinirken, cennetin duvarlarının üzerinde dolaşan bir tavusla karşılaşmışlar. Havva, tâvûs kuşuna yaklaşmış, Âdem onu takîb etmiş ve bu esnada şeytân duvarın arkasından onları aldatmış. Denildi ki; şeytân yılan tarafından cennetin duvarından içeri geçirilmiş. Yılan hikâyesi pek meşhurdur. Bu ikisi konusunda bizim sûfî efendilerimiz işaret ederler ki; şeytân cennetin dışında şehvet yoluyla Âdem ve Havva'ya sızmıştır. İkincisi ise gazab yoluyla sızmıştır. Cennetin duvarlarına tırmanmak; sûfîlere göre gazabın; rûhânî ufka ve gönüldeki yere şehvetten daha yakın olduğunun işaretidir. Denildi ki; şeytânın aldatmaya tevessül etmesi bugün Allah'ın isteğiyle dilediklerini aldatmaya tevessül etmesi gibidir. Nitekim biz onun aldatışlarının, duygu ve içten geçen hisler şeklinde olan her yere sirayet ettiğini görüyoruz. Çoğunluk, şeytânın kalbe girdiğini kestiremez, hatta bunu düşünemez. Bunun için demişlerdir ki, «şeytân Âdem oğluna kan gibi sirayet eder» haberi onun insan üzerindeki hâkimiyetinin fazlalığına işaret ve insanın ona boyun eğdiğinden kinayedir. Öyle kî benim için de bu görüş tercihe şayan görüştür. Bizim için bu konunun keyfiyetini araştırmaya gerek yoktur. Biz delilsiz olarak kesin bir söz söyleyemeyiz. Bu görüş insaflı bir görüştür.[67]
İşaret babından olarak bu âyet şöyle te'vîl edilir: Hani biz sizi enâniyeti ile varlığı helak etmek için büyüklenerek kendine bakmakla perdelenmiş olan nefs-i emmâre Firavun'unun gücünden kurtarmıştık. Buradaki şehir ise köleleştirilmiş olan beden şehridir, o ve onun vehm, hayâl, gazab ve şehvet gücü, rûhânî güçler olup Allah Teâlâ'nın rûh Ya'kûbunu arıtmış olan kişilerin çocuklarıdır. Bedenî ve tabiî güçler, zahirî hislerden ve nebatî güçlerdendir. Onun için bunlar size zor meşgaleler ve ağır işler teklif ederler. Mal toplamayı, hırsı, yiyecek, giyecek ve benzeri şeyleri tanzim etmek isterler. Bu konulan düşünmenizi ve bu konulara önem vermenizi sağlamakla sizi köleleştirirler. Aslında sizin için bu yolla hâsıl olan zevk, hakîkatta azâb ve zillettir. Çünkü o sizi nurları müşahede etmekten alıkoyar ve ebedî yurdu elde etmekten engeller. «Hani erkek çocuklarınızı kesiyor.» «Çocuklarınız», tâbiri ile kalbin sağ tarafındaki gözle nazarî kuvvetten ve sol tarafındaki gözle amelî kuvvetten oluşan ruhanî kuvvetler, kasdedilmekte-dir. Ve tabîî kuvvetlerinizi «canlı bırakıyordu.» ki onları kullanıp kendileri için uygun olan fiillerden sizi alıkoysunlar. Sizi bu belâlardan kurtarması. Rabbınız tarafından size verilmiş büyük bir nimettir. O ftabbınız ki, sizi makamdan makama erdirir, görüntüden görüntüye ulaştırır, netîcede ona vâsıl olursunuz ve yükünüzü onun evine indirir-siniz. Veya bütün bunlarda muhtelif isimlerin etkisinin ortaya çıkmasında sizin için bir imtihan vardır. Öyleyse şükredin, sabredin, her şey ondandır, sevgilinin yaptığı her şey sevimlidir.[68]
Asl-ı lügat'ta secde son derece tevazu' ile alçalıp serfürû etmek ki kibrin tâm zıddıdır. Şer'an da alnını yere koymaktır ki, ta'zîm ve inkıyadın en yüksek suretidir. Ve ondan ehastır. Zira evvelki ayaklar altına yatıp yuvarlanmakla dahi olabilir. Mânây-ı serîsinde ibâdet kas-dini ilâveye lüzum yoktur. Çünkü secdenin ibadet olması için niyet şart ise de secde olması için şart değildir. Maamafih lügavî ve şer'î her secdede bir mânâyı tezellül, tâzîm ve inkıyâd vardır. Bunun için Allah'dan mâadasına secde etmek şer'an küfürdür ve secde fiilî bir tâzîm ve inkıyâd olduğu cihetle yalmz kalbî olan inkıyâd hakkında mecaz olur. Acaba melâikenin secdesi hangisidir? Kelimât-ı Kur'aniye meânîi şer'iyesine hami edilmek iktizâ eder ve

melâ-ike sureti cismâniyede dahi tecellî edebileceklerinden vaz'ı cephe mümkündür. Maamafih melâiken^n secdesini kendi hakikatleri ile mütenâsip olarak mülâhaza etmek ve hasbelhilâfe Âdem'e bâ emr-i ilâhî bir bîat-i fiilî halinde telâkki eylemek daha muvafıktır. Bu ise Âdem'e bir tekrîm olmakla beraber bizzat Allah Teâlâ'ya bir ibâdettir. Bununla melâike ahkâm-ı ilâhiyenin icrası nokta-i nazarından Âdem'e mertebe-i hilaf etiyle mütenâsib bir surette hizmet ve muave-nete me'mûr kılınmış ve bir ahde raptedilmiş demek olur. O halde melekler Âdem'e bizzat müsahhar değil, fakat bilhilâfe hadim olacaktır ve her halde ma'bûd-i asi olan Halik Teâlâ'dır. Hâsılı bu secde Âdem'e bir ibâdet değildir.

İblis Kimdir? :

Ekseriyet, Âdem (a.s.)'in indirildiği cennetin yeryüzünde olduğu kanâatındadırlar. Bazıları onun ekvatorun altındaki doğu dağının üzerinde olduğunu söylerler. Onlar hübût kelimesini bir yerden bir yere intikâl anlamına alırlar. Allah Teâlâ'nın: «Bir şehre inin.» (Bakârâ, 61) kavlinde olduğu gibi. Buna birkaç şekilde delil getirirler :
a- Bu cennet eğer sevap diyarı olan cennet olsaydı, ebedî cennet olurdu. Ve eğer Âdem ebedî cennet yurdunda olsaydı, şeytân tarafından onun aldatılması mümkün olmazdı. (...)
b- Ebedî olan cennete giren kişi ordan bir daha çıkmaz...
c- Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i yeryüzünde yarattığı konusunda tartışma yoktur. Bu kıssada onun göğe götürüldüğüne dâir bir rivayet de zikredilmemiştir. Eğer Allah Teâlâ onu göğe götürmüş olsaydı, elbette ki bunun zikri daha uygun olurdu. Çünkü Hz. Âdem'in yeryüzünden göğe götürülmesi, nimetlerin en büyüğü olurdu. İşte bu, onun göğe çıkarılmamış olduğunun delilidir. Bütün bunlar buradaki cennetten maksadın ebediyyet yurdu olan cennet olmadığım gösteriyor.
d- Müslim Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ceyhun, Seyhûn, Fırat ve Nil hepsi cennet nehirlerindendir.» Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde cennet kitabında zikreder.
İbn Müslîh der ki; halkın çoğu Âdem (a.s.)'in yerleştirilmiş olduğu cennetin ebedî sevâb yurdu cennet olduğunda birleşmişlerdir. Ve sonra şöyle der : Şeyh'u]-İslâm Takîyûddîn İbn Teymiyye der ki; sünnet ve cemâat ehlinin sözü budur. Bu cennetin yeryüzünde Hindistan'da veya Cidde'de veya başka bir yerde olduğunu söyleyenler bid'atçı mülhidler-dir. Kitap ve sünnet bu sözü reddeder. Nitekim İbn Teynıiye Miftâh Dâr'el-Saâde'de bu konuyu yeterince açıklamıştır.
İnsanlar şeytânın Hz. Âdem'i aldattığında ittifak etmişlerdir. Ancak bunun keyfiyeti ihtilaflıdır. (...)[69]

37- Âdem, Rabbından kelimeler belleyip aldı. Bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz ki Tevvâb, Rahîm O'dur, O.

Hz. Âdem'in Tevbesi :

Denilir ki bu ifâdeler Allah Teâlâ'nın: «O ikisi dediler ki; Rabbı-mız biz kendimize zulmettik, eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, elbetteki hüsrana

uğrayanlardan oluruz.» âyetiyle tefsir edilmiştir. Bu; Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âli'ye, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hâlid İbn Ma'dân, Atâ el Horasanı, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivayet edilmiştir. Ebu İshâk el-Sebî'î Temim kabilesinden bir adamdan rivayet eder ki o şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a gidip Âdem'in Rabbından bellediği kelimeler nelerdir? diye sordum. O da hacc konusu öğretilmişti, dedi.
Süfyânel-Sevrî... Übeyd İbn Ümeyr'den nakleder ki o şöyle demiş : Âdem; Ey Rabbım, benim işlediğim suç öyle bir suç ki sen onu beni yaratmazdan önce mi yazmıştın, yoksa onu ben kendiliğimden mi icâd ettim? demişti. Allah Teâlâ'da : Hayır onu ben seni yaratmazdan önce yazmıştım, buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Âdem; bana onu nasıl yazdıysan günahımı da öyle bağışla demişti. İşte Allah Teâlâ'nın : «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyetiyle söylenmek istenen budur.
Süddî kendisine anlatan bazı kimselerden naklen İbn Abbâs'dan şunu aktarır : «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» Yani Âdem (a.s.) dedi ki; Ey Rabbım, beni kendi elinle yaratmadın mı? Ona evet denildi. Bana kendi ruhundan nefhetmedin mi? deyince; evet denildi. Ben aksırmadım mı? Ve Sen de Allah sana merhamet etsin demedin mi? Ve yine rahmetinin azabından önce geldiğini söylemedin mi? de- di. Ona evet denildi, ve benim bunu yapacağımı üzerine yazmadın mı? dedi. Ona evet denildi. Bunun üzerine o, eğer tevbe edersem beni tekrar cennete döndürür müsün? diye sorduğunda; Allah Teâlâ : Evet karşılığını verdi. Bunu Avf, Saîd İbn Cübeyr ve Saîd İbn Ma'bed, İbn Abbâs'-dan benzer şekilde rivayet ederler. Hâkim de Müstedrek'inde Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'dan rivayet eder ve isnadının sahih olduğunu söyler. Süddî ve Atiye el-Avfî de böyle tefsir etmişlerdir. Bu konuda İbn Ebu Hâkim buna benzer şöyle bir rivayet nakleder : Bize Ali İbn el-Hasan... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.)'m şöyle dediğini bildirmiş : Âdem (a.s.) dedi ki: Rabbını eğer tevbe eder ve dönersem tekrar cennete girebilir miyim? Allah Teâlâ : Evet buyurdu. İşte «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyetiyle kasdo-lunan husus budur. Bu hadîs bu şekilde garîbtir ve munkatı' hadîstir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyeti konusunda şöyle demiştir : Hz. Âdem suç işleyince dedi ki: Ey Rabbım, eğer tevbe eder ve sâlih amel işlersem beni bağışlar mısın? Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu : O zaman Ben de seni cennete geri döndürürüm. İşte öğrendiği kelimeler bunlardır. Keza : «O ikisi dediler ki: Rabbımız biz kendimize zulmettik, eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet et-mezsen, muhakkak ki biz hüsrana uğrayanlardan oluruz.» âyeti de bu kelimeler arasında yer alıyordu.
İbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Hz. Âdem'in söylediği sözler şunlardı: Allah'ım, Sen'den başka İlâh yoktur. Seni tesbîh eder ,sana hamd ederiz. Rabbım, ben nefsime zulmettim, Sen beni bağışla; Sen bağışlayanların en iyisisin. Allah'ım Senden başka İlâh yoktur. Seni tesbîh eder ve sana hamd ederiz. Rabbım, ben nefsime zulmettim, bana merhamet et. Muhakkak ki sen merhamet edenlerin en hayırlısısın. Rabbım Senden başka İlâh yoktur seni

tesbîh eder ve sana hamdederim. Rabbım ben nefsime zulmettim bana tevbeyi nasîb et, muhakkak ki Sen Tevvâb ve Rahîm'sin.
«Şüphesiz ki Tevvâb, Rahîm O'dur O.» Yani O tevbe edip kendisine yönelenin tevbesini kabul eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Onlar bilmezler mi ki Allah muhakkak kullarından tevbeyi kabul eder.» (Tevbe, 104) Ve yine buyurur ki: «Kim de bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse, muhakkak ki Allah'ı öafûr ve Rahîm olarak bulur.» (Nisa, 110) Ve yine buyurur ki: «Kim de tevbe eder ve sâlih amel işlerse muhakkak ki o Allah'a tevbe etmiş olarak döner.» (Furkân, 71) Daha buna benzer Allah'ın günahları bağışlayıp tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceği konusunda birçok âyet vardır. Bu da Allah'ın yaratıklarına lutfu ve kul- larına merhametidir. Muhakkak ki Allah'dan başka İlâh yoktur. O Tevvâb ve Rahîm'dir. [70]
Bilgi problemi; gerek dinler, gerekse felsefe tarafından bahis mevzuu edilmiştir. İnsan bilgisinin mâhiyyeti, kaynağı ve değeri muhtelif şekillerde yorumlanmıştır. Allah'ın Hz. Âdem'e öğrettiği bilginin özü ve niteliği konusunda tefsirlerde birbirinden farklı şu görüşlere yer verilmektedir. [71]

38- Dedik ki; Hepiniz oradan inin. Eğer, tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kimler benim hidâyetime uyarsa,
artık onlar için hiçbir korku yoktur. Ve onlar mahzun da olacak değillerdir...
39- Küfredenler, âyetlerimizi yalanlamış olanlar, işte onlar cehennemliklerdir. Ve onlar ateşte temelli kalı
cıdırlar.

Yeryüzüne İniş :

Allah Teâlâ Hz. Âdem'i ve eşini uyardığını, İblîs'i ve Âdem ile eşini cennetten indirdiğini belirtmektedir. Burada kasdolunan onlann soylarıdır. Onlara kitaplar indirilecek kendilerinden peygamberler ve elçiler gönderilecektir. Ebu'l-Aliye'nin dediği gibi; hidâyetten maksad peygamberler, rasûller ve ilâhî beyândır. Mukâtil İbn Hayyân der ki; hidâyetten maksad, Muhammed Mustafâ (a.s.)'dır. Hasan der ki; hidâyet Kur'an'dır. Her iki kavil de sahihtir. Ancak Ebu'l-Âliye'nin kavli daha geniş ve daha yaygındır. «Kimler de benim hidâyetime uyarsa...» Kendisine indirilen kitaba ve gönderilen Rasûle inanır ve bağ- lanırsa «onlar için hiç bir korku yoktur» Ne beklenilen âhiret konusunda korku vardır, ne de dünya işlerinde kaybolan şeyler hususunda üzüntü vardır. Nitekim Allah Teâlâ Tâhâ sûresinde şöyle buyurur : «Buyurdu ki: İkiniz birden topluca oradan inin. Bir kısmınız bir kısmınız için düşmandır. Artık kime de katımdan bir hidâyet gelirse ve kim benim hidâyetime tâbi olursa o bir daha sapıtmaz ve şaşırmaz.» İbn Abbâs der ki; dünyada şaşırmaz, âhir ette de mutsuzluğa düşmez. «Kim de benim zikrimden yüz çevirirse muhakkak ki onun için çok sıkıntılı bir hayat vardır ve kıyamet günü de onu kör olarak hasre- deriz.» (Tâhâ, 123-124). Nitekim burada da : «Küfredenler, âyetlerimizi tekzîb edenler, işte onlar cehennemliklerdir ve onlar ateşte temelli kalıcıdırlar» buyuruluyor. Yani ateşte sürekli kalacaklardır, kaçıp kurtulmaları imkânsızdır. İbn Cerîr Merhum burada iki yolla sevkettiği bir hadîsi irâd eder... Bu hadîste

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Cehennemin ehli olan cehennemlikler, orda ne öldürülür, ne de diriltilir. Fakat cehennemde bir topluluğa işledikleri suçlardan dolayı ateş değmektedir. İşte «öldürülenler» onlardır. Onlar kömür haline geldiklerinde kendilerine şefaat izni çıkar.» Bu hadisi Müslim Şu'be kanalıyla Ebu Seleme'den nakleder. [72]

40- Ey İsrâiloğulları, size verdiğim mimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size
olan sözümü yerine getireyim. Ve yalnız Benden korkun.
41- Yanınızdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğime îman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyet
lerimizi az bir paha ile satmayın. Ve yalnız Ben'den sakının.

İsrâiloğullarma Verilen Nimet:

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarma İslâm'a girmelerini salât ve selâmın en üstünü kendisi üzerinde bulunan Muhammed Mustafâ'ya tâbi olmalarını emrediyor. Ve kendilerini tahrik etmek için ataları İsrail'i yani Allah nebisi Ya'kûb (a.s.)'ı hatırlatıyor. Böylece âyetin mânâsı şöyle oluyor : Ey Allah'a itaat eden sâlih kulun oğullan, siz de hakka tâbi olmakta babanız gibi olun. Tıpkı ey cömert oğlu. şöyle yap, ey kahraman oğlu düşmana saldır, ey bilgili oğlu ilim taleb et demek gibi. Keza: «Nuh ile beraber taşıdıklarımızın soyundan. Muhakkak ki o, çok şükreden bir kul oldu.» âyeti de böyledir. İsrail, Ya'kûb (a.s.)'dır. Bunun delili Ebu Dâvûd el-Tayâlisî'nin... Abdullah İbn Abbâs'dan naklettiği şu hadîs-i şeriftir : O dedi ki yahûdîlerden bir topluluk Hz. Peygamberin huzuruna geldiklerinde Allah'ın Rasûlü onlara dedi ki: İsrail'in Ya'kûb olduğunu biliyor musunuz? Evet, Allah için doğru dediler. Rasûlullah (s.a.) Allah'ım şahit ol buyurdu. A'meş... Abdullah İbn Abbâs' dan nakleder ki: İsrail kelimesi, Allah'ın kulu demek gibiymiş.
«Size verdiğim nimetimi hatırlayın.» Mücâhid der ki: Allah'ın İsrâil oğullarına verdiği nimet, onların üzerinden kayayı kaldırması, kendilerine menn ve selvâ'yı indirmesi ve Firavun hanedanının köleliğinden kurtarmasıdır. Ebu'l-Âliye der ki: Allah'ın nimeti; kendilerinden nebiler ve rasûllar yaratması ve kitabı indirmesidir. Ben derim ki; bu, Mûsâ (a.s.)'nın şu sözü gibidir : «Ey kavmim, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler var etmiş ve sizi krallar kılmıştı ve size âlemlerden hiçbirine verilmemiş olan şeyi vermişti,» (Mâide, 20), yani kendi zamanlarındaki hiç bir kimseye verilmemiş olan şeyleri.
Muhammed İbn îshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki: O : «Size verdiğim nimetimi hatırlayın» âyeti konusunda şöyle demiş : Size ve atalarınıza vermiş olduğum lutfumu. Nitekim onları bu sayede Firavun'un ve kavminin esaretinden kurtarmıştı.
«Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim.» İbn Abbâs dedi ki: Hz. Muhammed (s.a.) geldiğinde ona inanmak üzere sizden aldığım ahdimi yerine getirin ki, ben de size onu tasdik ve ona ittibâ etme konusundaki va'dimi yerine getireyim. Sizin sonradan gelen nesillerinizin işledikleri suçlar neticesinde boynunuza koyduğum ağırlıkları ve zincirleri

üzerinden kaldırıp atayım. ^bu'1-Âliye der ki: Allah'ın ahdinden maksad; İslâm dinidir ki, kullarının ona tâbi olmasını ister. Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; kulların ahdinden maksad da, Allah'ın onlardan razı olup onları cennete girdirmesidir. Süddî, Dahhâk, Ebu'l-Âliye, Rebî, İbn Enes de böyle demişlerdir.
«Ve yalnız Benden korkun.» Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde buradaki "Veiyyaye ferhebun" kelimesini korku manasına gelen "Fehşun" kelimesiyle tefsir etmişlerdir. îbn Abbâs ise bu âyetin tefsirinde der ki: Sizin atalarınızdan daha önce geçenlerin başına gelen her türlü felâketi ve ters yüz olmayı sizin üzerinizden kaldırayım. Bu âyet terğîbten terhîbe doğru bir geçiştir. Allah onları böylece rağbet ve korkuya çağırmaktadır. Tâ ki, Hakka dönüp Rasûle ittibâ etsinler, Kur'an'la öğüt alıp onun yasaklarından kaçınsınlar, buyruklarına uyup haberlerini tasdîk etsinler. Allah dilediğini Sırât-ı Müsta-kîm'e hidâyet edendir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Yanınızdaki (Tevrat'ı) tasdîk edici olarak indirdiğim (Kur'an)'a iman edin.» Bununla Ümmî, Arabî, Beşîr ve Nezîr, aydınlık yol gösterici Hz. Muhammed Mustafâ'ya indirilen Kur'an kasdedilmektedir. O Kur'an, Allah'dan gelen hakkı ihtiva etmekte ve kendinden önce geçen Tevrat ve İncil'i tasdîk etmektedir. Ebu'l-Âliye merhum bu âyet konusunda der ki; Allah f eâlâ şöyle buyurmaktadır: Ey Ehl-i Kitabtopluluğu, yanınızdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğim Kur'an-ı Kerim'e îman edin. Zira onlar Muhammed Mustafâ (s.a.) 'nın yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu görüyorlardı. Mücâhid, Rebî, İbn Enes ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.
«Onu inkâr edenlerin ilki olmayın.» İbn Abbâs der ki; sizden başkalarının yanında bulunmayan bilgi sizin yanınızda olduğu halde onu ilk inkâr edenler siz olmayın. Ebu'l-Âliye de şöyle der: Muhammed Mustafâ (s.a.)'yi ilk inkâr eden sizler olmayın. Hasan, Süddî ve Rebî' İbn Enes de böyle demişlerdir. İbn Cerîr "Bihi" kelimesindeki zamîrin "Bima enzelte" kelimesindeki Kur'an'a gittiği görüşünü tercih eder.
Her iki görüş te (zamirin Kur'an'a veya Hz. Peygambere ircaı) sahihtir. Çünkü ikisi birbirini gerektirir. Zira Kur'an'ı inkâr eden Hz. Mu-hammed'i inkâr etmiş, Hz. Muhammed'i inkâr eden de Kur'an'ı inkâr etmiş olur.
«Onu inkâr edenlerin ilki» kavline gelince; bununla İsrâiloğulla-rından onu ilk inkâr edenler kasdedilmiştir. Çünkü İsrâiloğullarından önce Kureyşli kâfirlerden ve diğerlerinden birçokları Kur'an'ı inkâr etmişlerdi. Burada kasdolunan İsrâiloğullarından ilkin Kur'an'ı inkâr edenlerdir. Bilindiği gibi İsrâiloğullarından ilkin Kur'an'a muhatap olanlar Medîne yahûdîleridir. Onların Kur'an'ı inkâr etmeleri kendi cinslerinden ilk küfredenler olmalarını gerektirir.
«Âyetlerimi az bir paha ile satmayın.» Âyetlerime inanmayı, Rasûlümü tasdik etmeyi, dünya nimetleri ve arzularıyla değişmeyin. Çünkü onlar azdır, fânidir. Nitekim Abdullah İbn el-Mübârek der ki: Bize Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir, Hârûn İbn Zeyd'den nakletti ki o şöyle demiş : Hasan el-Basrî'ye Allah Teâlâ'nın : «Az bir paha» kavlinden sorulduğunda şöyle dedi: Az bir paha bütün çirkinlikleriyle birlikte dünyadır. İbn Lühey'a der ki; «Allah'ın âyetleri» kendilerine indirilmiş olan kitabıdır. «Az bir paha» ise dünya ve dünya arzularıdır.
Süddî der ki; «Âyetlerimi az bir paha ile satmayın» yani az bir arzu ile onu almayın. Sırf tamah ederek geçici bedel mukabilinde Allah'ın ismini gizlemeyin.

Ebu Ca'fer, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: «Âyetlerimden herhangi bir ücret almayın.» demektir. «Onların yanındaki kitabın başında şöyle yazılıymış : «Ey âdemoğlu, bedava öğretildiğin gibi bedava öğret.»
«Ve yalnız Benden sakının». İbn Ebu Hatim... Talk İbn Habîb'den nakleder ki o şöyle demiş : Takva Allah'ın emrine itaat ederek amel etmen ve Allah'tan bir aydınlık üzere ilâhî rahmeti ummandır. Takva Allah'tan bir ışıkla Allah'ın azabından korkarak O'na isyan etmeyi bırakmandır. «Ve yalnız Benden sakının» âyetinin mânası ise şöyledir : Allah Teâlâ, onlara hakkı saklamak, hakkın tersini açıklamak ve rasûlüne muhalefet konusunda dayandıkları esası tehdit etmektedir. [73]

42- Hakkı bâtıla karıştırıp da, bile bile siz gerçeği gizlemeyin.
43- Namazı kılın, zekâtı verin, rükû' edenlerle birlikte rükû' edin.

Allah Teâlâ, yahûdîleri dayanmakta oldukları hak ile bâtılı karıştırma ve birbirine katma, hakkı gizleyip bâtılı açığa çıkarma gibi davranışlardan nehyediyor ve «hakkı bâtıla karıştırıp da bile bile siz gerçeği gizlemeyin» buyuruyor. Burada iki şeyi birden men'etmekte ve bâtıla karşılık hakkı izhâr edip onu açıklamalarını emretmektedir. Bunun için Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : «Hakkı bâtıla karıştırıp da bile bile gerçeği gizlemeyin.» yani hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı birbirine karıştırmayın, demektir. Ebu'l-Âliye der ki; «hakkı bâtıla karıştırıp da» yani hak ile bâtılı birbirine katmayın ve Muhammed (s.a.) konusunda kullara doğru nasihat edin. Saîd İbn Cü-beyr ve Rebî' İbn Enes'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Katâde ise «hakkı bâtıla karıştırıp da» âyetini şöyle tefsir eder: Yahudilikle Hıristiyanlığı İslâm'a karıştırmayın. «Muhakkak ki Allah indinde hak din İslâm'dır.» Yahudilik ve Hıristiyanlık ise Allah katından değil, bir hurafedir. (Yani mevcûd Yahudilik ve Hıristiyanlık.) Hasan el-Basrî'-den de böyle bir rivayet nakledilir. Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Bile bile gerçeği gizlemeyin» âyetinin tefsiri şöyledir : Sizin yanınızda bulunan peygamberimi ve onun getirmiş olduğu gerçeği gizlemeyin. Siz onun geleceğinin elinizdeki kitaplarda yazılı olduğunu bilmektesiniz. Ebu'l-Âliye'den de böyle bir rivayet nakledilir. Mücâhid, Süddî, Katâde, Rebi' İbn Enes «Bile bile gerçeği gizlemeyin» âyetinin Muhammed (s.a.)'i kasdettiğini söylerler.
«Namazı kılın, zekâtı verin, rükû' edenlerle birlikte rükû' edin.» Mukâtil der ki, Allah Teâlâ'nın ehl-i kitab'a «Namazı kılın» buyurmakla onların Hz. Peygamberle birlikte namaz kılmalarını emretmiştir. «Zekâtı verin» buyurmakla Hz. Peygambere zekât vermelerini emretmektedir. «Rükû' edenlerle birlikte rükû' edin» buyurmakla, Muham-med (a.s.)'in ümmetinden rükûa gidenlerle birlikte rükûa gitmelerini emretmektedir. Yani onlarla beraber olun buyurmaktadır.
Ali Ibn Ebu Talha, Ibn Abbâs'dan nakleder ki; buradaki zekât ile Allah'a itaat ve ihlâs kasdolunmaktadır. Vekî'... İbn Abbâs'dan nakleder ki «Zekâtı verin» âyetiyle zekâtı gerektiren şeyi yani iki yüz ve-^ ya daha fazlasını demek istemiştir. Mübarek İbn Fudâle Hasan'dan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Zekât, vâcib olan bir farî-zâdır. Zekât ve namaz olmadan ameller bir fayda vermez. İbn Ebu Hatim... Hâris'den nakleder ki: «Zekâtı verin» kavlinden maksad, fıtır sadakâsıdır.

«Rükû' edenlerle birlikte rükû' edin» âyetinden maksad; amellerin en güzeli konusunda mü'minlerle beraber olun, demektir. Amellerin en husûsîsi ve en mükemmeli ise namazdır. [74]

44- Siz; insanlara iyiliği emreder de, kendinizi unutur musunuz? Halbuki kitabı da okuyorsunuz, hiç aklınızı başınıza almayacak mısınız?

Başkalarına Emredip Kendileri Unutanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey ehl-i kitâb, insanlara birr'i (iyiliği) yani hayrın tümünü emrederken, kendi nefsinizi unutmanız ve insanlara emrettiğiniz şeyleri yapmamanız size nasıl uygun düşer? Siz kitabı okuyor ve Allah'ın emrinde kusur işleyenlerin- durumunu biliyorsunuz. Kendi kendinize yaptığınız şeyin nasıl olduğunu düşünemiyor musunuz? Uykunuzdan uyanın ve körlükten gözünüzü açın. Bu husus Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den onun da Katâde'den bu âyet-i kerîme ko-nusunda naklettiği gibidir : İsrâiloğulları insanlara Allah'a itaat etmeyi ve Allah'dan korkmayı emrediyorlardı. Buna karşılık onlar, kendileri Allah'ın emirlerine muhalefet ediyorlardı. Böylece Allah Azze ve Celle onları utandırmıştır. Süddî de böyle der. İbn Cüreyc ise «Siz insanlara iyiliği emreder de...» âyeti konusunda der ki : Ehl-i kitâb ve münafıklar insanlara namaz ve orucu emrediyorlar ve emrettikleri şeyi kendileri yapmıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları utandırmıştır. Dolayısıyla kim bir hayrı emrederse, o hayra en çok koşan kendisi olmalıdır. Muhammed ibn İshâk... İbn Abbâs'dân nakleder ki o /«Kendinizi unutur musunuz?» âyeti konusunda şöyle demiştir : Yani kendi kendinizi bırakır mısınız? «Halbuki kitabı da okuyorsunuz. Siz aklınızı başınıza almayacak mısınız?» âyeti, konusunda da şöyle demiştir: Siz yanınızda bulunan peygamberlik ve Tevrat'taki ahidden dolayı insanları küfretmekten men'ediyor ve kendi nefsinizi unutuyor musunuz? Yani siz Tevrat'ta yer alan peygamberi tasdik konusundaki ahdimi inkâr ediyor, sözümü bozuyor ve kitâbımdaki bilgimi inkâr mı ediyorsunuz? Dahhâk, İbn Abbâs'dân bu âyet konusunda[1] şunu nakle^ der : Allah buyuruyor ki; siz insanlara Hz. Muhammed'in dînine girmeyi ve namaz kılmak gibi başka şeyleri emrediyor da kendi nefsinizi unutuyor musunuz?
Ebu Ca'fer îbn Cerîr... Ebu Kilâbe'den bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakleder : Ebu'd-Derdâ demiştir ki; kişi bütün konuları tamamen bilir. Tâ ki Allah'ın zâtı konusunda insanları kızdırır.
Sonra kendi nefsine döner ve o konuda kendisi daha çok kızan olur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbs Eşlem bu âyet konusunda der ki; yahûdîlere bir adam gelip hak olmayan ve rüşvet bulunmayan bir şeyi sorduğu zaman ona hakkı emrederlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Siz insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?» buyurmuştur.
Maksad şudur: Allah Teâlâ yahûdîlerin yaptıkları bu davranışı kınamış ve onların kendileri hakkında yanılmalarından dolayı onları uyarmıştır. Onlar hayrı emrediyorlar ve kendileri, yapmıyorlardı. Maksad onların iyiliği emredip kendilerinin yapmamaları değil, yapmadıkları halde emretmeleridir. Çünkü iyiliği emretmek; herkes için bir görevdir. Ancak uygun olan; emredilenle birlikte iyiliği

kişinin kendinin de yapması ve onlardan geri kalmamasıdır. Nitekim bu konuda Şüayb (a.s.) in dilinden Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ey kavmim, Rabbımdan benim- bir belgem olduğu ve bana bir rızık da verdiği halde O'na karşı gelebilir miyim? Söylesenize. Size yasak ettiğim şeylerde aykırı hareket , etmek istemem. Gücümün yettiği kadar islâh etmekten başka bir dileğim yoktur. Başarım ancak Allah'tandır. O'na güveniyor ve. O'na yönetiyorum» dedi.» (Hûd, 88) Ma'rûfu emretmek ve işlemek vaciptir. Selefle haleften İslâm âlimlerinin, sahîh olan görüşlerine göre; bifini bırakmakla, diğerinin insanın üzerinden sakıt olması gerekmez. Bazıları da günah işleyenler, diğer günahları işlemekten men'edilmez demişlerdir. Bu zayıftır. Onlar bu âyete dayanmakta iselerde bu âyet kendileri için bir hüccet değildir. Sahîh^olan şudur : Bilen kişi yapmasa da ma'rûfu emreder, işlese de münkeri yasaklar^ Ancak bu durum bilerek ve şuurlu olarak emre muhalefet mânâsı taşıdığından çirkindir. Zîra hiç bir zaman : «Bilenle bilmeyen bir olmaz.» Bunun için bu tür davranışlar hakkında ilâhî tehdit vârid olmuştur. Nitekim Ebu'l-Kâsım el-Tabarânî, el-Mu'cem el-Kebîr isimli eserinde nakleder ki, Ahmet İbn Muallâ... Cündeb İbn Abdullah'dan Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
«İnsanlara iyiliği öğretip onunla amel etmeyen âlimin misâli, insanları aydınlatıp kendini yakan çıranın misali gibidir.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde der ki:Vekî'... Enes İbn Mâlik'den Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu nakleder:
«Mî'râca çıkarıldığım gece bir topluluk gördüm ki ağızları ateşten makaslarla kesiliyordu. Bunlar kimdir? dedim. Bunlar insanlara iyiliği emredip kendileri unutan dünva ehlinden ümmetinin hatîbleridir, dediler. Onlar kitabı okudukları halde hiç akletmiyorlar mı?»
Abd İbn Hûmeyd Müsned'inde ve tefsirinde Hasan ibn Mûsâ yoluyla Hammâd İbn Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. İbn Merdûyeh de tefsirinde Yûnus İbn Muhammed ve Haccâc İbn Minhal yoluyla Hammâd İbn Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. Aynı hadîsi Yezîd İbn Hârûn, Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmiştir. Sonra İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Abdullah İbn İbrahim... Enes'den rivayet etti ki o Rasûlullah (s.a.)'ı şöyle derken dinledim demiş : Miraca çıkarıldığım gece dudakları ve dilleri ateşten makasla kesilen bir insan topluluğuna rastladım. Ey Cebrail bunlar kimdir? dedim. O da, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan ümmetinin hatîbleridir bunlar, dedi. İbn Hibbân, Sahîh'inde İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh de Hişâm'ın hadîsinde... Enes İbn Mâlik'den naklederler ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) mi'râca çıkarıldığında dudakları yırtılan bir topluluğa rastlamış ve ey Cibril bunlar kimdir? demiş; O da, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan ümmetinin hatîbleridir, bunlar düşünmezler mi? demiş.
İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu VâiFden naklen der ki; Üsame'ye Osman hakkında konuşmaz mısın? diye soruldu. O da görüyorsunuz ki ben o konuda konuşmuyorum sadece sizi dinliyorum dedi.. Ben ilk açanın ben olmasını istemediğim bir konuyu —ilkin kendimin açmasını istemediğinden dolayı— Osman'la benim aramda olanları konuşmam.

Allah'a yemîn ederim ki Rasûlullah (s.a.) 'in şöyle dediğini işittikten sonra üzerinde emîr de olsa ben, bir adama «sen insanların hayır-Usısın» demem. Yanındakiler ne dediğini işittin? diye sorduklarında o şöyle dedi:

Ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim : «Kıyamet gününde adam getirilir ve cehenneme atılır. Bağırsakları parçalanır, merkebin değirmeni döndürdüğü gibi onunla beraber döner. Cehennem ehli onu izlerler ve ona ey falan ne oldu sana? derler. Sen, bize ma'rûfu emreder ve münkerden nehyetmez miydin? O da evet, ben size ma'rûfu emreder fakat kendim yapmazdım. Münkeri nehyeder fakat fendim yapardım, der.» [75] Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Süleyman İbn Mihrân'm hadîsinden aynı şekilde naklederler.
Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; adamın biri onun yanına gelerek; Ey İbn Abbâs, ben sana ma'rûfu emretmek ve münkeri neh-vetmek istiyorum der. İbn Abbâs bu noktaya ulaştın mı? dediğinde o da umarım der. İbn Abbâs Allah'ın kitabından üç âyeti açığa çıkarmaktan korkmazsan yap der. O da nedir o âyetler diye sorduğunda İbn Abbâs şu âyetleri okur: «Yapmadığınızı niçin söylüyorsunuz? Allah indinde günah olarak yapmadığınızı söylemeniz çok büyük bir günahtır.» Bu hükmü iyice yerine getirdin mi dediğinde, o hayır der. Sonra üçüncü âyeti okur. Bu, sâlih bir kulun yani Şuâyb (a.s.)'ın sözüdür. «Sizi nehyettiğim konuda size aykırı davranmak istemem.» Bu âyeti iyice okudun mu der o da hayır deyince İbn Abbâs öyleyse kendinden başla der. İbn Merdûyeh tefsirinde bu hadîsi rivayet eder.
Taberânî der ki; bize Abdan İbn Ahmed... İbn Ömer'den Rasûlullah (a.s.) 'in şöyle dediğini nakletti: «Kendisinin yapmadığı bir davranışa veya söze insanları çağıran kişi ya vazgeçinceye veya çağırdığı şeyi yapıncaya kadar Allah'ın azabının gölgesi altındadır.» [76]

45- Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. Gerçi bu, ağır gelir ama, huşu' duyanlara değil.
46- Onlar ki; Rablarına kavuşacaklarını, O'na döneceklerini kesinlikle bilirler.

Sabır ve Namaz:

Allah Teâlâ, kullarına, sabır ve namazla yardım istemeye başlamalarını buyurmaktadır.
Mukâtil İbn Hayyân bu âyetin tefsirinde der ki: Âhireti isteyerek, farzlara ve namazlara sabrederek yardım dileyin. Sabnn oruç olduğu söylenir. Bunu Mücâhid nakleder. Süfyân el-Sevrî... Rasûlullah (s.a.)'dan nakleder ki Rasûlullah; «Oruç sabrın yarısıdır» buyurmuş.
Denildi ki sabırdan maksad, günahlardan kaçınmaktır. Bunun için Allah Teâlâ sabrın yanısıra ibâdetlerin en üstünü olan namazı zikretmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Ömer İbn el-Hattâb (r.a.) dan nakletti ki sabır iki çeşittir: Musibet anında sabır, güzeldir. Ondan daha güzeli; Allah'ın yasaklarına karşı sabretmektir. Hasan el-Basrî'den de Hz. Ömer'in sözünün aynı rivayet edilmiştir.
ibn el-Mübârek, ibn Lehîa'dan o da Mâlik İbn Dinar'dan o da Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki o şöyle demiş : Sabır kulun başına gelen şeyleri Allah'tan bilmesi,

Allah'ın katından sayması ve onun sevabını ummasıdır. Sıkılınca kul, çığlık atar, feryâd eder, bunda sabırdan başkası görülmez. Ebu'l-Âliye «Sabır ve namazla yardım isteyin» âyeti konusunda şöyle demiş : Allah'ın rızâsını dileyin ve bilin ki bu, Allah'a itâattan bir bölümdür. Namaza gelince; şüphesiz ki namaz bir konuda sebat etmenin en büyük desteğidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sana kitabdan vahyolunam oku ve namaz kıl. Muhakkak ki namaz aşırılıklardan ve kötülüklerden alıkoyar. Allah'ın zikri ise daha büyüktür.» (Ankebût, 45).
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Halef İbn el-Velîd... Mu-hammed İbn Abdullah'dan nakleder ki, o Huzeyfe el-Yemmân'ın kardeşi Abdülazîz'in şöyle dediğini nakletmiş : Rasûlullah (s.a.) sıkıntılı bir hal olunca namaz kılarmış. Bunu Ebu Dâvûd da rivayet eder. Aynı hadîsi İbn Cerîr Huzeyfe'den rivayet eder ki o şöyle demiş :
«Rasûlullah (s.a.)'a önemli (sıkıntılı) bir durum olunca namaza koşardı.»
İbn Cerîr der ki; Hz. Peygamber'in Ebu Hüreyre'nin karnı üstü yattığını görünce (f *jı c~SJ*\ )* (Farsça karnın mı ağrıyor?) dedikten sonra kalk namaz kıl, çünkü namaz şifâdır, buyurduğu nakledilir. İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn A'lâ ve Ya'kûb İbn İbrâhîm naklettiler ki... İbn Abbâs'a, kardeşi Kusem'in seferde iken öldüğü haber verildi. O istircâ edip (inna lillâhi ve inna ileyhi râciûn) diyerek sonra yoldan bir kenara ayrıldı, oturdu ve iki rek'at namaz kıldı Ve namazda ka'deleri uzattı, sonra kalktı bineğine doğru gitti. «Sabır ve namazla yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir ama huşu' duyanlara değil.» âyetini okuyordu.
Süneyd, Haccâc'dan o da İbn Cüreyc'den «Sabır ve namazla yardım isteyin» âyeti konusunda şöyle dediklerini rivayet ediyor : Bu ikisi Allah'ın rahmetinin yardımcılarıdır. “Ve inneha” daki zamîr namaza gider. Mücâhid böyle der. İbn Cerir de bunu tercih eder. Ancak za-mîrin sözün delâlet ettiği konuya gitmesi de muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ Kârûn kıssasında şöyle buyurur: «Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, yazıklar olsun size Allah'ın mükâfatı îman edip sâlih amel işleyenler için daha iyidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir demişlerdi.» (Kasas, 80), «İyilik ve fenalık ta bir değildir. Sen fenalığı en güzel şekilde sav. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Bu, ancak büyük hazzı tadanlara vergidir.» (Fussilet, 34 - 35). Bu tavsiye ancak sabredenlere vergidir ve bu ancak büyük bir pay sahibi olanlara lütfedilir. Mânâ nasıl takdir edilirse edilsin, Allah Teâlâ'-mn : «Gerçi bu ağır gelir» kavlinin mânâsı huşu' eden insanların dışındakiler için ağırlaştırılmış bir yüktür. İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Huşu' edenlerden maksad, Allah'ın indirmiş olduğunu tasdik edenlerdir. Mücâhid ise gerçek mü'minlerdir demiş. Ebu'l-Âliye de Allah'tan korkanlardır, demiş. Mukâtil İbn Hayyân, tevazu' edenlerin kasdedildiğini söylemiş. Dahhâk ise demiş ki; bu Allah'a itâatla boyun eğen, kudretinden korkan, va'dini ve vaîdini tas-dik edenlerin dışında çok ağır bir şeydir. Bu âyet, hadîste vârid olan şu ifâdeye benzer : «Doğrusu sen büyük bir şeyden sordun, ancak o Allah'ın kalbini kolaylaştırdığı kimseler için çok kolaydır.»
İbn Cerîr bu âyetin mânâsının şöyle olduğunu söyler : Ey Ehl-i Kitab'tan hahamlar ve rahipler, kendinizi Allah'a itâata vererek ve rızâsına yaklaştıran, kötülüklerden ve münkerden alıkoyan namazı kılarak Allah'dan yardım isteyin. Bunu yapmak

Allah'a boyun eğen, Allah'dan korkan mütevâzi kişilerden başkası için zordur ve ağırdır. İbn Cerîr böyle derse de, âyetin mânâsından açığa çıkan her ne kadar hitâ-bm isrâiloğullarına uyan sadedinde vârid olmuş ise de bahusus onlar kasdedilmemiştir. Bu, hem isrâiloğullarına hem de onlardan başkalarına şâmildir. Doğruyu en iyi bilen Allah'dır.
«Onlar ki Rablarına kavuşacaklarını, O'na döneceklerini kesinlikle bilirler.» Bu âyet yukarıdaki sözü tamamlamaktadır ve âyetin topluca mânâsı şöyledir : Namaz veya bu tavsiye, Rablarına kavuşacaklarım kabul eden, kesinlikle bilen ve huşu' eden kişilerden başkalarına ağır gelir. Onlar kıyamet günü haşrolunacaklarını, Allah'ın huzuruna götürü- leceklerini ve O'na döndürüleceklerini bilirler. Onların işlerinin Allah'ın irâdesine dönük olduğunu, Allah'ın adaletle dilediği şekilde onlar hakkında hüküm vereceğini bilirler. Onlar öbür dünyada dönüşe ve cezaya yakînen inandıkları için emirleri işlemek ve yasakları terketmek onlara kolay gelir
«Onlar ki Rablanna kavuşacaklarını kesinlikle bilirler.» İbn Cerîr merhum dedi ki, araplar bazan yakîne de zann, şekke de zann ismini verirler. Bunun benzeri karanlığa da ışığa da “sedfete”, yardım isteyene ve yardım istenene de “El-musteğisu” denmesidir. Bir şeyin kendisiyle zıddının aynı isimle isimlendirildiği benzer ifâdeler gibi...
Zannın, yakîn manâsına geldiğine dâir arap şiirinden ve sözünden şevâhid sayılmayacak kadar çoktur. Zikrettiklerimiz anlayanlar için yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ da bir âyet-i celîle'de şöyle buyurur : «Suçlular ateşi görürler ve ona düşeceklerini anlarlar, fakat ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53) Sonra İbn Cerîr der ki; bize Mu-hammed İbn Beşşâr... Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Kur'an' da geçen her zann kelimesi, yakîn manasınadır.
Bana Müsennâ... Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Kur'an' da geçen her zann kelimesi, bilgi manasınadır. Bu sahih bir seneddir.
İbn Ebu Hatim der ki, Mücâhid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de Ebu'l-Âliye gibi söyledikleri rivayet edilmiştir. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki bu âyetteki zann >. yakîn manasınadır. İbn Ebu Hatim, Mücâhid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de Ebu'l-Âliye gibi söylediklerini rivayet eder. Süneyd, Haccâc yoluyla İbn Cüreyc'den nakleder ki, «Onlar Rablanna kavuşacaklarını kesinlikle bilirler,» âyetinin Rablanna kavuşacaklarını bildi-ler mânâsına olduğunu söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Ben hesabıma kavuşacağımı kesinlikle bildim.» âyeti gibidir, yani bildim demektir. Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eslem'in de böyle dediği rivayet edilir.
Ben derim ki; sahîh rivayete göre, Allah Teâlâ kıyamet gününde kula der ki; ben, seni evlendirmedim mi? Ben, sana ikram etmedim mi? Ben, sana at ve deve vermedim mi? Ben, seni reîs yapıp ganimet elde eden kılmadım mı? O evet der. Allah buyurur ki; sen bana ulaşacağını kabul etmedin mi? Kul hayır der. Allah Teâlâ da : Sen nasıl beni unuttunsa ben de seni bugün unuturum der. Bu husus Allah Teâlâ'nın «Onlar Allah'ı unuttular Allah da kendilerini» (Tevbe, 67) âyetinin tefsirinde geniş olarak anlatılacaktır. [77]

47- Ey İsrâiloğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

Allah Teâlâ İsrâiloğullarının geçmişlerine ve atalarına verdiği nimetlerini ve kendilerine peygamberler göndererek, kitaplar indirerek zamanlarındaki diğer milletlere üstün kılmasını hatırlatıyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır: «Biz onları bir bilgiye dayanarak âlemlere tercih etmiştik.» (Furkân, 32), "Hani Mûsâ kavmine demişti ki; Ey kavmim, Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yaratmış ve sizi hükümdarlar kılmıştı ve size âlemlerden hiç birine verilmemiş olan şeyi vermişti.» (Mâide, 30)
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den «Ve sizi âlemlere üstün kıldık» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Kitap, peygamberler ve hükümdarlık verilerek o zamandaki âlemlerden üstün, kılınmışlardı. Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Katâde ve İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den buna benzer bir rivayet nakledilir. Bu âyetin bu mânâya hamledilmesi gerekir. Çünkü bu ümmet (İslâm ümmeti) İsrâiloğullarından daha üstündür. Zira Allah Teâlâ bu ümmete hitaben şöyle buyurur : «Siz insanlar arasından çıkarılmış ümmetlerin en ha-yırlısısınız. Ma'rûfu emreder, münkerden nehyedersiniz ve Allah'a inanırsınız. Eğer kitab ehli de inanmış olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu.» (Âl-i İmrân, 110).
Müsned ve Sünen'de, Muâviye el-Kuşeyri'den nakledilir ki o Ra-sûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu söylemiş: Siz yetmiş ümmetin yerine kâimsiniz. Çünkü siz ümmetlerin en hayırlısı ve Allah katında en üstünüsünüz. Bu konuda hadîsler pek çoktur. Al-i İmrân sûresinde bu âyeti naklederken zikredilecektir. [78]
İsrâîl, Ya'kûb peygamberdir. Ya'kûb peygamber, İshâk'm, o da İbrâhîm peygamberin oğludur. İsrâiloğullan ise yahûdîlerdir.
Sûrenin başından buraya kadar konu, kitap (Kur'an) ve halkın bu konudaki ihtilâfı üzerinde dönüp dolaşmaktaydı. Münafıklardan bazı örnekler verilerek Allah'a ibâdet emri tekrarlanmakta idi. Kur'an' in Allah katından geldiği belirtilerek, ihtar ve müjde haberleri dile ge- tirilmekte ve ardından da insanlığın yaratılış konusu bahis mevzuu olmaktaydı. Şimdi ise söz ehl-i kitaba yöneliyor ve özellikle yahûdîlere hitap ediliyor. Konu ise yine bütünüyle Kur'an'ın etrafında -dönüp dolaşıyor. Yüce Allah Ya'kûb peygamberin torunlarına seslenerek onların da ataları Ya'kûb gibi Hakk'a tabî olmalarım belirtmektedir.
Allah'ın İsrâiloğullarını Firavun'un ve hanedanının zulmünden kurtarışını ve ilerde tafsilâtı gelecek olan sayısız 'nimetleri hatırlatılmaktadır. Peygamberler arasında tefrik yapmaksızın inanmaları ve özellikle Abdullah oğlu Muhammed (a.s.) in doğruluğunu kabullenmeleri belirtilmekte ve kendileri verdikleri sözleri tuttukları takdirde, Allah Teâlâ'nın da verdiği sözü tutarak, dünya ve âhirette onları nimetine erdireceğini bildirmektedir, Ehl-i kitabın Hz. Peygamberin getirdiği Kur'an'ı inkâr yerine, tasdik eden ilk kitle olması gerektiğini bildirmekte ve Kur'an'ın Tevrat'taki gerçekleri getirdiğini ifâde buyurmaktadır. Allah'ın apaçık âyetlerini basit menfaatlarla değişmemelerini, dünyevî faydalann geçici olduğunu ve Allah'tan başka kimseden korkulmaması gerektiğini belirtmektedir. Sonra da bütün dinlerin ana esâslarından olan bir ibâdet olarak namaz kılıp zekât verip Allah'ın huzurunda huşu ile eğilmelerini emretmektedir.

Eğer hayret edilmesi gereken biri varsa, o da başkalarına hayret edip kendilerini unutan yahûdî bilginlerinin durumudur. Onlar bir mum gibi, halkı aydınlatırken kendilerini eritmektedirler. Allah'ın kitabını okuyan ve oradaki buyruklardan haberdâr olan bir kitlenin insanlara iyiliği emredip te kendi nefsini unutması uygun bir davranış mıdır? Şüphesiz ki bu, akıllı kişilerin yapacağı bir şey değildir. Şu halde inanıp Allah'tan yardım dileyerek, kötülüğü emreden nefsin arzularından ve şeytânın esaretinden kurtulmak için sabır ve namazla Allah'a yönelmek gerekir. Çünkü sabır ve namaz kalblerin ve ruhların cilâsıdır. Evet, bunlar; kalblerini îmanla i'mâr edip bütün uzuvlarını namazın huzur ve güvenine teslîm edenlerden başkaları için çok zor işlerdir. Ancak bir gün gelip Rabblanna kavuşacaklarını kabul edenler, yaptıklarının hesabını verenler ve Allah'a döneceklerine inananlar bu ağır yükü kaldırabilirler. [79]

48- Ve öyle bir günden korkun ki; o günde kimse, kimse için bir şey ödeyemez. Şefaat kabul edilmez. Fidye alınmaz ve onlara yardım da edilmez.

Kıyamet Gününden Korkun:

Allah Teâlâ İsrâiloğullarına önce nimetini hatırlattıktan sonra bu uyarıya dayalı olarak kıyamet günü onların başına getireceği azabı ihtar etmektedir. «Ve öyle bir günden korkun ki, o günde kimse, kimse için bir şey ödeyemez.» Hiç biriniz birinize bir şey veremezsiniz. Başka âyet-i kerîmelerde bugün hakkında şöyle buyuruluyor:
«Kimse diğerinin yükünü yüklenmez.» (Fâtır, 18)
«O gün herkes kendi derdine düşer.» (A'bese, 37)
«Ey insanlar, Rabbınıza karşı gelmekten sakının. Babanın oğlu, oğulun da babası için bir şey ödeyemeyeceği günden korkun. Allah'ın verdiği söz şüphesiz gerçektir. Dünya hayati sakın sizi aldatmasın. Allah'ın affına güvendirerek şeytân sizi ayartmasın.» (Lokman, 33) Bu nokta yolların en belîğ olanıdır, yani baba ile çocuğun birbirine hiç bir fayda sağlayamaması noktasıdır.
«Şefaat kabul edilmez.» Yani kâfirler için. Başka âyet-i kerimelerde ise şöyle buyurulur: «Artık onlara şefâatçıların şefaati fayda vermez.» (Müddessir, 48) Ve nitekim cehennem ehli hakkında da şöyle buyuruluyor: «Bizim için ne bir şefaatçi ve ne de sıcak bir dost vardır.» (Şuarâ, 101)
«Fidye alınmaz.» Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Doğrusu o küfretmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlardan hiç birisinden yeryüzünün dolusu altını fidye olarak verse de kabul edilmez.» (Âl-i İmrân, 91)
«Muhakkak ki o küfretmiş olanlar, bütün yeryüzünün ve onunla beraber bir mislinin kendilerinin olmasını ve bunu kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye olarak vermeyi isterler de onlardan kabul olunmaz ve onlar için elîm bir azâb vardır.» (Râ'd, 18), «O kimse her fidyeyi verse kabul olunmaz.» (En'âm, 70), «Bugün sizden bir fidye alınmaz ve küfretmiş olanlardan da.» (Hadîd, 11) Allah Teâlâ onlara bildiriyor ki; eğer rasûlüne inanmazlar ve onunla gönderilen gerçeğe tâbi olmazlarsa, kıyamet gününde üzerinde bulundukları hal ile Allah'a gelirlerse bu, onlara hiç bir fayda vermez. Çünkü o gün hiç bir yakının yakınlığı, hiç bir

makam sahibinin şefaati kabul edilmez, yeryüzü dolusu altın da verseler fidyeleri kabul olunmaz. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Ey îman edenler, alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı günün gelmesinden önce sizi rızık-landırdığımızdan infâk edin.» (Bakara, 254). İbrahim sûresinde ise şöyle buyurur: «îman etmiş olan kullarıma söyle, namazı kılsınlar, alış-veriş ve dostluğun olmayacağı günün gelmesinden önce kendilerine verdiğimiz rmktan açık ve gizli infâk etsinler.» (İbrâhîm, 31). Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den ve Ebu'l-Âliye'den nakleder ki “Vela yu'hazu minha adlun” fidye manasınadır. İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Mâlik, Hasan, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Abdürrezzâk der ki; bize Sevrî A'meşten, o da İbrâhîm el-Teymî'den o da babasından; o da Hz. Ali'den uzun bir hadîsle nakleder ki “Es-Sarf ve'l-adl” kelimeleri gönüllü ibâdet ve fariza demektir. Velîd İbn Müslim, Osman İbn Ebu Â'tike'den o da U'meyr İbn Hânî'den aynı şeyi nakleder. Bu kavil garîbtir. Önceki kavil ise bu âyetin tefsirinde en açık olanıdır. Bu konuda takviye edici hadîsde vârid olmuştur ki; İbn Cerîr'in söylediğine göre bu hadîs şudur : Bana Nüceyh İbn İbrâhîm Ümeyye oğullarından bir adamdan (Şam halkından olup ondan güzel övgüyle bahsetti) nakletti ki Rasûlullah (s.a.)'a “Adl” nedir? denildiğinde “Adl” fidyedir, demişti.
«Ve onlara yardım da edilmez.» Hiç bir kimse onlara yardım edip Allah'ın azabından kurtaramaz. Yukarda geçtiği gibi hiç bir akrabanın yakınlığı ve hiç bir makam sahibinin makamı onları kurtaramaz, fidye de kabul olunmaz. Bunların hepsi başkalarının acıması bakımındandır. Kaldı ki kendileri bakımından da kendilerine yardım edecek kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ : «Onun için ne bir kuvvet, ne de bir yardımcı vardır.» buyuruyor. Yani küfreden kişinin ne fidyesini, ne de şefaatini kabul eder, hiç bir kimse O'nun azabından kurtaramaz ve hiç bir kimse O'nun elinden kâfirleri çekip alamaz. «Biliyorsanız söyleyin her şeyin hükümdarlığı elinde olan, barındıran fakat himayeye muhtaç olmayan kimdir? de.» (Mü'minûn, 88), «O gün hiç bir kimse Allah'ın azâb ettiği gibi azâb edemez. Hiç bir kimse onun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz.» (Fecr, 25-26), «Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, bugün onların hepsi fceslîm olmuşlardır.» (Sâffât, 25-26), «O zamanlar Allah'ı bırakıp da ona yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Ama tanrıları onlardan uzaklaştılar. Bu, onların yalanı ve uydurdukları şeydir.» (Ahkâf, 28)
Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki: «Size ne oldu ki bugün yardımlaşmıyorsunuz?» âyetinden murâd, size ne oluyor ki siz bugün birbirinizden alıkoymuyorsunuz? Ama—ne yazık ki— bu sizin için mümkün değildir, demektir. İbn Cerîr Taberî: «Ve onlara yardım da edilmez» âyetinin te'vîlinin şöyle olduğunu söyler : O gün hiç bir şefaatçi onlara şefaat etmeyeceği gibi, hiç bir yardımcı da yardım edemez. Onlardan hiç bir fidye kabul olunmaz. Orada aracılar yok olmuş, rüşvet ve şefaatçiler kaybolmuştur. O gün topluluklardan yardımlaşma ve birbirini destekleme kaldırılmıştır. Hüküm; huzurunda şefaatçilerin ve yardımcıların fayda vermediği Cebbar ve Âdil zâtın hükmü olmuştur. Kötülüğü misliyle cezalandırır, iyiliği ise kat kat «Onları durdurun çünkü kendilerine daha da sorulacaktır. Size ne oldu ki birbirinizle yardım-laşmıyorsunuz. Hayır bugün onların hepsi teslim olmuşlardır.» (Sâffât, 24 - 26) [80]

Hani, sizi oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakarak en kötü işkenceye tâbi tutan Fir'avun hane
danından kurtarmıştık. Bu da sizin için Rabbınız tarafından büyük bir imtihandı.
— Hani, bir de sizin için denizi yarmış, ve sizi kur
tarmıştık. Fir'avun hanedanını da, siz bakıp dururken su
da boğmuştuk.
Firavun ve İsrâiloğullan :
Allah Teâlâ buyurmaktadır ki: Ey İsrâiloğullan üzerinize olan nimetimi hatırlayın. Hani, «sizin oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakarak en kötü işkenceye tâbi tutan Firavun hanedanından kurtarmıştık.» Hz. Musa'nın eşliğinde sizi Firavun hanedanının elinden kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü ve en ağınnı uyguluyorlardı. Zira Firavun —Allah'ın la'neti üzerine olsun— gerçekten kendini dehşete düşüren bir rü'yâ görmüştü. Buna göre Kudüs'ten çıkan bir ateş Mısır'daki kıptîlerin evine girmişti. Bu ateş sadece İsrâiloğullarından bir kişinin eliyle zeval bulacağı şeklindeydi. Denilir ki, Musahipleri onun yanında îsrâiloğullarının aralarından bir adamın çıkıp kendilerine devlet ve üstünlük sağlayacağım beklediklerini söylemişlerdi. İnşâallah yeri gelince açıklanacağı gibi, fitneler hadîsinde böyle nakledilmiştir. İşte bunun üzerine Firavun —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— İsrâiloğullarından bundan sonra doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini ve kızların sağ bırakılmasını emretti.
Bu arada yahûdîlerin de işlerin en ağır ve en horlayıcısında çalıştırılmasını emretti. Burada azâb, erkek çocukların boğazlanması şeklinde tefsîr edilmiştir. İbrahim sûresinde ise buna atıf yapılarak, «size azabın en kötüsünü tattıran, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı diri bırakan.» (İbrahim, 26) buyurulmuştur. Bu husus inşâallah Kasas sûresinin başında sözkonusu edilecektir. Firavun ismi Mısır hükümdarlarına verilen özel ad idi. Amâlika ve diğerlerinden kâfirler hep bu adı alıyorlardı. Nitekim Kayser'in Şam'la beraber bütün Rûm diyarlarına kral olanlara verilen özel isim olduğu gibi. Keza İran'a hakim olan krallara, Kisrâ, Yemen'e hâkim olan kâfir krallara Tübba' adı veriliyordu. Denilir ki Mûsâ (a.s.)'nın zamanındaki Firavun'un adı; Velîd İbn Mus'ab İbn Reyyân'dır. Denildi ki bunun adı sadece Mus'ab İbn Reyyân'dır. Hangisi olursa olsun Allah'ın la'neti onun üzerine olsun. «Bu da sizin için Rabbımz tarafından büyük bir imtihandır.» İbn Cerîr der ki; sizi Firavun'un eli altında azâbtan kurtarmamızla size yaptığımız şey, Rabbımz tarafından sizin için büyük bir imtihan; yani büyük bir nimettir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; buradaki imtihan, nimet demektir. Mücâhid ise Rabbınızdan büyük bir nimettir şeklinde tefsîr etmiştir. Ebu'l-Âliye, Ebu Mâlik ve Süddî ile diğerleri de böyle demişlerdir. Belâ, kelimesinin aslı imtihan ve dene-medir. Deneme iyilikle de olur, kötülükle de. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İmtihan olarak sizi iyilik ve kötülükle deneriz. Ve bize döndürülürsünüz.» (Enbiyâ, 35), «Ve biz onları iyiliklerle ve kötülüklerle denedik.» (A'râf, 98) İbn Cerîr der ki; belâ; daha çok şer için söylenir.
Bu takdirde “Bela, Blutehu” kökünden gelir. Hayır için olduğu zaman da “Bela, İbla, Eblihi” kökünden gelir.
«Hani bir de sizin için denizi yarmış ve sizi kurtarmıştık. Firavun hanedanını da siz bakıp dururken suda boğmuştuk.» Sizi Firavun'un ve hanedanının elinden

kurtardıktan ve siz Mûsâ (a.s.) ile beraber Mısır'dan çıktıktan sonra, sizi aramak üzere Firavun da çıkmıştı. Biz aranızı denizle ayırdık. İnşâallah daha geniş şekilde ve mufassal olarak bu husus ilerde belirtilecektir. «Ve sizi Firavun'dan kurtardık.» Sizinle onun arasına bir engel koyduk. «Ve siz bakıp dururken onları suda boğduk.» Maksad, bunun sizin göğsünüze şifâ vermesi ve sizin düşmanınızı hor görmenizi sağlamasıdır.
Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Amr İbn Meymûn'un bu âyet hakkında şöyle dediğini bildirdi: Hz. Mûsâ İsrâilogullarıyla birlikte çıkınca bu husus Firavun'a bildirildi. Firavun onları horoz ötünceye kadar takip etmeyesiniz dedi. Amr İbn Meymûn der ki; Allah'a hamd olsun ki o gece sabaha kadar hiç bir horoz ötmedi. Sabah olunca bir koyun istedi ve kesildi. Sonra kıptîlerden altıyüz bin kişi toplanmcaya kadar onun ciğerini çıkarmam dedi. Kıptîlerden altı yüz bin kişi topla-nmcaya kadar ciğerini çıkarmadı. Sonra hareket etti, Mûsâ denize gelince, arkadaşlarından Yûşa' İbn Nûn denilen birisi, Rabbın nereden geçmemizi emretti? dedi. Mûsâ da denizi göstererek, önünden dedi. Yûşa' atını denize doğru kamçıladı, boyu aşacak yere kadar geldi ve boyunu aşınca geri döndü, sonra «ey Mûsâ, Rabbın nereden geçmemizi emretti?» dedi. Allah'a hamdolsun ki sen yalan söylemedin ve kandırılmadın diye ekledi ve bunu üç kere tekrarladı. Sonra Allah Hz. Mûsâ'-ya «asanla denize vur» diye vahyetti, o da asâsıyla denize vurdu ve her yarık dağlar gibiydi. Sonra Mûsâ ve beraberindekiler geçtiler, arkalarından Fir'avun da onları izledi. Onlar bütünüyle denizin içine girince Allah denizi onların üzerine serdi. Bunun için «Firavun hanedanını da siz bakıp dururken suda boğmuştuk» buyurdu. Yerinde açıklaması geleceği gibi, seleften bir çok kişi böyle rivayet etmiştir. O günün Aşûra günü olduğu zikredilir. Nitekim Ahnıed İbn Hanbel der ki; bize Affân... İbn Abbâs'dan nakletti ki o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldi ve yahûdîlerin aşûra günü oruç tuttuklarını gördü ve buyurdu ki: Oruç tuttuğunuz bugün ne günüdür? Onlar bugün iyi bir gündür, bugün Allah Azze ve Celle bizi, düşmanlarından kurtardı ve bunun üzerine Mûsâ (a.s.) o gün oruç tuttu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben Musa'ya sizden daha lâyıkım ve Rasûlullah (s.a.) da o gün hem oruç tuttu, hem de oruç tutulmasını emretti. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Neseî, ibn Mâce değişik yollardan Eyyûb el-Sahtiyânî'den yukarda geçen şekilde rivayet ederler. Ebu Leylâ el-Mevsılî, Enes İbn Mâlik'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah aşûra günü isrâiloğullarma denizi yardı. Bu hadîs bu şekliyle zayıftır, zira râvîleri arasında yer alan Zeyd, zayıf olduğu gibi onun şeyhi Yezîd el-Rakkâşî ondan daha da zayıftır. [81]

51- Ve hani, Mûsâ ile kırk geceyi vaidleşmiştik. Yine siz zâlimler olarak onun arkasından buzağıyı (tanrı) edin
miştiniz.
52- Bundan sonra sizi, şükredersiniz diye affetmiştik,
53- Hani, Musa'ya; hidâyete eresiniz diye kitâb ve furkân (bâtılı hakdan ayıran) vermiştik.

Buzağıya Tapanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Mûsâ (a.s.) nın benimle mîkâta (sözleşme) gitmesinden sonra sizin buzağıya tapmanız ve benim sizi tekrar affetmemdeki nimetimi hatırlayın. A'râf sûresinde zikredildiği gibi bu sözleşme kırk gün süreliydi. Sözleşme süresi son bulunca İsrâiloğulları buzağıya tapınmışlardı. Nitekim orada Hakk Teâlâ «Mûsâ ile otuz gece sözleşmiştik ve onu on gece ile tamamlamıştık». Deniliyor. Bu süre, bütünüyle Zülkâde ayı ve Zülhicce'nin son on günüydü. Ondan sonra Firavun kavminden kurtulup denizden geçmeleri gerçekleşmişti.
«Hani Musa'ya hidâyete eresiniz diye kitâb ve fürkân vermiştik.» Kitaptan maksad Tevrat'tır, Furkân ise hakla bâtılı, hidâyetle sapıklığı ayıran şeydir. A'râf süresindeki ifâdeden anlaşıldığı gibi bu da denizi geçmelerinden sonra olmuştu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Biz ilk nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya insanlara belgeler taşıyan kitabı vermiştik. Onda insanlar için belgeler, hidâyet ve rahmet vardır, belki düşünürler diye.» (Kasas, 43) [82]

54- Hani, Mûsâ kavmine: Ey kavmim buzağıya tapınmakla nefsinize zulmetmiş oldunuz. Hemen yaradanı-nıza tevbe edip nefislerinizi öldürün. Bu yaradanınızm katında sizin için daha hayırlıdır, demişti. Allah da tevbe nizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur, O.

Bu, Allah Teâlâ'nm İsrâiloğullarının buzağıya tapınmalarından sonra tevbelerini kabul ediş şeklidir. Hasan el-Basrî merhum bu âyet konusunda der ki; Bu husus, buzağıya tapınmaları sebebiyle kalplerinde vâki olan hal üzerine zuhur etmişti. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Ellerinden düşünce ve kendilerinin sapıttıklarını görünce dediler ki «eğer Rabbımız bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa...» Hasan el-Basrî dedi ki bu husus Mûsâ (a.s.)'nm: «Ey kavmim, buzağıya tapınmakla kendi nefsinize zulmetmiş oldunuz» dediği sıradadır.
Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr ve Rebî' İbn Enes «yaradamnıza tev-be edin» âyetindeki Bârî kelimesinin yaratan demek olduğunu belirtmişlerdir. Ben derim ki; burada yaratanınıza ifâdesi, onların suçlarını büyütmeye dikkatlerini çekmek içindir. Yani sizi yarattığı halde ondan başkalarına taptığınız yaradanınıza tevbe edin. Neseî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Yezîd İbn Harun'un... İbn Abbâs' dan naklettikleri hadîste o der ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu : Onların tevbeleri; İsrâiloğullarından her erkeğin karşılaştığı çocuk, anne ve babalardan her birisini öldürmesi ve öldürürken de orada kimi öldürdüğüne aldırmamasıdır. Allah'ın muttali' olduğu suçlarım Mûsâ ve Harun'dan saklayanlar böylece tevbe ettiler ve itiraf ettiler. Emrolun-duklan şeyi yaptılar. Allah Teâlâ öleni de, öldüreni de. affetti. Bu fitneler hadîsinden bir parça olup Tâhâ sûresinde inşâallah tamâmı gelecektir.
İbn Cerîr Taberî der ki; bana Abdülkerîm İbn el-Heysem... İbn Ab-bâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine «Ey kavmim, buzağıya tapınmakla nefsinize zulmetmiş oldunuz. Hemen yaradanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Bu yaradanınızın katında sizin için daha hayırlıdır» demişti. Allah'da tevbelerini kabul etmişti. «Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur O.» âyeti konusunda şöyle dedi. Mûsâ kavmine Aziz ve Celîl olan Rabbımn emri olarak kendi nefislerini öldürmelerini emretti. İbn Abbâs dedi ki: Buzağıya tapınmayanlar ise ayağa kalktılar, hançerlerini

ellerine aldılar, üzerlerine şiddetli bir karanlık çöktü, birbirlerini öldürüyorlardı. Karartı üzerlerinden ayrılınca yetmişbin kişi öldürülmüştü, öldürülenlerin her birisinin tevbeleri kabul edilmişti. Kalanların da tevbesi kabul olundu.
İbn Cüreyc der ki; Kasım İbn Ebu Bezze bana Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'in bu âyet konusunda şöyle dediklerini duyduğunu bildirdi : Bazıları bazılarına hançerle saldırarak birbirlerini öldürdüler. Adaru uzak ve yakın demiyordu. Tâ ki Mûsâ elbisesiyle işaret etti ve ellerindekini attılar, sonra yetmişbin kişinin öldüğü açığa çıktı. Ve Allah Musa'ya vahyetti ki, bu kadar yeter. Mûsâ, bunun üzerine elbisesini göstermişti. Katâde der ki bu topluluk şiddetli bir şeyle emrolunmuştu, ayağa kalkmışlar bıçakla birbirlerini doğruyorlardı. Allah Teâlâ'nın Onlardan intikam alması son haddine ulaşınca, bıçaklar ellerinden düştü ve birbirini öldürmekten vazgeçtiler ve bu husus onların dirileri için tevbe, ölüleri için şahadet sayıldı. Hasan el-Basrî der ki; onları kaskatı bir karanlık bürümüştü, birbirlerini öldürdüler, sonra karanlık açıldı ve bu, onlar için tevbe oldu.
Süddî «Nefislerinizi öldürün» âyeti konusunda diyor ki; buzağıya tapanlarla tapmayanlar kılıçlarla karşı karşıya geldiler. İki gruptan öldürülenler şehîd oluyordu. Öldürme o kadar çoğaldı ki nerdeyse helak olacaklardı. Hattâ aralarından yetmiş bin kişi ölmüştü ve nihayetHz. Mûsâ ve Hârûn dediler ki; Rabbımız İsrâiloğulları helak oldu, Rab-bımız, arta kalanlar, arta kalanlar dediler. Bunun üzerine Allah onlara silâhlarım bırakmalarını emretti ve tevbelerini kabul etti. Her iki gruptan da öldürülenler şehîd oluyordu. Kalanların da günahları bağışlanmış oluyordu. İşte Allah Teâlâ'mn: «Allah da tevbenizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur O.» kavlinin anlamı budur.
Zührî der ki; İsrâiloğulları kendi kendilerini öldürmekle emrolu-nunca, aralarında Mûsâ (a.s.) da bulunduğu halde karşı karşıya geldiler ve kılıçlarla birbirine girdiler. Hançerlerle birbirlerini dogradılar. Mûsâ, elini yukarı kaldırmış duruyordu. Birbirlerini yok edince, dediler ki; ey Allah'ın nebisi bizim için Allah'a duâ et. Hz. Musa'nın iki bileğini almış, ellerini destek yapmışlardı. Bir süre böylece devam ettiler. Nihayet Allah onların tevbesini kabul etti ve birbirlerinden ellerini çekti. Bunun üzerine silâhı attılar. Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları ölülerine çok üzüldüler. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya vahyetti M; seni üzen nedir? Sizden öldürülmüş olanlar benim katımda diridirler, rızıklandınlırlar, sağ kalmış olanların da tevbesi kabul edilmiştir. Bunun üzerine Mûsâ ve İsrâiloğulları sevindiler. Bunu İbn Cerîr sağlam bir isnâdla rivayet eder. İbn İshâk der ki; Hz. Mûsâ kavmine dönüp buzağıyı yakarak külünü denize attığmda, kavminden seçtiği kimselerle beraber RablJmın huzuruna çıktı. Onları yıldırım çarpmıştı. Sonra tekrar gönderildiler. Hz. Mûsâ, Rabbmdan (buzağıya tapmalarından dolayı) İsrâiloğullarının tevbesini kabul etmesini diledi. Allah Teâlâ; «hayır ancak kendi kendilerini öldürürlerse kabul ederim» buyurdu. İbn İshâk der ki; bana ulaştığına göre onlar Hz. Musa'ya biz Allah'ın emrine sabrederiz, demişler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ buzağıya tapmayanlarm tapanları öldürmesini emretti. Onlar evlerinde oturdular. Diğerleri kılıçlarla onların üzerlerine saldırdılar ve onları öldürmeye başladılar. Mûsâ (a.s.) ağladı, kadınlar ve çocuklar ağlaşmaya başladılar. Hz. Musa'dan affedilmelerini diliyorlardı. Bunun üzerine Allah onların tevbesini kabul etti ve kendilerini bağışladı ve Hz. Musa'ya da kılıçlarını kaldırmalarını emretti.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Hz. Mûsâ kavmine döndüğünde —ki bunlar Hz. Harun'la birlikte bir kenara çekilip buzağıya tapmamış olan yetmiş kişi idi— Hz. Mûsâ onlara Rabbınızlâ sözleşmeye koşun dedi. Onlar ey Mûsâ tevbe var mıdır? dediklerinde o da evet dedi ve : «Hemen yaradanınıza tevbe edip nefislerinizi öldürün. Bu, yaradanı-nızm katında sizin için daha hayırlıdır demişti,. Allah da tevbenizi kabul etti...» Kılıçlan, kargıları, hançerleri ve palaları sıyırdılar. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem der ki; onların üzerine kin yaygınlaştırılmıştı, elleriyle birbirlerine değiyor, ve birbirlerini öldürüyorlardı, Adam, babası ve kardeşiyle karşılaşıyor hiç farkına varmadan onu öldürüyordu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Allah sabreden kuluna merhamet etsin diye çağrışıyorlardı. Allah'ın rızasına nail oluncaya kadar onların ölüleri şehid olmuş, dirilerinin de tevbesi kabul buyrulmuştu. Sonra "Allah da tevbenizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvab, Rahim O'dur O." ayetini okudu. [83]

55- Bir de, hani siz: Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız, demiştiniz de, bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.
56- Sonra sizi, ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye diriltmiştik.

Allah'ı Apâşikâr Görmek İsteyenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; bir de sizi yıldırım çarpmasından sonra diriltmemdeki nimetimi hatırlayın. Hani siz beni apaçık ve ayan beyân görmek istemiştiniz. Halbuki ne sizin, ne de sizin gibilerin buna gücü yetmezdi. îbn Cüreyc, îbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet eder : «Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız.» yani açıkça Allah'ı görünceye kadar. İbrahim İbn Tah-mân... İbn Abbâs'dan bu âyetin apaçık Allah'ı görünceye kadar mânasına geldiğini nakleder. Ayrıca Katâde ve Rebî' İbn Enes'den naklederek der ki; bunlar Hz. Musa'nın seçmiş olduğu yetmiş kişidir. Onlar Hz. Mûsâ ile beraber gittiler ve bir ses işittiler. Bunun üzerine «biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız» dediler. Ebu Ca'fer der ki; bir ses duydular ve yıldırıma çarpıldılar. Duydukları ses ölün diyordu. Mervân İbn el-Hakem Mekke minberinde okuduğu hutbede buradaki yıldırım anlamına gelen "Es-Saikatu" 'nun gökten gelen bir ses olduğunu söylemiştir. Süddî ise bunun ateş olduğunu bildirmiştir. Urve Rüveym «Bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.» âyetini birbirlerine bakarlarken, yıldırım onları çarpmıştı. Sonra şunlar dirilmiş şunlar da helak olmuştur diye tefsir etmiştir.
Süddî der ki: «Bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.» Yıldırımın çarpmasıyla öldüler, Mûsâ ağlıyor ve Allah'a duâ ediyordu. «Yarabbi, sen onların seçkinlerini helak ettin. Ben yanlarına vardığımda isrâil-oğullarına ne diyeceğim? Sen istersen önceden beni de onları da helak edersin, ancak içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helakeder misin?» diyordu. Allah, Mûsâ (a.s.)'ya variyetti ki; bu yetmiş kişi buzağıya tapınanlardandı. Sonra Allah onları tekrar diriltti, kalktılar, teker teker yaşamaya başladılar. Bir kısmı diğerinin nasıl dirildiğini görüyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Sonra sizi ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye yine diriltmiştik» kavlinin mânâsı budur. Rebî* îbn Enes der ki; onların ölmeleri

kendileri için bir ceza idi. Ecellerini tamamlamak üzere öldükten sonra tekrar driltildiler. Katâde de böyle demişti.
Muhammed İbn Cerîr Taberî... Muhammed İbn İshâk'dan nakleder ki o şöyle demiş; Hz. Mûsâ kavminin yanına gelince, onların buzağıya tapındıklarını gördü. Kardeşine ve Sâmirî'ye söyleyeceklerini söyledi. Ve buzağıyı parçalayarak denize attı. Sonra onların arasından en seçkin yetmiş kişiyi seçti ve dedi ki; «Haydin Allah'a varın ve işlediklerinizden dolayı tevbe edip kavminizden geride bıraktıklarınız için bağışlanma dileyin, oruç tutun, temizlenin ve elbiselerinizi de arıtın.» Rab-bınm tayîn ettiği vakitte mîkât için Tûr-u Sina'ya çıkardı onları. Hz. Mûsâ buraya Rabbının izniyle geliyordu. Bana anlatıldığına göre, Hz. Mûsâ'nın emrettiği şeyleri yerine getiren yetmiş kişi Allah ile buluşmaya gittiklerinde dediler ki : Ey Mûsâ, Rabbından bizim adımıza dile, Rab-bımızın sözünü duymak istiyoruz. Mûsâ pelri, olur dedi ve dağa yaklaşınca üzerine bir bulut kümesi geldi ve bütün dağı kapladı. Mûsâ yaklaşarak onun içine girdi ve kavmine de yaklaşın, dedi. Mûsâ Allah ile konuştuğu sırada parlak bir nûr beliriyordu ki âdemoğullarının hiç birisi ona bakmaya güç yetiremiyordu. Ona perdenin arkasından baka-biliyorlardı. O seçilenler de ona yaklaştılar ve bulutun içine girince secdeye kapandılar ve Allah'ın Mûsâ ile konuştuğunu dinlediler. Ona, şunu yap, bunu yapma diye emir ve yasaklarını bildiriyordu. Allah'ın emri tamamlanınca Musa'nın üzerindeki bulut açıldı. Mûsâ onlara yaklaştı. Onlar dediler ki:
«Biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız». Bunun üzerine onları sarsıntı kaplayıverdi ve hepsi birden öldüler. Mûsâ kalktı, Rabbma yalvarıyor, duâ ediyor ve diyordu ki: «Rabbım Sen istesen onları daha önce de helak ederdin...» Onlar sefâhete daldılar. İçimizdeki sefihlerin işledikleri yüzünden arkamdaki İsrâiloğullarını da helak eder misin? Yani bu sefâhetleri onlar için bir helaktir. Ben onların arasından en seçkin yetmiş kişiyi seçtim. Tekrar kendilerine döndüğümde onlardan hiç birisi benimle beraber olmayacak. O zaman bir daha bana nasıl güvenir de beni tasdik ederler? Mûsâ Rabbına böyle yalvarıp duruyor ve ondan taleb ediyordu. Nihayet Allah onların ruhlarını geri getirdi. Hz. Mûsâ, İsrâiloğullannın da tevbelerinin kabulünü istedi. Allah, hayır ancak kendilerini öldürürlerse diye buyurdu. Muhammed İbn İshâk'ın naklettiği bu kadardır.
İsmail İbn Abdurrahmân der ki: İsrâiloğullan buzağıya tapınmalarından dolayı tevbe edince ve Allah da emir buyurduğu gibi onların birbirlerini öldürmeleri halinde tevbelerini kabul buyuracağını belirtince, Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya İsrailoğullarından herkesin buzağıya tapmaktan dolayı özür beyân ederek huzuruna gelmelerini emretti. Hz. Mûsâ onlara bu takdirde tevbelerinin kabul edileceğini bildirdi. Kavminden yetmiş kişi seçerek özür dilemek için onlarla beraber Allah'ın huzuruna gitti. Bundan sonra İsmâîl yukarda anlatılan hadiseyi naklediyor.
Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eslem bu âyetin tefsirinde der ki: Hz. Mûsâ Rabbının katından Tevrat'ın yazılı bulunduğu levhalarla dönünce, kavminin buzağıya tapmakta olduğunu gördü. Onlara kendi kendilerini öldürmelerini emretti. Onlar bunu yapınca Allah tevbelerini kabul buyurdu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Hz. Mûsâ onlara şöyle dedi: Bu levhalarda Allah'ın kitabı, o kitapta da Allah'ın size emrettiği emirler, yasakladığı yasaklar vardır. Onlar, senin bu sözünle o kitabı kim alacaktır? Allah'a andolsun ki, biz Allah'ı apaçık görmeden ve Allah

bize görünüp işte kitabım budur, onu alınız demeden almayız. Allah'a ne oluyor ki: Seninle konuştuğu gibi bizimle konugmuyor? dediler. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd «Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız.» âyetini okudu ve dedi ki Allah'dan bir gazab geldi ve tevbeden sonra onları yıldırım çarptı, topluca öldüler. Sonra öldükten sonra Allah Teâlâ onları tekrar diriltti. Burada Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem Allah Teâlâ'nın «Sonra sizi ölümünüzün arkasından şükredesiniz diye yine diriltmiştik.» âyetini okudu. Mûsâ onlara: Allah'ın kitabını alın dedi. Onlar hayır dediler. Mûsâ: Size ne- oldu? dediğinde, onlar "bize olan, ölüp sonra diriltilmiş olmamızdır, dediler. Mûsâ Allah'ın kitabını alın, dedi, onlar hayır dediler, Allah meleklerini gönderdi ve üzerlerine dağı kaldırdı. [84]

57- Ve üstünüze bulutları gölge yaptık. Kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyilerinden, güzellerinden yeyin. Onlar bize değil ancak kendi nefislerine zulmetmekteydiler.

Bıldırcın Eti ve Kudret Helvası:

Allah Teâlâ onların başına gelen felâketleri anlattıktan sonra kendilerine bolca vermiş olduğu nimetleri hatırlatmaya başlıyor. «Ve üstünüze bulutları gölge yaptık.» Bu beyaz bir buluttu. Çölde güneşin sıcağından onları korumak için gölge olarak üzerlerine bulut gönderilmişti. Nitekim Neseî ve diğerleri fitneler hadîsinde İbn Abbâs'dan böyle rivayet ederler ve derler ki; sonra Allah onlara bulutla gölge yaptı. İbn Ebu Hatim, İbn Ömer'den, Rebî' İbn Enes'den, Ebu Miczer, Dahhâk ve Süddî'den İbn Abbâs'ın söylediği gibi bir \rivâyet nakleder. Hasan ve Katâde der ki; çölde Allah onları güneşten korumak için bulutu gölge yapmıştır. İbn Cerir de der ki; başkaları da bunun buluttan çok daha serin ve çok daha güzel olduğunu söylerler. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Mücâhid'den nakletti ki; buradaki bulut bilinen bulut değildir. O Allah'ın kıyamet gününde getireceği buluttur ve sadece onlar için gönderilmişti. İbn Cerîr Müsennâ İbn İbrahim kanalıyla Ebu Hüzeyfe'-den böylece nakleder. Sevrî ve diğerleri de Ebu Necîh kanalıyla Mücâ-hid'den böylece naklederler. Allah en iyisini bilir ya, bu bulut, bildiğimiz bulut şeklinde değil ondan çok daha güzel, çok daha tatlı ve görkemli imiş. Nitekim Süneyd tefsirinde Haccâc İbn Muharnmed kanalıyla İbn Cüreyc'den İbn Abbâs'm şöyle dediğini rivayet eder: «Ve üstünüze bulutları-gölge yaptık.» Bu bildiğimiz buluttan daha serin ve daha güzel bir buluttu. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i celîle'sinde bildirdiği bulutlardan idi: «Onlar bulut gölgeleri için de Allah'ın azabını ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah'a döne-cektir.» (Bakara, 130) İşte meleklerin Bedir günü getirmiş olduğu bulut budur. İbn Abbâs çölde bulutun onlarla beraber olduğunu söylemiş.
«Kudret helvası ve bıldırcın indirdik.» Müfessirler, kudret helvası anlamına gelen menn'in ne anlama geldiği konusunda değişik görüşler serdetmişlerdir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Kudret helvası, onlann üzerine ağaçlara iniyordu ve onlar bu helvadan istedikleri şekilde yeyip besleniyorlardı. Mücâhid kudret helvasının yapışkan bir şey olduğunu söyler. İkrime ise (kudret

helvasının) çiğ gibi bir şey olduğunu ve Allah'ın onlann üzerine indirdiğini bildirir. Süddî der ki; onlar, ey Mûsâ burada bu şekilde nasıl olacak, bizim için yiyecek nerede? dediler. Bunun üzerine* Allah kudret helvasını indirdi. O, zencefil ağacının üzerine düşüyordu.
Katâde der ki; kudret helvası, onların bulunduğu yere kar iner gibi iniyordu. Sütten daha beyaz, .baldan daha tatlıydı. Fecrin doğuşundan, güneşin doğuşuna kadar olan sürede iniyordu. Ve herkes, o gün kendisine yetecek kadar alıyordu, daha fazlasını alınca bozuluyor, kalmıyordu. Altıncı gün olunca, cumartesi gününe yetecek kadarım aldılar*. Çünkü o gün bayram ve istirahat günüydü. O gün, hiç bir kimse yiyecek peşinden koşmuyordu ve hiç bir şey istemiyordu. Bunların hepsi çölde olmuştu.
Rebî' İbn Enes der ki; kudret helvası bir içecekti. Bal gibiydi ve onların üzerine inerdi. Onlar bunu suyla karıştırıp içerlerdi.. Vehb İbn Münebbih'e kudret helvası nedir? diye sorulduğunda ince ekmektir, toz gibi veya iki kere çekilmiş hurma ekmeği gibidir demiş. Ebu Ca'fer, İbn Cerîr dedi ki, bana... Ahmed bin İshâk, Şa'bî'den şöyle dediğini nakletti. Sizin bu balınız, kudret helvasının yetmiş parçasından biri gibidir...
Maksad müfessirlerin kudret helvası konusundaki yorumlarının birbirine yakın olduğunun anlaşılmasıdır. Bir kısmı bunu yiyecek, bir kısmı içecek olarak tefsir etmiştir. Zahiri en iyi Allah bilir. Bilinen odur ki: maksad yiyecek, içecek ve diğer şeylerden Allah'ın onlara lütfettiği nesnelerdir ki onu kazanmak için ne zahmet, ne de çaba harcamışlardır. Bilinen (kudret helvası) tek başına yendiği zaman tatlı bir tadı vardır. Su karıştırılarak içildiği zaman tatlı bir içecektir. Başka bir şeyle karıştırılınca değişik bir çeşit meydana gelir. Lâkin âyette yalnızca kas-dedilen bu değildir. Bu husustaki delil Buhârî'nin şu rivayetidir : Bize Ebu Vâil... Sa'd İbn Zeyd'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Mantar kudret helvâsındandır ve onun suyu göz için şifâdır.» Bu hadîsi İmâm Ahmed, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Abdül-melik'ten rivayet etmiştir. Hadîsçiler topluluğu kitaplarında bu hadîse yer verirler. Ancak Ebu Dâvûd yer vermez. Tirmizî bunun hasen ve sahîh olduğunu söyler. Buhârî, Müslim, Neseî de Hakem'in rivâyetiyle... Amr İbn Hâris'den aynı hadîsi naklederler.
Tirmizî der ki; bize Ebu Übeyde... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «İyi hurma “El-Acve” cennetten gelmedir ve onda zehirlenmenin şifâsı vardır. Mantar ise kudret helvâsındandır ve onun suyu göz için şifâdır.» Bu rivayeti yalnızca Tirmizî nakletmiştir. Sonra da bu hadîsin hasen ve garib olduğunu söylemiştir. Biz bunu ancak Muhammed İbn Amr'ın... Ebu Saîd ve Câbir kanalıyla naklettiği rivayetten tanıyoruz.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde bir başka yolla Ebu Hüreyre'den nakleder ve der ki; bize Ahmed İbn Hasan... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göz için şifâdır.» Bu hadîs de bu şekilde garîbtir. Talha ibn Abdurrahmân Ebu Muhammed diye künye verilen Vâsıtlı bir kişidir. Denildi ki bu zâtın Katâde'den takîb edilemiyecek bazı şeyler rivayet ettiği söylenir.
Tirmizî sonra der ki bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûllah (s.a.)'m ashabından bir topluluk dediler ki; mantar yeryüzünün çiçek

hastalığıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Acve (iyi hurma) ise cennettendir zehire şifâdır. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn Beşşâr yoluyla ve başka râvîler kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Neseî ve İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla hurma hadîsini, ve her iki hadîsi rivayet eder. Ancak bu rivayet tarîki munkatı'dir. Çünkü Şehr İbn Havşeb, Ebu Hüreyre'den o da Abdurrahmân İbn Ğa-nîm'den o da Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki, onlar mantardan bahsederlerken ve bir kısmı mantarın toprağın çiçek hastalığı olduğunu söylerken, Rasûlullah (s.a.) mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır, buyurmuştur. İmâm Ahmed ibn Hanbel'in söylediği gibi, Şehr İbn Havşeb'den, Ebu Saîd ve Câbir'den menkûl rivayetler de aktarılmıştır. Esbât İbn Muhammed... Ebu Saîd el-Hudrî ve Câbir İbn Abdul-lah'dan rivayet ederek derler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. İyi hurma cennettendir ve zehire şifâdır.
Neseî, «nemime» bahsinde Muhammed İbn Beşşâr yoluyla... Ebu Saîd ve Câbir'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivayet eder : Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Sonra Neseî ve İbn Mâce değişik yollarla bu hadîsi A'meş, Ebu Bişr ve Şehr İbn Havşeb kanalıyla Ebu Saîd ve Câbir'den naklederler. Bu hadîsi Neseî ve İbn Mâce Saîd İbn Müslim kanalıyla A'meş'den rivayet eder. Aynı hadîsi İbn Merdûyeh, Ahmed İbn Osman kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder. Buna göre o demiş ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün yanımıza geldi elinde mantarlar vardı ve buyurdu ki, mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Bu hadîsi Neseî, Amr İbn Mansûr kanalıyla... İbn Merdûyeh'den rivayet eder. Sonra Abdullah İbn İshâk kanalıyla... A'meş'den nakleder. Keza Neseî bu hadîsi Ahmed İbn Osman kanalıyla Übeydullah İbn Musa'dan rivayet eder. Bu hadîs Enes İbn Mâlik'in rivâyetiyle de nakledilir. Nitekim İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) in ashabı âyet-i kerîme'de bahis mevzuu edilen: «Çirkin bir söz yerden koparılmış kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.» (İbrâ-hîm, 26) âyeti konusunda şüphelenmişlerdi. Bazıları bunun mantar olduğunu zannederiz demişlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; «mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Acve (bir nevi hurma) ise cennettendir ve onda zehirden şifâ vardır...» Bu hadîsin aslı Hammâd İbn Seleme rivâyetiyle de mahfuzdur. Tirmizî ve Neseî onun kanalıyla bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Neseî'nin «nemime» bahsinde rivayet ettiği gibi Şehr İbn Havşeb kanalıyla da İbn Abbâs'dan nakledilmiştir.
Denildiği gibi esas ihtilâf, Şehr İbn Havşeb üzerindedir. Muhtemeldir ki o, bu hadîsi ezberlemiş ve bütün bu yollarla rivayet etmiştir. Olabilir ki o bunu sahabeden dinlemiş veya bazıları ona sahabeden nak- letmişlerdir. Zira ona kadar gelen isnâdlar sağlamdır, o ise yalana dayanmaktadır. Hadîsin aslı, Saîd İbn Zeyd'in rivayetinde geçtiği şekilde mahfuzdur.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; selva bıldırcına benzer bir kuştu ve onu İsrâiloğullan yiyorlardı. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbdan bir topluluktan nakleder ki; Selva bıldırcına benzer bir kuştu. İbn Ebu Hatim... İbn Abbâs'dan nakleder ki,

selva bıldırcındır. Mü-câhid, Şa'bî, Dahhâk, Hasan, İkrime, Rebî' İbn Enes (Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun) de böyle demişlerdi.
İkrime der ki; selva bir kuştur. Cennette olan kuşlar gibidir. Serçeden biraz daha büyük veya o kadardır. Katâde der ki Selva kırmızımtırak bir kuştu, onu güney rüzgârı oralara getiriyordu ve adam ondan o gün kendine yetecek kadarını kesiyordu. Daha fazla kesecek olursa bozuluyor ve kalmıyordu. Altıncı güne gelindiğinde o gün için ve yedinci gün yetecek kadarını aldılar. Çünkü ertesi gün ibâdet günüydü ve o gün hiç bir şey yapılmaz ve hiç bir şey aranmazdı.
Vehb İbn Münebbih der ki; Selva güvercin gibi etlice bir kuştur. Cumartesinden cumartesiye geliyor ve isrâiloğullan ondan alıyorlardı. Vehb İbn. Münebbih; bir başka rivayetinde şöyle der : İsrâiloğullan Hz. Musa'dan et istediler. Allah Teâlâ onlara dedi ki; ben sizi yeryüzünde en az Jbulunan etle doyuracağım ve üzerlerine bir rüzgâr gönderdi, ça-dırlannın çevresinde bıldırcınlar yayıldı. Gökte bir mızrak boyu uçuyorlardı, ertesi gün için de biriktirdiler, etler ve ekmekler bozuldu.
Süddî der ki; İsrâiloğullan çöle girdiklerinde Mûsâ (a.s.)'ya dediler ki biz burada ne yapacağız, hani yemek? Allah onlara kudret helvasını indirdi. Kudret helvası zencefil ağacının üzerine yağıyordu. Sonra selva indirdi ki bu bıldırcına benzer veya biraz daha büyük kuştu. Onlardan her birisi kuşu tutup bakıyor; eğer etlice ise kesiyor, yoksa bırakıyordu. Kuş etlenince tekrar geliyordu. İsrâiloğullan dediler ki; bu yiyecek, ya içecek nerede? Hz. Musa'ya emredildi o asâsıyla taşa vurdu, taştan oniki kaynak birden fışkırdı. İsrâiloğullanndan her sibt bir kaynaktan içti. Bunun üzerine dediler ki içecek bu, ya gölge nerde? Allah onlann üzerine bir bulut gönderdi. Onlar bu bulut, ya gölge nerede? dediler. Onların elbiseleri çocuklann uzaması gibi kendileriyle beraber uzuyordu ve hiç eskimiyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Ve üstünüze bulutlan gölge yaptık. Kudret helvası ve bıldırcın indirdik.» âye-tiyle kasdolunan budur. Ve yine : «Hani Mûsâ kavmi için su anyordu. Ona asanı taşa vur dedik. Bunun üzerine taştan oniki göz fışkırdı ve her topluluk içecekleri yeri bildi.» (Bakara, 60) âyetinde de kasdolunan budur. Vehb İbn Münebbih .ve Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eslem'den de Süddî'nin dediği gibi bir rivayet nakledilir.
Süneyd... İbn Cüreyc'den nakleder ki o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Çölde onlar için kirlenmeyen ve yıpranmayan elbiseler yaratıldı. İbn Cüreyc der ki; adam kudret helvasından ve bıldırcından bir günlük yiyeceğinden daha fazlasını alacak olsa bozulurdu. Ancak cum'a günü cumartesi gününün yiyeceğini de alırlardı ve bozulmazdı.
«Size rızık olarak verdiğimiz şeyin iyilerinden, güzellerinden yiyin.» Bu, nimetlerin mübâh oluşunun ve ilâhî lûtfun belirtildiği emirdir. «Onlar bize değil ancak kendi nefislerine zulmetmekteydiler.» Biz onlara kendilerine rızık olarak verdiklerimizi yemelerini ve bize ibâdet etmelerini emretmiştik. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyu-rulur : «Rabbınızın rızkından yiyin ve O'na şükredin.» Ama onlar bu emre muhalefet ettiler, inkâr ettiler ve kendi nefislerine zulmettiler. Hem de apaçık mucizeleri, kesin delilleri ve harikulade hâdiseleri gördükleri halde. İşte burda Muhammed (s.a.) 'in ashabının (r.a.) diğer peygamberlerin ashabına üstünlüğü, sabrı, sebatı ve diretmeyişleri ortaya çıkıyor. Peygamberin ashabının seferlerde ve savaşlarda peygamberle nasıl çalıştıkları görülüyor. Bunlardan birisi

Tebûk senesidir. O susuzlukta, o şiddetli sıcak ve yorgunlukta harikulade hiçbir şey istememişler ve bir şey beklememişlerdi. Kaldı ki bu kendi peygamberlerine çok daha kolaydı, sadece açlıktan bitkin düştüklerinde yemeklerini çoğaltmasını istemişler ve yanlarındaki yemekleri getirmişlerdi ki ancak bir kuzunun çökeceği yer kadar tutuyordu. Duâ etti ve herkesin beraberindeki kabı doldurmasını buyurdu ve onlar doldurdular. Keza suya muhtaç olduklarında Allah Teâlâ'dan diledi ve bir bulut gelip onları suya boğdu, içtiler, develerini suladılar, kaplarını doldurdular. Sonra bir de baktılar ki o bulut karargâhın ötesine geçmiş değil. İşte Allah'ın kaderiyle birlikte yürümek ve Rasûlullah (s.a.) 'a tâbi olmak konusundaki en mükemmel bağlılık örneği bunlarınki idi. [85]

58- Hani, şu kasabaya girin, dilediğiniz yerde istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin, affet deyin, kusurlarınızı örtelim. İyilik edenlere daha da artıracağız, demiştik.
59- Zulmedenler sözü; kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de fâsıklık etmelerinden dolayı o zâlimlerin üstüne gökten korkunç bir azâb indirdik.

Verilen Buyruğu Değiştirenler:

Allah Teâlâ onların cihâddan yüzçevirip mukaddes topraklara girmeyişlerini kınıyor. Mûsâ (a.s.)'nın eşliğinde Mısır diyarından gelip ataları İsrail'den kendilerine miras olarak kalan mukaddes topraklara girmekle emrolundukları ve oranın kâfir halkı olan Amâlika ile savaşmaları buyurulduğu zaman onlar savaştan vazgeçip zayıf düşmeyi ve feryâd-ü figân etmeyi tercih ettiler. Allah Teâlâ da ceza olarak kendilerini çöle düşürdü. Nitekim bu husus Mâide sûresinde sözkonusu edilmektedir. Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de zikrettiği gibi bu beldenin Kudüs olması en doğru görüştür.
Bazıları ise bu beldenin Erîha olduğunu söylerler. Bu uzak bir görüştür. Çünkü Erîha, onların yollan üzerinde değildi. Onlar Erîha'ya değil, Kudüs'e doğru gitmişlerdi. Nûh oğlu Yûşa' (a.s.) ile beraber kırk yıl çölde kaldıktan sonra çıkmışlar ve Allah bir cum'a akşamı onlara fethi müyesser kılmıştı ve bu fetih gerçekleşinceye kadar güneş tutulmuştu. Erîha ise İsrâiloğulları için kasdedilen bir belde değildi. Bu şehri fethedince; memleketlerini kendilerine geri verdiği, çölden ve sapıklıktan kurtardığı için Allah'a şükür nişanesi olarak şehre kapısından secde ederek girmeleri emrolunmuştu.
Avfî, tefsirinde der ki; İbn Abbâs «Kapısından secde ederek girin.» âyetinin, «rükû ederek» mânâsına olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr, İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Kapısından secde ederek girin» âyetiyle küçük kapısından eğilerek (rükû ederek girin) demek istenmiştir. Hâkim, Süfyân'dan, İbn Ebu Hatim de Süfyân (el-Sevrî)'dan bu hadîsi rivayet eder. Hasîf ise der ki, İkrime, İbn Abbâs'dan nakletti ki bu kapı kıble tarafında imiş. Mücâhid, Süddî, Katâde ve Dahhâk, bu kapının mukaddes ev olan Kudüs'ün Hitta kapısı olduğunu söylemişlerdir. Hasîf der ki; İkrime, İbn Abbâs'dan nakletti ki onlar zorla girmişler. Süddî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki onlara kapıdan secde ederek girin denildiği halde kendileri emredilenin tersine başlarını kaldırarak girmişlerdi.

«Affet, deyin...» Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki; “Hıttatun” kelimesi affet veya af dileyin demektir. Atâ, Hasan, Katâde, Rebi' îbh Enes'den de aynı şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki, “Ve kulu hıttatun” âyeti bu iş haktır, size söylendiği gibidir, deyiniz mânâsına gelmektedir.
İkrime ise «Lâ İlahe İllallah» anlamına geldiğini belirtmiştir. Ev-zaî der ki; tbn Abbâs'a “Ve kulu hıttatun” âyetini soran bir kişiye —ki Evzaî onun adını zikretmiştir— günahınızı ikrar edin demek olduğunu söylemiştir. Hasan ve Katâde de günahlarımızı iskât et, mânâsına geldiğini söylerler.
«Kusurlarınızı örteriz. İyilik edenlere daha da artıracağız.» Bu âyet yukardaki emrin cevâbıdır. Yani, siz, bizim emrettiğimiz şeyi yaparsanız kusurlarınızı bağışlar ve iyiliklerinizi kat kat artırırız, demektir.
Mes'elenin özü şu şekildedir : Mekke'nin fethi esnasında müslüman-lar, fiilen ve kavlen Allah'a şükredip Allah katında sevilen amellerin peşinden koşmaları istenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda Nasr sûresinde şöyle buyuruyor :
«Allah'ın yardımı ve fethi gelip insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbmı hamd ile tesbîh et, O'ndan mağfiret dile; çünkü O, tevbeleri daima kabul edendir.» (Nasr, 1-3) Bu âyeti bazı müfersirler, fetih ve zafer anında daha çok zikir ve mağfiret dilemek şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs ise bu âyeti Hz. Peygambere, ecelinin (geldiğinin) bildirildiği şeklinde yorumlamıştı. Hz. Ömer (r.a.) de bu mânâyı çıkarmıştı. Hz. Peygambere Mekke'nin fethi esnasında mağfiret emrinin gelmesiyle, ve fetih esnasında mağfiret dilemekle emredilmesiyle, ecelinin geldiğinin bildirilmesi arasında çelişki yoktur.
Nitekim Allah'ın Rasûlü zafer anında huzûr-u ilâhî'de huzû' ile eğilirdi. Rivayet edilir ki: Hz. Peygamber Mekke'nin fethedildiği gün, Mekke'ye yüksek tepeden inerken Rabbına huzû' ile boyun eğmişti. Öyle ki sakalı nerdeyse eğerinin önüne değecek durumda idi ve böylece Allah'a şükrediyordu. Sonra şehre girince gusûl etti ve sekiz rek'at namaz kıldı. O zaman kuşluk vaktiydi. Bazıları dediler ki; bu kuşluk namazıydı, bazıları da dediler ki; bu fetih namazıydı. Böylece devlet adamı ve imamlar için bir beldeyi fethedince oraya ilk girdiği sırada sekiz rek'at namaz kılması müstehab sayıldı. Nitekim Sa'd İbn Ebu Vakkâs (r.a.) Kisrâ'nın sarayına girince, orada sekiz rek'at namaz kılmıştı. Bu sekiz rek'atm her rek'atınm arası bir selâmla ayrılır. Denildi ki hepsinde tek bir selâm verilir. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.
«Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.»
Buhârî der ki; bana Muhammed... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakletti ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuş :
«İsrâiloğullarına kapısından secde ederek girin ve affet deyin» denildiği halde mak'adları üstünde emekleyerek girdiler ve sözü değiştî-reıek “Hıttatun” yani bir arpa içinde buğday tanesi dediler. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn İsmâîl kanalıyla İbn Mübârek'ten nakleder ve der ki; bize Ma'mer Hemmâm İbn Münebbih'den rivayet etti ki o Hüreyre'nin şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.), «İsrâiloğullarına Allah Teâlâ Kapısından secde ederek girin, affet deyin kusurlarınızı örteyim, iyilik edenlere daha da artıracağız.» buyurdu. Onlar, sözü de-ğiştirdiler, kapılarından arkaları üstü emekliyerek girdiler ve arpa içinde buğday tanesi dediler. Bu hadîs sahihtir. Buhârî; İshâk İbn Nasr'dan ve Müslim;

Muhammed İbn Nâfi'den, Tirmizî Avf îbn Hü-meyd'den ve hepsi de Rezzâk'dan nakletmişlerdir. Ve Tirmizî bu hadîsin hasen, sahih olduğunu söyler.
Muhammed ibn İshâk der ki; bana Salih İbn Keysân'ın, Tev'eme'-nin kölesi Sâlih'den, onun da Ebu Hüreyre'den ve İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, onların sözü değiştirmeleri Rasûlullah (s.a.) in bildirdiğine göre şöyle olmuş: secde edilerek girmeleri emrolunan kapıdan arkaları üstü emekliyerek girmişler ve arpa için de buğday diyorlar-mış. Ebu Dâvûd der ki... Ahmed İbn Salih, Ebu Saîd el-Hudrî'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki, Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuş : Allah, İsrâiloğullanna «Kapısından secde ederek girin, affet deyin, kusurlarınızı örteyim» buyurdu. Sonra Ebu Davûd aynı hadîsi Ca'fer İbn Müsâfir kanalıyla... Hişâm İbn Sa'd'dan aynı ifâdelerle nakleder. Bu hadîsi o münferid olarak harfler kitabında muhtasar şekilde rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh der ki; Abdullah İbn Ca'f er... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder ki o şöyle demiş: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte gece yürüyüşe çıktık, gecenin sonuna doğru zât el-Hanzal denilen tepeyi geçtik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; bu gece bu tepenin misâli, Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına dediği gibidir: «Kapısından secde ederek girin, affet deyin kusurlarınızı örtelim.»
Süfyân el-Sevrî, Ebu İshâk'dan, o da Berrâ'dan nakleder ki: «İnsanlardan beyinsizler yöneldikleri kıbleden onları çeviren nedir diyecekler. De ki Doğu ve Batı Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola eriştirir.» (Bakara, 142) âyeti konusunda Berrâ şöyle demiş! Bunu söyleyenler yahûdîlerdir. «Onlara kapısından secde ederek girin ve affet deyin kusurlarınızı örtelim» denildiği zaman onlar arkalan üstü girdiler ve içinde arpa bulunan kırmızı buğday, diyorlardı. İşte Allah Teâlâ'nın «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler...» âyeti bunu be-lirtmektedir. Sevrî Süddî'den... O da İbn Mes'ûd'dan nakleder ki “Ve kulu hıttatun”âyeti yerine, onlar kendisinde arpa bulunan kırmızı buğday taneleri dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler» âyetini inzal buyurdu. Esbât, Süddî* nin İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini nakleder : Onlar İbrânice «Huttî sem'aten ezbet mezba dediler. Arapça «içinde siyah kıl bulunan, delik kırmızı Duğday tanesi» demektir. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.» buyur- du. Sevrî... İbn Abbâs'dan «Secde ederek kapısından girin.» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet eder. Eğilerek küçük kapıdan girin. Onlar ise arka taraflarından girdiler ve arpa içinde buğday dediler. İşte Allah Teâlâ'nm «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler» âyetinin mânâsı budur. Atâ, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Yahya İbn Râfi'in de böyle dediği rivayet edilir.
Müfessirlerin zikrettiklerinin özeti ve hadîslerin akışından ortaya çıkan husus şudur : Yahudiler kavlen ve fiilen Allah'ın enirine boyun eğmediler ve buyruğunu değiştirdiler. Şöyle ki; onların secde ederek girmeleri emrolunmuşken başlarını kaldırarak, emekliyerek girdiler. “Hıttatun” yani günahlarımızı bağışla demeleri emrolunmuşken arpa içinde buğday diyerek alay ettiler. Bu direnmenin ve muhalefetin son sınırıydı. Bunun üzerine Allah; onlara gazabını ve fâsıkhklan, Allah'ın itâatından çıkmaları sebebiyle azabını indirdi. Bu nedenle «biz de fâ-sıklık etmelerinden dolayı o zâlimlerin üstüne gökten korkunç bir azâb indirdik» buyurdu.

Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki; Allah'ın kitabında geçen her “Er-Ricz” kelimesi ile azâb kasdolunur. Mücâhid, Ebu Mâlik, Süddî, Hasan ve Katâde'den de bu kelimenin azâb anlamına geldiği rivayet edilmiştir. Ebu'l-Âliye ise “Er-Ricz” kelimesinin gazab olduğunu söyler. Şa'bî de “Er-Ricz” kelimesini ya tâûn, yahut da dolu olduğunu söyler. Saîd İbn Cübeyr de bunun tâûn olduğunu söyler.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Hüzeyme İbn Sabit (r.a.) den naklen der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Tâûn, bir azâbtır. Onunla sizden önce geçenler azâblandırılmışlardı.» Bu hadîsi Neseî, Süfyân el-Sevrî'den rivayet eder ki hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahihinde Habîb İbn Ebu Saîd'den rivayet edilen şu hadîstir :
«Bir yerde tâûn olduğunu duyarsanız oraya girmeyiniz.»
İbn Cerîr der ki; bana Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Üsâme İbn Zeyd (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Doğrusu bu acı ve hastalık bir azâbdır. Onunla sizden önce geçen milletlerden bazısı azâblandırılmıştır.» Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde Zührı kanalıyla Âmir İbn Sa'd'dan tahrîc edilmiştir. [86]

60- Hani, bir vakit Mûsâ kavmi için su arayınca asanla taşa vur, demiştik de, taştan oniki çeşme fışkırmış, her zümre su alacağı yeri öğrenmişti. Allah'ın rızkından yeyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak, karışıklık çıkarmayın.

Taştan Kaynayan Oniki Çeşme:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ey îsrâiloğullan nimetimi hatırlayın. Hani peygamberiniz Mûsâ (a.s.) benden sizin için su isterken, onun isteğini kabul etmiş, kolayca beraberinizde taşınan taştan sizin için su çıkarmasını sağlamıştım. Sizin için o taştan oniki göz fışkırtmıştım ve her gözü bir sıbt için ayırmıştım. Bütün bunları onlar görmüşlerdi, öyleyse siz kudret helvasından ve bıldırcından yeyin. Size çıkardığım bu sudan yorulmadan ve zahmet çekmeden için ve size bunları musahhar kılan Allah'a ibâdet edin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Nimeti isyan ile karşılamayın. Aksi takdirde o nimet elinizden alınır.
Müfessirler bu konuyu genişçe anlatmışlardır. İbn Ab-bâs'ın söylediğine göre, onların seçkinlerinin arasında kare bir taş yaratılmış ve Mûsâ (a.s.) ya asâsıyla bu taşa vurması emredilmişti. Taştan oniki göz fışkırmış ve her bir tarafında üç göz bulunuyormuş. Her sıbt bu gözden birinden içiyormuş. Bir yerden bir yere taşındıklarında ilk su içtikleri yeri aynı yerde de buluyor ve oradan içiyorlarmış. Bu hadîs Neseî'nin İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in naklettiği fitneler hadîsinden bir bölümdür ki o hadis hayli uzundur.
Atiye el-Avfî der ki; onlar için öküz başı gibi bir taş yaratılmıştı. Bu taş öküzün üzerinde taşınıyordu. Bir yere konakladıklarında onu indiriyorlardı ve Mûsâ asâsıyla ona vuruyordu. Bundan oniki göz fış-kırıyordu. Tekrar hareket ettiklerinde onu bir sığırın üzerinde taşıyorlardı ve suyu duruyordu.
Osman İbn Atâ el-Horasânî babasından nakleder ki; İsrâiloğullarının bir taşı varmış. Hz. Hârûn onu yere koyar, Mûsâ da asası ile vururmuş. Katâde bu taşın tûr

dağından gelme olduğunu ve onların beraberinde taşıdıkları, bir yere kondukları zaman Mûsâ (a.s.) nın asâsıyla ona vurduğunu söyler.
Yahya İbn el-Nadr der ki; ben Cüveybir'e şöyle dedim: Her topluluk su içeceği yeri nasıl biliyordu? O dedi ki; Hz. Mûsâ taşı yere koyuyordu ve her sıbttan bir adam gelip önüne dikiliyordu. Mûsâ asasını taşa vuruyor ve ondan oniki göz fışkırıyor ve her göz bir adamın karşısından akıyordu. Adam kendi sıbtını o gözden içmek üzere çağırıyordu. Dahhâk der ki; İbn Abbâs şöyle dedi: İsrâiloğullan çölde iken onlara taştan ırmaklar akıtılmıştı. Süfyân el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle imiş : Çölde idi, Mûsâ onlar için taşa vurdu ve taştan oniki su gözü aktı, her bir sıbt bu gözün birinden içiyordu. Mücâhid de İbn Abbâs'ın söylediğinin aynısını söyler. Bu kıssa A'râf sûresinde zikredilene çok benzemektedir. Ancak A'râf sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Bu sebeple onlardan gâib zan-niyle haber veriliyordu. Çünkü Allah Teâlâ onları Rasûlüne anlatıyordu ve ne yaptıklarını haber veriyordu. Bu sûre ise Medine'de nazil olmuştur ve bu sebeple hitap doğrudan yahûdîlere yöneltilmiştir. A'râf sûresinde : «Milleti Mûsâ (a.s.) dan su isteyince ona, aşanla taşa vur diye bildirdik, ondan oniki pınar fışkırdı.» (A'râf, 160) buyruluyor. A'râf sûresinde kullanılan “İnbecese”kelimesi fışkırmanın başlangıcını ifâde eder. Burada ise fışkırmanın hali bildirilmektedir ki bu da tamamen fışkırma mânasına gelen “İnfecere” kelimesiyle ifâde edilmiştir. Orada o kelime, burada da bu kelime en uygunudur. Allah şüphesiz ki doğruyu bilendir. [87]
Hz. Musa'nın, yıkanırken elbisesini sakladığı rivayet edilen ve Celâl eyn tefsirinde nakledilen bu taş hakkında hiç bir delil yoktur. Elbi- senin saklanması kıssası da Kur'an'da vârid olmamıştır. Taşın kıssada anlatılan taş olması gerekir. Ancak kıssada sözkonusu olduğuna göre Hz. Musa'nın asasını vurduğu taş, özellik ve nitelikleri bulunan bir taş olmalıdır, taşın katı, büyük ve gözlerin ulaşacağı sahayı kaplama gibi özelliği vardı. (...) Üstâd, imâm (Muhammed Abduh) der ki, Kur'an' m düşmanlarından bir çoğu Kur'an'daki kıssalarda tertîb olmadığını söyleyerek ona karşı çıkmaktadırlar ve demektedirler ki; taşa asâ ile vurulması ve suyun akması; çölde girilmesi emredilen kasabaya girilmezden önce idi. Burada ise o vak'alardan sonra anlatılmaktadır. Bu şüpheye verilecek cevap; bizim, peygamber kıssaları ve Kur'an'da vârid olan milletler tarihi konusundaki sözümüzden kolaylıkla anlaşılır. Kur' an bu vakalarla tarihî olayları serdetmeyi ve sıralamayı planl^mamış-tır. Onların vuku' buluş zamanını nazarı itibâra almamıştır. Kur'an'da bu vak'aların anlatılışından maksad; ibret ve nimetlerin açıklanması, sebeplerinin belirtilmesi, ilâhî azametin gözler önüne serilmesidir. Felâketleri, sebepleriyle anlatmak ve böylece bu felâketlerden korunma yollarını öğretmektir. Kur'an'm ifâdesindeki ana maksad bu olduğu için, mühim olan en etkili ve en uyarıcı biçimde vak'aların sıralanıp anlatılmasıdır. Her devirde tarih araştırıcıları bu tür takdîm ve te'hirli üslûba başvurmuşlardır. Nitekim tarihçiler derler ki; ilerde öyle bir gün gelir ki hâdise ve olayların uzun zaman geçmesi ve elden ele intikâli sebebiyle tertip etmek imkânı kalmaz, halbuki insanlar geçmişin hatıralarını bilmek ve bunun bugünkü hayat bakımından te'sîr ve sonuçlarını öğrenmek zorundadırlar. Tarihçiler derler ki, bunu sağlamak için kaynaktaki her olayı, ihtilâl, savaş ve diğerini iyice öğrenip sebep ve sonuçlarını açıklamak gerekir. Tarihî vak'alann bölümlerine ve detaylarına girmeden sonuçları ve sebepleri üzerinde durmak icâb eder. Çünkü olayları tarihî

sıra içerisinde serdetmek; güzel ve süslü üslûb kullanmak içindir. Binâenaleyh bu önemli değildir. Mühim olan bunun üzerine çıkıp zihne zorlandığı konulan açıklamaktır. İşte ilmî me-toddaki bu tarzı Kur'an-ı Kerim çok önceleri getirmiştir. Toplumların gelişmesi onu desteklemiş, ilimler onun doğrultusunda gelişmişlerdir. [88]

61- Hani, siz, Ey Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbma duâ et de bizim için yerde yetişen sarımsak, sebze, acur, mercimek ve soğan bitirsin, de-miştiniz, Mûsâ da; siz bayağı olan şeyle hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse bir şehre inin, istediğiniz şeyler vardır, demişti.

Basit Yemekler İsteyenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; üzerinizdeki nimetimi hatırlayın, hani size tatlı, faydalı ve kolay bir yiyecek olarak bıldırcın ve kudret helvasını indirmiştim. Ama sizin dönekliğinizi ve size verdiğim rızık karşısındaki şımarık davranışınızı da hatırlayın ki siz, Hz. Musa'dan bu güzel nimetlerin değiştirilip sebze gibi, değersiz ve bayağı yemekler istemiştiniz. Hasan el-Basrî der ki —Allah ona rahmet etsin— İsrâiloğul-ları bu nimetler karşısında şımarmış ve nimete dayanamamışlardı. Yaşadıkları hayatı hatırladılar. Çünkü onlar sebze, mercimek, soğan ve sarmısak yiyen bir kavimdiler ve dediler ki: Ey Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbına duâ et de bizim için yerde yetişen sebze, acur, sarmısak, mercimek ve soğan bitirsin. Sebze, acur, mercimek ve soğan bilinen yiyeceklerdir. Âyette geçen “Kavm”kelimesine gelince selef-i sâlihîn bunun mânâsı konusunda ihtilâf etmişler-dir, îbn Mes'ûd'un kırâetinde bu kelime “Ve sumuha”şeklinde değil de “Ve sumuha”şeklinde «s» ile yazılmıştır. Mücâhid de bunu “Sum” kelimesi ile yani sarmısak olarak tefsir etmiştir. Rebî' İbn Enes ve Saîd İbn Cübeyr de böyle. İbn Ebu Hatim der kî; bana babam... Hasan'dan nakletti ki “Ve fumuha” kelimesinin sarmısak olduğunu İbn Abbâs söylemiştir. Dediler ki eski lügatlarda «bize ekmek yaptılar» mânâsına “Fevemulena” cümlesi kullanılır. İbn Cerîr der ki eğer bu görüş doğru ise bu değiştirilen harflerdendir. Nitekim “” kelimelerinde 's' mahreçleri yakın olduğu için f ile değiştirilmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Başkaları da dediler ki; “El-fum” kelimesi ekmek yapılan buğday tanesi demektir. İbn Ebu Hatim der ki; bana Yûnus... İbn Abbâs'dan nakletti ki; ona “Vefumuha”kelimesi sorulduğunda, o buğdaydır
demiş ve eklemiş sen Uhahyha ibn Cüreyc'in şöyle dediğini duymadın mı?
Ben bir tek şahıs olarak insanların en zenginiydim,
Medine'ye buğday tarımından gelmiştim.
İbn Cerîr der ki; bana Ali İbn el-Hasan... İbn Abbâs'ın “Vefumuha” kelimesi hakkında; Hâşim oğullan dilinde bunun buğday olduğunu söylediğini nakletti. Ali İbn Ebu Talha, Dahhâk ve İkrime de İbn Abbâs'ın
“Vefumuha” kelimesinin buğday mânasına geldiğini söylediğini naklederler.
Süfyân el-Sevrî ise İbn Cüreyc kanalıyla Mücâhid ve Atâ'nın “Vefumuha” kelimesini ekmek şeklinde tefsîr ettiğini söyler. Hüseyin...

Ebu Mâlik'in “Vefumuha” kelimesinin buğday demek olduğunu söylediğini nakleder. İkrime, Süddî, Hasan el-Basrî, Katâde, Abdurrah-mân İbn Zeyd ve diğerlerinin de böyle dediği nakledilir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Buhârî der ki; bazıları da “El-fum” kelimesinin; yenilen her türlü hububat demek olduğunu söylemişlerdir.
«Mûsâ da, siz bayağı olan şeyle, hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? demişti.» Bu ifâdede onlar için uyarı ve ihtar bulunmaktadır. Onlar faydalı, güzel ve rahat yiyeceklerle geçinip dururken bayağı ve değersiz yiyecekler istemektedirler.
«Öyleyse bir şehre inin istediğiniz şeyler vardır.» Hz. Osman'ın imâm adı verilen mushaflannda böylece tenvinli ve munsarıf olarak yazılmış olan bu kelimenin cumhur tarafından kırâeti böyledir. Ve İbn Cerîr, bütün mushaflar bunun üzerinde icmâ ettiği için başka türlü yazılışa cevaz vermem, der. İbn Abbâs ise, bir şehre inin âyetinin şehirlerden herhangi bir şehre demek olduğunu söyler. Bunu İbn Ebu Hatim... İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakletmiştir. Süddî, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den de böyle bir rivayet nakledilir.
İbn Cerîr, Übeyy İbn Kâ'b ve İbn Mes'ûd kırâetinde “İhbitu mısran” tenvinsiz ve gayri munsanf olarak okunduğunu bildirir. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes, «şehri» Firavun'un Mısır'ı şeklinde tefsir ettiklerini bildirir. İbn Ebu Hatim, Ebu'l-Âliye ve A'meş'den de aynı şekilde rivayet eder. İbn Cerîr der ki; buradaki “Mısr” «şehir»den maksad, Firavun'un Mısır'ının kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bu mânâ mushafın yazılışına bağlı olma şeklindedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın kavlinde de durum böyledir. Sonra bu şehirden maksadın ne olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Firavun'un şehri olan Mısır mı, yoksa şehirlerden bir şehir mi? İbn Cerîr'in söylemiş olduğu bu ifâde üzerinde dikkatle durulmalıdır. Doğrusu kasdedilen İbn Abbâs'ın ve diğerlerinin rivayet ettiği gibi şehirlerden bir şehirdir. Buna göre mânâ şöyle olur : Hz. Mûsâ onlara dedi ki; sizin istediğiniz bu şey değerli değildir, bildiğiniz her yerde çok bulunan bir yiyecektir. Şehirlerde çok bulunması ve değersiz olması nedeniyle onu Allah'dan istemem uygun düşmez. Onların istekleri, şımarıklık ve yüzsüzlük kabilinden olduğu, bu suâle de ihtiyâç bulunmadığı için kendilerine cevap verilmemiştir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [89]

61- Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar, şüphesiz ki bu; Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden, peygamberlerini de haksız yere öldürdüklerindendi. Bu, isyan ettiklerinden, aşırı gider ol-duklarındandı.
Allah Teâlâ : «Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu.» buyuruyor. Yani şer'an ve takdir olarak bu onlar için şart oldu ve omuzlarına bindirildi. Sürekli zillet altında kalacaklardır. Onları kim görürse horlayıp aşağılayacaktır. Çünkü küçüklük onların üzerine bir damga gibi vurulmuştur. Onlar kendiliklerinden hor ve miskin kimse-, ierdir. Dahhâk, İbn Abbâs'ın bu âyetten onların her zaman cizye veren topluluklar olduğu mânâsım çıkardığını söyler. Abdürrezzâk; Ma'mer ve Katâde'den nakleder ki onlar şöyle demişler: «Onların üzerine horluk ve yoksulluk vuruldu.» Yani onlar hor ve hakir olarak cizye verirler. Dahhâk, zilletin horluk olduğunu söyler. Hasan ise Allah onları horlaştırdı, onları, koruyacak hiç kimse yoktur, onları müslümanların ayakları altına koydu, Müslümanlar, onları

mecûsîlere cizye verirken bulmuşlardı, sonra Allah onları müslümanların ayağının altına koydu. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Süddî meskenet kelimesinin, ihtiyâç olduğunu söylerler. Atiye el-Avfî ise bunun cizye olduğunu söyler.
«Allah'ın gazabına uğradılar.» Dahhâk der ki; Allah'ın gazabını hak ettiler. Rebî' İbn Enes der ki; Allah tarafından onların üzerine yeni bir gazab hadis oldu. Saîd İbn Cübeyr der ki; onlar Allah'ın gazabım hak ettiler. İbn Cerîr der ki... Allah'ın gazabım yüklenmiş olarak geri döndüler. Allah tarafından onlara bir gazab bindi ve onlar bu gazabı hak etmişlerdi.
«Bu, şüphesiz ki Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden, peygamberlerini de haksız yere öldürdüklerindendi.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Onlara verdiğimiz bu zillet ve yoksulluk cezasının ve ilâhî gazaba müs-tehak olmalarının sebebi; hakka tâbi olmayıp büyüklenerek Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve şeriatı taşıyan peygamberlere ve onların tâbilerine kötü davranmalarıydı. Onları öylesine küçük gördüler ki neticede öldürmeye koyuldular. Bundan daha büyük bir büyüklenme olamaz. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, haksız yere peygamberlerini öldürdüler. Bunun için sıhhatinde ittifak bulunan hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki:
«Kibir; hakka karşı şımarıklık etmek ve insanları hor görmektir.»
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana İsmâîl... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben sessiz konuşmalardan şundan ve şundan kaçınmazdım. Ancak Rasûlullah'ın yanına geldim, yanında Mü-râre el-Rehâvî vardı. Sözün sonuna ulaştığımda o şöyle diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü, bana develerden şu gördüklerin taksim edilmiş. Bir kimsenin bana iki deve veya daha fazlasıyla tercih edilmesini sevmem. Bu, zulüm değil mi? Rasûlullah, hayır bu zulüm değildir. Ancak zulüm, şımarıklık edeninkidir veya hakka karşı beyinsizlik yapıp insanları hor göreninkidir, dedi. Yani hakkı reddeden, insanları küçümseyerek onlarla alay edip onlara karşı büyüklük taslayanın davranışıdır. Bunun için İsrâiloğullari işledikleri suçu işleyip Allah'ın âyetlerini inkâr edip peygamberlerini öldürünce Allah da onların üzerine geri döndürülmez azabını yerleştirdi ve onlara dünyada zillet kaftanını giydirdi. Bunu müteakiben de âhirette zillet onların üzerine vuruldu. En uygun cezaydı bu.
Ebu Dâvûd el-Teyâlisî der ki: «Bize Şu'be, A'meş'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullari bir günde üçyüz peygamber öldürüyor, sonra da günün sonunda sebze pazarlarını kuruyorlardı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdüssamed.. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kıyamet gününde azâb bakımından insanların en ağır olanları bir peygamberin onu öldürdüğü veya bir peygamberi öldüren kişidir. Bir de dalâlet önderleriyle temsilcilerden bir temsilcidir.»
«Bu, isyan ettiklerinden aşırı gittiklerindendi.» Cezalandırıldıkları cezaların bir sebebi daha : Onlar hem isyan ediyor, hem de aşırı gidiyorlardı. İsyan, yasak fiili işlemektir. Aşın gitme ise, müsâade edilen veya emredilen sının aşmaktır. Doğruyu en iyi Allah bilir. âyetlerini inkâr etmeleri ve şeriatı taşıyan peygamberlere ve onların tâbilerine kötü davranmalarıydı. Onları öylesine küçük gördüler ki neticede öldürmeye koyuldular. Bundan daha büyük bir büyüklenme olamaz. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, haksız yere peygamberlerini öldürdüler. Bunun için

sıhhatinde ittifak bulunan hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: «Kibir; hakka karşı şımarıklık etmek ve insanları hor görmektir.»
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana İsmâîl... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben sessiz konuşmalardan şundan ve şundan kaçınmazdım. Ancak Rasûlullah'ın yanına geldim, yanında Mü-râre el-Rehâvî vardı. Sözün sonuna ulaştığımda o şöyle diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü, bana develerden şu gördüklerin taksim edilmiş. Bir kimsenin bana iki deve veya daha fazlasıyla tercih edilmesini sevmem. Bu, zulüm değil mi? Rasûlullah, hayır bu zulüm değildir. Ancak zulüm, şımarıklık edeninkidir veya hakka karşı beyinsizlik yapıp insanları hor göreninkidir, dedi. Yani hakkı reddeden, insanları küçümseyerek onlarla alay edip onlara karşı büyüklük taslayanın davranışıdır. Bunun için İsrâiloğullari işledikleri suçu işleyip Allah'ın âyetlerini inkâr edip pey-gamberlerini öldürünce Allah da onların üzerine geri döndürülmez azabını yerleştirdi ve onlara dünyada zillet kaftanını giydirdi. Bunu müteakiben de âhirette zillet onların üzerine vuruldu. En uygun cezaydı bu.
Ebu Dâvûd el-Teyâlisî der ki: «Bize Şu'be, A'meş'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullari bir günde üçyüz peygamber öldürüyor, sonra da günün sonunda sebze pazarlarını kuruyorlardı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdüssamed... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kıyamet gününde azâb bakımından insanların en ağır olanları bir peygamberin onu öldürdüğü veya bir peygamberi öldüren kişidir. Bir de dalâlet önderleriyle temsilcilerden bir temsilcidir.»
«Bu, isyan ettiklerinden aşın gittiklerindendi.» Cezalandırıldıkları cezaların bir sebebi daha : Onlar hem isyan ediyor, hem de aşırı gidiyorlardı. İsyan, yasak fiili işlemektir. Aşın gitme ise, müsâade edilen veya emredilen sının aşmaktır. Doğruyu en iyi Allah bilir. [90]

62- Şüphesiz ki Mü'minler, Yahudiler, Nasrânî ve Sâbiîlerden; her kim Allah'a ve âhiret gününe inanıp, sâ-lih âmelde bulunursa, elbette onların Rabbları katında mükâfaâtları vardır. Hem onlara bir korku yoktur, mahzun da olacak değildirler.

İmân Edenlerin Mükâfatı:

Allah Teâlâ emirlerine muhalefet eden, müsâade olunmayan fiillerde haddi aşıp yasakları çiğneyenlerin durumunu açıklayarak müs-tehak oldukları cezayı belirttikten sonra, geçmiş milletlerden iyi davranıp itaat edenlere, Allah'ın güzel mükâfaatlar yereceğini belirtiyor. Kıyamete kadar da durum böyledir. Kim bu ümmî peygambere tâbi olursa onun için ebedî saadet vardır. Onlar için geleceklerinden endîşe olmadığı gibi yaptıklarından ve geride bıraktıklarından dolayı da hüzün ve keder yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Dikkat edin, doğrusu Allah'ın dostları için ne korku vardır, ne de üzüleceklerdir.» (Yûnus, 62) Ve nitekim melekler ölüm ânında mü'min kullara şöyle diyeceklerdir : «Muhakkak ki Rabbımız Al-lah'dır deyip sonra doğrulukta devam edenlere, onlara melekler ölümleri anında; korkmayınız, üzülmeyiniz, size vâdolunan cennetle övünün.» derler. (Fussilet, 30)

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Mücâhid'den nakletti ki Sel-rnân şöyle demiş : Ben Rasûlullah'a, beraberlerinde bulunduğum din ehlinden sordum, namazlarını, ibâdetlerini zikrettim. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.
Süddî der ki bu âyet-i kerîme Selmân el-Fârisî'nin arkadaşları hakkında nazil olmuştur. O peygamberle konuşurken kendi arkadaşlarını anlatmış ve haberlerini bildirerek demiş ki; namaz kılarlar, oruç tutarlar ve sana inanırlardı. Senin peygamber olarak geleceğine şe-hâdet ederlerdi. Selmân onların medh ü senasını bitirince Allah'ın Nebî'si ona demiş ki, onlar cehennem ehlidirler. Bu Selmân'a zor gelmiş, bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuş. Yahudilerin imânı, Hz. İsâ gelinceye kadar Tevrat'a ve Mûsâ (a.s.) nın sünnetine tâbi olmak idi. İsâ (a.s.) gelince Tevrat'a değil Mûsâ (a.s.) nın peşinden gidenler, onu bırakıp ta Hz. İsa'ya tâbi olmadıkları için helâka düştüler. Hıristiyanların îmanı da İncil'e ve Hz. İsa'nın şeriatına bağlanmak' idi. Hz. Muhammed gelinceye kadar bu imân makbul idi. Muhammed (a.s.) geldikten sonra- Hz. îsâ'nın izini bırakıp İncil'den dönerek Hz. Peygambere tâbi olmayanlar helak oldular. İbn Ebu Hatim der ki; Saîd İbn Cübeyr'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Ben derim ki; bu rivayet İbn Ebu Talha'nın, İbn Abbâs'dan naklettiği rivayetle çelişmez. Çünkü «Bundan sonra kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» âyeti nazil olmuştur. Burada sözkonusu olan, geçmişlerin davranışlarından ve hareketlerinden ancak Hz. Peygamber gönderilmezden evvel kendi zamanındaki peygambere tâbi olan kişinin doğru yolda, kurtuluş tarî kinde oluşudur. Fakat Hz. Peygamber gönderildikten sonra onun şeriatına uyanlar kurtuluşa erenlerdir, öyleyse yahûdîler kendi zamanında Hz. Musa'nın hükmüne göre amel eden mûsevîlerdir. Yehûd kelimesi arapça “Hudetun” kelimesinden türeme olup dostluk mânâsına veya “Tehud” kelimesinden türeme olup, tevbe mânâsına gelir. Nitekim Hz. Mûsâ “Ene hudna ileyke” «Biz sana tevbe ettik.» demiştir. Böylece onlar tevbelerine ve birbirlerine karşı dostluklarına binâen bü adı almışlardır. Hz. îsâ gönderilince İsrâiloğullarının ona tâbi olup bağlanmaları gerekirdi. Hz. İsa'nın ashabı ve dininin men-
subları hıristiyanlardır. Bunlara “En-Nasara” denilir. Bu ismin verilmesi birbiriyle yardımlaşmalarındandır. Onlara aynı zamanda ensâr (yardımcılar) ismi de verilir. Nitekim Hz. îsâ şöyle der: «Benim Allah yanında yardımcılarım kimlerdir? Havariler dediler ki: Biz Allah'ın dininin yardımcılarıyız.» Denildi ki bunlara Nasârâ isminin verilmesi Nasıra denilen bir yerde oturmalarındandır Bunu Katâde ve İbn Cüreyc söyler. İbn Abbâs'dan da aynı şekilde bir rivayet nakledilir. Doğruyu en iyi AÎlah bilir.
Allah, Hz. Peygamberi, peygamberlerin sonuncusu ve bütün insanlığa peygamber olarak gönderince, onların da bu peygamberi tasdik etmesi ve onun emrettiğine itaat edip yasakladığından sakınmaları gerekirdi. İşte mü'minler bu saydığımız niteliklerin sahipleridir. Muham-med (s.a.) in ümmetine «mü'minler» adı yerilmesi îmanlarının çokluğundan, yakînlerinin fazlalığındandır. Ayrıca onlar geçmiş peygamberlere ve gayba inanırlar. Sâbiîlere gelince, bunlar hakkında ihtilâf vardır. Süfyân el-Sevrî Mücâhid'den nakleder ki o şöyle demiş : Sâbiîler, mecûsîler, yahûdîler ve hıristiyanlar arasında bir kavim olup dinleri yoktur. îbn Ebu Nûceyh de böyle rivayet eder. Keza Atâ ve Saîd İbn Cübeyr'den de böyle rivayet edilmiştir.

Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Süddî, Câbir İbn Zeyd ve Dahhâk, sâbiîlerin ehl-i kitabtan bir fırka olup Zebur'u okuduklarını söyler. Heşîm Mutraf'tan nakleder ki o şöyle demiş : Biz Hakem İbn Uteybe'nin yanında bulunuyorduk. Basra'h adamın birisi Hasan'dan nakletti ki o, sâbiîlerin mecûsîler gibi olduğu- nu söylemiş. Hakem, ben size bunu haber vermedim mi? demişti. Ab-durrahmân İbn Mehdî de Muâviye İbn Abdülkerîm'den nakletti ki o şöyle demiş: Ben işittim ki Hasan, sâbiîleri anlatıyordu. Onlar; meleklere tapınan bir kavimdiler dedi. Ebu Ca'fer el-Râzî dedi "ki; bana ulaştığına göre sâbiîler meleklere tapman, Zebur'u okuyan ve kıbleye doğru ibâdet eden bir kavim imiş. Saîd İbn Arûbe, Katâde'den aynı şekilde rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; bana Yûnus... Ebu Zenâd' dan nakletti ki o şöyle demiş : Sâbiîler Irak'ın ötesinde bir kavim olup Kûsâ'lıdırlar, bütün peygamberlere inanırlar ve her yıl otuz gün oruç tutarlar, Yemen'e doğru günde beş vakit namaz kılarlar.
Vehb İbn Münebbih'e sâbiîler kimdir? diye sorulduğunda, o Allah'ı bir olarak tanıyan fakat amel edecekleri bir şeriatı bulunmayan ve küfür sözü söylemeyenlerdir, demiştir. Abdullah İbn Vehb der ki; bana Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle dedi: Sâbiîler dinlerden bir dinin mensubudurlar. Onlar Musul el-Cezire'sinde bulunurlardı ve Lâ İlahe İllallah derlerdi. Ancak ne amelleri, ne kitapları, ne de peygamberleri vardı. Sadece Allah'dan başka İlâh bulunmadığını kabul ederlerdi. Abdurrahmân İbn Zeyd dedi ki: Onlar bir peygambere de inanmazlar, bunun için müşrikler Hz. Peygambere ve arkadaşlarına «bunlar sâbiîler-dir» diyorlardı. Yani Allah'dan başka İlâh olmadığım söyledikleri için onlara benzetiyorlardı.
Sözlerin en açığı —Allah en iyisini bilir— Mücâhid ve onun ardın-, dan gidenlerden Vehb İbn Münebbih'in sözüdür ki buna göre; sâbiîler ne yahûdî, ne hıristiyan, ne mecûsî ne de müşrik olan bir kavimdir. Onlar kendi fıtrattan üzere oldukları gibi kalmışlardır. Tâbi olup uyguladıkları bir dinleri yoktur. Bunun için Araplar, müslüman olanlara sâbiîler ismini veriyorlardı. Yani o gün yeryüzünde mevcûd olan dinlerden dışarı çıkmışlar, diyorlardı. Bazı ilim adamları da dediler ki; peygamberin çağrısının kendisine ulaşmadığı kimselerdir.
Doğruyu en iyi Allah bilir. [91]

63- Hani sizden sapasağlam söz almıştık. Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık, Size verdiğimize sımsıkı sarılın, onda
olanları hatırlayın ki sakınmış olasınız.
64- Sonra o sözü müteakip yine yüz çevirdiniz. Eğer üstünüzde Allah'ın fazlü rahmeti olmasaydı hüsrana uğ
rayanlardan olurdunuz.

Allah Teâlâ; İsrâiloğullarına, kendilerinden Allah'ın birliğine inanacakları, O'na şirk koşmayacakları ve peygamberine tâbi olacakları konusunda söz ve ahid aldığını hatırlatarak bu ahdin üstüne dağı kaldırdığını bildiriyor ve böylece kendilerinden alınan ahdi kabul ettiklerini belirtiyor. Bu ahde kuvvetle, kararlılıkla, kesin olarak uymalarını bildiriyor. Nitekim A'râf sûresinde : «Tür dağını, gölgelik gibi onların üstüne yükseltmiştik. Onlar tepelerine düşeceklerini sanmışlardı. On-

lara size verdiğimiz kitaba sarılın, içinde olanını düşünün ki sakınanlardan olasınız, demiştik.» (A'râf, 171) buyuruluyor. Tûr'un dağ mânâsına geldiği İbn Abbâs'ın Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve daha birçoklarının rivâyetiyle nakledilmiştir. Zahir olan da budur. İbn Abbâs'dan bir rivayete göre; ot biten dağa tûr adı verilir, ot bitmeyene tûr denmez. Fitneler hadîsinde İbn Abbâs'dan nakledildiğine göre; onlar Allah'a itâattan yüzçevirince Allah'ı dinlemeleri için dağ üzerlerine kaldırılmıştı.
Süddî der ki; İsrâiloğulları, secde etmekten kaçınınca Allah, dağın üzerlerine düşmesini emretti. Onlar korku içerisinde dağa bakıyorlardı ki dağın bir kısmı üzerlerine düştü. Bunun üzerine secdeye kapandılar. Sonra diğer tarafına bakıyorlardı ki Allah onlara merhamet etti ve üzerlerinden dağı kaldırdı. Bunun üzerine dediler ki; Allah'a andol-sun ki azabın üzerimizden kaldırıldığı secdeden daha güzel bir secde olamaz. İşte onlar böylece secde etmişlerdi. Buradaki «Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık» âyetinde murâd budur. Hasan «Size verdiğimize sımsıkı sanlın» âyetinden maksadın Tevrat olduğunu söyler. Ebu'1-Âli-ye ve Rebî' İbn Enes «sımsıkı» ta'bîrinderi itaat mânâsının anlaşılması gerektiğini söyler. Mücâhid ise sımsıkı ta'bîrinden Tevrat'ta bulunanlarla amel edin, mânâsı anlatıldığını söyler. Katâde ise kuvvetin ciddiyet olduğunu söyler ve âyete, ciddiyetle size verilen Tevrat'a sarılın, yoksa üzerinize dağı gönderirim mânâsını verir. Ebu'l-Âliye dedi ki; onlar bunu kabul ettiler ve kendilerine verilen ,kitaba kuvvetle sarılacaklarını bildirdiler. Ebu'l-Âliye ve Rebî' der ki: «Onda olanları hatırlayın» yani Tevrat'ta olanları hatırlayın ve onunla amel edin, demektir. «Sonra o sözü müteakip yine yüz çevirdiniz» bu sağlam ve kuvvetli sözden sonra da ondan yüz çevirdiniz, geri döndünüz ve sözünüzü bozdunuz.
«Eğer üstünüzde Allah'ın fazl ve rahmeti olmasaydı, hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.» Eğer Allah tevbenizi kabul edip peygamberler göndermeseydi; bu ahdi bozmuş olmanızdan dolayı, dünya ve âhirette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz. [92]

65- Andolsun ki, içinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilirsiniz. .İşte biz onlara: Aşağılık may
munlar olun, dedik.
66- Artık bunu hem önündekilere, hem de ardındakilere ibret verici bir ceza, hem de müttakîlere bir öğüt kıl
dık.

Haddi Aşan Yahudiler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey yahûdîler topluluğu; Allah'ın dinine karşı isyan eden, ahdine karşı çıkan, kendilerinden aldığı sözü bozan, cumartesi gününü saygıyla karşılamayan, o gün Allah'ın emrine kendilerini vermeleri gerektiği halde, cumartesi günü balık avlamak için hîle yapan, iplerini, ağlarını ve oltalarım cumartesinden önce kurup cumartesi günü olunca âdet olduğu gibi balıkların atılan oltaya, ağa ve ipe düşmelerini sağlayan, cumartesi günü geçince geceleyin oltaya düşen balıkları toplayan kasaba halkının başına neler geldiğini görün. Böyle yapmaları nedeniyle Allah onları maymunlar şekline çevirdi.

Bilindiği gibi maymun, dış görünüşü ve şekliyle insana en çok benzeyen hayvandır, ama hiç bir zaman gerçek insan değildir. îşte onların amelleri ve hileleri hakikate benzediği ve gerçekte ise ona aykırı düştüğü için cezaları da yaptıklarının cinsinden olmuştu. Bu kıssa A'râf sûresinde geniş olarak açıklanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Onlara deniz sahilindeki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarını tecâvüz ediyorlardı. Cumartesi günü balıklar sürüyle geliyor, başka günler geliniyorlardı. Biz onları yoldan çıkmaları nedeniyle böylece deniyorduk.» (A'râf, 163) İnşâallah A'râf sûresinde kıssa bütünüyle anlatılacaktır.
Süddî der ki; bu kasaba halkından maksad; île (Kudüs) halkıdır. Katâde de böyle der. İnşâallah A'râf sûresinde tefsîrcilerin bu konudaki görüşlerini serdedeceğiz.
«Aşağılık maymunlar olun dedik.» îbn Ebu Hatim der ki; bana babam Mücâhid'in bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: «Onların kalpleri maymun haline çevrildi. Yoksa kendileri maymun-laşmadılar. Eu sadece Allah'ın verdiği bir misâldir: «Kitab taşıyan merkebin misâli gibi...» Bunu İbn Cerîr Mücâhid'den... Müsennâ kanalıyla rivayet eder. Mücâhid'den nakledilen bu sened sağlamdır. Ancak burada ve diğer yerdeki âyetin zahirine aykırı düştüğü için garîb bir kavildir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah katında bundan daha kötü bir karşılığın bulunduğunu size haber vereyim mi? de. Allah kime la'net ve gazab ederse kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar kılarsa, işte onlar yeri en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır.» (Mâide, 60)
Avfî, tefsirinde İbn Abbâs'dan nakleder ki: «İşte biz onlara aşağılık maymunlar olun dedik.» âyeti, Allah onları maymunlar ve domuzlar yaptı demektir. Zannedildiğine göre;- kavmin gençleri maymun, yaşlıları da domuz olmuştu.
Şeybân el-Nahvî Katâde'den naklen der ki: O kavim kuyruklu, erkekli ve dişili bağıran maymunlar haline gelmişlerdi.
Atâ el-Horasânî der ki: Onlara şöyle seslenildi: «Ey kasaba halkı aşağılık maymunlar olun.» Onları meneden kişiler yanlarına geliyor ve diyorlardı ki; ey falanca biz sizi bu davranıştan menetmemiş miydik? Onlar da başlarıyla evet, doğru diyorlardı.
İbn Ebu Hatim, Ali İbn Hüseyin'den naklen îbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Cumartesi günü, haddi aşanlar, hayvanların iki süt sağımı arasındaki süre kadar maymun olmuşlar, sonra helak olmuşlardı. Bu hale gelişlerinden sonra herhangi bir nesil türememişti.
Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki: İsyanları dolayısıyla Allah onları maymun şekline döndürdü. İbn Abbâs der ki: Yeryüzünde üç günden fazla yaşamamışlardı. Yine onun dediğine göre; yeryüzünde hayvan şekline çevrilenler üç günden fazla yaşamamışlardır. Onlar ye-mediler, içmediler, döl bırakmadılar. Allah Teâlâ maymunları, domuzlan ve diğer yaratıkları kitab-ı kerîminde zikrettiği şekilde altı günde yaratmıştır. Bu topluluğu ise domuz şekline çevirmişti. Allah dilediğine, dilediği şekilde davranır ve dilediğini, dilediği şekle sokar.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' yoluyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o : «Aşağılık maymunlar olun.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hor ve aşağılık olun. Mücâhid, Katâde, Rebî' ve Ebu Mâlik'den de aynı şekilde bir rivayet nakledilir.

Muhammed İbn İshâk, İkrime'den nakleder ki, o İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirmiş : Allah Teâlâ İsrâiloğullarına size bayram gününde —cum'a gününde— emir buyurdukları şeyi emretmişti. Onlar cumartesi gününe muhalefet ettiler ve bunu daha da ileri götürerek, kendilerine emredilen şeyleri terkettiler. Allah cumartesi gününe bağlı- lığın dışında, diğer konulardan yüz çevirdikleri zaman onları bir musibetle denedi ve diğerlerine haram kıldığı şeyi onlara haram kıldı. Medyen denilen, Kudüs ile Tûr arasında bulunan bir kasabada yaşıyorlardı. Allah onlara cumartesi günü balıkların avlanmasını ve yenmesini yasakladı. Cumartesi günü boyunca balıklar suyun yüzeyinde topluca dolaşıyorlardı, cumartesi günü geçince balıklar da kayboluyorlardı. Büyük küçük hiç bir balık görülmüyordu. Ama cumartesi günü gelince balıklar topluca suyun yüzeyinde beliriyor, cumartesi gidince kayboluyordu. Bu durum uzun bir süre böyle devam etti ve onlar balık ye-meye fazlasıyla iştihâ duydular. İçlerinden adamın birisi cumartesi günü gizlice bir balık aldı, deldi, iple bağladı, suya bıraktı ve sahilde bir direğe bağladı. Sonra olduğu gibi bıraktı, ertesi günü olunca geldi onu aldı. Yani cumartesi günü almamıştı. Sonra götürdü ve balığı yedi. Bir sonraki cumartesi günü olunca aynı şekilde davrandı. Kasaba halkı balık kokusunu duydular ve dediler ki, «Allah'a andolsun ki bir balık kokusu duyduk.» Sonra adamın yaptığı şeyi gördüler ve onlar da o adamın yaptığı gibi yaptılar. Uzun süre gizlice böyle davranıyorlardı. Sonra Allah onları çabucak cezalandırmadı. Nihayet açıktan açığa balık avlanmaya ve.sokaklarda satmaya başladılar. Onlar arasında hak yolunda direnen bazı gruplar dediler ki, yazıklar olsun size, Allah'dar* korkun! Ve yaptıkları davranıştan onları menettiler. Balık yemeyen ve topluluğu yaptığı davrâmştan dolayı menetmeyen bir başka grup da dedi ki: «Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azâbla azâblandıra-cağı bir topluluğa niçin öğüt veriyorsunuz? Onlar da, Rabbımıza karşı mazeretimizin olması ve onların davranışlarının cezasının bize de ulaşmasından korktuğumuz için ve belki onlar Allah'dan sakınırlar diye, karşılığını verdiler. İbn Abbâs der ki: Onlar bu durumda iken hak yolunda sebat eden diğer grup kendi meclislerinde ve ma'bedlerinde bulunuyorlardı. İnsanları araştırdıklarında onları görmüyorlardı. Birbirlerine dediler ki; halkın bir durumu var, ne yapıyorlar bir bakın? Gittiler onları evlerinde aradılar ki evleri üzerine kilitlenmiş. Geceleyin evlerine girmişler ve üzerlerine kapılarını kilitlemişlerdi ve hepsi de maymun şekline dönüşmüşlerdi. Onlar aynıyla kişileri tanıyorlardı ve her birinin maymun olduğunu biliyorlardı. Kadınlar aynı şekilde dişi maymun olmuşlardı, çocuklar da aynı şekilde yavru maymun haline gelmişlerdi. İkrime der ki; İbn Abbâs sonra şöyle dedi: Eğer Allah Teâlâ onları kötülükten alıkoyanların kurtardığını zikret-memiş olsaydı hepsinin helak olduğunu söylerdi. İşte bu kasaba şâm yüce olan Allah'ın, Rasûlü Muhammed Mustafâ'ya bahsettiği ve «deniz kıyısında olan kasabadan onlara sor...» (A'râf, 163) âyetinde belirttiği kasabadır. Dahhâk İbn Abbâs'dan buna benzer bir rivayet nakleder.
Süddî, «onlara aşağılık maymunlar olun dedik» âyeti konusunda der ki; bunlar île (Kudüs) halkıdır. Bu, denizin kıyısında olan bir kasabaydı. Allah Teâlâ yahûdîlerin cumartesi günü iş yapmalarını yasaklamıştı. Ne var ki cumartesi günü denizdeki balıkların hepsi yüzeye çıkıyordu. Hattâ solungaçlarını sudan çıkarıyorlardı. Pazar günü olunca denizin dibine dalıyor ve hiç birisi görünmüyordu. Cumartesi olunca

tekrar beliriyorlardı: «Onlara deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarına tecâvüz ediyorlardı. Cumartesileri balıklar sürüyle geliyor, başka günler geliniyorlardı. Biz onları yoldan çıkmaları nedeniyle böylece deniyorduk.» (A'râf, 163) Bu kavimden bir kısmı balık yemek istedi. Adam bir çukur kazıyordu ve çukuru bir arıkla denize bağlıyordu. Cumartesi günü olunca arkı açıyor ve dalgalar balıkları çukura atacak kadar kenara vuruyordu. Balık çukurdan dışarı çıkmak istiyorsa da arıktaki suyun azlığı nedeniyle çıkamıyordu. Pazar günü gelince adam geliyor ve balığı alıyordu. Adam balığı pişirince kokusunu komşusu duyuyor ve nasıl elde ettiğini soruyor, adam da ona yaptığı şeyi haber veriyordu. Bu sefer komşusu da onun yaptığı gibi yapmaya başlıyordu. Neticede balık yemek, kasaba içerisinde yayıldı. Bilginleri onlara dediler ki; Yazıklar olsun size, helâl olmadığı halde cumartesi günü balık tutuyorsunuz? Onlar da hayır biz cumartesi günü değil, pazar günü avlanıyoruz, dediler. Bilginleri: Hayır, siz suyu açtığınız gün, balık çukura doluyor ve balığı avlamış oluyorsunuz, dediler. Fakat onlar vazgeçmediler. Onların bu davranışlarını yasaklayan bazı bilginler birbirlerine dediler ki: «Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azâbla azâblandıracağı bir topluluğa niçin öğüt veriyorsunuz?» (A'râf, 164) Siz öğüt verdiniz sizi dinlemediler, niçin halâ öğüt veriyorsunuz? dediler. O öğüt verenler de dediler ki: Rabbımıza hiç değilse bir özür beyan edebilmemiz içindir. «Belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar dediler.» (A'râf, 138) Onlar öğüdü dinlemeyince müslüman olanlar dediler ki Allah'a andolsun ki biz sizinle aynı kasabada oturmayız. Ve kasabayı bir duvarla ayırdılar. Müslümanlar bir kapı, cumartesi gününü çiğneyenler ise bir başka kapı açtılar. Dâvûd (a.s.) onları la'net-ledi. Müslümanlar bir kapıdan kâfirler de kendi kapılarından çıkıyorlardı. Bir gün müslümanlar kendi kapılarından çıktıklarında kâfirlerin kapılarının açılmadığını gördüler. Bu açılmama bir süre daha devam edince müslümanlar duvarlardan onların olduğu bölgeye baktılar ki; onlar hep birbiri üzerine atlayıp sıçrayan maymunlar olmuşlardı. Kapıları, açtılar ve onlar yeryüzüne dağıldılar. İşte Allah Teâlâ'nm : «Yasakladıkları şeyde aşırı gidince onlara horlanmış maymunlar olun, dedik.» (A'râf, 166) âyeti bunlar içindir. Bu husus bir başka âyet-i kerî-me'de şöyle belirtiliyor : «İsrâiloğullarından küfredenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dilinde la'netlendiler... İşte bunlar maymun olan-lardır.»
Ben derim ki; bu imamlardan bu nakilleri serdetmenin maksadı; Mücâhid; merhûm'un, «Onların maymun şekline dbndürülmeleri, gerçek olarak değil manevîydi» demesine karşı bir fikir beyân etmek içindir. Doğrusu onların maymun şekline döndürülüşleri hem şeklen, hem de manevî idi. Doğruyu en iyi Allah bilir.
«Artık bunu hem öndekilere, hem de ardmdakilere ibret verici bir ceza, hem de takva sahiplerine bir öğüt kıldık.» Bazıları bunu zamirinin maymunlara gittiğini söylemişlerdir. Bazıları da balıklara veya cezaya
gittiğini söylemişlerdir. Kasabaya gittiğini söyleyenler de vardır ki bunları İbn Cerîr nakleder. Doğru olan, zamirin kasabaya gitmesidir. Âyetin mânâsı bu takdirde şöyle olmaktadır: «Allah bu kasabanın halkını haddi aşmaları ve cumartesi gününe riâyet etmemeleri yüzünden hem öndekilere, hem de arkadakilere ibret verici bir ceza kıldı.» Nitekim Allah Teâlâ Firavun'dan bahsederken: «Allah onu

dünyada ibret, âhııette ceza olmak üzere yakalamıştı.» (Nâziât, 25) buyurmaktadır. Hem önündekilere, hem de ardmdakilere ta'biri ise diğer kasabalara demektir.
İbn Abbâs der ki; biz bu cezayı çevredeki kasabalara örnek olarak verdik demektir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Doğrusu biz sizin çevrenizdeki kasabalardan bazılarını helak ettik ve belki dönerler diye âyetleri gönderdik.» Yine bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Görmezler mi ki, biz yeryüzünün çevresinden eksiltiriz...» Buradaki öndeki ve arkadakilerden maksad yer bakımından önünde ve ardında olanlardır. Nitekim Muhammed İbn İshâk .. İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, «önündeki kasabalardan ve ardındaki kasabalardan» diye tefsir etmiştir. Saîd İbn Cübeyr de o gün mevcûd bulunan insanların önündekilere ve ardmdakilere, diye tefsir etmiştir. İs-raâîl İbn Ebu Hâlid, Katâde ve Atiye el-Avfî ise önündekilerin maksadın, cumartesi konusunda sözkonusu edilenlerden önce gelenlerdir. Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Atâ; ardındakilerden maksadın, onlardan sonra geri kalan İsrâiloğulları demek olduğu ve onların da bunlar gibi davranmaları halinde aynı cezaya çarptırılacakları şeklinde tefsir etmişlerdir. Bunlar önündekiler ve ardındakileri zaman bakımından kabul etmekteydiler. Bu kavmin ardından gelen insanların bu kasabanın halkının kendilerine ibret olması bakımından ön ve arkanın zamana, nis-bet edilmesi doğrudur. Ama kendilerinden önce geçenlere nisbet edilmesi halinde âyetin bu şkilde tefsiri nasıl olabilir? Âyet kendinden önce ge-lenlere nasıl ibret unsuru taşıyabilir? öyle sanıyoruz ki hiç kimse iyi düşününce böyle bir şeyi zikredemez. Öyleyse önündekiler ve ardında-kilerden maksadın; İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr'in söylediği gibi mekân bakımından nisbet olduğu ve bunun da o kasabanın çevresinde bulunan kasabalar olduğu belirtilmiş oluyor. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: o, cArtık bunu hem önümdekilere, hem de ardımdakilere ibret verici bir ceza, takva sahiplerine bir öğüt kıldık.» âyetini şöyle tefsir etmiştir : Onların geçmiş günahlarına bir ceza. İbn Ebu Hatim der ki, İkrime, Mü-câhid, Süddî, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes'den de bu şekilde rivayet edilmiştir.
«Takva sahiplerine de bir öğüt kıldık.»Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; bundan maksad onlardan sonra gelen mütta-kîlere öğüt olduğunu ve böylece onların Allah'ın azâb ve intikamından sakınacaklarını belirtmektir. Süddî ve Atiyye ise burdaki müttakîlerin Muhammed (s.a.) in ümmeti olduğunu söyler. Ben derim ki; buradaki öğütten maksad, engelleyici unsurdur. Ben derim ki bu kavmin Allah'ın yasaklarını çiğnemeleri ve hileye sapmaları sonunda başlarına gelen felâket, azâb ve cezadan, müttâkîler sakınsınlar. Tâ ki, onların başına gelenler, kendilerinin de başına gelmesin. Nitekim İmâm Ebu Abdullah İbn Batta, Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Siz yahûdîlerin işlediğini işlemeyin. Sonra en küçük bir hîle ile Allah'ın yasaklarını helâl saymaya başlarsınız.» Bu hadîsin isnadı sağlamdır. Ahmed İbn Muhammed İbn Müslim'i Hafız Ebu Bekr el-Bağdâdî, sağlam hadîs râvîlerinden saymıştır. Diğerleri de sahîh şarta göre meşhur kimselerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [93]

Yahudilere Verilen On Nimet:

Bilahere âyet-i kerîme tekrar isrâiloğullarına seslenerek Allah'ın onlara ve atalarına lütfettiği nimetleri belirtmekte, kendilerinden hükümdarlar ve peygamberler çıkardığını ve kendi devirlerindeki diğer milletlere üstün kıldığını tekrarlamaktadır. Bunun yanı sıra kimsenin yerine kimsenin cezalandırılmayacağı günden (kıyamet) sakınmalarını ve meselenin yahûdîlerin sandığı gibi, şefâatçılarla hallolunamıyacağı-nı, o gün hiçbir şefaatçinin şefaatinin kabul görmeyeceğini belirtmektedir. Mesele böyle olunca neye dayanarak yahûdîler kendi nefislerini unutup kıyamet günü için gerekli amelleri yapmamaktadırlar?
Yüce Allah yahûdîlere verdiği nimetleri zikrettikten sonra, bunları tafsilâtlı olarak anlatmaya başlıyor ve diyor ki: «Ey bu Kur'an ile muhatap olan yahûdîler, Allah'ın atalarınıza verdiği nimetleri hatırlayın ve onun şükrünü ifâ etmeye çalışın.» Allah'ın İsrâiloğullarına verdiği nimetler şunlardı:
Bir kere Allah İsrâiloğullarının atalarını, azâbların en şiddetlisine uğratan, erkeklerini keserek, dişilerini sağ bırakan Firavun ve hanedanın zulmünden kurtarmıştı. Rivayete göre, Firavun rüyasında, Kudüs'ten çevreye yayılan ve Mısır'ı kuşatan bir ateş görmüştü. Bu rüya ile irkilen hükümdar, rüyasının yorumlanmasını istemiş ve yorumcular bunu, israiloğullarından bir çocuğun dünyaya geleceği ve bu çocuğun Firavun'un mülkünü elinden alacağı şeklinde yorumlamışlardı. Bunun için Firavun, İsrâiloğullarının erkeklerini kesiyor ve kadınlarını sağ bırakıyordu.
Bilâhere yüce Allah İsrâiloğullarını bu horlayıcı azâb-tan kurtarmıştı.
Hani bir de Yüce Allah sizin için denizde yol meydana getirmiş ve geçinceye kadar denizi kara haline çevirmişti. Firavun ve askerlerini de gözünüzün önünde boğmuştu. Rivayete göre, bu devirde yahûdî-lerin hükmüne başvuracakları kitapları yoktu. Allah Hz. Musa'ya kırk gün sonra Tevrat'ı indireceğini burada müjdelemişti. Hz. Musa'ya Tür dağına gitmesini ve orada kırk gün oruç tutmasını emretmişti. Hz. Mûsâ Tur'a giderken yerine kardeşi Harun'u bırakmıştı. Bu devrede Tevrat levhalar halinde nazil olmuştu. Ancak Hz. Mûsâ Tûr'da iken. yahûdîler, Sâmirî adlı bir kişinin yaptığı buzağıyı ilâh sayarak ona tapınmaya başlamışlardı.
Bilâhere Allah onların bu durumunu bağışlamış ve tevbelerini kabul etmişti.
Bir diğer nimeti de, yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hakk ile bâtılı ve haram ile helâli ayırdeden Tevrat'ı indirmiş olmasıdır.
Hz. Musa'nın Tûr dağına çekilmesi ve aralarından ayrılması esnasında kavminin buzağıya tapınmaları üzerine Hz. Mûsâ kavmine şöyle demişti : «Siz buzağıyı Rabb edinmekle kendi nefsinize zulmetmiş oldunuz. Allah'a şirk koşmaktan daha büyük zulüm olur mu? Hemen Allah'a tevbe edin ve dönün. Bu, sizin için daha hayırlı olur.» İsrail şeriatına göre, suçsuzların suçluları öldürmesi gerekildi. Bunun üzerine Allah İsrâiloğullarının üzerine kara bir bulut göndermişti. İyilerin kötüleri öldürmesi esnasında suçlulara acıyıp ta öldürmekten vazgeçmemeleri için bu bulutu irsal buyurmuştu. Bu mücâdelede yetmiş bin kişinin öldürüldüğü söylenir. Bilâhere Hz. Mûsâ ve Hârûn, Allah'a yalva-rarak onların tevbelerinin kabul edilmesini dilemişlerdi ve yüce Allah ta onlardan ölenlerin ve ölmeyenlerin tevbelerini kabul buyurmuştu. Ancak yahûdîler Hz. Musa'ya «Cenâb-ı Allah'ı hiçbir engel bulunmaksızın çıplak gözle, ayan beyân görmeden ona ve senin onun Rasûlü ol-duğuna inanmayız» demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah onları azâ-bıyla

yakalamış ve onları öldürmüştü. Bir gece ve gündüz ölülerle diriler haşr'ü neşir olmuştu.
Bilâhere Cenâb-ı Allah mukadder olan ecellerini tamamlamak üzere ölüleri geri diriltmişti. Bütün bu anlatılanlar, yahûdîler için bir hatırlatma ve Allah'ın her şeye gücünün yeteceğini kabullenip şükretmeleri için bir vâsıtadır.
Cenâb-ı Allah Hz. Musa'ya, İsrâiloğullannı zâlim bir kavimle savaşmak üzere götürmesini emir buyurmuştu. Ancak îsrâiloğulları Şam ile Mısır arasındaki Tîh vadisine geldiklerinde, burada kırk yıl şaşkın vaziyette kalmışlardı. Allah onların üzerine gölge yaparak güneşten yanmalarını önleyen bir bulut göndermişti.
Menn ve Selva adım taşıyan nimetlerden birincisi bal gibi tatlı olan kudret helvası, ikincisi de bıldırcın eti idi. Biz bu yiyeceklerin türü ve şekli üzerinde verilen ayrıntıları nazar-ı i'tibâra alamıyoruz. Bu gelen nimetleri yemeleri ve fazlaca biriktirip saklamamaları emrolunmuş-tu. Ancak onlar emrolundukları şeyleri yapmamışlar, küfür ve isyan ile bu nimetlere karşı gelmişlerdi. Aslında bu davranışlarıyla Allah'a zarar vermiş değillerdi. Ancak kendilerine zarar vermişlerdi. Çünkü Allah onların karşı çıkışlarına mukabil onları cezalandırmış ve kendilerine verdiği bu nimetleri geri almıştı.
Bir diğer ilahî nimet te, Allah'ın İsrâiloğullarmm atalarına ma'lûm bir kente girmelerini ve orada yerleşerek yiyip içmeyi emretmesi olayı idi. Onlar kentin kapılarında Allah'a boyun eğerek girmek ve girerken de, «Rabbımız dualarımızı kabul et, günahlarımızı affet ve bizi bağışla» demekle emrolunmuşlardı. Ancak Allah'ın buyruğunu değiştirerek, emrine itâattan kaçınanlar «bizi bağışla» diyeceklerine, «buğday tanesi» istemişlerdi. Kentin kapısından Allah'ın buyruğuna itaat etmeksizin girmişlerdi. Ve fâsıklıkları yüzünden Allah onların üzerine gökten bir belâ indirmişti. Rivayete göre bu vesileyle yetmiş bin yahûdî ölmüştü.
Ey İsrâiloğullan, Mûsâ peygamberin çölde susuz kaldıkları sırada atalarınız için su taleb etmesini hatırlayın. Allah Hz. Musa'ya, «asanı taşa vur, Allah'ın emriyle ordan gözeler fışkırır.» buyurmuştu. Her topluluk için bir göze olacaktı ve her topluluk o gözeden suyunu içecekti. Kendilerine, «Allah'ın lutuflanndan yiyip için ancak yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, bu sizin için daha hayırlıdır» denilmişti. Yüce Allah, bu suçu işleyenler ataları olmasına rağmen, peygamber devrindeki yahûdîlere onunla hitâb etmektedir. Sebebi, peygamber devrindeki yahûdîlerin atalarıyla övünmeleri ve onların davranışlarına karşı çıkmamalarıdır. Hani sizin atalarınız Hz. Musa'ya demişlerdi ki, «Ey Mûsâ, biz kudret helvası ve bıldırcın eti gibi bir tek yemekle dayanamayız. Rabbından iste de bize toprağın yetiştirdiği bakladan, buğdaydan, mercimekten, sarmısaktan, yeşilliklerden ihsan etsin.» Hz. Mûsâ da, hayretle ve onları kınayarak, «siz bu saydıklarınızı bıldırcın eti ve kudret helvası ile mi değişiyorsunuz? Halbuki söyledikleriniz çok daha değersiz yiyeceklerdir, siz değerliye karşı değersizi istediğinize göre dilediğiniz beldeye gidin ve oradaki tarlalarda istediğiniz yiyecekleri bulacaksınız» demişti.
İsrâiloğulları küfretmek ve haksız yere peygamberleri öldürmek gibi birçok suçlar işlediklerinden dolayı omuzlarına zillet ve meskenet yükü vurulmuştu. Onlar hüsrana mahkûm olmuşlar ve bu isyanları nedeniyle Allah'ın rahmetinden uzaklaşmışlardı. Hz. Ze-keriyâ ve Yahya'yı öldürmeleri üzerlerine zillet ve

meskenet damgası vurulmuştur. Şüphesiz ki yahûdîler, ne kadar mal ve servete sahip olurlarsa olsunlar, her zaman için omuzlarında bu yükü taşıyacaklar dır. Atalarınızdan, kuvvetli ahitler aldığımız demleri de hatırlayın, onlara, Tevrat'ta bulunanları kabullenmeleri ve yerine getirmelerini emretmiştik. Ancak onlar, üzerlerine Tûr'u kaldınncaya kadar Tevrat'a inanmamışlardı. Üzerlerine Tûr dağını yükseltince bir süre inanmışlar fakat sonra geri dönmüşlerdi. Allah'ın rahmeti üzerlerinde olmasaydı hüsrana uğrayanlardan olurlardı. Cumartesi günü, yahûdîlerin ibâdet günü olduğu için, balık avlamaları yasaktı. Ama Cenâb-ı Allah onları denemek için cumartesi günü balıkları çoğaltıyor ve balıklar kıyıya vuruyordu. Diğer günler ise, balık tutamıyorlardı. Allah onların ilâhî emre uyup uymayacaklarını böylece tecrübe ediyordu. Yahûdîler tecrübeyi başarıyla tamamlayamadılar ve cumartesi günü balık avlama suçunu işleyerek ibâdetten uzaklaştılar. Bunun üzerine Allah onları maymunlar şeklinde rahmetinden uzaklaştırdı. Çünkü artık Allah'ın buyruklarını terketmekle, hayvanlar mertebesine düşmüşlerdi. Rivayete göre Cenâb-ı Allah onların maymun şekline dönmelerini hükmetmişti. Bu da ceza ve kendilerinden sonrakilere ibret içindi.[94]

67- Hani, bir de Mûsâ kavmine : Allah, herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, demişti. Onlar: Sen bizimle alay mı ediyorsun, demişlerdi. Mûsâ da: Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.

Sığır Kesme Emri :

Allah buyuruyor ki: Ey İsrâiloğuiları, sığır konusunda normal âdetleri yırtarak, fevkalâde hususiyetler göstererek size sunduğum nimetlerimi hatırlayın. Katilin kim olduğunu bu sığır vesilesiyle açıklamamda ve maktulü dirilterek, kendisini kimin öldürdüğünü söylemesin-deki nimetimi hatırlayın. İbn Ebu Hatim böyle demiştir.
Hasan İbn Muhammed der ki; bize Muhammed İbn Sîrîr Ubeyde el Selmânî'den nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullarından çocuksuz bir adam vardı. Adam çok zengindi. Kardeşinin oğlu ona vâris olacaktı. Bu sebeple yeğeni adamı öldürdü, sonra geceleyin bir başkasının kapısının önüne koydu. Ertesi sabah adamın aleyhinde dâva ederek onun katil olduğunu söyledi. Nihayet silaha sarıldılar, birbirlerine girdiler. İleri görüş sahipleri niçin birbirinizi öldürüyorsunuz, Allah'ın Peygamberi aranızda değil mi? dediler. Bunun üzerine Hz. Musa'ya geldiler ve durumu O'na anlattılar. Hz. Mûsâ dedi ki: Allah her halde, bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti. Onlar sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. Mûsâ da : Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.
Ubeyde el-Selmânî dedi ki; eğer onlar Hz. Musa'ya itiraz etmiş olmasalardı basitinden bir sığır ile mes'ele hallolacaktı. Ama kendileri şiddet gösterince, Allah da onlara zorluk çıkardı. Neticede kesmekle em-rolundukları sığırı aradılar ve onu başka sığırı bulunmayan, bir tek sığırı olan bir adamın yanında buldular. Adam dedi ki Allah'a andolsun ki onun derisini altınla doldurmazsanız size vermem. Bunun üzerine onlar sığırın derisini altınla doldurup sığırı satın aldılar ve kestiler. Sığırın bazı parçalarını adamın vücûduna vurdular, adam kalktı. Seni kim öldürdü

dediler? Adam şu diyerek kardeşinin oğlunu gösterdi, sonra tekrar öldü. Bunun üzerine yeğenine hiçbir şey verilmedi ve vâris olamadı. İbn Cerîr bu rivayeti Ubeyde'den aynı şekilde nakleder. Doğruyu en iyi Alîah bilir. Abd İbn Humeyd de tefsirinde bunu Yezîd İbn Hâ-rûn'dan dinlediğini rivayet eder. Âdem İbn Ebu İyâs da tefsirinde Ebu Ca'fer el-Râzî kanalıyla Hişâm İbn Hasan'dan aynı rivayeti duyduğunu bildirir.
Âdem İbn Ebu İyâs tefsirinde der ki; bize Ebu Ca'fer el-Râzî, Re-bî'den oda Ebu'l-Âliye'den «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti : İsrâiloğullarından zengin, çocuğu olmayan bir adam vardı. Adamın yakınlarından birisi ona vâris idi. Mirasçı, adamın mirasını elde etmek için onu öldürdü, sonra yolun ortasına attı. Mûsâ (a.s.) ya gelip dedi ki; akrabam öldü-rüldü, ben çok kötü bir durumdayım. Ey Allah'ın Nebisi, senden başka onu öldüreni bildirecek kimsenin bulunduğunu bilemiyorum. Ebu'l-Âliye dedi ki; Hz. Mûsâ halkı çağırdı ve kimin yanında bu konuda bir bilgi varsa onu bize açıklasın, dedi. Ancak halkın bu konuda hiç bir bilgisi yoktu. Katil, Mûsâ (a.s.) ya gelip dedi ki; sen Allah'ın nebîsisin Rab-bından bize katilin açıklanmasını iste. Bunun üzerine Hz. Mûsâ Rab-bından katilin kim olduğunu sordu ve Allah Teâlâ : «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor.» diye vahyetti. Bu emirden dolayı hayret ettiler ve : «Sen bizimle alay mı ediyorsun?» dediler. Mûsâ da : «Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım demişti.» Onlar bizim için Rab-bına duâ et de onu bize iyice bildirsin demişlerdi. Mûsâ da : Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpedir, ikisi ortası bir sığırdır buyuruyor. Artık emrolunduğunuz şeyi yapın demişti. Dediler ki bizim için Rabbına duâ et onun rengini bize iyice açıklasın. O da Rabbınız diyor ki; bakanları rahatlatacak, sapsarı bir inektir, demişdi. Dediler ki; Rabbına duâ et, bize açıkça niteliğini bildirsin, çünkü-bizce inekler birbirine benziyor, Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz. Mûsâ dedi ki: Rabbım, o ne boyunduruğa koşulup arazi sürecek, ne de ekin sulayacak bir inektir, zillete uğramamıştır bütün kusurlardan uzaktır, onun alacası da yoktur, buyuruyor. Onlar şimdi gerçeği ortaya koydun, dediler. Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı. Ebu'l-Âliye der ki; eğer onlar, bir sığır kesmekle emrolunduklan zaman onu yerine getirselerdi ve herhangi bir sığın kesselerdi, emir yerine gelirdi. Ama onlar kendi kendilerini zora koştular ve bu sebeple zorluğu yüklendiler. Eğer içlerinde: «Allah dilerse biz muhakkak hidâyete erenlerden oluruz» diyenler bulunmasaydı, ebediyen hidâyete eremezlerdi. Bize ulaştığına göre onlar; kendilerine, niteliği bildirilen ineği yetimlere bakan bir ihtiyarın yanında buldular. İhtiyar kadın onların işine bu inekten başkasının yaramadığını anlayınca bedelini kat kat artırdı. Bunun üzerine Hz. Musa'ya gelip bu nitelikte bir ineği ancak falanca kadının yanında bulabildiklerini ve onun da değerinden çok üstünde fiyat istediğini söylediler. Mûsâ (a.s.) onlara dedi ki: Doğrusu Allah sizin yükünüzü hafifletmişti, siz onu kendi kendinize zorlaştırdı-nız. Binâenaleyh onu razı edin, istediğini verin. Böyle yaptılar ve ineği satın alıp kestiler. Hz. Mûsâ onlara inekten bir kemik alıp ölüye vur-malarını emretti, onlar da böyle yaptılar. Bunun üzerine ölünün ruhu geri geldi ve kendisini öldürenin kim olduğunu ismiyle söyledi. Ve tekrar öldü. Bunun üzerine katil yakalandı. O, Hz. Musa'ya gelip şikâyet eden kişiydi. Allah onun davranışını en kötü biçimiyle cezalandırmış oldu.

Muhammed İbn Cerîr der ki: Bana İbn Sa'd... İbn Abbâs'ın inek konusunda şöyle dediğini nakletti: Mûsâ (a.s.) devrinde İsrâiloğulları arasında malı çok bir ihtiyar vardı. Adamın kardeşinin çocukları ise fakirdiler ve malları yoktu. Adam, yaşlı ve çocuksuzdu. Tek vârisi de kardeşinin çocuklarıydı. Dediler ki; keski amcamız ölse de, onun malına vâris olsak. Uzun bir süre beklediler. Amcalarının ölmemesi üzeri-ne şeytân onlara geldi ve dedi ki: Siz amcanızı öldürüp de malına vâris olsanıza. Siz, içinde bulunmadığınız şehir halkına onun diyetini verirsiniz. Zira bunların ikisi ayrı şehirlerde yaşıyorlardı. Yeğenler bir şehirde maktul bir diğer şehirde idi. Bir kişi öldürülüp de iki şehirin ara yerine atılırsa ölü ile kasaba arası ölçülür ve hangi kasabaya daha yakınsa diyeti onlar borçlanırdı. Şeytân onları böylece aldatınca ve amcalarının uzun süre ölmediğini görünce, şeytânın dediğine yönelip amcalarını öldürdüler ve kendilerinin mensubu bulunmadıkları şehrin ka-, pisinin önüne cenazesini attılar. Ertesi sabah, maktulün yeğenleri şehre gelip, amcamız sizin şehrin kapısı önünde öldürüldü, siz doğrusu bize amcamızın diyetini borçlandınız dediler. Şehir halkı, Allah'a and içeriz ki biz onu öldürmedik ve onun katilini de bilmeyiz, şehrimizin kapısını sabaha kadar asla açmadık, dediler. Bunun üzerine onlar Hz. Musa'nın yanma geldiler. Maktulün yeğenleri dediler ki; biz amcamıza bunların şehrinin kapısı önünde ölü olarak bulduk, şehir halkı da «Allah'a kasem ederiz ki biz onu öldürmedik ve onlara kapıyı kapattığımızdan beri sabaha değin şehrin kapısını açmadık.» diyorlar. Bunun üzerine Hz. Cebrail, Semî' ve Alîm olan Allah'ın emrini Mûsâ (a.s.) ya getirdi ve buyurdu ki: «Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, de...» O sığırın bir kısmını o ölen adamın üzerine vurursunuz, dedi.
Süddî; «Hani bir de Mûsâ, kavmine Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti...» âyeti konusunda şöyle dedi: İsrâil-oğullarından malı çok bir kişi vardı, onun bir kızı ve bir de muhtaç yeğeni vardı. Adam kızını yeğeniyle nikahlamıştı. Fakat sonra kızını yeğeniyle evlendirmekten vazgeçti. Bunun üzerine delikanlı kızdı ve Allah'a andolsun ki, ben amcamı öldürür hem onun mallarını alırım, hem de kızını nikâhlar diyetini yerim, dedi. Delikanlı adamın yanına geldi. O sırada İsrâiloğulları sıbtlarmdan bir kısmından tüccar gelmişti. Dedi ki; amcacığım benimle gel ve bu topluluğun malından bir şeyler alalım, belki onda ben kâr ederim. Çünkü seni benimle görünce bana malı verirler. Amca delikanlıyla beraber geceleyin çıktı, ihtiyar o sıbta ulaşınca delikanlı onu öldürdü, sonra kendi ailesinin yanma döndü. Ertesi sabah amcasını arayıp onun nerede olduğunu bilmiyormuş gibi yaparak geldi. Amcasını bulamayınca ona doğru koştu ve sözko-nusu sıbtın amcasının çevresinde toplanmış olduğunu görünce onları muaheze ederek, «amcamı öldürdünüz, onun diyetini ödeyin» dedi. Bir yandan da ağlıyor, başına toprak serpiyor, vay amcacığım, diye bağırıyordu. Dâva Hz. Musa'ya götürüldü. O da o sıbtm mensûblarına diyet hükmünü verdi. Onlar: Ey Allah'ın peygamberi, bizim için Allah'aduâ et, suçu kim işlemişse bize bildirsin ki suçlu tutulsun. Allah'a ye-mîn ederiz ki onun diyeti bizim için çok kolay, ama onu öldürmüş olmakla ayıplanmaktan utanıyoruz, dediler. İşte Allah Teâlâ'mn : «Hani siz bir canı öldürmüştünüz de onda şüpheye düşmüştünüz. Allah ise sizin gizlemekte olduğunuzu açığa çıkarandır...» kavli buna telmihtir. Mûsâ (a.s.) da kavmine : «Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, demişti.» Onlar, biz

senden maktul ve katili soruyoruz, sense bize sığır boğazlayın diyorsun bizimle alay mı ediyorsun? dediler. «Hz. Mûsâ, ben, câhillerden olmaktan Allah'a sığınırını» demişti. İbn Abbâs der ki; eğer onlar bir sığır bulup da kesselerdi bu kendileri için yeterli olacaktı, ancak onlar bu konuda şiddetli davrandıkları ve Hz. Musa'yı yordukları için Allah da onlara şiddetli davrandı. «Dediler ki: bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin.» Mûsâ da : «Allah o, ne çok kart, ne de çok körpedir ikisi ortası bir sığırdır» buyuruyor. «Artık emrolunduğunuz şeyi yapın demişti.» Dediler ki; bizim için Rab-bına duâ et onun rengini bize iyice açıklasın. O da Rabbım diyor ki: «O bakanları rahatlatacak sapsarı bir inektir.» demişti. Dediler ki Rabbına duâ et bize açıkça niteliğini bildirsin. Çünkü bizce inekler hep birbirine benziyor. Allah dilese biz elbette hidâyete erenlerden oluruz. Dedi ki: «Rabbım; o, ne boyunduruğa koşulup arazî sürecek, ne de ekin sulayacak bir inektir, zillete uğramamıştır, bütün kusurlardan uzaktır, onun alacası da yoktur.» buyuruyor. Onlar, işte şimdi gerçeği ortaya koydun dediler ve o sığırı aradılar, ama bulamadılar. İsrâiloğulları arasında _ babasına çok iyi davranan bir adam vardı. Adamın biri bir inci satıyordu ve onun yanından geçerken : Bu inciyi yetmiş bine satıyorum, dedi. O adamın babası uyumakta olduğundan ve başının altında da anahtar bulunduğundan adam inci satana; bekle babam uyansın, onu senden seksen bine alayım dedi. Adam babanı hemen uyandır sana altmış bine vereyim dedi. Tüccar her seferinde, onu onar onar düşürüyordu, nihayet otuz bine indi. Delikanlı da her seferinde babasının uyanmasını beklemesini ve fiyatı artıracağını söyleyerek yüz bine ulaşmıştı. Ona, bu fazla gelince ben senden hiç bir şey almayacağıma, Allah'a and içerim dedi ve babasını uyandırmaktan çekindi. İşte Allah Teâlâ bu inciye mukabil olarak ona bu sığırı vermişti. İsrâiloğulları oradan sözkonusu sığırı aramak için geçiyorlardı ve sığırı gencin yanında gördüler. Onu, kendilerine bir sığıra bir sığır olmak üzere satmasını istedilerse de o, buna yanaşmadı, iki sığır verdiler yine yanaşmadı, on sığıra kadar yükselttiler, o, yine vermeyince dediler ki: Allah'a andolsun ki onu senden almadan bırakıp gitmeyiz. Onu Hz. Musa'nın yanına getirdiler ve dediler ki: Ey Allah'ın nebisi biz sözkonusu sığırı bunun yanında bulduk, ama o bize vermekten kaçınıyor, halbuki biz ona fazlasıyla para verdik. Mûsâ ona dedi ki; sığırını bunlara ver. O da : Ey Allah'ınRasûlü ben, malıma daha çok lâyıkım. Mûsâ doğru söylersin, dedi. Onlara da arkadaşınızı memnun edin ve sığırın ağırlığınca altın verin dedi. O, yine vermekten kaçındı. Onlarsa verdikleri miktarı kat kat artırdılar ve neticede on kat altın vermeye razı oldular. Adam onlara sığırı sattı ve parasını aldı. Onlar da sığırı kestiler. Hz. Mûsâ ondan bir parçayı adama vurun, dedi. Onu, adamın omuzlan arasına vurunca adam dirildi. Seni kim öldürdü diye sorduklarında, adam yeğenim dedi. Bunun üzerine yeğeni ben onu öldürdüm ki malını alayım ve kızıyla evleneyim, dedi. Böylece katili tutup öldürdüler.
Süneyd der ki; bize Haccâc... Muhammed İbn Ka'b el-Kurezî'den ve Muhammed İbn Kays'dan nakletti ki onlar şöyle demişler : Bu ikisinin sözü birbirine karışmıştır. İsrâiloğullarından bir boy, insanların kötülüğünün fazlalaştığını görünce bir şehir kurdular ve kötü insanlardan uzaklaştılar. Akşam olunca şehrin kapısını kapıyor ve dışardan kimseyi içeri almıyorlardı. Kapıyı açmak istediklerinde başkanları geliyor, bakıyor gözetliyor ve bir şey duymazsa şehrin

kapısını açıyordu ve akşama kadar birlikte oluyorlardı. İsrâiloğulları arasında bir adamın çok malı vardı ve kardeşinin çocuğundan başka mirasçısı yoktu. Adam uzun süre yaşayınca, yeğeni mirasına konmak için adamı öldürdü, sonra cesedini alıp o şehrin kapısının önüne koydu. Sonra o ve arkadaşları bir yere gizlenip saklandılar. Şehrin başkanı kapıya gelip etrafı gözetledi ve kontrol etti, hiç bir şey görmeyince kapıyı açtı. Ölüyü görünce kapıyı geri kapattı. Bunun üzerine" maktulün yeğeni ve arkadaşları : «Eyvah hem onu öldürdünüz, hem de kapıya atıyorsunuz» diyerek bağırmaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları arasında öldürmenin çoğaldığını gördüğünden ölüyü hangi topluluğun ortasında bulursa onları sorumlu tutardı. Az kalsın, maktulün yeğeniyle, o şehrin halkı arasında çarpışma çıkacaktı. Her iki grup ta silahlarım kuşandılar, sonra birbirleriyle döğüşmekten vazgeçerek Hz. Musa'ya gelip durumlarını anlattılar ve «Ey Allah'ın Rasûlü bu şehir halkı bir kişiyi öldürdüler ve sonra kapıya attılar» dediler. Şehir halkı da dedi ki : «Ey Allah'ın Rasûlü, bizim kötülüklerden uzak durduğumuzu ve bunun için bir şehir kurduğumuzu, insanların kötülüklerinden uzaklaştığımızı biliyorsun. Allah'a andolsun ki onu biz öldürmedik ve öldürenin kim olduğunu da bilmiyoruz.» Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara bir sığır kesmelerini emretti ve Mûsâ (a.s.) «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor» demişti.»
Ubeyde el-Selmânî, Ebu'l-Aliye, Süddî ve diğerlerinden nakledilen bu rivayetler nisbeten birbirinden farklıdır. Ancak aşikâr olan odur ki, bu rivayetlerin hepsi İsrâiloğullarmın kitaplarından alınmıştır. Bunlar nakledilmesi caiz olan şeylerdir. Fakat biz onları ne doğrular, ne de yalanlarız. Bu sebeple o rivayetlere ancak bizim yanımızdaki hakîkata uyduğu miktarda güveniriz. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. [95]

68- Onlar, Bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin, demişlerdi. Mûsâ da : Allah, o, ne çok kart, ne
de çok körpedir. İkisi ortası dinç bir sığırdır, buyuruyor. Artık emrolunduğunuz şeyi yapın, demişti.
69- Dediler ki Bizim için Râbbma duâ et de onun ne renk olduğunu bize iyice açıklasın. O da: Rabbım diyor ki: O bakanları rahatlatacak sapsarı renkli bir inektir, demişti.
70- Dediler ki: Rabbına duâ et, bize açıkça niteliğinin ne olduğunu bildirsin. Çünkü bizce sığırlar birbirine ben
ziyor. Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz.
71- Dedi ki: Rabbım, o, ne boyunduruğa koşulup arazî sürecek, ne de ekin sulayacak bir inektir. Zillete uğramamıştır. Bütün kusurlardan uzaktır. Onun alacası da yoktur, buyuruyor. Onlar: İşte şimdi gerçeği ortaya koydun, dediler. Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı.

Allah Teâlâ bu âyette bize İsrâiloğullarının diretmesini ve peygamberlerine çok sorular sormalarını anlatıyor. Onlar kendilerini dara sokunca Allah da onları dara soktu. Halbuki onlar herhangi bir sığırı kesmiş olsaydılar mes'ele yerini bulmuş olacaktı. Nitekim İbn Abbâs' in, Abîde'nin ve diğerlerinin söyledikleri bunu doğrulamaktadır. Ne var ki onlar şiddetli davranınca Allah da onlar hakkında şiddet

göstermiştir. Onlar, «bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin demişlerdi.» Bu sığırın ne olduğunu ve özelliklerini bize açıklasın dediler.
İbn Cerîr der ki; bize Ebu Süneyd... İbn Abbâs'dan nakletti ki; o şöyle demiş; Eğer basitinden bir inek alsalardı, onunla yetinilecekti. Ama kendileri ağır davranınca Allah da onları ağırlaştırdı. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Çünkü onu birden fazla kişi İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Abîde, Süddî, Mücâhid, İkrime, Ebu'l-Âliye ve daha başkaları da aynı şekilde söylemişlerdir. İbn Cüreyc der ki; Atâ şöyle dedi: Eğer, basitinden bir inek alsalardı kendileri için yeterdi. İbn Cerîr der ki; Rasûlullah (s.a.). şöyle buyurdu : Doğrusu onlar alelade bir inek kesmekle emrolunmuşlardı, fakat onlar, kendilerini zora sevkedince Allah da zorlaştırdı. Allah'a kasem ederim ki; eğer onlardan bir kısmı istisna edilmiş olmasaydı hiç bir zaman onlara hakikat açıklanmış olmazdı.
«Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpe, ikisi ortası bir sığırdır» buyuruyor. Yani ne yaşlı ve bitkindir, ne de henüz döle ulaşmamış küçüktür. Ebu'l-Âliye, Süddî, Mücâhid, İkrime, Atiyye el-Avfî, Atâ el-Ho-rasânî, Vehb İbn Münebbih, Dahhâk, Hasan, Katâde böyle demişlerdir. İbn Abbâs'ın da aynı şeyi söylediği rivayet edilir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan «İkisi ortası dinç bir sığırdır buyuruyor.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet eder : O, büyükle küçük arasındadır. Bu ise hayvanların ve sığırların olması muhtemel olan en güçlü ve en güzel dönemleridir. İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Atâ el-Horasânî ve Dah-hâk'tan da aynı şekilde rivayet edilmiştir. Süddî ise bunun ikisinin ortasında olduğunu söyler. Heşîm, Hasan'dan nakleder ki bu sığır yabanî bir inek idi. İbn Cüreyc Atâ'dan o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Kim san bir ayakkabı giyerse onu giydiği sürece sürekli sevinç içerisinde bulunur. Bunun sebebi Allah Teâlâ'mn şu mübarek kavlidir : «O, bakanları rahatlatacak sapsarı bir inektir.» Mücâhid de böyle der. Vehb İbn Münebbih, bu ineğin sapsarı olduğunu söyler. Saîd •İbn Cübeyr de boynuzunun ve çatal tırnağının sarı olduğunu söyler.
İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Hasan'dan nakletti ki; bu inek aşırı derecede siyahmış. Bu söz garîbtir. Doğrusu öncekidir. Bunun için âyet-i kerîme onun sarılığını te'yîd etmek üzere : «Parlak, sapsarı» ifadesinden maksad, sarılığı nerdeyse karaya çalıyor, demektir. Saîd İbn Cübeyr ise bunun rengi saf demek olduğunu söyler. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Süddî, Hasan ve Katâde'den de aynı şey rivayet edilmiştir. Şerif... İbn Ömer'den nakleder ki «sapsarı, renkli» ifadesinin manası sâf demektir. Avfî tefsirinde İbn Abbâs'dan nakleder ki; bu ifâde fazlaca san ve sanlığı nerdeyse beyaza çalıyor demektir. Süddî der ki «bakanları rahatlatacak,» yani hayrette bırakacak demektir. Ebu'l-Âliye, Katâde ve Rebî' İbn Enes de aynı şekilde demişlerdir. Vehb İbn Münebbih der ki: Onun derisine baktığında, sana güneşin ışınlarının derisinden çıktığı vehmini verdirecek şekilde idi.
«Çünkü bizce inekler birbirine benziyor.» Yani çokluğundan dolayı birbiri gibi görünüyor. Bu sebeple sözkonusu ineğin niteliğini ve şeklini bize apaçık belirtti. «Allah dilerse elbette hidâyete erenlerden oluruz.» Ve böylece Allah onu bize açıklar. İbn Ebu Hatim der ki; bana Ahmed İbn Yahya.. Eğer isrâiloğullan «Allah dilerse elbette hidâyete erenlerden oluruz, demiş olmasalardı, kendilerine bu imkân verilmezdi. Ancak bu sebeple istisna edilmişlerdir.» Hafız Ebu Bekr İbn Mer-dûyeh tefsirinde bir başka yolla Ebu .Hüreyre'den rivayet eder ki Ra-sûlullah (s.a.)

şöyle buyurmuş : Eğer israîloğullan «Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz» demiş olmasalardı ebediyen onlara bu imkân verilmezdi. Şayet onlar herhangi bir sığın bulup kesseydiler bu, kendileri için yeterli olacaktı. Ama kendilerini zorladılar, Allah da onların aleyhinde zorladı. Bu hadîs bu şekilde garîbtir. En iyi ve güzel şekli Süddî'den nakledildiği şekilde Ebu Hüreyre'nin ifadesidir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
«Dedi ki; Rabbim, o ne boyunduruğa koşulup arazî sürecek, ne de ekin sulayacak bir inektir.» O ne arazî sürmekle boyunduruğa koşulmuş ve horlanmıştır, ne de dolapta su çekmek için hazırlanmıştır. Aksine o özenle ve seve seve beslenmiş, eksiksiz, kusursuz bir hayvandır. Kendi renginin dışında herhangi bir renk ve alacalık yoktur. Ab-dürrezzâk, Katâde'den nakleder ki: «Bütün kusurlardan uzaktır.» demek, aybı yoktur demektir. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes de böyle demişlerdir. Mücâhid ise bu âyete, o alacalıktan uzaktır şeklinde mânâ vermiştir. Atâ el-Horasânî ise «Bütün kusurlardan uzaktır» yaratılış ve görünüş kusurlarından ve Onda alacalık ta yoktur. Mücâhid der ki; siyah veya karalık yoktur. Ebu'l-Âliye, Rebî'. İbn Enes, Hasan, Katâde derler ki; onda beyazlık yoktur. Atâ el-Horasânî ise «Onun alacası yoktur» âyeti her tarafının aynı renkte olduğunu belirtiyor, der. Atiye el-Avfî'den, Vehb İbn Münebbih'den ve İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den bu şekilde rivayet edilmiştir. Süddî ise «Onun alacası da yoktur» âyetinin siyah, beyaz ve kızıllıktan eser yoktur demek olduğunu belirtir. Bu sözlerin hepsi birbirine yakın sözlerdir.
Onlar «İşte şimdi gerçeği ortaya koydun» dediler. Katâde der ki; şimdi bize açıkladın dediler. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Allah'a andolsun ki onlara daha önce de gerçek açıklanmıştı.
«Hemen onu boğazladılar ve az kalsın bunu yapmayacaklardı.» Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; az kalsın onu yapmayacaklardı, zaten yapmak istedikleri şey de bu değildi. Çünkü onlar kesmek istemiyorlardı. Yani bunca sorulara ve izahlara rağmen onlar ancak büyük bir gayret sonucu kestiler. Bu ifâde onları zemmetmektedir. Çünkü İsrâiloğullarının maksadı; sadece direnmektir. Bu sebeple az kalsın onu kesmeyeceklerdi. Muhammed İbn Kâ'b ve Muhammed İbn Kays ise «Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı» çünkü ineğin parası fazlaydı diye, tefsir etmişlerdir.
Bu ifâde üzerinde durulması gerekir. Çünkü onun parasının fazla .olduğu sadece İsrâiloğulları kaynağında nakledilen rivayetlerde yer almaktadır. Nitekim Ebu'l-Âliye ve Süddî'nin naklettiklerinde bu görülmüştür. Avfî İbn Abbâs'dan bu hikâyeyi rivayet etmiştir. Ubeyde, Mü-câhid, Vehb İbn Münebbih, Ebu'l-Âliye, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise onu büyük bir para karşılığı satın aldıklarım belirtirler. Bu konuda ihtilâf vardır. Ayrıca bedeli konusunda daha başka ifâdeler de bulunmaktadır. Nitekim, Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Üyeyne... İkrime'den nakletti ki o, -bu ineğin bedeli sadece üç dinardı demiştir. İkrime'den nakledilen bu rivayetin isnadı sağlamdır. Açıkçası o, bu ifâdesini ehl-i kitab'dan nakletmiştir. İbn Cerir der ki: Başkaları da şöyle dediler : Rezîl olmak korkusundan dolayı nerdeyse bunu yapmayacaklardı. Çünkü dâva ettikleri maktulün katilini Allah açığa çıkarınca, onlar rezîl olacaklardı. İbn Cerîr bu ifâdeyi herhangi bir kimsenin isnadına dayandırmamıştır. Sonra da parası fazla olduğu ve rezîl olmaktan çekindikleri için

bunu yapmayacaklardır şeklinde tefsir etmenin doğru olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bu konu üzerinde de durulması gerekir. Doğrusu —en iyi Allah bilir— Dahhâk'ın İbn Abbâs'dan naklettiği ve bizim yukarda zikrettiğimiz görüştür. Tevfik Allah'tandır.[96]

72- Hani, siz bir kişiyi öldürmüştünüz de; sonra o konuda birbirinizle çekişmeye başlamıştınız. Allah ise sizin
gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.
73- Sığırın bir parçasını ölüye vurun, demiştik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Ve sizlere âyetlerini gösterir ki,
aklınızı başınıza alasınız.

Kâtil ve Mucize:

Buhârî der ki: «Birbirinizle çekişmeye başlamıştınız.» Yani ihtilâfa düşmüştünüz. İbn Ebu Hatîm'in... Mücâhid'den naklettiği rivayette de, Mücâhid bunu, ihtilâfa düşmüştünüz şeklinde tefsîr etmiştir. Atâ el-Horasânî ve Dahhâk, bu konuda, birbirinizle çekişmiştiniz şeklinde tefsîr etmişlerdir. İbn Cüreyc ise «Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de sonra o konuda birbirinizle çekişmeye başlamıştınız.» âyetinin, birbirinize, siz öldürdünüz demeye başlamıştınız, şeklinde tefsîr etmiştir. D'ğerleri de, hayır siz öldürdünüz demişlerdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle der.
«Allah ise sizin gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.» Mücâhid der ki; sizin saklamakta olduğunuzu demektir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Arar İbn Müslim... Müseyyeb İbn Râfi'nin şöyle dediğini duyduğunu söyler: Kul yedi ev ötede bir iyilik yaparsa muhakkak Allah onu açığa çıkarır. Ve yine yedi ev ötede bir kötülük yaparsa mutlaka Allah Teâlâ onu da açığa çıkarır. Bunun doğrulanması Allah Teâlâ'nın şu ifâdesi ile, sabittir. «Allah ise sizin gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.»
«Sığırın bir parçasını ölüye vurun» demiştik. Bu bir parça, sığırın herhangi bir uzvunun parçası olabilir. Her halükârda mucize gerçekleşir ve harikulade olay ortaya çıkar. Ama bu parça muayyen de olabilir. Eğer hangi parça olduğunun belirtilmesinde bizim din ve dünya işimizle alâkalı konularda bize fayda sağlayacak olsaydı, muhakkak ki Allah Teâlâ onu bize açıklardı. Ama açıklamamış, müphem bırakmıştır. Bize bu noktanın açıklandığına dâir sahih bir rivayet de gelmemiştir. Bu sebeple Allah bu noktayı nasıl müphem bırakmışsa öylece biz de müphem bırakırız. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle demiş : İsrâiloğullarında ineği arayanlar kırk yıl aradılar ve nihayet onu bir adamın yanında buldular. Adam ineğini çok seviyor ve ne bedel verirlerse satmaktan kaçınıyordu. Nihayet derisi doluşunca para verdiler ve onu kestiler. Bir uzvunu ölüye vurdular, ölü damarlarından kan akarak kalktı. Ona seni kim öl-dürdü? dediler. O da beni falanca öldürdü dedi. Hasan ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle derler ve onun bir parçasının ölüye vurulduğunu söylerler. İbn Abbâs'dan bir rivayette ise onlar ölüye ineğin kıkırdaktan sonra gelen bir kemiğini vurmuşlardı. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Abîde'den nakletti ki onlar ölüye sığırın etinden bir parça vurmuşlardı. Ma'mer, Katâde'den naklen der ki; onlar

ölüye sığırın budundan vurdular ve ölü dirilerek beni falanca öldürdü demiştir. Ebu Üsâme... İkrime'den nakleder ki; ölüye sığırın budundan vurulmuştu, ölü kalktı ve beni falanca öldürdü dedi. İbn Ebu Hatim der ki; Mücâhid ve Katâde'den bu şekilde rivayet edilmiştir.
Süddî der ki; ölüye omuzundan bir parça vurulmuştu, o da dirilmiş ve kendisini kimin öldürdüğü sorulmuş, o da beni kardeşimin oğlu öldürdü demişti. Ebu'l-Âliye der ki Mûsâ (a.s.) sığırın kemiklerinden bir kemik alıp ölüye vurmalarını emretti, onlar da böyle yaptılar. Ölü dirildi ve katilin adını söyleyip tekrar oluverdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; onlar ölüye sığırın uzuvlanndan bir parçayı vurmuşlardı.
«İşte Allah ölüleri böyle diriltir.» Yani onlar vurdular ve Allah ölüyü diriltti. Allah, burada onların gözleriyle şahidi oldukları ölünün diriltilmesi olayını, kendi kudretinin ve ölüleri diriltmesinin örneği olarak sunuyor. Allah Teâlâ bunu öldükten sonra dirilmeye delîl olarak yapmıştır. Böylece onlar arasındaki husûmeti ve bozgunu aralıyordu. Allah Teâlâ bu sûrede ölülerin diriltilmesi konusundaki yaratıcı gücünü beş ayrı yerde zikretmektedir: «Sonra ölümünüzden sonra tekrar di-rilttik» âyeti celîlesinde, bu kıssada, ölüm korkusuyla binlerce oldukları halde yurtlarından çıkanların kıssasında, damları üzerine yıkılmış olan kasabaya uğrayan kişinin kıssasında ve İbrahim (a.s.) in kuşları diriltmesi kısasında bahis mevzuu etmektedir. Allah Teâlâ ölümünden sonra yeryüzünü diriltmeyle çürüyüp toprak olan cesetleri diriltme konusuna dikkatleri çekmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd el-Tayâlisî der ki; bize Şu'be... Ebu Rezîn el-Ükeylî'den nakleder ki, o şöyle demiş : Ben Hz. Peygambere dedim ki; Ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölüleri nasıl dirilte-cektir? O, buyurdu ki; sen sararmış bir vâdîden geçmedin mi? Sonra onun yeşerdiğini görmedin mi? Evet dedim. Bunun üzerine buyurdu ki; öldükten sonra dirilme de böyledir. Veya şöyle dedi: İşte Allah ölüleri de böylece diriltir. Bunun şahidi Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesidir : «İşte onlara bir âyet: Ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. Orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ederiz, aralarında pınarlar fışkırtırız. Onu ve elleriyle yaptıklarının mahsûllerini ye-sinler diye. Hâlâ şükretmezler mi?» (Yâsîn, 33-35)
Rivayete göre İsrâiloğulları arasında zengin, yaşlı bir kişi vardı. Adamın tek oğlu bulunuyordu. Amcasının çocukları mirasına konmak için adamın oğlunu öldürmüşlerdi. Sonra da gelip kanını ve diyetini taleb ediyorlardı. Bu hususta Cenâb-ı Allah, bir sığır kesmelerini emretti. Kesilen sığırın bir parçasının ölünün vücûduna vurulması halinde, ölünün dirileceğini ve kendisini kimin öldürdüğünü söyleyeceğini bildirdi. Yahudiler sığın kestiler ve ölüye ondan bir parça vurdular. Allah ölüyü diriltti ve ölü kendisini kimin öldürdüğünü haber verdi. İşte Cenâb-ı Allah yahûdîlere bu vak'ayı hatırlatmaktadır. Hani Mûsâ Peygamber sizin atalarınıza demişti ki, «Allah herhangi bir sığır kesmenizi emrediyor.» Onlar Allah'ın emrini yerine getirmemişler ve beklemişlerdi. Hattâ «Ey Mûsâ bizimle alay mı ediyorsun?» diye ona çıkışmışlardı. Mûsâ Peygamber de, «Ben ciddî konularda alay edecek birisi değilim, dediklerinizden Allah'a sığınırım» diye karşılık vermişti. Hz. Musa'nın dediklerinin ciddî olduğunu anlayan yahûdîler, kesilecek sığırın nasıl olması gerektiğini Rabbından öğrenmesini Hz. Musa'dan is-temişlerdi. Hz. Mûsâ da onun büyük veya küçük olmayan, orta semizlikte bir sığır

olduğunu bildirmiş ve emrolundukları şekilde kesmelerini söylemişti. Ama yahûdîler yine karşı çıkıp renginin nasıl olacağını sorunca, Hz. Mûsâ renginin fazlaca sarı olup, görenler tarafından hoş karşılanan, sevilen bir sığır olması gerektiğini bildirmişti. Yahûdîler bununla da yetinmemişler, sığırın niteliklerinin daha çok açıklanmasını istemişlerdi. Davranışlarının aşırılığını hissederek, sığırın kendileri tarafından farkedilir gibi olduğunu belirtmişler ve mazeret göstermeye çalışmışlardı. Yüce Allah, istenilen sığırın daha önce toprak sürmemiş ve su çekmemiş bir hayvan olmasını ve her türlü eksikliklerden salim bulunmasını bildirmişti. Bunun üzerine yahûdîler Hz. Musa'ya «şimdi dediğini anladık» diyerek istenen sığın araştırmaya başlamışlar ve annesinin emrini dinleyen bir yetîm çocuğun sığırı olduğunu görmüşlerdi. Rivayete göre sığırın, derisini altınla doldurmak şartıyla onu satınalmışlardı. Burada Yüce Allah hitabım peygamber devrindeki ya-hûdîlere çevirerek, atalarının davranışlarını, onlara hatırlatmakta ve kötü hallerini gözleri önüne sermektedir. [97]

74- Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir. Yahut daha da katı. Zira taşın öylesi vardır ki; ondan ırmaklar kaynar, öylesi vardır ki; yarılıp ondan su fışkırır, öylesi de vardır ki; Allah korkusundan yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan asla gafil değildir.

Taş Kalbli Yahudiler:

Allah Teâlâ tsrâiloğullannı uyarıp gördükleri ilâhî mucizelere ve bilhassa ölülerin diriltilmesine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir.» Ebediyyen yumuşamaz. Bunun için Allah Teâlâ mü'minlerin aynı duruma düşmelerini yasaklamaktadır. Hadîd sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve ondan inen ger-çeğe içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitab verilenler gibi olmasınlar, onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı, çoğu fâsıklardır.» (Hadîd, 16).
Avfî tefsirinde, îbn Abbâs'dan naklen der ki: Ölüye kesilen hayvanın bir parçası vurulunca dirildi, oturdu ve kendisine, seni kim öldürdü denildiğinde, kardeşimin oğulları öldürdüler deyip tekrar ruhu kabz-olundu. Adamın öldüğünü görünce kardeşlerinin oğullan Allah'a and-içerek biz öldürmedik dediler ve böylece gördükten sonra hakkı yalanladılar. İşte bunun için Allah Teâlâ: «Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı» buyurmaktadır. Bununla yaşlı ölünün yeğenleri kaydedilmektedir. «Şimdi onlar taş gibidir yahut daha da katı.» İsrâiloğullarının kalpleri uzun süre geçmesi nedeniyle gördükleri âyetlere ve mucizelere rağmen öğüt dinlemekten uzak oldu. Katılığından onların kalpleri, yumuşatılmak imkânı olmayan taşlar gibiydi, hattâ taşlardan da katıydı. Çünkü kimi taşlardan ırmaklar akıtan gözeler kaynar, kimisinden sular fışkırır, kimisi de Allah'ın haşyetinden dağlardan aşağı yuvarlanır. Hepsi kendi hesabına göre bir idrâk içerisindedir. Nite-kim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yedi gök ve yer ve bunlarda bulunan kimseler O'nu tesbîh eder. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen yoktur. Fakat siz onların teşbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halîm, Ğafûr olandır.» (İsrâ, 44).

Ebu Necîh Mücâhid'den naklen der ki; Şu fışkırtan veya su yüzünden yanlan veya dağın tepesinden yuvarlanan her taş Allah'ın haş-yetindendir. Bunu Kur'an-ı Kerîm böyle belirtmektedir. Muhammed îbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... tbn Abbâs'dan nakletti ki, o bu âyeti şöyle tefsîr etmiştir: Taşlar, sizin kendisine çağrıldığınız hakîkat karşısında bazan sizin kalplerinizden daha yumuşaktır. «Allah yaptıklarınızdan asla gafil değildir.» İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Yahya İbn Ebu Tâlib'in «Zira taşın öylesi vardır ki ondan ırmaklar kaynar» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti : Bu çok ağlamak demektir, «öylesi vardır ki yanlıp ondan su fışkırır.» Bu da az ağlamaktır, «öylesi vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır.». Bu da gözden yaş dökmeden kalb ile ağlamaktır.
Arab.dili bilginleri Allah Teâlâ'nın : «Şimdi onlar taş gibidir yahut daha da katı.» âyetindeki yahut anlamına gelen “Ev” harfinin şek için olmasının imkânsızlığında birleştikten sonra, bir kısmı vâv gibi atıf edatı olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu takdirde mânâ«Şimdi onlar taş gibidir veya daha da katı» şeklinde olur. Nitekim buna benzer bir başka âyet-i kerîmede Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır : «Rabbmm hükmüne kadar sabret, onlardan günah işleyen veya kâfir olanlara uyma.» (İnsan, 24)
Başkaları da buradaki “Ev” harfi daha da anlamına gelen “Bel” manasınadır. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: «Şimdi onlar taş gibidir hatta daha da katı». Nitekim Cenâb-ı Allah şu âyet-i kerîme'de aynı edatı kullanmaktadır : «Kendilerine, elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekât verin denilenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında içlerinden bir kısmı hemen insanlardan, Allah'tan korkar gibi hattâ daha çok korkarlar...» (Nisa, 77) Bir başka âyet-i kerî-mede ise şöyle buyrulmaktadır: «Onu yüz bin hattâ daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.» (Saffât, 147) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Aralan iki ay aralığı kadar hattâ daha da yakın oldu.» (Necm, 9)
Başkaları da dediler ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: «Şimdi onlar taş gibidir, hatta sizin yanınızda daha da katıdır.» Bunu İbn Cerîr nakleder. Başkaları da dediler ki; burada maksad, bir konuyu muhataba müphem bırakmak içindir...
Bazıları da dediler ki bunun mânâsı şöyledir: Sizin kalpleriniz şu iki örneğin dışına çıkamaz: Ya kalpleriniz taş gibi olur veya ondan daha katı olur.
İbn Cerîr der ki; bu te'vîle göre âyetin mânâsı şöyledir: Kalpleriniz katılık bakımından bir kısmı taş gibidir, bir kısmı taştan da katıdır. İbn Cerîr diğer rivayetleri belirtmekle beraber bunu tercih etmiştir.
Ben derim ki; bu son söz Allah Teâlâ'nm şu kavline benzemektedir : «Onların misâli ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki ateş çevresindekileri aydınlatınca Allah onların ışığını giderdi... Yahut gökten inen sağanağa tutulmuş gibidirler ki onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır.» (Bakara, 17-19) Bunun benzeri bir başka âyet-i kerîme'de de şöyledir : «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bu-lamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir. Veya engin denizin karanlıklarına benzer...» (Nûr, 39-40) Yani onların arasından kimileri böyledir, kimileri de öyledir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize, Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahim... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Allah'ın zikrinden başka konularda sözü çoğaltmayın, çünkü Allah'ın zikrinden başka çok söz kalpte katılıktır. İnsanlar arasında Allah'a en uzak olan da kalbleri katı olanlardır.»
Bu hadîsi Tirmizî Zühd kitabında rivayet eder. Bir başka rivayet tarîki da, İbrâhîm İbn Abdullah kanalıdır. O bunun İbrahim yoluyla nakledildiğinden başkasını bilmediğini ve diğer naklin garîb olduğunu söyler. [98]

75- Onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Onlardan öyle bir zümre vardı ki, Allah'ın kelâmını din
lerlerdi de akılları yattıktan sonra, bile bile bunu değiştirirlerdi.
76- Mü'minlerle karşılaştıkları zaman, İnandık derlerdi, birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, Rabbınızın katında, aleyhinde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz, buna akimiz ermiyor
mu? diye birbirlerini uyarırlardı.
77- Bilmiyorlar mı ki; ne gizlerler, ne açıklarlarsa Allah hepsini bilir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey Mü'minler, onların size inanmasını mı umuyorsunuz?» Bu sapık yahûdî topluluğunun size itaat edip bağlanacağını mı bekliyorsunuz? Onların ataları da apaçık mucizeleri gördükleri halde yine de kalpleri kararmış ve kalpleri hakka ittibâ et- memişti. «Onlardan öyle bir zümre vardır ki Allah'ın kelâmım dinlerlerdi ve akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi.» Onlar bu tahrif ve te'vîllerinde hatâya düşüyorlardı. Burası Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'sine çok benzemektedir : «Sözlerini bozdukları için, on-lara la'net ettik, kalplerini katılaştırdık. Onlar sözleri yerlerinden değiştirirler. Kendilerine belletilenin bir kısmini unuttular. İçlerinden pek azından başkasının dâima hainliklerini görürsün...» (Mâide, 13)
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Sonra Allah Teâlâ, ne-bîsi Hz. Muhammed Mustafâ'ya ve onunla beraber bulunanlara yâ-hûdîlerden ümitlerini kesmeleri için şöyle buyurmaktadır : «Onların size inanacaklarını mı sanıyorsunuz? Onlardan öyle bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de...» Allah'ın kelâmını dinlemekten mak-sad Tevrat'ı okumaları ve dinlemeleri değildir. Çünkü onların hepsi de Tevrat'ı dinlemişti. Bunlar Hz. Musa'dan Rabblanm görmeyi isteyenlerdi ki, bu sebeple onlan yıldırım çarpmıştı. Muhammed tbn İshâk der ki; bana bazı ilim erbabı, onların Hz. Musa'ya şöyle dediklerini nakletti : «Ey Mûsâ, bizimle Allah'ı görmek arasına engel girdi, Seninle konuştuğu sırada bize Allah'ın kelâmını dinlet. Hz. Mûsâ bu durumu Allah Teâlâ'ya arzettiğinde; peki onlara söyle, temizlensinler, elbiselerini arıtsınlar ve oruç tutsunlar, buyurdu. Onlar da bunu yaptılar. Sonra kendilerini Tûr dağına çıkardı, üzerlerini bulut kaplayınca, Mûsâ onlara secdeye kapanmalarını emretti. Onlar da secdeye kapandılar. Hz: Mûsâ Rabbı ile konuştu, onlar da Allah Hz. Musa'ya emir ve yasaklarını söylerken sözünü dinlediler. Öyle ki duydukları herşeyi ezberlediler. Sonra İsrâiloğullanna geldiler ve kabilelerinin yanına gelince içlerinden bir kısmı Allah'ın onlara emrettiği şeyi tahrif etti. Hz. Mûsâ, İsrâiloğullanna : «Allah size şunları ve şunları emretti» deyince onların arasından Allah'ın burada sözünü ettiği kişiler dediler ki: Hayır Allah şöyle ve

şöyle dedi. Allah Azze ve Celle'nin buyruğuna aykırı görüş beyân ettiler. İşte Allah'ın Rasûlüne bahsettiği kimseler bunlardır.
Süddî der ki: «Onlardan öyle bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunları değiştirirlerdi...» Bu, tahrif ettikleri Tevrat'tı. Süddî'nin zikrettiği bu son görüş âyetin zahirine uygun düştüğü için İbn Abbâs ve İbn İshâk'ın zikrettiğinden daha uygundur. Hernekadar İbn Cerîr bunları tercih etmişse de, Allah'ın kelâmım işitmiş olmaları ifâdesinden Mûsâ (a.s.) ı işittiği gibi işitmenin anlaşılması zorunluluğu yoktur. Nitekim buna benzer bir ifâde Tevbe sûresinde vârid olmaktadır: «Müşriklerden biri sana sığınırsa, o Allah'ın sözünü dinleyinceye kadar onu kabul et. Sonra onu güven içinde gideceği yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluk-tur.» (Tevbe, 6) Bunun için Katâde : «Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi» âyeti konusunda şöyle demiştir : Bunlar yahûdîlerdir. Onlar Allah'ın kelâmını dinliyor ve akıllarına iyice yattıktan sonra, onu değiştiriyorlardı. Mücâhid der ki: Allah'ın kelâmını gizleyip tahrif edenler yahûdîlerin bilginleriydi.
Ebu'l-Âliye der ki: Kendi kitaplarında Allah'ın indirdiği şekilde Hz. Muhammed (s.a.) in sıfatlarını gördüler ve onun yerini değiştirdiler.
Süddi der ki: «Bile bile bunu değiştirirlerdi.» Yani onlar günah işlediklerini biliyorlardı.
Vehb İbn Münebbih, İbn Zeyd'in «Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi.» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu Tevrat'ı tahrif ediyorlar ve ondaki helâli haram, haramı helâl kılıyorlardı. Hakkı bâtıl, bâtılı da hak yerine koyuyorlardı. Hak sahibi kendilerine rüşvet getirdiği zaman, ona Allah'ın kitabını gösteriyorlardı. Haksız bir kişi de rüşvet getirdiği zaman, yine kitabı getirip onun haklı olduğunu belirtiyorlardı. Herhangi bir kişi gelip kendilerine hakkı olmadığı bir şeyi isterse, rüşvet vermediği takdirde ona hakkı emrediyorlardı aksi halde emretmiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «insanlara iyiliği emreder de kendi nefsinizi unutur musunuz? Halbuki siz kitabı okur durursunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacakmısınız?» (Bakara, 44) buyurmuştur.
Muhammed İbn İshâk der ki; bize Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Mü'minlerle karşılaştıkları zaman inandık derlerdi.» âyetini o şöyle tefsir etmiştir: Yani sizin arkadaşınız olan Rasûlullah'a inandık, ama o, yalnız sizin için gelmiştir derlerdi. «Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında Rabbınızın katında aleyhinizde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu? diye birbirlerini uyarırlardı.» Araplara böyle demeyin çünkü onların aleyhinde bir kapı açabilirsiniz. Onun bir peygamber olduğunu ikrar etmeyin çünkü O'na ittibâ etme konusunda Allah'ın sizden bir ahid aldığını biliyorsunuz. Allah, onun bizim beklediğimiz peygamber ve kitabımızda niteliklerini bulduğumuz kişi olduğunu haber veriyor. Onu inkâr edin ve kabul etmeyin. «Bilmiyorlar mı ki ne gizlerlerse, ne açıklarlarsa Allah hepsini bilir.» Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki: Bununla kasdolunanlar yahûdîler ve münafıklardır. Çünkü onlardı Hz. Muhammed (s.a.) in ashâbıyla karşılaştıklarında biz inandık diyenler.

Süddî de der ki: Bunlar, yahûdîlerden inanıp da sonra münafık olanlardır. Rebî' İbn Enes, Katâde ve daha başka halef ve seleften kişiler «de aynı şekilde tefsîr etmişlerdir. Hattâ Vehb İbn Münebbih'in rivayet ettiğine göre Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem dermiş ki; Rasıı-lullah (s.a.) şöyle buyurdu : Onlardan Medine'ye gelenler muhakkak inanarak giderler. Bunun üzerine küfür ve nifak ehlinin reisleri dediler ki: Onların yanına vardığınızda biz inandık deyin, bize döndüğünüzde de küfredin. Onlar sabahleyin Medine'ye geliyorlar ve ikindiden sonra da kendi yurdlarma dönüyorlardı. Nitekim bir başka âyet-i ke-rîme'de de Cenâb-ı Allah şöyle buyurur : «Kitab ehlinden bir kısmı da şöyle dedi: İnananlara indirilene; günün başında inanın, sonunda inkâr edin belki dönerler. Dininize uymayanlardan başkasına uymayın. De ki: Doğru yol Allah'ın yoludur. Mesele size verilenin benzerinin bir başkasına da verilmesidir. Yoksa Rabbımızın katında size karşı bir hüccet ' mi gösterecekler? De ki doğrusu bol nimet Allah'ın elindedir. Onu dile-diğine verir.» (Âl-i İmrân, 72-73).
Onlar Medine'ye geldiklerinde, biz müslüman olduk derlerdi. Ra-sûlullah (s.a.) in durumunu öğrenip haber vermek için tekrar yurtlarına gittiklerinde de küfre dönerlerdi. Allah Teâlâ nebisine bu durumu haber verince, onlann elindeki bu imkân da yokoldu. Çünkü bir daha Medine'ye giremiyorlardı. Mü'mirîler onların mü'min olduklarını zannediyorlar ve diyorlardı ki: Allah Teâlâ sizin hakkınızda şöyle ve şöyle söylemedi mi? Onlar da evet diyorlardı. Kendi kavimlerine dön-düklerinde «Rabbımızın katında aleyhimizde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz. Buna aklınız ermiyor mu? diye birbirlerini uyarıyorlardı.»
Ebu'l-Âliye der ki: «Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz.» Yani sizin kitabınızda bahsettiği Hz. Muhammed'in sıfatlarını niçin onlara söylüyorsunuz? demektir. Abdürrezzâk Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki-; o, bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde şöyle buyurmuştur : Onlar, ilerde bir peygamber gelecek diyorlardı. Birbirleriyle başbaşa kalınca da : «Rabbımzın katında aleyhinizde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz?» diyorlardı. İbn Cüreyc der ki, bana, Kasım İbn Ebu Bezze, Mücâhid'den bu âyet-i kerîme hakkında nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Kurayza günü Yahudilerin hisarlarının dibinde durdu ve dedi ki: Ey domuzların ve maymunların kardeşleri, ey Tağût'un kulları, Onlar, bu durumu Mu-hammed (s.a.) e haber veren kimdir? dediler. Bu söz sizden çıkmış olmalıdır dediler. «Rabbımzın katında aleyhinizde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz?» âyeti bunu bildiriyor. Yani sizin aleyhinizde onların elinde bir dayanak bulunsun diye mi? İbn Cüreyc Mücâhid'den nakletti ki; Hz. Peygamber onlara Hz. Ali'yi gönderdiği zaman Yahudiler bu sözü söylemişler ve Hz. Peygambere hakaret etmişlerdi. Süddî der ki: Bunlar yahûdîlerden bir grup- tur. Önce inandılar, sonra münafık oldular ve Araplardan mü'riıin olanlara kendilerine yapılan azabı anlatarak birbirlerine şöyle diyorlardı: Rabbınızın katında aleyhinizde delil göstersinler diye mi Allah'ın size açıkladığı azabı onlara anlatıyorsunuz? Biz Allah katında sizden daha üstün ve daha sevimliyiz desinler diye mi? Atâ el-Horasânî ise bu âyetin tefsirinin Allah'ın sizin lehinizde ve aleyhinizde verdiği hüküm, şeklinde olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî der ki: Bunlar yahûdî-lerdir. İnananlarla karşılaştıklarında biz inandık

derlerdi, birbirleriyle başbaşa kaldıklarında kendi aralarında, Allah, kitabınızda aleyhinize açıkladığı hususları, Muhammed'in ashabına söylemeyin, sonra onu sizin aleyhinizde delil olarak kullanırlar ve size düşmanlık ederler, diyorlardı. Ebu'l-Âliye «Bilmiyorlar mı ki neyi gizler, neyi açıklarlarsa Allah hepsini bilir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Hz. Muhammed (s.a.) i inkâr ve yalanlama konusunda kendi kitaplarında bulunan şeylerden, neyi gizlerler ve neyi açıklarlarsa Allah hepsini bilmektedir. Katâde de böyle demiştir. Hasan der ki: «Ne gizlerlerse» onlar şunu gizliyorlardı: «Onlar Hz. Muhammed (s.a.) in ashabından yüzçevirip de kendi arkadaşlarının yanına döndüklerinde birbirlerini; Hz. Muhammed'in ashabına kendi kitaplarında açıklamış olan şeyleri (okumalarını) yasaklarlardı. Sebebi de; Hz. Muhammed'in ashabının kendi kitaplarında Allah katında kendilerine karşı bir hüccetleri bulunması korkusuydu.» «Ne açıklarlarsa» Yani Muhammed (s.a.) in ashabına îman ettik derlerse. Ebu'l-Âliye, Rebi' ve Katâde de böyle tefsir etmişlerdir. [99]

78- Onlardan bir kısmı ümmîdirler, kitabı anlamazlar. Birtakım bâtıl şeyleri onlar sadece zanneder dururlar.
79- Vay, kitabı elleriyle yazıp da sonra az bir paha ile satabilmek için «Bu Allah katmdadır» diyenlere elleri
nin yazdıklarından dolayı vay onlara! Vay onlara. O kazanmış oldukları yüzünden.

Kitabı Tahrif Edenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Onlardan,» yani ehl-i kitab'tan bir kısmı da ümmîdirler. Mücâhid de bunların ehl-i kitâb olduğunu söylemiştir. Ümmî, iyi yazı yazamayan kişidir. Ebu'l-Âliye, Rebî', Katâde ve İbrahim Nehaî ile daha başkaları da böyle demişlerdir. Bu husus, Allah Teâlâ'nın «kitabı anlamazlar» kavlinden de açıkça anlaşılmaktadır. Yani kitapta neyin bulunduğunu bilmezler. Bunun için Rasûlullah (s.a.) in da sıfatlarından birisi ümmî olmasıdır. Zira o da güzel yazı yazamazdı. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sen daha önce bir kitabtan okumuş ve elinle de onu yazmış değildin. Öyle olsaydı bâtıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.» (Ankebût, 48). Nitekim Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz de şöyle buyurur : «Biz ümmî bir ümmetiz, yazmayız, ayı da hesaplayanlayız, şöyle ve şöyle.» Yani biz ibâdetlerimizin vaktini tayinde yazıya ve hesaba ihtiyâç duymayız. Bir başka âyet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Odur ümmîler arasından kendilerine bir Rasûl göndermiş olan.» (Cum'a, 2).
İbn Cerîr der ki; Araplar, yazı yazamayan kişileri; yazı yazmasını bilemedikleri için, babası yerine annesine nisbet ederek ümmî derlerdi. Ancak İbn Cerîr İbn Abbâs (r.a.) dan bunun hilâfına bir kavil rivayet edildiğini söyler. Buna göre Ebu Küreyb İbn Abbâs'dan «Onlardan bir kısmı ümmîdirler» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Ümmîler, Allah'ın kendilerine gönderdiği rasûlü tasdik etmeyen ve indirdiği kitabı doğrulamayan, ancak kendi elleriyle, yazdıkları şeyi câhil ve sefîhler grubuna, bu Allah katındandır diyenlerdir. İbn Abbâs'm bildirdiğine göre, elleriyle yazı yazdıkları halde Allah Teâlâ'nın onları ümmî olarak isimlendirmesi Allah'ın kitaplarım inkâr etmelerinden-dir. Sonra İbn Cerîr der ki bu te'vîl Arapların

yaygın olan sözlerinden anlaşılanın tersinedir. Çünkü onlar arasında yaygın olan kanâate göre ümmî, yazı yazamayan kişidir.
Ben derim ki; ayrıca bu rivayetin ibn Abbâs'dan bu isnâdla nakledildiğinin sıhhati üzerinde durulması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
«Bir takım bâtıl şeyleri» İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki bâtıl şeylerden maksad; sözlerdir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; bâtıl şeyler yalan olarak ağızlarıyla söyledikleri sözlerdir. Mücâhid ise bunların yalan olduğunu ifâde eder. Süneyd Haccâc'dan o da İbn Cüreyc'den o da Mücâhid'den nakleder ki; «Onların bir kısmı ümmîdirler, kitabı anlamazlar. Bir takım bâtıl şeyleri...» âyetinde bahs edilenler, kitaptan hiç bir şey bilmeyen yahûdîlerden bir topluluktur. Bu topluluk Allah'ın kitabında olanın aksine zann ile konuşuyorlar ve bunun kitapta olduğunu söylüyorlardı. Bu söyledikleri şey arzuladık- lan bir takım heves ve arzulardan ibaretti. Hasan el-Basri'den de benzer şekilde rivayet nakledilmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde ise bunu, kendilerinin sahip olmadıkları konularda, Allah'dan diledikleri bir takım dilekler ve hevesler diye tefsir etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise bu bâtıl şeylerin temenniler olduğunu belirtmiştir. Onlar biz ehl-i kitaptanız dedikleri halde ehl-i kitabtan değillerdi.
İbn Cerir der ki; doğruya en yakın olan söz Dahhâk'ın İbn Abbâs'-dan naklettiği söz ile Mücâhid'in sözüdür: Allah'ın kitaptan bir şey anlamazlar diye nitelendirdiği ümmîler Hz. Musa'ya indirilmiş olan kitaptan anlamazlar. Ancak yalan uydururlar ve yalan yere bir takım bâtıl ve hurafeler uydururlar. Buradaki temenni, yalan düzmek ve peyda etmektir. Osman İbn Affân (r.a.) dan rivayet edilen haber de böy-ledir. O şöyle demiştir: Ben ne boş şeyler istedim, ne de uydurdum. Yani ne bâtılın peşinden koştum ne de yalan uydurdum.
,. İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Onlardan bir kısmı ümmîdirler, kitabı anlamazlar, onlar sadece bir takım bâtıl şeyleri zanneder dururlar.» âyet-i kerîmesinin kitapta bulunan şeyi bilmezler, buna rağmen zann ile senin peygamberliğini inkâr ederler, mânâsına geldiğini söylemiş. Mü-câhid ise «Onlar sadece zanneder dururlar» âyetinin yalan söylerler mânâsına geldiğini belirtir. Katâde, Ebu'l-Âliye ve Rebî' de, haksız yere zann beslerler demek olduğunu söyler.
«Vay kitabı elleriyle yazıp da sonra onu az bir paha ile satabilmek için, 'bu, Allah katındandır' diyenlere vay; ellerinin yazdıklarından dolayı onlara vay onlara kazanmış oldukları yüzünden!» Onlar da yahûdîlerden bir başka gruptur. Bunlar, Allah'a karşı yalan yere şahitlik ederek sapıklığa çağıran ve insanların mallarını bâtıl yolda yiyenlerdir. Yazıklar olsun anlamına gelen “Veyl” kelimesi helak ve yok olsunlar demektir ki, Arap dilinde bu kelimenin .mânâsı meşhurdur. Süfyân el-Sevrî, Ziyâd İbn Feyyâz'dan nakleder ki; o, Ebu İyâz'ın şöyle dediğini duyduğunu belirtmiş. Veyl, cehennemin temelinde bulunan bir irindir. Atâ İbn Yesâr ise Veyl'in cehennemde bir vâdî olduğunu ve içerisine dağlar girse onu yutacağını söyler.
İbn Ebu Hatim... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söylemiş : «Veyl, cehennemde bir vâdî-dir. Oraya kâfir kırk sonbahar yuvarlanır da yine de dibine ulaşmaz.» Tirmizî bu hadîsi Abd İbn Hamîd kanalıyla... Derrâc'tan nakleder ve der ki bu, garîb bir hadîstir. Ancak onu İbn

Lehîa'nın hadîsinden tanıyoruz. Ben derim ki; görüldüğü gibi bu hadîs sadece İbn Lehîa'dan nakledilmiş değildir. Ancak felâket ondan sonrasındadır. Bu hadîs bu isnâdıyla merfû ve münkerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Cerîr der ki; Bize Müsennâ... Osman İbn Affân'dan, o da Ra-sûlullah (s.a.) dan nakleder ki: «Kitabı elleriyle yazıp da sonra onu az bir paha ile satabilmek için; «bu Allah katındandır diyenlere yazıklar olsun.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Veyl, cehennemde bir dağdır. O, yahûdîlerin hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Tevrat'ı tahrif etmişlerdi. İstediklerini ona eklemişler, sevmediklerini de atmışlardı. Muhammed (s.a.) in adım Tevrat'tan silmişlerdi. İşte Allah bu sebebten onlara kızmış, Tevrat'ın bir kısmım kaldırarak : «Kitabı elleriyle yazıp ta, sonra onu az bir paha ile satabilmek için; bu Allah katındandır, diyenlere yazıklar olsun» demiştir. Bu hadîs de aynı şekilde garîbtir.
İkrime, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Kitabı elleriyle yazıp da...» âyetinde kasdolunanlar; yahûdî hahamlarıdır. Saîd de, Katâde'den bunların yahûdîler olduğunu nakleder. Süfyân el-Sevrî Abdurrahmân İbn Alkame'den rivayet eder ki o, ben İbri Abbâs'a Allah Teâlâ'nın : «Kitabı elleriyle yazıp da...» kavlini sordum. O, bu âyet müşrikler ve ehl-i kitâb hakkında nazil olmuştur, dedi. Süddî der ki; Yahudilerden bir topluluk kendi elleriyle yazdıkları kitabı Araplara satıyorlardı ve bu kitabın Allah katından olduğunu söyleyerek onlardan az bir paha almaya ça-lışıyorlardı.
Zührî der ki; bana Übeydullah İbn Abdullah, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletti: Ey Müslümanlar topluluğu, aranızda Allah'ın peygamberine gönderdiği kitab bulunurken ehl-i kitaba nasıl suâl soruyorsunuz? Bu kitab Allah'ın haberlerinin en yenisidir ve siz onu doğrudan doğruya okuyorsunuz. O, yaşlanmış değildir ve Allah Teâlâ size; kitab ehlinin Allah'ın kitabını değiştirdiklerini ve kendi elleriyle kitablar yazıp az bir pahaya satabilmek için bu, Allah'ın katındandır dediklerini bildiriyor. Size gelen bilgiler onlara suâl sormanızı yasaklamaz mı? Allah'a andolsun ki onların hiç birisi size indirilen kitab hakkında size suâl sormadı. Bu hadîsi Buhârî muhtelif yollarla Zührî'den nakleder. Hasan İbn Ebu Hasan el-Basrî der ki az pahadan maksad; bütün pislikleriyle dünyadır.
«Ellerinin yazdıklarından dolayı onlara yazıklar olsun!» Elleriyle yazdıkları yalan, iftira ve bühtandan dolayı onlara yazıklar olsun! Haram yediklerinden dolayı onlara yazıklar olsun! Nitekim Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, yazıklar olsun âyetinin; üzerlerine azâb olsun mânâsına geldiğini söylemiştir. Elleriyle yazdıkları yalandan dolayı yazıklar olsun! Bilgisiz halkı ve diğerlerini kandırarak ye-diklerinden dolayı yazıklar olsun! [100]
Tevrat'ı elleriyle yazıp ta içindekileri kendi arzu ve isteklerine göre değiştirenlere şiddetli azâb vardır. Tevrat'ta Hz. Peygamberin vasıflarını görmüşler, elleriyle silerek onu değiştirmişlerdi. Yaptıklarının Allah katından olduğunu bildiriyorlardı. Bunu çok basît dünyevî değerler karşılığında satıyorlardı. İşte bu sebeple onlara şiddetli azâb vardır. Ayrıca onlar bu şenî davranışlarının dışında, kendilerine ancak kırk gün gibi kısa bir süre cehennem ateşinin dokunacağını bunun ancak kırk gün gibi kısa bir süre cehennem ateşinin dokunacağını bunun dışında cehennemde yanmayacaklarını iddia ediyorlardı. Bu kırk gün de, Hz. Musa'nın Tûr dağına çıkarken kendi başlarına kalıp Sâ-mirî'nin yaptığı buzağıya tapınmaları süresiydi.

Ancak bu temelsiz bir iddia idi. Allah'tan böyle bir ahd almamışlardı: Allah'a bilmedikleri sözü isnâd ediyor ve gururları yüzünden bu yanlış iddiayı öne sürüyorlardı. Halbuki ey yahûdîler, siz işlediğiniz şenî suçlardan, küfrünüzden, peygamberleri öldürmenizden ve isyan ederek Allah'ın emirlerine muhalefetinizden dolayı cehennemde sürekli yanacaksınız. Çünkü Allah Hz. Âdem'den dünyanın sonuna değin, carî olacak tüm mahlûkât için geçerli umûmî kanunlar koymuştur. Bu kanunlara göre, kim bir suç işler veya kalbiyle, lisanıyla ve uzuvlarıyla bir hatâya iştirak ederse, haktan uzaklaşmış ve sapıklığa düşmüş olmasından dolayı cehennemde yanacaktır. Binâenaleyh, siz bu kanunun dışında kalacak değilsiniz. Hangi cinsten ve ırktan olursa olsun, kim îman eder ve sâlih amel işlerse, işte o cennet ashabıdır ve orada ebediyyen kalacaktır.
Bu âyette yüce Allah yahûdîlerin Tevrat'a aykırı davranışlarını açıklamakta, ona inandıklarını söylemelerinin açıkça yalan olduğunu belirtmektedir. Çünkü Allah Tevrat'ta onlardan sağlam sözler almıştır. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceklerine, anne ve babalarına iyi muamele edeceklerine dâir ahitleri vardır. Akrabalara, yetimlere ve yoksullara iyilik yapacaklarını söylemişlerdir. Güzel söz söyleyip namaz kılacaklarına ve zekât vereceklerine ahdetmişlerdi. Ancak yahûdîler bütün bu ahdlerini bozmuşlar ve madde sevgisiyle ruhlarım esîr ederek ihsan ve saygıda kusur etmişlerdi. Akrabalarına ve vatandaşlarının hukukuna riâyet edeceklerini söyledikleri halde, tecâvüz etmişlerdi. Kitabın bir kısmına inanmış, bir kısmını inkâr etmişlerdi. Bu ise onlar için rüsvâylığın biricik nedeniydi. Tevrâtta birbirlerini öldürmeyecekleri, meşru' yol dışında hiçbir kimsenin kanım akıtmıyacakiarı ve yurttaşı yurdundan çıkarmayacakları yazılıydı. Ancak onlar birbirlerini öldürmüşler, ve birbirlerini esîr etmişlerdi. Haklarında bunları yapmak yasak olduğu halde, bunu yapanlar, nasıl kitaba bağlı olduklarını söyleyebilirlerdi? Tevrat'taki hükümlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr edenlerin bu şenî fiilinin cezası, dünyada zillet, ahirette de elîm azâbtan başka bir şey olmazdı. İşte dünya hayatının riyaset ve mal gibi aldatıcı değerlerini âhirete tercih edenler, dünyalarım âhiret karşılığı satmış olan yahûdîlerdir. Onların azabı hafîfletilmeyeceği gibi dünya ve ahirette de kendilerine yardım edilmez. Burada sözü edilen yahûdîler Medine'deki Kurayza oğullarıyla, Nadîr oğullarıydı. Kurayza oğulları Medine'deki Evs kabilesiyle, Nadîr oğulları da Hazrec kabüe-siyle sözleşmişlerdi. Bu sözleşmeye rağmen, öbürleriyle savaşıyor yurd-larını harâb ederek, tuttuklarını esir alıyorlardı. Niçin böyle yaptıkları sorulunca da, Tevrâtta böyle emredildiğini söylüyorlardı.
Andolsun ki, biz Musa'ya Tevrat'ı verdik. Onun peşinden birbiri ardı sıra Peygamberleri gönderdik. Bu peygamberler Yûşa', Dâvûd, Süleyman, Üzeyr, İlyâs, Elyesa, Yûnus, Zekeriyyâ ve Yahya (a.s.) dır. Meryem oğlu îsâ'ya da açık deliller ve mucizeler verdik. Ancak isrâiloğul-larına her peygamber geldiğinde, kendi istekleri ve arzuları doğrultusunda hareket etmeyince onlar peygamberlerden yüz çevirerek, büyüklük taslayıp ona uymaktan kaçınmışlardı. Her zaman yahûdîlerin yaptığı budur. Eski ve yeni, hangi devirde yaşarlarsa yaşasınlar yahûdîler, bu ortak karaktere sahiptirler. İlginç davranışlarından birisi de, Hz. Peygamberle alay ederek, «söylediklerin karşısında kalbimiz kapalıdır, oraya senin söylediklerin girmiyor» demeleridir. Yüce Allah onların bu iddialarını reddederek,

söylediklerinin doğru olmadığını, ancak hakkın rahmetinden uzaklaştıklarını, küfür ve isyanları nedeniyle ilâhî tevfîk-ten mahrum kılındıklarını belirtmektedir.
Yahûdîlerin elindeki Tevrat Hz. Peygamberin niteliklerini belirttiği halde, Hz. Peygamber gelince ve beraberinde de Tevrat'ı doğruluyan Kur'an'ı getirince, onlar büyükle-nerek Kur'an'ı inkâr etmişler ve dünya hayatını âhirete tercih etmişlerdi. Binâenaleyh, Allah'ın lâ'neti hep onların üzerinde olmuştur. Peygamberin çağdaşı olan yâhûdîler, O'nun hak peygamber olduğunu bildikleri halde ve kendi çocuklarını tanıdıkları gibi onu tanıdıkları halde inanmamışlardı. Zulüm ve kıskançlıktan başka bir nedene dayanmıyordu inanmayışları. Bunun üzerine Allah'ın gazabına çarptırılmışlardı. Peygamberi inkâr etmeleri, bu gazaba lâyık olmanın biricik nedeniydi. Onlar için horlaştırıcı ve rezîl edici bir azâb muhakkak gelecekti. Onlara «Kur'an'a inanın» denildiğinde «biz, ancak Tevrat'ta bize indirilenlere inanırız. Bunun dışındakileri inkâr ederiz» diyorlardı. Yüce Allah ise onlara, Kur'an'ın hak olduğunu ve Allah katından indiğini, onun gibi Allah katından indirilen Tevrat'ı doğruladığını belirterek, kitapların bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayışlarının nedenini soruyordu. Tevrat'ta adam öldürmek-yasak iken, haksız yere peygamberlerini öldürenler yahûdîlerdi. Eğer Tevrat'a gerçekten inanı-yorlarsa neden adam öldürüyorlardı? Doğruyu söylemek gerekirse onlar, Allah katından gelen hiçbir kitaba inanmazlardı.
Peygamberleri öldürmeleri ve Hz. Musa'nın Tevrat ile birlikte değişik mucizelerle kendilerine gelmesinden sonra, onu bırakıp buzağıya tapınmaları gibi davranışları, yahûdîlerin Tevrat'a inanmadıklarının deliliydi. Ey Muhammed (s.a.), sen onlara, Allah'ın kendilerinden aldığı mîsâkı (sözleşmeyi) hatırlat. Burada Tevrat'a göre amel etmeleri em-rolunmuştu. Cenâb-ı Allah üzerlerine Tûr'u kaldırmış ve onlara, «size verdiğimizi ciddiyetle alıp dinleyin» demişti. Ancak yahûdîler, «dinledik ve isyan ettik» demekten başka bir şey yapmamışlardı. Allah'a ibâdet yerine buzağıya tapınmışlardı. Buzağının sevgisi onların kalbinin içine kadar sirayet etmişti. Tıpkı elektrik çarpmış gibi çarpılmışlardı. Onlara de ki, «eğer Tevrat'a îmanınız, sizi böyle yapmaya sevkediyor-sa, ne kadar kötü bir şeye inanmaktasınız! İnandığınız böyle ise ne kadar kötü bir inançtır sizinki!»[101]

80- Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler. De ki: Siz Allah katından bir söz mü aldınız? Öyleyse Allah asla sözünden caymaz. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

Yahudilerin Ham Hayâlleri:

Allah Teâlâ yahûdîlerin kendileri için uydurdukları bir iddiayı bildirerek buyuruyor ki: Onlar kendilerine ateşin ancak bir kaç gün değebileceğini, sonra ateşten kurtulacaklarını söylüyorlar. Allah da, Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz? buyurarak onları reddediyor. Eğer Allah'dan bir va'd sâdır olmuşsa, Allah vadinden caymaz. Hayır, siz Allah'a karşı bilmediğiniz bir yalan söylüyor ve ona iftira ediyorsunuz.
Muhammed İbn îshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki; Yahûdîler, bu dünya yedibin senedir. Biz, her bin sene için bir gün cehennemde kalacağız ve azâb göreceğiz.

Bütün azâb süremiz sayılı yedi gündür diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sayılı günlerden başka asla bizeateş dokunmayacak dediler»- âyetini inzal, buyurdu. Sonra İbn İsnâfe Muhammed kanalıyla Saîd veya İkrime'den, onlar da İbn Abbâs'dan aynı sözü naklederler. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; yahûdîler, bize ateş ancak kırk gece dokunacaktır, demişlerdi. Dahhâk der ki; İbn Ab-bâs şöyle dedi: Yahûdîler, Tevrat'ta cehennemin iki tarafı arasında kırk senelik yol bulunduğunun yazılı olduğunu gördüklerini iddia ettiler, sonra zakkum ağacına ulaşılabileceğini bildirdiler ki, bu ağaç cehennemin dibinde yetişmektedir. Allah'ın düşmanları dediler ki: Biz Zakkum ağacına varıncaya kadar azâb görürüz, ondan sonra cehennem yok olur gider. İşte Allah Teâlâ'nın: «Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler» âyetinin mânâsı budur. Abdürrezzâk Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki bu âyetin mânâsı, «bizim buzağıya tapındığımız günler kadar bize ateş dokunacaktır» demiş olmalarıdır.
İkrime der ki; Yahûdîler, Rasûlullah (s.a.) ile çekişerek dediler ki: Biz cehenneme ancak kırk gece gireceğiz. Ondan sonra Tanrı bizim yerimize bir başka kavmi cehenneme sokacak. Bununla Hz. Muhammed (s.a.) i ve ashabını kasdediyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) eliyle onları göstererek; hayır, siz cehennemde ebediyyen kalacaksınız. Oraya sizin arkanızdan hiç bir halef kılınmayacaktır, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler.» âyetini inzal buyurdu. Ebu Bekr İbn Mer-dûyeh merhum der ki; bize Abdullah İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki o şöyle demiş : Hayber'in fethedildiği gün Hz. Peygambere zehirli bir kuzu ikram edildi. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine ya-hûdîlerden burada olanları toplayın dedi. Rasûlullah (s.a.) onlara : Babanız kimdir? diye sordu. Onlar, falancadır dediklerinde yalan söylüyorsunuz, bilâkis babanız falancadır buyurdu. Bunun üzerine onlar doğru söylersin ve iyi söylersin dediler. Sonra onlara dedi ki: Ben size bir şey soracağım, o sorduğum şey konusunda bana doğru söyleyecek misiniz? Onlar evet ey Ebu Kasım dediler, eğer sana karşı yalan söylersek nasıl babamızı bildiysen yalan söylediğimizi de bilirsin dediler. Rasûlullah (s.a.) onlara cehennem ehli kimlerdir? diye sordu. Onlar da : Biz orada az bir süre kalacağız, sonra bizim yerimize siz oraya gireceksiniz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yere bakınız. Allah'a andolsun ki biz ebediyyen sizin yerinize oraya girme-yeceğiz. Sonra Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: Şimdi ben size bir başka şey soracağım, o konuda bana doğruyu söyleyecek misiniz? Onlar evet Ey Ebu Kasım dediler. Bunun üzerine : Bu kuyuya zehir kattınız mı? buyurdu. Onlar da evet karşılığını, verdiler. Rasûlullah (s.a.) sizi buna sevkeden nedir? dedi. Onlar, eğer yalan söylüyorsan senden kurtulmakistedik, eğer peygamber isen sana asla zarar vermez dediler. Bunu îmâm%Ahmed, Buhârî ve Neseî Leys İbn Sa'd'den aynı şekilde naklederler. [102]
Yahudilere göre; cennet kendileri için hazırlanmıştır ve onlar ka-tiyyen cehenneme girmeyeceklerdir. Ancak Yüce Allah peygamberine şöyle demesini buyurmaktadır: «Eğer iddianızda samimî iseniz ve cennetin yalnız size âit olduğunu kabul ediyorsanız, ölümü isteyin, çünkü ölmek sizin için bir tehlike arz etmez. Ne de olsa öldüğünüz takdirde doğrudan cennete gireceksiniz. Bunda kesin kanâata sahipseniz, dolayısıyla çabucak ona ulaşmayı istemelisiniz.» Fakat onlardan hiç birisi

ebediyyen ölümü istemez. Çünkü önceden- işledikleri küfür, fısk ve isyânla, suçsuz kişileri öldürmeleri ve peygamberlere karşı kötü davranmaları onların cennete girmesini önleyecektir.
Allah'a andolsun ki; dünyada uzun müddet yaşamayı en çok isteyen ve dünya mallarına en fazla harîs olan kavim yahûdîlerdir. Onlar, Allah'a şirk koşan ve âhirete inanmayan, müşriklerden daha çok dünyaperesttirler. Âhirete inanmayan müşrikler için dünyadan başka bir yerde hayat söz konusu olmadığından dünya hayatına hırsla bağlanmaları normal görünebilir. Kitab ehli olan ve bir. peygambere bağlanan yahûdîler ise onlardan daha çok dünyaya bağlanmakta ve sarılmaktadırlar. Materyalist yahûdîler dünyaya öylesine tutkundurlar ki, her biri bin sene yaşamak ister. Ancak bu istekleri onlar için elim bir azâbdan başka bir şey getirmez. Çünkü Allah onların yaptıklarını bilmekte ve onlan bu davranışlarından dolayı cezalandırmaktadır. [103]

81- Hayır, kötülük yapıp da günahı kendisini kuşatan kimseler, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar ateşte te
melli kalıcıdırlar.
82- İman edip, sâlih âmeller işleyenler; işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Kurtuluş Salih Ameldedir :

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Mesele sizin arzuladığınız ve istediğiniz gibi değildir. Aksine kim bir kötülük yapıp ta günahı kendisini kuşatırsa, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar ateşte temelli kalacaklardır. Kim de îman edip Allah'a ve Rasûlüne inanırsa, şeriata uygun düşen sâlih ameli işlerse onlar cennet ehlidirler. Burası Allah Teâlâ'nın şu kavline çok benzemektedir : «Bu, sizin kuruntularınıza ve kitab ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'dan başka ne dost ve ne de yardımcı bulur. Erkek veya kadın mü'min olarak kim sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez.» (Nisa, 123 -124)
Muhammed İbn İshâk derki; bana Muhammed İbn Muhammed, Saîd ve İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Hayır kötülük yapıp da günahı kendisini kuşatan kimseler, işte onlar cehennemliklerdir.» Yani sizin amelleriniz gibi amel işleyip sizin küfrettiğiniz gibi küfrederek küfrü kendini kuşatan kimse için hiç bir hasene yoktur. Bir rivayette İbn Abbâs bunun şirk olduğunu söylemiş. İbn Ebu Hatim, Ebu Vâil, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes'den de aynı şekilde rivayet nakledildiğini söyler. Hasan da aynı şekilde söyler. Süddî ise kötülüğün büyük günah olduğunu bildirir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki: «Günahı kendilerini kuşatan» yani kalplerini ihata eden demektir. Ebu Hüreyre, Ebu Vâil. Atâ, Hasan da «Günahı kendisini kuşatan» ı şirki sebebiyle günahı kendisini kuşatan diye tefsir etmişlerdir. A'meş... Rebî'in bu âyeti şöyle tefsir ettiğini söyler: Tevbe etmeden evvel hatâları üzere ölen kimse. Süddî ve Ebu Rezîn'den de benzer şekilde rivayet nakledilir. Ebu'l-Âliye, Mücâhid ve Hasan bir rivayete göre, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den de bir başka rivayete gpre nakledilir ki;

«Günahı kendisini kuşatan»; büyük günahı kendisini çevreleyen, ihata eden demektir. Bütün bu söylenenler mânâ bakımından birbirine yakındır. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Burada İmâm Ahmed'in rivayet ettiği bir hadîs zikredilir ki buna göre, Süleyman İbn Dâvûd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Günahların küçük sayılanlarından siz sizi koruyun, çünkü bunlar birleşerek adamı helâka götürürler. Rasûlullah (s.a.) onlar için bir de örnek vermiş. Bunlar çöle inmiş bir kavim gibidirler. Bir şey hazırlamışlardır. Bir kişi çevreye gidip bir çöp getiriyor öbürü de gidip bir çöp getiriyordu. Nihayet odunu topladılar ve ateşi yaktılar ve ateşe attıkları şeyi pişirdiler.
Muhammed İbn İshâk, Saîd veya İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki o, şöyle demiş : «îman edip sâlih ameller işleyenler işte on- lar cennetliklerdir.» Yani sizin (Yahudiler) küfrettiğinize inanıp ter-kettiğiniz dine göre amel edenler için cennet vardır, orada ebediyyen kalacaklardır, demektir. Allah onlara hayra göre sevabın, şerre göre cezanın bulunduğunu haber vermekte ve bunun asla kesintiye uğra-mayacağını bildirmektedir.[104]

83- Hani, İsrâiloğullarmdan; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin; anaya, babaya, akrabalara, yetimlere, yoksullara iyilik yapın. İnsanlara güzellikle söyleyin, namaz kılın zekât verin diye söz almıştık. Sonra pek azınız müstesna yüz çevirdiniz. Ve siz hâlâ yüz çevirenlerdensiniz.

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarına emirler verdiğini ve kendilerinden bu emirlere uyacaklarına dâir söz aldığını, onların bu sözden vazgeçip kasıtla ve bile bile ondan yüzçevirdiklerini hatırlatıyor. Allah Teâlâ İsrâiloğullarına, Allah'a ibâdet etmelerini, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamalarını emretmişti. Bu emri, bütün yaratıklarına aitti ve insanları bunun için yaratmıştı. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere Ben'den başka îlâh yoktur. Bana kulluk edin diye vahy etmişizdir.» (Enbiyâ, 25) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Andolsun ki her ümmete, Allah'a kulluk edin, azdırıcılardan, Tağût'tan kaçının diyen peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimini doğru yola eriştirdi, kimi de sapıklığı hak etti. Yeryüzünde gezin, peygamberleri yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu görün.» (Nahl, 26) Bu hak, hakların en üstünü ve en yücesidir. Çünkü Allah'ın hakkıdır. Allah'a ibâdet edilmesi ve ona hiç bir şekilde şirk koşulmaması hakkı. Sonra yaratıkların hakkı gelir. Yaratıklar içerisinde üzerinde en çok durulan ve en önemli hak ana ve baba'nın hakkıdır. Bunun için Allah Teâlâ kendi hakkıyla ana baba hakkını birleştirerek buyuruyor ki: «Bana ve ana ve babana şükret. Dönüş yine Bana'dır.» (Lukmân, 14) «Rabbın yalnız kendisine ibâdet etmeni, ana ve babana iyi davranmanı hükmetti.» (İsrâ, 23), «Yakınlara, miskinlere, yolculara (yol oğluna) hakkını ver.» (Bakara, 177).
Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde nakledildiğine göre, İbn Mesûd der ki:
«Ben Hz. Peygambere; Ey Allah'ın Rasûlü, amellerin hangisi efdaldır diye sordum. O, vaktinde kılınan namaz dedi. Sonra hangisidir dedim. O, ana ve babaya iyi davranmaktır dedi. Sonra hangisidir dedim. O, Allah yolunda cihâd etmektir dedi.»

Bunun için sahîh bir hadîste vârid olur ki, adamın biri Hz. Peygambere : Ey Allah'ın Rasûlü, kime iyi davranayım? diye sormuş O da annene demiş. Sonra kime deyince; O, annene demiş. Sonra kime deyince; O, annene demiş. Sonra kime deyince; O, babana, sonra sana kim yakınsa yakınına buyurmuş.
Yetimler; kendilerine kazanç getirecek babalan olmayan küçüklerdir. Miskinler ise; kendilerine ve ailelerine harcayacak bir şey bulamayan kimselerdir. Allah Teâlâ'mn «Allah'a ibâdet edin ve O'na hiç bir şeyi şirk koşmayın, anne ve babaya da iyi davranın.» âyetinde ayrıca bilgi verilecektir.
«İnsanlara güzellikle söyleyin.» Güzel konuşun ve onlara kolaylaştırın. Bu emrin içerisine; ma'rûfu emir ve münkerden nehiy de dâhil olur. Nitekim Hasan el-Basrî «İnsanlara güzellikle söyleyin» âyeti konusunda demiştir ki: Sözün güzeli, ma'rûfu emredip münkerden neh-yeden, halîm selim davranan, affeden, günahlardan vazgeçen ve insanlara güzel söyleyenlerin sözüdür. Allah'ın buyurduğu gibi güzel; Allah'ın hoşnut olacağı her türlü güzel huydur.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; Bize Revh... Ebu Zerr (r.a.) den o da Hz. Peygamberden nakletti ki Rasûlullah şöyle buyurmuş:
«Ma'rûftan hiç bir şeyi küçük görme. Eğer bulamazsan kardeşini sevimli bir yüzle karşıla.»[105]
Müslim Sahîh'inde ve Tirmizî Ebu Âmir kanalıyla bu hadîsi naklederler. İnsanlara güzel söz söyleme emrinin .iyi davranış emrinden sonra gelmesi uygundur. Çünkü fiilî ve kavlî ihsanın iki tarafı birleştirilmektedir. Sonra âyet-i kerime ibâdet ve ihsanı belirli bir davranışla yani namaz ve zekâtla pekiştirmektedir : «Namaz kılın, zekâtı verin.» Allah Teâlâ yahûdîlerin bütün bunlardan yüz çevirdiklerini, Allah'ın emirlerini arkalarına attıklarını, bildikten sonra kasıtlı olarak onlardan yüzçevirdiklerini haber veriyor. Ancak içlerinden çok az bir kısmı bunun dışındadır. Allah Teâlâ yahûdîlere verdiği bu emrin benzerini Nisa sûresinde bu ümmete de vermiştir. Nitekim, Nisa sûresinde buyurur ki: «Allah'a kulluk edin, O'na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşınıza, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenip övünenleri elbette sevmez.» (Nisa, 36) Bu ümmet; Allah'ın bu buyruklarını, diğer hiç bir ümmetin yerine getir-mediği biçimde yerine getirmiştir. Hamd ve minnet Allah'adır.
Bu konuda nakledilen garîb rivayetlerden birisi de İbn Ebu Hâtim'-in tefsirinde naklettiğidir. O der ki; bana babam... Eser İbn Vedîa'dan nakletti ki; ö, evinden çıktığında yahûdî veya hıristiyanla karşılaşınca mutlaka ona selâm verirmiş. Kendisine sen me yapıyorsun yahûdî ve hıristiyanlara selâm veriyorsun? denildiğinde; Allah Teâlâ «İnsanlara güzellikle söyleyin» buyuruyor ki bu selâmdır demiştir. İbn Ebu Hatim, Atâ el-Horasanî'den de böyle bir rivayet nakledildiğini söyler. Ben derim ki; sünnette onlara selâm verilmeyeceği sabit olmuştur. Doğruyu en iyi Allah bilir. [106]

84- Hani, bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye söz almıştık, sonra bunu ikrar
ettiniz ve (ikrarınıza) şâhid de oldunuz.

85- Sonra sizler; birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkla birleşen, onları (yurtlarından) çıkarmak haram kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz. Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanm cezası; dünya hayatında rezîl olmaktan başka birşey değildir. Kıyamet gününde ise onlar, azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.
86- İşte onlar, âhirete karşı dünya hayatını satın almış olanlardır. Bu yüzden kendilerinden azâb kaldırılıp, hafifletilmeyecek, yardım da yapılmayacaktır.

Yahudilerin Dönekliği:

Sânı yüce ve münezzeh olan Allah Teâlâ, Rasûlullah devrinde Medine'deki yahûdîleri kınıyor: O yahûdîler ki, Evs ve Hazrec'in arasındaki çatışmada önemli bir rol oynuyorlardı. Zira Evs ve Hazrec kabilesi ansâr'ı teşkil ediyordu ve bunlar câhiliyet devrinde puta tapan bir kavimdiler. Aralarında büyük savaşlar oluyordu. Medine yahûdîleri, Be-nu Kaynuka, Benu Nadir —ki Hazrec kabilesinin müttefikiydiler— ve Benu Kurayza —ki Evs kabilesinin müttefikiydiler— dan müteşekkil üç kabile idi. Bu kabilelerin arasında savaş çıktığı zaman her grup kendi müttefikiyle savaşıyordu. Dolayısıyla yahûdî kendi düşmanım öldürürken diğer gruptan yahûdîyi de öldürüyordu ki bu, kendilerinin dînine ve kitaplarının hükmüne göre haramdı. Düşmanlarını evlerinden çıkarıyor, evlerinin eşyasını tâlân ediyor, mallarım alıyorlardı. Ancak harb sona erince yenilen grubun esirlerini Tevrat'ın hükmü uyarınca serbest bırakıyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?»
Bu âyette Allah Teâlâ Yahudilere diyor ki: «Bir de kanınızı dökmeyin, biribirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye sizden söz almıştık. Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza da şâhid oldunuz.» Birbirinizi öldürmeyeceğinize, birbirinizi evinizden çıkarmayacağınıza ve birbirinizin aleyhinde çalışmayacağınıza dâir sizden söz almıştık, «öyle ise Yaradanınıza tevbe edin ve kendinizi öldürün. Bu, sizin için Yaratanınızın katında da daha hayırlıdır.» Zira bir dinin mensupları bir tek nefs mesâbesindedirler. Nitekim Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz buyurur ki: «Mü'minler, dostluklarında, birbirlerine acımalarda ve birbirleriyle bağlılıklarında bir tek cesed gibidirler. Onun bir uzvu dertlenirse cesedin diğer uzuvları da uykusuz kalarak ve acı çekerek ona katılır[107] buyuruyor. «Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza şâhid de oldunuz.» Yâni siz bu sözü bildiğinizi kabul edip doğruluğunu ikrar ettiniz ve buna kendiniz de şâhid oldunuz.
«Sonra, sizler birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.»
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki bu âyet konusunda o şöyle demiş : Allah Teâlâ bu davranışlarından dolayı onları uyarmaktadır .Tevrat'ta yahûdîlere birbirlerinin kanlarını akıtmaları haram, esirlerini fidye olarak vermeleri ise farz kılınmıştı. Medine'deki yahûdîler iki grup idiler. Bir grubu Kaynuka oğul-ları teşkil ediyordu ki bunlar Hazrec kabilesinin müttefikiydiler. Nadir - ve Kurayza

oğullan ise Evs kabilesinin müttefikiydiler. Evs kabilesi ile Hazrec kabilesi arasında bir savaş olunca Kaynuka oğulları Hazrec kabilesiyle, Nadîr ve Kurayza oğullan da Evs kabilesiyle savaşa çıkıyorlardı. Ve her grup müttefiklerini' kendi dindaşlanna tercih ediyordu. Aralarında kan akıtıyorlardı. Halbuki ellerinde bulunan Tevrat'tan, neyin kendilerine helâl, neyin haram olduğunu biliyorlardı. Evs ve Hazrec kabilesi şirk ehli olup puta taparlardı. Ne cennet, ne cehennem bilirlerdi. Ne diriliş ne kıyamet tanırlardı. Ne kitaplan vardı, ne de helâl ve haram bilirlerdi. Harb son bulunca Tevrat'taki hükme uygun olarak .esirlerini fidye karşılığı serbest bırakıyorlardı. Karşılıklı olarak birbirlerine esirleri devrediyorlardı. Kaynuka oğulları kendi yanlannda bulunan esirleri Evs kabilesiyle, Nadîr ve Kurayza oğullan da kendi yanlarında bulunan esirleri Hazrec kabilesiyle değiştiriyorlardı. Akıtılan kanları işe heder sayıyorlardı. Sırf şirk ehline destek olmak için kendi aralarında ölülerini hedef yapıyorlardı. İşte Allah Teâlâ onları uyararak bu noktayı hatırlatıyor ve : «Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmım inkâr mı ediyorsunuz?» buyuruyor. Tevrat'ın hükmüne göre; öldürmek, bir kişiyi.yurdundan çıkarmak ve Allah'a şirk koşanlara destek olmak yasak iken siz onlara destek oluyor, Allah'ı bırakıp puta tapanlara —sırf dünya malı için— yardımcı oluyorsunuz. İşte bu âyet, bana ulaştığına göre Evs ve Hazrec kabilesiyle yahûdîler arasında cereyan eden bu vak'a üzerine nazil olmuştur.
Esbât, Süddî'den naklen der ki: Kurayza oğullan Evs kabilesinin, Nadîr oğulları da Hazrec kabilesinin müttefikiydiler. Bu iki kabile Sü-meyr savaşında çarpışıyorlardı. Kurayza oğulları kendi müttefikleriyle birlikte Nadîr oğulları ve onların müttefiki olan Hazreclilere karşı savaşıyordu. Nadîr oğulları da Kurayza oğulları ve onların müttefiki olan Evs kabilesiyle birlikte savaşıyorlardı. Onları yeniyor, yurtlarını harâb ediyor, ve yurtlarından çıkarıyorlardı. îki gruptan bir grup esîr olunca ona fidye vermek üzere toplanıyorlardı. İşte bu davranışları dolayısıyla Araplar onları kınıyor ve diyorlardı ki; nasıl oluyor da hem onlarla savaşıyor, hem de fidyeleşiyorsunuz? Onlar da; biz onlara fidye vermekle emrolunduk, onlarla savaşmak bize haram kılındı diyorlardı. Araplar niçin savaşıyorsunuz? dediklerinde onlar, bizim müttefiklerimizin yenilmesinden utandığımız için savaşıyoruz, diyorlardı. İşte bunun üzerine Allah onları kınayarak buyurdu ki: «Sonra sizler birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.»
Şu'be, Süddî'den naklen der ki: Bu âyet Kays İbn el-Hatîm hakkında nazil oldu.
Esbât, Süddî'den o da Abdhayr'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Biz Süleyman İbn Rebîa el-Bâhilî ile Lencer'de savaştık, şehri muhasara ve fethettik. Esirler aldık. Abdullah İbn Selâm yediyüz dirheme bir yahûdî câriye satın aldı. Re's el-Câlût'a uğradığında onun yanına indi ve dedi ki: Ey Res'el-Câlût senin» yanında kendi dininden yaşlı bir kimse var mı ki bunu benden satın alsın? O da var dedi. Abdullah İbn Selâm; onu yediyüz dirheme satın aldım deyince o, ben sana bir yediyüz dirhem de kâr vereyim dedi. Abdullah İbn Selâm dedi ki: Ben onu dört binden aşağıya vermemeye and içtim. Bunun üzerine o, benim ihtiyâcım yoktur dedi. Abdullah ibn Selâm ise; Allah'a andolsun ki; ya onu benden satın alırsın yahut da mensubu olduğun dini inkâr edersin, dedi. O, ,.yaklaş bana dedi. Abdullah İbn

Selâm ona yaklaşınca, kulağına Tevrat'taki hükmü okudu : «Sen İsrâiloğullarından bir köle bulursan onu mutlaka alır ve azâd edersin.», «Onları yurtlarından çıkarmak hârâm kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.» O' sen Abdullah İbn Selâmmısm? dediğinde; «evet» dedi. Bunun üzerine dörtbin dirhemi getirdi ve Abdullah iki binini aldı, iki binini tekrar ona iade etti. Âdem İbn Ebu İyâs tefsirinde der ki; bana Ebu Ca'fer el-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakletti ki; Abdullah İbn Selâm Kûfe'de Re's-Câlût'a uğradı. Arapların birleşmediği yahûdî kadınlarını fidye vererek satın alıyordu, fakat Arapların birleştiği yahûdî kadınlarım satın almıyordu. Abdullah İbn Selâm dedi ki: Sizin kitabınızda hepsinin fidye verilerek satın alınması konusunda bir emir bulunmaktadır.
Âyet-i kerîme'nin akışından anlaşılıyor ki; yahûdîlerin sıhhatine inandıkları Tevrat'ın hükmüne muhalefet edip doğruluğunu gördükleri ve bildikleri halde yerine getirmemeleri kınanmaktadır. Bunun için ne onların yanında bulunan Tevrat'a, ne de ondan naklettiklerine güvenilebilir. _K. zâ Rasûlullah (s.a.) in sıfatlan, gönderilişi, hicreti ve yurdundan ç sarılışı gibi hususları Yahudiler — Allah'ın la'neti onların üzerine olsun— kendi aralarında gizli tutuyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ «Si2den böyle yapanların cezası, ancak dünya hayatında rüsvây-lıktır» buyuruyor^Yani Allah'ın şeriatına ve emrine muhlâfetten dolayı rezîl olmaktır. «Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar.» Elleri önünde bulunan ilâhî kitabı gizlemelerinin cezası olarak «Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. İşte onlar âhirete karşı dünya hayatını satın almış olanlardır.» Onlar dünya hayatım âhirete tercîh edip daha çok sevenlerdir. Dolayısıyla «Bu yüzden kendilerinden azâb kaldırılıp hafifletilmeyecek.» Bir an bile azâbları eksilmeyecektir «ve yardım da yapılmayacaktır.» Onları bu ebedî ve sürekli azâbtan kurtaracak hiç bir yardımcıları yoktur. Hiç kimse onları bu azâbtan alıkoya-maz. [108]

87- Andolsun ki, biz Musa'ya kitab verdik. Ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu îsâ'ya da beyyineler verdik. Ve onu Rûh'ül-Ku-düs ile destekledik. Demek, bir peygamber size ne zaman gönüllerinizin hoşlanmadığı bir şeyi getirirse, kibirlenmek istiyeceksiniz de; kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz öyle mi?...

Peygamberler ve Kitaplar:

Allah Teâlâ; İsrâiloğullannı, îsyân, inâd, muhlâfet ve peygamberlere karşı büyüklenmekle nitelendiriyor. Onların, sadece arzu ve heveslerine uyduklarını belirtiyor. Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya kitabı, yani Tevrat'ı verdiğini, ancak onların bunu tahrif edip değiştirdiklerini, Tevrat'ın emrine muhalefet edip te'vîl yoluna saptıklarını bildiriyor. Hz. Musa'dan sonra onun şerîatıyla hükmeden peygamberler ve nebiler gönderdiğini hatırlatıyor. Nitekim bir başka âyette şöyle buyuruyor : «Doğrusu, Biz yol gösterici ve nûrlandıncı olarak Tevrat'ı indirdik. Kendisini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahûdî olanlara onunla ve Rabba kul olan bilginler de Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Tevrat'a şâhid idiler.» (Mâide, 44) Ve yine «Onun ardından peygamberler göndermiştik»

buyurulmaktadır. Nihayet İsrâiloğullarının peygamberleri Meryemoğlu îsâ ile son bulmuştur. Hz. îsâ, bazı hükümlerde Tevrat'tan farklı esaslar getirdiği için Allah ona mucizeler vermişti.
İbn Abbâs der ki; bu mucizeler arasında, ölüleri diriltmek ve kuş şeklinde çamurdan heykel yapıp ona üfleyerek Allah'ın izniyle kuş olmasını sağlamak, hastaları iyileştirmek, gaybtan haber vermek, Rûh'ül-Kudüs (Cebrail) ile desteklenmesi vardı. Bütün bu mucizeler onun getirdiklerinin hak ve doğru olduğunu gösteriyordu. Ancak İsrâiloğullarının onu yalanlaması fazlalaştı. Bazı hükümlerde Tevrât'dan farklı esâslar getirdiği için ona karşı hased ve inâdları arttı. Nitekim Allah Teâlâ Hz. îsâ'nın dilinden hikâye ile buyurmaktadır : «Benden önce gelen, Tevrat'ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmım helâl kılmak üzere Rabbınızdan size bir âyet getirdim. Allah'dan sakının ve bana itaat edin. Çünkü Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. O' na kulluk edin. Bu, doğru yoldur.» (Âl-i İmrân, 50 - 51). Ancak İsrâil-oğulları peygamberlere çok kötü muamele ediyorlardı. Bir grubu onları yalanlıyor, bir grubu da öldürüyordu. Bunun sebebi sadece kendi arzularına muhalif hükümler getirmeleri, aşın derecede aykırı davrandıkları Tevrat'ın hükümlerine uydurmaya çalışmalarıydı. Bu ise onlara zor geldiği için bazan peygamberleri yalanlıyor, bazan da öldürüyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Demek, bir peygamber size ne zaman gönüllerinizin hoşlanmadığı bir şeyi getirirse kibirlenmek isteyeceksiniz de kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz?» Rûh'ül-Kudüs'ün Cebrail (a.s.) olduğunun delili, İbn Mes'ûd'un bu âyetin tefsirinde naklettiği ifâdedir.
Bu konuda Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İsmâîl İbn Ebu Hâlid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Atiyye el-Avfî de ona tâbi olmuşlardır. Ayrıca Allah Teâlâ'nm «Onu Rûh' el-Emîn senin kalbine indirdi ki, sen uyarıcı- lardan olasın» âyetini de böylece tefsir etmişlerdir. Bu, Buhârî'nin de söylediği sözdür. İbn Ebu Zenâd... Hz. Âişe (r.a.) den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), kendisini müdâfaa ettiğinden dolayı Hassan İbn Sabit için mescidde bir minder koymuş ve şöyle buyurmuştu : Allah'ım, nasıl ki o senin peygamberini te'yid ediyorsa sen de Hassan İbn Sâbit'i Rûh' ül-Kudüs'le te'yîd et. Bu ilâve Buhârî'ye aittir. Bu hadîsi, Ebu Dâvûd Sünen'inde Lüveyn'den, Tirmizî Ali İbn Hacer ve İsmâîl İbn Musa'dan, her üçü de Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd yoluyla,.. Hz. Âişe'den rivayet eder. Tirmizî, bu. hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler ki bu, Ebu Zenâd'-ın rivayet ettiği hadîstir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Süfyân İbn Üyeyne; Zührî, Saîd İbn Müseyyeb ve Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Hz. Ömer (r.a.) ünlü şair Hassân'a mescidde şiir okurken rastladı. Bir süre ona kulak verdi ve dedi ki; sen mescidde şiir okuyorsun, ama orda senden daha hayırlı birisi var. Sonra Ebu Hüreyre'ye döndü ve dedi ki; Allah seni var etsin, Rasûlullah (s.a.) in «benim duamı kabul et Allah'ım onu . Kûh'ül Kudüs ile te'yîd et.» buyurduğunu duymuş muydun? Ebu Hürey-re; Allah'a andolsun ki evet karşılığım verdi. Bazı rivayetlerde de Rasûlullah (s.a.) Hassan İbn Sâbit'e şöyle demiştir: Onları hicvet veya onlarla hicve giriş, Cibril seninle beraberdir.
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Abdurrahmân... Şehr İbn Hav-şeb'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a yahûdîlerden bir grup gelip-bize ruhtan haber ver dediler.
Allah'ın Rasûlü, ben Allah ve İsrâiloğullarının yanındaki Allah'ın günleri adına söylerim; bilir misiniz ki O Cebrail'dir? Ve o bana gelendir? Onlar, evet dediler.

İbn Ebu Hatim der ki; bana Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan Rûh'ül-Kudüs konusunda şöyle dediğini nakletti: O Allah'ın en yüce ismidir (ism el-A'zam) ki onunla Hz. îsâ ölüleri diriltirdi. İbn Cerîr der ki; bu hadîsi bana Mincab nakletti. İbn Ebu Hatim der ki, aynı hadîs Saîd İbn Cübeyr'den de nakledilmiştir. İbn Ebu Necîh der ki; rûh, meleklerin koruyucusudur. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki; Kuds yüce münezzeh olan Rab' tır. Bu Kâ'b'm da sözüdür. Süddî der ki, Kuds berekettir. Avfî İbn Abbâs' dan naklen der ki; Kuds, temizliktir.
İbn Cerîr der ki; bana Yunus İbn Abdü'1-a'lâ... İbn Zeyd'in «Ve onu Rûh'ül-Kudüs ile destekledik» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Allah Hz. îsâ'yı İncil ile destekledi. Nasıl Kur'an'ı rûh kıl-mışsa onu da rûh kıldı. Allah Teâlâ, «işte böylece sana kendi buyruğumuzdan bir rûh vahyettik» âyetinde buyurduğu gibi her ikisi de Allah'ın ruhudur.
Sonra İbn Cerîr Taberî der ki; bu konudaki te'vîllerin doğruya en uygun olanı buradaki ruhun Cebrâîl olduğunu söyleyenlerin sözüdür. Nitekim Allah Teâlâ kendisi Hz. îsâ'yı rûh ile desteklediğini belirtmiştir : «Allah; ey Meryemoğlu îsâ, sana ve anana olan nimetimi hatırla. demişti. Seni Rûh'ül-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Sen iznimle çamurdan kuş gibi bir şey yapmış ona üflemiştin de iznimle kuş olmuştu.» (Mâide, 110) Bu âyette, onu Allah Teâlâ Rûh' ül-Kudüs'le te'yîd ettiğini belirtiyor. Eğer onu te'yîd ettiği rûh, incil olsaydı bu takdirde «Seni Ruh'ül-Kudüs'le desteklemiştim, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim» buyurmazdı. Çünkü ikinci ifâde mânâsız bir tekrar olurdu ki, Allah, kullarına faydalı olmayacak bir şekilde hitap etmekten münezzehtir.
Ben derim ki; buradaki rûh'un Cebrail olduğunun delili âyetin baş tarafında geçen ifâdelerdir. Hamd, Allah'a mahsustur. [109]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/133-139.
[2] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/139.
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/142.
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/142-147.
[5] Alûsî, Rûh el-Meânî, I, 89-102.
[6] Reşid Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 122 -123.
[7] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/155-156.
[8] Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 32 - 33.
[9] Tefsir el-Hâzin, I, 34-37.
[10] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I, 31-32.

[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/157-159.
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/159.
[13] Tefsir el-Hâzin, I, 41 -42.
[14] Tabressî, Mecmaü'l-Beyan, I, 37.
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/162-165.
[16] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/165.
[17] Âlûsî, Ruh el-Meânî, I, 114.
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/171-172.
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/173-176.
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/178-179.
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/180-181.
[22] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 139 -142.
[23] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182.
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182-184.
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/185-187.
[26] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182.
[27] Şevkânî, Feth-el-Kâdîr,I,41.
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/189-190.
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/190-192.
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/192-193.
[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/193-196.
[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/196-197.
[33] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/197-200.
[34] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/200-201.
[35] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/201-205.

[36] Şevkânî, Feth el-Kadîr, I, 48.
[37] Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, I, 174-177.
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/208-212.
[39] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/212.
[40] Nesefî, Medârik, I, 75.
[41] Kâdî Beydâvî, I, 96.
[42] Kâdî Beydâvî, I, 75.
[43] Tefsir el-Cevâhir, I, 33-35.
[44] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/222-225.
[45] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/208-212.
[46] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâf, I, 198-215.
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/228-231.
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/231-232.
[49] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/233-238.
[50] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/238-239.
[51] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/240-242.
[52] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/240-242.
[53] Tefsir el-Cevahîr, I, 46-51.
[54] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 249.
[55] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/255-260.
[56] Muhyiddin İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 35, 36.
[57] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 218-220.
[58] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 267-270.
[59] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 252.
[60] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 257-259.
[61] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/276-281.
[62] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/284-290.
[63] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/290-295.
[64] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 233-234.
[65] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 279 - 280.
[66] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 234 - 235.

[67] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 235.
[68] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 254-255.
[69] Cemâleddin el-Kâsımî, Manâsın' üt-Te'vîl, II, 111-112.
[70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/305-307.
[71] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/307.
[72] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/311-312.
[73] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/318-321.
[74] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/321-322.
[75] Buhâri, Sahîh, K- Bed'ül-Halk, bab: 10. Müellif, Buhâri'nin metnini tercüme ettiğimiz şekilde ve biraz farklı almaktadır.
[76] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.
[77] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.
[78] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.
[79] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.
[80] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/334-336.
[81] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/336-338.
[82] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/339.
[83] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/339-342.
[84] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/342-344.
[85] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/344-349.
[86] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/350-353.
[87] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/354-355.
[88] Reşid Rıza, Tefsir el-Menar, 1, 326-327.
[89] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/358-361.
[90] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/361-362.

[91] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/363-365.
[92] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/366-367.
[93] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/367-372.
[94] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/372-375.
[95] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/376-381.
[96] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/381-384.
[97] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/385-387.
[98] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/387-390.
[99] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/390-394.
[100] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/395-397.
[101] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/398-400.
[102] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/400-402.
[103] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/402.
[104] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/403-404.
[105] Müslim, Sahîh, K. Biri ve's-sıla ve'1-âdâb, H. 2626.
[106] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/404-406.
[107] Müslim, Sahîh, K- Birr ve's-sıla ve'l-âdâb, H- 2586.
[108] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/407-410.
[109] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/411-413.

88- Dediler ki; Bizim kalblerimiz perdelidir. Öyle değil, Allah küfürlerinden dolayı onları la'netlemiştir. Onların pek azı inanırlar.

Kalbleri Perdeli Olanlar:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki; «Kalblerimiz perdelidir» âyetinden maksad, gizlidir demektir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «kalblerimiz perdelidir»den maksad, anlamaz demektir. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «kalblerimiz perdelidir» den maksad, üzerine damga vurulmuş demektir. Mücâhid der ki; «kalblerimiz perdelidir» den maksad üzerinde örtü var, demektir. İkrime, üzerine damga vurulmuştur der. Ebu'l-Âliye, anlamaz demektir der. Süddî ise üzerinde örtü vardır dediklerini söyler.
Abdürrezzâk, Ma'merden o da Katâde'den nakleder ki; «Bizim kalblerimiz perdelidir dediler» âyeti, Allah Teâlâ'nın «Ve dediler ki kalblerimiz sizin bizi çağırdığınız şeye karşı örtülüdür» âyeti gibidir.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem «perdelidir» sözünün, kalbim örtülüdür, ona senin söylediklerin sirayet etmez demek olduğunu bildirmiş ve «dediler ki kalblerimiz senin bizi çağırdığın şeye karşı örtülüdür» âyetini okumuştur. İbn Cerîr'in tercih ettiği görüş de budur. Buna delil olarak Amr İbn Mürre'nin... Hüzeyfe'den naklettiği şu hadîsi gösterir : Kalbler dört çeşittir. Bunlardan her birini zikrettikten sonra der ki birisi de; perdelenmiş olan kalptir ki, üzerine gazab yağmıştır. Bu, işte kâfirin kalbidir. İbn Ebu Hatim der ki, bize Muhammed İbn Abdurrahmân... Hasan'dan «Kalplerimiz perdelidir» kavli konusunda; ona bir şey sirayet etmez, demek olduğunu nakletmiştir. Bu söz yukarda geçtiği gibi, kalblerinin temiz olmadığı ve hayırdan uzak olduğu mânâsına râcidir.
Dahhâk, İbn Abbâs'ın «dediler ki bizim kalblerimiz perdelidir» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Bizim kalplerimiz bilgi ile doludur. Muhammed'in veya başka birisinin bilgisine muhtaç değildir, dediler. Atiye el-Avfî der ki; «Bizim kalblerimiz perdelidir» demek bilgi kabı demektir. Ansâr'dan bazı kişilerin kırâeti bu mânâda varittir. Nitekim İbn Cerir'in anlattığına göre, onlar bu âyeti "Kulubuna ğulf" şeklinde lâm'ın zammıyla okumuşlar ve bunu da kap mânâsına gilâf'ın cem'i olarak almışlardır. O zaman, âyetin mânâsı şöyle olur : Onlar kalblerinin ilimle dolu olduğunu ve ayrıca bir başka bilgiye muhtaç olmadıklarını iddia ettiler. Nitekim Tevrat'ın bilgisinin kendi yanlarında olduğunu söyleyerek böbürleniyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «öyle değil, Allah küfürlerinden dolayı onları la'netlemiştir» buyuruyor. Hayır mes'ele onların iddia ettikleri gibi değildir. Aksine kalbleri la'netlenmiş ve mühürlenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde onlar hakkında şöyle buyurur: «Sözleşmelerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberlerini haksız yere öldürmeleri, kalblerimiz perdelidir demelerinden ötürü, evet küfürlerine karşılık Allah kalblerini mühürledi. Onun için bunlardan ancak pek azı îman eder.» (Nisa, 155)
Müfessirler bu âyetteki: «Onların pek azı inanırlar» kavli konusunda ihtilâf etmişlerdir. Keza Nisa sûresinde zikrettiğimiz âyette vârid olan «onun için ancak bunlardan pek azı inanır» âyeti konusunda da ihtilâf vardır. Bazıları, onlardan îman

eden pek' azdır diye mânâ vermişler, bazıları da onların îmanları azdır, demişlerdir. Yani onlar Hz. Musa'nın âhiret, sevâb ve ceza konusundaki bazı buyruklarına inanırlar. Ancak bu îmanları kendilerine fayda vermez. Çünkü o îman, Hz. Muhammed (s.a.) in getirmiş olduğu gerçekleri inkâr etmeleri sebebiyle kaybolup gitmiştir derler. Bazıları da; onlar hiç bir şeye inanmazlar diye mânâ vermişlerdir. «Onların pek azı inanır» ifadesi, onlar çoğunluk itibariyle kâfirlerdir mânâsını taşır. Nitekim Araplar, böyle bir şeyi çok az gördüm derken yakın bir ifâde kullanırlar. Bunu İbn Cerîr nakleder ki doğruyu en iyi bilen Allah'tır. [1]

89- Ne zaman ki; Allah'ın katından, kendilerinde olanı tasdik eden kitâb geldi, onlar bundan önceki küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken, bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti kafirlerin üzerinedir.

Hakikati İnkâr Edenler :

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ne zaman yahûdîlere Allah katından bir kitap geldiyse —ki bu kitap, Hz. Muhammed (s,a.) e indirilmiş olan ve kendilerinin yanında bulunan Tevrat'ı tasdik eden Kur'an'dı. Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken, yani bu peygamberler bu kitabı getirmezden önce o kitabın gelişiyle müşriklere karşı bir yardım geleceğini bekledikleri halde ve müşriklerle çarpışırken «âhir zamanda bir peygamber gönderilecektir ve biz Âd ve İrem kabilesiyle dövüşüldüğü gibi o peygamberle beraber sizinle dövüşeceğiz» dedikleri halde onu sonra inkâr ettiler.
Muhammed İbn İshâk... Âsım İbn Ömer İbn Katâde el-Ansârî'den nakleder ki, o ansârın yaşlılarının şöyle dediklerini rivayet etmiştir : Allah'a andolsun ki, bu kıssa bizim ve onların —yani ansârın ve onlara komşu olan yahûdîlerin— hakkında nazil olmuştur. Biz câhiliyet devrinde bir zaman şirk ehli olduğumuz halde kitap ehli olan yahûdîlere üs-, tün gelmiştik. Onlar bu sırada şöyle diyorlardı: Şimdilerde bir peygamber gelecektir ki, biz ona uyacağız. Onun gelme zamam yaklaştı. Onunla beraber Âd ve İrem kabilesiyle dövüşüldüğü gibi sizinle dövüşeceğiz. Allah Teâlâ Rasûlünü Kureyş'lilerden gönderince onlar bunu inkâr ettiler. İşte Allah Teâlâ'nın «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun» âyetiyle bunu belirtmektedir. Dah-hâk, İbn Abbâs'dân nakleder ki: «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyeti konusunda o şöyle demiştir. Küfredenlere karşı, biz onların aleyhinde Muhammed'i destekleriz diyerek ona yardımcı olduklarını açıklarken böyle yapmıyor, yalan söylüyorlardı. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dân nakletti ki Hz. Peygamber gönderilmezden önce yahûdîler Evs ve Hazrec kabilesine karşı Rasûlullah (s.a.) ile kendilerine kuvvet gelmesini bekliyorlardı. Allah, Rasûlünü Araplardan gönderince yahûdîler küfrederek söylediklerini inkâr ettiler. Bunun üzerine Muâz İbn Cebel ve Bişr İbn el-Berrâ onlara dediler ki; ey yahûdîler topluluğu, Allah'tan korkun ve müslüman olun. Biz, şirk ehli iken siz Muhammed (a.s.) ile size yardım geleceğini umuyor, onun gönderilmek üzere oldu- ğunu bildiriyor ve bize onun niteliklerini belirtiyordunuz. Bunun üzerine Nadîr

kabilesinin kardeşi olan kabileye mensûb olan Selâm İbn Mişkem şöyle dedi: Bize bildiğimiz bir şey gelmemiştir ve gelen bizim size anlattığımız peygamber değildir. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu.
Avfî, îbn Abbâs'ın «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Hz. Muhammed (s.a.) in gelmesiyle ehl-i kitâb müşrik Araplara karşı bundan bir destek umuyorlardı. Allah Teâlâ Rasûlü Mu-hammed'i peygamber olarak gönderdiğinde, onlar peygamberin kendilerinin dışında bir kabileden olduğunu görünce, onu inkâr edip kıskandılar. Ebu'l-Âliye der ki: Yahudiler müşrik Araplara karşı Hz. Mu-hammed (s.a.) ile yardım geleceğini umuyorlardı ve diyorlardı ki: Allah'ım, yanımızda yazılı olduğunu gördüğümüz peygamberi gönder de biz müşriklere ta'zîb edelim ve öldürelim. Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde onun isrâiloğullannm dışında bir kabileden olduğunu görünce, Arapları kıskandıkları için onu inkâr ettiler. Halbuki kendileri Hz. Peygamberin Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun.» buyurdu.'
Katâde; «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyetiyle bir peygamberin geleceğini söylediklerinin kasdedildiğini belirtiyor. Ama «bildikleri gelince onu inkâr ettiler.» Mücâhid der ki; «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun.» âyetinden maksad yahûdîlerdir. [2]

90- Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar. Allah'ın kullarından dilediğine fazlından (kitap) indirmesine ha-sed ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler ve gazab üstüne gazaba uğradılar. Küfredenlere alçaltıcı bir azâb vardır.

«Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar.» Mücâhid der ki; bunlar yahûdîlerdir, hakkı bâtıla sattılar ve Hz. Muhammed (s.a.) in getirdiği gerçekleri gizlediler. Süddî der ki; «Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar.» Evet nefislerini sattıkları şey ne kötüdür. Kendi nefisleri için seçip beğendikleri şey ne kadar kötüdür. Bu kötü seçime onları sev-keden şey; zulüm, nefret ve kıskançlıktır. «Allah'ın kullarına dilediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler.» Bundan daha büyük bir hased yoktur.
İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed'den o da İkrime veya Saîd tbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; İbn Abbâs bu âyet konusunda şöyle demiştir : «Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar. Allah'ın kullarından düediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler.» Allah'ın lutfunu kendilerinden başkasına vermesini kıskandılar. «Ve gazab üstüne gazaba uğradılar.» İbn Abbâs der ki, gazab üstüne gazabın mânâsı şudur : Allah'ın onlara gazabı, yanlarındaki Tevrat'ı kaybetmeleridir. İkinci gazabı ise Allah'ın kendilerine sözünü ettiği bu peygamberi inkâr etmeleridir. Ben derim ki; âyet-i kerîme'deki “Febau” kelimesi; gerektirdiler, müstahak oldular, gazab üstüne gazab onların üzerinde kararlaştı demektir. Ebu'l-Âliye der ki, Allah'ın onlara gazabı; İncil'i ve îsâ (a.s.) yi inkâr etmeleridir. İkinci gazabı ise Hz. Muhammed (s.a.) i ve Kur'an-ı Kerîm'i inkâr etmeleridir.

Süddî der ki; birinci gazab buzağıya taptıkları sırada Allah'ın gazabına uğramış olmalarıdır. İkinci gazab ise Hz. Muhammed (s.a.) i inkâr etmeleri sebebiyle uğradıkları gazabdır.
«Küfredenlere alçaltıcı bir azâb vardır.» Çünkü küfürleri, zulüm, hased yüzündendir. Bunun kaynağı da büyüklenmeleridir. Bu büyük-lenmelerinin karşılığında Dünya ve âhirette küçüklüğü ve horluğu hak ettiler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Rabbınız, bana kulluk edin ki size karşılığını vereyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremiyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğafir, 60).
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yahya... Amr İbn Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesinden, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Mütekebbirler kıyamet günü insan şeklinde tozlar gibi haşr olunurlar. Küçüklerden her şey onlara üstün gelir. Nihayet cehennemde bir zindana girerler ki ona Bûles denir. Cehennem ehlinin akıntılarından ibaret olan horluk çamurundan kendilerine içirilir ve irinli ateş onların üstüne çıkar. [3]

91- Bir de onlara Allah'ın indirdiğine inanın! denilince, biz, bize indirilene inanırız, derler. Ondan başkasını in
kâr ederler. Halbuki o beraberlerindekini tasdik eden bir kitabtır. De ki: inanmış kimseler idiyseniz neden daha önce, Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?
92- Andolsun ki, Mûsâ size apaçık delillerle geldi. Sonra ardından buzağıyı Rabb edindiniz. Siz zâlimlersiniz.

Allah'ın İndirdiğine İnanmayanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Yahudilere ve benzeri ehl-i kitab'a Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiklerine inanın, onu doğrulayıp kendisine tâbi olun denildiğinde «Biz, bize indirilene inanırız.» derler. Bize indirilen Tevrat ve İncil'e inanmak bizim için yeterlidir. Bundan başkasını kabullenmeyiz derler de ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o ellerindeki kitabı tasdik eden bir kitaptır. Onlar Hz. Muhammed (s.a.) e indirilenin hak olduğunu ve beraberinde bulunan Tevrat'ı ve İncil'i tasdik edici olduğunu bilmektedirler. Bu konuda onların aleyhinde delil pek çoktur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerine kitab verdiklerimiz onu kendi öz çocuklarını tanır gibi tanırlar.»
Öyle ise «İnanmış kimseler idiyseniz neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz? de.» Eğer size indirilene inandığınız iddiasında samîmi ve doğru iseniz. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik eden ve onunla hükmetmeyi emreden peygamberleri niçin öldürdünüz? Siz o Tevrat'ın neshedilmediğini ve doğru olduğunu bile bile inâd ve bü-yüklenmeniz yüzünden peygamberleri zulüm ile öldürdünüz. Siz, sadece arzu ve heveslerinize tâbi olmaktasınız. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyurulur : «Yoksa size bir peygamber nefsinizin istemediği bir şeyi getirdiği her seferinde büyüklenir misiniz? İçinizden bir grup onu yalanladınız ve bir grup da onu öldürüyordunuz.» (Bakara, 87)

Süddî, bu âyette Allah Teâlâ'nın yahûdîleri kınadığını ve «İnanmış kimseler idiyseniz neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?» buyurduğunu bildirir.
Ebu Ca'fer İbn Cerir Taberî der ki; Ya Muhammed, kendilerine Allah'tan indirilene inanın denildiğinde biz kendimize indirilene inanırız diyen İsrâiloğullarına şöyle de; ey yahûdîler, eğer Allah'tan indirilene inananlar idiyseniz niçin Allah'ın size indirdiği kitabında öldürülmelerini yasakladığı halde peygamberleri öldürdünüz? Halbuki size inen kitapta peygamberlere uyup itaat etmeniz ve onları tasdik etmeniz emrediliyordu. Bu, onların bize indirilene inanırız sözlerinin yalanlanıp kınanmasından başka bir şey ifâde etmez.
«Andolsun ki Mûsâ size apaçık delillerle geldi.» Allah'ın rasûlü olduğuna ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığına delâlet eden kesin deliller ve apaçık mucizelerle geldi. Kesin deliller, tufan, çekirge, güve, kurbağa, kan, asâ, yed-i beyzâ, yarılan deniz, bulutla gölgelenme, menn ve selva, su fışkıran taş ve daha buna benzer onların bizzat görmüş oldukları mucizelerdir. «Sonra ardından buzağıyı Rabb edindiniz.» Mûsâ (a.s.) nın zamanında Allah'ı bırakarak buzağıyı ma'bûd tanıdınız Mûsâ (a.s.) sizin yanınızdan ayrılıp Allah'a yalvarmak için Tûr'a çıktığında siz buzağıyı ma'bûd edindiniz. İşte buzağıya tapınmanızdan ve benzeri fiillerden dolayı siz zalimlersiniz. Allah'dan başka ilâh olmadığını bile bile buzağıya tapınmıştınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme' de «Elleri böğründe çaresiz kalıp kendilerinin sapıtmış olduklarını görünce eğer Rabbımız bize acımaz ve bizi bağışlamazsa andolsun ki mahvoluruz, dediler.» (A'râf, 149) buyuruyor. [4]

93- Hani, size verdiğimiz şeyi kuvvetle tutun ve dinleyin diye Tûr'u tepenize dikmiş ve sizden mîsâk almıştık, işittik ve karşı geldik, dediler ve küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine sindirildi. Eğer inananlardansanız, inancınız size ne kötü şey emrediyor? de.

Allah Teâlâ onlann hatâlarını, verdikleri söze muhalefetlerini, isyan etmelerini ve sözlerinden dönmelerini birer birer sayıyor en sonunda tepelerine Tûr'un dikildiğini ve ancak böylece emri kabul ettiklerini ama sonra emre aykırı davrandıklarını belirtiyor. «İşittik ve karşı geldik dediler.»
«Ve küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine sindirildi.» Abdürrezzâk, Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki; buzağının sevgisi kalplerine içirildi ve neticede tamamen kalplerine sızdı. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes de böyle derler.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İsâm İbn Ebu Hâlid... Ebu Derdâ'dan o da Hz. Peygamberden nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Senin bir şeyi sevmen; seni kör ve sağır kılar.»
Bu hadîsi Ebu Dâvûd... Abdullah İbn Meryem kanalıyla Ebu Derdâ'dan nakleder.
Süddî der ki; Mûsâ (a.s.) buzağıyı aldı, eğe ile kesip yaktı, sonra denize (ırmağa) attı. O gün akan denizde (ırmak) buzağıdan bir parça aldı. Sonra Mûsâ (a.s.) onlara denizin suyundan için dedi, onlar da içtiler. Buzağıyı sevenlerin bıyıklarında altın belirdi. Bunun için Allah Teâlâ; «Küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine içirildi.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hatim der ki; babam... Ali İbn Ebu Tâlib'ten nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Mûsâ, buzağıya dayandı, eğe ile onu parça parça törpüledi. Buzağı nehrin kıyısında bulunuyordu. Buzağıya tapanlardan kim su içtiyse o gün yüzü altın gibi sarardı. Saîd İbn Cübeyr der ki; «buzağı sevgisi kalblere sindirildi.» Buzağı parçalanıp törpülenince suya atıldı, onlar da sudan içtiler, bunun üzerine yüzleri za'ferân rengine döndü.
«Eğer inananlardansanız, inancınız size ne kötü şey emrediyor? de.» Allah'ın âyetlerine küfretmeniz, peygamberlerine muhalefetiniz, sonra da Hz. Muhammed (s.a.) i inkârda diretmeniz —ki bu günahlarınızın en büyüğü ve suçlarınızın en ağındır. Çünkü peygamberlerin hâtemini, rasûllerin efendisini, tüm insanlık için gönderilen peygamberi inkâr etmiş oluyorsunuz— sizin eski ve yeni her zaman ne kadar kötü şeylere inandığınızı gösteriyor. Bunca çirkin işleri yaparken, ahidleri bozar, Allah'ın âyetlerini inkâr eder, buzağıya taparken hâlâ nasıl mü'min olduğunuzu iddia ediyorsunuz? [5]

94- De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise bu iddiada samimî iseniz haydin
ölümü isteyin.
95- Önceden ellerinin kazandığından dolayı, onlar hiç bir zaman onu (ölümü) isteyemezler, Allah zâlimleri
hakkıyla bilir.
96- Andolsun ki; onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın. Onlardan her biri
bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir. Allah onların ne yaptığını hakkıyla görendir.

Hayata Ençok Düşkün Olanlar:

Muhammed İbn İshâk der ki, bana Muhammed İbn Ebu Muham-rned, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki; Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşânına şöyle buyurmuştur : «De ki Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu iddiada samîmi iseniz haydin ölümü isteyin.» Hangi grubun daha çok yalancı olduğunu belirtmek üzere ölümü isteyin. Rasûlullah'ın bu meydan okuyuşuna muhâtab yahûdîlerdi. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki; «önceden ellerinin kazandığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler.» Seni inkâr konusunda kendilerinin yanındaki bilgiden dolayı ölümü isteyemezler. Eğer bir gün ölümü istemiş olsalardı, yeryüzünde hiç bir yahûdî kalmazdı. Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki: «Haydin ölümü isteyin» yani ölmeyi arzulayın, demektir. Abdürrezzâk... İkrime'den bu âyet konusunda İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Eğer yahûdîler ölümü istemiş olsalardı hepsi ölürdü. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Eğer onlar ölümü istemiş olsaydı hepsi baştan sona ölürlerdi. Bu isnâdlann İbn Abbâs'a ulaşması sahihtir.
İbn Cerîr, tefsirinde der ki; bize ulaştığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Eğer yahûdîler ölümü isteselerdi, hepsi ölürlerdi ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Rasûlullah (s.a.) ile la'netleşen (bir topluluğun, bir yerde birleşip ihtilâf ettikleri

konuda, «Allah'ın la'neti, zâlimlerin üzerine olsun» demeleri) yahûdîler, evlerine döndüklerinde ne aile, ne de mal bulacaklardı. Bize bu hadîsi Ebu Küreyb İbn Abbâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbeî de... Abdülkerim'den aynı hadîsi nakleder. İbn Ebu Hatîm der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakletti ki; «Önceden ellerinin kazan-dığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler» âyeti hakkında Hasan şöyle demiş :
Ben derim ki eğer onlar, «ölümü isteyin» denildiği zaman ölümü istemiş olsalardı, acaba hepsi de ölecekler miydi? O, hayır Allah'a andol-sun ki, ölümü istemiş olsalardı bile ölmezlerdi. Kaldı ki isteyecek te değillerdi. Duymadın mı Allah Teâlâ ne diyor : «önceden ellerinin kazandığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler.» Hasan' dan yapılan bu nakil garîbtir. Kaldı ki İbn Abbâs'ın âyeti tefsiri belirlenmiş durumdadır. Âyet müslümanlardan veya yahûdüerden hangi grubun yalan söylediği konusunda Allah'tan ölüm temenni etmelerinden ibarettir. Bu hususu; İbn Cerîr, Katâde'den, Ebu'l-Âliye'den, Rebî' îbn Enes (r.a.) den rivayet etmiştir. Bu âyetin benzeri Cum'a süresindeki şu âyet-i celîledir : «De ki: Ey Yahudiler; bütün insanlardan ayrı olarak yalnız sizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve bunda samîmi iseniz, ölümü isteyiniz. Ellerinin önceden kazandığından ötürü ölümü asla isteyemezler. Allah, zâlimleri bilendir. De ki: Doğrusu kendinden kaçtığınız ölüme mutlak yakalanacaksınız. Sonra görüleni de, görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size yapmış olduklarınızı haber verecektir.» (Cum'a, 6-8) Allah'ın la'neti onların üzerine olsun, yahûdîler kendilerini, Allah'ın dostları ve çocukları olduklarını iddia ettiklerinden, yahûdî ve hıristiyanlardan başkası cennete girmeyecektir dediklerinden, müslümanlann mı yoksa kendilerinin mi (yahûdî ve hıristiyanlar) daha yanlış oldukları konusunda zâlim olduklarını bildiriyor. Çünkü onlar, söylediklerinde samimî olsalardı la'-netleşmeye yanaşırlardı. La'netleşmediklerine göre, yalancılıkları belli olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, Necrân'h hıristiyanların elçilerine muhtelif tartışma yollarıyla deliller getirdikten sonra, onların isrâr ve inâdları neticesinde kendilerini la'netleşmeye çağırmıştır. Bunu Allah Teâlâ |©yl« belirtmektedir: «Sana ilim geldikten sonra, onda seninle kim tartışacak olursa de ki: Gelin oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı, kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra Allah'ın la'-netinin yalancıların üzerine olmasını dileyelim, de.» (Âl-i İmrân, 61) Onlar bunun üzerine birbirlerine dediler ki: Allah'a andolsun ki, eğer bu peygamberle la'netleşecek olursanız, sizde gören hiç bir göz kalmaz. Böylece barışa yanaştılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Rasûlullah onlara cizyeyi emretti ve emîn olarak beraberlerinde Ebu Ubeyde el-Cer-râh'ı (r.a.) gönderdi. Yine bu mânâya uygun ve yakın olan bir diğer âyet-i kerîme de Allah Teâlâ'nın Rasûlüne, müşriklere karşı söylemesini emrettiği şu sözdür : «De ki: Sapıklıkta olanı Rahman ne kadar er-telese bile sonunda tehdîd edildikleri azabı ve kıyamet gününü gör-dükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha güçsüz olduğunu bilecektir.» (Meryem, 75) Yani sizden veya bizden kim daha çok sapıklıkta ise, Allah onun bulunduğu hali artıracak ve onu sapıklığında veya hidâyetinde devam ettirecektir. Bu husus inşâallah Meryem sûresinde açıklanacaktır.
«De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu iddiada samimî iseniz, haydin ölümü isteyin.» âyetini eğer iddianızda samimî iseniz

haydin hemen ölümü isteyin şeklinde tefsir edenler kelâmcılardan ve diğerlerinden bazı grupların söylediği gibi bunların la'netleşmeye yanaşmadıklarını belirtmektedirler. İlk sözü yaklaşık olarak ifâde ettikten sonra İbn Cerîr buna meyletmiştir. Nitekim o bu âyetin tefsirinde der ki: Bu âyet muhacir olarak aralarında bulunduğu yahûdîlere karşı Allah Teâlâ'nın peygamberine gös terdiği delillerden birisidir. Bu âyetle yahûdîlerin hahamlarını ve bilginlerini rüsvây etmiştir. Şöyle ki; Allah Teâlâ peygamberine kendisiyle yahûdîlerin hahamları ve bilginleri arasında çıkan bir ihtilâftan dolayı, adaletli bir dâvaya sarılmalarını emretmiştir. Keza Hıristiyanlar-dan da Hz. Meryem oğlu îsâ'ya muhalefet eden ve onunla tartışan bir gruba kendisiyle onların arasında ayırıcı unsur olarak la'netleşmeyi emretmiştir. Rasûlullah yahûdî grubuna, eğer siz haklı iseniz ölümü isteyin. Bu, size haklı olduğunuz takdirde hiç bir şekilde zarar veremeyecektir. Eğer iddia ettiğiniz îmanda gerçekten samimî iseniz ve Allah'a yakın bir mevkide bulunduğunuz doğru ise, ölümü isteyin; çünkü ölüm isteği size isteğinizi ve arzuladığınızı gerçekleştirecektir. Dünyanın sıkıntılarından kurtulup rahata ereceksiniz, maişet sıkıntısından ve zahmetinden kurtulacaksınız. Allah'ın cennetlerinde onun civarında keyf süreceksiniz. Eğer dediğiniz gibi ise, âhiret yurdu sadece size mahsûssa, başkaları oraya giremiyecekse. Eğer size istediğiniz verilmezse herkes sizin yanlış, bizim dâvamızda hak olduğumuzu bilecektir. Bizim de, sizin de durumunuz açığa çıkacaktır buyurmuştu. Yahudiler bu isteğe icabet etmekten kaçındılar. Çünkü ölümü istedikleri takdirde helak olacaklarını ve dünyalarının mahvolacağım, âhirette ise ebedî rüsvâylık içinde bulunacaklarını biliyorlardı. Hıristiyan olan grub da aynı şekilde imtina etmiştir.
İbn Cerîr'in bu sözünün baş tarafı güzel, ama son tarafı üzerinde durulması gerekir. Çünkü âyet böyle te'vîl edilince, burdaki hüccet meydana çıkmaz. O zaman denilir ki; kendilerinin dâvalarında sâdık olmalarına inanmalan ölümü istemelerini gerektirmez. Çünkü doğrulukla ölüm isteği arasında zarurî bir bağlantı yoktur. Nice sâlih ve doğru kişi vardır ki daha fazla hayır işlemek ve cennetteki derecesinin daha fazla yücelmesini sağlamak için daha çok yaşamak ister. Nitekim hadîs-i şerifte : «Sizin hayırlınız ömrü uzun olup ameli güzel olanıdır. >-buyurulmuştur. Kaldı ki buna göre diyebilirler ki; ey Müslümanlar, işte siz de cennetlik olduğunuza inanıyorsunuz, ama buna rağmen ölmeyi istemiyorsunuz. Kendinizi zorlamadığınız bir şeyde bizi nasıl zorlayabilirsiniz? İşte bütün bu çıkmazlar bu âyetin bu şekilde tefsirinden kaynaklanmaktadır.
İbn Abbâs'ın tefsirine göre bu sıkıntılardan hiç birisi gerekmez. Çünkü onlara insaflıca bir söz söylenmiştir ve denilmiştir ki; eğer siz insanlardan farklı olarak Allah'ın dostları olduğunuza inanıyorsanız, onun çocukları ve sevgilileri olduğunuzu kabul ediyorsanız, kendinizin cennetlik, sizin dışınızda kalanların cehennemlik olduğuna inanıyorsanız, o takdirde sizin veya karşınızda olanların yalancı olması halinde, Allah'tan la'net isteyin ve bilin ki la'netleşme hiç şüphesiz yalan söyleyeni mahveder. Onlar buna kesin olarak inamp ve sözün doğruluğunu bilince, la'netleşmekten kaçındılar, çünkü kendilerinin yalancı olduklarını biliyor ve Rasûlullah (s.a.) in niteliklerini ve özelliklerini tıpkı kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyorlardı. Böylece herbir topluluk kendilerinin yanlış ve rezîl olduklarını, dalâlet ve sapıklıkta bulunduklarını öğrendiler. Onlara kıyamet gününe kadar

sürekli la'net vardır. İşte bunun için Allah Teâlâ : «Önceden ellerinin kazandıkların-dan dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler, Allah zâlimleri hakkıyla bilir. Andolsun ki, onları insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın.» Kötü âkibetlerini ve Allah katında hüsrana uğrayacaklarını bildiklerinden, onlar daha çok yaşamak isterler. Zîra dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir. Bu sebeple onlar var imkânlarıyla âhiret diyarının gecikmesini isterler. Kendilerine yapılan uyarılar şüphesiz gerçeğin ifadesidir. Hattâ onlar, kitapsız müşriklerden hayata daha çok hırsla bağlıdırlar. Bu ifâde, hâssın âmme atfı kabîlindendir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Şirk koşanlardan» maksad Acemlerdir. Hâkim Müstedrek'in-de bunu Sevrî'nin hadîsinden nakleder ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, ancak onların tahrîc etmediklerini soylar. Ve der ki; Buhârî ve Müslim, sahâbînin tefsirinin senedi üzerinde ittifak etmişlerdir. Hasan el-Basrî der ki: «Andolsun ki onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın.» Münafık hayata daha çok düşkündür; çünkü mânâfık müşrikten daha çok yaşamayı sever. Yahudilerden birisi, «Bin yıl ömür verilmesini ister.» Ebu'l-Âliye ise bunun yahûdîler değil, mecûsîler olduğunu söyler ki bu, birinci rivayete râcidir.
«Bin yıl ömür verilmesini ister.» A'meş... ibn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiştir: «bin yıl ömür verilmesini ister» âyeti İran'lının “”onbin sene demesi gibidir. Saîd İbn Cübeyr'den de aynı şey rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki; bana Muhammed İbn Ali, İbn Abbâs'dan nakletti ki o «onlardan herbiri bin yıl ömür verilmesini ister.» âyeti konusunda şöyle demiştir : Bu acemlerin “”«Bin yıl nevruz ve bayram» sözü gibidir. Ömür boyu onıara suç işlemek güzel görünmüştür.
Muhammed ibn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir.» âyeti, hiç bir şekilde onu azâbtan uzaklaştıramaz ve kurtaramaz, demektir. Zîra müşrik öldükten sonra dirilmeyi ummadığından hayat boyu yaşamak ister. Yahûdî ise âhirette kendisini bekleyen rüsvâyhğı bildiği için yaşamak ister. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki; «Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir.» âyetiyle kasdolunanlar, Cebrail'e düşman olanlardır. Ebu'l-Âliye ve İbn Ömer derler ki; çok yaşamak onu azâbtan kurtarıp yardımcıya ulaştıracak .değildir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Yahudiler bunlardan daha çok hayata düşkündürler, çünkü onlar bin yıl yaşamayı istemişlerdir, halbuki bu uzun süre yaşama onları azâbtan kurtaracak değildir. Nitekim İblîs'in yaşaması kâfir olduğu için ona fayda vermemiştir. «Allah onların ne yaptığını hakkıyla görendir.» Kullarının hayır ve serden ne işlediklerini Allah görür ve bilir ve herkesi yaptığına göre cezalandıracaktır. [6]

97- De ki; Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki; evvelki kitabları tasdik eden, mü'minler için hidâyet ve müjde
olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.
98- Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâü'e düşman olursa; şüphesiz ki, Allah da o
kâfirlerin düşmanıdır.

Kim Cebrail'e Düşman İse:

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî (Allah ona rahmet etsin) der ki: Te'vîl ehli olan kişiler bu âyetin yahûdîlere cevap sadedinde vârid olduğunda icmâ etmişlerdir. Zîra yahûdîler Hz. Cebrail'in kendilerine düşman olduğunu ve Mîkâîl'in de kendilerine dost olduğunu zannediyorlardı. Bu görüşlerinin sebebi konusunda te'vîl erbabı ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı demişlerdir ki; bunun sebebi onların Rasûlullah ile aralarında geçen bir münazara, Hz. Peygamberin nübüvveti konusunda söyledikleri bir sözdür.
Bize Ebu Kureyb... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Yahudilerden bir topluluk, Hz. Peygamberin yanına geldi ve dedi ki: Ey Ebu'l-Kasım, biz sana peygamberden başka kimsenin bilemiyeceği bazı boşlukları soracağız. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İstediğinizi sorun, ancak bana Allah adına ve Ya'kûb'un çocuklarından aldığı söz adına ahid verin ki, ben sizin sorduğunuzu bilirsem, benim kim olduğumu kabul edip İslâm konusunda bana tâbi olacaksınız. Onlar : Öyle olsun, dediler. Rasûlullah (s.a.) istediğinizi sorun, dedi. Onlar : Sana dört açıklıktan soracağız ki bize onlardan haber ver. Tevrat indirilmezden önce İsrâiloğullannın kendi kendilerine haram kıldıkları yemek neydi? Bize bunu bildir. Erkeğin suyu ve kadının suyu nasıldır? Bundan erkek ve dişi nasıl olur? Bize bunu bildir. Bize şu ümmî peygamberden ve onun dostu meleklerden haber ver dediler. Bunun üzerine Rasûllah (s.a.) buyurdu ki: Allah üzerine and içer misiniz ki, ben' size bunları haber verirsem bana muhakkak tâbi olacaksınız? Onlar Hz. Peygambere istediği sözü ve ahdi verdiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben söze Musa'ya indirilen Tevrat ile başlayacağım. Biliyor musunuz ki, Hz. Yâ'kûb bir seferinde şiddetli hastalanmış ve rahatsızlığı uzamıştı. O zaman Allah'a and içmişti ki bu hastalıktan kendisini kurtarırsa, yemeklerin ve içeceklerin en güzelini kendisine haram kılacaktır. Ona yemeklerin en güzeli deve eti, içeceklerin en güzeli de deve sütü idi. Onlar evet Allah için doğru söylersin dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); Allah'ım Sen şâhid ol buyurdu. Ben size kendisinden başka İlâh bulunmayan ve Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına söylerim : Bilir misiniz ki erkeğin suyu beyaz ve ağırdır, kadının suyu sarı ve incedir. Hangisi üste gelirse çocuk onun olur ve Allah'ın izniyle ona benzer. Erkeğin suyu kadının suyuna üstün gelirse, çocuk Allah'ın izniyle erkek olur. Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse, çocuk Allah'ın izniyle dişi olur. Onlar Allah'a andolsun ki evet dediler. Rasûlullah (s.a.) Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Ve size Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına söylerim, bilir misiniz ki bu ümmî peygamberin gözleri uyur, ama kalbi uyumaz. Onlar Allah'a andolsun ki evet dediler. Rasûlullah (s.a.) Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Onlar, sen bize şimdi meleklerden dostun olandan sözet; o konuda, ya seninle birleşiriz, veya ayrılırız, dediler. Rasûlullah buyurdu ki; benim dostum Cebrail'dir. Allah hangi peygamberi bir elçi olarak göndermişse Cebrail onun dostudur. Yahudiler dediler ki; İşte burada sizden ayrılırız. Eğer senin dostun ondan başka bir melek olsaydı sana uyar ve seni tasdik ederdik. Rasûlul- lah (s.a.) buyurdu ki: Sizi onu doğrulamaktan alıkoyan nedir? Onlar dediler ki: Cebrâîl bizim düşmanımızdır. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki kim Cebrail'e düşmansa bilsin

ki...» âyetini inzal buyurdu. Ve böylece gazab üstüne gazabı hak ettiler. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Ebu Nadr Hâşim İbn Kâsım'dan ve Abd İbn Humeyd tefsirinde Ahmed İbn Yûnus'dan nakleder ve her ikisi de Abdülhamîd İbn Behrâm kanalıyla rivayet ederler. Keza İmâm Ahmed, Hüseyn İbn Muhammed el-Mervezî kanalıyla Abdülhamîd'den aynı hadîsi rivayet eder.
Aynı hadîsi Muhammed İbn İshâk da rivayet eder ve der ki; bize Abdullah İbn Abdurrahmân... Şehr İbn Hevşeb'den mürsel olarak nakletti. Ve hadîse şu ifâdeyi ekledi: Yahudiler dediler ki bize ruhtan haber ver. Hz. Peygamber Allah ve âyetleri hakkı için söyleyin, İsrâil-oğullarının yanında bana gelen meleğin Cebrâîl olduğunu belirten bir bilgi var mıdır? Onlar evet dediler. Ancak o, bizim düşmanımızdır çünkü Cebrâîl sadece şiddet anında gelen ve kan dökmek için inen bir melektir. Eğer o olmasaydı sana uyardık. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki: Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki, evvelki kitapları tasdik eden, mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.»
İmâm Ahmed der ki; bize Ebu Ahmed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Yahudiler, Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve dediler ki: Ey Ebu'l-Kâsım, biz sana beş şeyden suâl edeceğiz, eğer onları bize haber verirsen senin peygamber olduğunu kabul eder ve sana tabî oluruz. Hz. Peygamber Hz. Ya'kûb'un oğullarından aldığı şekilde ye-mîn aldı. Ya'kûb oğullarına : «Allah bizim dediğimize vekîl'dir.» diyerek söz almıştı. Sonra Hz. Peygamber söyleyin dedi. Onlar sen bize peygamberliğin alâmetini bildir dediler. Rasûlullah kendi uyur, ama kalbi uyumaz, buyurdu. Onlar da bize, kadının nasıl kadın olduğunu, erkeğin de nasıl erkek olduğunu bildir, dediler, Hz. Peygamber buyurdu ki: İki su birleşir, erkeğin suyu kadının suyunun üstüne çıkarsa çocuk erkek olur. Kadının suyu erkeğin suyunun üstüne çıkarsa ço-cuk dişi olur .Onlar dediler ki: İsrail'in kendi nefsine haram kıldığı şey nedir? bize bildir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O (Hz. Ya'kûb) diz ağrısından (siyatikten) şikâyet ediyordu, ona uygun gelen bir şey bulamadı sadece şu ve şu sütleri buldu — İmâm Ahmed der ki: Bazılarının söylediğine göre deveyi kasdetmişti— ve deve etini kendisine yasaklamıştı. Onlar doğru söylersin dediler. Yahudiler, şimşek nedir bize haber ver, dediler. Rasûlullah, Allah Azze ve Celle'nin meleklerinden bir melektir, bulut ile görevlidir, elinde ateşten bir âlet onunla bulutları kovalar ve Allah Azze ve Celle'nin istediği yere götürür buyurdu. Onlarda, ya duyduğumuz ses nedir? dediklerinde bu da onun sesidir bu-yurdu. Onlar doğru söylersin dediler. Ancak bir sorumuz kaldı ki, eğer onu da bize haber verirsen biz sana inanırız. Doğrusu her peygamberin haber getiren bir meleği vardır. Senin arkadaşın kimdir? bize bildir dediler. Hz. Peygamber Cibril (a.s.) dir dedi. Onlar Cibril mi? şu harb ve savaş meleği, o bizim düşmanımızdır, dediler. Eğer Mîkâîl demiş olsaydın o, yağmur, ve rahmet indirir o zaman biz sana bağlanırdık dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «De ki: Kim Cebrail'e düş-mansa...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve Neseî Abdullah İbn Velîd'in hadîsinden rivayet ederler ve Tirmizî onun hasen ve garîb bir hadîs olduğunu söyler.
Süneyd, tefsirinde Haccâc İbn Muhammed'den o da İbn Cüreyc' den nakleder ki, o şöyle demiş; Kasım İbn Ebu Bezze bildirdi ki; yahûdîler Hz. Peygambere kendisine vahy getiren arkadaşının adını sordular. O da Cebrâîl dedi. Onlar, o bizim düşmanımızdır, şiddet, savaş ve mücâdeleden başka bir şey getirmez, dediler.

Bunun üzerine Allah Te-âlâ : «De ki: Kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini inzal buyurdu. İbn Cüreyc der ki; Mücâhid şöyle dedi: Yahudiler : Ya Muhammed (s.a.), Cebrâîl, şiddet, savaş ve mücâdeleden başka bir şey indirmez o bizim düşmanımızdır, dediler. Bunun üzerine : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti nazil oldu.[7]

Cebrâîl Adının Anlamı:

Buhârî der ki: «De ki, kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti konusunda İkrime şöyle dedi: Cebr, mik, israf (kelimeleri) kul manasınadır, il ise Allah demektir. Bize Abdullah İbn Münîr... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Selâm bir yerde meyve toplarken Rasûlullah (s.a.) m geldiğini işitmiş, bunun üzerine Hz. Peygamberin yanma gelerek demiş ki: Ben sana üç şey soracağım ki; onu peygamberden başkası bilemez : Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir? Cennet ehlinin ilk yiyeceği nedir? Çocuğu anasına veya babasına çektiren nedir? Rasûlullah buyurmuş ki biraz önce Cibril onları bana bildirdi. Abdullah İbn Selâm ciddî mi diye sorduğunda; Rasûlullah «evet» demiş. Bunun üzerine o, Cibril yahûdîlerin düşmanı bir melektir. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini okumuş. Kıyamet alâmetlerinden ilki; insanları doğudan batıya sürükleyen bir ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği yemeklerin ilki ise, balık ciğerinin artakalanıdır. Erkeğin suyu kadının suyundan önce girerse, erkek çocuk doğar, kadının suyu erkeğin suyundan önce girerse kız çocuk doğar. Abdullah İbn Selâm dedi ki; Allah'tan başka İlâh olmadığına şehâdet ederim ve senin de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim. Ey Allah'ın Rasûlü, yahûdîler iftiracı bir topluluktur, eğer-onlar sana bu soruları sormadan önce müslüman olduğumu bilselerdi bana iftira atarlardı. Yahudiler, Hz. Peygambere geldiler ve Rasûlullah (s.a.) onlara, aranızda Abdullah İbn Selâm diye birisi var o nasıldır? diye sordu. Onlar da o bizim hayırlımızdır, hayırlımızın oğludur, efendimizdir, efendimizin oğludur, dediler. Rasûlullah buyurdu ki: Eğer Abdullah İbn Selâm'ın müslüman olduğunu görürseniz, ne yaparsınız? Onlar Allah onu bu halden korusun, dediler. O esnada Abdullah îbn Selâm çıktı ve «Allah'tan başka İlâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim» dedi. Bunun üzerine yahûdîler; O bizim en kötümüz ve en kötümüzün oğludur, diyerek onu küçültmeye ve kötülemeye başladılar. Bunun üzerine Abdullah İbn Selâm dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, ben bunlardan korkuyorum. Bu hadîsi bu şekliyle yalnız Buhârî nakleder. Bir başka şekilde Buhârî ve Müslim birlikte tahrîc etmişlerdir. Müslim'in sahihinde Rasûlullah (s.a.) in kölesi Sevbân'dan bu ifâdeye yakın bir şekilde aynı hadîs vârid olmuştur. İnşâallah yeri gelince zikredilir. Buhârî'nin İkrime'den naklettiği meşhur «îl» kelimesinin Allah mânâsına geldiği ifâdesini Süfyân el-Sevrî de... îkrime'den nakleder. Abd îbn Humeyd aynı sözü îkrime'den nakleder. îbn Cerîr de aynı rivayeti Hüseyn İbn Yezîd el-Tahhân kanalıyla... îkrime'den nakleder ve der ki o şöyle demiş : Cibril ismi Allah'ın kulu demektir, Mîkâîl ise Allah'ın kulcuğu demektir. «îl» kelimesi Allah manasınadır. Yezîd el-Nahvî, İkrime'den o da İbn Abbâs'dan aynı şekilde rivayet eder. Biraz sonra geleceği gibi, selef-i sâlihînden birçok kişi de böyle rivayet etmiştir.

Bazı kimseler de derler ki; «îl» kelimesi kul demektir. Diğer kelime ise Allah'ın adıdır. Çünkü îl kelimesi her üç melekte de değişmiyor. Bunun mukabili; arapçada Abdullah, Abdurralımân, Abdülmelik, Abdülkuddüs, Abdüsselâm, Abdülkâfî, Abdülcelîl isimleridir. Bütün bunlarda abd kelimesi mevcuttur, sadece bu kelimeye eklenen isimler değişmektedir. Aynı durum Cebrâîl, Mîkâîl, İsraf îl ve benzeri isimlerde de vardır. Arap olmayanlar sözlerinde tamlananı tamlayandan öne alırlar. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.
Sonra îbn Cerîr der ki: Başkaları yahûdîlerin bu sözü söylemelerinin sebebi Hz. Peygamber konusunda onlarla Ömer İbn el-Hattâb arasında cereyan eden bir münazaradır. Nitekim bu konuda Muhammed îbn el-Müsennâ... Şa'bî'den nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Ömer Rev-ha'ya indiğinde bazı kişilerin taşların üzerinde namaz kıldıklarını gördü ve bunlar kimdir? diye sordu. Orada bulunanlar, onlar Rasûlullah (s.a.) m burda namaz kıldığını zannediyorlar, dediler. O da bundan hoşlanmadı ve buyurdu ki: Rasûlullah (s.a.) namaz vaktinde vadiye erişti ve orada kıldı, sonra kalkıp göçtü ve orayı terk etti. Sonra Hz. Ömer onlarla konuşmaya başladı ve dedi ki: Ben yahûdîlerin dînî ki- tablarınm okunduğu güne şahid olmuştum ve Tevrat'ın Kur'an'ı nasıl tasdik ettiğini, Kur'an'ın Tevrat'ı nasıl tasdik ettiğini hayretle görüyordum. Bir gün ben onların arasında bulunuyordum ki şöyle dediler : Ey Hattâb'ın oğlu, senin arkadaşlarından bize senden daha. çok sevimli olan yoktur. Neden o? diye sorduğumda, onlar sen bize geliyor ve bizi kuşatıyorsun dediler. Bense, size geliyor Kur'an'ın Tevrat'ı nasıl tasdik ettiğini, Tevrat'ın da Kur'an'ı nasıl tasdik ettiğini hayretle müşahede ediyorum dedim. Hz. Ömer der ki: Hz. Peygamber oradan geçtiğinde dediler ki: Ey Hattâb'ın oğlu işte arkadaşınız yürüyor, hak onun yanında. Hz. Ömer diyor ki, o zaman kendilerine şöyle dedim; kendisinden başka İlâh olmayan Allah adma söylerim size, O'nun hakkında siz neyi gözetiyorsunuz ve O'nun kitabı hakkında size ne emânet edilmiştir? - Biliyor musunuz ki, o Allah'ın Rasûlü'dür. Onlar sustular. Bilginleri ve ulular kendilerine dediler ki; Ömer size çok ağır davrandı, ona cevap verseniz. Onlar da, sen bizim bilginimiz ve ulumuzsun, ona sen cevap ver, dediler. O da dedi ki; eğer söz söylediğim Rabb adına, bizim söylememiz gerekirse biz onun Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyoruz. Hz. Ömer der ki: bunun üzerine ben, kendilerine; vay size, öyleyse niçin kendinizi mahvettiniz? dedim. Onlar biz mahvolmadık dediler. Ben, nasıl olur bu, siz hem onun Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyor, hem de kendisine tâbi olup tasdik etmiyorsunuz dedim. Onlar, bizim meleklerden bir dostumuz bir de düşmanımız var. O, peygamberliğini meleklerden bizim düşmanımız olanla birleştirdi. Hz. Ömer der ki; sizin düşmanınız ve dostunuz kimdir? dedim. Onlar düşmanımız Cebrail, dostumuz da Mîkâîl'dir, dediler. Ben, Cebrail neden düşmanınız, Mîkâîl neden dostunuz? dedim. Onlar Cebrail ağırlık, zorluk, katılık, şiddet ve azâb meleğidir. Mîkâîl ise şefkat, rahmet, hafiflik meleğidir. Rabbları katında onların mertebesi nedir? diye sordum. Onlar; birisi Rabbın sağında .diğeri de solunda bulunur, dediler. Hz. Ömer diyor ki; kendisinden başka îlâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki, birisine düşman olan diğerine de düşman olur, birisine dost olan diğerine de dost olur. Cebrail'in Mîkâîl'in düşmanıyla, Mîkâîl'in de Cebrail'in düşmanıyla dost olması uygun düşmez, dedim. Hz. Ömer der ki; sonra kalktım, Hz. Peygamberin ardından gittim ve onu falancanın evinin

kapı aralığından çıkarken yakaladım. Rasûlullah (s.a.) Ey Hattâb'ın oğlu, sana biraz önce indirilmiş olan âyetleri okuyayım mı? dedi, ve «De ki: kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini okumaya başladı. Âyetleri okuyunca ben, anam ve babam sana kurban olsun ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Seni hakk ile gönderen Allah'a kasem ederim ki, ben de sana onu haber vermek için gelmiştim, ancak Latîf ve Habîr olan Allah bu haberi benden önce sana ulaştırdı, dedim.
İbn Ebu Hatim der ki; bana Ebu Saîd... Âmir'den haber verdi ki, o şöyle demiş : Hz. Ömer yahûdîlerin yanma gitti ve dedi ki; Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına size söylerim, siz Hz. Peygamberin geleceğini kitaplarda görüyor musunuz? Onlar «evet» dediler. Öyleyse sizi Hz. Muhammed'e tâbi olmaktan alıkoyan şey nedir? dedi. Onlar, Allah hiç bir peygamber göndermemiştir ki, beraberinde ona yoldaş olan bir melek bulunmasın. Muhammed (s.a.) in de yoldaşı Cebrâîl (a.s.) dir. Ona gelen bu melek, bizim düşmanımızdır. Mîkâîl ise dostumuzdur. Eğer ona Mîkâîl gelmiş olsaydı biz müslüman olurduk dediler. Hz. Ömer diyor ki: Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına size söylerim, bu iki meleğin âlemlerin Rabbı katında mertebesi nasıldır? Onlar dediler ki: Cebrâîl sağında, Mîkâîl de solundadır. Ömer; ben de şehâdet ederim ki her iki melek Allah'ın izniyle inerler. Mîkâîl'in, Cebrail'in düşmanına dost olması, Cebrail'inde Mîkâîl'in düşmanına dost olması imkânsızdır, derim. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.) oradan geçiyordu. Yahudiler dediler ki; ey Hattâb'ın oğlu, işte senin arkadaşın gidiyor. Hz. Ömer kalktı ve Rasûlullah'ıri" yanma geldi. Bu sırada Allah Azze ve Celle : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini inzal buyurdu.
Bu iki isnâd da gösteriyor ki Şa'bî bu hadîsi Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Halbuki Şa'bî ile Ömer arasında bir kopukluk vardır. Çünkü Şa'bî Ömer'i hayâtta iken görmemiştir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Cerîr Taberî der ki; bize Bişr... Katâde'nin şöyle dediğini nakletti : Rivayet edilir ki, Hattâb oğlu Ömer, bir gün yahûdîlerin yanma gitti. Hz. Ömer'i görünce onu ağırladılar. Ömer onlara dedi ki; Allah'a andolsun ki size, beni ağırladığınız ve beni sevdiğiniz için gelmedim. Sadece bir şeyler dinlemek için geldim. Hz. Ömer onlara onlar da Hz. Ömer'e sorular sordular. Yahudiler dediler ki, senin arkadaşının arkadaşı kimdir? Hz. Ömer Cebrail'dir, dedi. Onlar Cebrâîl bizim düşmanımızdır, Muhammed gökyüzünden bizim sırrımızı alıyor. Harb geldiği zaman o bizim gizli noktamızı bilecektir. Bizim arkadaşımızın arkadaşı Mikâîl'dir. O geldiği zaman bolluk ve barış gelir, dediler. Hz. Ömer siz Cebrail'i kabul ediyor Muhammed (s.a.) i inkâr mı ediyorsunuz? dedi. Bu esnada Hz. Ömer onların yanından ayrılarak Hz. Peygambere doğru yöneldi. Maksadı Hz. Peygambere gelip onların söylediklerini bildirmekti. Fakat geldiğinde Allah Teâlâ'nın : «De ki kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki...» âyetinin indirilmiş olduğunu gördü. Sonra İbn Cerîr Taberi der ki, bana Müsennâ... Katâde'den nakletti ki o şöyle demiş; bize bildirildiğine göre, Hz. Ömer bir gün yahûdîlerin yanma gitti... ve yukarda zikredilen hadîsi Süddî kanalıyla Ömer'den aynen veya biraz değişik şekliyle rivayet eder. Ancak bu hadîs de, münkatı' hadîstir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Ammâr... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki, bir yahûdî Hattâb oğlu Ömer'e geldi ve Sizin arkadaşınızın sözünü ettiği Cebrâîl var ya, o bizim düşmanımızdır, dedi. Ömer de «De ki : Kim

Cebrail'e düşmansa bilsin ki evvelki kitaplan tasdik eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» âyet-i celîle'sini okudu. İbn Ebu Leylâ'nın rivayetine göre, bu rivayet Hz. Peygamberin lisânı üzere nazil olmuştur. İbn Cerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrahim... İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti hakkında o şöyle demiş : Yahudiler, Cebrail bizim düşmanımızdır, çünkü o şiddet ve darlık indirir. Mîkâîl ise bolluk, sıhhat ve selâmet indirir, dolayısıyla Cebrâîl bizim düşmanımızdır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ işbu âyet-i celîle'yi indirdi. Âyetin tefsirine gelince, kim Cebrail'e düşman olursa iyi bilsin ki hakim olan bu Kur'an'ı senin kalbine Allah tarafından ve onun izniyle indiren o Rûh'ül-Emîn'dir. Allah'ın meleklerinden bir elçidir. Kim bir elçiye düşman olursa bütün elçilere düşman olmuş sayılır. Nitekim kim bir peygambere îman ederse, bu îman onun bütün peygamberlerin hak olduğuna inanmasını gerektirir. Kim de bir peygamberi inkâr ederse bu küfür, onun bütün peygamberleri inkâr etmesi sonucunu doğurur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah'la peygamberleri arasım ayırmak isteyen, bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır.» (Nisa, 150-151) Allah Teâlâ onlar hakkında kesinleşmiş küfür hükmünü veriyor. Çünkü onlar peygamberlerden bir kısmına inanmakta bir kısmını inkâr etmektedirler. Cebrail'e düşman olan da aynı şekilde Allah'a düşman olmuş sayılır. Çünkü Cebrâîl İlâhî emri kendiliğinden indirmiyor. Rabbının emirlerini indiriyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i celîle'de şöyle buyurmaktadır : «Biz ancak Rabbının emri ile indiririz. Önümüzde arkamızda ve bunların arasında bulunanlar O'nundur. Rabbln asla unutacak değildir.» (Meryem, 64). Bir başka âyet-i celîle'de ise şöyle buyuru-luyor : «Doğrusu o, âlemlerin Rabbı katından indirilmedir. Onu, Rûh'el-Emîn senin kalbine indiriyor ki sen uyarıcılardan olasın.» (Şuârâ, 192). Buhârî'nin sahihinde vârid olduğuna göre, Ebu Hüreyre diyor ki: Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse bana harb ilân etmiş olur. Bunun için Hz. Cebrail'e düşmanlık edenlere Allah, gazab ederek : «De ki kim Cebrail'e düşmansa, bilsin ki evvelki kitapları tasdik eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur' an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» buyurmuştur. Onların kalbine hidâyeti getiren ve cennet müjdesini bildiren bu kitabtır. Bu müjde ve hidâyet ancak mü'minler içindir. Nitekim Allah Teâlâ bir baş-ka âyet-i celîle'de şöyle buyuruyor : «De ki, bu, inananlara doğruluk rehberi ve gönüllerine şifâdır. İnanmayanların kulaklarında ağırlık vardır ve onların kulakları kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafedenseslenliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruluyor : «Biz Kur'an'dan şifâ olanı ve mü'minler için rahmet indiririz. O, zâlimlerin ancak kaybını artırır.» (İsrâ, 82). Sonra şöyle buyurulmaktadır: «Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl ve Mîkâîl'e düşman olursa, şüphesiz ki Allah da o kâfirlerin düşmanıdır.» ve yine buyruluyor ki: «Kim bana, meleklerime ve rasûl-lerime düşman olursa; şüphesiz ki Allah kâfirlerin düşmanıdır.» Ra-sûller terimiyle melek ve insan olan elçiler kasdedilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i celîle'de şöyle buyuruyor : «Allah, meleklerden ve insanlardan elçiler seçer.» Cebrâîl ve Mîkâîl ifâdesi hassın âmme atfı kabîlindendir. Aslında her ikisi de melekler teriminin içine girdiği gibi

bilumum rasûller teriminin içerisinde de yer alırken bilâ-here ayrıca zikredilmektedir. Çünkü âyetin akışı Allah ile peygamberleri arasında elçi durumunda olan Cebrail'i destekleme ortamıdır. Cebrail'le beraber Mîkâîl'in de zikredilmesi şuradandır : Yahudiler Cebrail'in kendilerinin düşmanı, Mîkâîl'in de dostları olduğunu iddia ediyorlardı. Burda Allah onlara bunlardan herhangi birisine düşman olanın, diğerine düşman olacağı gibi, aynı zamanda Allah'a da düşman olacağını bildiriyor. Zira zaman zaman Mîkâîl de peygamberlere iner. Nitekim baş-langıçta Rasûlullah (s.a.) a o da bir süre eşlik etmişti. Fakat vahyi in dirmek daha çok Cebrail'in vazifesidir. Mîkâîl ise yağmur ve bitki bitirmekle mükelleftir. Birisi hidâyet, diğeri nzık verme göreviyle yükümlüdür. Keza İsrafil de kıyamet gününde yeniden diriliş için Sûr'a üfleme göreviyle mükelleftir. Bunun için sahîh hadîste varid olur ki; Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalkınca şöyle duâ edermiş : Allah'ım Cebrail'in, Mîkâîl'in ve İsrafil'in Rabbı, göklerin ve yerin yaratanı, görüleni ve gö-rülmeyeni bilen, Sen kullarının ihtilâfa düştükleri konuda onlar arasında hükmedersin. İhtilâf edilen konularda izninle hakkı görmeyi sağlarsın. Çünkü sen dilediğini dosdoğru yola hidâyet edersin. Buhârî' nin naklettiği ve îbn Cerîr'den İkrime'den rivayet ettiği «Cebr, mîk, ve israf» kelimelerinin kulcuk manalarına geldiği, «îl» kelimesinin ise Allah demek olduğu yukarda geçmişti.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'ın kölesi Ümeyr'den nakleder ki, İbn Abbas şöyle demiş : Cibril kelimesi Abdullah ve Abdurrahmân kelimesi gibidir. Denildi ki cibr kul, îl ise Allah demektir. Muhammed İbn İshâk, Zührî kanalıyla Ali İbn el-Hü-seyn'den nakleder ki, o şöyle demiş : Cebrâîl isminin sizin isimlerinizden hangi mânâya geldiğini biliyor musunuz? Biz, hayır dedik. O, Abdullah demektir, karşılığını verdi. Yine Mîkâîl isminin sizin isimlerinizden ne mânâya geldiğini biliyor musunuz? dedi. Biz, hayır dedik. O Allah'ın kulcuğu mânâsına geldiğini söyledi ve dedi ki îl'e atfedilen her isim Allah'a matuf olur. İbn Ebu Hatim. Mücâhid, İkrime Dahhâk veYahya îbn Ya'mer'den de aynı şekilde bir rivayet nakleder. Sonra der ki; bana babam... Azîz İbn Ümeyr'den nakletti ki Cibril ismi melekler arasında Allah'ın hizmetçisi mânasına gelmektedir, tbn Ebu Hatim der ki; ben bu hadîsi Ebu Süleyman el-Dârânî'ye naklettiğimde yerinden sıçradı ve dedi ki: Bu hadîs bana her şeyden daha güzeldir ve önünde bulunan deftere kaydetti. Cibril ve Mîkâîl kelimelerinin okunuşunda değişik kırâet ve lügat farkları bulunmaktadır ki bunlar kırâet ve lügat kitaplarında anlatılır. Biz bu kitabımızda bu gibi farklılıkları uzun uza-dıya anlatmadık. Sadece mânâya tesîr edecek veya hükme merci teşkil edecek konulan anlattık. İ'timâd, Allah'adır yardım O'ndan dilenir. [8]
Ey Habîbim, Muhammed; onlara söyle, kim Cebrail'e düşman olursa, Allah'a da düşman olur. Çünkü Cebrâîl'i vahiyle sana gönderen ve Allah'ın izniyle kalbine Kur'an'ı yerleştiren Allah'tır. O, seninle Allah arasında bir elçidir. Kim Allah'ın Rasûlüne düşmanlık ederse, Allah'a düşmanlık etmiş olur. Sana indirdiği Kur'an, Tevrat ve İncil'i tasdik edici bir kitaptır. Ve o, mü'minler için bir hidâyet ve müjde kaynağıdır. Sevinme vesilesi olabilen Kur'an, nefret vesilesi olabilir mi hiç? Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve Rasûllerine özellikle de Cebrâîl ve MîkâîFe düşman olan iyi bilsin ki: Allah'a düşmandır ve Allah kâfirlerin düşmanıdır.

Rivayet edilir ki Hz. Ömer (r.a.) in Medine'nin üst kısımlarında bir arazîsi vardı. Oranın geçidi de yahûdî dersânelerinin yanında idi. Hz. Ömer oraya giderken yahûdî dersânelerinin yanında oturuyor ve onların sözlerini dinliyordu. Yahudiler dediler ki: Ey Ömer, biz seni seviyor ve sana çok muhabbet duyuyoruz. Hz. Ömer dedi ki: Allah'a and-olsun ki, ben re sizi sevdiğim için yanınıza geliyorum ne de dinimden şüphe ettiğim için bir şeyler soruyorum. Yanınıza gelmem Hz. Muhammed (s.a.) in durumu konusunda daha açık bilgiye sahip olmak ve onun müjdesini sizin kitabınızda görmeyi istememden dolayıdır. Sonra onlara Hz. Cebrail'den suâl etti. Yahudiler dediler ki; o bizim düşmanımızdır, bütün sırlarımızı Muhammed'e açıklıyor. O hep felâket ve azâb getirir. Mîkâîl ise bolluk ve selâmet getirir. Hz. Ömer ikisinin Allah katında yeri nedir? diye sordu, onlar mevki bakımından en yakın yerdir, dediler. Cebrâîl sağında, Mîkâîl solundadır, Mîkâîl Cebrail'in düşmanıdır dediler. Hz. Ömer; eğer sizin dediğiniz gibi olsaydı, bu ikisi düşman olmazlardı ve siz merkeplerden daha çok inatçı ve küfredici olurdunuz çünkü onlardan birine düşman olan diğerine de düşman olur, ikisine düşman olan ise Allah'ın düşmanı olur. Sonra Ömer Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Cebrail'in ondan önce vahyi getirdiğini gördü. Hz. Peygamber buyurdu ki «Rabbın, sana muvafakat etti» Hz. Ömer dedi ki: «Bundan sonra, sen beni Allah'ın dininde taştan daha katı bulacaksın.» [9]
Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :
Zahir olan odur ki; Cebrail faal akıldır. Mîkâîl altıncı feleğin ruhudur. Ve kulların rızkıyla tevkil edilmiş olan küllî nebatî nefsin feyzini sağlayan aklıdır. İsrafil ise dördüncü feleğin ruhu ve hayvanlara tevkil edilmiş olan küllî, hayvani nefsin feyzini sağlayan aklıdır. Azrâîl ise, bütün insan nefşlerini almakla görevli bulunan yedinci feleğin ruhudur. O, ruhu ya bizzat veya yardımcıları vasıtasıyla alır, Allah'a teslîm eder. [10]

99- Andolsun ki, biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.
100- Onlar, ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı? Hayır, onların bir
çoğu îman etmezler.
101- Onlara, ne zaman Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse, kendileri
ne kitab verilenlerden bir güruh, sanki bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın kitabını arkalarına atıverdi.
102- Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman asla küfretmedi. Sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar insanlara sihri ve Bâbil'deki iki meleğe; Hârût ile Mârufa indirilenleri öğretiyorlardı. Bu iki melek isd: «Biz ancak imtihan için gönderildik, sakm küfretme.» demedikçe kimseye sihirden bir şey öğretmezlerdi. Onlardan koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki bunlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici değillerdi. Onlarsa kendilerine zarar verip fayda vermeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki, onlar onu (sihri) satın alan kimse

için âhirette hiçbir nasîb olmayacağını biliyorlardı. Ne fena bir şey karşılığında nefislerini sattılar. Şayet bilmiş olsalardı?
103- Eğer onlar inanmış ve sakınmışolsalardı; Allah katındaki sevâb daha hayırlı olurdu. Keski bilselerdi.

Apaçık Âyetleri Terkedenler:

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî : «Andolsun ki biz sana apaçık âyetler indirdik.» âyeti konusunda şöyle der; Ey Muhammed, biz sana nübüvvetini gösteren apaçık işaretler indirdik. Allah'ın kitabının ihtiva ettiği bu âyetler yahûdîlerin gizli bilgileri ve esrarlı haberlerinin saklıları arasında bulunuyordu. İsrâiloğullarının geçmişlerinin haberlerini ihtiva etmektedir. Onların sadece hahamlarının ve bilginlerinin bildikleri kitaplarının muhtevalarını belirtmektedir. Geçmişlerinin ve sonrakilerin tahrif ettikleri ve değiştirdikleri Tevrat'ın ahkâmını anlatmaktadır. Allah, Nebisi Muhammed (s.a.) e inzal buyurduğu kitabında, onu bu hususlara muttali kılmıştır. Onun durumu insaf sahipleri için apaçık belge niteliğindedir. Selîm fıtrat sahibi olanları, kıskançlık ve isyandan başka hiç bir şey bu gerçekleri inkâra sevketmez. Çünkü her fıtrat sahibi Hz. Muhammed'in getirdiği apaçık âyetleri gördüğü zaman, onu tasdik eder ve tasdik etmek için beşerî bir bilgiye gerek duymaz. Herhangi bir insandan bir şey alma ihtiyâcını hissetmez.
Dahhâk'-m, îbn Abbâs^an naklettiğine göre; o bu âyet konusunda şöyle dermiş : Sen onlara bu âyetleri sabah-akşam okuyor, açıklıyorsun, senin okuma, yazma bilmez, ümmî kimse olduğunu onlar çok iyi biliyorlar ve kendilerinin yanında bulunan gerçekleri olduğu gibi kendilerine haber veriyorsun. Eğer bilselerdi, bu, onlar için bir mesned, bir ibret ve açıklama olurdu.
Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dân nakleder ki: Îbn Sûryâ el-Fatyûnî Rasûlullah (s.a.) a dedi ki; Ey Muhammed, bize getirdiğin şeyleri biz biliyoruz. Sen bize bilmediğimiz bir şeyi getirmiyorsun. Allah sana apaçık bir âyet indirmeli ki sana uyalım. Bunun üzerine işbu âyet-i celîle nazil oldu. Mâlik İbn Seyf ise, Rasûlullah (s.a.) peygamber olarak gönderilip yahûdîlere, Allah'ın kendilerinden aldığı mîsâkı ve Hz. Muhammed konusundaki ahdi hatırlatınca, dediler ki; Allah Muhammed konusundan bizden hiç bir ahid ve mîsâk almamıştır. Bunun üzerine : «Onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı?» âyeti nazil oldu.
Hasan el-Basri der ki; «Onların bağlanacakları bir ahid yoktur.» Hangi ahde bağlandılarsa onu bozup arkalarına attılar. Bu gün ahd ediyorlar, yarın bozuyo&ardı. Süddî der ki; bu âyetin mânâsı, onlar Hz. Muhammed'in getirdiklerine inanmazlar demektir. Katâde der ki; «İçlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı?» yani verdikleri ahdi bozmadılar mı? İbn Cerîr der ki; bozup atmak mânâsına gelen “Nebeze” kelimesi parçalayıp bir kenara bırakmaktır. Bu sebeple kaybolan eşyaya da “Menbuz” denir. Keza “Nebiz” kelimesi de suya atılmış olan hurma ve üzümdür.
Ben derim ki; Allah Teâlâ bu kavmi, daha önce sarılmalarını emrettiği ahdi bozmalarından dolayı zemmetmiştir. Bunun için de hemen ardından onlara ve bütün insanlara peygamber olarak gönderilen Ra-sûlü yalanladıklarını

belirtmektedir. O peygamberin nitelikleri, vasfı ve haberi kendi kitaplarında yer almaktaydı ve ona uymak, onu desteklemekle emrolunmuşlardı. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurulur: «Onlar ki ümmî nebî ve rasûle tâbi olurlar. Onun kendi yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu görürler.» (A'râf, 157). Burada ise«Onlara, ne zaman Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse, kendilerine kitab verilenlerden bir güruh sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atıverdi.» buyuruluyor. Yani onlardan bir taife önlerinde bulunan Allah'ın kitabında Hz. Muhaınmed'in muştusunu gördükleri için arkalarına atıp bilmiyormuş gibi onu terkettiler, büyü öğrenmeye ve ona tâbi olmaya başladılar. Bunun için de Rasûlullah (s.a.) a tuzak kurmak istediler. Taraktan düşen saç ve sakal teline, hurma kabuğuna ve benzeri şeylere büyü yaparak onu Zu Ervân (Medine'de bir yerin adı) kuyusundaki kayanın altına koydu-lar. Büyü yapan yahûdî'nin adı, Lebîb İbn el-A'sam idi. (Allah'ın la'neti üzerine olsun.) Allah bu durumu Rasûlüne bildirdi ve onların yaptırdığı büyüden kurtararak şifâyâb olmasını sağladı.Nitekim bu husus ilerde açıklanacağı gibi, mü'minlerin annesi Âişe (r.a.) den Buhârî ve Müslim'in Sahihinde detaylı olarak nakledilmektedir.
Süddî der ki; «Onlara ne zaman' Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse...» Yani Hz. Muhammed (s.a.) onlara geldiğinde Tevrat'la ona karşı çıktılar ve onunla mücâdeleye girdiler. Tevrat'la Kur'an'ın birleştiği konularda ise Tevrat'ı arkalarına attılar. Âsaf'ın kitabını ve Hârût ile Mûrût'un büyüsünü aldılar. Bu ise Kur'an'a asla uymuyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Sanki bilmiyorlarmış gibi» kavlinin mânâsı budur. Katâde, bu ifâde konusunda der ki; on-lar biliyorlardı, ancak bilgilerini arkalarına attılar, gizlediler ve inkâr ettiler. [11]

Süleyman'ın Mülkü:

Avfî, tefsirinde İbn Abbâs'dan Allah Teâlâ'nın «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman, asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar insanlara sihri ve Bâbil'deki iki meleğe Hârût ile Mârût'a indiri lenleri öğretiyorlardı» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Bu. Süleyman'ın mülkü yok olduğu sırada idi. Cinlerden ve insanlardan bir grup dinden dönerek şehvetlerine tâbi olmuşlardı. Ancak Allah Teâlâ Hz. Süleyman a mülkünü geri iade edince ve insanlar Süleyman'ın devrinde olduğu gibi tekrar dinleri üzerinde kâim olmaya başlayınca, kitaplarına karşı çıktılar. Süleyman onu tahtının altına gizlemişti. Süleyman (a.s.) vefat edince Süleyman'ın vefatının ardından hemen cinler ve insanlar kitapları çıkararak bu, Allah'ın kitabıdır, Süleyman'a indirilmiştir, o, bizden bu kitabı gizlemişti dediler. Onları alarak kendileri için din kurdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Onlara ne zaman Allah tarafın dan yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse kendilerine kitap verilenlerden bir güruh sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atı verdi.» buyurmuştur. «Ve şehvetlerine tâbi oldular.» Şehvet; oyun, eğlence ve insanı Allah'ın izinden alıkoyan her şeydir. İbn Ebu Hatim der ki; bana, Ebu Saîd, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Âsâf Süleyman'ın kâtibi idi ve İsm-i A'zam'ı biliyordu. Süleyman'ın her emirini yazıyor ve tahtının altına

saklıyordu. Süleyman ölünce, şeytânlar onları çıkardılar ve emirnamenin her satırının arasına büyü ve küfür yazarak işte bu, Süleyman'ın amel ettiği şeylerdir, dediler. İbn Abbâs der ki: Halkın bilmezleri onu kâfir sayıp küfrettiler ,bilginleri ise oldukları gibi durdular. Halkın bilmezleri durmadan Süleyman'a küfrediyorlardı. İşte Allah Teâlâ, Muhamed (s.a.) e indirdiği âyet-i kerîme'de bu konuyu açıkladı: «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.»
İbn Cerîr der ki; Ebu Sâib Selem İbn Cûnâde... İbn Abbâs'dan nakleder ki, şöyle demiş : Süleyman (a.s.) helaya veya kadınlarından birinin yanına girmek istediği zaman, Cerâde'ye ki —o, Süleyman'ın karısıydı— mührünü verirdi. Allah Teâlâ Süleyman (a.s.) ı denediği şey ile denemeyi murâd edince, bir gün mührünü Cerâde'ye verdi. Şeytân Süleyman (a.s.) in suretine girerek geldi ve ona, mührümü ver, dedi. Süleyman'ın mührünü aldı. Süleyman'ın mührünü alınca şeytânlar, cinler ve insanlar onun emrine girdiler. İbn Abbâs der ki; Sonra Hz. Süleyman, Cerâde'nin yanma geldi ve mührümü ver, dedi. O, yalan söylüyorsun sen Süleyman değilsin, dedi. O zaman Süleyman (a.s.) bunun kendisini denemek için Allah'ın bir imtihanı olduğunu anladı. İbn Abbâs der ki; şeytânlar o günlerde içinde küfür ve sihir bulunan bir yazı yazdılar ve onu Süleyman'ın tahtının altına gizlediler. Sonra çıkarıp halka okudular ve dediler ki, Süleyman halkı bu yazılarla mağlûb ediyordu. İbn Abbas der ki, halk Süleyman (a.s.) dan uzaklaşarak onu tekfir etti. Nihayet Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.) i gönderince ona : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal buyurdu.
Ayrıca İbn Cerîr der ki; bana İbn Hümeyd... İmrân İbn el-Hâris'-den nakletti ki o şöyle demiş : Birgün biz, Abdullah İbn Abbâs'ın yanında oturuyorduk, adamın biri geldi. İbn Abbâs ona nerden gelirsin? dedi. O da Irak'tan, dedi. İbn Abbâs hangi şehirden? deyince o, Kûfe'den, dedi. İbn Abbâs ne haber var? deyince o, Hz. Ali'nin onların aleyhinde hurûc ettiğini konuşurlarken duymuştum, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs bağırarak ne diyorsun? dedi. Eğer bunu bilseydik, karısını nikahlamaz, mirasını taksim etmezdik, ancak ben size bu konuda bir söz nakledeceğim şöyleki: Şeytânlar gökyüzünde ses dinliyorlardı ve her biri gökyüzündeki şeyleri duyacak kadar göğe yükseliyorlardı. Bunlardan birisi tecrübe edilince o doğrulanıyor, ama yanında da yetmiş tane yalan naklediliyordu. İbn Abbâs dedi ki; bu yalanlar halkın içine sızıyordu. Bunun üzerine Allah Süleyman (a.s.) ı durumdan haberdâr kılıp onları koltuğunun altına gizledi, Süleyman (a.s.) vefat edince, yol şeytânı kalktı ve dedi ki; size eşi ve benzeri bulunmayan yasak bir hazîneyi göstereyim mi? İşte o, koltuğun altındadır. Onu çıkardılar ve dediler ki; milletleri kendisine bağlayan sihir işte budur. —ki onun kalıntılarını Irak halkı konuşur durur— İşte bu konuda Allah Azze ve Celle : Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü hakkında uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal buyurdu. Hâkim Müstedrek'indebu rivayeti Ebu Zekeriyyâ kanalıyla İbn Cerîr'den nakleder. [12]

Şeytân'ın Uydurdukları:

Süddî, Allah Teâlâ'nın «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü ileyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler» âyetinin Süleyman'ın ahdi aleyhine demek olduğunu bildirir. Süddî der ki; Şeytânlar önceleri gökyüzüne çıkarlar ve orda konuşulanları dinlemek üzere otururlardı. Bu esnada meleklerin kendi aralarında yeryüzünde olacak Şeyler, ölümler veya dirilmeler mevzuunda konuştuklarını duyarlardı, sonra kâhinlere gelip duyduklarını bildirirlerdi. Kâhinler de bunu halka söylerlerdi ve beklenen şeyler onların söylediği gibi çıkardı. Kâhinler, şeytânların söylediklerine güvenince, onlar kâhinlere yalan söylediler ve başka sözler de karıştırdılar. Her söze dört beş kelime eklediler. Bu sözleri halk kitaplara yazdı. İsrâiloğulları arasında cinlerin gaybı bileceği haberi yayıldı. Süleyman peygamber insanlara peygamber olarak gönderilince, bu şeylerin yazılı olduğu kitapları toplayıp bir sandığa koydu, sonra sandığı tahtının altına sakladı. Şeytânlardan hiç birisi, tahta yanaşanı yordu, aksi takdirde yanıyordu.
Süddî der ki; şeytânların gaybı bileceğine dâir, söz söyleyen herkesin boynu vuruluyordu. Süleyman (a.s.) ölüp te Süleyman'ın durumunu bilen âlimler, ortadan kalkınca, ardından çeşitli nesiller geldi. Şeytân, insan suretine girdi ve İsrâiloğullarından bir topluluğun yanına gittî. Onlara dedi ki; Sizin ebediyyen tüketemiyeceğiniz bir hazîneyi size göstereyim mi? Onlar evet, dediler. Şeytân, şu tahtın altını kazın, dedi. Onlarla beraber gidip kitapların olduğu yeri gösterdi ve kendisi bir kenarda durdu. Kendisine yaklaş dediklerinde, hayır ben burada önünüzde duruyorum, eğer onu bulamazsanız beni öldürün, dedi. Sonra kazdılarve o kitapları buldular. Çıkardıklarında şeytân onlara dedi ki: Süleymân peygamber; insanları, şeytânları ve kuşları bu büyülerle kontrol altında tutuyordu. Sonra uçup gitti. İnsanlar arasında Süleyman peygamberin büyücü olduğu görüşü yayıldı. İsrâiloğulları bu kitapları aldılar. Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak geldiğinde ona karşı çıktılar, bu konuda onunla tartıştılar. İşte Allah Teâlâ'nın: «Halbuki Süleyman asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfretti.» âyetiyle söylediği budur.
Rebî' İbn Enes der ki; Yahudiler zaman zaman Tevrat'la ilgili olarak Hz. Peygambere sorular soruyorlardı. Onlar, hangi konuda soru sorarlarsa, Allah sordukları konuda kullara bir haber indiriyordu ve onları böylece altediyordu. Yahudiler bu durumu görünce dediler ki; bu adam, Allah'ın bize indirdiği kitabı bizden çok daha iyi biliyor. Ve Hz. Peygambere büyüden sorarak bu konuda onunla tartışmaya başladılar. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman, asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar, insanlara sihri öğretiyorlardı.» âyetini inzal buyurdu. Şeytânlar kitaba başvurdular ve onun içerisine sihir, kâhinlik ve daha benzer şeyler yazdılar ve onu Süleyman (a.s.) m koltuğunun altına gömdüler. Süleyman (a.s.) gaybı bilmezdi. Dünyadan ayrılınca şeytânlar bu büyüyü çıkararak insanları aldattılar ve dediler ki; îşte bu, Süleyman peygamberin insanlardan gizleyip sakladığı bilgidir. Hz. Peygamber onlara bu sözleri bildirdi ve yahûdîler onun yanından kalkıp mahzun olarak çıktılar, Allah Teâlâ böylece onların delillerini yok etti.
Mücâhid «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler» âyeti konusunda der ki: Şeytânlar vahyi dinlerlerdi. Onun bir

kelimesini duyunca ikiyüz kelime ona eklerlerdi. Süleyman (a.s.) onların bu uydurma şeylerini yıkmak üzere gönderildi. Ancak vefat edince şeytânlar onu bularak insanlara öğrettiler. İşte sihir budur.
Saîd İbn Cübeyr der ki; Süleyman (a.s.) şeytânların elindeki büyüleri araştırıyor ve ellerinden alarak hazînesinin bulunduğu yerdeki tahtının altına saklıyordu. Şeytânlar bunu elde etmeyi başaramadılar, insanların zihnine girerek dediler ki; Süleyman peygamberin şeytânları, rüzgârları ve diğer şeyleri kendi emrine almasını sağlayan bilgisinin ne olduğunu biliyor musunuz? Onlar, hayır dediler. Şeytânlar, o hazînesinin bulunduğu yerde ve tahtının altında gizlidir, dediler. Bu konuda in-sanları tahrik ettiler ve insanlar onlan çıkarıp bu büyülerle değişik şeyler yaptılar. Hicaz ehli dedi ki Süleyman (a.s.) bununla iş yapıyordu ve bu sihirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ nebîsi Muhammed (a.s.) e Süleyman (a.s.) ı temize çıkarmak için bu âyet-i celîle'yi inzal buyurdu : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.»
Muhammed İbn İshâk der ki: Şeytânlar Dâvûd peygamberin oğlu Süleyman peygamberin öldüğünü duyunca, çeşitli büyüler yazdılar ve dediler ki, şunu ve şunu elde etmek isteyenler, şöyle ve şöyle desinler. Bu çeşitli büyüleri nihayet birleştirip bir kitap haline getirdiler. Sonra Süleyman peygamberin mührüne bunları kazdılar ve onun başlığına da şunu yazdılar: «Bu, Dâvud oğlu Kral Süleyman'ın dostu Âsaf Ibn Bel hiyâ'nın ilim hazînelerinden yazmış olduğu hazînelerdir.» Sonra bunu Süleyman'ın tahtının altına gizlediler. Süleyman'ın ardından İsrâil-oğullarınm torunları bunlan çıkardılar ve bir takım şeyler uydurdular. Şeytânlar onlarla karşılaşınca dediler ki; Dâvûd oğlu Süleyman bunlarla iş yapıyordu. Böylece insanlar arasında büyüyü yaydılar. Büyü yahûdîlerin arasında yaygın olduğu kadar, hiç bir yerde yaygın değildi. Allah onlara la'net etsin.
Rasûlullah (a.s.)’a Allah tarafından âyetler indirilip te Süleyman peygamberden bahsedilince ve onun peygamberlerden bir peygamber olduğu belirtilince, Medine'de bulunan yahûdîler dediler ki; Muham-med'e hiç hayret etmiyor musunuz? Baksanıza Dâvûd oğlu Süleyman'ın peygamber olduğunu iddia ediyor. Allah'a andolsun ki o, yalnız bir büyücüydü. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal buyurdu.
îbn Cerîr derki; bize Kasım..." Şehr İbn Havşeb'in şöyle dediğini rivayet etti: Süleyman (a.s.) in hükümdarlığı elinden alınınca, şeytânlar onun bulunmadığı sırada büyüleri yazıyorlar ve şöyle şöyle yapmak isteyenler, güneşin karşısına geçip şöyle şöyle desinler. Şu ve şu işin yerine gelmesini isteyenler, güneşe arkalarını dönüp şöyle ve şöyle desinler diyorlardı. Bu büyüleri yazan şeytânlar ona «Bu Belhiyâ oğlu Âsâf'm, Kral Süleyman'ın hazînelerinden yazdığı ilim hazinesidir.» başlığını yazmışlardı. Sonra onu Süleyman'ın tahtının altına eömdüler. Süleyman (a.s.) ölünce İblîs (aleyhi'l-la'ne) kalktı ve halka hitabendedi ki; Ey İnsanlar, Süleyman, bir peygamber değildi, sadece bir büyücüydü. Onun büyülerini eşyasının arasında ve evinde araştırın. Sonra onları büyünün gömülü olduğu yere götürdü. Onlar da; Allah'a andolsun ki, Süleyman bir büyücüymüş, bizi büyü ile kul, köle etmiş ve ezmiş, dediler. Mü'minler ise; hayır, o inanmış bir peygamberdir, dediler. Hz. Peygamber gönderilince peygamberleri anlatıyordu ve Dâvûd ve

Süleyman (a.s.) dan da bahsetti. Yahûdîler dediler ki; şu Muham-med'e de bakın, hak ile bâtılı birbirine karıştırıyor. Süleyman'ı peygamberler arasında zikrediyor halbuki o rüzgâra binen bir büyücüydü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler» âyetini inzal buyurdu.
İbn Cerîr ki; bize, Muhammed îbn Abd'ül-A'lâel-San'ânî... Ebu Miclez'den nakleder ki, o şöyle demiş : Süleyman (a.s.) her canlıdan bir söz almıştı, bir adam, yakalandığı zaman o söz sorulur ve sonra bırakılırdı. İnsanlar bunun üzerine secî' ve sihri eklediler ve dediler ki; Süleyman'ın yaptığı şey buydu. Bunun için Allah Teâlâ : «Halbuki Süleyman asla küfretmedi sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar insanlara sihri öğretiyorlardı.» buyuruyor. İbn Ebu Hatim der ki; bize Assam İbn Revvâd... Hasan'dan nakleder ki; «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyeti konusunda şöyle demiş : Bunların üçte biri şiir, üçte biri büyü, üçte biri kâhinlikti. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakleder ki; onlar, şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler, yahûdîler de onun mülkü ardına düştüler. Aslında onlardan önce de büyü yeryüzünde vardı, ancak yahûdîler Süleyman'ın mülkü ardına düşmüşlerdi.
Bu konuda selef-i sâlihînin önderlerinden nakledilen sözlerin bir nebzesi işte bunlar. Kıssanın özü ve muhtelif bölümleri arasının birleştirilmesinden kısaca kıssa ortaya çıkıyor. Anlayışlı, zekî kimseler bu nakiller arasında bir çelişki olmadığını görürler. Doğruyu gösteren ise şüphesiz Allah Teâlâ'dır.
«Ve onlar şeytânların, Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» Yani kendilerine kitab verilmiş olan yahûdîler, ellerinin önünde bulunan kitabtan yüz çevirip Muhammed (s.a.) in risâletine karşı çıktıktan sonra şeytânların uydurduklarına tâbi oldular. Süleyman'ın mülkü konusunda şeytânların ortaya sürdükleri haberlere bağlandılar.

Sihir:

Hasan el-Basrî merhûm'un «Sihir, Dâvûd oğlu Süleyman'ın zamanından çok önce vardı» sözü hiç şüphesiz doğrudur. Çünkü büyücüler Hz. Mûsâ zamanında vardılar. Süleyman peygamber ise Hz. Musa'dan çok sonra idi. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Musa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım demişlerdi. Ya, savaş size farz kılınlığında gitmeyecek olursanız? demiş-ti de, memleketimizden ve oğullarımızdan uzaklaştırıldığımıza göre neye Allah yolunda savaşmayalım? demişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınınca az bir kısmı müstesna yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir.» (Bakara, 26) Bu âyetin sonunda Allah Teâlâ İsrâiloğullarma gönderdiği peygamberlerden bahsetmekte, ve «Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd, Câlût'u öldürdü .Allah Davud'a hükümranlık ve hikmet verdi ve ona dilediğinden öğretti. Allah'ın insanları birbiriyle savması olmasaydı yeryüzü fesada uğrardı. Ancak Allah (alemlere lütuf sahibidir.» (Bakara, 251) buyurmaktadır. Nitekim Salih peygamberin kav mi de —

ki onlar İbrâhîm peygamberden önce idiler— peygamberleri Salih'e : «Doğrusu sen büyülenmişlerdensin» demişlerdi.
«Onlar, insanlara sihri ve Bâbü'deki iki meleğe; Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı. Bu iki melek ise, biz ancak imtihan için gönderildik, sakın küfretme demedikçe kimseye sihirden bir şey öğretmez-lerdi. Onlardan koca ile karısını ayıracak şeyler öğrendiler.»
Bu konuda halk ihtilâf a düşmüştür. Bazıları “Vema unzile ale’l-melekeyni” âyetindeki “Ma” edatının nefy mânâsına geldiğini söylemişlerdir.
İbn Cerîr'in Avfî kanalıyla naklettiği rivayette İbn Abbâs; «Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı» âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah, Hârût ile Mârût'a sihir indirmemişti. Rebî' İbn Enes'den naklettiği rivayette ise, «bu iki meleğe indirilen» âyet-i kerîmesini Allah onlara sihir öğretmemişti şeklinde tefsir ettiğini söyler. İbn Cerîr bu takdirde âyetin mealinin şöyle olması gerektiğini bildirir : «Onlar, şeytanların Süleyman, asla küfretmedi ve Allah iki meleğe sihir öğretmedi. Ancak şeytânlar küfrettiler ve insanlara Bâbil'de Hârût ve Mârût kanalıyla sihri öğretiyorlardı.» Bu takdirde Bâbil kelimesi, te'hîr edilmiş ancak mânâsı öne alınmış olur. Eğer birisi bize bunun takdim ediliş şekli nasıldır? derse, denilir ki; takdim ediliş şekli şöyledir: : Onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları büyülerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman küfretmedi ve Allah iki meleğe sihir indirmedi. Sadece şeytânlar küfrettiler ve insanlara Bâbil'de Hârût ile Mârût sihri öğretiyorlardı. Buradaki iki melekten maksad, Cebrail ve Mîkâîl Aley-hisselâmlar olur. Çünkü yahûdî büyücüler, anlatıldığına göre Cebrail ve Mîkâîl'in diliyle Dâvûd oğlu Süleyman'a Allah Teâlâ'nm büyüyü öğrettiğini iddia ediyorlardı. İşte Allah Teâlâ bu âyetle, onları yalanlayıp nebisi Muhammed (s.a.) e Cebrail ve Mîkâîl'in sihri indirmediklerini haber veriyor. Süleyman'a atfedilen büyücülükten onu uzaklaştırıyor ve sihrin, şeytânın işi olduğunu, Bâbil'de insanlara büyü öğreten bu iki kişinin admm da Hârût ve Mârût olduğunu söylüyor. Bu takdirde Hârût ve Mârût, kelimeleri insanların açıklamasından ibaret oluyor. İbn Cerîr'in ifâdesi harfi harfine böyledir.
İbn Ebu Hatim der ki; bana Übeydullah İbn Mûsâ... Atiyye'nin «Ve Bâbü'deki iki meleğe; Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı.» âyetini şöyle tefsir ettiğini söyler : Allah Cebrail'le Mîkâîl'le (iki melekle) büyü indirmemiştir.
Fadl İbn Şâzân... Abdurrahman'm bu âyeti “Vema unzile ale’l-melekeyni bibabile Harute ve Marute” şeklinde değil de “Vema unzile ale’l-melikeyni Davude ve Süleymane” şeklinde okuduğunu rivayet eder. Ebu'l-Âliye der ki: Onlara büyüyü indirmemişti, sadece küfürle îmanı öğrenmişlerdi. Ve sihrin küfür olduğunu bellemişlerdi. Sihirden son derece şiddetle kaçınmaları emrolunmuştu. îbn Ebu Hatim böyle rivayet eder.
Sonra İbn Cerîr “Ma” edatının ism-i mevsûl manasına olduğunu söyleyen görüşü reddetmeye başlayarak bu konuda sözü uzatır ve iddia eder ki; Hârût ile Mârût iki melektir. Allah onları yeryüzüne indirmiş ve kullarını imtihan etmek için onlara büyü öğretme iznini vermiştir. Sonra da kullarına peygamberlerinin diliyle yasaklarını bildirmişti. Onun iddiasına göre; Hârût ve Mârût Allah'ın kendilerine verilen emri yerine getirdikleri için sihir öğretmekte bu emre itaat etmekten başka bir şey yapmamışlardır. İbn Cerîr'in tuttuğu bu yol hakikaten çok garîbtir. Bundan

daha garibi de Hârût ile Mârufun cinlerden iki kabile olduğunu iddia edenlerin sözüdür. İbn Ebu Hatim, Dahhâk îbn Müzâhim'den nakleder ki o, bu âyeti “Vema unzile ale’l-melekeyni” Ve sonra iki meleğin Bâbil'de cesur iki kişi olduğunu söylermiş. Bu görüşün Sahipleri âyet-i kerîme'deki “İnzal” kelimesini öğretme ve ilham etme mânâsma değil de, yaratma mânâsına almışlar ve «Ve Bâbil'deki iki meleğe Hârût ile Mârût'a indirilenleri yaratıyorlardı.» şeklinde mânâ vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ bu mânâda başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ve sizin için hayvanlardan sekizer çift yarattı» (Zü-mer, 6), «Ve Biz demiri yarattık ki onda şiddetli bir güç vardır.» (Ha-dîd, 25) «Ve sizin için gökten rızık yaratır.» (Gâfir, 13) Yine aynı mânâda hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: «Allah bir hastalık yaratmışsa, mutlaka onun devasını da yaratmıştır.» Keza, «Allah hayır ve şer yarattı» derken yine bu kelime kullanılır. Başkaları da «Onlar insanlara sihri öğretiyorlardı» cümlesinde durma görüşündedirler. Nitekim İbn Cerîr der ki; bana Yûnus... Kasım İbn Muhammed'den nakleder ki; adamın biri ona bu âyeti sorduğunda şöyle demiş : İnsanlara sihri öğretiyorlardı, halbuki onların üzerine sihir indirilmemişti veya onlar insanlara kendilerine indirilmemiş olan şeyi öğretiyorlardı gibi mânâlardan hangisini vermek gerekir? dediğinde, Kasım, hiç farketmez, hangisi olursa diye karşılık vermiştir. Sonra Yûnus'un Enes İbn İyâs tarikiyle bazı arkadaşlarından naklettiği bu kıssaya şunu da eklediğini rivayet eder : Hangisi olursa olsun benim için farketmez çünkü ben ona inandım demiştir.
Selef-i sâlihînin çoğunluğu, Hârût ile Mârufun gökten inme iki melek olduğu, yeryüzüne indirildikleri ve durumlarının çok değişik şekil aldığı görüşündedirler. Az sonra irâd edeceğimiz gibi, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde vârid olan merfû hadîste de bu nokta anlatılmıştır. Buna göre; bu meleklerin durumuyla Allah'ın melekleri mâsûm yarattığı konusundaki delillerin arasını şöylece birleştirmek mümkün olabilir: Bu ikisinin durumu Allah'ın ilminde böyle yer almıştır ve bu durum onlara mahsûs olmak üzere Allah'ın iradesiyle cereyan etmiştir. Binâenaleyh aralarında bir çelişki yoktur. Nitekim İblîs'in durumu da Allah'ın ilminde böyle yer almıştır. Allah onun meleklerden birisi olduğunu söylerken, İblîs'i ayırmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ'nın «Hani meleklere secde edin demiştik de hepsi secde etmişti, ancak İblîs secde etmekten kaçınmıştı.» mealindeki âyetler bu durumu göstermektedir. Kaldı ki Hârût ve Mârufun durumu —nakledildiğine göre— İblîs (aley-hilla'ne) in durumundan çok daha hafîfdir.
Hârût ve Mârût konusunda Vârid olan Hadîslerin —Senedleri ve rivayetleri sahîh ise— anlatılması ve bu konunun açıklanması şöyledir; İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde der ki; bize Yahya İbn Bü-keyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini işitmiş : Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i yeryüzüne indirdiğinde, melekler dediler ki; Ey Rabbımız, biz seni hamd ile tesbîh, takdis eder dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Allah da sizin bilmediklerinizi ben bilirim buyurmuştu. Onlar dediler ki; Rabbımız biz sana âdemoğlundan daha çok itaatkârız. Allah Teâlâ meleklere dedi ki: Öyleyse iki melek getirin de onları yeryüzüne indirelim ve ne yapacaklarını görelim? Onlar da Rabbımız adına and olsun ki Hârût ve Mârût olsun dediler. Bu iki melek yeryüzüne indirildi. Kendilerine insanoğlunun en güzel kadını olarak Zühre temsü edildi ve yanlarına geldi. Onlar, Zühre'yi kendilerine istediler. Zühre hayır Allah'a andolsun

ki, şirk sözü söylemeden kendimi size vermem, dedi. Onlar da; Allah'a andolsun ki biz, ebediyyen Allah'a şirk koşmayız, dediler. Zühre yanlarından ayrıldı, sonra beraberinde bir çocukla döndü. Onlar yine Zühre'yi istediler, o, hayır, Allah'a andolsun ki bu çocuğu öldürmediğiniz sürece ben size kendimi vermem, dedi. Onlar da; hayır ebediyyen onu öldürmeyiz, dediler. Sonra Zühre gitti ve bir kâse içki ile geldi. Onlar Zühre'yi istediklerinde, o hayır, Allah'a andolsun ki şu içkiyi içmediğiniz sürece size kendimi vermem, dedi. Onlar içkiyi içtiler, sarhoş oldular, Zühre'ye tecâvüz ettiler ve çocuğu öldürdüler. Ayrıldıklarında kadın dedi ki: Siz kaçındığınız hiç bir şeyi bırakmadınız. Sarhoş olunca hepsini de yaptınız. Onlar dünya ve âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar, dünya azabını tercih ettiler. Ebu Hâtîm İbn Hibbân Sahihinde... Yahya İbn Ebu Bükeyr'den bu rivayeti aynen nakleder.
Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. Ancak Mûsâ İbn Cübeyr'in dışındaki râvilerin hepsi Buhârî ve Müslim'in sahîh kabul ettiği Sika kimselerdir. Mûsâ İbn Cübeyr, Ansârdan olup İbn Abbâs'dan Ebu Emâme'den, Nâfî' den, Abdullah İbn Ka'b'tan hadîs rivayet etmiştir. Ondan da oğlu Ab-düsselâm, Bekr İbn Mudar, Zübeyr İbn Muhammed, Saîd İbn Seleme, Abdullah İbn Lehîa, Amr İbn el-Hâris ve Yahya İbn Eyyûb nak-letmişlerdir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de ondan rivayet ederler. İbn Ebu Hatim «el-Cerh ve ve't-Ta'dîl» isimli eserinde onu zikreder ve bu rivâ- yeti nakletmez. O, bu haliyle durumu kapalı bir isimdir. Sadece ondan İbn Ömer'in kölesi Nâfî'den, onun da İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamberden naklettiği münferid bir rivayet vardır. İbn Merdûyeh'in dediği gibi ondan bir başka şekilde Nâfî kanalıyla bir rivayet nakledilmiştir. Nitekim İbn Merdûyeh der ki : Bize Da'lec... İbn Ömer (r.a.) den nakletti ki o Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duymuştur, der ve bu uzun rivayeti zikreder.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; bize Kasım... Nâfî'den nakleder ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Ömer'le yolculuk ettim, gecenin sonu olunca dedi ki, Ey Nâfî bak kızıl yıldız doğmuş mu? İki veya üç kere hayır, dedim, sonra doğduğunu söyledim. İbn Ömer, ona ne ehlen ve sehlen, ne de merhaba dedi. Ben, sübhânallah bu, Allah'ın emrine boyun eğen, itaatkâr bir yıldızdan başka bir şey değildir, dedim. O, ben sana Rasûlullah (s.a.) dan duyduğumu —veya Rasûlullah (s.a.) in bana söylemiş olduğu bir şeyi demişti— söyleyeyim. O şöyle buyurdu : Melekler dediler ki; Ey Rabbımız, Sen âdemoğullarının günah ve suçlarına karşı nasıl böyle sabırlı davranıyorsun? Allah Teâlâ buyurdu ki; Ben, onları imtihan ettim, sizi ise rahat bıraktım. Onlar, biz âdemoğlu-nun yerinde olsaydık sana hiç isyan etmezdik, dediler. Allah Teâlâ öyleyse, içinizden iki melek seçin buyurdu. Onlar iki adayı seçmekte zorluk çekmediler. Hârût ve Mârût'u aralarından seçtiler.
Bu iki rivayet de aynı şekilde garîbtir. Bu konuda gerçeğe en yakın olan Abdullah İbn Ömer'in Ka'b el-Ahbâr'dan naklettiği —Hz. Peygamberden değil— rivayettir. Nitekim Abdürrezzâk tefsirinde Sevrî'den, o da Mûsâ İbn Ukbe'den, o da Sâlim'den, o da Abdullah İbn Ömer'den, o da Ka'b el-Ahbâr'dan rivayet eder ki; melekler âdemoğullarının yaptıkları ve işledikleri suçları teker teker saydıklarında, kendilerine, aranızdan iki kişiyi seçin buyuruldu. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah, onlara ben sizi âdemoğullarma elçi olarak indireceğim, benimle sizin , aranızda hiç bir elçi yoktur. Siz yeryüzüne indiğinizde bana şirk koş-

mayacaksınız, zina etmeyeceksiniz ve içki içmeyeceksiniz, buyurdu. Ka'b el-Ahbâr der ki: Allah'a andolsun ki yeryüzüne indikleri günün akşamı olmadan kendilerine yasaklananların hepsini işlediler. Bu rivayeti İbn Cerîr iki yolla Abdürrezzâk'tan nakleder. İbn Ebu Hatim ise Ahmed İbn İsâm, Müemmel ve Süfyân el-Sevrî'den nakleder. Ayrıca İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ... Kâ'b el-Ahbâr'dan bu hadîsi nakletti. Bu rivayet Abdullah İbn Ömer'e ulaşan en doğru isnâddır. Salim bunu Abdullah İbn Ömer'in kölesi Nâfî'den, babasının tesbît ettiğini söyler. Bu takdirde söz, Kâ'b el-Ahbâr'm naklettiği rivayete dayanır. O ise bu rivayeti İsrâiloğullarının kitaplanndan aktarır. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.
Bu konuda, Sahabe ve Tabiîn (Allah onlardan razı olsun) den vâ-rid olan rivayetler: [13]

Hârût ve Mârût Kıssası:

İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ... Ümeyr İbn Saîd'den nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini duydum : Zühre, İrari'lı güzel bir kadın idi. O, Hârût ve Mârût isimli iki melekle karşılaştı. Melekler, onu kendilerine çekmek istediler. Zühre, söylenince göğe yükselinecek bir söz öğretmedikleri takdirde kendini onlara vermiyeceğini söyledi. Onlar da bu sözü öğrettiler. Zühre onu söyleyince göğe yükseldi ve bir yıldız şekline döndü.
Bu isnadın râvîleri Sika (güvenilir) olmakla beraber rivayet cidden garîbtir.
İbn Ebu Hatim der ki; bana Fadl İbn Şâzân... Hz. Ali'den nakletti ki, o şöyle demiş : Hârût ve Mârût gökyüzünün meleklerinden iki melek idiler. Bununla Allah Teâlâ'nın «ve Bâbil'deki iki meleğe» âyetini kas-detmişti. Bunu Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde kendi senediyle merfû olarak Hz. Ali'den nakleder. Ancak bu rivayet bu şekliyle sabit olamaz. Sonra İbn Merdûyeh, iki ayrı yoldan Hz. Ali'den rivayet eder ki o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini nakletmiş : Allah Zühıe'ye la'net etsin, o Hârût ve Mârût isimli iki meleği kandırmıştı. Bu rivayet de aynı şekilde sahîh değildir. Münkerdir. Doğrusu en iyisini Allah bilir.
İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ İbn İbrahim... İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'dan nakletti ki, ikisi birden şöyle demişler : Âdemoğulları çoğalıp Allah'a isyan edince, melekler, insanların aleyhinde dağlar ve yeryüzüne seslenerek Rabbımız onları hâlâ helak etmiyecek misin? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklere; Ben sizin kalplerinizden şehveti ve şeytânı kaldırdım, eğer onları kalbinize yerleştirecek olursam, siz de aynı şeyleri yaparsınız, buyurdu. Onlar böyle bir imtihanla karşılaşmış olsalardı, kendilerini koruyacaklarını söylediler. Bunun üzerine Allah, onlara en seçkininizden iki melek seçiniz diye vahyetti. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Bu ikisi yeryüzüne indirildiler. Zühre de onların yanına İranlı bir kadın şeklinde —ki ona Bîzaht diyorlardı— indirildi. Zühre onları günaha sürükledi. Melekler, îman edenler için Allah'tan mağfiret dileyerek Rabbımız, Sen her şeyi bilgin ve merhametinle kuşatmışsın, diyorlardı. Onlar suç işleyince yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilediler. Dikkat edin muhakkak ki Allah öafûr, Rahîm olandır. Onları dünya ve âhiret azabı arasında birisini seçmekte muhayyer bıraktı, onlar da dünya azabını seçtiler.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Mücâhid'den nakletti ki, o şöyle demiş: Ben bir seferde Abdullah İbn Ömer'le beraber konaklamıştım. Gece bastırınca oğluna dedi ki, bak bakalım kızılyıldız doğdu mu? Ona ne merhaba ne de ehlen ve sehlen. Allah onu yaşatmasın, çünkü o iki meleğin arkadaşıdır. Melekler demişlerdi ki; Ey Rabbımız, haram yere kan akıtan, senin yasaklarını çiğneyen ve yeryüzünde fesâd çıkaran günahkârları niçin hâlâ bırakıyorsun? Allah, ben onları imtihan ediyorum. Eğer onları imtihan ettiğim gibi sizi de imtihan etseydim onların yaptıklarının aynısını siz de yapardınız, buyurdu. Onlar, hayır dediler. Bunun üzerine Allah seçkinlerinizden iki kişiyi seçin, buyurdu. Onla^ da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah onlara buyurdu ki: Ben sizi yeryüzüne indireceğim; şirk koşmamak, zina, etmemek ve hiyânet etmemek üzere sizden söz alacağım. Onlar yeryüzüne indirildiler. Üzerlerine de kadın sevgisi indirildi. Allah Zühreîyi güzel bir kadın şeklinde yeryüzüne indirdi. Zühre onları görünce, onu baştan çıkarmak istediler. O, ben öyle bir dinin mensubuyum ki, ancak o dine bağlı olanlar bana yaklaşabilirler; dedi. Hârût ve Mârût, senin dinin nedir? dediler. Mecusîliktir, dedi. Onlar, şirk gibi bir şeye biz yaklaşamayız dediler. Zühre Allah'ın dilediği sürece onların yanında kaldı. Onlar Zühre'ye ulaşmak istediler o istediğiniz sizin olabilir, ancak benim bir eşim var, o bu durumdan haberdâr olursa rezîl olmayı istemem, dedi. Eğer benim dinime uyar ve beni göğe çıkarma şartımı yerine getirirseniz ben de sizin olurum. Bunun üzerine Hârût ve Mârût onun dinini kabul ettiler ve istedikleri şekilde onunla birleştiler. Sonra^göğe yükselince onlar dü-şürüldüler, kanatları kırıldı. Başladılar korku ve pişmanlık içinde ağlamaya.
O gün yeryüzünde bir peygamber vardı ki, iki cuma arasında Allah'a duâ ederdi ve cuma günü gelince duasına icabet edilirdi. Hârût ile Mârût falanca (peygambere) gitsek de, ondan bizim için tevbe etmesini istesek, dediler ve onun yanma vardılar. O, kendilerine dedi ki: Allah size merhamet etsin, yeryüzü halkından olan bir kişi gökyüzü halkı için neler isteyebilir? Hârût ile Mârût dediler ki; doğrusu biz imtihan olunduk. O da öyleyse siz cuma günü gelin, dedi. Cuma günü onun yanına vardılar. Peygamber kendilerine sizin hakkınızda hiç bir cevap alamadım, ertesi cuma gelin dedi. Ertesi cuma onun yanına geldiler, O, Hârût ile Mârût'a siz muhayyer bırakıldınız, isterseniz bu dünyada bağışlanıp âhirette azaba uğratılacaksınız, isterseniz bu dünyada azaba uğratılıp kıyamet gününde Allah'ın vereceği hükme rıza göstereceksiniz. Dilediğinizi seçin, dedi. Biri dedi ki; dünya ne ki? Çok az bir şey kaldı. Diğeri ise yazıklar olsun sana, başlangıçta ben senin emrine itaat ettim, şimdi de sen bana itaat et, geçici bir azâbla kalıcı bir azâb bir olur mu? Biz kıyamet günü Allah'ın hükmüne havale ediliyoruz, o zaman bizi azâblandırmasından korkarım, dedi. Diğeri dedi ki; hayır Allah bizim âhiret azabından kaçınarak dünya azabını tercih ettiğimizi bildiğinden, her iki dünyada da bizi azâblandırmayacağını umarım, dedi. Dünya azabını tercih ettiler. Böylece onlar ateşle dolu bir kuyuda-demirden palangalar üzerine konularak aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya doğru çekilerek azâb edildiler.
Bu rivayetin Abdullah İbn Ömer'e isnadı sağlamdır. Daha önce, Ibn Cerîr'in Muâviye İbn Salih kanalıyla Nâfî'den naklettiği rivayet geçmişti. Bu, hem sübût, hem de isnâd bakımından daha sağlamdır. Ayrıca bu rivayet —doğruyu Allah bilir ya— İbn Ömer'in Kâ'b'dan naklettiği rivayettendir. Nitekim daha önce Sâlim'in

babasından naklettiği rivayette bu husus geçmişti. Zühre yıldızının güzel bir kadın şeklinde yeryüzüne indiğini belirten rivayet ve Hz. Ali'den nakledilen haber ise cidden garîbtir.
Bu konuda vârid olan en uygun haber İbn Ebu Hâtim'in... İbn Abbâs (r.a.) dan naklettiği rivayettir. İbn Abbâs der ki: Hz. Âdem'den sonra insanlar Allah'ı inkâr edip günahlar işledikleri zaman; gökteki melekler dediler ki: Ey Rabbımız, bu kâinatı kulların için yarattın ve onların sana itaat etmesini istedin. Fakat onlar, burada işledikleri suçu işlediler, küfürleri irtikâb ettiler, cana kıydılar, haram mal yediler, zina ettiler, hırsızlık ettiler, içki içtiler. Melekler insanların aleyhinde sözler söylüyorlar ve onları ma'zûr görmüyorlardı. Kendilerine bunun bir gayb olduğu söylenince ,yine insanları ma'zûr görmediler. Bunun üzerine «İçinizden seçkin iki melek seçin, onlara emirler vereceğim yasaklar koyacağım» denildi. Melekler de Hârût ile Mârût'u seçtiler. Bu iki melek yeryüzüne indirildi ve âdemoğluna verilen şehvetler onlara da verildi. Allah Teâlâ yalnız kendisine ibâdet etmelerini ve hiç bir şeyi O'na şirk koşmamalarını emretti. Cana kıymayı ve adam öldürmeyi yasakladı, haram mal yemeyi men'etti, zinayı, hırsızlığı ve içkiyi haram kıldı. Bu iki melek bir zaman insanlar arasında yeryüzünde hak ile hükmederek yaşadılar. Bu dönem İdrîs (a.s.) in devri idi. O devirde gökyüzünde Zühre yıldızı nasıl diğer yıldızlardan daha güzelse, öteki kadınlardan da daha güzel olan bir kadın vardı. Bu iki melek, o kadının yanına geldiler ve onu elde etmek istediler. Kadın, kendinin dinine ve yo-luna bağlanmadıkça bunu kabul etmeyeceğini söyledi. Onlar kadının dinini sordular. O, kendilerine bir put çıkararak- dedi ki; işte ben bu puta taparım. O iki melek, biz puta tapmak gereği duymayız, dediler ve gittiler. Allah'ın takdir ettiği bir süre kaldılar, sonra tekrar kadına geldiler ve onu elde etmek istediler, kadın aynı şekilde davrandı. Onlar tekrar gittiler. Sonra kadına gelerek onu elde etmek istediler, kadın onların puta tapmaktan kaçındıklarını görünce dedi ki; üç şeyden birini seçin : Ya şu puta tapın, ya şu cana kıyın, ya da şu içkiden için. O iki melek, bunlar gerekmez dediler. En basiti ve ehven olanı içkidir, diyerek içkiyi içtiler, sarhoş oldular. Nihayet kadınla birleştiler ve halkın kendilerinden haberdâr olmasından korkarak, kadını öldürdüler. Sarhoşluktan ayılıp işledikleri hatâyı fark edince, göğe yükselmek istedilerse de buna güç yetiremediler, göğe çıkmalarına engel olundu. Ve kendileri ile gök halkı arasındaki perdeler kaldırıldı. Melekler, onların yaptıklarına baktılar ve hayretler içerisinde kaldılar. O zaman, daha az bilenin daha az korktuğunu anlayarak yeryüzünde bulunanlar için Allah'dan ba-ğışlanma dilediler. İşte nazil olan «Melekler de hamd ile Rabblarını tes-bîh ederler ve yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilerler» âyeti bunu anlatmaktadır. Hârût ile Mârût'a, «ya dünya azabını veya âhiret azabını tercih edin» denildi. Onlar da «dünya, azabı çabuk biter, âhiret azabı ise bitmek tükenmek bilmez» diyerek dünya azabını tercih ettiler. Bunun üzerine onlar Bâbil'e getirildiler orada azâblandırıldılar.
Hâkim, Müstedrek'inde uzun olarak Ebu Zekeriya el-Anberî kanalıyla Hükkâm İbn Selm el-Râzî'den bu rivayeti nakleder. Bu zât sika bir kişidir. O da Ebu Ca'fer el-Râzî'den nakleder, sonra isnadının sahîh olduğunu söyler. Zühre hakkında rivayet edilenlerin en uygun olanı budur, doğruyu Allah bilir. (Zühre konusunda Hz. Peygambere kadar uzatılan hadîs; senedi şüpheli bir hadîstir. Seleften bu konuda

rivayet edilen hadîsler bu hadîste nakledilenin dışına çıkmaz. Bu hadîslerin bazı isnâdları sahîh olsa da ma'sûm olan peygamberden geldiğine dâir haber, duyma yoluyla sabit olduğu ve tam olarak tesbît edilemediği için, delilsiz isrâiliyât hurafeleri olmaktan öteye geçmez).
İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Dünya göğünün halkı, yeryüzünün halkına baktılar, onların günah işlediğini gördüler ve dediler ki: Ey Rabbımız yeryüzü halkı günah işlemektedirler. Allah ise buyurdu ki: Siz benimle berabersiniz, onlar ise benden uzaktırlar. Kendilerine denildi ki; içinizden üç kişiyi seçin. Onlar da yeryüzüne inmek ve yeryüzü halkı arasında hüküm vermek üzere aralarından üç kişiyi seçtiler. Onlara âdemoğullarına verilmiş olan şehvet verildi, içki içmemeleri ve cana kıymamaları emredildi. Puta tapmamaları ve zina etmemeleri bildirildi. İçlerinden birisi yere inmekten vazgeçti ve o indirilmedi, diğer ikisi yeryüzüne indirildi. Bu ikisine «Münâhiye» adı verilen çok güzel bir kadın geldi. İkisi birlikte ona tutuldular, sonra kadının evine geldiler ve onun yanında toplandılar, kadını elde etmek istediler. Kadın onlara şu içkimden içinceye, şu komşumu öldürünceye ve şu putuma tapıncaya kadar hayır, dedi. Onlar puta secde etmeyiz diyerek, içkiyi içmeyi kabul ettiler. İçkiyi içtiler, sonra komşuyu öldürdüler ve puta secde ettiler. Gökyüzü halkına onlar gösterildi. Kadın, onlara dedi ki: Bana, söylediğiniz zaman uçtuğunu?, kelimeyi bildirin, Onlar da bu-kelimeyi kendisine bildirdiler. Kadın, o kelimeyi söyleyince uçtu ve bir köz haline döndü. İşte bu, Zühre adı verilen gök cismidir. O iki meleğe gelince onlara Dâvûd oğlu Süleyman peygamber elçi olarak gönderildi ve dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmalarını bildirdi. Onlar dünya azabını tercih ettiler. O günden beri gökyüzü ile yeryüzü arasında asılı durmaktadırlar. Bu ifâdede pek çok fazlalıklar, garabetler ve çirkinlikler vardır, doğruyu en iyi Allah bilir.
Abdürrezzâk der ki; Ma'mer, Übeydullah İbn Abdullah'dan nakletti ki; Hârût ile Mârût meleklerden iki melek idiler ve insanlar arasında hükmetmek üzere yeryüzüne indirilmişlerdi. Bunun sebebi; meleklerin âdemoğullarınm hâkimleriyle alay etmiş olmalarıydı. O iki meleğin hükmünü almak üzere kendilerine bir kadın geldi, kadına tutuldular. Sonra göğe doğru yükseliyorlardı ki bu yükselişle onların arasına engel konuldu. Dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmaları bildirildi, onlar da dünya azâbmı tercih ettiler. Ma'mer Katâ-de'nin şöyle dediğini nakleder : Bu iki melek insanlara büyü öğretiyorlardı, ancak onlardan «biz sadece fitneyiz sakm küfretme» demedikçe kimseye büyü öğretmemeleri hususunda söz alınmıştı.
Esbât, Süddî'den nakleder ki; o Hârût ve Mârût konusunda şöyle demiş; Hârût ile Mârût, hükümlerinden dolayı yeryüzü halkına ta'n ettiler. Kendilerine denildi ki; ben âdemoğluna şehvetin onunu verdim, onlar bu şehvetle bana isyan ederler. Hârût ve Mârût dediler ki; Rab-bımız sen o şehvetlerin hepsini bize versen ve biz yeryüzüne insek, adaletle hükmederdik yine de. Allah Teâlâ onlara buyurdu ki.: Size on şehveti verdim, haydi yeryüzüne inin ve insanlar arasında hüküm verin. Bu iki melek Dünbâvend'deki Bâbil'e indiler ve insanlar arasında hüküm verdiler. Gündüz, akşam oluncaya kadar hükümler veriyor, akşamleyin göğe yükseliyor sabahleyin tekrar iniyorlardı. Bu durum böylece devam etti. Nihayet kocasından dâvâcı olan bir kadın geldi onların yanma. Bu iki melek, kadının güzelliğine hayran

oldular, kadmm arap-ça adı «Zühre», Nabatça «Bîzaht», Farsça «Anahit» idi. Meleklerden biri diğerine dedi ki; o beni hayran bıraktı. Diğeri de aynı şeyi ben sana hatırlatacaktım, ama senden utandım, dedi. Öbürü bunu kendisine hatırlatsam mı? dedi. O, evet ya Allah'ın bize vereceği azâb ne olacak dedi. Diğeri Allah'ın rahmetini isteriz diye karşılık verdi. Kadın kocasını dâva etmek üzere yanlarına geldiğinde kadına durumu anlattı. Kadın eşimin aleyhinde hüküm verinceye kadar kabul etmem, dedi. On lar kadının eşinin aleyhinde hüküm verdiler. Sonra bir örende buluşmak üzere sözleştiler ve sözleşme yerine geldiler. İstedikleri şeyi yapmak isteyince, kadın gökyüzüne çıkmanızı sağlayan ve gökyüzünden inmenizi te'mîn eden sözü bana bildirmedikçe istediğinizi yerine getirmem, dedi. Bunun üzerine kadının istediğini söylediler. Kadın o sözleri söyleyince gökyüzüne yükseldi. Ancak Allah Teâlâ kadına ineceği sözleri unutturdu ve kadın gökyüzünde kaldı. Allah onu bir yıldız haline getirdi. Nitekim Abdullah İbn Ömer; o yıldızı her gördüğünde la'net okurdu ve derdi ki; Hârût ve Mârufu baştan çıkaran budur. Hârût ile Mârût akşam olunca göğe çıkmak istediler, ama buna güçleri yetmedi. Felâketi o zaman anladılar ve dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmaları istendi. Onlar da dünya azabını tercih ettiler.
İbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'den nakleder ki, o şöyle demiş : Hârût ve Mârufun durumuna gelince; melekler âdemoğlunun zulmüne hayret ettiler. Kendilerine kitaplar ve apaçık belgeler geldiği halde inkâr etmelerini kınadılar. Rabları onlara dedi ki: İçinizden iki melek seçin, onları yeryüzüne indireyim de âdemoğulları arasında hüküm versinler. Onlar da Hârût ve Mârufu seçtiler. Allah onları yeryüzüne indirirken buyurdu ki: Siz âdemoğlunun zulmünü ve günah işlemesini hayretle mi karşılıyorsunuz? Onlara ardarda kitaplar ve elçiler geldi, işte sizinle benim aramda elçi de yok, istediğiniz şeyi yapın, şöyle şöyle edin, böyle böyle çağırın. Kendilerine emirler verdi, yasaklar koydu. Sonra bu iki melek insanlar arasında Allah'a kendilerinden daha çok itaat eden birisi bulunmayacak tarzda yeryüzüne indiler, hükümler verdiler, adaletli davrandılar. Gündüz âdemoğulları arasında hükümler veriyorlardı, akşam olunca göğe çıkıyor, me'leklerle birlikte oluyorlardı, sabah olunca yeryüzüne iniyor adaletli hüküm veriyorlardı. Nihayet Zühre yıldızı çok güzel bir kadın şekline girdirilerek dâvâcı durumunda gönderildi. Onlar kadının aleyhinde hüküm verdiler. Kadın ayağa kalkınca her biri içinden kadını elde etmek isteğini duydu. Biri diğerine dedi ki; benim içimden geçen senin de içinden geçiyor. Öbürü de doğru, dedi. Bunun üzerine kadına haberci gönderdiler, gelsin lehinde hüküm verelim, dediler. Kadın dönünce onun lehinde hüküm verdiler. Kadın onların yanına geldi, kadına ayıp yerlerini açtılar. Onların şehveti kendi nefislerinde idi, kadınlarla şehvet ve lezzet konusunda âdemoğulları gibi değildiler. İş, bu duruma gelince onlar imtihana çekildiler. Zühre uçtu ve olduğu yere gitti, akşam olunca onlar da göğe çıkmak istediler, ancak gökten kovuldular ve kendilerine izin verilmedi. Kanatları onları taşımadı. Âdemoğullarından bir kişiden medet istediler. O, yardıma gelince; Rabbına bizim için duâ et, dediler. Âdemoğlu, yeryüzü halkı, gökyüzü halkına şefaat edebilir mi hiç? dedi. Onlar, biz Rabbının şeni gökyüzünde hayırla yâdettiğini duymuştuk, dediler. Âdemoğlu onlara bir gün verdi ve ertesi gün onlar için duâ etti. Onun duasına karşılık verildi ve kabul edildi. Böylece onlar dünya azabı ile âhiret azabı

arasında muhayyer bırakıldılar. Biri arkadaşına bakarak dedi ki; bilmez misin Allah âhiretteki fevc fevc azabı öylesine zor ve öylesine süreklidir. Dünyada ise onun gibi dokuz kat vardır. Onların Bâbil'e indirilmeleri ve orada azâblandırılmaları buyuruldu, Mücâhid, bu iki meleğin demirle burada tutuklu ve asılı bulunduğunu, kanatlarından bağlanmış olduklarını öne sürmüştür.
Hârût ve Mârût kıssası Mücâhid, Süddî, Hasan, Katâde, Ebu'1-Âliye, Zührî, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân ve diğerleri gibi tabiînden bir topluluk tarafından rivayet edilmiştir. Geçmişlerden ve sonrakilerden birçok kimse de bu kıssayı nakletmişlerdir. Bunların özetine bakılacak olursa, tafsilâtı konusundaki haberler İsrâiloğullannm rivayetlerine dayanmaktadır. Çünkü bu konuda; kendi arzusuyla konuşmadığı; ma'sûm, doğru ve doğrulanmış olduğu bilinen Hz. Peygambere kadar uzanan sahih, kesintisiz bir isnâd yoktur. Kur'an'ın akışından an
laşılan odur ki; kıssa özet olarak verilmiş genişliğine sergilenmemiş ve uzun uzadıya açıklanmamıştır. Biz Allah Teâlâ'mn murâd ettiği gibi Kur'an'da vârid olan kısmına inanırız. Şüphesiz ki gerçek durumu en iyi Allah bilir.
Bu konuda birçok.garîb rivayetler ve acayip hikâyeler nakledilir ki, biz bunlara da dikkat çekmeyi uygun gördük.
İmâm Ebu Ca'fer Taberî der ki; Rebî' İbn Süleyman bize Hz, Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.) den nakletti ki, o şöyle demiş : Hz. Peygamber henüz yeni vefat etmişti ki Devmet'ül-Cendel halkından bir kadın bana geldi ve Hz. Peygambere bir şey soracağını söyledi. Kendisine sihir yapıldığım ancak o buna uymadığım belirtti. Hz. Aişe (r.a,) Urve'ye dedi ki: Ey bacımın oğlu, onun Rasûlullah (s.a.) ı hayatta bulup da kendisine şifâ vermesini göremeyince ağladığını gördüm,, kadın ağlıyordu, Nihayet ben ona acıdım, kadın dedi ki; ben mahvolmaktan korkuyorum, benim kocam bir süre benden ayrıldı. Bu sırada yaşlı bir kadın yanıma geldi, ben de durumu ona açtım ve dertlendim. Yaşlı kadın dedi ki, benim sana söyleyeceğimi yaparsan, kocan geri gelir. Akşam olunca iki siyah köpekle yanıma geldi. Köpeklerden birine ben, diğerine o bindi. Hiç birşey olmamış gibiydi. Nihayet Bâbil'e geldik ve durduk, orada ayaklarından asılmış iki adam vardı.- Onlar, niçin geldiniz? dediler. Ben, büyü bilir misiniz? dedim. Onlar, «biz sadece bir fitneyiz, sakın küfretme dön geri git» dediler, ben dönmekten kaçınarak, hayır gitmem dedim. Onlar git falanca tandıra idrarım yap dediler. Ben söylenilen yere gittim, ancak korkudan idrarımı, yapamadım. Onlar, yaptın mı dediklerinde, evet dedinv Bir şey gördün mü dediklerinde, bir şey görmedim dedim. O M kişi, öyleyse yapmamışsın git memleketine dön sakın küfretme dediler. Ben olduğum yerde kaldım ve gitmekten kaçındım. Onlar falanca tandıra git idrar yap öyleyse, dediler. Ben oraya gittim titreyerek onların yanına döndüm ve yaptanv dedim. Onlar, ne gördün dediler, ben hiç bir şey görmedim, dedim.. Onlar, yalan söylersin yapmamışsın, git memleketine dön;, safcın küfretme> kendi işinle başbaşa ol, dediler. Ben olduğum yerde direterek gitmekten kaçındım. O ikisi, öyleyse git şu tandıra idrar yap, dediler, gittim oraya idrar yaptım ve o anda demirden zırhlara bürünmüş bir süvarinin benden çıktığını gördüm. Süvari göğe doğru gitti ve göremiyeceğim şekilde kayboldu. Bunun üzerine o iki kişinin yanına gelerek söylediğinizi •yaptım, dedim. Onlar, ne gördün? dediklerinde, zırhlı bir süvâri'nin benden çıkıp göğe doğru gittiğini gördüm, sonunda o süvariyi izleyemez oldum,

dedim. Onlar, işte şimdi doğru söylersin, senden çıkan o şey îmanındır, şimdi git dediler. Ben, beraberimde giden o kadına dedim ki; Vallahi ben bir şey bilmiyorum, bu ikisi de bana hiç bir şey demediler. Kadın, evet dedi ne istersen artık olur, şimdi şu buğdayı al ve ek, dedi. Ben de ektim, ol dedim buğday oldu, yeşer dedim, buğday yeşerdi, kuru dedim, buğday kurudu, üğün dedim, buğday üğündü, ekmek ol dedim, buğday ekmek oldu. Ne istersem her şeyin avucumun içinde olduğunu görünce Allah'a andolsun ki pişman oldum,.ve hiç bir şey yapmadım, katiyen bir daha da yapmıyacağım, ey mü'minlerin anası, dedi.
Bu olayı İbn Ebu Hatim, Rebî' İbn Süleyman'dan yukarda geçtiği gibi uzun uzadıya nakleder ve sonunda şunu ilâve eder : Ben Ra-sûlullah (s.a.) in henüz vefat ettiği sıralarda ashabına bu konuyu sordum, onlar o sıralarda pek çoktular, ne diyeceklerini bilmediler, hepsi endişelendiler ve bilmedikleri konularda fetva vermekten korktular. Sadece İbn Abbâs veyahut onun yanında bulunanlardan birisinin Hz. Âişe'ye; keski babaların sağ olsalardı veya birisi sağ olsaydı, diye cevap verdiğini nakleder. Hişâm der ki; eğer o bize gelmiş olsaydı kendisine tazmin fetvasını verirdik. İbn Ebu Zenâd der ki; Hişâm şöyle diyordu : Onlar takva ehli idiler ve Allah'dan korkarlardı. Sonra Hişâm der ki; aynı durum bugün bizim başımıza gelseydi ahmakların ve bilgisiz zora-kiliğe girenlerin nasıl olduklarını görürdün. Bu rivayetin Hz. Âişe'ye isnadı sahihtir. Nitekim bu rivayeti delil getirerek bazıları büyücülerin varlıkların özünde yer edebildikleri kanâatini serdetmişlerdir. Çünkü bu olayda nakledilen kadm, buğdayı ekmiş ve anında da ürün elde etmiştir. Başkaları da dediler ki; büyücülerin hayâl oyunundan başka bir şeye gücü yetmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Halkın gözlerini büyüleyerek onları korkutmaya çalıştılar ve büyük bir sihir getirdiler.» Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki; «Büyüleri dolayısıyla onun yürüdüğünü hayâl ettiriyorlardı.» (Tâhâ, 66) Buradan delil getirildi ki; Kur'an'da zikri geçen Bâbil Süddî ve diğerlerinin dediği gibi Dünbâ-vend Bâbil'i değil, Irak Bâbil'idir. Ayrıca Kur'an'da zikri geçen Bâbil'in Irak Bâbil'i olduğuna delil; İbn Ebu Hâtim'in... Ebu Salih el-Gıfâri'den naklettiği şu rivayettir: Buna göre Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) bir seferinde Bâbil'e uğrar, müezzin ikindi namazına çağıran ezanı okur. Fakat Hz. Ali oradan çıkınca müezzine emreder, tekrar ezan okur ve namazını kılar. Bitirince der ki; benim sevgilim Rasûlullah (s.a.) beni kabristanda ve Bâbil'de namaz kılmaktan nehyetti, çünkü orası la'netlenmiştir.
Ebu Dâvûd der ki, bana Süleyman İbn Dâvûd... Ebu Salih el-Ğıfârî'den nakletti ki, Hz. Ali (r.a.) gezerken Bâbil'e uğramış, müezzin ikindi namazıyla onu namaza davet etmiş. Bâbil'den çıkınca müezzine emretmiş, ezan okunmuş, namazını kılmış ve bitirince demiş ki; benim sevgilim Rasûlullah (s.a.) beni kabristanda ve Bâbil toprağında namaz kılmaktan nehyetti. Çünkü orası la'netlenmiştir. Ahmed İbn Salih... Ebu Salih el-Gıfârî kanalıyla Hz. Ali'den Süleyman İbn Davud'un hadîsiyle aynı anlamda olan bir rivayeti nakleder; ancak “Beraza”kelimesi yerine “Haraca”kelimesini kullanır. Bu hadîs Ebu Davud'a göre hasen'dir. Çünkü o bu hadîsi rivayet etmiş ve susmuştur. Bu hadîste, fıkhî hüküm olarak Bâbil toprağında namaz kılmanın mekruh olduğu anlatılmaktadır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) in; ancak ağladıkları takdirde evlerine girebileceği, aksi takdirde girmesi yasak olan, Semûd diyarında da namaz kılması mekruh sayılmıştır.

Hey'et ashabı (astronomi bilginleri) derler ki; Irak ikliminde bulunan Bâbil'in okyanus denilen Batı Atlas denizine uzaklığı 70 derecedir. Bu, boylam bakımından böyledir, enlem bakımında ise onun güney tarafından yeryüzünün ortasına —ki bu, Ekvator çizgisinin üzerine denk gelir— uzaklığı ise 32 derecedir. Allah en iyisini bilendir.
«Biz ancak bir fitneyiz sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğ-retmezlerdi» kavline gelince; Ebu Ca'fer el-Râzî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Onlara birisi gelip de büyü öğrenmek isterse o kişiyi şiddetle nehyederler ve ona derlerdi ki; biz sadece bir fitneyiz sakın küfretme, çünkü onlar hayn ve şerri, küfrü ve îmanı bilmişlerdi ve sihrin küfür olduğunu biliyorlardı. Eğer gelen kişi ısrar eder ve onların sözünü tutmazsa, onun falanca ve falanca yere gitmesini emrederlerdi. Oraya vardığında şeytân onlara görünür ve büyüyü öğretirdi. Büyü öğrenince de onlardan nûr dışarı çıkardı. Parlayarak göğe doğru gittiğini görünce eyvah ben ne yapacağım? derlerdi.
Hasan el-Basrî bu âyetin tefsirinde der ki; evet her iki melek büyü ile indirilmişti ki Allah'ın insanları imtihan etmeyi istediği bir tecrübe ile denenmeyi öğrensinler. «Allah, onlardan biz ancak bir fitneyiz sakın küfretme demedikçe kimseye büyü öğretmiyeceklerine» dâir söz almıştı. Bu görüşü İbn Ebu Hatim de rivayet eder. Katâde de der ki; onlardan biz tecrübe için gönderilmiş bir fitneyiz, sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğretmeyeceklerine dâir söz almıştık. Süddî der ki; bu iki meleğe büyü öğrenmek isteyen geldiğinde; onlar, o kişiye öğüt verirler ve derlerdi ki; sakın küfretme biz sadece bir fitneyiz. Kişi vazgeçmez ve ısrar ederse, ona haydi git, şu külün üzerine idrarını yap, derlerdi. Eğer o kişi idrar yaparsa, ondan bir nûr dışarı çıkar ve parlayarak gökyüzüne giderdi ki işte bu îmandı. Sonra duman şeklinde bir şey gelir bütün duyu organlarından içeri girerdi ki, bu da Allah'ın gazabıydı. Kişi bunları bildirince o iki melek de- kendilerine sihir öğretirlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın: «Biz sadece bir fitneyiz, sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğretmezlerdi.» kavlinin mânâsı budur. Süneyd Haccâc yoluyla İbn Cüreyc'den nakleder ki; o bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Kâfirden başka kimse büyüye cesaret edemez.
Fitne, imtihan ve tecrübe demektir... Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'dan sözederken buyurmuş olduğu : «Bu ancak senin için bir imtihandır» kav-lindeki fitne kelimesi de bu mânâyadır. Bazıları bu âyeti delil göstererek, sihir öğretenin kâfir olacağını söylemişlerdir. Buna delil olarak Hafız Ebubekr el-Bezzâr'ın... Abdullah'dan naklettiği şu hadîs-i şerifi gösterilir : «Kim bir kâhine veya büyücüye gider de, onun söylediğini doğrularsa Muhammed (s.a.) e indirilmiş olana küfretmiş olur.» Bu hadîsin isnadı sağlamdır bu konuda başka deliller de vardır.
«O ikisinden kişi ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı.» Yani Hârût ve Mâruftan öğrendikleri sihirle çirkin fiilleri yapıyorlardı. Öyle ki karı ile kocasının arasını ayıracak kötü davranışlarda bulunuyorlardı. Birbiriyle uyuşan ve anlaşan karı kocanın arasını ayırıyorlardı ki, bu şeytânların işidir. Nitekim Müslim'in Sahîh'in-de; A'meş'in Cabir Ibn Abdullah'dan naklettiği hadîste, Rasulullah (s.a.) şöyle buyurur:
Doğrusu şeytân tahtım suyun üzerine kondurur, sonra elçilerini insanlar arasına gönderir Onlardan şeytânın yanında mertebesi en yakın olanı fitnesi en büyük

olanıdır. İçlerinden biri gelip der ki: Ben falanca ile beraberdim ve nihayet onu yalnız bıraktığımda şöyle diyordu. Bunun üzerine İblîs, hayır Allah'a andolsun ki sen bir şey yapmış değilsin, der. Bir diğeri gelir ve der ki; ben falancayı bıraktığımda onunla eşinin arasını ayırmıştım. İblîs, onu yanına yaklaştırır ve ona tutunarak ne güzelsin sen, der. [14]
Büyü yoluyla eşlerin arasım ayırmanın sebebi, erkek veya kadından, birini diğerine kötü ve çirkin gösterme vehmidir. Yahut kızdırmak ve hoşlandırmamak gibi ayırmayı gerektiren sebeplerden birini yapma neticesinde ayrılma ortaya çıkar.
«Onlar büyü ile Allah'ın izni olmadıkça kimseye zarar verici değillerdi.» kavli hakkında Süfyân el-Sevrî der ki; ancak Allah'ın hükmü ile zarar verebilirlerdi. Muhammed İbn İshâk der ki; Allah'ın ancak onları istedikleriyle başbaşa bırakması sonucu zarar verebilirlerdi. Hasan el-Basrî der ki; evet Allah dilediğine onları musallat kılar, dileme- diğine de musallat kılmaz. Allah'ın izni olmadan onlar kimseye zarar veremezler. Nitekim bu âyette de Allah bunu ifâde ediyor. Hasan der ki; bu sihir ancak onun içine giren kimseye zarar verebilir.
«Kendilerine zarar veren fakat fayda vermeyen şeyleri öğreniyorlardı.» Yani dinlerine zarar verip zarara denk gelecek bir fayda sağlamayan şeyleri öğreniyorlardı.
«Andolsun ki onlar, sihri satın alan kimse için âhirette hiç bir nasip olmıyacağını biliyorlardı.» Yani Rasûlullah (s.a.) a tâbi olmak yerine sihri benimseyen yahûdîler, bu davranışta bulunanların âhirette hiç bir nasibi olmıyacağını biliyorlardı. İbn Abbâs, Mücâhid ve Süddî buradaki “Halak” kelimesinin nasîb olduğunu belirtmişlerdir. Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakleder ki; bu âyetin, «onlar için âhirette hiç bir yön yoktur» anlamına geldiğini söylemiştir. Katâde der ki; Hasan ise, onların hiç bir dini yoktur mânâsına geldiğini söylemiştir. Sa'<i, Katâde'den naklen der ki, ehl-i kitab Allah'ın kendilerinden aldığı ahid uyarınca büyücülerin âhirette hiç bir nasibi olmadığını biliyorlardı, demektir.
«Ne fena bir şey karşılığında nefislerini sattılar. Şayet bilmiş olsalardı.»
«Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı Allah katındaki sevâb daha hayırlı olurdu. Keşki bilselerdi.»
Allah Teâlâ buyuruyor ki; inanmak ve Rasûlullah'a tâbi olmak yerine koydukları şeyler ne kadar kötüdür. Eğer bilgileri olsaydı kendilerine verilen öğütten faydalanırlardı. Onlar, şayet Allah'a ve Rasü-lüne îman edip haramlardan sakınsalardı bu, kendileri için Allah katında daha çok sevâb temin ederdi. Kendilerinin seçtikleri ve beğendikleri şeylerden daha çok netice sağlardı. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur:
«Kendilerine ilim verilmiş olanlar da dediler ki; yazıklar olsun size, Allah'ın îman edip sâlih amel işleyenlere verdiği sevâb daha hayırlıdır, ona ancak sabredenler ulaştırılır.»
«Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı» âyetini büyücüleri tekfîr edenler delil getirmektedir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'den nakledilen rivayet ve seleften bir grubun sözü böyledir. Bazıları dediler ki; büyücüler tekfîr edilmez, sadece onların boynu vurularak hadd-i şer'î tatbik olunur. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği rivayete göre, Süfyân, Amr İbn Dinar'dan nakleder ki; o Bücâle İbn Abede'nin şöyle dediğini duymuştur. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) ona yazmış, ve em-

retmiş ki; her erkek ve dişi büyücüyü öldürün. O. der ki; biz üç erkek' büyücüyü öldürdük. Bu rivayeti Buhârî de Sahîh'inde tahrîc eder. Aynı şekilde mü'minlerin anası Hafsa'ya cariyelerinden birisinin büyü yaptığı ve onun emriyle bu cariyenin öldürüldüğü rivayeti de sahihtir. Ahmed İbn Hanbel der ki; Peygamberin ashabından üç kişiden, büyücülerin öldürülmesine dâir sahîh rivayet nakledilmiştir. Tirmizî, İsmâîl İbn Müslim'in hadîsinde Hasan ve Cündûb el-Ezdî' den nakleder ki, o şöyle demiş :
Rasûlullah (s.a.) «büyücünün haddi, kılıçla (boynunun) vurulmasıdır.» buyurmuştur. Sonra Tirmizî der ki; biz bu hadîsi bu şekilde merfû olarak tanıyoruz. İsmâîl İbn Müslim, hadîste zayıf sayılır, sahîh olan bu hadîsin Cündûb'den mevkuf şekilde nakledilmiş olmasıdır. Ben derim ki; bu hadîsi Taberânî bir başka şekilde Hasan ve Cündûb yoluyla merfû olarak rivayet eder. Doğruyu en iyi Allah bilir. Müteaddit yollarla nakledilir ki; Velîd İbn Ukbe'nin yanında bir büyücü varmış, önünde oynar ve adamın başını uçurur sonra çağırır ve başı yerine koyarmış. Bunu gören halk, Sübhânallah ölüleri diriltiyor, dermiş. Muhacirlerin sâlihlerinden bir kişi[15] bunu görünce, ertesi gün kılıcına sarılarak adamın oyununu oynadığı yere gelmiş, büyücünün boynunu vurmuş ve demiş ki; eğer büyücü doğru söylüyorsa kendi kendini diriltsin. Sonra Allah Teâlâ'nın : «Siz göre göre büyücüye mi uyuyorsunuz?» kavlini okumuş. Velîd buna kızmış, çünkü adama böyle bir davranış için müsâade vermemiş imiş. Sonra onu hapsetmiş fakat bir süre sonra bırakmış, Allah en iyi bilendir. Ebu Bekr el-Hallâl der ki; bize Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel... Hârise'den nakleder ki; emirlerden birisinin yanında bir adam oynuyormuş. Cündûb kılıcını kuşanarak gelmiş ve onu öldürmüş. Harise der ki; onun büyücü olduğunu zannediyorum. Şafiî merhum Hz. Ömer'in ve Hafsa'-nm hâdisesini sihrin şirk olduğu konusuna hamletmiştir. En iyisini bilen Allah'tır. [16]

F. Râzînin Sihirle İlgili Görüşleri:

Ebu Abdullah Fahreddîn el-Râzî tefsirinde nakleder ki; Mu'tezile büyünün varlığını inkâr etmiştir. Râzî der ki; hatta onlar büyünün varlığına inananları kâfir saymışlardır. Sünnet ehline gelince, onlar büyücünün havada uçabileceğini, insanı merkep şekline çevirebileceğini, merkebi insan şekline döndürebileceğini caiz görmüşlerdir. Ancak demişlerdir ki; büyücü o büyüleri yaparken ve belirli sözleri söylerken yaratan Allah'tır. Büyücünün yaptığı şeyleri yaratan felek veya yıldız değildir. Ancak filozoflar, Müneccimler ve Sâbiîler bunun tersini kabul ederler. Sonra Râzî, sihrin meydana geldiğine ve Allah'ın yaratmasıyla olduğuna delil olarak Allah Teâlâ'run : «Halbuki bunlar Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici değillerdi.» âyetini göstermektedir. Haberlerde de Rasûlullah (s.a.) a büyü yapıldığı vâriddir, Sihir, Peygamberi etkilemiştir. Keza zikri geçen kadının Hz. Âişe ile olan kıssasını delil getirirler. O kadının Bâbil'e gittiği, sihir öğrendiği konusundaki nakillerini örnek verirler. Râzî bu kitapta birçok hikâyeler zikrettikten sonra der ki:
Beşinci mes'ele, büyüyü bilmenin çirkin ve yasak olmadığı konusundadır. Muhakkıklar bu konuda ittifak etmişlerdir. Çünkü bilgi kendiliğinden şereflidir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» kavli umûm ifâde

etmektedir. Eğer büyü bilinmemiş olsaydı, onunla mucize arasındaki fark da kavranamazdı. Mu'cizenin, mu'cize olduğunu bilmek vâcibdir. Vacibin dayandığı şey de vâcibdir. Bu ise büyüyü öğrenmeye çalışmanın vâcib olmasını gerektirir. Vâcib olan bir şey, nasıl kendiliğinden haram ve çirkin olabilir? Bu mes'ele-de, harfi harfine Râzî'nin ifâdesi bu. Bu ifâdeye birkaç bakımdan göz atmak gerekir :
Birincisi: Onun «sihir öğrenme kendiliğinden çirkin değildir» sözüdür. Eğer Râzî bununla aklen çirkin olmadığını kasdediyorsa, onun muhalifi olan mu'tezile bunu aklen mümkün görmüyor. Eğer şer'an çirkin olmadığını kasdediyorsa, bu âyet-i kerîme'de sihir öğrenmenin çirkinliği anlatılmaktadır. Sahîh hadîste de «bir bakıcıya veya kâhine giden kimse Muhammed (s.a.) e indirilmiş olana küfretmiştir» buyurul-maktadır. Sünen kitaplarında da «kim bir düğümü bağlar ve ona üfü-rürse büyü yapmıştır» buyurulur. «Sihir öğrenmenin yasak olmadığı konusunda muhakkıklar ittifak etmişlerdir» sözüne gelince, zikrettiğimiz âyet ve hadîslerin karşısında yasak olmadığı nasıl söylenebilir? Muhakkıklann ittifak etmesi, ulemânın imamlarının veya çoğunluğunun bu noktada karâr vermiş olmalarını gerektirir. Böyle bir karâr var mıdır? Ayrıca Râzî, büyüyü Allah Teâlâ'nın: «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» âyetinin umûmu içerisine girdirmektedir ki, bunun da üzerinde durmak gerekir. Çünkü bu âyet şer'î bilgileri bilenleri övmek içindir. Sen büyünün şer'î bilgilerden olduğunu nasıl söyle-yebilirsin? Sonra görüşünü ilerleterek, mucizeyi bilmenin ancak büyüyü bilmekle mümkün olabileceğini, dolayısıyla büyü öğrenmenin vâcib olduğunu söylemesi zayıf, hatta fâsid bir görüştür. Çünkü bizim peygamberimizin mucizelerinin en büyüğü Kur'an-ı Azîm'dir. Bâtıl onun önünden ve ardından sızmaz, o Hakîm ve Hamîd katından indirilmedir. Kaldı ki mu'cizenin mu'cize olduğunu bilmek, büyüyü bilmeyi gerektirmez. Ayrıca malûmdur ki; sahabe ve tabiîn ile müslümanlarm imamlarının
umûmu mucizeyi biliyorlar ve onunla diğer şeyleri birbirinden ayırd ediyorlardı, ama büyü bilmiyorlardı, öğrenmemişlerdi ve öğretmemiş-lerdL En iyiyi Allah bilir.
Sonra Ebu Abdullah Râzî sihrin çeşitlerini sayarak bunun sekiz türlü olduğunu söyler.
1- Kildanîlerin veya Keşdanîlerin büyüsü. Onlar yedi gezegene tapıyorlardı ve bunların, kâinatı idare ettiğini hayır ve şerrin dünyaya onlar vasıtasıyla geldiğini söylüyorlardı. Bunlara İbrahim (a.ş.) peygamber olarak gönderilmiş ve görüşlerini ibtâl etmiş, mezheplerini reddetmiştir. Kâdî İbn Hallikân ve diğerlerinin zikrettiklerine göre Râzî el-Sırr el-Mektûm fî muhâtabeti'1-şems ve'1-Nücûm» isimli ona atfedilen eserde bu konuyu derinliğine zikretmiştir. Denir ki; Râzî bu fikrinden dolayı tevbe etmiştir. Yine denir ki; o büyünün önemini ortaya koymak için bu eserini izhâr etmiştir, yoksa ona inandığı için değil.-. Tahmin edilen de budur. Bu eserinde onlann bu yedi gezegenden her birine nasıl hitap ettiklerini, ona karşı yaptıkları davranışları, kestikleri kurbanları ve giydikleri elbiseleri anlatır.
2- Evham ve kuvvetli rûh sahiplerinin büyüsü. Sonra Râzî vehmin ruhlar üzerinde tesiri olduğunu belirterek der ki; bir insan toprağın üzerine konulmuş olan köprü üzerinde yürüyebilir, ama ırmağın veya benzerî şeyin üzerine uzatılmış olan kalasın üzerinden yürüyemez ve daha buna benzer görüşler. Râzî der ki: doktorlar sürekli burnu kanayanın kırmızı kızıl şeylere bakmasını, sar'alının da dönen veya parlak

şeylere bakmasını yasaklamışlardır. Bütün bunlar ruhların evhama baş eğici şekilde yaratılmış olmasından ileri gelmektedir. Râzî der ki; akıl sahipleri göz değmesinin hak olduğunda ittifak etmişlerdir. O, buna delil olarak Raşûlullah (s.a.) dan nakledilen ve sahîh olarak sabit olan hadîsi gösterir. Raşûlullah buyurur ki «göz haktır. Eğer kaderi bir şey geçebilecek olsaydı, göz geçerdi.» Râzî der ki; bunu bildikten sonra biz şöyle deriz: Bu gibi hareketleri yapan rûh bazan çok kuvvetli olabilir. Bu şeyleri yaparken âlet ve edevat kullanmaya gerek duymaz. Bazan da zayıf olur, âletlerden yardım alma gereğini duyar. Bunun tahkîkı şöyledir : Rûh bedenden üstün olur, gök âlemine çekilmeye fazlaca arzu duyarsa o, semavî ruhlardan bir rûh gibi olur ve bu âlemin maddesine tesîr gücü kazanır. Eğer zayıf olursa bedenin yapısına fazlasıyla ilişir ve o zaman da sadece bedene hükmedebilir. Bu hastalığın tedavisi için gıdayı azaltmak gerektiğini, halktan ve gösterişten sıyrılmak icâbettiğini söyler.
Ben derim ki; Râzî'nin işaret ettiği bu husus, duruma hâkim olmaktır. Bu da iki şekilde olur : Bazan meşru ve doğru yolla Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğini yerine getirmek ve nehyettiğinden kaçınmakla olur. Bu hal Allah Teâlâ'nın bu ümmetin sâlih kullarına lütfettiği kerametler ve lutuflardır. Şeriat dilinde buna sihir adı verilmez. Bazan da bozuk bir hal ile olur. O halin sahibi Allah ve Rasûlünün emrettiği şeye intisâb etmez ve bu sebeple o konuda tasarruf sağlıyamaz. Bu da şeriata aykırı davranan bahtsızların halidir. Bu hal, onların Allah katında sevimli olduklarını göstermez. Nasıl Deceâl —Allah'ın lâ'neti onun üzerine olsun— bazan harikulade şeyler gösterirse ve bu konuda pek çok hadîs vârid olmuşsa, bununla beraber o şer'an zemmedilerek la'-nete uğramışsa, şerîat-i Muhammediye'ye muhalefet edenlere benzeyen kişiler de böyledir. O şeriatın sahibine salât ve selâmların en üstünü olsun. Bu konunun açıklanması gerçekten uzun sürer ki yeri burası değildir.
3- Yeryüzü ruhlarından yardım dilemek şeklindeki büyü. Yeryüzü ruhları cinlerdir. Ancak filozoflar ve mu'tezile buna muhalefet ederler. Cinler iki kısımdır; bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfirdir. Kâfir olanlar şeytânlardır. Râzî der ki; nâtık nefislerin yeryüzü rûhlarıyla bağlantı kurmaları gökyüzü rûhlarıyla bağlantı kurmalarından daha kolaydır. Çünkü aralannda yakınlık ve ilişki vardır. Sonra bu san'at sahipleri ve tecrübeli kimseler, yeryüzü rûhlarıyla bağlantı kurmanın tecrîd, içe çekilme ve bir takım dualar okumakla kolayca gerçekleşebileceğini görmüşlerdir. İşte muskacılık ve teshir ameliyesi diye adlandırılan budur.
4- Sihrin dördüncü türü bir takım hayâl oyunları ve göz bağcılıktır. Bunun temeli şudur : Göz bazan yanılır, belirli bir şeyle meşgul olur, diğerini görmez. Görmez misiniz maharetli bir göz bağcı; halkın dikkatini çekecek birçok şeyler yapar, ama halkm gözünü bağladığı için onu göstermez. Halkı belirli bir şeyle meşgul ederken o süratlice başka bir şey yapar ve o zaman halkın beklemediği bir şeyi onlara gösterir. Böylece halkın hayranlığını cezbeder. Eğer o susup yapmak istediklerinin tersine duyguları göstererek söylemiş olmasaydı ve halkın ruhunu ve evhamını değişik şekilde oyalamasaydı, bakanlar onun yaptıkları şeyi dikkatle görürlerdi. Râzî der ki; gözün bir nevi eksikliğe maruz kalması ne kadar fazla olursa, yapılan şey de o kadar güzel olur. Meselâ gözbağcı çok aydınlık bir yere veya çok karanlık bir yere oturur. Bakıcı güç her iki halde de onu iyi göremez durumdadır.

Ben derim ki; bazı müfessirler Firavun'un yanındaki büyücülerin, büyüsünün gözbağcılık cinsinden olduğunu söylemişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ «İplerini atınca halkın gözünü boyadılar ve onları korkutarak büyük bir sihir getirdiler.» buyuruyor. Diğer bir âyet-i kerîme'de de : «Büyücüleri ile onun yürümekte olduğunu hayâl ettiriyorlardı.» buyuruyor. Gerçekte onların ipleri yürümüyordu: Allah en iyisini bilendir.
5- Büyünün beşinci şekli geometrik oranların birleşmiminden doğan âletlerle meydana getirilen fevkalâde hareketlerdir. Bir ata binmiş süvarinin elinde bir boru olup, hiç kimse ona dokunmadan oto-matik olarak günün her saatinde boruyu üflemesi gibi. Rumların ve Hintlilerin yaptığı resimler de bu türdendir. Öyleki, bakan kimse onunla gerçek insan arasında fark bulamaz. İnsanı ağlarken ve güler-ken böylesine tasvir ederler. Nihayet Râzî der ki; bu şekiller bir takım hiyel şekilleridir. Firavun'un büyücülerinin büyüsü de bu kabildendir.
Ben derim ki; bazı müfessirlerin «büyücüler iplerine ve değneklerine sarıldılar» sözüyle ona civa sürdüler ,civa sebebiyle kıvranmaya başladı, bakanlar da onun kendiliğinden hareket ettiğini tahayyül eder oldular, sözünü kasdetmektedirler.
Râzî der ki; saat kutularının yapısı da bu türdendir. Bu konunun içerisine hafif aletlerle ağır yükleri kaldırma ilmi de girer. Gerçekten bunun büyüden sayılmaması lâzımdır. Çünkü bunun belirli ve kesin sebepleri vardır. O sebepleri bilenler bunu her zaman için yapabilirler.
Ben derim ki; genellikle Hıristiyanların hileleri de bu kabildendir. Onların naklettikleri nurlar, mukaddes beldelerinde bulunan kilisenin kubbesi de böyledir. Gizlice kiliseye ateş girdirmeleri, halkın dikkatini çeken ince bir san'atla kandilleri yakmaları v da böyledir. Havastan olan kişiler bunu kabul ederler, ancak bunu kendi dinlerinin mensûb-larının uğuru şeklinde yorumlarlar ve halkı böylece kandırırlar. Ker-râmiye mezhebinin kolu olan budala câhillerin terğib ve terhîb için hadîs uydurmanın caiz olduğunu söylemeleri de böyledir. Onlar, Rasûlullah (s.a.) m «Kim bana bilerek yalan atfederse cehennemde yerini hazırlasın» buyurduğu kimseler arasındadırlar. Keza, «benden hadîs nakledin, ancak bana yalan isnâd etmeyin. Kim, bana yalan atfederse, cehenneme girer» buyruğunun içerisinde yer alırlar.
Sonra Râzî burada bazı rahiplerden hikâyeler nakleder. Şöyle ki; rahibin birisi hareketsiz duran hazîn bir kuş sesi duymuş. Bakmış ki kuşlar onun sesini duyunca yanına yaklaşıyorlar o da kuşların yuvalarına girip zeytin ve benzeri şeyleri alıp yiyormuş. Bunun üzerine o râhib de aynı şekilde bir kuş heykeli yapmış ve onun içini boş bırakmış. Rüzgâr girince aynı o kuşun sesi gibi ses çıkarmış. Bu heykeli ma'bede koymuş ve bu ma'bedin bazı sâlih kişilerin kabri üzerinde kurulmuş olduğunu iddia etmiş. O kuşu ma'bedde bir yere asmış, zeytin zamanı olunca bir yandan kapıyı açarmış, rüzgâr bu heykelin içine girer ve aynen o kuş şeklinde ses çıkarırmış. Kuşlar bunu duyunca gelirler ve beraberinde zeytin getirirlermiş. Hıristiyanlar bu ma'beddeki zeytini görürler ancak sebebini bilmezlermiş. İşte râhib onları böylece aldatmış, bunun bu kabrin sahibinin kerametlerinden olduğunu vehmettirmiş. Kıyamet gününe kadar ard arda Allah'ın la'neti onların üzerine olsun'
6- Râzî der ki; sihrin altıncı türü yağlar ve yemeklerle bir takım ilâçların özelliğinden yardım istemektir. Râzî der ki; havassın inkâredilmesinin yolu yoktur,

çünkü mıknatısın etkisi gözle görülmektedir. Ben derim ki; bu kabîl büyü arasına, fakirlik iddiasında bulunup halktan bilmez kişileri bu havasla kandıran kişiler de girer. Ateşi karıştırmak ve misk ve anberi yakmak gibi değişik hallerle halkı bir takım havas peşinde sürükleyenler de girer.
7- Râzî der ki; sihrin yedinci türü kalpleri bağlamaktır. Büyücü ism-i a'zâmı bildiğini iddia eder. Çoğu kere cinlerin kendi buyruğuna uyduğunu ve kendisine bağlandığını söyler. Eğer dinleyen kişi aklı zayıf, temyiz kabiliyeti az birisi ise, onun doğru olduğuna inanır ve kalbini böylece ona bağlar, içinde bir nevi korku ve endîşe meydana gelir. Korku meydana gelince duyu gücü zayıflar, böylece o kişi üzerinde, istediği şeyi yapar.
Ben derim ki; bu tür davranışa «tenbele» adı verilir, ona ancak insanlardan zayıf akıllılar rağbet ederler. Feraset ilminde, aklı mükemmel olanlarla aklı eksik olanları bilmeyi sağlayan bazı işaretler gösterilir. «Tenbele» yapan kişi feraset ilminde mahir ise kimin kendisine uyacağını kimin uymayacağmı çok iyi bilir.
8- Râzî der ki; sihrin sekizinci türü koğuculuk ve gizli şekillerde aldatmadır. Bu da insanlar arasında çok yaygındır.
Ben derim ki; koğuculuk iki kısımdır. Bazan mü'minlerin kalplerini ayırmak ve parçalamak şeklinde olur ki bunun haram olduğu konusunda ittifak vardır. Mü'minleri birleştirmek ve islâh etmek için olursa bu takdirde durum hadîsde vârid olduğu gibidir: «Hayır için koğuculuk yapan yalancı değildir». Yahut da kâfirlerin birliğini dağıtmak ve bozmak şeklinde olur ki, bu da mergûb olan bir haldir. Nitekim hadîste «harp hiledir» denmiştir. Keza Nuaym İbn Mes'ûd Ahzâb ile Kurayzâ'nın arasım ayırırken böyle yapmış, bunlara gelerek onların sözünü koğmuş, onlara giderek bunlara başka bir şey söylemiş, sonra ikisini birbirine kötülemiş ve böylece araları açılıp birbirinden nefret etmişlerdir. Bu gibi hareketi ancak zekî ve keskin görüşlüler yapabilirler. Yardım dilenecek makam* Allah Teâlâ'dır. Sonra Râzî der ki; sihrin türleri ve bunların açıklanması konusundaki sözün özü bundan ibarettir.
Ben derim ki; Râzî, zikredilen türlerin birçoğunun kavranman zor olduğu için, onları büyü sanatının içerisine girdirmiştir. Aslında sihir lügatta, sebebi bilinmeyen latîf şey için söylenir. Bu sebeple hadîste «beyânın bir kısmı da sihirdir» buyurulmuştur. Sahura da aynı kökten isim verilmiştir çünkü o da gecenin sonunda gizlice vuku bulur. Sahar ciğer mânâsına gelir ki bu, beslenme mahallidir. Bu adın verilmesinin sebebi, gizli olması ve bedenin bölümlerine giden yollarının derin olmasıdır. Nitekim Ebu Cehl, Bedir günü Utbe'ye der ki; senin korkudan ciğerin şişti. Hz. Âişe (r.a.) de der ki, Rasûlullah (s.a.) benim boğazımla ciğerim arasında vefat etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Halkın gözünü büyülüyorlardı.» Yani halktan yaptıkları şeyleri gizliyorlardı. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Vezîr Ebu Muzaffer Yahya İbn Muhammed İbn Hübeyre, «el-İşrâf alâ Mezâhib el-Eşrâf» isimli eserinde büyüden bir bölüm zikreder ve der ki, Ebu Hanîfe'nin dışında ehl-i sünnet, büyünün hakikati olduğu konusunda icmâ etmiştir. Ebu Hanîfe ise büyünün hakikati olmadığını söyler. Ancak ehl-i sünnet ulemâsı sihrin öğrenilip kullanılması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel büyü öğrenip yapan kişinin bundan dolayı kâfir olacağını söylemişlerdir. Ebu Hanîfe mebzhebinin mensûblarından; korunmak için veya sakınmak için büyü

öğrenenin kâfir olmayacağını söyleyenler vardır. Onlara göre; büyünün caiz olduğunu veya fayda sağladığını söyleyenler kâfir olurlar. Keza şeytânların istediğini yaptığını kabul edenler de kâfirdir. Şafiî merhum der ki; bir kişi sihir öğrenirse biz ona sihrini anlat, deriz. Eğer Bâbil halkının yedi gezegene yaklaşmak şeklindeki inancına benzer ,küfrü icâbettiren şeyleri anlatırsa ve araştırdığı şeylerde büyünün etkisi olduğunu söylerse o, kâfirdir. Eğer anlattıkları küfrü gerektirmezse ancak kendisi büyünün mübâh olduğuna inanırsa, yine kâfirdir. İbn Hübeyre der ki; büyücü mücerred olarak büyü yaptığı için ve kullandığından dolayı öldürülür mü? tmâm Mâlik ve Ahmed evet öldürülür derken, İmâm Şafiî ve Ebu Hanîfe öldürülmez, derler. Ancak büyücü, büyüsü ile bir insanı öldürürse İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed'e göre o da öldürülür. Ebu Hanîfe ise tekrar aynı fiili yapıncaya kadar veya belirli bir şahıs hakkında aynı şeyi tekrârlayıncaya kadar öldürülmez, der. Büyücünün öldürüleceğini söyleyenler Şafiî'nin dışında bunun hadd olarak öldürüleceğini söylerler. Şafiî ise kısas olarak öldürüleceğini, söyler. İbn Hübeyre der ki; büyücü tevbe ederse tevbesi kabul olur mu? İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve İmâm Ahmed'deh meşhur olan kavle göre; büyücünün tevbesi kabul olmaz. İmâm Şafiî ve diğer bir rivayette İmâm Ahmed, kabul olacağını söylemişlerdir. Ehl-i Kitâb'tan büyücülere gelince Ebu Hanîfe'ye göre onlar öldürülürler. Nasıl müslüman büyücü öldürülüyorsa ehl-i kitâb'tan büyücü de öldürülür. İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel ise öldürülmeyeceğini söylerler.
Müslüman kadın büyücü konusunda ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye göre öldürülmez, ancak hapsedilir. İmâm Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve Mâlik’e göre büyücü kadının hükmü erkeğin hükmü gibidir. En iyisini Allah bilir.
Ebu Bekr el-Hallâl der ki; Ebu Bekr el Mervezî... Zührî'den nakleder ki, o şöyle demiş : Müslümanların büyücüleri öldürülür, müşriklerin büyücüleri ise öldürülmez .Çünkü Rasûlullah (s.a.) a yahûdî bir kadın büyü yaptı ve Hz. Peygamber onu öldürmedi.[17]
Andolsun ki ya Muhammed (s.a.), sana apaçık belgeler ve âyetler gönderdik. Allah'a itâattan kaçınanlar cehennem ashabıdırlar ve orada sürekli kalacaklardır. Onlar Allah'ı inkâr etmişler ve ne zaman Allah onlardan bir ahd almışsa, onlar bu ahdin tersini yapmışlardır. Çünkü yahûdîlerin âdeti, verdikleri ahdi bozmak ve çiğnemektir. Hem Allah, onların atalarından nice sözler almış, fakat onlar bu sözleri de bozmuşlardır. Yahûdîlerin çoğu Tevrat'a dahi inanmazlar. Çünkü Tevrat'ta verilen sözü bozmanın ve ahdi çiğnemenin suç olduğu belirtilir. Onlara Allah katından bir peygamber gelip de (Hz. Muhammed) kendilerinin yanında bulunan Tevrat'ı tasdik ettiğinde, yahûdîlerden bir grub, Allah'ın kitabını arkalarına atarak ondaki emirleri tatbik etmemişler ve peygamberin getirdiği kitaba inanmamışlardır. Sanki onlar, Tevrat'a uygun olan Kur'an'a inanmayanların, Kur'an ve Tevrat'a birlikte inanmamış olacaklarını bilmiyorlar mıydı? Kur'an'da vârid olan Allah'ın birliği, ölümden sonra dirilme, âhiret hayatı ve peygamberlerin doğruluğu gibi temel prensibler Tevrat'ta mevcûd idi. Yahudiler, Allah'ın kitabını terkettikleri gibi, şeytânın kendilerine ilham ettiği sihir ve gözbağcılık gibi gerçek dışı şeylere inanmışlardı. Şeytânlar Hz. Peygamberden önce gökyüzünden dinledikleri sözlere birçok yalanlar katarak kâhinlere telkin ederlerdi. Kâhinler de onları insanlara öğretirlerdi ve bunun Süleyman peygamberin bilgisi olduğunu iddia ederlerdi.

Ancak yüce Allah, bu iddianın yanlış olduğunu, Hz. Süleyman'ın böyle bir şey yapmadığını, büyüye inanmadığını belirtmekte, şeytânların büyüye inanıp Süleyman'a isnâd ettiklerini ifâde etmektedir.
Yahudiler ise, insanları aldatmak ve sapıtmak maksadıyla halka sihir öğretiyorlardı. Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri bildiriyorlardı. Hârût ve Mârût aslında sâlih ve âbid iki kul idiler. İnsanlar onları meleklere benzetmişlerdi veya iki melek idiler. Ancak bu ikisi insanlara hiç bir büyü öğretmezlerdi. Kendi durumlarının Allah tarafından bir imtihan ve tecrübe olduğunu söylerlerdi. Büyüyle amel etmek ve ona inanmak için öğreniyor, değildiler. Halk, Hârût ve Mârût' tan koca ile karının arasını açacak büyüleri öğrendiler. Aslında büyü, tabiatı itibariyle müessir olamaz. Allah'ın emir ve irâdesi olmadan hiç bir büyücü kimseye zarar veremez. Eğer zahiri itibariyle bir etki ediyor gibi geliyorsa, bu, bir görünüştür. Allah'a andolsun ki, Allah'ın kitabını bırakarak, büyücülük yapanlar için âhirette hiçbir sevâb olmadığı gibi azâb-ı elîm-vardır. Onlar, uğrayacakları azabın, ne kadar acı olacağını, ne kadar kötü olacağını bir bilselerdi!
Eğer Yahudiler, Hz. Peygambere ve Kur'an'a inansalar, büyü ve gözbağcılığı bıraksalardı, Allah'ın azabından korunabilirlerdi. Çünkü Allah'ın emrine uymakla, Allah'ın azabından kurtulur ve ilâhî sevaba hak kazanırlardı. Bilselerdi bu, kendileri için çok büyük bir mükâfat olurdu. [18]
Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn îbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :
Yahudiler ve ruhanî kuvvetler, güçlü, isyankâr, direnici olan insanlarla, evham hayâl ve kalbe itâatta karşı gelen, aklın emrine isyan eden, ruhun nurunu engelleyen hayâl ettirici vehimler ve hayâllerden ibaret olan cinler, şeytânlar peygamber Süleyman (a.s.) in devrinde veya rûh olan Süleyman'ın devrinde sihir kitaplarına ve bilgilerine tabî oldular. Bunu Süleyman'ın öğrettiğini iddia ediyorlardı. Böylece iktidarı elde ettiler. Cinlerden, insanlardan istediklerini emirlerine aldılar. Hîle, şa'-bez, vehim, mütehayyilât ve safsata ile cinleri insanları ve kuşlan emirlerine aldılar. Süleyman, te'siri Allah'dan başkasına isnâd ederek küfretmedi. Çünkü sihir küfürdür ve te'sîri Allah'dan başkasına isnâd ederek Allah'tan müessiriyetin engellenmesidir. Ancak şeytânlar küfrettiler. Onlar Allah'dan başka müessir olmayacağını bilmeyerek te'sîri Allah'dan başkasına verdiler. İnsanlara büyü öğretiyorlardı. İki meleke yani nefse meyleden amelî ve nazarî akla. Bu iki melek, Bâbil'de yani göğüsde, nefsin kendilerini cezbetmesi nedeniyle tabiat kuyusuna yö-nelmiş ve düşmüş olan iki melektir. Bunlar madde buharları arasında ve bilgi, amel, hîle, neyrenciyât ve tılsım gibi şehvet alevlerinin dumanları arasında sıkışık bir yerde kalarak azâblanmışlardı. Halbuki bu ikisi insanlara kendilerinin bir imtihan ve nûrânî kuvvetin ve kendilerindeki melekûtiyet kalıntısının denenmesi için bir tecrübe olduğunu belirterek, biz fitneyiz demedikçe bu fikri kimseye öğretmiyorlardı. Bu durumlarına rağmen insanları aklın nuruyla uyarıyorlar ve «bu bozuklukları, menhiyyâtı kullanmak için öğrenme, dolayısıyla küfretme» di-yorlardı. (...) [19]
Günahların âkibetinden kaçınılamıyacağı ve her insanın her halde o günahı işleyeceğine dâir kanâati Kur'an-ı Kerîm burada reddetmektedir. Çünkü böyle bir kanâat vârid olsa, o vakit bir kimse bir kere günah işledi mi artık salâh bulma

ümidini ebediyen ve tamamiyle kaybetmiş olacaktır. Hattâ geçmişteki günahı için teessür duysa ve hatâsını tashih etmek istese ve hayatını iyilik yolunda ıslâh etse; gene de bu düşünce ona şöyle seslenecektir : «Senin için ümit kapısı kapalıdır. Çünkü senin ilel'ebed mahvına karar verilmiştir. Geçmişte yaptığının âkibetine katlanmak mecbûriyetindesin». Buna karşılık Kur'an-ı Kerîm ise şöyle buyurur : «Bir sevabı mükâfatlandırmak ve bir günahı cezalandırmak İlâhî takdire bağlı bulunmaktadır.» Eğer yapmış olduğunuz bir sevâb için mükâfat görüyorsanız, bu hal, sizin sevabınızın tabiî bir neticesi olarak değil fakat Allah Teâlâ'nın bir lutfu olarak verilmektedir. O mükâfatlandırmak veya mükâfatlandırmamak hususunda tâm kudrete sahip bulunmaktadır. Keza işlemiş bulunduğunuz bir günah için ceza görmeniz kaçınılmaz âkibet dolayısıyla değil, fakat Allah Teâlâ'nın tecziye veya af hususunda tâm kudrete sahip bulunmasm-dandır. Pek tabiî ki, Hakîm ism-i celîli hürmetine, bu kudreti fark gözetmeksizin kullanmayacak, fakat failin ne niyette bulunduğunu nazarı itibâra alacaktır. Bir sevabı mükâfatlandırdığında, kulunun o sevabı sırf Allah rızası için yaptığını görmesi dolayısıyla mükâfaatlan-dırmış olacaktır. Aşikâr bir sevabı red etmesi ise, o sevabın samimî olarak yapılmamış olduğunu bilmesinden olacaktır. Keza isyan ruhuyla işlenmiş olmasını müteâkib, nedamet temayülü göstermeyen, fakat daha fazla suç işlemek gibi bir şer arzusu güden cürüm de aynı usûl üzere cezaya çarptırılacaktır. Maamafih Allah Teâlâ, nadim olan ve ıslâh olma hususunda aklını başına alan kullan için lütuf ve af yolunu dener. Bu yüzden açıkça anlaşılmaktadır ki, günahın asla cezasız kal-mayacağı hususundaki düşüncenin reddi, suçluların ıslâhı için yeni ümit kapıları açmaktadır. Hattâ en kötü caniler ve en muannid kâfirler bile günahlarını itiraf edip tabiî Hıristiyanlar gibi günâh çıkarmak kabilinden papa önünde değil, fakat Allah huzurunda itâatsızlıklann-dan utanç duyarak isyan halini terk ettiklerinde ve onun yerine Allah'a teslimiyet yolunu benimsediklerinde, o vakit Allah Teâlâ'nm merha-metinden ümit kesmeleri icâb etmez.
Allah'ın, peygamberi Süleyman (a.s.) a uydurulan bu hurafe ve yalanlar İsrâiloğullarından bir kısım deccâllerin uydurdukları şeylerdir. Onlar bu hurafeleri bazı müslümanlara da fısıldamışlar ve müs-lümanlar da büyü hikayeleriyle ilgili olarak onların söylediklerini tas-dîk etmişlerdir. Bir kısmı da Süleyman'ın küfretmesi konusundaki iftiralarında onları yalanlamıştır. Bugün de müslümanlar arasında bir takım muskalar, tılsımlar, üfürükler, yazılar yazan ve buna Süleyman' in mührü ve ahdi adını veren deccâller görülmektedir. Bu tılsımları taşıyanları, cinlerin ve ifritlerin çarpamayacağını iddia etmektedirler. Bu tefsirin yazarı bu tür şeyleri gördüğü gibi, gençlik yıllarında da onlara inanır ve söylediklerini tasdik ederdi.
Yahudilerin iddiasına göre, Hz. Süleyman büyü yapmış ve büyüyü tahtının altına gizlemiş. Bir *gün* hükümdarlığının üzerinde kazınmış bulunduğu mührünü kaybetmiş, mühür başkalarının eline geçmiş ve mührü alan onun yerine hüküm vermek için tahta oturmuş... Tarihe bu ve buna benzer bir yığın saçma sapan hurafeler karıştırmışlardır. Onlardan nakledildiğine göre; büyü yazıp toplayan ve tahtının altına gizleyen Süleyman peygambermiş, sonra halk bunu oradan çıkarıp elden ele dolaştırmış. Bir başka rivayete göre de, Hz. Süleyman tahtının altına, diğer ilimlere dâir kitapları da gizlemiş. Bunlar çıkarılınca şeytânlar onların büyü

kitabı olduğunu söyleyerek halka yaymışlar. Daha sonra gelen deccâller ve sahtekârlar, istedikleri şeyi bu kitaplara nisbet edip Süleyman'ın izinden gittiklerini söylemişler. Şüphesiz ki Hz. Süleyman ve onun mülkü, büyü ve küfürle ilgili haberler konusunda söylediklerinin hepsi yalandır ve heveskârların uydurduğu iftiralardır. Allah onları, bize bu insanların peygamberlere neler iftira ettiklerini gö- rüp ibret almamız için nakletmiştir. (...)
Sonra Allah, «Bâbil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyi» buyurarak onların söz konusu ettikleri bir kıssayı kısa ibarelerle özetlemiştir. Nitekim büyü öğretmeleri konusunu da kısaca zikretmiş ve bunun ne olduğunu açıklamamıştır. Bu büyü gözbağcılık mı, kandırmaca mı, yoksa tabiî bir özellik mi veya ruhî bir etki mi? Bu da Kur' an'ın eşsiz i'câz (vecîzlik) ve i'câz (ilmî ve edebî üstünlük) örneklerinden bir örnektir. O bir vakitler insanlar arasında meşhur olan bir ko- nuyu sırf ibret alınması için zikretmektedir. Ve onu öyle bir üslûb içerisinde tanzim etmektedir ki; o konudaki detaylı inancı ne olursa olsun herkes onu kabul etmektedir. Görmüyor musunuz burada ve diğer yerlerde büyü konusunu öyle bir üslûp içerisinde zikretmiştir ki; büyünün, hîle, gözbağcılık veya buna benzer şeyler olduğunu iddia edenleri reddedecek hiç bir şey yoktur. Keza onun harikulade şey olduğunu söyleyenleri reddedecek bir şey de yoktur. Bu konudaki ilâhî hikmet şudur : Allah Azze ve Celle kâinattaki gerçeklerin bilgisini insanın araştırmasına ve ilimle meşguliyetine bırakmıştır. Bunlar, kazanılarak elde edilen şeylerdir. Eğer Allah bu mes'eleleri kesin nasslarla açıklamış olsaydı, bu nasslar insanların bilgi ve tecrübelerine ters gelebilirdi. Çünkü her devirde ilim gelişmektedir, ilim için son nokta yoktur. O zamanda bu husus; bir yalanlama nedeni olurdu.[20]

104 — Ey İman edenler, bizi de dinle, demeyin, bizi de gözet, deyin ve dinleyin. Kâfirlere elim bir azâb vardır.
105 — Ehl-i Kitâb'tan kâfir olanlar da, müşrikler de Rabbınızdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf ve ihsan sahibidir.

Mü'minlerin Tavrı:

Allah Teâlâ mü'minlerin sözleri ve fiilleriyle kâfirlere benzemelerini yasaklamıştır. Şöyle ki; yahûdîler sözlerini söylerken tevriye san' atını kullanarak maksadlannı eksik söylerlerdi. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Meselâ bizi dinle dediklerinde "Râinâ" «bizi de gözet» derlerdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yahudilerden de bir kısmı sözleri yerlerinden değiştirirler ve derler ki; dinledik ve isyan ettik. Ey dinlemez olası, bisi dinle ve bizi gözet». Dillerini eğip bükerek ve dîne ta'n ederek söylerler. Eğer onlar dinledik ve itaat ettik, bizi dinle ve gözet demiş olsalardı, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah onlara küfürlerinden dolayı la'net etmiştir. ÇJnlardan pek azı müstesna îman etmezler. (Bakara, 93) Hadîslerde onların birçok haberleri vârid olmuştur. Şöyle ki; onlar selâm verdikleri zaman «esselâmü aleyküm» yerine "essâmü aleyküm" diyorlardı ki sâm; ölüm demektir. Bunun için Allah Teâlâ, onlara karşılık verirken ve aleykümüsselâm yerine ve aleyküm demekle yetinmemizi emretti. Bu duâ onlar

için kabul olmaz ama, bizim onlar için duamız kabul olur. Maksad şudur : Allah Teâlâ mü'minlerin kavlen ve fiilen kâfirlere benzemelerini yasaklamıştır. Bunun için de «Ey îman edenler, bizi de dinle» demeyin. «Bizi de gözet» deyin ve dinleyin. Kâfirler için çok acıklı bir azâb vardır» buyurmuştur.
İmâm Ahmed İbn Hanbel... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Ben; kıyametin eşiğinde kılıçla gönderildim. Tâ ki şirk koşulmadan yalnızca Allah'a ibâdet edilsin diye. Benim rızkım mızrağımın gölgesinde kılınmıştır. Zillet ve küçüklük benim buyruğuma muhalefet edenlerin üzerine verilmiştir. Kim de bir kavme benzerse şüphesiz onlardandır.»
Ebu Dâvûd... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Kim bir kavme benzerse onlardandır.» Bu hadîsde şiddetli yasak ve korkunç tehdit vardır. Kâfirlere; fiil ve kaville, giyecek ve bayramlarla, ibâdet ve bizim için meşru kılınmamış diğer hallerle benzemekten, kaçındırma vardır.
İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Ma'n veya Avn'dan, ya da her ikisinden nakletti ki, adamm biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelmiş ve demiş ki; bana bir söz söyle. O da demiş ki; Allah Teâlâ'nın «Ey îman edenler» buyruğunu duyduğun zaman onu gözet ve kulağını ver, çünkü onda bir hayır emri veya bir şer yasağı vardır.
A'meş, Heyseme'den naklen der ki; Kur'an'da okumuş olduğumuz «Ey îman edenler» kavlinin Tevrat'taki karşılığı ey miskinlerdir. Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime kanalıyla' İbn Abbâs'dan nakleder ki “Râinâ” «bizi gözet» kelimesi, kulağını bize ver, demektir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «bizi de dinleyin» demeyin «bizi de gözet» deyin ve dinleyin» âyeti konusunda şöyle demiştir: Onlar Hz. Peygambere kulağım bize ver diyorlardı, ancak kullandıkları “Râinâ” kelimesi bize veriştir, der gibi idi. İbn Ebu Hatim der ki, Ebu'l-Âliye, Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, Atiyye el-Avfî ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Mücâhid der ki; «bizi de dinleyin demeyin», âyetinden maksad, aksini söylemeyin demektir. Bir rivayete göre de bizi dinle ve biz de seni dinleyelim demektir. Atâ'ya göre; bu söz Ansârın söylediği bir lügat tarzıdır ki Allah onu yasaklamıştır. Hasan der ki: «Bizi de dinle demeyin» âyetindeki “Râ’n” kelimesi alaylı ve istihzâlı sözdür. Allah bu âyetle onların Hz. Muhammed (s.a.) in sözlerini alaya almalarını ve İslâm'a davet etmesini istihza' ile karşılamalarını yasaklamıştır. İbn Cüreyc'in de böyle dediği rivayet edilmiştir. Ebu Sahr der ki; Rasûlullah (s.a.) arkasını döndüğünde mü'minlerden ona muhtaç olanlar; kulağım bize ver, derlerdi. Allah, Rasûlü Zîşâmna böyle denmemesini ve saygılı davranılmasını buyurmuştur.
Süddî der ki; Kaynuka oğullarına mensûb yahûdîlerden Rifâa İbn Zeyd denilen bir adam vardı, Hz. Peygamberin huzuruna gelip onunla konuşurdu, konuştuğunda kulağını bana ver, beni dinle', derdi. Müslümanlar peygamberlerin böyle saygılı ifâdelerle karşılandıklarını zannederlerdi. Onlardan bir kısmı da böyle derlerdi — Nisa sûresinde buyu-rulduğu gibi— Allah Teâlâ mü'minlerin bizi dinle demelerinin böylece önüne geçmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de buna benzer bir rivayet söylemiştir. İbn Cerîr der ki; bizim yanımızda bulunana göre bu sözün doğrusu Allah Teâlâ mü'minleri, nebiyy-i Zîşânına bizi dinle demekten nehy etmiş

olmasıdır. Çünkü bu ifâdenin nebîyy-i Zişâna söylenmesini Allah hoş karşılamamıştır. Bunun benzeri Hz. Peygamberden nakledilen «üzüme tiyek demeyin sadece asma deyin» keza «kulum demeyin delikanlım deyin» ve buna benzer ifâdelerdir.
«Ehl-i kitâb'dan kâfir olanlar da müşrikler de Rabbınlzdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler.» Böylece Allah Teâlâ müşriklerin ve ehl-i kitâb'dan kâfirlerin düşmanlıklarının şiddetini açıklıyor. Nitekim yukarıda mü'minleri bunlara benzemekten sakmdırmıştı. Mü'minlerle onlar arasındaki dostluğu koparmak istemişti. Sonra Allah Teâlâ mü'minlere lütfettiği tam ve mükemmel şerîat-i Muhammediye nimetine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Allah, rahmetini dilediğine tahsîs eder. Allah, büyük lütuf ve ihsan sahibidir.» [21]
Müslümanlar, kendilerine Allah'ın Rasûlü bir bilgi verdiği zaman, «bizi dinle ve yavaş söyle ki anlayalım» diyorlardı. Ancak bu söz ya-hûdîlere göre bir küfürdü ve yahûdîler Hz. Peygamber'e hakaret sadedinde (Utij) raina diyorlardı. Bu nedenle yüce Allah mü'minleri bu kelimeyi söylemekten nehyediyor ve aynı anlamda bir başka kelime söylemelerini bildiriyor. Mü'minler iyi bilmelidirler ki, kâfirler ve yahûdîler için elîm bir azâb vardır. Ve yine bilmelidirler ki, ister ehl-i kitâb olsun, ister müşrik olsun kâfirlerden hiçbir grup, müslümanlara herhangi bir hayrın gelmesini istemezlerdi. Allah Alîm ve Kadir olarak peygamberliğini ve kitabını kullarından dilediğine tahsîs eder. Çünkü Allah yüce lütuf sahibidir. [22]

106- Biz, bir âyeti nesheder veya uıııutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz. Bilmez
misin ki, Allah şüphesiz her şeye kâdir'dir.
107- Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'dan başka bir sahip ve yar
dımcı olmadığını bilmez misiniz?

Nesh Mes'elesi:

İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; «biz bir âyeti nesheder» kavli; değiştirirsek demektir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki, «Biz bir âyeti nesheder» yani bir âyeti ortadan kaldırırsak demektir. îbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'den nakleder ki^ «Biz bir âyeti nesheder» kavli konusunda o şöyle demiştir; yazısını bırakır, hükmünü değiştirirsek. Mücâhid, bunu Abdullah İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından nakletmiştir. İbn Ebu Hatim Ebu'l-Âliye'den ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den naklen benzer şekilde rivayet eder. Dahhâk der ki; «Biz bir âyeti nesheder...» kavlinin mânâsı; tutarsak demektir. Atâ ise nesheder ifâdesinin mânâsı, Kur'an'dan neyi atarsak demek olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki; atılıp Hz. Muhammed'e inzal bu-yurulmazsa demektir. Süddî der ki; âyetin neshi kaldırılması demektir. İbn Ebu Hatim der ki; neshedilmesi demek, kaldırılması ve tutulması demektir. «İhtiyar kadın ve ihtiyar erkek zina ettiklerinde onları doğrudan recm ediniz» sözü gibi. Keza : «Âdemoğlunun iki vâdî dolusu malı olsaydı üçüncüsünü de isterdi» sözü gibi. İbn Cerîr der ki: «Bizbir âyeti nesheder» kavlinin mânâsı şöyledir : Bir âyetin mânâsını başkasına çevirir, değiştirir ve tebdil

edersek demektir. Bu, helâlin harama, haramın helâla, mubahın yasağa, yasağın mübâha çevrilmesidir. Bu ise ancak emir ve nehiyde, yasak ve salıvermede, engel ve müsâade etmede olur. Haberlere gelince bunda nâsih veya mensûh olmaz. Nesh kelimesi "Neshu'l-Kitab" kitabı neshetmek kökünden olup bir nüshadan bir başkasına aktarmak demektir. Hükmün neshi demek de bir başka hükme çevirmek ve bir ibâdetin bir başkasına nakledilmesi demektir. Bu, ister hükmünün, ister yazının neshiyle olsun farksızdır. Çünkü her iki halde de o hüküm mensûhtur. Usûl bilginleri, neshin ta-rîfi konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ancak bu konuda mesele birbirine yakındır. Neshin şer'î mânâsı bilginlerce malûmdur. Bazıları bunu şöyle özetlemişlerdir:
Nesh daha sonra gelen şer'î bir delille hükmün kaldırılmasıdır. Bu tarifin içerisine daha hafifin daha ağırla veya daha ağırın daha hafifle nesh edilmesi girdiği gibi, olmayan bir şeyin başka bir şeyle nesh edilmesi de girer. Neshin ahkâmı, çeşitleri ve şartları fıkıh usûlünde de geniş olarak açıklanır. Taberânî der ki; bize Ubeydullah İbn Ab-durrahmân... Salim'den o da babasından nakletti ki şöyle demiş : İki adam bir sûreyi okuyorlardı, Rasûlullah (s.a.) onlan kendilerine okutmuştu. Bir gece kalktılar, namaz kıldılar, ancak bu sûrenin hiç bir harfini okumaya muktedir olamadılar. Sabahleyin erkenden Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumu anlattılar. Rasûlullah (s.a.) : O neshedilmiş veya unutturulmuş olabilir. Ondan vazgeçin buyurmuştur. Bu rivayetteki Süleyman İbn Erkam zayıf bir râvîdir.
Âyet-i kerîme'deki "Nunsiha" kelimesi iki şekilde okunmuştur.
"" Birinci şekilde okuyan yani nûn'un ve sîn'den sonraki hemzenin fethasıyla okuyanlar buna, «biz onu geciktirirsek» mânâsını vermişlerdir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'dan naklederek der ki: "" bir âyeti değiştirir veya değiştirmeden olduğu gibi bırakırsak demektir.
Mücâhid, İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından nakleder ki; bu kelimeyi o (uLu) şeklinde okumuş ve yazısını bırakır, hükmünü değiştirirsek diye mânâ vermiştir. Übeyd İbn Ümeyr, Mücâhid ve Atâ ise onu geri bırakır, neshetmeyiz şeklinde mânâ vermiştir. Süddî de aynı şekilde mânâ verir. Rebî' İbn Enes'in de böyle mânâ verdiği bildirilir. Dahhâk ise «biz bir âyeti nesheder veya geri bırakırsak» âyetine, nesh-edenle neshedileni geri bırakırsak şeklinde mânâ vermiştir. Ebu'l-Âliye ise onu kendi yanımızda geciktirirsek şeklinde mânâ vermiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ubeydullah İbn İsmâîl el-Bağdâdî, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Ömer (r.a.) bize hutbe okudu ve sonra Allah Azze ve Celle'nin «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak» âyetini okumuş ve unutturursak kelimesine te'hir edersek mânâsını vermiştir.
İkinci okuyuş "" dir. Bu konuda Abdürrezzâk, Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki; «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak» âyetinin mânâsı konusunda o şöyle demiştir : Allah Teâlâ peygamberine dilediğini unutturuyor, dilediğini de neshediyor. İbn Ce-rîr der ki; bize Sevâd İbn Abdullah... Hasan'dan nakletti ki o «unutturursak» kavli konusunda şöyle demiştir: Sizin peygamberinize Kur'-an'dan bazı bölümler okutturulmuş, sonra o bunu unutmuştur. İbn Ebu Hatim der ki bize babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki, a şöyle demiş : Hz. Peygambere geceleyin vahiy iniyor ve gündüz unutturuluyordu. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti indirdi. Ebu Hatim der ki; bana Ebu Ca'fer bu rivayet zincirinde yer alan Haccâc'ın,

Haccac îbn Ertea olmayıp bizim Cezîre'li bir ihtiyardır. Übeyd İbn Ümeyr ise «unutturursak» âyetine sizin yanınızdan kaldırırsak mânâsını vermiştir.
İbn Cerîr der ki; bana Ya'kûb İbn îbrâhîm, Kasım İbn Rebîa'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın bu âyeti “”«Biz bir âyeti nesheder veya sen unutursan» şeklinde okuduğunu duyduk. Kasım İbn Rebîa diyor ki; ona Saîd İbn Müseyyeb bu âyeti «unutturulursan» diye okuyordu dedim. Kasım İbn Rebîa diyordu ki; Sa'd şöyle dedi: Kur*an; ne Müseyyeb'e, ne de Mü-seyyeb'in ailesine indirilmiştir. Sânı yüce olan Allah «Sana okuyacağız da unutmayacaksın», «Unuttuğun zaman Rabbını an» buyuruyor, demiştir. Bunu Abdürrezzâk Hüseyn'den rivayet eder. Hâkim de Müs-tedrek'inde Ebu Hâkim el-Râzî'den... Ya'lâ İbn Atâ kanalıyla nakleder ve bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in şartına uygundur, ancak onlar tahrîc etmemişlerdir, der. İbn Ebu Hatim der ki; Muhammed İbn Kâ'b, Katâde ve İkrime'den de Saîd'in sözü gibi bir söz nakledilmiştir.
İmâm Ahmed der ki; bana Yahya... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiş : Ali en doğru hüküm verenimiz-dir. Übeyy ise en doğru okuyanımızdır. Biz Übeyy'in dediğinin bir kısmını terk ediyoruz fakat Übeyy ben Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum, binaenaleyh onun hiç bir kısmını terketmem, diyor. Halbuki Allah Teâlâ : «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz» buyuruyor.
Buhârî der ki; bize Yahya... İbn Abbâs'dan nakletti ki o Hz. Ömer' in şöyle dediğini rivayet etmiş : En iyi okuyanımız Übeyy'dir. En iyi hüküm verenimiz Ali'dir. Biz Übeyy'in sözünden bir kısmını bırakıyoruz. Übeyy ise; ben Rasulullah (s.a.) dan böyle işittim hiç bir şey bırakmam, diyor. Halbuki Allah Teâlâ : «Biz bir âyeti nesheder veya unut-turursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz» buyuruyor.
«Ondan daha hayırlısını yahut da dengini getiririz.» Yani hüküm bakımından mükelleflerin menfaatine olanım. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, o «Ondan daha hayırlısı» âyetini, menfaat bakımından sizin için daha hayırlısını ve size uygun olanını diye tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye ise der ki: «Biz bir âyeti nesheder» yani onunla amel etmezsek veya «unutturursak» yani katımızda bırakırsak; ya onu, ya da ondan daha iyisini getiririz. Süddî de der ki: «Biz neshet-tiğimizden daha iyisini veya bıraktığımızın dengini getiririz» demektir. Katâde der ki bu âyette tahfîf, ruhsat, emir ve yasak vardır. [23]
Nesh mes'elesi; îslâm düşmanları tarafından başlangıcından günümüze değin tenkîd mevzuu edilmek istenmiştir. Bu konuda I. cildde detaylı bilgiler vermiştik. Burada size müfessirlerin kanâatlanm kendi ifadeleriyle aktarmaya çalışacağız :
Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir:
Biz bir âyetin hükmünü ibtâl ederek, lâfzını ve mânâsını ya da mânâsının dışında lafzım ibtâl ederek —recm âyeti gibi —bir âyeti neshedecek olursak ondan daha hayırlısını getiririz. Bu konuda en uygun olanı veya iyilikte ve elverişlilikte ona eşit olanını getiririz. İyi bil ki; Levh-i Mahfuz da tesbît edilmiş olan hükümler ya husûsîdir ya da umûmîdir Husûsî olan; ya şahıslara tahsis edilmiştir veya zamanlara tahsis edilmiştir. Âyet, peygamberin kalbine inince şahıslar bakî kaldığı sürece şahıslara mahsûs olan kısımlar da bakî kalır. Zamanlara mahsûs olan kısımlar ise

neshedilip zâyî olur, çünkü o zamanda yok olmuştur. Bu tür nesih kısa olabilir; Kur'an'ın neshettikleri gibi uzun da olabilir; eski şeriatların hükümlerinin neshedilmesi gibi. Ancak bu, âyetin Levh-i Mahfûz'da olduğu şekilde sabit kalmasına muhalif değildir. Umumî olan hükümler ise dehîr bakî kaldıkça bakî kalır. İnsanın konuşması ve boyunun düzgün olması gibi.[24]
Kur'an-ı Kerim, şartlar gerektirdiğinde bölüm bölüm nazil oluyordu. Âyetten çıkarılan hüküm, İslâm ümmetinin menfaatına göre tanzim ediliyordu. Bazan âyet tamamen bakî kalıyordu, bazan da laf sı ya da mânâsı neshediliyordu veya her ikisi birlikte kaldırılıyordu. Bütün bunlar gelişen şartlara ayak uydurmak kasdina mebnî îdi. Yeni yetişen bir toplumda hükümlerin bizzarûre değişmesi gerekiyordu, çünkü bir toplumun ilk kuruluş döneminde faydalı olacak pren°ibier, gelişme ve olgunlaşma döneminde fayda sağlamayabilirdi. Yahudiler nesih konusunda müslümanlan itham ediyorlardı ve «bakıyor musunuz Muhammed bir gün bir şeyi emrediyor ertesi gün yasaklıyor? Bugün dediğini yarın reddediyor» diyorlardı. İşte bunun üzerine nesh konusunda bu âyet nazil oldu. Nesh, şeriatı gönderen yaratıcının en son hükmün daha uygun olacağım bilmemesi manasına gelmezdi. Şârî, müs-lümanları basamak basamak ve tedricî olarak şartlar ve durumlara göre tekâmül ettiriyordu. Nitekim içki konusunda, öldürme konusunda durum böyle cereyan etmiş ve neticede İslâm ümmeti kurulduktan ve şartlar mükemmelleştikten sonra son hükümler nazil olmuştu. Şüphesiz ki Allah bir âyeti heshederse ondan daha hayırlısını getirirdi, enazından onun gibisini. Çünkü Allah her şeye gücü yetendir. Göklerin ve yeryüzünün mülkü'Allah'ın değil mi? O sizin işlerinizi menfaatınıza uygun olarak tedvir eder. Sizin ondan başka hiçbir dost ve yardımcınız yoktur.
İslâm bilginlerinden bir kısmı neshi kabul ederken, bir kısmı kabul etmez, neshedildiği söylenen âyetleri te'vîl ederler. [25]

Göklerin ve Yerin Mülkü :

«Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'dan başka bir sahip ve yardımcı olmadığını bilmez misiniz?» Allah Teâlâ; bu âyetiyle yarattıklarında istediği gibi tasarruf yetkisinin kendisine âit olduğunu, yaratma emir ve tasarrufun kendisinin olduğunu belirtiyor. Allah nasıl istediği gibi yaratıyorsa, istediği kimseyi mutlu, istediği kimseyi mutsuz, istediğini başarılı, istediğini başarısız kılar. Aynı şekilde kullan için dilediği gibi hükmeder. İstediğini helâl, istediğini haram, istediğini mübâh, istediğini yasak kılar. Dilediği gibi hüküm veren O'dur. O'nu hükmünden dolayı kovuşturan yoktur. O, yaptığından sorumlu değildir. Kullar ise sorumludurlar. Allah nesh mes'elesi ile kullarını ve kullarının peygamberine itaat derecelerini ölçmektedir. Allah, bizzat bildiği bir menfaat uyarınca bir şeyi emretmekte, sonra yine aynı yüce bilgisi uyarınca onu yasaklamaktadır. Emrine bağlanmak ve Rasûlünün verdiği haberlerde O'nu tasdik etmek, buyruklarım yerine getirmek, yasaklarını terketmek konusunda bütünüyle O'na itaat icâbetmektedir. Burada bazı yahûdîlerin bilgisizce ve inkârla dolu olarak iddia ettikleri gibi neshin aklen müstahîl olduğu, bazılarının da iftira ve şüphe ile ortaya attıkları gibi neshin aklen imkânsız olduğu iddiaları açıkça çürütülmektedir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Âyetin te'vîli şöyledir : Ey Muhammed, görmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Benimdir. Onlarda Benden başka hâkim yoktur. Göklerde ve yerde dilediğimi dilediğim gibi değiştirir, dilediğimi neshederim. Kullarım için dilediğim hükümleri, dilediğim şekilde tebdil eder, dilediğim şekilde bırakırım. Sonra der ki, bu ifâde her ne kadar Allah tarafından peygamberine azametini haber verme sadedinde ve hitâb şeklinde ise de, aynı zamanda Tevrat'ın hükümlerinin neshedildiğini inkâr eden, Hz. îsâ ve Muhammed (s.a.) in peygamber olarak gönderilmelerini reddeden yahûdîleri yalanlama sadedindedir de. Hz. îsâ ve Muhammed'in Allah katından getirdikleri kitabın Tevrat'ın hükmünü değiştirdiğini kabul etmeyen yahûdîleri tekzîb niteliğindedir. Bunun için Allah Teâlâ göklerin ve yerin mülkünün ve hâkimiyetinin kendisine âit olduğunu, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan bütün varlıkların O'na itaat edip O'nun emir ve yasaklarını dinlediklerini belirtiyor. Allah onlara dilediğini emreder, dilediğini nehyeder, dilediğini siler, dilediğini bırakır, dilediğini yazar, dilediğini kaldırır.
Ben derim ki; yahûdîleri nesh mes'elesini araştırmaya sevkeden husus küfür ve inâdlarıdır. Zira akıl bakımından neshin imkânsız olduğunu gösterecek hiç bir delil yoktur. Bilhassa Allah Teâlâ'nın hükümlerini neshetmesinin imkânsızlığını gösterecek hiç bir delil yoktur. Allah nasıl istediğini yaparsa, dilediğine de hükmeder. Kaldı ki nesh eski kitaplarda ve geçmiş şeriatlarda vâki' olmuştur. Nitekim Hz. Âdem'in kız çocuklarının erkek çocuklarıyla evlendirilmesi helâl kılınmışken, sonra haram kılınmıştır. Keza Nûh (a.s.) a gemiden çıktıktan sonra tüm hayvanları yemek helâl kılınmışken, bilâhere bazıları haram kılınmıştır. Ya'kûb ve çocuklarinın iki bacıyla evlenmeleri mü-bâh iken Tevrat'ta ve daha sonraki şeriatlarda bu, haram kılınmıştır. Daha buna benzer zikri hayli uzayacak pek çok mes'ele var ki nesh-edilmiştir. Onlar bu hususları kabul ettikten sonra yüz çevirmektedirler. Bu delillere verilen lafzî cevaplar, asıl maksadı teşkil eden mânânın delâletini ortadan kaldırmaz. Nitekim onların kitaplarında, Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelendiği bilindiği ve ona tâbi olmanın Hz. Peygambere tâbi olmayı gerektireceği apaçıktır. Hz. Peygamberin şerîati üzere yapılan amellerden başkasının makbul olmayacağı ortadadır. İsterse eski şeriatlar Hz. Peygamberin peygamber olarak gönderilişine kadar sınırlıydı, dolayısıyla bunlar nesh sayılmaz denilsin. Nitekim Allah Teâlâ'nın : «Sonra orucu geceye kadar tamamlayın» kavli böyledir. İsterse bunlar mutlaktır. Hz. Peygamberin şeriatı onları neshetmiştir, denilsin. Her iki takdirde de Hz. Peygambere tâbi olma gereği kesindir. Çünkü o, Allah Teâlâ ve Tebareke'nin en son ahdi olan son kitabı getirmiştir. [26]

108 — Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Kim îmanı küfürle değişirse dosdoğru yoldan sapıtmış olur.

Lüzumsuz Sorular:

Bu âyet-i kerime'de Allah Teâlâ olayların olmasından önce Hz. Peygambere çok soru sorulmasını yasaklamaktadır. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurulur: «Ey îmanedenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyen şeyleri sormayın. Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Ve Allah Ğaf ûr'dur. Halîm'dir.» (Mâide, 101) Eğer âyetin nüzulünden sonra tafsilâtını soracak olursanız o konu size açıklanır. Ayrıca bir şeyi, olmazdan önce sormayın, belki sormanız nedeniyle o şey yasaklanabilir. Bunun için, sahih hadîste vârid olmuştur ki; müslümanlardan vebali en büyük olan, yasaklanmamış olan bir şeyi sorup da bu soru sebebiyle o şeyin yasaklanmasına sebeb olanlardır. Rasûlullah (s.a.) a; karısını beraberinde erkekle bulan bir adamın durumu sorulduğunda, konuşsa ağır bir konuyu konuşmuş olacaktı, sussa aynı şekilde olduğundan Rasûlullah (s.a.) soru soran kişiyi kınamış ve hoş karşılamamıştı. Bunun sonunda la'netleşme hakkındaki âyet-i kerîme inzal buyurulmuştur. Bunun için Buhârî ve Müslim'de, Muğîre İbn Şu'be'den naklen zikredilen hadîste Rasûlullah (s.a.) m, denilmiş ve dedi gibi şeyleri çok sormayı ve malı boşa harcamayı yasakladığı belirtilir. Müslim'in sahihinde de buyurulur ki; «Benim bıraktığım şeyleri, siz de bırakın. Çünkü sizden öncekiler çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı çıkmaları • sebebiyle helak olmuşlardır. Ben, size bir şeyi emredersem gücünüzün yettiğince yerine getirin. Size bir şeyi de yasaklarsam- ondan sakının.» Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'nın müslümanlann üzerine haccı farz kıldığını bildirmesinden sonra, adamın biri her yıl mı yâ Rasûlullah? dediğinde Hz. Peygamber susmuş. Adam üç kere tekrarlayınca O, hayır demiş. Eğer evet deseydim böyle vâcib olurdu ve sizin buna gücünüz yetmezdi. Sonra benim bıraktığım şeyleri siz de bana bırakın, buyurmuştur. Enes İbn Mâlik der ki; biz Hz. Peygambere bir şey sormaktan nehyedilmiştik ve Badiye'den bir adamın gelip de O'na bir şey sorması ve bizim dinlememiz bizi hayrete sevkediyordu.
el-Bezzâr der ki, bizeMuhammed tbn Müsennâ... tbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben Muhammed (s-.a.) in ashabından daha hayırlı bir topluluk görmedim. Oniki mes'eleden başka bir şey sormadılar, onların hepsi de Kur*an'da cevaplandırıldı: «Sana içki ve kumardan sorarlar...» «Sana haram aylardan sorarlar...» «Sana yetimlerden sorarlar...» bu ve buna benzer konulardı.
«Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?» İstiyor olabilirsiniz. Veya inkârî istifham kabilinden olarak istiyor musunuz? Bu, hem mü'minleri hem de kâfirleri içerir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bütün insanlığın peygam- beridir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Ehl-i Kitâb senin gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler. Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve bize Allah'ı apa-çık göster demişlerdi. Zulümlerinden dolayı onları yıldırım çarpmıştı.» (Nisa, 153)
Muhammed îbn İshâk der ki; bana Muhammed îbn Ebu Muhammed îkrime'den veya Saîd'den o da Abdullah Îbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Râfî İbn Hüreymle —veya Vehb tbn Zeyd— dedi ki, Ya Muhammed, bize gökten bir kitap getir ki onu okuyalım, bize yerden bir ırmak fışkırt ki sana tâbi olup doğrulayanın. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i celîle'yi inzal buyurdu : «Yoksa daha önce Mûsâ' ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?»

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den, o da Ebu'l-Âliye'den bu âyet-i kerîme konusunda nakleder ki; adamın biri, ey Allah'ın Rasûlü, İsrâiloğullannın keffâreti gibi bizim de keffâretlerimiz olsa? dedi. Ra-sûlullah (s.a.) üç kere Allah'ım böyle bir şey istemeyiz, dedi. Allah'ın size verdiği şey İsrâiloğullanna verdiğinden daha iyidir. Çünkü İsrâil-oğullarından bir kimse suç işlediği zaman, onu kapısında yazılı bulurdu. Karşılığında keffâreti de belirtilmiş olurdu. Eğer o, suçunun kef-fâretini yerine getirirse kendisi için dünyada rüsvâylık olurdu. Eğer keffâretini yerine getiremezse, bu takdirde de âhirette rüsvâylık olurdu. Dolayısıyla Allah'ın size verdiği, İsrâiloğullanna verdiğinden daha hayırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Kim de bir kötülük yapar, nefsine zulmeder, sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı Ğafûr ve Rahîm olarak bulur.» Hadîste buyurulur ki: «Cum'adan Cum'a'ya beş vakit namaz, iki Cum'a arasındaki günahların keffâreti-dir.» Ve yine buyurulur ki: «Kim bir günah işlemeyi kasdedip de işlemezse onun aleyhinde bir şey yazılmaz. Eğer işlerse bir tek günah yazılır. Kim de bir iyilik işlemeyi kasdeder, işlemezse, ona bir tek iyilik yazılır. İşlerse on misli iyilik yazılır. Allah ancak helak olacak kimseleri helak eder.» Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nazil oldu. «Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?»
Mücâhid «Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz» âyeti konusunda dedi ki: Musa'dan kendilerine Allah'ı apaçık göstermesini istemişlerdi. Kureyş-liler de Hz. Muhammed'den, kendilerine Safa tepesini altın yapmasını istemişlerdi. O, evet deyince, eğer küfrederseniz bu sizin için İsrail oğullarının sofrası gibidir, buyurmuştu. Onlar imtina ve rücû ettiler. Süddî ve Katâde'den de buna benzer rivayet nakledilir. En iyisini Allah bilir.
Âyetten maksad şudur: Allah, Rasûlünden isrâr ve inatla bir şey isteyenleri kınamıştır. Tıpkı İsrâiloğullannın Mûsâ (a.s.) dan yalan, inâd ve İsrarla bir şeyler istedikleri gibi. Sonra da buyurmuştur ki: «Kim îmanı küfürle değişirse» yani îmana karşılık küfrü satın alırsa «Dosdoğru yoldan sapıtmış olur.» Dosdoğru yoldan çıkıp cehalet ve sapıklığa düşmüş olur. Peygamberleri tasdik etmekten ve onlara bağlanıp tâbi olmaktan kaçınan, onlara karşı çıkan, yalanlayan ve gereksiz yere sorular sorarak isrâr ve küfürle bir şeyler isteyenlerin hali böyledir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah'ın verdiği nimeti küfürle karşılayanları ve milletleri helak olacak; lan yere götürenleri görmüyor musunuz?» (İbrahim, 28) Ebu'l-Âliye; bu âyetin, bolluğu şiddetle değiştirenler, anlamına geldiğini bildirir. [27]

109- Kitâb ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi
imandan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın açıkla
yıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin. Şüphesiz ki
Allah her şeye kadir'dir.
— Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önceden
ne yollarsanız, onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz ki,
Allah yaptığınızı hakkıyla görendir.
Müslümanları Kâfir Yapmak İsteyenler :

Allah Teâlâ mü'min kullarım ehl-i kitâbtan kâfirlerin yoluna gitmekten men'ediyor ve onların gizli açık düşmanlıklarını mü'minlere öğretiyor. Mü'minlere karşı içlerinde taşıdıkları hasedi açıklıyor. Mü'-minlerin üstünlüğünü ve mü'minlerin faziletini bildikleri halde onları nasıl kıskandıklarını ortaya koyuyor. Mü'min kullarının da onlardan vazgeçip affetmelerini ve Allah'ın fethi ve zafer emri gelinceye kadar tahammül etmelerini emrediyor. Aynı zamanda namaz kılmalarını ve zekât vermelerini buyurarak bu konuda onları teşvik ve tahrik ediyor. Nitekim Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Huyeyy İbn Ahtab ve Ebu Yâsir İbn Ahtafo yahûdîlerden araplan en çok kıskananlardı. Zîra Allah bahusus Rasûlüne onları belirtmiştir. Onlar güçleri yettiğince insanları İslâm'dan geri çevirmeye çalışıyorlardı. Ve onlar hakkında Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinin çoğu hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi îmandan sonra küfre döndürmek isterler.» buyurmuştur. Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Zührî-den nakleder ki; buradaki ehl-i kitâb'tan maksad, Kâ'b İbn el-Eşref'tir. İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Mâlik'ten nakletti ki yahûdî Ka'b İbn Eşref şâir imiş ve Rasûlullah'ı hicvedermiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinin çoğu...» âyetini inzal buyurmuş.
Dahhâk, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Ümmî bir peygamber onlara kendi yanlarındaki kitabları, peygamberleri ve âyetleri haber veriyor ve tıpkı kendilerinin tasdik ettiği gibi, onları doğruluyor, ama onlar zulümden ve küfürden dolayı kıskanarak onu inkâr ediyorlar. Bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında : «Hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü...» buyurmuştur. Yani hak; bilmedikleri hiç bir nokta kalmayacak kadar kendilerine apaçık olduktan sonra, yine de hased onları inkâra götürmektedir. Böylece Allah onları kınamakta, tehdîd etmekte ve en ağır şekilde levmet-mektedir. Nebisine ve mü'minlere de; üzerinde bulundukları îman, ikrar ve hem kendilerine hem de kendinden öncekilere inenleri tasdik konusunda ısrar etmelerini bildirmekte, bunun fazilete ve erişilmez seẓ vâba vesile olacağını haber vermektedir.
Rebî' İbn Enes “” cümlesini “” kendi taraflarından, şeklinde tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye ise «Hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra» âyetini şöyle tefsir etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.) in peygamber olduğu, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu bildikten ve kendilerine apaçık ayan olduktan sonra, onlar peygamberin başkalarından olmasını kıskandıkları için ve aşırı gitmeleri nedeniyle onu inkâr etmişlerdir. Katâde, Rebî ve Süddi de böyle derler.
Allah Teâlâ'nın: «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin» kavli tıpkı şu kavl-i celîli gibidir : «Andolsun ki mallarınız ve canlarınızla deneneceksiniz. Hiç şüphesiz sizden önce kitab verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan çok üzücü sözler işiteceksiniz. Sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki bu, büyük işlerdendir.» (Âl-i İmrân, 186)
Ali İbn Ebu Talha, «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onlan affedin, geçin» âyetini «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Bakara, 191) ve «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın.» (Tevbe, 29) âyetlerinin neshettiğini söylediğini nakleder. Bu âyet müşrikleri affedip geçmeyi neshetmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süd-dî bu âyetin kılıç âyetiyle neshedilmiş olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim âyetteki: «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar» bölümü de bunu göstermektedir.
İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Urve İbn Zübeyr'den nakletti ki ona Zeyd oğlu Usâme bildirmiş ve şöyle demiş : Allah'ın kendilerine emir buyurduğu gibi, Rasûlullah ve ashabı, müşrikleri ve ehl-i kitabı affediyorlar ve onların eziyetlerine sabrediyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin,, geçin. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.» buyurmuştu. Rasûlullah (s.a.) afdan Allah'ın emri mânâsmı çıkarıyordu. Nihayet Allah, onlara savaş izni verdi ve Kureyş'in önde gelen liderlerini onlar sayesinde öldürdü. Bu rivayetin isnadı sahih olmakla beraber, Kütüb-ü Sitte'de onu göremedim.
«Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önceden ne yollarsanız, onu Allah katında bulursunuz.» Bu âyette Allah Teâlâ mü'minleri kendilerine fayda sağlayacak ve kıyamet günü âkibetlerine tesîr edecek davranışlara sevkediyor. Namaz kılmaya ve zekât vermeye teşvik ediyor. Tâ ki Allah, kendilerine dünya hayatında zaferi nasîb kılsın. Şahitliğin kalktığı; «Zâlimlere ma'zeretlerinin fayda vermediği ve onlar için la'netin ve kötü diyarın bulunduğu güne» hazırlanmalarını emrediyor. Bunun için âyetin sonunda Hak Teâlâ «Şüphesiz ki Allah yaptığınızı hakkıyla görendir» buyuruyor. Allah, hiç bir amel edenin amelini, görmezlikten gelmez. Ve katında zâyî etmez. Ameli; ister iyi olsun, ister kötü olsun, herkesi ameline göre cezalandırır.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr «Allah yaptığınızı hakkıyla görendir» âyeti konusunda diyor ki; bu Allah'ın hitabettiği mü'minlere, verdiği bir haberidir. Onlar ister iyilik, ister kötülük yapmış olsunlar, ister gizlice ister açıkça yapsınlar, Allah onu görür. Çünkü Allah'a hiç bir şey, saklı ve gizli değildir. İyiliği, iyilikle, kötülüğü de kötülükle cezalandırır. Bu ifâde her ne kadar haber sadedinde vârid olmuşsa da, bunda hem va'd, hem ceza, hem emir, hem de yasak vardır. Bunun için o, mü'minler topluluğuna, bütün amellerini görmekte olduğunu bildirmişti, öyleyse onlar Allah'a itaat etsinler. Çünkü kendileri için Allah katında saklanacak olan budur. Allah katında buna göre sevaba ulaşacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendiniz için hayırdan ne gönderirseniz onu Allah katında bulursunuz.» Aynı zamanda Allah'a isyandan da kaçınmalarını bildirmektedir.İbn Ebu Hatim der ki; bize, Ebu Zür'a... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki, o şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin bu âyeti «Gören ve işitendir.» şeklinde tefsir ettiğini gördüm. «Her şeyi gören ve işitendir», dedi. [28]
Yahudilerin birçoğu, peygamberi inkâr ettikleri ve ona tuzaklar kurdukları gibi, onu kıskandıklarından ve müslümanlara karşı nefret duyduklarından, mü'minlerin dinlerinden dönmelerini ve kâfir olmalarım isterler. Bu isteklerinin âmili; içlerinde sakladıkları kıskançlık duygusu ve ruhî komplekstir. Hakka ve doğruya bağlılıkları değildir. Çünkü onlar Islâmm en doğru din olduğunu bilmekte ve bunu kıskanmaktadırlar. Binâenaleyh, siz onlarla ilgilenmeyin ve vazgeçin onlardan. Yaptıklarını kınamayın. Allah'ın savaş emri gelene değin sabredin. Nitekim bilâhere Kurayza ve Nadir oğulları adındaki iki yahûdî kabilesiyle savaşma emri gelmiş ve yahûdîler müslümanlardan uzaklaştırılmışlardı. Ey Müslümanlar, siz namazınızı kılın, zekâtınızı verin. Namaz ve zekâtta dünyanın mutluluğu ve

dünyanın iyiliği mevcûd olduğu gibi, âhiretin iyilikleri de mevcûddur. Bu dünyada kendiniz için ne yaparsanız Allah yaptıklarınızı görür. [29]
«Namazı dosdoğru küm ve zekâtı verin» Yani müslümanlann namazını ve zekâtını. Diğerleri namaz kılmamış ve zekât vermemiş gibi olur. Böylece Allah onlara önce İslâmın usûlünü emrettikten sonra, f ü-rûunu da emretmektedir... «Ve rükûa gidenlerle birlikte rükûa gidin.» Yani müslümanlann cemâatıyla birlikte. Çünkü cemaatla namaz tek başına namazdan 27 derece fazladır. Çünkü onda ruhların ortaya çıkıp görülmesi sözkonusudur. Burada namaz rükû ile ifâde edilmiştir. Denildi ki; rükû, şeriatı vazeden yaratıcının gerekli kıldığı şeyleri kabul edip ona boyun eğmektir.[30]

Ve dediler ki: Yahûdî veya Hıristiyan olanlardan başkası cennete girmeyecek. Bu onların kuruntusu-
dur. De ki.- Eğer sâdıklardan iseniz delilinizi getirin.
— Hayır, kim ihsan edici olarak özünü tastamam Allah'a teslim ederse ona Rabbı katında mükâfat vardır.
Onlara korku yoktur, üzülmeyeceklerdir de.
— Yahudiler: Hıristiyanlar hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Hıristiyanlar da yahûdiler hiç bir şeye sahip
değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar. Bilmeyen kimseler de onların dedikleri gibi dedi. İhtilâfa düşer oldukları şeyde kıyamet günü Allah aralarında hükmünüverecektir.

Yahûdî ve Hıristiyanlardan Başkası Cennete Giremez (!) :

Allah Teâlâ; yahûdîlerin kendi durumlarıyla gururlandıklarını açıklıyor. Nitekim Yahûdî ve Hıristiyanlardan her bir grup sadece kendi dininden olanların cennete gireceğini belirtmekte idiler. Mâide sûresinde de onların: «Biz Allah'ın çocukları ve sevgilileriyiz» dedikleri belirtiliyordu. Allah Teâlâ onları yalanlıyarak işledikleri günahlardan dolayı kendilerini azâblandıracağını ifâde ediyor. Eğer iddia ettikleri gibi olsaydı, durum hiç te böyle olmazdı. Daha önce söyledikleri gibi kendilerinin belirli birkaç gün ateşte kalacakları, sonra cennete taşınacaklarına dâir iddiaları böyle olsaydı, elbette onlar azâb görecek değildiler. Allah Teâlâ, onları reddediyor ve bu iddialarının mesnedsiz, delilsiz, belirsiz ve belgesiz olduğunu bildirerek, «Bu onların kuruntusudur» buyuruyor. Ebu'l-Âliye der ki; bunlar Allah'a haksız yere isnâd ettikleri kuruntulardır. Katâde ve Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Sonra Allah Teâlâ «De ki: Eğer sâdıklardan iseniz delilinizi getirin» buyuruyor. Evet ey Muhammed, onlara de ki: delilinizi getirin. Ebu'l-Âliye, Mücâ-hid, Süddî, Rebî' İbn Enes, delilinizi, diyor. Katâde ise bunu belgenizi diye tefsir etmiştir. «Eğer sâdıklardan iseniz» iddia ettiğiniz gibi, demektir.
«Hayır, kim ihsan edici olarak özünü dosdoğru, Allah'a teslîm ederse, ona Rabbı katında mükâfat vardır.» Kim yalnız ve yalnız Allahiçin amel etmekte isrâr eder ve ona şirk koşmazsa... Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Eğer seninle tartışmaya girişirlerse; ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslîm ettim» de. (Al-i İmrân, 20) Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes'e göre «Özünü

tastamam Allah'a teslîm ederse» ihlâsla Allah'a yönelirse, demektir. Saîd İbn Cübeyr “” ifâdesini samimiyetle, “” kelimesini de din olarak tefsir etmiştir. «İhsan edici olarak» yani Rasûlullah (s.a.) a tâbi olarak. Çünkü kabul edilecek amelin iki şartı vardır : Birisi yalnız Allah'a tahsis edilmesi, diğeri de şeriata uygun şekilde doğru olmasıdır. Allah'a ihlâsla yapılsa da, davranış kötü olursa kabul edilmez. Onun için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Bizim emretmediğimiz bir ameli yapan kimsenin, bu âmeli merdûdtur.»
Müslim bu hadîsi Hz. Aişe (r.a.) den rivayet eder.
Hahamların ve rahiplerle onlara benzeyen kişilerin —her ne kadar onlar kendilerini Allah'a adadıkları kanâatinde iseler de— davranışları Allah indinde makbul değildir. Ancak onlara ve tüm insanlığa gönderilen Rasûlullah (s.a.) a tâbi oldukları takdirde amelleri makbul olur. Nitekim Allah Teâlâ bunlar ve benzerleri hakkında şöyle buyurur : «Onların yaptıkları her işi ele alır, toz duman ederiz.» (Furkân, 23) Yine Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur. Ve O hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39) Mü'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.) in, bu âyeti rahiplerle te'vîl ettiği rivayet edilir. Bu husus ilerde gelecektir. Eğer davranışlar, dış görünüşü itibariyle şeriata uygun olur, fakat onu yapan kişi bu davranışıyla Allah'ın rızasını gözetmezse bu da merdûttur. Mürâîlerin ve münafıkların hali böyledir. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurur: «Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki O, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Onlar namaza teribel tenbel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla ne de bunlarla olurlar. İkisi arasında bocalayarak Allah'ı pek az anarlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol gösteren bulamayacaksın.» (Nisa, 142 -143) Mâûn sûresinde ise şöyle buyurulur : «Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki; onlar namazlarım unuturlar ve onlar mürailik yaparlar, zekâtı da vermezler.» (Mâûn, 4-7). Ve yine bu mânâda Kehf sûresindeşöyle buyurulmaktadır: «Rabbına kavuşmayı uman kimse, sâlih amel işlesin Ve Rabbına kullukta hiç bir şeyi O'na şirk koşmasın.» (Kehf, 110) Burada ise «Hayır, kim ihsan edici olarak özünü tastamam Allah'a teslim ederse ona Rabbı katında mükâfat vardır.» buyuruluyor.
«Ona Rabbı katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur, üzülmeyeceklerdir de.» Allah Teâlâ onlara; ihsan edici olmalarının karşılığı olarak mükâfatlar kazanacaklarım garanti ediyor. Kendilerini her türlü yasaklardan ve kötülüklerden koruyacağım, korktuklarından emîn kılacağını belirtiyor. Onlar; gelecekleri konusunda endîşeye düşmedikleri gibi, geçmişleri konusunda da üzülecek değillerdir. Nitekim bu âyetin tefsirinde Saîd İbn Cübeyr : «Onlara korku yoktur» âhirette. ölümden dolayı «Üzülmeyeceklerdir» diyor.
«Yahudiler; hıristiyanlar hiçbir şeye sahip değildir, dedi. Hıristiyanlar da, yahûdîler hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar.» Allah Teâlâ böylece onların birbirleriyle olan çekişmelerini, kinlerini, düşmanlık ve inâdlaşmalarını açıklıyor.
Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Mu-hammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan şöyle dediğini nakletti: Necrân'lı Hıristiyanlar Hz. Peygambere geldiklerinde, onlarla beraber yahûdî hahamları da

geldiler ve Rasûlullah (s.a.) m huzurunda Hıristiyanlarla tartıştılar. Râfî' İbn Hüreymle; siz bir şey üzerinde değilsiniz, diyerek Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr etti. Necrân'lı Hıristiyanlardan bir adam da, yahûdîlere dedi ki; siz bir şey üzerinde değilsiniz. Hz. Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ı inkâr etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Yahûdîler, Hıristiyanlar hiç bir şeye sahip değildir ,dedi. Hıristiyanlar da, Yahûdîler hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlardı.» buyuruyor. Her iki grup da kitabı okuyor ve inkâr ettiği zatm doğruluğunu kitapta görüyor. Yani yahûdîler, Tevrat önlerinde bulunduğu halde Hz. îsâ'yı inkâr ediyorlar. Halbuki Tevrat'ta Mûsâ (a.s.) nın dilinden Hz. îsâ'yı tasdik edeceğine dâir hüküm vardır. İncil'de de îsâ (a.s.) nın Musa'yı tasdik ettiğine dâir hüküm vardır. Tevrat'ın Allah katından geldiğini bildirmektedir. Fakat her iki grup da diğerinin sahip olduğu hakkı inkâr ediyor.
Mücâhid, bu âyetin tefsirinde der ki: Yahûdîlerin ve Hıristiyanların eskileri doğru bir şey üzerinde idiler. Katâde «Yahûdîler, Hıristiyanlar hiç bir şeye sahip değildir» âyeti konusunda şöyle der : Evet ilk Hıristiyanlar bir şeye sahiptiler, fakat bid'atlar icâd edip tefrikaya düştüler. «Hıristiyanlar da, Yahûdîler hiç bir şeye sahip değildir dedi.» Evet ilk Yahûdîler bir şeye sahiptiler, onlar da bid'ata düşüp tefrikaya daldılar. Katâde'den, Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes'in bu âyetin tefsirinde söylediği gibi bir söz rivayet edilmiştir. O der ki: Bunlar Ra-sûlullah (s.a.) devrinde yaşayan ehl-i kitâbtı. Bu söz her iki taifenin, diğer grubun kendisine isnâd ettiği şeyde doğru olduğunu ifâde eder. Ancak âyetin akışından anlaşıldığına göre, zahir bakımından, onların söyledikleri sözden dolayı kınanmaları gerektir. Çünkü onlar, bu söyle-diklerinin tersinin doğru olduğunu biliyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ: «Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar» buyuruyor. Yani hepsi de încil ve Tevrat'a dayalı şeriatın o vakitte meşru olduğunu biliyorlardı. Ancak aralarındaki küfür ve inâd nedeniyle birbirlerini inkâr ettiler ve bozuğa bozukla mukabele etmeye çalıştılar. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den ilk rivayette nakledildiği şekilde olduğu gibi. En iyisini Allah bilir.
«Bilmeyen kimseler de, onların dedikleri gibi dedi. İhtilâfa düşer oldukları şeyde kıyamet günü Allah aralarında hükmünü verecektir.» Böylece Yahudilerle Hıristiyanların birbirlerine karşı söyledikleri sözü bilmedikleri açıklanıyor. Bu, i'mâ ve işaret kabîlindendir. «Bilmeyen kimseler de» ifadesiyle, kimlerin kasdedildiği ihtilaflıdır. Rebî' İbn Enes ve Katâde derler ki; Hıristiyanlar Yahudilerin söyledikleri gibi söylediler, îbn Cüreyc der ki: Ben Atâ'ya bu «bilmeyenler» kimlerdir? diye sorduğumda o, Yahûdî ve Hıristiyanlardan önce olan milletlerdir, dedi. Onlar, Tevrat'ı ve İncil'i kabul etmişlerdi. Süddî de bunların Araplar olduğunu söyler. Yani onlar, Hz. Muhammed bir şeye sahip değildir diyorlardı. Ebu Ca'fer İbn Cerîr bu âyetin umûmî olduğunu ve herkese uygun düştüğü görüşünü tercih eder. Kaldı ki ortada bu sözlerden herhangi birisini kesin olarak belirleyecek bir delil de yoktur, en iyisi hepsine birlikte hamletmektir. En iyi Allah bilir.
«İhtilâfa düşer oldukları şeylerde kıyamet günü Allah aralannda hükmünü verecektir.» Allah Teâlâ kıyamet günü onları birleştirecek ve zulüm olmayan, zerre miktarı kimsenin aleyhine işlemeyen âdil hükmüyle aralarını ayıracaktır. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın Hacc süresindeki şu âyetine benzemektedir: «Doğrusu îman etmiş olanlar ve Yahudiler ve Sâbiîler ve Hıristiyanlar ve Mecûsîler ve puta tapanlar

arasında kıyamet günü kesin hüküm verecektir. Doğrusu Allah her şeye şâhiddir.» (Hacc, 17) ve nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «De ki: Rabbınız aramızı birleştirir, sonra hak ile açar. O, Fettâh'tır, Alîm' dir.» [31]
Yahudiler kendilerinin doğru yolda olduklarını söyleyerek, cennete Yahudilerden başkasının girmeyeceğini, Allah'ın seçilmiş toplumu olduklannı iddia ediyorlardı. Bunlara göre, başka topluluklar sapık topluluklardı. Ancak bunu kabul etmeyen Hıristiyanlar da, sadece Hıristiyanların cennete gireceğini söylüyorlardı. Doğrusu her ikisi de boş hayâl ve kuruntu içindedir, aklî ve naklî hiçbir dayanakları yoktur. Aksi takdirde hem Yahudilerin ve hem de Hıristiyanların iddialarının doğruluğunu isbâtlayan belgeler getirmeleri gerekir. Yüce Allah, onların bu iddialarını reddederek, sadece kendini Allah'a teslim eden ve O'nun emirlerine uyarak ibâdetlerini yerine getiren ve yalancıların furyasına kapılmayan müslümanların cennete gireceğini belirtiyor. Bunların Rabb-ları katında mükâfatları bulunduğunu, korku ve üzüntüye düşmeyeceklerini ifâde ediyor. Yahûdî ve Hıristiyanlar birbirlerine karşı olan tutumlarını daha da ileri götürerek, defalarca Yahudiler, Hıristiyanların hiçbir şeye mâlik olmadığım, Hıristiyanlar da; Yahudilerin hiç bir şeye mâlik olmadığım söylüyorlardı. Halbuki her ikisi de ehl-i kitâb idi. Eğer ehl-i kitâb olarak Yahudiler Tevrat'a, Hıristiyanlar da İncil'e inanmış olsalardı bu tür iddialarda bulunmazlardı. Çünkü her gelen kitap, kendinden önce gelen kitabı doğrulamış ve kendinden sonra gelecek kitabı da müjdelemiştir. Şu halde her ikisi de doğru bir inanca sahip bulunmuyorlardı. Aynı davranışı hiçbir şey bilmeyen müşrikler de yapıyordu. Ancak onların Allah katından gelmiş kitapları yoktu. Allah bu ihtilâfları dolayısıyla kıyamet günü onların arasında hükmünü verecek ve en ağır cezâya çarptıracaktır. Ama kesinlikle bilinmelidir ki; cennet, kendini Allah'a teslim eden mü'minlerin otağıdır. [32]

114- Allah'ın mescidlerinde; O'nun isminin anılmasını men'eden, onların harâb olmasına çalışandan daha zâlim kim vardır? Onların oralara korka korka girmekten başka hakkı yoktur. Dünyada rüsvâylık onlarındır. Âhiret-te ise onlara büyük bir azâb vardır.

Mâbedleri Tahrib Edenler:

Müfessirler Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve onların harâb olmasına çalışanların kimler olduğu konusunda iki ayrı görüş serdetmişlerdir. **Birinci görüş:** Avfî'nin tefsirinde İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, bunlar Hıristiyanlardır. Mücâhid de der ki bunlar Hıristiyanlardır. Çünkü onlar mukaddes evde eziyet ediyorlar ve insanların orada namaz kılmasını engelliyorlardı. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den nakletti ki: «Onların harâb olmasına çalışan» âyetinde kasdolu-nan Buhtun-nasr (Nabu-Kurur-Usur) ve arkadaşlarıdır. O Kudüs'deki mukaddes evi harâb etmişti ve Hıristiyanlar da ona yardımcı olmuş-lardı. Saîd Katâde'den naklen der ki, onlar Allah düşmanı Hıristiyanlardır. Hıristiyanların, Yahudilere karşı kinleri, onları Bâbil'li Buh-tun-nasr'a yardımcı olmaya şevketti ki o, Mecûsî idi ve mukaddes evi harâb etmişti. Süddî der ki, bunlar Kudüs'teki mukaddes evin tahribi konusunda Buhtun-nasr'a destek

olmuşlardı. Buhtun-nasr,; oraya pislik atılmasını emretmişti. Bizanslılar oranın harâb olmasına yardımcı olmuşlardı. Sebebi de İsrâiloğullannın Zekeriyyâ oğlu Yahya (a.s.) yi öldürmeleridir. Buna benzer bir rivayet Hasan el-Basrî'den de nakledilmiştir.
İkinci görüş: İbn Cerîr'in rivayet ettiği görüştür. İbn Cerîr der ki; bana Yûnus İbn Abdü'1-a'lâ, İbn Vehb'den o da İbn Zeyd'den nakletti ki, o bu âyette sözkonusu olanlar, müşriklerdir, demiştir. Onlar Hudeybiye güriü Rasûlullah (a.s.) a engel olarak Mekke'ye girmesini önlemişler ve Zu Tuvâ denilen yerde kurbanını kesmek zorunda bırakmışlardı. Rasûlullah onlarla anlaşma yapmış ve hiç kimse kimseyi bu mübarek evden alıkoymaz, demişti. Çünkü kişinin babasının ve kardeşinin katili oraya gelirdi de, kimse ona engel olmazdı. Onlar; babalarımızı Bedir günü öldürmüş olan; biz burada kaldığımız sürece buraya gelemez, demişlerdi. «Onların harâb olmasına çalışan» kavli konusunda da İbn Cerîr şöyle der: Onlar Allah'ın zikrini, hacc ve umre için oraya insanların gelmelerini engellemişlerdi.
İbn Ebu Hatim, Seleme'den İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletmiş : Kureyşliler, Hz. Peygamberi; Mescid-i Harâm'da ve Kâ'be'nin yanında namaz kılmaktan men'ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını men'eden, onların harâb olmasına çalışan kimselerden daha zâlim kim vardır?» buyurdu.
İbn Cerîr, ilk görüşü tercîh eder ve buna delil olarak da Kureyş-lilerin Kâ'be'yi hârâb etmek için çalışmadıklarını belirtir. Halbuki, Bizanslılar Beyt el-Mukaddes'in tahribine çalışmışlardır, der.
Ben derim ki, —Allah en iyisini bilir ya— doğru olan ikinci söz- dür ki bunu İbn Zeyd ve İbn Abbâs nakletmiştir. Zîra Hıristiyanlar Yahudilerin Beyt el-Mukaddes'te ibâdet etmelerini engellemişlerse, on-lann dini Yahudilerin dininden daha doğru olmasındandı ve kendileri Allah'a daha yakındılar ve o sırada Yahudilerin Allah'ı zikretmeleri makbul değildi. Çünkü daha önce Dâvûd ve Meryem oğlu îsâ'nın dilinden lanetlenmişlerdi. Bu, isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından dolayı idi. Kaldı ki Allah Teâlâ Yahûdî ve Hıristiyanlar! kötüledik-ten sonra, Rasûlullah ve ashabını Mekke'den çıkaran, mescid-i harâm'-da ibâdet etmelerini engelleyen müşriklerin zemmine başlıyor. İbn Ce-rîr"in Kureyşliler Kâ'beyi harâb etmeye çalışmamışlardı görüşüne gelince; onların yaptıklarından daha büyük bir tahrik olur mu? Mekke' den Rasûlullah'ı ve ashabını çıkarmışlardı. Oraya putları ve şirk koştukları heykelleri doldurmuşlardı. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Yoksa Mescid-i-Hârâm'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin? Hem O'nun dostu değiller. O'nun dostları ancak müttakîlerdir, fakat onların pek çoğu bunu bilmiyorlar.» (Enfâl, 34) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Müşrikler, kendilerinin kâfir olduklarını itiraf edip dururken, Allah'ın mescidlerini imâr etmeleri gerekmez. Onların işledikleri boşa gitmiştir. Cehennemde temelli kalacaklardır. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gü-nüne inanan, namaz kılan, zekât veren ve sadece Allah'tan korkan kimseler ta'mîr eder. İşte onlar doğru yolda bulunanlardan olabilirler.» (Tevbe, 18-19). Bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Onlar küfretmiş olanlardır. Sizi Mescid-i Hârâm'ı ziyaretten ve bağlı kurbanları yerine gitmekten alıkoyanlardır. Eğer

oradaki henüz tanımadığımız mü'min erkekler ve inanmış kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah dilediklerine rahmet etmek için böyle emretmiştir. Eğer inananlarla kâfirler birbirinden ayrılmış olsalardı, küfredenleri can yakıcı bir azaba uğratırdık.» (Feth, 25) Kâ'be'den mü'minleri kovup onların Ka'be'ye girmesine engel olmaktan daha büyük bir yıkış, bir tahrîb var mıdır? Kâ' be'nin imârından maksad süslenmesi ve şeklinin güzel durması değildir, aksine asıl imâr, Allah'ın adının orada anılması ve şeriatının uygulanmasıdır. Kâ'be'nin temizlenmesi demek, şirk ve pislikten arıtılması demektir.
«Onların, oralara korka korka girmekten başka hakkı yoktur.» Bu, taleb sadedinde bir haberdir. Yani onlara güç yetirirseniz, onların mescide sulh ve cizye altında girmelerinden başka kendilerine hiçbir imkân vermeyin. Bunun için Rasûlullah (s.a.), Mekke'yi fethedince; hicretin dokuzuncu senesinde ,bu yıldan sonra' hiç bir müşrikin Kâ'be' ye haccedemeyeceğini ve Beytullâh'ın çıplak olarak ziyaret edilemiyece- ğini ilân etmekle emrolunmuştur. Kimin sözleşmeli bir süresi varsa onun süresi doluncaya kadar kendilerine mühlet verilmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlinin uygulanması ve doğru çıkarılmasından ibarettir : «Ey Mü'minler doğrusu müşrikler pistirler. Bu nedenle bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirir. Şüphesiz Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 28) Bazıları da dediler ki; onların korku ve mü'minlerin kuvvetinden titrer halde Allah'ın mescidlerine girmeleri gerekiyordu. Mü'minleri Allah'ın mescidinden alıkoymaları veya oraya kendilerinin hâkim olmaları şöyle dursun, mü'minlerin kendilerini ez- mesinden çekinmeleri gerektiği manasınadır.
Denildi ki; bu, Allah tarafından müslümanlara verilmiş bir müjdedir. Onları, Mescid-i Harâm'a ve diğer mescidlere hâkim kılacağı muştusudur. Müşrikleri Mescid-i Harâm'a korkarak girmekten başka bir şekilde giremiyecekleri ve böylece zelîl olacaklarının ifadesidir. Orada tutulup cezalanmaları veya müslüman olmazlarsa öldürülmeleri endişesiyle karşılaşacaklarının müjdesidir. Allah Teâlâ bu va'dini yerine getirmiştir. Müşriklerin mescid-i Harâm'a girmelerini yasaklamıştır. Rasûlullah (s.a.) da Arap Yarımadasında iki dinin kalmamasını tavsiye etmiş, Yahudi ve Hıristiyanların yarımadadan kovulmasını bildirmiştir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bunun nedeni; sadece Mescid-i Harâm'ın çevresini şerefli tutmak ve tüm insanlığa uyarıcı ve müjdeci olarak gönderilmiş olan Rasûlünün gönderildiği bölgeyi temiz tutmaktır. İşte dünyada rüsvâylık onlaradır. Çünkü ceza her zaman amel cinsindendir. Onlar nasıl mü'minleri Mescid-i Harâm'dan alıkoy- muşlarsa, kendileri de oradan alıkonulmuşlardır. Onlar nasıl mü'minleri Mekke'den kovmuşlarsa, onlar da Mekke'den kovulmuşlardır. «Âhirette ise onlara büyük bir azâb vardır.» Allah'ın evinin mahremiyetini çiğnedikleri ve çevresine putlar dikerek, onu küçük düşürdükleri, için Allah'ın evinde Allah'tan başkasına ibâdet ettikleri, orayı çıplak olarak gezdikleri ve daha buna benzer Allah ve Rasûlünün hoşlaşmadığı fiilleri işledikleri için.
Allah'ın eviyle Kudüs'deki Beyt el-Mukaddes'in kaydedildiğini söyleyenlerden, Ka'b el-Ahbâr der ki; Hıristiyanlar Kudüs'ü ellerine geçirince, orayı tahrib ettiler. Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderince ona bu âyeti

inzal buyurdu. Yeryüzünde bulunan bütün Hıristiyanlar Kudüs'e ancak korkarak girebilirler. Süd-dî de der ki; yeryüzündeki bütün Bizanslı'lar bugün ancak oraya boynunun vurulması veya cizye ödemek korkusuyla girebilirler. Katâde der ki; onlar, mescidlere ancak gizlice girebilirler.
Ben derim ki; bu, maksadın âyetin umûmu içerisine dâhil olmasını ortadan kaldırmaz. Zîra Hıristiyanlar, Kudüs'te mukaddes evde zulmetmeleri, Yahudilerin önünde duâ ettikleri taşı küçümsemeleri sebebiyle şer'an ve İlâhî taikdîr eseri olarak zilletle cezalandırıldılar. Ancak bir süre Allah onları Beyt el-Mukaddes ile imtihan etti. Yahudiler orada Allah'a isyan edince ve isyanları da Hıristiyanların isyanından daha fazla olunca, cezalan da daha büyük oldu. Allah en iyisini bilir. «Dünyada rüsvâylık onlaradır» âyeti Süddî, İkrîme ve Vâil İbn Davud'a göre, Mehdî'nin çıkışıyla, onların horlanacağı manasınadır. Katâde ise «onlar cizye verecek» diye tefsir etmiştir.
Sahîh olanı, dünyadaki horlanmanın ve rüsvâylığın bütün bunlardan daha geniş bir anlam taşımasıdır. Nitekim hadîsde dünyada horluktan ve âhiret azabından Allah'a sığınılması vârid olmuştur. Şöyle ki İmâm Ahmed İbn Hanbel... Büsr İbn Ertaa'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle duâ edermiş :
«Allah'ım her işte sonumuzu iyi kıl. Bizi dünyada horlanmaktan ve âhirette azabından uzak kıl.»
Bu hadîs hasendir, ancak Kütüb-i Sitte'de yoktur. Ve onu rivayet eden sahabenin (Büsr İbn Ertaa veya İbn Ebu Ertaa da denir) savaşta eller kesilmez hadîsinden başka bir hadîs rivayeti yoktur. [33]
Allah'ın mabedlerini tahrîbten ve insanları ibâdetten alıkoymaktan daha büyük bir zulüm olamaz. Ne şekilde olursa olsun, mescidlerde Allah'ın adının anılmasını önleyen ve mescidlerin vazifesini yapmasına engel olandan zâlim kimse yoktur. Bunu yapanlar, Allah'tan uzaktırlar. Onların mescidlere korku ve ürperti içerisinde girmekten başka yapacakları birşey yoktur. Müslümanlar güç ve kudret kazanınca ve Kur'an'ın hükümlerini yerine getirince, Allah yolundan alıkoyanlar ma-bedlere ancak korku içerisinde girebilirler. Aksi takdirde müşrikler ma-bedlere girmekle kalmayacaklar, onları tahrîb edeceklerdir. Mescidlerde Allah'ın adının anılmasına engel olanlar, dünyada zillet ve âhirette de azaba çarptırılırlar. Doğusuyla Batısıyla tüm yeryüzü Allah'ındır. Nerede namaz kılarsanız ve Allah'a yönelirseniz Allah oradadır. Allah hiçbir mekâna sığmaz, O, bütün mekânı ihata eder.
Bu âyet-i celîle bazı rivayetlere göre Kudüs'ün tahribi üzerine nazil olmuştur. Bir başka rivayete göre; peygamberi ve ashabını Mekke'ye girmekten alıkoyan müşrik Araplar hakkında nazil olmuştur. Bir diğer rivayete göre; ilerde müslümanların mukaddes makamlarına saldıra-cak ve onları mukaddes ma'bedden uzaklaştıracak kavimler hakkında nazil olmuştur. Ancak kelâm umûmîdir ve tüm ehl-i kitâb ile onların yolunda olanlara hitâb etmektedir. [34]
Bu konuda Reşîd Rızâ ise şöyle diyor:
Bu âyette birkaç vecih vardır.
a- Bu âyet; Hz. Mesih'ten 70 sene sonra meydana gelmiş bir hâdiseye işaret etmektedir. Bu hâdise, Romalı Titus'un Kudüs'e girip orayı tahrîb etmesi ve şehri bir toprak yığını haline getirmesidir. Hz. Süleyman'ın ma'bedini yıkıp birkaç harâb duvardan başka birşey bı-rakmıyacak hale getirmesi ve Yahudilerin elindeki Tevrat

nüshalarını yakmasıdır. Hz. Mesih, bu hususu belirterek Yahudileri uyarmıştı. Bazı müfessirler de derler ki; Hıristiyanlar, Romalıları teşvik ederek onları bu harekete sürüklemişlerdir.
Üstâd Muhammed Abduh der ki; bu haberin doğru veya yanlış olduğunu bilmiyorum. Çünkü bunu söyleyenler; ne delil getirebilmişlerdir, ne de tarihî bir nakil. Ancak bildiğim odur ki; Hıristiyanlar dağınık oldukları ve Yahudilerin baskısından dolayı gizlenip saklandıkları için memleketlerini terkederek Roma'ya gitmişlerdi. Kendilerini yurtlarından çıkmak zorunda bırakan Yahudilerden intikam almak istiyor ve Hz. îsâ'nın tehdidinin gerçekleşmesini istiyorlardı. Veya Romalılar her ne kadar putperest idiyseler de, Yahudilerin hiçbir şeye sahip olmadıklarını görüyorlardı. Onların savaşı, din savaşı değildi. Sadece milletleri için ve ülkelerine tamah ederek Yahudilerle savaşıyorlardı. Bunun ma'bedin yıkılmasına ve din kitaplarının yakılmasına kadar varacak kötü bir durum olacağım sanmıyorlardı. İşte bu hususlar, Hıristiyanların Titus'u Kudüs'e saldırmaya teşvik ettiklerinin delilleridir. Ancak tarihî bir belge olmadıkça bunun böyle olduğunu söylemek im-kânsızdır.
Ne gariptir ki Muhammed İbn Cerîr el-Taberî tefsirinde der ki; bu âyet, Hıristiyanların, Kudüs'ü yıkmak için BâbiPli Buhtun-nasr (Nebu-Kudur-Usur) ile birleştiklerinin delilidir. Halbuki Buhtun-nasr'm Kudüs'ü yıkması Hz. îsâ'dan ve Hıristiyanlıktan 133 sene kadar önceydi. Eğer Taberî büyük bir tarihçi olmasaydı Hz. îsâ'dan 130 sene sonra gelen Romalı Adrinal hâdisesine sözünü hamletmek mazur sayılabilirdi. Nitekim adı geçen kişi Orşelim tepelerinde bir şehir kurmuş ve şehri süsleyerek hamamlar yapmış, Süleyman ma'bedi'nin kalıntıları üzerine de bir Mars mabedi inşâ etmişti. Yahudilerin buraya girmelerini'yasaklamış ve gelecek olurlarsa öldürüleceklerini bildirmişti. Bu sebeple Yahudiler ona ikinci Buhtun-nasr adını takmışlardı. Çünkü onun zulmünden ve baskısından çok çekmişlerdi. Ancak bu bile bir tarihçi için mazeret sayılmaz.
İkincisi, bazı müfessirlere göre bu âyet Hudeybiye vak'ası üzerine nazil olmuştur. Bu görüşü benimseyenler derler ki; Romalılar hâdisesi üzerinden uzun zaman geçmişti. Artiîk âyetin hâdiseye hamledilmesine gerek yoktur. Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir : Arap müşrikler Ka'be'yi yıkmak için çalışmamışlardı. Câhiliyyet devrinde Ka'be'ye saygı gösterir, şerefli mahal olarak kabul ederler ve orayı imâr ederlerdi. Üstâd imâm (Muhammed Abduh) der ki; bu âyetin her iki meseleye de hamli mümkündür. Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını önleyenler Mekke'li müşrikler, Allah'ın mescidlerini yıkmaya çalışanlar da Ro-ma'lı müşrikler olabilir. Ve böylece Mekke'li müşriklerin Allah'ın Ra-sûlünün mübarek eve girmesini engellemeleri ve orada Allah'ın adının anılmasına mâni olmalarıyla daha önceki Roma'lı müşriklerin Allah'ın evini tahrîb etmesi birleştirilerek her iki fiilin çirkinlikte eşit olduğuna işaret edilmiş olabilir.
Üçüncü görüşe göre; ehl-i kitâb hakkındaki bu âyet; meydana gelmiş bir olayı değil, meydana gelecek bir olayı haber vermektedir. Bu, daha sonra Haçlıların Kudüs'e ve diğer İslâm memleketlerine saldırıp Müslümanları Mescid-i Aksâ'dan alıkoyarak birçok mescidi tahrîb etmelerine işarettir.
Dördüncü görüş taraftarları ise derler ki; bu âyet aynı şekilde ilerde gelecek bir olayı haber vermektedir. Bundan maksad Ka'be'yi yıkan ve Müslümanların

Ka'be'ye girmesine engel olan, birçok mescidi yerle bir eden Karâmita hadisesidir. (...)
Şeyhimiz der ki; bu âyet gerek olmuş, gerekse olacak bir hâdise hakkında veya hiçbir şekilde ma'bedlere saygı duymayanları tehdîd için inmiş olsun, her halükârda içinde namaz kılınarak ve tesbîh çekilerek Allah'ın adı anılan ma'bedlere saygı duymanın gereğini ilân etmektedir, ma'bedlerin tahribine çalışmanın yasak olduğunu "belirtmektedir. (...) İşte İslâm şeriatında; ehl-i kitabın mabedlerine, kiliselerine ve havralarına, oralarda ibâdet eden rahiplere saygı duymayı, ayrıca ehl-i kitâb olmaları şüpheli bulunan Mecûsî ve Sâbiîlerin ma'bedlerine hürmet etmeyi isteyen hükümdeki sır buradadır. Üstâd İmâm (Muhammed Abduh) Sâbiîleri ehl-i kitâb'tan saymaktadır.[35]

115- Doğu da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz vech-i İlâhî oradadır. Şüphesiz ki Allah Vasî'dir, Alîm'dir.

Doğu da, Batı da Allah'ındır :

Allah en iyisini bilir ya; bu âyet, Mekke'den çıkarılan, mescidlerin-den ve namazgahlarından ayrılan, Rasûlullah ve ashabını teselli içindir. Bilindiği gibi, Rasûlullah (s.a.) Mekke'de iken Kâ'be'ye ve Beyt el-Mukaddes'e doğru namaz kıldı. Sonra Allah Kâ'be'ye doğru döndürdü. Bunun için de «Doğu da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz yech-i ilâhî oradadır» buyuruldu.
Ebu Übeyd Kasım İbn Sellâm, «el-Nâsih ve'1-Mensûh» adlı eserinde der ki; bize Haccâc İbn Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah en iyisini bilir ya —bize anlatıldığına göre— Kur'an'daıi ilk neshedilen bölüm kıble mevzuudur. Allah Teâlâ : «Doğu da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» buyurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) önce Kudüs'e doğru namaz kılıp Allah'ın evini terketmişken sonra Allah bu âyeti neshederek Beyt el-Atîk'a doğru döndürmüştür ve şöyle buyurmuştur: «Nereden çıkarsan yüzünü mescid-i haram tarafına döndür. Siz de nerede bulunursanız yüzünüzü o tarafa döndürün.»
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan naklen der ki: Kur'an'da ilk neshedilen âyet, kıble âyetidir. Şöyle ki Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde —orada Yahûdî halk da bulunuyordu— Allah Teâlâ ona mukaddes eve (Kudüs'e) dönmesini emretti. Yahûdîler buna çok sevindiler. Rasûlullah (s.a.) on şu kadar ay Kudüs'e doğru döndü. Ancak o Hz. İbrahim'in kıblesini seviyordu, duâ ediyor, göğe bakıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu biz, yüzünü semâya doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede bulunursanız bulunun yüzlerinizi o tarafa doğru çevirin.» (Bakara, 144) âyetini inzal buyurdu. Yahûdîler, bunun üzerine kuşkulandılar ve dediler ki; onları üzerinde bulundukları kıbleden döndüren nedir? Bu sebeple Allah Teâlâ: «Doğu da Batı da Allah'ındır de.» âyetini inzal buyurdu. «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî orasıdır.»
İkrime, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» âyeti konusunda o, şöyle demiş : Doğuya da Batıya da dönsen Allah'ın kıblesidir.

Mücâhid ise; nerede bulunursanız bulunun, sizin yöneleceğiniz bir kıble vardır o da Kâ'be'dir, şeklinde tefsîr etmiştir.
İbn Ebu Hatim, kıblenin tebdili konusunda yukarıda geçen hadîsi İbn Abbâs'dan rivayet eder. Ebu'l-Âliye, Hasan, Atâ el-Horasânî, İkrime, Katâde, Süddî ve Zeyd İbn Eslem'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.
İbn Cerîr ve başkaları derler ki; Allah Teâlâ bu âyeti, kıbleye yö-nelme emri gelmezden önce inzal buyurmuştur ve bu âyetle nebisine ve ashabına Doğu ve Batı tarafından istedikleri tarafa namaz kılarken yönelebileceklerini bildirmek için nazil olmuştur. Çünkü onlar yüzlerini hangi tarafa çevirirlerse çevirsinler, sânı yüce olan Allah'ın vechi orada ve o taraftadır. Çünkü doğular da batılar da Allah'ındır. Allah'tan halî hiç bir mekân yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Bunlardan az veya çok ne olursa olsunlar, nerede bulunursa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir.» (Mücâdele, 7). Dediler ki; daha sonra Mescid-i Harâm'a yönelmeyi emreden âyet-i kerîme ile kıbleye teveccüh emri gelmiştir. İbn Cerîr böyle der. Ancak «Allah'tan halî hiç bir mekân yoktur» sözüyle, eğer Allah'ın ilmini kasdetmişse, bu, doğrudur. Çünkü ilm-i İlâhî bütün ilimleri ihtiva ve ihata etmiştir. Eğer zâtını kasdetmişse onun zâtı yaratıklarından herhangi biri tarafından kuşatılamaz. Allah bundan yüce ve büyüktür.
İbn Cerîr der ki; başkaları da bu âyet; Rasûlullah. (s.a.) a; nafile namaz kılarken, seferde, korku ve sıcaklık halinde Doğu veya Batıdan dilediği tarafa yönelebileceğine dâir bir izin olduğunu söylerler. Ebu Küreyb... Abdullah İbn Ömer'den naklen der ki; o, bineği nereye yönelirse o tarafa namaz kılardı ve Rasûlullah'ın böyle yaptığını anlatırdı. Bu görüşünü de «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» âyetine dayandırırdı. Bu hadîsi Müslim, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh muhtelif yollarla Abdülmelik İbn Ebu Süleyman'dan ve Saîd İbn Cübeyr'den ve Abdullah İbn Ömer'den naklederler. Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahihinde âyet zikredilmeksizin Abdullah İbn Ömer ve Âmir îbn Rebîa'dan menkûldür. Buhârî'nin Sahîh'inde, Nâff nin Abdullah îbn Ömer'den naklettiğine göre, ona korku namazından sorulduğunda bu namazı anlatır, sonra der ki; eğer korku bundan daha fazla olursa ayaklan üzeri kıyam ile kıbleye yönelerek veya kıblenin dışında bir noktaya yönelerek binekli halde namazlarını kılarlar. Nâfî der ki; Abdullah îbn Ömer bunu Hz. Peygamberden nakletmiştir.
İbn Cerîr der ki; başkalan da, bu âyet; kıbleyi bilemiyen, hangi yönde olduğunu anlayamayan ve muhtelif yönlere doğru namaz kılan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ bunlara; Doğu da, Batı da Benimdir, yüzünüzü nereye döndtirürseniz benim vechim orasıdır. Sizin kıbleniz de orasıdır, buyurarak onların namazlarının geçerli olduğunu kendilerine bildirmiştir, derler.
Bize Ahmed İbn îshâk el-Ahvâzî... Âmir İbn Rebîa'dan, o da babasından nakletti ki, şöyle demiş: Biz karanlık bir gecede Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Bir konak mahalline indik ki, kişi taşlan alıyor ve bir mescid yaparak orada namaz kılıyordu. Sabahlayınca bir de baktık ki biz, namazımızı kıbleden başka bir yöne doğru kılmışız. Dedik ki; Ey Allah'ın Rasûlü biz bu gece namazımızı kıbleden başka bir yönedoğru kıldık durum ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buyurdu.- Sonra Süfyân İbn Vekî' den, babasından ve Ebu Rebî'den buna benzer bir rivayeti nakletti. Tirmizî de bu hadîsi Mahmud İbn

Ğaylân tarikiyle Vekî'den, İbn Mâ-ce ise Yahya İbn Hâkim yoluyla Ebu Davûd ve Ebu Rebî'den nakletti. İbn Ebu Hatim bunu Hasan İbn Muhammed tarikiyle Saîd İbn Süleyman'dan o da Ebu Rebî el-Semmân'dan nakletti ki bunun adı Eş'as İbn Saîd el-Şasrî'dir. Bu kişi zayıf hadîsler nakleder. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söylerse de isnadı böyle değildir. Çünkü bu isnadın Eş'as İbn Saîd'in hadîsinden olduğunu biliyoruz. Eş'as ise hadîste zayıf olarak kabul edilir. Ben derim ki; onun şeyhi olan Âsim da aynı şekilde zayıftır. Buhârî onun hadîsinin münker olduğunu bildirir. İbn Mum ise, onun hadîsinin zayıf olduğunu ve delil alınamayacağını söyler. İbn Hibban da, metruktür, der. En iyisfhi Allah bilir. Bu hadîs muhtelif yollarla Câbir'den de nakledilmiştir..
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde der ki; bize îsmâîl İbjı Ali... Ahmed İbn Abdullah'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Babamın kitabında gördüm ki Abdülmelik'in Atâ'dan onun da Câbir-den naklettiğine göre o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir seriyye göndermişti, ben de o seriyyede bulunuyordum, karanlık bastırdı, kıblenin ne tarafta olduğunu bilemedik. İçimizden bir grup kıble, şu tarafta Semmâk tarafındadır, dediler ve namaz kılıp çizgiler çizdiler. Sabah olup güneş doğunca bu çizgilerin kıbleden başka bir yönde olduğu görüldü. Seferimizden döndüğümüzde Rasûlullah (s.a.) a bu durumu sorduk, fakat o, sustu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki: Doğu da, Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buyurdu. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûveh bunu bilâhere Muhammed İbn Ubeydullah el-Arzemî kanalıyla Atâ'dan, o da Câbir'den nakleder.
Darekutnî der ki; bana Abdullah İbn Abdülazîz, Dâvûd İbn Ömer' in... Câbir'den naklettiği şu hadîsi okudu ve ben de dinledim: Câbir diyor ki; biz, bir seferde Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Üzerimize bulut çöktü, şaşırdık ve kıbleyi çıkaramadık. Her birimiz bir yöne doğru namaz kıldık. Her birimiz önümüze çizgi çiziyorduk ki yerlerimizi bilelim. Bu durumu Rasûlullah'a bildirdiğimizde o, bu namazların iadesini emretmedi ve «Namazınız yerini bulmuştur» dedi. Sonra Darekutnî der ki; Muhammed İbn Sâlim'den de böyle nakledilmiştir. Diğerleri de bunu Muhammed İbn Ubeydullah el-Arzemî yoluyla Atâ'dan nakleder ki ikisi de zayıftır. İbn Merdûyeh ayrıca Kelbî kanalıyla İbn Abbâs'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir seriyye göndermiş. Onlar buluta yakalanmışlar ve kıbleyi çıkaramamışlar. Kıbleden başka bir yöne doğru namaz kılmışlar. Güneşin doğuşundan sonra kıbleden başka bir yöne doğru namaz kıldıklarım anlamışlar, Rasûlullah (s.a.) in huzuruna gelip ona anlatmışlar, bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti indirmiş. Bu isnâdlarda zayıflık vardır. Ancak bir kısmı bir kısmına bağlanmaktadır, yönün yanlış olduğunun anlaşılması üzerine, namazın iade edilip edilmeyeceği hususunda bilginlerce iki ayrı görüş vardır. Ancak bu rivayetler kaza edilmiyeceğini göstermektedir. En iyisini Allah bilir.
İbn Cerir der ki; başkalan da bu âyetin Necâşi vesilesiyle nazil olduğunu söylerler. Muhammed İbn Beşşâr, Katâde'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) bir kardeşiniz öldü, onun üzerine namaz kılın, buyurdu. Biz müslüman olmayan bir adama mı namaz kılacağız? dedik. Bunun üzerine : «Ehl-i kitâb'tan öyleleri de vardır ki Allah'a ve size indirilenlerle kendilerine indirilmiş olanlara îman ederler, Allah'ın huzurunda huşu ile eğilirler.» âyeti nazil oldu. Katâde der ki; o, kıbleye doğru na-

maz kılmazdı dediklerinde, «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyeti nazil oldu. Bu rivayet garîbtir. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Ebu Ma'şer'in... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu hadîsi nakleder: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Doğu ile Batı arasında, Irak, Şam ve Medîne halkı için birer kıble vardır.» bu rivayetlerin bu âyetle ilgisi bulunmaktadır. Nitekim Tirmizî ve îbn Mâce ,Ebu Ma'şer'in hadîsinden bunu tahrîc ederler. Ebu Ma'şer'in adı Necîh İbn Abdurrahmân'dır. O, Rasûlullah'ın Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, buyurduğunu nakleder. Tirmizî de bir başka şekilde bunun Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğini söyler. Tirmizî ve bazı ilim erbabı, Ebu Ma'şer'in hıfzı yönünden hakkında söz söylemişlerdir, der ve ilâve eder; bana, Hasan İbn Ebu Bekr el-Mervezî... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, buyurmuştur. Tirmizî sonra bu hadîs; hasen, sahihtir, der.
Buhârî'nin de ,bu hadîsin, Ebu Ma'şer'in hadîsinden daha sahih ve daha kuvvetli olduğunu söylediği nakledilir. Tirmizî sahabelerden birkaç kişiden rivayet eder ki, Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, bu-yurulmuştur. Bu sahabeler arasında Hattâb oğlu Ömer, Ebu Tâlib oğlu Ali ve Abbâs oğlu Abdullah bulunmaktadır. İbn Ömer der ki; Batıyı sağına, Doğuyu soluna aldığında ikisinin arasında kıbleye yönelecek olursan bir kıble vardır. İbn Merdûyeh der ki; bana Ali İbn Ahmed... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, buyurmuştur. Darekutnî ve Beyhakî de bunu rivayet ediyor ve diyor ki, meşhur olan rivayet Abdullah îbn Ömer'in Hz. Ömer'den nakletmiş olduğu bu sözdür.
İbn Cerîr der ki; bu âyetin, yüzünüzü duâ ederken nereye çevirirseniz çevirin, benim vechim orasıdır ve sizin duanızı kabul ederim, mânâsına olması muhtemeldir. Nitekim Kasım... Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder: «Bana duâ edin size icabet edeyim» âyeti nazil ol- duğunda, onlar nereye doğru? dediler. Bunun üzerine «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyeti nazil oldu. İbn Cerîr der ki: «Şüphesiz ki Allah Vasî'dir, Alîm'dir.» âyetinin mânâsı yeterlikte, lutufta ve cömertlikte bütün yaratıklarını ihata eder, demektir. «Alîm'dir» den maksad kullarının bütün amellerini bilir, demektir. O'nun bilgisinden hiç bir şey gizli ve saklı kalmaz. O, her şeyi hakkıyla bilendir. [36]
Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabi'ye atfedilen tefsirde şöyle denir :
Nûr ve zuhur âlemi olan ve Hıristiyanların cenneti sayılan Doğu da, karanlıklar, gizlilikler âlemi olan ve Yahudilerin cenneti ve kıblesi sayılan Batı da Allah'ındır. Doğu O'nuh gerçekte bâtını, Batı ise O'nuh gerçekte zahiridir. Zahir ve bâtından nereye yönelirseniz yönelin orası Allah'ın veçhidir. Yani bütün sıfatlarıyla tecellî eden Allah'ın zâtıdır. Veya şöyle de mânâ verilebilir : Kalblerinize zuhur ve tecellî edecek doğuş Allah'ındır. O, şuhûd ve fena halinde cemâliyle size tecellî eder. O, perdeye bürünerek suret ve zâtlarıyla saklanıp ğurûb eder. Batış sizin fenadan sonra baka halinizi celâl sfatının gizlemesinden ibarettir. öyleyse hangi yöne yönelirseniz yönelin orası Alah'm veçhidir. Yalnız başına onun bulunmadığı hiçbir şey yoktur. Allah, bütün varlığı içine alan, cihet ve varlıkların hepsine şamîl olan, bilgi ve bilinenlerin hepsini bilendir.[37]

Bu hususta Âlûsî de diyor ki:
İşaret babında denilir ki; Doğu nûr ve zuhur âleminden ibarettir ve o Hıristiyanların cenneti, hakîkatta onların kıblesidir Batı ise sırlar ve gizlilikler âlemidir ve o, Yahudilerin cenneti, hakikatte gizli kıbleleridir. Veya Doğu, Allah Sübhanehû'nun kalplerde nurunun zuhuru ile iştirakinden şühûd halinde Allah'ın cemâl sıfatının kalbde tecellisinden ibarettir. Batı ise Allah'ın nurunun gizlenmesi, saklanması ve fenadan sonra beka haleti üzere ilâhî celâl sıfatının gizlenmesinden ibarettir. Hepsi de Allah'ındır, kişi hangi yöne yönelirse ister zahir, ister bâtın olsun orası Allah'ın veçhidir. (...)[38]

116- Dediler ki:Allah çocuk edindi. Tenzih ederiz O'nu. Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hepsi de O'na itaat ederler.
117- Göklerin ve yerin yaratanıdır. Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece «ol» der, o da oluverir.

Allah'a Çocuk İsnâd Edenler:

Bu ve bundan sonraki âyet-i kerîme Hıristiyanlara —Allah'ın la'-neti üzerlerine olsun—onlara benzeyen Yahudilere ve Arap müşriklere red ihtiva etmektedir. Onlardan melekleri Allah'ın çocukları saymalarını reddederek bu sözlerini yalanlamaktadır. Allah Teâlâ ve Te-kaddes hazretleri bunu kesinlikle reddettikten sonra «Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa onundur» buyuruyor. Mes'ele onların uydurdukları gibi değildir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Göklerde ve yerde onlara tasarruf eden O'dur. Yaratan ve rızıklandıran O'dur. Hepsi O'nun kulu ve kölesidir. Artık O'nun için nasıl çocuk olabilir? Çocuk, birbirine oranlı iki şeyden doğar. Şâm yüce ve münezzeh olan Allah'ın ise nazîri yoktur, âyetinde, kibriyâsında ortağı olmadığı gibi, eşi de yoktur. Öyleyse O'nun çocuğu nasıl olabilir? Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Zevcesi olmadan nasıl çocuğu olabilir? Oysa her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi bilir.» (En'âm, 101) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Rah-mân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü, nerdeyse gökler paralanacak, yer yarılacak, dağlar göçecek. Halbuki Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmâh'ın kulundan başka bir şey değildir. Andolsun ki ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü, hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 90 -95). İhlâs sûresinde ise şöyle buyurur : «De ki: O Allah bir tektir. Allah Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey ona denk değildir.» (İhlâs, 1-4)
Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde kendisinin en yüce efendi olduğunu eşinin ve benzerinin bulunmadığım belirtiyor. Ondan başka bütün şeylerin yaratılmış olduğunu, dolayısıyla onun çocuğu olamıyaca-ğını ifâde ediyor. Nitekim Buhârî bu âyetin tefsirinde şöyle der: Bize Ebu Yemmân... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Rasûlullah (sA.) şöyle buyurmuş : Âdemoğlu beni yalanladı, ama O'nun için böyle bir şey mümkün olamaz. Beni inkâr etti, ancak onun için böyle bir şey mümkün olamaz. O'nun beni yalanlaması; kendisini olduğu gibi tekrar diriltmeye gücümün yetmeyeceğini sanmasıdır. Beni inkâr etmesi de çocuğum olduğunu söylemesidir.

Ben bir eş veya çocuk edinmekten münezzehim. Bu hadîsi bu şekliyle yalnız Buhârî nakletmiştir.
İbn Merdûyeh der ki; bize Ahmed İbn Kâmil... Ebu Hüreyre'den nakletti ki: Âdem oğlu beni yalanladı? Ancak onun beni yalanlaması gerekmez. Ademoğlu beni inkâr etti, ancak onun beni inkâr etmesi gerekmez. Beni yalanlaması, «ilkin beni yarattığı gibi tekrar getiremez» demesidir. Halbuki ilk yaratış bana onu yeniden getirmekten daha zor değildir. Beni inkâr etmesine gelince, «Allah çocuk edindi» demesidir. Ben Allah'ım, bir tek Samed'im. Doğurmamış ve doğurulmamışım ve Benim dengim hiç bir şey bulunmaz. Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşittiği bir eziyete Allah'dan daha çok sabreden hiç kimse yoktur. Kulların nzkını verdiği ve onlara sıhhat ihsan ettiği halde onlar kendisi için çocuk varsayarlar.
«Hepsi de O'na itaat ederler.» İbn Ebu Hatim der ki, bana Saîd, İbn Abbâs'dan nakletti ki: «İtaat ederler» den maksad namaz kılarlar, demektir. İkrime ve Ebu Mâlik de »kulluklarını ikrar ederler, demek olduğunu söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr ise ihlâs ile ona bağlanırlar, demek olduğunu söylemiştir. Rebî' İbn Enes der ki; kıyamet günü hepsi O'nun huzurunda kalkacak, demektir. Süddî ise, kıyamet gününde hepsi O'na itaat edecek, demek olduğunu belirtir. Hasîf, Mücâhid'den nakleder ki, «Hepsi de O'na itaat ederler» âyetinin mânâsı, insan ol der insan olurlar, merkeb ol der merkeb olurlar. Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki, «İtaat ederlerin» anlamı şöyledir: İstemeye istemeye secdeye gitmek itaattir. Mücâhid'in bu sözü —ki İbn Cerîr onu seçmiştir— bütün sözleri birleştirir. Şöyle ki; kunût, itaat ve Allah'a dayanmaktır. Bu ise şer'î ve takdiridir. Nitekim Allah Teâlâ: «Göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek ve istemiyerek Allah'a secde ederler.» buyurur. Bîr hadîste, kunût kelimesiyle neyin kasdedildiği anlatılmıştır. Buna göre İbn Ebu Hatim der ki, bana Yûnus, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti ki Raısûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kur'an'da geçen kunût kelimesi her yerde itaat manasınadır. İmâm Ahmed, Hasan İbn Mûsâ kanalıyla İbn Lehîa'dan, o da Derrâc'tan kendi isnâdıyla aynı hadîsi nakleder. Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Ona itimâd edilemez. Hadîsin bu şekilde yükseltilmesi ise mün-kerdir. Bu, sahâbinin veya ondan sonra olan birinin sözü olabilir. Allah en iyisini bilendir. Bu isnâdla vârid olan tefsirlerin çoğu münkerdir, onlara aldanıımaması gerekir. Senedi de zayıftır. Allah en iyisini bilendir.
«Göklerin ve yerin yaratanıdır.» önceden hiç bir örneği bulunmaksızın halk edenidir. Mücâhid ve Süddî böyle der. Lügatin gereği de budur. Bunun için sonradan meydana getirilen şeye bid'at denir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Her sonradan meydana gelmiş olan şey bid'attır.»
Bid'at iki kısımdır. Bir kısmı sonradan meydana gelir. «Her sonradan meydana gelen şey bid'attır, her bid'at ta dalâlettir» hadîsinde olduğu gibi. Bir kısmı da lügat bakımından bid'at olur. Mü'minlerin emîri Ömer İbn el-Hattâb'ın halkı toplayıp teravih namazına devam etmelerini sağlaması üzerine, «ne güzel bid'attır bu» demesi gibi. îbn Cerîr der ki; «Göklerin ve yerin yaratanıdır» yoktan var edenidir. İbn Cerir der kî; bu sözün mânası şöyle olur: Allah'ı tenzih ederiz; O'nun için nasıl çocuk olabilir? O, göklerde ve yerde bulunanların sahibidir. Allah'ın birliğine

delâlet etmeleri itibariyle bütün eşya O'na şehâdet eder ve itâatla O'na boyun eğer. O, eşyanın yoktan var edicisi, yaratıcısı hiç bir şey iken varlık haline getiricisidir. O'nun önünde, örnek aldığı hiç bir model yoktur. Allah, bu âyet-i kerîme'de kendisine çocuk olarak izafe ettikleri Mesih konusunda da haber vermektedir ki; gökleri ve yeri asılsız ve örneksiz biçimde yoktan var. eden, Mesih'i de babasız olarak kendi kudretiyle var eden, Allah'tır. İbn Cerîr merhûm'un sözü güzel, sağlam ve doğru bir sözdür.
«Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece ol der, o da oluverir.»
Böylece Allah Teâlâ kudretinin kemâlini, saltanatının azametini beyân ediyor. Bir şeyi takdîr edince ve olmasını isteyince, sadece ve bir kere «ol» der, o da istenen şekle uygun biçimde var olur. Nitekim Allah Teâlâ Yâsîn sûresinde : «Onun emri bir şeyi murâd ettiğinde ona, «ol» demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82) buyuruyor. «Bizim, bir şeyi murâd ettiğimiz zaman sözümüz, sadece ona «ol» demektir, o da oluverir.» (Nahl, 40) Kamer sûresinde ise şöyle buyurur : «Bizim buyruğumuz, bir göz kırpması gibi anîdir.» (Kamer, 5).
Allah bu âyet-i kerîme'yle Hz. îsâ'yı sadece «ol» sözüyle yarattığına dikkatleri çekmektedir. Ve Allah'ın emrettiği gibi o da oluvermiştir, Nitekim bu bâbta Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'ın katında îsâ'nm durumu kendisini topraktan yaratıp sonra «ol» demesiyle, olmuş olan Âdem'in durumu gibidir.» (Âl-i îmrân, 60). [39]
Yahudi ve Hıristiyanlardan şirke düşmüş olanlar, dediler ki, «îsâ Mesîh ve Üzeyr Allah'ın oğullandır. Melekler de kızlarıdır.» Allah'ı bu iddiadan tenzih ederiz. Göklerde ve yerde bulunan her şey, Allah'ındır. Bu adı geçen kullar da Allah'ın seçkin kullandır. İsteyerek ve iste-miyerek her şey, Allah'ın emrini yerine getirir. Çünkü gökleri ve yeri ve onların içinde bulunan her şeyi yaratan Allah'tır. Allah bir şeyi murâd ettiğinde, Onu çevirecek hiç bir güç yoktur. Niteliği böyle olan bir zât'm çocuğa veya kıza ihtiyâcı olur mu hiç? Bu denli güçlü bir zât'ın cinsiyeti söz konusu edilebilir mi hiç? Bilmezler ise; Allah, Hz. Mûsâ ve melekleri konuştuğu gibi, bizimle de konuşsa derler. Yahut peygambere, Allah'tan bize bir âyet getirse diye söylenirler. Daha önce söyleyenler de kendileri gibi söylemişlerdir ve her iki grubunda ruhları ve kalbleri birbirine benzemektedir. Allah, âyetlerini en çok açık şekilde beyân etmiştir. Ancak insaf ve yakîn sahipleri bu âyetleri anlayabilirler. [40]

118- Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı veya bize bir âyet gelmeli değil miydi? Onlardan ön çekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi. Kalbleri bir-birine benzemiş. Biz yakînen bilmek isteyen bir kavme âyetlerimizi apaçık bildirdik.

Câhillerin Sözleri:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Râfî İbn Hureymle Rasûlullah (s.a.) a dedi ki; ya Muhammed, eğer söylediğin gibi sen bir peygambersen, Allah'a söyle de bizimle konuşsun, tâ ki onun sözünü işitelim. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bilmeyenler dediler ki, bize bir âyet gelmeli değil miydi?» âyetini inzal buyurdu. Mücâhid, bunu söyleyenlerin, Hıristiyan olduğunu

belirtir ki, İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyetin akışı onlar hakkındadır. Ancak bu görüş üzerinde durulması gerekir.
Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî bu âyetin tefsiri konusunda şöyle derler : Bu, Arap kâfirlerin sözüdür. «Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi.» Bunlar da Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Öncekilerin Arap müşrikleri olduğunu, bunların da Yahûdî ve Hıristiyanlar olduğunu söyleyen görüşü destekler mâhiyette Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır : «Allah peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir. Suç işleyenlere Allah, katından bir horluk ve hilelerinden ötürü şiddetli bir azâb erişecektir.»
Onlara bir âyet geldiği zaman Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız derler. «Allah peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir. Suç işleyenlere, Allah, katından bir aşağılık ve hilelerinden ötürü de şiddetli bir azâb erişecektir.» (En'âm, 124) Yine bu görüşü destekler mâhiyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Ve şöyle dediler: Bize yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıklar, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut da iddia ettiğin, gibi göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin. Ama oradan, okuyacağımız bir kitab indirmezsen yine inanmıyacağız. De ki: Tesbîh ederim Rabbimi. Ben peygamber olan insandan başka bir şey miyim?» (îsrâ, 90-94), Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, bize, ya melekler indirilmeli, ya da Rabbımızı görmeliyiz, derler. Andolsun ki kendi kendilerine büyük-lenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.» (Furkân, 21). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruyor: «Hayır herbiri önüne açılıver-miş sahîfeler verilmesini ister.» (Müddessir, 52) Arap müşriklerin küfr, isyan, inâd ettiğine ve gereksiz yere sorular sorduklarına delâlet ederi birçok âyet vardır. Onları, bu inâdlaşmaya, küfre sevkeden husus onlardan önce geçen ehl-i kitâb'ın ve diğerlerinin söyledikleri gibi söylemeleridir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ehl-i kitâb senden, üzerlerine gökten bir kitâb indirmeni isterler. Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve demişlerdi ki; bize Allah'ı apaçık göster.» Bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hani demiştiniz ki; Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikar görmedikçe sana inanmayız.» «Kalbleri birbirine benzemiş» Arap müşriklerin kalpleri küfürde inatta ve isyanda kendilerinden önce geçenlerin kalbine benzemiş. Nitekim bu mânâda Hak Teâlâ şöyle buyurur: «Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber gelince, sihirbazdır veya delidir, dediler. Öncekiler sonrakilere böyle mi vasiyyet etmişler? Hayır bunlar azgın bir kavimdir.» (Zâriyât, 52-53).
«Biz, yakînen bilmek isteyen bir kavme âyetlerimizi apaçık indirdik.» Biz, peygamberin doğruluğunu gösteren delilleri açıkladık. Artık o delillerin yanısıra yakînen inanan, doğrulayan ve peygamberlere tâbi olanlar için daha başka delile gerek yoktur. Onlar Allah Teâlâ ve Tebâreke'nin katından gelenleri anlayıp kabul ederler. Allah'ın kalbini mühürlediği ve gözüne perde koyduğu kişilere gelince, işte onlar hakkında, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu Rabbınızm vaadettiği azabı hak edenler; can yakıcı azabı görene kadar kendilerine her türlü belge de gelse yine inanmazlar.» (Yûnus, 96-97). [41]

119- Şüphesiz ki biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik. Cehennem ashabından sen mes'ûl olacak değilsin.

Müjdeci ve Korkutucu Peygamber:

îbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Şüphesiz ki biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik» âyeti, cenneti müjdeleyen ve cehennemden korkutan kimse olarak bana indirildi.
«Cehennem ashabından mes'ûl olacak değilsin.» Ekseriyetle kurrâ bu âyetin başındaki mes'ûl olacak değilsin anlamına gelen “” kelimesini meçhul şekilde okurlar. Übeyy İbn Ka'b'ın kirâetinde “” şeklinde, İbn Mes'ûd'un kirâetinde ise “” şeklindedir. İbn Cerîr böyle nakleder. Yani, biz sana küfredenlerin , küfründen dolayı seni sorumlu tutmayacağız. Sana düşen sadece tebliğdir, hesâb ise bize aittir. «Sen hatırlat, çünkü sen ancak hatırlatı-cısın. Onların üzerinde bir zorba değilsin.» (Ğâşiye, 21). «Biz, ne dediklerini biliriz sen onların üzerinde bir zorba değilsin. Kur'an ile ancak, korkanları uyar.» Daha buna benzer birçok âyet-i kerime vardır. Başkaları da bu kelimeyi “” şeklinde okumuşlar ve «Sen onların halini soracak değilsin» şeklinde mânâ vermişlerdir. Bunu Abdürrezzâk nakletier. Sevrî, Mûsâ İbn Ubeyde'den, o da Muhammed İbn el-Kurazî'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı? Bunun üzerine «Cehennem ashabından mes'ûl olacak değilsin» âyeti nazil oldu. Ondan sonra Rasûlullah bir daha ölünceye kadar anne ve babasını anmadı. İbn Cerîr... Mûsâ İbn Ubeyde'den buna benzer bir rivayet nakleder. Sonra der ki: Bana, Kasım... Davûd İbn Ebu Âsım'-dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün şöyle demiş: Anam ve babam neredeydi? Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuş. Bu rivayet de bir önceki gibi mürsel'dir. Nitekim İbn Cerîr Muhammed, îbn Kâ'b'dan ve diğerlerinden bu konuda nakledilen rivayeti reddeder ve Rasûlullah (s.a.) m ana ve babasının durumundan şüphe etmesinin imkânsız olduğunu belirterek birinci kıraêti tercih eder. Ancak burada tuttuğumuz yol üzerinde durulmalıdır. Çünkü Hz. Peygamberin anne ve babasının durumunu bilmeden önce onlar için mağfiret dilemiş ve kendisine onların cehennem ehlinden olduğu bildirilmiştir. Bu konuda pek çok şüphe ve benzer haller vardır. Ancak İbn Cerîr'in zikrettiği durum uygun değildir. En iyisini Allah bilir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana, Mûsâ İbn Dâvûd... Atâ İbn Yesâr'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Amr İbn el-Âs'ın oğlu Abdullah'a rastladım ve ona Rasûlullah (s.a.) m Tevrat'taki niteliklerinden bana haber ver, dedim. O da, peki dedi. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber Tevrat'ta Kur'an'daki sıfatlarıyla tavsif edilmiştir; «Ey Peygamber doğrusu biz seni, şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen benim kulum ve Rasûlümsün. Seni mütevekkil olarak adlandırdım, ne ağır davranırsın, ne katı davranırsın, ne de sokaklarda insanları sıraya dizersin. Kötüyü kötülükle karşılamaz, af ve mağfiretle karşılarsın. Eğri büğrü bir millet onun peşine düşer ve Lâ İlahe İllallah derler. Onunla kör gözler açılır, sağır kulaklar duyar, kapalı kalpler uyanır. Buhârî bu hadîsin tahrîcinde münferid

kalmıştır. Bu~ hârî bu hadîsi alış-veriş bahsinde Muhammed İbn Şinân kanalıyla Füleyh'den rivayet eder ve der ki; Füleyh'ten sonra Abdülazîz İbn Seleme Hilâl'den rivayet etmiştir. Saîd ise der ki; Hilâl, Atâ'dan o da Abdullah İbn Selâm'dan rivayet etmiştir. Tefsir bahsinde ise Abdullah, Abdülazîz İbn Seleme'den o da Hilâl'den o da Atâ, o da Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan nakleder. Buradaki Abdullah, Abdullah İbn Saîd'-dir. Nitekim edeb kitabında bu konu açıklanmıştır. Ebu Mes'ûd ise onun Abdullah İbn Recâ olduğunu iddia etmiştir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh Bakara süresindeki bu âyetin tefsirinde bu hadîsi Ahmed İbn el-Hasan, Muhammed İbn Ahmed, Muâfî İbn Süleyman ve Füleyh'ten rivayet ettikten sonra, fazla olarak der ki; Atâ şöyle dedi : Sonra ka'b el-Ahbâr'a rastladım ve ona sorduğumda, hiç bir bakımdan farklı bir şey söylemedi. Sadece kendi diliyle kör gözler, sağır kulaklar, kapalı kalpler gibi kelimenin telâffuzunu değiştirdi. [42]
Yüce Allah, peygamberini yahûdî ve müşriklerin iddialarına karşılık teselli ederek «Biz seni hak ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik» buyurmakta ve «senin vazîfen, risâleti tebliğ etmektir, bunun öterinde sen cehennem ashabından sorumlu değilsin» demektedir. Ayrıca peygamberine seslenerek, Yahûdî ve Hıristiyanların ne yaparsa yapsın onların dinine girmedikçe kendisinden hoşnûd olmayacaklarını belirtmektedir. Nitekim rivayete göre, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. Peygambere şöyle demişlerdi. «Ya Muhammed (s.a.) bizi memnun etmek için ne yaparsan yap, bizim dinimize girmedikçe senden memnun olmayız.» demişlerdi. Böylece Hz. Peygamberi me'yûs etmek istiyorlardı. Cenâb-ı Allah onları reddederek, Allah'ın gösterdiği hidâyetin, biricik hidâyet olduğunu, bunun da İslâm'dan ibaret bulunduğunu belirtmektedir. İslâm'dan başka yollara bağlananlar arzu ve heveslerine tâbi olmaktadırlar ki, Allah sevgili peygamberini böyle bir davranıştan men'etmiştir. Onun ümmeti de başkalarının davranışlarını izlemekten men'olunmuştur. Eğer onların dînine tâbi olacak olurlarsa Allah'ın yardım ve nusretinden ümitlerini kesmeleri gerekir. Ancak ehl-i kitâb'ın arasında Kur'an-ı okuyan ve gerçek mânâda anlayarak kör taassuba kapılmayanlar da bulunmaktadır. Onlar âhiretle-rine mukabil dünyayı satın almayan ve gerçek mânâda inananlardır. Kim gerçek mânâda Kur'an'a ve peygamber'e inanırsa, onlar mü'min-lerdir. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse onlar hüsrana uğrayanlardır.
Yüce Allah bütün bu gerçekleri ve Yahudilerin eriştikleri nimetleri ve işledikleri kabahatleri saydıktan sonra, onların doğru yola gelmesini sağlamak için verdiği nimetleri bir kez daha hatırlatmakta ve kendilerini âlemlerden üstün kıldığını bildirmektedir. Bu arada hiç bir nefsin diğerine bir şey yapamıyacağı, hiç bir kimsenin şefâatının kabul edilmeyeceği ve yardımının fayda vermeyeceği günden kaçın-* maları gerektiğini bildirmektedir. [43]

120- Sen, dinlerine uymadıkça Yahudiler de, Hıristiyanlar da, senden asla hoşnûd olmazlar. Allah'ın hidâyeti asıl hidâyetin ta kendisidir, de. Şayet sana gelen ilimden sonra, onların heveslerine uyacak olursan-, andolsun ki senin için Allah tarafından ne bir yâr bulunur, ne de bir yardımcı.
121- Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. îşte buna onlar inanırlar. Kim ona
küfrederse, hüsrana uğrayanlar da işte onlardır.

Yahûdî ve Hıristiyanlara Uymak:

İbn Cerîr der ki; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, ne Yahudiler, ne de Hıristiyanlar senden ebediyyen hoşnûd olmazlar, öyleyse sen onları hoşnûd edecek, isteklerden vazgeç. Onları sana uygun kılacak davranışları bırak. Onlar hakkında duâ ederken seni hak olarak gönderen Allah'ın rızâsını taleb etmeye yönel.
«Allah'ın hidâyeti asıl hidâyetin kendisidir.» Ey Muhammed, de ki, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet, asıl hidâyetin kendisidir.. Bu dosdoğru din, sağlam, mükemmel ve şümullü sistemdir. Katâde der ki; bu âyet Allah (c.c.) in Muhammed (s.a.) e öğretmiş olduğu bir tartışma tarzıdır. Dalâlet ehli ile böyle tartışır. Katâde der ki; bana ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş:
«Benim ümmetimden bir taife hak üzre çalışmaya, muzaffer olmaya devam edecektir. Kendilerine muhalefet edenlerin muhalefeti Allah'ın emri gelinceye kadar onlara zarar vermeyecektir.» [44] Ben derim ki; bu hadîs Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah'İbn Amr'dan tahrîc edilmiştir.
«Şayet sana gelen ilimden sonra onların hevesine uyacak olursan andolsun ki senin için Allah tarafından ne bir yâr bulunur, ne de bir yardımcı.» Bu âyette tehdîd ve şiddetli bir azâb korkusu vardır. İslâm ümmetini Kur'an ve sünneti öğrendikten sonra, Yahudi ve Hıristiyanların yoluna tâbi olmaktan nehyetmektedir. Böyle bir halden Allah'a sığınırız. Hitap her ne kadar Hz. Peygambere ise de emir, onunla beraber ümmetine mahsûstur.
«Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler.» Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki; bunlar Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in görüşü de budur. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Saîd ise Katâde'den naklen der ki; bunlar Rasûlullah (s.a.) in ashabıdır. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Ömer İbn el-Hattâb'dan nakletti ki o «kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler» âyeti konusunda şöyle demiş : Cennetin bahsi geçince Allah'tan cenneti isterler. Cehennemin bahsi geçince cehennem'den Allah'a sığınırlar. Ebu'l-Âliye der ki; İbn Mes'ûd şöyle dedi: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a and içerim ki; gerçek olarak okunması demek, helâlini helâl, haramını haram kılmak demektir. Allah'ın buyurduğu şekilde okuyup kelimelerin yerini değiştirmemek ve ondan bir kelimeyi te'vîl edilmeyecek şekilde te'vîle yeltenmemektir. Abdürrezzâk, Ma' mer'den... İbn Mes'ûd'un da aynı şeyi söylediğini rivayet der. Süddî, Ebu Mâlik'den, o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiş : Helâlini helâl, haramını haram kılarlar ve kitabın âyetlerini tahrif etmezler. İbn Ebu Hatim, İbn Mes'ûd'dan aynı şekilde bir rivayet nakleder. Hasan el-Basrî der ki: Muhkemi ile amel ederler, müteşâbihine inanırlar, bilinmesi kendileri için zor olanı da, bilene bırakırlar.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan nakletti ki o «Onu hakkıyla tilâvet ederler» âyeti konusunda şöyle demiş: Ona nasıl uyulması gerekiyorsa öylece uyarlar. Sonra şu âyet-i kerîme'yi örnek göstermiş: «Güneşe ve onun ışığına, ardından gelmekte olan aya» (Şems, 1-2). Yani güneşe uyan aya demektir. İbn Ebu Hatim der ki; İkrime, Atâ, Mücâhid, Ebu Rebî', İbrahim el-Nehaî'den de buna

benzer bir rivayet nakledilmiştir. Süfyân el-Sevrî der ki; bize Zü-beyd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki o, «Onu hakkıyla tilâvet ederler» âyetini, ona nasıl uyulması gerekiyorsa öylece uyarlar diye tefsir etmiştir.
«İşte onlar buna inanırlar.» Yani kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler ona hakkıyla uyarlar ve ona inanırlar. Ehl-i kitâb'tan geçmiş peygamberlere indirilmiş olan kitablara uyanlar, gerçek manâsıyla bağlananlar, Ey Muhammed sana indirmiş olduğumuza da inanırlar ve bağlanırlar. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabblanndan kendilerine indirilen Kur' an'ı gereğince uygulasalardı, her. yönden nimete ermiş olurlardı. İçle-rinden orta yolu tutan bir ümmet vardı. Çoğunun işledikleri ise kötü idi.» (Mâide, 66). Yine buyurur ki: «Ey Ehl-i Kitâb, Tevrat'ı, İncil'i ve Ftabbınızdan size indirileni gereğince uygulamadıkça bir temeliniz olamaz, de. Andolsun ki Rabbından sana indirilen, çoğunun azgınlık ve inkârım artıracaktır. Öyle ise kâfirler için tasalanma.» (Mâide, 68), Eğer siz Tevrat ve İncil'i hakkıyla uyguluyor ve ona tam olarak inanıyor, onda Hz. Peygamberin peygamber olarak gönderileceğine, niteliklerine ve özelliklerine dâir verilen haberleri doğruluyor, ona uyulması, yardım edilmesi ve desteklenmesi konusundaki emre ittibâ ediyorsanız, bu, sizi hem hakka götürür, hem de dünya ve âhirette hayra bağlanmanıza vesile olur. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulmaktadır : «Âyetlerimize inanıp, yanlanndaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları haberi getiren, okuyup yazması olmayan peygambere uyanları yazacağız.» (Mâide, 157) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur : «De ki Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın, ondan önceki bilginlere o okunduğu zaman yüzleri üzerine secdeye varırlar ve «Rabbımız münezzehtir, Rabbımızın sözü şüphesiz yerine gelecektir» derler, ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu, onların gö-nüllerindeki inceliği artırır.» (İsrâ, 107-109). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur: «Onlar Rabblarının rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz nzıktan gizlice veya açıkça in-fâk ederleri iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı olarak girecekleri Adn cennetleri vardır.» (Ra'd, 22). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur: «Kendilerine daha önceden kitab verdiklerimiz, buna da inanırlar. Kur'an onlara okunduğu zaman «ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Biz şüphesiz daha önceden müslüman olmuş kimseleriz» derler. İşte onlara sabırlarından dolayı ecirleri iki kat verilir. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.» (Kasas, 52-53). Bir başka âyeto kerime'de ise şöyle buyurulur: «Eğer seninle tar-tışmaya girerlerse, «ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a verdim» de. Kendilerine kitab verilenlere ve kitabsızlara siz de îslâm oldunuz mu? de. Şayet İslâm olurlarsa, doğru yola girmişlerdir. Yüz çevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Allah, kullarını görendir.» (Al-i İmrân, 20). Bunun için Hakk Teâlâ : «Kim de onu inkâr ederse işte onlar hüsrana uğrayanların kendileridir.» buyuruyor. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyurur: «Hangi topluluk onu inkâr ederse, yeri ateştir.» (Hûd, 17) Sahîh hadîste; «Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; bu ümmetten Yahûdî veya Hıristiyan kim beıii duyarsa, sonra da bana îman etmezse mutlaka cehenneme girer.» buyuruluyor. [45]

Yabancıların hoşnûdluğunu kazanmak müslümanlara ne sağlar. Başkasını memnun edebilmek için ta'vîz vermekten başka yol yoktur. Ta'vîz ise her zaman şahsiyyeti zedeler. Bunun için Müslüman, Yahûdî ve Hıristiyanların dostluğuna bel bağlamak yerine kendi inanç sistemine sarılmalıdır. [46]

122- Ey İsrâiloğulları, size ihsan etmiş olduğum nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.
123- Ve öyle bir günden sakımn ki, o gün kimse kimseden yana bir şey ödeyemezi kimseden bedel kabul olunmaz, şefaat fayda vermez ve yardım olunmaz.

Bu âyetin benzeri sûrenin başında geçmiştir. Burada tekrar pekiştirilmesinin sebebi; Yahûdî ve Hıristiyanları, sıfatını kendi kitaplarında buldukları, ismini ve durumunu öğrendikleri, ümmî peygambere tâbi olmaya teşvik içindir. Allah, onları bildikleri bu gerçeği saklamaktan ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetini gizlemekten men-ediyor. Üzerlerindeki dünyevî ve dinî nimetlerini hatırlamalarını emrediyor. Allah'ın son peygamberini kendilerinin amcasıoğlu olan Araplara göndererek lütfettiği nimetini kıskanmamalarını buyuruyor. Bu kıskançlık onları peygamberi yalanlamaya, ona karşı gelmeye ve ona uymaktan yüz çevirmeye sevketmemelidir. Allah'ın salât ve selâmı kıyamet gününe kadar, ebediyyen O'nun üzerine olsun. [47]

124- Hani, İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o da bunları tamamlayınca, Seni insanlara imâm kılacağım, buyurmuştu. O da: Soyumdan da, demişti. Allah da; Zâlimler ahdime eremez, buyurmuştu.

Hz. İbrahim'in İmtihanı:

Allah Teâlâ, Halîli îbrâhîm (a.s.) in önemine dikkat çekerek, onu tevhîd konusunda herkesin tâbi olduğu bir imâm yaptığını beyân ediyor. Hz. İbrahim Allah'ın kendisine yüklediği emir ve yasakları yerine getirmiştir. Bunun için Hak Teâlâ «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti.» buyuruyor. Yani, ey Muhammed, şu İbrahim'in milletinden olmadıkları halde onun milletine bağlandıklarını söyleyen müşriklere ve ehl-i kitâb'a söyle. Doğrusu İbrahim'in milletinden olanlar ve dosdoğru ona bağlananlar; sensin ve seninle birlikte olan mü'minlerdir. Allah'ın onlara emir ve yasaklar koyarak İbrahim'i imtihan ettiğini hatırlat. İbrahim bütün bu emirleri yerine getirmişti. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Vazifesini yerine getiren İbrahim...» (Necm, 37) Yani İbrâhîm kendisine emredilenlerin hepsini yapmış ve onlarla amel etmişti. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Muhakkak ki İbrâhîm, başlı başına bir ümmettir. Allah'a itaat ederdi ve o, bir muvahhiddi. Hiçbir zaman için müşriklerden olmamıştı. Rabbının nimetlerine şükrederdi. Allah onu beğenip seçmiş ve kendisini doğru bir yola iletmişti. Dünyada ona iyilik verdik, doğrusu o, âhirette de iyilerdendir. Sonra sana : «Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy. O hiç bir zaman müşriklerden olmadı.» diye vah-yettik. (Nahl, 120-123)

Bir diğer âyet-i kerîmede ise şöyle buyurur : «De ki: «Şüphesiz Rabbım beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrahim'in dînine. İbrahim müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruluyor : «İbrahim ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi. Fakat o Allah'ı bir tanıyan gerçek bir Müslüman idi. Ve müşriklerden de değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, peygamber ve îman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur.» (Âl-i İmrân, 67-68) «Kelimeler» den maksad; ilâhî emir ve yasaklardır. Çünkü «kelimeler» ile bazan ölçülü sözler kastedilir. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Meryem'den bahsederken şöyle buyuruyor: «Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de an. Hani ruhumuzdan üflemiştik de, Rabbının sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti. Ve o gönülden itaat edenlerdendi.» (Tahrîm, 12) Bazan da bununla şer'î ifâdeler kastedilir. Nitekim Alİah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesi böyledir : «Rabbının kelimesi doğruluk ve adalet olarak tamamlandı.» (En'âm, 15) Buradaki kelimeler şer'î emirler demektir. Eğer Allah'ın sözü emir ve yasak ise, ya bir doğru haber veya âdil bir taleb olacaktır. İşte Allah'ın şu âyeti kerîmesi de bu türdendir. «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o bunları tamamlayınca, Allah ben seni insanlara imâm yapacağım demişti. İbrahim de soyumdan da demişti.» Yani İb-râhîm'in Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından vazgeçmesinin mükâfatı olarak. Bunun üzerine Allah da İbrahim'i kendisine uyulan ve arkasından gidilen bir önder, bir imâm kılmıştı.
Allah Teâlâ'nm Hz. İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerin tefsiri konusunda ihtilâf vardır. Bu hususta Abdullah İbn Abbâs'tan değişik rivayetler nakledilmiştir: Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'i ibâdetlerle imtihan etmişti. Aynı rivayeti Ebu İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder. Abdürrezzâk da der ki, bize Ma'mer... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ İbrahim'i temizlikle imtihan etmişti. Temizliğin beşi başta, beşi vücûddadır. Başta olanlar; bıyık kesmek, mazmaza, istinşâk misvak ve saçı ortadan ayırmaktır. Bedende olanlar ise; tırnak kesmek, etek altını temizlemek, sünnet olmak, koltuk altını temizlemek, pisliği ve idrarın etkisini su ile yıkayıp gi-dermektir.
İbn Ebu Hatim der ki: Saîd İbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Şa'bî, Ne-hâî, Ebu Salih ve Ebu'l-Celd'den de benzer şekilde bir rivayet nakledilmiştir.
Ben derim ki; buna yakın bir rivayet, Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) den menkûldür. Hz. Âişe der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : *On* şey fıtrattandır. Bıyık kesmek, sakal bırakmak, misvak, burna su vermek, tırnak kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk altını temizlemek, etek altını temizlemek veya istincâdır. Onuncusunu unuttum. Ancak mazmaz olabilir. Vekî der ki bu hadîsde geçen “” kelimesi istincâ demektir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Beş şey fıtrattandır : Sünnet olmak, etek altını temizlemek, bıyıkları kesmek, tırnaklan kesmek, koltuk altını temizlemek. Bu rivayetin lafzı Müslim'e aittir.
İbn Ebu Hatim der ki: bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... îbn Abbâs'tan nakletti ki, o «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de, O bunları tamamlayınca...» âyeti konusunda şöyle demiştir: Bu kelimeler on tanedir. Altısı

insandadır. Dördü ise haccdadır. İnsanda olanlar; etek altını temizlemek, koltuk altını temizlemek ve sünnettir. İbn Hübeyre der ki bu üçü birdir. Tırnaklan temizlemek, bıyıkları kesmek, misvak ve cuma günü gusüldür. Haccda olan dört şey ise tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y, şeytân taşlamak ve Arafat'tan inmektir. Dâvûd İbn Ebu Hind, İkrime yoluyla İbn Abbâs (r.a.) dan nakleder ki; o şöyle demiştir : Bu dinde imtihan edilip de hepsini tâm olarak yerine getiren kişi sadece İbrahim'dir. Çünkü Allah Teâlâ onun için, «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o, bunları tamamlayınca...» buyurmaktadır. İkrime der ki; ben îbn Ab-bâs'a İbrâhîmün imtihan edilip de tamamladığı kelimeler nelerdir? diye sordum. O da şöyle dedi: İslâm otuz bölümdür. Bu bölümden oh âyeti Tevbe sûresindedir. Bu âyetler, «Tevbe edenler, ibâdet edenler» diye başlayan âyetten sonuna kadardır. On âyeti Mü'minûn sûresinin başındadır. On âyeti de Ahzâb sûresindedir ki, bunlar «Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar» diye başlayan âyetlerdir. İbrahim bütün bunlan yerine getirince, ona bir berât verilmiştir ki, Allah Teâlâ «Sözünü yerine getiren İbrahim...» buyurmuştur. Hâkim, Ebu Ca'fer İbn Cerir, Ebu Muhammed îbn Ebu Hatim isnâdlarıyla Dâvûd İbn Ebu hind'den bu rivayeti naklederler. Bu rivayetin lafzı İbn Ebu Hâ-tim'e aittir.
Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o.şöyle demiş : Allah'ın Hz. İbrahim'i deneyip de onun hepsini yerine getirdiği imtihanın sözleri şuhlardır: Allah Teâlâ İbrahim'in kavminden aynlmasım emrettiğinde Hz. İbrâhîm Allah adına kavminden ayrılmıştır. Nemrûd onu ateşe atıp Allah uğrunda yakmak istemiş, İbrâhîm buna dayan- mıştır. Sonra Allah Teâlâ kendisine yurdundan çıkmasını emredince vatanından ve ülkesinden Allah adına, hicret etmiştir. Keza Allah onu canıyla ve malıyla imtihan etmiş, konuklar hâdisesinde onun durumunu ve tahammülünü ölçmüştü. Allah oğlunu kesmesini emretmiş o da bu imtihanda başarı göstererek oğlunu kesmeye koyulmuştur. Bütün bunlardan sonra her şeyiyle Allah adına yola koyulup imtihanda basan gösterince, Allah Teâlâ ona «Teslim ol» demiş, o da «ben âlemlerin Rabbına teslim oldum» demişti. Halkın aksine ve onlardan ayrı olarak Nemrûd'a değil, âlemlerin Rabbına teslim olmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Saîd... Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini nakletti: Allah Hz. İbrahim'i yıldızlarla denedi. Ve ondan hoşnûd oldu. Ayla denedi ve ondan hoşnûd oldu. Güneşle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Hicretle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Sünnetle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Oğluyla denedi ve ondan hoşnûd oldu. v
İbn Cerîr der ki; bize Bişr İbn Muâz... Katâde'den nakletti,ki, o şöyle demiş : Hasan el-Basrî der ki, evet Allaha andolsun ki Allah İbrahim'i denedi ve İbrahim imtihanlara dayandı. Onu yıldız, güneş ve ayla tecrübe etti, o bütün bunlarda güzel davrandı. Rabbının fena bulmadığım ve dâim olduğunu bildi. Yüzünü hanîf olarak göklerin ve yerin yaratanına döndürdü. Ve müşriklerden de olmadı. Sonra Rabbi İbrahim'i hicretle denedi. İbrahim memleketinden; kavminden ayrılarak Allah yolunda hicret edip Şam'a geldi. Sonra hicretten Önce ateşle denedi. O buna da katlandı. Allah onu oğlunu kurban etmekle ve sünnetle denedi, a bunlara da sabretti. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Hasan el-Basrî'den duyanlardan nakletti ki» o şöyle dermiş : Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i; oğlunu kurban etmek, ateş, yıldızlar, güneş ve âyla imtihan etti.

Ebü Ca'fer İbn Cerîr der ki; -bize İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah İbrahim'i yıldız, güneş ve ayla denedi ve onun sabrettiğini gördü. Avfî tefsirinde İbn Abbâs'tân nakleder ki, «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o, bunlar* tamamlayınca...» âyeti konusunda şöyle demiş : İmtihan edilen sözler arasında şunlar da vardı: «Muhakkak ki ben seni insanlara imâm kılacağım.» Ayrıca bunlar arasında «Hani İbrahim Ka'be'nin temellerini İsmail ile birlikte yükseltiyordu...» âyeti de vardı, İbrahim'e verilen makam ve burada yapılan hacca ait davranışları anlatan âyetler îde bu kelimeler arasındadır. Allah'ın evinin sâkinlerinin rıziklandırildıklan rızık-lar da bunlar arasındadır. Hz. Muhammed (s.a.) İbrahim ve İsmâîl' in diniMizerihe gönderilmiştir. İbn Ebu Hatim,.. Mücâhid'den nakleder ki, o bu âyeti celîle hakkında şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'e; seni bazı şeylerle deneyeceğim. Bunları biliyor musun? demişti. O da, sen beni insanlara imâm kılacaksın, demişti. Allah pekiyi deyince oda so-yumdan gelenleri de demişti. Allah ise «Zâlimler ahdime nail olamazlar.» buyurmuştu. İbrahim, «sen evini insanlar için sevâb yurdu kılacaksın» deyince, Allah pekiyi demişti. İbrahim emniyet yurdu deyince Allah Teâlâ tamam, demişti. İbrahim «Sen bizi sana teslim olanlardan kılacaksın, soyumdan da sana teslim olmuş bir ümmet kılacaksın» deyince Allah Teâlâ tamam, buyurmuştu. İbrahim «o yerin halkından Allah'a îman edenlere meyvelerle rızıklar vereceksin.» demişti. Allah Teâlâ tamam, buyurmuştu. İbn Ebu Necîh der ki; ben bu rivayeti İk-rime'den işittim ve Mücâhid'e arzettim. O reddetmedi. İbn Cerîr bu rivayeti bir başka şekilde İbn Ebu Necîh ve Mücâhid'den nakleder. Süfyân el-Sevrî, İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki o «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti...» âyeti konusunda şöyle demiş : Allah İbrahim'i bu âyetin sonundaki şu âyetle imtihan etmişti: «Ben seni insanlara imâm kılacağım. O da soyumdan gelenleri demişti. Allah Teâlâ, «zâlimler ahdime eremez» buyurmuştu. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî İbîı Enes'den nakleder ki; İbrahim'in tecrübe edildiği kelimeler şunlardır: «Ben seni insanlara imâm kılacağım.» buyruğu, «Hani biz evi insanlar için emniyet ve sevâb yurdu kılmıştık.» kavli «İbrahim'in makamım namazgah edinin.» emri ve «İbrahim ile İsmail'den söz almıştık» âyeti ve «Hani İbrahim İsmâîl ile birlikte evin temellerini yükseltiyordu.» âyetidir. Rebî' İbn Enes der ki; işte bütün bunlar İbrâhîm (a.s.) in denendiği kelimelerdir.
Süddî der ki; Rabbının İbrahim'i denediği kelimeler şunlardır: «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz Sensin Sen Semî' ve Alîm. Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tevbelerimizl kabul et, Rabbımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek- bir peygamber gönder.»
Ebu Ca'fer İbn Cerîr özet olarak der ki; buradaki kelimelerden maksad, zikredilenler olabileceği gibi, bunların bir kısmı da olabilir. Hiç birisi üzerinde kesinkes, «murâd budur» diyerek belirtici bir ifâde kullanılamaz. Çünkü Allah'ın muradım tayin sünnet veya icmâ ile olur. Bu konuda bir tek nakilden ibaret olan haber sahih olmayacağı gibi topluluğun naklettiğine teslim olmak da gerekli değildir. İbn Cerîr der ki; ancak Hz. Peygamberden benzer anlamda iki haber rivayet edilmiştir.

Birincisi; Ebu Küreyb'in... İbn Enes'ten nakletmiş olduğu şu lıa-dîs-i şeriftir: Sehl der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Size Allah'ın Hz. İbrâhîm Halil'e «sözünü yerine getirdi» demesinin sebebini bildireyim mi? Çünkü o her sabah ve akşam «Sabahlan ve akşamları tesbîh ve tenzih Allah'adır diyordu. Rasûlullah bu âyeti sonuna kadar okumuştu.»
İkincisi ise Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den naklettiği hadîstir ki o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söyler : «Sözünü yerine getirdi.» âyetinde İbrahim'in neyi yerine getirdiğini biliyor musunuz? dedi. Ashâb Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.); günlük amelini gündüz dört rek'at namaz kılarak yerine getirirdi, buyurdu. Bu rivayeti Âdem tefsirinde, Hammâd İbn Seleme yoluyla... Ca'fer İbn Zübeyr ve Ebu Ümâme'den nakleder. Ancak İbn Cerîr Ta-berî sonra bu hadîslerin zayıf olduğunu belirterek yaklaşık şöyle der: Bu hadîslerin zayıf olduklarını belirtmeden rivayet edilmesi caiz değildir. Bu hadîslerin zayıflığı bir çok yöndendir. Çünkü her iki hadîsin de senedinde birden çok zayıf kişiler vardır. Ayrıca hadîsin metninde de zayıflığına delâlet eden ifâdeler bulunmaktadır. Sonra İbn Cerîr der ki; bir kişi; «Mücâhid, Ebu Salih ve Rebî' İbn Enes'in söyledikleri başkalarının söylediklerinden doğruya daha yakındır, dolayısıyla onların sözü tutulması gereken yoldur.» derse, ayrıca «Ben, seni insanlara imâm kılacağım.» ve «İbrahim ile İsmâîl'den evimi tavaf edenler için temizleyin diye söz aldık.» ve buna benzer diğer âyetlerin Allah'ın Hz. İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerin açıklaması olduğunu» söyleyecek olursa, ben derim ki; İbn Cerîr'in önceden «bütün bu zikredilenlerin âyet-, te geçen kelimelerin içinde yer aldığına» dâir sözü, Mücâhid ve benzerlerinden naklettiği rivayetlerden daha kuvvetlidir. Çünkü âyetin seyri onların söylediklerinin dışında bir ifâde getirmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [48]

Hz. İbrahim'in Soyu :

İbrahim de «Soyumdan da» demişti. Allah ise «Zalimler ahdime eremezler» buyurmuştu. Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i imâm kıldığı için Hz. İbrahim Allah'tan bütün imamların kendi soyundan olmasını istemiş. Cevaben bildirilmiş ki; soyundan zâlimler de gelecektir. Ve zâlimler Allah'ın ahdine eremeyecekler, insanlara imâm olamıyacaklar ve kendilerine uyulmayacaktır. Hz. İbrahim'in isteklerine cevap mâhiyetinde olduğunun delili Ankebût süresindeki Allah Teâlâ'nın şu âyetidir : «Biz peygamberlik ve kitabı da onun soyunda kıldık.» Allah'ın gönderdiği her peygamber ve İbrahim'den sonra indirdiği her kitap, onun soyundan gelen kişilere inmiştir. Allah'ın salât ve selâmı İbrahim peygamberin üzerine olsun.
Allah Teâlâ'nın «Zâlimler asla ahdime eremezler» âyetine gelince bu konuda ihtilâf edilmiştir. Hasîf, Mücâhid'in bu konuda şöyle dediğini rivayet eder. «İleride senin soyundan gelerftçr arasında zâlimler bulunacaktır.»
İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; o bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Hiçbir zâlim benim imamım olamaz. Bir başka rivayet de şöyledir: Ben hiçbir zâlimi kendisine uyulan imâm yapmam. Süfyân, Mansûr yoluyla Mücâhid'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Hiçbir zâlim kendisine uyulan imâm olamaz.

İbn Ebu Hatim de der ki, bana babam- Mücâhid'den «Soyumdan da» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti: «Senin soyundan gelelilerden sâlih olanları, kendilerine uyulan imamlar yapacağım. Zâlim olanlara gelince hayır. Onlar için sevinilecek hiçbir şey yoktur.» Saîd İbn Cübeyr «Zâlimler ahdime eremez.» âyeti konusunda der ki; bundan maksad şirktir. Zâlim, imam olmaz. Yani müşrik imam olamaz demektir, İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; O «ben seni insanlar için imâm kılacağım, buyurdu. O da soyumdan da dedi.» Âyeti konusunda^şöyle demiştir. Soyundan zâlimleri imâm yapmaktan kaçınmıştır. Ben, Atâ'ya, Allah'ın ahdinden maksad nedir? diye sordum. O da Allah'ın emridir, dedi. İbn Ebu Hatim der ki: Amr İbn Sevr el-Kaysarî bana yazdığına göre... İbn Abbâs'tan
nakleder ki o şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'e Ben seni ihsanlara imâm kılacağım buyurunca, İbrâhîm soyumdan da demiş. Allah onun soyundan gelenleri imâm kılmaktan kaçınmış. Sonra da, zâlimler ahdime eremez, buyurmuş.
Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o «Soyumdan da» dedi. Allah, «zâlimler ahdime eremez» buyurdu, âyeti konusunda şöyle demiş : Allah, Hz. İbrahim'e soyundan Allah'ın ahdime eremiye-cek zâlimin geleceğini haber veriyor. Ve İbrâhîm Halil'in soyundan da oJsa zâlimlerin hiçbir işin üzerine gönderilmeyeceğini bildiriyor. İb-râtûm'in soyundan zâlimler olacağı gibi Allah'ın emrini yerine getiren, Allah'ın istediklerini tebliğ eden muhsin kişilerin de bulunacağını beyân ediyor. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; o «Zâlimler ahdime ere-. mez.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hiçbir zâlimin zulmü konusunda senin üzerine Allah'ın bir ahdi yoktur. Ona itaat etmen gerekmez. İbn Cerîr der ki bize Müsenna... İbn Abbâs'tan nakletti ki o «Zâlimler ahdime eremez» âyeti konusunda şöyle demiş : Zâlimlerin hiçbir ahdi yoktur. Eğer onlarla bir sözleşme yaparsan sözleşmeni boz. Mücâhid, Atâ. Mukâtil İbn Hayyân'dan da benzer bir rivayet nakledilir. Sevri, Hârûn İbn Antere yoluyla babasından nakleder ki; o şöyle demiş : Zâlimin hiçbir ahdi yoktur. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den Allah'ın «Zâlimler ahdime eremez,» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti: Âhirette zâlimler Allah'ın ahdine eremez. Dünyada ise zâlimler Allah'ın ahdine erebilir. Yiyip, içip, emîn olarak yaşayabilirler. İbrâhîm el-Nehâî, Atâ, Hasan ve İkrime de böyle demişlerdir.
Rebî' İbn Enes der ki; Allah'ın kullarından aldığı ahid; Allah'ın dinidir. Ve dolayısıyla bu âyette AUah Teâlâ zâlimlerin Allah'ın dinine eremeyecefini bildirmektedir. Görmez misin Hakk Teâlâ ne diyor : «Ona ve İshâk'a mübarek kıldık. Her ikisinin soyundan gelenlerden de nefsine apaçık zâlim ve ihsan edici kimseler vardır.» Yani Allah diyor ki; Ey İbrâhîm senin soyundan gelenlerin 4ıepsi hak üzere değildir. Ebu'l-Âliye, Ata ve Mukâtil İbn Hayyan'dan da böyle rivayet edilir. Cüveybir, Dahhâk'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Bana isyan eden bir düşmanım itâatıma nail olamaz. Ben, bana itaat eden dostum olmadıkça onu itâata eriştirmem. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh,.. Ali İbn Ebu Tâlib'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) «Zâlimler ahdime eremez» âyeti konusunda şöyle demiş : Maruf'dan başka hiçbir şeyde itaat yoktur. Süddî ise ahdin peygamberlik oiduğunu söylemiştir.
İbn Cerîr ve ibn Ebu Hâtim'in naklettiklerine göre; selef-i sâlihînin bu âyetin tefsirine dâir sözleri bundan ibarettir. İbn Cerîr der ki; bu âyetin her ne kadar zahiri,

haber niteliğinde ise de gerçekte Allah'ın imamet ahdine hiçbir zâlim eremez. Bu âyette Allah, dostu İbrâhîm (a.s.) e soyundan gelenlerin arasında kendi nefsine zulmedenlerin bulunabileceğini belirtmektedir. Nitekim Mücâhid ve diğerlerinden böyle nakledilmiştir. En iyisini Allah bilir. [49]

125-Hani, Beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahal yapmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.

Allah'ın Evi:

Avfî, İbn Abbâs'm «Hani Beyti insanlar için bir toplantı yeri kılmış ve emîn bir mahal yapmıştık.» âyeti konusunda şöyle:dediğini nakleder : Oraya gelme isteklerini dindiremezler. Oradan ailelerine döner, sonra tekrar oraya gelirler. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki “” kelimesi dönüş yeri demektir. Her iki rivayeti de İbn Cerîr nakletmektedir.
İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o «Hani Beyti insanlar için bir toplantı yeri kılmış ve emîn bir mahal yapmıştık.» âyeti konusunda şöyle demiş : Oraya gelip sığınır, sonra giderler demektir. İbn Ebu Hatim, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr,. Atâ, Mücâhid, Hasan, Atiyye, Rebî' İbn Enes ve Dahhâk'dan da aynı şekilde rivayet edildiğini belirtir.
İbn Cerîr der ki; bana Abdülkerîm... Ebu Lubâbe'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Her kim oradan aynlırsa; arzusunun yerine gelmiş olduğunu görerek ayrılır, demektir. Yûnus, İbn Vehb de İbn Zeyd'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Her ülkeden oraya gelir ve sığınırlar, demektir. Saîd İbn Cübeyr, bir başka rivayette İkrime, Katâde ve Atâ el-Hörasânî “” kelimesinin toplantı ma-halli olduğunu söylerler. Dahhâk, İbn Abbâs'tan “” kelimesinin insanlar için emniyet yeri demek olduğunu bildirir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Orası düşmandan emîn bir yerdir. Orada silâh taşınmaya gerek kalmaz. Araplar câhiliyet devrinde birbirlerini yerken, onlar bu evde emniyet içerisinde bulunuyor ve asla esîr edilmiyorlardı. Mücâhid, Atâ, Süddî, Katâde, Rebî' İbn Enes de; o eve giren emîn olur, demişlerdir.
İmamların bu âyeti tefsirlerinin özetine gelince; Allah Teâlâ bu âyette mübarek evin şerefini hatırlatarak, onun değerini ve şeriattaki niteliklerini belirtiyor. Orasının insanlar için bir sığınak kılındığını, ruhların şevkle oraya koşmak ve kanatlanmak istediği bir mahal olduğunu, orda arzuların bitemeyeceğini, her yıl oraya gidilse de bir dar ha dönmek arzusunun tükenmeyeceğini bildiriyor. Bu da Allah Teâlâ' nın Halîli İbrahim (a.s.) in duasının kabul olmasının neticesidir. Çünkü İbrahim (a.s.) Rabbımız insanların kalblerini oraya arzulu kıl ve Rabbımız duamızı kabul buyur, demişti. Allah Teâlâ; orayı emîn bir mahal kıldığını belirtiyor. Oraya kim girerse emîn olur. İstediği şeyi yaptıktan sonra Ka'be'ye girsin, yine emîn olur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Beytullâh'da kişi babasının ve kardeşinin katiliyle karşılaşır ve ona saldırmazdı. Nitekim Allah Teâlâ Mâide sûresinde burayı şu mübarek kavliyle nitelemiştir. «Al- lah Ka'be'yi, insanların koşacağı haram ev kılmıştır.» Yani Ka'be'ye hürmetleri sebebiyle kötülükler oradan kaldırılacaktır,

demiştir. Nitekim[1] İbri Abbâs der ki; insanlar bu evi haccetmemiş olsalardı Allah gökyüzünü yeryüzünün üzerine indirirdi. Buranın şerefi onun- ilk bâ-nîsi olan Halü''ür-Rahmân adını alan İbrahim'in şerefinden dolayıdır. Allah Teâlâ «Hani İbrahim'e Beytin yerini hazırlamış ve bana hiç bir şeyi şirk koşmayasih,demiştik.», «Yeryüzünde ilk kurulan ev Mekke'de Mübarek, ve âlemler için rahmet olan evdir. Orada apaçık âyetler vardır. İbrahim'in konağıdır. Kim oraya girerse emin olur.» buyuruyor. [50]

Hz. İbrahim'in Makamı:

Bu âyet-i kerîme'de ise Hz. İbrahim'in makamına dikkat çekilerek orada namaz kılınması emredilmektedir. «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» Müfessirler buradaki makam ile neyin kastedildiği konusunda ihtilaflıdırlar. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ömer İbn Şebbe... İbn Abbâs'tan nakletti ki; buradaki «makam» bütünüyle harem-i şeriftir. Mücâhid ve Atâ'dan da bunun benzeri bir rivayet nakledilir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Mühammed İbn el-Sebbâh İbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakletti: Ben Atâ'ya İbrahim'in makamından sordum, o dedi ki ben İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum : Burada zikredilen İbrahim'in makamı Ka'be'de İbrahim makamı olarak bilinen yerdir. Sonra dedi ki; İbrahim'in makamı bütünüyle hacc-daki makamlardır. Sonra Atâ bana bu sözü açıklayarak dedi ki; bunun ta'rîfi şöyledir: Arafe'deki buluşma, Meş'ar-i Haram, Mina, taş atma, sonra Safa ile Merve arasında tavaftır. Ben bunu İbn Abbâs mı böyle tefsir etti dediğimde, hayır dedi. Ancak o, İbrahim'in ma-kâmr bütünüyle haccdır dedi. Ben, onun böyle dediğini sen işittin mi? dediğimde, o ben bunun için taş topluyordum dedi. Sonra evet İbn Abbâs'ın böyle dediğini işittim, dedi.
Süfyân el-Sevrî... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki, bu âyetteki «makam» hakkında o şöyle demiştir: Hacer-i Esved; Allah Nebisi İbrahim'in makamıydı. Allah onu rahmet olarak göndermiştir. İbrahim onun üzerinde duruyor, İsmâîl ona taş ulaştırıyordu. Eğer söyledikleri gibi başını yıkamış olsaydı ayakları kayardı. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Mühammed İbn Sebbâh... Ca'fer İbn Muhammed'den nakleder, o da babasından, Câbir'den Hz. Peygamber'in haccını anlatırken şöyle duyduğunu söyler, Câbir demiş ki; Rasûlullah (s.a.), tavafı yapınca Ömer burası babamız İbrahim'in makamı değil mi? dedi. Rasûlullah evet, dedi. Hz. Ömer orayı namazgah kılmayalım mı? deyince Allah Azze ve Celle «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyetini inzal buyurdu.
Osman İbn Ebu Şeybe... Ebu Meysere'nin şöyle dediğini nakleder : Hz. Ömer dedi ki; beri ey Allah'ın Rasûlü burası Rabbımızın dostu İbrahim'in makamı değil mi? diye sorduğumda o, evet dedi. Ben orayı namazgah edinmeyelim mi? dediğimde, Allah Teâlâ'nın «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» âyeti nazil oldu. İbn Merdûyeh der ki; bize Da'lec İbn Ahmed... Ömer İbn el-Hattâb'dan nakletti ki, o İbrahim'in makamına gelmiş ve demiş ki; Ey Allah'ın Rasûlü$_r$ biz Rabbımızın dostu İbrahim'in makâmmda durmayalım mı? Rasûlullah evet demiş, o orayı namazgah edinmiyelim mi? diye sormuş. Kısa bir müddet sonra «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyeti nazil olmuş. İbn Merdûyeh der ki; bize Muham-med İbn Ahmed İbn Mühammed el-Kazvînî... Câbir'den rivayet

etti ki o şöyle demiş : Mekke'nin fethi günü Rasûlullah (s.a.) İbrahim'in makamının yanında durduğunda Hz. Ömer ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü burası Allah Teâlâ'nın «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» buyurduğu makâm-ı İbrâhîm midir? Hz. Peygamber evet, dedi. Velîd der ki; ben Mâlik İbn Enes'e sana böylece rivayet nakledildi mi? diye sorduğumda o, evet dedi. Bu rivayet böyle vâkî olmuştur, ancak bu gariptir. Nesei de Velîd İbn Müslim'den aynı hadîsi rivayet *ede?*. Buhârî ise, «Bu bab, «siz de İbrâhîntfin makamından bir namazgah edinin» âyeti konusundadır» der.
Bize Müsedded... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Ömer İbn el-Hat-tâb şöyle demiş : Rabbım ile üç konuda muvafık bulundum. Veya Rab-bım üç konuda bana muvafakat etti: Birincisi; dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü, İbrahim'in makamından bir namazgah edinsek mi? Bunun üzerine «Siz de İbrahim'in makamından bit namazgah edinin» âyeti nazil oldu. İkincisi; dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü senin yanma iyiler de kötüler de giriyor. Emretsen de mü'minlerin anaları örtüye bürün-seler. Bunun üzerine tesettür âyeti nazil oldu. Hz. Ömer der ki; üçüncüsü, Rasûlullah'm kadınlarından bir kısmının onu rahatsız ettiği haberini aldım. Bunun üzerine onların yanına vararak dedim ki; ya bu davranışlarınıza son verirsiniz, veya Allah peygamberine sizden daha iyilerini gönderir. flTihâyet kadınlarından biri bana gelerek ,dedi ki: Ey Ömer, Rasûlullah (s.a.) kendi kadınlarına öğüt verdi, kâfi değil mi ki sen de gelip onlara öğüt veriyorsun? Bunun üzerine: «O, sizi boşa-yınca belki Rabbı sizden daha hayırlı eşler verir...» âyeti nazil oldu. İbn Ebu Meryem der ki; bana Yahya İbn Eyyûb... Enes'in Hz. Ömer (r.a.) den yukardaki rivayeti naklettiğini duymuş. Buhârî bu konuda saydığımız rivayetleri naklettikten sonra İbn Ebu Meryem el-Mis-rî diye bilinen Şeyh Saîd İbn el-Hakem'den, notunu ilâve eder. Bu zâttan rivayet nakli konusunda Kütüb-i Sitte sahipleri arasında Buhârî. yalnızdır. Diğer hadîs imamları bu zâttan dolaylı olarak rivayetederler. Buhârî'nin bu ikinci notu düşmesindeki maksadı, hadîsin muttasıl olduğunu açıklamaktır. Onu kendisi isnâd etmiştir. Çünkü râvîler arasında yer alan Yahya İbn Eyyûb üzerinde bazı şeyler söylenir. İmâm Ahmed de onun kötü bir hafız olduğunu belirtir. En iyi-sini Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki; bana Hüşeym Humeyd'den o da Enes'ten nakletti ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş : Ben üç konuda Rabbıma muvafakat ettim : Birisi; «ey Allah'ın Rasûlü; İbrahim'in makamından bir namazgah edinsek mi?» diye sorduğumda Allah Teâlâ, «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyetini inzal buyurdu. İkinci olarak; «ey Allah'ın Rasûlü eşlerinin yanına iyiler de kötüler de giriyor. Sen onların örtünmesini emretsen» dedim. Bunun üzerine hicâb âyeti nazil oldu. Üçüncü olarak, Rasûlullah (s.a.) in eşleri onu fazlaca tahrik ettiler. Ben de onlara belki Rasûlullah sizi boşarsa Ha-bîbi ona sizden daha iyi eşler getirir, dedim. Bu ifâdeye benzer âyet nazil oldu. Aynca İmâm Ahmed bu hadîsi Yahya ve İbn Ebu Adî kanalıyla Humeyd'den ve o da Enes İbn Mâlik'den o da Hz. Ömer'den rivayet eder.
Bu hadîsi Buhârî Amr İbn Avn'den, Tirmizî Ahmed'den, Neseî Ya'kûb'dan, İbn Mâce Muhammed'den nakleder. Hepsinin de rivayeti Hüşeym İbn Beşîr'dir. Tirmizî ayrıca Abd İbn Humeyd'den ve Ham-mâd İbn Seleme'den rivayet eder. Neseî de

Hennâd Yahya İbn Zaide kanalıyla İbn Humeyd'den nakleder. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sa-hîh olduğunu söyler...
Ebu Hatim el-Râzi der ki; bana Muhammed İbn Abdullah el-Ân-sâfî Humeyd el-Tavîl'den o da Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Hat-tâb oğlu Ömer şöyle demiş : Rabbım bana üç konuda muvafakat etti. Veya ben Rabbıma muvafakat ettim. Birincisi; dedim ki «ey Allah'ın Rasûlü İbrahim'in makâmındarf bir namazgah edinsek mi?» Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. İkincisi; dedim ki, «Ey Allah'ın Rasûlü eşlerinin örtünmesini sağlasan.» Bunun üzerine hicâb âyeti nazil oldu. Üçüncüsü de; Abdullah İbn Ubeyd öldüğünde Rasûlullah (s.a.) onun namazını kılmak için geldi. Dedim ki; «Ey Allah'ın Rasûlü şu münafık kâfirinin mi namazını kılacaksın?» Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Hattâb'm oğlu sus. Bunun üzerine : «Onlardan hiç bir ölünün namazını ebediyyen kılma. Ve kabrinin üzerinde de durma.» âyeti nazil oldu. Bu hadîsin isnadı da sahihtir. İki rivayet arasında çelişki yoktur. Hepsi de sahihtir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Cüceye der ki; bana Ca'fer İbn Muhammed... Câbir'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) üç şavt yaptıktan sonra dördüncüyü yürüdü. Bitirince İbrahim'in makamına geldi ve onun arkasında iki rek'ât namaz kıldı. Sonra «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgahedinin.» âyetini okudu. îbn Cerîr der ki bize Yusuf îbn Selmân... Çâ-bir'den nakleder ki, Rasûlullafi (s.a.) Rükn el-Yemânî'ye karşı durdu. Üç kerre tavaf etti. Dördüncüsüne yürüdü^Sonra İbrahim'in makamına yönelerek bu âyeti okudu. Makamı kendisiyle Ka'be'nin arasına aldı ve iki rek'at namaz kıldı. Bu rivayet, Müslim'in sahîh'inde Hatim îbn İsmail'den naklettiği uzun hadîsten bir parçadır. Buhârî kendi senedinde Amr îbn Dinar'dan nakleder ki a Abdullah îbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiş: Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'ye geldi ve yedi tavaf yaptı. Makâm-ı İbrahim'in arkasında iki rek'at namaz kıldı.
Bütün bunlar gösteriyor ki; makam kelimesinden maksad İbrâ-hîm (a.s.) in Ka'be'yi yapmak üzere temelini atarken koyduğu taştır. Duvar yükselince İsmail (a,s.) o taşı getirmiş üzerinde durup taşları Hz. İbrahim'e uzatmaya çalışmış ve üzerine taş koyarak duvarın yükselmesini sağlamıştır. Duvarın bir cephesi tamamlanınca öbür cepheye taşımıştır ve Ka'be'nin çevresini dolaşmıştır. Her cephedeki du-, vardan sonra ardından gelen cepheye götürülmüş, nihayet Ka'be'nin duvarları tamamlanmıştır. Nitekim İbrahim ve İsmail (a.s.)in Ka'be'nin yapısı esnasındaki kıssaları gelecektir. Buhârî İbn Abbâs'tan bu konuda rivayetler nakleder. Hz. İbrahim'in ayak izleri bu taşın üzerinde bulunuyordu. Ve Araplar eâhiliyyet devrinde bu taşır* kudsiye-tine inanıyorlardı. Nitekim Ebu Tâlib «Lâmîyye» diye bilinen kasidesinde bunu belirtmişti. Müslümanlar da aynı durumu görmüşlerdi. Abdullah îbn Vehb der ki- bana Yûnus îbn Yezîd... Enes İbn Mâlik'-in şöyle dediğini nakletti: Ben makâm-ı İbrahim'i gördüm. Onda Hz* İbrahim'in ayasının ve parmaklarının izleri vardı. Ancak insanlar elleriyle dokuna dokuna onu yok ettiler. İbn Cerîr der ki; bize Bişr İbn Muâz... Katâde'den nakletti ki; bu âyet-i kerîme ile yalnızca makâm-ı İbrahim'in yanında namaz kılınması emredilmiştir. Yoksa ona dokunmak değil. Ne yazık ki bu ümmet başka ümmetlerin daldığı tekellüflere dalmıştır. Nitekim Hz. İbrahim'in topuk ve parmak izlerinin görüldüğü anlatılmış ancak daha sonra insanlar ona dokuna dokuna bu ayak izleri kaybolup gitmiştir.

Ben derim ki; eskiden makâm-ı İbrahim Ka'be'nin duvarına bitişikti. Fugün ise yeri Hacer-i Esved'in ardındaki müstakil bölmede kapının yanındaki sağ girişte bulunmaktadır, tbrâhim Halil (a.s.) Ka'be'nin inşâsını bitirdikten sonra bu taşı Ka'be'nin duvarına koymuştu. Ya da Ka'be'nin yapımı, bu taşın bulunduğu yere gelince tamamlanmış ve Hz. İbrahim de taşı orada bırakmıştı. Bu taşı Ka'be'nin duvarından kaldıran; mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer (r.a.) dir. O, hulefâ-i Râşidîn'den ve hidâyet önderlerinden birisidir. Bizim kendisine uymakla emrolunduğumuz rehberlerdendir. O, Rasûlullah (s.a.)in hakkında şöyle dediği kişiden birisidir. «Benden sonra Ebu Bekr ve Ömer'e uyun.» O, İbrahim'in makamının yanında namaz kılma temennisine Kur'an'ın muvafakat ettiği kişidir. Bu sebeple sahabeden hiç kimse orada namaz kılmaya karşı çıkmamıştır.
Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den o da Atâ ve diğerlerinden nakleder ki, onlar şöyle.demişlerdir; o taşı yerinden ilk kaldıran Hattâb oğlu Ömer'dir. Abdürrezzâk ayrıca Ma'mer yoluyla Humeyd'den ve Mücâhid'den nakleder.ki, Mücâhid şöyle demiştir: Makâm-ı İbrahim'i bugünkü yerine getiren son kişi Hattâb oğlu Ömer'dir. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî... Hz. Âişe (r.a.)den nakleder ki; Makâm-ı İbrahim Rasû-lullah'm ve Ebu Bekr'in devirlerinde Ka'be'ye bitişik idi. Sonra Hz. Ömer oradan uzaklaştırdı. Bu rivayetler de öncekiler gibi sahihtir. İbn Ebu Hatim der ki; hana babam... Süfyân'dan nakletti ki, o kendi, devrinde Mekke'lilerin imamıydı. Makâm-ı İbrahim Rasûlullah (s.a.)m devrinde Ka'be'nin bir tarafında idi. Hz. Ömer peygamberden ve bu âyetten sonra makâm-ı İbrahim'in yerini değiştirmiştir. Süfyân der ki; Hz. Ömer'in taşın yerini değiştirmesinden sonra o taşı sel götürmüş, ancak Hz. Ömer tekrar aynı yere koydurmuştur. Süfyan der ki; Hz. Ömer'in bu taşın yerini değiştirmesinden önce onunla Ka'be arasında ne kadar mesafe vardı bilinmez. Bitişik miydi değil miydi onu da bilmiyorum. Bu rivayetlerin hepsi bizim zikrettiklerimizi destekler. Eri iyisini büen ise Allah'tır.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Mücâhid'den nakleder ki, Hz. Ömer; «Ey Allah'ın Rasûlü, makâm-ı İbrahim'in arkasında namaz kıl-sak?» deyince, Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuştur. O sırada makâm-ı İbrahim, Ka'be'nin yanında idi. Rasûlullah (s.a.) onu bugünkü yerine getirdi. Mücâhid der ki; Hz. Ömer bir konuda görüş beyân ediyor ve ardından onu. destekler mâhiyyette âyetler nazil oluyordu. Bu rivayetin Mücâhid'den nakli mürseldir. Nitekim Mücâhid'den daha önce nakledilen rivayetlere de muhaliftir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [51]

(...) İbrahim ile İsmail'e de evimi tavaf edenler, orada kalanlar rükû ve secde edenler için temizleyin, diye ahid vermiştik.
126- Hani, îbrâhîm demişti ki Rabbım burasını emniyetli bir şehir yap. Ve halkından Allah'a, âhiret gününe îmân etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır Allah da: kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü bir sonuçtur, buyurmuştu.
127- Hani, İbrahim, Ka'be'nin temellerini îsmâîl ile birlikte yükseltiyordu ve diyordu ki: Rabbımız bizden ka
bul buyur. Şüphesiz ki, Sensin Sen Semi', Alîm.

128- Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlar, yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tövbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahîm.

Hz. İbrahim ve İsmâîl Ka'be'yi Bina Ediyorlar :

Hasan el-Basrî, «İbrâhîm ile İsmail'e de evimi tavaf edenler...» âyeti konusunda der ki; Allah onlara evini rahatsız edici şeylerden ve necasetten arındırmayı emretmiş ve pislikleri oraya dokundurma-mayı buyurmuştur. İbn Cüreyc der ki; «Ben, Atâ'ya Allah'ın aldığı ahid nedir diye sorduğumda, o Allah'ın emridir, dedi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de, ahdin emir olduğunu söylemiştir. Saîd İbn Gü-beyr, nakleder ki; İbn Abbâs «Evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rükû ye secde edenler için temizleyin» diye söylemiştir. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise bunun putlardan, pisliklerden, yajian sözden ve çirkin şeylerden temizlemek olduğunu belirtmiştir. İbn Ebu Hatim *âer* ki,\ Humeyd İbn Umeyr, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Atâ, Katâde; buradaki temizliği, «Lâ İlahe İllallah» ile şirkten arındırmak olduğunu söylemişlerdir.
«Tavaf edenler» kavliyle kastedilenler; ma'lûm olan şekil üzere Ka'be'yi tavaf edenlerdir. Saîd İbn Cübeyr «tavaf edenler» in gurbetten gelenler, «orada kalanlar» m Mekke'de oturanlar olduğunu söyler. Katâde ve Rebî' İbn Enes'ten de böyle rivayet edilmiştir. Bu ikisi de «orada kalanlardan» maksadın —Saîd İbn Cübeyr'in dediği gibi— Mek-ke'de oturanlar olduğunu belirtmişlerdir. Yahya el-Kattân... Ata'dan nakleder ki o, «orada kalanlardan» maksad, diğer şehirlerden gelip de Mekke'de ikâmet edenlerdir, demiştir. Ata, biz Ka'be'nin komşuları olduğumuz halde bize «siz, orada ikâmet edenlerdensiniz» denilmiştir, der. Vekî İbn Abbâs'tan nakleder ki; Mekke'de oturanlar, «orada kalanlar» dır. İbn Ebu Hatim... Sâbit'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Ubeyd'e dedim ki; ben emîrin sözcüsüyüm. İsterdim ki Mescid-i harâm'da uyuyanlara engel olayım. Çünkü onlar burada ab-dest bozuyorlar ve yatıyorlar. Abdullah İbn Ubeyd dedi ki; yapma, çün-kü Abdullah İbn Ömer'e bunlar sorulduğunda, o bunlar âyet-i kerî-me'de zikredilen «orada kalanlaradır dedi. Ben derim ki sahîh rivayette sabit olduğuna göre Abdullah İbn Ömer bekâr iken Rasûlullah'ın mescidinde uyurmuş.
«Rükû ve secde edenler» kavimdeki rükû ve secdenin namazdaki rükû ve secde olduğunu Vekî... İbn Abbâs'tan nakleder. Ata ve Katâ-de de böyle demişlerdir. İbn Cerîr merhum der ki; âyetin mânâsı şöyle olur : Biz İbrâhîm ve İsmail'e evimizi tavaf edenler için arındırmalarını emrettik. İbrâhîm ve İsmail'e emredilen arındırma; Ka'be'nin putlardan, şirkten ve bunlara tapınmaktan arındırılmasıdır. Sonra bir suâl îrâd ederek der ki: Denilecek olursa; Hz. İbrahim'in Ka'be'yi yap-masından önce burada böyle şeyler var mıydı ki İbrâhîm oranın arın-dmlmasıyla emrolunmuştur? Kendisi bu soruya iki türlü cevap verir. Birincisi; Nûh (a.s.)un kavmi zamanında tapılan putlardan arındırmakla emrolunmuştu. Bu, kendisinden sonra gelenler için İbrahim'in bir sünneti idi. Çünkü Allah Teâlâ İbrahim'i kendisine uyulan bir önder kılmıştır. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd, bu âyetten maksad; evimi müşriklerin ta'zîm ettikleri putlara tapınmaktan arındırın demektir, der. Ben derim ki; bu cevap, Hz. İbrahim'den önce Ka'be'de putlara tapıldığı esâsı

üzerine dayanmaktadır. Bunun ma'sûm olan Hz. Peygamberden nakledilen bir delille desteklenmesi gerekir. İkinci cevap; İbrâhîm ve İsmâîl; Allah'ın evini yaparken, şirkten şüpheden uzak ve Allah'tan başkasını ona eş koşmadan ihlâş ve samimiyet içerisinde inşâ etmekle emrolunmuşlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Allah'ın hoşnûdluğu ve takvası üzerine kurulmuş bir yapı mı daha hayırlıdır, yoksa bir yar kenarına kurulmuş bir yapı mı?» Keza Allah Teâlâ buyurur ki: «İbrâhîm ile İsmail'e de evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rükû ve secde edenler için temizleyin, diye ahid vermiştik.» Yani evimi şirk ve şüpheden arındırılmış bir yapı olarak yapın. Süddî böyle demiştir. Bu cevâbın özeti şudur: Allah Teâlâ İbrâhîm ve İsmâl (a.s.) e Ka'be'yi, Allah'a hiçbir ortak koşmadan, yalnız kendisi adına tavaf edenlere, orada kalanlara, secde ve rükû ile namaz kılanlara âmâde olmak üzere yapmalarını emretmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «İbrahim'e de evin yerini hazırlamıştık. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayasın ve evimi tavaf edenler, kıyam edenler, rükû ve secde edenler için temizleyesin diye...» Bu cevaptan maksad; Allah'ın evinde Allah'a şirk koşan müşriklere karşı koymaktır. Bu ev yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edilmek üzere kurulmuştur. Onlar Ka'be'de Allah'a şirk koşmakla kalmıyorlar, oranın mü'-min halkının da ibâdet etmesine engel oluyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar ki küfredip Allah'ın yolundan ve insanlar için konulmuş bulunan haram evden alıkorlar...»
Sonra Allah Teâlâ; Ka'be'nin, yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet eden ve hiçbir şeyi ona şirk koşmayan kişilerin tavafı ve namazı için yapılmış olduğunu belirtiyor. Hacc sûresinde ise bu namazın kıyam, rükû ve sücûd ile birlikte üç bölümü zikredilirken orada kalanlardan bahsedilmiyor. Çünkü daha önce «gerek orada kalanlar, gerekse mü-sâfirler için» buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîme'de ise tavaf edenler ve orada kalanlar zikrediliyor. Orada kalanların bölümleri olarak rükû ve secdeden bahsediliyor. Çünkü (kalmak anlamına gelen kıyam aynı zamanda namazda ayakta durmak anlamına da gelir.) rükû ve secde ancak kıyamdan sonra sözkonusu olur. Bu âyette aynı zamanda ehl-i kitâb olan yûhûdî ve hıristiyanların Ka'be'yi haccetmemelerine karşı çıkılıyor. Her iki grup da Hz. İbrahim'in yüceliği ve faziletini kabul ediyorlar, bu mübarek evi onun hacc ve umre halinde tavaf edilmek için yaptığım biliyorlar, ancak kendileri bunlardan hiç birini yapmıyorlardı. Öyleyse nasıl îbrâhîm Halil'in bağlıları olabilirler? Kaldı ki onlar Allah'ın kendileri için meşru kıldığı emri de yerine getirmiyorlar. Aslında bu mübarek evi İmrân oğlu Mûsâ ve diğer peygamberler de haccetmişlerdir. Bu hususu kendiliğinden konuşması söz konusu olmayan ma'sûm peygamber haber vermektedir ki bu konuşma «Ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir.»
Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur : İbrahim ve İsmail'den; evimi şirk ve şüpheden arıtın ve sırf Allah için yapın. Orayı tavaf edenlere, orada kalanlara, rükû ve secdeye varanlar için hazırlayın diye ahd aldık. Camilerin temiz tutulması bu âyete ve şu âyet-i celîle'ye dayanmaktadır: «Yüceltilmesine Allah'ın izin verdiği ve orada sabah ve akşam kendisine teşbih edilip, adının anılmasını buyurduğu evlerde...» (Nûr, 36) camilerin temiz tutulması, güzelleştirilmesi, her türlü pisliklerden ve benzeri rahatsız edici »şeylerden korunması konusunda bir çok hadîs-i şerif bulunmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber: «Mescidler kendisi için yapılan zât

adına bina edilmiştir.» buyuruyor. Ben bu konuya özel bir bölüm ayırdım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [52]

Emin Belde:

«Hani İbrahim demişti ki; Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap. Ve halkından Allah'a, âhiret gününe îman etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır. Allah da «kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü bir sonuç.» buyurmuştur.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; bize Beşşâr... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Hz. İbrahim Allah'ın evini emîn bir haremgâh kılmıştı. Ben de Medine'yi harem yapıyorum. Onun iki taşlığı arasında av avlanmaz, yüksek ağaçlar kesilmez.» Neseî, Muhammed İbn Beşşâr yoluyla Bündâr'dan da bu hadîsi rivayet eder. Aynı hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Amr en-Nâ-kid, Ebu Ahmed ez-Zübeyrî kanalıyle Süfyân el-Sevrî'den naklederler.
İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hz. İbrahim Allah'ın kulu ve Ha-lîli idi. Ben de Allah'ın kulu ve Rasûlüyüm. Hz. İbrahim Mekke'yi harem kılmıştı. Ben de Medine'yi harem kıldım. Onun iki siyah taşlığı arasında ağaçları kesmeyi, av avlamayı yasakladım. Savaş için orada silâh taşınmaz. Hayvan beslemenin dışında ağacı kesilmez. Bu tarîk (hadîsin rivayeti) Kütüb-ü Sitte'de yoktur ve garîbtir. Hadîsin aslı Müslim'in sahîh'inde bir başka şekilde Ebu Hüreyre (r.a.) den şöyle nakledilir: Halk, ilk meyve (olgunlaştığında) Rasûlullah (s.a.) a getirdiler. Rasûlullah (s.a.) onu alarak şöyle buyurdu : «Allah'ım meyvemizi bize mübarek kıl, şehrimizi mübarek kıl, ölçeğimizi mübarek ki. Allah'ım İbrahim senin kulun Halil'in ve Peygamberindir. Ben de senin kulun ve peygamberinim. O, Mekke için duâ etmişti. Ben de onun Mekke için duâ ettiği gibi ve ona ilâveten Medine için duâ ediyorum.» Sonra küçük bir çocuğu çağırarak meyveyi ona verdi. Bir başka rivayette ise hadîsin devamında şu ifâdeler yer almaktadır: Bereket üstüne bereket. Sonra orda bulunan çocuklardan en küçüğünü çağırarak meyveyi ona verdi. Bu ifâde Müslim'in lâfzıdır. Sonra İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Râfî İbn Hadîç'ten nakletti ki, Rasûllullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İbrahim Mekke'yi haremgâh kıldı. Ben de onun iki taşlığı arasını haremgâh kılıyorum. Bu hadîsin tahrîeinde Müslim müriferiddir. Onu Kuteybe yoluyla Bekir İbn Mudar'dan nakleder ki lâfızları aynıdır.
Buhârî ve Müslim'de vârid olduğuna göre, Enes İbn Mâlik derki; Rasûlullah (s.a.) Ebu Talha'ya şöyle demiş : Bana çocuklarınızdan bir çocuk bulun da hizmet etsin. Ebu Talha beni terkisine alarak Hz. Pey-gamber'e götürdü. Ben de Rasûlullah (s.a.) ne zaman bir yerde konaklarsa ona hizmet ederdim. Enes İbn Mâlik hâdîsde der ki; sonra Pey- gamberle beraber gittik. Ve Uhud dağı göründü. Hz. Peygamber; «İşte şu dağ, o bizi sever, biz de onu severiz.» dedi. Medine görülünce buyurdu ki: «Allah'ım İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kıldığı gibi, ben de bu şehrin iki dağının arasını haremgâh kılıyorum. Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl. Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl.» Bu-hârî ve Müslim'in bir başka ifâdesinde ise bu son kısım şöyledir : Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl, Allah'ım onların

sa'larım (bir tür ölçek) mübarek kıl ve müddlerini (bir tür ölçek) mübarek kıl.» Buhârî Medine halkını kastediyor diye ilâve eder.
Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Enes İbn Mâlik der ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah'ım Medine'yi, Mekke'yi kıldığının iki katı mübarek kıl. Abdullah İbn Zeyd İbn Âsim, Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; o şöyle buyurmuştur: Hz. İbrahim Mekke'yi haremgâh kıldı ve orası için duâ etti. Ben de Medine'yi haremgâh kılıyorum. Tıpkı İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kılması gibi. İbrahim nasıl Mekke için duâ ettiyse ben de Medine'nin ölçeği için duâ ettim.
Ebu Saîd (r.a.) rivayet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ım, İbrahim Mekke'yi haram kıldı ve orayı haremgâh yaptı, ben de Medine'yi haremgâh kıldım. Ve oranın iki dağ yolunun arasında kan akıtılmasını, savaş için silâh taşınmasını ve hayvan otlatmanın dışında ağacının kesilmesini haram kıldım. Allah'ım Medine'mizi bize mübarek kıl, Allah'ım ölçeğimizi bize mübarek kıl, Allah'ım müddü-müzü (bir tür ölçek) bize mübarek kıl, Allah'ım her berekete iki bereket daha kat. Bu hadîsi, Müslim böyle rivayet eder. Medine'nin haremgâh oluşu konusunda pek çok hadîs vardır. Biz sadece bu hadîslerden Hz. İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kılışıyla alâkalı olanları irâd ettik. Çünkü bunda âyeti kerîmeye mutabakat vardır.
Allah Teâlâ'nın Mekke'yi göklerin ve yerin yaratılmasından önce haremgâh kıldığını gösteren bir çok hadîs-i şerif bulunmaktadır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de vârid olduğuna göre; Abdullah İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.) m Mekke'nin fethi günü şöyle dediğini bildirir: Doğrusu bu şehri Allah gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştı. Ve o Allah'ın haram kılışı ile kıyamet gününe kadar haramdır. Bana da ancak günün birkaç saatinde helâl kılındı. Kıyamet gününe kadar orası Allah'ın haram kılışı ile haramdır. Dikeni kopanlmaz, avı ürkütülmez, kaçağı yakalanmaz. Ancak tanınanlar müstesnadır. Yaş meyvesi kopanlmaz. İbn Abbâs der ki; ya Rasûlullah ancak boyacılar ve evler için koparılan izher (Mekke ayrığı, hoş kokulu bir ağaç) müstesna değil mi? deyince Hz. Peygamber, o müstesna buyurdu. Bu lâfız Müslim'indir. Buhârî ve- Müslim'de aynı rivayet, Ebu Hüreyre'den de vârid olmuştur. Buhârî bundan sonra Eban İbn Salih'in... Safiyye Bint Şeybe'den, Rasûlullah (s.a.) m aynı şeyleri söylediğini duyduğunu rivâ- yet eder. Buhârî'nin naklettiği bu hadîsi İmâm Ebu Abdullah İbn Mâce, Safiyye Bint Şeybe'den naklederler : Ben Rasûlullah (s.a.) in Mekke' nin fethi günü okuduğu hutbede şöyle dediğini işittim : Ey insanlar Allah Mekke'nin haremini gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Ve kıyamete kadar da orası haramdır. Ağacı koparılmaz, avı ürkü-tülmez, buluntusu alınmaz. Ancak tanınması hali müstesnadır. İbn Abbâs der ki; bir de Mekke ayrığı (Mekke samanı) müstesnadır. Çünkü o evler ve boyacılar içindir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki ancak Mekke ayrığı müstesnadır.
Ebu Şüreyh el-Adevî der ki; ben Mekke'ye elçiler gönderen Amr İbn Saîd'e dedim ki; ey emîr, bana izin ver de sana Rasûlullah (s.a.) in Mekke'nin fethinin ertesi günü söylemiş olduğu bir sözü aktarayım. O sözü iki kulağım dinledi, kalbim sakladı ve Rasûlullah'ın konuştuğu anda iki gözümle onu görüyordum. O Allah'a hamd ü sena ettikten sonra buyurdu ki; Mekke'yi Allah haram kılmıştır, insanlar değil. Dola-yısıyla Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kişinin orda kan akıtmasr helâl olmaz. Oramn ağacı koparılmaz. Birisi, Rasûlullah (s.a.) m orada savaşma ruhsatını

aldığını söylerse, ona deyiniz ki; doğrusu Allah Ra-sûlüne bu izni verdi, size değil. Bana da günün bir saatinde müsâade etti. Ve bu gün oranın haram oluşu tıpkı dün olduğu gibi yeniden dönmüştür. Hazır bulunan, bulunmayana tebliğ etsin.. Ebu Şüreyh'a dendi ki; Amr sana ne dedi? Ebu Şüreyh dedi ki; ey Ebu Şüreyh ben onu senden daha iyi bilirim. Doğrusu harem-i şerîf bir âsîyi sığındırmaz. Bir kanlıyı kaçırmaz. Bir suçluyu firar ettirmez, dedi. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim bu lafızla rivayet etmişlerdir. Bu durum bilindikten sonra, Allah Teâlâ'nın Mekke'yi gökleri ve yeri yarattığı gün haram kıldığım belirten hadîsler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü İbrâhîm (a.s.) Allah'ın bu hükmünü tebliğ etmiş ve orayı haremgâh kıldığını belirtmiştir. Mekke, Hz. İbrahim'in orada ev yapmazdan önce de haram bir belde idi. Hz. Âdem henüz toprak şeklinde iken Hz. Peygamberin hâtem-i Enbiyâ olduğu yazılmış idi. Bununla beraber ibrâhîm (a.s.) : «Rabbımız onlara kendi aralarında bir peygamber gönder.» buyurmuştu. Ve Allah Teâlâ da daha önceki ilim ve takdirine binâen İbrahim'in duasını kabul etmişti. Bunun için hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.) a sahâbe-i güzîn; ilk durumun hakkında bize haber ver dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Atam İbrahim'in duası, Meryemoğlu îsa'nm müjdesi ve annemin kendisinden bir nûr sudur edip Şâm konaklarını aydınlattığını görmüş olmasıdır. İnşâallah bu konu ilerde gelecektir. Mekke'nin Medine'den üstün olduğu görüşü Cumhûr'un kanâatidir. Medine'nin Mekke'den üstün olduğu görüşü ise, İmâm Mâlik ve taraftarlarının kanâatidir. İnşaâllah delilleriyle başka bir yerde zikredilecektir. Güven ve i'timâdımız Allah'adır.
Allah Teâlâ, Halîli İbrahim'in dilinden naklen şöyle buyurmaktadır : , «Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap, her türlü korkudan koru. Halkı endîşe duymasın.» Nitekim Allah Teâlâ şer'an ve takdîren bunu gerçekleştirmiştir. Âyet-i kerîme'de «Kim de oraya girerse emîn olur» buyurmuştur. Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurmuştur : «Onlar görmezler mi ki biz orayı emîn bir harem kıldık. Kendilerinin etrafındaki insanlar oraya üşüşürler.» (Ankebût, 67) Mekke'de savaşmanın haram kılındığı konusundaki hadîsler yukarıda geçmişti. Müslim'in sa-hîh'inde Câbir'den nakledilir ki, o Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duymuş : Mekke'de hiçbir kimsenin silâh taşıması helâl olmaz. Allah Teâlâ bu sûrede de Mekke'nin emîn bir belde olmasını İbrahim'in di ünden -belirtmiştir. İbrahim böyle istemektedir. Çünkü o henüz Ka' be'yi bina etmemiştir. İbrahim sûresinde ise Cenâb-ı Allah şöyle buyu-rur : «Hani İbrâhîm demişti ki; Rabbım, bu beldeyi emîn kıl.» Orada bu ifâde uygun düşüyordu. Çünkü —Allah en iyiyi bilir ya— bu duâ Kâ'be'yi yaptıktan sonra vuku bulmuştur. Mekke'nin yerleşme mahalli olmasından ve İsmâîl (a.s.) den onüç yaş küçük olan İshâk'ın doğuşundan sonra Hz. İbrâhîm bu duayı yapmıştı. Bunun için duanın sonunda : «Hamd olsun O Allah'a ki bana yaşlı olduğum halde İsmâîl ve İshâk'ı lütfetti. Muhakkak ki Rabbım duayı işitendir.» buyurulmuştur. Ayrıca;
«Ve halkından Allah'a, âhiret gününe îman etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır. Allah da «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım, bu ne kötü bir sonuç» buyurmuştur.» denilmiştir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den, Ebu'l-Âliye'den, Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki; «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem

azabına zorlarım... Ne kötü bir sonuç» âyeti Allah Teâlâ'mn kavlidir. Mücâhid ve İkrime'nin görüşü de budur. İbn Cerîr'in doğru kabul ettiği görüş de budur. Başkaları da bunu Hz. İb-râhîm'in duasının devamı saymışlardır. Nitekim Ebu Ca'fer, Rebî'den, Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o, İbn Abbâs'ın, bu kısmın İbrahim'in duasının devamı olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhîm, Rabbmdan küfredenleri kısa bir süre geçindirmesini istemektedir. Ebu Ca'fer, Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm.» âyetiyle küfredeni de nzıklandınnm, ancak «sonra onu cehennem azabına zorlarım..» buyurmuştu. [53]

Zâlimler Allah'ın Ahdine Eremezler:

Muhâmmed İbn İshâk der ki; Allah'ın bildirdiğine göre; kendisinin soyundan da gelse zâlimlerin asla Allah'ın ahdine eremeyecekleriniöğrenince, Allah'a ve onun sevgisine bağlanarak Hz. İbrahim Allah'ın velayet sahibi olmalarını istemediği kişiler için duâ etmekten vazgeçince, Allah Teâlâ'da; «küfredenlere gelince, ben hem iyileri, hem de kötüleri rızıklandırmm ve onları kısa bir zaman için geçindiririm.» buyurmuştur. Hâkim İbn İsmâîl... İbn Abbâs'm «Rabbım burasını emniyetli bir şehir yap ve halkından Allah'a, âhiret gününe îman etmiş olanları mahsûllerle nzıklandır» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder: Hz. İbrahim rızkın sadece mü'minlere verilmesini istiyordu. Allah Teâlâ bunun üzerine ben mü'minleri rmklandırdığım gibi, kâfirleri de rızık-landınrım. Hiçbir yaratık yaratıp da onu rızıklandırmamam olur mu? buyurmuştur. Ancak «onları bir süre rızıklandırır, sonra cehennem azabına sürüklerim. Bu ne kötü bir sonuçtur» buyurmuştur. Sonra İbn Ab-bâs şu âyeti okumuştu : «Her ikisine de yardım ederiz. Bunlar da onlar da, Rabbının lutfundandır. Rabbının. lutfu saklanmış değildir.» Bunu İbn Merdûyeh rivayet eder. İkrime ve Mücâhid'den de benzer şekilde bir rivayet nakledilir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavl-i-celîl'i gibidir : «Dünyada az bir müddet geçinme vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra küfürlerine karşılık onlara çetin azabı tattıracağız.» (Yûnus, 70)
«Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin. Onların dönüşü Bizedir. O zaman, yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalb-lerde olanı şüphesiz bilir. Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lukmân, 23-24)
«Eğer bütün insanların bir tek ümmet olmakta birleşmelerini önlemek istemeseydik, Rahman olan Allah'ı inkâr edenleri, evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri, evlerinin kapılarını, üzerine yaslanacakları kerevetleri gümüşten yapar ve altın bezeklerle işlerdik. Bunların hepsi ancak dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret, Rabbının katında müttakîler içindir.» (Zuhruf, 33 - 35)
«Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm, sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü bir sonuçtur.» Dünya hayatında geçindirdikten ve dünyanın gölgelerini üzerine yaydıktan sonra cehennem azabına zorlarım. Onun varacağı sonuç ne kötüdür. Yani Allah onlara mühlet verir. Sonra da kudretli ve azîm bir hükümdarın yakalayışı ile yakalar. Nitekim bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur : «Nice kasabalara zâlim oldukları halde mühlet verdim. Sonra onu yakaladım. Dönüş, Ba-na'dır.»

Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde vârid olur ki; eziyetlere Allah'dan daha çok sabreden bulunamaz. Kullar, Allah'a çocuklar isnâd ediyorlar. Buna karşılık Allah, onlara rızık ve sıhhat lütfediyor. Buhârî'nin sahîh'inde vârid olur ki; Allah Teâlâ zâlime mühlet verir. Sonra onu bir kere yakalayınca bir daha bırakmaz. Ve ardından Rasûlullah şu âyeti okumuştur : «Rabbım'm zâlim olan kasabalan yakaladığı zamanki yakalayışı böyledir işte. Muhakkak ki O'nun yakalayışı acı ve şiddetlidir.» [54]

Ka'be'nin Temelleri:

«Hani İbrâhîm, Ka'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu ve diyordu ki; Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî', Alîm.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ya Muhammed kavmine İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) in Ka'be'nin temelini yükselttikleri demi hatırlat. Onlar, «Rabbımız bizden kabul buyur, şüphesiz ki Sensin, Sen, Semî', Alîm» diyorlardı. Onlar sâlih bir amel işliyor ve Allah'tan bu amellerinin kabul edilmesini umuyorlardı. Nitekim İbn Ebu Hatim... Vüheyb İbn el-Verd'den nakleder ki; o bu âyeti okumuş, sonra ağlayarak şöyle demiş : «Ey Rahmân'ın Halil'i, Sen Rahmân'ın evinin direklerini yükseltiyordun ve kabul olmamasından endîşe ediyordun. Bu durum Allah Teâlâ'nın samîmi mü'minlerin durumunu naklettiği gibidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar ki verecekleri şeyleri verirler ve kalbleri korku ve endîşe içerisindedir. Hem sadakaları, nafakaları ve kurbanları takdîm ederler, hem de kabul olmamasından korkarlar.» Nitekim Hz. Âişe'den nakledilen sahîh hadîs ilerde gelecektir.
Bazı müfessirler de dediler ki; Ka'be'nin direklerini yükselten İbrâhîm, duâ eden de İsmail'di. Doğrusu her ikisi birlikte yapıyor ve söylüyorlardı. Nitekim az sonra açıklaması gelecektir. Buhârî bu konuda bir hadîs rivayet ediyor ki önce bunu irâd edeceğiz, sonra bu konuyla ilgili haberleri nakledeceğiz. [55]

Hicaz Çöllerinde Hâcer ve İsmâîl:

Buhârî merhum der ki; Bize Abdullah İbn Muhammed... İbn Abbâs (r.a.) dan nakleder ki, o şöyle demiş: «Kadınlardan ilk kemer kuşanan İsmâîl (a.s.) in annesidir. O kemer kuşanarak Sâra'nın kendisi üzerindeki etkisini silmek istemiştir. Sonra İbrahim onu ve oğlu tsmâîl (a.s.) i emzikli iken getirip mescidin üst tarafındaki zemzemin kenarında bulunan Beytullah'ın yanına koydu. O gün Mekke'de kimse yoktu. Ve orada su da bulunuyordu. İbrahim her ikisini oraya koydu ve içinde hurma ve su bulunan bir kabı yanlarına bıraktı. Sonra Hz. İbrahim oradan ayrıldı. İsmail'in anası O'nun peşine düştü ve dedi ki; ey İbrahim hiçbir insanın ve eşyanın bulunmadığı bu vâdîde bizi bırakıp nereye gidiyorsun? Bu sözünü bir kaç kez tekrarladı. Hz. İbrahim ona hiç bakmıyordu. Bunun sana Allah mı böyle emretti? deyince Hz. İbrahim, evet dedi. Bunun üzerine kadın öyleyse bizi helak etmez, dedi ve tekrar döndü. İbrahim (a.s.) onların göremiyecekleri bir yere varınca yüzünü Kâ'be'ye doğru döndürerek elini kaldırıp şu duayı okudu : «Rabbımız ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için senin mukaddes evinin yanında çorak bir vâdîye yerleştirdim. Rabbımız insanların gönüllerini

onlara meylettir. Şükretmeleri için onları mahsûllerle rızıklandır.» (İbrâhîm, 37) İsmail'in annesi çocuğunu emziriyor ve kırbadaki sudan da içiyordu. Kadın susadı, çocuk susadı. Kadın ümitle ona bakıyordu. Sonra kızarak kalktı. Arkasında en yakın arazinin Safa tepesi olduğunu gördü ve oraya doğru koştu. Sonra vâdîye yöneldi. Bir kimseyi görebilir miyim diye bakıyordu. Ama kimseyi göremedi. Safâ'dan indi. Vâdîye ulaştığında elbisesinin bir kenarını kaldırdı. Sonra yorulmuş insanların koşusu gibi koştu ve vâdîyi geçerek Merve'ye geldi. Ve orada durdu Sonra birini görebilir miyim diye çevreye baktı. Fakat kimseyi göremedi. Yedi kere böyle yaptı. İbn Abbâs der ki; Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte insanlar Safa ile Merve arasında bunun için koşarlar.[56]
Merve'nin yanma gelince yüksek bir ses işitti. Kendi kendine sus, dedi. Sonra dinledi. Yine bir ses duydu. «İşittim, senin yanında yardım edecek bir şey var mı?» dedi. Baktı ki bir melek zemzemin olduğu yerde. Ayağıyla yeri kazıyordu veya kanadıyla. Birden su çıkıverdi. İsmail'in annesi suyun birikmesi için çevresini yükseltmeye başladı. Ve eliyle suyu avuç avuç alıp kabına doldurdu. O doldurdukça su kaynıyordu. İbn Abbâs dedi ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah İsmail'in annesine merhamet etsin, bıraksaydı zemzemi —veya suyu avuçlamasaydı dedi— Zemzem akar çeşme olurdu. İbn Abbâs der ki: Kadın hem içti hem çocuğunu emzirdi. Melek ona suyun kaybolmasından korkma, dedi. Çünkü burada şu çocuk ve babası Allah Azze ve Celle için bir ev yapacaklar. Allah Azze ve Celle kendine mensûb olanları helak etmez. Kâ'be tepe gibi yerden biraz yüksekçeydi. Sel gelir, ba-zan sağından, bazan solundan alırdı. Kadın bir süre burada durdu. Nihayet Cürhüm kabilesinden komşular geldi. Veya Cürhüm kabile-sinden bir aile Kedâ (Mekke'de bir dağ adı) yoluyla gelmişlerdi. Mekke'nin alt yanına, konakladılar. Suya kanat çırpan bir kuş gördüler ve dediler ki: Bu kuş suyun üstünde kanat çırpıp dönmelidir. Muhakkak bu vadide su olduğuna and içeriz. Bir veya iki gözcü gönderdiler. Ve onlar suyu gördüler, dönüp kabilelerine suyun bulunduğunu haber verdiler. Kabile de suyun başına geldi. İsmail'in annesi suyun yanındaydı. Yanında konaklamamıza izin verir misin? dediler. O evet; ancak suda sizin hakkınız yoktur, dedi. Onlar da pekiyi dediler.
İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bu durum İsmail'in annesini sevindirdi. Çünkü o kalabalıktan hoşlanıyordu. Kabîle burada konakladı. Kabilenin diğer mensûblanna da haber yolladılar. Onlar da gelip burada konakladılar. Burada aynı kabileden birçok hane halkı oldu. Çocuk büyüyüp onlardan Arapça öğrendi. Çocuk büyüyünce Cürhüm kabilesinin hayranlığını çekti. Ve onu kendilerinden bir kadınla evlendirdiler. Nihayet İsmail'in annesi öldü. Ve İsmail evlendikten sonra İbrahim geriye bıraktıklarını gözlemek üzere tekrar Mekke'ye geldi. Fakat İsmail'i bulamadı. Karısına onu sorduğunda, bize bir şeyler bulmaya gitti, dedi. Sonra İbrahim İsmail'in eşine hayatlarından ve durumlarından sordu. Kadın çok kötüyüz. Şiddet ve sıkıntı içindeyiz, diyerek dertlendi. İbrahim ona dedi ki; eşin geldiğinde benden ona selâm söyle ve de ki; evinin eşiğini değiştirsin: İsmail (a.s.) dönünce bir şeyler sezer gibi oldu ve kimsecikler geldi mi? dedi. Kadın evet şöyle şöyle bir yaşlı geldi, Senden suâl etti, ben de ona durumu bildirdim. Geçimimizi sordu, ben de ona şiddet ve sıkıntı içinde olduğumuzu bildirdim, dedi. İsmâîl sana bir şey tavsiye etti mi? dedi. Kadın evet, sana selâm söylememi buyurdu ve evinin eşiğini

değiştirmeni, söyledi. îsmâîl işte o babamdır. Bana, senden ayrılmamı buyurmuş. Şimdi ailene dön diyerek eşini boşadı ve aynı kabileden bir başka kadınla evlendi. Allah'ın istediği bir süre İbrahim onlardan uzak kaldı. Sonra tekrar geldi yine İsmail'i bulamadı. Eşinin yanına varıp ondan suâl etti. Kadın, bize bir şey bulmak üzere dışarı çıktı, dedi. İbrahim, nasılsınız? diyerek geçimlerini ve hallerini sordu. Kadın çok iyi ve bolluk içindeyiz, diyerek Allah Azze ve Celle'ye hamd ü senada bulundu. İbrahim ne yersiniz? dediğinde, kadm et dedi. İbrahim ne içersiniz? dediğinde, kadın su dedi; İbrahim, Allah'ım onlara eti ve suyu mübarek kıl, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki; o gün henüz buğdayları yoktu. Eğer buğdayları olsaydı İb-râhîm buğdayı için de duâ ederdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Onlar Mekke'nin dışında sadece et ve su ile geçiniyorlardı. İbrahim kadına eşin geldiğinde benden ona selâm söyle ve de ki; evinin eşiğini iyice pekiştirsin, dedi. İsmâîl (a.s.) eve geldiğinde kimsecikler geldi mi? diye sordu. Kadın evet güzel yüzlü bir ihtiyar geldi, diyerek adamı övdü. Seni sordu ve ben senden haber verdim. Geçimimizin nasıl olduğunu sordu, ben de iyi, dedim. İsmâîl, sana bir şey tavsiye etti mi? dediğinde, kadın evet sana selâm söyledi. Ve kapının eşiğini sağlamca kılmanı buyurdu, dedi. İsmâîl işte o, babamdır, eşik de sensin. Sana sıkıca sarılmamı emretti, dedi. Sonra İbrâhîm Allah'ın dilediği bir süre durdu ve tekrar yanlanna geldi. İsmâîl zemzem yakınlarında gölgelikli bir ağacın altında okunu yontuyordu. İbrahim'i görünce ayağa kalktı ve oğulun babayla, babanın oğulla yaptığı şeyleri yaptılar. Sonra dedi ki; ey İsmâîl Allah bana bir şey emretti. İsmâîl Rabbım Azze ve Celle sana ne emrederse yap, dedi. İbrâhîm bu konuda bana yardım eder misin? dedi. İsmâîl, evet yardım ederim dedi, İbrâhîm, Allah bana şuraya bir ev yapmamı emretti, dedi. Ve çevrelerinde bulunan yüksekçe bir yeri gösterdi. İşte orada Beytullâh'ın direklerini yükselttiler. İsmâîl taş getiriyordu. İbrâhîm de yapıyordu. Bina yükselince bu taşı getirdi ve oraya koydu. İbrâhîm onun üzerine çıkarak binayı yapıyordu, İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte : «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî' Alîm» diyorlardı. İbn Abbâs der ki; Kâ'be'nin etrafını dönünceye kadar evi yaptılar ve hem «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen Semî', Alîm» diyorlardı. Bu hadîsi İbn Bbu Hatim, Ebu Abdullah Muhammed İbn Hammâd ez-Zahrânî'den, İbn Cerîr de Ahmed İbn Sabit el-Râzî'den rivayet ederler. Ve her iki rivayet te Abdürrezzâk'dan özet olarak nakledilir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize İsmail İbn Alî... Kesir tbn Kesîr'den şöyle dediğini nakletti. Bir gece mescidin üstünde ben, Osman İbn Ebu Süleyman, Abdullah İbn Abdurralımân ve daha başka bir toplulukla birlikte Saîd İbn Cübeyr'in yanında bulunuyorduk. Saîd İbn Cübeyr dedi ki; beni görmeden istediğinizi sorun. Onlar makam nedir? diye sorduklarında, Saîd onlara, İbn Abbâs'ın bu hadîsini anlatmaya başladı ve hadîsi uzun uzadıya nakletti. [57]

Zemzem'in Kaynayışı:

Sonra Buhârî der ki; bize Abdullah İbn Muhammed... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş : İbrâhîm ile ailesi arasında olanlar olduktan sonra, İbrâhîm, İsmail'i ve annesini alarak bir su kırbasıyla beraber yola

çıktı. İsmail'in annesi kırbadan su içiyor ve meydana gelen sütü çocuğuna içiriyordu. Nihayet Mekke'ye geldiler. İbrâhîm, İsmâîl ile annesini büyük gölgelikli bir ağacın altına koydu. Sonra kendi ailesine doğru yola koyuldu. İsmail'in annesi İbrahim'in peşinden koşarak Kedâ' (Mekke'de bir dağ) ya kadar geldiklerinde arkasından «ey İbrâhîm, bizi kime bırakıyorsun?» diye seslendi. İbrâhîm, Allah Azze ve Ceîle'ye, deyince kadın; Allah'ın emrine rızâ gösterdim, dedi ve geri döndü. Kadın, kırbadan su içiyor, meydana gelen sütü çocuğuna içiriyordu. Nihayet kırbadaki su bitti. Kadın gidip bakınsam, belki birine rastlarım dedi, ve kalktı gitti. Sa-fâ'ya çıktı. Bir kişiye rastlar mıyım? diye baktı, kimselere rastlamadı. Vâdîye gelince koşarak Merve'ye doğru gitti. Ve bunu birkaç kere yaptı. Sonra çocuğun yanına varıp bakayım ne yaptı acaba? dedi. Onun yanma vardı. Ve baktı ki çocuk olduğu gibi duruyor. Sanki ölüm soluğu veriyordu. İçi rahatlamadı ve gidip yücelere baksam, belki birine rastlarım, dedi. Koşup Safâ'ya çıktı, baktı, baktı kimseyi göremedi. Yedi kez böylece gitti geldi. Sonra gidip baksam çocuk ne haldedir, dedi. Ve birden bir ses işitti. Ve yapabileceğin iyilik varsa yardıma koş dedi. Bir de baktı ki Cebrâîl (a.s.). İbn Abbâs diyor ki; çocuk topu-ğuyla yere vurdu ve yerden su fışkırdı. İsmail'in annesi dehşete kapıldı ve suyun olduğu yeri kazıyor, kazıyordu. İbn Abbâs dedi ki; Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafâ (s.a.); eğer kadın bıraksaydı su açığa çıkacaktı buyurdu. İbn Abbâs dedi ki; kadın suyu içiyor ve meydana gelen sütü çocuğa emzirtiyordu. İbn Abbâs dedi ki; vâdînin ortasında Cürhüm kabilesinden bir topluluk geçiyordu. Dediler ki; kuş ancak suyun olduğu yerde bulunur. Ve bir gözcü göndererek suyun olup olmadığına baktırdılar. Gözcü suyu görünce gelip onlara haber verdi. Onlar da suyun olduğu yere gelip dediler ki; ey İsmail'in annesi, seninle birlikte olmamıza —veya seninle beraber oturmamıza— izin verir misin? Sonra çocuk bulûğa erdi ve onlardan bir kadınla evlendi. İbn Abbâs der ki, sonra İbrâhîm (a.s.) ailesine dedi ki; ben bıraktıklarını görüp de geleyim. Geldi, selâm verdi ve İsmâîl neredediı? dedi. Eşi avlanmak için gitti, deyince İbrâhîm, geldiğinde ona de, evinin eşiğini değiştirsin. İsmâîl geldiğinde kadın ona durumu haber verince, İsmâîl; işte sen osun, ailene git dedi. İbn Abbâs der ki; sonra tekrar İbrâhîm ailesine, bıraktıklarımı gidip göreyim, dedi. Geldi ve İsmâîl nerede? dedi. Eşi avlanmak için gitti. Oturup bir şeyler yemez, içmez misin? dedi. İbrâhîm, ne yer ne ııçersiniz? dediğinde, kadın yiyeceğimiz et, içeceğimiz sudur, dedi. İbrâMm Allah'ım onların yiyecek ve içeceklerini kendileri-ne mübarek kıl, dedi. İbn Abbâs der ki; Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafâ (a.s.) buyuırdu ki: Bereket İbrahim'in duâsıdır. İbn Abbâs der ki: Sonra İbrâhîm gidip bıraktıklarımı görüp geleyim, dedi. Geldi, zemzemin arkasında 'İsmail'e rastladı, o ok yontuyordu. İbrâhîm dedi ki; ey İsmâîl, Rabbıro. Azze ve Celle bana kendisi için bir ev yapmamı emretti. İsmâîl Rübbın Azze ve Celle'ye itaat et, dedi. İbrâhîm senin de bana yardım etmeni emretti, deyince, İsmâîl o zaman yapayım, dedi veya benzeri bir şey söyledi. Kalktılar ve İbrâhîm binayı yapmaya koyuldu. İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte : «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî', Alîm.» diyorlardı. Nihayet bina yükseldi ve ihtiyar taş taşımaktan bitkin düştü. İbrâhîm makamının yanındaki taşın üzerine çıktı. İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte «Rabbımız bizden kabul buyur...» diyorlardı. Bu iki rivayeti iner iki şekliyle de Buhârî peygamberler kitabında zikreder. Ne

gariptir ki, Hafız Ebu Abdullah Hâkim, bu hadîsi el-Müstedrek isimli eserinde Ebu Abbâs el-Asamm kanalıyla... İbrâhîm İbn Nâfî'den rivayet eder ve Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahihtir, ama her ikisi de bu rivayeti tahrîc etmemişlerdir, der. Halbuki Buhârî görüldüğü gibi İbrâhîm İbn Nâfî'nin hadîsini kısaltarak nakletmiştir. Çünkü o k'urban bölümünü zikretmemiştir. Buhârî'nln sahîh'inde vârid olur ki, koyunun iki boynuzu Kâ'be'de asılı imiş. Ve yine İbrâhîm (a.s.) in Mekke'de ailesini burak ile acele olarak ziyaret edip sonra mukaddes beldedeki ailesine döndüğü zikredilir. Allah en iyisini bilendir. Allah bilir ya bu hadîs merfûdur. Ancak İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.) dajı hadîsi sahîh olarak rivayet etmiştir.
Mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'ten bu konuda yukardaki rivayete kısmen muhalif olan bir rivayet vârid olmuştur. Buna göre, İbn Cerîr der ki; Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o şöyle demiş : İbrâhîm (a.s.) Kâ'be'yi yapmakla emrolu-nünca, İsmâîl ve Hâcer ile birlikte yurdundan çıktı. Hz. Ali der ki, Mekke'ye geldiğinde Beytullâh'ın olduğu yerde başında buluta benzer bir şey göründü. Onunla konuştuğunda ,bulut dedi ki; ey İbrâhîm, göl- genin olduğu yerde bina et. Veya gölgenin olduğu kadar yap, dedi. Ne fazla ne eksik. Binayı yapınca gitti, İsmâîl ile Hâcer'i orada bıraktı. Hâder dedi ki; ey İbrahim bizi kime bırakıyorsun? O da Allah'a, dedi. Bunun üzerine Hâcer git, Allah bizi helak etmez, dedi. Hz. Ali der ki; İsmâîl şiddetle susadı. Bunun üzerine Hâcer, Safa tepesine çıktı ve baktı hiçbir şey görmedi. Sonra Merve'ye geldi yine bir şey görmedi. Sonra Sa-f â'ya döndü, baktı hiçbir şey görmedi. Tekrar Merve'ye geldi, yine bir şey görmedi. Tekrar Safa'ya gitti, baktı, bir şey görmedi. Ve yedi kere böyle yaptı. Sonra dedi ki; ey İsmâîl seni göremeyeceğim şekilde öl. Yanma geldiğinde İsmâîl susuzluktan ayağıyla bir şeyler araştırıyordu. Bu esnada Cebrâîl ona seslendi, sen kimsin? dedi. Kadın, ben Hâcer'im, İbrahim'in oğlunun anası, dedi. Cebrâîl İbrahim, sizi kime bıraktı? deyince, Hâcer, o bizi Allah'a bıraktı, dedi. Cebrâîl, İbrahim sizi Kâfi (olan Allah'a) bırakmış, dedi. Hz. Ali der ki; çocuk ayağının parmağıyla yeri karıştırdı ve oradan zemzem çıktı. Hâcer suyu topluyordu. Cebrâîl ona bırak, çünkü o fazla sudur, dedi.
Bu ifâdeye göre İbrahim, Hâcer ve İsmail'i bırakıp gitmezden önce Kâ'be'yi yapmıştır. Ancak önce Ka'be'nin taşlarını getirip duvarını örmüş olması muhtemeldir. Yoksa bütününü yapmış olamaz. Çünkü İsmâîl büyüyünce ikisi birlikte bütününü yapmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ bu âyette onu haber veriyor. Sonra İbn Cerîr der ki: Bize Hennâd... Hâlid İbri Ar'ara'dan nakleder ki; adamın biri kalktı ve Hz. Ali'ye dedi ki; bize Kâ'be'den haber vermeyecek misin? Orası yeryüzünde yapılan ilk ev midir? Hz. Ali, hayır ilk ev değildir, fakat orası yeryüzünde bereketin konulduğu ilk evdir, İbrahim'in makamıdır. Oraya giren emîn olur, dedi. İstersen sana-oranın nasıl yapıldığını bildireyim, dedi. Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e bana yeryüzünde bir ev yap diye vahyetti. İbrahim, bunun üzerine çok sıkıldı. Allah ona sekînet gönderdi. —Bu iki taraflı durmadan esen bir rüzgârdı.— İbrâhîm ile İsmâîl birlikte yola koyuldular. Nihayet Mekke'ye geldiler ve Beytullâh'ın olduğu yerde konakladılar. İbrâhîm sekî-netin durduğu yerde bina yapmakla emrolundu. İbrâhîm binayı yaptı. Fakat bir taş eksik kaldı. Çocuk gitti bir şeyler araştırdı. İbrâhîm sana emrettiğim gibi bana bir taş bul, dedi. Çocuk gitti, bir

taş aldı ve onu İbrahim'e getirdi. İsmâîl Hacer-i Esved'in yerine konmuş olduğunu görünce dedi ki; babacığım, sana bu taşı kim getirdi? İbrâhîm de bana, o taşı senin binana güvenmeyen getirdi. Cebrâîl (a.s.) gökten indirdi, dedi. Böylece ikisi birlikte binayı tamamladılar.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah yeryüzünü yaratmazdan kırk yıl önce Kâ'be suyun üzerinde köpük gibiydi. Yeryüzü ondan meydana getirildi. Saîd der ki; bize Ali İbn Ebu Talip anlattı ki; İbrahim (a.s.) Ermîniye'den gelmişti. Ve onun beraberinde örümceğin ağım kurması için yer araştırdığı gibi evin yerini araştıran sekînet vardı. Kâ'be'nin üzerini, bir taşı ancak otuz kişinin kaldırabileceği taşlardan temizleyip çıkardı. Saîd der ki; ben, ey Muhammed, Allah Teâlâ «Hani îbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» buyuruyor deyince Hz. Ali evet o daha sonraydı, dedi.
Süddî der ki; Allah Azze ve Celle İbrahim (a.s.) e oğlu İsmâîl ile birlikte bir ev yapmalarını emretti. Benim için tavaf edenlere, orada kalanlara, rükû ve secdeye varanlara bir ev yapın, dedi. İbrahim (a.s.) yola koyuldu ve Mekke'ye geldi. O ve İsmâîl birbirleriyle konuşmaya başladılar. Evin yerinin neresi olacağını bilmiyorlardı. Allah kendilerine el-Hacûc “” yeli denilen iki kanadı ve yılan şeklinde başı olan bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr onlara Kâ'be'nin çevresini ve ilk ev-den kalma temellerin bulunduğu yeri açtı. Tartışa tartışa rüzgârı izleyerek yeri kazmaya başladılar. Ve temeli attılar. İşte Allah Teâlâ'nm «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» âyetinde söylediği budur. Ve yine «Hani biz İbrahim'e evin yerini hazırlamıştık.» buyruğunda söylenen de budur. Direkleri dikip Rükn'ün bulunduğu yere gelince, İbrâhîm, İsmail'e dedi ki; yavrucuğum git,, bana güzel bir taş bul ki buraya koyayım. İsmâîl, babacığım ben yorulmuş, bitmişim, ama gidip araştırayım, dedi. Gitti bir taş buldu, getirdi. Fakat İbrâhîm uygun bulmayarak bundan daha güzel bir taş getir, dedi. Gitti, taş aradı. Bu sırada Cebrâîl ona Hindistan'dan Hâcer-i Esved'i getirdi. Hâcer-i Esved bembeyaz, yâkût gibi parlak bir taştı. Âdem onu cennetten birlikte indirmişti. Fakat taş insanların günâhları yüzünden kararmıştı. İsmâîl ona bir taş bulup getirdi. Fakat geldi ki Hâcer-i Esved rüknün yanında duruyor. Babacığım, o taşı sana kim getirdi? dedi. Hz. İbrâhîm de senden daha güçlü olan birisi getirdi, dedi. İbrâhîm Rabbı tarafından imtihan edildiği kelimeleri okuyarak binayı yapıyor ve «Rabbımız, bizden kabul buyur...» diyorlardı.
Bu ifâde Kâ'be'nin temellerinin İbrâhîm peygamberden önce yapıldığını gösterir. Buna göre İbrahim'e bu temeller gösterilmiş ve hazırlanmıştır. Bazıları bu görüşü kabul ederler. Nitekim İmâm Abdürrez-zâk... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, o, «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» âye-tindeki «temellerin» daha önceki evin temelleri olduğunu belirtmiştir. Abdürrezzâk yine der ki: Bize Hişâm İbn Hassan... Atâ İbn Ebu Re-bâh'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah Hz. Âdem'i cennetten indirince iki ayağı yeryüzünde başı gökyüzünde idi. Gökyüzü halkının sözlerini ve duâlanm işitiyordu. Onlarla ünsiyet kesbederdi. Melekler onu korkuttular ve o da Allah'a duâ ve ibâdetinde onları şikâyet etti. Bunun

üzerine Allah Teâlâ onu yeryüzüne indirdi. Meleklerin seslerini duymayınca, Âdem yalnızlık çekti ve duâ ve ibâdetinde Allah'a dertlendi. Bunun üzerine o Mekke'ye yöneltildi. Ayağını bastığı her yer bir kasaba, adımını attığı yer de ova idi. Nihayet Mekke'ye geldi. Ve Allah cennet yakutlarından bir yakut indirdi ve bu yakut şu andaki Kâ'be'nin yerinde idi. Âdem bunu tavaf edip duruyordu ki, Allah ona bir tufan gönderdi ve o yakutu kaldırdı. Sonra Hz. İbrahim peygamber olarak gönderildi ve orada bina yaptı. İşte Allah Teâlâ'nın «Hani İbrahim'e Kâ'be'nin yerini hazırlamıştık.» âyetindeki kavil budur. Abdürrezzâk der ki; bana İbn Cüreyc, Atâ'dan nakletti ki; Hz. Âdem şöyle demiş : «Ben meleklerin sesini işitemiyorum. Sebebi nedir? Allah Teâlâ günâhların yüzünden, demiş. Öyleyse sen yeryüzüne in ve benim için bir ev yap da meleklerin gökyüzündeki evimi tavaf ettiklerini gördüğün gibi orayı tavaf et, buyurmuş. Halk oriun bu evi beş dağdan yaptığını zanneder. Bu dağlar, Hirâ, Zeytin dağı, Sina dağı, Lübnan dağı veCûdi dağıdır. Bu evin çevresi ceylan barınağı idi. Bu ilk yapı Hz. Âdem' in yapısıdır. Sonra İbrahim (a.s.) burayı yeniden yapmıştır. Bu rivayetin Atâ'dan nakli sahîh işe de, rivayette bazı yanlışlar vardır. Allah en iyisini bilendir[1]. [58]

Kâ'be'nin Şerefi:

Yine Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ Kâ'be'yi Hz. Âdem'i yeryüzüne indirdiği sırada onunla birlikte indirmiştir. Hz. Âdem'in indiği yer Hind toprağıydı. Onun başı gökte, iki ayağı yerde idi. Melekler ondan korkunca Âdem'in boyu altmış zirâa düşürüldü. Hz. Âdem meleklerin sesini ve teşbihlerini duyamayınca Allah Azze ve Celle'ye şikâyet etti. Bunun üzerine Allah, ey Âdem, Arş'ımın etrafında meleklerin tavaf ettiği gibi, senin de tavaf edeceğin bir evi senin için yeryüzüne indirdim, buyurdu. Melekler, Arş'ımın yanında namaz kıldıkları gibi, sen de o evin yanında namaz kılarsın. Âdem (a.s.) o eve doğru yöneldi. Fakat adımları uzatıldı. , İki adımının arasında bir geçit yapıldı. Bu geçitler böylece devam etti. Nihayet Âdem Kâ'be'ye geldi ve onu tavaf etti. Ondan sonra gelen peygamberler de onu tavaf ettiler.
îbn Cerîr der ki; îbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ Kâ'be'yi dünya yaratılmazdan iki bin yıl önce suyun rükünlerinden dört rüknün üzerine kondurdu. Sonra yeryüzü Kâ'be'nin altında yuvarlandı. Muhammed İbn İshâk der ki; bana İbn Ebu Necîh. Mücâhid ve diğer ilim erbabından nakletti ki; Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e Kâ'be'nin yerini hazırlayınca İbrahim (a.s.) Şam'dan yola koyuldu. Onunla beraber İsmâîl ve İsmail'in annesi Hâcer de birlikte yola koyuldular. İsmâîl meme emen küçük bir çocuktu. Bana nakledildiğine göre; onlar burak'ın üzerinde taşındılar. Beraberinde Hz. Cebrâîl var idi ve ona Kâ'be'nin yerini, Harem-i şerifin işaretlerini gösteriyordu. Cebrâîl de Hz. İbrahim ile beraber çıktı. Hangi kasabaya uğrarlarsa İb-râhîm burada bir mâ'bed yapmakla mı emrolundum ey Cebrâîl? diyordu. Cebrâîl de geç, diyordu. Nihayet onu Mekke'ye getirdi. Mekke o sırada meyvelikli rahat bir yerdi. Orada kendilerine Amâlika denilen Mekke' ve çevresinin dışından olan bir halk bulunuyordu. Kâ'be'nin yeri ise kıpkızıl bir kül tepesiydi. Hz. İbrahim, Cebrail'e dedi ki; binayı buraya mı yapmakla emrolundum? Cebrâîl evet, dedi ve onları Kâ'be' nin bulunduğu yere

indirdi. îbrâhîm, İsmail'in annesi Hâcer'e kendisi için bir çardak yapmasını emretti. Ve dedi ki: «Rabbımız ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için senin mukaddes evinin yanında kurak bir vâdîye yerleştirdim. Rabbımız, insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları mahsûllerle rızıklandır.» (îb-râhîm, 37)
Abdürrezzâk der ki; bana Hişâm, İbn Humeyd yoluyla Mücâhid' den nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ bu evin yerini eşyayı yaratmazdan iki bin sene önce yarattı. Temelleri yedinci kat yerdedir. Leys İbn Ebu Süleym de Mücâhid'den aynı şekilde nakleder, Kâ'be' nin temellerinin yedinci kat yerde olduğunu bildirir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Ulyâ İbn Ahmer'den nakletti ki, o şöyle demiş; Zülkarneyn, Mekke'ye gelmiş ve İsmâîl ile İbrahim'in beş dağdan getirdikleri taşlarla Kâ'be'yi yapmakta olduklarını görmüş. Onlara, benim yerimde ne yaparsınız? demiş. İbrâhîm biz emredilmiş iki kuluz. Rabbımız bize bu Kâ'be'yi yapmamızı emretti, demiş. Zülkarneyn öyleyse iddia ettiğinizin belgesini gösterin demiş. Beş adet koyun getirilmiş, koyunlar biz İbrâhîm ile İsmail'in emredilen iki kul olduğuna şehâdet ederiz, Kâ'be'yi yapmakla emrolundular, demişler. Bunun üzerine Zülkarneyn; peki razı oldum ve kabul ettim, deyip gitmiş. Ezrakî de, «Mekke Tarihi»nde der ki; Zülkarneyn İbrâhîm (a.s.) ile birlikte Kâ'be'yi tavaf etmiştir. Bu da onun zamanının çok eski olduğunu gösteriyor. En iyisini Allah bilir. Buhârî merhum «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu...» âyeti konusunda der ki; temeller binanın esâsıdır.
İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Görmez misin ki, senin kavmin Kâ'be'yi yaparken İbrahim'in temellerini kıstılar. Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, onu tekrar İbrahim'in temellerine döndürmeyecek misin? Rasûlullah buyurdu ki: Eğer senin kavmin henüz yeni küfür (den dönmüş) olmasaydı yapardım. Abdullah İbn Ömer der ki; eğer Hz. Âişe bu hadîsi Rasûlullah (s.a.) dan işitmişse, Rasûlullah (s.a.) in Hicr-i İsmâîl'in ardında kalan iki rükne selâm vermeyi terketmesinin nedeni Kâ'be'nin bütünüyle İbrâ-bîm (a.s.) in temelleri üzerine kurutmamasından dolayı olacağını sanıyorum. Buhârî, Hacc bahsinde bu hadîsi Ka'nebî'den rivayet eder. Peygamberlerin sözleri bahsinde de Abdullah İbn Yûsuf dan nakleder. Müs-Jim ise Yahya ve İbn Vehb'in hadîsinden nakleder. Neseî de Abdur-rahmân İbn Kâsım'ın hadîsinden nakleder ki, hepsi İmâm Mâlik'ten bu hadîsi naklederler. Ayrıca Müslim sahîh'inde Nâfi'den nakleder ki, Abdullah İbn Muhammed; Abdullah İbn Ömer'e şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin Hz. Âişe'ye şöyle dediğini duydum. Şayet senin kavmin câhiliyyet devrini —veya küfür dönemini dedi— yeni atlatmış olmasaydı Kâ'be'nin hazînelerini Allah yolunda harcardım ve kapısını yere indirir, oraya Hicr"i de sokardım. Buhârî der. ki; bize Ubeydullah İbn Mûsâ... Esved'den, İbn Cübeyr bana şöyle dedi diye nakleder: Hz. Âişe sana gizlice çok hadîs söylüyordu. Kâ'be konusunda ne söyledi? dedi. Ben de dedim ki; Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söyledi: Ey Âişe, eğer senin kavmin küfür dönemini henüz yeni geçirmiş olmasaydı Kâ'be'yi yıkardım ve ona iki kapı yapardım. İnsanlar bir kapıdan girer, bir kapıdan çıkarlardı. İbn Zübeyr böyle yapmıştır. Bu hadîsi Buhârî tek başına bu şekilde ilim kitabında rivayet eder. Müslim ise Sahîh'inde der ki; bana Yahya İbn Yahya... Hz. Âişe' den nakletti ki o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki; eğer kavmin küfürden yeni çıkmış

olmasaydı Kâ'be'yi yıkar ve onu İbrahim'in temeli üzerine kurardım. Müslim der ki; bana Muhammed İbn Hatim... Saîd İbn Meynâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Zü-beyr'in şöyle dediğini işittim : Teyzem Hz. Âişe (r.a.) bana nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Ey Âişe eğer kavmin şirkten henüz yeni çıkmış olmasaydı Kâ'be'yi yıkardım ve onu yere bitiştirirdim. Onun için biri doğuda, biri de batıda iki kapı yapardım. Ve Kâ'be'ye Hicr'den altı kulaç daha eklerdim. Çünkü Kureyş'liler Kâ'be'yi yaparken buradan kısmışlardır. Bu rivayette de Müslim tek basınadır. [59]

Kâ'be'nin Yeniden Yapılması :

İbrahim (a.s.) den uzun bir süre sonra ve peygamberin gönderilişinden beş yıl önce Kureyş'liler Kâ'be'yi yeniden bina etmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) da onlarla birlikte taş taşımıştı. Bu sırada Hz. Peygamber otuzbeş yaşında bulunuyordu. Kıyamet gününe kadar Allah'ın sa-lât ve selâmı onun üzerine olsun.
Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr, Sîret'inde der ki: Hz. Peygamber otuzbeş yaşına bastığında Kureyş'liler Kâ'be'yi yapmak üzere toplandılar. Bu konuya çok önem veriyorlardı Damını çatmak istiyor ve yıkıl- masından korkuyorlardı. Kâ'be adam boyu kayalardan yapılmıştı. Onu yükseltip tavan çatmak istediler. Bunun sebebi bir topluluğun Kâ'be' nin hazînesini çalmasıydı. Kâ'be'nin hazînesi, Kâ'be'nin içindeki bir kuyuda bulunuyordu. Hazîne Huzâa kabilesinden Müleyh İbn Amr'ın oğlunun kölesi Düveyk'in yanında bulunurdu. Kureyş'liler onun elini kestiler. Halk, hazîneyi çalanın onu Düveyk'in yanına koyduğunu iddia etti. Bizanslı tüccarlardan birinin gemisi Cidde yakınlarında karaya oturmuştu. Parçalanan gemi kıyıya vurunca onun ağacını alıp Kâ'be' ye tavan çatmak üzere hazırladılar. Mekke'de kıbtî bir marangoz vardı. Marangoz için gerekli olan bazı şeyleri (âlet-edevât) getirdiler. Her gün Kâ'be'ye hediye edilen şeylerin atıldığı kuyunun içinden bir yılan çıkardı ve Kâ'be'nin duvarında güneşlenirdi. Kureyş'liler bundan korkarlardı. Çünkü kim o yılana yaklaşırsa yılan ona saldırır, derisinden sesler çıkarır ve ağzını açarak üzerlerine yürürdü. Kureyşliler, bundan da korkarlardı. Bir gün yılan Kâ'be'nin duvarının üzerinde her zamanki gibi güneşlenirken Allah ona bir kuş gönderdi. Ve kuş yılanı kaptı kaçtı.
Kureyşliler; umarız ki Allah bizim yapmak istediğimiz şeyden hoş-nûd olacaktır, yanımızda çalışkan bir arkadaş var, ağaç var ve Allah bizi yılandan kurtardı, dediler.
Kâ'be'yi yıkıp yeniden inşâ etmek üzere birleştiklerinde, Mahzûm-oğlu, İmrân oğlu, Abd oğlu, Âiz oğlu, Amd oğlu Ebu Vehb ayağa kalktı ve Kâ'be'den bir taş aldı. Taş elinden düştü ve eski yerine kondu. Ebu Vehb dedi ki, «Ey Kureyş'liler topluluğu, Kâ'be'yi yapmak için sadece heiâl olan kazancınızı verin. Ona faizle alış-veriş, haram kazanç ve başkalarına zulüm edilerek elde edilen şeyler dâhil olmasın.» İbn tshâk der ki; halk bu sözü Mahzûm oğlu Ömer oğlu Abdullah oğlu Muğîre oğlu Velîd'e atfeder.
İbn İshâk der ki: Sonra Kureyş'liler Kâ'be'yi bölümlere ayırdılar. Kapı bölümü Abd Menâf ve Zühre oğullarına, Hacer-i Esved direği ile Yemen direği Mahzûm oğullarına ve onlara eklenen Kureyş kabilelerine düştü. Kâ'be'nin ortası ise Cümah

ve Sehm oğullarına düştü. Hicr bölümü Abdüddâr İbn Kuseyy oğullarıyla Esed İbn Abdüluzzâ İbn Ku-seyy ve Adî İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarına düştü. Bu kısım Hatim adım alıyordu. Sonra insanlar Kâ'be'yi yıkmaktan korktular ve bundan uzak-laştılar. Velîd İbn Muğîre dedi ki; ilkin yıkmaya ben başlıyacağım. Kazmayı aldı, yıkmaya başladı ve Allah'ım, hayırdan başka bir şey murâd etmiyoruz, dedi. Sonra iki rükün arasını yıktı. O gece insanlar beklediler ve dediler ki; bakalım eğer Velîd İbn Muğîre'ye bir şey olursa geriye kalan kısmı yıkmaz ve tekrar eski haline getiririz. Eğer ona bir şey olmazsa, Allah yaptığımızdan memnun olur. O gece Velîd sabahladığında tekrar işine döndü. Bunun üzerine onunla beraber halk Kâ'be" yi yıktı. Yıkım temele gelince —ki temel, İbrahim (a.s.) tarafından atılmıştı.- mızrağın dişleri gibi taşlar yemyeşil olmuş ve birbirine girmişti. İbn İshâk der ki; olayı anlatanlardan bir kısmı bana nakletti ki; Kâ'be'yi yıkan Kureyş'liler'den biri taşlardan birini diğerinden ayırmak için manivelayı iki taşın arasına soktu. Taş hareket edince bütün Mekke sarsıldı. Bunun üzerine o temeli yıkmaktan kaçındılar. İbn İshâk der ki; Sonra Kureyşli kabileler Kâ'be'yi yapmak üzere taş topladılar Her kabile kendine göre taş topluyordu. Sonra Hâcer-i Esved'in olduğu kısma kadar yapıyı yaptılar. Hâcer-i Esved'in yerine konması sırası gelince; her kabile onu kendilerinin yerleştirmesini isteyerek tartışmaya girdiler. Münâkaşa giderek büyüdü. Neticede savaş için hazırlık yaptılar. Abdüddâr oğullan kanla dolu bir çanak getirdiler. Sonra onlar ve Adî İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarıyla ölüm üzerine sözleştiler. Ve ellerini o çanaktaki kana hatırdılar. Ve buna «kan yalama» adını verdiler. Ku-reyş'liler dört veya beş gece böylece kaldılar. Sonra mescidde toplana-rak müşavere edip anlaşmaya çalıştılar.
Rivayet erbabından bazıları iddia ederler ki, Muğîre İbn Abdullah İbn Ömer îbn Mahzûm oğlu Ebu Ubeyy —ki o yıl Kureyş'lilerin en yaşlısı o idi «bir esâs benimseyin, kim mescidin kapısından ilk önce içeri girerse aranızda hükmü o versin» dedi. Ve böyle yaptılar. Mescidin kapısından ilk giren Hz. Peygamber oldu. Onun girdiğini görünce bu emin kişidir, razı olduk, dediler. Bu Muhammed, dediler. Hz. Peygamber onların yanına gelince kendisine durumu bildirdiler. Rasûlullah (s.a.) bana bir elbise verin, dedi. Bir elbise getirdiler. Hâcer-i Esved'i alarak eliyle elbisenin üzerine koydu. Sonra şöyle dedi : Her kabile elbisenin bir yanından tutsun. Sonra topluca onu kaldırın. Böyle yaptılar. Hâcer-i Esved'i yerine bırakınca Hz. Peygamber kendi eliyle onu koydu ve sonra üzerini yaptı.
Kureyş'liler vahy gelmezden önce Hz. Peygambere el-Emîn adını vermişlerdi. Yapı bitince ve onu istedikleri gibi yapınca Abdül-muttalib oğlu Zübeyr Kureyş'in ondan korkarak Kâ'be'yi yapmaktan
çekindikleri yılan konusunda bir şiir yazdı.
İbn İshâk der ki: Kâ'be Hz. Peygamber'in zamanında onsekiz zira idi. Ve üzerine, Mısır'da yapılan adına el-Kabâtî “” denilen bir kılıf geçirildi. Daha sonra Yemen'de yapılan ve el-Bürûd “ ” adı verilen bir kılıf geçirildi. Onu ipek kılıfla örten ilk kişi Haccâc İbn Yûsuf idi. [60]

Abdullah İbn Zübeyr'in Kâ'be'yi Yeniden İnşâ Etmesi :

Ben derim ki; Kureyş'lilerin bina ettiği Kâ'be, Hicretin 60. yılı sonunda Abdullah İbn Zübeyr'in emirliğinin başlangıcında yeniden yapı-lmcaya kadar devam etti. Bu, Muâviye oğlu Yezîd'in valiliğinin sonlarına rastlıyordu. Yezîd taraftarları İbn Zübeyr'i, Kâ'be'de muhasara edince İbn Zübeyr o zaman Kâ'be'yi toprağa kadar yıktı. Ve İbrahim (a.s.) in temelleri üzerine tekrar bina etti. Hâcer4 Esved'i Kâ'be'ye girdirdi. Yere bitişik olarak doğuda ve batıda iki kapı yaptı. Tıpkı teyzesi ve mü' roinlerin anası Hz. Âişe'nin Rasûlullah (s.a.) dan naklettiği hadîste olduğu gibi. Onun emirliği süresince Kâ'be böyle kaldı. Nihayet Haccâc, İbn Zübeyr'i öldürdü ve Kâ'be'yi Abdülmelik İbn Mervân'm emrettiği şekilde eski haline çevirdi.
Müslim Sahîh'inde der ki : Bize Hennâd... Atâ'dan nakletti ki o şöyle demiş : Yezîd İbn Muâviye'nin zamanında Şâm taraftarları Kâ'be'ye saldırınca Kâ'be yandı. İbn Zübeyr onu olduğu şekilde bıraktı. Hacc mevsimi gelince, hacca gelen halkı Şam'lılara karşı tahrik etmek veya kışkırtmak istiyordu. Hacılar gelince dedi ki : Ey insanlar bana Kâ'be konusunda fikir verin. Onu yıkıp yerine tekrar yapayım mı? Yoksa onu olduğu şekilde tamîr edeyim mi? İbn Abbâs dedi ki; benim bu konudaki görüşüm; onu olduğu gibi ıslâh etmendir. Halkın Müslüman olduğu evi Müslüman olduğu o dönemdeki gibi bırakman, halkın Müslüman olduğu taşlan olduğu gibi yerine koyman, Hz. Pey-gamber'in peygamber olarak gönderildiği dönemdeki halini devam et-tirmendir. İbn Zübeyr dedi ki; sizden birinizin evi yanacak olsa onu yenilemeden rahat edemezsiniz. Ya, Rabbımız Azze ve Celle'nin evi konusunda ne düşünürsünüz? Ben üç gün istihare yaparım. Sonra yapacağım şeye karâr veririm, dedi. Üç gün bitince karârının Kâ'be'yi yıkmak olduğunu bildirdi. İnsanlar, yeryüzüne gökten haberin ilk indiği yerin korunması konusunda birbirlerine girdiler. Nihayet adamın biri çıktı ve Kâ'be'den bir taş attı. Halk ona bir şey olmadığını görünce izinden giderek Kâ'be'yi yere kadar yıktı. İbn Zübeyr perdelerle örtülen direkler yaptı ve nihayet Kâ'be'nin binasını yükseltti. İbn Zübeyr dedi ki; ben Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer insanlar küfürden yeni dönmüş olmasalardı ve benim yanımda Kâ'be'nin yapısını takviye edecek kadar maddî imkân bulunsaydı Hicri beş zira daha Kâ'be'ye girdirir ve halkın Kâ'be'ye girip çıkabileceği bir kapı yapardım. İbn Zübeyr dedi ki; ben harcayacak para buldum, insanlardan da korkmam. Sonra Hicr'e beş zira ekledi. Kâ'be'nin temeli belirince, halk ona bakarak üzerine binayı yaptı. Kâ'be'nin uzunluğu 18 zira idi. Bundan fazla olunca uzunluğuna 10 zira ekledi. Ve iki kapı yaptı. Birisinden giriliyor, diğerinden çıkılıyordu. Abdullah İbn Zübeyr öldürülünce, Haccâc; Abdül-melik'e mektup yazarak durumu bildirdi. Ve İbn Zübeyr'in Kâ'be'nin binasını Mekke halkından adaletli kişilerin gördüğü temeller üzerine kurduğunu haber verdi. Abdülmelik ona, biz İbn Zübeyr'in kirlettiği hiç bir şeyi kabul etmeyiz. Onun fazlalaştırdığı uzunluğu bırak. Hicr'-den arttırdığı kısmı binaya geri kat ve açtığı kapıyı da kapat, diye yazdı. Haccâc onu yıkarak eski haline döndürdü.
Neseî Sünen'inde, Hennâd kanalıyla... Atâ ve Abdullah İbn Zü-beyr'den bu hadîsi merfû olarak rivayet eder. Ancak kıssayı zikretmez. Sünnet-i Seniyye, Abdullah İbn Zübeyr (r.a.)in yaptığı şekilde idi. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapılmasını i istemişti. Ancak halkın yeni müslüman olduğu ve henüz küfür döneminden yeni çıktıkları için kalplerinin bunu hoş karşılamamasından korkmuştu. Ne var ki

Abdülmelik bu sünneti bilmiyordu. Bunun için o, Hz. Âişe (r.a.)nin Hz. Peygamber'den naklettiği hadîsi araştırmamıştı. Onu olduğu gibi bırakmak isteriz dediyse de yapmadı. Nitekim Müslim der ki; bana Muhamaned İbn Hatim... Haris İbn Abdullah İbn Ebu Rebîa'dan nakleder ki, Abdullah İbn Ubeyd şöyle demiş : Haris, Abdülmelik İbn Mer-vân'ın hilâfeti esnasında ona elçi olarak gitti. Abdülmelik dedi ki; ben Ebu Hubeyb'in (Abdullah İbn Zübeyr'i kastediyordu) Hz. Âişe'den işittiğini iddia ettiği hadîsi işittiğini sanmıyorum. Haris dedi ki, Evet ben de onu Hz. Âişe'den işittim. Abdülmelik, ne dediğini işittin? deyince o, Hz. Âişe dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Senin kavmin Kâ'be'nin yapısını kıstılar. Eğer henüz şirk döneminden yeni çıkmamış olmasalardı onların bıraktıkları şeyi ben yeniden yapardım. Eğer senin kavmin benden sonra onu yapmak isterse gel sana onların bıraktığını göstereyim. Ve Hz. Âişe'ye yedi zirâa yakın kısmını gösterdi. Abdullah İbn Ubeyd'in hadîsi budur. Velîd İbn Atâ buna ilâve olarak der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Kâ'be'ye biri doğuda, biri batıda yere bitişik iki kapı yapardım. Bilir misin senin kavmin onu niçin yükselttiler?» Hz. Âişe hayır deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Kendilerinin istediklerinin dışında kimsenin oraya girmemesi için. Çünkü bir kişi Kâ'be'ye girmek isterse, onu tırmanıncaya kadar bırakır, tam gireceği zaman tutarlar ve atarlardı. Abdülmelik dedi ki; ben Hâris'e, sen Hz. Âişe'nin böyle dediğini duydun mu? dedim. O, evet dedi. Bunun üzerine Abdülmelik bir süre asâsıyla yere bir şeyler çizdi, sonra; olduğu gibi bırakmak isterdim, dedi fakat bunu yapmadı. Müslim der ki; bu hadîsi bize Muhammed İbn Amr... Ab-dürrezzâk'dan ve onlar da İbn Cüreyc'den bu isnâdla naklettiler.
Müslim der ki; bana Muhammed İbn Hatim... Ebu Kazae'den nakletti ki; Abdülmelik İbn Mervân Kâ'be'yi tavaf ettiği sırada şöyle demiş : «Allah İbri Zübeyr'i kahretsin. O, mü'minlerin anasına yalan is-nâd ederek Rasûlullah (s.a.) dan : «Ey Âişe kavmin henüz küfürden yeni çıkmış olmasaydı Kâ'be'yi yıkar ve Hicr'den tarafa büyütürdüm. Çünkü kavmin binayı eksik yaptılar» dediğini duydum, dedi. Haris İbn Abdullah İbn Ebu Rebîa, Abdülmelik İbn Mervân'a dedi ki; ey mü'-mirilerin emîri böyle deme, ben de mü'minlerin anasının öyle dediğini duydum. Abdülmelik ona dedi ki; eğer Kâ'be'yi yıkmazdan önce bunu duymuş olsaydım, onu Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığı şekilde bırakırdım. Bu hadîs'in mü'minlerin anası Âişe'ye isnadı kesin gibidir. Çünkü Hz. Âişe'den sahîh yollarla müteaddid şekilde Esved İbn Yezîd, Haris İbn Abdullah, Abdullah İbn Zübeyr, Abdullah İbn Mu-hammed, Urve İbn Zübeyr tarîkıyla rivayet edilmiştir. Bütün bunlar Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığının doğruluğunu gösterir. Eğer Abdülmelik onu olduğu gibi bıraksaydı daha iyi olurdu.
Fakat durum böyle olunca, bazı bilginler Kâ'be'nin yapısının değiştirilmesini hoş görmemişlerdir. Nitekim mü'minlerin emîri Hârûn el-Reşîd Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmiş. İyâz ve Neveî bunu böyle be'nin yıkılıp, tekrar Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığı gibi eski haline döndürülmesi için fetva sorduğunda, İmâm Mâlik şöyle demiştir : Ey mü'minlerin emîri, Allah'ın Kâ'be'sihi kralların oyuncağı yapma. Onu, isteyenin istediği gibi yıkacağı hale getirme. Bunun üzerine Hârûn el-Reşîd Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmiş. İyâz ve Nevevi bunu böyle naklederler. Allah en iyi bilir ya bu durum âhir zamana kadar devam edecektir. Ancak Habeşistan'dan

çıkacak olan Zu's-Sevîkateyn orayı yıkıncaya kadar böylece kalacaktır. Buhârî ve Müslim'in sahîh'-inde sabit olduğu gibi, Ebu Hüreyre der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kâ'be'yi Habeşistan'dan çıkacak Zu's-Sevîkateyn tahrîb edecektir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Abdullah İbn Ab-bâs (r.a.)da Hz. Peygamber (s.a.)den nakleder ki o şöyle buyurmuş: Ben onu sanki simsiyah ve iki baldır arasında kaybolur gibi görüyorum. Taş taş onu koparıyor. Buhârî de bu hadîsi rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel müsned'inde der ki; bize Ahmed îbn Abdülmelik... Abdullah İbn Amr İbn Âs (r.a.)dan nakleder ki, o şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum : Kâ'be'yi Habeşistan'dan çıkacak olan Zû's-Sevîkateyn tahrîb eder. Ve onun süslerini koparır, kılıfını soyar. Ben onun kazması ve silgisiyle Kâ'be'ye vurduğunu görür gibiyim. Doğruyu en iyi Allah bilir ya bu, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkmasından sonra olacaktır. Nitekim Buhârî'nin sahîh'-inde Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ye'cûc ve Me'cûc çıkmasından sonra 3a haccedilecek ve umre yapılacaktır. Çünkü Allah Teâlâ İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) lerin duasından hikâye ederek şöyle buyurur : «Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl, soyumdan da sana teslim olan yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahim.»
İbn Cerîr der ki; İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) bu duâ ile; bizi senin emrine teslîm olanlardan, buyruğuna boyun eğenlerden, itâatla senden başka kimseyi sana şirk koşmayanlardan ve senden başkasına ibâdet etmeyenlerden kıl, demek istemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Abdülkerîm'den nakletti ki bu âyette yer alan «ikimizi de sana teslim olanlar kıl» ifâdesinden maksad, sana ihlâsla bağlı olanlardan kıl, demektir. «Soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir.» âyetinden maksad, samimiyetle ve ihlâsla sana bağlananlar demektir, Ibn Ebu Hatim ayrıca der ki; bize Ali İbn Hüseyn... Selâm İbn Ebu Muti'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: «İkimizi de sana teslim olanlar kıl» onlar teslim olmuşlardı. Müslümandılar. Ancak İslâm'da sebat etmek istemişlerdi. İkrime ise der ki; onlar «Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl.» deyince, Allah Teâlâ yaptım, buyurdu. Onlar «Soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir,» deyince, Allah onu da yaptım, buyurdu. Süddî ise bu âyette söz konusu edilen («Soyumuzdan da» ifâdesinden maksad, Araplardır, der. İbn Cerîr de der ki doğrusu «soyumuzdan» ifâdesi Arapları ve diğerlerini içine alır. Çünkü İsrâiloğulları da İbrahim peygamberin soyundandır. Ve Allah Teâlâ onlar için «Musa'nın kavminden de hak ile doğruyu bulan ve ona göre adaletle davranan bir ümmet vardır.» buyurmaktadır.
Ben derim ki İbn Cerîr'in bu sözü Süddî'nin ifâdesini reddetmez. Çünkü buradaki «Soyumdan da» ifâdesinin Araplara tahsisi diğerlerinin onun içine girmemesini gerektirmez. Ancak âyetin seyri Araplar konusundadır. Bunun için hemen ardından : «Rabbımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek bir peygamber gönder.» buyurmuştur. Bu kısımda kastedilen de Hz. Muhammed (s.a.)dir. Hz. Peygamber Araplara gön-derilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «O'dur ümmîler arasından kendilerine bir elçi gönderilmiş olan» buyurur. Ancak bu Hz. Peygamberin kırmızı tenlilerle siyahilere

peygamber olarak gönderilmesini ortadan kaldırmaz. Çünkü Allah Teâlâ : «De ki; ey insanlar, ben sizin tümünüze Allah'ın Rasûlüyüm...» Bu konuda pek çok kat'î deliller vardır.
İbrâhîm ve İsmail (a.s.)in bu duası, Allah Teâlâ'nın mü'min ve muttaki kullarından haber vererek «Onlar ki Rabbımız bize eşlerimizden ve soyumuzdan göz bebekleri kıl. Ve bizi müttakîlere önder yap» kavlinde buyurduğu gibi, bu şekilde duâ etmek şer'an merğûbdur. Çünkü kulun Allah'a sevgisinin ve ibâdetinin bütünlüğünün delili, kendisinin soyundan gelenlerin de eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a kul olmalarını istemesidir. Bunun için Allah Teâlâ İbrâhîm (a.s.)e «Ben seni insanlara önder kılacağım» buyurunca o da «soyumdan da» demişti. Allah Teâlâ da; «Zâlimler asla ahdime eremez» buyurmuştu. Bu ifâde aynı zamanda beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan koru. ifâdesinin aynıdır. Müslim'in Sahîh'inde nakledilir ki, Ebu Hüreyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiştir : Âdemoğlu öldü- günde ameli kesilir. Ancak üç şey müstesnadır. Bunlar sadaka-i câriye, faydalı ilim ve kendisi için duâ eden sâlih bir evlâdı.»
«Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster.» İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; buraları bize bildir ve ortaya çıkar, demektir. Mücâhid ise bunun ma'bed yerine mezbah olduğunu söyler. Atâ ve Kâtâde'den de böyle dedikleri nakledilir.
Saîd İbn Mansûr. . Mücâhid'den nakleder ki o şöyle demiş : Hz. İbrahim «Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster» deyince, Cebrâîl gelip onu Kâ'be'ye götürmüş ve Kâ'be'nin temellerini yükselt, demiş. Hz İbrahim Kâ'be'nin temellerini yükseltip binayı tamamlayınca tekrar elinden tutarak onu Salâ'ya götürmüş, işte Allah'ın şeâiri budur, demiş. Sonra Merve'ye götürmüş ve işte Allah'ın şeâiri budur demiş. Sonra Mina'ya götürmüş. Akabe'ye gelince İblis (Aleyhi'l-la'ne) ağacın altında dikilip duruyormuş. Cebrâîl, tekbîr getir ve onu taşla demiş. Hz. İbrahim tekbîr getirip şeytânı taşlamış. Sonra İblîs kaçıp Cemre-i Vus-tâ'da durmuş, Cebrâîl ve İbrâhîm (a.s.) oradan geçince Cebrâîl, Hz. İbrahim'e tekbir getir ve onu taşla demiş. O da tekbîr getirerek şeytânı taşlamış. İblîs kaçmış ve mel'ûn hacca kendiliğinden bir şey sokmak istemişse de buna gücü yetmemiş. Cebrâîl Hz. İbrahim'in elinden tutarak onu Meş'ar-i Harâm'a getirerek işte bu Meş'ar-i Harâm'dır, demiş. Ve İbrahim'in elinden tutarak Arafat'a götürmüş ve sana gösterdiğimi bildin mi demiş. Üç kerre bunu tekrarlamış. İbrâhîm (a.s.) da evet demiş. Ebu Miclez ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Ebu Dâvûd el-Tayâlisî der ki; bize Hammâd İbn Seleme... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : İbrâhîm (a.s.) hac-cın şekli gösterilince, sa'y yerinde şeytân ona görünmüş. İbrâhîm (a.s.) şeytânla yarışa girmiş. Sonra Cibril onu alarak Mina'ya getirmiş ve demiş ki, insanların konaklayacağı yer burasıdır. Cemre-i Akabe'ye varınca şeytân ona taarruz etmiş. Hz. İbrâhîm yedi taşla onu taşlamış ve şeytân kaçmış. Sonra Cemre-i Vustâ'ya gelmiş. Sonra Cemre-i Akabe'ye gelmiş şeytân ona görünmüş. Hz. İbrâhîm yedi taşla onu taşlayarak kaçırmış. Hz. Cibril demiş ki; işte Meş'ar burasıdır. Sonra Arafe'ye geçerek işte Arefe burasıdır demiş. Sonra Hz. Cebrail bunu bildin mi diye İbrahim'e sormuş. [61]
Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilîp de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :

«Hani İbrâhîm, Rabbım şu» kalbin haremgâhı olan göğsü nefsin sıfatlarının istilâsından ve mel'ûn düşmanın hilesinden, bedenî güçle- rin cinlerinin parçalamasından «korunmuş bir belde kıl» demişti. «Oranın halkına» rûh bilgilerinin meyvelerinden veya hikmet ve ruhlarından «rızık ver» demişti. Onlardan Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlar için.» İçlerinden Allah'ı birleyip dönüşü bilenler için. «İnkâr edeni de az bir müddet geçindir, demişti.» Yani onlardan göğsü sükûnet bulup kabı göğüs olan bilgiden alıkonulmuş olmaları nedeniyle görme makamını aşıp göz makamına ulaşamayanları da aklî bilgilerle bir süre eğlendiririm ve yaşadıkları sürece rûh âleminden inen küllî ma'lûmât ile geçindiririm demişti. [62]

129- Rabbımız, onların arasından, senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek bir peygamber gönder. Şüphesiz ki Aziz, Hakim Sensin, Sen.

Hz. İbrahim'in Duası:

Allah Teâlâ, İbrahim (a.s.) in harem ehline duasını «Allah'ın, kendilerine aralarından bir peygamber göndermesini isteyerek tamamladığını bildiriyor. Ve bu peygamberin İbrahim'in soyundan gelmesini istediğini ifâde ediyor. Hz. İbrahim'in kabul edilen bu duası; Allah'ın Hz. Peygamber ümmîlere, bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak ta' yîn etmesindeki ilâhî takdirine uygun düşüyor. Nitekim İmâm Ahmed der ki, bize Abdurrahmân İbn Mehdî... İrbâd İbn Sâriye'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hz. Âdem henüz toprağa karışık iken ben Allah katında peygamberlerin sonuncusuydum. Size bunun başlangıcını haber vereyim. Atam İbrahim'in duası benim, îsâ'nın müjdesi benim, annemin gördüğü rüya da benim... Bütün peygamber anaları böyle rüya görürler. İbn Vehb ve Leys de aynı rivayeti Abdullah İbn Salih yoluyla Muâviye İbn Sâlih'den naklederler. Ebu Bekr İbn Ebu Meryem de ona tâbi olarak Saîd İbn Süveyd'den rivayet eder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bana Ebu Nadr... Lokman İbn Âmir'den rivayet etti ki; o Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini nakletmiş .Ben, Ey Allah'ın Rasûlü senin durumunun başlangıcı nasıldır? dedim. Rasûlullah; Atam İbrahim'in duası benim, îsâ'nın müjdesi be- nim, annemin kendisinden bir nurun çıktığını ve Şam'ın konaklarını aydınlattığını görmüş, buyurdu.
Bundan maksad şudur : İnsanlar arasında Hz. Peygamberi ilk tak-dîr edip ününü yayan İbrâhîm (a.s.) dir. Onun zikri yaygın ve meşhur olarak devam etti. Nihayet İsrâiloğulları soyundan gelen en son peygamber Hz. îsâ İbn Meryem (a.s.) O'nun adını açıkladı. İsrâiloğullarına seslenerek dedi ki: «Ben size Allah'ın Rasûlüyüm. Benden önce geçen Tevrat'ı doğrular ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olan bir Râsûlü müjdelerim.» (Saff, 6). Bunun için bu hadîste Atam İbrahim'in duası benim ve Meryem oğlu İsa'nın müjdesi benim denmiştir. «Annem kendisinden bir nurun çıkıp, Şâm konaklarını aydınlattığını gördü.» kavline gelince, denilir ki bu; Hz. Âmine'nin Hz. Peygamber'e hâmile olduğu sırada görmüş olduğu bir rü'yâdır. Bu rü'yânm hikâyesi kavmi arasında yayılmış ve şöhret bulmuştur. Bu, peygamberliğin müjdesinin bir başlangıcıydı. Peygamberin nurunun Şam'ı aydınlatacağının

zikredilmesi Hz. Peygamberin dininin Şâm diyânnda istikrar bulup yerleşeceğine işarettir. Bunun için Şâm zamanın sonuna değin İslâm'ın yuvası ve Müslümanların merkezi olacaktır. Meryem oğlu îsâ da indiği zaman Şam'ın doğu kesiminde bulunan ak minareye inecektir. Ve yine bu sebeple Buhârî ve Müslim'de : «Ümmetimden bir taife hak üzere kâim olacaklardır. Onları horlayanlar onlara zarar veremeyecek ve onlara karşı çıkanlar bir şey yapamayacaklardır. Nihayet onlar bu durumda iken Allah emrini getirecektir.» Buhârî'nin Sahîh'inde onlar Şam'da iken ifâdesi ilâve edilmiştir.
Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den «Rab-bımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak bir peygamber gönder.» âyeti konusunda bunun Muhammed ümmeti olduğunu söylediğini nakleder. Hz. İbrahim'e, «duan kabul olundu, âhır zamana kadar isteğin yerine gelecektir» denilmiştir. Süddî ve Katâde de böyle derler. «Senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı (yani Kur'an'ı) hikmeti (yani sünneti) öğretecek» demektir. Buradaki kitabın Kur'an, hikmetin de sünnet olduğunu Hasan, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân, Ebu Mâlik ve diğerleri söylemişlerdir. Denildi ki; hikmet dinde anlayıştır. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. «Ve onları tezkiye edecek» Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Allah'a itaat ve ihlâsa sevkedecek, demektir. Muhammed İbn İshâk der ki; «Onlara kitabı ve hikmeti öğretecek» âyetinden maksad, dini öğretip emirlerini yerine getirmelerini sağlayacak, kötülüğü öğretip korunmalarını temîn edecek ve Allah'a itâatları arttıkça, Allah'ın kızdığı suçlardan kaçındıkça Allah kendilerinden hoş-nûd olduğunu haber verecek demektir. «Şüphesiz ki Azîz, Hakîm olan Sensin, Sen.» Yani hiç bir şeyin âciz bırakmadığı Azîz Sensin. Şüphesiz. ki O, her şeye kadirdir. Fiillerinde ve sözlerinde hikmet sahibidir Eşyayı yerli yerine yerleştirir. Çünkü bilgisi, hikmeti ve adli bunu ge-rektirir. [63]

130- Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Andolsun ki dünyada onu seçmiştik. Mu
hakkak ki o, âhîrette de sâlihlerdendir.
131- Hani, Rabbı ona «teslim ol» buyurduğu zaman, o da: âlemlerin Rabbma teslim oldum, demişti.
132- İbrahim bunu oğullarına da tavsiye etti. Yâ'kûb da : Ey oğullarım Allah sizin için dinini seçti. Onun için
siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.

İbrahim'in Dininden Yüz Çevirenler :

Allah (Tebâreke ve Teâlâ) kâfirlerin uydurdukları Allah'a şirk koşma konusunu reddederek, bunun Hamilerin önderi olan İbrahim Halî-lullah'm dinine aykırı olduğunu belirtiyor. Çünkü İbrahim peygamber yüce Rabbmın birliğini her şeyden tecrîd etmiş ve Allah'tan başkasına dua etmemiş, hiçbir an O'na şirk koşmamıştır. Aksine O'nun dışındaki bütün varlıklardan uzaklaşarak kavmine muhalefet etmiş ve bu sebeple babasından bile ayrılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme-lerde bu konuda şöyle buyuruyor :

Ayı doğarken görünce; «işte bu, benim Rabbım» dedi. Batınca, «Rabbım beni doğruya eriştirmeseydi, andolsun ki sapıklardan olurdum» dedi. Güneşi doğarken görünce, «İşte bu benim Rabbım, bu daha büyük» dedi. Batınca, «Ey milletim doğrusu ben artık şirk koşanlardan uzağım» dedi. Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana doğru çevirdim. Ben müşriklerden de değilim. (En'âm, 77-79)
«Hani İbrahim babasına ve kavmine demişti ki; beni yaratan hâriç sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni doğru yola eriştirecek olan şüphesiz O'dur. (Zuhruf, 26-27)
«İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden dolayı idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim çok içli ve yumuşak huylu idi.» (Tevbe, 114)
«İbrahim şüphesiz Allah'a yönelen ve ona boyun eğen bir önderdi, puta tapanlardan değildi. Rabbmın nimetlerine şükrederdi. Rabbı da onu seçti ve doğru yola eriştirdi. Dünyada ona iyilik verdik, doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 120-122)
İşte bu gibi gerekçeler nedeniyle Allah Teâlâ «Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?» buyuruyor. Yani kim, onun yolundan ve sisteminden yüz çevirerek ona karşı çıkar ve uzaklaşır.
Nefsine zulmeden, kendini bilmez kişi kötü idaresi sebebiyle, hakkı sapıklıkla değişir. Dünyada doğruluk ve hidâyet için seçilmiş olanların yoluna muhalefet eder. Hz. İbrahim gençliğinden Allah'ın kendisini Ha-lîl edindiği zamana kadar doğruluk önderidir. Ve o âhirette de mutlu ve sâlih kişilerdendir. Kim de onun yolunu bırakırsa, gittiği izi ter-kederse, dininden vazgeçerse, sapıklık ve eğrilik yoluna uyarsa, bundan daha büyük bir beyinsizlik olamaz. Bundan daha büyük bir zulüm olabilir mi? Nitekim Allah Teâlâ :• «Doğrusu şirk büyük bir zulümdür» buyuruyor.
Ebu'l-Âliye ve Katâde derler ki; bu âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar Allah katından gelmeyen bir yol uydurmuşlar ve tuttukları yolda İbrahim'in dinine aykırı hareket etmişlerdir. Bu sözün doğruluğunu Allah Teâlâ'nın şu âyeti de tasdik etmektedir : «İbrahim ne Yahûdî idi, ne de Hıristiyandı. O, yalnızca doğruya yönelen bir müs-lümandı, puta tapanlardan da değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar ona uyanlar, bu peygamber ile mü'minlerdir. Doğrusu Allah mü'minlerin dostudur» (Âl-i İmrân, 66-67).
«Hani, Rabbı ona teslim ol buyurduğu zaman ,o da âlemlerin Rab-bına teslim oldum demişti.» Yani Allah ona ihlâs ve teslimiyetle emrime boyun eğ diye buyuranca, o da hüküm ve ölçü olarak emre icabet etmişti. «Ve İbrahim bunu, oğullarına ve Yakûb'a tavsiye etmişti.» Yani Allah'a teslim olmayı, İslâm milletine girmeyi onlara da öğüt-lemişti. Çünkü ona titizlikle bağlı idi. Vefat edeceği zaman, ona çocuklarının bağlı olmasını istiyordu. Çocuklan da bunu, kendilerinden sonra torunlarına tavsiye ettiler. «Ey oğullarım, Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de, yalnız müslüman olarak can verin dedi.» Hayatta iken iyi davranın ve Allah'ın sizi öldüreceği zamana kadar bu gerçeğe bağlanın ve İslâm üzere ölmeye çalışın. Çünkü kişi çoğunlukla olduğu şekilde ölür ve öldüğü şekilde diriltilir. Allah Celle Celâluhu' nun kanunu odur ki; kim bir hayr murâd ederse o bunda muvaffak kılınır ve hayrı işlemesi kendisine kolaylaştırılır. Kim de iyi bir şey yapmak niyeti beslerse niyetinde sebat ettirilir. Bu âyet ile «Kişi cennet ehlinin amelini işler. Tâ ki onunla cennet arasında bir kulaç veya bir zira mesafe kalır. Bu esnada yazı onun

önüne geçer. Ve o cehennem ehlinin amelini işleyerek cehenneme girer. Yine kişi cehennem ehlinin amelini işler. Ta ki onunla cehennem arasında bir kulaç veya bir zira mesafe kalır. Bu esnada yazı onun önüne geçer. Ve o, cennet ehlinin amelini işleyerek cennet'e girer.» hadîsi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu hadîsin bazı rivayetlerinde «Kişi halka cennet ehlinin ameliymiş gibi görünen amelleri işler. Veya kişi halka cehennem ehlinin ameliymiş gibi görünen amelleri işler» metni vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini tasdik edenin işlerini kolaylaştırırız. Cimrilik eden, kendini Allah'tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin de güçlüğe uğramasını kolaylaştırırız.» (Leyl, 5-10) [64]

133- Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?, demişti. Onlar da: Senin İlâh'ma ve ataların İbrahim'in, İshâk'ın tek İlâhı olan Allah'a ibâdet edece
ğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.
134- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandığınız da sizin. Ve siz, on
ların yapmış olduklarından sorulmazsınız.

Ölürken Hz. Yâkûb'un Tavsiyesi :

Allah Teâlâ; İsmâîl (A.S.) in torunlarından olan müşrik Araplara ve İsrail'in -ki o İbrahim (A.S.) in oğlu, İshâk'ın oğlu Yâ'kûb'tur-oğullarmdan kâfirlere karşı koyarak Hz. Yâ'kûb'un öleceği sırada çocuklarına yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edip O'na şirk koşmamalarını tavsiye ettiğini belirtiyor. Yâ'kûb çocuklarına: «Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti de onlar, senin ilâhına ve ataların İbrahim' in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» Ataları İbrahim ve İsmâîl sözü tağlîb kabîlindendir. Çünkü İsmâîl Hz. Yâ'kûb'un babası değil amcasıdır. «Tek bir ilâh'a bağlanacağız.» Yani ulûhiyyette O'nu birleyeceğiz. Ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacağız. «Biz O'na teslîm olmuşlardanız.» Emrine boyun eğenlerden ve kendisini dinleyenlerden olacağız, demektir. Kaldı ki göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek veya zorla ona teslîm olmuşlardır ve O'na döndürülürler.» (Âl-i İmrân, 83) İslâm, bütün peygamberlerin dînidir. Peygamberlerin şerîatleri değişik, yolları farklı da olsa getirdikleri dinler bütünüyle İslâm'dır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Senden önce hiçbir peygamber göndermedik.ki ona «Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibâdet edin diye vahy etmiş olmayalım.» (Enbiyâ, 25) Bu konuda âyetler pek çoktur. Hadîslere gelince bunlardan birisi Rasûlullah (s.a.) m şu mübarek kavlidir: «Biz peygamberler topluluğu tek bir babanın muhtelif annelerden çocuklarıyız.»
«Onlar bir ümmetti. Gelip, geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız da sizin.» Atalarınız olan peygamberlerden ve sâlihlerden geçenler geçmiş bir ümmettiler. Sizin onlara mensûb olmanız, eğer size yarayacak hayır ameller yapmıyorsanız hiçbir fayda sağlamaz. Çünkü onların yaptıkları şeyler kendi

amelleridir, sizin yaptık-larınızsa sizin amellerinizdir ve «Siz onların 3'apmış olduklarından sorulmazsınız.» Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde «Onlar bir ümmetti, gelip geçti» âyetiyle İbrahim, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve Esbât'm kastedildiğini söyler.[65]

135- Yahûdî veya Hıristiyan olun ki hidâyete eresi-niz, dediler. De ki hayır, biz Hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.

En Doğru Yol; Hanîf Dini:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, Saîd İbn Cübeyr veya İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Surya el-A'ver Rasûlullah (s.a.) a dedi ki : Hidâyet bizim üzerinde bulunduğumuz yoldan başkası değildir. Ey Muhammed, sen bize uy ki hidâyete eresin. Hrıstiyanlar da aynı şekilde söyleyince Allah Azze ve Celle bu âyeti inzal buyurdu.
«Hayır, biz Hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız.» Sizin davet ettiğiniz Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa değil, Hanîf olan İbrahim'in dosdoğru dinine uyarız.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve îsâ İbn Câriye böyle tefsir etmişlerdir. Hasîf ise Mücâhid'den naklen, «hanîf»in; dosdoğru mânâsına değil, samîmi ve ihlaslı mânâsına olduğunu söylemiş tir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan; hânif'in haccederek mânâsına olduğunu rivayet etmiştir. Hasan, Dahhâk, Atiyye ve Süddî'den de böyle rivayet edilir. Ebu'l-Âliye ise hanîfin, namazında Kâ'be'ye yönelen ve yol bulursa orayı hacc etmek isteyen olduğunu söyler, Mücâhid ve Rebî' İbn Enes ise, hanîfin bağlanan mânâsına olduğunu söylemiştir. Ebu Kalâbe'ye göre de hânif, baştan sona kadar bütün peygamber- lere inanan demektir. Katâde'ye göre hanîflik Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdettir. Buna Allah'ın haram kıldığı; anneler, kızlar, teyzeler ve halalarla evlenmek ile birlikte diğer haramları sayrriak da girer. Sünnet de hanîflik içerisindedir, der.[66]

136- Biz; Allah'a, bize indirilmiş olana, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilmiş olanlara, Musa'ya, îsâ'ya verilenlere, peygamberlere rabları tarafından verilmiş olanlara îman ettik. Onların hiçbirinin arasını diğerinden ayırmayız. Biz ona teslim olmuşlardanız, deyin.

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Mustafâ (s.a.) vasıtasıyla indirilene ayrıntılı olarak, geçmiş peygamberlere indirilenlere de özet olarak inanmalarını mü'min kullarına bildirmektedir. Âyet-i Kerîme peygamberlerin seçkinlerini kısmen zikretmiş, diğer peygamberleri de özet olarak kaydetmiş ve bunlardan hiç birini ayırdetmeksizin hepsine inanmalarını buyurmuştur. Mü'minler Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimseler gibi olmamalıdırlar: «Onlar Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isterler. Ve biz bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz, derler. Bu ikisi arasında bir yol tutmak isterler. İşte onlar gerçekten kâfirlerdir.»
Buhâri der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, o şöyle demiş : Kitâb ehli Tevrat'ı İbrânice okuyor ve müs-lümanlara Arapça tefsir ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) : kitâb ehlini ne doğrulayın, ne de yalanlayın, sadece

«Allah'a ve bize indirilene îmân ettik» deyiniz, buyuruyordu. Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî de Osman İbn Hâkim'in Saîd İbn Yessâr kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiği şu hadîsi rivayet ederler. Rasûlullah (s.a.) sabah namazından önce çoğunlukla iki rek'at namaz kılardı. İlk rek'atta «Biz Allah'a ve bize indirilene îman ettik...» âyetini okur, son rek'atta ise «Biz Allah'a îman ettik ve Müslüman olduğumuza şahit olduk...» âyet|nl okurdu.
Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde, «Esbât»ın Hz. Ya'kûb (A.S.)un 12 çocuğu olduğunu söylemişlerdir. Bu oniki çocuktan her birinden bir ümmet doğmuştur. Bu sebeple onlara «Sibt» in cemi olarak «Esbât» denmiştir. Katâde, der ki; Allah mü'minlere kendisine inanmalarım, bütün kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmelerini emretmiştir. Süleyman İbn Habîb der ki; Allah, bize Tevrat'a ve İncil'e inanmamızı, ancak onlarla amel etmememizi emretmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bana Muhammed İbn Muhammed... Mâ'kil İbn Yessâr'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Tevrat, Zebur ve İncil'e inanın Ancak sizi kuşatan Kur'an olsun».[67]

137- Onlar da, sizin îman ettiğiniz gîbi îman ederlerse muhakkak doğru yolu bulmuşlardır. Şayet yüz çevirir
lerse; şüphesiz ki onlar çekişme içerisindedirler. Onlara karşı Allah sana yetecektir. O, Semî'dir, Alîm'dir.
138- Allah'ın boyası (ile boyandık) Boyası Allah'dan daha güzel olan kimdir? Biz O'na kulluk edenleriz.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ey Mü'minler ehl-i kitâb'tan ve diğerlerinden kâfirler sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederler, Allah'ın bütün kitaplarına ve Rasûllerine inanır ve hiçbirinin arasında ayırım yapmazlarsa, onlar'da hakka ulaşmış ve doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak aleyhlerinde bunca delil bulunduktan sonra haktan vazgeçer de bâtıla yönelirlerse Allah seni onların üzerine muzaffer kılar ve onları mağlûb eder. «Muhakkak ki O, Semî' ve Alîm olandır.»
İbn Ebu Hatim der ki; Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Nâfî İbn Ebu Nuaym'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Halîfelerden birisi bana Osman İbn Affân'ın mushafını düzeltmek üzere gönderdi. (Ravî olan Ziyâd) der ki; ben Nâfî'ye; halk Hz. Osman'ın öldürüldüğü zaman Kur'an'ınm odasında bulunduğunu ve «onlara karşı Allah sana yeter, O, Semî'dir, Alimdir.» âyetinin üzerine kan bulaşmış olduğunu söylüyorlar, dedim. Nâfî dedi ki, ben bu âyetin üzerindeki kanı gözümle gördüm, çok önce olmuştu. [68]

Allah'ın Boyası :

«Allah'ın boyası...» Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder M; «Boya», Allah'ın dinidir. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, İkrime, İbrahim, Hasan, Katade. Dahhâk, Abdullah İbn Kesir, Atiyye el-Avfî, Rebî' İbn Enes, Süddî de böyle demişlerdir.
İbn Ebu Hâtim'in ve İbn Merdûyeh'in rivayet ettiği hadîste İbn Ab-bâs şöyle der : Allah elçilerinden birisi dedi ki; İsrâiloğulları Hz. Musa'ya «Ey Mûsâ, senin Rabbın boya yapar mı?» dediler. O da, «Allah'tan korkun» dedi. Bunun üzerine Rabbı Hz.

Musa'ya şöyle seslendi: «Ey Mûsâ, onlar Rabbın boya yapar mı? diye sordular. De ki, evet ben bo-yaiarın en güzelini boyarım. Kırmızıyı, akı, karayı. Renklerin tümü benim boyamamdır.» Allah Teâlâ Nebisi Muhammed (s.a.) e «Allah' in boyasıyla boyandık. Boyası Allah'tan daha güzel olan kimdir?» buyurmuştur. İbn Merdûyeh'den merfû olarak nakledilen rivayette de böyledir. Bu rivayet İbn Ebu Hâtim'in naklinde mevkuftur. Eğer isnadı sahîh ise, doğruya daha yakındır. En iyisini Allah bilir. [69]

139- Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Halbuki O, bizim de Rabbımız, sizin de Rabbmızdır. Bizim
amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Biz O'na muhlis kullarız, de.
140- Yoksa siz: îbrâhîm, İsmail, İshâk, Ya'kûb ve oğulları Yahûdî veya Hıristiyan idiler mi, diyorsunuz? Siz
mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah tarafından yanında bulunan şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim vardır? Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir, de.
141- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir. Ve siz onların yapmış olduklarından sorulmazsınız.

Onlar da bir ümmetti :

Allah Teâlâ, Rasûlünü (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) müşriklerle mücâdele etmeye teşvik ediyor ve buyuruyor ki: «Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz?» Allah'ın birliği, ona teslimiyet ve boyun eğmek, emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınmak konusunda bizimle münâkaşa mı ediyorsunuz? de. «Halbuki O bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır» Bize de hükmeder, size de. Şirk koşmaksızın yalnız ve yalnız samimî ubudiyete müstahak O'dur. «Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir.» Biz sizden uzağız, siz de bizden uzaksınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Eğer seni yalanlarlarsa, de ki; benim amelim bana, sizin ameliniz size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yapar olduğunuzdan uzağım.»
Bir başka âyet-i Kerîme'de ise şöyle buyurur: «Eğer seninle tartışmaya girişirlerse; ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim, de. Kendilerine kitâb verilenlere ve ümmîlere de siz İslâm oldunuz mu? de. Şayet İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Yüz çevirirlerse sana^ yalnız tebliğ etmek düşer. Allah kullarını görendir.» (Âl-i İmrân, 20) Bir başka âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ şöyle bu-yurur.: «Kavmi onunla tartışmaya girişti. Beni dosdoğru yola eriş-tirmişken Allah hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Meğer ki Rabbım bir şeyi isteye. Rabbım İlimce her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ tefekkür etmez misiniz? dedi.» (En'âm. 80) Bir'diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Allah kendisine hükümranlık verdi diye îbrâhîm ile Rabbı hakkında tartışanı görmedim mi? İbrahim; Rabbım, dirilten ve öldürendir, demişti. Ben de diriltirim ve öldürürüm, dedi. İbrahim; şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir sen de onu batıdan getirsene, dedi. O küfreden herif şaşırıp kaldı. Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.» (Bakara, 258) Bu âyet-i kerîme'de ise Biz ona muhlîs

kullarız.» buyuruyor. Yâni biz sizden uzağ«. Tıpkı sizin bizden uzak oldunuz gibi. Ve biz Allah'a sâmîmîyetle bağlı kullarız. İbâdet ve yönelişte ona yöneliriz. Ardından da Allah Teâlâ : Onların, İbrahim (a.s.) ve ondan sonra gelen peygamberlerin ve esbâ-tın yolunda olanların Yahudiler veya Hıristiyanlar olduğu konusundaki iddialarını reddederek buyuruyor ki: «Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah elbette ki sizden daha iyi bilir» O bunla-rgı Yahûdî veya Hıristiyan olmadıklarını bildirmiştir.» ÇünküV «İbrâ-hînı ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan idi. Sadece dosdoğru bir müslü- mandı ve müşriklerden de değildi» buyuruyor. (Âl-i İmrân, 67)
«Allah tarafından yanında bulunan şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim vardır?» Hasan el-Basrî der ki; onlar kendi yanlarındaki ilâhî kitabı okuyor ve onda hak dinin İslâm, Hz. Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğunu görüyorlardı. İbrahim'in, İsmail'in, İshâk'ın, Ya'kûb'un ve Esbât'm Yahudi ve Hıristiyanlardan uzak olduğunu okuyorlardı. Allah bu konuda şahitlik etmiş ve Allah adına kendi nefislerinde bunu ikrar etmişlerdi. Sonra da yanlarındaki bu ilâhî şehâdeti gizlemişlerdi, «Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir.» Bu şiddetli tehdîddir. Allah'ın bilgisi sizin yaptıklarınızı çepeçevre kuşatmıştır ve buna göre sizi cezalandıracaktır.
Sonra Allah Teâlâ «Onlar bir ümmetti gelip, geçti. Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da size aittir. Ve siz onların yapmış olduklarından sorulmazsınız.» buyuruyor. Sizin onların peşinden gitmeden sadece onlara mensûb olmanız hiçbir fayda sağlamaz. Kendileri gibi Allah'ın emrine uymadıkça, Rasûllerine tâbi olmadıkça, korkutucu ve müjdeci olarak gönderilen elçilere bağlanmadıkça, mücerred onlara mensubiyetle öğünmeyin ve gururlanmayın. Çünkü bir peygamberi inkâr eden bütün peygamberleri inkâr etmiş ölür. Özellikle küfredilen bu peygamber, peygamberlerin hâtemi, âdemlerin Rabbının tüm insan ve cinlere gönderdiği Rasûlü, peygamberlerin efendisi ise... Allah'ın sâlât ve. selâmı hem onun, hem de diğer Allah elçilerinin üzerine olsun. [70]
Allah, İbrahim Peygambere önemli vazifeler vermiş ve o da bu vazifeleri en güzel şekilde yerine getirmişti. Bu vesileyle Hakk Teâlâ ona en güzel mükâîatı ihsan ederek: «Ben seni insanlar için imâm ve önder kılacağım» buyurmuştu. Hz. İbrahim de, «aynı nimeti soyumdan gelenlere de lütfet.» demişti. Allah Teâlâ ise, «benim ahdime zalimler eremez, imamlık ve önderlik vazifesini kendi nefislerine zulmedenlere vermem» buyurmuştu. Çünkü önderlik din ve dünya işlerinin kontrolü değil, yönetilmesi vazifesidir Kendine zulmetmekten uzaklaşamayan kişi, başkalarına zulmetmekten nasıl geri kalabilir? İşte, Kur'an'ın önderlerde aradı|ı nitelik budur. Bir de Beyt'ül-Harâm'ı (Kâ'be'yi) onlar için sığınak kıldığımızı hatırlat. Hacc samanı. insanlar orada toplanırlar. Orasını emniyet ve huzur diyarı kılmışındır. Oraya giren kişi emîn olarak kalı$ Müslümanlarda tbrâhîm Peygamberin makâmmı bir namazgah olarak kabul etmelidirler. İbrahim ve İsmail peygamberlere Allah evini putlardan ve her türlü pisliklerden temizleme görevi veril- misti. Orada tavaf eden, kıyama duran, rükû' ve sücûda gidenler için arıtması emredilmişti.
Ya Muhammed (s.a.) sen onlara ataları İbrahim peygamber'in bu diyar için yaptığı duaları hatırlat: Hz. İbrahim, «Rabbim bu beldeyi huzur ve emniyet yurdu kıl.

Halkına meyvelerini ve mahsûllerini bol ver, insanlara dünyanın güzelliklerinden ihsan et» diye duâ etmişti. Rabbı Müteâl ise kâfirlere kısa bir süre rızık ve imkân vereceğini, sonra elîm azaba sevkedeceğini beyân buyurmuştu. Ya Muhammed (s.a.) bir de onlara İbrahim peygamberin oğlu İsmâîl ile beraber Kâ'be'nin temellerini yükselttikleri vakitte söylediklerini hatırlat. Hani demişlerdi ki: «Rabbımız bizden kabul buyur. Sen her duayı işitirsin elbette. Her maksadı ve niyeti bilirsin, bizi senin yoluna bağlı olanlardan eyle» demişlerdi. Sonra kendi çocuklarının ve soylarının da Allah yolunda samimî topluluklar olmasını istemişlerdi. «Kendi soyumuzdan, doğruluğu ve iyiliği öğreten peygamberler gönder. Onlara senin dinini ve Kur'an'ını okusunlar, bilgilerini artırsınlar, pisliklerini arıtsınlar. Şüp-siz ki sen Azîz ve Hakîm olansın.» diye temennide bulunmuşlardı. [71]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/413-414.
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/415-416.
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/417.
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/418-419.
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/420.
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/422-426.
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/426-429.
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/429-435.
[9] Zâmahşerî, Keşşaf, I, 299.
[10] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm I, 72 -73.
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/437-439.
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/439-441
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/444-449.
[14] Müslim, Sahîh, Kitab el-Kıyâme, VIII, 138.
[15] Üsd el-Gâbe'de bu kişinin Cündûb İbn Kâ'b el-Ezdî olduğu nakledilir, I, 361.
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/449-460.

[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/460-466.
[18] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/444-449.
[19] Muhyiddîn Îbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 73, 74.
[20] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 398 - 402.
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/481-483.
[22] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/483.
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/485-488.
[24] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 75, 76.
[25] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/489-490.
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/490-491.
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/485-488.
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/494-497.
[29] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/497.
[30] Kâdî Beydâvî, I, 116.
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/498-501.
[32] Bekir Karlığa. Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/501-502.
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/503-506.
[34] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/506-507.
[35] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, 1,430-433.
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/509-513.
[37] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 80.
[38] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 366.
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/514-516.
[40] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/516-517.
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/519-520.
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/520-522.

[43] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/522-523.
[44]Tirmizî, Sünen, K. el-Fiten, bab: 51.
[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/523-526.
[46] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/526.
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/528.
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/528-533.
[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/533-535.
[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/538-539.
[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/539-543.
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/544-546.
[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/547-550.
[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/550-552.
[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/552.
[56] Buhâri, Sahîh, K. el-Enbiyâ, bab: 9.
[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/552-556.
[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/556-560.
[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/560-562.
[60] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/562-564.
[61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/564-569.
[62] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an, il-Kerîm, I, 84.
[63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/570-572.
[64] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/573-575.
[65] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/575-576.
[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/576-577.
[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/577-578.

[68] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/578-579.
[69] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/579.
[70] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/580-581.
[71] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/581-582.

142- insanlardan bir kısım beyinsizler diyeceklerdir ki: Onları, üzerinde bulundukları kıblelerinden çeviren nedir? De ki: Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi doğru yola iletir.
143- Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun. Ve senin üzerinde bulunduğun kıbleyi, peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmek için kıble yaptık. Gerçi bu, büyük bir şeydir. Ama Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler için değil. Allah, elbette îmânınızı zâyî edecek değildir. Şüphesiz ki, Allah, insanlara Rauf ve Rahîm'dir.

Bazı Beyinsizlerin Sözleri

Buhârî der ki; bize Ebu Nuaym Züheyr'den duyduğunu, onun da Ebu İshâk'ın Berrâ (r.a.) dan duyduğunu nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) *znaltı* veya onyedi ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştı. Ancak Eblenin Kâ'be'ye doğru olmasını istiyordu. Kâ'be'ye doğru kıldığı ilk --amaz ikindi namazıydı. Beraberinde kavmi de namaz kılmıştı. Onun la beraber namaz kılanlardan bir kişi yanından ayrılmış, rükû'da bulunan bir topluluğa rastgelmiş ve onlara; Allah adına şehâdet ederim ki ben, Hz. Peygamberle birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım, demişti. Bunun üzerine onlar da oldukları gibi Kâ'be'ye doğru dönmüşlerdi. Beytullah'a dönülmezden önce, Kudüs'e doğru namaz kılıp ta ölmüş bulunanların durumu sorulduğunda, Allah Azze ve Celle «Allah, elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyetini inzal buyurdu. Bu şekliyle bu hadîsi yalnız Buhârî rivayet etmiştir. Müslim ise bir başka şekilde rivayet eder. Buna göre Muhammed ibn İshâk der ki; bana İsmâîl İbn Ebu Hâlid, Ebu İshâk'dan o da Berrâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.^ Kudüs'e doğru namaz kılıyor ve yüzünü çoğunlukla göğe dikerek, Allah'ın emrini bekliyordu. Nihayet Allah Teâlâ «Doğrusu biz yüzünü semâya doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir» âyetini inzal buyurdu. İsterdik ki; Kâ'be'ye yönelmeden önce ölmüş olanların hangi hal üzere öldüklerini ve Kudüs tarafına doğru kıldığımız namazların ne olacağını bilelim. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah, elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyetini inzal buyurdu. İnsanlardan bir kısım beyinsizler —ki bunlar ehl-i kitâb idiler— dediler ki; onları üzerinde bulundukları kıblelerinden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ «İnsanlardan bir kısım beyinsizler diyeceklerdir ki; onları üzerinde bulundukları kıblelerinden çeviren nedir?...» âyetini inzal buyurdu.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... Berrâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a,) onaltı veya onyedi ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştı. Ancak kıblesinin Kâ'be'ye döndürülmesini istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu, biz yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyetini indirdi ve Kâ'be'ye doğru yönelmelerini emretti. İnsanlardan bir kısım beyinsizler —ki bunlar yahûdîlerdir— onları üzerinde bulundukları kıblelerinden çeviren nedir? dediler. Bunun üzerine de Allah Teâlâ: «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir» âyetini inzal buyurdu.

Ali İbn Ebu Talha... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde, Allah Teâlâ Kudüs'e doğru yönelip namaz kılmasını emretti. Bunun üzerine yahûdîler sevindiler. Rasûlullah on küsur ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldı. Fakat kendisi İbrahim'in kıblesine döndürülmesini arzuluyordu. Allah'a duâ ediyor ve göğe bakıyordu. Nihayet Allah Azze ve Celle «Yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir» âyetini inzal buyurdu. Yahûdîler bunu şüpheyle karşıladılar ve dediler ki; onları bulundukları kıblelerinden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ «De ki Doğu da, Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buvurdu.
Bu konuda pek çok hadîs-i şerif vârid oJmuştur. Mes'elenin özü şudur: Rasûlullah (s.a.) Kudüs'teki mukaddes kayaya doğru yönelerek ibâdet etmekle emrolunmuştu. Mekke'de iken iki rükün arasında namaz kılardı. Ve yönü Kudüs'teki kaya/a doğru olunca ön tarafı Kâ' be'ye doğru gelirdi. Medine'ye hicret edince, Kudüs'le Kâ'be'yi birleştirmek mümkün olmadı. Böylece Allah Teâlâ Kudüs'e yönelmesini emretti. On küsur ay böylece devam etti. Ama Hz. Peygamber kendisinin İbrahim (a.s.) in kıblesi olan Kâ'be'ye döndürülmesi için Allah'a duâ ediyor ve Allah'tan dilekte bulunuyordu. Nihayet bu isteği karşıladı. Ve Beyt-i Atîk'e doğru yönelmesi emredildi Rasûlullah (s.a.) bunu halka bildirdi. Buhârî ve Müslim'in sahîh'lerinde Berrâ'dan nakledilen rivayete göre, Hz. Peygamberin Kâ'be'ye doğru kıldığı ilk namaz ikindi namazı idi. Neseî'de Ebu Saîd'in rivayetine göre ise, ilk kıldığı namaz öğle namazıydı. Kubâ halkına bu haber ancak ertesi günün sabah namazında ulaştı. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Halk Küba'da sabah namazını kılıyordu ki bir kişi geldi ve şöyle dedi: Doğrusu Rasûlullah (s.a.) a bu gece bir Kur'ân âyeti nazil oldu ve Kâ'be'ye yönelmesi emri geldi. Siz de oraya yönelin. Onların yüzü Şam'a doğruydu. Hemen Kâ'be'ye doğru yöneldiler. Bu da gösteriyor ki; neshedilen hükmün uygulanması, ancak onun bilinmesinden sonra gereklidir. İsterse o hüküm daha önce nazil olmuş bulunsun. Çünkü Kubâ halkı ikindi, akşam ve yatsı namazım iade etmekle emrolunmamışlardı. En iyisini Allah bilir.
Bundan sonra nifak ve küfür erbabı Yahudilerden bir gruba şüphe hâsıl oldu. Hidâyetten yüz çevirerek, kuşkuya düştüler ve dediler ki: «Onları üzerinde bulundukları kıblelerinden çeviren nedir?» Bunlara ne oluyor ki bir oraya, bir buraya dönüyorlar. Allah Teâlâ onlara cevap olarak: «Doğu da, Batı da Allah'ındır.» âyetini inzal buyurdu. Her şeyde hüküm, tasarruf ve emir Allah'ındır. Yüzünüzü nereye çevirirseniz çevirin, orası Allah'ın vechi'dir: «Yüzünüzü doğu veya batı yönüne çevirmeniz birr veya ihsan değildir. Birr; ancak Allah'a îmân edeninki-dir.» Yani ister doğuya ister batıya yönelirisin mes'ele Allah'ın emrine uymak mes'elesidir. Allah bizi nereye yöneltirse oraya yöneliriz. Allah'ın emrine ittibâ ederiz. İsterse bizi günce yüz kere değişik yönlere yöneltsin. Biz O'nun kulu, kölesi ve hizmetçileriyiz. Nereye derse oraya yöneliriz. Allah Teâlâ'nın kulu ve Rasûlü Muhammed (s.a.) e ve onun ümmetine lütuf ve inayeti pek yücedir. Çünkü onları Rabbının dostu olan İbrahim'in kıblesine yöneltmiş ve şeriki bulunmayan Allah adına, yeryüzünde bina edilmiş ve yeryüzündeki Allah evlerinin en şereflisi olan Kâ'be'ye yöneltmiştir. Kâ'be İbrâhîm Halîlullah'ın binâsıdır. Bunun için Allah Teâlâ, «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi doğru yola iletir.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ali İbn Âsim... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) ehl-i kitâb'ı kastederek buyurdu ki: Onlar, Allah'ın bizi hidâyete erdirdiği ve kendilerininse sapıklığa düştüğü cum'a günüyle, Allah'ın bizi hidâyete erdirdiği ve kendilerininse sapıklığa düştüğü Kıble konusunda bizi kıskandıkları kadar başka hiçbir şeyde kıskanmazlar. Bir de bizim imâmın arkasında «âmîn» dememizi kıskanırlar.[1]

Vasat Ümmet

«Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanların üzerine şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Sizi İbrahim (a.s.) in kıblesine döndürmekle ve orayı sizin için kıble yapmakla sizi kıyamet gününde bütün milletlere şehâdet eden, ümmetlerin en hayırlısı kılmak üzere seçtik. Bütün ümmetler sizin faziletinizi kabul ederler. Buradaki «vasat» kelimesi en seçkin ve en iyi demektir. Nitekim, «Kureyş soy ve yurt bakımından arapların vasatıdır» denildiği zaman, en iyisidir denilmek istenir. Rasûlullah (s.a.) da kavminin arasında vasat idi. Yani neseb bakımından en şereflisi idi. Orta namaz, namazların en afdalı olarak belirtilir ki bu, ikindi namazıdır. Sahîh hadîslerde böyle sabit olmuştur. Allah Teâlâ bu ümmeti en seçkin ümmet yapınca, ona şeriatların en mükemmelini, sistemlerin en doğrusunu, yolların en açığını vermiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «O sizi seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur'ân'da peygamberin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhid olmanız için size müslüman adını veren O'dur. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O, sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâ; ne güzel yardımcıdır.» (Hacc, 78)
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Vekî'... Ebu Saîd'in şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Kıyamet gününde Nûh (as.) çağırılır ve kendisine, emri teblîğ ettin mi? denir, o, evet der. Bunun üzerine kavmi çağrılır ve kendilerine; o (Nûh) size tebliğ etti mi? denir. Onlar; bize hiçbir uyarıcı gelmedi, kimsecikler bir şey getirmedi, derler. Bunun üzerine Hz. Nuh'a; sana kim şâhidlik edecek? denilir. Hz. Nûh, Muhammed ve ümmeti, der. —İşte Allah Teâlâ' mn «Sizi vasat bir ümmet kıldık» âyetindeki kavli bu mânâdadır. Ebu Saîd der ki; Vasat, âdil demektir— Onlar çağrılır ve peygamberin emri teblîğ ettiğine şehâdet ederler. Sonra da onlara şehâdet edilir. Buhârî, Tirmizî, Neseî ve İbn Ma'ce de A'meş kanalıyla bu hadîsi rivayet ederler.
Yine İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Muâviye... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti ki o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurdu- ğunu söylemiş: Kıyamet gününde bir peygamber gelir, beraberinde iki veya daha fazla kişi vardır. O'nun yanısıra kavmi çağırılır ve; «Size bu, Allah'ın emrini tebliğ etti mi?» denir. Onlar, hayır derler. Ona sen Allah'ın emrini kavmine tebliğ ettin mi? denir. O, evet der. Ona, kim sana şâhidlik edecek? denir. O, Muhammed ve ümmeti der. Muham-med ve ümmeti çağırılır ve onlara bu, kavmine Allah'ın emrini teblîğ etti mi? denir. Onlar, evet derler. Onlara nereden biliyorsunuz denir. Onlar, peygamberimiz (s.a.) bize peygamberlerin teblîğ ettiğini haber verdi, derler. İşte Alıah Teâlânm: «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanlara karşı şâhidler olasınız.» âyetinin

mânâsı budur. Yani âdil, bir ümmet kıldık. İmâm Ahmed der ki; bize Ebu Muâviye Ebu Said el-Hudrî'den Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet etti: «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık.» Yani dengeli, âdil bir ümmet kıldık, demektir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh ve İbn Ebıi Hatim... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Ben ve ümmetim kıyamet gününde yüksekçe bir yerden halkı gözetleriz. Herkes ister ki; kendisi de bizden olsun Hangi peygamberi kavmi yalanlarsa biz o peygambere şehâdet eder ve o peygamberin Rabbı Azze ve Celle'nin risâletini teblîğ ettiğini belirtiriz.» Hâkim, Müstedrek'inde ve ibn Merdûyeh tefsirinde bu hadîsi rivayet ederler. Lafız İbn Merdûyeh' indir. Şöyle ki; Mus'ab İbn Sabit... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Seleme oğullarından bir cenazede hazır bulundu. Ben, Rasûlullah'ın yanında idim. Bazı kişiler dediler ki; Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü o çok iyi bir adamdı. İffetliydi. Müslümandı ve şöyle şöyle idi diyerek, hakkında iyi övgülerde bulundular. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Sen dediğin gibisin. Adam, Allah gizlileri en iyi bilendir. Ama bize ayan olan böyledir, dedi. Rasûlullah (s.a.) hak ettin buyurdu. Sonra Harise oğullarından bir cenazede hazır bulundu. Ben Rasûlullah (s.a.) in yanında idim. Bazı kişiler dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, ne kötü adamdı o. Sert, katı birisiydi diyerek aleyhinde kötü ifâdelerde bulundular. Rasûlullah (s.a.) onlar-dan bir kısmına dedi ki; sen dediğin üzeresin. Adam, Allah gizlileri en iyi bilendir. Ama bize ayan olan böylesidir, dedi. Rasûlullah (s.a.) bu-[4] yurdu ki: O bunu hak etti. Müs'ab İbn Sabit der ki; Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî o sırada bize şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) doğru söyledi. Ve ardından «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanlara karşı şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.» âyetini okudu. Hâkim ardından der ki; bu hadîsin isnadı sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel derki; bize Yûnus İbn Muhammed... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o şöyle demiş: Ben Medine'ye geldiğimde Medine'de yaygın bir hastalığa rastladım. İnsanlar çabucak oluveriyor- lardı. Ömer İbn el-Hattâb'ın yanına oturdum. O .sırada bir cenaze geçti. Ömer, cenaze sahibini hayırla yâd etti. Ve hak etti, hak etti, dedi. Sonra bir başkası geçti. Onu da kötülükle yâd etti ve hak etti, hak etti, dedi. Ebu'l-Esved diyor ki; ey mü'minlerin emîri, neyi hak etti? diyorsun. Ömer dedi ki; ben Rasûlullah (s.a.) m söylediğini söylüyorum. O, buyurdu ki: Hangi müslümanı dört kişi hayırla yâd ederse, Allah onu cennetine girdirir. Biz ya Rasûlullah ya üç kişi olursa? dedik. Rasûlullah üç de buyurdu. Biz ya iki kişi olursa dedik. Rasûlullah iki de buyurdu. Sonra biz ya bir kişi olursa? diye suâl etmedik. Buhâri, Tirmizî, Neseî bu hadîsi Davûd İbn Ebu Furât kanalıylp rivayet ederler.
İbn Merdûyeh der ki; bize Ahmed İbn Osman İbn Yahya... Ebu Bekr İbn Ebu Züheyr el-Sakifî'nin babasından şöyle dediğini nakleder: Ben Rasûlullah (s.a.) in Nübave'de (Tâif'te bir yer) şöyle dediğini duydum: İyilerinizi kötülerinizden ayırt edebilirsiniz. Orada bulunanlar, ne ile ayırt edelim, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Rasûlullah; güzel övgü ve kötü yâd ile, buyurdu. Siz, yeryüzünde Allah'ın şâhidlerisiniz, dedi. Bu hadîsi İbn Mâce, Ebu Bekr İbn Şeybe yoluyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder.

«Ve senin üzerinde bulunduğun Kıble'yi peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırt etmek için Kıble yaptık. Gerçi bu büyük bir şeydir. Ama Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler için değil.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ya Muhammed; seni önce Kudüs'e yönelttik, sonra oradan döndürüp Kâ'be'ye yönelttik ki; sen nereye yönelirsen ardından gidip itaat edenlerle, ökçesi üzeri geri dönenlerin hali ortaya çıksın. Bu davranış, yani Kudüs'ten Kâ'be'ye yönelme davranışı her ne kadar ruhlarda büyük bir etki bırakırsa da Allah' m kalblerini hidâyete sevkettiği, peygamberi tasdik ile yakîn getiren ve Allah'ın gönderdiğinin şüphesiz bütünüyle hak olduğunu kabul eden ve Allah'ın dilediğini yapıp dilediğine hükmeden olduğunu bilen, kullarını dilediği mükellefiyetlerle sorumlu kılıp dilediğini kaldıracağını, tam hikmetin ve erişilmez hüccetin bütünüyle Allah'a âit olduğunu kabul edenler için değildir. Kalblerinde hastalık olanlar ise bunun tersinedir. Onlar için her yeni durum; yeni bir kuşku kaynağıdır. Halbuki îmân edenler için her yeni durum; yakîn ve[J]tasdîk kaynağıdır. Nitekim Allah fTeâlâ bu konuda başka âyetlerde şöyle buyurur: «Bir sûre de inince aralarında; bu hanginizin îmânını arttırdı diyen iki yüzlüler vardır. Mü'minlerin ise îmânını arttırmıştır. Onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler. Kalblerinde hastalık olanların ise güçlüklerine güçlük katılır. Onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir. (Tevbe, 124-125) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «De ki bu, insanlara doğruluk rehberi ve gönüllere şifâdır. İnanmayanların kulaklarında' ağırlık vardır ve on-lara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyu-rulur: «Kur'ân'ı mü'minlere rahmet ve şifâ olarak indiriyoruz. O, zâlimlerin sadece hüsranını arttırır.» (İsrâ, 82) İşte bu sebeple Rasûlul-lah'a ittibâ edip onu doğrulamada sebat eden, Allah'ın peygamberini emrettiği ve döndürdüğü yöne şüphe ve kuşku duymadan yönelen kişiler sahabenin önderlerinden olmuşlardır. Bazıları bunların Muhacir ve Ansârdan önde gidenler (sâbikûn) olduğunu ve onların iki kıbleys yönelerek namaz kıldıklarını söylerler. Buhârî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Müsedded... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki. o şöyle demiş:
«Halk Kubâ mescidinde sabah namazını kılarken, adamın biri geldi ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) a Kur'ân'dan bir âyet indi ve Kâ'be'ye yönelinmesini emretti, siz de Kâ'be'ye yönelin. Bunun üzerine cemâat Kâ'be'ye yöneldi.» Bu hadîsi Müslim bir başka yolla Abdullah İbn Ömer' den nakleder. Tirmizî de Süfyân el-Sevrî'nin hadîsinden nakleder ki onlar rükû'da iker oldukları gibi rükû' halinde Kâ'be'ye dönmüşlerdir. Müslim de Hamnıâd İbn Seleme'nin, Enes İbn Mâlik'ten aynı şeyi rivayet ettiğini kaydeder. Bu, onların Allah'a ve Rasûlüne Matlarının kemâline delildir. Allah Azze ve Celle'nin emirlerine gönülden bağlılıklarının işaretidir. Allah onların hepsinden razı olsun.
«Allah elbette îmânınızı zayi' edecek değildir.» Yani daha önce Kudüs'e doğru kılmış olduğunuz namazın sevabını zayi' edecek değildir. Ebu İshâk'ın Berrâ'dan naklettiği sahîh hadîste, Berrâ der ki: Kudüs'e doğru namaz kılmış olan bir grup vefat etmişti. Halk, bunların durumu ne olacak? deyince Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn İshâk der ki; Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki o «Allah elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyeti konusunda şöyle demiştir: Allah ilk kıble ile peygamberi

tasdik etmenizi ve ikinci Kıble'ye ittibâ etmenizi zayi' edecek değildir. Onun her ikisine de birlikte mükâfat verecektir, demektir. «Şüphesiz ki Allah, insanlara Rauf ve Rahîm'dir.»
Sahîh bir hadîste buyurulur ki: Rasûlullah (s.a.) çocuğundan ayrılmış esîr bir anne gördü. Kadın, esirlerden bir çocuk gördükçe onu alıyor ve göğsüne yaslıyordu ve çocuğunun peşinden koşuyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şu kadın, çocuğunu ateşe atmayacak güce sahip ise hiç yavrusunu ateşe atabilir mi? Orada bulunanlar, hayır ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bunun üzerne Hz. Peygamber Allah'a andolsunki Allah Teâlâ kullarına şu kadının çocuğuna şefkatından daha çok şefkatlidir. [2]
Muhyiddîn İbn el-Arabî bu konuda şöyle diyor:
Onların; insanlara şehâdet etmelerinin ve Rasûlullah (s.a.) in da onlara şehâdet etmesinfn anlamı şudur: Onları tevhîd nuru ile diğer dinlerin gerçeklerine muttali kılması, her dinin ve din mensubunun hakkını iyice vererek dini gerçek anlamda onlara öğretmesidir. . Ayrıca kendi nefislerinin uydurması ve temennilerinden ibaret olan yalan haberlerinin ve uydurma sözlerinin hakikatim kendilerine göstererek bâtıllarını ortaya koymasıdır. (...) Rasûl, her dine bağlı olan kişinin dinindeki rütbesini ve hakîki derecesini, dinîn mükemmelliğini görmesini önleyen engelleri bilen kişidir. Rasûl, onların günâhlarını ve günâhlarının hududunu, îmân, amel, iyilik, kötülük, ihlâs ve nifaklarının derecesini en iyi bilen kişidir. O, her şeyi hakkın nuruyla görür. Onun ümmeti de bunu diğer milletler nokta-i nazarından görür ve değerlendirirler.
Senin yöneldiğin kıbleyi; peygambere uyanları, cayacaklardan ayırmak için kıble yaptık. Tafsili bilgiyle bilip ayırdetmek için. O taf-sîlî bilgi bilinenin gerçekliğine bağlıdır. Yoksa varlığın safhasındaki bütün eşyadan önce yeralan bilgiye bağlı değildir. Eşyâmn vatlığı, ona eşyanın varlığından önce malûmdur. Çünkü bütün bilgi onundur. Ondan başka bir kimsenin bilgisi yoktur. Bizim eşyayı bildiğimiz bilgiler, onun bilgisinin tezahürlerinden ortaya çıkan bilgilerdir. Onun bilgisi ise tafsîlî bilgidir. Yani varlıkların tafsilâtının bilgisidir. O, bizim görüntülerimizle tezahür eden tafsîlî bilgiyle eşyayı varlığından sonra bilir. Tıpkı eşyanın varlığından önce bütün eşyayı aynıyla ilk bilme-slndeki bilişi gibi. [3]

İslâm Ümmeti

İslâm ümmetinin durumunu değerlendiren bu ayet-i kerîme., müs-lümanların her bakımdan vasat ümmet olduklarını bildirmektedir. Vasat ümmet olmanın gereği her şeyde dengeli ve ölçülü olmaktır. Bu konuda Reşîd Rızâ ve Seyyid Kutub şu bilgileri vermektedirler:
Derler ki «Vasat» adalet ve hayırdır. Şöyle ki; istenenin üzerinde olan şey ifrat, istenenin altında olan şey de tefrit ve eksikliktir. Gerek ifrat, gerekse tefrit, doğru yoldan ayrılmadır ve bu hem şer, hem de yerilen bir haldir. Hayır, iki noktanın ortası yani tam vasat kısmıdır. Muhammed Abduh bu görüşü serdettikten sonra der ki: Öyleyse mak-sâd hayır olduğu halde, neden «siz hayırlı ümmetsiniz» denilmiyor da, •vasat ümmetsiniz» deniliyor? Vasat kelimesinin hayra delâleti ancak iltizâmîdir. Bununla beraber neden bu kelime tercih edilmiştir? Ona iki yönden cevap verilir:

a) Vasat kelimesinin seçilmesi aşağıdaki gerekçeye hazırlık içindir. Bir şeyin şahidi olanın onu bilmesi gerekir. İki şey arasında mutavassıt olan kişinin de; iki şeyden birini bir noktadan, diğerini de öbür noktadan bilmesi icâbeder. Ama bir şeyin iki noktasından bir tarafında bulunan kişi, öbür tarafı ve orta noktayı gerçek olarak kavrayamaz.
b) Vasat kelimesi sebebiyyeti iş'âr içindir. Ve sanki bu kendi kendine delil olmaktadır. Yani müslümanlar; seçkin, adaletli insanlardır. Çünkü ortada yei alırlar. Dinde aşırıya giden ifrâtçılardan olmadıkları gibi, dîni geçersiz kılan tefritçilerden de değildirler. înanç, ahlâk ve hareket noktasından müslümanlar gerçekten ortada yer alırlar. Zira İslâm gelmezden önce insanlar iki kısma ayrılıyorlardı. Bir kısmının geleneği saf mataryalist esâslara dayalıydı ve bedenî hazlardan başka bir şey düşünmüyorlardı. Yahudiler ve müşrikler böyledir. Bir kısmının da gelenekleri saf rûhâniyete dayanıyor, dünyayı ve dünyadaki her türlü bedenî zevkleri bırakmayı teşvik ediyordu. Hıristiyanlar, Sâbiîler ve riyâzat sahibi Bırahmanist putperestlerden bir grup böyleydi.
İslâm ümmeti ise bu iki yoldan her ikisinin orta noktasını benimseyerek rûh ve bedenin hakkını verdi. O, hem rûhânî hem de cismânî ilkeleri esâs aldı. İsterseniz siz, İslâm insanlara bütün insanî haklan vermiştir, diyebilirsiniz. Çünkü insan hem beden, hem rûhdan, hem hayvani, hem de melekî vasıflardan müteşekkil bir varlıktır. Sanki Hak Teâlâ şöyle demektedir: Biz sizi vasat ümmet kıldık ki, her iki gerçeği de bilesiniz ve her iki noktayı da kemâle erdirip insanlar üzerinde hak ile şâhidler olasınız. Dinî noktadan aşırılığa sapan kitleler üzerinde şâhid olasınız. Siz, «hayat yalnızca bu dünyadaki hayatımızdır, ölür ve diriliriz. Bizi ancak dehr helak eder» diyen ve aşırılığa gidip hayvanı hisleri esâs alan, rûhânî meziyyetleri inkâr eden ifrâtçılara karşı şehâ-det edesiniz. Keza vücud; rûh için bir zindandır, ruhun bedene girmesi onun için bir cezadır. Biz ruhumuzu bedenimizden kurtarmalıyız. Bunun için de her türlü zevkleri ve bedenî istekleri reddedip vücûdumuza işkence etmeliyiz. Nefsin her türlü hakkını elinden alıp bedenin yaşaması için Allah'ın hazırlamış olduğu bütün nimetlerden onu mahrum etmeliyiz diyerek dinde aşırı gidenlere karşı da şâhidlik yapasınız. Her iki grubun da beden ve rûh güçlerine karşı işledikleri cinayeti ortaya koyarak, aleyhlerinde şehâdet eder ve orta yolu, i'tidâli, her şeyde dengeyi esâs alarak öbür milletleri geçersiniz. Çünkü size gösterilen yol; on-dan öte mükemmellik bulunmayan kemâlin zirvesidir. Bu yola giren kişi, her hak sahibinin hakkını verir. Rabbının hakkını, nefsinin hakr kını, bedeninin hakkini, akrabalarının hakkını ve tüm insanların hakkını gözetir. Peygamber de sizin üzerinize şehâdet eder. Rasûlullah (s.a.) vasat noktanın en mükemmel örneğidir. İslâm ümmeti davranışlarında ve hükümlerinde peygambere uyduklan takdirde vasat ümmet olmak şerefine ererler. Peygamberin sünnetine uyanlarla bid'atların peşinde koşan ve kendiliğinden başka yollar icâd edenler arasında hüküm, peygamberin şeriatıdır. Nasıl İslâm ümmeti davranışları, bedenî ve ruhî gelişmeleri noktasından diğer milletlere şehâdet ederse ve onların doğru yoldan ayrılıp ayrılmadıklarını ortaya koyarsa Rasûlullah (s.a.) da ümmetine şehâdet ederek kendisinin sünnetine uyan ve onu en güzel örnek edinen sırât-ı müstakim istikâmetinde yürüyen mü'minlere şehâdet eder. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Vasat ümmet niteliğini, ancak Rasûlullah'ın hidâyetine ve sünnetine

uyduğunuz takdirde kazanabilirsiniz. Ama bu doğru yoldan ayrılırsanız, Rasûlullah'ın kendisi, dini, hayatı; sizi Allah'ın kitabında nitelendirdiği Muhammed ümmetinden olmadığınızın göstergesi ve delili olur. Çünkü Allah kitabında Muhammed ümmeti için, «siz insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısısınız, ma'rûfu emreder, münkerden nehyedersiniz» buyuruyor. Aksi takdirde orta yoldan çıkar, siz de iki aşırılıktan birine kapılırsınız.[4]

144 — Doğrusu biz, yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede bulunursanız bulunun, yüzlerinizi p tarafa çevirin. Şüphesiz ki, kendilerine kitâb verilenler bunun Rablarm-dan gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah, onların yaptıklarından gafil değildir.

Müslümanlar İçin Bir Kıble

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiş: Kur' an'dan ilk neshedilen bölüm Kıble âyetidir. Şöyle ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde Medine halkının çoğunluğu yahûdî-lerdi. Allah ona Kudüs'e doğru yönelmesini emretti. Buna ya-hûdîler çok sevindiler. Rasûlullah (s.a.) yaklaşık on ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldı. Ancak İbrahim'in kıblesine yönelmek istiyordu. Allah'a bu konuda duâ ediyor ve göğe bakıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerde bulunursanız bulu nun yüzlerinizi o tarafa çevirin.» âyeti nazil oldu. Yahudiler bu konuds şüphe yayarak, dediler ki; onları üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki Doğu da Batı da Allah'ın- dır. Nereye yönelirseniz Allah'ın veçhi orasıdır» âyetini inzal buyurdu. Keza «Ve senin üzerinde bulunduğun kıbleyi peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinden geri döneceklerden ayırt etmek için kıble yaptık.» âyetini indirdi. İbn Merdûyeh Kasım el-Ömerî'nin... İbn Abbâs'tan naklettiği hadîsi rivayet ederek der ki: Rasûlullah (s.a.) Kudüs'e doğru namazı kıldıktan sonra selâm verdi ve başını semâya kaldırdı. O esnada Allah Teâlâ'nın yüzünü «Mescid-i Haram tarafına çevir.» âyeti nazil oldu. Cebrâîl (a.s.) ona rehberlik ederek; yüzünü Kâ'be'nin oluk tarafına döndürdü. Hâkim, Müstedrek'inde Ya'lâ tbn Atâ kanalıyla Şu'be'nin naklettiği hadîste Yahya İbn Kumta der ki; ben Abdullah İbn Amr'ı Mescid-i Harâm'da oluk hizasında otururken gördüm ve o «Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz» âyetini okudu. Sonra bunun Kâ'be'nin oluğu olduğunu söyledi. Hâkim' der ki; bu hadîsin isnadı sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemiştir. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim Hasan kanalıyla Hüşeym ve Yâ'lâ tbn Atâ'dan nakleder. Başkaları da böyle demişlerdir. Nitekim Şâfil merhumun iki görüşünden birisi böyledir. Buna göre maksad, Kıble'nin kendisini tutturmaktır. Şafiî'nin diğer görüşüne göre —ki ekseriyet bu kanâattadır.— maksad yönelmedir. Hâkim, Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den nakleder ki; «Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir,» âyeti konusunda «o yöne» demiştir. Ve ardından da bu hadîsin isnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, der. Bu

kanâat Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Rebî' İbn Enes ve diğerlerinin görüşüdür. Bir başka hadîste vârid olduğuna göre; Kıble Doğu ile Batı arasıdır. Ebu Nuaym der ki; bize Züheyr, Berrâ'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) onaltı veya onyedi ay boyunca Kudüs'ü kıble edindi. Ancak içinden Kâ'be'nin kıble olmasını istiyordu. O, ikindi namazını kıldı. Beraberinde bir de topluluk vardı. Onunla beraber namaz kılanlardan bir kişi çıktı. Ve bir mescid halkına rastladı ki onlar rükû'da idiler. Adam, Allah adına şâhidlik ederim ki ben Rasûlullah (s.a.) ile Mekke yönüne doğru namaz kıldım, dedi. Bunun üzerine onlar oldukları gibi Mekke yönüne döndüler. Abdürezzâk der ki bize İsrâîl... Berrâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde onaltı veya onyedi ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştır. Ancak Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'ye yöneltilmesini arzuluyordu. ^Nihayet «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyeti nazil oldu ve böylece Kâ'be'ye çevrildi. Neseî de, Saîd İbn el-Muallâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir: Biz Rasûlullah (s.a.) devrinde erkence mescide giderdik ve mescidde namazımızı kılardık. Bir gün mescide uğradık. Rasûlullah (s.a.) minberde oturuyordu. Ben dedim ki; yeni bir şey olmuş ki Rasûlullah minberde otu- ruyor. O sırada Rasûlullah (s.a.) «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyetini okudu. Âyeti bitirince arkadaşıma Rasûlullah (s.a.) minberden inmeden önce gel iki rek'at namaz kılalım, ve ilk namaz kılanlar biz olalım, dedim. Arka arkaya geçtik ve iki rek'at namaz kıldık. Sonra Rasûlullah (s.a.) minberden indi ve insanlara namaz kıldırdı. O gün kılınan öğle namazı idi. İbn Mer-dûyeh Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) in Kâ' be'ye doğru yönelerek kıldığı ilk namaz öğle namazıdır ve o orta namazdır. Ancak meşhur olan görüş Rasûlullah'ın Kâ'be'ye doğru yönelerek kıldığı ilk namazının ikindi namazı olduğudur. Bu sebeple haber •Kubâ halkına gecikmeli olarak ancak sabah namazında ulaşmıştır.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Süleyman İbn Ahmed... Nüveyre bint Müslim'den (Bint Eşlem de denir) şöyle dediğini nakletti: Biz öğle veya ikindi namazını harise mescidinde yüzümüzü Kudüs mescidine çevirerek iki rek'at namaz kıldık. Sonra bir kişi Rasûlullah (s.a.) in Beyt el-Harâm'a doğru yöneldiği haberini getirdi. Kadınlar erkeklerin yerine, erkekler de kadınların yerine geçtiler. Geriye kalan iki secdeyi böyle kıldık. Beyt el-Harâm'a yönelmiştik* Haris oğullarından bir adam bana nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İşte onlar görmeden îmân eden erlerdir. İbn Merdûyeh ayrıca der ki; bize Muhammed İbn Ali... Umâre İbn Evs'ten nakleder ki; o şöyle demiş: Biz Kudüs'e doğru durmuş ve rükû'a gitmiştik. O anda kapıdan bir înünâdî geldi ve kıblenin Kâ'be'ye döndürüldüğünü söyledi. Bu-nun üzerine imamımız yerinden ayrılarak yönünü döndürdü. Onun arkasından erkekler ve çocuklar döndüler. Hepsi rükû'da idiler.
«Nerede bulunursanız bulunun yüzlerinizi o tarafa çevirin» Allah Teâlâ yeryüzünün doğusunda, batısında, kuzeyinde, güneyinde nerede bulunulursa bulunulsun, her yerde Kâ'be'ye yönelmeyi emretmiştir. Bunun istisnası sadece sefer halindeki yolcunun durumudur. O nereye dönerse o tarafa doğru kılar. Vücudu hangi yönde olursa olsun kalbi Kâ'be tarafındadır. Savaşta da çarpışmanın olduğu yöne doğru namaz kılınır. Keza kıblenin hangi yönde olduğunu bilemeyen kişi kendi içti-

hadıyla namazını kılar. İsterse o anda yanılmış olsun. Çünkü Allah Teâlâ kişiye götüreceğinden fazlasını yüklemez.
«Şüphesiz ki kendilerine kitâb verilenler bunun Rablanndan gelen bir gerçek olduğunu bilirler.» Sizin Kudüs'ten dönerek Kâ'be'ye yönelmenizi kötülemen yahûdîler, sizi buraya Allah'ın yönelttiğini bilirler. Çünkü kendi kitaplarında peygamberlerinin diliyle Rasûlullah (s.a.) in ve ümmetinin nitelikleri yazılmıştır. Allah Teâlâ peygambere lütfettiği nimetleri, şerefi ve yüce şeriatı onlara anlatmıştır. Ancak ehl-i kitâb küfür, inâd ve kıskançlık yüzünden kendi aralarında bu gerçeği gizle- inektedirler. Bunun için Allah Teâlâ «Allah onların yaptıklarından gafil değildir.» buyurarak onları tehdîd ediyor. [5]
«Yani vahyin gelmesini arzu ederek senin yüzünün ve bakışlarının göğe doğru yöneldiğini görüyoruz. Rasûlullah (s.a.) hem içine doğuyor, hem de Rabbından istiyordu ki, kıblegâhı Kâ'be'ye doğru döndürülsün. Çünkü yahûdîler, Muhammed bize hem muhalefet ediyor hem de kıblemize uyuyor, diyorlardı. Kaldı ki Kâ'be, atası İbrahim (a.s.) in kıblesi ve kıblelerin en kadîmi idi. Arapların îmâna gelmesinde de en önemli etkendi. Âyetin zahirinde anlatıldığına göre, Hz. Peygamber Rabbından bunu istememişti. Sadece umuyor ve bekliyordu. Çünkü şayet istemiş olsaydı, âyetin zahiri bunu açıkça zikrederdi. Bu ifâdede Hz. Pey-gamberin edebinin kemâline delâlet vardır. Katâde ve Süddî ile başkaları da derler ki; Rasûlullah (s.a.) Allah'a yönelerek yüzünü semâya çeviriyor ve kıblenin Kâ'be'ye döndürülmesi için duâ ediyordu. Bu rivayet esâs alınacak olursa, Hz. Peygamberin kıblenin Kâ'be'ye döndürülmesi için duâ ettiği ortaya çıkar. Hz. Peygamber duâ etmiştir, çünkü yüzünü kıbleye doğru döndürmesi —ki isteğin kıblegâhı orasıdır— buna işaret etmektedir. Öyle sanıyoruz ki peygambere duâ izninin çıkmasından sonra bu istek vâki' olmuştur. Çünkü peygamberler kendilerine izin verilmeksizin Allah'tan hiçbir şey isteyemezler. Olabilir ki, istedik leri şeyde bir menfaat bahis mevzuu olmadığı için istekleri yerine getirilmez ve bu durum kavimleri arasında fitneye vesile olur. Nitekim bazı hadîslerde; Hz. Peygamberin Cibril'den duâ izni istediği ve Cibril'in de Allah Teâlâ'nın kendisine duâ izni verdiğini bildirdiğini nakleden rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetler de bahsettiğimiz hususu te'yid edici niteliktedir. Benim kanâatıma göre; Hz. Peygamberin Allah'ın kendisine ilham ettiği bir menfaat ve dînî fayda sebebiyle kıblenin tahvilini isteyen duâ yapmış olmasında hiçbir beis yoktur. Ve bu husus bize bağlı değildir. Çünkü nafilelerle Allah'a yaklaşabilenler bu tür izinlerden müstağni oldukları halde, kavminin efendisi olan ve farzlarla Allah'a kurbiyet makamına erişmiş olan peygamber için böyle bir izin
neden söz konusu olsun? Dostun mertebesini bilen kişi sonsuz edebe riâyet kaydıyla ,onun yaptığı her davranışın gayet mükemmel olduğunu kabul eder. Hz. Peygamberden Sâdır olan bazı fiillerden dolayı Allah Teâlâ'nm onu kınamasına gelince; bu, Hz. Peygamberin —hâşâ, sümme hâşâ— edebindeki eksiklikten veya yetersizlikten değildir. Sadece gizli sırlardan ve Rabbânî hikmetlerden dolayıdır. Onu bilen bilir, bilmeyen de bilmez. Geriye şu mesele kalıyor: Hz. Peygamber bu hâdisede açık olarak duâ etmiş midir, etmemiş midir? Haberlerin zahirine göre ikinci görüş sahihtir.[6]

145- Andolsun ki; sen, kendilerine kitâb verilmiş olanlara her âyeti getirsen, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onların kimi de, kiminin kıblesine uyacak değildirler. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra şayet sen onların heveslerine uyacak olursan, o takdirde şüphesiz zâlimlerden olursun.

Kâfirlerin Kıblesi

Allah Teâlâ yahûdîlerin küfür, inâd ve muhalefetlerini haber veriyor. Rasûlullah'm durumunu bildikleri halde, ona karşı çıkmalarının nedenini açıklıyor. Peygamber getirmiş olduğu dinin doğruluğuna dâir ne kadar belge gösterirse göstersin yine de onlar peygambere uymazlar. Arzularını ve heveslerini terketmezler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka iyet-i kerîma'de şöyle buyuruyor: «Doğrusu Rabbmın sözünü hak etmiş âanlar can yakıcı azaba girene kadar kendilerine her türlü âyet gelse de inanmazlar.» (Yûnus, 96-97) Yine aynı sebeple burada «Andolsun ki sen kendilerine kitâb verilmiş olanlara her âyeti getirsen onlar yine senin kıblene uymazlar» buyuruyor.
«Sen de onların kıblesine uyacak değilsin.» Burada Allah Teâlâ; Rasûlullah (s a.) in Allah'ın emirlerine uymakta ne kadar şiddetli davrandığını, ehl-i kitâb kendi arzu ve heveslerine ne kadar sarılırlarsa sarılsın, Rasûlulah'm da Allah'ın buyruğuna sarılıp, itâatına boyun eğdiğini, Allah'ın rızâsına uyduğunu ve hiçbir şekilde onların arzu ve heveslerine tâbi olmayacağını, bu sebeple yahûdîlerin kıblesi olan Kudüs'e yönelmeyeceğini haber veriyor. Bütün bunların Allah'ın bir emri olduğunu bildiriyor. Sonra da hak Teâlâ, hakkı bilen kişinin hakka aykırı davranıp hevesine tâbi olmaktan sakınacağını belirtiyor. Çünkü âlim kişinin aleyhindeki belge diğerlerinden daha sağlamdır. Bu sebeple Rasûlüne hitâb ederek ümmet-i Muhammed'i kastediyor ve buyuruyor ki: «Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra şayet sen onların heveslerine uyacak olursan o takdirde şüphesiz zâlimlerden olursun.» [7]

146- Kendilerine kitâb verdiklerimiz, onu oğullarınnı tanıdıkları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinden bir güruh bilir oldukları halde, yine de hakkı gizlerler.
147- Hak Rabbmdandır. Öyleyse asla şüphecilerden olma!

Hak ve Şüphe

Allah Teâlâ, ehl-i kitâb'tan bilginlerin çocuklarını tanıdıkları gibi, Allah'ın Rasûlünün getirdiği gerçeklerin doğruluğunu bildiklerini haber veriyor. Araplar bir şeyin doğruluğu için kişinin çocuğunu tanımasını örnek olarak verirler. Nitekim hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.), beraberinde küçük bir çocuk olan adama, bu senin oğlun mu? demiş. Adam, evet ey Allah'ın Rasûlü buna şehâdet ederim, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, öyleyse o senin aleyhinde sen de onun aleyhinde suç işlemezsin, buyurmuş. Bununla beraber Allah Teâlâ, onların gerçeği bilmelerine ve bu bilgilerindeki titizliklerine rağmen, hakkı gizlediklerini ve kendi kitaplarında Rasûlullah'ın niteliklerine âit yazılı olan gerçekleri bile bile

gizlediklerini bildiriyor. Sonra da peygamberine sebat vererek, Rasûlullah (s.a.) in getirmiş olduğu gerçeğin şüphe ve kuşku götürmeyen hakkın kendisi olduğunu bildirerek «Hak Rabbmdandır. Öyleyse asla şüphecilerden olma.» buyuruyor. [8]

148- Herkesin bir yönü vardır oraya döner. Öyleyse siz hayırlı işlerde birbirinizle yarışın! Nerede bulunursanız bulunun, Allah hepinizi birden getirir. Şüphesiz ki, Allah her şeye Kadir'dir.

Hayır Yarışı

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: «Herkesin bir yönü vardır. Oraya döner.» âyetiyle din mensupları kastedilmiştir. Yani herkesin hoşlandığı bir kıblegâhı vardır. Allah'ın yönü ise mü'minlerin yöneldiği yöndür. Ebu'l-Âliye der ki: Yahûdînin yöneldiği bir yönü, Hıristiyanm yöneldiği bir yönü vardır. Ey Muhammed ümmeti, Allah size kendi kıblesini göstermiştir. Mücâhid, Atâ, Dahhâk, Rebî' tbn Enes ve Süddî' 3en de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Mücâhid ise bir başka rivayette der ki; herkesin yöneldiği bir yönü olmakla beraber, herkesin Kâ'be'ye doğru namaz kılması emredilmiştir. İbn Abbâs, Ebu Cafer el-Bâkır ve İbn Âmir bu âyeti “” şeklinde ccumuşlardır. Bu âyet Allah Teâlâ'nın “” âyetlerine benzemektedir.
«Nerede bulunursanız bulunun Allah hepinizi birden getirir. Şüphesiz ki Allah her şeye Kâdir'dir.» Sizin cesetleriniz parça parça da olsa hepinizi topraktan toplamaya kâdir'dir. [9]
Âyet şunu demek istiyor: Ey mü'minler, kıbleye yönelmek ve benzeri konularda iki dünyanın mutluluğuna vesile olacak şeylere koşun. Size karşı çıkanlarla tartışmayın. Çünkü bir kıble üzerinde birleşmek imkânı yoktur. Her kavmin yöneldiği bir kıblesinin bulunması normaldir. Sâ'd'ın da dediği gibi; mü'minlerin kendi aralarında yarış etmeleri buyruğu, başka topluluklarla yarışmalarının daha evlâ olacağına delâlet eder. Bazıları da dediler ki: Kendi aralarında yarışa girilmesinin bildirilmesi, başkalarının hayır yolda olmadığına işarettir. Onlar hayır yolda değillerdi ki hayır üzerine onlarla yarışılabilsin... Şâfiîler bu âyete dayanarak vakit girdiği ilk anda namaz kılmanın faziletli olduğunu söylemişlerdir. Fıkhın teferruatla ilgili bölümünde bu konuya geniş yer verilmiştir. Ariflerden bazıları bu âyete bir başka şekilde anlam vermişlerdir. Onlara göre; Allah Teâlâ insanları dünya ve âhiret işlerinde değişik yaratmıştır. Ve insanları birbirinin yardımcıları kılmıştır. Sözgelimi biri buğdayı eker, çiftçidir. Diğeri değirmencidir onu öğütür, bir başkası fırıncıdır, onu ekmek yapar. Din işlerinde de mesele böyledir. Biri hadîs derler, diğeri fıkıh tahsil eder, bir başkası usûl tahsil eder. Onlar zahirde hürdürler. Ama bâtında bu görevle mükelleftirler. Hz. Peygamberin «Herkes kendisi için yaratılana uygun görülmüştür.» kavli de buna işaret etmektedir. Bu nedenle bazı sâlih kişilere, insanların davranışlarının farklılığı sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir. Hepsi Allah'a giden yollardır. Allah kendi yollarını kul-larıyla ma'mûr etmek istemiştir. Her kim ne şekilde olursa olsun, tuttuğu yolla Allah'ın rızâsını gözetirse, ona vâsıl olur. Ne var ki yolların en güzelini arayıp bulmak gerekir. Mertebeler farklı, işler değişik, isimlerin tezahürleri ayrı ayrıdır. Bazıları da derler ki; bu âyetten maksad,

herkesin bir kıblesi vardır. Mukarrebûn'un kıblesi Arş'tır. Rûhânî'lerin kıblesi Kürsî, Kerrûbî'lerin kıblesi Beyt el-Ma'mûr'dur. Senden önceki peygamberlerin kıblesi Kudüs'tür. Senin kıblen ise Kâ'be'dir. Kâ'be senin bedeninin kıblesidir. Ruhunun kıblesi ise benim. Benim kıblem de sensin. Nitekim kudsî hadîste yer alan «Ben gönülleri benim için kırık olanların yanındayım.» kavli buna işaret etmektedir. [10]

149- Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Şüphesiz bu, Rabbmdan bir haktır. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.
150- Nerede (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de nerede olursanız, yüzünüzü o yana döndürün, Tâ ki, zâlim olanlardan başka insanların aleyhinizde (herhangi) bir delili bulunmasın. Artık onlardan
korkmayın, benden korkun ki, hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım; hem de siz hidâyetim ümid edebilesiniz.

Tek Yön Kâ'be

Yeryüzünün neresinde bulunulursa bulunulsun, Mescid-i Harâm'a yönelme konusunda Allah'ın üçüncü bir emri de bu. Allah Teâlâ'nm «Tâ ki zâlim olanlardan başka insanların aleyhinizde herhangi bir delili bulunmasın.» âyetiyle ehl-i kitâb kastedilmiştir. Çünkü onlar, Mu-hammed (s.a.) Kâ'be'ye çevrildi, adam babasının evine, kavminin dinine iştiyak duydu, demişlerdi. Peygamberin aleyhine delil olarak onun Beyt'ül-Harâm'a döndürüldüğünü söylemişler ve kendi kıblemize dön-jûrüldüğü gibi dinimize de döndürülecektir, demişlerdi. İbn Ebu Hâ-in, Mücâhid, Atâ, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Ve adı geçen bu zevat «Zâlim olanlardan başka» âyetiyle Kureyşli müşriklerin kastedildiğini söylerler. Bazı âlimler; bu adam kendisinin İbrahim'in dininde olduğunu iddia edi-TOÎ\ şayet Kudüs'e doğru yönelmesi İbrahim'in dini üzere olduğunun delili ise, neden ondan geri döndü? diyerek aleyhte bir delil serdetmek jsjerlerse de, onların bu delilleri çökertilmiştir. Cevap olarak onlara de-nilir ki; Allah Teâlâ başlangıçta yalnızca kendisinin bildiği bir hikmete dayalı olarak peygamberinin Kudüs'e yönelmesini uygun bulmuştur. Rasûlullah da bu konuda Rabbınm emrine itaat etmiştir. Sonra Rabbı onu Kudüs'ten İbrahim (a.s.) in kıblesine yöneltmiş ve Rasûlulah da bu konuda Allah'ın emrine imtisal etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Rasûlullah herhalükârda Allah'ın emrine itaat etmektedir. Bir göz kırpacak kadar bile Allah'ın emrinin dışına çıkmaz. Ümmeti de Rasûlullah'ın izinden gider.
«Artık onlardan korkmayın. Benden korkun.» İnatçı zâlimlerin şüphelerinden korkmayın. Yalnızca Benden korkun. Çünkü korkulmaya lâyık olan Allah Teâlâ'dır. «Ki hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım, hem de siz hidâyeti ümîd edebilesiniz.» Hem Kâ'be'ye yönelme konusunda verdiğim hükümlerle sizin üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım. Ve her yönüyle şeriatımı ikmâl edeyim. Hem de sizden önceki milletlerin sapıttığı noktalarda PIZI doğru yola ileteyim. Hidâyeti biz size tahsis ettik. Bu sebeple bu ümmet, ümmetlerin en üstünü ve en değerlisi olmuştur. [11]

151- Nitekim size içinizden; âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitabı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şey
leri bildiren bir peygamber gönderdik.
152- Öyleyse Beni zikredin ki, Ben de sizi anayım. Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.

Hikmet Sahibi Peygamber

Allah Teâlâ, mü'min kullarına Rasûlullah Muhammed Mustafâ'yı peygamber olarak göndermekteki nimetini hatırlatıyor. O peygamber, mü'minlere Allah'ın açıklayıcı âyetlerini okuyor ve onları câhiliyet davranışlarından, ruhî pisliklerden,. ahlâkî kötülüklerden antıp temizliyor. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkanyor. Kitabı —ki bu Kur' ân'dır.— hikmeti —ki bu sünnettir— kendilerine öğretiyor. Ve daha bilmedikleri başka şeyleri de belletiyor. Onlar câhiliyet devrinde bilgisiz, uydurma sözler peşinden koşan beyinsizler güruhu idiler. Hz. Mu-hammed'in risâleti bereketiyle, onun elçiliğinin uğuruyla velîler haline geldiler. Bilgiler seciyesine sahip oldular. İnsanların bilgi bakımından en derini, kalb bakımından en iyisi, zahmet bakımından en azı, ifâde bakımından en doğrusu haline geldiler. Nitekim Allah Teâlâ bir başkaâyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Andolsun Ki Allah insanlara âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten, kendilerinden bir peygamber göndermekle lutufta bulunmuştur. Halbuki onlar önceleri apaçık sapıklıkta idiler.» (Âl-i İmrân, 164) Aynı zamanda Allah Teâlâ bu nimetin kadrini bilmeyenleri de kınayarak şöyle buyuruyor: Allah'ın verdiği nimeti nankörlükle karşılayanları ve kavimleri helak olacakları yere, yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun? Ne kötü bir duraktır orası.» (İbrahim, -28-29)
İbn Abbâs der ki: Bu âyeti kerîme'yle Allah'ın Muhammed Mustafâ'yı (s.a.) göndermekteki nimeti kastediliyor. Ve bu sebeple mü'min-leriA bu nimeti i'tirâf etmeleri, Allah'a şükür ve zikirle mukabele etmeleri gerektiği bildiriliyor. «Öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bir de Bana çok şükredin, nankörlük etmeyin.» Mücâhid, «Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden, kitabı ve hikmeti öğreten ve size bilmediğiniz şeyleri öğreten bir peygamber gönderdik.» buyruğu; öyleyse benim bu yaptıklarıma karşılık siz de beni zikredin demektir, der. Abdullah İbn Vehb... Zeyd İbn Eşlem'den nakleder ki; Mûsâ (a.s.) «Yarabbi Sana nasıl şükredeyim?» demiş. Rabbı ona, «Beni biç unutmamacasına hatırlayarak, anarsan Bana şükretmiş olursun, unutursan da Beni inkâr etmiş olursun.» demiş. Hasan el-Basrî, Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes de derler ki; kim Allah'ı zikrederse, Allah da onu anar ve şükrünü arttırır. Küfredeni de azabına girdirir. Seleften bazı kişiler, Allah Teâlâ'nın: «Allah'dan nasıl korkulması gerekiyorsa öylece korkun» kavli konusunda, Allah'a isyan etmemecesine itaat et-mek, unutmamacasına zikretmek, küfretmemecesine şükretmek gerekir, dediler.
İbn Ebu Hatim der ki, bize Hasan İbn Muhammed... Mekhûl el-Ezdî'den nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Ömer'e; cana kıran, içki içen, hırsızlık yapan ve zina eden kişi Allah'ı zikrederse ne olur? dedim. Allah Teâlâ «öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım» buyuruyor. Abdullah İbn Ömer dedi ki; bu kişiler,

Allah'ı zikrederlerse Allah da onlar susuncaya kadar kendilerini la'netle anar. Hasan el-Basrî de «öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Benim size farz kıldığım şeylerde Beni zikredin fc. Ben de sizin için kendime vâcib kıldığım şeylerde sizi anayım. Saîd E» Cübeyr der ki; İtâatımla beni zikredin ki Ben de sizi mağfiretimle tiredeyim. Bir başka rivayette ise, rahmetimle demiştir. İbn Abbâs âer ki; Allah'ın sizi anması, sizin Allah'ı zikretmenizden daha büyük-
Sahih hadîste Allah Teâlâ'nın meâlen şöyle buyurduğu belirtilir: “Kim Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zlkr ederim. Kim Beni bir topluluk yanında zikrederse Bende ondan daha iyi bir topluluk yanında onu zikrederim.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdürezzâk... Enes İbn Mâ-lik'ten Rasûlüllah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Azze ve Celle der ki: Ey Âdemoğlu, eğer sen Beni kendi nefsinde zikredersen, Ben de seni kendi nefsimde zikrederim. Eğer sen Beni bir topluluk huzurunda zikredersen Ben de seni meleklerden bir topluluk huzurunda zikrederim. —Veya onlardan daha hayırlı bir topluluk yanında, buyurmuştur.— Sen, Bana bir karış yaklaşırsan Ben sana bir arşın yaklaşırım. Sen, Baua yürüyerek gelirsen, Ben sana koşarak gelirim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Buhârî bu hadisi Katâde'den tahrîç etmiştir. Buhârî'ye göre; Katâde «Allah, rahmete daha yakın olandır» diye eklemiştir.
«Bir de bana şükredin, küfretmeyin.» Allah Teâlft kendisine şük-redilmesini emrediyor. Ve şükredenin hayrını arttıracağını vaad ediyor. Ve buyuruyor ki: «Hani, Rabbınız şükrederseniz andolsun ki size karşılığım arttıracağım* Eğer küfrederseniz bilin ki azabım çok şiddetlidir» diye ilân etmişti.» (İbrahim, 7) İmâm Ahmed İbn Hanbel derki: Bize Revh... Ebu Recâ el-Utâridî'den nakletti ki, o şöyle demiş: Bir gün îmrân İbn Hasîn, üzerinde ipekten renkli bir elbise olarak yanımıza çıktı —ki onu ne önce, ne de daha sonra bu kıyafetle görmemiştik— ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Allah bir kuluna bir nimet ihsan ederse, o nimetin eserini yarattığının üzerinde görmek ister. Bir seferinde de Revh; bu ifâdeyi «Kulunun üzerinde eserini görmek ister» şeklinde rivayet etmiştir. [12]

153- Ey îmân edenler, sabır ve namazla (Allah'dan) yardım isteyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraber
dir. .
154- Allah yolunda öldürülenlere «ölüler» demeyin. Bilâkis onlar, diridirler, ama siz farketmezsiniz.

Sabır ve Namaz

Allah Teâlâ şükür etmek gerektiğini buyurduktan sonra, sabrı açıklamaya başlıyor ve sabır ve namazla yardım dileme yollarını gös- teriyor. Kul; ya bir nimet içerisinde bulunacaktır ki ona şükretsin. Veya bir imkânsızlık içerisinde bulunacaktır ki ona sabretsin. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: «Ne garîbtir, mü'minin hali ki; Allah onun için ne hüküm verirse muhakkak bu kendisi için hayırlıdır. Ona bir bolluk gelecek olursa buna şükreder ve bu kendisi için hayır olur. Bir sıkıntı değecek olursa, buna sabreder ve bu kendisi iç JI hayırlı olur.»

Kulun musibetlere dayanabilmek için yardım isteyebileceği en geniş kaynak sabır ve namazdır. Bunun için Allah Teâlâ «Sabır ve namazla yardım isteyin» buyuruyor. Hadis-i şerifte de zikredilir ki: Ra-sûlullah (s.a.) bir şeyden dolayı sıkıldığı zaman namaz kılardı.
Sabır iki kısımdır. Bir kısmı haramları ve günâhları terketmek, diğeri de Allah'a itaat ve iyi ameller işlemek için sabırdır. İkinci tür sabır sevâb bakımından daha fazla sevâbtır. Çünkü asıl kasdedilen budur. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Sabır iki konudadır. Birisi ruhlara ve bedenlere ağır da gelse Allah'ın hoşnûd olacağı şeylere sabırdır. Diğeri de arzu ve istekler ona tutkun olsa da Al-lah'ın hoşlanmadıklarına karşı sabırdır. Kim bu durumda olursa o kimse Allah'ın izniyle kendisi selâmete ermiş olan sâbirîn zümresindendir. Ali İbn Hüseyn Zeyn el-Âbidîn der ki: Allah Teâlâ evvelkileri ve sonrakileri topladığında bir münâdî, sabredenler neredediler, gelsinler, hesâbdan önce cennete girsinler, diye seslenir. Ali İbn Hüseyn dedi ki: İnsanlardan bir grup kalkar. Melekler onlan karşılayarak derler ki; ey Âdemoğulları nereye gidiyorsunuz? Onlar, cennete, derler. Melekler ya hesâb? dediklerinde, onlar, evet (tamâm) derler. Melekler siz kimniz? dediklerinde onlar, biz sabredenleriz, derler. Melekler neye sabrettir üz? dediklerinde, onlar, Allah'a itaat konusunda sabrettik, Allah'a isyan konusunda sabrettik. En sonunda Allah bizim canımızı aldı, derler. Melekler siz dediğiniz gibisiniz, «Cennete giriniz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir» derler. Ben derim ki bu konuda delil Allah Teâlâ'nın «Doğrusu sabredenlere ecirleri hesâbsız olarak ödenecektir» (Zümer, 10) âyet-i celîle'sidir. .
Saîd İbn Cübeyr der ki; sabır kulun, Allah'dan geleni O'ndan bilip kabullenmesi ve bu hususta Allah'ın sevabım ummasıdır. Bazan kişi r kılarak feryâd eder ama bundan ancak sabırla kurtulabilir.
«Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilâkis onlar diridir-jer. Ama siz farketmezsiniz.» Allah Teâlâ şehîdlerin kendi âlemlerinde :anlı olduklarını ve rızıklandınlacaklannı haber vermektedir. Nitekim Müslim'in sahîh'inde vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlar : Şehîdlerin ruhları cennette dilediği gibi kanatlanan yeşil kuş haindedirler. Sonra Arş'ın altında asılı bulunan kandillere sığınırlar. Rab-anrnz onlara bir kerre gözükür ve der ki; ne. istersiniz? Onlar ey Rab-taıız ne gerekir ki, Sen yaratıklarından hiçbirine vermediğin nimeti bize verdin, derler. Sonra Rablan onlara aynı şekilde tekrar sorar. Onlar istenmeden bırakılmayacaklarını görünce derler ki: Bizi dünya diyarına tekrar döndürmeni ve Senin yolunda savaşarak bir kerre daha ^öldürülmemizi isteriz, derler. Onlar, şehîdliğin sevabını gördükleri için böyle derler. Rabb Celle Celâlûhû buyurur ki; ben kulların bir daha dünyaya döndürülmeyeceklerini yazdım. İmâm Ahmed'in İmâm Şafiî' den, onun Mâlik'ten, onun Zührî'derı, onun Abdurrahmân îbn Kâ'b İbn Mâlik'ten, onun da babasından rivayet ettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: «Mü'minin ruhu cennet ağacına konmuş bir kuş gibidir. Tâ ki Allah cesetleri dirilttiği gün o dönüp cesedine girsin.» Bu âyette bilumum mü'minlere delâlet vardır. Ancak Kur'an'da şehîd-ler zikredilmekle tahsis edilmişlerdir. Böylece onların üstünlüğü, şerefi ve yüceliği belirtilmiştir. [13]
İşaret ve te'vîl bakımından bu âyet şöyle tefsîr edilmiştir. Ey görerek inanmış olanlar, azametimin ve büyüklüğümün tecellîlerinin sadmesi ânında bana

sabrederek ve hakîkî şuhûd olan namaz ile benden yardım isteyin. Doğrusu benim nurlarımın tecellîlerine dayanarak sabredenlerle beraberim. Tevhîd yoluna sülük ederken, ölmüş olan fânilere ölüler, yani azîz ve miskinler demeyin. Onlar Rabblan katında hakîkî, daimî ve sermedi bir hayat ile diridirler. Allah yolunda şehîd olmuşlardır. Ancak basiretiniz kör, gönülleriniz kudsî, âlemlerdeki varlıkların ve ruhların gerçeklerini gördükleri nurdan mahrum olduğu için siz bunu farkedemezsiniz. Doğrusu biz sizi biraz korku ile deneriz. Nefsin yenilip inkisara uğramasını gerektiren korku ve bedenin yenilip güçsüz düşmesine vesile olan açlık ile, heves perdelerini kaldırıp şeytânın kalbe akışını hızlandırarak deneriz. Azgınlığı gittikçe kabaran, nefsi güçlendiren şehvetin ana maddeleri demek olan mallar ile imtihan ederiz. Bütün sıfatlarıyla gönle hâkim olan veya benim için herşeyden vazgeçenlerin sığındığı ruhlara galip gelen nefislerden ve nefsânî zevk- lerden ibaret meyvelerden eksiltmekle deneriz. Tâ ki mükâşefe, kalbi bilgi ve ruhî gözlemlerle zevke vâsıl olasınız. Riyazet ateşiyle kalbiniz arınsın içiniz parlayıp safa bulsun. Benim sevgimin zevkine âşinâ olarak, benimle beraber olup benim için sabredenlere müjdele. Onlar ki Benim kendileri hakkındaki tasarruflarım meyânında yer alan bir musibete dûçâr olduklarında kudretimin eserlerini görürler. Sıfatımın tecellî yollarını farkederler ve bana teslim olurlar. Kendilerinin benim mülkümde olduklarım, tecellîlerimle istediğim gibi onlara tasarruf edeceğimi kesinkes kabul ederler ve Bende fena bulup, Bende yok olduklarını müşahede ederler. Biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler. İşte onlara yok olduktan sonra Rabbları katında üzerine nûrlann saçıldığı, sıfatların yayıldığı, varlık verilecektir. Bu sayede Rabbları katından salavât onların üzerinedir, rahmet de. Yaratıklarımı ve bana yönelmek isteyenleri onunla hidâyete eriştirirler. Ve işte onlar Bana göre en büyük günâh olan varlıklarından kurtulduktan sonra Bana vâsıl olan ve hidâyete erenlerin kendileridir. [14]
Ayrıca bu hayatın eski milletlerin inandıkları türden ruhun beşeriden ayrılmasına müteakip yaşadığı inancından farklı, özel bir ha- yat olması gerekir. Bunun için bazı kişiler derler ki, bedenleri yok olsa, yansa, yırtıcı hayvanlar veya denizdeki balıklar tarafından yense de şehîdler bedenleriyle ilişkilerini devam ettirirler. Onlara göre bu hayat, bizim mâhiyetini bilmediğimiz bir hayat tarzıdır. Aynı kanâatlan paylaşarak biz de deriz ki; bu hayat tarzının nasıl olduğunu bilmediğimiz gibi buna ek olarak bilmediğimiz şeyi tesbît de edemeyiz, deriz.
Bazıları da derler ki; bu hayat, Allah'ın bir başka bedene yerleştirdiği ıızık ve yaşama nimetiyle nimetlendirdiği bir hayat tarzıdır. Bu noktada bazı rivayetler de serdederler. Bu rivayetlerden birisi mü-fessir Celâleyn'in işaret ettiği hadistir. Şöyle ki şehidlerin ruhları Allah katında ys$il kuş biçiminde kaplardadır ve o ruhlar cennette uçuşurlar. (Bu hadîs biraz eksik gibi görünmektedir. Çünkü Müslim ve Tirmizî'nin Abdullah Ibn Mes'ûd'dan naklettiği rivayette ifâde şöyledir: Yeşil kuşlar biçimindedir. Cennet ırmaklarında istedikleri gibi gezinirler. Sonra Arş'ın altındaki kandilden yuvalarına dönerler, buyururken, Abdürrezzâk'ın Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'den naklettiği rivayette şöyle buyurulmaktadır: «Şehîdlerin ruhları yeşil kuş biçiminde cennette kandillere asılıdır. Kıyamet günü Allah onları diriltinceye kadar burada bulunurlar.» Bu hadis gösteriyor ki ruhlar özel bir yerde saklanmaktadırlar. Birinci hadis ise ruhların serbest olduğunu, diledikleri noktaya

doğru kanatlandıklarını ifâde etmekte, sonra istedikleri zaman dönüp gelebilecekleri bir yuvalan olduğunu belirtmektedir. İmâm Mâlik ve Sünen sahiplerinin rivayetinde ise —Ebu Dâvûd müstesna— şehîdlerin ruhlarının yeşil kuşların karınlarında bulunduğu cennet meyvelerinden veya ağaçlarından keserek yedikleri ifâdesi yer alır. Bazı tefsirlerde de bu rivayet nakledilmektedir. Bu konuda daha başka rivayetler de bulunmaktadır.)
Denildi ki; bu hayat; yâd-ı cemîl ve öldükten sonra güzel olarak anılmaktır. Yine denildi ki; buradaki hayat ve ölümden maksad, dalâlet ve hidâyettir. Bu görüş Asamm'ın rivayetidir. Bu takdirde âyetin, «ruhunu Allah yolunda verenlere sapıklar demeyin. Onlar doğru yolda olanlardır» şeklinde mânâlandmlması gerekir. Ve yine denildi ki; bu hayat, salt rûhânî bir hayattır. Âyetten maksâd, onların âhirette diril-tileceklerini ifâde etmek ve ölümün bazı müşriklerin zannettikleri gibi salt yokluk olmadığına işarettir. Onlara göre bu âyet, «iyiler nimetlerde, kötüler cehennemlerdedir» âyeti gibi her iki grubun da varacağı yer bu ikisidir, demektir. Üstâd (Muhammed Abduh) bu ihtilâfları zikrettikten sonra der ki; rûh üzerinde araştırma yapan bazı bilginler dediler ki, rûh latîf ve esîrî bir varlık olup bir cisme dayanmaktadır. Latîf beden insanın bu dünyada hayatını üzerine ikâme ettiği bileşik cisimdir. Esîrî beden vasıtasıyla rûh, bu maddî bedende hareket eder. Kişi ölünce ve ruhu çı-kınca esiri bedenle birlikte çıkar ve rûh esîrî bedende hayatiyetini devam ettirir. Esîrî beden değişmeyen, ayrışıp bozuşmayan cismin yapısına sahiptir. Bizim şu duyularımızla kavradığımız cisim ise ayrışır, bozuşur ve belirli sürelerde yokolur. Muhammed Abduh'un bu sözü Mâ-likî'lerin mezhebine yakındır. Nitekim İmâm Mâlik merhumdan, «rûh, cesed gibi bir surettir» dediği rivayet edilmiştir. Yani onun bir şekli vardır. Şekil ise ancak cevher ve a'razdan oluşur. Buradaki a'raz bilginlerin esîr dye ifâde ettikleri şeydir. Esirin latîf ve kesîf sızma özelliği bulunduğu bilindiğine göre, hattâ güneşin ışığını atmosferden geçirenin de esîr tabakası olduğu söylendiğine göre, âhirette mutlak olan ruhun bu esîrî bedene ilişmesini önleyecek bir engel yoktur. Sonra o, öbür dünyada bir başka bedene girer, onun içerisinde eğlenir, geçinir ve yaşar. Bu beden kuş şeklinde de olabilir. Başka şekilde de olabilir. Muhammed Abduh'a göre burada sözkonüsu edilen hayat bilinmeyen bir hayattır. Bu hayatta şehîdlerin ruhları diğer insanların ruhlarından ayrıdır. Şehîdlerin ruhları orada geçinir ve nimetlere dalarlar. Ancak biz bu hayatın gerçek yüzünü ve o ruhların erdikleri nimetlerin hakikatini bilemeyiz ve bunu araştırmayız. Çünkü bu husus bizim İnanıp detayını Allah'a bıraktığımız gayb âleminin bir parçasıdır.[15]

155- Andolsun ki sizi biraz korku, biraz açlık, birazda mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle
imtihan edeceğiz, sabredenlere müjdele.
156- Ki onlara bir musibet geldiği zaman; biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler.
157- İşte onlar için Rabları tarafından mağfiret ve rahmet vardır. Hidâyete erenler de onlardır.

Can ve Mal İmtihanı

Allah Teâlâ, kullarını deneyip imtihan edeceğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Andolsun ki içinizden cihâda çıkanları ve sabredenleri meydana çıkarı ncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi tecrübe edeceğiz.» (Muhammed, 31) Bazen bollukla dener, bazan darlıkla. Bazan korkuyla derler, bazan azlıkla. Nitekim Allah Teâlâ bir diğer âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Allah size güven ve huzûı içinde olan bir kasabayı misâl verir. Her taraftan oraya bolca nzık geliyordu. Ama Allah'ın nimetlerine küfrettiler. Bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» (Nahl, 112) Çünkü korkan ve aç kalan kişilerde bu sıkıntı ve imtihan apaçık ortaya çıkar. Bu sebeple Allah Teâlâ «Korku ve açlık belâsını» buyuruyor. Burada ise «Biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle imtihan edeceğiz» buyuruyor. Yakınların ve dostların ölmesi, malların yok olması, meyvelerin, ürün-lerin ve bahçelerin ürün vermemesi gibi imtihanlarla deneyeceğiz. Nitekim seleften bazılarının dediğine göre, Hazan hurma bir tek meyve vermezdi. Bütün bunlar Allah'ın kullarını denediği bir imtihandır. Kim bu imtihanda sabrederse sevaba ulaşır. Kim de ümitsizliğe düşerse, Allah'ın azabını hak eder. Bunun için Allah Teâlâ «Sabredenlere müjdele» buyurmuştur. Müfessirlerden bazıları, buradaki korkunun Allah korkusu, açlığın Ramazân orucu, mallardan eksilmenin zekât, canlardan eksilmenin hastalık, meyvelerden eksikliğin de çocuklar olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu konu üzerinde durulması gerekir. En iyisini Allah bilir. Daha sonra Allah Teâlâ şükreden ve sabreden kullarını açıklayarak buyruyor ki: «Ki onlara bir musîbet geldiği zaman «Biz Allah içiniz, ve yine O'na döneceğiz, derler.» Bu sözleriyle başlarına gelen musibetlere teslîm olurlar ve bunun Allah'ın kudreti dâhilinde olduğunu ve O'nun kullarına dilediği şekilde tasarruf edeceğini bilirler. Ve yine bilirler ki; Allah'ın katında, kıyamet gününde zerre miktannca bir şey kaybolmaz. Bu inanç, onların Allah'ın kulu olduklarını ve âhiret yurdunda tekrar Allah'a döneceklerini kabullenmelerinden gelmektedir. Bunun için Allah Teâlâ kıyamet gününde onlara vereceği şeyleri hemen ardından haber veriyor: «îşte onlar için Rablan tarafından mağfiret ve rahmet vardır.» Allah tarafından övgü ve merhamet. Saîd İbn Cü-beyr ise, azâbtan emniyette olmak vardır, diyor. «Hidayete erenler de onlardır» Mü'minlerin emîri Ömer İbn el-Hattâb der ki: Ne güzeldir iki denk ve iki ilâvesi. îşte «onlar için Rabbları tarafından mağfiret ve rahmet vardır» âyeti iki denktir. «Hidâyete erenler de onlardır» âyeti ise bunun ilavesidir. İlâve iki dengi denkleştirmek için yüke eklenen bir fazlalıktır. İşte onlar da bu iki nimetin yanısıra ayrıca ilâve bir ağırlıkla donatılmışlardır. Musibetler halinde istircâ'm (İnnâ Lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demenin) sevabı hakkında pek çok hadîs vârid olmuştur. Bunlar arasında İmâm Ahmed İbn HanbePin rivayet ettiğine gö-re Yûnus... Ümmü Seleme'den nakleder ki, o şöyle demiş. Bir gün Ebu Seleme Rasûlullah (s.a.) m yanından geldi ve dedi ki; ben Rasûlullah'tan öyle bir söz işittim ki bundan dolayı sevinçle doldum. Rasûlullah buyurdu ki; Müslümanlardan herhangi bir kişiye bir musibet isabet ettiğinde o esnada «Innâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» der ve sonra, Allah'ım bu musibetten dolayı bana mükâfat ver, bana ondan daha hayırlı bir sonuç çıkar derse mutlaka bu istediği kendisinin olur. Ümmü

Seleme dedi ki: Ben bunu Ebu Seleme'den sakladım. Ebu Seleme vefat edince «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» dedim. Sonra Allah'ım, musibetimden dolayı beni mükâfatlandır ve bana ondan daha hayırlı bir sonuç çıkar, dedim. Sonra kendi kendime benim için Ebu Seleme'den daha hayırlı kim olacak? dedim. İddet sürem bitince, Rasûlullah (s.a.) bir deriyi tabakaladığım sırada benden izin istedi. Ben de elimi tabaklama için sürdüğüm şeyden yıkayarak kendisine izin verdim. Rasûlullah'a kılıfı lif olan bir minder serdim. Rasûlullah onun üzerine oturdu ve beni kendisi için istedi. Sözünü bitirince, dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, isteğin neden olmasın? Ne var ki ben çok onurlu bir kadınım. Benden Allah'ın beni azâblandırmasına vesile olacak bir şsy duyman
dan korkarım. Ben yaşlanmış bir kadınım ve çoluk-çocuk sahibiyim Rasûlullah buyurdu ki: Söz konusu ettiğin onura gelince; Allah ilerde onu senin üzerinden alacaktır. Zikrettiğin yaşlılığa gelince, senin yaşlılığın gibi ben de yaşlandım. Bahsettiğin çoluk-çocuğa gelince, senin ailen benim âilemdir. Ümmü Seleme der ki; ben Rasûlullah (s.a,) a teslim oldum. Böylece Rasûlullah (s.a.) benimle evlendi. Ümmü Seleme daha sonra dedi ki: Allah Teâlâ bana Ebu Seleme'den daha hayırlı birisini, Rasûlullah (s.a.) ı verdi.
Müslim'in Sahîh'inde Ümmü Seleme'den rivayet edilir ki; o şöyle demiş :
«Ben Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duydum: Hangi kula bir musibet isabet eder ve o, «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn, Allah'ım bu musibetimden dolayı beni mükâfatlandır. Bana ondan daha iyi bir sonuç çıkar» derse, muhakkak bu musibetinden dolayı onu mükafatlandırır ve ondan daha hayırlı bir sonuç bahşeder.» Ümmü Seleme dedi ki: Ebu Seleme vefat edince, ben Rasûlullah (s.a.) in bana buyurduğu gibi söyledim. Bunun üzerine Allah bana Ebu Seleme'den lana hayırlı birisini, Allah'ın Rasûlünü verdi.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki;- bize Yszİd... Hüseyn İbn Ali'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Müslüman bir erkek veya müslüman bir kadın bir musîbeet d»çâr olur da onu hatırlarsa aradan ne kadar süre geçmiş olursa olsun — der ki, geçmişte de olsa— bunun için yeniden «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» derse, Allah Teâlâ onun mükâfatını yeniler ve tıpkı o musibete dûçâr olduğu günkü kadar ecir ve mükâfat verir. Bu hadisi İbn Mâce, Sünen'inde Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Hz. Hüseyn'den nakleder. Bu hadîsi, îsmâîl İbn Uleyye de... Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Hişâm İbn Ziyâd'ın babasının Hz. Hüseyn'in kızı Fatma'dan naklettiğini, onun da Hz. Hüseyn'den aktardığını rivayet eder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Yahya İbn İshâk... Ebu Sinan'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ben çocuklarımdan birini defnet-miştim. Kabirde iken elimi Ebu Talha tuttu ve beni mezarlıktan dışarı götürerek dedi ki; sana bir müjde vereyim mi, Ben, evet dedim. Ebu Talha dedi ki: Dahhâk İbn Abdurrahmân İbn, Arzeb, Ebu Musa'dan nakletti ki, o Rasûlullah (s.a.)m şöyle dediğini söylemiş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey ölüm meleği, sen kulumun çocuğunun ruhunu aldın mı? Gözünün bebeğini, kalbinin meyvesini kopardın mı? Ölüm meleği, evet deyince, Allah Teâlâ, kulum ne dedi? buyurur. Melek, sana hamd etti ve tekrar sana döneceğini, «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» diyerek bildirdi. Allah Teâlâ öyleyse onun için cennetten bir köşk yap ve o köşke Beyt'ül-Hamd (Hamd evi) adını ver. Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Ali İbn İshâk kanalıyla Abdullah İbn Mübârek'ten de rivayet eder.

Keza aynı hadîsi Tinnizî Süveyd İbn Nasr kanalıyla İbn Mübârek'den nakleder ve bunun garîb, hasen bir hadîs olduğunu söyler. Rivayet silsilesinde adı geçen Ebu Sinan îsâ İbn Sinan'dır. [16]
«Meyvelerden eksiltme» âyeti ile kuraklık yüzünden meyvelerin yokolması kastedilmektedir. Ağaçların bakımsızlığı ve iyi imâr edilmemesi yüzünden de meyveler mahvolur. Bu âyetin tefsiri konusunda İmâm Şafiî'nin buradaki korkunun Allah korkusu, açlığın Ramazân orucu, maldan eksiltmenin zekât ve sadaka vermek, candan eksiltmenin hastalık, meyvelerden eksiltmenin ise, çocukların ölümü olduğunu söylediği bildirilir. [17]

158- Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişanelerin-dendir. Artık kim hacc veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönüllü olarak iyilik yaparsa muhakkak ki Allah; Şâkir'dir, Alîm'dir.

Safa ve Merve

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Süleyman İbn Dâvûd el-Hâşimî... Urve'den nakletti ki, Hz. Âişe (r.a.) ona «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir. Artık kim haco veya umre niyetiyle Kabe'yi ziyaret ederse bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönüllü olarak iyilik yaparsa muhakkak ki Allah Şâkir'dir, Alîm' dir.» âyeti hakkında ne dersin? dedi. Allah'a andolsun ki bu ikisinin tavaf edilmemesinde hiç **bir** beis yoktur, dedim. Bunun üzerine Hz. Âişe, ey yeğenim çok kötü söylersin. Eğer o senin yorumladığın gibi olsaydı, âyet-i kerîme bu ikisini ziyaret etmemekte bir beis yoktur, anlamına buyururdu. Bu âyet-i kerîme Ansâr hakkında nazil olmuştur. Onlar müslüman olmazdan önce, dağın eteğinde azgın Menât'a saygı besliyorlardı. Ona saygı besleyenin Safa ile Merve arasını ziyaret etmesi zor oluyordu. Bu durumu Rasûlullah'a sorarak ey Allah'ın Rasûlü câhiliyet devrinde biz Safa ile Merve arasını ziyaret etmekten kaçınırdık, dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu. Hz. Âişe dedi ki: Bilâhere Rasûlullah (s.a.) Safa ile Merve'yi tavaf etmeyi sünnet kılmıştır. Bu ikisini tavaf etmemek olmaz. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîç etnrş-lerdir. Bir başka rivayette ise Zührî der ki; ben bu hadîsi Hişâm oğlu, Haris oğlu, Abdurrahmân oğlu Ebu Bekr'e okuduğumda, dedi ki: Bu bilgiyi ben duymuş değildim. Ancak ilim ehlinden bazı kişilerden duyduğuma göre, onlar şöyle demişlerdir: Halk —Âişe'nin zikrettikleri müstesna— diyorlardı ki; bu iki taş arasında tavaf yapmamız câhiliyet âdetidir. Ansârdan başkalan da dediler ki, biz Beytullah'ı tavaf etmekle emrolunduk. Safa ile Merve arasını tavaf etmekle emrolun-madık. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini inzal buyurdu. Ebu Bekr İbn Abdurrahmân dedi ki; belki de bu âyet bunlar ve onlar hakkında nazil olmuş- tur. Bu hadîsi Buhârî, Mâlik kanalıyla Hişâm İbn Urve'den, o da ba basından o da Hz. Ayşe'den yukarıda geçtiği şekilde rivayet etmiştir. Sonra Buhârî der ki; bize Muhammed İbn Yûsuf... Âsim İbn Süleyman'dan nakletti ki, o:
Ben Enes'e Safa ile Merve'den sorduğumda, Enes şöyle dedi: Biz Safa ile Merve'nin tavaf edilmesini câhiliyet âdeti sanır ve İslâm'ın onu yasakladığım kabul

ederdik. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle »Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini inzal Duyurdu.
Müslim'in Sahîh'inde Câbir'den nakledilen uzun bir hadîste; Ra-sûlullah (s.a.) m Kâ'toe'yi tavaf edip bitirdikten sonra, Rükne gelerek Hacer-i Esved'e doğru istilâm ettiği, sonra Safa kapısından çıkarak «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini okuduğu zikredilir. Sonra peygamber, ben Allah'ın başladığıyla başlarım* buyurmuştur. Neseî'nin rivayetinde ise «siz Allah'ın başladığıyla başlayın» şeklinde vârid olmuştur.
Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Şüreyh... Habîbe Bint Ebu Tec-cât'tan nakletti ki, o şöyle demiş: BenRasûlullah (a.s.) in insanlar onun önünde ve o insanların arkasında iken Sâfâ ile Merve'nin arasım tavaf ettiğini göldüm. O koşuyordu. Hızlı koşmaktan diz kapaklarının açıldığını, örtüFÜyle onu örttüğünü görüyordum. Ve koşunuz, muhakkak ki Allah size koşmayı yazdı, diyordu. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Safiyye Bint Şeybe'den rivayet eder ki," kadının birisi ona Rasûlullah (s.a.) in' Safa ile Merve arasında koşarken, size koşma yazıldı, koşunuz dediğini duyduğunu, haber vermiş. Bu hadîse dayanarak bazı mezheb-ler Safa ile Merve arasında sa'y edip koşmanın haccın rüknü olduğunu kabul etnrişlerdir. Şafiî'nin ve ona uyanların mezhebi budur. Bazıları da onun haceıri rüknü olmayıp vâcib olduğunu hattâ müstehab olduğunu söylemişlerdir. Tercih edilen görüş birincisidir. Çünkü Hz. Peygamber Safa ile Merve arasında tavaf etmiş ve «Siz ibâdet şekille-rinizi benden alırsınız.» buyurmuştur. Binâenaleyh Hfe. Peygamberin hacc ederken yaptığı her şey vâcibtir ve hacca gidenlerin onu yapması gerekir. Ancak delil ile çıkarılan müstesnadır. En iyisini Allah bilir.
Allah Teâlâ Safa ile Merve arasında tavafın Allah'ın nişanelerinden olduğunu belertmiştir. Yani Allah Teâlâ bunu, İbrâhîm Halîlullah'a teşri kıldığı haccm erkânından olduğunu bildirmiştir. İbn Abbas'm hadîsinde de daha önce geçtiği gibi, Safa l!e Merve arasında sa'y; Hz. Hâ- cer'in bu iki tepenin arasında gezinmesi ve çocuğuna su aramasından kaynaklanmıştır. îbrâhîm (a.s.) onları buraya bıraktığında yanlarında hiç kimse yoktu. Beraberlerindeki azık ve su da bitmişti. Kadın çocuğunun helak olmasından korkunca Allah Azze ve Celle'den yardım dileyerek kalktı ve çevrede dolaşıp su araştırmaya başladı. Safa ile Merve arasında boynu eğik, korkak, ürperti içinde ve Allah'a muhtaç olarak zorluk içerisinde gidip geliyordu. Nihayet Allah onun sıkıntısını gidermiş, yalnızlığını yoketmiş, zahmetini kolaylaştırmıştı. Ona Zemzem kaynağını vermiş, hastalıklara şifâ olan tatlı suyu bahsetmişti. Safa ile Merve arasında sa'y edenler; fakirliklerini, ihtiyâçlarını, zilletlerini ve Allah'a muhtaç olduklarını göz önünde bulundurarak kalblerinin doğru yola çekilmesini, hallerinin islâh edilmesini, günâhlarının bağışlanmasını istemeli ve eksikliklerini gidermesi için Allah'a sığmmalıdırlar. ölünceye kadar Allah'ın yolunda sebat etmelerini sağlaması ve günahkârlıktan kurtararak Allah'a isyan halini mağfirete, kuvvete ve istikâmete çevirerek kemâle erdirmesini, Sırât-ı müstakîm'e götürmesini dilemelidirler. Tıpkı Hâcer'in (Allah'ın selâmı onun üze-rine olsun) yaptığı gibi.
«Kim de gönüllü olarak iyilik yaparsa, muhakkak ki Allah Şâkir' dir ve Alîm'dir.» Denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Kim de vâcib olan miktarın üzerinde sekizinci veya dokuzuncu kere tavaf yaparsa, demektir. Bu âyetin Safa ile Merve arasının

gönüllü olarak hacc veya gönüllü umre yaparken tavaf edileceği mânâsına geldiği de söylenmiştir. Ve yine denildi ki bu âyetin anlamı; kim de gönüllü olarak diğer ibâdetleri yapıp hayra koşarsa, demektir. Râzî böyle hikâye etmiştir, üçüncü görüş de Hasan el-Basrî'ye atfedilmiştir. En iyisini Allah bilir.
«Muhakkak ki Allah Şâkir'dir, Alim'dir.» Çoğa da, aza da mükâfat verir. Hiç kimseye zulmetmeden sevabını, cezasına göre vermesini bilir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulmuştur: «Şüphesiz Allah zerre miktarı haksızlık yapmaz. Zerre miktarı iyilik olsa- onu kat kat arttırır ve yapana büyük mükâfat verir.» (Nisa, 40) [18]

159- ____
İndirdiğimiz, açık delilleri ve hidâyeti, kitâbda insanlara açıkça beyân ettikten sonra gizleyenlere; muhakkak ki onlara, Allah la'net eder ve la'net etmek sânındanolanlar da la'net eder.
160- Ancak tevbe edenler, islâh edenler ve (gerçeği) söyleyenler müstesna. Ben; onların tevbelerini kabul ede
rim. (Çünkü) Tevvâb, Rahîm'im Ben.
161- Gerçekten küfredip de, kâfir olarak ölenler: (var ya) işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti on-
iarm üzerinedir.
162- Onun içinde temelli kalacaklardır. Onlardan ne azâb hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır.

Hidâyeti Gizleyen Kâfirler

Bu; peygamberlerin getirdikleri ve dosdoğru amaçlara müteveccih apaçık belgeleri, kalplere fayda veren hidâyeti inkâr edenlere şiddetli bir tehdîddir. Aİlah Teâlâ'mn peygamberlerine indirdiği kitaplan vasıtasıyla kullarına açıkladığı hakîkatlan gizleyenler için ağır bir tehdîddir. Ebu'l-Âliye der ki; bu âyet ehl-i kitâb hakkmda nazil olmuştur. Onlar Hz Muhammed (s.a.) in sıfatlarım gizlemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ bu davranıştan dolayı kendilerini lanetleyeceğini bildirmiştir. Nasıl, bilgin kişiye; denizdeki balık, davadaki kuş dâhil olmak üzere her varlık mağfiret dilerse, bilginlerin aksine onlara da herşey la'net eder. Müsned bir hadîste birbirine bağlı yollarla Ebu Hüreyre ve diğerlerinden nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kime bir bilgi sorulur da o kin;se bildiğini gizlerse kıyamet gününde ateşten bir gemle gemlenir. Sahih bir rivayette Ebu Hüreyre (r.a.); eğer Allah'ın kitabında bir âyet olmasaydı kimseye bir söz söylemezdim demiş ve «İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti kitapta insanlara açıkça beyân ettikten sonra gizleyenlere, muhakkak ki onlara Allah lâ'net eder ve la'net etmek sânından olanlar da la'net eder» âyetini okumuş. îbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan... Berrâ tbn Âzib'ten nakletti ki, o şöyle demiş : Biz Hz. Peygamber'le bir cenazede idik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Doğrusu kâfirin iki gözünün önüne bir daroe ile vurulur ki insan ve cinlerin dışında bütün canlılar onun sesini işitirler. Ve o sesi işiten her canlı ona la'net eder. İşte Allah Teâlâ'nın : «La'net etmek sânından olanlar da la'net eder» kavliyle kasdedilen budur. Yeryüzünde kuraklık başgösterince hayvanlar; bu

âdemoğullarının günahkârlarının yüzündendir, Allah âdemoğlundan günahkârlara la'net etsin, derler. Ebu'l-Âliye. Rebî' İbn Enes ve Katâde «La'net etmek sânından olanlar da la'net eder» âyetini, onlara Allah'ın melekleri ve mü'minler la'net ederler, diye tefsir etmiştir.
Ve ardından Allah Teâlâ tevbe edenleri bu gruptan istisna etmektedir:
«Ancak tevbe edenler, islâh edenler ve hakkı söyleyenler müstesna.» Yani durumlanndan vazgeçip amellerini ve hallerini Islâh edenler ve insanlara gizledikleri gerçeği açıklayanlar müstesnadır. «İşte ben onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü Tevvâb, Rahîm'im Ben.» Bu âyet de gösteriyor ki küfre veya bid'at'a da'vet eden kişi, Allah'a tevbe ettiği zaman, Allah onun tevbesini kabul buyurur. Rivayet edilir ki; geçmiş milletlerden bu gibilerin tevbesi kabul edilmezdi. Ancak bunların tövbesinin kabul edilişi, tevbe ve rahmet peygamberinin şeriatında yer almıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Sonra Hak Teâlâ kendisine küfredip ölünceye kadar aynı hal üzere devam edenler hakkında «Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onların üstünedir» buyuruyor. Kıyamet gününe kadar ardarda gelen la'net onlaradır, sonra da azâb hiç hafifletilmeyecek olan cehenneme yâr olacaklardır. Onun içinde temelli kalacaklardır. Onlardan ne azâb hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır. Bir an bile onların durumu değişmez. Azâb yok olmaz. Sürekli olarak ardarda gelen azâb içerisinde kıvranırlar. Bu halden Allah'a sığınırız. Ebu'l-Âliye ve Katâde derler ki; Kâfir kıyamet gününde durdurulur ve ona önce Allah, sonra melekler,, sonra da bütün insanlar la'net ederler. [19]

163 — Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm.

Allah Teâlâ ulûhiyyetteki eşsizliğini, şerikinin ve benzerinin bulunmadığını, bir tek eşsiz, benzersiz ve kimseye muhtaç olmayan ilâhın Rahman ve Rahîm olan Allah olduğunu haber veriyor. Rahman ve Rahîm isimlerinin tefsiri sûrenin başında geçmişti. Hadîs-i şerif de vâ-rid olur ki Şehr tbn Havşeb... Esma Bint Yezîd kanalıyla Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakleder: Allah'ın en büyük ismi (ism-JA'zamı) şu iki âyet-i kerîme'dedir: «İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm», «Elif, Lâm, *Mim.* Allah, ondan başka ilâh yoktur. O'dur Hayy ve Kayyûm.» Allah Teâlâ ulû-hiyetteki eşsizliğini; gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları kendisinin yarattığını bildirerek delil getiriyor. Bu ikisi arasında, Allah'ın birliğini gösteren yaratıkları yayıp, dağıttığım beyân ediyor: [20]

____164- Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ıle gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akle den bir kavm için âyetler vardır.

Yaratılış Mucizesi

Şüphesiz ki bunca yüceliği, genişliği, hareketli sabit gezegenleri ve dönen yörüngeleri ile göklerin yaratılışında; inişli, çıkışlı dağı, gölü, denizi, ovası, verimli, verimsiz arazîsi ve daha pek çok faydalanyla yeryüzünün yaratılışında; geceyle gündüzün birbiri ardınca inişinde âyetler vardır. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Aya erişmek, güneşe düşmez, gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40) Bazan gece kısalır, gündüz uzar. Bazan gündüz geceden, bazan da gece gündüzden çalar. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar.», «Bir ondan arttırır, bir bundan arttırır.» «İnsanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde.» Yani gemileri bir yandan bir yana taşımak için insanların yaşamasına ve faydalanmasına vesile kılmak üzere denizi müsahhâr kılmasında; bir iklimde olanları öbür iklime, öbür iklimde olanları bir iklime taşıtmasında ve «Allah'ın gökten indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda» âyetler vardır. Yâsîn sûresinde buyu-rulduğu gibi: «İşte. onlara bir âyet: ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. Orada hurmalıklar ve üzüm bağlan varederiz. Aralarında pınarlar fışkırtırız. Onu ve elleriyle yaptıklarının ürünleriniyesinler. Hâlâ şükretmezler mi? Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah ne yücedir.» (Yâsîn, 33-36) «Her türlü canlıyı yerde yaymasında» değişik şekillere, renklere, faydalarına, zarar'arına, büyüklüklerine, küçüklüklerine rağmen canlının dağılımında âyetler vardır. O, hepsini bilir, rmklandınr ve hiçbir şey O'nun bilgisinden saklı kalmaz. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkını vermek Allah'a mahsûstur. O, canlıları bacaların sulbünde karar-laşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta iken de bilir. Her şey apaçık bir kitaptadır.» (Hûd, 6) «Rüzgârların değiştirilmesinde» Bazan rahmet, bazan azâb getirmesinde, bazan bulutları toplayıp, bazan dağıtmasında, âyetler vardır. Gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutda. Allah'ın istediği şekilde yerlerde ve topraklarda emre âmâde bekleyen bulutlarda. Evet bütün bunlarda «Elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» Bütün bunlar Allah'ın birliğinin apaçık delilleridir. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurur : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, akıl sahipleri için şüphesiz ki âyetler vardır. Onlar ki ayaktayken, otururken, yanları üstü yatarken, Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız, Sen bunu boşuna yaratmadın. Tenzih ederiz Seni. Bizi ateşin azabından koru derler.» (Âl-i İmrân, 190-191)
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Ah-med... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Kureyşliler Hz. Muhammed (s.a.) e gelip dediler ki; ey Muhammed Rabbına duâ etmeni; O'nun Safa tepesini altın yapmasını ve bununla at ve silâh alıp sana inanarak, seninle birlikte savaşmak isteriz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Rabbıma duâ eder de, O size Safa tepesini altın kılarsa, muhakkak bana inanacağınıza dâir kesin söz verin. Onlar Hz. Peygambere kesin söz verdiler. Hz. Peygamber Rabbına duâ etti. Bunun üzerine Cebrâîl gelerek dediki: Rabbın onlara Safa tepesince altın vermiştir. Ancak onlar sana inanmayacak olurlarsa Rabbm daha önce âlemlerden kimseyi azâblandırmadığı biçimde onları

azâblandırac aktır. Hz. Muhammed (s.a.) buyurdu ki; hayır yarabbi kavmimi bana bırak, ben onlan hiçbir gün yalnız başlarına terk etmem, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn Ebu Hatim bir başka şekliyle İbn Abbâs'tan bu rivayeti naklfder ve sonunda da şunu ilâve eder: Gözleriyle Safa tepesinde a çok daha büyük mucize ve âyetleri gördükleri halde Safa tepesinin altın olmasını nasıl istiyorlar?
İbn Ebu Hatim de der ki; bana babam... Atâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Medine'de Hz. Peygambere «İlâhınız bir tek ilâhtır. O'n-dan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm.» âyeti nazil olunca, Mekke'de bulunan Kureyş'li kâfirler dediler ki: bir tek ilâh bütün insanlara nasıl yetecek? Bunun üzerine Allah Te*lâ bu âyeti inzal buyurdu. Böylece onlara ilâhın bir tek ilâh olduğunu ve O'nun her şeyi yaratan ve her şeyi vartden ilâh olduğunu belletti. Veuî' der ki, bize Süfyân... Ebu Duhâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş: '.'İlâhınız bir tek ilâhtır» âyet* sonuna kadar nazil olunca müşrikler dediler ki; eğer mes'eie Döyleyse o bize bir âyet getirsin. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Âdem İbn Ebu Iyâs Ebu Ca'fer el-Râzî'den, o da tbn Mes-rûk'dan o da Ebu Duhâ'dan rivayet eder.[21]
Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Ey muvahhidler; sizin ibâdeti tahsisettiğiniz ma'bûdunuz bizzat tek bir ma'bûddur. Mutlak birdir. Varlıkta ondan başka hiçbir şey yoktur. Ondan başka ibâdet edilecek hiçbir mev-cûd yoktur. Öyleyse siz nasıl ondan başkasını kendisine şirk koşabiliyorsunuz? Gerçekte ondan başka her şey, sâf yokluktur. Şirk koşmak onu bilmemekten neş'et etmektedir. Çünkü o, rahmeti bütün varolanlara şâmil olan Rahmandır. O, rahmetini yalnız inanmış muvahhidlere tah-sîs eden Rahîm'dir. Bu âyet rütbe bakımından tevhîd konusunda nazil olan ilk âyettir. Yani hak bakımından tevhîdde en önce olan, yoksa bizim bakımımızdan değil. Bizim bakımımızdan tevhidin ilki fiillerdeki tevhîddir. Bu ise, bizzat tevhidin kendisidir. Zatî tevhîd, insanların kavrayış alanlarının uzağında kaldığı için fiillerdeki tevhîd makamına inmiştir ki bununla onun zâtının tevhîdine delil gelyrilsin. Bu sebeple, «doğrusu göklerin ve yerin yaratılışında...» buyurmaktadır. Yani ruhlar, gönüller, akıllar göğünün icâd edilmesinde ve nefisler yerinin varedil-mesinde ve bu ikisi arasında; karanlıkla aydınlığın değişmesinde ve mutlak cisim denizinde yüzen beden feleklerinin varedilişinde, insanların helâli kazanmaları için faydalarına olan şeyler vardır. Allah'ın gökten indirdiği şeyde yani ilim suyundan meydana gelen rûhda, Bilgisizliği nedeniyle ölümünden sonra onunla nefis toprağını tekrar diriltmektedir. Yeryüzünde her canlıyı yaymasında. Kalb hayatı ile canlılarda dirilik gücünü yaymasında. Hakkânî fiillerde fazla gelen fırtınaları döndürmesinde. Rûh göğüyle nefis yeri arasında hazır ve emre âma'de bekleyen Rabbânî sıfatların tecellî bulutlarını döndürmesinde akleden bir kavim için âyetler ve deliller vardır. Vehmin şaibelerinden sıyrılmış şeriat nuruyla aydınlanmış olan akıllar için âyetler vardır. [22]
Rasûlullah (s.a.) «Bir âyeti okuyup da üzerinde düşünmeyen kimseye yazıklar olsun» buyurmuştur. İyi bil ki; bu âyetin Tann'nın varlığına ve birliğine delâleti pek çok yöndendir. Bunların mufassal olarak açıklanması uzun sürer. Özet olarak söylenecek olursa; burada zikredilen konulardan her biri özellikleri bakımından muhtelif şeki'leri alabilme imkânı olan konulardır. Sözgelimi göklerin bütününün

veya yeryüzü gibi bir kısmının hareket etmemesi caizdir. Keza göklerin aksi yönde hareket etmesi ve ekvator bölgesinin iki kutup arasından geçerek bir çizgi halinde bulunması, düşüş ve yükseliş noktalarının bulunmaması mümkündür. Yine bu şekli, basitliği ve bölümlerinin birbirine eşit olması nedeniyle bu âlem, hikmet sahibi bir Kâdir'in varlığını ve O'nun bu âlemi hikmeti, iradesiyle yoktan varettiğini haykırmaktadır Aynı şekilde bu yaratıcının muhalifinin de bulunmaması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü onun muktedir olduğu şeylere gücü yeten başka bir tann bulunsaydı, bu takdirde, her ikisinin irâdesi birleşecekti. Her ikisinin irâdesinin neticesinde fiil gerçekleşecek olursa; bir eser üzerinde iki müessirin birleşmesi gerekirdi. Şayet fiil bu ikisinden birinin irâdesinin sonunda gerçekleşecek olursa tercih ettirici irâde olmadan bir failin tercih etmesi icâb ederdi, öbürünün âciz olması ise onun tanrılığını imkânsız kılardı. Şayet irâdeleri uyuşmazsa birbiriyle çekişmeleri ve birbirlerini kovmaları gerekirdi. Nitekim Allah Teâlâ «şayet göklerle yeryüzünde AUah'dan başka birçok tanrılar bulunsaydı her ikisi de fesada uğrardı», âyetiyle buna işaret etmiştir. Âyet-i kerîme'de Kelâm ilminin ve Kelâmcıların şerefine dikkat çekilmekte, Kelâm konularını araştırıp derinliğine incelemeye teşvik edilmektedir. [23]
«Doğrusu göklerin ve yerin yaratılışı» ve bunun bilinerek Sânî' in (Allah) birliğine delil getirilmesi insanların Allah'ın âyetlerini tefekküre sevkedilip yaratıklarındaki hârikaları görmelerinin sağlanması, fiillerindeki i'tinânın ortaya konulması... Evet bütün bunlar onun birliğinin delilleridir. Şayet bu fiiller için iki yapıcı bulunmuş olsaydı, ikisinin bir konuda birleşmesi müstahsil olurdu. Fiillerinin kemâl noktasında eşit olması imkânsız olurdu. Böylece bu âlemin yaratıcısının ve yöneticisinin irâde sahibi Kadîr bir tek yaratıcı olduğu sabit bulunmaktadır. Allah Teâlâ burada yedi tür tabiat hârikasından söz etmektedir.[24]

Kâinatın Yaratılışı ve Allah

Fakat size ön bilgiler mâhiyetinde bazı ilmî hârikaları göstermem icâb edecek. Burada organik dünyanın bazı meselelerine temas edeceğim. Bitkilerin farklı yapılarının sebep olduğu hususiyetleri açıklayacağım. İyi bil ki; Allah Azze ve Celle maddeyi yaratmış ve onu tür tür, cins cins ayırmıştır. Bir kısmını bitki bir kısmını organik varlık haline getirmiştir. Bunların her ikisi de büyüleyici ilâhî mülkün numuneleridir. Nerdeyse gözle görülmeyecek kadar küçük olan bir bitkiden, büyüteçle dahi zor görülebilen küçük bir organizmadan, hurma ağacına ve ormanlardaki dev cüsseli ağaçlara, korkunç kuvvete sahip muazzam fillere ve bunların arasında kalan varlıklara kadar her şeyde akıllan hayrete düşüren özellikler saklı bulunmaktadır. Öyle ki siz, hikmet ilimlerine vâkıf, güçlü bir bilginin bir bit veya fil karşısında aynı derecede hayrete düştüğünü görürsünüz, öyle insanlarla karşılaşırsınız ki; çocuklarını otomobillere bindirip hayvanât bahçesine götürürler ve gezdirirken file bindirirler. Analar babalar fil bakıcıları gaflet içerisinde güler, oynar, gezinirler. Bilmezler ki, o büyük cüsseli filin dört ayağı, hortumu ve dışa çıkmış iki tane dişi vardır. İnsanlar görünce iğrendikleri aşağılık, çirkin, pis bitin de onca küçüklüğüne, değersizliğine ve basitliğine karşılık aynı şekilde hârika bir yapıya sahip olduğunu farketmezler. Bitin altı ayağı, hortumu, dört kanadı,

kuyruğu, ağzı, boğazı, karnı, bağırsakları ve gözle görülmeyecek kadar başka organları da vardır. Bit fili rahatsız eder ama fil ona bir şey yapamadığı gibi ondan kaçıp kurtulamaz da. San'atkâr kişiler ağaçtan, deriden ve altın gibi madenlerden bir fil heykeli yapabilirler de bit heykeli yapamazlar. Görülüyor ki bitin yapısı filin yapısından daha zor ve daha Kompledir. Bitkiler âleminde, asırlarca yaşansa farkına varılamayacak sayısız hârikalar vardır. Bu hârikalar sadece iki tür varlık için burada sözkonusu edilmiştir. Daha yeryüzünde nice madenler, ırmaklar, denizler, gökyüzünde hava, bulut, yıldızlar, aylar ve güneşler var ki hepsinin kâinattaki ana maddesi aynıdır. (...)
Allah Teâlâ insanın zayıflığını bildiği için, ona dil, dudak, ağız vermiş. Ciğerlerinde biriken kirli havayı temizleyerek kana oksijen götürmesi için ciğer vermiş. Bu kirli havadan karbon adı verilen kömür maddesini çekip almış. Nefes aldığı zaman ağzına giren hava, nefesini verdiği zaman ağzından çıkan kirli karbondioksit ile bir takım harfler çıkarma imkânına ulaştırmıştır. Bu harfler milletlere göre farklılık ifâde eder. Bu harfler ile konuşmalar, fiiller, resimler, öğütler, ticarî siyâsî anlaşmalar ve çakışmalar dile getirilir. (...) Bu yapılan *iş* haddi zâtında havadaki oksijenin ciğerlere çekilmesinden başka bir şey değildir. (...)
İyi bil ki; eski bilginler bütün bu âlemin aslının heyuladan ibaret olduğunu söylerler. Heyula arapça bir kelimedir ve pamuk anlamına gelir. (...)
Çağdaş bilginler ise derler ki; âlemin ana maddesi başlangıçta kendi etrafında dönmekte olan nebülozdu. Nebülozdan kopan parçalardan güneş, yeryüzü ve âlemler oluşmuştur. Bu gün gözle görünmeden, zihnen farkedilmeyen esîr; maddenin esâsı olarak kabul edilmekledir. Işıktan daha parlak, güzelden daha güzel ve ruhî bir şey olan bu esirden atalarımızın dediği gibi madde, elektrik ve mıknatıs meydana gelmiştir. Isı ve ışık da burada oluşmaktadır. Esîr maddesinin değişik şekilleri ve nitelikleri vardır. Madde esirden oluşmuştur. Bir başka deyimle keyfiyeti bilinmeyen esirin hareketinden demir, bakır, altın, râmüş, radyum, oksijen, hidrojen, azot ve karbon gibi bütün elementler sevdana gelmiştir. Tıpkı ağızdan çıkan sesler ile alfabe harflerinin aeşkîl edilmesi gibi. (...) Görüyoruz ki, bütün hayvan ve insan türeri elementlerden oluşmaktadır. Tıpkı kelimelerin harflerden oluşması gibi (...)
Kimya bilginleri, bitki ve hayvanın canlı olmayan maddelerin bir- leşmesinden meydana geldiğini belirtmektedirler. Bu maddelerin baş-lıcası oksijen, hidrojen, azot ve karbon ile bazı tuzlardır. Bu dört element değişik miktarlarla bitkilerin, hayvanların organlarını meydana getirirler. Bu elementlerin birleşmesinden kan, yağ, sinir, bitkilerdeki yeşillik (klorofil) kâğıt, meyve, hurma, portakal ve zeytin gibi muhtelif maddeler meydana gelir. Tatlılık, ekşilik, yağlılık, acılık, hepsi bu katı maddelerden türemiştir. BJ- başka ifâde ile bunlar harflerden meydana gelen kelimeler gibidir. Madde aslında birdir. Bunun görünüşü muvakkattir. Tıpkı sözlerin ve mısraların aynı harflerden meydana gelmiş olup değişik şekil kazanmış olması gibi. Üzüm suyu ne alkol, ne de alkol maddesini ihtiva eder. Alkol su ve şekerden ibarettir. Si" ve şeker bir yerde uzun süre bekletilirse şekerin bir atomu parçalanıp ondaki oksijn, hidrojen ve karbon ayrılır. Ve yeni bir ölçüyle belirli oranlar dâhilinde birleşir... Ve bundan alkol adı verilen alkollü madde neş'et eder. Böylece üzüm suyu alkol olur. Aslında arttırılan veya eksiltilen bir şey yoktur.

Tıpkı ağzımızdan çıkan ses ve harfler gibi. Yediğimiz meyvelerde ne kan vardır, ne et vardır, ne kemik vardır, ne de damar. Ama bunları yediğimiz zaman hepsi kan, et ve kemik haline dönüşür. Böylece tane çekirdek olur. Tane ve çekirdekte ne yaprak vardır, ne çiçek. Fakat toprağın öz sularını emerek, havadan aldığı oksijeni teneffüs ederek müthiş bir ameliye gerçekleşir ve bildiğimiz gibi göz kamaştırıcı sonuçlar ortaya çıkar. Böylece Allah Teâlâ'nın denizler mürekkeb olsaydı Rabbımın kelimeleri bitmeden denizler biterdi âyetinin sırrını daha iyi anlamış oluyorsunuz.[25]
«Doğrusu göklerin ve yerin yaratılışında...» Bu âyet Allah'ın birliğini ve engin rahmetini gösteren kâinat mucizelerinden bir kısmım açıklamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi itikadı problemler arasında Allah Teâlâ'nın iki özelliği sözkonusu edilmişken bu âyette de aynı türden özellikler dile getirilmektedir. Bu işaretlerden birincisi ve ikincisi göklerin ve yerin yaratılışı ile ilgilidir. Göklerin ve yerin yaratılışı, düşünen kafaları dehşete götürecek çok yönlü mucizelerle ve işaretlerle doludur. Bu görüşün sadece bir yönünü seyreden insanlar böylesine dehşete kapılırsa, derinliğini keşfeden ve halkın bildiğinden çok daha büyük kısmını bilen bilginlerin hali ne olacak? Göklerin cisimleri, birbirinden milyonlar, milyarlarca ışık hızı mesafede olan bazı semavî kümelerden teşekkül eder. Bu kümelerin her birinin mükemmel bir nizâmı, muhkem bir sistemi vardır. Birinin düzeni diğerini bozmaz. Çünkü hepsi birlikte genel kanun ve nizâmlara bağlıdır. Bu nizâm; eşi ve benzeri bulunmayan yaratıcılığında, takdirinde, hikmetin- de ve tedbîrinde ortağı olmayan bir tek tanrıdan sâdır olduğunu gösterir. Bu gök cisimlerinden bize en yakın olanı parjak ışığıyla dünyamızı aydınlatan ve yeryüzündeki hayvanı ve bitkisel hayatın sebebi olan, güneşimize nisbetle güneş manzumesi adı verilen kümedir. Güneş ve ona bağlı muhtelif uzaklıklardaki yıldazlardan oluşan bu kümede her yıldız belirli bir yörüngede karâr kılmış ve muntazam ilâhî bir kanun uyarınca, genel cazibe kanunu denilen ince bir sistem gereğince aralarındaki oran her zaman farklı tutulmuştur. Şayet bu nizâm olmasa yörüngelerinde giden o yıldızlar yörüngeden çıkarlar ve birbirleriyle çarpışırlar. O zaman hem bu dünya mahvolur, hem de bütün kâinatın sistemi bozulur. İşte bu nizâm ilâhî rahmetin bir göstergesi olduğu gibi, Allah'ın birliğinin de delilidir. Yukardan beri işaret ettiğimiz husus göklerin yaratıbşıyla ilgilidir. Ardından yerlerin yaratılışı gelmektedir. Ağırlığı, maddesi, şekli ve içinde yaşıyan katı, bitkisel ve hayvanı hayat tarzıyla yeryüzü. Her bir varlığın dakîk bir düzeni, uyumlu bir kanunu ve sürekli bir tekevvün nizâmı vardır. Hepsi doğuşlarından yokoluşlarına kadar belirli bir düzene tâbi olurlar. Hattâ siz, muhtelif türden katı varlıkları oluşturan kayaları ve değişik özelliklere, renklere sahip olan metalleri dikkatle inceleyecek olsanız, onda hârika bir düzeni müşahede eder ve bu düzen farklılığından doğan sayısız faydaları görürsünüz. Kesin olarak, bütün bunların Azîz bir yaratıcının hârika eseri olduğunu haykırırsınız. (...) Üçüncü husus geceyle gündüzün birbirinden farklı olmasıdır. Birinin gelip diğerinin gitmesi, birinin uzayıp, diğerinin kısalması olayıdır. Bütün bunlar bir hesaba göredir. Her ülkede, her mevsimde, her enlemde ve boylamda farklı farklıdır. Âyette önce göklerin ve yerin yaratılışı, sonra geceyle gündüzün farklılığı sözkonusu edilmiştir. Çünkü bu farklılık günrşle yeryüzünün arasındaki karşılıktan ve hareketten

kaynaklanmaktadır. Bu konu, ilgili bilim dalında detaylı olarak açıklanmıştır. Geceyle gündüzün farklılığından doğan görünümler, mevsimler ve bunlarda insanların yararına olan hususlar Allah'ın eşsiz ve biricik yaratıcılığının apaçık belgeleridir. Bu sürekli nizâmı ibda' edişinin belgeleridir. Allah'ın kullarına rahmeti sayesinde herkes bu farklılığın derecesini ve sebeplerini bilmese de hârika ve büyüleyici yönlerini kendi çapma göre kolayca bilir. (...)
Allah Teâlâ bu âyetini, âyetlerinin en büyüğü olarak tavsif buyurmuştur. Çünkü onunla ölümünden sonra yeri yeniden diriltti̇ğini bildirmektedir. Gelişme, beslenme ve üreme gibi her türlü canlılık vasıflarından uzak olan toprağı su ile ihya etmiştir. Ve orada değişik türden canlıları yaymıştır. Yeryüzünde bitkisel hayat su ile başlamıştır. Ve su sayesinde diğer canlı türlerinin doğmasına elverişli ortam zuhur etmiştir.
Bu âyetteki diriltmeden maksad; toprağın ilk defa diriltilip muhtelif varlıkların doğumunu sağlayan dirilme midir? Yoksa her gün değişik canlıların dünyanın her tarafından gözlemlenen doğuşlar mıdır? Âyetin zahirinden ilk diriliş olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa bir başka âyette sözkonusu edilen ilk diriliş bahis mevzuudur ki bu âyet şudur : «O küfredenler görmediler mi ki, göklerle yeryüzü bitişik idi. Onları biz ayırdık ve her canlıyı sudan yarattık.» Bu âyette her şeyin su ile canlandırıldığı ifâde edilmektedir. Bu canlanış göklerle yeryüzünün ayrılmasından sonradır. Şöyle ki göklerle yeryüzü bitişik bir tek maddeden ibaretti. Duman gibi gaz akımlarından oluşmuş bölümleri yanyanaydı. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette «Sonra semâya yöneldi ki o duman halindeydi. Ona ve yeryüzüne isteyerek, istemeyerek gelin, dedi.» buyurmaktadır.
Maddenin parçalanması sırasında yeryüzünün kütlesi ile güneşin kütlesi birbirinden ayrıldı ve yeryüzü başlı başına dönen bir alev topu haline geldi. Yeryüzünün ısısı nedeniyle üzerinde bulunan su maddesi - -bugün kimya bilginlerinin analiz ve sentezleri neticesinde oksijen ve hidrojen dedikleri şey— buharlaştı. Ve atmosferde soğuma oldu ve bu buhar atmosferdeki soğuklukla karşılaşınca yeryüzüne tekrar inmeye başladı. Daha önce anlattığımız gibi, ısısını kaybetti. Böylece yeryüzü gittikçe ısı kaybına uğradı ve dünyanın her tarafını su kapladı. Bilâhere sudan karalar oluştu ve bitki, hayvan çıktı. İşte böylece her şey sudan canlı kılındı. İlk canlanma budur. Yeryüzünün her tarafında görülen sürekli canlılığa gelince, bu şu âyet-i kerîme'de işaret edilen canlılıktır: «Sen yeryüzünü durgun görürsün. Biz onun üzerine su indirdiğimizde sarsılır ve canlanır. Her bitkiden güzel çiftler üretir.» Şöyleki biz yağmur yağmayan toprağın, susuz arazîlerin hiçbir şekilde bitkisel örtüye sahib olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla burada bitki ve hayvan türü yaşayama-maktadır. Sadece mücavir alandan oraya gelip sonra giden varlıklar bulunmaktadır. Böyleyken yeryüzünde canlıların hayatı su ile orantı ıdır. Gerek âlemlerin ilkyaratılışındaki canlı varlık türleri sözkonusu olsun, gerekse bu türlerin tek tek ferdlerinin günlük doğum ve gelişme sonucu ortaya çıkan canlılıkları bahis mevzuu olsun hepsi de suya bağlıdır. Kara parçası üzerinde, bitki ve hayvanların beslendiği su kaynağı yağmurdur. Mısır toprağı da buna dâhildir. «Mısır'ın hayatı Nil ile kâimdir, yağmurla değil.» sözü yanlıştır. Çünkü yeryüzündeki ırmaklar ve gözelerin hepsi yağmurdan beslenir. Yağmur toprağın derinliklerine sızar, orada toplanır, sonra bir başka yerden toprağın yüzüne

taşar... Yağmur ve hayat sebebi olan su, varoluşu ve bileşimi bakımından Allah'ın bir âyetidir. Çünkü o vahdet ve rahmete delâlet eden hakimane ilâhî kanunlara göre cereyan eder. Ayrıca suyun canlı varlıklar üzerindeki etkisi de bir ilâhî işarettir. Şu bitki aynı suyu emer ve hayatının kaynağı aynı sudur. Ama rengi ayrı, tadı ayrı, kokusu ayrıdır. Aynı toprak parçasında kavun da biter, Ebu Cehil karpuzu da. Her ikisinin şekli ağaş: yukarı birbirine benzer, ama tatları ayrıdır. Hurma ağacının meyvesi lezzetlidir. Onun yanında biten limon ağacının ki ekşidir. Portakalın ise ürünü ekşi ve tatlı karışımıdır. Bunların hemen yanında muşmulayı görürsünüz ki, ne hurmada ne de narenciyede bulunmayan bir koku saçar. Hattâ bir ağacın çiçeği tatlı kokar ama bu çiçeğin yer aldığı dalı kestiğinizde çirkin bir koku yayılır çevreye. İşte yağmurun meydana gelişi, yeryüzüne inişi, bitkilerin sudan beslenip meyve üretmesi aynı kanuna bağlı. Şu halde nizâmın vahdeti ve düzensizliğin bulunmayışı aynı kanunun bir tek kaynaktan sâdır olduğuna delâlet eder. Bu bakımdan mükemmel şekliyle vahdaniyet esâsı ortaya çıkar. Yaratılan şeyierle insanların fayda ve menfaatına olan hususlar ilâhî rahmetin göstergeleridir. Bu söy-lediklerimiz yeryüzündeki her canlı için geçerlidir. Hepsi de Allah'ın varlığının birliğine, rahmetinin herkesi içine aldığına delildir. (...)
Atmosferde yeryüzüne yağmur indirmek için birik)x» dolaşan bulutlar da Allah'ın yüceliğinin delilidir. Âyette önce rüzgarın, sonra bulutların zikredilmesi bazan rüzgarın bulutları sürükleyip yağmur yağacak yere götürmesi, bazan da bulutları dağıtıp yağmura engel olmasındandır. Bulutların sudan bahsedilirken zikredilmeyip de rüzgardan bahsedilirken zikredilmesi hususuna gelince; su bulutun ana sebebi olmasına rağmen, orada bahsedilmeyip burada bahsedilmesi bizi bir delile götürmek içindir. Bulut bir nizâma göre oluşur. Gökle yeryüzü arasında bir düzen uyarınca dağılır. İnsan; alışıp da her zaman gördüğü için normal kabul etmese bulut bizatihi —derinliğini bilmese de— hayret verici bir tabiat harikasıdır. Onun mâhiyetini ancak latîf cisimlerin birleşmesi ve ayrışması, yücelmesi ve düşmesini sağlayan ilâhî kanuna— ki günümüzde bilginler buna cazibe (gıravitasyon) kanunu adı veriyorlar— vâkıf olanlar çok iyi bilirler. Cazibe kanununun değişik yönlerini ve esrarını bilmeyenler sadece görüntülerini müşahede ederler. Rabbânî varlıklar gibi onlara bakarlar. Ve bunun bir mucize olduğunu bilmezler. Çünkü onların, insanı öteki varlıklardan ayıran idrâk kabiliyetleri dumura uğramıştır. Yani akıllan gelişmemiştir. Bunun için Allah Teâlâ bu hususların ancak akleden bir kavim için âyet olduğunu bildirmektedir. Şu halde bunun sebeplerini görenler, hikmet ve esrarını kavrayanlar, fayda ve zararım ayırdedenler, onda mevcûd olan dikkat ve itinâyı ve bu nizâmın üstüne dayandığı kanunları görenler onu yaratanın hikmetine, lütuf ve rahmetine delil getirirler. Akıllan, ilim ve irfânlan ilerledikçe onun ibâdete lâyık olduğunu, daha iyi anlarlar. Akıl, ilim ve irfanın tekâmülü nispetinde îmânda tevhidi bulurlar. Çünkü ancak akılsız insanlar ve bilgisiz kişiler Allah'a şirk koşabilirler.
İslâm'a mensûb olanların Allah'ın kitâb-ı kerîm'inde dikkatle bakmalarını emrettiği hârikaları görmemeleri dîne karşı işlenmiş bir suç ve büyük bir sorumluluk nedeni değil midir? Halbuki Allah'ın kitabı, müslümanları bu hârikalara bakıp ibret almaya sevketmektedir. Din önderlerinin Allah'ın hüküm ve âyetlerini açıklayan bu hârikaları ter-ketmelerini milletin başına gelen büyük bir musibet ve aynı zamanda

dîni mahveden, zayıf düşüren bir hal değil midir? Kendilerini bu konuda akıllıca düşünmeye sevkeden Allah'ın kitabına muhalefet ederek bu konularla uğraşmamaları büyük bir eksiklik değil midir? Evet onlar bu konularla uğraşmazlarken, geleneksel anlayışlarında ısrar ederler ve eskilerin izinden gittiklerini söylerler... Bunlardan bir kısmı kâinat bilimleri adı verilen pozitif bilimlere din adına karşı çıkarlar. Eşyanın yalnızca dışyüzüne bakmanın, Allah'ın âyeti olup yaratıcısının hikmet ve rahmetinin bilinmesi için yeterli olduğunu iddia ederler. Bunların durumu bir kitabın dış kapağına ve yüzüne bakıp içindeki ilim ve hikmeti bilmeyen kimselerin durumuna benzer. Evet bu kâinat Allah'ın Kemâl, Celâl ve Cemâlinden yayılan ilâhî san'at hâri-kalanyla dolu bir kitaptır. Nitekim bu kitaba Allah Teâlâ şöylece işaret buyurmaktadır: «De ki denizler mürekkeb olsaydı, Rabfcımın kelimeleri onlarla yazılsaydı, Rabbımın kelimeleri bitmeden denizler bi-terdi. Birkaç misli daha mürekkeb getirmiş olsaydık yine tükenirdi.» Ve yine Allah Teâlâ «Eğer yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem, denizler de mürekkeb olsaydı sonra buna yedi deniz daha eklenseydi yine Allah'ın kelimeleri tükenmezdi.» buyurarak işaret etmiştir. Allah'ın yeryüzündeki kelimeleri şu ilâhî yaratıkların her biridir. Her yaratık dille söylenenden daha açık bir lisanla konuşur. Ancak kulağı olmayanlar bunu anlamazlar. İlim düşmanları ve ilâhî bilginin yalnızca nazarî tar-tışmalardan, mantıkî kıyâslardan öğrenilebileceğini söyleyenler; varlıktaki gerçek delilleri görmeyen ve bunu kavrayamayanlardır. Onların bu iddiası vehim değil, gerçek olsaydı ve Allah Teâlâ kitâb-ı mübîn'in-de nazarî delilleri, fikrî hüccetleri devir ve tesessül gibi kelâmî ıstılahları zikrederdi de; gökyüzü yeryüzü, gece, gündüz, felek, yağmur ve bunların hayat üzerindeki etkileri gibi konulardan bahsetmezdi. Halbuki Allah'ın iki çeşit kitabı vardır: Biri yaratılmış kitabıdır ki bu kâinattır. Diğeri indirilmiş kitabıdır ki bu Kur'an'dır. Biz her iki kitabı, ancak bize verilen bilginin sağladığı imkân ile öğrenebiliriz. Kim Allah'ın emrine itaat ederse o kurtulanlardandır, kim de Allah'ın emrinden yüzçevirirse o kaybedenlerdendir.» [26]

165- İnsanlardan kimi de Allah'dan başkasını O'na emsal edinir, Allah'ı sever gibi onları severler. îmân eden
lerin, Allah sevgisi ise, daha fazladır. Zulmedenler azabı görecekleri zaman; bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu
ve Allah'ın pek çetin azabı bulunduğunu keski bilselerdi.
166- O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuş
tur.
167- Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı da (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, biz de
onlardan uzaklaşsaydık. Böylece onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir ve
onlar ateşten çıkacak değildirler.

Allah'a Şirk Koşanlar

Allah Teâlâ dünyada kendisine şirk koşanlann halini anlatıyor. Ve âhiret yurdunda başlarına gelecekleri bildiriyor. Onlar Allah'a eşler ve ortaklar koşmuşlardır. Allah'ı sevdikleri gibi onları da seviyorlar. Halbuki Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun zıddı, şeriki ve nazîri yoktur. Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde Abdullah İbn Mes'ûd'dan vârid olur ki; O, ben ey Allah'ın Rasûlü günâhların en büyüğü hangisidir? dedim, Rasûlullah; Allah'a seni yarattığı halde şirk koşmandır, buyurdu demiştir.
«îmân edenlerin Allah sevgisi ise daha fazladır.» Onlar Allah'ı tam olarak bildikleri, O'na saygı. duydukları, O'nu birleyip sevdikleri içinhiçbir şeyi O'na ortak koşmazlar. Yalnızca O'na ibâdet eder, tevekkül eder ve her işlerinde O'na sığınırlar. Sonra Allah Teâlâ kendi nefislerine zulmeden müşrikleri tehdîd ederek buyuruyor ki: «Zulmedenler azabı görecekleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu ve Allah'ın pek çetin azabı bulunduğunu keski bilselerdi.» Bazıları derler ki; sözün takdiri şöyledir : Eğer küfredenler azabı gözleriyle görselerdi, o zaman bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu bilirlerdi. Bütün hükmün tek başına ve eşi bulunmaksızın Allah'a ait olduğunu, her şeyin O''nun etkisi, üstünlüğü, saltanatı ve hâkmiyeti altında bulunduğunu anlarlardı. Ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu da bilirlerdi. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruluyor: «O gün hiç kimse Allah'ın azâb ettiği gibi azâb edemez. Hiç kimse O'nun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz.» (Fecr, 25-26) Allah Teâlâ buyuruyor ki; onlar gözleriyle görecekleri şeyi bilmiş olsalardı, şirkleri ve küfürleri yüzünden başlarına gelecek fecî, kötü ve baş döndürücü hali görmüş olsalardı, bulundukları sapıklıktan vazgeçerlerdi.
Sonra putlara inanıp, Allah'ı inkâr edişlerini bildirerek, kendisine tâbi olanlarla, tâbi olunanların birbirinden uzaklaşacaklarını haber veriyor: «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular.» Dünya diyarında ibâdet ettiklerini sandıklan melekler, onlardan uzaklaşarak derler ki; biz sana sığındık, onlar bize ibâdet etmezlerdi. Tesbîh ederiz Seni. Sensin bizim dostumuz. Hayır onlar cinlere ibâdet ederlerdi. Çoğunluğu buna inanırlardı. Cinler de onlardan uzak* laşarak kendilerine ibâdet ettiklerini kabul etmezler. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında bir başka âyette şöyle buyuruyor: «Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir? Halbuki yalvardıklan şeyler onlann yalvarışlarından habersizdirler. Fakat insanlar haşr edildiklerinde onlara düşman olurlar. Ve onlann tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6)
Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Onlar kendilerine kuvvet kazandırsın diye Allah'ı bırakarak tannlar edindiler. Hayır, tan-nlan kendilerinin ibâdetlerini inkâr edeceklerdir ve onların aleyhine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82) Hz. İbrahim'in kavmine söylediklerini de Allah Teâlâ şöyle ifâde ediyor : «îbrâhîm şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putlan mahabbet vesilesi kıldınız. Sonra kıyamet günü birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25) Bir başka âyeti-kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Büyüklük taslayanlan bir görseydin. Hani zâlimler Rablerinin huzurunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız biz muhakkak inananlar olurduk. Güçlü sayılanlar da, güçsüz sayılanlara, geldikten sonra hidâyetten sizi biz mi alıkoyduk? Hayır siz, mücrimler oldunuz. Güçsüz sayılanlar

da büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır gece ve gündüzün işiniz hilekârlıktı. Hani siz bizim Allah'a küfretmemizi ve ona eş[1] er koşmamız) emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde, ettiklerinden dolayı içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla cezalandırılmazlar.» (Sebe[7], 31 - 32) Bir başka âyet-i kerime'de de şöyle buyurulur: «iş olup bitince şeytân; doğrusu Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Esasen sizi zorlayacak bir nüfuzum yoktu. Sadece ça-ğırdım, siz de geldiniz. O halde beni değil, kendinizi yerin. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Beni Allah'a ortak koşmanızı daha önce kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakan bir azâb vardır.» der. (İbrahim, 22) «Ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur.» Allah'ın azabını gördüklerinde; bütün ipler ve bağlar kopmuş, kurtuluş vâsıtaları kalmamıştır. Ateşten döndürecek veya alıkoyacak hiçbir şey yoktur. Atâ, İbn Abbâs'tan naklen der ki; buradaki bağlardan maksad, dostluktur. Mücâhid de İbn Ebu Necîh'den nakledilen rivayette böyle demiştir.
«Uyanlar dediler ki; bizim için dünyada bir dönüş olsaydı da şimdi bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık » Keski dünyaya bir kere daha dönseydik de bunlardan ve bunlara ibâdetten uzaklaşsaydık. Onlara iltifat etmeseydik, yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet etseydik, derler. Ne var ki onlar bu sözlerinde yalan söylemektedirler. Çünkü tekrar dünyaya döndürülmüş olsalardı, yasaklandıkları şeyleri yine yaparlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Böylece onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değildirler.» buyuruyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme de işte şöyle buyurur: «Yaptıkları her işi ele alır, onu darmadağın ederiz.» (Furkân, 23) Bir başka âyet-i kerime'de ise şöyle buyuruyor: «Rablarım inkâr edenlerin işleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu, derin sapıklıktır.» (İbrahim, 18) Bir diğer âyet-i kerime'de ise şöyle buyuruyor: «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su zanneder. Fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur. Ve Allah orda hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39) İşte bunun için Hakk Teâlâ Hazretleri bu âyette «Ve onlar ateşten çıkacak değildirler» buyurmaktadır. [27]

168- Ey insanlar, yeryüzünde Dulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin. Şeytânın adımlarına uymayın. Şüp
hesiz ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.
169- O; size yalnız kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmeyeceğiniz şeyi söylemenizi emreder.

Helâl Rızık

Allah Teâlâ; kendisinden başka ilâh bulunmadığını, yaratıcılıkta eşsiz ve bağımsız olduğunu belirttikten sonra, bütün yaratıkların rızkını kendisinin verdiğini açıklamaya başlıyor. Kullarına lutfu sadedinde; insanların yeryüzünden elde ettikleri her şeyi helâl kıldığını ve temiz olarak belirtildiği takdirde yemelerinin

mübâh olduğunu anlatıyor. Bu yiyecekler; kendilerinden güzel, temiz iseler, kafalara ve bedenlere zararları yoksa onları yemeyi Allah mübâh kılmıştır. Ancak şeytânın adımlarına uymak yasaklanmıştır. Şeytânın adımlan; onun sapıklıkları ve câhiliyet devrinde Bahire, Sâibe, Vasîlye, vb. şeyleri ken-
dilerine hoş gösterip yasaklamağıdır. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde İyâz'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki; Benim kullarıma lütfettiğim her şey onlar için helâldir. Ben kullarımı hanîfler olarak yarattım. Ama şeytânlar gelip onları sapıklığa götürdüler ve Benim onlara helâl kıldığım şeyleri kendilerine haram kıldılar. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; Bize Süleyman İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'tfan nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) m huzurunda «Ey insanlar yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin...» âyeti okunduğunda, Sa'd İbn Ebu Vakkâs ayağa kalkarak dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü benim için Allah'a duâ et de duası kabul edilenlerden olayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; ey Sa'd, yiyeceğini güzelleştir, duası kabul edilenlerden olursun. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, kişi karnına haram lokmayı atınca onun duası kırk gün kabul olunmaz. Ve hangi kulun eti haram ve faizden oluşursa onun için cehennem daha uygundur. «Şüphesiz ki o sizin için apaçık bir düşmandır.» Bu âyet şeytândan nefret ettirip, sakındırmaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimi' de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Doğrusu şeytân sizin için düşmandır. Siz de onu düşman edinin. O taraftarlarını ancak cehennem ashabından olmaları için da'vet eder.» Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Onu ve soyundan gelenleri benden ayrı olarak dostlar mı edi-niyorsunuz? Halbuki o sizin düşmanınızdır.»
Katâde ve Süddî «Şeytanın adımlarına uymayın» âyeti konusunda derler ki; Allah'a her isyan «şeytânın adımlarından»dır. İkrime ise, şeytânın aldatmacalarıdır, diye tefsir eder. Mücâhid, şeytânın adımının; şeytanın yanlışları olduğunu söyler. Ebu Miclez ise bunların günâh adaklar olduğunu belirtir. Şa'bî de der ki; adamın biri oğlunu kurban etmeyi adadı. Mesrûk ona koyun kesmesi için fetva verdi ve «bu yaptığın şeytânın adımlarındandır» dedi. Ebu Duhâ, Mesrûk'tan nakleder ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a yeşillik ve tuz getirildi, o da bunları yiyordu. Adamın biri topluluktan ayrıldı. İbn Mes'ûd arkadaşınıza da verin dedi. O, istemem deyince, oruç musun? diye sordu. Adam, hayır dedi. Abdullah İbn Mes'ûd neden yemezsin öyleyse? dedi. Adam, ben yeşillik yemeyi ebediyyen kendime yasakladım, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd ou şeytânın adımlarındandır. Onu ye ve yeminine keffâret ver, dedi. Bunu İbn Ebu Hatim de rivayet eder ve der ki; bana babam... Ebu Râfi'den nakletti ki; o şöyle demiş : Bir gün eşim bana kızdı ve dedi ki: O, bir gün Yahûdî, birgün Hıristiyandır, bütün köleleri de hürdür. Ben Abdullah İbn Ömer'e geldim ve durumu anlattım. O, bunlar şeytânın adımlarındandır, dedi. Zeyneb Bint Ümmü Seleme de aynı şekilde söyledi. Zeyneb, zamanında Medine kadınlarının en bilginiydi. Âsim ve İbn Ömer'e geldim onlara sordum. Onlar da aynı şeyi söylediler. Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kızgınlık anındaki[s] yemîn veya adak şeytânın adımlarındandır. Onun keffâreti yemîn keffâretidir. «O size yalnız kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bil meyeceğiniz şeyleri söylemenizi emreder.» Düşmanınız olan şeytân size kötü fiilleri emreder. Bu kötü fiillerin en ağın zina ve benzeri fuhuştur. Bundan da ağırı Allah hakkında

bilgisizce söz söylemektir. Her bid'atçı ve kâfir bu âyetin muhtevası içerisine girer. [28]

170- Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz
şeye uyarız, dediler. Peki, ya ataları bir şey akledemeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı ?
171- Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.

Allah'ın Emrine Değil de Atalarının Âdetlerine Uyanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Müşriklerden şu kâfirlere; Allah'ın Ra-sûlüne indirdiği şeye tâbi olun ve üzerinde bulunduğunuz cehaleti, sapıklığı terkedin denildiğinde, cevâb olarak; hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız. Putlara tapınmaya devam edeıiz, derler. Allah Teâlâ onları reddederek buyuruyor ki; peki ya ataları düşünmeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı? îbn İshak Mu-hammed İbn Ebu Muhammed yoluyla İkrime veya Saîd Îbn Cübeyr' den, onlar da İbn Abbâs'tan naklederler ki, bu âyet-i kerîme Yahudilerden bir taife hakkında nazil olmuştur. Rasûlullah (s.a.) onlan İslâm'a davet ettiğinde, onlar hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyanz, demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i ke-rîme'yi inzal buyurmuştur.
Bilâhere Allah Teâlâ böyle diyen kişilere bir örnek veriyor. Küfredenleri çağıranın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara bağıran kimse gibidir. Küfredenlerin sapıklıktaki, yanlışlıktaki, cehaletteki örneği; kendisine ne denildiğini anlamayan hayvanlar gibidir. Sahibi ona bağırıp çağırdığı zaman; o ne dediğini anlamaz, bakıp durur. Sadece sesini işitir. İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Atâ, Hasan el-Basrî, Katâde ve Atâ el-Horasânî ile Rebi' İbn Enes'ten de bu tefsir rivayet edilmiştir. «Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, düşünmezler.). Onlar hakkı işitmekte, sağır söylemekte dilsiz, hak yolunu görmekte kördürler Hiç bir şeyi dinleyip anlamazlar. [29]

172- Ey îmân edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer
Ona kulluk ediyorsanız.
173- O, size, ölüyü, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesileni haram kılmıştır. Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve, sınırı aşmamak şartıyla (yemesinde) günâh yoktur. Muhakkak ki Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Helâl ve Haram

Allah Teâlâ mü'min kullarına rızık olarak verdiği temiz şeyleri yemelerini ve Allah'ın kulu oldukları için kendisine şükretmelerini emrediyor. Helâl yemek; duanın ve ibâdetin kabulünün sebebidir. Keza haram yemek de; duanın ve ibâdetin

kabul olmamasının sebebidir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği hadîste Ebu Nadr... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey insanlar, doğrusu Allah güzeldir, ancak güzeli kabul eder. Allah mü' minlere ve peygamberlere emrettiği şeyi emretmiştir. Ve demiştir ki: «Ey peygamberler güzel şeylerden yeyin ve sâlih amel işleyin, muhakkak ki Ben sizin yaptıklarınızı bilenim.» Ve yine buyurmuştur ki: «Ey îmân edenler size rızık olarak verdiğim şeylerin temiz olanından yeyin.» Sonra bir adamdan sözetmiş : Adam uzun yolculuktan dolayı saçı birbirine karışmış, yüzü tozlanmış, iki elini semâya kaldırmış ve «Ya Rab, ya Rab» demiş. Halbuki adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram imiş. Haramla beslenmiş onun duası nasıl kabul olur? buyurmuş. Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde Tirmizî de Sünen'inde İbn Merzûk'tan nakleder.
Allah Teâlâ kullarına verdiği rızkı ve helâl nimeti yemelerini belirttikten sonra, bunlann bir kısmım kendilerine haram kıldığım açıklıyor. Haram olanlar ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası için ke- silen şeylerdir. Ölü; kesilmeden anîden ölen hayvandır. İster boğulmuş, ister atılmış, ister sürçülmüş, ister yırtıcı hayvanlar tarafından
parçalanmış olsun. Keza domuz eti de haram kılınmıştır.-İster kesilsin, ister kendiliğinden ölsün. Domuzun yağı, eti hükmündedir. Bunun sebebi etin yağı da ihtiva etmesidir. Yağın haram oluşu ya gâlibiyyet yönündendir veya kıyas yoluyladır. Keza Allah'tan başkası adına kssilmiş olan şeyler de haram kılınmıştır. Putlar, fal okları ve Allah'a şirk koşularak kesilmiş olanlar. Nitekim câhiliyet devrinde kurbanlar bunların adına kesiliyordu. Haramlar belirtildikten sonra, zaruret ve ihtiyaç halinde bunlardan bir miktar yenilebileceği, ve bunun başka yiyecek bulunmaması halinde caiz olduğu belirtilerek «Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla yemesinde bir günâh yoktur. Muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurulu-
yor.
Mücâhid der ki: «Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla» yani, yol kesmemek, ümmete karşı çıkmamak, Allah'a isyan konusunda huruç etmemek şartıyla ona ruhsat vardır. Ama kim de baş kaldırır, saldırır veya Allah'a isyan ederek huruç ederse mecbur da kalsa ona ruhsat yoktur. Saîd İbn Cübeyr'den de böyle dediği rivayet edilmiştir. Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân derler ki; «saldırmamak» ta'bîri onu helâl saymamak demektir. Süddî ise «saldırmamak» ta'bîrinden, kendi arzu ve hevesinin peşinde koşmamak anlamını çıkarmıştır. Atâ el-Horasânî ise, iştahla, isteyerek ve pişirilip kızartılarak değil, ancak doyacak kadar ölü eti yenebileceğini, helâl yiyecek elde edilince atılacağını söyler. İbn Abbâs da bu yiyeceklerden kann doyurulamıyacağını söyler. Süddî «saldırmayı» düşmanlık olarak tefsir etmiştir. İbn Abbâs da der ki; «saldırmamak ve sının aşmamak şartıyla» âyeti; ölüye saldırmamak ve yerken sınırı aşmamak, demektir. Katâde der ki; yeyişinde sınırı aşmamak ve saldırmamak kaydıyla mecbur kalan kişi, ölüden yeyebilir. Helâldan harama tecâvüz etmemek kaydıyla. Yani yiyecek helâl şey varken harama koşmamak şartıyla, demektir. Mukâtil îbn Hayyân «yemesinde günâh yoktur. Muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti konusunda der ki; zaruret sonunda yemiş olduğu şeyde günâh yoktur. Allah en iyisini bilir ya bize ulaştığına göre bu, mecburiyet yeyişi üç lokmayı aşmayacak

miktardır. Saîd İbn Cübeyr de der ki; Allah Teâlâ, haramdan yemiş olduklarını bağışlar, zaruret halinde haramı kendisi için helâl kılmakla merhamet sahibi olduğunu gösterir. Vekî* der ki; bize A'meş, Mesrûk'un şöyle dediğini nakletti: Sizden biriniz mecbur kalır da yemez, içmez, sonra da ölürse cehenneme gider. [30]

174- Allah'ın indirdiği kitabtan bir şey gizleyip te, onu az bir pahaya satanlar; işte onlar karınlarına ateşten
başka bir şey yemezler. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz. Onları temize de çıkarmaz. Ve onlar için acıklı
bir azâb vardır.
175- Onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır. Onlar ateşe karşı ne
de sabırlıdırlar.
176- Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirilmiş olup, o kitâbda ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki, pek uzak bir şi-
kâk (çıkmaz) içinde olmalarındandır .

Allah'ın Emrini Gizleyip, İstismar Edenler

Allah Teâlâ «Allah'ın indirdiği kitabtan bir şey gizleyip de onu az bir pahaya satanlar» buyruğu ile yahûdîleri kasdetmektedir. Çünkü onlar yanlarında bulunan kitapta Rasûlullah'ın risâlet ve nübüvvetine delil olan niteliklerini saklamışlar, gizlemişlerdir. Bunu yaparken de; ellerinden başkanlıklarının gitmemesi ve araplardan elde ettikleri hediyeleri, ikramları kaybetmemek kasdi gütmüşlerdir. Hz. Peygamberin kendi kitaplarındaki niteliklerini açıklayacak olurlarsa; insanların Hz. Peygamber'e tâbi olup kendilerini terketmelerinden korkmuşlardı. Al lah'ın la'neti onların üzerine olsun. Böylece basît şeylerden dolayı ger çeği gizlemişler ve nefislerini bu basît şeylere satmışlardı. Hidâyetten yüz çevirip, hakka ittibâdan uzaklaşıp, Rasûlü tasdik etmeyi ve Allah katından getirdiği gerçeklere inanmayı bu basît şeylerle değişmişler, dünya ve âhirette hüsrana uğrayıp kaybetmişlerdi. Dünyada kaybetmiştir. Onun peygamberliğinin delillerini, mucizelerini apaçık olarak ortaya koymuştur. Yahudilerin peygambere tâbi olmasından korktukları araplar bu konuda Rasûlullah'ı tasdik etmişler, yahûdîlerle savaşmak için peygambere yardımcı olmuşlardır. Böylece yahûdîler gazab üzerine gazabı hak etmişlerdir. Allah yahûdîleri kitâb-ı kerîm'inde bundan başka bir çok âyette zemmetmiştir. «İşte onlar karınlarına ateşten başka bir şey yemezler.» Onların, hakkı gizlemeleri mukabilinde yedikleri şey, sadece ateştir. Ateş, kıyamet gününde onların karınlarını acı acı yakacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yetimlerin mallarım haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkamış olurlar. Zaten onlar çılgın aleve atılacaktır.» (Nisa, 10) Sahîh hadiste de Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Altın ve gümüş kaplarda yiyip içenler, sadece karınlarına cehennem ateşini doldururlar.
«Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz. Onları temize çıkarmaz. Ve onlar için acıklı bir azâb vardır.» Çünkü Allah onlara kızmıştır. Zîra onlar bildikleri halde-gerçeği gizlemişlerdir. Bu sebeple gazabı hak-etmişlerdir. Onlara kıyamet günü

bakılmaz ve temize çıkarılmazlar. Onların lehinde güzel söz söylenmez, onlar için elîm bir azâb vardır. İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh burada A'meş'in Ebu Hazım kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği şu hadisi zikrederler: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah üç kişiyle konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz ve onlan temize çıkarmaz: Bunlar zina eden,yaşlı, yalan söyleyen hükümdar ve büyüklenen fakirdir.
Bilâhere Allah Teâlâ onların durumunu şöyle haber veriyor: «Onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır.» Hidâyetten yüz çevirmişler ve kendi kitaplarında Rasûlul-lah'ın sıfatı, peygamber olarak gönderilişi ve müjdelenmesi konusundaki hakikatlerden yüz çevirmişlerdir. Diğer peygamberlerin; kendi tâ-bilerine Hz. Peygamberin geleceğini müjdeleyip doğruladığı gerçeğini değiştirmişler ve bunun yerine sapıklığı seçmişlerdir. Sapıklık; Hz. Peygamberi yalanlamak, inkâr etmek ve kendi kitaplarındaki niteliklerini gizlemektir. «Onlar mağfiret karşılığında azâb satın almışlardır. Onlar ateşe karşı ae de sabırlıdırlar.» Allah Teâlâ onlann şiddetli, büyük ve çok ağır bir azâb içerisinde bulunacaklarını bildirerek bu şiddetli azâb ve felâkete nasıl dayandıklarını, görenlerin hayretle karşıladığını haber veriyor. Allah bizi bunlardan korusun.
«Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirilmiş olup o kitâbda ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki pek uzak bir şikâk içinde olmalarındandır.» Onlar bu şiddetli azabı hak etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ Rasûlü Mu-fcammed (s.a) ve ondan önceki bütün peygamberlere gönderdiği kitaplarında, hakkı hak olarak ortaya koymuş ve bâtılı ibtâl etmiştir. Onlar ise Allah'ın âyetlerini alay konusu etmişlerdir. Kitapları kendilerine el-lerindeki bilgi ve belgeyi açıklayıp yayınlamayı emrettiği halde, onlar emri reddedip, gerçek bilgiyi tekzîb etmişlerdir. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Peygamber ise kendilerini Allah'a da'vet etmekte ma' rufu emredip münkerden sakındırmaktadır. Ne var ki onlar Hz. Peygamberi yalanlayıp karşı çıkmakta ve inkâr etmektedirler. Onun sıfatlarım gizleyerek Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu âyetle-riyle alay etmektedirler. İşte onların azabı ve hüsranı hak etmelerinin sebebi budur. Bunun için Allah Teâlâ «Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirmiş olup, kitâbta ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki pek uzak bir şi-kâk içinde olmalarındandır» buyuruyor. [31]

177- Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz «birr» değildir. Lâkin asıl «birr»; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitâblara, peygamberlere îmân eden, malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere, esirlere veren, namazı kılan, zekâtı veren, muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getiren, sıkıntıda »hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenlerin-kidir. İşte sâdık olanlar da onlardır, muttaki (olanlar da) onlardır.

Doğu ve Batı

Bu âyet-i kerîme önemli cümleleri, derin kaideleri ve doğru inanç esâslarını ihtiva etmektedir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; babam... Ebu Zerreden nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) a îmân nedir? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) «Yüzlerinizi Doğu ve

Batı tarafına çevirmeniz birr değildir...» âyetini sonuna kadar okumuş, sonra Ebu Zerr yine îmân nedir? diye sormuş, Rasûlullah (s.a.); sen iyi bir amel işlediğinzaman kalbin onunla sevinir, kötü bir amel işlediğin zaman kalbin ondan nefret eder, buyurmuş. Bu hadîs munkatı'dır. Mücâhid, Ebu Zerr'e ulaşmamıştır. Ebu Zerr daha önce ölmüştür.
Mes'ûdî der ki; bize Kasım İbn Abdurrahmân nakletti: Adamın biri Hz. Ebu Zerr'e gelmiş ve îmân nedir? diye sormuş. Ebu Zerr «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz bir değildir» âyetini sonuna kadar okumuş. Adam, ben sana birr'i sormadım, deyince Ebu Zerr adamın biri Rasûllulah (s.a.) a geldi ve bu adamın bana sorduğunu Ra-sûlullah'a sordu. Hz. Peygamber de bu âyeti okudu. Senin ho^nûd olmaktan kaçındığın gibi o da hoşnûd olmaktan kaçındı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) eliyle işaret ederek buyurdu ki; «Mü'mirviyi bir amel işlerse bu, onu sevindirir ve sevabını ümîd eder. Kötü bir amel de işlerse bu, onu üzer ve Allah'ın azabından korkar.» Bu hadîsi İbn Mer-dûyeh rivayet etmiştir. Ancak bu dâ munkatı'dır. En iyisini Allah bilir.
Bu âyetin tefsirine gelince; Allah Teâlâ, önce mü'minlere Beyt'ül-Mukaddes'e doğru yönelmeyi emretmiş, sonra Kâ'be'ye döndürmüştü. Bu durum ehl-i kitâb'dan bir grupla, bazı müslümanlara zor gelmiş ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu emirdeki hikmeti aç-klayıcı âyeti indirmiştir. Kıblenin tahvîlindeki ana maksadın; Allah Azze ve Celle'ye itaat, emirlerine boyun eğme, döndürdüğü yöne yönelme ve getirdiği hükme uyma olduğunu ve bunun da birr, takva ve kâmil îmân olduğunu belirtmiştir. Doğu veya Batı yönüne yönelmenin birr ve itaat anlamına gelmediğini, Allah'ın emriyle ve şeriatın buyruğu ile olmayınca hiç bir anlam taşımayacağını bildirerek «Yüzlerinizi Doğu veya Batı tarafına çevirmeniz birr değildir. Lâkin birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere îmân...» buyurmuştur. Nitekim Kurban ve hediyeler konusunda da, «Allah Teâlâ'ya onların ne eti ne de kam ulaşır. Sadece sizden takva Allah'a ulaşır.» buyurmuştur. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen bu âyet konusunda der ki; birr namaz kılıp, amel etmeniz değildir. Bu hüküm Mekke'den, Medine'ye hicret sırasında söz konusudur. Bilâhere farzlar ve hadler nazil olmuş, Allah Teâlâ farzlan emrederek, onlarla amel edilmesini buyurmuştur. Dahhâk ve Mukâtil' den de benzer bir rivayet nakledilir. Ebu'l-Âliye der ki; Yahudiler Balı tarafına yöneliyorlardı. Hıristiyanlar da doğu tarafına, Allah Teâlâ «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr değildir» buyurdu. Birr, îmândır, onun hakikati ise ameldir. Hasan ve Rebî' İbn Enes'ten de benzer bir rivayet nakledilir. Mücâhid der ki; lâkin birr, kalbte yerleşen Allah'a itaattir. Dahhâk da der ki; lâkin birr ve takva; farzlan olduğu şekilde yerine getirmenizdir. Sevrî «Lâkin asıl birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere îmân...» âyeti konusunda şöyle der: Bütün bunlar birr'in çeşitleridir. Sevrî merhum doğru söylemiştir. Çünkü bu âyetteki sıfatlarla bezenen kimse, bütünüyle İslâm bağı içine girer ve tüm hayırları nefsinde toplar. Çünkü hayrın bütünü Allah'a îmân'dadır. Allah'a îmân ise; Allah'tan başka ilâh olmadığını kabul etmek, Allah ile peygamberleri arasında elçiler olan meleklerin varlığını doğrulamaktır. Kitap cins ismi olup, bütün peygamberlere indirilmiş olan kitapları ihtiva eder. Kitap; kitapların en değerlisi, önceki kitaplann hâkimi, bütün hayrın kendisinde toplandığı dünya ve âhiret saadetini ihtiva eden, önceki kitaplann bütününü nesheden Kur'an-ı

Kerim'dir. Onda başlangıçtan son peygambere kadar bütün peygamberlere îmân yer alır. Allah'ın sa-lât ve selâmı son peygamberin ve bütün peygamberlerin üzerine olsun.
«Malını seve seve veren.» Malını verirken onu hem seven, hem de vermek isteyen. Bu âyetin İbn Mes'ûd, Saîd İbn Cübeyr ve seleften, haleften diğerleri tarafından böyle tefsir edildiği sabittir. Nitekim Bu-hârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre, Ebu Hüreyre merfû' olarak nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Sadakanın afdalı senin sağlıklı, cimri olduğun halde zenginliği bekleyerek ve fakirlikten korkarak sadaka vermendir.» Hâkim'in de Müs-tedrek isimli eserinde, Şu'be ve Sevrî'nin... İbn Mes'ûd (r.a.) dan naklettiği hadiste Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle buyurur : Senin sağlıklı ve tutkulu olarak, zenginliği uman ve fakirlikten korkarak vermendir. Sonra Hâkim bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîh olduğunu ancak onların tahrîc etmediklerini söyler. Ben derim ki; bu hadîsi Vekî'... İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir ki sahîh olanı da budur. Allah en iyisini bilendir. Buna münâsib bir diğer âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar içleri çektiği halde yiyeceği; yoksula, öksüze ve esîre yedirirler. Biz sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» (İnsan, 8-9) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Sevdiğiniz şeylerden'inf âk etmedikçe birr'e erişemezsiniz. Her ne infâk ederseniz muhakkak ki Allah onu bilendir.» (Âl-i îmrân, 92) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Kendileri zaruret içinde bulunsalar da onları kendilerine ter-cîh ederler. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar felaha erenlerdir.» (Haşr, 9) Bundan çok daha üstün bir infâk tarzı da; kendileri muhtaç oldukları halde, başkalarını kendilerine tercih edenlerin infâkıdır. Bunlar en çok sevdikleri şeyleri başkalarına verip, yedirirler.
«Yakınlarına» kişinin akrabaları, sadaka verilmesi daha evlâ olanlardır. Nitekim hadîste sabit olduğuna göre; miskinlere sadaka sadaka-
dır. Yakınlığı olanlara sadaka iki kerre sadakadır. Bir sadaka bir de sıladır. Onlar senin için en yakın olanlardır. Senin iyiliğine ve ihsanına en çok lâyık olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ aziz kitabında bir çok yerde akrabaya iyiliği emretmiştir. .
«Yetimlere» Bunlar babalan ölmüş, henüz bulûğa ermemiş, kendi kazançlarını kendileri temin edecek duruma gelmemiş olan küçük yavrulardır. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Hz. Ali'den, o da Rasûlul-lah (s.a.) dan nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuştur: «Bulûğa erdikten sonra yetimlik yoktur.»
«Miskinlere» gelince bunlar yiyecek, giyecek ve oturacak imkâna sahip olmayanlardır. Onlara ihtiyâçlarını kapatacak ve sıkıntılarını giderecek miktarda verilir. Buhârî ye Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hürey-re (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Miskin; şu bir veya iki hurma, bir veya iki lokma verilen gezginler değildir. Ancak miskin; ihtiyâcını giderecek bir imkân bulamayan ve bu durumu başkaları tarafından farkedilip de kendisine sadaka verilmeyen kişidir.
«Yolculara» yiyeceği tükenmiş olan, yolda giden yolcuları memleketlerine ulaştıracak kadar gerekli imkân verilir. Keza Allah'a itaat için bir sefer düşünen kişiye de gidip gelmesine yetecek kadar nafaka verilir. Misafir de yolcular arasına girer. Nitekim Ali İbn Ebu Ta]ha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiştir: Yol

oğlu müslümanlarda konaklayan misafirlerdir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Ca'fer, Hasan, Katâde, Dahhâk, Zührî, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil îbn Hayyân da böyle demişlerdir.
«Dilenenlere» bunlar isteyip de zekât ve sadaka verilen kişilerdir. Nitekim İmâm Ahmed ibn Hanbel der ki; bize Vekî' ve Abdurrahmân... Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn'den naklettüer ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dilenci atın üstünde de gelse onun bir hakkı vardır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.
«Kölelere» bunlar esirlikten kurtulmak üzere sözleşme yapıp da sözleşmenin karşılığım ödeyememiş olanlardır. Bu sınıfların bir çoğu hakkında Tevbe süresindeki zekât âyetinde söz edilecektir. İnşâallah. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Fâtıma Bint Kays'dan nakletti, Fâtıma Rasûlullah (s.a.) a; malda zekâttan başka da hak var mıdır? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) ona «Malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere (esirlere) veren...» âyetini okumuş. Bu hadisi İbn Merdûyeh, Âdem ibn Ebu İyâs kanalıyla Fâtıma Bint Kays'dan nakleder. Bu hadîse göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Malda zekâttan başka da hak vardır. Sonra «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr değildir...» âyetini «köleler» kelimesine kadar okumuş.»
«Namazı kılan, zekâtı veren» namazı rükû' ve secdeleriyle huzur ve huşu içerisinde şer'î âdaba u/gun olarak edâ eden. «Zekâtı veren» Bur-daki zekâtın canın zekâtı oıması ve bedeni her çeşit aşağılık ve kötü huylardan kurtarma plması muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ «Kendini arıtan, felaha ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de kaybetmiştir.» (Şems, 9-10) buyuruyor. Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Ona de ki; arınmağa niyetin var mı? Babbına giden yolu göstereyim ki? O'nu sayasın.» (Nâziât, 18 -19) Bir diğer âyet-i kerîme' de ise şöyle buyurur : «Vay o müşriklere ki. Onlar zekât vermezler.» Fussilet, 6-7)
Fakat maldan verilen zekâtın da kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Saîd İbn Cübeyr ve Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir. Bu takdirde sadece gönüllü infâk, birr ve sıla-i rahm için zekât verilebilir, anlamı çıkar. Bunun için Fâtıma Bint Kays'dan nakledilen hadîste malda, zekâttan başka hakkm bulunduğu belirtilmiştir. Allah en iyisini bilendir.
«Muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getirenler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın «Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve sözleşmeyi bozmazlar.» kavli gibidir. Bu niteliğin aksi sahîh hadîste vârid olduğu gibi münafıklıktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; mü-nâfıkın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiği zaman döner, kendisine emânet edildiği zaman hıyanet eder. Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur: Konuştuğu zaman yalan söyler, sözleştiği zaman ahdini çiğner, çatıştığı zaman kötüleşir.
«Sıkıntıda, hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenlerinkidir.» Hastalık, sıkıntı, savaş ve düşmanla karşılaşma halinde sabredenlerinle! asıl birr'dir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mürre el-Hemadânî, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Ebu Mâlik ve Dahhâk ile diğerleri de böyle demişlerdir.
«İşte sâdık olanlar onlardır.» İşte îmânlarında sâdık olanlar bu niteliklerle nitelenmiş olan kimselerdir. Çünkü onlar kalbî îmânı, sözleri ve fiilleriyle

gerçekleştirmişlerdir. Sâdık olanlar, doğru söyleyenler bunlar olduğu gibi «müttakî olanlar da bunlardır.» Çünkü onlar yasaklardan kaçınıp Allah'a itaat edenlerdir. [32]

178- Ey îmân edenler; öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile. Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse, ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle (diyet) ödemelidir. Bu, Rabbınız tarafından bir- hafifletme ve rahmettir. Kim bundan sonra da tecâvüzde bulunursa-, onun için pek acıklı bir azab vardır.
179- Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri. Tâ ki, sakınasınız.

Kısasta Hayat Var

Allah Teâlâ buyuruyor ki; size kısasta adalet yazıldı. Ey mü'min-ler sizden; hür bir kişiye karşılık,' hür bir kişi, köleye karşılık köle, dişiye karşılık dişi kısas etmek gerekir. Haddi aşıp tecâvüz etmeyiniz. Nitekim sizden öncekiler haddi aştılar ve Allah'ın onlar hakkındaki hükmünü değiştirdiler. Bunun sebebi Kurayza ve Nadîr oğullarıdır. Nadir oğulları câhiliyyet devrinde Kurayza oğullarıyla savaşmış ve onları yenmişlerdi. Nadîr oğullarından bir kişi Kurayza oğullarından birini öldürürse; buna karşılık o öldürülmez sadece yüz vesak (Kûfe'li-lere göre ikiyüz kilogram) hurma fidye verirlerdi. Kurayza oğullarından birisi; Nadîr oğullarından birini öldürünce buna karşılık o da öldürülür. Eğer fidyeleşirlerse, bu takdirde ikiyüz vesak hurma fidye verirlerdi. Yani Kurayza oğullarının diyetinin bir misli. Bunun üzerine Allah Teâlâ kısasta adaleti emretti. Kendileri hakkında verilmiş olan ilâhî hükme küfür ve azgınlık sebebiyle karşı gelen, onu tahrif eden fesâdçıların yoluna uyulmamasını bildirerek «Ey îmân edenler, öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile» buyuruldu.
Bu âyetin sebeb-i nüzulü konusunda İmâm Muhammed tbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zur'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki o, Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, öldürmede size kısas farz kılındı.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Eğer kasıtlı olursa hürr'e karşılık hürdür. Şöyle ki İslâm'dan kısa bir müddet önce câhiliyet devrinde iki Arap kabilesi savaşmış ve birbirlerini yaralayıp öldürmüşlerdi, öyle ki köleler ve kadınlar öldürülmüş ve birbirlerinden intikam almadan müslüman olmuşlardı. Bu iki kabile çatışıyordu. Ve kendilerinden köleye mukabil bir hürr'ün, kadına mukabil bir erkeğin öldürülmesi halinde anlaşmayı kabul edebileceklerine and içtiler. Bunun üzerine yu-kardaki âyet-i kerîme nazil oldu. Ancak bu âyet-i kerîme'deki «hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile» âyeti «cana can» (Mâide, 45) âyeti ile neshedilmiştir. Ali İbn Ebu Talha «dişi; dişi ile» kavli konusunda İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Zîra onlar; dişiye mukabil erkeği öldürmüyorlardı. Erkeğe mukabil erkeği öldürüyorlar, dişiye mukabil dişiyi öldürüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ cana can, göze göz emrini inzal buyurdu. Ve ister cana, ister candan aşağıya tecâvüz etmiş olsunlar, kasıtlı oldukları takdirde hür erkekle hür kadını kendi aralarında eşit kıldı. Aynı şekilde köleler arasında da kasıtlı olarak cana ve candan aşağıya tecâvüz halinde erkeklerle kadınları eşit kıldı. Bu âyetin cana can (Mâide, 45) âyeti ile neshedildiği Ebu Mâlik'ten de rivayet edilir.

«Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse, ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle diyet ödemelidir.» Mücâhid, İbn Ab-bâs'tan nakleder ki; affetmek, kasıtlı öldürmede diyeti kabul emektir. Ebu'l-Âliye, Ebu Şa'sâ, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Hasan, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böyle dedikleri rivayet edilir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «Kim de kardeşi tarafından affedilirse» âyeti konusunda şöyle demiştir: Kim de kısası hakettikten sonra diyeti kabul ederse; bu kardeşi tarafından affedilmedir. Bu takdirde diyet isteyenin —diyeti kabul ediyorsa— ma'rûfa uyması gerekir ve katile de zarar vermeden ve uzatmadan diyeti ödemek düşer. Hâkim, Süfyân'dan... İbn Abbâs'm şöyle dediğini rivayet eder: İstenen miktar, iyilikle ödenir. Saîd İbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, Câbir İbn Zeyd, Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Rebî' İbn Enes, Süddî ve M I-katil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.
«Bu, Rabbınız tarafından bir hafifletme ve rahmettir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kasıtlı öldürmede diyetin alınması, Rabbınız tarafından sizin için bir hafifletme ve rahmettir. Halbuki sizden önceki milletler için öldürme veya afdan birini tercih etme emredilmişti. Nitekim Saîd İbn Mansûr der ki; bize Süfyân... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : İsrail oğullarına öldürmede kısas farz kılınmıştı. Ve onlarda affetme hakkı yoktu. Allah Teâlâ bu ümmete «Ey îmân edenler öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile. Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle (diyet) ödemelidir» buyurmuştur. Af; kasıtlı öldürmede diyeti kabul etmektir. Bu, sizden önce geçen milletlere göre sizin için bir hafifletmedir. Öyleyse ma'rûfa uyulmalı ve iyilikle diyet ödenmelidir. Bu hadîsi bir çok kişi Amr'dan rivayet etmiştir. İbn Hibbân sahîh'inde, Amr İbn Dinar'dan bu hadîsi rivayet eder. Bir topluluk da Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivayet nakletmiştir.
Katâde der ki; «Bu, Rabbmız tarafından bir hafifletmedir.» âyetinde Allah bu ümmete merhamet etmiş ve onlara daha önceki milletlere helâl olmayan diyeti helâl kılmıştır. Tevrat mensûblan (Ya-hûdîler) için yalnızca kısas ve bağışlama farz kılınmıştı, diyet yoktu. İncil mensûblanna (Hıristiyanlar) da yalnızca bağışlama emredilmişti. Bu ümmete ise hem diyet, hem kısas, hem de bağışlama emrolun-muştur. Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes'ten de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir.
«Kim bundan sonra da tecâvüzde bulunursa, onun için elîm bir azâb vardır.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kim de diyeti aldıktan veya kabul ettikten sonra, hasmını öldürürse onun için Allah katında pek acıklı bir azâb vardır. İbn Abbâs, Mücâhid, Ata, İkrime, Hasan, Ka-tâde, Rebî' îbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân'dan da aynı şekilde rivayet edilerek; diyeti aldıktan sonra hasmını öldüren kimsenin öldürüleceği nakledilmiştir. Nitekim Muhammed İbn İshâk... Ebu Şü-reyh'ten nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim öldürülür veya sakat bırakılırsa o üç şeyden birinde serbest bırakılır: Ya kısas yapar, ya affeder veya diyet alır. Eğer bunun dışında dördüncü bir şeyi isterse onun elini tutunuz. Kim de bunu tecâvüz ederse, ona cehennem ateşi vardır: Orada ebediyyen kalacaktır. Bu hadîsi Ahmed ibn Hanbel rivayet eder. Saîd İbn A'rûbe... Semure'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Ben diyeti aldıktan sonra hasmını öldüreni bağışlamam.» Yani artık ondan diyet almam, aksine onu öldürürüm.

«Kısasta sizin için hayat vardır.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kâ-tilin öldürülmesinden ibaret olan kısas hükmünde sizin için pek büyük bir hikmet vardır. Bu; kanın akıtılmaması ve korunması için bir sebebdir. Çünkü katil, hasmını öldürdüğü takdirde kendinin de öldürüleceğini bilirse, suçu işlemekten kaçınır. Bu da canların yaşamasının sebebi olur. Geçmiş kitaplarda şöyle yazıldığı bildirilir: öldürmeyi en iyi yine öldürme yokeder. Bu ifâde, Kur'an-ı Azîmüşşân'da çok daha fasîh, çok daha belîğ, çok daha vecîz şekilde «Kısasta sizin için hayat vardır» ifadesiyle yer almıştır. Ebu'l-Âliye der ki: Allah kısasta hayat varetmiştir. Nice kimseler var ki; hasmını öldürmek ister de kendinin öldürülmesinden korkarak onu öldürmez. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böylece nakledilmiştir.
«Ey akıl sahipleri. Tâ ki sakmasınız.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey akıl, anlayış ve kavrayış sahipleri. Umulur ki artık sakınır ve Allah'ın haram ve yasaklarını terkedersiniz. Takva; takati bilfiil yapmayı ve münkerleri bilfiil terketmeyi kendi içinde toplayan bir kelimedir. [33]
«Sizin için.kısasta hayat vardır.» Bu söz son derece fasîh ve beliğ bir sözdür. Çünkü bir şey zıddının yerine konulmuş, kısas ma'rife hayat da nekire olarak ifâde edilmiştir. Böylece bu hüküm tarzında büyük bir hayat şekli bulunduğuna işaret edilmiştir. Çünkü kısasın bilinmesi katili öldürme fiilini işlemekten alıkoyar. Böylece kısas iki canın yaşamasının nedeni olur. Kaldı ki araplar tek kişiye karşılık bir topluluğu, katil yerine başkalarını da öldürüyorlardı. Bu sebeple aralarında fitne yayılıyordu. Katile kısas uygulanınca bu durumda ötekiler huzur bulur ve bu, onların hayatlarının sebebi olur. Birinci şekilde (gramer bakımından) izmâr, ikinci şekilde ise tahsis vardır. Denildi ki burada kastedilen hayat uhrevî hayattır.[34]
«Sizin için kısasta hayat vardır.» Bu bölüm önce geçen, «Sizin üzerinize kısas farz kılındı» âyetine ma'tûftur. Maksâd, ruha kısas hükmünü benimsetmektir. Çünkü kısas nefislere ağır gelen bir cezadır. Bu cümle belagatın zirvesinde bir ifâdedir. Arap dilinde bu mânâya gelmek üzere en çok şöhret bulan atasözü, «ölümü en iyi ölüm önler.» ifadesidir. Ne var ki, «ölümü en iyi ölüm önler» sözünden, «sizin için kısasta hayat vardır» buyruğu her bakımdan daha belîğânedir. Bu üstünlüğü bir kaç yönden ifâde edebiliriz :
1) Harflerin azlığı bakımından. Burada maksâd 10 harfle ifâde edilmiştir. —tenvîn harf sayılmaz— diğerinde ise 14 ıiarf vardır.
2) İttirâd vardır. Çünkü her kısasta hayat vardır. Ancak her öldürme ölümü önlemez. Çünkü zulm ile öldürme daha çok ölümü celbeder.
3) Hayat derken kullanılan tenvîn ile bir tür yücelik anlamı verilmiştir.
4) Kısas ile hayat arasında bir intibak sağlanmıştır. Aslında kısas hayatın yok edilmesi ve hayat ise kısasın mukabilinde yer alır.
5) İfâdede istenen doğrudan doğruya hayattır, ölümün önlenmesi ise yalnızca bunun için gereklidir. Yoksa kendiliğinden gerekli değildir.
6) Bir şeyin kendi zıddında mevcûd kılınması şeklindeki garabet sözkonusudur. Diğer bakımdan zarf, mazrufu ihtiva ederse o şeyin dağılmasını önler. Böylece bizim için sözkonusu olan kısas, hayatı felâketlerden muhafaza eder.
7) İfâdede birbirine yakın olmakla beraber tekrardan uzak durulmuştur...

8) İfâdede farklılık ve selâset vardır. Çünkü bu ifâde ile araplarca kullanılan cümle arasında hafîf sebeplerin ardarda gelmesi şeklindeki durum bahis mevzuu değildir. Çünkü arap dilinde ardarda gelen harekeli iki harf, ancak bir yerde vardır. Bu ise ifâdenin selâsetini azaltıp dilde açıklığı eksiltir. Keza, fa'dan lâm'a geçiş, eliften lâm'a geçişten daha doğrudur. (Kısas kelimesinden sonra hayat kelimesinin gelmesi)
9) Belirli bir sebebe ihtiyâç göstermemesi bakımından da bu ifâde üstündür. Halbuki öbür ifâde bunu gerektirir.
10) Vurmayı, yaralamayı ve öldürmeyi ihtiva eden bu hükmün hakikatini gösteren cins edatı olan eliflâm ile birlikte kısas kelimesinin kullanılması Özelliği öbür ifâdede yoktur.
11) Öldürmeyerek diri bırakmanın da ölümü önleyeceği vehmi doğuracak fiillerden uzak olması da bir ayrı özelliktir.
12) Âyet-i kerîme öldürme için en uygun karşılık olan hayatı ihtiva etmektedir. Arapların kullandıkları söz ise bunun tersinedir. Çünkü o öldürmeyi içermektedir.
13) Arapların kullandıkları ifâdede bir şeyin bizzat kendisinin yok olmasının sebebi olması şeklindeki vehim bu ifâde de yoktur. Sözü, sözlerin en yücesi, âyetleri işaretlerin en parlağı olan Rabbımızı hamd ile tesbîh ederiz.[35]

180- Sizden birinize ölüm geldiği zaman-, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa; anaya, babaya, yakın akrabaya,
ma'rûf şekilde vasiyette bulunması farz kılındı. Bü, takva sahipleri üzerinde bir haktır.
181- Kim de bunu (vasiyyeti) işittikten sonra değiştirirse; onun günâhı değiştirenlerindir. Şüphe yok ki, Allah Semî'dir, Alîm'dir.
182- Bununla birlikte, kim vasiyyet edenin haksızlığa meylinden, günâha girmesinden korkup (tarafların) aralarını bulursa; ona da bir günâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir

Vasiyyet

Bu âyet-i kerîme anne ve babalara, yalanlara vasiyyet etmelerini emretmektedir. Mîrâs âyeti nazil olmadan önce, iki kavilden en sahihine göre, vasiyet vâcib idi. Mirası bildiren âyet nazil olunca bu âyet neshedildi ve Allah tarafından takdir edilen mîrâs payları farîze olarak vaz' edildi. O hakkın sahipleri, vasiyetsiz ve vasiyet edenin minnetine katlanmadan doğrudan doğruya vâris oldular. Bu konuda vârid olan hadîste Amr İbn Hârice der ki; Rasûlullah (s.a.) in hutbe okurken şöyle dediğini duydum: «Doğrusu Allah Teâlâ her hak sahibinin hakkını vermiştir. Binâenaleyh vârise vasiyet yoktur.» İmâm Ahmed îbn Hanbel derki; bize İsmâîl İbn îbrâhîm... Muhammed İbn Sîrîn'den nakletti ki, o şöyle demiştir: Abdullah İbn Abbâs, oturdu ve Bakara süresini okudu. Bu âyete geldiğinde dedi ki; bu âyet nesh-edilmiştir. Bunu Saîd İbn Mansûr Hüseym kanalıyla Yûnus'tan nakleder. Hâkim de Müstedrek'inde rivayet ettikten sonra, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir, der. Ali İbn Ebu Talha... İbn Abbâs'ın «anaya, babaya yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak takva sahipleri üzerinde bir haktır.» âyeti konusunda

şöyle dediğini nakleder: Anne ve babalarla birlikte başkaları vâris olamazlardı. Ancak akrabalara vasiyet edilirse mümkün olurdu. Nihayet Allah Teâlâ mîrâs âyetini indirdi. Anne ve babanın mirasını orada açıkladı ve ölenin malının üçte birinin akrabalara vasiyeti hükmünü getirdi.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan ibn Muhammed... İbn Abbâs'm bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Bu âyet «ana, babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli bir hissedir.» (Nisa, 7) âyetiyle neshedilmiştir. İbn Ebu Hatim Abdullah İbn Ömer'den, Ebu Musa'dan, Saîd İbn Müseyyeb'den, Hasan'dan, Mücâhid'den, Atâ'dan, Saîd İbn Cübeyr'den Muhammed İbn Sîrîn'den, İkrime'den, Zeyd İbn Eslem'den, Rebî' İbn Enes'ten, Katâde'den, Süddî'den, Mukâtil İbn Hayyân'dan, Tâvûs'tan, İbrahim el-Nehâî'den, Şüreyh'den, Dahhâk'dan, Zührî'den bu âyetin mensûh olduğu ve onu mîrâs âyetinin neshettiği görüşünü nakletmiştir.
Ne gariptir ki, Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer el-Râzî merhum, tefsir el-Kebîr isimli eserinde Ebu Müslim el-Isfahânî'den bu âyetin mensûh olmadığı görüşünü nakleder. Ona göre bu âyet, mîrâs âyetiyle tefsir edilmiştir. Ve mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ size anne ve babalarla akrabaların mirastan mahrum edilmemelerini tavsiye etmiştir. Râzî der ki; bu müfessirlerin ekseriyetiyle fukâhâmn muteber olanlarının görüşüdür. Bazıları da onun vâris olanlar hakkında mensûh, viris olmayanlar hakkında sabit olduğunu söylemişlerdir. Bu İbn Ab bâs, Hasan, Mesrûk, Tâvûs, Dahhâk, Müslim, İbn Yessâr ve A'lâ İbn Ziyâd'ın mezhebidir.
Ben derim ki; bu görüşü serdedenter arasında Saîd İbn Cübeyr. Rebî' İbn Enes, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân da bulunmaktadır. Ancak bunlara göre bizim istilâhımızda buna nesh adı verilemez. Çünkü mîrâs âyeti vasiyyet âyetinin umûmunun delâlet ettiği fertlerden bir kısmının hükmünü kaldırmıştır. «Yakınlar» ta'bîri «vâris olan ve olmayanlar» ta'bîrinden daha geniştir. Vâris olanların hükmü belirtildiği için, buradaki hükmü kaldırılmış ve diğerleri de ilk âyetin delâlet ettiği şekil üzere kalmıştır. Bu görüş bazılarının vasiyyet İslâm'ın başlangıç devrinde mendûb idi, sonra neshedildi görüşünden kaynaklanmaktadır. Vasiyetin vâcib olduğu görüşüne gelince —ki bu âyetin akışından anlaşılmaktadır— bunun mîrâs âyetiyle neshedilmiş olması gerekir. Nitekim müfessirlerin çoğunluğu ile fukahânn: muteber olanları böyle demişlerdir. Şüphesiz ki anne ve babalarla yakınlara vasiyetin vâcib oluşu icmâ' ile neshedilmiştir. Hattâ geçen hadîse binâen yasaklanmıştır. Çünkü hadîste; «Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Binâenaleyh vârise vasiyet yoktur.» buyurulmuştur. Mîrâs âyeti müstakil bir hükümdür ve Allah tarafından hak sahiplerine verilmiş bir vecîbedir. Bu âyetle hak sahipleri bakımından hüküm tamamen kaldırılmıştır. Geriye mirastan payı olmayan yakınların durumu kalmaktadır. Onlar içinse vasiyet âyetinin şumûlü içerisinde olmak kaydıyla, malın üçte biri kadar bir kısmından vasiyet edilmesi uygun görülmüştür. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde sabit olduğuna göre, Abdullah İbn Ömer der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Müslüman kişinin sahib olduğu şeydeki hakkı vasiyyet etmesidir. Müslüman iki gece yatarsa, mutlaka vasiyeti yanında yazılı olmalıdır. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben Rasûlullah (s.a.)m böyle dediğini işittikten sonra, bir gece bile vasiyetsiz yatmadım. Yakınlara iyi

davranmayı ve ihsanda bulunmayı emreden âyet ve hadisler gerçekten pek çoktur. Nitekim Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki; bize Ubeydullah... Abdullah'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ, ey âdemoğlu iki şeyin var ki onlardan birisi sana âit değildir. Birisi, gırtlağına yapıştığım zaman seni temizleyip arıtmak için malından sana bir pay kıldım. Diğeri de, ecelin geldikten sonra kullarımın sana duâ etmesidir.
«Eğer bir hayır bırakacaksa» Buradaki hayrın mal olduğunu İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Atıyye, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Katâde ve diğerleri söylemişlerdir. Bunlardan bir kısmı, ister az olsun ister çok olsun, veraset gibi mal için vasiyet meşrû'dur, derler. Bir kısmı da fazla mal bırakıldığı takdirde vasiyet edilebilir, derler. Sonra bu fazla malın mik- tan konusunda ihtilâf ederler. İbn Ebu Hatim der ki; bana Muham-med İbn Abdullah... Hişâm İbn Urve'den nakletti ki, ona babası söylemiş : Hz. Ali (r.a.)ye, Kureyş'ten bir adam öldü. Üç veya dörtyüz dînâr bıraktı, vasiyet etmedi, denilmiş. Hz. Ali, bir şey gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ «Eğer bir hayır bırakacaksa» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki; Bize Hârûn İbn İshâk, Hişâm İbn Urve'den nakletti ki, o babasından aktarmış : Hz. Ali kavminden birisinin hastalığında yanına varmış; adam ona vasiyet edeyim mi? deyince Hz. Ali Allah Teâlâ «Eğer bir hayır bırakacaksa» buyuruyor. Sen az bir şey bıraktın. Onu da çocuğuna bırak demiş. Hakem İbn Ebân der ki; bana İk-rime, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Bir kimse altmış dînâr bırakmazsa, hayır bırakmış sayılmaz. Hakem ise Tâvûs'un seksen dînâr bırakmayanın hayır bırakmamış olacağım föy-lediğini nakleder. Katâde ise bin veya daha fazla demiştir.
«Ma'rûf şekilde» yani nfk ile, ihsan ile. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakletti ki o, bu,âyet konusunda şöyle demiş : Evet vasiyet haktır. Her müslümanın öleceği zaman münker üzere değil, ma'rûf üzere vasiyet etmesi gerekir.
Buradaki ma'rûftan maksad; ölenin; yakınlarının hakkını aşmak-sızın, fakat cimriliğe dalmaksızın, vârislerini de mağdur etmeksizin vasiyette bulunmasıdır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğuna göre, Sa'd der ki: Ya Rasûlallah malım var, kızımdan başka da vârisim yok. Malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi? dedim. Rasû-lullah (s.a.) hayır, dedi. Sonra yarısını vasiyet edeyim mi? dedim. Rasûlullah hayır, dedi. Üçte birini vasiyet edeyim mi? dedim. Rasû-lullah üçte bir olur ama, üçte bir bile çoktur. Doğrusu senin vârislerini zenginler olarak bırakman, insanlara el - avuç açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır, buyurdu. Buhârî'nin Sahîh'inde îbn Abbâs (r.a.)m şöyle dediği nakledilir. Keski insanlar vasiyette üçte birden dörtte bire geçmiş olsalardı. Çünkü Rasûlullah (s.a.) üçte bir olur ama, üçte bir bile çok, buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Hâşim'in kölesi Ebu Saîd'in... Hanîfe'nin torunu Hanzele'den şöyle duyduğunu nakleder: Hanîfe kendi evinde bulunan bir yetîme yüz deve vasiyet etti. Bu durum çocuklarına ağır geldi. Mes'eleyi Rasû-1-ollah (s.a.)a götürdüler. Hanîfe dedi ki; ben yetimlerimden birine yüz deve vasiyet ettim. Ki biz bu develere «mutayyebe» adını veriyorduk. Rasûlullah (s,a.) buyurdu ki: Hayır, hayır, hayır. Sadaka beştir Yoksa ondur. Yoksa onbeştir, yoksa yirmidir, yirmibeştir, yoksa otuz-*ûm.* yoksa otuzfoeştir, yoksa kırktır. Ahmed İbn Hanbel, bu hadîsi uzun aiadıya zikretmiştir.

-Kim de bunu işittikten sonra değiştirirse, onun günâhı değişti- renlerindir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kim vasiyyeti değiştirir, tah-rîf eder, hükmünü kaldırır, artırır veya eksiltirse —vasiyyetin hükmünü gizlemenin de bu emrin içerisine girmesi uygundur— onun günâhı değiştirenleredir, tbn Abbâs ve bir çok kişi derler ki; ölünün mükâfatı Allah'a, günâhı ise bu vasiyyeti değiştirenlere ilişir. «Doğrusu Allah Semî'dir, Alîm'dir.» Ölenin vasiyet ettiğini görür ve bilir. Keza vasiyet edilenlerin yaptıklarından da haberdârdır.
«Bununla birlikte kim, vasiyet edenin haksızlığa meylinden, günâha girmesinden korkup (tarafların) arasım bulursa» İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve Süddî buradaki “” kelimesinin hatâ olduğunu söylemişlerdir. Bu ifâde her türlü hatâ çeşidini içine alır. Vârisin herhangi bir vâsıta ve vesile ile arttırması veya aldatmaca olarak kalan şeyi satmasını vasiyet etmesi gibi. Veya kızının oğluna vasiyet edip, onun mirasını arttırması gibi. Veya buna benzer davranışlar kasıtlı olabilir, kasıtsız olabilir. Kişinin tabiatından ve iyi düşünmeden yakınlarına şefkat etmesinden doğabilir. Ya da kasıtlı olarak günâh işleyebilir. Vasinin bu durumda mes'e-leyi islâh etmesi, vasiyette şer'î usûllere uygun düzeltmeler yapması, caizdir, ölenin, vasiyet ettiği kişiden daha uygun ve daha yakın olanlara dönerek vasiyyet edenin istekleriyle şer'î esâsları birleştirmesi gerekir. Bu tür ıslâh ve birleştirme âyette geçen değiştirme hükmüne dâhil değildir. Bunun için Allah Teâlâ ona atfederek bunlann yasaklar arasında bulunmadığını belirtiyor. Allah en iyisini bilendir.
îbn Ebu Hatim der ki; bize Abbâs İbn Velîd... Hz. Âişe'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Nasıl haksızlığa meyleden vasinin vasiyeti; öldüğünde geri çevrilirse, pişman olan kişinin sadakası da hayatında geri çevrilir. Bu hadisi Ebu Bekr İbn Merdûyeh Abbâs İbn Velîd'den, o da Hz. Âişe'den rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; Velîd burada yanılmıştır. Çünkü bu söz Urve'ye aittir. Bunu Velîd İbn Müslim Evzâî'den nakletmiş ve Urve'den başkasına atfetmemiştir. İbn Merdûyeh ayrıca der ki; bize Muhammed İbn Ahmed... İbn Abbâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: Vasiyette pişmanlık büyük günâhlardandır. Bu hadîsin peygambere âit oluşunda da bazı noktalar vardır. Ancak bu husûsda vârid olan hadîslerin en güzeli Abdürrezzâk'ın Ebu Hüreyre'den naklettiği hadîstir ki, burada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Bir kimse yetmiş yıl hayır işleyen kişilerin amelini yapar. Vasiyet edeceği zaman, vasiyetinde pişman olur ve ömrünün sonunu amelinin kötüsüyle mühürler. Ve cehenneme gider. Bir kişi de yetmiş yıl şer ehlinin amelini işler. Sonunda vasiyetinden dönerek ömrünün sonunu iyi amelle mühürler ve cennete girer. Ebu Hüreyre dedi ki; isterseniz Allah Teâlâ'mn: «İşte bunlar Allah'ın hudududur, sakın onları aşmayasınız» âyetim okuyunuz. [36]

183- Ey îmân edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı. Tâ ki konmasınız.
184- Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya seferde olursa, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde; gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye (verir). Bu-nunla beraber kim gönüllü olarak iyilik yaparsa bu-, ken
disi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız; bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır.

Oruç Farizası

Allah Teâlâ bu ümmete sesleniyor ve orucu emrediyor. Oruç sırf Allah Azze ve Celle'ye ihlâs niyetiyle yemekten, içmekten ve cinsî temastan kaçınmaktır. Oruçta ruhun arınması, temizlenmesi, parlatılması, kötü davranışlardan ve fena huylardan uzaklaştırılması bahis mevzuudur. Zikredilir ki oruç, nasıl müslümanlara farz kılınmışsa müslü-manlardan öncekilere de farz kılınmıştır, öncekiler müslümanlar için mükemmel bir örnektir, öyleyse müslümanlar bu ibâdeti eniyi şekilde yapmaya çalışmalıdırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Her biriniz için bir yol ve bir şeriat kıldık. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu verdikleriyle sizi denemesi içindir. O halde iyiliklere koşuşun, hepinizin dönüşü Allah'adır.» (Mâide, 48) Bunun için de burada «Ey îmân edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı. Tâ ki konmasınız» buyuruyor. Oruçta bedenin temizliği ve şeytânın sızabileceği yolların tıkanması vardır. Bunun için Buhâri ve Müslim'de vârid olan sahih hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :• «Ey gençler topluluğu; sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin, kimin de gücü yetmezse, oruç tutsun. O kendisini korur!» Sonra Alte.h Teâlâ; orucun miktarını belirterek insanlara ağır gelip tutmaktan kaçınmalarını ve yerine getirmekten uzak durmalarını önlemek için; her gün farz kılınmadığını, sadece sayılı günlerde farz olduğunu bildiriyor. İslâm'ın başlangıç devrinde her ayın üç günü oruç tutulurdu. Sonra bu oruç —yerinde açıklanacağı gibi— Ramazân orucuyla neshedilmiştir. Rivayet edilir ki; oruç başlangıçta bizden önceki ümmetlerde olduğu gibi her ay üç gündü. Bu rivayet Muâz, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Atâ ve Katâde'den nakledilir. Dahhâk İbn Müzâhim de her ayın üç gününü oruçlu geçirmek Nûh (a.s.)un zamanından beri meşru kılınmıştır. Nihayet Allah onu Ramazân orucuyla neshetti, diye ilâve etmiştir. Abbâd İbn Mansûr, Hasan el-Basrî'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Evet, Allah'a andolsun ki oruç, her ümmete farz kılınmıştır. Bize farz kılındığı gibi tam bir ay ve ayrıca; belirli günlerde farz idi. Süddî'den de benzeri bir rivayet nakledilmiştir. İbn Ebu Hatim... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini söylemiştir: Ramazân orucunu Allah sizden önceki milletlere de farz kılmıştır. Bu uzun bir hadîstir. Ben bu hadîsten sadece bir kısmını iktibas ettim.
Ebu Ca'fer el-Râzî der ki; Rebî' İbn Enes, Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini bir kişiden duyduğunu nakletti: «Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı.» âyeti nazil olduğunda, önceki milletlere farz kılman oruç şöyleydi: Onlardan birisi yatsı namazını kılıp yattığında, ona yemek, içmek, kadın vb. şeyler haram olurdu. İbn Ebu Hatim; İbn Abbâs'tan Ebu'l-Âliye'den, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan, Mücâhid'den, îbn Cübeyr'den, Mukâtil İbn Hayyân'dan, Rebî* İbn Enes'ten ve Atâ el-Horasânî'den de buna benzer bir rivayet nakledildiğini söyler. Atâ el-Horasânî; İbn Abbâs'ın «Sizden öncekilere farz kılındığı gibi» âyetiyle ehl-i kitâb'ın kastedildiğini söylediğini nakleder. Şa'bî, Süd-dî ve yine Atâ el-Horasânî'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir.
Sonra Allah Teâlâ, İslâm'ın başlangıcında olduğu şekilde orucun ahkâmını açıklamaya başlıyor: «Sizden kim hasta veya seferde olursa, tutmadığı günler sayısınca, diğer günlerde. Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir.»

Hasta ve misafir; hastalık ve sefer halinde oruç tutmaz. Çünkü bu iki durum da sahihleri için meşakkatlidir. Oruçlarını bozarlar ve sayısınca başka günde oruç tutarlar. Mukîm ve sağlıklı olup da oruç tutabilen kişi; oruç tutmakla yemek arasında muhayyerdir. İster yer, ister bozar ve her güne karşılık bir miskîn doyurur. Eğer bir miskinden fazlasını doyuracak olursa, bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutacak olursa bu miskîn doyurmaktan daha afdaldır. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, Tâvûs, Mukâtil İbn Hayyân ve selef-i sâlihînden başkaları böyle demişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ «Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu, fidye verir. Bununla beraber kim gönüllü olarak iyilik yaparsa bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.» buyuruyor.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Nadr... Muâz İbn Ce-bel'den nakletti ki, o şöyle demiş : Namaz da, oruç za üç kerre değişmiştir. Namazın durumu şöyledir: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde onyedi ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldı. Sonra Allah Teâlâ onu «Senin yüzünün semâya doğru dönüp durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz...» âyeti ile Mekke'ye yöneltmiştir. Bu bir dönüştür. Muâz İbn Cebel devamla der ki: Müslü-manlar namaz için toplanıyorlardı ve birbirlerini sesliyorlardı. Nihayet bir ağaçtan çan yapmaya karar kıldılar veya az kalsın yapıyorlardı. Sonra Ansârdan Abdullah İbn Zeyd denilen bir adam Rasûlul lah'a geldi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben her uyuyanın gördüğü gibi bir rü'ya gördüm. Eğer uyumuyordum deseydim daha doğru söylerdim. Ben uyku ile uyanıklık arasındaydım ki; yeşil kaftanlı bir şahıs geldi. Kıbleye doğru yöneldi ve «Allahü Ekber, Allahü Ekber Eş-hedü en lâ İlahe İllallah...» diyerek ezam bitirinceye kadar okudu. Son-bir süre durdu, sonra tekrar dediği gibi dedi. Ancak fazla olarak iki defa «Köd Kâmet'is-salat» dedi. Rasûlullah (s.a.) öyleyse onu Bilâl'e öğret te; böylece halkı namaza çağırsın, buyurdu. Bunun üzerine Bilâl ilk ezanı okuyan kişi oldu. Muâz İbn Cebel devamla der ki: Hattâb oğlu Ömer (r.a.) gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o adama gelen bana da geldi. Ancak o beni geçti, dedi. Namazın iki durumu böyledir.
Muâz İbn Cebel devamla der ki: İlkin müslümanlar namaza geldiklerinde Rasûlullah (s.a.) onların bir kısmından önce gelirdi. Bir kişi diğerine kaç rek'at kıldı? diye sorardı. O da bir veya iki rek'at derdi. Gelen adam o kadar rek'at kılar, sonra toplulukla beraber namaza girerdi. Ahmed İbn Hanbel der ki: Muâz geldi ve dedi ki; Ben her halükârda onunla beraber idim. Sonra o beni geçti. Ve ben geçen kısmını kaza ettim, Muâz der ki, Rasûlullah (s.a.) onu bir miktar geçmiştir, Muâz onunla beraber namaza durdu. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirince o kalktı ve namazım kıldı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) doğrusu Muâz, sizin için bir sünnet koydu. Siz de böyle yapın buyurdu. Namazla ilgili üç değişiklik bunlardır.
Oruca gelince; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde herayın üç günü ve aşure günlerini oruçlu geçirirdi. Sonra Allah Teâlâ orucu farz kılarak bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu. Bu sırada isteyen oruç vatar, isteyen bir miskini doyururdu. Ve bu doyurma oruç yerine ge-cerdi. Nihayet Allah Azze ve Celle bir başka âyet inzal buyurarak «Ramazân ayı öyle bir aydır ki, insanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtıla ayıran Kur'an o ayda indirilmiştir. Sizden her kim o ayı görürse oruç tutsun. Kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerde o kadar oruç tutsun» âyetini inzal buyurdu. Ve böylece Allah sağlıklı ve mukîm olanlara orucu emrederken,

hasta ve misafirlere ruhsat verdi. Keza oruç tutamayan yaşlılara da fidye verme izni verdi. İşte bu iki haldir. Ah-med İbn Hanbel der ki; insanlar yatmazdan önce yeyiyor, içiyor ve eşlerine yaklaşıyorlardı. Uyuyunca bundan kaçmıyorlardı. Sonra Ansâr'dan Sarme adında bir adam akşama kadar oruç tuttu. Ailesinin yanma geldi. Namazı kıldı. Sonra yeyip içti ve uyudu. Ertesi sabah orucu tuttu. Rasûlullah (s.a.) onun çok yorulmuş olduğunu gördü ve neden seni çok yorgun görüyorum? dediğinde, adam ey Allah'ın Ra-sûlü, ben dün çok çalıştım. Senin geldiğinde geldim, kendimi attım ve namaz kıldım. Sabah olunca oruç tuttum, dedi. İbn Hanbel der ki; Hz. Ömer uyuduktan sonra kadınlarına yaklaşmıştı. Rasûluljah (s.a.) a bunu anlattı. Bu iki hâdise üzerine Allah Teâlâ «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için, siz de onlar için bir elbisesiniz...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Ebu Dâvûd Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde Mes'ûdî'den tahrîç ederler. Buhârî ve Müslim ise, Zührî'nin hadîsinde Urve kanalıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini naklederler : Aşûra günlerinde oruç tutulurdu. Ramazân orucunu farz kılan emir inince isteyen Aşûra'da oruç tuttu, isteyen tutmadı. Buhârî Abdullah İbn Ömer ve İbn Mes'ûd'dan da benzer bir rivayet nakleder.
«Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir.» Muaz'ın dediğine göre; başlangıçta isteyen oruç tutardı, isteyen de yerine bir yoksul doyumu fidye verirdi. Buhârî de Seleme ibn Ekvâ'dan böyle nakleder. (Buradaki gücü yetmeyenler ta'bîri müfessirler tarafından değişik şekilde tefsir edilmiştir. Bazıları buradaki nefy edatının zâid olduğunu söylerken; bazıları da âyeti olduğu gibi alarak gücü yetenler şeklinde tefsir etmişler ve bunun Ramazân'dan sözeden bir sonraki âyet ile neshedildiğini belirtirler. Buna göre Seleme İbn Ekvâ der ki; bu âyet nazil olduğunda isteyen oruç bozuyor ve fidye veriyordu. Nihayet daha sonraki âyet nazil oldu ve bunu neshetti. Ubeydullah'ın Nâfî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den naklettiği hadîste de bu âyetin mensûh olduğu rivayet edilir. Süddî Mürre kanalıyla Abdullah'tan nakleder ki: bu âyet nazil olduğunda isteyen oruç tutardı, isteyen orucunu bozar ve bir yoksulu doyururdu, demiş. «Kim de gönüllü olarak» bir başka yoksulu doyuracak olursa bu, kendisi için fazlaca bir hayırdır. Ancak âyet-i Jkerîme oruç tutarsanız bu sizin için daha hayırlıdır, buyuruyor. Mü'minler; «Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun» âyeti nazil olup da bu âyeti neshedinceye kadar bu şekilde oruç tutarlardı. Keza Buhârî der ki; bize İshâk... Atâ'dan nakletti ki o İbn Abbâs'm bu âyeti şeklinde okuduğunu duymuş, îbn Abbâs, bunun mensûh olmadığını, sadece yaşlı kadın ve erkekleremahsûs olduğunu, bunlar oruç tutmaya muktedir olmadıkları için her güne mukabil bir miskin doyuracaklarını bildirmiş. Bir çok kişi Saîd İbn Cübeyr ve İbn Abbâs'tan benzer rivayet nakletmiştir. Ebu Bekr tbn Ebu Şeybe... Abdullah İbn Abbâs'tan naklen der ki; o, bu âyetin oruç tutmaya gücü yetmeyen zayıf düşmüş ihtiyarlar hakkında nazil olduğunu, onlara her güne mukabil bir yoksulu doyurma ruhsatı verildiğini söylemiş.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der M; bize Muhammed İbn Ah-med... İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Ramazânda Atâ'nın yanma girdim. O orucu yiyordu. Dedi ki İbn Abbâs «gücü yetmeyenler de bir yoksul .doyumu fidye verir» âyetinin nazil olduğunda; dileyen oruç tutardı, dileyen iftar eder ve bir

miskini doyururdu. Sonra başka bir âyet nazil oldu ve bu âyeti neshetti. Ancak yaşlı kişiler isterse her güne mukabil bir miskin doyurarak iftar edebilirler, dedi. Özetleyecek olursak; mukîm ve sağlıklı kişilere orucun farz olduğunu bildiren âyetin bu âyeti neshettiği sabittir. Oruç tutamayacak derecede yaşlı olan ihtiyarlara gelince; isterlerse orucu yer, fidye verir ve bir daha kaza etmezler. Çünkü onların oruç tutacak derecede dinçleşmeleri pek ümîd edilemez.
Ancak yaşlıların her gün için bir miskini doyurarak fidye verip vermeyecekleri konusu bilginlerce ihtiiâflıdır. Bu hususta iki farklı görüş vardır :
Birincisine göre; yaşlı kişi, yaşlılıktan dolayı zayıf düştüğü için ona yoksulu doyurmak gerekmez. O çocuk gibi olduğundan kendisine artık oruç farz değildir. Çünkü Allah bir kişiyi ancak götürebileceği yükümlülükle mükellef kılar. Bu, Şafiî'nin görüşlerinden birisidir. İkinci görüş ise; —ki ulemânın ekseriyeti bu görüştedir ve sahih olan da budur— bu durumda olan vasimin her gün için, fidye vermesi gerekir. Nitekim İbn Abbâs ve selef-i salibinden diğerleri *hv* âyeti bu şekilde tefsir etmişlerdir. îbn Mes'ûd ve diğerleri de böyle derler. Buhârî'nin görüşü de budur. Buhârî der ki: Oruç tutamayacak yaşl .ara gelince; Enes yaşlandıktan sonra bir veya iki yıl boyunca her gün>. mukabil bir miskine et ve ekmek infâk etti, kendisi de orucu yedi.» Buhârî'nin düştüğü bu notu Hafız Ebu Ya'la el-Mavsilî Müsned'inde ona isnâd ederek[1] der ki; bize Ubeydullah İbn Muâz... Eyyûb İbn Ebu Temîme'den nakletti ki, o şöyle demiş : Enes îbn Mâlik oruç tutmaya güç yetire-medi. Bir çanak tirit yaptı, ve otuz miskini çağırarak onlara yedirdi. Bunu Abd İbn Humeyd... Eyyûb İbn Ebu Temîme'den nakleder. Keza Abd, bu ifâdeyi Enes İbn Mâlik'in arkadaşlarından altı kişiden nakletmiştir.
Bu hükme iliştirilmesi gerekenler; hâmile ve emzikli kadınlardırHâmile veya emzikli kadınlar, kendilerinden veya çocuklarından endişe edecek olurlarsa bu konuda bilginler arasında ihtilâf vardır. Bir kısmı der ki; hâmile ve emzikli kadın orucunu bozar, fidye verir, sonra kaza eder. Bir kısmı da der ki; yalnızca fidye verir ve kaza etmez. Denildi ki; fidye gerekmez, kaza gerekir. Ve denildi ki; orucunu bozar, ne fidye verir, ne de kaza eder. Biz bu mes'eleyi etraflı olarak ayrıca yazmış olduğumuz oruç kitabında açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [37]

Eski Kavimlerde Oruç

«Sizden öncekilere farz kılındığı gibi.» Yani Hz. Âdem'den sizin döneminize kadar olan daha önceki peygamberlere ve milletlere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı. Oruç eski zamandan beri bilinen bir ibâdettir. Allah Teâlâ size farz kıldığı gibi öteki milletlerin hepsine de orucu farz kılmıştı. Çünkü oruç zor bir ibâdettir. Zor şey, yaygın] a-şınca yapılması kolay olur. Denildi ki; ramazân orucu bize farz kılındığı gibi Hıristiyanlara da farzdır. Onlar bir süre Ramazân orucunu tut-muşlardı. Çok sıcak, veya çok soğuk günlerde yolculuk ederken oruç tutmak zor geldi. Geçimlerini sıkıntıya düşürdü. Yolculuklarını zorlaştırdı. Bilginleri ve dinî liderleri orucu yazla kış arasında muhtelif bir mevsimde tutmayı öngördüler. Ve bunun için bahar mevsimini kabul ettiler. Sonra yaptıklarına keffâret olarak on gün daha ilâve edip bunu kırk güne çıkardılar. Bir süre sonra kralları ağzından rahatsız oldu. Allah'a and içerek, ağrısı geçerse orucu bir hafta daha arttıracağına söz verdi.

Kral iyileşince bir hafta daha oruç süresini uzattı. Sonra kral öldü. Bir başka kral geçti ve neden üç gün az tutalım, bari elli gü ne tamamlayalım dedi ve elli gün yaptı. Denildi ki; onlara iki büyük ölüm geldi. Onlar orucu arttıranın, belki felâket gider, dediler, önce bir on gün, sonra da bir başka on gün arttırdılar. Ve yine denildi ki; Hıristiyanlara Allah Ramazân orucunu farz kılmıştı, önce bir gün tuttular. Sonra her gün bir gün arttırarak elli güne ulaştırıncaya kadar artırmaya devam ettiler. Bunun için İslâm'da şekk günü oruç tutmak yasaklanmıştır.[38]
Oruç “Savm” lügatta tutunmak ve bir şeyden vazgeçmek an-lamınadır. Şeriatta ise fecirden akşama kadar yeme, içme ve kadınlarla birleşme konusunda Allah rızâsı için kendini tutmaktır. Oruçtan maksad,Allah'ın.rjzâ^ı, nefsin terbiyesi, arzulan sindirme ve bastırma biçiminde irâde eğitimi ve Allah'ın takvasını gözetmektir. Böylece oruç tutan kötülüklerden kaçınma ve yasaklardan uzaklaşma konusunda kendine hâkim olmayı öğrenir. Geçmiş milletlerin üzerine de oruç farz olmuştu. Oruç her dinin temel rükünlerinden birisiydi. Çünkü oruç ibâdetlerin en kuvvetlisi, eğitim vâsıtalarının en önemlisidir. Allah Teâlâ' nın orucu bize farz kıldığı gibi, bizden öncekilere de farz kıldığını ilân etmesi, dinlerin temel ve amaç bakımından birliğini, bize iş'âr etmek içindir. Ayrıca bu farzın önemini belirtmek ve yerine getirilmesi için teşvik sadedindedir. Bizden önceki milletlerden hangisine orucu farz-kıldığını Allah açıklamamıştır. Bilindiği gibi oruç, putperestlik de dâhil olmak üzere her dinde meşrû'dur. Eski Mısırlılarda oruç tutulurdu. Bu ibâdet Mısır'dan Yunanistan'a geçti .Onlar bilhassa kadınların oruç tutmasını öngörürlerdi. Romalılar da oruca yerveriyorlardı. Putperest Hintliler bugün dahi oruç tutmaktadırlar. Elimizde bulunan Tevrat nüshalarında orucun farz olduğunu belirten bir delil yoktur. Sadece Tevrat orucu ve oruç tutanları övmekte, Hz. Musa'nın kırk gün oruç tuttuğunu bildirmektedir. Bu da Yahudiler arasında orucun meşru ibâdetlerden birisi olduğunu gösterir. Günümüzdeki yahûdîler Kudüs'ün kurtarılmasının hâtırasına bir hafta ve Ağustos ayında da bir gün oruç tutarlar. Tevrat'ın Temmuz ayının 10. günü oruç tutmayı farz kıldığını kabul ederler. Aynca gündüz oruç tuttukları zamanlar da vardı. Hıristiyanlara gelince, onların incillerinde orucun farz olduğuna dâir açık bir ifâde yoktur. Sadece oruç övülmekte ve oruç tutulması bahis mevzuu edilmektedir. Orucun riyadan ve egoizm'den uzaklaştıran bir ibâdet olduğu belirtilmektedir. Keza oruçlunun başına yağ sürmesi, yüzünü yıkaması ve üzerinde oruç emaresinin görülmemesi gerektiğini, aksi takdirde Yahûdî Ferîsî'ler gibi iki yüzlü olacaklarını bildirmektedir. Hıristiyanların en ünlü orucu Fısh bayramından önceki büyük oruçtur. Hz. Musa'nın, îsâ'nın ve Havarilerin bu orucu tuttukları rivayet edilir. Sonra kilise liderleri değişik oruçlar koymuşlardır. Orucun şekli konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında farklılıklar vardır. Bazıları eti, bazıları balığı, bazıları yumurta ve sütü yasaklamışlardır. Ancak ilk Hıristiyanlarca meşru olan oruç Yahudilerin tuttuğu şekildeki oruçtur. Gündüz ve gece bir defa yemek yerlerdi. Sonra bunu değiştirdiler, gece yansından sabaha kadar yemek yediler.[39]
Ca'ferî müfessirlerden Tabressî ise şöyle açıklıyor: «Sayılı günler» konusunda ihtilâf vardır. Meşhur olan iki görüşten birincisine göre; bu günler Ramazân ayının dışındaki günlerdir. Ve her ayın ilk günüdür. Muâz, Atâ ve İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, bilâhere bu hüküm neshedilmiştir. Katâde'den rivayet

edildiğine göre bu günler her aydan üç gün ve Aşûra günlerinde tutulan oruçtur. Sonra bunun nafile olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da vâcib olduğunu söylerler. Ancak vâcib olduğunu söyleyenler bu âyetin Ramazân ayında oruç tutulmasını emreden âyet ile neshedilmiş oluduğunu bildirirler. İkinci görüşe göre, «sayılı günler» den maksad, Ramazân ayıdır. Abdullah tbn Abbâs'dan, Hasan'dan böyle rivayet edilmiştir. Cüb-bâî Ebu Müslim de bu görüşü tercih etmiştir. Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir. Onlar derler ki: Allah Teâlâ orucu farz kılmış, ancak kaç gün olduğunu bildirmeyerek, yalnızca «belirli günler» diye ifâde buyurmuştur. Bu belirli günler böylece müphem bir ifâde olarak kalmıştır. Sonra Kur'an'ın indirildiği ay olman hasebiyle Ramazân ayında oruç emri açıklanmıştır. Kâdî der ki, bu görüş daha uygundur. Çünkü nehedilmiş olduğu belirtilmeden âyetin bir mânâya hamledilme imkânı var ise buna hamletmek daha evlâdır. Kaldı ki bu konuda söylenenler delilsiz ifâdelerden başka bir şey değildir. (...)
Bu âyetin anlamı şöyle olmaktadır:' Sizden her kim hasta veya misafir olursa Ramazânın yerine geçecek şekilde başka günlerde oruç tutar. Bu âyet hasta ve misafirin oruçlarını bozmalarının vâcib olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ hastalık ve yolculuk sebebiyle bozulan orucun tekrar kaza edileceğini belirtmiştir. Âyette “” kelimesini takdir edenler zahire muhalefet etmiş olurlar. Aralarında Ömer İbn Hattâb, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdurrahmân İbn Avf, Ebu Hüreyre, Urve İbn Zübeyr gibi Zevatın da bulunduğu sahabelerden bir topluluktan seferde orucu bozmanın vâcib olduğu görüşü nakledilir. Bu görüş bizim imamlarımızdan da (Şiî imamlar) menkûl olan görüştür. Rivayet edilir ki; Ömer İbn Hattâb seferde oruç tutan bir adamın orucunu iade etmesini buyurmuştur. Yûsuf İbn Hakem de der ki; ben Abdullah İbn Ömer'e yolculuk halinde oruç tutma nın hükmünü sordum. O şöyle dedi: İster misin ki sen bir adama sadaka veresin de o, sadakanı geri iade ede ve sen de kızmayasm. Abdurrahmân îbn Avf da der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Seferde oruç tutan hazarda oruç bozan gibidir. Abdullah İbn Abbâs'tan da rivayet edilir ki o şöyle demiştir : Seferde oruç yemek azimettir. Bizim arkadaşlarımızdan bir kişi Ebu Abdullah'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ramazân ayında yolculuk yapan kişinin oruç tutması, mukîm olan kişinin Ramazân ayında orucu yemesi gibidir. Yine rivayet edilir-ki, o şöyle demiştir: Bir kişi seferde oruç tutarak ölse ben onun namazını kılmam. Yine ondan rivayet edilir ki: Sefere giden orucunu bozar, namazını kısaltır, (iki rek'ât kılar) Ancak avcılık veya Allah'a isyan için sefere çıkmış olan kişi müstesnadır.
Ayyaşî kendi isnâdıyla Muhammed İbn Müslim'e yükselen bir rivayette Ebu Abdullah'ın şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.) seferde iken —farz olmamak üzere— nafile oruç tutardı. Nihayet sabah namazı esnasında Kürrâ el-Gamîm mevkiinde bu âyet nazil olunca Rasûlullah içinde su bulunan bir kab istedi ve o suyu içti. Halkın da orucunu bozmasını emretti. Bir topluluk dedi M; gün döndü, bu gün orucumuzu tamamlasak olmaz mı? Rasûlullah (s.a.) onlara asîler adım verdi. Hz. Peygamber ruhunu teslim edinceye kadar onlar bu adla anılırlardı.[40]

185- Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, insanlara doğru yolu gösteren ,hak ile bâtılı ayıran Kur'ân, o ayda indirilmiştir. Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun. Kim de hasta olur veya seferde bulunursa, diğer günlerde o kadar oruç tutsun. Allah, sizin için kolaylık ister, güçlük istemez. Bu sayıyı tamamlamanız; size hidâyet ihsan etmiş olduğundan Allah'ı tekbîr ile yüceltmeniz içindir ve umulur ki, şükredesiniz .

Ramazân Ayı

Allah Teâlâ; Ramazân ayım diğer aylardan ayırd ederek övüyor ve bu ayı, Kur'an-ı Azîm'i indirmek üzere bizzat kendisinin seçtiğini bildiriyor. Bu ayın bütün ilâhî kitapların peygamberlere indirilmek üzere tahsis edilmiş ay olduğu hadîsde vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ah-[1] med İbn Hanbel der ki; bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Vasile İbn Eskâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İbra-him'in sahîfeleri Ramazânın ilk gecesinde indirildi. Tevrat Ramazânın altıncı gecesinde indirildi. İncil Ramazânın onüçüncü gecesinde indirildi. Allah Teâlâ Kur'an'ı ise Ramazânın yirmidördüncü gecesinde indirmiştir. Câbir İbn Abdullah'tan rivayet edilen hadiste ise, Zebur Ra-mazânın onikinci gecesinde, İncil onsekizinci gecesinde indirilmiştir, ötekilerin yukarıda geçtiği gibi olduğu belirtiliyor. Bu hadîsi İbn Mer-dûyeh rivayet etmiştir.
Hz. İbrahim'in sahîfeleri, Tevrat, Zebur, İncil topluca bir gecede indirildi. Kur'an-ı Kerîm ise bütün halinde bir gecede Beyt'ül-İzzet'den Ramazân ayında ve Kadir gecesinde dünya göğüne indirildi. Nitekim Allah Teâlâ «Doğrusu biz onu Kadir gecesinde indirdik.» ve «Doğrusu biz onu mübarek bir gecede indirdik.» buyurmaktadır. Daha sonra Kur' an, olayların akışı doğrultusunda Rasûlullah'a peyderpey indirilmiştir. Bu ifâde değişik yollarla İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Nitekim İsrail... Miksem'den nakleder ki; Atiyye İbn Esved bu konuyu îbn Ab-bâs'a sorduğunda, İbn Abbâs şöyle demiş : «Ramazân ayı öyle bir aydır ki; insanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtılı ayıran Kur'an o ayda indirilmiştir» âyeti «Doğrusu biz onu mübarek bir gecede indirdik» âyeti ve «Doğrusu biz onu Kadir gecesinde indirdik» âyetlerinden kalbime şüphe geldi. Şevval, Zülkâde, Zülhicce, Muharrem, Safer, Rebîu'1-Ev-vel ve Rebîu'1-Âhir aylarında indirilmiş olabilir, dedim. îbn Abbâs dîdi ki; o Ramazân ayında Kadir gecesinde ve mübarek bir gecede bütün olarak indirildi. Sonra okunarak günler ve aylara göre inzal buyuruldu. Bu hadîsi, İbn Ebu Hatim ile İbn Merdûyeh de bu lafızla rivayet ederler. Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'tan rivayet eder ki o şöyle demiş : Kur' an Ramazânın yansında dünya göğüne indirildi. Ve Beyt'ül-İzzet'e kondu. Sonra insanların sözlerine cevab olarak yirmi senede Rasûlullah (s.a.) a indirildi. îkrime'nin îbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiş : Kur'an-ı Azîmüşşân Ramazân'da Kadir gecesinde bütün olarak dünya göğüne indirildi. Allah peygamberine dilediği şekilde onu söylüyordu. Müşrikler peygamberle tartışmak için ne gibi örnek getirseler, Allah onun cevabını gönderiyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Küfredenler; Kur'an ona bir defada indirilmeliydi, derler. Oysa biz onu böylece senin kalbine yerleştirmek için azar azar indirir ve ağır ağır okuruz. Sana bir misâl vermezler biz onun hakikatini ve en iyi anlaşılanını sana vermemiş olalım.» (Furkân, 32-33) Kavl-i celîli bu konudadır.

«İnsanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtılı ayıran.» Bu ifâde, Allah'ın insanları hidâyete erdirmek üzere indirdiği, inananları ve onu tasdik edip tâbi olanları dosdoğru yola götüren Kur'an'ın medhi ve senâsıdır. Onu düşünen ve anlayanlar için Kur'an'da apaçık deliller ve hüccetler vardır. Bu da onun sapıklığa karşı olan hidâyetini, azgınlığa karşı olan doğruluğunu, hak ile bâtılın arasını ayıran, helâl ile haramı tefrik eden bir kitap olduğunu gösterir. Selef-i sâlihînden bazıları Ramazân denmeyip Ramazân ayı denmesini istemişlerdir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, o şöyle demiş : Ramazân demeyin, çünkü Ramazân Allah'ın isimlerinden biridir. Sadece Ramazân ayı deyin. İbn Ebu Hatim der ki; Mü-câhid ve Muhammed İbn Kâ'b'dan da benzer şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Bu konuda Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sabit ruhsat ver-mişlerdir. Ben derim ki; yukarıda zikredilen hâvilerden Ebu Ma'şer, Mağâzî ve Siyer imâmı Necîh İbn Abdurrahmân el-Medenî'dir. Ve bu zât zayıftır. Bu rivayeti oğlu Muhammed, Ebu Hüreyre'den merfû olarak zikreder. Hafız İbn Adiyy onu reddetmiştir ki bu zât reddedilmeye lâyıktır. Çünkü o metruktür. Bu hadîsin ayrıca merfû olduğunu iddia etmiştir. Bu konuda İmâm Buhârî merhum (Ramazân denilip denilmeyeceğine dâir bâb) başlığı altında birçok hadîs zikretmiştir ki bunlardan birisi şöyledir: «Kim Ramazân ayını îmân ve ihtisâb ile tutarsa cnun geçmiş günâhları bağışlanır.» Ve bune benzer başka hadîsler de rivayet etmektedir. «Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun.» Bu ifâde kesinlikle ayı görenlerin oruç tutması gerektiğini bildirmektedir. Sağlığı yerinde olan kişi, memleketinde mukîm olduğu sırada Ramazân ayını görürse hiç şüphesiz oruç tutacaktır. Bu âyet-i kerîme, daha önce geçen mukîm ve sağlıklı olan kişinin her güne karşı bir miskin doyurmak kaydıyla orucunu bozabileceğini bildiren âyeti neshetmiştir. Yukarda bu konunun açıklaması geçti. Allah Teâlâ orucun kesinkes bir emir olduğunu bildirdikten sonra, oruç konusunda hasta ve misafirlere ruhsat verildiğini yeniden belirterek, bunu kaza edilmesi şartına bağlıyor : «Kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerde o kadar oruç tutsun.» Kimin bedeninde orucun kendisine ağır gelmesine veya acı vermesine sebep olacak bir rahatsızlık bulunursa veya sefer halinde olursa o orucu bozabilir. Orucunu bozunca yolculuk süresince kaç gün oruç tutmamışsa, onu tekrar tutar. Bunun için Allah Teâlâ : «Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez.» buyuruyor. Allah hastalık ve sefer halinde oruç bozma ruhsatını vermiştir. İkâmet ve sağlık halinde oruç tutmayı emretmiştir. İşte bunlar size Allah'ın rahmeti ve kolaylığıdır. [41]

Ramazân İle İlgili Bazı Mes'eleler

Birincisi; seleften bazıları Ramazân ayının başında mukîm olup Ramazân esnasında sefere çıkan kişinin sefer dolayısıyla orucunu bozamayacağı görüşünü serdetmişlerdir. Bu görüşlerini Allah Teâlâ'nın «Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun.» kavl-i celîline dayandırmaktadırlar. Onlara göre; seferde oruç bozmak, ancak ayın başında misafir olanlar için mübâh olur. Bu görüş garîb olmakla beraber Ebu Muhammed İbn Hazm'm el-Muhallâ isimli kitabında sahabe ve tâbiîn'den bir topluluktan nakledilmektedir. Onun naklettiği hususlarda üzerin- de durulması gereken noktalar vardır. En iyisini Allah bilir. Rasûlul-lah (s.a.) dan nakledilen

sünnette sabit olmuştur ki; Hz. Peygamber Ramazân ayında Mekke'nin fethi için savaşa çıkmış ve Kedid (Mekke'ye 42 mil mesafede bir yer) isimli yere geldiğinde orucunu bozmuş ve halka da oruçlarım bozmalarım emretmiştir. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir.
İkincisi; sahabe ve tâbiîn'den başkaları da seferde oruç bozmanın vâcib olduğu görüşünü serdetmişlerdir. Onlar «diğer günlerde o kadar oruç tutsun» kavline dayanarak bu görüşü belirtmişlerdir. Sahîh olan görüş Cumhûr'un görüşüdür. Buna göre; oruç tutmak veya tutmamak kesin değil, isteğe bağlıdır. Zîra ashâb-ı güzîn Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Ramazân ayında sefere çıkıyorlardı. Bunlardan birisi (Enes İbn Mâlik) der ki: «İçimizden kimimiz oruçlu, kimimiz oruçsuzduk. Oruç tutan bozanı kınamıyordu, bozan da tutanı kınamıyordu. Eğer seferde iken oruç bozmak vâcib olsaydı, oruç tutanlar kınanırdı. Aksine Rasûlullah (s.a.) m bu gibi hallerde oruç tuttuğu fiilen sabit olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'de de sabit olduğuna göre; Ebu Derdâ diyor ki; biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber çok şiddetli bir sıcakta sefere çıktık. Öyle ki her birimiz elini sıcaktan başına koyuyordu. İçimizde Rasûlullah (s.a.) ve Abdullah İbn Revâha'dan başka oruçlu yoktu.
Üçüncüsü; aralarında Şafiî'nin de bulunduğu bir grup da dedi ki; seferde oruç tutmak yemekten aaha iyidir. Çünkü yukarda geçtiği gibi, Rasûlullah (s.a.) böyle yapmıştır. Bir başka grup ise derler ki; seferde ruhsatı kullanarak oruç bozmak tutmaktan daha evlâdır. On lara göre, Rasûlulah (s.a.) a seferde oruç tutmak sorulduğu zaman; kim orucunu bozarsa iyi yapmış olur, kim de tutarsa ona bir vebal yoktur, buyurmuştur. Bir başka hadîste de şöyle buyurmuştur: Siz Allah'ın verdiği ruhsatlara uyun.
Bir diğer grup ise derler ki; Hz. Âişe'nin naklettiği hadîse göre, tutmakla tutmamak eşittir. Hz. Âişe'nin rivayetine göre, Hamza İbn Amr el-Eslemî der ki; Ya Rasûlullah ben çok oruç tutuyorum. Seferde de oruç tutayım mı? Rasûlullah (s.a.) buyurur ki ister oruç tut, ister ye. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de yeralmaktadır. Denildi ki; seferde oruç, zor gelecekse bozmak daha af daldır. Nitekim Câbir'in hadîsinde Rasûlullah (s.a.) üzerine gölgelik yapılmış bir adamı görmüş, bu nedir? diye sormuş. Onlar oruçlu, demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber; seferde oruç tutmak birr ve ihsan değildir, buyurmuş. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç ederler. Kim de sünnete tâbi olmaz ve oruç bozmanın kendisi için mekruh olduğu görüşünü benimserse, bu kişinin orucunu bozması gerekir. Onun oruç tutması haramdır. Bu, böyledir. Çünkü Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde ve diğer kaynaklarda Abdullah İbn Ömer ve Câbir'den nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim Allah'ın verdiği ruhsatı kabul etmezse onun üzerine Arafat dağı gibi günâh biner.
Dördüncüsü; orucun kazası konusudur. Seferde veya hastalıklı iken yenilen orucun kazası arka arkaya mı olacaktır yoksa ayrı ayrı mı? Bu konuda iki görüş vardır : Bir kısmı ardarda tutulması gerektiğini söyler. Çünkü kaza, edanın aynı olmalıdır. Diğer bir kısım ise ardarda tutmanın gerekmediğini, kişinin isterse ayrı ayrı, isterse ardarda tutabileceğini söylemektedirler. Bu görüş halef ve seleften Cumhurun görüşüdür. Deliller de böyle sabit olmuştur. Çünkü ardarda oruç tutmak Ramazân ayında oruç tutulması zarureti olduğu için vâcib olmuştur. Ramazândan sonra oruçtan maksad; yenildiği günler sayısınca oruç tutmaktır. Bunun için Allah Teâlâ «diğer günlerde o kadar oruç tutsun» buyuruyor. Ve ardından da «Allah sizin

için kolaylık ister, güçlük istemez» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Seleme... Ebu Katâde'den nakletti, o da Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duyan bir bedevî'den nakletmiş: Sizin dininizin en hayırlısı kolay olanıdır. Sizin dininizin en hayırlısı kolay olanıdır. Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Yezîd İbn Hârûn Ebu Urve'den nakletti ki; o şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) ı bekliyorduk. Adamın biri abdest veya gusül nedeniyle başından su damlayarak çıkageldi ve namaz kıldı. Namazı bitirince halk ona böyle yapmakta bizim için bir beis var mıdır? diye sorduklarında, Rasûllulah (s.a.) buyurdu ki; Allah'ın dini kolaylıktır, Allah'ın dini kolaylıktır, Allah'ın dini kolaylıktır. Üç kere söyle di. İmâm Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Müslim îbn İbrahim'in Âsim İbn Hilâl'den naklettiği şekilde bu hadîsi rivayet eder
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Muhammed İbn Ca'fer.. Ebu Teyyâh'tan nakletti ki; o Enes İbn Mâliksin şöyle söylediğini duydum, demiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu M; kolaylaştınnız, zorlaştır-mayınız, sâkinleştiriniz, nefret ettirmeyiniz. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde var d olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz İbn Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde şöyle buyurmuş : Müjdeleyiniz, kaçırmayınız, kolaylaştınnız, zoriaştırmayınız, gönüllü olarak yaptırınız, ayırmayınız. Sünen ve Müsnedlerde ise Rasûlullah (s.a.) m : Ben kolay, Hanîf dini üzere gönderildim, buyurduğu nakledilir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bize Abdullah İbn İshâk İbn İbrahim, Mihcen, İbn Edra'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir adamı namaz kılarken görmüş. Bir süre onu gözleriyle izlemiş ve demiş ki: Onun sâdık olarak namaz kıldığı kanâatında mısınız? Evet ey Allah'ın Raşûlü, bu Medîne halkının en çok namaz kılanıdır, demişler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ona kulak verme, seni mahveder. Sonra devam etmiş : Allah bu ümmete kolaylık istemiştir, güçlük istememiştir. «Allah, sizin için kolaylık ister, güçlük istemez, I Bu sayıyı tamamlamanız, size hidâyet ihsan etmiş olduğundan AllalA tekbîr ile yüceltmeniz içindir.» Allah, hastalık ve sefer gibi ma'zeretlerin mevcudiyeti halinde size oruç yeme ruhsatı vermiştir. Çünkü si^ze kolaylık murâd eder. Ardından yediğiniz gün sayısınca tamamlayarak orucu kaza etmenizi emretmiştir ki, ibâdetiniz bittiği zaman Allah'ı zikredesiniz. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «İbâdetinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı zikredin.» (Bakara, 200) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur «Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Allah'ın lutfundan nzık isteyin ve Allah'ı çokça zikredin ki, felâhâ eresiniz.» (Cum'a, 11) Bir başka âyet-i kerîme'de de buyurur ki: «Rabbını güneşin doğmasından önce ve batışından önce hamd ile tesbîh et. Geceleyin ve secdelerin ardından onu tesbîh et.» (Kâf, 39-40) Bunun için sünnet-i seniyye'de teşbihin, tahmîdin ve farz namazlardan sonra tekbîrin müstehab olduğu belirtilmiştir. Nitekim İbn Abbâs der ki; Biz Rasûlullah (s.a.) m namazının tekbîrsiz son bulduğunu bilmezdik. Bilginlerden çoğu bu âyete dayanarak, Ramazân bayramında tekbîrin vâcib olduğunu söylemişlerdir Dâvûd İbn Ali el-İsfahânî (zahirî mezhebi mensubudur) Ramazân bayramında tekbîrin vâcib olduğu kanâatini belirtmiştir. Buna mukabil Ebu Hanîfe mezhebinde Ramazân bayramında tekbîr vâcib kabul edilmez. Ötekiler ise tekbîrin müstehab olduğu görüşündedirler. Ancak bazı teferruat konusunda mezhepler arasında ihtilâf vardır.

«Umulur ki şükredesiniz.» Allah'ın size emrettiği şekilde buyruklarını yerine getirin, farzlarını edâ edin, yasaklarım terkedin, hadlerini muhafaza edin. Umulur ki böylece şükredenlerden olursunuz. [42]
Orucu bozmayı gerektiren hastalığın sınırına gelince, bu ölçü kişinin hastalığının aşın derecede artmasından endîşe edilmesidir. Nitekim İbn Basîr der ki: Ben Ebu Abdullah'a oruçlu kişinin orucu bozmasını gerektiren hastalığın sınırını sorduğumda, şöyle dedi: Bu sınır ona bırakılmıştır. Eğer bünyesinin zayıf düştüğünü görürse orucunu bozsun. Eğer dayanabilecek durumdaysa tutsun. Hastalık olduğu gibi yerinde kalsın. Yine rivayet edilir ki, Ebu Abdullah şöyle demiştir : Bu hastalığın sının namaz kılacak bir sürede ayakta durmaya güç yetirmektir. Hasan da böyle demiştir. Bu konuda fukahâ arasında ihtilâf vardır. Bize göre (Şiî'ler) oruç bozmayı gerektiren sefer miktarı —mubah ve emre itaat şeklinde bir yolculuk olmak kaydıyla— sekiz fersah, on-dört mildir. Şafiîlerde 16 fersah, Hanefîlerde 24 fersahtır. Başka günlerde oruç tutma konusuna gelince, bu hususta ihtilâf vardır. Hasan ve bir topluluk der ki; bu daraltılmış olarak hasta iyileşirss veya misafir seferden dönerse tutmak anlamındadır. Ebu Hanîfe iss bu konuda vüs'at olduğu görüşündedir. Bize göre (Şîa) bu süre iki Ramazân arasında sınırlıdır. Orucun ardarda veya aralıklı olarak tutulması caizdir. Ardarda tutmak daha afdaldır. Eğer boş verip de öbür Ramazân gelinceye kadar tutmazsa; hem fidye, hem de orucun kazası gerekir.[43]

186 — Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben, çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da Benim da'vetime icabet etsinler. Bana îmân etsinler ki, doğru yola varmış olalar.

Duâ

İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Salb İbn Hakîm'den, o da babasından, o da dedesinden rivayet etti ki; Bedevinin biri Hz. Peygambere, Ya Rasûlullah Rabbımız yakın mıdır ki ona fısıldayalım, uzak mıdır ki yüksek sesle duâ edelim? demiş. Rasûlullah (s.a.) susmuş. Bunun üzerine : «Kullarım sana Beni sorarsa şüphesiz ki Ben çok yakınım...» âyeti nazil olmuş. Bu hadîsi tbn Merdûyeh, Ebu Şeyh el-İsfahânî, Muhammed tbn Ebu Humeyd tarîkıyla Cerîr'den nakleder. Ab-dürrezzâk da der ki; bize Ca'fer İbn Süleyman, Avf kanalıyla Hakan'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Rasûlullah'm ashabı Rabbımız nerededir? diye sorduklarında Allah Azze ve Celle bu âyeti inzal buyurdu. İbn Cü-reyc de Atâ'dan nakleder ki, o kendisine şöyle nakletmiş : «Rabbımız dedi ki; Bana duâ edin, size icabet edeyim» âyeti nâzjil olduğunda, insanlar hangi saatte duâ edelim bir bilsek, dediler. Bunun üzerine «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben çok yakınım...» âyeti nazil oldu. îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdülvehhâb İbn Abdülme-cîd... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakleder ki; o şöyle demiş : Biz bir savaşta Rasûlullah ile birlikteydik. Bir tepeye tırmandığımızda, yüksekçe bir yerden indiğimizde, bir vâdîyi geçtiğimizde, mutlaka sesimizi tekbîrle yükseltirdik. Ebu Mûsâ der ki; Rasûlullah (s.a.) bize yaklaşarak buyurdu ki; ey insanlar, kendi canınıza acıyın. Siz, sağır ve görünmez birine seslenmiyorsunuz. Duyan ve gören bir zâta sesleniyorsunuz. Sizin

duâ ettiğiniz zât, sizden her birinize bineğinin boynundan daha yakındır. Ey Kays oğlu Abdullah, sana cennet hazînelerinden bir söz öğreteyim mi? Bu, Lâ havle Velâ kuvvete İllâ Billâh'tır. Bu hadîsi Bu-hârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir. Diğer bir topluluk da Ebu Osman el-Nehdî'den aynı hadîsi rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Süleyman İbn Dâvûd, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ben, kulumun Beni zannettiği gibiyim. Ve o Bana duâ ettiğinde, Ben onunla beraberim.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; o Ebu Hüreyre (r.a.) den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu duymuş : Allah buyurur ki; kulum Beni zikrettiği ve Benimle iki dudağını kımıldattığı sürece, Ben kulumun yanındayım.
Ben derim ki; bu Allah Teâlâ'nın : «Muhakkak ki Allah müttâkîler ve ihsan edici olanlarla beraberdir.» kavli gibidir. Keza Mûsâ ve Hârûn (a.s.)a «Ben sizinle beraberim, duyar ve görürüm.» buyurması gibidir. Bundan maksad, Allah Teâlâ'nın hiçbir duâ edenin, duasını boş çevirmeyeceği hiçbir şeyin onu alıkoyamayacağıdır. O duaları işitir. Bu âyette duaya teşvik sözkonusudur. Allah Teâlâ'nın katında duanın karşılıksız bırakılmayacağı ifâde edilmektedir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yezîd bir adamdan, o da... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu kulunun iki elini kendisine açıp hayır isteğinde bulunması halinde; Allah Teâlâ onları boş çevirmekten haya eder. Yezîd der ki; bana bu adamın adının kilim satıcısı Ca'fer İbn Meymûn olduğunu da söylediler. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mace, Ca'fer İbn Meymûndan rivayet etmişlerdir. Tirmizî bunun hasen ve garib olduğunu söylemiştir. Bir kısmı da bu hadîsi rivayet etmiş, ancak ona kadar yükseltmemiştir. Şeyh Hafız Ebu Haccâc el-Mizzî... Ebu Osman el-Nehdî'den bu hadîsi rivayet eder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Ebu Amîr... Ebu Saîd' den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hangi müslüman; günâh ve sıla-i rahmi (akrabalarla münâsebeti) koparmak suçu olmadan Allah Azze ve Celle'ye duâ ederse; Allah şu üç şeyden birini muhakkak ona verir : Ya onun duasını çabucak kabul eder veya duasını onun için âhirette azık yapar veya duası nisbetinde ona kötülüklerin gelmesini önler. Orada bulunanlar öyleyse çok duâ edelim, dediklerinde Allah'ın Rasûlü, Evet Allah en çok duayı kabul edendir, buyurdu. Ab-dullah İbn İmâm Ahmed der ki; biz İshâk İbn Mansûr... Cübeyr İbn Nefîr'den nakletti ki; onlara Ubâde İbn Sâmit Rasûlullah (s.a.) m şöy- le buyurduğunu anlatmış : Yeryüzünde müslüman her kim, Allah Azze ve Celle'ye duâ ederse Allah mutlaka onun duasına karşılık verir. Veya onu benzer kötülüklerden alıkoyar. Yeter ki günahkâr olarak veya sıla-i-rahmi kesmiş olarak duâ etmiş olmasın. Bu hadîsi Tirmizî, Abdullah İbn Abdurrahmân kanalıyla, İbn Sevbân'dan nakleder. Bu ifade-siyle bu hadîs sahihtir, hasendir, gariptir, der. İmâm Mâlik de İbn Şi-bâb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş «Sizden biriniz acele edip de Allah'a duâ ettim, benim duamı K&-bul etmedi demediği sürece, duanıza icabet edilir.» Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'in hadîsinden tahrîc etmişlerdir. Buhârî'nin metninde «Allah onu cennetle sevâblandırır» ifâdesi vardır. Müslim de der ki; bana Ebu Zahir... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur

«Kul bir günâhla veya sıla-i rahmi keserek duâ etmediği ve acele etmediği sürece duasına icabet edilir. Orda bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü acele etmek nedir? diye sorduklarında, Rasûlullah; duâ ettiğim halde duam kabul edilmedi, diyerek dertlenip duayı terketmektir,» buyurdu.
İmâm Ahmed der ki; bize Abdüssamed... Enes'ten Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: «Kul acele etmediği sürece hayır üzeredir. Orada bulunanlar nasıl acele eder? dediklerinde, Rasûlullah buyurdu ki; ben, Rabbıma duâ ettim, o benim duamı kabul etmedi, diyerek çabucak kabul olmasını ister.
İmâm Ebu Ca'fer Taberî tefsirinde der ki; bana Yûnus İbn Abd' ül-A'lâ... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki, o şöyle demiş : Hangi bir mü' min kul Allah'a duâ ederse, duası; ya dünyada çabucak karşılanır veya acele edip ümitsizliğe düşmediği takdirde, âhirete saklanır. Urve İbn Zübeyr der ki; ben anacığım acele edip ümitsizliğe düşmek nasıldır? dedim. Hz. Âişe; istedim, verilmedi, duâ ettim, kabul edilmedi diyerek acele eder, dedi. İbn Kuseyt der ki; ben Saîd İbn Müseyyeb'in de Hz. Âişe'nin söylediğinin aynısını söylediğini duydum.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki; bize Hasan... Abdullah İbn Arar" dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştu : Kalbler bir kap gibidir. Bazısı bazısından daha fazla alır. Ey insanlar, Allah'a duâ ettiğiniz zaman; siz onun mutlaka kabul edileceğine kanâat getirerek duâ edin. Çünkü gaflet dolu bir kalble duâ eden kulun duasına icabet edilmez. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Muhanımed İbn İs-hâk... Ebu Nâfî'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben ve Hz. Âişe «Bana duâ edince Ben o duâ edenin duasına karşılık veririm» âyeti konusunu Rasûlullah (s.a.) a sorduğumuzda, Rasûlullah buyurdu ki: Yarabbi Âişe'nin sorusuna bak. Bunun üzerine Cebrail Aleyhisselâm indi ve dedi ki: «Allah sana selâm ediyor ve buyuruyor ki: «Benim sâlih kulum sâdık niyetle duâ ediyor, kalbi tertemiz, yarabbi diyor. Ben de ona buyur derim ve hacetini karşılarım.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Câbir İbn Abdullah'tan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurmuş: Allah' im duayı Sen emrettin, kabul edilmesini Sen üzerine aldın, Lebbeyk Allahümme Lebbeyk. Lebbeyk lâ Şerike lek, Lebbeyk inne'l-Hamde ve'n-Ni'mete lek, ve'1-Mülke Lâşerîke lek. Ben şehâdet ederim ki Sen birsin, teksin, doğrulmamışsın, doğurmamışsın. Senin eşin ve benzerin yoktur. Ben şehâdet ederim ki Senin va'din haktır. Sana ulaşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Kıyamet şüphesiz gelecektir ve Sen kabirdekileri dirilteceksin.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize Hasan İbn Yahya... Enes İbn Mâlik'ten rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ; «Ey Âdemoğlu, bir şey senin, bir şey Benim, bir şey de seninle Benim aramdadır. Benim olan; Bana ibâdet etmen ve Bana hiç bir şeyi ortak koşmamandır. Senin olan; ne yaparsan onun karşılığını sana Benim ödeyeceğimdir. Benimle senin aranda olan; senden duâ etmek, Benden de duanı kabul etmektir» buyurur.
Allah Teâlâ'nın duayı teşvik eden bu âyeti orucun ahkâmı arası na yerleştirmiş olması, her orucu bozarken veya kaza ederken duâ ile Allah'a yalvarmayı teşvik içindir. Nitekim İmâm Ebu Dâvûd Müsned' inde der ki; bize Ebu Muhammed... Abdullah îbn Amr'dan rivayet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu

işittim, demiş: Oruçlunun iftar anında duası kabul olunur. Abdullah îbn Amr, orucunu bo-bozarken duâ ederdi, ailesi ve çocukları da kendisiyle birlikte duâ ederlerdi. Ebu Abdullah Muhammed İbn Mâce Sünen'inde der ki; bize Hi-şâm îbn Ammâr... Abdullah İbn Amr'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Oruçlunun iftar anında duası reddedilmez. Abdullah îbn Ebu Müleyke der ki; ben Abdullah İbn Amr'ın iftar anında şöyle dediğini duydum: Allah'ım her şeyi kuşatan rahmetin adına beni bağışlamanı diliyorum
İmâm Ahmed'in Müsned'inde Tirmizî, Nesel ve İbn Macenin Sünen'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kişinin duası reddedilmez. Adaletli imâmın, iftar ederken oruçlunun ve mazlûm'un duası. Allah kıyamet gününe kadar mazlumun duasını bulutların altına yüceltir ve ona göklerin kapısını açarak buyurur ki: İzzetimin hakkı için bir süre sonra da olsa muhakkak Sana yardım ederim. [44]

Duanın Önemi

Mü'minlere seslenerek, orucun ahkâmını bildirmekte olan hitâb, bu âyette Hz. Peygambere yönelmektedir. Rasûlullah'ın, mü'minlere ibâdetlerinde ihlâslı olmaları gerektiğini hatırlatmasını böylece hidâyete ereceklerini belirtmekte ve duâ ile Allah'a yaklaşmaları emre-dilmektedir. Dikkat çekmek için bir suâl sorulduğu varsayımıyla, suâle cevap veren üslûto tarzı kullanılmaktadır. Maksad şudur: Onlar bilmelidirler ki, Allah Tealâ kendilerine pek yakındır. O'nunla kendileri arasında duâ ve ibâdetlerini Allah'a iletecek bir aracı ve şefaatçi yoktur. Allah Teâlâ'nın duâlanna icabet edip sevâbla mükâfatlandırması halinde araya girecek hiç kimse yoktur. Öyleyse ihlâsla ve tevhîd ile yan-üzca Allah'a yönelmelidirler.
Kâdî Beydâvî, bu âyetin bir önceki âyetle bağlantısı konusunda şöyle diyor: İyi bil ki, Allah Teâlâ mü'minlere Ramazân'da orucu emredip sayısını dikkate almalarını ve tekbîr gibi vazifelerle Ramazân'ı ikâme edip, şükretmeleri gerektiğini bildirdikten sonra, Allah'ın onların ahvâlini bildiğini, sözlerini duyduğunu, duâlanna cevap verdiğini, amellerini mükâfatlandırdığını bildiren hemen bu âyeti serdediycr ki onları bu ibâdetler konusunda te'kîd ve teşvik etsin.
Biz biliyoruz ki; amelî hükümler îmânı kuvvetlendirmek ve nefsi islâh etmek için meşru kılınmıştır. Bunun için Kur'an-ı Kerîm'de her hükümle birlikte, îmânı takviye sadedinde o hükmün fayda ve teşrîin-deki hikmeti anlatan bir açıklama gelir. Ancak söz arasında Allah'ın azametini, murakabesini ve teveccühünü gösteren bu noktada îmânı takviye eden bölümler de yeralır. İşte bu âyet-i kerîme bunun tipik örneğidir. Bizim f akîhlerimiz, keski Kur'an'ın bu hidâyetine uysalardı da ahkâm kitaplarını katı ve bedenî amelleri anlatmaya münhasır, dar kalıplar içerisine sokmasalardı ve İslâm'ı gönül ve rûh tarafı bulunmayan maddî ve bedenî bir şekil dini imiş gibi takdim etmeselerdi. Allah'ın yakın olması konusunda denilir ki, bu yakınlık bilgisinin her şeyi kuşatması anlamınadır. Allah kullarının sözlerini duyar, amellerini görür. Kâdî Beydâvî'nin ibaresi ise şöyledir : Bu yakınlık, Allah Teâlâ'nın kulların fiilerini ve

sözlerini bilmede kemâlinin ve hallerine muttali olmada yüceliğinin temsilidir. Böylece O'nun yerinin kullarına yakın olduğu ve hallerine muttali olduğu temsil edilmeye çalışılmaktadır. Bilginler buradaki sözü temsilî anlamında almışlar, yakınlık ve uzaklığın mekân bakımından olacağını, Allah'ın ise bir mekâna sığmaktan uzak olduğunu belirtmişlerdir. Yakınlığını varlık bakımından olmasının doğru olacağını söyleyen İmâm (Muhammed Abduh) der ki; bir mekâna yerleşmeyen ve bir sınırla sınırlanmayan zât için bütün insanlar nis-betler ve yerler aynı derecede bulunur. Allah Teâlâ zâtı bakımından her şeye yakındır. Çünkü her şey O'nun tarafından varedilmiş ve dönüşü O'nadır. İşte Abduh'un söylediği bu yüce gerçekler tasavvuf önderlerinin üzerinde bulundukları gerçeklerdir. Hattâ bilginlerden birisi, «Biz senden ona daha yakınız.» âyeti konusunda bu yakınlığı açıkladığı esnada tasavvuf büyüklerinden birisi orada imiş. Demiş ki; eğer maksad sizin dediğiniz gibi olsaydı, Allah Teâlâ âyetin devamında fakat siz bilmezsiniz derdi. Halbuki insanlardan bilgiyi nefyetmemiştir. Sadece siz görmezsiniz buyurmuştur. Öyleyse bilginin görme özelliği yoktur. Bu ancak zâtın kendisine hâs özelliğidir, demiş. Bu husus Şa'rânî' nin el-Yavâkît ve'1-Cevâhir isimli kitabında mezkûrdur. Her halükârda bu yakınlığın bütün gerekleri kastedilmiştir.
Üstadımız Muhammed Abduh'un varlık bakımından yakınlık konusundaki sözü ile ilgili bu notlarımı ilk baskıda neşrettim. Ve o bizzat bunlara muttali oldu. Ancak bazı selefiyeci kardeşlerimiz bunun selef mezhebine muhalif olduğunu söyleyerek ona karşı çıktılar. Onlar «yakınlığı» Kelâmcılar gibi bilgi olarak tefsîr veya te'vîllerinde, selefi -ye mezhebine daha yakındır. Çünkü her şeyden ayrı olan bir yere sığmaz ve bir sınırla sınırlanmaz. Dolayısıyla onun için bütün yerler aynı nisbette sözkonusu olur. Ve her yerde bulunmak, aynı derecede bahis mevzuu olur. Bu ifâde, mutlak yüceliğin gereği ve her şeyi ihata etmenin icâbı olan mutlak farklılığın ifadesidir. Zâtta yakınlık olmadan, sıfatlarda yakınlık düşünülemez. Çünkü zât ile sıfat arasında ayrılma, bölünme yoktur. Gerçekte Selefiye mezhebi; sıfat konusunda nasları zahirine hamletmek ve ta'tîl, temsil ve te'vîl yoluna gitmemektir. (...)
Allah'ın dualara icabet etme şekli ise burada bahis mevzuu edilmemektedir. Şüphesiz ki Allah'ı bilen, şeriatım ve Allah'ın yaratılışla ilgili kanunlarını tanıyan kimse, Allah'a duâ etmekle; Allah'ın kendisini ilâhî kanunların cereyan ediş sebeplerine ve metodlanna vâkıf kılmasından başka bir şey istemez. O kanunları öğrenmek ve bu kanunlara uymakta Allah'ın kendisine yardım ve tevfîkini ulaştırmasını arzular. Şüphesiz ki mü'min Allah'tan bilgisini arttırmasını veya rızkını bollaştırmasını isterken; bilginin bir vahiy olup kendisine ilham edilmesini veya gökten altın ve gümüş yağdırıp kendisini zengin etmesini dilemez. Keza Allah'tan hastalığına şifâ veya mümkün olmayan tedâvî yollarının bulunmasını dilerken, Allah'ın normal kanunlarım ortadan kaldırıp fevkalâde şeyler yapmasını dilemez. Veya kendisinin mucize ve hârikalarla desteklenmesini istemez. Duanın mâhiyyetini iyi bilen mü'min; Allah'dan sadece tedâvî konusunda kendisini başarıya ulaştırmasını veya şifânın sebebi olan şeyleri elde ettirmesini ister. Bu bir yol gösteren vasıtasıyla olabileceği gibi ilham yoluyla da olabilir. Nitekim nice insanlar sebeplere sarılıp son derece

gayretle çalıştıkları halde, başarıya ulaşamamışlardır. Ancak bundan sonra Allah'a duâ ile yönelmişler ve Allah'tan yardım dilemişlerdir. Allah'ın hidâyetiyle yardımı; kula yeni bir yol açmasıdır. Ve faydalı bir işi akla ilham etmesidir, hastanın mizacını hastalığa karşı kuvvetlendirmesidir. Âyet-i kerîme'de her duanın kabul edileceğine dâir bir delil yoktur. Sadece Allah Teâlâ'nm duaları kabul edeceğini bildirmektedir. Öyleyse Allah'tan başkasına duâ edilmemesi gerekir. Öyleyse îmân özelliğiyle özellik kazanmış olan mü' minler, sıkıntıya düştükleri zaman; Allah'tan başkasından hidâyet beklememelidirler. Kabirlere gidip; ey falan, ey falan diyerek onlardan yardım istememelidirler.
İyi bakın, Allah Teâlâ «duâ edenlerin duasını kabul ederim» demiyor da bunu bir kayda bağlıyor. «Bana duâ ettikleri zaman» buyuruyor. Yani mü'min duâ ile bana gerçek anlamda yönelir ve kendini bana vererek, benden başka bir sığınak olmadığını farkederse, başka yerden bir şey ummaz, bir şey beklemez, sadece bütün vâsıtalara doğruca başvurduktan sonra Allah'ın emrine imtisal ederse duasını kabul ederim, diyor. Bilgi, azîmet ve amelden sonra; duâ gerçekleşir. Evet kul, yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra duâ ederse Allah Teâlâ kanunlarına uyan herkese lütfettiği hazînelerini ona da verir. Kul yapması gereken şeyleri yapar da başanya ulaşmazsa, sebepleri halkeden müsebbibe sığınmalı, kalbleri doğru yola götüren Allah'a yönelmeli ve görmediği, bilmediği şeyleri ondan dilemelidir. Her şeyin mülkü elinde bulunan Allah'ın yardım ve inayetini istemelidir. Seleften bazı kişiler bu gibi duaların muhakkak kabul edileceğini söylemişlerdir. Sû-fîler de derler ki, kabul edilen duâ, istidat diliyle istenendir. Nitekim Hz. peygamber de istenmeyecek şeyleri istemekten Allah'a sığınmıştır. Öyleyse bir kimse çalışmayı ve kazanmayı bırakıp her gün «Rabbım bana bin lira ver, Rabbım bana bin lira ver» diyerek Allah'tan isterse, bu kimse duâ eden insan değil, düpedüz bir câhildir. Bunun misâli tedâvî yolunu benimseyerek doktora görünmediği halde, Rabbım bana şifâ ver, bana afiyet ver diyen kimse gibidir. Sanki o bu duâsıyla şöyle demektedir : Allah'ım sen değişmez dediğin, kanunlarını benim için değiştir. Derste bir öğrenci şunu sordu : Rızık önceden belirlenmişse neden isteyelim? Üstâd Muhammed Abduh dedi ki; benim sana cevap vermem veya vermemem önceden belirlenmişle niye suâl soruyorsun? Bu söylenebilecek bir söz değildir. Bu âyette ve diğer âyetlerde, hadîslerde bizden Allah'a duâ etmemizi istemenin hikmeti ne olabilir? Hadîste duâ hidayetin beynidir, buyurulmuştur. Allah bizim nefsimizde olanı ve içimizde saklı bulunanı bildiğine göre, niçin bizden duâ etmemizi istiyor? Sûfîler der ki; duadan maksad, gönlün Allah'a karşı çırpınışı ve Allah'ın yardımına muhtaç olduğunu anlayıp O'na sığınmasıdır. Buna delil olarak İbrahim (a.s.)in ateşe atılmazdan önce Cebrail'in ona gelip bir ihtiyâcın var mı? diye sormasını gösterirler. O, sana ihtiyâcım yok, deyince Cebrâîl, öyleyse Allah'a duâ et, demişti. Bunun üzerine İb-râhîm Allah'ın halimi bilmesi benim suâlimden daha yeterlidir cevabını vermişti. Ben derim ki; âyetin ve hadîslerin zahirinden anlaşılan, gönülden Allah'a yönelip duâ edilmesi gerekir. Nitekim kitâb ve sünnette me'sûr dualar bulunmaktadır. Dille duâ, kişinin Allah'a ihtiyâcını hissetmesi, gönlüyle çırpınması ve bunun şuuru içerisinde bulunmasıdır. Bunun

etkisi olmasa da bu kula kendi durumunu hatırlatır ki işte bu da îmânın en büyük belirtilerinden biridir. Bunun için Hz. Peygamber duayı ibâdetin beyni olarak isimlendirmiştir. Bunun için duâ edilmesi istenmektedir. Samimiyetle Allah'a yönelen, ruhuyla Allah'a ve Allah'ın rızâsına koşan kişinin duası muhakkak kabul edilir. (…)[45]

187- Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için ,siz de onlar için bir elbisesiniz. Sizin nefislerinize hıyanet eder olduğunuzu Allah bildi de tevbenizı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin. Sizin için şafağın beyaz ipliği .siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için. sonra geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde i'ti-kâfta bulunduğunuz zaman, kadınlarınıza yaklaşmayın. Bu, Allah'ın hudududur. Sakın onlara yaklaşmayın. İşte Allah âyetlerini insanlara, korunsunlar diye böyle açıklar.

Oruçla İlgili Hükümler

Bu âyet ile Allah müslümanlara ruhsat vermiş ve İslâm'ın başlangıç dönemindeki bir durumu kaldırılmıştır. Çünkü İslâm'ın başlangıcında bir kişi iftar ettiği zaman; ona yatsı namazına veya uyuyuncaya kadar; yemek, içmek ve cinsî münâsebet helâl idi. Ama uyuyunca veya yatsı namazım kılınca, artık bir daha yemek, içmek ve cinsî münâsebet ertesi akşama kadar yasaktı. Bu, onlara çok ağır gelmeye başladı. Bu âyette geçen “Rafes” kelimesi cinsî münâsebettir. İbn Abbâs, Atâ, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Tâvûs, Salim İbn Abdullah, Amr İbn Dînâr, Hasan, Katâde, Zührî,- Dahhâk, İbrâhîm el-Nehaî, Süddî, Atâ el-Horasânî ve Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir. «Onlar sizin için, siz de onlar için bir elbisesiniz.» İbn Abbâs Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân, onlar sizin için huzur kaynağı, siz de onlar için huzur kayna ğısınız, diye tefsir etmişlerdir. Rebî' İbn Enes ise; kadınlarınız sizin için yorgan, siz de onlar için yorgansınız, diye tefsir etmiştir. Kısacası kadın ve erkek birbiriyle içice düşüp kalktığı için, Ramazân ayında zorluk olmasın diye cinsî münâsebet ruhsatı verildi. Nitekim Muâz'ın uzun hadîsinde de geçtiği gibi, bu âyetin sebebi nüzulü şöyledir:
Ebu İshâk, Berrâ İbn Âzib'ten nakleder ki Rasûlullah (s.a.) m ashabından bir kişi oruç tuttuğunda iftar etmeden uyursa, ancak ertesi gün akşama kadar yemek yiyebilirdi. Kays İbn Sırma el-Ansârî oruçlu idi. O gün kendi arazîsinde çalışıyordu. İftar vakti olunca, karısına geldi ve yiyecek bir şeyler varmı? dedi. Kadın, hayır çıkıp bir şeyler araştırayım, dedi. Ancak Kays'ın uykusu geldi ve yattı. Karısı gelip onun uyuduğunu görünce, yazık oldu da uyudun, dedi. Ertesi gün öğleye doğru adam bayılmaya başladı. Rasûlullah (s.a.) a bu durum anlatılınca, işte bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun üzerine ashâb-ı güzîn fazlasıyla sevindiler. Burada Buhârî'nin Ebu İshâk'tan naklettiği ifâde şöyledir : Ben Berrâ'dan duydum ki; o şöyle dedi: Ramazân orucu emredildiğinde müslümanlar eşlerine yaklaşamazlardı. Ramazân boyu onlarla birleşemezlerdi. Bazı kişiler nefislerine hiyânet ederlerdi. Bunun

üzerine Allah Teâlâ «Sizin nefislerinize hiyânet edecğinizi Allah bildi de» âyetini inzal buyurdu.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Ramazân ayında yatsı namazını kıldıktan sonra müslümanlara ertesi akşama kadar yemek ve eşleriyle birleşmek yasaktı. Sonra müslümanlar dan bazı kişiler Ramazân ayında yatsıdan sonra yemek yediler ve eşleriyle birleştiler. Bunlar arasında Hattâb oğlu Ömer (r.a.) de bulunuyordu. Durumu Rasûlullah'a dertlenerek anlattıklarında, bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bu rivayeti Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder.
Mûsâ İbn Ukbe, Kureyb kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Müslümanların yemelerini, içmelerini ve eşleriyle birleşmelerini helâl kılan oruçla ilgili âyet nazil olmazdan önce; bir kişi uyuyacak olursa, bir daha ertesi akşama kadar yiyemez,^ içemez ve eşiyle birleşemezdi. Bize ulaştığına göre; Hattâb oğlu Ömer (r.a.) uyudu, oruç başladıktan sonra eşiyle birleşti. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelip dedi ki; yaptığım şeyden dolayı sana ve Allah'a şikâyet ederim. Hz. Peygamber ne yaptın ya Ömer? dedi: O ben nefsime uydum ve uyu-duktan sonra eşimle birleştim. Halbuki oruç tutmak istiyordum, dedi. Halk; Rasûlullah (s.a.) in; sen bunu yapacak adam değildin, demesini bekliyordu. Ancak o sırada âyet-i Serîme nazil oldu. Ve Rasûlullah «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı» âyetini okudu.
Sa'd İbn Arûbe... Ebu Hüreyre'nin bu âyet-i celîle konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Bu âyet nazil olmazdan önce yatsı namazını kıldıktan sonra müslümanlara yemek, içmek ve kadınlara yaklaşmak ertesi gün iftar edinceye kadar haram olurdu. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) yatsı namazından sonra eşiyle birleşti. Sırma İbn Kays el-Ansârî de akşam namazını kıldıktan sonra uykusu geldi, yattı, yemek yemedi. Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını kılıncaya kadar o uy-kusundan uyanmadı. Kalktı, yemek yedi ve içti. Ertesi sabah Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumunu haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı...» âyetini inzal buyurdu. Bu, Allah'ın bir .affı ve rahmetiydi...
Hüşeym... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakleder ki; o şöyle demiş: Hattâb oğlu Ömer ayağa kalktı ve dedi ki; Ey Allah'ın Ra-sûlü, ben dün akşam bir kişinin ailesinden isteyeceği şeyi istedim. Eşim, uykusu geldiğini söyledi. Ben, hastalık gösterisinde bulunuyor sandım. Ona yaklaştım. Bunun üzerine Hz. Ömer hakkında bu âyet-i celîle nazil oldu. Bu haberi Şu'be, Amrİbn Mürre kanalıyla İbn Ebu Leylâ'dannakletmiştir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; Bana Müsennâ, Mûsâ İbn Cübeyr'den nakletti ki, o Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'ln babasının şöyle dediğini duymuş: Ramazan ayında oruç tuttukları zaman, geceleyin yatınca; ertesi gün iftara değin insanlara yemek, içmek ve kadın yasaklanmıştı. Bir gece Ömer İbn el-Hattâb Hz. Peygamberin yanından geç vakitte dönmüştü. Eşinin uyumuş olduğunu görmüş ve ona yaklaşmak istemişti. Kadın, ben uyudum deyince, uyumadın di yerek ona yaklaşmıştı. Kâ'b İbn Mâlik de böyle yapmıştı. Ertesi sabah Hattâb oğlu Ömer Hz. Peygambere gelip durumu haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sizin nefislerinize hiyânet edeceğinizi Allah bildi de tevbenizi kabul edip

sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin...» âyetini inzal buyurdu. Mücâhid, Atâ, İkrime, Süddî ve Katâde ile diğerlerinden de bu âyetin nüzul sebebi konusunda, Ömer İbn el-Hattâb'ın ve onun gibilerin davranışlarıyla, Sırma İbn Kays'ın davranışı nakledilir. Onlar sayesinde Allah'ın bir rahmeti ve ruhsatı olarak nfk ile bütün gece boyu, yemek, içmek ve cinsî münâsebet mübâh oldu.
«Ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.» Ebu Hüreyre, İbn Ab-bâs, Enes İbn Mâlik, Kadı Şüreyh, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Rebî' İbn Enes, Süddî, Saîd İbn Eşlem, Hakem İbn Utbe, Mukâtil İbn Hayyân, Hasan el-Basri, Dahhâk ve Katâde ile diğerlerinden rivayet edilir ki; bu âyetten maksad çocuktur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de bununla cinsel münâsebetin kastedildiğini söyler. Amr İbn Mâlik... İbn Abbâs'tan «Ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.» âyetinden Leyle-i Kadrin kastedilmiş olduğu, rivayetini nakleder, İbn Ebu Hatim ile İbn Cerîr de böyle rivayet etmişlerdir.
Abdürrezzâk der ki, bize Ma'mer Katâde'nin şöyle dediğini nakletti: «Ve Allah'ın hakkınızda yazdığım isteyin» Yani Allah'ın sizin için yazdığı ruhsatı arayın. Saîd, Katâde'nin bu âyetin tefsiri konusunda; Allah'ın sizin için helâl kıldığını arayın, dediğini nakleder. Keza Abdürezzâk... Âtâ İbn Ebu Rebâh'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Ben İbn Abbâs'a bu âyeti nasıl okuyorsun? “” şeklinde mi yoksa “” şeklinde mi? dedim. İbn Abbâs hangisini istersen dedi. Sonra ilk okunuşunu tut, dedi. tbn Cerîr der ki; bu âyet yukarda söylenenlerin hepsinden çok daha umûmîdir.
«Sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın.» Allah Teâlâ yukarda geçtiği gibi, cinsel münâsebeti, yemeyi ve içmeyi her gece için mübâh kılmıştır. Oruçlu; sabahın aydınlığı, gecenin karanlığından ayrılıncaya kadar istediği gece bunları yapabilir. Sabahın aydınlığının gecenin karanlığından ayrılması «Şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar» ifadesiyle belirtilmiştir. Bu ifâdedeki iltibası ve kapalılığı «fecrin» kelimesi kaldırmaktadır. Nitekim İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî'nin... Seni İbn Sa'd'dan naklettiği hadîste Seni der ki: Bu âyet nazil olduğunda, «fecrin» kelimesi henüz inmemişti. Bazı kişiler oruç tutmak istediklerinde ayaklarından birine beyaz ve siyah ip bağlıyorlardı ve onları ikisinden ayırt edecek zamana kadar yiyorlardı. Daha sonra Allah Teâlâ fecr kelimesini inzal buyurdu ve böylece gece ve gündüzün kastedildiği öğrenilmiş oldu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Hüşeym... Adiyy İbn Hâ-tim'den nakletti ki; o şöyle demiştir: «Sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyiri, için sonra geceye kadar orucu tamamlayın» âyeti nazil olunca, ben iki ip aldım. Biri siyah, diğeri beyazdı. Ve onları yastığımın altına koydum. Bunlara bakıyordum, ancak siyah ile beyazı, beyaz ile siyahı birbirinden ayırt edemiyordum. Sabah olunca, Rasûlullah (s.a.) a varıp, yaptığımı haber verdim. Bunun üzerine Rasûlullah dedi ki; öyleyse senin yastığın geniştir. Çünkü burada kasdolunan; sabahın beyazlığı ile gecenin karanlığıdır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi bir başka şekilde Adiyy'den naklederler. Rasûlullah'ın «öyleyse senin yastığın geniştir» kavlinin mânâsı şudur: Bu

âyette kasdedilen siyah iple beyaz ipi altına koyacak kadar yastığın geniş olmalıdır. Çünkü bu ipler gündüzün beyaz-lığıyla, gecenin karanlığıdır. Dolayısıyla senin yastığının Doğu ve Batı genişliğinde olması gerekir. Buhârî'nin rivayetinde bu hadîs bu şekilde teîsîr edilmiş olarak yer alır. Bize Mûsâ İbn İsmâîl Adiyy'dennakleder ki, o şöyle demiştir: Adiyy bir siyah ip, bir de beyaz ip aldı. Gecenin bir kısmı geçince onlara baktı ve birbirinden ayırt edemedi. Sabahlayınca dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü ben onları yastığımın altına koydum. Rasûlullah buyurdu ki; öyleyse senin yastığın geniş olmalı-dir ki; beyaz iple siyah ip yastığının altına girebilsin. Bu hadisin bazı rivayetlerinde, «Yastığın geniş olmalıdır» yerine «kafan geniş olmalıdır» lafzı vârid olmuştur. Bazıları bu hadîsi budalalıkla tefsir etmişlerdir ki bu, zayıftır. Ancak hadîsin muhtevası yine bu anlama gelir. Çünkü bir kişinin yastığı geniş olursa kafası da geniş olacaktır. Allah en iyisini bilir. Buhârî'nin rivayeti ayrıca bu âyetin tefsirini de ihtiva etmektedir. Kuteybe... Ali İbn Hâtim'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü beyaz ipin siyah ipten ayrılması ne demektir? Bu gerçekten iki ip midir? Rasûlullah buyurdu ki; eğer bu iki. ipi görebilirsen senin kafan çok geniş olmalıdır. Sonra buyurdu ki; hayır, bunlar gecenin karanlığıyla gündüzün beyazlığıdır. Allah Teâlâ'mn fecrin doğuşuna kadar yemeye izin vermesi, sahurun müs-tehâb olduğunun delilidir. Çünkü bu, ruhsat kabîlindendir. Ve bu ruhsattan yararlanmak iyidir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) dan sabit olan sünnet-i seniye'de sahura teşvik emri vârid olmuştur. «Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes İbn Mâlik der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Sahur yapın, çünkü sahurda bereket vardır.» Müslim'in sahîh'in-de Amr İbn Âs der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Bizim orucumuzla ehl-i kitâb'ın orucunu ayıran fark, sahur yemektir.»
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İshâk İbn îsâ... Ebu Saîd' den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sahurda yemek berekettir, sakın terketmeyiniz. İçinizden birisi bir bardak su da içmiş olsa Allah ve melekleri sahura kalkanlara duâ eder.
Bir bardak su içme şeklinde de olsa, sahur konusunda tesvîk edici pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Sahurun fecrin aydınlanmasına yakın zamana kadar te'hîr edilmesi müstehabtır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre; Enes İbn Mâlik, Zeyd İbn Sâbit'ten nakleder ki; o şöyle demiştir : Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sahur yaptık, sonra namaza kalktık. Enes der ki; ben Zeyd'e ezanla sahur arası ne kadardır? diye sordum. O elli âyet okunacak kadardır, dedi.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Mûsâ İbn Dâvûd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ümmetim iftarı acele ettikleri, sahuru geriye bıraktıkları sürece hayır üzere kâim olacaktır. Rasûlullah (s.a.) in sahuru mübarek gıda diye isimlendirdiği pek çok hadîs-i şerifte vârid olur. İmâm Ahmed'in, Neseî ve İbn Mâce'nin Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yem-mân'dan naklettikleri hadîste Huzeyfe şöyle der: Biz Rasûlullah (s.a.) ile sahur yaptık. O sırada gün ağarmıştı ancak güneş henüz doğmamıştı. Bu hadîsi yalnızca Âsim İbn Ebu Necûd rivayet etmiştir

ki, Neseî bunun tek kaldığını söyler ve burada fecrin yaklaştığı mânâsının kastedildiğini belirtir. Nitekim Allah Teâlâ «Onlar sürelerini doldurunca; ya ma'rûf ile tutuverin veya ma'rûf ile bırakın.» âyetinde iddet müddetinin son bulması yaklaşınca, onların ya eve tutulması veya ayrılarak bırakılması gerektiğini böylece ifâde tmiştir. Hadîsi burada belirlenen hususa hamletmek gerekir. Rasûlullah (s.a.) sahur yapmış, ancak fecrin doğduğunu zannetmiş, bir kısmı iss bunun farkına varamamıştır. Selef-i salibinden pek çok kişiden sahurun, fecrin yaklaştığı ana kadar geciktirilmesine müsamaha gösterildiği rivayet edilir. Nitekim buna benzer nakiller Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali, Abdullah İbn Abbâs, Zeyd İbn Sabit ve ayrıca tabiînden büyük bir kitle tarafından rivayet edilmiştir. Bunlar arasında Muhammed İbn Ali, İbn Hüşeym, Ebu Miclez, İbrahim el-Nehâî, Ebu Duhâ, Ebu Vaîd bulunduğu gibi İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından başka kişiler de vardır. Keza Atâ, Hasan, Hakem İbn Üyeyne, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Ebu Şa'sâ, Câbir İbn Zeyd'den de böyle rivayet edilir. Ahmed de bu görüşe kail olmuştur. Biz bunların dayanaklarını başlı başına yazdığımız oruç kitabında kaydettik. Hamd Allah'a mahsûstur.
İbn Cerîr tefsirinde bazı kişilerden nakleder ki iftar; nasıl güneşin batışıyla caiz oluyorsa, imsak da; güneşin doğuşundan itibaren vâcib olur. Ben derim ki; ilim ehlinden herhangi bir kişinin bu görüşü ayağını sağlam basarak serdedeceğini tahmin etmiyorum. Çünkü Kur'an'ın açık nassına aykırıdır. Allah Teâlâ; «sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın» buyuruyor.
Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Kasım kanalıyla... Hz. Âişe' den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bilâl'in ezanı sizi sahurunuzdan alıkoymasın. Çünkü o geceleyin ezan okur. İbn Üm-mü Mektûm'un ezanını duyduğunuz zamana kadar yeyip, için. Çünkü o fecir doğuncaya kadar ezan okumaz. Bu lafız Buhârî'ye aittir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Musa İbn Dâvûd... Kays İbn Talk kanalıyla babasından nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Fecir, ufukta uzanan fecir değildir. Ancak beliren kızıllıktır. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de bu hadîsi rivayet ederler. Ancak onların metni şöyledir: Yükselen ve parlayan ışık sizi rahatsız etmesin. Kızıl ışık belirinceye kadar yeyin ve için. İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Müsennâ... Semûre İbn Cündeb'den Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti : Şu beyazlık ve Bilâl'in seslenmesi sizi aldatmasın. Fecir doğuncaya veya çatlayıncaya kadar yeyin. Keza İbn Cerîr, Şu'be ve diğerleri kanalıyla, Semûre İbn Cündeb'ten Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivayet eder: Sizi Bilâl'in ezanı ve uzanan fecir, sahurdan alıkoymasın. Sadece ufukta uçuşan fecir, sahurdan alıkoysun. İbn Cerîr der ki, bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... «Semûre İbn Cündeb'ten Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: Şu beyazlık ve Bilâl'in ezanı sizi aldatmasın. Fecr uçuştuğu zaman sabaha kalkın. Müslim Sahîh'inde bu hadîsi Züheyr İbn Harb kanalıyla İsmâîl İbn İbrahim' den nakleder.
İbn Cerîr der ki; bana Abd İbn Humeyd... Abdullah İbn Mes'ûd' dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bilâl'in ezanı —veya seslenişi dedi—

sizden birini sahurdan alıkoymasın. Çünkü Bilâl uyuyanınızı uyandırmak, ayakta olanınızı geri döndürmek için ezan okur. —veya seslenir demiştir— Fecir şöyle veya şöyle. (Hz. Peygamber elini sıkıp kaldırmış, sonra parmaklarını açmıştır.) demek değildir ki öyle desin. İbn Cerîr bir başka yolla Teymî'den bu hadîsi rivayet eder. İbn Cerîr der ki; bana *Hasan İbn Zeberkan el-Nehâî... Abdur-rahmân İbn Sevbân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Fecir iki tanedir : Kurt kuyruğu gibi olan (fecir) bir şeyi haram kılmaz. Ama ufku sarıp uçuşan (fecir) namazı helâl, yemeyi haram kılar. Bu hadîs gerçekten mürseldir.
Abdürrezzâk der ki; bana İbn Cüreyc, Atâ'dan nakletti ki; o İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum, demiş : Fecir iki tanedir. Gökyüzünde parlayan (fecir) bir şeyi helâl veya haram kılmaz. Fakat dağların başında beliren (fecir) içmeyi haram kılar. Atâ der ki; gökyüzünde parlamak demek, semâda uzunluğuna yayılmak, demektir. Bu fecir oruçlu için içmeyi ve namazı haram kılmaz. Keza haccı fevtettirmez. Ama dağların başında dağılırsa, oruçlu için içmek haram olur, haccı da fevt eder. Bu hadîsin İbn.Abbâs'la Atâ'ya isnadı sahîhtir. Selef-i sâli-hînden bir çok kişi tarafından böyle rivayet edilmiştir. Allah onlara rahmet etsin. [46]

Önemli Bir Mes'ele

Allah Teâlâ; oruç tutmak isteyen kişi için cinsî münâsebet, yemek ve içmek konusunda fecir vaktini sınır kıldığından sabahleyin cünüb olan kişinin, gusül edip orucunu tamamlaması gerekir ve bundan dolayı hiçbir beis yoktur. Dört imâmın ve seleften, haleften Cum-hûr-u ulemanın mezhebi budur. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre; Hz. Âişe ve Ümmü Seleme (r.a.) dediler ki; Rasûlullah (s.a.) ihtilâmdan değil ama cinsî münâsebette bulunmaktan dolayı cünüb olunca gusül edip oruç tutardı. Ümmü Seleme'nin hadîsinin devamında «Sonra ne orucunu bozar, ne de kaza ederdi.» ibaresi bulunmaktadır. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki adamın birisi; Ey Allah'ın Rasûlü, ben cünüb iken namaz vakti gelip çatıyor, oruç tutayım mı? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben cünüb iken namaz vakti gelip çatıyor ve orucumu tutuyorum. Adam dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü sen bizim gibi değilsin. Allah senin gelmiş geçmiş günâhlarını bağışlamıştır. Rasûlullah (s.a.); Allah'a andolsun ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve Allah'tan en iyi sakınmasını bileniniz olmayı umarım, buyurdu. İmâm Ahmed İbn Hanbel'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Sizden biriniz sabah namazına niyet edildiği zaman cünüb ise, o gün oruç tutmasın. Bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre' sahîhtir. Buhârî ve Müslim'de bu hadîs, Ebu Hüreyre ve Fadl İbn Ab-bâs'tan nakledilir. Neseî'nin Sünen'inde ise Üsâme İbn Zeyd ve Fadl İbn Abbâs'tan nakledilir. Ancak bu, merfû' değildir. Bu bakımdan bilginlerden bir kısmı bu hadîsi illetli saymış, bir kısmı da onu benimsemiştir. Bu görüşte olanlar Ebu Hüreyre, Salim, Atâ, Hişâm İbn Urve ve Hasan el-Basrî'dir. Bir kısmı da uyurken cünüb (ihtilâm) olmakla, isteyerek cünüb olma arasında

ayrım yapmaktadırlar. Bunlar Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin hadîsine istinaden birincilere bir şey gerekmediğini, Ebu Hüreyre'nin hadîsine binâen ikincilerin orucunun ise' caiz olmadığını söylemişlerdir. Urve, Tâvûs ve Hasan'dan böyle nakledilir. Bir kısım ulema da farz oruçla nafile oruç arasında ayırım yaparak, farzın tamamlanıp kaza edileceğini, nafilenin ise hiçbir zarar verme-yeceğini söylemişlerdir. Sevrî; Mansûr ve İbrâhîm el-Nehaî'den bu görüşü rivayet eder. Bu görüş Hasan el-Basrî'nin de görüşüdür. Bazı bilginler de Ebu Hüreyre hadîsinin Âişe ve Ümmü Seleme hadîsiyle nesh-edildiğini iddia etmişlerse de bu konuda tarihî bir belge yoktur. İbn Hazm; o hadîsin bu âyet-i kerîme ile neshedildiğini söyler ki, bu da cidden uzak bir ihtimâldir. Zîra tarihî bir belge yoktur. Hattâ tarihî verilerde ortaya çıkan sonuç bunun aksidir. Bazı bilginler de Ebu Hüreyre'nin hadîsinin Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin cevaz ifâde eden hadîsini tamamladığını söylemişlerdir ki bu, görüşlerin en yakını ve sözlerin en derli toplusudur. Allah en iyisini bilir.
«Sonra geceye kadar orucu tamamlayın.» Şer'î bir hüküm olarak iftar; güneşin battığı anda caiz olur. Nitekim Buhâri ve Müslim' de mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Gece şuradan geldiği ve gündüz de şuradan gittiği zaman, oruçlu iftar yapar.»
Sehl İbn Sa'd el-Sâidî (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) :
«İnsanlar iftarda acele ettikleri sürece hayr üzere kâim olurlar.» buyurmuştur. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de tahrîç etmişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Velîd İbn Müslim... Ebu Hüreyre (r.a.) den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Azze ve Celle; kullarından en çok sevdiğim iftarı en çabuk yapandır, buyurmuş. Tirmizî bir başka şekilde bunu Evzâî'den nakleder ve bu hadîs hasendir, garîbtir, der. Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Affân... Beşîr İbn Hassâ-siye'nin hanımı Leylâ'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben ardarda iki gün iftârsız oruç tutmak istedim. Beşir beni men'ederek dedi ki, Rasûlullah (s.a.) bu tür orucu yasakladı ve bunu Hıristiyanlar tutar siz Allah'ın size emrettiği gibi oruç tutun ve orucu geceye kadar tamamlayın. Gece bastırınca iftar edin, buyurdu. Bu sebeple sahîh hadîslerde «visal» adı verilen iki günü birleştirerek hiçbir şey yemeden oruç tutmak yasaklanmıştır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah
(s.a.) şöyle buyurmuş: Oruçları birleştirmeyin. Sahâbe-i güzîn; ey Allah'in Rasûlü, sen birleştiriyorsun, dediklerinde; Rasûlullah (s.a.), ben sizin gibi değilim. Akşam olunca Rabbım beni yedirir, içirir buyurmuş. Ebu Hüreyre der ki; Sahabe iki günü birleştirerek oruç tutmaktan vazgeçmediler. Rasûlullah (s.a.) iki gün iki gece onlarla birlikte orucu birleştirdi. Sonra hilâli gördüler. Ve onları tenkîd ederek buyurdu ki; eğer hilâl gecikmiş olsaydı ben de size onu arttırırdım. Bu hadîsi Bu-hâri ve Müslim, Zührî'den tahrîç ederler. Keza birleştirmeyi yasaklayan hadîsi her iki imâm Enes ve İbn Ömer'den tahrîc eder. Hz. Âişe (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) mü'minlere rahmet olarak iki günübirleştirmeyi yasakladı. Onlar dediler ki; ama sen birleştiriyorsun. Ra-sûlullah buyurdu ki; ben sizin gibi değilim. Rabbım beni yedirir, içirir. Orucu birleştirerek tutmaktan nehy bir çok şekilde sabit olmuştur. Ve bunun sadece

peygambere hâs özelliklerden olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Allah'ın ona yardım edip destek olduğu ifâde edilmiştir. En doğrusu Allah'ın Rasûlullah'ı, yedirip, içirmesinin hissî olmayıp, ma'nevî olduğudur. Aksi takdirde hissî olarak yedirilmiş olsaydı, orucu birleştirmiş sayılmazdı... Kim de güneş battıktan sonra, seher vaktine kadar bir şey yemezse bu onun bileceği bir şeydir. Nitekim Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : İki gün orucu birleştirmeyiniz. Sizlerden birisi birleştirmek isterse, seher vaktine kadar ulaştırsın. Onlar dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, sen birleştiriyorsun. Rasûlullah buyurdu ki; ben sizin gibi değilim. Ben yattığım zaman beni doyuran yiyeceğim ve su içiren sâkî'm vardır. Bu hadîsi Bu-hârî ve Müslim tahrîç etmişlerdir.
İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Hâtib İbn Ebu Belta'nın Ümmü Veled'inden nakleder ki, o sahur yaparken Rasûlullah (s.a.) a rastlamış. Rasûlullah onu, yemeğe çağırmış. Kadın ben oruçluyum deyince, Rasûlullah, siz nasıl oruç tutarsınız? buyurmuş. Ben tuttuğum orucu Rasûlullah (s.a.) a anlatınca o, Muhammed'in ailesinin visal orucundan sana ne? Sahuru, sahura birleştirmek sana ne? buyurmuş. İmâm Ahmed der ki; bize Abdürrezzâk... Hz. Ali'den Rasûlullah (s.a.) in seherden sehere orucu birleştirdiğini nakletti. îbn Cerîr, Abdullah îbn Zübeyr ve diğer selef-i salibinden rivayet eder ki; onlar da sayılı günlerde orucu birleştirirlermiş. Ancak bunu, onların ibâdet şeklinde değil, riyâzat olarak yaptıklarına hamletmiştir. Allah en iyisini bilen-dir. Muhtemeldir ki, onlar buradaki yasağı şefkat babından bir yol gösterme olarak anlamışlardır. Nitekim Hz. Âişe'nin hadîsinde bu husus, «onlara rahmet olarak» diye ifâde edilmiştir. İbn Zübeyr, onun oğlu Âmir ve onların yolunda gidenler, bu konuda güçlüğü yeğleyerek böyle yapıyorlardı. Çünkü kendilerini kuvvetli buluyorlardı. Nakledilir ki onlar, bağırsaklarının yemekle tahrîş olmaması için ilkin yağla iftar ederler ve sabrederlermiş. İbn Zübeyr'den rivayet edilir ki; o yedi gün ardarda oruç tutar ve yedinci günün sabahında da en güçlü ve en sağlam olarak kalkarmış. Ebu'l-Âliye der ki; Allah orucu gündüz farz kılmıştır. Gece bastırınca isteyen yer, isteyen yemez.
«Meseidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayınız.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Ramazânda veya Ramazân dışında mescidde i'tikâfa giren kişiler hakkındadır. İ'tikâfa girenlere i'tikâf süresi bitinceye kadar, gece veya gündüz kadınlara yaklaşmayı Allah yasaklamıştır. Dahhâk der ki; adam, i'tikâfa girip de mescidden dışarı çıkacak olursa, dilerse karısıyla temasta bulunabilirdi. Nihayet Allah Teâlâ «mescidde kaldığınız sürece onlara yaklaşmayın», buyurdu. Yani ne mescidde, ne de mescidin dışında. Mücâhid, Katâde de böyle dediler. Başkalarının da bu âyet ininceye kadar böyle yaptığı rivayet edilir.
İbn Ebu Hatim der ki; İbn Mes'ûd; Muhammed İbn Kâ'b, Mücâhid, Atâ, Hasan, Katâde, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Mukâ-til'in, i'tikâfta iken hanımlara yaklaşılmayacağım söylediklerini nakletti. Bu nakil ulemâ katında ittifak edilmiş olan bir husustur. İ'tikâfa giren kişi; mescidde bulunduğu sürece hanımına yaklaşmak ona haram olur. İsterse ihtiyâcını gidermek için evine gitmiş olsun. Evinde ancak yemek veya def-i hacet için kalabilir. Daha fazla

kalması helâl olmaz. Karısını öpemez, onu kucaklayamaz ve i'tikâf'ın dışında başka bir şeyle meşgul olamaz. Hasta ziyaretine gidemez. Ancak yolda yürürken ona bir şeyler sorulabilir. İ'tikâf konusunda tafsilatlı hükümler i'tikâf bahsinde açıklanmıştır. Bunlardan bir kısmı üzerinde ulemâ icmâ' etmiş, bir kısmı üzerinde ihtilâf etmiştir. Biz oruç kitabında bu konuda uzunca bilgi.verdik. Hamd Allah'a mahsûstur.
Bu sebeple fukahâ oruç kitabından sonra i'tikâf kitabım tasnîf ederlerdi. Bunu yaparken Kur'an-ı Azîm'e uyarlardı. Çünkü Kur'an-ı Azîm orucu zikrettikten sonra, i'tikâfı bahis konusu yapmıştır. Oruçtan sonra i'tikâfın zikredilmesi Allah Teâlâ tarafından i'tikâfın oruçlu iken yapılmasına dikkatleri çekmek içindir. Ya da Ramazân ayının son günlerinde i'tikâfa girmeyi teşvik içindir. Sünnet-i seniyye'de sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) Ramazân ayının son on gününde i'tikâfa girermiş. Allah Azze ve Celle ona kendi katma yücelttiği zamana kadar böyle yapmıştır. Sonra eşleri de aynı şekilde i'tikâfa girmişlerdi. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde mü'minlerin annesi Hz. Âişe ve Safiyye'nin Hz. Peygamber mescidde i'tikâfta iken onu ziyaret ettikleri nakledilmiştir. Safiyye bir süre Rasûlullah'ın yanında konuşmuş ve sonra akşam üzeri evine gelmek için döndüğünde; Rasûlullah (s.a.) onunla beraber evine getirinceye kadar yürümüş. Evi Medine'nin yanındaki Usâme İbn Zeyd'in eviymiş. Yolun bir kısmına geldiğinde, Ansârdan iki kişi onunla karşılaşmış. Rasûlullah (s.a.) ı görünce, Rasûlullah (s.a.) m eşiyle birlikte olmasından dolayı ondan haya ederek hızlıca kaçıp gizlenmeye çalışmışlar. Rasûlullah (s.a.) onlara buyurmuş ki; koşmayınız, o Safiyye'dir. İyi bilirim o benim eşimolan Safiyye'dir. O iki kişi; Sübhânallah ey Allah'ın Rasûlü, demişler. Bunun üzerine Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz; şeytân âdem-oğlunun içerisinde kanın akışı gibi sirayet eder. Ben sizin kalblerini-ze bir şey veya bir şer sokmasından korktum, buyurmuştur. Şafiî merhum der ki; Rasûlullah (s.a.) böylece günâha girmelerini önlemek için ümmeti töhmetten uzaklaştırmak gerektiğini öğretmiştir. Halbuki o iki zât Rasûllulah (s.a.) a kütü zan beslem'ekten sakınacak kadar Allah'tan korkan kişilerdi. Allah en iyisini bilendir.
Âyet-i kerîme'de geçen, «Yaklaşmaktan» maksat, cima' (cinsel temas) dır. Cinsî temas ve bunun gerekleri olan; öpme, sarılma vb. hallerdir. Bir şey vermek veya almak konusuna gelince; bunda bir beis yoktur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki, o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ben âdet halinde iken başım bana uzatırdı ve ben onu tarardım. Eve ihtiyâcı için ancak girerdi. Hz. Âişe der ki; bazan evde bir hasta olurdu. Ben ancak geçerken ona suâl sorardım.
«Bu, Allah'ın hudududur.» Yani şu açıkladığımız, belirttiğimiz, anlattığımız oruç ve ahkâmıyla ilgili hususlar, bu konuda koyduğumuz helâl ve haramlar, ruhsat ve azimetler Allah'ın bizzat teşvik edip, açıklamış olduğu sınırlandır. «Sakın onlara yaklaşmayın.» Haddi tecâvüz edip aşmayın. Dahhâk ve Mücâhid; «bu Allah'ın hudududur» kavlini i'tikâfda cinsî münâsebet konusundaki hadleridir diye tefsîr etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı» âyetini

okumuş sonra «Geceye kadar orucu tamamlayın» âyetine gelince babam ve üstâdlanmızdan diğerleri böyle derlerdi ve bu âyeti bize okurlardı, demiş. «İşte Allah, âyetlerini insanlara korunsunlar diye böyle açıklamış» Allah nasıl orucu, hükümlerini ve tafsilâtım açıklamışsa, diğer hükümleri de kulu ve habîbi Muhammed'in dilinden öylece açıklamıştır. Tâ ki insanlar nasıl hidâyete ereceklerini, ve Allah'a nasıl itaat edeceklerini öğrensinler. Nitekim 'bir diğer âyet-i kerîme'de şöyle bu-yurulur: «O'dur kuluna sizi karanlıktan aydınlığa çıkarması için apaçık âyetleri indiren.» [47]
Buradaki "Min" edatı iki anlama gelebilir: Birincisi; ba'ziyet anlamına gelir. Ve o takdirde mânâ, fecrin bir kısmı demek olur. Yoksa fecrin hepsi anlamına gelmez. Nitekim İbn Cüreyc'den böyle rivayet edilmiştir. İkincisi beyân (açıklama) anlamına gelir ki bu; beyaz ipin açıklaması mâhiyyetindedir. Beyaz ip fecr demektir. Rivayet edilir ki Adiyy İbn Hatim Rasûlullah (s.a.) a demiş ki: Ben siyah ve beyaz iki kılıç koydum. Ve onlara bakıyordum. Ama birbirinden ayırdedemiyordum. Bunun üzerine Rasûlullah ön dişleri görününceye kadar gülmüş, sonra buyurmuş ki: Ey Hâtim'in oğlu bu gecenin ka-ranlığıyla, gündüzün aydınlığıdır. Şu halde orucun başlaması bu va-kitten itibârendir. [48]

188 — Mallarınızı aranızda bâtıl ile yemeyin. Ve insanların mallarından bir kısmını, siz bildiğiniz halde günâhla yemek için onları hâkimlere aktarmaym.

Yöneticilere Verilen Mallar

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'dan naklen der ki, Bu âyet-i kerîme kendisinin malı olmadığı ve bu konuda elinde apaçık bir belge bulunmadığı halde, bir malın kendisine âit olduğunu iddia ederek hâkimlerin yanında dâva açan ve hakkın kendisinin lehinde olmadığını bilerek hak sahibi olduğunu iddia eden kimseler hakkında nazil olmuştur. Bu kimseler bile bile haram yiyip, günâha girmektedirler. Keza Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukatil İbn Hayyân ile Abdurahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in şöyle dedikleri rivayet edilir: Sen zâlim olduğunu bile bile dâvâcı olma. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ümmü Seleme (r.a.) den nakledilir ki; Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Dikkat edin, ben sadece bir insanım. Bana bir dâvâcı gelir. Belki de içinizden bir kısmınız delilini çok daha güzel bir dille ifâde eder ve ben onun lehine hüküm veririm. Kimin için bir müslümanın aleyhinde hüküm vermişsem o ateşten bir parçadır. Ya onu taşısın, ya da atsın.» Bu âyet-i kerîme ve bu hadîs-i şerif gösteriyor ki; hâkimin hükmü gerçekte bir şeyi değiştirmez. Kendiliğinden haram olan bir şeyi —haram olduğu halde— helâl kılmaz. Kendiliğinden helâl olan bir şeyi de —helâl olduğu halde— haram kılmaz. Hâkim, zahire göre hüküm verir. Eğer verdiği hüküm gerçeğe uyarsa, hüküm gerçek olur. Aksi takdirde hâkimin verdiği hükümden dolayı mükâfatı vardır. Ancak hile yapan da vebale girer. Bunun için Allah Teâlâ
«Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin» buyurmuştur. Yani

iddianızın bâtıl olduğunu bile bile, sözünüzle haklı olduğunuzu göstermeye çalışmayınız. Sonra Katâde derki; ey ademoğlu iyi bil ki; hâkimin hükmü senin için haramı helâl kılmaz, bir bâtıl seni haklı çıkarmaz. Hâkim ancak gördüğüne ve şâhidlerin şehâdetine göre hüküm verir. Hâkim beşerdir. Yanılabilir de, isabet edebilir de. İyi bilin ki; kime bâtıl konusunda lehte bir hüküm verilmişse onun dâvası son bulmamıştır. Allah, kıyamet gününde onları birleştirir. Ve haksız olanın; dünyada haklının aleyhine almış olduğu hükümden, çok daha sağlam, çok daha doğru hükmü o zaman haksız olanın aleyhinde verir. [49]
Haksız yere başkasının malını yemek, İslâm'da reddedilen kazançların başında yeralır. Bu konuyu Reşîd Rızâ şöyle açıklıyor:
Buradaki yemekten maksad, mutlak şekilde almaktır. «Almak» ta'bîrinin yemek kelimesiyle ifâdesi, Arap dilinde bilinen bir kullanış şeklidir. Kur'ân'ın nüzulünden önce de bu ta'bîr bu anlama kullanılıyordu. Ta'bîrin menşei şuradan gelmektedir: Yemek, ihtiyâcın en yaygın biçimidir. Her ne kadar bazı kişiler mallarını yemenin dışında başka konularda harcamakta iseler de bu, yeme ihtiyâcının ve bünyeyi sağlam tutmak isteğinin en önemli ve en yaygın istek olduğunu ortadan kaldırmaz. Mal yeme ta'bîri, çoğu kçrre boş yere harcamak anlamına kullanılır. Diğer şekilde de kullanıldığı vâriddir.
Boş yere demek olan “” kelimesi, bir şeyin gerçek karşılığı olmayan demektir. Bu kelimeden “” kelimesi de türetilmiştir. Ve bu kelime kaybetme, zarar anlamına gelir. İslâm şeriatı alışılagelen şekliyle hakîkî karşılığı olmaksızın veya mal sahibinin rızâsı olmadan birinin malını almayı haram kıldığı gibi malı faydalı ve gerçek şeklin dışında harcamayı da yasaklamıştır. Üstâd Muhammed Abduh der ki; kendisine yetecek bir iş yapacak durumda olduğu halde sadaka alan kişilere aldıkları şey haramdır. Biz diyoruz ki nasıl böyle birine sadaka vermek haram ise o kimsenin sadaka alması da haramdır. Şu halde mecbur olmadıkça bir müslümanın sadaka kabul etmesi helâl değildir. Keza mecbur kalan kişi kendi kazancı ve çabasıyla bu durumunu izâle etmekten âciz olmadığı sürece sadaka alması yasaktır. Ben derim ki; bundan çok daha belîğ olanı; fakihlerin bu konudazikrettikleri şu örnektir: Fukahâ der ki; namaz kılarken avret mahallini örtecek bir şeyi olmayan kişinin, sadaka kabul ederek veya birisinden emânet elbise alarak namaz kılması vâcib değildir. Çünkü bu İslâm'ın mükellef kılmadığı bir minnetin altına girmektir. O kişi çıplak olarak namazını kılabilir. Bu bâtıl şeyler arasında faiz yasağı da vardır. Çünkü faiz, halkın malını kapitali veren kişinin karşılığında bir şey koymadan yemesidir. Buna benzer bir durumda kat kat faiz yiyenlerin durumudur. Ancak bu tür faizle selem arasında fark vardır. Şeriatın ruhu, bu gibi âyetlerle bize insanın kimseye zarar vermeden meşru yollarla mal kazanması gerektiğini öğretmektir. Kur' an bu hususu daha vecîz şekilde «bâtıl» terimiyle ifâde ediyor. Çünkü halk arasında bâtılın pek çok şekilleri vardır. Müslümanın, bâtıl saydığı her şeyden kaçınması gerekir. Halkın gözünden uzak kalabilecek, ancak zamanla ortaya çıkacak devlet adamlarına para yedirmek ve faiz yemek gibi konular da bâtıl teriminin içerisinde yer alır (...) Keza insanları birbirine bağlayarak karşılıksız çalıştırmak için menfaatlan-nı gasbederek halka

tecâvüz edenler de bu âyetin muhtevası içerisine girerler. Ya da çalıştırdığı işçinin ücretini vermeyenler, az verenler de bu terimin içinde yer alır. Her türlü tecâvüz, hîle, sahtekârlık, göz bağcılık, karaborsacılık da bunun içerisinde yer alır. Çünkü onlar halkın gözünü boyayarak, sahte ve değersiz şeyleri güzel göstermektedirler. Başkasına gerçek olmayan ve doğru olmayan bilgiler vererek reklâm yapıp alış-verişte bulunanlar da böyledir. Eğer alıcı gizli tarafını bilirse, aldığı veya sattığı şeyler hakkındaki kanâati değişecek olursa onu satan kişi bâtıl bir malı yemiş olur.
Kadınların kocaları tarafından sevilmeleri için taktıkları bir takım muskalar, büyüler, göz değmesini önleyici şeyler, Kur'an hatimleri, sayılı miktarda okunmuş yasinler veya bazı zikirler de bâtıl şeyler arasında yer alır. Bu gibilerin dinle alay etmeleri bazan o hadde ulaşmaktadır ki, ünlü bazı kimseler Yâsîn sûresini satmaktadırlar. İhtiyâç gidermek veya ölülere rahmet olması için bazıları. Yâsîn okumakta ve her seferinde bir ipe bir düğüm çalmakta ve ipi beraberinde taşımaktadır. Yâsîn okutturacak kişi gelince, uygun olan parayı alıp adamın istediği kadar sayıda düğümleri çözerek adama Yâsîni vermektedirler. Bana bu vak'ayı Şeyh Muhammed Abduh derste anlatmıştı. Biz bazı Hıristiyan papazlarının bu türden endülüjans adı al tında vergiler kestiklerini ve cennetten arsalar sattıklarını duyar ve onlarla alay ederdik. Nihayet öğrendik ki içimizden de onların yolundan adım adım gidip ayının inine düşenler bulunmaktadır.
Muhammed Abduh der ki; bir ibâdet için alman her ücret halkın malını bâtıl olarak yemektir. Asr-ı saadette ibâdet için para alındığı bilinir şey değildi. İlk ve. ikinci neslin söyledikleri arasında bunu gösteren hiçbir ifâde bulunmamaktadır. Kaldı ki ibâdetin para ile elde edilmesi aklın kabul edeceği bir şey değildir. Zira ibâdet ancak niyet ve Allah'ın rızâsını kastetmekle gerçekleşir. İbâdetten maksad, Allah'ın buyruğunu yerine getirmektir. Ne zaman bu niyete dünya menfaati gibi bir şaibe karışırsa, o davranış Allah rızası için bir ibâdet olmaktan çıkar. Allah Teâlâ ancak her türlü menfaat ve şaibelerden uzak olan ihlâslj amelleri kabul eder. (...)
Ben derim ki; şeriatı gönderen şâri'in dilinde bu gibi davranışlar şirk olarak isimlendirilmiştir. Meselâ Müslim'in ve diğerlerinin naklettiği hadîste Allah Teâlâ, «Ben,, ortaklardan ortağa en az muhtaç olanım») buyurmuştur. Kim yaptığı bir amele Benden başkasını ortak koşarsa onu "ve ortağını başbaşa 'bırakırım. Kıyamet günü olduğunda mühürlü sayfalar getirilir ve Allah'ın huzurunda açılır. Allah Teâlâ meleklerine; şunu kabul edin, şunu atın buyurur. Melekler, Senin İzzetin hakkı için bunda hayırdan başka bir şey görmedik, derler. Allah Teâlâ; evet doğru söylersiniz, ama bu benden başkası için yapılmıştı. Ben bu gün ancak benim rızâmı kastedeni kabul ederim, buyurur. Bir başka rivayette de melekler; biz ancak yapılan amelleri yazdık, derler. Ve hadîs aynı şekilde devam eder. İmâm Ahmed ve Tirmızî ile îbn Mâce'nin hadîsinde ise şöyle buyürulur: Allah Teâlâ geleceğinden şüphe olmayan bir günde, öncekileri ve sonrakileri toplayınca bir münâdî şöyle seslenir: «Kim yaptığı amelde Allah'dan başka birini kastetmiş-se sevabını

onun katında arasın. Çünkü Allah Teâlâ ortaklardan en çok müstağni olandır.»
Bu hadîsin anlatmak istediği husus; hem ibâdet etmek, hem de para kazanmak isteyen kimselerin durumudur. Bu kimselere şayet para verilmeyecek olsa da yine Kur'an okuyacak olanlardır. Ama sadece para için Kur'an okuyanlar ve para verilmediği takdîrde, ne o hatmi, ne de o kadar sûreyi veya zikir okumayacak olanlara gelince; onların durumu daha çirkin, günâhları daha büyüktür. Yaptıkları iş bâtıldır ve meşru sayılmaz. Ona ücret verenin de o işten ücret alanın da âkibeti hüsrandır.
Bazı fakîhler Kur'an okumakla, Kur'an öğretmek arasında ayırım gözetirler. Kur'an öğretme için ücret almaya cevaz verirler. Ve bunu ilim tahsîli olarak sayarlar. Çünkü öğretme ile meşgul olurken başka yönlerden kazanç sağlama imkânı bulunmaz. Biz Kur'an öğretenlere para kazanmayı caiz görmezsek, çocuklarımıza Kur'an okutacak kimseyi bulmamız mümkün olmaz, derler Zamanımız geçmiş zamanlar gibi değildir. Eskiden olduğu gibi insanlar ilim yapmak ve öğretmek için çalışırken bunu sırf Allah rızâsı için onun rızâsına nail olmak için yapmamaktadırlar.
Şeyh Muhammed Abduh der ki: Kim para karşılığı ilim ve din öğretirse, o kimse diğer sanatkârlar ve çalışanlar gibidir. Onun yaptığı işten dolayı sevabı yoktur. Sadece dikkat ve itinâsıyla ihlâs ve -samîmiyetiyle öğrettiği ve talebelerine öğüt verdiği takdirde sevâb kazanır. Ben hatırlıyorum; bir zaman Şeyh Muhammed Abduh şöyle demişti: Hayrat vakıflardan maaş bağlanan öğretmenlerin, yanlızca ihtiyâçlarını gidermek için ücret almaları icâbeder. Ancak o zaman Dizzat öğretmenlik görevinden dolayı Allah'a ibâdet etmiş olurlar. Bunun işareti; gerek duymayınca iffet gösterip vakıftan bir şey alma-masıdır. Müezzinler konusunda da, Kur'an öğreticileri konusunda söylenenler söylenmiştir. Burada da öğretmenlikte olduğu gibi maksad ve niyet önemlidir. Ancak ma'rûz kaldığı dînî bir mes'eleyi soran kişiye para karşılığı cevap vermenin caiz olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Çünkü bilenlerin cevap vermesi farzdır: İlmi gizlemek yasaktır, özet olarak diyebiliriz ki; halkın malını bâtıl ile yemek hükmü içerisine, vehim, hîle, zarar ve bilgisizlik şaibesi bulunmadan kişinin rızâsı olmaksızın alınan her türlü mal girer, ölüler için veya dirilerden cin ve şeytânların zararını defetmek için Kur'an okutmak da bu şaibeli işler arasında yer alır. Bunun mukabilinde para verenler, bilmezler ve böylece ölünün veya dirinin faydalandığını, dünyada cinlerin, âhirette azabın defedileceğim sanırlar. Herhangi bir konuda şeriatın hükmünü bilmeyen kişi sahtekârların ve hilecilerin aldatılmasına hazır durumdadır. Ev halkının öğüt alması için evlerde Kur'an okutmak böyle değildir. Kur'an dinleterek ev halkının inancını takviye etmek, tıpkı öğretmenin ilim öğretmesi gibidir. Ancak okuyan kişiye ücret niteliğinde olmaksızın, ikramda bulunmak lâzımdır.[50]

189- Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki; Onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir. Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir.

Ancak birr; muttaki olanınkidir. Evlere kapılarından gelin.Allah'dan korkun ki, felaha eresiniz.

Aylar'm Mâhiyyeti

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki; halk Rasûlullah (s.a.) a hilâllerden sorduğunda bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. Böylece onlar borçlarının geldiği süreyi, kadınlarının iddetini ve hacc vakitlerini öğrenirler. Ebu Ca'fer, Rebî' kanalıyla Ebu'l-Âliye'den naklederki; halk, ey Allah'ın Rasûlü aylar niçin yaratılmıştır? diye sorunca, Allah Teâlâ bu âyet-i Celîle'yi inzal buyurmuş. Allah müslümanların oruç ve iftarı, kadınların iddeti ve borçlarının ödeme süresi olarak aylan yarattığını belirtmiştir. Atâ, Dahhâk, Katâde, Süddî ve Rebî' İbn Enes ten de böylece rivayet edilir. Abdürrezzâk; Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah ayları insanlar için vakit ölçüsü kılmıştır. Onu gördüğünüz zaman oruç tutun, gördüğünüz zaman iftar edin. Eğer hava bulutlu olursa otuz günü sayın. Hâkini bu hadîsi Müstedrek'inde İbn Ebu Revâd'ın hadîsinden nakleder ve der ki; o soylu, çalışkan, âbid ve güvenilir bir kişiydi. Bu hadîsin isnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîç etmemiştir.
Muhammed İbn Câbir, Kays İbn Talk kanalıyla, babasından nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah aylan yaratmıştır. Ayı gördüğünüzde oruç tutun, onu gördüğünüzde iftar edin. Eğer bulutlu olursa otuz sayısını tamamlayın. Ebu Hüreyre'nin hadîsinde Ali İbn Ebu Tâlib'den de böylece nakledilir.
«Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir. Ancak birr müt-takî olanınkidir. Evlere kapılanndan gelin.» Buhârî, Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla... Berrâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir: Araplar câ-hiliyet devrinde ihrama girdiklerinde, evlere arka taraflarından girerlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ işbu âyeti inzal buyurdu! Ebu Dâvûd el-Tayâlisî... Berrâ'dan böylece rivayet etmiş ve demiş ki; An-sâr seferden döndüklerinde hiç birisi evlerine kapılanndan girmezdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.
A'meş, Ebu Süfyân kanalıyla, Câbir'den nakleder ki; Kureyş'liler hums (dindarlık) iddiasında bulunurlar ve ihrâmlı iken evlerine kapılarından girerlerdi. Ansâr ve diğer araplar ise ihrâmlıyken kapıdan girmezlerdi. Rasûlullath (s.a.) bir bahçede iken, bahçenin kapısından dışarı çıktı. Kutbe İbn Amir el-Ansârî de onunla birlikte çıktı. Orada bulunanlar dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, Kutbe İbn Âmir tüccar bir adamdır ve seninle beraber kapıdan çıktı. Rasûlullah Kutbe İbn Âmir'e neden benim gibi yaptın? dediğinde, o senin yaptığını gördüm ben de öyle yaptım, dedi. Rasûlullah ben humus yapıyorum, dediğinde o, benim dinim senin dinindir karşılığını verdi. Bunun üzerine işbu âyet- i kerîme nazil oldu. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim ve Avfî, İbn Abbâs' tan bu şekilde rivayet ederler. Keza Mücâhid, Zührî, Katâde, İbrahim el-Nehaî, Süddî ve Rebî' İbn Enes'ten de böylece rivayet edilir.
Hasan el-Basrî der ki: Câhiliyet ehli olan kavimlerden birisi yolculuk etmek istediği ve sefer maksadıyla evinden çıktığı zaman evinden çıkıp da tekrar

seferden vazgeçerek evinde kalmak isterse, evin kapısından girmezdi. Aksine arka tarafından tırmanarak girerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir...» buyurdu.
Muhammed İbn Kâ'b der ki; adam i'tikâfa girdiğinde eve kapısından gelmezdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.
Atâ İbn Ebu Rebâh der ki; Medine halkı bayram törenlerinden döndüklerinde, evlerine arka taraflarından girerlerdi ve bunun birr'e (iyiye) en uygun olacağını söylerlerdi. Bunun üzarine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu.
«Allah'tan korkun ki felaha eresiniz» Allah'tan sakının. Size emrettiğini yapın, yasakladığını bırakın. Böylece Allah'ın huzuruna getirdiğiniz zaman en mükemmel şekliyle sizi mükâfatlandırır ve karşılığını verir. [51]
«Onlar, Hz. Peygambere ayın durumunun ve değişikliğinin nedenini sordular. Allah Teâlâ Hz. Peygambere onlara bu konuda beliren şu hikmetle cevap vermesini bildirdi. Ayın durumunun değişik olmasındaki hikmet; insanların işlerini düzenlemek üzere ayın vakit ölçüsü olması, yine muayyen vakitlerde yaptıkları ibâdetlerin zamanını onunla öğrenmeleridir. Özellikle haccın edası ve kazası bakımından vaktin önemi ortadadır. Âyette geçen “” kelimesi vakit kelimesinden türemiş olan “” kelimesinin çoğuludur. Vakitle zaman ve müddet arasındaki fark şöyledir : Mutlak müddet feleğin baştan sona kadar hareketinin uzamasından, (imtidâd) ibarettir. Zaman taksim edilmiş müddettir. Vakit ise herhangi bir kısmı belirlenmiş olan zamandır.[52]
Yüce Allah'ın bol şefkati ve nimetini hatırlatan genel tebliğin durumuna yaraşır biçimde ortaya çıkan hikmetin açıklanması olarak aylar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir. Şöyle ki; onunla insanlar dünyevî işlerinin zamanını ta'yîn ederler. Ticâret zirâat, oruç, iftar ve özellikle de hacc gibi belirli vakitlerde yapılan ibâdetlerin zamanını öğrenirler. Çünkü haccda gerek edâ için, gerekse kaza için vakit bahis mevzuudur.
Eğer ay güneş gibi olsaydı veya aynı şekilde durup kalsaydı onunla vakit ayarlaması mümkün olmazdı. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) onun bâtınî hikmetini sözkonusu etmemiştir. Meselâ ayın teşekkülünün, muhtelif zamanlardaki durumlarının farklı olması için normal Ancak bu mümkün olmazsa sen şeriat meleklerinin üzerine indiği hikmet sahibinin hikmetine (Rasûlullah) başvurur. Şâirin dediği gibi:
«Hazâmı söylediği zaman doğrulayın onu,
Çünkü sözlerin en doğrusudur Hazâmî'nin sözü.»[53]

190- Size harb açanlarla, Allah yolunda siz de harbedin. Ancak haddi aşmayın. Şüphesiz ki Allah, haddi aşanları sevmez.
191- Ve onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, katilden beterdir. Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün. îşte kâfirlerin cezası böyledir.
192- Eğer onlar vazgeçerlerse\ şüphesiz ki Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.
193- Fitne kalmayıp, din de Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse, artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.

Allah Yolunda Savaş

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' îbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; o bu âyet-i kerîme konusunda şöyle demiştir: Medine'de savaş konusunda nazil olan ilk âyet budur. Bu âyet nazil olunca Rasûlul-lah (s.a.) kendisiyle savaşanlara karşı savaşıyor, kendisiyle savaşmaktan kaçınanlardan da uzak duruyordu. Nihayet Berâe (Tevbe) sûresi nazil oldu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle dedikten sonra, bu âyetin Tevbe süresindeki: «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti tarafından neshedildiğini söyler. Bu konu üzerinde düşünülmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın «Size harp açan-larla» kavli müslünıanlarla savaşıp onlara düşmanlık edenlere karşı tahrik ve teşvik içindir. Yani onlar sizinle nasıl savaşıyorlarsa, siz de onlarla öylece savaşın, buyurmuştur. Tıpkı «Onlar sizinle topluca savaştıkları gibi siz de müşriklerle topluca savaşın» kavli gibi. Bu âyet-i kerîme'de ise «Ve onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onlan çıkarın» buyuruyor. Yani nasıl onların hedefi sizinle savaşmak ise sizin hedefiniz de onlarla savaşmak olsun. Onlar, sizi nasıl bulunduğunuz yerden çikarmışlarsa, kısas olarak siz de onları ülkelerinden çıkarmaya çalışın.
«Ancak haddi aşmayın. Şüphesiz ki Allah haddi aşanları sevmez.» Allah yolunda savaşın, ancak bu konuda haddi aşmayın. Hasan el-Bas-rî'nin dediği gibi; bu yasağın içerisine işkence yapmak, aşın gitmek, çocukları, kadınları ve savaşa katılmamış olan yaşlıları öldürmek, rahipleri, hahamları katletmek, gereksiz yere ağaçlan yakıp, hayvanları öldürmek gibi yasak davranışlar da girer. Nitekim İbn Abbâs. Ömer İbnAbdülazîz, Mukâtilîbn Hayyân ve diğerleri böyle tefsir etmişlerdir. Bunun için Müslim'in Sahih'inde Büreyde'den nakledilir ki; Kasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :
«Allah yolunda ve Allah adına gaza edin. Allah'a küfredenlerle savaşın. Gaza edin, ancak aşırı gitmeyin, gadretmeyin, intikam almayın, yeni doğmuşları ve ma'bed mensûblannı öldürmeyin» Bunu İmâm Ahmed İbn Hanbel de rivayet eder. Abdullah İbn Abbâs der ki; Rasûlullah ' (s.a.), askerlerini gönderdiği zaman, şöyle buyururdu : Allah adına çıkın. Allah adına Allah'a küfredenlerle savaşın. Gadr etmeyin, haddi aşmayın ve intikama yeltenmeyin. Çocukları ve ma'bed mensûblanm öldürmeyin. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel rivayet eder. Ebu Davud'un da Enes İbn Mâlik'ten menkûl olarak böyle bir hadîs rivayeti vardır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) in bazı gazâlannda öldürülmüş kadınlar bulundu. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine kadınların ve ço-cukların öldürülmesini nehyetti.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki; bize Mus'ab İbn Selâm... Rib'î İbn Harâs'tan nakleder ki; o, Huzeyfe'nin şöyle dediğini duydum, demiştir : Rasûlullah (s.a.) bize 1, 3, 5, 7, 9 ve 11 er tane örnekler ver-di.Rasûlullah (s.a.) bunlardan sadece ölmeyi anlattı, diğerlerini bıraktı. Ve dedi ki: Bir topluluk zayıf ve güçsüz idiler. Zulüm ve düşmanlık ehli bir topluluk onlarla savaştı. Allah zayıflan azgınlara galip getirdi. Onlar düşmanlanna baskın gelip, onlan istedikleri gibi

kullandılar. Tasallut ettiler. Allah Teâlâ da o kavme kendisine ulaşacakları güne kadar gazab etti. Bu hadîsin isnadı hasendir ve burada anlatılmak istenen mânâ şudur: Bu zayıf topluluk güçlülere baskın gelince, onlara şiddetli davrandılar ve insanlara uygun düşmeyecek biçimde hareket ettiler. Bu azgınlık sebebiyle Allah Teâlâ onlara gazab etti. Bu konuda rivayetler gerçekten pek çoktur.
Cihaddan maksad; ruhların sindirilmesi ve erkeklerin öldürülmesi olduğu için, Allah Teâlâ bunların içinde bulundukları küfür, şirk ve Allah yolundan alıkoyma davranışlarının ölümden daha beter, daha önemli ve daha ağır olduğuna dikkat çekerek buyuruyor ki: «Fitne katilden beterdir.» Ebu Mâlik der ki; yani sizin üzerinizde bulunduğunuz hal, öldürmekten daha Düyüktür. Bu âyet konusunda Ebu'l-Âliye, Mü-câhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, İkrime, Hasan, Dahhâk ve Rebî' İbn Enes dediler ki: şirk katilden daha beterdir.
«Onlar, sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur.»
«Bu beldeyi Allah gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Kıyamet gününe kadar da Allah'ın haram kılışıyia bu belde haramdır. Doğrusu benden önce hiç kimseye orada savaş helâl olmamıştır. Benim için sadece günün belirli bir süresinde helâl kılındı. Bu belde şu anda Allah'ın haram kıldığı gibi kıyamet gününe kadar haramdır. Ağacı devrilmez, otu kopanlmaz. Bir kişi Rasûlullah (s.a.) in burada savaştığını söyleyerek kendine ruhsat çıkarmaya çalışırsa ona deyin ki; Allah, Rasûlüne savaşmak için izin verdi, ama size vermedi.»
Bununla Allah'ın Rasûlü —Sâlat ve selâmı onun üzerine olsun— Mekke'nin fet hi günü Mekke'deki savaşı kastetmektedir. Mekke, savaşla fethedilmiş tir. Burada Handeme (Mekke'de bir dağ) yakınlarında onlardan bazı kişiler öldürülmüştür. «Barış içinde kapısını kapayan emindir, mescide giren emindir ve Ebu Süfyân'ın evine giren emindir» denilmiştir.
«Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kâfirlerle Mescid-i Harâm'da savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşmaya başlarlarsa siz de saldırıyı defetmek için bu takdirde onlarla savaşıp öldürebilirsiniz. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'de ağacın altında savaşmak üzere ashabından bîat almıştı. Çünkü Kureyş kabileleri ve onlarla dostlukları olan kabileler bu noktada aşın davranmışlardı. Fakat sonra Allah Teâlâ müslümanlara onlarla savaşmayı yasakladı. Ve âyet-i kerîme şöyle buyurdu : «Sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra Mekke bölgesinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, sa vaşı önleyen O'dur. Allah yaptıklarını görendir.» (Feth, 24) Daha son ra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Eğer oradaki henüz tanımadığı nız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah dilediklerine rahmet için böyle yapmıştu. Eğer inananlarla kâfirler ayrılmış olsalardı, küfredenleri canyakıcı bir azaba uğratırdı.» (Feth, 25)
«Eğer onlar vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah Ğafûr ve Rahîm'dir.» Eğer onlar Harem'de savaşmaktan vazgeçip, tevbe ederek islâm'a koşarlarsa, Allah elbette

ki günâhlarını bağışlar. Allah'ın haremgâhında müslümanlar öldürülmüş olsalar da Allah Teâlâ'nın affedemiyeceği hiçbir günâh yoktur. Kim Allah'a tevbe ederse Allah tevbesiıιi kabui eder.
Daha sonra Allah Teâlâ; fitne kalmayıncaya kadar kâfirlerle savaşı emretmektedir. İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Hasan, Katâde, Rebî' ibn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî ve Zeyd İbn Eşlem buradaki fitnenin şirk olduğunu söylemişlerdir.
«Din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar.» Allah'ın dini bütün dinlere üstün gelinceye kadar, demektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde sabit olduğuna göre, Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki: «Rasûlullah (s.a.) a; kahramanlık için, hamiyet için, riya için savaşan kişilerin hangisinin Allah yolunda savaştığı sorulduğunda, şöyle buyurdu : Allah'ın sözünün en üstün olması için savaşan Allah yolundadır.»
Yine Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«İnsanlar La İlahe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur) deyinceye kadar ben onlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylerlerse kanlarını, mallarını benden korurlar. Ancak hak ile olan müstesnadır. Ve onların hesabı Allah'a aittir.»
«Vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.» Eğer onlar şirkten vazgeçerlerse, mü'minlerle savaşmazlarsa, siz de onlardan vazgeçin. Çünkü bundan sonra onlarla savaşan zâlimdir. Ve düşmanlık ancak zâlimleredir. Bu, Mücâhid'in; «ancak savaşanla savaşılır,» sözünün mânâsıdır veya bu sözün takdiri böyledir. Eğer onlar savaştan vazgeçerlerse, şirk demek olan zulümden kurtulmuş olurlar ve dolayısıyla artık onlara düşmanlık kalmaz. Buradaki düşmanlıktan maksad, savaşmak ve cezalandırmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Kim de size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de- ona saldırın.» (Bakara, 194) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Bir kötülüğün cezası da misli ile kötülüktür.» (Şûra, 40) «Eğer azâb ederseniz, size yapılanın aynıyla azâb edin. Sabrederseniz .andolsun ki bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126) Bunun için İkrime ve Katâde zâlim; Lâ İlahe İllallah demekten kaçman kimsedir, demişlerdir.
Buharı «Fitne kalmayıp, din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.» âyeti konusunda der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; ona İbn Zübeyr fitnesi esnasında iki kişi gelip demiş ki, halk yapacağını yaptı. Sen Hz. Ömer'in oğlu ve Rasûlullah'ın sahâbesisin. Seni savaşa çıkmaktan alıkoyan nedir? Abdullah İbn Ömer demiş ki; beni Allah'ın, kardeşin kanını kardeşe haram kılmış olması alıkoyuyor. Onlar, Allah Teâlâ; «Fitne kalmayıp, din de yaınız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşm» buyurmuyor mu? demişler. Abdullah İbn Ömer demiş ki: Biz, fitne kalmayıncaya kadar savaştık. Din de yalnız Allah'ın oldu. Siz ise fitne yayılıp din de Allah'tan başkası için oluncaya kadar savaşmak istiyorsunuz. Osman tbn Salih... Nâfî'den nakleder ki:
«Adamın biri Abdullah İbn Ömer'e gelip dedi; ey Ebu Abdurrah-mân, Allah'ın teşvik ettiğini bildiğin halde seni bir yıl hacca gidip ertesi yıl umre yapmaya, Allah yolunda cihâda gitmemeye sevkeden şey nedir? Abdullah İbn Ömer dedi ki:

Yeğenim İslâm beş şey üzere bina edilmiştir : Bunlar Allah'a ve Rasûlüne îmân, beş vakit namaz, Ramazan orucu, Zekât ve Allah'ın evini haccetmek. Adam dedi ki; ey Ebu Ab-durrahmân Allah Teâlâ'nın kitabında şöyle dediğini duymadın mı? : «Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltin. Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar, savaşın.» (Hucurât, 9) Ve yine Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Fitne kalmayıp, din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.» (Bakara, 193) Abdullah İbn Ömer dedi ki; biz Ra-sûlullah (s.a.) devrinde böyle yaptık. O zaman İslâm azınlıkta idi. Kişi dini nedeniyle zorlanıyor, ya öldürülüyor veya işkenceye uğruyordu. Nihayet İslâm hakim oldu ve fitne kalmadı. Adam dedi ki; Ali ve Osman hakkında ne dersin? Abdullah İbn Ömer dedi ki; Osman'a gelince Allah onu affetmişti, ama siz onun affedilmesinden hoşlanmıyorsunuz? Hz. Ali'ye gelince, o Rasûlullah (s.a.) m amcası oğlu ve damadıdır. Abdullah İbn Ömer eliyle göstererek dedi ki; işte şu gördüğünüz onun evidir.» [54]
Sizinle savaşanlara; şeytân ve nefs-i emmâre güçlerine karşı, Allah yolunda savaşın. Ancak onlarla savaşta aşın gitmeyin. Onların haklarım yerine getiremeyecek kadar öldürülmelerine vesile olacak savaştan kaçının. Savaşı hududunda durdurun. Tâ ki kusur, fütur ve tefrit içerisine düşmeyesiniz. Çünkü Allah aşın gidenleri sevmez. Çünkü aşırı gidenler mahabbet gölgesinin dışına çıkmışlar, adaletin kendisi olan vahdetin dışında kalmışlardır. Onları gördüğünüz yerde öldürün. Yani hayatlarını yok edin. Fiillerini yapmaktan alıkoyun, heveslerini kamçı darbeleriyle sindirin. Çünkü nerede olurlarsa olsunlar, onların hevesleri ruhlarıdır. Ve onları göğüs kâ''be'sinden dışarı çıkarın. Sizi nefis bel-desine indirip, gönül karargâhından dışan çıkardıkları gibi, göğüs kâ' be'sini istilâ ettikleri zaman siz de onları çıkarın. Onların fitnesi heveslerine ibâdet etmeleri, kendi putlarina tapmalarıdır. Bunların arzusunu kamçılamak ve külliyen öldürmek onlar için daha ağırdır. Veya sizin imtihan edilip denenmeniz ve *gö^üs* kâ'be'sinin istilâ ettiği zaman ona karşı imtihan edilmeniz, sizin için heveslerinizi köreltmek olan ölümden daha ağırdır. Orada elem daha çok olduğu için bütünüyle kabiliyetlerinizi yok etmek demektir.[55]

194- Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah şüphesiz takva sahipleriyle beraberdir.

Haranı Aylar

İkrime, Îbn Abbâs'tan nakleder; Dahhâk, Süddî, Katâde, Miksem, Rebî' Îbn Enes, Atâ ve diğerleri de derler ki; hicretin 6. yılında Rasûlullah (s.a.) umre yapmak maksadıyla harekete geçince, müşrikler onun Beytullah'a gitmesine engel oldular. Haram olan Zülkâde ayında peygamberi ve beraberinde bulunan müslümanlan Beytullah' tan men'ettiler. Ertesi yıl Hz. Peygamber ve beraberindeki müslüman-lar Kâ'be'ye girdiler. Böylece Allah onlara kısas hükmünü uyguladı. İşte bu olay üzerine «Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır» âyeti nazil oldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İshâk İbn îsâ... Câbir İbn Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.), haram ayda kendisiyle savaşılmadıkça savaşmazdı. Savaş hazırlığı yapmış olursa, haram aylar bitinceye kadar beklerdi. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'de konaklamışken, Mekke'de müşriklere elçi olarak göndermiş olduğu Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini alınca 1 400 kişi olan ashabından müşriklerle savaşmak üzere ağacın altında bîat aldı. Ancak Hz. Osman'ın öldürülmediği haberini alınca, bundan vazgeçti ve barışa kanat açtı. Böylece olanlar oldu.
Keza Huneyn savaşında da Hevâzin kabilesiyle savaşmayı bitirdikten sonra, yenilenlerin Tâifte karargâh kurduklarını öğrenince, Taife yöneldi ve orayı muhasara etti. Tâif mancınıklarla muhasara altında iken, Zülkâde ayı girdi. Bu muhasara kırk gün kadar devam etti Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes îbn Mâlik'ten nakledildiğine göre; ashâb arasında savaşın uzun süre devam ettiği görüşü belirince Rasûlullah Tâif'i muhasaradan vazgeçti ve Tâif fethedilmedi. Sonra Mekke'ye döndü ve Ci'râne'de umre yaptı. Orada Huneyn ganimetlerini dağıttı. Hz. Peygamberin bu umresi hicretin 8. senesindeydi. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
«Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» Allah Teâlâ, müşrikler hakkında dahi adaletli davranmayı emretmiştir. Nitekim, «Eğer cezalandırırsanız, sizin cezalandırıldığınız gibi siz de cezalandırın» buyurmaktadır. Bir diğer âyet-i kerîme'de de, «Bir kötülüğün cezası dengi bir kötülüktür» buyuruyor. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet-i kerîme, müslümanların gücünün bulunmadığı ve cihâd emrinin gelmediği Mekke döneminde nazil olmuştur. Sonra Medîne döneminde gelen cihâd emriyle neshedilmiştir. îbn Cerîr bu sözül-eddederek der ki; aksine âyet Medine'de nazil olmuştur Ve Umre el-Kadiyye'den sonra inmiştir. Bunu Mücâhid merhum farke dememiştir,
«Allah'tan korkun ve bilin ki Allah şüphesiz Takva sahipleriyle beraberdir.» Allah'ın mü'minlere itaat ve takva konusundaki bir emridir bu. Ayrıca destekleyerek zafere ulaştıracağını haber vermektedir. [56]

195- Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendi-*i2İ* tehlikeye atmayın. İhsan edin, şüphesiz Allah ihsan denleri sever.

Allah Yolunda İnfâk

Buhârî der ki; bize tshâk... Huzeyfe'den nakleder ki; o, bu âyetin âiaka hakkında nazil olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim de... A'meş kanalıyla Huzeyfe'den aynı rivayeti nakleder ve der ki; İbn Abbâs, Mü-câhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da aynı şekilde rivayet edilmiştir.
Leys İbn Kâ'b, Yezîd İbn Ebu Hâlid kanalıyla Eslem'den naklederek der ki :• Muhacirlerden bir kişi İstanbul'da düşmanların safına saldırdı. Ve düşman safını deldi. Beraberimizde Ebu Eyyûb el-Ansâiî de vardı. Bazı kimseler dediler ki; kendini kendi eliyle tehlikeye attı. Ebu Eyyûb el-Ansârî dedi ki; biz bu âyeti daha

iyi biliriz. Çünkü o, bizim hakkımızda nazil olmuştur. Biz Rasûlullah'la birlikte sohbet ettik. Onunla nice şeylere şâhid olduk ve ona destek olduk. İslâm yayılıp da ortaya çıkınca biz Ansâr topluluğu gizlice toplandık ve dedik ki: Allah bize Nebiyy-i Ekrem'iyle sohbet etme şerefini lütfetti. Ve ona yardımcı olma imkânım bahşetti. Böylece İslâm yayıldı. Müslümanlar çoğaldı. Biz Rasûlullah'ı ailelerimize, mallarımıza ve .çocuklarımıza tercih etmiştik. Şimdi ise savaş ağırlığını kaybetti. Artık ailelerimize, çocuklarımıza dönüp onların yanında kalsak. İşte bunun üzerine «Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın» âyeti bizim hakkımızda nazil oldu. Bu âyette sözkonusu olan tehlike; cihâdı terkederek, mal ve çoluk-çocuk yanında oturmaktır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî Sünen'lerinde, Abd İbn Humeyd tefsirinde, İbn Ebu Hatim, tbn Ce-rîr ve İbn Merdûyeh tefsirlerinde, Hafız îbn Ya'lâ tefsirinde, İbn Hib-bân Sahîh'inde, Hâkim Müstedrek'inde, Yezîd İbn Ebu Habîb kanalıyla Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivayet ederler. Tirmizî bu hadîsin hasen, sa-hîh ve garib olduğunu söyler. Hâkim ise Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olmakla beraber, onların tahrîç etmediğini bildirir.
Ebu Davud'un Eslem'den naklettiği lafız ise şöyledir: Biz İstanbul'da idik. Mısır'da Ukbe İbn Âmir, Şam'da da başka bir adam vardı. Bununla Fudâle İbn Ubeyd'i kastediyor. Bizanslılara karşı Medine'den büyük bir saf savaşa çıktı. Biz onlara karşı saf tuttuk. Müslümanlardan bir kişi Bizanslılara hücum etti ve içlerine girdi. Sonra yanımıza döndü. Halk ona, sübhânellah; kendi eliyle kendini tehlikeye atıyor, diye seslendi. Bunun üzerine Ebu Eyyûb el-Ansârî dedi ki: Ey insanlar, siz bu âyeti te'vîl edilmeyecek şekilde te'vîl ediyorsunuz. Bu âyet bizim, Ansâr topluluğu hakkında nazil olmuştur. Allah dinini yüceltip, İslâm'ın destekçilerini çoğaltınca, biz kendi aramızda; artık malımıza dönüp de onları islâh etsek? dedik. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.
Ebu Bekr İbn Ayyaş, Ebu İshâk el-Sebî'i'den nakleder ki; adamın biri Berrâ İbn Âzib'e; ben, tek başıma düşmana saldınrsam, onlar beni öldürseler, kendi elimle kendimi tehlikeye atmış olur muyum? dedi. Berrâ İbn Âzib, hayır Allah Teâlâ Rasûlüne «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. İnananları teşvik et. Umulur ki Allah küfredenlerin baskınını önler.» (Nisa, 84) buyuruyor. Bu âyet sadece nafaka konusunda nazil olmuştur. Bü hadîsi İbn Merdûyeh rivayet eder. Hâkim de Müstedrek'inde İsrail kanalıyla Ebu İshâk'dan naklettikten sonra, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olmakla beraber, onlar tahriç etmemişlerdir, der. Sevrî de Kays İbn Rebî' kanalıyla Ebu İshâk'tan nakleder ve «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun» âyetinden sonra şu sözleri ilâve eder: Tehlike; kişinin günâh işlemesidir. Ve günâh yoluyla kendini tehlikeye atıp tevbe etmemesidir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Ebu Bekr İbn Abdurrahmân' dan nakletti ki, Abdülkays oğlu Esved oğlu Abdurrahmân ona şöyle haber vermiş: Onlar Şam'ı muhasara etmişler. Ezd kabilesinden adamın birisi bağırarak tek başına düşmanı göğüslemek üzere hızlıca düşmanın İçine girmiş. Müslümanlar onu kınamışlar ve durumu Amr İbn Âs'a iletmişler. Amr ona haber gönderdiyse de o reddetmiş. Bunun üzerine Amr demiş ki: Allah Teâlâ «Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın» buyuruyor.

Atâ İbn Saîb, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan bu âyet-i celîle ile ilgili olarak nakleder ki; âyette konu edilen tehlike; savaştaki tehlike değildir. Sadece infâk konusundadır. Allah yolunda infâk etmekten kendini alıkoyma, tehlikedir. Öyleyse kendini elinle tehlikeye atma. Hammâd İbn Seleme... Dahhâk'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Ansâr, hem sadaka verirlerdi, hem de mallarından infâk ederlerdi. Bir yıl felâket oldu ve onlar da Allah yolunda infâktan kaçındılar. Bunun üzerine bu âyeti- kerîme nazil oldu. Hasan el-Basrî de der ki; buradaki tehlike cimriliktir. Semmâk İbn Harb, Nu'mân İbn Beşîr'den nakleder ki; buradaki tehlike, kişinin günâh işleyip Allah beni bağışlamaz demesidir. Bunu İbn Merdûyeh de rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; Übeyde el-Selmânî, Hasan, İbn Şîrîn ve Ebu Kılâbe'den de Nu'mân İbn Beşîr'in söylediği nakledilir. Onlar da kişi günâh işler ve bağışlanmayacağım kabul eder. Kendi eliyle kendini tehlikeye atar ve çok günâh işlemekten dolayı helak olur, demişlerdir. Bunun için Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan buradaki tehlikenin Allah'ın azabı olduğunu rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr birlikte derler ki Yûnus... Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o bu âyet konusunda şöyle demiş : Topluluk Allah yolunda idi. Bir kişi zahiresini biriktirir ve diğerinden daha fazla zahire yapardı. Sonra biriktirdiği bu zahiresinden muhtaç olanlara verirdi. Ve arkadaşlarına faydalı olmak isteyerek biriktirdiği zahiresinden hiçbir şey kalmayacak şekilde dağıtırdım Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın» âyetini inzal buyurdu. İbn Vehb de... Zeyd İbn Eslem'den bu âyet-i kerîme konusunda şunu rivayet eder: Rasûlullah (s.a.) in gön derdiği elçilerden bazı kişiler; nafakasız olarak yola çıkıyorlardı. Ya yolda nafakaları ellerinden alınıyordu veya fakirdiler. İşte Allan Teâlâ onlara, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği şeylerden nafaka edinmelerini ve kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmamalarım emretti. Tehlike; açlık, susuzluk veya yürümekten dolayı kişinin helak olmasıdır. Ellerinde ilâhî nimet bulunanlara da «İyilik edin, şüphesiz Allah iyilik edenleri sever» buyurdu.
Âyetin muhtevasına gelince; bu âyet, diğer ibâdetler ve tâatlarla birlikte Allah yolunda infâkı emretmektedir. Bilhassa düşmanla savaş konusunda müslümanları düşmanlarına karşı takviye edecek şekilde mallarını sarfetmeye teşvik etmektedir. Bunu terketmenin helak ve mahvolmak olduğunu, bu davranışın alışkanlık haline gelmesi durumunda felâket doğacağım haber veriyor. Sonra, da iyilik etmeyi emrediyor ki; bu, itaat makamlarının en yücesidir. «İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.»

196- Allah için haccı da; umreyi de tamamlayın. Fakat alıkonulursanız, kurbandan kolayınıza geleni gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim, hasta olursa veya başında bireziyet bulunursa-, ona oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidye (vâcib olur). Emin olduğunuz vakitte kim, hacc zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban keser. Ama bulamazsa, hacc günlerinde üç-, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bu; ailesi

Mescid-i Harâni'da oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah, azabı pek şiddetli olandır. [57]

Hacc ve Umre

Allah Teâlâ, orucun ahkâmını zikrettikten ve buna bağlı olarak cihâdı anlattıktan sonra, haccın menâsikini anlatmaya başlıyor. Hacc ve umreyi tamamlamayı emrediyor. Âyetin zahirinden anlaşılan; hacc ve umreyi başladıktan sonra oradaki fiilleri tamamlamaktır. Bunun için âyetin devamında «Alıkonulursanız» buyuruluyor. Yani Beytullah'a ulaşmaktan, hacc ve umrenin menâsikini tamamlamaktan men'edilirseniz deniyor. Bunun için ulemâ hacc ve umreye başlamanın zarureti konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak ulemânın umrenin vâcib veya müs-tehab oluşu konusunda iki ayrı görüşü vardır ki biz bunları delilleriyle geniş olarak el-Ahkâm isimli kitabımızda açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.
Şu'be... Hz. Ali'den nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın.» Tamamlamak aile yurdundan itibaren ihrama girmendir. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Tâvûs da böyle demişlerdir. Süfyân el-Sevrî bu âyet konusunda der ki: Haccın ve umrenin tamamlanması, senin ailenin yanında hacc ve umreden başka bir şeyi kastetmeyerek ihrama girmendir. Ticâret veya ihtiyâç için yola çıkmayıp hacc niyyetiyle mîkâta girdiğinde, tehlîl ge-tirmendir. Nihayet Mekke'ye yaklaştığında hacc etsem veya umre et-v;.-n demeden ticâret veya ihtiyâç maksadıyla olmaksızın mîkât'tan çık-mandır. Bu kâfi gelirse de haccm ve umrenin tamamlanması demek, Kâ'be'ye hacc niyyetiyle yönelmek, başka bir şey için çıkmamak demektir. Mekhûl der ki; hacc ve umrenin tamamlanması demek, mîkât-tan itibaren hepsini yerine getirmek demektir. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Zührî'nin şöyle dediğini nakletti: Bize ulaştığına göre, Hz. Ömer (r.a.), Allah Teâlâ'nın «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın» kavli konusunda şöyle demiştir: Bunları tamamlamak demek, senin her birini diğerinden ayırman ve hacc aylan dışında umre yapman demektir. Çünkü Allah Teâlâ, «Hacc belirli aylardadır» buyuruyor. Hüşeym, İbn Avn'ın şöyle dediğini nakleder : Ben Kasım İbn Mu-hammed'i şöyle derken duydum : Hacc aylarında umre yapmak tamam-lamak değildir. Ona ya muharrem'de umre? diye sorulunca; o, bunu tamamlama olarak görürlerdi, demiştir. Katâde tbn Duâme'den de böyle rivayet edilmiştir. Ancak bu ifâde üzerinde durulması gerekir. Zîra Rasûlullah (s.a.) in dört umre yaptığı ve hepsinin de Zülkâde ayında olduğu sabittir. Birinci umre Hudeybiye umresidir. Altıncı yılın zülkâ-desinde yapmıştır. İkinci umre kaza umresidir. Yedinci yılın Zülkâde-sinde yapmıştır. Üçüncü umre irâne umresidir. Ve sekizinci senenin Zülkâde ayında yapmıştır. Dördüncü umre onuncu j'ilın Zülkâde ayında ve hacc esnasında ikisine birlikte ihram giydiği umredir. Hicretinden sonra bunun dışında hiçbir umre yapmamıştır. Sadece Ümmühanî'ye; Ramazânda bir umre, benimle birlikte hacc etmeye denktir, buyurmuştur. Bunun sebebi de Hz. Ümmühânî'nin Hz. Peygamberle haccetmek isteyip de âdet görmesi sebebiyle bundan vazgeçmesidir. Bu,

Buhârî' nin hadîsinde geniş olarak anlatılmıştır. Saîd İbn Cübeyr bunun tamamen Ümmühânî'ye mahsûs olduğunu ifâde eder. Allah en iyisini bilendir.
Süddî, «Allah için hacet da, umreyi de tamamlayın» âyetinin anlamının haccı ve umreyi yapın demek olduğunu söylemiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Kim hacc veya umre kasdıyla ihrama girerse, onları tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkması helâl olmaz. Haccm tamamlanması, kurban kesmektir. Son cemrede taş atıp Beytullah'ı tavaf ettikten sonra Safa ve Mer-ve'de sa'y edince helâl olur. Katâde, Zürâre kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki o, hacc Arefedir, umre tavaftır, demiştir. A'meş İbrâhîm kanalıyla, Alkame'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Abdullah'ın kıraêtinde bu âyet “”şeklindedir. Yani umre'de Kâ'be geçilmez, demektir. İbrâhîm bunu dedikten sonra, ben bunu Saîd İbn Cübeyr'e naklettim, îbn Abbâs da böyle demişti, dedi. Süfyân, A'meş kanalıyla İbrahim'den, o da Alkame'den nakleder ki, Alkame şöyle demiş : Hacc ve umreyi Beytullah'a kadar yerine getirin. Keza Sevrî de İbrâhîm kanalıyla Mansür'dan ve o da İbrahim'den nakleder ki o, bu âyeti “” şeklinde okumuştur.
Şa'bî ise, umre kelimesini merfû yaparak “” şeklinde okumuş ve umre vâcib değildir, demiştir. Ancak Şa'bî'den bunun aksi de rivayet edilir.
Müteaddid yollarla Enes ve sahabeden bir topluluktan nakledilen bir cok hadîs-i şeriflerde Rasûlullah (s.a.) in hacc ve umrede ihramı birleştirdiği sabittir. Keza onun ashabına şöyle dediği de nakledilir: Kimin beraberinde bir kurban varsa hacc ve umre için yola koyulsun. Sahîh hadîste yine Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; kıyamet gününe kadar umre hacca dâhil oldu.
İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim, bu âyetin nüzul sebebi konusunda garîb bir hadîs naklederek der ki; bize Ali İbn Hüseyn... Saf-vân İbn Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletti: Adamın biri Rasûlullah'a omuzunda za'farânla boyanmış bir cübbe giyili olarak geldi ve dedi ki; ya Rasûlullah bana umremde nasıl davranmamı emredersin? Bunun üzerine «Allah için, haccı da umreyi de tamamlayın» âyeti nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.) umreden soran adam nerede? dediğinde, adam; işte buradayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) üzerindeki elbiseni at, sonra guslet ve gücün yettikçe ağzına burnuna su çek. Sonra haccında ne yapıyorsan, umrende de onu yap, buyurdu. Bu hadîs garîbtir ve ifâdesi de tuhaftır. Buhâri ve Müslim'in sahîh'lerinde, Ya'lâ İbn Umeyye'den Hz. Peygambere ci'râne'de soru soran adamın kıssası nakledilir, Adam Rasûlullah'a şöyle demiş : Umre için ihrama girip üzerinde eski bir cübbe bulunan bir kişi hakkında ne dersin? Rasûlullah (s.a.) susmuş, sonra vahiy gelmiş. Rasûlullah (s.a.) başını kaldırarak soru soran adam nerede? demiş. O, işte buradayım deyince, Rasûlullah (s.a.) cübbeni soyun, üzerindeki kokuyu yıka. Sonra haccmda ne yapıyorsan umrende de onu yap, demiş. Ancak Ya'lâ İbn Umeyye burada gusül ve istinşâkı zikretmediği gibi, âyetin nüzulünü de zikretmemiştir. Kaldı ki buradaki rivayet Safvân İbn Umeyye değil, Ya'lâ İbn Umeyye'dendir. Allah en iyisini bilir.
«Fakat alıkoyulursamz kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» Zikredilir ki; bu âyet hicretin altıncı senesinde Hudeybiye musâlahasmın yapıldığı sırada,

Kureyşlilerin Rasûlullah (s.a.) m Kâ'be'ye girmesini engelledikleri zaman nazil olmuştur. Bu konudaki hükmün tamâmı Feth sûresinde indirilmiş ve beraberlerinde bulunan kurbanları kesme ruhsatı verilmişti. Müslümanların beraberinde 70 tane dişi deve bulunuyordu. Sonra, âyet-i kerîme ihramdan çıkmalarını emretti. Rasûlullah (s.a.) da saçlarını tıraş edip ihramdan çıkmalarını buyurdu. Müslümanlar belki neshedilir diyerek tıraş olmadılar ve ihramdan çıkmadılar. Nihayet Hz. Peygamber başını tıraş etti. Beraberinde bulunanlar da tıraş oldular. Bir kısım kimseler de başlarını tâm olarak tıraş etmeyip, saçlarını kısalttılar. Bunun için Rasûlullah (s.a.) : «Allah tıraş olanlara merhamet etsin» buyurdu. Onlar saçlarını kısaltanlar ne olacak ya Ra-sûlullah? dediklerinde üçüncü kez ancak saçlarını kısaltanlara da merhamet etsin, buyurdu. O seneki kurbanda bir dişi deveye yedi kişi iştirak etmişti. Bindörtyüz kişi idiler. Ve konaklan Hudeybiye'de, ha-remgâhın dışında idi. Denildi ki; haremin çevresinde bulunuyorlardı. Allah en iyisini bilendir. Bunun için bilginler alıkonulma (ihsâr) hususunun, yalnızca düşmanlar tarafından alıkonulma durumuna mahsûs olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre; hastalık veya başka nedenlerle alıkonulanlar buna dâhil değildir. Bu konuda iki görüş vardır: Nitekim İbn Ebu Hatim birinci görüşe delil o'arak der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiştir : Alıkonulma sadece düşmanın alıkoymasıdır. Bir acı veya hastalık veya kayıp dolayısıyla alıkonulanlara bir şey yoktur. Bunun için Allah Teâlâ «emîn olduğunuz vakitte» buyurmaktadır. Dolayısıyla emniyet, alıkonulmak değildir. İbn Ebu Hatim der ki; Abdullah İbn Ömer, Tâvûs ve Zührî ise, alıkonulma; düşman tarafından yapılan alı-konmadan daha geniş anlamdadır, demişlerdir. Hastalık, yol yitirme veya benzeri yollarda alıkonulma da bu hükme dâhildir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yahya İbn Saîd... Haccâc İbn Amr el-Ansârî'den nakletti ki; o, ben Rasûlullah'm şöyle dediğini duydum, de- mistir : Kimin ayağı kırılır veya topal hale getirilirse ihramdan çıkmış olur. Bu konuda daha başka deliller de vardır. Nitekim İkrime der ki; ben bu hususu İbn Ab bas ve Ebu Hüreyre'ye anlattığımda, onlar doğru söylemiş, dediler. Bu hadisi dört kitabın müellifi Yahya ibn Ebu Kesîr kanalıyla İkrime'den nakletmişlerdir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin ri-vayetinde ise, «Kim topal olur veya ayağı kırılır veya hastalanırsa» kaydı vardır. İbn Ebu Hatim, bu hadîsi Hasan İbn Arefe kanalıyla... Ebu Osman el-Savvâf tan nakleder ve der ki; İbn Mes'ûd, İbn Cübeyr, Alkame, Saîd ibn Müseyyeb, Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Nehâî, Atâ, Mukâtil İbn Hayyân'dan da alıkoyulmanın; düşmandan, hastalıktan veya ayağın kırılmasından olabileceğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Sevrî, her şeyin alıkonulması, rahatsız edilmesi demektir, der. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) Abdülmuttalib oğlu Zübeyr'in kızı Dubâa'nın yanına varmış, Dubâa demiş ki; ey Allah'ın Rasûlü ben rahatsızım ama, hacc etmek istiyorum. Rasûlullah (s.a.); haccet ve «benim ihramdan çıkma mahallim beni hapsettiğin yerdir», diye şart koş, buyurmuş. Bu hadîsi Müslim, İbn Abbas'tan bu şekilde rivayet etmiştir. Bu hadîse dayanarak ulemâdan bir kısmı hacc da şart koşmanın sıhhatine kail

olmuşlardır. İmâm Muhammed İbn İdris el-Şâfiî bu görüşün doğruluğunun, bu hadîsin sıhhatine bağlı olduğunu bildirmiştir. Beyhakî ve diğer hafızlar da bu hadîsin sahîh olduğunu söylerler. Hamd Allah'a mahsûstur.
«Kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» İmâm Mâlik... Ali İbn Ebu Tâlib'den naklen der ki; kurbandan kolaya gelen koyundur. İbn Abbâs ise, kurban sekiz çiftten olur ki bunlar; deve, sığır, keçi ve koyundur, der. (Erkek-dişi) Sevrî. İbn Abbas'tan nakletti ki; kurbandan kolaya gelen koyundur, demiştir. Atâ, Mücâhid, Tâvûs, Ebu'l-Âliye, Muhammed İbn Ali İbn Htiseyn, Abdurrahmân İbn Kasım, Şa'bî, Hasan, Kâtade, Dahhâk, Nehaî, Mukâtil İbn Hayyân ve diğerleri de böyle demişlerdir. Bu görüş dört imâmın da mezhebidir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Hz. Âişe ve Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; onlar kurbandan kolaya gelenin sadece deve ve sığır olduğu görüşün-deymişler. İbn Ebu Hatim, Salim, Kasım, Urve İbn Zübeyr ve Saîd îbn Cübeyr'den de böyle rivayet edildiğini söyler. Ben derim ki; anlaşıldığına göre bunların kanâatlarının menşei, Hudeybiye hadisesidir. Çünkü Hudeybiye vak'asında ihramdan çıkmak için koyun kurban edildiğine dâir hiçbir rivayet nakledilmemiştir. Sadece deve ve sığır kurban edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir İbn Abdullah'tan nakledlir ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bize deve ve sığıra iştirak etmemizi emretti. İçimizden yedi kişiye bir sığır düşüyordu. Ab-dürrezzâk. îbn Abbâs'tan nakleder ki; kurbandan kolaya gelen, herke- sin kolayına gelendir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; eğer kişi zengin ise deve, yoksa sığır, yoksa koyun, demiştir. Hişâm İbn Urve, babasından nakleder ki; kurbandan kolaya gelen; ucuzla pahalı arasında olandır.
Alıkonulma halinde, koyun kesmenin kâfi geleceğine dâir Cumhur' un görüşünün sahih olduğuna delil şudur: Allah Teâlâ kurbandan kolaya geleninin kesilmesini vâcib kılmıştır. Yani kurban adı verilen ve kolay olan bir hayvanı. Kurban, dört ayaklı davar türünden deve, sığır ve koyundan kesilir. Nitekim Kur'an'ın tercümanı Rasûlullah (s.a.) in amcası oğlu, denizler denizi, Abdullah tbn Abbâs böyle demiştir: Keza Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) nin şöyle dediği sabittir : Rasûlullah (s.a.) bir seferinde koyun kurban etmiştir.
«Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin» Bu bölüm «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın)? bölümüne ma'tûf-tur. Yoksa İbn Cerîr merhumun zannettiği gibi «Kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» bölümüne ma'tûf değildir. Zîra Rasûlullah (s.a.) Hu-deybiye senesinde Kureyşli kâfirler tarafından Harem-i Şerife girmekten alıkonulunca, onlar tıraş oldular ve kurbanlarını Harem-i Şerifin dışında kestiler. Emniyet ve Harem-i Şerife varış imkânı bulunduğu takdirde «Kurban yerine varıncaya kadar» tıraş caiz olmaz. Kişi eğer «Kıran» haccı yapıyorsa, hacc ve umre fiillerini ancak o zaman bitirir. Şayet «ifrâd» veya «Temettü» haclarından birini yapıyor ise, bunlardan birini yapınca işini bitirir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde nakledilir ki; Hz. Hafsa Ey Allah'ın Rasûlü ne oluyor ki insanlar umrelerini bitirip ihramdan çıktıkları halde, sen umreni bitirip ihramdan çıkmadın? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ben saçımı (dağılıp bitlenmemesi için zamk gibi bir şeyle)

şekillendirdim ve kurbanımı nişanladım. Onu kesinceye kadar ihramdan çıkmam.
«İçinizden her kim hasta olursa veya başında, bir eziyet bulunursa; ona; oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidye (vâcib olur).» .
Buhârî der ki; bize Âdem... Şu'be kanalıyla Abdurrahmân İbn Ma'kil'den nakleder ki, o şöyle demiş : Ben bu mescidde —Küfe mescidini kastediyordu— Kâ'b îbn Ucre'ye «Oruçtan, sadakadan veya kurbandan fiyde*yi sordum. O dedi ki: Ben Hz. Peygamberin yanına götürüldüm. Yüzümde bitler kaynaşıyordu. Buyurdu ki; yorgunluğun seni böyle yapacağını bilmezdim. Bir koyun bulamaz mısın? Hayır, dedim. O, öyleyse üç gün oruç tut. Veya altı miskini doyur. Her miskine yarım sa' yemek (sa' bir ölçüdür) ver. Başını tıraş et, buyurdu. Bu âyet özel olarak benim için nazil oldu, ancak o hepinize şâmildir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize îsmâîl... Kâ'b İbn Ucre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) yanıma geldi, ben bir kazanın altını yakıyordum. Bitler yüzüme doğru yayılıyordu —veya kaşın: doğru demiştir.— Rasûlullah; başındaki haşerât seni rahatsız ediy< mu? deyince, evet dedim. Bunun üzerine öyleyse tıraş ol ve üç gün oru tut, ya da altı miskini doyur veya bir kurban kes, buyurdu. Eyyûb d< ki: Hangisinden önce başladığını bilmiyorum. Keza Ahmed İbn Hanb der ki; bize Hüseym... Kâ'b İbn Ucre'den nakletti ki; o şöyle demiş Biz Hudeybiye yılında Rasûlullah ile beraberdik. İhrâmlı idik ve mü rikler bizi Kâ'beden alıkoyuyorlardı. Benim gür saçlarım vardı ve *ta* sereler yüzüme doğru üşüşüyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bana rastladı \ dedi ki: Başındaki haşereler seni rahatsız etmiyor mu? Sonra tıraş o] mamı emretti. Kâ'b îbn Ucre der ki: Bunun üzerine «içimizden he kim hasta olursa...» âyeti nazil oldu. Keza Affân... Ca'fer îbn İyâs'da: bu hadîsi rivayet eder. Ayrıca Şu'be, Ebu Leylâ'dan ve Kâ'b İbn Ucr< den benzer bir rivayeti nakleder. İmâm Mâlik de Humeyd İbn Kay kanalıyla, Kâ'b İbn Ucre'den bu hadîsi rivayet eder.
Sa'd İbn İshâk Kâ'b İbn Ucre, Ebân İbn Salih'ten, o da Hasan el Basrî'den nakleder ki, o Kâ'b İbn Ucre'nin; ben bir koyun kestim, dedi ğini duymuş. Bunu İbn Merdûyeh de rivayet eder. Keza Ömer İbn Kay kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyur muştur : Kurban koyundur. Oruç üç gündür. Yemek ise altı kişi ara sında dağıtmaktır. Ali, Muhammed İbn Kâ'b, İkrime, İbrahim, Mücâhid A tâ, Süddî, Rebî' İbn Enes'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Kâ'b İbr Ucre'den nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.) ile berabermiş. Başındaki bitleı onu rahatsız etmiş. Rasûlullah (s.a.) tıraş olmasını emretmiş, ya üç gün oruç tut veya altı miskini doyur. Her insana iki müd ver. (iki ok kalık bir ölçek adıdır ki 832 gram olduğu kabul edilir) veya bir kurbar kes. Bunlardan hangisini yaparsan karşılar, buyurmuş. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan böylece rivayet eder. Âyetteki «Veya» edatının istediğin hangisini yaparsan yap karşılar, demek olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki; Mürâhid, İkrime, Atâ, Tâvûs, Hasan, Humeyd, İbrâhîm ve Dahhâk'tan da böylece rivayet edilmiştir. Ben derim ki; bu görüş; dört mezheb imamının ve bilcümle bilginlerin görüşüdür. Bu durumda kişi muhayyer bırakılır. İster oruç tutar, ister bir ferak

(16 batman olan bir ölçüdür) sadaka verir. Bir ferah üç Asû (bir ölçü) dur. Her miskine yarım sa' verir ki, bu iki müd yapar. İsterse bir koyun kurban eder ve onu fakirlere dağıtır. Hangisini yaparsa kâfi gelir. Kur'ân'm lafzı, ruhsatı açıklama babında olduğundan, hangisi kolaya gelirse onu yapmak doğrudur. Ya «oruçtan veya sadakadan veya kurbandan birini tercih etmendir.» Rasûlullah (s.a.) Kâ'b İbn Ucre'ye bunu emrettiğine göre; ona en faziletlisini göstermiş- tir. Bu takdirde en iyisi bir kurban etmektir. Veya altı miskin doyurmaktır- veya üç gün oruç tutmaktır. Bu üç şeyin her biri kendi yerinde güzeldir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb, Ebu Bekr İbn Ayyâş'tan nakletti ki; ona A'meş anlatmış ve demiş ki: İbrahim, Saîd İbn Cübeyr'e «İçinizden her kim hasta olur veya başında bir eziyet bulunursa ona oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidye» âyetini sorduğunda, şöyle cevap vermiş : Ona yemek hükmü verilir. Eğer imkânı varsa bir koyun olsun. Eğer yoksa koyun paraya çevrilir ve onun yerine yemek yaptırılır tasadduk edilir. Buna da gücü yetmiyorsa, her yarım sa' için bu-gün oruç hükmü verilir. İbrahim dedi ki; ben Alkame'nin böylece naklettiğini duydum. Sonra şöyle dedi: Saîd İbn Cübeyr, bana bu adam kimdir, ne kadar zarîf? dedi. Ben de bu, İbrahim'dir dedim. Saîd İbn Cübeyr ne zarîf? dedi. Bizimle sohbet ediyordu. Ben, İbrahim'e bunu anlatınca, «Bizimle sohbet ediyordu» kelimesini söylediğimde birden yerinden fırladı.
Ayrıca İbn Cerîr der ki; bize İbn Ebu İmrân... Hasan'dan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: İhrâmlı kişinin başında rahatsız edici bir şey bulunursa tıraş olur ve kendi isteğine göre şu üç şeyden birini fidye olarak verir: Ya on gün oruç tutar, ya on miskini doyurur, ya da her miskine bir müd sadaka verir. Bir müd hurma, bir müd buğday veya bir koyun kurban eder.Katâde; Hasan ve İk-rime'den bu âyet konusunda şöyle dediklerini rivayet eder: On miskini doyurmak fidyedir. Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Alkame ve İkrime'den nakledilen bu iki görüş üzerinde dikkatle durulması gereken garîb sözlerdir. Çünkü Kâ'b İbn Ucre'nin hadîsinde sabit olduğuna göre, oruç altı değil, üç gündür. Altı miskini doyurmak veya bir koyun kurban etmek fidyedir. Kur'an'ın ifâdesinden de anlaşıldığı gibi, kişi bunlardan birini seçmekte serbesttir. Sıralamaya gelince, bu Kur'an'ın ifade ettiği gibi av öldürme halindeki keffâretin sırasıdır. Orada fukahâ bu konuda icmâ' etmişse de burada icmâ' yoktur. En iyisini Allah bilir.
Hüşeym der ki; bize Leys, Tâvûs'un şöyle dediğini haber verdi: Kurban veya yemek Mekke'de, oruç ise istenen yerde tutulur. Atâ, Mü-câhid, ve Hasan da böyle demişlerdir. Hüşeym der ki; bize Haccâc veAbdülmelik'le başkaları Atâ'dan naklettiler ki; O şöyle demiş : Kan (Kurban) Mekke'de, yemek ve oruç ise istenen yerde verilir. Hüşeym der ki; bize Yahya İbn Saîd... İbn Ca'fer'in kölesi Ebu Esmâ'nın şöyle dediğini nakletti: Hz. Osman haccetmişti. Beraberinde Hz. Ali ve onun oğlu Hüseyn de vardı. Osman gittiğinde ben Ca'fer'in oğlu ile beraberdim. Baktık ki baş ucunda devesi bağlı olan bir adam uyuyor.
Ber dedim ki; ey uyuyan kişi uyan. Baktım bu, Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn.
İbn Ca'fer onu kaldırdı ve sulama yerine getirdi. Hz Ali ve beraberinde bu-lunan Esma Bint Amîs'e haber yolladık. Ve yirmi geceye yakın onu ağırladık.

Hz. Ali Hüseyn'e dedi ki; ne görüyorsun? O eliyle başını gösterdi. Hz. Ali emretti, başını tıraş ettiler. Sonra bir dişi deve istedi. Onu Kurban etti. Eğer bu kurban, tıraştan dolayı idiyse o deveyi Mekke'nin dışında kurban etmesi gerekirdi. Eğer ihrâmdar yıkmaktan dolayı idiyse, bu konu kendiliğinden açıktır.
«Emîn olduğunuz vakitte, kim hac zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban keser.» Haccın menasikini edâ etme konusunda emîn olursanız, içinizden her kim yararlanarak umre yapmak ister ve hacca giderse ikisi için de ihram giyer. Veya önce umre için ihram giyer, bunu bitirdikten sonra hacc için ihram giyer. Bu, fukahânın ifadesiyle (Temettü') adı verilen hacc şeklidir. Sahîh hadîslerin belirttiğine göre; umûmî olarak Temettü' haccı her iki kısmı da içine alır. Zîra; râvîlerden bir kısmı; Rasûlullah (s.a.) in Temettü' yaptığını, bir kısmı da Kıran haccı yaptığını belirtiyorlar. Fakat her iki hacda da Rasûlullah'ın kurban kestiği muhakkaktır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kim hacc zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban keser.» Gücünün yettiği bir kurban kessin. Bunun en azı koyundur. Ama dilerse sığır kurban edebilir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) eşleri için sığır kesmiştir. Evzaî der ki: Yahya îbn Ebu Kesîr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Temettü' haccı yapan eşleri için, "bir sığır kurban etmiştir. Bunu Ebu Bekr îbn Merdû-yeh de rivayet eder. Bu rivayet Temettû'un meşru' olduğunun delilidir. Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre: İmrân İbn Husayn şöyle demiştir: Allah'ın kitabında temettü' âyeti nazil oldu. Biz Rasûlullah'la birlikte temettü' yaptık. Sonra onu haram kılan bir Kur*ân âyeti nazil olmadı. Rasûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar te-mettû'dan rehyedilmedik. Sonra adamın biri kendine göre bir şey söyledi —Buhârî bunun Hz. Ömer (r.a.) olduğunun söylendiğini bildirir— Buhârî'nin söylemiş olduğu bu husus açık olarak vârid olmuştur. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) halkı temettü' yapmaktan nehyediyor ve eğer Allah'ın kitabını benimsiyorsak, Allah haccı tamamlamayı emrediyor ve «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın.» buyuruyor, diyordu. Kaldı ki Hz. Ömer (r.a.) onu haram sayarak yasaklamamıştır. Sadece insanların Kâ' be'yi daha çok hacc ve umre maksadıyla ziyaret etmelerini sağlamak için yasaklamıştır. Ve bunu açıkça beyân etmiştir. Allah ondan razı ol sun.
«Ama bulamazsa hacc günlerinde üç, döndüğü vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar.» Bir kurban bulamayan kimse hacc günlerinde üç gün oruç tutsun. Bilginler dediler ki; en doğrusu Arefe-den önceki on günde oruç tutmasıdır. Atâ böyle der. İbn Abbâs ve diğerleri de «Hacc günlerinde» ifâdesine dayanarak, ihrâmlı iken oruç tu- tar, demişlerdir. Kimileri Şevvâl'in başında oruç tutmayı caiz görürlerdi. Tâvûs, Mücâhid ve başkaları böyle demişlerdir: Şa'bî ise Arefe ve ondan önceki iki gün oruç tutmaya cevaz vermiştir. Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Süddî, Ata, Tâvûs, Hakem, Hasan, Hammâd, İbrahim, Ebu Ca'fer, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir. Avfî, tbn Abbâs'tan naklen der ki: Kurban bulamazsa Arefe gününden önce hacc da üç gün oruç tutar. Arefe günü üçüncü gün olunca, orucu tamamlanır. Memleketine döndüğünde de yedi gün oruç tutar. Ebu İs-hâk... Abdullah İbn Amr'm şöyle dediğini rivayet eder : Bir gün tevriyeden önce, bir gün tevriye günü, bir gün de

Arefe günü oruç tutar. Ca'fer İbn Muhammed, babası kanalıyla Hz. Ali'den böyle rivayet etmiştir.
Ancak kişi bayramdan önce oruç tutmaz veya kısmen tutarsa teşrik günlerinde bu orucu tutması caiz midir, değil midir? Bu konuda bilginler arasında iki farklı görüş vardır. İmâm Şafiî'nin eski görüşüne göre —ki Buhârî'nin Sahîh'inde Hz. Âişe ve İbn Ömer'den nakledilen hadîse göre— teşrik günlerinde oruç tutması caizdir. Çünkü hadîste, teşrik günlerinde oruç tutmak ruhsatı, ancak kurban bulamamış olanlara vardır, buyuruluyor. Mâlik, Zührî kanalıyla Urve'den ve Hz. Âişe' den böylece rivayet etmiştir. Salim ve İbn Ömer'den de bir başkaşe-kilde olmakla beraber yine bunun gibi bir görüş rivayet edilmiştir. Süf-yân, Ca'fer İbn Muhammed'in babası kanalıyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet eder: Hacc günlerinde üç gün oruç tutamayan, teşrik günlerinde orucunu tutar. Übeyd İbn Umeyr, İkrime, Hasan el-Basrî, Urve İbn Zübeyr de böyle demişlerdir. Onların bu görüşü Allah Teâlâ'nm «Hacc günlerinde üç» kavlinin umumiyet ifâde etmesine dayanmaktadır. İmâm Şafiî'nin daha sonraki görüşü uyarınca teşrik günlerinde oruç tutmak caiz olmaz. Nitekim Müslim Nübeyşe el-Hezell'den naklettiğine göre, Rasûllulah (s.a.) şöyle demiştir : Teşrik günleri; yemek, içmek ve Allah'ı zikr günleridir.
«Döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere» bu konuda da iki görüş vardır: Birincisi, döndüğünüz zaman yolda oruç tutarsınız, der ki Mü-câhid'in görüşü budur. Ona göre bu bir ruhsattır. Kişi dilerse yolda orucunu tutar. Atâ İbn Ebu Rebâh da böyle demiştir. İkinci görüşe göre; yurtlarına döndükleri zaman tutarlar. Abdürrezzâk der ki; bize Sev-rî... Sâlim'den nakletti. O, Abdullah İbn Ömer'in bu âyetin «Ailesine döndüğü zaman» demek olduğunu söylediğini duydum, demiştir. Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Katâde, Zührî ve Rebî' İbn Enes'ten de böyle rivayet edilmiştir. Bu sebeple Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, bu konuda icmâ' edildiğini belirtir.
Buhâri der ki; bize Bükeyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) veda haccında hem umreye, hem de hacca niyet etti. Kurban kesti ve kurbanı zü'1-Hüleyfe'den yolladı. Rasûlullah (s.a.) umre için tekbîr getirdi. Sonra hacc için tekbîr getirdi. İnsanlar da Hz. Peygamberle birlikte umre ile hacca niyet ettiler. Bir kısmı kurban ke^ti gönderdi ve bir kısmı göndermedi. Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye geldiğinde, insanlara hitaben buyurdu ki: Sizden her kim kurban göndermişse onun için hâccını tamamlayıncaya kadar haram olan hiçbir şey helâl olmaz. Kurban göndermemiş olanlar ise Safa ile Merve'de koşsunlar, saçlarını kestirip, ihramdan çıksınlar, sonra hacc için takbîr getirsinler. Kurban bulamıyanlar üç gün haccda, yedi gün de ailesine döndüğünde oruç tutsun. Ve bu hadîsin tamâmını zikretti. Zührî der ki; Urve Hz. Âişe'den, Sâlim'in babasından bild rğinin aynısını bana haber verdi. Buhârî ve Müslim'de bu hadis Zührî'nin hadîsinden tahrîç edilmiştir.
«Tam on gün oruç tutar.» Denildi ki; bu son ifâde te'kîd içindir. Nitekim araplar gözümle gördüm, kulağımla duydum, elimle yazdım, derler. Allah Teâlâ da «İki kanadıyla uçan hiçbir kuş...», «Ve sen onu iki elinle yazmazdın...», «Biz Musa'ya otuz geceyi sözleşmiş ve onu on ile tamamlamıştık. Böylece Rabbımın mîkâtı kırk geceye ulaştı» buyurarak, aynı şekilde tekrar te'kîd etmiştir. Bazıları da

dediler ki; tam on gün kavimdeki tam kelimesi on güne tamamlanmak üzere emir niteliğindedir. Bu görüş İbn Cerîr Taberi'nin tercîh ettiği görüştür. Denildi ki; kandan maksad; kurbanın karşılığıdır. Hüşeym... Hasan el-Bas-rî'den nakleder ki, bundan maksad, kurbanı karşılamaktır.
«Bu, ailesi Mescid-i Harâm'da oturmayanlar içindir.» İbn Cerîr Ta-berî der ki; te'vîl ehli bu âyetle kimin kastedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Onlar, bununla Harem ehlinin kastedildiği ve Harem-i Şerîf halkı için temettü' haccı bulunmadığı konusunda icmâ' etmişlerdir. Bazıları der ki; bununla yalnızca Harem ehli kastedilmiştir. Nitekim İbn Beşşâr... İbn Abbâs ve Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder: Bunlar Harem sakinleridir. İbn Mübarek de/ Sevrî'den aynı ifâdeyi rivayet ettikten sonra, cemâat bunun üzerinde birleşmiştir, diye ekler. Katâde der ki, bize anlatıldığına göre; İbn Abbâs şöyle dermiş : Ey Mekke halkı, sizin için temettü' yoktur. Bu, yabancılar için helâl, sizin için haram kılınmıştır. Sizden biri, bir vâdîyi aşar —veya Harem ile kendisi arasına bir vâdî koyar— sonra umreye tekbîr getirir. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Tâvûs'un oğlundan nakletti ki; babası şöyle demiştir : Temettü' Mekkeiiler için değil, Harem-i Şerîf halkından olmayanlar içindir. Allah Azze ve Celle'nin, «Bu, ailesi Mescid-i Harâm'da oturmayanlar içindir.» kavlinin mânâsı budur. Abdürrezzâk der ki; bana İbn Abbâs'ın Tâvûs gibi dediği ulaştı.
Başkaları da dediler ki; burada söz konusu olan halk; Harem-i Şerîf halkı ile, Harem ve Mîkât mahalleri arasında bulunan halktır. Nitekim Abdürrezzâk... Atâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir : Halkı mîkât-lardan uzaksa Mekke halkı gibidir, temettü haccı yapmazlar. Abdullah İbn Mübarek... Mekhûl'den, bu âyette bahis konusu olanların Mîkâtın dışındakiler olduğunu söylediğini rivayet eder. İbn Cüreyc, Atâ'dan bu âyetle Urfe, Mûrre, U'râne, Decnân ve Reci kabilelerinin kastedildiğini söylediğini nakleder. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer Zührî'nin şöyle dediğini duyduğunu bildirdi: Kimin ailesi bir gün veya bir o kadar sürelik uzaklıkta ise, temettü' yapar. Zührî'den nakledilen bir başka ri vâyette ise bir veya iki günlük uzaklıkta oturanlar dediği nakledilir. ibn Cerîr bu konuda Şafiî'nin mezhebini tercih etmiştir ki, buna göre bu âyette Harem ehli veya namazlarda kısaltmanın yapılmadığı sefer mesafesi kadar uzaklıkta - bulunanlar kastedilmiştir. Bundan daha yakında bulunanlar misafir değil, hâzır ve mukîm sayılırlar. Allah en iyisini bilendir.
«Allah'tan korkun.» Size emrettiklerini yapın. Nehyettiklerinden sakının ve «Bilin ki Allah azabı çok şiddetli olandır» emrine karşı gelen ve yasakladıklarını yapanlara karşı azabı çok şiddetlidir. [58]

197- Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda kendisine haccı farz ederse; artık hacda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Al-Jah onu bilir. Bir de azık edininiz. Şüphesiz ki, azığın er, hayırlısı, takvadır. Ey akıl sahipleri Ben'den korkun.

Haccın Erkânı

Arap dili bilginleri, «Hacc bilinen aylardır» âyeti konusunda ihtilâ; etmişlerdir. Bir kısmı der ki, bunun mânâsı; hacc bilinen aylarda hacc etmek demektir. Bu takdirde her ne kadar diğer aylarda ihram giymek sahîh ise de, hacc aylarında ihram, diğer aylardaki ihramdan daha mükemmel olur. îhrâmın bütün sene boyunca sahîh olduğunu söyleyen görüş; Mâlik'in Ebu Hanîfe'nin, Ahmed İbn Hanbel'in ve İşhâk İbn Ra-hûyeh'in görüşüdür. İbrahim Nehâî, Sevrî, Leys, İbn Kâ'b da böyle derler. Onlar delil olarak : «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar, de ki onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189) âyetini gösteriyorlar. Ve yine bunun iki ibâdetten biri olduğunu delilgetirerek umre gibi senenin her ayında ihram giyilmesinin sahîh olduğunu belirtiyorlar. Şafiî merhum ise, hacc için ihram giymenin ancak hacc aylannda sahîh olacağını kabul eder. Eğer hacc aylarından önce ihram giyilirse bu ihram makbul değildir. Umre için sayılıp sayılmayacağı konusunda iki görüş vardır : İhramın ancak hacc aylannda sahih olacağını söyleyen görüş, İbn Abbas ve Câbir'den mervidir. Atâ, Tâvûs, Mücâhid merhumlar da böyle demişlerdir. Bunların delili, Allah Teâlâ'nın «hacc bilinen aylardır» âyet-i kerîme'sidir. Arap dili bilginlerinin kabul ettikleri ikinci görüş ise, hacc vakti bilinen aylardır, şeklinde ifâde edilir. Böylece onlar, haccı senenin diğer aylarından bu aylara tahsis etmişlerdir. Dolayısıyla onun dışındaki aylarda hacc sahîh olmaz. Tıpkı Ramazanın vakti gibi.
Şafiî merhum der ki: Bize Müslim İbn Hâlid... İbn Abbâs'm şöyle dediğini haber verdi: Hacc için ihrama girenlerin ancak hacc aylannda ihram giymeleri gerekir. Çünkü Allah Teâlâ «Hacc bilinen aylardır» buyuruyor. Keza bu hadîsi İbn Ebu Hatim Ahmed İbn Yahya kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder. İbn Merdûyeh de tefsirinde iki ayn kanalla bu hadîsi İbn Abbas'tan rivayet eder ve der ki; hacc aylannda ihram giymek yalnızca sünnettir. İbn Huzeyme de Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Kureyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Hacc için ancak hacc aylarında ihram giyilir. Çünkü hacc için yalnızca hacc aylarında ihram giymek haccın sünnetlerindendir. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Sanâbî'nin; «Sünnet böyledir» sözü, çoğunlukla o hadîsin ırier-fû' olduğuna işarettir. Bilhassa İbn Abbâs gibi Kur'ân tercümanı olan birisinin Kur'an tefsîri konusundaki sözü böyledir. Bu konuda merfû' bir hadîs de vârid olmuştur: İbn Merdûyeh... Câ'bir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hacc için ihram giyen kişinin, ancak hacc aylannda giymesi gerekir. Bu hadîrJn isnadında bir eksiklik yoktur. Aynı mealdeki şu hadîsi, Şafiî, Beyhakî, muhtelif yollarla Ebu Zübeyr'den naklederler. Câbir İbn Abdullah'a hacc aylanndan önce hacc için kurban gönderilir mi? diye sorulduğunda, Câbir hayır, demiştir. Bu mevkuf rivayet, merfû rivayetten daha sahîh ve daha sabittir. Burada İbn Abbâs'm sözüyle kuvvet kazanmış olan sahâbî mezhebi kalıyor. Bu «hacc için ancak hacc aylannda. ihram giymek sünnettir.» sözü ile kuvvetlendiriliyor. Allah en iyisini bilendir.
«Bilinen aylar» Buhârî der ki; İbn Ömer bu aylamı Şevval, Zülkâde ve Zülhicce'nin onuncu günü olduğunu söylemiştir. Buhârî'nin kesinlik ifâde eden sîğa ile düştüğü bu notu, İbn Cerîr merfû' olarak rivayet eder ve der ki: bize Ahmed İbn Kasım... Abdullah îbn Ömer'den nakletti ki hacc ayları, Şevval,

Zülkâde ve Zülhicce'nin onuncu günüdür. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Hâkim bu hadîsi Müstedrek'inde Esam'ın kanalıyla... Abdullah îbn Ömer'den nakleder ve Buhârî, Müslim'in şartına göre sahihtir, der
Ben derim ki; bu görüş Hz. Ömer, Hz. Âli, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Cübeyr, Abdullah İbn Abbâs, Ata, Tavus, Mücâhid, İb-râhîm Nehâî, Şa'bî, Hasan, İbn Şîrîn, Mekhûl, Katâde, Dahhâk İbn Mü-zâhim, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân'dan rivayet edilmiştir. Bu görüş aynı zamanda Şafiî, Ebu Hanîfe, Ahmed İbn Hanbel, Ebu Yûsuf ve Ebu Sevr mertiûmların da görüşüdür. Bu görüşü İbn Cerîr de tercih ederek der ki; cemi sîğasınm iki aya ve üçüncünün de bir kısmına itlâk edilmesi, tağlîb kabîlindendir. Nitekim araplar, «Onu bu sene ziyaret et* tim. Veya bu gün gördüm» diyerek yılın bir kısmında veya günün bir kısmında olan bir şeyi, güne ve yıla atfederler. Allah Teâlâ da şöyle buyurur : «Kim iki günde acele ederse ona günâh yoktur.» (Bakara, 203) Aslında acele etme birbuçuk gündedir. İki günde değildir.
İmâm Mâlik der ki; hacc ayları Şevval, Zülkâde, bütünüyle Zülhic-ce'dir. Keza, Abdullah İbn Ömer'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Nitekim İbn Cerîr der ki; bize Ahmed İbn İshâk... Abdullah îbn Ömer'in hacc ayları Şevval, Zülkâde ve Zülhiccedir, dediğini nakletti.
îbn Ebu Hatim tefsirinde der ki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'la... İbn Cüreyc'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Nâfî'c Abdullah İbn Ömer'in hacc aylarının ismini saydığını duydun mu? diye sordum. O, evet Abdullah hacc aylarının Şevval, Zülkâde ve Zülhicce olduğunu söyledi, dedi. İbn Cüreyc der ki; İbn Şihâb, Atâ ve peygamberin ashabı, Câbir İbn Abdullah da böyle demişlerdir. Bu rivayetin İbn Cüreyc'e isnadı sahihtir. Bu görüş aynı zamanda Tâvûs, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Rebî' İbn Enes, Katâde'den de nakledilmiştir. Bu konuda rnerfû' bir hadîs serdedilir ki, bu hadîs mevzû'dur. Bu hadîsi Hafız İbn Merdûyeh
Hüsayn İbn Mehârik —ki bn zât, hadîs uydurmakla itham edilmiştir— kanalıy-la... Ebu Umâme'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hacc, belirli aylardadır. Bu aylar Şevval, Zülkâde ve Zülhicce'dir. Gördüğünüz gibi bu hadîsin Peygambere ref î sahih değildir. Allah en iyisini bilir. Mâliki mezhebinin, haccı Zülhicce ayının sonuna kadar uzatması, Zülhicce'nin hacca mahsûs bir ay olması anlamına gelir. Dolayısıyla Zülhicce ayının geriye kalan günlerinde umre yapmak mekruh olur. Yoksa kurban gecesinden sonra haccın sahih olacağı anlamında değildir. Sadece bu ayın hacca mahsûs ay olması anlamındadır.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... Abdullah'dan naklen dedi ki; hacc belirli aylardır. O aylarda umre yoktur, Bu hadîsin isnadı sahihtir. İbn Cerîr Taberî der ki; hacc aylarının Şevval, Zülkâde ve Zülhicce olduğunu söyleyenler; bununla, sadece bu ayların hacc ayları olduğunu; umre aylan olmadığım kastetmişlerdir. Her ne kadar hacc bilfiil Minâ'da nihayete ermekteyse de bu aylar hacc aylandır. Nitekim Muhammed ibn Şîrîn der ki; hacc aylan dışında yapılan umrenin, hacc aylan içinde yapılan umreden daha afdal olduğunda ilim erbabından hiçbir kimsenin şüphesi yoktur." İbn Avn der ki: Kasım İbn Muhammed'e hacc aylarında umre yapma konusunu sorduğumda, dedi ki; ashab-ı güzîn onu tamamlanmış olarak görmezlerdi. Ben derim ki; Hz. Ömer

ve Osman (r.a.) in umreyi hacc ayları dışında yapmayı sevdikleri ve
hacc aylarında umre yapmayı yasakladıkları sabittir. Allah en iyisini bilendir.
«Her kim o aylarda kendisine haccı farzederse.» Yani hacc için ihrama girerek kendisine haccı farz kılarsa. Burada hacc için ihramın lüzumuna delâlet vardır. Nitekim İbn Cerîr der ki; buradaki farzdan mak-sad, vâcib ve lüzum kılmaktır. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs' in «Her kim bu aylarda kendisine haccı farz ederse» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet etmiştir : Hacc veya umre maksadıyla her kim ihrama girerse, Atâ, farzın ihrama girmek olduğunu söyler. İbrahim, Dah-hâk ve diğerleri de böyle demişlerdir. İbn Cüreyc der ki; bana Ömer îbn Atâ, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakletti ki; o bu âyet konusunda şöyle demiştir: Hacc için telbiye getirip de sonra bir yerde durmak gerekmez. İbn Ebu Hatim, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Cübeyr, Mücâhid, Atâ, İbrahim el-Nehâî, İkrime, Dahhâk, Katâde, Süfyân el-Sevrî, Zührî, Mukâtil İbn Hayyân'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Tâvûs ve Kasım İbn Muhammed ise buradaki farz kılmanın telbiye olduğunu söylemişlerdir.
«Artık haccda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur.» Kim hacc veya umre için ihrama girerse, artık kadınlara yaklaşmaktan kaçınsın. Bu âyet-i kerîme'de yer alan "Rafes" kelimesi cinsî münâsebet demektir. Allah Teâlâ, daha önce «Oruç gecesi kadınlarınua yaklaşmak size helâl kılındı.» (Bakara, 187) âyetinde bu kelimeyi kullanmıştır. Aynı şekilde sarılma ve öpme gibi cinsî münâsebetin gerekleri de haramdır. Bu konunun kadınların bulunduğu yerde konuşulması da böyledir. İbn Cerîr der ki; bana Yûnus... Nâfî'den haber verdi ki o Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini bildirmiştir: Bu âyet-i kerîme'deki "Rafes" kelimesi, kadınlara yaklaşmak ve bu konuda konuşmaktır. Kadın ve erkek, (karşılıklı) sözleriyle bu konuyu anlatırlarsa konuşmuş olurlar. İbn Vehb de... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin böyle dediğini nakleder.
İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... İbnAbbâs'tan nakletti ki; o ihrâmlı iken şu şarkıyı söylüyordu : Sessizce yürüyordu onlar bizimle, Doğru söylüyorsa eğer kuş, ulaşırız elbette Lemîs'e
Ebu'l-Âliye der ki; ben ona ihrâmlı olduğun halde kadınlara yaklaşmaktan mı söz ediyorsun? dedim. O, hayır ihrâmlı iken yasak olan kadınlara yaklaşmaktan söz etmek, kadınların yarımda söylenen şeylerdir, dedi. A'meş bunu... İbn Abbâs'tan rivayet eder.
İbn Cerîr ayrıca der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Huseyn İbn Kays'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Abbâs'ın dos? tuydum, onunla birlikte hacc için çıktım. İhramımızı giydikten sonra İbn Abbâs devesinin kuyruğunu eline alarak, onu büküyor ve şu şiiri okuyordu :
Sessizce yürüyordu onlar bizimle;
Doğru söylüyorsa eğer kuş, ulaşırız elbet Lemîs'e
Ben ona, ihrâmlı iken sen kadınlara yaklaşmaktan mı söz ediyorsun? dedim. O, hayır kadınlara yaklaşmaktan söz etmek, kadınların yanında söylenen şeydir, dedi.

Abdullah İbn Tâvûs, babasından naklederek der ki: Ben İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın «Kadınlara yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur.» kavli konusunda suâl ettim. O dedi ki: Âyette geçen “Rafes” kelimesi cinsî münâsebeti anlatarak ta'rîz etmektir. Bu Arap dilinde «arâ-be» denilen sözde aşırı davranışlardır ki bu “Rafes” kelimesinden daha aşağıda yer alır. Atâ İbn Ebu Rebâh da der ki: Âyette geçen “Rafes” kelimesi, cinsel temas ve bunun dışında kalan fahiş sözlerdir. Amr İbn Dînâr da böyle demiştir. Atâ der ki: Ashâb-ı güzîn ihrâmlı iken cinsel teması anlatarak ta'rîzden ibaret olan «atabeyi» (fahiş sözleri) söylemezlerdi. Tâvûs der ki; âyette geçen “Rafes” kelimesi, kadına; ihramdan çıktığım takdirde, seninle birleşirim, demektir. Ebu'l-Âliye de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan naklen der ki: Âyette geçen “Rafes”kelimesi, kadını tahrîk edip öpme ve sıkmadır. Ona fahiş sözlerle yaklaşma ve buna benzer davranışlardır. Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer bu kelimenin kadınları tahrîk olduğunu söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, îbrâhîm, Ebu'l-Âliye, Atâ, Mekhûl, Atâ İbn Yessâr, Atiyye, İbrâhîm el-Nehaî, Rebî', Zührî, Süddî, Mâlik İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Abdülkerîm İbn Mâlik, Hasan, Katâde, Dahhâk ve diğerleri de böyle demişlerdir.
«Günah işlemek» Miksem ve diğerleri İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyette yer alan “Fusuk” kelimesi günâhlar demektir. Atâ, Mücâhid, Tâvûs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hasan, Katâde, İbrâhîm el-Nehaî, Zührî, Mekhûl, Rebî' İbn Enes, Atâ İbn Yessâr, Atâ el-Horâsânî ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.
Muhammed İbn İshâk, Nâfî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; o bu âyette geçen “Fusuk” kelimesi av ve başka şekilde Allah'ın günâh saydığı şeyleri yapmaktır, demiştir. İbn Vehb de Abdullah İbn Ömer'den bu kelimenin Harem'de Allah'ın yasak kıldığı şeyleri işlemek mânâsına geldiğini söyler. Başkaları da dediler ki buradaki “Fusuk” kelimesi küfretmektir Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Zübeyr, Mücâ-hid, Süddî, İbrahim, Hasan da böyle demişlerdir. Bunlar sahîh hadîste sabit olan «Müslümana küfür, günâhtır. Onunla savaşmak küfürdür.» ifâdesinde yer alan “Fusuk” kelimesine dayanmaktadırlar. Abdurrah-mân İbn Zeyd fbn Eşlem ise burada yer alan “Fusuk” kelimesinin putlara kurban kesmek olduğunu söylemiştir. Nitekim Allah Teâlâ «Ve yoldan çıkarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dâir bir emir bulamıyorum.» (En'am, 145) âyetinde aynı kelimeyi kullanmaktadır. Dahhâk ise bu kelimenin kötü lakaplar takmak olduğunu söyler.
Bu âyette geçen, “Fusuk” kelimesi bütünüyle her türlü günâh anlamına geldiğini söyleyenler doğru söylemektedirler. Nitekim Allah Teâlâ, haram aylarda zulümü yasaklamıştır. Zulüm her ne kadar bütün sene yasak ise de haram aylarda daha çok* yasaktır. Bunun için Allah Teâlâ; «Onlardan dördü, haram aydadır, işte dosdoğru din. O aylarda kendinize zulmetmeyin» keza «Kim de ondan zulm ile ilhâdı kastederse ona elîm azâbtan tattırırız.» buyuruyor.
İbn Cerîr bu âyette geçen “Fusuk” kelimesinin; ihrâmlı iken işlenmesi yasak olan av öldürme, kıl kesme, tırnak kesme gibi davranışların kastedildiği

görüşünü tercih etmiştir ki bu görüş yukarda Abdullah İbn Ömer'den de nakledilmiştir. Ancak bizim zikrettiğimiz ddha uygundur. Allah en iyisini bilendir.
Ebu Hâzım'ın Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği, Buhârî ve Müslim'de sabit olan sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim bu evi hacceder, kadına yaklaşmaz ve günâh işlemezse; tıpkı anasından doğduğu günde olduğu gibi günâhlarından kurtulur.»
«Tartışma yoktur.» Bu âyet konusunda iki farklı görüş vardır: Birinci görüş şöyle der; haccın vakti ve ibâdeti konusunda hiçbir tartışma yoktur. Çünkü Allah Teâlâ onu tamamen açıklamış ve en mükemmel biçimde izah etmiştir. Nitekim Vekî' Alâ İbn Abdülkerîm'den nakleder ki; o ben Mücâhid'in «Haccda kavga etmek yoktur.» âyetini şöyle tefsir ettiğini duydum, der : Allah hacc aylarını açıklamıştır. Bu konuda, insanlar arasında tartışma' yoktur. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; o «Haccda tartışma yoktur.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Haccda tartışma yoktur ve hiçbir ay eksiltilmez. Allah Teâlâ bunu apaçık belirtmiştir. Sonra müşriklerin aylan eksiltme konusunda yaptık-ları şeylerin mâhiyetini anlatarak, Allah'ın bu davranışları kınadığını belirtmiştir. Sevrî... Mücâhid'den nakleder ki; «Haccda tartışma yoK-tur» âyeti konusunda o şöyle demiştir: Hacc dosdoğru olarak belirtilmiştir. Onda tartışma yoktur. Süddî de böyle der. Htişeym... Abdullah İbn Abfcâs*tan nakleder ki; o, «Haccda tartışma yoktur» âyeti konusunda şöyle demiştir: Haccda münâkaşa yoktur. Abdullah İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini bildirir: Allah en doğrusunu bilir ya, Hacc-daki tartışma şöyledir : Kureyşliler Mûzdelife'de Meş'ar-ı Haram yanında dururlardı. Araplar ve diğerleri ise Arefede dururlar ve bunlar, biz daha doğruyuz, omar da biz daha doğruyuz diyerek tartışırlardı. İşte Allah'ın «haccda tartışma yoktur» buyruğu bizim kanâatimize göre budur. Allah en iyisini bilendir.
İbn Vehb Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Araplar muhtelif yerlerde durarak tartışırlar ve her biri kendi durduğu yerin İbrahim'in durağı olduğunu iddia ederdi. Allah ne-biyy-i zîşânına haccın menâsikini bildirerek bu konuda kesin hükmünü açıklamıştır. İbn Vehb... Muhammed îbn Kâ'b el-Kurâzî'nin şöyle dediğini nakleder: Kureyşliler Minâ'da toplandıkları vakit, bir kısmı; bizim haccımız sizin haccınızdan daha tamâmdır, diğer bir kısmı da bizim haccımız sizin hacınızdan daha tamâmdır, derlerdi. Hammâd İbn Seleme... Kasım İbn Muhammed'in şöyle dediğini nakleder : Haccda tartış-na; bir kısmının hacc bugündür, bir kısmının da hacc yarındır, deme-sidir. İbn Cerîr bu sözlerin muhtevasını esâs alarak; haccın menâsikin-de tartışma yoktur, anlamını tercih etmiştir.
İkinci görüşe göre; buradaki “Cidâl” kelimesinin kavga ve düşmanlık anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Cerîr der ki; bize Abdülhamîd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o «Haccda tartışma yoktur.» kavli konusunda şöyle demiştir: Bu arkadaşını kızdırıncaya kadar onunla münâkaşa etmendir. Aynı isnâdla Ebu İshâk, Temîmî'den nakleder ki; o şöyle demiştir: Ben Abdullah İbn Abbâs'a bu âyette yer alan “Cidâl”kelimesini sorduğumda, o bunun münâkaşa ve mücâdele demek olduğunu söyleyerek, senin arkadaşını kızdırıncaya kadar

onunla münâkaşa etmendir, dedi. Miksem ve Dahhâk da İbn Abbâs'tan böyle rivayet etmişlerdir. Ebu'l-Âliye, Atâ, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Câbir İbn Zeyd, Atâ el-Horasânî, Mekhûl, Amr İbn Dînâr, Süddî, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, İbrahim el-Nehaî, Atâ İbn Yessâr, Hasan, Ka-tâde, Zührî ve Mukâtil İbn Hayyân'm da böyle dediği rivayet edilir.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o bu âyette yer alan “Cidâl” kelimesi hakkında şöyle demiştir: Bu tartışma ve münâkaşa etmektir. Senin kardeşin ve arkadaşını kızdınncaya kadar tartışmandır ki Allah bunu yasaklamıştır.
İbrahim el-Nehaî bu âyet konusunda der ki; ashâb-ı güzîn haccda tartışmayı hoş karşılamazlardı. Muhammed îbn İshâk, Nâfî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; buradaki “Cidâl” kelimesi küfür ve münâkaşadır. Keza İbn Vehb... Abdullah İbn Ömer'den buradaki tartışmanın küfür, düşmanlık ve münazara olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim, Abdullah İbn Zübeyr, Hasan, İbrahim, Tâvûs ve Muhammed İbn Ka'b'ın buradaki tartışmanın münakaşa olduğunu söylediklerini nakleder. Abdullah İbn Mübarek... İkrime'den nakleder ki; hacc'daki tartışma, kızmadır. Senin bir müslümanı kızdırmandır. Ancak bir kö-leden hakaret görüp de; onu dövmeden kendisine kızmanda bir beis olmaz inşâallah. Ben derim ki; eğer köleyi dövecek olursan bu da caiz ve uygundur. Bunun delili şu hadîstir : İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Abdullah İbn Zübeyr'den, onun da babasından naklettiğine göre; Esma Bint Ebubekr şöyle demiştir : Biz hacc maksadıyla Rasûlullah (s.a.) ile birlikte çıktık. Nihayet A'rec'e (Mekke ile Medîne arasında bir yer) geldiğimizde, Rasûlullah (s.a.) bineğinden indi. Hz. Âişe Rasûlullah'ın yanına, ben de babamın yanına oturdum. Rasûlullah'ın bineği ile Ebu-bekir'in bineği Ebubekir'in kölesinin yanında idi. Ebubekir kölesini beklemek üzere oturdu. Ancak köle devesiz çıkageldi. Ebubekir, deven nerede? deyince, o dün deveyi kaybettim, dedi. Ebubekir bir tek deve var, onu da kayıp mı ediyorsun? dedi ve az kalsın kölesini dövecekti. Rasûlullah (s.a.) tebessüm ederek, ona bakıyordu. Buyuruyordu ki; şu ih-râmlıya bakın. İhrâmlı iken ne yapıyor? Ebu Dâvûd ve İbn Mace de bu hadîsi İbn İshâk'tan tahrîç ederler. (...)
Ancak Rasûlullah (s.a.) in Hz. Ebubekir'e hitaben «şu ihrâm-lıya bakın ne yapıyor?» sözünde bir nevî latif kınama mevcut olduğu için en iyisi bu tür davranışı terketmektir. Allah en iyisini bilendir. İmâm Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki; bize Ubeydullah İbn Mûsâ... Câbir İbn Abdulah'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kim haccın menâsikini yerine getirir, müslümanlar da onun elinden ve dilinden salim olurlarsa, Allah onun geçmiş günâhlarını bağışlar.»
«Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir.» Allah onları söz ve fiille kötülükleri işlemekten alıkoyduktan sonra, iyilikleri yapmaya teşvik ediyor ve Allah'ın bunu bildiğini, kıyamet gününde en uygun mükâfatlamükâfatlandıracağını haber veriyor.
«Bir de azık edininiz. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiştir :
«Bazı kişiler evlerinden yola çıkıyorlardı ve beraberlerine hiçbir azık almıyorlardı. Sonra da biz Allah'ın evini hacc ediyoruz ama o bizi doyurmuyor, diyorlardı.

Bunun üzerine Allah Teâlâ sizi insanlardan alıkoyacak şeyleri azık edininiz, buyurmuştur.» İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... İkrime'den nakletti ki; o şöyle demiş : İnsanlar azıksız olarak hacc ediyorlardı. Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn Cerîr... İbn Uyeyne'den aynı şekilde rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bu hadîsi Verkâ, Amr İbn Dinar'dan, o da İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan •nakletmiştir. Ancak İbn Uyeyne'nin naklettiği daha sahihtir. Ben derim ki; bu hadîsi Neseî, Saîd îbn Abdurrahmân el-Mahzûmî kanalıyla... îbn Abbâs'tan naklederek şöyle der: Bazı Kişiler azıksız hacc ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır» âyetini inzâi buyurdu. Ver-kâ'nm hadîsini Buhârî Yahya İbn Bişir kanalıyla Şebâbe'den rivayet eder. Ebu Dâvûd da bu hadîsi, Ebu Mes'ûd Ahmed İbn Furât el-Râzî kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ve der ki: «Yemen halkı azıksız olarak hacca gidiyorlardı ve biz Allah'a tevekkül edenleriz, diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» âyetini inzal buyurdu.» Bu hadîsi Abd İbn Humeyd, tefsirinde Şebâbe'den, İbn Hibbân da Sahîh'inde Şebâbe'den rivayet ederler.
İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh, Amr İbn Abdülgaffâr'ın Nâfî kanalıyla .. Abdullah İbn Ömer'den naklettiği hadîste rivayet eder ki, o şöyle demiştir: İnsanlar ihrama girdikleri zaman, beraberlerindeki azıklarını atarlar ve yeniden başka bir azık edinirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurarak bu davranışlarını yasakladı. Onlara un ve kavut gibi azıklar edinmeyi emretti. İbn Zübeyr, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Şa'bî, Nehaî, Salim İbn Abdullah, Atâ el-Horasânî, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.
Saîd İbn Cübeyr, bu âyet konusunda der ki: Siz un, kavut ve çörek gibi azıklar edinin. Vekî de tefsirinde der ki; bize Süfyân, Saîd İ

Mânâsız Yemin
İlâ ve Hükmü

224 — Yemînlerinizde; Allah'ı iyilik etmenize, fenalıktan sakınmanıza ve insanların arasını bulmaya engel
yapmayın. Allah Semî'dir, Alîm'dir.
225 — Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz. Ancak kalblerinizin kazandığı şeyden do
layı sizi sorumlu tutar. Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir.

Mânâsız Yemin

Allah Teâlâ: «Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar; yakınlarına,, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nûr, 22) de olduğu gibi burada da :
«Allah adına yaptığınız yeminlerinizi, iyilik ve sıla-i rahim'e —bunları terketaneye yemin ettiğinizde— engel kılmayınız.» buyuruyor. Yemin üzere devam etmek; sahibi için keffâret vermek suretiyle ondan vazgeçmekten daha günâhtır.
Nitekim Buhâri der ki bize tshâk îbn İbrahim, Hemmâm İbn Mü- nebbihln şöyle dediğini nakletti: Bu, Ebu Hüreyre'nin bize Rasûlul-lah (s.a.) dan rivayet ettiği (bir hadîs) dir ki, «o biz kıyamet günü ilkin gelecek sonuncularız» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Allah'a and olsun ki sizden birisinin ailesi hakkındaki yemininde ısrar edip diretmesi Allah katında, Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu keffâreti vermesinden de daha fazla günâh kazandırıcıdır.» buyurdular.
Müslim de... Abdürrezzak'tan aynı hadîsi rivayet etmiştir. Ahmed de ondan aynı hadîsi rivayet eder.
Buhârî sonra şöyle der: İshâk İbn Mansûr Ebu Hüreyre'den, nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) : «Kim ailesi hakkındaki yemininde ısrar ederse bu öyle büyük bir günâhtır ki buna keffâret bile yeterli olmaz.» buyurdular.
Ali îbn Ebu Talha der ki: «Allah'ı yeminlerinizde iyilik etmenize... engel yapmayın» âyeti hakkında tbn Abbâs şöyle dedi:
«Yeminini hayrı yapmamak için bir engel kılma. Aksine yemininin keffâretini ver ve hayrı işle.»
Mesrûk, Şa'bî, İbrahim el-Nehaî, Mücâhid, Tâvûs, Saîd tbn Cübeyr Atâ, İkrime, Mekhûl, Zührî, Hasan, Katâde, Mukâtil tbn Hayyân, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Atâ el-Horasânî ve Süddî de böyle demişlerdir.
Bunların söylediklerini Buhârî ve Müslim'de, Ebu Mûsâ el-Eş'arî' den rivayet edilen şu hadîs kuvvetlendirmektedir: Ebu Mûsâ el-Eş'ari der ki; Rasûlullah (s.a.) : «Allah'a and olsun ki, inşâallah ben bir yemin eder ve ondan başkasını daha hayırlı görürsem o daha hayırlı olanı yapar ve yeminimi helâl kılarım» buyurdular.
Yine Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) Abdurrahmân tbn Semure'ye şöyle buyurdul

Eksik

olanı yap ve yemininin keffâretini ver.» buyurdular.

Müslim, Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) : «Kim bir yemin eder de bir başka şeyi ondan daha hayırlı görürse Temininin keffâretini versin ve daha hayırlı olan o şeyi yapsın» buyurdular.
İmâm Ahmed diyor ki, bana Benû Hâşim'in kölesi Ebu Saîd Amr İbn Şuayb'tan, o da babasından, o da dedesinden olmak üzere rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) : «Kim bir yemin eder de bir başka şeyi ondan daha hayırlı görürse, onu terketmesi yeminin keffâretidir.» buyurdular.
Ebu Dâvûd, Ebu Ubeydullah tbn Ahnes tarîkıyla... rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) : «Âdem oğlunun mâlik olmadığı (elinde olmayan) şeyde, Allah'a isyan ve akrabaya gidip gelmeme konusunda ne nezir (adak) ne de yemin vardır. Kim bir yemîn eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse onu bıraksın ve daha hayırlı olanı yapsın. Zira yemîn ettiği şeyi bırakması, o yemininin keffâretidir.» buyurdular.
Sonra Ebu Dâvûd, Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda nakledilen hadislerin hepsi «Yemininin keffâretini versin» şeklindedir ve sahih olanda budur, der.
İbn Cerîr diyor ki; bana Ali îbn Saîd el-Kindi Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) : «Kim sıla-i rahmi kesmek ve günah işlemek üzere yemîn ederse o kişinin iyiliği, bu yemininde yalan çıkması ve yemininden dönmesidir.» buyuruyor.
Bu zayıf bir hadîstir. Çünkü hadîsin isnâdmdaki Harise İbn Mu-hammed metruk olup herkese göre zayıf bir râvîdir.
Sonra İbn Cerîr, İbn Abbâs'ın, Saîd İbn Müseyyeb'in, Mesrûk'un ve Şalri'nin: «Bir günahı işleme konusunda ne yemîn, ne de keffâret vardır.» dediklerini rivayet eder.
«Yemînlerinizdeki lağvden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyetine gelince, sizden sudur eden lağv yeminden dolayı sizi cezalandırıp sorumlu tutmaz. Lağv olan yemîn, andiçen kişinin maksadlı olarak söylemediği te'kîdli ve kuvvetli olmaksızın kişinin normal olarak yaptığı yeminlerdir.
Nitekim Buhârî ve Müslim'de... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor:
«Kim yemîn eder de yemininde «Lat ve Uzzâ adına» derse (hemen peşinden) «Allah'tan başka ilâh yoktur» desin.
Rasûlullah bunu, henüz câhiliyetten yeni kurtulup müslüman olan ve câhiliyet döneminde iken dilleri kasıtsız olarak Lât adına yemine alışmış olanlara söylemiştir. Lât ile yemîn kelimesini kasıtları olmaksızın söyledikleri için ihlâs kelimesi daha önceki kasıtsız olarak söylemiş olduklarına karşılık olur. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ancak sizi kalblerinizin kazandığı şeyden dolayı sorumlu tutar» buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Ama bile bile ettiğiniz yeminden dolayı sorumlu tutar.» (Mâide, 89).
Ebu Dâvûd «lağv yemîn» i babında şöyle der: Bize Hameyd İbn. Mes'ade Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) : «Yeminde lağv, kişinin evinde «Hayır vallahi ve evet vallahi» demeğidir.» buyurdular.
Sonra Ebu Dâvûd der ki: Bu hadîsi Dâvûd İbn Pürât... Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet etmiştir.
Hadîsi Zühri de... Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet eder.
Ben derim ki; hadîsi İbn Cüreyc ve İbn Ebu Leylâ, Atâ kanalıyla Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet ederler.

tbn Cerîr... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz. Âişe'nin bunun: Hayır vallahi, evet vallahi demek olduğunu, söylediğini nakleder.
Ebu Dâvûd aynı hadîsi muhtelif tarîklerden (Muhammed İbn Hu-meyd ve İbn îshâk kanalıyla) Hz. Âişe'ye dayanan senedlerle rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk diyor ki:bize Ma'mer... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti:
«Bu, bir konuda münâkaşa eden bir topluluktur, Birisi: (hayır vallahi), evet vallahi, asla vallahi (kellâ vallahi) der. Münâkaşa sırasında kalblerl ittifak etmeksizin bu lafızları kullanırlar.»
îbn Ebu Hatim diyor ki; Hârûn İbn İshâk... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: «Bu bir adamın : Hayır vallahi, evet vallahi de-mesidir.»
Yine İbn Ebu Hatim rivayet ediyor:Bize babam... Urve'den nakletti ki Hz. Âişe şöyle dermiş : «Lağv; şaka ve latifede olur. Bu bir kişinin hayır vallahi, evet vallahi» demesidir. Bunun için keffâret yoktur. Keffâret, kişinin kalbinde yapmak üzere niyetini kesinleştirip de sonra yapamadığı şeyde vardır.»
Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Abdullah İbn Ömer'den, iki kavlinden birinde İbn Abbâs'dan ve Şa'bî'den, iki kavlinden birinde îkrime* den Urve İbn Zübeyr'den, Ebu Sâlih'den, iki kavlinden birinde Dahhâk' dan, Ebu Küâbe'den ve Zührî'den benzeri bir rivayet nakledilmiştir.
İkinci bir şekilde açıklama :
Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Hz. Âişe'nin «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyetini te'vîl edip şöyle dediğini nakleder:
«Sizden birinizin bir şeye sadece doğru olduğunu kabul ederek yemin edip sonra da o şeyin, kişinin yemininin dışında vukua gelmesidir.»
Sonra İbn Ebu Hatim şöyle dedi: Ebu Hüreyre'den» iki kavlinden birinde îbn Abbâs'tan, Süleyman İbn Yesâr'dan, Saîd îbn Cüıbeyr'den, iki kavlinden birinde Mücâhid'den, iki kavlinde birinde İbrahim el-Ne-haî'den, Hasen'den, Zürâre İbn Evfâ'dan Ebu Mâlik'den, Atâ el-Hora-sânî'den, Bekr tbn AbdullahMan, ütd kavlinden birinde İkrime'den,, Ubeyd İbn Sâbit'ten, Süddî'den, Mekhûl'den, Mukâtil'den, Dâvûd'dan, Katâde'den, Rebî' İbn Enes'den, Yahya İbn Saîd'den ve Rabîa'dan benzer bir görüş rivayet edilmiştir.
İbn Cerîr diyor ki; Bana Muhammed İbn Musa... Hasan İbn Ebi'l-Hasan'dan nakletti: Rasûlullah (s.a.) ashabından birisi ile birlikte, ok atan (atışan) bir gruba rastladı. Ok atanlardan bir kişi Vallahi isabet ettirdim, vallahi isabet ettiremedin dedi. Rasûlullah'm yanında bulunan kişi, Efendimize : «Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam hânis oldu (yeminini bozdu) dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : «Hayır ok atanların yeminleri lağvdır, keffâreti ve cezası yoktur.» buyurdu. Bu, Ha-san'dan, mürsel ve hasen bir hadîstir.
İbn Ebu Hatim diyor ki; «Bu görüşlerin ikisi de Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Hişâm İbn Revvâd bize Hz. Âişe'den rivayet etti: O «Bu (lağv ye-mîni); kişinin doğru olduğunu sanarak Allah'a yemîn ederim ki hayır, Allah'a yemîn ederim ki evet dediği halde o şeyin öyle olmadığı (yemindir) .»

Abdürrezzâk Hüşeym'den, Muğîr'den İbrahim'den : «Bu (lağv ye-mîni) bir kişinin bir şeye yemîn etmesi sonra da onu unutmasıdır.» dediğini naklediyor.
Zeyd İbn Eşlem de diyor ki: Bu, (lağ yemîni) bir kişinin : Eğer şöyle şöyle yapmazsam Allah gözümü kör etsin, eğer yarın sana gel-mezsem Allah beni malımdan çıkarsın, demesidir.»
İbn Ebu Hatim diyor ki; Ali İbn Hüseyn.,. İbn Abbâs'ın, şöyle dediğini bildiriyor: «Lağv yemîni, kızgın olduğun halde yaptığın ye-mîndir.»
İbn Ebu Hatim diyor ki; bana babam... İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: «Lağv yemîni, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi senin kendine haram kılınandır. Bundan dolayı sana keffâret yoktur.» Saîd İbn Cübeyr'den de böyle dediği rivayet edilmiştir.
Ebu Dâvûd; «Kızgınlık halinde yemîn etmek» başlığını taşıyan bölümde Müseyyeb'den naklediyor: Ansâr'dan iki kardeşin arasında mî-ras meselesi vardı. Birisi diğer kardeşinden mîrâsı paylaşmalarını istedi. O da : «Eğer bir daha mîrâsın paylaşılmasını istersen bütün malım Kâ'be'nin kapısındadır.» dedi Hz. Ömer kendisine şöyle dedi: Kâ' be senin malından zengindir (müstağnidir), yemîninin keffâretini ver ve kardeşinle konuş. Çünkü ben, Rasûlullah (s.a.) m : «Allah'a isyan konusunda sıla-i rahmi kesme hususunda ve sahip olmadığın (elinde olmayan) şeyde adak ve yemîn yoktur.» buyurduğunu işittim.
«Ancak sizi kalblerinizin kazandığı şeyden dolayı sorumlu tutar.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları şöyle dediler: Bu, kişinin yalan söylediğini bile bile yemîn etmesidir.»
Mücâhid ve başkaları da bu âyet, «Fakat bile bile ettiğiniz ye-mînden dolayı sorumlu tutar.» (Mâide, 89) âyeti gibidir, dediler.
«Allah Ğafûr'dur; Halîm'dir» kullarını bağışlar ve onlara karşı çok yumuşaktır. [1]

226 — Kadınlarına yaklaşmamaya yemîn edenler için, dört ay beklemek vardır. Eğer yeminlerinden dönerlerse
şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.
227 — Şayet boşanmaya karar verirlerse, muhakkak Allah Semî'dir, Alîm'dir.

İlâ ve Hükmü

îlâ yemîn etmektir. Bir kimse, karısıyla cinsî münâsebette bulunmamak üzere yemin ederse, münâsebette bulunmamak üzere yemin ettiği süre ya dört aydan az, ya da çok olur. Şayet dört aydan az ise sürenin bitimini bekler, sonra karısıyla cinsî münâsebette bulunur. Bu süre içinde kadın da sabredecektir. Kocasıyla münâsebette bulunma istemeye hakkı yoktur.
Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Rasû-lullah (s.a.) kadınlarıyla bir ay münâsebette bulunmamaya yemîn etmiş ve yirmidokuz gün sonra inerek «Ay yirmi dokuz gündür» buyurmuşlardır. Bu hadîsin bir benzeri, Buhârî ve Müslim'de Ömer İbn Hat-tâb'dan rivayet edilmiştir.
Sürenin dört aydan fazla olması halinde, dört aylık sürenin bitiminde kadın kocası İle münâsebette bulunmak

Eksik

yemîn edenler için bir ceza...» buyuruyor. Burada îlâ'nın cariyelere değil de, sadece zevcelere mahsûs olduğuna delâlet vardır. Nitekim cumhûr'un mezhebi böyledir. «Dört ay beklemek vardır». Koca, yemîn ânından itibaren dört ay bekler. Sonra; ya zevcesiyle münâsebette bulunması, ya da onu boşaması istenilir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Eğer yeminlerinden dönerlerse...»> buyuruyor. ibn Abbâs, Mesrûk Şa'bî', Saîd İbn Cübeyr ve aralarında tbn Cerîr'in de bulunduğu başkalarının söylediğime göre; «Daha önceki haline dönerlerse» demektir ki bu da cinsî münâsebetten kinaye-
dir. «Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir» Yeminleri sebebiyle zevceleri hakkında yapmış oldukları kusurlarını bağışlayıcıdır.
«Eğer yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir» âyetinde, ulemânın iki kavlinden birine delâlet vardır. Bu görüş Şafiî'den rivayet edilen eski görüşüdür. Buna göre karısı ile cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişi; dört ay sonra yemininden dönerse üzerine keffâret gerekmez. Şafiî'nin bu görüşünü daha önceki âyette geçen ve Amr İbn Şuayb'dan rivayet edilen şu hadîs desteklemektedir : Rasûlullah (s.a.) : «Kim yemîn eder de yemîn ettiğinden başkasını daha hayırlı görürse, yemininin keffâreti onu terket-mesidir.» buyurmuşlardır. Hadîsi Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir.
Cumhûr'un görüşüne gelince —ki bu görüş Şafiî mezhebinin de yeni görüşü (kavli) dür.— Buna göre, her yemîn edene keffâretin vâcib olması hükmünün umûmî oluşuna binaen bu kişiye de keffâret gerekir. Nitekim bu husus, sahîh hadîs-i şeriflerde daha önce geçmişti. Allah, en iyisini bilir.
îlâ yapan kişinin dört ay bekletilmesi konusunda fakîhler ve diğerleri; İmâm Mâlik İbn Enes'in el-Muvatta[f] isimli eserinde Amr îbn Dinar'dan naklettiği şu hâdiseyi kaydederler: Ömer İbn el-Hattâb bir gece sokağa çıkmış ve bir kadının şöyle dediğini işitmiş :
Şu gece uzadı, her taraf karardı, Berbâd olmuşum, oynaşacak bir cân yok mu?
Allah'a and olsun ki, eğer O'nu gözetmeseydim, Bu sedirden çevre kımıldanırdı.
Bunun üzerine Hz. Ömer, kızı Hafsa'ya, kadının kocasına ençok ne kadar sabredebileceğim sormuş, o dört veya altı ay deyince Hz. Ömer, öyleyse hiçbir askeri bundan fazla tutmam, demiş.
Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'ın kölesi Sâib İbn Cübeyr'den nakletti —ki o, peygamberin ashabına yetişmişti-— o şöyle demiş : Ben Hz. Ömer'in olayını hep dinlerdim. Bir gece Ömer Medine'de gezinirken —ki pek çok kere gezinirdi— bir Arab kadına denk gelmiş, kadın kapısı kapalı şöyle diyormuş :
«Şu gece uzadı, her taraf dağıldı,
Berbâd oldum, birlikte oturacağımız biri yok mu ki, oynaşalım.
Çeşitli şekillerde oynaşalım onunla, tıpkı,
Gecenin karanlığında başını gösteren ay gibi.
Onun yakınında eğlenenin kendisiyle neşelendiği,
Vücûdu güzel, yakınları çevresini sarmayan.
Allah'a andolsun ki, Allah olmasaydı, ondan başka bir şey olmazdı, Bu sedirden onun çevresi bozulurdu. Fakat ben, bir gözeticiden korkuyorum,

Ki bizim üzerimizde görevli ve onun kâtibi de hiç bir zaman durmuyor.»
Sonra olayı yukardaki gibi veya benzer şekilde aktarmış. Bu rivayet meşhur olup birçok tarîk ile nakledilmiştir.
«Eğer boşanmaya karar verirlerse...» Buna göre, cumhûr'un dediği gibi— dört ayın geçmesiyle talâk (boşanma) vâki' olmaz.
Diğerleri de dört ayın geçmesiyle bir talâkın vâki' olacağı görüşündedirler. Bu görüş sahîh senedlerle Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, İbn Ömer ve Zeyd İbn Sâbit'den rivayet edilmiştir İbn Şîrîn, Mesrûk, Kasım, Salim, Hasan, Ebu Seleme, Katâde, Kadı Şüreyh, Kabîsa İbn Züeyb, Atâ, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Süleyman İbn Tarhân el-Temîmî, İbrâhîm el-Nehaî, Rebî' İbn Enes, ve Süddî de böyle söylemişlerdir.
Bazıları da dört ayın geçmesiyle, kadının talâk-ı ric'î ile boşanmış olacağını söylerler ki bu görüş Saîd İbn Müseyyeb, Ebu Bekr İbn Abdurrahmân İbn Haris İbn Hişâm, Mekhûl, Rabîa, Zührî ve Mervân İbn Hakem'in görüşüdür.
Bazıları da dört ayın geçmesiyle kadının, talâk-ı bâin ile boşanmış olacağını söylerler. Bu görüş Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Osman, İbn Abbâs, İbn Ömer, ve Zeyd İbn Sâbit'den rivayet edilmiştir. Atâ, Câbir İbn Zeyd, Mesrûk, İkrime, Hasan, İbn Şîrîn, Muhammed îbn Hanefiyye, İbrâhîm, Kabîsa İbn Züeyb, Ebu Hanîfe, Sevrî ve Hasan İbn Salih bu görüşle fetva vermişlerdir.
Dört ayın geçmesiyle kadının boşanmış olacağını söyleyenlerin hepsi, kadına iddet süresince beklemenin vâcib olduğunu söylemektedirler. Ancak İbn Abbâs ve Ebu'ş-Şa'sâ'dan rivayet edildiğine göre; şayet kadın (o sırada) üç hayız görmüş ise aynca iddet beklemez. Bu, Şafiî'nin görüşüdür. Cumhûr-u ulemâdan müteahhîrin'in görüşüne göre ise; erkek tutulur, ya karısıyla münâsebette bulunması ya da boşanması istenir. Değilse sadece bu sürenin geçmesiyle kadın boşanmış olmaz.
Mâlik'in Nâfi'den, onun da Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: «Bir kimse karısı ile cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn ederse dört ay geçmiş bile olsa kadın boşanmış sayılmaz. Kocadan; ya karısını boşaması, ya da onunla münâsebette bulunması istenir. Hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.
Şafiî der ki: Süfyân İbn Uyeyne Süleyman İbn Yesâr'm şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'ın ashabından on şu kadar kişiye ulaştım. Hepsi de karısıyla cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişiyi durduruyordu.
Şafiî der ki: Bunun en azı onüçtür.
Şafiî Hz. Ali'nin; karısıyla cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişiyi durdurduğunu rivayet eder. Sonra Şafiî şöyle der: Biz de böyle söylüyoruz ki bu, Hz. Ömer, Abdullah İbn Ömer, Âişe, Osman, Zeyd İbn Sabit ve Rasûlullah (s.a.) in ashabından on küsur kişiden nakledilen hadîse de uygundur.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Ebu Meryem Süheyl İbn Ebu Sâlih'den, o da babasından, şöyle dediğini nakletti: Sahabeden oniki kişiye karısıyla cinsî münasebette bulunmamaya yemîn eden kişinin durumunu sordum. Hepsi de : «dört ay geçinceye kadar ona bir şey yoktur, bu sürenin sonunda tutulur, şayet dönerse ne alâ, değilse boşar» dediler.
Hadîsi Süheyl tankıyla Darekutnî rivayet etmiştir.
Ben derim ki: Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Ebu'd-Der-dâ, Hz. Âişe, İbn Ömer ve İbn Abbâs'dan rivayet edilmektedir. Saîd İbn Müşeyyeb, Ömer İbn

Abdülazîz, Mücâhid, Tâvûs, Muhammed İbn Kâ'b ve Kâsım'ın görüşü de budur. Bu görüş, Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Han-bel ve ashabının da mezhepleri (görüşleri) dir. Ayrıca İbn Cerîr'in ter-cîh ettiği görüş de budur. Bu görüş Leys, İshâfc İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr ve Davud'un görüşleridir. Bunların hepsi şöyle der : Şayet karısı ile cinsî münâsebette bulunmazsa boşaması gerekir. Eğer boşa-maz ise hâkim boşar. Bu boşama talâk-ı ric'î iledir. Müddeti içinde dönebilir. Sadece Mâlik : Şayet iddeti içinde karısı ile cinsî münâsebette bulunmaz ise dönmesi caiz değildir, demektedir ki bu garîb bir görüştür. [2]

228 — Boşanmış kadınlar; -kendi kendilerine, üç âdet ve temizlenme müddeti beklerler. Eğer onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde j^arattığmı gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer barışmak isterlerse, kocaları onları geri almaya daha lâyıktırlar. Erkeklerin kadınların üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır. Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptirler. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

Boşanan Kadınların İddeti

Bu âyet âdet görme döneminde olup ta zifaf ve duhûl vâki olduktan sonra boşanan kadınların üç âdet süresi beklemeleri konusunda Allah Teâlâ'nın emridir, kocasının boşamasından sonra, böyle bir kadın üç hayız müddetince bekleyecek, sonra dilerse evlenecektir. Dört mez-heb imâmı boşandığı takdirde cariyeyi önemli olan bu hükmün dışında tutmuşlardır. Câriye boşandığı zaman —onlara göre— iki hayız süresi iddet bekler. Çünkü cariyenin hükmü hür olan bir kadının hükmünün yarısıdır. Bir hayız bölünmeyeceği için de —birbuçuk hayız süresi değil de— iki hayız süresi bekler.
İbn Cerîr, Müzahir İbn Eşlem kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) : «Cariyenin boşanması iki talâktır, iddeti de iki hayızdır» buyurmuşlardır.
Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Fakat hadîsin senedindeki Müzahir tamamen zayıftır. Hafız Dârekutnî ve başkaları derler ki: Sahîh olan, bu sözün bizzat Kasım İbn Muhammed'in sözü olduğudur. Bu hadîsi İbn Mâce, Atiyye el-Avfî tarîkıyla İbn Ömer' den merfû' olarak rivayet etmiştir. Dârekutnî ise bu hadîsin Abdullah İbn Ömer'den mevkuf olarak rivayetinin —merfû' olarak değil— sahîh olduğunu söylemektedir. Ömer İbn el-Hattâb'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Bu konuda sahabe arasında ihtilâf bulunduğunun bilinmediğini söylemişlerdir.
Seleften bazıları derler ki: Âyetin hükmü umûmî olduğu için cariyenin iddeti de hür kadınların iddeti gibidir. Çünkü bu konu fıtrat ile ilgili bir konudur ve bu konuda hür kadınlarla cariyeler eşittir. Bu görüşü Muhammed İbn Şîrîn ve bazı zahir ulemâsından Şeyh Ebu Amr İbn Abdilberr hikâye etmiş ve bu görüşün zayıf olduğunu da kaydetmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Amr İbn Munâcir'den, o da babasından .nakletti: Ansârdan, Yezîd İbn Seken'in kızı Esma Rasûlullah (s.a.) zamanında boşanmıştı ve (o zaman) boşanan kadın için henüz iddet bekleme yoktu. Esma boşandığı zaman Allah Teâlâ boşanma için iddet hükmünü indirdi. Böylece

talâktan dolayı hakkında iddet bekleme emri indirilen ilk kadın o oldu. (Yani Bakara sûresinin 228. âyeti indirilmişti) .
Bu hadîs, bu şekliyle garîb bir hadistir.
Âyetteki «kuru» kelimesinden neyin kasdedildiği konusunda selef ve halef imamları iki görüş beyân ederek ihtilâf etmişlerdir:
1 — Kuru' kelimesinden maksad; temizliktir. İmâm Mâlik, Muvatta'mda, İbn Şihâb'ın Hz. Âişe'den rivayetinde der ki: Ebubekr oğlu Abdurrahmân'ın kızı Hafsa üçüncü hayızdan, kan gördüğü devreye girdiğinde başka bir kocaya gitmişti. Zührî der ki; Abdurrahmân kızı Ümre'ye söyledim o da : «Urve doğru söylemiş» dedi. Ancak bu konuda Hz.
Âişe ile bazıları münâkaşa ederek dediler ki: Allah Teâlâ kitabında, «üç âdet süresi» buyuruyor. Hz. Âişe : «Doğru söylersiniz, akrâ (nedir biliyor musunuz? Akrâ temizlik günleridir, dedi.
İmâm Mâlik İbn Şihâb'dan naklen diyor ki: Ebu Bekr İbn Abdur-rahmân'ı şöyle derken işittim : «Fakîhlerimizden kime yetiştiysem —Hz. Âişe'nin sözünü kastederek— bu sözü söylüyordu.
İmâm Mâlik Nâfi'den naklen diyor ki: Abdullah İbn Ömer şöyle derdi: «Birisi karısını boşadığında kadın üçüncü hayız kanını görmeye başladığında kocasından, kocası da ondan kurtulmuş olur.»
İmâm Mâlik diyor ki: Bizim görüşümüz de budur.
Bu görüşün aynı, İbn Abbâs, Zeyd İbn Sabit, Salim, Kasım, Urve, Süleyman İbn Yesâr, Ebu Bekr İbn Abdurrahmân, Ebân İbn Osman, Atâ İbn Ebu Rebâh, Katâde, Zührî ve fukaha-i seb'a'nın kalanlarından rivayet edilmiş olup Mâlik, Şafiî, Dâvûd, Ebu Sevr ve başkalarının da görüşüdür. Bu görüşü İmâm Ahmed de rivayet etmiştir.
Ebu Ubeyd ve diğerleri de bu görüşe delil olarak şâir A'şâ'nın Şiirini gösterirler. A'şâ bir şiirinde Arab emirlerinden bir emîrin oturma yerine savaşı tercih ederek bunun sonucu eşinin âdetten temizlenme vaktini yitirip onunla temas etmeyişini ifâde ediyor.
2 — Âyetteki «kuru'» lafzından murâd hayızdır. Kadının üçüncü hayzı bitip temizlenmedikçe iddeti sona ermez. Başkaları da kadının üçüncü hayzının bitiminde gusül etmesiyle iddetinin biteceğini ilâve ederler. İddetinin bitiminde kadının sözünün doğrulanacağı (kabul edileceği) sürenin en azı 33 gün ve bir lahzadır.
Sevrî Mansûr'dan, O İbrahim'den, o da Alkame'den rivayet eder ki, Alkame şöyle demiştir: Biz Ömer İbn Hattâb'ın yanında idik, ona bir kadın geldi ve : «Kocam beni kendisinden bir ya da iki talâk ile ayırdı sonra bana geldi. Bende suyumu koydum elbisemi çıkardım ve kapıyı kapattım.»
Hz. Ömer, Abdullah İbn Mes'ûd'a : Ne dersin? diye sordu. O, kadına namaz helâl olmadıkça adamın karısı olduğu kanâatındayım, dedi. Hz. Ömer de : Ben de bu görüşteyim, dedi.
Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Ebu'd-Derdâ, Ubâde İbn Sâmit, Enes İbn Mâlik, İbn Mes'ûd, Muâz, Übsy İbn Kâ'b, Ebu Mûsâ el-Eş'arî, İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Alkame, Esved, îb-râhîm, Mücâhid, Atâ, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Muhammed İbn Şîrîn, Hasan, Katâde, Şa'bî, Rebî', Mukâtil İbn

Hayyân, Süddî, Mekhûl, Dahhâk, Atâ el-Horasânî'den de rivayet edilir ki, Âyetteki Kuru' lafzı hayız anlamındadır.
Bu görüş Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının mezhebidir. İmâm Ahmed İbn Hanbel'den gelen iki rivayetin sahîh olanına göre o da bu görüştedir. Nitekim : Esrem'in hikâye ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasû-lullah (s.a.) in ashabının büyükleri kuru' hayızdır, dediler.
Bu, Sevrî, Evza'î, İbn Ebu Leylâ, İbn Şübrume, Hasan İbn Salih İbn Hayl, Ebu Übeyd ve İshâk İbn Rahûyeh'in mezhebidir.
Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Münzîr İbn Muğîre tarîkıyla rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ebu Hubeyş kızı Fâtıma Rasûlullah (s.a.) m, kendisine «Kuru'» günlerinde namazı bırak.» buyurduğunu belirtmiştir.
Şayet bu hadîs sahîh olsaydı kuru' kelimesinin hayız olduğuna dâir apaçık bir delil olurdu. Fakat hadîsin senedindeki Münzir hakkında, Ebu Hatmi: «Meçhul olup meşhur değildir» demektedir. İbn Hibbân da kendisine güvenilir (sika) râvîler arasında zikretmektedir.
İbn Cerîr der ki: Kuru' kelimesinin aslı arap dilinde belli bir vakitte gelmesi alışılan şeyin gelme zamanı ve belli bir vakitte gitmesi alışılmış olan şeyin gitme vaktidir. Binâenaleyh, bu ifâde (kuru') kelimesinin hem hayız, hem de temizlik arasında müşterek bir lafız olmasını gerektiriyor ki bazı usûlcüler bu görüştedirler. Yani kuru' kelimesi müşterek bir lafızdır. En iyisini Allah bilir.
Esmaî'nin kavli budur. Buna göre kuru' kelimesi mutlak olarak vakittir.
Ebu Amr İbn A'lâ der ki: Araplar, hayza da, hayızdan temizlenmeye de temizlik ve hayzm ikisine birlikte de kuru' (-jji) adını verirler.
Şeyh Ebu Amr Abdü'1-Berr der ki: Arap dilcileri ve fakîhler kuru' kelimesiyle hayzm ve temizliğin kaydedildiğinde ihtilâf etmemişlerdir. Sadece onların ihtilâfı, bu âyette iki görüşten hangisinin kastedildiği konusundadır.
«Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.» İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Mücâhid, Şa'bî, Hakem İbn Üyey-ne, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve başkaları da böyle tefsir ettiler.
«Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa» hamile veya hayızlı olduklarını gizlememelidirler.
Bu âyet hilaf-ı hakikat bilgi vermelerine karşı Allah'ın onları tehdididir. Bu âyet de delâlet ediyor ki; bu konuda bilgisine başvurulacak kadınlardır. Çünkü bu husus ancak onlar tarafından (onlann söyleme-leriyle) bilinebilir. Genellikle bu konuda bir belge, delil getirilmesi zordur. Dolayısıyla iş onlara döndürülecek ve onlara dayanacaktır. Bu se-beple gerek iddetin bir an önce bitmesini istemeleri ve gerekse kendilerince özel bir takım sebeplerle iddet süresini uzatmak için hilâf-ı ha-kîkat bilgi vermemeleri için bu âyetle kadınlar tehdîd edilmiş ve ne fazla, ne eksik olmamak üzere bu konuda doğru bilgi vermekle emrolun-muşlardır.
«Eğer barışmak isterlerse, kocaları onları geri almaya dana lâyıktırlar.»
Yani, onları boşayan kocaları, şayet niyetleri islâh ve hayır ise ve kadın da iddeti içinde ise onları geri almaya daha lâyıktırlar. Bu, ta-lâfc-ı ric'î ile boşanan kadınlar hakkındadır. Talâk-ı bâinle boşanan kadınların durumu ise bu âyetin şümulüne girmez.

«Erkeklerin kadınların üzerinde haklan olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde haklan vardır.» Dolayısıyla her biri üzerlerine düşen görevleri güzelce yerine getirmelidirler.
Sahîh-i Müslim'de Câbir'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Veda haccı hutbesinde şöyle buyurmuşlardır :
«Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz, onlan Allah'ın emâneti ile aldınız, onlan Allah adıyla helâl kıldınız. Sizin onların üzerindeki hakkınız; sizin hoşlanmadığınız hiç bir kimseyi yataklannıza bastır-mamalarıdır. Eğer böyle yaparlarsa onları acıtmayacak şekilde dövünüz. Güzel bir şekilde onların rızıklarını ve giyeceklerini veriniz.»
Behz İbn Hakîm'in Muâviye İbn Hayde el-Kuşeyri'den onun da babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte; o Ra-sûlullah'a «Ey Allah'ın Rasûlü, bizden birinin üzerinde zevcesinin hakkı nedir?» diye sorar. Allah'ın Rasûlü : «Yediğinden yedireceksin, giydiğinden giydireceksin, yüzüne vurmayacaksın, onun çirkin olduğunu söylemiyeceksin, evden başka yerde ondan ayrılmayacaksın.»
Vekî'in, Beşîr İbn Süleyman kanalıyla İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs : Kadının benim için süslenmesini sevdiğim gibi ben de kadın için süslenmeyi severim. Çünkü Allah Teâlâ : «Erkeklerin kadınların üzerinde, haklan olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde haklan vardır» buyurmuştur.
Bu hadîsi îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir.
«Erkekler, onlann üzerinde bir dereceye sahiptirler.» Yani, yaratılışta, ahlâkta, derecede, emre itaatte, harcamada (infâkta) faydalı olan şeyleri yapmakta, dünya ve âhirete üstünlüğünde erkekler kadınlardan bir derece üstünlüğe sahiptirler. Nitekim Allah Teâlâ : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Hemde erkekler, mallarından infâk etmektedirler.» (Nisa, 34) buyuruyor.
«Allah Azîz'dir", Hakîm'dir.» Emrine muhalefet eden ve kendisine isyan edenlerden intikam almakta izzetlidir. Emirlerinde, şerîatinde ve kaderinde de hikmet sahibidir. [3]

İslâm'da Kadın Hakları

«Kadınların hakları ma'rûf üzere vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir derece üstünlükleri vardır.» Bu, son derece yüce ifâdeler, kısa fakat büyük bir kitabda anlatılmayacak kadar tafsilâtı gözler önüne sermektedir. Bu küllî bir kaideyi haykırmaktadır : Kadın bütün haklarında erkeğe eşittir. Ancak bir konuda ondan farklıdır. Erkeklerin onlar üzerinde bir derece üstünlükleri vardır ki bunun açıklaması daha sonra gelecektir. Kadınların lehlerinde ve aleyhlerinde plan konuların belirtilmesi ise; insanlar arası münâsebet, muaşeret ve âilelerarası ilişkilere bırakılmıştır. Yani halkın örfüne terkedilmiştir. Örf ise din, inanç, edeb ve âdetlere bağlıdır. Bu cümle erkeğin eline bütün iş ve durumlarda eşiyle muamelesini ölçecek bir ölçü vermektedir. Erkekler kadınlarından herhangi bir şey istedikleri «aman, onun karşılığında kendilerinin de görevleri bulunduğunu hatırlamalıdırlar. Bunun için Abdullah İbn Abbâs bu âyete binâen; «nasıl eşim benim için süsleniyorsa, ben de onun için süslenirim.» demiş... Maksad hakların

aralarında eşit biçimde dağılmasıdır. Kadın erkek için ne iş yaparsa mutlaka erkek de onun mukabilini kadına yapmalıdır. O işin misli olmasa da, türü itibariyle aynı olmalıdır. Kadın hukuk ve işlerinde erkekle eşit olduğu gibi, his, şuur ve akıl bakımından da ona denktir. Her ikisi de tam bir aklî yapıya sahiptir. Menfaatlarını düşünür. Kendisi için uygun geleni seven bir gönlü vardır. Kendisine uygun düşmeyen şeyden kaçınır ve nefret eder. İki cinsten birinin diğerine tahakküm etmesi, onu köleleştirip menfaati için kullanması ve istismar etmesi adalet değildir. Özellikle nikâh akdinden sonra ortak hayata girmeyi müteakiben iki eşin birbirine karşı haklarını yerine getirip karşılıklı saygıyı benimsemelidirler ki mutlu olmaları mümkün olsun.
Muhammed Abduh der ki; İslâm'ın kadınlara verdiği bu yüksek dereceyi ondan önce hiçbir şeriat ve hiçbir din vermemiştir. Hattâ İslâm'dan önce ve sonra hiçbir millet kadını bu derece yükseltmemiştir. Teknik ve uygarlık alanında ilerlediği görülen Avrupa milletleri kadına saygı ve değer vermede, kadının modern bilgiler ve san'atlarla eğitilip yetiştirilmesinde bu derece ileri gitmiş olmalarına rağmen, henüz İs- lâm'm kadına verdiği üstün dereceyi ona verebilmiş değildirler. İslâm şeriatının yaklaşık onüçbuçuk asır önce, kadına tanımış olduğu, kocasının izni olmaksızın kendi malında tasarruf etme yetkisini ve daha buna benzer kadın haklarıyla ilgili hükümleri, hâlâ bu uygar ülkelerin kanunları kadınlardan esirgemektedir. Daha elli yıl öncesine değin Avrupa'da kadın köle mesâbesindeydi. Tıpkı arapların câhiliyyet döneminde olduğu gibi. Hattâ daha kötü durumdaydı. Biz Hıristiyanlığın böyle bir durumu öngördüğünü söylemiyoruz. Çünkü Hz. îsâ'nın prensible-rinin bid'at ve tahriflerden uzak olarak Hıristiyanlara ulaştığı kanâatın-da değiliz. Bilindiği gibi Hıristiyanların kabul ettikleri Hıristiyanlık, kadını hiçbir zaman tekâmüle sevketmemiş, ancak geçen yüzyılda modern teknolojinin gelişmesi sonucunda kadın belirli oranda gelişme imkânına ulaşmıştır...
Allah Teâlâ erkeği aile reisliği gibi özel bir nitelikle temayüz ettirmenin dışında erkekle kadını aynı derecede kabul ettiğine göre; aile reisliğini ifâ etmenin gereği olarak erkeklerin kadınlara karşı görevlerini, kadınların da onlara karşı görevlerini iyice öğrenmeleri gerekir. Her iki cinsin birbirine karşı haklarına saygı göstermeleri ve birbirlerinin halklarını kullanma kolaylığı sağlamaları için bu gereklidir. Çünkü insan tabiat itibariyle kendisini küçümsemeyen, horlamayan ve yaptığı davranışlarda görevinin ne olduğunu bilen, saygılı, bilgili kişiye hürmet eder. [4]
Allah Teâlâ'nın «erkeklerin onların üzerinde bir derece üstünlükleri vardır» kavli kadına bir şey, erkeğe ise pekçok şey yüklemektedir. Bilindiği gibi, buradaki «derece», aile reisliği ve ailenin ihtiyâçlarını yerine getirme şeklinde tefsir edilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ Nisa süresindeki «Erkekler Allah'ın onları birbirine üstün kılması ve mallarından kadınlara harcamaları sebebiyle kadınların üzerine hâkim kılmıştır.» kavli bu dereceyi yorumlamaktadır. Aile hayatı sosyal bir hayattır. Her sosyal hayatta topluma önderlik eden bir başın bulunması gerekir. Çünkü toplulukların bazı konularda arzu ve isteklerinin farklı olması gayet tabiîdir. Ailenin menfaati ancak ihtilâf edilen konularda görüşüne müracaat edilen bir başın bulunması halinde gözetilebilir. Böylece herkes birbirinin aksine hareket ederek topluluğu bağlayan ana bağın kopması önlenir. Aksi takdirde düzen bozulur. Aile reisliğine erkek daha lâyıktır. Çünkü ailenin menfaatini en iyi o bilir. Gücünü ve

malını en iyi o kullanabilir. Bu sebeple şeriat kadının korunmasını ve geçimini erkeğin sırtına yüklemiştir.* Kadın ise ma'rûf biçimde kocasına itaat etmekle mükelleftir. Eğer kadın kocasının sözünü dinlemezse onu önce öğüt, sonra terk, sonra da acıtmayacak şekilde döverek te'dîb edebilir. Bu aile reisine, ailenin menfaati ve iyi geçimi için verilmiş bir yetkidir. Tıpkı toplumun menfaati için toplumun reisine veya askerin komuta- mna verilen yetki gibi. Kadınlara tecâvüz ederek, onlara tahakküm etmek veya kin besletecek şekilde aşın davranışlarda bulunmak ise hiçbir şekilde caiz değildir, bil'akis zulümdür. [5]

229 — Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır. Onlara verdiğinizden birşeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Meğer, erkekle kadın Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olalar.
Eğer siz de, onların Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkarsanız, o halde fidye vermelerinde bir
vebal yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur. Onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta
kendileridir.
230 — Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa; artık ondan sonra kadm, başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz. Şayet bu koca da onu boşar ve onlar Allah'ın hududunu ikâme edeceklerini zannederlerse tekrar birbirlerine dönmelerinde her ikisi için de bir günâh yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur. Bunları, bilen bir kavim için açıklıyor.

Boşama Miktarı

İslâm'ın başlangıcında, bir kişi iddet içinde olmak şartıyla yüz kere de boşamış olsa karısını geri alma hakkına sahipti. Elbette bunda eşler için zarar sözkonusu idi. İşte bu âyet-i kerîme İslâm'ın başlangıcındaki bu uygulamayı kaldırmış ve Allah Teâlâ talâkı (boşamayı) üçe has- retmiş ve kocanın aynı kadına dönmesine bir ve iki talâkta müsâade etmiş, üçüncüde ise ondan tamâmiyle uzaklaştırmıştır. Şöyleki: «Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salmaktır.»
Ebu Dâvûd Sünen'inde Üç talâktan sonra ric'atin (dönmenin) neshi babında şöyle der : Bize Ahmed İbn Muhammed el-Mervezî... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; «Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç âdet ve temizlenme müddeti bekler...» âyeti hakkında İbn Abbâs şöyle demiş : Birisi karısını, üç talâkla boşamış olsa bile tekrar almaya başkalarından daha lâyıktır. Bu âyet nesh edilerek «boşanma iki defadır» buyuruldu. Bu hadîsi Neseî de, Zekeriyâ İbn Yahya'dan rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Harun İbn İshâk... Urve'den, o da babasından bize rivayet etti ki, bir adam karısına : Seni asla boşamıyacağım ve sana ebediyyen dönmiyeceğim, dedi. Kadın : Bu nasıl olur? diye sordu. Adam : Seni boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca da tekrar alacağım, dedi. Kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumu anlattı. Allah Teâlâ da «Boşanmak iki defadır...» âyetini indirdi. İbn Cerîr, tefsirinde, Cerîr İbn Abdülhamîd ve İbn İdrîs tarîkıyla bu hadîsi rivayet etmiştir. Abd İbn Humeyd de tefsirinde Ca'fer İbn Avn'dan bu şekilde rivayet etmiştir.

Bunların hepsi de Hişâm İbn Urve'den, o da babasından rivayet etmişlerdir. Hişâm'ın babası der ki;
Kişi, dilediği kadarıyla boşamış bile olsa karısını geri almaya daha lâyıktır. Ansârdan bir kişi karısına kızdı ve ona : Vallahi sana dönmeyeceğim, ve senden ayrılmayacağım, dedi. Kadın da : Bu nasıl olacak? diye sordu. Adam : «Seni boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca seni geri alacağım, sonra tekrar boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca yine geri alacağım...» dedi. Kadın bunu Rasûlullah (s.a.) a anlatınca Allah Teâlâ: «Boşanmak iki defadır...» âyetini indirdi. Râvî der ki: Böylece boşamış olan da, boşamamış olan da boşanma ile karşılaştı. Bunu Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Muhammed İbn Süleyman tankıyla... Hz. Âişe'den rivayet eder.
Tirmizî de bu hadîsi Kuteybe'den rivayet etmiştir. Sonra Tirmizî Ebu Küreyb'den... mürsel olarak rivayet etmiş ve bu sahihtir, demiştir.
Hadîsi, Hâkim Müstedrek'inde, Ya'kûb İbn Humeyd İbn Kâsip tarîkıyla rivayet etmiş ve «isnadı sahihtir» demiştir.
Sonra İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İb-râhîm... Hz. Âişe'den rivayet etti ki o şöyle demiş; önceleri boşamanın bir vakti yoktu. Kişi karısını boşar, sonra iddeti bitmediği müddetçe geri alırdı. Ansâr'dan bir adam ile karısı arasında, insanların arasında
olan bazı şeyler olmuş ve o kişi: «Allah'a yemîn olsun ki seni terkede-ceğim, ne evli olacaksın, ne de kocan olacak» demişti. Sonra onu bo-şamış iddetinin bitmesi yaklaşınca geri almıştı ve bunu defalarca yapmıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu konuda : «Boşanma iki defadır, ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salmaktır» âyetini indirdi ve böylece boşamayı üç talâk ile tahdîd etmiş oldu. Böylece başka bir kocayla ni-kâhlanmcaya kadar üçten sonraki ric'at kalkmış oldu.
Katâde'den de mürsel olarak bu şekilde rivayet edilmiştir. Süddî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr bunu zikrederler. İbn Cerîr bu âyetin tefsiri (açıklaması) olarak bu görüşü tercih etmiştir.
«Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır» Yani eşinizi bir ya da iki talâkla boşadığınızda, ya henüz iddeti içindeyken, aranızı düzeltmek ve ona iyilik yapmak niyetiyle onu geri almak, ya da hakkına tecâvüz etmemek ve bir zarar vermemek kaydıyla iddeti bitinceye kadar bekleyip böylece talâk-ı bâinle boşanmış olmasını sağlama/k arasında muhayyersiniz.
Ali îbn Ebu Talha İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: «Kişi, eşini iki talâk ile boşadığında üçüncü (talâkla boşama husûfeunda) Allah'tan korksun. Ya onu güzellikle tutsun ve onunla güzel geçinsin, ya da güzellikle salıversin ve hakkını eksiltip te ona zulmetmesin.»
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Rezîn* den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a bir adam geldi ve : «Ey Allah'ın Ra-sûlü; Allah Teâlâ'nın: «Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır» sözünü görmez misin, üçüncüsü nerede? diye sordu. Allah Rasûlü : «Güzellikle salmaktır» buyurdu.
Hadîsi Abd İbn Humeyd tefsirinde rivayet etmiş olup onun lafzı şöyledir: Bize Yezîd İbn Ebu Hâkim... Ebu Rezîn el-Esedî'den rivayet etti ki : Bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü^ Allah'ın : «Boşanmak iki defadır.» sözünü görmez misin?

Üçüncüsü nerede? dedi. Allah Rasûlü : «Güzellikle bırakmak üçüncüsüdür» buyurdu. Bu hadîsi İmâm Ahmed de rivayet etmiştir.
Saîd İbn Mansûr da Hâlid İbn Abdullah kanalıyla... Ebu Rezîn' den bu şekilde rivayet etmiştir.
Bu hadîsi İbn Merdûyeh de Kays İbn Rebî' tarikiyle... Ebu Rezîn' den mürsel olarak rivayet eder.
Yine İbn Merdûyeh, bu hadîsi Abdülvâhid İbn Ziyâd tarîkıyla... Enes İbn Mâlik'den, rivayet etmiş, sonra şöyle demiştir : Bize Abdullah İbn Ahmed, Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü; Allah talâkı (boşamayı) iki defa zikrediyor, üçüncüsü nerede? diye sordu. Allah'ın Rasûlü: «güzellikle tutmak, ya da güzellikle bırakmaktır» buyurdu.
«Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir.»
Sizin, eşlerinize verdiğiniz mehirlerin hepsini, ya da bir kısmını onların size geri vermeleri suretiyle onlan sıkıntıya sokmanız ve onları sıkıştırmanız helâl değildir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerî-me'de : «Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmım alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.» (Nisa, 19) buyuruyor. Ancak kadın kendi isteğiyle ve gönül rızasıyla kocasına bir şey verecek olursa, Allah Teâlâ bu hususta : «Şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu afiyetle yiyin.» (Nisa, 4) buyuruyor.
Karı kocanın birbiriyle anlaşmamaları ve kadının kocasının haklarını yerine getirmemesi, onu kızdırması ve onunla birlikte yaşamaya güç yetirememesi halinde kadın, kocasının kendisine verdiklerini fidye olarak verme hakkına sahiptir. Bu konuda'kadına herhangi bir sıkıntı, zorluk sözkonusu değildir. Kocası da onu kabul edebilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Onlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Meğer erkekle kadın, Allah'ın hududunu ikâme edeme-yeceklerinden korkarsa, o halde fidye vermelerinde bir vebal yoktur» buyuruyor.
Kadının herhangi bir özrü olmaksızın kocasından, fidye vererek ayrılma istemesi haline gelince, İbn Cerîr bu konuda şöyle der: İbn Beşşâr... Sevbânî'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) «Lüzumsuz yere kocasından boşanmayı isteyen kadına cennet kokusu haramdır.» buyurmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Bündâr kanalıyla rivayet etmiştir.
Hasan der ki: Bu hadîs Eyyûb'dan, Ebu Katâde'den, Ebu Esmâ'-dan, Sevbân'dan rivayet edilmiştir. Bazıları da bu hadîsi Eyyûb'dan bu isnâdla rivayet etmişler fakat senedi Rasûlullah (s.a.) a kadar ulaştırmamışlardır. Yani merfû' hadîs olarak değil mevkuf hadîs olarak rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki; bize Abdurrahmân... Sevbân'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Herhangi bir zarar sözkonusu olmaksızın kocasından boşanmayı isteyen kadına cennet kokusu haramdır» hadîsi Ebu Dâvûd, İbn Mâce ve İbn Cerîr, Hammâd İbn Zeyd'in hadîsinden bu şekilde rivayet etmişlerdir.
Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir : İbn Cerîr dedi ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Rasûlullah (s.a.) m kölesi Sevbân'dan o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki, Efendimiz :
«Herhangi bir beis olmaksızın kocasından boşanmayı isteyen kadına Allah cennet kokusunu haram kılar» buyurdular.

Yine Allah'ın Rasûlü : «Kocasından aldığı mallan (mehir), vermek suretiyle boşanan kadınlar münafıklardır» buyurdular.
Sonra İbn Cerîr ve Tirmizî birlikte, bu hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla Sevbân'dan rivayet ettiler. Buna göre Rasûlullah (s.a.) : «Kocasına, ondan aldığı mehri fidye olarak verip boşanan kadınlar ancak münafık olanlardır» buyurdu.
Tirmizî sonra şöyle der: Hadîs, bu şekliyle garîbtir ve isnadı kuvvetli değildir. Bir diğer hadîsi şerifte ise, İbn Cerîr der ki: Bize, Ey-yûb... Ukbe İbn Âmir'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :
«Hülû' (kocasına mihri geri verme karşılığında) ile kocasından boşanan kadınlar ancak münafık olan kadınlardır.» Hadîs bu şekliyle ga-rib, zayıf bir hadîstir.
Bir diğer hadîs-i şerifte ise İmâm Ahmed diyor ki: Bize, Affân... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet ettiler ki: «Hülû'» ile kocasından ve nikâh bağından boşanan kadınlar ancak münafıklardır.»
Bir diğer hadîs-i şerifte İbn Mâce der ki: Bize, Bekr İbn Halef Ebu Bişr... îbn Abbâs'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Bir kadın kocasından haksız yere boşanmayı istemesin. Kim böyle yaparsa cennetin kokusunu bulamaz. Halbuki onun kokusu kırk yıllık mesafeden, hissedilir.»
Sonra, seleften birçoğu ve halef imamları şöyle dediler : Hülû' (kadının kocasından aldığı mihri iade etmek) suretiyle ondan boşanmak-istemesi caiz değildir. Ancak ayrılık ve geçimsizliğin kadın tarafından gelmesi halinde caizdir. Bu durumda verilen fidyeyi erkeğin kabul etmesi caizdir. Bunlar, «Onlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Eğer erkekle kadın, Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olsalar...» âyetini görüşlerine delil olarak gösterirler ve şöyle derler: Hülû' ancak bu halde meşrû'dur, bunun dışında yalmz delil ile caiz olur ki asi olan, hülû'un caiz olmamasıdır.
Bu görüşü benimseyenler, İbn Abbâs, Tâvûs, îbrâhîm, Atâ, Ha* san ve Cumhûr-u ulemâdır. İmâm Mâlik ve Evzaî ise şöyle derler: Şayet erkek kadından bir şey alıp da aldığı şey kadın için bir zarar olursa bu halde erkeğin aldığı şeyi kadına geri vermesi vâcibtir ve talâk da talâk-ı ric'î olur.
İmâm Mâlik der ki: Benim kendilerine yetiştiğim insanların uygulamaları bu şekilde idi.
İmâm Şafiî de hülû'un uyuşmazlık hallerinde caiz olduğu görüşündedir. İttifak halinde ise daha bir evleviyetle hülû'un caiz olması gerekir.
Şafiî'nin bütün ashabının kavli (görüşü) budur. Şeyh Ebu Amr İbn Abd'ül-Berr Kitab'ül-İstizkâr'mda Bekr İbn Abdullah el-Müzenî'den hikâye eder ki, o hülû'un : «Öncekine yüklerle mihir vermiş olsanız bile, bir şey almayın.» (Nisa, 20) âyeti ile mensûb olduğunu söylemiştir. Bu görüşü İbn Cerîr rivayet eder. Ancak bu, zayıf bir kavil olup söyleyen geri çevrilir.
İbn Cerîr'in zikrettiğine göre bu âyet Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ve karısı Habîbe bint Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün hakkında nazil olmuştur. Şimdi de bu konudaki hadîsin tarîklerini ve değişik lafızlarını zikredelim :
İmâm Ahmed «Muvatta» isimli eserinde der ki:
Yahya İbn Saîd... Habîbe bint Seni el-Ansârî'den nakletti ki, o Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ile evliymiş. Rasûlullah (s.a.) (Bir gün) sabah namazına çıktığında Habîbe bint Sehl'i alaca karanlıkta kapısının yanında görmüş ve ona : «Kimdir o» diye

sormuş. Habîbe : «Ben Habîbe bint Sehl» im diye cevap vermiş. Rasûlullah (s.a.) «neyin var?» dedi. O da : (Kendisi ve kocasını kastederek) Ne ben, ne de Sabit İbn Kays dedi. Kocası Sabit İbn Kays gelince, Rasûlullah (s.a.) : Habîbe söylemesi gerekenleri söyledi, dedi. Habîbe : Ey Allah'ın Rasûlü, onun bana vermiş olduğu her şey yanımdadır, dedi. Rasûlullah (s.a.) Sâfoit'e : Ondan al buyurdu. Sabit Habîbe'den onları (mihir olarak verdiklerini) aldı, kadın da gitti ailesinin yanma oturdu. Hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed Abdurrahmân İbn Mehdî'den, Mâlik'in isnâdıyla rivayet etmiştir. Bu hadîsi Ebu Dâvûd Ka'nebî'den, Neseî de Muhammed İbn Ateşleme' den rivayet etmişlerdir.
Bu konuda bir diğer hadîs-i şerif de Hz. Âişe'den menkûldür: Ebu Dâvûd ve İbn Cerîr derler ki: Bize Muhammed İbn Ma'mer... Hz, Âişe' den rivayet etti ki; Habîbe bint Sehl, Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ile evliymiş, Sabit onu dövmüş ve bazı yerleri kırılmış. O da sabah (namazından sonra) Rasûlullah'a gelerek kocasını şikâyet etmiş. Rasûlullah (s.a.) Sâbit'i çağırarak ona : Onun malının bir kısmını al ve ondan ayrıl, buyurmuş. Sabit: Ey Allah'ın Rasûlü, doğru olur mu? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) «evet» buyurmuşlar. Saîd : Ben ona (şu anda) elinde bulunan iki bahçeyi mihir olarak vermiştim, demiş. Rasûlullah (s.a.) «O ikisini al ve ondan ayrıl» buyurmuş. Sabit de öyle yapmış. Hadîsin lafzı İbn Cerîr'e ait olup senedindeki Ebu Amr es-Sedûsî, Saîd İbn Seleme İbn Ebu Hüsâm'dır.
Bu konudaki diğer bir hadîs-i şerif de İbn Abbâs'tan menkûldür: Buhâri anlatıyor: Bize Ezher İbn Cemîl... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki, Sabit İbn Kays İbn Şammâs'ın karısı Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü, ben onu; ne ahlâkında, ne de dininde ayıplamıyorum, ancak İslâm'da küfürden hoşlanmıyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) «Bahçesini ona geri verir misin?» diye sordu. O da evet deyince, Rasû- lullah (s.a.) : (Sâbit'e) «Bahçeyi kabul et ve onu bir talâk ile boşa» buyurdu Bu hadîsi Neseî de Ezher İbn Cemîl tarîkıyla rivayet etmiştir
Buhârî aynı hadîsi İshâk el-Vâsıtî tarîkıyla ve İbn Abbâs'a dayanan bir senetle rivayet etmiştir.
Hadîsi Buhârî muhtelif tanklardan rivayet etmiştir. Ancak Ey-yüb'un İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiği hadîsin bir kısmında Habîbe (Kocasına kızgınlığını kastederek) Ona tahammül edemiyorum, demiştir. Bu şekliyle hadîsi sadece Buhârî rivayet etmiştir. Bu* hârî sonra şöyle der : Bize Süleyman İbn Harb... Cemîle'den —ibarede olmakla beraber daha önce de geçtiği üzere ismi Cemile değil Habîbe'-dir— rivayet etti der ve hadîsi zikreder.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bana Mûsâ îbn Hârûn... İbn Abbâs'tan rivayet etti, Cemile bint Selûl Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Allah'a yemîn olsun ki ben Sabit İbn Kays'ı, ne dini, ne de ahlâkı konusunda ayıplamam, ancak ben, İslâm'da küfürden hoşlanmıyorum, ona kızarak dayanamıyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) kendisine : »Bahçesini ona geri verir misin?» dediğinde, o: evet diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.) da Sâbit'e ona vermiş olduğu şeyi almasını ve da-ha fazla bir şey istememesini emretti.
Bu hadîsi İbn Mace de Ezher İbn Mervân'dan kendi isnâdıyla rivayet etmiştir. Bu isnâd iyi ve doğru bir isnâddır. Ebu Kasım el-Beğavî de... Abd'ül-A'lâ'dan aynı şekilde rivayet eder. Ancak İbn Cerîr der ki: Bize İbn Hamîd... Cemile bint Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'den rivayet etti ki, o Sabit İbn Kays ile evliymiş ve

ondan kaçmış. Rasûlullah (s.a.) kendisini çağırtarak: «Ey Cemile, Sâbit'in nesinden hoşlanmadın?» diye sormuş. Cemile: Allah'a yemîn olsun ki onun ne dininden, ne de ahlâkından hoşlanmamış değilim. Sadece onun çirkinliğinden hoşlanmıyorum, demiş. Rasûlullah (s.a.) Cemîle'ye «Bahçeyi ona geri verir misin?» diye sormuş. O da: evet demiş, bahçesini geri vermiş. Rasûlullah (s.a.) da onları ayırmış.
Yine İbn Cerîr şöyle der: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Cerîr'den rivayet etti ki; o İkrime'ye hülû'un aslı var mıdır? diye sormuş. İkrime, Übeyy'in kızkardeşinde olmuştur. O, Rasûlullah (s.a.) a gelerek Ey Alah'ın Rasûlü, benim ile onun başını hiç bir şey birleşti-remez. Ben, örtünün bir ucunu kaldırdım, o bir grup içinde geliyordu bir de ne göreyim o grubun içinde en siyahı, boyu en kısa olanı yüzü en çirkin olanı oydu, dedi. kocası Rasûlullah (s.a.) a Ey Allah'ın Rasûlü ben ona malımın en iyisini, en üstününü, kendime ait olan bir bahçeyi vermiştim, bahçem bana geri verilirse ne alâ, dedi. Rasûlullah (s.a.) (Kadına dönerek)': Ne dersin? diye sordu. Kadın: Evet isterse daha da artırırım, dedi. Râvî der ki: Rasûlullah (s.a.) aralarını ayırdı. Bir diğer hadîs-i şerifte ibn Mâce der ki: Bize, Ebu Küreyb... Amr İbn Şu-ayb'dan o babasından o da dedesinden rivayet etti ki Habîbe bint Seni; Sabit İbn Kays İbn Şemmâs'ın nikâhı altında idi (onunla evliydi). Sabit çirkin bir adamdı. Kaduı: Ey Allah'ın Rasûlü, Vallahi eğer Allah korkusu olmasaydı benim yanıma girdiğinde yüzüne tükürecektim, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Bahçesini ona geri verir misin? diye sordu. Kadın: Evet, diyerek bahçesini geri verdi. Râvi der ki Rasûlullah ikisinin arasını ayırdı.
İmamlar, erkeğin, verdiği mihirden daha fazlasını almak suretiyle karısını bırakması (boşaması) nın caiz olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhûr'a göre: «O halde fidye vermelerinde bir vebal yoKtur» âyetinin hükmü umûmî olduğu için caizdir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim... Semure'nin kölesi Kesîr'den rivayet etti:
«Hz. Ömer'e kocasından ayrılan bir kadın getirildi. Ömer onun içinde gübre dolu bir eve konulmasını emretti. Sonra kadını çağırarak nasıl buldun? diye sordu. Kadın: (Kocamın) yanına geldiğimden beri sadece beni hapsetmiş olduğun bu gece rahat yüzü gördüm, diye cevap verdi. Ömer, kadının kocasına: Bir küpe karşılığında bile olsa bu kadından hülû' eyle dedi.
Hadîsi Abdürrezzâk da Ma'mer tarîkıyla... Semure'nin kölesi Kesîr'den rivayet etmiştir. Ancak onun rivayetinde fazla olarak «Hz. Ömer kadını üç gün o evde hapsetti» ifâdesi vardır.
Saîd İbn Ebu Arûbe Katâde kanalıyla Humeyd İbn Abdurrahmân' dan nakletti ki; bir kadın Ömer İbn Hattâb'a geldi ve kocasından şikâyet etti. Ömer, kadını bir gübrelikte geceletti, sabah olunca kadına : Yerini nasıl buldun? diye sordu. Kadın : Onun yanında, bu geceden daha rahat bir gece geçirmedim, diye cevap verdi. Ömer: (Kadının kocasına) Bir saç bağı da olsa al, dedi.
Buhârî de der ki: Osman, kadının saç bağı dışında hülû'un caiz olduğunu söylemektedir.
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer... Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl'den rivayet etti ki, kendisine Muavviz İbn Afrâ'nın kızı Rübeyyi' anlatmış ve şöyle demiş: Benim bir kocam vardı, yanımda olduğunda hayrı az olduğu gibi, yanımda

olmadığında da beni mahrum bırakırdı. Bir gün hatâ ettim ve ona: Sahip olduğum her şeyi alıp beni bırakır mısın? dedim. O : Evet, dedi. Ben de öyle yaptım. Amcam, Muâz İbn Afra Osman İbn Affân katında dâva açtı. Osman İbn Affân hülû'u caiz görerek (kocamın) basımdaki saç bağına ve daha ötesini almaşım emretti. Ya da basımdaki saç bağının dışında her şeyi almasını emretti, dedi.
Bunun mânâsı şudur: (Hülû' isteyen kadından kocasının) az veya çok kadının elinde olan her şeyi alması ve ona saç bağının dışında hiç bir şey bırakmaması caizdir. Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, İbrâhîm el-Nehaî, Ka-iâsa İbn Züeyb, Hasan İbn Salih ve Osman el-Bettî de bu görüştedir.
İmâm Mâlik, Leys, Şafiî ve Ebu Sevrî bu mezhebte olduğu gibi İbn Cerîr'in de görüşü böyledir.
Ebu Hanîfe'nin ashabı (Hanefîler) ise şöyle derler : Eğer zarar verme kadın cihetinden ise, kocasının ona verdiğini alması caizdir. Ancak daha fazlasını almak caiz değildir, daha fazlasmı isterse hüküm bakımından caiz olur. Şayet zarar verme erkek tarafından ise bu takdirde kadından bir şey alması caiz değildir. Eğer alırsa bu da ancak hüküm
bakımından caiz olur.
İmâm Ahmed, Ebu Ubeyd ve İshâk İbn Rahûyeh derler ki: Erkeğin, kadına verdiğinden daha fazlasını alması caiz değildir.
Saîd İbn Müseyyeb, Atâ, Amr İbn Şuayb, Zührî, Tâvûs, Hasan, Şa'bî, Süleyman ve Rebî' İbn Enes de bu görüştedirler.
Ma'mer ve Hakem ise derler ki; Hz. Ali, «Erkek kendisinden hülû' yoluyla boşanan kadından, ona verdiğinden daha fazla bir şey almaz»
derdi.
Evza'î ise şöyle diyor: «Kadılar (hâkimler) erkeğin, kadına vermiş olduğu (mehirden) daha fazlasını almasına müsâade etmezler.
Ben derim ki: Bu görüşte olanlar, daha önce geçen Katâde'nin İkrime'den, İbn Abbâs'tan, Saîd İbn Kays'tan rivayet ettiği hadîsi delil getirirler ki, Rasûlullah (s.a.) Saîd İbn Kays'a bahçesini almasını ve bundan fazla bir şey istememesini emretmişti. Keza Abd İbn Humeyd' in rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi delil olarak gösterirler : Bize Kabîsa... Atâ'dan rivayet etti ki, Rasûlulah (s.a.) hülû' yoluyla boşanan kadının kocasının ona verdiğinden daha fazlasını almasından hoşlanmazdı. Bunlar, «O halde fidye vermelerinde bir vebal yoktur» âyetini daha önce geçen: «Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir» âyeti ile birlikte değerlendirerek hülû' yoluyla boşanan kadından alınacak fidyenin, ancak, kocanın daha önce verdiği şey türünden olabileceği şeklinde anlarlar. Bu görüş İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. Yine bunun içindir ki (yani koca sadece kadına daha önce vermiş, olduğu mihirden fidye alabileceği için) Allah Teâlâ âyetin sonunda: «Bunlar Allah'ın hudududur. Onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir» buyurmaktadır.
İmâm Şafiî der ki:Ashabımız (Şâfiîler) hülû' konusunda ihtilâf
etmişlerdir.
Süfyân... îbn Abbâs'tan rivayet eder ki; karısını iki talâkla boşayıp sonra karısının kendisinden hülû' yoluyla ayrıldığı bir adam hakkında; bu kişi dilerse o kadınla

tekrar evlenebilir. Çünkü Allah Teâlâ «Boşanma iki defadır... Tekrar birbirlerine dönmelerinde her ikisi için de bir vebal yoktur» buyuruyor, demiştir.
Şafiî diyor ki: Süfyân bize Amr kanalıyla İkrime'nin : «Malın caiz kıldığı hiç bir şey talâk (boşama) değildir.» dediğini rivayet ediyor.
Şafiî'den başkaları da Süfyân İbn Üyeyne kanalıyla... İbn Abbâs' dan rivayet ederler ki; İbrahim İbn Sa'd İbn Ebu Vakkas, İbn Abbâs'a sorarak şöyle dedi: «Bir adam karısını iki talâkla boşayıp sonra kadın hülû' ile ondan aynlırsa o kişi, o kadınla tekrar evlenebilir mi?» İbn Abbâs : «Evet» dedi. Hülû' talâk (boşama) değildir, çünkü Alah Teâlâ talâkı (boşamayı) âyetin başında ve sonunda, hülû'u da ikisinin arasında zikretmiştir, hülû' bir şey değildir. Sonra: «Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak, yahut ta güzellikle salmaktır.» Ve «Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa, artık ondan sonra kadın başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz.» âyetini okudu.
İbn Abbâs'ın bu kanâatına göre, hülû' talâk (boşama) olmayıp sadece evlilik akdinin feshidir (sadece bir ayrılmadır). Bu görüş Hz. Osman îbn Affân'dan ve îbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Tâvûs ve İkrime'nin kavli de budur.
Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Ebu Sevr ve Dâvûd İbn Ali el-Zâhirî bununla fetva vermişlerdir. Şafiî mezhebinin eski görüşü de budur ve âyet-i kerîme'nin zahirinden de bu anlaşılmaktadır.
Hülû' hakkındaki ikinci görüşe gelince; şayet erkek (hülû'u kabul etmek suretiyle) daha fazlasına niyet etmemiş ise bu takdirde hülû' ta-lâk-ı bâindir.
İmâm Mâlik diyor ki: Hişâm İbn Urve'den... Ümmü Bekr el-Eslemiyye'den nakletti. Ümmü Bekr el-Eslemiyye kocası Abdullah İbn Hâlid İbn Üseyyid'den hülû' yoluyla boşanmıştı. Onunla beraber bu konudaki hükmü öğrenmek üzere Osman İbn Affân'a geldiler. O : «Hülû' bir talâktır. Ancak eğer herhangi bir şey söylemişsen (talâk sayışım zik-retmişsen) hülû' o zikrettiğin şeydir.» dedi. İmâm Şafiî : Hadîsin senedindeki Cuhmân'ı tanımıyorum, demiş. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi zayıf saymıştır.
Bu hadîsin bir benzeri Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Ömer' den de rivayet edilmiştir. Saîd İbn Müseyyeb, Hasan, Atâ, Şüreyh, Şa'bî, İbrahim ve Câbir İbn Zeyd bununla fetva vermişlerdir. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve ashabı, Sevrî, Evza'î, Ebu Osman el-Bettî ile yeni görüşünde Şafiî de buna zâhib olmuşlardır. Şu kadar yar ki; Hanefî'lere göre hülû' yoluyla karışım boşayan kişi; şayet bir veya iki talâka niyet eder, ya da sayı belirtmeksizin mutlak olarak talâka niyet ederse hülû' bir talâk-ı bâin sayılır. Ama üç talâka niyet ederse üç talâk vâkî' olur. Hülû' konusunda Şafiî'nin başka bir kavli daha vardır ki buna göre; şa- yet hülû' talâk lafzını ihtiva etmiyorsa ve delil de yoksa hiç bir mânâ ifâde etmez. (Talâk değildir).
İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe, Şafiî ile kendilerine gelen bir rivayette Ahmed ve İshâk îbn Rahûyeh —ki bu, meşhur olan rivayettir— hülû' yoluyla boşanan kadının iddetinin aynen diğer boşanan kadınlar gibi üç hayız süresi —şayet kadın hayız görüyor ise— olduğu görüşündedirler. Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Saîd İbn Müseyyeb, Süleyman İbn Yesâr, Urve, Eâ'im Ebu Seleme, Ömer İbn Abdülazîz, İbn Şihâb, Hasan, Şa'bî, İbrâhîm el-Nehaî, Ebu İyâz, Cüllâs İbn Amr, Katâde, Süfyan el-Sevrî, Leys İbn Sa'd ve Ebu Übeyd bu kavi ile fetva vermişlerdir. .

Tirmizî diyor ki: Sahabe ve başkalarından ilim ehlinin çoğununda kavli budur. Bu konudaki dayanakları hülû' ile boşanan kadının diğer boşanmış kadınlar gibi iddet beklemesidir.
Bu konudaki ikinci kanâata göre ise, hülû' ile boşanan kadın bir hayız süresi iddet bekler ve böylece temizlenir.
İbn Ebu Şeybe diyor ki: Bana Yahya İbn Saîd... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, Hübeyyi' kocasından hülû' ile boşanmıştı. Amcası Hz. Osman (r.a.) a geldi, Hz. Osman «Bir hayız süresince iddet bekler» dedi.
Râvî der ki, Abdullah İbn Ömer, Hz. Osman böyle söyleyinceye kadar hülû' ile boşanan kadının üç hayız iddet bekliyeceğini söylerdi. Bundan sonra ise Hz. Osman'ın bu sözü ile fetva verirdi. Ve: «Osman en hayırlımız ve en bilgili olanımızdır» derdi.
Abd... Abdullah İbn Ömer'in «Hülû' ile boşanan kadının iddeti bir hayızdır» dediğini rivayet eder. Abdurrahmân İbn Muhammed el-Mu-hâribî... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki, o «Hülû' ile boşanan kadının iddeti bir hayızdır» demiştir.
İkrime, Efoân İbn Osman ve daha önce ismi geçenlerden; hülû'un nikâh akdini feshetmek olduğunu» söyleyenler bununla fetva vermişlerdir. Bunlar delil olarak, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadîsi almaktadırlar :
«Bize Muhammed îbn Abdurrahîm el-Bağdâdî... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) m zamanında Sabit İbn Kays'ın karısı kocasından hülû' ile boşanmıştı. Rasûlullah (s.a.) kadının bir hayız süresince iddet beklemesini emretti. Sonra Tirmizî, bu hadîs hasendir, ga-ribdir der. Bu hadîsi Abdürrezzâk da... İkrime'den mürsel olarak rivayet etmiştir.
Tirmizî diyor ki: «Bize Mahmud İbn Ğıylân... Rübeyyi' bint Mu-avviz îbn Afrâ'dan rivayet etti ki o, Rasûlullah (g.a.) m zamanında kocasından hülû' ile boşanmıştı. Rasûlullah (s.a.) kendisine bîr hayız süre- since iddet beklemesini emretti. Tirmizî diyor ki: «Sahîh olan şudur ki: «O, bir hayız süresince iddet beklemekle emrolunmuştur.» Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir : İbn Mâce diyor ki: Bize Ali İbn Seleme en-Neysâbûrî... Muavviz îbn Afrâ'nın kızı Rübeyyi'den rivayet etti. Ona: (Başına gelen olayı) bana anlatır mısın? dedim. Başladı anlatmaya : Kocamdan hülû' ile boşandım, sonra Osman'a giderek «Bana ne kadar iddet gerekiyor?» diye sordum. O : «Eğer seninle yeni (münâsebette) bulunmamışsa sana iddet yoktur. Onun yanında bir hayız görünceye kadar kal.» dedi. Rübeyyi' şöyle der : Hz. Osman bu konuda Ra-sûlullah (s.a.) m Meryem el-Meğâliyye hakkındaki hükmüne uymuştu. O Sabit İbn Kays'ın nikâhı altında idi de ondan hülû' yoluyla boşanmıştı.
İbn Lehîa... Rübeyyi' bint Muavviz'den rivayet eder ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) in, kocasından hülû' ile boşandığında, Sabit İbn Kays'ın karısına bir hayız süresince iddet beklemesini emrettiğini işittim.
Dört imâm ve cumhûr-u ulemâ'ya göre, eşini hülû' yolu ile boşayan kimse kadının rızâsı olmaksızın iddet içinde iken geri ona dönemez. Çünkü kadın, ona vermiş olduğu şeyler mukabilinde nefsine sahip olmuştur.
Abdullah İbn Ebu Evfâ, Mâhan el-Hanefî, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'den rivayet edildiğine göre, onlar; karısını hülû" ile boşayan kişi, verdiklerini eşine tekrar iade

ederse bu takdirde kadının rızâsı olmaksızın da iddet içinde ona geri dönebilir, demişlerdir. Bu, Ebu Sevr'in de tercih ettiği görüştür.
Süfyân el-Sevrî diyor ki: Talâk lafzı olmaksızın vuku' bulan hülû' bir ayrılıktır ve erkeğin kadına dönmesi sözkonusu değildir. Ancak erkek, hülû' esnasında talâk lafzını zikretmişse kadın iddet içinde iken ona dönme hakkına sahiptir. Dâvûd İbn Ali el-Zâhirî de bu görüştedir. Ve Hülû' yoluyla ayrılan kişinin iddet esnasında eşine geri dönebileceği hususunda ulemâ arasında ittifak vardır.
Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr bir gruptan hikâye eder ki, hülû' ile boşandığı kocaya da, başkasına da ric'at caiz değildir. Ancak bu görüş şâz ve reddedilmiş bir görüştür.
Karısını hülû' yoluyla boşayan kişi kadın iddeti içinde iken ona başka bir talâk verebilir mi? Bu konuda ulemânın üç farklı görüşü vardır :
1 — İddet esnasında başka bir talâk ile boşamaya hakkı yoktur. Çünkü kadın bu şekilde kendisine (nefsine) sahip olmuş ve kocasından ayrılmıştır (talâk-ı bâin vâki' olmuştur.)
İbn Abbâs, İbn Zübeyr, İkrime, Câbir İbn Zeyd, Hasan el-Basrî, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh ve Ebu Sevr bununla fet-•â vermişlerdir.
2 — İmâm Mâlik der ki; eğer hülû'u kabul ettiğine dâir sözünden hemen sonra susmaksızm talâk lafzını da söylemiş ise, bu talâk da vâki olur. Fakat ikisi arasında susmuş ise bu takdirde talâk vâki' olmaz.
Bu Hz. Osman'dan rivayet edilen görüşe benzemektedir.
3 — Kadın iddeti içinde olduğu sürece her halükârda verilen talâklar vâki' olur. Bu, Ebu Hanîfe ve ashabının, Sevrî'nin ve Evzaî'nin kavlidir. Saîd İbn Müseyyeb, Şureyh, Tâvûs, İbrahim, Zührî, Hâkim, Ha
kem, Hammâd İbn Süleyman da bu görüştedirler. Bu görüş İbn Mes'ûd ve Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilmişse de İbn Abdülberr «-Bu görüş İbn Mes'ûd ve Ebu'd-Derdâ'dan sabit değildir» demektedir.
Allah Teâlâ «Bunlar Allah'ın hudududur, onları aşmayın. Kim, Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir* buyuruyor. Bunlar Allah'ın sizin için koymuş olduğu esâslardır, Allah'ın hudududur, sakın onları aşmayın. Nitekim sahih bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulur :
«Allah'ın koymuş olduğu hudûdlar vardır onları aşmayın, Allah'ın koymuş olduğu farzlar vardır onları, kaybetmeyin, Allah'ın koymuş olduğu haramlar vardır onları işlemeyin. Allah bazı şeyler hakkında da susmuş, hükmünü bildirmemiştir. Bunu unuttuğu için değil, size rahmet olsun diye yapmıştır ki onları da sormayın.»
Üç talâkı bir cümlede toplamanın (üç talâkı aynı anda vermenin) Saram olduğu görüşündekiler bu âyeti delil olarak getirirler. Nitekim Mâliki mezhebi ve onlara uyanların görüşü budur. Onlara göre : «Boşama iki defadır...» âyeti sebebiyle talâkın tek tek verilmesi sünnettir.
Sonra Allah Teâlâ : «Bunlar Allah'ın hudududur, onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir» buyurmaktadır.
Bu görüşte olanlar görüşlerini Neseî'nin Sünen'inde rivayet etmiş -iduğu Mahmûd İbn Lebîd'in şu hadîsi ile kuvvetlendirirler : Bize Süleyman İbn Dâvûd... Mahmûd İbn Lebîd'den rivayet etti ki, Rasûlullah s~a.) a; bir adamın karısını aynı anda üç talâkla boşadığı haber verildi. Sasûlullah (s.a.) öfkeli olarak kalktı ve : «Ben daha

aranızda iken Al-Jah'ın kitabıyla mı oynanıyor?» buyurdu. Bir adam .kalktı ve :
«Ey Al-ah'm Rasûlü, onu öldüreyim mi?» dedi.
Bu hadîs munkatı' bir hadîstir.
«Şayet erkek eşini bir daha (Üçüncü kez) boşarsa, artık ondan son-rs kadın başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl ol-~az.» Erkek daha önce vermiş olduğu iki talâktan sonra üçüncü bir ile karısını boşarsa, başka bir kocaya nikâhlanmadıkça, yani sahîh
nikâhla başka bir koca onunla cinsî münâsebette bulunmadıkça tekrar eski kocasına helâl olmaz. Nikâhsız olarak birisi o kadınla cinsî münasebette bulunsa —câriye edinerek de olsa— birinci kocasına helâl olmaz. Çünkü bu koca değildir. Kadın başka "bir erkekle evlense ve fakat evlendiği bu koca kendisiyle cinsî münasebette bulunmasa kadın yine de birinci kocasına (sadece başka bir kocayla nikahlanıp evlenmiş olmakla) helâl olmaz.
Saîd İbn Müseyyeb'in «Kadının ikinci bir kocayla sadece nikahlanmış olması kadının birinci kocaya helâl olması için yeterlidir» dediği fakîhlerden birçoğu arasında şöhret bulmuşsa da bunun Saîd İbn Mü-seyyeb'den sâdır olduğu şüphelidir. Şu kadar var ki, Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr, el-İstizkâr'mda Saîd İbn Müseyyeb'den bu görüşü nakletmektedir. Allah, en iyisini bilendir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) a sordular : Bir adam bir kadınla evlenir ve onunla cimâ'dan önce üç talâkla boşar, sonra o kadını bir başka koca alır ve onunla cimâ'dan önce boşarsa bu kadın birinci kocasına dönebilir mi? Rasûlullah (s.a.) : «hayır, buyurdular. Kadın erkeğin balçığından, erkek de kadının balçığından tatmadıkça olmaz. (Balçığından tatma ifâdesi arapçada cinsî temastan kinayedir.)» Bu hadîsi İmâm Ahmed, Neseî, Ebu Dâvûd, Buhârî, Müslim değişik tarîklardan ve değişik lafızlarla rivayet etmişlerdir.
îbn Cerîr'in rivayeti böyledir. İmâm Ahmed ise şöyle rivayet eder: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Bir kimsenin karısı iken onun boşandığı, sonra bir başkasının evlendiği ve zifaf vuku' bulmadan onun da boşadığı ve ilk kocasına dönen bir kadın» hakkında rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a,) : «Balçıktan tatmadıkça olmaz.» buyurmuştur. Hadîsi Neseî, Amr ibn Ali el-Felâs; İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr Bündâr kanalıyla.... Şu'be'den rivayet etmişlerdir. Böylece bu hadîs Saîd İbn el-Müseyyeb' ce İbn Amr'dan merfû' olarak ondan nakledilenin hilâfına olarak rivayet edilmiştir ki dayanaksız olarak rivayet ettiğine muhalif olması uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.
Ahmed, Neseî ve İbn Cerîr bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Bu rivayette İbn Ömer der ki: Allah Rasûlü (s.a.) ne soruldu : «Bir adam kadınını üç talâk ile boşar, bir diğeri onunla evlenir, kapıyı kapatıp örtüyü indirir, sonra onunla temasta bulunmadan boşarsa ilk kocasına helâl olur mu?», «Balçıktan tatmadıkça hayır.» buyurdu. Ahmed'in rivayetinin lafzı böyledir. Ondan gelen rivayetlerden birinde isnâddaki Rezîn İbn Süleyman, Süleyman îbn Rezîn olarak verilmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes İbn Mâlik'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne nikâhı altında olan bir kadını üç ta-lâkla boşayan, ondan sonra

birisiyle evlenen ve onun da duhûlden önce boşadığr kadının ilk kocasına helâl olup olmadığı sorulmuştur. «Diğeri (ikinci koca) kadının balçığından, kadın da onun balçığından tat-madıkça hayır.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr, Muhammed tbn îbrâhîm el-Ehmâtî kanalıyla.... Muhammed İbn Dinar'dan rivayetle zikretmiştir. Ben de derim ki: Muhammed îbn Dinar İbn Sandal Ebu Bekr el-Ezdî —(sonra) et-Tâhî el-Basrî İbn Ebu Furât denilir— hakkında ihtilâf edilmiş olup bazıları onu zayıf görürken diğer bazıları da onu kuvvetli görüp kabul etmişler (ve hadîsini) hasen bulmuşlardır. Ebu Dâvûd onun ölümünden önce değiştiğini de kaydeder. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ubeyd İbn Âdem İbn Ebu İyâs el-Askalânr nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) kocasının üç talâkla boşadığı, bir başkasının kendisiyle evlenip zifaftan önce bo-şadığı, ilk kocasının kendisine dönmek istediği bir kadın hakkında : «Diğer (koca) onun balçığından tatmadıkça hayır (ona helâl olmaz).» buyurdu. Sonra İbn Cerîr hadîsi başka bir şekliyle Şeybân İbn Abdur-rahmân'dan da rivayet etmiştir. Hadîsin isnadında bulunan Ebu el-Hâ-ris tanınmıyor.
İbn Cerîr der ki: Bize Yahya'nın... (Hz.) Âişe'den rivayetine göre bir adam kadınını üç talâkla boşamış, kadın (başka) bir kocayla evlenmiş, o da ona dokunmadan kendisini boşamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) ne : İlkine helâl olur mu? diye soruldu da : «Birincisüvn tattığı gibi onun (kadının) balçığından tatmadıkça hayır.» buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Ubeydullah İbn Ömer el-ömerî'den, o el-Kâsım İbn Ebu Bükeyr'den, o da halası Hz. Âişe'den şeklinde bir isnâdla tahrîc etmişlerdir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ubeydullah İbn Jsmâîl ve Şüfyân İbn Vekî ve Ebu Hişâm er-Rifâî'nin... Âişe'den rivayetlerine göre o, şöyie demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e : Bir adam karısını boşar, kadın bir başka erkekle evlenir, adam onunla zifafa girer, sonra onunla temasta bulunmadan boşarsa, kadın ilk kocasına helâl olur mu? diye sorulmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) : «Diğeri kadının balçığından, kadın da onun balçığından tatmadıkça ilk kocasına helâl olmaz.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Ebu Dâvûd, Müsedded; Neseî de Ebu Küreyb'den, bunlar İse Ebu Muâviye Muhammed İbn Hazım ed-Darîr'den rivayet etmişlerdir.
Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Muhammed İbn el-Alâ' el-Heme-dânî'nin... Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne Birisinin evlenip boşadığı, sonra bir başkasıyla evlenip onun da zifâfdan ön* ce boşadığı bir kadının ilk kocasına helâl olup olmayacağı sorulmuştu. «Kadının balçığından tatmadıkça hayır.» buyurdu. Müslim.der ki: Bize hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe de... bu isnâdla Hişâm'dan rivayet etti. Hadîs Buhârî'ce Ebu Muâviye Muhammed İbn Hâzim kanalıyla Hişâm'dan rivayet edilmiştir. Diğer iki kanaldan hadîsi sadece Müslim rifâyet etmiştir. Hadîsin bir mislini veya benzerini tbn Cerîr de Abdullah İbn el-Mübârek kanalıyla... Hz. Âişe'den merfû' olarak rivayet eder. Hadîsin isnadı ceyyiddir. Keza İbn Cerîr de hadîsin bir mislini Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân kanalıyla Hz. Âişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiş olup Buhârî'nin rivayet etmiş olduğu ha-'dîsten muhtasardır. Yine Buhârî, hadîsi Amr İbn Ali kanalıyla... Hz. Âişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den merfû' olarak rivayet eder. (Buhârî'nin) Osman İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Âişe'den rivayetine göre Rifâa el-Kurazî bir kadınla evlenip

sonra boşamıştı. Kadın, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip onun kendisiyle temasta bulunmadığını ve erlik organının elbise püskülü gibi bir şey olduğunu anlatmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) : «Sen onun balçığından, o da senin balçığından tatma-dıkça hayır.» buyurdu. Bu kanaldan rivayetinde o tek kalmıştır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdü'l-A'lâ'mn... Âişe'den rivayetine göre o, şöyle anlatmıştır : Ben ve Ebu Bekir Hz. Peygamber (s.a.) in yanında iken Rifâa el-Kurazî'nin karısı girdi ve : Muhakkak ki Rifâa beni kesin bir talâkla (Talâku'1-bett) boşamış ve Abdurrahmân İbn Zübeyr benimle evlenmişti. Ancak onun yanındaki (erlik organı) püskül gibi bir şey, dedi ve örtüsünden bir püskül aldı. (Girmesine) izin verilmemiş olan Hâlid İbn Saîd İbn el-Âs kapıdaydı. Ey Ebubekir, şunun Hz. Peygamber (s.a.) in huzurunda bu şeyleri açıkça söylemesine engel olmayacak mısın? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm buyurup : «öyle görünüyor ki sen Rifâa'ya dönmek istiyorsun. Fakat sen onun, o da senin balçığından tatmadıkça olmaz.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Buhârî, Abdullah İbn el-Mübârek; Müslim, Abdürrezzâk; Ne-seî, Yezîd İbn Zürey'den bunlar da Ma'mer'den rivayet etmişlerdir. Hadîsin Müslim'ce Abdürrezzâk'tan rivayetinde «Rifâa'mn onu üç ta-lâktan sonuncusu (üçüncüsü) ile boşadığı tasrîh edilmiştir. Ebu Dâ-vûd dışındaki bir cemâat Süfyân İbn Uyeyne, Buhârî, Ukayl, Müslim, Yûnus îbn Yezîd — Müslim'in rivayetinde üç talâktan sonuncusuyla boşadığı kaydı vardır—; Neseî, Eyyûb İbn Mûsâ kanalıyla... Âişe'den rivayet etmişlerdir.
Mâlik der ki: el-Misver İbn Rifâa el-Kurazî'den (onun da) Zübeyr İbn Abdurrahmân İbn Zübeyr'den rivayetine göre Rifâa îbn Semev'el, Allah Rasûlü (s.a.) zamanında karısı Temîme Bint Vehb'i üç talâkla boşamış ve kadın Abdurrahmân İbn Zübeyr ile nikahlanmış, ancak Abdurrahmân (bir hastalık neticesi) ona yaklaşmaktan âciz kalmış ve onunla temasta bulunamadan ondan ayrılmış (onu boşamıştı). Rifâa İbn Semev'el onu nikahlamak istedi. O, onu daha önce boşamış olan ilk kocasıydı. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.) e anlatıldı, onunla ev-lenmeyi Rifâa'ya yasakladı ve : «O (kadın) balçıktan tatmadıkça sana helâl olmaz.» buyurdu. Muvatta' ashabı hadîsi Mâlik'ten bu şekilde rivayet ederler. Fakat isnadında kopukluk vardır. Hadîsi İbrahim tbn Tahmân ve Abdullah tbn Vehb, Mâlik kanalıyla... Abdurrahmân İbn Zübeyr'den mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. [6]

Sahte Evlilik (Hülle)

İkinci kocadan istenen; kadına arzulu olması ve aldığı kadınla devamlı bir arada kalmayı kastetmiş olmasıdır. Nitekim evlendirmekte meşru olan da budur. İmâm Mâlik bu şartla birlikte ikinci kocanın aldığı bu kadınla mübâh olarak (mübâh yollardan) cimâ'da bulunması şartını da getirir. Şayet ikinci koca yalnız kadın ile o (kadın) ihrâmlı, oruçlu, itikâfda iken ya da hayızh ve lohusa olduğu halde ya da koca oruçlu veya ihrâmlı, ya da i'tikâfda olduğu halde kadın ile temas ederse bu temas ile kadın birinci kocaya helâl olmaz. Aynı şekilde şayet ikinci koca zımmî olursa bu nikahıyla kadın müslüman bir erkeğe helâl olmaz. Zîra İmâm Mâlik'e göre, kâfirlerin nikâhı bâtıldır.

Şeyh Ebu Ömer îbn Abdülberr'in rivayetine göre; Hasan el-Basri ikinci kocanın aldığı bu kadın ile birleşirken menisinin gelmesini de şart koşar. Hasan el-Basrî bununla Rasûlulah (s.a.) m «Sen onun balçığından, o da senin balçığından tadıncaya kadar (tatmadıkça) olmaz» sözünden anladığı mânâya bağlanmış oluyor. Buna göre, kadının menisinin de gelmiş olması gerekir. Halbuki İmâm Ahmed ve Neseî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadîs-i şerife göre, yukardaki hadîste geçen «balçık» dan maksad, menî değildir : Rasûlullah (s.a.) : (iL_x.) balçık cimâ'dır » buyurmuşlardır.
Şayet ikinci kocanın bu kadını almaktan maksadı; onun birinci kocası için helâl olmasını sağlamak işe, bu ikinci koca hadîs-i şerif lerde zemmedilen (kötülenen) ve la'net edilen kişidir. İmamların hepsine göre; şayet ikinci koca nikâh akdindeki bu maksadım açıkça söylerse bu nikâh akdi bâtıl olur.
Bu konuda vârid olan hadîs-i şerifler :
1 — İmâm Ahmed diyor ki: Bize Fadl İbn Dekîn... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki:
Rasûlullah (s.a.) vücûduna dövme yapan ve yaptırana,saçını uzatan ve uzattırana^başkasınm saçını ekletene, bir kadının eski kocasına helâl olması için onu nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı adama, faiz yiyen ve yedirene lâ'net etti.
Bu hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve Neseî başka şekillerde rivayet etmişler ve Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir, demiştir. Sonra Tirmizî şöyle diyor : Sahabeden ilim ehlinin uygulaması şu şekildedir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Ömer böyle tatbik etmişlerdir. Ayrıca tâbiî'nin fa-kîhlerinin kavli de budur ve bu görüş Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Ab-bâs'dan da rivayet edilmiştir.
Bu hadîs başka bir tarîkla İbn Mes'ûd'a dayanan senedle merfû olarak rivayet edilmiştir.
Bu hadîsin başka bir tarîktan ve yine Abdullah İbn Mes'ûd'a dayanan, bir senedle rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed ve Neseî A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet ederler ki o şöyle demiştir: Faiz yiyen, faiz olduğunu bildikleri halde faize vekil olan şahitlik yapan, yazan, saçını uzatan ve uzattıran, zekâtı geciktiren, zekâta tecâvüz eden hicret ettikten sonra topukları üzre geri dönüp dinden çıkan, bir kadım üç talak ile boşayan, eski kocasına helâl olsun diye ni-kahlayan ve bu işin kendisi için yapıldığı kişi (ilk koca) kıyamet günü Muhammed (s.a.) in dilinden la'netlenrnişlerdir.
2 — İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Ali'den rivayet etti ki o şöyle demiş : «Rasûlullah (s.a.) faiz yiyene, yedirene, şahidine ve kâtibine, güzellik için dövme yapan ve yaptırana, zekât vermeyene, bir kadının —daha önce üç talâk ile kendisini boşayan—eski kocasına helâl olması için nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı kimseye la'net etmiştir. O, ölünün arkasından bağırıp çağırmaktan da nehy ederdi. .
İmâm Ahmed bu hadîsi Ğunder tarîkıyla... Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Ayrıca İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla... Şa'bî'den rivayet etmiştir.
Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de Şa'bî'nin hadîsinden rivayet etmişlerdir. Ayrıca İmâm Ahmed der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Hz. Ali (r.a.) den nakletti ki,

Rasûlullah (s.a.) faizciyi, faiz alanı yazanı, şahidini, hülle yapanı, hülle yaptıranı la'netlemiştir.
3 — Tirmizî diyor ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hz. Ali'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s_va.) «Bir kadını daha önce üç talâk ile boşayan kocası için helâl olsun diye nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı kimseye eski kocaya Allah la'net eder», buyurmuşlardır.
Tirmizî: Hadîsin senedi sağlam değildir, zîra hadîsin senedindeki Mücâhid'i içlerinde Ahmed İbn Hanbel'iri de bulunduğu ilim erbabından bir çoğu zayıf görmüşlerdir... Birinci hadîs, daha sahihtir.
4 — îbn Mâce diyor ki: Bize Yahya îbn Osman İbn Salih el-Mısrî... Ukbe İbn Âmir'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
«Size ödünç alınan tekeyi haber vereyim mi?» Ashâb; evet ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Rasûlullah: «O kadını (kendisine üç talâk ile boşayan) eski kocasına helâl olsun diye nikahlayan kişidir, Allah ona ve bu işin kendisi için yapıldığı kişiye la'net eder.» buyurdular.
Hadîsi yalnız İbn Mâce rivayet etmiştir. Bu hadîsi İbrâhîm îbn Ya' kûb el-Cüzcânî de rivayet etmişse de, hadîsin münker olduğunu söylemiştir. Ben derim ki: Bu hadîsin senedindeki Osman îbn Salih güvenilir râvîlerden birisidir, Buhârî de Sahîh'inde ondan rivayette bulunmuştur. Sonra başkaları da ona tâbi olmuşlardır. Bu hadîsi .Ca'fer el-Firyâbî de... Leys'den rivayet etmiştir. En iyisini Allah bilir.
5 — İbn Mâce der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Abdulah İbn Abbâs'dan nakletti ki:
«Rasûlullah (s.a.), hülle yapan ve kendisi için hülle yapılanı, lanetlemiştir.» -
Bu hadîsin başka bir tarîkten rivayeti de şöyledir: Dimaşk hatibi }mâm ve hafız Ebu İshâk İbrahim İbn Ya'kûb el-Cüzcanî es-Sa'dî diyor ki: Bize İbn Ebu Meryem... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir :
Rasûlulah (s.a.) a «Muhallil»in (bir kadın, kendisini daha önce üç talâk ile boşayan kocasına helâl olsun diye onu nikahlayan kişinin) nikâhı soruldu. O : «Hayır» buyurdular. «Allah'ın kitabı ile alay etmek ve hile için yapılan nikâh, nikâh değildir, ancak istek ve arzu ile yapılan nikâh nikâhtır, buyurdu ve spnra (bu ikinci koca) kadının balçığından tadacak, diye ekledi.
Bu iki hadisin isnadı, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Amr îbn Dinar'dan rivayet ettiği hadîs ile kuvvetlenmektedir. Bu mürsel-hadîslerden" biri diğerini takviye etmektedir. Allah en iyisini bilendir.
6 — İmâm Ahmed der ki, bize Ebu Âmir:.. Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) hülle yapanı ve kendisi için hülle yapılanı la'netlemiştir. Bu hadîsi Ebubekr İbn Ebu Şeybe, Cüzcânî, Beyhakî, Abdullah îbn Ca'fer kanalıyla rivayet etmişlerdir. Müslim de Sahîh'inde Osman îbn Muhammed kanalıyla Saîd el-Mahberî'den nakletti. Bu müttefakunaleyhtir.
7 — Hâkim, Müstedrek'inde diyor ki: Bize Ebu Abbâs el-Asamm... Nâfî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Bir adam Abdullah İbn Ömer'e geldi; ve adam karısını üç talâk ile boşar sonra onun haberi olmadan birisi, eski kocasına helâl olsun diye o kadınla evlenirse, bu ka- din ilk kocasına helâl olur mu? diye sordu. Abdullah İbn Ömer, hayır, dedi, ancak istek ve arzu ile yapılan nikâh sahih olur.

Biz Rasûlullah (s.a.) in zamanında bunu zina sayardık. Sonra Hâkim şöyle der: Bu hadîsin isnadı sahihtir. Ama Buhârî ve Müslim kitaplarında tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsi Sevrî de... İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Hadîsin isnadı bunun merfû' olduğu hissini vermektedir.
Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe el-Cüzcânî, Harb el-Kirmânî ve Ebu Bekr el-Esrem... Hz. Ömer'den rivayet ediyorlar ki; o şöyle demiş :Muhallil (bir kadını, daha önce kendisini üç talâk ile boşayan kocasına helâl olsun diye nikahlayan) ve kendisi için böyle nikâh yapılan kimse eğer bana getirilirse onları recm ederim.
Beyhakî'nin... Süleyman İbn Yesâr'dan rivayet ettiğine göre Osman İbn Affân'a; bir kadını kocasına helâl olsun .diye nikahlayan bir kişi getirildi. O da aralarını ayırdı. Hz. Ali, İbn Abbâs ve Sahâbe'den birçoğundan da bu şekilde rivayet edilmiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki;
«Şayet bu ikinci koca da onu, kendisi cimâ'dan sonra onu boşar ve onlar da (kadın ve ilk kocası) Allah'ın hududunu ikâme edeceklerini (güzellikle geçineceklerini sanarlarsa —Mücâhid'e göre nikâhlarının hileli olmadığını sanarlarsa— tekrar birbirlerine dönmelerinde, her ikisi içinde bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur, (kanunları ve hükümleridir) Bilen bir kavim için açıklıyor.»
Mezheb imamları (Allah onlara rahmet etsin) bu konuda ihtilâf -etmişlerdir: Bir kişi karısını, bir ya da iki talâkla boşar ve iddeti bitinceye kadar onu bırakırsa, sonra kadın başka bir koca ile evlenir ve cima' vâki' olduktan sonra bu yeni koca kadını boşarsa ve kadının iddeti biterse bundan sonra da kadın, yeniden ilk kocasıyla evlenirse bu durumda, îmâm Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel —ki sahabeden bir grubun da görüşü böyledir— in mezhebinde olduğu gibi, ilk koca için artık önceden üç talâktan arta kalan talâk (hakkı) mı vardır, yoksa Ebu Hanîfe ve ashabının mezhebinde olduğu gibi, ikinci koca ile evlenmiş olması, ilk kocanın talâk (hakk)ını ortadan kaldırmış olduğu için, ilk koca ile yeniden evlenince üç talâk hakkı da yeniden geri dönmüş mü olur? Hanefîlerin delili şudur: İkinci koca üç talâkı ortadan kaldırdığına göre onun gerisinde olanları kaldırması çok daha uygundur. Allah en iyisini bilir. [7]
Daha sonra Allah Teâlâ «boşama iki keredir» buyurarak boşamanın sayısını açıklamıştır. Yani dönülebilecek boşama iki defadır. Ancak bu konuda ihtilâf vardır. Bununla ilgili iki görüşten birincisine göre; bu âyet sünnete uygun boşamanın açıklamasından ibarettir. Şöyle ki; kişi eşini boşayacağı zaman önce onunla temas edip ilişki kurmadan önce bir talâk boşamalıdır. Sonra iddetten çıkıncaya veya âdet görüp temizleninceye kadar beklemeli, ikinci kez boşamalıdır. İbn Abbâs ve Mücâhid böyle der. İkinci görüş mensûblan ise burada âyetin ayrılmayı gerektiren boşanma ile, gerektirmeyen boşanmanın sayısını bildirdiğini kabul etmektedirler. Âyet iki boşamadan sonra bâin talâkla ayrılmaktan başka bir şey olmayacağım ifâde etmektedir. [8]

231 — Ve kadınları boşadığınız zaman, iddetlerini bitirince artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salıverin. Sırf zulmedebilmeniz için zararlarına onları tutuverme-yin. Kim böyle yaparsa muhakkak kendi nefsine zulm etmiş olur. Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın. Allah'ın üzerindeki nimetini ve size öğüt vermek için

indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah şüphesiz her şeyi Bilendir

Boşanan Kadınlara İyi Davranın

Allah'ın bu emri erkekler içindir. Erkek karısını boşadığı zaman, erkeğin kadına dönme hakkı ve ona güzel davranma zorunluluğu vardır. Kadının iddeti bitince kadın, kendisine kocasının dönmesi mümkün olacak kadar bir süre koca evinde kalabilir. Koca, ya onu evinde tutacak yani güzellikle onu nikâhı altına alacak —ki bu da ona dönmesini söyleyecek ve onunla güzellikle geçinmeye niyet edecektir— ya da onu bırakacak ve iddetinin bitiminde kadını güzellikle evinden çıkaracaktır. Bu sırada kadına zulmetmiyecek, ona hasım olmayacak ve ona kötü davranmayacaktır. Allah Teâlâ : «Sırf zulmedebilmeniz için zararlarına onları tutuvermeyin.» buyuruyor.
İbn Abbâs, Mücâhid, Mesrûk, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî', Mu-kâtil İbn Hayyân ve birçokları derler ki: Eskiden bir erkek karısını bo-şar ve iddetinin, bitimi yaklaştığında kadın başkasına gitmesin diye ve sırf ona zulmetmek, zarar vermek için tekrar kadına dönerdi. Sonra kadını tekrar boşar ve iddet beklemeye başlardı. Kadının iddetinin öitimi yaklaşınca, kadının iddeti uzasın diye tekrar boşardı. İşte Allah Teâlâ onları bundan men'edip tehditte bulunuyor ve : «Kim böyle yaparsa muhakkak ki (Allah'ın emrine muhalefet etmek suretiyle) kendi nefsine yazık etmiş olur.» buyuruyor.
Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» buruyor.
Bu âyetin tefsirinde İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb... Efou Mû-sâ'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) Eş'arî kabilesine kızdı. Ebu Mû-sâ Rasûlullah'a gelerek : «Ey Allah'ın Rasûlü, Eş'arî kabilesine kızdınız mı?» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Sizden birisi (karısına) boşadım, yeniden döndüm diyor. Bu müslümanlarm boşaması değildir. Kadını id-detinden önce boşayınız» buyurdular.
İbn Cerîr bu hadîsi Yezîd İbn Aibdurrahmân'dan başka bir şekilde rivayet etmiştir. Fakat bu rivayetin aleyhinde konuşulmuştur.
Mesrûk diyor ki: Rasûlullah (s.a.) m kasdettiği kişi karısının haberi olmadan onu boşayan, onu boşamaksızın iddeti uzasın diye karısına zarar veren kişidir.
Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Rebî', ve Mukâtil İbn Hayyân derler ki: Bu, karısını boşayan ve «eğlendim» diyerek köle azâd eden, ya da bir kadını nikahlayan ve «eğlenmiştim» diyen kişidir. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Böylece Allah onları buna mecbur etti.
İbn Merdûyeh diyor ki: Bize İbrahim İbn Muhammed... İbn Ab-bâs'dan rivayet etti ki o şöyle demiş : Bir adam karısını boşadı halbuki o, eğleniyordu ve talâkı kasdetmiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da bu talâkı geçerli saydı.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hişâm İbn Revvâd... Hasan el-Bas-rî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiş: Adam, karısını boşar ve «Ben eğlenmiştim» derdi. Kölesini azâd ederdi ve «eğlenmiştim» derdi. Bir kadını nikâhlar ve «ben eğlenmiştim» derdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da: «Kim gerek ciddi gerekse

oyun olarak bir kadım boşarşa, ya da bir köleyi azâd ederse, ya da nikahlarsa onun hakkında bu âyet geçerli olur» buyurdular. Bu hadîsi İbn Cerîr, Zührî tarîkıyla ve Hasan'a dayanan bir senedle rivayet eder ki bu hadîs mürseldir.
Yine aynı hadîsi İbn Merdûyeh de Amr İbn Abîd tarîkıyla Ebu'd-Derdâ'dan mevkuf olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bize Ahmed İbn Hasan îbn Eyyûb...
«Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyeti hakkında Ubâde İbn Sâmit'ten rivayet eder ki o şöyle demiştir:
Rasûlullah (s.a.) in zamanında adam başka birisine : «Kızımı seninle evlendirdim» der. Sonra da: «Ben eğlenmiştim» derdi. Yine bir adam kölesine : «Seni azâd ettim» der. Sonra da : «Eğlenmiştim» derdi, Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da : «Üç şey vardır ki bunları kim oyun olarak ya da oyun olmaksızın (ciddî olarak) söylerse bunlar o kişi hakkında geçerli olur. Bunlar, boşama, azâd etme nikâhtır» buyurdular.
Bu konuda meşhur olan, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ab-durrahmân İbn Habîb tarikiyle... Ebu Hüreyre'den rivayet ettikleri hadîstir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) :
«Üç şey vardır ki bunların ciddîsi de ciddî, şakası da ciddîdir : Nikâh, boşama ve ric'at (kocanın tekrar karısına dönmesi) dir» buyurdular. Tirmizî: «Hadîs, basendir, garîbtir.» demiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Alah*ın (Peygamberleri hidâyet ve bey-yineler ile size göndermek suretiyle) üzerinizdeki nimetini ve (size emretmek, size yasaklamak ve haramları işlemenize karşı sizi korkutmak suretiyle) size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti (peygamberinin sünnetini) düşünün. (Yaptığınız ve yapmadığınız şeylerde) Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi bilendir. (Sizin gizli ve açık hiç bir işiniz O'na gizli kalmaz ve bunlardan dolayı Allah sizi cezalandıracaktır.)». [9]

232 — Kadınları boşadığınız vakit, onlar iddetlerini bitirdiklerinde, aralarında güzelce anlaştıkları takdirde kocalarıyla tekrar evlenmelerine mâni olmayın. îşte sizden Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlara, bununla öğüt veriliyor. Bu, sizin için daha iyi, daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Ali İbn Ebu Talha. İbn Abbâs'tan rivayetle diyor ki; bu âyet-i kerîme, karışım bir, ya da iki talâkla boşayan ve kadının iddetinin bitiminde onunla tekrar evlenmek ve ona dönmek isteyen birisi hakkında nazil olmuştur. Kadın kocasıyla tekrar evlenmek istemesine rağmen, kadının akrabaları bunu engellemişlerdi. Bu âyette Allah, kadının akrabalarını bundan men'etmiştir.
Avlî de Ali İbn Ebu Talha'dan ve İbn Abbâs'dan bu şekilde rivayet etmiştir: Mesrûk, İbrahim el-Nehaî, Zührî ve Dahhâk da bu âyetin bu konuda nazil olduğunu söylemişlerdir. Ki onların söyledikleri âyetin zahirinden anlaşılmaktadır. Yine âyetten anlaşıldığına göre; kadın, kendi kendini evlendirme hakkına sahip değildir, kadının mutlaka bir velîsi olması gereklidir. Nitekim Tirmizî ve İbn Cerîr bu âyetin tefsirinde böyle söylemişlerdir. Bir hadîs-i şerifte de:
«Kadın kadını evlendiremez, kadın kendi kendini evlendiremez. Kendi kendisini evlendiren kadın ancak zina edendir.» buyurmaktadır.

Başka bir hadîsi şerifte de: «Yol gösterici bir velî ve adaletli iki şâhid bulunmadan nikâh olmaz.» buyurulmaktadır. Âlimler arasında bu konuda anlaşmazlık vardır ki bunlar, fürû' kitaplarında yerlerinde yazılmıştır. Biz de bu konuyu «Kitab el-Ahkâm» da anlattık. Bu âyetin Ma'kil ibn-Yessâr el-Müzenî ve kızkardeşi hakkında indirildiği de rivayet edilmiştir. Buhârî Sahîh'inde bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Abdullah İbn Saîd... Ma'kil İbn Yessâr'dan rivayet etti ki; o şöyle demiş : «Benim bir kızkardeşim vardı ve onu benden istediler.»
Buhârî diyor ki... Bize Yûnus, Hasan'dan rivayet etti ki, Ma'kil İbn Yassâr'ın kızkardeşini, kocası boşamış ve iddetinin bitiminde de kocası tekrar onunla evlenmek istemiş. Ama Ma'kil kızkardeşini vermemiş. Bunun üzerine «Aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, kocalarıyla tekrar evlenmelerine engel olmayın.» âyeti nazil olmuş.
Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebu Hatim, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh müteaddit tanklarla ve Ma'kil İbn Yessâr'a dayanan sened-lerle bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Tirmizî, bu hadîs sahihtir, demiştir. Tirmizî'nin rivayet ettiği hadîsin metni şöyledir: Ma'kil İbn Yessâr" dan : O, kızkardeşini Rasûlullah (s.a.) m zamanında müslümanlardan birisiyle evlendirmiş ve kızkardeşi kocasına vardıktan sonra kocası onu bir talâkla boşamıştı. İddeti esnasında kocası ona geri dönmemiş ve kadının iddeti bitmişti. Bundan sonra kocası onu o da kocasını istemişti: Sonra kocası ona tâlib olunca Ma'kil: «Ey alçak oğlu alçak, ben onu sana ikram etmiş (ben seni onunla şereflendirmiş) ve seni onunla ev-lendirmiştim. Sen ise onu boşadın. Allah'a yemin olsun ki o ebediyyen sana dönmiyecektir» demişti. Râvî devamla şöyle anlatır: Allah kocasının ona, onun da kocasına olan ihtiyâcını biliyordu: «Ve kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirince artık onları, ya iyilikle tutun veya iyilikle salıverin... Ve bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi bilendir.» âyetini indirdi. Ma'kil bu âyeti işitince: Rabbımın emrini işittim ve O'na itaat ettim diyerek kızkardeşinin kocasını çağırdı ve: Seni evlendiriyor, onu sana veriyorum, dedi.
îbn Merdûyeh ayrıca Ma'kıl'm: «Yeminimin keffâretini verdim» dediğini de ilâve etmektedir.
İbn Cerîr'in îbn Cüreyc'den rivayetine göre; Ma'kıFın kızkardeşi Cümmel Bint Yessâr olup Ebu'l-Beddâh'm nikâhı altında idi.
Seleften bir çoğunun rivayetine göre; bu âyet Ma'kil İbn Yessâr ve kızkardeşi hakkında indirilmiştir. Süddî ise bu âyetin Câbir İbn Abdullah ve onun amcası kızı hakkında nazil olduğunu söylüyorsa da sahih olanı ilkidir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey insanlar «işte sizden Allah'a» ve Allah'ın şerîatine, «âhiret gününe inanmış» Ve Allah'ın o gündeki tehdidinden, azabından, o gündeki cezadan korkanlara «olanlara, bununla öğüt veriliyor» yani velîler; velîsi bulundukları kadınlar kocaları ile aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, kocalarıyla evlenmelerine mâ- ni olmaktan alıkonuluyorlar. Velîler, Allah'ın bu emrine uyup bu öğütle öğütlenecekler ve bunu uygulayacaklardır. «Bu» eski kocalarını isteyen kadınları onlara vermek ve bu konudaki hamiyyetlerini terket-mek suretiyle Allah'ın kanununa uymanız «sizin için daha iyi, daha temizdir. Allah bilir, siz ise» yaptığınız ve yapmadığınız şeylerden hangisinde hayır olduğunu «bilmezsiniz.» [10]

233 — Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir. Onların yiyeceği, giyeceği uygun şekilde çocuk kendisinden olana aittir. Kimse gücünün üstünde bir şeyle mükellef olmaz. Ne anne çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de bunun gibidir. Eğer kendi aralarında anlaşıp, danışarak çocuğu memeden kesmek isterlerse ikisine de bir vebal yoktur. Çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzelce teslim etmek şartıyla size yine bir vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah yaptığınız şeyleri görendir.

Çocukları Emzirme :

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de; annelere, çocuklarını tartı olarak emzirmelerini öğütlüyor. Bu süre iki sene olup bundan sonra vâki' olacak emzirmelere itibâr edilmez. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir.» buyurmaktadır.
İmamların çoğu, sadece iki yaşından önceki emzirmenin evlenme- yi haram kılacağı görüşündedirler. İki yaşından büyük çocuk meme emecek olursa bu emiş ona hiçbir şeyi haram kılmaz.
Tirmizî, «İki yaşından küçük emzirmenin haram kılmayacağına dâir babında» diyor ki: Bize Kuteybe... Ümmü Seleme'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Ancak, memedeki damarlann (sütünü) dağıtan emme evliliği haram kılar ki bu dönem sütten kesilmeden öncedir.» Tirmizî, bu, Hasen ve Sahih hadîstir, der. Buna göre Rasûlulah (s.a.) m ashabından ve başkalarından ilim ehlinin çoğunun ameli ancak iki seneden az olan emmenin evlenmeyi haram kıldığı şeklindedir, tki tam seneden sonraki emme ise herhangi bir şeyi haram kılmamaktadır. Hadîsin senedindeki Fâtıma Bint Münzir İbn Zü-beyr İbn Avvâm, Hişâm tbn Urve'nin karışıdır.
Ben de derim ki: Bu hadîsin rivayetinde Tirmizî münferid kalmıştır. İsnadının râvîleri Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. «Ancak memede olan (vuku' bulan)» kısminin anlamına gelince; bu, iki seneden önceki emme yeridir. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî ve Ğunder kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) in oğlu İbrahim öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.) : «Muhakkak ki onun için cennette bir emzirici vardır.» buyurmuştur. Hadîsi bu şekliyle Buhârî de Şu'be kanalıyla tahrîc etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) böyle söylemiştir; çünkü oğlu îbrâhîm (a.s.) öldüğünde bir yıl altı aylıktı. O: «Muhakkak ki onun için cennette bir emzirici vardır.» buyurmuş ve bununla «Onun emmesini ikmal eden» anlamını kasdetmiştir. Bu görüşü Dâ-rekutnî'nin el-Heysem İbn Cemîl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmiş olduğu ve Allah Rasûlü (s.a.) nün: «İki sene içinde olan dışında emme haram kılmaz.» buyurduğu hadîs de bunu te'yîd eder. Dârekut-nî, hadîsi İbn Uyeyne'den el-Heysem îbn Cemil'den başkasının müsned olarak rivayet etmediğini söyler. el-Heysem ise güvenilir, hafızdır.
Ben de derim ki: Hadîsi İmâm Mâlik Muvatta'ında Sevr İbn Zeyd'den, o ise İbn Abbâs'tan merfû olarak rivayet etmiştir. ed-Derâverdi ise Sevr kanalıyla... İbn

Abbâs'tan rivayetle hadîsi zikretmiş olup onda : «İki seneden sonra olan, bir şey değildir.» fazlalığı vardır ye bu daha sıhhatlidir.
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Câbîr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Sütten ayırmadan sonra (evliliği haram kılan) emme, bulûğa ermeden sonra yetimlik yoktur.» buyurmuştur. Bu hadîsin delâletinin daha geniş bir izahı «Sütten ayrılması iki senededir.» (Lokman, 14) Ve «Hamileliği ve sütten ayrılması otuz aydır.» (Ahkâf, 15) âyet-lerindedir.
İki seneden sonraki emmenin evliliği haram kılmayacağı görüşü Ali, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Câbîr, Ebu Hüreyre, İbn Ömer, Ümmü Seleme, Saîd İbn el-Müseyyeb, Ata ve CumhûrMan rivayet edilmiştir.
Bu görüş Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk, Sevrî, Ebu Yûsuf ve Mu-hammed'in mezhebidir. İmâm Mâlik'den bu konuda iki sene, iki sene iki ay, iki sene üç ay olmak üzere değişik rivayetler nakledilir.
Ebu Hanîfe ise bu sürenin iki sene altı ay olduğunu söyler.
Züfer İbn Hüzeyl; çocuk meme emmeye devam ettiği sürece üç seneye kadar, demektedir. Bu görüş, Evzaî'den de rivayet edilmiştir.
İmâm Mâlik şöyle diyor: Çocuk iki seneden daha az bir zamanda sütten kesilse ve bu sütten ayrılmadan sonra onu başka bir kadın em-zirse, çocuk ona haram olmaz. Çünkü bu çocuk için bir yiyecek durumundadır. Bu görüş Evza'î'den de rivayet edilmiştir.
Rivayete göre; Hz. Ömer ve Hz. Ali şöyle demişlerdir : Çocuğun sütten ayrılmasından sonra süt kardeşliği yoktur.
Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin bu söz ile iki seneyi kasdetmiş olmaları mümkündür. Nitekim Cumhûr'un kavli de böyledir. Onlar, bu sözleriyle bizzat emzirme işini kasdetmiş olabilirler ki İmâm Mâlik'in kavli de böyledir. Allah en iyisini bilendir.
Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre, Hz. Âişe (r.a.) büyük çocuğun emzirilmesinin de evliliği haram kılmada te'sîrli olduğu görüşündedir.
Atâ İbn Ebu Rebâh ve Leys îbn Sa'd'm görüşü budur. Hz. Âişe; yanma girmesinde mahzur görmediği erkekler için, kadınlarından birisine onu emzirmesini emrederdi. Hz. Âişe'nin bu husustaki delili Ebu Hüzeyfe'nin kölesi Sâlim'in hadîsidir ki buna göre; Rasûlullah (s.a.) Ebu Hüzeyfe'nin karısına onu emzirmesini emretmişti. Halbuki o büyüktü. Bu emzirme ile köle onun yanına girip çıkardı. Rasûlullah (s.a.) in diğer hanımları bunu kabul etmez ve onun durumunu özel bir durum olarak kabul ederlerdi.
Bu, Cumhûr'un kavlidir. Cumhûr'un bu konudaki delili —ki bunlar dört imâm, yedi fakıh (fukaha-i seb'a), sahabenin büyükleri ve Hz. Âişe dışındaki Rasûlulah (s.a.) in diğer zevceleridir— Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadîsi şeriftir: Rasûlullah (s.a) •Kardeşlerinize bakınız, süt kardeşliği ancak açlıktan dolayı süt emmedendir.» buyurmuşlardır.
Süt emme (süt kardeşliği) ve büyüğün emzirilmesi konusundaki bilgi Nisa süresindeki 23. âyette gelecektir.
«Çocukların annelerinin yiyeceği, giyeceği uygun şekilde» (ülkelerinde emsalleri hakkında geçerli olan mikdarda, israf etmeksizin veya kısıntı yapmaksızın ve çocuğun babasının zenginliği ve orta halliliğine ve fakirliğine göre) çocuk kendisinden olana aittir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Eli geniş

olan genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendi-sine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsan eder.» (Talâk, 7) buyurmaktadır.
Dahhâk diyor ki: Eğer erkek, karısını boşar ve karısından çocuğu varsa kadın çocuğu onun için emzirir. Bu durumda kadının geçimi ve giyimi uygun şekilde babaya aittir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne anne çocuğu yüzünden...» Yani çocuğun terbiyesini babaya yüklemek için çocuğun kadından alınması suretiyle. «Zarara sokulmasın...» Kadın çocuğu doğurduğunda şayet kadının sütünü emmeksizin yaşıyamıyacaksa kadının çocuğu babasına verme hakkı yoktur. Ancak ondan sonra (çocuğun yaşıyacağı kadar süt verdikten sonra) dilerse çocuğu, babasına verebilir. Ancak çocuğun verilmesi şayet babaya zararlı olacaksa, çocuğu babaya vermek kadına helâl değildir. Aynı şekilde kadına zarar vermek için çocuğun kadından çekilip alınması da helâl değildir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ne anne çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın.» buyurmaktadır. Yani sırf kadına zarar vermek için çocuğun anneden çekilip alınmasını istemek doğru değildir. Bunu Mücâ-hid, Katâde, Dahhâk, Zühri, Süddî, Sevrî, İbn Zeyd ve başkaları söylemişlerdir. Allah Teâlâ: «Mirasçıya düşen de bunun gibidir» buyuru-yor. Yani —Mücâhid, Şa'bî ve Dahhâk'a göre— akrabalarına zarar vermeme, onlan zarara sokmama konusunda mirasçı da bu kurala dahildir.
Çocuğun annesine nafaka vermek, onun hukukuna riâyet etmek ve ona zarar vermemek konusunda çocuğun babasına düşen görev; aynen mirasçıya da düşer denilmiştir. Bu, Cumhûr'un kavlidir. İbn Cerîr tefsirinde bunu genişçe anlatır. Hanefî ve Hanbelîlerden akrabanın bir kısmının nafakasının diğer bir kısmına vâcib olduğu görüşünde olanlar; bu görüşlerine bu âyeti delil getirirler. Bu görüş Ömer İbn el-Hattâb ve Selefin hepsinden rivayet edilmiştir. Hasan'ın Semure'den merfû' olarak rivayet ettiği «Kimin bir akrabası varsa onun üzerine o âzâd olunur...» hadîsiyle de bu görüş tercih edilmiştir.
İki seneden sonraki emzirmenin bazan çocuğun bedenine veya aklına zarar verdiği söylenmiştir.
Süfyân el-Sevrî... Alkame'den rivayetle şöyle der: Alkame, iki seneden sonra çocuğunu emziren bir kadın görür ve : «Onu emzirme» der.
Allah Teâlâ buyuruyor : «Eğer, kendi aralarında anlaşıp danışarak çocuğu memeden kesmek isterlerse ikisine de bir vebal yoktur.» Çocuğun anne ve babası, çocuğu sütten kesme konusunda fikir birliğiederlerse, bunda çocuk için fayda görürlerse bu konuda istişare ederek birleşirlerse bu takdirde onların ikisine de bir vebal yoktur.
Buradan anlaşıldığına göre; anne-babadan birinin bu görüşte olması yeterli değildir. Anne babadan birinin, diğeriyle istişare etmeksizin bu konuda katı davranması caiz değildir. Bu görüş Sevr! ve başkalarına aittir.
Elbette bunda çocuk için ihtiyatlı davranma ve çocuğun işlerini düşünme zorunluluğu vardır ki, bu da Allah'ın kullarına bir rahmetidir. Allah Teâlâ, anne babaya çocuklarını terbiye zorunluluğu getirmiş ve onları hem kendilerine, hem çocuğa uygun gelecek yola iletmiştir. Nitekim Talâk sûresinde de Allah Teâlâ:

«Sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe uğrarsanız çocuğu, bir başka kadın emzirir.» (Talâk, 6) buyurmaktadır.
«Çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzelce teslim etmek şartıyla size yine bir vebal yoktur.» Gerek annenin ve gerekse çocuğun bir özründen dolayı baba ve anne çocuğun anneden alınmasında fikir birliği ederlerse, bu konuda anne ve babaya bir vebal yoktur. Anneye geçmiş ücretleri uygun bir şekilde verilmek kaydıyla babanın bunu kabul etmesinde de bir beis yoktur. Baba, çocuğunu başkasına uygun bir ücretle emzirtir. Birçokları böyle demişlerdir.
«Allah'dan korkun ve bilin ki Allah, yaptığınız şeyleri görendir» sizin durum ve sözlerinizden hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz. [11]

234 — İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Bu müddeti bitirdikleri vakit onların, kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size günâh yoktur. Ve Allah işlediklerinizden haberdârdır.

Bu, kocaları ölen kadınlara, Allah'ın dört ay on gün (gece) iddet beklemeleri konusunda bir emirdir. Bu hüküm icmâ' ile hem kendileriyle zifaf vuku' bulmuş ve hem de zifaf vuku' bulmamış zevceleri kapsamaktadır. Bu görüşün, kendileriyle zifaf vâki' olmamış kadınları da kapsadığının dayanağı âyet-i kerîme'nin umûmî oluşudur. Bir de bu konuda İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin rivayet ettiği Tirmizî'nin de sahihtir dediği, şu hadîs-i şerîf vardır :
İbn Mes'ûd'a bir kadınla evlenen, sonra onunla zifafa girmeden ve ona bir mehir ta'yîn etmeden ölen adamın durumunu sordular ve bu konuda defalarca ona geldiler, tbn Mes'ûd : Bu konuda kendi görüşümü söyliyeceğim, doğru olursa Allah'dandır, hatalı olursa benden ve şeytândandır. Allah ve Rasûlü benim vereceğim bu hükümden beridirler demiş ve «mehir tam olarak kadınındır» diye eklemiş.
Hadisin başka lafızlarla olan bir rivayetinde ise şöyle demiştir: «Emsalinin mihri eksiksiz ve zulümsüz olarak kadının hakkıdır. Kadın iddet bekleyecektir ve onun miras hakkı vardır.» Ma'kıl İbn Yessâr el-Eşcaî kalktı ve : «Rasûlullah (s.a.) in Berva' bint Vâşik hakkında aynı hükmü verdiğini işittim.» dedi ve Abdullah İbn Mes'ûd buna son derece sevindi.
Bu hadîsin başka bir rivayeti ise şöyledir : «Eşca' (kabilesinden) bazıları kalkıp «Rasûlullah (s.a.) in Berva' Bint Vâşik hakkında bu hükmü verdiğine şehâdet ederiz» dediler.
Sadece hâmile olduğu halde kocası ölen kadınlar bu hükmün dışındadır. Çünkü; «Gebe kadınların iddetleri ise, yüklerini vaz' etmeleridir.» (Talâk, 4) âyeti hükmünün umûmî olması sebebiyle bu kadınların iddeti çocuklarını doğurmaları ile biter. Velev ki doğumdan sonra bir an beklememiş bile olsalar. İbn Abbâs, hâmile iken kocası ölen kadınların, çocuğu doğurup dört ay on günlük iddetten hangisi daha uzunsa onu iddet olarak bekleyeceği görüşündedir. Böylece her iki âyetin hükmünü cem'etmiş olmaktadır. Şayet Buhârî ve Müslim'de tah-rîc edilen Sübey'a el-Eslemiye hakkındaki hadîs olmasaydı elbette onun dayanağı ve ta'kîb ettiği yol güzel, kuvvetli bir yol olurdu. Hadîs-i şerîf şöyledir: Sübey'a el-Eslemiye'nin kocası

Sa'd İbn Havle karısı hâmile iken vefat etmişti. Kocasının vefatından sonra çok geçmeden Sübey'a çocuğunu doğurdu. —Bir rivayette ise : Kocasının ölümünden birkaç gece sonra çocuğunu doğurdu.— Lohusalık süresi bitince kendisini istemeye gelecekler için süslendi. Ebu Senâbil İbn Ba'kek yanına girdi ve ona : Seni süslenmiş (güzelleşmiş) görüyorum, yoksa evlenmek mi istiyorsun? Allah'a yemin ederim ki senin üzerinden dört ay geçmedikçe evlenecek değilsin.» dedi. Sübey'a anlatıyor : Bana bunları söyleyince akşamleyin elbiselerimi topladım ve Rasûlullah (s.a.) a giderek bu durumu kendisinden sordum. Allah'ın Rasûlü «Çocuğumu doğurunca helâl olduğuna dâir fetva verdi ve uygun görürsem evlenmemi emretti.»
Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Sübey'a hadîsi kendisine delil olarak getirildiğinde, İbn Abbâs'ın Sübey'a hadîsine döndüğü rivayet edilir. Ki bu da hadîsin sıhhatine delâlet eder. Aynı zamanda İbn Ab-bâs'ın arkadaşları da Sübay'a hadîsiyle fetva vermişlerdir. Ve bu görüş bütün ilim ehlinin görüşüdür.
Âyet-i kerîme'nin umûmî olan hükmünden câriye olan zevceler de istisna edilir. Çünkü bunların iddeti hür kadınların iddetinin yarısı kadar olup —Cumhûr'un görüşüne göre— iki ay beş gecedir. Mademki had konusunda cariyeler hür kadınların yarısıdır o halde iddet beklemede de onların yansı olmalıdır.
Ulemâdan Muhammed İbn Şîrîn ve Zahirîlerden bazı zevat âyet-î kerîme'nin hükmünün umûmî oluşu sebebiyle bu konuda hür ve câriye zevceleri eşit kabul etmektedirler. Çünkü iddet bekleme bütün yaratıkların müsâvî olduğu yaratılışla ilgili Wr husustur.
Saîd îbn Müseyyeb, Ebu'l-Âliye ve başkaları da şöyle derler: «Kocası ölen kadınm dört ay on gün iddet beklemesinin hikmeti, kadının rahminde çocuk olma ihtimâlidir. Bu süre beklenildiğinde şayet kadının rahminde çocuk varsa ortaya çıkacaktır. Nitekim Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kitaplarında tahrîc edilen İbn Mes'ûd'un hadîsinde şöyle buyurulmaktadır : «Sizden birinin anne karnındaki varlığı kırk günde nutfe, bir o kadar zamanda alaka, bir o kadar zamanda da mudğa (et parçası) olur. Sonra ona bir melek gönderilir de rûh üflenir.» İşte bu üç kerre kırk gün, dört aydır. Bundan sonra on günlük bir sürenin konulması ihtiyaten bazı ayların eksik olabileceğinden ve bir de çocuğa rûh üfürülmesinden sonra onda hareketlenmenin ortaya çıkışından dolayıdır.
Saîd İbn Ebu Arûbe, Katâde'den rivayetle şöyle der: Saîd İbn Mü-seyyeb'e : «Bu on gün de ne oluyor?» diye sordum. O : «Onda rûh üfü-rülür.» dedi.
Bu hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Bir rivayette, İmâm Ahmed buna dayanarak ümmü Veled cariyenin iddetinin aynen hür olan kadınların iddeti gibi olduğu görüşüne zâhib olmuştur, çünkü câriye olan Ümmü Veled aynen hür kadınlar gibi zevce olmuştur.
Ayrıca İmâm Ahmed bu konuda Yezîd İbn Hârûn tarîkıyla... Amr îbn Âs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Peygamberin sünnetini aleyhimizde (birbirine) karıştırmayınız, efendisi öldüğünde Ümmü Veled cariyenin iddeti dört ay on gündür. Hadîsi Ebu Dâvûd da rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed'in bu hadîsi münker saydığı da rivayet edilir.
Kabîsa'nm Amr'dan hadîs işitmediği de söylenmiştir.
Seleften bir grub bu hadîs ile fetva vermişlerdir. Saîd İbn Müsey-yefo, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, îbn Şîrîn, Ebu îyâz, Zührî ve Ömer îbn Abdülazîz

bunlardandır. Yezîd tbn Abdülmelik İbn Mervân da bu şekilde emrederdi ve o mü'minlerin emîri (halife) idi. Evzaî, İs-hâk İbn Rahûyeh ve kendisinden gelen rivayetlerin birisinde Ahmed İbn Hanbel de böyle demişlerdir. Tâvûs ve Katâde şöyle diyorlar : Efendisi öldüğü zaman, Ümmü Veled cariyenin iddeti, hür kadının iddeti-nin yansı, yani iki ay beş gecedir.
Ebu Hanîfe ve ashabı, Sevrî ve Hasan İbn Salih «Üç hayız süresi iddet bekler» demişlerdir. Bu, Hz. Ali, îbn Mes'ûd, Atâ ve İbrahim el-Nehaî'nin de kavlidir.
İmâm Malik, Şafiî ve kendisinden gelen meşhur rivayetle Ahmed İbn Hanbel; «Onun iddeti bir hayız süresidir» demişlerdir. Bu^ İbn Ömer, Şa'bî, Mekhûl, Leys, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr ve cumhûr'un görüşüdür.
Leys şöyle der: «Şayet o hayızlı iken kocası ölürse bu (hayız) ona yeter.»
İmâm Mâlik ise şöyle diyor: «Şayet kocası ölen Ümmü Veled câriye; âdet görmüyorsa onun iddeti üç aydır.»
Şafiî ve Cumhûr-u Fukahâ ise süre bir aydır. Ancak üç ay bana daha güzel geliyor, demişlerdir.
Allah Teâlâ: «Bu, müddeti bitirdikleri vakit onların kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size günâh yoktur.» buyuruyor. Buradan kocası vefat eden kadına iddeti süresince yas tutmanın vâcib olduğu anlaşılır. Nitekim Ümmül-mü'minîn Zeyneb Bint Cahş ve Ümmü Habîbe'den rivayet edilen, Buhârî ve Müslim'de mevcud şu hadîsi şerif de buna delâlet etmektedir : Rasûlullah (s.a.) : «Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir, ancak ölen kocası ise dört ay on gündür.» buyurdular.
Buhârî ve Müslim'de Ümmü Seleme'den rivayet edilen bir diğer hadîs-i şerif şöyledir:
«Bir kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, kızımın kocası öldü ve kızımın gözü rahatsızlandı bunun gözüne sürme çekeyim mi? diye sordu.
Rasûlullah (s.a.) : «(İki ya da üç kere) hayır buyurdular, dört ay on gün (yas süresidir ve sürme çekilmez.) Sizden birisi câhiliye devrinde bir sene beklerdi.»
Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb der ki: (Câhiliye devrinde) Bir kadının kocası öldüğünde kıldan bir çadıra girer, en kötü elbisesini giyer ve bir sene geçinceye kadar koku veya başka bir şey sürünmezdi. Sonra çadırdan çıkar ve kendisine bir hayvan pisliği verilir o da bunu atardı. Sonra ya bir merkep veya bir koyun, ya da bir kuş getirilir o bunu tercine sürerdi. Kadının böyle davrandığı hayvan çok kerre ölürdü.
Buradan hareketle âlimlerden çoğu bu âyetin ilerde gelecek olan Bakara, 240. âyetini neshettiği görüşüne zâhib olmuşlardır. Bu görüş İbn Abbâs ve başkalarına aittir. Bu husus şüpheli olup ilerde tekrar gelecektir.
Burada yas tutmaktan maksad; koku sürünme, güzel elbise, süs eşyası ve benzeri şeylerle süslenmeyi terketmekten ibarettir ki bu, kocası vefat eden kadınlara iddeti süresince vâcibtir. Bu konudaki tek görüş budur. Yine tek bir görüş olarak talâk-ı ric'î ile boşanan kadının iddeti esnasında kadına yas tutmak gerekmez. Ancak talâkı bâin ile boşanan kadına iddeti esnasında yas tutmanın gerekip gerekmediği konusunda iki görüş vardır.

Âyetin hükmünün umûmî olması sebebiyle, kocası ölen kadınlar ister küçük, ister yaşlı (hayızdan ve nifâstan kesilmiş) ister hür, ister câriye, ister müslüman, ister kâfir olsunlar, hepsine de yas tutmak vâcibtir.
Sevrî, Ebu Hanîfe ve ashabı «Kâfir olan kadına ölen kocasından dolayı yas tutma yoktur» demişlerdir. Bu, Mâlik'in ashabından Eşheb ve îbn Nâfî'in de kavilleridir. Bu görüşte olanların delilleri, Rasûlullah (s.a.) in : Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Ancak ölen kocası ise dört ay on gündür.» hadîs-i şerifidir. Bunlar derler ki: Rasûlullah (s.a.) yas tutmayı teafobüdî (bir ibâdet olarak) koymuştur.
Ebu Hanîfe ve ashabı ile Sevrî, yas tutmayacaklar arasına kendilerine teklif olmadığından dolayı kocası ölen küçükleri de dâhil etmişlerdir. Ebu Hanîfe ve arkadaşları buna bir de iddeti noksan cldu-ğundan dolayı müslüman cariyeyi katarlar. Bu konuların tamâmı ahkâm ve fürû' kitaplarında anlatılmıştır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu müddeti bitirdikleri vakit (Dahhâk, Retof îbn Enes'e göre iddetleri bittiğinde) onlann kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size (Zührî'ye göre kadının velîlerine) günâh yoktur.»
Avfî, tbn Abbâs'dan rivayetle der ki: Bir kadını kocası boşarsa veya kocası ölürse iddeti bittiğinde onun süslenmesi ve evlenmek üzere ya da evlendirilmek üzere kendini arzetmesinde herhangi bir günâh yoktur. Bu ma'ruf bir şeydir.
Mukâtil İbn Hayyân'dan da benzeri bir rivayet nakledilmiştir. Mü-câhid'den rivayetle İbn Cüreyc de böyle söylemiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu, müddeti bitirdikleri vakit onların kendileri için uygun olanı yapmalarından (Hasan, Zührî, Süddî ve benzerlerinden rivayete göre temiz ve helâl olan nikâhtan) dolayı size günâh yoktur.»

235 — Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikahlamak isteğinizi bildirmenizden veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur. Allah bilmiştir ki, siz onları mutlaka hatırlayacaksınız, fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesna, onlarla gizlice sözleş-meyin. îddeti nihayet bulmadıkça nikâh bağmı bağlamaya kalkmayın. Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olan dar) ı bilir. Artık O'ndan sakının. Ve yine bilin ki; şüphesiz Allah Ğafur'dur, Rahîm'dir. [12]

Boşanan Kadınların Yeniden Evlenmesi

«(Kocaları öldüğü için iddet bekleyen) kadınları nikahlamak istediğinizde açıkça değil de dolaylı olarak nikahlamak istediğinizi bildirmenizde... Size bir vebal yoktur.»
Sevrî, Şu'be, îbn Cerîr ve başkaları... «Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikahlamanızı bildirmeden... dolayı size bir vebal yoktur.» Âyeti hakkında İbn Abbâs'dan rivayetle şöyle derler: (Ta'rîz) Kişinin «ben evlenmek istiyorum, şöyle şöyle olan bir kadınla evlenmek isterim, demesidir». Erkek, kadına bunu güzel bir sözle arzeder söyler. Başka bir rivayette ise İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Allah'ın beni bir kadınla nzıklandırnıasmı arzu ederim, severim.» Ya da benzeri bir söz söylemesidir. Ama nişan yapmaya kalkışmaz.

Başka bir rivayette de şöyle demiştir : «Allah dilerse senden başka bir kadınla evlenmek islemiyorum. Ve isterdim ki sâliha bir kadın bulmuş olayım» demesidir. Fakat kadının iddeti esnasında nişan yapılmaz.
Buhârî de buna bağlı olarak şöyle der: Bana Talk îbn Ğannâm... İbn Abbâs'dan «Böyle iddet bekleyen kadınları nikahlamak istediğinizi bildirmenizden dolayı size bir vebal yoktur.» Âyeti hakkında «Ta'rîz, kişinin : «Ben evlenmek istiyorum ve kadınlara ihtiyâcım var. İsterdim ki bana sâliha bir kadın müyesser olsun.» demesidir.
Mücâhid, Tâvûs; İkrime, Saîd İbn Cübeyr, İbrahim el-Nehaî, Şa' bî, Hasan, Katâde, Zührî, Yezâd İbn Kuseyt, Mukâtil İbn Hayyân, Kasım İbn Muhammed, Seleften birçokları ve imamlar nişanı açıkça be-lirtmeksizin kocası ölen kadınlara ta'rizin caiz olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde üç talâkla boşanan kadınlar hakkında da ta'rizin caiz olduğuna hükmedilmiştir. Nitekim Ebu Amr İbn Hafs'ın kocası karısını üç talâkla boşamasının akabinde Rasûlullah (s.a.) Fâtıma Bint Kays' in İbn Ümmü Mektûm'un evinde iddet beklemesini emretmiş ve ona: «İddetin bittiğinde bana haber ver» demiştir. Fâtıma'nın iddeti bitince Rasûlullah (s.a.) in kölesi Üsâme İbn Zeyd ona tâlib olmuş, Rasûlullah (s.a.) da Fâtıma'yı onunla evlendirmiştir.
Talâk-ı ric'î ile boşanan kadına gelince : Kocasından başkasının, ne ta'rîz yoluyla, ne de açıkça onunla evlenmek istediğini bildirmesinin caiz olmadığı konusunda ihtilâf yoktur.
Allah Teâlâ: «...Veya böyle bir arzuyu (onlarla evlenmek istediğini) gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur» buyuruyor. Bu, Allah Teâlâ'mn: «Şüphesiz ki Rabbm onların göğüslerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.» (Nemi, 74), «Ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim.» (Mümtehine, 1) âyetleri gibidir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Allah bilmiştir ki, siz onları (kendi kendinize) mutlaka hatırlıyacaksımz» buyurmuştur. Bunun için sizden zorluğu kaldırmış. Sonra da: «Onlarla gizlice sözleşmeyin» buyurmuştur.
Ebu Miclez, Ebu Şa'sâ Câbir İbn Zeyd, Hasan el-Basrî, İbrahim el-Nehaî, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süleyman el-Teymî, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddi bundan; zinanın kasdedildiğini söylemişlerdir. Avfî'nin İbn Abbâs'dan rivayeti de bu anlamdadır. İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir.
Ali İbn Ebu Talha «Onlarla gizlice sözleşmeyim» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir: «Ona (kadına) : Ben (sana) âşığım, benden başkasıyla evlenmiyeceğine bana söz ver, tarzında sözler söylemektir.
Aynı şekilde Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, İkrime, Ebu'd-Duhâ, Dahhâk, Zührî, Mücâhid ve Sevrî'den de «Onlarla gizlice sözleşmeyim âyetinin kadından, kendisinden başkasıyla evlenmeyeceğine dâir söz almak anlamına geldiği rivayet edilmiştir.
Mücâhid'den gelen bir rivayette ise şöyle denilmektedir: Bu, erkeğin kadına: «Beni sakın mahrum etme, seni nikahlayacağım» de-mesidir.
Katâde ise şöyle der: «Bu, erkeğin, kadın henüz iddeti içinde iken kendisinden başkasıyla evlenmiyeceğine dâir kadından söz almasıdır ki Allah bunu yasaklamıştır. Nisam ve güzel sözle söylemeyi ise helâl kılmıştır.
İbn Zeyd «Onlarla gizlice sözleşmeyin» âyeti hakkında şöyle der : Bu, kadının iddeti esnasında gizlice onunla evlenip iddetinin sonunda da bu evliliği açığa vurmaktır.

Âyetin bütün bunlar hakkında umûmî olması da mümkündür ki Allah Teâlâ : «Fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesnadır» buyurmuştur.
İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr Süddî ve Sevrî, İbn Zeyd bununla «Ben seni arzuluyorum.» Ve benzeri sözlerle kadına evlenmek istediğini hissettirmenin mübâh olduğu kasdedilmektedir, derler.
Muhammed İbn Şîrîn de der ki: Übeyde'ye «Fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesna» âyetinin mânâsını sordum. Dedi ki: Kişinin, kadının velîsine, bana bildirmeden onu evlendirme, demesidir.
Bunu, İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«İddeti nihayet bulmadıkça nikâh bağım bağlamaya kalkmayın.»
Bu tefsir, İbn Abbâs, Mücâhid, Şa'bî, Atâ el-Horasânî, Süddî, Sevrî ve Dahhâk'ın tefsiridir.
Kadın iddetli iken nikâh akdinin yapılmasının caiz olmadığında âlimler icmâ' etmişlerdir. Ancak birisi kadım iddetli iken nikâhlar ve onunla temasta bulunursa, aralan ayrılır. Fakat kadın ona ebediyyen haram olur mu? Bu konuda iki görüş vardır :
Cumhûr'un kavline göre bu kadın o erkeğe haram olmaz; iddeti bittiği zaman erkek o kadını tekrar ister.
İmâm Mâlik ise bu durumda kadının o erkeğe ebediyyen haram olacağı görüşündedir. Bu görüşüne de İbn Şihâb ve Süleyman İbn Yes-sâr'dan rivayet edilen şu hadîsi delil getirir: Hz. Ömer şöyle demiştir:
«İddeti içinde iken nikahlanan bir kadın şayet bu kocası onunla temasta bulunmamış ise araları ayrılır, sonra birinci kocasından olan id-detinin kalanını bekler ve bu nikâh, evlenen erkek için bir nişan sayılır; ama eğer onunla temasta bulunmuşsa aralan ayrılır, sonra birinci kocasından iddetinin kalanını tamâmlar, daha sonrada iddeti içindeyken onu nikahlayan kocasının iddetini bekler ve o kişi o kadını bir daha asla nikâhlayamaz.»
Bu görüş hakkında şöyle dediler : Bu görüşün kaynağı şudur : Madem ki, koca Allah'ın koyduğu sürede acele etmiştir o halde maksadının zıddıyla cezalandırılır ve ebediyen kadın ona haram kılınır. Tıpkı katilin öldürdüğü kişinin mirasından mahrum edilmesi gibi.
İmâm Şafiî bu hadîsi İmâm Mâlik'ten rivayet etmiştir.
Beyhakî der ki: O, eski görüşüne göre böyle söylemiş, ancak bilâ-here kadının o erkeğe helâl olacağı kavline dönmüştür.
Ben de derim ki: Bu hadîs'in Hz. Ömer'den nakli munkatı'dır. Ve Sevrî Eş'as tarîkıyla Mesrûk'tan rivayet ediyor ki; Hz. Ömer bu görüşünden dönmüş, kadına mehir kesmiş ve aralarını birleştirmiş (evlendirmiş) tir.
Allah Teâlâ: «Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olanları bilir. Artık ondan sakının.» buyurarak «»kekleri, kadınlar konusunda gönüllerinden geçen şeylerde tehdîd etmiş ve onları kötülük değil de hayırlı niyetler beslemeye iletmiştir. Sonra da rahmetinden ümidini kesmemelerini bildirerek «Ve yine bilin ki Allah Ğafûr'dur, Rahim* dir.» buyurmuştur. [13]

236 — Temas etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşamışsanız, size vebal yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince

ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.

Boşanan Kadına Geçim İmkânı Sağlanmalıdır

Allah Teâlâ, bir kadım nikâh akdi yapıldıktan sonra ve kendisiyle temasta bulunmadan önce boşamasını mübâh kılıyor.
İbn Abbâs, Tâvûs, İbrahim ve Hasan el-Basrî âyetteki "Mess" kelimesinin nikâh anlamında olduğunu söylemişlerdir. Erkeğin nikâh, akdi yaptığı kadını, onunla temas etmezden önce boşaması caizdir. Bu durumda, şayet kadına mehir ta'yîn edilmişse, tesbit edilen mehir kendisine verilir. Zîra temastan önce kadını boşamak onun kalbinin kırılmasına sebep olur. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ kadının faydalandırılmasını emretmektedir. Kadının faydalandırılması bir çeşit onun kocadan alamadığı şeyin karşılığı olacaktır. Bu ise kocanın zenginliğine göre değişir.
Süfyân el-Sevri, İsmâîl İbn Uyeyne kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki, o şöyle demiştir : Boşanan kadının faydalandırılmasının (boşamadan dolayı kadına verilecek şey) en üstünü kadına bir hizmetçi verilmesidir. Bundan aşağısı gümüş, bundan aşağısı da ona elbise verilmesidir.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir : Şayet koca zenginse kadına bir hizmetçi, ya da buna benzer bir şey verir. Fakir ise üç elbise verir.
Şa'bî: «Bunun ortası, kadına bir kadın elbisesi, bir baş örtüsü, bir çarşaf ve kadının evde giyeceği bir elbise (cilbâb) verilmesidir deyip «Şüreyh 500 (dirhem?) verirdi.» diye devam etmiştir.
Abdürrezzâk, Ma'mer'den rivayetle Eyyûb İbn Sîrîn'in hizmetçi, ya da nafaka (yiyecek), ya da elbise verdiğini söylemektedir. Yine Abdürrezzâk şöyle der : Hasan İbn Ali onbin (dirhem?) verirdi. Rivayete göre bir kadın şöyle demişti: Ayrılan bir sevgiliden ne az bir fayda.
Ebu Hanîfe'ye göre; karı-koca, kadına verilecek şeyin miktarında anlaşmadıkları takdirde erkeğin, mihr^i misl'in yarısını vermesi gerekir.
Şafiî de yeni görüşünde şöyle demektedir : Koca, fayda denebilecek şeyin en azından başka belli bir miktar vermeye mecbur edilemez. Bana göre kadına verilecek şeyin en azı kadının namazda giyebileceği bir şeyin ona verilmesidir.
Şafiî eski görüşünde ise şöyle demekteydi: «Kadına verilecek şeyin miktarı konusunda bir şey bilmiyorum; şu kadar var ki otuz dirhem vermesi bana göre güzeldir.»
Bu konuda âlimler de ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki:
Faydalandırma, her boşanan kadın için gerekli midir; yoksa kendisine mehir ta'yîn edilmemiş ve kendisiyle temasta bulunulmamış kadın için mi gereklidir? Bu konudaki görüşler şöyledir :
1 — «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakîler için bir vazifedir.» (Bakara, 241)
«Ey Peygamber, eşlerine de ki: «Eğer dünya hayatım ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» (Ahzâb, 28) âyetleri hükümlerinin umûmî olması sebebiyle, her boşanan kadını faydalandırma

gereklidir. İkinci âyet-i kerîme Rasûlullah (s.a.) in hanımları hakkında olup hepsine de mehir ta'yîn edilmiş ve kendileriyle temasta bulunulmuştu. Bu görüş Saîd İbn Cübeyr, Ebu' 1-Âliye ve Hasan el-Basrî'ye aittir. Bu görüş, aynı zamanda Şafiî'nin iki kavlinden birisidir. Bazıları bu görüşün, Şafiî'nin yeni ve sahîh görüşü olduğunu söylerler.
2 — «Ey îmân etmiş olanlar, mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığınızda, artık onlar için iddet saymanıza lüzum yoktur. Kendilerini geçindirin ve güzellikle serbest bırakın.» (Ahzâb, 49) âyetine göre; kendilerine mehir ta'yîn edilen ve temasta bulunulmadan boşanan kadınları faydalandırma gerekir.
Şu'be ve başkaları... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetle şöyle derler : Ahzâb süresindeki 49. âyet Bakara süresindeki bu âyeti neshetmiştir.
Buhârî Sahîh'inde Seni İbn Sâ'd ve Ebu Useyd'den rivayet eder ki, onlar şöyle demişlerdir: «Rasûlullah (s.a.) Şürahbil'in kızı Ümeyme ile evlendi. Ümeyme Rasûlullah (s.a.) in yanına konulduğunda Efendimiz elini ona uzattı o da bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine Rasûlullah Useyd'e Ümeyme'nin tecrîz edilmesini (çeyizinin hazırlanmasını) ve kendisine mavi iki elbise giydirilmesini emretti.
3 — Şayet mehir ta'yîn edilmemiş ve kendisiyle temasta bulunulmamış (duhûl vâki' olmamış) sa böyle boşanan kadının faydalandırılması gerekir. Eğer duhûl vâki' olmuşsa, kadına mehir ta'yîn edilmemişse mehr-d misil; eğer mehir ta'yîn edilmiş ve dühûldan önce boşamışsa ta'yîn edilen mehrin yarısı, eğer duhûl vâki olmuşsa ta'yîn edilen mehrin tamâmını kadına vermek gerekir. İşte bu (mehir) faydalanmaya mukabildir. Kendisi faydalandırılacak kadın, kendisine mehir ta'yîn edilmemiş ve dühûldan önce boşanmış olandır. Faydalandırma
nın vâcib olduğunu bildiren bu âyet-i kerîme'nin delâlet ettiği anlam budur. Bu, İbn Ömer ve Mücâhid'in kavilleridir.
Duhûlden önce ve kendisine mehir ta'yîn edilmeksizin ayrılan kadınların dışında her boşanan kadının faydalandırılmasının müstehab olduğu görüşünde olan âlimler de vardır. Bu, reddedilmiş bir görüş olmayıp Ahzâb süresindeki «tahyîr» âyeti de buna hamledilmektedir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Şu kadar var ki zengin olan kud-retince, darda olan. da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmak. Bu iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.» Ve «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakîler için bir vazifedir.» (Bakara, 241) buyurmaktadır.
Âlimlerden; faydalandırmanın mutlak olarak müstehab olduğunu söyliyenler de vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Kesîr İbn Şihâb' in... Şa'bî'den rivayet ettiğine göre, ona faydalandırmayı konu ederek «Şayet koca faydalandırmazsa bu sebeple hapsedilir mi» diye sordular. Şa'bî: «Şu kadar var ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırman.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, bu konuda kocayı hapseden kimseyi görmedim; şayet vâcib olsaydı kadılar bu konuda kocaları hapsederlerdi. [14]

237 — Bir mehir kestiğiniz takdirde temas etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Meğer, kendileri bağışlamış, veya nikâh

düğümü elinde bulunan kimse bağışlamış ola; bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızdaki fazileti unutmayın. Şüphesiz Allah yaptığınız şeyleri görendir.

Her Zaman ölçü, Fazilet Olmalıdır

Bu âyet-i kerîme faydalandırmanın bundan önceki âyet-i kerîme' nin delâlet ettiği konulara mahsûs olduğuna işaret etmektedir. Zîra bu âyet-i kerîme; mehir ta'yîn edilen zevcesini dühûldan önce boşayan kocanın, ona ta'yîn edilen mehrin yansını vermesini vâcib kılmaktadır. Şayet bu verilenin dışında başka bir faydalandırma daha vâcib olsaydı bu âyet-i kerîme'de beyân edilirdi. Kaldı ki, faydalandırma âyeti ile hemen yan yana gelmiştir. Allah en iyi bilir.
Bu durumda mehrin yarısının boşanan kadına verilmesi konusunda âlimler icmâ' etmişlerdir ve bu konuda aralarında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Koca karışma mehri ta'yîn etmiş ve onunla temasta bulunmadan önce aynlmışsa ta'yîn edilen mehrin yansını kadına vermek vaciptir. Şu kadar var ki, koca kansı ile başbaşa kalmış ve temas etmemişse bu durumda mehrin tamamını vermesi güzel olur. Bu, üç imâma göredir. İmâm Şafiî'nin de eski görüşü böyledir ve Hu- lefâ-i Râşidîn de böyle hükmetmişlerdir. Ama Şafü der ki: Bize Müslim İbn Hâlid... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki; o bir kadınla evlenen, sonra onunla yalnız kalıp kendisiyle temasta bulunmadan onu boşa-yan birisi hakkında şöyle dedi: Mehrin yarısından başka kadına ve rilecek bir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ : «Bir mehir kestiğiniz takdirde temas etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yansı onlarındır.» buyuruyor. Şafiî: «Ben de bununla fetva veriyorum» demiştir. Ve bu, kitabın zahiridir. Bu görüş İbn Ebu Talha hadîsinde îbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. İbn Ebu Talha, Allah Teâlâ'nın «Meğer kendileri vazgeçmiş olalar.» âyeti hakkında tbn Abbas'ın şöyle dediğini zikreder: «Meğer, boşanan kadınlar haklarından vazgeçmiş olalar.»
İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim şöyle diyor: Şüreyh, Saîd İbn Müseyyeb, îkrime, Mücâhid, Şa'bî, Hasan, Nâfi, Katâde, Câbir İbn Zeyd, Atâ el-Horasânî, Dahhâk, Zührî, Mukâtil îbn Hayyân, îbn Şîrîn, Rebî' îbn Enes ve Süddî'den de bunun benzeri rivayet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî bunlara muhalefetle âyeti şöyle açıklamaktadır: «Meğer erkekler vazgeçmiş olalar.» Ancak bu, şaz bir görüş olup bu görüşe uyan olmamıştır. İbn Ebu Hâtim'in sözü burada bitiyor.
Allah Teâlâ : «Veya nikâh düğümü elinde bulunan kimse bağışlamış ola.» buyurmaktadır.
İbn Ebu Hatim der ki: İbn Lehîa... Amr İbn Şuayb'ın babasından, o da dedesinden rivayet etti ki Rasûlullah (s,a.) şöyle buyurmuş : •Nikâh düğümünün sahibi, kocadır.»
Bu hadîsi îbn Merdûyeh ve İbn Cerîr de Abdullah îbn Leyhîa'ya varan senedlerle müsned olarak rivayet etmişlerdir. En iyisini Allah
SÜİT.
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Yûnus îbn Habîb... îsâ İbn Âsim' lan rivayet etti ki; îsâ İbn Âsim şöyle demiş : Şüreyh'in şöyle dedi-rini işittim : Ali îbn Ebu Tâlib bana nikâh düğümünü elinde bulun-rırandan sordu. Ben de ona : O, kadının velîsidir,

dedim. Ali (r.a.) : Hayır, o kocadır, dedi. îbn Ebu Hatim şöyle devam ediyor : Kendisin-âen nakledilen rivayetlerden birinde İbn Abbâs, Cübeyr İbn Mut'im, Said îbn Müseyyeb iki kavlinden birinde Şüreyh, Saîd îbn Cübeyr, Mücâhid, Şa'bî, îkrime, Nâfî, Muhammed İbn Şîrîn, Dahhâk, Muham-=ed îbn Kâ'b el-Kurazî, Câbir İbn Zeyd, Ebu Miclez, Rebî* İbn Enes, İtiz İbn Muâviye, Mekhûl ve Mukâtil İbn Hayyân'dan gelen riyâyets-ezt göre nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi, kocadır.
Ben de derim ki: Bu görüş, Şafiî'nin iki kavlinden yeni olanıdır. St: Hanîfe ve arkadaşlarının, Sevrî'ninP İbn Şübrüme'nin ve Evzaî' un mezhepleri de böyledir. îbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.
Nikâh düğümünü elinde bulunduran kişinin koca olduğu görüşünün dayanağı şudur: Nikâhı akdetme, sağlamlaştırma ve bozma kocanın elindedir. Velî, velîsi olduğu kadının malından başkasına bir şey veremediği gibi, mehirde de durum aynıdır.
Nikâh düğümünü elinde bulunduran kişinin kim olduğuna dâir ikinci görüş şöyledir :
İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o Allah'ın nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi olarak zikrettiği kimse hakkında şöyle demiştir: Bu kişi, kadının ya babası, ya erkek kardeşi, ya da kadının ancak kendi izniyle nikâhlanabileceği kişidir.
Alkame, Hasan, Atâ, Tâvûs, Zührî, Rebîa, Zeyd İbn Eşlem, İbrâ-hîm el-Nehaî, —iki kavlinden birinde— İkrime, —iki kavlinden birinde— ve Muhammed İbn Sîrîn'den rivayet edildiğine göre, nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi (kadının) velîsidir.
İmâm Mâlik ve eski görüşüne göre Şafiî'nin kavilleri de böyledir. Bu görüşün kaynağı şudur: Kadını kocaya kazandıran velîdir, o halde —kadının diğer mallarının aksine— mehir üzerindeki tasarruf hakkı da velîye ait olmalıdır.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Saîd İbn Rebî' er-Râzî... İkrime'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Allah bağışlamaya izin verdi ve bunu emretti. Eğer kadın (bağışlarsa onun bu bağışlaması geçerli olur. Ama kadın bu konuda cimri davranırsa (onun yerine) velîsi bağışlar ve velînin bu bağışlaması geçerli olur.
Bu görüş rüşdüne ermiş de olsa velînin bağışlamasının sahîh olmasını gerektirir ki bu görüş Şüreyh'den rivayet edilmiştir. Fakat Şa'bî bunu kabul etmemektedir. Sonra bu görüşten dönmüş ve nikâh düğümünü elinde bulunduranın koca olduğunu söylemiştir ki bununla iftihar ederdi.
Allah Teâlâ : «Bağışlamanız takvâ'ya daha yakındır» buyuruyor. İbn Cerîr'in bazılarından rivayetle söylediğine göre burada hitap hem erkeklere hem de kadınlaradır. Yine İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, o bu âyet hakkında şöyle demiştir: «Karı ve kocadan takvaya en yakın olanı bağışlayandır.» Bu görüş Şa'bî ve başkalarından da rivayet edilmiştir.
Mücâhid, Nehaî, Dahhâk, Mukâtil îbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Sevrî şöyle diyorlar: Buradaki üstünlük (fazilet) ya kadının meh-rinin yansını bağışlaması ya da erkeğin mehri tam olarak (yarısını değil) vermesidir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Aranızdaki fa-zîleti (iyiliği ve ihsanı) unutmayın» buyurmaktadır. Bu açıklama Saîd'e aittir.

Dahhâk, Katâde, Süddî ve Ebu Vâil âyetteki fazileti iyilik olarak anlamakta ve şöyle açıklamaktadırlar: «İyiliği ihmâl etmeyin ve aranızda bunu kullanın (birbirinize iyilik edin).»
Ebu Bekr İbn Merdûyeh şöyle diyor: Bize Muhammed îbn Ah-med İbn İbrahim... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: İnsanların başına öyle bir sıkıntılı bir zaman gelecek ki, mü'min kişi elinde olana sımsıkı sarılacak ve fazileti (iyiliği) unutacak. Halbuki Allah Teâlâ : «Aranızdaki fazileti unutmayın» buyurmaktadır. Kötüler o kimselerdir ki zor durumda olan kişilerle ahş-veriş yaparlar (onların mallarını alırlar). Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) zor durumda bulunan kişiden bir şey satın almayı (onunla alış-veriş yapmayı) ve içinde aldatma olan alış-verişi yasaklamıştır. Şayet sende bir hayır varsa onu kardeşine de götür, onun helakine bir helak de sen katma. Zira müslüman müslümanın kardeşidir; onu üzmez ve onu mahrum etmez.
Süfyân, Ebu Harun'dan rivayetle şöyle diyor: Avn İbn Abdullah Kurazî'nin meclisinde gördüm; Avn hadîs rivayet ediyor ve ağlamaktan sakalları dağılıyordu. O şöyle diyordu : Zenginlerle birlikte oldum; onları güzel elbiseler ve güzel kokular içinde, güzel binitleriyle gördüğüm zaman aralarında en çok üzülen ben oldum. Fakirlerle birlikte oturdum ve onların yanında kendimi rahat hissettim. Şöyle devam etti: «Aranızdaki fazileti unutmayın.» kendisine bir dilenci gelen kişi eğer yanında ona verecek bir şey yoksa ona duâ etsin.
Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah yaptığınız şeyleri görendir.» buyuruyor. Sizin işlerinizden ve durumlarınızdan O'na hiç bir şey gizli kalmaz ve Allah her iyi amel işleyenin mükâfatını verir. [15]

238 — Namazlara ve orta namaza devam edin. Ve Allah'ın divânına huşu' ile durun.
239 — Eğer korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın. Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin.

Orta Namaz — Korku Namazı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de namazların vakitlerinde edâ edilmesini emrediyor. Namazların şartlarına riâyet edip vakitlerinde kılmaya dikkat edilmesi belirtiliyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'de îbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir :
Rasûlullah (s.a.) a : Amellerin hangisi en afdaldır? diye sordum. Efendimiz : Vaktinde kılman namazdır» buyurdular. Ben : Sonra hangisi? diye sordum. O : «Allah yolunda cihâddır» buyurdu. Ben yine: Sonra hangisi? diye sordum. Efendimiz : «Anne babaya iyiliktir» buyurdular. İbn Mes'ûd şöyle devam etti: Bunları bana Allah Rasûlü haber verdi; eğer artırmasını isteseydim bana artırırdı.
îmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Yûnus... Ümmü Perve'den —ki o Rasûlullah (s.a.) a bîat eden kadınlardandı— rivayet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) in amelleri zikrettiğini işitmişti. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Amellerin Allah'a en sevgili olanı namazın ilk vaktinde kılınanıdır.»

Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed sonra şöyle der: Bu hadîsi sadece el-Ömerî tankıyla biliyoruz ki o da hadîs ehli katında kuvvetli bir râvî değildir.
Allah Teâlâ namazlar içinde orta namazın üzerinde daha fazla durmaktadır. Selef ve halef âlimleri orta namazın hangi namaz olduğu konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu namazın sabah namazı olduğu söylenmiştir. Bu görüş Mâlik tarafından Muvattâ'ında Hz. Ali ve İbn Abbâs'a dayanan senedlerle rivayet edilmiştir.
Hüşeym, İbn Uleyye, Ğunder, îbn Ebu Adiyy, Abdülvehhâb ve Şüreyk ile başkaları Avf el-A'râbî'den, o da Ebu Recâ el-Utâridî'den rivayetle şöyle demişlerdir : Ebu Recâ diyor ki: îbn Abbâs'm arkasında sabah namazı kıldım; Kunût yaptı ve iki ellerini kaldırdı, sonra şöyle dedi: Allah'ın huzurunda huşu' ile durmamızın emredildiği orta namaz işte budur.
Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine aynı hadîs, Avf tarafından İbn Abbâs'a dayanan bir senedle rivayet edilmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki, İbn Abbâs, Basra camiinde sabah namazını kıldı, rükû'dan önce kunût yaptı ve : Allah Teâlâ'nın kitabında «namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah'ın dîvânına tam huşu' ile durun» buyurarak zikretmiş olduğu orta namaz işte budur, dedi.
Yine İbn Cerîr diyor ki: Bize Muhammed İbn îsâ... Ebu'l-Âliye' den rivayet etti ki o şöyle demiş : «Basra'da Abdullah İbn Kays'ın arkasında sabah namazı kıldım. Rasûlullah (s.a.) in ashabından yanımda duran bir adama : Orta namazı hangisidir? diye sordum. O da : «Bu namazdır» diye cevap verdi.
îbn Cerîr der ki; bize İbn Beşşâr... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, orta namaz sabah namazıdır, demiştir. Bunu tbn Ebu Hatim, İbn Ömer'den, Ebu Umâme'den, Enes'ten, Ebu'l-Âliye'den, Ubeyd? den, Atâ'dan, Mücâhid'den, Câbir İbn Zeyd'den, İkrime'den, Rebî' İbn Enes'ten nakletmiştir. İbn Cerîr de Abdullah İbn Şeddâd'dan rivayet etmiştir.
İmâm Şafiî «Ve Allah'ın divânına tam huşu ile durun» âyetini delil getirmek suretiyle bu namazın sabah namazı ve Kunût'un da sabah namazında olduğunu söylemektedir. Bu konuda bazıları şöyle derler : Sabah namazı orta namazıdır. Zîra o (seferde) kısaltılmaz ve yine sabah namazı dört rek'atlı olup da kısaltılan iki namaz arasındadır.
Sabah namazı orta namazıdır. Çünkü o kırâetin cehrî olduğu iki namaz ile kırâetin gizli olduğu iki gündüz namazının ortasındadır, denilmiştir.
Orta namazının öğle namazı olduğu da söylenmiştir. Ebu Dâvûd Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize İbn Ebu Zi'b... Zühre İbn Ma'bed|. den rivayet etti ki o şöyle demiş: Biz Zeyd İbn Sâbit'in yanında oturuyorduk. Üsâme'ye haber göndererek kendisine orta namazı sordular o da: Orta namazı, öğle namazıdır; Rasûlullah (s.a.) onu sıcakta kılardı, diye cevap verdi. \
Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Zeyd İbn Sâbit'ten rivayet etti ki, o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) öğle namazını sıcakta kılardı. O, ashabına bundan daha ağır gelen bir namaz kıldırmamıştı. Bunun üzerine: «Namazlar ve orta namaza devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.»

âyeti nazil oldu. Ve şöyle devam etti: «Ondan önce de sonra da iki namaz vardır.»
Bu hadîsi Ebu Dâvûd da Sünen'inde Şu'be'den rivayet etmiştir.
Yine Ahmed îbn Hanbel diyor ki: Bize Yezîd... Zeberkân'dan rivayet etti: Zeyd İbn Sabit Kureyş'den bir gruba uğradı. Kureyşliler kendisine iki köle göndererek orta namazı sordular. O: «Orta namazı ikindi namazıdır» dedi. Kureyşlilerden ikisi kalkarak ona sordular. O da : «O, öğle namazıdır» diye cevap verdi. Bu iki kişi daha sonra Üsâme tbn Zeyd'e giderek ona sordular. Üsâme: «O, öğledir; Rasûlullah (s.a.) öğleyi sıcakta kılardı. Arkasında ya bir saf ya da iki saf olurdu. İnsanlar ya öğle uykusunda olurlar ya da ticâretlerinde olurlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da: «İnsanlar ya bunu terkederler (öğle namazına gelmemeyi) ya da evlerini yakarım» buyurdu, dedi.
Hadîsin isnâdındaki Zeberkân, İbn Amr, İbn Ümeyye ed-Damrî olup sahabeden kimseye yetişmemiştir. Hadîsin Urve İbn Zübeyr ve Zühre İbn Ma'bed'den rivayeti sahihtir.
Şu'be ve Hammâm... Zeyd İbn Sâbit'ten rivayetle onun şöyle dediğini söylerler : «Orta namazı, öğle namazıdır.»
()
Orta namazın öğle namazı olduğu değişik rivayetlerle İbn Ömer, Ebu Saîd ve Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Bu görüş Urve İbn Zübeyr ve Abdullah İbn Şeddâd İbn Hâd'm görüşleridir ve Ebu Hânife'den de rivayet edilmiştir.
Orta namazın ikindi namazı olduğu da söylenmiştir. Tirmizî ve Beğavî şöyle diyorlar: Bu (orta namazının ikindi namazı olması), sahabenin âlimlerinin çoğunun ve başkalarının kavlidir.
Kadı Mâverdî: «Bu, tabiûn'un cumhûr'unun kavlidir» diyor.'
Hafız Ebu Ömer îbn Abdilberr de bu görüşün hadîs ehlinin çoğunun kavli olduğunu söylemektedir.
Ebu Muhammed İbn Atiyye de tefsirinde bu görüşün cumhûr'un kavli olduğunu söylemektedir.
Hafız Ebu Muhammed Abdülmü'min İbn Halef ed-Dimyatî «Keşf'ül -Muğattâ fî Tebyîn is-Salât'il-Vüstâ» isimli eserinde orta namazın; ikindi namazı olduğunu kesinlikle belirtmekte ve bu görüşünü Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Eyyûb, Abdullah İbn Amr, Semure İbn Cündeb, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Ümmü Seleme, İbn Ömer, İbn Âbbâs, ve Hz. Âişe'den sahîh senedlerle rivayet etmektedir.
Ubeyde, İbrâhîm en-Nehaî, Zerr İbn Hübeyş, Saîd İbn Cübeyr, İbn Şîrîn, Hasan, Katâde, Dahhâk, Kelbî, Mukâtil, Ubeyd İbn Meryem ve başkaları da böyle fetva vermişlerdir. Bu Ahmed İbn Hanbel'in de mezhebidir.
Kadı Mâverdî ve Şafiî de böyle söylemişlerdir.
İbn Münzir diyor ki: Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf ve Muhammed'den gelen rivayetlerin sahîh olanı da budur ve İbn Habîb el-Malikî de bu görüşü tercih etmiştir. Allah hepsine rahmet eylesin. Bu görüşün deliline gelince; İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ebu Muâviye... Ali'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) Ahzâb günü (Hendek muharebesi) şöyle buyurdular: «Onlar bizi orta namazdan, ikindi namazından

alıkoydu- lar. Allah da onlann kalblerini ve evlerini ateşle doldursun.» Sonra bu namazı akşam ve yatsı arasında kıldı.
Hadîs, Müslim, Neseî tarafından... Ali İbn Ebu Tâlib'e varan se-nedlerle rivayet edilmiştir.
Hadîsi Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, Müsned, Sünen ve Sıhâh sahîblerinden birçoğu muhtelif tarîklarla Hz. Ali'ye varan senetlerle tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Tirmizî ve Neseî de Hasan el-Basrî tarîkıyla Hz. Ali'den rivayet etmişler ve Tirmizî: «Hasan el-Basrî'nin ondan hadîs işittiği bilinmiyor.» demiştir.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Zirr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Übeyde'ye, Hz. Ali'ye orta namazı sor, dedim. O da sordu ve Hz. Ali şöyle dedi: «Rasûlullah (s.a.) Ahzâb günü «Onlar bizi orta namazı, ikindi namazını kılmaktan alıkoydular. Allah da onlann kabirlerini ve karınlarını ya da evlerini ateşle doldursun» bu-yuruncaya kadar biz onun, sabah namazı olduğunu sanırdık.» Hadîsi, İbn Cerîr Bündâr'dan, o da İbn Mehdî'den rivayet etmiştir.
Ahzâb günü hadîsi, müşriklerin Rasûlullah (s.a.) ve ashabını ikindi namazını eda etmekten alıkoymaları sahabeden bir cemâat tarafından rivayet edilmiştir ki burada zikri uzun sürer. Burada bize gerekli olan bu rivâyetlerdeki orta namazın ikindi namazı olmasıdır.
Bu hadîs Müslim tarafından tbn Mes'ûd ve Berrâ İbn Âzib'e dayanan senedlerle rivayet edilmiştir.
Bir diğer hadîs-i şerifte İmâm Ahmed diyor ki: Bize Affân... Se-mure'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) : «Namazlara ve orta namaza devam edin.» âyetini okuyarak, bu namazın ikindi namazı olduğunu söylemiştir.
(   )
Bu hadîsler bu konuda ihtimali ortadan kaldıracak kesinlikte olup buna devam edilmesi emri de bu hususu pekiştirmektedir. Rasûlullah (s.a.) Zührî'nin rivayet ettiği sahîh bir hadîs-i şerifte: «Kim ikindi namazını geçirirse sanki ailesini ve malını terketmiş gibi olur.» buyurması da konuyu pekiştirmektedir.
Evzaî'nin... Büreyre İbn Husayb'dan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Bulutlu günde namazı erken kılınız. Kim ikindi namazını terk ederse ameli boşa gitmiş olur.» İmâm Ahmed diyor ki: «Bize Yahya İbn İshâk... Ebu Basra el-Ğıfârî'-den rivayet etti ki o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) bize el-Hamîz adı verilen bir vadide ikindi namazı kıldırdı ve : «Bu namaz sizden ön-cekilere arzedildi de onlar bunu zayi' ettiler. Dikkatli olunuz! Kim onu kılarsa ecri iki katına çıkarılır. Uyanık olun, siz şahidi görünceye kadar bundan sonra namaz yoktur.» buyurdular.
îmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs'i şerîf'de îs-hâk... Hz. Âişe'nin kölesi Ebu Yûnus'tan rivayet eder ki o şöyle demiştir : Âişe bana, kendisine bir mushaf yazmamı emretti ve : «Namazlara ve orta namaza devam edin.» âyetine ulaşınca bana haber ver, dedi. Bu âyete varınca kendisine haber verdim. Bana şu şekilde yazdırdı: «Namazlara ve orta namaza, ikindi namazına devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» Sonra şöyle dedi: «Bunu, Rasûlullah (s.a.) dan işittim.»
Müslim de Yahya îbn Yahya'dan... Mâlik'in isnâdıyla aynı hadîsi rivayet etmiştir.
İbn Cerîr diyor ki: Bize îbn el-Müsennâ... Urve'-den rivayet etti ki, o şöyle demiştir:

(Bu âyet) Âişe'nin mushafında «namazlara ve orta namaza devam edin. Bu ikindi namazıdır.» şeklinde idi.
İbn Cerîr, Hasan el-Basrî tarîki ile Rasûlullah (s.a.) in âyeti bu şekilde okuduğunu rivayet etmiştir.
İmâm Mâlik de Zeyd İbn Eşlem kanalıyla Amr İbn Râfî'den rivayet ediyor ki Amr îbn Râfî şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) in zevcesi Hafsa için bir mushaf yazıyordum, bana : «Namazlara ve orta namaza devam edin» âyetine geldiğinde haber ver» dedi. Ben de bu âyete geldiğimde kendisine haber verdim. Bana şöyle yazdırdı: «Namazlara ve orta namaza; ikindi namazına devam edin. Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» Hadîsi Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali kanalıyla... Ömer îbn Nâfî'den rivayet eden Muhammed tbn İshâk'm rivayetinde şu ilâve vardır : «Hz. Peygamıber'den ezberlediğim gibi.»
( )
Orta namazın akşam namazı olduğu da söylenmiştir. Bu.görüş İbn Abbâs'tan İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir; ancak isnadı şüphelidir: İbn Ebu Hatim, babasından o da... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki: O, «Orta namaz, akşam namazıdır» demiştir.
Bu görüş îbn Cerîr tarafından Kâbîsa İbn Züeyb'den rivayet edilmiştir.
Farklı rivayetleri olmakla birlikte, aynı görüş Katâde'den de rivayet edilmiştir. Bu görüşün tevcîhi şöyledir: Akşam namazı, dört ve iki rek'âtli namazların ortasındadır, farz namazlar içinde tek rek'âtli olanı da odur ve faziletine dâir hadîs-i şerifler vârîd olmuştur. Allah en iyi bilir.
Bir görüşe göre de; orta namaz yatsı namazıdır. Ali İbn Ahmed el-Vahidî meşhur tefsîrinde bu görüşü tercîh etmiştir.
Orta namaz beş vakit namazdan birisidir. Nasıl kadîr gecesi busene, ya da bir ay, ya da Ramazân'm son on gününde gizlenmişse bu da beş vakit namaz içinde gizlenmiştir, diyenler de olmuştur. Bu söz Saîd İbn el-Müseyyeb, Kadı Şüreyh, îbn Ömer'in kölesi Nâfl ve Rebî' İbn Hayşem'den rivayet edilmiştir. Aynı görüş Zeyd İbn Sâbit'ten de nakledilmiş olup İmam'ül-Harameyn el-Cüveynî el-Nihâye'sinde bu görüşü tercih etmiştir.
Orta namazın beş vakit namazın toplamı olduğu da söylenmiş olup bu görüş İbn Ömer'den tbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir. Ancak bunun da sıhhati şüphelidir. Gariptir ki bu görüş, Mâverâ'ül-Bahr (?) İmâmı Şeyh Ebu Amr İbn Abd'ül-Berr en-Nemîrî tarafından da tercih edilmiştir.
Ebu Amr bu görüşü incelemesinin genişliği ve hıfzına rağmen hakkında ne kitapta, ne sünnette, ne de eserde bir delil olmaksızın tercih etmiştir.
Orta namaz hakkındaki diğer görüşler sırasıyla şöyledir :
Orta namaz; yatsı ve sabah namazlarıdır.
Cemâatle kılınan namazdır.
Cum'a namazıdır.
Korku namazıdır. (Salat'ül-Havf)
Ramazân Bayramı namazıdır.
Kurban Bayramı namazıdır.
Vitir namazıdır.
Kuşluk namazıdır.

Bazı âlimler de ellerindeki deliller muhtelif olup birini diğerine tercih edemedikleri için bu konuda görüş beyân etmemişlerdir ve bir görüş üzerinde icmâ' vâki' olmamıştır; bil'akis sahabe devrinden bugü-ne kadar konu münakaşalı olarak devam edegelmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Müsey-yeb'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Rasûlullah (s.a.) in ashabı orta namaz konusunda böylece ihtilaflı idiler, ve o parmaklarını birbirine geçirdi. Bu görüşlerin hepsi de bir öncekine nazaran zayıftır. Ancak münâkaşaya medar olabilecek görüşler sabah ve ikindi namazlarında toplanmaktadır. Orta namazın ikindi namazı olduğu konusunda sünnet sabit olmuş ve görüşler o noktada taayyün etmiştir.
«Şafiî'nin Faziletleri» kitabında İmâm Ebu Muhammed Abdurrah-mân İbn Ebu Hatim el-Râzî rivayet eder ki: İmâm Şafiî şöyle demiş: Söylediklerimin hepsi şu kadardır : Rasûlullah (s.a.) dan şu benim söylediğimin aksi vârid ise Rasûlullah (s.a.) in hadîsi daha evlâdır onu alınız ve beni taklîd etmeyiniz.
Rebî', Za'ferânî ve Ahmed İbn Hanbel de Şafiî'den böyle rivayet ettiler. Şafiî'den naklen Musa Ebu'l-Velîd İbn Ebu Carût şöyle dedi: Hadîs sahîh olur ve ben bir söz söylemiş olursam ben sözümden dönüp bu hadîsi şerifi söylerim. Bu, İmâm Şafiî'nin büyüklüğüne ve emâne- tine delâlet eder. Nitekim kardeşleri olan diğer imamlar da aynı şeyi yapmışlardır. Allah cümlesine rahmet eylesin ve hepsinden razı olsun. Buradan hareketle Kâdî el-Mâverdî, Şafiî mezhebinin yeni görüşüyle başkalarının görüşüne göre orta namaz sabah namazıdır, denil-mişse bile orta namazın ikindi olduğuna dâir hadîslerin sıhhatine binâen Şafiî mezhebine göre orta namazın ikindi namazı olduğunu kesinlikle belirtmektedir.
Şafiî mezhebinin muhaddislerinden bir grup bu konuda Kâdî Mâ-verdî'ye uymuşlardır. Ancak Şafiî mezhebinin fakîhlerinden, Şafiî mezhebine göre orta namazın ikindi olduğunu kabul etmeyip tek bir kavil üzere onun sabah namazı olduğunu söyleyenler de vardır.
Mâverdî diyor ki: Bu mes'elede iki kavli de rivayet edenler vardır. Bu konudaki münâkaşaların ve cevapların yeri başka bir yerdir. Biz bu konuyu başlı başına başka bir yerde ele aldık. Hamd ve minnet Allah'adır.
Allah Teâlâ: «Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun» buyurmaktadır ki kul Allah'ın huzurunda zelîl ve kendini alçak görerek durmalıdır.
Bu emir; namazda uygun düşmediği için konuşmanın terkedilme-sini gerektirir. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) namazda iken kendisine selâm veren Abdullah İbn Mes'ûd'un selâmına karşılık vermemiş ve bundan dolayı kendisine özür beyân ederek : «Muhakkak ki namazda meşguliyet vardır.» buyurmuştur.
Müslim'in sahîh'inde ise Rasûlullah (s.a.) namazda iken konuşan Muâviye İbn Hakem'e şöyle söylemişlerdir: «Muhakkak ki namazda insanların sözlerinden olan bir şey söylemek doğru değildir. Namaz tes-bîhtir, tekbîrdir ve Allah'ı zikretmektir.»
îmâm Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Yahya İbn Saîd... Zeyd İbn Erkam'dan rivayet etti ki, o şöyle demiş: «Rasûlullah (s.a.) in zamanında «Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» âyeti ininceye kadar kişi namazda arkadaşıyla herhangi bir ihtiyâcı konusunda konuşurdu. Bu âyette susmakla emrolunduk.»

İbn Mâce dışındaki hadîsçiler bu hadîsi muhtelif tanklarla İsmail'den rivayet etmişlerdir.
Bu hadîs; hadîs âlimlerinden bir gruba göre müşkildir. Çünkü namazda konuşmanın Medine-i Münevvere'ye hicretten önce ve Habeşistan'a hicretten sonra Mekke-i Mükerreme'de haram kılındığına dâir ellerinde deliller vardır.
Nitekim İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen sahîh bir hadîs-i şerifte İbn Mes'ûd şöyle demektedir: «Biz, Habeşistan'a hicret etmezden önce Rasûlullah (s.a.) namazda iken kendisine selâm verirdik. O da selâmımızı alırdı.» İbn Mes'ûd devam ediyor: «Habeşistan'dan döndüğümüzde Ra- sûlullah (s.a.) a selâm verdim; selâmımı almadı. Düşünmeye başladım. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirip selâm verince şöyle buyurdular: «Namazda olduğum için selâmını almadım. Allah işlerinden dilediğini ihdas eder. Namazda iken konuşmamanız da koyduğu işlerdendir.»
İbn Mes'ûd ilk müslûman olanlardan ve Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Sonra oradan Mekke-i Mükerreme'ye dönenlerle birlikte o da dönmüş ve Medîne-i Münevvere'ye hicret etmiştir. «Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» âyeti ihtilafsız olarak Msdîne-i Münev-vere'de nazil olmuştur. Bazıları şöyle diyorlar: Zeyd İbn Erkam «Kişi namazda iken kardeşiyle herhangi bir ihtiyâcı konusunda konuşurdu» sözüyle kelâmın cinsinden haber vermekte ve âyetten anladığı kada-rıyla bu âyetin bunu haram kıldığı neticesini çıkarmaktadır. En iyisini Allah bilir. Başkalan da şöyle diyorlar: Zeyd İbn Erkam bu sözüyle Medîne-i Münevvere'ye hicretten sonra bu olayın orada meydana geldiğini kastetmektedir ve bu, iki kerre mübâh kılınmış ve iki kerre haram kılınmıştır.
Nitekim ashabımızdan bir grup ve başkaları bu görüşü tercih etmişlerdir. Ancak birincisi daha uygundur. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Bişr îbn Velîd... Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir: «Biz namazda iken birbirimize selâm verirdik, Rasûlullah (s.a.) a uğradım ve ona selâm verdim. Selâmımı almadı. Kendi kendime bu konuda bir şey (âyet) indiğini düşündüm. Rasûlullah (s.a.) namazını bitirince şöyle buyurdu : «Selâm ve Allah'ın Rahmeti sana da olsun ey müslûman, Allah işlerinden dilediğini koyar (ihdas eder). Siz namazda olduğunuz zaman susunuz ve konuşmayınız.»
«Eğer, korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın. Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin.»' âyetine gelince :
Allah Teâlâ kullarına namazlara devam ve namazın erkânına riâyeti emredip bunu kuvvetlice zikrettikten sonra kişinin namazı mükemmel bir şekilde edâ edemeyeceği durumları zikrediyor ki bu da harp ve göğüs göğüse muharebe halidir. Allah Teâlâ: «Eğer korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın» buyuruyor. Binitli ya da yaya bile olsanız namazı mutlaka kılın, ister kıbleye dönmüş, ister kıbleye dönmemiş halde, ama mutlaka kılın. Nitekim Nâfi'den rivayetle Mâlik şöyle der: İbn Ömer'e korku namazı sorulduğunda onu anlattı, sonra şöyle dedi: Eğer korku bundan da şiddetli olursa namazı ayakta ayaklarınızın üzerinde, ya da ister kıbleye karşı, ister kıbleye dönmemiş olarak binitli halde kılınız.
Nâfî der ki: İbn Ömer'in bunu Rasûlullah (s.a.) dan naklen zikrettiğini sanıyorum.

Bu hadîsi, Buhar! de rivayet etmiştir. Ancak hadîsin lafzı Müslim'indir. Bu hadîsi Buhârî başka bir şekliyle İbn Cüreyc'den... O, îbn Ömer'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etmiştir.
Yine Müslim'in Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte İbn Ömer şöyle diyor: «Eğer korku bundan da şiddetli olursa, namazı binitli ya da ayakta i'mâ ile kılın.»
Rasûlullah (s.a.) in arefe veya arafât taraflannda bulunan Hâlid ibn Süfyân el-Hüzeylî'yi öldürmek üzere göndermiş olduğu Abdullah İbn Enîs, Hâlid İbn Süfyân ile karşılaştığında ikindi namazı vakti gelmişti. Abdullah İbn Enîs anlatır ve şöyle der: «Namazı kaçırmaktan korktum ve i'mâ ile kılmaya başladım.»
Hadîsi uzun şekliyle ve sağlam bir isnâd ile Ahmed ve Ebu Dâvûd rivayet ederler.
Bu, Allah'ın kulları üzerindeki ağırlık ve bağları kaldırması kabilinden olup kullarına tanımış olduğu ruhsatlarındandır.
Bu âyet hakkında İbn Ebu Hatim... Şebîb İbn Bişr kanalıyla îbn Abbâs'dan rivayet eder ki o şöyle demiştir: Bu âyet, binitli olan hayvanın üzerinde, yaya olan da ayakları üzerinde namazını kılar.
İbn Ebu Hatim şöyle devam eder: Bu görüşün benzeri Hasan, Mü-câhid, Mekhûl, Süddî, Hakem, Mâlik, Evzaî, Sevrî ve Hasan İbn Sâlih'-den de rivayet edilmiştir.
Şunu da ilâve eder : Ne tarafa dönerse dönsün başı ile i'mâ ederek namazı 'kılar.
Sonra şöyle der : Bana babamın... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetinde o şöyle dedi: Göğüs göğüse çarpışmalarda kişi, yüzü ne tarafa olursa olsun, başı ile i'mâ ederek namaz kılsın. Allah Teâlâ'mn: «Yaya veya binmiş olarak namazınızı kılın» âyetinin meali budur.
Hasan, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Atiyye, Hakem, Hammâd ve Katâde'den bunun benzeri rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed; iki ordu göğüs göğüse çarpıştığı sırada bazan korku namazının bir rek'at olarak kılınabileceği görüşündedir.
Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî, îbn Mâce ve İbn Cerîr'in Ebu Avâne kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif buna delâlet etmektedir: İbn Abbâs şöyle diyor : «Peygamberinizin diliyle Allah Teâlâ namazı barışta dört, yolculukta iki ve korku halinde bir rek'at olarak farz kılmıştır»
Hasan el-Basrî, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir.
İbn Cerîr diyor ki: Bize İbn Beşşâr... Şu'be'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Hakem, Hammâd ve Katâde'ye kılıç kılıca vuruşmasırasında kılınacak namazı sordum. Onlar bu namazın bir rek'at olduğunu söylediler. Sevrî de aynı zâtlardan aynı rivayeti nakletmiştir.
Yine İbn Cerîr der ki: Bana Saîd İbn Amr... Câbir tbn Abdullah'tan rivayet etti ki o : «Korku namazı bir rek'attır.» demiştir.
Bu görüş İbn Cerîr tarafından tercih edilmiştir. . Buhârî bu konuya «Muhasara savaşlan ve düşmanla karşılaşılması hallerinde kılınacak namaz» başlığı ile ayrı bir bab ayırmıştır.
Evzaî şöyle diyor : Fetih hazır ise ve namaz kılmaya güçleri yetmiyorsa herkes kendisi için (cemâatle değil) i'mâ ile namazını kılsın; i'mâ ile namaz kılmaya da güçleri yetmiyorsa vuruşma açıklık kaza-nıncaya ve emîn oluncaya kadar namazı geciktirsinler ve iki rek'at olarak kılsınlar. Eğer buna da güçleri yetmiyorsa bir

rek'at ve iki sec-deli olarak kılsınlar. Eğer buna da güçleri yetmiyorsa sadece tekbîr getirmek kâfi gelmeyeceği için kendilerini emniyette hissedinceye kadar namazı geciktirirler.
Mekhûl da böyle söylemektedir.
Enes İbn Mâlik şöyle diyor : Tüster kalesi savaşında bulundum. Tüster kalesi fecir aydınlandığı sırada kuşatılmış ve harp şiddetlenmiş idi. Müslümanlar namaz kılamamışlar idi. Ancak gün yükseldikten sonradır ki namaz kılabildik. Namaz kılarken Ebu Mûsâ da bizimle idi ve fetih nasîb oldu. Enes diyor ki; dünya ve içindekiler beni, o namaz kadar huzurlu kılmazdı.
Hadîsin lafzı Buhârî'nindir.
Sonra buna delil olarak Rasûlullah (s.a.) in Hendek muharebesi günü muharebe sebebiyle ikindi namazını güneşin batışına kadar te'-hîr etmesini içeren hadîs ile, Rasûlullah (s.a.) m ashabını Kurayza oğullan üzerine gönderirken : «Sizden hiç kimse Kurayza oğullarına varmadan ikindiyi kılmasın.» emrini göstermektedirler. Onlardan bir kısmı yolda iken ikindi namazı vakti geldiği için namaz kılmış ve : «Rasûlullah (s.a.) bu sözüyle bizim hızlı gitmemizi kastetmiştir.» demişti. Bazıları da ikindi vakti geldiği halde güneş batıncaya ve Kurayza oğullarının mahallesine varıncaya kadar namaz kılmamışlardır. Rasûlullah her iki gruba da kızmamışlardı. Bu, Buhârî'nin bu kavli tercih ettiğine delâlet eder.
Cumhur ise bunun tersine olarak şöyle demektedir: Kur'an'da Nisa sûresinde vârid olduğu üzere ve hadîs-i şerifteki şekliyle korku namazı Hendek muharebesinde henüz emrolunmamıştı. Ondan sonra bu emir gelmiştir. Bu,husus Ebu Saîd ve başkalarının hadîslerinde açıkça görülmektedir.
Mekhûl, Evzaî ve Buhârî buna cevap olarak derler ki: «Korku namazının bundan sonra emredilmiş olması bunun cevâzma mâni değildir. Çünkü bu durum nâdir ve özel bir durumdur; bunun benzeri haller ve Hz. Ömer'in zamanında Tüster kalesinin fethinde sahabenin uygulaması bize delil olabilir. Bu olay meşhurdur ve kimse de inkâr etmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki;
«Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde» nitekim Allah size nimetler bahşetmiş, size îmân yolunu göstermiş, size dünya ve âhirette faydası dokunacak şeyleri öğret-, mistir. Bunları şükürle ve zikirle karşılayınız. Allah'ı zikredin namazlarınızı emredildiğiniz şekilde; rükû', secde, kıyam ve ka'de'lerini tam olarak yapmak suretiyle huşu' içinde kılınız.
Nitekim Allah Teâlâ korku namazını zikrettikten sonra şöyle buyurmaktadır : «Emniyete kavuştuğunuzda namazı dosdoğru kılın. Namaz, şüphesiz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.» (Nisa, 103)
Korku namazı ve nasıl kılınacağı konusundaki hadîs-i şerifler Nisa süresindeki; «Sen onlann içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman.» (Nisa, 102) âyetinde gelecektir. [16]

240 — İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar; bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkanlmayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size

mes'ûliyet yoktur. Allah, Azîz'dir,
Hakîm'dir.
241 — Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakîler için bir vazifedir.
242 — işte Allah, aklınız ersin diye âyetlerini bu şekilde beyân ediyor.

Boşanmanın Kuralı

Birçokları bu âyetin «Kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetiyle mensûh olduğunu söylemektedirler. Buhârî diyor ki: Bize Ümeyye... İbn Zübeyr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar...» âyeti bir diğer âyetle neshedilmiştir, niçin yazıyorsun da terketmiyorsun? diye Osman İbn Affân'a sordum. O : «Ey kardeşimin oğlu, ben ondan (Kur'an'dan) hiç bir şeyin yerini değiştirmem.» diye cevap verdi.
İbn Zübeyr'in Osman'a bu mes'eleyi sormasının anlamı şudur : Bu âyetin hükmü dört ay on gün iddet bekleme âyeti ile kaldırılmış ise hükmü kaldırılmış olmakla birlikte mushafta bırakmanın hikmeti nedir? Bu âyeti nesheden âyetten sonra mushaftan kaldırılmayıp ibkâ edilmesi onun hükmünün de baki olduğu zannını vermez mi?
Mü'minlerin emîri Hz. Osman buna cevap verir ve şöyle der: «Bu, Tevkîfî bir iştir. Ben bu âyeti kendisinden sonraki âyetle birlikte mushafta buldum ve bulduğum yere de onu koydum, (yerleştirdim)»
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hasan İbn Muhammed İbn Sab-bâh... «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; kocası ölen kadın nafakası ve barındırılması te'mîn edilmek suretiyle kocasının evinde bir sene kalırdı. Bu, mîras âyeti ile kaldırıldı ve kocasının bıraktığı mîrastan sekizde biri, ya da dörtte biri onlara ayrıldı.
Sonra şöyle diyor : Ebu Mûsâ el-Eş'arî, İbn Zübeyr, Mücâhid, İbrâ-hîm, Atâ, Hasan, İkrime, Katâde, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Atâ el-Horasânî ve Rebî' İbn Enes'den rivayet edildiğine göre bu âyet mensûhtur.
Ali İbn Ebu Talha tarîkıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: «Birisi ölüp de karısını geride bıraktığında kadın onun evinde kocanın malından nafakası te'mîn edilmek suretiyle bir sene iddet beklerdi.» Sonra Allah Teâlâ : «İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetini indirdi. İşte kocası ölen kadının iddeti budur. Ancak kadın hâmile ise onun iddeti çocuğunu doğuruncaya kadardır. Allah Teâlâ : «Çocuğunuz yoksa, sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizin-dir. Şayet çocuğunuz varsa, bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır.» (Nisa, 12) buyurmak suretiyle kadının mirasını açıklamış, vasiyet ve nafakayı kaldırmıştır.
Mücâhid, Hasan, İkrime, Dahhâk, Rebî' ve Mukâtil İbn Hayyân bu âyetin Bakara sûresi 234. âyeti ile mensûh olduğunu söylemişlerdir.
Saîd İbn Müseyyeb'den rivayete göre o, bu âyetin «Ey îmân etmiş olanlar, mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığınızda...» (Ahzâb, 49) âyeti ile mensûh olduğunu söylemektedir.

Ben de derim ki: Mukâtil ve Katâde'den bu âyetin miras âyeti ile mensûh olduğu rivayet edilmiştir.
Buhârî diyor ki:
İshâk İbn Mansûr... «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar...» âyeti hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder : Bu, iddet bekleyen kadınlar hakkındadır; onun, kocası ailesinin yanında iddet beklemesi vacip idi. Allah Teâlâ : «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar; bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkarıl-mayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» (Bakara, 240) âyetini indirdi. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme ile yedi ay yirmi yedi gece ilâvesiyle tam bir sene vasiyeti koymuş oldu. Kadın dilerse kocasının ailesi yanında kalır; dilerse çıkar. İşte Allah Teâlâ'nın... «Bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa... Size mes'ûliyet yoktur.» âyetinin anlamı budur. İddet ise elbette kadın üzerine vaciptir.
Buhârî, bunun Mücâhid'den rivayet edildiğini sanmıştır.
Atâ, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini söylüyor: Bu âyet kadının kocasının ailesi yanında iddet beklemesini kaldırmıştır. Kadın dilediği yerde iddet bekler. Allah Teâlâ'nın : «... Eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak...» kelâmının anlamı budur.
Atâ diyor ki: «Kadın, dilerse kocasının ailesi yanında iddet bekler ve vasiyet edildiği şekilde orada kalır. Dilerse Allah Teâlâ'nın «Şayet kendileri çıkarlarsa artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» âyeti gereğince çıkabilir.
Atâ diyor ki: «Sonra mîras âyeti geldi ve kadının kocasının evinde kalması kaldırıldı. Kadın dilediği yerde iddet bekler ve kocanın ailesi tarafından ev te'mîn edilmesi de sözkonusu değildir.»
Sonra Buhârî bu görüşün benzerini İbn Abbâs'dan müsned olarak rivayet eder ki Mücâhid ve Atâ bu görüşü tercih etmektedirler. Buna göre, bu âyet bir sene süreyle iddet beklemenin —Cumhûr'un zannı hilâfına— vâcib olduğuna delâlet etmez ve bu âyet, dört ay on gün iddet bekleme âyeti ile neshedilmiştir. Bu âyet-i kerîme olsa olsa karılarına kocalarının vasiyette bulunarak eğer onlar da isterlerse ölümlerinden sonra koca evlerinde tam bir sene barındırılmalarının sağlanmasına delâlet edebilir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Vasiyet etmiş olmalıdırlar.» buyurmaktadır. Yani, Allah sizin onlar hakkında vasiyette bulunmanızı tavsiye eder.
Âyet-i kerîme'deki “Vasiyyet” kelimesinin «Onlara vasiyette bulununuz» mânâsına olmak üzere mansûb olduğu söylenmiştir. Bazıları da «Size, vasiyette bulunmak farz kılındı.» mânâsında olmak üzere bu kelimenin merfû olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İbn Cerîr bu kırâeti tercîh etmiştir.
Bu durumdaki kadınlar «Eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak...» âyeti gereğince koca evlerinde kalmaktan men'edilemezler. Ama dört ay on gün iddet beklemekle ya da hâmileliklrinin son bulmasıyla id-detleri bitince ve koca evlerinden ayrılarak bu evden başka bir eve geçmek istediklerinde aynı şekilde «Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» âyet-i kerîme'si gereğince bundan da men'edilemezler.

Âyet-i kerîme'nin bu şekilde anlaşılmasına lafız müsaittir ve içlerinde Ebu Abbâs İbn Teymiye'nin de bulunduğu bir grup bunu tercîh etmiştir. İçlerinde Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr'in de bulunduğu bir grub ise bu görüşü kabul etmezler.
Atâ ve ona uyanlar: «Bu âyet, mîras âyetiyle mensûhtur.» derken bununla dört ay on günlük süreden fazlasını kastediyorlarsa bu müsellemdir. Ama dört ay on günlük sürede koca evinde barındırılmalarının ölünün terekesinden karşılanması gerekmez demek istiyorlarsa, işte bu imamlar arasında ihtilâf konusudur ve bu iki görüş İmâm Şafiî'ye aittir.
İmâm Mâlik'in Muvattâ'ında rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi kadının koca evinde barındırılmasının vâcib olduğuna delil getirmişlerdir :
Sa'd İbn İshâk İbn Kâ'b İbn Acre'den... Fürey'a Bint Mâlik İbn Sînân —Ebu Saîd el-Hudrî'nin kızkardeşi— haber veriyor ki o Rasûlullah (s.a.) a gelerek Hudre oğulları içindeki ailesine dönmek istediğini bildirdi. Kocası kaçan kölelerinin peşinden gitmiş ve kocası kadûm (Medine'ye 6 mil mesafede bir yer adı) dolaylarında iken köleler yeti-, şerek onu öldürmüşlerdi. O şöyle diyor : Rasûlullah (s.a.) a «Hudre oğullarındaki aileme dönmek istiyorum. Kocam bana sahib olduğu bir mesken ve nafaka bırakmadı.» dedim. Rasûlullah (s.a.) : «Evet (dönebilirsin) » buyurdular.
Fürey'a devamla diyor ki: Oradan ayrılıp odama döndüğümde Rasûlullah (s.a.) beni çağırdı ya da yanına çağrılmamı emretti: «Nasıl demiştim?» buyurdular. Ben de kocamın durumu ile ilgili olarak anlattıklarımı tekrarladım. «İddetin bitinceye kadar evinde kal.» buyurdular. Ben de orada dört ay on gün iddet bekledim.
Fürey'a der ki: Osman İbn Affân halîfe olunca bana haber göndererek bu olayı sordu. Ben de olduğu şekilde haber verdim. Buna uydu ve bununla hükmetti.
Hadîs Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî tarafından Mâlik'ten, Neseî ve İbn Mâce tarafından da muhtelif tarîklerle Sa'd İbn İshâk'tan rivayet edilmiş ve Tirmizî: «Hadîs hasendir, sahihtir.» demiştir.
- «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu müttâkîler için bir vazifedir.» âyetine gelince : Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem diyor ki: «Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.» âyeti nazil olunca bir adam : «Dilersem iyilik eder ve bunu yaparım; dilersem yapmam.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttâkîler için bir vazifedir» âyet-i kerîme'sini indirdi. İster kendisine mehir tayîn edilmiş olsun, ister mehri tayın edilmemiş olsun, ister kendisi ile münâsebette bulunulmadan boşanmış olsun, ister duhûl vâki' olduktan sonra boşanmış olsun. Her boşanan kadını faydalandırmanın vâcib olduğu görüşündeki âlimler bu âyeti delil getirirler. Bu görüş Şafiî'den rivayet edilmiştir.
Seleften Saîd İbn Cübeyr ve başkaları bu görüşe zâhib olduğu gibi İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Mutlak vücûbu kabul etmiyen-ler ise bu âyetin umûmî hükmünün «Temas etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşamışsanız, size vebal yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.» (Bakara, 236) âyet-i kerîme'si ile tahsis edildiğini söylemektedirler.
Birinci görüşün sahipleri ise bunun, umûmun ferdlerinden bazısının zikri ka-

bilinden olduğu, hakkında nass bulunan meşhurun tahsîs edilemeyeceği cevâbını vermektedirler. Allah en iyisini bilendir.
Allah Teâlâ : «İşte Allah, aklınız ersin diye» emir ve yasakların-dâki helâl kılma, haram kılma, farzları ve hadleri konusundaki âyetlerini bu şekilde beyân ediyor. Açıklamaya ihtiyâcınız olduğu zamanlarda açıklamaya ihtiyâç duyulan şeyleri mücmel ve kapalı bırakmıyor, açıklayıp tefsir ediyor. Umulur ki siz de anlayıp düşünürsünüz.[17]

243 — Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara «ölün» dedi. Sonra da onları diriltti. Şüphesiz ki, Allah insanlara karşı lütuf sahibidir. Ama insanların pek çoğu şükretmezler.
244 — Allah yolunda savaşm ve bilin ki Allah Semî'dir. Alîm'dir.
245 — Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin. Allah, hem darlaştırır, hem de bollaştırır. Ve O'na döndürüleceksiniz.

İmân Ve Ölüm Korkusu

İbn Abbâs'tan burada bahis mevzuu edilenlerin dört ya da sekiz bin oldukları rivayet edilmiştir. Ebu Salih ise dokuzbin olduklarını söyler. Yine İbn Abbâs'tan bunların kırkbin oldukları rivayeti vardır. Vehb İbn Münebbih ve Ebu Mâlik ise otuzbin küsur olduklarını söylerler.
İbn Ebu Hatim, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: Bunlar, Dâverdân adı verilen bir köy halkı idiler.
Süddî ve Ebu Salih de bu köyün Vâsıt taraflarında olduğunu ilâve eder.
Saîd İbn Abdülazîz bunların Ezriât halkından olduklarım söylemektedir. Atâ'dan rivayetle İbn Cüreyc bunun bir darb-ı mesel olduğunu, vuku bulmuş bir olay olmadığını söylemektedir. Ali İbn Âsim der ki: «Bunlar Vâsıt'a bir fersah mesafedeki Dâverdân köyü halkından idiler.»
Vekî' İbn Cerrah tefsirinde şöyle diyor : Bize Süfyân... «Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?» âyeti hakkmda İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; o şöyle demiştir : «Bunlar, dört bin kişi idiler. Taundan kaçarak köylerinden çıkmışlardı ve ölüm olmayan bir yere gidelim diyorlardı. Bir yere gelince Allah Teâ-lâ : «Onlara ölünüz» dedi. Ve onlar da öldüler. Peygamberlerden birisi onlara uğradı ve Rabbma duâ ederek onları diriltmesini istedi. Allah da onları diriltti. İşte «Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurt-larından çıkanları görmedin mi?...» âyetinin anlamı budur.
Seleften bazılarının anlattığına göre; bu kavim İsrâiloğullarından bir peygamberin zamanında bir belde halkı olup yerlerini tehlikeli görmüşlerdi. Orada kendilerine şiddetli bir veba gelmişti. Onlar da ölümden kaçarak memleketlerinden ayrıldılar ve boş çöle kaçtılar. Açık bir vâdîye inip iki tarafını doldurdular. Allah Teâlâ onların ürerine biri vadinin altından, diğeri yukarısından olmak üzere iki melek gönderdi. MelelÖer onlara bir bağırış bağırdılar ki son ferdine varıncaya kadar öldüler ve çukurlara sürüklendiler, üzerlerine duvarlar örüldü. Yok oldular, parçalanıp dağıldılar. Aradan bir asır geçtikten sonra İsrâ-iloğullarından Hazkıyel adındaki bir peygamber onların bulunduğu yere uğradı ve Allah'dan onların diriltilmelerini

diledi. Allah Teâlâ onun duasını kabul buyurarak : «Ey çürümüş kemikler, Allah toplanmanızı emrediyor.» demesini emretti. Her bir cesedin kemikleri biraraya top-landı. Sonra Allah Teâlâ : «Ey kemikler, Allah sizin et, sinir ve deri ile örtülmenizi emrediyor.» diye nida etmesini emretti ve öylece oldu. Bunu peygamber görüyordu. Sonra Allah Teâlâ : «Ey ruhlar, Allah Teâlâ daha önce bulunduğunuz cesedlere dönmenizi emrediyor.» diye nida etmesini emretti. Onlar etraflarına bakar oldukları halde dirilerek kalktılar. Allah Teâlâ onları uzun uykularından sonra diriltmişti ve onlar şöyle diyorlardı: «Seni tesbîh ederiz ey Allah'ımız, Senden başka İlâh yoktur.»
Onların diriltilmelerinde hem bir ibret ve hem de kıyamet günü cismânî dirilmenin vuku' bulacağına kesin bir delîl vardır. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah kendilerine parlak âyetler, kesin hüccetler ve çürütülemez deliller göstermek suretiyle, insanlara karşı lütuf sahibidir. Ama insanların pek çoğu şükretmezler.» Gerek dinlerini ve gerekse dünyaları ile ilgili olarak Allah'ın kendilerine verdiklerinin şükrünü yerine getirmezler, buyurmaktadır.
Yine bu kıssada hem bir ibret ve hem de korkunun kadere fayda vermediğine ve Allah'tan, ancak Allah'a kaçılabileceğine bir delil vardır. Bunlar uzun bir hayat isteğiyle vebadan kaçarak memleketlerinden çıkmışlardı. Ama maksadlannın tersi ile muamele gördüler ve bir anda ölüm onlara geliverdi.
İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu sahîh hadîs-i şerîf de bu kabildendir. Bize İshâk İbn îsâ... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki :
«Ömer İbn el-Hattâb Şam'a doğru yola çıktı. Serğ denilen yere (Tebûk vadisinde bir yer adı) geldiğinde ordu komutanlarından Ebu Übeyde İbn Cerrah ve arkadaşları gelerek Şam'da veba olduğunu haber verdiler. O da yukardaki hadîsi hatırladı. Bazı ihtiyâçlarından dolayı ayrılmış olan Abdurrahmân İbn Avf gelerek : «Bu konuda bende bilgi var. Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim : «Bir yerde veba olur ve siz de orada bulunursanız, ondan kaçarak çıkmayınız. Bir yerde vebanın olduğunu işitirseniz oraya gitmeyiniz» dedi. Ömer Allah'a hamd ederek oradan ayrıldı.»
Buhârî ve Müslim başka bir tarîkten Zührî hadîsinin bir kısmını tahrîç etmişlerdir.
Ahmed diyor ki: Bize Haccâc ve Yezîd el-Ammî... Abdullah İbn Âmir İbn Rabîa'dan rivayet ediyorlar ki; Abdurrahmân İbn Avf Şâm-da bulunan Hz. Ömer'e Rasûlullah (s.a.) in : «Sizden önceki ümmetler, bu hastalık ile azâb gördüler. Bu hastalığın bir yerde olduğunu işitirseniz oraya girmeyin; sizin bulunduğunuz yerde olursa ondan kaçarak bulunduğunuz yerden çıkmayın.» buyurduğunu haber verdi. Ömer de Şam'dan geri döndü.
Buhârî ve Müslim bunu Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Allah yolunda savaşın ve bilin ki; Allah Semî'dir, Alîm'dir.» buyuruyor. Yani nasıl ki korkunun kadere faydası yoktur, cihâddan kaçma ve kaçınma da böyledir; eceli ne yaklaştırır, ne de uzaklaştırır. Ecel kesindir. Rızık taksîm edilmiştir. Mukadderdir ve kanunlaşmıştır. Onda ne artma ne de eksilme olmaz. Nitekim Allah Teâlâ kendileri oturarak kardeşleri için : «Bize uysalardı öldürülmez-lerdi.» diyenlere, de ki: «Şayet sâdıklardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin.» (ÂM İmrân, 168) buyuruyor.

Bunlar : «Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydm.» dediler. Onlara de ki: «Dünyanın geçimi azdır. Âhire$ ise müttakîler için elbette daha hayırlıdır ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.», «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahî olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisa, 77 - 78) buyurmaktadır.
Ordular kumandanı, askerler öncüsü, İslâm diyarının hâmisi ve Allah'ın düşmanlarına karşı çekilmiş kılıcı Ebu Süleyman Hâlid İbn Velîd'in ölüm öncesinde şöyle dediği bize rivayet edildi: «Şu ve şu savaşlara katıldım. Organlarımdan hiç birisi yok ki onda bir kılıç ya da bir mızrak, ya da bir ok yarası bulunmasın. Ama şimdi bakın ki ben develer gibi yatağımda uzanmış ölüyorum. Korkakların gözüne uyku girmesin!»
Bu sözleriyle o, harpte şehîd olarak ölmediğine üzülüyor, buna esef ediyor ve yatakta ölmekten dolayı acı çekiyordu..
Allah Teâlâ _ «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» buyurmak suretiyle kullarını Allah yolunda infâka teşvik ediyor. Allah Teâlâ bu âyeti yüce kitabında birçok yerde tekrarlamaktadır. Nüzul hadîsinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Kim hak yemeksizin ve zulmetmeksizin Allah'a borç verirse...»
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hasan İbn Arefe... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki; o şöyle demiştir : «Kimdir o ki, Allah'a *gü*-zel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyeti nazil olunca Ebu ed-Dehdâh el-Ansârî, Ey Allah'ın Rasûlü, Allah bizden borç mu istiyor? diye sordu. Allah Rasûlü : «Evet, ey Ebu Dehdıış» buyurdular. O : Elini bana göster ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah (s.a.) in elini tuttu ve : «Bostanımı (bahçemi) yüce Rabbıma verdim.» dedi. Altı yüz hurma ağacı olan bir bahçesi vardı ki tjmmü Dehdâh ve ailesi oradaydılar. Ebu Dehdâh geldi ve Ümmü Dehdâh'a : Ey Ümmü ed-Dehdâh diye seslendi. O da : Buyur, dedi. Ebu Dehdâh : (Oradan) çık; orayı yüce Rabbıma borç verdim, dedi. Bu hadîs-i şerifin bir benzeri İbn Merdûyeh tarafından Abdurrah-mân İbn Zeyd İbn Eşlem tarîkıyla... Hz. Ömer'den merfû' olarak rivayet edilmiştir.
Hz. Ömer ve Seleften başkalarından rivayete göre; âyet-i kerîme'-deki «Güzel bir borç» dan maksad Allah yolunda harcamadır. Aileye harcama, tesbîh ve takdis anlamlarına geldiği de söylenilmiştir.
«Allah onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyet-i kerîme'si «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir.» (Bakara, 261) âyet-i kerîme'si gibidir ki bu konu ilerde tekrar gelecektir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Yezîd... Ebu Osman el-Nehdî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Ebu Hüreyre'ye gelerek ona : «Senin, bir iyiliğin bin kere bin kat arttırılacağını söylediğin bana ulaştı.» dedim. Ebu Hüreyre : Bu seni şaşırtmasın; ben Rasûlullah (s.a.) in : «Allah iyiliği iki bin kere bin kat artırır» buyurduğunu işittim, dedi.
Bu, garîb bir hadîstir ve hadîsin senedindeki Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân'm münker hadîs rivayetleri vardır. Ancak bu hadîsi ibn Ebu Hatim başka bir şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bize Ebu Hal-lâd Süleyman İbn Hallâd el-Müeddib... Ebu Osman el-Nehdî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir : Benden daha çok Ebu

Hüreyre ile birlikte oturan kimse yoktur. O benden önce hacca gitti. Ben de ondan sonra yola çıktım. Basra halkının, onun şöyle dediğini rivayet ettiklerini duydum : Rasûlullah (s.a.) in : «Allah iyiliği bin kere bin kat artırır» buyurduğunu işittim. Ben : «Yazıklar olsun size, benden daha çok Ebu Hüreyre ile birlikte oturan kimse yoktur ve ben bu hadîs-i şerifi işitme- dim» dedim. Ebu Osman el-Nehdî devamla şöyle anlatır : Ona yetişmek üzere yola çıktım ve onun hacca gittiğini gördüm. Kendisinden bu hadîsi almak için ben de hacca gittim ve onunla buluşarak : Ey Ebu Hüreyre, Basra halkının senden rivayet ettiklerini işittiğim hadîs ne oluyor? dedim. O : O da ne ki? dedi. Ben : Onlar, senin : «Allah iyiliği bin kere bin kat artırır» dediğini iddia ediyorlar, dedim. Ebu Hüreyre : «Ey Ebu Osman, buna şaşma; Allah Teâlâ : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» ve : «Halbuki dünya hayatımn geçimi âhiretin yanında pek azdır.» (Tevbe, 38) buyurmaktadır. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki Rasûlullah (s.a.) m: «Allah iyiliği iki bin kerre bin kat arttırır.» buyurduğunu işittim.»
Tirmizî ve başkalarının Amr İbn Dînâr tarîkıyla... Abdullah İbn Ömer İbn Hattâb'dan rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif de bu anlamdadır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kim çarşılardan bir çarşıya girer de «tek ve şeriki olmayan Allah'dan başka İlâh yoktur, mülk ve hamd O'nadır. O, her şeye Kâdir'dir.» derse Allah ona bin kerre bin iyilik yazar ve bin kerre bin kötülüğünü siler.»
İbn Ebu Hatim diyor ki; bize Ebu Zür'â... İbn Ömer'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir.» (Bakara, 261) âyeti nazil olunca Allah Rasûlü: . «Rabbım, ümmetime arttır» buyurdular. Bunun üzerine, «Kimdir p ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü: «Rabbım, ümmetime arttır.» buyurdular. Bunun üzerine : «Yalnız sabredenlere ecirleri hesapsız olarak ödenecektir.» (Zümer, 10) âyet-i kerîme'si nazil oldu.
Yine İbn Ebu Hatim, Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ediyor ki ona bir adam gelerek : Bir adamın : «Kim ihlâs sûresini bir kere okursa Allah cennette ona inci ve yakuttan onbin kere bin oda bina eder.» dediğini işittim. Onu doğrulayım mı? diye sordu. O da : Evet, buna hayret mi ettin diye sordu. Adam: Evet, dedi. Yirmi bin kere bin, otuz bin kere bin ve ancak Allah'ın sayabileceği kadar. Ve : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyetini okudu. Allah'dan olan çok ise sayılamaz.
Allah Teâlâ buyuruyor : «Allah kısar da, açar da.» Siz harcayın ve aldırmayın. Rızık veren ancak Allah'tır; kullarından dilediğinin rızkını daraltır ve dilediği başkalarınınkini de genişletir. Bu konudaki yüce hikmet Allah'ındır. «O'na döndürüleceksiniz.» Kıyamet gününde. [18]

246 — Musa'dan sonra îsrâiloğullanndan bir cemâate bakmadın mı? Hani, onlar peygamberlerine; bize bir hükümdar gönder ki, Allah yolunda savaşalım, dediler. Peygamberleri de: Üzerinize savaş farz edilir de ya savaşmazsanız? dedi. Onlar dediler ki: Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık,

hem de oğullarımızdan (ayrıldık). Fakat onların üzerine savaş farzedildiği vakit, içlerinden pek azı müstesna hep geri döndüler. Allah, zâlimleri çok iyi Bilendir.

Yahudi'lerden Bir Topluluk

Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayetle Abdürrezzâk diyor ki: «Bu peygamber Yûşa' İbn Nûn'dur.»
İbn Cerîr der ki: «Bu âyette İbn Efrayim İbn Yûsuf İbn Ya'kûb kastediliyor.»
Bu söz (doğru olmaktan) uzaktır. Çünkü bu olay Hz. Musa'dan uzun bir zaman sonra meydana gelmiştir. Halbuki bu olay açıkça belirtildiği üzere, Dâvûd (a.s.) zamanındadır. Dâvûd ve Mûsâ arasında ise bin küsur sene vardır.
Süddî bu peygamberin Şem'ûn olduğunu; Mücâhid ise Şemuyel (a.s.) olduğunu söylemektedirler.
Vehb İbn Münebbih'ten Muhammed İbn İshâk şöyle diyor : Bu peygamber Şemuyel ben Bâli, ben Alkame, ben Yerhâm, ben İlîhu, ben Tehos, ben Sûf, ben Alkame, ben Amersa, ben Azriya, ben Safiyye, ben Alkame, ben Ebu Yasef, ben Kârûn, ben Yashun, ben Kâhes, ben Lavî, ben Ya'kûb, ben İshâk, ben İbrâhîm (a.s.) dir.
Vehb İbn Münebbih ve başkaları şöyle diyorlar : Hz. Musa'dan sonra İsrâiloğulları bir süre doğru yolda kaldılar. Sonra birtakım yeni şeyler icâd ettiler ve bazıları putlara taptı. Bu yaptıklarına gelinceye kadar aralarında kendilerine iyiliği emredip kötülükten alıkoyan peygamberler vardı. Bundan sonra Allah düşmanlarını üzerlerine musallat etti de birçokları öldürüldü, birçokları esir alındı ve düşmanları kendilerinden birçok memleketi aldılar. Onlarla kim savaştıysa kendilerine gâlib geldi. Eski zamanlardan Hz. Musa'ya gelinceye kadar nesilden nesile mîrâs kalan Tâbut ve Tevrat ellerindeydi. Onlar bu şekilde sapıklıkta devam edegeldiler ve nihayet bir harbte krallardan birisi kendilerinden Tâbût'u ve ellerinden Tevrat'ı alıverdi. İçlerinden Tevrat'ı muhafaza eden çok az kişi kaldı ve soylarından peygamberlik kesildi. İçlerinden peygamberler çıkan Lavî kabilesinden kocası öldürülmüş hâmile bir tek kadın kalmıştı. Onu da alıp bir evde hapsettiler. Allah'ın ona peygamber olacak bir çocuk vereceği ümidiyle onu muhafaza ediyorlardı. Kadın; kendisine bir erkek çocuk vermesi için Allah'a devamlı duâ ediyordu. Allah; kadının duasına icabet buyurarak kendisine bir erkek çocuk bahşeyledi. O da çocuğuna : «Allah duamı kabul buyurdu» anlamında olmak üzere Şemuyel adını verdi. Bazıları yine aynı anlamda olmak üzere çocuğa Şem'ûn diyorlardı. Çocuk işlerinde büyüyüp yetişti ve iyi bir çocuk oldu. Çocuk peygamberlik yaşına gelince, Allah kendiisne vahyederek insanları Allah'ın birliğine da'veti emreyledi. O da İsrâiloğullannı çağırdı. İsrâiloğulları kendisinden, bir- likte düşmanlarıyla savaşacak bir kral nasbetmesini istediler. O sıralarda aralarında bir de kral zuhur etmişti. Peygamber onlara dedi ki: Allah size bir kral nasbeder de onunla birlikte savaşma va'dine vefa göstermiyerek savaşmaz iseniz (ne olacak?). «Onlar dediler ki: Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık, hem de oğullarımızdan ayrıldık (oğullarımız esîr edildi)» Allah Teâlâ şöyle buyurdu : «Fakat onların üzerine savaş farz edildiği vakit içlerinden pek azı müstesna hep geri

döndüler. Va'dlerinde durmadılar ve çoğunluğu Allah yolunda savaştan yüz çevirdi. Allah, o zâlimleri çok iyi bilendir.»[19]

247 — Onlara peygamberleri dedi ki: îşte Allah hükümdar olarak size Tâlût'u gönderdi. Onlar: Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim başımıza hükümdar olabilir? dediler. Peygamberleri de dedi ki: Allah onu sizin üstünüze beğenip seçmiştir. O'na bilgice ve vücûdça da bir üstünlük vermiştir. Şüphesiz ki Allah; mülkünü dilediğine verir. Ve Allah Vasi'dir, Alîm'dir.

Tâlût ve Câlût

Onlar peygamberlerinden; kendilerine, aralarından birini kral ta-yîn etmesini istediklerinde Tâlût kral tayîn edildi. Tâlût bir asker olup kral ailesinden değildi. Krallık Yahûdâ kabilesinde idi ve Tâlût da bu kabileden değildi. Bunun içindir ki onlar: «Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim başımıza hükümdar olabilir?» dediler. Yani hükümdar seçilmekle birlikte o fakirdi ve hükümdarlığı yürütecek varlığı yoktu. Bazılarının zikrettiğine göre o sucu; bazılarının dediğine göre de tabak idi. Bu davranış, peygamberlerine bir karşı çıkma ve isyan idi. Halbuki onlara itaat etmek ve güzel söz söylemek düşerdi sadece. Peygamberleri onlara cevaben şöyle dediler: «Allah onu sizin üstünüze beğenip seçmiştir.» Allah onu sizin için yine sizin aranızdan seçmiştir ve onu sizden daha iyi bilmektedir. Onu kendi kendime ben seçmiş değilim. Benden vâki' isteğiniz üzerine Allah bunu bana emretmiştir. «Ona bilgide de vücûdça da bir üstünlük vermiştir.» Bununla birlikte Tâlût sizden daha güçlü, sabırlı ve bilgilidir. İlim ve boyca sizden daha mükemmeldir.
Buradan hareketle hükümdar olan kişinin ilim, güzel bir şekil sahibi ve bedence kuvvetli olması gereklidir.
Peygamberleri sonra şöyle devam etti: «Şüphesiz ki Allah; mülkünü dilediğine verir.» O dilediğini yapan bir hakîm'dir. Yaptıklarından sorulmaz. Ama yaratıklarına rahmetinden ve-hikmetinden dolayı, bir de ilmi icâbı onlar yaptıklarından sorulacaklardır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ve Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.» buyurmaktadır. O'nun fazileti geniştir; rahmetini dilediğine bahşeder. Hükümdarlığa kimin kimden daha müstehak olduğunu da en iyi O bilir. [20]

248 — Peygamberi onlara dedi ki: Gerçekten onun hükümdarlığının alâmeti size Tâbût'un gelmesidir ki, onda Rabbmızdan bir «Sekine» ve Mûsâ hanedanıyla Harun hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır. Melekler onu yüklenecektir. Şayet inananlardan iseniz şüphe yok ki, bunda sizfn için kesin bir âyet vardır.

Peygamberleri onlara şöyle der: «Tâlût'un hükümdarlığının bereketinin alâmeti, sizden daha önce alınmış olan Tâbût'u Allah'ın size geri vermesidir.»
«Ki onda Rabbmızdan bir sekînet vardır.» Âyet-i kerîme'deki se-kînet kelimesinin yakar ve yücelik anlamında olduğu söylenmiştir.

Ma'mer kanalıyla Katâde'den rivayetle Abdürrezzâk bu kelimenin vakar anlamında olduğunu; Rebî* ise rahmet anlamında olduğunu söylemektedir. Bu sonuncu anlam Avfî'den ve İbn Abbâs'dan da rivayet edilmiştir.
İbn Cüreyc der ki: «Onda Rabbımzdan bir sekînet... vardır.» âyetini Atâ'ya sordum. «Allah'ın âyetlerinden bilip de kendisinde huzur ve sükûn bulduklarınızda*.» diye cevap verdi. Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir.
“Es-Sekinetu” nin altından bir tas olduğu ve içinde peygamberlerin kalblerinin yıkandığı da söylenmiştir. Allah Teâlâ onu Mûsâ (a.s.) ya vermiş o da levhaları onun içine koymuştu.
Bu görüşü Süddî... İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.
Süfyân el-Sevrî... Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet eder: «İnsan yüzü gibi bir yüzü vardır. Sonra o hafif bir ruhtur.»
İbn Cerîr diyor ki: «Bana Müsennâ... Ali'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Sekînet, şiddetli bir rüzgârdır ve onun iki başı vardır.»
Mücâhid de «onun iki kanadı ve bir kuyruğu vardır,» demektedir.
Muhammed İbn İshâk, Vehb İbn Münebbih'den rivayetle şöyle diyor : «Sekînet, ölü bir kedi başıdır. Tâbutta kedi haykırmasıyla haykırdığı zaman zafere ulaşacaklarını anlarlar ve onlara zafer nasîb olurdu.»
Abdürrezzâk... Vehb İbn Münebbih'in şöyle dediğini söylüyor : Sekînet, Allah'dan bir ruhtur ki konuşurdu. Herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düştüklerinde konuşur ve arzuladıkları şeyin açıklamasını onlara bildirirdi.
«Mûsâ hanedanıyla, Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır.» âyet-i kerîme'sine gelince; İbn Cerîr der ki: Bize İbn Müsennâ... «Mûsâ hanedanı ile Hârûn hanedanının terk ettiklerinden bir kalıntı vardır.» Âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: «Bunlar, Hz. Mûsâ (a.s.) nın asası ve levhaların parçalandır.»
Katâde, Süddî, Rebî' İbn Enes ve İkrime de böyle söylemişler, İk-rime ayrıca Tevrat'ı da ilâve etmiştir.
Ebu Salih «Mûsâ hanedanıyla, Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır.» âyeti hakkında : Hz. Musa'nın ve Harun'un asaları ile Tevrât'dan iki levha ve menn'dir, demiştir.
Atiyye İbn Sa'd ise : Mûsâ ve Harun'un asaları, Mûsâ ve Harun'un elbiseleri ve levhaların parçalarıdır, diyor.
Abdürezzâk der ki: «Mûsâ hanedanıyla Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır» âyetini Sevrî'ye sordum; şöyle dedi: Onun menn'den bir ölçek ve levhaların parçalan olduğunu söyliyenle-rin yanında asâ ve na'leyn olduğunu söyleyenler de vardır.
«Melekler onu yüklenecektir.» âyetine gelince; İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: «Melekler Tâbût'u gökle yer arasında taşıyarak geldiler ve insanlar bakıp dururken onu Tâlût'un önüne koydular.
Süddî der ki: Tâbut, Tâlût'un evinde idi ve onlar da Şem'ûn'un peygamberliğine inanarak Tâlût'a itaat ettiler.
Sevrî'den, onun da bazı şeyhlerinden rivayetinde Abdürrezzâk diyor ki: «Melekler Tâbût'u bir ineğin çektiği araba üzerinde getirdiler.» İki ineğin çektiği bir araba üzerinde olduğu da söylenmiştir.

Bir başkası da şöyle anlatır: «Tâbut Eriha'da idi. Müşrikler orayı aldıklarında Tâbût'u ilâhlarının evinde büyük putun altına koymuşlardı. Tâbut putun başına çıktı, indirip tekrar altına koydular, yine aynısı oldu. Onu putun altına çaktılar, bu sefer de putun ayakları parçalanarak etrafa saçıldı. Böylece bunun Allah'ın işi olduğunu ve kendilerine uğur getirmeyeceğini anladılar ve Tâbût'u memleketlerinden çıkararak köylerden birine koydular. O köy ahâlisinin boyunlarında bir hastalık meydana geldi.
İsrâiloğullarından esîr almış oldukları bir câriye bu hastalıktan kurtulmaları için onu İsrâiloğullarına geri vermelerini önerdi. Onlar da Tâbût'u iki ineğe yükleyerek yola çıkardılar. İsrâiloğullan memleketine yaklaşıncaya kadar ona kim yaklaştı ise öldü. İsrâiloğullan memleketine yaklaşınca inekler boyunduruklarını kırarak geri döndüler. İsrâiloğullan da gelerek Tâbût'u aldılar.
Tâbût'u Dâvûd (a.s.) un, ya da içlerinden iki gencin teslim aldığı söylenir. Tâbût'un Filistin köylerinden Ezded köyünde olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şayet Allah'a ve âhiret gününe inananlardan iseniz şüphe yok ki bunda sizin için getirmiş olduğum peygamberliğimde ve Tâlût'a itaat konusunda size emrettiklerimde doğru olduğuma kesin bir delil vardır.» [21]

249 — Tâlût orduyla birlikte ayrılıp çıktığı vakit dedi ki: Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim de ondan tatmazsa şüphesiz ki bendendir. Eliyle bir avuç alanlar başka. Derken onlardan birazı müstesna olmak üzere hepsi de ondan içiverdiler.

Tâlût ve beraberindeki mü'minler ırmağı geçtikleri vakit, bizim bugün Câlût ve ordusuna karşı (koyacak) gücümüz yoktur, dediler. Mutlaka Allah'a kavuşacaklarını bilenler-se dediler ki: Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.
Allah .Teâlâ bu âyet-i kerîme'de İsrâiloğullarının kralı Tâlût'tan haber veriyor. Tâlût, ordusu ye İsrâiloğullanndan kendisine itaat edenlerle birlikte çıkmıştı. Süddî'nin zikrettiğine göre, o günde ordusunun sayısı seksenbin idi ki Allah en iyisini bilir. O şöyle demişti: «Allah sizi bir ırmakla deneyecektir.»
îbn Abbâs ve başkaları meşhur şerîa nehrini kasdederek bu nehrin Ürdün ve Filistin arasında bir nehir olduğunu söylerler.
Tâlût şöyle devam etmişti:
«Kim ondan içerse benden değildir.» Bu şekilde bugün benimle birlikte olmasın.
«Kim de ondan tatmaz ise şüphesiz ki bendendir. Eliyle bir avuç alanlar başka.» Bunun bir zararı yoktur.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Derken onlardan birazı müstesna olmak üzere hepsi de ondan içiverdiler.»
İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini söylemektedir : «Ondan eliyle bir avuç alan kandı, içen ise kanmadı.» Aynı sözleri Süddî de Ebu Mâlik'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiş, Katâde ve İbn Şevzeb de aynı şeyi söylemişlerdir.
Süddî diyor ki: Ordu seksen bin kişiydi. Bunlardan yetmişaltı bin kişisi nehirden içti ve Tâlût ile birlikte dörtbin kişi kaldı.

İbn Cerîr; İsrail, Süfyân es-Sevrî ve Mis'âr İbn Kedâm kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir : Biz Bedir günündeki Muhammed (s.a.) in ashabından bahsediyorduk. Onlar Tâlût ile birlikte nehri geçenlerin sayısı gibi üçyüz on küsur kişi idiler. Tâlût ile nehri ancak mü'min olanlar geçmişlerdi. Buhârî de bu hadîsi Abdullah İbn Recâ tarîkıyla... Berâ'dan rivayet etmiştir.
Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Tâlût ile beraberindeki mü'minler ırmağı geçtikleri vakit, bizim bugün Câlût ve ordusuna karşı gücümüz yoktur.» Onlar düşmanlarının çokluğundan dolayı düşmanla karşılaşmak için kendilerini az gördüler. Bilginleri ise Allah'ın vaadinin hak öduğunu, zaferin Allah katından olduğunu, sayı ve hazırlığın çokluğuna dayanmadığını söyleyerek onları cesaretlendiriyor: «Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.» diyorlardı. [22]

250 — Câlût ve askerlerine karşı çıktıkları zaman dediler ki: Ey Rabbımız, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve bizi kafirler güruhuna karşı muzaffer kıl.
251 — Allah'ın izniyle onları hemen hezimete uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah ona mülk ve hikmet verdi. Dilemekte olduğunu da ona öğretti. Şayet Allah'ın insanları birbiriyle defedip savması olmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı. Ancak Allah, âlemler üze
rine lütuf sahibidir.
252 — İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Şüphesiz ki sen (tarafımızdan) gönderilmiş peygamberlerdensin.

Sayıca az olan Tâlût'un îmânlı ordusu, sayıca çok olan Câlût'un ordusundan müteşekkil düşmanlarıyla karşılaştıklarında «Eyt Rabbımız, kendi katından üzerimize sabır yağdır.» Düşmanla karşılaşmamızda «ayaklarımıza sebat ver,» bizi acizlik ve kaçmaktan koru «ve bizi kâfirler güruhuna karşı muzaffer kıl.» dediler.
Allah Teâlâ buyuruyor: «(Allah'ın yardımıyla) onları hemen hezimete uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü.»
İsrâiliyâtta zikredildiğine göre Hz. Dâvûd Câlût'u elindeki bir sapanla öldürmüş. Attığı sapan ona isabet ederek öldürülmüş. Tâlût, Câlût'u öldüreni kızıyla evlendireceğini, nimetleriyle sevindireceğini ve işlerinde kendisini ortak edeceği va'dinde bulunmuş. Bu sözünde durmuş, sonra hükümdarlık Allah'ın kendisine verdiği büyük peygamberlikle birlikte Dâvûd (a.s.) a intikâl etmiş. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: Tâlût'un elinde olan «Mülkü ve hikmeti» Şemûyelden sonra peygamberliği «ona verdi. Dilemekte olduğunu da ona öğretti.» Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor :
«Şayet Allah insanları birbriyle defedip savmasaydı yeryüzü muhakkak ki fesada uğrardı.» Tâlût'un muharebesi ve Davud'un kahramanlığı ile îsrâiloğullarının başından düşmanlarını savdığı gibi, eğer Allah bir kavimden başka kavimleri defedip savmasaydı elbette helak olurlardı. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz ki Allah insanların bir kısmını diğerleriyle bertaraf etmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılır giderdi.» (Hacc, 40)

İbn Cerîr diyor ki: Bana Ebu Humeyd el-Hımsî... İbn Ömer'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Şüphesiz ki bir sâlih müslüman ile Allah Teâlâ ona komşu olan yüz hâne halkından belâyı savar.» Sonra îbn Ömer: «Şayet Allah insanları birbiriyle defedip savmasaydı yeryüzü muhakkak ki fesada uğrardı.» âyet-i kerîme'-sini okudu.
Bu hadîsin isnadı zayıftır. Çünkü seneddeki Yahya İbn Saîd —ki îbn Attâr el-Hımsî'dir— son derece zayıf bir râvîdir.
Yine İbn Cerîr şöyle der: Bize Ebu Humeyd el-Hımsî... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetle Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu haber verdi: «Şüphesiz ki Allah Teâlâ sâlih bir müslüman adam ile onun çocuklarını, çocuklarının çocuklarını, ev halkını ve civarlarında olan hanelerin halklarını düzeltir. O kişi aralarında olduğu sürece hepsi de Allah'ın hıfzı, emâneti altındadırlar.»
Yukardaki sebebe istinaden bu hadîs de garîb ve zayıf bir hadîstir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki: «Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... Sevbân'dan merfû' olarak şu hadîs-i şerifi haber verdi: «Allah'ın emri gelinceye kadar (kıyamete kadar) içinizde yedi sınıf insan bulunacak; onlarla zafer bulacaksınız, onlarla yağmura nail olacaksınız ve onlarla rızıklanacaksınız.»
Yine İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Muhmmed İbn Ahmed... Ubâ-de İbn Sâmit'ten rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Ümmetim içinde ebdâl otuz kişidir; onlar sayesinde nzıklanırsı-nız, onlar sayesinde size yağmur verilir ve onlar sayesinde zafere kavuşturulursunuz.» Katâde der ki: Hasan'm onlardan olduğunu umarım.
Allah Teâlâ buyuruyor : «Ancak Allah âlemler üzerine lütuf sahibidir.» Onlara rahmet ve iyilik sahibidir. Bazısını bazısıyla defeder, savar. Bütün işlerinde ve sözlerinde yaratıklarına karşı hüküm, hikmet ve hüccet sahibidir. Sonra Allah Teâlâ : «İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz.» buyuruyor. Yani geçmişlerin durumlarından sana anlattığımız şeyler Allah'ın âyetleridir ve îs-râiloğullan bilginlerinin bildiklerine de mutabık ve uygun vakıalar-dır bunlar. «Ve sen ey Muhammed tarafımızdan gönderilmiş peygamberlerdensin.» [23]
İşaret kabilinden bu âyet şöyle tefsir edilir: Kalb Musa'sından sonra gelen beden yahûdîlerinden güçlü bir topluluğu gördün mü? Hani onlar, akıl peygamberlerine diyorlardı ki; bize Allah yolunda savaşabileceğimiz bir hükümdar gönder. O, ya üzerinize savaş farz kılındığı takdirde savaşmazsanız? Çünkü tabiat çirkeflerine batıp daldığınız için savaşabileceğinizi ümid etmiyorum, demişti. Onlar da Allah'a gidiş yolunda niçin savaşmayalım? Biz aslî istidatlarımızın yurdundan çıkarılmış bulunuyoruz. Çünkü orayı arzu ediyoruz. Kemâl çocuklarımızdan yabancı düştük, sürekli ağlayarak onları bekliyoruz demişlerdi. Kendilerini gurbete düşüren ve hayretten hayrete sev-keden düşmanlarıyla savaşma buyruğu gelince pek azı müstesna, o peygamberin taraftarlarının safından çıkıp savaşmaktan kaçınmışlardı. Savaşanlar sadece isti'dâtlı güçlerdi. Allah kendi kısmetlerini azaltan zâlimleri çok iyi bilir. Peygamberleri kendilerine demişti ki: Allah Teâlâ size, insanî rûh olan Tâlût'u, ilâhî nurlarla taçlanmış Samadânî tedbîrlerin tahtına oturmuş olarak kral yaptı. Onlar enâniyet perde siyle perdelendikleri, hakkaniyet bilgilerinden gafil kaldıkları için; aslî âlemden kesafet âlemine inmiş olması sebebiyle mertebesi düşük olduğu ve bize benzer yanı bulunmadığı halde o bizim üzerimizde nasıl kral

olur? dediler. Ve devamla, biz kendi âlemimize iştirak ettiğimiz, birbirimize benzediğimiz için hükümdarlığa daha çok lâyıkız, dediler. Bilindiği gibi bir şeyin benzeri ona daha çok meyyaldir. Ve kişi benzerine daha çok uyar. Her şeyin felâketi de kendi cinsindendir. Kaldı ki o hükümdara tasarruf mülkünden bir genişlik de verilmiş değildi. Zîrâ vasıtasız tasarruf yapılamaz. Peygamberleri onlara dedi ki: Allah onun basitliği, sizin bileşikliğiniz nedeniyle onu size hükümdar kıldı. İlâhi bilgide genişlik, rûhânî zâtta kuvvet verdi ona. Allah mülkünü dilediğine verir ve o kimse Allah'ın mülkünü Allah'ın izniyle yönetir. Allah mutlak genişlikle her şeyi kuşatmıştır. Zuhur gerektiren Esmâ'-nın zuhûruyla, tecellîyi icâbettiren hükmüyle bilgi sahibidir. Peygamberleri onlara dedi ki: Onun sizin üzerinizdeki hükümdarlığı ve Rab tarafından size halîfe ta'yîn edildiğinin işareti, göğün tâbutunu getirmesidir. Onda Rabbmız tarafından gönderilmiş bir sükûnet ve huzur vardır. Sekînet îmânla huzur, Allah ile ûnsiyettir. Ayrıca o tabutta kalb Musa'sının ve sır sahibi Hârûn ailesinin bıraktığı kalıntılar vardır. Bunlar tevhîd ve La İlahe İllallah asâsıdır ki; o nefs sıfatlarının büyülerinin en büyüğünü kapıp kaçar. O tabutta peygamberlerin gönüllerinin yıkandığı nûr tecellilerinin atası vardır. Bir de ilham Tevrat'ından bölümler vardır ki, onu ruh tâbutunun huzuruna istî'dat melekleri taşır ve o zaman kendisine hilâfet teslim edilir, bütün insan sıfatlarının kabileleri ona boyun eğer. Tâlût ve askerleri, akıl veziri, kalp müşiri, anlayış müdebbiri ve duyu nizâmıyla ayrılınca, Allah onları şehvet sularıyla, cismânî tabiat nehriyle tecrübe edeceğini bildirdi. Kim o sudan içer ve susuzluğunu gidermek için avuçlarsa, ruhanîler âleminin sıfat mûkâşefesinin mensûblarından teşekkül eden benim topluluğuma dâhil olmazlar. Kim de o sudan tatmaz ve içmezse o, kud-sî yüceliklerin sakinlerinden ve ünsiyyet tahtının gelinlerinin cilvesini görenlerden olur. Kim de eliyle bir avuç avuçlar ve zaruret miktarıyla yetinirse] hırsa düşmeksizin ve aşırıya gitmeksizin ihtiyâç için avuçla-yacak olursa onlar müstesnadır, dedi. Ne var ki onlar bu sudan içtiler, avuçladılar ve pek azı müstesna suyun içine dalıp çıktılar. Müstesna olanlar tabiat kirliliklerinden arınmış, kirli elbiselerinden temizlenmiş, hilelerden' uzaklaşmış olan bir azınlıktı ve bunların sayısı çok azdı. Rûh Tâlûfu, tabiat nehrini geçip beraberinde kalb, akıl ve müzik ile diğer ştâhîDer^ olduğu halde, inananlarla birlikte bu nehri aşınca, temkin makamına ulaşmamış olan zayıflardan müteşekkil bir grup dediler ki: Bu gün bizini nefs Câlût'una ve onun adamlarına karşı savaşacak gücümüz yoktur. Çünkü onlar hîle ve desiseleri çok iyi bilirler. Allah'a dönerek onunla mülâki olacaklarına kesinkes inananlar da dediler ki; nice az bir topluluk pek çok topluluğu yenip ezmiştir. Onların topluluğu Allah'ın izniyle yokolup gitmiştir. Allah onlara hâs tecellîleri ile sabredenlerle beraberdir. Onlar Câlût ve askerleriyle savaşa tutuşunca, her türlü güç ve kuvvetten sıyrılıp, Rabbımız bize sabır ve istikâmet ver. Cihâd meydanında ayalkarımıza direnç ver ki, bir daha mağlûb olarak geri dönmeyelim, hakkı gizleyen düşmanlarımıza karşı bizi muzaffer kıl, dediler. Bu düşmanlar nefs-i emmâre ve onun sıfatlarıdır. Allah'ın izniyle onlar bu düşmanlarını yenip kırana uğrattılar. Kalb Davud'u nefs Câlût'unu öldürdü. Hepsi temkin makamına vâsıl oldular. Bir daha geri dönmekten korkmaz ve çekinmez oldular. Kalb Dâ-vûd'u, nefs Câlût'unu teslim taşı ile rızâ balyozları arasında ezdi. Allah'tan başkasına iltifatı terketti. Böylece onun heves beynine isabet ettirdi ve onu baygın olarak yere

düşürdü. Allah Teâlâ ona hilâfet mülkünün Dâvûd'luğunu verdi, ilham hikmetlerini, lütfetti, harb elbiselerini yapmayı ve varidat kuşlarının dilini öğretti. Beden dağlarının teşbihini belletti. Şayet Allah Teâlâ talep erbabı gibi bazı insanları, «vâsılîn» zümresine eren meşâyih gibi bazılarıyla def'etmeseydi, en güzel biçimde yaratılmış olan insanların isti'dâd toprakları nefs Câ-lût'unun isti'lâsı sırasında fesada uğrardı. Ne var ki Allah âlemlere lütuf ve ihsan sahibidir. Talîblerin taleb silsilesi ve onların ilham esrarı ile kâmil şeyhlerin irâdesini harekete geçirir. Onları terbiye eteklerine sararak, hareket tepelerini aşmalarında başanya ulaştırması da Allah'ın lutf-u keremine işarettir. Cimri davranmayan cömerdi, isteyen ve iste-meyen herkese lütfeden lütuf sahibini (Allah Teâlâ'yı) tenzih ederiz. [24]
Abd İbn Humeyd- ve tbn el-Münzir, İbn Abbâs'dan naklederler ki: Ona Hz. Mûsâ'riin elinde bulunan tâbutun genişliği sorulduğunda o «iki zira' idî» demiştir. îbn el-Münzir ve İbn Ebu Hatim, naklederler ki, İbn Abbâs «sekîn» e rahmettir, demiştir. İbn Ebu Hatim ve Ebu Şeyh İbn Abbâs'tan rivayet ederler ki o, «sekine» huzur ve itmi'-nândır, demiştir. İbn el-Münzir ve İbn Ebu Hatim, İbn Abbâs'dan naklederler ki; o «sekine» kedi büyüklüğünde bir hayvandır. İki gözünden şualar fışkırır, demiştir. İki ordu karşı karşıya geldiğinde o hayvan elini çıkarır ve orduya bakar, ordu korkusundan mağlûb olurdu demiştir. Taberânî zayıf bir senedle Hz. Ali'den nakleder ki, o «sekine» bir rüzgârdır. Onun iki başı vardır, demiştir. Abdürrezzâk, Ebu Ubeyy, Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Münzir, İbn Ebu Hatim ve Hâkim, sahîh olarak Hz. Ali'den tahrîç ederler ki, o «sekine» insan yüzü gibi yüzü olan bir şeydir. Ayrıca o bir rüzgârdır, demiştir. Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim ve Beyhakî Mücâhid'den naklederler ki o «sekîne» Allah tarafından gönderilen rüzgâr şeklinde bir şeydir. Kedi gibi yüzleri vardır. İki kanadı ve kedi kuyruğuna benzer kuyruğu vardır, demiştir. Saîd İbn Mansûr, Ali İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Abbâs' tan naklederler ki, o «sekîne», cennette altından bir tastır. İlâhi levhaların verildiği peygamberlerin kalbi onunla yıkanır, demiştir. Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim, Vehb îbn Münebbih'ten naklederler ki, o «sekîne» Allah tarafından bir ruhtur, konuşmaz, insanlar bir şeyde ihtilâf ederlerse konuşur ve insanların sözünü ettikleri konunun açıklamasını bildirir, demiştir. İbn Ebu Hatim, Hasan'dan nakleder ki, o «sekîne» insanın kalbinin huzur bulduğu sözdür, demiştir. Abdürrezzâk Katâde'den nakleder ki o, «sekîne» vakâr'dır, demiştir.
Ben derim ki: Bu birbiriyle çelişik olan tefsirler bu büyük kişilere yahûdîlerden ulaşmış olan bilgilerdir. Allah onları kahretsin. Onlar bu gibi şeyleri müslümanların dinleriyle oynamak ve şüphe saçmak için müslümanların arasına sokuşturmuşlardır. Bakın ki; bazan «sekîne» yi bir hayvan, bazan katı bir madde, bazan da akılsız bir şey şeklinde takdîm etmişlerdir. Mücâhid'in söylediğine bakılacak olursa, o kedi yüzü gibi l)ir yüzü olan iki kanatlı ve kedi kuyruğuna benzer kuyruğu olan bir rüzgâr şeklindedir. İsrâiloğullarından nakledilen bütün bilgiler çoğunlukla akıl almaz şeylerden ibaret olup birbiriyle çelişiktir. Bu gibi çelişik rivayetlerin Hz. Peygamberden nakledilmesi sahîh olmadığı gibi, onu söyleyen kişilerin de görüşü olamaz. Çünkü onlar kendi görüşleriyle tefsire başvurmayacak ve içtihâd konusu olmayan konulara dalmayacak derecede değerli kimselerdir.

Bu senin için kesinlik kazandıysa, bilirsin ki bu noktada başvurulması gereken kaynak sekine kelimesinin lügat bakımından anlamıdır. Bu, lügatta bilinen bir kelimedir. Lügat bilgisi dururken bu gibi çelişik ve zorlamalı şeylere başvurmaya gerek yoktur. Allah bu konuda bizim için geniş bir yol halketmiştir. Eğer sekine konusunda Hz. Peygamberden nakledilmiş bir tefsir bulunsaydı bizim onun görüşüne uymamız gerekirdi. Halbuki ondan bu konuda hiçbir rivayet nakledilmemiştir.» [25]

253 — Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah, onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu îsâ'ya. da açık deliller verdik. Ve onu Rûh'ul-Kudüs ile destekledik. Eğer Allah dileseydi onların arkasındakiler; kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa düştüler, sonra onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Ancak Allah istediğini yapar.

Peygamberler ve Peygamberlik

Allah Teâlâ «Andolsun ki Biz peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Davud'a da Zebur'u verdik.» (Isrâ, 55) âyet-i kerî-me'sinde de işaret buyurduğu üzere, burada peygamberlerin bazısını bazısından üstün kıldığını haber vermektedir. Şöyle buyuruyor: «Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık.» Muhammed, Mûsâ, —İbn Hibbân'm sahîh'inde Ebu Zerr'den rivayet edilen hâdis-i şerife göre— Âdem (a.s.) ile olduğu gibi «Allah onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir.» Nitekim İsrâ hadîsinde sabit olduğu üzere Rasûlullah (s.a.) göklerde peygamberleri Allah katındaki derecelerinin farklılığına göre görmüştür.
Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Ebu Hüreyre şöyle diyor: Bir müslüman ile bir Yahûdî münâkaşa ettiler ve yahûdî yemin ederek: «Mûsâyı âlemlerden üstün kılan Allah'a yemîn olsun ki hayır dedi.» Müslüman elini kaldırdı ve yahû-dînin yüzüne bir tokat attı ve : «Ey habîs, Muhammed'den de mi üstün?» dedi. Yahûdî, Rasûlullah (s.a.) a gelerek bu müslümanı şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) : «Beni peygamberlerden üstün tutmayınız, insanlar kıyamet günü ölecekler ve ilk uyanan ben olacağım da Musa'yı arşın direğine tutunmuş olarak bulacağım. Bilmiyorum benden önce mi uyanmış olacak yoksa Tûr'un yıkılmasına mı karşılık verilmişti? Beni peygamberlerden üstün tutmayınız.» Başka bir rivayette de şöyle buyurmuştur: «Peygamberler arasında üstünlük iddiasında bulunmayınız.»
Bu hadîs-i şerif ile âyet-i kerîme arasını nasıl cemedeceğiz diye sorulursa buna muhtelif şekillerde cevap verebiliriz. Şöyle ki:
1 — Hadîs-i şerifin vürûdu bu âyet-i kerîme'nin nüzulünden öncedir. Ancak bu görüş şüphelidir.
2 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü tevâzû kabilinden söylemiştir.
3 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü düşmanlık ve münâkaşa hallerinde bu tür üstünlük iddialarını yasaklama sadedinde söylemiştir.

4 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü ile mücerred görüşler ve asabiyet (kabilecilik) ile bu tür üstünlük iddialarında bulunmayınız, demek istemiştir.
5 — Peygamberlerden birini diğerinden üstün tutma sizin işiniz değildir; bu Allah'a âit bir iştir. Size düşen ona boyun eğme, teslim olma ve îmândır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Meryem oğlu îsâ'ya da» Allah'ın kulu ve kendilerine Allah'ın bir peygamberi olduğu konusunda İsrâilogul-larına söylediklerinin sıhhatine dâir «açık deliller verdik. Ve onu Rûh'ül -Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi onların arkasındakiler; kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa düştüler, sonra onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.» Bütün bunlar Allah'ın kaza ve kaderi gereğidir «ancak Allah istediğini yapar.» [26]

254 — Ey îmân edenler, alış-verişin, dostluğun ve şe fâatin olmadığı gün gelmezden evvel size verdiğimiz rızık-lardan infâk edin. Kâfirler, işte zâlimlerin kendileridir.

Allah Teâlâ kullarına kendilerine vermiş olduğu nzıklardan Allah yolunda, hayır yolunda infâkta bulunmayı emrediyor. Rablan katında bunların sevabını biriktirmeleri ve dünya hayatında bu işlere koşmaları için şöyle buyuruyor: «Ey îmân edenler, alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmezden evvel size verdiğimiz n-aklardan infâk edin.» O günde hiç kimse kendisini, istediği kadar bolca verse de malıyla kurtaramıyacak, isterse yer dolusu altın versin. Hiç kimsenin dostluğu ve hiç kimseye soyluluğu fayda vermeyecek. Bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ :
«Sûr'a üflendiği zaman o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101) buyurmaktadır. O günde şefaat edenlerin şefaati de kimseye fayda vermeyecektir.
Allah Teâlâ: «Kâfirler, işte zulmedenlerin kendileridir.» buyurmaktadır. O günde, Allah'ın kâfir olarak çıkardıklarından daha zâlim kimse olmıyacaktır.
İbn Ebu Hatim, Atâ tbn Dinar'ın şöyle dediğini rivayet ediyor : Allah'a hamdolsun ki, «Kâfirler, işte zulmedenlerin kendileridir» buyurdu da : «Zulmedenler, işte kâfirlerin kendileridir» buyurmadı. [27]

255 — Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, öyle ulu, öyle yücedir.

Âyet el-Kürsî

Bu, âyet el-Kürsî'dir ve sânı yücedir. Sahîh bir hadîs-i şerifte bu âyetin Allah'ın kitabındaki en faziletli âyet olduğu belirtilmiştir.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdürrezzâk... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) kendisine: «Allah'ın kitabında hangi âyet en büyüktür?» diye sordu. O : Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.) bunu defalarca tekrarlayıp sonra : «Âyet el-Kürsî»dir, buyurarak devamla : «Bu ilim sana mübarek olsun ey Ebu Münzir, nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki onun bir dili ve iki dudağı var ve Arş'm yamnda Melîk'i (Allah'ı) takdis eder, (ulular).» buyurdular.
Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Ahmed İbn îbrâhîm... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayet etti ki; kendisinin bir hurma curunu (deposu) vardı ve ona sık sık gider gelirdi. Bu gidiş gelişlerinde onun eksildiğini gördü ve bir gece başında beklemeye başladı. Beklerken yetişkin bir çocuğa benzer bir hayvan çıkageldi.
Diyor ki; ona selâm, verdim, selâmımı aldı. Ben sordum : Sen nesin, cin misin, insan mısın? O : «Cinnîyim.» diye cevap verdi. Ben : Elini bana ver, dedim, o da elini bana verdi. Eli köpek eli, kılları köpek kıllarıydı. Sordum: Cinlerin yaratılışı böyle midir? Ben cinlçri benden daha güçlü olarak bilirdim. Devâmen sordum: Seni böyle davranmaya sevkeden nedir? Şöyle cevap verdi: «Senin sadakayı seven birisi olduğunu öğrendim ve senin yiyeceğinden nasibimi almak istedim.» Tekrar sordum: «Bizi sizden ne korur?» «Âyet el-Kürsî.» diye cevap verdi.
Sonra Übeyy Rasûlullah (s.a.) a giderek olayı haber verdi. Rasû-iullah (s.a.) : «Habis doğru söylemiş» buyurdular. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tayâlisî'den almak suretiyle Hâkim Müstedrek'inde rivayet etmiş ve isnadının sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîç etmediklerini söylemiştir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Muhammed İbn Ca'fer haber verdi... Ebu's-SelîPden işittim şöyle diyordu : «Rasûlullah (s.a.) in ashabından bir adam insanlara hadîs rivayet ediyordu. Etrafında o kadar çok kişi toplandı ki evin yüksek bir yerine çıktı ve oradan hadîs rivayetine devam etti. Şöyle diyordu: Rasûlullah (s.a.) : «Kur'an-ı Kerîm'deki en büyük âyet hangisidir?» buyurdular. Bir adam : «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur...» âyetidir dedi. Ebu's-Selîl der ki: «Elini iki küreğimin arasına koydu. Elinin soğukluğunu göğsümde hissettim.» Ya da şöyle söyledi: «Elini iki mememin arasına koydu, soğukluğunu iki küreğim arasında hissettim» ve şöyle devam etti: «Bu ilim sana mübarek olsun ey Ebu Münzir.»
Hafız Ebu Kasım Taberânî diyor ki: Bize Ebu Yezîd el-Karâtısî... Eskâ el-Bekrî'den haber verdi ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) muhacirlerin sofasında yanlanna geldi. Birisi kendilerine: «Kur'an-ı Kerîm'deki en büyük âyet hangisidir?» diye sordu. Rasûlullah (s.a.) «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur...» âyetidir buyurup âyeti sonuna kadar okudu.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdullah İbn Haris... Enes İbn Mâ-lik'den rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.), ashabından birisine, «Ey filan, evlendin mi?» diye sordular. O kişi: Hayır, yanımda evlenebileceğim bir şey (mal) yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Sende “Kul hüvellahu ehad yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir.» buyurdu. «Sen de Kâfirûn sûresi yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir» buyurarak: «Sen de Zilzâl sûresi yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince «O, Kur'an'ın dörtte biridir.» «Sende Nasr sûresi yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince : «O, Kur'an'ın dörtte biridir. Sende âyet el-Kürsî «Allah O'dur ki, kendisinden başka

hiçbir İlâh yoktur...» yok mu?» buyurdular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir» buyurdular.
Ebu Zerr Cündeb tbn Cünâde'den rivayet edilen bir hadîs şöyledir :
îmâm Ahmed der ki: Bize Vekî İbn Cerrah... Ebu Zerr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) mescidde iken yanına vardım ve oturdum. «Ey Ebu Zerr, namaz kildin mı?» buyurdular. Ben hayır, deyince «Kalk namaz kıl.» buyurdular. Ben kalkıp namaz kıldım. Sonra yine oturdum. «Ey Ebu Zerr, insan ve cin şeytânlarının kötülüklerinden Allah'a sığın» buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların da şeytânları var mı? diye sordum. «Evet» buyurdular. Ben : Namaz ile mi sığınayım? Ey Allah'ın Rasûlü, diye sordum. «O konulmuş bir hayırdır; dileyen azaltsın, dileyen çoğaltsın.» buyurdular. Ben: Oruç ile mi Ey Allah'ın Rasûlü? dedim. «Mükâfatı verilmiş bir farzdır o. Ve Allah katında fazlasıyla bulunacaktır» buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, hangisi en üstündür? diye sordum. «Bir yoksulun diğer bir yoksula yapmış olduğu iyiliktir.» buyurdular. Ben yine sordum: Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberlerin hangisi ilktir? «Âdem'dir.» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, peygamber miydi? dedim. Efendimiz : «Evet, o Allah'ın kendisiyle konuştuğu bir peygamberdi» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü peygamberler kaçtır? diye sordum. «Üçyüzon küsur topluluktur» buyurdular. Bir keresinde de «Onbeş» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, sana indirilenlerin hangisi en büyüktür? diye sordum. Efendimiz : Âyet el-Kürsî, «Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur...» buyurdular.
Hadîsi Neseî rivayet etmiştir.
Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd el-Ansârî'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîf şöyledir:
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Süfyân... Ebu Eyyûb'dan rivayet etti ki o evinde iken bir cinn gelip kendisini tutuyordu. Onu Rasûlullah (s.a.) a şikâyet etti.
Rasûlullah (s.a.) : «Onu gördüğünde Bismillah, Allah'ın Rasûlüne icabet et, de.» buyurdular. Ravî devamla şöyle anlatır :
Cinn geldi ve Ebu Eyyûb, kendisine Rasûlullah'm söylediklerini söyledi ve onu yakaladı. Cinn : oSana bir daha gelmiyeceğim» deyince, bıraktı ve Rasûlullah'm yanma geldi. Efendimiz : «Esirini ne yaptın?» diye sordular. O da: Yakaladım, sana bir daha dönmiyeceğim, deyince bıraktım dedi. Rasûlullah (s.a.) : «O sana dönecektir.» buyurdular.
Ebu Eyyûb anlatmaya devam ediyor : «Onu iki, yada üç kere yakaladım. Her seferinde: «dönmeyeceğim» diyor. Rasûlullah (s.a.) a geliyorum : «esirin ne yapıyor?» diye soruyor. Ben de : Onu yakalıyorum,
«dönmeyeceğim» diyor, diyorum. Efendimiz de «Sana dönecektir» buyuruyordu.
Onu tekrar yakaladım. Bana: «Beni bırak, sana öyle bir şey öğreteceğim ki onu söylediğinde sana hiç bir şey yaklaşamıyacak. O Âyet el-Kürsî'dir.» dedi. Rasûlullah (s.a.) a geldim ve durumu anlattım. Efendimiz : «O bir yalancıdır. Ama doğru söylemiş.» buyurdular.
Hadîsi Tirmizî Pezâil'ül-Kur'an'da Bündâr'dan o da Ebu Ahmed ez-Zübeyrî'den rivayet etmiş ve hasendir, garîbdir demiştir.
Bu olayı Buhârî Ebu Hüreyre'den rivayetle Sahîh'inde «Fezâil'ül-Kur'an, Kitab'ül-Vekâle ve Sıfatü İblis» bölümlerinde zikretmektedir. Şöyle ki:

Osman îbn el-Heysem... Ebu Hüreyre'den, nakletti ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) beni Ramazân'da zekâtı korumakla görevlendirmişti. Birisi geldi ve yiyecekten avuçlarıyla almaya başladı. Ben onu yakaladım ve : Seni Allah Rasûlünüri katına çıkaracağım, dedim. O: Beni bırak, muhtacım, ailem var ve şiddetli bir ihtiyâç içindeyim-, dedi. Serbest bıraktım. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.) : «Ey Ebu Hü-reyre dün esirin ne yaptı?» buyurdular. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, bana şiddetli ihtiyâcından ve ailesi olduğundan şikâyet etti, acıdım ve serbest bıraktım, diye cevap verdim. Rasûlullah (s.a.) : «Muhakkak ki o sana yalan söyledi ve geri dönecektir» buyurdular. Rasûlullah (s.a.) : «Muhakkak ki o geri dönecektir» buyurdukları için onun geri döneceğini anladım ve gözetlemeye başladım. Gelerek yiyecekten avuçlarıyla almaya başladı, yakaladım ve : Seni muhakkak Allah'ın Rasûlüne götüreceğim, dedim. O : Beni bırak, muhtacım, ailem var, geri dönmeyeceğim, dedi ve acıyarak yine serbest bıraktım. Sabah olunca Allah Rasûlü bana : «Ey Ebu Hüreyre, dün esirin ne yaptı?» diye sordular. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, ailesi olduğunu ve ihtiyâcı bulunduğunu söyledi, acıdım ve serbest bıraktım, dedim. Allah'ın Rasû'ü: «Şüphe yok ki o sana yalan söyledi ve geri dönecektir» buyurdular. Üçüncü kerre onu gözlemeye başladım. Yine gelerek yiyecekten avuçlamaya başladı. Onu yakaladım ve : Seni muhakkak Allah Rasûlüne götüreceğim. Bu üçüncü keredir ki dönmeyeceğini söylüyor, sonra dönüyorsun, dedim. O : Beni bırak, sana Allah'ın kendisiyle fayda vereceği birtakım kelimeler öğretirim, dedi. Ben : Onlar nedir? diye sordum. Şöyle cevap-ladı : Yatağına girdiğinde Âyet el-Kürsî'yi sonuna kadar oku. Sabaha kadar senin üzerine Allah katından bir koruyucu bulunur ve şeytân sana yaklaşamaz. Ben de yine serbest bıraktım. Sabah olunca Allah Rasûlü bana: «Dün esirin ne yaptı?» diye sordu. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, o, bana öyle kelimeler öğreteceğini söyledi ki o kelimelerle Allah bana fayda sağlayacakmış. Ben de serbest bıraktım, dsdim. Efen-dimiz : «Onlar nedir?» buyurdular. Bana dedi ki: «Yatağına girdiğinde Âyet el-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku. Allah katından sana bir muhafız bulunur da sabaha kadar sana şeytân yaklaşamaz.» Rasûlullah (s.a.) in ashabı hayır konusunda son derece haris idiler. Rasû-lullah (s.a.) : «O sana doğru söylemiş, halbuki o yalancıdır. Ey Ebu Hüreyre... üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?» buyurdular. Ben hayır deyince de : «O, şeytândır» buyurdular.
Hadîsi Buhârî muallak olarak ve cezm sîgasıyla rivayet etmiştir.
Hadîsi Neseî «Gece ve gündüz» bahsinde İbrâhîm îbn Ya'küb'dan o da Osman İbn Heysem'den rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde şöyle diyor : Bize Muham-med İbn Abdullah İbn Amreveyh es-Saffâr... Ebu'l-Mütevekkil el Naci' den rivayet etti ki Ebu Hüreyre'nin yanında zekât mallarının toplandığı evin anahtarı vardı ve evde hurma bulunuyordu. Ebu Hüreyre bir gün gidip kapıyı açtığında hurmadan bir avuç dolusu alındığım gördü. Başka bir gün eve girdiğinde yine bir avuç dolusu alınmış gördü. Üçüncü kerre başka bir gün girdiğinde yine hurmadan aynı şekilde bir avuç alınmış olduğunu görerek Rasûlullah (s.a.) a durumu haber verdi. Rasûlullah (s.a.) kendisine : «Bunu yapanı yakalamayı ister misin?» buyurdular. Onun evet cevabı üzerine : Kapıyı açtığında : «Seni Mu-hammed'e boyun eğdirene tesbîh ederim» de buyurdular.

Ebu Hüreyre gidip kapıyı açtı ve : «Seni Muhammed'e boyun eğdirene tesbîh ederim “Subhaneke men sehhareke Muhammeden” dedi ve onu önünde dikilir buldu. Ebu Hüreyre ona şöyle dedi: Ey Allah'ın düşmanı, bunu yapan sen misin? O : Evet, beni bırak, muhakkak ki bir daha dönmeyeceğim. Ben sadece fakîr cinnî ailem için almıştım, dedi ve Ebu Hüreyre de onu sebest bıraktı. Ancak o ikinci ve üçüncü kerre yine döndü.
Ebu Hüreyre anlatmaya şöyle devam eder : Ben : Sen dönmeyeceğine dâir bana söz vermemiş miydin? Bugün seni bırakmıyacağım ve Rasûlullah (s.a.) a götüreceğim dedim. O : Yapma, dedi. Eğer beni bırakırsan sana bazı kelimeler öğretirim; sen onlan söylediğinde cin-lerin, ne büyüğü, ne küçüğü, ne erkeği, ne dişisi, hiç birisi sana yaklaşmaz. Ben : Bunu gerçekten yapar mısın? deyince o, evet dedi. Ben: Nedir onlar? diye sordum. O : «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur...» diyerek âyet el-Kürsî'yi okudu. Ebu Hüreyre onu bıraktı ve o da gitti ve bir daha dönmedi.
Ebu Hüreyre bunları Rasûlullah (s.a.) a anlatınca Efendimiz: «Bunun böyle olduğunu bilmedin mi?» buyurdular. Bû hadîsi Neseî Ahmed İbn Muhammed İbn Ubeydullah'dan... O da Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.
Buna benzer bir olay da Übeyy İbn Kâ'b'ın başından geçmiştir. İşte bu konuda geçen üç olay budur.
Ebu Übeyd «Kitâb'ül-Garîb»inde şöyle diyor: Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir: İnsanlardan bir adam çıktığında cinlerden birisine rastladı. Cinnî kendisine : Benimle güreşir misin? Eğer beni yıkarsan sana bir âyet öğretirim; o âyeti okuyup da evine girdiğinde evine şeytân girmez, dedi. Güreştiler ve cinnîyi yendi. Adam : Görüyorum ki sen çelimsiz ve zayıfsın. Kolların sanki köpek kolları gibi. Ey cinnî hepiniz böyle misiniz? Yoksa sadece sen mi böylesin? dedi. Cinnî şöyle dedi: Ben onların arasında güçlüyüm. Benimle tekrar güreşir misin? Adam, onunla güreşti ve yine yendi. Cinnî, Ayet el-Kürsî'yi okursun. Onu kim okur da evine girerse şeytân oradan çıkar. Çıkarken eşek yellenmesine benzer bir sesi yardır, dedi.
İbn Mes'ûd'a : O (cinnî ile güreşen) kişi Ömer mi? diye sordular. O : Ömer'den başka kim olabilir? diye cevap verdi.
Hâkim Ebu Abdullah Müstedrek'inde şöyle diyor: Bize Ali İbn Hemşâz... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Bakara sûresinde Kur'an âyetlerinin efendisi vardır. İçinde şeytân olan bir evde okunduğunda şeytân oradan çıkar. Bu âyet, Âyet el-Kürsî'dir. Hadîsi Hâkim başka bir tarîktan ve Zâide'den, o da Hâkim İbn Cübeyr'den rivayet etmiş ve : İsnadı sahihtir. Buhârî ve Müslim tahrîç etmemişlerdir, demiştir. Aynı hadîsin Tirmizî tarafından ve Zâide'den rivâyetindeki lafzı şöyledir: Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'an'ın zirvesi de Bakara süresidir. Onda Kur'an âyetlerinin efendisi vardır ki o da Âyet el-Kürsî'dir.» Sonra Tirmizî: Hadîs, garîb-tir. Bunu sadece Hâkim İbn Cübeyr hadîsinden biliyoruz. Ve Şu'be onun zayıf olduğunu söylemiştir, der.
Ben de derim ki: Hâkim İbn Cübeyr'in zayıf olduğunu Ahmed, Yahya İbn Maîn ve diğer imamlar da söylemişler, İbn Mehdî onun hadîsinin metruk olduğunu söylerken Sa'dî de yalancı olduğunu kaydetmektedir.

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdülbâki İbn Nâfî... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivayet etti ki o bir gün grup grup dizilmiş insanların yanına çıktı ve Kur'an'daki en büyük âyeti bana hanginiz haber verecek? dedi. İbn Mes'ûd Rasûlullah (s.a.) ı: Kur'an'daki en büyük âyet: «Allah O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur... Hayy ve Kayyûm'dur...» âyetidir, derken işittim, diye cevapladı.
îmâm Ahmed diyor ki; bize Muhammed İbn Bekr... Yezîd İbn Se-ken'in kızı Esmâ'dan rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Âyet el-Kürsî ve Âl-i îmrân sûresinin birinci âyeti hakkında Rasûlullah (s.a.) in : «Bu ikisinde Allah'ın en yüce ismi vardır.» buyurduğunu işittim.
Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce değişik tarîklardan rivayet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.
İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah İbn Nümeyr... Ebu Ümâ-me'den merfû' olarak rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Allah'a kendisiyle duâ edildiğinde icabet ettiği en yüce ismi üç yerdedir : Bakara, Âl-i îmrân ve Tâhâ sûreleri.
Dimaşk hatibi Hişâm İbn Ammâr şöyle der: «Bakara süresindeki Âyet el-Kürsî'dir. Âl-i tmrân süresindeki birinci âyettir, Tâhâ süresindeki bu sûrenin yüzonbirinci âyetidir.»
Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki, bize Muhammed... Ebu Ümâ-me'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim her farz namazdan sonra Âyet el-Kürsî'yi okursa onu cennete girmekten ölümden başka hiçbir şey alıkoyamaz.»
Hadîsi Neseî de rivayet etmiş ve İbn Hibbân Sahîh'inde Buhârî'-nin ricalinden müteşekkil bir senedle hadîsi tahrîç etmiştir. Hadîsin isnadı Buhârî'nin şartlarına uygundur. Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî ise bu hadîsin uydurma olduğunu iddia etmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh Ali, Muğîre İbn Şu'be ve Câbir İbn Abdullah'dan da rivayet etmiştir. Ancak her birinin isnadında zayıflık vardır.
Yine İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Muhammed İbn Hasan İbn Zi-yâd el-Mukrî... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Allah Teâlâ îmrân oğlu Mûsâ (a.s.) ya :. «Her farz namazın sonunda Âyet el-Kürsî'yi oku; kim her farz namazın sonunda bunu okursa, onun için şükredenlerin kalbini, zikredenlerin dilini, peygamberlerin sevabını ve sıddîklann amellerini halkederim. Buna ancak bir peygamber, ya.da bir sıddîk, ya da kalbi îmân için denenen bir kul, ya da Allah yolunda öldürülmesi dilenen kişi devam eder.» diye vahyetti. Bu da gerçekten münker bir hadîstir.
Ebu îsâ el-Tirmizî diyor "ki: Bize Yahya İbn Muğîre Ebu Seleme el-Mahzûmî el-Medînî... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim sabahleyin mü'min sûresinin ilk üç âyeti ile Âyet el-Kürsî'yi okursa akşama kadar bu ikisinin koruması altındadır. Kim bu ikisini akşamleyin okursa sabaha kadar bu ikisinin koruması altında olur.»
Sonra Tirmizî şöyle der: Bu garîb bir hadîstir ve hıfzı yönü ile Abdurrahmân İbn Ebu Bekr İbn Ebu Müleyke hakkında ilim erbabınca konuşulmuştur.
Âyet el-Kürsî'nin faziletine dâir başka hadîs-i şerifler varsa da gerek sahîh olmadıklarından ve gerekse isnâdlarında za'fiyet bulunduğundan dolayı bunları almıyoruz. Misâl olarak vermek gerekirse: Hacamat (kan aldırma) sırasında Âyet el-Kürsî'yi okumanın iki hacamat yerine kâim olduğuna dâir Hz. Ali'den nakledilen

hadîsi, sağ ele Âyet el-Kürsî'nin za'ferân ile 7 kere yazılmasının hafızayı kuvvetlendirip unutmayı kaldıracağına dâir Ebu Hüreyre hadîsi.
Bu iki hadîsi İbn Merdûyeh zikretmiştir.
Bu âyet-i kerîme on müstakil cümleyi ihtiva etmektedir. Şöyle ki:
«Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur.» kısmı Allah'ın bütün yaratıklar için İlâh olmada tek olduğunu haber vermek-cedir.
«Hayy ve Kayyûm'dur.» O, asla ölmez. Kendiliğinden diridir, başkalarını görüp, gözetendir. Bütün varlıklar O'na muhtaçtır, O ise bunlara muhtaç değildir. O'nun emri olmaksızın varlıkların düzeni olamaz. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
«Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.»   (Rûm, 25)
«O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz.» O'na bir noksanlık ânz olmaz. Yaratıklarından asla gafil değildir, onları asla unutmaz, herkesi kazandıkları mukabilinde görüp gözeticidir, her şeyi görür, O'na hiçbir şey gizli kalmaz. O'nun uyumaması ve uykusunun gelmemesi O'nun, kayyûm olmasını tamamlayıcı bir unsurdur. Bu kısımdaki “Sinetun” kelimesi hafîf uyku, uyuşukluk ve uykunun başlangıcı anlamına gelmektedir ki bundan sonra “Nevm” kelimesi zikredilmiştir. Uyku anlamındaki bu kelime bundan önceki “Sinetun” kelimesinden daha kuvvetlidir.
Ebu Musa'dan rivayet edilen sahîh bir hadîste o şöyle demiştir: Rasûlullai (s.a.) aramızda kalkarak şu dört kelimeyi söylediler: «Allah uyumaz ve O'na uyumak da yaraşmaz. Kısmeti azaltır, çoğaltır. Gündüzün amelleri gecenin amellerinden önce, gecenin amelleri de gündüzün amellerinden önce O'na yükseltilir. Örtüsü (perdesi) nûr veya ateştir. Şayet onu açacak olursa yüzünün nûr ve azameti yaratıklarından O'nu görecek olanı yakar, kavurur.»
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer'in... «Onu dalgınlık ve uyku sin O'nun kulu olduğunu, herşeyin O'nun mülkünde ve hükümranlığı altında olduğunu haber vermektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerî-me'de de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Çünkü göklerde ve yerde olan herşey Rahmân'a mutlaka kul olagelecektir. Andolsun ki ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 93 - 95)
«O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» sözü; «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaati hiçbir şeye yaramaz.» (Necm, 26)' ve;
«Onlar Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.» (Enbiyâ, 28) sözleri gibidir. Allah'ın kendilerine şefaat etme izni verdikleri hâriç, katında hiç kimsenin şefaat etmeye cesaret edememesi Allah Teâlâ'nın büyüklüğü ve ululuğundandır. Nitekim şefaat hadîsinde şöyle buyurulmaktadır :
«Arş'ın altına geleceğim ve secdeye kapanacağım. Allah Teâlâ dilediği kadar secdede kaldıktan sonra, bana : «Kaldır başını; söyle, dinleneceksin, şefaatte bulun, şefaatin kabul edilecek.» denilecek ve bana bir had ta'yîn edilecek de onları cennete girdireceğim.»
«Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir.» îlmi bütün kâinatı geçmişiyle, hali hazır durumuyla ve geleceği ile kapladığının bir delilidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ meleklerden bahs ederek şöyle buyurur: «Biz ancak

Rabbmm emriyle ineriz, önümüzdeki, arkamızdaki ve bunun arkasındakileri bilmek yalnız O'na mahsûstur. Ve Rabbın unutkan değildir.» (Meryem, 64)
«Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavraya-mazlar.» Allah Teâlâ'nın bildirip muttali' kıldıkları dışında Allah'ın ilminden hiç kimse hiçbir şeye muttali' olamaz.
«Onların hiçbirinin ilmi asla bunu kavrayamaz.» (Tâhâ, 110) Âyet-i kerîme'sinde de belirtildiği üzere «Allah'ın bildirdikleri dışında O'nun zât ve sıfatları hakkında hiçbir şeye muttali' olamazlar.» anlamının da kasdedilmiş olması ihtimâl dahilindedir.
«Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.»
İbn Ebu Hatim diyor ki: «Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.» âyet-i kerîme'si hakkmda Ebu Saîd el-Eşecc... îbn Abbâs'ın: «Kürsî ilmidir.» dediğini bize rivayet etmiştir.
Aynı görüş îbn Cerîr tarafından da rivayet edilmiştir.
İbn Ebu Hatim aynı görüşün Saîd İbn Cübeyr'den de rivayet edildiğini söylemektedir.
İbn Cerîr şöyle diyor: Başkaları da Kürsî'nin iki ayağın bastığı yer anlamına geldiğini söylediler. Sonra İbn Cerîr bu görüşü Ebu Mûsâ, Süddî, Dahhâk ve Müslim'den de rivayet etmiştir.
Şücâ İbn Mahled tefsirinde der ki: Bize Ebu Âsım'ın... îbn Ab-bâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a «Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.» âyet-i kerîme'si soruldu. Şöyle buyurdular : «Kürsî ayakların yeridir. Arş'ın değerini ise Allahtan başka kimse takdir edemez.»
Bu hadîsi Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Şücâ İbn Mahled tarî-kıyla zikrederse de bu, hatalıdır.
Bu ifâdeyi vekî tefsirinde, Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder.
Hâkim de Müstedrek'inde bu hadîsi yine İbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: «Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak onlar tahrîç etmemişlerdir.»
Aynı hadîsi İbn Merdûyeh tarafından ve merfû' olarak Ebu Hü-reyre'den rivayeti ise sahih değildir.
Ebu Mâlik'den rivayetle Süddî şöyle diyor: Kürsî, arş'ın altındadır.
Yine Süddî: «Gökler ve yer kürsînin ortasında (içinde), kürsî de arş'ın önündedir.» demiştir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk şöyle diyor: «Yedi gök ve yedi yer yayılıp biribirine eklenselerdi Kürsî'nin genişliği yanında'ancak çöldeki bir halka durumunda olurlardı.»
Bu hadîs İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir.
İbn Cerîr diyor ki: Bana Yûnus... İbn Zeyd'den, o da babasından rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kürsî'ye göre yedi gök, ancak bir kalkan üzerine atılmış yedi dirhem mesabesindedir.»
Ebu Zerr de der ki: Rasûlullah (s.a.) in : «Arş'a göre kürsî, yeryüzündeki bir çölün ortasına atılmış demirden bir halka mesabesindedir.» buyurduklannı işittim.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Süleyman İbn Ahmed'in... Ebu Zerr el-Ğıfârî'den rivayetine göre o, Rasûlullah (s.a.) a Kürsî'yi sordu. Rasûlullah (s.a.)

şöyle buyurdular: «Nefsim kudret elinde olan
Allah'a yemîn ederim ki Kürsî'nin yanında yedi gök ve yedi yer, bir çöle atılmış halka gibidirler. Arş'ın Kürsî'ye olan üstünlüğü de çölün bu halkaya olan üstünlüğü gibidir.» .
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde şöyle diyor: Bize Züheyr... Ömer (r.a.) den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) a bir kadın gelerek: Allah'ın beni cennete koymasj için dua buyur, dedi. Rasûlullah (s.a.) Rabbını ta'zîm ettikten sonra şöyle bu- yurdular : «Allah'ın Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. Kürsî'nin toy bir devenin yükün ağırlığından inlemesi gibi inlemesi vardır.»
Hafız el-Bezzâr meşhur Müsned'inde, Abd İbn Humeyd ve İbn Ce-rîr tefsirlerinde, Taberânî ve İbn Ebu Âsim el-Sünne kitaplarında ve Hafız Ziya «el-Muhtâr» adlı kitabında... Abdullah İbn Halîfe'den bunu rivayet etmişlerdir. Ancak bu meşhur değildir. Ve onun, Ömer (r.a.) den hadîs işitmiş olması da şüphelidir. Bazıları bunu Hz. Ömer'den mevkuf olarak, bazıları mürsel olarak rivayet etmiş; bazıları hadîsin metnine garîb ilâveler yapmış, bazıları da metni eksiltmişlerdir. Bundan daha garibi de Cübeyr İbn Mut'im'in Arş'ın sıfatına dâir rivayet etmiş olduğu hadîsi şeriftir ki bunu Ebu Dâvûd Sünen'inde rivayet etmiştir.
İbn Merdûyeh ve başkaları «Kürsî'nin kıyamet günü hükümlerin ayrılması için konulacağına dâir Büreyde, Câbir ve başkalarından bir takım hadîsler rivayet etmişlerse de bunların bu âyet-i kerîme'de zikredilmemiş olduğu açıktır.
Bazı müslüman hey'et (astronomi) bilginleri Kürsî'nin sekizinci gök olduğunu sanmışlardır. Bu, üzerinde dokuzuncu göğün bulunduğu sabit yıldızlar göğüdür. Bu, esîr adı verilen gök olup Atlas da denilmektedir.
Ancak diğer bazıları da bu görüşleri reddetmişlerdir.
İbn Cerîr, Cüveybir tarîki ile Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir : «Kürsî Arş'tır.» Ancak sahîh olan şudur ki Kürsî Arş'tan başkadır ve Arş, Kürsî'den daha büyüktür. Nitekim hadîs ve haberler buna delâlet etmektedir. İbn Cerîr, Abdullah îbn Halîfe'nin Ömer'den bu konuda rivayet ettiği hadîse dayanmaktadır. Bana göre bu hadîsin sıhhati şüphelidir.
«Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez.» Gökleri ve yeri, onlarda ve onların arasında olan şeyleri korumak O'na ağır gelmez. Bilakis bunlar O'na kolaydır. Herkesi ve herşeyi görüp gözeten, O'dur. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Her şey O'nun önünde küçüktür; zelildir. O'na muhtaçtır. O ise onlardan müstağnidir. Dilediğini yapar; yaptığından asla sorulmaz. Halbuki onlar yaptıklarından sorulacaklardır. O her şeye güç yetirendir. Her şeyi hesaba katandır. Yüce gözetleyi-cidir. O'ndan başka İlâh ve O'ndan başka Rab yoktur.
«O, öyle ulu, öyle yücedir.» kısmı;
«Yücelerin yücesidir O.» (Ra'd, 9) âyet-i kerîme'sinde buyruldu-ğu gibidir.
Bu âyetler ve bu anlamdaki sahîh hadîs-i şeriflerde selef-i sâli-hînin tutmuş olduğu yol; bunların nasıl olduklarını araştırmadan ve teşbihe kaçmadan îmân etmektir. [28]
Allah, O'ndan başka varlıkta hiçbir ilâh yoktur. Varlıkta O'ndan başka kendisine tapılan herkese yapılan ibâdet, yalnızca O'na vuku' bulmuştur. O ister bilsin, ister bilmesin, yalnız ve yalnız O'na ibâdet edilir. Çünkü O'ndan başka ma'bûd yoktur, mevcûd yoktur. O, hayatı aynıyla kendisi olan bir dirilikle diridir. Diri olan her şey ancak O'nun hayatından hayat kazanmıştır. O Kayyûm'dur, kendi nefsiyle kâimdir.

Ayakta duran her şey O'nunla kâim olur. O'nun kıyamı olmasaydı varlıkta hiçbir şey kâim olmazdı. O'nu, uyku ve uyuklama tutmaz. Diğer canlılarda iradî şekilde olmayan uyku gibi uykusu yoktur. Çünkü uyku ve uyuma ancak hayatı geçici olanlar için sözkonusudur. Bunlar, kendi özel halleri ve tabiatlarının gâlib gelmesi nedeniyle istirahat ve dinlenme arzu ederler (...). O'nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yani bilgisi. Çünkü kürsî ilmin mekânı olan kalbdir. Nitekim Ebu Yezîd el-Bistâmî Rahmetullah der ki: Eğer Âlem ve onun içerisinde bulunan her şey, binlerce kerre arifin kalbinin köşesinden bir köşeye yerleşmiş olsaydı, arifin kalbinin eşsiz genişliği nedeniyle arif onu hissetmezdi bile. Bunun için Hasan el-Basrî, O'nun kürsî'si arş'ıdır demiştir. Bunu da Aleyhisselatü Vesselam efendimizin, «mü'-minin kalbi, Allah'ın arş'ındandır» buyruğundan almıştır. Kürsî lügat-ta küçük bir arş'tır. Oturanın oturmasından fazla olmayacak küçük bir sınır. Kalb kürsîye benzetilmiştir, azameti ve genişliğini tasvir ve tahayyül bakımından. En büyük necibin arş'ma gelince; o ilk ruhtur. Onun sureti ve misâli ise en yüce feleğin şahidinde bellidir.[29]

Uyku canlılarda baştan yükselen buhârlann te'sîriyle beynin sinirlerinin gevşemesinden dolayı ortaya çıkan bir hâldir. Uyku esnasında beş duyu doğrudan doğruya algılamaktan uzak durur.[30]

Kürsî'nin aslı; lügatta bir şeyin üstüste binmesi ta'bîrinden alınmıştır. Yapraklarından bir kısmı bir kısmının üzerine bindiği için defter anlamına kullanılan “El-Kurasetu” kelimesi de buradan alınmıştır. Kürsî örfte üzerine oturulan şeye verilen addır. Çünkü Kürsî'nin de ağaçlan birbiri üzerine biner.

Buradaki Kürsî konusunda dört ayrı görüş bulunmaktadır:

1 — Kürsî, Arş'ın kendisidir. Çünkü kürsî, üzerinde sağlamca durulan şeyin adıdır.

2 — Kürsî, Arş'tan ayrı ve onun önündedir. Arş'tan ayn ve yedi kat göğün üzerindedir. Süddî der ki; gökler ve yeryüzü Kürsî'nin içerisinde çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsî de Arş'ın yanında çöle
atılmış bir halka gibidir. Abdullah İbn Abbas der ki; yedi kat gök, Kürsî'nin yanında kalkanın içine atılmış yedi dirhem (para) gibidir. Denildi ki; Kürsî'nin ayaklanndan her birinin uzunluğu gökler ve yer gibidir.

3 — Kürsî, Arş'ın önünde bulunur ve onu dört melek taşır. Her meleğin dört yüzü vardır. Ayakları yedi kat yerin altında bulunan kayanın üzerindedir. Meleklerden birisi insanlığın atası Âdem şeklinde
dir. Ve o, yıldan yıla Âdemoğulları için rızık ve yağmur ister. Meleklerden bir diğeri yırtıcı kuş gagası şeklindedir. O da yıldan yıla kuşların rızkını ister. Meleklerden birisi de öküz şeklindedir. O da yıl
dan yıla hayvanlar için rızık ister. Bir diğeri de yırtıcı canavar şeklindedir. O da yıldan yıla yabanî hayvanların rızkını ister. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre; Arş'ı taşıyan meleklerle Kürsî'yi taşı
yan melekler arasında yetmişi karanlık, yetmişi nûr olmak üzere perde vardır. Her perdenin arası beşyüz yıl mesafedir. Eğer böyle olmasa Kürsî'yi taşıyanlar Arş'ı taşıyanların nurundan yanar giderlerdi,

İbn Abbâs der ki; Allah'ın Kürsî'si, bilgisi demektir.

4 — Kürsî'den maksad mülk, saltanat ve kudrettir. Çünkü kürsî hükümdarlık ve saltanat yeridir. Mecazî olarak, hükümdara Kürsî denmesi uzak karşılanamaz.[31]

256 — Dinde zorlama yoktur. Gerçekten hak, bâtıldan iyice ayrılmıştır. Tâğût'u inkâr edip, Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Dinde Zorlama Yoktur

Allah Teâlâ : «Dinde zorlama yoktur.» Yani kimseyi İslâm dînine girmeye zorlamayınız, buyurmaktadır. Çünkü bu din son derece açıktır, burhanları ve delilleri açık olduğundan kimsenin ona girmeye zorlanmasına ihtiyâcı yoktur. Allah'ın İslâm'a ilettiği, göğsünü açtığı ve basiretini aydınlattığı kişiler İslâm'a kendiliklerinden girerler. Allah'ın kalblerini körelttiği, gözlerine ve kulaklarına damga vurduğu kişilerin ise zorlanma ile bu dîne girmeleri bir anlam taşımaz.
Her ne kadar bu âyet-i kerîme'nin hükmü umûmî ise de bu âyetin Ansâr'dan bir grup hakkında nazil olduğu zikredilmektedir.
İbn Cerîr diyor ki: Bize İbn Yessâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir :
Ansâr'dan bazı kadınlar, çocukları olup da öldüğünde kendi kendilerine şayet çocukları yaşarsa onu Yahûdîleştireeekleri adağında bulunurlardı. Nadîr oğullan yerlerinden çıkarılıp, sürüldüklerinde yanlarında Ansâr'm çocukları da vardı. Ansâr: «Çocuklarımızı bırakmayız» dediler. Allah Teâlâ'da: «Dinde zorlama yoktur. Gerçekten hak, bâtıldan iyice ayrılmıştır.» âyet-i kerîme'sini indirdi. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Ne-seî, İbn Ebu Hatim ve İbn Hibbân sahîh'inde rivayet etmişlerdir.
Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Hasan el-Basrî ve başkaları bu âyetin zikredilen olay hakkında nazil olduğunu zikretmişlerdir.
Muhâmmed İbn İshâk... İbn Abbas'ın «Dinde zorlama yoktur...» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Bu âyet-i kerîme Husayn denilen ve Salim İbn Avf oğullarından olan Ansâr'dan birisi hakkında nazil olmuştur. Onun iki Hıristiyan oğlu vardı ve kendisi müslüman idi. Rasûlullah (s.a.) a: «Onlan zorlamıyayım mı? Çünkü onlar Hıristiyan kalmakta diretiyorlar.» diye sordu. Allah Teâlâ da bu konuda bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Süddî'nin rivayetinde şu fazlalık vardır :
«Bu çocuklar Şam'dan kuru üzüm getiren tacirler tarafından Hı-ristiyanlaştuılmışlardı. Onlarla birlikte gitmeye kalkışınca babalan onlan zorlamak istedi ve Rasûlullah (s.a.) dan, onların peşinden birisini gönderme talebinde bulundu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.»
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babamın... Üsak'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Ben, Ömer İbn Hattâb'ın Hıristiyan bir kö-lesiydim. Bana İslâm'ı arzeder, ben de kabul etmezdim, «Dinde zorlama yoktur.» der ve şöyle eklerdi: «Ey Üsak, müslüman olsan da senden müslümanlann bazı işlerinde yararlansak.»

Âlimlerden bir çoğu bunun, cizye vermeleri halinde ehl-i kitâb'a; nesih ve değiştirilmeden önce onların dinine girenlere hamledileceği görüşündedirler. Diğerleri de şöyle derler : Bu âyet-i kerîme, kıtal âyeti ile neshedil-miştir. Bütün ümmetlerin hanif dîni olan İslâm'a çağırılması gerekir. Onlardan birisi İslâm'a girmekten yüzçevirir, fidye vermez ya da cizye vermez ise öldürülünceye kadar onunla harbedilir. İşte ikrahın anlamı budur. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır : «Güçlü kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlar müslüman olana kadar savaşacaksınız.» (Feth, 16), «Ey peygamber, kâfirler ve münafıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol.» (Tev-be, 73), «Ey îmân edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler. Ve bilin ki Allah muhakkak müttakîlerle beraberdir.» (Tevbe, 123)
Sahih bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur :
«Rabbınız, zincirler içinde cennete götürülen bir kavme şaşar.»
Rasûlullah (s.a.) burada, İslâm diyarına bukağılar, zincirler ve bağlar içinde getirilen, bundan sonra müslüman olan, işleri ve gönülleri düzelen ve böylece cennet ehlinden olan esirleri kastetmektedir.
İmâm Ahmed'in rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Yahya... Enes'ten rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) bir adama : «Müslüman ol.» buyurdular. O da: «Ben bundan hoşlanmıyorum.» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Hoşlanmasan bile.» buyurdular.
Bu hadîs-i şerif sahihtir. Fakat bu kabilden değildir. Rasûlullah (s.a.) o kişiyi İslâm'a zorlamamış, bilakis onu İslâm'a davet etmiştir. Adam ise nefsinin bunu kabul etmediğini ve bundan hoşlanmadığını haber verince de : «Hoşlanmasan bile müslüman ol. Zîrâ Allah sana hüsnü niyyet ve ihlâs bahşedecektir.» buyurmuşlardır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Tâğût'u inkâr edip, Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen bir kulpa sarılmıştır. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.» Kim putlardan ve eşlerden, şeytânın çağırmış olduğu Allah'tan başkasına ibâdetten kendini sıyırır, Allah'ı birler, yalnız O'na ibâdet eder ve O'ndan başka hiçbir İlâh olmadığına şehâdet ederse «Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır.» İşini doğrultmuştur, en güzel ve doğru yolda olmuştur.
Ebu Kasım el-Beğavî der ki: Bize Ebu Ravh el-BeleSî... Ömer (r.a.) in şöyle dediğini rivayet eder :
«Cibt, sihirdir. Tâğût şeytândır. Cesaret ve korkaklık erkeklerde olan tabiatlardır. Cesur kişi, bilmediği ile vuruşur, korkak kişi ise annesinden bile kaçar. Kişinin şerefi dinidir. Soyluluğu ahlâkıdır. İster İran'lı, ister Nabat'lı olsun.»
İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bu şekilde rivayet etmişlerdir. Tâğût' un şeytân olduğu sözü, gerçekten kuvvetlidir. Çünkü o, putlara tapma, onlarla hüküm verme ve onlardan yardım isteme gibi cahiliye devri halkının işlediği bütün kötülükleri içine almaktadır.
«Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır.» sözü; dinden en güçlü sebebe sarılmıştır, demektir. Bu, kopmayan, sağlam, bükülmüş, güçlü ve sıkıca bağlanmış bir ipe benzetilmiştir.
Âyet-i kerîme'de geçen ve sağlam kulp anlamına gelen "Urvetu'l-vuska" ta'bîrine ayrıca şu anlamlar verilmiştir :

İmândır. (Mücâhid),
İslâm'dır. (Süddî),
Kelime-i Tevhîd'dir. (Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk),
Kur'an'dır. (Enes İbn Mâlik),
Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir. (Salim İbn Ebu Ca'd).
Bu sözlerin Hepsi de sahihtir ve aralarında herhangi bir çelişki yoktur.
Muâz İbn Cebel «Kopmak bilmeyen...» âyeti hakkında: «Cennete girmeden» kopma bilmez anlamını vermiştir.
Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr «Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır.» dedikten sonra:.«Şüphesiz ki bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez.» (Ra'd, 11) âyet-i kerîme'sini okumuşlardır.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize İshâk İbn Yûsuf'un... Muhammed İbn Kays İbn Ubâde'den rivayetine göre o şöyle demiştir :
Ben meşcidde idim; yüzünde huşu' eseri olan bir adam geldi ve kısa iki rek'at namaz kıldı. (Orada bulunan) topluluk : Bu, cennet ehlinden bir adamdır, dediler. (Mescidden) çıkınca evine girinceye kadar peşinden gittim ve onunla birlikte eve girerek kendisiyle konuştum. Birbirimize ısınınca kendisine şöyle dedim : «Sen mescide girdiğinde as-hâb şöyle şöyle dedi.» Dedi ki: «Sübhânallah, kişinin bilmediği şeyi söylememesi gerekir. Niçin olduğunu sana anlatayım :
Rasûlullah (s.a.) zamanında bir rü'yâ gördüm. Ve kendilerine anlattım. Gördüm ki ben yemyeşil bir bahçedeyim. —İbn Avn bahçenin genişliği ve yeşilliğini de zikretti diyor— ortasında demirden bir direk var. Dip kısmı yerde, üst kısmı ise gökte. Tepesinde bir kulp var. Bana bu direğe çık denildi. Ben : «Gücüm yetmez.» diye cevap verdim.-Bir hizmetçi geldi ve elbisemi arkadan kaldırarak : «Çık» dedi. Çıktım ve kulpa yapıştım. Bana : «Kulpa yapış.» dedi. Bir de uyandım ki kulp elimdedir. Rasûlullah (s.a.) a giderek bunu kendilerine anlattım. Şöyle buyurdular : «Bahçe, İslâm bahçesidir. Direk, İslâm direğidir. Kulp, sağlam bir kulptur. Sen ölünceye kadar İslâm üzeresin.»
Ravî, bu kişinin Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemektedir.
Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdullah İbn Avn'dan tah- rîç etmişlerdir.
Aynca Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Sîrîn'den başka bir şekilde tahrîç etmiştir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Hasan İbn Mûsâ ve Osman'ın... Ha-reşe îbn Hurr'den rivayetlerine göre o şöyle demiştir :
Medine'ye geldim ve Rasûlullah (s.a.) m mescidinde bir grup ihtiyarın yanına oturdum. Asasına dayanan bir ihtiyar geldi. Orada bulunanlar «Cennet ehlinden birine bakmak isteyen buna baksın.» dediler. O kişi bir direğin arkasında durdu ve iki rek'at namaz kıldı. Kendisine : «Kavmin bazısı şöyle şöyle dediler.» dedim. Bunun üzerine o kişi:
«Cennet Allah'ındır; oraya dilediğini koyar. Ben Rasûlullah (s.a.) in zamanında bir rü'yâ gördüm : Sanki bir adam bana geldi ve : «Gel (yürü)» dedi. Onunla birlikte gittim, beni büyük bir yola soktu. Bana solumdan bir yol göründü, ona girmek istedim. «Sen onun ehlinden değilsin.» dedi. Sonra sağımdan bir yol göründü, o yola girdim ve sonunda kaygan bir dağa vardım. Elimden tuttu ve beni itti. Bir de ne göreyim; dağın zirvesindeyim. Duramıyorum, tutunamıyorum. Birden tepesinde altından bir kulp olan demirden bir direk gördüm. Elimden tutup beni itti ve kulpa

yapıştım. Bana : «Yapıştın mı?» dedi. Ben de : «Evet» deyince direğe ayağıyla vurdu ve kulpa yapıştım.
Bunu Rasûlullah (s.a.) a anlattım. Şöyle buyurdular :
«Hayır gördün: Büyük yol mahşerdir. Sana solundan gösterilen yol cehennem ehlinin yoludur ki, sen onun ehlinden değilsin. Sağından gösterilen yol ise cennet ehlinin yoludur. Kaygan dağ şehîdlerin yeridir, (evidir). Yapıştığın kulp, İslâm kulpudur, ölünceye kadar ona yapış.»
Sonra ihtiyar: «Ben, cennet ehlinden olacağımı umarım.» dedi.
Ravî bu ihtiyarın Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemektedir.
Hadis Neseî, İbn Mâce ve Müslim tarafından başka başka sened-lerle rivayet edilmiştir. [32]

257 — Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'dur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar (sürükler), tş-te onlar ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.

Mü'minlerin Dostu Allah'tır

Allah Teâlâ burada rızasına uyarılan kurtuluş yollarına ileteceğini haber vermektedir. O, mü'min kullarını; küfür, şüphe karanlıklarından apaçık, kolay ve nurlu hakkın aydınlığına çıkaracaktır. Kâfirlerin dostları şeytândır. Şeytân, onların içinde bulunduktan bilgisizlik ve sapıklıkları kendilerine güzel gösterir. Onları hak yoldan çıkanr. Küfür ve iftira yollarına meylettirir. «İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.»
Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de aydınlık anlamına «Nûr» kelimesini tekil olarak, «karanlık» anlamına (zulmet) kelimesini de «Zulumât» şeklinde çoğul olarak getirmiştir. Çünkü hak; birdir; küfrün ise birçok cinsleri vardır ve hepsi de bâtıldır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurmaktadır: «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur, ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasmız diye size bunlan emretti.» (En'âm, 153), «Hamd,... karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsûstur.» (En'âm,l), «Sağından ve solundan...» (Kâf, 17)
Bu ve benzeri âyet-i kerîme'lerin lafızlan hakkın tek, bâtılın ise yaygın ve şu'belere aynlmış olduğuna işaret etmektedir.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babamın... Eyyûb İbn Hâlid'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Arzulann sahipleri —ya da fitnelerin sahipleri— diriltilecek. Kimin arzusu îmân idiyse onun fitnesi beyaz ve aydınlatıcı; kimin de arzusu küfür idiyse fitnesi siyah ve karanlık olacak.» Sonra: «Allah, inananların dostudur. Onlan karanlıklardan aydınlığa çıkanr. Küfredenlerin dostlan ise Tâğût'tur. Onlan aydınlıktan, karanlıklara sürükler. İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.» âyet-i kerîme'sini okudu. [33]

258 — Allah kendisine mülk verdiği için, Rabbı hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani îbrâhîm: Benim Rabbım öldüren ve diriltendir, deyince o, ben de diriltir ve öldürürüm demişti. îbrâhîm: Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen

de onu Batıdan getir deyince, o, küfreden herif apışıp kaldı. Öyle ya, Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.

Nemrûd'un Küfrü

Hz. İbrâhîm ile Rabbı konusunda tartışan, Bâbil kralı Nemrûd İbn Ken'ân İbn Kûş îbn Sâm İbn Nûh'dur. Nemrûd'un nesebinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Nemrûd İbn Fâlih İbn Âbir İbn Salih İbn Er-f ahşez İbn Sâm İbn Nûh.
Birinci olarak zikredilen Nemrûd'un şeceresi, Mücâhid ve başkalarının kavlidir. Mücâhid der ki: Dünyanın doğusuna ve batısına hâkim olmuş krallar dörttür. Bunlardan ikisi mü'min, ikisi kâfirdir. Mü'min olanları Süleyman İbn Dâvûd ve Zülkameyn'dir. Kâfir olanları ise Nemrûd ve Buh-tunnasr'dır.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Allah kendisine mülk verdiği için Rabbı-nın (varlığı) hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? (kalbin ile bilmedin mi?)» Nemrûd kendisinden başka bir ilâh olduğunu inkâr ediyordu. Nitekim ondan sonra gelen Firavun da halkına :
«(Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) demişti. Nemrûd'u bu şekilde azgınlığa, ağır küfre ve şiddetli inatlaşmaya onun kibri ve hükümdarlıkta uzun süre kalması sürüklemişti. Söylendiğine göre o, dörtyüz sene hükümdarlık etmişti. Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Allah kendisine mülk verdiği için...» buyurmaktadır.
Nemrûd, İbrahim'den, davet etmiş olduğu Rabbın varlığına bir delil istemişti. Bunun üzerine İbrâhîm : «Benim Rabbım öldüren ve diriltendir.» Onun varlığına delil bu eşyanın sonradan var olması, yokluktan belirmesi ve varolduktan sonra yok olmasıdır, demiştir. Bu, muhtar bir yaratıcının zarurî delilidir. Çünkü eşya kendi kendine meydana gelemez. Onları var edecek bir yaratıcıya mutlaka ihtiyâç vardır. Bu da benim tek ve ortaksız olarak ibâdetine çağırdığım Rabdır demişti.
İşte burada, tartışmakta olan kişi —ki bu Nemrûd'dur— şöyle der: «Ben de diriltir ve öldürürüm.»
Katâde, Muhammed İbn İshâk, Süddî ve birçokları şöyle diyorlar :
(Nemrûd bunu şöyle açıklar) : «Bana öldürülmeyi hak etmiş iki adam getirilir; birinin öldürülmesini emrederim, o öldürülür. Diğerinin de affedilmesini emrederim, o öldürülmez. İşte diriltme ve öldürmenin anlamı budur.»
Açıkça görüldüğü üzere Nemrûd bu anlamı kastetmemiştir. Çünkü İbrahim'in söylediğine bu bir cevap teşkîl etmez, bu mânâda değildir. Çünkü bu anlam bir yaratıcının .varlığına engel değildir. O, ancak inat ve muhalefeti sebebiyle yaratıcılık makamını kendisi için iddia etmek istemiş ve kendisinin bunu yapabileceğini; daha sonra Firavun da: «Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) dediği gibi kendisinin diriltip, öldürebileceğini sanmıştır. İşte bunun içindir ki o, bu inat ve muhalefetinde devam edince İbrâ-hîm (a.s.) : «Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen de onu Batıdan getir.» demiştir. Sen iddia ettiğin gibi diriltir ve öldürürsen; dirilten ve öldüren, varlıkların zâtlarını yaratma, yıldızları ve hareketlerini emri altına almada onlar üzerinde tasarruf sahibi olandır. İşte güneş her gün Doğudan doğar. Eğer iddia ettiğin gibi dirilten ve öldüren ilâh isen onu Batıdan getir.»

Nemrûd aczini ve bu konuda inatlaşmaya gücü yetmediğini anlayınca susar ve konuşmaz. Hüccet de yerini bulmuş olur. Allah Teâlâ burada buyurur ki: «Öyle ya, Allah zâlimlfer güruhunu hidâyete erdirmez.» Onlara ne bir hüccet, ne de bir burhan ilhanı etmez. Bilâkis onların hüccetleri Rableri katında hükümsüzdür. Allah'ın gazabı ve şiddetli azabı onlar içindir.
Âyet-i kerîme'yi bu şekilde anlamak mantıkçıların birçoğunun zikrettiği «İbrâhîm (a.s.) in birinci makamdan ikinci makama intikâli; bir delilden, ondan daha açık bir delile intikâldir.» şeklindeki açıklamalarından daha güzeldir. Mantıkçılardan bazıları daha basît îbâre-ler söylemişlerdir ki, durum onların söylediği gibi değildir. Aksine birinci makam ikincisi için bir mukaddime gibidir. Ve gerek birincide, gerekse ikincide Nemrûd'un iddiasının bâtıl olduğu beyân edilmektedir.
Süddî'nin zikrettiğine göre; İbrâhîm (a.s.) ile Nemrûd arasındaki bu tartışma İbrâhîm (a.s.) in ateşten çıkmasından sonra meydana gelmiştir. İbrâhîm (a.s.) sadece o gün kral ile bir araya gelmiş ve aralarında bu tartışma cereyan etmiştir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Zeyd İbn Eslem'den rivayet ettiğine göre, Nemrûd'un yanında yiyecek vardı ve insanlar yiyecek almak üzere ona giderlerdi. İbrâhîm (a.s.) de yiyecek almaya giden topluluklardan birisi içinde ona gitmiş ve aralarında bu tartışma geçmişti. Nemrûd da öteki insanlara verdiği halde İbrâhîm (a.s.) e yiyecek vermemiş, yanında yiyecek olmaksızın dışarı çıkmıştı. Ailesine yaklaşınca bir toprak tepesine yönelip ondan yükünü doldurdu. Ve : «Aileme varınca bununla ailemi meşgul ederim.» diye düşündü. Evine vannca yükünü koydu ve gelerek bir köşeye yaslandı, uyudu. Hanımı Sâre yüklere yöneldi ve her ikisini de güzel yiyeceklerle dolu buldu. Yemek yaptı. İbrâhîm (a.s.) uyanınca yaptıkları yemeği gördü ve: «Bu size nereden geliyor?» diye sordu. Hanımı: «Getirdiklerinden» diye cevapladı. İbrâhîm (as.) de anladı ki bu, Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu bir rızıktır.
Zeyd İbn Eşlem anlatıyor: Allah Teâlâ bu zâlim krala bir melek gönderdi de melek kendisine Allah'a îmân etmesini emretti. O kabul etmedi. Sonra melek ikinci kere îmâna da'vet etti, o yine kabullenmedi. Sonra üçüncü kere da'vette de kabullenmeyince : «Ordunu topla, ben de ordumu toplıyacağım.» dedi.
Bir güneş doğma vakti Nemrûd maiyyetini ve ordularını topladı. Allah Teâlâ da üzerlerine bir bölük sivrisinek gönderdi. O kadar çoktular ki Nemrûd ve etrafındakiler güneşi göremez oldular. Allah Teâlâ bu sinekleri onların üzerine musallat kıldı da sinekler onların etlerini ve kanlarını yedi bitirdi, onları çırılçıplak kemikler halinde bırakıverdi. Sivrisineklerden birisi kralın burun deliklerinden girerek orada dörtyüz sene kaldı. Allah Teâlâ Nemrûd'a bununla azâb etti. O bu süre içinde Allah'ın kendisini helak etmesine kadar başım tokmaklarla dövdürürdü. [34]

259 — Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi? Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek? dedi. Bunun üzerine Allah, onu yüz sene ölü bıraktı, sonra diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. O da: Bir gün veya bir günden de az kaldım, dedi. Hayır, yüz yıl kaldın. Öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak; henüz bozulmamış, bir de merkebine bak. Hem seni insanlara bir ibret kılacağız. Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyor ve sonra onlara nasıl et

giydiriyoruz? dedi Bu hal ona apaçık belli olunca: Artık Allah'ın herşe-ye Kadir olduğunu biliyorum, dedi.

Altı Üstüne Gelmiş Bir Kasaba

Âyet-i kerîme'de zikredilen kasabaya, uğrayanın kim olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet ettiğine göre o, bu kişinin Üzeyr (a.s.) olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr de aynı senedle bunu rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim aynı görüşü İbn Abbâs, Hasan, Katâde, Süddî ve Süleyman İbn Büreyde'den de hikâye etmişlerdir. Bu, meşhur olan kavildir.
Vehb İbn Münebbih ve Abdullah İbn Ubeyd de bu kişinin Eremya İbn Halkiya olduğunu söylemişlerdir.
Muhammed İbn İshâk... Vehb İbn Münebbih'in «Bu, Hızır (a.s.) m ismidir» dediğini söylemektedir.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babam... Şam halkından birinin şöyle dediğini rivayet etti: «Allah'ın yüz sene öldürüp, sonra dirilttiği kişinin ismi Hazkıyel İbn Bora'dır.»
Mücâhid İbn Cebr'de şöyle demektedir: O, İsrâiloğullarından birisidir. Âyet-i kerîme'de adı geçen köy ise mşşhûr kavle göre Beyt'ül-Mak-dis'tir. Bu kişi Buhtunnasr'ın orayı tahrîb ve halkını öldürmesinden sonra oraya uğramıştır.
Allah Teâlâ : «Altı üstüne gelmiş (duvarları ve tavanları yerle bir olmuş) bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi?» buyuruyor. Bu kişi büyük bir i'mârdan sonra buranın almış olduğu hali düşünür durur. Bu şiddetli harâb olma ve yıkılmayı gördüğünde eski haline dönmenin ne kadar uzak olduğunu düşünerek : «Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek?» der.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine Allah onu yüz sene ölü bıraktı, sonra diriltti.»
Râvî şöyle anlatıyor :
Onun ölümünden yetmiş sene sonra belde tekrar i'mâr edildi, sakinleri toplandı ve İsrâiloğulları oraya tekrar döndüler. Allah Teâlâ ölümünden sonra o kişiyi dirilttiğinde ilk önce Allah'ın yaptıklarını görebilmesi için gözlerine can verdi ki Allah bedenini nasıl diriltiyor görsün. Tamamen canlanıp kalkarak doğrulunca Allah Teâlâ vasıtasıyla kendisine sordu : «Ne kadar kaldın?» O kişi günün başlangıcında ölmüş olup Allah Teâlâ kendisini günün sonuna doğru diriltmişti. Güneşi hâlâ durur görünce zannetti ki aynı günün güneşidir ve şöyle cevap verdi: «Bir gün veya bir günden de az kaldım.» Allah Teâlâ'da : «Hayır yüz yıl kaldın. Öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak. Henüz bozulmamış.» buyurdu. Zikredildiğine göre yanında üzüm, incir ve şıra vardı. Onları önceki hali üzre buldu. Hiçbir şey değişmemişti; şıra bozulmamış, incir ekşiyip kokmamış, üzüm eksilmemişti. «Bir de merkebine bak.» Sen bakıyor olduğun halde Allah onu nasıl diriltiyor. «Hem seni insanlara bir ibret (ve ölümden sonra dirilmeye bir delil) kılacağım. Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip, yerli yerine koyuyoruz...»
Süddî ve başkaları şöyle anlatırlar :
Merkebinin kemikleri sağında, solunda dağılmış durumdaydı. (Adam dirilince) onlara baktı. Kemikler bembeyaz parlıyordu. Allah Teâlâ bir rüzgâr gönderdi de

rüzgâr kemikleri etraftan toparlayıp bira-raya getirdi. Sonra her bir kemik yerli yerine gelerek ayakta duran bir merkeb haline geldi. Ama sadece kemikten bir merkeb; üzerinde hiç et yok. Sonra Allah Teâlâ kemiklere et, sinir, damarlar ve deri giydirdi. Sonra bir melek gönderdi de melek merkebin burun kemiklerine üfürdü ve o da Allah'ın izniyle tâm bir merkeb olarak anırdı. Bütün bunlar Üzeyr'in gözleri önünde cereyan etti. Bütün bunlar ona apaçık belli olunca: «Artık Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorum.» Hepsini açıkça gördüm ve ben bu konuda zamanın halkının en çok bilgili olanıyım dedi. [35]

260 — Hani îbrâhîm: Rabbım, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince. İnanmıyor musun? demişti. O da: Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, demişti. Öyleyse dört çeşit kuş al; onları kendine alıştır. Sonra her dağ başına onlardan birer parça koy. Sonra onları çağır. Koşarak sana gelirler. Ve bil ki şüphesiz Allah Azîz'-dir, Hakîm'dir.

Hz. İbrahim'in Delili

İbrahim (a.s.) in bu isteği için bir takım sebepler sıralarlar. Onlardan birisi şöyledir :
İbrahim (a.s.) Nemrûd'a: Benim Rabbım dirilten ve öldürendir, dediğinde bu konuda ilme'l-yakîn derecesinden, ayne'l-yakîn derecesine yükselmek ve bunu bizzat gözleriyle görmek isteyip: Rabbım ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demiş. Allah Teâlâ da: «İnanmıyor musun?» demişti. O buna cevaben: Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, deyivermişti.
Buhârî'nin bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde rivayet ettiği hadîs-i şerif şöyledir: Bize Ahmed İbn Salih... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Biz şüphe etmeye İbrahim'den daha lâyığız. O: «Rabbım ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.» deyince Allah Teâlâ : «İnanmıyor musun?» demişti. O da : «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun.» demişti.»
Hadîs Müslim tarafından da rivayet edilmiştir. Buradaki şüpheden bilgisizlerin anladığı şüphe kastedilmemektedir ve bu konuda ihtilâf da yoktur. Bu hadîs-i şerife muhtelif cevaplar verilmiştir.
Allah Teâlâ: «öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır...» buyurur.
Her ne kadar tesbîtinde bir fayda yoksa da müfessirler bu dört kuşun neler olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Şayet mühim olsa idi Kur'an-ı Kerîm bunlann neler olduğunu belirtirdi.
İbn Abbâs'tan rivayete göre; o, bu. kuşlann kuğu, tavus, horoz ve güvercin olduklarını söylemiştir. Yine îbn Abbâs'tan rivayete göre İb-râhîm <a.s.) ördek, deve kuşu yavrusu, horoz ve tavus kuşlarını almıştı.
Mücâhid ve İkrime ise bu kuşlann güvercin, horoz, tavus ve karga olduğunu söylemiştir.
Avfî, «Onları kendine alıştır...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle diyor: «Onları kendine alıştır, güvendir. Sana alışınca onlan kes. Sonra her bir dağın başına onlardan bir parça koy.»

Anlatıldığına göre İbrahim (a.s.) dört kuş alıp, keser. Sonra onları parçalar, tüylerini yolar ve parça parça ederek parçaları birbirine karıştırır sonra tekrar bölümlere ayırarak bir kavle göre dört, başka bir kavle göre de yedi dağın başına birer parça koyar.
İbn Abbâs anlatıyor:
»Kuşların başlarını eline alır, sonra Allah Teâlâ kendisine kuşları çağırmasını emreder o da Allah Teâlâ'nın emrettiği üzere kuşları çağırır. Tüyler tüylere, kan kana, etler etlere ve her kuşun parçalan ait oldukları yerlere uçuşmaya başlar ve birbiriyle birleşerek her kuş başlı başına teşekkül ederek İbrahim (a.s.) in arzu etmiş olduğu görmenin daha beliğ olması için ona doğru yürümeye başlarlar. Her kuş İbrahim (a.s.) in elinde olan başım almak üzere ona doğru gelmeye başlar. Kuşlar kendilerine başka bir baş verilmek istendiğinde kabul etmez, ancak kendi başı ona verildiğinde Allah'ın kudretiyle kendi başıyla vücûdu birleşiverir. İşte bunun içindir ki o şöyle der : «Ve biliyorum ki şüphesiz Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» öyle Azîz'dir ki hiçbir şey O'nu mağlûb edemez, dilediği şey, hiçbir engel olmadan meydana gelir. Çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Sözlerinde, işlerinde, kanun koymasında ve takdirinde hikmet sahibidir
Abdürrezzâk diyor ki: ... Bize Ma'mer'in... «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir : «Kur'an'da bana göre bundan daha çok ümit verici başka bir âyet yoktur.»
İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn el-Müsennâ'nın... Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Bizim gençlik zamanımızda Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Amr İbn el-As bira-raya gelip buluşma hususunda sözleştiler. Birisi diğerine dedi ki: «Sana göre Allah'ın kitabında bu ümmete en fazla ümit veren âyet hangisidir?» Abdullah İbn Amr : «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlığar.» (Zümer, 53) âyetidir, dedi. İbn Abbâs da : Evet sen böyle diyorsun ama bana göre bu ümmet için İbrâhîm (a.s.) in şu sözü daha ümit vericidir: «Rabbım ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince «İnanmıyor musun?» demişti. O da : «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun» demişti.
Bu hadîsin değişik bir rivayeti Hâkim tarafından Müstedrek'de rivayet edilmiş ve Hâkim : «İsnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tah-rîç etmemişlerdir.» [36]
Denildi ki; bu dört kuş tavus, horoz, karga ve güvercindir. Bazıları da güvercin yerine şahinin adını zikrederler. Bu âyette; ruhların ebedî hayatla dirilmesinin, ancak arzuların öldürülmesi ve tavus kuşunun niteliği olan şehvetlerin, süslerin yok edilmesiyle horozun özelliği olan saldırganlığın giderilmesiyle, karganın niteliği olan uzun emeller ve ruhî hasisliğin yokedilmesiyle, güvercinin özelliği olan arzuların peşinde koşuşmaktan vazgeçmekle mümkün olduğu i'mâ edilmektedir. Özellikle kuş bu konuda örnek olarak verilmiştir. Çünkü o, insana daha yakın olan ve hayvânî özelliklerin hepsini kendinae toplayan bir hayvandır. [37]

Ruhun Bakâsı Problemi

İyi bil ki; bu kıssa ruhun bakî olduğunu göstermek için bir giriş mâhiyyetindedir. Bu sözler zahiri itibariyle herkese yöneltilmişse de, bâtını itibariyle yalnızca seçkinlere yöneltilmiştir. Ruhun bakâsının delili ya aklî nazarla veya rûhbilimle olur. Aklî nazar ile ruhun bakâsının tesbîtinde üç yol vardır :
İbn Miskeveyh'in Tehzîb'ül-Ahlâk isimli kitabında anlattığına gö- re; ruhların bakâsı basît olarak şu şekilde açıklanmıştır: Ruh, ne cisimdir, ne de cismin üzerine geçmiş bir arazdır. Biz cismin bir tek şekli kabul ettiği ve aynı anda birden çok şekle yeterli olmadığını görüyoruz. Üçgen şeklinde olan bir cismin aynı anda dörtgen, altıgen olması kabil değildir. Cisim bir şekli atmadan bir başka şekli almaz. Dörtgen ise üçgen olabilmesi için, ancak o cismin kendi tabîatindeki dörtgenlik özelliğini atması gerekir. Ruhlara gelince, bunun tam tersine olduğu görülüyor. Şöyle ki biz aynı anda zihnimizde kızılı, yeşili, sarıyı ve maviyi, üçgeni, dâireyi, dörtgeni, uzunu, kısayı, yükseği, alçağı, güzeli ve çirkini tasavvur edebiliyoruz. Bunun hepsi akılda birleşip saklanmıştır. Bunun da ötesinde biz pek çok bilgileri öğrenip tasarlayabiliyoruz. Halbuki cisim ancak bir şeyi kaldırabilir. Ve o özelliği attıktan sonra ancak bir başka özellik alabilir.
Keza görüyoruz ki; akıl maddî şeylere daldığı zaman, zihnî şeylerden uzaklaşıyor. Maddî şeylerden kaçındıkça zihnî şeylere yaklaşıyor. Yine görüyoruz ki, insanlar çok yedikçe ve çok içtikçe başkaları ondan nefret edip küçümsüyorlar. Buna karşılık çok bilen, herkes tarafından sevilmektedir. Diğer taraftan, biz cismin araçlarından olan gözümüzle güneşe baktığımız zaman gözümüz kamaşıyor ve görme gücü zayıflıyor. Ama aklımızla zor mes'eleleri çözdüğümüz zaman bu, kolay mes'e-leleri anlamak gücümüzü arttıran bir neden oluyor. İşte bütün bunlar nefsin tabiatının maddeden farklı olduğunu gösteriyor. Rûh; muhtelif şekilleri alabildiği halde beden alamıyor. Rûh; fazlalığı sevdiği halde beden fazlalıktan iğreniyor. Rûh; daha zor olanla uğraştığı zaman daha da güçleniyor, beden ise zayıflıyor. Bu misâller rûh ve bedenin ayrı yapıya sahip olduğunu gösteren delillerdir. Öyleyse ru-hun yapısı bedenlerin yapısından farklı bir mâhiyete sahiptir. Rûh; bileşik olmayan bâsît âlemin malıdır. Çünkü cisimler bileşiktir. Bizde düşünüp hükmeden güç, bedenden farklıdır. Eğer rûh bileşik olsaydı onun bir bölümünün bilgin, bir bölümünün câhil olması mümkün olurdu. Şöyle ki bir problemin bir kısmını öğrenmiş, bir kısmını bırakmış olabilirdi. Bu ise bilgi ve bilgisizlik gibi iki çelişik durumun birleşme-sidir ki bu, muhaldir.
İbn Miskeveyh'in «Ahlâk» kitabının başında zikrettiği bu delillerin hepsinin kesin burhanlar olduğunu söyleyerek zikretmiyorum. Sadece, ey akıl sahibi insan, İbrahim Halîl ile kuşlar konusunu anlayabilmen için delil metodunu sana öğretmeye çalışıyorum. İbn Miskeveyh rûh ile beden ayırımını mukayese ederek ilmî bir şekilde tahlil etmiştir...
Bir diğer görüş de büyük bilgin İbn Sina'nın ruhla beden ayırımı konusunda el-İşârât kitabında naklettiği görüştür. Bunun özeti şöyledir : İnsan, her ne kadar öteki organlarının tümünü bilmese de kendi varlığını bilir. Şu halde bilinen kendi zâtıdır ve o bilinmeyenden fark- lıdır. Dolayısıyla kendi zâtı, cisminden başkası olmalıdır ki bu, «ben» derken kastettiği şeydir. Görmez misiniz insanın iki eli, iki ayağı kesilse ve derisi yüzülse o yine «ben» diyecektir. «Ben» derken neyi kastet-mektedir? Kalb, ciğer, böbrek, dalak gibi iç organlarını mı? Bunları ancak teşrih

yoluyla öğrenebilir. Halbuki biz, insanın kendisi hakkındaki her türlü bilgilerden uzak olduğunu farzetmiştik... Böylece İbn Sina'ya göre insanın «ben» derken ifâde ettiği şey, iç ve dış organlarının dışında bir şeydir ki bu cisim değil, ruhun kendisidir.
Üçüncü görüş, îbn Tufeyl'in Hayy İbn Yakzân isimli eserinde anlattığı görüştür. Bilindiği gibi İbn Tufeyl bu eserinde bir adada yalnız basma yetişen bir çocuğun; kendisi, kâinat ve Allah hakkındaki bilgilerinin tekevvününden bahsetmektedir. [38]

261 — Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Ve Allah Vâsi'dir, Alimdir.

İnfâk ve Sadaka

Bu, Allah'ın, kendi yolunda ve kendi rızâsı için infâk edenin sevabını artıracağına, iyiliğini on kattan yediyüz kata kadar artıracağına dâir vermiş olduğu bir örnektir. Şöyle buyuruyor : «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu...»
Saîd İbn Cübeyr âyet-i kerîme'deki «Allah yolunda» kısmının «Allah'a ibâdet etmek» Mekhûl ise; «At yetiştirme, silâh hazırlama ve benzeri yollarla cihâd için harcamada bulunma.» anlamına geldiğini söylemektedirler.
Şebîb İbn Bişr, İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle diyor : «Cihâd ve hacc yolunda harcanan bir dirhem yediyüz katma kadar artar.» İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «... Her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir.» buyurmaktadır.
Bu örnek, yediyüz sayısının zikrinden gönüllerde daha tesirlidir. Çünkü bunda, sâlih amellerin Allah Teâlâ tarafından sahipleri için arttırılacağına işaret vardır. Nasıl ki ekin.de tertemiz toprakta eken için artmaktadır.
İyiliklerin yediyüz katına kadar arttırılacağına dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur:
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ziyâd İbn Rebî' Ebu Hidâş'ın... Iyâz İbn Ğatîf'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Yan tarafına isabet eden bir hastalıktan dolayı Ebu Ubeyde'yi ziyaret etmek üzere yanına girmiştik. Hanımı Tuhayfe başucunda oturuyordu. Sorduk : Ebu Ubey-de geceyi nasıl geçirdi? Hanımı: Vallahi ecir ile geceledi, diye cevapladı. Ebu Ubeyde ise : Ecirle gecelemedim, dedi. Yüzü duvara dönük idi, yüzünü topluluğa doğru çevirdi ve şöyle dedi: Niçin böyle konuştuğumu sormayacak mısınız? Onlar: Söylediğin hoşumuza gitmedi ki ondan sana soralım, dediler. Şöyle konuştu : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işitmiştim : «Kim yanında bulunan fazla maldan Allah yolunda harcarsa yediyüz, kim nefsine ve ailesine harcarsa *ya* da Ijir hastayı ziyaret ederse, ya da bir eziyeti kaldınrsa bu iyilik on katı artar. Bozulmadığı sürece oruç bir kalkandır. Allah kimi cesedindeki bir belâ ile imtihan ederse bu, kendisinin günâhlarından bir eksiltmedir.»
Neseî bu hadîsin bir kısmını «oruç bölümünde» başka bir şekliyle ve mevkuf olarak rivayet etmiştir»
İmâm Ahmed diyor ki; bize Muhammed tbn Ca'fer'in... İbn Mes'ûd' dan rivayetine göre, bir adam Allah yolunda yuları üzerinde bir deve bağışladı. Allah Rasûlü şöyle

buyurdular: «Muhakkak ki sana kıyamet günü yularları üzerinde yediyüz deve getirilecektir.»
Hadîs Müslim ve Neseî tarafından rivayet edilmiştir. Ancak Müslim'in lafzı değişiktir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Amr İbn Mecma Ebu'l-Münzîr el-Kin-dî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) : «Allah Teâlâ Âdemoğlunun iyiliğini on mislinden yediyüz misline kadar arttırdı. Ancak oruç hâriç. «Oruç Benim içindir ve onun karşılığını (mükâfatını) Ben veririm. Oruçlu için iki sevinç vardır : İftar ettiği sıradaki sevinci ve kıyamet günündeki sevinci» buyurmuştur. Oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.» buyurmuşlardır.
Ebu Dâvûd diyor ki: bize Muhammed İbn Amr İbn Serh'in... Sehl İbn Muâz'dan, onun da babasından rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) : «Allah yolunda harcamaya ilâveten namaz, oruç ve zikir yediyüz kat arttırılır.» buyurmuşlardır.
İbn Ebu Hatim diyor ki; bize babamın... İmrân İbn Husayn'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) tan rivayetinde o, şöyle buyurmuşlardır: «Kim Allah yolunda bir nafaka gönderir de kendisi evinde oturursa kıyamet günü onun her bir dirhemi için yediyüz dirhem; kim de Allah yolunda savaşır ve bu yolda infâkda bulunursa onun her bir dirhemi için yediyüz bin dirhem vardır.» Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Allah, dilediğine kat kat verir...» âyeti kerîme'sini okudular.
İyiliklerin ikibin kere bin kat arttırılacağına dâir Ebu Osman en-Nehdî'nin Ebu Hüreyre'den rivayet etmiş olduğu hadîs-i şerîf (245) âyetin tefsirinde geçmişti.
İbn Merdûyeh diyor ki; bize Abdullah İbn Ubeydullah İbn el-Askerî el-Bezzâr'ın... İbn Ömer'den rivayetine göre «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu...» (Bakara, 241) âyet-i kerîme'si nazil olunca Rasûlullah (s.a.) : «Rabbım ümmetim için arttır.» diye niyazda bulundu. Allah Teâlâ da : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç vesin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245) âyet-i kerîme'sini indirdi. Rasûlullah (s.a.) yine : «Rabbım, ümmetim için arttır.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da: «Yalnız sabredenlere ecirleri hesapsız olarak ödenecektir.» (Zümer, 10) âyet-i kerîme'sini indirdi.
Hadîsi Ebu Hatim ve İbn Hibbân Sahîh'inde değişik bir senedle rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ buyurur: «Allah, dilediğine (işindeki ihlâsına göre) kat kat verir. Ve Allah'ın, (fazlı bütün yaratıklarınkinden) geniştir ve Allah (kimin buna mütsehak olduğunu, kimin ise müstehak olmadığını) iyi bilendir.»[39]

262 — Mallarını Allah yolunda infâk edip de, sonra infâk ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin mükâfatı, Rabları katındadır. Onlara korku yoktur. Ve mahzun da olacak değillerdir.
263 — Bir tatlı dil, bir de af, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha hayırlıdır. Ve Allah Ganî'dir, Halîm'dir.
264 — Ey îmân edenler, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hali üzerinde toprak bulunan kayanınki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar

kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.

Tatlı Dil ve Sadaka

Allah Teâlâ kendi yolunda bulunan ve sonra da hayır ve sadaka verdiği kimselerin başına kakmayan, yaptığından dolayı hiç kimseye ne sözle, ne de işiyle başa kakmayan kimseleri överek buyuruyor ki : «Mallarını Allah yolunda infâk edip de sonra infâk ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve (iyilik yaptıkları kimseye daha önceki iyiliğin ecrini düşüren) eziyette bulunmayanların mükâfatı Rabları katmdadır. (Onların sevabı ancak Allah'adır, ondan başka hiç kimseye değil.) Onlara (kıyamet günü meydana gelecek kıyamet korkularından) hiç bir korku yoktur. (Geride bıraktıkları çocuklarından, dünya hayatı ve nimetlerinden dolayı) mahzun da olacak değillerdir. (Çünkü kendileri için bunlardan daha hayırlı olan şeylere kavuşacaklardır.)»
«Bir tatlı dil (güzel bir kelime, müslüman için bir duâ) ve (sözlü, ya da fiilî bir zulmü) affetmek, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha iyidir.»
İbn Ebu Hatim diyor ki; bize babamın... Amr İbn Dinar'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü : «Allah'a, güzel bir sözden daha sevimli gelen başka bir sadaka yoktur; Allah Teâlâ'nın şu sözünü işitmedin mi: «Bir tatlı dil, bir de af, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha iyidir. Ve Allah ganî'dir, halîm'dir. (yumuşak davranır, bağışlar, affeder ve onların günâhlarından vazgeçer.)» buyurmaktadır,» demiştir.
Sadakayı başa kakmanın yasaklandığına dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Şöyle ki:
Müslim'in Sahîh'inde Şu'be'nin Ebu Zerr'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır :
«Üç sınıf insan vardır ki kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elim bir azâb vardır : Verdiğini başa kakan, elbisesini kibir için yerlerde sürüyen ve malını yalan yeminle satan.»
İbn Merdûyeh diyor ki; bize Ahmed İbn Osman İbn Yahya'nın... Ebu'd-Derdâ'dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) :
«Ana babasına karşı gelen, başa kakıcı olan, devamlı içki içen ve kaderi yalanlayan cennete giremez.» buyurmuşlardır.
Bu hadîsin bir benzerini İmâm Ahmed, İbn-Mâce, Yûnus İbn Mey-sere hadîsinden rivayet etmişlerdir.
Sonra İbn Merdûyeh, İbn Hibbân, Hâkim Müstedrek'inde ve Neseî... Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Üç sınıf insan vardır ki kıyamet günü Allah Teâlâ onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz : Anne babasına karşı gelen (isyan eden), devamlı içki içen ve verdiğini başa kakan.»
Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler... sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin.» buyurarak arkasından getirilen başa kakma ve eziyet ile sadakanın boşa gideceğini, sadaka sevabının başa kakma ve eziyetin

günâhını karşılamayacağını haber vermektedir. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor: «İnsanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi...» İnsanlara gösteriş için verilen sadakanın boşa gittiği gibi siz de sadakalarınızı başa kakma ve eziyetle boşa götürmeyin. Gösteriş için sadaka veren kişi Allah rızâsını kastederek bu işi yaptığını insanlara gösteriyor. Halbuki onun maksadı insanların kendisini övmesi, ya da insanlar arasında teşekküre şâyân görülmek için güzel sıfatlarla meşhur olması, ya da kendinin cömert olduğunun söylenmesi ve benzeri dünyevî maksadlardır. O hiçbir zaman Allah'ın rızâsını ve onun sevabını arzulamamaktadır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp...» buyurmaktadır.
Sonra Allah Teâlâ gösteriş için malını harcayan —Dahhâk'e göre nafakasının peşinden başa kakıp eziyette bulunan— kimsenin durumuna bir misâl vererek şöyle buyuruyor : «Onun hali; üzerinde toprak bulunan kayanınki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde (üzerinde bulunan toprağı gideriverir de) onu katı bir taş halinde bırakır. (İşte gösteriş yapanl

Eksik

hidâyete erdirmez.» [40]

265 — Allah'ın rızâsını kazanmak ve kalblerindekini sağlamlaştırmak için mallarını inf âk edenlerin hali, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer. Kuvvetli bir sa-ğanak düşünce yemişlerini iki kat verir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisenti bulunur ve Allah işlediklerinizi görür.

İnanan ve İnanmayan Örneği

Bu, mallarım Allah'ın rızasını arzulayarak ve Allah Teâlâ'nın yaptıklarına karşı bol mükâfatı vereceğine inanarak harcayan mü'minlerin misâlidir.
Bu ifâdenin bir benzeri, sıhhatinde ittifak edilmiş olan şu hadîs-i şeriftir. «Kim îmân ederek ve sevabını Allah'tan umarak Ramazân orucunu tutarsa...» Yani kim Ramazân orucunu Allah'ın farz kıldığına inanarak ve sevabını Allah'tan umarak tutarsa.
ŞaTrî: «Kalblerindekini sağlamlaştırmak için...» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle diyor : «Tasdik ve yakînini sağlamak için»
Katâde, Ebu Salih ve İbn Zeyd de böyle söylemişler; İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir.
Mücâhid ve Hasan ise: «Sadakalarını nereye vereceklerini iyi tes-bît etmek için.» açıklamasını getirmişlerdir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: İşte bunların hali «Bir tepedeki —İbn Abbâs ve Dahhâk'ın ilâvesine göre içinden nehirler akan— güzel bir bahçenin haline benzer. Kuvvetli bir sağnak düşünce, yemişlerini (benzeri bahçelere göre) iki kat verir, (tepede olmasına rağmen asla kuraklık görmez. Çünkü bol yağmur yağmasa bile bir çisentisi bulunur. Bu çisenti bile ona yeter. İşte mü'minin ameli de böyledir; asla boşa gitmez. Bilakis Allah onu kabul eder, çoğaltır ve güzel amel işleyen herkesin

amelini niyetine göre arttırır.)» İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ve Allah işlediklerinizi görür.» Kullarının amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz, buyurmaktadır. [41]

266 — Biriniz ister mi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, içinde her çeşit meyve bulunsun da; kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken bahçesi ateşli bir kasırga ile yanıver-sin. Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklar.

Bu âyetin tefsirinde Buhârî der ki: Bize İbrâhîm İbn Mûsâ'nm... Übeyd İbn Umeyr'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Ömer İbn Hat-tâb bir gün Rasûlullah (s.a.) m ashabına : «Biriniz istermi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun...» âyet-i kerîme'si kimin hakkında nazil olmuştur biliyor musunuz?» diye sordu. Onlar : Allah en iyi bilir, dediler. Ömer kızdı ve : Biliyoruz, ya da bilmiyoruz deyin, dedi. İbn Abbâs şöyle konuştu : Ey mü'minlerin emîri, bende bu konuda bir bilgi var. Ömer : Ey kardeşimin oğlu; söyle.ve kendini küçük görme, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle konuştu : Bu âyet bir amel için misâl olarak getirildi. Ömer sordu : Hangi amel? İbn Abbâs : «Zengin bir adam vardı; Allah'a itaat üzre idi. Sonra Allah ona şeytânı gönderdi de adam günâhlar işledi. O kadar ki eski amellerini tümüyle batırdı. İşte bu, o adamın ameli hakkındadır.» diye cevap verdi.
Bu hadîs-i şerîf —ki Buhârî bu hadîsi Hasan İbn Muhammed ez-Za'ferânî kanalıyla... İbn Cüreyc'den rivayet etmiştir— Buhârî'nin rivayetinde münferid kaldığı hadîs-i şeriflerdendir. Bu âyetin tefsirinde bu hadîs-i şerîf yeterlidir ve âyet-i kerîme'de verilen misâl açık seçik anlaşılmaktadır. Bir adam var; önce güzel ameller işler, sonra hareketleri değişir ve iyiliklerini kötülüklere çevirir. Böylece ikinci olarak yapmış olduğu işler daha önce yaptığı iyilikleri yok eder. Durumların en dar olanında, birinci yaptıklarından azıcık bir amele bile muhtaç duruma düşer. Elinde hiçbir şey kalmaz ve daha önceki durumundan daha muhtaç bir hale düşer. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : ((Kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken bahçesi ateşli bir kasırga ile yanıversin. (kasırgadaki alev bahçesinin meyvelerini yaksın ve ağaçlarını yok etsin. Bunun hali nicedir?)» buyurmuştur.
İbn Ebu Hatim, Avfî tarîki ile İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Allah güzel bir misâl verdi, O'nun her misâli güzeldir. Şöyle buyurdu : «(Gençliğindeki işini anlatarak) biriniz ister mi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, içinde her çeşit meyve bulunsun da kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken (ömrünün sonlarına doğru olan halini anlatıyor.) bahçesi ateşli bir kasırga ile yanıversin.» Böyle bir bahçeyi yeniden di-kecek kuvveti yoktur artık. Hayırlı bir nesil de bırakmamıştır ki bu bahçenin bir benzerini ona tekrar yapıversin. İşte kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzuruna getirilecek olan kâfirin durumu da böyledir : Allah'ın rızasını kazanacak bir hayrı yoktur. Nasıl ki bahçe sahibinin eski bahçenin bir benzerini ona tekrar yapıversin. İşte kıyamet günü Allah kendine dönecek bir hayır bulamayacaktır. Nasıl ki öteki çocuklarından bir fayda görememiştir. Kâfir en muhtaç olduğu dönemde ecirden

mahrum kalacaktır. Nasıl ki öteki de en muhtaç olduğu dönemde —ki ihtiyarlık ve çocuklarının zayıflığı dönemidir— bahçesinden mahrum ka-lıvermişti.
Hâkim de Müstedrek'inde rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) dualarında şöyle derdi: «Allah'ım yaşlılığımda ve ömrümün bitiminde bana rızkımı geniş kıl.»
İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Düşünürsünüz (ibret alır, misâlleri ve mânâları anlar ve ne kastedildiğini kavrarsınız.) diye Allah size âyetlerini böyle açıklar.»
Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır : «İşte misâller. Biz, onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» (Ankebût, 43) [42]

267 — Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Ve bilin ki Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.
— Şeytân sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise size mağfiret ve bolluk va'deder. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.
— Hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse şüphesiz ki, ona pek çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.

İnfâk ve Hikmet

Allah Teâlâ mü'min kullarına Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği, kazandıkları mallardan —Mücâhid'e göre ticâretten kazandıkları mallardan, Ali ve Süddî'ye göre altın ve gümüşten— ve Allah'ın kendileri için yeryüzünde bitirdiği meyve ve ekinlerden infâk etmeyi emrediyor. İbn Abbâs'a göre buradaki infâk ile zekât kastedilmektedir.
İbn Abbâs şöyle diyor :
«Allah Teâlâ mü'min kullarına, mallarının en temiz, en güzel olanlarından infâkta bulunmayı emrediyor; mallarının bayağı ve kötü olanlarını tasaddukdan da men'ediyor. Çünkü Allah Teâlâ temizdir ve ancak temiz olanı kabul eder. Bunun içindir ki «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın.» Böyle şeyleri kabulde Allah sizden daha müstağnidir. Dolayısıyla hoşlanmadığınız şeyleri Allah için vermeye kalkmayın.» buyurmaktadır.
«... Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'sinin «infâkta bulunmak üzere helâl malı bırakıp da harama yönelmeyin.» anlamında olduğu söylenmişse de sahîh olan birinci görüştür.
Burada İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi zikretmek yerinde olacaktır. Bize Muhammed İbn Ubeyd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Allah Teâlâ azıklarınızı aranızda paylaştırdığı gibi huylarınızı da aranızda bölüştürmüştür. Allah dünyayı sevdiğine de, sevmediğine de verir. Dini ise sadece sevdiğine verir. Allah kime din vermiş ise muhakkak ki onu sevmiştir.. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki kul, kalbi ve dili müslüman olmadıkça müslüman olmuş olmaz. Komşusu kendisinin kötülüklerinden emîn olmadıkça kişi îmân etmiş olmaz.», «Ey Allah'ın Peygamberi kişinin komşusuna kötülükleri nedir? sorusu üzerine Allah'ın Rasûlü : «Onu aldatması ve zulmüdür.» buyurarak şöyle

devam ettiler : «Kul haramdan bir mal kazanır da ondan in-fâkda bulunursa kendisine bereketli kılınmaz, ondan tasadduk ederse kabul edilmez, arkasında bıraksa bile o ancak kendisini cehenneme götüren bir azık olur. Allah kötüyü kötü ile silmez; kötüyü ancak iyi, güzel ile siler. Kötü de kötüyü silmez, yok etmez.»
İbn Cerîr der ki: Bize Hüseyin İbn Ömer el-Abkârî'nin... «Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si hakkında Berrâ İbn Âzib'-den rivayetine göre o şöyle demiştir :
Bu âyet-i kerîme Ansâr hakkında nazil oldu. Ansâr, hurma kesme günleri gelince bahçelerinden taze hurmaları alır ve bunları Rasûlullah (s.a.) in mescidinde iki direk arasına gerilmiş bir ipe asarlardı. Muhacirlerin fakirleri de onlardan yerdi. Ansârdan birisi kötü, âdi hurmaları aldı ve taze hurma salkımlarının arasına koydu. Bunun caiz olduğunu sanıyordu. Böyle yapanlar hakkında Allah Teâlâ «... Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyetini indirdi.
Hadîsi aynı sened ile İbn Cerîr, İbn Mâce, İbn Merdûyeh ve Hâkim Müstedrek'inde rivayet etmişlerdir. Hâkim bu hadîs hakkında : Buhar! ve Müslim'in şartlarına göre sahîhdir, ancak ikisi de bu hadîsi tahriç etmemişlerdir, demektedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Berâ'dan rivayetinde o şöyle demiştir: «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si bizim hakkımızda nazil oldu : Bizim hurmalarımız Vardı. Bizler çokluğuna ve azlığına göre hurmalıklarımızdan hurma salkımlarını getirir ve mescide asardık. Ehl-i Suffe'den —ki onlann yiyecekleri yoktu— birisi acıktığı zaman gelir, asâsıyla bir salkıma vurur ve ondan düşen taze hurmaları yerdi. Hayırda gözü olmayan kişiler bozuk, âdi, kırılmış ve düşmüş hurma salkımlarını getirerek bunları asarlardı. Bunun üzerine «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti nazil oldu. Sizden birisi verdiğinin bir benzeri kendisine verilse göz yummadan ve utanmadan onu almaz. Bundan sonra bizler yanımızda olanların iyilerini getirirdik.
Aynı hadîs-i şerifi Tirmizî de değişik bir rivayet zinciriyle Berâ'dan rivayet etmiş ve : «Bu, hasen, garîb bir hadîstir.» demiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Sehl İbn Hanîf'ten o da babasından rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) iki çeşit âdi ve bozuk hurmadan nehyetti. İnsanlar meyvelerinin kötülerine yönelir ve zekât olarak bunları çıkarırlardı. Bunun üzerine : «Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti nazil oldu.
Hadîsi «Müsned hadîs» olarak rivayet eden Ebu Davud'un lafa şöyledir: «Rasûlullah (s.a.), bozuk ve âdi hurmanın zekât olarak alınmasını yasakladı.»
Hadîs-i şerîf değişik tarîkla Neseî tarafından da rivayet edilmiştir.
Aynı hadîs İbn Vehb tarafından Abdülcelîl'den rivayet edilmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti hakkında Abdullah İbn Ma'kil'den rivayetine göre o şöyle demiştir : «Müslümanın kazancı bayağı ve pis olmaz. Müslüman bozuk hurmayı, kanşık ve bozuk dirhemi ve kendisinde hayır olmayan şeyi sadaka olarak (ya da zekât olarak) vermez.»
İmâm Ahmed der ki: Bize, Ebu Saîd'in... Hz. Âişe'den rivayetinde o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) a bir keler (bir çeşit sürüngen hayvan) getirildi, onu yemedi ve

yenilmesini de yasaklamadı. Ben«Ey Allah'ın Rasûlü onu fakirlere yedirelim mi?» diye sordum, «Yemediğiniz şeylerden onlara yedirmeyiniz» buyurdular.
Sevrî der ki: Süddî kanalıyla... «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız...» âyet-i kerîme'si hakkında Berâ'dan rivayete göre o şöyle demiş : «Bir adamın başka birisinden alacağı olsa, o da getirip bunu verse alıcısı onu alır. Ancak hakkının karşı tarafça eksiltilmiş olduğunu görerek kabul eder.» Bu hadîs İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir.
Ali İbn Ebu Talha der ki: «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs şöyle dedi: «Sizin birinden alacağınız olsa, o da sizin hakkınızdan daha azını size getirse, iyi olması yönünden onu noksan bulmadan almazsınız, (alırsınız ama onu noksan bulur, noksan kabul edersiniz.) İşte Allah Teâlâ'nm «Kendiniz göz yummadan...» sözü böyledir. «Benim sizin üzerinizdeki hakkım mallarınızın en temiz ve en iyilerinden olduğu halde, kendiniz için razı olmadığınız bir şeye benim için nasıl razı olursunuz?» anlamındadır.
Hadîs İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. İbn Cerîr şunu da ilâve eder : İşte bu Allah Teâlâ'nın : «Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) infâk etmedikçe asla iyiliğe (birr'e) erişemezsiniz.» (Âl-i İmrân, 92) sözüdür.
Bu hadîsin benzeri Avfî ve başka tarîklarla İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Bir çokları da böylece zikretmişlerdir.
Allah Teâlâ : «Ve bilin ki Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.» buyurmaktadır. Her ne kadar size, sadaka vermeyi ve mallarınızın temizlerinden vermeyi emretmişse de O, bundan müstağnidir. Bu, ancak zenginle fakirin eşit kılınması içindir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de : «Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. Sizden O'na sadece takva ulaşır.» (Hacc, 37) buyurmaktadır. O, bütün yaratıklarından zengindir ve onlardan müstağnidir, bütün yaratıkları ise O'na muhtaçtırlar. O'nun lutfu geniştir, O'nun katında olanlar asla tükenmez. Kim temiz bir kazançtan sadaka verirse bilsin ki Allah zengindir, ihsanları geniştir, kerîm'dir, cömerttir, verdiği sadaka sebebiyle kulunu mükâfâtlandıra-caktır ve bu yaptığını onun için kat kat arttırarak mükâfâtlandıracak-tır. Kim yoksul ve zulmedici olmaksızın borç verirse Allah Hamîd'dir. Yani bütün işlerinde, sözlerinde, kanun koymasında ve kaderinde övülmüştür. O'ndan başka İlâh yoktur. Yegâne Rab O'dur.
«Şeytan sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise size mağfiret ve bolluk va'd eder. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.»
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdullah İbn Mes'ûd'-dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Muhakkak ki şeytân da melek de Âdemoğlu ile ilgilenir. Şeytânın onunla ilgilenmesi onu kötülükle korkutup hakkı yalanlatmasıdır. Meleğin ilgilenmesi ise ona hayır müjdeleyip hakkı tasdik etmesidir. Bunu kendi nefsinde (gönlünde ve hatırında) bulan kişi, bu düşüncenin Allah'tan olduğunu bilsin ve Allah'a hamdetsin; diğerini bulan kimse ise şeytândan (Allah'a) sığınsın.» Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Şeytân sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise mağfiret ve bolluk va'd eder.» âyet-i kerîme'sini tilâvet buyurdular.
Hadîsi bu şekliyle Tirmizî ve Neseî Sünen'lerinin «Kitâb'üt-Tef-sîr» bölümlerinde rivayet etmişlerdir.

İbn Hibbân'da sahîh'inde Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'den, o da Hennâd' dan kendi senediyle aynı hadîsi tahrîç etmiştir.
Tirmizî: Hadîs hasendir, garîbtir. Ebu'l-Ahvas'ın rivayet ettiği bu hadîsi sadece onun rivayetinden merfû' olarak biliyoruz, demiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki:
«Şeytân (elinizde bulunan şeylere sıkı sıkıya yapışarak onları Allah'ın rızâsı yolunda infâk etmeyi yasaklamakla kalmaz, size günâhları, haramları ve yüce yaratıcıya muhalefeti emretmek suretiyle) çirkin şeyleri de emreder. Allah ise (şeytânın size çirkin şeyleri emretmesine karşılık) mağfiret ve (şeytânın sizi fakirlikle korkutmasına karşılık) bolluk va'd eder. Allah Vâsî'dir, Alîm'dir.»
«Hikmeti dilediğine verir...» âyet-i kerîme'sindeki «Hikmet»in ne anlama geldiği konusunda muhtelif görüşler vardır : Şöyle ki:
Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayetle hikmetin «Kur'an'ı; nâsih ve mensûhunu, muhkem ve müteşâbihini, başlangıç ve sonlarını, helâl ve haramın ve misâllerini bilmek,» olduğunu söylemektedir.
Cüveybir'in Dahhâk'dan, onun da İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayet ettiğine göre hikmet; «Kur'an'dır. Yani tefsiridir.»
İbn Abbâs : «Muhakkak ki onu (Kur'an'ı) iyi de günahkâr da okur. (okumuştur).» demiştir. Bu, İbn Merdûyeh tarafından rivayet edilmiştir.
Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh hikmetten, sözde isabetin (doğruluğun), kastedildiğini söylemiştir.
Mücâhid'den rivayetle Leys İbn Ebu Süleym; hikmetin; peygamberlik olmadığını fakat onun ilim, fıkıh ve Kur'an olduğunu söylemiştir.
Ebu'l-Âliye ise : «Hikmet; Allah korkusudur; gerçekten Allah korkusu her hikmetin başıdır.» demiştir.
İbn Merdûyeh... İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak rivayet ediyor ki «Hikmetin başı Allah korkusudur.»
Yine İbn Mes'ûd'dan Ebu'l-Âliye rivayet eder ki, hikmet, «Kitâb ve anlayıştır.»
İbrâhîm en-Nehaî hikmetin, anlayış olduğunu söylemiştir.
Ebu Mâlik hikmetin; sünnet olduğunu söylemiştir.
İbn Vehb, Mâlik'den rivayetle anlatıyor ki, Zeyd İbn Eşlem; hikmet akıldır, demiştir.
Mâlik şöyle diyor: «Bana öyle geliyor ki hikmet; Allah'ın dininde bir kavrayış ve Allah'ın rahmet ve fazlından kalblere koymuş olduğu bir şeydir. Bunu açıklayan durumlardandır ki sen bir adamı, dünya işlerine baktığında akıllı bulursun. Bir diğerini de dünya işlerinde zayıf, dinin işlerinde basiretli ve bilgili bulursun. Allah bunu ona vermiş ve diğerinden de mahrum etmiştir. Hikmet, Allah'ın dininde bir kavrayıştır.»
Süddî der ki: «Hikmet; peygamberliktir.»
Cumhûr'un da söylediği gibi sahîh olan, hikmetin peygamberliğe hasredilemeyeceğidir. Bilakis hikmet, ondan daha geniştir, hikmetin en yücesi ise peygamberliktir, risâlet ise daha husûsîdir. Ancak peygamberlere tâbi olanların tebeaiyyet bakımından hayırda nasibi vardır. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur :

«Kim Kur'an'ı ezberlerse kendisine vahiy gelmediği halde peygamberlik onun iki küreği arasında durulmuş, toplanmış olur.»
Bu hadîs-i şerifi Vekî İbn el-Cerrâh tefsirinde... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî ve Yezîd'in... İbn Mes'ûd'dan rivayetlerinde o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim :
. «Şu iki kişi hakkında olanı hâriç hased yoktur : Bir adam ki Allah kendisine mal vermiş ve onu hak yolda tüketiyor, bir adam ki Allah kendisine hikmet vermiş ve o da'bununla hükmediyor ve onu öğretiyor.» Bu hadîs-i şerifi Buhârî, Müslim, Neseî ve İbn Mâce müteaddit tanklardan olmak üzere İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivayet etmişlerdir. «Bunu ancak akıl sahipleri anlar.» Va'z ve zikir ancak akıl sahiplerine fayda verir. Va'z ve zikirle de hitap ve söylenen sözün anlamı kastedilmektedir. [43]

270 — Nafakadan ne harcadınız ise veya adaktan ne adadmızsa, şüphesiz ki Allah, onları bilir. Zulmedenlerin
hiç yardımcıları yoktur.
271 — Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Eğer onları gizler de fakirlere öyle verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Ve onunla günâhlarınızdan bir kısmını yarlığar. Allah, her ne yaparsanız haberdârdır.

Gizli-Açık İnfâk

Allah Teâlâ, (sadaka) veren, infâkta ve adakta bulunanların bu yaptıklarını bildiğini haber vermektedir. Bu, aynı zamanda va'dettik-lerini umarak, sadece O'nun rızâsını isteyerek çalışanlara en güzel mükâfatı vereceği müjdesiyle birlikte kendine itâatta bulunmayan, emrine muhalefet eden, haberini yalanlayan ve kendisiyle birlikte başkalarına da ibâdet edenlere bir tehdidi içermektedir. Allah Teâlâ bu anlamda :
«Zulmedenlerin (kıyamet gününde kendilerini Allah'ın azabından ve öfkesinden kurtaracak) yardımcıları yoktur.» buyurmaktadır.
Allah Teâlâ : «Eğer onları (sadakaları) gizler de fakirlere öyle verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» buyurmaktadır. Burada, sadakayı gizlemenin açıktan verilmesinden daha faziletli', olduğuna delâlet vardır. Çünkü bu, riyadan uzaktır. Ancak insanların bu iyi hareketi benimsemesi gibi bir fayda söz konusu ise, bu takdirde açıkça verme daha iyi olur.
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :
«Kur'an'ı açıktan okuyan sadakayı açıktan veren; Kur'an'ı gizlice okuyan sadakayı gizlice veren gibidir.»
Aslolan şudur ki; bu âyete göre sadakanın gizli verilmesi daha faziletlidir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadîsi şerif de buna delâlet etmektedir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Yedi sınıf insan vardır ki sadece Allah'ın (rahmet) gölgesinin olduğu günde —ki kıyamet günüdür— Allah onları kendi (rahmetinin) gölgesinde gölgelendirecektir: Adaletli devlet başkanı, Allah'ın ibadetiyle yetişen genç, Allah için birbirini seven; Allah sevgisi üzere biraraya gelen ve ayrılan iki kişi, mescidden çıktığı andan itibaren oraya dönünceye kadar kalbi mescide bağlı kalan, yalnız başına olduğu

halde Allah'ı zikreden ve gözleri coşan kişi, makam ve güzellik sahibi bir kadın kendisini çağırdığında: «Âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.» diyen kişi ve sadaka verdiğinde sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek derecede gizleyen kişi.»
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Enes İbn Mâ-lik'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
«Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında o sallanmaya ve eğilmeye (deprenmeye) başladı. Allah da dağlan yaratarak yeryüzüne attı ve yeryüzü istikrar kazandı. Melekler, dağların yaratılışına şaşarak : Ey Rabbımız, yaratıkların içinde dağlardan daha şiddetli olanı var mıdır? diye sordular. O : Evet, demir var, buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız yaratıkların arasında demirden daha şiddetli olanı var mıdır? diye sordular. O : «Evet, ateş.» buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız yaratıkların arasında ateşten daha şiddetli bir şey var mı? diye sordular. O : «Evet, su.» buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız, yaratıkların arasında sudan daha şiddetli olanı var mı? diye sordular. Allah Teâlâ : «Evet, buyurdu, rüzgâr daha şiddetlidir.» Meleklerin : Ey Rabbımız, yaratıkların arasında rüzgârdan daha şiddetli olanı var mı? sorusuna Allah Teâlâ : «Evet» buyurdu; sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen Âdemoğlu.»
Bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur : «Gizli verilen sadaka, Rab-bın öfkesini dindirir.»
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel. Eğer onları gizler de fukaraya öyle verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» âyet-i kerîme'si hakkında Âmir eş-Şa'bî'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Bu âyet, Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) hakkında nazil oldu. Ömer, malının yarısını getirip Rasûlullah (s.a.) a vermişti. Rasûlullah (s.a.) ona : «Arkanda ailen için ne bıraktın ey Ömer?» diye sorduklarında, Ömer: Onlara malımın yarısını bıraktım, demişti. Ebu Bekir'e gelince; o bütün malını getirmiş ve neredeyse kendi nefsinden bile gizleyerek Rasûlullah (s.a.) a vermişti. Rasûlullah (s.a.) ona da : «Ey Ebu Bekir, arkanda ailen için ne bıraktın?» sorusunu yönelttiğinde : Allah ve Rasûlünün va'dini bıraktım, diye cevaplamış ve Ömer (r.a.) ağlayarak : Babam ve anam sana feda olsun ey Ebu Bekir; Allah'a yemîn ederim ki ne zaman hayır konusunda seninle yarışsak mutlaka sen beni geçmişindir, deyivermişti.
Bu hadîs-i şerif Ömer (r.a.) den değişik şekilde rivayet edilmişse de biz burada Şa'bî'nin rivayetini kaydettik.
İster farz, ister mendûb olsun bu âyet-i kerîme sadakanın gizlenmesinin daha faziletli olduğu konusunda umûmîdir. Şu kadar var ki İbn Cerîr, Ali İbn Ebu Talha tarîki ile bu âyetin tefsirinde İbn Ab-bâs'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: «Allah Teâlâ nafile sadakanın gizli verilenini açıktan verileninden yetmiş kat faziletli; farz olan sadakanın —ki zekâttır— açıkça verilenini de gizlice verileninden yir-mibeş kat daha faziletli kıldı.»
Allah Teâlâ buyuruyor: «Ve onunla (özellikle gizli olarak verdiğiniz sadakalar karşılığında sizin derecelerinizi yükseltir ve) günâhlarınızdan bir kısmını yarlığar. Allah, her ne yaparsanız haberdârdır.»
Bunlardan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz ve size bunlar karşılığında mutlaka mükâfat verecektir. [44]

272 — Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir. Hayır nâmına ne infâk ederseniz kendinizedir. Zaten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz. Verdiğiniz her hayır tâm olarak size ödenir. Ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız.
273 — Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna vermiş olup da yeryüzünde dolaşmayan ve tanımayanların; hayalarından dolayı onları zengin zannettikleri yoksullara verin. Onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey istemezler. Hayırdan ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.
274 — Onlar ki, mallarını *gece* ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler, işte onların mükâfatı; Rabları katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değillerdir.

Hidâyet ve İnfâk Psikolojisi

Ebu Abdurrahmân Neseî diyor ki: Bize Muhammed tbn Abdüs-selâm İbn Abdurrahîm'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle de mistir: Ashâb müşrik olan akrabalarına az da olsa sadaka vermekten hoşlanmıyorlardı. Bu konuyu sorduklarında kendilerine müsâade ediL-di ve : «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir. Hayır namına ne infâk ederseniz kendinizedir. Zaten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz. Verdiğiniz her hayır tâm olarak size ödenir ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız» âyet-i kerîme'si nazil oldu.
Bu hadîsi Ebu Huzeyfe, İbn Mübarek, Ebu Ahmed ez-Zübeyrî ve Bbu Dâvûd el-Hadremî, Süfyân es-Sevrî'den rivayet etmişlerdir.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Ahmed İbn Kasım İbn Atiyye'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez...» âyet-i kerîme'si nazil oluncaya kadar ancak müslüman olanlara sadaka verilmesini emrederdi. Bu âyet-i kerime'nin nüzulünden sonra hangi dinden olursa olsun, isteyene sadaka verilmesini emrettiler. Esma Bint Sıddîk'in bu konudaki hadîsi, «Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanız ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz.» (Mümtehine, 8) âyetinin tefsirinde gelecektir.
Allah Teâlâ'nın : «Hayır nâmına ne infâk ederseniz kendinizedir.» sözü: «Kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir.» (Fussilet, 46) sözü gibidir ki Kur'an-ı Kerîm'de bunun benzerleri çoktur.
«Zâten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz.» âyet-i kerîme'si hakkında Hasan el-Basri: «Mü'minin nafakası kendisinedir; mü'min infâk ettiğinde sadece Allah rızâsını gözeterek infâkta bulunur.» derken Atâ el-Horasânî şöyle demektedir: Burada kastedilen şudur : «Sen, Allah rızâsı için verdiğinde, verdiğin kişinin amelinden sen sorumlu değilsin.» Bu güzel bir anlamdır. Ve buradan çıkan netîce de şudur: Tasaddukda bulunan kişi Allah rızâsını gözeterek tasadduk ettiği zaman, ecri Allah'a aittir. İyiye, ya da günahkâra, ya da müstehak olana veya olmayana vermiş olmasından dolayı onun üzerine bir vebal yoktur. O, niyeti ile sevaba nail olacaktır. Bunun dayanağı ise âyet-i kerîme'nin devamıdır: «Verdiğiniz her hayır tâm olarak size ödenir. Ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız.»

Ebu Zinâd, A'rec tarîki ile Ebu Hüreyre'den rivayet edilen ve Bu-hârî ile Müslim'de tahrîç olunan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Bir adam: Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, diyerek çıktı ve sadakasını zina eden bir kadının eline koydu, (zina eden bir kadına sadaka verdi.) İnsanlar: Zina eden bir kadına sadaka verdi, diye konuşmaya başlayınca o kişi: Allah'ım, zina eden bir kadına sadakamı rast getirdiğin için sana hamdolsun. Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, dedi ve bir zengine sadaka verdi. İnsanlar bu sefer : Bu gece bir zengine sadaka verdi, diye konuşmaya başladılar. O yine : Allah'ım sadakamı bir zengine rastlattığın için sana hamdolsun. Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, diyerek çıktı ve bir hırsızın eline sadakasını koydu. İnsanlar : Bu gece de bir hırsıza sadaka verdi, diye konuşmaya başladılar. O ise : Allah'ım, sadakamı zina eden bir kadına, bir zengine, ve bir hırsıza tesadüf ettirdiğin için sana hamdolsun, dedi ve geldiğinde kendisine: «Sadakaların kabul edildi, zina eden kadın olur ki verdiğin sadaka ile zinadan kendisini alıkor, zengin olur ki ibret alir ve Allah'ın kendisine verdiklerinden infâkta bulunur, umulur ki hırsız senin verdiğinle hırsızlığından kendisini kurtarmış olur, denildi.»
Allah Teâlâ'nın : «Sadakalarını, kendilerini Allah yoluna vermiş... yoksullara verin.» âyetiyle Medîne-i Münevvere'de oturup da iş ve güçlerini bırakıp Allah ve Rasûlü ile meşgul olan muhacirler kastedilmektedir. Maişetlerini te'mîn edecek bir sebeb (meşguliyet) e sahip değillerdi. Onlar «(Geçimlerini aramak üzere) yeryüzünde dolaşmayan...» kimselerdi. «Onları tanımıyanlarm (ve hallerini bilmeyenlerin giyim-kuşam, durum ve sözlerindeki iffetlerinden dolayı) onları zengin sandıklan yoksullardı.»
Bu anlamda Ebu Hüreyre'den rivayet edilen ve sıhhatinde ittifak edilmiş olan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır:
«Gerçek yoksul, şu kapı kapı dolaşan ve kendisine bir iki hurma, bir iki lokma ve bir iki yiyecek verilen kişi değildir. Gerçek yoksul; kendisine yetecek zenginliği olmayan, tanınıp da kendisine sadaka verilmeyen ve insanlardan hiçbir şey istemeyendir.»
İmâm Ahmed bu mânâyı İbn Mes'ûd hadîsinden rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Onları yüzlerinden (akıl sahiplerince görülen sıfatlarıyla) tanırsın :
Bu anlamda olmak üzere Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınırlar.» (Feth, 29) «Sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» (Muhammed, 30)
Sünen'lerde rivayet edilen bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) : «Mü'minin ferasetinden (anlayışından) korkunuz; zîra o, Allah'ın nuruyla bakar.» buyurup, «Bunda, görebilenler için âyetler vardır.» (Hicr, 75) âyet-i kerîme'sini okudular.»
Allah Teâlâ buyuruyor : «Yüzsüzlük ederek insanlardan birşey istemezler.» istemekte ısrar etmez ve ihtiyâçları olmayan şeyi insanlara yüklemezler. Kim dilencilik yapar ve yanında da dilencilik yapmasına gerek bırakmıyacak bir şey bulunursa işte bu kişi dilencilikte ısrar ve yüzsüzlük etmiştir.
Buhârî der ki: Bize İbn Ebu Meryem'in... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) :

«Gerçek yoksul kendisine bir iki hurma, bir iki lokma, gelen kişi değildir. Gerçek yoksul iffetli davranandır.» buyurup «Dilerseniz Allah Teâlâ'nın : «Yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey istemezler.» sözünü okuyunuz» buyurdular.
İbn Ebu Hâtim'in Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Gerçek yoksul sizleri dolaşan ve sizin kendisine lokma lokma yiyecek yedirdiğiniz (dilenci) değildir. Gerçek yoksul, yüzsüzlük ederek insanlardan birşey istemeyen iffetli kişidir.»
Yine İmâm Ahmed rivayet ediyor : Bize Ebu Bekr el-Hanefî... Mü-zeyne kabilesinden bir adamdan rivayet etti ki> annesi kendisine şöyle demişti: İnsanların istediği gibi sen de Rasûlullah (s.a.) a gidip, iste-sen ya. Şöyle anlatıyor : Rasûlullah (s.a.) dan istemek üzere gittim. Ve onu kalkmış hutbe okurken buldum. Şöyle diyordu : «Kim iffetli davranırsa Allah Teâlâ onu iffetli kılar. Kim müstağni olursa Allah onu zengin kılar. Kim yanında beş ukkiyelik bir denk (yiyecek) olduğu halde insanlardan ister (ve dilencilik yaparsa), işte o kişi insanlardan yüzsüzlük ederek istemiş (ve dilencilik yapmış) olur.» Kendi kendime şöyle dedim : Bizim bir devemiz beş ukkiyeden daha hayırlıdır. Oğluna âit bir diğer deve de beş ukkiyeden daha hayırlıdır. Döndüm ve istemedim.
İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Abdurrahmân İbn Ebu Sadi'den, onun da babasından rivayetine göre; o şöyle demiştir: «(Yiyecek bir şeyler) istemek üzere annem beni Rasûlullah (s.a.) a göndermişti. Rasûlullah (s.a.) a gittim ve oturdum. Bana döndü ve şöyle buyurdu :
«Kim kendini müstağni görürse Allah onu zengin kılar. Kim iffetli olmak isterse Allah kendisini iffetli kılar. Kim kendi kendine yeterli olmak isterse Allah o kişiyi kendi kendine yeterli kılar. Kim de kendisinin bir ukkiye değerinde malı olur. da dilencilik yaparsa o kişi yüzsüzlük etmiş olur.» Devem Yâkûte, bir ukkiye'den daha hayırlıdır, dedim ve ondan hiçbir şey istemiyerek geri döndüm.
Bir ukkiye, 40 dirhemdir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... Abdullah İbn Mes'ûd'-dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) : «Kim kendisinin dilencilik yapmı-yacak kadar yiyeceği olur da yine dilencilik yaparsa, kıyamet günü onun dilencilik yaparak istemiş olduğu şey, yüzünde yara bere olarak gelir.» buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü ona yetecek miktar nedir? diye sordular. Efendimiz: «Elli dirhem, ya da onun miktârınca altın.» bu-yurdular.
Hadîsi dört Sünen sahibi, Hâkim İbn Cübeyr el-Esedî el-Kûfî'den rivayet etmişler, Şu'be İbn el-Haccâc ise terketmiştir. İmamlardan bir çoğu da bu hadîsi, ifâdelerinden dolayı zayıf görmüşlerdir.
Hafız Ebu'l-Kâsım Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadremî'nin... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Kureyş'ten olup da Şam'da ikâmet eden Hâris'e, Ebu Zerr'in ihtiyâç içinde olduğu haber verildi. O da kendisine 300 dînâr göndererek şöyle dedi: Abdullah, kendisine benden daha kolay birini bulmadı. Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim: «Kim kendisinin 40 (dirhemi) olduğu halde ister (ve dilencilik yaparsa) yüzsüzlük etmiş olur.» Ebu Zerr ailesinin 40 dirhemi, 40 koyunu ve iki hizmetçisi var.

İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahimin... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :
((Kim 40 dirhemi olduğu halde ister (ve dilencilik yaparsa) o kişi yüzsüzlük etmiştir ve yüzü kül renklidir.»
Bu hadîsin bir benzerini Neseî, Ahmed İbn Süleyman tarîki ile Süfyân İbn Uyeyne'den kendi isnadı ile rivayet etmiştir.
«Hayırdan ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.» O'na bunlardan hiçbirisi gizli kalmaz; en bol şekilde bunları mükâfatlandırır ve kıyamet günü ihtiyâç duyacağından daha fazlasıyla bunları tamâmlar.
Allah Teâlâ'nın: «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler, işte onların mükâfatı; Rabları katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değillerdir.» kavli gece ya da gündüz her zaman ve her halde O'nun yolunda ve O'nun rızâsını gözeterek infâkta bulunanlara Allah'ın bir övgüsüdür. Kendi ailesine infâkta bulunma bile bu hükme dâhildir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de zikredildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi yılı —bir rivayete göre de veda haccı yılı— Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ı hastalığında ziyaret için gittiklerinde ona şöyle demişlerdi: «Allah'ın rızâsını dileyerek bir infâkta bulunduğunda, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa muhakkak ki onunla derecen ve yüksekliğin artar.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Behz'in... Ebu Mes'ûd'dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Müslüman ecrini Allah'tan umarak ailesine infâkta bulunduğu zaman bu, kendisi için bir sadakadır.»
Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de Şu'be'den tahrîç etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a'nın... Üreyb el-Müleykî'den onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre O, şöyle dedi: «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler...» âyet-i kerîme'si at sahipleri hakkında nazil olmuştur.
Bu âyet-i kerîme hakkında Habeş es-San'ânî, İbn Şihâb'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir : Onlar, Allah yolunda at besleyenlerdir.
Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve sonra şöyle demiştir: Aynı şey Ebu Ümâme, Saîd İbn Müseyyeb ve Mekhûl'den de rivayet edilmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Cübeyr'-den, onun da babasından rivayetinde o şöyle demiştir : Ali (r.a.) nin dört dirhemi vardı; bir dirhemi gece, bir dirhemi gündüz, bir dirhemi gizlice ve bir dirhemini de açıktan infâk etti ve : «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler...» âyet-i kerîme'si nazil oldu.
Bu hadîsi İbn Cerîr de Abdülvehhâb İbn Mücâhid —ki bu râvî zayıftır— tarîkıyla rivayet etmiştir.
Fakat İbn Merdûyeh başka bir şekilde ve İbn Abbâs'dan bu âyet-i kerîme'nin Ali İbn Ebu Tâlib hakkında nazil olduğunu rivayet eder.
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Dünyada iken Allah'ın emrettiği yerlere infâkta bulunmalarına karşılık kıyamet günü) işte onlann mükâfatı : Rablan katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değillerdir.»[45]

275 — Faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların: Zaten alış-veriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah, alış-veri-şi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kim de dönerse, onlar cehennem yaranıdırlar, orada temelli kalacaklardır.

Faiz ve Şeytân

Allah Teâlâ infâkda bulunan, zekâtlarını veren, her zaman ve her halde akrabalarına ve ihtiyâç sahiplerine iyilik ve tasaddukta bulunan iyileri zikrettikten sonra faiz ve insanların mallarını şüpheli yollarla haksız olarak yiyenlerin zikrine başlayıp kabirlerinden kalkacakları günden başlayarak onlann diriltilmeleri ve mahşere toplanmaları gününden haber verip «Faiz yiyenler, ancak şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» buyuruyor. Kıyamet günü onlar sar'alının sar'a halinde ve şeytân çarpmış gibi kabirlerinden kalkarlar. Onlar, çirkin bir şekilde kabirlerinden kalkacaklardır. İbn Abbâs şöyle diyor : Faiz yiyen kıyamet günü nefesi boğulmuş deli gibi kalkar Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bu ha-dîsin benzeri Avf İbn Mâlik, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Rebî' İbn Enes, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivayet edilmiştir.
Abdullah İbn Abbâs, Ikrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan hikâye edildiğine göre, onlar «faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyet-i kerîme'si hakkında : Yani onlar, kıyamet günü kalkmayacaklardır, demişlerdir.
İbn Ebu Necîh de Mücâhid, Dahhâk ve İbn Zeyd'den rivayetle böyle söylemiştir.
İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o; «Kıyamet günü faiz yiyene : Savaş için silâhını al, denilir.» demiş ve «Faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyeti kerîme'sini okuyarak «Ve bu, kabrinden kalktığı andadır.» diye eklemiştir.
Ebu Saîd'in İsrâ hakkında rivayet ettiği hadîs-i şerifte —ki bu, ayrıca İsrâ sûresinde zikredilecektir— şöyle buyurulur: O gece Rasû-lullah (s.a.) karınları evler gibi (kocaman) olan bir topluluğa uğrayarak onların kim olduklarını sorar. Ona : «Bunlar faiz yiyenlerdir.» denilir.
Bu hadîsi Beyhakî uzunca rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«İsrâ gecesi karınları evler gibi olan ve karınlarının dışında yılanların dolaştığı bir topluluğa uğradım. Bunlar kimdir ey Cibril? diye sordum. O da : Bunlar faiz yiyenlerdir, cevabını verdi.»
Bu hadîsi İmâm Ahmed, Hasan ve Affân'dan, onlar da Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmişse de isnadında zayıflık vardır.
Buhârî uzunca olan rû'ya (İsrâ) hadîsinde Semure İbn Cündüb'-ten rivayet ediyor :
«Bir nehre —zannediyorum ki kan gibi kırmızı da demişti— uğradım. Nehirde yüzen bir adam, nehrin kıyısında da yanma çokça taş toplamış bir adam vardı. Nehirdeki yüzerek taş toplamış olan adamın yanma geldi ve ağzım açtı, öteki de ağzına taş doldurdu.»

Bu kısmın tefsirinde nehirde yüzen kişinin faiz yeyici olduğu zikredilmiştir.
Allah Teâlâ : «Bu, onların: Zâten alış-veriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Halbuki, Allah, alış-verişi helâl, faizi, haram kılmıştır.» buyuruyor. Onlar, bunu (faizi) Allah'ın şerîatındaki hükümlerine karşı çıkmalarından dolayı caiz görmüşlerdir. Değilse bu, faizi alış-verişe kıyâs etmelerinden doğmamıştır. Zîrâ müşrikler, Allah'ın Kur'an-ı Ke-rîm'de meşru olarak bildirdiği alış-verişin aslının meşru olduğunu ka- bul etmemektedirler. Şayet bu onların yapmış olduğu bir kıyâs olsaydı: «Faiz, alış-veriş gibidir.» Yani alış-veriş de faizin benzeridir; niçin bu haram kılındı da öteki mübâh kılındı, demişlerdir. Allah Teâlâ'nın : «Halbuki Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır.» kavli Allah Teâlâ'nın faizle alış-verişin hükmünü ayırdığını bilmelerine rağmen onların yapmış oldukları i'tirâzı reddetme makamında sözün tamamlayıcısı olsa gerektir. Allah Teâlâ Alîm'dir, hükmü asla değiştirilemiyecek olan bir Hâkim'dir. O, yaptığından sorulmayacaktır; halbuki onlar sorulacaklardır. Allah Teâlâ işlerin hakikatlerini ve faydalı olanlarını bilir. Kullarına faydalı olanları bilir ve bunları kullarına mübâh kılar. Onlara zarar verecekleri de bilir ve bunları yasaklar. O, kullarına, bir annenin yeni doğmuş çocuğuna acıyıp merhamet etmesinden daha çok acıyıp merhamet eder. Bunun içindir ki: «Kime Rabbından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm Allah'a aittir.» buyurmaktadır. Allah'ın faizi yasaklaması haberi kime ulaşır da bu yasaklama kendisine ulaşır ulaşmaz faizden vazgeçerse daha önce yapmış olduğu bu tür muameleler kendisinedir. Ni-tekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de; «Allah geçmiştekileri af-fetmiştir.» (Mâide, '95) buyururken Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi günü : «Câhiliye devrindeki bütün faizler iki ayağımın altındadır. Kaldıracağım ilk faiz de Abbâs'ın faizidir.» buyurmuş ve câhiliyet devrinden alınmış olan fazlalıkların geri verilmesini emretmeyerek geçenleri af-fetmiştir. Nitekim Allah Teâlâ burada: «... Geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah'a aittir.» buyurmuştur. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî «Geçmiş olanlar kendisine.» âyet-i ke-rîme'sinin tefsirinde: «Haram kılınmadan önce yemiş olduğu faiz.» açıklamasını getirmişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhâkem bize İbn Vehb kanalıyla... Âliye Bint Eyfa'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) m eşi Âişe'ye Zeyd İbn Erkam'ın Ümmü Veled cariyesi Üm-mü Mahabbe şöyle demişti: Ey mü'minlerin annesi, Zeyd İbn Erkam'ı biliyor musun? O : Evet, deyince şöyle dedi: Ben ona (veresiye olarak) sekizyüz (dirheme) bir köle sattım. Parasına ihtiyâcı oldu ve va'desi gelmeden önce köleyi ondan altıyüz (dirheme) geri satın aldım. Hz. Âişe : «Ne kötü alış-veriş yaptın, o da ne kötü alış-veriş yaptı; Zeyd'e haber ver ki Rasûlullah (s.a.) ile yapmış olduğu cihâdı yok etti, eğer tevbe etmezse boşa gitti.» deyince Ümmü Mahabbe : «Ne dersin; iki yüzü bırakıp altıyüzü alayım mı?» dedi. Hz. Âişe de : «Evet, kime Rabbından bir öğüt gelir de vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine...» dedi.
Cevazına dâir Ahkâm kitaplarında zikredilen hadîsler olmakla birlikte, bir malın birisine vadeli olarak satılıp sonra vâdesi dolmadan daha ucuza geri alınmasının haram olduğuna delil olarak getirilen bu ha-dîs-i şerîf meşhurdur. Sonra Allah Teâlâ : «Kim de tekrar (faize) dönerse (Allah'ın faizi yasaklama emri kendisine

ulaştıktan sonra faiz alırsa cezayı hak etmiş ve aleyhine delil kâim olmuş olur.) İşte onlar cehennem yaranıdırlar, orada temelli kalacaklardır.» buyuruyor.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Yahya Ebu Davud'un... Câbir'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Faiz yiyenler ancak, şeytan çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyet-i kerîme'si nazil olunca Allah Rasûlü : «Kim Muhabereyi (üçtebir, dörttebir pay karşılığı çiftçilik yapmak) terketmezse Allah ve Rasûlüne karşı harbe hazırlansın.» buyurmuşlardır.
Bunu, Ebu Haysem hadîsinden Müstedrek'ine alan Hâkim: «Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim bu hadîsi tah-rîç etmemişlerdir» der. Muhabere —ki yerden çıkacak mahsûlün bir kısmı mukabilinde ekin ekmek üzere ortaklık kurmaktır—, müzâbere —hurma ağaçlarındaki yeşil hurmaları yerdeki kuru hurmalar mukabilinde satın almaktır— ve muhâkele —ki tarladaki başaklarda bulunan taneleri yerdeki (kuru) taneler mukabilinde satın almaktır— haram kılınmıştır. Bu ve benzeri konular faizin kesinlikle önüne geçmek üzere haram kılınmışlardır. Çünkü kurumadan önce iki şey arasındaki eşitlik bilinemez. Yine bunun içindir ki fakîhler: «Denkliği bilmemek eşitsizliğin (denksizliğin) var olması gibidir.» demişler ve birtakım şeylerin faize götüren yolların daraltılması, ona götürecek vesilelerin ortadan kaldırılması sadedinde olmak üzere haram olduğunu söylemişlerdir. Bu konudaki açıklamaları elbette Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu ilme göre değişiktir. Nitekim Allah Teâlâ da : «Her ilim sahibinin fevkinde ondan daha çok bilen biri vardır.» buyurmaktadır. Faiz konusu, ilim ehlinden bir çoğuna en zor gelen konulardandır. Nitekim mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb şöyle demiştir: «Üç şey vardır ki Rasûlullah (s.a.) m bu konuda dayanacağımız bir vasiyyette bulunmasını arzulardım: Bunlar, kelâk (babası ve çocuğu olmadan ölen kişinin mirası), faize dâir bahislerdir. Hz. Ömer bu sonuncusu ile faiz şaibesi olan bazı meseleleri kasdetmektedir. İslâm şeriatına göre harama vesîle olan şeyler, sebeb oldukları şeyler gibi haram sayılır. Çünkü harama götüren şeyler de haramdır. Tıpkı vacibin kendisiyle tamâm olduğu şeylerin vacip olması gibi.
Buhârî ve Müslim'de Nu'mân İbn Beşîr'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Helâl de açıktır, haram da açıktır. Bunların arasında şüpheli olan durumlar vardır. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını temiz tutmuş olur, kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Birkorunun civarında hayvanlarını otlatan çoban gibi. Hayvanlar   oraya dalabilir.»
Sünen kitaplarında Hasan İbn Ali (r.a.) den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) :
«Seni şüphelendireni bırak, şüphelendirmeyene bak» buyurmuştur.
Başka bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur :
«Günâh, kalpte iz bırakan, gönlün tereddüt ettiği ve insanların muttali' olmasından hoşlanmadığı şeylerdir.»
Bir rivayette de : «İnsanlar sana fetva verseler dahî kalbinden fetva iste.» buyurulmuştur.
Sevrî'nin... tbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) a nazil olanların sonuncusu faiz âyetidir.
Bu hadîsi Buhârî, Kâbîsa'dan rivâyet^etmiştir.

Ahmed der ki: Yahya'nın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre Ömer şöyle demiştir: Faiz âyeti son nazil olan âyetlerdendir. Rasûlullah (s.a.) bize bu âyeti tefsir etmeden önce vefat buyurmuşlardır. O halde faizi ve şüpheli olan şeyleri terkediniz.
İbn Mâce ve İbn Merdûyeh'in değişik bir tarîkla ve Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte Ebu Saîd el-Hudrî şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb bize hutbe okudu ve şöyle dedi:
«Size uygun gibi gelen şeyleri belki size yasaklayabilir ve size uygun gibi gelmeyen bazı şeyleri de size emredebilirim. Kur'an-ı Kerîm'in son nazil olan âyetlerinden biri de faiz âyetidir. Rasûlullah (s.a.) onu bize açıklamadan vefat buyurmuşlardır; size şüpheli gelen şeyleri bırakın ve şüpheli gelmeyen şeyleri alın.»
İbn Mâce Amr İbn Ali es-Suyrafî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd' dan rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) :
«Faiz yetmişüç çeşittir.» buyurmuşlardır.
Hâkim de Müstedrek'inde kendi isnadı İle bu hadîsin benzerini rivayet etmiş ve şu ilâveyi de zikretmiştir: «Bunun en hafîfi, kişinin annesi ile zina etmesidir ve faizin en şiddetlisi müslüman kişinin ırzıdır.»
İbn Mâce hadîsi rivayetten sonra : «Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahihtir, fakat onlar tahrîç etmemişlerdir, demiştir.
İbn Mâce der ki, Abdullah İbn Saîd... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Faiz yetmiş çeşittir, en basiti kişinin annesi ile evlenmesidir.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki o günde faiz yiyecekler.» Birisi «Bütün insanlar mı?» diye sordu. Cevap olarak şöyle buyurdular: «Onlardan faiz yemeyene (hiç olmazsa) tozu bulaşacaktır.»
Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce değişik bir şekilde ve değişik bir isnâd ile rivayet etmişlerdir.
Harama götüren yolların haram kılınması da bu kabilden olup buna örnek olarak İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs-i şerifi buraya alıyoruz :
Bize Ebu Muâviye... Âişe'den rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Bakara sûresinin sonlarında faiz âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.) mescide çıkarak bunları okudu ve içki ticâretini haram kıldı.
Bu hadîsi Tirmizî'nin hâricinde. bir cemâat tahrîç etmiştir.
Bu hadîs hakkında konuşan imamlardan bazısı şöyle demişlerdir : Faiz ve faize giden yollar haram kılınınca içki ve içkiye sebep olan içki ticâreti de haram kılınmıştır.
Üzerinde ittifak edilmiş olan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.â.) şöyle buyurmuşlardır :
«Allah Yahudilere la'net etsin; iç yağı kendilerine haram kılındı da onu eriterek yağını çıkardılar ve satarak parasını yediler.»
Rasûlullah (s.a.) m : «Allah faiz yiyen ve yedirene, ona şâhid olana ve yazana la'net etsin.» sözü daha önce (Bakara, 230) âyet-i kerîme' sinin tefsirinde geçmiş idi. Bu

konuda diyorlar ki: Böyle bir ahde şâhid olunmaz ve yazılmaz; şu kadar var ki şer'î bir akid şeklinde gösterilir ve içerdiği şey fasit olursa, bu durumda mânâsına i'tibâr edilir, şekline değil. Çünkü ameller niyetlere göredir. Sahîh bir hadîs-i şerifte : «Allah Teâlâ sizin şekillerinize ve mallarınıza değil, kalblerinize ve amellerinize bakar,» buyurulmuştur.
İbn Teymiye Tahlilin (hüllenin) ibtâli konusunda bir kitap yazmış olup bu kitabta bâtıla götüren vesilelerin alışkanlık haline getirilmesinin yasaklandığını açıklamıştır. (Allah'ın rahmeti onun üstüne olsun) [46]

276 — Allah faizi mahveder, sadakaları arttırır. Ve Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez..
277 — îmân edip sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rabları katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değillerdir.

Faiz Belâsı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde faizi mahvedeceğini; ya sahibinin elinden tamamiyle gidereceğini, ya da malının bereketinden mahrum kılarak ondan faydalanmayacağını, dünyada yok ederek yaptığı işten dolayı kıyamet gününde azaba dûçâr kılacağını haber vermektedir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «De ki: Murdarın çokluğu hoşunuza gitse de; murdarla temiz bir olmaz.» (Mâide, 100), «Murdarı birbiri üstüne koyup" topunu birden yığsın da cehenneme atsın diye...» (Enfâl, 37), «İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» (Rûm, 39)
«Allah, faizi mahveder...» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Cerîr şöyle demektedir : Bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen ve : «Ne kadar artsa da faizin sonu azlıktır.» hadîs-i şerifinin bir benzeridir. Ve bu hadîs-i şerifi İmâm Ahmed Müsned'inde Haccac tarîki ile İbn Mes'ûd'dan, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etmişlerdir.
Hadîsin İbn Mâce tarafından ve Abbâs İbn Ca'fer tarîki ile İbn Mes'ûd'dan rivayeti ise şöyledir: «Malmı faiz ile çoğaltan hiç kimse yoktur ki sonu azlık (fakirlik) olmasın.» Bu, kişinin arzusunun zıddı ile muameleye ma'rûz kalması kabîlindendir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğulllarının kölesi Ebu Saîd'in... Osman'ın kölesi Ferrûh'dan rivayetine göre mü'minlerin emîri Hz. Ömer, bir gün mescidden çıktığında yayılmış yiyecekler gördü ve : Bu yiyecekler nedir? diye sordu. Bize getirilmiş yiyecektir, denilince : Allah bunları ve bunları getirenleri mübarek kılsın (bereketlendirsin) dedi. Ey mü'minlerin emîri bu, ihtikâr edilmiş maldır, denilince Ömer bunları kimin ihtikâr ettiğini sordu. Etrafındakiler: Osman'ın kölesi Ferrûh ve Ömer'in kölesi falanca, dediler. Ömer her ikisini de çağırtıp : Sizi müslümanların yiyeceğini ihtikâr etmeye sevkeden nedir? diye sordu. Onlar: Ey mü'minlerin emîri, biz bunları mallarımızla satın alıp satıyoruz, diye cevap verdiler. Ömer : «Rasûlullah (s.a.) in : «Kim müs-lümanlara karşı onların yiyeceklerini ihtikâr ederse Allah onların başına ya iflâs ya da cüzzâm verir.» buyurduklarını işittim.» deyince Ferrûh : Allah'a ve sana and veririm ki ebediyyen bu yiyeceğe dönmeyece-

ğim, dedi. Ömer'in kölesi ise : Biz bunları kendi mallarımızla satın alıp, satıyoruz, dedi. (ve aldırmadı) Ebu Yahya : Ömer'in kölesini cüz-zâmlı olarak gördüm, der.
Hadîsi değişik bir lafızla ve değişik bir sened ile İbn Mâce de rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ'nm «... Sadakaları arttırır.» kavli hakkında Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Kesîr'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Kim temiz kazançtan bir denk hurma tasadduk ederse —zaten Allah ancak temiz olanı kabul eder— Allah onu eliyle (sağ eliyle) kabul buyurur ve nasıl ki sizden birisi tayını dağ gibi oluncaya kadar yetiştirip, büyütürse Allah Teâlâ da bu sadakayı sahibi için büyütür (arttırır) .»
Hadîsi Buhârî kitâb'üz-Zekât'ta rivayet etmiş, ayrıca kitâb'üt-Tev-hid'de değişik bir sened ile hadîsin bir benzerini zikretmiştir.
Hadîs Müslim tarafından da zekât konusunda değişik bir senedle rivayet edilmiştir.
Buhârî bu hadîs-i

Eksik

ile yine Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Bu şekliyle hadîs, Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî tarafından Müs-ned olarak rivayet edilmiştir.
Beyhâkî'nin rivayetine göre hadîsin lafzı şöyledir:
((Kim temiz bir kazançtan bir denk hurma tasadduk ederse —ki Allah'a sadece temiz olanlar yükselir— Allah Teâlâ bu sadakayı sağ eliyle kabul eder ise sizden birisinin tayını uhud (dağı) gibi oluncaya kadar yetiştirip büyütmesi gibi Allah Teâlâ da bu- sadakayı sahibi için büyültür (arttırır.)»
Bu hadîs-i şerîf'i Müslim, Tirmizî ve Neseî birlikte Kuteybe tarikiyle Saîd'den rivayet etmişlerdir.
Hadîsi Mâlik'in rivayeti ile Ebu Hüreyre'den Neseî de tahrîç etmiştir.
îbn Ebu Hatim der ki; bize Amr İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Allah Teâlâ sadakayı kabul buyurup sağ eliyle alır ve sizden birinin tayını yetiştirip büyüttüğü gibi bu sadakayı sahibi için arttırır. O kadar ki bir lokma uhud (dağı) gibi olur.» Bunun Allah'ın kitâ-bındaki tasdiki: «Allah, faizi mahveder, sadakaları arttırır.» âyet-i ke-rîme'sidir.
Hadîsi İmâm Ahmed de Vekî'den rivayet etmiştir. Bu hadis Vekî'-in tefsirinde yeralmaktadır.
Hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla Vekî'den rivayet eden Tirmizâ bu hadîsin «Hasen, sahih» olduğunu söylemiştir.
Hadîsi Tirmizî, Âbbâd İbn Mansûr kanalıyla; İmâm Ahmed ise Halef İbn el-Velîd kanalıyla... Kâsım'dan rivayet etmişlerdir.
İbn Cerîr'in Muhammed İbn Abdülmelik İbn İshâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Kul, temiz (kazançtan) tasadduk ettiğinde Allah Teâlâ onun sadakasını kabul buyurur, onu sağ eliyle alıp sizden birinin tayım veya buzağısını büyüttüğü gibi büyütüp arttırır. Kişi bir lokma sadaka verir de bu Allah'ın indinde Uhud (dağı) gibi oluncaya kadar artar. Ta-sadduk ediniz.» Hadîsi İmâm Ahmed de Abdürrezzâk kanalıyla rivayet etmiştir. Bu

rivayet garîb ve fakat isnadı sıhhatli bir kanaldan olmakla birlikte lafzında tutarsızlıklar vardır. Mahfuz olanı biraz önce verdiğimiz İbn Cerîr rivayetidir.
İmâm Ahmed'in Abdüssamed kanalıyla... Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s,a.) şöyle buyurmuştur: «Allah Teâlâ sizden birisi için (tasadduk etmiş olduğu) bir hurma ve lokmayı sizden birinin tayını veya buzağısını büyütmesi gibi büyütüp arttırır da, sonunda Uhud kadar olur.» Hadîsi bu kanaldan sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Bezzâr der ki: Bize Yahya İbn Muallâ İbn Mansûr'un... Hz. Âişe'den; Dahhâk İbn Osman'ın Ebu Hüreyre'den, onlann da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetlerine göre o, şöyle buyurmuştur : «Muhakkak ki kişi temiz kazançtan bir sadaka verdiğinde — ki zâten Allah ancak temizi kabul buyurur— Rahman onu sağ eliyle karşılayıp kabul buyurur ve sizden birinin tayını veya çocuğunu —veya buzağısını demiştir— büyüttüğü gibi büyütüp arttırır.» Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr: Hadîsi Yahya İbn Saîd'den, o da Amre'den... şeklinde bir isnâdla Ebu Üveys'ten başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz, der.
Allah Teâlâ : «Ve Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez.» buyurur ki O, kalbi küfür dolu, söz ve işlerinde günahkâr olanları sevmez. Âyetin bu şekilde bitirilmesinin bir münâsebeti olmalıdır ki, şöyledir: Faizci Allah'ın kendisi için ayırmış olduğu helâl (kazanç) a razı olmaz, kendisi için meşru' kılınmış olan mübâh kazançla yetinmez; aksine insanların mallarım bâtıl yollarla, çirkin kazanç çeşitleriyle yemeye uğraşır. O; içinde bulunduğu nimeti inkâr edendir. İnsanların mallarını bâtıl yollarla yemesiyle zâlim ve günahkârdır.
Allah Teâlâ bundan sonra Rablanna îmân eden, emirlerine itaat eden, O'na şükürlerini edâ eden, namaz kılmak ve zekât vermekle yaratıklarına iyilik edenleri över ve onlara hazırladığı şerefi haber verir. Onlar kıyamet gününün zorluklarına ve meşakkatlerine karşı emniyet içindedirler. O, şöyle buyurur: «îmân edip sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rablan katında mükâfatlan vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değillerdir.» [47]

278 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun. Eğer mü'minlerden iseniz, faizden kalanı bırakın.
279 — Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve peygambere karşı bir harb olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz, sermâyeniz sizindir. Hem haksızlık yapmamış, hem de haksızlığa uğratılmamış olursunuz.
280 — Borçlu darda ise, kolaylığa kadar beklemelidir. Eğer bilirseniz, sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.
281 — Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamâmiyle ödenecek; onlara haksızlık edilmeyecektir.

Faiz ve îmân

Allah Teâlâ mü'min kullarını, ilâhî gazaba yaklaştıran ve Allah'ın rızâsından uzaklaştıran şeyleri yasaklayıp kendisinden korkmalarını öğütlüyor ve : «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun (yaptığınız her işte onu gözetin. Allah'ın alış-verişi helâl kılması, faizi haram kılması vs. sizin için koymuş olduğu kanunlara inanan)

mü'min-lerden iseniz, faizden kalanı bırakın» ana paranızın üzerindeki fazlalıkları terkedin, almayın.
Zeyd İbn Eslem, İbn Cüreyc, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî'nin anlattığına göre bu âyet-i kerîme câhiliye devrinde iken aralarında faiz bulunan Sakîf kabilesinden Amr İbn Umeyr oğulları ile Manzum oğulları kabilesinden Muğîre oğullan hakkında nazil olmuştur. İslâm gelince bu kabileler müslüman oldular. Sakîf kabilesi câhiliye devrindeki faiz alacaklarını almak istedi. Aralarında da müşavere eden Muğîre oğulları İslâmî devrede kazandıklarından ve müslüman oldukları için faizi vermeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) in Mekke valisi Attâb İbn Üseyd konuyu Rasûlullah (s.a.) a iletti ve bu âyet-i kerîme nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) da valisine : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Eğer mü'minlerden iseniz faizden kalanı bırakın. Böyle yapmazsanız onun Allah'a ve peygambere karşı bir harb olduğunu bilin...» diye yazdı. Onlar da : Allah'a tevbe ediyor ve kalan faizleri terkediyoruz, diyerek hepsi faiz alacaklarını bıraktılar.
Bu, tehditten sonra faiz alıp vermeye devam eden kimseler için yeni bir şiddetli tehdîd ve kuvvetli bir vaîd'dir.
Rabîa İbn Külsûm kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o: «Kıyamet günü faiz yiyen kimseye : Savaş için silâhını al, denilecek» demiş sonra : «Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Pey-gamber'e karşı bir harb olduğunu bilin» âyetini okumuştur.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Peygamber'e karşı bir harb olduğunu bilin.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir :
Kim faize devam eder ve bırakmazsa müslümanların imamının onu tevbeye davet etme hakkı vardır. Bırakırsa ne âlâ, yoksa boynu vurulur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin... Hasan ve İbn Sî-rîn'in şöyle dediklerini rivayet etti: Allah'a yemîn olsun ki sarraflar faiz yiyicilerdir ve onlar Allah ve Rasûlüne harb ilân etmişlerdir. Şayet insanların başında adaletli bir imâm olsaydı onları tevbe etmeye davet ederdi. Tevbe ederlerse ne âlâ, değilse onlar hakkında silâhı ortaya koyardı.
Katâde der ki: Allah onları işittikleri gibi öldürme ile tehdîd etmiş ve nereye giderlerse gitsinler onları bayağı ve âdî kılmıştır. Alış -verişlerinizi faizle karıştırmaktan sakınınız. Allah helâli genişletmiş ve temiz kılmıştır. Hiçbir darlık sizi bu günâha itmesin.
Katâde'nin bu sözü İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir.
()
Süheylî der ki: Yine bunun için mü'minlerin annesi Hz. Âişe, va'deli olarak satılan bir malın va'desi dolmadan daha düşük bir fiyatla geri alınması meselesinde, Zeyd İbn Erkam'm cariyesi Ümmü Mahabbe'ye: «Tevbe etmemesi halinde Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yapmış olduğu cihâdı boşa gitmiştir.» demiş ve cihâdı özellikle zikretmiştir. Çünkü bu, «Bunun Allah'a ve Peygambere karşı bir harb olduğunu bilin.» âyet-i kerîme'sinin zıddıdır.
Hadîsin İbn Cerir tarafından ve Muhammed İbn Abdülmelik İbn îshâk tarîkıyla Ebu Hüreyre'den rivayeti şöyledir :

«Kul temiz kazançtan tasaddukta bulunduğunda Allah Teâlâ bunu kabul buyurur ve sağ eliyle alarak sizden birinin tayını ya da danasını büyüttüğü gibi büyütüp artırır. Bir adam bir lokma tasaddukta bulunduğunda bu sadaka Allah'ın elinde —ya da avucunda— Uhud dağı gibi oluncaya kadar artar. Tasaddukta bulununuz.»
Hadîsi tmâm Ahmed, Abdürrezzâk'dan rivayet etmişse de bu tarîk garîb, fakat isnadı sahihtir. Ancak lafzı garîbtir. Mahfuz olan daha önce geçen şeklidir. Keza hadîs mü'minlerin annesi Hz. Âişe'-den de rivayet edilmiş olup İmâm Ahmed'in Abdüssamed tarîkıyla naklettiği hadîs-i bu şekliyle sadece tmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ: «Ve Allah, hiçbir günahkâr kâfiri (kalbi küfür dolu, sözü ve işiyle günahkârı) sevmez.» buyururyor. Âyet-i kerîme'yi böyle bir sıfatla bitirmenin bir münâsebeti olsa gerektir ki o da şöyle açıklanabilir:
Faizcilik yapan kişi Allah'ın kendisi için helâlden ayırdığı paya razı olmuyor, Allah'ın kendisi için koyduğu ve meşru kıldığı yollardan mübâh kazançla yetinmiyor; bilakis insanların mallarını bâtıl yollarla, çeşitli çirkin kazançlarla yemeye çalışıyor. O,

Eksik

Allah'ın yaratıklarına iyilikte bulunan kullarını medhede-rek, onların kıyamet gününde güç durumlardan emin olduklarını, kendilerine şerefler hazırladıklarım haber vererek şöyle buyurur: «îmân edip, sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rab-lan katmda mükâfatlan vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değillerdir.»
Bu mânâ bir çokları tarafından zikredilmekle birlikte bu sözün Hz. Âişe'ye isnadı zayıftır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şayet tevbe ederseniz, sermâyeniz sizindir. Hem (fazla olanı almamak suretiyle) haksızlık yapmamış, hem de (ana paranızı bırakmamak, verdiğinizi fazla ve noksan olmaksızın almak suretiyle) haksızlığa uğratılmamış olursunuz.»
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Hüseyn İbn İşkâb'-ın... Süleyman İbn Amr İbn el-Ahvas'dan onun da babasından rivayetinde o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) veda haccında hutbe okudu ve şöyle buyurdu :
«Dikkat ediniz câhiliye devrindeki bütün faizler kaldırılmıştır. Ana paralarınız ise sizindir. Haksızlık yapmaz ve haksızlığa da uğratılmazsınız. Kaldırılan ilk faiz Abdülmuttalib oğlu Abbâs'ın faizidir. Tamâmı kaldırılmıştır.»
Bu hadîsin bir benzeri İbn Merdûyeh tarafından da rivayet edilmiştir.
Allah Teâlâ : «Borçlu darda ise, kolaylığa (eli genişleyinceye) kadar beklemelidir. Eğer bilirseniz, sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.» buyurmak suretiyle elinin dar olması sebebiyle borcunu ödemeyen kimselere karşı sabrı emrederek : «Borçlu darda ise kolaylığa kadar beklemelidir.» buyuruyor. Halbuki câhiliye dev-rindekiler borcun vakti geldiğinde borçluya : Ya borcunu ödersin, ya da artırırsın, derlerdi.
Sonra Allah Teâlâ borcu bağışlamaya davetle buna karşı hayır ve sevabı va'd ederek : «Eğer bilirseniz (ana paranızı da tamamıyla bırakarak borçludan

istememek suretiyle) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.» buyurmuştur.
Bu konuda Rasûlullah (s.a.) dan muhtelif tarîklardan hadîs-i şe-r rîf'ler rivayet edilmiştir.
Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Şuayb el-Mer-cânî'nin... Ebu Ümâme Es'ad İbn Zürâre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Kim Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde Allah'ın kendisini gölgelendirmesini isterse darda olan borçlusuna kolaylık göstersin, ya da alacağından vazgeçiversin.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Büreyde'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Bir keresinde Rasûlullah (s.a.) m : «Kim darda olana mühlet verirse onun için her bir gün karşılığında onun iki misli sadaka sevabı vardır.» buyurduklarını işittim ve : Ey Allah'ın Rasûlü, senin : «Kim darda olana mühlet verirse ona her bir gün karşılığında onun bir misli sadaka sevabı vardır.» buyurduğunu; sonra da «iki misli sevabı vardır.» buyurduğunu işittim, dedim. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
«Onun için, borcun va'desi gelmeden önce herbir gün için onun bir misli sadaka sevabı vardır. Borcun va'desi gelip de mühlet verdiğinde geçen herbir gün karşılığında onun iki misli sadaka sevabı vardır.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Hammâd İbn Seleme'nin... Muham- med İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayet ettiğine göre Ebu Katâde Haris İbn Rib'î el-Ansârî'nin bir adamdan alacağı vardı. Alacağını istemek üzere gittiğinde, adam kendisinden gizlenirdi. Bir gün gittiğinde evden bir çocuk çıktı ve o da borçlusunu çocuktan sordu. Çocuk : Evet, o evdedir, bulamaç yiyor, diye cevap verdi. Ebu Katâde ona seslenerek : Ey falan, çık, senin burada olduğunu haber aldım, dedi. Adam çıkıp gelince : Seni benden gizleyen nedir? diye sordu. Adam : Ben dardayım ve yanımda hiçbir şey yok, diye cevap verdi. Ebu Katâde : Allah için söyle, sen darda mısın? diye sordu. Adam da evet deyince, Ebu Katâde ağladı, sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini işittim :
«Kim borçlusuna mühlet verir ya da borcunu siliverirse kıyamet günü arş'ın gölgesinde gölgelenir.»
Hadîsi Müslim Sahîh'inde rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ahmed İbn İmrân'ın... Huzeyfe İbn Yemân'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Kıyamet günü Allah Teâlâ'ya kullarından birisi getirilir. Allah Teâlâ : «Dünyada benim için ne yaptın?» diye sorar. O kul: «Ey Rab-bım, dünyada iken senin rızânı umabileceğim zerre ağırlığınca birşey yapmadım.» der ve bunu üç kere tekrarlar. Sonunda da şöyle der: «Ey Rabbım, sen bana fazla mal vermiştin ve ben insanlarla alış-ve-riş ederdim. Müsamahalı olmak benim huylarımdandı. Eli bol olana kolaylık gösterir, darda olana mühlet verir, borcunu ertelerdim.» Allah Teâlâ da o kuluna şöyle buyurur: «Ben elbette kolaylaştırmaya daha lâyığım, gir cennete.»
Hadîsi Buharî, Müslim, İbn Mâce değişik tanklardan ve Huzey-fe'den rivayet etmişlerdir. Buhâri'nin lafzı ise Ebu Hüreyre'den rivayete göre şöyledir :
«Tacirin birisi insanlara va'deli mal verirdi. Darda olan birini gördüğü zaman yanında çalışanlara: «Onu bağışlayın; umulur ki Allah da bizi bağışlar» derdi ve Allah onu bağışladı.»

Hâkim Müstedrek'inde der ki: Bize Ebu Abdullah Muhammed İbn Ya'kûb'un... Sehl İbn Hanîf'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim Allah yolunda savaşan bir mücâhide, ya da gâzîye, ya da darlık içindeki bir borçluya, efendisine belli bir miktar para ödemek şartıyla kölelikten azâd edilmek üzere efendisiyle anlaşmış olan köleye yardım ederse Allah Teâlâ sadece kendi gölgesinin olduğu bir günde onu kendi gölgesinde gölgelendirir.»
Daha sonra Hâkim : «İsnadı sahihtir, Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîç etmemişlerdir.» der.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... İbn Ömer*- den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Kim dualarına icabet edilmesini ve sıkıntılarının gitmesini ar-zularsa sıkıntıda olan birini ferahlığa kavuştursun.»
Bu hadîsi sadece İmâm Ahmed tahrîç etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Yezîd'in... İbn Abbâs'-tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) eliyle şöyle yaparak —Abdurrahmân eliyle yeri işaret etti— mescide çıktı ve şöyle buyurdu :
«Kim darda olan birine borcu için mühlet verir, ya da alacağından vazgeçerse Allah Teâlâ onu cehennem ateşinden korur. Dikkat ediniz cennet işi sarp bir tepedeki taş gibidir. Rasûlullah (s.a.) bunu üç kerre tekrarladı. «Cehennem işi ise ovada, düz yerdeki kolay bir iştir. Mutlu kişi kendini fitnelerden koruyan kişidir. Kulun gizlediği, yuttuğu öfke yudumundan Allah'a daha sevimli gelen başka bir yudum yoktur. Kul, Allah için öfkesini yuttuğunda Allah onun karnını îmânla doldurur.»
Bu hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir :
Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed el-Burânî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim eli bollaşıncaya kadar darda olan birine borcu için mühlet verirse, Allah Teâlâ ona günâhları için tevbe edinceye kadar mühlet verir.»
Sonra Allah Teâlâ kullarına nasîhatta bulunarak, dünyanın sona ereceğini, ondaki her şeyin ve malların yok olacağını, âhiretin geleceğini, kendisine dönüleceğini, işledikleri yüzünden yaratıklarını hesaba çekeceğini, hayır ya da şer olarak kazandıkları mukabilinde onları cezalandıracağını hatırlatıp azabından sakındırarak şöyle buyuruyor : «Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüle-ceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamamıyla ödenecektir. Onlara haksızlık edilmiyecektir.»
Rivayet edildiğine göre bu âyet, Kur'an'dan son nazil olan âyettir.
İbn Lehîa... Saîd İbn Cübeyr'in : «Bütünüyle Kur'an'dan son nazil olan «Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamâmiyle ödenecek. Onlara haksızlık edilmeyecektir.» âyetidir. Bu âyetin nüzulünden *onra Allah Ra-sûlü 9 gece yaşamış ve Rebîülevvel ayından iki gecp geçmiş iken —Re-bîülevvel'in üçüncü günü oluyor— bir pazartesi günü vefat etmiştir.» dediğini rivayet etmiştir.
Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de rivayet etmiştir.
Sevrî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet-i kerîme'nin nüzulü ile Rasûlullah (s.a.) in vefatı arasında 31 gün vardır.

İbn Güreye Rasûlullah (s.a.) m bu âyetin nüzulünden sonra dokuz gece yaşadığını, hastalığının cumartesi günü başlayıp pazartesi günü vefat ettiğini rivayet etmiştir. [48]

Tarihî Seyri İçinde Faiz Anlayışı:

«En eski tarihî ma'lûmât bize gösteriyor ki, ciddiyeti ile tanınmış bütün mütefekkirler faiz almayı kötülemişlerdir. Bunu söylerken de istihlâk için alınan ödünçlerde mevzûubahis faizin yasak edildiği ilkel cemiyetleri kasdetmediğimizi belirtmek isteriz.

a) Eski Yunan'da Faiz :

Misâl olarak eski Yunanlıları ele alalım. Faizli para ödünçleri Yunanlılarda yasaklanmıştı. Kendinden sonraki nesillere fikirleriyle hayli" te'sîr etmiş olan Aristo, faiz almayı en ağır kelimelerle itham eden görüşler ileri sürmüştür. Aristo parayı, yumurta vermeyen kısır bir tavuğa benzetmektedir. Ona nazaran paranın kullanılmasındaki yegâne gaye, değiş tokuşu kolaylaştırması ve insan arzu ve isteklerine en kuvvetli devayı getirmesinden

Eksik

lanı teşkil eder. Bir para ile diğer bir para kazanılma-ması Aristo doktrininin esâsını teşkil eder. Şurası sarihtir ki faiz, açıkça bir adaletsizlik konusudur.[49] Keza Platon da faizi mahkûm etmiş bulunmaktadır.[50]

b) Roma'da Faiz :

Roma İmparatorluğunun ilk devirlerinde faiz men'edilmişti. Fakat imparatorluğun gitgide genişlemesi ve tedricen tüccar tabakasının doğumu iledir ki faiz de ortada gözükmeye başlamıştır. Bu arada sert ve kat'î bir şekilde tatbik edilen faiz hadlerini lahdîd edici hüküm- ler vaz'edilmiştir. Romalılar borçlunun himâyesi zımnında tarihte ilk kanun ve kaideleri vaz'etmiş kimselerdir.

c) Orta Çağda Faiz :

Orta Çağda para ödünçlerinden faiz ödenmesi, ribâ olarak isimlendirilmiş ve faiz şartı kanunlar ile kat'î ve sert bir şekilde yasaklanmıştır. Hattâ bu nevî yasaklan mahzâ dinî dogmalar olarak kabul ve ilân, günlük hâdiseler olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Ciddî bir araştırıcı olan Profesör Tewney de bu hâdiseye işaretle şöyle demektedir : «Bütün faiz meselelerini ve faaliyetlerini içine alan kıymetler hierarşisinin bir kısmım teşkil eden iktisadî problemleri kendine konu edinen Orta Çağ düşüncesinin umûmî yapısına hâkim olan şey dinî havadır. Fakat herhangi bir kimse kalkıp, Orta Çağ mütefekkirlerinin eşyanın mâhiyeti üzerinde acaba sonraki

nesillerin sahip olduğundan daha mükemmel bir bilgiye sahip olup olmadıkları hakkında bir suâl sorabilir.
Bu münâsebetle aşağıda nakledeceğimiz Lord Keynes'in mülâhazaları kayda değer mâhiyyettedir. O, Orta Çağ'da rastlanan ribâ yasağı vak'asının temelinde iktisadî saik ve sebeplerin de bulunduğuna inanmaktadır. «Bir zamanlar ben, Orta Çağ kilisesinin faiz hadlerine dâir davranışının tamamen saçma ve para ödünçlerinden gelen gelirleri, faal ticâretten gelen gelirlerden ayırma gayesini güden hesaplı münâkaşaların, cezvit papazlarının boş bir nazariyeden kurtuluş için pratik çâreler araştırması olduğu şeklinde bir inanç taşıyordum. Fakat şimdi bu eski münâkaşaları; klâsik teorinin tamamen birbirine karıştırmış olduğu şeyi, yani faiz haddi ile sermâyenin marginal mües-siriyetini yekdiğerinden bitaraf ve ilmî bir şekilde ayırmak için sa-mîmî bir münevver sıfatıyla okudum. Bugün açıkça görülmektedir ki; bu hususu te'mîn için mezkûr ilim adamları, sermâyenin marginal müessiriyetini yüksek, ister örf ve âdet ve ister dînî kanunlarla olsun faiz haddinin düşük tutulduğu ta'rifeleri mümkün kılan bir formülün bulunması için gayret sarf etmekte idiler.»[51]
13. asrın sonlarına doğru Kilise hâkimiyetinin en yüksek seviyede olduğu bir sırada faiz şartının belirlenmesi kat'î ve sert bir şekilde men'edilmiştir. Şurası dikkati çekmektedir ki, arazî gayri menkûllerinin kiralanmasından yahut kira akdine konu olabilen şâir eşyanın kiralanmasından gelen gelirlere karşı Kilise ve Kilise Hukuku menfî bir hükümde bulunmamıştır.
Bütün bu duruma rağmen 13. asrın sonralarından itibaren Ortodoks Kilisesinin nüfuz ve te'sîrini epey azaltan âmiller ortaya çıkmıştır. Reformist grub, başlannda Luther ve Zwingly olduğu halde, insan zafiyetini büsbütün arttıran faizli muamelelerin gayrı meşruluğu üzerinde mutabakata vardılar. Kilisenin zamanla kuvvet ve nüfuzunu kaybetmesi ve seküler kuvvetlerin ortaya çıkmasıyladır ki, faizli ödünç muameleleri de müsâade ve tolerans kazanmaya başlamıştır. Bu uzlaştırıcı durum, Bacon'un şu sözlerinden kolaylıkla anlaşılmaktadır :
«İnsanlar için ödünç alma veyahut da ödünç vermenin zarurî bir ihtiyâç olması ve yine insan denen mahlûkun katı yürekli olması dolayısıyla ödünç vermeye yanaşmaması, başka bir çâre olmaması hali ile birleşince faize müsâade edilmesi bir mecburiyet halini almaktadır.» Netice olarak da hırs ve temâı temsîl eden kuvvetler başıboş kalmış ve hadsiz hesâbsız kötülükler zuhur etmiştir.
Ribâdan farklı olarak faiz kelimesi, para ödünçlerinde nisbeten az bir faiz şartını ifâde ediyordu. Keza yine bu devirde faizin a'zanıî miktarını tesbît yolunda adımlar bile atılmıştır. VIII. Henry'nin saltanatı boyunca tesbît edilen a'zamî faiz miktarı %10 idi. Bu devrin câlib-i dikkat sımalarından olan Francis Bacon Sir Josiah Cheld ve Sir Thomas Clupper bizzat faiz ödenmesine ,karşı olmaktan ziyâde yüksek hadlerde ödenen faiz şartına karşı idiler.
Uzun seneler boyunca insan cinsinin haşinlik ve bencilliğe dayanan temayülleri, din kuvveti sayesinde baskı ve fren altında tutulabil-miştir. Hâlihazırda kilisenin kuvvet ve kudretinde zamanla husule gelen azalma ve bencil hislerin kilisenin kuvvetli tazyiki altından kurtulması neticesi, halk da kendi devirlerinde, hâkini olan istikâmetlerde olmak üzere bu bencil ve egoist hislerle hareket eder olmuştur. Nihayet öyle bir devir gelmiştir ki, faiz meselesi üzerindeki yasak kaidesi gevşemiş

ve sonunda faiz hadlerini kontrol ve tahdîd etme imkânları tamamen ortadan kalkmıştır. İşte bu devirdedir ki nakit para, geniş surette ticarî muamelelerde kullanılmaya ve nakde dayanan muameleler takasın yerini almaya başlamıştır. Merkantilist (XVI -XVII. asırlar) devirde, paranın bir arada toplanması ve hazîneler meydana getirilmesi, millî bir gaye ve politika olmuş ve bu suretle kıymetli madenlerin toplanması için her çeşit gayret sarfedilmiştir.
Hükümetlerin bütün politikası, artık altın ve gümüşün toplanmasına doğru çevrilmiştir. Merkantilistler, para ile sermâyeyi aynı şey addetmişlerdir. «Onlara nazaran para, toprak gibi aynı neviden bu günkü ta'bîrle, bir istihsâl vâsıtası addedilmiş ve bazen tabiî servetlerden ayrı, sun'î bir servet olarak görülmüş, netîce olarak sermâyeden alınan faiz, arazî kirası, benzeri nakit paranın kirası olarak kabul edilmiştir.»[52]
İlk Merkantilistler ticâreti teşvik gayesiyle düşük nisbetlerdeki faizin müdâfaasını yapmışlardır. Böylece onlar, düşük hadlerdeki fai^ zin kanun yoluyla tesbitinin de müdâfaasına hararetle girişmişlerdir. 1668 senesine doğru ribâ üzerinde bir münâkaşanın zuhur ettiğini görüyoruz. Sir Thomas Culpeper, Mun adlı mütefekkirin görüşlerinin aksini müdâfaa eden ve düşük hadli faiz lehinde iki risale kaleme aldı. Onu müteâkib aynı zâtın oğlu neşrettiği «Discours» adlı eserinde ribâya hücumlarda bulunmuştur. Fakat belki bu mefhûmun en meşhur temsilcisi olarak Sir Josiah Cheld gösterilebilir. Bu zât düşük haddeki faizin gerek iktisâd ve gerekse sanayiin en tabii anası mevkiinde olduğunu müdâfaa etmiş ve faizin sermâyeyi ucuzlatması dolayısıyla, ticâretin adımlarını kendine çekebileceğini ve nihayet küçük «istifâde ve kârlar» sağlamak suretiyle iktisadiyâtı tahrîk ve teş-vîk edeceği, tezini ileri sürmüştür. Şayet faiz haddi yüksek seviyede olacak olursa bu, paranın piyasada azalmasına sebeb olacaktır. Çünkü az veya çok bir miktar parayı bir araya getiren kimse, bu nakdi sarrafa (kuyumcuya) gönderecektir. Bu tarz muhakemelerin bütün ağırlığı, «biz asla Hollandalılarla, gerek bizim onlara ve gerekse onların bize ödediği faiz, aynı olana kadar ticarî hayatta onlarla aynı seviyede olamayız» hükmüne dayanmaktaydı.[53] Aynı şekilde Davenent, faiz alan kimselere karşı hücumlarda bulunmuştur.
Bütün bu kimselerin çoğu, faiz haddinin indirilmesini derpiş eden bir kanunun gayet faydalı ve verimli olacağını ve parayı ucuzlatacağını düşünmüşlerdir. Açıkça, onlar atı arabanın arkasına koşmuşlar yani neticeyi sebeb olarak görmüşlerdir. Bütün bunlar göstermektedir ki; o devirde sermâye ile paranın hakîkî fonksiyonunu idrâkde eksik bir taraf bulunmaktaydı.
Diğer taraftan öyle kimseler vardı ki bunlar, ribâ münâkaşalarında Mun adlı mütefekkirin safını tutmuşlardır. Bunlardan Thomas Manley kendi fikrini şöyle ifâde etmektedir:»... İşte paramn (ve ödünç para verenlerin) piyasadan azalması sebebiyledir ki faiz haddi yükselir. O halde paranın bollandırılması ve birkaç ödünç verenin zuhûruyle, para ile ilgili hadler derhâl düşecektir.» John Locke dahi, paranın değerine te'sîr eden âmilleri anlayamamış olarak «piyasada düşük hadli faizin bulunması, bol miktarda paranın piyasaya te'mîn edilmesindendir» kanâatinde bulunmaktadır. Aynı şekilde Sir Dudley North bu görüşün taraftarları arasında yer alarak «bol miktarda mev-cûd stok ve emniyet havasının Hollanda'da faiz hadlerinin alçak seviyede olmasını sağlayacağı» tezini ileri sürmektedir.

Bütün bu mütefekkirlerin gayret ve emeğine rağmen Merkantilizm, faiz hadlerini düşük seviyede tutmaya muvaffak olamamıştır.
Ve daha sonralarıdır ki faiz hadleri, arz ve talebin te'sîri altında kendi kendini tahdit ve ta'yîn etmeye bırakılmıştır.

Klâsik Faiz Nazariyesi:

İngiliz kültürünün te'sîri altında faaliyet gösteren hemen hemen bütün üniversite muhitlerinde öğretimine büyük bir ehemmiyet ve yer verilmiş olması ve iktisâd ilmine bizzat şekil ve istikâmet vermiş en meşhur âlimlerin ekolü olması hasebiyle, klâsik faiz nazariyesine nisbeten geniş yer verilmiştir. Adam Smith, Robert Thomas Malthus ve Davit Ricardo, umumiyetle bu mektebin kurucuları sayılırlarsa da John Stuart Mili, Edgeworth, Marshall ve Pfgou gibi müellifler de birçok yetkili tarafından bugün bu gruba dâhil edilmektedirler.

Eksik

dığı parayı kullanmaktan mütevellid edindiği kazanca mukabil, ödünç verene ödediği bir bedeldir. Bu iki müellif faizi sermâyeden elde edilen gayri safî kazançdan açıkça ayırmamaktadırlar. Acaba bunlar sermâyeden ne anlamaktadırlar? Bunu görelim : Adam Smith «sermâye» yi, bir ferdin istihlâk için değil de, daha ziyâde kendisine para, kazanç veya fayda sağlayan servetinden bir kısım olarak anlamakta ve ona bu mânâyı vermektedir. Bu sermâyeye makinalar, iptidâi maddeler, gayri menkûller, yiyecek ve giyecek eşya girmektedir. Her ne kadar yiyecek ve giyecek eşya, cemiyet nokta-i nazarından sermâye değil ise de ferdî zaviyeden bunlar da sermâye mefhûmuna dâhildirler. Çünkü bunların sahibi, yiyecek ve giyeceği işçilere, istihsâlde bulunurken ödünç olarak verebilir ve bundan bir kazanç sağlar. Ricardo'nun da görüşleri tatbikî noktadan aynı mâhiyyettedir.
Stokun yahut sermâyenin meydana getirilmesi bir tasarrufun neticesidir. Tasarruf ise, yapılan bu fedakârlığa mukabil bir fayda sağlanacağı hesâblanmaksızın tahakkuk ettirilemez. Bu yüzden bu iki müellife göre faiz; evvelce yapılmış bu tasarruflar için ödenen bir mükâfat yahut bir teşvik vasıtasıdır. Smith'e göre elde edilen kazançların *esks* kaynağı, sermâyenin kullanılması neticesi istihsâl edilen şeylerin kıymetinde, emek kıymeti üstünde meydana gelen artış vak'a-sıdır; binâenaleyh emeğin istismarı diye bir şey düşünmek muhaldir. Ricardo ise bütün sermâyeyi, emeğin biriktirilip saklanmış bir şekli saydığı için bütün değeri emeğe vermektedir. İşte onun bu görüşü esâs alınarak, Kari Marx tarafından «kapitalist iktisadî sistemde emeğin istismarı teorisi» meydana gelmiştir. Adam Smith ve Ricardo, faiz haddi meselesine dâir müşterek müşahede ve izahta bulunmak-tadırlar : «Ne zaman ki parayı kullanmakla büyük bir ticarî kazanç elde. edilir, o vakit bu kullanışa mukabil o nisbette yüksek bir bedel (kâr) ödenmelidir.» Daniel Hoare, faiz haddi ile para miktarı arasında ilişki görmeyen bir izah tarzı tutturmaktadır. Ona göre para miktarında meydana gelen artma, fiatları arttırır.

Ricardo da bu fikre iştirak ederek meşhur «paranın mikdar-ı nazariyesini ortaya atmıştır.
John Stuart Mili ise, faiz nazariyesi meselesinde herhangi bir kayda değer fikre sâhib olmayıp, kendisi sadece Adam Smith ve Ri-cardo'nun nazariyelerini tasnife tâbi tutmuş ve gayrı safî kârlar mevzuunda çeşitli unsurların tahlilini başarılı biçimde yapmıştır.
Aynı faiz meselesinde Marshall'ın çalışmaları ve görüşleri faiz hadlerinin taayyün etmesinde âmil olan arz ve talebin her ikisi üzerinde toplanmaktadır. Marshall'dan önce muktedir bir diğer İngiliz iktisatçısı olan Nassu Senior faizin asıl sebebi olarak «imsak» «nefsini çekme» yi göstermektedir. Onun bu görüşüne bir çok i'tirâz ve muhalefet vuku bulmuştur. Bu arada Marshall aynı konuda «imsak» ye-rine, «intizâr = bekleme» yi ikâme etmiştir. Ona göre faiz, tedârik eden nokta-i nazarından «tasarrufda bulunma»nın yahut «bekleme» fedakârlığını göstermenin bir mükâfatıdır. Sermâye için talepte bulunma onun marginal verimliliğinden doğmaktadır. Ve netîce olarak faiz nisbeti, muayyen bir haddeki faizli sermâyeye olan piyasada mevcut talebin aynı faiz haddi altında bu piyasaya sürülmüş mevcut sermâyeye eşitliği şeklinde bir denkleşmeye dayanır.[54]
.Esasen Marshall tarafından da izah edilip tamamlandığı gibi klâsik nazariyeye göre faiz haddi, tasarruflara karşı olan arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada hudûtlanıp kalmaktadır. Şayet piyasaya arzedi-len tasarrufların miktarı, çeşitli yatırımlarda kullanmak için buna olan talepten fazla ise, bu halde faiz haddi düşüktür. Ve netîce olarak tasarruflar ile yatırımlar arasında tekrar bir muvâzene teessüs edene kadar yatırımlarda bir artış müşahede olunacaktır. Aynı şekilde tasarruflara olan talep, şayet bunlar arzdan daha çok ise bu halde faiz haddi yüksektir. Netîce olarak bu ikisi arasında yeniden bir muvâzene teessüs edene kadar yatırımlarda bir azalma olacaktır.
Tasarruflar üzerinde klâsik nazariyenin temel görüşü bunların faiz hadleriyle taayyün ettiği merkezindedir. Son senelerde faiz hadlerinde vukûbulan müthiş düşüşe rağmen, tasarrufların azalacağı yerde tam aksine, ehemmiyetli bir artışa uğradığı müşahede edilmektedir. Lord Keynes'in de klâsik nazariyeyi tenkîd ederken pek yerinde tesbît ettiği gibi «faiz, tasarrufların bir mükâfatı addolunamaz; çünkü herhangi bir kimse faizle ödünç vermediği halde tasarrufda bulunabilir. Yine bir kimse kendi biriktirmediği ve fakat miras yoluyla elde ettiği parayı da faizsiz olarak ödünç verebilir.» Bilhassa bu tasarruflar yığınının insanların ferdî sa'y ve gayretlerinden doğmadığı, daha ziyâde müşterek tasarrufların câri olduğu ve kredinin banka müessesesi tarafından yaratıldığı modern cemiyetlerde, tasarruflar faizle taayyün etmez.
Klâsik nazariyeyi benimseyen iktisatçılara göre, faiz hadleri tasarruflar ile yatırımlar arasında bir muvâzenenin doğmasında yapıcı rol oynar. Şayet tasarruflar yatırımlardan fazla ise, faiz haddi düşer. Ve bu ikisi arasında bir muvâzene ve eşitlik kurulana kadar yatırımlarda bir hareketlilik ve fazlalık gözükür. İşte Lord Keynes haklı olarak bu noktada i'tirâzlarını serdetmektedir. Ona göre bu mezkûr muvâzeneyi meydana getiren, faiz haddi olmaktan ziyâde «gelir» seviyesidir. Tasarruflar, hem istihdamın, hem de gelirlerin seviyesine dayanmaktadır. Lord Keynes iddialarında daha da ileri giderek şu neticeye varmaktadır; piyasaya

tasarrufların arzı, müstakil bir vakıa olmayıp, tamamen yatırımlarla bağlantılı bir meseledir. Kendisi neticede şu hükme ulaşmaktadır : «Bu meselede insiyatif, yatırımlarda bulunan müteşebbisin elinde olup asla tasarrufta bulunanlarla bir ilgisi yoktur. Her ne kadar herkes arzu ettiği miktarda tasarrufda bulunabilirse de tasarruf sahipleri, bir zümre olarak zikrolunan teşebbüslerin avucunda pek bîçare vaziyettedirler.»
Klâsik nazariyenin sakat tarafı, gelir seviyesinin hiç değişmediği gerçek dışı bir cemiyet faraziyesine istinâd ettirilmiş olmasıdır. Fazla olarak tasarruflar, yalnızca faiz hadleriyle tahdîd edilmemiştir. Bu münâsebetle büyük bir otorite olan profesör Gustave Cassel'in şu müşahedelerini zikretmeden geçemeyeceğiz. Ona göre : «Fertlerin sahip olduğu gelirlerden arttırmış, tasarruf etmiş oldukları miktarların, faiz hadlerinde vukûbulan değişikliklerle umumiyetle bir ilgisi yoktur. Faiz hadlerinde ortaya çıkan bir artma, bazıları üzerinde de evvelkinden daha az tasarrufta bulunma te'sîri husule getirir. Tasarruf vakıasının arkasında mevcut sâikler çok çeşitli ve karışıktır. Bir cemiyetin tasarruf ettiği gelirin nisbet ve miktarı, gelirlerinin yüksekliğine, emniyet altında ve kudretli olma arzusuna ve nihayet hal ile istikbâl arasında bir tercihte bulunma hâlet-i rûhiyesine sıkı sıkıya bağlıdır. İşte bu yüzdendir ki, hakîkî tasarruflar, faiz hadlerindeki değişikliklerden pek az nis-bette müteessir olmaktadırlar.»
Faizle ilgili klâsik nazariyenin en önemli eksikliği; «mekanik bir cemiyet» görüşüne sahip olmasıdır. Bizatihi tasarruflarda husule gelen bir artmanın yatırımların da artmasına te'sîr edeceği ve aynı şekilde, alçalan ve yükselen faizlerin, yatırımların artmasına veya azalmasına bizatihi yol açacağı kat'î ve zarurî değildir. Bu gruba giren tenkîd ve muhalefetlerin bir hakikat olduğu vâk'ası iktisadî buhran ve sarsıntı devrelerinde gün gibi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Meselâ bunlardan sonuncusunda (1930) faiz hadlerinden ortaya çıkan artışa rağmen bunun yatırımlar üzerinde hiçbir te'sîri olmamıştır.
Klâsik nazariyede diğer bir câlib-i dikkat noksan; onun, tasarrufların âtıl ve hareketsiz olarak define şeklinde kalabilmesi ve yatırımlara doğru akmayabilmesi olayını izah edemeyişinde gözükür. Bugün yeryüzünün dörtte üçünden fazlasında tasarruflar, hareketsiz ve âtıl bir vaziyette define şeklinde durup kalmaktadır. Hatta geri kalan dörtte bir dünya, yani, Amerika ve Avrupa gibi memleketlerde dahi tasarruflar, geniş meblâğlar şeklinde beyhude birikinti olarak yatıp durmaktadırlar. Fazla olarak faiz haddinin sermâyenin marginal verimliliği ile taayyün edeceği şeklindeki bir hüküm bizi bizzat marginal verimliliğin de faiz hadleriyle taayyün edeceği şeklinde bir neticeye varmaya zorlamaktadır. Yine bu klâsik nazariye müntesibi iktisatçıların para miktarının faiz haddi ile hiçbir alâkası olmadığı şeklindeki hükümleri de yanlıştır.» [55]

Keynes'in Faiz Hakkındaki Görüşleri:

Zengin bir cemiyette yeni değişik yatırımlar için zuhur eden fırsatlar, faiz haddinin elverişli bir hadde düşmesine kadar, fazla câzib şeyler değildir. Keynes, faiz haddinde zuhur eden artışların tasarrufları tahrik ve teşcî, edeceğini savunan Marshall doktrinini şiddetle reddetmektedir. Şayet faiz haddinde meydana gelen bir

artış halkın eline geçen gelirlerden daha fazla nisbette bir tasarrufta bulunmaya onları sevkederse bile şundan emin olmalıyız ki, faiz haddinde meydana gelen bu artış (yatırımlara olan talep grafiğinde lehde bir değişiklik olmadığını farzedersek) mevcûd tasarrufların umûmî yekûnunda bir azalma meydana getirecektir. Aynı muhakeme tarzı, faiz haddinde ne miktar bir artışın gelirleri (diğer şartlar da uygun düşerse) ne nisbette azaltacağını bize gösterebilir. Zîra (istihlâke karşı duyulan mevcut marjinal müessiriyeti ile de) husule gelen bir artışın, yatırımları azaltacak olan bu faiz miktarı vasıtasıyla ve yine tasarrufları azaltması istenen aynı faiz miktarı sayesinde, gelirler düşmeye (veya inkısama uğramaya) mecbur olacaktır. Faiz haddinde husule gelecek olan bir artış, gelirlerimiz değişme-mişse, bizi daha fazla bir tasarrufda bulunmaya sevkedecektir. Ancak daha yüksek faiz hadli yatırımları yavaşlatacak olursa, bizim gelirlerimiz esasen değişemeyecektir. Daha yüksek faiz nisbetlerinin ortaya çıkardığı tasarrufda bulunma hırs ve temayülünü, tasarrufda bulunma kapasitesindeki azalma, kâfi derecede muvâzelendirip sükûna kavuş-turuncaya kadar, bu gelirlerde mutlaka bir azalma meydana gelecektir. Gerek millî ve gerekse ferdî mâliyemize müteallik meselelerimizde ne kadar özenli, ne kadar sıkı bir şekilde tasarrufa riayetkar olsak şayet faiz haddi sermâyenin marginal müessiriyetine kıyasen yükseliyorsa, o nisbette gelirlerimizde bir düşme husule gelecektir. Bu hususta gösterilen inat ve ısrar bir kazanç değil, sadece bir zarar husule getirecektir.
Keynes'in ortaya attığı böylesine bir hüküm ve netîce diğer meşhur bir iktisatçı olan profesör Cassel tarafından daha derinlemesine olarak «Nature and Necessity of Interest» adlı eserinde, ele alınmıştır. Ona göre, muayyen bir gelirden tasarruf edilen miktar, faiz haddinde husule gelen artışa muvazi bir artış ta'kîb edecek değildir; çünkü faiz hadlerinin artışı neticesi, yatırımlara ait taleb eğrisi düşecektir; bunda kimsenin şüphesi yoktur.
Eserindeki uzun münâkaşalardan sonra .Keynes şu neticeye varmaktadır : «Faiz haddi son derece psikolojik bir vakıadır.» Fakat bir sayfa sonra bu fikrini nakzedecek. olan şu beyânda bulunmaktadır: «Belki şurasını belirtmek yerinde ve doğru olur ki; faiz haddi daha ziyâde psikolojik bir husus olmaktan öte, tarafların anlaşmalarına dayanan bir vakıadır. Çünkü faizin hâli hazır değeri, onun ne değerde olması lâzım geldiği şeklinde hâkim ve yaygın görüşlerle ta'yîn olunur.» Yine Keynes şu fikirleri de ileri sürer: «Arzu ve matlûba muvafık surette teşekkül etmiş olan makbul bir faiz seviyesi içinde çeşitli değişiklikler, tahavvüller cereyan etmekte olan bir cemiyette, tabiatıyla devamlı surette, dalgalanmalara konu teşkil edecektir. • Zîra normal olarak tahmin edilip beklenen seviye, çok muhtelif sebeb ve sâiklerle çevrilidir.»
İslâm'ın getirdiği en büyük fayda, onun faiz mevzuunda psikolojik görüşü tamamen değiştirip bertaraf etmesinde ve normal olarak tah-mîn edilip beklenen faiz haddinin sıfıra irca etmesinde görülür ve taraftarlarına İslâm, bü sıfır haddinin normal had olduğu inanç ve kanâatim verir.
Keynes de ticaret ve iş faaliyetlerinin canlanması için tasarrufların artmasını esaslı bir âmil addeden eski Marshall nazariyesini reddeder ve der ki: «Bugünkü hayatta bir kimsenin biriktirmeye dâir bir karar alması, ilerdeki muayyen bir istihlâkin yerini alması neticesini doğurmaz, fakat esâs olarak bu çeşit bir karâr, hâli hazır

için bir istihlâk ka-. rarından vazgeçme manasınadır. İstihlâkde bulunma ümid ve ihtimâlleri, istihdamın yegâne mevcudiyet ve varlık sebebi olduğuna göre, şu neticeye varmada hiçbir paradoksal durum yoktur : Piyasanın istihlâk kapasitesinde vuku bulacak bir azalma, istihdamda sarsıntılı neticeler doğuracaktır.»

Keynes kitabının ortalarına doğru «sermâyenin tabiat ve mâhiyeti» başlığını taşıyan bölümünde tslâmî nokta-i nazara çok yakın bir fikir ileri sürmektedir. Ona göre : «Devamlı ve yaygın bir şekilde hareket ve tekâmül halinde olan bir cemiyette faiz nisbeti «sıfır» olabilecek ve aynı zamanda çeşitli teşebbüslere girişmesi neticesi fertler servet elde edebileceklerdir.» Aşağıda ayrıca aldığımız şu kendi cümleleri hayli mânîdâr ifâdelere sahiptir :

«Devamlı ve yaygın bir şekilde hareket ve tekâmül halinde olan ve modern teknik, vâsıta ve çârelerle mücehhez bir cemiyette (nüfusu da çok çabuk artmamak şartıyla) sermâyenin marginal müessiriyeti-nin sadece bir nesil içinde yaklaşık olarak «sıfır» muvâzenesine ulaşabileceği muhakkaktır. Bu hâle göre içinde gerek değişiklik ve gerekse tekâmülün tahakkuku, teknik, nüfûs, müesseseler ve zevklerde yapılacak değişikliklerle mümkün olabilecek olan yarı müstakârr cemiyet şartlarına ulaşmak mecburiyetindeyiz ki, böyle bir cemiyette sermâyenin meydana getirdiği mahsûller, emek vs. faktörlerle tenâsüb halinde mu-vâzeneleşmek suretiyle teşekkül etmiş bir fiyattan satılır. Bu gibi sermâye mahsûllerinde, sermâye arzedilen kimselerin pek az müessir olduğu istihlâk emtiası fiyatlarına hâkim olan tamamen aynı prensipler mündemiçtir.»

«Sermaye mallarını iyice bollaştırmak suretiyle sermâyenin marginal müessiriyetinin sıfır olmasının nisbeten kolay olacağını düşünmemde şayet isabet varsa bu nokta, kapitalizme karşı yöneltilen bir *çok* itirazların önünün alınmasında en hassas çâre olabilecektir. Çünkü birikmiş servetlerden gelen gelir haddinin tedricen azalması halinde ne kadar muazzam içtimâi değişikliklerin zuhur edeceğini sathî bir tedkîk gösterecektir. Bu halde bile, elde ettiği gelirleri biriktirme ve onu ileriki bir tarihte sarfetme arzusuna kapılan bir kimse bu isteğinde hür bırakılacaktır ve fakat onun bu birikintisi artık artmayacaktır. Böyle bir kimsenin durumu, işinden ayrıldıktan sonra Twichenham'-daki köşküne bir sandık dolusu para ile çekilen ve geçim masrafları için her istediği zaman buradan para çeken Papanın vaziyetinden daha ileri gidemeyecektir.

«Gerçi irâd sahipleri kaybolacak olsalar dahî bu halde bile herkesin üzerinde değişik fikirler ileri sürdüğü müstakbel ve muhtemel gelir ve mahsûllerin önceden tahmininde hüner göstermek ve teşebbüslerde bulunma, imkân dahilinde kalacaktır. Çünkü yukardaki bu nokta, risk ve buna benzer hususlardan ayrı, evvelemirde sırf faiz haddi ile irtibatlıdır ve risk ile ilgili yolda normal olarak dönüp gelen gelirleri içine alan gayrı safi sermâye ve servet miktarı İle alâkası yoktur. Sırf faiz haddi bir kenara, bunlar, negatif sahada (borçlar) yer işgal ederlerse de muhtemel ve şüpheli gelir sahasını da İçine alan ferdî servet ve gelirlerde müsbet bir kazanç sahası yok olmuş değildir. Riski göze almada muayyen ve ölçülü bir isteksizlik mevcûd olmakla beraber, be- lirli bir zamandan sonra bu nevî servet yığınlarından pozitif net bir mahsûl elde etme sahası da mevzûubahis olabilecektir. Fakat bu nokta, bu gibi hallerde kazanç ihtimâli az olan yatırımlardan gelir ve kazanç elde etme arzu ve hırsı, umûmî yekûnda negatif net bir saha teşkil eder demek değildir.»[56]

Keynes, dünyanın mâlî vâsıta ve kaynaklar sahasında, içinde bulunduğu fakirliğin en esaslı sebeplerinden birinin paraya yüksek prim verme olduğuna inanmaktadır. Ona göre, binlerce seneden beri devamlı ferdî tasarruflara rağmen birikmiş sermâye malları içinde umumiyetle dünyanın hâlâ çok fakîr ve muhtaç durumda olması şöyle izah edilebilir: Bir kere bu husus, ne insanoğlunun ihtiyatsız ve düşüncesiz temayülleri ve ne de harplerin getirdiği tahribat ile izah edilebilir : Bunların dışında evvelce «arazî» ye şimdi de «para» ya atfedilmiş yüksek likidite primleri bu izâhda kâfi addedilmelidir. Kendisi bu mevzuda, Marshall tarafından ortaya atılmış olan alışılmamış dogmatik eski görüşten farklı fikirler ileri sürmüş olmaktadır. Marshall şöyle der: «Herkesin ma'lûmudur ki servet birikmesi ve aynı şekilde faiz haddi, geniş halk yığınlarının hâli hazır-dakini sonraya te'hîr edilmiş nimetlere tercih etmesi neticesi, diğer bir ifâdeyle beklemeye istekli olmamaları sebebiyle, olduğu yerde durup kalmıştır.[57]
İslâm bilhassa zekât müessesesini ortaya atmak ve bunu îmânın en esaslı rükünlerinden biri yapmak suretiyle bu mevzuda önemli bir hamlede bulunmuştur. Bu bakımdan sathî bir tahlil neticesi hemen diyebiliriz ki zekât; hareketsiz kalmış âtıl servetler üzerinde hayli ağır bir yük olacak şekilde yani % 2,5 nisbetinde alınan bir vergiden ibarettir. Bu vergi ile bu nevî servet sahipleri, cemiyet için fayda mülâhaza ettikleri yer ve gayelere bu servetleri sarfa zorlanmış olurlar. Birçok memleketler para biriktirme mevzuunda aşın gitmiş olmanın ızdırâ-bını çekmiş bulunmaktadır. İspanya'nın XV yy. sonlan ve XVI yy. içi iktisat tarihi, bize kıymetli madenlerde aşın bîr bolluğun, bir memleketin dış ticâretini ücret birimine te'sîr etmek suretiyle nasıl olup da tahrîb edeceğine dâir bir misâl teşkil etmektedir. Keza Birinci Cihan Harbine takaddüm eden senelerde İngiltere'de memleket hâricine ödünç para vermeler ve arazî ahm-satımı hususunda mevcûd aşın kolaylık-lar, memleket dâhilinde işsizliği tâm manâsıyla önleyici gözüyle bakılan yerli faiz hadlerinin düşüşü ile yakından alâkalı bulunmaktadır. Hindistan'ın her devirdeki tarihî seyri ise, hakîkaten çok kuvvetle, adetâ bir hırs derecesindeki likiditeyi tercihin bir memleketi fakîrleştir- diği, o kadar ki kıymetli madenlerin muazzam ve devamlı akıntı halinde olmasının bile faiz hadlerini hakîkî bir servet artışı ile uygun seviyeye indirmeye kâfi gelmeyişini ispatlayan bir memleket misâli olarak gözler önüne sermektedir.
Faiz haddi, halk tabakalarının zannettiğinin aksine, büyük sermâye kazançları sağlamaktan tamamen uzak, dünyamızın en iyi ve mükemmel bir yolda inkişâfında bir mania rolünü oynamaktadır. Hemen müteâkib cümlelerde nakledeceğimiz Keynes'in bu mevzûdaki müşahedeleri hakîkaten manidar addedilmelidir. Ona göre işletme sonucu sermâyede meydana gelen hakîkî artış, nakit şeklindeki faiz hadleriyle zaptedilip durdurulmaktadır. Artışa karşı işleyen bu fren, şayet çözülecek olursa, modern dünyada hakîkî sermâye artışı o kadar çabuk husule gelecektir ki; sıfır nisbetindeki nakit şeklinde bir faiz haddi hemen değilse bile nisbeten kısa bir müddetin geçmesini müteâkib gerçekleşebilecektir. Burada ilk lüzumlu hareket, nakit şeklindeki faiz hadlerini azaltmak olacaktır. Bununda tahakkuku, Keynes'e göre diğer birçok emtia stoklarının olduğu gibi paraya da birtakım masraflar yüklemek suretiyle mümkün olabilecektir.

Daha evvel de zikrettiğim gibi İslâm, bu nevî âtıl ve donmuş emtia üzerinde zekât ve % 2,5 nisbetinde bir yük vaz'etmiş bulunmaktadır. O bununla, hareketsiz ve donuk sermâye ve servet biriktirme temayülüne mâni olmakta ve nihayet bu nevî hareketsiz servetlerin yatırımlara sevkedilmesi için esaslı bir müşevvik olmaktadır. Bu müşevvik, ticarî kâra ve sırf sermâye ile iştirak edebilen şirketlere İslâm'ın müsâade etmesi vakıası iledir ki ayrıca daha ileri ve daha müessir bir vasıf kazanmaktadır.

Tasarruflar ve Faiz :

Klâsik Mektep iktisatçıları modern cemiyetlerde tasarrufların ehemmiyetini pek ziyâde belirtmişlerdir. Ve onlar, tasarruflann arttırılması için yegâne çâre olarak faiz hadlerinin arttırılması lâzım geldiğini müdâfaa etmişlerdir. Bunlara göre; düşük faiz hadleri tasarrufların artmasını yavaşlatıp geciktirecektir. Hassaten bu konuda «Faiz şartını tatbikattan kaldıran îslâmî sistem, modern insan topluluklarında çalışır bir sistem değildir.» şeklinde sözler söylenmiş ve sebeb olarak faiz yasağının tasarrufta bulunanlara ciddî surette set çekeceği hususu gösterilmiş, bunun toplumu fakîrleştireceği ve sermâye mallarında yoksunluk doğuracağı ileri sürülmüştür.
Faiz haddinin düşük seviyede olmasının tasarruflara manî olacağı safsatası ilk dünya savaşında Amerika'da faiz haddi % l'e düştüğü halde tasarruf miktarının, o devre kadar faiz hadlerinin en yüksek olduğu devreden de daha büyük meblağlara varması gibi bir vakıa ile çürütül-müş ve fiilen aksi isbatianmış bulunmaktadır. Modern iktisâd teorisi, tasarrufların faiz hadleriyle taayyün etmediğini, aksine onların yatırımların miktarıyla taayyün ettiğini göstermiş bulunmaktadır. İslâmî nokta-i nazarın en çok medhedilecek tarafı; onun faizi lağvetmek suretiyle fertleri mümkün olan en ileri haddinde yatırımların neticesi olan tasarrufların bir araya gelip toplanması için kafî ve yeter himaye sağlanmış olmasıdır. Bu meselede Keynes'in müşahedeleri yine çok ilgi çekicidir. Çünkü bunlar İslâm tarafından onüç asır kadar evvel ortaya atılmış görüş ve prensiblere uygun ve onları te'yîd ve takviye eder mâ-hiyyettedir.
Keynes, «tasarruflarda husule gelen artmaların yatırımlarda da artmalar meydana getireceği» şeklindeki bir görüşün safsata olduğunu ortaya koymaktadır : Herhangi bir ferd, kendi tasarruf miktarlarını arttırmakla, diğer kimselerin tasarruflarını eksiltmektedir. Böylelikle o ferd, toplumun tasarruf miktarına yeni ilâvelerde bulunmamakta ve bu yüzden esham ve tahvilâta olan talebe yeni bir şey ilâve edememektedir. Bir ferd olarak tasarrufta bulunan kimse, yatırım miktarına, ister hisse senedi ve tahvil satın alsın ister almasın, doğrudan doğruya te'sîr etme gücüne sâhib değildir. Hisse senedi ve tahvil satın alma veya na-kid tasarruflarına yenilerini ilâve etme gibi herhangi bir tercihte bulunabilir; fakat diğer fertler, daha az tasarrufta bulunacakları için, evvelce aldıklarından dana az miktarda hisse senedi ve tahvil satın alacaklardır. İster nakit şeklinde, ister hisse senedi ve tahvil şeklinde olsun, servetin nasıl elde edileceği meselesi yatırım ve tasarrufun karşılıklı etkileşmeleriyle sadece pek sathî bir alâka ve münâsebete sahiptir. Herhangi bir kimse masraflarında kısıntı yapmak suretiyle en kısa zamanda tasarruflarım

arttırırsa, diğer insanların gelirleri düşecek ve onlar bu zâtın fazla tasarrufda bulunduğu nisbette daha az tasarrufda bulunacaklardır.
Hulâsa olarak şuhu söyliyebiliriz : Yatırımlar arttığı zaman gelirler öyle bir seviyeye yükselir ki, bu seviyede tasarruflar da buna paralel olarak artar. Fakat tasarrufta bulunma arzu ve isteği yalnız başına artmaya devam edecek olursa, bu halde gelirler düşük bir seviyeye iner ki, artık bu seviye asla başlangıçtaki seviyeden daha yukarda değildir. İşte gelirde meydana gelen değişiklikler vasıtasıyla, tasarruf ve yatırımların eşitliği (muvâzenesi) sağlanmış ve devam ettirilmiş olmaktadır. Gelir seviyesi, yatırımların miktarı ve tasarrufta bulunma arzusuyla taayyün etmektedir. Muayyen bir tasarruf arzusu muvacehesinde gelir seviyesi, yatırım miktarının te'sîri altında kalacaktır. Ve yine muayyen bir yatırım miktarı muvacehesinde gelir seviyesi, tasarrufta bulunma arzusuyla taayyün edecektir.
Tasarruf arzusunda husule gelebilecek bir değişiklik, cemiyetinyaptığı fiilî tasarruf miktarında esaslı bir te'sîr husule getirmekten prensib olarak uzaktır; çünkü fiilî tasarruf miktarı, başlanmış yatırımların miktar ve nisbeti ile taayyün etmektedir. Yatırım miktarı tasarruf miktarını ta'yîn eder. Ve yine muayyen bir yatırım miktarı muvacehesinde tasarrufta bulunma arzusu, gelir seviyesini ta'yîn edecektir. Gelir seviyesi, her zaman tasarruf seviyesinin yatırım miktarına eşit olmasını sağlayacaktır. Tasarruflarda vâki bir artış, tek başına sermâye birikmesinde bir artış doğuramaz.
«Acaba faiz niçin ve hangi sebebden dolayı ödenir?» şeklinde basit bir suâlin cevaplandırılmasında bile, umumiyetle iktisadî görüşler mevzuunda Batıdaki nazariyeleri tahlîl edecek olursak; bunların temsilcileri mevkiindeki iktisâdçılar arasında derin farklar müşahede ederiz.
Faiz mevzuunda en yeni nazariye Keynes'in ortaya attığıdır. Faizi tamamen akdî ve rızâî mâhiyette bir vakıa olarak gören ve yüksek nis-bette faizin dünya sulh ve selâmeti, tekâmülü ve inkişâfı için bir mania teşkil ettiğini iddia eden bu görüşü geniş olarak göstermiş bulunuyoruz. Şurası gayet acayiptir ki, Lord Keynes gibi derin vukuf ve araştırma sahibi bir kimse ve diğer düşünürler, içinde bulundukları kendi şartlarının esîri olup, burunlarının ucundan öteyi görememektedirler. Lord Keynes, kitabını neşrettiği zaman İngiltere'de faiz % 3 haddin-deydi ve Keynes işte bu % 3 haddine ma'kûl, had nazariyle bakmaktaydı. Bu hale göre Haydarâbâd hükümeti, hâli hazırdaki (1947) ödünç para faizlerini % 2,5 dan yukarı çıkarabilir demektir. Bu arada zikredelim ki; Amerika Birleşik Devletlerinde uzun va'deli resmî ödünç faizleri, yıllık % 1,5 haddindedir.
Keynes, hakkıyla ve tam manâsıyla inkişâf ve çalışma halinde bulunan bir toplumun muhtemelen faiz hadlerini % 0 a düşürmeye muvaffak olabileceğini: kabul etmektedir. Evvelce de gösterdiğim gibi Amerika harb esnasında ödünçlerdeki faiz hadlerini *Jp* 1 e düşürmüş bulunuyordu. Acaba bu nominal nisbet daha da düşük bir seviyeye indirilemez mi? Ben öyle zannediyorum ki Keynes, kendi cemiyet şartlan ve muhitinin kurbânı olarak, faiz vaz'etmeyi külllyyen itham etmeye cesaret edememiştir. Halbuki onun faiz nazariyesi, onu buna zorlamaktadır. Şurası şüphesizdir ki; evvelden belki sabit faiz hadleri, dünyanın tekâmül ve inkişâfında son derece muzır ve tehlikeli bir rol oynamaktadır. [58]

Faizin Cemiyette Meydana Getirdiği Te'sîr ve Neticeler:

Faizin ve istihlâk gayesiyle alınan ödünçlerin cemiyette yarattığı belli te'sîr ve neticeler, burada teferruatıyla zikre ihtiyâç bırakmayacak kadar çoğumuzun ma'lûmudur. Herkes bilir ki; böyle ödünçler, sadece ödünç alanı (müstekrizi) baltalamamakta aynı zamanda ödünç veren (mukrizin) de ma'neviyat ve ahlâkını çökertmektedir. Hindistan'da şöyle bir tekerlemeye rastlanır: «Köylü borç içinde doğar, borçlu yaşar ve borç içinde ölür.»[59] şayet bir kimse tefecinin pençesine bir defa düşecek olursa, burada devamlı olarak kalır ve bu halde de faiz ödemeye devam eder. Öyle ki, faiz olarak ödemiş olduğu meblağ birçok hallerde ödünç olarak alınmış miktarın birkaç mislini bulur. Fakat bu pek ağır ödeme şartları altında bile esas borcu ödeme imkânına kavuşamaz. Sir Malcolm Loyal Darling, te'lîf etmiş olduğu «Punjab Peasant in Prosperity and Debt» adlı klâsik eserinde Pencap bölgesi çiftçi ve köylülerinin ödemiş oldukları faizin, arazîden gelen gelirin tamâmının iki misli olduğuna dikkati çekmektedir. Pencab köylülerinin içinde bulundukları fakirlik ve sefalet ile tefecilerin refah ve saadetini mukayese eden müellif, şehirlerde rastlanan en iyi evlerin umumiyetle tefecilere âit oiduğu müşahedesinde bulunmaktadır.[60] Şüphesiz ki bu para ödünçleri, memleketin zırâî ekonomisinde çok faydalı bir hizmet görmekte ve ihtiyâç zamanlarında çiftçilere yardım etmektedirler. Fakat bu yardımın bedeli görülen hizmetle nisbet kabul etmeyecek şekilde mübalağalıdır. Bu durum şu sözle pek münâsib bir şekilde ifâde edilmiş bulunmaktadır : «verilen kredi, ödünç alanı, i'dâm edilmiş bir kimseyi dara-ğacına bağlayan ip benzeri asıp dik tutmaktadır.»
Şurası gayet acâyibtir ki devlet, sosyal hizmetlerin karşılanmasında epey para harcayıp gerek ücretsiz ve gerekse i'tibârî fiyat üzerinden zarurî maddeleri te'mîn ettiği, medenî seviyesi hayli yüksek Batı memleketlerinde ve Birleşik Amerika'da ihtiyâç sahiplerine, faizsiz ödünçler sağlama sisteminin veyahut da normal resmî banka haddi üzerinden ödünç verme sisteminin kurulması için hiçbir tanzim hareketinde bulunmamıştır. Bu gibi muhtaç ve talihsiz kimseler, rehinle ödünç para veren tefecilere müracaat etmek ve en iyi en kıymetli mallarını (ki bunlar bazı hallerde şahsî giyim eşyaları gibi zarurî ihtiyâç maddeleri de olabilir) bu tefecilere kaptırmak mecburiyetinde kalırlar. Ve netî-cede kanunen de te'yîd edilen, inanılması çok güç faiz hadleri mukabilinde ödünç ararlar. İngiltere'de tefecilerin % 48 faiz almalarına müsâade olunmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde ise eyâletten eyâlete değişmekte olan bu faiz haddi, % 30 ilâ % 60 arasında oynamaktadır.
Burada bilhassa cemiyetin alt sınıfları üzerinde faizin böylesine aşırı ve yüksek oluşunun fecî te'sîr ve neticelerini tasvir edip anlatmayı son derece zarurî bulmaktayız. Bu tip ödünçler borç alanları dejenere etmekte ve ödünç verenlerde ise menfaatperest, haris, egoist ve sempatik olmayan bir hayat görüş ve anlayışı yaratmaktadır. Bu durum sadece fakîr memleketlerde değil, aynı zamanda İngiltere ve Amerika gibi zengin devletler dâhilinde de mevcûd bulunmaktadır. Aşağıda Mr. Ryan tarafından verilen ma'lûmât, faiz ve istihlâk ödünçlerinin en medenî memleketlerde kullanılışı üzerindedir. Alâka ile okunacağını umarız :

«Şu vakıa üzerinde şüphe yoktur ki, mütekâmil ve gelişmiş bir bankacılık sistemine sâhib İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi memleketlerde çalışan halk tabakası, günümüzde pek az ve ehemmiyetsiz bir şekilde banka kredisi kolaylıklarından istifâde etmektedirler. Bunlar çoğu defa, krediye olan acele ve ağır ihtiyâçla-nnı çeşitli diğer yollardan karşılamaktadır.
Amerika Birleşik Devletlerinde kazandıkları ücretle hayatlarını idâme ettiren halkın yarısı, Bergengren'in tahminine göre, banka kredi kolaylıklarından mahrum bulunmaktadır. Diğer bir selâhiyetlinin tahmin ve ifâdesine göre, 1911 senesinde oy verme hakkına sâhib halkın % 20 si murabahacı ve tefecilerden borç para almaktaydı. Amerika Birleşik Devletlerinde kredi teşkilâtının kifayetsizliği anlaşılmış bulunmaktadır. Ve bu memleket çalışma bakanlığının neşrettiği resmî bültende : «Bir müessese olarak bankanın dar gelirli insanlar kütlesine inemediği» i'tirâf ve kabul edilmektedir. «Mâlî sıkıntı ve krizler esnasında bu tabaka insanlarının çoğu, kurtuluşu iki istikâmette görmektedirler : Sadaka veya alacaklıyı dolandırma.»,
Almanya'da modern bankacılık meselelerine acıklı nazarlarla bakan kimseler de «Alman Kredi Bankasının, çalışan ve küçük sanâyî erbabına şimdiye kadar pek az şey yaptığı» neticesine varmışlardır. Almanya'da neşredilen istatistikler bu hükmü tam olarak te'yîd etmektedir.
«Küçük ödünç talepleri, umumiyetle acele ihtiyâçlardan doğmaktadır. Hayatta ölüm, hastalık, kaza gibi elde hazır para olsun olmasın derhal para sarfını icâbettiren birçok ânî ve beklenmedik felâketler vardır. Bunlardan ayn bugün, ücret şeklindeki gelirlerle te'mîni güç, uzun müddet isti'mâl edilecek ev eşyası, kumaşlar gibi pahalı emtiayı aylıklı veya emekli fertlerin satın alması gayet zordur. Netîce olarak, mağazalardan veresiye ahş-verişte bulunma uzun zamandan beri yerleşmiş bir tatbikattır. Ve son zamanlarda veresiye satış, yerini buna benzer daha geniş, bir sisteme bırakmıştır; yani «taksitle satış» sistemi ki Amerika Birleşik Devletlerinde yıllık milyonlarca dolar hacminde olan bu satış E5temi açıkça bugün krediye ne derece ihtiyâç duyulduğunu bize isbât ekenektedir. Bu nevî satışlara karşı duyulan ihtiyâç, İngiltere'de tak- sitli satışlar meselesi dolayısıyla kooperatif teşkilâtının ve bunun politikasının yeniden gözden geçirilmesiyle aşikâr bir halde meydana çık- mıştır. İngiltere'de uzun bir mazisi olan ve Rochdale Pioneers tarafından temeli atılmış bu müesseseler bile, peşin satış esâsına istinâd eden sert ve muhafazakâr metodlardan gitgide ayrılmaktadır.
«Pek yaygın olan taksitle satış ve onun getirdiği mahzurları bertaraf etmek ve kredi kolaylıkları sağlamak üzere, husûsî bir mâlî teşkilât ve müessese ihdas etmek zahiren en iyi usûl gibi gözükürse de bugün şahsî ihtiyâçlara kredi verme teşkilâtı hâlâ başlangıç safhasındadır. Çünkü şahsî ihtiyâç kredisi talep eden kimseler, çalışan halk tabakasına mensûb kimselerdir ki, kendilerine ödünç verilmesinde fazla bir te'mînâta sâhib bulunmamaktadırlar. İşte bu yüzdendir ki, bu gibi kimseler, faiz tehlikesine tam olarak ma'rûz bulunmaktadırlar. Ve sadece kanun yoluyla değil, aynı zamanda özel kredi müesseseleri şeklinde bazı koruma vasıtalarının bu halk tabakası için bulunup ortaya atılması zarurîdir.»

Faizin Getirdiği Felâketler

Aşağıda gösterdiğimiz İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan vesâir yerlerden aldığımız misâller faizle mücâdele etmenin ne kadar zarurî ve âcil olduğunu açıkça isbât etmektedir.

İngiltere'de Faiz :

Faizin İngiltere'de meydana getirdiği geniş çaptaki te'sîr ve neticeleri Lordlar ve Avam Kamarası tarafından ihdas edilen «Joint Select Committee»nin Tefeciler Kanunu (1925) hakkında hazırlamış olduğu bir rapordan ve ayrıca 1924 de Liverpool'da para ödünççülüğünün mahzur ve zararları üzerinde yapılmış olan bir soruşturmadan yararlanarak izah edebiliriz.
İngiltere'de para ödünççülüğü işinin büyümesinde halkın da rolü olmaktadır. Tefeciler Birliği temsilcisinin, mezkûr Joint Select Com-mittee'ye verdiği izahata göre : «Para ödünççülüğü geniş çapta bir ticâret sahasıdır. Size bazı rakamlar vereceğim: Acaba sizlere bu memlekette 30.000 müseccel tefecinin bulunduğunu söylersem, bunu öğrenmekle şaşırır mısınız?»[61]
Aynı şekilde Liverpool'da yapılan araştırmada meydana çıkarıldığına göre (Bu soruşturma Î.924 de Liverpool Kadın Hemşehriler Birliğinin sosyal ve sanayi reformu komitesi tarafından yönetilmiştir), Liverpool ve Birkenhead'de 1.005.900 nüfusa isabet eden müseccel tefeci sayısı 1.380 idi ki 730 kişiye bir para ödünççüsü düşmektedir. Tatbik edilen faiz hadleri ise korkunçtur. Home Office'nin eski daimî sekreteri
Sir Mackenzie Chalmers'in Joint Select Committee'ye beyân ettiğine göre, çalışan halk tabakasının ödünç alırken tâbi tutuldukları faiz haddi şöyledir:.
«Kâideten iki te'mînât yolu mevcuttur. Şöyle ki: 5 sterlin için ilâve bir senet imzalanır ve bunu ta'kîben 4,10 sterlin ödünç olarak tes-lîm edilir. Borcun tamâmını veya taksitlerini ödemekten imtina ve kusur etme gibi bir halde ise, «borcun tamâmı» ödünççü lehine matlûb hale gelir ve haftada 1 şilin üzerinden yarım peni nisbetinde faiz ödemek mecburiyeti doğar. Hesâb ettiğime göre bu faiz % 250-260 arasında bir had demek oluyor. Fakat tefecilere ödenen faiz haddi ekse-riye % 400 den fazladır. Yapılan araştırmalar LiverpooPda yüz kadın tefeci tarafından borçluya yüklenen mutâd faiz haddi 1 şilin üzerinden haftada 1 peni olmak üzeredir. İstisnâen tatbik edilen haftada 2 ve hattâ 3 penilik faizi nazara almazsak, bu 1 penilik faizin mânâsı yılda % 433 haddi üzerinden faiz ödemek demek olur.»[62]
Kolayca ödünç alma hemen müzminleşir ve ödünç alan ekseriya ilk aldığı borcu ödeyebilmek için ikinci bir borç almak mecburiyetinde kalır. Bu halde alınmış olan ilk borç ikinci alınandan tenzil edilir ve neticede bu ilki ödeyebilmek için ikincisi; iki misline varan bir miktarda alınacaktır. Hazırlanan raporda ümitsiz ve perişan hale düşmüş birçok müstakriz (ödünç alan) numuneleri verilmektedir. Bu komitenin zikrettiği bazı vak'alar hakîkaten inanılması güç hallerdir. Meselâ Mrs. K. bu sisteme göre ödünç almış ve bunu ödeyebilmek için beş yılda altı defa borç almak mecburiyetinde kalmıştır. İlk aldığı borç miktarı 6 sterlin olmasına rağmen vâdesi gelip çattığında 9 sterlin ödemek mecburiyetinde kalmış ve her defasında bir

evvelkini ödemek için ilkinden daha fazla ödünç ala ala neticede cebine 30 sterlin net ödünç para girdiği halde yukarıda izah ettiğimiz ödünç sistemi içinde neticede 110 sterlin ödemeye mecbur kalmıştır.
Burada işaret edilecek çok enteresan bir nokta vardır ki, hali vakti yerinde olanlara borç veren ile, fakirlere veren olmak üzere değişik tip tefeciler vardır. Fakîr tabakaya verilen ödünçler daha yüksek bir faiz nisbetine tâbi tutulurlar. Liverpool Komitesi, tefecilerin bu farklı tiplerini de bulup çıkartmıştır: Birinci nevî ödünççüler zenginlere borç para te'mîn eder ve yıllık asgarî % 22 haddinde bir faiz tahsil eder. Mezkûr Komite uzun müddet araştırma ve tazyîk icra etmesi neticesi mevzuu bahis meselede bazı ma'lûmât toplayabilmiştir. Bu ödünççü-lerin ifâdelerine göre; birçok hîleci müstakrizin mevzuu bahis olduğu vak'alar vardır ve bu yüzden ciddî zararlara uğramışlardır. Onlara göre tatbik ettikleri ödünç akdi; şartlan, diğer ödünççülerinkinden daha kolay yerine getirilebilir ve daha yumuşak niteliktedir. İkinci nevî ödünçler fakîr muhitlerde çalışmakta ve mezkûr komite araştırıcılarının tedkîk ettiği her vak'ada tatbik edilmiş faiz haddi haftada 1 şilin üzerine 1, 2, 3 peni arasında değişmektedir. (Bu had sıra ile % 433, % 866, % 1300 haddindeki faiz tatbikatına eşit bir haddir.)[63]
İngiliz Sendika komitesinin umûmî heyet başkanı tarafından 1930 senesinde aynı mevzuda yazılmış bir makaleden anladığımıza göre, bu raporun neşrini müteâklb, durumda pek fazla bir iyileşme vuku bulmamıştır. Müellif makalesinde faizin çalışan halk tabakasını kuşatmış belâ ve kötülüklerin en fenası olduğunu ifşa ve beyân etmeketdir. Ona göre, «Bir çok fabrikalarda tefeci bulunmaktadır. Bu fabrika tefecisi bir diğer kimseye karşı hıyanet suçunu işleyen ve fabrikadaki işlere bur-nunu sokmasına müsâade edilmemesi lâzım gelen bir kimsedir. Fabrikadaki mes'ûllerin vazife ve işi, bir derdi olan işçiyi dikkatle gözetlemek ve bu talihsiz kimsenin ödünç almak üzere kendisine gelmesini kollaması lâzımdır. Ben öyle vak'alar bilirim ki bunda, 5 sterlin borç için şilin başına 1 peni haddinden faiz ödenmektedir. Haftadan haftaya faizin artmasına rağmen, borç tutarı da gitgide azalmakta ve fakat bu gayet yavaş bir şekilde cereyan etmektedir. Çok fakîr bir kadının çalıştığı Londra'daki bir fabrikada cereyan eden şu vak'a açıklanmış bu-lunmaktadır : Anlaşıldığına göre bu kadın, iki senede almış olduğu 5 sterlin ödünce mukabil 12 sterlinden fazla mukrize tediyede bulunmaya mecbur kalmıştı. Old Street Mahkemesi hakimi Mr. Clark Hail, bu vak'ada % 180 faiz ödendiğini öğrenince tehevvür ve öfkeye kapılmıştır. Aynı hâkim yüzde ikiyüz, hatta üçyüz haddinde faizlere mâni olma hususundaki acizliğini öğrenmiş olsaydı, daha da feverana kapılırdı.»[64]
Geçen asırdan beri İngiltere gibi ileri bir cemiyette, faize karşı girişilen mücâdele sonunda müşahede edilen, yukarda naklettiğimiz vak'a ile yine aynı İngiltere'de çalışan halkın 1846 yılında rehin mukabili ödünç veren tefecilere % 100 den aşağı olmamak üzere faiz ödenmesi vak'asmı mukayese etmek suretiyle aradan geçen zamana rağmen ne kadar az bir tekâmül vukûbulduğunu görebilmemiz mümkün olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde Faiz :

Amerika'daki durum İngiltere'dekinden daha iyi değildir. Paraya karşı kuvvetli bir hırs ve arzu hâkimdir. Epey miktarda da tefeci mevcuttur ve ödünç peşinde koşan müstakriz eksik olmamaktadır. New-York Russell Sağe Vakfı, Acü Ödünçler Dairesi Müdürü Mr. Ham 1911 senesinde irâd etmiş olduğu bir konuşmada «30.000 den ziyâde nüfûsa sâhib bir kasaba ve şehirde her 5.000 kişiye bir tefecinin isabet ettiğini» beyân etmiştir. Bu konuşmadan sonra durum daha da kötüye yönelmiştir.
Bugün Birleşik Amerika'da rastlanan para ikrazı işi gayet karışık bir yapıya sahiptir ve pratik olarak her şehir ve kasabada mevcûddur. Çok geniş teşkilât ve sistematik bir iş tekniğine sâhibdir; kanuna muğâ-yir olduğundan hiç değilse fiilen çalışır. Sadece «murabahacılar» diğer bir deyişle «tefeciler» değil, fakat bazı bankalar dahi aym insafsız ve zâlimce faiz nisbetlerini tatbik eder olmuşlardır. 1915 de Amerika'nın tedavüldeki para işleri müşaviri ve murakıbı Mr. J. S. Wilüams'ın beyân ettiğine göre, Alaska müstesna, Amerika Birleşik Devletlerinin % 36 sim kaplayan 36 eyâlette mevcûd 1247 banka 2 Eylül 1915 de —ye-mîn ile te'yîd edilen bir bildiriden anlaşıldığına göre— vermiş oldukları bazı ödünçlerde kendi eyâlet ve Birleşik Devletlerin kanunlarının müsâade ettiği a'zamî faiz haddinden de yukarıda hadleri tatbik etmişlerdir. 25 eyâlette mevcut 1022 millî banka yeminle müeyyed diğer bir bildiride, verdikleri bütün ödünçlerde vasatı % 10 dan aşağı olmamak üzere hattâ bazı hallerde % İ8 e kadar faiz haddi tatbik ettiklerini beyân etmişlerdir. Yine onun işaret ettiğine göre; yirmi adet büyük teşkilâta sâhib banka tarafından tatbik edilen faiz haddi, yıllık % 100 veya bundan da yukardaki nisbetlere varmaktadır. Bankalara karşı serdedilen bu murabahacıların iddiası, Amerika Temsilciler Meclisi tarafından 1916 yılında tahkik edilmiş ve neticede; bu aşın faizlerin iyice yerine yerleşmiş ve kolayca tatbik edilen bir şey olduğu anlaşılmıştır. Aşın faizli muameleler sadece müemmen iş ve ticâret konulannda tatbik edilmez, aynı zamanda rehin ve ipotek mevzûlannda da faize rastlanır. 1921 senesinde New-York şehrinin ikâmet ve bannma güçlüklerini tesbît ile vazifeli Lockwood Komitesi tarafından bu durum meydana çıkarılmış ve tesadüfen gizlenememiş bir yığın vak'a gözler önüne serilmiştir. % 20 ilâ % 50 arasında değişen New-York eyâleti faizcileri kanunlara tamamen aykın faiz hadleri tatbik etmekteydiler.
Kendi ta'bîriyle «maaş satışı» (salary purchasing) işinde ise faizin mahzur ve zaran son derece tehlikeli bir şekilde kendini göstermektedir. Tanzim edilen bir raporda «maaş satışı» vak'ası aşağıda aynen naklettiğimiz şekilde tavsif ve izah edilmiştir : «Ücret (maaş) satışı denen şey basit bir muameledir... Ödünç alacak olan kimse, bir dolandırıcı —tefecinin— yazıhanesine gider ve burada iki taraflı ve ortası zımbalı bir kâğıdı imzalar. Zımbanın bir tarafı «ücret (veya maaş) hesabı satışı talepnamesi» başlığını taşımakta ve diğer tarafı ise alelade bir satış senedi şeklindedir. Satış senedi tarafının en alt kısmını ödünç talep eden : «Bu bir satıştır, ödünç değildir» şeklinde doldurmaya mecburdur. Esasen ücret almaya başlamış olanlar böyle bir ödünç almaya müemmen ve lâyık görülebilirler. Satış senedi mucibince satılan ücretin teslîmi ve aynı senedle ödünççünün ödeme günündeki iskontosu talep edilecektir. Tarih hanesi ise boş bırakılır. Şayet ödünç alan, iade gününde gelip hesabım temizlemeyecek olursa, tefeci o sıradaki tarihi doldurur ve borçlunun yanında çalıştığı patronuna hitaben, müstahdemin gelecek maaşının

doğruca kendisine teslim edilmesini ister. Bu durumda faiz yıllık olarak hesaplanırsa % 260 m altına düşmemekte ve hattâ ekseri hallerde daha yüksek olabilmektedir.»
United Charities of Chicago umûm idarecisi Joel D. Hunter, maaşların tefeciler tarafından satın alınması işi üzerinde 1926 da yapılmış bir araştırmada şu sonuca varmaktadır: «Öyle haller vardır ki bunlarda faiz haddi takriben ayda % 40 ı bulmaktadır. Bu işlerle meşgul şirketler, hemen tamamen pençelerine almış oldukları ücretle çalışan kimselerin borçlarını ödeyememeleri neticesi, bu ücretlerini kaybetmeleri ihtimâlinden doğan korkularına dayanmaktadırlar.»
Bu iğfal ve sûistimâllere rağmen bu resmî ve' müseccel tefeciler, muhakkak ki cemiyette bir iktisadî iş ve vazife görmektedir. Bunlar sert tedbîrlerle bertaraf edilemeyen kredi taleplerine istinâd etmektedirler. Bunun bir hakikat olduğu Massachussettes ödünç Acenteleri Murakıbının hazırladığı rapordan da anlaşılmaktadır. [65]

282 — Ey îmân edenler, muayyen bir va'd ile borçlandığınız zaman, onu yazın. Aranızda bir kâtib de doğrulukla yazsın. Yazan, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsm. Hak kendi üzerinde olan da yazdırsın. Rabbı olan Allah'tan korksun da ondan birşey eksiltmesin. Şayet borçlu şefîh (beyinsiz), küçük veya kendisi söyleyip yazdıramıyacak durumda ise velîsi dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şâhid yapın. Eğer iki erkek bulamazsa şâhidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şâhidler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç, büyük veya küçük olsun onu müddeti ile beraber yazmaktan üşenmesin. Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam, şüpheye düşmemenize de daha yakındır. Ancak aranızda peşin alış-veriş olursa onu yazmamanızda size bir günâh yoktur. Alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun. Yazana da şe-hâdet edene de zarar verilmesin. Şayet zarar verecek olursanız, o zaman kendinize dokunacak bir kötülük olur. Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilir.

Borçlanmada Yazışma Prensibi

Bu âyet, Kur'an-ı Kerîm'deki en uzun âyettir.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... Saîd îbn Mü-seyyeb'den rivayetinde ona ulaştığına göre Arş'ta Kur'an'ın en yeni âyeti «borçlanma âyeti» dir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre borç (borçlanma) âyeti nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«İlk inkâr eden Âdem (a.s.) dir. Allah Teâlâ Âdem'i yarattığında sırtını mesnetti (sıvazladı) ve kıyamete kadar onun hoşlanmayacağı şeyleri ondan çıkardı. Sonra zürriyetini ona arzetmeye (göstermeye) başladı. Âdem (a.s.) onların arasında yüzü parlayan bir adam görerek : Ey Rabbım, bu kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ : «O, oğlun Dâvûd'dur.» buyurdu. Âdem : Ey Rabbım, ömrü ne kadardır? diye sordu. Allah Teâlâ : «60 yıl.» buyuranca Âdem: Rabbım, ömrünü arttır, dedi. Allah Teâlâ: «Hayır, ancak senin ömründen alıp, onunkini arttırırım.» buyurdu. Âdem (a.s.) in ömrü 1000 sene idi. Allah Teâlâ Davud'un ömrünü 40 sene uzatarak bunu yazdı ve

melekleri de buna şâhid tuttu. Âdem (a.s.) in ölüm vakti gelip çatınca ve melekler kendisine gelince : Benim ömrümden daha 40 yıl kaldı, dedi. Kendisine : Sen onu oğlun Davud'a vermiştin, denildi. Âdem: Yapmadım, deyince Allah Teâlâ yazıyı gösterdi ve melekleri buna şâhid tuttu.»
Esved İbn Âmir'in Hammâd İbn Seleme'den rivayetinde şu fazlalık vardır : «Allah Teâlâ Davud'un ömrünü 100'e Âdem'in ömrünü de 1000 seneye tamamladı.» İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Yûnus İbn Habîb kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivayet eder.
Bu hadîs, gerçekten garîbtir. Râvîler arasında yeralan Ali İbn Zeyd' in hadîsleri münkerdir.
Allah Teâlâ'nm : «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman onu yazın.» buyruğu mü'min kullarına, va'deli muamelede bulunduklarında bunu yazmaları konusunda bir irşaddır. Bu, borcun miktarı, zamanı için daha sağlam ve buna şâhid olan için de daha mazbuttur. Allah Teâlâ âyet-i kerîme'nin sonunda buna işaretle : «Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam, şüpheye düşmemenize de daha yakındır.» buyuruyor.
Süfyân el-Sevrî... «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman onu yazın.» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme belli bir va'de ile yapılan selef (va'deli satış) hakkında nazil olmuştur.
Katâde... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o: «Ben şehâdet ederim ki belli bir va'de taşıyan selef (va'deli satış) i Allah Teâlâ helâl kılmış ve buna izin vermiştir.» deyip, sonra da : «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman, onu yazın.» âyet-i kerîme'sini okumuştur.
Bu hadîsi Buhâri rivayet eder.
Süfyân İbn Uyeyne tarîkıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir :
Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde Medîne'liler bir, iki ve üç senenin meyvesinden selef (va'deli satış) yapıyorlardı. (Parayı peşin alarak bir, iki ve üç senenin mahsûlünü satıyorlardı.) Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
«Kim selef yaparsa belli bir ölçü, belli bir ağırlık ve belli bir va'de ile selef yapsın.» Buhârî ve Müslim bu hadîsi rivayet ederler.
Allah Teâlâ'nın: «Onu yazın.» kavli güven ve muhafaza için yazma emrini içermektedir. Buna i'tirâzla Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen Rasûlullah (s.a.) in: «Biz, ümmî bir ümmetiz; yazmayız ve hesap yapmayız (yazı ve hesap bilmeyiz)» sözü ser-dedilirse Rasûlullah (s.a.) m bu sözü ile Allah Teâlâ'nın yazma emrinin arasını nasıl cem'ederiz?
Buna şöyle cevap veririz : Din, aslında yazıya muhtaç değildir; çünkü Allah Teâlâ kitabullahı kolaylaştırmış, insanlara ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Sünnetler de Rasûlullah (s.a.) dan ezberlenmiştir. Allah'ın yazılmasını istediği şeyler ise insanlar arasında vuku bulan cüz'î şeylerdir. İnsanlar bunların yazılmasıyla irşâd sadedinde emredilmişlerdir. Değilse bazılarının sandığı gibi bağlayıcı bir emir değildir.
İbn Cüreyc der ki: Kim borçlanırsa yazsın, kim alış-veriş yaparsa şâhid tutsun.
Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Ebu Süleyman el-Mar'aşî Kâ'b'a arkadaşlık eden birisiydi. Bir gün arkadaşlarına şöyle sordu : Rabbına duâ ettiğinde duasına

icabet edilmeyen mazlumu biliyor musunuz? Bu nasıl olur? diye sorduklarında :
«Bir adam ki belli bir va'de ile satış yapar, şâhid tutmaz ve yazmaz. Malının zamanı gelince sahibi bunu inkâr eder. O da Rabbına duâ eder, ama duasına icabet edilmez. Çünkü o, Rabbına isyan etmiştir.» dedi.
Ebu Saîd, Şa'bî, Rebî' İbn Enes, Hasan, İbn Cüreyc, İbn Zeyd ve başkalarının söylediğine göre bu (borcu yazma) vâcibtir. Sonra Allah Teâlâ'nm : «Şayet birbirinize güvenirseniz, güvenilen kimse... borcunu ödesin.» (Bakara, 283) âyeti ile neshedilmiştir.
Yazmama ve şâhid göstermemenin inkâr edilmediği ve bizden öncekilerin şeriatından bizim dinimizde de kabul edilen hususların bulunduğu hikâye edilen şu hadîs-i şerif de buna delildir :
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Ebu Hürey-re'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Isrâiloğullanndan birisi, yine İsrâiloğullanndan bir adamdan kendisine 1000 dinar borç vermesini istedi. O kişi: Bana şâhidler getir de onları şâhid tutalım, deyince istekli: Şâhid olarak Allah yeter, dedi. Öteki: Bana bir kefîl getir, deyince de : Kefîl olarak Allah yeter, dedi. Karşısındaki: Doğru söyledin, diyerek kendisine belli bir zamana kadar 1000 dînâr vçrdi. O kişi deniz yolculuğu yaparak ihtiyâcını giderdi. Sonra aralarında konuşmuş oldukları zamanda alacaklıya gitmek üzere bir binit aradı, fakat bulamadı. Bir ağaç aldı, onu oydu, içine bin dînâr ve sahibine* yazılmış bir mektub koydu. Sonra oyduğu yeri düzeltti ve onu denize getirerek: «Allah'ım, sen biliyorsun ki ben falancadan bin dînâr boçç istedim. O benden kefîl istedi. Ben kefîl olarak Allah yeter, dedim. O buna razı oldu; benden şâhid istedi. Ben şâhid olarak Allah yeter, dedim. Buna da razı oldu. Onun bana verdiğini kendisine götür-mek üzere bir binit bulmaya çalıştım. Ama bir binit bulamadım. Şimdi ben onu sana emânet ediyorum.» dedi ve odunu denize attı. Odun denize batıp kaybolunca oradan ayrıldı ve memleketine gitmek üzere bir binit aramaya devam etti.
Ona borç veren adam malını belki kendisine getirecek bir binit görürüm umuduyla çıktı ve içinde malının bulunduğu odunu gördü. Onu ailesine yakacak olmak üzere aldı. Kırınca da malını ve mektubu buldu.
Daha sonra kendisinden borç almış olan adam gelerek kendisine bin dînârı getirdi ve : Allah'a yemîn ederim ki malım sana getirmek üzere bir binit bulmaya çok çalıştım. Ancak geldiğim binitten önce başka bir binit bulamadım, dedi. Alacaklı .olan : Sçn bana bir şey göndermiş miydin? diye sordu. O : Sana söylemedim mi; gelmiş olduğum binitten önce hiçbir binit bulamadım, dedi. Alacaklı kişi: Muhakkak ki Allah, senin borcunu, senin odun içinde gönderdiğinle ödedi. Bin dînâ-rını al git, dedi.»
Bu hadîsin isnadı sahih olup, Buhâri yedi yerde muhtelif ve sahîh tanklardan cezm sîgasıyla muallak olarak bu hadîsi rivayet etmiştir.
Buhârî, bu hadîsin bazı kısımlarını Leys İbn Saîd'in kâtibi Abdullah İbn Salih'ten rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Aranızda bir kâtib -de doğrulukla (hak üzere) yazsın. Yazarken kimseye ihanet etmesin. Ne eksik ne fazla; ta- rafların ittifak ettiği şeyi yazsın. Yazan Allah'ın kendisine (bilmediği şeyleri) öğrettiği gibi (herhangi bir zaruret olmasa da insanlar kendisinden bir şey yazmasını istedikleri vakit)

yazmaktan çekinmesin ve yazsın.» Böylece güzel yazamayan kimselere tasaddukda bulunsun ve yazsın.
Nitekim bir hadîs-i şerifte : «Bir iş yapana yardım etmen ya da câhil (ve âciz) kişiye bir iş yapıvermen sadakadandır.» buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerifte de : «Kim Allah'ın kendisine öğrettiği bir ilmi gizlerse kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir.» buyurulmuştur.
Mücâhid ve Atâ yazmanın kâtib üzerine vâcib olduğunu söylemişlerdir.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Hak kendi üzerinde olan (borçlu da zimmetinde olan borcu) yazdırsın. Rabbı olan Allah'dan korksun da ondan bir şey (gizleyip) eksiltmesin. Şayet borçlu beyinsiz sefîh, küçük (ya da deli) veya (konuşamama ya da yanlıştan doğruyu ayıramıyacak derecede câhil olması sebebiyle) kendisi söyleyip yazdıramayacak du-rumdaysa velîsi dosdoğru yazdırsın.»
Allah Teâlâ'nın : «Erkeklerinizden iki de şâhid yapın.» sözü yazıyla birlikte daha sağlam olması için şâhid tutmayı emretmektedir. «Eğer iki erkek bulunmazsa... bir erkek... iki kadın olabilir.» Bu durum ancak mallarda ve kendisiyle malın kastolunduğu şeylerde (akidlerde) olabilir. Kadının aklı eksik olduğundan dolayıdır ki iki kadın, bir erkek yerine kabul edilmiştir. Nitekim Müslim Sahîh'inde şöyle demektedir : Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Ey kadınlar topluluğu, tasaddukta bulunun ve çokça istiğfar edin; muhakkak ki ben sizi cehennem halkının çoğunluğu olarak gördüm. Kadınların arasından dirayetli bir kadın : Ey Allah'ın Rasûlü biz niye cehennem halkının çoğu olalım? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Çokça la'-net eder ve kocalarınıza küfrân-ı nimette bulunursunuz. Akıl sahipleri içinde sizden daha çok aklı ve dini eksik olanı görmedim, buyurdu.
Kadın: Ey Allah'ın Rasûlü akıl ve dinin eksikliği nedir? diye sorduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Aklının noksanlığı şudur ki, iki kadının şâhidliği bir erkeğin şâhidliğine denktir. Nice geceler oturur da namaz kılmaz ve Ramazânda (hayız günlerinde) oruç tutmaz. İşte dinin eksikliği de budur.»
Allah Teâlâ : «... Şâhidlerden razı olacağınız bir erkek...» buyurur ki burada şâhidlikte adaletin şart koşulacağına delâlet vardır ve bu sınırlayıcı olup İmâm Şafiî Kur'an-ı Kerîm'de mutlak olarak gelen bütün şâhid tutma emirlerini bununla kayıtlamıştır. Durumu açıklıkla belli olmayan ve adaleti bilinmeyen kişinin şâhidliğini kabul etmiyen-ler; şahidin adaletli ve razı olunan bir kişi olması gerekliliğine delâlet eden bu âyeti delil getirmektedirler.
Allah Teâlâ buyuruyor:»... Biri (şâhidliği) unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak (ve unutan kadın da böylece hatırlamış olacak) iki kadın olabilir.»
Bazıları da şöyle demişlerdir: Bir kadının ikinci kadınla birlikte şehâdeti onun şahitliğini bir erkeğin şâhidliği gibi kılar. Fakat bu izah uzak olup mealin içinde verdiğimiz açıklama daha sıhhatlidir.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Şâhidler (şâhidliği yüklenmek, bir olaya, bir akde şâhid olmak üzere) çağırıldıklarında çekinmesinler (ve icabet etsinler.)»
Şâhidlerin, şâhidlik etmeye çağırıldıklarında icabet etmeleri gerektiği anlamı Katâde ve Rebî' İbn Enes'in kavlidir. Bu, «Yazan Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın.» âyet-i kerîme'-si gibidir. Buradan anlaşılıyor ki;

şâhidlik etme işi farz-ı kifâyedir. Bu görüşün Cumhûr'un mezhebi olduğu da söylenmiştir.
«Şâhidler çağırıldıklarında çekinmesinler» âyet-i kerîme'sinden maksad; «Şâhidler» kelimesi hakikat anlamında olduğu için —ki şâhid kelimesi şâhidliği yüklenen kişi hakkında hakikattir (mecaz değildir)— «Şâhidler (şâhidliklerini edâ etmeye) çağırıldıklarında çekinmesinler.» anlamıdır. Şâhid belli olduğunda ve şâhidliği yerine getirmeye çağırıldığında icabet etmesi gerekir. Eğer şâhidlik yapacak kişi belli değilse ancak bu durumda şâhidlik bir farz-ı kifâyedir.
Mücâhid, Ebu Miclez ve birçokları şöyle diyorlar : Şâhidlik yapmak üzere çağırıldığın zaman sen muhayyersin; eğer şâhid olmuş ve çağınl-mışsan (olayı görmüş ve şâhidlik yapmak üzere çağırılmış isen) bu çağrıya uy.
Müslim'in Sahîh'inde ve Sünen'lerde Mâlik tarîki ile... Zeyd İbn Hâ-lid'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Size şâhidlerin en hayırlısını haber vereyim mi? Kendisinden sorulmadan gelip şâhidlik yapan kişidir.»
Buhârî ve Müslim'deki diğer bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur.
(fSize şâhidlerin en kötüsünü haber vereyim mi? Bunlar, kendilerinden şâhidlik istenmeden önce şâhidlik yapanlardır.»
Bu hadîs-i şerif : «Sonra öyle bir kavim gelecek ki şâhidliklerinden önce yemîn edecekler; yeminlerinden önce de şâhidlikde bulunacaklardır» kavli gibidir.
Bir rivayette de şöyle buyurulmuştur :
«Sonra öyle bir kavim gelecek ki şâhidlik yapmaları istenmediği halde şâhidlik yapacaklar. İşte bunlar yalancı şâhidlerdir.»
İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'den rivayete göre bu âyet-i kerime hem .şâhidliği yüklenmeyi ve hem de şâhidliği yerine getirmeyi içermektedir.
«Borç büyük veya küçük olsun onu müddeti ile beraber yazmaktan üşenmeyin.» emri yapılan irşâd ve yol göstermenin mütemmimi durumundadır. Ki borç küçük ya da büyük olsun olduğu gibi yazılacaktır. Azlığına ve çokluğuna bakılmaksızın va'desi ile birlikte yazılmaktan kaçınılmayacaktır ki «Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam (ki yazıya döküldüğü durumda şâhid unut-sa bile yazdığına bakarak hatırlayabilecektir.) Şüpheye düşmemenize de daha yakındır. (Tartışma halinde yazılan şeye müracaat edilecek ve şüpheye mahal kalmaksızın tartışma ortadan kaldırılacaktır.)»
Allah Teâlâ buyuruyor : «Ancak aranızda peşin alış-veriş olursa onu yazmamanızda size bir günâh yoktur.» Eğer hazır olan bir mal elden ele (mal ve para peşin) satılıyor ise bu durumda yazmanın terkinden doğacak mahzurlar olmadığı için yazmamakta bir beis yoktur.
Ancak alış-verişte şâhid bulundurma konusuna gelince Allah Teâlâ : «Alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun.» buyurmaktadır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... «Alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun.» âyet-i kerîme'si hakkında Saîd İbn Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, buradan şu anlam kastedilmektedir:
Va'deli olsun olmasın hakkınıza şâhid tutunuz. Her durumda hakkınıza (alacağınıza) şâhidler bulundurunuz.

Câbir İbn Zeyd, Mücâhid, Atâ ve Dahhâk'dan bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir.
Şa'bî ve Hasan ise bu emrin : «Şayet birbirinize güvenirseniz, güvenilen kimse Rabbı olan Allah'tan korksun da borcunu ödesin.» (Bakara, 283) âyet-i kerîme'si ile mensûh olduğunu söylemişlerdir. Bu emir Cumhûr'a göre irşâd ve mendûp olarak kabul edilir, vacib olarak değil. İmâm Ahmed'in Huzeyme İbn Sabit el-Ansârî'den rivayet ettiği şu hadîs-i şerif de buna delildir :
Bize Ebu'l-Yemân... İmâre İbn Huzeyme, el-Ansârî'nin amcasından —ki bu kişi Rasûlullah (s.a.) in ashâbındandır.— rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) bir Bedevi'den bir kısrak satın aldı. Ve kısrağın pa- rasını ödemek üzere Bedevinin kendisini izlemesini istedi. Rasûlullah (s.a.) hızlıca giderken Bedevi yavaş gidiyordu. Bedevi'nin önüne bazıları çıkarak onunla kısrağını satın almak üzere pazarlık yapmaya başladılar. Rasûlullah (s.a.) in onu satın aldığını bilmiyorlardı. Nihayet pazarlıkta Rasûlullah (s.a.) in satın almış olduğu fiyattan fazla fiyat biçenler olunca Bedevi Rasûlullah (s.a.) a seslenerek : Bu kısrağı satın alıyorsan al, değilse onu satıyorum, dedi. Bedevi'nin bu çağırmasını duyunca Rasûlullah (s.a.) dikilip : «Ben onu senden satın almadım mı?» buyurdu. Bedevi: Hayır, Allah'a yemin ederim ki sana satmadım, dedi. Rasûlullah (s.a.) ise : «Bilakis ben onu senden satın aldım» buyurdu. Rasûlullah (s.a.) ve Bedevi bu şekilde münâkaşa ederlerken yanlarına insanlar birikmeye başladı. Bedevi: Benim sana sattığıma dâir şâhidlik edecek bir şâhid getir bakalım, demeye başladı. Müslümanlardan oraya gelen birisi Bedevi'ye : Yazıklar olsun sana, Rasûlullah (s.a.) haktan başka bir şey söyleyecek değildir, diye çıkıştı ve nihayet oraya gelerek Rasûlullah (s.a.) ile Haydi bakalım bunu sana sattı- ğıma şâhidlik edecek bir şâhid getir, diyen Bedevinin münâkaşasını işiten Huzeyme : Ben şâhidlik ederim ki sen ona sattın, dedi. Rasûlullah (s.a.) Huzeyme'ye dönerek : «Neye şâhidlik ediyorsun?» buyurdular. Huzeyme : Seni doğrulamaya ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve Rasûlullah (s.a.) Huzeyme'nin şâhidliğini iki erkeğin şâhidliği yerinde tuttu.
Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsin bir benzerini Zührî'den rivayet etmişlerdir.
Ancak Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh ve Hâkim'in Müsted-rek'inde rivayet ettikleri şu hadîs-i şerife istinaden ihtiyatlı olmak gereklidir.
Muâz İbn Muâz el-Anberî... Ebu Musa'dan rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Üç kişi vardır ki Allah'a duâ eder de dualarına icabet buyurul-maz : Kötü huylu olan karışım boşamayan adam, yetimin malını yetim bulûğa ermeden veren adam, birisine borç verdiği zaman şâhid tutmayan adam.»
Sonra Hâkim şöyle demektedir : Bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak Şu'be'nin arkadaşları bu hadîsi Ebu Musa'dan mevkuf olarak rivayet ettikleri için tahrîç etmemişlerdir. Ancak Şu'be'nin aynı isnâd ile rivayet ettiği «Üç kişi vardır ki ecirlerini iki kere (iki misli) alacaklardır.» hadîsinin müsned hadîs olduğunda icmâ' etmişlerdir.
«Yazana da şehâdet edene de zarar verilmesin.» âyetinin anlamı: «Ne kâtib ne de şâhid zarar vermesin; kâtib kendisine yazdırılmak istenenin tersini yazmak, şâhid de işittiğinin tersine şehâdette bulunmak, ya da bütünüyle gizlemek suretiyle ihanette bulunmasın, zarar vermesin.» şeklindedir, denilmiş olup bu görüş; Hasan,

Katâde ve başkalarına aittir. Bu âyetin : «Yazana da şehâdet edene de zarar verilmesin.» anlamında olduğu da söylenmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Üseyd İbn Âsım'ın... «Yazana da, şehâdet edene de zarar verilmesin.» âyeti hakkında İbn Abbâs'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : «Kişi gelir ve onları (kâtib ve şâhid) yazmaya ve şahitliğe çağırır. Onlar: «Bizim işimiz var.» dediklerinde, onları çağıran kişi: «Siz bu çağrıya icabet etmekle emrolundunuz.» der. Halbuki o ikisine zarar vermeye hakkı yoktur.»
İbn Ebu Hatim sonra şöyle demektedir: Bu görüşün bir benzeri İkrime, Mücâhid, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Atiyye, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Süddî'den de rivayet edilmiştir.
«Şayet zarar verecek olursanız, o zaman kendinize dokunacak bir kötülük olur.» Şayet emredildiğiniz şeyin zıddmı yapar, ya da size yasaklanan bir şeyi işlerseniz bu kötülük, günahkârlık olur. Günahkârlık size bulaşır da ondan meyledemez ve ayrılamazsınız. «Allah'tan korkun.» Allah'ı gözetin, emrine uyun ve yasakladıklarını terkedin.
Allah Teâlâ'nın : «Allah size öğretiyor.» kavli «Ey îmân edenler, Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek güç verir.» (En-fâl, 29), «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki, size rahmetini iki kat versin. Ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin...» (Hadîd, 28) âyetleri gibidir.
«Allah her şeyi bilir.» İşlerin hakikatlerini, faydalı olanlarını ve neticelerini bilir. Eşyadan hiçbir şey O'na gizli değildir, bilakis O'nun ilmi bütün varlıkları ihata etmiş (kuşatmış) tır. [66]

283 — Eğer seferde olur da yazacak kimse bulamazsanız alınan rehinler yeter. Şayet birbirinize güvenirseniz güvenilen kimse Rabbı olan Allah'tan korksun da borcunu ödesin. Bir de şehâdeti gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Eğer seferde olur (ve belli bir va'de ile borçlanır) da yazacak kimse bulamazsanız (İbn Abbas'a göre kâtip bulur da kâğıt ya da divit, ya da kalem bulamazsanız) alınan rehinler yeter. (Hak sahibince alınmış rehinler yazmanın bedeli olsun.)»
Rehin ancak kabz (alma) ile lâzım olacağına «Alınan rehinler yeter.» âyet-i kerîme'si delil olarak getirilmiştir. N.tîkim Şâfil ve Cum-hûr'un mezhebi budur. Diğerleri ise bu âyet-i kerime'yi delil getirerek rehinin mutlaka rehin alan kişi tarafından kabzedilmiş olması gerekliliğini ileri sürerler. Bu, İmâm Ahmed'den rivayet edildiği gibi bir grup da buna zâhib olmuştur.
Seleften diğer bazıları da bu âyeti delil getirerek rehinin sadece seferde (yolculukta) meşru' olduğunu söylerler. Bu görüş Mücâhid ve başkaları tarafından ileri sürülmüştür. Buhârî ve Müslim'de Enes'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) vefat buyurduklarında zırhı Rasûlullah (s.a.) in, ailesi için yiyecek olarak aldığı 30 vesak arpa karşılığında bir yahûdinin yanında rehin idi. Bir rivayette bu kişinin Me-dine yahûdîlerinden olduğu söylenirken Şafiî'nin rivayetine göre Ebu Şahm adındaki bir yahûdînin yanında rehinde idi. Bu konular Kitib'ül -Ahkâm el-Kebîr'de anlatılmıştır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur ve ancak O'ndan yardım istenilir.

İbn Ebu Hatim sağlam bir isnâd ile Ebu Saîd el-Hudrî'nin : Bu âyet kendinden önceki âyeti neshetmiştir, dediğini rivayet etmiştir.
Şa'bî de şöyle demiştir: Şayet birbirinize güvenirseniz yazmamanızda ya da şâhid tutmamanızda bir beis yoktur.
Allah Teâlâ : «Güvenilen kimse Rabbı olan Allah'tan korksun.» buyurmaktadır.
İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin Katâde'den... onun da Semure'den rivayet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.) : «ödeyinceye kadar aldığı şey elin üzerindedir,» buyurmuşlardır.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Bir de şehâdeti gizlemeyin.» Onu gizlemeyin, haddi aşmayın ve şâhidliği arkanıza atıvermeyin (hafife almayın).
İbn Abbâs ve başkalan : «Yalan şâhidlik büyük günâhların en bü-yüklerindendir. Gizlenmesi de böyledir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Onu gizleyenin kalbi günahkârdır.» buyurmuştur. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın şâhidliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa elbette günahkârlardan oluruz.» (Mâide, 106), «Ey îmân edenler, kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhinde de olsa Allah için şâhid olarak adaleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun, onları Allah'ın koruması daha uygundur. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer doğru söylemekte dilinizi bükerseniz veya şâhidlikten yüz çevirirseniz Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» (Nisa, 135). Burada da: «Bir de şehâdeti gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.» buyurmuştur.
284 — Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır, îçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azâb-landırır. Ve Allah herşeye Kâdir'dir. [67]

Göklerin ve Yerin Hâkimi Allah'tır

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de göklerin, yerin, göklerde ve yerde olanların, ikisinin arasında olan şeylerin hükümranlığının kendisine âit ve bunlarda olanların kendisinin bilgisi dâhilinde olduğunu, ne kadar ince ve gizli olursa olsun açık, gizli kapaklı hiçbir şeyin ona gizli kalmayacağını, yaptıklarından ve kalplerinde gizlediklerinden dolayı kullarını hesaba çekeceğini haber vermektedir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «De ki: İçinizde olanı gizleseniz de açıklasanız da Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini O, bilir. Allah, herşeye Kâdir'dir.» (Âl-i İmrân, 29), «Şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7)
Bu konudaki âyetler gerçekten çoktur. Bu âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ gizli ve açık her şeyi bildiğine ilâveten bunlardan dolayı kullarını hesaba çekeceğini de haber vermiştir. Bunun içindir ki bu âyet-i kerîme nazil olunca ashaba çok zor ve ağır geldi. Yapılan iş büyük olsun, küçük olsun, Allah'ın kendilerini bunlardan hesaba çekmesinden (çekeceğinden) korktular. Bu korkulan onların îmânlarının ve yakîn-lerinin kuvvetinden ileri geliyordu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a: «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. îçinizdek'ini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra

dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandmr. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.» âyeti nazil olunca bu Rasûlullah (s.a.) m ashabına ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) in yanına gelerek diz çöktüler ve : Ey Allah'ın Rasûlü, biz (daha önce) gücümüzün yeteceği namaz, oruç, cihâd ve sadaka gibi ameller ije mükellef tutulduk. (Şimdi ise) sana bu âyet nazil oldu ve bizim buna gücümüz yetmez, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Sizden önceki ehl-i kitâb'ın (Ya-hûdî ve Hıristiyanların) dediği gibi «İşittik ve isyan ettik.» demek mi istiyorsunuz. Bilakis siz: «İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz ey Rabbı-mız, dönüş ve varış Sanadır.» deyiniz. «Kavim böyle söyleyip dilleri alışınca Allah Teâlâ bu âyetin peşinden : «Peygamber de, îmân eaenler de ona indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz ey Rabbımız, dönüş Sanadır, dediler.» âyetini indirdi. Böyle yaptıklarında Allah Teâlâ bu âyeti neshetti ve : «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez. Kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir...» âyetini indirdi.
Bu hadîsi yalnız Müslim, Yezîd İbn Zürey' tarîkıyla Ebu Hüreyre'-den rivayet etmiş olup, Müslim'in rivayet ettiği hadîsin lafzı şöyledir:
Onlar (sahabe) böyle yapınca (Rasûlullah'ın telkîn ettiği cümleyi söyleyince) Allah bunu (Bakara, 284. âyeti) neshederek «Allah kimseye gücünün yeteceğinden

Eksik

«Pekiyi» buyurdu. «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme.» Allah Teâlâ : «Pekiyi» buyurdu. «Affet bizi. Bağışla bizi. Acı bize, Sen Mevlâmızsın; kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» Allah Teâlâ : «Pekiyi» buyurdu.» âyetini indirdi. '
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyeti nazil olunca, kalblerine; başka hiç birşeyden gelmeyen şeyler geldi. Rasûlullah (s.a.) : «İşittik, itaat ettik ve teslim olduk.» deyiniz buyurdu ve Allah Teâlâ onların kalblerine îmânı doldurdu : «Peygamber de îmân edenler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz. Ey Rabbımız dönüş Sanadır, dediler... Sen Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» âyetini indirdi.
Bu hadîsi Ebu Bekr İbn Şeybe tarîkıyla rivayet eden Müslim'de şu fazlalık vardır: Kul: «Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu. «Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu. «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmiyeceğini yükleme.» dediğinde Allah Teâlâ :«Öyle yaptım.» buyurdu. «Affet bizi. Bağışla bizi. Sen Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yârdım et bize.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu.
Bu hadîsin yine İmâm Ahmed tarafından ve İbn Abbâs'dan rivayet edilen bir diğer tarîki şöyledir :

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir : îbn Abbâs'ınyanma girdim ve : Ey Ebu Abbâs, Abdullah İbn Ömer'in yanındaydım. Şu âyeti okudu ve ağladı, dedim. İbn Abbâs : Hangi âyeti? diye sordu. Ben: «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini, dedim. İbn Abbâs şöyle dedi:
Bu âyet indirildiğinde Rasûlullah (s.a.) in ashabım çok üzdü ve : Ey Allah'ın Rasûlü helak olduk (mahvolduk). Konuştuğumuz ve yaptığımız şeylerden dolayı hesaba çekilsek haydi ne ise; ama kalplerimiz bizim elimizde değil ki, dediler. Rasûlullah (s.a.) da onlara : «İşittik ve itaat ettik, deyiniz.» buyurdu. Onlar da : «İşittik ve itaat ettik.» dediler. Bu âyet-i kerîme'yi «Peygamber de îmân edenler de ona indirilene inandı... Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez. Kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir...» âyet-i kerîme'leri neshetti. Onların kalblerinden geçenler affolundu ve ancak işlediklerinden sorumlu oldular.
İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Saîd İbn Mercâne'den rivayetine göre o (bir gün) Abdullah İbn Ömer ile birlikte otururken Abdullah İbn Ömer : «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar.» âyetini okumuş ve «Allah'a yemîn olsun ki şayet Allah Teâlâ bizi bununla muaheze ederse muhakkak helak oluruz.» deyip o kadar ağlamış ki hıçkırıkları işitilmiş. İbn Mercâne şöyle anlatır : Kalkıp İbn Abbâs'a vardım ve ona îbn Ömer'in söylediklerini, âyeti okuduğunda ne yaptığını anlattım. Abdullah İbn Abbâs : Allah Ebu Abdurrahmân'ı bağışlasın. Yemîn ederim ki müslümanlar bu âyet indiğinde Abdullah İbn Ömer'in hissettiklerini hissettiler de Allah Teâlâ bu âyetten sonra sûrenin sonuna kadar olmak üzere «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» âyetini indirdi, deyip şöyle devam etti: «Şu vesvese, müslümanlarm güç yetireceklerinden değildi. Sonunda iş Allah'ın verdiği hükme vardı ki, söz ve fiillerden kazandıkları lehine, aleyhine kazandıkları da aleyhinedir.»
İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... Sâlim'den rivayetine göre babası «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini okumuş ve gözleri yaşarmış. Onun bu yaptığı İbn Abbâs'a ulaştığında şöyle demiş : Allah Ebu Abdurrahmân'a merhamet eylesin. O aynen Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabının (bu) âyet nazil olduğunda yaptıklarım yapmış. Onu kendisinden sonraki: «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» âyeti neshetmiştir.
Bütün bu hadîslerin İbn Abbâs'a varan kanallardan rivayetleri sahihtir. İbn Abbâs'tan sabit olduğu gibi İbn Ömer'den de sabit olmuştur. Buhârî der ki: Bize İshâk'm... Hz. Peygamber (s.a.) m ashabından birisinden —öyle sanıyorum İbn Ömer'dir— rivayetine göre O, «riçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de...» âyetini kendisinden son-
raki âyetin neshettiğini söylemiştir. Aynı şekilde Ali, İbn Mes'ûd, Kâ'b el-Ahbâr, Şa'bî, Nehaî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde'den de bu âyetin kendinden sonraki âyetle men-sûh olduğu rivayet edilmiştir.
Kütüb-ü Sitte'de bir cemâatin Katâde tarîki ile Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Konuşmadıkları ya da işlemedikleri sürece Allah Teâlâ ümmetimin kalbinden geçen şeyleri bağışlamıştır.»
Buhâil ve Müslim'de Süfyân İbn Uyeyne tarîki ile... Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir kötülük yapmaya niyetlendiğinde bunu onun aleyhine yazmayınız. Eğer onu işlerse bir kötülük olarak yazınız. Bir iyilik yapmaya niyet eder de işlemez ise onu bir iyilik olarak; eğer işlerse on iyilik olarak yazınız.» Hadîsin İsmâîl İbn Ca'-fer tarîki ile sadece Müslim tarafından rivayetinin lafzı ise şöyledir :
«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazsa bunu, ona bir iyilik olarak; eğer yaparsa bunu onun için on iyilikden yediyüz katına kadar olmak üzere yazarım. Bir kötülük yapmaya niyet eder de işlemez ise bunu, onun için yazmam, eğer işlerse tek bir kötülük olarak yazarım.»
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur:
«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir iyilik yapmayı gönlünden geçirdiğinde, işlemediği sürece onu bir iyilik olarak yazarım. Bir kötülük yapmayı gönlünden geçirdiğinde onu işlemediği sürece bağışlarım. Eğer işlerse onu bir misliyle yazarım.»
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
Melekler: «Ey Rabbım, Senin kulun bir kötülük işlemek istiyor.» derler. Allah Teâlâ bunu en iyi gören olduğu halde : «Onu gözetin; eğer işlerse bunu onun hakkında misli ile yazın. Ama terkederse bunu onun için bir iyilik olarak yazın. Çünkü bunu ancak Benim için terketmiş-tir.» buyurur.
Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: «Kişinin İslâm'ı güzel olduğunda, işlemiş olduğu her bir iyilik, onun için on mislinden yediyüz katmakadar yazılır. Bir kötülüğü ise misli ile yazılır. Allah'a kavuşuncaya kadar bu böylece devam eder.»
Süheyl'in babasından, onun da Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) in ashabından bir kısmı gelerek ona şöyle sordular: «Biz içimizde bizden birinin söyliyemiyeceği (söylemenin kendisine zor geleceği) şeyler buluyoruz.» Rasûlullah (s.a.): «Onu gerçekten buldunuz mu? (Hissettiniz mi?)» diye sordular. Onlar, evet deyince şöyle buyurdular: «Bu, apaçık (sarih) îmândır.»
Yine Müslim Muğîre tarîkıyla Abdullah'dan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a vesveseyi sordular. O da : «Bu apaçık îmândır.» buyurdular.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan rivayetle «İçinizdekini açıkla-sanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyet-i kerîme'-sinin neshedilmediğini söyler. Allah Teâlâ kıyamet günü yaratıkları topladığında : «İçinizde gizleyip de meleklerimin muttali' olmadığı şeyleri size haber vereyim.» buyuracak. Mü'minlerinkini haber verecek ve içlerinden geçirdiklerini bağışlayacak. «Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetinin anlamı işte budur. Şek ve şüphe sahiplerine gelince; onların da içlerinde gizledikleri yalanlamayı onlara haber verecek. «Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır.» Ve «Fakat kalblerinizin kazandığı dolayısıyla sizi hesaba çeker.» âyetlerinin anlamı işte budur.
Avfî ve Dahhâk da buna yakın bir ibare ile rivayet etmişlerdir.
Mücâhid ve Dahhâk'dan bunun bir benzerini İbn Cerîr rivayet etmiştir.

Hasan el-Basrî'den rivayet edildiğine göre o, bu âyetin muhkem olup, neshedilmediğini söylemiştir. Bu görüşü tercih eden îbn Cerîr'e göre hesaba çekilme, mutlaka azâb edilmeyi gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ hesaba çekip, bağışlayabilir, hesaba çekip, azâblandırabilir. İbn Cerîr'in bu görüşüne delil, bu âyeti zikrederken getirmiş olduğu şu ha-dîs-i şeriftir:
Bize İbn Beşşâr... Safvân İbn Muhriz'tien rivayet etti ki o şöyle demiştir: Biz Abdullah İbn Ömer ile birlikte Kâ'be'yi tavaf ederken bir adam onun karşısına gelerek : Ey İbn Ömer, içten geçen düşünceler konusunda Rasûlullah (s.a.) dan ne işittin? diye sordu. İbn Ömer şöyle cevap verdi: Rasûlullah (s.a.) in: «Mü'min Azîz ve Celîl olan Rabbı-na yaklaşır. O da kuluna merhamet buyurarak günâhlarını sayar ve şöyle buyurur: «Bunları biliyor musun?» Kul:- «Rabbım, biliyorum.» der. Bu iki kere olur ve nihayet Allah'ın ulaşmasını dilediğine varılınca şöyle buyurur : «Bunları dünyada iken senin için gizledim. İşte bu gün de yine senin için bağışlıyorum.» Ve Allah o kulun iyiliklerinin yazılıolduğu sayfayı, ya da kitabı sağından verir. Kâfir ve münafıklara gelince; herkesin gözü önünde çağırılırlar ve : «İşte Rablarına karşı yalan söyleyenler, bunlardır. Dikkat ediniz; Allah'ın la'neti zâlimleredir» denilir.»
Bu hadîs-i şerîf Buhârî ve Müslim ile başka kitaplarda müteaddit tarîklarla Katâde'den rivayetle tahrîç olunmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ali İbn Zeyd'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir: Hz. Âişe'ye «İçiniz-dekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini sordum. Şöyle dedi: «Bunu Rasûlullah (s.a.) a sorduğumdan bu tarafa bana hiç kimse sormamıştı. Bu, Allah'ın kulu ile sözleşmesi-dir. Ona bir humma, bir felâket, bir meşakkat isabet eder, malının pek az bir bölümünü gömleğinin yenine koyar, (onu da- kaybetmiş sanıp) araştırır ve ona yanar. Sonra onun böğrü ile koltuğunun altında bulur. En sonunda tıpkı kızıl altının ateşten arınıp çıkması gibi mü'min de günâhlarıdan arınıp çıkar.»
Tirmizî ve İbn Cerîr, Hammâd İbn Seleme tarîki ile böyle rivayet ederler. Ancak Tirmizî: Bu hadîs garîbtir, sadece Hammâd İbn Seleme tarîkıyla bilmekteyiz, demektedir. Ben de derim ki; Hammâd İbn Sele-me'nin şeyhi Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân zayıf bir râvîdir ve rivayetlerinde garîblikler vardır. O bu hadîsi babasının hanımı (üvey annesi) Ümeyye Bint Abdullah'dan o da Âişe'den rivayet etmektedir. Ve onun kitaplarda Hz. Âişe'den başkaca bir rivayeti de yoktur. [68]
İyi bil, Allah seni muvaffak kılsın. İnsanların akıllan; renkleri ve şekilleri gibi farklı farklıdır. Beyaz insanların beyazlıkta birleştiklerini, ancak hiçbirinin beyazlığının diğerinin beyazlığına benzemediğini görürsünüz. Bütün insanların iki gözü, bir burnu, kaşları ve ağzı vardır. Ama basit biçimde birbirine benzeyen hiçbir insan yoktur. Gerçekte hepsi birbirinden ayrıdır. İnsanların hepsi akıl sahibi bulunmakla beraber, aklî yetenekleri ve isti'dâtları bakımından birbirinden ayrılırlar. O kadar değişik akıllar vardır ki, bilginlerin elinde her birini tasnife tâbi tutacak bir âlet yoktur. Ailah bölgeleri de muhtelif yaratmıştır. Her toprak, ancak kendi kâbiliyyeti nisbetinde bitki yetiştirir. Bazı bitki ancak suyun altında yetişir. Şeker kamışı ve pirinç, nilüfer ve benzerleri gibi. Bazı bitki kayanın yüzünde yeşerir... Allah her'bölgeye değişik bitkiler yetiştirme kâbiliyyeti vermiştir. Sözgelimi Fransa'da830, Avusturya'da 601, Mısır'da 430 tür bitki yetişmektedir. (...)

Allah Teâlâ hikmeti gereği, her şeyi ihtiyâç nisbetinde vermiştir. Hava azdır. Su ondan da az, bitki ondan da az, maden ve metaller ise yiyeceklerden daha azdır. Değerli cevherler diğerlerinden daha azdır. Müthiş bir kuvvete sahip olan radyum tabiatta çok az bulunur. Buna göre diyoruz ki; Allah Teâlâ insan türünü, fıtrattan uyarınca bedenî işlere tahsis etmiştir ve bunların sayılan çoğunluktadır. Bunlar da kendi aralarında bölümlere ayrılırlar. Kim daha çok düşünebiliyorsa sayısı daha azdır. Nitekim maharet isteyen teknik bilgiler de böyledir. Madenler içerisinde radyum ne kadar az ise; bilginler, filozoflar, peygamberler de insanlar arasında o kadar azdır. Allah Teâlâ her şeyin bir ölçüsü olmasını istemiş: Akılların da birbirinden farklı olmasını murâd etmiştir. (...)
Müslümanlar için gereken bilgi, iki kısımdır. Bir kısmı farz-ı ayn, diğeri de farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâye; bütün İslâm ümmetine farz olan ve hepsi terkettiği takdirde cezayı gerektiren, bilgi türüdür. Buna karşılık ümmetin içerisinde bazı kişiler bu bilgileri elde ederse diğerlerinden sorumluluk kalkar. Farz-ı ayn ise namaz, oruç, hacc gibi kişilere teker teker farz olan ibâdetlerdir. Matematik, geometri, astronomi, tabiat ilimleri, metalürji, botanik, jeoloji, insan ilimleri, ışık, manyetik alan, ısı, elektrik gibi riyâzî bilgiler ile kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyas gibi usûl adı verilen dînî ilimler ve fürû' adı verilen ahlâkî şer'î ilimler, tasavvuf ve fıkıh gibi ilimler farz-ı kifâyedir. Lügat, sarf, nahiv, beyân, bedî', maânî, hat, imlâ, inşâ, kıraat ve harflerin mahreci, Kur'an tefsiri, hadîs gibi ilimler ise başlangıç ilimleri olarak kabul edilir. Şu halde dînî ilimlerin usûl, fürû', başlangıç ve tamamlayıcı olmak üzere tasnifi mümkündür. Dikkat edin; sarf, nahiv gibi başlangıç bilimleriyle uğraşıp ta dînî fazîletleri ve İslâmî mükemmellikleri elde etmemiş olan kimseler; balta, kazma" gibi âletlere sahip olup da onlan olduğu yerde bırakıp, toprağı işlememiş olan kimselere benzerler. Saban ve buharlı makinalar, su motorları tarımın yapılabilmesi için gerekli olan âletlerdir. Ama bunlar tanm ürünü elde etmek için kâfî değildir. Bu âletler gibi gramer, sarf, nahiv, belagat ilimleri de ancak dînî ilimlerin başlangıcıdır. Dînî ilimler değildir. İyi bil ki; Allah Azze ve Celle, insanlara sıcak, soğuk, yırtıcı hayvan, hırsız ve benzeri düşmanlar musallat etmiştir. Böylece insanlar yün örmek, çadır dokumak zorunda kalmışlardır (...). İnsanlık ilerledikçe, medeniyet geliştikçe, insanın ihtiyâçlan da artmıştır. Eskiden tabiî bir hayat yaşadığı için gıda olarak meyve ve ağaç yapraklan, giyim olarak hayvan derileri, konut olarak mağaralar ona yetiyordu. Onun tabiatında saklı bulunan duygular, ak-lının yardımıyla bu hayatın düzen, okul, bilgi olmadan elde edilebileceğini öğretmişti. Dünyada yaşamak için, bundan daha fazla bir şeye gerek duymuyordu. İnsanlar kentlere yerleşince durumları değişti, bir takım sorumluluklar ve görevler üstlendiler. Yapma ve yontma işleri gelişti. Özellikle günümüzde yüzlerce, binlerce ihtiyâç alanları doğdu. Görmüyor musunuz eskiden deveyle, merkeble, katırla veya gemiyle yapılan yolculukların yerini bu gün buharlı araçlar, koca bir kent gibi akıp giden büyük transatlantikler, demir yollan, denizaltılar ve uçaklar aldı. Bütün bunlar telgraf hatlarını gerektirdi. Manyetik ve elektroniğin doğmasını sağladı. Eskiden annenin çocuğunu yetiştirmek için sütle beslemesi yeterliyken, bu gün medeniyet yeni problemler doğurdu. Şehirlerde hava kirliliği başladı, insanlar topluca yaşamak zorunda kaldılar. Ahlâk bozuldu .eğitim ve öğretim doğdu. İlim, san'at ve ma'rifet gereği duyuldu. Ve herkes kendi gücü nisbetinde özel işler

yapmak zorunluluğunu hissetti. Hail ve akd ehli olan kişilerin İslâm ümmetini, kendi halleriyle başbaşa bırakmaya haklan yoktur. Onlann, milletin ihtiyâcını karşılayacak şekilde, muhtelif bilimlerde ve san'atlarda mahir kişiler yetiştirmeleri gerekir. Sözgelimi bizim ülkemiz Mısır, zavallı ve geri bir ülkedir. Avrupa'da yeni gelişen teknikleri bilmemekte, bu yüzden de fakîr ve geri kalmaktadır. Hukuk, İslâm Fıkhı ve avukatlık alanında eleman pek çoktur. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da halk kendi haline terkedilmiştir. Hukuk fakülteleri ve dînî enstitüler pek çoktur. Bunlar diğer ilim dallannın aksine, halkın ihtiyâcının çok üstünde eleman yetiştirmektedirler. Şer'î ve aklî bilgilere sahip her bilginin günlük hayatını tamamlamak, kişiliğini korumak ve bedenini güçlendirmek için ticâret, marangozluk, demircilik, elektronik gibi bazı san'atlan öğrenmesi gerekir. Atış, güreş ve benzeri sporlar önemli işler olmalıdır.
Pekiyi, fıkıh ilmi bütün müslümanlara farz değil mi? Elektronik ve gramer, tren makinistliği ve gemi kaptanlığı gibi onu da niçin farz-ı kifâye olan ilimlerden sayıyorsun? diyebilirsiniz. Ben derim ki; biz, bilginlerin farz-ı ayn konusundaki ihtilâflarım bırakalım. Çünkü onlar bir noktada ittifak edememişlerdir. Tevhîd bilginleri diyorlar ki, farz-ı ayn olan bilgi bizim ilmimizdir. Fıkıh bilginleri kendi ilimlerinin, tef-sîrciler kendi ilimlerinin, hadîsçiler kendi ilimlerinin, tasavvufçular kendi ilimlerinin farz-ı ayn olduğunu söylüyorlar. Ebu Tâlib el-Mekkî de İslâm'ın temel esâslannı öğreten ilmin, farz-ı ayn olduğunu bildirmektedir. Gerçeği söylemek gerekirse her ferdin hem kendini, hem de aklını ve dinini muhafaza etmesi gerekir. İnsanın kendisini koruması, tabiat yoluyla gerçekleşmektedir. Zîrâ elbise giymeyecek olursa sıcaktan veya soğuktan rahatsız olacaktır. Ev yapmayacak olursa felâketlere ma'rûz kalacaktır. Kaldı ki biz, kendini korumayan kişiyi kendisini koruması için zorlanz. Kendini öldürmek isteyen veya aşın sarhoş olan kimseyi, kendi nefsini koruması için teşvik ederiz. Kişinin mükellef olduğu konular, yapması ve yapmaması gereken şeylerdir. İnançlar Allah'a ve Rasûlüne îmân ile İslâm kaideleridir. Ki Allah'ın emirlerini yapmak, yasaklarından korunmak zorundadır. Fıkıh ilmine gelince İslâm bilginlerinin en çok meşgul oldukları ilim budur. Nitekim bu konuda İmâm Gazzâli şöyle diyor: Yaralama, hadler ve borçlanmalar, düşmanlıkların ayırd edilmesi ve benzeri konular, yönetim kurallarıyla ilgili kurallar olup, toplumların heveslerine kapılarak tartıştıkları hususları kontrol etmek için konmuş esâslardır. Fakîh; halkın yönetilmesinde hükümdarın uyması gereken kuralları gösteren öğretmenidir. Bu ise gerçekte din ve dünyanın bekçiliği demek olur ki din dünya ile tamamlanır. Öyleyse İslâm'da fıkıh, kanun ilmidir ve kanunn kulların ve ülkenin korunması için konur. Öyleyse görülüyor ki; fıkıhta namaz, oruç, zekât, helâl ve haram konulan birbirinden ayrılan konular değildir. Bütün bu konularda fakîhin görüşü uhrevî değil, dünyevîdir (...).
Yukarda fıkıh ilminin ülkenin yönetimini kontrol için konmuş olduğunu zikrettim ve dedim ki; Mısır'da yetişen öğretmenlerin çoğunluğu bu ilimde gelişmişlerdir. Câmi'ül-Ezher'de bu ilim okutulmaktadır. Buna bağlı olarak Dimyat, Reşîd Zekâzık, İskenderiye, Asyot gibi şehirlerde binlerce talebe, şer'î okullarda ve resmî hukuk fakültelerinde, Fransa'nın ülkemizde kurmuş olduğu hukuk mekteplerinde fıkh'ı okumaktadırlar. Bu okulların bir tek amacı vardır; o da toplumu yönetmek. O halde bir başka ifâdeyle İslâm hukuku ve usûlü fetva ve mahkemeler için

öğrenilmektedir. Mahkemede Fransız kanunu, usûlü uygulanmaktadır. Bu okullara giden öğrenciler mal ve makam elde etmek için bu okullara koşmaktadırlar. Halbuki Mısır halkı ilim ve san' atlarda geri, zavallı bir topluluktur. San'atlarda geriliğimiz çok açıktır. Çünkü her şeyde Avrupa'ya muhtacız. Hattâ bir kısım zengin hanımların tarakları Fransız, terzileri Fransız, hizmetçileri Fransız, dadıları Fransızdır. Teknikteki gerilik bütün müslümanları huzursuz kılan nedenlerin başında gelir. Pozitif bilimlere gelince; biz bu konuda da çok geriyiz. Biyoloji, Zooloji, Botanik, Metalürji, Astronomi dersleri liselerimizde yoktu. Ancak geçen yüzyılın başında okullarımıza bu dersler kondu... Müslümanlar Avrupa'da çok gelişmiş olan harp tekniklerinden posta, telefon, telgraf, zirâat metodlarmdan çoğunu bilmemektedirler. Ülkemiz cehaletin kara bulutlan altındadır. Diğer İslâm ülkeleri de bu konuda pek farklı değildir. Ama her şeye rağmen hukuk ve fıkıh dalında en çok öğrenci yetiştirmekteyiz. Gerek bu bilimlere fazlasıyla dalmak, gerekse öteki teknik ve pozitif bilimleri terketmek hail ve akd ehli olanlara haramdır. Aksine aklı başında olan hail ve akd ehlinin «Allah herkese ancak taşıyacağı kadar yük verir» kavliy-le amel etmeleri gerekir. Belirli gruplann bu ilim ve tekniklere tahsisedilmesi icâbeder. Yoksa milletin kendi haline terkedilmesi haramdır ve bundan dolayı ceza vardır. Bunun cezasını dünyada rüsvâylıkla çe-keriz. Firenkler bizi cehaletimiz yüzünden ezerler. Âhirette de durağımız cehennem olur. Orası ne kötü duraktır. (...)
Ey müslümanlar; gençler sizin gözbebeğinizdir. Onlar bir şey okuyorlar ama ne okuduklarını biliyor musunuz? Kimya, fizik, ve benzeri konulardan ufak tefek şeyleri öğreniyorlar. Bunlar bu ilimlerin sonuçları değil, başlangıçlarıdır. Ve öğrendikleri şeyler de; hiçbir acı doyurup semirtmeyen atıntılardır. Tabiat güzelliklerini, bitki nizâmını, hayvan türlerini, dünyanın hârikalarım, gökyüzünün güzelliklerini, manzaraların güzelliklerini öğrenmiyorlar. İlmi zevk ve sevinçle okumuyorlar. İsteyerek eğitim görmüyorlar.
Ey müslümanlar, ey Mısırlılar, sizin dininiz güzelliğe davet eder, tabiatı anlamaya davet eder... İmâm Gazzâlî İhyâ'da diyor ki: Siz fa-kîhe liân, zihâr ve remy gibi hususları sorsanız size ciltlerce .detaylı bilgiler verir. Bu verdikleri ince ma'lûmâtın üzerinden asırlar geçer de ona kimse ihtiyâç duymaz. İhtiyâç duyulacak olursa ülkede o ihtiyâcı giderecek kişiler pek çoktur. Buna karşılık bu öğrencilerin eline zahmetlere katlanmış olmaktan başka bir şey geçmez. Kendisine bu konuda başvurulduğunda, din ilmi ve farz-ı kifâye olduğu için fıkıhla meşgul oluyorum, der. Hem kendini hem de başkalarını bu öğrendiği konuda aldatır. Zeki kişi bilir ki, maksadı farz-ı kifâye ile ilgili ilâhî bir emri yerine getirmek olsaydı, farz-ı kifâyeden önce farz-ı ayn'a başvururdu. Kaldı ki bundan önce pek çok farz-ı kifâye bulunmaktadır. Nice yerler var ki zımmiler doktorluk yapmaktadırlar. Halbuki ahkâmıyla ilgili tıbbî konularda zımmîlerin şehâdetleri caiz değildir. Ne var ki onunla uğraşan bir kişiyi göremiyorum. Ama herkes fıkıh ilmine dalıyor. Özellikle hilâfiyât ve «debiyâta. Ülke, olaylara fetva veren fakîhlerle dolup taşmış durumda. Dinde fakîh olanlar, yığınlarca insanin yerine getirdiği farz-ı kifâyeyle meşgul olup ta, kimsenin yapmadığı konuları ihmâl hususunda nasıl bir ruhsat elde etmişlerdir? Bunun bir başka sebebi mi var? Yegâne sebebi; tıb yoluyla evkaf ve onların vasiyyetlerini elde ederek yetîm mallarının gözeticiliğini, hüküm ve kadılık

makamını elde ederek akrânlanm geçmenin mümkün olmayışıdır. Ne yazık ki din ilmi, kötü bilginlerin aldatmacası sonucu yıkılmıştır. Yardım Allah'tan dilenir. Rahmanı kızdıran ve şeytânı sevindiren bu gururdan bizi kurtarması için Allah'a sığınırız.
Ben de bu gün diyorum ki; ey imâm, senin bu kitabı te'lif ettiğin zamandan bu yana 900 sene geçmiş bulunuyor. Müslümanlar hâlâ uy-kudalar. İslâm ülkelerinin başında yer alan Mısır hâlâ senin İslâm'ı bıraktığın dönemdeki hâli yaşıyor. Mısır'daki dînî bilimler enstitüleri hâlâ aynı gaflet içerisinde. Hukuk ve hâkimlik mekteplerinden başka okullara, kimse gitmiyor. Maksad üstün gelmek, avukat olmak, hâkim olmak. Öbür san'atlara ve bilimlere gelince, çok az eleman yetişiyor. Hele aramızda seçkinleri hiç yok. Avrupa bu konuda öîüürücü araçları ezici gereçleriyle bizi fersahlarca geçmiş. Buna rağmen bizim okullarımızda eğitim sadece sözden ibaret. Gençlerde ilim ve araştırma aşkı yok. Okullarımız rûhdan yoksun durumda. İşte yabancı sömürgesi altına düşmemizin sebebi bu. Gazzâlî'nin dediği gibi, ülke fakîhlerle dolup taşıyor da bir tabîb yok. Ve müslümanları uyaran Gazzâlî din elden gidiyor, niçin gidiyor? Çünkü ülkede milletin ihtiyâçlarını karşılayan kimseler yok ondan, diye ekliyor. Ben de bugün diyorum ki; ey müslümanlar fırsat kaçıyor, ey İmâm Gazzâlî müslümanlar hâlâ senin bıraktığın yerde duruyorlar. Fakîhler, Kur'an hafızları dolup taşıyor memlekette. Elektronik, metalürji bilginlerine gelince bunlar bizim ülkemizde değil, Avrupa'da yaşıyorlar. Ey imâm, sen din kayboldu diyorsun. Ben de sana diyorum ki; benim ülkemin halkının çoğunluğu bunun dinen yasak olduğunu dahî bilmiyor. Bizim dinimizin modern harb san'atlarını terketmeyi, demir yolu yapımını bırakmayı, metalürji vb. ilimleri öğrenmemeyi haram saydığım dahî kabul etmiyor. Halkın çoğunluğu fıkıh ilmi gibi, bu konularda da ilmin farz olduğunu bile düşünmüyor. Daha ötesini de söyleyeyim : Çinli bir bilgin, oradaki İslâm âlimlerinin çağdaş bilimlerin Kur'an'a aykırı olduğunu iddia ettiğini söyledi. Bu nedenle Çin'deki müslümanlar, putperestlerden çok geri kalmışlar. Onların nazarında İslâm, ilme engel teşkil ediyormuş. Oradaki müslümanların sayısı yetmiş milyona ulaşıyor. Bana bir seferinde Hindistan'dan Cemâleddin isminde bir devlet adamı geldi, coğrafya, tarih ilmiyle uğraşmanın caiz olup olmadığı hususunda benden fetva istedi. Ben de bu ilimlerin farz-ı kifâye olduğunu söyledim. O, benim ülkemin bilginleri bu ilimleri yasakladı, dedi. Bu yıl Tunus'lu bir bilginle karşılaştım» O dedi ki; bazı bilginler fıkıh ilminden başka bir ilimle uğraşmaya gerek yok diyorlar. İnsanın gözüyle ulvî âlemlere bakması yeterlidir, bilgiye ihtiyâç yoktur, diyorlar. İslâm günümüzde her zamankinden daha zayıf durumda.
İşte bu sebeple ben, elinden gelen herkesten bu konuda düşünüp taşınmasını, aklıyla doğruyu bulup müslümanlar için vâcib olan ilimleri öğrenerek devlet adamlarına göstermelerini istiyorum. Söylediklerimizden din ilimlerinin yalnızca fıkha hâs olmadığı açığa çıkmıştır. Bütün ilimler ve san'atlar, insan hayatı denilen bir tek ağacın dalları durumundadırlar. Bugün içinde bulunduğumuz durum eski yanlış anlayışlardan kaynaklanmıştır, öyleyse din eğitimi veren kurumların öğretim programlan bizim dediğimiz şekilde değişsin. Modern okulların programlan da değişsin. [69]

285 — Peygamber de, îmân edenler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblanna, peygamberlerine imân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz, ey Rabbımız. Dönüş Sana'dır, dediler.
286 — Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasınıyüklemez. Kazandığı lehine, yüklendiği aleyhinedir. Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi. Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme. Affet bizi, bağışla bizi. Sen Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.

îmân ve Mükellefiyet

Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Kesîr'in... İbn Mes'ûd'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır :
«Kim Bakara sûresinin sonundan iki âyeti bir gecede okursa bu iki âyet kendisine yeter.»
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Hüseyn'in... Ebu Zerr'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Bana Arş'ın altındaki hazînelerden Bakara sûresinin sonları verildi ki, bunlar benden önce hiçbir peygambere verilmemiştir.»
Müslim diyor ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Abdullah'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir :
Rasûlullah (s.a.), mi'râca çıktığında Sidret'ül-Müntehâ'ya vardı. O, yedinci göktedir; yerden yükselen her şey oraya ulaşır ve orada saklanır, alınır. Üstünden inen, düşen şeyler de oraya ulaşır ve orada tutulur, alınır. Allah Teâlâ : «O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu.» (Necm, 16) buyurmaktadır. O, altından bir yatakdır. Orada Rasûlullah (s.a.) a üç şey verildi: «Beş vakit namaz, Bakara sûresinin sonları, ümmetinden Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmamış olanların cehennemin yakıcı azabım gerektiren günâhlarının bağışlanması.»
İmâm Ahmed diyor ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm el-Râzî'nin... Ukbe İbn Âmir el-Cühenî'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Bakara sûresinin sonundan iki âyeti oku. Muhakkak ki onlar bana Arş'ın altındaki hazîneden verilmiştir.»
Bu hadîsin isnadı hasendır, fakat tahrîç edilmemiştir.
İbn Merdûyeh diyor ki «Bize Ahmed İbn Kâmü'in... Huzeyfe'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Bizim insanlara üstünlüğümüz üç şey iledir: Bana, Bakara sûresinin sonundaki bu âyetler Arş'ın altındaki bir hazîneden verilmiştir. Benden önce hiç kimseye bunlar verilmedi, benden sonra da hiç kimseye verilmeyecek.»
İbn Merdûyeh diyor ki: Bize AbdülbâkUbn Nâfî'nin... Ali'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir :
«İslâm'ı anlayıp da Âyet el-Kürsî ve Bakara sûresinin sonlarını okumadan uyuyan hiç kimse görmedim. Bunlar peygamberinize Arş'ın altındaki bir hazîneden verilmiştir.»

Ebu îsâ el-Tirmizî der ki: Bize Bündâr... Nu'mân İbn Beşîr'den, rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmadan ikibin yıl önce bir kitap yazdı, ondan iki âyet indirerek Bakara sûresini bunlarla bitirdi. Bir evde üç gece bunlar okunmaz ise oraya şeytân yaklaşır.»
Sonra Tirmizî, bu hadîsin garîb bir hadîs olduğunu söyler.
Aynı hadîsi Hammftd îbn Seleme'den Müstedrek'inde rivayet eden Hâkim, Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu, fakat Buhârî ve Müslim'in bu hadîsi tahrîç etmediklerini söylemektedir.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Medîn'in... İbn Abbâs'dan rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir:
«Rasûlullah (s.a.) Bakara sûresinin sonunu ve Âyet el-Kürsî'yi okur, güler ve : «Bu ikisi Rahmân'ın Arş'ın altındaki hazinesindendir.» buyurur : «Kim kötü bir iş yaparsa cezasını görür.» (Nisa, 123). «Ve insan için, çalıştığından başkası yoktur. Ve onun çalışması ilerde görülecektir.» (Necm, 39-40) âyetlerini okuduklarında da «İnnâ Lillâhi ve İnnâ İleyhi Râciûn» buyurur ve boyun eğerlerdi.»
İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Kûfî'-nin... Mâ'kıl İbn Yesâr'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
«Arş'ın altından bana, Fatiha ve Bakara sûresinin sonlan verildi...
Abdullah İbn îsâ İbn Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'nın... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir :
«Cibril Rasûlullah (s.a.) m yanında bulunduğu bir sırada yukardan bir ses işitti. Cibril gözünü göğe çevirerek (kaldırarak) : «Bu, gökten açılan bir kapıdır, hiç açılmamıştı.» dedi. Ondan bir melek indi ve Rasûlullah (s.a.) a gelerek :
«Müjdeler olsun, senden önce hiçbir peygambere verilmemiş olan iki nûr sana verildi: Bunlar Fatiha ve Bakara sûresinin son âyetleri. Onlardan bir harf okumazsın ki sana verilmemiş olsun.»
Bu hadîsi Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir.
Bu hadîs-i şerif daha önce Fâtiha'nın faziletlerinde de geçmişti.
«Peygamber... ona indirilene inandı.» âyet-i kerîme'si Rasûlullah (s.a.) in bu îmânını haber vermektedir.
İbn Cerîr der ki: Bize Bişr'in... Katâde'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir : Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) a bu âyet nazil olunca : «Ona îmân etmek yaraşır.» buyurmuşlardır.
Âyet-i kerîme'deki «îmân edenler» kısmı, «Peygamber» e atfedilmiş ve sonra bütününden haber verilerek : «Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz.» buyurulmuştur. Mü'minler Allah'ın bir tek, Samed olduğuna, ondan başka İlâh ve Rab olmadığına îmân ederler. Bütün peygamberleri, Rasûlleri, Allah'ın kullan olan peygamberlere ve Rasûllere gökten indirilen kitâblan tasdik ederler. Bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek suretiyle, onlardan hiçbirinin arasını ayırmazlar. Bir kısmı, diğer bir kısmının şeriatını Allah'ın izniyle nes-hetmişse de, hattâ şeriatı kıyamet kopuncaya kadar devam edecek ve ümmetinden bir grubun hak üzere kalacağı, peygamberlerin sonuncusu Muhammed (s.a.) in şerîatıyla diğerlerinin şeriatları nesholunmuş olsa dahî, onlara göre peygamberlerin

hepsi de doğrudur, iyidirler, doğru yoldadırlar, hayır yoluna delâlet ve irşâd edicidirler.
Onlar: «(Ey Rabbımız, senin sözünü) işittik (anladık) ve itaat ettik. (Onun gereğince amel ettik ve gereğini yerine getirdik) affını dileriz ey Rabbımız.» derler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Harb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Peygamber de îmân edenler de ona indirilene inandı... Ey Rabbımız, dönüş Sanadır, dediler.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir : «Allah Teâlâ da : «Sizi bağışladım, (affettim)» buyurur.»
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Câbir'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir :
«Rasûlullah (s.a.) a «Peygamber de, îmân edenler de ona indirilene inandı... Ey Rabbımız dönüş Sanadır, dediler.» âyeti kerîme'si nazil olunca Cibril: «Allah Teâlâ seni ve ümmetini övdü. İşte, sana verilecek.» dedi. O da : «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yük-lemez... Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» diye istekde bulundu.
«Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» Bu, Allah Teâlâ'mn yaratıklarına lutfundan, acımasından ve onlara ihsanda bulunmasındandır.
«İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyet-i kerîme'si nazil olduğunda sahabe-i kirâm'ın korkularını kaldıran da bu âyet-i kerîme'dir. Yani Allah Teâlâ hesaba çekecek ve soracaktır ama, sadece kişinin terkedebileceği (yapmama gücünün kendisinde bulunduğu ve buna rağmen yaptığı) şeylerden dolayı azâblandıracaktır. Kişinin def'edemiyeceği vesvese ve içinden geçirdiği şeylere gelince; bunlarla mükellef tutulmayacaktır. Kötü vesveseden hoşlanmamak da imândandır.
«(Hayırdan) kazandığı lehine, (kötülükten) yüklendiği de aleyhinedir.» Bu da teklif altında bulunan ameller hakkındadır.
Sonra Allah Teâlâ icabet edeceği garantisiyle birlikte, kendilerine irşâdda bulunduğu ve öğrettiği şekilde kullarının kendisinden istemelerini bildirerek şöyle demelerini emretmektedir: «Ey Rabbımız, unuttuk (unutarak bir farzı terkettik, ya da aynı şekilde bir haram işledik, ya da şer-i şerife uygun şeklini bilmediğimizden bir amelin doğruluğunda hatâ ettik) veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.»
Daha önce Müslim'in Sahîh'inde rivayet edildiğini söylediğimiz Ebu Hüreyre hadîsine göre, Allah Teâlâ bu isteğe karşı: «Evet»; İbn Abbâs hadîsine göre de : «Öylece yaptım.» buyuracaktır.
İbn Mâce'nin Sünen'inde, İbn Hibbân'ın Sahîh'inde, Taberânî ve İbn Hibbân'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
«Allah Teâlâ, ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şeylerin günâhlarını kaldırmıştır.»
«Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme.» Her ne kadar gücümüz yetse bile, bizden önce geçen ümmetlere ağır yükler yüklediğin gibi bizi de zor amellerle mükellef tutma, öyle zor ameller ki Sen, rahmet peygamberi olan, peygamberin Mu-hammed'i göndermiş olduğun kolay, hoş görülü, Hanîf dini ile bunları kaldırmak üzere göndermiştin.
«Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmiyeceği (teklifler, musibetler, belâlar) yükleme (bizi gücümüzün yetmiyeceği şeylerle imtihan etme.)»

İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiğine göre «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme.» âyet-i kerîme'si hakkında Mekhûl şöyle demiştir: «Bu, eşi (kocası ya da karısı) olmamak ve şiddetli cima' arzusu.»
Bu duaya karşı Allah Teâlâ «Evet» bir diğer hadise göre ise «Öyle yaptım.» buyuracaktır.
«(Bildiğim ve seninle aramızda olan husus ve hatâlarımızı) affet. (Bizimle.kulların arasında olan suçlarımızı) bağışla. (Kullarını bizim günâhlarımıza ve çirkin amellerimize muttali' kılma. Acı, merhamet et bize. (Gelecekte Senin tevfikin ile bizi başka günâhlara düşürme.)»
Bunun içindir ki şöyle demişlerdir: «Günahkâr kişi üç şeye muhtaçtır : Kendisi ile Allah arasında olan şeylerde Allah'ın kendisini affetmesine, onu kullarından gizleyerek (günâhını örterek) kullan arasında rezîl etmemesine, Allah'ın kendisini koruyarak benzer bir günâha tekrar düşürmemesine.»
Hadîste daha önce de geçtiği üzere Allah Teâlâ bu duâ'ya da: «Evet»; bir diğer hadîste de : «öyle yaptım.» diye icabet buyuracaktır.
«Sen Mevlâmızsın (bizim velîmiz, sahibimiz ve yardımcımız Sensin; Sana tevekkül ettik. Ancak Senden yardım istenilir ve Sana tevekkül edilir. Bizim ancak Seninle güç ve kuvvetimiz vardır. Senin dinini, Senin birliğini ve risâletini inkâr eden, Senden başkasına kulluk eden, Sana şirk koşan kâfirler güruhuna karşı bize yardım et. (Dünyada ve âhirette bizleri onlara karşı muzaffer kıl.)»
Allah Teâlâ bu duaya da: «Evet»; Müslim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte de: «öylece yaptım.» diye icabette bulunacaktır.
İbn Cerîr der ki: Bize Müsennâ İbn İbrahim'in... Ebu İshâk'dan rivayet ettiğine göre Muâz (r.a.) bu sûreyi bitirdiğinde : «Amîn» derdi.
Vekî'de Süfyân kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre o, Bakara sûresini bitirince «âmin!» derdi. [70]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/890-895.
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/895-898.
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/899-903.
[4] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 375 – 377.
[5] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 379 – 380.
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/905-921.
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/921-924.
[8] Ebu Ali el-Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 329.

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/926-928.
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/926-928.
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/933-937.
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/937-942.
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/942-945.
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/945-948.
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/948-951.
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/952-962.
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/963-966.
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/967-971.
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/976-978.
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/978-979.
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/979-981.
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/982.
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/983-985.
[24] Âlûsî, Ruh el-Meânî; II, 175 -176.
[25] Şevkânî, Feth'ül-Kadîr, I, 267.
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/988-989.
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/997
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/997-1008
[29] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an el-Kerîm, I, 142 -143.
[30] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 396.
[31] Hâzin, Lübâb, I, 399.
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1023-1026
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1027.

[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1030-1032.
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1032-1034.
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1034-1036.
[37] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, **I,** 412.
[38] Tantâvî, Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 257.
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1038-1040.
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1043-1044.
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1045.
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1046-1047.
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1048-1052.
[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1055-1057.
[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1057-1063.
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1063-1068.
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1069-1072.
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1072-1078.
[49] Aristoteles, Politika, Kitap 1. bölüm 10.
[50] Platon, Kanunlar, Kitap V.
[51] Keynes, J. M. Theory of Interest, Money and Employement, 351-352.
[52] Hechschner, E. F. - «Mercantilism», cilt, II, 200.
[53] Discourse on Trade, 27, 29, 167 ve önsöz.
[54]Marshall, Principls, 534.
[55] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 22-30.
[56] Keynes, Genel İktisâd Teorisi, 221.
[57] Marshall, Ekonominin Prensipleri, 581.
[58] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, Türkçe çev. Salih Tuğ, 37 - 47, İst. – 1966.
[59] Report of the Royal Comission on Agriculture in India.
[60] Darling, M.L. «The Punjab Peasants in Prosperity and Debt. Oxford University Press.
[61] Report of ^Toint Select Committee, H.M.S.O. London, 1925.
[62] Bu naklettiğimiz ifade Sir Mackenzie Chalmers'in mezkûr Joint Select Committee huzurunda söylediği sözlerdir.

[63] Naklettiğimiz bu rakamlar «Evils of Money Lending» adını taşıyan mezkûr Iiverpool
Committee'nin hazırladığı rapordan ahnmışır.
[64] Daily Herald, 6 Ağusos 1930.
[65] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 133 – 140.
[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1118-1125.
[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1125-1126.
[68] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1127-1132.
[69] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 280-290.
[70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1138-1142.

ÂLİ İMRÂN SÛRESİ

ÂLİ İMRÂN SÛRESİ

Bu sûre medenî'dir. Zira başından 83. âyete kadar olan kısmı «Nec-rân Heyeti» hakkında nazil olmuştur. Bu heyetin gelişi ise ilerde «Mü-bahele âyeti» nden de anlaşılacağı üzere hicretin 9. senesindedir.

(Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.)
1 — Elif, Lam, Mîm.
2 — Allah O'dur ki; kendisinden başka hiç bir îlâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur.
3- 4 - Sana kitabı Hak ile ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara yol
gösterici olarak Tevrat ile İncil'i indirmişti. Bir de hak ile bâtılı ayırt eden Furkân indirdi. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için, gerçekten şiddetli azâb vardır. Allah Azîz'dir, intikam sahibidir.

«(Ey Muhammed) sana kitabı Kur'an-ı Kerîm'i Hak ile indirdik.» Onda asla şüphe yoktur. O, Allah katından indirilmiştir. Allah bu kitabı ilmi ile indirmiştir, melekler de buna şâhidlik eder. Şâhid olarak Allah yeter.»
«Bu kitabı sana kendilerinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdik.»
Kendisinden önce; semâdan, kulları olan peygamberlere göndermiş olduğu, önceki kitabları doğrulayıcı olarak.
Kur'an-ı Kerîm'in doğruladığı bu kitaplar, vermiş oldukları haber ve müjdeleriyle Kur'an-ı Kerîm'i tasdik ediyor. Kur'an-ı Kerîm de o kitaplarla Allah'ın Hz. Muhammed'i Rasûl olarak göndermesi ve Kur'-an'ı O'na indirmesi konusundaki haber ve müjdeleriyle mutabakat halindedir.
«Bundan önce de insanlara yol gösterici olarak Tevrat'ı indirmişti.»[1]

Tevrat

Tevrat'ı İmrân oğlu Musa'ya, İncil'i Meryem oğlu îsâ'ya Kur'an'-dan önce, zamanlarında bir hidâyet olmak üzere indirdi. Furkân'ı da indirdi. O, hidâyetle dalâleti, hak ile bâtılı, sapıklıkla doğruluğu zikretmiş olduğu hüccetlerle, açık delillerle, kesin burhanlarla birbirlerinden ayırıcıdır. Allah onu beyân ediyor, zihinlere yerleştiriyor, ona iletiyor ve ona dikkatleri çekiyor.
Katâde ve Rebî' İbn Enes buradaki «Furkân'ın» Kur'an-ı Kerîm olduğunu söylüyorlar. İbn Cerîr ise buradaki «Furkân» kelimesinin mas-dar olduğu görüşünü tercih ediyor. Zîrâ daha önce «O, sana kitabı Hak ile indirdi.» âyetinde «kitâb» yani «Kur'an» geçmişti.
İbn Ebu Hâtim'in «Buradaki Furkân'dan maksad Tevrat'tır» görüşü de zayıftır. Zîrâ o da daha önce zikredilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.
«Allah'ın âyetlerini inkâr edenler (onları inkâr edip bâtıla döndürenler) için (kıyamet gününde) gerçekten şiddetli azâb vardır. Allah Azîz'dir.» Cenâb-ı Bârî'nin civarı sağlam, korunmuş ve saltanatı büyüktür. «İntikam sahibidir.» âyetlerini

yalanlayan, şerefli rasûllerine ve büyük peygamberlerine karşı çıkanlardan intikam alacaktır. [2]

Tevrat kelimesi; İbranca olup mânâsı şeriat veya kanundur. Bu isim, ehl-i kitâb nezdinde Hz. Musa'nın yazdığı söylenen Tevrat'ın ilk 5 kitabı için kullanılır. Bu kitaplardan birincisi, Tekvin kitabıdır. Burada, yaratılışın başlangıcı ile bazı peygamberlerin haberleri anlatılır. İkincisi Çıkış, üçüncüsü Levilîler veya haberler kitabıdır. Dördüncüsü, Adet (sayılar) kitabı, beşincisi de Tesniye kitabıdır. Hıristiyanlar ise Tevrat kelimesini Ahd-i Atîk adı verilen kitapların hepsi için kullanırlar. Ahd-i Atîk, İsrâiloğullarmın hakimlerinin, peygamberlerinin ve krallarının kitabıdır. Bu kitaplar Hz. İsa'dan önce yazılmış olup kimin yazdığı bilinmemektedir. Bazen de Hıristiyanlar hem Ahd-i Atîk'a hem de Ahd-i Cedîd'e —ki buna İncil denir— birlikte Tevrat adını vermektedirler. İncil'in tefsiri gelecektir. Kur'an'ın örfünde ise; Tevrat, Allah'ın vahiy yoluyla Hz. Musa'ya indirdiği ve kavmini hidâyete getirmek üzere tebliğ etmesini emrettiği kitâbdır. Ancak Allah Teâlâ, Musa'nın kavminin Tevrat'ı muhafaza edemediklerini açıklamıştır. Nitekim Mâide sûresinde «kendilerine hatırlatılanlardan paylarını unuttular» buyurulmuştur. Ayrıca onların sözlerin yerini değiştirdikleri ve Tevrat'ı tahrif ettikleri haber verilmiştir. Bu tahrifat ellerinde bulunan ilk 5 kitâbda cereyan etmiştir. Nitekim Tevrat'ın tesniye babında Hz. Musa'nın Tevrat'ı yazdığı ve İsrâiloğullarından onu korumak üzere ahid aldığı belirtilmektedir. 31. ishâh'ta ise yaklaşık olarak şöyle denilir : Mûsâ bu Tevrat'ı baştan sona, kelime kelime yazmayı bitirince,Rabbın ahdi olan Tâlût'u taşıyan Levîlilere emredip dedi ki: Bu Tevrat kitabını alın ve Rabbın ahdinden ibaret olan tâbût'un yanma koyun. O Rab, sizin tanrınızdır. Tâ ki sizin aleyhinizde orada şâhid ola. Çünkü ben, sizin isyancılığınızı ve başınıza buyruk olduğunuzu biliyorum. İşte bakın ben daha sizin aranızda bu gün diri iken Rabba karşı çıktınız. Ya öldükten sonra neler yaparsınız? (...)[3]

İncil

İncil sözüne gelince; bu kelime, aslen yunanca olup müjde anlamına gelir. Yeni öğreti de denmiştir. Hıristiyanlara göre İncil kelimesi, meşhur olan dört İncil'e verilen addır. Ve yine onların ifâdesine göre, buna Ahd-i Cedîd adı verilir. Bu dört İncil peygamberlerin işleri kitabıyla birlikte «Yeni Ahid» adını alır. Peygamberlerin işleri kitabından ayrı olarak Pavlus'un, Petrus'un, Yuhanna'nm, Ya'kûb'un mektupları ile Yuhanna'nm Rü'yâsı bölümlerinden meydana gelir. İşte bunların hepsine İncil adı verilir. Dört İncil'in dışında herhangi bir kitaba bu isim verilmez. Dört İncil, Hz. îsâ'nın hayatıyla öğretileriyle alâkalı, özet kitaplardan ibarettir. Bunun için İncil adı verilmiştir. Bu kitapların ehli katında sağlam bir senedi yoktur. Yazılış tarihleri konusunda Hıristiyanlar ihtilaflıdırlar. Bu konuda pek çok söz vardır. İlk İncil'in yazılış yılı hakkında 9 ayrı görüş bulunmaktadır. Öteki 3 İncil hakkında da pek çok rivayet vardır. Bazıları bunlann Milâdın 1. asrının ikinci yarısında yazıldığını söylemişlerdir. Ancak ilk İncil'in milâdın 37. senesinde yazıldığını söyleyen bulunduğu gibi 64. senesinde yazıldığını' söyleyen de vardır. Dördüncü İncil'in ise milâdî 98 yılında

yazıldığı söylenmiştir. Bazıları bu İncil'in Yuhanna tarafından tashih edilmemiş olduğunu söylerler. Keza Âhd-i Cedîd'in diğer kitapları konusunda da pek çok ihtilâflar vardır. Kur'an'ın örfünde İncil, Allah Teâlâ'nm peygamberi Meryem oğlu İsa'ya vahyetmiş olduğu müjdelerden ibarettir. Bu müjdeler içerisinde şeriatı, hüküm ve ahkâmı tamamlayan Hz. Peygamberin geleceği de vardır. Lafzın ifâde ettiği müjde bu peygamberin müjdesidir. Allah Teâlâ Mâide sûresinde yahûdîler gibi hıristiyanlann da kendilerine hatırlatılan buyruklan unuttuklarını bildirmektedir. Hıristiyanlar bu konuda daha da ileridirler. Çünkü Tevrat indiği zaman yazılmış ve binlerce insan onunla amel eder olmuştur. Sonra ortadan kaybolmuşsa da hükümlerinin çoğu saklanmış ve bilinmiştir. Bazı Frenkbilginlerinin Mûsâ (a.s.) zamanında yazının bilinmediğini söylemelerine pek güvenilmez. Hıristiyanlann kitaplarına gelince; ancak Hz. İsa'nın milâdının 4. asrında bilinip yaygınlaşmıştır. Çünkü îsâ peygamberin tâbi! olan ilk hıristiyanlar; yahûdîler ve romalılar tarafından baskı altında tutulmuşlardır. İmparator Kostantin'in siyâset gereği hıris-tiyanlığı benimsemesiyle hıristiyan kitapları ortaya çıkmıştır. Bu kitaplar arasında Hz. Musa'nın müjdesi olan bazı kelimeleri ihtiva eden, onun tarihçe-i hayatları da vardır. Bunların sayısı pek çoktur. Ancak imparatorun baskısıyla Dört İncil üzerinde' ittifak hâsıl olmuştur. Kur'an'ın örf ündeki Tevrat ve İncil anlayışıyla; yahûdî ve hıristiyanla-nn İncil ve Tevrat anlayışları arasındaki farklılık konusunda söylediklerimizi iyice anlayanlar Kur'an-ı Kerîm'in ortaya koyduğu gerçeğin onların farkına varmadıktan gerçek olduğunu kavrarlar. (...) [4]

5 — Şüphesiz ki, gökte ve yerde hiç bîr şey Allah'a gizli kalmaz.
6 — Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

«Cenab-ı Hak göklerin ve yerin gaybını bildiğini onlardan hiç-_bir şeyin kendisine gizli olmadığını haber veriyor.» Sizi analarınızın rahimlerinde dilediği şekilde; (kadın - erkek, güzel-çirkin, bedbaht ya da mes'ûd olarak) şekillendirip yaratır. Yaratan O'dur. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur.» İlâh olmaya sadece ve tek olarak O müs-tehaktır. Nihayetsiz izzet, hikmet ve hüküm sadece O'nundur.
Bu âyette Meryem oğlu İsâ (a.s.) nın Allah'ın kulu ve yaratılmış olduğu açıkça belirtilmektedir. Allah diğer insanları nasıl yaratmışsa onu da annesinin rahminde şekillendirmiş, sonra dilediği şekilde yaratmıştır. İsâ (a.s.) yaratılmış, halden hale girmiş iken Hıristiyanların iddia ettikleri (gibi) nasıl ilâh olabilir? Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:
«Sizi analarının karınlarında,' üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır. İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Böyleyken Siz nasıl olup ta (haktan) döndürülüyorsunuz?» (Zümer, 6) [5]

Yaratıcı Gücün Eserleri

İyi bil ki; Allah Teâlâ peygamberine vahiy yoluyla Kur'an'ı indirdiği gibi; akıllara da aydınlığı indirmiştir. Böylece bu gözlenen âlemdeki gizlilikleri açığa çıkarmıştır ve yine bu sayede büyük akıl sahipleri için; semavî kitaplarda yeralan peygamberine vahiylerle se-lîm akılla elde edilen ve aydınlanan bilgileri karşılaştırma imkânı sağlamıştır. Böylece tabiattaki cevherleri ve hazineleri keşfetmek fırsatı vermiştir. İşte burada iki delil birleşmiş, iki metod buluşmuştur: Bu metodlardan birisi akıl ve yüce rûh sahiplerinin metodu, diğeri de ilâhî vahy metodudur. Burada sözü iki bölüm halinde" ele almak iyi olacaktır: Birinci bahis; atomdan daha küçük'olan mikrokozmoz, ikincisi de atomdan daha büyük olan makrokozmoz konusundadır.
Birinci bahiste bazı derin hususlar vardır.
Birinci incelik : İyi bil ki; maddenin özel ve genel nitelikleri vardır. Biz bir çiviyi dövdüğümüz zaman, incecik olur ama demire hâs niteliği değişmez. Ama aynı çiviyi uzun süre suda durdurduğumuz zaman, yavaş yavaş rengi kırmızımtrak olur, sertleşir ve paslanır. İşte birinci değişmeye fizikî değişme, ikinciye de kimyevî değişme adı verilir. Bu konuyla fizik ve kimya adını alan iki bilim dalı ilgilenir. Fizik maddenin tabîî değişimlerini araştırır, kimya ise maddenin kimyevî değişimini araştırır. Cisimlerin bazı genel nitelikleri vardır. Sözgelimi, uzama, birbiri içine girmeme ve parçalanmama gibi.
İkinci incelik : Bilginler maddenin parçalanması konusunu araştırmışlar ve neticede aklı dehşete düşüren, zihni yerinden oynatan sonuçlara ulaşmışlardır. Sözgelimi, bazı örümceklerin hayret verici ve bakanları dehşete düşüren hârika türünden ince ipler ördüklerini görürler, örümcek ağını iplerden örer. Her ip dört ipden oluşur. Bu dört küçük ip de bin küçük ipden oluşur. Bu her bin ip örümceğin bedeninde özel bir kanaldan sağılır. Görüyor musunuz, bir tek ip nasıl dörtbin ipe dağılıyor? Ne gâribtir ki, bazı Alman bilginleri, örümcek ağının dört milyar ipi birbirine geçirilse bir sakalın kılından daha ağır olmayacağını söylüyorlar. Dikkat ederseniz; her ip dört ipten oluşmuştur deriz. Öyleyse bu iplerden her birinin inceliği yaklaşık olarak 1/16 tirilyondur. Sonra ne hayret vericidir ki; bu her bir ip örümceğin bedenindeki özel bir kanaldan çıkıyor ve örümceğin bedeni her birinde bin ip bulunan bin tane iğne gibi genişliği içine sığdırıyor. Bu bir hârika değil midir? Bundan çok daha hârika olanı
da örümceğin güzellik âlemini temsil eden bir numune oluşur. Her delikten ince bir ip çıkıyor ve bakanlar onun anlamsız olarak çıktığını düşünebilirler. Ama bu ipler ip yumağı haline geldiği zaman dört büyük bir ip halinde birleşiyorlar. Ve bu dört büyük ip de bir evi oluşturuyor. Bu ev örümceğin yuvası ve avlanma mahallidir. Buna rağmen siz Kur'an'ın, «şüphesiz ki evlerin en çürüğü örümceğin evidir, keski bilmiş olsalardı» dediğini işitiyorsunuz. Örümceğin yuvasının en çürük ev olarak belirtilmesinden sonra, «keski bilmiş olsalardı» diye buyurulması örümcekten sonra hemen bilgi konusunun zikri sizin dikkatinizi çekmiyor mu? Bu çürüklük analiz ve bölümleme konusunda ortaya çıkmış ve örümceğin ipinin inceliğini ve parçalarını atmış daha çürük bir duruma gelmiştir. Buradaki çürüklük sürekli olarak bölünmeyi kabule işarettir. «Keski bilmiş olsalardı» buyruğu ile bu bölümlenmeye işaret edilmiştir. Ancak bu işaret fizik ilmi vasıtasıyla öğrenilebilir.

Üçüncü incelik : Starkininden bir ölçüyü, bir milyon yediyüz elli-bin ölçüde suyun içerisine koymuş olsak, her ölçüde onun tadını anlarız. Binâenaleyh starkininden bir ölçü 1/750.000 ölçü nisbetinde olur. Buna rağmen tadanlar onun tadını farkederler.
Dördüncü incelik: Biz bir parça gümüşü 1/1.000.000.000 kırat küp nitrik asit içerisinde eritsek, sonra onu yüz kırat küp suyun içerisine döksek ve içine azıcık bir yemek tuzu katsak eriyik kirlenir ve süt beyaz halini alır. Bu renk 1/100 kırat küp ve küpe eşit de olsa gözle görünecek kadar açıktır. Böylece gümüş 1/10 trilyon kırat küp olur.
Beşinci incelik : Biz evlere pencerelerden giren güneş ışığında yüzen toz zerrecikleri görürüz. Normal olarak bu toz zerrelerinin içerisinde bitki tohumlan olduğunu aklımıza bile getirmeyiz. Bu toz zerreleri yaş bir toprağa düştükleri zaman kokuşurlar. Kokuşmuş olan bu zerreciklere mikroskobun altına koyup baktığımız zaman bir de ne görelim? Dal budak salmış ağaçlarıyla kocaman bir ormanlık. Ama çıplak gözümüz bunların hiçbirini farketmez.
Altıncı incelik : Bir iğnenin başı kadar küçük bir yerde toplanmış olan bir damla suda; milyonlarca canlı yaşar, büyür, gelişir, çoğalır, ölür. Tıpkı çöllerde yaşayan hayvanlar, denizlerde yaşayan canlılar gibi. Bu hayvanlar da birbirine saldırır, birbirini öldürür ve tıpkı vahşi canavarlar gibi birbirlerini parçalarlar. Ve aynı yapıya sahiptirler. Yaz günlerinde bir su birikintisinde böyle yüzlercesini görürüz. Güneşin ışığıyla yükselen su buharları arasında onlar da yükselir. Havada uçuşur. Sonra yaşar, çoğalır, rutubet ve hararetin uygun olduğu ortamda üreyip, gelişir. Yedinci incelik : Yukarda sözkonusu edilen canlılar son dereceküçük olmalarına rağmen, bir kısmı taşlaşarak katı toprak tabakaları arasında yer alır. Bir hayvan iskeleti ancak 1/187.000.000 parçadan daha küçük bir parçaya denk gelebilir. Bu derece küçük canlıların midesi vardır, hazım cihazı vardır, görülen ve görülmeyen organları vardır. Bu küçücük hayvanda bunca değişik organlar nasıl gelişir? İşte bunların hepsi Allah Teâlâ'nın «Senin Rabbından yeryüzünde ve gökyüzündeki bir zerre bile uzak durmaz. Ne ondan daha küçüğü, ne de ondan daha büyüğü. Hepsi apaçık bir kitabdadır.» buyruğunun içerisinde yer alır. Nasıl uzak kalabilir Allah'ın azame-tinden bunlar. (...)
Sekizinci incelik : Madde küçük olmasına rağmen, atomları birbiriyle tam olarak bitişik değildir. Atomun içerisinde geniş bir uzay saklıdır. Suyun, havanın, taşm, demirin ve altının içerisinde geniş bir boşluk vardır. Derler ki; demirde, taşta veya altın gibi herhangi bir cismin atomlarından bir atomun yüzeyinde canlı bir varlık yaşamış olsa da başını kaldırıp diğer atoma göz dikse; o atomun bizimle güneşler ve yıldızlar arasındaki mesafe kadar uzak bir mesafede bulunduğunu görür. İşte görüyorsunuz ki; bu söylediklerimizi ne akıllar doğrulayabilir, ne de gözler görebilir. Ama ilim isbât etmiştir. (...)
Dokuzuncu incelik: İyi bil ki; altın, gümüş ve platin en iyi ezilen madenlerdir. 36 dirhem altınla 100 millik bir uzun ip elde etmek mümkündür. Platin ise demirden daha ağırdır. Yaklaşık 3 kez ağır olan platinin bir biriminden 100 mil uzunlukta bir şerit elde etmek imkânı vardır. (...).

Görüyorsunuz ki; madde ne kadar hayret verici küçük ve derin bir örümcek ağından incecik bir bina yapıyor. Ve bir örümcek ağı 4.000 ip halinde örümceğin vücûdundan dışarıya sarkıyor. (...) Bu söylediklerimiz; maddenin en küçük parçalarından yani mikro-kozmozdan bir örnek; Maddenin ne derece küçük olduğunu Allah'dan başka kimse bilmez. Hattâ bilginler derler ki; şayet Adem ile Havva olsaydı, Allah'ın onlan yarattığı günden bu güne kadar hiç uyumak-sızm bu sayıyı bir bir saymaya başlamış olsalardı, ancak 10.000 yıl sonra gözlerine uyku girebilirdi. Bu rakam Sadece 1.000.000.000.000 sayısı içindir. Ya bir de 10.000.000.000.000 sayısı için durum ne olacaktır? Sen bunu bildikten sonra; anlarsın ki maddenin küçüklükte sonu yoktur. Bilginler bu son derece küçük maddelere cevher-i ferd adını vermişlerdir. Yani atom demişlerdir. (...)
İkinci bahis âyettesözkonusu olan makrokozmoz yani büyük evrenle alâkalıdır. Birinci incelik; iyi bil ki; atomlar birleşerek cisimleri meydana getirirler. Ve atomların meydana getirdiği cisimler de gökler ve yer- ler gibi koca varlıkları meydana getirirler. Biz, güneşlerden, gezegenlerden ve yeryüzünden, Bakara sûresinde, «sonra semâya yöneldi ve onları yedi gök halinde tesviye etti» âyetini açıklarken bahsetmiştik. Şimdi burada ise orda açıklamadıklarımızı açıklamak istiyoruz. Size nebülozlardan bahsetmek istiyorum. Bu yıl Fransa Bilimler Akademisine verilen bir takrirde nebülozlar hakkında şöyle denilmektedir : Salt ve parlak bir gecede, gözünüzü semâya diktiğinizde beyaz bulutlar görürsünüz. Sanki süt gibi bembeyazdırlar. İşte bunlar ne-bülozlardır. Yani sonsuz boşlukta yüzen gök cisimleri. Senelerce ve asırlarca evvel, milyarlarca yıl önce; tıpkı bizim yerimizin ve güneşimizin bulunduğu durumda bulunan gök cisimleri., Sonra bu âlemlerle bizi ayıran mesafeleri saymak, sıralamak mümkün değildir. Burada kilometre yeryüzünün ekseni ve yeryüzünün güneş etrafındaki yörüngesi ölçü olarak kullanılamaz. Bu alanda mesafe ölçüsü olarak 3,6 ışık yılından ibaret olan bir birim kullanılır. Şu anda 1923 senesinde Kur'an tefsirini yazarken mart ayında bize gelen bu bilgiye göre, Macellan nebülözünün yeryüzünden 110.000 ışık senesi uzaktaolduğu belirtilmektedir. Ve bilebildiğimiz kadarıyla nebulalar hakkında, aşağıdaki rakamları söyleyebiliriz :
1 — 6 nebulanın bizden uzaklığı 207 ışık yılıdır.
2 — Nova adını alan 3 nebulanın bizden uzaklığı 435 ışık yılıdır.
3 — Zaman zaman aydınlık, zaman zaman karanlık olan elli nebulanın bizden uzaklığı 1014 ışık yılıdır.
4 — 70 nebulanın bizden uzaklığı yaklaşık 3050 ışık yılıdır.
5 — 69 nebulanın bizden uzaklığı 72.847 ışık yılıdır.
6 — 2 nebulanın bizden uzaklığı yaklaşık 635 ışık yılıdır.
7 — 6 nebulanın bizden uzaklığı 475.000 ışık yılıdır. Ve Andromedea nebulasmın bizden uzaklığı 1.485.000 ışık yılıdır. Bu nebula saniyede 1.200 km. hızla hareket etmektedir. Keza Macellan adı verilen nebula da aynı zamanda saniyede 568 km. süratle güneş sisteminden uzaklaşmaktadır. Güneş sisteminin gezegenlerini ve yeryüzünün bağlı bulunduğu galaksi ise yaklaşık saniyede 560 km. hızla hareket etmektedir, İşte ilimler akademisinin bize ulaştırdığı özet

bilgiler. İyi bak, küçük dünyayı gezinirken nasıl büyük dünyayı da gezmiş olduk. En küçük âlemle en büyüğünün nizâmına bak, akış hızına bak. Bilginin nazarında; yörüngesinde hareket eden bir gezegenle, atomda çekirdeğin etrafında gezinen bir elektron arasında hiçbir fark kalmamış. Böylece; başla son, eksi sonsuzla artı sonsuz birbiriyle birleşmiştir. İşte Allah Teâlâ'nın, «Rahmanın yaratışında bir tutarsızlık göremezsin» kavli aynıyla bunu gösterir. Görmüyor musun, Allah en büyük âlemlerle en küçük âlemleri birbirine benzetmiş ve hepsini aynı kural ve aynı kaideyle idare ediyor.-İşte kainatta gö- rülen umûmî vahdet kanunu budur. Bu en büyük âlemle en küçük âlem arasındaki birlik onu yaratanın birliğinin delili değil mi? Doğrusu nizâm hiçbirinde değişmemiştir. «Evvel de O'dur, âhir de O'dur, zahir de O'dur, bâtın da O'dur. Ve O her şeyi bilendir.» [6]

7 — Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. işte kalblerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîle yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun gerçek te'vîlini, ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar.- Biz ona inandık, hepsi Rabbımızm katmdandır, derler. Ancak akıl sahipleri düşünebilirler.
8 — Ey Rabbımız; bizi, hidâyetine erdikten sonra kalblerimizi eğriltme. Katından bize rahmet lütfet. Şüphesiz en çok lütfeden Sen'sin Sen.
9 — Ey Rabbımız; muhakkak ki geleceğinden şüphe olmayan bir günde insanları toplayacak Sen'sin. Şüp
hesiz ki Allah va'dinden dönmez.

Muhkem ve Müteşâbih:

Allah Teâlâ Kur'an'da muhkem âyetler bulunduğunu ve bunların “Ümmü'l-Kitâb» olduklarını haber veriyor. Bunların delâletleri açık olup hiç kimseye kapalı değildir. Kur'an'da diğer bir kısım âyet- ler daha vardır ki, bazı insanlara delâletleri kapalı gibi görünür. Kim bu âyetleri, açık olan âyetlerin ışığında düşünür, inceler ve müteşâ-bih âyetleri muhkemlerle birlikte değerlendirirse hidâyete ulaşır. Aksini yapan da dalâlete düşerTjşte bunun için Cenâb-ı Hak : «Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın anasıdır.» buyuruyor.
Onlar şüphe ve tereddüt esnasında dönülecek, müracaat edilecek asıllardır.
«Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir.»
Delâlet yönünden muhkem âyetlere uygun manâya delâlet etmeleri ihtimali yanında Allah'ın bu âyetlerdeki maksadı yönünden değil de sadece lafz ve terkîb yönünden başka bir şeye delâlet etmeleri de mümkündür.
Muhkem ve müteşâbih konusunda ihtilaf edilmiş ve selef âlimlerinden muhtelif görüşler rivayet edilmiştir :
Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Muhkemler, Kur'an'daki nâsih âyetler, helâl ve haram, cezalar ve farzlar, bir şeyi emreden ve gereğince amel edilmesini bildiren âyetlerdir.» demiştir.

İkrime, Mücahid, Katâde, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Süddî'den rivayet edildiğine göre onlar: «Muhkem, kendisiyle amel edilenlerdir» demişlerdir.
İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre ise; muhkem âyetler;
De ki: «Gelin, Rabbınızm size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim : O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın...» (En'am, 151) ve devamı ile; «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibadet etmeye-siniz.» (İsrâ, 23) ve devamındaki; âyetleridir. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiştlrTİYine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İshâk İbn Süveyd^aen rivayet ettiğine göre Yahya İbn Ya'mer ve Ebu Fâhit'e : «Bunlar kitabın anasıdır» âyetinde ihtilâf ettiler. Ebû Fâhite : «sûrelerin başlarında bulunan hurûf'u mukattaa'dır» demiş, Yahya İbn Ya'mer de «farzlar, emir ve yasaklar, helâl ve haramlardır» demiştir.
İbn Lehîa... Said İbn Cübeyr'den nakleder ki, o şöyle dedi: Bu âyetler «kitabın aslıdırlar. Bunlara "Ümmü'l-Kitab" ismi verildi, çünkü bütün semavî kitaplarda yazılmışlardır.»
Mukâtil İbn Hayyân dedi ki: «Böyle isimlendirildiler. Bunlar Üm-mü'1-Kitabdır, zira hak dine mensûb olup da onlardan memnun olmayan (onları kabul etmeyen) kimse yoktur.»
Müteşâbihler konusunda da şunlar söylenmiştir: Ali İbn Ebu Talha'mn rivayetinde îbn Abbâs : «Bunlar mensûh âyetler, Kur'an'dan önce ve sonra olanlar (emsal) atasözleri ve yeminler iman edilip de kendisiyle amel edilmiyenlerdir» demiştir.
Mukâtil İbn Hayyân bunların «sûre başlarındaki hurûf-u mukat-ta'a» olduğunu söyler.
Mücâhid der ki: «Müteşâbih âyetlerin bazısı diğerlerini doğrular.»
Bu ancak... «ahenkli ikişerli bir kitap» (Zümer, 23) âyetinin tefsirinde şöyle demişlerdir: Müteşâbih, bir konuda gelen kelâmdır, me-sânî ise cennet ve cehennemin niteliği, iyilerin, sonra da günahkârların hali gibi karşılıklı iki konudaki kelâmdır.
Burada ise müteşâbih muhkemin karşıtıdır.
Burada söylenenlerin en güzeli bizim daha önce söylediğimiz olup Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr da aynı şeyi söyledikten sonra (Onun bazı âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır» âyetinde; «Onlarda Rabbın hüccetleri, kulların günahsızlığı, düşmanlığın ve bâtılın reddi vardır. Onlarda, konuldukları mânâdan bir sapma ve tahrif söz konusu değildir.» demektedir. Müteşâbih âyetlerde ise doğrulukta sapma, tahrif ve te'vîlde müteşâbih olan âyetlerdir. Allah bunlarla kullarını imtihan eder. Nasıl ki haram ve helâlları ile de onları imtihan etmektedir. Ta ki Haktan yüz çevirip bâtıla dönmesinler.
Cenab-ı Hakk : «Kalbi erinde eğrilik (yani sapıklık ve haktan çıkıp bâtıla dalma duygusu) olanlar, müteşâbih olanlara uyarlar. Kur'an'da sadece müteşâbih olan âyetleri alırlar. Zira lafzı itibariyle kasdettikleri mânâya ihtimali bulunduğundan bunları sapık mak-sadlan yönünde tahrif etme imkânları vardır. Halbuki muhkem âyetlerde bu imkâna sahip değillerdir. Zira bu âyetler onlara karşı birer hüccettirler. Bu sebeple Cenâb-ı Hak «fitne çıkarmak için...»

kendilerine uyanları saptırmak için müteşâbihlere uyarlar buyuruyor. Burada şuna işaret vardır: Onlar sapıklıklarına Kur'an'dan delil getirirler. Halbuki Kur'an onların lehine değil, aleyhlerine bir delildir.
Mesela Hıristiyanlar;.. Kur'an'ın, İsâ (a.s.) in Allah'ın ruhu ve Meryem'e ilkâ etiği bir kelimesi olduğuna dâir âyetleri delil olarak alıyorlar da; «O, sadece kendisine nimet verdiğimiz... bir kuldur.» (Zuh-ruf, 59) «Hakikat Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona «ol» dedi, o da oluverdi. (Âl-i İmrân, 59) Ve benzeri İsâ (a.s.) nın Allah tarafından yaratılmış bir kul. ve bir peygamber olduğunu açıkça ifâde eden (muhkem) âyetleri almıyorlar. Allah Teâlâ «Te'vîline yeltenmek, (onu istedikle-ri mânâya delâlet edecek şekilde tahrif etmek) için müteşâbihlere uyar-lar.» buyuruyor.
Mukâtil ve Süddî diyor ki: Olacak şeyleri ve eşyânm akıbetini Kur'an'dan öğrenmek isterler.
İmâm Ahmed der ki: Bize.İsmail... Hz. Âişe'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) «Sana kitabı indiren O'dur... bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir.» âyetini okudu ve : Kur'an konusunda mücâdele edenleri gördüğünüzde bilin ki bu âyetle kastedilen kimseler onlardır ve onlardan sakının.» buyurdular. İmâm Ahmed'in Müsned'inde bu hadîs İbn Ebu Müleyke kendisiyle Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Aralarında başka bir râvî yoktur.
Hadîsi İbn Mâce de İsmâîl İbn Üleyye ve Abdülvehhâb es-Sekafî kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet etmiştir..
Bu hadîsi Buhârî bu âyetin tefsirinde, Müslim sahîh'inde «Kita-bu'1-Kader» de, Ebu Dâvûd Sünen'inde «Sünnet» babında Ka'nebî ka-vK nalıyle... Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir ^Buhârî'nin lafzı şöyledir: Hz. Âişe dedi ki: «Rasûlullah (s.a.) "Bunu ancak akıl sahipleri dü-şünebilir"e kadar "Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir" âyetini okudu ve şöyle buyurdu: "Ondan müteşâbih olanlara uyanları gördüğünüzde bilin ki onlar Allah'ın (kitabında) isimlendirdik] eridir, onlardan sakının."»
İbn Cerîr diyor ki: Hz. Âişe'den rivayet etti ki : Bize Ali İbn Sehl... Rasûlullah - (s.a.) «Fitne çıkarmak için müteşâbih olanlara uyarlar» âyetini çıkardı ve dedi ki: «Allah sizi sakındırıyor, onları gördüğünüz zaman tanıyınız.»"
Hadîsi İbn Merdûyeh de başka bir tanktan rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ebu Kâmil... Ebu Umame'den rivayet etti ki; «kalblerinde eğrilik olanlar...» âyeti hakkında .o, Rasû-lullah'tan rivayet ederek : «Onlar haricîlerdir», buyurmuştur.
«O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler karanr.» (Âl-i İmrân, 106) âyeti hakkında da «Onlar haricîlerdir» dedi. İbn Merdûyeh hadîsi başka bir şekilde Ebu Gâlib tankıyla Ebu Ümmâme'den merfû olarak rivayet etmiştir. Bu hadîsin az bir kısmı Sahabî sözüdür ve mânâsı doğrudur. İslâm'da, ortaya çıkan ilk fitne haricîler fitnesidir. Hareket noktaları da dünyalıktır. Şöyle ki:
Rasûlullah (s.a.) Hüneyn gazvesi ganimetlerini taksim etmişti. Kendi bozuk akıllarına göre Allah Rasûlu bu taksimde adaletli davranmamıştı. Hemen konuşmaya kalktılar. İçlerinden Zü'1-Hüveysıra adlı birisi: Adaletli

davranmadın, adaletli ol, dedi. Allah Rasûlü: «Adîl olmadıysam yazık bana; Allah bana bütün yeryüzü halkı için güveniyor da sen mi güvenmiyorsun?...» buyurdular. Adam dönüp gidince Hz. Ömer, —bir rivayete göre de Halîd İbn Velîd— onu gebertmek üzere Rasûlullah'dan izin istediyse de o: «Bırakın,» buyurdular. «Onun neslinden öyle bir kavim çıkacak ki onlarla namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak istemiyeceksiniz. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar. Onlarla nerede karşılaşırsanız öldürün. Zira onları öldürene sevâb vardır.»
Sonra Hz. Ali zamanında tekrar ortaya çıktılar ve Nehrevân'da kılıçtan geçirildiler. Daha sonra da birçok şubelere, kabilelere, fikirlere, dağınık ve bir sürü kollara ayrıldılar.
Sonra Rasûlullah (s.a.) in : «Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Onlardan biri hariç hepsi cehennemliktir.» buyurdu. O fırkadan olanlar kimlerdir ey Allah'ın Rasûlü? sorusu -üzerine de : «Benim ve ashabımın hali üzere olanlar.» buyurarak, haber verdikleri üzere Ka-deriyye, Mu'tezile, Cehmiyye ve daha başka bid'atlar doğdu. Bu hadîsi bu ziyâdelikle Hâkim Müstedrek'inde tahrîç etmiştir.
Hafız Ebü Ya'lâ dedi: Bize Ebu Mûsâ... Huzeyfeden rivayet etti ki Allah Rasûlü şöyle buyurdular :
«Ümmetimden bir kavim vardır. Onlar Kur'an'ı okurlar da onu kötü ve kuru hurma gibi dağıtırlar, te'vîli mümkün olandan başka mânâlarla te'vîl ederler.»
Allah Teâlâ buyuruyor: «Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir.» Kırâet imamları burada durulup durulamıyacağında ihtilâf etmişlerdir. Daha önce de geçtiği gibi lafza-i Celâl'de durulacağı söylenmiştir. [7]

Derin Bilgi Sahipleri

İbn Abbâs şöyle diyor : Yorum (tefsir) dörttür.
1 — Kimsenin anlamakta zorluk çekmediği tefsir,
2 — Arapların dillerinden dolayı bilebildikleri tefsir,
3 — İlimde derinleşenlerin bilebileceği tefsir,
4 — Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği tefsir
Bu söz Hz. Âişe'den, Urve'den, Ebu'ş-Şa'şa'dan, Ebu Nehîk'ten ve başkalarından da rivayet edilmiştir.
Hafız Ebu'l-Kâsım, el-Mü'cem'ül-Kebîr'inde diyor: Bize Hâşim İbn Mezîd'in... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :
«Ümmetim için şu üç halden korkarım :
1 — Malları çoğalır da birbirlerini çekemezler ve vuruşurlar.
2 — Kitab (Kur'an) onlara açılır da mü'min onu alır ve te'vîl etmek ister. «Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar : Biz ona inandık... derler.»
3 — İlimleri çoğalır da sonra onu kaybederler ve ona aldırmazlar.»
Bu hadîs cidden garîbtir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor: Bize Muhammed îbn Ah-med'in... İbn'ül-Âs'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur:

«Kur'an, bir kısmı diğer bir bölümünü yalanlamak için indirilmemiştir. Ondan anladığınızla amel edin, müteşâ-bih olanlarına da îmân edin.»[8]
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, İbn Tâvûs'tan, o da babasından rivayet etti ki İbn Abbâs bu âyeti şöyle okurdu :
«Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir, derinleşmiş olanları «Ona îmân ettik» derler.»
İbn Cerîr Ömer İbn Abdülaziz ve Mâlik İbn Enes'ten rivayet eder ki: Onlar ona îmân ederler ve te'vîlini bilmezler, demiştir.
Yine İbn Cerîr'in naklettiğine göre, Abdullah İbn Mes'ûd ve Übeyy İbn Ka'b'ın mushaflannda bu âyet şöyledir :
«Onun tevîli (yorumu) ancak Allah katandadır. İlimde derinleşmiş olanlar : «Biz ona inandık» derler.»
İbn Cerîr de bu kavli tercih etmiştir.
Bazıları da âyette «İlimde derinleşmiş olanlar (kısmında dururlar ki, müfessir ve usûlcülerin bir çoğu bu görüşe uyarak : «Anlaşılmıyan bir şeyle (Kur'an'da) hitapta bulunulması uzaktır.» demişlerdir.
İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle dermiş : «Ben, onun te'vîlini bilen ilimde derinleşmiş kimselerdenim.»
Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh şöyle diyor: «İlimde derinleşmiş olanlar; onun te'vîlini (yorumunu) bilirler ve ona îmân ettik derler.» Rebî İbn Enes de böyle demiştir. Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'den naklen şöyle dedi: Dilenen, arzu edilen te'vîli ancak Allah ve ilimde derinleşenler bilir. İlimde derinleşenler de ona inandık derler. Sonra da müteşâbihin yorumunu, ancak bir tek şekilde yapılabilen muhkemin yorumuyla karşılaştırırlar.
Kitabla(Kur'an'la) onların sözleri birleşir, biri diğerini doğrular, hüccet, delil, geçerli olur, özür ortaya çıkar, bâtıl ortadan kalkar, küfür onunla red-dedilmiş olur.
Hadîs'te Rasûlullah (s.a.) in İbn Abbâs hakkında : «Allah'ım onu dinde fâkih, bilgin kıl ve ona Kur'an'ın yorumunu öğret.» şeklinde duâ buyurduğu belirtilir.
Bu konuda bazı âlimler ayrı fikir beyan ederek diyorlar ki: Tevîl (yorum) kelimesi söylendiğinde, Kur'an'da bundan iki mânâ kastedilir :
1 — Te'vîl bir şeyin hakikati, gerçeği ve aslıdır. Kur'an-ı Kerîm'de-ki şu âyetlerde geçen «te'vîl» kelimesi bu anlamdadır. «Ana-babasmı tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsi onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: «Babacığım, işte bu; vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbim onu gerçekleştirdi.» (Yusuf, 100), «Onlar onun te'vî-linden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün...» (A'raf, 53). Yani Âhiret hayatı ile ilgili olarak kendilerine haber verilenlerin hakikati demektir. (Te'vîlden kastedilen mânâ bu olursa o takdirde bu âyetteki Lafza-i Celâl'de durulur. Zira işlerin hakikatini ve künhünü açık bir şekilde ancak Allah Teâlâ bilir.
Bu durumda “Er-Rasihune fi’l-ilmi” mübtedâ; “Yekuluneamenna bihi” haberi olur. Te'vîlden diğer anlam —ki «Bize bunun yorumunu bildir.» (Yûsuf, 36) âyetinde olduğu gibi bir şeyi tefsir, tabîr edip açıklamak beyan etmek anlamıdır— kastedilirse bu durumda “Er-Rasihune fi’l-ilmi” de durulur. Bu anlayışa göre ilimde derinleşenler eşyanın künhüne vâkıf olacak şekilde bir ilmi

ihata etmeseler bile kendilerine tevcih olunan hitabı bilip anlıyabilirler. Bu durumda “Yekuluneamenna bihi” kısmı «İlimde derinleşenler» den hâl olur. Ma'tûfün aleyh'den değil de sadece ma'-tûf'dan hâl olması dilde caizdir. Nitekim şu âyetler de böyledir : «(Bu ganimetler) yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dînîne ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir... derler ki: «Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân et-miş olan kardeşlerimizi bağışla...» (Haşr, 8-10), «Melekler sıra sıra dizilip Rabbının buyruğu geldiğinde.» (Fecr, 22).
İlimde derinleşmiş olanlardan haber verilerek şöyle buyruluyor:
«Onlar (müteşâbih'e) îmân ettik hepsi Allah katındandır derler.» muhkem olsun müteşâbih olsun tamâmı haktır, biri diğerini doğrular. Zira Allah katındandırlar ve Allah'dan olan şeyler arasında çelişki, ihtilâf asla olmaz. Zira başka bir âyette Allah şöyle buyurur : «Onlar hâlâ •Kur'an'ı gereği gibi düşünmiyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi, muhakkak ki içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı.» (Nisa, 82). Ve yine Allah bunun için : «Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir.» buyurmaktadır. Ancak salim akıl ve doğru an- layış sahipleri anlamı doğru olarak akleder ve anlıyabilir. İbn Ebu Hatim diyor : Bize-Muhammed İbn Avf... Ebu-Derdâ'dan rivayet etti ki; Rasûlullah'a ilimde derinleşenlerin kim oldukları soruldu : «Kendisi, dili, kalbi doğru olan, karnını ve namusunu haramdan koruyanlar, işte onlar ilimde derinleşenlerdir.» buyurdular.
İmâm Ahmed dedi: Bize Abdürrezzâk'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Rasûlullah münâkaşa eden bir grup gördü ve : «sizden öncekiler bu yüzden helak aldu. Allah kitabının bir kısmını diğer bir kısmıyla çatışır gördüler. Halbuki Allah kitabının bir bölümü diğer bir bölümünü doğrular mâhiyette indirilmiştir. Bir kısanını diğer bir kısmına dayanarak yalanlamayınız. Ondan bildiğinizi söyleyin, bilmediğinizi de onu bilenlere bırakın.»
Hafız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali İbn el-müsennâ, Müsned'inde der ki: Bize Züheyr İbn Harb... Ebû Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :
«Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Kur'an üzerinde münâkaşa küfürdür. (Bunu Rasûlullah (s.a.) üç kere tekrarladılar) ondan bildiğinizle amel edin, bilmediğinizi de onu bilene bırakın.» Hadîsin isnadı sahihtir. Ancak râvînin : «Bu hadîsi sadece Ebu Hüreyre'den rivayetle biliyoruz» demesi sebebiyle isnadında illet vardır.
İbn el-Münzir tefsirinde diyor ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Nâfi İbn Yezîd'den haber verdi ki «İlimde derinleşenler; Allah'a boyun eğenler, onun rızâsı konusunda kendini zelîl görenler, kendilerinden üstün olanlarla tartışmayan, kendilerinden aşağı olanları hakîr görmeyenlerdir, denilmiştir.
Sonra Allah Teâlâ onlarm, Rablerine şöyle diyerek duâ ettiklerini haber veriyor : «Rabbımız bizi hidâyete erdirdikten kalplerimize hidâyeti yerleştirdikten sonra haktan saptırma.» Bizi, kalblerinde eğrilik bulunup da Kur'an'ın müteşâbihlerine uyanlar gibi kılma, aksine bizi kendi doğru yolunda, Hak dîninde sabit kıl. «Katından bize bir rahmet ver.» Bu rahmetle kalblerimizi hak dîninde sabit

kılar, dağınık işlerimizi toparlar, bizi îmân yönünden kuvvetlendirirsin.
«Şüphesiz en çok bağışlayıcı Sensin.»
İbn Ebu Hatim dedi: Bize Amr İbn Abdullah'ın... Ümmü Seleme' den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) :
«Ey kalbleri döndürücü, beni kendi dinin üzere sabit kıl.» diye duâ ederdi. Sonra :
«Ey Rabbımız, bizi hidâyetine erdirdikten sonra kalblerimizi sapıtma. Katından bize rahmet ver. Şüphesiz en çok bağışlayan Sen'sin Sen.» âyetini okurdu. İbn Merdûyeh, Muhammed İbn Bekkâr kanalıyle... Ümmü Sele-me'den —ki bu, Esma bint Yezîd'dir— rivayet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) dualarında sık sık: «Ey kalbleri döndüren, kalbimi kendi dinin üzre sabit kıl.» derdi. Ben : «Ey Allah'ın Rasûlü kalbler de döndürülür mü?» diye sordum. O : «Allah Ademoğullarından kimi yarattıysa kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır. Dilerse onu düzeltir, dilerse kaydırı-verir.» buyurdular. Allah'tan, bize hidâyet bahşettikten sonra kalbleri-mizi haktan kaydırmaması, katından bize rahmet bahşetmesini dileriz. Elbette ki o çok bağışlayıcıdır.
Aynı hadisi tbn Cerîr de Esed İbn Mûsâ ve Müsennâ kanaliyle rivayet eder. Onun hadîsinde fazlaca şu ifâde vardır: «Ben dedim ki: «Ey Allah'ın Rasûlü bana, kendim için duâ edeceğim bir duâ öğretmez misiniz?» «Evet (öğretirim)» buyurdular :
«Ey Muhammed'in Rabbi olan Allah'ım, günâhımı bağışla, kalbimden kinleri gider, beni fitne sapıklıklarından kurtar.» de, buyurdular. Sonra İbn Merdûyeh der ki: «Bize Süleyman İbn Ahmed... Hz. Âişe'den rivayet etti ki o şöyle demiştir Rasûlullah (s.a.) çok kerre : «Ey kalbleri döndürücü, kalbimi dinin üzre sabit kıl» diye duâ buyururlardı. Ben: «Ey Allah'ın Rasûlü, bu duayı ne kadar çok yapıyorsunuz» dedim. Buyurdular ki: «Hiçbir kalb yok ki Allah'ın parmaklarından ikisi arasında bulunmasın. Eğer o kalbi doğrultmayı dilerse doğrultur, kay-dırmayı dilerse kaydırıverir. Allah Teâlâ'nm : «Rabbımız bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizı saptırma. Katından bize bir rahmet ver. Şüphesiz en çok bağışlayıcı Sensin. Sen.
Hadîs bu şekliyle gariptir, ama aslr'Buhârî'de, Müslim'de ve diğer hadîs mecmualarında —sonundaki âyet olmaksızın— değişik tarîklerden rivayetle mevcuttur..
Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Merdûyeh, Ebu Abdurrahmân kanaliyle... Hz. Âişe'den rivayet ediyor: Rasûlullah (s.a.) gece uyandığında : «Al-lah'dan başka ilâh yok, O'nu tesbîh ederim. Allah'ım günâhlarımı bağışlamanı ve rahmetini dilerim. Allah'ım ilmimi artır, bana hidâyet lütfettikten sonra kalbimi saptırma, bana katından bir rahmet ver, muhakkak ki sen çok bağışlayıcısın.» diye duâ ederdi. (Hadîsin lafzı İbn Merdûyeh'in.rivâyetidir.)
Abdürrezzâk diyor ki: Bana Ebu Abdullah... Mâlik'ten haber verdi ki o şöyle demiş : Ebubekr Sıddîk'in arkasında akşam namazı kıldım. Ebubekr ilk iki rek'atte Ümm'ül-Kur'an'ı (Fatiha) ve Kısâr-ı Mufassal sûrelerden ikisini okudu. Üçüncü rek'atte de —ona o kadar yaklaşmıştım ki elbisem elbisesine değecekti.— Pâtiha'yı ve Âl-i İmrân süresindeki bu âyeti okuduğunu işittim.
Ebu Übeyd der ki: Bana Ubâde İbn Nüseyy haber verdi: Halifeliği sırasında Ömer İbn Abdülazîz'in yanındaydım. Ömer, Kays'a dedi ki: «Ebu Abdullah'dan bana

nasıl haber vermiştin?» Ömer dedi: «Bunu ondan işittikten beri hiç terketmedim. Halbuki ondan önce başkasını okuyordum.» Birisi ona sordu : «Mü'minlerin emîri ondan önce ne okurdunuz?» İhlâs sûresini okurdum dedi.
Bu hadîsi Velîd İbn Müslim de... Ebu Ubeyd'den aynı şekilde rivayet etmiştir. Aynı hadîsi Velîd İbn Müslim'in... Sunâbihî'den rivayeti ise şöyledir : «Ebubekr Sıddîk'in arkasında akşam namazı kıldım. İlk iki rek'atte cehren Fatiha ve bir kısa sûre okudu. Üçüncü rek'ate kalkınca ona yaklaştım. O kadar ki elbisem elbisesine değdi. O, Âl-i İmrân sûresinin 8. âyetini okudu.
(Onlar dualarında) «Ey Rabbımız, muhakkak ki, geleceğinden şüphe olmayan bir günde insanları toplayacak Sensin. Şüphesiz ki Allah va'dinden dönmez.» derler. Ey Rabbımız Sen mahlûka ti Sana döndükleri günde bir araya toplayacaksın. Sonra aralarını ayıracak, ihtilâf ettikleri konuda onlar hakkında hüküm vereceksin, dünyada işledikleri hayır ya da kötülüklere göre, amellerine göre hepsinin cezalarını ve mükâfatlarını vereceksin. [9]
Denilirse ki Kur'an dini açıklamak ve kulları doğru yola irşâd edip hidâyete götürmek için indirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir eserde müte-şâbihlerin bulunmasının ne faydası vardır? Hepsi muhkem olamaz mıydı?
Derim ki; bilginler bu soruya birkaç çeşit cevap vermişlerdir: Birincisi; Kur'an arap dili ve arapça lafızlarla arab söz dizimine göre indirilmiştir. Arapça ifâde ise iki kısımdır. Bir kısmı özet olarak veciz ifâdelerdir. Veciz ifâde; duyanın başka bir anlama hamletmesi ihtimâli olmayan ifâdedir. Veciz ifâdeyi anlamak, maksadın açıklanması ve pekiştirilmesi için uzunca söze hacet yoktur. İkinci tür söz ise mecaz, kinaye, işaret, telmihlerle mânânın bir kısmının kapalı olarak ifâde edildiği bölümdür. Araplarca beğenilen ve sözlerinde bedî olarak tasvir edi-len kısım budur. Bunun için Allah Teâlâ Kur'an'ı her iki şıkka göre indirmiştir. Onların Kur'an gibi bir kitabı getirmekten âciz olmaları kesinleşsin diye bu yolu te/cîh etmiştir. Sanki Hak Teâlâ onlara şöyle demiştir: Siz bu iki şıktan istediğinizi seçerek Kur'an-ı Kerîm'e karşı koyun. Eğer Kur'an'ın hepsi vazıh ve muhkem olarak indirilmiş olsaydı; onlar diyebilirlerdi ki; bir kısmı bizim için pek beğenilir olan türden indirilmeli değil miydi?
İkincisi; Allah Teâlâ müteşâbihleri büyük bir faydaya göre inzal buyurmuştur. Şöyle ki; ilim ve nazar ehli müteşâbihi muhkeme döndürecek için uğraşmalıdırlar, ancak böylece düşünceleri derinliğine genişler. Müteşâbihlerin mânâsını araştırmak için bütün ihtimamlarını sarfetmelidirler. İbâdetlerinden dolayı sevaba naîl olmalıdırlar. Şayet Kur'an'ın tümü muhkem olsaydı, bilen ve bilmeyen onu anlamada eşit olsaydı; bilen bilmeyenden üstün kabul edilmez, düşünce ölür, zihin duraklardı. Kapalı olması, düşünme ihtiyacını ortaya çıkarır, anlam çıkarma zaruretini belirtir. Nitekim zenginlik kınanırken; o ahmaklık getirir, fakirlik övülürken de zekâ getirir denilmiştir. Keza fakirliğin hileyi doğuracağı çünkü muhtaç olanın hileye başvuracağı söylenmiştir.
Üçüncü cevâb; her ilim erbabı kendi ilimlerinde öğrencilerin zihinlerini tecrübe etmek ve cevâblarından düşünce tarzlarını anlayabilmek için gizli kapalı problemler ve derin anlamlar serdederler. Çünkü öğrenci kapalı anlamları çıkarma gücüne sahip olursa; açık olanların anlamını kavrama gücüne daha çok sahip

olur. Bu husus bilginler tarafından beğenildiğine göre; Allah Teâlâ'nın indirmiş olduğu müteşâbih âyetlerin de bu şekilde anlaşılması caizdir.
Dördüncüsü; Allah Teâlâ müteşâbih âyetleri kitab-ı kerîminde mü'-min kullarına haber vererek indirmiştir. Bununla mü'min o âyetlerin önünde durup, onun bilgisini gerçek bilgi sahibine döndürür ve böylece Allah'ı ta'zîm ederek sevaba nail olur. Münafık da onunla şüpheye düşer ve böylece bâtrla gider. Neticede cezaya müstehak olur. Tıpkı İsrâ-iloğullarının ırmakla denenmesi gibi. Muradını en iyi bilen şüphesiz ki Allah'tır.[10]
Muhkem âyetten kasdedilen; delile gerek duymadan bilinen bölümdür. Âyetin maksadı çok açık olduğu için, neyin kastedildiğini gösteren bir delile gerek yoktur. Sözgelimi Allah Teâlâ'nın «Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez, bir zerre miktarınca zulmetmez» gibi kavilleridir. Burada neyin kastedildiğini bilmek için bir delile gerek yoktur.
•Müteşâbih ise; âyetin zahirinden, neyi kastettiğinin ancak maksadı gösteren bir karine ile bilinebildiği âyetlerdir. Çünkü konu kapalıdır^ Sözgelimi Allah Teâlâ'nın, «Allah bir bilgiye göre onu sapıttı.» kavli gibi. Çünkü bu kavil, «Sâmirî onları sapıttı.» kavlinden farklıdır. Zira Sâmirî'nin sapıtması çirkindir. Allah'ın sapıtması ise güzeldir. İşte Mücâhid'in; muhkem mânâsı birbirine benzemeyen âyetlerdir. Müteşâbih ise mânâsı birbirine benzeyen âyetlerdir, sözünün anlamı budur. [11]
Bunu iyice bildikten sonra; “İllallah” veya (*Cjy*-*\JS*) kelimesi üzerinde durmanın caiz olduğunu anlarsın. Bazı tahkik imamları dediler ki; eğer müteşâbih ile yaratıkların elde edemeyecekleri hususlar kastedilmişse,
doğrusu “İllallah” kelimesi üzerinde durmaktır. Şayet müteşâbih ile; vazıh olmayan mücmel ve benzeri konuların kastedildiği kabul edilirse doğrusu, bu kelimenin üzerinde durmayıp atfetmektir. Ancak durmak da caizdir. Çünkü Allah'dan başka kimse bunların hepsini veya derinliğini bilmez. Fakat(müteşâbih; zahirin kastedilmemiş ' olduğu ve maksadın belirlenmesine mütedair naklin ve aklın kesin olarak delâlet ettiği delil bulunmayan husus diye tefsir edilirse; bu konuda iki görüş vardır. Bir kısmı bu konulara dalmanın ve doğruya yönelik biçimde müteşâbihleri te'vîl etmenin câ-iz olduğunu kabul ederler. Bunlara göre “İllallah”kelimesi üzerinde durmak ve durmamak caiz-dir. Bir kısmı ise müteşâbihâta dalmayı yasaklar ve te'vîlinin imkânsız olduğunu söylerlerjki; bunlara göre “İllallah” kelimesinin üzerinde durmak vâcibdir. Hanefî önderlerinden burada durmayı gerekli bulanlar kendilerine bu tercihlerinin nedenini soranlara birkaç şekilde cevâb vermişlerdir : Birincisi; bu âyetle sapıklara mukabil derin bilgi sahibi olanların durumunun açıklanması kastedilmiştir. Ancak derin bilgi sa-. hiplerine aşırı derecede itinâ gösterilmiş ve sapıklarla lafzen dahi olsa beraberliğe yolaçacak bir ifâde kullanılmamıştır. Genellikle bu gibi hallerde karşıtlar aynı derecede ifâdelerle zikredilir ki, burada derin bilgi sahipleriyle, sapıklar eşit derecede zikredilmekten kaçınılmıştır.
Buna yakın bir ifâde Allah Teâlâ'nın şu kavlidir : «Allah îmân edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkanr. Küfredenlerin dostlan ise Tâğût'tur.» Burada îmân edenlere mukabil küfredenler sözkonusu edilirken; «Tâğût ise küfredenlerin dostlarıdır» denmediği gibi, îmân edenlerin dostlan da Allah

Teâlâ'dır denmiyor. Maksad Allah Teâlâ'nın sânını saygıyla anmak ve bu arada mü'minlerin durumuna da itinâ göstermektir.
İkincisi; derler ki: Müteşâbihlerin te'vîli konusunda derin bilgi sahiplerinin son derece eksik oldukları belirtilmektedir. Binâenaleyh onlar Allah Teâlâ'nın ifâde ettiği gibi, bu konuyu bilmediklerine ve sadece inandık demekle yetindiklerine göre, diğerlerinin konuya dalmamaları daha evlâdır. Öyleyse müteşâbihlerin te'vîlini Allah'dan başka bilen bulunmamaktadır. (...) [12]
Bu görüşe yakın bir görüş de bizim sûfî efendilerimizin çoğunun açıkladıkları görüştür. Onlar derler ki: Müteşâbih âyetlerde delâlet ettiği tenzil niteliklerini kabul etmekle beraber, onları zahirlerine göre
yürütmek icâb eder. Nitekim Allah Teâlâ «O'nun gibi hiçbir şey yoktur.» buyurmaktadır. Öyle ki hakkın yüce varlığını hiçbir varlık sınır-layamaz. İsterse varlıklardan dilediğinde tecellî etsin. Çünkü O, mutlak mânâda kemâl sahibidir. O, mutlak kaydının da dışındadır. Şüphesiz ki müteşâbihleri zahirine hamledip, Allah'ı yüce zâtına uygun düşen tenzil niteliklerine de riâyet etmek aklın durumunun ötesinde bir durumdur. Burası öyle bir denizdir ki ancak nafile ibâdetlerle ilâhî yakınlığın mutluluğuna erenler o denizde yüzebilirler. [13]
Doğrusu, Allah insan bedenini bir şehir gibi yaratmıştır. Bu şehrin dört münferid tabiatı vardır. Sonra bu dört tabiatı birleştirmiş ve bundan dört birleşik direk halketmiştir. Sonra onlardan dört karışım meydana getirerek dokuz cevheri sıralamıştır. Bu cevherlerin birbiriyle karışımı neticesinde 248 küçük direğe dayalı on katlı bir bina yapmış ve bu binaya yediyüzelli ip germiştir. Bu şehirde 12 cevher deposu yapmış ve her depoya 360 geçit koymuştur. Şehir, 390 kanalla ırmaklara bağlanmış ve sûrunun üzerinde 12 geçit halketmiştir. Bu geçitlerin 5 bekçisi vardır. Ve bekçileri de iki direğin üzerine kondurmuştur. Böylece 12 çeşit birim halketmiştir. Tabiatlar, direkler, karışımlar, cevherler, katlar, küçük sütunlar, ipler, depolar, geçitler, ırmaklar, kapılar, bekçi- ler ve iki sütun.
Bu 13 tür şöyledir :
1 — Dört tabiat, ısı, soğuk, nem ve kuruluktur.
2 — Eski fizikçilere göre, dört rükün vardır. Bu da ateş, hava, su ve topraktır. Ama günümüzde ilim bunun sayısı 75 olan (1921'lerde bugün bu rakam değişmiştir) elementler birleşiminden ibaret saymakta
dır. Ne var ki ilmin vardığı sonuç hep aynı olmuştur. Çünkü eski ve yeni bilginler bütün elementleri bir tek esâsa döndürmektedirler ki bu da heyâlâ veya bir başka deyimle rengi ve ağırlığı olmayan, sadece var
sayım olarak kabul edilen maddedir.
3 — Dört karışım ise; safra, kan, balgam ve sevdadır. (Eskiler insanda mevcûd olan bu karışımların onun yapışım etkilediğini söylerlerdi.) Sonrakiler daha başka şeyler eklediler. Biz burada detayla açıklama değil, özet vermek durumunda olduğumuz için konuyu daha fazla anlatmıyoruz. Çünkü konu doktorları ilgilendirir. Biz ise genel konuları işaret durumundayız.
4 — Dokuz cevher şunlardır: Kemik, beyin, sinir, damar, kan, et, deri, tırnak, saç.
5 — On tabaka şunlardır : Baş, boyun, göğüs, karın, karın boşluğu, etek, uyluk kemiği, baldır, bacak ve ayaktır.
6 — Direkler ikiyüzkırksekiz tane olup; kemiklerdir.

7 — İpler 750 tane olup kemikleri bağlayan kaslardır.
8 — 11 depo ise beyin, geniz, ciğer, kalb, karaciğer, dalak ve safra kesesi, mide, bağırsaklar, meme ve böbreklerdir.
9 — Geçit ve yollar ise 360 çeşit olan değişik damarlardır.
10 — Irmaklar ise 390 tane olan toplar damarlardır.
11 — 12 kapı ise göz, kulak, burun, ağız, meme, göbekten ibaret olup bir kısmı çifterdir.
12 — Bekçiler ise koklama, görme, duyma, tatma ve dokunma duyularından ibaret olan beş duyumuzdur.
13 — 2 direk ise ayaklardır.
Bunları saymaktan maksad, bedendeki organları kısaca özetlemektir. Detaya dalmak ise çok geniş yer alır. Biz bundan sadece duyma ve görme duyularıyla yetinelim ki bunlar ötekiler için yeterince örnek olsun.
Beşinci incelik; Duyma ve İşitme Organlarındaki İnceliktir.
Nasıl daha önce küçücük bedeni ve gizli dünyası içerisinde örümcek senin zihnini hayretten hayrete düşürdüyse, ve yine feza boşluğunda yüzen gök cisimleri, gözle fark edilemeyecek kadar geniş alanda yayılmış olan yıldızlar seni dehşete düşürmüşse ve hayret vericilik bakımından büyük âlemle küçük âlem arasında hiçbir fark yoksa; aynı şekilde görüyorsun ki; duyma vâsıtası olan kulak da terkibindeki hârikalar, detaylarındaki fazlalıklar, eşsiz düzeni ve nizamındaki ince hârikalarla büyük âlemden hiç de az hayret verici değildir. İyi düşün, bak; şu anda iki şehir ve bir deniz karşısındasın. İlkşehir sakinlerden yoksundur. Yapısı kavisli, sûru dâire biçimindedir. Bu şehirde yenen ve esen sadece rüzgârdır. Sonra bu şehre akın akın elçiler gelir ve her biri değişik kıyafetler giyer. Ve bu elçiler o ırmağın arkasında, yüce köşkünde oturan muazzam hükümdara ulaşmak isterler. Bu şehrin ötesinde ikinci bir şehir daha bulunmaktadır. Orada üç tane posta merkezi var. Ve dışardan gelen mektuplan birbirine ulaştırırlar. Bu şehrin ötesinde bir ırmak var ve o, önceki ikisinden daha önemlidir. Eğer ırmağı görsen hayretten hayrete düşersin. Orada dalgaları birbirine vuran kocaman bir ırmak görürsün. Bu ırmak diğer ırmaklar gibi belirli bir istikâmette akmaz. Aksine üç boğum halinde, içiçedir. Kısaca bu nehrin girinti-çı-kıntılan pek çoktur. Ve' düzgün akışı yoktur. Bu nehrin suyunda pek çok telgraf makinalan görürsün. Burguya benzeyen tarafında 3.000 telgraf alıcısının bulunduğunu ve denizin kıyısında daha başka telgraf hatları olduğunu görürsün. Denizin ötesinde bir kral ve onun yanında posta memurları var; kıyıda bulunan telgraf cihâzıyla denizde bulunan -tellerle etrafa haber yollarlar. İlk şehre gelen elçilerin ikinci şehirdeki ilk istasyona, ikinci şehirden üçüncüsüne haberler verdiklerini, sonra ötedeki denize deniz aşın yerlere 3.000 tel 3.000 hatla bilgi ulaştırdık larını görürsün Denizi aşan haberler koruyucu taş küreler vasıtasıyla geçirilir ve etrafa yayılan elçiler bu haberleri alarak diğer ülke hükümdarları hakkında bilgi sahibi olurlar. İşte bu anlattığım size kendi kulağınızdır.
İlk şehir ses dalgalarını toplayan kulak kepçesinden ve dış duyu alanından ibaret olan dış kulaktır. Dış kulak kepçesine çarpan dalgaları orta kulağa ulaştırır. O kulağa gelen akın akın haberler ise alfabenin harfleri ve bunların bileşimi olan

kelimeler, şarkı sesleri ve işitilen diğer şeylerdir. Bunların haddi hesabı yoktur. İkinci şehir ise orta kulaktır. Orta kulak dış kulakla iç kulak arasında yer alır. Dış kulaktan orta kulak zarıyla ayrılır. Üç posta merkezine gelince; bunlar içinde bu-lunan üç kemiktir ki çok ince bir yapıya sahip olan bu kemikler birbirine bağlanırlar. (...)
Büyük denize gelince; bu iç kulak denilen kısımdır. Veya çöldür. Burası özel olarak duyma organıdır. İçinde pek çok girinti-çıkıntı olduğu için ona çöl adı verilmiştir. Bunun içinde çok ince elastiki kıllardan oluşan iplikler ve şeffaf maddeler vardır. Ayrıca korti adı verilen , 3.000 küçük cihaz vardır. Korti cihazı adı geçen telgraf verici cihazıdır. Dış kulağa bir ses çarptığında bu dalgalar orta kulağa ulaştırılır. Orta kulak zarının üzerine gelen ses dalgacıkları orta kulaktaki örs ve üzengi kemiklerini harekete geçirir. Böylece ses ortadaki akışkan maddeye iletilir. Korti cihazı tarafından birdenbire yakalanan sesler, beyne götürülür. Bu çubuk biçiminde olan korti cihazının her bir bölümü ayn bir sesi alır. Doğrusu pek çok *ses* duyulmaktadır. Hayvan, ağaç ve taş gibi. Bu sesler korti cihazı tarafından münâsib olan hatta sevkedilmek üzere dağıtılırlar. Ve sanki bu 3.000 ses alıcı kılçıklar; muhtelif sesleri ayıran ayraçlar gibidir. Sonra bu sesler kılçıklar vasıtasıyla telgraf hatlarıyla geçmiş olduğunuz kanallara ulaştırılır ve buradan duyma sinirleri uzanır. Bu sinirler beyne kadar uzar. Kendilerine ulaşmış olan sesleri bu hükümdara benzetmiştik. İşte kulağın durumu. Mümkün olduğunca sana açıklamaya çalıştık. Eğer ilmi inceleme imkânın yoksa bu sana yeter. Şüphesiz ki Allah yaratıcıların en yücesidir. (...) [14]

10 — Doğrusu küfredenlerin malları ve çocukları Allah'a karşı onlara bir şey sağlamaz. Ve onlar ateşin yakıtıdırlar.
11 — Tıpkı Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin yaptığı gibi. Onlar âyetlerimizi yalanladılar da Allah günâhlarından dolayı onları yakalayıverdi. Allah azabı çok şiddetli olandır.

Kâfirlerin Mâlî Gücü

Allah Teâlâ kâfirlerin cehennemin yakıtı olduklarını haber veri-yor.«O gün zâlimlerin mazeretleri fayda vermez. Lanet onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 52).
Onlara dünyada iken verilen mallar ve çocuklar kendilerine fayda vermeyecek, onları yakıcı azâbdan kurtaramıyacak. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: «Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah bunlarla ancak onlara dünyada azâb etmeyi ve kâfir oldukları halde canlarının zorla çıkmasını diler.» (Tevbe, 85).
Küfredenlerin diyar diyar gezip dolaşmaları sakm seni aldatmasın. Az bir geçim sonra varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır. (Âl-i İmran, 196-197).
Burada da şöyle buyuruyor: «(Allah'ın âyetlerini ve peygamberini) yalanlayanlar, (kitabına muhalefet edenler. Onun peygamberlerine gönderdiği vahyden faydalanmayanlar var ya işte) onların mallan ve çocukları Allah'a karşı onlara bir şey sağlamaz, onlar, cehennemin yakıtıdırlar,» yani odunlardır.

Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz. (Enbiyâ, 98).
İbn Ebu Hatim diyor : Bize babam... Ümmü'1-Fadl (İbn Abbâs'm annesi) dan nakletti ki O şöyle dedi: Biz Mekke'de idik. Bir gece Rasû-lullah (s.a.) kalktı ve üç defa : «Ey Allah'ım tebliğ ettim mi?» buyurdu. Ömer kalktı ve «Evet» dedi. Sabah olunca Rasûl-i Ekrem şöyle buyurdular : «İslâm mutlaka gâlib olacak ve küfür geldiği yere gerisin geri çevrilecek, sizler İslâm'ı denizlere taşıyacaksınız. İnsanların üzerine öyle bir gün gelecek ki insanlar Kur'an'ı öğrenip okuyacaklar ve : «Biz Kur'an'ı okuduk ve anladık, bizden daha hayırlı olan var mı?» diyecekler. Bir bakın hele onlarda hayrın zerresi var mı?» «Ey Allah'ın Ra-sûlü onlar kimlerdir?» sorusuna : «Onlar da sizden, sizin dininize mensup olan ahfâdınızdır ve işte onlar cehennemin yakıtıdırlar.» cevabını verdi. Hadîsi İbn Merdûyeh de Yezîd İbn Abdullah İbn el-Hâd kanaliy-le... Ümmü'l-Fadl'dan rivayet etmiştir. Onun rivayetine göre, Rasûlul-lah (s.a.) Mekke'de iken bir gece kalkarak üç kerre : «Tebliğ ettim mi?» buyurdular. Hz. Ömer çok yufka yürekliydi. Kalktı ve «Allah için evet, uğraştın, nasihat ettin, sabret.» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «îmân gâlib gelecek ve küfür yerlerine geri çevrilecek. İnsanlar İslâm'ı denizlere taşıyacaklar. İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki Kur'an'ı okuyup öğrenecekler, öğretecekler ve : «Okuduk, anladık, bizden daha hayırlı kimdir?» diyecekler. Onlarda hiçbir hayır yoktur.» buyurdular. «Ey Allah'ın Rasûlü, kim onlar?» diye sorulduğunda. «Onlar sizdendir ve onlar ateşin yakıtıdırlar» buyurdular.
İbn Merdûyeh bu hadîsi Mûsâ İbn Ubeyd kanaliyle... Abbâs İbn Abdülmuttalib'den rivayet etmiştir. Allah Teâlâ «Tıpkı Firavun hanedanının gidişi gibi.» buyuruyor. Buradaki «de'b»- (gidiş) kelimesi İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, Ebu Mâlik, Dahhâk ve daha başkaları tarafından iş, amel şeklinde açıklanmıştır. Bunlar arasında Firavun hanedanının sünneti ve işi, Firavun hanedanının benzeri gibi açıklamada bulunanlar vardır ki izahlar birbirine yakındır.
Âyetin mânâsı ise şöyledir :
Nasıl, Firavun hanedanı ve ondan sonra Allah'ın gönderdiği peygamberlerin getirdiği âyetleri ve hüccetleri inkâr edenlere mallan ve çocuklan fayda vermeyip helak oldular, azaba çarptırıldılarsa, kâfirlere de malları ve çocukları fayda vermeyecek ve helak olup azaba çarptırılacaklardır.
Allah Teâlâ : «Allah'ın azabı çok şiddetlidir.» buyuruyor. Yakalaması şiddetli, azabı yakıcıdır. Hiç kimse O'ndan kurtulamaz, O'nu hiçbir şey geçemez. O dilediğini yapar, her şeye gâlibtir, her şey O'na boyun eğer. O'ndan başka İlâh yok, O'ndan başka Rabb da. [15]

12 — Küfredenlere: -Siz mutlaka yenileceksiniz. Ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz, orası ne kötü döşektir,.- de.
13 — Karşılaşan iki topluluğun durumlarında sizin için ibret vardır: Biri Allah yolunda döğüşüyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar, öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarını gözleriyle görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Görebilenler için bunda ibret vardır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki :
«Ey Muhammed kâfirlere de ki: «Siz (dünyâda) mutlaka yenilecek, (kıyamet gününde de) toplanıp cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü döşektir.»
Âsim İbn Ömer İbn Katâde'den rivayetle Muhammed İbn İshâk şöyle nakleder: Rasûlullah Bedr'de elde ettiklerini edip te Medine'ye döndüğünde yahûdîleri Beni Kaynuka pazarında topladı ve : «Ey yahû-dî topluluğu! Allah Kureyş'in başına getirdiğini sizin başınıza da getirmeden müslüman olunuz.» buyurdu. Onlar da : «Ey Muhammed, Ku-reyş'ten bir grup insanı öldürmen seni gururlandırmasın. Onlar harbet-meyi bilmeyen tecrübesiz kimselerdi. Vallahi, bizimle harbetseydin bizim nasıl insanlar olduğumuzu anlardın. Bizim gibisiyle henüz karşılaşmadın.» Dediler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu iki âyeti indirdik] İbn İshâk bu hadîsi Muhammed îbn Muhammed kanaliyle... İbn Ab-bâs'tan rivayet etmiştir. Yine bu sebeple Cenâb-ı Hak : «(Ey bu sözleri söyleyen yahûdîler) biri Allah yolunda döğüşen (müslümanlar) diğeri de (Mekke) müşrikleri olmak üzere (Bedrde harb için) karşı karşıya gelen iki topluluğun durumunda sizin için bir ibret (ve Allah'ın, dinini yücelteceğine) dâir bir delil vardır.» buyuruyor.
«Onlar, öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarım gözleriyle görüyorlardı.» âyeti hakkında bazı âlimler —İbn Cerîr'in anlattığına göre— diyorlar ki: Müşrikler Bedr günü müslümanların sayıca kendilerinin iki katı olduğunu görüyordu ki Cenâb-ı Hak —onlara göre— bunu, müslüman] arın müşriklere gâlib gelmelerinin sebebi kılmıştır. Şüphe yok ki burada bir tek yönden işkil vardır. Şöyle ki: Müşrikler o gün harbden önce müslümanların sayısını tahmin için Ömer İbn Sa'd'ı göndermişler o da dönüp yaklaşık olarak 300 kişi olduklarını bildirmişti. Ki gerçekten müslümanlar 310 şu kadar kişiydiler. Ama muharebe başlayınca Allah müslümanlara meleklerden 1000'ini yardımcı göndermiştir.
Bu âyetin mânâsı hakkındaki ikinci görüş şöyledir : Müslümanlar kâfirleri sayıca kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Bununla beraber Allah müslümanlan kâfirlere gâlib kılmıştır.
Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu da mümkündür. Şöyle ki : «Mü'minler Bedr günü 313, müşrikler ise 626 kişiydi. Bu îzâh âyetin zahirî manâsından alınmadır, ama tarih ve siyer âlimleri katında meşhur olan rivayetlere ve Cumhûr'un müşriklerin 900 ilâ 1000 kişi arasında olduğu kavline zıt düşmektedir. Nitekim Muhammed İbn İshâk..Qjrve İbn Zübeyr'den rivayet diyor ki Rasûlullah (s.a.) Haccâc oğullan kabilesine âit zencî bir köleye Kureyş'in sayısını sordu. O da : «Çoklar» dedi. Rasûlullah : «Her gün ne kadar hayvan kesiyorlar?» diye sordu. Köle : «Bir gün dokuz, bir gün on» diye cevap verince Allah Rasûlü : «Sayıları 900 ilâ 1000 dir.» buyurdular.
Ebu İshak... Hz. Âişe'den rivayetle sayılarının 1000 olduğunu söyler. Abdullah İbn Mes'ûd da bu şekilde söylemiştir.
Bu konudaki meşhur olan görüş; müşriklerin 900 ile 1000 kişi arasında olduğudur. Her halükârda mü'minlerin üç katı idiler. Buna göre müşriklerin, mü'minlerin iki katı olduğu rivayeti .şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr'in rivayetine gelince —ki İbn Cerîr bu sahihtir diyor— şöyle söylemenize benzer: «Yanımda bin var ve ben bunun iki katma muhtacım.» Bu durumda senin

ihtiyâcın üç bindir. Bu izaha göre bu rivayette herhangi bir işkâl yoktur. Ancak burada her iki rivayet için de geçerli olan şu suâle cevap bulmak gerekir : Bu âyet
X ile yine Bedr harbi hakkındaki ;^Hani, karşılaştığınız zaman Allah işlemesi gereken emri yerine getireceğinden onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. (Enfâl, 44)jâyetinin arası nasıl birleştirilebilir? cevabı şöyledir : Bu âyet bir durumda, o âyet bir başka durumda inmiştir. Süddî.l İbn Mes'ûd'dan bu âyet hakkında şu sözleri rivayet ediyor : «Burada (mevzuu bahs olan) Bedr günüdür. Müşriklere baktık bizim iki katımız kadardılar. Sonra onlara (tekrar) baktık bizden bir kişi bile fazla değiller. İşte bu; Hani, karşılaştığınız zaman Allah işlenmesi gereken emri yerine getireceğinden onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. (Enfâl, 44) âyetinin delâlet ettiği haldir
Ebu İshâk... Ebu Ubeyde kanalıyla İbn Mes'ûd'dan rivayet ediyor ki o şöyle dedi: «Müşrikler gözümüzde azalıverdi. O kadar ki yanımdaki bir adama : «Bak, sayılan 70 var mı? diye sordum. O da : «Yok 100 kişi kadar görüyorum» dedi. Müşriklerden bir adamı esir ettik ve sorduk : Kaç kişiydiniz? Bin kişiydik, dedi. Her iki taraf da birbirini kontrol ettiğinde müslümanlar müşrikleri kendilerinden bir misli fazla gördüler. Böylece Allah'a tevekkül edip O'na yöneldiler ve O'ndan yardım istediler. Müşrikler de mü'minleri aynı şekilde gördüler. Böylece içlerine korku düştü. Ama birbirleri karşısında saf bağlayıp karşılaşınca Allah karşılıklı olarak hem mü'minleri müşriklere, hem de müşrikleri mü'minlere az gösterdi ki her biri diğerinin üstüne atılsın.
Allah Teâlâ bunu, hak ile bâtılı birbirinden ayırmak, îmânı küfre gâlib kılmak, mü'minleri üstün, kâfirleri zelîl etmek için yapmıştı. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:
«Andolsun ki, siz düşkün bir durumdayken Bedr'de Allah size kat'î bir zafer vermişti.» (Âl-i İmran, 123)
Burada da: «Allah dilediğini yardımıyla destekler. Görebilenler için bunda ibret vardır.» Kişiyi; Allah'ın hikmetine, O'nun fiillerini, gerek bu dünyada, gerekse âhirette mü'min kullarına yardımı konusunda geçerli olan kaderini anlamaya, idrâke götüren basiret sahipleri için elbette bunda ibretler vardır.[16]

14 — Kadınlardan oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişanlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katmdadır.
15 — De ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takvaya erenler için, altından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada devamlı kalacaklardır. Tertemiz eşler ve Allah'ın rızâsı vardır. Ve Allah kullarını hakkıyla görendir. .

Dünya Malının Değeri

Cenâb-ı Hakk bu âyetlerde insanlar için süslenip hoş görülen, dünya hayatında kadın ve çocuklardan neş'et eden çeşitli zevkleri haber veriyor. İşe kadınlardan başlıyor. Zira dünyadaki fitnelerin en şiddetlisi onlar yüzündendir. Bir hadîs-i şerifte : «Benden sonraya erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.» buyruluyor. Ancak kadınlar ile ilişkilerin maksadı iffet (namusu koruma) ve çocukların çoğalması olursa bu elbette arzulanan bir husustur. Nitekim hadîs-i şeriflerde evlenme ve bu suretle de çoğalma teşvik edilmiştir. Rasûlullah şöyle buyurur : «Bu ümmetin en hayırlısı kadınları en çok olanıdır.»
*Çi.*vlfc*ûh* iİfrlMi^jl *j*
«Dünya bir metâ'dır (maldır). Onun en hayırlı metâı ise sâliha bir kadındır. Ona baktığında neşelendirir, ona bir şey emrettiğinde yerine getirir (itaat eder) yanında olmadığın zaman ırzını ve malını korur.»
«Bana kadınlar ve güzel koku sevimli kılındı, göz nurum ise namazdadır.»
Hz. Âişe ise şöyle der: «Atlardan sonra Rasûlullah'ın en çok sevdiği kadınlardır.» bir başka rivayette ise, kadınlardan sonra en çok sevdiği atlardır.
Çocukları sevmek bazen övünme ve zînet için olur. Ki bu, âyetin hükmüne dâhil olur. Bazen de neslin ve yalnız Allah'a ibâdet eden Mu-hammed (s.a.) ümmetinin çoğaltılması gayesine matuf olur. Bu ikinci gaye olurşı elbette güzel bir şeydir. Nitekim bir hadîs-i şerifte : «Çok seven ve çok çocuk doğuran kadınlarla evleniniz. Zira kıyamet gününde sizinle benim ümmetim diğer ümmetlerden fazla olacaktır.» buyrulmuş-tur. Mal sevgisi de bazen övünme, büyüklenme zayıflara karşı kibirlenme, fakirlere zulüm gayesiyle olur. Bu elbette zemmedilmiştir.
Bazen de yakınlarına, harcamak, sıla-i rahim, çeşitli iyilik ve tâatler için olur. Bu da şer'an güzel bulunmuş ve övülmüştür.
Müfessirler “Kanatir” kelimesinin miktarında, ihtilâf etmişlerdir. Hülâsa olarak söylersek : Dahhâk ve daha bazıları «çok ve bol maldır» demişlerdir. Diğer görüşlere göre ise “Kanatir” Bin dinardır, bin ikiyüzdinardır, oniki bin'dir. Kırk bin'dir, altmış bin'dir, yetmiş bin'dir, seksen bin'dir... Ve bazıları da daha başka şeyler demişlerdir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdüssamed... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kıntar 12.000 ukkiye'-dir, her ukkiye de yer ile göklerin arasında olanlardan daha hayırlıdır.»
İbn Ebu Hatim ise Ebu Hüreyre ve Ebu Derdâ'dan naklinde onların: «Kmtar 1200 ukiyye'dir» dediklerini kaydeder.
İbn Cerîr der ki: Bana Zekeriyyâ İbn Yahya ed-Darîr... Übeyy İbn Ka'b'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kıntar 1200 ukiyyedir.» Bu hadîs de münkerdir. Übeyy İbn Ka'b'den mevkuf olsa gerektir. Nitekim başka sahabelerden de bu, mevkuf olarak rivayet edilmiştir. îbn Merdûyeh Musa İbn Ubeyde kanaliyle... Ebu Derdâ'dan rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Kim 100 âyet okursa gafiller arasında yazılmaz. 100 ilâ 1000 âyet okuyan için ise Allah katında bir kıntar sevap vardır. Allah katındaki bir kmtar büyük bir dağ gibidir.»
Hâkim Müstedrek'inde şöyle der : Bize Ebu'l-Abbâs Muhammed İbn Ya'kûb... Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki; Rasûlullah'a «Kantar kantar altın ve gümüş...»

âyetini sordular: «Kıntar 2000 ukiyye'dir» buyurdular. Hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir ama tah-rîç etmemişlerdir. Hâkim böyle rivayet eder.
Hadîsi başka bir lafızla rivayet eden İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Abdurrahmân... Enes'ten, o da Rasûlullah (s.a.)'dan kantar hakkında «Ondan 1000 dînâr» kastedildiğini rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh ve Taberânî de hadîsi kendi isnâdlanyla rivayet etmişlerdir.
İbn Cerîr, Hasan el-Basrî'den mürsel ve mevkuf olmak üzere kın-târ'ın 1200 dînâr olduğunu rivayet etmiştir. Avfî aynı görüşü İbn Ab-bâs'tan rivayet eder.
Dahhâk der ki: Araptan bazıları kıntânn 1000 dînâr, bir kısmı da 12.000 dînâr olduğunu söylemiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'nin «Km-târ bir öküz derisi dolusu altındır» dediğini nakleder
At sevgisi ise üç çeşittir :
1 — Atların sahipleri onları Allah yolunda kullanmak üzere beslerler. İhtiyâç duyulduğu zaman onlara binerek Allah younda cihâda giderler. Bunlar at besledikleri için sevâb kazanacaklardır.
2 — Müslümanlara karşı övünmek için at yetiştirilir, (bulundurulur) . Bu at sahiplerine de günâh vardır.
3 — İffetli olarak yaşama ve at neslini üretmek için aynı zamanda onlardaki Allah'ın hakkını da unutmayarak at beslenirjîlerde (Enfâl, 69) âyetinde de geleceği üzere bu da, sahibi için bir korunmadır. Bu husustaki hadîs «Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.» (Enfâl, 60) âyetinde gelecektir. Âyetteki "Müsevveme" kelimesine gelince; İbn Abbâs (r.a.) dan rivayete göre bu kelime ehlî, yaratılışı, uzuvları tam, mütekâmil, güzel anlamınadır. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Ebrâ, Süddî, Rebî İbn Enes, Ebû Sînân ve başkalarından da bu şekilde rivayet edilmiştir. Mekhûl bu kelimeyi: «Atın alnında ve ayağındaki beyazlık.» olarak anlarken başka görüşler de ileri sürülmüştür.
İmâm Ahmed şöyle der : Bize Yahya İbn Saîd... Ebu Zerr'den rivayet etti ki, Rasûlulah şöyle buyurdu : «Hiç bir arab atı yoktur ki kendisine izin verilip de her fecr zamanı iki defa duada bulunmasın. Hayvan şöyle duâ eder : «Allah'ım Sen beni insanoğluna verdin. O halde beni onun yanında en sevdiği mal ve ehlinden kıl.» Âyetteki «hayvanlar» dan maksad develer, sığırlar ve koyunlardır. «Ekinler» den mak-sad da ağaç dikme ve zirâat için kullanılan yerlerdir.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ravh İbn Ubâde... Süveyd İbn Hübey-re'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kişinin en hayırlı malı nesli bol atlar ve (iyi) yetiştirilmiş hurmalıklardır.» Allah Teâlâ «Bunlar dünya hayatının geçimidirler.» buyuruyor. Dünya hayatının geçici ve fânî olan süsleridirler. Oysa gidilecek yerin güzel olanı (ve sevâb) Allah katındadır.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Abd İbn Humeyd Ömer İbn Sa'd'dan rivayet etti ki, bu sûredeki 14. âyet nazil olunca Hz. Ömer : «Ey Rabbım işte şimdi onları bizim için süsledin» dedi ve bunun üzerine de 15. âyet indirildi. Bu sebeple Cenâb-ı Hak Ey Muhammed insanlara söyle : Bu dünyada insanlara süslenen ve mutlaka yok olup gidecek güzelliklerden nimetlerden daha hayırlı olanı haber vereyim mi? buyurup daha hayırlı olanı açıklıyor ve : «Takvaya erenler için altından

ırmaklar akan» muhtelif yerlerin çeşitli içecekleri hâvî baldan, sütten, serâbtan ve diğer içeceklerden akan nehirler «cennetler vardır.» Bunları ne göz görmüştür, ne kulak işitmiştir, ne de beşerin aklından geçmiştir. «Orada» ebedî devamlı «kalacaklar» ve asla oradan ayrılmayacaklardır. «Orada» dünya kadınlarında bulunabilecek her türlü pislikten, hayız-dan nifastan arınmış tertemiz eşler ve Allah'ın rızâsı vardır.» Allah'ın rızâsı onlarla olacak ve artık bir daha onlara asla kızmayacaktır. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk «Allah'ın rızâsı (vermiş olduğu devamlı nimetlerden daha) büyüktür.» (Tevbe, 72) buyuruyor. «Ve Allah kullarını hakkıyla görendir.» Böylece herkese haketmiş olduğu kadar ihsanda bulunacaktır. [17]
Bilâhere insanların sevdikleri, arzuladıkları ve kendilerine hoş gösterilen şeyler açıklanmaktadır. Bunların insan ruhunda büyük bir yeri vardır. Âyet-i kerîme'de sevilen şeylerden 6 tanesi zikredilmektedir.
Birincisi kadınlardır. Dünya hayatının nimetlerinden kadın sevgisinin üzerinde hiçbir sevgi yoktur. Kadınları gözler arzular, istekler onlara doğru koşar, rûh onlarla huzur bulur. Ülfetin zirvesi onlardır. Erkeklerin kazançlarının alın terlerinin ve emeklerinin çoğunluğu onlar için harcanır. Nice zengin, kadın sevgisinden fakîr olmuştur. Nice fakîr onları elde etmek için her şeyini terketmiştir. Nice insanlar kadın aşkıyla zelîl iken azîz olmuştur. Nice düşük insanlar onlara yaklaşayım derken yücelmişlerdir. (...) Erkekte kadın sevgisinin daha güçlü olmasının sebebine gelince; bu sevginin tabiî nedeni, neslin devam etmesi arzusu ve içgüdüsüdür. Neslin devamı içgüdüsü erkekte daha güçlüdür. Bunun için yaşı gelince erkeğin kadından daha çok evlilik peşinde koştuğunu görürsünüz. Kadını isteyen ve bu uğurda malını harcayan odur. Eşini koruyup hayat boyu yükünü omuzunda taşımak isteyen odur. Kadın sadece bu isteğe karşılık verir. Ancak isterse o da daha çok erkek peşinde koşar. Erkeğin kadını sevmesinin sebebinin neslin devamı olduğuna bir başka delil ararsanız, erkeğin her zaman bu arzu için hazır olduğunu görürsün. Ömrünün her anı bununla doludur. Kadın ise bu isteği ve yeteneği âdet zamanında yitirdiği gibi, âdetten ayrı olarak elli ellibeş yaşlarında da keza bu isteğini yitirir. Bu yaştan sonra kadın erkeği isterse bu istek sevgi ve hâtıraya dayalıdır. (...) Bu anlamlan ve eşlerin farklı durumlarım iyice düşünenlerin bu sevgiden maksadın erkek ve kadın arasında mevcûd olan karı - kocalık sevgisi olduğunu kolayca söyleyebilirler. Böylece âyet-i kerîme mevzuun en güçlü noktasını bahis mevzuu etmiş bulunmaktadır.» [18]

16- Onlar ki: -Ey Rabbımız, biz gerçekten îmân ettik. Artık günâhlarımızı bize bağışla. Ve o ateş azabından bizleri koru diyenler,
17 — Sabredenler, doğru olanlar, gönülden ibâdet edenler, infâk edenler ve seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir.

Sabredenler

Bu âyette Cenab-ı Hak, kendilerine bol bol sevâb va'dettiği takvaya eren kullarını anlatıyor ve buyuruyor: «Onlar ki: Ey Rabbımız biz gerçekten» Sana, kitabına

ve Rasûlüne «îmân ettik. Artık «Sana olan îmânımız ve bize gönderdiğin din karşılığı olarak «günâhlarımızı», fazlın ve merhametinle de işlerimizdeki kusurlarımızı «bağışla ve bizi o ateş azabından koru» derler. Sonra buyuruyor ki; İbâdetleri yerine getirmede ve haramları terketmekte «sabredenler» zor amellere sarılmakla iddia etmekte oldukları îmânlarında «doğru olanlar, gönül-den ibâdet edenler», ibâdet olmak üzere akraba ve yakınlarına infâk eden, toplumun ihtiyâçlarını karşılayan ve muhtaçlarına yardım etme gibi, infâk etmekle yükümlü bulundukları yerlere harcamak suretiyle mallarını Allah yolunda infâk edenler ve seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir. Âyetin bu kısmı seher vakitlerinde mağfiret dilemenin faziletine delâlet etmektedir. Rivayete göre Ya'kûb (a.s.) oğullarına: «Sizin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim» dediğinde onlar hakkındaki mağfiret isteğini seher vaktine bırakmıştı.
Buhârî, Müslim ve diğer Müsned ve Sünenler'de; sahabeden bir topluluğun rivayetine dayanılarak kaydedildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Her gece, gecenin son üçtebiri kaldığında Allah Teâlâ dünya semâsına iner ve şöyle buyurur: «Yok mu bir isteyen ki istediğini vereyim, yok mu bir duâ eden ki icabet edeyim, yok mu mağfiret dileyen ki onu bağışlayayım.»
Buhârî ve Müslim'in de Hz. Âişe'den şöyle bir rivayeti vardır : «Rasûlullah (s.a.) gecenin evvelinde, ortasında ve sonunda vitir kılardı ve vitr'i seherde bitirirdi.»
Abdullah İbn Ömer gece namaz kılar ve Nâfi'eseslenerek : Seher vakti geldi mi? diye sorardı. Ondan «Evet» cevâbını alınca da duâ ve istiğfara başlar ve sabaha kadar devam ederdi. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
İbn Cerîr diyor : Bize Vekî'... İbrahim İbn Hâtıb'dan, o da babasından rivayet etti ki; o şöyle demiş : Seher vakti mescidin bir köşesinde bir adamın «Ey Rabbım, emrettin itaat ettim, işte seher vakti, beni bağışla» diye duâ ettiğini duydum. Baktım ki Abdullah İbn Mes'ûd imiş.
İbn Merdûyeh Enes İbn Mâlik'den rivayetle diyor ki: «Gece namaz kıldığımızda seher vaktinin sonunda yetmiş kerre istiğfar etmekle emro-lunmuştuk.» [19]

18 — Allah, şehâdet etti ki, gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de adaleti ayakta tutarak buna şehâdet ettiler; O'ndan başka ilâh yoktur. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.
19 — Gerçekte Allah katında din, İslâm'dır. Ancak kitâb verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın
âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki Allah hesabı çabuk görendir.
20 — Seninle tartışmaya girişirlerse : Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim, de. Kendilerine Kitâb verilenler ve kitâbsız ümmîlere: Siz de İslâm oldunuz mu? de. Eğer İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Şayet yüz çevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Ve Allah, kullarını görendir.

«Allah şehâdet etti.» Şâhid olarak Allah yeter. Zîra şâhidlerin en-doğrusu ve adaletlisi, konuşan, söz söyleyenlerin de en doğrusu O'dur. «O'ndan başka ilâh

yoktur» bütün yaratıkların tek İlâhıdır. Herkes O'nun tarafından yaratılmış ve O'nun kullan olup O'na muhtaçtırlar. O ise kendinden başkasından müstağnidir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur :
«Lâkin Allah sana indirdiğine şâhidlik eder ki, O'nu bile bile indirmiştir. Melekler de şâhidlik ederler. Esasen şâhid olarak Allah yeter.» (Nisa, 166). Sonra kendi şehâdetine meleklerin ve ilim sahiplerini de katarak: «Melekler ve ilim sahipleri de adaleti ayakta tutarak buna şehâdet ettiler.» «O'ndan başka İlâh yoktur. O Azîz'dir.» Hiçbir büyüklük O'ndan daha büyük olamaz, sözlerinde fiillerinde, şeriatında ve kaderinde «Hikmet Sahibidir.»
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Yezîd İbn Abdürrabbih... Zübeyr İbn Avvâm'dan rivayet etti ki o şöyle demiş. Arafe'de iken Rasûlullah (s.a.)ı şu âyeti okurken işittim :
«Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz.» (Âl-i İmrân, 85) şöyle devam etti: «Ey Rabbım, ben de buna şehâdet edenlerdenim.»
Hadîsi İbn Ebu Hatim başka bir şekilde rivayet ediyor, şöyle ki: Bize Ali İbn el-Hüseyin... Zübeyr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) «Allah şehâdet etti ki gerçekten O'ndan başka İlâh yoktur. Melekler...» âyetini okurken: «Ey Rabbım, ben de şehâdet ederim.» buyurdular.
Taberânî Mu'cem'ül-Kebîr'inde şöyle der: Bize Abdan İbn Ahmed... Gâlib el-Kattân'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir: Ticâret için Kûfe'ye geldim ve A'meş'in yakınında bir yerde konakladım. Oradan ayrılacağım gece teheccüd namazına kalktı. Namazda bu âyetleri okudu ve şöyle dedi: «Allah'ın şehâdet ettiği şeye ben de şehâdet ediyor ve bu şehâdeti Allah'a emânet ediyorum. Bu şehâdetim Allah katında bir emânettir, Allah katında din, İslâm'dır.» Bunu defalarca tekrarladı. Ben (kendi kendime) : Bu, muhakkak bu konuda bir şeyler duydu, dedim ve sabahleyin ona vedalaşmaya gittiğimde : Ey Ebu Muhammed, senin bu âyeti tekrarladığını duydum, dedim. Bunun üzerine : «O ayetteki şey (haber ve fazilet) den haberin yok mu? deyince, ben : Ben bir aydır senin yanındayım. Bu konuda bana hiçbir şey söylemedin, dedim. A'meş : Vallahi sana bunu bir seneden önce söylemem, dedi. Orada bir sene kalarak (ona hizmet ettim) bir sene olunca : Ey Ebu Muhammed bir sene geçti, dedim. A'meş dedi ki: Bana Ebu Vâil, Abdullah'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «(Emânet ya da şehâdet) sahibi kıyamet günü getirilir. Allah (c.c.) şöyle buyurur : «Kulum bana ant verdi (ahitte bulundu) elbette en fazla ben ahde vefa gösteririm. Kulumu cennete sokunuz.»
«Allah katında din, İslâm'dır.» âyeti Allah tarafından O'nun katında İslâm'dan başka hiçbir dinin kabul edilmeyeceğinin ilânıdır. İslâm, Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlerin Allah'dan getirdikleri ve haber verdikleri dine uymaktır. Peygamber gönderilmesi Muhammed (s.a.) ile son bulmuştur. Böylece O'nun yolu hâricinde Allah'a giden diğer bütün yollar kapatılmış oluyor. O halde Muhammed (s.a.) in gönderilmesinden sonra kim O'nun şeriatından başka bir din ile Allah'ına vanrsa bu ondan kabul edilmeyecektir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulmuştur: «Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz...» (Âl-i İmrân, 85). Bu âyette Cenâb-ı Hak : «Allah katında din

İslâm'dır» buyurarak münhasıran makbul dinin İslâm olduğunu haber vermektedir...
Sonra Cenâb-ı Hak öncekilerden kendilerine kitâb verilenlerin, kendilerine peygamberler gönderilip kitaplar inzal edilmek suretiyle aleyhlerinde hüccetler olmasından sonra ayrılığa düştüklerini haber vererek şöyle buyurur :
«Ancak kitâb verilenler kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ayrılığa düştüler.» Birbirlerine karşı çıktılar (anlaşmazlığa düştüler). Birbirlerini çekememezlik, kin ve birbirlerine karşı sırt çevirmeleri sebebiyle Hak üzerinde de ayrılığa düştüler. Birilerinin diğerlerine olan kin ve düşmanlığı doğru bile olsa, onları karşı tarafın her söz ve işine karşı olmaya sürükledi. Sonra buyurdu : «Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki Allah hesabını çabuk görendir.» Kim Allah'ın kitabında indirmiş olduğu şeyleri inkâr ederse Allah buna karşılık olarak onu cezalandıracak, bu yalanlamasından dolayı onu hesaba çekecek ve kitabına muhalefetinden dolayı azabına çarptıracaktır.
Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyuruyor: «Seninle (tevhîd, Allah'ı birleme konusunda) tartışmaya girişirlerse sen: «Bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim, de.» İbâdetimi, yalnız tek olan Allah'a yaparım. O'nun benzeri, ortağı, dengi ve arkadaşı yoktur.» Benim dinime uyanlar da aynen benim söylediklerimi söylerler. Allah'ın şu âyetinde de buyurulduğu gibi;
«De ki: Benim yolum işte budur. Allah'a basiretle davet ediyorum, ben de bana uyanlar da Allah'ı tenzih ederiz.» (Yûsuf, 108)
Sonra Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Muhammed'e, hıristiyanlan ya-hûdîleri ve ümmî müşrikleri Allah'ın gönderdiği (kitaba) ve şeriatına, dinine ve yoluna daveti emrederek şöyle buyuruyor: «Kendilerine ki-tâb verilenlere ve kitâbsız ümmîlere : Siz de İslâm oldunuz mu? de. Eğer İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Şayet yüz çevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer.» Onları hesaba çekmek Allah'a aittir. Zâten dönüşleri ve varacakları yer de Allah'dır. Dilediğine hidâyet veren, dilediğini saptıran da O'dur. Onun için «Allah kullarını görendir» bu-yuruyor. Kimin hidâyeti, kimin de dalâleti ve sapıklığı hakettiğini O bilir. «O yaptığından sorulmaz, halbuki onlar yaptıklarından sorulacaklardır.» (Enbiyâ, 23). Bütün bunlar O'nun hikmet ve rahmetinden dolayıdır. Bu ve emsali âyetler Rasûlullah (s.a.) in bütün yaratıklara gönderilmiş olduğunun en açık delillerindendir. Bu husus O'nun dininden zarurî olarak anlaşılmaktadır. Bu konuya delâlet eden âyet ve hadîsler pek çoktur. Meselâ :
«De ki: Ey insanlar, ben gerçekten... Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158)
«Hakkı bâtıldan ayırdeden Kur'an'ı kuluna dünyaları uyarmak üzere indiren Allah yücelerin yücesidir.» (Furkân, 1) gibi.
Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kitaplarında, müteaddid olaylarla tevatür derecesine yükselen haberlere göre Rasûlullah (s.a.) acem olsun, arap olsun, kitabî olsun, ümmî olsun bütün krallara ve insan topluluklarına Allah'ın bu konudaki emrine uyarak mektuplar göndermiş ve onlan İslâm'a çağırmıştır.
Abdürrezzâk der ki: Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn olsun ki ister yahûdî olsun, ister hıristiyan olsun beni işittikten sonra benim gönderildiğim dini

kabul etmeden ölürse cehennem eh-lindendir...» (Bu hadîsi Müslim rivayet etmiştir.) Rasûlullah buyurdular ki: «Ben siyah ve kırmızı (derili olanlara) da gönderildim.», «Daha önce peygamber özellikle kendi kavmine gönderilirdi. Ben ise bütün insanlara gönderildim.»
İmâm Ahmed diyor: Bize Müemmel'in... Enes'den rivayetine göre; yahûdî bir çocuk Rasûlullah'a abdest (suyu) hazırlar, nalınlarını getirirdi. Bir gün hastalandı. Rasûlullah onu ziyarete gitti. Çocuğun babası başucunda duruyordu. Rasûlullah (s.a.) çocuğa : «Ey falan, «Lâ İlahe İllallah» de,» dedi. Çocuk babasına baktı, babası sustu. Rasûlullah sözünü tekrarlayınca çocuk yine babasına baktı ve babası: «Ebu'l -Kâsım'ın dediğini yap» deyince, çocuk: «Allah'dan başka İlâh olmadığına ve senin O'nun elçisi olduğuna şehâdet ederim» dedi. Rasûlullah şöyle diyerek çocuğun yanından çıktı: «Benimle (benim sayemde) onu cehennemden çıkaran Allah'a hamdolsun.» Bu hadîsi Buhârî de tahrîç etmiştir. Rasûlullah (s.a.) in bütün insanlara gönderildiğine dâir âyet ve hadîsler pek çoktur. [20]
Eğer Allah'ın bu derece ta'zîm ettiği kendisi ve melekleriyle birlikte vahdaniyetine ve adaletine şâhid tuttuğu bilgi sahiplerinden mak-sad nedir? derseniz, ben derim ki; bunlar Allah'ın vahdaniyetini ve adaletini kesin deliller ve açık belgelerle tesbît eden adalet ve tevhîd bilginleridir. (...) Allah katında din İslâm'dır. Bu cümle ilk cümleyi pekiştiren ara cümlesidir. Bu pekiştirmenin ne faydası vardır? derseniz, ben derim ki; bunun faydası şudur: Allah'dan başka İlâh yoktur sözü tevhîd'dir. Adalet üzere kâimdir, sözü onun ahid olduğunun belirtil-mesidir. Bunun yanısıra Allah katında din İslâm'dır, dendiğinde İslâm'ın adalet ve tevhîd olduğu açıklanmış olmaktadır. Adalet ve tevhîd Allah katında dinin kendisidir. Bunun ötesinde kalanlar ise dinle alâkası yoktur. Yine bu âyette Allah'ı görmeyi caiz saymak veya saf zulmün kendisi olan cebir görüşünü benimsemenin vesile olduğu teşbihi kabul edenlerin, İslâm'ın kendisi olan Allah'ın dininde olmadıkları açıklanmaktadır. Görüleceği gibi bu husus çok açıktır. [21]

21 — Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere ve haksız yere peygamberleri öldürenlere, insanlardan adaleti emredenleri öldürenlere, işte onlara, elem verici bir azabı müjdele.
22 — İşte bunlar o kimselerdir ki; dünya ve âhirette amelleri boşa gitmiştir. Ve onların hiç yardımcıları da yoktur.

Bu, Allah'ın ehl-i kitabı zemmetmesi, kötülemesidir. Zîra onlar gerek eski peygamberlerin, gerekse yeni peygamberlerin kendilerine getirip tebliğ etmiş olduğu Allah'ın âyetlerini, peygamberlerin hiçbir günâhı olmadığı halde sırf kendilerini küçük görerek inkâr etme, yalanlama suçunu işlediler. Hattâ Allah'ın dinini kendilerine tebliğ ettikleri zaman bazı peygamberleri öldürdüler. Ortada peygamberlerin onları hakk'a davetinden başka öldürmelerini gerektirecek bir sebep ve suç olmadığı halde. İnsanlardan adaleti emredenleri öldürdüler ki bu kibrin ve inadın en şiddetlisidir. Rasûlullah (s.a.) in da buyurduğu gibi «Kibir, Hakk'ı inkâr ve insanları küçük görmedir.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; bize Ebu Zübeyr Hasan îbn Ali... Ebu Übeyde İbn el-Cerrâh'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir: Allah'ın Rasûlü, kıyamet günü insanlardan hangisinin azabı daha şiddetlidir? dedim. Rasûlullah: «Bir peygamberi ya da iyiliklerini emreden, kötülüğü yasaklayanı öldüreninki.» buyurup bu âyeti okudular, devamla : «Ey Ebu Übeyde, îsrâiloğulları bir günün başında bir saatte kırk üç peygamberi öldürdü. İçlerinden yüz yetmiş adam çıktı ve peygamberleri öldürenlere iyilikleri emir ve kötülükleri nehyetti. Aynı günün sonunda hepsi de Öldürülmüşlerdi. İşte Allah (c.c.) in bu âyette zikrettikleri bunlardır.» buyurdular.
İbn Ebu Hâtim'in, Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayeti ise şöyledir : «Günün başında İsrâiloğullan üçyüz peygamberi öldürdü, günün sonunda da bakla pazarı kurdular.» İşte onların Hak'tan yüz çevirmelerine, hakka karşı büyüklenmelerine, Allah dünyada zillet ve aşağılama, âhirette de yakıcı azâbla karşılık verdi ve buyurdu: «İşte onlara elem verici azabı müjdele. İşte bunlar o kimselerdir ki dünya ve âhirette amelleri boşa gitmiştir ve onların hiç yardımcıları da yoktur.» [22]

23 — Kendilerine Kitâb'tan bir pay verilmiş olanları görmedin mi ki; aralarında hüküm vermen için Allah'ın kitabına çağırılıyorlar da, sonra onlardan bir zümre arkasını çeviriyor. Onlar temelli yüz çevirenlerdendir.
24 — Bu, onların: «Sayılı günlerden başka bize, asla ateş dokunmayacak demeleri yüzündendir. Ve uydurageldikleri şeyler, dinlerinde kendilerini aldatmıştır.
25 — Ya geleceğinden şüphe olmayan bir günde onları topladığımız ve kendilerine zulmedilmeden herkesin kazandığı, tastamam ödendiği zaman halleri ne olacak?
Allah Teâlâ, ellerinde bulunan Tevrat ve incillere tutunan yahûdî ve hıristiyanları protesto mâhiyetinde «kendilerine kitâbtan bir pay verilmiş olanları görmedin mi ki aralarmda hüküm vermen için Allah'ın kitabına çağırılıyorlar da sonra onlardan bir zümre arkasını çeviriyor...» buyuruyor. Tevrat ve incil'de de kendilerine emredilen, Allah'a itaat konusunda Muhammed (s.a.) e tâbi olarak onun hakemliğini kabule çağrıldıklarında, kendi kitaplarından da yüzçevirerek bu-nu kabule yanaşmıyorlar. İşte bu, onlan kötülemenin en son derecesi ve onların inatçılıklarının ve zıtlaşmalarının bir ifadesidir. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bu, onların : Sayılı günlerden başka bize, asla ateş dokunmayacak, demeleri yüzündendir.» Onlan Hakk'a muhalefete sürükleyip buna cesaret ettiren husus, onların Allah'a karşı yapmış oldukları şu iddialarıdır: «Dünyadaki her bin yıla bir gün olmak üzere cehennem'de sadece yedi gün azâb göreceğiz.» Bunun tefsiri Bakara sûresinde geçmişti.
Allah Teâlâ devamla şöyle buyurur :
«Onların uydurageldikleri yalanlar dinlerinde kendilerini aldatmıştır.» Allah'ın herhangi bir âyeti olmaksızın kendi kendilerine uydurdukları cehennem ateşinin ancak sayılı günlerde kendilerini yakacağı safsatası onları bâtıl dinlerinde bırakmıştır. Halbuki Cenâb-ı Hak onlan tehdîdle şöyle devam ediyor : «Ya

geleceğinden şüphe olmayan bir günde onlan topladığımızda... halleri ne olacak?»
Allah'a iftira ettikten, peygamberleri yalanlayıp onlan ve kendi içlerinde olup da iyiliği emredip kötülükten sakındıran âlimleri öldürdükten sonra halleri nasıl olacak? Allah bunlann hepsini onlardan soracak, hesaba çekecek ve karşılığını verecektir. Bunun için de Allah : «Varlığında ve geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde, onları topladığımız ve kendilerine zulmedilmeden herkesin kazandığı, tastamam ödendiği zaman halleri ne olacak?» buyurmuştur. [23]

26 — De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım; Sen, mülkü dilediğine verirsin. Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini aziz edersin, sen dilediğini zelil eder
sin. Hayır, yalnız Senin elindedir. Sen; hiç şüphe yok ki, her şeye Kadirsin.
27 — Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin. Ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğin kimseye hesâbsız rızık verirsin.

Allah Teâlâ buyuruyor ki:
Ey Muhammed, Rabbını ta'zim ederek, O'na tevekkül ederek, O'na şükrederek, işlerini O'na havale ederek de ki: «Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, (Bütün mülk Senindir.) Sen mülkü dilediğine verirsin. Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini Aziz edersin, dilediğini zelil edersin.» Veren Sensin, vermeyen, alan da Sen, dilediği olan, dilemediği olmayan da Sen'sin. Bu âyette Rasûlullah (s.a.) ve ümmetinin Allah'ın nimetlerine şükretmeleri gerektiğine işaret ve tenbîhte bulunulmaktadır. Zira Allah Teâlâ peygamberliği İsrâiloğullarmdan almış ve Mekkeli, Kureyş kabilesinden ümmî bir arap ve genelde peygamberlerin sonuncusu, bütün ins ve cinne Allah'ın elçisi olan Muhammed (s.a.) e vermiş. O'nda kendinden önceki bütün peygamberlerin güzellikleri toplanmış, Allah'ın şeriatını, geçmiş ve gelecek gaybı, âhiret gerçeklerini bilme, doğuda batıda bütün dünyaya ümmetini yayma, gecelerin günleri kovaladığı sürece ta kıyamete kadar dinini diğer bütün din ve şeriatlardan üstün kılma gibi, diğer hiçbir peygambere vermediği özellikleri Ona vermiştir. Bnun için Allah Teâlâ :
«De ki ey mülkün sahibi olan Allah'ım...» (Yaratıklarına tasarruf sahibi olan Sen'sin.) buyuruyor.
«Ve dediler ki: Bunun için Allah Teâlâ : «Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?» (Zuhruf, 31) buyurarak kendi işleri hakkında akıl yürütmeye kalkanları reddediyor ve :
«Yoksa Rabbımn rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?» (Zuhruf, 32) buyuruyor. Biz yaratıklarımız hakkında dilediğimiz gibi tasarrufta bulunuruz. Buna mâni' olacak bir şey asla olamaz. Bu işlerimizde hikmet ve hüccet sahibiyizdir. Aynı şekilde peygamberliği de dilediğimize veririz, diyor. Nitekim bu konuda bir başka âyette şöyle buyurur:
«Allah risâleti nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124)
«Bak nasıl onları birbirlerine üstün kıldık.» (İsrâ, 21)
Hafız İbn Asâkir, Halîfe Me'mûn devrine dâir tarih'inde İshâk tbn Ahmed'in hal tercümesinde rivayet ediyor ki: Halîfe Me'mûn Rûm ülkesinde bir sarayda

Himyer diliyle yazılmış bir mektup görmüş. Mektup arapçaya çevirilmiş, içinde şunlar yazıhymış :
«Allah'ın adıyla başlanm. Gece ve gündüz değiştiğinde, felekte yıldızlar semâsı döndüğünde hükümranlık, saltanatı sona eren bir kraldan bir başkasına intikâl eder. Arş sahibinin hükümranlığı ise devamlıdır. Ne sona erer, ne de ona bir ortak vardır.»
Allah Teâlâ :
«Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin...» buyuruyor. Birisinin uzunluğundan alır, diğerinin kısalığına eklersin. Böylece müsâvî olurlar. Sonra birinden alır öbürüne verirsin denklik bozulur, sonra tekrar müsâvî olurlar. Bahar, yaz, güz ve kış mevsimlerinde bu böylece devam eder gider.
«ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarırsın.» Taneyi ekinden, ekini taneden, hurmayı tohumdan, tohumu hurmadan, mü'mini kâfirden, kâfiri mü'minden, tavuğu yumurtadan, yumurtayı tavuktan çıkarırsın. «Dilediğin kimseye hesâbsız rızık verirsin.» Dilediğine sayamayacağı, saymaya gücünün yetemeyeceği kadar mal verirsin. Diğer-lerininkini de hikmetinin, irâdenin, dilediğinin ve adaletinin gerektirdiği şekilde kısarsın.
Taberânî diyor ki, bize Muhammed İbn Zekeriyyâ, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivayet etti: «Kendisiyle duâ edildiğinde Allah'ın icabet ettiği İsm-i A'zâm'ı Âl-i İmrân süresindeki 26. âyet-i kerîme'sindedir.»[24]

İlâhî Hârika : Gece ve Gündüz

«Geceyi gündüze, gündüzü geceye girdirir.» Buradaki (JI^J) kelimesi, aslında içice sokmak ve girdirmektir. Ancak bu ifâde gündüzün zamanının gecenin içinde artıp eksilmesi için kullanılmıştır. Bu durum, birçok ülkede doğuş ve batışların farklılığı sonucu meydana çıkar. Bu husus, Abdullah İbn Abbas, Hasan ve Mücâhid'den rivayet edilmiştir. Ekvator bölgesinde gece ile gündüzün sürekli eşit olması buna aykırı değildir. Çünkü dünyanın çoğunluk kısmında artma ve eksilmenin bulunması yeterlidir. Cübban der ki: Gecenin gündüze, gündüzün geceye girdirilmesinden maksad; her birinin diğerinden önce icâd edilmesidir. Birinci görüş lafza daha yakındır. Her iki takdirde de gece ve gündüzden ortaya çıkan husus, sözün zahirinden herkesin anladığı gece ve gündüzdür. Bunun ötesinde ariflerin bildiği selh günleri ile bilgin filozofların düşündükleri «şen'i ilâç» günleri bulunmaktadır. Bu konunun izahı kısaca şöyledir: İlâhiyyûn topluluğunun anlattığına göre; gün, yıldızlar feleğinin devrelerinden bir devirden ibarettir. (...) Halkın yanında bilinen bir gün ise, güneşin doğuşundan tekrar doğuşuna veya batışından tekrar batışına veya^ zeval noktasından tekrar zeval noktasına gelmesinden ibarettir. Ya da bu ikisi arasındaki zamandır. Netice i'tibâriyle bu 360 gündür. Bir günün boylamı 360 derecedir. Çünkü bu süre içinde bütünüyle felek zahir olur ve her tarafı hareket kaplar. İşte cisnıânî gün bu gündür. Ruhanî güne gelince; bundan akıllar bilgilerini, basiretler müşahedelerini, ruhlar sırlarını alırlar. Tıpkı bu günlerden birinde bedenî cisimlerin gıdalarını almaları, büyüyüp gelişmeleri, sağlıklı veya hastalıklı olmaları, ölmeleri veya yaşamaları gibi. Zahirî ahkâmına göre; faal kuvvetten

küllî nefseyayılan âlemde günler yedidir. Pazartesiyle başlar, pazara kadar gelir. Bu günlerin bir de rûhânî günleri vardır ki; onun da ruhlarda ve akıllarda hükümleri mevcûddur. Rûhânî günler göklerin ve yerin üzerine dayandığı h&kkı bilen güçten yayılır. Ve bu felek ilâhî söz olup, araştırma feleği bu yedi dâire üzerinde döner. (...)
Araplar ve acemler, birbiri üzerine geçirilen gece ile gündüzden hangisinin esâs olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Acemler gündüzü geceden öne alırlar. Onlann zamanı güneş zamanıdır. Binâenaleyh onlarda cumartesi gecesi; ertesi gün pazar olan gecedir. Yani cumartesi gününün akşamıdır. Diğer günler de böyle. Araplar ise geceyi gündüzden öne alırlar ve onların zamanı kamerî, ayın zamanıdır. Bi nâenaleyh onlarda cıuna gecesi; ertesi gün cuma olan akşamdır. Araplar bilgiye acemlerden daha yakındırlar. Çünkü selh günleri onları bu görüşlerinde te'yîd eder. Fakat onlar hükmü ve hikmeti bilmemiş-ler, geceyi başka bir güne nisbet etmişlerdir. Tıpkı güneş takvimi men-sûblarının yaptığı gibi. Çünkü araplann çoğunluğu birbiri üzerine geçirilen günlerden başkasını bilmezler. Bu devletin sahibi, bilginlerin ve peygamberlerin vârisi olan arifler ise; bu günlerin ötesinde selh günleri ve şe'nî ilâç günleri bulunduğunu bilirler. Madem ki günler bir şeydir ve onlara göre her şeyin zahiri, batım, görüleni, görülmeyeni, ruhu, cismi, mülkü, melekûtu, latifi ve kesifi vardır. Binâenaleyh onlar, bâtın ve zahir karşılığında gece ve gündüz derler. Günler yedidir.
Her günün aynı cinsten bir gündüzü, bir de gecesi vardır. Gündüz o gecenin gölgesidir. (...) [25]

Takiyye

Âlûsî takiyye konusunda da şöyle diyor :
Bu âyet-i kerîme, takiyyenin meşrûiyyetine delildir. Takiyye; nefsi ve nâmûsu veya mülkü düşmanların şerrinden korumak diye ta'rîf edilmiştir. Düşman iki kısımdır. Bir kısmı düşmanlığı din ihtirasına dayalı olandır ki kâfirle, müslüman gibi. İkincisi ise düşmanlığı mal, eğlence, mülk ve iktidar gibi dünyevî maksadlara dayanan düşmanlıktır. Bu sebeple takiyye de iki kısım olmuştur. Birinci kısmın şer'î hükmü şudur: Muhaliflerin saldırısı nedeniyle dinini açıkça ilân etmesi mümkün olmayan bir yerde bulunan mü'minin; dinini açıkça icra edebileceği bir yere hicret etmesi vâcibdir. Ve mü'minin zayıf düşme ma'-zeretine dayanarak o yerde kalıp, dinini gizlice icra etmesi asla caiz değildir. Çünkü Allah'ın arzı geniştir. Ancak çocukluk, aile, körlük, mahpusluk veya öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya bulunma gibi meşru' bir özür nedeniyle hicret terkedilebilir. Çocukların, babaların, annelerin öldürülmesi de genellikle korkutulmak için kullanılan bir davranış olması hasebiyle bu hükme dâhildir, öldürme; ister boyun vurma ile olsun, ister azık kesmekle olsun, ister benzeri şekilde olsun farksızdır. İşte bu gibi kimselerin muhaliflerle birlikte kalması caiz olur. Ancak zaruret miktannca onlara uymasına müsâade edilir. Fakat onların ara-sından kaçmak ve çıkmak için çeşitli taktiklere başvurması da gerekir. Eğer korkutma; menfaati yitirme veya eziyyete dûçâr olma gibi tahammülü mümkün olan cinsten ise, azık vermemek ve öldürmeyecek şekilde dövmek gibi o zaman

mü'mininin onlara muvafakati caiz olmaz. Şayet caiz olursa bu, bir ruhsattır, kendi görüşünü açıklaması ise azimettir. Eğer bu uğurda nefsini helak ederse, kesinlikle şehîd olur. Düşmanlara muvafakat etmenin ruhsat olduğunun delili Hz. Hasan'-dan nakledilen şu olaydır: Yalancı Müseylime, Rasûlullah'ın ashabın- dan iki kişiyi tuttu ve birine Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet getirir misin? diye sordu. O da, evet dedi. Müseylime; benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet getirir misin? dedi. O, evet karşılığını verdi. Sonra diğerini çağırdı ve ona Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet eder misin? dedi. Sonra Müseylime, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? deyince o, ben sağırım dedi. Üç kez tekrarladı, her seferinde o, ben sağırım diye cevâb verdi. Bunun üzerine Müseylime onun boynunu vurdu. Durum Hz. Peygambere bildirilince buyurdu ki: Öldürülen kişi doğruluk ve samîmiyyeti üzere devam etmiş ve kendi faziletini elde etmiştir. Binâenaleyh üzerine sorumluluk yoktur. İkinci kısma gelince, bilginler hicretin vâcib olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki; «kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayınız.» âyeti gereğince hicret vâcibdir. Malı kaybetmenin yasaklanmasını da buna delil gösterirler. Bir topluluk ise hicret gerekmez, dediler. Çünkü oradan hicret, dünyevî men-faatlardan bir menfaat içindir. Dünyevî menfaatlardan birini terke-dene ise dininde eksiklik.bırakmıştır, denemez. Çünkü din birliği vardır. Güçlü düşmanı ise mü'min olması nedeniyle ona saldırmamakta-dır. Bazıları da derler ki; gerçekte bu durumda eğer kendinin, yakınlarının mahvolmasından veya aşın derecede çiğnenmekten korkarsa, hicret gerekebilir. Ancak bu bir ibâdet ve Allah'a yaklaşma değildir ki neticede sevâb kazanasın. Çünkü hicretin vâcib oluşunun nedeni, salt o hicret eden kişinin.dünyevî menfaatidir. Yoksa dinî derecesinin izhârı değildir ki, ona sevâb isabet etsin. Hem, her vacibin neticesinde sevâb doğmaz. Zîrâ gerçekte her vâcib ibâdet olmayabilir. Hattâ vâ- ciblerden bir çoğunun neticesinde sevâb terettüb etmez. Fazla acıkınca yemek gibi. Hastalık halinde bilinen veya tahmin edilen zararlardan kaçınmak gibi. Sıhhat halinde zehir içmemek gibi. Bu hicret de aynı kabildendir. Allah ve Rasûlüne yapılan hicret şeklinde değildir ki, neticede âhiret sevabım ve lutfunu gerektirsin. Bir topluluk da, kâfirlerifâsıkları, zalimleri idare etmeyi, onlara yavaş konuşmayı, yüzlerine tebessüm etmeyi, birlikte rahat etmeyi, kendilerinin eziyyetini engellemek, dillerini kesmek ve onlardan namusunu korumak için bir takım ihsanlar vrmeyi takiyye saymışlardır ve bunun yasaklanan dostlukla alâkası olmadığını, aksine sünnet ve meşru' bir durum olduğunu bil- dirmişlerdir. Nitekim Deylemî, Hz. Peygamber'den nakleder ki; o şöyle buyurmuştur: «Allah Teâlâ bana insanları idare etmemi emretti. Tıpkı farzları ikâme etmeyi emrettiği gibi.» Bir başka rivayette ise; «ben insanları idare etmek için gönderildim.» buyurur. İbn Ebu Dünyâ'nın rivayetine göre peygamber: «îmândan sonra aklın başı, insanları idare etmektir.» buyurmuştur. (...) Ancak bu idarecilik dini çiğneyecek, kötülüğü irtikâb edecek, kötü zanlar beslettirecek dereceye varmamalı- dır. Bu gerçeğin ötesinde insanlardan farklı iki grubun görüşleri bulunmaktadır. Bu gruplar Haricîler ve Şia'dır. Haricîler derler ki; takiyye hiçbir şekilde caiz değildir. Malı, nefsi ve namusu dine karşılık korumak ve gözetmek asla caiz değildir. Onların bu konuda pek şiddetli tavırları

vardır. Meselâ onlardan bir kişi; namaz kılarken, hırsız veya gasıp gelip değerli olan mallarını çalsa veya gasbetse, o kişi namazını bozmaz. Aksine namazı bozmak haramdır. Bu sebepte haricîler peygamberin ashabı olan Büreyde el-Eslemî'yi namazında atını kaçmaktan koruduğu için ta'netmişlerdir. Şüphesiz ki; bu mezhep aşırı bir tefrît'e kaçmıştır. Şia'ya gelince; onların bu konudaki görüşleri çok sarsaktır. Bazıları derler ki; zaruret halinde bütün sözlerde takiyye caizdir. Ve bazan lütuf ve ara bulmak için takiyye yaparak dövmenin vâcib olduğunu savunurlar. Ancak mü'mini öldürmek gibi fiillerde takiyyeyi caiz saymazlar. Keza kesin bilerek veya güçlü zanna dayanarak bunun dinde fesâd çıkarma olabileceği nedeniyle caiz görmezler. Müfîd'in ifâdesine göre; bazı hallerde takiyye vâcibtir. Bazı hallerde takiyye yapmak ter-ketmekten afdaldır. Bazan da terketmek yapmaktan âfdaldır. Ebu Ca'-fer et-Tûsî der ki: Rivayetlerin zahirine göre; candan endîşe edildiği takdirde takiyye vâcibdir. Başkası da der ki; mala karşı endîşe sözkonu-su olursa takiyye vâcibdir. Nâmûsu korumak için ise müstehabdır. Öy-leki ehl-i sünnet'le buluştukları zaman, namazlarında, oruçlarında ve diğer dinî ibâdetlerinde onlara uyarak sünnî gibi davranırlar. Hattâ bazı ehl-i beyt imamlarından rivayet edilir ki; bir sünnînin arkasında takiyye olarak namaz kılmak, bir peygamberin arkasında namaz kılmak gibidir. Ancak takiyye için kılınan namazın kaza edilip edilmeyeceği konusunda ihtilaflıdırlar. Keza oruç bozmanın helâl olmadığı yerlerde, takiyye için oruç bozan kişinin orucu kaza edip etmeyeceği konusunda da ihtilâf vardır. Şiî mezhebini ta'netmekten korumak için birsünnîye karşı takiyyenin afdaliyyeti konusunda da ihtilâf vardır. Ancak Şia'nın çoğunluğu bunun afdal olduğu hususunda fetva vermişlerdir. Hattâ onlardan bir kısmı; en küçük bir endişe veya arzunungerçekleşmesi mukabilinde küfrü izhâr etmenin caiz, hatta vâcib oldu-ğunu söylemişlerdir. Şüphesiz ki bu da bir ifrâtlı durumdur. Onlar ehl-i sünnet'e uygun olarak imamlarının yaptıkları davranışların çoğunu —ki şîa mezhebi gereğince bunların reddedilmesi gerekir— takiy-yeye hamletmişlerdir ve takiyyeyi ana ilke olarak kabul edip, dinlerini bunun üzerine kurmuşlardır. Bu gün Şia'nın arasında yaygın olan inanç budur. Öyle ki onlar, hulefâ-i râşidîn'in halifeliklerini bâtıl saymak gayesiyle görüşlerini peygambere bile nisbet etmişlerdir.

Halbuki onların kitâblarında mü'minlerin emîri Hz. Ali (k.v.) nin ve onun çocuklarının takiyye yaptıklarım reddeden esâslar vardır. Hattâ Hz. Ali'nin ve ailesinin üstünlüğünü reddeden görüşler de vardır. Nitekim Şia'ya göre Allah'ın kitabından sonra en sahîh kitaplardan birisi olan Nehc'ül-Belâğa kitabında Hz. Ali (k.v.) şöyle der : İmâmın alâmeti; faydana veya zararına olan yerde doğruluğu, yalana tercih etmendir. Nerede Hz. Ali'nin görüşü, nerede; «Allah katında sizin en üstününüz, en çok muttaki olanmızdır» âyetini en çok takiyye yapanı-nızdır, diye tefsir eden görüş? [26]

28 — Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır. Allah, size kendisinden korkmanızı emrediyor. Dönüş Allah'adır.

Kâfirleri Dost Edinmek

Allah Teâlâ mü'minlerin kâfirleri sevmelerini, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmelerini yasaklıyor. Böyle yapanları tehdîd sadedinde : «Kim böyle yaparsa Allah ile dostluğu kalmaz» buyuruyor. Bu konuda Allah'ın yasakladığını yapanların Allah ile hiçbir ilgisi kalmaz. Şu âyetlerde de buna işaret vardır :
«Ey îmân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istersiniz?» (Nisa, 144)
«Ey îmân edenler, yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim onları dost edinirse, o da onlardandır.» (Mâide, 51)
«Ey îmân edenler, Benim de düşmamm, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdundan çıkarıyorlar. Eğer siz, Benim yolumda savaşmak ve hoşnûdluğumu kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden kim bunu yaparsa şüphesiz ki, doğru yoldan sapmış olur.» (Mümtehine, 1)
Cenâb-ı Allah mü'minlerin, muhacir, ansâr ve arablardan îmân edenlere dostluklarını zikrettikten sonra :

«Küfredenler ise birbirinin dostudurlar. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir îitns ve büyük bir fesâd olur.» (Enfâl, 73) buyuruyor.
«Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır.» Bazı yerlerde ve vakitlerde onların kötülüğünden korkanların, niyyet ve içiyle değil de dış görünüşüyle onlardan sakınma haklan vardır. Nitekim Buhârî Ebu Derdâ'nın: «Biz bazılarının yüzüne gülerdik. Halbuki kalbimiz onlar la'net okurdu.» dediğini nakleder.
Sevrî diyor ki: İbn Abbâs şöyle dedi: «Takva-amel ile değil ancak dil iledir.» Ebu'l-Âliye, Ebu'ş-Şa'sâ, Dahhâk, Rebî' İbn Enes de aynı şeyi söyler. Onların bu sözlerini Cenâb-ı Hakk'm :
«Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında her kim, îmânından sonra Allah'ı tanımayıp küfre göğüs açarsa...» (Nahl, 106) âyeti de desteklemektedir.
Buhârî, Hasan'dan naklediyor: Sakınma kıyamete kadar (devam edecek) tir.
«Allah size kendisinden (musibetlerinden, ya da kendisine muhalefet etmekten ve düşmanlarına dostluk, dostlarına da düşmanlık edenlere azâb vermesinden) korkmanızı emrediyor.»

«Dönüş Allah'adır.» Dönüp dolaşıp gidilecek O'dur. Herkese amelinin karşılığım verecektir.
İbn Ebu Hatim diyor ki; bize babam... Amr İbn Meymûn'dan nakletti ki o şöyle demiş. Aramızda Muâz İbn Cebel ayağa kalktı ve : Ey Evd oğulları ben size, Allah Rasûlünün elçisiyim. Biliyorsunuz ki, dönüşünüz cennete veya cehenneme olacaktır. [27]

29 — De ki: İçinizde olanı gizleseniz de, açıklasanızda; Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini O, bilir. Allah, her şeye Kadir'dir.
30 — Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesafe olmasını ister. Allah bizzat korkutuyor. Ve Allah; kullarına Raûfdur.

Allah Teâlâ kullarına; gizli, saklı ve açık olan her şeyi bildiğini haber veriyor. Onlann hiçbiri Allah'a gizli değildir. Bütün hallerini her zaman ve her anda, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın ilmi kuşatmıştır. Yerin herbir köşesinde, denizlerde, dağlarda zerre ağırlığında ya da ondan daha küçük hiçbir şey Allah'a gizli değildir.
Bu âyet Allah'ın, kullarına O'ndan korkmalarını, O'nun yasakladığı ve hoşlanmadığı şeyleri yapmamaları tenbîhini içermektedir. Zîra Allah onların her işini bilir, hemen cezalandırmaya gücü yeter. Eğer onlardanbazılarını hemen cezâlandırmıyorsa bu, onlara mühlet verdiği, sonra güçlü've Azız olan yakalamasıyla yakalayıvereceği içindir. İşte bu se-beble Cenâb-ı Hak, «Düşünün o günü ki, herkes ne hayır işledi ise kar-şıkında onu hazırlanmış bulacak.» buyurur. Kıyamet günü, hayır olsun, şer olsun kulun bütün amelleri hazırlanacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de :
«O gün insana, önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13) buyuruyor. Amellerinden güzel gördüğüne sevinip ferahlayacak; çirkin gördüğüne de kızıp kötüleyecek, yapmamış olmayı, onlarla kendi arasında uzun bir mesafe olmasını temenni edecek. Dünyada kendisiyle beraber olan, kötü işlere kendini teşvik eden şeytânına da şöyle diyecektir : «Keski benimle senin aranda doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü arkadaş imişsin.» (Zuhruf, 38)
Allah Teâlâ tehdidini ve vaîdini tekrarla te'yîd ederek, «Allah size kendisinden korkmanızı emreder.» buyuruyor. Allah sizi azâbıyla korkutuyor. Sonra kullarını, rahmetinden ve lutfundan ümit kesmemeleri için «Allah kullarını en çok esirger» buyuruyor.
Hasan el Basrî der ki: «Allah'ın kullarını esirgemesi onların kendinden korkmalarını emretmesidir.» Başkaları da şöyle dedi: «Allah yarattıklarına karşı merhametlidir. Onların kendi yolunda, dosdoğru dininde olmalarını ve yüce elçisine uymalarım ister.» [28]

31 — De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

32 — Allah'a ve peygambere itaat edin, de. Şayet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.

Bu âyetin hükmüne göre, Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde Hz. Muhammed'in yolunda olmayan kişi her sözünde, halinde Hz. Muham-med'jn yoluna ve o'nun getirdiği hak dine uymadığı sürece bu dâvasında yalancıdır. Nitekim sahih bir hadîste Rasûlullah şöyle buyurur: «Bizim emrimiz bulunmayan bir işi işleyenin ameli merdûddur.» Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin.» buyuruyor.
Sizin istediğiniz olan ona sevgi beslemenizin de üstünde Allah'ın size olan sevgisi meydana gelsin. Bilgin ve bilge kişilerin : «Mühim olan senin sevmen değil, sevilmendir.» dediği gibi bu ikinci yani Allah'ın sizi sevmesi elbette daha büyük ve önemlidir.
Hasan el-Basrî ve seleften bazıları şöyle der : Bir grup Allah'ı sevdiğini zannetti de Allah, onları bu âyetle imtihan etti ve «De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin» buyurdu.
İbn Ebu Hatim diyor; bize babam... Hz. Âişe'den nakletti ki Rasû-lullah şöyle buyurdu : «Din, sevgi ve öfkeden başka bir şey değildir. Allah «De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.» Sonra da «(Elçisine uymanız mukabilinde) günâhlarınızı bağışlasın. O, çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir." buyuruyor. Bütün bunlar O'nun peygamberliğinin bereketi ile olur.
Allah Teâlâ sonra havâss ve avamdan olan herkese emrederek buyuruyor ki: «Allah'a ve Peygambere itaat edin. Şayet yüz çevirirlerse (O'nun emrine muhalefet ederlerse) şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.» Bu da delâlet ediyor ki; davranışlarında Rasûlullah (s.a.) a zıt hareket etmek küfürdür. Bu vasıfta olanları, —her ne kadar kendini Allah'ı seviyor ve O'na yakınlaşıyor zannetse de— peygamberlerin sonuncusu, cinler ve insanlar âlemine Allah'ın elçisi, ümmî Peygamber Hz. Muham-med'e uyuncaya kadar Allah kat'iyyen sevmeyecektir. O peygamber ki nebiler, rasûller, hattâ Ülü'1-azm peygamberler onun zamanında gelmiş olsalardı ona ve dinine tâbi olmaktan başka bir şey yapamazlardı. Nitekim bunun açıklanması ilerde 81. âyette tekrar gelecektir. [29]

33-34- Muhakkak Allah; Âdem'i, Nuh'u, îbrâ-hîm ailesini ve îmrân ailesini birbiri soyundan olarak âlemlere üstün kıldı. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.
Peygamberler Kafilesi
Allah Teâlâ, bu aileleri diğer insanlardan üstün kıldığım haber veriyor. Âdem (a.s.) i üstün kıldı; onu bizzat yarattı, kendisinden ona rûh üfledi, melekleri ona secde ettirdi, her şeyin isimlerini öğretti, cennete yerleştirdi. Sonra bir hikmete binâen cennetten yeryüzüne indirdi.
Nûh (a.s.) u üstün kıldı. İnsanlar putlara tapıp Allah'dan herhangi bir delil gelmediği halde, Allah'ın dininde şirke düştüklerinde Allah, Nûh (a.s.) u insanlara ilkin elçi olarak gönderdi. Kavmini gece gün-düz, gizli açık Allah'ın dinine çağırdı. Çağrıları kavminin küfrünü artırmaktan başka bir işe yaramayınca o da

bedduada bulundu. Bunun üzerine Allah, son ferdine kadar onların hepsini suda boğdu. Allah'dan getirip tebliğ ettiği dine uyanlar hâricinde kimse kurtulamadı.
İbrahim ailesini de üstün kıldı. Meselâ insanlığın efendisi, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.) bu ailedendir. İmrân ailesini de üstün kıldı. Bu İmrân, îsâ (a.s.) nın annesi Meryem'in babası olan İmrân'dır.
Muhammed İbn İshâk (Allah ona rahmet eylesin.) diyor ki: O, İmrân İbn Yaşil, İbn Emun, İbn Mîşâ, İbn Hazkiyâ, İbn Ahrîk, İbn Yümîm, İbn Azaryâ, İbn Emsiyâ İbn Yâviş İbn Ecrîyehu, İbn Yâşim, İbn Yehfaşat, İbn İnşâ, İbn Ebyân, İbn Rahî'am, İbn Süleyman, İbn Dâvûd (a.s.) dur. îsâ (a.s.), İbrahim (a.s.) zürriyetindendir. Bu konu-nun açıklanması inşâallah En'âm sûresinde tekrar gelecektir. [30]

35 — Hani, İmrân'ın karısı: Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım, benden kabul buyur. Doğrusu Sensin Sen, Semî[1], Alim, demişti.
36 — Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum. Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytândan sana sığındırırım, demişti.

İmrân Ailesi

İmrân'ın kızı, Meryem (a.s.) in annesi olan Fâkûz'un kızı Hanne'dir.
Muhammed İbn İshâk diyor ki: O kısır bir kadın idi. Bir gün gagasıyla yavrusunu besleyen bir kuş gördü ve çocuğu olmasını arzulayarak Allah'dan, kendisine bir çocuk vermesini istedi. Allah duasını kabul buyurdu, kocasıyla birleşti ve hâmile kaldı. Hâmile kaldığını anlayınca onu sırf ibâdet ve mukaddes evin hizmetine adadı. Ve şöyle dedi: «Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım. Benden kabul buyur. Doğrusu hakkıyla işiten ve bilen Sensin, Sen.» (Duamı işittin, niyyetimi de biliyorsun. O karnındaki çocuğun erkek mi kız mı olduğunu bilmiyordu.) «Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. (İbâdet ve Mescid-i Aksâ'nın hizmeti için kuvvet ve dayanıklılıkta) «rkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum» dedi. Burada, çocuğun doğduğu gün ismini koymanın caiz olduğuna delâlet vardır. Nitekim hâdisenin akışı böyledir ve bu bizden öncekilerin de âdetidir. Ra-sûlullah (s.a.) in bunu kabul buyurduğuna dâir rivayetler olduğu gibi, O'nun sünnetinden olduğu da sabittir. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.) buyurdu :
«Bu gece bir oğlum oldu ve ona babam İbrahim'in adını koydum.» Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç etmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in tahrîç ettiği bir hadîs şöyledir: Enes tbn Mâlik'in kardeşi olunca, onu alıp Rasûlullah (s.a.) a götürdü. O da çocuğun damağını ovup adını Abdullah koydu.
Sahîh-i Buhârî'deki bir hadîs şöyledir : «Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek : «Ey Allah'ın elçisi bir oğlum oldu, adını ne koyayım?» dedi. Efendimiz : «Oğluna Abdurrahmân adını ver» buyurdular. Yine Bu-hârî'de kaydedildiğine göre Ebu Üseyd, damağını ovması için oğlunu Rasûlullah (s.a.) a getirmişti. Rasûl-i Ekrem

unutunca çocuğun babası onu evine geri gönderdi. Efendimiz otururlarken Ebu Üseyd'in çocuğunu oraya getirdiğini hatırlayarak çocuğa Münzir adını verdi. Katâde'nin hadîsine gelince : Hasan el-Basrî'den, o da Semure İbn Cündeb'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Her çocuk akîkasına bağlıdır. Yedinci günü onun için kurban kesilir, ismi konur ve başı tıraş edilir.» Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel ve Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Tirmizî de «Bu lafızlar sahîhdir» demiştir. «İsim konur» yerine «Kan bulaştırılır» rivayeti de vardır. Ki bu daha sahihtir.[31] Zübeyr İbn Bekkâr'ın Kitab'ün-Neseb'de rivayet ettiği: «Rasûlullah (s.a.) oğlu İbrâhîm için yedinci günü akîka kurbanı kesti ve ona İbrâhîm adını verdi.» hadîsinin isnadı sabit değildir ve sahîh olan, hadîse muhaliftir. Bu hadîs sahîh olsa bile Rasûlullah (s.a.) m İbrahim'in ismini, o gün ilân ettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Allah Teâlâ Meryem'in annesinin şöyle dediğini haber veriyor «Ben onu da, soyunu da —ki İsmail (a.s.) dir.— taşlanmış şeytânın (şerrinden) Sana sığındırırım.» Allah Meryem'in bu duasını kabul buyurmuştur. Abdürrezzâk diyor ki bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Hiçbir çocuk yoktur ki doğumu esnasında şeytân onu ellemiş olmasın. Şeytânın bu dokunmasıyla çocuk bağırarak ağlar. Ama Meryem ile oğlu böyle değildirler.» Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi: Dilerseniz Âl-i İmrân sûresinin 36. âyetini okuyunuz... Bu hadîsin başka bir rivayetinde Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğu rivayet edilir : «Her doğan çocuğu şeytân bir veya iki defa sıkar. Meryem oğlu îsâ ve annesi hâriç.» Sonra Rasûlullah (s.a.) Âl-i İmrân sûresinin 36. âyetini okudu. Bu hadîs de Kays kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir...
Leys İbn Sa'd... Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Her âdemoğlunu annesi doğurduğunda şeytân böğründen dürter. Ancak Meryem oğlu îsâ böyle olmamış ve şeytân onu dürtmeye gittiğinde hicâb (perde) ile kendisi dürtülmüştür.»[32]

37 — Bunun üzerine Rabbı onu güzel bir kabul ile karşıladı. Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyyâ'nm himayesine verdi. Zekeriyyâ mihraba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu. Ey Meryem, bu sana nereden? derdi. O da: Allah tarafından derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.

Rabbımız bu âyette Meryem'i annesinin bir adağı olarak kabul ettiğini haber veriyor. «Onu güzel bir bitki gibi büyüttü.» Onu tatlı bir şekilde ve güzel görünüşlü kıldı. Onun için isteklerinin kabul sebeplerini müyesser kıldı. Kullarından sâlih kişilerle beraber kıldı ki onlardan hayrı, ilmi ve dini öğrensin. Buna işaretle buyuruyor: «Onu Zekeriyyâ (a.s.) nın himayesine verdi.» Zekeriyyâ (a.s.) yi ona hâmî ve kefîl kıldı.
İbn İshâk der ki: Meryem yetîm olduğu için Zekeriyyâ ona kefîl oldu. Başkaları da İsrâiloğullarının o sene kıtlığa dûçâr kaldıklarını ve bu sebeble Zekeriyyâ'nm Meryem'i himayesine aldığını zikrederler, tki kavil arasında zıtlık yoktur ve doğrusunu Allah bilir. Şurası muhakkak ki, Allah Zekeriyyâ'nm, Meryem'e, onun mutluluğu ve Zekeriyyâ'dan faydalı bütün ilimleri, sâlih amelleri öğrenip alması için kefîl olmasını takdir buyurdu. Zekeriyyâ (a.s.) —İbn İshâk ve İbn

Cerîr'in kaydettiğine göre— aynı zamanda Meryem'in teyzesinin kocasıydı. Meryem'in kız kardeşinin kocası olduğu da söylenir. Nitekim Sahih hadîste şöyle denir : «Birden Yahya (a.s.) ve îsâ (a.s.) ile karşılaştım. Bunlar teyze çocuklarıdır.» İbn İshâk'm bu rivayeti geniş anlamda kabul edilebilir. Buna göre Meryem teyzesinin kucağında büyümüştür. Nitekim Buhâri ve Müslim'deki bir hadîse göre Rasûlullah (s.a.) İmâre Bint Hamza'nın, teyzesi olan Ca'fer îbn Ebu Tâlib'in hanımına verilmesine hükmetmiş ve «Teyze anne mesabesindedir» buyurmuşlardır. Sonra Allah Teâlâ Meryem'in, ibâdet yerindeki yüceliğine işaretle : «Zekeriyyâ mihraba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu.» buyuruyor.
Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ, İbrahim en-Nehaî, Dahhâk, Katâde, Rebî' İbn Enes, Atiyye İbn Avfî ve Süddî şöyle tefsir ederler: «Onun yanında kışın yaz meyveleri, yazın da kış meyveleri bulurdu.»
Mücâhid'in : «Onun yanında ilim bulurdu» Ya da : «Onun yanında, içinde ilim olan sayfalar bulurdu.» diye tefsir ettiğini İbn Ebu Hatim nakleder. Fakat birinci görüş daha sıhhatlidir.
Bu âyette evliyâ'nm kerametlerine işaret vardır ve bunun sünnette benzeri pek çoktur.
Zekeriyyâ bunları Meryem'in yanında görünce : «Ey Meryem, bu sana nereden?» der. O da : «Allah tarafından» derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.»
Hafız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Seni (ya da Süheyl) İbn Zencele... Câ-bir'den rivayet etti ki «Bir keresinde Rasûlullah (s.a.) birkaç gün yemek yemeden durdu. Sonra bu ona ağır gelmeye başladı. Hanımlarının evlerine uğradı. Onlardan hiçbirinde de bir şey yoktu. Onlardan çıkıp kızı Pâtıma'ya geldi ve : «Kızcağızım, yanında yiyebileceğim bir şey var mı? Karnım aç.» buyurdular. O da : Anam, babam sana feda olsun, yok, dedi.Rasûlullah (s.a.) Fâtıma'nın yanından çıktıktan sonra bir komşusu Fâtıma'ya iki ekmekle bir parça et gönderdi. Fâtıma bunları aldı ve bir kaba koyarak : «Allah'a yemîn ederim ki, Allah Rasûlünü kendime veyanımdakilere tercih ederim» dedi. Halbuki hepsi de bir parça yemeğe çok muhtaç idiler. Hasan'ı veya Hüseyin'i Rasûlullah (s.a.) a gönderdi. O (s.a.) geri geldi. Fâtıma : Anam babam sana feda olsun. Allah bize bir şey gönderdi, ben de onu sana sakladım, dedi. Rasûlullah (s.a.) Getir onu kızcağızım, buyurdu. Fâtıma anlatıyor: Kabı getirdim, açtım, bir de baktım ki ekmek ve etle dolu. Hz. Fâtıma kaba bakıp da içindekileri görünce, adetâ dili tutuldu ve anladı ki bu, Allah'ın bereketin-dendir. Allah'a hamd, Peygamberine de salât ve selâm ederek Rasûlullah (s.a.) a ikram etti. Rasûlullah (s.a.) onu görünce Allah'a hamdetti ve : Kızcağızım, bu sana nereden geldi? diye sordu. O da : Ey babacığım, bu Allah katındandır. Muhakkak ki Allah dilediğini hesâbsız rızıklandırır, dedi. Rasûlullah (s.a.) tekrar Allah'a hamdetti ve : «Kızcağızım, seni İsrâiloğulları kadınlarının efendisi olan Meryem'in bir benzeri kılan Allah'a hamdolsun. Allah Meryem'i rızıklandırıp da bundan sorulduğunda : «Bu, Allah katındandır. O dilediğini hesâbsız nzıklandmr, derdi.» buyurdular. Ve Hz. Ali'ye haber gönderdiler. Sonra Rasûlullah, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve Efendimizin bütün hanımları ile ev halkı ondan doyuncaya kadar yediler. Fâtıma diyor ki : «Yemek kabı (yine de)

olduğu gibi (dolu) duruyordu. Kalanını bütün komşulanma dağıttım. Allah ona çok hayır ve bereket vermişti. [33]

____38 — Orada Zekeriyyâ Rabbına duâ etti: Rabbım, bana katından temiz bir şey bahşet. Muhakkak Sen duayı işi
tensin.
39 — O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler : Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici
bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler.
40 — Ve dedi ki: Rabbım, ben artık iyice kocamış, karan da kısırken nasıl oğlum olabilir? Öyle, Allah dilediğini
yapar, dedi.
41 — Rabbım; bana bir alâmet ver, dedi. Alâmetin, üç gün işaretten başka şekillerle insanlarla konuşmamandır. Bununla beraber Rabbım çok an ve akşam sabah tesbîh et.

Hz. Zekeriyyâ'nın Duası

Zekeriyyâ (a.s.), Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'i yazın kış meyvele-riyle, kışın da yaz meyveleriyle rızıklandırdığını görünce, kendisi kemikleri zayıflamış bir ihtiyar, hanımı da ihtiyar ve kısır olduğu halde bir çocuğu olmasını arzuladı. Ve Rabbına gizli bir nida ile duâ edip istekte bulundu :
«Ey Rabbım bana katından temiz bir evlâd bahşet. Muhakkak ki Sen duayı işitensin.» dedi. Cenâb-ı Allah buyuruyor : «O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler.» O mihrâbda namaz kılarken melekler, işitebileceği bir şekilde ona seslendiler. Sonra Allah Teâlâ, meleklerin ona verdiği müjdeyi haber veriyor. «Allah sana (senin sulbünden olacak bir çocuğu) Yahya'yı müjdeliyor.» Katâde ve başkaları diyor ki: Allah O'nu îmânla dirilttiği için Yahya ismi verildi.
«Kendisinden bir kelimeyi tasdik edici.» kısmı hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ve başkaları Hasan, Katâde, İkrime, Mü-câhid, Ebu'ş-Şa'sâ, Süddî, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve başkaları diyor ki: «Alah'ın kelimesi Meryem oğlu îsâ'dır. Rebî' İbn Enes şöyle der : Meryem oğlu îsâ'yı ilk tasdîk eden o'dur. Katâde ilâve ediyor : O, Hz. îsâ'nın şeriatı üzere idi.
İbn Cüreyc diyor ki: İbn Abbâs «Kendisinden bir kelimeyi tasdîk edici...» âyeti hakkında şöyle dedi: Yahya ve îsâ (s.a.) teyze çocukları idiler. Yahya (a.s.) nın annesi Meryem'e şöyle derdi: «Karnımdakinin senin karnındakine secde ettiğini hissediyorum. İşte Yahya'nın îsâ (a.s.) yi ilk tasdiki böylece ve anne karnındayken olmuştur. Allah'ın kelimesi İsa'dır. Yahya (a.s.), îsâ (a.s.) dan daha büyüktür. Süddî de böyle der.
«... bir efendi...» âyeti hakkında Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Saîd İbn Cübeyr ve başkaları «hikmet sahibi birisi» derken, Katâde : «İlim ve ibâdette efendi.» demiştir. İbn Abbâs, Sevrî ve Dahhâk : «Efendi, hikmet sahibi ve müttakî kimsedir.» demişlerdir. Saîd İbn el-Müsey-yeb : «O fakîh ve âlimdir.» derken Atıyye : «Huylarında —ya da yaratılışında— ve dininde efendi..» demiş, İkrime :

«Öfkenin kendine galebeçalmadığı kişidir.» demiştir. İbn Zeyd «O şereflidir» demiş. Mücâhid ve bir başkası da : «Onun Allah Teâlâ'ya karşı saygılı olduğunu söylemişlerdir.
«... Nefsine hâkim...» kavli hakkında da İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ ve Atıyye el-Avfî'den rivayete göre onlar : «kadınlara gitmeyen (onlarla cinsî temasta bulunmayan) kimsedir» demişlerdir. Ebu'l-Âliye, ve Rebî' İbn Enes'ten nakledildiğine göre «O, kendisi için çocuk doğurulmayandır» demiştir. Dahhâk ise şöyle der : «O, çocuğu ve erlik suyu bulunmayandır.»
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babam.. İbn Abbâs'tan “El-Hasur” un «kendisinden erlik suyu inmeyen kişi» olduğunu nakletti. Bu konuda yine İbn Ebu Hatim gerçekten garîb bir hadîs rivayet etmektedir. Şöyle ki: Bize Ebu Ca'fer Muhammed İbn Gâlib... İbn el-Âs'dan, —Râvî bunun Abdullah mı yoksa Amr mı olduğunu bilmiyor— O da Hz. Peygamberden «... bir efendi, nefsine hâkim.» âyeti hakkında rivayet etti ki o, şöyle dedi: «Hz. Peygamber sonra yerden bir şey aldı ve : «Erlik organı bunun gibi olan» buyurdu.
İbn Ebu Hatim diyor : Bize Ahmed İbn Sînân ...Amr İbn Âs'dan nakletti ki o şöyle demiş : «Allah'ın yaratıklarından, Zekeriyyâ Oğlu Yahya (a.s.) hâriç bir günâhla karşılaşmayan hiç kimse yoktur.» Saîd İbn Müseyyeb sonra «... efendi ve nefsine hâkim...» âyetini okudu ve yerden bir şey alarak «“El-Hasur” tenasül uzvu bunun gibi olandır.» dedi. (Burada) Yahya İbn Said ei-Kattân serçe parmağının ucunu göstermiş. Bu, mevkuf bir hadîstir ve isnadı yukardaki merfû' hadîsten sonra daha sıhhatlidir. Hattâ merfû' olan hadîsin sıhhati de şüphelidir. Allah Teâlâ en iyisini bilir.
Kadı İyâz «Şifâ» adlı eserinde şöyle der: Allah'ın Yahya (a.s.) yi övmesi onun nefsine hâkim olmasındandır. Değilse bazılarının dediği gibi şehvetten kesilmiş ya da erkeklik organı olmadığından değil. Bu tür sözler büyük müfessirler ve tenkidci âlimlerce şiddetle reddedilmiştir. Onlar der ki: «Bu, bir ayıp ve eksikliktir ki peygambere yakışmaz. Bunun mânâsı, olsa olsa günâh işlemekten masundur, şeklindedir. Yani sanki şehvetten kesilmiş gibi günâh işlemez.» Şöyle de açıklanmıştır : «Nefsini şehvetten alıkoyar,», «kadınlara karşı bir istek duymazdı.»
Bundan da anlaşılıyor ki kadınlarla temasa gücü yetmemek aslında bir eksikliktir. Fazilet kudretin bulunması, sonra da onun frenlenme-sidir. Bu; ya îsâ (a.s.) daki gibi bizzat kendisinin gayreti ile, ya da Yahya (a.s.) daki gibi Allah'ın bundan müstağni kılmasıyla olabilir. Şehvete sahip olup onun gereğini yerine getiren ve şehvetini tatmin etmek kendini Rabbı ile beraber olmaktan alıkoymayan kimsenin derecesi ise en yüksektir. Bu derece, Rasûlullah (s.a.) m derecesidir. Hanımlarının çok olması onu Rabbma ibâdetten alıkoymaz, bilâkis onları korumak, işlerini görmek, kendileri için kazanç peşinde koşmak ve Allah'ın hidâyetine sebep olmak suretiyle o'nun Rabbına ibâdetini artırırdı. Şehveti tat-mîn herne kadar başkaları için dünya lezzetlerinden ise de, Rasûlullah (s.a.) için dünya lezzetlerinden değildi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Sizin dünyanızdan üç şey bana sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözüm nuru namaz.»

Kadı İyâz'ın ifâdesi budur ve bu âyetten maksad kadınlardan uzak olduğundan dolayı değil de, nefsine hâkim olduğundan dolayı Yahya (a.s.) yi övmektir. O ve başkaları şöyle diyor: Yahya (a.s.) fuhşiyât vepisliklerden uzak ve ma'sûmdur. O'nun bu durumu, kadınlarla evlenmesine ve onlardan çocuğu olmasına engel değildi. Hatta Zekeriyyâ (a.s.) nın duasından Yahya (a.s.) nın nesli olduğu anlaşılır. Şöyle duâ etmişti: «Rabbım bana katından temiz bir nesil bahşet.» Yani bana nesli ve soyu olan bir çocuk, bahşeyle.
«Sâlihlerden bir peygamber olmak üzere...» kavline gelince bu, Yahya (a.s.) nın doğacağı müjdesinden sonra o'nun aynı zamanda peygamber olacağına işaret eden ikinci bir müjdedir. Bu müjde, birinciden daha büyüktür. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ (a.s.) nın annesine şu müjdesinde olduğu gibi: «Şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız.» (Kasas, 7)
Zekeriyyâ (a.s.) bu müjdeyi alınca, ihtiyarlığından sonra kendinden çocuk olacağına şaşmaya başlar ve şöyle der: «Rabbım ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?» Melek de : «Öyle, Allah dilediğini yapar.» Allah'ın emri böyle büyüktür, hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz, hiçbir iş O'na büyük ve zor gelmez. Zekeriyyâ (a.s.) «Rabbım (benden çocuk olacağını anlayabileceğim) bir alâmet ver bana, dedi. Alâmetin, üç gün işaretten başka şekillerle insanlarla konuş-mamandır.» bütün uzuvların sağlam ve düzgün olduğu halde konuşa-mıyacaksın, dedi. Sonra bu halde iken zikir, şükür ve teşbihi çoğaltmayı emrederek : «Bununla beraber Rabbım çok an ve akşam, sabah hamdet» buyurdu.
Bu konuda detaylı bilgi inşâallah Meryem sûresinin başında tekrar gelecektir. [34]

42 — Hani melekler : Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından söni üstün tuttu, demişlerdi.
43 — Ey Meryem, huşu' ile Rabbmın dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.
44 — Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.

Hz. Meryem

Bunlar, Allah'ın kendilerine vâki' emri gereği, meleklerle Meryem'in konuşmalarını haber vermektedir : İbâdet ve takvasının çokluğu, şerefi, her türlü kir ve vesveseden temiz oluşu sebebiyle bir de dünya kadınla-rına üstünlüğünden dolayı Allah Meryem'i seçmiştir.
Abdürrezzâk diyor: Bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Deveye binen kadınların en hayırlısı, Ku-reyş kadınlarıdır. Küçüklüğünde çocuğa en merhametli, elinde olan şeylerde (mallarda) kocasının haklarına son derece saygılı olanlarıdır. İm-rân kızı Meryem ise asla deveye binmemiştir.» Müslim dışında hadîsi bu şekliyle tahrîç eden olmamıştır.

Müslim bu hadîsi Muhammed İbn Râfî ve Abd İbn Humeyd'den, onlar da Abdürrezzâk'tan rivayet etmişlerdir.
Hişâm İbn Urve babası kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet eder ki, o şöyle demiş : Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim : «Onların (İsrâiloğullarının) kadınlarının en hayırlısı İmrân kızı Meryem. (Ku-reyş'in) kadınlarının en hayırlısı da Hüveylid kızı Hadîce'dir.»[35] Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahihlerinde Hişâm'dan tahrîç etmişlerdir.
Tirmizî diyor ki; bize Ebu Bekr İbn Zenceviyye... Enes'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: «Yeryüzündeki kadınlardan; İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hadîce, Muhammed (s.a.) kızı Fâtıma ve Firavundun karısı Âsiye sana yeter.»
İbn Merdûyeh, Şu'be kanalıyla... Muâviye İbn Kurrâ'nın babasından rivayet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Erkeklerden çok kişi olgunluğa erdi. Kadınlardan ise sadece şu üçü : İmrân kızı Meryem, Fi-ravun'un karısı Âsiye ve Hüveylid kızı Hadîce. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.»
Sonra Allah Teâlâ meleklerden bahsediyor : Onlar Meryem'e; ibâdeti, huşû'u, secde ve rükû'u çoğaltmasını, amelleri alışkanlık haline getirmesini emrettiler. Bu şekilde zorluklar ile karşılaşacaksa da iki dünyada sânı yüce olacaktı. Allah'ın takdiri böyleydi. Bunun mukabilinde Allah onda eşsiz kudretini ortaya çıkaracak, babasız bir çocuk yaratacaktı. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Ey Meryem huşu' ile Rabbının dîvânına dur, secdeye kapan, rükû' edenlerle birlikte rükû' et.»
“Kunut” huşu' içinde yapılan ibâdettir. Şu âyette de bu anlamda kullanılmıştır :
«Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.» (Rûm, 26)
İbn Ebu Hatim derki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Saîd'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki Efendimiz şöyle buyurdu : «Kur'an'da kunût zikri geçen her harf taâttır (ibâdettir.)» İbn Cerîr bu

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1147-1148.
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1148.
[3] Reşîd Rıza, Tefsir el-Menâr, III, 155 -159.
[4] Reşîd Rıza, Tefsir el-Menâr, III, 155 -159.
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1161.
[6] Tantâvî Cevheri, Cevâhîr'el-Kur'an, II, 16, 21.
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1166-1170.

[8] Cenâb-ı Hak muhkem ve açık âyetlerle Kur'an ehlinin kalblerine imanı yerleştirdi. Sonra da bu îmanı müteşabih âyetlerle sınadı. Mü'min bildiği ve anladığı ile amel eder, anlayamadığına da îman eder. Kalblerinde eğrilik olanlar ise müteşâbihleri araştırır. Bununla da fitne çıkarmak ve insanları haktan saptırmak gayesi güderler. (Tefsir'in arapça naşirlerinin dipnotu)
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1170-1175.
[10] Alaâddin Ali el-Hâzin, Lübâb et-Te'vîl, I, 459, 460.
[11] Ebu Ali el-Tabressî Mecma'ül-Beyân, II, 409.
[12] Alûsî, Rûh el-Meanî, III, 85, 86.
[13] Âlûsî, Rûh el-Meânî.III, 88.
[14] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, II, 27, 29.
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1185-1186.
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1187-1188.
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1191-1193
[18] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, 239 – 241.
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1196-1197
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1198-1200.
[21] Zâmahşerî, Keşşaf, İ, 418.
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1204.
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1205-1206.
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1206-1207.
[25] Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 115-116.
[26] Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 121 -123.
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1212-1213.
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1227-1228.
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1228-1229.
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1229-1230.
[31] Kan bulaştırma şöyle oluyordu: Akîka olarak kesilen kurbanın derisinden bir parça alınıyor, çocuğun başı üzerine tutuluyor ve çocuğun başına ondan kan damlatılıyordu. Sonra da çocuğun başı yıkanıp tıraş ediliyordu. Ancak bunun câhiliye âdetlerinden olup neshedildiği rivayet edilmektedir. Bu hadîs'in açıklanmasında Hattâbî şöyle der: tRasûlullah (SA.) çocuğun başında bulunan

kurumuş pisliklerin giderilmesini emretmişken ağır bir necaset (pislik) olan kanın çocuğun başına damlatılmasını nasıl emretmiş olabilir? (Arapça naşirler)
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1237-1239.
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1239-1240.
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1241-1244.
[35] Buhârî'nin lafzı şöyledir: Erkeklerden çok kişi olgunluğa erdi- Kadınlardan ise sadece Firavun'un karısı Âsiye ve Hüveylid'in kızı-Hadîce. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir. (Buhârî. K. Bedii Halk, IV. 194)

Ölüm Ve Hayatın Değerlendirilmesi
Allah'ın Lütuf ve İhsanı
Îzâhı

29 — De ki: İçinizde olanı gizleseniz de, açıklasamz da; Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini O, bilir. Allah, her şeye Kadir'dir.
30— Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesafe olmasını ister. Allah bizzat korkutuyor. Ve Allah; kullarına Baûf'dur.

Allah Teâlâ kullarına; gizli, saklı ve açık olan her şeyi bildiğini haber veriyor. Onların hiçbiri Allah'a gizli değildir. Bütün hallerini her zaman ve her anda, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın ilmi kuşatmıştır. Yerin herbir köşesinde, denizlerde, dağlarda zerre ağırlığında ya da ondan daha küçük hiçbir şey Allah'a gizli değildir.
Bu âyet Allah'ın, kullarına O'ndan korkmalarını, O'nun yasakladığı ve hoşlanmadığı şeyleri yapmamaları tenbîhini içermektedir. Zîra Allah onların her işini bilir, hemen cezalandırmaya gücü yeter. Eğer onlardan bazılarını hemen cezâlandırmıyorsa bu, onlara mühlet verdiği, sonra güçlü've Azız olan yakalamasıyla yakalayıvereceği içindir. İşte bu se-beble Cenab-ı Hak, «Düşünün o günü ki, herkes ne hayır İşledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak.» buyurur. Kıyamet günü, hayır olsun, şer olsun kulun bütün amelleri hazırlanacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de :
«O gün İnsana, önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13) buyuruyor. Amellerinden güzel gördüğüne sevinip ferahlayacak; çirkin gördüğüne de kızıp kötüleyecek, yapmamış olmayı, onlarla kendi arasında uzun bir mesafe olmasını temenni edecek. Dünyada kendisiyle beraber olan, kötü işlere kendini teşvik eden şeytânına da şöyle diyecektir : «Keski benimle senin aranda doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü arkadaş imişsin.» (Zuhruf, 38)
Allah Teâlâ tehdidini ve vaîdini tekrarla te'yîd ederek, «Allah size kendisinden korkmanızı emreder.» buyuruyor. Allah sizi azâbıyla korkutuyor. Sonra kullarını, rahmetinden ve lutfundan ümit kesmemeleri için «Allah kullarını en çok esirger» buyuruyor.
Hasan el Basrî der ki: «Allah'ın kullarını esirgemesi onların kendinden korkmalarını emretmesidir.» Başkaları da şöyle dedi: «Allah yarattıklarına karşı merhametlidir. Onların kendi yolunda, dosdoğru dininde olmalarını ve yüce elçisine uymalarını ister.» [1]

31 — De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.
32 — Allah'a ve peygambere itaat edin, de. Şayet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.

Bu âyetin hükmüne göre, Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde Hz. Muhammed'in yolunda olmayan kişi her sözünde, halinde Hz. Muham-ned'in yoluna ve o'nun getirdiği hak dine uymadığı sürece bu dâvasında yalancıdır. Nitekim sahîh bir hadîste RasûluUah şöyle buyurur : «Bizim emrimiz bulunmayan bir işi işleyenin ameli merdûddur.» Bunun cindir ki Allah Teâlâ : «De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Ulah da sizi sevsin.» buyuruyor.

Sizin istediğiniz olan ona sevgi beslemenizin de üstünde Allah'ın âze olan sevgisi meydana gelsin. Bilgin ve bilge kişilerin : «Mühim olan senin sevmen değil, sevilmendir.» dediği gibi bu ikinci yani Allah'ın sizi sevmesi elbette daha büyük ve önemlidir.
Hasan el-Basrî ve seleften bazıları şöyle der : Bir grup Allah'ı sevdiğini zannetti de Allah, onları bu âyetle imtihan etti ve «De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin» buyurdu.
İbn Ebu Hatim diyor; bize babam... Hz. Âişe'den nakletti ki Rasû-lullah şöyle buyurdu : «Din, sevgi ve öfkeden başka bir şey değildir. Allah «De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.» Sonra da «(Elçisine uymanız mukabilinde) günâhlarınızı bağışlasın. O, çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir." buyuruyor. Bütün bunlar O'nun peygamberliğinin bereketi ile olur.
Allah Teâlâ sonra havâss ve avamdan olan herkese emrederek buyuruyor ki: «Allah'a ve Peygambere itaat edin. Şayet yüz çevirirlerse (O'nun emrine muhalefet ederlerse) şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.» Bu da delâlet ediyor ki; davranışlarında Rasûlullah (s.a.) a zıt hareket etmek küfürdür. Bu vasıfta olanları, —her ne kadar kendini Allah'ı seviyor ve O'na yakınlaşıyor zannetse de— peygamberlerin sonuncusu, cinler ve insanlar âlemine Allah'ın elçisi, ümmî Peygamber Hz. Muham-med'e uyuncaya kadar Allah kat'iyyen sevmeyecektir. O peygamber ki nebiler, rasûller, hattâ Ülü'1-azm peygamberler onun zamanında gel-miş olsalardı ona ve dinine tâbi olmaktan başka bir şey yapamazlardı. Nitekim bunun açıklanması ilerde 81. âyette tekrar gelecektir.[2]

33 — 34 — Muhakkak Allah; Âdem'i, Nuh'u, tbrâ-hîm ailesini ve îmrân ailesini birbiri soyundan olarak âlemlere üstün kıldı. Ve Allah Semfdir, Alîm'dir.

Peygamberler Kafilesi

Allah Teâlâ, bu aileleri diğer insanlardan üstün kıldığını haber veriyor. Âdem (a.s.) i üstün kıldı; onu bizzat yarattı, kendisinden ona rûh üfledi, melekleri ona secde ettirdi, her şeyin isimlerini öğretti, cennete yerleştirdi. Sonra bir hikmete binâen cennetten yeryüzüne indirdi.
Nûh (a.s.) u üstün kıldı. İnsanlar putlara tapıp Allah'dan herhangi bir delil gelmediği halde, Allah'ın dininde şirke düştüklerinde Allah, Nûh (a.s.) u insanlara ilkin elçi olarak gönderdi Kavmini gece gündüz, gizli açık Allah'ın çağırdı. Çağrıları kavminin küfrünü artırmaktan başka bâr işe yaramayınca o da bedduada bulundu. Bunun üzerine Allah, son ferdine kadar onların hepsini suda boğdu. AUah'dan getirip tebliğ ettiği dine uyanlar haricinde kimse kurtulamadı.
İbrahim ailesini de üstün kıldı. Meselâ insanlığın efendisi, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.) bu ailedendir. İmrân ailesini de üstün kıldı. Bu İmrân, îsâ (a.s.) mn annesi Meryem'in babası olan İmrân'dır.
Muhammed İbn İshâk (Allah ona rahmet eylesin.) diyor ki: O, İmrân İbn Yaşil, İbn Emun, İbn Mîşâ, İbn Hazkiyâ, İbn Ahrîk, îbn Yümîm, İbn Azaryâ, îbn Emsiyâ İbn Yâviş îbn Ecrîyehu, İbn Yâşim, îbn Yehfaşat, İbn İnşâ, İbn Ebyân, İbn Rahî'am, İbn

Süleyman, îbn Dâvûd (a.s.) dur. îsâ (a.s.), îbrâhîm (a.s.) zürriyetindendir. Bu konunun açıklanması inşâallah En'âm sûresinde tekrar gelecektir.[3]

Îzâhı

35 — Hani, îmrânın karısı: Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım, benden kabul buyur. Doğrusu Sensin Sen, Semi', Alim, demişti.
36 — Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum. Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytândan sana sığındırırım, demişti.

İmrân Ailesi

İmrân'm kızı, Meryem (a.s.) in annesi olan Fâkûz'un kızı Hannedir.
Muhammed İtan İshâk diyor ki: O kısır bir kadın idi. Bir gün gagasıyla yavrusunu besleyen bir kuş gördü ve çocuğu olmasını arzulayarak Allah'dan, kendisine bir çocuk vermesini istedi. Allah duasını kabul buyurdu, kocasıyla birleşti ve hâmile kaldı. Hâmile kaldığını anlayınca onu sırf ibâdet ve mukaddes evin hizmetine adadı. Ve şöyle dedi: «Rabbım karnımdakini hür olarak Sana adadım. Benden kabul buyur. Doğrusu hakkıyla işiten ve bilen Sensin, Sen.» (Duamı işittin, niyyetimi de biliyorsun. O karnındaki çocuğun erkek mi kız mı olduğunu bilmiyordu.) «Fakat onu doğurunca —Allah onu ve doğurduğunu daha iyi bilici iken— Rabbım, ben onu kız olarak doğurdum. (İbâdet ve Mescid-i Aksâ'nın hizmeti için kuvvet ve dayanıklılıkta) «rkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum» dedi. Burada, çocuğun doğduğu gün ismini koymanın caiz olduğuna delâlet vardır. Nitekim hâdisenin akışı böyledir ve bu bizden öncekilerin ele âdetidir. Ra-aûlullah (s.a.) in bunu kabul buyurduğuna dâir rivayetler olduğu gibi, O'nun sünnetinden olduğu da sabittir. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Bu gece bir oğlum oldu ve ona babam İbrahim'in adını koydum.» Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç etmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in tahrîç ettiği bir hadîs şöyledir: Enes îbn Mâlik'in kardeşi olunca, onu alıp Rasûlullah (s.a.) a götürdü. O da çocuğun damağını ovup adını Abdullah koydu.
Sahîh-i Buhârî'deki bir hadîs şöyledir : «Bir adam Rasûlullah (s.a.)a' gelerek : «Ey Allah'ın elçisi bir oğlum oldu, adını ne koyayım?» dedi. Efendimiz : «Oğluna Abdurrahmân adını ver» buyurdular. Yine Bu-hârî'de kaydedildiğine göre Ebu Üseyd, damağım ovması için oğlunu Rasûlullah (s.a.) a getirmişti. Rasûl-i Ekrem unutunca çocuğun babası onu evine geri gönderdi. Efendimiz otururlarken Ebu Üseyd'in çocuğunu oraya getirdiğini hatırlayarak çocuğa Münzir adını verdi.
Katâde'nin hadîsine gelince : Hasan el-Basrî'den, o da Semure İbn Cündeb'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Her çocuk akîkasma bağlıdır. Yedinci günü onun için kurban kesilir, ismi konur ve başı tıraş edilir.» Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel ve Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Tirmizî de «Bu lafızlar sahilidir» demiştir. «îsîm konur» yerine «Kan bulaştırılır» rivayeti de vardır. Ki bu daha sahihtir.[4] Zübeyr İbn Bekkâr'm Kitab'ün-Neseb'de rivayet ettiği: «Rasûlullah (s.a.)

oğlu İbrahim için yedinci günü akîka kurbanı kesti ve ona İbrahim adını verdi.» hadîsinin isnadı sabit değildir ve sahîh olan, hadîse muhaliftir. Bu hadîs sahîh olsa bile Rasûlullah (s.a.) m İbrahim'in ismini, o gün ilân ettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Allah Teâlâ Meryem'in annesinin şöyle dediğini haber veriyor «Ben onu da, soyunu da —ki İsmail (a.s.) dir.— taşlanmış şeytânın (şerrinden) Sana sığındırırım.» Allah Meryem'in bu duasını kabul buyurmuştur. Abdürrezzâk diyor ki bize Ma'nıer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Hiçbir çocuk yoktur ki doğumu esnasında şeytân onu ellemiş olmasın. Şeytânın bu dokunmasiyla çocuk bağırarak ağlar. Ama Meryem ile oğlu böyle değildirler.» Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi: Dilerseniz Âl-i İmrân sûresinin 36. âyetini okuyunuz... Bu hadîsin başka bir rivayetinde Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğu rivayet edilir : «Her doğan çocuğu şeytân bir veya iki defa sıkar. Meryem oğlu îsâ ve annesi hâriç.» Sonra Rasûlullah (s.a.) Âl-i îmrân sûresinin 36. âyetini okudu. Bu hadîs de Kays kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir...
Leys İbn Sa'd... Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Her âdemoğlunu annesi doğurduğunda şeytân böğründen dürter. Ancak Meryem oğlu îsâ böyle olmamış ve şeytân onu dürtmeye gittiğinde hicâb (perde) ile kendisi dürtülmüştür.»[5]

37 — Bunun üzerine Rabfoı onu güzel bir kabul ile karşıladı. Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyyâ'nın himayesine verdi. Zekeriyyâ mihraba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu. Ey Meryem, bu sana nereden? derdi. O da: Allah tarafından derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.

Rabbımız bu âyette Meryem'i annesinin bir adağı olarak kabul ettiğini haber veriyor. «Onu güzel bir bitki gibi büyüttü.» Onu tatlı bir şekilde ve güzel görünüşlü kıldı. Onun için isteklerinin kabul sebeplerini müyesser kıldı. Kullarından sâlih kişilerle beraber kıldı ki onlardan hayrı, ilmi ve dini öğrensin. Buna işaretle buyuruyor : «Onu Zekeriyyâ (a.s.) nın himayesine verdi.» Zekeriyyâ (a.s.) yi ona hâmî ve kefil kıldı.
İbn İshâk der ki: Meryem yetîm olduğu için Zekeriyyâ ona kefîl oldu. Başkaları da îsrâiloğullarının o sene kıtlığa dûçâr kaldıklarını ve bu sebeble Zekeriyyâ'nın Meryem'i himayesine aldığını zikrederler. İki kavil arasında zıtlık yoktur ve doğrusunu Allah bilir. Şurası muhakkak ki, Allah Zekeriyyâ'nın, Meryem'e, onun mutluluğu ve Zekeriyyâ'dan faydalı bütün ilimleri, sâlih amelleri öğrenip alması için kefîl olmasını takdir buyurdu. Zekeriyyâ (a.s.) —İbn İshâk ve İbn Cerîr'in kaydettiğine göre— aynı zamanda Meryem'in teyzesinin kocalıydı. Meryem'in kız kardeşinin kocası olduğu da söylenir. Nitekim Sahîh hadîste şöyle denir ; «Birden Yahya (a.s.) ve îsâ (a.s.) ile karşılaştım. Bunlar teyze çocuklarıdır.» İbn İshâk'ın bu rivayeti geniş anlamda kabul edilebilir. Buna göre Meryem teyzesinin kucağında büyümüştür. Nitekim Buhârî ve Müslim'deki bir hadîse göre Rasûlullah (s.a.) İmâre Bint Hamza'nın, teyzesi olan Ca'fer İbn Ebu Tâlib'in hanımına verilmesine hükmetmiş ve «Teyze anne mesâbesindedix» buyurmuşlardır. Sonra Allah Teâlâ Meryem'in, ibâdet yerindeki yüceliğine işaretle : «Zekeriyyâ mihraba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu.» buyuruyor.

Mücâhid, îkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ, İbrahim en-Nehaî, Dahhâk, Katâde, Rebî' İbn Enes, Atiyye İbn Avfî ve Süddî şöyle tefsir ederler : «Onun yanında kışın yaz meyveleri, yazın da kış meyveleri bulurdu.»
Mücâhid'in : «Onun yanında ilim bulurdu» Ya da : «Onun yanında, içinde ilim olan sayfalar bulurdu.» diye tefsir ettiğini îbn Ebu Hatim nakleder. Fakat birinci görüş daha sıhhatlidir.
Bu âyette evliyâ'nuı kerametlerine işaret vardır ve bunun sünnette benzeri pek çoktur.
Zekeriyyâ bunlan Meryem'in yanında görünce : «Ey Meryem, bu sana nereden?» der. O da : «Allah tarafından» derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız rızıklandırır.»
Hafız Ebu Ya'lâ diyor : Bize Sehl (ya da Süheyl) İbn Zencele... Câ-bir'den rivayet etti ki «Bir keresinde RasûluUah (s.a.) birkaç gün yemek yemeden durdu. Sonra bu ona ağır gelmeye başladı. Hanımlarının evlerine uğradı. Onlardan hiçbirinde de bir şey yoktu. Onlardan çıkıp kızı Fâtıma'ya geldi ve : «Kızcağızım, yanında yiyebileceğim bir şey var mı? Karnım aç.» buyurdular. O da : Anam, babam sana feda olsun, yok, dedi. RasûluUah (s.a.) Fâtıma'nın yanından çıktıktan sonra bir komşusu Fâtıma'ya iki ekmekle bir parça et gönderdi. Fâtıma bunları aldı ve bir kaba koyarak: «Allah'a yemîn ederim ki, Allah Rasûlünü kendime ve yanımdakilere tercih ederim» dedi. Halbuki hepsi de bir parça yemeğe çok muhtaç idiler. Hasan'ı veya Hüseyin'i RasûluUah (s.a.) a gönderdi. O (s.a.) geri geldi, Fâtıma : Anam babam sana feda olsun. Allah bize bir şey gönderdi, ben de onu sana sakladım, dedi. RasûluUah (s.a.) Getir onu kızcağızım, buyurdu. Fâtıma anlatıyor: Kabı getirdim, açtım, bir de baktım ki ekmek ve etle dolu. Hz. Fâtıma kaba bakıp da içindekileri görünce, âdeta dili tutuldu ve anladı ki bu, Allah'ın bereketin-dendir. Allah'a hamd, Peygamberine de salât ve selâm ederek RasûluUah (s.a.) a ikram etti. RasûluUah (s.a.) onu görünce Allah'a hamdetti ve : Kızcağızım, bu sana nereden geldi? diye sordu. O da : Ey babacığım, bu Allah katındandır. Muhakkak ki Allah dUediğini hesâbsız nzıklandırır, dedi. RasûluUah (s.a.) tekrar Allah'a hamdetti ve : «Kızcağızım, seni İsrâilpğulları kadınlanmn efendisi olan Meryem'in bir benzeri kılan Allah'a hamdolsun. Allah Meryem'i nzıklandınp da bundan sorulduğunda : «Bu, Allah katındandır. O dilediğini hesâbsız rızıklandınr, derdi.» buyurdular. Ve Hz. Ali'ye haber gönderdüer. Sonra RasûluUah, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve Efendimizin bütün hanımları Ue ev halkı ondan doyuncaya kadar yediler. Fâtıma diyor ki : «Yemek kabı (yine de) olduğu gibi (dolu) duruyordu. Kalanını bütün komşularıma dağıttım. Allah ona cok havır ve bereket vermişti.[6]

38 — Orada Zekeriyyâ Rabbına dua etti: Rabbım, bana katından temiz bir şey bahşet. Muhakkak Sen duayı işitensin.
39 — O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler : Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler.
40 — Ve dedi ki: Rabbım, ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir? Öyle, Allah dilediğini yapar, dedi.

41 — Rabbım; bana bir alâmet ver, dedi. Alâmetin, üç gün işaretten başka şekillerle insanlarla konuşmaman-dır. Bununla beraber Rabbım çok an ve akşam sabah tes-bih et.

Hz. Zekeriyyâ'nın Duası

Zekeriyyâ (a.s.), Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'i yazın kış meyvele-riyle, kışın da yaz meyveleriyle rızıklandırdığını görünce, kendisi kemikleri zayıflamış bir ihtiyar, hanımı da ihtiyar ve kısır olduğu halde bir çocuğu olmasını arzuladı. Ve Rabbına gizli bir nida ile duâ edip istekte bulundu:
«Ey Rabbım bana katından temiz bir evlâd bahşet. Muhakkak ki Sen duayı işitensin.» dedi. Cenâb-ı Allah buyuruyor : «O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler.» O mihrâbda namaz kılarken melekler, işitebileceği bir şekilde ona seslendiler. Sonra Allah Teâlâ, meleklerin ona verdiği müjdeyi haber veriyor.
«Allah sana (senin sulbünden olacak bir çocuğu) Yahya'yı müjdeliyor.»
Katâde ve başkaları diyor ki: Allah O'nu îmânla diriltti̇ği için Yahya ismi verildi.
«Kendisinden bir kelimeyi tasdik edici.» kısmı hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ve başkaları Hasan, Katâde, İkrime, Mü-câhid, Ebu'ş-Şa'sâ, Süddî, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve başkaları diyor ki: «Alah'ın kelimesi Meryem oğlu îsâ'dır.
Rebî' İbn Enes şöyle der: Meryem oğlu îsâ'yı ilk tasdik eden o'dur. Katâde ilâve ediyor : O, Hz. îsâ'nın şeriatı üzere idi.
îbn Cüreyc diyor ki: İbn Abbâs «Kendisinden bir kelimeyi tasdik edici...» âyeti hakkında şöyle dedi: Yahya ve îsâ (s.a.) teyze çocukları idiler. Yahya (a.s.) nın annesi Meryem'e şöyle derdi: «Karnımdakinin senin karnındakine secde ettiğini hissediyorum. İşte Yahya'nın îsâ (a.s.) yi ilk tasdîkı böylece ve anne karnındayken olmuştur. Allah'ın kelimesi isa'dır. Yahya (a.s.), îsâ (a.s.) dan daha büyüktür. Süddî de böyle der.
«... bir efendi...» âyeti hakkında Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Saîd İbn Cübeyr ve başkaları «hikmet sahibi birisi» derken, Katâde : «İlim ve ibâdette efendi.» demiştir. İbn Abbâs, Sevrî ve Dahhâk : «Efendi, hikmet sahibi ve muttaki kimsedir.» demişlerdir. Saîd îbn el-Müsey-yeb : «O fakîh ve âlimdir.» derken Atıyye : «Huylarında —ya da yaratılışında— ve dininde efendi..» demiş, îkrime : «Öfkenin kendine galebe çalmadığı kişidir.»' demiştir. İbn Zeyd «O şereflidir» demiş. Mücâhîd ve bir başkası da: «Onun Allah Teâlâ'ya karşı saygılı olduğunu söylemişlerdir.
«... Nefsine hâkim...» kavli hakkında da İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, îkrime, Saîd îbn Cübeyr, Ebu'ş-Şa'sâ ve Atıyye el-Avfî'den rivayete göre onlar : «kadınlara gitmeyen (onlarla cinsî temasta bulunmayan) kimsedir» demişlerdir. Ebu'l-Âliye, ve Rebî' İbn Enes'ten nakledildiğine göre «O, kendisi için çocuk doğurulmayandır» demiştir. Dahhâk ise şöyle der : «O, çocuğu ve erlik suyu bulunmayandır.»
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babam.. İbn Abbas'tan un «kendisinden erlik suyu inmeyen kişi» olduğunu nakletti. Bu konuda yine İbn Ebu Hatim gerçekten garîb bir hadîs rivayet etmektedir. Şöyle ki: Bize Ebu Ca'fer Muhammed İbn Gâlib... İbn el-Âs'dan, —Râvî bunun Abdullah mı yoksa Amr mı olduğunu bilmiyor— O da Hz. Peygamberden «... bir efendi, nefsine hâkim.» âyeti hakkında rivayet etti ki o,

şöyle dedi: «Hz. Peygamber sonra yerden bir şey aldı ve : «Erlik organı bunun gibi olan» buyurdu.
îbn Ebu Hatim diyor: Bize Ahmed İbn Sînân ...Amr îbn Âs'dan nakletti ki o şöyle demiş: «Allah'ın yaratıklarından, Zekeriyyâ Oğlu Yahya (a.s.) hâriç bir günâhla karşılaşmayan hiç kimse yoktur.» Saîd İbn Müseyyeb sonra «... efendi ve nefsine hâkim...» âyetini okudu ve yerden bir şey alarak «tenasül uzvu bunun gibi olandır.» dedi. (Burada) Yahya İbn Said eİ-Kattân serçe parmağının ucunu gös termiş. Bu, mevkuf bir hadistir ve isnadı yukardaki merfû' hadîster sonra daha sıhhatlidir. Hattâ merfû' olan hadîsin sıhhati de şüphelidir Allah Teâlâ en iyisini bilir.
Kadı îyâz «Şifâ» adlı eserinde şöyle der : Allah'ın Yahya (a.s.) y; övmesi onun nefsine hâkim olmasındandır. Değilse bazılarının dediğ: gibi şehvetten kesilmiş ya da erkeklik organı olmadığından değil. Bu tül sözler büyük müfessirler ve tenkidci âlimlerce şiddetle reddedilmiştir Onlar der ki: «Bu, bir ayıp ve eksikliktir ki peygambere yakışmaz. Bunun mânâsı, olsa olsa günâh işlemekten masundur, şeklindedir. Yani sanki şehvetten kesilmiş gibi günâh işlemez.» Şöyle de açıklanmıştır: «Nefsini şehvetten alıkoyar,», «kadınlara karşı bir istek duymazdı.» Bundan da anlaşılıyor ki kadınlarla temasa gücü yetmemek aslında bir eksikliktir. Fazilet kudretin bulunması, sonra da onun frenlenme-sidir. Bu; ya îsâ (a.s.) daki gibi bizzat kendisinin gayreti ile, ya da Yahya (a.s.) daki gibi Allah'ın bundan müstağni kılmasıyla olabilir. Şehvete sahip olup onun gereğini yerine getiren ve şehvetini tatmin etmek kendini Rabbı ile beraber olmaktan alıkoymayan kimsenin derecesi ise en yüksektir. Bu derece, Rasûlullah (s.a.) in derecesidir. Hanımlarının çok olması onu Rab bin a ibâdetten alıkoymaz, bilâkis onları korumak, işlerini görmek, kendileri için kazanç peşinde koşmak ve Allah'ın hidâyetine sebep olmak suretiyle o'nun Rabbına ibâdetini artırırdı. Şehveti tat-mîn herne kadar başkaları için dünya lezzetlerinden ise de, Rasûlullah (s.a.) için dünya lezzetlerinden değildi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Sizin dünyanızdan üç şey bana sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözüm nuru namaz.»
Kadı İyâz'm ifâdesi budur ve bu âyetten maksad kadınlardan uzak olduğundan dolayı değil de, nefsine hâkim olduğundan dolayı Yahya (a.s.) yi övmektir. O ve başkaları şöyle diyor : Yahya (a.s.) fuhşiyât ve pisliklerden uzak ve ma'sûmdur. O'nun bu durumu, kadınlarla evlenmesine ve onlardan çocuğu olmasına engel değildi. Hatta Zekeriyyâ (a.s.) nın duasından Yahya (a.s.) nın nesli olduğu anlaşılır. Şöyle duâ etmişti: «Rabbım bana katından temiz bir nesil bahşet.» Yani bana nesli ve soyu olan bir çocuk, bahşeyle.
«Sâlihlerden bir peygamber olmak üzere...» kavline gelince bu, Yahya (a.s.) mn doğacağı müjdesinden sonra o'nun aynı zamanda peygamber olacağına işaret eden ikinci bir müjdedir. Bu müjde, birinciden daha büyüktür. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ (a.s.) nın annesine şu müjdesinde olduğu gibi: «Şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız.» (Kasas, 7) Zekeriyyâ (a.s.) bu müjdeyi alınca, ihtiyarlığından sonra kendinden çocuk olacağına şaşmaya başlar ve şöyle der: «Rabbım ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?» Melek de : «Öyle, Allah dilediğini yapar.» Allah'ın emri böyle büyüktür, hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz, hiçbir iş O'na büyük ve zor gelmez. Zekeriyyâ (a.s.) «Rabbım (benden çocuk olacağını anlayabileceğim) bir alâmet ver bana, dedi. Alâmetin, üç

gün işaretten başka şekillerle insanlarla konuş-mamandır.» bütün uzuvların sağlam ve düzgün olduğu halde konuşa-mıyacaksın, dedi. Sonra bu halde iken zikir, şükür ve teşbihi çoğaltmayı emrederek : «Bununla beraber Rabbım çok an ve akşam, sabah hamdet» buyurdu.
Bu konuda detaylı bilgi inşâallah Meryem sûresinin başında tekrar gelecektir.[7]

42 — Hani melekler: Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından s6ni üstün tuttu, demişlerdi.
43 — Ey Meryem, huşu' ile Rabbmın dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû edenlerle birlikte rükû' et.
44 — Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb ha-berlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.

Hz. Meryem

Bunlar, Allah'ın kendilerine vâki' emri gereği, meleklerle Meryem'in konuşmalarını haber vermektedir : îbâdet ve takvasının çokluğu, şerefi, her türlü kir ve vesveseden temiz oluşu sebebiyle bir de dünya kadınlarına üstünlüğünden dolayı Allah Meryem'i seçmiştir.
Abdürrezzâk diyor: Bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Deveye binen kadınların en hayırlısı, Ku-reyş kadınlarıdır. Küçüklüğünde çocuğa en merhametli, elinde olan şeylerde (mallarda) kocasının haklarına son derece saygılı olanlarıdır. İmrân kızı Meryem ise asla deveye binmemiştir.» Müslim dışında hadîsi bu şekliyle tahrîç eden olmamıştır. Müslim bu hadîsi Muhammed İbn Râfî ve Abd İbn Humeyd'den, onlar da Abdürrezzâk'tan rivayet etmişlerdir.
Hişâm İbn Urve babası kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet eder ki, o şöyle demiş : Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim : «Onların (İsrâiloğullannın) kadınlarının en hayırlısı İmrân kızı Meryem. (Ku-reyş'in) kadınlarının en hayırlısı da Hüveylid kızı Hadîce'dİr.»' Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahihlerinde Hişâm'dan tahrîç etmişlerdir.
Tirmizî diyor ki; bize Ebu Bekr İbn Zenceviyye... Enes'den Rasû-îullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: «Yeryüzündeki kadınlardan; İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hadîce, Muhammed (s.a.) kızı Fâtıma ve Firavun'un karısı Âsiye sana yeter.»
İbn Merdûyeh, Şu'be kanalıyla... Muâviye İbn Kurrâ'mn babasından rivayet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) buyurdu : «Erkeklerden çok kişi olgunluğa erdi. Kadınlardan ise sadece şu üçü : İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye ve Hüveylid kızı Hadîce. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü ise tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.»
Sonra Allah Teâlâ meleklerden bahsediyor : Onlar Meryem'e; ibâdeti, huşû'u, secde ve rükû'u çoğaltmasını, amelleri alışkanlık haline getirmesini emrettiler. Bu şekilde zorluklar ile karşılaşacaksa da iki dünyada sânı yüce olacaktı. Allah'ın takdiri

böyleydi. Bunun mukabilinde Allah onda eşsiz kudretini ortaya çıkaracak, babasız bir çocuk yaratacaktı. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Ey Meryem huşu' ile Rabbının dîvânına dur, secdeye kapan, rükû' edenlerle birlikte rükû et.»
huşu' içinde yapılan ibâdettir. Şu âyette de bu anlamda kullanılmıştır :
«Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.» (Rûm, 26)
îbn Ebu Hatim derki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Saîd'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki Efendimiz şöyle buyurdu: «Kur'an'da kunût zikri geçen her harf taâttır (ibâdettir.)» İbn Cerîr bu ıdîsi, İbn Lehîa kanalıyla Derrâc'dan rivayet etmiştir. Onun hadîsi ise ünkerdir.
Mücâhid diyor ki: Meryem topukları şişinceye kadar kıyamda du-ırdu. Kunût namazda uzunca durmaktır. Ki o bunu Cenâb-ı Hakk'ın uy Meryem sen huşu' ile Rabbının dîvânına dur.» ermine uyarak yapı-ırdu. Hasan ise burada kunût'u ibâdet etmek anlamına almıştır. Buna ire mânâ şöyle olacaktır : «Rabbına ibâdet et. Secdeye kapan, rükû' lenlerle birlikte rükû' et.»
Evzaî şöyle der : Meryem mihrabında kıyam, rükû' ve secde ederek kadar durdu ki ayaklarına sarı su indi. Allah ondan razı olsun.
Hafız İbn Asâkir Meryem'in tercüme-i hâlinde zikrediyor. Muham-ed İbn Yûnus kanalıyla... Yahya İbn Kesîr'den rivayet edildiğine göre, «Ey Meryem huşu' ile Rabbınm divânına dur, secdeye kapan..» âyeti ıkkında şöyle demiştir : Meryem, gözlerine san su ininceye kadar secde kaldı.
İbn Ebu Dünyâ zıkrediyor : Bize Hasan İbn Abdülazîz... İbn Şevzeb* ;n rivayet etti ki, o şöyle demiştir : Hz. Meryem, her gece gusledерdi.
Allah Teâlâ, olayı bütün açıklığıyla Rasûlüne bildirdikten sonra na: «Bunlar, sana vahyetmekte (anlatmakta) olduğumuz gayb ha-srlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlar-;n sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» bu-ıruyor. Bunlar olurken yanlarında olup da gözlerinle görerek etrâfın-ıkilere haber vermiyorsun. Bilakis bunları; Meryem'e htngisi kefîl ola-tk da daha çok ecir ve mükâfat kazanacak diye kur'a atışlarını sanki n orada hazır ve şâhid olmuşsun gibi sana Allah bildirdi.
İbn Cerîr derki; bize Kasım... îkrime'den rivayet etti ki, şöyle demiş : eryem'in annesi, Meryem'i şaşırmış bir halde Mûsâ (a.s.) nın kardeşi ârûn (a.s.) un oğlu olan Kâhin oğullarına götürdü. Onlar, o zaman syt el-Makdis'de şimdiki Kâ'be koruyucularının vazifesini yapıyorlardı, nlara şöyle dedi:
«Şu adak, işte önünüzde. Ben onu Beyt el-Makdis'e adadım ve o be-jn kızmadır. Hayızlı olan (ya da kız) kiliseye girmez. Onu evime geri itürmek de istemiyorum. (Onu ne yapayım?)»
Dediler ki: «Bu, imamımızın —İmrâri namazda onlara imamlık lerdi— ve kurbanlarımızın sahibinin kızıdır.»
Zekeriyyâ : «O'nu bana verin. Zîrâ teyzesi benim kanmdır» deyince ılar : Yok, buna gönlümüz razı olmaz. Zîrâ o, bizim imamımızın kızı-r, dediler. Sonunda Tevrâtı yazmakta oldukları kalemlerle kur'a atışlar. Kur'a Zekeriyyâ (a.s.) a çıktı ve Meryem'e o kefîl oldu.
îkrime, Süddî, Katâde, Rebî' İbn Enes ve başkaları bu kur'a işini >yle naklederler:

«Ürdün nehrine girdiler ve orada kur'a atıştılar; kalemlerini atacaklar; suyun akıntısına rağmen kimin kalemi bir yerde durursa o Meryem'e kefîl olacaktı. Kalemlerini suya attılar. Zekeriyyâ'mn kalemi hâriç hepsini su alıp götürdü. Hatta denir ki su akıntısına karşı kalem suyu yararak yukarı doğru gitti. Bütün bunlarla birlikte Zekeriyyâ (a.s.) onların büyüğü, efendisi, âlimi, imâmı ve peygamberleri idi. Allah'ın salât ve selâmı o'na ve diğer peygamberlere olsun.[8]

45 — Melekler demişti ki: Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adi; Meryem oğlu îsâ, Mesih'tir. Dünyada da, âhirette de, şanı yücedir. Allah'a yakın kılınanlardandır.
46 — Beşiğinde de, yetişkinlik halinde de insanlarla konuşacaktır ve sâlihlerdendir.
47 — Meryem dedi ki: Hey Rabbım; bana bir beşer do-kunmamışken, benim nasıl çocuğum olabilir? Melekler de: Allah, dilediğini öylece yaratır ve bir şeyin olmasını dilerse, ona «Ol» der de oluverir, dediler.

Hz. İsa'nın Doğuşu

Bu ifâde meleklerin Hz. Meryem'e, kendisinden ünlü, ulu ve büyük bir çocuk doğacağı müjdesidir. Allah Teâlâ buyuruyor: «Melekler demişti ki: Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi, ol emriyle oluve-recek bir çocuğu sana müjdeliyor.» Bu âyet, «Allah sana, kendinden bir kelimeyi tasdik edici olarak Yahya'yı müjdeliyor» âyetinin tefsiridir, ismi Meryem oğlu îsâ Mesih'tir. Dünyada bu isimle meşhur olacak, mü'-minler kendini bu isimle bileceklerdir.
Niçin Mesîh adı verildiğine dâir açıklamalar şöyledir :
a- Çok seyahat ettiği için.
b- Ayakları düzdü, ortalarında çukur yoktu.
c- Hasta olanları meshettiğinde Allah'ın izniyle iyileşiveriyor-lardı.
Babası olmadığı için Hz. îsâ âyet-i kerîme'de annesine nisbet edilerek «Meryem oğlu îsâ» şeklinde anılmıştır. «Dünyada da âhirette de o'nun şanı yücedir. Allah'a yakın kılınanlardandır.» Allah'ın kendisine kitâb, şeriat vermesi yanında daha başka özellikleriyle dünyada iken Allah katında üstün bir dereceye ermiş ve sânı yüce olmuştur. Âhirette de Allah katında o'nun izin verdiklerine şefaat edecek ve Ülü'1-Azm peygamberlerle birJikte Allah onun da şefaatini kabul buyuracaktır.
O beşiğinde de yetişkin halinde de insanlarla konuşacak, küçüklüğünde, bir mucize ve peygamberliğine alâmet olmak üzere insanları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağıracak, yetişkinliğinde Allah'ın bu konudaki vahyi üzerine yine bu çağrıyı yapacaktır. O, sözünde ve amelinde sâlihlerdendir. O'nun ilmi doğru, ameli ise sâlihtir.
Muhammed İbn İshâk dedi : Yezîd İbn Abdullah Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :
«Hz. îsâ (a.s.) ve Cüreyc'in arkadaşından başka hiçbir çocuk küçüklüğünde konuşmamıştır.»

İbn Ebu Hatim diyor : Bize Ebu Sakar Yahya İbn Muhammed, Ebu Hüreyre'den rivâ*yet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Hz. îsâ (a.s.), Cüreyc zamanında bir çocuk ve ondan başka bir çocuk hâriç beşikte iken hiç kimse konuşmamıştır.»
Hz. Meryem Allah'ın bu müjdesini meleklerden alınca, Allah'a ya-kararak şöyle dedi:
«Ey Rabbım, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olabilir?»
Benim kocam yok, evlenmeyi de düşünmüyorum, kötü yolda değilim, Allah korusun zina da etmedim, o halde nasıl çocuğum olabilir?
Bu sorunun cevâbı mâhiyetinde, melek Allah'ın buyruğunu şöyle nakleder :
«Allah dilediğini öylece yaratır.» Allah'ın emri böylece büyüktür. Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz.
Zekeriyyâ (a.s.) nın kıssasında olduğu gibi «Allah dilediğini öylece yapar.» denilmiyor da Hz. îsâ'nın yaratıldığını açıkça ifâde etmek üzere «Allah dilediğini öylece yaratır» buyuruluyor. Ayrıca bu hususu te'yîd etmek üzere «Bir şeyin olmasını dilerse ona ol der, o da oluverir.» deniliyor. Yani asla gecikmez, emrin hemen arkasından meydana gelir. Nitekim şu âyette de bu husus ifâde edilmektedir: «Ve bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50) Biz emrimizi bir kere veririz, asla ikilemeyiz. O şey de hemen, göz açıp kapayıncaya kadar oluverir.[9]

İzahı

Hilkat Hârikası

Allah dilediğini işte böyle yaratır. O, bir şeyin olmasına hükmedince, yani bir şeyi isteyince onu yaratır. Burada geçen emir kelimesi umur kelimesinin tekilidir. Kaza ise aslında hüküm vermektir. Kaza ta'bîri; yok olanın varedilmesine ve var olanın yok edilmesine ilişkin ilâhî irâde için kullanılır. Buna kaza adının verilmesinin sebebi; iliştiği hususun mutlaka meydana gelmesinden dolayıdır. Genellikle bir iş için kullanılır. «Rabbın hükmetti ki...» âyeti de bu anlamdadır. «O, şeye sadece' ol der ve o da oluverir.» Olur yani yoktan meydana gelir. Ekseriyete göre bu ifâde Allah'ın murâdını gerçekleştirme kudretinin temsilidir. (...)
Her iki takdirde de bu cevâbtan maksad; babasız çocuk yaratmaya Allah Teâlâ'nm gücünün yettiğinin açıklanmasından ibarettir. Babasız çocuğun meydana gelişi, kendiliğinden mümkün olan bir şeydir. İrâde ve kudretin ilişmesiyle gerçekleşebilir. Nasıl gerçekleşmesin ki; biz çoğunlukla hayvanların doğuş yoluyla meydana geldiklerini görüyoruz. Farenin pislikten, yılanın kokuşmuş saçlardan, akrebin badrûçtan (bir tür bitki), sineğin bakladan doğuşu gibi, daha buna benzer çeşitli doğuşlar. Son derece uzak görülecek şeylerin meydana gelmesi gibi. Bu, ilim şöyle dursun, zannı dahî gerektirmez. Mülkünün var oluşunun doğru haberi alındıktan sonra, onun sıhhatine kesinkes kani1 olmak gerekir. Yukarda sayılan canlılarda ve benzerlerinde, maddenin mevcûd oluşundan sonra mümkün olmasında kuşku yoktur. Ancak bu bizim mevzuu-* bahis ettiğimiz hususa râci değildir, çünkü insanın ana maddesi iki kişinin menisidir. Babasız çocuk doğumunda ise bir tek meni bulunmaktadır veya hiçbir meni bulunmamaktadır. Bu

takdirde yaratılış nasıl mümkün olur? sözü ise- hiçbir anlam ifâde etmez. Bizim mezhebimize göre; varoluş daha önce bir maddenin bulunmasını gerektirmez. Aksi düşünülecek olursa; mes'ele zincirleme olarak devam eder. İnkarcıların mezhebine gelince; dişinin menisinin kendiliğinden veya Allah'dan başka kimsenin bilemeyeceği bir durumla ona eklenen bir maddenin, insanın ilk maddesi olması mümkündür. Bunun uzak karşılanması hiç de önemli değildir. Ve bu gibi noktalarda bir fayda sağlamaz. Kaldı ki Allah Teâlâ'hın menîden başka bir maddeyi, meni yerine ikâme etmesi caizdir. Bundan hiçbir muhal gerekmez. Görmüyor musunuz insan türünün ilk doğuşunda toprak, nasıl sperma yerine ikâme edilmiştir? İkâme edilen bu nesnenin rahmin dışında olması şartına bağlı olduğu, rahmin içinde ikâme edilmesinin ise hiçbir belge olmadan mümkün olama^ yacağı iddiasına gelince, bu açık ve doyurucu bir iddia değildir. Aksine akü imkân bakımından iki konuyu birbirinden ayırdetmez. Aklın bunlar arasında gördüğü fark alışılana uyması veya uymamasıdır ki; bu da bizim konumuzun dışındadır. [10]

48 — O'na kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.
49 — O'nu Isrâiloğullanna peygamber olarak gönderecek ve onlara şöyle diyecektir: Ben size Rabbınızdan bir âyet getirdim. Ben, size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona lifleyeceğim de, Allah'ın izniyle hemen kuş olacak.
Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim. Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim. Yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. Eğer îmân edenlerden iseniz, elbette bunda sizin için âyet vardır.
50 — Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmek ve size haram kılınanların bir kısmını helâl kılmak üzere Rabbmızdan size bir âyet getirdim. Artık Allah'dan kor-kun ve bana itaat edin.
51 — Şüphe yok ki Allah; benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. Öyleyse O'na kulluk edin, dosdoğru yol işte budur.

Allah Teâlâ, meleklerin Hz. Meryem'e, oğlu İsa'nın müjdesinin bir tamamlayıcısı olarak şunları söylediklerini haber vererek şöyle buyurur :
Muhakkak ki Allah, ona kitabı (yazmayı) hikmeti —hikmet hakkında açıklama Bakara sûresinin 129. âyetinde geçmişti.— Tevrat ve İncil'i öğretecek.
Tevrat Allah'ın İmrân oğlu Mûşâ'ya, İncil de îsâ (a.s.) ya indirdiği kitaptır. îsâ T>.s.) her ikisini de ezberlemişti.
O'nu İsrail oğullarına peygamber olarak gönderecek ve onlara şöyle diyecektir: Ben size Rabbınız'dan bir âyet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona lifleyeceğim de Allah'ın izniyle hemen kuş olacak.
Hz. îsâ söylediğini yapmıştı: Çamurdan kuş şekli yapmış, ona liflemiş o da açıkça herkesin görebileceği şekilde Allah'ın izniyle uçmuştu. Allah bunu Hz. îsâ'ya, onun Allah tarafından gönderildiğine delâlet etmek üzere mucize olarak vermişti.
Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim, Allah'ın izniyle ölüleri dirilteceğim.
Âlimlerden birçoğu şöyle diyorlar:
Allah her peygamberi zamanının insanlarına uygun gelecek bir mucize ile göndermiştir. Meselâ Hz. Mûsâ (a.s.) ruh zamanında sihir çoktu ve sihirbazlar hürmet görürdü. Allah o'na öyle bir mucize verdi ki gözleri faltaşı gibi açıldı.

Sihirbazlar şaşırıp kaldılar. Allah katından verilmiş bir mucize olduğunu anlayınca da îmân ettiler ve sâlih kişiler oldular.
Hz. îsâ da doktorların ve tabiî ilimlerin revaçta bulunduğu budamanda gönderildi. O'na da öyle mucizeler verildi ki, kimsenin yapması mümkün değildi. Şeriatları gönderen Allah, kendi peygamberini te'yîd etmek üzere bunları o'na vermişti. Hangi doktor cansız şeyleri diriltebilir, anadan doğma körü ve abraşı tedâvî edebilir? Kabrinde haşredek rehin olan birini diriltebilir ki?...
Aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.) de fasâhat ve belagat erbâbmın büyük şâirlerin zamanında gönderilmiş ve Allah'tan bir kitabı, Kur'an'ı getirmişti. Öyle bir kitâb ki onun bir benzerini, ya da on sûresinin bir benzerini, yahut bir tek sûresinin benzerini getirmek üzere bütün insanlar ve cinler toplansa, birbirlerine destek olsalar, yine de yapamayacaklar. Çünkü yaratıklarının kelâmı, Allah'ın, kelâmına asla benzemeyecektir.
Hâlen yediklerinizi, yarın için evlerinizde saklayıp biriktirdiklerinizi size haber vereceğim. Eğer îmân edenlerden iseniz, elbette bunda sizin için size getirip haber verdiğim şeylerde doğru olduğuma delil vardır.
. Tevrat'tan benden önce olanları tasdik edici ve size daha önce haram kılman bazı şeyleri helâl kılıcı olarak.
Bu ifâde, Hz. îsâ'nın, Tevrat'ın bazı hükümlerini kaldırdığına delâlet etmektedir. Âlimlerden bir kısmı da şöyle diyorlar : Hz. îsâ Tevrat'tan hiç bir şeyi kaldırmamış, sadece çekişip de ihtilâfa düştükleri ve hatâ ettikleri bazı şeyleri helâl kılmış, bu konulardaki kapalılığı açıklamıştır. Nitekim başka bîr âyette de şöyle buyurulmaktadır :
«Size ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim.» (Zuhruf, 63)
Allah Teâlâ en iyi bilendir.
Rabbım'dan size söylediklerimin doğru olduğuna delâlet edecek bir âyet getirdim. Allah'tan korkun ve O'na itaat edin. Şüphe yok ki Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. Öyleyse O'na kulluk edin. Kulluk etmede, boyun eğmede, sizinle benim aramda hiç bir fark yoktur. Doğru yol işte budur.[11]

Îzâhı

Hz. îsâ'nın îsrâiloğullanna yaptığı davetin bu şekilde sona ermesi; bütün peygamberlerin davet metodunu ve yüce dinin ruhunda ve tabiatında mündemiç bulunan eşsiz hakîkatlan ortaya koyar.
Hz. îsâ'nın doğumu ve bunun mâhiyeti hakkında ortaya çıkan Şüpheler bizzat Hz. îsâ'nın lisânı ile reddedilince, o hakîkatlar husûsî ve şaheser bir mâhiyet kazanıyor. Aslında o şüphelerin hepsi, hiçbir Peygamber devrinde asliyeti değişmeyen Allah'ın dininden inhiraf gayesine ma'tûftu.
O; «Benden Önce gelen Tevrat'ı tasdik ederek size yasak edilenlerin bir kısmını helâl kılmak üzere...» diyerek, gerçek Mesîhliğin tabîa-tını ortaya koymuş oluyordu. Hz. Musa'ya inzal edilen Tevrat; o zamanın ihtiyâcı nisbetinde, içtimaî hayatın, özellikle Benî İsrail cemiyetinin tanzimini gaye edinen, teşrîî kaideleri ihtiva ediyordu. Ve o, beşer cinsinden sadece İsrâiloğullarına mahsûs bir kitaptı. Tevrat, aynı zamanda Hz. Mesîh'in risâletinin de dayanağı idi. O'nun

peygamberliği; Allah'ın îsrâiloğuUanna yasak ettiği bazı şeyleri helâl kılmak gibi basit değişikliklerle birlikte Tevrat'ın bütününü tasdik esâsına dayanıyordu. Tevrat'ta bazı şeylerin haram kılınması keyfiyeti, Benî İsrail'in sapıklık ve isyanları sebebiyle kendilerine reva görülen bir ceza İdi ki, Allah; helâl olan bazı şeyleri haram etmekle onları te'dîb etmişti... Sonra Allah'ın hudutsuz irâdesi, Mesîh Aleyhisselâm vasıtası ile Benî İsrail'e merhamet etmeyi diledi ve yasak ettiği bazı şeyleri onlara helâl kıldı.
İşte buradan anlaşılıyor ki din, beşer hayatının tanzimi için teşrîî kanunları da tazammun eder. Dinin gayesi sadece ahlâkı güzelleştirmekten, vicdanî şuuru uyandırmaktan, ibâdet ve inançtan ibaret değildir. Böyle bir din olamaz. Din, Allah'ın insanoğlu,için tesbît ettiği bir hayat programıdır. İnsan hayatını yaratıcının yoluna bağlayan ve Allah'ın kudret eliyle çizilen bir hayat nizâmıdır.
îmânî akidenin; ibâdet yolundan, ahlâkî değerlerden ve ilâhi şeriata uygun olan bütün dinlerde cemiyet nizâmını hedef alan kanunlardan ayrılması mümkün değildir. Bu esâslardan herhangi birinin ayrılması, hayat sahasında ve ruhlarda görülmesi arzulanan ilâhî akidenin bütün te'sîr ve fonksiyonunu tamamen yok eder. Ve bu durum; Allah'ın murâd etmiş olduğu, kendi yolunun tabiatına, ruhuna ve ta-savvuruna tamamen aykırıdır.
İşte, Hıristiyanlığın başına gelenler de, bundan başka bir şey değildir. Bir taraftan çeşitli tarihî sebepler, diğer taraftan son din gelene kadar muvakkat bir zaman için gönderildiği halde, kendi zamanını da aşarak yaşamaya devam etmesi, bu hakikâtten uzak, kötü manzarayı meydana getirdi. Dinin, teşrîî kaideleri tazammun eden cemiyet nizâmına âit cephesi ile, taabbudî, ruhî ve ahlâkî kaideleri ihtiva eden cephesi tamamen birbirinden ayrıdır. Yahudilerle Hz. îsâ ve havarileri arasında, derin bir düşmanlık peyda oldu ve bu düşmanlık îsâ (a.s.) dan sonraki nesiller arasında da varlığını kaybetmedi. İşte bu durum, cemiyet hayatını esâs alan kanunlar tazammun eden Tevrat'la ruhî ve ahlâkî güzelliği sağlayacak olan hususları ihtiva eden İncil arasında derin bir ayrılık meydana getirdi. Halbuki bu teşrîî kaideler de muvakkat bir zamana ve muayyen bir insan cemiyetine mahsûs olan şer'î nizâmdı. Bütün beşeriyete şâmii plan ebedî şeriatın gelişi de Allah'ın takdirinde gizleniyordu.
Bir gerçektir ki; bugün Hıristiyanlık şerîatsız, kuru bir inanç derekesine düşmüştür. Bunun içindir ki; kendisine inanan insanların hayatlarına, içtimaî münâsebetlerine şekil ve yön verememektedir. İçtimaî hayata yön vermek; bütün varlığı, özellikle insan hayatım ve onun varlık alemindeki mevkiini açıklayacak i'tikâdî bir tasavvuru icâbettirir. Ahlâkî değerleri ve taabbüdî nizâmı gerektirir. Sonra da bu ahlâkî değerlere, taabbüdî nizâma ve i'tikâdî tasavvura istinâd ederek cemiyet hayatını tanzim edecek kanunlar külliyâtım gerektirir. Dinin ortaya koyduğu bu sağlam terkîb; içtimaî nizâmın temel unsurudur. O içtimaî nizâmın, inkâr edilemeyen garantileri ve ma'lûm sebepleri vardır. îsâ dininde ma'lûm ayrılık ve ihtilâf ortaya çıkınca artık Mesîh'-lik, beşerî hayata şâmil bir nizâm olmak ümidini kaybetmişti. Neticede kendi tâbîlerini; hayatlarında,, amelî değerleri ile ruhî değerlerinin arasını ayırmaya mecbur etti. Halbuki içtimaî yaşayışın istinâdgâhı olan cemiyet nizamı, bu iki esâsa dayanırdı. Ve bu yegâne yolun tabiî kaidesinden ayrılan içtimâi

nizâmlar, muallakta sallanmaya mahkûm oldu... Birbirini nakzeden sakat esâslarda dalgalanmaya mecbur oldu...
Bu hal, beşer hayatında basit bir mesele değildir. İnsanlık tarihi için de küçük bir hâdise nazarıyla bakılamaz. Muhakkak ki, o bir musibettir; büyük bir musibettir. Sapıklık, şaşkınlık, çözülme, dağılma ve bugünkü maddî medeniyeti allak bullak eden belâlar fışkıran bir musibet... Din olarak Hıristiyanlığı kabul eden memleketlerde de, kendileri Mesîhî olmadıkları halde, Mesîhî olduklarını iddia edenlerden pek de farklı bir i'tikâtta olmayan beldelerde de durum, maalesef budur. Çünkü dinin teşrîî kaideleri yok edilmiş ve içtimâi nizâm da esâs dayanağını kaybetmiştir. Halbuki Hz. İsa'nın getirdiği şekliyle, din ismine hak kazanan her dinin tabiatında olduğu gibi, Mesîhî] ik de, bir hayat nizâmıdır... Teşrîî kanunlar silsilesidir... Yaratan hakkındaki i'tikâdî tasavvurdan neş/et eden bir esâstır... Ve bu tasavvura istinâd eden ahlâkî kıymetler külliyâtıdır... Bu şümullü ve mütekâmil dayanaklar olmayınca, Mesîhîîik de olmaz; mutlak mânâda din de olmaz... Bu ihatalı payandalar olmayınca, beşer ruhunun ihtiyâçlarına cevap verecek, hâdiseleri değerlendirecek, beşeriyetin hayâlini ve ruhunu Allah'a doğru yükseltecek olan insanî hayatın içtimaî nizâmı da olmaz...
İşte bu hakikât, Hz. îsâ'nın şu sözünün ihtiva ettiği mefhûmlardan biridir :
«Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik ederek, size yasak edilenlerin bir kısmını helâl kılmak üzere...»
Bir hakîkâtı tebliğ etmek için söylenen bu söz, en büyük hakikâte istinâd eder: Şüphe kabul etmeyen tevhîd hakikâtine...
«Size Rabbınızdan bir âyet getirdim. Artık Allah'dan korkun ve)ana itaat edin. Şüphe yok ki, AUah benim de Rabbım, sizin de Rabbı-ıızdır. Öyleyse O'na kulluk edin. Doğru yol, işte budur.»
Hz. îsâ, Allah'ın göndermiş olduğu bütün dinlerin istinâd ettiği .'tikâdî tasavvurun hakikâtini ilân ediyor; göstermiş olduğu mucizeler, Kendi canibinden değildir. O, bir beşerdir. Buna kadir değildir; bütün bunları, en büyük kudret sahibi olan Allah'dan getirmiştir. Hz. îsâ, ilk olarak Allah'dan korkmaya ve Rasûlüne itaate davet ediyor. Sonra da Allah'ın; hem kendisinin, hem de bütün mahlûkâtın Rabbı olduğunu ilân ediyor. Kendisinin bir ilâh değil, sadece âciz bir kul olduğunu söylüyor. İnsanları O yegâne Ma'bûda ibâdete çağırıyor. Allah'tan başka hiç kimseye kulluk yapmamalarını tebliğ ediyor. Sözlerini de; Allah'ın birliğini ve O'na ibâdet etmeyi, Rasûlüne ve getirmiş olduğu nizâma itaat etmeyi ihtiva eden şu ölmez hakikâtle mühürlüyor.
«Doğru yol, işte budur...»
Öyleyse diğer yollar, sapıklık ve hakikâtten inhiraftır... Böyle bir yol da hiç bir zaman din vasfına lâyık olamaz.[12]

52 — îsâ onların inkârlarını sezince; Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir? dedi. Havariler: Biziz Allah'ın yardımcıları, Allah'a îmân ettik. Sen de şâhid ol ki, biz muhakkak müslümanlarız, dediler.
53 — Ey Rabbımız indirdiğine îmân ettik-. Ve Peygamberinin ardınca gittik. Bizi şâhid olanlarla beraber yaz.

54 — Hîle yaptılar. Allah da onlan cezalandırdı. Ve Allah, hîle yapanların cezasını en iyi verendir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;
îsâ (a.s.) onların küfür ve dalâlet üzre kalmaya niyyet ve azmettiklerini hissedince : Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir? dedi. Mücâhid burayı «Allah'a giderken bana kim uyacak?» şeklinde anlarken, Süfyân el-Sevrî ve başkaları da «Allah ile birlikte benim yardımcılarım kimlerdir?» şeklinde anlamışlardır. Mücâhid'in kavli akla daha yatkın gelmektedir. Burada maksadı herhalde: «İnsanları Allah yoluna davette bana yardımcı olacak kimlerdir?» olsa gerektir. Nitekim Rasû-lullah (s.a.) da hac mevsiminde hicretten önce şöyle buyurdu : Rabbı-mın sözünü tebliğde bana yardım edecek kimdir? Muhakkak ki Kureyş, Rabbımın sözünü tebliğ etmemi engelliyor.
Nihayet Ansâr'ı buldu; Rasûlullah'ı korudular, yardımcı oldular. O da onların yanına hicret etti. Siyah deriliye, kırmızı deriliye, herkese karşı o'nu korudular. Aynı şekilde Hz. îsâ (a.s.) ya da İsrâiloğullarından bir grup icabet ederek ona îmân ettiler, yardımcı oldular ve Allah'ın kendisine inzal buyurduğu nûsa uydular.
İşte bunun için Allah Teâlâ onlardan bahsederek şöyle buyuruyor:
«Havariler : Biziz Allah'ın yardımcıları. Allah'a îmân ettik. Sen de şâhid ol ki, biz muhakkak müslümanlarız, dediler. Ey Rabbımız indirdiğine îmân ettik. Ve peygamberin ardınca gittik. Bizi şâhid olanlarla beraber yaz, dediler.»
Havârî: Yardımcı demektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Hendek muharebesinde insanları yardıma çağırınca, Zübeyr hemen icabet etmiş; sonra tekrar onları yardıma çağırmış, yine Zübeyr koşmuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) :
«Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim de Ztibeyr'-dir.» buyurmuşlardı.
Ibn Ebu Hatim diyor : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki o, «Bizi şâhid olanlarla beraber yaz» âyeti hakkında şöyle demiştir:
«Bizi Muhammed (s.a,) ümmeti ile birlikte yaz.» demektir. Bu hadîsin isnadı ceyyiddir. (iyidir.)
Sonra Allah Teâlâ, İsrâiloğullarından haber vererek şöyle buyurur:
Havariler ona yardım ettiği sırada, yahûdiler îsâ (a.s.) yi öldürmek, ona kötülük yapmak ve asmak istediler, zamanın kralına aleyhinde laflar ettiler. O da kâfirdi. Bir adam var; insanları sapıttırıyor, krala itâattan alıkoyuyor, tebeayı parçalıyor, baba ile oğulun arasım açıyor, gibi yalanlar uydurdular. Hattâ onun kötü bir kadının oğlu olduğunu bile söylediler. Böylece kralı Hz. îsâ (a.s.) aleyhine tahrik ettiler. O da Hz. İsa'yı yakalayıp hakkından gelecek ve onu asacak adamlarını gönderdi. Hz. îsâ'nın evini sarıp onu ele geçirdiklerini zannettikleri sırada Allah Hz. îsâ (a.s.) yi onların aralarından çekip kurtardı ve evin tava-nındaki bir delikten göğe çekti. Evde Hz. îsâ ile bulunan bir adamı Allah, Hz, îsâ'ya benzetti. Onlar da karanlık eve girince gece karanlığında o adamı Hz. îsâ (a.s.) zannederek yakaladılar, hakaret ettiler ve astılar, başına da diken koydular, (tac gibi). îşte bu, Allah'ın onlara bir hîlesidir. Allah peygamberini onların arasından kurtarmış, onları daldıkları sapıklığın içinde bırakmıştır. Onlar aradıklarım ele geçirdik zannetmişlerdir. Halbuki Allah, onların kalplerine Hakk'a karşı bir inâd koyuvermiş yaptıkları

sebebiyle de haşre kadar onlardan ayrılmayacak bir horluk ve alçaklığı onlara vermiştir. îşte bu sebeple Cenâb-ı Allah:
«Hile yaptılar, Allah da onlan cezalandırdı ve Allah hile yapanların cezasını en iyi verendir.» buyuruyor.[13]

55 — Hani Allah demişti ki: Ey îsâ, seni öldürecek olan Benim. Seni kendime yükseltip kaldıracak, seni kâfirlerin içinden tertemiz çıkaracak ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim. Sonra dönüşünüz yalnız Banadır. Ayrılığa'düştüğünüz konularda aranızda Ben hükmedeceğim.
56 — Küfredenleri de dünya ve âhirette şiddetli azaba uğratacağım. Onların hiçbir yardımcıları yoktur.
57 — îmân edip sâlih amel işleyenlere gelince; onların mükâfatları ödenecektir ve Allah zâlimleri sevmez.
58 — îşte bunları sana; âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz.

Hz. îsâ'nın Sonu

Müfessirler: «Ey îsâ seni öldürecek olan Benim. Seni kendime yükseltip kaldıracak... da Benim.» âyetinde İhtilâf etmişlerdir.
Katâde ve başkaları: Bu âyette takdim - te'hîr vardır. «Seni önce kendime yükseltip kaldıracak sonra seni öldürecek olan da Benim» demektir, diyorlar. Ali îbn Ebu Talha; İbn Abbâs'tan nakleder ki (iUy-^) kavli seni öldüreceğim, demektir.
Muhammed İbn îshâk diyor ki, aleyhinde söz söylenmeyen biri Vehb İbn Münebbih'den rivayet etti ki o şöyle demiş: Allah (c.c.) Hz. îsâ (a.s.) yi kendine yükselttiğinde gündüz üç saat öldürmüştü.
İbn İshâk diyor : Hıristiyanlar Allah'ın Hz. İsa'yı yedi saat öldürüp sonra diriltti̇ğini iddia ediyorlar, tshâk İbn Bişr îdrîs kanalıyla Vehb İbn MÜnebbih'ten nakleder ki; Allah O'nu üç gün Öldürmüş, sonra diriltmiş, ondan sonra da yükseltip kaldırmıştır. Ancak bu söz delillendirilmeye muhtaçtır.
Varrâk diyor ki «Seni dünyada öldüreceğim» ama bu ölme bildiğimiz ölüm değildir.
İbn Cüreyc de Allah'ın Hz. İsa'yı öldürmesi o'nu kendine yükseltip kaldırmasıdır, der.
Birçokları da şöyle derler: Burada ölümden maksad uykudur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur:
«O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren.» (En'am, 60)
«Allah, ölüm ânında, ruhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda.» (Zü-mer, 42)
Rasûlullah (s.a.) da uykudan uyandığında; «Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamcioLsun haşr (dirilip gidilecek yer) O'nadir.» derdi.
Allah Te&lâ şöyle buyurur:
«Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirada bulunmalarından ve «Allah elçisi Meryem oğlu îsâ Mesih'i öldürdük.» demelerinden. Oysa O'nu öldürmediler ve asamadılar. Ancak onlara İsa'ya benzer gösterildi. O'nun hakkında ihtilâfa düşerler. O'ndan yana şüphe içindedirler. Bu husustaki bilgileri ancak zanna dayanmaktan ibarettir. O'nu gerçekten öldürememişlerdir. Bil'akis Allah o'nu kendi katına

yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce o'na inanacak olmasın. O da kıyamet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» (Nisa, 156 -159)
Bu âyetin «Ölümünden önce» kısmındaki zamîr Hz. İsa'ya râcîdir. Bu halde mânâ şöyle oluyor: «Ehl-i kitâb Hz. îsâ'-nın ölümünden önce kendisine îmân edecektir. İlerde de açıklanacağı üzere Hz. îsâ kıyametten önce yeryüzüne indiğinde bütün ehl-i kitâb kendisine inanacaktır. Zîrâ Hz. îsâ o zaman cizye koyacak ve İslâm'dan başka bir din kabul etmeyecektir.
tbn Ebu Hatim diyor ki : bize babam... Hasan'dan rivayet etti ki o,
«Seni öldüreceğim...» âyeti hakkında şu açıklamada bulunmuştur: Burası, «Seni uyku ölümü ile öldüreceğim, yani uyutacağım» anlammadır ki, Allah Teâlâ Hz. îsâ'yı uykuda iken göğe kaldırmıştır.
Hasan diyor ki: Rasûlıülah (s.a.) yahûdilere şöyle dedi: «Muhakkak ki îsâ ölmedi. O, kıyamet gününden önce size dönecektir.»
Kâfirlerin içinden, seni semâya kaldırmak suretiyle tertemiz çıkaracak ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim.
Böyle de olmuş ve Mesîh (a.s.) göğe yükseltilince, arkadaşlan kendisinden sonra muhtelif fırkalara ayrılmışlardır. Onlardan bir kısmı Allah'ın o'na göndermiş olduğu dine, o'nun Allah'ın kulu ve elçisi, Meryem'in oğlu olduğuna inanırken, bazıları ileri giderek o'nun, Allah'ın oğlu olduğunu söylediler. Bir başka grup «O, Allahtır.», başkaları da «O, üçün üçüncüsüdür» dediler. Allah bütün bu grupların sözlerini Kur'an'da naklederek hepsini reddetmiştir.
Hıristiyanlar bu şekilde yaklaşık üçyüz sene devam ettikten sonra, Konstantin adı verilen bir Yunan kralı çıktı ve hıristiyan dinine girdi. O'nun bir filozof olduğu ve hıristiyanlığı bozmak için bu dine girdiği söylenir. Bilgisizliğinden bu dine girdiği de söylentiler arasındadır. Şu kadar var ki Konstantin, Mesih'in dinini değiştirip tahrif etti, artırmalar, eksiltmeler yaptı. Bu din için kanunlar koydu ve büyük emâneti (Papalık?) —ki aslında aşağılık bir hainlik idi— koydu. O'nun zamanında domuz eti helâl sayıldı. Doğuya doğru namaz kılmaya başladılar, kiliseleri resimlerle süslediler. Mesih'in işlediğini zannettikleri bir günâh sebebiyle orucu on gün artırdılar. Böylece Mesih'in dini «Konstantin dini» oldu. Bununla beraber Konstantin oniki binden fazla kilise, manastır ve ibâdet yeri yaptırdı. Kendi adıyla bilinen şehri kurdu, kraliyet ailesini yeni dine soktu.
Bu şekilde hıristiyanlar yahûdilerden üstün oldular. Allah da onlan yahûdîlere karşı kuvvetli kıldı. Her ne kadar hepsi kâfir iseler de, bunlar (hıristiyanlar) yahûdîlere göre Hakk'a ve gerçeğe daha yakın idiler.
Allah, Muhammed (s.a.) i elçi olarak gönderince o'na îmân edenler bu îmânlanyla Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine gerçek bir şekilde inanmış ve yeryüzündeki bütün peygamberlere uymuş oluyorlardı. Zîrâ âdemoğlunun efendisi, peygamberlerin sonuncusu ve kendilerini bütün gerçek dinleri tasdike çağıran o ümmî peygamberi tasdik etmiş oluyorlardı. Onlar daha önce geçen bütün peygamberlere, onların dini ve yolu üzere olduklarını zanneden kendi ümmetlerinden daha lâyıktırlar. Zîrâ o peygamberlerin ümmetleri peygamberlerinin getirmiş oldukları gerçekleri değiştirip bozmuşlardı.

Böyle olmasa bile Allah, Muhammed (s.a.) aracılığıyla göndermiş olduğu hak diniyle diğer bütün peygamberlerin getirdiklerini ortadan kaldırmıştır. Bu hak din, kıyamete kadar ne değiştirilebilecek ne de bozulabilecektir. Diğer bütün dinlere üstün olarak devam edecektir. îş-te bunun için Allah bu dine uyanlara yeryüzünün doğusunu, batısını açacak, onlar da böylece bütün memleketleri fethedecekler, bütün devletler onlara yaklaşacak (boyun eğeceklerdir), Kisrâlan ezecekler, kay-serlere gâlib gelecekler, hazînelerini ele geçirip Allah yolunda harcaya-caklardır. Allah Teâlâ peygamberine bunları şöyle haber veriyor :
«Allah içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki; onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» (Nûr, 55)
Hz. Muhammed'e îmân edenler aynı zamanda gerçekten Mesih'e îmân etmiş olduklarından, Şam diyarını hıristiyanlardan alıp onları Rûm memleketine sürdüler. Onlar da kendi şehirleri olan Konstanti-niyye'ye sığındılar. İslâm ve müslümanlar kıyamete kadar onlardan üstün olarak devam edeceklerdir. Rasûlullah (s.a.), sonunda müslü-manlann mutlaka Konstantiniyye'yi fethedeceklerini, mallarım ganimet olarak alacaklarını, Rumları öldüreceklerini —hem de öyle bir öldürme (ve katliâm) ki insanlar ne önce böyle bir şey gördüler, ne de daha sonra bir benzerini görecekler— haber vermiştir. Bu konuda müstakil bir cüz' (risale) topladım.
İşte bunun için Allah Teâlâ :
«Sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün tutacak da Benim. Sonra (Kıyamet gününde) dönüşünüz yalnız Banadır. Ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hükmedeceğim. Küfredenleri de dünya ve âhirette şiddetli azaba uğratacağım. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.»
Gerçekten Allah Teâlâ böyle de yapmış ve gerek yahûdîlerden Me-sîh'i inkâr edenlere, gerekse hıristiyan olduğu halde Hz. îsâ hakkında ileri giden ve (o'nu ilâh derecesine çıkaranlara) dünyada öldürülme, esir edilme, mallarının ellerinden alınması ve sürgün şeklinde azâb etmişti. Onların âhiretteki azâbları ise elbette daha şiddetli olacaktır. «O günde onları Allah'a karşı koruyacak birisi de yoktur.» (Ra'd, 34)
«îmân edip amel-i sâlih işleyenlere gelince, onların mükâfatlan dünyada nusret ve zafer, âhirette de yüce cennetlerle eksiksiz olarak ödenecektir. Allah zâlimleri sevmez.»
«İşte bunları sana, âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz.»
Ey Muhammed îsâ (a.s.) nın durumu, doğumunun başlangıcına dâir sana bu anlattıklarımız, Allah'ın sana vahyedip de Levh-i mahfûz'dan indirdiklerinden ve sana söylediklerindendir. Bunda asla şüphe yoktur. Meryem sûresinde de şöylece buyuruyor :
«îşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu îsâ hak söze göre budur.
Oğul edinmek Allah'a aâlâ yakışmaz, O münezzehtir. Bir işin olmasını istedi mi ona sadece «Ol» der. O da oluverir.» (Meryem, 34 - 35)[14]

İzahı

«Ey îsâ, seni öldürecek ve katıma yücelteceğim.» İbn Ebu Hatim, Katâde'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Burada takdim ve te'hîr vardır.. Yani seni katıma yüceltecek ve canım alacağım, demektir. Bu te'vîl âyetin zahirinin; başka âyette tasrîh edilmiş olan meşhur açıklamaya aykırı olmasının ortaya çıkardığı te'vîl yollarından birisidir. Hz. Peygamberin de buyurduğu gibi Hz. îsâ ölmemiştir ve kıyametten önce sizin yanımza dönecektir. İkinci te'vîl ise şöyledir: Burada kasto-lunan; Ben senin ecelini tamamlayacağım ve hemen seni öldüreceğim, seni öldürecek birini üzerine musallat etmeyeceğim, demektir. Te'vîl-deki ifâde; Hz. îsâ'nıh düşmanlardan veya ö'nun canını almak isteyen düşman yerine kâim kişilerden korunacağından kinayedir. Çünkü bu yorum, Allah Teâlâ'nın îs&'nın süresini tamamlatacağını ve hemen o'nun canım alacağım gerektirmemektedir. Üçüncüsü, bu ifâdeden mak-sad; seni tutup şahsını yerden kaldıracağım. Bu te'vîl; malı ödemek, tutup kaldırmak anlamından alınmıştır. Dördüncü te'vîl şöyledir: Bu-radaki vefattan maksad; uykudur. Uyku ile ölüm kardeştir. Biri diğerinin yerine kullanılır. Rebî'den rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ, Hz. îsâ'ya rıfk ile muamele etmek için uyurken gökyüzüne çıkarmıştır. Bu ve önceki sözler Hasan'dan da rivayet edilmiştir. Beşinci te'vîl şöyledir: Buradaki ifâdeden maksad; Ben seni cam alınmış gibi kılacağım, demektir. Çünkü Hz. îsâ'nın göğe çekilmesi buna benzemektedir. Altıncı te'vîl şöyledir : Âyetten maksad; ruhunu ve bedenini alarak seni kaldıracağım, demektir. Bu takdirde seni kendime yücelteceğim ifâdesi ön< çekinin yorumu gibi olmaktadır. Yedinci te'vîl şöyledir : Ölümden maksad Hz. îsâ'nın melekûta ulaşmasına engel olan şehvet güçlerinin öl-mesidir. Sekizinci te'vîl şöyledir: Bundan maksad; senin amelini karşılayacağım, demektir. Bu şekillerin hiçbirisi uzak sayılmaz. Özellikle sonuncusu. Denildi ki; âyet zahirine hamledilmiştir. İbn Cerîr, Vehb îbn Münebbih'den tahrîç eder ki o şöyle demiştir: Allah Teâlâ gündüzün üç saatliğine Meryem oğlu îsâ*nın canını almış ve sonunda o*nu kendi katına yükseltmiştir. HâkinVin Vehb İbn Münebbih'den tahrîcine göre; Allah Teâlâ Hz. îsâ'nın yedi saatliğine canım almış, sonra diriltmistir. Hz, Meryem onüç yaşındayken İsa'ya hamile kalmış, Hz. îsâ otuzüç yaşındayken göğe çekilmiş, annesi de o'nun göğe çekilmesinden altı sene sonra vefat etmiştir. Bu konuda İbn Abbâs'tan zayıf bir rivayet vârid olmuştur. Kurtubî'nin dediği gibi sahîh olan, Allah Teâlâ'nın Hz. îsâ'yı uyutmadan ve öldürmeden göğe çekmiş olmasıdır. Taberfnin tercîh ettiği görüş bu olduğu gibi, İbn Abbâs'tan sahîh olarak nakledilen rivayet de budur. İbn İşhâk, Allah Teâlâ'nın yedi saatliğine îsâ'nın canını aldığı hikâyesini ise hıristiyanlann iddiası olarak zikreder. Hıristiyanların bu konuda tüyler ürpertici sözleri vardır. Ve bunun İncil'de yer aldığını iddia ederler. Hâşâ, böyle bir şey yoktur. Sadece büyük bir bühtan ve iftiradır.[15]

59 — Gerçekten Allah katında îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah o'nu topraktan yarattı. Sonra o'na «Ol» dedi, o da oluverdi.
60 — Hak, Rabbındandır. Öyleyse şüphecilerden olma.
61 — Sana ilim geldikten sonra; kim seninle tartışırsa de ki: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra la'-netleşelün. Allah'ın la'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.

62 — Doğrusu işte budur, o kıssanın hak ifâdesi: Al-lah'dan başka ilâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Azîz'dir, Ha-kîm'dir.
63 — Şayet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah, bozguncuları bilir.

Hz. îsâ ile Hz. Adem'in Durumu Aynıdır

«Allah'ın kudreti konusunda hakikat, Allah katında babasız olarak yaratılan îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir.» Allah Adem'i de anasız-babasız topraktan yaratmış sonra o'na «Ol» demiş o da oluvermiştir.» Âdem'i yaratanın muhakkak ki îsâ'yı da yaratmaya gücü yeter.
Babasız yaratılmış olmakla îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiası caiz olsaydı bu; Âdem hakkında evveliyetle caiz olması gerekirdi ki bilindiği gibi bu görüş, ittifakla bâtıldır. O halde îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiası da bâtıl olup fesadı son derece açıktır. Allah (c.c.) gücünü yaratıklarına göstermek isteyip Âdem'i yarattığında erkeksiz ve kadınsız, anasız ve babasız, Havva'yı da kadın, (ana) olmaksızın er-kekten, îsâ'yı erkeksiz (babasız) kadından, diğer insanları da bir erkekle bir dişiden yarattı. Meryem sûresinde Allah Teâlâ «Onu insanlara bir âyet kılmak için...» buyurur. Burada ise şöyle buyuruyor:
«Hak Rabbındandır. Öyleyse şüphecilerden olma.» îsâ hakkındaki bu söz, kaçılamıyacak gerçeklerden olup ondan başka doğru yoktur. Öyle ya Hak'tan başkası ancak sapıklıktır.
Sonra Allah Teâlâ elçisine; durum bütün açıklığıyla ortaya çıktığı halde Hz. îsâ hakkında gerçeğe karşı gelip zıtlaşanlarla karşılıklı la'-netleşmeyi emrederek buyuruyor ki; «Sana ilim geldikten sonra, kim seninle tartışırsa de ki: «gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Karşılıklı olarak la'net dilemek üzere hepsini hazır edelim. Sonra la'netleşelim. Gerek sizden, gerekse bizden Allah'ın la'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.»
«Mübâhele» âyeti karşılıklı lanetleşmenin ve sûrenin başından buraya kadar olan kısmının nüzul sebebi, Necrân Hey'eti'dir. Hıristiyanlar geldiklerinde îsâ (a.s.) konusunda tartışmaya başladılar. Hz. îsâ'nın Allah'ın oğlu ve ilâh olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ —Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr ve başkalarının da zikrettiği gibi— bu sûrenin baş kısmını onlara bir reddiye sadedinde indirdi.
îbn îshâk meşhur es-Sîret'ün-Nebevî isimli eserinde ve başkaları şöyle diyorlar : Necrân hıristiyanları hey'eti altmış binitli olarak Rasûlullah'a geldiler. Ulularından ondört kişi de içlerindeydi. Bunlar:
1- Âkıb —ki ismi Abd'ül-Mesîh idi—
2- Seyyid —bu da Eyhem'dir—
3- Bekir İbn Vâil kabilesinin kardeşi Ebu Harise İbn Alkame
4- Üveys el-Hâris
5- Zeyd
6- Kays
7- Yezîd
8- Nebîh

9- Hüveylid
10- Amr
11- Hâlid
12- Abdullah
13- Yuhannes idiler.
Bunların esâs söz sahibi olanları da şu üçüydü:
1- Âkıb: Kavmin başkanı (emîri) görüşlerinin sahibi ve danışılan kişiydi. Ancak onun görüşüyle hareket ederlerdi.
2- Seyyid: Âlimleri, binitlerinin ve toplantılarının sahibi idi.
3- Ebu Harise İbn Alkame: Râhibleri, imamları ve medreselerinin sahibi (hocası) idi. Bekr İbn Vâil oğullarından bir arap olup hı-ristiyan olmuş Rumlar ve krallarınca ta'zîm görmüş, kendisine kiliseler yapılmış, mal ve hizmetçiler verilmişti. Zîrâ O'nun dinindeki salâ-betini (sağlamlığını) biliyorlardı. Ebu Harise okumuş olduğu eski kitaplardan Rasûlullah (s.a.) in sıfatım ve durumunu çok iyi öğrenmişti. Fakat bulunduğu makam ve gördüğü muamele sebebiyle cahilliği onu hıristiyan olarak kalmaya itiyordu.
İbn İshâk diyor ki: Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr bana anlattı ve şöyle dedi: İkindi namazı kılınırken geldiler ve Rasûlullah (s.a.) in yanına, mescidine girdiler, üzerlerinde Yemenli elbiseleri vardı. Cübbeler ve ridâlarla develere binmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) in ashabından onları gören bazdan diyorlar ki: «Onlardan sonra onların benzeri hiçbir hey'et görmedik.» Onların kendi ibâdet vakitleri gelince Rasûlullah (s.a.) in mescidinde ibâdet etmek üzere kalktılar. Rasûlullah (s.a.) «Bırakınız (kılsınlar)» buyurdu. Onlar da doğuya doğru ibâdet ettiler.
RasûluJlah (s.a.) onlardan Ebu Harise İbn Alkame ve Âkıb Abd'ül-Mesîh ile ya da Seyyid el-Eyhem ile konuştu. Onlar hıristiyanlıktan melik dini üzere (Melkânî) idiler —durumlanndaki farklılıklarla birlikte— dediler ki:
Hz. İsâ AHah'dır. Hz. îsâ Allah'ın oğludur. Hz. îsâ üçün tiçüncü-südür. Bunlar hıristiyanlığın inançlarıdır. Bu sözlerini şöyle delillen-dirdiler: O Allah'dır, sözü hakkında: O, ölüleri diriltir, hastaları iyileştirir, gâibden haber verir, çamurdan kuş şekli yapar ona üfürür o da kuş olurdu.
(Bilmiyorlardı ki) bunların hepsi Allah'ın emriyle olmuştur ve bunları Allah, insanlara, o'nun peygamberliğine delâlet edecek birer (mucize) âyet kılmıştır.
«O Allah'ın oğludur» iddiaları hakkında şunları söylediler :
O'nun bilinen bir babası yoktur. Kendisinden önce (insanlardan) Âdem oğlundan hiç kimsenin yapmadığı bir şeyi yapmış; beşikte iken konuşmuştur.
«O üçün üçühcüsüdür» iddiaları hakkında; Allah'ın «Yaptık, emrettik, yarattık, hükmettik...» şeklindeki sözlerini delil getirerek şöyle dediler:
Şayet bir olsaydı «Yaptım, hükmettim, emrettim, yarattım» derdi. Halbuki o, kendisi îsâ ve Meryem (den ibarettir).
İşte bu sözlerin herbiri için Kur'an (dan âyet) nazil oldu.
İki râhib Rasûlullah ile konuştuklarında Allah Rasûlü (s a.) her ikisine de : Müslüman olun, buyurdu. Onlar da : Muhakkak ki biz (daha önce) müslüman olduk, dediler. Allah Rasûlü : Hayır, siz müslü-man olmadınız; müslüman olunuz, buyurdular. Onlar yine : Evet, dediler. Biz senden önce müslüman olduk.

Rasûlullah (s.a.) : «Yalan söylediniz» buyurdular. «Allah'ın oğlu var demeniz, haç'a tapmanız ve domuz eti yemeniz sizin müslüman olmanızı engelliyor.» Onlar : Ey Muhammed (îsâ) nın babası kimdir? diye sordular.
Rasûlullah (s.a.) sustu ve onlara cevap vermedi. Allah Teâlâ da onların bu sözlerinin herbiri hakkında ve ayrılığa düştükleri konular için Âl-i İmrân sûresinin baş kısmını ve seksen küsur âyetini indirdi.
İbn İshâk şöyle devam eder :
Allah'dan bu konuda haber ve Hz. Peygamberle hey'et arasında hüküm ifâde eden âyetler gelince, tartıştıkları konularda o'nun sözünü kabul etmedikleri takdirde karşılıklı la'netleşme emrini alan, Hz. Peygamber, onları la'netleşmeye çağırdı. Dediler ki: Ey Ebu'l-Kâsım bırak düşünelim, sonra bizi çağırdığın şeyi yapıp yapmayacağımızı sana bildiririz. Ve ayrılıp gittiler. Sonra Âkıb ile başbaşa kaldılar. Onların görüş sahibi olanları Âkıb idi. Âkıb'a ey Abdülmesîh ne dersin?» dediler.
Âkıb şöyle konuştu :
Ey hıristiyanlar topluluğu, muhakkak biliyorsunuz ki Muhammed (Allah tarafından) gönderilmiş peygamberdir. Hz. îsâ'nın haberi konusunda kesin hüküm ortaya koydu. Biliyorsunuz, hiçbir kavim yoktur ki Peygamberi ile la'netleşmiş olsun da büyükleri kalsın, küçükleri yetişsin. Eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır. Eğer bundan vazgeçerseniz ancak dininizi sevdiğiniz ve sahibiniz (Hz. îsâ) hakkında söylediğiniz sözlerde devam etmek için böyle yapmış olacaksınız. Gidin onunla vedâlaşın ve memleketinize domu?.
Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve şöyle dediler: Ey Ebu'l-Kâsım, seninle la'netleşmemeye, seni kendi dinin üzere bırakmaya, biz de kendi dinimiz üzere kalarak dönmeye karar verdik. Yalnız ashabından münâsib gördüğün birini bizimle gönder. Mallarımızda ve ihtilâf ettiğimiz şeylerde aramızda hüküm versin. Biz böylece sizden razı olmuş olacağız, (hoşnûd olacağız.)
Muhammed İbn Ca'fer diyor ki; Rasûlullah şöyle buyurdu : Akşamleyin bana gelin. Sizinle kuvvetli ve emniyetli birini göndereceğim.
Hz. Ömer îbn Hattâb şöyle derdi:
O gün emirliğe seçilme ümidini taşıyıp arzuladığım kadar başka zaman asla arzulamadım. öğle namazına erkenden gittim. Rasûlullah (s.a.) öğle namazını kıldı, selâm verdi ve sağına, soluna baktı. Uzanıyordum ki beni görsün. Gözleriyle aranmaya devam etti ve nihayet Ebu Ubeyde îbn el-Cerrâh'ı görerek o'nu, çağırdı ve : Onlarla beraber git; ayrılığa düştükleri konularda hak üzere hüküm ver, buyurdu.
Ömer der ki: Ebu Ubeyde onlarla gitti.
İbn Merdûyeh Muhammed İbn Ca'fer kanalıyla... Rûfi' îbn Hadtc ten rivayetinde Necrân heyetinin gelişini aynı şekilde anlatır ve seçkinlerinin on iki kişi olduğunu söyler. îbn Merdûyeh olayı uzun uzadıya ve daha başka fazlalıklarla anlatır.
Buhârî diyor ki; bize Abbâs İbn el-Hüseyin... Huzeyfe'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Necrârüılardan Âkıb ve Seyyid la'netleşmek üzere Rasûlullah'a geldiler. Biri arkadaşına dedi ki: Yapma, vallahi eğer o peygamberse ve biz o'nunla la'netleşirsek asla kurtulamayız, kendimizden sonraya hiç bir şey bırakamayız (kökümüz kurur, ocağımız söner.)

İkisi birden Rasûlullah (s.a.) a şöyle dediler: Biz, bizden istediğini sana vereceğiz. Bizimle beraber emin bir adam gönder. Yalnız bu gönderdiğin adam gerçekten emîn birisi olsun. O (Rasûlullah) da :
Sizinle gerçekten emîn olan bir adam göndereceğim, buyurdu. Ra-sülullah'ın ashabı merakla beklediler, Hz. Peygamber: Ey Ebu Ubeyde İbn Cerrah kalk! buyurdu. Ebu Ubeyde kalkınca Rasûlullah (s.a.) :
«İşte bu ümmetin emîni budur.» buyurdu. Hadîsi; Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve îbn Mâce muhtelif tarîklarla Ebu îshak es-Sebîl kanalıyla Huzeyfe'den rivayet etmişlerdir. Yine aynı hadîsi İmâm Ah-med Nesei, ve İbn Mâce İsrâü kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet et-nıişlerdir.
Buhârî diyor ki; bize Ebu'l-Velid... Enes'den O da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki o, şöyle buyurmuş : Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebu Ubeyde İbn Cerrâh'tır.
İmâm Ahmed diyor ki; bize İsmâîl îbn Yezîd... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki o, şöyle demiştir :
Ebu Cehil: Rasûlullah (s.a.) ı Kâ'be'de namaz kılarken görürsem varıp boynuna basacağım, demişti. Eğer dediğini yapsaydı melekler açıkça onu çarpıvereceklerdi. Şayet yahûdîler ölümü temenni etselerdi muhakkak ölecekler ve cehennemdeki yerlerini göreceklerdi. Rasûlullah (s.a.) ile la'netleşmeye çıkanlar, bunu yapsalardı dönecekler ve ne mallarını ne de ailelerini bulacaklardı.
Beyhakî «DelâiTün-Nübüwe»sinde Necrân hey'eti kıssasını çok uzun bir şekilde rivayet eder. Biz de o rivayeti buraya alıyoruz. Zîrâ bir çok faydası yanında garîb yönleri var ve bu makama da uyuyor:
Beyhakî diyor ki; bize Ebu Abdullah el-Hâfız ve Ebu Saîd Muham-med îbn Mûsâ... Seleme îbn Abdi Yesû'dan, o babasından, o da dedesinden —ki bu zât hıristiyan idi ve müslüman olmuştu— rivayet ettiler ki; Rasûlullah (s.a.) Tâsin... Süleyman (Nemi Sûresi) nazil olmadan önce Necrânlüara şu mektubu yazdı:
İbrahim, İshâk ve Ya'kûb'un İlâhı adıyla : Allah'ın elçisi, Nebi Muhammed'den Necrah papazına ve Necrân halkına: Barış- size. Sizlere, İbrahim, İshâk ve Ya'kûb'un İlâhına olan hamdimi iletirim.
Bundan sonra, sizi kullara kulluğu bırakıp Allah'a kulluğa, kulları dost edinmeyi bırakıp Allah'ı dost tanımaya çağırıyorum. Eğer kabul etmezseniz cizye vereceksiniz. Bunu da kabul etmezseniz size aramızda harbi haber veriyorum vesselam...
Mektup papaza ulaşınca okudu, müthiş bir şekilde korktu ve Necrân halkından Şurahbil îbn Vedâa'ya gelmesi için haber gönderdi. Şu-rahbil, o sırada Hemedân'da idi ve ondan önce, herhangi bir problem doğduğunda kimse çağırılmazdı, ne Eyhem, ne Seyyid, ne de Âkıb.
Papaz Rasûlullah (s.a.) in mektubunu Şurahbil'e verdi ve o da okudu. Papaz sordu : Ey Ebu Meryem ne dersin? Şurahbil:
Allah'ın İbrahim'e, İsmâîl zürriyetine Peygamberlik va'dettiğini biliyorsun. (Fakat) bu peygamberin bu adam olduğuna inanamıyorsun (değil mi?) Peygamberlik konusunda benim herhangi bir fikrim yok. Şayet dünya ile ilgili bir iş olsaydı bu konudaki fikrimi söylerdim, senin için çalışırdım, deyince papaz ona: Şöyle bir kenara otur, dedi. Ve Şurahbil bir köşeye oturdu.

Papaz Necrân halkından Abdullah İbn Şurahbil'e gelmesi için haber gönderdi. —Bu da Himyerlilerden Zü'1-Asbah'dan biridir— ona da mektubu okuttu ve fikrini sordu. Abdullah da Şurahbil'in sözlerinin aynıyla cevâb verince papaz, onu da bir kenara oturttu ve (bu sefer) Necrân halkından Cebbar İbn Feyz adında birini çağırttı. —Cebbar, Haris îbn Kâ'b oğullarından, Hammâs oğullarından biridir— ona da mektubu okuttu ve bu konudaki fikrini sordu. Cebbar da Şurahbîl ve Abdullah gibi cevâb verince onu da bir köşeye oturttu.
Hepsinin görüşleri böylece aynı noktada birleşince papaz, çan çalınmasını ve (kiliselerde) manastırlarda ateşler yakılmasını emretti. Gündüz korkulacak bir şey olunca böyle yaparlardı. Korkulan gece olursa çan çalar ve manastırlarda ateş yakarlardı. Çan çalınıp ateş yakılınca vâdînin alt tarafında, üst tarafında kim varsa gelir toplanırdı ki, vâdînin boyu süratli bir binitli için 'bir günlük yol idi. Vâdîde yetmiş üç köy ve yüz yirmi bin muhârib vardı.
Hepsi gelip toplanınca, papaz Rasûlullah (s.a.) in mektubunu onlara okudu ve bu konudaki görüşlerini sordu. Onlardan aklı erenler Şu-rahbil İbn Veda el-Hemedânî, Abdullah İbn Şurahbil el-Asbahî ve Cebbar İbn Feyz el-Hârisî'yi Rasûlullah (s.a.) a gönderme konusunda birleştiler. Bunlar Rasûlullah (s.a.) hakkında onlara haber getireceklerdi.
Hey'et yola çıktı; Medine'ye gelince yolculuk elbiselerini çıkardılar. Çizgili Yemen kumaşından yapılmış uzun kaftanlarım giydiler, altın yüzükler takındılar. Sonra Rasûlullah (s.a.) in yanma gelerek selâm verdiler. Rasûlullah (s.a.) selâmlarım almadı. O'nunla gün boyu konuşmaya çalıştılarsa da üzerlerinde bu kaftanlar ve altın yüzükler bulunduğu (için) Rasûlullah (s.a.) kendileriyle konuşmadı. Bunun üzerine daha önceden tanıdıkları Osman İbn Affân ve Abdurrahmân İbn Avf'a gittiler. Onlar muhacir ve ansârdan bazılarıyla oturuyorlardı. Şöyle konuştular :
Ey Osman, Ey Abdurrahmân, sizin peygamberiniz bize bir mektup yazdı biz de icabet ederek kalkıp geldik. Yanına vardık, selâm verdik; selâmımızı almadı, gün boyu kendisiyle konuşmaya çalıştıksa da bizimle konuşmadı. Bu konuda sizin fikriniz nedir? Dönmemizi tavsiye eder misiniz?
Onlar da aralarında bulunan Ali İbn Ebu Tâlib'e : Bu topluluk hakkında sen ne dersin ey Ebu'I-Hasan? diye sordular. Hz. Ali, Osman ve Abdurrahmân'a : Bana kalırsa bu elbiselerini ve yüzüklerini çık.arsın-lar, yolculuk elbiselerini giysinler, sonra Rasûlullah'a dönsünler, dedi. Öyle yaptılar ve Rasûlullah (s.a.) a gidip selâm verdiler. Selâmlarını *ldı sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu :
Beni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, sizin bana birinci edişinizde İblîs de sizinle beraberdi. Sonra karşılıklı olarak birbirlerine Anılar sordular, sonunda şöyle dediler : îsâ hakkında ne dersin? Biz kavmimize döneceğiz ve biz hıristiyanız. Eğer. peygamber isen bu konuda bize (birşeyler) söyle.
Rasûlullah (s.a.) : Bu konuda bugün size söyliyeceğim bir şey yok. Burada (bir müddet) kalın da îsâ hakkında Rabbımın bana söyleyeceklerini size haber vereyim, buyurdular. Ertesi günü sabah olduğunda Allah Teâlâ bu âyetleri indirdi.
Bunu kabul etmediler. Kendilerine bu haberi verdiğinin ertesi sabahı Rasûlullah (s.a.) yanmda Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Fâtıma olduğu halde la'netleşmek üzere yola çıktı. O sırada Rasûlullah'ın birkaç hanımı vardı. Hasan ve Hüseyin'i kendi örtüsü altına almış; Fâtıma da yanında yürüyordu.

Şurahbil iki arkadaşına şöyle dedi: Vadimizin alt ve üst tarafında olanlar biraraya geldiklerinde, biliyorsunuz benim görüşümün dışına çıkmamışlardı. Vallahi ben bu işi ağır bir iş olarak görüyorum. Eğer bu adam gönderilmiş bir kral ise onun gözünde arablardan öldürülecek ve işleri kendisine verileceklerin ilki biziz. O'nun ve ashabının gönlünden geçen ancak bizi mahvetmek olabilir. Muhakkak ki arablardan onlara en yakın komşu biziz, ama bu adam peygamber ise ve biz o'nunla la'netleşirsek yeryüzünde bizden bir kıl ve tırnak kalmamacasına helak oluruz.
Arkadaşları o'na : Ey Ebu Meryem (o halde) görüşün nedir? dediler. O da : Ben o'nu hakem kabul edelim, derim. O'nu asla zulüm ile hükmetmeyecek birisi olarak görüyorum, dedi Arkadaşlarının: O halde bunu yap, demeleri üzerine Şurahbil Rasûlullah (s.a.) a geldi ve: Ben seninle la'netleşmekten daha hayırlı bir şey görüyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) : O nedir? diye sordu. O da : Bugün geceye, geceleyin de sabaha kadar bizim hakkımızda hüküm senindir. Bizim hakkımızda ne hüküm verirsen ver, kabul edeceğiz, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ya arkandan seni ayıplıyacak ve hükmünü kabul etmeyecek biri çıkarsa? buyurdu. Şurahbil: Arkadaşlarıma sor, dedi. Rasûlullah o'nun iki arkadaşına sordu. Şöyle dediler : Vâdîde ancak ve ancak Şurahbil'in görüşü ile hareket edilir.
Rasûlullah (s.a.) döndü (gitti) ve onlarla la'netleşmedi. Ertesi günü yine o'na geldiler ve Rasûlullah (s.a.) kendilerine şu mektubu yazdı:
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi ve nebîsi Muhammed'in Necrân'a yazdığıdır. «Eğer hükmü-onlar üzerinde ise» her meyvede, her san, beyaz, siyah ve ince şeyde onlara fazlası vardır. Bunların hepsi onlara bırakılacaktır. İkibin hülle (elbise) karşılığında. Her receb ayında bin hülle, her Safer ayında da bin hülle (verilecektir)[16] Ve tamamıyla hadisin kalanım da zikretti.
Netice olarak Necrân hey'etinin gelişi hicretin 9. yılındadır. Zîrâ Zührî şöyle diyor : «Rasûlullah (s.a.) a ilk cizye verenler Necrân halkıdır. Cizye âyeti ise Mekke'nin fethinden sonra indirilmiş olup şu âyettir:
((Allah'a ve âhiret gününe de inanmayanlarla savaşın.» (Tevbe,29)
Ebu Beki* İbn Merdûyeh diyor ki; bize Süleyman İbn Ahmed... Câbir'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Âkıb ve Tayyib Rasûlullah (s.a.) a geldiler. Hz. Peygamber onları la'netleşmeye çağırdı. Onlar da ertesi günü la'netleşmek üzere sözleştiler. Ertesi günü Rasûlullah (s.a.) Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in elinden tutarak geldi ve gelmeleri için onlara haber gönderdi. Fakat gelmediler ve harâc'ı kabul ettiler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Beni hak ile gönderen Allah'a ye-mîn olsun ki, eğer hayır deselerdi vâdî tepelerine ateş yağdıracaktı. Câbir der ki: İşte onlar hakkında «... Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı...» âyeti nazil oldu.
Yine Câbir diyor ki: Âyetteki «Kendimizi ve kendinizi» kavli ile Rasûlullah (s.a.) ve Ali İbn Ebu Tâlib, «oğullarınızı» kavli ile Hasan ile Hüseyin, «kadınlarınızı» kavli ile de Hz. Fâtıma kasdedümiştir.
Sonra Allah Teâlâ buyurur ki;
«Doğrusu işte budur, o kıssanın hak, gerçek ifâdesi: Ey Muham-med (s.a.) Hz. Lsâ hakkında bizim sana bu anlattıklarımız dönülmeyecek ve sapılmayacak gerçeğin ta kendisidir.»

«Allah'dan başka ilâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir, Şayet bundan başka şeylere doğru yüzçevirirlerse, şüphesiz ki Allah bozguncuları bilir.» Kim hakk'ı bırakır bâtıla dönerse o bozguncudur. Allah onu bilir ve onun cezasını verir. O, kendisini hiçbir şeyin geçemeyeceği Kâdir-i mutlaktır.[17]

İzahı

Doğrusu îsâ'nın misâli. Yani Allah katında o'nun babasız olarak kudretle varedilmesi şeklindeki sıfatı. Hz. Âdem'in ana ve babasız dünyaya gelişindeki gibidir. İyi bil ki, kudretin hârikaları tükenmez. Ve onun ölçülebileceği hiçbir ölçü yoktur. Bir insanın ana ve baba olmadan meydana gelişinin numunesi yoktur. Bu, hikmet âleminin eseridir. Hayvanların bir çoğu, yaratılışları tuhaf ve eksik olduğu için bir anda yaratılarak doğarlar. Sonra tenasül ve doğurma yoluyla çoğalırlar. Keza insanın da bir anda herhangi bir devirde doğuş yoluyla meydana gelmesi mümkündür. Sonra bu doğuş tekerrür eder. Babasız oluş da böyledir. Doğrusu erkeğin menisi, kadının menisinden çok daha keskindir. Onda birleştirici güç daha fazladır. Tıpkı peynire nispetle nefhalanan (peynir mayasının) durumu gibi. Kadının menisinde ise dağılma gücü daha fazladır. Tıpkı sütteki gibi. Bu ikisi birleşince anlaşma tamâm olur ve ikisi birbiriyle birleşir ve cenîn oluşur. (...) «Ol, deyince oluverir.» kavli; ruhun üflenişine işarettir. Ve bunun emr âleminden oluşunu gösterir. Önceden bedenin yaratılışı gibi bir madde ve süreye gerek kalmadığını ifâde eder. Böylece, alışılanın dışında oluşları, ikisinin de cesedi toprak unsurundan yaratılmış olması ve ikisinin de ruhunun emir âleminden ibda' edilmiş olup, madde ve müddetin önceden geçmemiş olması nedeniyle, Hz. Âdem ve Hz. îsâ'nın durumu birbirine uygun düşmektedir.[18]

64 — De ki: Ey ehl-i kitâb; hepiniz, sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım. Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz, kimimizi Rab edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse o vakit şâhid olun ki, biz müslümanız deyin.

Ehli Kitâbı Davet

Bu hitâb yahûdî ve hıristiyan olan ehl-i kitâb ile onların durumunda olanlara yöneltilmiş, umumî bir hitâbdır.
«De ki ey ehl-i kitâb; hepiniz, sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin» kelime burada olduğu gibi tâm bir anlam taşıyan cümleye denir. Allah Teâlâ «kelime» yi açıklayarak şöyle buyuruyor: «Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiç bir şeyi eş koşmayalım.» Ne putları ne haçı, ne tâğût'u ne ateşi, ne de başka bir şeyi ona ortak koşmayalım, ibâdeti sadece tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis edelim.
Bu, şu âyetlerde de geçtiği üzere bütün peygamberlerin çağırdığı şeydir:
«Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25)

«Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36)
Sonra buyuruyor ki;
«Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin.»
İbn Cüreyc şöyle der : Allah'a isyan olan konularda kimimiz kimimize itaat etmesin.
İkrime de şöyle der: Bazımız bazımıza secde etmesin.
«Eğer yüz çevirirlerse o vakit, şâhid olun ki biz müslümanız, deyin.»
Bu çağrıya ve aranızdaki eşit olan kelimeye gelmezlerse, Allah'ın sizin için koymuş olduğu İslâm üzere dâim olduğunuza onları şâhid
kılın.
Biz, Buhârî şerhinde, bu konuyu açıklarken zikrettikki, Zührî... yoluyla gelen rivayette şöyle anlatılır : İbn Abbâs'tan şöyle nakleder:
Ona Ebu Süfyân Rum kralı —Kayser—nın huzuruna girdiklerinde olanları anlatırken söylemiş. Kayser onlara Rasûlullah (s.a.) in nesebini, sıfatını, niteliklerini ve çağırmış olduğu şeyi sorar. Ebu Süfyân da hepsini bütün açıklığı ile anlatır. Şu kadar var ki Ebu Süfyân o sıralarda bir müşriktir ve henüz müslüman olmamıştır. Bu hâdise Hudey-biye barışından sonra —hadîste de açıklandığı üzere— Mekke'nin fethinden öncedir.
Kayser : Zulmediyor mu? diye sordu.
Ben dedim ki:
Hayır, uzun zamandan beri o'nu tanırım böyle bir şey yapmış değildir.
Sonra şöyle devam etti: Bundan sonra bana ek olarak bir şey söylememe fırsat vermedi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) in mektubu getirildi ve o da okudu. Mektup şu mealde idi: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Rûm'un büyüğü Hi-rakl'e: Doğru yola uyanlara selâm olsun. Bundan sonra : Müslüman ol, kurtul. Müslüman ol ki Allah sana mükâfatım iki kat versin. Ama yüz çevirirsen Erîsîlerin (Ariusçularm?) günâhı senin boynunadır ve:
«De ki ey ehl-i kitâb, hepiniz sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'dan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım. Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin. Eğer yüzçevirirlerse o vakit şâhid olun ki biz müslümanız, deyin.»
Muhammed İbn İshâk ve başkaları Âl-i İmrân sûresinin başından itibaren seksen küsur âyetin Necrân hey'eti hakkında nazil olduğunu zikrediyorlar. Zührî de şöyle diyor : «Cizyeyi ilk verenler onlardır.»
Cizye âyetinin Mekke fethinden sonra nazil olduğunda ihtilâf yoktur. O halde Muhammed îbn İshâk ve Zührî'nin zikrettikleri ile Âl-i İmrân'daki bu âyetin, Hirakl'e yazılan mektupta aynen yer almasının arasını nasıl bulacağız?
Buna çeşitli şekillerde cevâb verilebilir :
Birincisi: Bu âyet iki defa nazil olmuş olabilir. Bir kerre Hudey-biye'den önce, başka bir kerre de Mekke fethinden sonra.
İkincisi: Âl-i İmrân sûresinin, başından bu âyete kadar olan kısmının Necrân hey'eti hakkında, bu âyetin ise ondan daha önce inmiş olması Ebu Süfyân hadîsinin de delaletiyle İbn İshâk'ın «Seksen küsur âyete kadar...» sözünün mahfuz olmaması mümkündür.

Üçüncüsü: Necrân hey'etinin Hudeybiye'den önce gelmiş olması, la'netleşmeden vazgeçerek vermiş olduklarının cizye olarak değil de anlaşma ve hediye kabilinden vermiş olmaları, sonra da buna uygun olarak cizye âyetinin indirilmiş olması mümkündür. Nitekim ganimetlerin beşte biri ve beşte dördü hakkındaki hükümde de böyle olmuş ve Abdullah İhn Cahş'ın Bedir Gazvesi öncesinde yapmış olduğu uygulamaya uygun şekilde, ganimetlerin taksimine dâir âyet nazil olmuştu.
Dördüncüsü: Muhtemeldir ki» Rasûlullah (s.a.) Hirakl'e gönderdiği mektubda bu ifâdelerin yazılmasını emrettiğinde henüz inzal olunmamıştı. Sonra Rasûlullah'ın yazdırdığına uygun bir şekilde âyet nazil olmuştur. Örtünme, esirler ve münafıkların namazının kılınmaması hakkında Hz. Ömer'in arzusuna uygun âyetler nazil olduğu gibi. Şu âyetlerde de durum aynıdır:
«Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» (Bakara» 125)
«Şayet o sizi boşarsa, Rabbı ona, sizden daha iyi... eşler verir.» (Tahrîm, 5)[19]

65 — Ey ehl-i kitâb; İbrahim hakkında niçin münâkaşa ediyorsunuz? Tevrat da, İncil de, şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Aklınız eriniyor mu?
66 — Siz, hadi bilginiz olan şey üzerinde münakaşa eden kimselersiniz. Ya bilginiz olmayan şey üzerinde niçin münakaşa ediyorsunuz? Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.
67 — İbrahim; ne yahûdî, ne de hıristiyan idi. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan, gerçek bir müslüman idi. Ve müşriklerden de değildi.
68 — Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar o'na uyanlar; şu peygamber ve imân edenlerdir. Ve Allah mü'minle-rin dostudur.

Hz. İbrahim'in Gerçek Yakınları

Allah Teâlâ yahûdî ve hıristiyanlann Hz. İbrahim hakkındaki münâkaşalarını ve onlardan herbirinin Hz. îbrâhîm'in kendilerinden (kendi dinleri üzere) olduğu iddiasını reddediyor. Nitekim Muhammed İbn îshâk İbn Yessâr der ki: Zeyd İbn Sâbit'in kölesi Muhammed İbn Mu-hammed'in... İbn Abbâs'dan rivayetine göre: Necrân hıristiyanları ve yahûdî hahamları Rasûlullah (s.a.) in yanında biraraya geldiler ve o'nun yanında münâkaşaya giriştiler. Hahamlar: İbrâhîm yahûdîdir. Hıristiyanlar da : İbrâhîm hıristiyandır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey ehl-i kitâb İbrâhîm hakkında niçin münâkaşa ediyorsunuz?...» âyetini indirdi.
Ey yahûdîler siz nasıl olur da Hz. îbrâhîm'in yahûdî olduğunu iddia edersiniz? O, Allah'ın Tevrat'ı Hz. Musa'ya indirmesinden önce yaşamıştır. Ve siz, ey hıristiyanlar, nasıl olur da o'nun hıristiyan olduğunu iddia edersiniz? Hıristiyanlık, Hz. îbrâhîm'in zamanından çok sonra ortaya çıkmıştır. İşte bu sebeple Allah Teâlâ : «Aklınız ermiyor mu?» buyuruyor.
Sonra şöyle devam ediyor: «Siz, hadi bilginiz olan şey üzerinde münâkaşa eden kimselersiniz. Ya bilginiz olmayan şey üzerinde niçin münâkaşa ediyorsunuz?»
Bu âyet, bilgisi olmayan şeyler üzerinde münâkaşa edenlere bir reddiyedir. Yahûdîler ve hıristiyanlar Hz. İbrâhîm (a.s.) hakkında, bilgisiz oldukları halde münâkaşa ediyorlardı. Meselâ Hz. Muhammed (s.a.) in peygamberliğine kadar geçerli olmak üzere Allah'ın kendilerine, göndermiş olduğu dinle ilgili olarak

bildikleri konularda münâkaşa etseler, bu onların hakkı olurdu. Halbuki onlar bilmedikleri konularda konuşuyorlardı. İşte Allah Teâlâ bunu onlara yasaklıyor ve bilmedikleri konuları hâzır ve gâib olan her şeyi, işleri gerçek yönleriyle ve bütün açıklığıyla bilen Allah'a bırakmalarını emrediyor ve şöyle buyuruyor : «Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.»
Sonra devamla:
«İbrâhîm ne yahûdî, ne de hıristiyan idi. Fakat, o, Allah'ı bir tanıyan, şirkten kaçıp îmân'a yönelen gerçek bir müslüman idi ve müiş-riklerden de değildi.»
Bu âyet daha. Önce Bakara sûresinde geçen «Yahûdî veya nasrânî olun ki hidâyete eresiniz, dediler.» (Bakara, 135) âyeti gibidir.
Allah Teâlâ devamla buyuruyor ki;
Doğrusu îbrâhîm'e en yakın olanlar, o'na tâbi olmaya en çok hakkı olanlar, o'nun dinine uyanlar; şu peygamber Hz. Muhammed (s.a.) ve o'na îmân eden ansâr, muhacir ve bunlardan sonra gelen Muhammed ümmetidir. Allah mü'minlerin dostudur.
Saîd İbn Mansûr dedi ki: Bize Ebu'l-Ahvas... İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) :
Her peygamberin, peygamberlerden dostlan vardır. Benim de peygamberlerden dostum, atam ve Rabbımın dostu olan İbrahim'dir., buyurdu, ve bu âyeti okudu: «Doğrusu îbrâhîm'e en yakın olanlar...» Allah Teâlâ: «Allah mü'minlerin dostudur» buyuruyorki gerçekte Allah, bütün peygamberlerine inananların dostudur.[20]

69 — Ehl-i kitâb'tan bir taife sizi şaşırtmak istediler. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını şaşırtamazlar da farkına varmazlar.
70 — Ey ehl-i kitâb, görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?
71 — Ey ehl-i kitâb, niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?
72 — Ehl-i kitâb'tan bir güruh şöyle dedi: Vann o mü'minlere indirilenlere güpegündüz imân edin. Sonunda da dönüp küfredin. Belki onlar da dönerler.
73 — Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın. De ki: Doğru yol, Allah'ın yoludur. Derler ki: Size verilenin bir benzerinin de birine verildiğini veya Rabbınızın katında size delil gösterecekleri bir şeyi açıklamayın. De ki: Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.
74 — Dilediğine rahmetini tahsis eder. Allah, en büyük lütuf sahibidir.

Ehl-i Kitâb'ın Tuhaf Davranışları

Allah Teâlâ yahûdîlerin müslümanları çekemediklerini ve onları sapıtmak istediklerini haber veriyor. Ve yine bildiriyor ki bu yaptıklarının vebali yine kendilerine dönecek ve şaşırtılmış olduklarını his-setmiyeceâer bile.
Sonra Allah Teâlâ onları reddederek buyuruyor ki;
«Ey ehl-i kitâb, görüp dururken doğru ve gerçek olduğunu bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey ehl-i kitâb, niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?» Siz Muhammed (s.a.) in kitabınızda bulunan sıfatını çok iyi bildiğiniz halde gizliyorsunuz.

«Ehl-i kitâb'dan bir güruh şöyle dedi: Varın o mü'minlere indirilenlere güpegündüz îmân edin sonunda da dönüp küfredin.»
Bu, onlar tarafından hazırlanan bir tuzak idi. Böylece insanlardan henüz îmânı zayıf olanların dinî işlerini, duygularını karıştıracaklardı. Aralarında istişare etmişler ve şu karâra varmışlardı: Günün başlangıcında îmân etmiş görünecekler, müslümanlarla birlikte sabah namazını kılacaklar. Gün sona erince de tekrar kendi dinlerine döneceklerdi. Böylece insanların bilgisizleri şöyle düşüneceklerdi: Onlar müslüman-ların dininde bir eksiklik ve ayıp görmeseler hiç dinlerine geri dönerler miydi? Allah Teâlâ onların bu niyyetlerini şöyle açıklıyor:
«Böylece yapın, belki onlar da dönerler, derler.»
İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; o, Yahudiler hakkında nazil olan bu âyet konusunda şöyle dedi: Yahudiler Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sabah namazı kıldılar, günün sonunda da küfrettiler. Bu onların bir hilesi idi. Böylece insanlar bu dine tâbi olduktan sonra onların bu dindeki sapıklığı gördüklerini zannedeceklerdi.
Avfî İbn Abbâs'tan naklen der ki; Ehl-i kitâb'dan bir grup kendi aralarında şöyle konuştular: Günün başlangıcında Muhammed'in as-hâbıyla karşılaşırsanız îmân edin. Akşam olunca da kendi ibâdetinizi yapın. Belki onlar: Bunlar ehl-i kitâb'dır. Bizden daha bilgilidirler, derler.
Allah Teâlâ buyuruyor ki;
«Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın.» Sizin dininize inananlar dışında sakın kimseye güvenip de sır vermeyin. Yanınızda olan şeyleri müslümanlara göstermeyin. Olur ki ona inanırlar da bunları, size karşı kullanırlar.
«De kir doğru yol, Allah'ın yoludur.» Mü'minlerin kalblerini en kâmil îmâna ulaştıracak olan Allah'dır. Bunu da kulu ve elçisi Muham-med (s.a.) e indirmiş olduğu apaçık âyetler, kesin deliller ve açık hüccetlerle gerçekleştirecektir. Ey yahûdîler siz istediğiniz kadar daha önce geçen peygamberlerden naklettiğiniz ve kitabınızda mevcûd olan Hz, Muhammed'in niteliklerini gizleyin.
«Derler ki: Size verilenin bir benzerinin de birine verildiğini veya Hatibinizin katında size delil gösterecekleri bir §eyi açıklamayın.» Diyorlardı ki: Sizdeki bilgileri müslümanlara göstermeyin. Bunları sizden, öğrenirler de sizinle eşit olurlar. Hattâ bütün güçleriyle bunlara îmân edeceklerinden sizden üstün bile olurlar. Ya da Allah katında sizin aleyhinize bunlan delil olarak kullanırlar. Böylece bu ilimler hem dünyada hem de âhirette aleyhinize delil ve hüccet oluverir.
«De ki: Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.» Bütün işler O'nun tasarrufu altındadır. Veren de O, vermeyen de. Dilediğini îmân, ilim ve tâm bir tasavvur gücü vererek nimetlendirir; dilediğini sapıtır, gözünü ve basiretini bağlar, kalbini ve kulağını mühürler, gözüne perde çeker. Hüccet ve hikmet O'nundur.
«Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.» Dilediğine rahmetini tahsis eder. En büyük lütuf sahibidir.
Ey îmân edenler, peygamberiniz Muhammed (s.a.) i diğer bütün peygamberlerden şerefli kılmakla ve sayesinde sizi şeriatların en güzeline ulaştırmakla Allah size sınırsız ve nitelenemeyecek lutufları tahsis etmiştir.[21]

75 — Ehl-i kitab'tan öylesi vardır ki; kantarla emânet bıraksan onu sana öder. Öylesi de vardır ki; bir tek altın emânet etsen, tepesine dikilmedikçe onu sana

ödemez. Bu, onların: Ümmîler hakkında bize karşı sorumluluk
yoktur, demelerindendir. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler.
76 — Hayır, kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa şüphe yok ki; Allah, sakınanları sever

Gerçek Kitabın Ehli Olanlar

Allah Teâlâ yahûdîlerde hainlik bulunduğunu haber vererek, mü'-minleri onlara kanmaktan sakındırıyor. Zîrâ «Onların içinde öyleleri vardır ki, kendisine kantarla mal emânet etsen onu sana geri öder. «Bundan az olanını da elbette geri Ödeyecektir.» Öylesi de vardır ki bir tek altın emânet etsen tepesinde dikilmedikçe, hakkını elinden kurtarabilmek için devamlı ısrarla başında durmadıkça onu sana ödemez.» bir tek altın hakkında böyle yaparsa daha fazlasında ne yapar bir dü-şünün.
Kantar hakkında sûrenin başında bilgi vermiştik. Dînâr (altın) ise bilinen birşeydir. îbn Ebu Hatim diyor ki; bize Saîd İbn Amr'ın... Mâlik İbn Dî-nâr'dan naklettiğine göre o şöyle demiş : Altına dînâr denildi. Çünkü o, hem din hem de ateştir.' Kim onu hakkıyla, hakkı olarak alırsa, işte o dinidir, kim de hakkı olmadan alırsa bu kendisi için bir ateştir.
Buhârî'nin Sahîh'inde birkaç yerde zikrettiği bir hadîsi buraya almamız uygun olacaktır. Buhârî'nin Kitâb'ül-Kefâle'de zikrettiği hadîs şöyledir :
Leys... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) İsrâiloğullanndan bir adamı anlattı: O adam, îs-râiloğullanndan birisinden kendisine bin dînâr borç vermesini istedi. Borç istenen: Bu işe şâhid tutacağın şâhidler getir, dedi. Adam: Şâ-hid olarak Allah yeter, dedi. O halde bana bir kefil göster, deyince de: Kefîl olarak Allah yeter, dedi.
Adam:
Doğru söyledin, diyerek kendisine belli bir va'de ile bin dînân verdi. Borç alan adam denize açıldı ve ihtiyâcını giderdi. Sonra söz verdiği günde yetişmek üzere binecek bir vâsıta aradı ama bulamadı. Bir ağaç parçası aldı, oydu, içine bin dînâr ile paranın sahibine hitaben bir mektup koydu. Sonra da oyduğu oyuğu kapattı, düzeltti ve bunu yanına alarak denize açıldı, şöyle dedi: «Ey Allah'ım, sen biliyorsun ki ben falancadan bin dînâr borç istedim. Benden kefîl istedi. Ben de: Kefîl olarak Allah yeter, dedim. Seni kefîl olarak kabul etti. Benden şâhid getirmemi istedi. Ben de : Şâhid olarak Allah yeter, dedim. Senin şâhidliğine razı oldu. Ona ait olan parayı yetiştirmek için bir binit bulmaya çabaladım, ama bulamadım. Şimdi ise onu Sana bırakıyorum.» Ağaç parçasını denize bıraktı ve ağaç kaybolup gitti. Adam da oradan ayrıldı ve memleketine gitmek üzere vasıta aramaya koyuldu.
Bu sırada borç veren adam, evinden çıktı ve deniz kenarında beklemeye başladı; belki bir vâsıta gelir de borçlu parasını getirirdi. O esnada paranın içinde bulunduğu odun parçasını gördü. Evde yakacak odun olarak onu aldı kırınca da içindeki parayı ve mektubu gördü. Sonra borç alan adam geldi ve bin dînârı getirerek: Vallahi, malını sana getirebilmek için çok vâsıta aradım. Şimdi geldiğimden daha önce hiç bir vâsıta bulamadım, dedi. Alacaklının: Sen bana birşey gönderdin mi? sorusuna :

Söyledim ya, bundan Önce binecek bir vâsıta bulamadım, diye cevâb verdi. Alacaklı: Muhakkak ki Allah, senin ağaç içinde gönderdiğini bana ulaştırdı. Al bin dinarını, var safa ile git diyerek parasını iade etti. Böylece Buhârî feadîsi «muallak» olarak cezm ifâde eden kalıpla kaydediyor.
«Bu onlarm, ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur, demelerindendir.» âyetine gelince : Onları, Hakk'ı inkâra sevkeden husus, onların şöyle demeleridir: Dinimize göre ümmîlerin, yani arapla-nn mallarını yememizin hiçbir mahzuru yoktur. Çünkü Allah, bunu bize helâl kılmıştır.
Allah Teâlâ da şöyle buyuruyor:
«Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler.» Bu sözü kendileri uydurdular, bu sapıklıkla Allah'a iftirada bulundular. Halbuki Allah, hak ile yemenin dışında malların yenilmesini onlara haram kılmıştır. Muhakkak ki onlar iftiracı bir kavimdir.
Abdürrezzâk diyor ki; bize Ma'der... Sa'sa'a îbn Yezîd'den nakletti ki, bir adam îbn Abbâs'a; harbde zımmîlerin mallarından tavuk ve koyun gibi inallar ele geçiriyoruz, ne dersin? diye sordu.
Peki siz buna ne diyorsunuz? deyince, Bunda bir beis yok diyoruz, dediler. İbn Abbas: Sizin bu sözünüz, ehl-i kitâb'ın «ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur.» demelerine benziyor. Eğer zimmî-ler cizyelerini veriyorlarsa, onların kendi gönülleriyle vermeleri hâriç bunlar size helâl değildir. Bu hadîsi Sevrî de Ebu îshâk'dan rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hâtİm diyor ki; bize Muhammed îbn Yahya... Saîd îbn Cübeyr'den rivayet etti ki o şöyle demiş :
Ehl-i kitâb ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur, deyince Allah'ın* Peygamberi şöyle buyurdu : Allah'ın düşmanları yalan söyledi. Câhiliyyet devrinden kalan her şey şu iki ayağımın altındadır, yalnızca emânetler müstesna. Zîrâ o, ister iyi ister kötü olsun, emânet mutlaka sahibine verilecektir.
Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Hayır, kim ahdini yerine getirir ve (günâhtan) sakınırsa...» Ey Ehl-i Kitâb, sizden her kim Allah ile daha Önce yapmış olduğu anlaşmaya —ki buna göre— Allah (c.c.) Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde o'na îmân edeceklerdir. Allah Teâlâ aynı şekilde bütün peygamberlerinden ve onların ümmetinden de bu konuda ahd almıştır, kim bu ahde vefa gösterir, Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınır, insanlığın efendisi, elçilerin sonuncusu (Muhammed) ile, onun getirdiğine tâbi olursa «Şüphe yok ki Allah sakınanları sever.»[22]

77 — Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin, âhirette hiç bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları te-mize çıkarmaz. Ve onlar için elim bir azâb vardır.

Allah'ın Ahdini Satanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Muhammed (s.a.) e tâbi olmak ve o'nun sıfatlarım, durumunu insanlara anlatmak konusunda Allah'a vermiş oldukları sözü bozanlar ve yalan, kötü, günahkâr yeminlerine bedel olarak fâni ve az bir dünya malına karşılık

tercih edenler var ya işte «Onların âhirette hiçbir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara rahmet nazanyla bakmaz. Onları günâh ve pisliklerinden temize çıkarmaz. Aksine cehenneme atılmalarını emreder. Onlar için elîm bir azâb vardır.»
Bu âyet-i kerîme ile ilgili birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunları zikredelim:
1-.îmânı Ahmed diyor ki; bize Affân'ın... Ebu Zerr'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Rasûlullah :
Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet günü- onlarla konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elîm bir azâb vardır, buyurdu.
Ebu'Zerr der ki: Rasûlullah (s.a.) bıihu üç kerre okudu. Ebu Zerr; bunlar kaybedip hüsrana uğradılar. Ey Allah'ın Rasûlü onlar kimlerdir? dedi.
Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Elbisesini kibirlenerek yerde sürüyen, malının değerini yalan yeminle artıran ve yaptığı iyiliği, karşısındakinin başına kakandır.ı Müslim -ve Sünen sahipleri de hadîsi Şu'be kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti de şöyledir:
İmam Ahmed diyor ki; bize îsmâîl... Ebu'l-Ahmes'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : Ebu Zerr'e rastladım ve ona dedim ki: Bana ulaştığına göre sen Rasûlullah (s.a.) dan bir hadîs rivayet ediyormuşsun?
Dedi ki: Rasûlullah (s.a.) dan işittikten sonra ondan işittiğim şey hakkında yalan söyleyeceğimi sanma, benden sana ulaşan nedir?
Ben dedim ki: Bana ulaştı ki sen şöyle diyormuşsun : Üç kişi vardır ki; Allah onları sever; yine üç kişi vardır ki, Allah onları sevmez ve onlara buğzeder.
Ebu Zerr şöyle dedi: Evet bunu söyledim ve (Allah Rasûlünden) işittim.
Ben yine sordum : Kimdir o Allah'ın sevdikleri?
Bir grup içinde düşmanla karşılaşır da onunla, öldürülünceye kadar ya da gâlib gelinceye kadar vuruşur. Bir kavim sefere çıkar, yolculukları uzar ve bir yerde konaklamak isterler ve konaklarlar. Onlardan birisi bir kenara çekilir ve tekrar yola çıkmak üzere diğerlerini uyan-dırmcaya kadar namaz kılar. Bir de bir adamın kendine eziyet veren bir komşusu olur da, Allah aralarını ölüm ya da komşusunun ayrılıp gitmesiyle ayırıncaya kadar onun eziyetlerine sabreder.
Ya Allah'ın sevmedikleri kimlerdir? Çok yemîn eden tacir (veya satıcı), hîlekâr fakîr ve çok minnet eden cimri. Hadîs bu şekliyle ga-rîbtir.
2- İmâm Ahmed diyor ki; bize Yahya îbn Saîd'in... Adiyy îbn Ümeyra el-Kindî'den rivayetine göre o şöyle dedi:
Kindeli İmri'ül-Kays İbn Abis adında bir adam ile Hadramût'dan bir adam, bir yer (toprak parçası) üzerinde Rasûlullah (s.a.) in huzurunda tartıştılar. Rasûl-i Ekrem Hadramût'lu adamdan belge istedi.-Adamın bir belgesi yoktu. Îmri'ül-Kays'dan yemîn etmesini istedi. Had-ramûtlu adam : Ey Allah'ın Rasûlü eğer bu adama yemîn imkânı verirsen —Kâ'be'nin Rabbına yemîn olsun— benim toprağım gider, dedi. Allah'ın Rasûlü: Kim, birisinin malını kendine maletmek için yalan yere yemîn ederse, Allah'a kavuştuğunda Allah'ı kendine kızgın olarak bulur, buyurdular.
(Râvî) Raca* şöyle der: Allah'ın Rasûlü : «Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenlerin...» âyetini okudu. Îmri'ül-Kays'ın: Ey Allah'ın Rasûlü, peki onu bırakanlara ne var? sorusuna, Allah Rasûlü : «Cennet» buyurdular. İmri'ül-Kays:

Şâhid ol, ben hepsini ona bıraktım, dedi. Hadisi Neseî de Adiyy tbn Adiyy'den rivayet etmiştir.
3- İmâm Ahmed diyor ki; bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah'tan rivayetine göre o şöyle dedi:
Allah'ın Rasûlü (s.a.) buyurdu : Kim, bir müslümanın malını kendine mal etmek için yalan yere yemîn ederse Allah (c.c.) kendisine kızgın olduğu halde Allah'a kavuşur.
Eş'as şöyle diyor: Vallahi, bu hadîs benim hakkımda söylenmişti. Şöyle ki: Benimle bir yahûdî arasında ihtilaflı bir arazî vardı. Adam benim hakkımı inkâr etti. Adamı tuttum Allah Rasûlünün (s.a.) huzuruna götürdüm. Rasûlullah (s.a.) bana: Belgen var mı? buyurdu. Ben: Hayır, dedim. Yahudi'ye, yemin et, dedi.
Ben söze karıştım : Ey Allah'ın Rasûlü adam yemîn eder, benim de malım gider. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin...» âyetini inzal etti. Hadîsi Bu-hârî ve Müslim de A'mes'ten rivayetle tahrîç etmişlerdir.
Bu hadîsin başka bir tarîktan rivayeti de şöyledir: İmâm Ahme<3 diyor: Bize Yahya îbn Âdem'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :
Kim müslüman bir kişinin malını kendine mal ederse, Allah'a kavuştuğunda O'nu kendine kızgın olarak bulur.
Eş'as îbn Kays geldi ve : Ebu Abdurrahmân size ne rivayet ediyor' diye sordu. Durumu anlattık. Şöyle dedi: Bu hadîs benim hakkımda dır. Amcam oğlu ile aramızda ortak, fakat onun elinde bulunan bir kuyı konusunda Allah Rasûlünün (s.a.) huzurunda tartıştık. Rasûlullal (s.a.) : Onun, senin kuyun olduğuna dair elinde bir belge varsa ne âlâ değilse ona yemîn ettireceğim, buyurdu. Ben: Elimde belge yok. Onur yemini ile hükmedersen de benim kuyum gidecek. Zîrâ hasmım gü nâhkâr bir kişidir, deyince Rasûlullah (s.a.) : Kim müslüman bir ki sinin malını kendine malederse Allah'a kavuştuğunda O'nu kendin kızgın olarak bulur.» buyurdular, ve bu âyeti okudular: «Allah'ın ah dini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin...»
4- îmâm Ahmed diyor ki; bize Yahya tbn Ğaylân... Muâz İto Enes'den o da babasından rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah'ın birtakım kullan vardır ki kıyamet günü onlarla konuşmaz, onları temize çıkarmaz ve onlara bakmaz.
Kimdir onlar ey Allah'ın elçisi? diye soruldu. Anne-babasmdan yüzçeviren evlâd, çocuğundan yüzçeviren ebeveyn ve bir de bir kavmin kendisine iyilik yaptığı, sonra da onların nimetlerini inkâr ederek onlardan yüzçeviren kişi, dedi.
5- İbn Ebu Hatim dedi: Bize Hasan İbn Arafe'nin... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivayetine göre; bir adam pazara bir mal koydu ve müs-lümanlardan birisini aldatmak için vermediği halde, o malı birisine verdiğine dâir» Allah adına yemin etti. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: «Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir paha ile değişenlere...» Bu hadîsi başka bir şekilde Buhârî de Avvâm'dan rivayet et-miştir :
6- îmâm Ahmed dedi: Bize Vekî'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre :
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

Üç kişi vardır ki kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için elîm bir azâb vardır :
Yolcuya yanındaki fazla suyu vermeyen, bir mal için yalan yere yemîn eden, bir imâma bîat edip de sonra imâm kendisine (mal) verirse bîatına vefa gösteren, vermediği takdirde de vefa göstermeyen kişi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Vekî' kanalıyla rivayet etmişlerdir, Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir, der.[23]

78 — Onlardan bir güruh vardır ki; kitâbda olmadığı halde kitâbdan zannedesiniz diye, dillerini eğip, bükerler. Allah katından olmadığı halde Allah katındandır, derler. Allah adına, bile bile yalan söylerler.

Allah'a İsnâdda Bulunanlar

Allah Teâlâ yahûdîlerden —Allah'ın la'neti onların üzerlerine olsun— haber vererek buyurur ki; onların içinde bir grup var ki, onlar kelimeleri yerlerinden kaldırarak tahrif ederler, Allah kelâmım değiştirirler ve asıl yerlerinden kaldırırlar. Böylece câhillere, Allah kitabında bu şekilde olduğu vehmini vermek İsterler ve bu yaptıkları şeyi Allah'a nisbet ederler. Bu, açıkça Allah'a karşı bir yalandır. Kendileri yalan söylediklerini ve bu konuda iftira ettiklerini bile bile böyle yaparlar. İşte bunun için Allah Teâlâ «Allah adına bile bile yalan söylerler.» buyuruyor.
Mücâhid, Şa'bî, Hasan, Katâde, Rebî' îbn Enes, «dillerini eğip bü-kenler» ifâdesini, tahrif ederler diye tefsir etmişlerdir.
Buhârî İbn Abbâs'tan naklediyor: Onlar (kitâblan) tahrif ediyor ve ilâvede bulunuyorlar. Allah'ın yaratıklarından, Allah'ın kitabının lafzını izâle edebilecek hiç kimse yoktur. Olsa olsa tahrif etmiş ve te'-vîl edilmeyecek mânâlarla te'vîl etmişlerdir.
Vehb İbn Münebbih de şöyle der: Tevrat ve İncil, Allah'ın onları inzal ettiği gibidir, bir harfi bile değişmemiştir. Fakat onlar tahrif ve te'vîllerle bir de kendiliklerinden yazmış oldukları kitaplarla sapıklığa düşmüşlerdir.
«Allah katından olmadığı halde Allah katındandır, derler.» Allah'ın kitaplarına gelince, onlar korunmuştur ve onlarda bir değişiklik yoktur.
îbn Ebu Hatim rivayet ediyor: Eğer Vehb (îbn Münebbih) onların halen ellerinde bulunan kitâblan kasdediyorsa bunlar değiştirilmiş, tahrif edilmiş ,zlyâde ve noksanlıklara ma'rûz kalmıştır. Bunların arap-çaya çevirilmesi sırasında da birçok hatalar, eksik ve fazlalıklar, fahiş vehimler olmuştur. Bunları arapça olarak ifâde eden kimsenin açıklaması, birçoklarının belki de tamâmının yanlış anlamasından ibarettir. Ama Vehb, Allah'ın kitâblarını —ki katında mevcûd olanlardır— kastediyorsa, bunlar korunmuştur ve onlara yabancı hiçbir şey girmemiştir.[24]

79 — Hiç bir insana yakışmaz ki; Allah kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara : Allah'ı bırakıp bana kullar olun, desin. Fakat: Kitabı okuyup öğrettiğinize göre Rabb'a kul olun, demek yaraşır.
80 — Size melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfretmeyi mi emredecek?

Muhammed îbn îshâk der ki; Muhammed İbn Ebu Muham-med'in... îbn Abbâs'dan naklettiğine göre: Necrân'lı yahûdî ve hıris-tiyan din adamlan Rasûlullah (s.a.) in katında toplandılar ve Rasû-lullah (s.a.) onlan İslâm'a çağırdı. Bu sırada Ebu Raf i' el-Kurazî Rasûlullah (s.a.) a şöyle dedi: Ey Muhammed, hıristiyanlann Meryem oğlu îsâ'ya tapmaları gibi sen de bizim sana tapmamızı mı istiyorsun?
Yine Necrân'lılardan bir hıristiyan olan Reis adındaki adam da: Ey Muhammed, bizden bunu mu istiyorsun, bizi buna mı çağırıyorsun? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Allah'dan başkasına tapmaktan veya O'ndan başkasına tapmayı emretmekten Allah korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bunu emretmedi, buyurdu.
Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de...» âyetlerini indirdi.
«Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara: Allah'ı bırakıp bana kullar olun desin.» âyetine gelince;
Allah'ın kendisine kitâb, hüküm ve peygamberlik verdiği kişinin: «Allah ile beraber, O'nun dışında bana tapının» demesi yaraşmaz. Böyle bir şey bir peygambere, bir Rasûle yaraşmazsa onlann dışında insanlardan herhangi birisine hiç de yaraşmaz.
Bunun için Hasan el-Basrî şöyle der: Bir mü'minin, insanlara, kendine tapmalarını emretmesi yaraşmaz. Ehl-i kitâb'ın bir kısmı diğerlerine tapardı: Bilginlerine ve din adamlarına taparlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
«Onlar Allah'dan başka hahamlarını, râhiblerini... rablar edindiler.» (Tevbe, 31)
İlerde geçeceği gibi Müsned ve Tirmizî'de belirtilir ki;
Adiyy îbn Hatim şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, ehl-i kitâb onlara tapmıyordu ki? Allah'ın Rasûlü buyurdu: Evet tapmıyorlardı ama onlar, kendilerine Allah'ın haramlarını helâl, helâllerini de haram kılıyorlardı. Onlar da buna uyuyorlardı. îşte onlann bilgin ve din adamlarına tapmalan budur.
Bilginlerin, din adamlarının ve sapıklık önderlerinin câhilleri bu kötülemenin hükmü içindedirler. Peygamberler ile onlara uyan. ilmi ile âmil bilginler ise bu hükme girmezler. Zîrâ onlar Allah'ın emrettiği ve peygamberlerinin kendilerine tebliğ ettiği şeyleri emrediyor; peygamberlerin kendilerine ulaştırdığı, Allah'ın yasaklarından da neh-yediyorlardı. Bütün peygamberler, Allah'ın kendilerine yüklemiş olduğu, peygamberliği ve emâneti tebliğ etme görevini, yerine getirme konusunda Allah ile yaratıkları arasında birer elçidirler ye bu vazifeyi en mükemmel şekilde yapmışlar, halka nasihat etmişler ve onlara hakk'ı teblîğ etmişlerdir.
«Fakat kitabı okuyup öğrettiğinize göre, Rabb'a kul olun, demek yaraşır.»
Fakat peygamberler, insanlara: «Rabb'a kul olun.» derler.
îbn Abbâs, Ebu Rezîn ve başkalarının ifâdesine göre; hakimler, âlimler ve hilim sahipleri böyle derler.
Hasan el-Basrî ve başkalarının ifâdesine göre de fakihler böyle derler. îbn Abbâs, Saîd îbn Cübeyr, Katâde, Atâ el-Horasânî, Atiyye el-Avfî, Rebî' İbn Enes'den de aynı görüş rivayet edilir. Hasan'dan rivayete göre ise burada İbâdet ve takva ehli kastedilmiştir.

Dahhâk «Kitabı okuyup öğrettiğinize göre Rabb'a kul olun.» âyeti hakkında şöyle der: Kur'an'ı öğrenenin aynı zamanda fakih de olması lâzımdır.
Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor:
«Size, melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemenizi de emretmez.» Allah'dan başka ne bir peygambere, ne de mukarrebûn meleklerinden birine tapmanızı emretmez. «Müslüman olduktan sonra size, küfretmeyi mi emredecek?» Elbette bunu yapmaz. Allah'dan başkasına tapmaya çağıran muhakkak ki küfre çağırmış olur. Peygamberler ise ancak îmân ile emrederler. O îmân ki tek ve ortağı olmayan Allah'a tapmaktır- Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmtşizdir.» (Enbiyâ, 25) «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamber göndermişizdir.» (Nahl, 36) «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edecek tanrıları meşru' kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45)
Meleklerden haber vererek de şöyle buyurur: «Bunlardan her kim «Tanrı o değil de benim...» derse, onu derhâl cehennemle cezalandırırız. Ve Biz zâlimlerin cezasını böyle veririz.» (Enbiya, 29)[25]

81 — Hani Allah Peygamberlerden söz almış: An-dolsun ki, size kitabı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlaka o'na ina-nacak ve yardım edeceksiniz. İkrar edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: îkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti.
82 — Artık kim bundan sonra dönerse işte onlar, fâ-sıklardır.

Ahdinden Dönenler

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Âdem (a.s.) den Hz. îsâ (a.s.) ya kadar gönderdiği bütün peygamberlerden —Allah kendisine kitâb ve hikmet vermiş ve hangi dereceye ulaşmış olursa olsun— kendisinden sonra bir peygamber geldiği takdirde, o'na îmân ve yardım edeceğine, kendisinde bulunan ilim ve peygamberliğin o'na uymasına ve îmân etmesine engel olmayacağına dâir söz almıştır. Bunun için şöyle buyuruyor : «Hanı Allah peygamberlerden söz almış: Andolsun ki, size kitabı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, mutlaka o'na inanacak ve yardım edeceksiniz. İkrar edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti.» îbn Abbâs, Mücâhid, Rebî', Katâde ve Süddî âyetteki (J^) kelimesinin «ahid» anlamına olduğunu
söylemişler; Muhammed îbn îshâk da burayı şöyle anlamaktadır: Size yüklenen ahdim, zor ve pekiştirilmiş olan mîsakım ağır oldu.
«Onlar da: îkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti. Artık bu ahid ve söz vermeden sonra «Kim dönerse işte onlar fâşıklardır.»
Ali îbn Ebu Tâlib ve amcası oğlu Abdullah Îbn Abbâs şöyle dedi: Allah Teâlâ; gönderdiği her peygamberden kendisi hayatta iken Muhammed (s.a.) peygamber olarak gelirse o'na îmân edip yardım edeceği, ümmetinden de hayatta oldukları

sırada Muhammed (s.a.) gelirse îmân edip o'na yardım edecekleri hususunda söz alacağına dâir ahid almıştır.
Tâvûs, Hasan el-Basrî ve Katâde şöyle dediler: Allah, peygamberlerden, birbirlerini doğrulayacaklarına dâir söz aldı.
Bunların tevcihi Hz. Ali ve îbn Abbâs'ın sözlerine zıt değil, belki onun bir lâzımı ve tamâmlayıcısıdır. Bu sebepledir ki, Abdürrez-zâk Ma'mer'den, o Tâvûs'dan, Tâvûs da babasından Hz. Ali'nin sözünün bir benzerini rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed dedi: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Sâbit'-den rivayet ettiğine göre Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü, ben Kurayza'lı bir kardeşime uğradım. Bana Tevrat'tan bazı şeyler yazdı. Onları size arzedeyim mi? dedi.
Rasûlullah (s.a.) in yüzü değişti. Abdullah İbn Sabit der ki: Ben, Hz. Ömer'e: Rasûlullah (s.a.) in yüzü nasıl oldu görmez misin? dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: Biz Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Hz. Mu-hammed (s.a.) i rasûl olarak kabul edip razı olduk, dedi.
Râvî anlatıyor: Rasûlullah'ın o hali zail olunca buyurdular ki; Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Mûsâ size gelse ve beni bırakıp ona tâbi olsaydınız muhakkak ki sapıtmış, olurdunuz. Siz, ümmetlerden benim payıma düşen, ben de peygamberlerden sizin payınıza düşenim.
Hafız Ebu Bekr der ki, bize İshâk... Câbir'den rivayet etti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Ehl-İ kitâb'a bir şey sormayınız. Onlar sizi hidâyete ulaştırmaz. Zîrâ kendileri dalâlete düşmüşlerdir. Eğer sorarsanız ya bir bâtılı doğrulamış, ya da bir gerçeği yalanlamış olursunuz. Allah'a yemîn olsun ki; eğer Mûsâ aranızda hayatta olsaydı, ancak bana tâbi olması o'na helâl olurdu.
Diğer bazı hadîslerde de şöyle geçer: Eğer Mûsâ ve îsâ hayatta olsalardı mutlaka bana tâbi olurlardı.
Allah'ın Rasûlü Muhammed (s.a.) peygamberlerin sonuncusudur. Allah'ın salât ve selâmı kıyamete kadar dâima o'nun üzerine olsun. O en büyük İmamdır. Hangi asırda olursa olsun, diğer bütün peygamberlerden önce o'na itaat vâcib olurdu. İşte bunun içindir ki, mi'râc gecesi peygamberler Beyt'ül-Makdis'de toplandıklarında; onlara İmâm olmuştu. Haşr günü Rab, haklan ayırmak üzere geldiğinde şefaatçi yine o'dur. Ülü'1-Azm peygamberlerin gelip geçtiği ve sonunda nöbetin kendisine gelip de ancak o'na mahsûs olarak kaldığı makâm-ı Mah-mûd da Rasûlullah Muhammed (s.a.) e yaraşır.[26]

83 — Yoksa Allah'ın dinînden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur. Ve O'na döndürüleceklerdir.
84 — De ki: Allah'a îmân ettik. Bize indirilene. İbrahim, İsmail, îshâk, Ya'kûb ve oğullarına indirilenlere, Musa'ya, îsâ'ya ve peygamberlere; rabları tarafından verilenlere de îmân ettik. Onların hiç birisi arasında fark gözetmeyiz. Ve biz O'na teslim olanlarız.
85 — Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz. Ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.

İslâm'dan Başka Din Arayanlar

Allah Teâlâ, Allah'ın dininden başka bir din istiyenlere red makamında olmak üzere böyle buyuruyor. Allah'ın dini ki; kitaplarını onunla indirmiş, peygamberlerini onunla göndermiştir. O din tek ve ortağı olmayan Allah'a kulluktur. «Göklerde ve yerde kim varsa ister istemez O'na teslim olmuştur.» Nitekim Cenâb-ı Hak bir başka âyette şöyle buyurur:
«Göklerde ve yerdekiler de, gölgeleri de sabah akşam ister istemez Allah'a secde ederler.» (Ra'd, 15)
«Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa-sola vurarak boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taelamaksızm Allah'a secde ederler. Kahir ve Hâkim olan Rablanndan korkarlar ve emrolunduklarz şeyleri yaparlar.» (Nahl, 48 - 50)
Mü'min, kalbini ve kalıbını kendi isteğiyle Allah'a teslim etmiştir. Kâfir ise istemeye İstemeye. Zîrâ o da Allah'ın karşı çıkılamayan ve kurtuluşu olmayan büyük hükümranlığı, kahr ve galebesi altındadır.
Bu âyetin tefsirinde başka bir mânâda bir hadîs-i şerîf vârid olmuştur ve ihtiva ettiği tevcih garîbtir. Şöyle ki:
Hafız Ebu'l-Kâsım Taberânî diyor ki: Ahmed îbn Nadr... Atâ Ibn Ebu Rebâh'dan; o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti: «Göklerde ve yerde ne varsa İster istemez O'na teslim olmuştur.» âyeti hakkında Rasûlullah şöyle buyurmuştur:
Semâda olanlar meleklerdir. Yerde kendi isteğiyle Allah'a teslim olanlar müslüman olarak doğanlardır, istemeyerek teslim olanlar ise zincir ve bukağılarla getirilen ümmetlerin esirleri olup bunlar istemedikleri halde cennete sürüleceklerdir.
Sahîh bir hadîste de şöyle denilir :
Rabbın, zincirlerle bağlı olarak cennete sürülen bir kavme şaşar.
Buna diğer bir yönden başka bir delil daha ilerde gelecektir. Fakat âyete bizim verdiğimiz önceki mânâ daha kuvvetlidir.
Vekî' tefsirinde şöyle der: Bize Süfyân... Mücâhid'den rivayet etti ki: «Göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez Allah'a teslim olmuştur» âyeti;
«Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan Allah,derler.» (Lokman, 25) âyeti gibidir.
Vekî' yine tefsirinde Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetle bu âyeti şöyle tefsir ediyor: Oysa göklerde ve yerde ne varsa, Allah kendilerinden söz aldığında, ister istemez O'na teslim olmuştur.
«Ve (Kıyamet günü) hepsi O'na döndürülecekler. O da hepsinin amelinin karşılığını verecektir.»
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«De ki Allah'a îmân ettik. Bize indirilen Kur'an'a, İbrahim, İs-mâîl, tshâk ve Ya'kûb'a indirilen vahy ve sahîfelere, Ya'kûb'un oğullarına —ki İsrâiloğullarının Ya'kûb'dan türeyen oniki sıfatıdır— indirilenlere, Musa'ya verilen Tevrat'a, îsâ'ya indirilen İncil'e ye bütün peygamberlere indirilenlere îmân ettik. Onların hiçbiri arasında fark gözetmez, tamâmına îmân ederiz. Ve biz O'na teslim olanlarız.»

Bu ^ümmetin mü'minleri gönderilen her peygambere, indirilen her kitaba îmân eder, onlardan hiçbirini inkâr etmez; bilakis Allah katından indirilen her kitabı, Allah'ın gönderdiği her peygamberi doğrular.
Sonra şöyle buyuruyor:
«Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, Allah'ın koymuş olduğu yoldan başka bir yola giderse, ondan asla kabul olunmaz. Ve o âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» Sahîh bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurur : Kim biz;m dinimizde olmayan bir ameli işlerse o reddedilmiştir.
İmâm Ahmedder ki; bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki —biz o sırada Medîne-i Münevvere'de İdik— Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü ameller gelir: Namaz gelir ve; Ey Rabbım, ben namazım, der. Allah Teâlâ; sen hayır üzeresin, buyurur. Sadaka gelir ve; ey Rabbım ben sadakayım, der Allah Teâlâ ona; sen hayır üzeresin, buyurur. Sonra oruç gelir ve; ey Rabbım ben orucum, der. Allah Teâlâ da ona; sen hayır üzeresin, buyurur. Böylece bütün ameller gelir ve Allah Teâlâ hepsine de; sen hayır üzeresin, buyurur. Son olarak İslâm gelir ve; ey Rabbım sen selâm'sın, ben de İslâm, der. Allah Teâlâ da ona; sen hayır üzeresin. Bugün seninle olacağım ve seninle vereceğim, buyurur. Allah Teâlâ kitabında:
«Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» buyuruyor. Hadîsi yalnızca Ahmed îbn Hanbel tahrîç etmiştir. îmâm Ahmed'in oğlu Ebu Abdur-rahmân Abdullah şöyle der : Abbâd îbn .Râşid güvenilir bir râvidir. Fakat Hasan, Ebu Hüreyre'den işitmemiştir.[27]

86 — îmân ettikten, peygamberin hak olduğunu gördükten ve kendilerine apaçık deliller gedikten sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete eriştirir? Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete iletmez.
87 — işte bunların cezası: Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onların üzerinedir.
88 — Ebediyyen onun içindedirler. Onlardan azâb hafifletilmez ve onlara rahmet nazarıyla bakılmaz.
89 — Ancak bunun ardından tevbe edip, islâh edenler müstesnadır. Doğrusu Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

İmândan Dönenler

îbn Cerîr diyor ki; bize Muhammed Îbn Abdullah'ın... îbn Ab-bâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir:
Ansârdan bir adam müslüman olmuş, sonra dinden çıkarak küfre katılmış, fakat pişman olarak kavmine şu haberi göndermişti: Benim için Allah Rasûlüne sorun: Benim için tevbe var mı? Bunun üzerine; bu âyetler nazil oldu. Kavmi o adama bunu haber verdiler. O da geldi ve yeniden müslüman oldu. Hadîsi Neseî, îbn Hibbân ve Hâkim, Dâ-vûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivayet etmişlerdir: Hâkim; İsnadı sahihtir, ama Buhârî ve Müslim tahrîç etmemiştir, der.
Abdürrezzâk diyor ki; bize Ca'fer İbn Süleyman... Mücâhld'den rivayet etti ki, o şöyle dedi: Haris İbn Süveyd Râsûlullah (s.a.) a geldi ve nıüslüman oldu. Sonra

kâfir oldu ve kavmine döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri inzal buyurdu. Bu âyetleri Hâris'in kavminden birisi alıp götürdü ve o'na okudu. Haris: Vallahi ben seni doğru bir adam olarak bilirim. Allah Rasûlü senden daha doğrudur. Allah Teâlâ ise üçünüzün en doğru olanıdır, dedi."
Râvî anlatıyor: Haris döndü ve müslüman oldu. Hem de iyi bir müslüraan.
Allah Teâlâ buyuruyor ki;
«îmân ettikten, peygamberin hak olduğunu gördükten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete eriştirir?»
Peygamberin kendilerine getirdiklerinin doğruluğuna dâir hüccetler ve burhanlar ortaya konup durum açıklığa kavuştuktan sonra, şirkin karanlıklarına dönenler var ya işte onlar, hidâyeti körlükle karıştırdıktan sonra, hidâyete yeniden nasıl hak kazanabilirler? İşte bunun için Allah Teâlâ:
«Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete iletmez. îşte bunların cezası : Allah'ın ve yaratmış olduğu meleklerle bütün insanların la'neti onların üzerinedir, Ebediyyen bu la'netin içindedirler. Onlardan azâb bir an dahi olsa hafifletilmez ve onlara rahmet nazarıyla bakılmaz. Ancak bunun ardından tevbe edip islâh edenler müstesnadır. Doğrusu Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir». buyuruyor. Bu, Allah'm yarattıklarına olan lutfu, iyiliği ve rahmetindendir. Kim O'na tevbe ederse muhakkak ki O, tevbeleri kabul eder.[28]

90 — îmân ettikten sonra küfredip de, küfürleri artanların tevbeleri kabul edilmez, işte onlar sapıkların kendileridir.
91 — Doğrusu küfredip de, kafir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiç birin-den kabıil edilmez. Onlar için elim bir azâb vardır. Ve onların hiç yardımcıları da yoktur.

Kâfir Olarak Ölenler

Allah Teâlâ, îmân ettikten sonra kâfir olan, sonra küfrü artan ve ölünceye kadar da kâfir olarak kalan kimselerin, ölüm esnasındaki tevbelerini kabul etmeyeceğini haber veriyor. Nitekim bu âyette de aynı tehdit vardır: «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca, şimdi işte gerçekten tevbe ettim... diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» (Nisa, 18)
Bunun için burada da: «Tevbeleri kabul edilmez. İşte onlar, sapıkların kendileridir.» buyuruyor.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize Muhammed îbn Abdullah... îbn Abbâs'dan rivayet etti: Bir kavim müslüman oldu, sonra irtidât etti. Sonra tekrar müslüman oldu, sonra da tekrar irtidât etti. Kavimlerine haber göndererek kendilerinin durumlarını sormalarını istediler. Onlar da durumu Allah'ın Rasûlüne (s.a.) ilettiler bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Ebu Bekr el-Bezzâr böylece rivayet etmiştir ve hadîsin isnadı kuvvetlidir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki;
«Doğrusu küfredip de kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiçbirinden kabul edilmez.»

Küfür üzere ölen kimsenin hiç bir hayn kabul edilmez. Allah'a yakınlık vesilesi olarak görüp de yeryüzü dolusu altını dahî infâk etmiş olsa bu, kabul edilecek değildir.
Nitekim Rasûlullah (s.a.) a sordular : Ey Allah'ın Rasûlü, Abdullah îbn Cüd'ân misafirleri ağırlar, esirleri âzâd eder ve yemek yedirirdl Bunlar kendisine hiç fayda vermeyecek mi?
Hayır, ömründe bir gün olsun «Allah'ım kıyamet gününde hatâmı bağışla.» dememiştir, buyurdular.
Böylece, yeryüzü dolusu altım dahi fidye olarak verse bu, kendisinden kabul edilmiyecektir. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde de buna işaret ediyor:
«Kimseden bedel kabul olunmaz, şefaat fayda vermez.» (Bakara, 123)
«Alış-veriş ve dostluğun olmayacağı gün...» (İbrâhîm, 31)
«Muhakkak ki, yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da, kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye olarak verseler, onlardan kabul olunmaz ve onlara elîm bir azâb vardır.» (Mâide, 36)
Burada da şöyle buyuruyor:
«Doğrusu küfredip de kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar yine de hiç birinden bu kabul edilmez...» Onu hiç bir şey Allah'ın azabından kurtaramaz. O kişi dünya kadar altın infâk etmiş, dünyanın dağlan, tepeleri, kumlan, ovalan, vadileri, karalan ve denizleri kadar altını nefsini kurtarmak için fidye vermiş olsa bile.
îmâm Ahmed diyor: Bize Haccâc... Enes İbn Mâlik'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki o şöyle buyurmuş:
Kıyamet günü cehennem ehlinden olan bir adama sorulur: Söyle bakalım, yeryüzünde bulunan şeyler senin olsaydı bunları fidye olarak verir miydin? Adam, evet, der. Allah Teâlâ buyurur: Ben senden, bundan daha azım ve kolayını istedim. Baban Âdem'den senin adına, Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağına dâir söz aldım. Sen ise şirk koşmakta direttin. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de tahrîç etmişlerdir.
Bu hadisi bir başka tarîktan rivayeti ise şöyledir :
îmâm Ahmed dedi: Bize Revh... Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
Cennet ehlinden bir adam getirilir, Allah Teâlâ ona, ey âdemoğlu evini nasıl buldun? diye sorar. O da; ey Rabbun evlerin en hayırlısı, diye cevâb verir.
Allah Teâlâ buyurur ki:
İste ve dile. Adam şehîdliğin faziletini bildiği için şöyle der: Beni dünyaya döndürüp Senin yolunda on kerre şehîd olmaktan başka bir şey istemem ve dilemem.
Cehennem ehlinden bir adam getirilir ve Allah ona da sorar; ey âdemoğlu evini nasıl buldun? O da; ey Rabbım evlerin en kötüsü, diye cevâb verir. Allah Teâlâ; buradan kurtulmak için dünya dolusu altın fidye verir miydin? diye sorar. Adam; evet ey Rabbım, der. Hak Teâlâ buyurur ki; yalan söylüyorsun. Bundan daha az ve kolayını istedim de yapmadın. Ve cehenneme geri götürülür.
İşte bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Onlar için elim bir azâb vardır ve onların hiç yardımcılan da yoktur.» Onlan Allah'ın elîm azabından kurtaracak hiç kimse yoktur.[29]

92 — Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, asla birr'e erişemezsiniz. Ve her ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.

Sevdiğiniz Şeyleri Vermedikçe

îmâm Ahmed dedi: Bize Revh... Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki o şöyle demiş: Medine'de ansârdan; hurma malı en çok olan kişi Ebu Talha idi. O'nun en sevgili malı da mescid'in karşısında bulunan Beyrühâ idi. Rasûlullah (s.a.) oraya girer ve tatlı suyundan içerdi.
Enes anlatıyor: «Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz.» âyeti nazil olunca Ebû Talha şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ : «Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz.» buyuruyor. Benim de en sevgili malım Beyruhâ'dır. Ve o Allah için sadakadır. Ben Allah katında onun iyiliğini ve Allah katında bana azık olmasını istiyorum. Ey Allah'ın Rasûlü burayı Allah'ın sana gösterdiği yere koy.
Rasûlullah buyurdu: Mâşâallah! Bu kazançlı bir maldır, bu kazançlı bir maldır. Burayı akrabalarına bırakmanı uygun görüyorum.
Ebu Talha; o halde öyle yap ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve Rasûlullah da orayı Ebu Talha'nın akrabalarına ve amca oğullarına bölüştürdü. Bu hadîsi Buhârİ ve Müslim tahrîç etmiştir.
Yine Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadise göre Hz. Ömer:
Ey Allah'ın Rasûlü Hayber'deki yüz hissemden daha güzel ve nefîs bir malım yok. Onu tasadduk etmek istemiştim. Rasûlullah şöyle buyurdular:
Aslını kendine bırak, meyvesini dağıt.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr dedi: Bize Ebu'l-Hattâb Ziyâd tbn Yahya... Hamza İbn Abdullah İbn Ömer'den rivayet etti ki o şöyle demiştir:
«Sevdiğiniz şeylerden Allah için infâk etmedikçe...» âyeti nazil olunca Allah'ın bana verdiklerini düşündüm ve içlerinde bana en sevgili olarak bir Rûm câriye buldum. Bu, Allah rızâsı için hürdür, dedim. Keski tekrar düşünüp başka bir şeyi Allah rızâsı için vereydim de onunla evleneydim.[30]

İzahı

Hakîkî İnfâk

«Siz sevdiklerinizden infâk etmedikçe birr'e ulaşamazsınız.» Yani birr'in hakîkatına ulaşıp birr sahibi olan ebrâr cümlesine giremezsiniz, penildi ki; Allah'ın birr'i sevabıdır. Yiyecekleriniz, sevdiğiniz ve tercih ettiğiniz kendi nafakanız oluncaya kadar birr'e ulaşamazsınız. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «kazandıklarınızın temizlerinden infâk edin.» kavli gibi. Selef-i sâlihîn merhum; bir şeyi sevdikleri zaman onu Allah için verirlerdi. Rivayet edilir ki, bu âyet nazil olduğunda Ebu Talha geldi ve dedi ki; Ey Allah'ın Rasûlü, bana mallarımın içerisinde en sevimli olanı Beyruhâ'dır. Ey Allah'ın Rasûlü, onu Allah'ın sana gösterdiği şekilde kullan. Rasûlullah (s.a.) ne güzel, ne güzel. Bu kazançlı mal. Veya kokulu mal buyurdu. Onu, senin yakınların

için vermeni uygun görürüm, dedi. Ebu Talha, öyle yaparım ey Allah'ın Rasûlü diyerek, onu akrabaları arasında taksim etti.
Zeyd İbn Hârise'nin çok sevdiği bir atı vardı. Bu, Allah yolundadır, dedi. Rasûlullah (s.a.) onun üzerine Zeyd'in oğlu Üsâme'yi bindirdi. Zeyd, kendi içinde bir şey duydu ve dedi ki; ben bunu tasadduk etmek istemiştim. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine şöyle dedi: Doğrusu Allah Teâlâ senden onu kabul etti.
Hz. Ömer (r.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye mektup yazarak, kendisine Kisrâ'nın şehri fethedildiği gün esîr alınan Celûlâ esîri bir câriye satın almasını bildirdi. Câriye yanma getirilince, ona hayran oldu ve dedi ki; Allah Teâlâ; «Sevdiklerinizden infâk etmedikçe asla birr'e ulaşamazsınız» buyuruyor. Binâenaleyh ben bu cariyeyi azâd ediyorum.
Hz. Ebu Zerr'e bir misafir indi. Ebu Zerr, çobana en güzel devemi getir, dedi. O, en çelimsiz bir deve getirdi. Ebu Zerr, bana İhanet ettin, deyince o; devenin en güzeli dişi olanıdır. Ben bir gün sizin ona ihtiyâç duyacağınızı hatırladım, dedi, Ebu Zerr, ona muhtaç olduğum gün, çukura koyulduğum gündür, dedi.[31]
Müfessirler, bu âyetin tefsirinde; selefi sâlihîn'in Allah İçin sevdikleri şeyleri nasıl İnfak ettiklerine dâir pek çok örnekler zikrederler. İbn Cerîr bu konuda bir çok misâl naklederken diğer hadîs kitapları da bazı vak'alan aktarırlar. (...)
Bu konuda îbn Cerîr Mücâhid'den şöyle dediğini nakleder : Hattâb oğlu Ömer, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye bir mektup yazarak, Celûla'dan kendisine bir câriye satın almasını bildirir. Olay, Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın Medâin'i fethettiği savaşta cereyan etmiştir. Câriye geldiğinde, Hz. Ömer cariyeyi çağırır ve der ki; Allah Tealâ ((Siz sevdiğiniz şeyleri in-fâk etmedikçe birr'e ulaşamazsınız.» buyuruyor. Binâenaleyh ben seni bu sebeple azâd ediyorum, der.
İnfâk ve sevilen şeyleri Allah yolunda harcama konusunda selef-i sâlihîn'den pek çok haber nakledilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin evine bir misafir gelir. Ancak ailesinde ona vereceği bir şey bulamaz. Bu sırada Ansârdan bir adam gelir —ki bu kişi Zeyd İbn Sehl'dir— misafiri kendi evine götürür. Önüne yemek koyar. Ve karısına da çırayı söndürmesini emreder. Kadın kalkar, çırayı yakıyormuş gibi yapıp söndürür. Zeyd îbn Sehl elini yemek kabının içerisine yiyormuş gibi uzatır, çeker ama hiçbir şey yemez. Misafir tek başına yemeği yer. Zeyd İbn Sehl ve ailesi aç ve güçsüz kalırlar. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) ona der ki: Allah, Azze ve Celle sizin dün gece misafirinize yaptığınız şeye hayret etti. Bunun üzerine, «kendileri muhtaç da olsalar başkalarım kendi nefislerine tercîh ederler» âyeti nâzü oldu. Bu olayı Bu-hârî, Müslim ve başkaları Ebu Hüreyre'den naklederler.
Abdullah İbn Ömer bir balık yemek ister. Bu sırada hastalıktan yeni çıkmıştır. Medine'de gezinir ama balık bulamaz. Bir süre sonra balığı bulur ve birbuçuk dirheme satın alır. Balık kızarrtılır ve bir parça ekmekle önüne getirilir. Bu sırada kapıdan bir dilenci gelir. Abdullah İbn Ömer oğluna der ki ;onu ekmeğimle beraber sar ve dilenciye ver. Çocuk yapmak istemez, karşı çıkar ise de Abdullah îbn Ömer vermesini emreder. Sonra onu getirir, Önüme koyar ve der ki; Ey Ebu Ab-durrahmân, onu afiyetle ye. Ben bir dirhem verdim ve satın aldım. Abdullah İbn Ömer der ki: Onu sat ve fakire ver. Ondan dirhem dahî alma. Çünkü ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum: «Hangi kimse bir şeyi arzular ve arzusunu reddederek başkasını kendine tercîh ederse, Allah onu bağışlar. Veya o bağışlanır.»

İbn Hibbân zayıf hadîsler arasında bunu rivayet ederken, Ebu Şeyh Nâfi* kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder. Darekutnî ise onu müfred hadîsler arasında zik-reder.
Hattâb oğlu Ömer (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) in ashabından birine bir koyun başı hediye edilmiş. O, falanca kardeşim ona benden daha çok muhtaçtır diyerek, onu o kardeşine göndermiş. Gönderilen kişi, falanca kardeşim benden daha çok muhtaçtır, diyerek başı ona göndermiş. Ve her biri diğerine göndererek tam yedi el dolaştıktan sonra, ilk gönderene ulaşmış. Bu olayı Ebu Tâlib el-Mekkî Kût el-Ku-lûb da, Gazzâlî de ihyâ'da nakleder. Benzer bir olay da meşhur sûfîler-den Ebu'l-Hasan el-Antâkî'den nakledilir. Şöyle ki; onun yanında otuz küsur kişi toplanmışlar, Rey yakınında bir köyde bulunuyorlarmış. önlerinde sayılı ekmek parçası varmış. Hepsi birlikte o ekmeği yeseler doyamazlarmış. Parçalan ikiye bölmüşler ve çırayı söndürüp yemeğin, başına oturmuşlar. Her biri diğer arkadaşına, yemiş gibi görünmeye çalışmış. Fakat ışık yandığında görmüşler ki, hiç birisi bir lokma yememiş. Yemek bütünüyle duruyormuş.
îhyâ'da nakledilir ki; Abdullah îbn Ca'fe (r.a.) kendi tarlalarından birine giderken bir hurma ağacının altında oturmuş. O hurma ağacının sahibi olan topluluğun çocukları da orada çalışıyormuş. Çocuk azığını getirip yemek istemiş. İçeriye bir köpek girmiş ve çocuğa yaklaşmış. Çocuk ona bir parça ekmek bölüp atmış, hayvan yemiş. Sonra ikinci ve üçüncüyü atmış. Hayvan onları da yemiş. Abdullah çocuğa bakıyormuş. Demiş ki; ey çocuk, günlük azığın ne kadar? Çocuk, görmedim demiş. Abdullah niçin bu köpeğe azığım yedtriyorsun? dediğinde, o bu günümü böylece dürüp kapatacağım, demiş. Abdullah îbn Ca'fer demiş ki; nasıl bir cömertlik. Bu çocuk benden çok daha cömert. Bunun üzerine o bahçeyi satın almış ve bahçede çalışan köleyi azâd etmiş, bahçeyi de köleye vermiş.
Bu ve benzeri olaylarda Allah'a ve âhiret gününe inananlar için güzel örnekler vardır. Bu güzel örnekleri benimsemek gerekir. Selef-i sâlihîn bu güzel örneklere bağlanmışlardır.[32]

93 — Tevrat inmeden evvel israil'in, kendi nefsine haram kıldığından başka bütün yiyecekler îsrâiloğullan-na helâl idi. Eğer sâdıklardan iseniz haydi Tevrat'ı getirip okuyun, de.
94 — Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yalan is-nâd ederse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.
95 — De ki: Allah doğru buyurmuştur. O halde hanîf olarak İbrahim'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi.

Allah'ın Dinine Uyun

İmâm Ahmed diyor : Bize Hâşim îbn el-Kâsım... îbn Abbâs'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir: Bir grup yahûdî Rasûlulalh (s.a.) in huzuruna geldi ve : Sana bir takım huylar soracağız; bunları ancak bir peygamber bilebilir, dediler. Rasûlullah; dilediğinizi sorun. Ancak Ya'kûb'un, çocuklarından söz aldığı gibi 3iz de bana söz vereceksiniz : Şayet sizin bildiğiniz bir şeyi ben size haber verirsem bana tâbi olup müslüman olacaksınız, buyurdu. Onlar da: Peki, bu sözü söylüyoruz, dediler.

Rasûlullah (s.a.) : O halde dilediğinizi sorun, buyurdu. Onlar; bize şu dört hasletten haber ver: Birincisi, tsrâîl hangi yemeği kendisine haram kıldı? İkincisi, erkeğin ve kadının menileri nasıl olur? Bunlardan nasıl erkek çocuk olur? Üçüncüsü, uyuyan ümmî peygamber nasıldır? Dördüncüsü, bu ümmî peygamberin meleklerden dostu hangisidir? diye sordular. Rasûlullah (s.a.); onlara bunları haber verdiği takdirde kendisine tabi olacaklarına dâir söz alarak şöyle buyurdu: Musa'ya Tevrat'ı indiren (Allah) adına söyleyin; biliyor musunuz ki Israîl şiddetli bir hastalığa tutulmuş ve hastalığı uzamıştı. Allah hastalığına şifâ verirse en sevdiği yemeği ve içeceği nefsine yasaklayacağına dâir Allah'a adakta bulundu. En sevdiği yemek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütüydü.»
Evet, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Kendinden başka ilâh olmayan ve Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah için söyleyin: Erkeğin menisinin beyaz ve koyu, kadının menisinin sarı ve İnce (akıcı) olduğunu biliyor musunuz? Hangisi üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk ona benzer: Erkeğin menisi kadınınkine üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk erkek, kadınınki erkeğinkine üstün gelirse Allah'ın izniyle çocuk kız olur. Onlar, evet dediler. Rasûlullah (s.a.): Allah'ım şâhid ol! buyurup devam buyurdular: Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah için söyleyin. Bu ümmî peygamberin gözlerinin uyuduğunu, fakat kalbinin uyumadığını biliyor musunuz? Onlar; Allah'ım evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Onlar: Şimdi de sen bize meleklerden dostunun kim olduğunu haber ver. İşte o zaman seninle birleşeceğiz, ya da ayrılacağız, dediler. Rasûlullah
Benim dostum Cibril'dir. Allah'ın gönderdiği hiç bir peygamber yoktur ki Cibrîl o'nun dostu olmasın.
Onlar: İşte şimdi senden ayrılıyoruz. Eğer dostun o'ndan başkası olsaydı sana uyacaktık, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ (Bakara, 97) âyet-i kerîmesini inzal buyurdu. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Hüseyin tbn Muhammed kanalıyla Abdülhamîd'den de rivayet etmiştir.
Bu hadîsin başka bir tarîkten rivayeti ise şöyledir: İmâm Ahmed dedi: Bize Ebu Ahmed ez-Zübeyrî... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir : Yahudiler Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve şöyle dediler :
Ey Ebu'l-Kasım, sana beş şey soracağız: Eğer bunları bilirsen senin peygamber olduğunu anlıyacağız ve sana uyacağız.
Rasûlullah (s.a.) İsrail'in (Hz. Ya'kûb) oğullarından söz aldığından «Allah söylediğimize vekildir» dediği gibi söz almıştı. Müteakiben : Söyleyiniz, buyurdu. Onlar: Bize peygamberin alâmetini haber ver, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Gözleri uyur ama kalbi uyumaz, buyurdular. Onlar: Kadının nasıl erkek veya kız doğurduğunu haber ver, diye sordular. Rasûlullah (s.a.) : İki su (meni) birleşir; eğer erkeğin menisi üstün gelirse erkek, kadının menisi üstün gelirse kız doğurur, buyurdular. Onlar: İsrail'in kendine neyi haram kıldığını haber ver, dediler. Rasûlulalh (s.a.) : Hz. Ya'kûb ayak ağrılarından şikâyet ediyordu. Buna falan, falan sütü uygun bulmuştu. —Ahmed İbn Hanbel der ki; bazıları bunun deve sütü olduğunu söylediler,— Hz. Ya'kûb daha uygun bir şey bulamadı ve deve etini kendine yasakladı.
Onlar: Doğru söyledin, deyip sordular: Bize şimşeğin ne olduğunu haber ver.

Rasûlullah (s.a.) : Şimşek, Allah'ın meleklerinden birisidir. Bulutların idaresiyle görevlendirilmiştir. Elinde ateşten bir kamçı vardır. Bununla bulutları Allah'ın emrettiği yerlere sevkeder, buyurdular.
Onlar: Peki bu duyulan ses nedir? dediler. Rasûlullah (s.a.) : Ö, meleğin sesidir, buyurdu. Onlar yine: Doğru söyledin ama bir soru daha var. Eğer onu da haber verirsen sana uyacağız, dediler: Hiç bir peygamber yoktur ki, kendisine haber getiren bir melek bulunmasın. Bize bu arkadaşının kim olduğunu haber ver, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Cibril (a.s.) dir, buyurdu. Onlar : Bu, harb ve azâb indiren Cibril'dir ve bizim düşmanımızdır, rahmet, bitki ve yağmur indiren Mîkâîl'i söyle-seydin, o zaman sana uyacaktık, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki, kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki, evvelki kitâbları tasdîk eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» (Bakara, 97) âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve Neseî, Abdulalh îbn Velîd'in hadîsinden rivayet eder. Tir-mizî der ki; bu hadîs hasendir, garîbtir.
îbn Cüreyc ve Avfî, İbn Abbâs'tan naklederler ki; İsrail'e —Hz. Yâkûb'un adıdır— geceleri ayak ağrısı arız olur, o'nu rahatsız ve huzursuz ederek uyutmazdı. Sabah olunca ağrısı giderdi. Hz. Ya'kûb; Allah kendisinin bu derdini giderirse ne kendinin ne de çocuklarının damar yemeyecekleri hususunda nezretti.
Dahhâk ve Süddi de aynı şekilde naklederler. îbn Cerir de tefsirinde aynı hususu anlatıp rivayet ettikten sonra şöyle der: İsrail'in oğulları bunun haram kılınmasında Hz. Ya'kûb'un sünnetine ve yoluna tâbi oldular.
îbn Cerîr : «Tevrat inmeden...» kısmının tefsirinde de : İsrail bunu kendisine, Tevrat indirilmezden önce yasaklamıştı, der.
Ben derim ki: Buranın, geçen kısımla iki (yönden) münasebeti vardır:
Birincisi: îsrâil (a.s.) kendisi için en sevimli olan şeyi nefsine yasaklamış ve Allah için onu terk etmişti. Şerîatlan buna İzin veriyordu. Daha sonra gelen, «Sevdiklerinizden Allah yolunda infâk etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz.» âyetiyle bunun arasında bir münâsebet vardır. Aynı husus bizim şeriatımızda da vardır. Kul, Allah'a itaat için sevdiği ve arzuladığı şeylerden İnfâkta bulunur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«Malını seve seve... veren» (Bakara, 177)
«Onlar... seve seve yemek yedirirler.» (İnşân, 8)
İkincisi: Bundan önceki âyetlerde hıristiyanlann Mesih hakkındaki bâtıl inançları reddedilmiş, inançlarının boş olduğu açıklanmış, îsâ (a.s.) ve annesinin durumları, Allah'ın onu kudret ve dilemesi ile nasıl yarattığı, İsrâiloğullanna peygamber olarak gönderip onları Rab-bma ibâdete davet etmesi açıklığa kavuşturulmuştu. Burada da yahû-dîlere red sadedinde olmak üzere vuku' bulduğunu ve caiz olduğunu kabul etmedikleri neshin vuku' bulduğu anlatılıyor: Allah, onları kitabı olan Tevrat'ta Nûh (a.s.) gemiden çıktığında Allah'ın kendisine yeryüzünün bütün hayvanlarım mübâh kıldığını, onun da bunları yediğini, bundan sonra İsrail'in deve etini ve sütünü kendine yasaklamış olduğunu, bu konuda oğullarının da ona uymuş bulunduğunu, aynı yasaklamayı Tevrat'ın da getirdiğini, bundan başka daha birçok şeyi zikrediyor:
Nitekim, Allah Teâlâ Hz. Âdem'e kızlarım oğullarıyla evlendirme izni vermişti. Sonra bunu yasakladı.

Karısının üzerine, onun haberi olmadan odalık edinmek Hz. İbrahim'in dininde mubahtı. Nitekim Hz. İbrahim, Sara üzerine Hâcer*i odalık edindiğinde böyle yapmıştı. Sonra bu gibi şeyler Tevrat'ta ya-hûdîlere yasaklandı. Aynı şekilde iki kız kardeşle aynı anda evli olmak yaygın idi. Nitekim Hz. Ya'kûb (a.s.) iki kız kardeşi nikâhı altında toplamıştı. Sonra bu, Tevrat'ta yasaklandı. Bütün bunlar ellerindeki Tevrat'ta zikredilmiştir. Bu ise neshin ta kendisidir.
Aynı şekilde, Tevrat'ta yasaklanan bazı şeylerin Mesîh (a.s.) e helâl kılınması ela birer neshtir. Niçin ona uymadılar da yalanlayıp muhalefet ettiler?
Allah'ın Muhammed (s.a.) e gönderdiği ve ataları İbrahim'in dini olan hak din ve doğru yol da böyledir. Niçin inanmıyorlar?
Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Tevrat inmeden evvel, İsrail'in, kendi nefsine haram kıldığından başka bütün yiyecekler îs-râiloğullarına helâl idi. Eğer sâdıklardan iseniz haydi Tevrat'ı getirip okuyun, de.» Zîrâ Tevrat da bizim söylediklerimizin aynım söylemektedir.
«Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yalan isnâd ederse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.»
Neshin vuku' bulduğuna dâir bu açıklamamızdan ve zikrettiklerimizden sonra kim; Allah'a karşı yalan isnâd eder, Allah'ın kendilerine sebt gününü verdiğini, dâima Tevrat'a sarılmayı emrettiğini, bür-hân ve hüccetlerle Allah'a çağıracak başka bir peygamber gönderilmediğini (gönderilmeyeceğini) iddia ederse «îşte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.»
Sonra Allah buyuruyor ki;
Ey Muhammed de ki: Kur'an-ı Kerîm'de haber verdiği ve şeriat olarak koyduğu şeylerde Allah doğru buyurmuştur. O halde hanîf olarak İbrahim'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi. Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de Muhammed (s.a.) in lisanıyla koymuş olduğu İbrahim'in dinine uyun. O, üzerinde hiç şek ve şüphe olmayan Hak dindir. Hiçbir peygamberin daha mükemmelini, daha açığım, daha tamâm olanını getirmediği bir yoldur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «De ki: Şüphesiz Rabbım beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrahim'in dinine. İbrahim müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161)
«Sonra sana: Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy, O hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyetti.» (Nahl, 123)[33]

96 — Muhakkak ki; insanlar için konulmuş ilk ev çok mübarek olarak kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'dekidir.
97 — Orada apaçık alâmetlerle, ibrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emîn olur. Ona yol bulabilen herkesin, Kâ'be'yi haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilsin ki, doğrusu Allah, âlemlerden müstağnî'dir.

Kâ'betullah

Allah Teâlâ; insanların ibâdet etmeleri, kurban kesmeleri, kendisine doğru namaz kılmaları, yanında İ'tikâfa durmaları için kurulan ilk evin, Mekke'de İbrahim (a.s.) in bina ettiği Kâ'be olduğunu haber veriyor. O İbrahim (a.s.) ki, hem hıristiyanlar hem de yahûdîler o'nun dini ve yolu üzerinde olduklarını iddia ediyorlar ama

Allah'ın emriyle bina ettiği ve insanları onu haccetmek üzere çağırdığı evi (Kâ'be'yi) haccetmiyorlar. Bunun için Allah Teâlâ: «Çok mübarek olarak kurulan ve âlemlere hidâyet kaynağı olan Kâ'be'dir.» buyuruyor.
İmâm Ahmed dedi: Bize Süfyân... Ebu Zerr'den rivayet etti ki o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzünde ilk kurulan mescid hangisidir? diye sordum.
O; Mescid-i Harâm'dır, buyurdu. Sonra hangisi? dedim. O; Mescld-i Aksa, buyurdu. Aralarında ne kadar zaman var? dedim, o; kırk sene, dedi. Ondan sonra hangisi? dedim o; (sonra) nerede namaza erişirsen orada kıl. Zîrâ (yeryüzünün) tamâmı mesciddir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim de A'meş kanalıyla tahrîç etmişlerdir.
İbn Ebu Hatim dedi: Bize Hasan İbn Muhammed... «İnsanlar için kurulan İlk ev Mekke'deki... Kâ'be'dir.» âyeti hakkında... Hz. Ali'den rivayet etti ki, o şöyle demiş: Ondan önce evler vardı. Fakat o, Allah'a ibâdet için kurulan ilk evdir.
Yine İbn Ebu Hatim diyor ki: Babam... Hâlid İbn Ar'ara'dan haber verdi ki o, şöyle demiştir: Bir adam kalktı ve Hz. Ali'ye sordu : Bana Beyt (Kâ'be) den haber verebilir misin? O, yeryüzünde ilk kurulan ev midir? dedi.
Hz. Ali: Hayır, dedi. Fakat içine bereket konan ilk evdir. İbrahim'in makamıdır. O'na giren emniyette olur.
Râvl sonra Hz. İbrahim'in Kâ'be'yi nasıl bina ettiğine dâir hadisin tamâmını zikretti. Biz, Bakara sûresinde o hadîsleri genişçe zikrettiğimiz İçin buraya tekrar almıyoruz.
Süddî, mutlak olarak yeryüzünde ilk kurulan evin Kâ'be olduğunu iddia etmiştir. Ama sahih olan Hz. Ali'nin sözüdür.
Beyhakî'nin, Delâil'ün-Nübüvve adlı eserinde îbn Lehîa tarîkıyla...
Abdullah îbn Amr tbn Âs'dan merfû' olarak rivayet ettiği hadîs-1 şe-rîf e gelince; hadîsin metni şöyledir: Allah Adem ve Havva'ya Cibril'i gönderdi ve Kâ'be'nin inşâsını emretti, Âdem de Kâ'be'yl inşâ etti. Sonra da onu tavaf etmelerini emretti ve Âdem'e şöyle denildi: Sen insanların İtkisin, bu da İnsanlar için kurulan evlerin ilkidir. Görüldüğü üzere hadîs îbn Lehîa'nın tek başına rivayet ettiği hadîslerdendir ve tbn Lehîa zayıf bir râvîdir.
Allah daha iyisini bilir ama bu hadîs Abdullah îbn Amr'da mevkuf olup, ehl-i kitâb'ın kelâmından olmak üzere Yermûk günü esîr aldığı iki arkadaşından almış olsa gerektir.
«Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev «Bekke» deki...» âyetine gelince; meşhur olan kavle göre «Bekke», Mekke'nin isimlerindendir.
Şöyle de denilmiştir: Oraya Bekke denildi. Çünkü zulmetler orada parçalandı ve zâlimler orada hakka boyun eğdiler. Oraya Bekke denilmiştir : Çünkü insanlar orada toplanarak izdiham yaratırlar.
Katâde şöyle diyor : Allah, bütün insanları oraya toplar. Orada kadınlar erkeklerin önünde namaz kılarlar. Oradan başka hiç bir yerde bu yapılmaz.
Aynı şey Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Amr İbn Şuayb ve Mukatil îbn Hayyân'dan da rivayet edilmiştir.
Hammâd îbn Seleme... İbn Abbâs'dan naklediyor ki o, şöyle demiş : Mekke, Fecc'den, Ten'îm'e kadar; Bekke ise Kâ'be'den Bathâ'ya kadar olan yerlerin İsmidir.

Şu'be, Muğîre'den, o da İbrahim'den rivayetle şöyle dedi: Bekke, Beyt (Kâ'be) ve Mescid'dir. Zührî de aynı şeyi söylüyor :
Bir rivayetinde îkrime ve Meymûn îbn Mihrân ise, Bekke'nin Kâ'be ve çevresi, bunun dışındaki yerlerin de Mekke olduğunu söylüyor.
Ebu Salih, îbrâhîm el-Nehaî, Atiyye ve Mukâtil İbn Hayyân şöyle diyorlar: Kâ'be'nin yeri Bekke, bunun dışındaki yerler ise Mekke'dir.
Mekke için birçok isim zikredilir. (Bazıları) şunlardır:
Mekke, Bekke, Beyt'ül-Atîk, Beyt'ül-Harâm, Beled'ül-Emîn, Me'-mûn, Ümmü Ruhm, Ümmü'1-Kurâ, Salâh, Arş, Kâdis (günâhlardan temizlediği için), Mukaddese, en-Nâse (orada su az olduğundan, ya da sapıkların oradan çıkarılması sebebiyle), Base, Hatime, Nessâse, Re's, Kûsî, Belde, Beniyye ve Kâ'be.
Allah Tealâ buyuruyor: «Orada apaçık alâmetler...» oranın îbrâhîm (a.s.) tarafından inşâ edildiğine, Allah'ın orayı yüceltip şereflendirdiğine dâir alâmetler «Ve İbrahim'in makamı vardır.»
Kâ'be'nin inşâsı esnasında İbrahim (a.s.) orada durarak temel ve duvarlarının yükseltilmesinde oradan yararlanmıştı. îbrâhîm (a.s.) orada durur ve oğlu îsmâîl de kendisine (taş ve malzeme) verirdi.
İbrahim'in makamı Kâ'be'nin duvarına bitişikti. Hz. Ömer halîfeligi sırasında burayı tavaf edenlerin rahatça tavaf yapabilmeleri ve tavaftan sonra orada namaz kılanlarla karışmamaları için doğuya doğru olmak üzere geri çektirdi. Hacılar burada, tavaftan sonra namaz kılıyorlardı. Çünkü Allah Teâlâ: «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» (Bakara, 125) âyet-İ kerîme'sinde bize, onun yanında namaz kılmayı emretmiştir.
Bu konudaki hadîsleri daha önce (Bakara sûresinde) zikrettiğimizden tekrar buraya almıyoruz.
Avfî, îbn Abbâs'dan rivayetle: «Orada apaçık âyetlerle İbrahim'in makamı vardır» âyeti hakkında şöyle der: İbrahim'in makamı ve Mes/ar o apaçık âyetlerdendir.
Mücâhid de: Makamdaki İbrahim'in iki ayak izi apaçık bir âyettir, diyor. Aynı görüş Ömer İbn Abdülazîz, Hasan, Katâde, Süddî, Mu-kâtil İbn Hayyân ve başkalarından da rivayet edilmiştir.
îbn Ebu Hatim diyor ki; Ebu Sald ve Amr el-Evdî «İbrahim'in makamı vardır» âyeti hakkında... îbn Abbâs'tan şöyle rivayet ettiler: Harem'in tamâmı İbrahim'in makamıdır.
Amr el-Evdî'nin lâfzı ise şöyledir : Hacer*in tamâmı İbrahim'in makamıdır.
Saîd İbn Cübeyr'in, hacc, İbrahim'in makamıdır, dediği rivayet edilir. (Yazılı b'r) nüshada bu şekilde gördüm. Herhalde «Hacer'in tamâmı İbrahim'in makamıdır» şeklinde olacaktır. Nitekim Mücâhid bunu tasrîh etmektedir.
«Kim oraya girerse emin olur» âyetine gelince: Korkan kişi Mekke'nin harem'ine girdiğinde (orada) her kötülükten emin olur. Câhi-liye devrinde de durum böyle İdi: Hasan el-Basrî ve başkalarının da söylediği gibi: Bir adam birisini öldürür ve boynuna yün koyarak Ha-rem'e girer, öldürülenin oğlu onu harem'de bulsa bile ona hücum etmez, öldürmeye kalkışmaz, Harem'den çıkmasını bekler, gözetirdi.
îbn Ebu Hatim diyor ki: Ebu Saîd el-Eşecc... îbn Abbâs'dan rivayet etti ki: «Kim oraya girerse emîn olur» âyeti hakkında şöyle dedi: Kim Kâ'beye sığınırsa, Kâ'be

onu korur. Ancak barındırılmaz, yedi-rilmez ve içirilmez. Oradan çıkınca da yaptığı suçtan dolayı yakalanır (ve cezası verilir).
Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Çevrelerinde İnsanların kapılıp götürülmesine rağmen orayı mukaddes bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67)
«Bu evin Rabbına ibâdet etsinler; ki o, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» (Kureyş, 3-4)
Avlarının avlanması, avlarının yuvalarından kaçırılması, ağaçlarının kesilmesi, otlarının koparılması oranın haramları cümlesindendir. Nitekim bu konuda sahabeden bir grup tarafından muhtelif hadîs-i şerîf ve haberler rivayet edilmiştir. Bunların bir kısmı Rasûlullah (s.a.) dan rivayet edilirken, diğer bir kısmı sahâbe-i kirâm'a dayanmaktadır.
Buhârî ve Müslim'de —lâfız Müslim'indir— İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor ki, o şöyle demiştir: Rasûlulalh (s.a.), Mekke'nin fethi günü şöyle buyurdu : Bundan sonra hicret yoktur. Fakat cihâd ve niyyet vardır. Cihâda çağırıldığınız zaman icabet ediniz.
Yine Mekke'nin fethi günü şöyle buyurdu: Muhakkak ki Allah, bu beldeyi, gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Burası kıyamete kadar böyle kalacaktır. Burada, benden önce, hiç kimseye savaş helâl kılınmamıştır. Benim için de günün az bir kısmında helâl kılınmıştır. Burası kıyamete kadar böylece harem olarak kalacaktır. Dikenleri koparılmaz, avları ürkütülmez, oradaki buluntu mallar ancak sahibi aranmak suretiyle alınabilir, yaş bitkileri koparılmaz. Abbâs sordu : Ey Allah'ın Rasûlti, İzher otu hâriç değil mi? Çünkü izher otu demirci, dökümcüler ve evlerin üstünü örtmek için kullanılır.
Rasûlullah (s.a.) : Evet izher otu1 hâriç, buyurdular.
Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bunun gibi bir hadîs daha vardır. Yine Buhârî ve Müslim'de —Lafız Müslim'indir— bulunan bir hadîs-i şerîf şöyledir :
Ebu Şüreyh el-Adevî Mekke-i Mükerreme'ye elçiler gönderirken Amr îbn Saîd'e şöyle dedi: Ey Emîr, Rasûlullah (s.a.) Mekke fethinin ertesi günü konuştu. O, konuşurken kendisini şu gözlerim gördü. Konuştuklarını kulaklarım bizzat duydu ve kalbim konuştuklarını muhafaza etti. îzin ver de Rasûlullah'ın bu sözlerini sana nakledeyim. Rasûlullah (s.a.) Allah'a hamd ü senadan sonra şöyle buyurdu : Mekke'yi, insanlar değil Allah haram kılmıştır. Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kişiye orada kan dökmek ve ağaç kesmek helâl olmaz. Allah Rasûlü'nün orada harbetmesini kendine de bir ruhsat saymaya kalkanlar olursa onlara deyiniz ki: Allah, Rasûlüne izin verdi, size değil. O'na da günün kısa bir kısmında bu izni vermiş, sonra harâmlığı dün olduğu gibi bugün tekrar geri dönmüştür. Burada olanlar, olmayanlara teblîğ etsin.
Ebu Şüreyh'e sordular: Peki Amr sana ne dedi? Ey Ebu Şüreyh, bunu ben senden daha iyi biliyorum. Harem; bir âsiyi, kâtü olduğu veya utanç verici bir şey yaptığı için kaçanları barındırmaz, dedi.
Câbtr de şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim : Hiçbirinizin Mekke'de silâh taşıması helâl değildir. Bu hadîsi de Müslim rivayet eder. Abdullah îbn Adiyy diyor M; Rasûlullah (s.a.) [34] Mekke çarşısında Hazvera (Hazvera Mekke'de bir

yerin ismidir. Kelime anlamı küçük tepedir. O yorde küçük bir tepe olduğu için bu adı almıştır.) da durmuş konuşurken işittim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyordu : Allah'a yemîn olsun ki sen (Kâ'beyi kasdediyordu) Allah'ın yeryüzünün en hayırlısısın, yeryüzünün Allah'a en sevgili olanısın. Şayet ben senden çıkarılmamış olsaydım asla çıkmazdım.
Hadîsi İmâm Ahmed bu lâfızla —Tirmizî, Neşe! ve İbn Mâce rivayet etmişler ve Tirmizî hasendir, sahîhdir, demiştir. Tirmizî aynı hadîsin îbn Abbâs'dan rivayeti hakkında da, sahîhdir der. îmâm Ahmed bu hadîsin bir benzerini Ebu Hüreyre'den rivayet eder.
İbn Ebu Hatim diyor: Bize babam... Yahya İbn Ca'de İbn Hü-beyre'den rivayet etti ki o, «Kim oraya girerse emin-olur.» âyeti hakkında şöyle dedi: Kim oraya girerse ateşten emîn olur.
Beyhakî'nin rivayet ettiği şu hadîs de aynı mânâdadır : Bize Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed... Abdullah îbn Abbâs'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Beyt'e (Kâ'be'ye) giren iyiliğe girmiş, kötülükten çıkmış olur. Oradan çıktığında da bağışlanmış olarak çıkar. Sonra Beyhakî şöyle der: Bu hadîsin rivayetinde Abdullah îbn Müemmel tek kalmıştır ve kuvvetli değildir.
Cumhûr'un kavline göre «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.» âyeti; haccm farz kılındığı âyettir. «Hacc ve Umre'yi Allah için tamamlayın.» (Bakara, 196) âyetinin bu farziyyefi bildirdiği de söylenir. Kuvvetli olan görüş birincisidir. Haccın, İslâm'ın temel rükünlerinden ve esaslarından biri olduğuna dâir müteaddid hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Aynca müs-lümanların bu konuda zarurî icmâ'ı vardır. Mükellef olan kişinin ömründe bir kere haccetmesinin farz olduğu nass ve icmâ' İle sabittir.
İmâm Ahmed diyor... Bize Yezîd İbn Hârûn Ebu.Hüreyre'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bize (bir hutbede) şöyle buyurdu: Ey İnsanlar, hacc size farz kılındı, haccediniz. Bir adam: Her sene mi ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Rasûl-i Ekrem sustular. Adam sorusunu üç kere tekrarlayınca : Evet deseydim farz olacaktı. Güç yetirdiğinizde (haccediniz.) buyurdu ve şöyle devam etti: Ben sizi bı-raktığım sürece siz de beni (kendi halime) bırakınız. Sizden öncekiler, peygamberlerine çok şey sormaları ve onlara muhalefet etmeleri yüzünden helak oldular. Size bir şey emrettiğimde onu güç yetireblldiği-niz kadar yapın; bir şeyi de yasakladığımda onu (mutlaka) terkedin, bırakın. Müslim 4e Zübeyr İbn Harb kanalıyla, Yezîd îbn Harun'dan hadîsin bir benzerini rivayet eder.
Süfyân îbn Hüseyin... îbn Abbâs'dan rivayet ediyor ki, o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bir hutbesinde bize şöyle buyurdu: Ey insanlar, Allah size haccı farz kıldı. Akra' İbn Habis kalktı ve: Ey Allah'ın Rasûlü her sene mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Böyle söyleseydim (evet deseydim) farz olacak ve farz olduğunda yapamayacaktınız, yapmaya da gücünüz yetmeyecekti. Hacc bir kerredir. Kim bundan fazla yaparsa nafiledir, buyurdular.
Bu hadîsi îmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve Hâkim Müstedrek'inde Zührî kanalıyla rivayet ediyorlar. Yine aynı hadîs-i şerifi, Semmâk'dan, o îkrime'den, o da İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Bu hadîs-i şerîf Üsâme İbn Yezîd'den de rivayet edilmiştir.

İmâm Ahmed diyor : Bize Mansûr İbn Verdân... Hz. Ali'den rivayet etti ki o şöyle dedi: «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.» âyeti nazil olunca, sordular: Ey Allah'ın Rasûlü her sene mi? Rasûlullah (s.a.) sustu. Yine sordular : Ey Allah'ın Rasûlü her sene mi? Rasûlullah (s.a.) : Hayır, buyurdular. Eğer evet deseydim (her sene) üzerinize farz olacaktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:
«Ey îmân edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın.» (Mâide, 101)
Bunu Tirmizî, Neseî, îbn Mâce ve Hâkim Mansûr İbn Verdân'ın hadîsinden rivayet ediyor. Tirmizî: hasen'dir, garîbtir, diyor. Fakat bu sözü hakkında konuşulabilir. Zîrâ Buhârî: Ebu'l-Bahterî Ali (r.a.) den hadîs işitmemiştir, diyor.
îbn Mâce diyor ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Enes îbn Mâ-lik'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü hacc her sene mi farzdır? diye sordular. Eğer evet deseydim farz olacaktı, farz olsaydı yapmayacaktınız, yapmayınca da azaba çarptırılacaktınız, buyurdular.
Buhârî ve Müslim'de îbn Cüreyc kanalıyla... Sürâka İbn Mâlik'-den: rivayet ediliyor ki o şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü bu nimet bize sadece bu sene midir, yoksa ilelebed mi? Rasûlullah (s.a.) : Hayır, ilelebed buyurdular.
İmâm Ahmed'in Müsned'inde ve Ebu Davud'un Sünen'inde: Vâ-kıd îbn Ebu Vâkıd el-Leysî'den o da babasından rivayet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) (Veda haccında) hanımlarına şöyle buyurdular: (Hac-cınız) bundan ibarettir. Sonra evinize kapanıp (dışarı) çıkmayacakr sımz.
İstitâa (güç yetirmeye) gelince bunun kısımları vardır: Kişi. ba-zan kendi kendine, bazan da bir başkasıyla (hacca) güç yetirir. Nitekim bu husus ahkâm kitaplarında anlatılmıştır.
Ebu îsâ Tirmizî dedi: Bize Abd İbn Humeyd... tbn Ömer'den rivayet etti ki: Bir adam kalktı ve Rasûlullah (s.a.) a: Hacı kimdir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. O : Saçı başı dağınık (Saçını traş etmeyen) ve koku kullanmayan kişidir, buyurdular. Bir başkası kalktı ve: Hangi hacc daha faziletlidir? sorusunu sordu. Allah Rasûlü ona: Telbiye getirilen ve kurban kesilenidir, cevâbını verdiler. Bir başkası daha kalktı ve şöyle sordu : Yol bulaMlme ne demektir? Rasûlullah ona da: Azık ve binittir, diye mukabelede bulundular.
İbn Mâce de bunu îbrâhîm İb*> Yezîd'in hadisinden rivayet ediyor. Tirmizî İse: Bunu sadece İbrahim'in rivayetinden biliyoruz, bazı âlimler onun hıfz yönü hakkında konuştular, demiştir.
Tirmizî burada böyle söylemekte ise de Kitâb el-Hacc'da: bu, ha-sen bir hadîstir, demektedir.
Şüphe yok ki bu isnâddaki ricalin tamâmı, Îbrâhîm hâriç, güvenilir (sika) râvîlerdir. Onun hakkında da bu hadîsinden dolayı konuşul-muşsa da bu hadîste başkası da ona tâbi olmuştur.
İbn Ebu Hatim diyor: Bize babam... Muhammed İbn Abbâd İbn Cafer'den rivayet etti ki o şöyle dedi:
Abdulluh İbn Ömer'in yanında oturuyordum. O şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) a bir adam geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, (Kâ'be'ye) yol (bulma) nedir? diye sordu. Rasûl-i Ekrem: Azık ve binittir, buyurdular.

Bu hadîsi tbn Merdûyeh de Muhammed İbn Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr'den rivayet ediyor.
tbn Ebu Hatim devamla şöyle der : Bu hadîsin bir benzeri İbn Ab-bas, Enes, Hasan, Mücâhid, Ata, Saîd İbn Cübeyr, Rebî' İbn Enes ve Katâde'den de rivayet edilmiştir.
Bu hadîs başka tanklardan olmak üzere Enes'den, Abdullah İbn Abbâs'dan, İbn Mes'ûd'dan ve Âişe'den rivayet edilmektedir ve tamâmı da merfû'dur. Fakat isnâdlan hakkında konuşulmuştur. Nitekim el-ahkâm kitabında anlatılmıştır. En doğrusunu Allah bilir;
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu hadîs'in tarîklannı toplamaya özen göstermiştir.
Hâkim, Ebu Katâde Abdullah tbn Vâkıd kanalıyla... Enes'ten rivayet ediyor ki:
Rasûlullah (s.a.) : «O'na yol bulabilen herkesin...» âyeti soruldu ve şöyle denildi: «Sebîl» nedir? Rasûlullah (s.a.) : Azık ve binittir, buyurdular,
Hadîs, Müslim'in şartlanna göre sahih ise de, Buhârî ve Müslim bunu rivayet etmemişlerdir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki: Rasûlullah (s.a.) :
Farz olan haccı edâ etmekte acele ediniz. Zira sizden birisi basma ne geleceğini bilemez.
Yine İmâm Ahmed şöyle der: Bize Ebu Muâviye... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Kim haccetmek isterse acele etsin.
Hadîsi Ebu Dâvûd Müsedded'den, O da Ebu Muâviye ed-Darîr'den rivayet etmiştir.
Saîd İbn Cübeyr «Ona yol bulabilen herkesin...» âyeti hakkında îbn Abbâs'dan şunu rivayet ediyor: Üçyüz dirhemi olan, ona yol bulabilmiş sayılır.
îkrime'den de, kölesi şöyle dediğini rivayet ediyor: Sebîl (ona yol bulabilme şartı) sıhhattir.
Vekî' İbn el-Cerrâh... tbn Abbas'dan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: «Ona yol bulabilen herkesin...» âyetindeki «Sebil»; azık ve deve (binit) tir.
«Kim inkâr ederse bilsin ki doğrusu Allah, âlemlerden müstağnidir.»
tbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları şöyle dediler: Kim haccın farz olduğunu inkâr ederse, Allah ondan müstağnidir.
Saîd İbn Mansûr şöyle der:
Süfyân... îkrime'den nakleder ki, O şöyle dedi: «Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz.!.» (Âl-i İmrân, 85) âyeti nazil olunca yahûdîler: Biz Müslümanız, dediler. Allah Teâlâ
da: buyurdu. Yani Rasûlullah (s.a.) kendilerine «Allah, güç yetiren müslümanlara Beytullah'ı haccetmeyi farz kıldı.» âyetini okudu. Onlar da : Bu, bize farz kılınmadı, dediler ve haccetmekten imtina' ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Kim inkâr ederse bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.» buyurdu.
îbn Ebu Necîh, Mücâhid'den bunun bir benzerini rivayet eder.
Ebu Bekr tbn Merdûyeh dedi: Bize Abdullah îbn Ca'fer... Ali (r.a.) den rivayet etti ki, RasûluKah (s.a.) şöyle buyurdu:
Kimin azığı ve biniti olur da Beytullah'ı haccetmezse yahûdî veya Hıristiyan olarak ölmesi ona bir zarar vermez. Bu böyledir; zîrâ Allah Teâlâ: «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah, âlemlerden müstağnidir.» buyurmuştur.

İbn Cerîr bunu, Müslim İbn İbrahim'in hadîsinden rivayet ediyor.
İbn Ebu Hatim de aynı hadîsi Ebu Zür'a'dan kendi isnâdıyla rivayet eder.
Tirmizî aynı hadîsi Muhammed îbn Yahya kanalıyla... Hilâl îbn Abdullah'dan rivayetle; hadîs garîbtir, sadece bu vecihden biliyoruz ve isnadı hakkında konuşulmuştur. îsnâd'daki Hilâl îbn Abdullah meçhuldür. Haris İse bu hadîste zayıf bulunmuştur, der.
Buhârî: Hilâl'in hadîsi münkerdir, diyor.
İbn Adiyy de; bu hadis mahfuz değildir, demektedir.
Hafız Ebu Bekr el-İsmaîl, Ebu Amr el-Evzaî'nin hadîsinde Ömer İbn el-Hattâb'dan rivayet ediyorkl o şöyle dedi:
Kim haccetmeye gücü yeter de hacca gitmezse ister yahûdî, ister hıristiyan olarak ölsün farksızdır.
Bu mevkuf hadîsin Hz. Ömer'e kadar isnadı sahîhtir. Saîd îbn Mansûr, Sünen'inde, Hasan el-Basrfden rivayet ediyor ki; Ömer İbn el-Hattâb şöyle dedi:
İstedim şu şehirlere adamlar göndereyim, baksınlar; haccetmeye gücü yettiği halde hacca gitmeyenlere cizye koysunlar. Zîrâ onlar müs-lüman değildir, onlar müslüman değildir.[35]

98 — De ki: Ey ehl-i kitâb; Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?
99 — De ki: Ey ehl-i kitâb, siz gerçeği gördüğünüz halde Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek, îmân edenleri niçin ondan çeviriyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.

Ehl-i Kİtâb'a Sesleniş

Bu, Allah tarafından kitâb ehli kâfirlere bir serzeniştir. Zîrâ onlar hakk'a karşı inâtlaştılar, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, kendi gayreti ve gücü ile Allah'ın yoluna isteyerek giren îmân ehlini Allah'ın yolundan çevirdiler. Halbuki daha önceki peygamberlerden edinmiş oldukları bilgiler, ümmî, hâşimî, arabî, mekkî, Âdem oğlunun efendisi, peygamberlerin sonuncusu, yer ve göklerin Rabbmın Rasûlü hakkında daha önceki peygamberlerin müjdeleri ışığında kendileri de Rasû-lullah <s.a.) in getirdiklerinin Allah katından gelen gerçekler olduğunu bilmektedirler. Allah Teâlâ, peygamberlerden kendilerine gelen emirlere muhalefet etmek, yalanlamak, inkâr ve inatla müjdeci peygamberle harbetmek suretiyle yapmış oldukları şeyleri gördüğünü bildirerek onları tehdîd ediyor ve haber veriyor ki onların yaptıklarından habersiz değildir, mal ve çocukların fayda etmediği bir günde bu yaptıklarının cezasını mutlaka verecektir.[36]

100 — Ey îmân edenler, eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangi bir zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar.
101 — Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz? Kim Allah'a sımsıkı sanlırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir.

Allah Teâlâ îmân eden kullarını, Allah'ın verdiği lutfu ve kendilerine peygamber göndermiş olma nimetini çekemeyen ehl-i kitâb'dan bir gruba itaat etmekten sakındırıyor.
Allah Teâlâ bir başka âyette : «Kitâb ehlinden çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi îmândan sonra küfre döndürmek isterler.» (Bakara, 109) buyurduğu gibi, burada da :
«Eğer kendilerine kitâb verilenlerden herhangi br zümreye uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de kâfir yaparlar. Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda peygamberi bulunurken nasıl küfredersiniz.» buyuruyor. Yani küfür sizden, siz de küfürden uzaksınız. Allah'ın âyetleri, elçisine gece gündüz indiriliyor, o da onları size okuyup teblîğ ediyor.
Bu âyet, Allah'ın şu âyeti gibidir:
«Peygamberler, sizi Rabbınıza îmân etmeye çağırdıkları halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki o, sizden kesin söz almıştı. Eğer ina-nacaklardansamz... Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah size karşı Rauf ve Rahîm'-dir. (Hadîd, 8-9)
Bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) bir gün ashabına sorar: Sizce mü'minlerin îmân bakımından en çok tuhaf olanı hangisidir? Meleklerdir, dediler. Rasûlullah; onlar Rabları katındadırlar, nasıl olur da îmân etmezler? buyurdu. O halde peygamberler, dediler. Rasûlullâh : kendilerine vahy İnip dururken nasıl olur da îmân etmezler? buyurdu.
Öyleyse biziz, dediler. Bunun üzerine Allah'ın RasûIÜ; ben aranızda olduğum halde nasıl olur da îmân etmezsiniz? buyurdu.
Ey Allah'ın Rasûlü o halde insanlardan, îmânı en tuhaf olanı hangisidir? diye sordular. Efendimiz: Sizden sonra gelecek bir kavimdir ki onlar sayfalar bulacaklar da o sayfalarda bulunan şeylere îman edecekler,
buyurdu.
Hadîsin senedi ve hadîs hakkında söylenenler Buhârî şerhinin baş kısmında zikredilmiştir. Hamd Allah'a mahsûstur.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Kim Allah'a sımsıkı sarı-lırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir.»
Bununla beraber Allah'a sarılmak ve O'na tevekkül etmek; doğru yola ulaşmada sağlam bir temel, sapıklıktan uzaklaşmada bir hazırlık, olgunluğa ermeye bir vâsıtadır, doğruya ulaşmanın, arzulanana ermenin yoludur.[37]

İzâhi

102 — Ey imân. edenler, Allah'dan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.
103 — Topluca Allah'ın ipine sanlın, ayrılmayın. Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani, siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun tam kenarında iken, sizi oradan doğru yola eresiniz diye kurtardı. Allah âyetlerini size işte böylece açıklar.

Allah'ın İpine Sarılmak

îbn Ebu Hatim diyor: Bize Ahmed îbn Sinan... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki o, «Allah'dan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun.» âyeti hakkında şöyle dedi: O'na İtaat edilip isyan edilmemesi, zikredilip unutulmaması, şükredilip küfrân-ı nimette bulunul-mamasıdır.
Bu, mevkuf ve sahîh bir isnâddır. Aynı hadîsi îbn Merdûyeh Yû-. nus îbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla Abdullah'dan merfû' olarak rivayet eder.
Hâkim, müstedrek'inde, îbn Mes'ûd'dan merfû' olarak bu hadîsi rivayetle şöyle der: Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sa-hîhtir, fakat tahrîç etmemişlerdir. Ancak kuvvetli (ve tercih edilen) görüşe göre Bu hadîs mevkuftur. Allah en doğrusunu bilir.
îbn Ebu Hatim şöyle der: Bu hadîsin bir benzeri Mürre el He-medânî Rebî' İbn Hüşeym, Amr îbn Meymûn, îbrâhîm en-Nehaî, Tâ-vûs, Hasan, Katâde, Ebu Sînân ve Süddî'den de rivayet edilmiştir.
Saîd îbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Rebî' îbn Enesf Katâde, Mukâtll tbn Hayyân, Zeyd Îbn Eşlem, Süddî ve başkaları bu âyetin; «öyleyse ne kadar gücünüz yetiyorsa Allah'tan o kadar korkun.» (Teğ&bün, 16) âyeti İle neshedildiği görüşündedirler.
Ali İbn Ebu Talha, Îbn Abbas'ın «Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun.» âyeti hakkında şöyle dediğini naklediyor: Ayet mensûh değildir, fakat «Nasıl lazımsa» kavlinin anlamı: «Allah yolunda gerçekten mücâdele etmek, bu mücâdeleye ayıplayanların ayıplamalarının engel olmaması, kendi nefsi, babalan ve çocuklarına karşı bile olsa adaletten ayrılmamaktır.»
«Ve herhalde müslüman olarak can verin.»
Müslüman olarak can vermeniz için sıhhat ve afiyette iken İslâm'a sanlınız. Zîrâ hayırlı kişi, bunu âdet haline getirendir. Kişi ne üzere yaşamışsa o hal üzere ölür, hangi hal üzere ölmüşse yine o halde diriltilir. Bunun tersinden Allah'a sığınırız.
İmâm Ahmed diyor ki; bize Revh... Mücâhid'den rivayet ediyor ki: İnsanlar Kâ'be'yi tavaf ediyorlardı. İbn Abbâs da yanında Mihcen olduğu halde oturuyordu. Şöyle dedi:
Rasûlullah (s.a.) buyurdular: «Ey imân edenler, Allah'dan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun ve her halde müslüman olarak can verin.» (Âl-i îmrân, 102) âyeti hakkında şöyle dedi: Yeryüzü halkına Zakkûm'dan bir damlacık damlatılsa onlara hayatı zehir ederdi, ya Zakkûm'dan başka yiyeceği olmayanın hâli nicedir?
Aynı zamanda bu hadîsi Tirmlzî, Neseî, İbn Mâce ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde, Hâkim de Müstedrek'inde değişik tariklerden ve Şu'be'-den rivayet etmişlerdir. Tirmizî; bu hadîs, hasendir, şahindir, derken; Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlanna uymaktadır, fakat tahriç etmemişlerdir, demektedir.
İmâm Ahmed diyorki; bize Vekî'... Abdullah îbn Amr'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Cehennemden uzak kılınmayı ve cennete girmeyi seven kişiye Ölümü, Allah'a ve âhiret gününe inanır olduğu halde ulaşır. O kişi insanlara, kendine davranılmasını istediği gibi davranır.»
Yine İmâm Ahmed diyor: Bize Ebu Muâviye... Câbir'den rivayet etti ki o şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.) ı, ölümünden önce üç kere şöyle derken işittim: Sizden birisi ölürken Allah'a hüsnü zan besler durumda can versin.
Hadîsi Müslim de A'meş tarîkıyla ve aynı isnâdla rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed diyorki; bize Hasan îbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki o şöyle buyurdular: Allah Teâlâ: «Ben kulumun Beni zannettiği gibiyim: Eğer Benden hayır (bekler ve böyle) zannederse, ona hayır vardır, yok kötülük (bekler ve böyle) zannederse, ona kötülük vardır.
Bu hadîsin aslı Buhâri ve Müslim'de başka bir vecihle ve yine Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Buna göre Ebu Hüreyre şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) : Allah Teâlâ buyuruyor: Ben kulumun Beni zannettiği gibiyim, buyurdular.
Hafız Ebu Bekr el Bezzâr dedi: Bize Muhammed îbn Abdulmelİk... Sâbit'den (ya da zannediyorum) Enes'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Ansâr'dan bir adam hastalanmış ve Rasûlullah (s.a.) onu ziyarete gelmişti. O adamla çarşıda karşılaştılar. Allah Rasûlü (s.a.) sordular: Ey falanca nasılsın? Adam, iyiyim ey Allah'ın Rasûlü; Allah'dan (hayır) umuyorum, fakat günâhlarımdan korkuyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bu ikisi bir yerde, bir kulun kalbinde birleşirse, muhakkak Allah ona umduğunu verir ve korktuğundan da emin kılar.
Sonra (Ebu Bekr el-Bezzâr şöyle) dedi: Bu hadîsi Sâbit'den, Ca'fer îbn Süleyman'dan başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz.
Hadîsi Tirmizî, Neseî, ve îbn Mâce de rivayet etmiş ve Tirmizî, hadîs garîbtir, demiştir.
Bazıları da hadîsi, Sâbit'den mürsel olarak rivayet etmişlerdir.
îmâm Ahmed'İn rivayet ettiği hadîse gelince: Bize Muhammed îbn Ca'fer'in... Hâkim îbn Hazâm'dan rivayetine göre, şöyle dedi: Hz. Peygambere; ancak ayakta iken yere serileceğim konusunda bîat ettim.
Neseî, Sünen'İnde bu hadîsi îsmâîl İbn Mes'ûd kanalıyla... Şu'be'-den «Secdeye nasıl gidilir?» babında rivayet etmiştir.
Bunun mânâsı hakkında şöyle denilmiştir: Ancak müslüman olduğum halde can vermek üzere Allah'ın Rasûlüne bîat ettim. Arkam düşmana dönük olarak değil de, yüzüm düşmana dönük olarak Öldürülmek (ya da harbetmek) üzere Allah Rasûlüne (s.a.) bîat ettim. İkinci anlam, birinci ile aynıdır.
((Topluca Allah'ın İpine sanlın, ayrılmayın...»
«Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesna.» (Âl-i îm-rân, 112) âyetinden de anlaşıldığı üzere Allah'ın ipi, Allah'ın ahdi ve zimmeti anlamındadır, denilmiştir.
«Allah'ın ipi»nin, «Allah'dan gelen bir ip» yani Kur*an olduğu da söylenmiştir. Nitekim Kur'an'ın sıfatına dâir Haris el-A'ver kanalıyla Hz. Ali'den merfû' olarak rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur:
O, (Kur'an) Allah'ın sağlam ipi, dosdoğru yoludur.
Bu konuda ve sadece bu anlamda başka bir hadîs-i şerîf daha vârid olmuştur. Şöyle ki:
îmâm Ebu Ca'fer et-Taberî dedi: Bi2e Saîd İbn Yahya'nın Ebu Saîd'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) :
Allah'ın kitabı, gökten yere uzanan Allah'ın ipidir, buyurmuştur.

îbn Merdûyeh İbrahim îbn Müslim kanalıyla... Abdullah (r.a.) dan rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) :
Muhakkak ki bu Kur'an Allah'ın sağlam ipidir, açık bir nurdur, faydalı bir şifâdır, ona sarılan için bir koruma (kendine sarılana koruyucu) ve kendine uyan için bir kurtuluştur, buyurmuşlardır.
Huzeyfe ve Zeyd İbn Erkam'dan da bu hadîsin bir benzeri rivayet edilmiştir.
«... Ayrılmayın» kavline gelince: Burada Allah Teâlâ, mü'minlere cemâat olup toplanmayı emretmekte ve tefrikayı, parçalanmayı yasaklamaktadır.
Ayrılığa düşmeyi yasaklama, toplanmayı ve dostluğu emretme sadedinde birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur :
Sahîh-i Müslim'de Süheyl îbn Ebu Salih'in... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
Allah üç şeyden dolayı sizden razı olur, üç şeyden dolayı da size kızar: Allah'a kulluk edip O'na hiçbirşeyi ortak koşmamanızdan, topluca Allah'ın ipine sarılıp parçalanmamanızdan, Allah'ın sizin başınıza geçirdiği kimseye nasîhatta bulunmanızdan hoşnud olur. Dedikodu yapmanıza, çok soru sormanıza ve malınızı boşa harcamanıza da kızar.
Müteaddid hadîslerde geçtiği gibi, mü'minlere ittifak etmeleri halinde hatadan korunmuş olacakları garanti edilmiş, parçalanıp çatışmadan da sakındırılmıştır. Nitekim sakındırılan haller olmuş ve bu ümmet 73 fırkaya bölünmüştür. Bu 73 fırkadan sadece bir tek fırka —ki fırka-i Naciye'dir.— cehennem azabından kurtulup cennete gidecektir. Bunlar Rasûlullah (s.a.) ve ashabının hali üzere olanlardır.
«Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşman idiniz de, O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.» âyet-i kerîme'si Evs ve Hazrec kabileleri hakkındadır. CâhiÜye devrinde iki kabîle arasında bir çok harbler olmuştu ve şiddetli bir kin ve düşmanlık vardı. Bu sebeple de aralarındaki harb ve olaylar uzadıkça uzuyordu. Allah, İslâm'ı gönderip de onlar İslâm'a girince Allah'ın Celâli ile birbirlerini seven, Allah için birbirlerine yaklaşan (birbirlerine gidip gelen), iyilik ve takva Üzerine yardımlaşan kardeşler haline geldiler.
Allah Teâlâ, bir başka âyette;
«Seni ve mü'minleri yardımıyla desteklemiş olan O'dur. Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan herşeyi sar-fetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah onların aralarını birleştirdi.» (Enfâl, 62-63) buyuruyor.
Kâfir olmaları sebebiyle cehennem! bir uçurumun hemen kıyısında idiler de Allah, kendilerine hidâyet bahşetmek suretiyle oradan uzaklaştırdı.
Rasûlullah (s.a.) Huneyn ganimetlerini taksim ettiğinde, Allah'ın kendisine emrettiği üzere ansârdan olmayanlara daha fazla pay vermişti. Ansârdan bazıları buna kendi aralarında homurdanınca, Allah Rasûlü eski durumlarını kendilerine hatırlatarak şöyle buyurdu:
Ey ansâr topluluğu, ben sizi sapıklar olarak buldum da Allah benimle size hidâyet bahşetmedi mi? Parça parça idiniz de Allah benimle sizin aranızı uzlaştırmadı mı? Fakîr ve muhtaç idiniz de Allah benimle sizi zengin kılmadı mı?

Rasûlullah (s.a.) in bu sorularından her birine ansâr: Allah ve Rasûlü en çok lutfedendir, karşılığını veriyordu.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr ve başkaları anlatırlar:
Bu âyet Evs ve Hazrec kabileleri hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Yahudilerden birisi, Evs ve Hazrec'den bir grubun yanından geçerken aralarındaki birlik ve sevgiyi görünce çok bozuldu ve yanında bulunan bir adamı onların yanına gönderdi. Bu adam yanlarında oturarak Buâs günündeki harblerini onlara anlatacaktı. Adam söyleneni yaptı ve toplulukta bulunanların gönülleri kabardı, bir kısmı diğerlerine kızmaya başladı, intikam duygulan kabardı, eski şiarlarını yükselterek silahlarını getirmeye kalktılar karşılaşmak üzere anlaştılar.
Bu hâdise Rasûlullah (s.a.) a anlatılınca yanlarına gitti, onları teskin etmeye başladı ve şöyle buyurdu : «Ben aranızda olduğum halde câhiliye dâvası mı güdüyorsunuz?» sonra bu âyet-i kerîme'yi okudu. Onlar da pişman olup anlaştılar, kucaklaştılar ve silahlarını attılar.
İkrime ise bu âyetin, Ansâr'ın ifk olayında birbirlerine hücum etmesi üzerine nazil olduğunu zikreder. En doğrusunu Allah bilir.[38]

104 — İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.
105 — Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azâb vardır.
106 — O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır. O zaman yüzleri kara olanlara: îmânınızdan sonra küfrettiniz ha! İşte o küfrünüzün cezası olarak tadın azabı, denir.
107 — Ama yüzleri ağaranlar, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada temelli kalacaklardır.
108 — Bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez.
109 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Ma'rûfu Emir ve Müıkerden Nehiy

Allah Teâlâ:
«İçinizden hayra çağıran... bir topluluk bulunsun.» buyuruyor. Yani hayra çağırmada, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamada, Allah'ın emrini yerine getirmek üzere ta'yîn edilmiş bir grup bulunsun.
«îşte onlar kurtuluşa erenlerdir.»
Dahhâk şöyle der; Bunlar sahabenin ve râvîlerin seçkinleridir. Yani (Allah yolunda) cihâd edenlerle bilginleridir.
Ebu Ca'fer el-Bâkır diyor ki: Rasûlullah (s.a.) «içinizden hayra çağıran... bir topluluk bulunsun.» âyetini okudu sonra şöyle buyurdu : Hayır, Kur'an'a ve benim sünnetime uymaktır. Bu hadîsi, îbn Mer-dûyeh rivayet etmiştir.
Her ne kadar bu iş, ümmetin her ferdine yüklenmiş bir görev ise de, bu âyetten maksad bu işe bakacak bir grubun bulunmasıdır.

Sâhih-i Müslim'de Ebu Hüreyre'den[39] rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :
Sizden biri bir kötülük (yapıldığını) gördüğünde onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle. Bu ise îmânın en zayıfıdır.
Bir başka rivayette ise hadisin sonunda şöyle bir ilâve vardır:
Bundan sonra bir hardal tanesi kadar dahi îmân yoktur.
îmâm Ahmed diyor: Bize Süleyman el-Haşimî'nin... Huzeyfe İbn el-Yemmân'dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; ya iyiliği emrfder, kötülüğü yasaklarsınız, ya da Allah size katından bir ceza gön-deriverir. Sonra O'na duâ edersiniz de duanıza icabet etmez.
Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Amr İbn Ebu Amr'dan rivayet etmişler; Tirmizî, hadîs hasendir, demiştir.
Bu konuda birçok hadîs-i şerîf ve âyet-i kerîme vardır. Yerleri geldiğinde açıklanacaktır.
Sonra Allah Teâlâ: «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın.» buyurarak kendilerine apaçık deliller geldiği halde iyilikleri emir ve kötülükleri yasaklamayı ter-keden, parçalanıp ihtilâfa düşen geçmiş ümmetler gibi olmayı, bu ümmete yasaklamaktadır.
îmâm Ahmed diyor ki: Bize Ebu Muğîre... Ebu Âmir Abdullah îbn Lühayy'dan rivayet etti ki o şöyle dedi: Muâviye îbn Ebu Süfyân ile hacca gittik. Mekke'ye vardığımızda öğle namazını kılarken kalktı ve şöyle dedi: Allah'ın Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki iki kitâb ehli dinlerinde 72 parçaya bölündüler. Bu ümmet ise 73 bölüğe bölünecek. Birisi hâriç hepsi cehennemdedir. O bir bölük ise cemâat ehlidir. Ümmetimden bir kavim çıkacak, bu bozuk heveslere esîr olacaklar. Öyle ki bu hevesler, onların bütün damarlarına ve mafsallarına girecek. Ey Arab topluluğu —- Allah'a yemîn olsun ki— eğer siz, peygamberinizin getirdiklerini yapmazsanız, sizden başkaları bunları yapmamaya sizden elbette ki daha lâyıktır, buyurdular.
Hadîsi Ebu Dâvûd Ahmed İbn Hanbel ve Muha,mmed İbn Yahya'dan o ikisi de Abdülkuddûs îbn el-Haccâc'dan rivayet etmişlerdir. Bu hadîs birçoR tarîktan rivayet edilmiştir.
O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır.
İbn Abbas der ki: Kıyamet günü ehl-İ sünnet ve'l-c*mâat'in yüzleri ağardığından, bid'at   ve   tefrika ehlinin   yüzleri karardığında:
«O zaman yüzleri kara olanlara: «îmânınızdan sonra küfrettiniz ha...» denilir. Hasan el-Basr/'ye göre bunlar münafıklardır. İşte o küfrün cezası olarak tadın azabı denüir.» Bu nitelik de bütün kâfirleri kapsar.
«Ama yüzleri ağaranlar Allah'ın rahmeti (cennet) içredirler. Onlar orada temelli kalacaklardır. Ve oradan ayrılmak da istemiyecek-lerdir.
Ebu îsâ Tirmizî bu âyetin tefsirinde şöyle diyor: Bize Ebu Kü-reyb... Ebu Gâlib'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Ebu Ümâme Şam merdivenlerine asılmış başlar gördü ve : Bu başlan kesenler ateşin köpekleridir, gökyüzünün altında en kötü ölülerdir, ölülerin en hayırlıları ise bunlann öldürdükleridir, dedi ve: «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır.» âyetini okudu. Ebu Ümâme'ye sordum: Sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi?

Eğer onu bir, iki, üç, dört —yediye kadar saydı— kerre işitmemiş olsaydım size haber vermezdim, dedi. Tirmizî devamla; hadîs hasen-dir, der.
îbn Mâce de bunu, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla yine Ebu Gâlib1 den rivayet eder.
îmâm Ahmed ise Müsned'inde hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla Ebu Gâlib'den tahrîç etmiştir.
İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Ebu Zerr'den uzun ve gerçekten garîb bir hadîs rivayet eder.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Bunlar Allah'ın âyetleri, hüccet ve beyyineleridir.
(Ey Muhammed) onları sana hak olarak okuyoruz. Dünya ve âhi-retin durumunu sana açıklıyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez.»
Allah onlara zulmedici değil, bil'âkis zulmetmeyen adaletli bir hâkimdir. Zîrâ O'nun herşeye gücü yeter, her şeyi bilir. Bununla birlikte yarattıklarından hiç kimseye zulmetmeye ihtiyâcı yoktur. Bu sebeple şöyle buyuruyor : «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ın malı ve kullandır. Bütün işler Allah'a döndürülür. Dünya ve âhirette tasarruf O'nundur, dünya ve âhirette yegâne hâkim de O'dur.[40]

İzahı

Gerçek Kurtuluş

«İşte felaha erenler de onlardır.» Onlardır kurtuluşa erenler, baş-kalan değil. Hz. Peygamber minberde İken, ona insanlann en hayırlısı kimdir? diye soruldu. O, ma'rûfu en çok emreden, münkeri en çok nehyedendir. Bir de Allah'dan en çok korkup, akrabalarını en çok ziyaret edendir, buyurdu. Bir başka hadîs-i şerifte ise şöyle buyurdu: Kim ma'rûfu emreder ve münkerden nehyederse o, yeryüzünde Allah'ın halîfesi, Allah'ın Rasûlünün halîfesi ve Allah'ın kitabının halîfesidir. Hz. Ali (r.a.) de der ki: Cihâdın en faziletlisi, ma'rûfu emir ve münkerden nehiydir. Kim de fâsıklara yardakçılık eder, Allah'ı kızdırırsa, Allah'ın kızgınlığı onun üzerine olsun. Huzeyfe der ki: Bir zaman gelecek ki; o zamanda merkeb leşi ma'rûfu emreden ve münkeri nehyeden bir mü'minden insanlara daha sevimli olacak. Süfyân el-Sevrî der ki: Bir kişi komşuları tarafından çok sevilirse, arkadaşları tarafından çok övülürse bil ki; o kişi, müdâhenecidir. Ma'rûfu emir, emredilen vâcib ise, o da vâcib, mendûb ise o da mendûbtur. Münkeri nehiy ise herkese vâcibdir. Çünkü bütün münkerleri terketmek, çirkin olması nedeniyle vâcibdir. Vacibin yolu nedir dersen? Ben derim ki; bu konuda Mu'te-zilenin önderleri ihtilâf etmişlerdir. Ebu Ali'ye göre vacibin yolu duyma ve akıldır. Ebu Hâşim'e göre ise sadece duymadır. Nehyin şartlan nelerdir dersen?, ben derim ki; nehyeden kişi, nehyettiği şeyin çirkin olduğunu bilmelidir. Zîrâ onun çirkin olduğunu bilmezse, iyiyi nehyet-miş olmaktan emîn olamaz. Ayrıca nehyettiği şeyi yapmamış olması gerekir. Çünkü onu yapan kişinin yaptığı şeyi nehyetmesi güzel olmaz. Bu gibi kimseler kendilerinin zemmedilmesini kolaylaştırır. Ayrıca nehyeden kişi; nehyedilen şeyin kötülükleri arttırdığı konusunda zann-ı galibe sahip olmalıdır. Keza kendisinin nehyetmesinin te'sîr etmediğini, abes olduğunu kabul etmemesi gerekir. Vâcib oluşunun şartlan nelerdir? derseniz, ben derim ki; nehyeden kişinin,

günâhın işlenmek üzere olduğu konusunda kuvvetli zannı bulunmalıdır. Meselâ içki içen kişinin, içki içmek için âlet ve edevatını hazırlamış olduğunu görmelidir, Ayrıca nehyettiği zaman, kendisine büyük bir zarar dokunmayacağını; kuvvetli bir zanla tahmin etmelidir. Münkeri nehyetmeye nasıl koyulur? dersen, derim ki; önce kolaylıkla başlar. Payda vermezse zora doğru gider. Çünkü maksad, kötülüğü engellemektir. Ayrıca Allah Teâlâ, «onların arasım ıslâh edin» buyurmuştur. Sonra da «onlarla savaşın» buyurmuştur. Ma'rûfu emir ve münkeri nehye kim tevessül eder? dersen, ben derim ki; imkânı ve şartlan elverişli olan her müs-lüman. Ulemânın icmâ'ına göre başkasının namazı terkettiğini gören kişinin, namazı terkedeni uyarması gerekir. Çünkü namazı terketme-nin çirkin olduğu herkes tarafından bilinir. Savaşı gerektiren nehyin, imam ve onun halîfeleri tarafından yapılması daha evlâdır. Çünkü on lar, siyâseti daha iyi bilirler ve bu konuda hazırlıklan vardır. Kime eni' redilip nehyedilir? dersen, ben derim ki; mükellef olan herkese. Mü kellef olmayan da başkasına zarar vermeye başlarsa —çocuklar ve de İller gibi— bunlarda nehyedilir. Çocuklar yasaklan işlemekten nehye dilirler ki, ona alışmasınlar. Tıpkı tecrübe kazansınlar diye namaza götürüldükleri gibi. Eğeı-kötülüğü işleyen kimsenin, işlediği kötülüğü nehyetmesi vâcib midir? derseniz; ben derim ki; evet, vâcibdir. Çünkü kötülüğü işlemeyi terkedip, işletmemeye çalışmak onun üzerine vâcibdir. îki vâcibden birini terketmek, onun üzerinden öteki vacibi kaldırmaz. Selef-i şalinin derler ki; yapmasalar da siz hayrı emredin. Hasan'-dan nakledilir ki, o Mutarrif İbn Abdullah'ın, yapmadığı şeyi söylemem dediğini duymuş. Bunun üzerine hangimiz dediğimizi yapıyoruz? demiş. Şeytân böylece size gâlib gelmek İster. Bunun sonucunda hiçbir kimse ma'rûfu emretmez ve münkerden nehyetmez demiş.[41]

110 — Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten akkorsunuz. Ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitâb da inanmış olsaydı kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinde îmân edenler olmakla beraber, çoğu gerçek dinden çıkmış fâsıklardır.
111 — İncitmekten başka size herhangi bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.
112 — Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesna. Allah'ın hışmına uğradılar. Üzerlerine de bir miskinlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldünnele-rindendir. Bu, onların isyan etmeleri ve taşkınlık yapma-larındandır.

En Hayırlı Ümmet

Allah Teâlâ, Muhammed ümmetinin ümmetlerin en hayırlısı olduğunu haber vererek:
«Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» buyuruyor.
Buharı diyor ki: Bize Muhammed îbn Yûsuf... Ebu Hüreyre'den : «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» âyeti hakkında rivayet etti ki o, şöyle dedi:

Siz, insanların insanlar için en hayırlı olanısınız. İslâm'a girmeleri için onları boyunlarında zincirlerle getirirsiniz.
îbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ, Rebî' İbn Enes ve Atiyye el-Avfî de böyle söylediler.
Yani: Onlar ümmetlerin en hayırlısı ve insanların, insanlar için en faydalı olanlarıdır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak: «İyiliği emreder, kötülükten alıkorsunuz ve Allah'a inanırsınız.» buyuruyor.
İmâm Ahmed diyor: Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Dürre Bint Ebu Leheb'den rivayet etti ki o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) minberde iken bir adam kalktı ve: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların en hayırlısı hangisidir? diye sordu, Allah'ın Rasûlü : İnsanların en hayırlısı Kur'an'ı en güzel okuyan, Allah'dan en çok korkan, en fazla iyiliği emredip kötülükten alıkoyan, en fazla sıla-i rahimde bulunanlardır, buyurdular.
Neseî, Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde Semmâk'in hadîsinde Saîd İbn Cübeyr'den, o da îbn Abbâs'dan: «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet ederler: Bu âyette kasdedilenler, Rasûlullah (s.a.) ile Mekke'den Medine'ye hicret edenlerdir.
Sahîh olan ise bu âyetin bütün bir ümmet hakkında umûmî olduğudur. Her nesil bundan nasibini alacaktır : Bu ümmetin en hayırlısı Rasûlullah (s.a.) in aralarında gönderilmiş olduğu nesildir, sonra onları ta'kîb edenler, sonra da onları ta'kîb edenlerdir.
Nitekim başka bir âyette de : «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldı. Olur ki insanlara karşı şâhidler olursunuz.» (Bakara, 143) buyurul-maktadır.
İmâm Ahmed'in Müsned'mdeJTirmizî'nin Câmi'inde, İbn Mâce'nin Sünen'inde ve Hâkim'in Müstedrek'inde Hakîm îbn Muâviye, İbn Hay^ de'den o da babasından şöyle rivayet eder: Rasûlullah (s.a.) : Siz yetmiş ümmeti tamamlıyorsunuz ve siz onların en hayırlı olanısınız. Siz Allah katında en çok değerli olan ümmetsiniz, buyurdular.
Bu, meşhur bir hadîstir ve Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu belirtmektedir. Muâz îbn Cebel ve Ebu Saîd'den de bu hadîsin bir benzeri rivayet edilmiştir.
îmâm Ahmed'in de dediği gibi bu ümmet, hayra koşmada birinci sırayı almıştır. Bunun nedeni de peygamberleri olan Hz. Muhammed /s.a.) dir. Zîrâ o, Allah'ın yaratıklarının en şereflisi, Allah Rasûllerinin en değerlisidir. Allah Teâlâ kendisine, daha önceki peygamberlerden ve rasûllerden hiç birine vermediği en büyük ve mütekâmil bir şeriat göndermiştir. O'nun metod ve yoluna uygun olarak yapılan az bir amel, diğerlerinin çok amelinden daha hayırlıdır.
Şöyle ki: Bize Abdurranman... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etti ki o, şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdular: Peygamberlerden hiç birine verilmeyen şeyler bana verildi. Biz; ey Allah'ın Rasûlü, nedîr onlar? diye sorduk. Buyurdular ki: Korku anında yardım olundum, yeryüzünün anahtarları bana verildi, Ahmed diye isimlendirildim. Toprak bana temiz kılındı. Ümmetim, ümmetlerin en hayırlısı kılındı.
Bu şekliyle hadisi, yalnız İmâm Ahmed tahrîç etmiş olup isnadı hasendir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Hasan îbn Süvvâr... Ümmü'd-Derda'-dan; o da Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etti ki o, şöyle dedi: Ebu'l-Kâsım (s.a.) i —ki Ümmü'd-Derdâ'dan

başka Rasûlullah'ı böyle künyesiyle zikreden başka birine rastlamadım— şöyle buyururken işittim: Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey îsâ, Ben, senden sonra öyle bir ümmet göndereceğim ki sevdikleri bir şey başlarına geldiğinde hamd ve şükrederler; hoşlanmadıkları bir şey başlanna geldiğinde de ecrini (AUah'dan) bek-leyerek sabrederler. Onların hilmi de, ilmi de yoktur. Hz. îsâ şöyle der : Ey Rabbım, ilim ve hüm olmadan nasıl olacak? Allah Teâlâ : Ben onlara kendi hilm ve ilmimden veririm, buyurur.
Burada zikredilmesi uygun olan birkaç hadîs nakledelim :
îmâm Ahmed diyor: Bize Hâşim İbn el-Kâsım... Ebu Bekir Sıd-dîk'tan rivayet etti ki o, şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdular: Bana (ümmetimden) hesâbsız olarak cennete girecek yetmiş bin kişi verildi. Yüzleri ayın ondördü gibi parlaktır. Kalbleri bir tek kalb gibidir. Rabbımdan (c.c.) artırmasını diledim. Bana bunlardan beheri ile birlikte yetmiş bin kişi artırdı. Ebu Bekr (r.a.) şöyle der: Öyle zannediyorum ki bu, köylülere kadar ulaşacak, çöllerin köşelerinde olanlara kadar isabet edecektir.
İmam Ahmed diyor: Bize Abdullah tbn Bekrin... Abdurrahmân tbn Ebu Bekr'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Allah bana (Ümmetimden) hesâbsız olarak cennete girecek yetmişbin kişi verdi.
Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü daha fazlasını isteseydin? Ra-sûlulah (s.a.) : Daha fazlasını istedim, her bir adamla birlikte yetınişbin kişi daha verdi, buyurdular.
Ömer yine: Ey Allah'ın Rasûlü daha artırmasını isteseydin, deyince, Rasûlullah (s.a.) : Ben de artırmasını istedim şu kadar daha verdi, buyurdular. Abdullah tbn Ebu Bekr ellerini öne doğru açtı. Râvî der ki; iki kulacım yaydı, serdi. Hişam da şöyle dedi: Bu, Allah'dandır, sayısının ne olduğu bilinmez.
İmam Ahmed der ki: Bize Ebu el-Yeraân'ın... Şüreyh İbn Ubeyd1 den rivayetine göre o şöyle demiştir: Sevbân Hıms'da hastalandı. Oranın valisi olan Abdullah İbn Kurt el-Ezdî onu ziyarete gelmemişti. Kelâ' kabilesinden birisi Sevbân'ı ziyarete gelmişti. Yanına girdiğinde Sevbân : Yazar mısın? dedi. Adam: Evet dedi. Sevbân : Yaz, dedi ve şöyle yazdırdı: Emîr Abdullah İbn Kurt'a, Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbândan: Şayet senin yanında Mûsâ ve îsâ (a.s.) nın bir kölesi olsaydı (ve hastalansaydı) ben mutlaka onu ziyarete gelirdim. Daha sonra da mektubu katlayıp o kişiye : Bunu ona ulaştırır mısın? dedi. Adam evet deyip mektubu İbn Kurt'a götürdü. İbn Kurt mektubu okuyunca telâşla ve korkuyla kalktı. İnsanlar; Durumu nedir? Bir şey mi oldu? dediler. (Hemen) Sevbân'a gitti, yanma girip ziyaret etti. Bir süre oturdu, sonra kalktı. Sevbân ridâsmdan tutup : Otur ki sana Allah Rasûlü (s.a.) nden işittiğim bir hadîsi nakledeyim, dedi ve şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Ümmetimden yet-mişbini hesâbsız ve azâbsız cennete girecek. Her bini ile beraber yetmişbin kişi daha girecek. Hadîsi bu kanaldan sadece İmâm Ahmed rivayet etmiş olup ravîlerinin hepsi Şamlı, Hımslı ve güvenilir kimselerdir. Bu; sahîh bir hadîstir. Allah'a hamdederiz.
Taberânî der ki: Bize Amr İbn İahâk'ın... Sevbân'dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Muhakkak Rabbım ümmetimden yetmişbininin hesaba çekilmiyeceğini va'detti. Her bin ile beraber yetmişbin daha olacaktır.
îmâm Ahmed diyor : Bize Abdürrezzâk'ın... îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o şöyle dedi: Bir gece Rasûlullah (s.a.) in yanında uzun uzun konuştuk. Ertesi sabah yanına

vardığımızda bize şöyle buyurdular: Geceleyin peygamberler ümmetleri ile birlikte bana arzolundular. Peygamberler (önümden) geçmeye başladılar. Kiminin üç kişilik, kiminin on kişilik, kiminin daha çok ümmeti vardı. Kiminin de hiç ümmeti yoktu. Nihayet Mûsâ (a.s.) önümden geçti. Yanında Israîloğullanndan kalabalık bir cemâat vardı. Çok hoşuma gittiler ve sordum : Kim bunlar? Bu, kardeşin Musa'dır, yanındakiler de Israîloğullan, denildi. Ben yine sordum: Peki benim ümmetim nerede? Bana: Sağına bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, alçak dağlar insanların (adamların) yüzle-riyle kapanmıştı. Sonra bana; soluna bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, ufuk adamların yüzleriyle kaplanmıştı. Bana soruldu : Razı oldun mu? Hoşnûd oldum Rabbım, dedim. Bana denildi ki: Bunlarla beraber yetmişbin kişi var. Onlar da cennete heaâbsız olarak girecekler.
Rasûluîlah (s.a.) devamla şöyle buyurdu : Anam babam size feda olsun. Eğer bu yetmişbinden olabilirseniz olun, buna yetişemezseniz o alçak dağlarda olanlardan olun. Buna da yetişemezseniz o ufukta olanlardan olun. Ben orada birbirine girmiş insanlar gördüm.
Ukkâşe İbn Mihsan kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a duâ et de beni o yetmiş binden kılsın, dedi. Allah Rasûlü onun için duâ buyurdu. Başka bir adam daha kalktı ve : Ey Allah'ın Rasûlü, beni onlardan kılması için Allah'a duâ et, dedi. Rasûluîlah (s.a.) : Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.
Râvî devamla şöyle anlatıyor : Sonra biz konuştuk ve şöyle dedik : Bu yetmişbinin kimler olduğunu zannediyorsunuz? Bunlar, İslâm üzere doğmuş olup da Ölünceye kadar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan bir topluluktur.
Bu konuşmamız Rasûluîlah (s.a.) a ulaşınca şöyle buyurdular: Onlar dövme yapmayanlar (kendilerine dövme yaptırmayanlar), Muska yapmayanlar, (herhangi bir şeyde kendileri için) uğursuzluk görmeyenler ve sadece Rablarına dayanıp tevekkül edenlerdir.
îmânı Ahmed bu şekil ve bu senedle hadîsi rivayet etti. Abdüssa-med kanalıyla... Katâde'den de aynı hadîsi rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette; hoşnûd oldum Rabbım, hoşnûd oldum Rabbım ifâdesinden sonra şöyle buyurulur:
Bana, razı oldun mu? diye soruldu. Evet, dedim. O halde soluna bak, denildi. Baktım ve gördüm ki, ufuk adamların yüzleri ile kapanmış. Bana tekrar soruldu : Razı oldun mu? Razı oldum, dedim.
Hadîs bu veçhiyle isnadı sahîh bir hadîstir. Fakat tahrîcinde İmâm Ahmed tek kalmış, başkaları hadîsi tahrîç etmemişlerdir.
Ahmed İbn Menî' der ki: Bize Abdülmelik îbn Abdülazîz'in... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Mevsim'de bana ümmetler arzolundu da ümmetimin arzı geciktirildi, (arkaya bırakıldı.) Sonra onları gödüm; çoklukları ve durumları beni sevindirdi. Ovaları, dağları doldurmuşlardı. «Hoşnûd oldun mu ey Mu-hammed?» buyruldu, ben evet dedim. «Muhakkak ki bunlarla beraber yetmiş bin kişi de cennete hesâbsız girecek. Onlar kendilerine dövme ve muska yaptırmayan, sadece Rablarına tevekkül edenlerdir, buyruldu.»
Ukkâşe îbn Mihsan kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, beni de onlardan kılması için Allah'a duâ et, dedi. Allah Rasûlü : Sen onlardansın, buyurdu. Başka birisi daha kalkıp: Allah'a duâ et de beni de onlardan kılsın, dedi. Hz. Peygamber: Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdu.

Taberânî diyor: Bize Muhammed İbn Muhammed... İmrân İbn Husayn'dan, rivayet etti ki o şöyle dedi; Rasûlulah (s.a.) buyurdular : Ümmetimden yetmişbin kişi hesâbsız ve azâbsız cennete girecek.
Onlar kimlerdir? diye soruldu. Rasûlullah (s.a.) : Onlar kendilerine dövme ve muska yaptırmayan, (herhangi bir şeyde kendileri için) uğursuzluk görmeyen ve sadece Rablanna tevekkül edenlerdir, buyurdular.
Bu hadîsi Müslim de Hişâm îbn Hassan tarîki ile rivayet etmiştir. Müslim'in hadîsinde de Ukkâşe'nin adı geçmektedir.
Buhârî ve Müslim'de Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ediliyor ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle söylerken işittim :
Ümmetimden yetmiş bin kişilik bir grup cennete girecek, yüzleri ayın ondördü gibi parlayacak.
Ebu Hüreyre devam ediyor : Ukkâşe el-Esedî kalktı, üzerindeki elbiseyi (yukarı) kaldırarak: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a, beni onlardan kılması için duâ buyur, dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.) : Allah'ım, bunu onlardan kıl, buyurdular. Sonra onlardan bir adam daha kalktı ve o da : Ey Allah'ın Rasûlü duâ buyur da Allah beni de onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî diyor: Bize Yahya İbn Osman'ın... Seni tbn Sa'd'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:
Ümmetimden yetmişbin ya da yediyüz bin kişi —Ebu Hazım hangisini söylediğini bilmiyor— birbirlerine tutunarak ve birbirlerini alarak cennete girecekler. Sondan gelenler girinceye kadar öncekiler girmeyecektir. Onların yüzleri de ayın ondördü gibi parlaktır.
Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de Kuteybe kanalıyla... Sehl'den rivayetle tahrîç etmişlerdir.
Müslim İbn el-Haccâc Sahîh'inde şöyle diyor: Bize gaîd İbn Man-sûr kanalıyla... Husayn İbn Abdurrahmân haber verdi ve şöyle dedi:
Saîd İbn Cübeyr'in yanında idim. Dün kayan yıldızı hanginiz gördü? diye sordu. Ben: Ben gördüm, dedim ve devam ettim : Namazda değildim. Fakat beni (zehirli bir hayvan) sokmuştu.
Peki ne yaptın? dedi. Muska yaptırdım, dedim.
Seni böyle yapmaya sevkeden nedir? dedi. Şa'bî'nin bize haber verdiği bir hadîs-i şeriftir, dedim.
Şa'bî size ne haber verdi? dedi. Şa'bî, Büreyde İbn el-Husayb el-Eslemî'den haber verdi ki, o şöyle demiş: Göz (nazar) ya da zehirin dışında muska yaptırmak yoktur. İşittiğini yapan güzel yapmış, dedi. Fakat bize İbn Abbâs nakletti ki Rasûlullah şöyle buyurmuş :
Bana ümmetler arzolundu. Peygamber gördüm yanında küçük bir topluluk var, peygamber gördüm; yanında bir iki kişi var, peygamber gördüm yanında kimse yok. Birden büyük bir kalabalık görerek onları kendi ümmetim sandım. Bana : Bu, Musa ve kavmidir. Fakat ufka bak, denildi. Baktım. Birde ne göreyim, büyük bir kalabalık. Diğer ufka bak, denildi. Gördüm ki, orada da büyük bir kalabalık var. Bana: İşte bunlar senin ümmetindir. Onların yanında yetmiş bin kişi daha var ki hesâbsız ve azâbsız olarak cennete girecekler, denildi. Sonra Rasûlullah (s.a.) kalktı

ve evine girdi. Halk aralarında, cennete hesâbsız ve azâbsız girecekler hakkında konuşmaya daldı. Bir kısmı:
Herhalde bunlar, Rasûlullah (s.a.) in sohbetine nail olanlardır, dediler. Bir kısmı da : Herhalde bunlar İslâm üzere doğan ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanlardır, dediler. Daha başka şeyler de söylediler. Rasûlullah (s.a.) çıktı ve : Konuşmaya daldığınız şey nedir? diye sordu. Konuşulan kendisine haber verildiğinde de : Onlar muska yapmayan, yaptırmayan, (herhangi bir şeyde kendisi için) uğursuzluk görmeyen ve sadece Rablarına tevekkül edenlerdir, buyurdu. Ukkâşe İbn Mihsan kalktı ve : Allah'a duâ et de beni onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Sen onlardansın, buyurdular. Sonra bir adam daha kalktı ve : Allah'a duâ et de beni de onlardan kılsın, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Ukkâşe bunda seni geçti, buyurdular.
Buhârî bu hadîsi Üseyd îbn Zeyd'den, o da Hüseyin'den rivayetle tahrîç etmiştir. Fakat o'nun rivayetinde «Muska yapmayanlar» kısmı yoktur.
İmâm Ahmed diyor: Bize Ravh İbn Ubâde'nin... Câbir İbn Ab-dullah'dan rivayetinde o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim... ve Câbir'in hadîsini nakletti. Hadîste şöyle deniliyor: İlk grup yüzlerini açtı. Ayın ondördü gibiydi. Yetmişbin kişiydiler ve hesaba çekilmediler. Sonra onların peşinden gelenler; bunlar da gökteki en parlak yıldız gibiydiler. îlh.
Ve hadîsin devamım naklediyor.
Müslim bu hadîsi Ravh'ten rivayet eder. Fakat onun hadîsi mevkuftur. (Rasûlullah'a ulaştırılmamıştır.)
Hafız Ebu Bekr İbn Ebu Âsim, Kitab'üs-Sünen'inde şöyle der : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivayet etti ki o şöyle demiş:
Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim :
Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi, her bir kişiyle birlikte yetmişbin kişi daha olmak üzere, hesâbsız ve azâbsız insanları cennete koyacağını ve bunlarla beraber Rabbımın avucuyla üç avuç daha (sayısızlıktan kinaye) yine hesâbsız, azâbsız cennete koyacağını bana va'detti.
Bu hadîsi Taberânî de Hişâm İbn Ammâr kanalıyla İsmail îbn Ayyâş'tan rivayet etmiştir ve isnadı sağlamdır.
Yine Taberânî'nin İbn Ebu Âsim kanalıyla... Ebu Ümâme'den naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Andolsun ki Allah ümmetinden yetmişbinini hesâbsız cennete koymayı bana va'detti, buyurmuştu. Yezid İbn el-Ahnes : Ey Allah'ın elçisi bu miktar senin ümmetin içinde sinekler içindeki kırmızı sinekler kadardır, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Allah bana her bin ile beraber yetmişbin kişi olarak yetmişbini (cennete hesâbsız koymayı) va'detmiş ve üç avuç (alıp onları da cennete koyma va'dini) artırmıştır. Bu hadîsin de isnadı ha-sendir.
Taberânî diyor: Bize Ahmed İbn Huleyd'in... Utbe îbn Avd'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi hesaba çekmeden cennete koyacağını bana va'detti. Sonra (bunlardan) her bini yetmişbine şefaat edecek. Sonra Rabbım, elleriyle üç avuç (çokluktan kinaye) alacak (ve bunları da cennete koyacak.)

Ömer tekbîr getirerek : Allah Teâlâ bunlardan ilk yetmişi babalarına, oğullarına ve akrabalarına şefaatçi kılacak... Allah'ın beni son avuçlardan birinde kılmasını isterim.
Hafız Ziya el-Makdisî «Sıfat'ül-Cenne» isimli eserinde : Bu isnadın bir illeti olduğunu bilmiyorum, der. En iyisini Allah bilir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Yahya İbn Saîd... Rifâa el-Cühenî'den rivayet etti ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ile beraber geliyorduk. Kedîd —ya da Kudeyd— denilen yere geldiğimizde bir hadîsi zikretti ve şöyle buyurdu : Rabbım, ümmetimden yetmişbin kişiyi hesâbsız olarak cennete koyacağını bana va'detti. Siz ve eşlerinizle zürriyetiniz-den sâlih olanlar cennetteki evlerinize yerleşmedikçe onların cennete girmeyeceklerini umarım.
Ziya der ki bana göre bu hadîs, Müslim'in şartlarına uymaktadır.
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer... Enes'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Rabbım ümmetimden dörtyüz bin kişiyi cennete koyacağını bana va'detti.
Hz. Ebubekir: Bize daha da artır, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah : Vallâhî böyle, dedi. Ömer: Yeter ey Ebubekir, deyince Ebubekir : Bırak beni, Allah'ın hepimizi cennete koymasına istemez misin? dedi. Ömer de : Allah dilerse (bütün) yaratıklarını bir elle cennete koyar, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdular. Ziyâ'nın söylediğine göre bu hadîsi bu isnâdla yalnız Abdürrezzâk rivayet etmiştir. Hadîsi, Hafız Ebu Nuaym el-İsbahânî de rivayet etmiştir.
Muhammed tbn Ahmed İbn Mahled bize... Enes'den haber verdi: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Rabbım, ümmetimden yüz bin kişiyi cennete koyacağını bana va'detti.
Ebubekir, ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Böyle, buyurdular. Râvî Süleyman İbn Harb, eliyle böylece işaret etti.
Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü bize daha artır. Hz. Ömer: Allah, bütün insanları bir elde (bir avuçta) cenneti koymaya kâdir'dir, deyince, Allah'ın Rasûlü (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdular.
Bu şekliyle bu, garîb bir hadîstir.
Hafız Ebu Ya'lâ diyor: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Enes'-den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: Ümmetimden yet-mişbin kişi cennete girecek.
Ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dediler. Her bir adam için yetmiş bin, buyurdular.
Onlar yine : Ey Allah'ın Rasûlü bize artır, dediler. Rasûlullah (s.a.) kumların üzerindeydi; Böyle, buyurdular ve eliyle bir avuç (kum) savurdular.
Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü, bundan sonra da cehenneme girenleri (Allah rahmetinden) uzaklaştırsın, dediler.
Bu hadîs'in isnadı sağlam, râvîleri güvenilir, sika râvîlerdir.
Taberânî Katâde'den rivayet ediyor ki; Ebu Bekr îbn Enes... Ebu Bekr îbn Umeyr'den, o da babasından naklediyor: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular; Allah ümmetimden üçyüz bin kişiyi cennete koyacağını va'detti.
Umeyr : Bize artır ey Allah'ın Rasûlü, dedi.
Rasûlullah (s.a.) eliyle, böyle dedi. Umeyr yine: Bize artır ey Allah'ın Rasûlü, deyince Hz. Ömer: Yeter, eğer Allah dilerse insanları bir elde (bir avuçta) cennete koyar, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da: Ömer doğru söyledi, buyurdular.

Taberân! diyor : Bize Ahmed îbn Huleyd'in... Ebu Saîdel-Ansârî'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Rabbım, ümmetimden yetmiş binini hesâbsız olarak cennete koyacağını, onlardan her birinin de yetmiş bin kişiye şefaat edeceğini bana va'dettiler. Sonra Rabbım iki eliyle üç avuç alacak (ve bunları cennete koyacak).
Kays devamla anlatıyor: Ben Ebu Saîd'e: (Şimdi) sen bunları Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? dedim. O, Evet, dedi. Kulaklarım duydu, kalbim muhafaza etti.
Ebu Saîd devamla dedi ki; Rasûlullah (s.a.); inşâallah Allah Teâlâ ümmetimin muhacirlerini (bu avucun içine) alacak, kalanını da bizim bedevilerimizle tamamlayacaktır.
Bu hadîsi Muhammed îbn Sehl İbn Asker de Ebu Tevbe er-Rebf İbn Nâfi' den (kendi) isnâdıyla rivayet etmiştir. O'nun hadîsinde şu fazlalık vardır:
Bu miktar, Rasûlullah (s.a.) in katında (yanında) hesâblandı, sayı dörtyüz bin kere bin ve doksan bin kere bine ulaştı.
Ebu'l-Kasım el-Taberânî diyor : Bize Hâşim îbn Mirsed... Ebu Ma-lik'den rivayet etti ki Rasûlulah (s.a.) şöyle buyurdular :
Muhammed'in nefsi (kudret) elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden bir zümre kıyamet günü siyah gece misâli (kalabalık olarak) cennete sevkedilecek. Hepsi de yere basacaklar. Melekler diyecekler ki: Niçin Muhammed ile (diğer bütün) peygamberlerle gelenlerden daha fazla insan geldi?
Bu hadîsin isnadı hasendir.
Bu ümmetin faziletine, şerefine, Allah katındaki değerine, dünya ve âhirette ümmetlerin en hayırlısı olduğuna delâlet eden başka hadîsler de vardır.
İmâm Ahmed diyor : Bize Yahya İbn Saîd... Câbir'den rivayet etti ki o, Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işitmiş : Kıyamet günü ümmetimden bana tâbi olanların, cennet ehlinin dörtte biri olacağını umuyorum.
Râvî diyor ki: Biz tekbîr getirdik. Sonra Allah'ın Rasûlü : Ben öyle umuyorum ki; siz cennet ehlinin yansı olacaksınız, buyurdu. Bu hadîs Kavh kanalıyla, İbn Cüreyc'in isnâdıyla da rivayet edilmiştir. Bu hadis Müslim'in şartlarına uymaktadır. Hadîsin değişik bir şekli hem Buhârî, hem de Müslim'de mevcuttur. Buhar! ve Müslim'de Ebu İshâk es-Sübey'î kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayete göre o, şöyle demiştir:
Rasûlullah (s.a.) bize : Cennet halkının dörtte biri olmaktan hoş-nûd olur musunuz? diye sordular. Evet (oluruz) dedik. Sonra : Cennet ehlinin üçte biri olmaktan hoşnûd olur musunuz? buyurdular. Biz evet dedik. Üçüncü kere: Cennet ehlinin yarısı olmaktan hoşnûd olur musunuz? dedi. Biz; evet (oluruz) dedik. Muhammed (s.a.) in nefsi kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki, ben, sizin cennet halkının yarısı olacağınızı umarım, buyurdular.
Taberânî diyor: Bize Ahmed îbn el-Kâsım... îbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) cennetin dörtte birinin size, kalan dörtte üçünün de diğer insanlara âit olmasını nasıl bulursunuz? diye bize sordu. Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, dediler. Üçte birine ne dersiniz? diye sordular. Oradakiler: Bu daha çok, cevâbını verdiler. Peki yansının size âit olmasına ne dersiniz? buyurdular. Ora-, dakiler; Bu en çok diye cevâb verdiler. Cennet ehli yüzyirmi saftır ve bunun seksen safı sizindir, buyurdu.

Taberânî hadîsi sadece... Haris İbn el-Hasîra rivayet etmiştir, der.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamet'in... Ebu Büreyde'den, onun da babasından rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) : Cennet halkı yüzyirmi saftır. Bu ümmet onlardan seksen safıdır, buyurmuştur. îmâm Ahmed hadîsi ayrıca Affân'dan; o da Abdülazîz'den rivayet etmiştir. Tirmizî ise Ebu Sinan'dan rivayetle tahrîc etmiş ve : Bu hasen bir hadîstir, demiştir. İbn Mâce de Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Süleyman tbn Büreyde'den o ise babasından İsnâdla hadîsi rivayet etmiştir.
Taberânî, Süleyman İbn Abdurrahmân ed-Dimaşkî kanalıyla... Süleyman îbn Ali îbn Abdullah İbn Abbâs'dan, onun babasından, onun dedesinden, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur: Cennet ehli yüzyirmi saftır. Bunların sekseni benim üm-. metimdendir. Hadîsi rivayette Hâlid İbn Yezîd el-Becelî tek kalmış olup İbn Adiyy onun zayıf olduğunu söylemiştir.
Taberânî'nin Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir.» (Vakıa, 39, 40) âyeti nazil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu:
Siz cennet ehlinin dörtte birisiniz, siz cennet ehlinin üçte birisiniz, siz cennet ehlinin yansısınız, siz cennet ehlinin üçte ikisisiniz.
Abdürrezzâk dedi: Bize Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) :
Sonuncu olup da kıyamet günü ilk olan biziz. İlkin cennete bizler gireceğiz. Halbuki onlara kitâb, bizden önce verildi. Bize ise kitâb onlardan sonra verilmiştir. Onlar ihtilâfa düştüler de Allah bizi, onların üzerinde ihtilâfa düştükleri konuda gerçeğe İletti. Bugün (cum'a günü) onların hakkında ihtilâfa düştükleri gündür. Allah bizi o konuda hidâyete erdirdi.. Bu gün (cum'a günü) bizimdir. Yarın yahûdîlerin. (cumartesi) ertesi gün de (pazar günü) hıristiyanlarındır, buyurdular.
Hadîsin bir benzeri Buhârî ve Müslim, Abdullah İbn Tâvûs kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Müslim'in A'meş kanalıyla.,. Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Biz kıyamet günü sonuncular ve ilkleriz. Biz, cennete gireceklerin ilkiyiz, buyurmuştur. Ve Müslim hadîsin tamâmını zikretti.
Darekutnî Ferd hadîsler bölümünde nakleder ki: Abdullah İbn Muhammed'in... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) Cennet, ben girinceye kadar bütün peygamberlere, benim ümmetim girinceye kadar da diğer ümmetlere haram kılındı, buyurmuşlardır.
Darekutnî sonra şöyle der: (Bu hadîsi) Zührî'den rivayetle İbn Akîl tek kalmış, Zührî'den, ondan başkası rivayet etmiştir, tbn Akîl'den rivayette Züheyr İbn Muhammed, Züheyr'den rivayette de Amr İbn Ebu Seleme tek kalmışlardır.
Bu hadîsi Sa'lebî de... tbn AkîFden rivayet etmiştir.
Bütün bu hadisler «Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz : İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız.» âyetini açıklama sadedinde vârid olmuştur.
Bu ümmetten her kim bu nitelikleri taşırsa bu övgüye dâhil olur. Nitekim Katâde diyor ki: Bize ulaştığına göre, Ömer İbn el-Hattâb bir kerresinde hacca gitmiş ve insanların hızlı davrandıklarını görmüş: «Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir

ümmetsiniz.» âyetini okuyarak; kimin bu ümmetten olmak hoşuna gidiyorsa Allah'ın bu ümmet için koyduğu şartları yerine getirsin, buyurmuş.
Her kim de bu nitelikleri taşımazsa Allah Teâlâ'nın : «Birbirlerinin yaptıkları fenalıklara engel olmuyorlardı.» (Maide, 79) âyetinde zemmetmiş (kötülemiş) olduğu ehl-i kitâb'a benzemiş olur.
Sayılan nitelikleriyle Allah Teâlâ bu ümmeti övdükten sonra ehl-i kitâb'ı zemmetmekte ve serzenişte bulunmaktadır :
«Ehl-i Kitâb da Hz. Muhammed'e indirilene inanmış olsaydı kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinde, Allah'a, size ve kendilerine indirilmiş olanlara îmân edenler olmakla beraber çoğu gerçek dinden çıkmış, sapıklık, küfür, fısk ve isyan üzere olan fasıklardır.»
Sonra Allah Teâlâ, inkarcı, mülhid ehl-i kitâb'a karşı zaferin mü'-min kullannın tarafında olduğunu müjdeleyerek şöyle buyuruyor:
«İncitmekten başka size herhangi bir zarar vermezler. Sizinle sa-vaşsalar bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.»
Gerçekten böyle olmuş, Hayber günü Allah onları alçaltmış, burunlarını yere sürtmüştür. Onlardan önce de Medîne yahûdîlerinden Kaynuka oğulları, Nadîr oğulları ve Kurayza oğullarını, tamamen hor ve hakîr kılmıştır. Şam'daki hıristiyanların da durumu böyledir: Sa-hâbe-i kiram birçok yerde onları yenmiş, ebediyyen dçvâm etmek üzere Şam hükümranlığını onlardan söküp almıştır. Şam, Hz. İsa'nın (a.s.) inmesine kadar İslâm'ın tacını giymiş olarak kalacak. Hıristiyanlar yine aynı hakîr ve zelîl hallerinde olacaklar. Hz. îsa (a.s.) inince Hz. Mu-hammed'in şerîatıyla hükmedecek, haç'ı kıracak, domuzlan öldürecek, İslâm'dan başka din kabul etmeyecek, bu dini kabul etmeyenlere cizye koyacaktır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minlerin ahdine sığınmış olanlar müstesna.» Allah onlara zillet ve alçaklığı vâcib kılmıştır. Nerede olursa olsunlar bundan kurtulamazlar. «Allah'ın ahdine... sığınmış olanlar müstesna» Allah'ın onları zimmî olarak kabul buyurup üzerlerine cizye koyması ve bu dinin hükümlerine tâbi kılması hâli müstesna. «Bir de insanların ahdine sığınmış olanlar müstesnadır.» Yani insanların kendilerine emân verme hali hâriçtir. Mühlet verilenler, anlaşma yapılanlar ve esirler hakkındaki uygulamada olduğu gibi. Böyle birisine, bir kadın dahi olsa, bir müslümanın, ya da —ulemânın iki kavlinden birine göre bir (müslüman) kölenin emân verme hali müstesna tutulmuş oluyor, îbn Abbâs : (u-Ui j*J-^j &\ j* J-^V\ ) kısmını «Allah'ın ve insanların ahdine sığınmış olanlar müstesna» şeklinde anlamış aynı açıklama Mücâhid, İkrime, Atâ, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî ve Rebî' îbn Enes'den de rivayet edilmiştir.
«Allah'ın hışmına uğradılar ki buna müstehaktırlar. Üzerlerine de miskinlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir.» Onları böyle davranmaya kibirleri azgınlıkları ve çekememezlikleri sürüklemiş; bu da onlara âhiret zilleti ile birlikte ebedî zillet, alçaklık ve meskeneti getirmiştir.
«Bu, onların isyan etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır.» Allah'ın emirlerine çokça isyan etmiş olmaları, Allah'ın haramlarına dalmış ve Allah'ın koyduğu

şeriatın dışına çıkmış olmaları; onları Allah'ın âyetlerini inkâra, Allah'ın peygamberlerini öldürmeye ve kendileri için takdir edilen hale düşmeye sürükledi.
îbr Ebû Hatim der ki: Bize Yûnus tbn Habîb'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o şöyle dedi: Isrâiloğullan bir günde üçyüz peygamberi öldürürler ve aynı günün sonunda da sebze pazarı kurarlardı.[42]

113 — Hepsi bir değildir. Onlardan secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.
114 — Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. îyi-liği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Hayırlara koşuşurlar, işte onlar sâlihlerdendir.
115 — Ne hayır yaparlarsa, ondan mahrum bırakılacak değildirler. Ve Allah, takva sahiblerini bilir.
116 — Küfredenlerin malları ve çocukları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Onlar cehennem yaranıdırlar, orada ebediyyen kalacaklardır.
117 — Bu dünya hayatında onların sarf ettikleri şeylerin durumu; kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet ederek mahveden kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer. Allah onlara zulmetmedi, ama onlar, kendilerine zulmediyorlardı.

İnananlar ve İnanmayanlar

tbn Ebu Necîh diyor ki; Hasan İbn Yezîd'in Abdullah İbn Mes'ûd'-dan olduğunu sandığı bir rivayete göre; «hepsi bir değildir...» âyetini o; Ehl-i kitâb ile Muhammed (s.a.) ümmeti bir değildir şeklinde tefsir etmiştir.
Süddî de böyle dedi. Bu kavli, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde rivayet ettiği şu hadîs de te'yîd etmektedir: Bize Ebu'n-Nadr ve Hasan ibn Mûsâ... îbn Mes'ûd'dan rivayet ettiler ki o, şöyle dedi:
Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını geciktirdi, sonra mescide çıktı ve ashabın namazı beklediğini görerek :
Bu dinlerin mensûblarından (Yahûdî ve Hıristiyan) bu saatte sizden başka Allah'ı zikreden kimse yoktur, buyurdular ve bu âyetlerin nazil olduğunu haber verdiler.
Muhammed İbn İshâk ve başkalarının zikrettiği, Avfî'nİn de îbn Abbâs'dan rivayet ettiği ve birçok müfessirden nakledilen meşhur görüşe göre; bu âyetler ehl-i kitâb bilginlerinden îmân edenler hakkındadır. Abdullah İbn Selâm, Esed Ibn Ubeyd, Sa'lebe İbn Sa'ye, Useyd îbn Sa'ye ve diğerleri bunlar arasındadır. Buna göre âyet şöyle anlaşılmalıdır : Daha önce zemmedilen ehl-i kitâb ile îmân eden bunlar elbette aynı değildirler. Bunun İçin Allah : «Hepsi bir değildir» Hepsi aynı seviyede değildirler. Bilâkis onlardan îmân edenler ve günahkârlar vardır, buyuruyor: Ehl-i kitâb'dan, Allah'ın emrini yerine getiren, Allah'ın şeriatına itaat eden, Allah'ın peygamberine uyan ve doğru yolda olanlar vardır. Onlar secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okurlar, ibâdet ederler, fazlasıyla teheccüd namazı kılarlar, namazlarında Kur'an okurlar. Bu topluluk, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirler. Hayırlara koşuşurlar. İşte onlar sâli İllerdendir.

Sûrenin sonunda; «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar. (Âl-i İmrân, 199) âyetinde zikredilenler de bunlardır. Burada da şöyle buyruluyor:
«Ne hayır yaparlarsa ondan mahrum bırakılacak değildirler.» Yaptıkları hayırlar Allah katında boşa gitmez. Tersine Allah onları en güzel şekilde mükâfatlandırır. «Ve Allah takva sahiplerini bilir » Güzel iş işleyenlerin amelleri Allah'a gizli değildir ve O'nun katında güzel amel sahihlerinin eseri kaybolmaz.
Sonra Allah Teâlâ müşrik kâfirlerden haber vererek buyuruyor ki: «Küfredenlerin malları ve çocukları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamıyacaktır.» Allah istediğinde bunlar, Allah'ın azabını onlardan geri çeviremeyecektir.
«Onlar cehennem yaranıdırlar, orada ebediyyen kalacaklardır.»
Daha sonra —Mücâhid, Hasan ve Süddî'ye göre— kâfirlerin bu dünyada harcadıklarına Allah Teâlâ bir misâl vererek şöyle buyuruyor : «Bu dünya hayatında onların sarfettikleri şeylerin durumu kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer.»
Âyetteki kelimesi îbn Abbâs, İkrime, Saîd îbn Cübeyr, Ka-tâde, Hasan, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve başkalarına göre, şiddetli soğuk anlamınadır.
Atâ ise soğuk ve don anlamı veriyor. İbn Abbâs'dan da ayrıca aynı görüş rivayet edilmiştir.
Mücâhid de kelimesini ateşle tefsîr ediyor. Bu tefsir birinci ile aynıdır. Zira şiddetli soğuk ve özellikle don, ateşin eşyayı yakması gibi ekini ve meyveleri yakar kavurur.
«(Bu rüzgâr) kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet ederek kavurur, mahveder.» bu kavurucu soğuk hasad mevsimi gelen ekinlere indiğinde onları tahrîb eder, ekin ve meyveleri yok eder, sahibi de yoksul duruma düşer. Kâfirlerin durumu da böyledir: Allah bu ekinleri ve meyveleri sahibinin günâhları sebebiyle yok ettiği gibi, kâfirlerin bu dünyadaki amellerinin sevabım ve semeresini de yok eder. Böylece bu kafirler dünyalarını asılsız ve temelsiz olarak bina ederler. «Allah onlara zulmetmedi. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.»[43]

118 — Ey îmân edenler, sizden başkalarını dost edinmeyin. Onlar sizi şaşırtmaktan geri kalmazlar. Sıkıntıya düşmenizi isterler. Öfkeleri ağızlarından taşmaktadır. Sinelerinin gizlediği ise daha "büyüktür. Düşünürseniz size âyetlerimizi açıkladık.
119 — işte siz; öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmezken, siz onları seversiniz. Ve kitabın bütününe inanırsınız. Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman: îmân ettik, derler. Yalnız başlarına kaldıkları vakit de, size karşı öfkeden parmaklarım ısırırlar. De ki: Öfkenizden ölün! Gerçekten Allah göğüslerin özünü bilir.
120 — Sizlere bir iyilik dokunursa bu; onları üzer. Ama başınıza bir felâket gelirse, buna sevinirler. Sabreder ve sakınırsanız, onların hilesi size hiçbir zarar veremez... Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.

Mü'min Olınayanlan Dost Edinmek

Allah Teâlâ bu âyette mü'minlerin, münafıkları dost edinmelerini yasaklamaktadır, öyle bir dostluk ki gönüllerindekinl ve düşmanlarına karşı içlerinde gizlediklerini kendilerine açarlar. İşte onlar bu şekilde sizin dostlarınız olmasınlar. Zîrâ münafıklar güçleri yettiğince mü'minleri şaşırtmaktan geri durmazlar, güçleri yettiğince ve mümkün olan her şeyle mü'minlere karşı hîle, hud'a yaparlar, onlara zarar verecek şeylere koşarlar.
Allah Teâlâ buyurur ki; «Ey îmân edenler sizden başkalarını, diğer dinlere mensûb olanları kendinize dost edinmeyin.»
Âyetteki bir insanın özel dostları, ailesinden kendine yakın olanlardır ki buniar, kişinin yaptığı işlerin içyüzüne vâkıf olurlar.
Buhârî rivayet ediyor: Yûnus, Yahya İbn Saîd, Musa İbn Ukbe, İbn Ebu Atîk kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayete göre Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurdular: Allah'ın gönderdiği her peygamberin ve peygamberlerin arkasından bıraktığı her halîfenin mutlaka İki tane dostu bulunur. Bunlardan biri ona hayrı emreder ve onu hayra teşvîk eder. Diğeri de kötülüğü emreder ve kötülüğe teşvîk eder. Ma'sûm kişi, ancak Allah'ın koruduğu kişidir.
Hadîsi Buhârî ve Neseî; Yûnus, Yahya İbn Saîd, Mûsâ îbn Ukbe ve İbn Ebu Atik'in de içinde bulunduğu bir cemâat kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayet ederler ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın gönderdiği her peygamberin ve (onlara kıldığı) her halîfenin mutlaka iki dostu vardır: Hayr emredip ona teşvîk eden bir dost ve kötülüğü emredip ona teşvîk eden bir dost. Ma'sûm, ancak Allah'ın ko-ruduğu kimsedir. Hadîsin bir benzerini Evzaî ve Muâviye İbn Selâm, Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin Zührî'nin yanında Ebu Seleme'den rivayetle mevcûd olması da ihtimâl dahilindedir. Hadîsi, Neseî de Zührî'den rivayetle tahrîç etmiştir. Buhârî Sahîh'inde hadîsi Abdullah İbn Ebu Ca'fer kanalıyla... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den muallak olarak rivayetle zikretmiş-tir. Hadîsin Ebu Seleme'nin yanında üç sahâbî'den rivayetle mevcut olması muhtemel olup en doğrusunu Allah bilir.
tbn Ebu Hatim diyor : Bize babam... îbn Ebu Dehkâne'den rivayet etti ki Ömer îbn el-Hattâb'a : Burada Hîre halkından iyi ezberleyen ve yazı yazan bir çocuk var, onu kâtib edinsen, dediler. Hz. Ömer: O zaman mü'minlerden ayrı olarak «dost edinmiş» olurum, dedi.
Âyet-i kerîme ile birlikte mütâlâa edildiğinde bu eser (hadîs) zim-mîlerin k£tiblikte kullanılmasının caiz olmadığına delâlet eder. Zîrâ bu işte kullanılmaları halinde müslümanlardan üstün tutulmuş ve müslümanların işlerinin içyüzüne muttali' kılınmış olurlar. Bu sırları miislümanlann düşmanlanna ve harb ehline ifşa etmelerinden de korkulur. İşte bunun İçin Allah Teâlâ ; «Onlar sizi şaşırtmaktan geri kalmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler.» buyuruyor.
Hafız Ebu Ya'lâ dedi: Bize İshâk İbn İsrail'in... Ezher İbn Râşid'-den rivayetine göre : Halk Enes'e gelirdi, o kendilerine anlayamadıkları bir hadîs rivayet edince Hasan el-Basrî'ye giderlerdi ve Hasan el-Basrî» hadisi kendilerine açıklardı.
Ezher İbn Râşid der ki, Enes, bir gün yine Rasûlullah'tan bir hadîs rivayet etti. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyordu: Müşriklerin ateşi ile aydınlanmayın ve yüzüklerinize arapça nakış yapmayın. Hadîsin mânâsını anlıyamadılar ve yine Hasan el-Basrî'ye giderek ona; Enes bize rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) : Şirk

ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, buyurmuş. (Bunun anlamı nedir?) dediler.
Hasan el-Basrî şöyle dedi:
Yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, demek; yüzüklerinize —ki mühür olarak kullanılırdı.— Muhammed (s.a.) ismini kazımayın, demektir. «Şirk ateşi ile aydınlanmayın.» kavli ise kendi işlerinizde müşriklerle istişare etmeyin, demektir.
Sonra Hasan el-Basrî:
Bu tefsirin Allah'ın kitabındaki delili: «Ey îmân edenler, sizden başkalarını dost edinmeyin.» âyetidir, dedi.
Hafız Ebu Ya'lâ böyle rivayet etti. Neseî de, Mücâhid îbn Mûsâ kanalıyla Hüşeym'den; İmâm Ahmed de aynı isnâdla ve fakat Hasan el-Basrî'nin açıklaması olmaksızın Hüşeym'den rivayet eder.
Bu açıklama şüphelidir, fakat anlamı açıktır.
Yüzüklerinize arapça nakış yapmayın, demek; Hz. Peygamberin yüzüğünün nakısına benzememesi için yüzüklerinize arapça yazı kazımayın, demektir.
Rasûlullah (s.a.) in yüzüğünde («MJ^->a«**) «Muhammed, Allah'ın rasûlüdür» ibaresi yazılıydı. Bunun için sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre Rasûlullah başkasının aynı yazıyı yüzüğüne kazıtmasını yasaklamıştır.
«Müşriklerin ateşi ile aydınlanmaya» gelince, bunun da anlamı şudur:
Onların memleketlerinde onlarla birlikte olmanız durumunda, evlerde onlarla yakın olmayın. Aksine onlardan uzaklasın ve memleketlerinden ayrılın.
Bunun için Ebu Dâvûd rivayet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Mü'minlerle müşriklerin ateşleri —karşılıklı olarak— gö-rünmemeli (görünmiyecek kadar birbirlerinden uzak olmalılar.)
Başka bir hadîste de şöyle buyurulur: Kim müşrikle birleşir (bir araya gelir) ya da onunla birlikte oturursa onun gibidir.
Bu hadisin, Hasan el-Basrî'nin söylediğine hamledümesi ve âyetin buna delil getirilmesi şüphelidir. Allah en doğrusunu bilendir.
Sonra Allah Teâlâ : «Öfkeleri ağızlarından taşmaktadır. Sîneleri-nin gizlediği ise daha büyüktür.» buyuruyor.
Yüzlerinde ve düşünmeksizin dillerinden dökülüveren sözlerinde düşmanlıkları görünür. Kalbleri de İslâm ve müslümanlara karşı kin ve düşmanlık ile doludur. Böyle peyler akıllı kişilere elbette gizli değildir. Bunun için Allah Teâlâ : «Düşünürseniz size âyetlerimizi açıkladık.» buyuruyor.
«tşte siz öyle kimselersiniz ki onlar sizi sevmezken siz onları seversiniz!»
Ey mü'minler, münafıklar size karşı îmân izhâr ettikleri için siz münafıkları seviyorsunuz. Halbuki onlar sizi ne zahiren, ne de bâtınen (içlerinden) sevmezler.
«Siz, kitabın bütününe inanırsınız.»
Kitaptaki hükümler hakkında sizin şüphe ve tereddüdünüz y^. Halbuki şüphe, tereddüt ve şaşkınlık onlardadır.
Muhammed îbn İshâk şöyle dedi: Bana Muhammed îbn Ebu Mu-hammed... «Siz kitabın bütününe inanırsınız...» âyeti hakkında İbn Abbâs'dan şu açıklamayı rivayet etti: Siz kendi kitabınıza, onların kitabına, ondan önce geçen kitâblara inanırsınız. Halbuki onlar sizin kitabınızı inkâr ederler. Onların size karşı Öfke beslemelerinden daha çok siz onlara karşı öfke beslemeye, hak sahibisiniz.

Bunu îbn Cerîr rivayet ediyor.
«Onlar ise ancak sizinle karşılaştıkları zaman: îmân ettik, derler. Yalnız başlarına kaldıkları vakit de size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.»
Katâde, âyetteki (J-üvi) kelimesinin «Parmak uçları» anlamına geldiğini; İbn Mes'ûd, Süddî ve Rebî' İbn Enes de «Parmaklar» anlamında olduğunu söyler.
Bu, münafıkların durumudur : Onlar mü'minlere karşı îmân ve sevgi (dostluk) izhâr ederler. İçleri ise her yönüyle bunun tersinedir.
Nitekim Allah Teâlâ: «Yalnız başlarına kaldıkları vakit te size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.» buyuruyor ki bu, öfke ve kinin en şiddetli derecesidir.
Allah Teâlâ müteakiben; «De ki: Öfkenizden ölün! Gerçekten Allah onların göğüslerinin özünü bilir.» buyuruyor.
Herne kadar îmânlarından dolayı mü'minleri kıskanıyorsanız ve bu durum sizi öfkelendiriyorsa da bilin ki; Allah mü'min kullarına nimetini tamamlayacak, dinini kemâle erdirecek, dinini yüceltecek ve dinine yardım edecektir, siz öfkenizden geberin!
«Gerçekten Allah onlann göğüslerinin özünü bilir.»
Allah göğüslerinizin, kalblerinizin mü'minlere karşı içerdiği ve gizlediği öfke, kıskançlık ve düşmanlığı iyi bilir. Dünyada, umduklarınızın tersini size göstermekle; âhirette de asla çıkmayarak ebediyyen kalacağınız cehennemin şiddetli azâbıyla sizi cezalandıracaktır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Sizlere bir iyilik dokunursa, bu onlan üzer. Ama başınıza bir felâket gelirse, buna sevinirler.»
Bu durum onlann mü'minlere karşı düşmanlıklarının şiddetine delâlet eder. Öyle ki mü'minlere bir bolluk, bir zafer bir te'yîd gelse, yardımcıları çoğalıp kuvvetlense bu münafıkları ü.îer. Allah'ın bir hikmetine mebnî müslümanlara kıtlık gelse ya da düşmanları onlara gâlib gelse —ki Uhud günü böyle olmuştu— münafıklar buna sevinirler.
Allah mü'min kullarına hitaben şöyle buyuruyor :
«Sabreder ve sakınırsanız, onlann hilesi size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklannı kuşatmıştır.»
Allah; mü'minleri sabırla, takva ile, Allah'a tevekkülle, kötülerin kötülüklerinden ve günahkârlann hilelerinden kurtuluşa erdirir. Allah mü'minlerin düşmanlarını kuşatmıştır. Mü'minlerin gücü ve kuvveti ancak Allah iledir. Allah'ın dilediği olur, dilemediği de olmaz. Hiçbir şey O'nun takdiri ve dilemesi olmadan var olmaz. Kim O'na tevekkül ederse Allah ona yeter.
Sonra Allah Teâlâ Uhud savaşını, oradaki mü'min kullarını sınamasını, mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırmasını ve sabredenlerin sabnnı beyân etmeye başlayarak şöyle buyuruyor;[44]

121 — Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere erkenden ayrılmıştın. Allah Se-mî'dir, Alîm'dir.
122 — O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki onların dostu Allah idi. Mü'minler yalnız Allah'a güvenip, dayansınlar.

123 — Andolsun ki siz düşkün bir durumda iken Bedir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti. Allah'tan korkun ki şükretmiş olasınız.

Uhud Harbinin Başlangıcı

İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkalarının söylediğine ve cumhûr'a göre burada sözkonusu edilen olay Uhud harbidir.
İbn Cerîr'in Hasen el-Basrî'den rivayetine göre ise burada bahis mevzuu olan olay, Ahzâb (Hendek) harbidir.
Fakat bu görüş garîb olup i'timâd edilemez.
Uhud harbi hicretin üçüncü senesi Şevval ayının cumartesi günü olmuştur.
Katâde'ye göre; Şevvâl'den bir gece geçmişti.
îkrime ise : Şevvalin yansında bir cumartesi günüydü, demektedir.
Uhud harbinin sebebi şöyledir :
Bedr harbinde müşriklerin eşrafından birçoğu öldürülmüş ve fakat Ebu Süfyân'ın yanında bulunan ticâret kervanı kurtulmuştu. Kervan Mekke'ye dönünce öldürülenlerin çocukları ve kalan Mekke büyükleri Ebu Süfyân'a : Bu mallan Muhammed ile harbetmek için ayır, dediler.
Böylece mallan bu işe harcadılar ve bir ordu topladılar. Sayılan üç bine yaklaşıyordu. Nihayet Medine taraflarında Uhud yakınında bir yerde konakladılar.
Rasûlulah (s.a.) cum'a günü namazdan sonra Neccâr Oğulların-dan Mâlik İbn Amr'ın (cenaze) namazını kıldırdı ve bilâhere ashabı ile İstişare etti:
Düşmana karşı mı çıkılacak, yoksa Medine'de mi kalınacaktı?
Abdullah îbn Übeyy; Medine'de kalma görüşünü savundu. Eğer müşrikler kaldıkları yerde kalırlarsa kötü bir yerde kalmış olacaklar, Medine'ye girmeye kalkarlarsa erkekler onlarla yüzyüze çarpışacak, kadınlar ve çocuklar da tepelerinden taş yağdıracaklar; dönerlerse kaybetmiş olarak döneceklerdi.
Ashâbdan Bedir savaşına katılmamış olanlar ise düşmana karşı çıkma görüşünü savundular. Rasûlullah (s.a.) evine girdi, zırhını giydi ve onların yanına çıktı.
(Müşriklere karşı çıkma görüşünü savunanlardan) bazılan pişman oldular ve herhalde Rasûlullah'ın (s.a.) hoşuna gitmeyecek bir şey yaptık, diyerek Rasûl-i Ekrem'e ; Ey Allah'ın Rasûlü, dilersen kalalım, dediler.
Rasûlullah (s.a.) ise : Bir peygambere —Allah kendisi hakkında hüküm vermedikçe— zırhım giydikten sonra dönmesi yaraşmaz, buyurdular.
Rasûlullah (s.a.) bin kadar ashâbıyla yola çıktı. Şavt —Medîne İle Uhud arasında bir bahçedir— denilen yere gelince Abdullah İbn Übeyy, kendisinin görüşüyle hareket edilmediği bahanesiyle ve yanında ordunun üçte biri olduğu halde geri döndü. O ve arkadaşları şöyle diyorlardı : Bu gün harb olacağını büsek size uyardık. Fakat bugün onlarla harbedeceğinizi sanmıyoruz.
Rasûlullah (s.a.) yürümeye devam ederek Uhud eteklerine vardı. Vadinin bir tarafına kondu, askerlerinin arkasını Uhud dağına verdi ve şöyle buyurdu: Ben emir verinceye kadar kimse kesinlikle harbet-meyecek.
Rasûlullah (s.a.) yediyüz ashabı ile harbe hazırlandı, elli okçunun başına Amr îbn Avf oğullarının kardeşleri olan Abdullah tbn Cübeyr'i geçirdi ve onlara: Atlıları (oklarınızla) bizden uzaklaştırın, sizin önünüzden geçip bize ulaşamasınlar, savaş

lehimizde de olsa aleyhimizde de olsa yerlerinizden ayrılmayınız. Yenildiğimizi görseniz bile yerinizden kesinlikle ayrılmıyacaksınız, buyurdular.
Rasûl-i Ekrem üst üste iki zırh giydi ve sancağı Abd'üd-Dâr oğullarının kardeşi Mus'ab İbn Ümeyr'e verdiler.
Rasûlullah (s.a.) bazı çocukların bu harbe çıkmasına izin vermiş; bazılarım ise bırakarak onlara da bu olaydan yaklaşık iki sene sonra olan Hendek muharebesinde müsâade buyurmuşlardır.
Kureyş de harbe hazırlandı. Üç bin kişiydiler. Yanlarında ikiyüz de at vardı ve onları yedekte tutuyorlardı. Atlıların sağ kanadının başına Hâlid İbn Velîd'i, sol kanada da îkrime îbn Ebu Cehli geçirmişler, sancağı Abd'üd-Dâr oğullarına vermişlerdi.
İki ordu arasında geçenler inşâallah İlgili âyetler geldiğinde genişçe anlatılacaktır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere onlara yerlerini bildirmek, ordunun sağ ve sol kanatlarında senin emrettiğin yerlerde durmak üzere yerleştirmek için, erkenden evinden ayrılmıştın. Allah, onların söylediklerini işi-tici ve kalblerinde olanları iyi bilicidir,»
îbn Cerîr burada şöyle bir soru soruyor: Rasûlullah (s.a.) in, Uhud'a Cum'a günü namazdan sonra yürüdüğünü nasıl söylerler? Halbuki Allah Teâlâ «Hani, sen mü'minleri savaş için duracakları yere yerleştirmek üzere erkenden evinden ayrılmıştın.» buyuruyor. Bu soruya kendisi şöyle cevap verir: Rasûlullah'ın, ashabını savaşacakları yere yerleştirmek üzere çıkması Cumartesi günü sabahleyin olmuştur.
Allah Teâlâ:
«O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu.» buyuruyor. Buhârî diyor ki; Bize Ali İbn Abdullah'ın... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetinde o, «O zaman sizden İki takım bozulmaya yüz tutmuştu.» âyeti hakkında şöyle dedi:
Bozulmaya yüz tutan iki takım biz; yani Harise oğullan ve Seleme oğullan idik. «Halbuki onların dostu Allah idi.» kavlinden dolayı âyetin indirilmemiş olmasını d

İslâm'da Şûra Prensibi

Korku ve emniyet, savaş ve barış hallerinde milletin idaresi demek olan genel işlerde ve diğer dünyevî menfaatlarda müslümanlarla istişare et. Uhud savaşından Önce nasıl istişare ettinse, yine her konuda istişare etmeye devam et ve özen göster. İsterse danıştıklarının görüşü yanlış olsun, sen istişare et. Çünkü bütünüyle hayır; ümmetini bir işi yapmazdan önce o konuda istişare etmeye alıştırıp, terbiye etmektir. Doğru da olsa istişâreslz başkanın emrine uymamalarını öğretmektedir. Çünkü iktidarlarının geleceğinde istişarede çok fayda vardır. Eğer bu büyük temeli iyice yerleştirirlerse gelecekte iktidarlarına yararlı olur. Zira çoğunlukla topluluk ferdden daha az hatâ eder.
Milletin bütün işlerini tek bir kişinin direktifine teslim etmesi ise çok büyük bir tehlikedir.
Üstâd Muhammed Abduh der ki: Kişinin ne istişare etmesi, ne de istişare edilmesi kolay değildir. İstişare edilenler çok olursa o konuda da tartışma fazla olur. Görüş birliği sağlamak zorlaşır. Bu kadar zor ve engebeli olmasına rağmen Allah Teâlâ nebiyy-i zîşânma İslâm ümmetinin davranışlarında istişare sünnetine uymalarım haber veriyor. Hz. Peygamber, son derece nezâket içerisinde ashâbıyla istişare eder ve onların her görüşüne kulak verir, bazan kendi görüşünü bırakıp onların görüşüne dönerdi. Bu mes'elede üstâddan bunun dışında bir şey dinlemedim. Ancak ben derim ki; Mekke'de inen Şûra sûresinde İslâm hükümeti için konulmuş bulunan ilk kurala ilâve olarak müslüman-lara Şûra emredilmektedir. Nitekim Şûra sûresinde müslümanlann bulunması gereken durumu açıklarken «ve onların işleri aralarında istişare iledir» buyuruluyordu. İşlerden maksad normal olarak yöneticilerin yaptıkları umûmî işlerdir. Yoksa görüşlere göre değil de vahye göre serdedilen sırf dinî konulardaki mes'eleler değildir. Şayet inançlar, ibâdetler, helâller ve haramlar müşavere ile kararlaştırılmış bulunsaydı, bu takdirde din insan elinin mahsûlü olurdu. Halbuki din Allah tarafından konulmuştur. Bu konuda hiçbir kimsenin görüşüne i'tibâr yoktur. Ne peygamber devrinde, ne de ondan sonra, bu dinde insan elinin mahsûlü hiçbir şey yoktur. Ashâb-ı kirâm'dan nakledilir ki; onlar dünya ile ilgili problemlerde Hz. Peygambere, buyruğunun üstüne bir görüş sunmazlardı. Ancak Hz. Peygamber bu görüşünün vahye dayalı olmayıp, kendi görüşü olduğunu söyleyerek durumu açıklarsa görüş beyân ederlerdi. Nitekim Bedir günü Hz. Peygamber, Bedir kuyusundan daha aşağı bir yere konakladığı sırada, Habbâb îbn Münzir; ey Allah'ın Rasûlü, şu konakladığın yerde Allah mı seni konaklattı? O takdirde burayı aşmak veya buradan, geri durmak bizim elimizde değildir. Yoksa görüş, savaş ve tuzak mıdır demiş, He. Peygamber; hayır görüş, savaş ve tuzak buyurmuş. Bunun üzerine Habbâb İbn Münzir, ey Allah'ın Rasûlü, burası konaklanacak yer değil demiş. Halkı kaldırın da düşmandan daha fazla suya yakın olan bir yere varıp konaklayalım. Sonra buradan saldıralım demiş. (...) Bunun üzerine Hz. Peygamber sen güzel görüş beyân ettin diyerek onun görüşüyle amel etmiştir.
Hz. Peygamber Şûra kaidesini zamanında, durumun icâbına göre kullanmıştır. O gün müslümanlar azınlıkta bulunuyorlardı. Mekke'nin fethiyle sonuçlanacak olan hicret görevi geldiği zaman, toplam bir mescidi dolduruyorlardı. Buna rağmen Hz.

Peygamber kendisiyle beraber bulunan görüş ve bilgi sahiplerinin büyük çoğunluğuyla istişare edi-yprdu. Hattâ açıklanması zararlı olan mese'leleri bile onlara açıklıyordu. Nitekim Kureyş'lilerin Mekke'den savaş için çıktıkları bilgisini alınca, Bedir harbinden önce ashâbıyla istişare etmişti. Mes'ele ancak Muhacirlerin ve Ansârın görüş birliği neticesinde kararlaştırılmıştı. Aynı şekilde Uhud günü de onlarla istişare etmişti. Böylece Hz. Peygamber vahyin gelip açıklanmasını emrettiği konuların dışında kalan her mevzuda ümmetiyle istişare ederdi. Ve karârı anında uygulardı. Mekke'nin fethinden sonra müslümanlann sayısı çoğalıp İslâmın hâkimiyeti Medine'den uzak bölgelere yayılınca; uzak diyardaki her kabile veya köyde görüş sahibi olabilecek üstün değerli muslüman erler bulunuyordu. Devletin yüce yönetim noktasından uzakta bulunan bu insanların görüşlerini belirtmek üzere dönüşümlü olarak bir kural veya sistem koymak ihtiyâcı hissedilmiş olabilir. Ancak Hz. Peygamber bii çok neden ve hikmetle böyle bir kuralı koymamıştır:
Birincisi; bu konu İslâm ümmetinin zaman ve mekân içindeki sosyal durumunun değişmesine göre değişir. Hz. Peygamberin Mekke'nin fethinden sonra yaşamış olduğu o çok az süre insanların akın akın Allah'ın dinine girmeye başladıkları süredir. Allah'ın, Muhammed ümmetine imparatorlukların ve ülkelerin kapısını açacağını, milletleri emri altına vereceğini Hz. Peygamber biliyordu ve bunun müjdesini almıştı. îşte bütün bu nedenler, Hz. Peygamberin Mekke'nin fethinden hemen sonraki kısa hayat döneminde, İslâm ümmeti için elverişli olacak bir şûra kaidesini va'z etmesini engelliyordu. O'nun asrından sonra gelen dönemlerde, geniş ülkeler fethedilmiş, eski medeniyet mensubu milletler ya muslüman olmuşlar veya İslâm'ın hâkimiyyetini kabullenmişlerdi. Peygamber bu kaideyi va'z etmemişti. Çünkü o zaman için uygun olan kuralların, her zaman için elverişli olmasının imkansızlığını biliyordu. Keza araplarm ilkellik dönemlerinde uygun düşen bir kaidenin daha sonraki dönemlerine uygun düşmeyeceğini biliyordu. Binâenaleyh, en uygun olanı; Hz. Peygamberin şûra kaidelerini va'z etmeyip, ümmetin kendi şartlarına göre şûra şekillerini kabullenmeleridir.
Bir diğer hikmet de şu idi: Eğer Hz. Peygamber belirli bir zamanın ihtiyâcını esâs alan geçici şûra kuralları koymuş olsaydı, müs^ lümanlar onu esâs alırlar, her zaman ve her yerde dinî bir ilke imiş gibi onu uygulamaya çalışırlardı. Halbuki bu karâr dinî bir emir değildir. Bu sebeple sahâbe-i güzîn Hz. Ebu Bekir'i halîfe seçerken, Hz. Peygamber onu bizim dinimiz için seçmiş, biz dünyamız için neden seçmeyelim? demişlerdi. Denebilir ki, böyle kaideler va'z edilmiş olsaydı, İslâm ümmetinin ihtiyâç halinde o kaideleri ortadan kaldırıp değiştirme ve tebdil yoluyla tasarruflarda bulunmaları caiz olabilirdi. Biz deriz ki; Hz. Peygamber; siz dünyanızın işlerini benden daha iyi bilirsiniz, dediği halde (bunu Müslim rivayet eder) ve : Sizin dininizle ilgili konularda söyleneni yapın. Dünyanızla ilgili konulara gelince, siz bunu daha iyi bilirsiniz. (Bunu Ahmed îbn Hanbel rivayet ediyor.) Buyurduğu halde; insanlar onun dünya ile ilgili sözlerinden bir çoğunu din olarak kabul etmişlerdir. İnsaflı bir kişi mes'eleyi iyice düşünür, avam ve havâsstan ibaret olan mü'minler tabakasının şuur yapısını gerçek şekilde bilir ise, bu gibi konularda halkın ekseriyetinin herhangi bir şeyi değiştirmeye rızâ göstermesinin çok zor olacağını anlar. Eğer Hz. Peygamber bunu koyup da değiştirmesine cevaz verseydi, onlar engellerler ve derler ki hayır, değiştirilemez. Peygamber tevazu

nedeniyle değiştirilmesine cevaz vermiş ve bizim görüşlerimizden rücû' etmekle hoşlanmayalım diye bizi eğitmiştir. Aslında en doğru görüş her halükârda o'nun görüşüdür. Bu söylediğimize en yakın örnek İmâm Ahmed merhumun zayıf ve mürsel hadîsle amel etmeyi kıyâs ve ta'Iîle tercih etmesidir.
- Bir diğer husus da eğer; Hz. Peygamber bu kuralları kendiliğinden koymuş olsaydı, şûra ile amel etmemiş olurdu. Bu ise, onun için muhaldir. Zîrâ o, Allah'ın emrine muhalefet etmekten uzaktır. Eğer bu kaideleri, yanında bulunan müslümanlarla istişare ederek koymuş olsaydı, bu takdirde ümmetinin çoğunluğunun kararlaştırdığı görüşü vaz' etmiş olurdu. Tıpkı uhud gününde savaşa çıkmak konusundaki karârı gibi. Daha Önce de söylediğimiz gibi, ekseriyetin görüşü yanlış idi ve Hz. Peygamberin görüşüne aykırı idi. Rasûlullah (s.a.) bu gibi kimseleri ve hattâ fetihten sonra İslâm'a giren pek çok kimsenin karârlarına göre İslâm hükümetinin kısas ve ilkelerini vaz' etmeye razı oldu mu? Yoksa bunu, her zaman uygun olan hükmü vermeye yetkili kılman ümmetin çoğunluğuna mı terketti? Evet, bu yeteneğin mahiyyeti daha sonra açığa çıktı. Umûmun menfaatini garanti edecek bir kural koymaya o günkü kitlenin kabiliyetinin yeterli olmadığı anlaşıldı. Bunun için Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ebubekir'e bîat ederken; ümmetin teh-likeye ve ihtilâfa düşmesinden korkarak acele davranmıştır ve bu konuda Ebubekir'e bîat âni bir olaydı. Allah müslümanları o gibi hallerin kötülüğünden muhafaza etsin. Tekrar o gibi durumlara dönmek uygun olmaz diye ifâde etmiştir. Keza Hz. Ebu Bekir de istişare etmiş, onların hoşnûd olduğunu anlayınca, yerine halîfe adayı olarak Hz. Ömer'i göstermiştir ki, bir daha tefrika ve ihtilâfa mahal kalmasın. Nitekim az sonra bu konu da gelecektir. Eğer Hz. Ebu Bekir (r.a.), İslâm ümmetinin şûrayı yerine getirme konusunda hazır olduğunu bilseydi; ihtilâf ve tefrikadan emîn olacaklarını kabul etseydi, mes'eleyi şûra hey'e-tine bırakır ve hayatında en uygun gördüğü kişiyi devlet başkanlığı görevine getirmek ve onun üzerinde oy birliğini sağlayarak dağılmayı önleyip öyle ölmek istemezdi.
Bazı kimseler derler ki: Hz. Ömer'e bîat şûraya göre değil, ta'yîne göre olmuştur. Halbuki azîz olan kitabın apaçık hükmüne göre; İslâm hükümetinin esâsı Şûra, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i yerine aday göstermesi ise sahabenin görüşüdür ve Kur'an'ı neshedemeyeceği gibi, tah-sîs ve takyîd de edemez. Sahabenin cumhuru nasıl olmuşda bu karâra göre davranmış ve fakîhler de onu şer'î bir kaîde olarak benimsemişlerdir? Şiî veya şiî olmayan bağımsız araştırıcılar, fıkıhla meşgul olan •birine bu soruyu sordukları zaman, o kimse kendilerine fıkhî kurallara göre cevâb verir ve der ki; bu, ashabın kabul ettiği ve üzerinde icmâ' ettiği "bir görüştür. İcmâ' ise müstakil bir delildir ve onunla amel etmek gerekir. Biz diyoruz ki: Şîa ve diğer bağımsız araştırıcıları bu cevâb ikna' etmez. Çünkü onlar icmâ'm meydana geliş tarzını tartışmakta ve nassın bulunduğu hallerde icmâ'm caiz" olup olmadığını, icmâ'ın İslâmın menfaati gereği, kati bir mes'ele olup olmadığını tartışmaktadırlar. Ve demektedirler ki: îcmâ'ı kabul etsek bile Hz. Ebu Bekir, nass'a muhalif olan bu konuda nasıl öne atılmıştır? Halbuki henüz o mevzuda icmâ' vâkî' olmamıştır. Siz diyorsunuz ki; bu hususta icmâ' olduğu için uyulması gerekir. Halbuki daha o hayatta iken icmâ' gerçekleşmiş değildir? Doğrusu Hz. Ömer'e bîat, şûra ile olmuştur. Ancak bu şûra Hz. Ebu Bekir'in hayatında gerçekleşmiştir ve bunun ön-derliğini de az önce belirttiğimiz gibi bizzat Hz. Ebu Bekir yapmıştı. Hz. Ebu

Bekir'in şûrayla acele etmesinin sebebi; İslâm ümmeti arasında kendisinin vefatından sonra ihtilâf, tefrika fitnelerinin doğması endîşesi idi. Bu sebeple kendisinden sonra gelen sahabe arasında görüş ve yer sahibi olan kişilerle istişare etti. Ve bunların ekseriyetinin Hz. Ömer konusunda muvafakat ettiklerini gördü. Bir kısmının da, Hz. Ömer'in şiddetinden çekindiklerini tesbît • ederek onların içindeki bu korkuyu izâle etmeye çalıştı ve; o beni çok yumuşak görüyor da bunun için şiddet gösteriyor gibi sözler söyledi. Yani ikisinin davranışlarının birleşmesinden denge ortaya çıktığı için böyle davrandığını belirtti. Hattâ Hz. Ebu Bekir vefatından önce minbere çıkarak bu konuyu anlattı ve halkı da ikna' etti. Böylece, daha halîfe hayattayken Ömer'i yerine aday gösterdi. Hastalığı esnasında kendisine vekîl ve öldükten sonra da millete halîfe adayı olarak onu gösterdi. Ancak Hz. Ömer'in emîr olmasındaki ana kaide ümmetin ona bîat etmesiydi. Bîa-tın sahîh olması ise şûraya dayalı değildir. Herkesi tek bir görüş üzerinde birleştirip ümmeti memnun edecek oy birliğini sağlamak için şûraya ihtiyâç vardır. Eğer bu husus, hail ve akd ehli arasında şûrâsız gerçekleşebilecekse —günümüzdeki cumhuriyet hükümetlerinde olduğu gibi seçim yoluyla veya benzer bir şekilde gerçekleştirmek mümkün ise— nıaksad hâsıl olmuş sayılır. Hz. Ebu Bekir'in hayatta iken Hz. Ömer'i halîfe seçtirmek için istişare edip halkı ikna' etmesi, onun ölümünden sonra ayrıca istişare etmeye gerek duyurmamıştır. Bütün ümmet ona bîat etmiş ve onu halîfe olarak kabul etmiştir. Böylece Hz. Ömer'in hilâfeti, şûradan sonra veya şûra vasıtasıyla sağlanmış olan, oy birliğine dayalı bir hilâfettir.
Hz. Ömer'in şûra için belirli şahıslan ta'yîn etmesi, onun bir içtihadıdır. Bu da istişare edilenlerin sayısının fazlalığından korkularak ihtilâf fitnesinin doğmasını önlemek için ve aynı zamanda şûra esâsını ayakta tutabilmek için yapılmış bir içtihâdtır. Hz. Ömer'in şûra için ta'yîn ettiği kişiler İslâm ümmeti içerisinde yeri ve görüşü olan insanlardır. Onlar bir konu üzerinde ittifak ederlerse, ümmet onların görüşüne boyun eğer. Keza ihtilâf edecek olurlarsa, arkalarında onlara bağlanan bir grup vardır. Çünkü her birinin arkasında bir topluluk, onu müslümanlarm emirliğine ehil olarak görüyordu. Hz. Ömer'in seçtiği bu insanlar ülü'1-Emr veya ülü'l-Emrin önderleri ve seçkinleriydi. Bunlar, istişare edilmeye daha lâyık kişilerdi. (...)[1]

Azim ve Tevekkül

Reşîd Rızâ tevekkül konusunda da şöyle demektedir: Allah Teâlâ, peygamberine istişareyi emrettikten sonra, buyuruyor ki: «Bir azmettin mi artık Allah'a tevekkül et.» Yani bir konuda istişare edip, şûrâ'nm tercih ettiği görüş belirdikten sonra, o görüşü gerçekleştirmeye azmedip hazırlandın mı, artık gerçekleştirme konusunda Allah'a tevekkül et. O'nun yardım ye desteğine güven. Kendi gücüne, kuvvetine dayanma. îyi bil ki; senin gücünden daha fazla, daha mükemmel güç vardır. Senin güvenip dayanman ve bağlanman gereken güç O'dur. Sebepler tükenip kapılar kapandığında O'na sığınırız. Bu konuda üstâd (Muhammed Abduh şöyle der) : Bir fiile azmetmek; her ne kadar düşünme, sağlam görüşe ulaşma istişare ve tedbîrler alındıktan sonra gerçekleşmekte ise de bütün bunlar, başarı için yeterli değildir. Basan, ancak Allah'ın yardım ve tevfîkı ile mümkündür. Çünkü başannm önüne

dikilen haricî engelleri ancak Allah izâle eder. Bu sebeple mü'minin Allah'a güvenip dayanması onun gücüne ve kuvvetine l'timâd etmesi gerekir.
«Doğrusu Allah tevekkül edenleri sever.» Kanunu uyarınca sebeplere sanlmakla beraber, Allah'ın güç ve kudretine dayananlan Allah sever. Kimide Allah severse, onu kendi lutfuyla şahsî güç ve kuvvetine dayanmaktan alıkoyar. (...) Kişi gurur ve kibre kapıldığı için mes'elelere iyice bakamaz. Allah'ın buyruklarını gaflet ve alayla dinler. Mes'elelere erinerek el atar. Allah'a dayanan kişi görerek kulağını verir. İbret gözüyle bakar ve o zaman gözü demir gibi keskindir. Kararlılıkla elini atar, o zaman pençesi güçlü kuvvetlidir. Çünkü o, duyar ve görür. Hak için amel eder. Arzunun süslediği, gururun aldattığı bâtıl için değil. Böylece kudsî hadisin doğrulayıcısı olur. Kudsî hadîste buyurulur ki: Ben onu sevdiğimde gördüğü gözü, duyduğu kulağı ve dokunduğu eli olurum. Âyet-i kerîme; şartları yerine gelmiş olan karârın uygulanmasının gerekliliğini açıkça belirtmektedir. Savaş ve yönetim gibi umûmu ilgilendiren mevzularda şartların en önemlisi istişaredir. Çünkü kararsızlık ruhtaki zayıflığın, ahlâktaki sarsıntının ifadesidir. Söz ve davranışlarda kimseye güvenmemenin neticesidir, özellikle kararsız olan kişi, devlet başkanı veya ordu komutanı ise onun kararsızlığı başında bulunduğu devlete veya orduya güveni ortadan kaldırır. Bilhassa bu kararsız davranış işe başladıktan sonra devam ederse, daha tehlikelidir. Bunun için Hz. Peygamber; Uhud'da şûrada beliren görüşten dönmek isteyenlere i'tibâr etmemiş, zırhım giymiş olduğu halde, onların şehrin dışına çıkmak istememelerini gözönüne almayarak çıkmıştır. Bu ise —daha yukarda belirtildiği gibi— kesin sonuca vardıktan sonra şûra karârının uygulamaya konulmasının gerekliliğini gösterir. Böylece Hz. Peygamber onlara, her işin bir zamanı olduğunu ve istişarenin de bir vakti olduğunu bildirmiş, istişare bitince iş zamanının geleceğini öğretmişti. Bir başkasının; şûranın karârlarını uygulamaya başlayınca, karârını bozmasının, işini bırakmasının doğru olmayacağını belirtmiştir. O başkan, isterse şûra ehlinin görüşünün hatalı olduğunu kabul etsin. Tıpkı Hz. Peygamberin Uhud savaşma çıkıştaki şûra karârının uygun olmadığını kabul etmesi gibi. Bu husus, zararlardan en hafif olanı istenir, kuralına irǦâ' edilebilir. (...)
Yukarda açıklananlardan tevekkülün ancak sebeplere sarılmakla olabileceği ve tevekkül iddiasında bulunup da sebepleri terketmenin akılsızlık, şeriatı bilmemek olduğunu görmüştük. Tevekkülün yeri kalb-dir. Sebeplere göre davranmanın yeri organlardır. Allah'ın yarattığı fıtrat gereği; insan da bu karârı uygulayan kişidir. Allah'ın fıtratında ve yaratışında değişme göremezsiniz. Binâenaleyh şeriatta insan; sebeplere sarılmakla mükelleftir. Nitekim Allah Teâlâ Mülk sûresinde şöyle buyurur: «Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Öyleyse yerin sırtlarında dolaşın, Allah'ın verdiği rızıktan yeyin, sonunda dönüş O'nadır.» (Mülk, 15). Nisa sûresinde ise şöyle buyurur : «Ey îmân edenler, ihtiyatlı davranın, bölük bölük veya hep birden savaşa gidin.» (Nisa, 71). Enfâl sûresinde ise şöyle buyurur: «Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi sindirmek üzere kuvvet ve savaş atlan hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey, size haksızlık yapılmadan tamamen ödenecektir.» (Enfâl, 60). Bakara sûresinde ise şöyle buyurur: «Ve azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» (Bakara, 197) Hûd sûresinde peygamberi Lût (a.s.) a şöyle emreder : «Geceleyin bir ara ailenle beraber yola çık.» (Hûd, 81).

Mûsâ peygambere de şöyle emretmektedir : «Kullanım geceleyin yola çıkar.» (Duhân, 23) Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf (a.s.) a söylediklerini aktarırken de şöyle buyurur: «Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma, yoksa sana tuzak kurarlar. Zîrâ şeytân insanın apaçık düşmanıdır.» (Yûsuf, 5) Keza Ya'kûb'un şöyle dediğini aktarır: «Oğullarım, tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah katında size bir faydam olmaz. Hüküm ancak Allah'ındır. O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler.» (Yûsuf, 67). Böylece Allah'a tevekkül ettim diyenleri uyarmakla birlikte, Allah'a tevekkülün gereği de bu âyette hatırlatılarak iki vâcib birleştiriliyor. Bu ikisi arasında çelişki olmadığı, mü'minin bunlardan kendini uzak sayamayacağı belirtiliyor. Çünkü kişi tevekkül edip de gerekli tedbîri almaz, Allah'ın sebepler ve sonuçlarla ilgili kanununu gözönünde bulundurup hazırlanmazsa kaybettiğinde ve amacına ulaşamadığında; pişman olur, yanar, şer'an ve aklen gülünç olur. Nitekim Allah Teâlâ israf konusunda şöyle buyuruyor: «Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma. Yoksa pişman olur, açıkta kalırsın.» (İsrâ, 29). Kişi; hazırlanıp sebeplere sarılır ve güvenir de kalbi Allah'tan gafil olursa; çalışmasının boşa gitmesi ve maksadına ulaşmaması halinde paniğe kapılır, huzursuz olur. Sabredemez, dayanamaz. Kişiye işleri kolay gösteren sabır ve sebattan uzaklaşır. Artık o insan, kayıpdan nasıl yararlanmak gerektiğini ve işlerini nasıl düzenlemek icâb ettiğini anlayamaz. Kurtuluş ve başarı ümidi kalmaz, ümitsizliğe ve ye'se düşer. Bunun için Allah Teâlâ birçok âyet-i kerîme'de sabırla tevekkülü aynı yerde zikretmiştir. Nitekim İbrahim sûresinde kavmiyle tartışan peygamberlerden söz ederken şöyle buyuruyor : «Bize yollarımızı gösteren Allah'a niçin tevekkül etmeyelim? Bize ettiğiniz eziyete elbette sabredeceğiz. Tevekkül edenler ancak Allah'a tevekkül etsinler.» (İbrahim, 12). Peygamberler Allah'ın kendilerini ilâhî yola sevkettiğini bildiriyorlar ki bu yol sebepler konusundaki ilâhî kanunlardır. Ancak mütevekkil oldukları için kendilerini sabra alıştırdıklarım da bildiriyor. Diğer taraftan zulme uğradıktan sonra hicret edenler için: «Onlar ki sabrettiler ve Rablarma tevekkül ederler.» (Nahl, 42) buyuruyor. Keza Ankebût sûresinde; «iş yapanların mükâfatı ne güzeldir. Onlar ki sabrederler ve Rablarma tevekkül ederler.» (Ankebût, 58 - 59) buyuruyor. İnananları; iş yapmak, sabır ve tevekkülle niteliyor. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Peygambere de; «Öyleyse O'nu vekil edin. Ve müşriklerin söylediklerine sabret.» (Müzzemmil, 9) buyuruyor. Ayrıca ona «Kâfirlere ve münafıklara uyma. Onların eziyyetlerinden vazgeç. Ve Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.» (Ahzâb, 48) buyuruyor. Burada sözüne güvenilmeyen kişilerin sözüne göre davranmayı yasaklarken, tevekkül emri de birlikte geliyor. Sözüne güvenilmeyen insan; hîle yapar, aldatır ve doğruyu söylemez. Aynı zamanda bu âyette tevekkül ile istişareyi de birleştiriyor. Bütün bunlar müsbet ve menfî yönleriyle sebeplere sarılmaya âmirdir. Ayrıca Talâk sûresinde rızıktan mahrûmiyyet veya genişlik bahis mevzuu iken, tevekkül sözkonusu ediliyor. Keza azgınların işkencelerine sabırdan sözedilirken; yine tevekkül bahis mevzuu ediliyor: «Allah müttakîlere kurtuluş yolu sağlar '/e onlara beklemedikleri yerden rızık verir. Kim de Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter. Allah emrini yerine getirendir.» (Talâk, 43). Ayrıca âhiretten gafletten ve dünya rızkından genişliğine aldanmaktan vazgeçmeyi bildiren âyette de tevekkül bahis mevzuu ediliyor: «Size verilmiş olan

herhangi bir şey sadece dünya hayatının metaldir. Allah katında olan îmân edip tevekkül edenler için çok daha hayırlı ve daha süreklidir.» (Şûra, 36)
Sebeplere sarılmakla tevekkül etmeyi birlikte ele alan Kur'an'dan bu âyetlerle yetiniyoruz. Bu konudaki hadîs-i şeriflere gelince; en sahihlerinden birisi cennete hesâbsız olarak gireceklerden bahseden hadîstir. Ahmed İbn Hanbel ile Buhârî ve Müslim'in Abdullah îbn Abbâs'-tan merfû' olarak naklettikleri hadîs birkaç değişik ifâdeyle vârid olmuştur. Bunlardan biri şöyledir: Ümmetimden yetmişbin kişi hesâbsız olarak cennete girer. Bunlar muska yaptırmayan, uğura inanmayan ve ateşle dövme yaptırmayan ve Rablarma tevekkül edenlerdir. (...) Görüyorsunuz ki, hadîs-i şerifte tevekkül, bir takım vehme dayalı davranışları terketmeyle birlikte zikredilmiştir. Hadîs-i şerîf muskayla şifâ istemeyi reddetmiştir. Çünkü muska, şifânın hakîkî sebebi değildir. Ancak sebepleri bilmeyen ve kavrayamayan câhiller, bilinmez sebepler olduğunu söyleyerek muskadan şifâ umarlar. Şerîat, tabiat, akıl ve nakil; eşyayı hakîkî sebeplerinden öğrenmek gerektiği konusunda birleşmiştir. (...)
Bu hadîsten ayrı olarak bir diğer hadîste de şöyle buyurulur: Siz, eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşları rıziklandırdığı gibi sizi de rızıklandınrdı. Onlar sabahleyin aç karınla giderler, akşamleyin tok karınla dönerler. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve îbn Mâce zikretmişlerdir. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Hâkim de onu sahîh saymıştır. Zehebî tevekkülün çalışmayla beraber olduğu görüşünü bu hadîse dayandırır. Çünkü bahis mevzuu olan kuşlar, sabahleyin rızkını aramaya koşar, aç kannla gider, ama akşamleyin tok kannla dönerler. Hadîs-i şerîf kuş yuvasında durup kalırsa Allah ona hiç çalışmadan rızık indirir, demiyor.
Bu konuda bir diğer hadîs de şöyledir: Hz. Peygamberin yanına gelen ve devesini başı boş bırakmak isteyen birisi; Hz. Peygamber'e devemi bağlayıp öyle mi tevekkül edeyim? diye sormuş. Hz. Peygamber de: Bağla, öyle tevekkül et, buyurmuş. Tirmizî bu hadîsi Enes'den rivayet eder. (...)
Bu konuda selef-i sâlihînin pek çok rivayetleri ve özlü sözleri vardır. (...) Ahmed îbn HanbeHn oğlu Abdullah der ki: Ben babama dedim ki: Şu mütevekkiller; biz otururuz, Allah rızkımızı gönderir diyorlar. Ne dersin? O; bu, çirkin ve kötü bir sözdür, dedi ve Allah Azze ve Celle: «Cum'a günü namaza çağırıldığında Allah'ın zikrine koşunuz ve alış-verişi bırakınız,» buyuruyor, dedi. Yine Ahmed îbn Han-bel'in oğlu der ki; ben babama; biz, Allah'a tevekkül ediyoruz çalışıp kazanmayız, diyen bir topluluğun durumunu sorduğumda dedi ki: Bütün İnsanların Allah'a tevekkül etmesi gerekir. Ancak kendilerine de çalışıp kazanmak düşer. O söz, ahmak bir insanın sözüdür. Ahmed îbn Hanbel'in oğlu Sâlih'den rivayet edilir ki; o babasına tevekkülü sorduğunda şöyle demiştir: Tevekkül güzel bir şeydir. Fakat kişiye gereken; insanlara yük olmamaktır. Kişi çalışmalı, ailesine ve evine yeterli olmalı ve işi bırakmamalıdır. (...) Hz. Ebubekir, Osman, Ab-durrahmân, Talha ve diğerleri (Allah onlardan razı olsun.) ticâret yaparlardı. Hatta Ebubekir halîfe seçildiğinin ertesi günü pazara giderek sabahleyin omuzuna elbise asmış ve onları satıyormuş. Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde gelip, ne yapıyorsun? demişler. O da alış-veriş yapıyorum, demiş. Onlar sen müslümanların basma geçtiğin halde niçin hâlâ ticâret yapıyorsun? dediklerinde, o, ailemi ne ile doyuracağım? demiş. Acaba bunu

diyen Ebubekir mütevekkil değil miydi? Sahâbe-İ güzîn kendi elinin kazancıyla yetinmeye çalışmışlardır. Ashâbtan; biz Allah'a tevekkül ettik. O çalışmadan bizi nzıklandırır diyene rastlanmamıştır. [2]

165 — Onları iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca;, bu nereden? dediniz. De ki: O, kendi-nizdendir. Doğrusu, Allah her şeye Kâdir'dir.
166 — iki ordu karşılaştığı gün size gelen musibet Allah'ın emliyleydi. Bu; mü'minleri belirtmek içindi.
167 — Bir de münafıklık edenleri açığa vurmak içindi. Kendilerine: Gelin Allah yolunda savaşın veya savunun, dendiği zaman: Şayet savaşmayı bilseydik peşiniz-den gelirdik, dediler. O gün onlar îmândan çok küfre yakındılar. Kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı. Onların gizlediği şeyi Allah çok iyi bilir.
168 — Kendileri oturarak kardeşleri için: Bize uysa-lardı öldürülmezlerdi, diyenlere, de ki: Şayet sâdıklardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin.

İki Ordunun Karşılaşması

Allah Teâlâ buyuruyor:
Onları Bedir günü, 70 kişiyi öldürmek, bir o kadarını da esir almak suretiyle iki misline uğrattığınız bir musibete, Uhud günü 70 şe-hîd vermek suretiyle kendiniz uğrayınca; Bu nereden? dediniz. De ki: O, kendinizdendir.
tbn Ebu Hatim diyor : Babam... Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini anlattı:
Bir sonraki sene Uhud günü olunca müslümanlar, Bedr günü fidye almak suretiyle yapmış olduklarının cezasını çektiler: Onlardan yetmiş kişi öldürüldü, Rasûlullah (s.a.) in ashabı, kendisini bırakıp kaçtı. Azı dişi kırıldı. Başındaki tolgası kırıldı ve yüzüne kan aktı.
(Bunun üzerine) Allah Teâlâ: «Onları iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca : Bu nereden? dediniz. De ki: O, kendinizdendir.» Bedir günü fidye almanızdandır.
İmâm Ahmed de bunu, Abdurrahmân İbn Ğazvân —ki bu zât Kurâd Ebu Nuh'tur— dan kendi senediyle, ancak daha uzun olarak rivayet etmiştir. Hasan el-Basrî de böyle söylüyor.
îbn Cerîr diyor: Bize Kasım... Ali (r.a.) nin şöyle dediğini nakleder: Cibril (a.s.), peygamber (s.a.) e geldi ve; ey Muhammed, Allah Teâlâ, ashabının esir almalarını hoş görmedi. Allah sana onlan şu ikiden birini yapmakta muhayyer bırakmanı emrediyor: Ya onları getirirler, sen de boyunlarını vurursun, ya da kendilerinden de onların sayısınca adam (daha sonraki bir harbde) öldürülmek üzere fidye alırlar. Rasûlullah (s.a.) insanları (ashabını) çağırdı ve bunu onlara anlattı. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü, onlar akrabalarımız ve kardeşlerimiz fidyelerini alsak. Bu aldıklarımızla düşmanla muharebe için kuvvet-lensek de bizden onların sayısı kadarı şehîd olsa. Bunda bizim hoşlan-mıyacağımız bir şey yok, dediler ve Bedir günü aldıkları esîr sayısınca Uhud günü kendilerinden 70 kişi öldürüldü.
Hadîsi, Tirmizî ve Neseî de başka bir tarîkten rivayet etmişler; Tlr-mizî; hasendir, garîbdir, demiştir. Hadîs, mürsel olarak Ubeyde'den de rivayet edilmiştir.
Muhammed İbn İshâk, îbn Cüreyc ve Süddî şöyle derler:

«De ki: O, kendinizdendir.» âyeti, Uhud günündeki okçular hakkındadır ve âyet şöyle anlaşılmalıdır :
«De ki: O, kendinizdendir.» Rasûlullah (s.a.) a, size yerinizden ayrılmamanızı emrettiği zaman isyan etmeniz, emrini dinlemeyerek yerinizden ayrılmanız sebebiyledir. «Allah her şeye Kâdir'dir» dilediğini yapar, dilediği hükmü verir. O'nun hükmüne karşı çıkacak da yoktur.
«İki ordu karşılaştığı gün size gelen musibet Allah'ın emriyleydi.» Sizin düşman önünden kaçmanız, onların sizden bazılarım öldürmesi, bazılarınızı yaralaması, Allah'ın kaza ve kaderi ileydi ve bunda bir hikmet vardı. Bu, mü'minlerden sabır ve sebat ederek sarsılmayanları belirtmek içindi.
Burada Abdullah İbn Übeyy îbn Selûl'un yolda kendine uyan (ve dönen) arkadaşları kastedilmiştir. Mü'minlerden bazıları da onlara tabî olmuşlar ve onları geri (Rasûlullah'ın yanına) dönmeye, savaşa ve müslümanlara yardımcı olmaya teşvik etmişler, onlara «veya savunun» demişlerdi.
kavline îbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Ebu Salih, Hasan ve Süddî; müslümanların sayısını artırın, mânâs; vermişlerdir.
Hasan İbn Salih; dua ile savunun, diye tefsir ederken, başkaları da; cihâd ediniz, şeklinde tefsir etmişlerdir. Onlar; savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik, diye bahane ettiler.
Mücâhid diyor ki; «Savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik.» sözüyle; sizin harbe tutuşacağınızı bilsek mutlaka gelirdik. Ama siz harbe tutuşmayacaksınız, demek istiyorlardı.
Muhammed îbn İshâk diyor: Muhammed îbn Müslim, îbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed îbn Yahya îbn Hibbân, Âsim İbn Ömer îbn Ka-tâde, Husayn îbn Abdurrahmân îbn Amr îbn Sa'd, îbn Muâz ve daha başka âlimlerimiz haber veriyorlarki; Rasûlullah (s.a.) Uhud günü bin ashâbıyla birlikte yola çıkmıştı. Şavt —Medîne İle Uhud arasında bir yerdir— denilen yere gelince Abdullah îbn Übeyy îbn SelÜJ; onları (ashabı kasdediyor) dinledi de savaşa çıktı, beni dinlemedi. Vallahi ey insanlar, bilmiyorum ki burada kendimizi niçin öldüreceğiz? diyerek ordunun üçte biriyle ayrıldı ve münafıklarla birlikte geri döndü. Seleme oğullarından Abdullah İbn Amr İbn Haram da onların peşinden gitti ve onlara; düşmanla karşılaşınca peygamberinizi ve kavminizi terketmeniz hususunda size Allah'ı hatırlatırım, dediyse de onlar; savaşacağınızı bilsek sizi bırakmazdık. Fakat biz savaş olacağını sanmıyoruz, dediler. Abdullah îbn Amr îbn Haram onların söylediklerine karşı çıkıp müslümanlardan kesinlikle ayrılma fikrinde olduklarını görünce; Allah düşmanları; Allah sizden uzak olsun. Allah sizden müstağnidir, dedi. Ve (onlardan ayrılarak) Rasûlullah'ın bulunduğu yere doğru yöneldi.
Allah Teâlâ buyuruyor:
«O gün onlar îmândan çok küfre yakın idiler.» Âlimler bu âyetin kişinin hallerinin değişebileceğine, bazan küfre yakın bir halde, bazan da îmâna yakın bir halde bulunabileceğine delil olduğunu söylerler.,
Sonra şöyle buyuruyor:
«Kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı.» Söyledikleri sözün sıhhatine kendileri de inanmıyordu. «Şayet savaşmayı, savaş olacağım bilseydik peşinizden gelirdik.» diyorlardı. Fakat onlar kesin olarak biliyordu ki, uzak bir beldeden bir

müşrik ordusu geliyordu ve onlar Bedir günü önderlerinin öldürülmesinden dolayı müslûmanlara diş biliyorlardı. Müslümanlardan kat kat üstündüler ve mutlaka araların* da çarpışma olacaktı. Onların gizlediği şeyi Allah çok iyi. bilir.
Kendileri oturarak kardeşleri için; Medîne-i Münevvere'de kalma ve düşmana karşı Medîne dışına çıkmama şeklindeki görüşümüze kulak vererek «bize uysalardı öldürülmezlerdi.» diyenlere, de ki: Madem ki harbe çıkmayarak oturmak kişiyi ölümden ve öldürülmekten kurtarıyor; o halde sizin de ölmemeniz gerekir. Halbuki yüksek burçlarda bile olsanız, mutlaka ölüm size gelecektir. Şimdi «Şayet sâdık-lardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü çevirin bakalım.»
Mücâhid, Câbir îbn Abdullah'tan rivayetle bu âyetin Abdullah îbn Übeyy îbn Selûl hakkında nazil olduğunu söylüyor.[3]

169 — Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırı-lırlar.
170 — Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara; kendilerine korku olmadığîmı ve üzülmeyeceklerini, müjdelemek isterler.
171 — Onlar Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükafatını zayi' etmeyeceği müj-desiyle sevinirler.
172 — Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar, ihsan edenler ve sakınanlar için pek büyük mükâfat vardır.
173 — Onlar ki; bir takım kimseler kendilerine; düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun, dedikleri zaman bu haber onların îmânını artırır da; Allah bize kâfidir. 0 ne güzel Vekîl'dir, derler.
174 — Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler. Allah'ın rızâsına uydular. Ve Allah çok büyük lütuf sahibidir.
175 — O şeytân, ancak kendi dostlarını korkutur. Mü'min iseniz onlardan korkmayın, Benden korkun.

Allah Yolunda Öldürülenler Diridir

Allah Teâlâ, şehîdlerin her ne kadar bu dünyada öldürülmüş olsalar da, ruhlarının âhlrette diri ve Rabları tarafından nzıklandınl-makta olduğunu haber veriyor.
İbn Cerir diyor: ... Enes İbn Mâlik, Rasûlullah (s.a.) in Bi'r-i Maûne halkına gönderdikleri hakkında şunları rivayet ediyor: O şöyle dedi:
40 kişi mi, 70 kişi miydiler bilmiyorum. Bu su (Bi'r-i Maûne) üzej rinde Âmir îbn Tufeyl el-Ca'ferî varcu.
Rasûlullah (s.a.) in ashabından onlar üzerine gönderilenler, yola. çıktılar ve bu suya bakan bir mağaraya gelerek oraya oturdular. Birbirlerine; Rasûlullah (s.a.) m rlsâletini bu suyun halkına hanginiz tebliğ edecek? dediler. İbn Milhân el-Ansârî; Rasûlullah (s.a.) m risâle-tini ben tebliğ ederim, dedi ve çıkıp onların mahallesine gitti. Evlerinin önünde (bir yere) gizlendi ve; ey Bi'r-İ Maûne halkı; ben Allah Rasûlü'nün size gönderdiği elçisiyim. Ben şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Allah ve Rasûlüne îmân ediniz,

diye seslendi. Evin bir tarafından bir adam elinde mızrakla çıktı ve mızrağı bir yanma sapladı. Mızrak öbür tarafın-, dan çıktı. İbn Milhân; Allahü Ekber, Kâ'be'nin Rabbma yemîn olsun ki kazandım, dedi.
İzini ta'kîb ederek mağaradaki arkadaşlarını buldular ve Âmir îbn Tufeyl (kabilesi) onların hepsini öldürdü.
İshâk, Enes İbn Mâlik'ten rivayetle şöyle der :
«Allah onlar hakkında şu âyeti indirdi:
«Biz Rabbımızdan, Rabbımız da bizden razı olarak Rabbınııza kavuştuğumuzu kavmimize ulaştırın.»
Sonra bu âyet nesholundu ve biz, onu bir süre okuduktan sonra da kaldırıldı, (ref olundu) ve Allah «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar Rabları katında diridirler, rızıklandınlır-lar.» âyetini indirdi.
Müslim sahîh'inde... Mesrûk'tan rivayet ediyor ki o, şöyle dedi:
Abdullah'a : «Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın...» âyetini sorduk. Şöyle anlattı: Biz de bunu sorduk. Rasûlullah şöyle buyurdu : Onların ruhları yeşil bir kuşun kanundadır. Kuş için Arş'tan asılı kandiller vardır. Cennette dilediği yere uçar. Sonra da bu kandillere varır. Rabları onlara tecellî ederek; bir şey istiyor musunuz? buyurur. Onlar; ne isteyelim. Biz cennette dilediğimiz yere gidiyoruz, derler. Rabları bunu üç kere tekrarlar. Mutlaka bir şey istemeden bırakılmaya-caklarını anlayınca; ey Rabbımız, derler; Senin yolunda bir kere daha öldürülmek üzere ruhlarımızın cesetlerimize geri çevrilmesini istiyoruz, derler. Rabları onların hiçbir ihtiyâcı olmadığını görünce, bırakılırlar.
Bunun bir benzeri Enes'den ve Ebu Saîd'den de rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed diyor ki... Enes, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti:
Allah katında bir hayrı olup da dünyaya dönmenin kendini sevindirmiyeceği hiçbir ölü yoktur. Ancak şehîdler müstesna. Şehîdlikte gördüğü faziletten dolayı onu da ancak tekrar (Allah yolunda) öldürülmek üzere dünyaya dönmek sevindirir.
Bu hadîsi Hammâd tarîkıyla rivayette Müslim tek kalmıştır.
İmâm Ahmed diyor: ... Câbir şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bana: Bilmiyor musun ki; Allah babam diriltti ve; dile benden, buyurdu. Baban da Allah'a; dünyaya geri döndürüleyim de tekrar (senin yolunda) öldürüleyim, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki; Ben hükmettim ki onlar oraya dönmeyecekler.
Hadîsi bu şekliyle sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Buhârî, Müslim, ve başka kitaplarda hadîs şöyledir:
«Ebu Câbir —Abdullah İbn Âmir İbn Haram el-Ansârî'dir.— Uhud günü şehîd edilmişti.
Hadîsin bundan sonraki kısmının isnadı Buhârî'de değişiktir ve Câbir'e varmaktadır. Cabîr şöyle dedi: Babam öldürülünce yüzündeki örtüyü açarak ağlamaya başladım. Rasûlullah (s.a.) m ashabı beni bundan alıkoydular. Rasûl-i Ekrem ise bundan menetmeyerek; ona ağlama, buyurdular. O, kaldırılıncaya kadar melekler kanatlarıyla onu gölgelediler, buyurdu.
Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî yine Câbir'e varan başka bir ta-rîktan müsned olarak rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed... îbn Abbâs'tan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

Kardeşleriniz Uhud'da ölünce Allah Teâlâ onların ruhlarını yeşil kuşların karınlarına koydu da cennet ırmaklarına vardılar. Orada cennet meyvelerinden yediler ve Arş'm gölgesinde; altından kandillere ulaştılar (sığındılar). Güzel yeme-içme ve karşılanmayı görünce; ne olurdu, kardeşlerimiz Allah'ın bize yaptıklarım bilselerdi de cihâddan uzak kalamasalar ve harbden yüz çevirmeselerdi, dediler. Allah Teâlâ : Bunu sizden uzaklaştırırım, buyurdu ve : «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyetiyle bundan sonraki âyetleri indirdi.
İmam Ahmed hadîsi böylece rivayet etti.
Hadîsi İbn Cerîr, Ebû Dâvûd ve Hâkim Müstedrek'inde rivayet etmiş olup, Hâkim'in senedi daha sağlamdır. Ve yine İbn Abbâs'a dayanmaktadır.
Aynı hadîsi Süfyân es-Sevrî de... îbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.
Hâkim, Müstedrek'inde... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor o şöyle dedi: «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyeti Hz. Hamza ve arkadaşları hakkında nâzü olmuştur.
Hâkim hadîsi rivayet ettikten sonra; hadîs, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir; fakat tahrîc etmemişlerdir, der.
Katâde, Rebî, ve Dahhâk âyetin Uhud'da şehîd olanlar hakkında nazil olduğunu söylerler.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Câbir İbn Abdullah'dan naklediyor ki; o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bir gün bana baktı ve; ey Câbir, seni düşünceli görüyorum, buyurdular. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, babam şe-hîd oldu. Arkasında borç ve (bakılması gereken bir) aile bıraktı, dedim. Rasûlullah (s.a.); sana haber vereyim ki, Allah hiç kimseyle perde ar--kasmdan olmaksızın konuşmamışken babanla yüzyüze konuştu ve ona; iste Benden, vereyim, buyurdu. Baban; (Ey Rabbım), Senin için (Senin yolunda) ikinci bir kez öldürülmek için tekrar dünyaya döndürülmem! istiyorum, dedi. Hak* Teâlâ; daha önce söz verdim. Onlar (ölenler) oraya (dünyaya) kat'iyyen döndürülmeyecekler.» buyurunca baban; arkamda kalanlara (bunu) ulaştır, dedi. Allah Teâlâ da; «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın...» âyetini indirdi.
Hadîsi İbn Merdûyeh, yine Câbir'e varan başka bir senedle; Bey-hakî de Ali İbn el-Medînî tarîkıyla Delâilü'n-Nübüvve'sinde rivayet etmişlerdir.
Ayrıca Beyhakî Ebu Ubâde el-Ansârî hadîsinden ve Câbir'e varan bir senedle hadîsin bir başka şeklim rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed... İbn Abbâs'tan naklediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Şehîdler cennet kapısında üzerindedirler. Üstlerinde yeşil bir kubbe vardır. Sabah-akşam kendilerine nzıklan cennetten gönderilir.
Bu şekliyle hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiş olup hadîsi îbn Cerîr de rivayet etmektedir ve o'nun isnadı ceyyiddir.
Öyle anlaşılıyor ki; şehîdler iki kısımdır, kiminin ruhları cennette dolaşmaktadır, kimininki de cennet kapısındaki bu nehirde. Yürüyüşlerinin sonunda bu nehre ulaşmış olmaları (yürüyüşlerinin bu nehirde son bulmuş olması) ve oraya toplanmış olmaları da ihtimâl dahilindedir. Böylece orada nzıklan kendilerine verilir ve (yine) giderler.
İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet edilen bir hadîs (tüm) mü'-minlere; ruhlarının cennette dolaşacağı, cennet meyvelerinden yeyip onun güzellik ve sevinçlerini

göreceği, Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu şerefi müşahede edeceği, müjdesini içermektedir. Azîz ve sa-hîh bir isnâdla rivayet edilen bu büyük hadîste dört mezhebten üçünün görüşleri toplanmıştır. Şöyleki:
İmâm Ahmed, Muhammed îbn İdris eş-Şâfiî'den; o, Mâlik İbn Enes el-Asbâhî'den, o, Zührî'den... rivayet ediyorlar ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Mü'minin ruhu; Allah'ın, kendilerini tekrar dirilteceği günde cesetlerine döndürünceye kadar cennet ağaçlanndan yiyen bir kuştur. Bu hadîste mü'min kişinin ruhunun cennette bir kuş şeklinde olduğu tasvir edilmektedir.
Şehîdlerin ruhları ise, —daha önce geçtiği üzere— yeşil kuşların içinde olup diğer bütün mü'minlerin ruhlarına nisbetle yıldızlar gibidir. Onlar bizzat kendileri uçarlar. Allah'ın bizi îmânda dâim kılmasını dileriz.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek, arkalarından henüz kendilerine katılmıyanlara...»
Allah yolunda öldürülmüş olan şehîdler; Allah katında diridirler. İçinde bulundukları nimetten dolayı sevinçlidirler. Kendilerinden sonra Allah yolunda öldürülecek olan kardeşlerine onların da kendi yanlarına geleceklerini müjdelemek isterler. Onlar önlerinde olan şeylerden korkmaz, arkalarında bıraktıklarına da üzülmezler.
Muhammed İbn İshâk kavlini şöyle izah eder: Onlar kendilerinden sonra, kendileri gibi (Allah yolunda) vuruşan kardeşlerinin onlara katılmalarından sevinç duyarlar.
Süddî diyor : Şehide bir kitap verilir. Bu kitapta şöyle yazılıdır : Şu günde sana falan gelecek, şu günde sana falan gelecek. Dünya ehlinin uzakta olan tanıdıklarının gelmesiyle sevindikleri gibi şehîd de buna sevinir.
Saîd İbn Cübeyr der ki: (Şehîdler) cennete girip de şehîdlere cennette (hazırlanan) değeri ve şerefi görünce : Ne olur, dünyadaki kardeşlerimiz bizim bildiğimiz keramet ve şerefi bilseler de harbe hazır bulununca şehîd olmaya çalışsalar ve şehîd olup bizim kavuştuğumuz hayra onlar da kavuşsalar, derler. (İşte) Rasûlullah (s.a.) onların bu halini ve içinde bulundukları şerefi haber verdi. Rablan da onlara; peygamberinize (vahiy) göndererek sizin durumunuzu ve içinde bulunduğunuz nimet ve şerefi ona haber verdim, buna sevinin, buyurdu. İşte «... Arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara... müjdelemek isterler.» âyetinin anlamı budur.
Buhârî ve Müslim'de Enes'ten rivayet ediliyor:
Bi'r-i Maûne'de ansârdan 70 kişi bir sabah topluca öldürülmüşlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onları öldürenler aleyhinde kunût duası okumuş ve la'net etmişti. Enes der ki: Onlar hakkında âyet nazil oldu. Allah tarafından kaldırılıncaya kadar (neshedilinceye kadar) biz bu âyeti okurduk. Neshedüen âyetin metni şöyledir: «Bizden kavmimize ulaştırın ki; biz Ratobımıza kavuştuk. O bizden hoşnûd oldu. Bizi de hoşnûd eyledi.»
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Onlar, Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükâfatını zayi' etmeyeceği müjdesiyle sevinirler.»
Muhammed tbn İshâk der ki: Onlar, kendilerine va'dedilenin yerine getirildiğini ve bol sevabı görünce sevinirler.

Abdurrahmân îbn Zeyd tbn Eşlem der ki: Bu âyet şehîdleri ve diğer efradıyla bütün mü'minlere şâmildir. Allah'ın peygamberlere verdiği lütuf ve sevabı zikredip de onlardan sonra mü'minlere verdiklerini zikretmediği yer çok azdır.
«Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyetine gelince; bu, Hamrâü'1-Esed günü olmuştur. Şöyle ki:
Müşrikler Uhud'da, müslümanlara yapacaklarını yaptıktan sonra, memleketlerine dönmek üzere yola çıkmışlar, yola devam ederken de Medîne'lilerin işlerini niçin bitirmedik diye pişman olmuşlardı. Bu haber Rasûlullah (s.a.) a ulaşınca müslümanları, müşrikleri korkutmak ve henüz kuvvetli olduklarını onlara göstermek üzere müşriklerin peşinden gitmeye çağırdı. Uhud harbine katılanların dışında —ilerde zikredeceğimiz sebebe binâen— Câbir İbn Abdullah hâricinde kimseye de (bu sefere katılmak için) izin vermedi. Müslümanlar da yaralı ve güç-süz olmalarına rağmen, Allah ve Rasûlüne itaat ederek bu çağrıya icabet ettiler.
tbn Ebu Hatim... îkrime'den naklediyor ki, o şöyle dedi: Müşrikler Uhud'dan dönüşlerinde; Muhammed'i öldürmediniz, genç kızlarını esîr almadınız, ne kötü yaptınız, dönün, dediler. Rasûlullah (s.a.) bunu duyunca müslümanları (müşriklerin peşinden gitmeye çağırdı). Onlar da icabet ettiler ve Hamrâü'I-Esed'e —Ya da Bir-i Uyeyne'ye— kadar geldiler.
Müşrikler; önümüzdeki yıl döneriz, dediler. Rasûlullah (s.a.) da döndü ve bu da bir gazve sayıldı. (Bunun üzerine) Allah Teâlâ : «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine koşanlar...» âyetini indirdi.
Hadîsi İbn Merdûyeh de... İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.
Muhammed İbn İshâk anlatıyor :
Uhud harbi şevval ayının yarısındaki cumartesi günü olmuştu. Harbin ertesi günü —ki Şevvâl'in 16. günüdür— Rasûlullah (s.a.) in müezzini düşmanın peşinden gidileceğini ve bir evvelki gün harbe katılanların dışında hiç kimsenin bu sefere katılmayacağını duyurdu. Ca-bir İbn Abdullah Rasûlullah (s.a.) ile konuştu ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, babam arkasında yedi kız kardeşimin başına, beni bıraktı ve dedi ki; oğulcuğum, bana ve sana bu kadınları arkalarında, erkeksiz bir halde bırakmak yaraşmaz. Rasûlullah (s.a.) ile birlikte cihâd (a katılma şerefini kazanmada) seni kendime tercih edecek de değilim. Kız kardeşlerinin başında bulunmak üzere arkada kal. Ben de onların başında arkada kaldım.
Bunun üzerine Rasûlullah (s:a.) Câbir'e izin verdi ve o da bu sefere katıldı. Rasûlullah (s.a.) düşmanı korkutmak, onlara, peşinden gidecek kadar kuvvetli olduklarını ve başlarına gelenin henüz kendilerini düşman karşısında zayıflatmadığını göstermek üzere bu sefere çıkmıştı.
İbn İshâk anlatıyor: .. .Âişe Bint Osman Abdü'l Eşhel oğullarından ve Rasûlullah'ın ashabından birisinden —ki o adam Uhud'da bulunmuştu— nakletti ki o, şöyle dedi: «Ben ve kardeşim Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Uhud'da bulunduk ve yaralı olarak döndük. Rasûlullah (s.a.) m müezzini düşmanın peşinden gidileceğini duyunca ben kardeşime —ya da kardeşim bana— Rasûlullah (s:a.) ile birlikte bu gazayı kaçıracak mıyız? Allah'a yemîn olsun ki, binecek bir hayvanımız olmadığı gibi birimiz de ağır yaralı, dedim. Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sefere çıktık. Benim yaram kardeşimirtkinden daha hafifti. Onun yarası ağırlattığında bir süre ben onu

taşıyordum, bir süre de yürüyordu. Böylece müslümanlarm vardığı yere kadar biz de vardık.
Buhârî... «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyeti hakkında rivayet ediyor: Hz. Âişe Urve'ye şöyle demiş :
Ey kızkardeşimin oğlu, senin babaların Zübeyr ve Ebubekir onlardandı. Allah'ın Rasûlü; Uhud günü musibete dûçâr olup da müşrikler onlardan ayrıldıktan sonra; müşriklerin geri dönmelerinden çekinerek, kim onların peşinden gidecek? buyurdu. (Gitmek istiyenlerden) yetmiş kişi seçti. İşte Ebubekir ve Zübeyr de onlar arasındaydı.
Hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî rivayet etmiştir. Ayrıca Hâkim hadîsi Müstedrek'inde Hişâm İbn Urve'den rivayetle, hadîs sahihtir, fakat Buhârî ve Müslim tahrîc etmemiştir, der.
Yine Hâkim hadîsi... Urve'den rivayet eder, Urve şöyle der : Hz. Âişe bana: Yavrucuğum, senin baban kendileri yara aldıktan sonra Allah ve Peygamber'in davetine koşanlardandır, dedi.
Hâkim hadîsi rivayet ettikten sonra: Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, hadîs sahihtir, fakat onlar tahrîc etmemişlerdir, demektedir.
Hadîsi İbn Mâce, Saîd îbn Mansûr ve Ebu Bekr el-Humeydî Müs-ned'inde rivayet etmişlerdir.
Ebu Bekr îbn Merdûyeh diyor : ... Hz. Âişe şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) bana: Muhakkak ki senin iki baban Ebubekir ve Zübeyr kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlardandır, buyurdular.
Bu hadîsin, Rasûlullah'a kadar ulaştırılması, isnadı yönünden daha önce söylediğimiz gibi —bu hadîsin Hz. Âişe'de mevkuf olarak sika râvîler. tarafından rivayet edilmesi sebebiyle— hatâdır. Mânâ yönünden de hatâdır. Çünkü Zübeyr, Hz. Âişe'nin babalarından değildir. O halde bu sözü Hz. Âişe Urve fbn Zübeyr'e söylemiştir. Bunun da sebebi Urve İbn Zübeyr'in Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esma bint Ebu Bekr'in oğlu olmasıdır. îbn Cerîr, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ediyor: Allah, Uhud günü olanlardan sonra Ebu Süfyân'ın kalbine bir korku saldı da Mekke'ye döndü: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Ebu Süfyân sizden bir parça almış, koparmış ve dönmüştür. Allah da onun kalbine bir korku bırakmıştır.
Uhud harbi Şevval ayında olmuştur. Tüccarlar Medine-i Münev-vere'ye Zülkâde ayında gelirlerdi. Ve Bedr es-Suğrâ denilen yerde her sene bir kere iner konaklarlardı. Tacirler Uhud harbinden sonra geldiler, mü'minler yaralanmıştı. Bu sebeble Rasûlullah (s.a.) ashabının kendisiyle beraber gelerek, onların peşinden gitmeleri konusunda çağrıda bulundu ve şöyle dedi: Onlar (yani tacirler) şimdi göçüp Hacca geliyorlar. Böyle bir şeye önümüzdeki yıla kadar güç yetiremezler. Şeytân dostlarını korkutarak; muhakkak ki insanlar, sizin için toplandılar, dedi. Rasûlullah'm ashabı kendisine uymayınca, Rasûlullah; insanları teşvik etmek için peşimden kimse gelmese dahi ben gidiyorum, dedi.
Bbubekir Sıddîk, Ömer, Osman, Ali, Zübeyr, Sa'd, Talha, Abdur-rahmân İbn Avf, Abdullah İbn Mes'ûd, Huzeyfe İbn el-Yemmân, Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh ile birlikte yetmiş kişi Hz. Peygamberle beraber geldiler. Ve Ebu Süfyân'ın peşinden yürüdüler. Onu arayarak Safra denilen yere kadar gittiler. Bunun üzerine Allah

Teâlâ «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar...» âyetini indirdi.
îbn îshâk sonra şöyle der: Rasûlullah (s.a.) çıktı ve Hamrâ'ül-Esed denilen yere kadar vardı. Hamrâ'ül-Esed, Medîne-i Münevvere'ye sekiz mil mesafededir.
İbn Hişâm diyor ki: Rasûlullah (s.a.) Medîne-i Münevvere'de İbn Ümm-i Mektûm'u vâlî olarak bıraktı ve Hamrâ'ül-Esed'de pazartesi, salı ve çarşamba günleri kaldı. Sonra Medîne-i Münevvere'ye döndü. Onlar, Hamrâ'ül-Esed'de iken yanlarına Mâbed îbn Ebu Ma'bed el-Huzâî uğradı. Huzâa içinde o günlerde müşrik olanlar da, müslüman olanlar da vardı. Ancak Rasûlullah (s.a.) ile sulh içindeydiler. O civarda olanları Rasûlullah'tan gizlemezlerdi. Ma'bed de o sırada henüz müşrik idi. Ma'bed dedi ki; ey Muhammed, vallahi ashabın ve senin başına gelenler bize ağır geldi. Biz isterdik ki; sen onların içinde afiyette olasın. Sonra Rasûlullah (Hamrâ'ül-Esed'de iken Ma'bed ayrıldı ve Ravha denilen yerde Ebu Süfyân ve beraberindekilere ulaştı. Ebu Süfyân ve yanındakiler Rasûlullah'a ve ashabının üzerine tekrar saldırmak üzere söz birliği etmişlerdi, şöyle diyorlardı: Biz o'nun arkadaşlarının kuvvetlilerinl, kumandanlarını ve şereflilerini yaraladık. Sonra onların kökünü kazımadan döndük. Muhakkak geri döneceğiz, kalanların üzerine hücum edip işlerini bitireceğiz.
Ebu Süfyân Ma'bedi görünce sordu: Arkanda ne var, ne yok ey Ma'bed?
Ma'bed dedi ki: Muhammed ashâbıyla beraber sizin peşinizden çıktı. Şimdiye kadar görmediğim bir topluluk içinde. Hepsi size karşı yanıp kavruluyor (diş biliyor) lar. Size kinleri büyük. Uhud günü geride kalanlar da onun yanında toplanmışlar, daha önce yaptıklarından pişmanlar ve size karşı şimdiye kadar görmediğim bir nefret içindeler.
Ebu Süfyân: Yazıklar olsun, ne diyorsun? dedi. Ma'bed: Allah'a yemin olsun ki, eğer hemen ayrılmayacak olursanız, atlarının alınlarını göreceksiniz.
Ebu Süfyân şöyle dedi: Vallahi biz, onların arkada kalanlarının kökünü kazımak üzere üzerlerine hücuma karâr vermiştik.
Ma'bed şöyle dedi: Ben seni bundan men'ederim. Allah'a andol-sun ki, gördüğüm kalabalık bana şu şiiri söyletti, dedi. Ebu Süfyân; (şiirinde) ne dedin? dedi. O da, şöyle dedim, dedi ve şiirini okudu.
Ma*bed'in söyledikleri Ebu Süfyân ve yanındakileri fikirlerinden caydırdı.
Ebu Süfyân'ın olduğu yere Abdülkays oğullarından bir grup uğradı. Ebu Süfyân onlara sordu : Nereye gidiyorsunuz? Onlar: Medine'ye gidiyoruz, dediler.
Ebu Süfyân : Niçin? diye sordu. Onlar da : Yiyecek almak için, dediler. Ebu Süfyân tekrar sordu : Sizinle göndereceğim bir mektubu Muhammed'e iletir misiniz? Eğer bunu yaparsanız, yann Ukkâz'da size üzüm getiririm.
Onlar da : Pekiyi, dediler.
Ebu Süfyân devam etti: O'na ulaştığınızda haber verin ki, biz o'na ve ashabına doğru, kalanların kökünü kazımak için yürümeye karâr verdik.
Rasûlullah (s.a.) Hanırâ'ül-Esed'de iken Abdülkays oğulları grubu onlara yetişti ve Ebu Süfyân ile arkadaşlarının söylediklerini Rasû-lullah'a haber verdi. Rasûlullah (s.a.) in ashabı «Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir» dediler.
İbn Hişâm, Ebu Ubeyde'den rivayetle zikreder ki, Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin geri dönecekleri haberi ulaşınca şöyle buyurdu : Nefsim yed-i kudretinde olan

Allah'a yemîn ederim ki, onlara bir taş gönderildi. Bu karârda sabaha kadar direnselerdi, dün gibi gider olacaklardı.
Hasan el-Basrî «Kendileri yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin davetine koşanlar» âyeti hakkında şöyle der : Ebu Süfyân ve arkadaşları müslümanları yaralayıp döndüklerinde —ki bu olay Uhud. günü olmuştur— Rasûlullah (s.a.) : Muhakkak ki, Ebu Süfyân döndü ve Allah da onun kalbine bir korku saldı. Kim onun peşinden gidecek? buyurdular. Rasûlullah önce kalktı, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali peşinden kalktılar. Rasûlullah (s.a.) in ashabından bir grup da kendilerine uydu. Rasûlullah (s.a.) m peşlerinden geldiği haberi Ebu Süfyân'a ulaştı. Onlara tacirlerden bir kervan uğradı. Ebu Süfyân dedi ki: Geri döner de Muhammed'e; benim kendileri için bir ordu topladığımı ve onların üzerine geri geleceğimi haber verirseniz, size şöyle şöyle mükâfat var, dedi.
Tacirler geldiler ve bunu Rasûlullah (s.a.) a haber verdiler. Allah'ın Rasûlü : «Allah, bize yeter, O, ne güzel vekildir.» buyurdular. Allah da bu âyeti indirdi. İkrime, Katâde ve başkaları da aynı şekilde bu âyetin Hamrâ'ül-Esed vak'ası hakkında nazil olduğunu söylediler. Bu âyetin Uhud'dan sonra vâki' olan ikinci Bedir olayı hakkında nazil olduğu söylenirse de doğru olan birincisidir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki; Onlar, bir takım kimseler kendilerine; düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar. Onlardan korkun, dediklerinde ve böyle diyerek kendilerini düşmanların çokluğuyla korkuttuklarında buna aldırmayıp Allah'a tevekkül ettiler ve O'ndan yardım dileyerek, Allah bize kâfidir, O ne güzel Vekîl'dir, derler.
Buhârî «Hasbunallah ve ni'mel vekîl» âyeti hakkında İbn Abbâs'-tan nakletti ki; bu sözü İbrahim (a.s.) ateşe atıldığında söylemiştir. Muhammed (s.a.) de düşmanlar sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun, dedikleri zaman bu sözü söylemiştir. Bu hadîsi Neseî de... İbn Ayyâş'tan rivayet etmiştir. Garîbdir ki, Hâkim de bu hadîsi Ah-med İbn Mûnus'tan rivayet eder, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahihtir, fakat tahrîc etmemişlerdir, der.
Buhârî Ebu Ğassân Mâlik İbn İsmâîl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki, o şöyle dedi:
İbrahim (a.s.) ateşe atıldığında son sözü «Allah, bana yeter, O, ne güzel Vekil'dir» olmuştur.
Abdürrezzâk diyor ki: İbn'Uyeyne... Abdullah İbn Amrtn şöyle dediğini nakleder: Bu, yani, «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» sözü îbrâ-hîm (a.s.) in ateşe atıldığında söylediği sözdür. Hadîsi îbn Cerîr de rivayet etmiştir.
Ebu Bekr'İbn Merdûyeh diyor: Bize Muhammed îbn Ma'mer... Enes İbn Mâlik'ten onun da Rasûlullah'tan naklettiğine göre; Uhud günü Rasûlullah'a; Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar1, onlardan korkun, denildiğinde Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh yine aynı sened ile Ebu Râfi'den rivayet eder ki, RasûluIIah (s.a.) Hz. Ali'yi beraberinde bir grupla Ebu Süf-yân'ın peşinden gönderdi. Huzâa kabilesinden bir bedevi onlara rastlayarak, doğrusu o kavim, yani müşrikler, sizin için toplandılar, dediğinde onlar «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» dediler. Ve onlar hakkında bu âyet indi. Sonra İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Da'lec İbn Ahmed'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre, o şöyle dedi: RasûluIIah

(s.a.) büyük bir işe, musibete dûçâr olduğunuzda «Hasbunallah ve ni'mel-vekîl» deyiniz, buyurdular.
Bu şekliyle bu hadîs, garîb bir hadîstir.
îmânı Ahmed diyor : Bize Hayve İbn Şüreyh... Avf İbn Mâlik'ten nakletti ki; RasûluIIah (s.a.) iki kişi arasında bir mes'elede hüküm verdi. Aleyhine hüküm verilen geri döndüğünde, «Allah, bana yeter, O, ne güzel vekildir» dedi. RasûluIIah (s.a.); bu adamı bana geri getirin, buyurdu.
Adam gelince Rasûl-i Ekrem; ne dedin? diye sordu.
Adam; «Allah, bana yeter, O, ne güzel vekildir,» dedim, karşılığını verdi. RasûluIIah (s.a.); Allah aczi ayıplıyor, fakat sen akıllı olmalısın, (akıllı ol). Sen bir işi yapamayınca, «Allah bana yeter, O ne güzel vekildir,» de, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî de rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Esbât... Müddessir sûresi âyeti hakkında İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş: RasûluIIah (s.a.) sûr'un sahitri, sûr'u ağzma almış ve yüzünü çevirmiş, ne zaman emredilecek de sûr'u üfliyeceğim diye beklerken, ben nasıl olur da ni'met içinde olabilirim, buyurdular. RasûluIIah (s.a.) in ashabı; ey Allah'ın Rasûlü, o halde ne diyelim? diye sordular. RasûluIIah; «Allah, bize yeter, O, ne güzel vekîldir, Allah'a tevekkül ettik,» deyiniz, buyurdular.
Hadîs bunöan başka bir şekilde de rivayet edilmiştir. Ve bu ceyyid bir hadistir.
Mü'minlerin anası Hz. Âişe ve Zeyneb'ten rivayet edildi ki, ikisi kar-' şılıkh övünürlerdi. Zeyneb; beni Allah evlendirdi. Sizi ise aileleriniz ev^ lendirdi, dedi. Hz. Âişe de; benim temiz olduğum, semâdan Kur'an'da inmiştir, dedi. Zeyneb bunu kabul etti sonra; Saffân İbn Muattal'm devesine bindiğinde nasıl demiştin? diye sordu. Hz. Âişe : Allah bana yeter, O, ne güzel vekîldir, diye cevap verdi. Zeyneb: Müminlerin söyleyeceği sözü söylemişsin, dedi.
Bunun İçin Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Onlar, Allah'a tevekkül ettiklerinde Allah onları üzen şeye karşı onlara kâfi geldi ve onlar hakkında hîle düşünenin kötülüğünü onlardan geri çevirdi de memleketlerine, beldelerine, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'dan bir nimet ve bollukla geri döndüler. Düşmanlarının kendileri için kalb-lerinde gizlemiş oldukları kötülük onlara dokunmadı. Onlar Allah'ın rızâsına uydular ve Allah çok büyük lütuf sahibidir.
Beyhakî diyor: Bize Abdullah el-Hâfız... İbn Abbâs'tan nakletti ki o:
«Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler» âyeti hakkında şöyle demiştir: Âyetteki nimet, onların düşmandan kurtulmalarıdır. Âyetteki lütuf kelimesine gelince... onun da mâhiyyeti şöyledir : Rasûlullah (s.a.) ve ashabının bulunduğu yere bir kervan uğradı. Ticâret mevsimiydi. Rasûlullah (s.a.) kervanı satın aldı, çok mal kazandı ve onu ashabı arasında taksim etti.
Mücâhid'den rivayetle îbn Ebu Necih : «Onlar ki bir takım kimseler kendilerine, düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun.» âyeti hakkında şöyle dedi: Bu Ebu Süfyân'dır. Ebu Süf-yân Hz. Muhammed (s.a.) e, buluşacağımız yer arkadaşlarımızı öldürmüş olduğunuz yer olan Bedir olsun, dedi. Muhammed (s.a.) de; belki, dedi.
Rasûlullah (s.a.) verdiği 'bu söz üzerine yola çıktı ve Bedr'e indi. Orada pazara rastladılar, alışveriş yaptılar. İşte «Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler.

Allah'ın rızâsına uydular ve Allah çok büyük lütuf sahibidir» âyetinin mânâsı budur.
Mücâhid sonra der ki: Bu, küçük Bedr gazvesidir. Bunu îbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Kâsım'dan... Onun da İbn Cüreyc'-den rivayetine göre İbn Cüreyc şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Ebu Süfyân'a verdiği sözü yerine getirmek üzere yola çıktığında, müşriklerle karşılaşmaya başladılar ve onlara Kureyş'in durumunu sordular. Müşrikler müslümanlan korkutmak maksadıyla, Kureyş'in kendilerine bir hîle ya da bir baskın yapmak üzere ordu topladıklarını söylediler. Müminler de «Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir,» diyerek Bedr'e kadar geldiler. Bedir'deki pazarı rahat buldular. Orada hiç kimse kendileriyle tartışmadı. Sonra müşriklerden bir adam; bari Mekke halkına Muhammed'in (a.s.) atlılarını haber vereyim diyerek bir şiir yazdı.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«O şeytân ancak kendi dostlarını korkutur.» Sizi, dostlarıyla korkutur ve size onların güçlü, kuvvetli olduğu vehmini verir. Mü'min iseniz onlardan korkmayın, Benden korkun. Size öyle bir şey söylendiğinde ve size böyle bir vehim verildiğinde Bana tevekkül edin, dayanın,
Bana iltica edin. Ben size yeterim. Ve size yardım edecek olan da Benim.
Kur'an-ı Kerîm'deki Allah'ın şu âyetleri de bu mânâdadır :
«Allah kuluna yetmez mi? Seni O'ndan başkasıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptarsa onu hidâyete erdirecek yoktur. Allah kimi de hidâyete erdirirse, onu saptıracak yoktur. Allah, intikam sahibi mutlak gâlib değil midir? Andolsun ki onlara; gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan, muhakkak, Allah'tır, diyecekler. De ki: Öyle ise söyleyin bakayım, Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp ta taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi? De ki: Allah bana yeter. Tevekkül edenler O'na tevekkül ederler.» (Zümer, 36-38)
«O halde şeytânın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki şeytânın hilesi zayıftır.» (Nisa, 76)
«İşte onlar, şeytânın taraftarıdırlar. İyi bilin kî, şeytânın taraftarları muhakkak hüsrana uğrayanların kendileridir.» (Mücâdile, 19)
«Allah: Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki, Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21)
«Şüphesizki Allah, kendisine yardım edenlere yardım eder.» (Hacc, 40)
Ey îmân edenler, Allah'tın dâvasına) yardım ederseniz, Allah da size yardım eder.» (Muhammed, 7)
«Şüphesiz ki biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara, hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zaretleri fayda vermez. La'n'et onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52)[4]

İzahı

Uhud Harbinin Cereyan Tarzı

Pakistan'lı büyük bilgin Muhammed Hamîdullah, Uhud harbinin cereyan şeklini tarihî kaynaklara dayanarak şöyle anlatıyor:
Mekkeü Kureyşîlerin Bedr'de ilk hezimetlerinden sonra terketmek mecburiyetinde kaldıkları, Suriye ve Mısır'a ve bir çok diyarlara bağ-lıyan ma'lûm yolun kendileri için değer ve Önemi çok büyüktü. Bunun için, mukabil bir sefer hazırlıklarına yardım olmak üzere, tertipledikleri çeyrek milyon dirhemlik serveti hiç de israf telâkki etmiyorlardı. Bedr'de müslümanlar tarafından esir edilmiş arkadaşlarından altmışına fidye-i necat olarak bu parayı tercîhan harcadılar. Her esirin vasati olarak 4000 dirhem fidye-i necat parası ödemesi lâzımdı. İbn Hi-şâm, ve diğerlerinin verdikleri malûmata nazaran Kureyşîler, sadece mahallî gönüllü askerler, hattâ ebedî müttefikleri Ehâbiş kabilesi askerleriyle (bunlar ücretli idi) iktifa etmediler. Amr İbn Âs, Abdullah îbr Ziba'râ, Hubeyre İbn Vehb, Musâfi İbn Menâf, Amr İbn Abdullah el Cumâhî gibi bazı mühim şahsiyetleri, bütün arabistan yanmadasın dolaşarak, kabilelere İslâmiyetin arzettiği yeni tehlikeyi haber verme ye ve izah etmeye gönderdiler ve onlardan, bütün kuvvetlerini «Polic< Action = Önleyici Hareket» halinde Medîneye karşı birleştirmelerin istediler. Heyet, muvaffak olmuştu; bütün Bedeviler, mahşer halindi bu vazife etrafında toplandılar.
Hz. Peygamberin (s.a.) Mekke'deki gizli ajanı, amcası Abbâs, di ğer Mekkelilerle birlikte Bedr'de esir alındığı zaman, onun da fidye-necât ile mükellef tutulmasına rağmen, Mekke'ye döndükten sonra ği fâr kabilesinden bir haberci vasıtasıyla Mekke'de zamanla inkişâf edeı en son durumlardan Hz. Peygamber (s.a.) i haberdâr ediyordu. (İbı Sa'd, II, 25). Düşman hicretin 3. yılında Medine üzerine yürüdüğü za man esasen Medîneliler hazır vaziyetteydiler. Kureyşliler ve müttefik leri Uhud dağı yakınında Medine şehrinin kuzeyinde karargâh kui dular.
Uhud dağı, Medine'nin tam şimaline düşmekte ve şehrin merke zinden itibaren beş kilometre kadar bir mesafede bulunmaktadır. Ku reyşliler, Medine'nin cenubunda uzak bir mesafede bulunan Mekke den gelmişlerdi. Mekke'li müstevliler, cenûbdan geldikleri halde, niçt Medine'nin cenubuna isabet eden bir yerde durmadılar da Medîne'j atlayıp, çok daha ötelere yürüdüler ve şehrin şimalinde karargâh kuı dular? Bu halde ise, Medîne'liler, onların ric'at ve takviye yollarını kolayükla kesebilirlerdi. Gerek mahallî ve gerekse yabancı birçok mütehassıs bilgine, bu meseleyi sordum, kimse beni ikna' eden bir cevâb veremeyince mütereddit bir şekilde şu neticeye vardım ki; bugünkü Uhud diye anılan yerin, meşhur muharebenin cereyan ettiği gerçek Uhud olmaması gerekir. Bugün, artık unutulmuş olan hakîkî Uhud'un ve coğrafyacılar olduğu kadar, eskilerin de ittifakla te'mîn etmeleri, hattâ Uhud'un unutulmaz ve en hürmete şayan şehidi Hz. Hamza'nm türbesi bile, vardığım bu neticeden dönmemde bence kâfi delilller değildir. Filhakika; mezkûr mahalli ziyaret ve arazîyi tedkîk fırsatını ele geçirdiğim zaman, anladım ki; ömrüm boyunca sayfalarını çevirdiğim kitaplar, çok yüksek ma'lûmata sahip âlimlerle görüşmelerim veya mektuplaşmalarım, durumu bana tam manâsıyla izah etmekten uzak kalmışlardır.
Medine'nin mahallî durumu ve Hz. Peygamber (s.a.) zamanında arzettiği manzara :
Hakîkaten Medine, yapısı lâv olan eni ve boyu takriben onbeş kilometrelik bir ova üzerinde kurulmuştur. Esâsında bu ova Cevf'ül-Medl-ne diye adlandırılır; sonradan Hz. Peygamber (s.a.) tarafından «Haram» mukaddes, tecâvüzden masun yer olarak

isimlendirilmiştir. Bu ova her taraftan zincirleme uzanan yüksek dağlarla çevrilidir. Ulaştırma, bu dağların aralarında kalan dar vâdîler arasından yapılır. Eski müellifle-rin «Air» ve «Sevr arası» dedikleri bu ova, aynı zamanda, bu iki dağın arasında muhteşem Şal' dağına ve diğer stratejik kıymete sahip küçük tepelere de sahiptir.
Hz. Peygamber (s.a.) devrinde Medîne, bugünkü hal ve tertibi ile bir şehir halinde değildi, kalabalık cadde ve iskân mıntıkaları yoktu, o günlerde Medine'de bir çak Arap ve Yahûdî kabileleri vardı ve her kabilenin köyü yahut mahallesi, birbirinden tamamen ayrı mıntaka-larda bulunuyordu; aralarındaki mesafe bir iki veya daha fazla kilometrelerle ölçülmekteydi. Bu karyelerin teşkîl ettikleri zincir Air dağından Sevr dağına doğru uzanıyordu.
Bu kabîle köylerinden her biri, bir veya birkaç kuyuya sahipti ve hepsinde de taştan yapılmış çift katlı evler de inşâ edilmişti. Bütün köylerde «Utm» veya «Ucum» denilen sağlam yapıda birçok burç ve hisarlar yapılmıştı. Bir harp vukuunda kadınlar, çocuklar ve mevâşî ve diğer menkûl eşya, emniyet gayesiyle buralara nakledilirlerdi. Bir zamanlar, bu nevî kulelerden, şehirde yüz kadar mevcûd bulunuyordu. Şayet Benû Zeyd kabilesinin 14 hisara sahip olduğunu söylersek, durum, kendiliğinden izah edilmiş olur. (Kays İbn'ül-Hatîm'in Divânı, neşr. Kowalski, s. XVIII). Hattâ bunlardan bazıları çok büyüktü. (Kitâb'ül-
Eğânî, XIII, 124) e göre Uheyla Îbn'ül-Culah'a âit «Utm'üd-Dihyan» bunlardandır; bu sonuncusu üç katlı olup temeli siyah lâv taşlarıyla
örülmüştü. Burcun iki katı da «nabara» denen gümüş gibi beyaz taştan yapılmıştı ve bu hisar o kadar yüksekti ki, deve ile bir günlük mesafeden göze çarparda. Bu kulenin harabelerine Küba denen köy civarında 1947 senesinde tarafımdan rastlanmıştır. Mahfuz kalan zemin kat, harâbî bir halde bile olsa, bize İslâm'dan evvel, Medine şehrinin askerî yapı ve mimarîsi hakkında fikir edinmek imkânını vermektedir. Medine'deki bu hisarların ekserisinde, uzayan muhasara durumlarına karşı, burç sakinlerini içme suyundan mahrum etmemek için kuyular açılmıştır. Bu yaygın ve birbirlerinden aralıklarla ayrılmış köyler bir yana, herbir kabilenin fertlerine âit birçok bahçe ve tarlalar da mevcuttu. Bunları, birbirlerinden ayıran müşterek duvarlar ise keza taştan yapılmıştı. Bütün bu tarla ve bahçeler Medine'nin her istikâmetinde yaygın olarak bu şehri kuşatıyordu.
Kabilelerin ikâmet ettikleri bu mahallelerden birinin adı «Yesrib» idi; suyun çok bol olduğu Uhud dağının cenubî garbisinde, vaktiyle muhtemelen kurulu bulunduğu yeri bana tereddütle göstermişlerdi. Muhtemeldir ki; burası İslâm'dan evvel bu bölgenin ya ilk ikâmetgâhlarının te'sîs edildiği veya en ma'mûr ve müreffeh veyahutta en mühim ikâmet bölgesini teşkil ediyordu. Her nasılsa, şurası gerçektir ki; bu mahal, bu bölgenin bir kısmını teşkil ettiği halde, bütün bölgenin İsim-lendirilmesinde kullanılmıştır. Aynı durumda, diğer çeşitli memleketlerdeki mahal isimlerinde de rastlanmaktadır. Sonraları, sadece Medine olarak anılan «Medînet'ün Nebi» bölgenin merkezine isabet eden bir yerdedir.
Mekkeli Kureyşîlerin Medine ahâlîsine karşı husûsî garazları yoktu. Onlar, sadece bir tek kişiye karşı kızgındılar. O da Medine'ye sığınmış olup kendi hemşehrileri olan Hz. Peygamberdi (s.a.). Şehrin dışından «Medînet'ün-Nebî» ye varmak için, bir çok bahçelerde mevcut sık ağaç kümelerini aşmak zarureti vardı. Bunun için binlerce kişilik bir ordunun rahatça meydan muharebesi verebileceği hiçbir şey

mevcûd değildi. İkinci asır müellifi Samhûdî'nin (Vefâ'ül-Vefâ adlı eserinin Hen-
dek bahsinde) îbn îshâk'tan naklettiğine nazaran «Medine dışarıya bir cihetten açıktı, diğer taraflar, bir düşmanın geçit bulamayacağı binalar, hurma korulukları gibi manialarla himaye edilmekteydi» demektedir.
M. Hamîdullah daha sonra Medine ve civarını şöyle tanıtıyor :
Medine havalisinin topoğrafik durumu tedlûk edilirse, görülür ki cenûb-i şarkîde Kubâ ve Avâlî mıntakasmda nüfus kesafeti hayli yüksektir. Cenûb-i garbî ve cenûbda lav yapısında ve son derece arızalı tepelerin birbirini kovaladığı arazî yer alır ki, gerek süvârî ve gerekse piyadelerin döğüşmesi için hiç de müsâid olmayan bir mmtıkadar. Şarkta Küba'dan Uhud dağına kadar Yahûdî köyleri uzanmaktadır. Batı kesiminde, çok kesif bir tarzda kümelenmemekle beraber, bahçeler
ve ağaçlıklar yer almaktadır. Arazî tam manâsıyla münblt olmayıp, şartlar o günlerde bile çok iyi olamazdı. Bugünkü kalenin şimal tarafında tâm Şam kapısının garbında Benû Sâide kabilesinin toplantı odası bulunmaktadır ki; bu Benû Sâide kabilesinin burada yaşadığım gösterir. Şimâl-i garbîde Mecîdî kapısı hâricinde çok eski bahçeler vardır ki, Hz. Peygamber (s.a.) zamanına âit birçok hâtırayı nefsinde taşımaktadır. Şimale doğru bir düzine kadar kuyu burada yapılan bir umûmî has-
tahane inşâatı sırasında, temel kazılırken keşfedilmiştir. Buradan biraz Şark istikâmetinde doğrulacak olursak, Sal' dağının tâm tepesinde Benû Haram kabilesinden zamanımıza kadar kalan mezarlıkları görürüz; bu da açıkça gösteriyor ki, bu kabile, bu istikâmette ikâmet etmekteydi. Medine'nin tamamen garbinde Vadî el-Akîk'in nehir yatağı boyunca bilhassa şimal-i garbî tarafından ve aynı zamanda tarihî bir kuyu olan Bir'ü Ru'ma'nın altına düşen yerde ve Kıbleteyn Camiinin tâm cenubunda birçok bahçe ve bostanlar yer almaktadır. Bir'rû Ru'ma ve etrafındaki sulak arazî esâsında bir şahsa aitti. Sonradan, üçüncü halîfe olan Hz. Osman, Hz. Peygamber (s.a.) in ısrarlı talebi üzerine burayı satın almış ve gayet iyi bilindiği gibi, burayı umûmun istifâdesine olmak üzere terketmiş, yani vakıf haline getirmişti.
Şimdi görüyoruz ki; şimal ciheti tâm bir açık ârâzî manzarasında-dır. Beyaz renkli, tuzlu bir arazî olan bu kısım bu gün bile her ne çeşit olursa olsun, hiçbir zirâata elverişli değildir. Medine şehri, bu mm-takadan diğer kesimlere nazaran daha çok zarar görebilirdi.
Yukanda da zikrettiğimiz gibi, Medine'nin cenubu tepelik ve lav kütleleri ile kaplı idi; münakalât derin vadiler ve boğazlar vasıtasiyle yapılıyordu. Bu istikâmetten gelip Kubâ yakınından geçerek şehre giren yolun büyük kervanlar tarafından isti'mâl edildiği, kullanılmasının arzettiği müşkülât dolayısıyla hiç rivayet edilmemiştir. Bazı kimseler bu yolu ancak bazı kat'î ve âcil ihtiyaçlar vukuunda kullanmışlardır. Gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (s.a.) de hicreti sırasında emniyet sâikasıyla bu yoldan geçmiştir, önce Küba'ya uğramış ve sonra Medine'ye girmiştir. Fakat, büyük bir orduya âit atlar vesâir nakliye hayvanları için bu yol kullanılamazdı. Bundan başka Uhud harbi sırasında, mevsimin en sıcak günleri idrâk edilmekteydi. Aynı zamanda, sıcak sebebiyle kızgın hale gelen lav tabakaları, yolcular ve hayvanlar için sıkıntıyı büsbütün arttırıyordu. Halbuki, develer asla kayalık arazîden hoşlanmazlar. Lav tabakalarıyla kaplı ova Medine'yi üç cihetten, Şarktan, Cenûbdan ve Garbdan çevirmektedir. Sadece Şimal arazîsi, bu yapıda

değildir. Emniyet mülâhazasiyle evler lavlı arazîde inşâ edilmiştir. Ve bu bölgelerde de hiçbir nebat yetiştirmek mümkün olmuyordu. Bir ordu karargâh kuracağı yerde evvelâ mer'a arar; bu da arzet-tiğimiz kesimde mevcut değildi. Herhangi bir ordunun böyle bir İâvlık arazîden geçtiğini düşünsek bile, onu savaş alanı olarak seçeceği akla bile getirilemez. Şurası düşünülmelidir ki, Aribariye kapısı ve buraya cenûbdan ulaşan yol, nisbeten yeni bir yoldur, ancak üçyüz senelik bir mâzîye sahiptir. Eminiz ki, eski devirlerde cenûbdan gelen kervanlar Zu'1-Huleyfe'de tevakkuf ediyorlar ve sonra Vadîy'ül-Akîk'a girip Medine'yi sağda bırakarak şimale doğru çıkıyorlardı. Zağabe'nin iltisak noktasında dönüp Medine'ye iniyorlardı. Mezkûr vadide nehir yatağının yumuşak kumlarla kaplı yüzü develerin sevdiği bir şeydir.
İşte, Mekke ordusunu zorlayan, arazînin tabiî mania ve arızaları bunlardan ibarettir. Mekke'liler, yirmi günlük hızlı ve devamlı bir yürüyüşten sonra, ölü denecek derecede yorgun bir halde gelmişlerdi. Hasımlarından emniyetçe uzak bir mesafede karargâh kurmuş ve gerek asker, gerekse hayvanlarının yorgunluklarım almaya çalışıyorlardı. Za-ğabe denen yerde hem su hem de bir mer*a vardır. -Mekke'liler zaferden o kadar emindiler ki, dönüş yollarım emniyete almayı akıllarına bile getiremediler.
Muhammed Hamîdullah devamla şöyle diyor:
Evvelce de arzedildiği gibi, Uhud dağı Mekke'nin şimalinde olup doğu-batı istikametinde düz bir hat üzerinde 4 - 5 kilometre kadar bir mesafeye uzanmaktadır. Bu uzunluğun tâm ortasında şehrin karşısına isabet eden yerde yarım dâire şeklinde ve at nalı biçiminde tabiî bir girinti, içerleklik vardı. Binlerce kişiyi istiâb edecek kadar genişliktedir. Bu yerin daha içlerinde dar bir boğazla girilen daha içerlek küçük bir mahal vardı. Uhudun Cenubunda Vâdiy'ül-Kanât suyu akmaktadır. Bu suyun da cenubunda Ayneyn tepesi yahut CebePür-Rumât (Okçular Tepesi) bulunmaktadır; bu tepe Uhud harbi sırasında Hz. Peygamber (s.a.) tarafından okçuların burada vazifelendirilmesi sebebiyle bu ismi almıştır. Vadiy'ül-Kanât'ın şimalinde geniş girintinin ilersinde iki su menbaı vardır ki, muhtemelen Ayneyn (iki kaynak) tepesi ismini bunlardan almıştır.
Kureyş ordusu, Zu'1-Huleyfe mevkiine gelince, müslüman casuslar yürüyüş halindeki askerler arasına katıldılar ve ancak düşman Uhud'un Batısında Zağabe de durup karargâh kurdukları vakit dönüp Hz. Peygambere (s.a.) gördüklerini anlattılar (îstî'ab, Enes İbn Fu-dâla; Vâkidî'nin Meğâzî adlı eseri, vr. 49 b). Hz. Peygamber (s.a.) şahsen şehri bizzat içinden müdâfaa etmeye, «onu sokaklarında çarpışarak korumaya» karâr vermişti. Bir celse akdedildi ve genç subayların velvele ve ısrarlı talepleri üzerine, kendi karârını değiştirerek şehirden çıkıp, muharebeyi açık arazîde kabul etmeye karâr verdi (îbn Hişâm, 558). Gönüllülerin, Uhud'un cenûb-i şarkîsinde «Şeyheyn» denilen çifte hisarlar önünde toplanmalarını emretti. Burada toplanan askerlerini her zaman olduğu gibi teftîş etti ve çok genç yaşta olanlar ile İşe yaramazlan ayırdı. (Taberi, I, 130) : Bu arada, önemli miktarda kadın gönüllülerin de mevcûd olduğunu görüyoruz. Buhârî'nin uzun uzadıya anlattığı gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) en genç zevcesi Ümm'ül-Mü'mi-nin Hz. Âişe, gönüllü olarak çalışıp yaralılara hastabakıcılık etmiş, susamış olanlara su taşımış ve çeşitli diğer hizmetlerde bulunmuştur. Züh-rî'nin naklettiğine göre Medîne'li müslümanlar

Hz. Peygambere (s.a.) Yahûdî kabilelerini acaba şehrin müdâfaasında yardıma çağırıp çağırmayacağını sorduklarında, Hz. Peygamber (s.a.) «Bu yardıma katiyyen muhtaç değiliz.» diye cevap vermiştir. (Târih-i îbn Kesîr, IV, 14) Diğer rivayetlere göre, başlarında meşhur münafık İbn Ubeyy olduğu halde Benû Kaynuka kabilesine mensûb altıyüz kadar Yahûdî, Hz. Peygambere (s.a.) yardım etmek üzere geldiler, fakat Hz. Peygamber (s.a.) dedi ki: Biz onlara asla muhtaç değiliz, biz inanmayanları inanmayanlara karşı yardımcı olarak kabul etmeyiz. (İbn Sa'd, II, 1, 27, 34; îbn Kesîr, IV, 22). Burada biraz tuhaflık vardır; çünkü Benû Kaynuka Yahûdî kabilesi daha evvelden şehirden tardedilmişlerdi; her neyse, bu mevzua ilerde tekrar temas edeceğiz. Yuvarlak bir hesâbla müslüman gönüllüler, bin kadar olmuşlardı. Sonradan mezkûr İbn Ubeyy'in te'-sîrinde kalarak üçyüz kadar münafık, harp sahasından son dakikada firar etmişler, bunun için de boş ve asılsız bir bahane ileri sürmüşlerdi. Görüldüğü gibi, geriye Hz. Peygamberin (s.a.) idaresinde yediyüz kadar erden müteşekkil bir kuvvet kalıyordu; İslâm ordusu, kendinden dört defa daha kuvvetli bir ordu ile çarpışmaya çıkmıştı. Bu yediyüz kadar askerden, sadece yüz kadarında zırhlı elbiseler vardı. Bir rivayete nazaran, İslâm ordusunda yalnız iki at vardı, biri Hz. Peygambere (s.a.) ve diğeri Ebu Burde'ye aitti. (...)
Düşmana gelince; Kureyşliler topladıkları çeyrek milyon dirhemi tam yerinde ve isabetli olarak sarfedememişlerdi. Orduda «paralan peşin ödenmiş ücretli askerler» vardı ki, bunun iki bini sadece EhâbİŞ'-lerden ve diğer bir kısım askerler de diğer bedevî kabilelerinden te'mîn edilmişti. Kureyşlilerin topladıkları muhâriblerin yekûnu cem'an üç-bini buluyordu; bunun yediyüzü zırhlı elbiseler takınmış ve ikiyüzü süvârî kuvveti idi. (İbn Hişâm, 561) Süvariler ikiye ayrılarak sağ ve sol' kanatlarda vazifelendirilmiş ve bu iki kuvvete de ayrı ayrı kumandanlar ta'yîrı edilmişti; bunlar, Hâlid ve îkrime'dir.
Düşmanın muvasalat ettiği günün gecesi, Hz. Peygamber (s.a.) hâlâ şehirden çıkmamıştı. Şehir ve bilhassa Hz. Peygamberin (s.a.) evi bütün gece devriyelerle muhafaza ve emniyet altında bulunduruldu. O gün Şeyheynin çifte hisarları yanında içtimâ ve teftişten sonra Hz. Peygamber (s.a.) geceyi açık arazîde, yani karargâhta geçirdi. Elli kadar muhafız askeri, başlarında Muhammed îbn Mesleme olduğu halde, bütün gece karargâh civarında devriye vazifesinde bulunarak mahalli emniyet altında bulundurdular, (İbn Kesir, IV, 27). Ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.) Uhud dağındaki mezkûr içerlekliğe yürüdü ve burada harp vaziyetine geçti, karargâhını bir boğazla girilen mezkûr ikinci içerleklikte kurdu. Harbi, geniş olan dış içerleklikte kabul etmeye karar vermişti, hazırlık ve tavırlarını buna göre ayarladı. Elli muharipten müteşekkil bir okçu müfrezesini Ayneyn tepesinde vaziyet almak üzere gönderdi; bunlar Zübeyrin reisliğinde küçük bir süvârî birliği ile teşrîk-i mesaî edecekler, beraberce, yani bu küçük bir süvârî birliği ve okçular, Uhud ile Ayneyn tepesi arasındaki geçidi bu suretle koruyacaklar, düşmanın buradan İslâm ordusunun arkasına sızmasına mâni' olacaklardı, (tbn Hişâm, 560),
İslâm ordusu düşmanın ilerlemekte olduğu Batı cihetine cephe vererek harp nizâmında dizilmişti. Okçular yerlerinde sadece düşmanın gerilere sarkmamasını değil, aynı zamanda şehre geçip girmemesini de te'mînât altında bulunduruyorlardı.

Bu durum; bize Hz. Peygamberin (s.a.) Ayneyn okçularına verdiği; «akbabalar müslümanlann ce-sedleri üzerine konsalar bile yeni ve kati bir emir almadıkça yerlerini terketmemeleri» emrindeki fevkalâde sertliği izah etmektedir:
Sonra Hz. Muhammed (s.a.) at üzerinde yaptığı son teftişi de bitirdikten sonra, attan indi ve bizzat yürüyerek o küçük ordusunun sıra ve saflarını tanzim etti. Sağ ve sol kanadı tertîb ve tanzim etti. (İbn Sa'd, II/l, 27). Askerlerine zırhlı elbiselerini çift olarak giyinmelerini söyledi. (Taberî, I, 1393; îbn Hişâm, 576; Mişkât da Ebu Dâvûd (Cihâd bahsi 75); İbn Mâce (No: 2806) ve el-Bezzâz rivayet ederler.) Diğer bir rivayete göre; kendi zırhlı elbisesini Kâ'b İbn Mâlik'inki ile değiştirmiştir. (İstî'ab, No: 916); gayesi tebdîl-i kıyafet etmek ve harp esnasında kendisini emniyete almaktı.
Kureyşîler de, bir gece hücumundan korkarak İkrime'nin reisliğinde bir muhafız kuvveti ile karargâhlarını bütün bir gece, devriyelerin murakabesi altına aldılar. (îbn Kesîr, IV, 27). Savaş sabahı ana kuvvetleri ile ve İkrime'nin kumandasında süvârî kuvvetlerinin hemen hemen yarısı ile Hz. Peygambere (s.a.) doğru yürüyüşe kalktılar. Düşman ordusu kumandanı Ebu Süfyân idi. Kadınlar tanburinlerle onları harbe teşvik ediyorlar ve bu arada intikam türküleri söylüyorlardı. Süvârî kuvvetlerinin diğer yansı Hâlid îbn Velîd kumandasında arkadan dolaşıp İslâm ordusunun gerilerine sarkmak üzere, harekete geçmişti. (...)
Küreydiler, bütün kuvvetleriyle Zagabe'deki karargâhlarından hareketle Uhud'a gelince, bugünkü batı tarafında bulunan şehîdüğin yakınında, müslüman ordusu İle karşılaştılar. Fakat, Hâlid'in kumandasındaki düşman süvârî kıtasının acaba Ayneyn tepesi doğusundan müslüman ordusu arkasına sarkması nasıl oldu? Acaba harp sahasına bir kilometre kalıncaya kadar gelip, sonra onlardan ayrılıp hemen çark ederek Ayneyn tepesinin öbür tarafına mı dolaştılar? Her ne ise, fakat bu kuvvetin burada gözükmesi, kuvvetlerinden bir kısmını tehlikeyi önlemek için buraya çevirmeye kadir olan müslümanlar için, bir şaşkınlık vesilesi teşkil etmedi. Bazı kimseler Uhud dağının arkasından bir geçit olduğunu ve bunun doğruca, Hz. Peygamberin (s.a.) karargâhını kurduğu harp sahasının hemen bitişiğinde bir boğazla girilen iç mahfuz girintiye açıldığını ileri sürmüşlerdir. (...)
Harbin ilk safhası Kureyşlilerin ana kuvvetlerinin veya öncülerinin mağlûbiyeti ile sona erdi. Hâlid'in süvarileri ise, muhtelif hücumlar yaptılar ve her defasında da müslüman atlılar ve Ayneyndeki okçuların işbirliği ile muvaffakiyetle püskürtüldüler. Sonra, herkes ga-nâimden ne kapabilirse onu yağma ile meşgul olmaya başladı. (Taberî, I, 1401). Müslüman okçular vazifeli bulundukları yerleri boş bıraktıkları zaman harp henüz sona ermemişti. Kumandanlarının evvelki sert ve kat'î ihtarlarına rağmen harbin sona erdiğini zannederek yağmaya başlamışlardı, okçuların kumnadanı yedi veya sekiz askerle birlikte mevkilerinde kalmışlardı ki, bu sırada Hâlid tekrar hücuma teşebbüs etti. Bu defa ise kolay bir zafer kazanarak harp sahasına, yani müslüman ordusunun arkasına sarkmış oldu. (îbn Hişâm, 570) Buradaki müslümanlar bu darbeyi beklemiyorlardı. Bu sefer düşman atlılarının müthiş yüklenişlerine karşı koyabilmek için durup geri döndüler. Bu sırada harp sahasından çekilmekte olan Kureyşliler, ana kuvveti artık ta'kîb edilmediklerini görerek, onlar da durdular ve yeniden tertîb ve nizâma girdiler. Müslümanlar iki taraftan da geri çekilmişlerdi; ne zaman ki, düşman okçularından biri «Hz. Peygam-

beri (s.a.) vurup öldürdüğünü» haykırması (öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamberin (s.a.) evvelce de söylediğimiz gibi zırhlı elbisesini baş-kasımnki ile değiş tokuş etmesi bu okçuyu yanıltmış olacak) ve bu haberin de ordu içinde yayılmasından sonra, müslüman askerler ümitsizliğe kapıldılar ve her bir istikâmette dağılıp kaçıştılar. (İbn Hişâm, 570)
Yetmiş müslüman, hayatını kaybetti; buna mukabil düşmandan' yirmiüç silâhlı öldürülmüştü ki, anlaşılan bunların çoğu, harbin ilk safhasında katledilmişlerdir. (îbn Hişâm, 610)
Burada, bazı küçük teferruatın kaydedilmesi gerekmektedir.
Hz. Peygamberin Medine'de içtimâ, teftiş gibi işlerle meşgul oh duğu son iki günde müstakbel harp sahası düşman keşif kıtaları istihkâm ve ağır birlikleri tarafından mânialandırılmıştı. Ebu Âmir er-Râ-hib isimli Medîne'li bir papaz evvelden Mekke'ye hicret etmiş ve bura halkını müslümanlara karşı kıtale teşvik ve teşcî' işine iştirak etmişti. Şimdi de kendisiyle beraber gelen elli kadar arkadaşı ile birlikte Kureyş ordusu içinde yer almış, Uhud'a kadar gelmişti. Tarihî kaynaklarda şu ma'lûmât veriliyor ki, bu râhib harbin cereyan ettiği bu sahada birçok çukurlar açmış ve onları basan ile kamufle etmişti ki, işte harbin son safhasında bunlardan birine; Hz. Peygamber (s.a.) düşmüş bulunuyordu. (İbn Hişâm, 572)
Uhud harb sahası taşlık ve molozluktur. Harbin son safhasında, düşman, dağılan müslüman askerler üzerine bunları yağdırmağa başlamıştı. Bazılarının sırtlarından yaralanmalarına mukabil, Hz. Peygamber (s.a.) yüzünden isabet almış, gelen taş ön dişlerini incitmişti; giymiş olduğu zırhlı elbisenin demir halkaları derin surette yüzüne batmış ve buraya takılıp kalmıştı. Ashâbdan biri bunu görüp dişleri ile bunları çıkarmak isterken, kendi dişini kırdı, fakat bu halkaları da Hz. Peygamberin (s.a.) yüzüne batmış olduğu yerlerinden (kemikten) söküp çıkarmaya muvaffak olamamıştı. (İbn Hişâm, 571). Daha sonraları, Hz. Peygamber (s.a.) günlük ibâdeti için abdesti sargılar İçinde almakta bir müddet devam etmiştir. (Sarahsî'nin Şerh Siyer'ül-Kebîr, I, s. 89 veya Müneccid neşri, I, 127).
Hakîkaten îmân sahibi küçük bir muhafız birliği, Hz. Peygamberi (s.a.) sonuna kadar yalnız bırakmadı, onu muvaffakiyetle korudu. Bunlardan bir çoğu, bu asîl ve mukaddes vazife uğrunda hayatlarını feda ettiler. Bu muhafaza vazifesine bîr kadın da katılmış, onun yaptığı bu hareket, Hz. Peygamberin (s.a.) medh ve senasına mazhar olmuştur. (İbn Kesîr, IV, 34; îbn Hişâm, 873)
Hz. Peygamber, birkaç mü'minin yardımıyla düşman safındaki mezkûr Ebu Âmir tarafından kazılmış olan içine düştüğü çukurdan çıkmaya muvaffak oldu ve Uhud dağında bir mağaraya doğru tırmandı, (îbn Hişâm, 572, 576). Bu mağara, Uhud dağının yarım dâire şeklindeki boşluğunun doğu tarafına isabet etmektedir; bir insanın rahatça uzanabilmesine yetecek kadar büyüklükte ve düşman atış mesafesinden uzakta bulunuyordu.
Müslümanların mukavemeti kırılır kırılmaz, düşman son derece sevinç ve neşeye kapıldı. Mekkelilerin kumandanı Ebu Süfyân'ın karısı, Hz. Peygamberin (s.a.) amcalarından biri olan ve çarpışmada şe-hîd düşen Hz. Hamza'nm cesedini yardı ve ciğerini sökerek Bedr savaşında Hz. Hamza ile teke tek döğüşüp, neticede mağlûb olarak ölen babasının intikam hislerini dindirmek için bunu parça parça yutmaya başladı. (İbn Hişâm, 581)

(...) Yavaş yavaş Hz. Peygamberin (s.a.) sağ ve salim olduğu haberi etrafa yayıldı ve müslümanlar tekrar O'nun etrafında toplanmaya başladılar. Bir kısım düşman mağaraya doğru tırmanmak isteyince, sayılan epey yüksek olan müslümanlar yukandan düşman üzerine taşlar atmak suretiyle, şiddetle karşı koydular. Düşman da bu vaziyetten Hz. Peygamberin (s.a.) orada olduğuna dâir hiçbir şüphe uyanmamıştı. Daha fazla da ısrar etmeyerek çekilmişlerdi. Düşman ordusu kumandanı Ebu Süfyân; anlaşılan ordusuna karargâha dönmek hususunda kat'î emirler verdikten sonra harp sahasında son bir defa daha dolaştı ve Hz. Peygamberin (s.a.) yaşadığına dâir bazı emareler tesbît etti. Harp sahasında durmadan meydân okuyarak bağırıyordu. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.) cevâb vermemelerini arkadaşlarına emretti. Ancak, vaktâ ki, Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında hakâretâmiz sözler sarfetti, o sırada Hz. Peygamber (s.a.) tarafında olan Hz. Ömer ortaya çıktı ve aralarında tarihen meşhur olan şu söz düellosu cereyan etti: (İbn Hişâm, 582-583; İbn Sa'd, II/l, 33) Ebu Süfyân — «Hübelin» (sânı) yüce olsun,
— Bizim Hübelimiz var, sizin ise yok!
— Allah bizim (sevgili) dostumuz (Mevlâmız)dır. Sizin ise değil!
— Ey Ömer! Bana hakikati söyle! Muhammedi (s.a.) öldürdüğünü iddia eden Kamî'e'den çok, sana i'timâd ederim, bu iddiası doğru mu?
— Ey Allah'ın düşmanı! Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir hayattadır ve şimdi seni işitip dinlemektedirler.
— Uhud, Bedr'e mukabildir. (Onun intikamıdır.)
— Evet! Fakat bizim ölülerimiz (şehîdlerimiz) cennette sizinkiler İse cehennemdedirler.
Kureyşliler, artık tamamen karargâhlarına çekilmişlerdi. Kumandanları bu söz kavgasından sonra, adamlarını çağırıp, müslümanların bu son mukavemet birliğine hücum etmeleri için emir vermedi veya veremedi ve dönüş için onları ta'kîb etti. Hz. Peygamber (s.a.) onların bu şüpheli çekilişlerinden kuşkulan-mıştı. Onların müdâfaa tedbîrleri alınmamış olan Medine şehrini zaptetmeye hazırlandıklarım zannediyordu. Yaralarına rağmen, hemen mümkün olduğu kadar en iyi işe yarar adamlarından bir avuç kuvvet tertîb ve teşkil etti; gayesi şehri müdâfaa idi. Müslüman istihbarat askerleri düşman karargâhı hakkında bazı haberler getirmişlerdi; bunlara göre, Kureyşliler, develerine biniyorlar, atlar ise sırtları çıplak olarak bunların yanı başlarında yedekte bırakılıyordu. Hz. Peygamber dedi ki: «Bu halde, onlar memleketlerine dönmek üzere uzun yolculuk niyetinde olsalar gerek, bu tarz yola çıkış, yeni bir harbe girmemek niyetinde olduklarını gösterir. (İbn Hişâm, 583)
Fakat, Hz. Peygamberin (s.a.) hâlâ gönlü rahat edememişti. Düşmanın pek yakında bu dönüşten vazgeçip tekrar Medine üzerine hücuma geçeceğini ve elde ettikleri muvaffakiyeti tamâma erdireceğini zannediyordu; haklıydı da. Hz. Peygamber (s.a.) düşmanın arkasından epey bir müddet yürüdü! Hattâ bazı ileri keşif kollan çıkardı. Bunlardan ikisi esîr edilmiş ve düşman tarafından şehîd edilmişlerdir. (İbn Sa'd, C. II/l, 35). Fakat bütün bu harekât, düşman üzerinde, Hz. Peygamberin (s.a.) ordusunu yeniden tertîb ve teşkil ettiği, hattâ Uhud'-da karşılaştıkları müslüman ordusundan daha kuvvetli bir ordu ile tekrar karşılarına çıkmak istediği zehabını uyandırdı. Bu suretle, düşmanın mukabil blöfü müslümanlar üzerinde

hiçbir te'sîr icra etmemiş oluyordu. Hz. Peygamber (s.a) Medine'den 16 kilometre mesafedeki Ham-râ'ül-Esed mıntıkasında Vadî el-Akîk üzerinde Zu'1-Huleyfe'nin solunda otağ kurdu ve bütün bir gece askerlerine, beş bin kadar ateşi mütemadiyen yakmalarını emretti. Birkaç gün sonra, artık düşmanın tekrar dönmesine imkân olmadığı anlaşılınca Medine'ye dönüş için yürüyüşe geçti. [5]

176 — Küfre koşanlar, seni üzmesin. Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler. Allah onlara âhirette hiç bir na-sîb vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azâb vardır.
177 — îmân karşılığı küfrü satın alanlar, Allah'a hiç bir şeyle zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azâb vardır.
178 — Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi; sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar, Biz, onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçal-tıcı bir azâb vardır.
179 — Allah; müzminleri, oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. Bunun için siz, Allah'a ve peygamberlerine inanın. İnanır ve sakınırsanız size çok büyük bir mükafat vardır.
180 — Allah'ın fazl-ı kereminden verdiği şeylerde cimrilik edenler; bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir. Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Ve Allah işlediğiniz şeylerden haberdârdır.

Küfre Koşanlar

Allah Teâlâ peygamberine, «küfre koşanlar seni üzmesin» buyuruyor. Rasûlullah (s.a.) insanların müslüman olmalarını çok arzu ettiği için kâfirlerin kendisine muhalefete, inada ve isyana koşmaları onu üzerdi. Bunun için Allah Teâlâ : Ey Peygamberim bu seni üzmesin. Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler. Allah onlar hakkındaki hikmeti, dilemesi ve kudreti gereği onlara âhirette hiçbir nasîb vermemek istiyor. Onlar İçin büyük bir azâb vardır, buyuruyor.
Allah Teâlâ bundan kesinleşmiş bir haber olarak şöyle sözediyor:
îmân karşılığı küfrü satın alanlar, îmânla küfrü değiştirenler Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Ancak kendilerine zarar verirler. Onlar için elem verici bir azâb vardır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri için ha^ yırlı sanmasınlar. Biz onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.
Allah Teâlâ'nın bu kavli, şu âyetleri gibidir:
«Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki; iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız, hayır farkında değiller.» (Mü1-minûn, 55-56)
«Bu sözü yalanlayanları bana bırak! Biz onları kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azaba yaklaştıracağız.» (Kalem, 44)

«Artık onların mallan da, çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» (Tevbe, 55)
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Allah mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden' ayıracaktır.»
Allah muhakkak ki mihneti bir sebeb kılacak, bununla dostları meydana çıkacak, düşmanları da rezîl olacaktır. Böylece sabreden mü'-min ve günahkâr' münafık bilinecek. Bu âyetle rnü'minlerm imtihan edildiği Uhud günü kastedilmektedir. Bu günde mü'minlerin sabrı, kuvveti, Allah ve Rasûlüne itaatleri meydana çıkmış, o sayede münafıkların örtüleri parçalanmış, onların muhalefetleri, cihâddan kaçmaları, Allah ve Rasûlüne hainlikleri ortaya çıkmıştır. îşte bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Allah mü'minleri; oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır.» buyurmaktadır.
Mücâhid diyor ki: Allah Uhud gününde aralarını ayırmıştır. Yani mü'minle münafığı tefrik etmiştir.
Katâde diyor ki: Allah onlann arasını cihâd ve hicretle ayırmış, tefrik etmiştir.
Süddî diyor; kâfirler; eğer Muhammed (s.a.) doğru ise, bizden kimin kâfir, kimin mü'min olduğunu bize haber versin bakalım, dediler. Allah Teâlâ da «Allah mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden; mü'mini kâfirden ayıracaktır..» âyetini indirdi.
Bunların hepsini İbn Cerîr rivayet etmektedir.
Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor : «Allah size gaybı da bildirecek değildir.» Siz Allah'ın yaratıkları hakkındaki gaybını bilemezsiniz. Şayet Allah açıklayacak sebepler yaratmasaydı siz mü'minle münâfıkı birbirinden ayıramazdınız.
Sonra Allah şöyle buyuruyor: «Fakat Allah peygamberlerinden dilediğini seçer.» Allah'ın bu âyeti şu âyet gibidir:
«Görülmeyeni bilendir. Görünmezliklerini kimseye muttali' kılmaz. Ancak beğenip seçildiği bir peygamber bundan müstesnadır. Çünkü O, peygamber (ler) in önüne ve arkasına gözcüler koyar.» (Cinn, 26 - 27)
Sonra Allah şöyle buyuruyor: «Bunun için siz, Allah'a ve peygamberlerine inanın.» Siz Allah ve Rasûlüne İtaat edin. Sizin için koyduklarında ona tâbi olun. «İnanır ve sakınırsanız size çok büyük bir mükâfat vardır.»
Allah Teâlâ devamla şöyle buyuruyor : «Allah'ın fazl-u kereminden verdiği şeylerde cimrilik edenler; bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir.» Cimri; mal toplamasının kendisine fayda sağlayacağını zannetmesin. Bilakis bu, hem dinine, hem de dünyasına zararlıdır. Sonra Allah Teâlâ o cimri kişinin topladığı malın kıyamet günündeki durumunu haber Vererek: «Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.» buyuruyor.
Buhârî diyor: Bize Abdullah îbn Mtinîr... Ebu Hüreyreden nakletti ki o, şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdular: Kime Allah mal verir de zekâtını vermezse kıyamet günü o mal iki gözlü başı açık bir yılan şeklinde onun karşısına getirilir. Yılan kendisini boğar ve avurtlarına alarak : Ben senin malınım, ben senin hazînenim, der. Sonra Allah Rasûlü: «Allah'ın fazl ve kereminden verdiği şeylerde cimrilik

edenler bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için şerlidir...» âyetini okudu.
Hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî rivayet etmiştir. Başka bir şekilde Müslim de rivayet eder. Hadîs İbn Hibbân tarafından da Sahîh'inde rivayet edilmiştir.
îmâm Ahmed diyor: Bize İbn el-Müsennâ... İbn Ömer'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki o, şöyle buyurdu: Malının zekâtını vermeyen kimseye, Allah Teâlâ kıyamet gününde bu malım güçlü, kuvvetli iki gözlü bir yılan olarak karşısına çıkarır. Sonra yılan ona yapışarak boğar ve : Ben senin hazînenim, ben senin hazînenim, der.
Hadîsi Neseî de rivayet edip şöyle der : Abdülazîz'in İbn Ömer'e dayanan rivayeti, Abdurrahmân'ın Ebu Hüreyre'ye dayanan rivayetinden daha sağlamdır.
Ben de derim ki: İkisinin arasında aykırılık yoktur. Herhalde Abdullah îbn Dinar da hadîsi iki şekliyle birden kaydetmiştir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de hadîsi başka bir şekilde ve Ebu Hüreyre'ye dayanan bir isnâdla rivayet etmiştir.
îmâm Ahmed diyor: Bize Süfyân... Abdullah'dan, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki o şöyle buyurdu : Malının zekâtını vermeyen hiç bir kul yoktur ki, o mal, kendisi için güçlü kuvvetli bir yılan yapılmasın. Yılan peşinden gelir. O kişi de kaçar. Yılan arkasından gelerek : Ben senin hazînenim, der. Sonra Abdullah bu mânâdaki «Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.» âyetini okudu.
Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bunu Süfyân İbn Uyeyne hadîsinden... Abdulalh İbn Mes'ûd'a varan bir senedle rivayet ederler. Sonra Tirmizî; hadîs hasendir, sahihtir, der. Hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde İbn Mes'ûd'a varan bir senedle rivayet etmiştir. İbn Cerîr de hadîsi îbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak başka bir şekilde rivayet eder.
Hafız Ebu Ya'lâ diyor: Bize Ümeyye îbn Bistâm'm... Sevbân'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre, efendimiz şöyle buyurdu: Kim kendisinden sonraya bir hazîne bırakırsa, kıyamet günü o hazîne iki göziü güçlü kuvvetli bir yılan olarak karşısına çıkarılacak. Yılan onun peşine düşer. Adam şöyle der: Sen kimsin yazıklar olsun sana. Yılan şöyle der: Ben, kendinden sonraya bıraktığın hazinenim. Yılan peşinden gelmeye devam eder ve elini ağzına alarak yer, sonra cesedini yer ve diğer taraflarım da yer. Bu hadîsin isnadı ceyyid ve kavî olmakla birlikte, başkaları tahrîc etmemişlerdir. Bunu Taberânî de Cerîr îbn Abdullah el-Becelî'den rivayet etmiştir. Aynı şekilde İbn Cerîr ve tbn Merdûyeh de Behz îbn Hakîm hadîsinden rivayet ettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Bir adam efendisine gelir ve yanında bulunan malının fazlasından ister de, o da vermezse; kıyamet günü o vermeyen adam için, vermediği fazlalığı ağzında dolandıran bir yılan çağrılır. Hadîs'in lafzı İbn Cerîr'e aittir.
İbn Cerîr diyor : Bize îbn el-Müsennâ... Ebu Kezea'dan, o da birisinden, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) birisi akrabasına varır da; Allah'ın kendisine vermiş olduğu malın fazlasından ister ve o da cimrilik yapıp vermezse, kıyamet günü cehennemden dilini ağzında dolaştıran bir yılan çıkarılır ve yılan kendisini boğar, buyurdular.
İbn Cerîr hadîsi başka bir tarîktan ve Ebu Mâlik el-Abdî'den mevkuf olarak; başka bir şekliyle de Ebu Kezea'dan mürsel olarak rivayet etmiştir.

Avfî, İbn Abbâs'dan rivayetle der ki: Bu âyet yanlarında bulunan semavî kitapları beyân etmemek suretiyle cimrilikte bulunan ehl-i ki-tâb hakkında nazil olmuştur. Bunu îbn Cerîr rivayet eder. Fakat sahîh olan, daha önce rivayet ettiğimizdir. Bu da her ne kadar âyetin mânâsına giriyorsa da, diğerinin âyetin mânâsına girmesi daha evlâdır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır.» Allah'ın sizi, üzerine halîfe kıldığı şeylerden infâk ediniz, harcayınız. Muhakkak ki bütün işlerin dönüp varacağı yer Allah'tır. O halde Allah'a döneceğiniz günde size fayda sağlamak üzere mallarınızdan harcayınız. Allah, işlediğiniz şeylerdeki niyetlerinizden ve kalblerinizdekin-den haberdârdır.[6]

İzahı

Bu konuda Kâdî Beydâvî de şöyle der : Bu âyet gösteriyor ki; insan duyularla kavranan şu iskeletin dışında bir varlıktır. O kendiliğinden idrak edici olan bir cevherdir. Bedenin harab olmasıyla yokolmaz. în-sanın idrâki, elem ve zevkleri bedene bağlı değildir. Nitekim Allah Teâlâ'nın Firavun hanedanı hakkında söylemiş olduğu «ateşe sunulurlar» kavli bunu destekler. Yine Abdullah İbn Abbâs (r.a.) dan nakledilen; şehîd ruhlarının bir kuş kafesi içinde olduğunu belirten hadîs-i şerif de bunu te'yîd eder... Bunu inkâr eden ve ruhun bir rüzgâr ve arazdan ibaret olduğunu söyleyenler ise; şehîdlerin kıyamet günü diri olacaklarını belirtmişlerdir. Burada şu anda diridirler diye nitelendirilmelerinin sebebi; bunun kesinkes gerçekleşmesinin yakın olmasından dolayıdır. Yalnızca şehîdler, hâtıraları ile veya inanç yoluyla diridirler. Bu ayette cihâda ve şehîd olmaya teşvik vardır. Keza itaatin arttırılma-sına kendilerinin eriştikleri nimetin benzerine kardeşlerinin erişmesi için temenni edenlere öğüt vardır. Ayrıca mü'minlere kurtuluş müjdesi vardır.[7]

181 — Gerçekten, Allah fakirdir, bizler zenginiz! diyenlerin lafını Allah işitmiştir. Dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerini yazacağız. Ve : Tadın o yangın azabını, diyeceğiz.
182 — Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Allah kullarına asla zulmedici değildir.
183 — Doğrusu ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamız için Allah bize and verdi, diyenlere; benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle ve dediğiniz şeylerle geldi. Doğru söylü-, yorsanız niçin onları öldürdünüz? de.
184 — Seni yalanladılarsa senden önce açık mucizeler, sahîfeler ve nurlu kitabı getirenler de yalanlanmıştı

Yahudi'lerin Ham Hayâlleri

Saîd İbn Cübeyr diyor ki; îbn Abbâs şöyle dedi: «Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245) âyeti nazil olunca, yahûdîler; Ey Muhammed, Rabbın fakır düştü de kullarından borç mu istiyor? dediler. Allah Teâlâ da: «Gerçekten Allah fakirdir bizler zenginiz, diyenlerin lafını Allah işit-miştir...» âyetini inzal buyurdu.

Hadîsi İbn Merdûyeh ve îbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir.
Muhammed İbn îshâk diyor: Bize Muhammed tbn Ebu Muham-med'in... İbn Abbâs'dan naklettiğine göre o, şöyle dedi: Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) Beytü'l-Midrâs'a girdi ve orada yahûdî âlim ve hahamlarından Finhâs isimli bir adamın etrafına toplanmış yahûdileri gördü. Finhâs'ın yanında bir adam daha vardı ki, onun da adı Eşya idi. Ebubekir: Yazık sana ey Finhâs, Allah'tan kork ve müslüman ol. Vallahi sen de bilirsin ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür ve size Allah katından hakkı getirmiştir, onu yanınızda bulunan Tevrat ve İncil'de yazılı olarak bulmaktasınız, dedi.
Finhâs: Vallahi ey Ebubekir, biz Allah'a muhtaç değiliz, ama o bize muhtaçtır. Ama onun bize yalvardığı gibi biz ona yalvarmıyoruz. Biz ondan müstağniyiz. Eğer o, bizden zengin olsaydı dostunuzun zannettiği gibi bizden borç istemezdi. O size faizi yasaklıyor ama bize veriyor. Şayet zengin olsaydı bize faizi vermezdi, dedi.
Ebubekir öfkelendi, şiddetli bir şekilde Finhâs'ın yüzüne vurdu ve şöyle dedi: Nefsim yed-İ kudretinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki, eğer aramızda anlaşma olamasaydı boynunu vururdum ey Allah'ın düşmanı. Eğer doğru iseniz gücünüz yettiğince bizi yalanlayın, bakalım.
Finhâs Rasûlullah (s.a.) a giderek; arkadaşın bana ne yaptı gördün mü? dedi. Rasûlullah (s.a.) Ebubekir'e sordu; bunu yapmana sebep nedir? Ebubekir şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bu Allah düşmanı büyük bir söz etti; zannediyor ki, Allah fakirdir ve onlar Allah'tan zengindirler. Böyle deyince söylediğinden dolayı Allah için öfkelendim ve yüzüne vurdum. Finhâs bunu inkâr ederek; böyle söylemedim, dedi ve Allah da Finhâs'ı red, Ebubekir'i de tasdik makamında olmak üzre: «Gerçekten Allah fakirdir bizler zenginiz, diyenlerin lafını Allah işit-mişti...» âyetini indirdi.
Hadîsi tbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ'nın : «Dediklerini yazacağız...» sözü bir tehdîdtir onun içindir ki: «Haksız yere peygamberlerini öldürdüklerini...» kavli ile birlikte getirmiştir. Bunun anlamı şudur: Onların Allah hakkındaki sözleri budur. Allah'ın peygamberlerine yaptıkları da budur. Allah bunlara karşı onları, en kötü ceza İle cezalandıracaktır. Bunun için buyurur ki: «Ve : tadın o yangın azabını, diyeceğiz. Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Allah kullarına asla zulmedici değildir.» Bu sözler onları azarlama, tahkir ve küçültme maksadıyla söylenecektir.
Allah Teâlâ devamla buyuruyor ki: «Doğrusu ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiç bir peygambere inanmamanız için Allah bize and verdi diyenlere...»
Allah Teâlâ, ümmetinden birisi tasaddukta bulunup ta sadakasının kabulüne dâir gökten bir ateşin inerek sadakasını yemesi mucizesini gösterinceye kadar, hiç bir peygambere inanmamalarına dâir Allah'ın kendilerine and verdiğini zannedenlere red makamında olmak üzere böyle buyurmuştur.
Bunu İbn Abbâs, Hasan ve başkaları zikretmektedirler.
Allah Teâlâ devamla buyuruyor: Benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle, hüccet ve burhanlarla ve dediğiniz şeylerle, kabul edilen kurbanları yiyen bir ateşle geldi. Doğru söylüyorsanız, hakka tâbi olup peygamberlere boyun

eğiyorsanız, niçin onları yalanlama, muhalefet ve inâdlaşma ile karşılayıp onları öldürdünüz? de.
Allah Teâlâ sonra da peygamberi (s.a.) teselli ederek şöyle buyuruyor : «Seni yalanladılarsa, senden önce açık mucizeler, sahîfeler ve nurlu kitabı getirenler de yalanlanmıştı.» Ey Rasûlüm, onların seni yalanlaması seni üzmesin. Senin için senden önceki peygamberlerin ta'-kîb ettikleri bir yol, âdet vardır, onlar da kesin burhanlar ve hüccetlerden ibaret apaçık deliller, gökten almış oldukları kitaplar, Rasûllere indirilen sahîfeler, apaçık ve nurlu kitâb getirmiş olmalarına rağmen yalanlanmalardı.[8]

185 — Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa; artık o kurtulmuştur. Zâten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.
186 — And olsun ki; mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz. Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azme değer işlerdendir.

Allah Teâlâ;
«Yeryüzünde bulunan her şey fânidir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbının zâtı bakî kalacak.» (Rahman, 26-27) âyetinde olduğu gibi, bütün yaratıkları içine alacak şekilde haber vererek; «Her canlı Ölümü tadacaktır» buyuruyor. Diri olup ölmeyecek olan yegâne Allah'tır. İnsanlar ve cinler ölecektir. Melekler ve Arş'ı taşıyanlar da (Hame-let'ül-Arş) da böyledir. Devamlılık ve beka ile Vâhid, Ehad, Kahhâr olan yegâne O'dur ilk olduğu gibi son da O, olacaktır.
Bu âyette bütün insanlara bir ta'ziye ve teselli vardır: Yeryüzünde hiç kimse kalmayıp ölecektir. Süre bitip de Allah'ın, Âdem'in sulbünden varlığını takdir buyurduğu nutfe ve toprak bitince Allah kıyameti koparacak, yaratıkları âmelleriyle cezalandıracak; büyük olsun küçük olsun, az olsun çok olsun, hiç kimseye zerre miktarınca dahi zulmetmeyecek. Bunun için şöyle buyuruyor: «Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir.»
îbn Ebu Hatim diyor: Bize babam... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki, o, şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) vefat edip te ta'ziye için gelindiğinde, onlara birisi geldi. Geldiğini hissediyor, fakat kendisini görmüyorlardı. Şöyle konuştu : Selâm size ey ehl el-Beyt, Allah'ın rahmeti ve bereketleri size olsun. Her canlı ölümü tadacaktır, kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Muhakkak ki Allah, katında her mu-sîbete sabır, her yok olana (helak olana) bir halef, her kaçana bir telâfi vardır. Ancak Allah'a güvenin ve O'na dönün. Gerçek musibete uğrayan; sevâbtan mahrum kalandır. Selâm size, Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun. Cafer İbn Muhammed diyor ki: Babam bana Ali İbn Ebu Tâlib'in şöyle dediğini haber verdi: Biliyor musunuz bu kimdir? Bu hızır (s.a.) dır.
Allah Teâlâ buyuruyor: «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur.»
îbn Ebu Hatim diyor: Bize babam... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ki, o şöyle dedi: Rasûlulah (s.a.) buyurdular: Cennetteki bir kamçı yeri dünyadan ve dünyada

olan şeylerden daha hayırlıdır. Dilerseniz «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur» âyetini okuyun.
Hadîs, Buhârî ve Müslim'de buradaki fazlalık olmaksızın başka bir şekliyle mevcuttur. Keza bu ziyâdesi olmaksızın hadîsi Ebu Hatim, İbn Hibbân sahîh'İerinde, Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn Amr tankıyla rivayet etmişlerdir.
Hadîsi İbn Merdûyeh de başka bir şekilde rivayet eder ki; Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahim... Sehl İbn Sa'd'm şöyle dediğini rivayet etti. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: Sizin cennetteki bir kamçı yeriniz, dünyadan ve dünyadakilerden hayırlıdır. Râvî şöyle der: Rasûlullah (s.a.) «O vakit kim ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulursa artık o, kurtulmuştur.» âyetini okudular.
Şimdi göreceğimiz İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan rivayet ettiği hadîs daha önce; «Ve herhalde müslü-man olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) âyetinde geçmişti. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) buyurdular: Kim cehennemden uzaklaştırılmak ve cennete girmek isterse, ölüm kendisini yakaladığında Allah'a ve âhiret gününe îmân eder halde olsun. İnsanlara, kendisine yapılmasını istediği şekilde muamele etsin.
«Zaten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» âyeti ise; «Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bakîdir.» (A'lâ, 16 -17) «Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan ise daha hayırlı ve daha devamlıdır.» (Kasas, 60) âyetlerinde olduğu gibi, dünyanın değerini küçültmek, durumunu tahkir etmek içindir. Dünya değersizdir, fânidir, geçicidir, azdır ve yok olucudur.
Bir hadîs-i şerifte şöyle denir: Allah'a andolsun ki âhirete göre, dünyanın durumu, birinizin denize parmağını daldırması gibidir. Baksın bakalım, parmağı ona denizden ne getiriyor?
Katâde «Zaten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle der: O bir geçimliktir, terk edilecek bir geçimliktir. Kendisinden başka ilâh olmayan Allrvh'a yemîn ederim ki, sahiplerini terkedeyazdı (mutlaka terkedecektir). O halde bu geçimlikten gücünüz yettiğince Allah'a itaat için yararlanınız. Kuvvet ancak Allah'ındır.
«Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz.» âyeti, Allah Teâlâ'nın; «Andolsun ki sizi; biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle imtihan edeceğiz, sabredenleri müjdele. Ki, onlara bir musibet geldiği zaman : Biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler » (Bakara, 155 -156) âyeti gibidir.
Her mü'min mutlaka, nefsi, çocuğu ve ailesi ile denenecektir. Mü'-min dininin kuvveti ile de denenecektir; şayet dininde kuvvetli ise imtihanı artırılacaktır.
«Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a §irk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz.»
Allah TeâJâ; mü'minlerin Bedir harbinden önce, Medine'ye geldiklerinde, ehl-i kitâb ve müşriklerden görmüş oldukları eziyetlere karşı onları teselli için böyle buyurmaktadır. Allah Teâlâ, Allah kendilerini genişliğe çıkarıncaya kadar onlara sabrı, müsamahayı ve affetmeyi emrederek: «Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azme değer işlerdendir.» buyurmaktadır.

îbn Ebu Hatim diyor: Bize babam... Üsâme îbn Zeyd'den haber verip şöyle dedi: Rasûluliah (s.a.) ve ashabı Allah'ın kendilerine emrettiği Ü2ere müşrikleri ve ehl-i kitâb'ı bağışlar, eziyetlere sabrederler-di.' Allah Teâlâ : «Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz.» buyurdu. Râvî der ki; Rasûluliah (s.a.) kendisine bu konuda izin verilinceye kadar Allah'ın emrettiği gibi bağışlayıcı idi.
Hadîsi Îbn Ebu Hatim bu şekilde, muhtasar olarak rivayet etmiştir.
Buhârî ise bu âyetin tefsirinde hadîs-i şerifi uzun bir şekilde şöyle zikretmektedir: Bize Ebu'l-Yemmân... Usâme îbn Zeyd'den naklederek haber verdi ki, Rasûluliah (s.a.) Bedir harbinden önce Sa'd İbn Ubâde'yi, Haris İbn el-Hazrec kabilesi içinde ziyarete gitmek üzere, bir merkebe bindi. Üzerinde fedek kadifesinden bir elbise vardı. Zeyd oğlu Üsâme'yi arkasına aldı. Üsâme diyor: Abdullah îbn Übeyy müslüman olmadan önce idi. Mecliste müslümanlar müşrikler, puta tapanlar, yahûdîler vardı. Abdullah İbn Revâha da o mecliste bulunuyordu. Hayvanın çıkardığı toz meclisi kapayınca Abdullah İbn Übeyy burnunu elbisesiyle örterek; bizi tozutma dedi. Rasûluliah (s.a.) selâm verdi, sonra durdu, indi ve onları Allah'a çağırdı. Onlara Kur'an okudu, Abdullah İbn Übeyy; ey adam, söylediğin şey güzel değildir; eğer doğru ise bize meclisimizde onunla eziyet etme. Binitine dön, onu sana gelene anlat, dedi. Abdullah İbn Revâha : Evet ey Allah'ın Rasûlü, meclisimizde bizi onunla (başbaşa) bırak. Biz öylesini seviyoruz, dedi. Müslümanlar, müşrikler ve yahûdîler birbirlerine ağır konuşmaya başladılar, o kadar ki neredeyse birbirlerinin üzerine atılacaklardı. Rasûluliah (s.a.) onları yatıştırmaya çalışıyordu, nihayet sustular. Sonra Rasûluliah (s.a.) binitine bindi, yürüdü ve Sa'd İbn Ubâde'nin yanına girdi. Rasûluliah (s.a.) Sa'd İbn Ubâde'ye; ey Sa'd Ebu Hubâb'm —Abdullah İbn Übeyy'i kasdediyor— şöyle şöyle dediğini duymadın mı, buyurdular. Sa*d; ey Allah'ın Rasûlü onu bağışla. Sana kitabı indiren Allah'a yemîn olsun ki, Allah sana hakkı gönderdi, bu şehrin halkı da onu başkan yapmak üzere anlaştı. Allah Teâlâ sana verdiği hak ile bunu kabul etmediğinde o bununla boğulacaktır. İşte sana yaptığını gördüğün şey budur, dedi.
Rasûlullah (s.a.) da onu bağışladı. Rasûlullah (s.a.) ve ashabı Allah'ın kendilerine emrettiği gibi müşrikleri ve ehl-i kitâb'ı bağışlarlar ve kendilerine yapılan eziyete sabrederlerdi. Allah Teâlâ da: «Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz...» buyurdu. Allah Teâlâ başka bir âyet-i ke-rîme'de de şöyle buyurur : «Kitâb ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra; içlerindeki çekememezlikten Ötürü, sizi îmândan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin.» (Bakara, 109)
Rasûlullah (s.a.) Allah'ın emrettiği şekilde, kendisine onlarla muharebeye izin verilinceye kadar bağışlardı. Rasûlullah (s.a.) Bedir'de harbedince Allah, Kureyş kâfirlerinin büyüklerini öldürdü. Bunun üzerine Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve yanındaki müşrikler; bu ilerleyen bir iştir, diyerek Rasûlullah'a geldiler ve İslâm üzere o'na itaat ederek müslüman oldular.
Kim hak üzere olur, ya da İyilikle emreder veya kötülükten men ederse mutlaka ona eziyet edilir. O kimsenin, Allah için sabır, Allah'tan yardım dileme ve Allah'a dönmekten başka çâresi yoktur.[9]

İzahı

187 — Hani Allah kendilerine kitâb verilenlerden; onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemiyeceksi-niz, diye söz almıştı. Onlar ise bunu arkalarına attılar ve az bir değere değiştiler. Satın aldıkları şey ne kötüdür!"
188 — Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbdan kurtarılacaklarını sanma. Onlar için pek acıklı bir azâb vardır.
189 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye Kâdir'dir.

Bu ifâde; ehl-i kitâb'ı azarlama ve tehdîddir. O ehl-i kitâb ki, Allah Teâlâ peygamberlerinin dilinden Muhammed (s.a.) e îmân edeçeklerine, insanlar arasında O'nun adını anıp yücelteceklerine ve peygamber olarak Allah Teâlâ kendisini gönderdiğinde o'na uyacaklarına dâir söz almıştı. Onlar ise, bunu gizlediler, basit dünyevî bir haz, alçak ve boş bir karşılık ile O'nun dünya ve âhirette va'detmiş olduğu hayra karşı çıktılar. Verdikleri söz ve bîat ne kötü oldu.
Bu âyette aynı zamanda bilginler uyarılmakta ve ehl-i kitâb'm gittiği yoldan giderek, onların başlarına gelen âkibetin kendi başlarına gelmesinden ve bu sebeble insanların onların yoluna girmesinden sa-kındırılmaktadır. Âlimlere düşen, sahib oldukları, faydalı ve sâlih amellere ileten ilmi; etraflarında bulunanlara bolca vermeleri ve bilgilerini saklamamalarıdır.
Müteaddit tarîklerden rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlul-lah (s.a.) .
Kim kendisine bildiği (konuda) bir bilgi sorular da onu gizlerse; kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir, buyurmuşlardır.
«Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azâbtan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'si ile, kendisinde bulunmayan şeyleri fazlasıyla varmış.gibi göstermeye çalışan riyakârlar kastedilmektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) :
«Kim kendini çok (zengin) göstermek gayesiyle yalan iddiada bulunursa, Allah Teâlâ ancak onun azlığım fazlalaştırır.» buyurmuşlardır.
Sahîh bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur: Kendisine verilmeyen bir şey ile tok ve zengin görünen kişi yalanın iki elbisesini giyen kişidir (hem etrafındakilere hem de Allah'a karşı yalan söylemiştir.)
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Haccâc... Humeyd îbn Abdurrahmân îbn Avfdan rivayet etti ki; Mervân kapıcısı Râfî'e; ey Râfi' îbn Ab-bâs'a git ve sor; bizden yaptığı ile sevinen ve yapmadığı şeyle övülmeyi isteyen her bir kişi azaba dûçâr olacak ise, bu demektir ki hepimiz azâblandınlacağız. öyle mi?
îbn Abbâs; bundan size ne? Bu âyet ehl-i kitâb hakkında nazil olmuştur, diyerek «Hani Allah kendilerine kitâb verilenlerden... satın aldıkları şey ne kötüdür.» âyetini, sonra da: «Ettikleri ile sevinen ve yapmadıktan şeylerle Övülmeyi sevenlerin azâbtan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'sini okudu.
İbn Abbâs dedi ki: Rasûlullah (s.a.) onlara bir şey sordu da; onlar Rasûlullah (s.a.) in sorduğunu gizleyerek, onun dışında bir şeyi haber verdiler ve çıktılar. Sonra da Hz. Peygamberin sorduğunu haber verdiklerine inandırdıklarını sandılar. Bununla

övünmek istediler ve Rasûlullah (s.a.) m sorduğunu gizlediklerinden dolayı da sevindiler.
Bu hadîsin bir benzerini Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî tefsirlerinde, İbn Ebu Hatim, İbn Cerîr, îbn Merdûyeh ve Hâkim müsted-rek'inde rivayet etmişlerdir.
Buhârî der ki: Bize Saîd İbn Ebu Meryem... Ebu Saîd el-Hudrî'-den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) m zamanında Rasûlullah (s.a.) harbe çıktığında münafıklardan bir kısmı geride kalır ve Rasûlullah (s.a.) a muhalefet ederek oturup kalmalanyla sevinirlerdi. Rasûlullah (s.a.) harpten döndüğünde, o'na özür beyân ederek yemîn ederler ve yapmadıkları şeylerle övülmek isterlerdi. Bunun üzerine; «Ettikleri ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle Övülmeyi sevenlerin azâbdan kurtarılacaklarını sanma.» âyet-i kerîme'si indirildi.
îbn Merdûyeh tefsîrinde Leys İbn Sa'd tarîki ile Zeyd İbn Eşlem' den rivayet eder ki; o şöyle demiştir : Ebu Saîd, şöyle cevab verdi: Bu, o sebepten değildir; münafıklardan bir kısmı Rasûlullah (s.a.) bir seriyye gönderdiğinde (harp için bir grubu gönderdiğinde) geride kalırlardı. Giden grubun başına bir felâket geldiğinde geride kalmaları ile sevinirler; Allah'tan bir zafer ve fetih müyesser olunca da yaptıklarından razı olduklarına yemîn ederek mü'minlerin kazandıkları zafer ve fethe sevinmeleri İle övünürlerdi.
Mervân: Bu nerede, o nerede? deyince, Ebu Saîd: Bu, bunu biliyor, dedi. Mervân: Öyle mi ey Zeyd? diye sorunca, o: Evet, Ebu Saîd doğru söyledi, diye cevâb verdi. Sonra Ebu Saîd Râfî' İbn Hadîc'i kastederek : Bu da bunu biliyor. Fakat sana haber verirse zekâttaki develerini geri alacağından korkar, dedi. Mervân'ın yanından çıktıklarında Zeyd Ebu Saîd el-Hudrî'ye: Senin İçin yaptığım bu şehâdetten dolayı beni övmeyecek misin? dedi. Ebu Saîd: Doğru şehâdette bulundun, derken Zeyd'de, doğru şâhidlik yaptığından dolayı beni övmeyecek-misin? diye sordu.
İbn Merdûyeh... Sabit İbn Kays el-Ansârî'den rivayet etti ki;- o şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemîn ederim ki helak olmaktan korkarım. Rasûlullah (s.a.) : Niçin? diye sorunca, o şöyle cevâb verdi: Allah kişiyi yapmadığı ile övülmeyi sevmekten men'etti. Ben, kendime bakıyorum ve görüyorum ki övülmeyi seviyorum. Allah ise kibri ve kendini beğenmeyi yasakladı. Ben güzelliği seviyorum. Allah Teâlâ sesimizi senin sesinden daha fazla yükseltmemizi yasakladı. Benim ise sesim yüksektir.
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Övülmüş olarak yaşamak, şe-hîd olarak öldürülmek ve cennete girmeye razı olmazmısın? Sabit tbn
Kays buna cevaben: Evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve o, övülmüş olarak yaşadı, Müseylime el-Kezzâb ile yapılan harpte şehîd edildi.
Allah Teâlâ : «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye Kâdir'dir.» buyuruyor. O her şeyin sahibidir. Her şeye gücü yeter ve hiç bir şey O'nu âciz bırakamaz. O'ndan korkun ve O'na karşı gelmeyin. O'nun Öfkesinden ve azabından salanın. O öyle büyüktür ki, O*ndan daha büyüğü yoktur. Öyle güçlüdür ki, ondan daha güçlüsü yoktur.[10]

190 — Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akü sahipleri için elbette âyetler vardır.

191 — Onlar ki; ayakta, oturarak ve yanları üstü yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız; Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin. Bizi o ateş azabından koru.
192 — Rabbmuz; Sen kimi ateşe sokarsan, şüphesiz onu perişan edersin. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur.
193 — Rabbımız; doğrusu biz; «Rabbınıza inanın,» diye îmâna çağıran bir davetçiyi işittik ve îmâna geldik. Ey Rabbımız; günâhlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört, canımızı da iyilerle birlikte al.
194 — Rabbımız; bize peygamberlerinin vaad ettiklerini ver ve kıyamet günü rezil etme bizi. Sen, sözünden asla dönmezsin.

Göklerin ve Yerin Yaratılışını Tefekkür

Taberânî der ki: Bize Hüseyin îbn İshâk et-Tüsterî... tbn Abbâs' dan rivayet etti ki o şöyle demiştir:
Kureyşliler; yahudîlere giderek; Mûsâ size ne getirdi diye sordular. Onlar: Asasını ve bakanlar için beyaz elini, dediler. Sonra Hıristi-yanlara giderek; îsâ nasıldı? diye sordular. Onlar da: Anadan doğma körleri ve alaca tenlileri iyileştirir ve ölüleri diriltirdi, diye cevâp verdiler. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelerek; Rabbına bizim için duâ et de, Safa dağını bize altın yapsın, dediler. Rasûlullah (s.a.) da Rabbına duâ edince bu âyet nazil oldu : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» Bunların üzerinde düşünsünler.
Bu izah, müşkiPdir. Çünkü bu âyet Medine'de nazil olmuştur. Halbuki Kureyş'in Safa tepesini (dağını) altın yapmasını istemeleri Mekke'de olmuştur.
Âyetin anlamına gelince; Allah Teâlâ buyurur ki: Göklerin ve yerin yaratılışında, göklerin yüksekliği ve genişliğinde, yerin alçaklığı, yoğunluğu ve zelîl oluşunda, onlarda müşahede edilen âyet ve delillerde, yıldızlar, seyyareler, sabit yıldızlar, denizler, dağlar, çukurlar, ağaçlar, bitkiler, ekinler, meyveler, hayvanlar, madenler ve menfaatler... çeşitli renkler, tatlar, kokular ve özellikler bulunmasında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde uzunluk ve kısalıkta birbirlerinden ahp-vererek peşpeşe gelmelerinde : Bazan birinin uzayıp diğerinin kısalmasında — Bunların hepsi Azız ve Hakîm olanın takdiri iledir— akıl sahipleri için elbette âyetler vardır. Öyle akıl sahipleri ki, eşyayı bütün açıklığıyla ve gerçekliğiyle bilirler. Allah Teâlâ'nın haklarında: «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçenler. Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» (Yûsuf, 105 -106) buyurduğu aklı ermeyen sağır ve dil-sizler gibi değildirler.
Sonra Allah Teâlâ, bu akıl sahiplerini nitelemeye başlıyor: «Onlar ki ayakta, oturarak ve yanlan üstü yatarken Allah'ı anarlar.»
Sahîh-i Buhârî'de İmrân İbn Husayn'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
Ayakta namaz kıl, buna gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan üstü yattığın halde kıl. Yani onlar bütün durumlarda İçleriyle, kalbleriyle ve dilleri ile Allah'ın zikrini bırakmazlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Onlardaki

yaratıcının büyüklüğüne, gücüne, ilmine, hikmetine, ihtiyarına ve rahmetine delâlet eden hikmetleri anlarlar.
Şeyh Ebu Süleyman ed-Dârânî der ki: Evimden çıktığımda gözüm neye takılsa onda Allah'ın bana lütfettiği bir nimetini görür ve ondan ibret alırım.
Bunu, îbn Ebu Dünyâ «Et-Tevekkül ve'1-î'tibâr» isimli kitabında zikretmiştir.
Rivayete göre; Hasan el-Basrî: Bir saat düşünmek bir gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır, demiştir.
Fudayl, Hasan'ın şöyle dediğini nakleder: Düşünme, iyiliklerini ve kötülüklerini sana gösteren bir aynadır.
Süfyân îbn Uyeyne de şöyle demiştir: Düşünmek, kalbine giren bir nurdur.
Şu beyit te bu hususu güzel anlatıyor:
«Kişi, iyi düşününce;
İbret vardır her şeyde.
Rivayete göre îsâ (a.s.) şöyle demiştir: Uyuması zikir, susması tefekkür ve bakışı ibret olan kişiye ne mutlu.
Lokman el-Hakîm demiştir ki: Yalnızlığın uzaması daha çok düşünme ilham edici, düşünmenin uzaması da cennet kapışım çalmanın bir delilidir.
Vehb îbn Münebbih şöyle der: Kişinin düşünmesi uzayanca anlar, anlayınca bilir ve bilen kişi de mutlaka amel eder.
Ömer îbn Abdülazîz demiştir ki: Allah'ı zikretmek güzeldir. Allah'ın nimetleri hakkında düşünmek ise ibâdetlerin en üstünüdür.
Muğîs el-Esved der ki: Her gün kabirleri ziyaret ediniz; bu, sizi düşünmeye sevkeder. Kıyamet günü duracağınız yeri kalblerinizle görünüz. Cennete ya da cehenneme gidenlere bakınız. Kalblerinizi ve bedenlerinizi cehennemi, cehennem topuzlarını ve cehennemin katlarım hatırlamaya alıştırınız. Muğîs sözün burasında ağlar ve sanki aklını yitirmiş gibi yere düşerek arkadaşları tarafından tutulup kaldırılır.
Abdullah İbn Mübarek anlatıyor : Bir adam kabir ve çöplüğün yanında duran bir rahibe rastladı ve ona seslenerek şöyle dedi: Ey râhib, senin yanında dünya hazînelerinden ikisi duruyor; onlara bak da İbret al; insanların hazînesi ve mallarının hazînesi...
Rivayet edildiğine göre İbn Ömer kalbi ile ahidleşmek (sözleşmek) istediği zaman, bir harabeye gider, kapısında durarak üzüntülü bir sesle seslenir şöyle derdi: Nerede senin ahâlîn? Sonra nefsine döner ve; Allah'ın dışında her şey helak olucudur, derdi.
îbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Düşünülerek kılman kısa iki rek'at namaz, kalbin gafil bulunduğu bütün bir gece kılınan namazdan daha hayırlıdır.
Hasan şöyle demiştir: Ey Âdemoğlu, karnının üçte birini yemeye, üçte birini içmeye ayır. Kalan üçte birini de düşünebilmek için nefes almak Üzere bırak.
Hakimlerden birisi demiştir ki: Kim ibret almaksızın dünyaya bakarsa, bu gafletinin miktânnca kalbinin nuru (basireti) gider.
Bişr tbn Haris el-Hafî de şöyle demiştir : Şayet insanlar Allah Teâ-la'nın büyüklüğünü düştinebilselerdi, asla O'na karşı gelmezlerdi.

Hasan, Âmir îbn Abdülkays'ın şöyle dediğini nakleder: Bir, iki; Üç değil, Rasûlullah (s.a.) in ashabının bir çoğunun şöyle dediklerimi işittim: îmanın ışığı, ya da îmânın nuru tefekkürdür. (Düşünmedir.)
Rivayete göre; îsa (a.s.) şöyle demiştir: Ey güçsüz Âdemoğlu, nerede olursan ol, Allah'tan kork. Dünyada bir misafir ol. Mescidleri ev edin. Gözlerine ağlamayı, cesedine sabrı ve kalbine düşünmeyi öğret. Yarının rızkı ile gamlanma. (Üzülme, yarının rızkını düşünerek kendini üzme.)
Rivayete göre; mü'minlerin emîrl Ömer İbn Abdülazîz bir gün arkadaşlarının arasında ağladı. Sebebi sorulunca şöyle dedi: Dünyayı, onun lezzet ve şehvetlerini düşündüm de ibret aldım. Şehvetleri bitmek üzere ve sonunda acılığı onu bulandıracak. Eğer ibret alacaklar İçin bunda bir ibret yoksa bile hatırlayanlar için nice Öğütler vardır.
Düşüncedir gezisi mü'mînin;* İbrettir zevki mü'mînin.
Yalnız Allah'a hamd ederiz Her an uyanık bekleriz.
Kimileri var ki hep eğlenirler, Ömür biter de, farkında değüler.
Kimileri de öyle bir hayat sürer ki; Arzulananın da üstünde, zarîf bir çiçek glbL
Şırıltısında çeşmelerin, Gölgesinde ağaçların,
Sevincinde bitkilerin, Tatlılığında meyvelerin
Değiştirir onu ve ailesini, Başkalarıyla zamanın hızlı akışı.
Yalnız Allah'a hamd ederiz, Yalnız O*na i'tibâr ederiz.
Bundadır doğrusu ibret; Akıllı için, alırsa eğer ibret. (B. K)
Allah Teâlâ zâtına, sıfatlarına, şeriatına, kaderine ve âyetlerine delâlet eden yaratıklarından ibret almayanları kınayarak: «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler. Onlann çoğu Allah'a imân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» (Yûsuf, 105) buyururken, mü'min kullarını da överek : «Onlar ki ayakta, oturarak, ve yanlan üstü yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız, Sen bunlan boşuna yaratmadın, bu yaratıklarını boşuna değil, kötülük yapanları yaptıklarına karşılık cezalandırmak ve iyilik yapanları da iyilikle mükâfatlandırmak üzere yarattın, derler. Sonra bu kimseler Allah Teâlâ'yı abesle meşgul olmaktan ve bâtıl olanı yaratmaktan tenzih ederek şöyle derler: Allah'ım Sen bâtıl bir şeyi yaratmaktan münezzehsin. Bizi o ateş azabından koru. Ey yaratıkları hak ve adaletle yaratan, noksanlıklardan, ayıptan ve abesten münezzeh olan; gücün ve kuvvetinle bizi ateşin azabından koru. Bizim için razı olacağın amellere bizi muvaffak kıl. Bizi kendileriyle Naîm cennetlerine erdireceğin acıklı azabından koru. Bizi kendisiyle kurtaracağın sâlih ameller yapmaya muvaffak kıl.
Sonra onlar şöyle diyecekler: Rabbımız; Sen kimi ateşe sokarsan şüphesiz onu perişan edersin. Onu alçaltır ve kıyamet günü toplanan herkesin önünde perişanlığını ayân-beyân kılarsın. Zâlimlerin kıyamet günü hiç yardımcıları yoktur. Onları senden kurtaracak hiç kimse bulunmayacak ve senin dilediğinden kaçınmaları da imkân dışı olacaktır. Rabbımız; doğrusu bizi «Rabbınıza inanın» diye îmâna çağıran bir da-vetçiyi, Rasûlullah (s.a.) ı işittik; Rabbınıza îmân edin dedi, biz de o'nun bu çağrısına icabet ettik, o'na uyduk ve îmâna geldik. Ey Rabbımız; Senin peygamberine îmân edip uyduğumuz için günâhlarımızı bağışla. Onları

ört. Canımızı da İhsan edenlerle birlikte al. Böylece bizi sâlih kullarına ulaştır. Rabbımız; bize, peygamberinin diliyle vaad ettiklerini ver.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu'l-Yemmân... Enes İbn Mâlİk'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
Askalân (Şam yakınlarında bir şehir ki oraya Arûs'üş-Şam da derler.) iki Arûstan biridir. Allah Teâlâ kıyamet günü Askalân'dan he-sâbsız yetmişbin kişi, Allah Teâlâ'ya gidecek ellibin şehîd diriltecek. Şe-hîdlerin safları oradadır. Kesik başlan ellerinde, şah damarlarından kan akar olduğu halde; Rabbımız, bize peygamberinin vaadettiklerini ver ve kıyamet günü rezîl etme bizi. Şüphesiz Sen; sözünden asla dönmezsin, diyecekler. Allah Teâlâ da : Kullarım doğru söyledi, onları bey-da nehrinde yıkayınız, buyuracak. Böylece onlar, bu nehirden tertemiz, bembeyaz çıkarak cennette diledikleri yerde dolaşacaklar, gezeceklerdir.
Bu hadîs, Müsned'in garîb hadîslerinden sayılır. Bunu, mevzu (uydurma) hadîs sayanlar da vardır.
«Kıyamet günü (bütün yaratıkların huzurunda) rezîl etme bizi. Şüphesiz Sen; sözünden asla dönmezsin. (Senin peygamberlerine haber vermiş olduğun sözün mutlaka gerçekleşecektir ki, o da kıyamet günü Senin huzurunda kalkıp dikilmektir.)»
Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Haris İbn Süreç... Câbir îbn Abdul-lah'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
Âdemoğlunun kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzurundaki utanma ve perişanlığı o dereceye ulaşır ki; kul bir an evvel cehenneme gönderilme emrinin verilmesini temenni eder. Bu hadîs garîbtir.
Rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Âl-i İmrân sûresinden bu on âyeti geceleyin teheccüd namazı kılmak için kalktıklarında okurlardı.
Bu konuda Buhârî diyor ki: Bize Saîd İbn Ebu Meryem... İbn Ab-bâs'tan rivayet etti ki; o şöyle demiştir :
Teyzem Meymûne'nin yanında geceledim; Rasûlullah (s.a.) ailesi ile bir saat konuştuktan sonra, uyudular. Gecenin son üçte biri olunca kalkıp göğe nazar buyurdular ve: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akü sahipleri için elbette âyetler vardır...» buyurdular. Sonra kalkıp abdest aldılar ve dişlerini misvâkladılar. Ve onbir rek'ât namaz kıldılar. Bilâl'in ezan okuması üzerine; iki rek'at daha namaz kılarak çıktılar, sonra sabah namazını kıldırdılar.
Bu hadîsin bir benzerini Müslim de rivayet etmiştir.
Buhârî değişik tanklardan, Mâlik'den... o da îbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; İbn Abbâs teyzesi olan Rasûlullah (s.a.) in hanımı Mey-mûne'nin yanında geceledığini şöyle anlatmış :
Ben yastığın geniş tarafına yattım, Rasûlullah ve ailesi de uzun tarafına yattılar. Rasûlullah (s.a.) uyudular. Gece yarısı olunca —az önce, ya da az sonra— Rasûlullah (s.a.) uykusundan uyanarak yüzünden uykuyu atmak üzere elleriyle yüzünü ovuşturmaya başladılar. Sonra Âl-i İmrân sûresinin sonlarından on âyet okudular. Sonra asılı bir kırbayı alarak güzelce abdest aldılar. Sonra namaz kılmaya kalktılar. Ben de kalkıp o'nun yaptıklarını yaparak gidip yanına durdum. Rasûlullah (s.a.) sağ elini başına koydu ve sol kulağını ovuşturmaya başladı. Önce iki rek'at,

sonra iki rek'at, sonra iki rek'at daha, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at ve sonunda da tek rek'at namaz kıldı. Sonra da müezzin gelinceye kadar yattı. Müezzin gelince kalkarak kısa iki rek'at namaz kıldı. Sonra mescide çıkarak sabah namazım kıldırdı.
Cemâatin diğer mensûblan da hadîsi muhtelif tanklardan bu şekilde tahrîc etmişlerdir. Müslim ve Ebu Dâvûd da değişik şekillerde bu hadîsi rivayet etmiştir.
İbn Merdûyeh Asım îbn Behdele'den rivayet ediyor: ...tbn Ab-bâs'ın rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) bir gece, gece ilerledikten sonra çıkarak göğe bakmış ve; «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır...» âyet-i kerîme'sinden başlayarak sûrenin sonuna kadar okuduktan sonra : Allah'ım, kalbimde bir nûr, kulağımda bir nûr, gözümde bir nûr, sağımdan, solumdan, önümden, arkamdan, üstümden ve altımdan bir nûr kıl. Kıyamet günü benim nurumu büyült, buyurdular.
Bu duâ bazı sahîh tarîklerle Küreyb'İn rivâyetiyle İbn Abbâs'tan sabittir.
Sonra tbn Merdûyeh ve îbn Ebu Hatim, Ca'fer îbn Ebu Muğîre tarîki ile îbn Abbas'tan rivayet ettiler ki; Kureyşliler yahûdîlere gelerek : Mûsâ size hangi mucizeleri getirdi? diye sordular. Onlar da : Asasını ve bakanlara beyaz elini, diye cevâb verdiler. Hiristiyanlara gelerek: Sizin aranızda îsâ nasıldı? diye sordular. Onlar da : Anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalanmış olanı iyileştirir, ölüleri diriltlrdi, diye cevâb verdiler. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) a gelen Kureyşliler: Rabbına duâ et de Safa tepesini bizim için altın yapsın, dediler. Rasûlullah (s.a.) m Rabbma duâ etmesi üzerine: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» âyet-i kerîme'si nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) : Bunlan düşünün, buyurdular. İbn Merdûyeh'in lafzı bu şekildedir. Bu hadîsin Taberanî rivayeti bu âyetin başında geçmişti. Buna göre bu âyetin mekkî olması gerekir. Halbuki meşhur olan görüş; bu âyetin Medine'de nazil olduğudur. Delili ise şu serdettiğimiz son hadîstir.
tbn Merdûyeh diyor ki: Bize İsmail îbn AJi... Atâ'dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir:
Abdullah İbn Ömer, Ubeyd İbn Umeyr ve ben Hz. Aişe'nin yanına gittik. Onunla bizim aramızda bir perde vardı... Ey Ubeyd, seni bizi ziyaret etmekten alıkoyan nedir? dedi. O da; şâirin «az ziyaret et, çok sevilirsin» sözüdür, dedi. tbn Ömer: Bizi bırak ta, Rasûlullah (s.a.) dan görmüş olduğun en garîb (en hayret verici) şeyi bize haber ver, dedi.
Hz. Âİşe ağladı ve; onun her işi hayret vericiydi. Benim sıram olduğu bir gece bana geldi. Cildi cildime temas etti sonra: Beni bırak, Rabbıma ibâdet edeyim, buyurdu. Ben şöyle dedim : Allah'a yemîn ederim ki; ben Senin bana yakınlığını çok severim. Fakat Rabbına İbâdet etmeni de severim. Kalktı, su kırbasını alarak abdest aldı. Suyu fazla harcamadı. Sonra namaza durdu ve o kadar ağladı ki sakalı ıslandı. Sonra secdeye vardı ve yer ıslanıncaya kadar ağladı..Sonra yan üzeri uzanıp yine ağladı. Bu Bilâl'in kendisine gelerek sabah namazını haber vermesine kadar devam etti. Bilâl: Ey Allah'ın Rasûlü, seni ağlatan nedir? Halbuki Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır, deyince Rasûlullah (s.a.) : Yazık sana ey Bilâl, ben nasıl ağlamayayım; bu gece bana; «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahipleri için elbette âyetler

vardır.» âyet-i kerîme'si nazil oldu, buyurup şöyle ilâve etti: Bu âyeti okuyup da üzerinde düşünmeyen kimseye yazıklar olsun.
Bu hadîsi daha uzunca Abd İbn Humeyd... Atâ'dan rivayet etmiştir.
Ebu Hatim ve İbn Hibbân Sahîh'inde bu hadîsi İmrân İbn Mûsâ kanalıyla... Atâ'dan rivayet etmişlerdir. Ancak Atâ burada sadece Ubeyd İbn Umeyr ile Hz. Âişe'nİn yanına vardıklarını kaydetmiştir.
Bu hadîsi «Kitab'üt-Tefekkür ve'1-İ'tibâr» adlı eserinde Şücâ* İbn Eşrec'den rivayet eden Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ sonra şöyle der: Bana Süfyân es-Sevrî'den merfû' olarak Hasan îbn Ab-dülazîz rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Kim Al-i İmrân sûresinin sonunu okur da üzerinde düşünmezse ona yazıklar olsun ve parmaklarıyla ona kadar saydı.
Hasan îbn Abdülazîz şöyle demiştir: Bana Ubeyd îbn Sâib haber vererek şöyle dedi: Evzaî'ye: Bu âyetlerin üzerinde en iyi düşünmen nedir? diye sordular. O: Anlayarak okumaktır, dedi.
İbn Ebu Dünya der ki: Bana Kasım İbn Hâşim... Abdurrahmân tbn Süleyman'dan rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Bu âyetler üzerinde düşünmenin kişiyi hadîsteki «yazıklar olsun» hükmünden kurtaracak en alt derecesini Evzaî'den sordum. Kısa bir süre başını önüne eğdi, sonra şöyle dedi: Kişinin bunları anlayarak okumasıdır.[11]

Îzâhı

195 — Nihayet Rablan onlara icabet etti: Birbirinizden meydâna gelen sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun, çalışanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana, uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin suçlarını elbette önleyeceğim. Allah katından mükâfat olmak üzere; onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Sevabın en güzeli, Allah katandadır.

Saîd îbn Mansûr der ki: Bize Süfyân... Ümmü Seleme'den rivayet etti ki; o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, biz, Allah Teâlâ'nın hicret hususunda kadınları zikrettiğini hiç işitmedik. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Nihayet Rabları onlara icabet etti... Allah katında mükâfat olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Sevabın en güzeli Allah katındadır.» âyet-i kerîme'sini inzal buyurd,u-lar. Ansârdan Ümmü Seleme'nin Medîne-i Münevvere'ye ilk gelen kadın olduğunu söylemişlerdir.
Hadîsi Müstedrek'inde Süfyân Îbn tlyeyne'den rivayet eden Hâkim; Buhârî'nin şartlarına göre sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim hadîsi tahrîc etmemişlerdir, demiştir.
îbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den, onun da Ümmü Seleme'den rivayetine göre; Ümmü Seleme «Nihayet Rabları onlara icabet etti...» âyetinin son nazil olan âyet olduğunu söylemiştir. Ancak Kur'an-ı Ke-rîm'den en son nazil olan âyet değil de, hicret konusunda en son nazil olan âyetin bu olduğu kastedilmiş olabilir.
Bu hadîs îbn Merdûyeh tarafından da rivayet edilmiştir.

Âyetin anlamına gelince : Akıl sahipleri mü'minler yukarda geçenleri Rablanndan isteyerek duâ ettiklerinde; Rabları onlara icabet etti, şeklindedir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur: «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duasına karşılık veririm, öyleyse onlar da Benim davetime icabet etsinler, Bana îmân etsinler ki; doğru yola ulaşmış olalar.» (Ba-i kara, 186)
«Birbirinizden meydana gelen sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun, çalışanın işini boşa çıkarmam.» âyet-i kerîme'si Rablarının onlara icabetinin bir açıklamasıdır. Yani Rabları onlara icabet ederek; katında hiçbir çalışanın işini boşa çıkarmayacağını, erkek olsun, kadın olsun her çalışana çalışması ölçüsünde karşılık vereceğini, tâm olarak mükâfatlandıracağını, haber vermektedir.
Hicret edenlerin, şirk ülkesini terkederek îmân ülkesine gelen, sevdiklerinden, dostlarından, kardeşlerinden ve komşularından ayrılanların, müşriklerin eziyet ederek kendilerini sıkıştırdığı ve kendilerini aralarından çıkmaya mecbur ettikleri yurtlarından çıkarılanların, İnsanlara karşı biricik suçlarının tek olan Allah'a îmân etmeleri olan, Benim yolumda işkenceye, hakarete ve ziyana uğrayanların...
Başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur : «Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a İnandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» (Mümtahine, 1), «Onlar ancak Azîz, Hamîd olan Allah'a İnandıkları için mü'minlerden intikam almışlardı.» (Bürûc, 8)
Allah Teâlâ : «Muharebe edenlerin ve öldürülenlerin...» buyuruyor. Allah yolunda savaşırken yaralanıpta insanın yüzünün kan ve toprağa bulanması, makamların en üstünüdür. Sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere, bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü, ben sabrederek, sevabını AUah'dan bekleyerek, geri dönmeksizin devamlı ilerlerken öldürülür-sem Allah Teâlâ benim hatâlarımı bağışlar mı? diye sordu. Allah Rasûlü : Evet, buyurduktan sonra; nasıl demiştin? diye sordu. Adam söylediğini tekrarlayınca Allah Rasûlü; Evet. borç hâriç. Bunu biraz önce bana Cibril söyledi, buyurdular.
Bunun içindir ki; Allah Teâlâ : ...Suçlarını elbette örteceğim. Allah katında mükâfat olmak üzere onları altlarından, aralarından süt, bal, şârâb, berrak sular ve bunların dışında çeşitli içeceklerden oluşan, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve bir insanın hatırına gelmeyecek ırmaklar akan cennetlere koyacağım.
Allah Teâlâ: «Allah katında mükâfat olmak üzere...» buyurmak suretiyle mükâfatı, sevabı kendisine izafe ediyor ki, bu da O'nun büyüklüğüne delâlet eder. Zîrâ büyük ve kerîm olan çok verir. Nitekim bunun bir mütemmimi olmak üzere : Sevabın en güzeli, amel-i sâlih işleyen kişiye mükâfatın en güzeli, Allah katındadır, buyurmaktadır.
İbn Ebu Hatim der ki: Dihyem İbn îbrâhîm... Hâriz îbn Osman'dan rivayet eder ki, Şeddâd İbn Evs şöyle dermiş: «Ey insanlar, hükmünde Allah'ı itham etmeyiniz. Çünkü O bir mü'mine asla zulmetmez. Eğer sizden birine, sevdiği ve İstediği bir şey gelirse Allah'a hamdetsin, hoşlanmadığı bir şey geldiğinde de sabredip sevabını Allah'tan beklesin. Çünkü mükâfatın en güzeli Allah katındadır.[12]

196 — Küfredenlerin diyar diyar dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın.
197 — Az bir geçim. Sonra varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır.

198 — Fakat Rablarından korkanlar için; altlarından ırmaklar akan cennetler var. Orada temelli kalacaklar. Allah tarafından ağırlanacaklar. Allah katında olanlar kendileri için daha hayırlıdır.

Rablanndan Korkanlar

Allah Teâlâ; şu kâfirlerin nimet, neş'e ve sevinç içinde bulunmalarına bakmayın; az zaman sonra bunların hepsi sona erecek ve kötü' amelleri karşılığında tutuklanacaklar. İçlerinde bulundukları halde onların küfürleri artsın diye kendilerine bir mühlet veriyoruz. Onlarda bulunan şeylerin hepsi «az bir geçimdir. Sonra varacakları yer cehennemdir. O, ne kötü yataktır.» buyuruyor.
Bu âyet-i kerîme; Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir:
«Küfredenlerden başkası, Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girmez. Şimdilik onların memlekette gezip dolaşması seni aldatmasın.» (Ğafir, 4); «De ki: Allah'a karşı yalan uyduranlar hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Onlara, dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri bizedir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69 - 70); «Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24); «Sen, şimdilik o kâfirlere mühlet ver, onları biraz geciktir.» (Tank, 17); «Şimdi kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?» (Kasas, 61)
Allah Teâlâ kâfirlerin dünyadaki hallerini ve cehenneme varışlarını zikrettikten sonra, şöyle buyuruyor : «Fakat Rablanndan korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler var. Orada temelli kalacaklar. Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır.»
İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Nasr... Abdullah İbn Amr îbn Âs'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Bunlara Ebrâr (iyilik yapanlar) ismi verildi. Çünkü onlar hem babalarına, hem çocuklarına iyilik yaparlar, (iyi davranırlar). Senin üzerinde babanın hakkı olduğu gibi, çocuğunun da hakkı vardır.
Sonra îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Hasan'm şöyle dediğini rivayet etti: Ebrâr (iyilik yapanlar) küçük bir kırmızı karıncaya bile eziyet etmeyen kimselerdir.
İbn Ebu Hatim yine der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Abdullah îbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti: «Gerek iyilik yapan ve gerekse günahkâr olan her nefîs için ölüm daha hayırlıdır. Şayet iyilik yapan bir nefis ise Allah Teâlâ onlar hakkında : «Allah katında olanlar onlar için daha hayırlıdır.» buyurmuştur.
Sevri tarîki ile aynı şeyi A'meş'ten rivayet eden Abdürrezzâk sonra : «Küfredenler kendilerine mühlet verdiğimizi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara, sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.» âyetini okumuştur.
îbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ... Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etti ki, o şöyle dermiş: Hiçbir mü'min yoktur ki; ölüm onun İçin daha hayırlı olmasın. Yine hiçbir kâfir yoktur ki, ölüm onun için daha hayırlı olmasın. Kim benim bu sözümü doğrulamazsa bilsin ki; Allah Teâlâ : «Allah katında olanlar onlar için daha

hayırlıdır.» ve «Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri İçin hayırlı sanmasınlar. Biz onlara, sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azâb vardır.» buyurmaktadır.[13]

199 — Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşu' duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların ecirleri Rabları katındadır. Allah, şüphesiz hesabı çabuk görendir.
200 — Ey îmân edenler, sabredin, sebat gösterin, düşmana karşı durun ve Allah'tan sakının ki, felah bulaşınız.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ ehl-i kitâb'dan bir grubu haber vererek onların gerçekten Allah'a, daha önceki kitâblara inanmakla birlikte Muhammed (s.a.) e de İndirilen kitaba îmân ettiklerini, Allah'a İtaat ve O'nun huzurunda zelîl bir halde durarak boyun eğdiklerini bildiriyor ve: «Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler.» buyuruyor. Yani onlar kendilerindeki Muhammed (s.a.) e dâir müjdeleri, o'nun güzel sıfatlarını, peygamber olarak gönderileceğini ve o'nun Ümmeti-
nin sıfatlarını (HzlpmSütler Onlar ehl-i kitÂh'm en havırlı ve serkin-
Nitekim diğer âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Kendilerine daha öncede kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar. Onlara Kur'an okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslü-man olmuş kimseleriz. İşte onlara sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir.» (Kasas, 52-54), «Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar.» (Bakara, 121), «Musa'nın kavminden bir topluluk da vardır ki, (halkı) hakka irşâd ederler ve onunla hükmederler.» (A'râf, 159), «Hepsi bir değildir. Onlardan secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Âl-i İmrân, 113), «De ki: «İster ona inanın ister inanmayın, muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki: Ten-zîh ederiz Rabbımızı, Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır. Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar ve bu, onların Huşûunu arttırır.» (İsrâ, 107-109)
Bu sıfatlar yahûdîlerde bulunursa da çok azdır. Nitekim Abdullah İbn Selâm ve benzeri yahûdî din adamlarından îmân edenlerde bu sıfat bulunmaktaydı. Ancak sayıları ona bile ulaşmamaktadır. Hı-ristiyanlardan hidâyete erip de hakka boyun eğenler ise daha çoktur. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır ; «Andolsun ki, insanlardan îmân edenlere en şiddetli düşman olarak yahûdîleri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın. Andolsun ki, onlardan îmân edenlere sevgice en yakını da, biz Hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın... Allah da onları dediklerinden dolayı altından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırdı. Orada temelli kalacaklardır.» (Mâide, 82 - 85)
Burada ise şöyle buyurmaktadır: «İşte onların ecirleri Rablan katındadır.»
Bir hadîs-i şerifte vârid olduğu üzere Cafer İbn Ebu Tâlib Meryem sûresini Habeş kralı Necâşî'nin huzurunda, yanında patrikler ve papazlar olduğu halde okuduğunda; hem Necâşî ve hem de yanındakiler ağlamışlardı. O kadar ağladılar ki sakallan ıslandı.

Yine Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîse göre Necâşî vefat ettiğinde, Rasûlullah (s.a.) bunu ashabına haber vermiş ve, Habeşistan'da bir kardeşiniz ölmüştür. Haydin onun üzerine namaz kılın, buyurarak sahraya çıkmış, ashabını saf tutturarak cenaze namazı kılmıştır.
İbn Ebu Hatim ve Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh'in Hammâd îbn Seleme tarîki ile... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o şöyle demiştir : Necâşî vefat edince Rasûlullah (s.a.) : Kardeşinize istiğfarda bulununuz, buyurmuşlardı. Bunun üzerine bazıları; Habeşistan'da ölen kâfir bir adama istiğfarda bulunmayı bize emrediyor, deyince : «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine in-dirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar...» âyet-i kerîme'si nazil oldu.
Bu hadîsi Abd İbn Humeyd ve tbn Ebu Hatim başka bir tanktan Hammâd İbn Seleme'den... Hasan'dan Rasûlullah (s.a.) a ulaşan bir isnâd ile rivayet etmişlerdir. Sonra İbn Merdûyeh bu hadîsi değişik tarîklerden ve 'Humeyd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den geçen hadîse benzer şekilde rivayet etmiştir.
İbn Cerîr de, Ebu Bekr el-Huzelî tarîki ile... Câbir'den hadîsi şu şekilde rivayet eder: Rasûlullah (s.a.) Necâşî öldüğü zaman; kardeşiniz Ashame ölmüştür, buyurarak çıktılar ve cenaze namazı gibi namaz kılarak dört tekbîr getirdiler. Bunun üzerine münafıklar; Habeş toprağında ölen kâfir bir adam üzerine namaz kılıyor, deyince Allah Teâlâ: «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki Allah'a... inanırlar...» âyet-i kerîmesini indirdi.
Hafız Ebu Abdullah el-Hâkim, Müstedrek'inde rivayet ediyor: Bize Merv'de Ebu'l-Abbâs es-Seyyârî... Abdullah îbn Zübeyr'den rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Necâşî'ye karşı, onların topraklarından bir düşman zuhur etti. Muhacirler Necâşî'ye gelerek, onlara karşı çıkmak ve senin yanında savaşmak istiyoruz. Böylece sen bizim cesaretimizi görmüş olacaksın ve bize yaptığına karşılık vermiş olacağız, de-diler. Necâşî de; hayır, Allah'ın yardımıyla bir ilâç insanların yardımıyla olan ilâçtan daha hayırlıdır, dedi. Râvî der ki: Bunun üzerine : «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana Allah'a hûşû' duyarak inanırlar.» âyet-i kerîme'si nazil oldu.
Hâkim sonra der ki: Bu, isnadı sahih bir hadîstir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîç etmemişlerdir, der.
Ebu Dâvûd diyor ki: Bize Muhammed İbn Amr er-Râzî... Hz. Âişe'den rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Necâşî öldüğünde biz, onun kabri üzerinde bir nûr görüldüğünden bahsederdik.
İbn Ebu Necîh Mücâhid'in «Ehl-i kitâb'dan Öyleleri vardır ki...» âyet-i kerîme'sinden ehl-i kitâb'dan müslümanların kastedildiğini söylediğini nakletmiştir.
Abbâd tbn Mansûr şöyle diyor: Hasan el-Basrî'ye: «Ehl-i kitâb'dan öyleleri vardır ki Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşu' duyarak inanırlar.» âyetini sordum. Şöyle cevâp verdi: Bunlar, Muhammed (s.a.) den önceki ehl-i kitâb'dır. O'na uydular ve islâm'ı tanıdılar. Böylece Allah Teâlâ da kendilerine Muhammed (s.a.) den önceki îmânları ve Muhammed (s.a.) e uymaları sebebiyle iki ecir (mükâfat) birden verdi.
Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Buhar! ve Müslim'de Ebu Musa'dan rivayet edilen bir hadiste Ra-sûlullah (s.a.), Üç sınıf vardır ki, onların ecirleri iki kere verilir : Bunlar arasında birisi de ehl-i

kitab'dan olup da hem kendi peygamberine ve hem de bana inanan adamdır, buyurmuştur.
Allah Teâlâ: «Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler.» buyuruyor ki; onlar kendilerinden rezil ve alçak bir grubun yaptığı gibi sahib oldukları bilgileri gizlemezler, bilakis bilgilerini karşılıksız olarak bolca dağıtırlar. İşte bunun içindir ki; Allah Teâlâ: «İşte onların ecirleri Rabları kalındadır. Allah şüphesiz hesabı çabuk görendir.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, sabredin, sebat gösterin, düşmana karşı durun...» buyuruyor. Hasan el-Basrî der ki: Bu âyet-İ kerîme; îmân edenlerin Allah'ın kendileri için seçtiği dinleri —ki bu İslâm'dır— uğrunda sabretmelerini, müslüman olarak ölünceye kadar, ister darlıkta olsunlar, ister bollukta olsunlar, ister sevinç içinde olsunlar, ister sıkıntı içinde olsunlar dinlerini bırakmamalarını ve düş-manlarına karşı sabır ve sebat göstermelerini emrediyor.
Aynı görüş selef ulemâsından bir çoğu tarafından da söylenmiştir.
Âyet-i kerîme'deki «düşmana karşı durmak» kelimesine gelince : Bu, ibâdet yerine devam ve sebat etmedir. Bunun namazdan sonra namazı beklemek olduğu da söylenmiştir ki, bunu İbn Ab-bas, Sehl İbn Huneyf, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkaları söylemişlerdir.
İbn Ebu Hatim burada, Müslim ve Neseî'nin Mâlik İbn Enes'den rivayet ettikleri şu hadîsi zikretmektedir: Alâ İbn Abdurahmân İbn Ya'kûb... Ebu Hüreyre'den, rivayet eder ki Rasûlullah şöyle buyurmuştur :
Allah'ın kendisiyle hatâlan sildiği ve dereceleri yükselttiği şeyi size haber vereyim mi? Zorluklara (hoşlanılmıyan şeylere) rağmen ab-desti güzelce almak, mescidlere giderken adımların çokluğu, bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemek. İşte ribât budur, İşte ribât budur, işte ribât budur.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed... Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir: Bir gün Ebu Hüreyre bana gelerek; «Ey îman edenler, sabredin, sebat gösterin, düşmana karşı durun...» âyeti ne hakkında nazil olmuştur? biliyormusun ey kardeşimin oğlu? diye sordu. Ben, hayır, deyince şöyle devam etti: Rasûlullah (s.a.) zamanında onların sabu sebat gösterecekleri ve düşmana karşı duracakları bir harp yoktu. Bu âyeti ancak mescidleri i'mâr eden, namazları vakitlerinde kılan, sonra oralarda (mescidlerde) Allah'ı zikredenler hakkında nazil olmuştur. Onlar hakkında beş vakit namaza «sabredin,» nefislerinize ve arzularınıza karşı da «sabırlı olun» ve mescidlerinizde «sebat göstererek durun,» oralara devam edin. Aleyhinize olan şeylerde «AUah'dan sakının ki, felah bulaşınız.» buyurdu.
Hâkim de Müstedrek'inde Sâîd İbn Mansûr tarîki ile aynı hadîsi Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.
îbn Cerîr der ki: Bana Ebu Sâib... Hz. Ali (r.a.) den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Günâhları ve hatâları örten şeyi size göstereyim mi? Zorluklara rağmen abdesti güzelce almak ve namazdan sonra başka bir namazı beklemek. îşte ribât budur.
Yine İbn Cerîr diyor ki: Bana Mûsâ îbn Sehl... Câbir îbn Abdul-lah'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) : Allah'ın hatâları sildiği ve günâhları örttüğü şeyi size göstereyim mi? buyurdular. Biz : Evet ey Allah'ın Rasülü, deyince de: Abdesti yerli

yerince almak, mescidlere giderken atılan adımların çokluğu ve namazdan sonra diğer bir namazı beklemek. İşte ribât budur, buyurdular.
îbn Merdûyeh der ki: Bana Muhammed İbn Ali... Ebu Eyyûb (r.a.) den rivayet etti ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) bizim karşımızda durup; size Allah'ın kendisiyle günâhlan sildiği ecirleri büyülteceği şeyi göstereyim mi? diye sordular. Biz; evet ey Allah'ın Rasûlü o nedir? dedik. Zorluklara (hoşlanılmıyan şeyler) rağmen abdesti güzelce almak, mescidlere doğru atılan adımların çokluğu ve namazdan sonra diğer bir namazı beklemek, buyurarak devamla; işte bu, Allah Teâlâ'nın: «Ey îmân edenler, sabredin, sebat gösterin, düşmana karşı durun, ve Allah'tan sakının ki, felah bulaşınız.» âyetidir. İşte bu mescidlerdeki ribâttır, buyurdular.
Hadîs, bu şekliyle gerçekten garîbtir.
Abdullah îbn Mübarek der ki... Dâvûd İbn Salih rivayet edip dedi ki, Bana Ebu Seleme İbn Abdurahmân; ey kardeşimin oğlu, «sabredin, sebat gösterin, düşmana karşı durun» âyeti ne hakkında nazil olmuştur biliyor musun? diye sordu. Ben, bilmiyorum deyince; ey kardeşimin oğlu, Rasûlullah (s.a.) zamanında düşmana karşı durup beklenecek bir harp yoktu. Fakat o, namazdan sonra diğer bir namazı beklemektir, dedi.
Bu hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Bu anlamdaki İbn Merdû-yeh'in rivayeti daha önce geçmişti ki, o da Ebu Hüreyre'nin sözü idi. Allah en iyisini bilir.
Buradaki «Murâbata» dan harpte düşmana karşı durup (nöbet beklemek,) İslâm hudûtlarmdaki gedikleri koruyarak düşmanların müslümanların memleketlerine girmesine engel olmanın kastedildiği de söylenmiştir ki, buna teşvik zımnında hadîsler vârid olmuş ve bunun sevabının çokluğu anlatılmıştır.
Buhârî'nin Sahihinde Seni İbn Sa'd es-Sâidî'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Allah yolunda bir gün (cephede) nöbet beklemek dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır.
Müslim... Selmân el-Fârisî'den rivayet ediyor ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu ; Bir gün, bir gece nöbet tutmak bir aylık oruç ve ibâdetten daha hayırlıdır. Eğer (o esnada) ölürse yapmakta olduğu ameli onun lehine devam eder, rızkı ona verilir, fettân'dan (şeytândan) da emîn olur.
İmâm Ahmed diyor : Bize İshâk İbn İbrahim... Fudâle İbn Ubeyd'-den rivayet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduklarını işittim, demiştir: Her Ölenin ameli sona erdirilir. Allah yolunda (cephede) nöbet beklerken ölen hâriç. Zîrâ onun ameli kıyamet gününe kadar artar ve kabir fitnesinden de emîn olur.
Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Ebu Hânî el-Havlanî hadîsinden aynı şekilde rivayet etmişler ve Tirnüzî; bu, hasen, sahîh bir hadîstir, demiştir.
Hadîsi İbn Hibbân da Sahihinde tahrîc etmiştir.
İmâm Ahmed rivayet ediyor: Yahya İbn İshâk... Ukbe b. Âmir'-den naklediyor ki, o şöyle demiştir: Rasûlullah (sa..) in şöyle buyurduğunu işittim. Allah yolunda (düşmana karşı harpte) nöbet bekleyen kişi dışında her ölünün ameli sona erdirilir. Onun ameli İse Allah kendisini yeniden diriltene kadar devam eder. Ve fettân'dan (şeytân) da emîn olur.

Haris İbn Muhammed İbn Ebu Usâme de hadîsi Abdullah İbn Ye-zîd'den rivayet etmiştir. Ancak onun hadîsinde, «Fettân'dan emîn olur» kısmı, yoktur. İbn Lehîa —seneddeki râvî— hadîsin hasen olduğunu belirtir.
Özellikle daha Önce geçen şâhidlerde bunu te'yîd etmektedir.
Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd îbn Mâce Sünen'inde der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Kim Allah yolunda (cephede düşmana karşı) nöbet beklerken ölürse, daha önceden yapageldiği sâ-lih amelleri onun lehine devam eder ve kendisine rızkı verilir. Fettân'dan da emîn olur ve Allah Teâlâ kıyamet günü o kişiyi korkudan emîn olarak diriltir.
Aynı hadîsin diğer bir tarîki şöyledir :
İmâm Ahmed der ki: Bize Mûsâ... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki;
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Kim düşmana karşı dururken ölürse; kabir fitnesinden korunur, büyük korkudan (kıyametin kopması) emin olur, cennetten bir rüzgâr kendisine rızkını estirir, ve kıyamete kadar ona murâbıt sevabı yazılır.
tmâm Ahmed der ki: Bize İshâk İbn îsâ... Ümmü Derdâ'dan rivayet etti —ki Ümmü Derdâ hadisi merfû' olarak rivayet etmiştir— ki, o şöyle demiştir : Kim müslümanların sahillerinden birinde üç gün nöbet beklerse; onun için bir sene nöbet beklemek yerine geçer.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in, Mûs'ab İbn Sabit İbn Abdullah İbn Zübeyr'den rivayetine göre; Hz. Osman (r.a.) minberde hutbe okurken şöyle demiştir: Size Rasûlullah (s.a,) dan işitmiş olduğum bir sözü nakledeceğim. Bunu size aktarmama sadece size karşı cimri davranmam engel olabilirdi. Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim :
Allah yolunda bir gece bekçilik yapmak (nöbet beklemek) gündüzü oruçlu geçirilen ve gecesi ibadetle ihya edilen bin geceden daha hayırlıdır.
Hadîsin diğer bir tarîktan rivayeti şöyledir :
Tirmizî der ki: Hasan İbn Ali'nin Hz. Osman İbn Affân (r.a.) in kölesi Zühre İbn Ma'bed'den rivayetine göre; o, Hz. Osman (r.a.) in minberde şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) dan duyduğum bir sözü, sizin yanımdan dağılıp (ayrılıp) gitmenizi istemediğim için gizlemiştim. Sonra da bunu size nakletmeyi münâsip gördüm. Kişi ondan kendine uygun geleni seçsin. Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim: Allah yolunda (harpte) bir gün nöbet beklemek, bunun dışındaki yerlerde geçirilen bin geceden daha hayırlıdır.
Tirmizî hadîsin bu şekliyle hasen ve garîb bir hadîs olduğunu söyler. Buhâri, hadîsin senedinde ismi geçen ve Hz. Osman'ın kölesi Ebu Salih'in İsminin Bürkân, Tirmizî hâriç diğerleri ise Haris olduğunu söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.
Hadîsi, Leys îbn Sa'd ve Abdullah İbn Lehîa tarîki ile rivayet eden İmâm Ahmed'in rivayetinde şu fazlalık vardır : Kişi dilediği gibi (harpte) nöbet beklesin. Tebliğ ettim mi? Orada bulunanlar; evet, dediler. Hz. Osman da devamla; Allah'ım şâhid ol, dedi.
Ebu îsâ Tirmizî der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Ömer'in... Muhammed tbn el-Münkedir'den rivayet ettiğine göre, o şöyle demiştir: Sel-mân el-Fârisî kendisine âit bir karakolda olan Şürahbil İbn Simt'e uğradı. Şürahbil ve arkadaşlarına orada durmak (beklemek) zor geliyordu. Selmân; ey îbn Simt, Rasûlullah (s.a.) dan

İşittim ki, o şöyle buyurdu : Allah yolunda bir gün nöbet beklemek, bir aylık oruç ve İbâdetten daha üstündür —ya da daha hayırlıdır— Kim o sırada Ölürse kabir fitnesinden korunur ve ameli kıyamet gününe kadar kendisi için artar.
Bu hadîsi bu şekliyle sadece Tirmizî rivayet etmiş ve hadîsin hasen olduğunu söylemiştir. Bazı nüshalarda ise hadîsin muttasıl olmadığı ve îbn el-Münkedir'in Selmân el-Fârisî'ye yetişmediği kaydedilmiştir.
Ben derim ki: Anlaşıldığına göre Muhammed İbn el-Münkedir hadîsi Şurahbil İbn es-Simt'den duymuştur.
Müslim ve Neseî de Mekhûl ve Ebu Ubeyde İbn Ukbe tarîkıyla... Selmân el-Fârisî'den rivayet etmiştir ki; efendimiz : Bir gün nöbet beklemek, bir aylık oruç ve ibâdetten daha hayırlıdır. Eğer ölürse yapmakta olduğu ameli devam eder, rızkı kendine gönderilir ve fettan (şeytân) dan emîn olur.
Müslim'in rivayeti daha önce geçmişti.
İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn İsmail îbn Semüre'nin... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : Allah yolunda ve sevabını Allah'dan bekleyerek müslüman-lara zarar gelecek yerlerde Ramazân ayı dışında bir gün nöbet beklemek; orucuyla kıyâmıyla yüz senelik ibâdetten daha üstündür. Yine Allah yolunda ve sevabını Allah'tan umarak, müslümanlara zarar gelebilecek yerlerde Ramazân ayında bir gün nöbet beklemek —orucuyla, kıyâmıyla bin senelik ibâdetten— Allah katında sevâbça daha ulu ve üstündür. Eğer Allah, kendisini ailesine sağ salim döndürürse bin senelik kötülüğü yazılmaz, iyilikleri ise yazılır ve nöbet bekleme sevabı kıyamete kadar artarak devam eder.
Bu hadîs garîb olduğu gibi, bu haliyle münkerdir. Zîrâ hadisin isnâdındaki Ömer îbn Subeyh müttehemdir.
İbn Mâce der ki: Bize îsâ îbn Yûnus'un Enes İbn Mâlik'ten rivayetine göre; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işitmiş : Allah yolunda bir gece nöbet beklemek, kişinin ailesi yanındaki bin senelik oruç ve ibâdetinden daha üstündür. Sene 360 gündür, Bir gün İse bin sene gibidir.
Bu da garîb bir hadîs olup Ebu Zür'a ve imamlardan bir çokları hadîsin senedindeki Saîd İbn Hâl id'in zayıf olduğunu söylerken, Ukay-lî hadîsine tâbi olunmaz; İbn Hibbân onunla delil getirilmez; Hâkim de, Enes'den uydurma hadîsler rivayet etmiştir, demişlerdir.
İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn Sabbâh'ın... Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Allah, bekçilik yapan bekçilere rahmet etsin.
Hadîsin senedinde Ömer İbn Abdülazîz ile Ukbe İbn Âmir arasında kopukluk vardır. Hadîs, munkatı' hadîstir. Zîrâ Ömer İbn Abdülazîz, Ukbe İbn Âmir'e yetişmemiştir. Allah en doğrusunu bilir.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Tevbe'nin... Sehl İbn el-Hanzaliyye'-den rivayetine göre; onlar Huneyn günü Rasûlullah <s.a.) ile birlikte yatsı vaktine kadar yürüyüşe devam etmişler ve Rasûlullah (s.a.) ile birlikte iken namaz vakti girmiş. Atlı bir adam gelerek efendimiz'e; ey Allah'ın Rasûlü, önünüzden gittim ve falanca dağa çıktım. Hevâzin kabilesinin bütün kadınlarının, eşyaları ve koyunları ile Huneyn'de toplandıklarını gördüm, dedi. Rasûlullah (s.a.) gülümseyerek : Onlar yarın inşâallah müslümanların ganimeti olacak, buyurup, bu gece kim bize koruculuk yapar? diye

sordular. Enes İbn Ebu Mersed; ben, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah (s.a.) in; bir bineğe bin, emrine uyarak bir ata bindi ve Allah Rasûlüne geldi. Efendimiz ona; en yüksek ye-, rine varıncaya kadar şu vâdî tarafına git. Gece senin tarafından (bize) baskın olmasın, buyurdular. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.) namaz kılacağı yere çıktı ve iki rek'at namaz kıldıktan sonra; atlınızı farkettiniz mi? buyurdular. Bir adam; ey Allah'ın Rasûlü hissetmedik, dedi ve (nafile) namaz kılmaya başladı. Rasûlullah (s.a.) namazda iken (o) vadiye doğru döndüler. Nihayet namazı bitirince: Müjdeler olsun size, atlınız geldi, buyurdular. Biz vadide ağaçların aralarına bakınırken, o çıkageldi, Rasûlullah (s.a.) in önünde durdu ve; Allah Rasûlünün bulunduğu vâdînin en yüksek noktasına kadar gittim. Sabah olunca her iki vâdînin de tepesine çıktım, oralardan baktım ve hiç kimseyi göremedim, dedi. Efendimiz : Gece hiç atından indin mi? diye sordu. O; hayır, sadece namaz kılmak ve def-i hacet için indim, dedi. Rasûlullah (s.a.) : (Cenneti) kendine vâcib kıldın, artık bir şey yapmak senin için gerekmez, buyurdu.
Hadîsi Neseî de Muhammed tbn Yahya îbn Muhammed İbn Ke-sîr'den, o da Ebu Tevbe —ki Rebî' İbn Nâfi'dir— den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn el-Habbâb... Ebu Reyhâne'-den rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ile bir gazvede idik. Bir gece yüksek bir yere gelerek, orada geceledik. Hava o kadar soğuktu ki, içimizden yerde bir çukur kazarak oraya giren ve kalkanını (soğuktan korunmak üzere) üzerine örtenleri gördüm. Ashabının bu halini gören Rasûlullah (s.a.) : Bu gece bizi kim bekleyecek? (kim bize, koruculuk yapacak) Ona duâ edeceğim ve onun bundan dolayı üstünlüğü olacak, buyurdular. Ansârdan birisi: Ben, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Efendimiz ona; yaklaş, buyurdular. O da yaklaştı. Sordular; sen kimsin? Ansârî ismini söyledi. Rasûlullah (s.a.) duaya başladı ve o kadar çok duâ buyurdu ki, Ebu Reyhâne şöyle anlatır : Rasûlullah (s.a.) in ettiği duayı işitince; ben diğer (koruculuk yapacak) kişiyim, dedim. Efendimiz; yaklaş, buyurdular. Yaklaştım. Sen kimsin? buyurdular. Ben Ebu Reyhâne'yim, dedim. Bana da ansârîye yaptığı duadan az olmak üzere duâ ettiler ve : Allah korkusundan yaşaran —ya da ağlayan— gözle Allah yolunda uykusuz kalan göz, ateşe (cehenneme) haram kılındı, buyurdular.
Tirmizî der ki: Bize Nasr İbn Ali'nin... İbn Abbâs'dan rivayet ettiğine göre; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işitmiş : îki göz var ki ateş onlara dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan göz ve Allah yolunda koruculuk yaparken geceleyen göz.
Tirmizî bu hadîsin hasen, garîb olduğunu söyledikten sonra, bunu sadece Şuayb İbn Ruzeyk tankıyla biliyoruz, der ve bu konuda Osman ve Ebu Reyhâne'nin de hadîsinin bulunduğunu ilâve eder ki, bu daha önce geçmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Ğaylân... Muâz İbn Enes'-ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Kim müslü-manlara zarar edebilecek yerde (hudutta) hükümdânn verdiği ücret karşılığı değil de, sevabını Allah'tan bekleyerek Allah yolunda koruculuk yaparsa ateşi iki gözüyle son derecede az bir miktar dışında görmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ : «İçinizde ona uğramayacak kimse yoktur.» (Meryem, 71) buyurmuştur.
Hadîsi rivayette İmâm Ahmed tek kalmıştır.

Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Dînâr, dirhem, giyim-kuşam kulları yok olsun (helak olsun), verilirse hoşnûd olur, verilmezse kızar. Yok olsun, tersine dönsün, diken ba-tırılırsa dikeni çıkarılmasın. Allah yolunda atının dizginine sarılan,, saçı-başı birbirine kansan, ayakları toz-toprağa bulanan kula ne mutlu. Bekçilik yapıyorsa, (gerçek) bekçilikte, geri saflarda bulunacaksa arka saflarda olur. Bir meclise girmek için İzin isterse izin verilmez. Bu konuda şefaatte bulunursa şefaati kabul edilmez.
Bu konuda zikredilmesi mümkün olan hadîsleri buraya kadar zikretmiş olduk. Bol bol nimetlerinden dolayı yıllar ve günler boyu Allah'a hamd olsun.
îbn Cerîr der ki: Bize Müsennâ... Zeyd İbn EslenVden rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Ebu Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer (r.a.) e mektup yazarak ona Rumların çokluğunu ve onlardan çekindiği husûslan bildirdi. Hz. Ömer (r.a.) ona cevâb olarak şöyle yazdı: Mü'min kulun başına bir darlık, bir zorluk ve sıkıntı geldiğinde, Allah bundan sonra bir genişlik ve ferahlık yaratır. Zorluk, asla iki kolaylığı alt etmeyecektir.
Zîrâ Allah Teâlâ kitâb'ında : «Ey îmân edenler sabredip sebat edin, düşmana karşı durun ve Allah'tan sakının ki felah bulaşınız...» buyurmuştur.
Hafız İbn Asâkir; Abdullah İbn el-Mübârek'in hayat hikâyesinde, Muhammed tbn İbrâhîm İbn Ebu Sekine kanalıyla şunu nakleder: Abdullah İbn el-Mübârek Tarsus'ta bana şu beytleri yazdırdı. Oradan gitmek üzereydi. 170 yılında onu benimle beraber Fudayl îbn İyad'a okudu. Bir rivayete göre de 177 yılında okumuştur:
Ey, Mekke'de, Medine'de ibâdet edenler görseydiniz eğer bizi; Anlardınız o zaman ibâdet ile eğlendiğinizi.
Ey, yanaklarım boyayanlar gözyaşlarıyla; Boynumuzdur bizim boyanan kanlarımızla. Veya, atıyla boş yere eğlenip duranlar, Atlanmızdır bizim sabah erken yorulanlar. Sizin için güzel koku saçan rüzgârdır. Bizim kokumuzsa atların nalları ve kalkan tozlardır. Geldi söz bize o yüce peygamberimizden; Bir söz ki doğru, sağlam ve yalanlanmayan. Hiç birleşir mi Allah yolundaki atların tozuyla Alevli ateşin dumanı, kişinin burnunda? İşte Allah'ın kitabı, haykırıyor peygamberimiz de : «Ölü değildir şehıd asla.» ve o, yalanlanamaz da.
(B. K.)
(.......................)
Mansûr İbn el-Mu'temir... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; o şöyle demiştir : Bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü bana öyle bir amel Öğret ki, onunla Allah yolunda mücâhede edenlerin sevabına nail olayım, dedi. Allah'ın Rasûlü: Hiç durmadan namaz kılar, hiç iftar etmeden oruç tutabilir misin? diye sordu. Adam : Ey Allah'ın Rasûlü ben buna gücü yetmiyecek kadar zayıfım, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; buna gücün yetseydi (de yapsaydın) bile yine de Allah yolunda cihâdda bulunanlara erişemezdin. Bilmedin mi ki mücâhidin atı, kendisi üzerinde olmadan bile bir iki adım atsa bu yüzden o mücâhide iyilikler (sevabı) yazılır, buyurdular.
Allah Teâlâ : Bütün işlerinizde ve her halde Allah'tan sakının, korkun ki, dünya ve âhirette felah bulaşınız, buyuruyor. Allah Rasûlü de Muâz'ı Yemen'e gönderirken :

Nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara (dâima) iyi muamelede bulun, buyurmuşlardı.
İbn Cerîr Taberî der ki: Yûnus'un... Muhammed îbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, «Allah'tan sakının ki, felah bulaşınız.» âyeti hakkında şöyle derdi: Benimle sizin aranızdaki şeylerde benden sakının ki, yarın bana kavuştuğunuzda felaha eresiniz.
Âl-i İmrân sûresinin sonu. Hamd ve minnet Allah'adır. O'ndan kitâb ve sünnet üzre Ölmek dileriz.[14]

---

[1] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1416-1421
[2] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1421-1425
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1437-1439
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1440-1452
[5] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1462-1473
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1491-1494
[7] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1494-1495
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1496-1497
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1498-1501
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1502-1505
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1506-1513
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1521-1522
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1521-1522
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 4/1524-1535

NÎSÂ SÜRESİ

NÎSÂ SÜRESİ

Avfî; Ibn Abbâs'tan rivayetle Nisa sûresinin Medîne'de nazil olduğunu söylemiştir.

(Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla)
1 — Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini vareden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'dan korkun da, akrabalık bağını kesmekten sakının. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.

İlk Yaratılış

Allah Teâlâ yaratıklarına kendisinden korkmalarım —ki bu korkma"; eşi ve ortağı olmayan tek Allah'a ibâdet ve kulluktur— emrediyor, kendilerini bir tek nefisten Âdem (a.s.) den, yarattığı gücüne, kudretine dikkatleri çekiyor. Ondan da eşini Havva (a.s.) yi var ettiğini bildiriyor. Allah Teâlâ Hz. Havva'yı, Hz. Âdem uyurken onun sol arka kaburga kemiğinden yaratmış, Hz. Âdem uyandığında Hz. Havva'yı görerek hoşlanmış ve birbirlerine ısınmış (yek diğerini yadırgamamış) lardır.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre; o şöyle demiştir : Kadın erkekten yaratıldı ve Allah kadım erkeğe muhtaç kıldı. Keza erkeği topraktan (yerden) yaratan Allah onun da ihtiyâcını topraktan (yerden) kıldı. Kadınlarınızı hapsediniz. (Kadınlarınıza sahip olunuz.)
Sahîh bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulur : Muhakkak ki, kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı da üst tarafıdır. Eğer onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondan fay-dalanacaksan eğri olarak faydalanabilirsin.
Allah Teâlâ : «İkisinden (Hz. Âdem ve Hz. Havva (a.s.) dan) birçok erkek ve kadın (yaratan) üreten (onları sınıf sınıf, renk renk, nitelikleri ve dilleri ayrı ayrı, âlemin çeşitli köşelerine dağıtan) Rabbı-nızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan (O'na itaat etmek suretiyle) korkun da, akrabalık bağını kesmekten sakının.» buyuruyor.
îbrâhîm, Mücâhid ve Hasan burayı şöyle anlamaktalar : Kendisi adına senden şunu diliyorum demen gibi, Allah'tan korkun.
Dahhâk ise şöyle demektedir: Adına anlaşma ve akidler yaptığınız Allah'tan korkun. Akrabalık bağlarım kesmekten sakınarak onlara iyi davranın gidip gelin.
Bu sözler îbn Abbas, Mücâhid, İkrime, Hasan, Dahhâk, Rebî' (îbn Enes) ve bunlann dışında birçoklarına aittir.
Allah Teâlâ buyuruyor:
«Allah sizin üzerinizde (sizin herbir işinizi ve durumunuzu) tam bir gözeticidir.»
Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Ve Allah her şeye şâhiddir.» (Bürûc, 9)
Sahîh bir hadîs-i şerifte : Sanki görüyormuşun gibi Allah'a ibâdet et. Eğer sen O'nu görmüyorsan bil ki O, seni görmektedir, buyurarak herşeyi görüp gözeten Allah'ın murakabesine işaret edilmiştir. Yine bunun içindir ki; Allah Teâlâ burada yaratıkların aslının bir baba ve anneden olduğunu zikretmektedir. Böylece

yekdiğerlerine sevgi besleyecekler, güçsüzlerine merhamet ve şefkat göstereceklerdir. Nitekim Sahîh-i Müslim'de Cerîr îbn Abdullah'dan rivayet edilen bir hadîs-i şerife göre; Mudar kabilesinden fakirlikleri sebebiyle eski-püskü elbiseler içinde bir grup geldiğinde; Rasûlullah (s.a.) öğle namazından sonra kalkıp halka bir hutbe îrâd etmiş; «Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun... Muhakkak ki Allah sizin üzerinizde tâm bir gözeticidir.» âyetinden sonra: «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın.» (Haşr, 18) âyet-i kerî-me'sini tilâvet buyurarak, ashabını sadaka vermeye teşvik etmiş böylece kimisi dînâr ve dirheminden, kimisi buğdayından, kimisi de hur masından sadaka vermişti.
Müslim hadîsin tamâmını zikretmiştir.
İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri de Abdullah İbn Mes'ûd'dan Hut-bet'ül-Hâce de aynı hadîsi rivayet etmişlerdir. Orada şu ilâve vardır: Sonra üç âyet-i kerîme okudu ki «Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan... Rabbınızdan korkun...» âyeti bunlardandı.[1]

İzâhı

Tek Nefis, Hz. Âdem Mi?

Muhammed Abduh der ki: Burada tek bir nefisten maksad; ne zahir bakımından, ne de na&s bakımından Hz. Âdem değildir. Müfes-sirlerden bir kısmı derler ki: Bu gibi hitâblar ile Mekke halkı veya Ku-reyşliler kastedilir. Eğer bu görüş sahîh ise, buradan Kureyş oğullarının tek bir nefis olduğu anlamı çıkar ki, bu Kureyş kabilesi veya Adnan oğullarıdır. Eğer hitap araplara ise tek bir nefisten maksadın Ya'rûb ve Kahtân arapları olması muhtemeldir. Eğer bu hitâb İslâm'a çağırılan herkese, yani bütün milletlere yöneltilmiş bir davettir dersek, şüphesiz ki her millet bundan kendi inandığını anlayacaktır. Bütün insanların Âdem'in soyundan geldiğini kabul edenler tek bir nefis hitâbıyla Hz. Âdem'in kasdedildiğini anlayacaklardır. Ancak her insanın bir atası olduğuna inananlar, buradaki bir tek nefis ta'bîrini kendi inandıkları atalanna hamledeceklerdir. (...)
Burdaki tek bir nefis ta'bîrinden Hz. Âdem'in kasdeüilmediğinin bir karînesi de «ve onlardan pek çok erkek ve kadınlar var etmiştir» kavlidir. Pek çok erkek ve kadınlar denirken ifâdeler nekire olarak kullanılmıştır. Halbuki bu tür ifâdede uygun olan, ma'rife olarak kul-lanılmasıydı ve onlardan bütün erkek ve kadınları varetmiştir denil-mesiydi. Öyle ise bu ifâde nasıl bilinen tek bir kişiye Hz. Âdem'e hamle-dilebilir? Hitâb bütün milletleredir ve umûmîdir. Hz. Âdem'in insanlığın atası olduğu görüşü bütün milletlerce bilinen bir görüş değildir. Hz. Âdem'i ve Havva'yı tanımayan ve duymamış olan pek çok insan topluluğu vardır. Nûh peygamberin soyundan gelen meşhur şecere İbramlerden alınmıştır. Çünkü beşeriyet tarihini Hz. Adem'e bağlayan ve bunu yakın bir zamanla sınırlandıran İbrânîlerdir. Çinliler ise insanlığı bir başka ataya nisbet ederler ve onun tarihini İbrânîlerin bahsettikleri atanın tarihinden daha uzun zamana götürürler. îlmi araştırmalar ve antropolojik incelemeler, İbrânîlerin tarihini reddeder niteliktedir. Biz

müslümanlar ise, yahûdî tarihini doğrulamak zorunda değiliz. Eğer bu görüşü Hz. Musa'ya malederlerse, Tevrât'da bu görüşün Hz. Musa'ya âit olduğuna dâir güvenilir bir belgemiz yoktur. Mu-hammed Abduh der ki: Biz his ve aklın kavrayış alanının dışında kalan konularda sadece bizim peygamberimizin getirdiklerine dayanırız. Ve bu vahyin sınırlan içerisinde dururuz. Fazla veya eksik bir şey söy-lemeyiz. Daha önce birçok kez söylediğimiz gibi, Allah Teâlâ insanlığın yaratıldığı canlının durumunu burada mübhem kılmış ve nekire olarak ifâde etmiştir. Öyleyse biz de aynı müphemlik içerisinde bırakırız. Fi-renk araştırıcılarının, her insan türünün bir atası olduğuna dâir görüşleri doğru çıkarsa, bu görüş bizim kitabımız bakımından bir önem ifâde etmez. Halbuki bu konuda açık hüküm bulunan Tevrat hakkında önem ifâde eder. İşte bu durum; araştırıcıların Tevrat'ın Allah katından gelme ve ilâhî vahiy eseri olması konusunda şüpheye düşmelerine ve bunu reddetmelerine sebep olmaktadır.
Yine âyet-i kerîme'lerde; insanlara ey Âdemoğulları diye hitâb edilmesi bu görüşle çelişmez ve bütün insanların Âdem'in torunları olduğu konusunda kesin bir delil ifâde etmez. Hitabın sıhhati bakımından kendilerine hitab tercih edilen ve Kur'an'ın indiği zamanda bulunan insanların Hz. Âdem'in soyundan gelmiş olmaları yeterli olabilir. Bu husus, Bakara sûresinin başında Âdem peygamberin kıssası anlatılırken geçmişti. Yine orada Âdem'den önce yeryüzünde bazı türlerin bulunduğu ve bunların yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar akıttığı konusu açıklanmıştı. Burada biraz daha izah için deriz ki: Herne kadar müfes-sirlerin cumhuru buradaki «bir tek nefis» ifâdesini Hz. Âdem, diye tefsir etmişlerse de, bu görüşlerini âyetin metninden veya zahirinden almış değillerdir. Sadece onlarca gerçek kabul edilen bir mes'eleden yani Hz. Âdem'in insanlığın atası olması mes'elesinden hareket ederek bu görüşü belirtmişlerdir. (...)
Sufîlerden ve imâmiyye mezhebi mensuplarından nakledildiğine göre ehl-i kitâb'ın ve bizim bildiğimiz meşhur Âdem'den Önce pek çok Âdem'ler varmış. Bu husus Rûh el-Meânî'de belirtilir. İmâmiyye'nin Câmî el-Ekber kitabının müellifi 15. fasılda uzun bir haber nakleder ki, buna göre; Allah Teâlâ atamız Âdem'den önce 30 Âdem yaratmış. Her Âdem arasında bin sene varmış. Ve dünya onlardan sonra 50.000 yıl harab kalmış. Sonra 50 bin yıl i'mâr görmüş ve ardından atamız Âdem (a.s.) yaratılmış. Keza îbn Bâbeveyh, Tevhîd kitabında Ca'fer el-Sâdık'dan uzun bir söz nakleder ki, o şöyle demiş: Belki de siz Allah'ın sizden başka bir İnsan yaratmamış olduğunu kabul ediyorsunuz. Doğrusu Allah binlerce Âdem yaratmıştır. Siz bu Adem'lerin sonun-cususunuz. (...)[2]

2 — Yetimlere mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günâhtır.
3 — Eğer yetîm kızların haklarını gözetemeyeceğiniz-den korkarsanız; size helal olan diğer kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikahlayın. Şayet aralarında adalet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zaman bir tane almalısınız. Veya sahip olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz. Bu, adaletten sapmamanıza daha uygundur.
4 — Kadınların mehirlerini seve seve verin. Şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu afiyetle yeyin.

Yetim Kızların Hakkı

Allah Teâlâ, yetimler baliğ olduklarında mallarının kendilerine verilmesini emrederek, onların mallarının kendi mallarına katılarak yenilmesini yasaklıyor ve «Temizi murdara değişmeyin» buyuruyor.
Ebu Salih'ten naklen Süfyân es-Sevrî: Senin için takdir edilen helâl rızık; sana gelmeden önce acele ile haram rızka (haram nzık peşinden gitme) koşma, demiştir.
Saîd îbn Cübeyr der ki: İnsanların mallarından haram olam kendi helâl mallarınızla değiştirmeyin. Yine o şöyle diyor: Kendi helâl malınızı saçıp savurup da onların haram mallarını yemeyin.
Saîd tbn el-Müseyyeb ve Zührî de : Zayıf, çelimsiz malı vererek besili malı alma, demiştir.
İbrahim en-Nehaî Ve Dahhâk: Bozuk malı verip iyi malı alma, demişlerdir.
Süddî de şöyle der: Onlardan biri; yetimin koyunlarından semiz koyunu alır ve yerine arık koyunu koyar, sonra da; «koyuna koyun,» derdi. İyi (ayarından) dirhem alır, yerine bozuk dirhem koyarak «dirheme dirhem» derdi.
«Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin.» âyetinin tefsirinde Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî ve Süfyân İbn Htiseyn: Karıştırıp da hepsini (birlikte) yemeyin, demişlerdir.
«Çünkü bu, büyük günâhtır.» âyetindeki kelimesini
İbn Abbâs «günâh» olarak tefsir etmiştir. İbn Merdûyeh'in Ebu Hü-reyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) a «çünkü bu, büyük bir günâhtır...» âyeti soruldu. Efendimiz ... büyük bir günâhtır, buyurdular. Ancak hadîsin senedinde bulunan râvîlerden, Muhammed İbn Yûnus zayıftır. İbn Abbâs'ın kavlinin benzeri Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, İbn Şîrîn, Katâde, Dahhâk, Mukâtil îbn Hayyân, Ebu Mâlik, Zeyd İbn Eşlem ve Ebu Sinan'dan da rivayet edilmiştir.
Sünen-İ Ebu Dâvûd'da rivayet edilen bir hadîs-i şerifte de bu âyetin anlamı «suçlarımızı (günâhlarımızı) ve hatâlarımızı bağışla» demektir.
İbn Merdûyeh, Ebu Uyeyne'nin kölesi Vasıl'a varan bir senedle... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; Ebu Eyyûb karısını boşamıştı da Rasûlullah (s.a.) ona: Ey Ebu Eyyûb, Ümmü Eyyûb'u boşamak günâhtır, buyurmuşlardı. İbn Şîrîn «hûb» kelimesinin «günâh» anlamında olduğunu söylemiştir.
Yine îbn Merdûyeh der ki: Bize Abdülbâkî'nin... Enes'ten rivayetine göre; Ebu Eyyûb, Ümmü Eyyûb'u boşamak istedi ve Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda izin istedi. Efendimiz: «Ümmü Eyyûb'u boşamak günâhtır, onu tut (boşama), buyurdular. Bu konuda İbn Merdûyeh ve Hâkim Müstedrek'inde, Ali İbn Asım tarîkıyla... Enes îbn Mâlik'ten rivayet ederler ki; o şöyle demiştir: Ebu Talha, Ümmü Süleym'i boşamak istedi. Rasûlullah (s.a.) da ona : Muhakkak ki, Ümmü Süleym'i boşamak günâhtır, bundan vazgeç, buyurdular.
Buna göre âyet-i kerîme'nin anlamı şöyledir: «(Yetimlerin) mallarını kendi mallarınızla beraber yemeniz büyük bir günâh; büyük bir hatâdır, bundan sakının.»
Allah Teâlâ : «Eğer (kendileriyle evlendiğinizde) yetîm kızların haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsamz; size helâl olan diğer kadullardan ikişer... nikahlayın» buyuruyor. Sizden birinin yanında bir yetim kız bulunur da, ona mehr-i

misil vermeyeceğinden korkarsa, onun dışındaki kadınlara yönelsin (ve onları nikâhlasın). Zîrâ onlar çoktur ve Allah Teâlâ bu konuda bir darlık (zorlaştırma) da koymamıştır.
Buhârî der ki: Bize İbrahim îbn Musa... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivayet etti ki; birisinin (yanında) yetîm bir kız vardı. Onu kendine nikahladı. Yetîm kızın bir hurmalığı vardı ve adam burayı da kendi elinde tutuyordu. Yetîm kıza kendinden bir şey (mehir) vermemişti. Bunun üzerine «Eğer (kendileri ile evlendiğinizde) yetim kızların haklarım gözetemeyeceğinizden korkarsanız...» âyeti nazil oldu. Öyle sanıyorum ki: Kız hem bu hurmalıkta, hem de onun malında ortak idi de, demişti.
Yine Buhârî der ki: Bize Abdülazîz İbn Abdullah... Urve İbn Zü-beyr'den rivayet etti ki o, Hz. Âişe. (R. Anhâ) ye «Eğer (kendileriyle evlendiğinizde) yetîm kızların haklarım gözetemiyeceğinizden korkarsanız...» âyetini sormuş, o da şöyle demiştir : «Ey kızkardeşimin oğlu» bir yetîm kız, velîsinin evindedir ve velîsinin malında ona ortaktır. Kızın malı ve güzelliği velîsinin hoşuna gider de başkasının vereceği mehir kadar mehir vermek suretiyle onun mehrinde adaletli davranmak-sızın onunla evlenmek ister. İşte bu durumda yetîm kızların mehirle-rinde adaletli davranma ve âdet olan şekilde en yüksek mehri vermeksizin onlarla evlenmeleri yasaklanmış ve onların dışında hoşlarına gidecek kadınları nikahlamaları emredilmiştir. Urve der ki: Hz. Âişe (R. Anhâ) şöyle dedi: «Halk bu âyetten sonra Rasûlullah (s.a.) dan (yine) sordular. (Fetva istediler). Allah Teâlâ da : «Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar...» (Nisa, 127) âyetini indirdi.» Hz. Âişe (R. Anhâ) devamla : Allah Teâlâ'nın : «Nikâhlanmayı istemediğiniz yetîm kızlar hakkında...» sözüne gelince bu; sizden birinin malı ve güzelliği az olduğunda yetîm kızdan yüzçevirmesidir. Bu âyetle mallan ve güzellikleri az olduğunda onlardan yüz çevirmeleri nedeniyle adaletle olması dışında yetîm kadınlarla mal ve güzelliklerine göz dikerek evlenmekten men'edildüer.[3]

Birden Fazla Kadınla Evlenme

Allah Teâlâ: «...İkişer, üçer ve dörder olmak üzere nikahlayın...» buyuruyor. Onlann (yetîm kızların) dışındaki kadınlardan dilediğinizi nikahlayın. Dileyen iki, dileyen dört nikâhlasın, Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Hamd, ...melekleri ikişer, üçer, dörder; kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsûstur.» (Fâtır, 1) buyuruyor ki; onlardan kiminin iki, kiminin üç ve kiminin de dört kanadı vardır. (Başka) delil ol-duğundan melekler için bu sayıların dışında kanat olmadığı anlaşılmaz. Bu âyette ise durum böyle değildir. Ve erkeklerin evlenebilecekleri kadın sayısı dörtle sınırlandırılmıştır ki, îbn Abbâs ve ulemanın cumhuru bu görüştedirler. Zîrâ burada makam ihsan (da bulunma, nimet verme) ve mübâh kılma makamıdır. Şayet dört kadından fazlasını aynı anda almak (nikâhlarını cem'etmek) caiz olsaydı elbette âyette zikredilirdi.
Şafiî der ki: Allah Teâlâ'nın emirlerini beyân edici olan Rasûlul-lah (s.a.) in sünneti delâlet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) dan başka hiç kimseye dörtten fazla kadım bir nikâhla toplama (aynı anda dört kadından fazlasıyla evlenme) caiz değildir. Şafiî — Allah ona rahmet eylesin— nin söylediği budur ve âlimler arasında bu konuda

icmâ' vardır. Sadece Şia'dan bazılarından nakledildiğine göre; bir erkek, dörtten fazla kadını dokuza kadar nikâhı altında toplayabilir. Bazıları da sayı tahdidi koymamışlardır. Bir kısmı ise Rasûlullah (s.a.) m dörtten dokuza kadar kadınlarla evlenmesine dayanmaktadırlar. Nitekim bu husus, Buhârî ve Müslim'de sabittir.
Onbir sayısına gelince : Buhârî buna şöyle bir yorum yapıp der ki: Bize Enes'den rivayet edildi ki; Rasûlullah (s.a.) onbeş hanımla evlendi, bunlardan onüçü ile zifaf vuku' buldu. Yanında (aynı zamanda) onbir tanesi bir arada bulundu. Vefatlarında dokuz hanımı vardı.
Âlimlere göre bu, ümmetinin diğer ferdlerine değil, sadece Rasûlullah (s.a.) a âit özelliklerdendir. Ve biz, ancak dört kadınla evleni-lebileceğine (dört kadının nikâhının bir erkekte toplanabileceğine) delâlet eden hadîs-i şerifleri de zikredeceğiz.
Bu Konudaki Hadîs-i Şerifler :
İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail ve Muhammed İbn Ca'ier*in... Sâlim'den, onun da babasından rivayetine göre; Ğaylân İbn Seleme es-Sekafî müslüman olduğunda, nikâhı altında on kadın vardı. Rasûlullah (s.a.) ona: İçlerinden dört tanesini seç, buyurdular. Hz. Ömer (r.a.) in zamanında Gaylân hanımlarını boşadı ve malını oğulları arasında paylaştırdı. Onun bu davranışı Hz. Ömer (r.a.) e ulaşınca: Hz. Ömer; öyle sanıyorum ki gökten gizlice haber aşıran şeytân, senin ölüm haberini alıp içine atmış. Herhalde sen çok yaşamayacaksın. Allah'a yemin ederim ki, ya kadınlarına döner (onları tekrar nikâhlar) ve malına onları döndürürsün, ya da onları ben sana mirasçı kılar Ebu Ra-ğâl'in kabrinin taşlandığı gibi senin de kabrinin taşlanmasını emrederim... dedi. (Ebu Rağâl, uğursuzluk ve zulüm için verilen bir örnektir.)
Şafiî, Tirmizî, îbn Mâce, Dârekutnî, Beyhakî ve başkaları da hadîsi bu şekliyle Ismâîl İbn Uleyye, Ğunder, Yezîd îbn Zürey, Saîd îbn Ebu Arûbe, Süfyân es-Sevrî, îsâ îbn Yûnus, Abdurrahmân İbn Muhammed el-Muharİbî, Fazl îbn Mûsâ ve bunların dışındaki hafızlar kanalıyla Ma'mer'den «İçlerinden dört tanesini seç.» sözüne kadar olan kısmını rivayet etmişlerdir. Hadîsin Hz. Ömer (r.a.) ile ilgili kısmını ise sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Bu kısım, güzel bir İlâve olmakla birlikte Tİrmizî'nin Buhârî'den nakline göre; Buhârî bu hadisi illetli görerek zayıf kabul etmiştir. Tirmizî hadîsi rivayet ettikten sonra; Buhârî'nin şöyle dediğini işittim der: Bu hadîs mahfuz değildir. Sahîh olan, Şuayb ve başkalarının Zührî kanalıyla Muhammed tbn Şüveyd'den rivayet ettiklerini; Sâlim'den, o da babasından rivayet etti ki, sakîf ten bir adam hanımlarını boşadı. Ömer de kendisine : Ya kadınlarına dönersin, ya da Ebu Rağal'in kabrinin taşlandığı gibi ben de senin kabrini taşlattırırım (ya da taşlarım), dedi.
Bu ta'lîl şüphelidir ki doğrusunu Allah bilir. Hadîsi Abdürrezzâk... Zührî'den, Mâlik de Zührî'den mürsel olarak rivayet etmişler, Ebu Zür'a da; bu daha sahihtir, demiştir.
Beyhakî der ki: Bu hadîsi bize Akîl Zührî'den rivayet etti. O da: Bu hadîs bize, Osman tbn Muhammed İbn Ebu Şüveyd'den ulaştı, dedi. Ebu Hatim ise; bunun vehm olduğunu, Zührî'nin Muhammed îbn Şüveyd'den naklen: Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) (...) şeklinde rivayet ettiğini söyler. Beyhakî, bu hadîsi Yûnus ve İbn Uyeyne'nin Zührî'den onun da Muhammed îbn Şüveyd'den rivayet ettiğini

söylemektedir. BU da Buhârî'nin ta'lîl ettiği hadîs gibidir. İmâm Ahmed'in Müsned'inden yukarıya aldığımız hadîsin isnâdındaki râvîler; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre güvenilir kişilerdir. Sonra Ma'mer ve hattâ Zührî tarîkından başka kanaldan da rivayet edilmiştir.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ebu Ali el-Hâfız'ın... îbn Ömer'den rivayetine göre: Ğaylân İbn Seleme muslüman oldu. Yanında on kadın vardı ve onlar da onunla birlikte muslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) öaylân'a, onlardan dört tanesini seçmesini emretti. Hadîsi Neseî de Sünen'inde bu şekilde tahrîc etmiştir. Ebu Ali îbn es-Se-ken: Hadîsi rivayette Serâr (?) îbn MÜceşşer tek kalmıştır, o da güvenilir bir râvidir, derken, îbn Maîn de onu güvenilir bulmuştur. Hadîsi Semeydâ îbn Vâhib de Serâr (?) dan rivayet etmiştir.
Beyhakî der ki: Ğaylân İbn Seleme hadîsi, bize Kays İbn el-Hâris kanalıyla Urve îbn Mes'ûd ve Safvân İbn Ümeyye'den rivayet edilmiştir.
Hadîsin delâlet ettiği hükme gelince; şayet dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmak, caiz olaydı —muslüman olduklarına göre- - Ğay-lân'ın diğer kadınlarıyla birlikte olmasına Rasûlullah müsâade buyururdu. Dördünü bırakıp diğerlerinden ayrılmasını emrettiğine göre; bu, hiçbir şekilde dört kadından fazlasıyla aynı ânda evli olmanın caiz olmadığına delâlet eder. Devam eden (eskiden nlkâhlanılmış) kadınlar hakkında durum böyle olunca, başlangıç halindeki hüküm de evleviyyetle böyledir. Allah Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir.
Ebu Dâvûd ve İbn Mâce Stinen'lerinde Muhammed îbn Abdurrah-mân İbn Ebu Leylâ tarikiyle... Kays İbn el-Hâris'ten —Ebu Davud'un bir rivayetinde Haris îbn Kays îbn Umeyra el-Esedî'den— rivayetlerine göre o şöyle demiştir: Müslüman olduğumda yanımda sekiz hanımım vardı. Bunu Rasûlullah (s.a.) a söyledim: Onlardan dördünü seç (ter-cîh et), buyurdular.
Hadîsin isnadı hasendir. Seneddeki bu gibi ihtilâf hadîsin başka şâhidleri de bulunduğu için herhangi bir zarar vemez.
îmâm Ebu Abdullah Muhammed îbn İdrîs eş-Şafiî Müsned'inde der ki: Bana İbn Ebu Zinâd'dan işiten birisinin... Nevfel İbn Muâvi-ye'den rivayet ettiğine göre; o şöyle demiştir : Yanımda beş kadın (karım) olduğu halde müslüman olmuştum. (Müslüman olduğumda beş hanımım vardı.) Rasûlullah (s.a.) bana: Dilediğin dört tanesini seç, geriye kalan birini bırak buyurdular. Hanımlarının en eskisi, yaşlı ve doğumdan kesilmiş olanı —ki 60 seneden beri benimleydi— boşadım.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin de dediği gibi bütün bunlar, daha önce geçen Ğaylân hadîsinin sıhhatine delâlet etmektedir.
Allah Teâlâ : «Şayet aralarında adalet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz o zaman bir tane almalısınız. Veya sahib olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.» buyuruyor. Başka bir âyet-i kerîme'de de «Ne kadar isteseniz yine de kadınlar arasında adalet yapamazsınız» buyrulduğu üzere kadınların birden fazla olması halinde; aralarında adaletli dav-ranamamaktan korkarsanız, böyle bir endişesi olan kişi bir kadınla ya da odalık cariyelerle yetinsin. Zîrâ onlar arasında vâcib değildir, müs-tehabdır. Yaparsa güzeldir, yapmazsa günâhı yoktur.
Allah Teâlâ : «Bu, adaletten sapmamanıza daha uygundur...» buyuruyor. Bazıları —ki Zeyd îbn Eşlem, Süfyân İbn Uyeyne ve Şafiî bunlardandır— âyeti, ailenizin

çoğalması için bu daha uygundur, şeklinde anlamışlardır. Bunlara göre bu, (Tevbe, 28) âyetinden alınmadır ve âyetteki (*!>&) fakirlik anlamınadır.
Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ hür kadınların sayılarının çoğalması ile ailenin çoğalmasından korkulacağı gibi, odalık cariyelerin sayılarının çoğalmasıyla da ailenin çoğalmasından korkulur. Bu konuda cumhûr'un kavli en sahihidir ki, buna göre anlam zulmetmemenize daha uygundur, şeklinde olacaktır.
İbn Ebu Hatim, îbn Merdûyeh ve Sahîh'inde İbn Hibbân diyorlar ki: Abdurrahmân İbn İbrâhîm kanalıyla... Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'-dan rivayetine göre; efendimiz : «Bu, adaletten sapmamanıza daha uygundur» âyetini, zulmetmemenize daha uygundur, buyurmuşlardır.
İbn Ebu Hatim; babasının, bu hatalı bir rivayettir. Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayeti sahihtir dediğini nakleder.
İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; İbn Abbâs, Hz. Âişe, Mücâhid, îkrime, Hasan, Ebu Mâlik, Ebu Rezîn, Nehaî, Şa'bî, Dahhâk, Ata el-Horasanı, Katâde, Süddî ve Mukâtil îbn Hayyân'ın (Adaletten) meyletmemenize, daha uygundur, şeklinde tefsir ettikleri'rivayet edilmiştir. İkrime merhum da Ebu Tâlib'in şiirini bu anlama delil getirmiştir. Ancak o, bu şiiri es-Sîre'de olduğu gibi nakletmiştir. İbn Cerîr bunu naklettikten sonra doğru şeklini de kaydetmiştir.
Allah Teâlâ : «Kadınların mehirlerini seve seve verin.» buyuruyor. îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha; âyetteki kelimesinin mehir anlamına geldiğini, söylemiştir.
İbn İshâk şöyle der : Zührî, Urve kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; âyette geçen kelimesi, Fariza demektir. Mukâtil, Katâde ve İbn Cüreyc de aynı anlamı verirler. Ayrıca îbn Cüreyc müsemmâsını da ilâve eder.
İbn Zeyd de şöyle der : arap dilinde, vâcib anlamınadır. Allah Teâlâ bu âyette kadınların ancak vâcib bir şey (mehir) mukabili nikâhlanacaklanm bildiriyor. Hz. Peygamberden sonra hiç kimseye vâcib olan mehir ödemeksizin nikahlamanın haksız yere ve yalan mehir kesmenin uygun düşmeyeceğini ifâde ediyor.
Bu konuda âlimlerin sözleri aşağı-yukarı şu anlamdadır:
Kadına mehir vermek, kesin olarak erkek üzerine vâcibtir ve bunu gönül hoşluğu ile vermelidir. Kişi nasıl hediye ve bahşişi gönül hoşluğu ile veriyorsa, kadına da mehrini aynı şekilde gönül hoşluğu ile vermesi gerekir. Mehir kesildikten sonra kadın, gönül hoşluğu ile mehrini, ya da mehrinin bir kısmını kocasına bağışlarsa koca, helâl ve temiz olarak ondan yesin. îşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ âyetin devamında: «Şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu afiyetle yeyin» buyurmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki; Bize Ahmed İbn Sinan... Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini rivayet etti: Sizden biri birşeyden (hastalıktan) şikâyet ettiğinde hanımından üç dirhem, ya da ona yakın bir şey istesin. Onunla bal satın alsın, sonra da yağmur suyu alarak ikisini şifalı, bereketli ve âfiyetli bir ilâç halinde birleştirsin. (Satın aldığı bal ile yağmur suyunu birbirine katsın. Böylece şifalı, bereketli bir ilâç elde etmiş olur.)
Hüşeym, Seyyâr'dan o da Ebu Salih'ten rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir: Birisi kızını evlendirdiğinde onun önünden (kızı vermeden önce) mehrini alırdı. Allah

Teâlâ bunu onlara yasakladı ve «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» âyetini indirdi.
Bu hadîsi İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî rivayet etmişlerdir.
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Muhammed İbn İsmail'in... Abdur-rahmân İbn el-Beylemânî'den rivayet ettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin,» âyetini okudu. Orada bulunanlar; mehirler nedir, ey Alalh'ın Rasûlü? diye sordu. Hz. Peygamber; ailelerinin karşılıklı olarak razı ve hoşnûd olduğudur, buyurdu.
İbn Merdûyeh, Haccâc İbn Artât kanalıyla... Ömer İbn el-Hattâb'-dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) hutbede üç kerre : Dul (kadın ve erkekleri) evlendirin (nikahlayın...) buyurdular. Bir adam kalktı ve; ey Allah'ın Rasûlü, onların aralarındaki mehir nedir? diye sordu. Allah'ın Rasûlü: Ailelerinin üzerinde uyuştuğu (karşılıklı razı ve hoşnûd oldukları) dur, buyurdu.
Hadîsin senedindeki İbn el-Beylemânî zayıftır ve hadîsin senedinde inkıta' vardır, (hadîs, munkatı' hadîstir.)[4]

İzahı

Teaddüd-i Zevcât (Polygami)

Birden fazla evlilik konusu; evlilik yoluyla da olsa, yetimlerin mallarını yemekten nehyeden söz içerisinde vârid olmuştur. Ve deniliyor ki; eğer kendi içinizde yetîm eşinizin malını yemek endîşesini hissederseniz onlarla evlenmemeniz gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, diğer kadınlarla dörde kadar evliliği mübâh kılmışken, yetimler konusunda bunu öngörmemiştir. Fakat eşler arasında adalet edemeyeceğinizden en-dîşe ederseniz, yalnız bir eşle yetinmeniz gerekir. Adaletsizlikten korkma; şek ve zan halinde mevcûd sayılır. Hattâ adaletsizlik vehmi bile, bu konuda geçerlidir. Ne var ki, şeriat vehim halindeki adaletsizliği affediyor. Çünkü bu gibi şeylerin bilinmesi çok zordur. İki veya daha fazla evlilik kendisine mübâh olan koca; hiçbir zan veya tereddüde mahal bırakmayacak derecede adaletli davranacağına güvenen kocadır. Tereddüd zayıf da olabilir.
Allah Teâlâ; «Adalet edemeyeceğinizden endîşe ederseniz, bu takdirde bir tane» buyurarak bunun adaletten uzaklaşmamaya daha uygun olduğunu bildiriyor. Yani tek eşle yetinme, zulüm ve azgınlığın bulunmaması için en müsait yoldur. Şu halde çok evliliğin meşru' kılınmasının dayanağı zulümden uzaklaşmaktır. Adalet şartı, adaletin gözetilmesinin vâcib oluşunu takviye için konulmuştur. Ancak her halü-kârda adaletin zor olduğuna da dikkat çekilmektedir. Allah Teâlâ Nisa sûresinin bir diğer âyetinde de şöyle buyurmaktadır: «Ne kadar özen gösterseniz de kadınlar arasında adalete güç yetiremezsiniz.» (Nisa, 129) Bu ifâde; gönüldeki temayüllerde adalete hamledilebilir. Eğer böyle olmasaydı, bu iki âyetin toplamı birden fazla evliliğin hiçbir şekilde caiz olmadığı sonucunu doğururdu. Daha önceki âyette geçtiği gibi «Tamamen de o tarafa meyletmeyin ki, onları muallakta bırakmış olmayanınız» buyurarak konu açıklanmaktadır. Yani Allah, kulun kal-bindeki meyillerini kontrol etmesine imkân olmayan noktalarda kulu affeder. Nitekim Hz. Peygamber son dönemlerinde Hz. Âişe'ye diğer kadınlarından daha

çok temayül ediyordu. Fakat öbürlerinin rızâsı ve izni olmadan ona özel bir davranışta bulunmuyordu. Hatta; Allah'ım, benim sahib olduğum konuda payım bu. Sahip olmadığım konudan dolayı da beni sorumlu tutma, diyerek gönlündeki temayülünden dolayı sorumluluktan kurtulmak istiyordu.
Muhammed Abduh der ki: Bu iki âyeti dikkatle okuyanlar, İslâm'da birden fazla kadınla evliliğin mübâh oluşunun çok zorunlu hallerin ortaya çıkardığı bir zaruret olduğunu görür ve anlarlar. Zaruretler ise ihtiyâç halinde sahibine haramı mübâh kılar. Ancak zaruret hali de adalet ve zulümden emin olma şartına bağlanmıştır. Bu zaruri hale rağmen, günümüzde birden fazla evliliğin sebep olduğu bozuklukları iyi düşünen kişi, çok evliliğin yaygın olduğu toplumun yaşamasının mümkün olmayacağı kanâatına kesinkes vanr. Doğrusu o ki; bir evde iki kadın bulunan ailenin durumu hiçbir zaman düzelmeyeceği gibi, orada nizâm ve düzen de bulunmaz. Erkek, eşleriyle birlikte evin düzenini bozmak için çalışır. Ve sanki eşlerden her biri diğerinin düşmanı gibidir. Sonra her eşten doğan çocuk, birbirine düşman hale gelir, öyleyse çok evliliğin doğurduğu bozukluk ferdlerden ailelere, ailelerden de milletlere intikâl eder.
Muhammed Abduh der ki: İslâm'ın başlangıç döneminde çok evliliğin bazı faydalan vardı. En önemlisi neseb bağıydı. Ve kişinin asa-biyyetini güçlendiren sıhrî yakınlıktı. O zaman günümüzdeki gibi zararları mevcûd değildi. Çünkü o gün, kadınların ve erkeklerin ruhunda din köklüce yer etmişti. Zarar görenin sıkıntısı zaranndan daha fazla olmuyordu. Ama günümüzde zarar her eşin çocuğuna babasına ve diğer akrabalarına kadar intikâl etmekte ve aralarında kin, düşmanlık tohumlarını ekmektedir. Zarar gören kadın, çocuğunu kardeşine düşman etmekte, kocasını çocuğunun hakkını yemekle İtham etmektedir. Koca, budalalığından en çok sevdiği karısına boyun eğmekte ve böylece bütün ailede bozukluk yayılmaktadır. Eğer çok evlilikten doğan kötülükleri ve musibetleri açıklayacak olsaydınız, mü'minlerin böyle bir evliliğe tevessül etmekten tüyleri ürperirdi. Çok evliliğin doğurduğu zararlar arasında hırsızlık, zina, yalan söyleme, hiyânet, korkaklık ve tezvirin yanı sıra katil olayları da bulunmaktadır, öyle ki çocuk babasını, anasını öldürmekte, baba evlâdını, karı kocasını, koca karısını katletmektedir. Bütün bunlar mahkeme kayıtlarında sabittir. casınm değerini bilmeyen, çocuğunun değerini bilmeyen, kendini bilmeyen, dinini bilmeyen, din adına bir takım surdan burdan öğrendiği hurafe ve sapıklıktan başka bir şey bilmeyen ve din namına bildiği şeylerden; Allah tarafından indirilmiş her kitabın ve her peygamberin uzak duracağı bir kadının; eğitilmesi durumu da bu konuda sizi önleyecek bir engeldir. Eğer kadın; sağlam bir dinî terbiye ile yetiştirilir ve onun dini duygulan yegane etken güç olursa; birden fazla evliliğin topluma bir zararı olmaz. Zarar, sadece kadınların kendilerine yönelik olur. Ama durum gördüğümüz ve duyduğumuz gibi olunca, birden çok evlilikle bir toplumun terbiye edilmesi imkânı yoktur. Binâenaleyh bilginlerin bu meseleyi iyice gözönünde bulundurmaları gerekir. Özellikle iktidarı elinde bulunduran ve kendi mezheblerine göre hüküm verilen hanefî-lerin bu konuda dikkatli olmaları îcâbeder. Hanefîler, dinin insanların faydası ve hayrı İçin indirilmiş olduğunu, karşılıklı zarar vermenin yasaklanmasının dinî bir kaide olduğunu inkâr etmezler. Binâenaleyh daha Önce mevcûd değilken herhangi bir zamanda bir konuda bozukluk ortaya çıkarsa,

şüphesiz ki, hükmün değiştirilmesi ve mevcûd duruma göre yeni bir hükmün konulması gerekir. Yani bozukluğu önlemek, faydayı celbetmekten Önce gelir.
Muhammed Abduh der ki: Böylece adaletsizlik endîşesi sözkonusu olunca; birden fazla kadınla evlenmenin kesinlikle yasak olduğu anlaşılmış oluyor.
Üstâd (Muhammed Abduh) ilk derste böyle söyleyerek âyeti tefsir etmişti. Sonra ikinci derste dedi ki: Birden fazla kadınla evlenmenin bir zaruret olduğu, gerçekleşmesi güç olan şartlara bağlandığı ve bunun sanki çok evliliğin yasaklanmış olduğu anlamına geldiği daha önce anlatılmıştı. Adalet edemeyeceğinden endişelenen kişinin, birden fazla kadınla evlenmesinin haram olduğu belirtilmişti. Ancak bazı arkadaşların anladığı gibi bu ifâdeden adalet edememe endîşesinin mevcudiyeti halinde nikâh akdinin bâtıl veya fâsid olacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü harâmlık geçicidir ve nikâh akdinin ibtâlini gerektirmez. Zîrâ kişi zulümden korkar ama zulmetmez. Veya zulmeder, sonra dönüp tev-be ederek adaletli davranıp, normal bir hayat yaşayabilir. (...)
Ben derim ki (Reşîd Rızâ); Taaddüd-i Zevcât, aslında evliliğin tabîatına aykırıdır. Esâs olan; bir erkeğin tek bir kadını olması ve o kadın nasıl kendisi için eş olarak o erkeği seçmişse, erkeğin de eş olarak o kadını seçmesidir. Ancak bazan toplumda zaruret hâsıl olur. Özellikle İslâm toplumunda olduğu gibi, savaşçı toplumlarda bu durum açıkça görülür. Binâenaleyh taaddüd-i zevcât bir zaruret için mübâh kılınmış ve zulmetmeme, haddi aşmama şartına bağlanmıştır. (...)
Frenklerden büyük bir topluluk çok evlilik mes'elesini; —kendi dinî gelenek ve alışkanlıklarının etkisiyle ve bilhassa kadınlara aşırı saygı gösterme gayretkeşliği ile— İslâm'a sürülmüş en büyük leke olarak görmektedirler. Özellikle birden fazla kadınla evlenen pek çok müs-lümanm halini görerek veya işiterek bu değerlendirmeye varmaktadırlar. Bazı müslümanlarm, Kur'an'ın koyduğu ve çok evliliğin cevazına neden olan şartlan, kayıtları nazar-ı itibâra almadan hayvani his-lerinin tatmininden İbaret davranışlarını gördükleri için veya bir kocanın evinde birçok eşin bulunması halinde aile yuvasında meydana gelecek bozukluğu, çocuklar arasındaki didişme, kin, nefret ve kıskançlıkları gördükleri için bu kanâati belirtmektedirler. Ne var ki, böylesine büyük ve sosyal bir konuda dış görüşüne bakarak hüküm vermek gerekmez. Aksine hüküm vermeden önce erkekle kadının tabiatına ve aralarındaki eşlik ilişkilerine, evlilikteki amaca, kadın ve erkek sayısının toplumlardaki miktarına, ev hayatının problemlerine, erkeğin kadının bakımını üstlenmesi veya aksi duruma, eşlerden birinin diğerinden bağımsız olmasına, insanlığın gelişme tarihine bakmak gerekmektedir. İnsanlığın bedevîlik döneminde; her erkeğin bir tek eşi bulunması ve bununla yetinmesi gereğinin mevcudiyetine bakmak îcâb etmektedir. Bütün bunlardan sonra; Kur'an'ın çok evlilik mes'elesini, istenen dinî bir konu olarak mı, yoksa çok daraltılmış şartlara bağlanmış zaruretlerin gerektirdiği bir ruhsat olarak mı değerlendirdiğine gözatmak îcâb etmektedir. Siz tıp bilimleriyle uğraşanlar, insanlar arasında erkeğin yapısıyla, kadının yapısı arasındaki farkı ve ayrılığı en iyi bilenlersiniz. Bizim bildiğimize göre, tabiatı îcâbı kadının erkeği istediğinden daha çok erkek kadım ister. Harem ağalarından başka tabiatı gereği kadına karşı istek duymayan hiçbir erkek bulunmaz. Ama tabiatları gereği, erkeklere arzu duymayan pek çok kadın vardır. Eğer kadının, bir erkek tarafından sevilmiş, ve erkeğin ilgisini çekmiş olma gibi

duygusu bu-lunmasaydı, bu günkünden çok fazla olarak pek çok kadının evlilikten uzak duracaktan görülürdü. Kadındaki bu arzu tabiî olarak soyun devamı içgüdüsünden doğan eğilimden farklıdır. Yaşlı erkekler evlenmek için süslenme ihtiyâcı duymazken, yaşlı dullarda bu ihtiyâç fazlasıyla duyulur. Benim değerlendirmeme göre; bunun sebebi, kadının tabiatında yer eden ve uzun asırlar boyunca süre gelen bir erkeğin himaye ve korumasına muhtaç olma duygusudur. Erkeğin kadına kol kanat germesi ise, ancak ona göstereceği temayül ve sevgiye bağlıdır. Bu sebeple nesiller boyu kadınlar bu fıtrî duyguyu hissetmişler ve bunun için çalışmışlar, netîcede nesilden nesile tevarüs eden bir meleke haline gelmiştir. Hattâ bir kadın, erkekten nefret eder ve hoşlanmaz. Ama bunun yamsıra ondan yüzçevirmez. îster yaşlı, İster her şeyden el etek çekmiş rahibe olsun, kadınlar, kendilerine temayül etmeyen, kadutfa-nn büyüsüne kapılmayan, arzularına koşmayan bir erkek görmekten rahatsız olurlar. Netîce olarak diyebiliriz ki; erkekte soyun devamı içgüdüsü kadından daha güçlüdür. Bu birinci mukaddimedir.
Sonra hikmet-i ilâhiyye gereği olarak, eşlerden birinin diğerine temayülünü sağlayan ve onu evlenmeye sevkeden ana faktör; türün korunmasını sağlayan tenasül içgüdüsüdür. Nitekim beslenme arzusunda ana hikmet, şahsın kendisini korumasıdır. Kadın, bir İnsanın normal olarak ömrünün yansı boyunca nesil vermeye elverişlidir. Bir İnsanın normal ömrü yüz senedir. Bunun sebebi ellisinden sonra çoğunlukla kadının gebe kalma gücünün zayıflamasıdır. Elli yaşını geçen ka-dınlarda âdet kanı kesilir, döllenmeyi sağlayan tenasül yumurtacıkları tükenir. Bu konuda ilâh: hikmet açıktır. Doktorlar bu konunun detayım daha iyi bilirler. Erkeğe bir kadından fazlasıyla evlenmek müsâadesi verilmezse, normal olarak toplumda erkeklerin ömrünün yarısı, evlilik amacının ana motifi olan tenasül içgüdüsünü muattal halde bırakmaya vesîle olur. Bir erkeğin kendi yaşında bir kadınla evlendiği farzedilecek olursa; bunun elli seneden fazla kalan ömrü boşa gitmiş olur. Bilhassa kendisinden daha da yaşlı bir kadınla evlenen ve normal hayat yaşayan kişiler için bu kural geçerlidir. Kendisinden daha küçük bir kadınla evlenen için bu süre daha az olur. Herhalükârda erkek elli yaşında bile 15 yaşında bir kadınla evlenecek olsa 15 yıllık ömrünü boşa geçirmiş olur. Kaldı ki, normal olarak erkeklerde bulûğ yaşına ermeden önce meydana gelen erken ölüm, yaşlılık vb. hastalıklar görülmekle beraber kadında, ancak âdetten kesilme yaşından önce bu gibi haller görülebilir. Hattâ bu farkı bazı Frenk filozoftan da görmüş olacaklar ki, şöyle demişler: Bir erkeği, bir yıl boyunca, 100 kadınla baş-başa bıraksak, bir yılda bir erkekten 100 insan doğabilir. Ama yüz erkeği, bir yıl, bir kadınla başbaşa bıraksak, en çok soy alabilme imkânımız yalnızca bir tek insandır. Kesin olarak görüş odur ki; böyle bir kadın sadece bir mahsûl verebilir. Çünkü erkeklerden her biri diğerinin ekinini bozar. Tabiî kurallar uyarınca neslin çoğalması durumunun önemini dikkate alanlar ve buna mukabil milletlerin durumunu gözö-. nünde bulunduranlar, bu şartı çok iyi görürler. Bu da İkinci mukaddime.
Sonra kadınlarda doğum oranı yeryüzünün büyük bir kısmında erkeklerden daha fazladır. Erkekler kadınlardan daha az doğdukları halde, ölüm, meşgûliyyet gibi engellere daha çok ma'rûz kalırlar. Bu sebeple erkekler, evlenmeme durumuyla kadınlardan daha çok karşılaşırlar. Genellikle savaşlarda, askerî ortamda ve eşlerin geçimini sağlamanın zor olduğu hallerde bu durum müşahede edilmektedir. Fıtrat

nizâmının temeli böyle olduğu için, milletlerin ve toplumlann geleneği ve alışkanlığı böyle cereyan ettiği için umumiyetle ailenin geçimi erkeğe aittir. İstisnalar müstesna. Şu halde evlenme çağına gelmiş bir erkeğe birden fazla kadınla evlenmeyi engellesek, kadınlardan bir çoğunun evlenme imkânlarının elinden alınması neticesi doğar. Halbuki kadının tabiatı soyunun devamını arzular. (...)
Şimdi de sizi, eşler arasındaki geçim durumunun temeline indirmeye çalışacak ve akıl ve fıtratın bu noktadaki hükmünü göstermeye gayret edeceğiz : Erkek; kadının koruyucusunun, evin efendisinin kendisi olmasını ister. Bedenî gücü, aklı, kazanma ve savunma yeteneğine sahip bulunması bunu gerektirir. Bunun için Allah Teâlâ; «erkekler kadınlar üzerinde kâimdirler.» buyurmaktadır. Kadın ise; sabırlı olduğu, yufka yürekli bulunduğu için, ev işlerinin sorumlusu ve çocukların terbiyecisi olmak ister. Daha önce de söylediğimiz gibi kadın, erkekle çocuk arasında ihsas ve düşünme vasıtasıdır. Kadın; erkek çocuğunu derece derece erkekliğe hazırlamak için kendisinin âciz olduğunun farkındadır. Keza kız çocuğunun da tabiî fonksiyonunu icra etmek için görevini üstlenmeye ve hassas olarak yetiştirmeye kendisini vazifeli sayar. (...)
Benimle birlikte beşeriyyetin gelişim tarihini araştıracak olur da; evlilik ve aile ya da evlilik ve üretkenlik konusunda inceleme yapacak olursanız, hiçbir millette erkeğin bir tek kadınla yetindiğini göremezsiniz. Nitekim bu canlıların pek çoğunun özelliğidir. Bu konunun tabiî nedenini açıklama sadedinde değildir elbette. Bilâkis araştırmalar göstermiştir ki; vahşî kabilelerde kadınla erkek arasında anlaşmaya bağlı bir hak vardır. Anne evin reisidir. Çünkü genellikle baba belirlenmiş değildir. Fakat insanlık ilerleyip geliştikçe, bu karışık ve ortaklaşa hayatın zararını farketti ve genelleşmeden özelleşmeye doğru meyletti. Kabiledeki ilk özelleşme; bir kadının bir erkeği olması, kabilenin başka erkekleriyle birleşmemesi oldu. Bu gelişme devam etti. Nihayet bir erkeğin belirli bir sayıyla sınırlandırılmaksızın birkaç kadına sahip olması noktasına geldi. Kadın sayısı sınırlı değildi. Mümkün olduğu miktara bağlıydı. Böylece aileler tarihi yeni bir döneme geçti. Burada baba, soyun direği ve yuvanın temeli oldu. Nitekim son dönem Alman ve İngiliz bilginleri aile tarihiyle ilgili kitaplarında bu konuyu açıklamışlardır. Buradan hareketle Frenkler, bu tekâmülün sonuçta bir erkeğin bir kadını olması gerektiği noktasına ulaşmışlardır. Bu ana ilkedir. Ve bu ilkenin bütün evlerde geçerli olması gerekir. Ama tabiî ve sosyal gelişmelerle, kadınların menfaati, toplumun menfaati ve tabiî yeteneklerinin gereği olarak bir erkeğin birden fazla kadına kol kanat germesini gerektiren hallerde durum ne olacaktır? Acaba bu Özelleşme sonucu günümüzde hangi toplumda erkekler, bir tek kadınla yetinme gereğini duymuşlardır? Bize bildirilebilir mi? Avrupa'da yüzlerce, binlerce erkekten zina etmeyen kaç erkek vardır? Hayır, erkek tabiatı, ırsî kabiliyetleri gereği olarak tek bir kadınla yetinemez. Çünkü kadın her zaman erkeğin isteklerini karşılamaya yeterli değildir. Keza her vakit kadın, bu isteğin ürününü vermeye kabiliyetli olamaz. Ki bu ürün nesildir. Erkekte birleşme isteği, hiçbir vakte bağlı değildir. Ama kadının bunu kabul etmesi vakte bağlıdır. Bazı vakitlerde kadın bunu isterken, bazı zamanlarda istemez. Kadının erkeği kabulünün tabiî motifi —fıtrî gücü dengeli olduğu takdirde— ancak âdetten temizlenme sonrasıdır. Âdet ve hamilelik anında ise tabiatı gereği birleşmek istemez. Öyle sanıyorum ki; kadın

erkeği memnun etme isteğini kendi ruhuna yerleştirmemiş olsa ve bundan zevk duymasa, birleşme anında duyduğu zevki hatırlayıp buna dayalı hayaller Iturmasa, birleşmeyi tekrarlamak için yeni bir istek duymaz. Özellikle eğitimin etkisi ve genel alışkanlıkları nedeniyle kadınlar temiz kaldıkları günlerin çoğunda bile, erkeklerden kaçarlar. Çünkü üretimin ana ilkesi olan aşılama için, kadının her anı müsâid değildir. Bu açıklamadan anlaşılıyor ki; erkeğin bir tek kadınla yetinmesi; tabiatı icâbı kadının kendisini kabule elverişli olmadığı uzun günler boyunca, kadına doğru hızla istek duymasını gerektirir. Bunun en belirgin hali âdet, hamilelik ve doğum sonrası halidir. En azı ise emzirme süresidir. (...)
Bu mukaddimeleri dikkatle okudunuzsa, detaylarını, temellerini iyice öğrendinizse, aşağıdaki neticelerin ortaya çıktığını görürsünüz. Aile hayatında mutluluğun temeli, erkeğin bir tek eşi olmasıdır. İnsanlığın tekâmülünün en yüksek noktası budur. İnsanların eğitimle yönlendirilmesi gereken nokta da budur. Buna inanmak ve kabullenmek gerekir. Ancak zaman zaman insanların bu esâsı tüm olarak benimse-melerini önleyen engeller zuhur edebilir. İhtiyâçlar; bir erkeğin birden çok kadını kanadı altına almasını gerektirebilir. Bu konuda kadın ve erkeklerin menfaati bunu îcâb ettirebilir. Sözgelimi bir erkeğin, kısır bir kadınla evlendiği halde soyunu devam ettirmek için, başka bir kadına başvurması îcâb edebilir ve bu her ikisinin de menfaatma olabilir. Bu gibi hallerde kadın, kendisini boşamaması kaydıyla kocasının başka bir kadınla evlenmesine müsâade edebilir. Özellikle krallar ve hükümdarlar için bu husus geçerlidir. Yahut kadın, artık her türlü verimlilikten uzak bir yaşa girer, kocasının daha başka kadınlarla ilişki kurmaya müsâid olduğunu görür ve kocasına evlenmek için izin verir. Kendisini çocuklarının terbiyesine ve eğitimine verebilir. Veya erkek tek bir kadının kendisi için yeterli olmayacağını, tabiatı gereği daha çok ilişki kurmak istediğini kabul edebilir. Ancak eşinin tabiatı bunun tamamen tersi olabilir. Ya da kadının âdet görme süresi her ayda 15 güne kadar çıkabilir. Bütün bu durumlarda erkek; ya ikinci bir evlilik yapmak zorunda kalacaktır veya dini, malı ve sıhhati mahvedecek olan zinaya yönelecektir. Zina ise, bir başka eşin eklenmesinden aralarında eşitlik ve adalet kurmak kaydıyla daha kötüdür. Ancak İslâm'da birden fazla evliliğin mubah olmasının şartı adalettir. Bunun için birden fazla evliliği yasaklayan toplumlarda zina normal kabul edilmiştir. Birden fazla evlilik, toplumun menfaati için de gerekebilir. Sözgelimi; kadınlar sayı i'tibâriyle fazla olurlar. Bu da bugünkü İngiliz toprağında olduğu gibi fuhşun fazlalaşmasına neden olur. Savaşan her ülkede bin-lerce erkek ölüme gider ve bu sebeple kadın sayısı artar. Bu da kadınların çalışmalarını zorunlu kılar. Tabiî ihtiyâçlarını gidermek için çaba harcamalarım gerektirir. Halbuki kadınların çoğunlukla yaptıkları işler karşılığında elde ettikleri bedel, kendi giderlerinden başka bir şey değildir. Kadınlar kendilerini kazanç uğrunda feda ettikleri takdirde, elbette ki bunun sonu huzursuzluk ve mutsuzluk olacaktır. Garantisi olmayan kadın, kendini satarak ayakta durmak gereğini duyarsa rahatsız olur. Bilhassa babasız dünyaya gelecek çocukları onu rahatsız eder. Çocuk emzirme, çocuk yetiştirme gibi doğum sonrası haller de onu huzursuz kılar. Nitekim İngiliz kadın yazarlardan bir kısmı fabrikalarda ve diğer işyerlerinde çalışan, kendilerini ve namuslarını heba etmekten başka çıkar yolu bulmayan pek çok kadım görünce birden fazla evliliğin gerektiği kanısına varmışlardır. İslâm,

zaruretler gerektirdiği ve zaruret kaydı ile sınırlı olduğu, erkeklerin genellikle menfaat-tan çok şehevî isteklerinin gâlibiyyeti sebebiyle bu yola yöneldikleri için çok evliliğe müsâade etmiştir. Fakat esâs olan; tek kadınla yetinmektir. İdeal şekil de budur. Birden fazla kadınla evlenmek —İslâm'a göre— bir emir değil, bir ruhsattır. îstenen ve arzu edilen bir çözüm değildir. Sadece zaruretin gerektirdiği bir izindir. Âyetin belirttiği ve tekrar tekrar üzernde durduğu gibi bu izin belirli şartlara bağlıdır, sının mahdûddur.[5]
Şerîat-i Muhammediye erkeğe dört kadınla evlenme izni vermiştir. Ancak bunu, aralarında adalet yapabilme gücüne bağlamıştır. Aksi takdirde birden fazlasıyla evlenmek caiz olmaz. Nitekim Allah Teâlâ: «Adalet edemeyeceğinizden korkarsanız bir tane ile yetinmek gerekir.» buyurmaktadır. Eğer erkek eşlerinden her birinin hakkını tâm olarak veremezse evin düzeni bozulur, ailenin geçimi kötüleşir. Evin düzenini ayakta tutan ana direk, aile fertleri arasındaki birlik ve uyuşmadır. (...) Gerek Hz. Peygamber gerekse ashâb-ı güzîn, Hulefâ-İ Râşidîn ve o günden bu güne sâlih bilginler birden fazla kadınla evlenmişlerse de eşler arasında adalet gözetmek için Allah'ın emirlerine itinâ etmişlerdir. Gerek Hz. Peygamber, gerekse o'nun ashabı ve sâlih kişiler; eşlerinden birinin sırası olduğu akşam, onun izni olmadan diğer eşinin odasına dahi girmezlerdi. Hattâ Hz. Peygamber hasta iken bile omuzlarda taşınarak eşlerinin evine götürülürdü. Maksad adaleti korumaktı. Eşlerinden hiçbirinin evinde sürekli kalmaya razı olmamıştı. Birinin yarandayken yarın kimin yanındayım? diye sorardı. Eşleri o'nun Hz. Âişe'nin sırasını sorduğunu anlamışlar ve hastalığı boyunca Hz. Aişe'-nin yanında kalmasına izin vermişlerdi. O buna razı mısınız? dediğinde, hepsi evet demişlerdi. Görülüyor ki, Hz. Peygamber eşlerinin rızâsını almadan Hz. Âişe'nin evinde kalmamıştır. (...) Hattâ fakîhler derler ki: İmamların icmâına göre; birden fazla kadınla evlenen kocanın, evin yerleşimini taksim konusunda da eşitliğe riâyet etmesi vâcibdir. Keza aralarındaki nafaka dağıtımında da aynı eşitliği koiuması gerekir. Hattâ demişlerdir ki; bir deliye velayet eden kişinin, deliyi eşleri arasında gezdirmesi îcâb eder. Yine fakîhler derler ki; bir eşinin sırası olan akşam erkeğin diğer eşlerinin yanma girmesi caiz değildir. Ancak girmeyi mübâh kılan bir zaruret bulunursa caiz olur. Fakat kocanın evin dışında karısına selâm verip, içeri girmeden dışardan halini sorması caizdir. Fıkıh kitapları sırası gelen eşin yanma girmek istediği zaman, karısı kapıyı kapayacak olursa, kocanın o kadının odasında yatıp başka bir odaya geçmemesi gerektiğini, ancak soğuk ve benzeri bir engel olursa geçebileceğini belirtirler. Hanefî bilginler derler ki; âyetin zahirinden anlaşılıyor ki; adalet, ev seçmede, giymede, yemede, sohbette farzdır. Ancak cinsî temasta farz değildir. Bu konuda çok temas isteyenle, hiç temas edemeyen veya organı kesik olanla hastalanmış ve sağlıklı olan arasında fark yoktur. Onlar derler ki; âdâlet eşliğin hakkıdır. Ve şer'an diğer haklar gibi kocaya vâcibdir. Çünkü bunlar arasında bir farklılık yoktur. Hanefî fakîhler derler ki; koca adaletli davranmaz ve bu sebeple hâkimin huzuruna çıkarılırsa, onu bu davranışından nehyetmek ve azarlamak vâcib olur. Eğer yine tekrarlarsa ona sopa cezası verilir. Hapis cezası verilmez. Bütün bunlar, birleşmenin aslî maksadını korumak gayesine mahsûstur. Birleşmedeki asıl amaç, iyi davranmak ve geçimde yardımlaşmaktır, lefet etmeye aldırmaksızm nasıl birden fazla kadınla evlenebiliriz? tinime ihtimâli bulunmayan hükümlerden sonra; eşler

arasında —bırakın bu ihtimâlin gerçekleşmesini— adaletli davranmaya güç yeti-rememe ihtimâli bulunursa nasıl birden fazla kadınla evlenmek caiz olabilir? Biz, fânî olan arzularımızı tatmin etmek ve belirli zevkler elde etmek için ortaya çıkacak bozukluklara ve şerefli şerîate muhâ-
Bunca şer'î tehdîdlerden ve onca zorunluluklardan ve te'vîl, değiş-Bu, ana ilkenin aksinedir ve kemâlin tersinedir. Ruhun huzurunu sağlayan dostluk ve merhamete aykırıdır. Bunlar ise aile hayatının temelleridir. (...) Bir müslümanın; ancak zaruret halinde bu yola başvurması ve buna başvururken de Allah'ın şart koştuğu adalet ilkesine sarılması gerekir.[6]

Çok Evlilik Emir Değil Ruhsattır

Taaddüd-ü zevcâtta, muhafazakâr davranmakla beraber, adaleti gözetememe endişesiyle birisiyle veya mâlik olduğu cariyeyle yetinmek hakkındaki bu ruhsat...
Evet —Muhafazakârlıkla beraber— bu ruhsat; hikmetin berraklığını ve bu hikmetteki kurtuluşu hissettiriyor. Bir zamanlar insanlar, kendilerini yaratan Rablarına karşı bilgiçlik taslayarak kendilerinin, insanın hayatı, yaratılışı ve mevzuatı hususunda Allah Teâlâ'nın bilgisinin üstünde bir bilgiye sahip olduklarını iddia ediyorlardı. Çünkü onlar bu ve diğer hususlarda sırf hevâ, arzu, cehalet ve körlüklerine dayanarak konuşuyorlardı. Bütün bu hâdiseler ve zaruretler için konulan bu kanunların yapılışında Allah Teâlâ'nın İrâde ve kudretini hesaba katmadan, meseleyi bu açıdan mütâlâa ediyorlardı!
Bu, câhilce, amiyane bir iddiadır. Bu bir küstahlıktır, edebsizlik-tir... Bu bir küfürdür, sapıklıktır. Fakat söyleniyor... Ne yazık ki, küfür ve dalâlette bulunan utanmaz nankörler, bu kör cehaletin içinde eridiler gittiler Zîrâ onlar, Allah'a ve şerîatine karşı böbürleniyorlar. Allah Teâlâ'nın büyüklüğü karşısında, kendilerinin daha büyük olduklarını izhâr etmek istiyorlardı. Onlar, bu dine pusu kurmak için en nâzik noktalardan, korkmadan, kendilerini emniyette hissederek Allah'a ve O'nun yoluna çamur atıyorlardı.
Bu meseleyi —taaddüd-ü zevcâtın İslâm'ın yerleştirdiği muhafazakâr şekliyle mübâh olması meselesi— açıklık, kat'İyyet ve kolaylıkla ele almak gerekir. Bulunduğu pratik ve realist vakıaları bilmek yerinde olur. (...............)
îslâm, erkeklerin —hiç bir kayd ve şarta bağlanmadan— on tane, daha fazla veya daha az kadınlara sahip oldukları bir zamanda geldi. Erkeklere şöyle seslenerek geldi: Bir hudûd vardır. Müslüman hiçbir zaman bu hududu çiğnemeğe yeltenmez. O da dörttür. Bir kayd vardır : O da adaletin gözetilmesidir. Aksi tadîrde, bir taneyle yetininiz. Veyahutta mâlik olduğunuz cariyenizle iktifa ediniz.
İslâm hiç bir zaman bu meseleyi başıboş bırakmamış sadece meseleyi sınırlandırmıştır. İslâm, işi erkeğin arzusuna terketmek için değil, taaddüd-ü zevcâtı adaletle zabt-u rabt altına almak için gelmiştir. Aksi takdirde verilen ruhsatı men'ederdi.
Peki îslâm bu ruhsatı niçin vermiştir?
Çünkü İslâm insani bir nizâmdır. İslâm, pratik ve müsbet bir nizâmdır. İnsanın fıtrat ve yapısına uygun bir nizâmdır. İnsanın zaruret ve vakıalarına muvafık bir

nizâmdır. îslâm, muhtelif zaman ve mekânlarda, çeşitli durumlarda insanın dâima değişme halindeki hayat gerçeklerine uygun bir nizâmdır.
îslâm, pratik ve müsbet bir nizâmdır. İslâm; insanı, içine düştüğü bataklıktan, içinde bulunduğu durumdan kurtarıp yükseklere, fıtratını inkâr etmeden, değiştirmeden yüksekliklerin en son noktasına çıkarmak ister. Değer ve kıymetlerini bozmadan, ihmâl etmeden... İnsanın şüpheye düştüğü, yanıldığı noktalarda zorluğa ve zulme başvurmadan yükseltir.
Çünkü İslâm, insanın fıtratını ve hayat gerçeklerini yıkıp toz eden kof palavracılığa, silinmeye mahkûm zerâfete, başıboş ve hayalî idealizme dayanmayan bir nizâmdır. İslâm, insanın yaratılışına ve cemiyetin nezâfetine dikkat eden bir nizâmdır. Bunun için, bu gerçekleri sarsan zaruretlerin tokmağı altında ahlâkı bozmaya ve cemiyeti kirletmeye ma'tûf maddî bir esâsın getirilmesine asla müsâade etmez. Bilakis, ferd ve cemiyetin kolaylıkla yapabileceği, ahlâkî yapıyı ve cemiyetin temizliğini koruyabilecek esâsların konulmasını her fırsatta şiddetle teşvik eder.
Gelin, İslâm nizamındaki bu esâsların hususiyetlerini beraber inceleyelim. Önce taaddüd-ü zevcât meselesini ele alalım. Bakalım neler göreceğiz?
İlk olarak... —Gerek günümüzde, gerekse tarihte— birçok cemiyetlerin pratik hayatında evlenme çağma gelmiş kadınların, evlenme çağına girmiş erkeklerin sayısını aştığı bir vakıa olarak göze çarpar.
Ancak bir takım cemiyetlerde rastlanan bu farklılığın, tarihin hiç bir devresinde dörtte bir oranına düştüğü görülmemiştir. Her zaman bu nisbet muayyen bir oran dâhilinde kalmıştır.
Peki, muhtelif cemiyetlerde sık sık tekerrür eden bu meseleyi nasıl halledeceğiz? Bu; inkârı hiç bir fayda te'mîn etmeyen bir meseledir.
Omuz mu silkeceğiz buna? Yoksa insanı nefsiyle başbaşa bırakarak, zamana ve tesadüflere mi terkedeceğiz?
Efendim bu mesele omuz silkmekle falan halledilmez! Aynı zamanda böyle bir şey insanın şeref ve şahsiyetine itibâr etmeyen beşer cinsine hürmet beslemeyen bir cemiyetten de beklenemez! Şu halde bir nizâm lâzım, icrâât lâzım... İşte o zaman kendimizi üç ihtimâl karşısında buluyoruz :
I- Evlilik çağına gelmiş her erkeğin, evlilik çağına gelmiş bir kadınla evlenmesi... Bu durumda —meydana gelen farkın derecesine göre— bir veya daha fazla kadın açıkta kalacaktır. Böylece hayatım —veya hayatlarını— erkek yüzü görmeden geçireceklerdir...
II- Evlilik çağma girmiş her erkeğin, evlenme usûllerine göre meşru* olarak ancak bir kadınla evlenmesi... Bu durumda cemiyet içerisinde eşleri bulunmayan kadınlardan biri veya bir çoğu ister istemez metres hayatına veya sefîh bir hayata itileceklerdir. Netîce olarak erkeği, karanlık ve haram yerlerde bir metres, bir dost olarak tanıyacaklardır.
III- Erkeklerin —bir kısmının veya hepsinin— birden fazla kadınla evlenmeleri... Diğer kadınların erkeği, karanlık ve haram yerlerde bir dost, bir metres olarak değil apaçık bir yerde şerefli bir koca olarak tanımaları...
Hayat boyunca erkek yüzü görmemiş bir kadının durumu gözönü-ne getirilecek olursa; birinci ihtimâl insan fıtratına aykırıdır, beşerî tâkatm dışındadır. Kadının kazanç ve işte erkekden müstağni olduğunu .iddia eden palavracılar ne derlerse

desinler, hakikati hiç bir zaman değiştiremezler. Çünkü mesele, insanın fıtratına yabancı, bu palavracı, sathî görüşlü, donuk fikirli heriflerin zannettiklerinden daha da derindir. Zîrâ bin türlü iş, bin türlü kazanç kadını, tabiî hayatındaki fıtrî ihtiyâçlarından müstağni kılamaz... Bu, ister vücûdunun veya fıtratının istekleri olsun, ister ev bark sahibi olmak, hayat arkadaşı aramak gibi aklî veya ruhî istekler olsun, netice itibariyle aynıdır, değişmez... Erkek çalışır, kazanır, fakat bu ona kâfî değildir. Bir hayat arkadaşı edinmek ister, İşte —bu husûsda— kadın da erkek gibidir. Çünkü ikisi de aynı köktendirler.
İkinci ihtimâl; tertemiz İslâm prensiblerine, afif İslâmî cemiyet kaidelerine ve kadının insanî şeref telâkkisine temâmen zıttır. Şu fuhşun, cemiyet içinde yayılmasına göz yumanlar yok mu, işte onlar Allah'a karşı bilgiçlik taslayan ve O'nun şeriatı önünde büyüklenenlerdir. Çünkü onlar kendilerini bu küstahlıktan men'edecek meydanda hiç kimse göremiyorlar. Aksine bu dine pusu kurmak için gece gündüz var güçleriyle çalışan eşkiyâlan buluyorlar yanlarında!..
Üçüncü ihtimâl: İslâm'ın seçtiği yoldur. Çünkü, İslâm bu yolu seçerken, omuz silkmenin, palavracılığın, yüksekten atmanın hiç bir zaman fayda vermeyeceği hakikatler muvacehesinde, bir takım kayıtlarla zabt u rabt altına alıyor. İslâm, insanın müsbet gerçekleriyle —fıtratıyla, hayatındaki faaliyetleriyle— yanyana, atbaşı yürüdüğü için bu yolu seçmiş bulunuyor. Evet, İslâm dâima temiz yaratılışa ve sâf cemiyete hürmet beslediği için bu yolu seçiyor. İslâm, insanı sefahatin bataklığından tutup çıkarmak, yükseklere yüceltmek, yükseklerin en son noktasına yerleştirmek için bu yolu ta'kîb ediyor. Ama nasıl? Kolaylıkla, güzellikle, pratik olarak!..
İkincisi; ister eski, ister yeni insan topluluklarında olsun, dün, bugün, yann velhâsıl kıyamete kadar insan hayatının bir yönü dâima göze batar.
Bunu kimse inkâr edemez veya bilmemezlikten gelemez.
Görüyoruz ki; erkeğin en verimli çağı, yetmiş yaşma kadar olan devredir. Kadının çocuk yapabilme çağı ise takriben elli yaşlarına kadardır. Görülüyor ki, burada erkeğin hayatındaki verimlilik çağı ile kadının hayatındaki çocuk yapma çağı arasında ortalama olarak yirmi yaş fark vardır. Şüphesiz, cinslerin farklı olması ve sonra birleşmeleri, hayatın nesillerle devam etme hedefine ma'tûftur. Hal böyle olunca, erkekteki fazla olan verimlilik devresinden fayda te'mîn edemeden hayattan el etek çekmek, hiç bir zaman umûmî fıtrat kanunlarıyla bağdaşamaz. Fakat bu, ancak —her zaman ve her yerde her halükârda— geçerli fıtrî hakikatlerle dâima ittifak halinde bulunan —bu ruhsat— kanununu koymakla imkân dâhiline girebilir. Ferdî zorlama yolunu tutmadan. Bu fıtrî hakikatlere cevap verebilecek umûmî sahalar koyarak. Gerektiği zaman hayattan istifâde edilmesine müsamaha göste-rerek... İşte bu, fıtrî hakikatler dâima ilâhi kaynaktan beslenen kanunî tevcîhâta uygundur. Beşerî kanunların sayısı çok değildir. Çünkü beşeriyyetin kısır düşünceleri bunu anlamaktan uzaktır. Uzak yakın bütün hâdiseleri idrâk edemez. Her türlü ihtimâlleri göz önünde bulun-duramaz.
Karı ve koca fıtrî vazifelerini yerine getirmek arzusu duydukları halde —hastalık veya yaşlılıklarının buna engel teşkil etmesi— yukar-daki hâdiselerdendir. Bununla beraber karı ve koca hayat arkadaşı olmaları sebebiyle aralarındaki bağların

kopmasını istemez ve ayrılmaktan şiddetle kaçınırlarsa, böyle durumlarda hangi yola baş vurabiliriz?
Sadece omuzlarımızı silkerek, her birinin kafalarım duvardan duvara vurmaya mı terkederiz?... Yahut da başıboş palavracılık veya yapmacık bir zarafet olarak mı karşılarız?!..
—Dediğimiz gibi— omuz silkmekle hiç bir mesele halledilmez. Palavracılık ve yapmacık nezâket insanlık hayatı ve onun gerçek problemlerinin ciddiyetiyle bağdaşamaz...
îşte böyle bir zamanda kendimizi —bir defa daha— üç ihtimâl karşısında buluruz:
I- Erkeği şehvetini frenlemek ve bu fıtrî arzudan vazgeçirmek için kanun kuvvetine baş vurmak. Ve ona şöyle demek : Ayıp be adam! Bu sana yakışmaz. Hele hele kadın hakkındaki hak ve şeref ile hiç bağdaşamaz!
II- Erkeği başıboş bırakıvermek. İstediği kadını metres edinsin. İstediği kadınla düşüp kalksın. Böylece sefîh bir hayat yaşasın.
III- Erkeğin —zaruret halinde— birden fazla kadınla evlenmesini meşru* kılmak. Hem de ilk karısının nikâhını muhafaza ederek...
Birinci ihtimâl; fıtrata aykırıdır. İnsan takatinin dışındadır. Er-. keğin nefsi ve asabı değerlerine zıttır. Zîrâ —biz, erkekde kanun ve kuvvet yoluyla bu fıtrî arzuya karşı bir nefret uyandırdığımız zaman— bu aynı zamanda kendisine bu ağırlığı ve cehennemi hayata tahammülü yükleyen erkeklik hayatına karşı bir nefret olur...
îslâm buna rızâ göstermez... Çünkü İslâm, evi bir sükûnet yeri, kadını bir arkadaş, bir örtü olarak kabul eder.
îkinci ihtimâle gelince... Bu, İslâm'ın hilkat kanunlarına aykırıdır. Aynı zamanda Allah Teâlâ'nın hayvanlardan üstün kıldığı insanın, insanlığına lâyık olabilmesi için beşerî hayatın gelişip yükselmesinde, temizlenip tezkiye edilmesinde ta'kîb ettiği hareket tarzına zıttır!..
Üçüncü ihtimâle gelince... Evet, bu tek başına müsbet fıtrî zaruretleri ve İslâm'ın; hilkat kanunlarında ta'kîb ettiği seyri bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. İlk hanımı evlilik hayatlarına hür-meten muhafaza ediyor. Karı-kocayı aralarındaki sevgi ve hâtıralarla başbaşa bırakıyor. Netice itibariyle insanın kolay, mutedil ve pratik yoldan büyük adımlar atmasını kolaylaştırıyor...
Bu ve benzeri hususlar, kadın çocuk yapmak istediği halde çocuğu olmaması durumlarında da görülmektedir. O zaman önümüzde sadece iki yol vardır, üç değil...
I- Karısını boşayıp insanın fıtratında mevcûd olan çocuk sahibi olma. arzusuna cevap verebilecek başka bir kafıınla evlenir.
II- Veya ilk karısıyla olan ailevî bağlan koparmadan başka bir kadınla evlenir.
Şımarık erkeklerle, çığırtkan kadınlardan bir kısmı birinci yolun müdâfaasına yeltenebilirler. Ama kadınların en azından yüzde dok-sandokuzu; kocalarına, bu yolu tavsiye edenlere terinle karşılık vereceklerdir. Hiçbir karşılık gözetmeksizin kadınların evini başına yıkan bir yoldur bu.
Nitekim, kısır olup da bu kusurunu evlenme anında açıklayan kadınlar çok azdır. Çok kere kısır kocalar karılarının daha evvelki kocalarından yanlarında getirmiş oldukları küçük çocukları severek kendileri için bir rahat ve ünsiyyet vesilesi kabul

ederler. Bu küçük yavrular ile —kendi çocukları olmamalarından dolayı her ne kadar üzüntü duyarlar ise de— evlerinin içi neş'e ve hareket ile dolup taşar. Böylece biz lâf kalabalığına ve şaklabanlığa mahal bırakmayacak şekilde meseleyi pratik hayatın realitesi olarak düşünmeye çalıştık. Kat'î ve ciddî mevzularda boşboğazlığın ve iğrenç komedyenliğin yeri yoktur...
Biz, ulvî hikmetin pırıltılarını bu ruhsatın göstermiş olduğu nas-larda bulduk. Çünkü bu ruhsat, aşağıdaki âyet-i celîleyle tahkîm edilmiştir :
«Sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Adaleti gözetemeyeceğinizden endîşe ederseniz, bir tane ile iktifa edin.» (Nisa, 3)
Nitekim ruhsat, fıtrî gerçeklere ve hayatî hakikatlere cevap verici mâhiyyettedir. Çeşitli pratik fıtrî zaruretlerin ağırlığı altında cemiyetin çözülüp dağılması gibi büyük bir tehlikeye karşı koruyor... Kayda gelince... Bu, aile hayatını taşkınlık ve ayrılma gibi felâketlere karşı himaye ediyor. Kadım zulüm ve baskıdan koruyor. Zaruret olmaksızın sırf küçük düşürmek için girişilen tarruzlara karşı kadının şeref ve haysiyetini koruyucu tedbirler alıyor. îzzet-i nefsinin icâbı ve zaruretlerin yüklediği vazifeleri garanti altına alıyor.
İslâm'ın ruhuna ve onun ta'lîmâtına vâkıf olan birisi, kalkıp «Ta-addüd-ü zevcât sadece erkeğin yararına olan bir şeydir....îçtimâî veya fıtrî zaruretler nazarı itibâra alınmadan yapılmış bir tercihtir... Bu, hayvânî bir şehvet hırsından başka bir şey değildir... Bu, kadın arkadaşlarla erkek arkadaşlar arasında yapılan değişim gibi zevceler arasında yapılan bir değişimdir.» diyemez.
Çünkü bu, zaruretler karşısında baş vurulan bir kapıdır. Problemler karşısında tercih edilen bir çözüm yoludur.
Hem taaddüd-ü zevcât, pratik hayatın bütün gerçeklerine eğilen îslâmî nizâmda hiç bir kayd ve şarta bağlanmadan başıboş bırakılmış da değildir.
Eğer bir grup bu ruhsatı ana gayesinden başka yönlere saptarsa, erkekler, ailevî hayatı bozmak ve kadını hayvani arzuların bir metâı durumuna getirmek için bu fırsatı değerlendirme yoluna giderlerse. Taaddüd-ü zevcâtı erkek dostlarla kadın dostlar arasındaki değişim gibi zevceler arası bir değişim telâkki ederler ve bunun yanında bozuk şekliyle «harem» hayatını tercih ederlerse... Bu, İslâm'a uymaz. Bu tip kişiler İslâm'ı temsil etmekten fersah fersah uzaktırlar... Çünkü onlar İslâm'ın mübarek, temiz ruhunu idrâk edemedikleri için bu hale gelmişlerdir. Bunun asıl sebebi, İslâm'ın hükmetmediği bir cemiyette hayat sürmeleri, İslâmî esâslara hayat hakkı tanımayan bir cemiyette yaşamalarıdır. İslâm nizâmının hâkimiyyetinden mahrum bir cemiyette. Halkı, İslâm'ın prensiblerine, İslâm'ın tevcîhâtma, İslâm'ın âdâb ve erkânına ve İslâm'ın getirdiği geleneklere davet edecek müslüman bir iktidardan uzak talihsiz bir cemiyette...
İslâm nizamından ve İslâm şeriatından kopmuş İslâm düşmanı bir cemiyet, şüphesiz bu sapıklığın ilk sorumlusudur. Evet, başıbozuk «harem» hayatının bu hale getirilmesinde baş rolü oynayan bu cemiyet şeklidir. Aynı zamanda ailevî hayatı, behîmî arzuların tatmin sahası haline getiren yine bu gayr-i îslâmî cemiyettir. Bu durumu kim düzeltmek isterse insanları İslâm'a, İslâm'ın şeriatına ve İslâm'ın yoluna davet etsin... Evet, halkı temizliğe, nezâkete, doğruluğa ve i'tidâle çağırsın... Bu bataklıktan kurtulmak isteyen insanları, İslâm'a davet etsin, îslâmî hükümlerin bir kısmım alıp bir kısmım bırakmaya değil, İslâm'ı, hayatın bütün

cephelerini kuşatıcı parçalanma kabul etmez bir bütün olarak kabullenmeye çağırsın... Çünkü İslâm, mütekâmil bir nizâmdır. Çünkü İslâm, beşerî hayatı kucaklayan külli, cihanşümul Ur sistemdir...
Âyet-i celîle'de istenen adalet; muamelelerde nafakada ve cinsî münâsebette adalettir. Kalbi arzu ve duygulardaki adalete gelince...
Hiçbir kimseden böyle bir şey taleb edilemez. Çünkü bu insanın irâdesi dışındadır. Allah Teâlâ bu sûrede diğer bir âyet-i kerîme'de bu nevî adaletten şu şekilde bahseder:
«Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız. Bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki, öbürünü askıdaymış gibi bırakmayasınız.» (Nisa, 129)
Bazıları bu âyet-i celîleden taaddüd-ü zevc&tın haram olduğuna dâir delil çıkarmak sevdasındadırlar. Fakat mesele hiç de böyle değildir... Allah'ın şeriatı, sağdan verip soldan alma gibi, bir âyette emrederken bir diğer âyette yasaklamaz. İstenilen adalet —ki bu tahakkukundan korkulduğu zaman terkedilir— muamelâtta, nafakada, muâşe-râtta, cinsî münâsebette ve diğer durumlarda yerine getirilmesi istenen adalettir. Hiç bir husûsda kadınlarından birini noksan bırakmayacak, veya diğerinden daha makbul saymayacak şekilde bir adalet... Tıpkı peygamber —salât ve selâm o'na olsun—in yaptığı gibi... Ki o, beşeriyetin tanıdığı insanların en yücesi ve en âdilidir. Çevresinde bulunanlardan, hattâ eşlerinden hiç birisi o'nun Hz, Âişe'yi (r.a.) hepsinden fazla sevdiğini, ona gönülden bir sevgi ile bağlandığım ve bu sevginin sadece ona mahsûs olup diğerleriyle paylaşmadığını bilmeyen yoktu. Çünkü kalbler sahibinin mülkü değildir. Zîrâ «kalb Rahmân'm iki parmağı arasındadır.» İstediği tarafa çevirir... Halbuki Peygamber efendimiz (s.a.) dinini ve kalbini daha iyi biliyordu. Ve şöyle dyordu:
«Allah'ım! Mâlik olduğum şeyde benim payım budur. Senin mâlik olup da benim mülküm dâhilinde olmayan şeyden dolayı beni levmet-me.»
Bu noktayı geçmeden önce bir defa daha tekrar ediyoruz ki, İslâm taaddüd-ü zevcât meselesini başıboş bırakmamıştır. Bir takım sınırlar çizmiştir. Taaddüd-ü zevcâtı emrederken verilen ruhsatı çeşitli bağlarla zabt u rabt altına almıştır. Beşerî hayatın gerçekleri, insanî fıtratın zaruretleri karşısında İslâm; bu ruhsatın verilmesini lüzumlu görmüştür. Çünkü zikrettiğimiz bu zaruretlere ve şu hakikatlere gü-nümüzde bile sık sık rastlanmaktadır. Aynı zamanda bu gerçeklerin ve zaruretlerin gerisinde başka milletlerin hayatî devirlerinde ve diğer durumlarda görülen daha birçok zorunluluklar ve sebebler vardır. Bu Rabbanî nizâmın getirmiş olduğu her türlü hüküm ve tâ'lîmâtta olduğu gibi. Ne yazık ki beşeriyyet, tarihin her devresinde her yasağın arkasında gizlenen fayda ve hikmeti sezmekten dâima âciz kalmıştır. Hikmet ve fayda, bütün ilâhî nizâmlarda olagelmiş iki farizadır. İnsanlık, bu sınırlı beşerî İdrâki ile kısa insanlık tarihinde bu iki unsuru idrâk etse de, etmese de durum bu merkezdedir!..
Bu izahtan sonra, adaletin tahakkukundan korkulduğu an âyet-i celîle'nin ortaya koyduğu ikinci icrââta geçilebilir..
«Şayet aralarında adalet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zaman bir tane almalısınız veya mâlik olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.»

Yani, birden fazla kadınla evlenen şahıs, şayet adaleti hakkıyla gözetemeyeceğinden endîşe ederse, bir kadınla yetinsin! Dikkat edilecek olursa biri aşmayı yasaklamıyor. Yahut «Mâlik olduğunuz câriye ile yetinmelisiniz.» Evet, cariyenizi zevce olarak seçebilirsiniz. Böylece bu âyet-i celîle herhangi bir sınır çizmemiş oluyor.[7]

5 — Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.
6 — Öksüzleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf edip de tez elden yemeyin. Zengin olan sakınsın. Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin. Mallarını, kendilerine verdiğinizde yanlarında şâhid bulundurun. Hesâb sorucu olarak Allah kâfidir.

Yetimlerin Hakkını Gözetmek

Allah Teâlâ; bu ftyet-1 kerîme'de, insanların ticâret ve başka yollarla hayatlarının dayanağı olan mallar üzerinde beyinsizlere tasarruf (harcama) imkânı verilmesini yasaklıyor. Buradan, beyinsizlere hacr (tasarruftan men1) hükmü çıkarılır ki, bunlar da şu kısımlara ayrılır: Bazan hacr; küçüklükten dolayı olur. Zîrâ küçük (çocuğun) ifâdesi (meramım ifâde edebilmesi) alınmış (soyulmuş) tır. Bazen hacr; delilikten (delilik sebebiyle) olur. Bazı kere de akıl ve din noksanlığından olur. İflâs, kişinin borçlarla çevrilmesi (borçlarını ödemeye) yetmemesi halidir. Bu durumda alacaklılar hâkimden hacr karan almasını isterlerse hâkim onun üzerine hacr koyar.
«... mallarınızı beyinsizlere vermeyin.» âyeti hakkında Dahhâk, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Onlar (beyinsizler) sizin oğullarınız ve kadınlanmzdır. Abdullah îbn Mes'ûd, Hakem İbn Uteybe, Hasan ve Dahhâk da; onlar, kadınlar ve çocuklardır, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr; onlar yetimlerdir, derken; Mücâhid, İkrime ve
Katâde; onlar kadınlardır, demişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Ebu Ümâme'dan, Rasûlul-lah (s.a.) m şöyle buyurduğunu rivayet etti: Kocasına itaat edenler dışında kadınlar beyinsizdirler.
İbn Merdûyeh hadîsi uzunca rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Müslim İbn İbrahim... Ebu Hüreyre'den «Mallarınızı beyinsizlere vermeyin» âyeti hakkında şöyle dediğini zikreder : Onlar, hadimlerdir, onlar insan şeytânlarıdır, onlar hadimlerdir.
Allah Teâlâ : «Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin» buyuruyor. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ediyor : Malını, Allah'ın sana verdiklerini ve sana geçimlik kıldığı şeyleri; karma ve çocuklarına verip de onların elindekilere bakma. Tersine malını elinde iyice tut. Malını, onların giyeceklerine, geçimlerine ve rızıklanna harcayan sen ol.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn el-Müsennâ'nm... Ebu Musa'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir : Üç sınıf var ki, Allah'a dua eder de Allah onların dualarına icabet etmez : Kötü huylu bir karısı olup da onu bo-şamayan adam, Allah Teâlâ: «... mallarınızı

beyinsizlere vermeyin.» buyurduğu halde malını beyinsize veren adam ve birisinden alacağı olup da bu borcuna şâhid tutmayan adam.
Mücâhid «Onlara güzel söz söyleyin» âyeti hakkında; «iyilik ve sıla-i rahimde bulunun» demiştir.
Bu âyet-i kerîme aileye ve fiilen hacr altında bulunan kişilere yapılacak iyilikleri, onların giyeceklerine yapılacak harcamaları ve diğer harcamalarla güzel söz söylemeyi, ahlâkı güzelleştirmeyi düzenlemektedir.
Allah Teâlâ : «Öksüzleri evlenme çağma gelinceye kadar deneyin» buyuruyor. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân âyetteki kavlini deneme, sınama olarak anlamışlardır. «Evlenme çağına kadar» kısmını ise Mücâhid; baliğ oluncaya kadar, şeklinde anlamıştır. Ulemânın cumhuru da şöyle demişlerdir : Çocukta, bulûğa erme; bazen ihtilâm ile olur. İhtilâm; çocuğun rüyasında ken-disinden çocuğun olmasını sağlayan suyu kuvvetle getiren şeyi görmesidir. Ebu Dâvûd Sünen'inde Mü'minlerin emîri Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini rivayet ediyor : Rasûlullah (s.a.) dan ezberledim ki, ihtilâm olduktan sonra yetimlik (öksüzlük) ve gün boyunca ev de dâhil olmak üzere susmak suretiyle oruç tutmak yoktur. (Cahiliye devrinde bir gün ve bir gece hiç konuşmadan durur ve bunu oruç tutma sayarlardı.)
Hz. Âişe ve sahabeden başkalarından rivayet edilen başka bir ha-dîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Üç kişiden kalem kaldırılmıştır, (günâhları sayılmaz) : İhtilâm oluncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, ayılmcaya veya onbeş yaşını tamamlayıncaya kadar deliden. Bunu (yani onbeş yaşım tamamlama hususunu) Buhârî ve Müslim'de Abdullah îbn Ömer'den rivayet edilen şu hadise dayandırırlar : Abdullah îbn Ömer şöyle demiştir : Uhud günü beni Rasûlullah (s.a.) a gösterdiler. O sırada ondört yaşında idim. Benim harbe katılmama izin vermedi. Hendek muharebesi günü, beni Rasûlullah (s.a.) a gösterdiklerinde onbeş yaşında idim. Harbe katılmama izin verdi. Bu hadîs mü'minlerin emîri Ömer îbn Abdülazîz'e ulaşınca; bu fark, küçük ile büyük mânasındadır, dedi.
Cinsiyet organının etrafında sert kılların çıkmasının bulûğa delâlet edip etmediği konusunda ihtilâf edilmiş ve üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan üçüncüsünde; çocuğun müslüman veya zimmı olmasına göre hükümün değiştiği belirtilir. Eğer çocuk müslüman ise tedâvî ihtimâline binâen bulûğa delâlet etmez. Zimmîlerin çocuklarına gelince; bulûğa ermelerinin ta'cîli (acele edilmesi) sadece onları cizye ile mükellef tutmak içindir. Dolayısıyla tedâvî edilmezler ve bunlar cinsiyet or-ganının etrafında sert kılların çıkmasıyla bulûğa ermiş sayılırlar. Sahîh olan görüş ise bunun; bütün çocuklar hakkında bulûğa delâlet etmesidir. Zîrâ bu, fıtrî bir iştir ve bütün insanlar bunda eşittirler, tedâvî ihtimâli ise uzaktır. Sonra îmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîsdeki Rasûlullah (s.a.) m fiili de buna delâlet etmektedir: Atıyye el-Kurazî şöyle der: Kurayza (muharebesi) günü bizi Rasûlullah (s.a.) a gösterdiler. Kimin kılı bitmişse öldürüldü, kılı bitmeyenler ise serbest bırakıldı. Ben kılı bitmeyenler içindeydim, beni de serbest bıraktı.
Bu hadîsin benzerini dört Sünen sahibi tahrîc ederken Tirmizî; ha-sendir, sahihtir, demiştir.

Durum gerçekten böyle olup Sa'd îbn Muâz onlar hakkında: Muharebe edenlerin (muhâriblerin) Öldürülmesi ve çocukların esîr edilmesi, hükmünü vermişti.
İmâm Ebu Ubeyd Kasım İbn Sellâm, Kitâb'ül-Ğarîb'inde şöyle diyor : Bize îbn Uleyye'nin... Hz. Ömer (r.a.) den rivayetine göre bir çocuk, şiirinde bir cariyeye yapmadığı bir şeyi yaptığım iddia etmişti. Hz. Ömer (r.a.) : Bakın ona, dedi. Baktılar ki, henüz kıl bitmemiş (kıl çıkmamış) cezayı kaldırdı. Ebu TJbeyd «İbtihâr» ı iftira etmek olarak anlamıştır. İbtihâr, kişinin «yalancı olduğu halde (yalan yere) bir kadın hakkında ona şöyle şöyle yaptım.» demesidir. Eğer bu sözünde doğru olursa buna da ibtiyâr denilir.
Allah Teâlâ : «O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslim edin.» buyuruyor. Saîd îbn Cübeyr bu âyeti; onların dinlerinde bir düzelme ve mallarını korudukları görülürse, şeklinde anlamış; bu görüş, Abdullah İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve birçok imamlardan rivayet edilmiştir. Fakîhler de; çocuk, dini İçin faydalı olacak (dinini uygulayabilecek) yaşa ulaştığında, üzerindeki hacr çözülür (kaldırılır) ve velîsinin elinde bulunan malı onun tarafından kendisine teslîm edilir, demişlerdir. (Buradan anlaşılıyor ki; yetimin malının kendisine teslimi için ihtilâm görmesi yetmemekte, onda olgunluğun gözlenmesi de gerekmektedir.
Alah Teâlâ : «Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf edip de tezelden yemeyin» buyurarak yetimlerin mallarını zorunlu bir ihtiyâç olmadan, onlar bulûğa ermeden israf ve acele ile yenilmesini yasaklıyor ve «Zengin olan sakınsın» buyuruyor. Kim, yetimin malından müstağni ise (ona muhtaç değilse) ondan sakınsın (ifetli davransın) ve ondan hiçbir şey yemesin. Şa'bî bunun (zengin olan için yetîm malının) ölü ve kan gibi haram olduğunu söylemiştir. «Fakir olan da uygun bir şekilde yesin.)»
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Abdullah îbn Süleyman'ın... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivayetine göre «Zengin olan sakınsın» âyeti öksüz malı hakkında nazil olmuştur. Eşecc ve Hârûn îbn îshâk'ın... Hz. Aişe (R. Anhâ) den rivayet ettiğine göre «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyeti; öksüz malına bakıp onu ıslâh edenin, muhtaç olması halinde ondan yiyebileceği hakkında nazil olmuştur.
Bize babam... Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivayet etti ki; o şöyle demiştir : «Bu âyet yetimin velîsi (vasisi) hakkında nazil olmuştur : «Zengin olan sakınsın, fakîr olan da uygun bir şekilde (yetîm malına baktığı kadanyla) yesin.»
Bu hadîsi Buhârî de îshâk kanalıyla... Hişâm'dan rivayet etmiştir.
Fakîhler diyorlar ki: Velinin şu iki durumdan hangisi daha az ise ona göre yetîm malından yeme hakkı vardır, yaptığı hizmetin benzerinin ücreti, ya da ihtiyâcının miktarı. Eli bollaştığında yediklerini geri verirler mi vermezler mi? bu konuda iki görüş vardır :
1- Hayır, geri vermez. Çünkü fakîr olduğu zamanda yapmış olduğu çalışmanın bir ücreti olarak yemiştir. Bu, Şafiî'nin taraftarları katında sahîh olan görüştür. Zîrâ âyet, yemeyi bedelsiz olarak mübâh kılmıştır.
îmâm Ahmed der ki; bize Abdülvehhâb... Amr İbn Şuayb'dan, jo, babasından, o da dedesinden rivayet ediyor ki, bir adam Rasûlullâh (s.a.) a; benim malım yok ve bir yetimim var (ne yapayım?), diye sordu. Rasûlullâh (s.a.) : Yetiminin malından israf etmeksizin, saçıp dağıtmaksızın, malı kökünden bitirip tüketmeksizin ve kendi

malını onun malıyla karıştırmaksızın —Râvî, Hüseyn'in şüphe ettiğini, ve son olarak, kendi malını onunki ile korumaksızın dediğini bildiriyor— yet buyurmuştur.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc. Amr îbn Şuayb'dan, o, babasından, o da babasından rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.) a gelerek: Yanımda bir yetîm var, onun malı var, —kendisinde hiçbir şeyi yoktu— Onun malından yiyeyim mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Uygun bir şekilde, israf etmeksizin (ye), buyurdular.
Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve îbn Mâce Htiseyn'den rivayet etmişlerdir.
Ebu Hâtiir, İbn Hıbbân Sahîh'inde, îbn Merdûyeh de Tefsirinde Ya'lâ İbn Mehdî tarîkıyla... Câbir*den rivayet ediyorlar ki; bir adam Rasûlullah (s.a.) a : Ey Allah'ın Rasûlü, yetimi ne için (hangi durumlarda) döveyim? diye sordu. Allah Rasûlü: Çocuğunu ne sebeble döv-müşsen (dövüyorsan) o nedenle döv. Malını onun malıyla korumaksızın ve onun malını temelden yok etmeksizin, buyurdular.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hasan İbn Yahya... Kasım îbn Mu-hammed'den rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Bir bedevî Abdullah İbn Abbas'a gelerek; benim kucağımda (yanımda) yetimler var. Onların da benim de develerimiz var. Ben kendi develerimi (sütünden ve kılından) faydalanmaları ve binmeleri için başkalarına (geçici olarak) veriyorum. Onların sütlerinden bana ne (kadarı) helâldir? diye sordu. İbn Abbâs; kayıp olan (deve)lerini arıyor, uyuz hastalığına karşı onları katranlıyor, havuzlarını sıvıyor ve sulayıveriyorsan (develerin) nesline zarar vermeksizin ve sağmakta aşın gitmeksizin için, dedi. Bunu Mâlik Muvatta'ında Yahya îbn Saîd'den rivayet etmiştir.
Yetîm malından herhangi bir bedel verilmeden yenilmesi görüşü Atâ İbn Ebu Rebâh, İkrime, İbrahim en-Nehaî, Atıyye el-Avfî ve Hasan el-Basrî tarafından kabul edilmiş (söylenmiştir.)
2- İkinci görüşe göre; bir bedel verilmeli, geri ödenmelidir. Zîrâ yetîm malı haramdır, ancak bir ihtiyâçtan dolayı mübâh kılınır. İhtiyâç halinde muztar olan kişinin başkasının malını yemesinde olduğu gibi bedeli geri verilir, (verilmelidir).
Ebu Bekr İbn Ebu Dünya demiştir ki: Bize İbn Hayseme'nin... Hâ-rise'den rivayet ettiğine göre; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Ben, kendimi bu mal karşısında yetîm velîsi mesabesinde tutuyorum. Eğer zengin olursam ondan sakınır, muhtaç olursam borç alır ve elim bollaştığında da geri öderim.
Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti de şöyledir:
Saîd îbn Mansûr... Berâ'dan rivayet ediyor, Hz. Ömer, bana dedi ki: Ben kendimi Allah'ın malı karşısında yetimin velîsi mesabesinde tutuyorum. Muhtaç olursam, ondan alır, elim genişlediğinde geri veririm. Zengin isem ondan sakınırım.
Bu hadîsin isnadı sahihtir ve Beyhakî bunun bir benzerini İbn Ab-bâs'tan rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim de Ali İbn Ebu Talha kanalıyla «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyet-i kerîme'sinden; borç alma kastedildiğini îbn Abbâs'tan nakleder. İbn Ebu Hatim der ki : Bu görüşün bir benzeri Ubeyde, Ebu'l-Âliye, Ebu Vâil rivayetlerin birisinde Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Dahhâk ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Süddî tarîkıyla... «Uygun bir şekilde yesin» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs'ın «Üç parmakla yer» dediği rivayet edilmiş olup bu söz i'tidâl ve aşırılığa kaçmadan yeme anlamına alınmalıdır.

Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... îbn Abbas'tan rivayet etti ki; o «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir: Onun malından yer ve yetimi gıdâlan-dınr. Tâ ki yetimin malına ihtiyâcı kalmayana dek. İbn Ebu Hatim bu görüşün Mücâhid, rivayetlerden birinde Meymûn İbn Mihrân ve Hakem'den de rivayet edildiğini söyler.
Âmir eş-Şâ'bî ise şöyle diyor: Ölü eti yemek zorunda kalanın durumunda olduğu gibi, yetîmin malından ancak zor durumda (mecbur kaldığında) yiyebilir. Bu durumda yerse (sonradan) geri öder. Bu görüş İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir.
îbn Vehb şöyle diyor: Bana Nâfî İbn Nuaym rivayet etti ki; o, Yahya İbn Saîd ve Rabîa'ya «Fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» âyetinden sormuş. Onlar demişler ki: Bu, yetîm hakkındadır: Eğer fakîrse fakirliği ölçüsünde ona harcar, ondan velî için bir §ey yoktur. Ancak bu izah tarzı âyetin akışına uzaktır. Zira Allah Teâlâ «(Velîlerden) zengin olan sakınsın (onlardan) fakîr olan da uygun bir şekilde yesin» buyuruyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de : «Yetîmin malına; erginlik çağına erinceye kadar en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın.» (En'âm, 152). Yetîm malına ancak onu ıslâh edici olarak yaklaşınız. Ona muhtaç olursanız ondan uygun bir şekilde yersiniz, buyurulmaktadır.
Allah Teâlâ buyuruyor: «Malılarını kendilerine verdiğiniz zaman...» Onlar bulûğa erdikten sonra ve kendilerinde olgunlaşma görürseniz, işte o zaman mallarını kendilerine teslîm edin. Mallarını onlara teslîm ettiğinizde «yanlarında şâhid bulundurun».
Bu, Allah Teâlâ'nm yetîm velîlerine bir emridir : Velîler, yetimleri bulûğa erip de mallarım onlara teslîm edeceklerinde teslîm aldığım inkâr etmemesi için yanlarında şâhid bulunduracaklardır.
Allah Teâlâ: «Hesâb sorucu olarak Allah kâfîdir.» buyurur. Ye-tîmlere bakmaları halinde ve onlara mallarını teslîm durumunda velîlerden hesâb sorucu, onları murakabe edici ve şâhid olarak Allah Teâlâ kâfîdir. Teslîm ettikleri mallar tâm ve eksiksiz mi, yoksa noksan ve eksik mi, işleri karıştırılıp hesabı birbirine katılmış mı? Bunların hepsini Allah. Teâlâ bilir. İşte bunun içindir ki, Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:
Ey Ebu Zerr, ben seni zayıf görüyorum ve kendim için sevip istediğimi senin için de seviyorum. İki (kişi) üzerine asla emir olma ve yetîm malına velî olmaktan kesinlikle sakın.[8]

7 — Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır. Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında kadınlara da bir pay vardır. Bunlar; az veya çok farz kılındığı şekilde bir paydır.
8 — Mîrâs taksim olunurken; yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa, onları da rızıklandırın. Hem de güzel söz söyleyin.
9 — Arkalarında küçük ve âciz çocuklar bıraktıkları takdirde, (çocuklar için) endîşe edecek olanlar, haksızlıktan çekinsinler. Allah'tan sakınsınlar ve sözü de dosdoğru söylesinler.
10 — Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.

Veraset Hükümleri

Saîd İbn Cübeyr ve Katâde diyorlar ki: Müşrikler malı sadece büyük erkeklere bırakıyorlar, kadın ve çocuklara mîrâs olarak hiçbir şey vermiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır...» âyetini indirdi. Allah'ın hükmü karşısında hepsi müsavidir, ölüye nisbetle; akrabalık, kan-ko-calık ve hısımlık gibi, yakınlığa göre Allah'ın koymuş olduğu hisselerinde farklılık olsa bile, vâris olma konusunda hepsi eşittirler, hısımlık (el-Velâ) da mirasta nesebden olan akrabalık gibidir.
îbn Merdûyeh'in İbrahim İbn Herâse kanalıyla... Cabîr'den rivayetine göre; Ümmü Kücce Rasûlullah (s.a.) a gelerek; ey Allah'ın Ra-sûlü, benim iki kızım var, babaları öldü ve hiçbir şeyleri yok, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarında erkeklere bir pay vardır...» âyetini indirdi. Bu hadîs-i şerif mirasa dâir olan iki âyetin tefsirinde başka bir siyak ile gelecektir. Allah en iyisini bilir.
Allah Teâlâ buyuruyor: «... Mîrâs taksim olunurken... hazır bulunursa...» Burada maksadın vâris olmayan akrabalar mîrâs taksim olunurken hazır bulunursa... şeklinde olduğu söylenir. «Mîrâs taksim olunurken yakınlar, yetimler ve miskinler hazır bulunursa...» onlara da ölünün terekesinden bir miktar verilsin. Bu, İslâm'ın başlangıcında vâcib idi. Müstehab olduğu da söylenmiştir. Bu âyetin (hükmünün) neshedilip neshedilmediği konusunda iki görüş vardır : BUhârî, Ahmed İbn Humeyd tarîkıyla... İkrime'den «Mîrâs taksim olunurken, yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa...» âyeti hakkında îbn Ab-bâs'ın; bu âyet muhkemdir, mensûh değildir, dediğini rivayet etmiş, buna Saîd de İbn Abbâs'tan rivayetle tâbi olmuştur.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Kâsım'm... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, bu âyet durmaktadır, kendisiyle amel edilir, demiştir. Sevrî de İbn Ebu Necîh'den, Mücâhid'in bu âyet-i kerîme hakkında: O, mîrâs ehline gönülleri razı oldukça vâcibtir, dediğini nakleder. Abdullah İbn Mes'ûd, Ebu Mûsâ, Abdurrahmân îbn Ebu Bekr, Ebu'l-Âliye, Şa'bî, Hasan el-Basrî, îbn Şîrîn, Saîd îbn Cübeyr, Mekhûl, İbrahim en-Nehaî, Atâ İbn Ebu Rebâh, Zührî ve Yahya îbn Ya'mer'den de bunun vâcib olduğu rivayet edilmiştir.
İbn Ebu Hatim, Saîd ibn el-Eşecc kanalıyla... Muhammed İbn-Sî-rîn'den nakleder ki, o şöyle demiştir:
Ubeyde bir vasiyeti üstlendi ve bir koyunun kesilmesini emrederek bu âyetin sahiplerine (bu âyeti duyanlara) yedirdi ve şöyle dedi: Eğer bu âyet olmasaydı bu, benim malımdan olurdu.
Mâlik kendisinden tefsir sahasında rivayet edilen toplu bir cüz'de el-Zührî'den rivayetle şöyle demiştir: Malı taksim edildiği sırada Mus' ab'ın malından Urve'ye de verilmişti. Zührî bunun muhkem olduğunu söyler.
Mâlik, Abdülkerîm'den Mücâhid'in : O gönül hoşluğu ile olduğu sürece vâcib olan bir haktır, dediğini nakleder. Bu âyetin, (terekesinden) onlara (yakınlar, yetimler, miskinler) verilmesinin vasiyet edilmesini emrettiği görüşünde olanları zikredelim:

Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Cüreyc... Esma Bint Abdurrahmân ve Kasım îbn Muhammed'den rivayet etti ki; Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'in oğlu Abdullah, babası Abdurrahmân'ın mîrâsuu bölüştürdü. Hz. Âişe henüz hayattaydı. Esma ve Kasım derler ki: Evde babasının malından vermedik yakın ve miskin bırakmadı ve «Mîrâs taksim olunurken, yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa...» âyetini okudu. Kasım anlatıyor: Bunu İbn Abbâs'a anlattım. O : İsabet etmemiş (doğru yapmamış) buna hakkı yoktu. Bu, ancak vasiyete bağlıdır ve bu âyet-i kerîme vasiyyet hakkındadır. (Eğer) ölen kişi dilerse onlara (malından verilmesini) vasiyet eder.
Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Bu âyetin bütünüyle mensûh olduğunu söyleyenleri, zikredelim:
Süfyân el-Sevrî, Muhammed İbn Sâib el-Kelbî'den... İbn Abbâs'm «Mîrâs taksim olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyeti men-sûhtur, dediğini nakleder. İsmâîl İbn Müslim de Katâde vasıtasıyla İbn Abbâs'tan «Mîrâs taksim olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyetinin kendinden sonra gelen «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında, Allah size şöyle emir buyuruyor...» (Nisa, 11) âyeti ile neshe-dildiğini nakleder.
Avfî de «Mîrâs taksim olunurken yakınlar... hazır bulunursa...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle diyor: Bu, ferâiz hakkındaki âyet nazil olmadan önceydi. Allah bundan sonra ferâizi indirdi ve her hak sahibine hakkını verdi. Böylece sadaka, ölen kişinin belirttiği kısımda kalmış oldu.
Bunları îbn Merdûyeh rivayet etmiştir.
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki: «Mîrâs taksim olunurken yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa...» âyetini mîrâs âyeti neshetmiştir. Böylece ana-baba ve akrabaların bıraktıklarından az ya da çok herkes nasibine kavuşmuş oldu.
Yine İbn Ebu Hâtim'den: Bize Üseyd İbn Âsim... Saîd îbn el-Mü-seyyeb'den rivayet etti ki; o şöyle demiştir : Bu âyet mensühtur. Bu uygulama ferâizden önceydi. Kişinin bıraktığı maldan bölüştürme sırasında hazır bulunduklarında yetimlere, fakirlere, miskinlere ve akrabalara da verilirdi. Sonra Allah Teâlâ bir hak sahibini kendi hakkına kavuşturdu. Ancak ölen kişi, malından akrabalarından dilediğine vasiyette bulunabilir.
Mâlik de... Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivayetle : «Bu âyet mensûh olup mîrâs ve vasiyyet âyetleri ile neshedilmiştir.» demiştir.
İkrime, Ebu'ş-Şa'sâ, Kasım İbn Muhammed, Ebu Salih, Ebu Mâlik, Zeyd İbn Eşlem, Dahhâk, Ata el-Horasânî, Mukâtil İbn Hayyân ve Rabîa İbn Ebtr ^bdurrahmân'dan rivayet edildiğine göre; onlar da bu âyetin nıensûh olduğunu söylemişlerdir. Bu, fakîhlerin cumhurunun, dört imâm ve ashabının- mezhebidir.
Burada İbn Cerîr el-Taberî'nin tercih ettiği ve gerçekten garîb bir söz vardır ki; özet olarak şöyledir: Ona göre âyet şöyle anlaşılır : Va-siyyet malının taksiminde ölünün yakınları hazır bulunursa onlara da mirastan verin. Orada hazır bulunan yetimlere ve miskinlere ise güzel söz söyleyin.
Uzun bir ibare ve tekrarlardan sonra onun anlatmaya çalıştığı mânâ budur ki şüphelidir. Doğrusunu Allah bilir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî şöyle demiştir:

«Taksim olunurken, yakınlar... hazır bulunursa...» âyetinde söz konusu olan mîrâs taksimidir. Birçokları da böyle söylemişlerdir. Mânâ; Ebu Ca'fer İbn Cerîr'in izahına göre değil, buna göredir. Bu takdirde şöyle mânâ verilecektir: Akrabalardan vâris olmayan fakirler, yetimler ve miskinler fazlaca bir malın taksiminde hazır bulunduklarında onların da gönülleri çeker, şunun ve bunun aldığını görünce, kendilerine bir şey verilmediği için ümitlerini keserler. Bu sebeple lutufkâr ve rahîm olan Allah; bir iyilik, bir sadaka ve bir ihsan olmak üzere onlara orta hallice bir şey verilmesini emretmiştir.
Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de : «Her biri mahsûl verdiği zaman mahsûlünden yeyin, hasâd edildiği gün de hakkını verin.» (En'âm, 141) buyurarak muhtaçlar ve darlık çekenler görürler korkusuyla malı gizlice bir yerden bir yere nakledenleri yermektedir. Bahçe sahiplerinden haber verirken de şöyle buyurur: «Hani sabah olunca onu mutlaka devşireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişler-di... ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı. Sakın bugün hiçbir yoksul çıkmasın karşımıza ve oraya girmesin diye.» (Kalem, 17, 23, 24)
Yine Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah onları yere batırmıştır* Ve kâfirlere de bunun benzerleri vardır.» (Muhammed, 10)
Kim Allah Teâlâ'nın kendi üzerindeki hakkım inkâr ederse, Allah kimseyi en kıymetli malında cezalandırır. Bunun içindir ki, bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur : Bir mala sadaka karışınca (sadaka olarak verilmesi gereken kısım verilmez de içinde bırakılırsa) o malı mutlaka bozar. Sadakasının verilmemesi o malın bütünüyle mahvolmasına sebep olur.
. «Arkalarında küçük ve âciz çocukları bıraktıkları takdirde (çocuklar için) endîşe edecek olurlar...» âyet-i hakkında Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha diyor ki: Bir adam ölüm halinde olur, başka bir adam da onuri vârislerine zarar verecek bir vasiyette bulunduğunu duyar. İşte âyet bunlar hakkındadır. Allah Teâlâ vâsiy-yeti duyan kişinin Allah'tan korkmasını, ölüm halinde olanı doğrult-masını, doğruya iletmesini emretmiştir. O kişi vârislere bakmalıdır. Kendi vârislerinin telef olmasından korktuğunda, onlara ne yapılmasını seviyor ve istiyorsa karşısındakine de o yolu göstermelidir. Mücâ-hid ve birçokları da böyle söylemişlerdir.
Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs-i şerife göre; Rasûlullah (s.a.) hasta halinde iken ziyarete gittiği Sa'd İbn Ebu Vakkâs'm yanma girdiğinde; Sa'd kendilerine: Ey Allah'ın Rasûlü, ben varlıklı biriyim. Bir tek kızımdan başka vârisim yok. Malımın üçte ikisini tasadduk ede-, yim mi? diye sordu. Efendimiz : Hayır, buyurdular. Ya yarısını? sorusu-" na da hayır cevabını veren Hz. Peygamber, onun, ya üçte birini? sorusuna da : Üçte bir mi, üçte bir çoktur, cevâbını verdi ve : Vârislerini zengin olarak bırakman, onları insanların verdikleri ile geçinen muhtaçlar olarak bırakmandan elbette daha iyidir, buyurdular.
Sahîh bir hadîste Abdullah İbn Abbâs şöyle demiştir : Keski insanlar üçte biri, dörtte bire indirmiş olsalardı. Çünkü Rasûlullah (s.a.) üçte bir (mi?) üçte bir çoktur, buyurmuşlardır.
Fakîhler de şöyle diyorlar: Şayet ölünün vârisleri zengin iseler; onun vasiyyetinde üçte biri aşması, fakîr iseler üçte birden az vasiyyet etmesi müstehab olur.

Şöyle de denilmiştir: «Arkalarında küçük ve âciz çocuklar bıraktıkları takdirde (çocuklar için) endîşe edecek olanlar haksızlıktan çe-kinsinler. Allah'tan sakınsınlar...» âyetini şöyle anlamak lâzımdır: «Yetimlerin mallarına dokunma hususunda Allah'tan sakınsınlar.» Nitekim başka bir âyette de : «Büyüyecekler de geri alacaklar diye israf edip de tez elden yemeyin» buyrulmaktadır.
Bu açıklama İbn Cerîr tarafından Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakledilmiş olup, güzel bir görüştür. Bunu ta'kîb eden âyette yetimlerin malım yeme hakkında vârid olan tehdîd de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Anlatılmak istenen şudur: Kendinden sonraki nesline nasıl davranılmasını istiyorsan, insanların nesillerine de onların işlerini üstlendiğinde aynı şekilde davran. Sonra bil ki; yetim malını zulüm-le yiyen, ancak karnına ateş doldurmuş olur. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ: «Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.» buyuruyor. Yetimlerin mallarım sebepsiz yere yiyenler ancak kıyamet günü karınlarında tutuşup alevlenecek bir ateş yemiş olurlar.
Buhârî ve Müslim'de Süleyman îbn Bilâl kanalıyla... Ebu Hüreyre' den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle.buyurmuşlardır : Cezayı gerektiren yedi şeyden sakının (uzaklasın). Ey Allah'ın Rasûlü, nedir onlar? diye sordular. Şöyle karşılık verdi: «Allah'a ortak koşmak, sihir, hak ile olması dışında Allah'ın haram kıldığı bir nefsi (kimseyi) Öldürmek, faiz yemek, yetîm malı yemek, harpte yüz çevirip kaçmak, suçsuz mü'min kadınlara iftira ile zina isnâd etmek.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babam'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Biz, ey Allah'ın Rasûlü İsrâ gecesi (Mi'râc gecesi) ne gördün? diye sorduk. Şöyle buyurdular: -
Beni götüren, Allah'ın yaratıklarının çok olduğu bir yere götürdü. Oradaki bir adamın deve dudakları gibi dudakları .vardı ve onların başında görevliydi. İnsanlar oradakilerden birinin derisini soyuyorlar, sonra ateşten bir kaya getiriliyor ve onlardan birinin ağzına konuluyor da ateş altından çıkıyordu. Bunun üzerine böğürüyor ve haykırıyor-lardı. Ben : Ey Cibril, kim bunlar? diye sordum. Bunlar yetimlerin mallarını zulümle yiyenlerdir. Böylece karınlarına ateş doldurulmuş oldular. Onlar çılgın ateşe gireceklerdir, diye cevâb verdi.
Süddî diyor ki: Yetîm malı yiyen kişi kıyamet günü ağzından, kulaklarından, burun ve gözlerinden alevler çıkar halde diriltilecek. Onu gören, onun yetîm malı yediğini bilecektir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki: Bize İshâk İbn İbrahim İbn Zeyd... Ebu Berze'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Kıyamet günü bir kısım insanlar ağızlarından ateşler çıkarak dirilti-leceklerdir. Bunlar kimler ey Allah'ın Rasûlü? diye soruldu. Efendimiz, Allah Teâlâ'nın : «Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler...» sözünü görmedin mi? buyurdular.
Hadîsi İbn Ebu Hatim Ukbe'den İbn Hibbân da Sahîh'inde... Ukbe İbn Mükerrem'den rivayetle tahrîc etmişlerdir.
tbn Merdûyeh diyor: Bize Abdullah İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: İki güçsüzün —ki onlar kadın ve yetimdir— malı vebâlli kılındı. Rasûlullah (s.a.) bununla; size onların malından uzaklaşmanızı tavsiye ederim, demek istemiştir.

Daha önce Bakara sûresinde de geçtiği gibi, Atâ İbn Sâib kanalıyla... îbn Abbas'tan nakledildiğine göre; şöyle demiştir: «Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler...» âyeti indirilince; yanında yetîm bulunanlar gidip yiyeceklerini ve içeceklerini yanlarındaki yetimlerin malından ayırdılar. Yetîmİn yiyecek ve içeceğinden bir şey arttığında bunu saklıyor veya yetîm onu yeyinceye, ya da bözuluncaya kadar bek-liyorlardı. Bu, onlara zor ve ağır gelmeye başladı, durumu Rasûlullah (s.a.) a aktardılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onlar için ıslâhta bulunmak hayırlıdır.» (Bakara, 220) âyetini indirdi. Râvî anlatıyor: Bunun üzerine onlar; yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini kendi içeceklerine karıştırdılar.[9]

11 — Çocuklarınızın, mirastaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor: Erkeğe iki dişinin hissesi kadardır. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılan malların üçte ikisi onlarındır. Şayet kız tek ise, yansı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana ve babadan herbirine bırakılan malın altıda biri; çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mirasçı olduysa üçte biri, anasmındır. Kardeşleri varsa o vakit altıda biri arasınındır. Bu hükümler ölenin borcu ödenip yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunlar Allah'ın koyduğu farzlardır. Doğrusu Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Mirasta Erkeğe İki Pay, Kadına Bir Pay

Bu ve bundan sonraki âyet ile bu sûrenin son âyeti ferâiz ilmine 'dair âyetlerdir. Ferâiz ilmi; bu üç âyetten çıkarılmıştır. Ferâize dâir vârid olan hadîsler ise bu âyetlerin tefsiri mahiyetindedir. Bu âyetlerin tefsiri sadedinde olanları buraya alacağız. Ancak meselelerin anlatılması, ihtilâflar, delilleri ile imamlar arasındaki münâkaşaların yeri «Ahkâm» kitabıdır. Yardım istenecek sadece Allah'tır.
Ferâiz'i öğrenmeyi teşvik sadedinde hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Bunların en önemlileri işte şunlardır: Ebu Dâvûd ve îbn Mâce, Abdur-rahmân îbn Ziyâd kanalıyla... Abdullah îbn Amr (r.a.) dan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İlim üçtür. Bunların dışında kalanlar fazlalıktır: Ya muhkem âyet, ya sabit ve kâim sünnet ya da adaletli bir fariza.
Ebu Hüreyre'den rivayete göre de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyu^ rurlar: Ey Ebu Hüreyre, ferâiz öğrenin ve öğretin. Zîrâ o, ilmin yansıdır. Unutulacak ve ümmetimden ilk sökülüp atılacak olan da ferâiz olacaktır.
Hadîsi İbn Mâce rivayet etmişse de isnadında zayıflık vardır. Bu hadîs Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve Ebu Saîd'den de rivayet edilmiş olup her iki rivayet de şüphelidir.
İbn Uyeyne der ki: Rasûlullah (s.a.) ferâiz'i, ilmin yarısı olarak isimlendirmiştir. Zîrâ bu, bütün insanların başına gelecektir.
Buhârî, bu âyetin tefsirinde der ki: Bize İbrâhîm İbn Musa'nın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Ben hastalandığımda; Selime oğullarının yanındayken Rasûlullâh (s.a.) ve Ebubekir yürüyerek beni ziyarete geldiler. Rasûlullah (s.a.) beni, hiçbirşeyi ak-letmez halde bulmuş, su istemiş,

abdest almış ve benim üzerime de su serpmiş. Ben ayıldım ve sordum: Ey Allah'ın Rasûlü, malımı ne yapmamı emredersiniz? Bunun üzerine «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor: Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır...» âyeti nazil oldu.
Hadîsi Müslim ve Neseî de Haccâc İbn Muhammed el-A'ver'den, o da îbn Cüreyc'den rivayet etmişlerdir. (Hadîsçilerden) bir cemâat da Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla aynı hadîsi Câbir'den naklederler.
Bu âyetin nüzul sebebine dâir yine Câbir'den rivayet edilen bir diğer hadîs şöyledir: İmâm Ahmed diyor : Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy'in... Câbir'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Sa'd İbn Rebî'in hanımı Rasûlullah (s.a.) a geldi ve; ey Allah'ın Rasulû, bu ikisi Sa'd İbn Rebî'in kızlarıdır. Babalan Uhud'da sizinle birlikte şehîd edildi. Amcaları bunlann mallarını aldı ve bunlara hiçbir mal bırakmadı. Bunlar, ancak mallan olursa nikâhlanacaklar, dedi. Allah Rasûlü : Bu konuda Allah hüküm verir, buyurdular.
Câbir devamla şöyle anlatır: Mîrâs âyeti nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.) kızların amcalanna haber gönderip çağırttı ve : Sa'd'ın iki kızma üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Kalanı senindir, buyurdu.
Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve îbn Mâce değişik tarîklerden ve Abdullah İbn Muhammed İbn Ukayl'den rivayet etmişler, Tirmizî; bunu sadece onun hadîsinden biliyoruz, demiştir.
İlerde geleceği gibi, birinci Câbir hadîsinin, bu sûrenin son âyetinin nüzul sebebi olduğu açıktır. Zîrâ onun sadece kız kardeşleri vardı. Kızları, mirasçı olarak babası ve erkek evlâdı da yoktu. Birinci Câbir hadîsini Buhârî'ye uyarak buraya aldık. Zîrâ o, bu âyetin tefsirinde hadîsi zikretmiş. İkinci Câbir hadîsi, bu âyetin nüzul sebebi olmaya daha muvafıktır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor : Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır» buyuruyor. Onlar hakkında adaletli davranmanızı emrediyor. Zîrâ Cahiliye devri halkı mîrâsın tamâmını erkeklere bırakır, kadınlara hiçbir şey vermezlerdi. Mirasta hakkı olma bakımından Allah Teâlâ aralarında eşitliği emretmiş; ancak iki sınıf arasında fark gözeterek, erkeğe, iki dişinin hissesini vermiştir. Zîrâ erkek nafaka, külfet zahmetinden dolayı daha muhtaçtır. Erkek ticâret ve kazanç meşakkatleriyle boğuşmak zorundadır. O halde kadının aldığının iki mislinin ona verilmesi uygun olacaktır.
Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân İbn Abdullah «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında, Allah Teâlâ size şöyle emir buyurur: Erkeğe, iki dişinin hissesi kadardır» âyetinden şu neticeyi çıkarır : Allah Teâlâ yaratıklarına karşı babanın oğluna acımasından, merhametinden daha fazla merhametlidir ki ana-babaya çocukları hakkında emirde bulunmuştur. Kaldı ki, kendisi de kendi zâtının, onlar (çocuklar) hakkında ana-babalarından daha merhametli olduğunu bilmektedir. Nitekim sahih bir hadîs-i şerîf'te anlatıldığına göre, Hasûlullah (s.a.) esîr bir kadının çocuğunu aradığını gördü. Kadın çocuğunu bulunca hemen aldı, göğsüne yapıştırdı ve emzirdi. Rasûlullah (s.a.) ashabına: Ne dersiniz, gücü yettiği halde bu kadın çocuğunu ateşe atar mı? diye sordu. As-hâb-ı kiram; hayır, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Efendimiz : Allah'a ye-mîn ederim ki Allah Teâlâ kullarına, bu kadının çocuğuna karşı merhametinden daha fazla merhametlidir, buyurdu.

Buhârî burada der ki: Bize Muhammed İbn Yûsuf'un... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre; o şöyle demişti: (Daha önceleri) mal çocuğa kalır, ana-baba. için de vasiyyette bulunulurdu. Allah bunlardan dilediğini (sevdiğini) neshetti (kaldırdı da) erkeğe; iki dişinin hissesini, ana-babadan herbirine altıda bir ve üçte bir, kadına sekizde bir ve dörtte biri, kocaya da yarım ve dörtte biri verdi.
İbn Abbâs'tan naklederek Avfî: «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında; Allah size şöyle emir buyuruyor: Erkeğe iki dişinin hissesi kadardır» âyeti hakkında şöyle der:
Allah'ın farz kılmış olduğu ferâiz, erkek çocuk, kız çocuk ve ana-babanın (mirastaki hisselerini beyân eden) âyetler nazil olunca bu; halkın ya da bazılarının hoşuna gitmedi ve dediler ki: Kadına dörtte bir, ya da sekizde bir, kız çocuğuna yarı veriliyor. Küçük çocuğa da veriliyor. Halbuki bunlann hiçbiri insanlarla harbetmez, ganimet kazanmaz. Ama bunu konuşmayın. Herhalde Allah Rasulü bunu unutuyor, ya da biz söylersek değiştirilir. Diğer bir kısmı da şöyle konuştular: Ey Allah'ın Rasûlü, biz kız çocuğuna babasının bıraktığı mirasın yarısını veriyoruz. Halbuki o, ata binmez ve (düşman olan) halkla savaşmaz. (Küçük) çocuğa da mîras veriyoruz. Halbuki bu da bir işe yaramaz. Onlar câhiliye döneminde böyle yapıyor ve sadece (düşman) kavimle harp edebilenlerle dâima büyüğe, mîrâs veriyorlardı. Hadîsi İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr de rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ : «Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılan malların üçte ikisi onlarındır» buyuruyor. Son âyetteki iki kız kardeş hakkındaki hükümden anlaşıldığına göre; buradaki üçte iki, İki kız çocuğu hakkındadır. Allah Teâlâ o âyette iki kız kardeşe üçte iki hisse vermiştir. İki kız kardeş, mirastan üçte iki hisseye sahip olduğuna göre, iki kızın da üçte iki hisseye evleviyetle sahip olmaları gerekir. Nitekim daha önce geçen Câbir hadîsinde Rasûlullah (s.a.) in, Sa'd İbn Rebî'in iki kızına üçte iki hisse verilmesine hükmettiğini görmüştük. Kitâb ve sünnet buna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ yine: «Şayet kız tek ise, yarısı onundur» buyurmaktadır. Eğer iki kız için mîrâsm yarısı olsaydı; Allah Teâlâ bunu belirtirdi. Tek başına bir kız için hüküm konulduğuna göre bu; iki kızın, üç mesabesinde olduğuna delâlet eder. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ «Ana-babadan herbirine, bırakılan malın altıda biri.» buyuruyor. Ana-babanın mirastaki durumları şöyledir:
1- Ana-baba çocuklarla birlikte mirasçı olurlar. Bu durumda onlardan her birine altıda bir hisse düşer. Ölenin sadece bir tek kızı varsa, malın yansı onundur. Ana-babadan her birerine altıda bir hisse vardır. Kalan altıda biri de, baba asabe olarak alır. Babanın hissesi böylece hem kendi hissesi ve hem de asabe olarak aldığının toplamıdır.
2- Ana-baba tek olarak mirasçı olurlar, (başka mirasçı bulunmazsa) bu durumda anne üçte bir alır. Kalana, baba tek asabe olarak sahip olur. Böylece baba, ananın hissesinin iki mislini almış olur, ki bu da üçte ikidir. Bu durumda onlarla birlikte koca ya da kadın bulunursa koca yan, kadın da dörtte bir alır. Koca ve kadın hisselerini aldıktan sonra, annenin ne alacağı, konusunda âlimler ihtilâf etmişler ve üç görüş ileri sürülmüştür.
a- Anne, iki meselede, kalanın üçte birini alır. Zîrâ kalan, ona göre mîrâsın tamâmıdır. Allah Teâlâ ana-babaya verilenin yarısını vermiştir. O halde anne,

kalanın üçte birini, baba da üçte ikisini alır. Bu, Hz. Ömer, Hz. Osman ve kendisinden gelen iki rivayetin sahihinde Hz. Ali'nin kavilleridir. Abdullah îbn Mes'ûd ve Zeyd İbn Sabit de bununla fetva vermişlerdir. Fukahâ-i SeVa'nın, dört imâmın ve Cum-hûr-u ulemânın da görüşü böyledir.
b- «Çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mirasçı olduysa üçte biri anasımndır» âyeti, hükmü umûmî olduğuna nazaran anne, bütün malın üçte birini alır. Âyet-i kerîme, ölenin ana ile birlikte koca yada karı olmasından daha geneldir. Bu görüş İbn Abbâs'ındır. Hz. Ali ve Muâz îbn Cebel'den de bu görüşün benzeri rivayet edilmiştir. Şu-reyh ve Dâvûd îbn Ali ez-Zâhirî bununla fetva verirler, el-İ'câz fi ilm'il -Ferâiz adlı eserinde İmâm Ebu'l-Hüseyn Muhammed İbn Abdullah İbn Lebb£n el-Basrî de bu görüşü tercih etmiştir.
Ancak bu görüş şüphelidir, hattâ zayıftır. Zîrâ âyetin zahirinden terikenin tamamında tek kalmdığındaki durum anlaşılır. Bu meselede ise koca ya da karı hissesini alır, geriye kalan sanki terikenin tamamı olmuş olur ve daha önce de geçtiği üzere anne de bunun üçte birini alır.
c- Kan ile birlikte mîrâsçı olduğunda bütün malın üçte birini alır. Kan dörtte bir alacaktır ki, bu da on ikide üç eder. Anne de üçte bir alır ki, bu da onikide dört eder. Baba için de beş kalır.
Koca ile mîrâsçı olduğunda İse şayet bütün malın üçte birini alırsa babadan daha fazla almış olacağından dolayı kalanın üçte birini (sü-lüs'ül-bâkî) alır. Bu durumda mesele altın üzerinden yapılır, yarısı kocaya, kalanın üçte biri bir hisse olarak anneye, bundan sonra kalan da iki hisse olarak babaya verilir.
Bu görüş Muhammed İbn Sîrîn'den nakledilmiş olup ilk iki görüşün birleştirilmişidir. Bir şekilde onlardan her birerine uygun düşmektedir. Ancak bu görüş de zayıftır. Sahîh olan birinci görüştür. Allah en doğrusunu bilendir.
3- İster ana-baba bir, ister baba bir ve isterse ana bir olsun erkek kardeşlerle birlikte mîrâsçı olmalan durumu: Bu kardeşler baba ile birlikte mîrâsdan bir şey alamazlar, ama annenin hissesini üçte birden altıda bire düşürürler. Onlar varsa anneye altıda bir verilir. Ananın ve babanın dışında başka vâris yoksa baba, kalanı da alır. Zikrettiğimiz üzre iki erkek kardeş, cumhura göre kardeşler hükmündedir.
Beyhakî, İbn Abbâs'ın kölesi Şu'be kanalıyla îbn Abbâs'tan nakleder ki o, Hz. Osman'ın yanma girmiş ve; iki erkek kardeş annenin üçte bir almasını engellemez. Zîrâ Allah Teâlâ: «Kardeşleri varsa...» buyuruyor. Senin kavminin dilinde iki kardeş (Ehavân), kardeşler (İhve) anlamında değildir, demiş. Hz. Osman da: Ben, benden öncekileri, ülkede yaygın olan uygulamayı ve insanların tevarüs edegeldikleri şeyleri değiştiremem, diye cevap vermiştir.
Bu hadîsin sıhhati de şüphelidir. Zîrâ Mâlik îbn Enes bu Şu'be hakkında konuşmuş (ve onun zayıf olduğunu söylemiştir.) Şayet bu hadîsin İbn Abbâs'tan rivayeti sahîh olsaydı, onun çok yakın arkadaşları da buna kail olurlardı. Halbuki onlardan bunun zıddı nakledilmiştir.
Abdurrahmân İbn Ebu Zinâd, Hârice îbn Zeyd'den, o da babasından rivayet eder ki o, şöyle demiştir: İki erkek kardeş, erkek kardeşler diye isimlendirilir. Ben bu konuya müstakil bir cüz- tahsis ettim.
İbn Ebu Hatim diyor : Bize babam... «Kardeşleri varsa o vakit altıda biri anasınındır.» âyeti hakkında Katâde'den rivayet etti ki; o şöyle demiştir: Anneye

zarar veriyorlar ve kendileri de mirasçı olamıyorlar. Bir tek erkek kardeş ananın üçte birine mâni olmaz. Ancak bundan fazlası (birden fazla olurlarsa) mâni ölür. İlim ehlinin söylediğine göre; erkek kardeşler ananın üçte bir almasını engellerler. Zîrâ onları evlendirme görevi babanındır. Annenin değil de babanın nafakası da onların üzerinedir.
Bu söz güzeldir. Ancak İbn Abbâs'tan sahîh bir isnâdla rivayet edildiğine göre; o, ananın alması gerektiği halde erkek kardeşlerin engel oldukları altıda birin erkek kardeşlere âit olacağı görüşündedir. Bu şâz bir görüş olup îbn Cerîr bunu tefsirinde rivayet eder ve der ki: Bize Hasan İbn Yahya'nın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Ananın almasına erkek kardeşlerin engel olduğu altıda bir, onların (erkek kardeşlerin) dır. Analarının bunu almasına, bu hisse babalarına değil de kendilerine âit olsun diye engel olmuşlardır. Bunu rivayet ettikten sonra İbn Cerîr der ki: Bu görüş, ümmetin bütününe muhaliftir. Bize Yûnus... îbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Kelâle, erkek çocuğu ve babası olmayan kişidir.
Allah Teâlâ : «Bu hükümler, ölenin borcu ödenip, yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır» buyuruyor. Selef ve halef âlimleri borcun vasiyyetten önce olduğunda icmâ' etmişlerdir.
Âyet-i kerîme dikkatle incelendiğinde bu, rahatlıkla anlaşılabilir.
İmâm Ahmed, Tirmizî, îbn Mâce ve tefsir sahipleri Ebu İshâk kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den naklediyorlar ki o, şöyle demiştir: Siz «Bu hükümler, ölenin borcu ödenip, yaptığı vasiyetler yerine getirildikten sonradır» âyetini okuyorsunuz. Rasûlullah (s.a.) vasiyetten önce borcu öderdi. Ana oğullarının asılları (ana bir çocukların asılları) üvey ananın (yani baba bir ana ayrı) çocuklarından önce birbiri aralarında vâris olurlar. Kişi, baba bir kardeşinden önce ana-baba bir kardeşine vâris olur.
Tirmizî; bunu, sadece Haris el-A*ver hadîsinden bilmekteyiz ki, bazı ilim ehli onun hakkında konuşmuşlardır, der. Ben de derim ki: Fakat o, bir ferâiz hafızıydı; ferâiz ve hesâbla ilgilenirdi. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin, fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz» buyuruyor. Biz babalar ve oğullara mirastan hisse ayırdık. Câhiliye devrindeki durumdan farklı olarak mirasçı olma konusunda onlan eşit kıldık. İslâm'ın İlk günlerinde durum böyle değildi. Mal çocuğa bırakılıyor, ana-babaya da vasiyette bulunuluyordu. Nitekim bu husus, daha önce İbn Abbâs'tan rivayetle zikredilmişti. Allah eski durumu kaldırarak bu yeni nizâmı koydu. Onlara ve diğerlerine (Hem babalara, hem oğullara ve diğerlerine) yakınlıklarına göre hisse ayırdı. Zîrâ insana dünyevî veya uhrevî fayda, bazan da her ikisi birden; oğlundan değil de babasından gelebilir. Bazen de bunun tersi olabilir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ : «Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin, fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz.» buyuruyor. Birinden fayda beklenir ve umulurken diğerinden de beklenip umulabilir. Bunun için hem ona, hem diğerine hisse ayırdık ve mîrâsçı olma bakımından her iki kısmı eşit kıldık, buyuruyor. Allah Teâlâ en iyisini bilir.
Allah Teâlâ : «Bunlar, Allah'ın koyduğu farzlardır.» buyuruyor. Zikretmiş olduğumuz mîrâs konusundaki geniş bilgi, vârislerden bir kısmına diğerlerinden daha fazla verilmesi Allah'ın hükmedip koyduğu farzlardır. Allah Teâlâ Alîm'dir,

Hakîm'dir. Eşyayı yerli yerince koyar ve herkese yakınlığına göre kazandığını verir. Bunun içindir ki: «Doğrusu Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyurmuştur.[10]

İzahı

Paylar Niçin Eşit Değil?

Erkeğin hissesinin kabının hissesinin iki katı olmasının hikmeti şudur : Erkek hem kendine, hem de eşine harcama gereğim duyar. Dolayısıyla erkeğin payı iki olmaktadır. Kadın ise kendi kendine harcamak durumundadır. Evlenecek olsa masraf lan kocasına âit olacaktır. Dolayısıyla kadının mirastan payı bazı hallerde erkeğin payından daha' fazla olma durumuyla karşılaşılacaktır. Bazı müfessirlerin erkeğe iki, kadına bir pay verilmesinin hikmetini açıklarken; kadınların akıllarının noksan, kötü yollarda harcamaya vesile olan şehvetlerinin fazla olduğunu söylemelerine gelince; bu, çok çirkin ve kötü bir sözdür. Kadınların akıllarının zayıf olması maldan paylanmn da az olmasını gerektirmez. Hattâ aksi de söylenebilir ve o takdirde kadınların payının daha fazla olmasını îcâb ettirebilir. Çünkü kadınlar beden yapıları itibariyle zayıf ve güçsüzdürler. Bunun için selef-i sâlihînden bazıları derler ki; mîrâs aklen kıyâsın aksine gelmiştir. Ben rivayetin doğru olmadığını kabul ettiğim gibi, anlamının da doğru olmadığım görüyorum. Çünkü yukarda bunun hikmetini belirtmiştim. Müfessirlerin, kadının şehvetinin erkeğin şehvetinden daha fazla olduğunu iddia edip, buna dayanarak onların daha çok mal harcamaları neticesi doğuracağını söylemeleri ise; bir bâtıl üzerine bina edilmiş bir başka bâtıldır. Tecrübemizle biliyoruz ki; şehvetlerini tatmin etmek uğrunda mallarını daha çok erkekler harcıyorlar. Bu gibi yollarda kadınların mallarını harcadıkları ise çok az duyulmuştur.' Kadınlar tutumludurlar, alırlar, ver-mezler. Erkekler ise savurgandırlar. Çünkü onların şehevî güçleri daha fazladır ve arzulan daha şiddetlidir. Ancak kadınlar süslenme konusunda israfa meylederler. Bu da pek çok harcamayı gerektirir. Halbuki şeriat israfı yasaklamıştır. Binâenaleyh müfessirlerin hükmü bu esâsa istinâd etmiş olamaz. Ne var ki tecrübeler, daha çok kadınların iktisât yaptıklarım gösteriyor. Harcama işleri onlara bırakıldığında onlar daha tutumlu davranıyorlar.[11]

12 — Çocukları yoksa, eşlerinizin geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bunlar yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Çocuğunuz yoksa, sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir. Şayet çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır. Ancak bu; yaptığınız vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Eğer miras bırakan er-kek veya kadın; çocuğu ve ana-babası olmayan bir kimse olur da, bir erkek veya bir kızkardeşi bulunursa, bunlardan her birine altıda bir düşer. Eğer onlar bundan çoksa-lar, zarara uğratılmaksızın üçte birine ortak olurlar. Bunlar, yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır. Bunlar Allah'tan bir vasiyyet (emir) dir. Allah Alîm'dir, Ha-kîm'dir.

Miras Kaideleri

Allah Teâlâ erkeklere hitâb ediyor ve; çocuksuz ölen eşlerinizin bıraktığı malın yarısı sizindir, buyuruyor. Eğer çocukları varsa bıraktıkları mirastan vasiyyetleri yerine getirilip, borçlan ödendikten sonra dörtte biri sizindir. Daha önce de geçtiği üzere, borçlarının edası va-siyyetten öncedir ve âlimler bu konuda ittifak halindedir. Erkek çocukların, erkek çocukları da —kaç batın aşağı inerse insin— sulbî erkek çocukları hükmündedir.
Allah Teâlâ: «Sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir.» buyuruyor. Dörtte bir veya sekizde birde eşlerin sayısı önemli değildir. Hanım bir, iki, üç ya da dört bile olsa bunlar bu hissede müşterek hak sahibidirler.
«Ancak bu, yaptığınız vasiyyet ve borç ödendikten sonradır.» âyeti hakkında bilgi daha önce geçmişti.
Allah Teâlâ: «Eğer mîrâs bırakan erkek veya kadın; çocuğu ve anası-babası olmayan bir kimse olur da...» buyuruyor. Bu âyette geçen ; kelimesi den türetilmiştir. İkili, başı çevreleyen şeydir. Burada (süülS) ile kastedilen kişi; aslî ya da ferdî
olmayan, yakınları, kendisine mirasçı olan kişidir.
Nitekim Şa'bî'nin Ebu Bekr es-Sıddîk'dan rivayet ettiğine göre; kendisine «Kelâle» yi sorduklarında şöyle demiş. Bu konuda kendi görüşümü söyleyeceğim; eğer doğru ise Allah'tan, yanlış olursa benden ve şeytândandır. Bundan Allah ve Resulü beridirler. Kelâle, çocuğu ve babası olmayan (ölen) kişidir. Ömer İbn el-Hattâb halîfe olunca; ben Ebubekir'in görüşüne muhalefet etmekten utanırım, demiştir.
Bu hadîsi îbn Cerîr ve başkaları rivayet ederler.
İbn Ebu Hatim tefsirinde der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in...
Abdullah tbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, şöyle demiş : Ömer İbn el-Hattâb(a yetişenlerin sonuncusuydum. O demiş ki: Söz benim dediğimdir. —Bunu üç kerre tekrarladı— Şöyle demişti: Kelâle erkek çocuğu ve babası olmayan (ve o halde ölen) kişidir.
Ali İbn Ebu Tâlib ve îbn Mes'ûd da böyle söylediler. Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sâbit'den vaşka vecihlerle gelen rivayetlerin sahîh olam da budur. Şa'bî, Nehaî, Hasan el-Basrî, Katâde, Câbir İbn Zeyd ve Hakem, Medine, Küfe ve Basralılar bununla fetva vermişlerdir. Fu-kahâ-i Seb'a (Yedi Fakîh), dört imâm, selef ve halef (âlimleri) ve hattâ bütün âlimler aynı görüştedirler. Birçoklarının bu konuda icmâ' ettiği nakledilmiştir.
Ebu Hüseyn tbn el-Lebbân, İbn Abbâs'tan, bunun hilâfına bir ri-* vâyet olduğunu söylemektedir ki, buna göre kelâle, erkek çocuğu olmayandır. Ancak İbn Abbâs'tan nakledilen rivayetlerin ilki sahîh olup herhalde râvî, onun kasdettiğini anlamamış olsa gerektir.
Mîrâs bırakan kişinin «Bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, bunlardan herbirine altıda bir düşer. Eğer onlar bundan çoksalar, zaj rara uğratılmaksızın üçte birine ortak olurlar.» Sa'd îbn Ebu Vakkâs'm da içlerinde bulunduğu seleften bazılarının kanâatinden anlaşılacağı üzere, bu kız ya da erkek kardeş ana bir kardeştir. Katâde'nin rivayetine göre Hz. Ebubekir de âyeti bu şekilde açıklamıştır.
Ana bir kardeşler diğer varislerden birçok yönüyle ayrılırlar:

1- Kendisi sebebiyle mirasçı oldukları kişiyle —ki bu da anadır— birlikte mirasçı olurlar.
2- Erkek ve kızları müsavidir (eşittir).
3- Ancak ölenin kelâle olması halinde, mirasçı olabilirler. Baba, dede, erkek çocuk, erkek çocuğun çocuğu ile birlikte mirasçı olamazlar.
4- Erkek ve dişileri (kadınları) ne kadar çok olursa olsun hisseleri üçte birden fazla olamaz.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus'un... Zührî'den rivayetine göre; o şöyle demiştir: Ömer İbn el-Hattâb; anadan olan kardeşin mirasının aralarında erkekler dişiler gibi olmak üzere olduğuna hüküm verdi. Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî: Şayet Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda bir şey bilmese idi böyle bir hüküm vermezdi. Yine bunun içindir ki. Allah Teâlâ da : «Eğer onlar bundan çoksalar... üçte birine ortak olurlar.» buyurmuştur, der.
Ortak olma meselesinde âlimler ihtilâf etmişlerdir. Ortak olanlar; koca, anne ya da nene, annenin çocuklarından ikisi ana-babanın çocuklarından bir veya daha fazlası. Cumhûr'un kavline göre koca; yan hisse, ana veya nene altıda bir hisse, ananın çocuğu üçte bir hisse alır. Ana ve babanın çocuğu da ana (bir) kardeş olduğuna göre aralarındaki müşterek mîrâsta onlara ortak olur.
Böyle bir mesele mü'minlerin emîri Hz. Ömer îbn el-Hattâb'ın zamanında meydana gelmiş ve o, kocaya yan hisse, anneye altıda bir hisse, ananın çocuklarına da üçte bir hisse vermişti. Ana-babanın çocuk-lan şöyle diyerek itiraz etmişlerdi: Ey mü'minlerin emîri, tut ki babamız eşekti. Biz bir anneden değil miyiz? Bunun üzerine Hz. Ömer onlan da diğer (ana bir) kardeşlere ortak kılmıştı.
Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan ortak kılmaya ilişkin sahîh rivayet vardır. Abdullah İbn Mes'ûd, Zeyd îbn Sabit ve Abdullah İbn Abbâs'-dan gelen iki rivayetten biri de böyledir. Saîd îbn el-Müseyyeb, Kadı Şureyh, Mesrûk, Tâvûs, Muhammed îbn Şîrîn, İbrahim en-Nehaî, Ömer İbn Abdulazîz, Sevrî ve Şureyk; bununla fetva vermişlerdir. Mâlik, Şa'bî ve İshâk îbn Râhûyeh'in mezheplerinde de böyledir.
Ali îbn Ebu Tâlib ise onları diğerlerine ortak etmez, üçte biri ananın çocuklarına verir. Ana-babanın çocuklarına ise bir şey vermezdi. Zîrâ onlar asabe oluyorlardı. Vekî' îbn el-Cerrâh der ki: Hz. Ali'nin bu görüşte olduğu hususunda kimse ihtilâf etmemiştir.
Bu görüş aynı zamanda Übeyy İbn Kâ'b ve Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin de görüşü olup îbn Abbâs'tan meşhur olan da budur. Şa'bî, İbn Ebu Leylâ, Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf, Muhammed îbn el-Hasan, Hasan îbn ZÎyâd, Züfer îbn el-Hüzeyl, İmâm Ahmed îbn Hanbel, Yahya İbn Âdem, Nuaym İbn Hammâd, Ebu Sevr, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî'nin mezheb-leri de böyledir. Ebu'lnHüseyn îbn el-Lebbân el-Farazî de «el-İ'câz» adlı eserinde bu görüşü tercîh etmiştir.
Vasiyyeti adalet üzre olsun, vârislerden bir kısmını mahrum etmek, hisselerini azaltmak, ya da Allah'ın kendilerine vermiş olduğu payı artırmak suretiyle zarar vermek ve zulmetmek için olmasın diye Allah Teâla: «Zarara uğratılmaksızm... bunlar yaptıkları vasiyyet ve borç ödendikten sonradır.» buyuruyor. Kim bunun hilâfına hareket ederse hikmetinde ve taksiminde Allah'ın zıddına hareket etmiş olur. Bunun İçin İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... îbn Abbâs'tan naklettiğine

göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Vasiyyete zarar vermek büyük günâhlardandır.
Bu hadîs yine îbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet edilmiştir ve İbn Cüreyc; bu mevkuf rivayetin sahîh olduğunu söylemiştir.
Bunun içindir ki; imamlar, vâris lehine ikrar konusunda ihtilâf etmişlerdir: Vâris lehine yapılacak ikrar sahîh midir, değil midir? Bu konuda iki görüş vardır:
Vâris lehine ikrar sahîh değildir. Zîrâ vâris lehine ikrar sîgası ile vasiyette bulunmak töhmet sebebidir. Sahîh bir hadîs-i şerîf te Rasûlullah (s.a.) : Allah her hak sahibine hakkını vermiştir ve vâris lehine vasiyet yoktur, buyurmuşlardır. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed İbn Han-bel'in mezhebleri bu görüştedir. Şafiî'nin eski görüşü de budur. Ancak yeni kavlinde o, bunun sahîh olacağına kaildir.
Bu görüş, Tâvûs, Atâ, Hasan, Ömer İbn Abdülazîz'in de görüşüdür. Ebu Abdullah el-Buhârî de Sahîh'inde bunu tercîh etmiş ve Râfi' İbn Hadîc'in, «Fezâriyye»nin kapılarının kapatıldığı şeyin dışında açılmamasını vasiyet etmiş olduğunu buna delil olarak getirmiştir. O (Bu-hârî) şöyle der : Bazı kimseler, kötü zanna sebebiyyet verir diye kişinin vârisleri lehine ikrarının caiz olmadığını söylemişlerdir. Halbuki Ra-sûlullah (s.a.) : Zandan sakının (kaçının). Zîrâ zan, sözlerin en yalan olanıdır, buyurmuşlardır. Allah Teâlâ da : «Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi... emreder.» (Nisa, 58) buyururken bunu vâris ya da bir başkasına tahsis etmemiştir.
Buhârî'nin zikrettikleri burada bitiyor.
İkrar; sahîh ve vakıaya mutabık olduğu takdirde bu ihtilâf normaldir. Ancak ikrar bir hîle, vârislerin bir kısmının hissesini artırmaya, diğer bir kısmınınkini de azaltmaya vesile olacaksa bu ikrar icmâ' ile haramdır. Bunun delili «Zarara uğratılmaksızm. Bunlar, Allah'tan bir vasiyet (emir) dir. Allah Alîm'dir, Halîm'dir.» âyetidir.[12]

13 — İşte bunlar Allah'ın hudududur. Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse; Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İşte bu, en büyük kurtuluştur.
14 — Kim de Allah'a ve peygamberine isyan eder de hududunu aşarsa, (Allah) onu da içinde temelli kalmak üzere ateşe sokar. Hor ve hakir edici bir azâb vardır onun için.

Allah'ın Hududu

Allah Teâlâ'nın; ölülere yakınlıklarına, ihtiyâçlarına göre vârislere takdir etmiş olduğu bu farzlar (hisseler) ve ölçüler O'nun hudududur. Onları aşmayın ve onlara tecâvüz etmeyin. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurur:
«Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse (hile ve bir takım vesilelerle vârislerden bir kısmının hissesini arttırmaz, diğer bir kısmınm-kini eksiltmez, bilakis onları Allah'ın hükmüne, hisselerine ve bölüştürmesine bırakırsa) Allah, onu altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Orada temelli kalacaklardır. İşte bu, en büyük kurtuluştur. Kim Allah'a ve Peygamberine isyan eder de hududu aşarsa (Allah) onu

da içinde temelli kalmak üzere ateşe sokar. Hor ve hakîr edici bir azâb vardır onun için.»
Allah'ın verdiği hükmü değiştirmek; Allah'ın hükmüne muhalefet etmek suretiyle ona ve Peygamberine isyan etmektir. Bu da Allah'ın hüküm ve taksimine razı olmamaktan neş'et eder. İşte bunları Allah Teâlâ yakıcı ve devamlı azâbıyla alçaltmak suretiyle cezalandıracaktır.
îmânı Ahmed, Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Bir adam yetmiş sene hayır ehlinin işlediği amelleri işler de vasiy-yette bulunduğunda vasiyyetinde adaletten sapar (ve zulmeder) se (amel defteri) bu kötü ameli ile kapatılır ve ateşe girer. Bir adam da yetmiş sene kötülük ehlinin yaptığı amelleri yapar da vasiyyetinde adaletten ayrılmazsa (amel defteri) hayırla kapanır ve cennete girer. Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi: Dilerseniz : «İşte bunlar Allah'ın hudududur... Hor ve tahkir edici bir azâb vardır onun için...» âyetini okuyunuz.
Ebu Dâvûd Sünen'indeki «Vasiyyette zarar vermek» babında diyor ki: Bize Abd İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Bir adam ya da kadın altmış sene Allah'a itaat eder ve tâatte bulunur da Ölüm vakti geldiğinde, vasiyyetinde zarar verirse ona ateş vâ-cib olur. Ravî der ki: Ebu Hüreyre burada : «Zarara uğratılmaksızın... bunlar, yaptıkları vasiyet ve borç ödendikten sonradır... İşte bu, en büyük kurtuluştur.» âyetini okudu.
Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Abdullah İbn Câbir kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî; hadîs hasendir, garîbdir dsmiştir. İmâm Ah-med'in rivayeti daha mükemmeldir.[13]

15 — Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin. Onlar şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde (göz altında) tutun.
16 — Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet -edin. Tevbe edip, ıslâh olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahîm olandır.

Fuhşa Sed Çekmek İçin

İslâm'ın başlangıcındaki hükme göre, bir kadın zina eder de bu suçu doğru bir belge ile sabit olursa bir evde hapsedilir ve ölünceye kadar o evden çıkmasına izin verilmezdi (o evden çıkartılmazdı.) Bunun için Allah Tealâ: «Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı aranızdan dört şâhid getirin. Onlar şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye —ki bu yol da Allah Teâlâ'nın bu hükmü neshetmesidir.— kadar evlerde (göz altmda) tutun.» buyuruyor.
tbn Abbâs; Allah Teâlâ'nın Nur Sûresinde sopa ve recm cezası ile neshetmesine kadar hüküm böyleydi, der.
İkrime, Saîd İbn CÜbeyr, Hasan, Atâ el-Horasânî, Ebu Salih, Ka-tâde, Zeyd İbn Eşlem ve Dahhâk'tan rivayete göre bu âyet mensûh-tur. Bu konu, üzerinde ittifak edilmiştir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Muhammed tbn Ca'fer... Ubâde tbn Sâ-mit'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a vahy indiğinde bu kendisine te'sîr eder, bu sebeple meşakkate

uğrar (bu ona zor ve ağır gelir) ve yüzü değişirdi. Bir gün Allah Teâlâ kendisine vahy indirdi. Bu durumundan açılınca şöyle buyurdular: Benden alın (öğrenin ve rivayet edin); Allah onlara bir yol gösterdi: Dul dul ile, bakire bakire ile. Dula yüz değnek ve taş ile recm, bakireye yüz değnek ve bir yıl sürgün.
Hadîsi Müslim ve Sünen sahipleri muhtelif kanallardan... Ubâde'-den merfû* olarak rivayet etmişlerdir. Müslim'in lafzı şöyledir:
Benden alın, öğrenin. Benden alın, öğrenin. Allah onlara bir yol gösterdi. Bakire bakire ile (zina ederse) yüz değnek ve bir sene sürgün, dul dul ile (zina ederse) yüz değnek ve taşlanarak (öldürmedir).' Tirmizî; hadis hasendir, sahihtir, demiştir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : (Zina eden) iki bakire (ise) sopa vurulur ve sürgün edilir, iki dul ise sopa vurulur ve taşlanarak (öldürülür), iki ihtiyar ise taşlanarak (Öldürülür).
Hadîsin bu şekildeki rivayeti garîbtir.
Taberânî, îbn Lehîa kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklediyor ki, o şöyle demiştir: Nisa sûresi nazil olunca, Rasûlullah (s.a.) : Nisa sûresinden sonra artık (zina eden kadınların) hapsedilmeleri yoktur, buyurdular.
Bu hadîs gereğince İmâm Ahmed İbn Hanbel zina eden dulun hem sopa hem de taşlanarak öldürülme ile cezalandırılacağına kail olmuştur. Cumhur ise zina eden dulun sopa vurulmaksızın taşlanacağı görüşündedir.
Onlar diyorlar ki: Rasûlullah (s.a.) Mâiz ve Gâmid kabilesinden olan kadım, iki yahûdîyi taşlamış ve taşlamadan önce onlara sopa vurmamıştır. Bu da gösteriyor ki sopa vurmak vâcib değildir. Bilakis onların söylediğine göre neshedilmiş, 'kaldırılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin.» buyuruyor. îbn Abbâs, Saîd îbn Cübeyr ve başkalan bu eziyet vermenin sövme, ayıplama ve nalınla vurmak olduğunu söylemişlerdir. Allah Teâlâ bu hükmünü sopa ve taşlama cezasıyla değiştirinceye kadar onlar hakkındaki hüküm böyleydi.
îkrime, Atâ, Hasan ve Abdullah îbn Kesîr bu âyetin, zina eden erkekle kadın hakkında nazil olduğunu söylerken, Süddî evlenmeden Önce (bu fiili işleyen) gençler hakkında nazil olmuştur, der. Mücâhid zina eden iki erkek hakkında nazil olmuştur derken, sanki bununla livâta'yı kasdetmiştir. En iyisini Allah bilir.
Sünen sahiplerinin Amr îbn Ebu Amr kanalıyla... îbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Lût kavminin yaptığım yapan birini gördüğünüzde hem yapanı (fail) hem de yapılanı (mef'ûl) öldürün.»
Allah Teâlâ: «Tevbe edip ıslâh olurlarsa (yaptıkları şeyi bırakır, amellerini düzeltir ve güzelleştirirlerse) artık onlardan vazgeçin» buyuruyor. Artık onlara çirkin sözlerle kızıp ayıplamayın. Zîrâ günâhından tevbe eden, günahsız gibi olmuştur. Bir de «Çünkü Allah Tevvâb, Ra-hîm olandır.» Buhârî ve Müslim'de nakledilen bir hadîste şöyle buyu-rulur:
«Sizden birinin cariyesi zina ettiğinde onu sopayla dövsün ondan sonra artık ayıplamasın, azarlamasın». Yani yaptığının keffâreti olan haddi, cezayı uyguladıktan sonra bu yaptığından dolayı onu ayıplamasın.[14]

Îzâhı

17 — Allah; ancak, bilmeyerek kötülük yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. Allah Alim'dir, Hakîm'dir.
18 — Kötülükleri işleyip dururken, ölüm gelip çatınca: Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir. İşte onlar için biz, elem verici bir azâb hazırlamışızdır.

Tevbe Kapıları

Allah Teâlâ; ancak bilmeyerek kötülük yapıp sonra da can boğaza gelmeden, ruhunu teslim alacak meleği görmeden önce bile olsa tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğini haber veriyor.
Mücâhid ve birçokları Allah'a gerek hata ile ve gerekse kasden isyan eden herkesin günâhtan vazgeçinceye kadar câhil olduğunu söylemişlerdir.
Katâde, Ebu'l-ÂIiye'nin şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.) in ashabı: Kulun düşmüş olduğu (işlemiş olduğu) her günâh bilgisizlik iledir, derlerdi.
Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer, Katâde'nin şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) in ashabı; ister kasden ister başka bir şekilde olsun kendisiyle Allah'a isyan edilen her şeyin bilgisizlik (cehalet) olduğu görüşünde birleştiler.
îbn Cüreyc der ki: Bana Abdullah İbn Kesîr, Mücâhidin, şöyle dediğini nakletti: Allah'a isyan olan bir şeyi yapan herkes; bu işi işlediğinde (işlediği sırada) câhildir.
îbn Cüreyc, Atâ îbn Ebu Rebâh'ın, kendisine bu sözün bir benzerini söylediğini nakleder.
îbn Abbâs'tan naklen Ebu Sâüh : Kötü iş yapması, o kişinin bilgisizliği cümlesindendir, der.
«Hemen tevbe edenlerin...» âyeti hakkında Ali îbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : O (hemen tevbeden mak-sad) işlediği günâhla, ölüm meleğine bakacağı zaman arasında tevbe edenler, demektir. Dahhâk : Ölümden önce olan herşey yakındır, derken, Katâde ve Süddî de; sıhhatte bulunduğu sürece, açıklamasını getirmişlerdir ve bu açıklama İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Hasan el-Basrî âyeti; can boğazına gelmeden tevbe edenler, şeklinde anlarken', İlerime de; dünyamn tümü yakındır, demiştir.
Şimdi bu konudaki hadîs-i şerifleri zikredelim: İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Ayyâş'ın... Abdullah İbn Ömer' den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; efendimiz şöyle buyurmuştur: Canı boğazına gelmedikçe Allah Teâlâ kulun tevbesini kabul eder.
Tirmizî ve İbn Mâce de bunu Abdurrahmân İbn Sabit İbn Sevbân hadîsinden rivayet etmişler ve Tirmizî; hadîs hasendir, garîbtir, demistir, tbn Mâce'nin Sünen'inde Abdullah İbn Amr, şeklinde kayd edilmişse de bu vehimdir. Doğrusu Abdullah İbn Ömer'dir.
Ebu Bekr îbn Merdûyeh diyor; Bize Muhammed İbn Ma'mer... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işitmiş : Ölümünden bir

ay evvel tevbe eden hiçbir mü'min kul yoktur ki; Allah onun tevbesini kabul etmesin. Bundan (ölümünden) daha yakın ve hattâ ölümünden bir gün ve bir saat öncesinde Allah kulun tevbe ettiğini ve ihlasını bilirse; tevbesini kabul eder.
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Şu'be'nin... Abdullah İbn Ömer'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Kim ölümünden bir sene önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir ay önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir cuma önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Kim ölümünden bir saat önce tevbe ederse, tevbesi kabul edilir. Ben kendisine; ama Allah Teâlâ: «Allah ancak, bilmeyerek kötülük yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder» buyuruyor, dedim. Abdullah İbn Ömer; ben ancak sana Rasûlullah (s.a.) dan işittiğimi haber veriyorum, dedi.
Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, Ebu Amr el-kavzî ve Ebu Âmir el-Akadî de Şu'be'den böyle rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed diyor: Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... Abdurrah-mân İbn el-Beylemânî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Rasû-lullah (s.a.) m ashabından dördü bir araya geldi ve birisi Rasûlullah (s.a.) m; ölümünden bir gün önce Allah kulunun tevbesini kabul eder (Allah Teâlâ kulun tevbesini ölümünden bir gün önce kabul eder), buyurduğunu işittim, dedi. Diğeri; sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? diye sordu. Evvelkisi evet, dedi. Diğeri şöyle devam etti: Ben de Rasûlullah (s.a.) in; Allah Teâlâ kulun tevbesini ölümünden (ölmeden) yarım gün önce kabul eder, buyurduğunu işittim, dedi. Üçüncüleri, sen Rasûlullah (s.a.) dan bunu mu işittin? diye sordu. O, evet deyince de şöyle dedi: Ben de Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim : Allah kulun tevbesini ölmeden bir kuşluk vakti kadar önce kabul buyurur. Dördüncüleri; sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? diye sordu. Üçüncüleri, evet deyince de şöyle devam etti; ben de Rasûlullah (s.a.) ı şöyle buyururken işittim: Allah Teâlâ kulun tevbesini can çekişme-dikçe kabul buyurur.
Hadîsi Saîd İbn Mansûr da... Abdurrahmân İbn el-Beylemânî'den buna yakın lafızlarla rivayet etmiştir.
Ebu Bekr tbn Merdûyeh diyor: Bize İshâk îbn İbrâhîm îbn Zeyd' in... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) : «Allah kulu-* nun tevbesini can çekişmedikçe kabul eder» buyurmuştur.
îbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Hasan'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Bana Rasûlullah (s.a.) in; Allah kulun tevbesini can çekişmedikçe kabul eder, buyurduğu haberi ulaştı.
Bu, Hasan el-Basrî (Allah o'na rahmet etsin) den menkûl, hasen ve mürsel bir hadîstir.
İbn Cerîr diyor ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Katâde'den rivayetinde o şöyle demiştir: Biz Enes İbn Mâlik'in yanmdaydık. Ebu Kılâbe de oradaydı. Ebu Kılâbe rivayet edip dedi ki: Allah Teâlâ İblîs'e la'net ettiğinde; o mühlet istedi ve dedi ki: Senin izzet ve celâline yemîn ederim ki; onda rûh bulunduğu sürece Âdemoğlunun kalbinden çıkmayacağım. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu : İzzetime yemîn olsun ki; Ben de kendisinde rûh bulunduğu sürece onun tevbesine engel olmayacağım (onun tevbe etmesini engellemeyeceğim ya da: Onun tevbesini geri çevirmeyeceğim.)
Bu ifade; merfû' bir hadîs-i şerifte yer almaktadır. Şöyle ki: îmâm Ahmed Müsned'inde Amr îbn Ebu Amr kanalıyla... Ebu Saîd'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan

rivayet ediyor ki; O, şöyle buyurmuştur: İblîs: Senin izzetine yemîn ederim ki, ruhları cesetlerinde olduğu sürece onları azdırıp yoldan çıkaracağım, dedi. Allah Teâlâ da : İzzet ve celâlime yemîn olsun ki, onlar Benden bağışlanma diledikleri sürece, onları bağışlayacağım, buyurdu.
Bu hadîsler, yaşama umudu içindeyken Allah'a tevbe edenin tev-besinin makbul olduğuna delâlet etmektedir. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «İşte Allah onların tevbesini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyurmuştur. Yaşamaktan ümit kesip (ölüm) meleğini gördüğünde, can boğazda hırıldamaya başlayıp, göğüs ona dar gelir. Nefes hırıldayıp boğazın başına kadar çıktığında —ki can çekişme ha-lidir— tevbe makbul değildir. O zaman, kaçılıp kurtulabilecek zaman da değildir. Buna delâlet etmek üzere Allah Teâlâ : «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca: Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» buyurmaktadır. Başka bir âyet-1 kerîme'de de şöyle buyurur : «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kanunudur...» (Gâfir, 84-85)
Daha başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ; güneşin batıdan doğduğunu gördüklerinde yer yüzü halkının tevbesinin kabul edilmeyeceğine hükmederek şöyle buyurur: «Rabbmm âyetleri geldiği gün; kişi daha önceden inanmamış veya îmânından bir hayır kazanama-mışsa îmânı ona hiç fayda vermez.» (En'âm, 158)
Allah Teâlâ: «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» buyuruyor. Kâfir; küfür ve şirk üzere Öldüğünde pişmanlığı ve tevbesi ona fayda vermez. Yeryüzü dolusu dahi olsa ondan fidye de kabul edilmez.
İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye ve Rebi' îbn Enes «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» âyeti şirk ehli hakkında nazil oldu, demişlerdir.
îmâm Ahmed diyor : Bize Süleyman İbn Davud'un... Ebu Zerr'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Allah Teâlâ kulunun tevbesini hicâb (örtü) vuku' bulmadıkça kabul eder —ya da kulunu bağışlar—. Orada bulunanlar; hicabın vukuu da nedir? diye sorduklarında, şöyle buyurdu : Müşrik olduğu halde canının çıkmasıdır.
Allah Teâlâ da : «İşte biz onlar için elem verici (şiddetli ve devamlı) bir azâb hazırlamışızdır» buyuruyor.[15]

19 — Ey imân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın, onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki; bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onu çok hayırlı kılar.
20 — Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde; öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, bir şey almayın. İftira ederek ve günâha girerek ona verdiğinizi geri alır mısınız?
21 — Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız. Ve onlar, sizden kuvvetli te'minât da aldılar.
22 — Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü o, çok çirkin ve iğrenç bir şeydi. Ve o, fena âdetti.

Eşlerin Ayrılması ve Birleşmesi

Buhârî naklediyor : Bize Muhammed îbn Mukâtil'in... îbn Abbâs'-tan rivayetine göre o, «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir:
Bir adam öldüğünde; ölenin vârisleri onun karısı üzerinde en çok hak sahibi olurdu. Dilerse onlardan birisi o kadınla evlenir, dilerlerse kadını (bir başkasıyla) evlendirirlerdi. Ve dilerlerse hiç evlendirmez-lerdi. Bu işe onlar kadının ailesinden daha lâyıktılar. Bunun üzerine, bu âyet nazil oldu.
Hadîsi Buhârî, Ebu Dâvûd, Neseî, îbn Merdûyeh ve îbn Ebu Hatim, Ebu İshâk eş-Şeybânî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir.
Ebu Dâvûd diyor ki: Bize Ahmed İbn Muhammed îbn Sabi t'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi akrabasının karısına vâris olurdu da, ölünceye ya da mehrini alıncaya kadar onu sıkıştırırdı, îşte Allah Teâlâ bunu yasakladı. Bu hadîsi sadece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Ancak birçokları İbn Abbâs'tan bunun benzerini rivayet etmişlerdir.
Vekî'nin... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; câhiliyye devrinde bir kadının kocası Öldüğünde bir adam gelip kadının üzerine bir elbise atar ve o kadınla (evlenmeye) en lâyık aday o kişi olurdu. Bunun üzerine: «Ey îmân edenler, kadmlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir» âyeti nazil oldu.
Ali îbn Ebu Talha «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında İbn AbbâsMın şöyle dediğini nakleder: Bir adam ölür de arkasında bir câriye bırakırsa ölenin bir arkadaşı (dostu) cariyenin üzerine elbisesini atar ve onu insanlardan men'ederdi. Ya güzelce onunla evlenir, değilse ölüp de mirası kendine kalıncaya kadar hapsederdi.
Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Medine'de birisinin samîmi bir dostu öldüğünde gider (arkada bıraktığı) hanımının üzerine elbisesini atar ve onun nikâhına vâris olurdu. Bu takdirde o kadını bir başkası nikâhlayamazdı. O da kendini bundan kurtaracak bir fidye vermedikçe kadını hapsederdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız helâl değildir.» âyetini indirdi.
îbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre Zeyd İbn Eşlem bu âyet hakkında şöyle demiştir: Câhiliyye devrinde iken Yesrîb'de aralarından birisi öldüğünde malına vâris olan kişi, karısına da vâris olur, kadına vâris oluncaya ya da onu dilediği biriyle evlendirinceye kadar onu sıkıştırır, evlenmesini engellerdi. Tühâme halkı ise; erkeğin kadını boşayıp, verdiği şeylerin bir kısmını karşılık olmak üzere dilediği kişiyle evlenmesini şart koşmada'n, kadınla birlikte yaşamasını hoş karşılamıyorlar-dı. İşte Allah Teâlâ mü'minlere bunu yasakladı.
Ebu Bekr îbn Merdûyeh diyor ki: Bize Muhamrtıed İbn Ahmed İbn İbrahim'in... Ebu Ümâme İbn SehTden rivayetine göre; Ebu Kays îbn Eslet öldüğünde, oğlu; karısı ile evlenmek istemişti. Câhiliye devrinde bu mümkündü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir» âyetini in-: dirdi. Bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl'dan rivayet eden îbn

Cerîr sonra îbn Cüreyc kanalıyla Atâ'nın şöyle dediğini kaydeder : Câhiliyye devrinde halk; birisi ölüp ardında karışım bıraktığında kadını kendilerinden bir çocuğa verirlerdi. İşte bu konuda «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız helâl değildir» âyeti nazil oldu.
îbn Cüreyc, Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder: Bir adam öldüğünde ölenin oğlu; eğer isterse babasının eşini-nikahlama hakkına sahipti. Kadının oğlu yoksa onu ölenin kardeşiyle, ya da kardeşinin oğlu ile nikâhlarlardı.
îbn Cüreyc, İkrime'nin şöyle dediğini nakleder: Bu âyet Evs kabilesinden Kübeyşe bint Ma'n îbn Âsim hakkında nazil oldu. Kocası Ebu Kays İbn el-Eslet onu arkada bırakıp öldüğünde; oğlu onunla evlenmek istedi. O da Rasûlullah (s.a.) a gelip; ey Allah'ın Rasûlü, ben kocama vâris olmadım, onu terketmedim de. (Beni) evlendir, dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Ebu Mâlik'den rivayetle Süddî şöyle der: Câhiliyye devrinde bir kadının kocası öldüğünde; kocasının ailesi gelir ve onun üzerine bir elbise atardı. Eğer ölenin küçük bir oğlu, ya da bir erkek kardeşi varsa o büyüyünceye, ya da kadın ölüp de ona vâris oluncaya kadar kadını hapsederlerdi. Kadın boşanıp kurtulur ve kendi ailesine giderse, ya da üzerine bir elbise atılmazsa bu takdirde kurtulurdu. İşte bunun için Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız, size helâl değildir.» âyetini indirdi.
îbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre; Mücâhid bu âyet hakkında dedi ki: Kişinin yanında yetîm bir kız bulunur ve adam onun İşlerini üstlenirdi. Sonra da karım ölür ve onunla evlenirim, ya da oğlumla evlendiririm ümidiyle onu hapseder, yanında tutar (başkasıyla) evlen-dirmezdi.
Sonra İbn Ebu Hatim bu görüşün bir benzerini Şa'bî, Atâ Îbn Ebu Rebâh, Ebu Miclez, Dahhâk, Zührî, Atâ el-Horasânî ve Mukâtil İbn Hay-'yân'dan da rivayet edildiğini söyler.
Ben de derim ki: Âyet-i kerîme gerek câhüiyye devri halkının ve gerekse Mücâhid ve onun görüşünde olanların söylediklerini kapsamaktadır. Bu konuda meydana gelenlerin hepsi bunun bir çeşididir. Allah en iyisini bilir.
Allah Teâlâ «Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.» buyuruyor. Onlara verdiğiniz mehrin tamâmını, ya da bir kısmını veya sizin üzerinizdeki haklarından birisini size bırakması için onların geçiminde kendilerine zarar vermeyin. Onlara zulüm ve eziyet etmeyin.
İbn Abbâs'tan naklen Ali îbn Ebu Talha «Onları sıkıştırmayın» âyeti hakkında şöyle der: Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmım alıp götürmeniz için, onlara zulmetmeyin. Burada, karısıyla beraber olmaktan hoşlanmayan bir adam kasdediliyor. Kadının adam üzerinde mehri vardır. Adam verdiği mehrin kadın tarafından kendisine iadesi için onu sıkıştırmaktadır. Dahhâk, Katâde böyle söylemiş, İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.
îbn el-Mübârek ve Abdürrezzâk... îbn el-Beylemânî'den naklen şöy-' le derler: Bu iki âyetten birisi; câhüiyye devrindeki durum hakkında, diğeri de îslâm dönemindeki durum hakkında nazil olmuştur. Abdullah İbn el-Mübârek «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti câhüiyye devrindeki durum hakkında; «Onları sıkıştırmayın» âyeti de îslâmî devredeki durum hakkında nâzü olmuştur, der.

«Apaçık hayâsızlık etmedikçe» âyetiyle İbn Mes'ûd, îbn Abbâs, Saîd İbn el-Müseyyeb, Şa'bî, Hasan el-Basrî, Muhammed îbn Şîrîn, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, îkrime, Atâ el-Horasânî, Dahhâk, Ebu Kılâbe, Ebu Salih, Süddî, Zeyd İbn Eşlem ve Saîd İbn Ebu Hilâl zinanın kasdedü-diğini söylemişlerdir. Yani kadın zina ederse; vermiş olduğu mehri geri istemek ve onu sana bırakıncaya, ya da hülû' yolu ile senden boşanın-caya kadar sıkıştırmak hakkındır. Nitekim AUah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Meğer, erkekle kadın, Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olalar.» (Bakara, 229)
İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk'm söylediğine göre apaçık hayâsızlık; nefret etmek, kaçmak ve isyan anlamınadır.
İbn Cerîr ise bunun zina, isyan, kaçmak (yüz çevirmek), ağız bozukluğu vb. durumları içine aldığı görüşünü tercih etmiştir. Yani bu gibi durumlar; kadının, hakkının tamâmından ya da bir kısmından vazgeçmesine ve erkekten- ayrılmayı kabul etmesine kadar onun sıkıştırılmasını mübâh kılmaktadır. Bu iyidir ve en doğrusunu Allah bilir.
Daha önce geçtiği üzere Ebu Dâvûd, Yezîd en-Nahvî kanalıyla... İbn Abbâs'ın «Ey îmân edenler, kadınlara zorla vâris olmaya kalkmanız size helâl değildir.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet eder : Kişi akrabalarından birinin karısına vâris olur, ölünceye, ya da mehrini kendisine geri verinceye kadar onu sıkıştırırdı. İşte Allah Teâlâ bunu yasakladı.
Bu hadîsin rivayetinde Ebu Dâvûd tek kalmıştır.
İkrime ve Hasan el-Basrî derler ki: Bu âyetin tamâmı âyetin ca-hiliyye devrindeki durum hakkında olmasını gerektirir. Halbuki Allah Teâlâ böyle davranılmasmı müslümanlara yasaklamıştır.
Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle diyor ; Mekke'de Kureyş içinde «Azl» (Jj**\ ) şöyle oluyordu: Bir adam şerefli bir kadını nikahlıyor, fakat kadın buna muvafakat etmiyordu. Erkek kadından ayrılmayı; ancak kendi izniyle evlenebilmesi şartıyla kabul ediyordu. Buna şâhidler getiriyor ve bu durum kadın hakkında yazılarak belgelendiriliyordu. Kadına birisi tâlib olduğunda; kadın kendisini daha önce nikâhlayana mehrini verir ve onu razı ederse adam onun evlenmesine izin veriyor, değilse onu sıkıştırıyordu. İşte Allah Teâlâ'mn «Onlara verdiğiniz meh-rin bir kısmını alıp götürmeniz için, onları sıkıştırmayın» âyetinin anlamı budur.
Mücâhid «Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın» âyeti Bakara sûresinde azl hakkındaki 232. âyet gibidir.
Allah Teâlâ «Onlarla iyi geçinin» buyuruyor. Onlarla güezl konuşun, işlerinizi ve durumlarınızı güç yetirebildiğiniz kadan ile güzelleş-tirin. Sana nasıl davranılmasmı istiyorsan, sen de öylece davran. Allah Teâlâ : «Kadınların da onlar üzerinde haklan vardır.» (Bakara, 228) buyuruyor. Allah Rasûlü : Sizin en hayırlınız ehline (hanımına) en hayırlı olanınızdır. Ben ehlime en hayırlı olanınızım, buyuruyor. Güzel geçim, devamlı güler yüzlülük, ehli ile oynaşmak, onlarla şakalaşmak, onların nafakasını (geçimini) geniş tutmak ve kadınlarını güldürmek efendimizin huylarmdandı. O kadar ki; mü'minlerin annesi Hz. Âişe ile yarışır ve bu davranışı ile ona olan sevgisini gösterirdi. Hz. Âişe şöyle diyor: Allah Rasûlü benim ile yarıştı. Ve ben onu geçtim. Bu, benim şişmanlamamdan Önce idi.

Ben şişmanladıktan sonra, yarıştığımızda ise o beni geçti ve; işte bu, seninkine bir karşılıktır, buyurdu. Hz. Peygamberin kadınları onun akşamlayacağı evde her akşam toplanırlar, efendimiz bazı kere akşam yemeğini onlarla birlikte yer, sonra her biri kendi evine giderdi. Efendimiz hanımı ile bir örtü altında uyurlar, omuzundan ridâsım bırakır ve izar (iç çamaşırı) ile uyurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra evine girer, uyumazdan önce ehli ile bir miktar sohbet eder ve böylece onlara yakınlık sağlardı. Allah Teâlâ: «Sizin için, andolsun ki; Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» (Ahzâb, 21) buyuruyor. Kadınlarla geçim ve bunun tafsilâtının yeri «Ahkâm»' kitabıdır. Hamd Allah'a mahsûstur.
Allah Teâlâ «Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki; bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onu çok hayırlı kılar.» buyuruyor. Umulur ki; onları yanınızda tutmada sabretmeniz onların bunların hoşlanmaması ile birlikte size dünya ve âhirette çok hayırlar getirecektir. Nitekim İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir: Bu, erkeğin kadına şefkat göstermesi, Allah'ın kendisine bir çocuk ihsan etmesi ve bu çocukta bir çok hayırların bulunmasıdır. Sahîh bir hadiste şöyle buyuru-lur: Bir mü'min; mü'min kadına kızmasın, öfkelenmesin, onun bir huyuna kızarsa diğer bir huyundan hoşnûd olur.
Allah Teâlâ: «Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde; öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, bir şey almayın. İftira ederek ve günâha girerek ona verdiğinizi geri alır mısınız?» buyuruyor. Sizden birisi karısından ayrılmak ve onun yerine bir başkasını almak istediğinde, ona yüklerle mal vermiş olsa bile verdiği mehirden kat'iyyen bir şey almasın.
Âyette geçen kelimesi hakkında Âl-i İmrân sûresinde yeterli bilgi vermiştik. Burada tekrarına gerek görmüyoruz.
Bu âyet kadına çok mal ile mehir vermenin caiz olduğuna delâlet eder. Hz. Ömer İbn el-Hattâb çok mehir vermeyi yasaklamış, sonra bu görüşünden dönmüştür. Bunu rivayet eden İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ebu'l-Acfâ'dan naklettiğine göre; o, Ömer İbn el-Hattâb'ı şöyle derken işitmiş: Kadınların mehirlerinde aşın gitmeyiniz, şayet bu, dünyada bir şeref ya da Allah katında bir takva olsaydı Allah Rasûlü bu (şeref ve takvaya) en lâyık olamnızdır. Allah Rasûlü kadınlarından hiçbirine fazla mehir vermemiştir. Onun kızlarından hiç birine oniki okkadan fazla mehir verilmemiştir. Eğer kişi karısına verdiği mehir ile imtihan edilirse; sonunda ona karşı içinde bir düşmanlık doğar ve nihayet : (Sana kavuşabilmek için) kırbanın ipine bile muhtaç oldum, der. İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri bu hadîsi değişik yollarla... Ebu'l -Acfâ'dan rivayet etmişlerdir. Ebu'l-Acfâ'nın ismi Heram İbn el-Müsey-yeb'dir. Tirmizî; bu, hasen, sahîh hadîstir, demiştir.
Bu hadîsin diğer bir yoldan rivayeti şöyledir: Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Ebu Hayseme... Mesrûk'tan rivayet etti ki; o şöyle demiştir : Ömer îbn el-Hattâb Rasûlullah (s.a.) m minberine çıktı, sonra şöyle dedi: Ey insanlar size ne oluyor da kadınların mehirlerini çoğaltıyorsunuz? Rasûlullah (s.a.) ve ashabı arasında mehir dörtyüz dirhem ve daha az olurdu. Mehirleri çoğaltmak, Allah katında bir takva ya da bir şeref olsaydı siz bunda onlara yetişemezdiniz. Bir kişinin hanımının mehrini dörtyüz dirhemden daha fazla arttırdığını ben kesinlikle bilmiyorum. Râvî anlatmaya şöyle devam eder: Ömer minberden indi, Kureyş'ten bir kadın onun

karşısına çıkarak; ey mü'minlerin emî-ri, kadınların mehirlerini dörtyüz dirhemin üstüne çıkarmalarını insanlara yasakladın mı? dedi. O da: Evet, dedi. Kadın: Allah'ın Kur' an'da indirdiğini işitmedin mi— diye sordu. Ömer o, hangisi? dedi. Kadın: Allah Teâlâ «Yüklerle mehir vermiş olsanız bile» buyurmuyor mu? dedi. Ömer, ey Allah'ım bağışla, bütün insanlar Ömer'den daha bilgili imiş, diyerek döndü ve minbere çıktı: Kadınların mehirlerini dörtyüz dirhemden fazla yapmanızı yasaklamıştım, dileyen malından dilediği kadar versin, dedi. Ebu Ya'lâ der ki: Zannediyorum, bu, kimin hoşuna giderse yapsm gönül hoşluğu ile olanını yapsın, demişti.
Hadîsin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir.
Hadîsin diğer bir yoldan rivayeti şöyledir: İbn el-Münzir der ki: Bize îshâk İbn İbrâhîm... Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den nakletti ki; Ömer İbn el-Hattâb: Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz, dedi. Bir kadın; ey Ömer, senin buna hakkın yok. Allah teâlâ : «Mehir olarak yüklerle altın vermiş olsanız bile.» buyuruyor. —Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde böyledir— Ondan bir şey almanız size helâl değildir, dedi. Ömer: Bir kadın Ömer'le hasım-laştı ve onu mağlûb etti, dedi.
Hadîsin diğer bir yoldan rivayeti şöyledir: Zübeyr İbn Bekkâr dedi ki: Bana amcam, Mus'ab İbn Abdullah'dan, o da dedemden naklettiler ki; Ömer İbn el-Htatâb şöyle demiştir : Zü'1-Gussa'nın kızı bile olsa kadınların mehirlerini artırmayınız. —Ömer bu sözüyle Yezîd İbn el-Husayn'ı kastediyordu— kim fazla, yaparsa, fazlalığı Beytülmâle koyanın. Kadınlar tarafından uzun boylu yassı ve çökük burunlu bir kadın : Buna hakkın yok, deyince Ömer; niçin? diye sordu. Kadın: Çünkü Allah Teâlâ «Yüklerle mehir vermiş olsanız bile» buyurmuştur, dedi. Hz. Ömer bir kadın isabet etti de, bir erkek hatâ etti dedi.
Allah Teâlâ bunu (önceki kadına verilen mehrin geri alınmasını) hoş karşılamayarak: «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize kanşıp katıldiniz.» buyuruyor. Siz ona, o da size katılıp karıştığı halde mehri kadından nasıl geri alırsınız? İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve birçokları bu ifâde ile cinsî temas'ın kastedildiğini söylemişlerdir.
Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü karşılıklı olarak la'netleşen karı kocaya; onların la'netleşmeleri bittikten sonra; Allah biliyor ki, ikinizden birisi yalancıdır. İçinizde tevbe edecek var mı? diye üç kerre sordu. Adam ey Allah'ın Rasûlü, malım (ne olacak) diye karısına vermiş, olduğu mehrin ne olacağını sordu. Allah Rasûlü : Sana mal yok. O, değil de, sen doğru söylemişsen vermiş olduğun mehir onun fercini helâl kılman karşılığıdır. Eğer ona karşı yalan söylemişsen vermiş olduğun mal, ondan çok uzaktır, buyurdular.
Ebu Davud'un Sünen'inde ve başka kitaplarda kaydedildiğine göre; Busra İbn Ektem örtüsü içinde bir kadınla evlenmişti. Bir de baktı ki; kadın zinadan hâmile imiş. Rasûlullah (s.a.) a geldi ve durumu ona anlattı. Allah Rasûlü mehrin kadına âit olduğuna hükmetti, aralarım ayırdı ve kadmın sopa ile döğülmesini emretti. Sonra şöyle buyurdu : Çocuk senin kölendir, mehir de ondan faydalanman (kadınla temasta bulunman) karşılığıdır. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız.» buyurmuştur.

«Ve onlar sizden kuvvetli te'mînat da aldılar.» âyetinden maksadın «akid» olduğu İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'den rivayet edilmiştir.
Süfyân es-Sevrî... îbn Abbas'ın «Onlar sizden kuvvetli te'mînat da aldılar.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Kuvvetli te'mînâtı iyilikle tutmak; ya da güzellikle salıvermektir.» (Bakara, 229). İbn Ebu Hatim de bu görüşün benzerinin İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Hasan, Katâde, Yahya İbn Ebu Kesîr, Dahhâk ve Süddî'den de rivayet edildiğini söyler.
Rebî' îbn Enes'ten naklen Ebu Ca'fer el-Râzî bu âyet hakkında şöyle der : Kuvvetli te'mînat; onları Allah'ın emâneti ile almanız, onların terelerini (namuslarını) Allah'ın kelimesiyle helâl kılmanızdır. Allah'ın kelimesi ise hutbedeki teşehhüd'dür. O, şöyle devam eder: Teşehhüd, miraçta Rasûlullah (s.a.) a verilenlerdendir. Ona şöyle denmiştir: Senin, kulum ve Rasûlüm olduğuna şehâdet etmedikçe senin ümmetine hiçbir hutbe caiz değildir. Hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Müslim'in Sahîh'İnde Câbir'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) veda haccı hutbesinde şöyle buyurdular: Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Siz, onları Allah'ın emânı ile aldınız. Onların ferclerini (namuslarını) Allah'ın kelimesiyle helâl kıldınız.
«Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın.» âyetinde babaların hanımları onlara bir hürmet olmak üzere, onları ta'zîmden dolayı ve babalardan sonra kendileriyle temasta bulunulmasından korumak üzere haram kılınmaktadır. Hattâ babanın bir kadını sadece ni-kâhlamasıyla (nikâh akdi yapmasıyla) o kadın oğula haram olur. Bu, üzerinde ittifak edilmiş bir husustur. İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babam... Adiyy İbn Sâbit'ten o da ansârdan bir adamdan nakletti ki; o şöyle demiş : Ebu Kays —îbn el-Eslet— öldüğünde —ki o ansârın sâlih kişilerindendi— oğlu Kays onun karısıyla evlenmek istedi. Kadın; ben seni bir oğul olarak görüyorum, sen kavminin sâlihlerindensin. Ben, Allah Rasûlüne gidip danışacağım, dedi. Rasûlullah (s.a.) a gelerek : Ebu Kays öldü, dedi. Allah Rasûlü : Hayırdır, buyurdular. Kadın : Oğlu Kays beni istedi. Halbuki o kavminin sâlihlerindendir. Ben onu sadece bir oğul olarak görüyorum. Ne emredersin? diye sordu. Allah Rasûlü ona: Evine dön, buyurdu. Ve; «Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın» âyeti nazil oldu.
İbn Cerîr der ki: Bize Kasım... İkrime'nin; «Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir») âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti: Bu âyet Ebu Kays İbn el-Eslet hakkında inmiştir. O, Ümmü Ubeydullah Bint Sahr ile evlenmek istemişti ve kadın babası Eslet'in nikâhı altındaydı. Yine bu âyet Esved İbn Halef hakkında inmiştir ki; o da babası Halefin yanında olan Ebu Talha İbn Abdüluzza îbn Osman İbn Abdüddâr'm kızı ile evlenmek istemişti. Yine bu âyet Fâhite Bint Esved îbn Muttalib İbn Esed hakkında inmiştir. O da Ümeyye îbn Halefin yanında idi ve kendisinden sonra oğlu Saf-vân İbn Ümeyye onunla evlenmek istemişti.
Süheylî; çocuklarının babalarının kadınlarıyla evlenmelerinin câ-^ hiliyyet devrinde âdet olduğunu sanmıştır. Nitekim bunun için Allah Teâlâ «Geçmişte olanlar artık geçmiştir» buyurmuştur. Diğer bir âyette de Allah Teâlâ «îki kız kardeşi birlikte nikahlamanız da haramdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» buyurmuştur. Süheylî şöyle der : Bunu, Kinâne îbn Huzeyme yapmış, babasının karısı ile evlenmiş ve on-

dan Nadr İbn Kinâne adlı oğlu olmuştur. Allah Rasûlü : Nikâhtan doğurdun, zinadan değil, buyurmuşlardı. Süheylî şöyle devam eder: Bu da delâlet ediyor ki; bu nikâh onlarda caiz idi ve böyle yaparlarsa aralarında nikâh sahîh kabul edilirdi.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Muhammed îbn Abdullah... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: Babaların kadınları ve iki kız kardeşin birlikte nikâhlanması dışında, câhiliyye devri insanları Allah'ın haram kıldıklarını haram kabul ederlerdi. Allah Teâlâ «Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın» ve «İki kız kardeşi birlikte nikahlamanız da haramdır» âyetlerini indirdi. Atâ ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Ancak Süheylî'nin Kinâne olayı hakkında naklettikleri şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. Her halde bu, bu ümmete haramdır ve son derece çirkindir. Bunun için Allah Teâlâ : «Çünkü o çok çirkin ve iğrenç bir şeydir ve o fena âdetti» buyurmuştur. Yine bunun içindir ki; Allah Teâiâ. başka âyetlerde de : «Kötülüğün gizlisine de, açığına da yaklaşmayın.» (En'âm, 151). «Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o azgınlıktır ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32) buyurmuş, burada da kelimesini ilâve etmiştir. Bu, haddi zâtmda büyük bir iştir. Ve karısıyla evlendikten sonra oğullarının babalarına karşı kin ve öfke beslemelerine sebep olur. Zîrâ çok kere bir kadınla evlenen kişi; kadının Önceki kocasına karşı kin ve kızgınlık besler. İşte bunun içindir ki; mü'minlerin anneleri (Hz. Peygamberin hanımları) bu ümmete haram kılınmıştır. Zîrâ onlar Hz. Peygamberin hanımları olduklarından bu ümmetin anneleridir. Rasûlullah (s.a.) da baba makâmındadır. Hattâ onun hakkı —icmâ' ile— babaların hakkından daha büyük tutulmuştur. O'nun (s.a.) sevgisi mü'minlerin kendilerini sevmelerinden daha önde tutulmuştur.
Atâ îbn Ebu Rebâh «Çünkü o, çirkin ve iğrenç bir şeydir.» âyeti hakkında; Allah ona (bunu yapana) buğz eder, demiş. «Ve o fena adetti.» âyeti hakkında da; bu yola giren insanlar için ne kötü yoldur, bundan sonra bunu yapan, dininden dönmüş olur ve öldürülür. Malı da Beytülmâl için ganimet sayılır, demiştir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri Berâ îbn Âzib'den, o da dayısı Ebu Bürde'den —bir rivayette îbn Ömer'den, başka bir rivayette de amcasından— naklediyor ki Rasûlullah (s.a.) onu babasının ölümünden sonra onun karısıyla evlenen bir adamı öldürmek ve malını almak üzere göndermişti.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyin,.. Berâ İbn Âzib'den nakletti ki, o şöyle demiştir : Bana amcam Haris îbn Amr —ya da Umeyr— uğradı. Yanında Rasûlullah (s.a.) .m kendisine bağladığı bir de sancak vardı. Ben; ey amca, Rasûlullah (s.a.) seni. nereye gönderdi? diye sordum. Şöyle dedi: Beni babasının hanımı ile.evlenen bir adama gönderdi ve boynunu vurmamı emretti.[16]

Mes'ele

Âlimler; babanın evlenerek, câriye olarak ya da şüphe ile temasta bulunduğu kadınların evlâda haram olduğu hususunda birleşmişlerdir. Ancak cinsî temas olmaksızın şehvetle yaklaştığı yabancı ise, bakılması helâl olmayan yerlerine baktığı kadınların haram olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm Ahmed'den bunun da haram olduğu rivayet edilmiştir. îbn Asâkir, Hadîc —Muâviye'nin kölesidir— in' hal tercümesinde rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir:

Muâviye için beyaz ve güzel bir câriye satın alındı ve çıplak olarak yanma götürüldü. Elinde bir kırbaç vardı, onu kadının şeyine doğru uzatarak şöyle dedi: Bu şey, eğer onun şeyi olsaydı? Bunu Yezîd İbn Muâviye'ye götür, dedi. Sonra; hayır, dedi. Bana Rebîa îbn Amr'ı çağır, dedi. Rebîa Fakîh idi. Yanına girince : Bu (câriye) bana çıplak olarak getirildi. Onun şurasını şurasını gördüm ve onu Yezîd'e göndermek istedim, dedi. Rebîa : Böyle yapma ey mü'minlerin emîri. Bu (câriye) onun için olmaz, dedi. Muâ-viye; fikrin güzel, dedi. Sonra; bana Abdullah İbn Mes'ade el-Fezârî'yi çağır, dedi. Onu çağırdım. Çok esmer bir adamdı. Muâviye; bunu al ve çocuğunu bununla beyazlat, dedi. Râvî şöyle anlatır: Bu Abdullah îbn Mes'ade Rasûlullah (s.a.) in kızı Fâtıma'ya verdiği onun da terbiye edip (yetiştirip) âzâd ettiği köledir. Daha sonra Hz. Ali'ye (Allah ondan razı olsun) karşı Muâviye ile birlikte olmuştur.[17]

23 — Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerini-zin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, size haram kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebal yoktur. Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikahlamanız da haramdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.
24 — Ellerinize geçen cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de (haram kılındı.). Bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir. Geriye kalan (kadın) lan ise; zinadan kaçınıp iffetli yaşamanız şartı ile mallarınızla istemeniz size helâl kılındı. Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Kararlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz ki Allah Alîm olan, Hakîm olandır.

Evlenmeleri Yasak Olanlar

Bu âyet, neseb yoluyla ve buna bağlı olarak süt emme ve hısımlık yoluyla akrabaların haram kılındığı âyettir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o: Size neseb yönünden yedi, hısımlık yönünden yedi (kadın) haram kılındı, demiş ve «Analarınız, kızlarınız, kızkardeş-leriniz... haram kılındı.» âyetini okumuş.
Bize Ebu Saîd İbn Yahya îbn Saîd'in... îbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o : Neseb (yönüyle ve sebebiyle) yedi, hısımlıktan da yedi (kadın) haram kılınıyor, demiş ve : «Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları... size haram kılındı.» âyetini okuyarak bunlar nesebden olanlardır, demiştir.
Cumhûr-u ulemâ «Kızlarınız size haram kılındı» âyetinin umûmî olmasına dayanarak, kişinin zinâ'dan olan kızının kendisine haram olduğu görüşündedir. Çünkü o da kızıdır ve umûmî olan hükmün içine girmektedir. Nitekim Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed îbn Hanbel'in mez-hebleri böyledir. îmâm Şafiî'den bunun mübâh olduğuna dâir bir kavil rivayet edilmiştir. Ona göre bu kız, meşru' değildir. Çünkü «Çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında, Allah size şöyle emir buyuruyor...»

(Nisa, 11) âyetinin de hükmüne girmemektedir. Ve vâris olmayışında icmâ' vardır. O halde bu âyetin de hükmüne girmez, der. Allah en İyisini bilendir.
Allah Teâlâ : «Sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz... size haram kılındı.» buyuruyor. Seni doğuran annen, nasıl sana harâmsa, seni emziren anan da haramdır. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik İbn Enes hadîsinde... mü'minlerin annesi Âişe'den rivayet ediyorlar ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Süt emme; doğurmanın. haram kıldığım haram kılar. Müslim'in lafzı ise şöyledir : Neseb yönünden haram olan, süt emmeden (dolayı da) haram olur.
Pakîhlerden bir kısmı; neseb ile haram olduğu gibi, süt emme ile de haram olur. Ancak dört durum müstesna, derken, bir başka grupta altı durumu hâriç tutmuştur. Bunlar fürû' kitaplarında anlatılmıştır. Gerçekte ise, bunlardan herhangi bir şey istisna edilmemiştir. Zîrâ bir kısmının benzeri nesebde de bulunmaktadır. Bir kısmı ise hısımlık yönünden haram olmaktadır...
İmamlar haram kılan emme sayısında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları âyetin umûmî olmasına dayanarak; mücerred emmenin haram kılacağı görüşündedirler. Bu, imâm Mâlik'in sözüdür. İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Saîd îbn el-Müseyyeb, Urve İbn Zübeyr ve Zührî de bu görüştedirler. Diğer bazıları da Müslim'in Sahîh'inde Hişâm îbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet edilen Rasûlullah'ın «Bir ve iki emme haram kılmaz» sözüne dayanarak, üç emmeden aşağısının haram kıl-mayacağını söylemişlerdir. Katâde... ÜmmÜ'l-FazTm şöyle dediğini nakleder : Rasûlullah (s.a.) : Bir ve iki emme, bir ve iki çekme (çocuğun bir ve iki yudum emmesi) haram kılmaz, buyurdular. Hadîsin diğer bir rivayette lafzı şöyledir: Bir ve iki emzirme haram kılmaz. Lafız, Müslim'indir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr bu görüşte olanlardandır. Bu görüş Hz. Ali, Hz. Âişe, Ümmü'1-Fazl, İbn Zübeyr, Süleyman İbn Yessâr ve Saîd İbn Cübeyr (Allah hepsine rahmet eylesin) den nakledilmiştir. Diğer bazıları da beş emmeden aşağısının haram kılmayacağını söylemişlerdir. Bunlar Müslim'in Sahîh'inde Mâlik kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadîs-i delîl olarak alırlar: Hz. Aişe şöyle demiştir: Bilinen, on kerre emmenin haram kılacağı; Kur'an'da indirilenler arasındaydı. Sonra bu beş bilinen emme ile kaldırıldı. Rasûlullah (s.a.) vefat ettiğinde, bunlar Kur'an'dan okunanlar içindeydi. Abdürrezzâk da Hz. Âişe'den bunun benzerini rivayet etmiştir.
Senle Bint Süheyl hadîsine göre; Rasûlullah (s.a.) kendisine Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'i beş kere emzirmesini emretmişti. Hz. Âişe'de yanına girmesini istediği kimseleri beş kere emzirmesini emretmişti. İmâm Şafiî ve ashabı bununla fetva vermişlerdir. Sonra bil ki; Cum-hûr'un kavline göre; emzirmenin İki seneden k\içük yaşta olması gerekir. Nitekim bu konuda Bakara süresindeki: «Anneler çocuklarını tamâm iki yıl emzirirler. Bu; emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233) âyetinde bilgi vermiştik.
Dört İmâm'ın hepsinin ve başkalarının söylediğine göre; çocuğunun annesi olan kadınının emzirdiği çocukların, kocaya haram olup olmayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Süt emme sadece anaya hastır ve baba tarafına şâmil değildir. Seleften bazıları bu görüştedir. İhtilâf sonucu ortaya çıkan iki görüş «EI-Ahkâm'ül-Kebîr» kitabında anlatılmıştır.

Allah Teâlâ; «karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebal yoktur.» buyuruyor. Kızıyla sadece nikâhlanmakla (nikâh akdi yapmakla) nikahlanan kadının annesi haram olur. Gerdeğe girilmiş olması ile olmaması müsavidir. Evlenilen kadının kızına (üvey-kızı) gelince, annesi ile sadece nikâh akdinin yapılmış olması; gerdek vuku' bulmadıkça kızını haram kılmaz. Gerdekten önce anneyi boşarsa kızı ile evlenmesi caiz olur. Bunun için Allah Teâlâ «Gerdeğe girdiğiniz kanlarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız da size haram kılındı. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile gerdeğe girmemişseniz, onlarla evlenmenizde bir vebal yoktur.» buyurmuştur. Ve bu, sadece üvey kızlara mahsûstur. Bazıları «Eğer onlarla gerdeğe girmemişseniz» kısmındaki zamîrin hem annelere hem de üvey kızlara işaret ettiğini kabul ederek; anne ve kızdan her bireri diğeri ile sadece nikâh akdi yapılmasıyla; gerdek vuku* bulmadıkça haram olmaz, demişlerdir.
îbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Hz. Ali'den naklettiğine göre; o, bir kadınla evlenip gerdeğe girmeden onu boşayan kimsenin o kadının annesiyle evlenip evlenemeyeceği konusunda şöyle demiştir: O, üvey kız gibidir.
Bize îbn Beşşâr'ın... Zeyd İbn Sâbit'ten naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Bir kişi gerdeğe girmeden önce karısını boşarsa, onun annesiyle evlenmesinde bir beis yoktur.
Katâde'nin... Zeyd İbn Sâbit'den rivayetine göre; o şöyle dermiş : Üvey kızı; yanında ölmüşse ve mirasını almışsa annesiyle evlenmesi mekruhtur. Ama onunla gerdeğe girmeden boşamışsa dilerse evlenebilir.
îbn el-Münzir der ki: Bize İshâk... Bekr İbn Kinâne'den nakletti ki; onun babası kendisini Tâif'den bir kadınla nikahlamış. O, diyor ki; annesiyle evli olan amcam, ölünceye kadar onunla gerdeğe girmedim. Annesinin çok malı vardı. Babam; annesiyle evlenmek ister misin? dedi. Ben durumu İbn Abbâs'a sorup anlattım. O, annesini nikâhla, dedi. Abdullah İbn Ömer'e sordum, o da evlenme, dedi. îbn Ömer ve İbn Abbâs'ın söylediklerini babama yazıp bildirdim. Babam da durumu Mu-âviye'ye yazıp bildirdi. Muâviye, şöyle cevap yazdı. Ben Allah'ın haram kıldığım helâl, helâl kıldığını da haram kılmam. Sen bu mesele ile baş-başasın. (Meseleni kendin hallet) o kadının dışında çok kadın var. Yani yasaklamadı da, izin vermedi de. Babam da kadının annesinden vazgeçti ve onu nikahlamadı.
Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer... Abdullah tbn Zübeyr'in şöyle dediğini nakletti: Üvey kız ve anne eşittir. Kadınla gerdeğe girilme-mişse onunla evlenmekte bir beis yoktur. Bu hadîsin İsnadında müb-hem birisi vardır ve ismi kaydedilmemiştir.
tbn Güreye... Mücahid'in «Karılarınızın anaları, karılarınızın evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyette her ikisi ile birlikte gerdeğe girmek kastedilmiştir. Bu söz daha önce de görüldüğü gibi Hz. Ali, Zeyd tbn Sabit, Abdullah tbn Zübeyr, Mücâhid, İbn Cübeyr ve İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Muâviye bu konuda duraklamış ve Râfiî'nin Abbâdî'-den naklettiğine göre; Şâfü bilginlerinden Ebu Hasan Ahmed İbn Mu-hammed İbn es-Sâbûnî buna kail olmuştur.

tbn Ebu Hatim diyor: Bize Ca'fer îbn Muhammed İbn Hârûn tbn Azre... îbn Abbâs'tan nakletti ki; o karısıyla gerdeğe girmeden önce onu boşayan, ya da gerdeğe girmeden karısı ölenin annesiyle evlenmenin helâl olmadığım söylermiş. Ve (Bu annenin durumu) mübhemdir, diyerek onunla nikâhlanmayı hoş görmezmiş,
Yine îbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; bu görüşün benzeri tbn Mes'ûd, îmrân îbn Husayn, Mesrûk, Tâvûs, İkrime, Atâ, Hasan, Mek-hûl, tbn Şîrîn, Katâde ve Zührî'den de rivayet edilmiştir. Dört imâmın, yedi fakîhin (Fukaha-i Seb'a) ve fakîhlerin Cumhûr'unun eski ve yeni görüşleri böyledir. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.
İbn Cerîr der ki: «Anne, durumu mübhem olanlardandır.» diyenlerin sözü doğrudur. Zîrâ Allah Teâlâ; üvey kızların anneleri ile birlikte gerdeğe girmeyi şart koştuğu halde mübhemlerle gerdeğe girmeyi şart koşmamıştır. Şu kadarı var ki; bize ulaşan, Üzerinde ittifak edilmiş ve zıddına hareketin caiz olmadığı hüccetlerden biri de; icmâ'dır. Her ne kadar isnadı şüpheli ise de, bu konuda Rasûlulah'dan bir de hadîs rivayet edilmiştir. Şöyle ki; bana Müsennâ... Amr îbn Şuayb'-dan, o da babasından, o da dedesinden rivayet ettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir adam bir kadım nikahladığında; o kadının annesi İle evlenmesi kendisine helâl değildir. Kızıyla ister gerdeğe girmiş, isterse girmemiş olsun. Anne ile evlenir ve onunla gerdeğe girmeden boşarsa, istiyorsa kızıyla evlenir. İbn Cerîr sonra şöyle der: Bu hadisin isnadı herne kadar- şüpheli ise de, bu sözün sıhhatine dâir İcmâ' bulunması bunun bir başkasıyla sıhhatine delil aramaya gerek bırakmaz.
Allah Teâlâ «Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.» buyuruyor. İmâmlann tamâmı kişinin ister evinde olsun, isterse olmasın, üvey kızların haram olduğunu söylemişlerdir. Onlar derler ki: Bu hitâb çoğunluğa hamledilmelidir. Ve mefhûm-i muhalifi yoktur. Nitekim şu âyet-i kerîme'de de durum böyledir: «İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.» (Nûr, 33)
Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre; Ümmü Habîbe şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, kızkardeşimi, Ebu Süfyân'm kızım nikâhla —Müslim'in lafzına göre, kızkardeşim Azze Bint Ebu Süfyân^— Rasûlullah (s.a.); bunu ister misin? diye sordu. O : Evet, benden başka zevcelerin olacağım biliyorum. Benimle hayırda ortak olmasını istediklerimin en sevimlisi kızkardeşimdir, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Bu bana helâl değildir, buyurdular. Ümmü Habîbe: Bizim işittiğimize göre; Ebu Seleme'nin kızım nikahlamak istiyormuşsunuz, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ümmü Seleme'nin kızım mı? diye sorunca Ümmü Habîbe evet, dedi. Bunun üzerine efendimiz: Şayet o evimde üvey kızım olmasaydı bana helâl olmazdı. Muhakkak ki, o süt kardeşimin kızıdır. Beni ve Ebu Seleme'yi Süveybe emzirmiştir. Bana kızlarınızı ve kızkar-deşlerinizi arzetmeyiniz, buyurdu.. Buhârî'nin rivayetinde ise : Ümmü Seleme ile evlenmemiş olsaydım, o bana helâl olmazdı, kısmı vardır. Rasûlullah (s.a.) harâmlık ilgisini sadece Ümmü Seleme ile evlenmesine bağlamış ve bunun için haram olduğu hükmünü vermiştir. Dört imâmın fukahâ-i Seb'a'mn ve halef, selef âlimlerinin cumhûr'u bu görüştedir. Üvey kızın sadece adamın evinde bulunması halinde kendisine haram olacağı, böyle değilse haram olmayacağı da söylenmiştir.

İbn Ebu Hatim diyor: Bize Ebu Zür'a... Mâlik İbn Evs'den nakletti ki; o şöyle demiştir : Nikâhlı bir eşim vardı, vefat etti. Benden çocuğu olmuştu. Ali İbn Ebu Tâlib bana rastladı ve : Sana ne oldu? diye sordu. Ben: Hanımım öldü, dedim. Hz. Ali: (başkasından) kızı var mı? diye sordu. Ben : Evet o Tâif'tedir, dedim. Hz. Ali: Evinde miydi? diye sordu. Ben : Hayır Tâif'te idi, dedim. Hz. Ali: O halde onu nikâhla, dedi. Ben: «Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.)) âyeti nerede kaldı? diye sordum. O : o senin evinde değil ki. Bu, ancak evinde olduğu zamandır, dedi. Müslim'in şartına göre, bu hadîsin isnadı Ali îbn Ebu Tâlib'e kadar kuvvetli ve sabittir. Ancak bu, gerçekten ga-rîb bir hadistir. Dâvûd İbn Ali ez-Zâhiri ve arkadaşları bununla fetva vermişler, Ebu'l-Kâsım er-Rafiî bunu Mâlik'ten rivayet etmiş, İbn Hazm da bunu tercih etmiştir. Şeyhimiz Hafız Ebu Abdullah Zehebî'nin bana anlattığına göre; o, bu hadîsi Takıyüddîn İbn Teymiye'ye arzet-miş, o da bunu müşkil görerek üzerinde duraklamıştır. En iyisini Allah
İbn el-Münzir'in... Ebu Ubeyde'den naklettiğine göre o âyetini «Evlerinizde bulunan» şeklinde anlamıştır.
Câriye olan üvey kıza gelince; İmâm Mâlik'in îbn Şihâb' dan naklettiğine göre; Ömer İbn el-Hattâb'a câriye olan kadın ve kızı ile birbiri ardısıra evlenilip evlenilmeyeceğini sordular. Hz. Ömer; her ikisini birden mülkiyetim altına almayı (ya da ikisi ile birlikte temasta bulunmayı) arzu etmem diye cevapladı. Hadîsin isnadı munkatı'dır.
Süneyd İbn Dâvûd tefsirinde şöyle der: Bize Ebu'l-Ahvas'ın... Kays'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir : İbn Abbâs'a; bir adam câriye olan ana-kız ile temasta bulunabilir mi? diye sordum. İbn Abbâs : O ikisini bir âyet helâl kıldı, bir diğeri de haram kıldı. Ben onu yapacak değilim, diye cevap verdi.
Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr diyor ki: Câriye bir kadınla kızını aynı anda almanın helâl olmadığı konusunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Çünkü Allah Teâlâ bunu nikâhta haram kılmış ve «karılarınızın anaları, gerdeğe girdiğiniz karılarınızın evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı» buyurmuştur. Kişinin mülkiyetinde bulunan (cariyeler) da nikâhlı olana tabidirler. Ancak Hz. Ömer ve İbn Abbâs'tan rivayet edilenler bundan hâriçtir. Fakat fetva imamlarından hiç kimse bu görüşe uymamış, onlardan sonra gelenler de bu görüşe katılmamışlardır.
Hişâm'ın Katâde'den rivayetine göre; üveykızı ve onun kızının kızı kaç batın aşağı inerse insin, evlenmeye elverişli değildirler. Katâde bunu Ebu'l-Âliye'den naklen söylemiştir.
«Gerdeğe girdiğiniz» âyetinden İbn Abbâs ve bir çokları «nikahladığınız» anlamını çıkarmışlardır. Atâ'dan rivayetle îbn Cüreyc şöyle der: Bu; kadmın, ona takdîm edilmesi (verilmesi) onun da açıp, kontrol ederek, ayaklan arasına oturmasıdır. Ben; bunu kadının ailesinin evinde yaparsa ne dersin? deyince şöyle karşılık verdi: Durum aynıdır. Bu, ona yeter. Allah, o kadının kızını ona haram kılmıştır.
İbn Cerîr diyor ki: Herkesin icmâ'ına göre; bir adamın karısı ile yalnız kalması (halvet halinde kalması) ona dokunmadan, yaklaşmadan ya da kadının fercine şehvetle bakmadan onu boşarsa, bu, kadının kızım ona haram kılmaz.
Allah Teâlâ «Öz oğullarınızın karılan ile evlenmeniz de haramdır.» buyuruyor. Sizin sulbünüzden olmuş oğullarınızın kanlan size haram kılındı. Böylece câhiliyye devrindekilerin edindikleri oğulluklardan da sakındınlıyor. Allah Teâlâ başka bir

âyette de şöyle buyurur: «Nihayet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki, (böylece) evlâtlıklan eşleriyle bağlarını kopardıklannda onlarla evlenmek konusunda, mü'minlere bir vebal olmadığı bilinsin. (Ahzâb, 37)
İbn Cüreyc der ki: Atâ'ya «öz oğullarınızın kanlan ile evlenmeniz de haramdır.» âyetini sordum. O şöyle dedi: Bize anlatıldığına göre —doğrusunu Allah bilir— Rasûlullah (s.a.) Zeyd'in karısını nikahladığında müşrikler Mekke'de bu konuda dedikodu yaptılar. Alalh Teâlâ da : «öz oğullarınızın karılan ile evlenmeniz de size haram kılındı.» (Nisa, 23) ve «Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmıştır.» (Ahzâb, 24) «Muhammed sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası de-ğildir.» (Ahzâb, 40) âyetlerini indirdi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu ZürVnın... Hasan İbn Muham-med'den naklettiğine göre; «Öz oğullarınızın karıları» ve «Kanlarınızın anaları» âyetleri mübhem âyetlerdendir. Sonra îbn Ebu Hatim şöyle der: Bu görüşün bir benzeri Tâvûs, İbrahim, Zûhrî ve Mekhûl'den de rivayet edilmiştir.
Ben derim ki: Mübhem olmanın anlamı şudur: Bu âyetler gerdeğe girilmiş ve girilmemiş olanları kapsar, onlarla sadece nikâh akdinin yapılmış olması onlan haram kılar. Bu, ittifak edilmiş bir konudur. Süt çocuğunun karısı nereden haram oluyor? diye sorulursa, —ki bu, Cumhûr'un kavlidir. Bazılan bu konuda icmâ' olduğunu da nak-letmişlerdir— buna Hz. Peygamberin şu sözüyle cevap veririz : Nesep yönüyle haram olan, süt emmeden de haram olur.
Allah Teâlâ «İki kız kardeşi birlikte nikahlamanız da haramdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir.» buyuruyor. İki kız kardeşle birlikte evlenmek, size haram kılındı. Ellerinizin altında bulunan (sahip olduğunuz cariyeler) de böyledir. Ancak câhiliyyet devrinde yapmış olduklarınızı affettik ve bağışladık. Âyetin delâlet ettiğine göre; gelecekte bu yapılamayacak ve geçmişte olanlar da istisna edilmeyecektir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de de: «Orada ilk Ölümden başka ölüm tatma-yacaklardır.» (Duhân, 56) buyuruyor. Bu âyetin işaret ettiğine göre; onlar orada ebediyen ölümü tatmayacaklardır. Sahabe, Tabiîn, eski ve yeni bütün âlimler icmâ' etmişlerdir ki; iki kız kardeşi nikâh altında toplamak haramdır. Yeni müslüman olan bir kişinin nikâhı altında iki kız kardeş var ise; o muhayyerdir. Birini tutar ve diğerini mutlaka boşar.
İmâm Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Mûsâ İbn Davud'un.., Dah-hâk İbn Fîrûz'dan, onun da babasından naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Yanımda kardeş olan iki kadın olduğu halde müslüman oldum. Hz. Peygamber ikisinden birini boşamamı emretti.
Hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve îbn Mâce, Ebu Lehîa'dan, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Yezîd İbn Ebu Habîb'den rivayet etmişlerdir. Tir-mizî'nin rivayetinde Hz. Peygamber: İkisinden dilediğini seç, buyurmuştur. Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, demiştir.
Hadîsi başka bir isnâd ile rivayet eden İbn Mâce şöyle der: Bize, Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe... Ebu Hırâş er-Ruaynî'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s:a.) a geldim, yanımda câhiliyyet devrinde evlendiğim iki kız kardeş vardı. Rasûlullah bana; döndüğünde birini boşa, buyurdular.

Ben derim ki: Bu Ebu Hırâş'ın, Dahhâk îbn Fîrûz olması da bir başkası olması da mümkündür. Bu durumda Ebu Vehb, hadîsi iki kişi kanalıyla Fîrûz ed-Deylemî'den rivayet etmiş oluyor. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah îbn Yahya İbn Muhammed îbn Yahya... Deylemî'den nakletti ki, o şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, benim nikâhım altında iki kız kardeş var, dedim. Allah Rasûlü : İkisinden hangisini diliyorsan boşa, buyurdular.
Zikredilen Deylemî'lerden birincisi; Dahhâk îbn Fîrûz ed-Deylemî olup Ebu Zür'a onun, Abdülmellk İbn Mervân'Ia birlikte olduğunu söylemiştir. İkincisi ise Ebu Fîrûz ed-Deylemî olup, peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî'yi öldürmekle görevlendirilen Yemen emirleri cümlesindendir. Kişinin mülkiyeti altında bulunan (câriye) iki kız kardeşi nikâhı altında toplaması da —âyet umûmî olduğu için—: haramdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu ZürVnın... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; ona iki kız kardeşi nikâhı altında toplayan bir adamı sordular. O da bunu hoşgörmedi. Soran kişi îbn Mes'ûd'a; Allah Teâlâ : «Ellerinizin altında bulunan cariyeler müstesna» buyurmuyor mu? dedi. îbn Mes'ûd: Deven de elinin altında bulunan şeylerdendir, diye cevâb verdi.
Herne kadar seleften bazısı bu konuda duraklamışsa da, Cum-hûr'dan, dört imâmdan ve başkalarından gelen rivayetlerin meşhur olanı budur. îmâm Ahmed der ki: İbn Şihâb'dan, Kabîsa îbn Züeyb'den nakledildiğine göre; bir adam Hz. Osman: îbn Affân'a câriye olan iki kız kardeşin, bir nikâh altında birleştirilip birleştirilmiyeceğini sordu. Hz. Osman : O ikisini bir âyet helâl kılmış, başka bir âyet de haram kılmıştır. Bu sebeple ben öyle bir nikâhı yapacak değilim, dedi. Hz. Osman'ın yanında bulunan kişi oradan çıkarak Hz. Peygamberin ashabından birisine rastladı ve bu meseleyi ona da sordu. Sorulan: Elimde yetki olsa ve bunu yapan birini bulsaydım, onu cezalandırırdım diye cevâb verdi. Mâlik'in rivayetine göre İbn Şihâb: öyle zannediyorum ki, o kişi Ali îbn Ebu Tâlib idi. Bunun bir benzeri bana Zübeyr İbn el-Avvâm'dan da ulaşmıştır, demiştir.
Şeyh Ebu Ömer îbn Abdülberr «el-lstizkâr» adlı kitabında şöyle demektedir: Kabîsa îbn Züeyb, Abdülmelik îbn Mervân ile birlikte olduğundan; Ali İbn Ebu Tâlib'in ismini vermemiş ve ondan kinaye yolu ile bahsetmiştir. Çünkü onlar, Ali İbn Ebu Tâlib'i zikretmekten hoşlanmazlardı.
Ebu Ömer —Allah ona rahmet etsin— der ki: Bana, Halef îbn Ahmed.., amcam İyâs İbn Âmir'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Ali îbn Ebu Tâlib'e: Benim elimin altında iki kızkardeş yardı. Birini odalık edindim. Ve bana çocuklar doğurdu. Sonra diğerini sevdim, (diğerine rağbet ettim) ne yapayım? diye sordum. Hz. Ali: Odalık edindiğini âzâd et, sonra diğeri ile temasta bulun, dedi. Ben dedim ki: Bazıları odalık edindiğini nikâhla (odalık edindiğin ile evlen), sonra diğeri ile temasta bulun, diyorlar. Hz. Ali; sayı hâriç Allah'ın kitabında hür kadınlardan haram olanlar gibi, elinin altında bulunan (cariyeler) de haramdır. —Dört sayısı hâriç demiş de olabilir— Allah'ın kitabında neseb yönünden haram olanlar, süt emme ile de sana haramdır, dedi.
Ben derim ki: Hz. Osman'dan yukarda nakledilen haber, Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Muham-med İbn Ahmed İbn İbrahim'in... İbn Abbas'tan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Ali İbn Ebu Tâlib

bana; ikisini bir âyet haram kılmış, bir diğer âyet ise helâl kılmıştır, dedi. Bununla, iki kız kardeşi kastediyordu. İbn Abbâs şöyle diyor: Onları bana, onlara olan yakınlığım haram kılıyor. Birisinin diğerine olan yakınlığı ise, onları bana haram kılmıyor. —İbn Abbâs bununla cariyeleri kasdediyor— Câhiliyye dev-rindekiler babanın karısı ve iki kız kardeşi nikâhı altında toplama dışında, sizin haram saydıklarınızı haram sayarlardı. İslâm gelince, Allah Teâlâ «Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» ve «İki kız kardeşi birlikte nikahlamanız da haramdır. Geçmişte olanlar artık geçmiştir» âyetlerini indirdi.
Ebu Ömer diyor ki: İmâm Ahmed İbn Hanbel Muhammed İbn Seleme kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet ediyor ki, o şöyle demiştir: Sayı dışında hürlerden haram olan, cariyelerden de haramdır. İbn Şirin ve Şa'bî'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir.
Ebu Ömer —Allah ona rahmet etsin— der ki: Osman'ın sözünün benzeri; içlerinde İbn Abbâs'm da bulunduğu seleften bir gruptan rivayet edilmiştir. Fakat onlar, bu rivayetler üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bu görüşü zahire uymak ve kıyâsı reddetmek suretiyle cemâat dışına çıkmiş olanlar ve bizim üzerinde İttifak ettiğimiz uygulamayı terke-denler hâriç Hicaz, Irak, Şam, doğuda ve batıdaki şehirlerin fakîhle-rinden hiçbirisi bu görüşe iltifat etmemişlerdir. Fakîhlerin tamâmı, câriye olan iki kız kardeşin nikâhta birleştirilmesinin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Müslümanlar «Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz...» âyetinin anlamının, nikâh ve elinde bulundurma (câriye edinme) bunların hepsinde müsavidir, şeklinde olacağında icmâ' etmişlerdir. Aynı şekilde ilci kız kardeşi nikâhı altında toplamak, kadınların anneleri ve üvey kızlarını nikahlamak konusunda da nazar ve kıyâsın geçerli olması gerekir. Cumhûr'a göre bu böyledir. Cumhûr'a muhalefet eden ve Cumhûr'dan aynlanlara karşı bu bir hüccettir. Allah'a hamd ederiz.
Allah Teâlâ: «(Esîr etmek suretiyle) ellerinize geçen cariyeler müstesna (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.» buyurur. Esîr etmek suretiyle ellerinize geçen cariyelerle rahimleri temizlendikten sonra temasta bulunmak size helâl kılındı. Âyet bu konuda nazil olmuştur. İmâm Ahmed diyor ki: «Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; o şöyle demiştir: Evtâs esirlerinden kadınlar elimize geçmişti. Onların kocaları da vardı. Kocaları olduğu halde, onlarla temasta bulunmaktan hoşlanmadık. Hz. Peygambere sorduk ve «Ellerinize geçen cariyeler müstesna, (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı» âyeti nazil oldu. Ve onların ferc-leri bize helâl kılındı.
Hadîsin başka bir şekliyle rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed der ki; bize İbn Ebu Adiyy'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiğine göre; Ra-sûlullah (s.a.) in ashabı, Evtâs muharebesi günü kadın esirler almışlardı. Onların müşrik kocaları vardı. Rasûlullah (s.a.) m ashabından bazıları geri durarak, onlarla temasta bulunmayı günâh saydılar. Ve bu konuda «Ellerinize geçen cariyeler müstesna, (yabancı) evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı» âyeti nazil oldu. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî, Saîd İbn Ebu Arûbe'den; Tirmizî'de Hemmâm İbn Yahya'dan rivayet etmişler ve Tirmizî; hadîs hasendir, demiştir...

Taberânî'nin Dahhâk kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; bu âyet Hayber esirleri hakkında nazil olmuş ve Taberânî Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinin benzerini zikretmiştir.
Bu âyetin umûmî oluşundan hareketle; seleften bir grup, cariyenin satılmasının kocasından boşanma sayılacağına kail olmuşlardır. İbn Ce-rîr der ki: Bize İbn Müsennâ'nın... İbrahim'den naklettiğine göre; ona kocası mevcûd olup ta satılan cariyenin durumunu sordular. Şöyle dedi : Abdullah; onun satılması, boşanmasıdır, der ve «ellerinize geçen cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.» âyetini okurdu. Süfyân'ın Mansûr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; onun satılması boşanmasıdır, demiştir. Hadîsin isnadı munka-tı'dır.
Süfyân es-Sevrî, Mansûr kanalıyla... îbn Mes'ûd'un şöyle dediğini nakleder: Cariyenin talâkı altıdır: Satılması boşanmasıdır, âzâd edilmesi boşanmasıdır, hîbe edilmesi boşanmasıdır, (mükâtebe ile) borçtan kurtulması boşanmasıdır, kocasının boşaması boşanmasıdır.
Abdürezzâk, Ma'mer kanalıyla... îbn Müseyyeb'in «evli kadınlarla evlenmeniz haram kılındı» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Şunlar; kocaları olan kadınlardır. Cariyeler dışında onları nikâhlamayı, Allah haram kılmıştır. Cariyenin satılması ise boşanmayıdır. Ma'-mer; Hasan'ın da böyle söylediğini nakleder.
Saîd İbn Ebu Arûbe, Katâde'den, Hasan'ın aellerinizin altında bu* lunan cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılın-1 di» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet eder : Eğer onun kocası varsa satılması boşanmasıdır.
Avf, Hasan'dan rivayetle şöyle der: Cariyenin satılması boşanma^ sidir, sahibinin satması da boşamadır.
Seleften zikrettiklerimizin bu görüşlerine karşılık Cumhûr'un eski ve yeni görüşü farklıdır. Onlar, cariyenin satılmasının boşanması olmadığını söylemişlerdir. Çünkü satın alan, satıcının naibidir. Satıcı ise, cariyesi üzerindeki bu menfaatini mülkünden çıkarmıştır. Ve cariyesini bu menfaatından uzaklaşmış olarak satmıştır. Bu konuda onlar Buharî, Müslim ve başka kitaplarda tahrîc edilen Berîre hadîsine dayanmaktadırlar. Mü'minlerin annesi Hz. Âişe Berîre'yi satın alarak âzâd etmiş ve kocası Muğîs ile nikahlan feshedilmeyerek Hz. Peygamber, Berîre'yi nikahı feshetmek ve bırakmak arasında muhayyer bırakmış, Berîre de nikâhı feshetmeyi seçmiştir. Berîre'nin hikâyesi meşhurdur. Bunların söylediği gibi cariyenin satılması boşanması olsaydı; Hz. Peygamber Berîre'yi muhayyer bırakmazdı. Efendimizin onu muhayyer bırakması, nikâhın kaldığına delâlet eder. Âyette kasdedilen-ler ise, sadece emir edilenlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Âyetteki «evli kadınlar» dan maksadın, iffetli kadınlar olduğu da söylenmiştir. Onlar bir, iki, üç ya da dört tane olmak üzere; nikâh, şâ-hidler, mehir ve velî vasıtasıyla evlenmek suretiyle ismetlerine sahip olmadıkça, size haramdırlar. Bu görüşü İbn Cerîr; Ebu'l-Âliye, Tâvûs ve başkalarından nakletmiştir. Ömer ve Ubeyde ise : Dördün dışmda «ellerinize geçen cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.» demişlerdir.
Allah Teâlâ «Bunlar Alalh'ın size farz kıldığı hükümlerdir.» buyuruyor. Bu haram kılma; Allah'ın size yazdığı bir kltâbtır. O'nun kitabına yapışınız ve O'nun hadlerinden dışarı çıkmayımz. O'nun şeriatına ve koyduğu farzlara sarılınız. Ubeyde, Atâ ve SÜddî «Bunlar Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir.» âyetinde,

dördün kastedildiğini söylemişler, İbrahim ise bu âyette, size haram kılınanların kastedildiğini ileri sürmüştür.
Atâ ve başkalarının söylediğine göre; «Geriye kalan kadınlar size helâl kılındı.» âyetinde zikredilen yakınlar dışında kalan kadınların, size helâl kılındığı kastedilmektedir. Ubeyde ve Süddî burada dörtten aşağısının helâl kılındığını söylemişse de bu uzak bir görüştür. Sahih olan Atâ'nın görüşüdür. Katâde ise, burada cariyelerin kastedildiğini söylemiştir.
Bu âyet iki kız kardeşi nikâhı altında toplamanın, helâl kılındığını söyleyerek: O ikisini bir âyet helâl kılmış, diğer bir âyet haram kılmıştır, diyenlerin dayanaklarıdır.
Allah Teâlâ «Zinadan kaçınıp İffetli yaşamanız şartı ile mallarınızla mehir vererek istemeniz size helâl kılındı.» buyuruyor. Dörde kadar olmak üzere hanımları ve meşru' yoldan dilediğiniz kadar odalığı mallarınızla elde edebilirsiniz. Bunun için Allah Teâlâ «zinadan kaçınıp, iffetli yaşamanız şartı ile» buyurmuştur.
Allah Teâlâ: «Onlardan yararlandığınızın karşılığı olarak kararlaştırılmış olan mehirlerini verin» buyuruyor. Onlardan istifâde ettiğiniz gibi, bunun karşılığında onlara mehirlerini veriniz. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Onu nasıl alırsınız ki; birbirinize karışıp katıldınız.» (Nisa, 21) «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» (Nisa, 4) «Onlara verdiğinizden bir şeyi almanız size helâl değildir.» (Bakara, 229)
Bu âyetin umûmî hükmü bazılarınca «müt'a nikâhı»na delil sayılmıştır. Şüphe yok ki bu, İslâm'ın başlangıcında meşru' idi. Sonra kaldırıldı. Şafiî ve âlimlerden bir gruba göre müt'a nikâhı mübâh kılınmış, sonra kaldırılmış, sonra tekrar mübâh kılınmış ve tekrar kaldırılmıştır. Diğer bazıları; mübâh kılma ve kaldırmanın pek çok kerre olduğunu söylerken, bazıları da bir kerre mübâh kılındığını, sonra kal* dırıldığım ve bir daha mübâh kılınmadığını söylemişlerdir.
İbn Abbâs ve sahabeden bir grubun, müt'a nikâhının zaruret halinde mübâh olduğunu söyledikleri rivayet edilir. Bu görüş, İmâm Ahmed îbn Hanbel'den de rivayet edilmiştir. îbn Abbâs, Übeyy îbn Kâ'b, Saîd îbn Cübeyr ve Süddî bu âyeti «O halde hangilerinden belli bir zamana kadar nikâh ile faydalanıyorsanız mehirlerini kendilerine veriniz ki, bu farzdır.» şeklinde okurlardı. Mücâhid bu âyetin mü'ta nikâhı hakkında nazil olduğunu söylemişse de Cumhûr'un görüşü bunun tersinedir. Bu konudaki mesned, Buhârî ve Müslim'de Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet edilen şu hadîstir: Ali îbn Ebu Tâlib şöyle demiştir: Hz. Peygamber, Hayber günü müt'a nikâhım ve ehlî eşek etlerini yasakladı. Bu hadîsin «el-Ahkâm» kitabında zikredilen çeşitli lafızları vardır.
Müslim'in Sahîh'inde Rebî' îbn Sebre İbn Ma'bed'den onun da babasından rivayetinde o, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Mekke'nin fethinde bulunmuş, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: Ey insanlar, ben size kadınlardan müt'a yoluyla faydalanmanız için izin vermiştim. Muhakkak ki bunu Allah Teâlâ, kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Kimin yanında onlardan birisi varsa serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden hiçbir şey almayınız. Müslim'in rivayetine göre bu, veda hac-cında olmuştur ve «el-Ahkâm» kitabında zikredildiği üzere hadîsin değişik lafızları vardır.

«Kararlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur.» âyetini belli bir süreyle bağlı olan müt'a nikâhına hamledenler, derler ki: Süre bittiğinde verilecek malı arttırmada ve süreyi uzatmada karşılıklı anlaşmanızda size bir sorumluluk yoktur.
Süddî şöyle diyor: Aralarında kararlaştırdıkları sürenin bitiminden önce faydalanması karşılığında kadına vermiş olduğu ücretten sonra dilerse onu razı eder. Ve der ki: Senden şu ve şunun karşılığında faydalanacağım. Sürenin bittiği gün rahmi temizlenmeden önce süreyi artırır. İşte Allah Teâlâ'nın «Kararlaştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur» âyetinin anlamı budur.
Süddî: Süre bittiğinde artık, erkek için o kadına yol yoktur. Ve kadın, ondan kurtulmuştur. Kadına düşen de, rahmindekini temizle-mesidir. Aralarında mîrâs da yoktur. Biri diğerine vâris olmaz, demiştir. Bu âyeti müt'a nikâhına hamletmeyerek birinci görüşü alanlar ise; bu âyetin : «Kadınlarınızın mehirlerini seve seve verin.» (Nisa, 4) âyeti gibi olduğunu söylemişlerdir. Yani kadına bir mehir kestikten sonra, eğer o seni bundan ya da bir kısmından kurtarırsa, ne sana ne de kadına bir günâh ve sorumluluk yoktur.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ Mu'temer İbn Süleyman'dan, o da babasından nakletti ki, o şöyle demişAir : Hadra-mî'nin zannettiğine göre bazıları mehir kesiyorlar, sonra da birisi darlığa düşüyor ve şöyle diyordu: Ey insanlar, kararlaştırdıktan sonra, anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur. Yani kadın, kararlaştırılan şeyden size bir kısmını düşürürse, bu sizin için caizdir. İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiş ve İbn Abbâs'tan naklen İbn Ebu Talha «Karar-laştırdıktan sonra, aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Karşılıklı anlaşma ve hoş-nûdluk kadına mehrini tâm olarak vermek ve sonra da kalma ve ayrılma hususunda onu muhayyer bırakmaktır. Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Allah Alîm olan, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bu haramların konulmasından sonra Allah'ın bu iki sıfatının zikredilmesi son derece uygundur.[18]

İzahı

Müt'a Nikâhı

Denildi ki; bu âyet Mekke'nin fethi zamanında üç gün mübâh kılınıp sonra neshedilmiş olan müt'a nikâhı hakkında nazil olmuştur. Kişi bir veya iki gece ya da bir haftalığına bir elbise veya başka bir şey karşılığı olarak bir kadını muvakkaten nikahlıyordu. Onunla arzusunu giderdikten sonra tekrar serbest bırakıyordu. Buna müt'a adı verilmişti. Çünkü kadınla eğlenilmektedir ve verdiğinin karşılığında bir şey aldığı için bu ad verilmiştir. Hz. Ömer (r.a.) der ki; bana bir kadınla belirli bir süre için evlenen erkek getirilecek olursa, onu taşla recmederim. Hz. Peygamberin müt'a'yi önce mübâh kılıp, ertesi sabah; ey insanlar, ben size bu kadınlarla müt'a yapmanızı emretmiştim. Ancak Allah, kıyamet gününe kadar onu haram kılmıştır, demiştir. Denildi ki; müt'a iki kerre mübâh, iki kerre haram kılındı. İbn Abbâs; müt'a hükmünün neshedilmemiş, muhkem bir hüküm olduğunu söyler. Ve bu âyeti

de şeklinde okurmuş. Ancak vefatı sırasında; Allah'ım, müt'a konusundaki sözümden dolayı sana tevbe ediyorum, diyerek bundan döndüğü rivayet edilir.[19]

25 — Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış cariyelerinizden alsın. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Birbirinizdensi-niz. Aynı soydansınız. Onlarla, zinadan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin. Ve ma'rûf şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa; onlara, hür ka-dınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu; içinizden, günâha girme korkusu olanlaradır. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Cariyelik Müessesesi

îbn Vehb... Rabîa'nın; «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder:
Âyetteki kelimesi arzu ve istek anlammadır. Böyle kişi, arzu edip meylettiği zaman câriye alsın. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ bu sözü daha da açarak ve tefsir ederek «Ellerinizdekİ inanmış cariyelerinizden alsın» buyuruyor. Mü'minlerin ellerinde bulunan mü'min cariyelerle evlenin. Bunun için Allah Teâlâ «İnanmış cariyelerinizden» buyurmuştur. İbn Abbâs ve başkaları mü'minlerin cariyelerinden nikâhlasın demişler. Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân da aynı şeyi söylemişlerdir.
Allah Teâlâ devamla «Allah sizin imânınızı daha iyi bilir. Birbi-rinizdensiniz. Aynı soydansınız.» buyuruyor. O, işlerin gerçeklerini ve gizliliklerini bilendir. Ey insanlar, siz işlerin sadece dış yüzünü bilebilirsiniz. Size gerekli olan da budur.
«Velîlerinin izniyle evlenin.» âyeti; cariyenin velîsinin efendisi olduğuna ve ancak onun izniyle evlenebileceğine, delâlet eder. Aynı şekilde kölenin velîsi de efendisidir. Efendisinin izni olmadan köle de evlenemez. Nitekim bir hadîs-i şerifte: Efendisinin izni olmaksızın evlenen köle zânîdir (zina etmiştir), buyu-rulmuştur.
Cariyenin sahibi bir kadın ise, cariyeyi, kadının kendisinin izniyle evlendiği kişi evlendirir. Bunun dayanağı şu hadîs-i şeriftir: Kadın kadını ve kadın kendisini evlendirmez (evlendirmesin), zina etmiş kadın, ancak kendi kendisini evlendirmiş olandır.
Allah Teâlâ «Ma'rûf şekilde onların ücretlerini (mehirleri) verin» buyuruyor. Onlara uygun şekilde ve gönül hoşluğuyla mehirlerini verin. Câriye olmalarından dolayı onları küçük görerek mehirlerini kısmayın.
Allah Teâlâ «Zinadan kaçınmaları, iffetli yaşamış olmaları şartıyla...» buyuruyor, Onlardan, iffetli olanlar, zinadan kaçınanlar ile evlenin. Âyette geçen kelimesi; kendileriyle fuhşu isteyen kimselerden, çekinmeyerek zina eden kadınlar kastedilmektedir.
Allah Teâlâ'nın «Gizli dost tutmamış olmaları halinde» kavlinden İbn Abbâs; zina edenlerin kastedildiğini söylemiştir. Bunlar açıkça zina edenlerdir. Kendilerinden zina talebinde bulunan hiç kimseyi bunlar geri çevirmezler...

Âyetteki kelimesini îbn Abbâs; dostlar diye tefsir etmiş. Ebu Hüreyre, Mücâiıid, Şa'bî, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Yahya îbn Ebu Kesîr, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî'den de aynı açıklama rivayet edilmiştir. Hasan el-Basrî ise bu kelimeyle; arkadaş'ın kastedildiğini söylemiştir. Dahhâk da; bir dostu olan ve bunu ikrar eden, şeklinde açıklamıştır. Böyle devam ettiği sürece onunla evlenmeyi Allah yasaklamıştır.
«Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa onlara; hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.» âyetindeki kelimesinin okunuşunda ihtilâf edilmiştir bir kısmı şeklinde elifi ötüre okurken, bir kısmı da şeklinde elifi ve sâd'ı üstün olarak okumaktadırlar. Her iki kırâete göre de mânâ aynıdır. Ancak bu konuda iki görüş rivayet edilir
1- Burada «ihsan» kelimesi ile nıüslüman olmak kastedilmiştir. Bu görüş; Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah îbn Ömer, Enes, Esved İbn Yezîd, Zürr İbn Hubeyş, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, İbrahim en-Nehaî, Şa'bî ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Aynı görüşü Zührî, Ömer İbn el-Hattâb'dan rivayet eder. Ancak bu rivayet munkatı'dır. Rebî'in rivayetinde Şa'bî'nin zikrettiği görüş de budur. O şöyle demiştir: Biz, sünnet ve ilim ehlinin çoğunun icmâ'ına delil olarak bu görüşü söy-lemişizdir.
Bu konuda nıerfû* bir hadîs rivayet eden İbn Ebu Hatim şöyle demiştir: Bize Ali îbn Hüseyin, İbn el-Cüneyd'in... Hz. Ali'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) bu âyet hakkında şöyle buyurmuş : Kadının «ihsan» ı; müslüman ve iffetli olmasıdır. Râvî şöyle devam eder : Burada evlendirilmesi kasdedilmektedir. Hz. Ali ise; onları dövün (onlara sopa cezası uygulayın), diye tefsîr etmiştir. İbn Ebu Hatim bu ha-dîsin münker olduğunu söylemiştir. Ben de derim ki: İsnadında zayıflık vardır. İçlerinde ismi belirtilmeyen bir râvî bulunmaktadır ve bu hadîs hüccet olarak kabul edilemez.
Kasım ve Salim buradaki «İhsan» kelimesinden maksadın, kadının müslüman olması ve iffetli davranmasıdır, demişlerdir.
2- Burada, «İhsan» kelimesinden, evlendirme kastedilmiştir. Bu, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Tâvûs, Saîd îbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve başkalarının görüşüdür. Bu görüşü, Ebu'l-Hakem İbn Abdülhakem'İn rivâyetiyle Ebu Ali et-Taberî «el-İzâh» adlı kitabında; Şafiî'den nak-letmiştir. Iays İbn Ebu Süleym, Mücâhid'in; cariyenin ihsanı; onu hür bir erkeğin nikahlaması, kölenin ihsanı ise onu hür bir kadının nikâhla-masıdır, dediğini nakleder. Aynı sözü İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayet etmiş olup, her ikisini de İbn Cerîr; tefsirinde rivayet etmiştir. Aynı görüşü; Şa'bî ve Nehaî'den rivayetle îbn Ebu Hatim de zikreder.
îkl kırâetin anlamının değişik olduğu da söylenmiştir. Rivayetlerin birinden evlendirme, diğerinden de müslüman olma anlaşılmaktadır. İmam Ebu Ca'fer İbn Cerîr, tefsirinde ikinci görüşü tercih etmiştir. Açık olan şudur ki; —en doğrusunu Allah bilir— burada ihsandan kastedilen evlendirmedir. Zîrâ âyetin akışı buna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ yukarda «sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetire-meyen kimse, ellerinizdeki inanmış cariyelerinizden alsın.» buyurmuş-tur. —Allah en iyisini bilir— Âyet-i kerîme'nin akışı bütünüyle mü'min cariyeler hakkındadır. Böylece kısmından onların evlenmelerinin kastedilmiş olduğu ortaya çıkar. Nitekim İbn Abbâs ve ona uyanlar bu şekilde tefsir etmişlerdir.
Cumhûr'un mezhebine göre; her iki kavilde de kapalılık ve muğlaklık vardır. Şöyle ki; onlar, câriye; ister müslüman olsun, ister kâfir, ister evli olsun, ister bakire, zina

ettiğinde elli sopa vurulur, demişlerdir. Halbuki âyetin mefhûmu, cariyelerden evlenmemiş olanlara had uygulanmamasını gerektirmektedir. Buna cevâbları değişik olmuştur.
Birinci cevâb; cumhur şöyle diyor: Şüphe yok ki dille söylenen lafız, düşünülen mefhûmdan öncedir. Cariyelere haddin uygulanmasına dâir genel mânâda hadisler vârid olmuştur. Biz, bunları âyetin mefhûmundan Önce kabul ettik. Bu hadîslerden birisini Müslim Sa-hîh'inde Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Şöyle ki: Hz. Ali bir hutbesinde şöyle buyurur: Ey insanlar, cariyelerinizden evlenen ve evlenmiyen-lere had uygulayın. Rasûlullah (s.a.) in bir cariyesi zina etmiş ve Allah Rasûlü; bana onu dövmemi emretmişti. O henüz lohusa idi. Döversem onu öldüreceğimden korktum. Ve bunu Allah Rasûlü'ne söyledim. Şöyle buyurdular: İyi yaptın, yetişinceye kadar onu bırak, (ve haddi uygulama.)
Abdullah îbn Ahmed İbn HanbeTln; babasının dışında birinden rivayet ettiği hadiste ise lafız şöyledir : Lohusalıktan temizlenince onun haddi elliüir.
Ebu Hüreyre'den rivayete göre; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim demiştir: Sizden birinin cariyesi zina eder dç bu ortaya çıkarsa, ona haddi uygulasın (dövsün) ve onu suçlamasın. İkinci kerre zina ederse yine had olarak dövsün ve onu azarlamasın. Üçüncü kerre zina eder ve zinası ortaya çıkarsa, bu cariyeyi kıldan bir ip mukabili bile olsa satsın. Müslim'in lafzı ise şöyledir : Üç kerre zina ederse dördüncüsünde satsın.
Mâlik, Yahya tbn Saîd kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Rabîa'nır şöyle dediğini rivayet eder: Ömer tbn el-Hattâb Kureyş'ten bazı genç lerle bana emretti de, emirlik cariyelerinden olan cariyeleri zina had dinden dolayı ellişer ellişer dövdük. (Ellişer sopa vurduk.)
İkinci cevâb; bazıları da evlenmemiş cariyeye had uygulanmayacağını, ancak te'dîb İçin dövüleceğinİ söylemişlerdir. Bu görüş, Abdullah îbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Tavus, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Ubeyd Kasım İbn Sellâm ve kendisinden gelen rivayetlerden birinde, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî de bu görüştedirler. Bunların dayanakları âyetin mefhûmudur. Bu, şartın mefhûmları kabilinden olup, onlardan çoğuna göre; hüccettir, onlara göre; umûm ifâde eden, delilden öncedir. Bu-hârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre ve Zeyd İbn Hâlid'den rivayet edilen bir hadîs-i şerife göre Rasûlullah (s.a.) a; zina eden, evlenmemiş bir cariyenin durumunu sordular. Efendimiz : Zina ederse ona hadd uygulayınız, sonra yine zina ederse onu dövünüz, sonra da bir ip karşılığı bile olsa onu satınız, buyurdular. İbn Şihâb: Üçten sonra mı yoksa dörtten sonra mı bilmiyorum, demiştir. Bu hadîste, evlenmemiş kadınlara, evlenmiş olanların cezasının yarısı ta'yin edildiği gibi bir miktar konulmamıştır. O halde bu konuda âyet ile hadîsi birlikte mütâlâa etmek gerekir, demişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Saîd İbn Mansûr'un... îbn Abbâs'tan rivayet ettiği şu hadîs-i şerif öncekinden daha açıktır. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) : EvlenInceye kadar câriye üzerine hadd yoktur. Bir koca ile korununca (evlenince) evli kadınlara uygulanan cezanın yansı ona uygulanır, buyurmuştur. Bu hadîsi merfû' olarak Süfyân'dan rivayet eden îbn Hüzeyme, bu hadîsin Hz. Peygambere ref'edilmesinin hatâ olduğunu ve bunu ancak îbn Abbâs'ın sözü olabileceğini söylemiştir. Hadîsi Abdullah İbn İmrân'-dan rivayet eden Beyhakî de, îbn Huzeyme'nin söylediklerini tekrarlar.

Şöyle de demişlerdir: Ali ve Ömer'in hadîsleri seçkinlerin hükümleridir. Ebu Hüreyre hadîsine de şu cevâblar verilebilir:
a- Bu hükümle hadîsin arasım cem'etmek üzere bu hadîs, evli cariyeye hamledilmiştir.
b- Üçüncü cevâbdaki delile dayanarak, hadîsteki «hadd* kelimesi bazı râvîler tarafından katılmıştır, denilebilir.
c- Diğer hadis; iki sahabeden rivayet edilmiş bu ise, sadece Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir. İki kişiden rivayet edileni bir kişiden rivayet edilenden öne geçirilmesi daha uygundur. Hadîsi; Müslim'in şartlarına uygun bir isnâdla Neseî, Abbâd îbn Temîm'den, o da amcasından —ki o Bedir'de' bulunmuştu— rivayet etmişlerdir. Bu hadîste» Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır: Câriye; zînâ ederse onu dövün, sonra zina ettiğinde yine dövün, sonra zina ederse yine dövün, sonra tekrar zina ederse, bir ip karşılığı bile olsa onu satın.
d- Bazı râvîlerin «Celd» kelimesi yerine hadîste «Hadd» kelimesini zikretmiş olmaları ihtimâli uzak değildir. Zîrâ râvî «Celd» in bir «Hadd» olduğuna inanmış; ya da hadd kelimesini ta'dîb yerine kullanmış olabilir. Nitekim zina eden hastanın yüz salkımlı bir hurma salkımı (dalı) ile dövülmesine ve kadının izin vermesi halinde karısının cariyesi ile zinada bulunanın yüz sopa ile dövülmesine de «Hadd» denilmiştir. İmâm Ahmed ve seleften başkalarının görüşüne göre bu, bir ta'zîr ve te'dîbdir. Gerçek «Hadd» ise; bakirenin yüz sopa ile dövülmesi, dul (ya da evli) veya livâta yapanın taşlanarak öldürülmesidir. En. doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerîr tefsirinde İbn el-Müsennâ kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'in; zina eden câriye, evlenmediği sürece dövülmez, dediğini nakleder.
Bu hadîsin isnadı sahihtir. Ama garîb bir mezhebtir. Şayet bununla; hadd olarak değil de, asıl itibariyle dövülmez, demek istiyorsa sanki kendisine hadîs ulaşmamış da, âyetin mefhûmunu almış gibidir. Şayet; hadd olarak dövülmez, demek istiyorsa bu da cariyenin te'dîb için dövülmemesini gerektirmez. Bu, İbn Abbâs ve ona uyanların bu konudaki görüşleri gibidir. En iyisini Allah bilir.
Üçüncü cevâb; bu âyet-i kerîme; evli cariyeye, hür kadınlara uy-.gulanan cezanın yansının uygulanacağına delâlet eder. Evlenmeden önceki haline gelince kitâb ve sünnetin umûmu onun da yüz sopa ile cezalandırılacağını şâmildir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîme'de: «Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» (Nûr, 2) buyurmuştur. Yine Ubâde İbn Sâmit hadîsinde Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir: Senden alın, Benden alın. Allah onlara bir yol koydu. Bakire bakire ile zina ettiğinde yüz değnek ve bir sene sürgün, dul (evli) zina ettiğinde yüz değnek ve taşla recm edilmesi. Hadîs; Müslim'in Sahîh'inde bulunmaktadır: Bu konuda başka hadîsler de vardır.
Dâvûd îbn Ali ez-Zâhirî'den rivayet edilen meşhur görüş budur. Ve son derece zayıftır. Zîrâ Allah Teâlâ, evli cariyelerin hür kadınlara uygulanan cezanın yarısıyla —ki elli sopadır— cezalandırılmasını em-retmişse, nasıl olur da evlenmeden önceki cezası evlendikten sonrakinden daha şiddetli olur? Şeriatın bu konudaki kuralı onun söylediğinin tersinedir. Şeriatı getiren Hz. Peygambere; ashabı zina eden evlenmemiş cariyenin durumunu sorduklarında, o: Onu dövünüz, buyurmuş ve yüz sayısını zikretmemiştir. Şayet hüküm, yüz sopa olaydı —ki Dâvûd öyle söylemektedir— bunu, ashabına açıklaması gerekirdi. Zîrâ onlar, bu konuyu

efendimize cariyeler hakkında evlendikten sonra yüz sopa hükmü açıklanmamış olduğu için sormuşlardı. Değilse âyet inmemiş olsaydı, evlenmiş ile evlenmemiş arasında fark olmayacağına göre onların «Evlenmemiş» demelerinin ne faydası olabilirdi? Fakat onlaı hükümlerden birini bildikleri için, diğer halin hükmünü sormuşlar ve Allah Rasûlü de bunu kendilerine açıklamıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de zikredilen bir hadîste, ashâb, efendimize; kendisi üzerine yapılacak salât ve selâmı sormuşlar, efendimiz de; bunu onlara zikrettikten sonra: Bildiğiniz selâm, buyurmuştu. Hadîsin bir başka rivayetinin lafzı şöyledir: Allah Teâlâ: «Ey îmân etmiş olanlar, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» (Ahzâb, 56) âyetini indirince, ashâb: Senin üzerine olan bu selâmı biz biliyoruz. Senin üzerine salât nasıldır? diye sormuşlardı... İşte evlenmemiş cariye hakkındaki soru da böyledir. Dördüncü cevâb; âyetin mefhûmundan alınmadır ve Ebu Sevr'in cevâbıdır. Bunun mezhebi ise Davud'un sözüne göre, çeşitli yönlerden çok daha garîbdir. Şöyle ki: O; câriye evlendiğinde ona, evli hür kadınlara uygulanan cezanın —ki taşlanarak öldürülmesidir— yansı uygulanır. Recm cezası ikiye bölünmez. O halde evli câriye zina ettiğinde, onun da taşlanarak öldürülmesi gerekir. Evlenmeden önce ise elli sopa vurulması gereklidir, demiştir. O, âyeti anlamada hatâ etmiş ve hükümde Cumhûr'a muhalefet etmiştir. Hattâ Ebu Abdullah eş-Şâfiî'nin söylediğine göre; zina eden cariyenin (ya da kölenin) taşlanmıyacağı konusunda müslümanlar ihtilâf etmemişlerdir. Bu böyledir. Zira âyetin delâletine göre: onların cezası, evli hür kadınların cezasının yarısıdır. Âyetteki (Ol'. «•* ıH) kelimesinin başındaki eliflâm, ahd içindir ve bunlar da âyetin başında zikredilen evli kadınlardır. «Sizden inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse; ellerinizdeki inanmış ca-riyelerinizden alsın.» âyetinde sadece hür olan kadınlar kasdedilmiştir. «Hür kadınlara verilen cezanın yansı verilir.» âyeti de delâlet ediyor ki; burada, kasdedilen ceza ikiye bölünebilen cezadır. Ve o da recm değil, sopadır. Allah en doğrusunu bilir.
Ebu Sevr'in mezhebini reddetme sadedinde olmak üzere, îmâm Ah-med rivayet ediyor : Hasan îbn Sa'd babasından rivayetle şöyle anlatır : Safiyye, Hıms'dan bir adamla zina etmiş ve ondan bir çocuğu olmuş, zina eden adam çocuğunu istemişti. îkisi birden Hz. Osman'a giderek, dâva açtılar. O da bu ikisini Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali: Bu ikisi hakkında Hz. Peygamberin hükmü ile hükmedeceğim diyerek, çocuk yatağa aittir, zina edene de hicr vardır, dedi ve ikisine ellişer değnek vurdu. Cariyelere hadd uygulamasında, evli bile olsalar hür kadınların cezasının yansı uygulanır. Onlara kesinlikle ne evlenmeden önce> ne de evlendikten sonra recm uygulanmaz. Sünnete göre; onlara verilecek ceza her iki halde de sopadır, denilmiştir. «îfsâh» adlı eserin sahibi, tbn Abdülhakem; bunu Şafiî'den nakletmektedir. Aynı görüşü Beyhakî de es-Sünen ve'1-Âsâr isimli eserinde zikrederek; bu görüş, âyetin lafzına göre uzaktır. Cezanın cariyelerde yanya indirilmesini biz âyetten anlıyoruz. Âyetten onların dışında kalanlann cezasının yanya indirilmesi nasıl anlaşılabilir? der ve şöyle devam eder: Burada kasdedilen; evlilik halinde cezayı ancak İmâm'ın uygulayabileceğidir. Bu durumda efendisinin ona ceza uygulaması, caiz değildir. —îmâm Ahmed'in mezhebindeki görüşlerden birisi böyledir— evlenmeden önce ise, ceza uygulaması efendiye aittir. Her iki durumda da ceza, hür kadının cezasının yarısıdır.

Bu görüş te uzaktır. Zîrâ âyetin lafzında buna delâlet eden bir şey yoktur. Böyle olmasaydı, İmâm'ın yarıya indirme hükmüne bakılmaz ve haddin yüze tamamlanmasında, ya da recm edilmelerinde âyetin umumî hükmüne girmeleri gerekirdi. Nitekim bu konuda delil sabit olmuş ve daha önce Hz. Ali'den rivayetle gördüğümüz gibi O : «Ey insanlar, evlenmiş ve evlenmemiş kölelerinize haddi uygulayınız» demiştir. Daha önce geçen hadîslerin umûmî olan hükümlerinde evlenmiş ve diğer cariyelerin durumları açıklanmamıştır. Nitekim Cumhûr'un delil olarak aldığı Ebu Hüreyre hadîsinde şöyle buyurulmaktadır: Sizden birinin cariyesi zina eder de, zinası ortaya çıkarsa onu hadd olarak dövsün ve onu azarlamasın.
Âyeti özetlememiz gerekirse; câriye zina ettiğinde :
1- Evlenmeden önce ve sonra elli değnek vurulur. Peki sürgün edilir mi? Bu konuda da üç görüş vardır, a — Sürgün edilir, b — Mutlak olarak sürgün edilmez, c — Hür kadın bir sene sürgün edildiğine göre, bu da onun yarısı kadar sürgün edilir.
Bu ihtilâf İmâm Şafiî'nin mezhebindedir. Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre ise; sürgün, haddin mütemmimi bir ceza değildir ve tmâm'ın görüşüne bırakılmıştır. Gerek erkekler ve gerekse kadınlar hakkında imâm isterse bu cezayı da verir, isterse terkeder. İmâm Mâlik'e göre ise, sürgün kadınlara değil, sadece erkeklere uygulanır. Zîrâ sürgün, kadınların korunmalarına engeldir. Ne kadınların, ne de erkeklerin sürgününe dâir bir şey vârid olmamıştır. (Haber vârid olmamıştır) Ubade ve Ebu Hüreyre hadîslerinde Rasûlullah (s.a.) in, evlenmeden zina eden kişi hakkında bir sene sürgün ve haddin uygulanmasına —hadîsi Buhârî rivayet etmiştir— hükmetmesi; mânâya mahsûstur ki, o da sürgünden maksad korumadır. Bu gaye ise kadınların sürgününde gerçekleşemez. En doğrusunu Allah bilir.
2- Câriye; zina ettiğinde, evlendikten sonra elli değnek vurulur. Te'dîb için belli bir sayı olmaksızın dövülür. Daha önce İbn Cerir'in Saîd İbn Cübeyr'den naklen rivayet ettiğini görmüştük ki, buna göre; câriye evlenmeden önce dövülmez. Şayet sürgün edilmek istenirse bu te'vîl neticesi ortaya çıkmış bir görüş olur, değilse bu da ikinci görüş gibidir.
Diğer bir görüşe göre; câriye evlenmeden önce yüz, evlendikten sonra elli değnekle cezalandırılır. Nitekim Dâvûd'dan gelen rivayetlerin meşhur olanı budur. Bu konudaki sözlerin en zayıfı; cariyenin evlenmeden önce elli değnekle cezalandırılması, evlendikten sonra ise taşlanarak Öldürülmesidir. Bu görüş Ebu Sevr'e aittir. Ve bu, daha zayıftır, doğruyu ancak Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Bu; içinizden günâha girme korkusu olanlaradır.» buyuruyor. Yukarda geçen şartlarla câriye nikahlamak; ancak zinaya düşmekten korkan, cinsel temas konusunda kendisine sabır zor gelen, bu sebeple büsbütün günâha girenlere mubahtır. İşte bu durumda câriye ile evlenebilir. Câriye ile evliliği terk edip kendini zinadan alıkoymaya çalışsa elbetteki bu, kendisi için daha hayırlıdır. Zîrâ câriye ile evlendiğinde, bu evlilikten doğacak çocuklar cariyenin efendisinin kö-leleri olacaktır. Ancak İmâm Şafiî'nin eski görüşüne göre; câriye ile evlenen arap ise, cariyenin ondan olacak çocukları köle olmaz. İşte bunlara işaretle Allah Teâlâ: ((Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» buyuruyor.

Cumhûr-ı Ulemâ; cariyeleri nikahlamanın caiz olduğuna bu âyeti delil getirirler. Şu kadar var ki; onları nikâhlamakla doğacak çocukların köleliği ve hür kadınların terk edilerek cariyelere yönelinmesi horlanma olduğundan dolayı, cariyelerle evlenebilmek için hür kadınları nikâhlamaya güç yetirememe ve günâha düşme korkusu şartlarının bulunması gereklidir. Bu iki konuda (bu iki şartı aramada) Ebu Ha-nîfe ve arkadaşları Cumhûr'a muhalefetle, derler ki: Hür kadınla evli olmayan kişi, hür bir kadınla evlenmeye gücü yetsin ya da yetmesin, günâha girmekten korksun ya da korkmasın; mü'min veya ehl-i kitâb-ian bir cariyeyi nikahlayabilir. Bu görüşe varmalarında dayanakları; Mâide sûresinin âyetidir. Bu âyette iffetli kadınlar kasdedilmektedir. Ve hem hür hem de cariyeleri kapsamaktadır. Bu âyet ise umûmîdir. Cumhûr'un kavline göre delâleti de açıktır. En doğrusunu Allah bilir.[20]

İzahı

26 — Allah, size bilmediklerinizi açıkça bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.
27 — Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar da sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler.
28 — Allah (tekliflerini) sizden hafifletmek istiyor. Çünkü insan, zayıf yaratılmıştır.

Kolaylık Dini

Ey îmân edenler, Allah Teâlâ bu ve başka sûrelerde size helâl ve haram kıldığı şeyleri açıklamak ister. Ayrıca «Sizden öncekilerin yollarını (onların güzel yollarını, sevdiği ve hoşnûd olduğu şeriatlarına uymanızı) göstermek ve (günâh ve haramlardan) tevbelerinizi kabul etmek ister. (Allah kanun koymada, kaderinde, işlerinde ve sözlerinde Alîm'dir, hikmet sahibidir.) Şehvetlerine uyanlar (yahûdî, hıristiyan ve zina edenlerden şeytâna uyanlar) da sizin büyük bir sapıklığa (hakkı bırakıp ta bâtıla) düşmenizi isterler. Allah Teâlâ (şeriatlarında, emirlerinde, yasaklarında ve sizin için takdir ettiği şeylerde) sizin yükünüzü hafifletmek istiyor. (Mücâhid ve başkalarının da dediği gibi bir takım şartlarla cariyeleri mübâh kılmıştır.) insan zayıf yaratılmıştır.» O halde nefsinde, azminde ve hükmündeki zayıflık sebebi ile; bu hafifletme ona münâsib düşmüştür.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed îbn İsmail'in... İbn Tâ-vûs'tan, onun da babasından naklettiğine göre; o : «Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.» âyeti hakkında; kadınlar konusunda zayıf yaratılmışlardır, demiştir. Vekî' de; kadınların yanında aklı gider, demiştir.
İsrâ gecesi Peygamberimiz (s.a.) Sidre-i Müntehâ'dan dönüşünde yanma uğradığında Hz. Mûsâ (a.s.) Efendimize: Size ne farz kılındı? diye sormuş. Efendimizin; her gün ve gecede bana elli (vakit) namaz emretti, cevâbı, üzerine : Rabbına dön ve ondan hafifletme iste. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Ben senden önce insanları bundan daha azı ile denedim de, yerine getirmekten âciz kaldılar. Senin ümmetin ise kulak, göz ve kalbleri yönüyle daha zayıftır, demişti.

Efendimiz Rabbına dönmüş, o da on vakte indirmiş, sonra Hz. Musa'ya dönmüş ve bu gidip gelmeler sonunda namaz, beş vakte inmiştir.[21]

İzâhı

29 — Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç; bâtıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah, sizin için Rahîm olandır.
30 — Kim, zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa, yakında biz onu cehenneme sokacağız. Bu, Allah'a kolaydır.
31 — Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koyarız.

Büyük Günâhlar

Allah Teâlâ bu âyette faiz, kumar ve bunlara benzeyen çeşitli meşru' olmayan kazanç şekilleriyle mü'minlerin, birbirlerinin mallarını bâtıl yolla yemelerini yasaklıyor. Çeşitli hîleli yollar hüküm yönüyle meşru' gibi görünse de Allah Teâlâ faiz için hile kastedildiğini, bunu yapanın bu maksadla yaptığım bilir.
İbn Cerîr der ki: Bize Abdülvehhâb'ın... tbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre; bir adamdan bir elbise satın alarak; eğer hoşnûd olursam alırım, hoşnûd olmazsam yanında bir dirhem ile onu İade ederim, diyen bir adam hakkında o, şöyle demiştir : Bu kişi Allah'ın : «Mallarınızı bâtıl yollarla yemeyin.» âyetinde işaret buyurduğu kişidir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Harb'ın... Abdullah'dan naklettiğine göre; bu âyet muhkemdir, neshedilmemiştir ve kıyamet gününe kadar da neshedilmeyecektir.
İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha anlatıyor: Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin» âyetini indirince, müslumanlar; Allah Teâlâ, mallarımızı aramızda bâtıl yollarla yemeyi, bize yasaklıyor. Yiyecek, malların en üstünüdür. Hiç kimseye başka birinin yanında (yemek) yemesi helâl değildir. İnsanlar ne yapsınlar? Nasıl davransınlar, dediler. Allah Teâlâ da bundan sonra; Nûr sûresinin 61. âyetini indirdi.
Allah Teâlâ : ('Karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç» buyuruyor. Mal kazanmada, haram yollara tevessül etmeyiniz. Satıcı ve alıcının hoşnûdluğu (karşılıklı rızâ) ile olan meşru' ticârete gelince; bunu yapm ve meşru' ticaret ile mal kazanmaya çalışın. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur:
«Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. Hak ile olması müstesna.» (En'âm, 151)
«Orada Ölümü tatmazlar, ilk ölüm müstesna.» (Duhân, 56)
Bu âyet-i kerlme'yi delil getirerek İmâm Şafiî; satışın ancak kabul ile sahih olacağım söyler. Çünkü kabul, hoşnûdluğa (karşılıklı rızâya) delâlet eder. Karşılıklı alıp verme ise, hoşnûdluğa delâlet etmez. Bu konuda Cumhûr'a muhalefet eden Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed ve bunların ashabı; sözlerin hoşnûdluğa delâlet ettiği gibi fiillerin de bazı yerlerde kesin olarak hoşnûdluğa (karşılıklı rızâya) delâlet ettiğini söyleyerek, karşılıklı alıp venne ile meydana gelen satışın, mutlak olarak

sahîh olduğunu söylerler. Onlardan bu satışın küçük şeylerde ve İnsanların satış saydığı hususlarda sahîh olacağını söyleyenler de vardır. Bu, mezheb nıuhakkıklarınca ihtiyatlı bir görüş olarak ileri sürülmüştür. En doğrusunu Allah bilir.
Mücâhid âyetteki ticârete; birinin bir diğerine verdiği hediyeyi de ilâve ederek âyeti şöyle anlar : Aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yani satış, ya da birinin bir diğerine hediye olarak vermesi yolu hâriç.
Bunu, İbn Cerîr rivayet eder ve der ki: Bize İbn Vekî'in... Mey-mûn İbn Mihrân'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Satış; karşılıklı rızâ iledir. Muhayyerlik de «Safka» (satıcı ile alıcının ellerini sıkmalarından) dan sonradır. Bir müslümanın diğer bir müslümam aldatması helâl değildir. Bu, mürsel bir hadistir.
Muhayyerliğin (alış-veriş yapılan) mecliste olması; karşılıklı rızânın tamâmındandır. Nitekim Buhârî ve Müslim'deki bir hadiste Rasûlullah (s.a.) : Satıcı ve alıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler, buyurmuştur. Buhârî'nin lafzı ise şöyledir:
îki kişi alış-veriş yaptığında, her bireri birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.
Bu hadîs gereğince Şafiî, Ahmed ve bunların ashabı ile, selef ve halefin cumhûr'u alış-veriş akdinden sonra üç güne kadar —ki bu süre içinde satılan malın (kusuru) ortaya çıkacaktır— muhayyerlik şartının meşru' olduğunu söylemişlerdir. Bu, köylerde ve benzeri yerlerde bir seneye kadar uzayabilir. Nitekim İmâm Mâlik'ten gelen rivayetlerin meşhur olanı budur. Bunlar, karşılıklı alıp verme şeklindeki satışın mutlak olarak sahîh olduğunu söylerler. Bu Şafiî'nin mezhebindeki kavillerden birisidir. Onlardan karşılıklı alıp verme şeklindeki satışın, insanların satış sayacakları küçük şeylerde sahîh olduğunu söyleyenler de vardır. Bu, ashâbdan bir grubun da tercih ettiği görüştür.
Allah Teâlâ «(Allah'ın haramlarını işlemek, O'nun günâh saydığı şeyleri yapmak ve mallarınızı aranızda batıl yollarla yemek suretiyle) kendinizi Öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah (size emrettiği ve yasakladığı şeylerde) sizin için Rahîm olandır.» buyuruyor.
îmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Amr îbn el-As'-dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir: (Hz. Peygamber onu) Zât'üs-Selâşil senesi (bir yere seriyye olarak göndermişti.) Çok soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helak olacağımdan korktum, teyemmüm ettim, sonra arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım. Rasûlullah (s.a.) a gelince durumu kendisine haber verdim. Şöyle buyurdu : Ey Amr, arkadaşlarına cünüp olarak mı namaz kıldırdın? Ben: Ey Allah'ın Rasûlü son derece soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledersem helak olacağımdan korktum. Allah Teâlâ'nm : «Ve kendinizi öldürmeyin, şüphesiz ki Allah, sizin için Rahîm olandır.» sözünü hatırladım. Teyemmüm ettim, sonra namaz kıldırdım, dedim. Allah Rasûlü güldü ve bir şey söylemedi.
îbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde, Ebu Hüreyre'den rivayet edilen A'meş hadîsini zikreder. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Kim kendisini bir demirle Öldürürse kıyamet günü o demiri karnına vurarak cehennemde ebedî kalacaktır. Kim kendini zehirle öldürürse, cehennem ateşinde elindeki zehiri içerek ebedî

kalacaktır. Kim bir dağdan kendini atarak (yuvarlayarak) öldürürse; o da ebedî kalmak üzere cehennem ateşine yuvarlanacaktır.
Bu hadîs; Buhârî ve Müslim'de mevcûddur. Aynı şekilde Ebu Ze-nâd'm... Sabit İbn Dahhâk'dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) : Kendisini bir şeyle öldüren kişi, kıyamet gününde o şeyle azâblandınlacak-tır, buyurmuştur. Bu hadîsi bir cemâat Ebu Kılâbe kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim'de Hasan kanalıyla Cündüb İbn Abdul-lah'dan rivayet edilen bir hadiste Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır: Sizden önceki ümmetlerden bir adam yaralanmıştı, (acısına dayanamayıp) bir bıçak alarak elini kesti. Kan kesilmedi ve öldü. Allah Teâlâ: «Ona cenneti haram kıldım.» buyurdu.
Bunun için Allah Teâlâ : «Kim zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa (Allah'ın yapılmasını yasakladığı şeyi, zulüm ve düşmanlıkla hem de haram kılındığını bilerek, Allah'ın haram kıldığını yapmaya cesaret ederek işlerse, yakında biz onu cehenneme sokacağız.» buyuruyor. Bu, şiddetli bir tehdîd, kuvvetli bir vaîddir. Kulak verip şâhid olan her akıl sahibi bundan sakınsın.
Allah Teâlâ : «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız (size yasakladığımız günâhların büyüklerinden uzak durursanız), küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie (cennete) koyanz» buyuruyor.
Bu âyet-i kerîme ile ilgili bir çok hadîs vârid olmuştıır. Şimdi bunlardan bize ulaşanları zikredelim :
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... Selmân el-Fârisî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Allah Rasûlü bana: Cum'a günü nedir, biliyor musun? diye sordu. Ben : Allah'ın babanızı topladığı gündür, dedim. Efendimiz: Fakat cum'a günü nedir, biliyor musunuz? Kişi, o gün temizlenir. Temizliğini güzelce yapar. Sonra Cum'a'ya giderek, İmâm namazını bitirinceye kadar susarsa bu; o gün ile gelecek cum'a arasındakiler için —öldürücü şeylerden sakındığı sürece— bir keffâret olur, buyurdular. Bu hadîsi değişik bir vecihle Buhârî de Sel-mân'dan rivayet etmiştir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr diyor ki: Bize Müsennâ'nın... Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den naklettiğine göre; o ikisi şöyle demişlerdir: Bir gün Rasûlullah (s.a.) hutbesinde bize üç kerre : Nefsim (kudret) elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, diye hitâb ederek ağladı. Hepimiz ağladık. Allah Rasûlünün neye yemîn ettiğini bilmiyorduk. Sonra başım kaldırdı. Yüzünde bir gülümseme ve müjde vardı. Bu, bize kırmızı de-velerden daha sevimli gelmişti. Şöyle buyurdu: Beş vakit namazı kılan, ramazân orucunu tutan, zekâtı veren ve yedi büyük günâhtan sakınan hiçbir kul yoktur ki; cennet kapılan ona açılarak, selâmet içinde buraya gir, denilmesin.
Hadîsi; Neseî, Hâkim Müstedrek'inde; Leys İbn Sa'd'dan rivayet ederler. Hadîsi Hâkim ve İbn Hibbân da Sahîh'inde Abdullah îbn Vehb kanalıyla... Saîd îbn Ebu Hilâl'den rivayet etmişlerdir. Hâkim; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, sahihtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, der.
Buhârî ve Müslim'de; Süleyman îbn Bilâl kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Helak edici yedi günâhtan sakının. Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar nelerdir? diye soruldu. Allah'a şirk koşmak, hak ile olmaksızın Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmek, sihir, faiz yemek, yetim malı yemek, harp günü kaçmak, habersiz ve îmânlı evli kadınlara iftira atmaktır, buyurdular.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) : Büyük günâhlar yedidir. îlki Allah'a şirk koşmaktır. Sonra haksız yere bir nefsi (insanı) öldürmek, faiz yemek, büyüyünceye kadar yetîm malı yemek, harpten kaçmak, evli kadınlara zina atfetmek ve hicretten sonra tekrar bedevîliğe dönmektir, buyurdular.
Bu yedi günâhın büyük günâh olarak belirtilmesi bunların dışında büyük günâh olmamasını gerektirmez. Ancak mefhûm-u muhalif ile hareket edenlere göre; sadece bunlar büyük günâhtır. Fakat karine olmaksızın mefhûm-u muhalif ile hareket etmek zayıftır. Özellikle mefhûm-u muhalifin mümkün olmadığı konusunda delil var ise. Nitekim bu yedi günâhın dışında büyük günâhlar olduğunu belirten başka hadîsleri de zikredeceğiz. Bunlardan birisi Hâkim'in Müstedrek'inde rivayet ettiği şu hadîs-i şeriftir: Bize Ahmed İbn Kâmil el-Kâzî'nin... Umeyr İbn Katâde'den —ki ashâbtandır— bizzat imlâ ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) veda haccında şöyle buyurmuşlardır: «Dikkat edin! Allah'ın dostları; üzerlerine farz kılınan beş vakit namazı kılanlar, raj mazânı oruçlu geçirerek sevabını AUah'dan bekleyenler, bunu üzerlerinde bir hak olarak görenler, sevabını Allah'tan bekleyerek malının
zekâtını verenler ve Allah'ın yasakladığı büyük günâhlardan çekinenlerdir (kaçınanlardır). Sonra bir adam; ey Allah'ın Rasûlü, büyük günâhlar nelerdir? diye sordu. Allah Rasûlü: Dokuzdur; Allah'a şirk koşmak, bir mü'mini haksız yere öldürmek, harb günü kaçmak, yetîm malı yemek, faiz yemek, evli bir kadına zina iftirası atmak, müslü-man ana-babaya âsî olmak, Ölü ve diri iken kıbleniz olan Beyt'ül-ha-râm'ı helâl saymak. Bu büyük günâhları işlemeden namazı kılıp zekâtını vererek ölen bir kişi; kapı kanatları altından olan bir evde Peygamber (s.a.) ile birlikte olacaktır, buyurdular. Hâkim hadîsi uzunca rivayet etmiş, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Muâz İbn Hânî'den bu hadîsi muhtasar olarak tahrîc etmişlerdir. İbn Ebu Hatim, hadîsi genişçe rivayet ederken, Hâkim, Abdülhamîd îbn Sinan dışında senedindeki bütün ravîler Buhârî ve Müslim'de hüccet kabul edilen râvîlerdir, demiştir. Ben de derim ki: Abdülhamîd İbn Sinan Hicâzlıdır. Sadece bu ha-hîsi ile bilinir, tbn Hibbân kendisini «Kitab'üs-Sikâ» da zikreder. Buhârî de; onun hadîsi şüphelidir, der.
îbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Amr'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) minbere çıktı ve, yemîn ederim, yemîn ederim, buyurarak indi. Sonra şöyle buyurdu: Müjdeler olsun size, müjdeler olsun size, kim beş vakit namazı kılar ve yedi büyük günâhtan sakınırsa; cennet kapılarından çağırılır ve gir, denilir: Abdülazîz; selâmet ile gir, ilâvesini yapar. Muttalib der ki: Birisi Abdullah İbn Amr'a sordu. Rasûlullah'ın bunları (yedi büyük günâhı) zikrettiğini duydun mu? Abdullah, evet dedi: Ana babaya âsî olmak, Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, evli kadınlara zina iftirasında bulunmak, yetîm malı yemek, harpten kaçmak ve faiz yemek.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr tefsirinde der ki: Bize Ya'kûb'un... Taysele îbn Miyâs'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Haricîlerden bir grupla beraberdim. Büyük günâhlardan sandığım bazı günâhlar işledim. İbn Ömer'e kavuştuğumda ona: Ben bir takım günâhlar işledim ki, onlann büyük günâhlardan olduğunu sanıyorum, dedim. Nedir onlar? diye sorduğunda, ben : Şöyle şöyle yaptım, dedim. O da :

Büyük günâhlardan değildir, dedi. Ben : Şöyle şöyle yaptım, dedim. O da : Büyük günâhlardan değildir, dedi. —Taysele yaptıklarının ismini vermiyor— ve şöyle devam etti: Büyük günâhlar, dokuzdur. Şimdi ben onları sana sayacağım: Allah'a şirk koşmak, haksız yere birisini (bir nefsi) öldürmek, harpten kaçmak, evli bir kadına zina iftirası atmak, faiz yemek, yetîm malını zulüm ile yemek, mescid-i harâm'da ilhâd, sihir yapmak (ya da sihir yaptırmak), âsî gelmekten dolayı ana babanın ağlaması. Râvî Ziyâd, der ki: Taysele şöyle der: Benim korkumu gören İbn Ömer: Ateşe girmekten korkuyor musun? diye sordu. Ben evet deyince anan - baban sağ mı? diye sordu. Ben evet annem yanım-dadır, dedim. Allah'a yemîn ederim ki; ona karşı sözünü yumuşatır ve yemek yedirirsen cehennemi gerektiren günâhlardan sakındığın müddetçe, mutlaka cennete girersin, dedi.
tbn Cerîr der ki: Bize Süleyman İbn Sâbit'in... Taysele İbn Ali'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir: İbn Ömer'e vardım. Arafe'de bir misvak ağacının gölgesindeydi. Başına ve yüzüne su serpiyordu. Ona: Bana büyük günâhlardan haber ver, dedim. Bu günâhlar dokuzdur, dedi. Ben : Nedir onlar diye sorunca o, şöyle cevapladı: Allah'a şirk koşmak, evli bir kadına zina iftirası atmak. Ben, Öldürmeden Önce mi? diye sordum. Evet, dedi, mü'min bir şahsı öldürmek, harpten kaçmak, sihir, faiz ve yetim malı yemek, müslüman ana babaya âsî gelmek ve ölüyken de diri iken de kıbleniz olan Beyt'ül-harâm'da ilhâd (küfür). İbn Cerîr hadîsi bu iki kanaldan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Hadîsi Ali îbn el-Ca'd da... Taysele İbn Ali'den nakleder ki; Taysele şöyle demiştir : Arefe gecesi İbn Ömer'e vardım. O bir misvak ağacının gölgesinde idi. Başına su serpiyordu. Ona büyük günâhlardan sordum. Şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) ı, onların yedi tane olduğunu söylerken duydum. Ben: Onlar nelerdir? diye sordum. Şöyle cevapladı: Allah'a şirk koşmak, evli bir kadına zina iftirası atmak, —Ben: kandan önce mi? diye sordum. O, evet dedi.— Mü'min bir şahsı öldürmek, harpten kaçmak, sihir, faiz ve yetim malı yemek, ana babaya isyan etmek, diriyken ve ölü iken kıbleniz olan Beyt'ül-harâm'da ilhâd.
İmâm Ahmed der ki: Bize Zekeriyyâ îbn Adiyy'in... Ebu Eyyûb'-dan rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Kim, hiçbir şeyi O'na şirk koşmadan Allah'a ibâdet eder, namaz kılar, zekât verir, ramazân orucunu tutar ve büyük günâhlardan sakınırsa; cennet onundur —ya da cennete girer— Bir adam efendimize; büyük günâhlar ne-f lerdir? diye sordu. Efendimiz; Allah'a şirk koşmak, müslüman birisini öldürmek ve harp günü kaçmaktır, buyurdular. Hadîsi Ahmed ve Ne-seî başka bir şekilde Bakiyye'den rivayet etmişlerdir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde şöyle der: Süleyman İbn Dâvûd... Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'dan o, babasından, o da, dedesinden naklediyor ki; şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) yemenlilere; içinde ferâiz, sünnetler ve diyetler bulunan bir mektup yazarak Amr İbn Hazm ile gönderdi. Râvî der ki: Kıyamet günü, Allah katında büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, mü'min bir şahsı haksız, yere öldürmek, harp günü Allah yolunda savaştan kaçmak, ana babaya âsî olmak, evli bir kadına zina iftirası atmak, sihir öğrenmek, faiz ve yetim malı yemek, mektupta yazılıydı. İmâm Ahmed rivayet ediyor: Bize Muhammed îbn Ca'fer'in... Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine
göre; Rasûlullah (s.a.) büyük günâhları zikretti —yada büyük günâhları

efendimize sordular— ve şöyle buyurdu : Bunlar, Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, ana babaya âsî olmak. Rasûlullah şöyle devam etti: Büyük günâhların en büyüğünü size haber vereyim mi? Yalan söylemek veya yalan yere şâhidlik yapmaktır. Râvî Şu'be; kuvvetle sanıyorum ki, yalan şâhidlik buyurdu, demiştir.
Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Şu'be kanalıyla tahrîc etmişlerdir, Aynı hadîsi başka ve garîb iki kanaldan olmak üzere İbn Merduyeh Enes'ten rivayet etmiştir.
Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'in, babasından rivayet ettiği ve Buhârî ile Müslim'in tahrîc ettikleri bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Size büyük günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? dedi. Biz; evet ey Allah'ın Rasûîü deyince de; Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî gelmek, buyurdu. Efendimiz dayanmış duruyordu. Oturdu ve, dikkat edin, yalan şâhidlik, dikkat edin, yalan söz, buyurdu. Ve bunu o kadar tekrarladı ki, biz keski sussa dedik.
Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet ediliyor ki, o şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a şirk koş-mandır, buyurdular. Ben, sonra hangisi? diye sordum. Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Ben, sonra hangisi? diye sordum. Komşunun hanımı ile zina etmendir, diye buyurdu. Ve : «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yal-varmazlar...» (Furkân, 68) âyetini okudular.
İbn Ebû Hatim diyor ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'mn... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan —ki o, Mekke'de Hicr'de idi— naklettiğine göre; ona içkiyi sordular. Allah'a yemin ederim ki, bu makamda benim gibi bir ihtiyarın Allah Rasûlü'ne isnâd ederek yalan söylemesi, Allah katında çok büyüktür, dedi. Sonra dönerek şöyle dedi: O'na içkiyi sordum. O; büyük günâhların en büyüğüdür, kötülüklerin ana-sıdır. Kim içki içerse namazı terkeder, annesi, teyzesi ve halası ile zina eder, buyurdular. Hadîs bu yönden garîbtir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merduyeh, Abdülazîz İbn Muhammed kanalıyla... Salim İbn Abdullah'dan, o da babasından rivayet ediyor ki, Hz. Ebu Bekr, Ömer İbn el-Hattâb ve Rasûlullah (s.a.) m ashabından bir grup —Allah hepsinden razı olsun— Rasûlullah (s.a.) in vefatından sonra oturarak büyük günâhların en büyüğünü zikretti. Yanlarında danışabilecekleri (bu konuyu soracakları) birisi yoktu. Beni bu konuyu sormam için Abdullah İbn Amr îbn el-Âs'a gönderdiler. Büyük günâhların en büyüğünün, içki içmek olduğunu bana haber verdi. Ben de onlara giderek bunu naklettim. Bunu garîb karşıladılar ve hemen evlerine gittiler. O da onlara haber verdi ki; Rasûlullah (s.a.) m yanında şöyle konuşulmuştu : îsrâiloğullarmdan bir kral bir adamı yakalayarak içki içmek, bir şahsı öldürmek, zina etmek, domuz eti yemek veya öldürülmek arasında istediğini seçmesi için muhayyer bıraktı. O da içki içmeyi tercih etti. îçki içince dilediği her şeyi yapmaktan geri durmadı. Buna cevap olarak Allah Rasûlü bize şöyle buyurdu : Her kim içki içerse, kırk gece namazı kabul olunmaz. Mesanesinde içkiden bir şey olduğu halde ölen kimseye Allah cenneti haram kılar. Şayet kırk gece içinde ölürse, câhiliyyet ölümü üzre Ölmüş olur.
Hadîs bu yönden (bu şekliyle) gerçekten garîbdir. Hadisin senedinde bulunan Dâvûd İbn Salih, Ansâr'm kölesi Temnıâr el-Medenî'dir. İmâm Ahmed; Onda bir

beis görmem, derken, İbn Hibbân onu sağlam râvîler arasında zikreder. Ben, onu cerheden birini görmedim, der.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Amr'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak, veya bir şahsı öldürmek ve yalan yemindir. Hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî, Şu'be kanalıyla rivayet etmişlerdir.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babamın... Abdullah İbn Uneys'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan naklettiğine göre; şöyle buyurmuşlardır : Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak ve yalan yere yemîn etmektir. Kim yalan yere Allah adına yemin eder de; ona bir sinek kanadı kadar bir şey katarsa, kıyamet gününe kadar onun kalbinde siyah bir nokta oluşur. Hadîsi İmâm Ahmed Müsned'inde, Abd İbn Humeyd tefsirinde rivayet ederler. Tirmizî de hadîsi Abd İbn Humeyd'den rivayetle tahrîc eder ve bu, hasen, garîb bir hadîstir. Hadîsin senedinde geçen Ebu Ümâme el-Ansârî, İbn Sa'lebe olup ismi bilinmiyor. Rasûlullah (s.a.) dan hadîsler rivayet etmiştir, demektedir.
îbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Amr îbn Abdullah'ın... Abdullah İbn Amr'dan — Süfyân hadîsi merfû' olarak mis'âr ise Abdullah İbn Amr'da mevkuf olarak rivayet ederler— naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Kişinin ana babasına sövmesi büyük günâhlardandır. Kişi, ana babasına nasıl söver, diye sordular. Şöyle dedi: Kişi başka birinin babasına söver, o babasına sövülen de kalkar onun babasına söver, annesine söver, o da kalkar şovenin annesine söver.
Bu hadîsi Buhârî, Ahmed îbn Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan tahrîc etmiştir. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) : Kişinin ana babasına la'net etmesi; büyük günâhların en büyüklerindendir, buyurdu. Kişi, ana babasına nasıl la'n'et eder? diye sordu. Efendimiz: Birisi başka birinin babasına söver, o da kalkar şovenin babasına söver. Anasına söver, anasına sövülen de kalkar diğerinin anasına söver, buyurdu. Hadîsi Müslim merfû' olarak rivayet ederken, Tirmizî sahîh olduğunu söyler.
Sahîh bir hadîste Rasûlullah (s.a.) : Müslümanla (karşılıklı) sövüşmek fısk (günâh), onunla vuruşmaksa küfürdür, buyurmuştur.
İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Abdurrahmân îbn İbrahim'in... Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Müslüman kişinin ırzı, iki sövme ve bir sövme büyük günâhların en büyüklerindendir.
Hadîs bu şekliyle rivayet edilmiş ve Ebu Dâvûd Sünen'inin Ki-tab'ul-Edeb kısmında bu hadîsi Ca'fer İbn Müsâfir kanalıyla... Ebu Hüreyre'den tahrîc etmiştir. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) : Kişinin haksız yere bir müslümanın ırzına dil uzatması, büyük günâhlann en büyüklerindendir. Bir sövmeye karşılık iki sövme de büyük günâhlardandır, buyurmuşlardır.
İbn Merdûyeh de aynı hadîsi; Abdullah İbn Alâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. İbn Ebu Hatim rivayet ediyor: Bize babamın..; İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamberden naklettiğine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuşlardır: Kim özürsüz olarak iki namazın arasım birleştirirse; büyük günâhlann kapılarından bir kapıya varmış olur. Hadîsi Ebu îsâ et-Tirmizî, Ebu Seleme Yahya îbn Halef'den, o da Mu'temir îbn Süleyman'dan rivayet etmiştir. Tirmizî şöyle der: Hadîsin

senedinde bulunan Haneş, Ebu Ali er-Rahabî'dir o da Hüseyin İbn Kays olup hadîs ehlince zayıf görülmüştür. Ahmed ve başkaları da onun zayıf olduğunu söylerler.
îbn Ebu Hatim, Hasan îbn Muhammed İbn Sabah kanalıyla,.. Ebu Katâde'den rivayet ediyor ki, o şöyle demiştir : Bize Ömer'in mektubu okundu. Mektupta; özürsüz olarak iki namazın arasını birleştirmek, harpten kaçmak ve soygun; büyük günâhlardandır, diyordu.
Bu hadîsin isnadı sahihtir. Burada kasdedilen ve zikredilen teh-dîd, takdîm ya da te'hîr suretiyle öğle ve ikindi namazlarını birleştirenler hakkındadır. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Şer'î sebeplerden birisi ile bu iki namaz birleştirilebilir. Ancak bir kimse bu şer'î sebepler olmaksızın bu namazların arasını birleştirirse büyük günâh işlemiş olur. O halde tamamıyla terkedenler hakkında ne demeli? Bunun içindir ki, Müslim Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) dan naklediyor ki; o şöyle buyurmuş : Kul ile şirk arasında namazı terk vardır. Sünen kitaplarında rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s:a.) : Bizimle onların arasındaki and (fark) namazdır. Kim namazı terkederse küfre düşmüş olur. Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gitmiş olur.
Kim ikindi namazım kaçırırsa ailesini ve malını kaybetmiş gibi olur, buyurmuşlardır.
İbn Ebû Hatim, Ahmed İbn Amr îbn Ebu Âsim en-Nebîi kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) yanı üzeri dayanmış duruyorlardı. Yanma bir adam girerek; büyük günâhlar nelerdir? diye sordu. Efendimiz : Allah'a şirk koşmak, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ve Allah'ın hilesinden emîn olmaktır. Bu ise büyük günâhların en büyüğüdür, buyurdular.
İbn Merdûyeh, Muhammed İbn İbrahim İbn Bündâr kanalıyla... İbn Ömer'den naklediyor ki; o; Allah hakkında kötü zanda bulunmak, büyük günâhların en büyüğüdür, demiştir. Bu, gerçekten gârib bir hadistir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Süleyman İbn Ahmed kanalıyla... Muhammed İbn Sehv İbn Ebu Hasme'den, o da babasından rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) m : Büyük günâhlar yedi tanedir, bana onları sormıyacak mısınız? Bunlar; Allah'a şirk koşmak, bir şahsı öldürmek, harp günü kaçmak, yetim malı yemek, faiz yemek, evli bir kadına zina isnadında bulunmak ve hicretten sonra bedevîliğe dönmektir, buyurduklarını işittim. Bu hadîsin isnadı şüphelidir ve merfû' olarak rivayet edilmesi büyük bir hatâdır. Doğrusu, İbn Cerîr'in rivayet ettiği şu hadîstir: Bize Temîm İbn el-Muntasır'm... Muhammed İbn Sehl İbn Ebu Hasme'den, onun da babasından rivayetine göre; o şöyle demiştir : Ben bu mescidde idim. —Küfe mescidini kastediyor— Hz. Ali minberde insanlara (halka) hitaben şöyle diyordu : Ey insanlar, büyük günâhlar yedi tanedir. Bunu insanlara işittirdi ve üç kere tekrarladı. Sonra, bana onları niçin sormuyorsunuz? dedi. Ey mü'min-lerin emîri, onlar nelerdir? diye sordular. Hz. Ali; Allah'a şirk koşmak. Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmek, evli bir kadına zina isnâd etmek, yetîm malı yemek, faiz yemek, harp günü kaçmak ve hicretten sonra bedevîliğe dönmektir, diye cevâb verdi. Babama; babacığım, hicretten sonra bedevîleşmek buraya nasıl girmiş? diye sordum. Babam oğulcuğum, kişinin hicret edip de ganimetten hissesine kavuşup üzerine cihâd vacip olduktan sonra bunu boynundan çıkarıp atarak eskiden olduğu hale, bedevîliğe dönmesinden daha büyük ne olabilir? diye cevâb verdi.

İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Seleme İbn Kays el-Eşcai'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Veda haccında şöyle buyurmuşlardır : Dikkat edin, onlar dörttür (büyük günâhlar). Hiçbir şeyle Allah'a şirk koşmamanız, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmemeniz, zina etmemeniz ve hırsızlık yapmamanızdır. Râvî der ki; ben bunları Rasûlullah'tan işittiğim için o sayılanlar üzerinde çok titiz davrandım. İmâm Ahmed, Neseî ve tbn Mâce ayrıca bu hadîsi Mansûr'dan aynı isnâdla rivayet eder.
Daha Önce Ömer îbn el-Muğîre rivayeti ile geçen ve Dâvûd İbn Ebu Hind'in... tbn Abbâs'tan onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet ettiği bir hâdis-i şerifte efendimiz: Vasiyyette zarar vermek büyük günâhlardandır, buyurmuşlardır. Bu hadîsin sahih olanı başkalarının Dâvûd'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Abbas'tan rivayet edilenidir. İbn Ebu Hatim : Sahîh olan bunun, İbn Abbâs'ın sözü olduğudur, de-miştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den naklettiğine göre RasûluUah (s.a.) dayanmış dururken, ashabından bir grup büyük günâhları zikrettiler. Ve dediler ki: Allah'a şirk koşmak, yetimin malını yemek, harpten kaçmak, evli bir kadına zina isnadında bulunmak, ana babaya isyan etmek, yalan söylemek, ganimet malına hi-yânet etmek, sihir ve faiz yemektir. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: «Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin, âhi-rette hiçbir payı yoktur.» (Âl-i îmrân, 77) âyetini nereye koyuyorsunuz? Hadîsin isnadında zayıflık olmakla birlikte hasen bir hadîstir.
Selefin bu konudaki sözleri:
Mü'minlerin emîri Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivayet edilenler daha önce zikredilen hadîsler içinde geçmişti. îbn Cerîr diyor ki; bize Ya'-kûb1 İbn İbrahim'in... Hasan'dan naklettiğine göre; Mısır'da halktan bir grup Abdullah îbn Amr'a: Biz Allah'ın kitabında bazı şeyler görüyoruz. Orada bunların yapılması emrediliyor da amel edilmiyor. Biz bu konuda mü'minlerin emîrine varmak (ve ona sormak) istiyoruz, dediler. îbn Amr ve beraberindekiler Hz. Ömer'e geldiler. Hz. Ömer; Amr'a, ne zaman geldin? diye sordu. O da falanca zamandan beri, diye cevâb verdi. Hz. Ömer izin ile mi geldin? diye sordu. Râvî diyor ki: İbn Amr'ın bu soruya nasıl cevâb verdiğini bilmiyorum. Sonra; ey mü'minlerin emîri, bir kısım insanlar Mısır'da bana gelerek biz Allah'ın kitabında; bazı şeylerin yapılmasının emredildiğini ve bunların muk^ tezâsınca amel edilmediğini görüyoruz, dediler. Ve bu konuda sizinle buluşmak istediler, dedi. Hz. Ömer; onlan bana topla, dedi. Onları —îbn Avn (râvî) geniş bir meydanda dediğini sanıyorum— topladım. Ömer; onların en aşağı derecede olanını tutarak; Allah ve İslâm adına söyle. Kur'an'm tamâmını okudun mu? diye sordu. Adam, evet deyince, onu tâm ihata ile ezberleyip gereğini yerine getirdin mi? diye sordu. Adam; Allah için hayır, diye cevâb verdi. Râvî diyor ki: Şayet evet deseydi; Ömer onunla çekişecek ve münazara edecekti. Kur'an'ı gözün ile tâm olarak kuşattın mı? onu sözünde tâm olarak uyguladın mı, işlerinde tâm olarak yerine getirdin mi? diye sordu. Daha sonra sonuncularına varıncaya kadar hepsini bu şekilde sıradan geçirdi ve; annesi Ömer'siz kalsın, siz ona bütün insanları Allah'ın kitabına uydurma görevini mi yüklüyorsunuz? Rabbımız biliyor ki elbette bizim günâhlarımız olacak, dedi ve; «size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örteriz.» âyetini okuyarak,

Medine halkı sizin geldiğinizi biliyor mu? —Ya da Medine halkından sizin gel-diğinizi bilen birisi var mı?— diye sordu. Onlar; hayır diye cevaplayınca; eğer bilselerdi size nasihat ederlerdi, dedi.
Bu rivayetin isnadı ve metni hasendir. Herne kadar Hasan'ın Ömer'den rivayetinde înkitâ' varsa da bu, meşhur olmuştur ve onun şöhreti yeterlidir.
îbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinan kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetine göre; o şöyle demiştir : Büyük günâhlar Allah'a şirk koşmak, bir nefsi (şahsı) Öldürmek, yetimin malını yemek, evli bir kadına zina İftirasında bulunmak, harpten kaçmak, hicretten sonra bedevîliğe dönmek, sihir, ana babaya âsî olmak, faiz yemek, cemâatten ayrılmak, anlaşılmış olan alış-verişten dönmektir.
Daha önce de geçtiği üzere İbn Mes'ûd şöyle demiştir: Büyük günâhların en büyüğü Allah'a şirk koşmak, O'n'un Rahmetinden ümî-dini kesmek ve Allah'ın mekrinden emîn olmaktır.
İbn Cerîr, A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir: Büyük günâhlar Nisa sûresinin başından 30. âyetine kadar (zikredilenlerdir). Yine Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin... îbn Mes' ûd'dan rivayetlerine göre, o; büyük günâhlar Nisa sûresinin başından 30. âyetine kadar (zikredilenlerdir) demiş ve «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyetini okumuştur.
îbn Ebu Hâtûn diyor ki: Bize Münzir İbn Şâzân'm... İbn Bürey-de'den, onun da babasından naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Büyük günâhların en büyüğü; Allah'a şirk koşmak, ana babaya âsî olmak, kendisi suladıktan sonra suyun fazlasını salmamak ve ücret karşılığı olmadan erkek hayvanların dişileriyle çiftleşmesini men'etmektir.
Buharı ve Müslim'de rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) : Ürüne engel olmak için suyun fazlası men'edilmez, buyurmuşlardır. Yine Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
Üç kişi vardır ki, Allah Teâlâ kıyamet gününde onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlara elem verici bir azâb vardır: Çölde yanında, fa/'a su olduğu halde bunu yolcuya vermeyen kimse... ve râvî hadîsin tamâmını zikretti.
İmâm Ahmed'in, Müsned'inde Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden naklettiği merfû' bir hadîste; kim, suyun ve otun fazlasını men'ederek (insanlara vermezse) Allah da kıyamet günü onu faziletinden mahrum eder, buyurulmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed el-Vâsıtî'-nin... Hz. Âişe'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Kadınlar için söz konusu edilmiş olan büyük günâhlar, şunlardır. İbn Ebu Hatim, «Allah'a şirk koşmamak ve hırsızlık yapmamak... üzere» âyetinin kas-dedilmiş olduğunu söyler. İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... Muâviye İbn Kurrâ'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Enes İbn Mâlik'e vardık. Onun bize rivayet ettikleri arasında dedi ki: Yüce Rabbımızdan bize ulaşan gibisini görmedim. Biz onun için bütün aile ve malımızdan uzak durmadık. Kısa bir süre sustu sonra; Allah'a yemin ederim ki; Rabbımız bize bundan daha hafîf bir şey yükleme-miştir. Büyük günâhlar dışında bizim diğer günahlarımızdan vazgeçmiş (onian bağışlamıştır). Biz niçin büyük günâhları işleyelim? diyerek «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyetini okudu.

İbn Abbâs'ın Bu Konudaki Sözleri:
îbn Cerîr, Mu'temer îbn Süleyman'dan, o babasından, o da Tâvûs'-tan naklediyor ki; o, şöyle demiştir : îbn Abbâs'ın yanında büyük günâhlardan bahsederek onların yedi tane olduğunu söylediler. İbn Abbâs : Onlar, yedi kere yediden daha çoktur, dedi Selmân, onları kaç kere söylediğini bilmiyorum, der. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Tâ-vûs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: İbn Abbâs'a; yedi büyük günâh nelerdir? diye sordum. Cevaben: Onlar; yediden çok yetmişe yakındır, dedi.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Müsennâ'nın... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; bir adam İbn Abbâs'a: Büyük günâhlar kaçtır? yedi tane mi? diye sordu. O da : Onlar yediden çok yediyüze yakındır. Şu kadar var ki; istiğfar ile büyük günâh, ısrar ile devam edilmedikçe de küçük günâh yoktur, diye cevab verdi. îbn Ebu Hatim de bunu, Şibl kanalıyla rivayet etmiştir.
Ali îbn Ebu Talha «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsa nız...» âyeti hakkında, îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Allah'ın ateşle, öfke ile, la'netle ya da azâb ile bitirdiği (sona erdirdiği) her günâh büyük günâhtır. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali îbn Harb'ın... îbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Allah'ın, neticesinde ateşle tehdîd ettiği her şey büyük günâhtır. Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir.
îbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Muhammed îbn Sîrîn'den naklettiğine göre; İbn Abbâs şöyle derdi: Allah'ın yapılmasını yasakladığı her şey, büyük günâhtır. Ben ona göz kaymasını hatırlatınca o; bu, bakıştır, dedi.
Yine İbn Cerîr'in Ahmed İbn Hazım kanalıyla... Ebu Velîd'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs'a büyük günâhları sordum. Kendisinde Allah'a isyan olan her şey büyük günâhtır, diye cevâb verdi.
Tâbiîn'in Sözleri:
îbn Cerîr diyor ki: Bana Ya'kûb İbn İbrahim'in... Muhammed'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ubeyde'ye büyük günâhları sordum. Allah'a şirk koşmak, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmek, harb günü kaçmak, haksız yere yetim malını yemek, faiz yemek ve iftiradır. Hicretten sonra bedevîliğe dönmek de diyorlar. İbn Avn der ki; Muhammed'e : Ya sihir? diye sordum. O, iftira büyük kötülüğü toplar, dedi.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Ubeyd İbn Umeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Büyük günâhlar yedidir. Onlardan şirk koşma hakkında Allah Teâlâ : «Kim Allah'a şirk koşarsa, o gökten düşüpte kuşların kaptığı veya rüzgârın bir uçuruma attığı şeye uenzer.» (Hacc, 31) buyuruyor. Diğerleri hakkında da şu âyetler inmiştir : «Yetimlerin mallarım zulmen yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar.» (Nisa, 10), «Faiz yiyenler, ancak şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» (Bakara, 275), «İffetli ve kötülükten habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar, dünyada da âhirette de lanetlenmişlerdir.» (Nûr, 23)
Harpten kaçma hakkında : «Ey îmân edenler, toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkalarınızı dönmeyin.» (Enfâl, 15) buyuruyor. Hicretten sonra tekrar bedevîliğe dönme hakkında : «Muhakkak ki, kendilerine hidâyet belli olduktan

sonra arkalarına dönenleri; şeytân fitlemiş ve onlara ümit vermiştir.» (Muhammed, 25). Mü'-mini öldürmek hakkında da: «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» (Nisa, 93) buyurmuştur. Bunu, İbn Ebu Hatim Ebu İshâk'tan, o da Ubeyd'den rivayet etmiştir.
Yine İbn Cerîr, Müsennâ kanalıyla... Ata İbn Ebu Rebâh'ın şöyle dediğini nakleder: Büyük günâhlar yedidir; insan öldürmek, faiz ve yetîm malını yemek, evli bir kadına zina iftirasında bulunmak, yalan şâhidlik, ana babaya âsî olmak, harpten kaçmak.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın.. Muğîre'den rivayetine göre; o şöyle demiştir: Ebubekir ve Ömer'e —Allah onlardan razı olsun— sövmenin de büyük günâhlardan olduğu söylenirdi.
Ben de derim ki: Âlimlerden bir grup, sahabeye şovenin kâfir sayılacağı görüşündedir. Bu, Mâlik îbn Enes'ten de rivayet edilmiştir. Mu-hammed İbn Şîrîn der ki: Rasûlullah (s.a.) ı seven herhangi bir kişinin Ebubekir ve Ömer'i kötüleyeceğini sanmam. Haberi Tirmizî rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Yûnus... Zeyd İbn Eslem'in «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti: Şunlar büyük günâhlardandır : Şirk koşmak, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini inkâr etmek, sihir, çocukları öldürmek, Allah'ın çocuğu veya arkadaşı bulunduğunu iddia etmek ve bunun gibi işler ile beraberinde amelin sahîh ve doğru olmadığı söz. Dinin kendisi ile birlikte sahîh olduğu ve kendisi ile birlikte yapılan amelin makbul olduğu günâhlara gelince; Allah kötülükleri iyilikler mukabilinde bağışlayacaktır.
İbn Cerîr demiştir ki: Bişr îbn Muâz... bize Katâde'nin «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletti: Büyük günâhlardan kaçınanlara Allah bağışlama va'-dinde bulunmuştur. Bize anlatıldığına göre; Hz. Peygamber : Büyük günâhlardan kaçınınız, doğru olunuz ve müjdeleyiniz, buyurmuştur.
îbn Merdûyeh muhtelif kanallardan Enes ve Câbir'den rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) : Şefaatim, ümmetimden büyük günâh işleyenleredir, buyurmuştur. Fakat Abdürrezzâk'm Ma'mer kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivayet ettiği Peygamberimizin : Şefaatim, ümmetimden büyük günâh sahibi olanlaradır, sözü dışında diğerlerinin isnadı zayıftır. Bunun isnadı ise, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Hadîsi bu şekilde; Abbâs el-Anberî ve Abdürrezzâk'tan bir senedle sadece Tirmizî rivayet etmiş ve; sahîh, hasen hadistir, demiştir. Sahîh bir hadîs bunun manâsını te'yîd etmektedir. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.) şe-fâatı zikrettikten sonra: Bunun muttaki mü'minler için olduğunu mu sanıyorsunuz? Hayır o, (günâha) bulanmış ve kirlenmiş hatalılar İçindir, buyurmuştur.
Usûl ve Fürû' âlimleri büyük günâhın ta'rîfinde ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı: Şerîatte haddi (ta'yin edilmiş bir cezası) bulunan şeydir, derken; onlardan; kitâb ve sünnette hakkında tehdîd bulunan şeydir, diyenler de vardır. Başka ta'rîfleri de yapılmıştır.
Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm İbn Muhammed, meşhur «Şerhu'l-Kebîr» in; şehâdetler bölümünde şöyle demiştir : Sahabe ve onlardan sonra gelenler büyük günâh ve büyük günâhlarla küçük günâhlar arasındaki fark konularında ihtilâf etmişlerdir. Büyük günâhın açıklanmasında sahabeden bazıları şu görüşleri serdetmişlerdir:

1- Büyük günâh; haddi (ta'yîn edilmiş bir cezayı) gerektiren suçtur.
2- Büyük günâh; kitâb ve sünnetin ifadesiyle yapan kimseye, şiddetli tehdîd vârid olan mâ'siyettir. Bu da onlar hakkında çokça bulunur. Bu görüş birinciye yakındır. Fakat bu ikincisi, büyük günâhın tefsirinde zikrettiklerine daha uygundur.
3- Îmâm'ul-Harameyn «el-îrşâd» adlı eserinde ve başkaları şöyle derler: Büyük günâh; onu işleyenin dine az aldırış ettiğini ve diyanetinin zayıf olduğunu gösteren her suçtur ve bu, o günâhı işleyenin adalet sıfatını ortadan kaldırır
4- Kâdî Ebu Saîd el-Harevî'nin zikrettiğine göre; büyük günâh; kitâbda «harâmlığına dâir nass bulunan her fiil, Öldürme ya da bir başka cezayı gerektiren her ma'siyet, hemen yapılması emredilen her farzın terkedilmesi; şâhidlik, rivayet ve yeminde yalan söylemektir.»
Kâdî Ebu Saîd şöyle devam eder: Kâdî er-Rûyânî tafsilâtlı bilgi verir ve der ki: Büyük günâhlar yedidir: Bir kimseyi haksız yere öldürmek, zina, livata (homoseksüellik), içki içmek, hırsızlık yapmak, bir malı zorla almak, zina iftirasında bulunmak. «eş-Şâmü» adlı eserinde de bu sayılan yediye; yalan şâhidliği ilâve eder. «el-İdde» isimli kitabın müellifi bunlara «faiz yemek, ramazân'da özürsü2 olarak oruç yemek, lüzumsuz yemîn etmek akrabalarıyla ilgiyi kesmek, ana babaya âsî olmak, harpten kaçmak, yetîmin malını yemek, ölçü ve tartıda haksızlık etmek, özürsüz olarak namazı vaktinden önce kılmak veya vaktinden sonraya bırakmak, haksız yere bir müsltimanı dövmek, kasden Hz. Pey-gamber'e isnâd ederek yalan söz söylemek, Rasûlullah (s.a.) in ashabına sövmek, özürsüz olarak şâhidlikten kaçmak (şehâdeti gizlemek), rüşvet almak, erkeklerle kadınlar arasında söz götürmek, sultânın yanında jurnalcilik yapmak, zekât vermemek, gücü yettiği halde iyiliği emredip kötülükten sakındırmamak, öğrendikten sonra Kur'an'ı unutmak, bir hayvanı ateşte yakmak, sebepsiz olarak bir kadının kocasından çekin-mesi (ve onunla cinsî temasta bulunmaktan kaçınması), Allah'ın rahmetinden ümidini kesmek ve Allah'ın mekrinden emîn olmak.» diye ilâveler yapar. Âlimlere ve hafızlara dil uzatmanın da büyük günâhlardan olduğu söylenir. Zıhar (karısına: Sen bana nisbetle anam gibisin demek) , domuz eti yemek ve zaruret durumu olmaksızın Ölü eti yemek de büyük günâhlardandır. Râfiî: Bu huylardan bazısı hakkında duraklamak ve büyük günâh olduklarından şüphe etmek mümkündür, demiştir.
Ben de derim ki: Büyük günâhlar hakkında bazı kimseler müstakil eserler te'lîf etmişlerdir. Bunlardan şeyhimiz Hafız Ebu Abdullah ez-Zehebî, yetmiş kadar büyük günâhı toplayan bir eser te'lîf etmiştir. Şayet; büyük günâh; hakkında Allah Teâlâ'nın ateş (cehennem azabı) tendîdinde bulunduğu şeylerdir, denilirse —ki îbn Abbâs ve başkaları böyle söylemişlerdir— büyük günâhlar içerisinde birçok şey toplanabilir. Ama; Allah'ın yasakladığı her şey büyük günâhtır, denilirse bunlar gerçekten pek çoktur. En doğrusunu Allah bilir.[22]

32 — Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin. Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.

Kadının Mülkiyet Hakkı

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Süfyân'm... Mücâhid'den naklettiğine göre Ümmü Seleme şöyle demiştir: «Ey Allah'ın Rasûlü, erkekler gazaya gidiyor. (Allah yolunda muharebe ediyor), biz gaza etmiyoruz, bize mirasın yansı (onların aldıklarının yarısı) oluyor. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyetini indirdi.
Hadîsi Tirmizî de İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Süfyân... Ümmü Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Ben; ey Allah'ın Rasûlü... dedim. Sonra râvî hadîsin tamâmını zikreder. Hadîsi zikreden Tirmizî, daha sonra garîb olduğunu söylemiştir... İbn Ebu Hatim, İbn Cerîr, İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, hadîsi Sevrî kanalıyla... Mücâ-hid'den rivayet ederler ki Ümmü Seleme şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, biz harbetmiyoruz ki şehîd olalım, mîrâsı da ikiye bölmüyoruz? (erkeklerin aldığı kadar mîrâs alamıyoruz). Bunun üzerine «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandık-, larından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» ve : «Sizlerden; gerek erkek olsun, gerek dişi olsun; çalışanın işini boşa çıkarmam.» (Âl-i İmrân, 195) âyetleri nazil oldu.
İbn Ebu Hatim sonra şöyle der; hadîsi bu lâfızla Süfyân İbn Uyeyne İbn Ebu Necîh'den rivayet etmiştir. Hadîsi Yahya el-Kattân ve Vekî' İbn el-Cerrâh, Sevrî'den ve îbn Ebu Necîh'den, onlar da Mücâhid'den, o da Ümmü Seleme'den rivayet etmişlerdir. Hadîsin bir benzeri Mukâ-til İbn Hayyân ve Husayf'dan da rivayet edilmiştir.
İbn Cerîr'in İbn Cüreyc kanalıyla rivayetine göre; İkrime ve Mü-câhid, âyetin Ümmü Seleme hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Abdürrezzâk rivayet ediyor : Bize Ma'mer'in naklettiğine göre; Mekke halkından bir şeyh şöyle demiştir; Bu âyet-i kerîme, kadınların; keski biz de erkek olaydık da onların cihâdda bulunduğu gibi biz de cihâd edebilseydik ve Allah yolunda gazada bulunabilseydik, demeleri üzerine nazil olmuştur.
Yine İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Ahmed İbn Kasım İbn Atiyye'-nin... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bir kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek; Ey Allah'ın Ra-sûlü, erkeklere iki kadının hissesi kadar hisse var, iki kadının şâhidliği bir erkeğin şâhidliği sayılıyor. Biz yaptığımız işlerde de böyle miyiz? Bir kadın bir iş yaptığında (güzel bir amel işlediğinde) ona bir sevabın yarısı mı yazılacak? diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyetini indirdi. Yani bu, Benim adâletimdir ve bunu Ben yaptım.
«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor: Erkekler; mirasın paylaşılmasında bize nasıl ki iki pay ayrılıyorsa, ecir ve mükâfatta da kadınların ecirlerinin iki mislinin bizim olmasını isterdik, dediler. Kadınlar da; şehîd düşen erkeklerin ecri gibi bir ecrin bizim için de olmasını isterdik, biz harbe:-demiyoruz. Fakat bizim üzerimize harbetmek farz kılınsaydı biz

de har-bederdik, dediler. Allah Teâlâ bunu kabul etmedi ve: «Benim fazlımdan isteyin, dünya malıyla değil.» buyurdu.
Bu hadîsin bir benzeri Katâde'den de rivayet edilmiştir.
«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Kişi; falanca adam ve ailesinin sahip olduğu mal keski benim olaydı, diyerek temenni ve özlemde bulunmasın. Allah Teâlâ işte bunu yasak^ lamıştır. Yalnızca Allah'ın lutfundan istenmelidir. Muhammed İbn Şîrîn, Hasan, Dahhâk ve Atâ da bunun bir benzerini söylemişlerdir. Âyetin zahirinden de bu anlaşılmaktadır. Bu gö^ rüşe şu sahîh hadîsle karşı çıkılamaz : İki kişi hakkında hased yoktur : Allah, bir adama mal ve bu malı hak yolda tüketmek İmkânı vermiştir. Başka bir adam der ki: Benim falan adam kadar malım olsaydı da ben. de onun yaptığı gibi yapsaydım. İşte bu ikisi ecirde eşittirler. Zîrâ bu âyette, yasaklananın dışında bir şeydir. Hadîs, misâl olarak alınan nimetin *bir mislini temennî etmeye mahsustur. Âyette ise gösterilen ni-metin kendisinin (aynının) temennisi söz konusudur. Allah Teâlâ «Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin.» buyuruyor ki burada; dünya işlerinde Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin, anlamı kastedilmektedir. Ancak Ümmü Seleme ve îbn Ab-bas hadîslerinin delaletiyle dinî işlerde de bu, böyledir. Atâ İbn Ebu Re-bah da şöyle demiştir: Bu âyet falan kişiye âit bir şey temennî etmek ve kadınların erkek olup ta harbetmeyi temennî etmelerini yasaklama sadedinde inmiştir. Haberi îbn Cerîr rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ «Erkeklere; kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da; kazandıklarından bir pay vardır.» buyuruyor. Her birine ameline göre karşılık ve mükâfat vardır. Eğer yaptığı hayır ise; karşılığı hayır; yaptığı kötülük ise; karşılığı da öyledir. Bu tefsir İbn Cerîr'e aittir.
Burada mîrâsm kastedildiği de söylenmiştir. Buna göre; anlam şöyle olacaktır: Herkes, ölüye yakınlığına göre miras alacaktır. Bu açıklamayı Tirmizî İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.
Sonra Allah Teâlâ onlara uygun gelen hususu göstererek : «Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin.» buyuruyor. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Zîrâ bu, kesinleşmiş bir husustur, bu konudaki özlem bir fayda sağlamaz. Ama Benim fazlımdan isteyin ki, size vereyim. Zîrâ ben cömertim ve bol bol veririm.
Tirmizî ve İbn Merdûyeh'in Hammâd îbn Vâkıd kanalıyla... Abdul-^ lah îbn Mes'ûd'dan naklettiklerine göre; o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: Allah'tan fazlını isteyin. Zîrâ Allah kendisinden istenmesini sever. İbâdetin en afdalı bolluğu beklemektir.
Tirmizî devamla; hadîsi Hammâd İbn Vâkıd da rivayet etmiştir. Ama o, hafız değildir, der. Hadîs Ebu Nuaym tarafından... Hakîm İbn Cebr'den, o da birisinden, o da RasuluHah'tan şeklinde bir isnâdla rivayet edilmiştir. Ebu Nuaym'ın hadîsi, daha sahîh görünmektedir. Aynı hadîsi İbn Merdûyeh de Vekî' kanalıyla İsrail'den rivayet etmiştir. Yine İbn Merdûyeh Kays İbn Rebî' kanalıyla... îbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Allah'ın fazlından isteyin. Zîrâ Allah, kendisinden istenilmesini sever. Kulların Allah'a en sevgili olanı; ferahlığa çıkmayı (gam ve kederden kurtulmayı) bekleyenidir.

Sonra Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah, her şeyi çok İyi bilendir.» buyuruyor. Allah, dünyayı hakkedeni iyi bilir de ona dünyalık (ona dünyadan) verir. Fakirliği hakkedeni iyi bilir de; ona fakirlik verir, (onu fakîrleştirir). Yine Allah Teâlâ, âhireti hakkedeni de iyi bilir ve ameline göre ona takdîrde bulunur. Kimin yalnız bırakılmayı hakkettiğini bilir de; onu hayır işlerinde bulunmaktan ve sebeblerinden mahrum bırakır. İşte bunun için Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.» buyurmuştur.[23]

33 — Ana-babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin. Muhakkak ki Allah; her şeye şâhid olandır.

îbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Salih, Katâde, Zeyd tbn Eşlem, Süddî, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve. başkalan; âyetteki kelimesinden; vârislerin kastedildiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise, bunlar asaba (ölenin, baba tarafından akrabaları) dır. îbn Cerir «Arapların amca oğluna «mevlâ» dediklerini kaydeder.
«Ana-babamn ve akrabanın geriye bıraktıkları» kavliyle; kişinin ana-babasının ve akrabalarının bıraktığı mîrâs kastedilmektedir. Buna göre te'vîl, şöyle olacaktır: Ey insanlar, hepiniz için asaba kıldık. Bunlar ana-baba ve akrabalarının bıraktıklarına mirasçı olacaklardır.
Allah Teâlâ : «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyuruyor. Sağlam yeminlerle anlaştığınız (karşılıklı yemînleştiğiniz) kimselere; sağlam, kuvvetli yeminlerinizde va'dettiğiniz gibi mirastan hisselerini verin. Bu söz ve anlaşmalarınızda aranızda şâhid Allah'tır. Bu; İslâm'ın başlangıcında vardı (mevcûddu). Sonra neshedildi ve (daha önce) ahitleştikleri kimselere karşı sözlerinde durmaları emredildi. Ancak bu âyetin inmesinden sonra benzer bir anlaşma yapmamaları da emrolundu.
Buhârî diyor ki: Bize Salt îbn Muhammed'in... Saîd îbn Cübeyr*-den rivayetine göre İbn Abbâs âyetteki (^.r) kelimesini vârisler diye tefsir etmiş «Yeminlerinizin bağladığı kimseler» kısmı hakkında da şöyle demiştir : Muhacirler Medine'ye geldiklerinde bir muhacir an-sârdan birine, kendi akrabalarından önce vâris oluyordu. Bu, Rasûlul-lah (s.a.) m onlar arasında te'sîs etmiş olduğu kardeşlikten kaynaklanıyordu. «Ana-babanın ve akrabaların geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» âyeti nazil olunca; bu, neshedildi ve sonra Allah Teâlâ: «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyurdu. Burada kastedilen hisse onlara yardım ve nasihattir. Böylece miras kalkmış oldu ve onlara sadece vasiyette bulunuldu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Saîd İbn Cübeyr' den naklettiğine göre; İbn Abbas «Yeminlerinizin bağladığı kimselere...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Muhacirler Medine'ye geldiklerinde, muhacir arısâra kendi akrabalarından önce mirasçı oluyordu. Bu, Allah Rasûlü'nün aralarında kurmuş olduğu kardeşlikten dolayı idi. Ancak «Ana-babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» âyeti inince; kaldırıldı. Sonra Allah Teâlâ: «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» buyurdu.

Yine îbn Ebu Hatim rivayet ediyor: Bize Hasan İbn Muhammed îbn es-Sabâh'ın... Atâ'dan naklettiğine göre; îbn Abbas «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: İslâm'dan önce bir adam, bir başkasıyla karşılıklı olarak anlaşır (akid yapar) ve derdi ki: Ben sana vâris olayım, sen de bana vâris ol. Kabileler de bu şekilde anlaşırlardı. Rasûlullah (s.a.) : Câhiliyye devrinde olup ta İslâm'ın ulaştığı zaman yapılan her yemîn ve akdi İslâm ancak sağlamlaştırır, kuvvetlendirir. İslâm döneminde İse (câhiliyyet devrinden kalma) ne akid ne de yemin vardır. Bunları, «Hısımlar Allah'ın kitabına göre birbirine, daha yakındır.» (Enfâl, 75) âyeti kaldırmıştır, buyurdular.
Saîd İbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrî, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Salih, Şa'bî, Süleyman îbn Yessâr, İkrime, Süddİ, Dahhâk, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan nakledildiğine göre; «Yeminlerinizin bağladığı kimseler» kavlinden maksad; karşılıklı yemînleşenlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affan'm... îbn Abbâs'tan merfû' olarak naklettiğine göre; şöyle buyurulmuştur: Câhiliyyet devrinde olan yemini îslâm ancak kuvvetlendirir.
İbn Cerîr diyor ki: Bize Ebu Küreyb'in... değişik iki kanaldan olmak üzere îbn Abbâs'tan naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.) : Câhiliyyet devrinde olan her yemîni îslâm ancak kuvvetlendirir. Benim kırmızı develerim olsaydı, Dâru'n-Nedve'de yapılan yemîni bozmam t>eni sevindirmezdi, buyurmuşlardır. Hadîsin lafzı İbn Cerîr rivayetidir. Yine İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb îbn İbrahim'in... Abdurrahmân îbn Avfdan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :Mu-tayyiblerin —Bunlar kendilerine mutayyib ismi vermişlerdi. Zîrâ zayıfa yardım etmek, haklıya hakkını teslim etmek onlara hoş gelirdi. Ya da yeminlerinden önce ellerini hoş koku bulunan bir kaba daldırırlardı. Bununla yeminlerinin daha sağlam olacağına inanırlar ve yeminlerini böylece pekiştirirlerdi— yemininde, amcalarının yanında küçük bir çocuk olarak bulundum. Kırmızı develerim olsa da bu yemînden dönmek istemezdim. Zührî'nin rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle bu-yurmuşlardır : İslâm, bulduğu, karşılaştığı bir yemini ancak pekiştirir. Râvî devamla şöyle der: İslâm devrinde ise yemîn yoktur. Rasûlullah (s.a.) Kureyş ile ansârı birbirine kaynaştırmış, birbirlerini sevdirmişti. Hadîsi İmâm Ahmed de Bişr İbn Mufaddal kanalıyla Zührî'den rivayet etmiştir.
Yine îbn Cerîr'in Ya'kûb İbn İbrahim kanalıyla... Kays İbn Âsim dan rivayetine göre; o, Rasûlullah (s.a.) a yeminden sormuştu. Efendimiz şöyle buyurdular: CâhilÎyye devrinde olan yeminlerinize yapışınız (sarılınız ve koruyunuz). İslâm döneminde ise yemîn yoktur. Hadîsi İmâm'Ahmed de Hüşeym'den nakletmiştir.
Bize Ebu Küreyb'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; o şöyle demiştir : Mekke'nin fetsi senesi Rasûlullah (s.a.) insanlar arasında kalktı ve hutbe îrâd ederek : Ey insanlar, câhiliyye devrinde yapılmış yeminleri, İslâm ancak kuvvetlendirir. İslâm devrinde ise yemîn yoktur, buyurdular.
İmâm Ahmed diyor ki: Bize Hüşeym... Kays îbn Âsım'dan rivayet etti ki; o, Rasûlullah (s.a.) a yemini sormuş. Efendimiz de : Câhiliyye devrinde olan yemine sarılınız (onu koruyunuz). Ama İslâm döneminde yemîn yoktur, buyurmuş. Hadîsi Şu'be de Muğîre'den —ki bu zât îbn Miksem'dir — o da babasından rivayet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk diyor ki: Dâvûd îbn Husayn'dan rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Ümmü Sa'd Bint Sa'd îbn er-Rebî'e, torunu Mûsâ îbn Sa'd ile birlikte (Kur'an) okuyordum. Ümmü Sa'd, Hz. Ebubekir'in yanında kalmış bir yetim kız idi. Kendisine «Yeminlerinizin bağladığı kimselere...» âyetini okuduğumda âyeti şeklinde okumuştum. O; hayır, dedi. şeklinde olacaktır. Bu âyet Ebubekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nazil oldu. Abdurrahmân müslüman olmamış (müslüman olmak istememiş) Ebubekir de onu vâris kılmayacağına yemîn etmişti. Kılıç zoruyla müslüman olmaya mecbur bırakılıp da müslüman olunca, Allah Teâlâ ona da hissesini vermeyi emretti.
Hadîsi îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Ancak bu; garîb bir sözdür. Sahîh olan birinci olarak serdettiğimiz görüştür. Buna göre; İslâm'ın başlangıcında yemîn ile birbirine mîrâsçı oluyorlardı. Sonra bu kaldırılmış, fakat daha önce yapılan yeminlerin hükmü kaldırılmamış, geçerli sayılmıştır. Zîrâ onlar; yapmış oldukları ahid ve yeminlere sâdık kalmakla emrolunmuşlardı. Sahabenin bundan Önce yapmış oldukları ahid ve yeminler, daha önce Cübeyr îbn Mut'im ve sahabeden başkalannın hadîslerinde geçmişti. Şöyle ki; bu hususta efendimiz : İslâm döne-minde yemin yoktur. Ancak câhiliyye devrinde yapılan yeminleri İslâm kuvvetlendirir, buyurmuşlardı.
Bu, hâlen de yemîn ile kişilerin birbirine vâris olacağı görüşünde olanların fikirlerini çürüten bir ifâdedir. Nitekim Ebu Hanîfe ve ashâbı'-nın mezhebi böyledir. Bu, İmâm Ahmed îbn Hanbel'den de rivayet edilmiştir. Ancak sahîh olan görüş, Cumhûr'un görüşüdür. Mâlik, Şafiî ve kendisinden gelen rivayetlerin meşhur olanında İmâm Ahmed de bu görüştedirler. Buna göre; Allah Teâlâ «Ana-baba ve akrabaların geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık.» buyurmuştur ki; burada kastedilenler, diğer insanlar değil, kişinin ana-babasmdan ve akrabalarından kendisine vâris olan yakınlarıdır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de îbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Farzları (hisseleri) ehline (sahiplerine) veriniz. «Yeminlerinizin bağladığı kimseler» e gelince; bu âyetin inmesinden önce yeminlerinizin bağladığı kimseler varsa, işte bunlara da hisselerini verin. Bundan sonra yapılacak yeminlerin bu konuda hiç te'sîri olamaz.
Bu âyetin gelecekteki yeminleri kaldırdığı, bununla birlikte geçmişte de hükmünün geçerli olduğu ve geçmişte olan yeminlerle mirasçı olunmayacağı da söylenmiştir. Nitekim îbn Ebu Hatim, bu konuda şöyle demektedir: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, «hisselerini verin» âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlara yardım ve nasîhattan ibaret olan hisselerini verin. Onlara vasiyette bulunulur, ama mîrâs bitmiştir. Hadîsi îbn Cerîrde Küreyb'den, Ebu Üsâ-me'den rivayet etmiştir. Bu görüşün benzeri Mücâhid ve Ebu Mâlik'ten de rivayet edilmiştir.
«Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Kişi, başka birisiyle; hangimiz ölürsek kalanımız ona mirasçı olacaktır, şeklinde anlaşırdı (akid yapardı). Allah Teâlâ : «Akraba olanlar, Allah'ın kitabında (öteki) mü'minlerden ve muhacirlerden birbirilerine daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir (vasiyyet) başkadır. Bu, kitâbda yazılmıştır.» (Ahzâb, 6) âyetini indirerek; daha önce anlaşmış

olduğu dostları için malının üçte birinden vasiyette bulunmasının caiz olduğunu — ki bu da bilinen bir şeydir— bildirdi.
Seleften bir çoğu bu âyetin : (Ahzâb, 6) âyeti ile mensûh olduğunu ifâde etmişlerdir.
Saîd İbn Cübeyr «Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin.» âyetinin tefsirinde; mirastan hisselerini verin, demiş ve şöyle anlatmıştır : Hz. Ebubekir bir köle ile anlaşmış (akid yapmış) ve onu vâris kılmıştı. Hadîsi îbn Cerîr rivayet etmiştir.
Saîd îbn el-Müseyyeb'den rivayetle Zühri şöyle der: Bu âyet, kendi çocuklarının dışındaki kişileri evlâd edinen ve onları mirasçı kılanlar hakkında nâzi] olmuştur. Allah, onlar hakkında bu âyeti indirmiş ve böyle kimselere vasiyyetten bir hisse vererek mirası akrabadan olanlara ve asabaya döndürmüştür. Böylece Allah Teâlâ onların, kendi ne-seblerine geçirdikleri ve oğul edindikleri kimselerden miras iddiasında bulunanların isteklerini kabul etmemiş, onlara sadece vasiyyetten bir pay ayırmıştır. Haberi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Böylece îbn Cerîr «Onlara hisselerini verin.» âyetinden; yardım ve nasîhattan ibaret hisselerini verin, anlamı çıkarmış, mirastan hisselerini verin, anlamının kastedilmediğini söylemiştir ki, buna göre âyet mensûh değildir. Ayrıca bunun, daha önce var olup da sonradan kaldırıldığına da delâlet etmez. Bilakis âyet; sadece yardım ve nasihat üzere aktedilmiş yeminlere sadakat gösterilmesi gerektiğine delâlet eder. O halde âyet mensûh değil, muhkemdir.
îbn Cerîr'in söylediği bu söz şüphelidir. Zîrâ yapılmış yeminlerden karşılıklı yardımlaşma üzre olanları olduğu gibi, mîrâs konusunda yapılmış olanları da vardı. Nitekim seleften bu konuda bir çok rivayetler nakledilmiştir. Ve yine İbn Abbâs'ın söylediğine göre; muhacir, akrabalarından önce ansâra varis oluyordu sonra bu hüküm kaldırılmıştır. O halde îbn' Cerîr bu âyetin neshedilmediğini ve muhkem olduğunu nasıl söyler? En doğrusunu Allah bilir.[24]

34 — Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler. îyi kadınlar; itaatli olan ve Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, kendileri de gizliyi koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, kendilerini yataklarında yalnız bırakın, (yine uslanmazlarsa) dövün, size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Muhakkak ki Allah, Aliyy ve Kebîr olandır.

Ailede Hâkimiyyet Erkeğindir

Allah Teâlâ: «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler.» buyuruyor. Erkek kadın üzerine hâkimdir, onun reisidir. Büyüğüdür, onun üzerinde hâkimdir ve eğrildiği zamanlarda onu terbiye edicidir. «Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır.» Zîrâ erkekler kadınlardan daha üstündürler. Erkek, kadından daha hayırlıdır. Bunun içindir ki; peygamberlik erkeklere mahsûstur. Peygamber efendimizin; işlerinin idaresini kadınlara veren bir kavim, asla kurtuluşa ermeyecektir, sözü gereğince; en büyük hükümranlık (idarecilik) da erkeklere aittir. Hadîsi Bu-hârî, Abdurrahmân

İbn Ebu Bekr'den o da babasından rivayet etmiştir. Hâkimlik makamı ve buna benzer makamlar da böyledir.
Allah Teâlâ «Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler.» buyurmaktadır. Erkek mehir ve geçim için; Allah'ın kitabında ve peygamberinin sünnetinde kadınlar için üzerlerine yüklemiş olduğu külfetler sebebiyle; mallarından infâkta bulunmaktadırlar. O halde, erkek haddi zâtında kadından üstündür, erkek için kadın üzerinde bir fazlalık ve üstünlük sözkonusudur. O halde erkeğin kadınlara hâkim olması uygun düşmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-İ kerîme'de : «Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptirler.» (Bakara, 228) buyurmuştur.
tbn Abbas'tan rivayetle «Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler.» âyet-i kerîme'si hakkında, Ali İbn Ebu Talha şöyle demektedir: Burada erkeklerin, kadınların emirleri olduğu kastedilmektedir. Erkek kendisine itaati emrettiğinde, kadının üzerine düşen ona itaat etmektir. Kadının itaati ise, kocasına karşı iyi davranması ve onun malını korumasıdır. Mukâtil, Süddî ve Dahhâk da böyle söylemişl

Ehl-i Kitabın Tavrı
Meryem Oğlu Îsâ Mesih'in Sonu

59 — Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emîr sahiblerine itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onun hallini Allah'a ve rasûlüne bırakın. Bu; hem hayırlı hem de netice itibariyle daha güzeldir.

Allah'a ve Sizden Olan Ülü'l-Emr'e İtaat

Buhârî der ki: Bize Sadaka İbn el-Fadl'ın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o : «Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet Rasûlullah (s.a.) in bir seriyyede göndermiş olduğu Abdullah İbn Huzâfe îbn Kays îbn Adiyy hakkında nazil olmuştur.
îbn Mace dışındaki diğer muhaddisler de bu hadîsi Haccâc İbn Mu-hammed el-A'ver kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Tirmizî ise, hadîsin hasen, garîb olduğunu, sadece İbn Cüreyc kanalıyla gelen rivayetini bildiklerini kaydetmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Ali'den rivayetine göre; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) bir seriyye (askerî birlik) gönderip başlarına ansârdan birisini başkan tayîn etti. Yola çıktıklarında başkanlan bir konuda onlara kızarak: Allah Rasûlü (s.a.) bana itaat etmenizi emretmedi mi? dedi. Onlar, evet dediler. Bunun üzerine : Bana odun toplayın, deyip ateş istedi ve bununla toplanan odunlan ateşleyerek : Size kesin olarak söylüyorum ki; bu ateşin içine mutlaka gireceksiniz, diye emretti. Topluluk ateşe girmeye kalkışınca içlerinden bir genç : Siz ateşten kaçarak Allah'ın Rasûlüne sığındınız. Rasûlullah (s.a.) a varıncaya kadar bunu yapmayın (ateşe girmeyin). Şayet o girmenizi emrederse bu takdirde girin, diye müdâhelede bulundu. Rasûlullah (s.a.) a dönerek olayı kendisine haber verdiler. Şöyle buyurdu : Şa* yet ona girmiş olsaydınız ebediyyen ondan çıkmayacaktınız. İtaat ancak iyiliktedir. Hadîsi Buhârî ve Müslim sahihlerinde A'meş kanalıyla tah-rîc etmişlerdir.
Ebu Dâvûd da şöyle rivayet eder : Bize Müsedded'in... Abdullah îbn Ömer'den, onun da Rasûlullah'dan naklettiğine göre; o, şöyle buyurmuştur : Sevdiği ve hoşlanmadığı konularda müslüman kişiyi dinleyip ona itaat etmek; o, bir kötülükle emretmediği sürecedir. Bir kötülüğün yapılması emredildiğinde; bunu dinleme de, itaat etme de yoktur. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Yahya el-Kattân kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
Ubâde tbn Sâmit'den nakledildiğine göre; o şöyle demiştir: Hoşumuza giden ve gitmeyen konularda, zorluk ve kolaylık anlarımızda Rasûlullah (s.a.) a onu dinleyip itaat etmek üzere biat ettik. Herhangi bir işte onun ehli olanla münâkaşa da etmeyecek idik. Şöyle buyurdu: Allah katından bir burhanınız varken onda açık bir küfür görme haliniz müstesnadır. Hadîsi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.
Enes'den rivayet edilen diğer bir hadîs-i şerifte Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyur-muşlardır :
Başı kuru üzüm gibi (siyah) bir habeşli köle dahi sizin üzerinize emîr olsa; dinleyip itaat ediniz. Hadîsi Buhârî rivayet etmiştir. Ebu Hüreyre'den rivayete göre o şöyle demiştir:

Dostum (Allah Rasûlü) bana, kolları kesik Habeşli bir köle bile olsa dinleyip itaat etmemi tavsiye etti. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Ümm el-Husayn'dan rivayete göre; o, Allah Rasûlü'nü veda haccın-daki hutbesinde şöyle buyururken işitmiş :
Sizi Allah'ın kitabı ile idare eden bir köle dahi sizin üzerinize vâll yapılsa; onu dinleyip itaat ediniz. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Yine onun değişik lafızla olan bir rivayetinde : Kollan kesik Habeşli bir köle... buyurulmuştur.
İbn Cerîr der ki: Bana Ali İbn Müslim et-Tûsî'nin... Ebu Hürey-re'den naklettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır : Benden sonra size bir takım kişiler vali olacaklardır. İyi olanlar iyilikleriyle sizi idare edecek, günahkar olanları günahkârlıklarıyla sizi idare edecektir. Onların hakka uyan her bir işinde onları dinleyip itaat edin ve arkalarından gidin. Eğer iyilik yaparlarsa; hem onlara hem size sevâb vardır. Eğer kötülük yaparlarsa size sevâb, onlara ceza vardır.
Ebu Hüreyre'den rivayete göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : İsrâiloğullanm peygamberler idare etmiştir. Bir peygamber öldüğünde peşinden bir peygamber gelmiştir. Benden sonra ise peygamber gelmeyecek bir çok halîfe gelecektir. (Ashâb) Ey Allah'ın Rasûlü, (bu konuda) bize ne emredersiniz? diye sordular. En öncekilere bîat ediniz. Sonra ondan sonrakilere. Onlara haklarını veriniz.. Muhakkak ki Allah Teâlâ onların güdümüne verdiklerinden kendilerini sorguya çekecektir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim emîrinden hoşlanmayacağı bir şey (davranış) görürse sabretsin. Zîrâ cemâatten bir karış ayrılan kimse; câhiliyet Ölümü ile ölmüş olur. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
İbn Ömer'den rivayete göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim itaatten elini çıkarırsa kıyamet günü hiçbir delil (hüccet) i olmadığı halde Allah'a kavuşur. Kim de boynunda bir biy'at olmaksızın ölürse câhiliye ölümü ile ölmüş olur. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Yine Müslim'in Abdurrahmân'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir : Mescide girdim ve Abdullah îbn Amr İbn el-Âs'i Kâ'be'nin gölgesinde oturur gördüm. İnsanlar onun etrafında toplanmışlardı. Onla-rın yanına giderek oturdum. Şöyle diyordu: Biz Allah Rasûlü ile birlikte bir seferde idik. Bir yerde konakladık. Kimimiz çadırını kuruyor, kimimiz ok atıyor, kimimiz henüz hayvanının üzerindeydi. Bu sırada Allah Rasûlü'nün habercisi şöyle nida etti: Toplarım namaza (namaz için toplanın). Allah Rasûlü'nün yanında toplandık. Şöyle buyurdular : Benden önce hiç bir peygamber yoktu ki; ümmetine hayırlı olduğunu bildiği her bir şeye onları iletme ve onlara kötü olduğunu bildiği şeylerin kötülüğünden de onları sakındırma hakkı olmasın. Sizin bu ümmetinize gelince; bu ümmetin afiyet üzre olması evvelindedir. Sonunda musibetler, sizin hoşlanmayacağınım şeyler ve birbiri içine girmiş fitneler gelecektir. Bir fitne geldiğinde ınü'min: işte benim helakim, diyecek. O fitne açılıp da bir başkası geldiğinde mü'min yine : İşte benim helakim diyecek. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmeyi seviyorsa, Allah'a ve âhiret gününe îmân eder olduğu halde ölümüne kavuşsun. İnsanlara, kendisine davranılmasım istediği gibi davransın. Kim de elini uzatıp ihlas ile bir imâma biat ederse, gücü yettiği kadar ona itaat etsin. Şayet bir diğeri (bir diğer imâm yani devlet başkanı) çıkar da onunla

mücâdeleye kalkarsa; onun boynunu vurunuz. Râvî anlatmaya şöyle devam eder : Ona yaklaştım ve dedim ki: Allah için söyle, bunları Allah ftasûlünden işittin mi? Elleriyle kulaklarını ve kalbini göstererek: İki kulağım işitti ve kalbim onu ezberledi, diye cevâb verdi. Ben kendisine : Amcanın oğlu Muâviye bize, mallarımızı aramızda bâtıl yollarla yemememizi, birbirimizi öldürmemizi emrediyor. Halbuki Allah TeâlÎ: «Ey îmân edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı nzâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç; bâtıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah sizin için Rahîm olandır.» (Nisa, 29) buyuruyor, de-dim. Bir süre sustuktan sonra şöyle dedi: Allah'a itaat olan konularda ona itaat et, Allah'a isyan olan konularda ona isyan et.
Bu konudaki hadîsler pek çoktur.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Hüşeym'in... Süddî'den naklettiğine göre; o, «Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.» âyeti hakkında .şöyle demiştir: Allah Rasûlü, Hâlid İbn el-Velîd'in başkanlığında bir seriyye gönderdi. İçlerinde Ammâr İbn Yâsir de vardı. Üzerlerine gönderildikleri kavme doğru yürüdüler. Onların yakınına ulaşınca gecelediler. O kavme bir câsûs gelerek durumu onlara haber verdi. Bir kişi dışında hepsi kaçtılar. Kalan kişi, ailesine emrederek eşyalarını topladı, sonra gece karanlığı altında yürümeye başlayarak Hâlid'in karargâhına geldi. Ammâr İbn Yâ-sir'i sordu. Ammâr yanma gelince : Ey Ebu Yakzân (Ammâr İbn Yâ-sir'in künyesi) ben müslüman oldum. Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'İn O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ettim. Kavmim sizin geldiğinizi işitince kaçtı ,ben ise kaldım. Benim müslüman olmam şayet yarın bana fayda vermeyecekse kaçayım, dedi. Ammâr: Bilakis bu sana fayda verir, kal, diye cevâb verdi o da kaldı. Sabah olunca Hâlid hücum edip o kişiden başka hiç kimseyi bulamadı. Onu yakalayıp malını aldı. Bu haber Ammâr'a ulaşınca o; Hâlid'e gelerek : Bu adamı bırak, o müslüman olmuştur ve benim emânım altındadır, dedi. Hâlid : Sen ne hakla onu kurtarıyorsun? dedi ve münâkaşa ederek Hz. Peygam-ber'e geldiler. Hz. Peygamber Ammâr'ın emânım geçerli kılarak, bîr daha bir emîre rağmen emân vermekten onu men'etti. Hâlid ve Ammâr Allah Rasûlü'nün yanında tartışmaya devam ettiler, Hâlid: Ey
Allah'ın Rasûlü, şu kollan kesik kölenin bana hakaret etmesine müsâade mi ede-ceksin? dedi. Allah Rasûlü de : Ey Hâlid, Ammâr'a hakaret etme. Kim Ammâr'a hakaret eder ve onu kızdınrsa Allah da ona kızar, kim Ammâr'a la'net ederse Allah da ona la'net eder, buyurdular. Ammâr kızarak kalktı (çıktı). Hâlid onun peşinden giderek, elbisesinden yakaladı ve ondan özür diledi. O da kendisinden hoşnûd oldu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.» âyet-i kerîme'sini indirdi.
Hadîsi İbn Ebu Hatim de Süddî kanalıyla mürsel olarak rivayet etmiştir. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh, Hakem kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.
İbn Abbâs'tan naklen Ali îbn Ebu Talha; «Sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.» âyet-i kerîme'sinden din ve fıkıh âlimlerinin kas- -tedildiğini söylemiştir. Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrî ve Ebu'l-Âliye de aynı görüşte olup bu âyette âlimlerin kastedildiğini söylemişlerdir. Ayetin zahiri ise —en doğrusunu Allah bilir ya— âyetin, emîr ve âlimlerden bütün emir sahipleri hakkında genel olduğudur. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Rabba kul olanlar

ve bilginler onları günâh söylemelerinden ve haram yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi?» (Mâide, 63), «Şu halde bilmiyorsanız bilgi sahiplerine sorun.» (Nahl, 43).
Müttefekun aleyh olan ve Ebu Hüreyre'den rivayet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır: Bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir. Bana karşı gelip isyan eden de Allah'a isyan etmiştir. Benim emîrime itaat eden bana itaat etmiştir. Benim emirime isyan eden de bana isyan etmiştir.
Bunlar, âlimlere ve emirlere itaati içeren emirlerdir. Bunun ipin Allah Teâlâ : «Allah'a itaat edin.» buyuruyor ki; bundan maksad O'nun kitabına uymaktır. «Peygambere itaat edin.» buyuruyor ki; bundan maksad, o'nun sünnetine sarılmaktır. «Sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.» buyuruyor ki; emirlerin Allah'a itaat olan konularındaki emirlerine itaat edilecek; değilse Allah'a isyan olan konulardaki emirlerine itaat edilmeyecektir. Daha önce geçen sahîh bir hadîste : İtaat ancak İyiliktedir, buyurulduğu üzre Allah'a isyan olan konularda yaratıklara itaat yoktur. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân'ın... İmrân İbn Husayn'dan, onun da Hz. Peygamber'den naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) :
Allah'a isyan olan konuda itaat yoktur, buyuruyor.
«Eğer bir şeyde çekişirseniz —Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız— onun hallini Allah'a ve peygambere bırakın.» âyet-i kerîme'si hakkında Mücâhid ve seleften bir çoklaıi şöyle demişlerdir : Bunların hallini Allah'ın kitabına ve Rasûlü'nün sünnetine bırakın.
Allah Teâlâ'nın bu emri delâlet ediyor ki; insanların gerek dinin usûlüne ve gerekse fürûuna dâir ihtilâfa düştükleri her husus, Allah'ın kitabına ve sünnete bırakılacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i ke-rîme'de: «İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsûstur.» (Şûra, 10) buyuruyor ki Allah kitabının ve Rasûlü-nün sünnetinin verdiği hükümle sıhhatine şehâdet ettikleri şey haktır, gerçektir. Bu hak ve gerçeğin dışındakiler de ancak sapıklık olabilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız.» buyurmuştur. Yani husûmetleri ve bilmediklerinizi Allah'ın kitabıyla Rasûlünün sünnetine bırakarak aranızda ihtilâf konusu olan şeylerde onları hakem kılın. «Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız.» Âyet-i kerîme'nin bu kısmı; ihtilâf konularında kitâb ve sünnetin hakemliğine başvurarak bu konuda onlara dönmiyenlerin, Allah'a ve âhiret gününe inanmamış olduklarına delâlet eder.
Allah Teâlâ : «Bu hayırlıdır.» buyuruyor ki; Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünnetini hakem kılmak ve ihtilâfı halletmede bunlara müracaat etmek daha hayırlıdır. «Hem de netice itibariyle daha güzeldir.» Süddî ve bir çokları âyet-i kerîme'nin bu son kısmını «netice itibariyle daha güzeldir.» şeklinde anlamışlardır. Mücâhid İse «Karşılık ve mükâfat yönüyle daha güzeldir.» şeklinde anlamıştır ki, bu doğruya daha yakındır.[1]

60 — Sana indirilene ve senden önce indirilenlere; inandıklarını iddia edenleri görmedin mi? Küfretmeleri emrolunmuş iken Tâğût'un önünde muhakeme edilmelerini isterler. Halbuki şeytân, onları uzak bir sapıklıkla saptırmak istiyor.
61 — Onlara: Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin, denilince; münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarım görürsün.

62 — Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musî^ bet geldiğinde, nasıl hemen sana geldiler de; gayemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibaret idi, diye yemin ediyorlar.
63 — Onlar öyle kimseler ki; kalblerindekini Allah bilir. Sen onlara aldırma da öğüt ver haklarında te'sirli sözler söyle.

Tâğût'un Hükmüne İtaat Edenler

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de Rasûlullah'a ve daha önce geçen peygamberlere inzal olunanlara îmân ettiğini İddia etmekle birlikte, ihtilâfların çözümünde Allah'ın kitabıyla Rasûlünün sünnetinden başka şeyleri hakem kılmak isteyenleri kötülemekte ve onların bu davranışlarını hoş karşılamamaktadır. Bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebebi olarak zikredilenlere göre; bu âyet, ansârdan biri ile bir yahûdî hakkında nazil olmuştur. İhtilâfa düşmüşler ve Yahûdî: Benimle senin aranda Mu-hammed hakemdir, derken öteki de: Benimle senin aranda Kâ'b İbn Eşraf hakemdir, demiştir. Bir görüşe göre ise, bu âyet-i kerîme; zahiren müslüman olup da câhiliyye hâkimlerini hakem kılmak isteyen bir grup münafık hakkında nazil olmuştur. Başka görüş ve rivayetler de vardır. Ancak âyet-i kerîme hepsi hakkında genel olup, kitâb ve sünnetten yüz çevirerek bunların dışındaki bâtılları hakem kabul eden herkesi kötülemektedir. Âyetteki «Tâğût»tan bu kasdedilmektedlr. Allah Teâlâ : «Tâğût'un önünde muhakeme edilmelerini isterler...» buyurmuştur.
Allah Teâlâ: ((Onların (münafıkların) senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.» buyuruyor. Onlar, büyüklenerek inkâr edenlerin yüzçevirmeleri gibi senden yüzçevirip uzaklaşırlar. Allah Teâlâ müşriklerden haber vererek, şöyle buyuruyor: «Onlara: Allah'ın indirdiklerine uyun, denilince; hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (dîne) uyarız, derler.» (Lokrnân, 21).
Bunlar ve diğerleri (müşrikler ve münafıklar) Allah Teâlâ'nın: «Aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve Rasûlüne... çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sadece; işittik ve itaat ettik, demekten ibarettir...» (Nûr, 51) buyurduğu mü'minlerin zıddına hareket ederler. Allah Teâlâ münafıkları zemmetme (kötüleme) sadedinde : «Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiğinde...» buyuruyor. Yani günâhları sebebiyle başlarına gelen musibetlerde takdir, onlan sana sürükleyip getirdiği zaman onlar nasıl hemen sana geldiler ve bu musibetler yüzünden nasıl sana muhtaç oldular. Allah Teâlâ; onların durumu hakkında devamla şöyle buyuruyor : «Nasıl hemen sana geldiler de; gayemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibaret idi, diye yemîn ediyorlar.» Senden özür dileyerek : Senden başkasına gitmek ve senden gayrisi Önünde muhakeme edilmemizi istemekten gayemiz; sadece iyilik etmek ve ara bulmaktan; yani bu muhakeme edilmenin sıhhatine inandığımızdan değil, sırf idare ve yapmacık kabilinden İdi, diye yemîn ediyorlar. Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme'de de onlardan haber vererek: «Kalblerinde hastalık olanların : Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz, diyerek onlara koştuklarını görürler... Onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar.» (Mâide, 52) buyuruyor.

Taberânî diyor ki: Bize Ebu Zeyd Ahmed îbn Zeyd'in... İbn Abbâs'-tan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Ebu Berze el-Eslemî kâhin olup ihtilâf ettikleri konularda Yahudiler arasında hüküm verirdi. Müslümanlardan bir kısmı ihtilâflarında ona gidince Allah Teâlâ : «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi?... Gayemiz sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibaret İdi, diye yemîn ediyorlar.» âyetlerini indirdi.
Allah Teâlâ : «Onlar öyle kimseler ki; kalblerindekini Allah bilir.» buyuruyor. İnsanların böyleler! münafıklardır ve Allah onların kalblerindekini iyi bilir de bu yüzden onlan cezalandırır. Hiçbir şey ona gizli kalmaz. Ey Muhammed, sen de onlar hakkındaki bu bilgi ile yetin. Allah Teâlâ onların içlerini ve dışlarını çok iyi bilendir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ elçisine : «Sen onlara aldırma.» Kalblerinde olanlardan ötürü onlara kızma. «Ve onlara öğüt ver.» Kalblerindeki nifak ve gizli kötülüklerden onları nehyet. «Haklarında te'sîrli sözler söyle.» Seninle onlar arasındaki konularda belîğ ve te'sîrli sözler, onlan kötülüklerden alakoyacak sözlerle onlara nasihat et.[2]

64 — Biz, hiç bir peygamberi Allah'ın izniyle itaat edilmekten başka bir gaye ile göndermedik. Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ye peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahim olarak bulacaklardı.
65 — Hayır, Rabbina andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan İftendilerini tamamen teslim etmedikçe îmân etmiş olmazlar,

Peygamber'e İtaat Etmedikçe Mü'min Olamazsınız.

Allah Teâlâ: «Biz, hiçbir peygamberi itaat edilmekten başka bir gaye ile göndermedik.» buyuruyor ki; peygamberi kimlere göndermişse onların bu peygambere itaat etmesini farz kılmıştır. «Allah'ın izniyle...» kısmı hakkında Mücâhid şu açıklamayı getirir: Benim iznim olmadan hiç kimse ona itaat etmez. Yani benim, îmâna muvaffak kıldıklarım dışında hiç kimse ona itaat etmez. Bu âyet: «Hani Allah size va'-dinde doğru çıkmıştı da O'nun izni ile onları doğruyordunuz.» (Âl-i İm-rân, 152) âyeti gibidir. Yani bu, O'nun emri, takdiri, dilemesi ve sizi onlara musallat kılmasıyladır.
Allah Teâlâ : «Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurarak isyan edenleri ve günahkârları doğru yola İletiyor. Onlara gösterdiği yol şudur: Onlardan bir hatâ ve isyan vuku' bulduğu zaman, Allah Rasû-lüne gidip onun katında Allah'tan mağfiret dileyecek, Allah Rasûlün-den kendileri için Allah'tan bağışlama dilemesini isteyeceklerdir. îşte böyle yaptıkları takdirde Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul edecek, onlara acıyacak ve onları bağışlayacakdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurmuştur.
İçlerinde eş-Şâmil isimli eserin müellifi Şeyh Ebu Nasr îbn es-Sab-bâğ'ın bulunduğu bir grup âlim Utbâ'dan şu meşhur hikâyeyi naklederler ; Utbâ şöyle

anlatmıştır : Hz. Peygamber (s.a.) in kabri yanında oturuyordum. Bir bedevî gelerek: Selâm sana ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ'nm : »Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberler de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaklardı.» buyurduğunu işittim. İşte günâhlarımdan mağfiret dileyerek ve Rabbıma benim hakkımda şefaatte bulunmanı isteyerek sana geldim, dedi ve şu şiiri söyledi:
«Ey yeryüzündeki efendilerin en hayırlısı ve en büyüğü; onların güzel kokularıyla yeryüzünün alçak ve yüksek yerleri hep güzelleşmiştir.
Senin bulunduğun kabre benim nefsim feda olsun. Orada iffet, orada cömertlik ve şeref vardır.»
Sonra Bedevi ayrılıp gitti ve bana bir uyku hali geldi. Rü'yâmda Hz. Peygamberi (s.a.) gördüm. Şöyle buyurdular: Ey Utbâ, Bedevi'ye var ve Allah'ın kendisini bağışladığını ona müjdele.
Allah Teâlâ: «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde; seni hakem ta'yîn etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» buyurarak kendi şerefli, mukaddes zâtına yemînle ifâde buyuruyor ki, bütün işlerde Allah Rasûlünü hakem ta'yîn etmedikçe hiç kimse gerçekten îmân etmiş olmaz. Onun verdiği hüküm gizli ve açık her zaman bağlanılması vâcib olan hak ve gerçektir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» buyurmuştur. Yani seni hakem ta'yîn ettiklerinde; içlerinden sana itaat ederler. İçlerinde senin verdiğin hükme karşı herhangi bir sıkıntı duymazlar. İç ve dışlanyla bu hükme uyarlar. Bir karşı koyma, bir müdâfaa ve münâkaşa olmaksızın bütünüyle bu hükme teslim olurlar. Nitekim bir ha-dîs-i şerifte şöyle Duyurulmuştur: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki; arzusu benim getirdiğime tâbi olmadıkça hiç biriniz gerçekten îmân etmiş olmaz.
Buhârî der ki: Ali İbn Abdullah'ın... Urve'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir: Zübeyr bir adamla Harre adı verilen yerdeki bir su yolu hakkında çekişmişti. Hz. Peygamber (s.a.) : Ey Zübeyr sula, sonra suyu komşuna gönder, buyurdu. Zübeyr'in hasmı olan ansârî: Ey Allah'ın elçisi, halanın oğlu olduğu için mi böyle? deyince Allah Rasûlü (s.a.) nün yüzünün rengi değişti ve şöyle buyurdu : Ey Zübeyr sula, sonra duvara dönünceye kadar suyu tut, hapset. Sonra da suyu komşuna gönder. Böylece ansârî kendisini öfkelendirince Hz. Peygamber Zübeyr'in hakkını açık bir çözümle tâm olarak vermiş oldu. Halbuki daha önce her ikisi için de daha uygun olan bir duruma işaret buyurmuşlardı. Zübeyr der ki: İşte; «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem ta'yîn etmedikçe... îmân etmiş olmazlar.» âyeti bu konuda nazil olmuştur. Bu hadîsi İmâm Buhârî Sahîh'inin Ki-tâb'üt-Tefsîr, Kitab'üş-Şürb ve Kitab'üs-Sulh bölümlerinde rivayet etmiştir. Hadîs mürsel gibi görünüyorsa da, mânâ itibariyle muttasıl bir hadîstir.
Aynı hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed de mürsel olarak rivayet etmiştir.
Hadîsin isnadı Urve ve babası Zübeyr arasında kopuktur. Çünkü o, babasından işitmemiştir. Bilâkis kardeşi Abdullah'dan bu hadîsi İşitmiş-tir. Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Ebu Hatim de bu hadîsi tefsirinde şöyle nakleder: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nm... Zübeyr İbn el-Avvâm'dan rivayetine göre; o, Harre'deki bir su yolu konusunda Allah Rasûlü ile birlikte Bedir'de bulunmuş, ansârdan birisiyle

hasımlaşmış-lardı. Her ikisi de bu su yolundan hurmalıklarım suluyorlardı. Ansârî: Suyu serbest bırak gitsin, dediyse de Zübeyr bunu kabul etmedi. Allah Rasûlü: Ey Zübeyr, sula, sonra komşuna gönder, buyurunca ansârî kızarak : Ey Allah'ın Rasûlü, halanın oğlu olduğu için mi? dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlünün yüzü değişti ve : Ey Zübeyr, sula, sonra su duvara dönünceye kadar suyu hapset, buyurdu. Böylece Allah Rasûlü Zübeyr'in hakkını tâm olarak vermiş oldu. Halbuki bundan Önce Allah Rasûlü Zübeyr'e, hem ona ve hem de ansârîye daha uygun olan bîr görüş bildirmişti. Ansârî Allah Rasûlünü öfkelendirince açık bir hüküm halinde Zübeyr'e hakkını tâm olarak vermiş oldu. Zübeyr der ki: Öyle sanıyorum ki «Hayır, Rabbma andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» âyet-i kerime'si işte bu hâdise hakkında nazil olmuştur.
Hadîsi Neseî de bu şekliyle İbn Vehb'den naklen rivayet etmiştir. İmâm Ahmed ve bir grup hadîsi Leys'ten rivayet eder ve Abdullah İbn Zübeyr'in Müsned'inde mevcuttur, derler. İmâm Ahmed de hadîsi Abdullah îbn Zübeyr'in Müsned'inde zikretmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Garîbtir ki, Hâkim Ebu Abdullah en-Neysâbûrî bu hadîsi îbn Şihâb'm yeğeni kanalıyla Abdullah İbn Zübeyr'den, o da Zübeyr'-den rivayet etmiş ve : İsnadı sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Ben, Zührî'den gelen bir isnâd ile bu hadîsi rivayet eden ve Abdullah İbn Zübeyr'i zikreden hiç kimseyi bilmiyorum. Ancak onun kardeşi oğlu (Zührî'nin kardeşinin oğlu) hâriç. O ise Zührî'den rivayetinde zayıftır.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ali'nin... Seleme'den —Ebu Seleme ailesinden bir kimsedir— rivayetine göre; o şöyle demiştir : Zübeyr bir konuda bir adamla Allah Rasûlü huzûrunda hasımlaştı da Allah Rasûlü Zübeyr'in lehine hükmetti. Adam: Halası oğlu olduğu için onun lehine hükmetti, deyince: «Hayır, Rabbı-na andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğim hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duy-madan... îmân etmiş olmazlar.» âyeti nazil oldu.
İbn Ebu Hatim şöyle diyor : Bize babamın... Saîd îbn el-Müseyyeb' den naklettiğine göre, o, «Hayır, Rabbına andolsun ki... îmân etmiş olmazlar.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir: Zübeyr îbn el-Av-vâm ve Hâtib tbn Ebu Beltea hakkında nazil olmuştur. Bir su hakkında çekişmişler ve Allah Rasûlü önce yukarda olanın, sonra aşağıda olanın sulaması hükmünü vermişti. Bu hadîs mürsel olmakla birlikte Zübeyr ile hasımlaşan ansârî'nin ismini verdiğinden faydadan hâlî değildir.
Âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen ve gerçekten garîb diğer bir olay: İbn Ebu Hatim der ki: Kıraat yoluyla Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'-nın... Ebu'l-Esved'den rivayetine göre, o şöyle demiştir : İki adam Allah Rasûlü huzurunda hasımlaştılar da Allah Rasûlü aralarında hükmetti: Aleyhine hüküm verilen kişi: Bizi Ömer İbn Hattâb'a gönder, dedi. Allah Rasûlü de: Ona gidiniz, buyurdu. İkisi Hz. Ömer'e varınca; onlardan birisi: Ey Hattâb'm oğlu, Allah" Rasûlü bunun aleyhine ve benim lehime hükmetti. O, bizi Ömer'e gönder dedi, Rasûlullah da bizi sana gönderdi, dedi. Ömer'in : Böyle mi? sorusuna öteki evet diye cevâb verince, Ömer : Ben sizin yanınıza gelip aranızda hüküm verinceye kadar yerinizden ayrılmayın, dedi. Ömer, kılıcını kuşanmış olarak ikisinin yanına geldi ve Bizi Ömer'e gönder, diyene

vurarak onu öldürdü, öteki arkasını dönerek Rasûlullah (s.a.) in yanma kaçtı ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki, Ömer arkadaşımızı öldürdü. Şayet mü-dâhele etseydim beni de öldürürdü, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ömer'in bir mü'mini öldürmeye kalkışacağını sanmazdım, buyurdu da Allah Teâlâ : «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem ta'yîn etmedikçe... îmân etmiş olmazlar.» âyetini indirdi. Böylece o kişinin kanı heder edilirken onu öldürmesinden dolayı Hz. Ömer de temize çıkarıldı. Ancak bunun bir sünnet olarak yerleşmesini Allah Teâlâ hoş görmeyerek: «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, yahut: Memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve daha sağlam olurdu.» (Nisa, 66) âyetini indirdi. Hadîsi İbn Merdûyeh îbn Lehîa kanalıyla Ebu'l-Esved'den rivayet etmiştir. Ancak hadîs garîb ve mürsel olup îbn Lehîa zayıf bir râvîdir. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsin diğer bir kanaldan rivayeti şöyledir : Hafız Ebu îshak İbrahim îbn Abdurrahmân İbn İbrâhîm îbn Dihyem tefsîr'inde der ki: Bize Şuayb tbn Şuayb'ın... Utbe îbn Damre'den, onun da babasından rivâyetine göre; iki adam Hz. Peygambere gelerek hasımlaştılar. Allah Ra-sûlü hak sahibi lehine hükmetti. Aleyhine hüküm verilen : Razı olmam, deyince arkadaşı: Ne istiyorsun? dedi. O da : Ebu Bekr es-Siddîk'a gidelim, dedi ve ona gittiler. Lehine hüküm verilen Ebu Bekir'e : Biz Hz. Peygambere gidip hasımlaştık ve benim lehime hükmetti, dedi. Ebu Bekir : İkiniz de Hz. Peygamber (s.a.) in verdiği hüküm üzre olacaksınız, (ikiniz de Allah Rasûlünün hükmüne uyacaksınız) dedi. Ancak (aleyhine hüküm verilen) arkadaşı razı olmayarak : Ömer îbn el-Hattâb'a gidelim, dedi ve Ömer'in yanına vardılar. Lehine hüküm verilen Ömer'e : Biz Hz. Peygambere vararak hasımlaştık. O, benim lehime, bunun aleyhine hükmetti. Bu, razı olmayıp reddetti, dedi. Ömer'in sorusu üzerine (aleyhine hüküm verilen) durumun böyle olduğunu söyledi. Ömer evine girdi ve elinde çekilmiş kılıcı olarak tekrar çıktı. Kılıcıyla razı olmayı reddedenin başına vurarak onu öldürdü. Bunun üzerine Allah Teâ-lâ: «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip... îmân etmiş olmazlar.» âyetini indirdi.[3]

66 — Şayet onlara: Kendinizi feda edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve pâ-yidâr olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.
67 — O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat verirdik.
68 — Ve şüphesiz onları doğru yola eriştirirdik.
69 — Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse; işte onlar, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.
70-— Bu büyük lütuf Allah'tandır. Allah, her şeyi bilici olarak kafidir.

Allah'a Ve Peygambere Îtâat Edenler

Allah Teâlâ, bu âyetlerde haber veriyor ki; insanların çoğu yapa-gelmekte oldu klan kötülükleri yapmakla emredilselerdi bunlan işlemezlerdi. Zîrâ onlann kötü

tabiatları, emirlere karşı gelme temâyü-lündedir. Bu, vuku' bulmuş ya da vuku' bulmamış olsun Allah Teâlâ'-mn ilmi dahilindedir. Olacaklar hakkındaki durum o halde nasıldır? Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı.» buyurmuştur.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Müsennâ'nın... Ebu îshâk es-Sübey'î'-den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı...» âyeti nazil olunca; bir adam : Şayet biz emredilmiş olsaydık mutlaka yapardık. Bizi bundan affeden Allah'a ham-dolsun, dedi. Bu, Hz. Peygambere (s.a.) ulaşmca şöyle buyurdu: Ümmetimden öyle insanlar vardır ki; îmân, onlann kalblerinde muhkem dağlardan daha sağlamdır.
İbn Ebu Hatim şöyle diyor : Bize Ca'fer tbn Münir'in... Hasan'dan naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, diye emretmiş olsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı.» âyeti nazil olunca, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından bazıları: Rabbımız böyle yapsaydı (emretseydi) biz mutlaka yapardık, dediler. Bu, Hz. Peygam-ber'e ulaşınca şöyle buyurdu: Ehlinin kalblerinde îmân, muhkem dağlardan daha sağlamdır.
Süddî diyor ki: Sabit tbn Kays İbn Şemmâs ve bir Yahûdî karşılıklı övünüyorlardı. Yahûdî: Allah'a yemîn ederim ki; Allah bize katli (öldürmeyi) farz kıldı da biz kendilerimizi öldürdük, deyince, Sabit: Allah'a yemîn ederim ki; Allah bize: Kendinizi feda edin (öldürün), diye farz kılsaydı biz de mutlaka öldürürdük, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi İbn Ebu Hâtİm rivayet etmiştir.
Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, yahut; memleketlerinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık; pek azı müstesna bunu yapmazlardı.» âyeti nazil olunca; Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Şayet (bu âyet) inseydi bir kölenin annesinin oğlu da kölelerden olurdu. (?)
Bize babamın... Şureyh İbn Ubeyd'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlü : «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, diye emretmiş olsaydık...» âyetini okuduktan sonra eliyle Abdullah îbn Revâ-ha'yı işaret ederek: Şayet Allah Teâlâ bunu onlara farz kılsaydı bu —İbn Revâha'yı kasdediyor— o az kimselerden olurdu, buyurdu.
Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler...» buyuruyor. Yani kendilerine emredilenleri yapıp yasaklananları terketseydiler «Haklarında çok hayırlı olurdu.» emredilenleri yapmaları, yasaklananları terketmeleri emre karşı gelme ve yasaklananları işlemekten çok daha hayırlı olurdu. «Payidar olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.» âyetin bu kısmı hakkında Süddî şöyle diyor: Tasdik bakımından daha sağlam bir hareket olurdu.
Allah Teâlâ • «O takdirde katımızdan büyük bir mükâfat olmak üzere onlara cenneti verirdik. Ve şüphesiz onları (dünya ve âhiret de) doğru yola eriştirirdik.» buyurmuştur.
Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve

sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.» Kim Allah'ın ve elçisinin emrettiklerini yapar, Allah ve elçisinin yasakladıklarını terkederse, işte Allah Teâlâ o kişiyi şerefli evinde oturtur ve onu peygamberine, sonra rütbece onlardan sonra gelenlere —ki bunlar da sıddîkler, şehîdler, genel olarak mü'minler olup içleri ve dışlan temiz sâlih kişilerdir— komşu yapar.
Daha sonra Allah Teâlâ onları överek : «Ne iyi arkadaştır onlar.» buyurmuştur.
Buhârî der ki: Bize Muhammed îbn Abdullah İbn Havşeb' İn... Âişe'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle derken işittim : Hiçbir peygamber yoktur ki; hastalandığında dünya ile âhiret arasında muhayyer bırakılmış olmasın. Allah Rasûlü vefat ettiği hastalığında; Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, Sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birlikte, buyurduğunu işittim ve anladım ki, muhayyer bırakılmıştı.
Hadîsi Müslim de Şu'be kanalıyla Sa'd İbn İbrahim'den rivayet etmiştir. Allah Rasûlünün üç defa «Ey Allah'ım, Refik-i A'Iâ'da.» buyurup sonra vefat buyurduğu hakkındaki hadîs ile bu hadîs-İ şerîf aynı anlamdadır.
Bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebeplerinden bir diğeri : İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Ansârdan bir adam Allah Rasûlüne üzüntülü bir şekilde gelmişti. Allah Rasûlü kendisine : Ey falan kimse, ne oldu ki seni üzüntülü görüyorum? buyurdular. O kişi: Ey Allah'ın Peygamberi, bir konu beni düşündürüyor, dedi. Allah Rasûlü'nün : Nedir o? diye sorması üzerine : Biz (şimdi) sana gelip gidiyoruz, yüzüne bakıyoruz ve seninle bir-likte oturuypruz Yarın sen peygamberlerle birlikte yükseleceksin ve biz sana ulaşamayacağız, dedi. Allah Rasûlü ona bir cevâb vermediler.
Cibril: »Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler... ile birliktedirler.» âyetini getirince; Allah Rasûlü o kişiye haber göndererek kendisini müjdeledi.
Bu hadîs Mesrûk, İkrime, Âmir eş-Şa'bî, Katâde, Rebî' İbn Enes'-den de mürsel olarak rivayet edilmiş olup isnadı en güzeldir.
Yine îbn Cerîr der ki: Bize Müsennâ'nın... Rebî'den rivayetine göre o; «Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in ashabı şöyle konuştular: Biz; Hz. Peygamber (s.a.) in cennette kendisine uyup doğrulayan mü'minlerden derece bakımından daha üstün olduğunu biliyoruz. Cennette toplandıklarında; bir kısmı diğerlerini nasıl görecekler? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Râvî şöyle devam eder : Allah Rasûlü şunu demek istedi: (Cennette) yüksek derecelerde olanlar; kendilerinden daha aşağıda olanlara inip gelecekler. Cennet bahçelerinde toplanacaklar. Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlayıp onu övecekler. (Yüksek) derecelerde olanlar onların yanma inip isteyip arzu ettikleri şeyleri kendilerine getirecekler (ya da haber verecekler). Onlar bir bahçede nimetler içinde olacaklar.
Bu hadîsin Ebu Bekr İbn Merdûyeh tarafından merfû* olarak rivayeti şöyledir : Bize Abdurrahîm İbn Muhammed İbn Müslim'in... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bir adam Hz. Peygambere (s.a.) gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü; sen, bana kendimden, ailemden ve çocuğumdan daha sevgilisin. Ben evde olup da seni hatırladığımda, sabredemez gelir sana bakarım. Ölümü ve senin ölümünü hatırladım ve bildim ki; sen cennete girdiğinde peygamberlerle birlikte

yükselecek (yüksek derecelerde bulunacak) sin. Eğer ben cennete girersem seni göremeyeceğimden korkarım. Allah'ın Rasûlü (s.a.) bu kişiye «Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar.» âyet-i kerîme'si nazil oluncaya kadar cevâb vermediler.
Bu hadîsi Hafız Ebu Abdullah el-Makdisî «Sıfat'ül-Cenne» kitabında Taberânî kanalıyla... Abdullah İbn İmrân el-Âbidî'den rivayet etmiş ve; isnadında bir zayıflık olduğunu sanmıyorum, demiştir. Allah en doğrusunu bilir.
îbn Merdûyeh de şöyle diyor: Bize Süleyman İbn Ahmed'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; bir adam Hz. Peygambere (s.a.) gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, seni o kadar seviyorum ki, seni evde hatırladığımda bu bana zor ve ağır geliyor. İsterdim ki, seninle aynı derecede olayım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona cevâb vermedi ve Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr de İbn Humeyd'den, Cerîr'den, Atâ'-dan, Şa'bî'den mürsel olarak rivayet etmiştir.
Müslim'in Sahîh'inde Hikl İbn Ziyâd kanalıyla... Rabîa İbn Kâ(b el-Eslemî'den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) in yanında gecelemiş, ona abdest suyunu ve ihtiyâçlarını getirmiştim. Bana; iste, buyurdular. Ben de: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette seninle birlikte olmayı diliyorum, dedim. Ya başka? buyurdular. Ben, sadece bu dedim. O halde bu konuda çok secde etmek suretiyle bana yardımcı ol, buyurdular.
îmâm Ahmed der ki: Bize Yahya ibn İshâk'ın... Amr İbn Mürre el-Cühenî'den rivayetine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek : Ey Allah'ın elçisi, Allah'dan başka ilâh olmadığına ve senin O'nun elçisi olduğuna şehâdet ettim. Beş vakit namazı kıldım. Malımın zekâtını verdim ve Ramazân ayında oruç tuttum, dedi. Allah Rasûlü : Kim bu minval üzere ölürse ve anne babasına karşı gelmemişse; kıyamet gününde peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle şöyle şöyledir, buyurup iki parmaklarını işaret buyurdular. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Yine îmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Hâşim'in kölesi Ebu Saîd'in... Sehl îbn Muâz İbn Enes'den, onun da babasından rivayetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır; Kim Allah yolunda bin âyet okursa; kıyamet günü inşâallah peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birlikte yazılır. Onlar ne iyi arkadaştırlar.
Tirmizî'nin Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Doğru ve emîn tüccar peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle beraberdir. Hadîsi bu şekliyle rivayet eden Tirmizî sonra şöyle der : Bu, hasen bir hadîs olup, sadece bu tarîkdan bilmekteyiz. Hadîsin isnadında bulunan Ebu Hamza'nm ismi Abdullah İbn Câbir olup Basralı bir hadîs şeyhidir.
Bütün bu hadîslerden müjdece daha büyük olanı sahîh hadîs kitaplarında, müsned'lerde ve başka eserlerde sahabeden bir grup tarafından mütevâtir kanallarla rivayet edilen şu hadîs-i şeriftir: Allah Rasûlü (s.a.) ne, bir kavmi sevip de onlara kavuşamayan bir adamın durumu, sorulduğunda, kişi, sevdiği ile beraberdir, buyurdular. Enes der ki: Müslümanlar bu hadîs-i şerîf ile sevindikleri kadar hiç sevinmemişlerdi. Enes'den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Ben Allah

Rasûlü (s.a.) nü seviyorum. Ebubekir ve Ömer'i de seviyorum. Onların amelleri gibi amellerim olmasa, da Allah'ın beni onlarla birlikte dirilteceğini umarım.
İmâm Mâlik İbn Enes der ki: Safvân İbn Süleym'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Cennet ehli kendilerinden üstte bulunan köşklerde kalanları aralarındaki mesafenin büyüklüğünden dolayı doğudan veya batıdan ufukda kaybolan büyük yıldızı gördükleri gibi göreceklerdir. Ey Allah'ın elçisi, bunlar peygamberlerin yerleri olup onlardan başkası bu derecelere ulaşamayacak mı? diye sordular. Evet, nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki, bunlar Allah'a îmân etmiş ve Rasûlleri doğrulamış kimselerdir, buyurdular. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Hadîsin lafzı Müslim'indir.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Fezâre'nin... Ebu Hüreyre'-den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Cennet ehli, cennette birbirlerini —dereceleri birbirinden çok farklı olduğu için— ufukta doğan, ya da batan büyük bir yıldız gibi göreceklerdir. Ey Allah'ın Rasûlü, onlar peygamberler mi? diye sordular. Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, onlar Allah'a îmân etmiş, Rasûlleri doğrulamış kavimlerdir, buyurdular. Hafız Ziya el-Makdısî: Bu, Buhârî'nin şartlarına uygun bir hadîstir, demiştir ki, en doğrusunu Allah bilir.
Hafız Ebu el-Kâsım Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde şöyle demek' tedir: Bize Ali İbn Abdülazîz'in... İbn Ömer'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Habeşistan'dan bir adam Allah Rasûlü'ne (bir şeyler) sormak üzere gelmişti. Allah Rasûlü kendisine: Sor, anlatayım, buyurdular. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, siz şekillerde, renklerde ve peygamberlikte bizden üstünsünüz. Senin îmân ettiğine îman eder, senin amelin gibi amel işlersem ben de seninle birlikte cennette olur muyum? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; cennette siyahların (zencilerin) nuru bin yıllık yoldan parlayacaktır, buyurdular. Râvî şöyle devam eder: Allah Rasûlü (s.a.) sonra şöyle buyurdular: Kim La İlahe İllallah derse bu, Allah katında onun için bir ahid olur. Kim de Sübhânallah ve bihamdihî (Allah'ı tes-bîh eder ve O'na hamdederim) derse, bununla onun için yüzyirmidört-bin hasene (sevâb) yazılır. Bir adam: Bundan sonra biz nasıl helak oluruz ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Allah Rasûlü cevaben şöyle buyurdular : Kıyamet günü kişi, ameliyle gelecektir. Birinin Öyle ameli olacak ki; bu ameli bir dağın üzerine konsa dağa ağır gelecek. Allah'ın nimetlerinden bir nimet gelecek ve Allah rahmeti ile uzanıvermese o amelin tamamını bitiriverecek. Bunun üzerine : «İnsanın üzerinde uzun bir devirden öyle bir zaman geçmiştir ki, o anılmaya değer birşey bile değildi.» (İnsan, 1) âyeti nazil oldu. Habeşli bunun üzerine şöyle konuştu : Benim gözlerim cennette senin gözlerinin gördüğünü görecek mi? Allah Rasûlü; buna evet, diye cevâb verdiler de adam o kadar ağladı ki sonunda vefat etti. İbn Ömer der ki: Allah Rasûlünün (s.a.) bu adamı mezarına elleriyle indirdiğini gördüm. Hadîs garîb olup ifâdelerinde gâ-riblik vardır ve senedi de zayıftır.
Allah Teâlâ : «Bu büyük lütuf Allah'tandır.» buyuruyor ki; bu lütuf, onların amelleri mukabili olmayıp, Allah katından ve O'nun rahmetindendir. «Allah herşeyi bilici olarak kâfidir.* O hidâyete ve tevfîke hak kazananlan çok iyi bilicidir.[4]

71 — Ey îmân edenler, korunma tedbîrinizi alın da silâhlanarak, birlikler halinde veya toptan seferber olun
72 — Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var. Size bir musibet geldiği takdirde: Allah bana gerçekten lütfetti de onlarla beraber bulunmadım, der.
73 — Şayet Allah'ın büyük bir nimetine mazhar olursanız; andolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş gibi: Keski onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarıya erişseydim, der.
74 — O halde dünya hayatını âhirete satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan kimse öldü-rülse de, gâlib gelse de Biz, ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

Allah Teâlâ mü'min kullarına; düşmanlarına karşı korunma tedbîri almalarını emrediyor. Bu, gerek silâh hazırlama ve gerekse Allah yolunda seferber olmak, sayı ve hazırlıkları çoğaltmak suretiyle hazırlanmayı gerektirir.
Âyet-i kerîme'deki kelimesi topluluklar, fırkalar ve seriyyeler halinde, demektir. İbn Abbâstan naklen Ali İbn Ebu Talha «Birlikler halinde seferber olun.» kışınım muhtelif seriyyeler halinde; «Toptan seferber olun.» kısmını da bütününüz-seferber olun, şeklinde anlamıştır.
Aynı görüş Mücâhid, İkrime, Süddî, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Mukâtil İbn Hayyân ve Hıısayf el-Cezerî'den de rivayet edilmiştir.
Mücâhid ve birçoklarından rivayete göre; «Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var.» âyet-i kerîme'-si münafıklar hakkında nazil olmuştur. Mukâtil İbn Hayyân «Pek ağır davranacak olanların» cihâd-dan geri kalacaklar olduğunu söylemiştir.
Bu kişiler kendileri yavaş davrandıkları gibi, başkalarını da cihâda gitmekten ağır davranmaya teşvik edebilirler. Nitekim Abdullah İbn Übeyy îbn Selûl böyle yapmıştır. Kendisi cihâddan geri durduğu gibi, insanları da cihâda çıkmaktan alıkoymaya çalışırdı. Bu izah İbn Cü-reyc ve îbn Cerîr'e aittir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ münafıklardan haber vererek, onların cihâddan geri durmalan hakkında şöyle buyuruyor : Allah'ın hikmeti gereği düşman size gelip de şehîd olma ve öl-dürülme gibi «bir musibet size geldiği takdirde : Allah bana gerçekten lütfetti de onlarla beraber (harpte) bulunmadım, der.» Bunu Allah'ın kendisi üzerine nimetlerinden sayar ve öldürüldüğü takdirde şehîdlik ya da sabır ecirlerinden neler kaybettiğini bilmez. «Şayet Allah'ın, (yardımı, zafer ve ganimet gibi) büyük bir nimetine mazhar olursanız; an-dolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş (sizin dininizden değilmiş) gibi: Keski onlarla beraber olsaydım da ben de (onlarla birlikte bana da bir pay ayrılması ve bir pay elde etmem şeklinde) büyük bir başarıya erişseydim, der.» Zaten onun en büyük maksadı ve muradının son mertebesi de budur.
«O halde (seferber olan mü'minler) dünya hayatını âhirete satanlarla (küfürleri ve imansızlıkları sebebiyle dinlerini az bir dünya malı mukabili satanlarla) Allah yolunda (Allah için) savaşsınlar. Allah yolunda savaşan kimse öldürülürse de, gâlib gelse de Biz, ona büyük bir mükâfat vereceğiz.» Allah yolunda savaşan kimseler, Öldürülseler ya da gâlib gelip ganimet alsalar da; onlar için Allah katında büyük sevâb ve bol ecir vardır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan bir hadis-i şerife göre; Allah Teâlâ kendi yolunda savaşan mü-câhid'i şayet ölürse

cennete koymayı, ya da çıkmış olduğu evine ecir ve ganimete nail olmuş bir şekilde döndürmeyi tekeffül etmiştir.[5]

75 — Size ne oluyor da: Rabbımız, halkı zâlim olan şu şehirden bizi kurtar, katından bize bir sahip gönder, bir yardımcı yolla, diyen; zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?
76 — îmân edenler Allah yolunda savaşırlar. Küfür edenler ise, Tâğût yolunda harbederler. O halde şeytânın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki şeytânın hilesi zayıftır.

Allah Teâlâ îmân eden kullarını kendi yolunda cihâda (savaşmaya) ve Mekke'de kalmak zorunda olan zayıf erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için çalışmaya teşvik ediyor. Ve buyuruyor ki: «(Onlar Rabbımız, halkı zâlim olan şu şehirden bizi kurtar... derler.» Bu âyet-i kerîme'de «Nice kasabaları yok ettik ki, onlar, seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler.» (Muhammed, 13) âyetinde olduğu gibi Mekke şehri kaydedilmektedir.
Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de bu şehri «Halkı zâlim olan» şeklinde niteleyip orada bulunan zavallı ve zayıfların sözlerini şöyle naklediyor : «Katından bize bir sahip gönder, bir yardımcı yolla.»
Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o: Ben ve annem (âyet-i kerîme'de belirtilen) zavallılardan idik, demiştir. Yine Süleyman İbn Harb kanalıyla... îbn Mü-leyke'den nakledildiğine göre; İbn Abbâs: «Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalan... zavallılar müstesnadır.» (Nisa, 98) âyetini okuduktan sonra: Ben ve annem Allah Teâlâ'nın özrünü kabul ettikle-rinden idik, demiştir.
Sonra Allah Teâlâ: «îmân edenler Allah yolunda savaşırlar, küfredenler ise tâğût yolunda harbeder.» buyuruyor ki, îmân edenler Allah'a itaat ve O'nun rızâsını kazanma yolunda harbederler. Kâfirler ise, şeytâna itaat yolunda savaşırlar. Sonra Allah Teâlâ : «O halde şeytânın'dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki, şeytânın hilesi zayıftır.» sözü ile mü'minleri, düşmanlarıyla savaşa teşvik etmektedir.[6]

77 — Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınınca içlerinden bir grup Al-lah'dan korkar gibi, hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın, dediler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.
78 — Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır. îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse : Bu Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?
79 — Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık ta kendindendir. Seni İnsanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şâhid olarak Allah yeter.

İslâm'ın başlangıcında ve mü'minler Mekke'de iken namazla, zekâtla emredilmişlerdi. Zekâtın her ne kadar ölçüleri verilmemiş ise de içlerinden fakîr olanlara yardımcı olmakla emrolunmuşlardı. Belli bir zamana kadar müşrikleri af ve müsamahayla karşılamaları ve sabretmeleri de emredilmişti. Düşmanlarından kurtulabilmeleri için kendilerine savaşın emredilmesini istiyor ve bu istekle tutuşuyorlardı. Halbuki bir çok sebepten dolayı durum buna müsait değildi. Meselâ düşmanlarının sayıca çokluğu yanında onlar henüz azdılar. Müşriklerin memleketindeydiler. Orası yeryüzünün en şerefli yeri olup, haram bir belde idi. Dolayısıyla orada savaşla emredilmesi başlangıçta uygun değildi. Onlar ancak kendilerinin bir ülkesi, cemâati ve yardımcıları olduktan sonra Medine'de cihâd ile emredildiler. Bununla birlikte şiddetle istemiş oldukları şeyle emredilince, bazıları bundan feryâd ile insanlarla (müşriklerle) karşı karşıya gelmekten müthiş bir şekilde korktular ve «Ey Rabbınıız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın?» dediler. Yani onu farz kılmayı ilerdeki bir zamana te'hîr edeydin. Zîrâ onda kan dökme, oğulların yetîm, kadınların dul kalması ihtimâli vardır, dediler. Bu âyet-i kerîme: «îmân etmiş olanlar: (Cihad hakkında) keski bir sûre indirilmiş olsaydı, derler» «Derken muhkem bir sûre indirilir de orada mü-câhede zikrolununca...» (Muhammed, 20) âyeti ile aynı anlamdadır..
îbn Ebu Hatim der ki: Bize, Ali İbn Hüseyn'in... îbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Abdurrahmân tbn Avf ve onun bazı arkadaşları Mekke'de Hz. Peygambere gelerek : Ey Allah'ın nebisi, biz müşrikler iken izzet ve şeref içindeydik; îmân ettiğimizde ise, zelîl (perişan) kimseler olduk, dediler. Allah Rasûlü: Ben, affetmekle emrolundum, kavimle (müşriklerle) savaşmayınız, buyurdular. Allah Teâlâ peygamberini Medine'ye intikâl ettirdikten sonra; o'na savaşmayı emretti de geri durdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kendilerine ellerinizi savaştan çekin... denilmiş olanlara bakmaz mısın?» âyet-i kerîme'sini inzal bu-yordu.
Hadîsi; Neseî, Hâkim ve Ibn Merdûyeh, Ali îbn Hasan İbn Şakîk kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Süddî'den rivayetle Esbât şöyle demiştir: Onlara sadece namaz ve zekât yüklenmiştir. Allah Teâlâ'dan kendilerine savaşmayı farz kılmasını istediler. Savaşma onlara farz kılınınca da «İçlerinden bir grup, Allah'dan korkar gibi, hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe —ki bu da ölümdür— kadar geri bi-rakaydın, dediler.» Allah Teâlâ da bunlara cevaben «Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbette daha hayırlıdır.» buyurdu.
İbn Cerîr'in Mücâhid'den rivayetine göre ise; bu âyetler Yahudiler hakkında nazil olmuştur.
Allah Teâlâ: «Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbette daha hayırlıdır.» buyuruyor ki; müttakî olan kişinin âhireti dünyasından daha hayırlıdır.
Allah Teâlâ : «Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» buyuruyor ki; siz, amellerinizin karşılığını tâm olarak alacaksınız, demektir. Bu, onları (inananları) dünya üzüntülerine karşı bir teselli, âhirete Özendirme ve cihâda teşviktir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hişâm'dan naklettiğine göre Hasan, «Dünyanın geçimi azdır.» âyetini okur ve şöyle derdi: Bu âyet ölçüşünce ona sahip olan kula Allah rahmet etsin. Öncesiyle, son-rasıyla ve bütünüyle dünya bir süre uyuyan ve rü'yâsında sevdiklerinin bir kısmım görerek sonra uyanan kişi gibidir. Allah Teâlâ : «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» buyuruyor. Mutlaka Ölüme gideceksiniz ve sizden hiç kimse ondan kurtulmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Yeryüzünde bulunan her şey sonludur.» (Rahman, 26); «Her canlı ölümü tadacaktır.» (Âl-i îmrân, 185); «Senden önce hiçbir insanı ebedî kılmadık.» (Enbiyâ, 34). Bu âyetlerden murâd; herkesin mutlaka ölecek olmasıdır. Bundan onları hiçbir şey kurtaramayacaktır. îster Allah yolunda savaşsın, ister savaşmasın. Onun için kesin bir ecel ve belirlenmiş bir son (gaye) vardır. Nitekim kendi yatağında Ölen Hâlid İbn Velîd şöyle demiştir: Şu şu savaşlarda bulundum. Organlarımda ok ve kılıç yarası olma--yanı yok. Ama işte ben yatağımda ölüyorum. Korkakların göz# aydın olsun.» Allah Teâlâ : «Sağlam (güçlü, yüksek) kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» buyuruyor. Âyetteki burçlar, kelimesini Süddî, gökteki burçlar ile tefsir etmişse de bu görüş zayıftır. Sıhhatli olan görüşe göre, bunlar sağlam kalelerdir. Yani sakınma ve korunma, ölüme çâre değildir.
Burada ibn Cerîr ve îbn Ebu Hatim, Mücâhid'den naklen şu hikâyeyi zikrederler: Bizden öncekilerden bir kadının doğum sancısı tutmuş ve hizmetçisine kendisine bir ateş getirmesini emretmişti. Hizmetçi dışarı çıktığında kapıda duran bir adam gördü. - O kişi: Kadın ne doğurdu? diye sordu. Hizmetçi, kız olduğunu söyleyince, şöyle dedi: Bu kız yüz adamla zina edecek, hizmetçisi onunla evlenecek ve Ölümü bir Örümcek yüzünden olacak. Hizmetçi hemen geri dönerek kızın karnını bıçakla yardı ve kaçıp gitti. Kızın öldüğünü sandı. Kızın annesi onun karnını dikti ve o da iyileşerek büyüdü, memleketinin en güzel kadını oldu. Hizmetçi gidebildiği kadar gitti. Denizlerde dolaştı, çokça mal kazanarak memleketine döndü ve evlenmek istedi. İhtiyar bir kadına : Bu ülkenin en güzel kadını ile evlenmek istiyorum, dedi. îhtîyâr kendisine: Burada falan kadından daha güzeli yok, deyince de; onu bana iste, dedi ve kadın onu istemeye gidince; kız bunu kabul etti. Adam onun (kızın) yanına girince; adam kızın çok hoşuna gitti ve durumunu, nereden geldiğini sordu. Adam da durumunu ve kaçmasıyla İlgili olan hikâyesini anlattı. Kız : îşte ben o kızım, diyerek, bıçak yerini ona gösterdi. Adam bunu kabullenerek dedi ki: Şayet sen o kız isen mutlaka şu iki şeyi bana bildirmelisin : Birisi sen yüz adamla zina ettin. Kız:
Evet bir şeyler oldu. Ama sayılarını bilmiyorum, dedi. Adam : Onlar yüzdür, diyerek şöyle devam etti: İkincisi sen mutlaka bir örümcek yüzünden öleceksin. Adam onu bundan (örümcekle ölmekten) korumak üzere kendisi için sağlam ve muhteşem bir saray yaptı. Onlar bir gün orada iken tavanda bir örümcek göründü. Adam kıza örümceği gösterdiğinde : Beni sakındırdığın şey bu mu? Allah'a yemîn ederim ki onu mutlaka ben öldüreceğim, dedi ve örümceği tavandan indirdi. Kız örümceğe yönelerek ayağının baş parmağı ile ona basıp öldürdü. Örümceğin zehirinden bir parça sıçrayarak tırnağı ile eti arasına girdi ve ayağı kararak eceli bu yüzden oldu.

«îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse...» âyetindeki iyilik anlamına gelen kelimesini; bolluk, meyveler, ekinler ve çocuklardan ibaret rızık olarak tefsîr etmişlerdir. Bu tefsir İbn Abbâs, Ebu'1-Âli-ye ve Süddî'nin tefsirlerine uygundur. «Bu Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de bu senin yüzündendir, derler.» Âyet-i kerîmedeki kelimesi; kıtlık, kuraklık, meyve ve ekinlerde noksanlık, çocukların, hayvanların ve başka şeylerin ölümü olarak tefsîr edilmiştir. Ebu'l-Âliye ve Süddî bunlar arasındadır. Böyle kimseler kendilerine bir kötülük eriştiğinde; «bu senin yüzündendir» derler. Yani bütün bunlar senin yüzünden, sana ve senin dinine uymamız sebebiyledir, derler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de Firavn'ın kavminden haber vererek şöyle buyuruyor : «Onlara bir iyilik geldiğinde : Bu bizim içindir, dediler. Şayet kendilerine bir fenalık gelirse, Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi.» (A'râf, 131)
Başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ «İnsanlardan Allah'a bir harf üzere ibâdet edenler vardır.» (Hacc, 11) buyurur ki, zahiren islâm'a girmiş ve fakat gerçekte ondan hoşlanmayan münafıklar böyledir. Onlara bir kötülük geldiğinde bunu Hz. Peygambere uymuş olmalarına isnâd ederlerdi.
Bu âyetin tefsirinde Süddî şöyle diyor: Âyette geçen kelimesi; bolluk anlamındadır. Atlan, hayvanları ve koyunları yavrula-dığında, durumları güzel olduğunda ve kadınları erkek çocuklar doğurduğunda : «Bu Allah'tandır derler.» Onlara bir kötülük erişirse de —âyetteki kelimesi kuraklık ve mallarındaki zarar anla-mındadır.— Bunu Hz. Muhammed'in, uğursuzluğu sayarak : «Bu senin yüzündendir, derler.» Onlar derler ki: «Dinimizi terketmemiz ve Mu-hammed'e uymamız yüzünden bu belâ bize gelmiştir.» İşte bunun üzerine Allah TelHâ : «De ki: Hepsi Allah tarafındandır.» buyuruyor. Her şey, Allah'ın kaza ve kaderi iledir. O'nun kaza ve kaderi iyi ve günahkâr, mü'min ve kâfir hakkında geçerlidir.
«De ki: Hepsi Allah tarafındandır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan naklen Ali îbn Ebu Talha şöyle der : Burada iyilik ve kötülük kasdedil-mektedir. Hasan el-Basrî de böyle demiştir.
Şek ve şüpheden, anlayış ve ilmin noksanlığından, bilgisizlik ve zulmün çokluğundan neş'et eden böyle bir sözü söyleyenler hakkında Allah Teâlâ: «Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar.» buyuruyor.
«De ki: Hepsi Allah taraf ındandır.» âyeti hakkında rivayet edilen garîb bir hadîs şöyledir : Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr diyor ki: Bize Seken İbn Saîd'in... Amr îbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; o şöyle demiştir : Allah Rasûlünün yanında oturuyordum. Ebubekir ve Ömer iki grup ile geldiler, yüksek sesle konuşuyorlardı. Ebubekir Allah Rasûlünün yalanına, Ömer de onun yakınına oturdu. Allah Rasûlü : Sesleri niçin yükselmişti? diye sorduklarında, bir adam ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ebubekir de : Ey Allah'ın Rasûlü, iyilikler Allah'tan, kötülükler kendimizdendir, dedi. Allah Rasûlü: Sen ne dedin ey Ömer? diye sordular. Ömer de*: İyilikler ve kötülükler Allah Teâlâ'dandır, dedim diye cevâb verdi. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: Bu konuda ilk konuşan Cebrâîl ve Mikâîl'dir. Ey Ebubekir, Mikâîl senin dediğin gibi dedi. Ey Ömer Cebrâîl de senin söylediğin gibi söyledi Biz ihtilâfa düşüyoruz, gök ehli de ihtilâfa düşüyor. Gök ehli ihtilâfa düşerse, yer halkı da ihtilâfa düşer. Mikâîl ve Cebrâîl, İsrafil'in hakemliğine başvurdular da o aralarında iyilik ve kötülüklerin Allah'dan olduğuna hükmetti.

Sonra Allah Rasûlü Ebubekir ve Ömer'e dönerek: Aranızdaki hükmümü iyi belleyin, şayet Allah Teâlâ kendisine isyan edilmemesini isteseydi İblîs'i yaratmazdı, buyurdular. Şeyhülislâm Ta-kiyyuddîn Ebu el-Abbâs îbn Teymiyye bu hadîsin ma'rifet ehlinin ittifakıyla uydurma olduğunu söylemiştir.
Sonra Allah Teâlâ elçisine hitaben ve bir cevap olmak üzere bütün insanları kasdederek şöyle buyuruyor: «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. (Allah'ın fazlından, nimetinden, lutfundan ve rahmetinden-dir.) Sana gelen her fenalık ta kendindendir. (Senin tarafındandır, senin amelindendir.)» Başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Başınıza gelen bir musibet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» (Şûra, 30).
Süddî, Hasan el-Basrî, tbn Cüreyc ve İbn Zeyd «Sana gelen her fenalık da kendindendir.» âyetini; senin günâhındandır, şeklinde anlamışlardır. Katâde de «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir.» âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: Sana gelen her ceza, ey Ademoğlu senin günâhın yüzündendir. Devamla Katâde şöyle der: Bize anlatıldığına göre; Allah Rasûlü şöyle demiştir: Kişiye gelen diken batması, ayak sürçmesi ve damar çatlaması ancak bir günâh sebebiyledir. Allah'ın bağışladığı ise pek çoktur. Katâde'nin mürsel olarak rivayet ettiği bu hadîs-i şerif sahîh-i Buhârî'de muttasıl olarak rivayet edilir. Buhârî'de şöyle buyuruluyor : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; mü'min kişiye bir üzüntü, bir dert ve zahmet geldiğinde, hattâ bir diken battığında; Allah Teâlâ bunu onun hatâlarına bir keffâret kılar.
Ebu Salih de «Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir.» âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: Sana gelen her fenalık da kendi günâhın yüzündendir. Ve bunu senin aleyhine takdir eden de Benim. Bu görüşü İbn Cerîr rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr'm... Mutarrif îbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kaderden ne istiyorsunuz? NİSâ süresindeki «îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse bu Allah'tandır; bir kötülük erişirse bu da senin yüzündendir derler.» âyeti size yetmiyor mu? Yani gelen kötülük sendendir. Allah'a yemîn ederim ki; kadere havale olunmadılar, emredildiler ve ona gideceklerdir, Kaderiy-ye ve Cebriyye'ye red makamında olmak üzere bu; sağlam, kuvvetli bir sözdür ve izahı başka bir yerde gelecektir.
Allah Teâlâ : «Seni insanlara peygamber olarak gönderdik.» buyuruyor ki; sen (Ey Rasûlüm) onlara Allah'ın kanunlarım, sevip hoşnûd olduğunu ve hoşlanmadığı hususları tebliğ edip ulaştıracaksın. «Buna şâhid olarak Allah yeter.» Onun seni elçj olarak gönderdiğine Allah yeter. Seninle onlar arasında şâhid O'dur. Senin onlara tebliğ ettiğin, senin onlara ulaştırdığın hak karşısında küfür ve inatlarından sana verdikleri cevâbı en iyi bilen de O'dur.[7]

80 — Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüzçevirirse; Biz, seni onlara bekçi göndermedik.
81 — Sana; peki, derler. Yanından ayrıldıktan sonra da içlerinden bir grup sana söylediklerinin hilâfına geceleyin plân kurarlar. Allah gece tasarladıklarını yazıyor. Onlara aldırış etme. Allah'a güven. Vekîl olarak Allah yeter.

Allah Teâlâ; bu âyet-i kerîme'de kulu ve elçisi Muhammed'e itaat edenin Allah'a itaat etmiş olacağını; o'na isyan edenin de Allah'a isyan etmiş olacağını haber veriyor. Bunun yegâne sebebi, Hz. Peygamberin kendi arzusuyla konuşmaması, konuştuğunun da ancak kendisine vahyedilenden ibaret oluşudur. îbn Ebu Hatim der ki; Bize Ahmed İbn Sinan'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Bana itaat eden; Allah'a itaat etmiş, bana isyan eden de; Allah'a isyan etmiştir. Emîre (başkana) itaat eden, bana itaat etmiş; emîre isyan eden de bana isyan etmiştir. Bu hadîs A'meş'den rivayetle Buhârî ve Müslim'de zikredilmiştir.
Allah Teâlâ : «Kim de yüz çevirirse; Biz, seni onlara bekçi göndermedik.» buyuruyor ki; burada Allah Teâlâ elçisine, bundan dolayı sana bir vebal yoktur, sana düşen sadece tebliğ etmektir. Sana uyan mutlu olup kurtulur. Onun için meydana gelen ecrin bir misli aynı zamanda sanadır. Kim de senden yüz çevirirse, kaybetmiş ve hüsrana düşmüş olur. Onun durumundan sen sorumlu değilsin, demek istemiştir. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: Kim Allah'a ve elçisine isyan ederse o sadece kendine zarar vermiş olur.
«Sana peki derler...» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ, münafıkların Allah Rasûlüne itaat ve muvafakat izhâr ettiklerini haber veriyor. «Yanından ayrıldıktan sonra da içlerinden bir grup sana söylediklerinin hilâfına geceleyin plân kurarlar. Allah onların gece tasarladıklarını yazıyor.» Yani Allah Teâlâ bunları biliyor ve kullarının yaptıklarını bilen, kullarının yaptıklarını yazmakla görevli meleklerine emrettiği üzere bu yaptıklarını onların aleyhine yazıyor. Bu tehditteki mânâ şudur: Allah Teâlâ, onların kendi aralarında gizleyerek konuştuklarını, Allah Rasûlüne isyan ve muhalefete dâir geceleyin söz birliği ettiklerini iyi bilmektedir. Onlar; her ne kadar elçisine itaat ve muvafakat ızââr etseler de gizlice, geceleyin yaptıkları bu işten dolayı onları cezalandıracaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah'a da, peygambere de inandık ve itaat ettik, derler.» (Nûr, 47).
Allah Teâlâ : «Onlara aldırış etme,» buyuruyor ki; elçisine onlara müsamahalı davranmasını, onlara yumuşaklıkla muamele etmesini, onları cezalandırmamasını, durumlarını İnsanlara açıklamamasını ve aynı zamanda onlardan korkmamasını emrediyor. «Allah'a güven. Vekîl olarak Allah, yeter.» buyuruyor. Kendisine güvenen ve dayananlara dost ve yardımcı olarak Allah, yeter.[8]

82 — Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi, muhakkak ki içinde birbirini tutmayan bir çok şeyler bulurlardı.
83 — Kendilerine güven ve korkuya dâir bir haber geldiğinde; onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara götürselerdi; onlar, ondan ne gibi netice çıkaracaklarını bilirlerdi. Eğer üzerinizde Allah'ın nimet ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, muhakkak şeytâna uymuş gitmiştiniz.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de kullarına Kur'an'ı iyice düşünmelerini emrediyor. Ondan yüz çevirmekten, onun belagattı lafızlarını ve muhkem mânâlarını, uygun düşmeyecek şekilde yorumlamaktan da men'ediyor. Kur'an'da hiçbir ihtilâfın ve

zıtlığın bulunmadığını haber veriyor. Çünkü o, Hakîm ve Halım olan Allah tarafından indirilmiştir. Hak'dan indirilmiş bir gerçektir. Bunun için Allah Teâlâ : «Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?» buyurduktan sonra «Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi —münafık ve müşriklerin câhillerinin içlerinden söyledikleri gibi uydurma olsaydı— muhakkak ki, içinde birbirini tutmayan birçok şeyler (bir çok zıtlıklar ve ihtilâflar) bulurlardı.» buyuruyor. Yani bu Kur'an ihtilâftan salimdir. O, Allah katındandır. Nitekim Allah Teâlâ, «Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?» buyurduktan sonra «Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelseydi —münafık ve müşriklerin câhillerinin içlerinden söyledikleri gibi uydurma olsaydı— muhakkak ki, içinde birbirini tutma-yan birçok şeyler (bir çok zıtlıklar ve ihtilâflar) bulurlardı.» buyuruyor. Yani bu Kur'an ihtilâf tan-salimdir. O, Allah katındandır. Nitekim Allah Teâlâ, ilimde derinleşenlerden bahsettiği bir âyet-i kerîme'de onların: «Ona inandık, hepsi Rabbımiz katındandır.» dediklerini kaydeder. Yani onun muhkemi de, müteşâbihi de hak ve gerçektir. Bunun için onlar, müteşâbihleri muhkemlere döndürür de hidâyete ererler.
Kalblerinde eğrilik olanlar ise muhkemleri müteşâbihlere döndürüp sapıtırlar. Bunun için Allah Teâlâ ilimde derinleşenleri övüp, kalblerinde eğrilik olanları da zemmetmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Enes İbn İyâz'm... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden naklettiğine göre; dedesi şöyle demiştir: Ben ve kardeşim, bana kırmızı develerim olmasından daha sevimli gelen bir mecliste oturmuştuk. Ben ve kardeşim geldik ve bir de baktık ki kapılarından birinde Allah Rasûlü'nün ashabından bir grup var. Onların arasına girerek ayırmaktan hoşlanmadığımız için onlardan ayrı bir yere oturduk. Kur'an'dan bir âyeti zikrederek onun hakkında münâkaşaya başladılar ve sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah Rasûlü öfkeli bir şekilde çıktılar. (Mübarek) yüzleri kızarmıştı. Onların üzerine toprak atarak şöyle buyurdular: Ey kavim, yavaş olunuz. Sizden önceki ümmetler peygamberlerine muhalefet etmeleri ve kitâbların bir kısmım diğer bir kısmına vurmaları yüzünden helak oldular. Kur*an, bir kısmı diğer kısmını yalanlamak üzere inmemiştir. Bilakis bir kısmı diğer bir kısmını doğrular. Ondan bildiğinizle amel edin, bilmediğinizi de bir bilene götürün.
Yine İmam Ahmed bu hadîsi Ebu Muâviye kanalıyla... Amr İbn Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden kendi isnâdıyla şöyle rivayet eder: Bir gün insanlar kader hakkında konuşurlarken Allah Rasûlü (s.a.) çıktılar. Öfkeden yüzleri nar gibi kızarmıştı. Onlara şöyle buyurdular : Size ne oluyor da Allah'ın kitabının bir kısmını diğer bir kısmına vuruyorsunuz? Sizden Öncekiler işte bununla helak oldular.
Hadîsin bir benzerini İbn Mâce'de Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bir gün erkenden Allah Rasûlünün yanına gitmiştim. Biz otururken iki kişi bir âyet üzerinde ihtilâfa düştüler de sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Sizden önceki ümmetler ancak kitâb hakkındaki ihtilâfa düştükleri için helak oldular, buyurdu. Hadîsi Müslim ve Neseî de Hammâd İbn Zeyd kanalıyla rivayet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Kendilerine güven veya korkuya dâir bir haber geldiğinde onu yayarlar.» âyeti kerîme'sinde işler gerçekleşmeden onları haber vererek belki de sıhhatli olmadıkları halde yayanları hoş karşılamamaktadır. İmâm Müslim Sahîh'inin mukaddimesinde şöyle demektedir: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: Duyduğu her şeyi rivayet etmek, kişiye yalan olarak yeter. Hadîsi Ebu Dâvûd Sünen'inin «Kitab'ül-Edeb» bölümünde müsned olarak; Müslim ve Ebu Dâvûd da mürsel olarak rivayet etmişlerdir.
Buhârî ve Müslim'de Muğîre İbn Şu'be'den rivayete göre; Allah Ra-sûlü dedikoduyu yasaklamışlardır. Yani insanların söylediği sözler hakkında sağlamlığını öğrenmeden, düşünmeden ve açıklığa kavuşturulmadan çokça konuşan kimseyi bundan men'etmiştir. Ebu Davud'un Sü-nen'inde zikredildiğine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : (Doğrusu bilmeden) şöyle şöyle diyorlar, demek kişinin ne kötü bineğidir. Sahîh bir hadîste de şöyle buyurulur: Kim yalan olduğunu bile bile bir sözü naklederse, o da yalancılardan birisidir.
Burada Ömer tbn el-Hattâb'ın müttefekunaleyh olan hadîsini de zikredelim: Kendisine Allah Rasûlü'nün hanımlarını boşadığı haberi geldiğinde; hemen evinden ayrılıp mescide gelmiş ve orada insanların bu konuda konuştuklarını görmüş. Sabredemeyerek Allah Rasûlü'nün huzuruna girmek için izin istemiş ve efendimize sormuştu: Hanımlarını boşadm mı? Allah Rasûlü, hayır diye karşılık verince, Ömer Allahû Ekber demişti. Hadis uzun uzadıya zikredilmiştir. Müslim'deki rivayetinde ise şunlar vardır: (Ömer anlatıyor) Ben: Onları boşadın mı? diye sordum. Allah Rasûlü hayır buyurunca; ben mescidin kapısında durdum ve yüksek sesimle: Allah Rsûlü (s.a.) hanımlarını boşamadı, diye bağırdım ve «Kendilerine güven veya korkuya dâir bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara götürselerdi onlar, ondan ne gibi netice çıkaracaklarını bilirlerdi.» âyeti nazil oldu. Bu işi işte ben netîce olarak çıkarmıştım (.....................)
îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Pek azınız müstesna, muhakkak şeytâna uymuş gitmiştiniz.» âyetiyle îmân edenlerin kasde-dildiğini söylemiştir. Ma'mer kanalıyla Katâde'den rivayetle Abdürrez-zâk da bu âyette herkesin kasdedildiğini söylemiştir.[9]

84 — Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun, îmân edenleri de savaşa teşvik et. Umulur ki; Allah küfredenlerin şiddet ve baskısını önler. Allah'ın kahrı da, cezası da pek şiddetlidir.
85 — Kim iyi işte aracılık ederse, ondan kendisine bir pay ayrılır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, o kötülükten kendisine bir pay vardır. Allah her şeye hakkıyla kadir ve nazır'dır.
86 — Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyi-siyle selâm verin. Veya aynısıyla mukabele edin. Muhakkak ki Allah, her şeyin hesabını arayandır.
87 — Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. Geleceğinden şüphe olmayan kıyamet günü sizi mutlaka toplayacaktır. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de elçisi Hz. Muhammed'in bizzat savaşa katılmasını emtefflyoT. Kto w$M geri torum bunun IÎ2. Peygambere bir zararı yoktur. Bunun içindir ki «Sen ancak kendinden sorumlusun.» buyurmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu İshâk'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir : Berâ İbn Âzib'e sordum : Kişi yüz düşmanla karşılaşır ve savaşırsa Allah Teâlâ'nın «Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın» (Bakara, 195) âyetinde sözünü ettiğim kimselerin arasına girer mi? Berâ dedi ki: Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne; «Allah yolunda sava§. Sen ancak kendinden sorumlusun. îmân edenleri de savaşa teş-vîk et.» buyurmuştur. Hadîsi tmâm Ahmed de Süleyman îbn Dâvûd kanalıyla... Ebu îshâk'dan rivayet etmiştir. Bu hadîste Ebu İshâk şöyle demiştir: Berâ'ya sordum : Müşriklere hücum eden kişi, eli ile kendini tehlikeye atanlardan mıdır? O, hayır dedi. Çünkü Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ni göndermiş ve «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun.» buyurmuştur. Bu, ancak nafaka husûsundadır. Hadîsi İbn Merdûyeh de Ebu Bekr İbn Ayyaş ve Ali îbn Salih kanalıyla... Berâ'dan rivayet etmiştir. Daha sonra İbn Merdûyeh şöyle demiştir: Bize Süleyman İbn Ahmed'in... Berâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber'e «Allah yolunda sava§. Sen ancak kendinden sorumlusun. îmân edenleri de savaşa teşvik et.» âyeti nazil olunca; ashabına: Rabbım bana savaşı emretti, savaşınız, buyurdular. Bu hadîs garîbtir.
Allah Teâlâ'nın : «îmân edenleri de savaşa teşvik et.» buyruğu; peygamberine, îmân edenleri savaşa teşvik etme ve savaş esnasında onları cesaretlendirme emridir. Nitekim Allah Rasûlü, Bedir savaşında safları düzeltirken şöyle buyurmuşlardı; Genişliği göklerle yer kadar olan cennete kalkınız.
Bu konuda teşviki içeren bir çok hadîs vârid olmuştur. Bunlardan Buhârî'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır: Kim Allah'a ve elçisine îmân eder, namazı kılar, zekâtı verir ve ramazânı oruçlu geçirirse; ister Allah yolunda hicret etsin, isterse doğduğu yerde otursun; Allah'ın onu cennete koyması kendisi için bir haktır. Ey Allah'ın Rasûlü, bunu insanlara müjdelemiyelim mi? diye sordular. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Cennette yüz derece vardır ki; Allah Teâlâ bunları Allah yolunda savaşanlar için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yer arası mesafe vardır. Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz. Muhakkak ki o, cennetin ortası ve en yücesidir. Onun üstü Rahmanın arşıdır ki cennet ırmakları oradan kaynar. Aynı hadîs Muâz, Ebu Derdâ ve Ubâde'den de rivayet edilmiştir.
Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü : Ey
Ebu Saîd, kim Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i kabul edip hoşnûd olursa; cennet kendisine vâcib olur, buyurdular. Bundan çok hoşlanan Ebu Saîd; bunları bana tekrarlar mısın ey Allah'ın Rasûlü? dediğinde; Allah Rasûlü tekrarlayıp sonra şöyle buyurdular: Bir diğeri daha var ki Allah Teâlâ onunla kulu cennette yüz derece yükseltir. Her iki derece arasındaki mesafe gökle- yer arasındaki mesafe kadardır. Ebu Saîd el-Hudrî: O nedir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Allah Rasûlü : Allah yolunda cihâddır, buyurdular. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ «Umulur ki Allah küfredenlerin şiddet ve baskısını önler.» buyuruyor. Burada Allah Teâlâ; peygamberine şöyle sesleniyor: Ey Rasûlüm, senin onları

savaşa teşvik etmen, onların hikmetlerini düşmanlarla mücâdeleye, İslâm beldesini ve halkını müdâfaaya, mukavemete ve sabra yöneltir.
Allah Teâlâ : «Allah'ın kahrı da cezası da pek şiddetlidir.» buyuruyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyuruyor: «Eğer Allah di-leseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister.» (Muhammed, 4).
Allah Teâlâ : «Kim iyi işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay ayrılır.» buyuruyor. Kim yapılmasından dolayı hayır meydana gelecek bir işi yapmaya çalışırsa; bundan dolayı kendisine bir pay vardır. «Kim de kötü bir işte aracılık ederse, bu kötülükten kendisine bir pay vardır.» Çalışması ve niyyeti ile husule gelecek işten dolayı ona bir günâh vardır. Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : «Şefaat ediniz ki ecre nail olasınız. Allah Teâlâ peygamberinin dilinden dilediğine hükmeder.»
Mücâhid İbn Cebr bu âyetin insanlardan bir kısmının diğer bir kısmına şefaatleri hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
Allah Teâlâ: «Allah her şeye hakkıyla kadir ve nazırdır.» buyuruyor. Âyet-i kerîmedeki (£jl.) kelimesini İbn Abbâs, Atâ, Atiyye, Katâde ve Matar el-Varrâk; muhafaza edicidir, şeklinde anlarken; Mücâhid, şâhiddir, der. Ondan gelen diğer bir rivayette de hesaba katladır, şeklinde anlamıştır. Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve İbn Zeyd ise bu kelimeyi; güç yetiricidir, diye anlamıştır. Abdullah İbn Kesîr; en güzel şekliyle idare edicidir, diye anlamış; Dahhâk da; rızık vericidir, şeklinde tefsir etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Revâha'dan rivayetine göre; bir adam kendisine «Allah her şeye hakkıyla kadir ve nazırdır.» âyetini sormuştu. O, şöyle cevab verdi: Her insana ameli miktarmca rızık vericidir.
Allah Teâlâ : «Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynıyla mukabele edin.» buyuruyor. Size bir müslüman selâm verdiğinde; ona onun verdiği selâmdan daha üstünüyle mukabele edin veya onun verdiği selâmın misliyle mukabelede bulunun. Burada ziyâde mendûb, aynıyla mukabele ise farzdır.
İbn Cerîr der ki: Bize Mûsâ îbn Sehl'in... Selmân el-Fârisî'den naklettiğine göre; o şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygambere gelerek : Allah'ın selâmı senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü dedi. Allah Rasûlü : Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun, buyurdu. Sonra bir diğeri gelerek: Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun ey Allah'ın elçisi, dedi. Rasûlullah (s.a.) ona : Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun, buyurdular. Sonra bir diğeri gelerek : Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Allah Rasûlü de kendisine : Senin de üzerine olsun, buyu-runca adam, kendisine : Ey Allah'ın peygamberi, anam ve babam sana feda olsun. Sana falan falan kişiler gelerek selâm verdiler. Sen de onlara bana verdiğin cevaptan daha fazlasıyla cevap verdin, dedi. Allah Rasûlü: Sen bize bir şey bırakmadın ki. Allah Teâlâ: «Size bir selâm verildiği zaman ondan daha iyisiyle selâm verin, veya aynıyla mukabele edin.» buyuruyor. Biz de sana aynı ile mukabele ettik, buyurdular.
Bu hadîsin delâletine göre; «Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri sizin üzerinize olsun.» şeklinde selâm verildiğinde; buna verilecek cevab-da fazlalık yoktur. Şayet bundan daha fazlası konulmuş olsaydı, elbette Allah Rasûlü bunun üzerine ziyâdede bulunurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed îbn Kesîr'in... İmrân İbn Husayn'dan rivayetine göre; bir adam Hz. Peygambere gelerek : Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun, diye selâm verdi. Allah Rasûlü, selâmını aldı ve adam oturdu. Allah Rasûlü : «On» buyurdular. Sonra bir diğeri geldi ve : Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun, diye selâm verdi. Allah Rasûlü onun selâmını aldı ve o da oturdu. Hz. Peygamber: «Yirmi» buyurdular. Sonra bir diğeri gelerek; Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun, diye selâm verdi. Allah Rasûlü onun da selâmını aldı ve o kişi de oturdu. Allah Rasûlü «Otuz» buyurdular.
Hadîsi Ebu Dâvûd da Muhammed İbn Kesîr'den rivayet etmiştir. Aynı hadîsi aynı kanaldan Tirmizî, Neseî ve Bezzâr da tahrîc etmişler ve Tirmizî; Hasendir, bu yönden garîbtir, demiştir. Aynı konuda Ebu Saîd, Ali ve Sehl İbn Huneyf den de hadîs rivayet edilmiştir, demiştir.
Bezzâr : Bu hadîs Hz. Peygamberden değişik şekillerde rivayet edilmişse de isnadı en güzel olanı budur, demiştir. İbn Ebu Hatim de şöyle diyor : Bize Ali İbn Harb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o şöyle demiştir : Mecûsî bile olsa, Allah'ın yaratıklarından sana kim selâm verirse onun selâmına karşılık ver. Zîrâ Allah Teâlâ: «Ondan daha iyi-siyle selâm verin veya aynıyla mukabele edin.» buyurmuştur.
Katâde ise «Daha iyisiyle selâm vermenin» müslümanlara; «Aynıyla mukabelenin» de zimmet ehline âit olduğunu söylemiştir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Daha önce de hadîste geçtiği gibi maksad; kendisine verilen selâmdan daha güzeli ile mukabele etmektir. Müslüman; selâmda meşru kılman miktarın en üst seviyesine çıktığında; ona, verdiği selâmın aynı ile mukabelede bulunulur. Zimmet ehline gelince; onlara selâm ile başlanılmaz. (Müslümanlar onlara ilk selâm verenler ol-maz.) Ve onlara ziyâdede de bulunulmaz. Bilakis Buhârî ve Müslim de İbn Ömer'den rivayet edilen ve Allah Rasûlü'nün : Size Yahûdî selâm verdiğinde ancak, belâ, musibet senin üzerine olsun, diye selâm verir. Sen de; Senin de üzerine olsun, diye cevap ver, buyurduğu hadîs gereğince; onlara aynı ile mukabelede bulunulur.
Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır :
Yahûdî ve Hıristiyanlara ilk selam veren siz olmayınız. Onlara bir yolda rastladığınızda onları yolların en darına mecbur bırakınız.
Süfyân es-Sevrî, ...Hasen el-Basrî'nin : Selâm sünnet, selâma karşılık vermek ise farzdır, dediğini nakleder. Hasen el-Basri'nin bu sözü âlimlerce genelde kabul edilen görüştür ki selâma karşılık vermek vâ-cibtir. Kişi yapmadığı takdirde günahkâr olur. Zira Allah Teâlâ'rım : «Ondan daha iyisiyle selâm verin, veya aynı ile mukabele edin.» emrine karşı gelmiş olur. Nitekim bu konu onun rivayet ettiği bir hadîste de belirtilmiştir.
Allah Teâlâ'nın: «Allah ki ondan başka ilâh yoktur.» kavli, onun bütün yaratıkların ilâhı olmada tek ve yegane olduğunu bildirmekte ve yemin mânâsı taşımaktadır. Zîrâ Allah Teâlâ bundan sonra : «Geleceğinde şüphe olmayan kıyamet günü sizi mutlaka toplayacaktır.» buyurmaktadır. Buranın başındaki «Lâm harfi» yemine bir hazırlıktır. Dolayısıyla «Allah ki ondan başka ilâh yoktur.» kavli Allah Teâlâ'nın

ilkleri ve sonları bir yerde toplayacağını, her amel işleyeni ameli ile mükâfat-landırıp, cezalandıracağını haber vermekte ve yemini içermektedir.
Allah Teâlâ: «AUah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?» buyuruyor ki; sözünde, haberinde, müjdesinde ve tehdidinde ondan daha doğru hiç kimse yoktur, ondan başka ilâh ve onun dışında Rabb yoktur.[10]

88 — Size ne oluyor ki münafıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız? Allah onları yaptıklarından dolayı başa-şağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için, asla yol bulamazsın.
89 — Kendileri küfrettikleri gibi, sizin de küfretmenizi isterler. O halde onlar, Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer yüzçevirirlerse: bulduğunuz yerde onları yakalayıp öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.
90 — Ancak sizinle kendileri arasında bir anlaşma bulunan bir millete sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi milletleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnadır. Allah dileseydi; onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer sizden uzak durur, savaşmaz ve size barış teklif ederlerse, Allah onlara dokunmanıza izin vermez.
91 — Diğerlerinin de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmayı istediklerini göreceksiniz. Fitneciliğe çağırıldıklarında ona can atarlar. Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklif etmezler ve sizinle savaşmaktan geri durmazlarsa; onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün, işte onların aleyhlerine, size apaçık ferman verdik.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde mü'minlerin münafıklar hakkında ikiye bölünmelerini hoş karşılamıyor. Bu âyetin nüzul sebebinde ihtilâf edilmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Zeyd İbn Sâbit'den naklettiğine göre; Allah Rasûlü Uhud'da (savaşa) çıktı. Onunla beraber çıkanlardan bazıları geri döndüler. Bu geri dönenler hakkında Allah Rasûlünün ashabı ikiye ayrılmıştı. Bir grup onları öldürelim derken; diğer bir grup hayır diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Size ne oluyor ki münafıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız?» âyetini indirdi de Allah Rasûlü (s.a.) : O (Medîne) temizdir. Ve ateşin gümüşün kirini giderdiği gibi o da pislikleri giderir.» buyurdular. Bu hadîsi Bu-hârî ve Müslim, Şu'be'den rivayetle Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın Uhud vakasında zikrettiğine göre; o günde Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ordunun üçte biriyle geri dönmüştü. O, üçyüz kişi ile geri dönünce Hz. Peygamberin yanında yedi-yüz kişi kalmıştı.
İbn Abbâs'tan rivayet ile Avfî şöyle der : Bu âyet Mekke'de müslü-man olduklarını söyleyen ve müşriklere yardımcı olan bir kavim hakkında nazil olmuştur. Onlar ihtiyaçlarını gidermek üzere Mekke'den çıkmışlardı. (Kendi aralarında) : Eğer Muhammed'in ashabına rastlarsak; onlardan bize bir zarar gelmez, diyorlardı. Onların Mekke'den çıktıklarını mü'minler haber alınca içlerinden bir grup: Haydi binin korkakların üzerine gidip onları öldürün. Zîrâ onlar size karşı düşmanlarınıza yardımcı oluyorlar, demişti. İçlerinden bir grup da : «Sübhâ-nallah, sizin söylediğiniz gibi söyleyen bir kavmi mi öldüreceksiniz? Memleketlerini

terketmemeleri ve hicret etmemeleri sebebiyle kanlan ve malları helâl mi kılınacak? demiş ve ikiye bölünmüşlerdi. Allah Ra-sûlü onların yanında olup bu iki gruptan hiç birini menetmemişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Size ne oluyor ki münafıklar hakkında iki fırkaya ayrıldınız?» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Bu hadîse yakın bir hadîs-i şerîf Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, İkrime, Mücâhid, Dahhâk ve başkalarından da rivayet edilmiştir.
Sa'd İbn Muâz'ın oğlundan rivayetle Zeyd îbn Eşlem şöyle demiştir : Bu âyet-i kerîme îfk hadisesinde Allah Rasûlü minbere çıkıp Abdullah îbn tjTbeyy hakkında konuştuğu zaman, Evs ve Hazrecin onun hakkındaki söyleşileri üzerine nazil olmuştur. Bu hadîs garîbdir. Başka nüzul sebepleri de zikredilmiştir.
Allah Teâlâ : «Allah onları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir.» buyuruyor ki; Allah Teâlâ onları geri çevirmiş ve hatâya düşürmüştür. İbn Abbâs, âyetteki f M__Sji) kelimesini; onları düşürmüş, başaşağı etmiştir, şeklinde anlarken, Katâde; onları helak etmiştir, Süddî de; sapıklığa düşürmüştür, şeklinde anlamışlardır.
Allah Teâlâ : «Allah onları yaptıklarından dolayı başaşağı etmiştir.» buyuruyor ki; onların yaptıkları şey; isyan etmeleri, Allah Rasûlüne muhalefet etmeleri ve bâtıla uymalarıdır.
Allah Teâlâ : «Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için sen asla yol bulamazsın.» buyuruyor ki; onlar için hidâyete hiçbir yol yoktur ve onları kurtarıp hidâyete götürecek kimse de bulunamaz.
Allah Teâlâ: «Kendileri küfrettikleri gibi onlarla müsavi olasınız diye sizin de küfretmenizi isterler.» buyuruyor ki; siz ve onlar müsâvî olasınız diye, sizin için sapıklık dilerler ve isterler. Bu da ancak size olan düşmanlık ve kinlerinin şiddetinden dolayıdır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar, içlerinden dost edinmeyin. Eğer yüzçevirirlerse —İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî'ye göre; hicreti terkederlerse, Süddî'ye göre ise; küfürlerini açığa vururlarsa— bulduğunuz yerde yakalayıp, onları Öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.» buyuruyor ki; sizler onları dost edinmeyin ve bu durumda devam ettikleri sürece düşmanlarınıza karşı onlardan yardım beklemeyin.
Sonra Allah Teâlâ bunlardan bazılarını istisna ederek: «Ancak sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar... müstesnadır.» buyuruyor. Ancak sizinle, aralarında barış veya zimmet anlaşması bulunan bir kavme sığınanlar müstesnadır. Onların hükmünü; anlaşmalı olduğunuz kavmin hükmü gibi yapınız. Bu açıklama Süddî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr'e aittir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Sürâka İbn Mâlik el-Müd-lecî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü Bedr ve Uhud'-da gâlib gelip civarlarında bulunanlar, müslüman olduğunda; Sürâka şöyle dedi: Allah Rasûlü'nün kavmim Müdleç oğulları üzerine Hâlid İbn Velîd'i göndermek istediğini duydum. Ona (Allah Rasûlü'ne) giderek : Sana nimetini hatırlatırım, dedim. (Orada bulunanlar) sus, dediler. Allah Rasûlü de : Bırakın onu, ne istiyorsun? diye sordular. O (Sürâka) , şöyle dedi: Kavmim üzerine (asker) göndermek istediğini duydum. Ben, onlarla mütâreke yapmanızı istiyorum. Şayet senin kavmin müslüman olursa onlar da İslâm'a girerler. Eğer müslüman olmazlarsa, kavminin kalbi onlara karşı sert ve haşîn olmasın. Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İbn Velîd'in elini tutarak: Onunla git ve istediğini yap, buyurdular. Hâlid de onlarla Allah Rasûlüne karşı başkalarına

yardım etmemeleri, Kureyş müslüman olursa onlarla birlikte müslüman olmaları şartıyla barış yaptı. Allah Teâlâ da: «Kendileri küfrettikleri gibi onlarla müsavi olasınız diye sizin de küfretmenizi isterler... onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.» âyetini indirdi. Bu hadîsi, Ham-mâd İbn Seleme kanalıyla... rivayet eden İbn Merdûyeh; Allah Teâlâ : «Ancak sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir millete sığınanlar... müstesnadır.» âyetini indirdi ve onlara ulaşanlar onlarla birlikte ve onların anlaşmasına bağlı oluyordu, demektedir ki bu; sözün-akışına göre daha uygun bir açıklamadır.
Hudeybiye barışı hakkında Buhârî'nin Sahîh'inde şöyle denilir: Kureyş ile yapılan barış ve ahde girmek isteyenler oraya giriyor, Mu-hammed ve ashâbiyla yapılan barış ve ahde girmek isteyen ve sevenler de onların barış ve ahdine giriyordu.
İbn Abbâs'tan rivayete göre; bu âyet: «Haram olan aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti ile nes-hedilmiştir.
Allah Teali : «Bunalarak size başvuranlar müstesna.» buyuruyor ki; bunlar daha önce zikredilen ve kendileriyle harpten istisna edilenlerden başka bir gruptur. Bunlar, kalbleri (gönülleri) bunalmış olarak harbe gelenlerdir. Sizinle harp etmeyi gönülleri istememektedir. Sizinle beraber kavimlerine karşı harbetmek de onlar için kolay değildir. Ne sizin lehinizde ne de aleyhinizdedirler. «Allah dileseydi onları size musallat ederdi de, sizinle savaşırlardı.» Onlar; sizden uzak durur, savaşmaz ve size banş teklif ederlerse; Allah onlara dokunmanıza izin vermez.» Onlar bu halde oldukları sürece, sizin onlarla savaşmaya hakkınız yoktur. Nitekim Bedir günü Hâşim oğullarından bazıları müşriklerle birlikte gelmişler ve istemeye istemeye savaşta hazır bulunmuşlardı. Abb&ö da bunlar arasındaydı. İşte o gün Hz. Peygamber (s.a.) Abbâs'ın öldürülmesini yasaklamıştır.
Allah Teâlâ : «Diğerlerini de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmayı istediklerini göreceksiniz.» buyuruyor ki; bunlar da dış görünüşü itibariyle biraz önce geçenler gibidir. Ancak bunlann milletleri diğerlerininkinden başkadır. Zîrâ bunlar münafıklar olup, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabına müslüman olarak görünüyorlardı. Bununla kanlarını, mallarını ve zürriyyetlerini onların yanında emniyette kılmak istiyorlar. Maamafih onlar içlerinden, kâfirlerle birlikte çalışıyorlar. Onların yanında emniyette olmak için onların ibâdet ettiklerine tapıyorlardı. Bunlar, içlerinden onlarla birlikte idiler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Şeytânları ile başbaşa kalınca da : Biz, sizinle beraberiz... derler.» (Bakara, 14) buyurduğu gibi burada da: «Fitneciliğe çağırıldıklarında ona can atarlar.» buyurmaktadır. Süddî'nin söylediğine göre; buradaki fitne şirktir. İbn Cerîr'in Mücâhid'den naklettiğine göre; bu âyet-i kerîme Mekke ehlinden bir grup hakkında nazil olmuştur. Allah Rasûlüne gelmişler ve gösteriş için müslüman olarak Kureyş'e dönmüşler, tekrar putların önünde eğilmişlerdi. Bununla hem orada, hem burada emniyet içinde olmak istemişlerdi. Allah Teâlâ da şayet ayrılıp barış yapmazlarsa onlarla savaşı emretmişti. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklif etmezler ve sizinle savaştan geri durmazlarsa, onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onların aleyhlerine, size apaçık ferman verdik.» buyurmuştur.[11]

92 — Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'minT yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azâd etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şayet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tevbesi-nin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakim olandır.
93 — Kim de bir mü'mini kasten öldürürse onun ce-zâsi; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, la'net etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde bir mü'minin hiçbir şekilde mü'min kardeşini Öldürme hakkı olmadığını haber vermektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eden müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç. şeyden biri ile helâldir: Bir nefis mukabili olması, evli iken zina etmesi ve dinini terkederek (müslüman) cemâatten ayrılması. Bu üçten birisi vuku' bulduğunda dahi tebea'dan hiç kimsenin onu öldürmeye yine de hakkı yoktur. Bu hak, ancak imâmın (devlet
başkanının) ya da onun vekîlinindir. Bazıları derler ki: (ifû^. V\ ) kavli istisnamı münkatı'dır.
Bu âyetin nüzul sebebinde ihtilâf edilmiş olup Mücâhid ve birçokları şöyle diyorlar: Bu âyet Ebu Cehil'in ana bir kardeşi olan Ayyaş İbn Ebu Rabîa —ki anneleri Esma Bînt Muharribe'dir— hakkında nâzil olmuştur. Ayyaş; müslüman olduğundan dolayı kardeşi (Ebu Cehil) ile birlikte kendisine işkence eden bir adamı —ki bu da Hârîs İbn Ye-zîd el-Âmirî'dir.— öldürmüştü. Yaptığı işkencelerden dolayı Ayyaş ona kötü hisler beslemişti. Haris müslüman olmuş ve hicret etmişti. Ancak Ayyâş'ın bundan haberi yoktu. Mekke'nin fethi günü Ayyaş onu gördü-ğünde, onu hâlâ eski dini üzre sanarak hücum etmiş ve öldürmüştü. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de şöyle diyor: Bu âyet Ebu'd-Derdâ hakkında nazil olmuştur. O, bir adamı öldürmek için kılıcını kaldırmış ve kılıcı ona doğru indirirken altta kalan kişi İslâm kelimesini (müslüman olmak için gerekli olan kelimeleri) söylemişti. Buna rağmen Ebu'd-Derdâ o kişiyi öldürmüştü. Bu olay Hz. Peygamber (s.a) e anlatılınca; Ebu'd-Derdâ : O, bu kelimeleri sadece korunmak için söylemişti, demiş, Allah Rasûlü de kendisine : Kalbini mi yardın? buyurmuşlardı.
Allah Teâlâ : «Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi âzâd etmesi ve öldürenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir.» buyuruyor ki yanlışlıkla öldürme halinde bu ikisi vâcibtir. Bunlardan birisi yanlışlıkla bile olsa işlemiş olduğu büyük günâhı için keffâret vermesidir. Bunun şartı da mü'min bir köleyi âzâd etmektir. Burada kâfir bir köle azâd etmek yeterli görülmüyor. İbn Cerîr'in rivayetine göre; İbn Abbâs, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî ve Hasan el-Basrî: îmân şartı olduğundan dolayı küçük (çocuk) kölenin âzâd edilmesi

yetmez, demişlerdir. Yine Abdürrezzâk kanalıyla,.. Katâde'-den rivayete göre, çocuğun âzâd edilmesi bu konuda yeterli değildir.
İbn Cerîr'in tercih ettiği görüşe göre ise; âzâd edilecek kölenin müslüman ana babadan doğmuş olması yeterlidir. Değilse olmaz. Cum-hûr'un görüşüne göre ise; küçük veya büyük olsun, müslüman kölenin âzâd edilmesi keffâret olarak sahihtir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Abdul-lah'dan, onun da ansârdan birinden nakline göre; o, siyâhî bir câriye getirmiş ve şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü, benim bir mü'mini âzâd etme borcum var. Şayet bu cariyeyi mü'min sayarsanız, onu âzâd edeceğim. Allah Rasûlü cariyeye: Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet eder misin? diye sordular. Kadın; evet, dedi. Benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? diye sordular. Kadın; evet, dedi. Ölümden sonra dirilmeye inanır mısın? diye sordular. Kadın; yine evet, dedi. Allah Rasûlü de : Onu âzâd et, buyurdular. Bu hadîsin isnadı sahîh olup sahabenin isminin belirtilmemiş olması (sıhhatine) zarar vermez.
Mâlik'in Muvatta'ında, Şafiî ve İmâm Ahmed'in Müsned'lerinde, Müslim'in Sahîh'inde, Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Sünen'lerinde Hilâl İbn Ebu Meymûne kanalıyla... Muâviye îbn el-Hakem'den rivayet edildiğine göre; o, bu zenci cariyeyi getirdiğinde Allah Rasûlü (s.a.) cariyeye : Allah nerede? diye sormuş. O da : Gökte, diye cevâb vermiş. Ben kimim? sorusuna da câriye: Sen, Allah'ın elçisisin, diye cevâb vermiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Onu âzâd et, muhakkak ki o, mü'mindir, buyurmuşlardı.
Allah Teâlâ : «Öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir.» buyurur ki; katil ile öldürülenin ailesi arasındaki ikinci vâcib budur. Bu ödeme onların yakınlarım kaybetmelerine bir karşılıktır. Bu diyetin beşe bölünerek ödenmesi gerekir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen Sahiplerinin Haccâc İbn Ertât kanalıyla... îbn Mes'ûd'dan rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) yanlışlıkla (hatâ ile) öldürmenin diyeti olarak; yirmi (adet) iki yaşma girmiş dişi deve, yirmi (adet) İki yaşma girmiş erkek deve, üç yaşına girmiş yirmi tane deve, dört yaşım tamamlamış yirmi erkek deve ve dört yaşma girmiş yirmi dişi deve olarak hükmettiler.
Hadîsin lafzı Neseî'nindir. Tirmizî ise şöyle der: Hadîsi sadece bu yönden merfû' olarak biliyorum. Bu hadis Abdullah'dan mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Keza hadîs bir gruptan da rivayet edilmiştir.
Diyetin dörde bölünerek verilmesinin vâcib olduğu da söylenmiştir. Bu diyet katilin kendi malına değil, baba tarafından olan akrabaları üzerine vâcibtir. Şafiî, —Allah ona rahmet eylesin— şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) nün diyetin baba tarafından olan akrabalar üzerine olacağına hükmettiği konusunda bir muhalifin olduğunu bilmiyorum... İmâm Şafiî'nin işaret ettiği bu husus, birçok hadîste sabittir. Bunlar-dan birisi Buhârî ve Müslimde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir ki; bu hadîste Ebu Hüreyre şöyle diyor : Hüzeyl kabilesinden iki kadın dövüşmüş, biri diğerine bir taş atarak hem onu, hem de karnındaki (çocuğu) öldürmüştü. Bunlar, Allah Rasûlü'nün huzuruna gelerek hasım-laşmışlar ve Allah Rasûlü (kadının karnındaki) cenînin diyetinin bir köle veya câriye olmasına, kadının diyetinin ise baba tarafından akra-bâlarınca ödenmesine hükmetmişti.

Buna göre; yanlışlıkla ve kasden (genelde öldürmede kullanılmayan bir şeyle) öldürmenin hükmünün; diyetin vâcib olması konusunda, sırf yanlışlıkla Öldürmenin hükmü gibi olmasını gerektirir. Ancak bu durumda diyet, aradaki benzerlikten dolayı kasden öldürmenin diyetinde olduğu gibi üçe bölünerek verilir. Buhârı'nin Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : «Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İtin Velîd'i Hüzey-me oğullan üzerine göndermişti. Hâlid, onları Islanma çağırdığında; müslüman olduk, demeyi becerememişler ve sâbiî olduk, sâbiî olduk, demeye başlamışlardı. Hâlid de onları öldürmeye girişmişti. Bu olay, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştığında ellerini kaldırarak: Ey Allah'ım, Halid'in yaptıklanndan sana suçsuzluğumu iletirim, buyurmuş, Ali'yi göndererek ölülerin ve köpeklerinin yiyecek yediği kaplarına varıncaya kadar Hâlid'in telef ettiği mallarının fidyelerini verdirmişti. Bundan anlatıldığına göre devlet başkanının veya vekilinin yaptığı hatalar beyt'ül -mâl'den ödenir.
Allah Teâlâ : «öldürülenin ailesi bağışlamadıkça...» buyuruyor ki; diyetin Öldürülenin ailesine teslim edilmesi gerekir. Ancak onlar bağışlarlarsa diyet vâcib değildir.
Allah Teâlâ: «Öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir topluluk-tan ise; mü'min bir köle âzâd etmek gerekir.» buyurmuştur ki; öldürülen mü'min olmakla birlikte dostları (ailesi) ehl-i harb olan kâfirler-den ise onlara diyet verilmez. Sadece katilin, mü'min bir köle âzâd etmesi gerekir.
Allah Teâlâ : «Şayet sizin ile kendileri arasmda andlaşma bulunan bir topluluktan ise; ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir.» buyuruyor ki; şayet öldürülenin dostları (ailesi) zimmet ehli, ya da anlaşmalı bulunan bir halktan ise; öldürülenin diye* tini onların almaya hakkı vardır. Şayet öldürülen mü'min ise diyetin tâm olması gerekir. Âlimlerden bir gruba göre; kâfir de olsa hüküm aynıdır. Öldürülenin kâfir olması halinde müslümana ödenen diyetin yarısı, ya da üçte biri olması gerektiği söylenmiştir. Nitekim bu konu genişçe anlatılmıştır. Bu durumda katilin mü'min bir köle âzâd etmesi de vâcibtir.
Allah Teâlâ : «Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tev besinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir.» buyurur ki; iki ay arasında iftar edeceği (oruçsuz geçireceği) günler olmayacak ve her iki ayı da sonuna kadar oruçlu geçirecektir. Hastalık, hayız, ya da nifâs gibi bir özrü olmaksızın İftar edecek olursa yeniden başlar. Sefer durumunda ihtilâf edilmiş olup sefer halinde orucu kesip kesmeyeceği hakkında iki görüş bulunmaktadır.
Allah Teâlâ : «Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bu yanlışlıkla öldürenin tevbesidir. Âzâd edecek bir şey bulamadığında peş-peşe İki ay oruç tutar. Oruç tutmaya gücü yetmeyen kişi hakkında ihtilâf edilmiştir. Acaba bunun altmış yoksulu yedirmesi, zıhâr keffâre-tinde olduğu gibi vacip midir, değil midir? Bu konudaki iki görüşten birine göre, altmış yoksulu doyurmalıdır. Nitekim zıhâr keffâretinde bu, açık olarak konulmuş ve fakat burada açıkça zikredilmemiştir. Zîrâ makam; tehdîd ve korkutma makamıdır. Altmış yoksulu doyurma bir çeşit kolaylık ve ruhsat olduğu için burada zikredilmesi uygun düşmezdi. İkinci görüşe göre ise; yedirip içirmeye dönülmez. Zîrâ, şayet vâcib olsaydı, burada beyân edilmesi gerekirdi.

Allah Teâlâ : «Allah Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor ki; bunun tefsiri daha önce defalarca geçmiştir.
Allah Teâlâ yanlışlıkla öldürmenin hükmünü beyân ettikten sonra kasden Öldürmenin hükmünü beyâna başlayarak : «Kim de bir mü'-mini kasden Öldürürse...» buyuruyor ki; büyük günâhı işleyen için bu, şiddetli ve kuvvetli bir tehdîddir. Allah'ın kitabında bir çok âyette bu, Allah'a şirk koşma ile birlikte zikredilmiştir. Nitekim aşağıdaki ve bunlardan başka birçok âyette durum böyledir: «Onlar ki Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar.» (Fürkân, 68), «De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim; O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın.» (En'âm, 151).
öldürmenin haram kılındığına dâir hadîsler gerçekten çoktur. Bunlardan birisi Buhârî ve Müslim'de îbn Mes'ûd'dan rivayet edilen şu ha-dîs-i şeriftir: Allah RasûlÜ (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Kıyamet günü insanlar arasında verilecek hükümlerin ilki, kanlar hakkında olacaktır. Ebu Davud'un Amr İbn el-Velîd îbn Abde el-Mısrî kanalıyla Ubâde İbn Sâmit'ten rivayet ettiği bir hadîste de Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Haram olan bir kanı dökmedikçe mü'min; Allah'a itâata koşar ve sâlih durumdadır. Haram bir kanı döktüğünde ise yorulur, kalır. Diğer bir hadîste : Allah katında dünyanın yok olması, müslüman bir adamın öldürülmesinden daha hafiftir, bu-yuruluyor. Başka bir hadîste : Gökler ve yer ehli müslüman bir adamın öldürülmesinde birleşseler, Allah Teâlâ onların tümünü ateşe sokar, buyurulurken; diğer bir hadîste de : Bir müslümanın öldürülmesine yarım kelimeyle bile olsa yardım eden kişi, kıyamet günü iki gözü arasına «Allah'ın rahmetinden ümîdi kesik.» yazılmış olarak gelecektir, buyu-rulmuştur.
îbn Abbâs, —Allah ondan razı olsun— bir mü'min'i kasden öldürenin tevbesinin mümkün olmadığı görüşündeydi.
Buhârî der ki: Bize Âdem'in... İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Küfe halkı (îbn Abbâs'ın bu görüşte olup olmadığı konusunda) ihtilâf ettiler. Ben îbn Abbâs'a giderek kendisine bunu sordum. Şöyle dedi: Bu âyet, «Kim de mü'mini kasden öldürürse onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir» son nazil olan âyettir ve onu hiçbir şey neshetmemiştir.
Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak Üzere Şu'be'den rivayet etmişlerdir.
Ebu Dâvûd; hadîsi Ahmed tbn Hanbel'den rivayet etmiştir. Şöyle "ki: İbn Mehdî'nin... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o: «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyeti hakkında: Onu hiçbir şey neshetmedi. «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar.» (Fürkân, 68) âyeti hakkında da; şirk ehli hakkında nazil oldu, demiştir.
îbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: İbn Abbâs'a: «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyetini sordum. Kişi, İslâm'ı ve İslâm'ın hükümlerini bilir (kabul eder) sonra kasden bir mü'mini öldürürse; cezası cehennem

olup ona tevbe yoktur, dedi. Bunu Mücâhid'e söyledim. Pişman olan müstesnadır, dedi.
Yine İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Salim îbn Ebu Ca'd'-den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Gözleri kör olduktan sonra İbn Abbâs'ın yanındaydım. Ona bir adam gelerek şöyle seslendi: Ey Abdullah İbn Abbâs, bir mü'mini kasden öldüren kişi hakkında ne dersin? tbn Abbas : «Onun cezası içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, la'net etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.» diye ce-vâb verdi. Adam : Tevbe eder, sâlih ameller işler, sonra da hidâyete ererse ne dersin? deyince; İbn Abbâs şöyle dedi: Anası ağlasın, tevbe ve hidâyet ona nereden gelsin ki? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; Peygamberimiz (s.a.) den şöyle dediğini işittim : Bir mü'mini kasden öldürenin anası ağlasın, (öldürülen mü'min) kıyamet günü Rah-mân'm arş'ı önünde sağ veya sol eliyle kanlar akan boyun damarlarını; sol eliyle yani diğeriyle de katilini yakalamış olarak gelecek ve şöyle diyecek: Sorun şuna, beni niçin öldürmüş? Abdullah'ın nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; bu âyet nazil olmuş ve peygamberimiz (s.a.) ruhunu teslim edinceye kadar onu hiçbir âyet neshet-memiş, ondan sonra bir burhan da nazil olmamıştır.
İmam Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Salim İbn Ebu Ca'd'dan, onun da İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; bir adam îbn Abbâs'a gelerek: Bir adamı kasden öldüren kişi hakkında ne dersin? diye sormuştu. O: «Cezası içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir...» âyetini okuduktan sonra şöyle dedi: Bu âyet son nazil olan âyetler içinde nazil oldu ve Allah Rasûlü (s.a.) vefat edinceye kadar onu hiçbir âyet neshetmedi. Allah Rasûlü (s.a.) nden sonra ise vahiy inmemiştir. Adam: Eğer tevbe eder, îmân eder, sâlih ameller işler sonra hidâyete ererse ne dersin? diye sorduğunda; İbn Abbâs şöyle dedi: Tevbe ona nereden gelsin ki? Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işit-miştim : Bir adamı kasden öldürenin anası ağlasın. (Öldürülen kişi) kıyamet günü arş'm önünde sağ veya sol eliyle katilini; sağ veya sol eliyle boyun damarlarından kan akar olduğu halde başını tutmuş olarak gelecek ve şöyle diyecek: Ey Rabbım, sor kuluna beni niçin öldürmüş?...
İbn Ebu Hâtim'in naklettiğine göre; seleften Zeyd îbn Sabit, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Ubeyd îbn Umeyr, Hasan, Katâde ve Dahh&k îbn Müzâhim kasden adam öldürenin tevbesinin kabul olmayacağı görüşündedirler. Bu konuda bir çok hadîs-i şerîf vârid olmuş olup, bunlardan birisini Hafız Ebu Bekr tbn Merdûyeh tefsirinde şöyle zikreder: Bize Da'lec İbn Ahmed'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuşlardır: Öldürülen, kıyamet günü (bir eliyle) katiline yapışmış, diğer eliyle başını tutmuş olarak gelir de : Ey Rabbım, sor şuna, beni niçin öldürmüş? der. Katil: (Ey Rabbım) İzzet ve şeref Senin için olsun diye onu öldürdüm, der. Bunun üzerine Allah Teâlâ : O (İzzet ve şeref) Benimdir, buyurur. Bir diğer maktul, katiline yapışmış olarak gelir ve: Rabbım, sor şuna beni niçin öldürmüş? der. Katil: îzzet ve şeref falancanın olsun diye onu öldürdüm, diye cevâb verir. Allah Teâlâ : O (İzzet ve şeref) onun değildir, buyurur da günâhı ona yüklenir ve yetmiş güz (sene) cehenneme inmeye devanı eder.

Hadîsi Ebu Bekr îbn Merdûyeh, Neseî'den İbrâhîm İbn el-Mu'temir kanalıyla... Mu'temir îbn Süleyman'dan rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Safvân İbn isa'nın... Muâviye —Allah ondan razı olsun— den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Allah Ra-sûlü (s.a.) nün: Kâfir olarak ölen veya bir mü'mini kasden öldürenin dışında her bir günâhı Allah'ın bağışlaması umulur, buyurduklarını işittim. Hadîsi, Neseî de Muhammed İbn el-Müsennâ kanalıyla Safvân îbn îsâ'dan rivayet etmiştir.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah îbn Ca'fer'in... Ebu'd-Derdâ" dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Müşrik olarak ölen veya bir mü'mini kasden öldürenin dışında Allah Teâlâ'nın her günahı bağışlaması umulur. Hadîs bu kanaldan rivayetinde gerçekten garîb olup mahfuz olan rivayeti bundan bir önceki Muâviye rivayetidir. En doğrusunu Allah bilir.
Yine İbn Merdûyeh'in Bakiyye îbn Velîd kanalıyla... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur : Kim bir mü'mini kasden öldürürse; Allah Teâlâ'yı inkâr etmiş (Allah'a küfretmiş) olur. Bu hadîs de münker olup, isnadı hakkında çok şey söylenmiştir.
İmâm AhmeoVder ki: Bize Nadr'ın... Ukbe İbn Mâlik el-Leys'den rivayetine göre; o şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) bir seriyye (askerî birlik) gönderdi. Bunlar bir kavme saldırdılar. O kavimden bir adam kaçtı. Seriyye'den birisi; kılıcını çekmiş olarak onun peşine düştü. Kavmin içinden kaçan kişi; ben müslümanım, dediyse de onun söylediğine bakmayarak vurdu ve öldürdü. Haber Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca bu konuda ağır sözler söyledi ve bu da katile ulaştı. Allah Rasûlü (s.a,) hutbe okurken katil: Allah'a yemîn ederim ki söylediği sözleri sadece öldürülmekten kurtulmak için söylemişti, dedi, Allah Rasûlü hem ondan ve hem de onun tarafından olan insanlardan yüzünü çevirerek hutbesine devam buyurdu. Katil tekrar : Ey Allah'ın Rasûlü, söylediği sözleri sadece Öldürülmekten kurtulmak için söylemişti, dedi. Allah Rasûlü yine ondan ve onun tarafındaki insanlardan yüzünü çevirerek hutbesine devam buyurdu. Adam sabredemeyerek üçüncü defa : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemîn ederim ki o, bunları sadece Öldürülmekten kur-tulmak için söylemişti, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü yüzünde hoşnutsuzluk ifadesiyle ona dönerek üç defa : Muhakkak ki Allah Teâlâ bir mü'nıini öldürenden yüzçevirmiştir, buyurdu. Hadîsi Neseî de Süleyman İbn Muğîre'den rivayet etmiştir.
Halef ve selef âlimlerinin cumhurunun görüşü ise şöyledir : Katilin kendisi ile Rabbı arasındaki hususlarda tevbesi vardır, (makbuldür). Şayet tevbe eder, rücû' eder, boyun eğer ve sâlih ameller işlerse; Allah onun kötülüklerini iyiliklere çevirir. Öldürülenin karanlığım giderir de onu istediğinden hoşnutlukla vazgeçirir. Allah Teâlâ : «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar... Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin, işte onların Allah kötülüklerini iyiliklere çevirir.» (Furkân, 68 - 70) buyurur ki; bu, neshedilmesi ve müşriklere hamledilmesi caiz olmayan bir haberdir. Bu âyetin mti'minlere hamledilmesi ise zahirin tersine olup delile muhtaçtır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de : «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.» (Zümer, 53) buyurur ki; bu âyet küfür, şirk, şüphe, nifak, öldürme ve fısk, ya da bunların dışındaki bütün

günâhlar hakkında umûmîdir. Her kim neden dolayı tevbe etmiş olursa olsun Allah Teâlâ onun tevbesini kabul eder. Yine başka bir âyet-i kerîme'de de: «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisa, 48) buyuruluyor ki; bu âyet de şirkin dışında bütün günâhlar hakkında umûmî olup, bu sûrede bu âyetten Önce ve sonra ümîdi kuvvetlendirmek üzere zikredilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Buhârî ve Müslim'de zikredilen İsrâiloğullarma âit bir habere göre; birisi yüz kişiyi öldürmüş sonra bir âlime : Benim için tevbe var mı? diye sormuştu. O da : Seninle tevbe arasına kim girebilir? diye cevâb vererek ona, Allah'a ibâdet edilen bir memleketin yolunu göstermiş, o da oraya doğru yola çıkmıştı. Yolda öldüğü zaman kendisini rahmet melekleri almıştı. Müteaddid defalar zikrettiğimiz gibi şayet bu, İsrâiloğul-ları hakkında vuku' bulmuşsa evleviyyetle bu ümmet hakkında da tevbenin makbul olması gerekir. Zîrâ Allah Teâlâ onların üzerine konulmuş olan yükleri, mükellefiyetleri bizden kaldırmış ve peygamberimizi müsamahalı hanîf dini üzre göndermiştir. «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir.» âyet-i kerîmesine gelince; Ebu Hüreyre ve seleften bir grubun söylediğine göre eğer Allah Teâlâ cezâlandmrsa bu takdirdeki cezası budur. Bu açıklamayı îbn Merdûyeh, Muhammed İbn Cami el-Attâr kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den merfû' olarak rivayet etmiştir. Ancak bu, sıhhatli değildir. Bu ifâdenin mânâsı: «Şayet cezalandırılacak olursa cezası budur.» şeklinde olup, her günâh hakkındaki tehdîd bu kabildendir. Muvâzene ya da düşürme (ihbât) görüşlerine sâhib olanların söylediğine göre; bu cezanın kendilerine ulaşmasına işlemiş oldukları sâlih ameller engel olmuş olabilir. Tehdîd babında söylenecek sözlerin en güzeli de budur. Allah Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Katilin ateşe gireceği noktasından hareket edersek bu, —İbn Abbâs ve onun görüşünde olanların söylediğine göre— kendisi için tevbe olma-masındandır. Cumhûr'un kavline göre ise, kendisini bundan kurtaracak sâlih amelleri olmamasından dır. Ama orada ebedî kalması sözkonusu
değildir; âyetteki kelimesi, uzun süre kalma anlamındadır. Rasûlullah (s.a.) m birçok hadîsinde vârid olduğu üzere; kalbinde îmândan bir zerre miktarı olan kimse; mutlaka ateşten çıkacaktır. Muâ-viye'nin hadîsine gelince ki; burada: Kâfir olarak ölen veya bir mü'-mini kasden öldürenin dışında Allah'ın her günâhı bağışlaması umulur, denilmektedir. Buradaki kelimesi tereccî içindir. Her iki şekilde tereccî'nin nefyedilnıesi durumunda, bunlardan birinden vuku' nefyedilmiş olmaz ki, bu da zikrettiğimiz deliller ışığında kati yani Öldürmedir. Kâfir olarak ölen kimsenin ise, kesinlikle bağışlanmayacağına dâir açık nass vardır. Öldürülen kişinin kıyamet gününde katilden hakkını istemesine gelince bu; insanların hukukundan bir hak olup tevbe ile sakıt olmaz. Bu konuda öldürülen kişiyle malı çalınan, malı gasbedüen, iftira edilen ve diğer İnsan haklan arasında fark yoktur ve bunların tevbe ile düşmeyeceği, tevbenin sıhhatli olabilmesi İçin bu hakların kendilerine mutlaka ödenmesi gerektiği ve şayet ödenmesi mümkün olmaz ise kıyamet gününde İsteneceği konusunda icma* vardır. Ancak cezalandırmanın vuku' bulması bu hakların istenmemesini gerektirmez. Bu durumda katilin sâlih amelleri olabilir. Bunların bir kısmı öldürülene çevrilir ve sonra ona Allah'ın fazlından bir ecir (mükâfat) verilir ve o da cennete girer. Ya da Allah Teâlâ öldürülen kimseye

bu öldürülmüş olmasına karşılık olmak üzere cennet köşkleri, nimetleri, cennette derecesini yükseltme ve benzeri şeylerle fazlından dilediğini bağışlar. Allah Teâlâ en iyi bilendir.
Kasden öldürmenin dünyada ve âhirette ayrı ayrı hükümleri vardır. Dünyada; öldürülenin ailesinden katil üzerine tasallutu sözkonu-sudur. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Kim zulmedilerek öldürülür-se; gerçekten biz, onun velîsine bir hak tanımışızdır.» (îsrâ, 33) buyuruyor ki; öldürülenin ailesi şu üç konuda muhayyer bırakılmıştır: Ya öldürme, ya affetme, ya da kırk hâmile deve, otuz adet dört yaşını tamamlamış erkek deve, otuz adet dört yaşına girmiş dişi deve olmak üzere üçe bölünmüş halde ağır diyet alma. Nitekim bu konu, ahkâm kitaplarında anlatılmıştır.
İmamlar; köle âzâd etme keffâreti, ya da peşpeşe iki ay oruç tutma veya altmış yoksulu doyurma şeklinde bir keffâretin gerekip gerekmeyeceği konusunda aynen hatâ ile öldürmenin keffâretinde olduğu gibi iki görüşe sahiptirler. Şafiî ve ashabı ile âlimlerden bir grup keffâretin gerekeceğini söylemişlerdir. Zîrâ hatâ ile (yanlışlıkla) öldürmede kef-fâret gerekiyorsa; kasden öldürmede bu, evleviyyetle gereklidir ve bu konuyu yemîn-i gamûs'un keffâretine benzeterek bu konuda kasten terkedilen namazlar hakkında verilen hükümle görüşlerini kuvvetlendiriyorlar. Yanlışlıkla olduğunda ise, bu konuda zâten ittifak etmişlerdir.
İmâm Ahmed'in ashabı ve diğerleri ise şöyle demişlerdir: Kasden öldürme; keffâretlendirilmeyecek kadar büyüktür ve bunda keffâret yoktur. Yemîn-i gamûs da böyledir. Bu iki şekil ile kasden terkedilen namazlar arasını ayırmaya imkân yoktur. Onlar; kasden terkedilmiş bile olsa namazların kazasının vâcib olduğu görüşündedirler.
Kasden öldürmede keffâretin vâcib olduğu görüşünde olanlar, İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîs-i şerîf'e dayanmaktadırlar: Bize Ârim İbn Fadl'ın... Vasile İbn Eska'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Süleym oğullarından bir grup Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek : Bizim bir arkadaşımız ateşi (cehenneme girmeyi) gerektiren bir iş işledi, demişlerdi. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: Bir köle azâd etsin. Allah Teâlâ âzâd edilen kölenin her bir uzvu karşılığında onun bir uzvunu ateşten kurtarır.
İmâm Ahmed der ki: Bize İbrahim İbn İshâk'ın... Garîf ed-Dey-lemî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Vasile îbn Eska'a giderek; bize Allah Rasûlü (s.a.) nden duyduğun bir hadîs rivayet et, dedik. Şöyle konuştu: Bizden cehennemlik olmasını gerektiren bir iş yapmış olan Dir arkadaşımız hakkında Allah Rasûlü'ne gitmiştik. Bir köle âzâd ediniz. Allah Teâlâ o kölenin her bir uzvu mukabilinde onun bir uzvunu ateşten âzâd eder, buyurdular.
Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî de İbrahim İbn Ebu Able kanalıyla rivayet etmişlerdir. Ancak Ebu Davud'un Garîf ed-Deylemî'den rivâyetin-deki lafzına göre Garîf ed-Deylemî şöyle demiştir: Vasile îbn el-Eska'a vardık ve : Bize içinde fazlalık ve noksanlık olmayan bir hadîs rivayet et, dedik. Kızarak : Sizden biri evinde mushaf asılı dururken Kur'an okur da eksiltip, fazlalaştırır mı? dedi. Allah Rasûlünden işittiğin bir hadîs istemiştik, dedik. O da şöyle dedi: Öldürmek suretiyle kendisine ateşi vâcib kılmış olan bir arkadaşımız hakkında Allah Rasûlü (s.a.) ne gitmiştik. Şöyle buyurdular: Ondan (onun yerine) bir köle âzâd ediniz. Allah Teâlâ kölenin her bir uzvu mukabilinde onun bir uzvunu ateşten âzâd eder.[12]

İzahı

Kasıdlı ve hatalı öldürme konusu; İslâm Ceza hukukunun en önemli konularıdır. Öldürme ve kısas üzerinde hassasiyetle duran İslâm; beşerî hukuk sistemlerinin hiçbirinde rastlanmayan esâslar getirmiştir. Bu esâsları detaylı olarak etüd- etmiş olan Abdülkâdir Ûdeh kasıdlı ve hatalı öldürmenin ahkâmını şöyle açıklıyor ;

Kasıdlı Öldürme Suçunun Hükümleri

İslâm hukukunda kasıdlı öldürme suçunun hükümleri üçtür :
a) Öldürülen kişi canlı bir insan olmalıdır.
b) Öldürme suçlunun kendi fiilinin neticesi olmalıdır.
c) Suçlu öldürmeyi kasdetmelidir.
İslâm hukukunda kasıtlı öldürme suçlarının rüknü olarak kabul edilen bu esaslar, Mısır ceza kanunu ve diğer beşerî hukuk sistemlerinin esâs olarak aldıkları rükünlerin aynıdır.

1 — Öldürülen Canlı Bir İnsan Olmalıdır

Bir canlıya yönelmiş bulunan öldürme suçu tabîatı itibarıyla canlı varlıklara tecâvüz anlamını taşır. Bunun için İslâm hukukçuları buna cana saldırı adını vermişlerdir. Binâenaleyh suçun gerçekleşmesi için saldırıya uğrayan kişinin insan olması gerekir, ayrıca öldürme suçunun işlendiği anda hayatta bulunması îcâbeder. Meselâ canlı bir hayvanı öldürmek üzere ateşli silahım boşaltan birisi, kasıdlı öldürme suçundan sorumlu olmaz. Ancak bir hayvanı telef etme suçundan sorumlu olur. Keza ölü bir insanın öldüğünü bilmeden öldürmek kasdıyla karnını yaran veya başını vücûdundan koparan kimse onun katili olarak kabul edilmez. Çünkü ölüm fiili, onun eyleminin neticesinde ortaya çıkmamıştır. Ayrıca işlediği suç, canlının ölümünden sonra vuku' bulmuştu ki, canlının ölümünden sonra onu tekrar öldürmek imkânı mevcut değildir. Veya bir başka ta'bîrle işlediği fiil mümkün olmadığından dolayı bir kişi kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulamaz. Ancak bir ölüye saygı göstermediği ve mahremiyetini çiğnediği için cezalandırılır.
İslâm hukukunda ittifakla kabul edilmektedir ki, ölüm fiili muhakkak ölüme sebeb olan bir fiil olsa, ancak hayatta kalabilmesi ve hayatını sürdürebilme imkânı da mevcut olsa meselâ karnını yarsa veya bağır- • sağını deşse ve ikinci kişi de boynunu koparsa bu vak'ada katil ikincisidir. Çünkü hayatı ortadan kaldıran veya hayat hükmünde olan durumu yokeden kişi ikincisidir. İslâm Hukukçuları bu hâdiseye delil olarak Hz. Ömer (r.a.) in bir vak'asını naklederler. Şöyle ki, Hz. Ömer (r.a.) yaralanınca yanına doktor girer ve ona süt içirir. Yavaş yavaş katılaş- maya başlar. Doktor onun ölmek üzere olduğunu anlar ve halka vasiyet et, der. Hz. Ömer de vasiyet eder ve hilâfetin şûra ehline kalması gerektiğini belirtir. Bunun üzerine ashâb-ı güzîn onun vasiyyetini icmâ' ile kabul ederler. Şu halde yaralanan kişinin hayatta kalma ihtimâli bulunduğu müddetçe onu ikincisi öldürmüş sayılır ve katil odur. Tıpkı iyileşmesi mümkün olmayan bir hastayı öldürmek gibi.

Fakat birinci suçlunun fiili, tecâvüze konu olan kişiyi hayat hükmünde olan durumdan çıkarmışsa, meselâ bağırsaklarını koparmış ve tamamen dağıtmışsa ikinci şahıs ta gelip onu kesmişse bu noktada İslâm hukukçuları ihtilâf etmişlerdir. Bir grup, katilin birinci kişi olduğunu kabul etmektedir. Zîrâ birinci şahıs, maktulü öldürecek bir hale getirmiştir. Binâenaleyh onun durumu artık mutlak mânâda ölünün durumu gibidir. Ancak bu duruma düşen kişinin konuşmaktan âciz. idrâkini yitirmiş seçme yeteneğini kaybetmiş olmasını şart koşmaktadırlar. Eğer muntazam bir sözle konuşmuşsa onun bu konuşmasını istemek gibi.
Diğer bir grup ise, katilin ikinci şahıs olduğunu kabul etmektedirler. Çünkü cam çıkmak üzere olan kişi, hayatta olmasa bile hayatta hükmündedir. Ruhunu teslîm etmediği sürece başkasına vâris olabilir. Vasiyet edecek kişi, ondan önce ölecek olursa ona vasiyet etmesi caizdir. Keza konuşabilecek güçte olur da müslüman olduğunu izhâr ederse, müslümanlığ'ı kabul edilir ve müslüman olan vârislerinin mirasına hak kazanır. Şu halde o, ya canlıdır ya ölüdür. Bunun dışında bir başka değerlendirme sözkonusu olamaz. Ruhunu teslîm etmediğine göre ölü olduğu söylenemez.. Öyleyse ne kadar yaralanmış olursa olsun, o kişi canlıdır. Binâenaleyh ona herhangi bir şey yapan kişi, yaptığı fiiliyle ölümünü çabuklaştırmıştır. Ve o kişi, kasıtlı katildir.
Anne karnındaki cenîn; hiçbir şekilde canlı insan olarak kabul edilemez, îslâm hukukunda cenîn için «bir bakımdan canlı bir bakımdan cansız» ta'bîri kullanılır. Binâenaleyh cenîni öldüren kişi, kasıdlı katil olarak kabul edilemez. Sadece özel bir türden kati suçunu işlemiş olarak değerlendirilir ve ona husûsî bir ceza verilir. Bu konudan ilerde söze-deceğiz. Mısır ceza kanunu da bu hususta İslâm hukukuna uymaktadır. Çünkü ceza kanununa göre ana karnındaki bir cenîni öldürme için ka-rarlaştırılmış bulunan ceza uygulanmaz. Bunun yerine 260. maddede ve hâmile kadınların hamlini iskât başlıklı 2. ve 3. bentteki cezalar uygulanır.
Tecâvüze uğrayanın (suça konu olanın) cinsiyetinin, dininin, renginin, yaşının, türünün, zayıflığının veya sağlıklı olmasının kasıdlı olarak öldürülmüş kabul edilmesi için hiçbir te's'îri yoktur. Binâenaleyh maktulün yabancı veya suçlunun bağlı bulunduğu devletin vatandaşı olması arasında fark yoktur. Keza katilin dinine veya bir başka dine mensûb olması, mütedeyyin olup olmaması, siyah veya beyaz olması, Arap veya Arap olmayan bir kavimden olması, küçük veya büyük olması, erkek veya dişi olması, güçlü veya zayıf olması, hasta veya sağlam olması arasında hiçbir fark yoktur. Keza maktul hasta ise, hastalığının basit veya öldürücü olması şifâyâb olmasının mümkün olup olmaması gibi hususların hiçbir önemi yoktur. Binâenaleyh herhangi bir insanı —nasıl olursa olsun— öldüren kişi kasıdlı katil olarak kabul edilir. İsterse katil maktulü dayanılmaz acılarından kurtarmak için öldürmüş olan bir doktor olsun. Neticede bir insanı öldüren kişi, kasıdlı katildir. Maktulün cüssesinin mevcut olması, kat] suçunun işlenmiş olarak kabul edilmesi için şart değildir. Kati vak'asmın gerçekleştiğine dâir deliller bulunduğu sürece dâvanın açılabilmesi için maktulün vücûdunun ortada bulunması şartı yoktur.
Bu anlattığımız hususlarda İslâm hukukuyla Mısır ceza hukuku arasında bir ayrılık mevcut değildir. Mısır ceza kanunu, bu birinci rüknün mevcudiyeti için saydıklarımızın dışında bir şart araştırmaz. Ancak İslâm hukuku, bu sayılanların

dışında maktulün ma'sûm olmasını yani kanının heder sayılmamış bulunmasını şart koşar.
İslâm hukukuna göre ma'sûmiyetin esâsı müslümanlık ve emândır. Emân sözünün muhtevası içerisine cizye, sözleşme, barış andlaşması gibi akidlerin hepsi girer. Buna göre müslüman, zimmî ve müslüman-larla sözleşmiş bulunan kimseler, barış andlaşması yapmış olanlar, İslâm devletinin topraklarına emân ahdiyle girmiş bulunanlar, —isterse İslâm devletine savaş açmış bulunan bir devletin vatandaşı olsun emân ahdine hâiz bulunduğu sürece— ma'sûm sayılır. Bir devletin topraklan içerisine girme izninin verilmesi, izin sona erinceye kadar emân ahdi sayılır. İşte bu saydıklarımızın tümü İslâm hukukuna göre ma'sûmdur. Yani malları ve kanlan mübâh değildir. Herhangi bir kişi kasıdlı olarak bunları Öldürecek olursa, katili kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulur. İmâm Mâlik'in, Şafiî'nin ve Ahmed îbn Hanbel'in görüşü budur.
İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre ma'sûmiyetin esâsı İslâmiyet değildir. Ona göre kişi; bulunduğu yerine ma'sûmiyeti, İslâm'ın dokunulmazlığı ve emân ahdiyle ma'sûrndu*. Binâenaleyh İslâm diyânnda yaşayan kişiler dâr'ül-İslâm'da bulunudklan sürece ma'sûmdurlar. Kaynağını Müslümanlann kuvvet ve topluluğundan alan İslâm'ın dokunulmazlığına hâiz bulunanlar ma'sûmdurlar. Dâr'ül-Harb ahâlisi ise ma'-sûm değildir. Çünkü onlar, İslâm devletine karşı muhârib durumundadırlar. Eğer dâr'ül-Harb'te bir müslüman varsa onun müslüman olması; müslüman kuvvetler içerisine dâhil olmamış bulunduğu için, ma'sûmiy-yet kazandırmaz.
Ebu Hanîfe'nin görüşü ile diğer imamların görüşü arasındaki fark şuradan gelmektedir: Ebu Hanîfe'ye göre; dâr'ül-Harb'teki bir müslü-manın öldürülmesi cezaî müeyyide konusu olamaz. Çünkü o, ma'sûm değildir. Diğer imamlara göre ise cezalandırılır. Çünkü o, müslüman olmakla ma'sûmiyet kazanmıştır. Kanı ve cam haram'dır. Ve dâr'ül-îslâm dışında yaşamasının hiçbir Önemi yoktur.
Ma'sûmiyetin esâsı İslâm ve emân olduğuna göre bu hükmün dayandığı esâs ortadan kalkınca ma'sûmiyet de ortadan kalkar. Binâenaleyh müslüman irtidâd etmekle, müste'men veya muâhid emânının sona ermesiyle veya ahdini bozmakla kanları heder sayılır. İslâm devleti ile muharebe halinde bulunan devletin vatandaşları için asla ma'sûmiyet sözkonusu değildir. İslâm devletiyle muhârib durumda olan devletin vatandaşlarına İslâm hukuku ıstılahında harbî adı verilir. Harbinin aslında kanı hederdir. Ancak emân dileyip kendisine emân verilmesiyle muvakkat olarak —emân süresince— kanı ma'sûm olur. Ayrıca muhârib olan devletin vatandaşı; bağlı bulunduğu devlet İslâm devletiyle sözleşme yapıp muvakkat olarak harb haletini ortadan kaldırınca veya zimmet akdi yapıp İslâm devletinin zimmeti altına girinci harbînin kanı ma'sûm sayılır. Şu halde ma'sûmiyet barış akdine veya zimmet sözleşmesine bağlıdır.
Emânın son bulması ve irtidâdla ma'sûmiyetin ortadan kalkması evli kişinin zinası, yol kesmek ve kasıdlı öldürmek gibi bazı suçların işlenmesiyle ma'sûmiyet ortadan kalkar. Bunlar sayıca bellidirler. Ebu Hanîfe'ye göre isyan suçunu işlemekle de ma'sûmiyet zail olur. İsyan; devletin düzenine ve kanunlarına karşı çıkıp, düzeni yürüten ve kanunu tatbik edenlere baş kaldırmaktır. İslâm hukukunda âsîlere,

bâğîler adı verilir. Bu suçların her birisi üzerinde dururken, bu nokta üzerinde birer birer tafsilâtlı bilgi vereceğiz.
Kişinin ma'sûmiyeti ortadan kalkınca kanı heder sayılan kişileri öldürenlere, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan dolayı ceza verilebilir. Yoksa katil olarak ceza verilemez. Dört mezhebte de kuvvetli olan görüş budur.
Harbî: İslâm devletiyle savaş halinde bulunan bir devlete mensûb olan kişidir, tcmâ-i Ümmet'le harbînin kanı heder sayılır. Binâenaleyh onu öldüren, kasıdlı katil olarak kabul edilemez. Sadece kendisini âmme kuvvetlerinin yerine koyarak onların yapması gereken bir fiili yaptığı için ceza verilebilir.
Harbî, savaş alanında veya savaş alanı dışında nefs-i müdâfaa durumunda Öldürülürse hiçbir şekilde ceza vârid olmaz. İslâm hukukunun bu hükmü, beşeri hukukun hükümleriyle tamamen uyuşmaktadır. Eğer harbî savaşta müslüman topraklarda yakalanır veya esîr edilirde yakalanan yahut esîr eden kişi veya bunların dışında bir başka şahıs tarafından öldürülürse, İslâm hukuku hükümlerince katleden kişi katil olarak kabul edilip muaheze olunmaz. Çünkü aslında harbînin kanı mü-bâhtır. Mübâh olması da harbî oluşundadır. Dolayısıyla onun yakalanması veya esîr edilmesi kendisine ma'sûmiyet kazandırmaz ve harbî sıfatını değiştirmez. Yakalandıktan veya esîr edildikten sonra da kanı mübâh olarak kalır. Binâenaleyh böyle bir kişiyi öldüren kimse, kanı mübâh olan birisini öldürmüştür ve kanı mübâh olan birisinin öldürülmesinden dolayı da mes'ûliyet terettüb etmez. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi katil olarak değil, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmiş olarak cezalandırılabilir. İslâm hukukunun bu hükmü, beşerî hukukun hükmüne muhaliftir. Çünkü beşerî hukuk, her zaman kati fiilini kasıdlı öldürme olarak kabul eder ve böyle değerlendirerek cezalandırır. Ancak pratikte vukûbulan, bu teorik şekilden farklıdır. Pratikte mahkemeler, suçlunun ve suça konu olan kişinin şartlarını değerlendirir ve suçluyu imkân nisbetinde hafîf bir cezaya çarptırırlar. Şu halde beşerî hukukun teorik olarak benimsediği fikir değil ama pratikte benimsediği tatbikat İslâm hukukuyla bir noktada uyuşmaktadır. Sadece aradaki ih-tilâf suça verilen hukukî şekil konusundadır. Beşerî hukuk, bu tür suçlan kati olarak kabul eder. Beşerî hukuk hâkimlere, suçlunun ve suçun durumunu nazar-ı i'tibâra alarak cezayı hafifletme hakkı verir. Bunun gibi İslâm hukuku da devlet yöneticilerine bu tür kati fiillerine ta'zîr cezası verme veya vermeme yetkisi tanımıştır. Çünkü âmme kuvvetlerinin vazifesine tecâvüz, ta'zîri gerektiren suçlardandır. Binâenaleyh devlet yöneticileri bu tür suçlan isterlerse hafîf, isterlerse ağır cezalarla cezalandırabilirler.
Dinini değiştiren müslüman, mürted olur. Binâenaleyh gayr-i müs-lim dinini değiştirirse mürted sayılmaz, İslâm hukukuna göre mürtedin kam hederdir. Binâenaleyh mürtedi bir kişi öldürürse kasıdlı öldürme suçundan sorumlu tutulamaz. İster tevbeye davet etmezden önce öldürmüş olsun, ister davet ettikten sonra. Çünkü mürted; mürted olduğu müddetçe ona yapılan hareketler heder olarak kabul edilir.
Aslında mürtedi öldürme yetkisi, âmme kuvvetlerine aittir. Eğer âmme kuvvetlerinin izni olmadan herhangi bir kişi, onu öldürürse yanlış hareket etmiş olur ve âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmiş olur. Bunun için de kendisine ta'zîr cezası verilir. Ancak kati fiilinden dolayı cezâlandırılamaz. Dört mezheb

fukahâsımn görüşü budur. Sadece Mâliki mezhebinde muhalif bir görüş vardır. Buna göre mürted, irtidâd etmekle ma'sûmiyetini kaybetmektedir. Ancak Mâliki mezhebinde bu görüşe mensûb olanlar, mürtedi öldürene ta'zîr cezası verilmesini ve kan sahihlerine de devlet hazînesinden diyet ödenmesini gerekli görürler Onlann delili şudur : Mürted öldürülmeden önce tevbeye davet olunur. İrtidâd ettikten sonra kâfir sayılacağından onu öldüren kişi, öldürül^ mesi yasak olan bir kâfiri öldürmüş olarak kabul edilir. Binâenaleyh ona devlet hazînesinden diyet Ödenmesi îcâb eder. Zîrâ mürtedin malına vâris olan devlet hazinesidir. Onun için diyeti ödemesi gereken de devletin hazînesi olmalıdır. Bu görüşü benimseyenler, mürtedin irtidâd etmekle ma'sûmiyetinin yıkıldığım ancak kâfir olmakla ma'sûmiyet kes-bettiğini kabul etmektedirler ki bu, açıkça tenakuzdur. Çünkü onlara hemen şunlar söylenecektir: Mürted müslüman olduğu sürece ma'sû-miyet sahibidir. Kâfir olunca ma'sûmiyet zail olur ve kâfir kişinin ma'-sûmiyeti yoktur. Kâfire ma'sûmiyet kazandıran husus, onun emân veya zimmet ahdiyle İslâm devletiyle sözleşme yapmış olmasıdır. Mürted ise, bunların hiçbirisinin içerisine dâhil olmaz. Binâenaleyh kâfir olduktan sonra ma'sûm saymak imkânı yoktur. Beşerî hukuk, bu noktadan İslâm hukukundan ayrılır. Çünkü beşerî hukuk, din değiştirmeyi cezalandırmaz. îslâm hukukuyla beşerî hukuk arasındaki bu ayrılığın esâsı; her iki sistemin dayandığı temellere racîdir. Beşerî hukuk, din dışı esâslara dayanır. Binâenaleyh o, kendi mantığı gereği olarak din değiştirmeyi cezalandırmaz. İslâm hukuku ise, İslâm dinin esâslarına dayanır ve tabiatı îcâbı, üzerine dayandığı dini değiştiren kişiyi cezalandırması îcâbeder. Mısır ceza kanunu-da; alındığı beşerî hukuk sistemlerinin izlediği yolu izlemiş ve mürtede hiçbir ceza vaz'etmemiştir. Ceza kanununda bir hükmün bulunmaması irtidâdın mübâh olması ve cezâlandırılamayacağı anlamına gelmez. Çünkü irtidâd, İslâm hukuku hükümlerince ölüm cezasıyla cezalandırılması gereken bir suçtur. İslâm hukuku, müslüman olan halk arasında hâlen carîdir. Birinci cildimizde beyân ettiğimiz gibi beşerî hukuk tarafından neshedilmesi veya lağvedilmesi imkânı yoktur. Binâenaleyh şu anda Mısır'da mürted birisini öldüren kişi, katil olarak değerlendirilemez. Çünkü o, şeriatın mübâh karşıladığı bir fiili işlemiş ve kendisine tanıdığı bir hakkı kullanmış olmaktadır.
Herhangi bir şahıs, Allah tarafından ölüm cezası verilmiş bulunan had suçlarından birisini işlerse kanı heder sayılır. Bu suçu işlediği andan itibaren ma'sûmiyeti ortadan kalkar. Çünkü suç mahalli, Allah'ın koyduğu hudûdtan bir haddir. Had ise, aslında suçun işlendiği anda tatbîki gereken bir cezadır. Te*hîr veya umursamazlık kabul etmez. Ayrıca cezanın durdurulması ve affı ihtimâli mevcut değildir. Had cezasını gerektiren bir suçu işlemiş bulunan kişinin ma'sûmiyeti; hakkında hüküm verildiği günden itibaren değil, suçu işlediği günden itibaren kalkar. Çünkü ma'sûmiyetin ortadan kalkmasının esâsı, suç işlemektir. Yoksa ceza hükmünün verilmesi değildir. Binâenaleyh evli bir zânînln cezası, recm yani taşla öldürülmedir. Eğer bir kişi bu suçu işlerse, o suçu işlediği andan itibaren kam heder sayılan kişiler safına girer. Binâenaleyh bir diğer kişi gelir onu Öldürürse, öldürülmesi mübâh olan bir şahsı öldürmüş sayılır ve zînâ ettiğini kesin delillerle isbât imkânı bulunduğu müddetçe onu öldürene kati cezası verilemez. Ama zina ettiği isbât edilemezse, bu takdirde onu öldüren kişi katil olarak kabul edilir ve ka-

sıdlı öldürme suçu için takarrür etmiş bulunan cezaya çarptırılır. Şayet zina ettiği sabit olursa öldüren kişi tümüyle cezadan kurtulamaz. Çünkü o, bu takdirde âmme kuvvetlerinin yapması gereken bir fiili kendi üstüne almış ve başkasının vazifesine tecâvüz etmiş sayılır, âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmekten cezalandırılabilir. Evli kimsenin zinası gibi, ölüm veya hem Ölüm hem de asılma cezası verilen yol kesicilik suçunu işleyenlerin durumu da aynıdır. Böyle bir suçu işleyen kişi suçu işlediği andan İtibaren ma'sûmiyetini yitirir ve kanı heder sayılır. Binâenaleyh onu öldüren kişi, öldürme suçundan değil âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan cezalandırılır.
Had suçlarından; evli olup zina eden, dinden dönen ve yol kesen kişiye Allah tarafından takdîr olunan bir ceza olarak, ölüm cezası verilir.. Bunların dışındaki suçlara ise ölüm cezası verilmez.
Kısas cezası olarak ölüm, Allah'ın koyduğu bir haddir. Ancak bu haddin tatbik yetkisi ferdlere bırakılmıştır. Onun tatbik hakkı Allah'a veya topluma âit değil ferdlere aittir. Bunun için biz; zina, irtidâd ve yol kesme gibi cezasının tatbik hakkı Allah'a veya topluma bırakılmış bulunan suçlarla, ferdlere bırakılmış olan kısas suçu arasında ayırım yaptık.
Kısası gerektiren öldürme suçunu işlemiş olan kişinin ma'sûmiyeti zail olur ve suçu işlediği andan itibaren kam heder sayılır. Ancak buradaki heder, nisbî bir hederdir. Katilin kanı sadece maktulün sahible-rine aittir. Diğerlerine göre ma'sûmiyeti bakîdir. Binâenaleyh kan sa-hiblerinden birisi onu öldürürse, kasıdlı kati suçundan cezâlandınlanıaz. Çünkü kan sahibleri îslâm hukukuna göre katilden kısas hakkım bizzat alabilirler. Tabiî katil fiili düşmanlıkla ve zulümle işlenmişse. Çünkü bu hususta yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
«Kim de zulmedilerek öldürülürse, Biz onun velîsi için bir yetki kıl-mışızdır.» Ama o kişiyi kan sahibi olmayan birisi öldürürse, öldüren kasıdlı öldürme suçundan olur. Çünkü birinci katil yani kısas uygulanacak kişi, ikinci katil için kanı ma'sûm olan bir kişidir. Ancak kan sahibleri için ma'sûmiyeti yoktur. Bu hususta birinci cildde «hakların kullanılması ve vazifenin îfâsı» konusundan sözederken etraflıca ma'-lûmât vermiştik.
Meşru' yollara başvurmadan düzeni değiştirmek veya ihtilâle davet etmek, bu konuda kuvvet kullanmak isyandır. îsyâna davet edenlere îslâm hukukunda (bâğîler) âsîler adı verilir. Ayrıca kâim olan düzeni destekleyen gruba da ehl-I Adi adı verilir. Âsîlerin durumu, ihtilâf konusudur. Mâlik, Şafiî ve Ahmed Ibn Hanbel âsîlerin ehl-i adi ile savaş halinde olmaları veya ehl-i adl'e saldırmaları veya ehli adl'in malına tecâvüz etmeleri hali dışında ma'sûm olduklarını kabul etmektedirler. Ebu Hanîfe ise, asîlerin hiçbir şekilde ma'sûm olmadıklarını dolayısıyla kanlarının heder sayılacağını ve isyan etmekle ma'sûmiyetlerinin ortadan kalkacağını kabul etmektedir. Bu görüş uyarınca âsîyi öldüren kişi, kasıdlı öldürme cezasıyla cezalandırılmaz. Sadece âmme kuvvetlerinin görevini üstlenmek suçundan sorumlu tutulur. Harp halinde ise, îslâm hukukçularının ittifakıyla öldüren kişi suçlu sayılmaz. İmam Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise, âsîyi savaş veya nefs-i müdâfaa hali dışında öldüren kişi, kasıdlı katil olarak kabul edilir ve cezalan-dırılır.

Hakkında kati cezası verilen herhangi bir suça ek olarak bir başka suç işlememekle cezası had veya kısas değilse ma'sûmiyet zail olur. Çünkü had ve kısas suçlarının dışında suçu ve cezayı affetme hakkı devlet yöneticilerine verilmiştir. Binâenaleyh onları anında öldürmek gereği yoktur. Şu halde kesin olarak ölüm cezası verilemeyen suçlar, ma'sûmiyeti ortadan kaldırmaz ve hakkında ölüm cezası verilse bile suçlunun kam heder sayılmaz. Çünkü devlet yöneticisinin son anda cezayı affetmesi mümkündür.
Bu noktada beşerî hukukla îslâm hukuku muvafıktır. Beşerî hukuk; hakkında i'dâm hükmü verilse bile suçluyu ma'sûm kabul eder. Sadece beşerî hukukla îslâm hukuku birbirinden bu hükmün bütün suçlara ta'mîm edilmesi konusunda ayrılır. Ayrılığın esâsı şuna dayanmaktadır. İslâm hukukuna göre had ve kısas suçlan; af kabul etmeyen ve cezanın te'hîrine müsâade etmeyen suçlar olarak kabul edilir. Bu ise, hakkında kati cezası verilmiş bulunan suçlan işleyen kişilerin, suçu işledikleri andan itibaren kanlannın heder sayılmasını gerektirir. Çünkü onları, o anda cezalandırmak vâcib ve kesindir. Beşerî hukuk ise, bütün suçlarda affı kabul eder. Binâenaleyh cezanın anında verilmesi gereği kalmaz. Aynı durum îslâm hukukunda haddi ve kısası gerektiren suç-lann dışında kalan fiiller için de variddir. Beşerî hukuk mantığı, hakkında i'dâm hükmü çıktıktan sonra bile suçluyu ma'sûm saymayı gerektirir. Çünkü suçlunun her zaman affı mümkündür.
Suçlunun ma'sûmiyet ânının bilinmesinin büyük önemi vardır. Çünkü suçlunun mes'ûliyetinin ta'yîni tecâvüze uğrayanın halinin bilinmesine bağlıdır. Eğer tecâvüze uğrayan kişi kanı ma's'ûm olan birisi ise, suçlu, onun katlinden sorumludur. Eğer ma'sûm değil de kanı heder sayılan birisiyse sorumluluğu yoktur. Ma'sûmiyet vaktinin ta'yîni konusunda ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe ma'sûmiyet vaktinin, fiilin işlendiği vakit olduğunu kabul eder. Suça konu olan kişi, suçu işlendiği anda ma'sûm ise suçlu fiilinden sorumludur, aksi takdirde sorumlu değildir. Meselâ bir kişi, müslüman olan birisini öldürmek kasdıyla yaralasa yaralı bilâhere irtidâd eder ve ölürse yaralayan kişi öldürme suçundan sorumlu tutulmaz. Sadece ma'sûm bir kişiyi yaralama suçundan sorumlu olur. Ebu Hanîfe'nin delili şudur: Suçlunun fiiliyle değil kati fiilinin meydana gelmesiyle katiden sorumlu olması gerekmektedir. Suçlunun fiilinin kati olarak kabul edilmesi ancak maktulün Ölmesiyle mümkün olabilir. Maktulün hayatını kaybetmesi ma'sûm olmadığı bir anda vukûbulmuştur. Bir nâenaleyh o anda öldürmek, kanı heder olan birisini öldürmek demektir.
îmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed ise ma'sûmiyet anının hem fiilin işlendiği hem de Ölümün vukûbulduğu an olması gerektiği görüşündedir. Onlara göre fiilin katil ve maktul ile alakası vardır. Çünkü katilin fiilinin te'sîri maktulün hayatını kaybetmesiyle belirmektedir. Binâenaleyh ma'sûmiyetin her iki vakitte toplanmış olduğunu kabul etmek gerekir. Aslında Ebu Hanîfe'nin delilini kabul edecek olursak onunla diğer iki imâmın görüşü arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü Ebu Hanîfe delilinde ölüm vaktine dayanmakta ve suçlunun mes'ûli-yetini reddetmektedir. Çünkü suçlunun fiilinin ölüm haline dönüştüğü yani tecâvüze uğrayanın öldüğü vakitte maktul ma'sûm değildir. Bu görüşüyle Ebu Hanîfe, fiilin ve ölümün vaktini birlikte nazar-ı itibâre almaktadır ki, Ebu Yûsuf ve

Muhammed'in dediği de bundan farklı değildir. îmâm Züfer ise ma'sûmiyet vaktinin ölüm vakti olduğunu kabul eder.
İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile Ebu Yûsuf ve Muhammed (kurşun veya ok) atmadaki ma'sûmiyet vaktinin ta'yîninde farklı görüşlere sahihtirler. Ebu Hanîfe'ye göre ma'sûmiyet vakti, isabet vakti değil atma vaktidir. Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre ise ma'sûmiyet vakti, atma vakti değil isabet vaktidir. Ebu Hanîfe'nin delili şudur: Suçlunun sorumluluğu işlediği fiile terettüb eder. Onun fiili atmaktır. Atmanın ötesindeki neticeler onun kudreti tahtinde değildir. Eğer tecâvüze uğrayan kişi, atma anında ma'sûm ise suçlu katil olur. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in delili ise şudur : Asıl itibâr edilecek vakit, tecâvüze uğrayanın helak olduğu vakittir ki, atılan şeyin İsabet anıdır.
Eğer telef olma fiili ma'sûm bir mahalde vukûbulmuşsa suçlu cezayı haketmiştir. Eğer telef olma anında suça konu olan mahal ma'sûm değilse ceza yoktur. Buna göre bir kişi bir başkasına kurşun sıksa, kurşun sıkılan kişi kurşunun sıkılmasından sonra ve isabet almazdan önce irtidâd etse Ebu Hanîfe'ye göre sorumludur. Çünkü kurşunun sıkıldığı anda maktul ma'sûmdur. İmâm Yûsuf ve Muhammed'e göre sorumlu değildir. Çünkü kurşunun isabet ettiği anda ma'sûm değildir. Şafiî, Haribelî ve Mâlikîler ise ma'sûmiyet vaktinin, fiilin ve ölümün vukûbulduğu vakitler olduğu görüşündedirler. Ancak her üç mezhebin fakîhleri de atma anındaki, ma'sûmiyet vaktinin ta'yîni konusunda ihtilaflıdırlar. Bazıları atma anını ma'sûmiyet vakti olarak kabul ederken, diğer bir kısmı da vurma anım ma'sûmiyet vakti olarak kabul etmektedirler.
Şafiî mezhebi fakîhleri tecâvüze uğrayanın ma'sûm veya heder olması halinin değişmesini şöyle bir kaideye bağlayarak açıklamışlardır :
Başlangıçta tazmin edilemeyen her yaralama, neticede halin değişmesiyle tazmin olunur duruma gelemez. Her iki halde de tazmin olunur durumda bulunan yaralama, neticedeki tazmin olunan duruma göre değerlendirilir. Buna göre bir kişi harbî veya mürted olan birisini yaralasa harbî veya mürted bilâhere müslüman olur ve müs-lüman olduktan sonra o yaralamadan dolayı Ölürse yaralayana mesuliyet yoktur. Çünkü yaralama, tazmîn olunmayan bir anda vakûbul-nıuştur. Yani heder olarak kabul edilmiştir. Heder olarak kabul edilene vukûbulan fiilden dolayı ceza yoktur. Eğer bir müslüman, müslüman iken yaralanır, yaralandıktan sonra irtidâd eder ve bu yaradan ölürse; suçlu, ancak yaralamadan sorumludur. Ölümü ise hederdir. Çünkü fiil, irtidâddan sonra ölüm haline inkılâb etmiştir. Mürtedin öldürülmesi ise cezayı gerektirmez. Eğer irtidâd ettikten sonra kişi; bu durumda öldürmüş olsaydı yine öldürmekten sorumlu olmazdı. Bazı fa-kîhlere göre yaralanan ölümden sorumlu olmadığına göre yaralamadan da sorumlu olmaması gerekir.

2 — Öldürücü Fiil, Suçludan Sâdır Olmalıdır.

Suçun ikinci rüknünün tahakkuk edebilmesi için kati olayının suçlunun fiilinin neticesinde meydana gelmesi ve fiilin öldürücü olması şarttır. Eğer kati olayı suçluya nisıbet edilmesi mümkün olmayan bir fiilin neticesi ise, yahut ta suçlunun fiili öldürücü bir fiil değilse suçluyu katil olarak kabul etmek mümkün olmaz..

Bir fiilin kati olarak kabul edilebilmesi için muayyen bir nev'i bulunması şart. değildir. Fiil vurma olabilir. Yaralama olabilir, kesme olabilir, yakma olabilir, boğma olabilir, zehirleme olabilir ve daha buna benzer fiiller olabilir. Öldürücü fiil suçludan bir defa da, uzun veya kısa süreler içerisinde tedâvî ederek zuhur etmiş olabilir.
Örf gereğince her âletin kullanıldığı bir yer vardır. Öldürücü fiillerde her fiilin meydana gelmesini sağlayan bir âlet veya vâsıta bulunur. Öldürücü fiilin bu âlet ve vâsıta olmaksızın sudûru mümkün değildir. Öldürücü vâsıta ve âletler kuvvet ve zaaf bakımından olduğu gibi kullanılışı, vücûda etkisi ve vücûdun onunla etkilenmesi bakımından da farklı şekillerde olabilir. Bunun için İslâm hukukçularının ekseriyeti öldürücü vâsıta ve aletlerin değişikliğine ve te'sîrlerine göre farklılık arzetmesinden dolayı hüküm ve şartlarını da farklı şekillerde sıralamışlardır. Şimdi bu hususta İslâm hukukçuları arasındaki değişik görüşleri açıklamaya çalışalım.
İmâm Mâlik, öldürücü fiilde veya öldürme âletinde özel şartlar aramaz. Ona göre : İnsanın tokat, tekme, silah, taş, sopa veya diğer şeylerle kasıdlı olarak vurduğu darbe sonucunda meydana gelen ölüm darbeye uğrayan kişi öldüğü takdirde kasıdlı ölüm sayılır. İnsan bazı şeyleri yapmayı kasdeder ama öldürme kasdi gütmez. Meselâ iki kişi güreşir, biri diğerini yıkar veya iki kişi taş atar yahutta eğlence kasdıyla birisi diğerinin ayağına çelme takar, o da düşer ve ölür. İşte bu gibi hallerin hepsi de hatalı öldürmedir. Buna öldürme denemez. Çünkü suçlu fiili kasdetmektedir ama öldürmek için değil oyun maksadı ile. Şayet öldürmek kasdıyla yapar, kızgınlıkla karşısındakine yaklaşır ve öldürürse, yahut ayağına çelme takar düşürür ve adam öldürürse hatalı öldürme değil kasıdlı öldürme olur.
Mâliki mezhebinin meşhur kitabı El-Müdevvene'nin ifâdesi böyle. Buradan anlaşılıyor ki, öldürücü fiil veya vâsıtada Mâlikîlere göre özel şartlar tekme veya tokat genellikle öldürücü nitelikte değildir. Tekmeyi veya toka ti yiyen kişi öldüğü takdirde umumiyetle kasıdlı öldürme olarak değerlendirilmez. Sopayla, veya çelme takarak yahut güreşerek veya taş atarak ölüm halleri de böyledir. Bütün bu hallerde ölümün, kasıdlı ölüm olarak kabul edilebilmesi için suçlunun fiilini öldürme kasdıyla olmasa bile düşmanlık kasdıyla işlemiş olması şarttır. Aksi takdirde kasıdlı ölüm olarak değerlendirilemez.
Bazı Maliki fakîhler buna rağmen kasıdlı öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler: Nev'i ne olursa olsun genellikle öldürücü olan bir âletle veya sıkma ve boğma gibi öldürücü yollarla nefsin telef edilmesidir. Bu ta'rîften anlaşılıyor ki, bazı Mâliki fakîhleri öldürücü âletin umumiyetle öldürücü nitelikte olmasını gerekli görmektedirler.
Diğer bir kısım Mâlikî fakîhler ise, öldürme âleti ister genellikle öldürücü olan —kılıç gibi— bir âlet olsun veya öldürücü olmayan —sopa gibi— bir âlet olsun ölüm kaaıdli olarak vukûbulduğu takdirde fiili kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Kasıdlı öldürme fiilini değerlendirirken şart koştukları şey; fiilin sadece uslandırma veya oyun ve eğlence tadıyla vukûbulmuş olmamasıdır. Bu görüş; îmâm Mâlik'in katli kasıdlı ve hatalı olmak üzere ikiye ayırıp, bunun dışında bir ayırım kabul etmeyen görüşüyle tamamen uyuşmaktadır. İmâm Mâlik'e göre, (öldürücü) fiil ya kasıdlıdır veya hatalıdır. Bunun dışında üçüncü bir şık yoktur.

Genellikle öldürücü olmayan bir âletle —sopa gibi— meydana gelen Öldürme fiilini, suçlunun öldürme kasdı ve fiili ortada iken hatalı öldürme olarak değerlendirmek imkânı bulunamaz.
îmâm Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel, kati olayının genellikle öldürücü bir vâsıta ile vukûbulmasıni şart koşarlar. Onlara göre isterse Öldürücü olan âlet sopa ve taş gibi ezici yanlan bulunmasın, öldürücü olarak kabul edilen bir âletle vukûbulan ölüm kasıdlı öldürmedir. Eğer öldürücü âlet, genellikle ölüme sebeb olmayacak bir âletse; bu takdirde kati, kasıdlı öldürme değil kasda benzer öldürmedir. Onlara göre kati aletleri üç türlüdür:
a) Tabiatı itibarıyla hep öldürücü olan kati aletleri... Kılıç, bıçak, ok, zehirli iğne, tabanca, tüfek, çöp ve demir sopa gibi...
b) Tabiatı itibâriyla çoğu kerre Öldürücü olan amma hep Öldürücü olarak kabul edilmeyen aletler: Kırbaç, küçük sopa gibi...
c) Tabiatı itibarıyla çok az kerre öldürücü olan âletler: Tekme, tokat ve zehirleyici olmayan iğne gibi...
Tabiatı itibarıyla çoğu kere veya ender olarak öldürücü olan bir âlet, bazı hallerde büyük bir ihtimâlle ölüme sebeto olabilir.
Tecâvüze uğrayanın hastalıklı olması, küçüklüğü veya öldürücü bir noktasına isabet ettirmek gibi... Bir âletin çoğunlukla öldürücü olup olmadığını bilmek için diğer şartları nazar-ı i'tibâra almadan sadece âletin kendisine bakmamız yetmez. Bilakis hem öldürücü âleti nazar-ı i'tibâra almalı hem de fiilin işleniş şeklini ve şartlarını, öldürülenin halini ve fiilin öldürülenin bedenindeki yerini ve te'sîrini araştırmamız îcâbeder.
Bu unsurlardan birisini veya tümünü hesaba katınca âlet genel-lilke öldürücü nitelikte ise, fiil kasıdlı öldürmedir. Bu unsurlardan bir kısmını veya tümünü nazar-ı i'tibâra almakla beraber âlet, öldürücü âlet değilse fiil kasda benzer öldürmedir. Meselâ kırbaçla, küçük sopayla vurmalar genellikle öldürücü olmaz. Pek çok kerre öldürür ise de umumiyetle öldürücü nitelikte değildir. Ama şiddetli sıcaklıkta veya şiddetli soğuklukta sopa veya kırbaçla dövmek, küçük çocukları, yaşlıları hastalan ve güçsüzleri gerek küçük sopa ile gerekse kırbaçla dövmek, öldürücü bir noktaya vurmak, umumiyetle öldürücü neticeler doğurur. Öldürücü bir yere vurmamakla beraljer vurulur vurulmaz Ölüme sebeb olan veya ölümle neticelenecek acı ve elemlere neden olan ve izler bırakan vurmalar da böyledir. Öldürme vâsıtası ender olarak öldürücü nitelikteyse —zehirli olmayan iğne gibi—ve öldürücü noktaların dışında aşın derecede şırınga edilmişse veya boğaz, mesane ve diğer hassas noktalar gibi öldürücü yerlere vu-rulmuşsa, yahut iğnenin vurulması o anda ölüme sebeb olmuşsa, bu gibi hallerde de öldürücü olmayan vâsıta, öldürücü olarak kabul edilir. Anında ölüm hali ihtilaflıdır. Bazıları bunu kasıdlı Öldürme olarak kabul ederken, bazıları kasda benzer öldürme olarak kabul etmektedirler. Zîrâ, farazi olarak âlet öldürücü bir noktaya isabet etmediği sürece umumiyetle öldürücü olarak kabul edilmez. Fiilin şartlan, şekJİ veya ölenin durumu, fiili umumiyetle öldürücü olarak kabul edilmez. Fiilin şartlan şekli veya ölenin durumu, fiili umumiyetle öldürücü niteliğe sokmak için yeterli sebebler değildir. Keza ölümle neticelenen yara ve bereler bırakmak, acı ve elemler vermek de aynı şekildedir.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel'in öldürücü âlette koştuklan şartlardan daha çok şartlar koşar. îmâm A'zam da Şafiî ve Ahmed tbn Hanbel gibi öldürücü âletin çoğunlukla öldürücü nitelikte olmasını, onlardan ayrı olarak Öldürücü âletin ölüm için hazırlanmasını şart koşar. Ona göre birinci şart, ikinciyi geçersiz hale getiremez. İmâm A'zam'a göre ister demirden, ister bakırdan, ister tahtadan, ister bunlann dışında kılıç bıçak, ok, ibre ve benzeri âletler olsun, ister bu âletlerin gördüğü yaralama vurma ve ezme işini gören ateş, cam parçası, mızrak ve benzeri türlerden olsun, insan vücudunda iz bırakan yaralayıcı veya delici her alet öldürücüdür. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'den nakledilen bir diğer rivayete göre; yaralayıcı veya delici olmasa da demirden sopa, terazi mili, baltanın arka kısmındaki kurşun, bakır ve benzeri madenlerden olan aletler de öldürme için ha-zırlanmış âlet ta'rîfi içine girer.
Bir rivayete göre öldürücü âletin, ister yaralasın ister yaralamasın, demirden veya demir hükmünde olan madenlerden olması gerekir. Bir önceki rivayete göre ise, ister demirden olsun, ister demirden başka şeylerden olsun yaralayıcı veya delici olması gerektir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'den kuvvetle rivayet edilen görüş budur. Öldürücü âlet umumiyetle öldürücü nitelikte bulunur ve öldürme için hazırlanmış olursa —kılıç veya talsanca gibi— fiil İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre kasıdlı öldürmedir. Eğer âlet genellikle öldürücü olmakla beraber yaralayıcı veya delici değilse, o zaman fiil kasda benzer öldürmedir. Şayet alet kırıcı ve incitici bir aletse —'büyük taş ve odun gibi— yine fiil kasda benzer öldürmedir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre; vuranın niyeti öldürme olsa bile aşağıda sayacağımız öldürme şekilleri, kasıdlı öldürme olarak kabul edilmez. Sadece kasda benzer öldürme olarak kabul edilebilir:
a) Suçlu, küçük bir sopa veya taşla yahut tekme ile genellikle öldürücü olmayacak şekilde öldürmeyi kasdeder de darbeleri ardarda devam etmezse, vukûbulan ölüm kasda benzer öldürmedir. Çünkü burada öldürücü âlet değildir. Ayrıca öldürme için de hazırlanmamıştır, îmâm Mâlik'e göre ise bu tür öldürme kasıdlı öldürmedir. İmâm Mâlik ayrı bir şart ta gözetmez. İmâm Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel'e göre ise öldürme fiilinin şekli, şartı, öldürülenin hali, isabet eden nokta ve öldürücü âletin ölenin cisminde bıraktığı izler, âleti genellikte öldürücü niteliğe girdirecek şekilde ise, bu tür öldürme kasıdlı Öldürme olarak kabul edilir.
b) Suçlu, genellikle öldürücü olmayan bir âletle öldürmeyi kas-detse ve tecâvüze uğrayan kişi ölünceye kadar darbelerini ardarda devam ettirse, bu öldürme tarzı da Ebu Hanîfe'ye göre kasıdlı öldürme olarak kabul edilmez. Çünkü suçlunun kullandığı âlet, genellikle öldürücü nitelikte ve öldürme kasdıyla hazırlanmış değildir. îmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel'e göre ise bu tür öldürme kasıdlı öldürmedir. İmâm Mâlik'e göre fiil, sırf düşmanlık kasdıyla işlendiği için kasıdlı ölüm olarak kabul edilir. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise; fiil, ölenin ölümüne kadar ardarda devam ettiği ve kullanılan âlet genellikle öldürücü olduğu için bu şekildeki öldürme fiili kasıdlı öldürmedir. Onlara göre daha önce de belirttiğimiz gibi âletin çoğunlukla öldürücü nitelikte olması fiilin kasıdlı öldürme olması için yeterlidir.
c) Suçlu genellikle öldürücü nitelikte olan ağır bir âletle öldürmeyi kasdetse, meselâ yaralayıcı ve delici olmayan kasaraların tokmağı veya büyük taş yahut ta

büyük copla öldürmek isterse, Ebu Hnîfe'ye göre bu da kasıdlı ölüm olarak kabul edilemez. Çünkü öldürücü âlet her ne kadar umumiyetle öldürücü nitelikte ise de, öldürme için hazırlanmamıştır. Binâenaleyh fiil kasıdlı öldürme olarak kabul edilemez.
İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel ise, bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Hanefî mezhebine mensûb fakîh-lerden Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed de İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel'in görüşünü benimseyerek Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmekte ve bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Hanefî mezhebinde kuvvetli olan görüş de bu iki imâmın görüşüdür. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in diğer üç mezheb imamına uymaları onlardan birisinin görüşünü benimseyip de Ebu Hanîfe'nin görüşünü reddetmeleri manasına gelmez. îmâm Muhammed ile Ebu Yûsuf diğer üç mezheb imâmıyla Ebu Hanîfe'nin kaidesine bağlı olarak muvafakat etmişlerdir. Şöyle ki, İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre öldürücü âlet, umumiyetle öldürücü nitelikte olmalı ve öldürme için hazırlanmalıdır. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşü işte İmâm A'zam'ın bu temel kaidesine uymaktadır. Şöyle ki; onlar, ağır öldürücü vâsıtaları öldürme fiili için hazırlanmış bir âlet olarak değerlendirmektedirler. Çünkü bu tür vâsıtalar, umumiyetle öldürme için kullanılır ki, bu kullanış onların öldürücü âlet niteliğini kazanmalarına se-beb olmuştur. Bu hal, o âletlerle vukûbulan öldürmelerin Ebu Hanî-fe'nin kaidesine göre kasıdlı Öldürme olarak kabulünü gerektirir. Görülüyor ki, İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf'un İmâm A'zam'a muhalefet ederek diğer üç imâmla birleşmeleri, temelde üç mezheb imamının görüşlerini kabul etmekten doğmamakta, öldürme için kullanılan âletin değerlendirilmesinden doğmaktadır. Yani yine kendi imamlarının kaidesine riâyet ederek ona karşı çıkmaktadırlar.
İmâm Mâlik'le diğer üç mezheb imâmı arasındaki ihtilâfın esâsı, İmâm Mâlik'in kasda benzer öldürmeyi kabul etmemesine dayanır. Ona göre Allanın kitabında sadece kasıdlı ve hatalı öldürme hükümleri vardır. Bunun dışında üçüncü bir hüküm yoktur. Üçüncü bir hükmün varlığım söyleyenler nassın üstünde birşey söylemektedirler. Çünkü Kur'an-ı Kerîm'de kasıdlı ve hatalı öldürmeye dâir nass vardır, bunun ötesinde hiçbir nass yoktur. Nitekim Nisa sûresinde şöyle buyurul-maktadır:
«Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'min'i yanlışlıkla öldürenin, bir mü'min köleyi âzâd etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şayet sizin ile kendileri arasında andlaşnıa bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.»
. «Herkim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazâb etmiş, la'net etmiş ve onun için büyük bir azâb hazırlamıştır.»
İmâm Mâlik'e göre, kasıdlı öldürme; düşmanlık kasdıyla işlenen —hangi tür öldürücü âlet kullanırsa kullarısın— ve Ölümle neticelenmiş olan her fiildir. Eğer fiil; oyun, eğlence yahut da te'dîb kasdıyla işlenirse fiil, oyun, eğlence ve te'dîb

kaidelerinin dışına çıkmadığı ve oyun, eğlence ve tedîb için hazırlanan âletlerle icra. olunduğu takdirde hatalı öldürme olarak kabul edilir. Ama bunun dışına çıkarsa kasıdlı öldürmedir.
Öldürmeyi, kasıdlı ve hatalı olarak ikiye ayırmanın tabiî neticesi olarak; suçlunun, fiili düşmanlık kasdıyla yapmış olmasını dikkate alıp bunun ötesinde öldürme için kullanılan âleti dikkate almamak gerekir. Zîrâ öldürücü âlette bazı şartların aranması, (genellikle öldürücü olmak, öldürme için hazırlanmış bulunmak gibi) küçük sopa ve kırbaç gibi genellikle öldürücü olmayan âletle meydana gelen kasıdlı fiillerin hepsinin (ardarda da olsa) hatalı olarak kabul edilmesini gerektirir. Keza öldürme için hazırlanmamış olan âletlerle meydana gelen kasıdlı fiillerin de —bir insanı duvardan düşürmek, yardan atmak veya büyük bir sopa ile dövmek gibi— hatalı öldürme olarak kabul edilmesi îcâbeder. Ki böyle bir görüş serdeden olmamıştır. Şu halde öldürmeyi kasıdlı ve hatalı olarak ikiye taksim etmenin tabu neticesi olarak İmâm Mâlik, öldürücü âlette herhangi bir şart aramamak zorunda kalmıştır. Âlet ister genellikle öldürücü olsun, ister çoğunlukla veya ender olarak öldürücü olsun, fiil düşmanlık kasdıyla ve kasden işlendiği takdirde kasıdlı öldürmedir. Hattâ bu ikili taksim, öldürme kasdının bile şart koşulmamasını gerektirmektedir, çünkü öldürme kasdının şart koşulması, çoğu kerre kasıdlı öldürme hallerini hatalı öldürme haline çevirir ki, aslında durum hiç de böyle değildir.
Diğer mezheb imamları ise Öldürmeyi kasıdlı, kasda benzer ve hatalı öldürme olarak üçe ayırırlar. Onların kasda benzer öldürme konusunda dayandıkları delilleri Rasûlullah (s.a.) in yukarda bahsettiğimiz hadîs-i şerifleridir. Bu taksimin tabiî neticesi olarak kasıdlı öldürmeyle kasda benzer öldürme arasındaki fiillerin nev'inin tefriki gerekir. Üç mezheb imâmı bu iki tür arasındaki tefrikte, ayıncı bir özelliğe sahib bulunan unsuru dikkate almışlardır ki, o da öldürme kas-dıdır. Binâenaleyh suçlu, öldürmeyi kasdederse fiil kasıdlı öldürmedir. Kasdetmezse kasda benzer öldürmedir. Ancak üç mezheb imâmı da suçlunun öldürme kasdmın anlaşılmasının kendini alâkadar eden bir husus olduğunu, suçlunun niyetine bağlı bulunduğunu .ye onun dışında birisinin bunu anlamasının çok zor olduğunu görmüşler, haricî bir delil bulunmadan bu durumun dâima su götürür olduğunu müşahede etmişler, haricî bir delil ile ancak şüphenin ortadan kalkacağını görmüşler ve bu yüzden de suçlunun öldürme kasdının bulunup bulunmamasının sübûtu için sadece niyetini yeterli görmemişler, bunun yanısıra kullandığı âletin ve vâsıtanın mâhiyetini araştırmayı şart koşmuşlardır. Suçlunun kullandığı âlet niyetini ve suç kasdını ortaya koyan bir unsur, niyetini açıklayan haricî bir delildir. İşte bu delili belirlemek isteyince, üç mezheb arasındaki ihtilâf ortaya çıkmıştır. İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'e göre Öldürme kasdının delili, genellikle öldürücü nitelikte olan bir âlet ve vâsıtanın kullanılmasıdır. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, öldürme kasdının dışa yansıyan de İlli, genellikle öldürücü olan bir vâsıta ve âletin kullanılması ve ayrıca bu vasıta ve âletin öldürme için hazırlanmış olmasıdır. Yukarıdanberi yaptığımız açıklamalardan Öldürme kaselinin iki şekilde tesbît olunacağım belirtebiliriz.
a) Suçun işlenmesinde kullanılan âlet yoluyla
b) İtiraf ve şâhidlerin şehâdeti gibi normal delillerle.

Ne var ki, birinci yolla öldürme kasdı sabit olmadan hiçbir şekilde kasdın sabit olduğunu değerlendirmek mümkün değildir. Zîrâ ikinci yolla gelen bütün isbât şekilleri meşkuk olarak kabul edilir. Ancak öldürmede kullanılan vâsıta ve âlet yoluyla kasdın sübûtü kesinlik kazanırsa şüphe zail olur. Öldürücü bir âlet kullanılmasıyla öldürme kasdmın var kabul edilmesi, reddi mümkün olmayan bir delil ve kesin bir karine değildir elbette. Suçlu, öldürücü âleti öldürme kasdıyla kullanmadığını isbât edebilir. Eğer savunmasında bunu isbât ederse, kasıdlı öldürmenin varlığı ortadan kalkar ve fiil kasda benzer öldürme olarak kabul edilir. îmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel ile İmâm A'zam Ebu Hanîfe arasındaki ihtilâfın esası, kasıdlı katli ta'yîn konusundaki farklı görüşlerine istinâd eder. İmâm A'zam Ebu Hanîfe kasıdlı öldürme suçlarında kasdın sonuna kadar mevcudiyetini gerektirdiğini öne sürmektedir. Böylece kasıdlı kati olduğu hiç şüpheye mahal kalmadan açıkça ortaya çıkmış olur. Çünkü Allanın Rasûlü: Katlin karşılığı kı-sastır, buyurmuştur. Kısas şartı her türlü kayıttan mutlak olarak vâ-rid olur. Mutlak kasıd ise, her bakımdan tamamen mevcut olan kasıttır veya hiçbir şüphenin bulunmadığı kasıttır. Ortada kasdın mevcudiyetine dâir bir şüphe varsa, kasdın bütünüyle vâki' olduğu kabul edilemez. Zîrâ kasıdla kasda benzer hal arasındaki fark, sadece öldürme kasdıdır. Öyleyse kasdın ortaya çıkabilmesi için ortada şüphenin bulunmaması gerekir. Şüphe ise ancak, öldürmenin umumiyetle öldürücü ve öldürme için hazırlanmış bir âletle vukûbulması halinde vâ-rid olamaz. Çünkü öldürme için hazırlanmış ve umumiyetle öldürücü olan bir âletin öldürme fiilinde kullanılması, suçlunun hiçbir ihtimal ve şüpheye mahal bırakmayacak derecede maksadını ortaya çıkarır. Böyle bir öldürme 'fiilinde kasıd her yönde mevcûd olduğu fiil kasıdlı öldürme olarak kabul edilir. Bunun için Ebu Hanîfe, bir veya iki darbe ile ve Öldürme kasdıyla vukûbulan öldürmeleri, kasıdlı öldürme olarak kabul etmemiş kasda benzer öldürme olarak kabul etmiştir. Çünkü bir veya iki darbe ile normal olarak öldürme kasdının vürûdu sözkonusu değildir. Sadece tehdîd veya uslandırma kasdı gü-dülmüştür. İşte bu normal değerlendirme kasıdda bir şüphenin mevcudiyetine delildir. Kasıdda şüphe mevcut olunca, kasıdlı öldürme durumunun varlığı sözkonusu olamaz.   Keza İmâm A'zam Ebu Hanîfe artlarda ve sürekli olarak vurma ile vukûbulan ölümleri de kasda benzer öldürme olarak değerlendirmektedir. Zîrâ ölümün meydana gelmesi için tek başına bir veya iki darbenin yeterli olması muhtemeldir. Bunun gerisindeki darbelere ihtiyâç kalmaz. Bir veya iki darbe ile ölüm yukarda belirtildiği gibi kasıdlı öldürme olarak kabul edilmediğine göre —çünkü bununla uslandırma veya te'dîbin kasdolunma ihtimâli vardır— Ebu Hanîfe genel kaide olarak ihtimâl halinde şüphenin vârid olduğunu, şüphe vârid olunca da kasıdlı öldürmenin sözkonusu olamayacağını ve bu nedenle fiilin kasıdlı öldürme olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürmektedir.
İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, genellikle öldürücü olmakla beraber öldürme için hazırlanmamış olan bir âletle vukûbulan ölümlerde bu durum; kasdın bulunmadığına delildir. Çünkü ona göre aslo-lan, her fiilin o fiili gerçekleştirmek için hazırlanan âletle yapılmasıdır. Binâenaleyh o fiilin gerçekleşmesi için hazırlanan âletle yapılmamış olan fiil, failin bu fiili bizzat kasdetmemiş olması ihtimâlini ortaya çıkarır ki, ihtimâl durumu şüpheyi celbeder, şüphe ise kasıdlı Öldürmenin varlığından sözetmeyi imkânsız kılar.

İmâm Şafiî ile Ahmed ibn Harîbel, nev'i ne olursa olsun kullanılan âletin genellikle öldürücü olmasını kasıdlı öldürme için yeterli görürler. Onlara göre âletin genellikle öldürücü olması, kati kasdının bulunduğuna delil, te'dîb ve uslandırma kasdının bulunmadığına işarettir. Failin öldürme kasdının mevcudiyetine bu da eklenince kasid bütünleşmiş olur ve şüphe durumu ortadan kalkar, binâenaleyh fiilin kasıdlı öldürme olarak değerlendirilmesi gerekir.
Bu esâsa dayanarak İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel, küçük sopa ile bir veya iki kere vurmayı âlet genellikle öldürücü nitelikte ise, kasıdlı öldürme olarak kabul etmektedirler. Öldürülenin şartları veya fiilin vukûbulduğu mahal ve diğer durumlardan dolayı âletin genellikle öldürücü hüviyette bulunması mümkündür. Ayrıca İmâm Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel kuvvetli ve devamlı vurmayı da kasıdlı kati olarak kabul etmişlerdir.
Çünkü âletin devamlı olarak kullanılması çoğunlukla Öldürücü olmasına vesiledir. İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel, umumiyetle öldürücü nitelikte olan, delici ve yaralayıcı hüviyette olmayan ağır maddelerle vukûbulan öldürmeleri kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Çünkü bu vâsıtaların umumiyetle öldürücü ve bunu kullanmanın kati maksadına delil olduğunu öne sürerler. Suçlunun niyetinde gizli olan kasıd esasıyla bu âletin kullanılması da birleşince kasıd tamamlanmış olur ve ortada şüphe durumu kalmaz.
İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed, delici ve yaralayıcı olmayan taş ve odun gibi ağır vâsıtalarla vukûbulan öldürmeler konusunda Ebu Hanîfe'ye muhalefet ederler ve bu tür vâsıtalarla öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul ederler. Yukarda belirttiğimiz gibi Ebu Hanîfe bunu kasda benzer öldürme olarak kabul etmekteydi. İmâm Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'in delilleri şudur: Yaralayıcı ve delici olma-yan ağır odun ve taşla vurmak çoğunlukla öldürücü niteliktedir. Öldürme kasdı olmadan böyle vâsıtalarla vurmak kullanıla gelen usûl değildir. Binâenaleyh suçlunun böyle bir vâsıtayı kullanmış olması, onun öldürme için hazırlanmış bir âlet kullandığını gösterir, dolayısıyla bu vâsıtayı kullanması çoğunlukla öldürücü olan ve öldürme için hazırlanmış bir âleti kullandığına ve öldürme kasdının bulunduğuna delildir. Kasıdda şüphe bulunmadığı için ve kasdın bütün unsurlarıyla mevcut olmasından dolayı bu tür öldürmeyi kasıdlı öldürme olarak kabul etmek gerekir.
Beşerî hukuk bilginlerinin görüşleri çoğunlukla İslâm hukukçularının yukarda belirttiğimiz görüşlerinden ayrı değildir. Beşerî hukuk bilginleri de aynen İslâm hukukçuları gibi öldürücü fiille öldürme âleti arasında ayırım yapmaktadırlar. Hiçbir iz bırakmadan vukûbulan öldürmelerde kullanılan âletin öldürücü nitelikte olmasını beşerî hukuk bilginleri de şart koşarlar. Zîrâ bu şartın bulunmaması suç-lunun kullandığı âletle suçun vukuunu imkânsız hale getirir.
Beşerî Hukuk bilginleri, öldürme için kullanılan âletin genellikle öldürücü nitelikte olmaması, ender veya bazı kerreler öldürücü olması halinde değişik görüşler serdetmektedirler. Meselâ birisine tokat veya tekme atan veya kuvvetli bir sopayla vuran yahutta öldürmek kasdıyla ama öldürücü olmayan yerlerine vurup yaralayan kişinin durumu konusunda hukukçular değişik görüşler serdederler. Bazıları fiil ölümle netîcelenmemişse, kasıdlı öldürmeye başlangıç olarak kabul etmezler.

Çünkü onlara göre kasıdlı katl'ın mevcudiyeti için katilin niyeti tek başına yeterli değildir.
Ayrıca katide kullanılan âletin genellikle öldürücü nitelikte olması îcâbeder. Yaralama veya vurma nâdir olarak veya bazı kerreler öldürebilirse tokat ve tekme, hafif dövme ve Öldürmeyecek yerleri yaralama böyle değildir. Binâenaleyh bu durumda 'beşerî hukuk bilginlerinin bir kısmı, vurma ve yaralamayı âdî dövme olayı olarak kabul etmektedirler. Diğer bir kısmı ise, bu gibi fiillerin katle başlangıç olarak kabul edileceğini, çünkü tekrarı halinde çoğunlukla öldürücü olacağını öne sürerler. Eğer vurma, yaralama veya öldürücü olmayan noktalara saldın üstüste devam ederse saldırıya uğrayanın ölmesi muhtemeldir. Birinci grubun görüşü basit vurmalarla sürekli vurmalar konusunda Ebu Hanîfe'nin görüşüne uymaktadır. Ağır vâsıtalarla vurmalar konusunda ise, Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüsüne uymaktadır. Çünkü bu grubtan olanlar, suçlunun kullandığı öldürme âletinin yapısına bakmakta, fiilin tekrarını, şartlarına, tecâvüze uğrayanın halini ve üzerinde bıraktığı izleri nazar-ı i'tibâra almamaktadırlar. İkinci grubun görüşleri ise bütünüyle İmâm Şafiî ve Ah-med ibn Hanbel'in görüşüne ve daha çok da İmâm Mâlik'in görüşüne uymaktadır. Ancak buradaki ittifak, sadece kati vâsıtasına mün-hasırdır, sorumluluğu münhasır değildir.
Vurma ve basit yaralamaların neticesinde ölüm hâdisesi vukûbu-lursa, Fransız hukukçularının çoğunluğu bu fiili, ölümle sonuçlanan vurma olarak kabul etmektedirler (vurma ve yaralamadan doğduğu kesin olduğu takdirde). Fakat maktulün önceden tutulduğu bir hastalığın, bilâhare yakalandığı bir illetin yahut da tedavîyî ihmâl etmesinin neticesinde ölümün vukûbulması kesinlik kazanırsa, suçlu sadece vurmadan sorumlu tutulur, ölümden sorumlu tutulmaz. İsterse ölen kişi, vurma ve yaralamanın te'sîriyle ölmüş olsun. Çünkü bu görüşü benimseyen hukukçulara göre ölüm, doğrudan doğruya suçlunun fiilinin neticesinde vukûbulmuş değildir. Yani suçlunun fiili, ölümü doğuran sebeb değil arızî bir sebebtir. Bu görüş tamamıyla Ebu Hnîfe'nin bilumum kasıdlı öldürme konusundaki görüşüne uyduğu gibi, Ebu Yûsuf ve Muhammed'in delici ve yaralayıcı olmayan ağır vâsıtalarla öldürme konusundaki görüşüne uymaktadır.[13]

Kasıdlı Öldürmenin Cezaları

İslâm hukukunda kasıdlı öldürmenin cezası birden çoktur. Kasıdlı öldürmenin bir aslî bir de tebaî (bağlantılı) olmak üzere iki tür cezası vardır. Aslî cezalar şunlardır :
a) Kısas,
b) Diyet,
c) Ta'zîr,
d) Ve bir görüş uyarınca keffâret,
Tebaî (asla bağlı) olarak verilen cezalar ise, ikidir:
a) Mirastan mahrumiyet,
b) Vasiyetten mahrumiyet.
Kısas : İslâm hukukunda kasıdlı öldürme suçu işleyen kişiye kısas cezası uygulanır. Kısas demek misliyle mukabele demektir. Yani, suçluyu işlediği fiilin aynıyla cezalandırmaktır. Öldürme suçunda'misliyle mukabele yine öldürmedir. Kısas

cezasının verilmesi için öldürme fiilinin önceden planlı suçun eşlik etmesiyle etmemesi arasında bir fark yoktur. Kasıdlı öldürme fiilinin cezası her halükârda kısasdır.
Ancak harabe (çatışma) hali müstesnadır, ölümle birlikte hırsızlık durumu da mevcut olursa, bu takdirde verilecek ceza hem öldürme, hem de asılmadır. Ancak burada verilen ceza suçluyu kasıdh katil olarak değerlendirmekten neş'et etmemekte yol kesici ve savaş çıkartıcı olarak değerlendirilip cezalandırılmaktadır. Diyet ve ta'zîr cezalan İse, kısas cezasına bedel olarak verilir. Binâenaleyh, meşru' sebeblerden her hangi birisiyle kısas yapmak mümkün olmazsa, onun yerine diyet ve buna ilâve olarak, teşri' yetkisini hâiz kurullar uygun görürse tâzîr cezası verilir. Keza, diyet cezası da yine normal sebeblerden her hangi birisi dolayısıyla mümkün olmazsa yerine ta'zîr cezası verilir. Sadece diyet cezasının bedel olarak geçmesiyle, ta'zîr cezasının diyetin yerine geçmesi halinde aradaki fark şuradandır: Ta'zîr cezası zaman zaman kısas cezasına bedel olarak, zaman zaman da aslî cezası kısas olan ama kısas uygulanamadığı için yerine diyet cezası gereken cezalara bedel olarak verilir. Demek ki ta'zîr cezası, hem kısas hem de diyet cezasına bedel, diyet cezası ise, sadece kısasa bedel olarak verilir.
Diyetin kısasa bedel olarak değerlendirilmesinin neticesinde iki durum ortaya çıkar:
a) Hâkim bir fiile iki cezayı birlikte veremez. Ancak fiiller birden fazla olursa, bunları birleştirerek cezalandırmak caizdir. O kişiye, bazı fiillerinden dolayı kısas, diğer bazı fiillerinden dolayı da diyet cezası verilir. Meselâ, bir kişi bir başka kişiyi kasıdlı olarak öldürürse, ona ancak kısas cezası verilebilir. Ama kısas cezası vermek imkânı olmazsa; ya ta'zîr cezasıyla birlikte diyet, yahut sadece diyet cezası verilir. Eğer diyet cezası vermek de mümkün olmazsa, sadece ta'zîr cezası verilebilir. Bir kişi iki şahsı birden Öldürürse, ölenlerden birisinin ölmesine karşılık kısas cezası ikincisinin öldürülmesine karşılık kısas cezası vermek imkânı kalmadığı için diyet ve ta'zîr cezası verilir. Eğer, kısas ve diyet cezası vermek mümkün olmazsa, sadece ta'zîr cezası verilir. Neticede adama verilen hüküm, kısas diyet ve ta'zîr cezalan olur. Hulâsa, ikinci ceza; birinci cezaya bedel olarak verilmişse, aslî ve bedelî cezaların birleştirilmesi caiz olmaz. Ancak, iki. aslî cezayı veya iki bedel cezasını cem' etmek caizdir. Meselâ hem diyet, hem de ta'zîr cezasını birleştirmek mümkündür. Çünkü her ikisi de kısas cezasına bedeldir. Kısas cezasıyla keffâret cezasını da birleştirmek mümkündür. Çünkü, her ikisi de aslî cezadır. Eğer ortada ak-Ien, şer'an bir engel yoksa, aslî ceza ile bedelî cezayı birleştirmek de caizdir.
Kısasın asıl, diyet ve ta'zîrin bedel cezası olduğunun kabul edilmesi neticesinde; hâkimin ancak aslî ceza vermek imkânı olmadığı takdirde bedel cezası verebileceği ortaya çıkar. Kısası önleyen meşru' bir sebeb varsa, kısas cezası yerine bedeli ceza verilir. Böyle bir engel yoksa aslî cezanın verilmesi vâcibdir.
Kısas'a engel olan hususlar :
Kasıdlı öldürmenin ilk ve aslî cezası kısasdır. Suçun rükünleri mevcûd olduğu müddetçe, suçluya kısas cezası vemek îcâb eder. Ancak, kısas cezasını vermeyi önleyen bir sebeb varsa, durum değişir. Kısas hükmünü önleyen sebebler üzerinde ittifak edilmiş değildir. Hepsinde de ihtilâf vardır. Hukukçuların ekseriyeti bir

kısmını kabul ederken, bazıları da bir kısmını kabul etmemektedir, ki aşağıda bunları açıklayacağız.
Kısası engelleyen birinci mania, maktulün, katilin bir parçası olmasıdır. İmâm A'zam, Şafii ve Ahmed maktulün, katilin bir cüz'ü olması halinde kısas hükmünün mümtenî' olacağı görüşündedirler. Maktul, katilin çocuğu olduğu takdirde bir cüz'ü sayılır. Binâenaleyh, baba, evlâdını kasıdlı olarak öldürürse, kısas cezası uygulanmaz. Çünkü, Allah'ın Rasûlü : Baba çocuğundan dolayı tutuklanamaz. Sen ve malın babanındır, buyurur. Birinci hadîs kısası açıkça men'etmekte, ikincisi, açıktan açığa men'etmemekle beraber umûmî hükmünden men'etti-ği anlaşılmaktadır. Çünkü, çocuğun, babanın malı olarak değerlendirilmesi, her ne kadar gerçek manâda bir mülkiyeti isbât etmez ise de, kısası durduracak bir şüphe olarak kabul edilir. Ve İslâm hukukunda «hadlerin şüphelerle durdurulacağı» gerçeği bir umûmî kaidedir.
Çocuk babasını veya annesini öldürürse İslâm hukukunun umûmî kaideleri uyarınca, kısas hükmü uygulanır. Çünkü, husûsî hüküm; umûmî hükümden sadece ana ve babayı çıkarmıştır. İslâm hukukçuları ana ve babayla çocuklar arasındaki bu farklı hükmün nedeni olarak şunu göstermektedirler: Çocuğun korku ve sindirilmeye ihtiyâcı babadan daha çoktur. Çünkü, baba ve anne çocuğunu bir menfaat karşılığı olarak ve kendisi için değil, içten gelen bir duyguyla severler. Çünkü çocuk babanın hâtırasını canlandırır. Bu ise, baba ve annenin çocuğun hayatına karşı son derece titiz olmalarını îcâb ettirir. Çocuk ise, baba ve annesini onlar için değil, kendisi için sever. Yani çocuk, anne ve babasına gördüğü fayda mukabilinde muhabbet besler. Bu ise, baba ve annesinin hayatını titizlikle korumasını gerektirmez. Çünkü, anne ve babanın malı, onların ölümünden sonra kendisine kalacaktır. Kendi nefsine karşı olan sevgisiyle, anne ve babasının hayatım muhafazaya karşı göstereceği titizlik çatışır.
Diğer bazı İslâm hukukçuları ise, hükümdeki bu ayrılığın nedeni olarak şunu gösterirler: Anne ve baba çocuğun dünyaya gelmesine sebeb olmaktadırlar. Çocuk ise, onların yok olmasına sebeb olamaz. Bu görüş, İslâm hukukçularının bazıları tarafından derinlikten uzak
olarak nitelendirilmiştir. Çünkü, baba kızıyla zina ettiği takdirde recmolunur. Binâenleyh, onu dünyaya getirmeye sebeb olduğu halde, zina etmesi kendisinin dünyadan giderilmesine sebeb olmaktadır. Gerçekte ise, babanın veya annenin yok olmasının sebebi, kız veya oğlan çocuğu değil, babanın veya annenin işlemiş oldukları suçtur.
Üç İslâm mezhebine göre, anne ve baba terimine anne ve baba tarafından yukarılara doğru çıkan bütün cedler girer. Çocuk ve evlâd teriminin içine de aşağıya kadar giden bütün nesiller girer. Baba denince, babanın babası, anne denince de annenin babası ve bütün dedeler girerler. Çocuk deyince de, torunlar, torunların torunları ve en alta kadar bütün küçükler dâhil olur.
Annenin hükmü de babanın hükmü gibidir. Bir anne çocuğunu öldürürse, ona kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, âyet-i kerîme'de «vâlid» denilmektedir ki, bu doğuran anlamına gelir. Anne de çocuğu doğurandır. Binâenaleyh hüküm bakımından baba ile anne müsavidir. Kaldı ki, anne daha çok ihsana muhtaçtır. Öyleyse anneye kısas hükmünün uygulanması gayr-i mantıkîdir. İmâm Ahmed'in amel edilmeyen bir

başka görüşüne göre, anne çocuğunu öldürse, öldürülür. İmâm Ahmed bu görüşünü şu nedene dayandırır: Annenin çocuk üzerinde velayet hakkı yoktur. Öyleyse, çocuğunu öldüren anne de öldürülür. Ancak bu görüşe hemen şöyle karşılık verilebilir: Kısasın engellenmesi konusunda velayetin olup olmaması söz konusu değildir. Çünkü, babanın da büyük çocuk üzerinde velayet hakkı kalmadığı halde, kısas hükmü tatbik edilmez.
Nine de anne hükmündedir. İster baba tarafından olsun ister anne tarafından ninenin hükmü aynen dedenin hükmü gibidir. Anne ve baba çocuklarıyla din ve hürriyet konusunda ister müsavi olsun, ister ayrı düşüncede olsun, kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, kısas hükmünün uygulanmayışının esâsı babalık ve annelik şerefidir ve bu şeref ister aynı dinden olsun, isterse olmasın her zaman için mevcuttur. Meselâ, kâfir olan bir baba, müslüman olan evlâdım öldürse, veya bir köle hür olan çocuğunu öldürse, babalık şerefinden dolayı kısas hükmü tatbik edilmez.
İmâm Ahmed'in, jöne amel edilmemiş olan bir başka görüşüne göre, baba çocuğundan dolayı öldürülemediği gibi, çocuk da babasından dolayı öldürülemez. Bu görüş, hemen şöylece reddedilebilir. Eğer babanın evlâdından dolayı öldürülemeyeceğine dâir husûsî hüküm bulunmamış olsaydı, her ikisinin umûmî şer'î hükümler muvacehesinde öldürülmeleri îcâb ederdi. Kaldı ki, çocuk için baba herhangi bir yabancıyla kıyaslanmayacak hürmet hakkına hâizdir. Çocuk yabancı bir kişiyi öldürdüğü zaman kısas uygulanacağına göre, babasını öldürdüğü takdirde, bu hükmün uygulanması daha evlâdır
İmâm Malik ise, diğer üç mezheb imamına muhalefet ederek, evlâdını te'dîb kasdıyla dövüp de babanın öldürdüğüne dâir şüphesi vârid olmadıkça veya kati olarak öldürmek istediği sabit oldukça, öldürüleceği görüşünü serdeder. Babanın öldürme, kasdı, çocuğunu ağır şekilde dövmesi, yahut karnını yarması, yahut bir uzvunu koparması ile sabit olur. Bu davranışları te'dîb kasdı gütmeyip, öldürmek istediğinin delilidir, binâenaleyh bu fiillerinden ötürü katlolunur. Fakat bir baba, evladını te'dîb kasdıyla döver, boğazını sıkar veya kılıcıyla çarpar, yahut demir bir çubukla vurur çocuk ölürse kısas hükmü tatbik olunmaz. Çünkü babanın evlâdına karşı besleyeceği babalık şefkati ve sevgisi tabiatı itibarıyla, bir babanın evlâdının evlâdını öldürme kas-dının mevcudiyeti konusunda şüphe îrâs eder. Bu ise hadlerin durdurulması için yeterli bir sebeptir. Bu takdirde kısas yerine, ağırlaştırılmış diyet hükmü verilir.
El-Müdevvene adlı eserde belirtildiği gibi, kasıdlı öldürmede —hatalı öldürme değil— baba tarafından akrabalara hiçbir sorumluluk yükletilemez.
Aslında hatalı öldürmenin diyeti ağırlaştırılmış diyet değil, hafîf-leştirilmiş diyettir. Ağırlaştırılmış diyet ise, kısas cezasının yerine geçen, yani kasıdlı öldürme suçuna uygulanan cezanın bedeli olan bir cezadır. Acaba; İmâm Mâlik, fiili kasıdlı olarak değerlendirmiş ve Allah'ın Rasûlü'nün «şüphelerle hadleri durdurunuz» sözlerine uygun olarak, şüphe durumu vârid olduğu için, kısası durdurmuş ve kısas yerine ağırlaştırılmış diyet hükmünü mü uygun görmüştür? Yoksa fiili hatalı öldürme olarak değerlendirmiş ve suçun şenâatmdan dolayı diyetin ağırlaştırılmasını mı istemiştir? Tercih olunan görüş, İmâm Mâlik'in, fiili kasıdlı olarak kabul edip biraz sonra açıklayacağımız gibi mevcud şüpheden dolayı, kısası durdurduğu noktasındadır. Bununla beraber fiili hatâ olarak değerlendirmiş olduğunu, ancak iğ-

rençliğinden dolayı suçu ağırlaştırdığını söylemek mümkündür. Diyetin ağırlaştırılması halinde, annenin hükmü de babanın hükmü gibidir. Dede ve nine de anne ve baba gibidir. Çocukları ve torunlar da aynı çocuklar gibidir.
Üçüncü bir görüş de şöyle demektedir: İmâm Mâlik kasda benzer öldürmeyi ancak bu gibi hallerde kabul etmiş ve bu fiili kasda benzer öldürme olarak değerlendirmiştir. Maliki mezhebinde bu görüşün de dayanağı bulunmakla beraber, Mâlikîler tarafından hükme setoeb olarak serdedilmiş olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki, Mâliki mezhebinin prensiblerine, ilk iki görüş daha uygun ve yakındır.
Yeri gelmişken, şüpheli hallerde hadlerin durdurulması kaidesinin öldürme suçunun tatbikatıyla ilgili biraz bilgi vermemiz faydalı olacaktır. Şüpheli hallerde hadlerin durdurulması "kaidesi uyarınca, suçlunun fiilinde veya kasdında mevcut bulunan her şüphenin neticesinde, suç; haddi gerektiren bir suç ise had durdurulur. Ve suçluya had cezasına bedel olarak ta'zîr cezası verilir. Bu şekilde had ce-zalarında kaidenin tatbiki kolaydır. Ancak öldürme suçlarında kaidenin tatbiki mümkün olmakla beraber nâdirdir. Hemen hemen tatbik edilmemektedir. Vakıa, tatbiki şekilde, mânâdadır. Çünkü kati fiili bir çeşit olmakla beraber kasıdlı kati, kasda benzer kati, hatalı kati gibi muhtelif nev'ilere ayrılır. Kasıdlı katl'de fiilde şüphe mevcut olunca, şüpheyle haddi durdurmak mümkün olmaz. Çünkü, şüphe vârid olunca fiil hatalı kati veya yaralama fiili olur. Eğer, şüphe kasıdda vârid-se, fiil, kasda benzer katl'dir. Böylece kati fiilinin çeşitli adlar alarak şekillenmesi, haddi durdurma hâdisesinin tatbikini Önler. Keza fiil, kasda benzer öldürme fiili olursa, şüphe ya fiilde olacaktır, ya da kasıdda. Eğer fiilde veya kasıdda şüphe olursa fiil hatalı öldürme ve yaralama olarak kabul edilir. Şayet şüphe, hatalı öldürmede vârid olursa, fiil hatalı yaralama olarak kabul edilir. Şu halde, öldürmedeki şüphe öldürmenin nevini daha aşağıdaki bir yere indirmekte ve hadd daha aşağı bir hüküm ile geçiştirilmektedir. Demek ki, bu durumda kaide, ma'nen tatbik olunmakta fakat şeklen tatbik olunamamaktadır. Mâliki mezhebine göre ise, kaidenin tatbikine yer yoktur. Çünkü, Mâlikîler Ölümü, hatalı ve kasıtlı öldürme diye iki çeşit olarak kabul ederler. Kasıdlı öldürme olarak kabul edilmeyen öldürmeler hatalı öldürme olarak kabul edilir. Şüphe kasıdda veya fiilde vârid olursa, kati hatalı öldürme veya yaralama olarak kabul edilir.
Leys İbn Saad ve Zührî, kocayı, babaya kıyâs etmektedir. Çocuk ve malı —Rasûlullah'ın hadîsi uyarınca— babanın mülküdür. Karı da kocanın nikâh akdiyle mülküne girdiğine göre, o cariyeye benzemektedir. Binâenaleyh cariyede mülk şüphesi vârid olduğu için, kısas tat-bîk olunamadığı gibi, karıya da kısas tatbik olunamaz. Ancak, cum-hûr-u fukahâ ve özellikle dört mezheb imâmı bu görüşe asla itibâr etmezler. Dört mezheb imamına göre, eşlerden her biri ötekinden ayn iki şahsiyet olarak kabul edilir. Birbirlerini Öldürmeleri halinde, tıpkı yabancıları öldürmede olduğu gibi sorumluluk yüklenmiş olurlar ve öldürülürler. Kocanın karıya mâlik olduğu görüşü ise, asla doğru değildir. Karı, hürdür. Koca ancak kocalık haklarını kullanmak yetkisine sahiptir. Bu bakımdan o, kiralanmış bir nesneye benzer. Kaldı ki, nikâh koca tarafından karıya akdolunduğu gibi, kan tarafından da kocaya akdolunmaktadır. Çünkü, nikâh ile beraber, koca onun ba-cısıyla evlenmeme akdi yapmakta ve onun dışında dörtten fazla kadın almama hakkı vermektedir. Birleşme hakkı konusunda kadından istenen şey, kocadan da

istenmektedir. Sadece kocanın kadın üzerinde Allah'ın verdiği bir hak olarak hâkimiyet hakkı vardır. Bu da ona verdiği malı, nafaka ve mihirden dolayıdır. Eğer bu durum bîr şüphe ise, îrâs olunan bu şüphe tek taraflı değil, iki taraflı olur.
Kısasa mâni' olan ikinci engel, maktul suçluya denk olmalıdır.
İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel, maktulün katile denk olmasını şart koşarlar. Eğer denk değilse, kısas hükmü mümtenî olur. Maktu]; katile, katil; maktule hürriyet ve islâmiyet dışında denk olarak kabul edilir. Eğer, hürriyet ve İslâmiyet konusunda denk iseler müsâvî olarak kabul edilir ve aralarındaki diğer farklara bakılmaz. Kişisel olgunluk ve organların selâmeti şeref ve haysiyet bakımından bir üstünlük, bir eşitlik şartı yoktur. Uzuvları sağlam olan; uzuvları eksik biri tarafından öldürülebilir. Sağlıklı; hasta tarafından öldürülebilir veya bunun tersi de olabilir. Küçük büyüğü, güçlü güçsüzü, cahil âlimi, deli akıllıyı, me'mûr âmiri, dişi erkeği ve benzer şekilde birbirlerini öldürme olabilir. İslâm hukukçuları arasında, erkeğin erkeği, kadının kadını öldürmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü yüce Allah : «Hüre hür, köleye köle, kadına kadın» diye buyurmuştur. Ancak, İslâm hukukçuları bu âyetin tefsirinde değişik görüşlere sahiptirler. Kimilerine göre, âyet-i kerîme, nev'in hükmünü ele almıştır. Bir nev'i diğer bir nev'iyi öldürdüğü zaman, o nev'e dâir hüküm koymuştur. Ancak, iki nev'iden birisi diğerini öldürdüğü takdirde bu konuya temas etmemiştir. Bunun için İslâm hukukçuları bu konuda iki ayrı görüşe sahiptirler. Birinci görüş taraftarları (bu Hz. Ali'den nakledilen bir rivayettir) kadını Öldüren erkeğin öldürülüp sahiplerine yan diyet verileceğine kâni'dirler. Bu grubun delili; nass'ın ancak, nev'in nev'i öldürmesi halinde hüküm vaz'ettiğini ve bunun dışında bir hüküm vaz'etmediğidir. Kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır. Binâenaleyh kadını Öldüren erkek Öldürülür ve geriye kalan yarısı için öldürülen kişiye diyet ödenir. Eğer, kadının sahipleri isterlerse erkeği öldürmezler ve ondan kadının diyetini alırlar.
Bir kadın bir erkeği öldürürse, maktulün sahipleri isterlerse, kadını öldürürler ve yan diyet alırlar, isterlerse öldürmezler ve tâm diyet alırlar.
İmâm Kurtubı der ki: Ebu Ömer bu görüşe ek olarak demektedir ki, kadın erkeğe denk olmazsa ve Allah Rasûlünün «müslümanla-nn kanlan birbirine denktir» hadîs-i şerîfi'nin hükmü altına girmezse, kendisiyle denk olmayan bir kadın yüzünden bir erkek, niçin öldürülecektir? Ayrıca ulemânın, diyetle kısasın birleşemeyeceği konusundaki icmâ'a rağmen, hem yan diyet, hem de öldürme nasıl olur? Diyetin kabulü katilin ölümünü haram kılar ve kısası engeller.
İkinci görüş taraftarları ise, kadına mukabil erkeğin, erkeğe mukabil kadının öldürüleceği görüşündedirler. Dört mezheb imamının görüşü de bu merkezdedir. Ve delil olarak yüce Allah'ın : «Hür'e hür», âyeti celîle'si ile, Allah Rasûlünün «müslümanların kanlan birbirine denktir» hadîs-i
şerîfi'ni serdetmektedirler. Allah'ın Rasûlü Yemen halkına farzları ve sünnetleri bildiren bir mektub yazmış ve bu mek-tubda erkeğin ve kadının iki ayrı şahsiyet olduklarını ve her birinin diğerine karşı iftira etmesi halinde katlolunacağını, iki erkek gibi kadının erkeğe, erkeğin kadına mukabil öldürüleceğini bildirmiştir. Ancak kısasla beraber, başka bir şey gerekmez. Çünkü, vârid olan kısas-dır. Kısasda niyetlerin değişik olmasına itibâr yoktur. Çünkü, bir kişi için bir topluluk öldürülür,

hıristiyan mecûsı için dinleri değişik olmasına rağmen öldürülür. Keza, değerler fazla olmasına rağmen, bir hür bir köle için öldürülür.
Şia'nın Zeydiyye koluna mensûb olanlara göre de, bir kadın erkeği Öldürürse, erkeğe karşılık kadının öldürülmesi gerekir ve bunun ötesinde bir şey yapılmaz. Bir erkek kadını öldürürse, kadına karşılık erkek öldürülür ve erkeğin vârislerine yan diyet verilir. Kısas; ancak bir hükmü iltizâm etmeleri şartıyla vâcibdir.
Kısasın uygulanabilmesi için denklik katil tarafında değil maktul tarafında olmalıdır. Eğer maktul katile denk değilse, kısas mümkün olmaz. Meselâ, katil müsiüman, maktul kâfir olursa, veya katil hür maktul köle olursa, kısas mümtenî olur. Katilde denklik şartı yoktur. Eğer katil maktule denk değlise, bu; kısası önlemez. Çünkü denklik şartı üstünün daha aşağıdan birisine mukabil öldürülmesini önlemek için konmuştur. Yoksa, aşağıdan birisinin üstüne mukabil öldürülmesi için değil. Meselâ, bir kâfir bir müslümam Öldürürse veya bir köle hür birisini öldürürse, aralannda denklik olmamasına rağmen, onlar da öldürülürler. Çünkü buradaki eksiklik, katilde değil maktuldedir. Bu eksiklik, küfür, kölelik, farklılık ise, hürriyet ve müslüman-hktır.
a) Hürriyet: îmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel, hürr'ün köleye mukabil öldürülemeyeceği görüşündedirler. Çünkü, Allah Rasûlünden şöyle bir hadîs rivayet olunmuştur: «Hürr'ün köleye mukabil öldürülmeyeceği bir kaidedir» veya bir kölenin, köleliği dolayısıyla eksik sayılacağını ve hür'e denk olmayacağını kabul ederler. Onlara göre hürriyet; suçluda değil, maktulde lâzımdır. Eğer tecâvüze uğrayan hür, suçlu köle ise, suçluya kısas uygulanmaz.
İmâm A'zam ise, hürlerle köleler arasında hiçbir fark olmadığını ve her ikisine de karşılıklı olarak kısas uygulanacağını kabul eder. Kısasda hürriyet şartını ileri sürmez. Ona göre, ister hür köleyi Öldürsün, isterse köle hürr'ü öldürsün, her iki halde de suçluya kısas yapmak gerekir.
îmâm A'zam, istisnaî olarak efendinin kölesine karşı öldürüleme-yeceğini söyler. Şayet maktul, katilin kölesi ise veya katilin, kısasa mâlik olduğu şüphesi varsa, Rasûlullah (s.a.) m «Ne baba evlâdından dolayı, ne de efendi kölesinden dolayı kısas olunur» fermanına binâen katile kısas uygulanmaz. Kısas uygulanmamasının sebebi şudur: Şayet kısas gerekecek olsaydı —kısas hakkına tüm olarak sahip ise— efendiye gerekecekti ki, bu hadîs uyarınca onun ne lehinde ne de aleyhinde kısas hükmü verilebilir. Eğer efendi kısasa tüm olarak sahip değil se kısmen sahib ise bu takdirde de kısas uygulanamaz. Çünkü kısas bölünmez bir bütündür, bir kısmının uygulanıp bir kısmının uygulanmaması mümkün değildir. Kısasa mâlik olma durumu vârid ise, şüphe söz konusu olduğu için kısas uygulanmaz. Çünkü kısas olunan kısımda vârid olan şüphe, haddi önleyici bir unsurdur. Fakat köle, efendisini öldürürse kısas uygulanır. Zîrâ kısas emri umûmî bir emirdir ve bu umûmî emrin istisnası sadece baba ve efendidir. Bu açıklamalardan ortaya çıkıyor ki, İmâm A'zam Ebu Hanîfe, efendinin kölesi karşısındaki durumunda diğer imamlarla müttefik, geriye kalan konularda ise muhaliftir.
Diğer bazı fukahâ da, efendi kölesini öldürdüğü takdîrde kısas uygulanması gereğine inanırlar. Nehaî ve Dâvûd, efendinin kölesini öldürmesi halinde onun da öldürüleceği görüşündedirler. Çünkü Al-lahın Rasûlünden şu hadîsi rivayet ederler:

Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim kölesinin kulağını keserse, biz de onun kulağını keseriz.
Hürle kölenin denkliği konusunda İslâm hukukçularının görüşlerinin hülâsası budur. Bu görüşleri serdederken, İslâm hukukunun bu noktayla ilgili düşüncelerini ortaya koymak istedik. Biliyoruz, kölelik günümüzde ortadan kalkmış durumdadır. Artık ne efendi vardır, ne de köle. Ve Öyle sanıyoruz ki, yeryüzünde köleliğin ibtâline çalışan ve bu noktada teşvik eden ilk sistem İslâm hukuk sistemidir.
b) İslâmiyet:
Müslümanm gayr-i müslim'i öldürmesi.
İmâm Mâlik ve Şafiî'ye göre, bir müslüman bir kâfiri öldürdüğü takdîrde nasıl olursa olsun katlolunmaz. Çünkü, kâfir müslümana denk değildir. Ama kâfir bir müslümam öldürdüğü takdîrde, müslümana mukabil kâfir öldürülür. Çünkü bu şekildeki ölüm, bir alt derecede olanın bir üst derecede olanı öldürmesidir. İmâm Mâlik ve Şafiî, cizye ödeseler bile, bu hükmün zimmîlere tatbik edileceği görü-şündedirler. Onlara göre, İslâm'ın hükümleri zimmîlere de uygulanır. Delilleri ise şudur: İslâm'da kısasın vâcib olmasının şartı denkliktir. Küfür ise bir büyük eksikliktir. Eğer, bir tarafda kâfir bir tarafta müslüman varsa, müsavat ortadan kalkmıştır ve kısas vücûbu mümkün olmaz. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur:
Müslümanların kanları birbirine eşittir. Onlardan en aşağılarda olanlar ahidlerini yerine getirirler. Ve bir mümin bir kâfire mukabil öldürülemez.
Aslında küfür; kişinin kanım mübâh kılar, ancak zimmet sözleşmesinin yapılması, bu mübâhiyeti ortadan kaldırır. Nasıl bir müslü-man; kâfir bir müste'mene karşılık öldürülemezse, zimmîye mukabil de öldürülemez.
İmâm A'zam ise, müslümanın zimmîye mukabil, zimmînin de müslümana mukabil öldürüleceği görüşündedir. O demektedir ki, kısas hükmünü bildiren nass, umûmî olarak vârid olmuştur. Allah Kitabında «Size öldürmelerde kısas farz kılındı.»
«Ve onda (Tevrat'ta) onlara yazdık ki, cana can...»
«Kim de zulmedilerek öldürülürse biz onun velîsi için bir yetki kılmışızdır.» buyurmaktadır. Görülüyor ki bu nass'lar, umûmî olarak varid olmuştur. Hiç bir ölü ve can arasında fark yoktur. Kim bu nass-lann tahsîs veya takyîd olunduğunu iddia ederse, bu iddia delilsizdir. Allah Teâlâ kitabında «Sizin için kısasda hayat vardır, ey akıl sahib-leri» buyurmaktadır. Zimmîye karşılık müslümanın katledilmesinde, müslümana karşı müslümanın katledilmesinde, kısasdaki hayatiyet gerçeği daha derin olarak tezahür etmektedir. Çünkü müslümam, zimmîyi öldürmeye sevkeden hususiyet, kızdığı anda dinî düşmanlığı olacaktır. Böyle bir tahriki önleyecek mühim bir engelin bulunması lâzımdır. Bunun için zimmîyi öldüren müslümana kısas hükmünün farz olması, kısastaki hayatiyet manasını gerçekleştirmek bakımından son derece manidardır.
îmâm Mâlik ise, İmâm A'zam'dan farklı olarak şöyle düşünmektedir : Bir müslüman bir zimmîyi aldatarak öldürürse, müslümanın katli gerekir. Aldatma malım almak için yanlış bir yere sürükleme ve benzer şekillerde olabilir.
Bir kişiyi malını almak için aldatarak bir yere götürüp öldürmek, İmâm Mâilk'e göre bir nev'i harabe şeklidir. İmâm Şafiî Hanbel ve Ebu Hanîfe ise, bu görüşü benimsemezler. Onlar hileli öldürmenin özel bir durumu olduğunu kabul ederler.

Hileli öldürme eğer öldürmenin şartlan bulunursa, kasıdlı öldürme olarak kabul edilir ve kısas uygulanır. İmâm Mâlik hileli öldürmeyi, harabe suçuna kıyâs ediyorsa da diğer imamlar bunu kabul etmezler.
Keza, diğer imamlar Rasûlullah'dan nakledilen ve bir kâfire karşı bir mü'mine kısas uygulandığını belirten rivayeti hüccet olarak göstererek, Rasûlullah'm : Ben sözümü yerine getirmeye daha çok mecbur olan biriyim, buyruğunu öne sürerler. Onlar; bir kâfire karşılık bir mü'min, andlaşması olmayana karşılık, andlaşması olan öldürülmez, hadîsini kâfirden murâd, müste'mendir ve andlaşmalı da mü'mine ma'tûftur diye yorumlarlar. Hadîs'e kâfire karşılık mü'min ve kâfire karşılık andlaşmalı birisi Öldürülemez, diye mânâ vermektedirler. Keza, zimmînin ma'sûm olmasının şüpheli olduğunu, şüphenin de kısası ortadan kaldıracağını söyleyenlere şu karşılığı vermektedirler : Zimmînin kanı haramdır, zimmînin zimmet ahdi kâim olduğu sürece mübâh olmaz. Ve zimmet ahdi yapmış olan zimmînin durumu, İslâm olarak kâim olan müslümamn durumu gibidir. Hem küfür geniş anlamda kanı mübâh kılmaz. Kanı mübâh kılan küfür, harbe ve-sîle olan küfürdür. Harbe bâis olmayan zimmînin küfrü kanını helâl kılmaz. Keza, dinde müsavat; kısasın şartı değildir. Eğer bir zimmî diğer bir zimmîyi öldürür ve sonra da müslüman olursa, kısas hükmü uyarınca, müslüman olan zimmî öldürülür. Halbuki aralarında din bakımından bir müsavat yoktur. Nitekim bu hususta Hz. Ali şöyle der: Zimmîler cizye vermekle kanlarının bizim kanımız gibi, mallarının bizim malımız gibi ma'sûm olmasını istemektedirler. Binâenaleyh onların kam ve malı müslümamn kanı ve malı gibi ma'sûmdur. Buna göre bir müslüman, bir zimmînin malını çalarsa eli kesilir. Eğer, zimmînin malının ma'sûm olduğunda bir şüphe bulunsaydı çalanın eli kesilmezdi. Nitekim müste'men'in malının çalınmasında el kesilmez. Çünkü mal cana bağlıdır. Malın durumu canın durumundan daha az ehemmiyetlidir. Hırsızlıktan dolayı el kesildiğine göre, öldürmeden dolayı kısas uygulanması daha evlâdır. Çünkü söylediğimiz gibi can, maldan daha önemlidir.
Ebu Hanîfe'nin görüşü, çağdaş, beşerî hukuk bilginlerinin görüşüyle uyuşmaktadır. Çağdaş hukuk bilginleri de, din ayrılığından dolayı ceza farklılığını kabul etmezler. Mısır yasaları da, zimmî ve müslüman ayrımı yapmaksızın her ikisine aynı hükümleri tatbîk etmektedir.
Ebu Hanîfe'ye göre, bir müslüman müslüman olmuş, fakat dâr'ül-harb'den dar'ül-İslâm'a hicret etmemiş olan bir harbîyi öldürürse, kısas uygulanmaz. Çünkü, katil her ne kadar bir müslümanı öldürmüş ise de maktul dâr'ül-İslâm ahâlîsinden değil, dâr''ül-harb ahâlîsinden-dir. Binâenaleyh, dâr'ül-harb halkından olması, ma'sûmiyeti konusunda şüphe îrâs eder. Çünkü, müslüman olduğu halde dâr'ül-îslâm'a hicret etmeyip de dâr'ül-harb'de kalan kişi kâfirlerin hâkimiyetini önemsiyor demektir. Bir kavmin hâkimiyetini önemseyen ve büyüten kişi Allah Rasûlünün diliyle, her ne kadar onların dinine mensûb olmasa da onların kavminden sayılır. Binâenaleyh o kavmin yurttaşıdır. Bu durum ise, bir şüphe ortaya çıkarmaktadır. Keza, iki müslüman dâr'ül-harb'de ticâret veya esaretle bulunsalar ve biri diğerini öldürse, kısas hükmü tatbîk olunmaz. Çünkü ortada şüphe durumu vâriddir ve hükmün tatbiki imkânı yoktur. Fakat, diğer üç imâm, kati vak'ası, ister dâr'ül-harb'de olsun, ister dâr'ül-İslâm'da, ve maktul ister hicret etmiş olsun ister etmemiş, kısasın uygulanacağı'görüşündedirler.

Kâfirin başkasını öldürmesi: Zimmî bir müslümam öldürürse, buna karşılık öldürüleceği ittifakla kabul edilir. Zîrâ, Ebu Hanîfe'ye göre, katil olan zimmî, umûmî nass'lann hükmü içine dâhil olmaktadır. Diğer üç imâma göre arada farklılık olmakla beraber katil öldürülür. Ancak farklılık katilin aleyhine işlememektedir. Bilindiği gibi katil ile maktul arasında bir farklılık var ise ve bu farklılık zimmî-nin aleyhinde ise kısas durdurulmaz. Müslümamn aleyhinde ise durdurulur. Zimmînin harbîyi öldürmesi suç olarak kabul edilmez. Çünkü harbî demek, kanı mübâh kişi demektir.
Ebu Hanîfe'ye göre, müste'men'e karşılık zimnüye kısas uygulanmaz. Çünkü müste'men'in ma'sûmiyeti mutlak değil muvakkattir. Dar'ül-İslâm'daki ikâmeti süresine bağlıdır. Aslında müste'men dar'ül-harb halkından bir kişidir. Dar'ül-İslâm'a girişi bir sebebden ötürüdür ve tekrar aslî yurduna dönecektir. Bunun için ma'sûmiyeti şüphelidir, îmâm Ebu Yûsuf'a göre ise, kâtl fiilinin işlendiği zaman ma1-sûmiyet mevcut olduğu için kısas uygulanır ve öldürülür. Ebu Hanî-fe'ye göre ise, kıyâs yapılarak müste'men'e karşılık müste'men öldürülür, îmâm Mâlik, Şafiî ve Hambel'e göre, birbirini öldüren kâfirler ayırım gözetilmeksizin öldürülürler. Binâenaleyh, her hangi bir kitâ-bî'yi, mecûsî veya müste'meni öldüren zimmî de Öldürülür. İsterse aralarında din farkı bulunsun.
Bu şartın yeri, suçluların birden fazla olması halindedir. Suçlu tek başına olunca, suçu ister mübâşereten işlesin, isterse teşebbüben işlesin sorumlu bizzat kendisidir. Ama, birden fazla olursa içlerinden birisi bizzat suçu işleyecek kimisi onlara yardımcı olacak, kimisi de suça teşvik edecektir. Dört mezheb imâmmca ittifakla kabul etmektedirler ki, suçlulardan her biri bizzat suçu işledikleri takdirde, birden fazla olmaları herbirine ayrı ayrı kısas hükmünün tatbîk edilmesini önlemez. Her ne kadar kısasda eşitlik gereği var ise de, bu fiilde olup suçluların veya tecâvüze uğrayanların sayısında şart değildir. Bir topluluk birleşerek bir kişiyi öldürürse, onlara kısas uygulanması hakkın icâbıdır. Çünkü, öldürme vak'alan genellikle topluca işlenir. Topluca işlenen cinayet vak'alarına kısas hükmü uygulanmasaydı, kısası tatbîk etme imkânı kalmazdı. Çünkü, başkasını öldürmeyi planlayan kişi» kısasdan kurtulabilmek için etrafına birçok kişiyi toplar ve böylece suçu işler ve kısasdan kurtulmuş olurdu. Halbuki kısasda-ki gaye hayatın devamı ve öldürmenin önlenmesidir. Allah kitâb-ı ke-rîm'inde: «Kısasda sizin için hayat vardır ey akıl sahipleri, ta ki ko-runasınız» buyurmaktadır.
Ahmed ibn Hanbel'den nakledilen bir rivayete göre, suçlular birden fazla olduğu takdirde kısas sakıt olur yerine diyet îcâb eder. İbn Zübeyr ve İbn Sinin'e göre ise, katillerden birisi öldürülür ve diğerlerinden de paylarına düşen diyet alınır. Bu görüşü serdedenlerin delili şudur: Yüce Allah kitabında: «Cana can» ve «hür bir kişiye hür bir kişi» buyurmaktadır. Buna göre, bir cana karşı bir candan fazlası alınamaz. Binâenaleyh, birden fazla kişi toplanarak bir kişiyi öldürürse, birisine kısas diğerine diyet îcâb eder.
Dört mezheb imâmı; topluluk, ferdi öldürdüğü takdirde, kısas uygulanması konusunda ittifak etmişlerse de, öldürmeye yardım veya teşvik konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda ihtilâfa sebeb olan dört mesele vardır:
a) Elbirliği ile öldürmeye yardım etme,
b) Maktulü tutup katilin öldürmesini sağlama,

c) Öldürmeyi emretme,
d) Öldürmeye zorlama.
a) Elbirliği ile öldürme halinde yardımcı olmak : İmâm A'zam'a göre, elbirliğinden maksat önceden anlaşmadır, diğer imamlara göre ise, bunun önceden anlaşma adını alabileceğini ve elbirliği manasına gelmeyeceğini, elbirliğinden maksadın da öldür-me suçunu işlemek için önceden ittifak olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bu iki durum arasındaki fark şuradan ileri gelmektedir. Önceden ittifak halinde, suçu doğrudan doğruya işleyenler —tek başına fiilleri öldürücü olmasa da— katil olur. Topluca işlenen fiillerin neticesi ölüm olduğu takdirde suça fiilen iştirak edenlerin hepsi katildir..; Elbirliği bu demektir. Önceden anlaşmada ise, topluca öldürme ko-nusunda şartlarını açıkladığımız gibi, ancak fiilen iştirak eden katil olarak kabul edilir.
Her iki halde de, suça fiilen iştirak edenlerin birden fazla olması durumunda katillere kısas uygulanacağı ister önceden öldürme konusunda ittifaktan doğmuş olsun, ister beklenmeyen bir buluşma ile gerçekleşmiş bulunsun, farksızdır. Asıl ihtilâf edilen konu, suçlularla ittifak edip de vak'ada hazır bulunmayan veya suçun işlenmesine yardımcı olup da, bizzat suça katılmayan kişilerin durumudur. îmâm A'zam, Şafiî ve Hanbel'e göre; kısas hükmü, yalnız bizzat suça karışana verilir. Suça bizzat iştirak etmeyene de ta'zîr cezası verilir. îmâm Mâlik'e göre, ise, kısas hükmü hazır bulunup da bizzat karışmayana ve yardımcı olup da bizzat iştirak etmeyene de uygulanır. Kapıyı tutan veya ölümü sağlayan kimse gibi. Suçlularla ittifak edip fiilde hazır bulunmayan kişiye ise, tercih olunan görüş uyarınca ta'zîr cezası verilir. Suça yardımcı olan veya suç işlenirken hazır bulunan kişinin cezalandırılabilmesi için, kendisinden yardım istenince yardıma koşacak veya arkadaşlarından birisi bizzat suçu işlemezse, kendisinin onu bizzat işleyecek nitelikte olması şarttır. Şu halde, kısasın uygulanabilmesi için elbirliği eden kişinin bizzat fiil işlemese de hâdise mahallinde veya hâdise mahallinin yakınında olması şarttır. Bu takdîrde bizzat ölüm fiilini işlemesi şartı yoktur.
tbn Teymiye'nin fetvalarında, bu değişik hallere dâir misâller verilir. Bu misâllerden birisi şöyledir. Topluca bir kitle nıa'sûm bir kişiyi (öldürülmesi haram olan birisini) öldürmeye iştirak ederse, içlerinden hepsi bizzat adamın öldürülmesine mübaşeret etmişlerse, hepsine birlikte kısas vâcib olur. Ama bir kısmı bizzat fiili işlemiş, bir kısmı da ona bekçilik etmiş ve yardımcı olmuşsa, bu konuda iki görüş vardır. Birisine göre kısas ancak mübaşire uygulanır. Ki bu görüş, Ebu Hanîfe, Şafiî ve Hanbel'in görüşüdür. İkincisine göre ise, hepsine kısas uygulanır. Bu görüş İmâm Mâlik'in görüşüdür. İbn Teymiye'nin fetvâlannda şöyle bir örnek de verilir: Bir kişinin çocukları babalarını öldürme konusunda yabancı kişilerle anlaşır ve fiile iştirak ederlerse, hepsinin birlikte Öldürülmesi caizdir. Fakat, fiili bizzat işlemiş olan mübaşirin cezası bütün mezheb imamlarının ittifakı ile fiili bizzat işlememiş olup da, işlenmesine yardımcı olmuş olan (adamı eve sokan ve kapıları kapayan kimse gibi) in öldürülmesi konusunda iki görüş vardır. İmâm Mâlik'e göre, hepsinin öldürülmesi şarttır. îbn Teymiye'nin fetvâlarındaki bir başka misâl de şöyledir : Bir kimse ma'sûm bir kişiyi öldürmesi için bir adama belirli bir miktarda mal vaad ederse, ve adam da bu mal mukabilinde söylenen kişi-yi öldürürse, vaad olunan kişinin öldürülmesi îcâb eder. Vaad edilen kişiye de,

sindirici bir ceza verilmesi ve böylelikle başkalarına örnek olması gerekir. Bazı fakîhlere göre, onun da öldürülmesi îcâb eder.
Bir kişi bir adamı tutar, ikinci bir kişi de gelir onu öldürürse, tutan kişinin adamın öldürülmesi kasdıyla tutmadığı veya üçüncü şahsın gelip onu öldüreceğini bilmediği takdirde mes'ûliyeti yoktur. Ama tutan kişi adamı öldürme kasdıyla tutmuşsa ve üçüncü kişi de gelip ötdürmüşse, bizzat öldürme fiilini işleyene kısas uygulayıp öldürüleceği konusunda ihtilâf yoktur. Ancak, öldürme fiilini bizzat işle-meyip tutmuş olan kişinin durumu ihtilaflıdır. Aşağıda bu farklılıkları açıklayacağız.
İmâm Mâlik; tutan kişinin maktulü katilin öldürülmesi için tutması ve üçüncü şahsın tuttuğu kişiyi öldüreceğini farketmesi halinde kısas uygulanarak öldürülmesi görüşündedir. İmâm Mâlik'e göre tutan kişi, adamı tutmakla ölümüne sebep olmuştur. Bazı fakîhler ise, tutan kişinin Öldürülmesi için şu şartı ileri sürmektedirler. Eğer onun tutması olmasa, üçüncü şahsın gelip adamı öldürmesi mümkün olmamalıdır. Ancak bazı fakîhler bu şartı ileri sürmezler.
Şayet tutan kişi, adamı kovalayanın normal bir darbe ile dövmesi için tutarsa, yahut kovalayan kişinin adamı öldürmek istediğini bilmezse (kovalayanın öldürücü bir âlet taşıdığını görmemiş olabilir) veya tutulanın öldürülmesi, tutanın tutmasına bağlı değilse, bu takdirde tutan kişiye kısas değil, ta'zîr cezası verilir.
îmâm Mâlik, birisini öldürmek konusunda delâlet ve onun delâleti olmadığı takdirde maktulün öldürülmesi imkânının bulunmadığı vak'aları da buna ilhak etmektedir.
Ebu Hanîfe ve Şafiî ise; tutan kişi, katilin öldürme kasdıyla kovaladığım ve öldürüleceğini bilerek dahi tutsa, ta'zîr cezasıyla cezalandırılacağı görüşündedir. Çünkü, onlara göre, kovalayan kişinin fiili mübaşeret, tutarunki ise tesebbübdür. Bu olayda mübaşeret hali te-sebbüb haline gâlib olmuş ve tesebbübü etkisiz kılmıştır. Ayrıca se-beb, mülcî bir sebeb değildir.
Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır. Birinci görüş uyarınca, tutan kişiye kısas uygulanır. Çünkü, o adamı tutmamış olsaydı, kovalayan kişi adamı yakalayıp öldüremeyecekti. Şu halde öldürme fiili ikisinin fiilinin birleşmesi sonucu meydana gelmiştir. Binâenaleyh ikisi de fiilde ortaktırlar ve her ikisine de kısas uygulamak îcâb eder. Her ne kadar kovalayan kişinin fiili mübaşeret, tutan kişinin fiili teşebbüs ise de, öldürme olayının vukuuna ikisi birden iştirak etmiş ve fiilleri birbirine denkleşmiştir. Bu görüş, Mâliki mezhebinin görüşüne uymaktadır ki, HanbeJî mezhebinde pek kuvvetle tercîh olunmamıştır.
İkinci görüş taraftarları ise, tutan kişinin ölünceye kadar hap-solması fikrindedirler. Onlar ibn Ömer'in, Allah'ın Rasûlünden naklettiği şu hadîse istinâd etmektedirler : Bir adam bir adamı tutar ve başkası da onu öldürürse, öldüren kişi öldürülür ve tutan kişi hapso-lunur. Çünkü o, tutmakla adamı ölüme mahkûm etmiştir. Hz. Ali de, fiilen bu hükmü tatbik etmiştir, katilin öldürülmesine, tutanın da ölünceye kadar hapsolunmasına hükmetmiştir.
Bu görüş taraftarlarından bir kısmı, hapis süresinin ölünceye kadar olmayıp yöneticilerin takdirine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, hapis cezası bir nev'i ta'zîr cezasıdır ve haci cezası değildir. Hapis cezasını had değil ta'zîr cezası olarak değerlendirsek, ikinci görüş Hanefî ve Şafiî mezhebinin görüşüne uyar.

İslâm hukukçuları tutmayı geniş anlamda kabul eder ve sadece elle tutmaya inhisar ettirmezler. Tutmak terimiyle maktulün çıkamayacağı bir yere tıkanıp bırakılması ve hiçbir şekilde karşı koyamayacak şekle sokulmasını kasdederler. Bir kişi birisini öldürmek için kovalar, üçüncü bir kişi tutar ve adamın ayağını keser, bilâhare kovalayan da gelip adamı öldürürse, bu takdirde üçüncü kişi adamın kaçmasını Önlemek ve kovalayanın tutmasını sağlamak için ayağını kesmişse, öldürmeye taalluk eden suç da tutan kimsenin hükmüne tâbidir. Çünkü, fiiliyle adamı hapsetmiş ve Ölüme mahkûm etmiştir. Bundan sonra da, ka-sıdlı ayak koparma suçundan sorumlu tutulur.
İslâm hukukçuları öldürmeyi emretmekle öldürmeye zorlamak arasında fark gözetirler. Öldürme emrinde, emredilen kişi suçu işlemeye zorlanmış olmaz. Ve suçu kendi iradesiyle yerine getirmiş olur. Herne kadar suçu işlemek için emir almışsa da bu emrin kendi irâdesi üzerinde bir etkisi yoktur. Emreden kişi, emredilenin üzerinde hakimiyeti olabilir. Babanın küçük çocuğuna emretmesi gibi. İdarecinin emri altında bulunan kimseye emretmesi de böyledir. Emreden kişinin emrolunan kişi üzerinde bir etkisi olmayabilir de. Bu durumda emir, suçu işlemek hususunda sadece teşvik anlamı taşır. Bu hallerin her birisinin ayn ayrı hükmü vardır.
Emrolunan kişi, çocuk veya deli gibi mümeyyiz olmayan birisi ise, imâm Mâlik Şafiî ve Hanbel, emredene »kısas hükmünün uygulanması görüşündedir. Her ne kadar emrolunan kişi öldürme fiilini bizzat işlemişse de, öldürmeye sebeb olmuş emrolunan emredenin bir âleti durumuna gelmiştir. îmâm A'zam ise, emredene, kısas hükmünün uygulanmasını kabul etmez. Çünkü, âmir, öldürmeyi bizzat yap-mamış, sadece sebeb olmuştur. Ebu Hanîfe'ye göre, mütesebbibe kısas hükmü uygulanmaz.
Emrolunan kişi, âkil ve baliğ birisi ise ve emredenin onun üzerinde hiçbir etkisi yoksa, İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel, emrolunana kısas uygulanacağı, emredene de ta'zir cezası verileceği görüşündedirler. İmâm Mâlik, emreden katil anında hazır bulunursa, kısas uygulanacağı görüşündedir ki, bu görüşü elbirliği konusundaki görüşüne uymaktadır. Ona göre, emreden katil anında hazır bulunmamışsa, ta'zîr cezası vermek gerekir. Öldürme anında emredenin hazır bulunmasını öldürmeye yardım olarak değerlendirmek îcâb eder. Çünkü, İmâm Mâlik'e göre, Öldürmeye yardım eden kişiye de kısas uygulanır.
Emrolunan kişi âkil baliğ biri ise ve emreden kişinin de üzerinde etkisi ve hâkimiyeti var ise şayet emrine itaat etmezse, (öldürüleceğinden korkuyor ise) emrolunana ve emredene kısas uygulanır. Çünkü, bu durumda emir ikrah sayılır. Eğer emrolunan emredenin emrine itaat etmediği takdirde öldürüleceğinden korkmazsa, sadece emrolunana kısas uygulanır, emredene ise ta'zîr cezası verilir. Yalnız bu durumda, emrolunamn işlediği fiilin haksız olduğunu bilmesi şarttır. Ama emrolunan işlediği fiilinin haklı olduğunu kabul ederse, kısas emrolunana değil, emredene uygulanır. Çünkü, bu takdirde, emrolunan emre itâatta ma'zûrdur. Tabiî, bu durum vâlî veya hükümdar gibi, emir hakkına hâiz bulunan bir kişi tarafından verilmiş ise söz konusudur. Ama, emir verme hakkına hâiz olmayan birisi tarafından verilmişse kısas; emredene değil, emrolunana îcâb eder. Çünkü, emro-lunanın emre itaat etme mecburiyeti yoktur. Hem emredenin öldürme emri

vermek yetkisi dâhilinde değildir. Hükümdar ve yöneticinin durumu ise, bundan farklıdır. Onun öldürme emri verme hakkı vardır ve bu emre itaat Allah'a isyan olmadığı takdirde vâcibdir.
Bu konuda İmâm Ahmed'in görüşü, İmâm Mâlik'in görüşüyle tamamen ittifak halindedir.
Şafiî'nin görüşü de bunlara uymakla beraber Şafiî mezhebinde emrin ikrah sayılması halinde, me'mûrun durumu ile alâkalı iki görüş vardır. Birinci görüş, taraftarları, âmire kısas hükmünün uygulanacağını, me'mûra uygulanmayacağını ileri sürerlerken, ikinci görüş taraftarları —ki doğru olanı da budur— her ikisine birlikte kısas hükmünün uygulanacağını Öngörmektedirler.
Ebu Hanîfe'ye göre, ikrah halinde, sadece âmire kısas hükmü uygulanır. Ona göre me'mûr, âmir için bir âlet durumundadır. O âleti dilediği gibi hareket ettirir. Binâenaleyh âmir; kendi emriyle öldürme fiiline mübaşeret etmiş gibidir. Eğer emir ikrah olmazsa, âmire kısas hükmü uygulanmaz. Çünkü, o bizzat öldürme fiiline iştirak etmemiştir. Eğer âmir ikrah edici durumda değilse, kısas hükmü me'mûra uygulanır. Ancak emirin emir verme yekisi olmayan birinden çıkmış olması şarttır. Emir verme yetkisine sahip birisinden sâdır olmuşsa me'mûra kısas uygulanmaz. Me'mûr, emrin haksız olduğunu bilse bile kısas yoktur. Çünkü me'mûrun durumu 'bir şüphe îrâs eder, şüphe ise kısası önler.
Kitabımızın birinci cildinde, ikrah konusunda yeterli ma'lûmat vermiştik. Burada sözü tekrarlamak niyetinde değiliz. Ancak, konumuzun gereği olarak ikrah olunan ve ikrah edenin cezalandırılmasının nev'i üzerindeki fukahâ'nın görüşünü özetlemekle yetineceğiz.
İmâm Mâlik, Hanbel ve Şafiî mezhebinden sahih olan görüşe göre, kısas; hem ikrah edene hem de ikrah edilene birlikte uygulanır. Çünkü, ikrah eden kişi genellikle öldürücü olan bir fiile âlet olmaktadır. İkrah edilerek mübâşereten fiili işlemiş olan kişi ise, maktulü zulmen öldürmektedir ve öldürmekten maksadı kendi nefsinin bekâsını sağlamaktır. Bu durum zorlanan kişinin birisini öldürüp yemesi gibidir. İkrahın mücbir olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü, ikrah olunan kişi öldürmekten imtina' edebilir. Ama o, kendi nefsinin bekâsını sağlamak için imtina' etmemektedir.
İmâm A'zam ve İmâm Hanbel'e göre, ise ikrah eden kişiye kısas îcâb eder, ikrah olunana îcâb etmez. Çünkü, Allah'ın Rasûlü, buyurmaktadır : Benim ümmetimden hatâ unutma ve zorlandıkları şey kalkmıştır. Bir şeyin affedilmesi demek, o şeyin gereği olan şeylerin de affedilmesi demektir. Hadîsin zahiri ikrah sonucu yapılan fiillerin affolunacağına delâlet etmektedir. Ve bir mânâda ikrah eden kişinin katil olacağını anlatmaktadır. Aslında, fiili işleyen her ne kadar şeklen katil ise de, ma'nen katil ikrah eden kişidir. Çünkü, ikrah olunarak öldürme fiilini işleyen kişi, ikrah edenin bir âleti durumundadır. Ve o âletini dilediği gibi hareket ettirme kudretine hâizdir. Bu görüş Şafiî mezhebinde zayıf olan görüşe uymaktadır.
İmâm Züfer, ise sadece mübâşerin (ikrah olunarak fiil işleyenin) öldürüleceğini, hakîkî katilin o olduğunu, kabul etmektedir.
İmâm Ebu Yûsuf ise, ikrah edilene de ikrah edene de kısas hükmünün uygulanamayacağı görüşündedir. Çünkü, ikrah eden kişi ölüme sebebiyet vermektedir. Bilindiği gibi mütesebbibe kısas hükmü uygulanmaz. İkrah eden

kişiye tatbik edilmediğine göre, ikrah neticesi fiili işleyene kısas hükmünün tatbik edilmemesi daha doğru olur.
Fail ile şerîk arasında ayırım :
Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, İslâm hukukçuları, suçu doğrudan doğruya işleyenle, suça ittifak eden, yardımcı olan veya teşvik eden kişi arasında bir ayırım yapmamaktadırlar. Mübaşir suçu tek başına veya başkasıyla işleyen yahut da suçu oluşturan fiillerden birini icra eden kişidir. Yine İslâm hukukçuları tarafından ittifakla kabul edilmiştir ki, mübâşerin cezası kısasdır. Mübaşir ile birlikte, yardım eden, ittifak eden veya teşvik eden, yani suça iştirak eden kişinin durumuna gelince, onlar da aynı durumdadır. Teşvik eden veya suçun işlenmemesinde iştirak edenin cezası İmâm Mâlik'in dışındaki imamlara göre ta'zîr cezasıdır. Suça yardımcı olanın cezası ise, İmâm Mâ-lik'e göre kısas, diğer imamlara göre de ta'zîrdir.. Mısır ceza kanununda, öldürme olayında suça iştirak edenlerle aslî faillerin cezasını birbirinden ayırmaktadır. Mısır ceza kanununun 352. maddesine göre failine i'dâm hükmünü gerektiren kati olayına iştirak eden kişilere ya i'dâm cezası verilir, yahut da müebbet ağır çalışma cezası. Yani, Mısır ceza kanunu faille, suça iştirak eden arasında ayırım yapmaktadır. Ve ikisini aynı şekilde görmemektedir. Bu konuda İslâm hukukçularının görüş açısı da budur.
Mısır ceza kanununun bu konudaki hükmü İslâm hukukçularının görüşlerinin tatbikinden ibarettir. Kanun i'dâm hükmüne cevaz verdiğine göre, ta'zîr cezaları da i'dâm cezalarının zımnında kendiliğinden mevcûd olur.
Yukarda gördük ki, katillerin birden fazla olması halinde kasıdü öldürme suçuna kısas cezasının hükmolunmasım önleyecek bir neden yoktur. Ancak failler arasında kasıtlı öldürme nisbet edilemiyen birisi bulunabilir.. Meselâ birisi yamlarak maktule vurur, kasıtlı olarak vuranların fiiliyle yanılarak vuranın fiili maktulün ölümüne vesile olabilir.
İşte, bu gibi hallerde failler arasında İslâm şeriatının prensibleri uyarınca kısas cezasının tatbik edilmesi mümkün olmayan kimseler de bulunabilir. Çocuklar ve deliler gibi. Hatalı yahut küçük yahut deli suçlulardan birisinin kısas cezasının affedilmesi diğer faillerin durumuna te'sîr eder ve onların da kısasdan affolunmalarına sebeb olur mu? İşte bu noktaları aşağıda açıklamaya çalışacağız.
Faillerden birisine veya birkaçına kısas hükmünün uygulanamaması, iki durumda söz konusudur. Üçüncü bir durum yoktur.
a) Kısasın uygulanmaması ya fiildeki bir nitelikten dolayıdır, ya da faildeki bir nitelikten dolayıdır.
b) Fiildeki bir nitelikten dolayı kısasın mümkün olmaması.
Failin fiili, kısası gerektiren bir fiil olmazsa kısas hükmünü vermek mümkün olmaz. Meselâ, fail; fiilini hatalı olarak veya kasda benzer bir şekilde icra eylemişse, fiilindeki bir nitelikten dolayı veya fiilin kısası îcâb ettirmediğinden ötürü, kısas hükmü mümkün olmaz.
İslâm hukukçuları bu durum karşısında iki fırkaya ayrılırlar.
Bir kısmı fiilinin kısası gerektirmediği gerekçesiyle faillerden birisine kısas hükmünün uygulanmaması halinde, diğer faillere de fiilleri isterse hatâ ile kasdın birleşmesi gibi kısası gerektiren bir fiil olsun, kısas hükmünün uygulanamayacağı görüşündedirler. Bilindiği gibi, hatalı olarak fiil işleyenlere uygulanmaz. Çünkü

fiili kısas hükmünü gerektirmez. Kasıdlı olarak işleyene ise kısas uygulanır, zîrâ ka-sıdh öldürmenin cezası kısastır. Ama, kasıdlı fail ile hatalı fail bir vak'ada birleşirse, hatalı faile kısas hükmünün uygulanmamasıyla kasıdlı failden de kısas hükmü sakıt olur. Çünkü, hatalı failin fiilinin; ölüm olayına vesile olması ihtimâl dahilindedir. Belki de ölüm olayını gerçekleştiren kasıdlı fiilidir. İşte bu ihtimâlin bulunması bir şüphedir, «şüphelerle hadleri durdurunuz» kaidesinin uygulaması neticesinde, kasıdlı katiden de haddin durdurulması îcâ,t eder. Hanefi, Şafiî ve Mâliki mezhebinde tercih olunan görüş budur.
a) Diğer bir kısım fakîhlere göre de, failin fiili gerektirmediği için, kısas cezasını faillerden birisine veya bir kısmına uygulamanın; fiilleri kısası gerektiren diğer suçluların kasıdlı olarak kati fiiline iştirak ettikleri sürece müstahak oldukları kısas cezasına etkisi olamaz. Onlara kısas hükmünün uygulanması gerekir. Çünkü herkes kendi fiilinden sorumludur. Bir kişinin fiili bir başkasına te'sîr edemez. Bu görüş Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde kuvvet kazanmamış olan görüştür.
Birinci grub hatalıyla kasıdlmın birlikte olduğu bir olaya uyguladığı kaideye ittifak etmiş, hatâh kişinin ortağına kasıdlı da olsa kısas hükmünü uygulamamak konusunda jttifâk etmişlerdir. Ancak, bunun ötesinde aralarında görüş farklılığı vardır. Bu görüş farklılığı ise kaidenin tatbikinden gelmektedir. Başka değil, bir kısım îslâm hukukçuları, ortaklardan birisinin cezalandırılmadığı her cezaya kaideyi tatbik ederken, —ki bunlar Hanefî fakîhleriyle diğer mezheblerin bazı tasrihleridir— bir kısmı da affolunamn fiilinin kasıdsız olması halinde bu kaidenin tatbikini öngörmektedirler. Şayet, fiil kasdıysa, kaidenin intibak etmeyeceğini kabul etmektedirler.
b) Failin bir niteliği dolayısıyla kısas hükmünün uygulanmaması :
Bu durum birinci yoldan şu noktada ayrılır. Burada kısas fiildeki nitelikten dolayı değil faillerden birisindeki bir nitelik dolayısıyla tatbik olunamamaktadır. Failde bulunan bu nitelik yüzünden şer'an kısas hükmünün uygulanmaması gerekir. Bunun örneği, babanın bir yabancıyla birlikte çocuğunu öldürmeye iştirak etmesidir. Böyle bir vak'ada baba kâim olan babalık niteliği dolayısıyla oğlunun öldürme suçundan dolayı kısas hükmüne çarptınlamaz. Bir başka örnek de, kısas hükmünü uygulama, yahut da, kendi nefsini savunma için bir başkasının elini koparmaktır. Eli kopanlan kişiye, üçüncü bir kişi saldırarak ölümüne sebeb olur, bu vak'ada kısas hükmü uygulayan veya nefsi müdâfâda olan kişiye kısas hükmü tatbik olunamaz. Çünkü, müdâfaa ve kısas niteliği vardır. Şer'an bu nitelikler dolayısıyla kısas hükmünü uygulamak mümkün değildir.
Bu durumda verilecek hüküm konusunda da fukahâ arasında ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye göre, ortaklardan birisinin hakkında kısas hükmünün verilmemesi diğerleri hakkında da kısas hükmünün verilmemesini îcâb ettirir, çünkü, kısasdan muaf olan suçluların öldürme fiilini gerçekleştirme ihtimâli vardır. Bu ihtimâl ise şüphedir, bilindiği gibi şüphe hadleri kaldırır. Binâenaleyh, kısas îcâb eden diğer ortaklara da kısas uygulanamaz.
Hanbelî mezhebinde İmâm Ahmed'den rivayet edilen kuvvet kazanmamış bir görüş vardır ki, buna uyar. Mâlikî mezhebinden bazı fakîhler de bu görüştedirler.
İmâm Şafiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhebinden bazı fakîhler ortaklardan birisinin kısasdan muaf tutulmasının diğerlerine kısasın tatbikini önleyemeyeceği

görüşündedirler. Çünkü, kısas faillerden birisine has bir özellikten dolayı mümkün olmamaktadır ki, bu özellik ortaklardan bir başkasında bulunmamaktadır. Binâenaleyh bu özellik bulunmadığı sürece, muafiyet hakkı onlara kadar ulaşmaz. Bu görüşü benimseyen fukahâ, çocuk ve deli konusunda değişik fikirler ser-detmişlerdir. Bazıları çocuk ve delinin suç ortağının kısas hükmüne tâbi olmayacağını öne sürmektedirler. Bu görüşü serdedenler, çocuğun ve delinin fiiline bakmaktadırlar. Fukahâ'nın ekseriyeti arasında ittifakla kabul edilmiştir ki, çocuğun ve delinin kasıdlı fiili hatâ olarak kabul edilir. Madem ki onların fiili, hatâ olarak tavsif olunmakta, hatâ halinde de kısas uygulanmamaktadır, öyleyse, onlarla birlik-te suça iştirak eden kişi de hatalı olarak kabuledilen suçluların hükmüne tâbidir. Dolayısıyla kısas hükmü uygulanamaz. Bu görüş, fiildeki niteliği, faildeki niteliğe galip getirmektir. îkinci grup ise Şafiî'nin görüşünü kabul etmekte ve demektedir ki, çocuğun ve delinin kasdı kasıttır. Ve onlann kısasdan muaf tutulmasının esâsı failin niteliğidir. Öyleyse onlarla birlikte suça iştirak edenlerin bu nitelikten istifâde et-meleri mümkün değildir. Üçüncü bir grub ise, şerikin fiilini nazar-ı i'tibâra almayı öngörmektedir. Eğer, şerikin fiili kasıdlı fiil ise, ona fiiline bakmadan ve ortağının niteliğini nazar-ı itibâra almadan kasıtlı fail cezası vermek îcâb eder.
Diğer imamların hâricinde, îmâm A'zam, tesebbüben katide kısas hükmünün verilemeyeceği görüşündedir. Ona göre kısas; mübaşeret yoluyla işlenen bir fiildir. Öyleyse, kısas hükmünün uygulandığı fiilin mübaşeret yoluyla işlenmiş olması gerekir. Çünkü, kısas hükmünün esâsı, fiilde mübaşerettir. (Denklik ve benzerlik). Öyleyse, Ebu Hanîfe'ye göre, kısas yerine diyet vermek gerekir. Ancak, İmâm A'zam'ın dışındaki diğer üç imâm, tesebbüben katile mübaşeretten kati arasında bir fark gözetmemektedirler. Onlara göre her ikisi de kati vak'asıdır ve kısas cezasının verilmesi gerekir. Üç imâmın bu görüşü, Mısır kanunlarıyla da, diğer beşerî hukuk prensib-leriyle de uyuşmaktadırlar.
Kan sahibi meçhul olmalıdır.
Maktulün sahibi meçhul olursa, Ebu Hanîfe'ye göre, kısas hükmü gerekmez. Çünkü, kısasın vücûbiyeti kısasın ifâsını istemeye bağlıdır. Meçhul olan birisinin böyle bir şeyi istemesi ise mümkün değildir. Binâenaleyh, mümkün olmayan bir şeye cevâb vermek de mümkün değildir.
Diğer imamlar ise, bu noktada Ebu Hanîfe'ye muhaliftirler. Öldürme fiili dâr'ül-harbde olmamalıdır:
Öldürme fiili dâr'ül-harb'de olursa, Ebu Hanîfe'ye göre kısas gerekmez. Ancak Ebu Hanîfe, şu iki durum arasında fark gözetir. Maktul dür'ül-harb ahâlîsinden çlup, müslüman olmuş fakat dâr'ül-îslâm'a hicret etmemiş ise, durum farklıdır. Maktul, dâr'ül-îslânVdan olup, izinle ticâret için yahut da mecburî olarak esirlik gibi, dâr'ül-harb'e gitmek zorunda kalmışsa, durum daha farklıdır. Birincide katile ceza verilemez. İkincide, eğer ticâret için gitmişse diyet cezası verilir. Esaret halinde ise üzerinde hiçbir şey gerekmez. İmâm Muhammed ve Ebu Yusuf bu konuda İmâm A'zam'a muhalefet ederler. İki durum arasındaki farklılığın esası şuradan gelmektedir: Birincide ma'sûmiyet şüphe îrâs eden bir konudur. Maktul her ne kadar müslüman ise de dâr'ül-harb ahâlîsindendir. Çünkü âyet-i kerîme'de açıkça buyrul-maktadır ki: «Eğer o size düşman olan bir kavimden ve mü'min bir kişi ise...» Şu halde maktulün dâr'ül-harb ahâlîsinden olması ma'sû-miyetine şüphe îrâs

etmektedir ve kâfirlerin kuvvetini önemseyerek İslâm diyarına hicret etmemiş bulunmaktadır. Bir kavmin hâkimiyetini önemseyen kişi Rasûlullah'ın söylediği gibi, onun dininden olmasa da, onların milliyetine mensûb sayılacağından, müslümanlığı onu ma'süm kılmaz. Çünkü, Ebu Hanîfe'ye göre müslümanlık, tek başına ma'sûmiyet elde etmek için yeterli değildir. İslâm'ın yanı sıra, İslâm diyarının garantisi altına girmek şarttır. İkinci durumda ise, kısas gerekmez. Çünkü, hâdise müslümanların velayeti altında bulunmayan bir mahalde cereyan etmiştir. Ebu Hanîfe'ye göre, had cezalarında hükmün tatbiki için olayın vuku' bulduğu anda ifâ kudretinin mümkün olması şarttır.
Mâlik, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel ise, maktul ister dâr'ül-İslâm ahâlîsinden olsun, ister dâr'ül-harb ahâlîsinden olsun, ister dâr'ül-harb'den hicret etmiş bulunsun, ister etmemiş bulunsun, maktulün müslüman olduğunu bilerek onu öldürürse katilin de kısas tatbik edilerek öldürülmesi gerektiği görüşündedirler. Çünkü onlara göre, katil İslâm olarak ma'sûmiyet kazanmış birisini zulmen öldürmüş bulunmaktadır.
Kısas cezası mutlaka icra edilmesi lâzım olan bir cezadır. Ancak, kan sahibi affederse, kısas tatbik olunmaz. İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki, kan sahibinin katile kısas hükmünü uygulama veya diyet mukabili, yahut da bedelsiz olarak affetme yetkisi vardır. Ancak İslâm hukukçuları, kan sahiplerinin kısası affetmesi halinde diyeti alıp almayacağı hakkında ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, kan sahibinin affı, suçluya diyet ödemek mecburiyetini getirmez. Ancak, suçluyu affetmek mukabilinde diyet vermeyi kabul ederse müstesna, İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'e göre ise, kan sahibinin kısas hakkını affetmesi halinde suçlu diyet vermeye zorlanır. İsterse af onun rızâsı hilâfına olsun. Aradaki ihtilâfın sebebi şudur: İmâm Malik ve İmam A'zam, kısasın aynen vâcib olduğu görüşündedirler. Halbuki İmâm Şafiî ve Hanbel kısasın aynen vâcib olmadığını, vacibin kısas veya diyetten birisi olduğu görüşüne sahip olmalarıdır: Kan sahibinin ta'yîn hakkı kendisine aittir. İsterse kısas hükmünün uygulanmasını ister, isterse katilin rızâj sına dayalı olmaksızın, diyet alır. Veya diyete mukabil ta'zîr cezasını kabul eder.
Kısasın yerini diyet ve ta'zîr cezalarım kabul etmenin neticesinde iki önemli sonuç ortaya çıkar ;
a) Hâkim bir fiilden dolayı hem ceza hem de onun bedelini bir-leştiremez. İster bedel olarak konan ceza aslî ceza olsun, ister aslî cezanın yerine geçen bedeli ceza olsun. Çünkü bedel ile bedel olunanı birleştirmek değiştirmek fiilinin tabiatına aykırı düşer. Ancak, iki bedel cezayı veya iki aslî cezayı birleştirmek caizdir. Meselâ, bir öldürme suçu işleyen kişiye hem kısas hem diyet, yahut da, hem kısas hem ta'zîr cezası verilemez. Çünkü, diyet ve ta'zîr cezalarının her ikisi de kısasın yerine geçen bedelî cezadır. Ve bu cezalar ancak esâs ceza hükmünün tatbiki mümkün olmadığı zaman verilir. Binâenaleyh, kısas hükmünü tatbik etmek mümkün olmazsa diyet ve ta'zîr cezalarını topluca veya teker teker vermek caiz olur. Çünkü, ikisi de kısas cezasına bedel cezalardır. Ayrıca, her ikisi de aslî ceza olan kısas ve keffâret cezalarını birleştirmek mümkün ve caizdir.
b) Bu umûmî kaide kalmak kaydıyla, bedel ve aslî cezaların aralarını birleştirmek de caizdir. Şöyle ki, fiiller birden fazla olur ve hük-molunan bedel cezası, hükmolunan aslî cezaya bedel olarak verilmez. Üç kişiyi öldürmüş olan birisine

birini öldürmekten dolayı kısas hükmü, ikinciyi öldürmekten dolayı diyet hükmü verilirse ve kısası uygulamak mümkün olmadığı için diyete hükmolunmuşsa, meselâ, maktul katilin çocuğu ise, üçüncü şahsı öldürmekten dolayı da, kısas ve diyet hükmü vermek mümkün olmadığı için, ta'zîr cezası verilmişse, meselâ, maktulün velisi katili mutlak mânâda affetmişse, bu gibi hallerin hepsinde kısas diyet ve ta'zîr cezaları birleştirilebilir ve umûmî kaide bozulmuş olmaz. Çünkü, bu vak'ada birinci kısas cezası aslî cezadır. İkinci ve üçüncü cezalar ise, bedelî cezalardır. Aslî ceza ile bedelî cezanın birleşmesi caiz olmuştur, çünkü, hükmolunan cezalardan birisi diğerinin yerine geçmemiştir. Bilâkis, bedelî olarak verilen ceza, hükmolunmamış olan bir cezayı temsil eder. Katil bir kişi olursa, yaralıların birden fazla olması halinde yu-kardaki değişik iki görüş arasındaki farklılığın önemi ortaya çıkar. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, bir kişi bir topluluğu öldürürse kısas olarak o da öldürülür. Öldürmenin ötesinde başka bir şey gerekmez. İster suçlu topluluğu bir kerede Öldürmüş olsun, isterse teker teker öldürmüş olsun. İster kan sahiplerinin hepsi katilin öldürülmesini istesin, ister bir kısmı öldürülmesini istesin, ister bir kısmı da diyet taleb etsin. Kan sahiplerinden birisi acele davranıp diğerleri görüşlerini açıklamadan önce, suçluyu öldürürse, diğerlerinin kısas hakkı sakıt olur ve diyet îcâb etmez, işte bu hüküm kısasın aynen vâcib olması gerektiğini belirten kaide tatbikinden ibarettir. Zîrâ hepsinin ortak olan hakkı kısasdır. Binâenaleyh suçlu öldürüldüğü zaman hepsi de haklarını eksiksiz almış olmaktadırlar. Ve bunun dışında hiçbirisinin diyet taleb etmeye hakkı kalmaz. Zîrâ, kan sahiplerinden birisi kısas hükmünün tatbikini isterse, diğerlerinin kısastan vazgeçmelerinin bir önemi yoktur. Ancak, diyet, kısas hükmünün tatbîki mümkün olmadığı hallerde kısasa bedel olarak îcâb eder ve burada kan sahiplerinden birisi kısası talep ettiği sürece kısasın imkânsızlık durumu bahis konusu olamaz. Zîrâ kısas mahallî nisbetle birdir.
İmâm Şafiî ise, kan sahiplerinin haklarının birbirine müdâhale edemeyeceği görüşündedir. Eğer suçlu, birden fazla öldürdüğü kişileri teker teker Öldürmüşse, önce öldürülmüş olanın kısası uygulanır. Zîrâ onun öncelik hakkı vardır. Eğer birincinin hakkı af ile sakıt olursa ikincinin kısas hakkı uygulanır ve bu böylece sonuncuya kadar devam edip gider. Eğer, kan sahiplerinden birinin isteği yerine getirilirse, diğerlerinin diyet hakkı bakî kalır. Çünkü, kısas hükmü onların rızâsı alınmadan tatbik olunmuştur. Binâenaleyh onların hakkı diyete inkilâb eder. Ve bu vak'a katilin ölmesi vak'asında olduğu gibi değerlendirilir. Katil öldürdüğü kimseleri bir kerede öldürmüş veya hangisini önce hangisini sonra öldürdüğünü ayırmak mümkün değilse, o zaman kan sahipleri arasında kur'a çekilir. Ve kur'a kime isabet ederse onun kısas hakkı tatbîk olunur. Kan sahiplerinden birini diğerinin önüne geçirecek bir hak bulunmadığı için kur'a ile böyle bir öncelik hakkı kazanılmış olur. Eğer, kendisine isabet eden kişi katili affederse, kur'a geri kalanlar arasında tekrarlanır. Çünkü, hepsinin hakkı eşittir. Kısas hakkı kur'a yoluyla kan sahiplerinden birisine sabit olur fakat bir başkası ondan Önce davranarak kısas hükmünü tatbîk ederse hakkını kullanmış olur. Ancak, kendinden daha önce hak sahibi olanın önüne geçmekle kötü bir davranış, yapmış olur.
Savaş halinde bir topluluğu öldüren muharibin hükmünde, Şâfiî fakîhleri arasında ihtilâf vardır. Başlıcalarma göre, hüküm yukarda-ki gibidir. Yani muharebe dışında

topluca öldürmenin hükmüne tâbidir. Bazı fakîhlere göre ise, hepsine mukabil olarak o da öldürülür. Çünkü, muharebe halinde öldürmüş olanın hakkı Allah'a aittir ve Allah'ın bu hakkı af ile sakıt olmaz. Binâenaleyh burada cezalar iç içe girerler. Ama insanoğlunun hakkı söz konusu ise, bu takdirde tedahül bahis konusu değildir.
Hanbelî mezhebi de, Şafiî mezhebiyle bu konuda müttefiktir. Onlar sadece kan sahiplerine katili öldürme konusunda itham hakkı tanımakla ayrılırlar. Kan sahiplerinin ikisi veya daha fazlası katili öldürmek konusunda ittifak ederse, katil öldürülür ve başkaları için bunun dışında bir hak söz konusu olmaz. Ama kan sahiplerinden bir kısmı kısası bir kısmı da diyeti isterse, kısası isteyenlere mukabil öldürülür, geriye kalanlara da diyet verilir. Hanbelî'lerin bu husûsdaM görüşü şuna dayanmaktadır: Kısas mahalli olan katile kısasla beraber mümkün olmayan bazı haklar taalluk etmiştir. Kısas hakkına hâiz bulunanlar, kısas mahallinde haklarım kullanmakla yetinirlerse, o da bununla yetinmiş olur. Bu düşüncenin temeli şudur. Madem ki, kısas hakına sahip bulunanlar, kısasla yetinmişlerdir, bunun dışındaki haklarından vazgeçmiş olmaktadırlar.
Bir kişi bir adamın elini keser, sonra da bir başkasını öldürürse, eli kesilen de, kesilme sonucu ölürse, el kesen ve ölüme sebep olan kişi, her ikisinin de katilidir. Binâenaleyh önce öldürdüğü adamın kısası tatbik olunur. Çünkü, öldürme kesmeden önce olmuştur. Ve eli kesilenin ölmesi ancak sirayetle, yani bilâhare cereyan etmiştir. Binâenaleyh öbürünün önceliği vardır. Fakat, eli kesilenin kısas hakkının uygulanması mümkün ise, ve Öldürmekle kısas hakkı ortadan kalkıyorsa, ölmezden evvel eli kesilenin kısas hakkı alınır. Yani, katilin eli kesilir. Eli kesilen kan sahibi, Şafiî, ve Hanbel'e göre, yarı diyet alır. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise, hiçbir şey alamaz. Eli kesilenin elinin kesilmesi ölüme sebep olmazsa önce el kesme kısası uygulanır. İsterse katil el kesmeden Önce olsun isterse sonra... Bu konuda İmâm A'zam, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel müttefiktirler. İmâm Mâlik ise, her hal ü kârda adamın öldürülmesine ve elinin kesilmesine taraftar değildir. Ona göre ölümle, bir organ telef olmaktadır ve kısas mahallinin yok olması kısası sakıt eder. Elin kesilmesi katilden sonraya kalması halinde de hüküm aynıdır.
Bütün bunlarda vârid olan ihtilâfın esâsı kasıdlı öldürmede gerekli olan cezadaki ihtilâfa müsteniddir. Daha önce de söylediğimiz gibi, İmâm A'zam ve Mâlik, kısasın aynen vâcib olduğu görüşündedirler. Ve maktulün kan sahiplerinin hakkı, suçluyu diyete mecbur etmez. Ancak suçlu buna razı olursa başka. İmâm Şafiî ve Hanbel ise, kasıdlı öldürmeye ceza olarak kısas veya diyetten birisini gerekli gör-mektedirler. Kan sahipleri bu iki cezadan birini seçmeye me'zûndur-lar. Suçlunun muvafakatine gerek yoktur.[14]

İslâm hukukunda kasıdlı öldürmeye benzeyen kati olayları için de farklı hükümler vardır. Bu konuda Üdeh şöyle diyor:

Kasda Benzer Öldürme

Daha önce kasda benzer öldürme konusunda ihtilâf olduğunu belirtmiştik.

İmâm Mâlik, ölümün iki bölümde mütâlâa edileceğini kabul etmekte ve bunların da kasıd ve hatalı olarak ifâdelendirilebileceğini belirtmektedir. Ona göre, bu şıkkın dışında ayrı bir şey söyleyen kişi, nassm üzerine yeni bir şey eklemiş demektir.
İmâm Mâlik bu görüşünü desteklemek için demektedir ki: Kur'an-ı Kerîm'de, sadece kasıdlı ve hatalı öldürmeden bahseden hüküm bulunmakta ve bunun dışında bir hüküm bulunmamaktadır : «Kim de bir mü'mini kasıdlı olarak öldürürse»
«Hatâ ile olması müstesna bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesi olur şey değildir»
Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel ise, kasda benzer öldürmeyi kabul ederek öldürme fiilini, kasıdlı öldürme, hatalı öldürme, kasda benzer öldürme diye üçe ayırmaktadırlar. Bu görüşlerini destekleyici delil olarak da, Allah Rasûlünün şu hadîs-i şerîfi'ni bildirmektedirler : Dikkat edin, kasıddaki hatâ dolayısıyla Öldürmede, sopa, kırbaç ve taşla öldürmede yüz deve diyet vardır.
Keza bu iki İmâm: Hz. Ömer'in, Ali'nin, Osman'ın, Zeyd ibn Sâ-bit'in, Ebu Mûsâ eJ-Eş'arî'nin, Muğîre'nin, kasda benzer öldürmeyi kabul ettiklerini ve onların görüşüne sahabeden kimsenin muhalefet etmediğini belirtmektedirler. Ayrıca, kasdın suçlunun niyetine bağlı bulunduğunu, niyetleri de ancak Allah'ın bileceğini, hükümlerin niyetlere göre değil, zahire göre verilebileceğini öne sürmekte, niyetin en açık delilinin öldürme için kullanılan âlet olduğunu ifâde etmekte-d'rler. Binâenaleyh, bir kimseye genellikle öldürücü nitelikte olan bir âletle vuran kişi, o âletin genellikle kullanıldığı gaye için verilen cezaya çarptırılır. Yani, öldürme kasdına hükmolunur. Genellikle öldürücü olmayan bir âletle başkasını döven kişinin hükmü hatâ ile kasıd arasında değişmektedir. Kasda benzemektedir; çünkü, kişi vurmayı kasdetmiştir, hatâya benzemektedir, çünkü, genellikle öldürücü olmayan bir âletle vurmuştur. Genellikle öldürücü olmayan bir âletle vurmak, suçlunun öldürme kasdınm bulunmadığının delilidir.
İşte, bu nedenle sözünü ettiğimiz üç mezheb imâmı bu tip öldürmelere kasda benzer öldürme adını vermişlerdir. Zîrâ, suçlunun fiili her bakımdan kasıdlı öldürmeye benzemekte, ancak, öldürürken güttüğü maksat bakımından kasıdlı öldürmeden ayrılmaktadır. Farazi olarak, kasıdlı öldürmek isteyen kişinin maktule öldürmek kasdıyla saldırması gerekir. Kasda benzer öldürme fiilini işleyen kişi ise, maktule öldürmeyi düşünmeden sırf tecâvüz kasdıyla saldırmaktadır.
Şu halde kasıdlı öldürmeyle kasda benzer öldürme arasındaki fark, suçlunun niyetidir. Suçlunun niyetinin delili ise, suçu işlerken kullandığı âlettir. Binâenaleyh, her iki öldürme fiili arasında çok yakın benzerlikler bulunmaktadır. Bu yüzden birisine kasıdlı öldürme adı verilirken, diğerine kasda benzer öldürme adı verilmektedir.
Hanefî fakîhleri kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler :
Sopa ile, değnekle, kırbaçla, taşla veya elle, yahut da bunların dışında ölüme sebeb olan bir vâsıtayla, kasıdlı olarak vurmaktır. Böyle bir fiilin iki anlamı olmak gerekir. Birincisi kasıd anlamı. Çünkü, failin vurmayı kasdettiği kabul edilmektedir. İkincisi ise, hatâ anlamı taşır, çünkü, failin öldürme kasdı mevcut değildir. Şu halde, bu fiilin sureti bakımından suçlu fiili kasdettiği için, suç kasıdlı fiil haline benzemektedir.
Şafiî mezhebi imamları ise kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf etmektedirler:

«Fiilde kasıd, öldürmede hatâ olan fiildir.» Yani, öldürme kasdı güdülmediği halde, sonu öldürmeyle biten fiillerdir. Bazı Şafiî fakîh-leri ise, kasda benzer öldürmeyi şöyle ta'rîf ederler : «Genellikle öldürücü olmayan bir âletle isabet ettirmeyi kasdedip, isabet alan kişinin ölmesidir.» Bu fiil, kasıdlı öldürme fiili olarak cezâlandırılamaz. Çünkü, suçlu öldürme maksadı gütmemiştir. Şafiî'lerin ekseriyeti ise, kasda benzer öldürme ta'rîfinde şu hususların bulunması gerektiğinde müttefiktirler. Kasda benzer öldürmede, genellikle öldürücü olmayan bir âlet kullanılmalı, belirsiz dahi. olsa, fiil veya şahıs kasdedilmiş olmalıdır.
Hanbelîler ise, kasda benzer öldürme fiilini şöyle ta'rîf etmektedirler :
«Genellikle öldürücü olmayan bir âletle suçu kasdedip öldürmektir. Kişi tecâvüzü ya düşmanlık kasdıyla yapar, yahut da te'dîb maksadıyla yapar, fakat fiilinde aşın gider. Sopa, kırbaç, küçük taş, el ve benzeri şeylerle vurmak, hafîf suya itmek, veya damda duran bir çocuğun yahut bunağın yanında bağırarak düşürmek, yahut da aklını yitirmesine vesîle olmak gibi fiiller kasda benzer fiillerdir. Suçlu burada vurmayı veya diğer fiilleri kasdetmekte, fakat öldürmeyi kas-detmemektedir. Kasda benzer öldürme fiiline kasıdlı hatâ, yahut hatalı kasıd gibi adlar da verilir. Çünkü, burada, hem kasıd, hem de hatâ birleşmektedir. Suçlu fiili kasdetmekte, ancak öldürmede hatâ etmektedir.»
Yukarda anlatılanlardan ortaya çıkıyor ki, kasda benzer öldürme fiilinin içine, suçlunun düşmanlık kasdıyla işlediği ancak öldürme kasdı gütmediği fiillerin tümü girer. İslâm hukukundaki kasda benzer öldürme terimi, beşerî hukuktaki ölümle sonuçlanan vurma veya dövme ta'bîrine tekabül eder. Fakat İslâm hukukunun kasda benzer öldürme terimiyle ifâde ettiği gerçek, beşerî hukukun ölümle sonuçlanan vurma veya dövme ta'bîrinin ifâde ettiğinden mantık bakımından daha şahindir. Çünkü, kasda benzer ta'bîrinin içine vurma, yaralama, zehirli maddeler verme, boğma, öldürücü' gıda yedirme, yakma, yuvarlama, suya atma ve öldürme kasdı güdülmeden yapılan bütün ölüm şekilleri girer. Kasda benzer öldürmede suçlunun öldürme niyeti yoktur, ama saldırı niyeti vardır. Öldürme ta'bîrinin içine ölümle sonuçlanan her fiil girer.
İslâm hukukçularının bu ta'bîri seçmeleri, adım saydığımız muhtelif saldırı ve işkence türlerinin hepsine delâlet etmesi içindir. Binâenaleyh bu ta'bîr başarılı bir seçmedir. Beşerî hukukda ifâde edilen ölümle sonuçlanan vurma ve dövme ta'bîrinin içerisine el veya başka başka her hangi bir âletle yapılan dövme ve vurma fiilleri girer ama bunun dışında yukarda saydığımız, boğma, yakma, yuvarlama, suya atma ve diğer saldırı şekilleri girmez. Nitekim Mısır hukukçuları, bu ta'bîrin kapsamının geniş olmadığını ve bunun bir eksiklik olduğunu itiraf etmektedirler.
Kasda benzer öldürmenin rükünleri:
Kasda benzer öldürmenin rükünleri üçdür :
a) Suçlu, tecâvüze uğrayanın ölümüne vesile olan fiili işlemiş olmalıdır.
b) Suçlu, öldürme fiilini düşmanlık kasdıyla yapmış olmalıdır.
c) Fiille ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmalıdır.
Bu rüknün oluşabilmesi için, suçlunun ne şekilde olursa olsun (vurma, yaralama veya bunun dışında saldın ve işkence nev'ilerin-den birisiyle veyahut boğma, yakma ve öldürmek kasdıyla yaralayıcı veya zehirli maddeleri vermek gibi) tecâvüze uğrayanın ölümüne ve-sile olan fiili işlemesi şarttır.

Vurma ve yaralamada suçlunun belirli bir âlet kullanması şart değildir.
Hattâ, tekme, tokat, ısırma ve boğma gibi hiçbir vâsıta kullanmadan fiil oluşabilir. Sopa, kılıç, balta, bıçak, ok, mızrak, keskin veya kör, yaralayıcı veya delici bir âlet kullanılarak işlenebilir. Keza, taş, kurşun ve ok atılarak ayı gibi yırtıcı bir hayvanı üzerine saldırtarak veya köpek gibi evcil bir hayvanı üzerine kışkırtarak işlenebilir. Fiilin tecâvüze uğrayanın vücûdunda maddî bir iz bırakmasıyla, hayatım etkileyen psikolojik bir te'sîr icra etmesi arasında fark yoktur. Bir insana kılıç veya tabanca çekerek korkutup ölümüne sebeb olmak, bir insanı uçurumun kenarına götürüp ordan atarak dehşetinden ölmesine vesile olmak, hâmile bir kadım korkutarak çocuğunu düşürmesine sebeb olmak veya çocuk aldırılmasına zorlayarak ölümüne sebeb olmak arasında bir fark yoktur. İsterse, suçlunun fiili tecâvüze uğrayanın vücûdunda doğrudan doğruya maddî bir iz bırakmasın, mütecaviz kasda benzer kati suçundan sorumlu tutulur.
Bu konuda Mısır kanunları ile Fransız yasaları, İslâm hukukuna uymaz. Ancak hukukçuların ekseriyeti bu gibi hallerde cezaî müeyyideyi uygulamamanın büyük bir eksiklik olduğunu belirtmektedirler. İngiliz yasaları ise, bu gibi fiillere aynı şekilde ceza uygular.
Şafiî ve Hanbelî mezhebinde, ölüm, doğrudan doğruya suçlunun mübâşereten işlediği fiilinin sonucu olmasa da, kasda benzer kati suçundan sorumlu tutulmasını önleyici hiç bir engel yoktur. Meselâ bir kişi kılıcını kınından çıkararak, yahut silahını göstererek veya korkutucu başka bir âleti izhâr ederek bir başkasının peşine düşülen kişi de korkarak kaçarken —bir yardan düşerek, bir tavanın altında kalarak, suda boğularak, ateşte yanarak, tökezleyip düşerek veya bir kuyuya, bir çukura düşerek— ölse bütün bu vak'alarda kovalayan kişi —fiili her ne kadar doğrudan doğruya öldürücü değilse de— kasda benzer katil olarak kabul edilir. Sadece hükmün genel ve sınırlı olarak kabulünde Hanbelîlerle Şafiîler arasında ihtilâf vardır ki, biz bunu yukarda açıklamıştık.
Bu durumda tecâvüze uğrayanın ma'sûm olması şarttır. Eğer ma'-sûm olmazsa fiil öldürme suçu olarak kabul edilemez. Sadece âmme kuvvetlerinin, yani zabıta ve adliyenin işine müdâhale etmiş olarak kabul edilir. Biz ma'sûmiyet konusunda kasıdlı öldürmeden söz ederken etraflı açıklamalarda bulunduk. Ancak kasıdlı öldürme konusunda zikredilmesi gereken kimseler anlatıldığından, burada onların dışında kalanları açıklamak istiyoruz. Bunlar, kasıdlı öldürme suçunun îcâbı olmayan ve durumları heder sayılan kimselerdir. Hırsız el kesilmesini gerektiren bir hırsızlık yapınca, evli olmayan yânî, zina suçu İşleyince, iftira ve içki suçunu işleyince, cezârun tatbiki ile ilgili konular heder sayılırlar. Binâenaleyh, el kesilmesini gerektiren hırsızlık suçu işleyen hırsızın elini koparan, bu koparma suçundan sorumlu tutulmaz, sadece hırsızın elinin kesilmesini vazife olarak almış olan infaz kuvvetlerinin görevlerine tecâvüz etmiş olarak kabul edilir. Keza, evli olmayan zânîye sopa vuran, içki ve iftira suçunu işlemiş olanları cezalandıran bu sopa fiilinden dolayı cezalandırılmaz, ancak bu görevi yapmakla yükümlü infaz kuvvetlerinin görevini üstlendiğinden dolayı cezalandırılır. Bu fiilleri işlemenin mübâh oluşunun set>ebı ise, Dunların affa cevaz vermeyen had cezalan olmasındandır. Bilindiği gibi had cezası affedilemez veya geciktirilemez. Toplumun bu cezalan tatbik etmesi vazifesidir ve tatbikinden her fert mes'ûldür.

Tecâvüze uğrayanın kanı, küllî olarak heder olduğu takdirde mesele kolaydır. Ama, şu anda zikrettiğimiz gibi, had cezası ölümü gerektirmeyen cüz'î heder şeklinde olursa ve bir kişi had cezasını tatbik ederken tecâvüze uğrayan ölecek olursa, fiil, kasıdlı kati olarak mı değerlendirilir, yoksa kasda benzer kati olarak mı?
Hırsızın elini koparmak:
Elinin kesilmesi îcâb eden bir hısızlık fiili işlemiş olan hırsızın, kesilmesi gereken uzvu ma'sûm değildir. Geriye kalan uzuvlan ise ma'-sûmdur. Keza canı da ma'sûmdur. Şu halde bir insan hırsızın üzerine saldırır ve kesilmesi gereken elini ayağını koparırsa ma'sûm olmayan bir uzvunu kopardığı için, yaptığı bu hareketten dolayı cezalandırılmaz. Ahmed İbn Hanbel'e göre, koparma fiilinin hırsızın elinin koparılmasına dâir hüküm verilmezden önce veya sonra olmasında bit fark yoktur. Yeter ki, hırsızın hırsızlık yaptığı sabit olsun. AncaK Ahmed ibn Hanbel dâvasının açılmış olmasını şart koşar. Eğer, dâva açümamışsa, hırsızın kolunu koparan kişi kol koparma suçundan dolayı sorumlu olur. Şayet, kolu koparılan kişinin hakkında şâhidler şahadet ederler ve hâkim de şâhidlerin doğru söyleyip söylemediklerini araştırmak için hükmünü vermemişse, şâhidlerin adaleti ve dürüstlüğü sabit olunca, hırsızın kolunu koparan kişiye ceza verilmez. Ama, şâhidlerin adaleti sabit olmazsa kasıdlı olarak ma'sûm bir eli koparma suçundan sorumlu olur. İmâm Şafiî de İmâm Hanbel'in görüşündedir.
İmâm Mâlik ve İmâm A'zam ise, koparma fiilinin hükümden sonra olmasını şart koşarlar. Eğer, koparma fiili hükümden sonra ise, koparmadan dolayı bir sorumluluk yoktur. Sadece âmme kuvvetlerinin vazifesine tecâvüz etmiş olmaktan mes'ûl olur. Fakat koparma fiili hükümden önce ise, koparan kişi koparmaktan mes'ûl olur.
Koparma fiili, koparılan kişinin ölümüne sebeb olursa; koparan kişi, koparmaktan mes'ûl olmadığı şartlarda Ölümden de mes'ûl olmaz. Ama koparmaktan mes'ûl olursa, kasıdlı öldürmekten de mes'ûl tutulur.
Koparmaktan mes'ûl olmayınca ölümden de mes'ûl olmamanın delili şudur : Ölüm hali, elin ve ayağın koparılmasından ortaya çıkmıştır. Koparma fiili ise bir vecîbedir. Hadleri tatbik etmek vecîbe olduğundan ve te'hîre tahammülü bulunmadığından, zaruretler haddin tatbikinden doğan neticeleri müsamaha ile karşılamayı gerektirmektedir. Ki, hadlerin tatbik edilmemesi durumu doğmasın. Ebu Hanîfe'ye göre, bu durumla kısas arasındaki fark şuradan gelmektedir : Kısas; kısas yapan kişinin üzerine düşen bir vecîbe değil, bir haktır. Kişi bu hakkım kullanmakta muhayyerdir. İsterse uygular, isterse affeder. Hattâ, affetmesi daha uygundur. Bilindiği gibi hakkın kullanılması selâmet şartlarına bağlıdır. Vecibenin yerine getirilmesi ise, selâmet şartına bağlı değildir. Şurası bir gerçektir ki, haklan ikâme etmek için toplum adına görevlendirilmiş özel görevliler bulunsun.
Sorumluluk için fiilin tecâvüze uğrayanının ölümüne vesile olması şarttır. Ölümün fiilin neticesinde hemen vukûbulmasıyla, sonra vuku bulması arasında bir fark yoktur. Tecâvüze uğrayan, sorumluluk konusu olan fiilden dolayı ölmez iyileşirse, suçlu, dövme, yaralama veya koparma suçlarından dolayı cezalandırılır. Eğer tecâvüze uğrayanın bir uzvunu koparmış, veya kullanamaz hale getirmişse, suçlu bu neticeden dolayı sorumlu tutulur ve cezalandırılır. Bu prensibin tatbikatında beserî hukukla İslâm hukuku uyuşmaktadır. Beşerî hukuk, ölümle sonuçlanmayan

dövmelerde suçluyu, ölümle sonuçlanan dövmeye başlangıç suçundan dolayı mes'ûl tutmaz. Sadece, tecâvüze uğrayanın durumunun aldığı şekle göre, dövme veya zarar verme suçundan sorumlu tutar.
Fiilin suçlu tarafından doğrudan doğruya işlenmesiyle (tecâvüze uğrayana sopa ile vurması ve taş atması gibi) fiili doğrudan doğruya işlemeyip, ona sebeb olması (üzerinebir köpeği kışkırtıp ısırtarak ölümüne sebeb olması veya yolda bir çukur kazıp çukura düşürerek Ölümüne vesile olması) arasında bir fark yoktur. Gerek mübaşeret ye gerekse te-sebbüb hallerinde suçlu kasda benzer öldürme suçundan mes'ûldür. Ebu Hanîfe'ye göre, kasıdlı öldürmelerde olduğu gibi, kasda benzer öl-dürmelerde, mübâşereten öldürmenin cezasıyla, tesebbüben öldürmenin cezası arasında bir fark yoktur.
Kasıdlı öldürme konusunda, mübaşeret ve tesebbüb ile ilgili olarak belirtilen mesele ve şartlara dâir tüm kaideler kasda benzer öldürme konusuna da intibak eder. Mübaşeret ve sebebiyet durumunun birden fazla olması, toplu öldürme, anlaşarak öldürme, ta'kîb ederek öldürme, mübaşeret haliyle sebebiyet halinin birleşmesi gibi konularda, kasıdlı öldürmelerdeki kaidelerin hepsi kasda benzer öldürmelerde de carîdir. Biz bu hususta yukarda gerekli bilgiyi verdiğimiz için, burada işaret etmeyi lüzumlu bulmuyoruz.
Bir kimsenin bir başkasında, parmak, el, ayak veya kulak gibi her hangi bir uzvu koparmak konusunda kısas hakkı olsa, o kişi kısas sahibi için hakkı olan konuların içerisinde ma'sûm sayılmaz. Ancak kısas hakkı olan kişinin benzer uzuv dışında bir uzvu koparmaması şarttır. Aksi takdirde kasıdlı koparma suçundan sorumlu olur. Eğer benzer uzvu (koparılan uzva kısas olarak koparılması îcâb eden uzuv) koparırsa sorumlu tutulmaz, sadece âmme kuvvetlerinin görevlerini üsîenmekten ve kısasda acele davranmaktan mes'ûl olur. Ama kısasa hak kazanmış kişi değil de bir başkası koparacak olursa koparma suçundan sorumlu olur. Zîrâ koparılan uzuv onun için ma'sûmdur.
Kısas hakkı olan kişi, kısası uygulayarak birisinin uzvunu koparırsa, bu kısas uygulamasından o kişi ölürse kısası uygulayan kişi kasda benzer öldürme suçundan sorumlu olmaz. Çünkü, ölen kişi kısasın tatbiki mübâh bir fiilin neticesinde ölmüştür. İmâm Mâlik, îmâm Şafiî, İmâm Ahmed, İmâm Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'in görüşü budur.
İmâm A'zam ise, kısas hakkını uygulayan kişinin kasda benzer suçundan sorumlu olacağı görüşündedir. Birinci grubun delili şudur. Ölüm, me'zûn olunan bir fiilden doğmuştur ve suç olarak kabul edilemez. Çünkü, izin verilen bir konuda doğan bir neticeden sorumluluk olmaz. Zîrâ, mübâh bir şeyden neş'et eden netice de mubahtır. Ebu Hanîfe'nin delili de şudur: Me'zûn olunan fiil, kısas sahibinin mümasil bir uzvu kopar-masıdır. Ve bu onun hakkıdır, ama hakkını kullanırken hakkını aşarak, kısas yapılan kişinin ölümüne sebeb olmaktadır. Bunun için fiilinden sorumludur.
Suçlunun işlediği fiil kendisi için yasaklanmış olmalıdır. Eğer suçlu hakkı olan veya vazifesi (üzerine vecîbe) olan bir fiili işlerse, ve bu fiil ölümle neticelenirse, mes'ûliyet; hakkın hududuna hak sahiplerine ve hakkı yüklenen şahısların, durumuna göre değişir. Aşağıda; te'dîb hakkını, doktorluk hakkını, sportif oyunları, kısas hakkını, ta'zir, hırsızlık ve had cezasını anlatırken bu noktayı açıklayacağız.

Suçlu fiili kasıdlı olarak yapmalıdır :
Suçlu tecâvüze uğrayanı öldürmek kasdı gütmeden ölüme sebeb olan fiili kasdetmelidir. İşte kasıdlı öldürmeyle, kasda benzer öldürme arasında biricik aymm buradadır. Kasıdlı öldürmede suçlu tecâvüze uğrayanı, vurmayı ve öldürmeyi kasdeder. Kasda benzer öldürmede ise, suçlu tecâvüze uğrayana vurmayı kasdeder, fakat öldürmeyi kasdetmez. Şu halde, her iki suç arasındaki ayırıcı çizgi suçlunun maksadıdır. Suçlu öldürmeyi kasdederse fiil kasıdlı öldürmedir. Suçlu, öldürmeyi kasdetmez, sadece fiili kasdederse, fiil kasda benzer öldürmedir. Suçlunun niyetini gösteren delil, her şeyden önce öldürme için kullandığı vasıtadır. Eğer âlet, genellikle öldürücü ise, suçlunun öldürmek kasdı gütmediğini başka bir delille isbât edemediği takdirde fiil kasıdlı katidir. Alet genellikle öldürücü nitelikte değilse, suçlu kati fiilini kasdetmiş olsa bile, fiil katle benzer öldürmedir. Çünkü fiil, ancak öldürücü olan bir âletle yapılabilir. Şayet kullanılan âlet öldürmeye elverişli değilse, öldürme niyeti yok demektir.
Kullanılan âletlerden sonra, suçlunun kasdını gösteren diğer deliller; şahidlerin şahadetiyle kendi itirafıdır. Kasda benzer öldürme suçu hatalı öldürme suçundan failinin kasdı ile tefrik olunur. Kasda benzer Öldürme suçunda, fail fiili öldürme kasdıyla değil saldın kasdıyla işler. Hatalı öldürme suçunda ise, fail fiili saldın kasdıyla işlemez veya fiil failin ihmâli ve ihtiyatsızlığı neticesinde ve maksatsız olarak vu-kûbulur.
Kasda benzer öldürmede suçlu; ihtimâli kasdından dolayı sorumludur. Çünkü, suçlu, hâdiseyi irtikâb ederken tecâvüze uğrayanı Öldürmek niyetinde değildir. Ve hâdisenin Ölümle sonuçlanmasını da beklememiştir. Fakat, suçlu fiilinin neticesi değerlendirilerek öldürme suçundan ötürü sorumlu tutulur. Çünkü fiilinin ölümle neticeleneceğini tahmin etmesi gerekirdi.
Kasda benzer öldürme vak'alarında suçlunun ölüme vesile olan fiili, muayyen bir şahıs için kasdetmesiyle, gayr-i muayyen şahıs için kas-detmesi arasında İslâm hukukçularına göre bir fark yoktur. Her iki halde de fail sorumludur. Ve fiili ölümle sonuçlanırsa, kasda benzer öldürme suçundan dolayı cezalandırılır.
Suçlu muayyen bir kişiyi kasdeder ve hatâ ederek başka birisine isabet ettirirse (Meselâ, bir kişiye taş atar fakat attığı kişiye isabet ettiremez ve başka birisine isabet ettirirse, yahut, bir şahsın Zeyd olduğunu zannederek atar, fakat attıktan sonra onun Amr olduğu ortaya çıkarsa) suçlu tecâvüze uğrayanın ölümü halinde hatalı Öldürmeden sorumlu tutulur. Bu gibi hallerde kasda benzer öldürme hali söz konusu olmaz. Hanefî ve Şafiî mezhebinin görüşü budur. Hanbelî mezhebinden bazı fakîhlerin görüşleri de bu merkezdedir. Ancak diğer bir kısım fa-kîhler suçlunun, kasdettiği fiilin yasak olması halinde kasda benzer öldürme suçundan sorumlu tutulması gerektiği noktasındadır. Suçlunun kasdettiği fiil yasak değilse, bu takdirde hatalı öldürme suçundan sorumlu tutulur.
Tecâvüze uğrayan şahıs Ölümle sonuçlanan fiile izin verir de fiil ölümle neticelenecek olursa, Ebu Hanîfe, suçlunun kasda benzer öldürme suçundan sorumlu olduğu görüşündedir. Ona göre suçlu, öldürmeye değil yaralamaya me'zûndur. Tecâvüze uğrayan öldüğüne göre, fiil yaralama olarak değil, kati olarak cereyan etmiş bulunmaktadır. Bu görüşüne İmâm Yûsuf ve Muhammed muhalefet ederler. İmâm Şafiî ve İmâm Hanbel de muhalif görüştedirler. Onlara göre bu

durumda suçluya bir sorumluluk yoktur. Kasıdlı öldürme konusunu açıklarken bu husûsda yeterli bilgi vermiştik.
Suçluyu fiili işlemeye sevkeden faktörlerin hiçbir değeri yoktur. Suçluyu fiili işlemeye sevkeden sebebler ister değerli olsun ister değersiz, ne suç ne ceza üzerinde bir te'sîri olamaz. Çünkü, had cezasının, tahfifi, durdurulması ve affı caiz değildir.
Fiille ölüm arasında sebebiyet rabıtası bulunmalıdır :
Suçlunun işlediği fiille ölüm arasında sebebiyet rabıtası bulunması şarttır. Yani fiil, ölümün doğrudan doğruya ilk sebebi, yahut da ölme sebeblerinden birisi olmalıdır. Suçlunun fiiliyle ölüm arasında bir rabıta bulunmazsa suçlu tecâvüze uğrayanın ölümünden sorumlu olamaz. Sadece yaralama ve dövme suçundan sorumlu tutulur. Suçlunun fiilinin ölümün vukuunda ilk sebeb olması kâfidir. İsterse ölümün vukuu için diğer sebebler birbirine yardımcı olsun. Meselâ, ilâcın ihmâl edilmesi, yahut yanlış kullanılması, yahut tetâvüze uğrayanın zaafı veya hastalığı gibi sebebler ölümüne sebeb olsa da, suçlunun fiilinin ölüm hâdisesinin vukuunda ilk sebeb olması yeterlidir. Kasıdlı Öldürmeden söz ederken, bu noktada yeterince bilgi verdik. Orada söylediklerimiz bütünüyle buraya a"a uymaktadır.
Mısır ceza hukuku Fransız hukuk sistemine muhalif olarak İslâm hukukunun izini ta'kîb eder. Mısır temyiz mahkemesi maktulün bir başka darbenin isabetliyle Ölmesini, her türlü ihtiyat tedbîrini almak mecburiyetinde bulunduğu halde uzun süre, iyileştirici tedbîri almayarak durumunun kötüye gitmesine neden olmasını hafifletici bir unsur kabul etmemiştir. Keza, Mısır temyiz mahkemesi; ihtiyarlık za'fiyeti nedeniyle aldığı darbeden doğan zehirlenme neticesinde meydana gelen ölüm olayında da aynı hükmü önermiştir. Vurma ile ölüm arasında sebebiyet bağlantısı bulunmayışını öne süren sanığın iddiası kabul edilmemiştir. Madem ki, sanıktan vâki' darbe, direkt veya endirekt olarak nihâî neticenin doğumunda neden olmuştur, binâenaleyh, sanık fiilinden doğan bütün neticelerden sorumludur ve bu neticeleri tahmin etmese dahi, ihtimâli kasıd suçundan mes'ûl tutulur. Çünkü, kanunen sanığın bu neticeleri tahmin etmesi îcâb eder.

Hatalı Öldürme

«Bir mü'min'in, diğer mü'min'i hatâ dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'min'i yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azâd etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min; düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Şayet sizin ile kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle âzâd etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah Alîm, Hakîm olandır.»
Bazı İslâm hukukçuları hatânın bir çeşit olduğunu kabul ederken bazılan da iki çeşit olduğunu belirtmektedirler. İki kısım olduğunu kabul edenler bunu şöyle ifâde etmektedirler :
a) Mahzâ hatalı öldürme,
t>) Hatalı öldürme anlamına gelen öldürme.

Mahzâ hatalı öldürme, suçlunun fiili kasdedip şahsı kasdetmeme-sidir. Suçlu fiili kasdetmiş, ancak tahmininde veya fiilinde yanılmıştır. Fiilde hatâya misâl, bir av hayvanına atarken bir insana isabet ettirmektir. Failin tahmininde hatâ ise, kanını heder sandığı kişiye atıp, kanı ma'sûm olan birisini öldürmektir. Veya hayvan zanniyle silahını ateşleyip, bir insanı öldürmektir.
Hatalı öldürme anlamına gelen öldürme ise, suçlunun fiili ve şahsı kasdetmediği hallerdir. Yani, suçlu, ölüme sebeb olan fiili işlemeyi

sin? diye sordular. Dili onu söyler (dili ile geveler), diye cevâb verdi.
Bütün bu hadîslerin İbn Abbâs'a varan senedleri sahihtir. Aynı görüş sahîh olarak Mücâhİd, İkrime, Muhammed îbn Sîrîn'den de rivayet edilmiştir. Dahhâk, Cüveybir ve Süddî de böyle söylerler. Süddî bu görüşü İbn Abbâs'tan rivayetle Übeyy İbn Kâ'b'ın («Ölümlerinden önce...» kırâetini de nakleder.
İbn Cerîr der ki: Diğerleri ise, bu âyetin manâsım şöyle anlamış* lardır: Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; (kendisi) ölümünden önce Muhammed (s.a.) e inanacak olmasın. Bu görüşte olanları zikredelim :
Bana îbn el-Müsennâ'm... İkrime'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ne bir Hıristiyan ne de bir Yahûdî, Muhammed (s.a.) e îmân etmedikçe ölmez. «Kitâb erilinden hiç kimse yoktur ki; Ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyetinden kasdedüen anlam budur.
Sonra İbn Cerîr şöyle der : Bu sözlerden en sahîh olanı, birincisidir. Hz. îsâ (a.s.) nın nüzulünden sonra ehl-i kitâb'tan ona inanmayan kimse kalmayacaktır. îsâ (a.s.) nın Ölümünden önce hepsi ona îmân edecektir. Şüphesiz İbn Cerîr'in söylediği bu görüş, sıhhatli olan görüştür. Zîrâ âyetlerin akışına bakılırsa; burada Yahudilerin Hz. îsâ'nın öldürülüp çarmıha gerilmesi iddialarıyla, bilgisiz Hıristiyanların bunu kabullenmelerinin bâtıl olduğu anlatılmaktadır. Allah Teâlâ durumun böyle olmadığım, Hz. îsâ'ya başka birinin benzetilerek durumu bütün açıklığıyla anlayamadan onu öldürdüklerini, sonra Allah'ın onu kendisine çekip yükselttiğini, onun Bakî, diri olduğunu, kıyamet gününden önce ineceğini haber vermektedir. Hz. îsâ sapıklık mesîhini öldürecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizye koyacaktır. Diğer din sahiplerinin hiç birisinin dinini kabul etmeyecek, ancak İslâm'ı ya da kılıcı (onlarla savaşı) kabullenecektir. Bu âyet-i kerîme o zamanda kitâb ehlinin hepsinin ona îmân edeceğini, onlardan bir kişinin bile onu doğrulamaktan geri kalmayacağım haber vermiştir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» buyuruyor. Bu, Yahudilerin ve onların görüşünü kabullenen Hıristiyanların öldürülüp haça gerildiği zannında oldukları İsa'nın ölümünden öncedir.
Allah Teâlâ : «O da kıyamet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» buyuruyor ki; o, göğe yükseltilmezden önce ve yeryüzüne inmesinden sonra onların amellerine şâhid olacaktır. Âyetin mânâsını «Her kitâb ehli îsâ'ya veya Muhammed (s.a.) e îmân etmeden ölmeyecektir.» şeklinde tefsir edenlere gelince; bu, vakıaya uygundur. Zîrâ can çekişme sırasında herkese daha önce bilgisiz olduğu şeyler tecellî edecek, o da îmân edecektir. Ancak (ölüm) meleğini görmüş ise bu, ona fayda verici bir îmân olmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bu sûrede : «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca: Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» (Nisa 18) buyururken; başka bir âyette de: «Baskınımızı görünce : Yalnız O'na inandık... dediler... Ve işte kâfirler burada hüsrana uğrayacaklardır.» (Ğâfir, 84 - 85) buyurmaktadır. Bu ifâde, İbn CerîrMn bu sözü reddetme sadedinde ser-dettiklerinin zayıflığına delâlet eder. O, şöyle demiştir: Bu âyetten maksad bu olsaydı, Muhammed'i ve Mesih'i inkâr edenlerden Muham-med'e veya Mesih'e îmân eden herkes onların dini üzere olur ve bu durumda da onun dininden olan akrabaları ona vâris olamazdı. Zîrâ sâdık (olan Allah Teâlâ.), onun ölümünden Önce ona inanacağını haber vermiştir. İşte bu, iyi bir tercih ve

açıklama değildir. Zîrâ îmânın fayda vermeyeceği bir durumdaki îmânı ile o kişinin müslüman olması gerekmez., İbn Abbâs'm şu sözünü görmez misin? Yüksek bir yerden yu-varlansa veya kılıçla (boynu) vurulsa veya onu bir yırtıcı hayvan par-çalasa dahi mutlaka İsa'ya îmân edecektir. Böyle durumlardaki îmân ise, fayda verecek değildir. Serdettiğimiz âyetlere göre bu îmân, sahibini küfürden çıkarıp îmâna sokmaz. En doğrusunu Allah bilir.
Kişi iyice düşünüp araştınrsa, bunun vakıaya uygun olduğu açıkça anlaşılır. Ancak âyetten bunun kasdedilmiş olması gerekmez. Bilakis âyette kasdediien bizim zikrettiklerimizdir. Buna göre Hz. îsâ (a.s.) nın varlığı, gökte hayatının halen devam etmekte olduğu ve kıyamet gününden önce yeryüzüne ineceği anlaşılmaktadır. Hz. îsâ; haktan ve gerçekten uzak, birbirine zıt ve tenakuz içinde sözler söyleyen Yahûdî ve Hıristiyanlan yalanlamak için inecektir. Yahudiler tefrite, Hıristiyanlar da ifrata düşmüşlerdir. Yahudiler, ona ve annesine olan iftirâlarıyla onun değerini düşürmüşler, Hıristiyanlar ise, onda olmayanı kendisine nisbet ederek övgüde mübalağa etmişlerdir. Yahudilerin aksine onlar, Hz. îsâ'yı peygamberlik makamından rubûbiyyet makamına yükseltmişlerdir ki, Allah Teâlâ hem onların, hem de bunların sözlerinden münezzehtir. Onların iddialarından mukaddestir. O'ndan başka ilâh yoktur.[1]

Hz. İsa'nın Yeryüzüne Tekrar İnmesi

Meryem oğlu İsa'nın âhir zamanda, kıyamet gününden önce gökten yeryüzüne ineceğine ve onun tek ve ortağı olmaksızın sadece Allah'a ibâdete davet edeceğine dâir vârid olan hadîsleri zikredelim ;
İmâm Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— herkesçe kabule maz-har olmuş Sahîh'inin el-Enbiyâ bölümünde şöyle der: Meryem oğlu îsâ (a.s.) nm nüzulü babı: Bize İshâk İbn İbrahim'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Nefsim kudret elinde bulunan (Allan) a yemîn ederim ki; Meryem oğlu aranıza adaletli hakem olarak inecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacaktır. Mal gelecek de hiç kimse kabul etmeyecektir. Nihayet bir secde dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlı olacaktır. Sonra Ebu Hüreyre şöyle ekler : Dilerseniz «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; Ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyamet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır» âyetini okuyunuz.
Hadîsi Müslim de Hasan el-Hulvânî ve Abd İbn Humeyd kanalıyla Ya'kûb'dan rivayet etmiş; Buhârî ve Müslim, Süfyân îton Uyeyne kanalıyla Zührî'den tahrîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim aynı hadîsi Leys kanalıyla Zührî'den de rivayet etmişlerdir.
İbn Merdûyeh'in Muhammed îbn Ebu Hafsa kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre; Allah Hasûlü, şöyle buyurmuşlardır: Meryem oğlunun sizin hakkınızda adaletli bir hakem olması yakındır. O, Deccâl'i ve domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacaktır. Mal akıp çoğalacak ve secde sadece âlemlerin Rabbı Allah'a mahsus olacaktır. Ebu Hüreyre der ki : Dilerseniz, Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın, âyetini okuyunuz. Bu sözü Ebu Hüreyre üç kere tekrarlamıştır.

Bu hadîsin Ebu Hüreyre'den, başka bir kanalla rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed der ki: Bize Bavh'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü, şöyle buyurdular : Meryem oğlu tsfi Ffwr er-Ravhâ'da hacc ve umre için ya da her ikisi için birden tehlil getirecektir. Bu ha-. dîsi Süfyân İbn Uyeyne, Leys İbn Sa'd ve Yûnus İbn Yezîd kanalıyla Zührî'den sadece İmâm Müslim rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Meryem oğlu îsâ inecek, domuzu öldürecek, haçı imha edecek ve onun için namazda topla-nılacaktır. Kabul edilmeyecek kadar kendisine mal verilecek ve harâc koyacaktır. Ravha'ya inecek ve oradan hacca gidecek, ya da umre yapacak veya her ikisini birleştirecektir. Bundan sonra Ebu Hüreyre : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanaca'k ol-masın.» âyetini okumuştur. Hanzala, Ebu Hüreyre'nin: «îsâ'mn Ölümünden önce ona inanacaktır.» dediğini sanmıştır. Ancak ben, hepsinin Hz. Peygamberin hadîsi mi, yoksa Ebu Hüreyre'nin söylediği bir kısmı var mıdır bilmiyorum.
Aynı hadîsi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... Zührî'den rivayet etmiştir
Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir : Buhârî der ki: Bize İbn Bükeyr'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İmamınız sizden olduğu halde, Meryem oğlu Me-sîh aranıza indiğinde siz ne olacaksınız? hadîsi rivayette Ukayl ve Evzaî de ona tabî olmuşlardır. Hadisi, İmâm Ahmed de Abdürrezzâk kanalıyla... Zührî'den rivayet etmiş; Müslim ise Yûnus, Evzaî ve îbn Ebu Zi'b kanalıyla tahrîc etmiştir.
Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir : İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.)f şöyle buyurdular: Peygamberler üvey kardeşlerdir. Anneleri değişik, dinleri birdir. Ben, Meryem oğlu îsâ'ya insanların en lâyıkiyim. Zîrâ benimle onun arasında (başka bir) peygamber yoktur. O inecektir. Onu gördüğünüzde tanırsınız : Kırmızı ve beyaza çalar renkte birisidir. Üzerinde hafif san renkte iki elbise vardır. Kendisine yaşlık isabet etme-miş olsa bile, başından su damlar gibidir. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak, insanları İslâm'a davet edecektir. Onun zamanında Allah Teâlâ İslâm dışında bütün dinleri kaldıracak ve onun zamanında Mesîh Deccâl'i helak edecektir. Sonra yeryüzünde emniyyet hâsıl olacak da aslanlar develerle, kaplanlar ineklerle, kurtlar koyunlarla birlikte atlayacak, çocuklar yılanlarla oynayacak da onlara zarar gelmeyecektir. Hz. îsâ kırk sene kalacak, sonra vefat ederek müslümanlar onun üzerine (cenaze) namazı kılacaklardır.
Bu tıadîsi Ebu Dâvûd da Hüdbe İbn Hâlid'den, o da Hemmâm İbn Yahya'dan rivayet etmiştir. îbn Cerîr'in bu âyetin tefsirinde —ki ondan başkası bu âyetin tefsirinde bu hadîsi zikretmemiştir— Bişr îbn Muâz kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde şu fazlalık vardır : İslâm üzerine nisanlarla harbedecektir.[2]

Kıyamet Alâmetleri

Müslim, Sahîh'inde der ki: Bana Züheyr İbn Harb'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Rûm (lar) A'mâk, (veya Dâbik'a) ininceye kadar kıyamet kopmaya-caktır. Medine'den onlara karşı o günde yeryüzünün en hayırlılarından müteşekkil bir ordu çıkacak. Karşı karşıya tâm

olarak dizildiklerinde Rumlar:' Bizden esir olanlarla bizim aramızı serbest bırakın da onlarla harbedelim, diyecekler. Müslümanlar ise : Hayır, Allah'a yemîn ederiz ki; sizinle kardeşlerimizin arasını serbest bırakmayız, diye karşılık verecek ve harbedecekler. Onlardan üçte biri hezîmete uğrayacak ve Allah Teâlâ onların tevbesini asla kabul etmeyecek. (Bunlar harbte kaçanlardır.) Üçte biri ise Allah katında şehîdlerin en üstünleri olarak öldürülecek. Kalan üçte biri zafere kavuşacak ve asla aralarında fitne zuhur etmeyecek ve Kostantiniyye'yi fethedecekler. Ganimetleri aralarında bölüştükleri sırada, kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış olacaklar. Bu sırada şeytân onların içinden çıkıp : Muhakkak ki Mesîh (Deccâl) arkanızdan ailelerinize hücum etmiştir, diye bağıracak ve onlar da çıkaçaklar. Bu haber yalandır. Onlar Şam'a geldiklerinde (Deccâl) çıkacak. Onlar harbe hazırlık yapıp saflarını düzeltirlerken namaz vakti gelip namaza kalkılacak ve Meryem oğlu îsâ'yı görünce tuzun suda eridiği gibi eriyecek. Bıraksa yok oluncaya kadar kendi kendine eriyecek. Fakat Allah Teâlâ onları bunun eliyle katledecek de onların kanını onun kısa mızrağında onlara gösterecek.
Diğer bir hadîs-i şerîf: İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... tbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Mi'râc'a çıkarıldığım gece İbrâhîm, Mûsâ ve îsâ (a.s.) ile buluştum. Kıyamet hakkında müzâkerede bulunuyorlardı. Durumu İbrahim'e bıraktılar. O: Bu konuda bende bilgi yok, dedi. Musa'ya tevcih ettiler, o da: Bu Konuda benim bilgim yok, diye cevâp verdi. Nihayet îsâ'ya yöneldiler. Ve ondan cevâb beklediler, O da şöyle dedi: Onun vaktine gelince; onu Allah'dan başka hiç kimse bilmez. Rabbımm bana verdiği sözde muhakkak Deccâl çıkacaktır. Benim elimde iki dal olacak. Beni «görünce kurşunun eridiği gibi eriyecek. Beni görünce, Allah onu helak edecektir. O kadar ki; taş ve ağaç : Ey müslüman, benim altımda bir kâfir var, gel ve onu öldür, diyecek ve Allah onları helak buyuracak. Sonra insanlar, memleketlerine ve vatanlarına dönecekler. Bu esnada Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak. Onlar yüksek yerlerden sür'atle inecekler ve onların memleketlerini çiğneyecekler. Neye rastlarlarsa helak edecekler, uğradıkları her suyu içecekler. Sonra insanlar onlardan şikâyet etmek üzere bana gelecekler de; ben, onların aleyhine Allah'a duâ edeceğim ve Allah Teâlâ onları helak buyurup Öldürecek. Neticede yeryüzü, onların pis kokularıyla kokacak. Allah Teâlâ bir yağmur indirecek ve onların cesedlerini sürükleyip denize atacak. Rabbımın bana verdiği sözde; bütün bunlar, kıyamet gününün günü bitmiş ve ailesi gece mi, gündüz mü ne zaman birdenbire doğuruverecek diye bekleyen bir hâmile kadın gibi olduğu sırada vuku' bulacak. Bu hadîsi İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Avam îbn Havşeb'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Ebu Nadra'dan rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir: Bir cuma günü mushafımızı, kendisininkiyle karşılaştırmak üzere Osman îbn Ebu Âs'a gittik. Cum'a vakti gelince, bize emretti guslettik. Sonra koku getirdi ve koku süründük. Sonra da mescide gidip bir adamın yanına oturduk. Bize Deccâl'-den bahsetti, Osman îbn Ebu Âs gelince, (ona hürmeten) kalktık ve tekrar oturduk. Şöyle konuştu: Allah Rasûlü'nü şöyle buyururken işittim : Üç mısır (memleket) müslümanlann olacak : îki denizin birleştiği yerdeki memleket, Hîre'de' bir memleket ve Şam'da bir memleket. İnsanlar üç kere korkacaklar; insanlar

arasında Deccâl çıkacak ve doğu tarafından gelecek. Onun ilk uğrayacağı memleket iki denizin birleştiği yerdeki olacak. O memleketin halkı üç bölük olacaklar : Bir bölüğü oturacak ve imtihan ediliyoruz; bakalım, kimdir bu? diyecekler. Bir bölüğü Bedevilere iltihâk edecek. Üçüncü bölük ise, onlardan sonraki memlekete sığınacaklar. Deceâl'in yanında üzerlerinde yeşil taylasân-lar (cübbe) olan yetmişbin kişi olacak. Onun yanındakilerin çoğunluğu, Yahûdî ve kadınlar olacaktır. Sonra o memlekete komşu olana gelecek; onun da ahâlîsi üçe bölünecek: Bir bölümü: İmtihan ediliyoruz, bakalım bu kimdir? diyecekler. Bir bölümü Bedevilere iltihâk edecek. Üçüncü bölüm ise, Şam'ın batısındaki onlara komşu olan memlekete sığınacak. Müslümanlar Efîk boğazına (Akabe yakınlarında bir yer) inecekler ve kendilerine âit bir sürüyü salıverecekler. Sürüleri ele geçecek de bu onlara çok ağır gelecek, şiddetli bir açlığa ve sıkıntıya dûçâr olacaklar. O kadar ki; onlardan birisi, yayının ipini yakıp onu yiyecek. Onlar bu halde iken seher vakti bir münâdî çıkıp : Ey insanlar, size imdat geldi, diye üç defa nida edecek. Bir kısmı diğer bir kısmına : Muhakkak ki bu, tok bir adamın sesidir, diyecekler.Meryem oğlu îsâ (a.s.) sabah namazı sırasında inecek ve onların emirleri (başkanları) îsâ'ya: Ey Allah'ın Ruhu, öne geç, namaz kıldır, diyecek ve emirleri öne geçip namaz kıldıracak. Namazı bitirince îsâ, kısa mızrağı alıp Decc&l'e doğru gidecek, Deccâl onu görünce, kursunun eridiği gibi eriyecek ve îsâ mızrağını onun göğsüne saplayarak öldürecek de etrafındakiler hezimete uğrayacaklar. O gün onlardan hiç birisini gizleyecek bir şey bulunmayacak. O kadar ki ağaç bile; ey mü'min, bu kâfirdir, taş da; ey mü'min, bu kâfirdir, diyecektir. Bu hadîsi bu yönden sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd Mâce meşhur Sünen'inde der ki: Bize AH İbn Muhammed'in... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bize hutbe îrâd buyurdular. Hutbesinin büyük çoğunluğunda DeccâTden bahsederek bizi ondan sakındırdılar. Onun sözlerinden bir kısmı şöyle idi : Allah Teâlâ'-nın Âdem (a.s.) neslini yaratmasından bu yana yeryüzünde Deccâl'in fitnesinden daha'büyük bir fitne olmamıştır. Allah Teâlâ hiçbir pey-gamber göndermemiştir ki; ümmetini Deccâl'den sakındırmış olmasın. Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Siz de ümmetlerin sonuncususu-nuz. Hiç şüphe yok ki o (Deccâl), sizin içinizden çıkacaktır. Eğer ben aranızda iken çıkarsa; ben, her müslümanın hüccetiyim. Şayet benden sonra çıkacak olursa; her bir kişi, kendi nefsinin hücceti olacaktır. Müslümanlar üzerine benim halîfem Allah'tır. Muhakkak ki o, Şam ve Irak arasındaki bir yoldan çıkacak, sağı ve solu fesada boğacaktır.
Ey Allah'ın kullan, ey insanlar; sebat üzere olun. Benden önce hiç bir peygamberin yapmadığı şekilde onu size vasfedeceğim. Ben peygamberim, diye söze başlayacak. Halbuki benden sonra peygamber yoktur. İkinci olarak ben Rabbınızım, diyecek. Halbuki ölmedikçe Rabbı-nızı göremeyeceksiniz. O şaşıdır, muhakkak ki Rabbınız asla şaşı değildir. Onun iki gözü arasında «Kâfir» yazılı olacak, okuma yazması olsun, ya da olmasın her mü'min onu okuyacak. Onun fitnelerinden birisi şudur : Onun yanında bir cennet ve bir cehennem olacak. Cehennemi cennet, cenneti de cehennemdir. Kim onun cehennemi ile imtihan edilirse, Alalh'tan yardım dilesin ve Kehf sûresinin başlarını okusun. O cehennem kendisine soğuk ve selâmet yeri olacaktır. Nitekim İbrahim'e de ateş böyle olmuştur. Diğer bir fitnesi de şudur; Bir

bedevî'ye : Babanı ve ananı senin için diriltsem, senin Rabbın olduğuma şehâdet eder misin? diyecek, Bedevi evet, deyince; babası ve anası suretinde kendisine iki şeytân gösterilecek de bu iki şeytân : Ey oğulcuğum; ona uy, o senin Rabbmdır, diyecekler. Diğer bir fitnesi de şöyledir: Bir kişiye musallat olup onu öldürecek ve testere ile böldürecek de iki parça olarak atılacak. Sonra şöyle diyecek: Şu kuluma bakınız, şimdi onu dirilteceğim, sonra kendisinin benden başka bir Rabbı olduğunu sanacak. Allah Teâlâ onu diriltecek de'habîs (Deccâl) ona soracak : Senin Rabbın kimdir? O da şöyle cevâb verecek: Benim Rabbım Allah'tır. Sen de Allah'ın düşmanısın, Deccâlsin. Allah'a yemîn ederim ki; bu günden önce senin hakkında hiç bu kadar basiretli olmamıştım. Ebu -Hasan et-Tanâfisî der ki: Bize Muhâribî'nin... Ebu Saîd'den rivayetinde Allah Rasûlü: Bu kişi, cennette ümmetimin derece bakımından en yüksekte olanıdır, buyurmuşlardır.
Ebu Saîd : Allah'a yemîn ederiz ki, bu adamın Hattâb oğlu Ömer'den başkası olacağını sanmazdık, deyip yoluna gitti.
Muharibi şöyle devam eder : Sonra Ebu Râfî'nîn hadîsine döndü ve şöyle dedi: Onun fitnesinden biri de şudur : Göğe yağmur yağdırmasını emredecek de yağmur yağacak. Yere bitki bitirmesini emredecek de o, bitki bitirecek. Onun fitnelerinden birisi de şudur: Bir mahalle uğrayacak da onu yalanlayacaklar ve onların hayvanları hiç kalmamacasına helak olacak. Bir mahalle de uğrayacak ve onu doğrulayacaklar, o da göğe yağmur yağdırmasını emredecek; yağmur yağacak, yere bitki bitirmesini emredecek de yer, bitki bitirecek. O güne kadar olduğundan daha fazla olmak üzere hayvanları büyük ve semiz olacak. Böğürleri etli, memeleri süt dolu olacak. Yeryüzünde, Mekke ve Medîne dışında çiğnemediği ve gâlib gelmediği hiçbir yer kalmayacak. Onların yollarından birisine geldiğinde melekler, onu çekilmiş kılıçlarıyla karşılayacaklar da Sebha'nm kesiştiği yerdeki (Sebha kavşağındaki) küçük kırmızı tepelere inecek. Medîne halkını üç kere sarsacak da, hiçbir münafık kalmayıp çıkacak. Medîne, kiri kendisinden ateşin demir küfünü giderdiği gibi giderip atacak. Bu gün ihlâs sahiplerinin günü diye çağrılacak.
Ümmü Şüreyk dedi ki; Ey Allah'ın elçisi, o günde araplar neredededir? Allah Hasûlü şöyle buyurdular : Onlar az olup hepsi de Beyt'ül-Makdis'de olacaklar. İmamları sâlih bir ikisi olacak. İmamları onlara sabah namazını kıldırmak üzere öne geçtiği sırada, üzerlerine sabah vakti Meryem oğlu îsâ (a.s.) inecek. İmâm dönüp îsâ'nın insanlara namazı kıldırması için arkasına doğru yürüyecek de Hz. îsâ (a.s.) elini omuzlan arasına koyup: Öne geç ve namaz kıldır, bu namaza senin kıldırman için kıyam edildi, diyecek. Namaz bitince îsâ (a.s.) : Kapıyı açınız, buyuracak, açılacak ve arkasında Deccâl olacak. Deccâî'in yanında kılıçlarını kuşanmış yeşil taylesanlar giymiş, yetmişbin yahûdî bulunacak. Deccâl Hz. îsâ'ya bakınca, tuzun suda eridiği gibi eriyecek ve kaçmaya başlayacak. îsâ: Benim sana vuracağım bir darbe var ki; sen asla bunda beni geçemeyeceksin, deyip Lüdd eş-Şarkî (Şam veya Filistin'de bir yer) kapısında ona yetişerek öldürecek. Allah Teâlâ, Ya-hûdîleri bozguna uğratacak. Allah Teâlâ'nın yaratıklarından Yahudi'yi gizleyecek hiçbir şey kalmayıp Allah Teâlâ taş olsun, ağaç olsun, duvar olsun veya bir hayvan olsun — Ğarkade ismindeki dikenli ağaç hâriç, zîrâ o, onların ağaçlarından olup konuşmayacak— Allah Teâlâ konuşturacak da: Ey Allah'ın müslüman kulu, bu yahûdî'dir. Gel onu öldür, diyecek.

Allah Rasûlü devamla şöyle buyurdular: Onun günleri kırk senedir. Sene yarım yıl gibi, sene bir ay gibi, bir ay bir cum'a gibidir. Günlerinin sonuncusu bir şerare gibidir ki; sizden birisi sabahleyin Medine'nin bir kapısında olsa akşama öbür kapısına yetişemeyecek. Ey Allah'ın peygamberi, bu kısa günlerde nasıl namaz kılacağız? diye sordular. Allah Rasûlü : Bu uzun günlerde nasıl namaza güç yetiriyorsa-nız, onlarda da güç yetireceksiniz. (Onlarda da namazlarınızı kılabile-ceksiniz.) buyurdular ve sonra da namaz kıldılar.
Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Meryem oğlu îsâ ümmetin İçinde adaletli bir hakem ve adaletli bir imâm olacaktır. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak ve sadakayı terkedecektir. Bir koyun ve bir deve peşinden koşulmayacaktır. Düşmanlık ve karşılıklı öfkeler kalkacak, zehirli iğnesi olan her hayvanın zehirli iğnesi çıkarılacak, sonunda çocuk elini yılan deliğine sokacak da ona zarar gelmeyecek. Bir kız çocuğu aslanı kaçırmaya çalışacak da aslan ona zarar vermeyecek. Kurt, sürü içinde onun köpeği gibi olacak. Kabın suyla doldurulduğu gibi yeryüzü barışla doldurulacak. Söz bir olacak ve sadece Allah'a ibâdet edilecek. Harb her türlü ağırlıklarım (tahribatını) bırakacak. Ku-reyş mülkünü geri alacak. Yeryüzü gümüş bir tepsi gibi olup, bitkilerini Âdem zamanındaki gibi bitirecek. O kadar ki; bir grup, bir üzüm salkımının başında toplanacak da, o bir salkım onlan doyuracak. Bir grup, bir tek narın yanında toplanacak da, o bir tane nar onları doyuraeak. Öküz, şöyle şöyle bir mal (çok maldan kinayedir) karşılığında olurken at dirhemciklerle satılacak. Ey Allah'ın elçisi, atı ucuzlatan nedir? diye soruldu. Harb için asla buna binilmeyecek, buyurdular. Öküzü pahalandıran nedir? diye soruldu. Bütün yeryüzü sürülüp ekilecek, buyurdular.
«DeccâTin çıkışından önce, insanlara şiddetli bir açlığın isabet edeceği üç kıtlık senesi olacak. Birinci senede Allah Teâlâ, göğe yağmurunun üçte birini hapsetmesini, yeryüzüne de bitkilerinin üçte birini habsetmesini emredecek. İkinci senede göğe, yağmurunun üçte ikisini, yeryüzüne de bitkilerinin üçte ikisini habsetmesini emredecek. Üçüncü senede ise göğe, yağmurunun tamâmını habsetmesini emredecek de bir damla bile düşmeyecek. Yeryüzüne bütün bitkilerini hapsetmesini emredecek de yeşil hiçbir şey dikilmeyecek. Allah'ın diledikleri dışında tırnaklılardan helak olmayan hiçbir şey kalmayacak. O zamanda insanları ne yaşatacak? diye soruldu. Şöyle buyurdular: Tehlîl, tekbîr, tes-bîh ve tahmîd. Bütün bunlar onlar için yiyecek yerine geçecek.
İbn Mâce der ki: Ebu Hasan el-Tanâfisî'yi şöyle derken işittim: Abdurrahmân el-Muhâribî'yİ; bu hadîs, her mürebbîye verilmeli ki; çpcuklar, kitabta bunu da bilsinler, derken işittim.
Bu şekliyle bu hadîs gerçekten garîbdir. Ancak bazı bölümlerini destekler mâhiyyette başka hadîsler vardır. Siyakı itibariyle bu hadîse benzeyen Nüvâs İbn Sem'ân hadîsini zikredelim:
Müslim îbn el-Haccâc Sahîh'inde der ki : Bize Ebu Hayseme Züheyr îbn Harb'm... Nüvâs îbn Sem'ân İbn el-Kilâbî'den, ayrıca Muhammed İbn Mihrân er-Râzî'nin... Nüvâs İbn SenVân'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bir sabah Allah Rasûlü (s.a.) Deccâl'i zikrettiler de, seslerini bazan alçaltıp bazan yükselttiler. Öyle ki; biz Deccâl'i bir hurmalıkta zannettik. Yanına varınca, bizim üzerimize bıraktığı te'sîri anlıyarak: Durumunuz, haliniz nicedir? diye sordular. Biz: Ey Allah'ın Rasûlü,

sabahleyin Deccâl'i zikrettiğinizde sesinizi alçaltıp yükselttiniz. O kadar ki; biz, onu bir hurmalıkta sandık, dedik. Şöyle buyurdular: Dec-câl'den başkası sizin için beni daha çok korkutuyor. Şayet ben içüiiz-deyken Deccâl çıkarsa, sizi ona karşı müdâfaa edecek olan benim. Şayet ben aranızda yokken çıkacak olursa; kişi, ancak kendisini müdâfaa edecektir. Her müslümana bu konuda benim halîfem Allah'tır. O (Deccâl) gençtir, kıvırcık saçlı, patlak gözlüdür. Ben onu daha çok Abdüluzzâ İbn Katan'a benzetiyorum. Sizden kim ona yetişirse; ona karşı Kehf sûresinin başlarını okusun. O, Şam ve Irak arasında bir yolda çıkacak, sağ ve sola fitnesini yayacaktır. Ey Allah'ın kulları, sebat ve metanet üzere olunuz. Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzünde kalması ne kadardır? diye sorduk; Kırk gün. Bir günü; bir sene gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir cum'a gibidir. Diğer günleri ise, sizin günleriniz gibidir, buyurdular.
Biz dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bir sene gibi olan günde bir günlük namaz bize yeter mi? Allah Rasûlü : Hayır, onun miktarını siz ölçünüz, buyurdular. Biz: Ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzündeki sür'ati nasıldır, nicedir? diye sorduk. Şöyle buyurdular : Arkasına rüzgârı almış yağmur gibidir. Bir kavme varacak ve onları davet edecek. Onlar da onanman ederek isteğine icabet edecekler. Göğe emredecek de yağmur yağacak, yere emredecek de bitki bitirecek. Hayvanları olduklarından daha uzun, memeleri süt dolu, böğürleri etli olarak dönecekler. Sonra bir kavme daha varip onları (kendi dinine) çağıracak. Onlar da, sözünü kabul etmeyecekler. Onlardan ayrılacak da onlar kıtlık içine düşecekler. Ellerinde mallarından hiçbir şey kalmayacak. Harâb bir yere varıp; hazînelerini çıkar, diyecek. Oranın hazîneleri, anların erkek arının peşine düştüğü gibi onun peşine düşüp gelecekler. Sonra genç bir adamı çağırıp ona kılıçla vuracak ve onu bir ok atımı mesafede olmak üzere iki parçaya bölecek. Sonra onu çağracak; o genç, yüzü açık ve güler olduğu halde gelecek. O, bu durumda iken Allah Teâlâ Meryem oğlu Mesîh (a.s.) î diriltecek ve iki elbise içinde Şam'daki beyaz minarenin yanma iki meleğin kanatlarına ellerini koymuş olarak inecek. Başını eğdiğinde (su) damlayacak, kaldırdığında ise ondan inci taneleri dökülecek. Onun nefesinin kokusunu alıp da ölmeyen kâfir kalmayacak. Nefesi ise, gözünün ulaştığı yere kadar ulaşacak, Deccâl'in peşine düşüp nihayet Lüdd kapısında ona yetişip öldürecek.
Sonra îsâ (a.s.), Allah Teâlâ'nın Deccâl'den koruduğu bir kavme varıp yüzlerini meshedecek ve onlara cennetteki derecelerini söyleyecek. Hz. îsâ burada iken Allah Teâlâ, îsâ'ya şöyle vahyedecek : Ben öyle kullarımı çıkardım ki; hiç kimse, onlarla savaşa güç yetiremez. Kullarımı Tûr dağına sığındır. Allah Teâlâ Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek de yüksek her yerden sür'atle inecekler. Onların ilkleri Taberiyye gölüne inip ondaki suyun hepsini içecekler. Sonuncuları da oraya uğrayıp; bir seferinde burada su vardı, diyecekler. Allah'ın peygamberi îsâ ve ashabı kuşatılacak da, o günde bir öküz başı onlara, bu gün sizin için yüz dl-nâra olduğundan daha hayırlı olacak. Allah'ın peygamberi îsâ ve ashabı Allah'a duâ edecekler de; Allah Teâlâ, onların boyunlarına musallat olacak kurtlar gönderecek ve bir tek kişinin ölümü gibi hepsi birden helak olacaklar.
Sonra Allah'ın peygamberi İsa ve ashabı yeryüzüne inScekler. Yeryüzünde onların pis kokularının doldurmadığı bir karış yer bulamayacaklar. Allah'ın peygamberi îsâ ve ashabı Allah'a duâ edecekler de; Allah Teâlâ, boynu, uzun develerin boynu gibi

kuşlar gönderecek ve onları taşıyarak Allah'ın dilediği yere atacaklar. Sonra Allah Teâlâ, bir yağmur gönderecek ve hiçbir ev ondan kurtulamayacak da; bu yağmur, yeryüzünü ayna gibi tertemiz edinceye kadar yıkayacak. Sonra yeryüzüne; meyvelerini çıkar, bereketini geri getir, buyurulacak. O gün bir cemâat, bir nardan yiyecek ve omun kabuğu ile gölgelenecek. Allah Teâlâ sütü bereketlendirecek. O kadar ki; yeni doğurmuş bir deve, bin grup insan için yeterli olacak. Onlar bu halde iken Allah Teâlâ, güzel bir rüzgâr gönderecek ve onlan koltuk altlarından yakalayacak. Her mü'min ve müslümanın ruhu kabzolunacak ve insanların kötüleri birbirleriyle eşşek döğüşü gibi tepişirlerken kalacaklar ve işte onların üzerine kıyamet kopacak.
Bu hadîsi, İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri Abdurrahmân îbn Ye-zîd İbn Câbir kanalıyla rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in rivayetinden olmdk üzere aynı hadîsi Enbiyâ sûresinde (Enbiyâ, 96) tekrar zikredeceğiz.
Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Ubeydullah İbn Muâz îbn Muâz el-Anberî'nin... Ya'kûb îbn Âsim İbn Urve İbn Mes'ûd es-Sekâfî'den rivayetine göre; o, şöyle dermiş : Abdullah İbn Amr'dan işittim; bir adam ona gelerek: Kıyamet, şu ve şu zaman (ya da kişiler) üzerine kopacak diye bahsettiğin hadîs nedir? diye sordu. Abdullah îbn Amr Sübhânallah —veya Lâ İlahe İllallah, ya da buna benzer bir şey— dedi. Ve şöyle devam etti: Hiç kimseye asla hiçbir hadîs söylememeye azmetmiştim. Ben ancak şunu söyledim : Mutlaka sizler, az zaman sonra evleri yakan şöyle şöyle büyük bir iş göreceksiniz. Sonra Abdullah İbn Amr şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) : Ümmetim içinde Deccâl çıkıp 40 kalacak. 40 gün mü, 40 ay mı, 40 yıl mı bilmiyorum. Allah Teâlâ Mer-yemoğlu îsâ'yı gönderecek. O, Urve İbn Mes'ûd gibidir. Deccâl'in peşine düşüp onu helak edecek. Sonra insanlar, iki kişi arasında hiçbir düşmanlığın olmayacağı yedi sene geçirecekler. Bundan sonra Allah Teâlâ, Şam taraflarından soğuk bir rüzgâr gönderecek. Bu rüzgâr, yeryüzünde kalbinde zerre ağırlığında bir hayır —veya îmân— bulunan hiç kimseyi bırakmayıp ruhunu kabzedecek. O kadar ki; sizden birisi, bir dağın ortasına girmiş olsa bile rüzgâr oraya girip onun ruhunu kabzedecek. Abdullah îbn Amr şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : İnsanların kötüleri (kötülüğe, fesad -ve şehvetlerin peşine koşmada) kuş hafifliğinde, (düşmanlık ve birbirlerine zulümde) yırtıcı hayvanların rüyalarında kalacaklar. Hiçbir iyilik bilmeyecek, hiçbir kötülüğü hoş karşılamamazlık etmeyecekler. Şeytân onlara te-messül edip görünecek ve : İcabet etmiyor musunuz? diyecek de onlar : Bize ne emredersin? diyecekler. O, onlara putlara icabeti emredecek. Onlar böylece nzıklan bol* yaşayışları güzel durumda olacaklar. Sonra sûr'a üfürülecek ve onu işiten herkes, boynunun bir tarafını eğip diğer tarafını kaldıracak. Onu işiteceklerin birisi, develerinin havuzunu çamurla sıvayıp ta'mîr eden birisi olacak. O ve (bütün) insanlar yıkılacaklar. Sonra Allah Teâlâ çisenti —ya da gölge (bu şüphe râvî Nu'mân'darıdır.)— gibi bir yağmur gönderecek —veya indirecek—. Bu yağmurdan insanların cesedleri bitecek, (veya bitirilecek). Sonra sûr bir kez daha üfürülecek de onlar bakışır oldukları halde kalkacaklar. Sonra: Ey insanlar; Rabbınıza geliniz, denilecek. Onları durdurunuz; onlar sorulacaklardır. Sonra şöyle Duyurulacak: Ateşe gönderilecekleri çıkarınız. Sorulacak: Kaçtan (kaç kişiden ne kadar) ? Şöyle

buyurulacak: Her binden dokuzyüzdoksandokuz. Râvî.der ki: «Gençler ihtiyar kılınacak. Bu, O gün baldırlar" açılır...» (Kalem, 42) diye işaret edilen gündür.
Hadîsi Müslim ve tefsirinde Neseî, Munammed İbn Beşşâr kanalıyla... Nu'mân îbn Sâlim'den rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Mücemma' İbn Câri-ye'den rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün : Meryem oğlu Mesîh, Deccâl'i iüdd kapısında —veya Lüdd'ün yanında— öldürecek, buyurduklarını işittim.
Yine îmâm Ahmed'in Süfyân îbn Uyeyne, Leys ve Evzaî kanalıyla... Mücemmâ' İbn Câriye'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Mer-yemoğlu, Deccâl'i Lüdd kapısında öldürecektir, buyurmuşlardır.
Hadîsi Kuteybe'den, Leys'den rivayet eden Tirmizî; bu, sahîh bir hadîstir, deyip bu konuda İmrân İbn Husayn, Nâfi İbn Utbe, Ebu Berze, Huzeyfe İbn Useyd, Ebu Hüreyre, Keysân, Osman İbn Ebu Âs, Câbir, Ebu Ümâme, îbn Mes'ûd, Abdullah îbn Amr, Semûre İbn Cündeb, Nü-vâs îbn Sem'ân, Amr İbn Avf ve Huzeyfe îbn el-Yemân hadîslerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Tirmizî'nin bu râvîlerin rivayetini zikretmekten maksadı; bunlardan hem Deccâl'in ve hem de onu Meryem oğlu îsâ (a.s.) nın öldürülmesinin zikredilmesidir. Sadece Deccal'den bahseden hadîsler birçok râvî tarafından rivayet edilip yayılması sebebiyle sayılamıyacak kadar fazladır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'm... Huzeyfe îbn Useyd el-Ğıfâ-rî'den rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir: Biz, aramızda kıyameti müzakere ederken Arafe'de Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza gelerek şöyle buyurdular : Siz on alâmet görmedikçe kıyamet kopmaz : Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbe, (Dâbbet'ül-Arz), Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkışı, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Deccâl, biri Doğuda, biri Batıda ve biri de Arap yarımadasında olmak üzere üç yer batması, Aden çukurundan çıkacak bir ateş; bu ateş insanları sürecek, onlar nerede gecelerse onlarla birlikte geceleyecek ve onlar nerede uyurlarsa, onlarla birlikte uyuyacak.
Hadîsi Müslim ve Sünen sahipleri Fürât el-Kazzâz kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine Müslim bu hadîsi, Abdülazîz îbn Rafî* kanalıyla... Huzeyfe İbn Üseyd el-Ğıfârî'den mevkuf olarak rivayet etmişti. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Hüreyre, tbn Mes'ûd, Osman îbn Ebu As, Ebu Ümâme, Nüvâs îbn Sem'ân, Abdullah İbn Amr îbn As, Mücemma, İbn Câriye, Huzeyfe İbn Useyd (R. Anhüm) rivâyetleriyle Hz. Peygamber (s.a.) den nakledilen bu hadîsler mütevâtir hadîslerdir.
Bu hadîslerde Hz. îsâ'nm ne şekilde ineceğine ve iniş. yerine delâlet vardır. İniş yeri Şam'da, hattâ Dimaşk'ın doğusundaki minarenin yanında olacaktır. Onun bu inişi, sabah namazı için ikâmette bulunulduğu sırada olacaktır. Bu asırlarda (741 senesinde) Emevî camiinde, Hıristiyanlarca çıkarılan bir yangın sebebiyle —ki Allah'ın kıyamet gününe kadar devamlı la'neft onların üzerine olsun— yıkılan minarenin yerine, yontma taştan beyaz bir minare inşâ edilmiştir. Yıkılan minarenin taşlarının çoğu, Hıristiyanların mallarından imiş. Kuvvetle sanıldığına göre; Meryem oğlu îsâ (a.s.), bu minarenin üzerine inecek, domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacak ve Buhârî ile Müslim'de geçtiği üzere sadece İslâm'ı kabul edecektir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) in bunu haber vermesi, zihinlere yerleştirmesi,

kesin nass olarak koyması ve o zamanda Dunu görmesidir. (Hz. îsâ inince) dayanakları kalkacak, şübheleri zail olacak ve bunun içindir ki, Hz. îsâ (a.s.) ya uyarak ve onun elleriyle (onun sebebiyle) İslam dinine hepsi Diraen gireceklerdir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ: «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» buyurmuştur.
Bu âyet-i kerîme, «Şüphesiz ki o, beklenen saati bildirir.» (Zuhruf, 61) âyeti gibidir ki o, kıyametin yaklaşmasına bir delil ve işarettir. Zîrâ o Mesîh, Deccâl'in çıkışından sonra inecek ve Allah Teâlâ Deccâl'l onun elleriyle öldürecektir. Nitekim sahîh bir hadîste : Allah Teâlâ, şifâsını indirmediği hiçbir hastalık yaratmamıştır, buyurulmuştur. Allah Teâlâ yine onların günlerinde Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek, onun duası be-reketiyle onları helak edecektir. Bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Ye'cûc ve Me'cûc açılıp da her tepeden ve dereden boşandıkları vakit. Ve gerçek vaad yaklaştığı zaman...» (Enbiyâ, 96-97).[3]

Hz. Îsâ (A.S.) Nın Nitelikleri

Daha önce geçtiği üzere Abdurrahmân îbn Âdem kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: Onu gördüğünüzde tanıyınız : Kırmızı beyaz arası bir adamdır. Üzerinde iki san elbise vardır. Ona bir ıslaklık isâ'bet etmediği halde başından (su) damlar gibidir. Nüvâs îbn Sem'ân hadîsinde ise şöyle buyurulmaktaydı: «Doğu Dimaşk'da iki elbise içinde beyaz minarenin yanına ellerini iki meleğin kanatlarına koymuş olarak inecektir. Başını eğdiği zaman.ba-şındian (su) damlayacak, kaldırdığında ise ondan inci dâneleri dökülecektir. Onun nefesinin kokusunu bulup da ölmeyen kâfir kalmayacak.
Nefesi ise, gözlerin (.bakışlarının) ulaştığı yere kadar ulaşacaktır.
Buhârî ve Müslim'in Zütirî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiklerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: «Mi'râca çıkarıldığım gece; Mûsâ ile buluştum. —Ravî Hz. Peygamberin onu nitelediğini söyler— Baktım ki; o —Öyle sanıyorum ki; ne garîb, dedi— bir adamdır, başı fazla kıvırcık değildir. Saniki uzak yerlerin insanlarından gibidir. îsâ ile de buluştum —Hz. Peygamber (s.a.) onu da niteledi— ve dedi ki: Orta boylu, kırmızı birisidir. Sanki hamamdan çıkmış gibidir. İbrahim'i de gördüm. Çocuklarından ona en fazla benzeyen benim.
Buhârî'nin Mücâhid kanalıyla İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Mûsâ, îsâ ve İbrahim'i gördüm. îsâ, kırmızı renkli olup kıvırcık saçlı, geniş göğüslü idi. Mûsâ, buğday benizli idi *ve düz saçlıydı. Sanki Zatt kabilesi (Arap ve Hindistan kabile^ lerinden birinin ismidir) insanlarından gibiydi.
Buhârî ve Müslim'in Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetlerine göre; Hz. Peygamber, insanlar arasında bir gün Mesîh Deccâl'i anlatarak şöyle buyurdular.: Muhakkak ki, Allah Teâlâ şaşı değildir. Dikkat ediniz, Mesîh Deccâl'in sağ gözü şaşıdır. Sanki onun gözü patlak üzüm tanesi gibidir. Allah Teâlâ, Kâ'be yanında rü'yâda bana gösterdi. Bir de gördüm ki, buğday benizli bir adanı var. Buğday benizli insanlardan gördüklerimizin en güzeli. Zülüfleri omuzları arasına girmiş, saçları taranmış, başından su damlıyor. Ellerini iki kişinin omuzlarına koymuş, Kâ'be'yi tavaf ediyor. Bu kimdir? diye sordum, Meryem oğlu

Mesih'tir, dediler. Sonra onun arkasında saçları fazla kıvırcık, sağ gözü şaşı bir adam gördüm. İbn Katan oğullarından gördüklerime çok benziyordu. Ellerini bir adamın omuzlarına koymuş, Kâ'be'yi tavaf ediyordu. Bu kimdir? diye sordum. Mesîh Deccâl'dir, dediler. Ubeydullah da Nâfi'den rivayetle Mûsâ İbn Ukbe'ye uymuştur.
Sonra Buhârî, Ahmed İbn Muhammed el-Mekkî kanalıyla... Sâ-lim'den, o da babasından rivayet eder ki; o, şöyle demiştir : Allah'a ye-mîn ederim ki; Hz. Peygamber (s.a.) îsâ için kırmızı dememiştir. Fakat o, şöyle buyurdu: Ben uykuda iken (rü'yâmda) Kâ'be'yi tavaf ediyordum. Birden buğday benizli, saçları düzgün bir adam gördüm. İki kişi arasında yürüyordu. Başından su damlıyordu. Bu kimdir? diye sordum, Meryem oğludur, dediler. Gittim ve dönüp baktım ki, kırmızı, iri, saçları kıvırcık, sağ gözü şaşı, gözü patlak üzüm tanesi gibi olan bir adam gördüm. Bu kimdir? diye sordum. Deccâl'dir, dediler. İnsanların İbn Ka-tan'a benzerlikte en yakın olanıydı. Zührî der İd: Câhiliye devrinde helak olmuş Huzâa kabilesinden bir adamdı.
Bu hadîslerin hepsinin lafızları Buhârî'nindir. Allah ona rahmet eylesin. Daha önce geçtiği üzere Abdurrahmân İbn Âdem kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurulur: îsâ (a.s.) inisinden sonra yeryüzünde kırk sene kalacak, sonra vefat edecek ve müs-lümanlar onun üzerine (cenaze) namazı kılacaklar. Müslim'in rivayet ettiği Abdullah îbn Amr hadîsine göre ise o (Hz. îsâ), yedi sene kalacaktır. En doğrusunu Allah bilir ama yeryüzünde kırk sene kalacak demesinden maksad; onun, göğe çıkarılmazdan önce ve inmesinden sonraki kalmalarının toplamı bu olsa gerektir. Zîrâ sahîh bir hadîste belirtildiği üzere; göğe çıkarıldığında otuzüç yaşında idi. Cennet ehlinin sıfatına dâir vârid olan bir hadîse göre, cennet ehli Âdem'in suretinde ve İsa'nın yaşı olan otuzüç yaşında olacaklardır. Îbn Asâkir'in bazılarından, Hz. İsa'nın yüzelli yaşında göğe çıkarıldığı, rivayetine gelince bu şâz'dır, garîbdir ve uzaktır. Hafız Ebu Kasım İbn Asâkir, tarihinde Meryem oğlu îsâ'nın tercüme-i hâlinde seleften bazılarından rivayetle şöyle zikreder : Hz. îsâ, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte onun hücresine defnedilecektir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «O da-kıyamet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» buyuruyor ki, Katâde bu âyetin tefsirinde şöyle der: Allah'dan aldığı risâleti onlara tebliğ ettiği hususunda onların aleyhime şâhidlik yapacak ve Allah Teâlâ'ya kulluğunu ikrarda bulunacaktır. Bu, Allah Teâ-lâ'nın Mâide sûresi sonundaki: «Allah buyurmuştu ki: Ey Meryem oğlu îsâ, sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edi-nin, dedin?... Şayet bağışlarsan muhakkak ki Sensin Sen Azîz, Hakîm.» (Mâide, 116-118) kavli gibidir.[4]

İzâhı

(Onu öldürmediler, asmadılar sadece kendilerine benzetildi.» Rivayete göre Yahudilerden bir grup, Hz. îsâ'yı ve annesini esîr aldılar.
O da bunlar hakkında duâ etti. Duası üzerine Allah Teâlâ, onları domuzlar ve maymunlar şekline döndürdü. Bunun üzerine Yahudiler, onu öldürmek için toplandılar. Allah Teâlâ kendisini göğe yükselteceğini ona bildirdi. Arkadaşlarına

dedi ki: Hanginiz benim benzerim olmak ister, öldürülüp asılsın da cennete girsin? İçlerinden biri dedi ki, ben isterim. Allah Teâlâ. onu îsâ'ya benzetti, onu tutup astılar. Denildi ki: Bir adam Hz. îsâ'ya karşı iki yüzlülük yapıyordu. Hz. îsâ'yı öldürmek istediklerinde; o, ben size îsâ'yı gösteririm, dedi îsa/nın evine girdi, îsâ Aleyhisselâm göğe çekildi ve o münafık îsâ'nın şekline girdirildi. İçeri girdiler ve o münâfıkı îsâ zannederek öldürdüler. Denildi ki: Ya-hûdî Taytayus îsâ'nm olduğu eve girdi, o'nu bulamadı. Allah Teâlâ o'nu, îsâ'ya benzer duruma getirdi. Dışarı çılanca o, îsâ sanıldı tutulup öldürüldü. Peygamberler asrında bu.tür hârikalar uzak sayılamaz. De-riildi ki: Yahudiler, Hz. îsâ'yı öldürmek istediklerinde, Allah Teâlâ o'nu göğe yükseltti. Yahûdî hahamları halkın arasında fitne çıkmasından endîşe ederek bir insanı yakalayıp öldürdüler ve astılar. Halkı kandırarak, o'nun Mesîh olduğunu söylediler. Halk îsâ Aleyhisselâm'ı, çok az tanıdığı için adından başka o'nu bilmiyorlardı. Buradaki «benzetildi» ifâdesi, câr ve mecrûra isnâd edilmiştir. Sanki şöyle denmiştir: Lâkin îsâ Aleyh isselâm'la öldürülen arasında bir benzetme vâki1 oldu. Veya konuya isnâd edilmiştir. Bu görüş hiçbir kimsenin öldürülmediğini, sadece îsâ'nın öldürüleceği şeklinde korku saçıldığını ve halk arasında onun öldürülmüş olduğu şayiasının yayıldığını söyleyenlerin kavline göredir... Yani ehl-i kitâb'tan hiçbir kimse yoktur ki, cam çıkmadan. evvel îsâ Aleyhisselâm'a ve o'nun Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna inanmasın. îmân vakti, teklif vakti kalktığı için o zaman artık bulunmayacaktır... Ve denildi ki, her iki zamîr de Hz. îsâ'ya gitmektedir. O zaman mânâ şöyle olur: Hz. îsâ'nın indiği zaman mevcûd olan ehl-i kitâb'tan herkes, ölümünden önce o'na inanacaktır. Rivayet edilir ki; Hz. îsâ, âhir zamanda gökten inecektir. Kitâb ehli herkes ,o'na inanacak ve hepsi de tek bir millet olarak İslâm milleti halinde birleşecektir. Allah, o'nun zamanında Deccâl'ı yok edecektir. Yeryüzüne emniyet yayılacak, yılanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla gezinecek çocuklar canavarlarla oynayacaktır. Hz. îsâ yeryüzünde kırk yıl kalacak, sonra öldürülecek ve müslümanlar o'nun namazını kılıp defn edeceklerdir. Denildi ki: Birinci zamîr, Allah'a râcîdir. Ve yine denildi ki, birinci zamîr, Hz. Muhammed'e râcîdir.[5]
Kitâb ehlinden Hz. îsâ konusunda tartışanlar; gerçekte onun durumundan şüphe içerisindedirler. Bu konuda kesin bir bilgileri olmadığı için, sürekli kararsızlık ve tereddüde düşerler. Onlar; yalnızca tahminler peşinde koşmaktadırlar. Yani bazı ihtilaflı görüşleri diğerine tercih ettiren karineler peşinden gitmektedirler. Şek; iki hususu birlikte içeren iki konuda tereddüttür. Ferdlerinden herhangi bir ferde değil herkese şamil olan bir tereddüttür. Bu ifâde mantık bilginlerinin de dedikleri gibi, bilginin iki tarafı eşit olduğu ve birini diğerine tercih, etmek imkânı bulunmadığı zaman kullanılır. Hz, îsâ konusunda tahminlerin peşinde koşanlar; sadece kendi arzu ve temâyülleriyle yahut belirli karinelere dayanarak tartışılan konuda belli bir görüşü tercih eden ferd-lerdir. Şek kelimesinin ıstılâhî mânâsı budur. Lügat bakımdan ise şek; bir tür bilgisizlik ve zihinde cereyan eden hâdiseler hakkında belirsiz düşüncelere sahip olmaktır. (.........) Arap dilinde şek; yakînin zıddıdır. Öyleyse bu ifâde mantıkçıların ıstılahına göre; zannı da şumûlü içerisine alır. Zan, şüphenin iki tarafından birinin tercih edilmesidir. Hz. îsâ'nın aşılmasındaki şek; asılan o muydu ya da başkası mıydı konusundaki tereddüddür. Hz. îsâ konusunda ihtilâf eden ve şüpheye düşmüş olanlardan bir kısmı, asılanın Hz. îsâ olduğunu

söylerken, bir kısmı da o'nun Hz. îsâ olmadığını söylemişlerdir. Hiçbirinin kesin bir bilgisi yoktur. Sadece zan ve tahminlere uymaktadırlar. (.........)
«Kesinlikle onu öldürmemişlerdir.» Yani Meryem oğlu îsâ'yı kesinlikle öldürmüş değillerdir. Bizâbihî öldürülenin o olup olmadığı konusunda kesin bir kanâata varmamışlardır. Çünkü onlar, Hz. îsâ'yı tam olarak bilemiyorlardı. Bugün Hıristiyanlarca güvenilir olan inciller; Hz. îsâ'yı zabıtalara teslim eden kişinin Yahûda İskariot olduğunu belirtmektedirler. Yahûda, zabıtaya gösterdiği kişinin önündekinin mesîh Yesû olduğunu söylemiştir. O, gösterince zabıta da adamı yakalamıştır. Barnaba incil'i ise; askerlerin mesîh olduğunu zannederek Yahûda is-kariot'u yakaladıklarını açıklamaktadır. Çünkü o, Hz. îsâ'ya benzetilmiştir, denmektedir. Şu halde tartışmasız olan gerçek, askerlerin Hz. îsâ'nın şahsını kesin bir bilgi ile bilmemekte olduklarıdır. Bu sebeple denilmiştir ki: «Kesinlikle onu öldürmemişlerdir» kavlindeki zamirin bilgiye gittiğini belirtmişlerdir. Bu takdirde mânâ onların; bir bilgisi yoktur. Sadece tahminler peşinde koşmaktadırlar ve yakîn bir bilgiyle bilip tesbît ederek onu öldürmemişler. Yalnızca içine düştükleri tahmin-lerle yetinmişlerdir, demektir. (.........)
«Ehl-i kitâb'ta hiç kimse yoktur ki, muhakkak ona inanmış olmasın.» Yani ehl-i kitâb'ta herkes Hz. îsâ'ya sahih bir îmânla inanacak ve onun Allah'ın kulu, rasûlü ve insanlar için bir mucizesi olduğunu kabul edecektir. «Ölümünden önce» yani bilinmeyen o kişinin Ölmesinden önce. Bu ifâde nefiy içerisindeki nekre ifâde olduğu için umûm anlamına gelir. Ve mânâ özet olarak şöyle olur: Ehl-i kitâb'dan herkes öleceği zaman gerçek ona açıklanır. îsa ve diğer îmân konusundaki ha-kîkatlar zahir olur. O da sahîh bir îmânla Hz. îsâ'ya îmân eder. Yahûdî onun sâdık bir peygamber olduğunu, yalan söylemediğini bilir. Hıristiyan da onun Allah'ın kulu ve rasûlü olduğunu; ne ilâh ne de ilâh'ın oğlu olmadığım öğrenir.
«Kıyamet günü o da bunların aleyhinde şahadet eder. Onların aleyhinde şahadet eder ve kendisinin durumu hakkında söylediklerini reddeder. Bu şahadetten bir kısmım Allah Teâlâ Mâide sûresinin sonunda anlatmaktadır. Ve Hz. îsâ'nın; ben onlara; Allah'ın bana emrettiği gibi, benim de Rabbım sizin de Rabbmız olan Allah'a ibâdet edin, demekten başka bir şey söylemedim, diyeceğini bildirmektedir. Kendilerinin arasında bulunduğum sürece onlara şâhid oldum demektedir. Belki de imtihan ve îmânı nedeniyle mü'mine, küfrü sebebiyle de kâfire şahadet edecektir. Çünkü o, insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir. Her peygamber kavmine şahadet edecektir. (,........)
Bazıları da derler ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir; ehl-i kitâb olan herkes Hz. îsâ'nın ölümünden önce Hz. îsâ'ya inanacaktır. Bu görüş, Hz. îsâ'nın ölmediğini ve ölümünden önce göğe çekildiğini söyleyen görüşe dayanmaktadır. Ve bunlar, Allah Teâlâ'nın «seni öldürüp kendim yükselteceğimi), kavlini te'vîl etmektedirler. Bu kanâatta olanlar, buradaki umûmî nefyin Hz. îsâ'mn nüzulü sırasında canlı olanlara tahsis etmek zorunluluğunu duyacaklardır. Bu takdirde onlar şöyle mânâ ver-mektedirler : Ehl-i kitâb'tan Hz. îsâ'mn gökten yeryüzüne indiği zamanda hayatta olan herkes ona muhakkak inanıp tâbi olacaktır.
Âyetten anlaşılan birinci mânâdır. Burada belirtilen tahsisin ise, hiçbir delili yoktur. Karine teşkil edecek şekilde Kur'an'da buna dayalı hiçbir nass da mevcûd değildir. Bu konuda vârid olan haberler âyeti tefsir sadedinde vârid olmamıştır. Buna

karşılık zihne ilk gelen ve beliğ nazımdan anlaşılan mânâyı te'yîd edici birçok hadîs vârid olmuştur. (.........)
Hz. îsâ'nın asılması meselesi; tarihde pek çok benzeri olan meselelerden bir meseledir. Krallar ve idareciler, öldürür ve asarlardı. Bu konuda Roma'lıların katılığı, yahûdîlerin taassubu pek meşhurdur. Ya-hûdîler Yahya ve Zekeriyyâ peygamber gibi pek ünlülerin dışında birçok peygamberi öldürmüşlerdir. Bu gibi olayların tarihî olarak tesbîtinin sağlayacağı yarar; milletlerin ahlâkım, sapıklık derecelerini, doğru yola gidiş şekillerini ve yöneticilerin idare tarzını öğretmeden alınacak ibretin ötesine geçmez. Yahudiler, Hz. îsâ'nın çağında Roma'lılann egemenliği altındaydılar. O dönemde mukaddes beldeye hâkim olan Romalı vâlî Platus idi. O, Hz. îsâ'yı öldürmek istemiyordu. Yahûdîlerin tahrik ve jurnallerini de nazar-ı itibâra almamıştı. Yahudiler, Hz. îsâ'yı Öldürmek istemişlerdi. Çünkü onların materyalist geleneklerini sarsacak ıslâhatlar yapmaya davet ediyordu. Onlar, Hz. Zekeriyyâ'yı ve Yahya'ya öldürmekle peygamber kanına ellerini bulamışlardı. İster Hz. İsa'nın öldürülmesi ve asılması olayı doğru olsun, ister yanlış olsun, bu olayın cereyan etmiş olması, o gün bilinmeyen bu kavmin durumundan bize yararlı bir ibret sağlamayacağı gibi asılmamış ve öldürülmemiş olması da onların ahlakî ve tarihî seviyyeleri hakkında bilgimizi eksiltmez. Evet, Hz. îsâ'nın asılması meselesi (Allah Azze ve Celle)nin kitabında isbât veya reddedilmesi önemli olan bir konu değildir. Sadece Yahudilerin haksız yere peygamberleri öldürdükleri tesbît edilmektedir. Ancak Hıristiyanlar, bu meseleyi kendi dinlerinin ve akidelerinin esâsı haline getirmişlerdir. Buna inanmayanların âhirette helak olacaklarını söylemektedirler. Kendilerinin belirttikleri tarzda îsâ'nın asıldığına inanan kişilerin azizler, peygamberler ve mesîh'le beraber gökyüzünün nıele-kûtuna eren kurtulanlar zümresinden olacaklarını iddia etmektedirler. İşte, bunun için Kur'an-ı Azîm Hz. îsâ'nın öldürülmesi ve asılması konusundaki görüşleri reddetmeye genişçe yer vermiştir. (.........)
Ülkemizde yaşayan Hıristiyanların önderleri, iddialarına bir temel kaide olarak Hz. îsâ'nın kendini insanlığa feda ederek öldürüldüğü inancının ana ilke olduğunu söylemektedirler. Onlara göre Hz. îsâ'nın öldürülmesi inancı, Hıristiyan dininin aslı ve esâsıdır. Teslîs inancı ise bundan sonra gelir... Protestan papazlarının bazı konsüllerde söylediklerine, mekteplerinde açtıkları toplantılarda ve bizim hazır bulunduğumuz meclislerdeki ifâdelerine göre; Hz. Âdem, Allah'ın yasakladığı memnu' meyveden yiyerek Allah'a isyan edince, o ve o'nun soyundan gelen bütün ferdler günahkâr olmuşlardın Ve bu sebeple âhirette cezaya ve ebedî helake müstahak olmuşlardır. Sonra onun soyundan gelen herkes günahkar ve hatalı olarak doğduğu için onlar hem kendi günâhlarından dolayı cezayı hakketmekte, hem de ilk günâh olan ataları Âdem'in günâhından dolayı cezayı hakketmektedirler. Ancak Allah Teâlâ, adalet ve rahmet sıfatıyla muttasıf olduğu için Hz. Âdem'in isyan ettiği zamandan itibaren bir problemle —hâşâ— karşılaşmıştır. Şöyle ki, eğer Âdem'i ve onun soyundan gelenleri cezâlandırsa; bu, O'nun rahmetine ters düşer, dolayısıyla Rahîm sıfatından uzaklaşmış olur. Şayet o'nu ve soyundan gelenleri cezâlandırmasa, bu da adaletine ters düşer ve dolayısıyla Âdil vasfından uzaklaşır. Sanki Hak Teâlâ Âdem'in isyanından beri adalet ve rahmetini birleştiren bir vesîle bulmak istiyordu ve bunu düşünüyordu. Ne var ki böyle bir çâreyi bulamamıştı,

ancak bindokuzyüz oniki sene. önce bir yol bulabilmiştir. Bu sene, bugün bizim içinde yaşadığımız seneye nisbetledir. Hâşâ Allah Teâlâ, kendi zâtından olan oğlunu, Âdem'in soyundan gelen bir kadının karnına yerleştirmiş ve onun rahmindeki bir ceninle birleşerek bundan oğlunu dünyaya getirip doğurtmuştur. Oğul annesinin oğlu olması hasebiyle tâm bir insan, tanrının oğlu olması hasebiyle de tâm bir tanrıdır. Çünkü tanrının oğlu, tanrının kendisidir. O, bu sebeple Âdem oğullarının bütün günâhlarından ma'sûmdur. O bir zaman boyunca insanlarla beraber yemiş, içmiş ve onlar gibi zevklenmiş ve onlar gibi üzülmüştür. Kendisini en acı ölümle öldürmeleri sebebiyle düşmanlarıyla alay etmiştir. Bu öldürme, ilâhî kitâbta sahibini la'nete müstahak kılan asılarak öldürmedir. Binâenaleyh oğul, beşeriyete, kendisini feda etmek için asılma ve la'nete tahammül etmektedir. Yuhanna'nın ilk bölümünde dediği gibi; insanlığı hatâlardan kurtarmak için kendini feda etmiştir. «O bizim hatâlarımızın keffâretidir. Yalnız hatâlarımızın değil, bütün evrendeki hatâların keffâretidir.» Yücelerin yücesi olan Rab onların söylediklerinden münezzehdir. Bu asılma inancına birçok şekilde cevâb verilebilir. Bir kere aklî delille âlemi yaratanın herşeyi bilen, san'atmda hakîm olan birisi olması gerektiğini kabul eden hiçbir inanç sahibi; bu hikâyeye inanamaz. Çünkü bu hikâye yaratıcı hakkında bilgisizliğin ve ilkelliğin eseridir. Sanki Allah Âdem'i yaratırken onun durumunun nasıl olacağım bilmiyordu. Âdem isyan edince, Allah adalet ve rahmetinin bu isyan konusunda nasıl davranması gerektiğinden haberdâr değildi. Ancak binlerce sene sonra bilmediği bir konuda doğruyu bulabildi? (.........)
Bu hikâyeyi kabul edenin; bağnaz olmayan akıl sahiplerinin, ortaya koyacakları bir başka imkânsızlığı da kabul etmeleri gerekir. Bu husûsi kâinatın yaratıcısının diğer mülklerine göre en küçük bîr zerre dahi olmayan, görülen göklerine göre hiçbir değer ifâde etmeyen, şu yeryüzündeki bir kadının rahmine girip yiyen, içen, üzülen ve eğlenen; kısacası diğer insanların yaptıkları gibi yapan bir insan haline dönüşmesinin mümkün olup olmayacağı konusudur. (.........) Bizim huzurumuzda Hıristiyan olduklarını iddia edenlerden birçokları gerek bu ölüm inancının gerekse teslis akidesinin ma'kûl olmadığını itiraf ettiler. Bunun kabulünde ana ilkenin, mukaddes kitaplarından yaptıkları nakiller olduğunu, mukaddes kitaplarda bu hususun sabit bulunduğunu, binâenaleyh, mukaddes kitaplarda sabit olan herşeyi kabullenmek durumunda olduklarını söylediler. İster aklen kabul edilebilir olsun, ister olmasın bu fikirlere inanılması gerektiğini belirttiler. Hattâ bazıları dediler ki: Her dinde aklın imkânsızlığını kesinkes belirttiği pek çok inançlar ve haberler bulunmaktadır. Ancak din mensûblan, bunları kabul etmek zorundadırlar. Biz diyoruz ki: İslam akidesinde aklın, imkânsizılğma kesinkes hükmettiği hiçbir şey yoktur. Sadece aklın o evrenden haberdâr olamaması nedeniyle bilmek imkânından mahrum olduğiı gayb alemine dâir haberler vardır. Ancak bu haberlerin hepsi vahyin bildirdiği haberlerdir. Ve imkânsız değil, mümkün olan haberlerdir. Çünkü islâm, hiçbir kimseyi imkânsızlığı kabule zorlamaz. Hıristiyanlıktaki bu inanç putperestlikten hıristiyanlığa geçmiştir ki birçok hıristiyan bilginleri de bunu kabul etmektedirler. (.........)
Gerçekten Kur'an'da, Hz. îsâ'nın gökten inip yeryüzünde hâkim olacağım ifâde eden bir nass mevcûd değildir. Bu konuda vârid olan hadîsler de Kâdiyânîlerin iddialarının tersinedir. Çünkü hadîslerde, îsâ'nın Hindistan'da değil, Şam'da

ineceğini ve kendinden önce ortaya çıkan Deccâl'ı öldüreceğini, yeryüzünü adaletle doldurup hüküm vereceğini, yeryüzünün zulüm ve azgınlıkla doluyken bunu ortadan kaldıracağını belirtmektedirler. Şu günlerde Balkanlarda cereyan eden olaylar, bizi bu inançtan uzaklaştırmaktadır. Bilindiği gibi Balkanlardaki Hıristiyan devletler, Osmanlılara karşı nerede mücâdele vermişlerse orada büyükleri öldürmüşler, küçükleri doğramışlar, kadınları, çocukları yok etmişlerdir. Osmanlıların bulunduğu bölgeleri ateş ve dinamitle tarumar etmişler, mallarını alıp namuslarına tecâvüz etmişlerdir. Bütün bunları yaparken de, Hıristiyanlık adına haçı yükseltmek için yapmışlardır. Nerede Kâdîyanîlerin söylediği gibi Hz. îsâ'nın haçı kıracağına dâir rivayetler. Ahmed Kâdîyanî; Hıristiyan bir devlete boyun eğen ajandan başka birşey değildi. Ancak insanlık halidir, herhangi birşeye ister ma'kûl ve menkûlden uzak olsun, ister yakın olsun ortaya attığı her iddiayı doğrulayan ve karşılık veren bazı kişiler bulacaktır. Biz, Allah'tan hidâyet için te'yîd diler ve sapıklıktan korunmamızı isteriz, âmin. [6]
Bu konuda Muhammed Ebu. Zehra da şu bilgileri veriyor:
Temiz ve bakire anne Meryem, îsâ peygambere hiç bir beşer eli değmeden hâmile kalmıştı. Allah Meryem'i doğumundan beri bu iş için hazırlamış ye seçmişti. Meryem henüz böyle bir şeyin farkında bile değilken, bir gün anîden bu gerçekle karşı karşıya geldi. Hz. Meryem, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. îşte bu sırada, Allah ona düzgün bir beşer suretiyle meleği gönderdi: «Dedi ki: Ben senden Rahmân'a sığınırım, eğer O'ndan korkuyorsan bana dokunma. O da; ben dedi, sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye sâdece Rabbının elçisiyim Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir zâniye değilim. Öyledir, dedi, Rabbın : O bana kolaydır. Onu insanlara, bir işaret ve bizden bir rahmet kılmak için dedi ve iş olup bitti. Ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu, bir hurma dalma getirdi: Keski dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!» (Meryem, 18-23). Hz. Meryem bakire olarak Hz. îsâ'ya hâmile kaldı ve îsâ Peygamber babasız olarak dünyaya geldi. Kur'an'da veya Hadîs-i Şeriflerde îsâ Peygamber'in hamilelik süresinin ne kadar olduğunu anlatan herhangi bir bilgi yok. Eğer Hz. Meryem'in beşer eli değmeden dünyaya getirdiği Hz. îsâ'nm hamilelik süresi normal üstü bir süre olsaydı kaynaklar bunu da bize naklederlerdi. Böyle bir kaynak olmadığına göre, o da diğer kadınlar gibi 9 ay 10 gün hâmile kalmış olsa gerektir.
' Hz. Meryem, îsâ Peygamberi dünyaya getirip de kavminin arasına çıkınca; bu, onlar için beklenmedik bir hâdise oldu. Bir sürprizdi. Hz. Meryem'in doğru yolda, ibâdetlerine düşkün ve temiz bir kadın olduğunu bilenler de bilmeyenler de bu anî olayla hayrete düştüler. Çok garip bir şey idi bu olan. Meryem bakireydi, bunu herkes biliyordu, kocası yoktu, öyleyse bu sürprizli olay, onun için bir itham nedeni olabilirdi. Anî karşılaşmalarda akıl yerine heyecan hâkim olur, insan geçmişle şimdiki zaman arasında mukayese yapamaz. Hele bir de itham delili ortada bulunuyorsa artık bu ithamın dillerden düşmesi için bir neden yoktur. Meryem gibi kadınlar için çocuk dünyaya getirmek gayet olağan bir şey, ama olağan yollarla. Aksi tadîrde söylenecek söz ma'lûm-dur. Ama yüce Allah Hz. Meryem'e acımış ve bu sürprizli olayı kendisini itham etmek isteyenler için delil olacağına, ithamı kökten yok edecek ve temizliğine delil olacak bir unsur kılmıştı. Böylece kuşkular

temelden yıkıldı ve biraz Önce babasız çocuğun dünyaya gelmesi gibi bir sürprizle karşılaşanlar, şimdi karşılaşacakları bir sürprizle annenin kuşkusuz temizliğine ve doğruluğuna kani' oldular. Bu yeni sürpriz, annenin temizliğiyle ilgili önceden bilinenleri doğruluyor ve eski hâtıraları yeniden canlandırıyordu. İşte henüz yeni doğmuş beşikte yatan çocuk, birden bire dile gelmişti. Hz. Meryem'den bu çocuğun nasıl doğduğunu soranlara; o, çocuğun kendini göstererek onunla konuşun, dedi. Bunun üzerine: «Dediler ki, beşitkeki çocukla nasıl konuşulur? Ben Allah'ın kuluyum, dedi, bana kitâb verdi, beni peygamber yaptı. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana, namaz kılmayı zekât vermeyi emretti. Anneme iyilik edip, beni baş kaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırıldığım gün de bana esenlik verilmiştir.» (Meryem, 30 - 33).
Hz. îsâ beşikte konuşmaya başladı, sözleri açıkça annesinin temizliğini dile getiriyordu. O, Allah'ın bir kulu olduğunu ve babasız olarak dünyaya geldiğim söylüyordu. İbn Kesîr, İbn Abbâs'tan rivayet ederek der ki": Meryem oğlu îsâ Peygamber; beşikte konuşup annesinin temizliğini dile getirdikten -sonra, bir daha konuşamadı. Ta delikanlı çağına gelinceye kadar. Bilâhere Allah o'na hikmeti ve konuşmayı öğretti. Yine de yahûdîler, o'nun ve annesinin hakkında pek çok kötü sözler söylediler. Hattâ ona «Fahişenin oğlu» diyorlardı. İşte Cenab-ı Allah bunlara telmîhen Kur'an-ı Kerîm'de «Küfre dalmaları ve Hz. Meryem'e büyük iftiralar söylemeleri dolayısıyla» derken bunu kaydetmekteydi. Hz. Peygamberden; Hz. îsâ'nın yetişmesi ve büyümesiyle ilgili ve nasıl peygamber olduğuna dâir sahîh hiç bir hadîs vârid olmamıştır. İşte sıhhatli bir kaynak bulunmadığı için de biz de onun İsrâiloğulları arasında bilgi ve takvasıyla seçkinleşen yaşıtları gibi büyüyüp geliştiğini belirtmekten öte bir şey söylemeyeceğiz. Tahminlere göre Hz. îsâ; çocukken ruhanî bir zât olduğuna delâlet eden birçok belirtiler görülmüştür. O, maddeyi putlaştıran materyalist bir toplumun içerisinde bu maddî duygulan yenmek için ruhî hayata çağırmıştır.
Kur'an-ı Kerîm'de ve sahîh hadîslerde Hz. îsâ'nın peygamber olarak gönderildiği yaş konusunda hiç bir açıklama yer almaz. Sadece otuz yaşında peygamber olarak gönderildiğine dâir bazı ifâdelere rastlıyoruz ki; bu ifâdeler, hıristiyanlar tarafından muteber sayılan İncil'Ierce zikredilen ifâdelerdir. Bizim de bu görüşü benimseyip otuz yaşında peygamber olmuş bulunduğunu kabullenmemizi engelleyecek hiç bir neden yoktur.
Hz. îsâ Peygamber olarak geldiğinde; o günlerdeki insanların içine gömüldükleri zevk ve'eğlenceleri terketmeyi söylüyor, ruhu müjdeliyor ve dikkatleri âhiret âlemine çekiyordu. O'nun kendi doğumu bir mucize olduğu gibi bunun ötesinde de Allah kendisine birçok mucizeler vermişti. Şehristanî «el-Milel ve'n-Nihal» adlı eserinde der ki: «Hz. İsa'nın, açık mucizeleri ve parlak delilleri vardı. Ölüleri diriltmek, körleri ve sağırları gördürmek ve, işittirmek, hastalan ve yaralılan iyileştirmek gibi. Aslında o'nun kendi doğuşu ve varlığı da doğruluğunun mükem-mel bir delili idi. Önceden hiç bir insan menisi olmadan dünyaya gelmesi ve doğunca da hiçbir kimseden öğrenim görmeden konuşması birer mucize idi.»
Kur'an-ı Kerîm'in Hz. îsâ'ya âit zikrettiği mucizeler beş başlık altında toplanır ki, bunlardan dördü Mâide suresinde ifâde olunmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm; Hz. İsa'nın Romalı yöneticiler tarafından yakalanmadığını, bilakis Allah tarafından kurtarıldığını açıkça belirtmektedir. Binâenaleyh Hz, îsâ, ne öldürülmüş ne de asılmıştır. Onlar sadece Hz. îsâ'ya benzer birisini yakalamışlardır. Bazı rivayetler yüce Allah'ın Yahûdâ'ya Hz. îsâ'nm şeklini verdiğini söylerler. Buradaki Yahû-dâ; İndilerin sözünü ettikleri ve Hz. îsâ'ya karşı tuzak kurup polisleri onun bulunduğu yere götüren ve yakalanmasını sağlayan Yâhûdâ ts-kariot denilen kimsedir. İndilerin söylediğine göre; bu Yahûdâ İska-riot, Hz. îsâ'nm en seçkin öğrencilerinden birisiydi.
Barnaba İncili bu rivayete tamamen uyar. Nitekim Barnaba İncil'inde şöyle denilmektedir:
«Mesih'in bulunduğu yere Yâhûdâ ile birlikte askerler yaklaşınca, Mesîh büyük bir topluluğun yaklaşmakta olduğunu duydu. Bunun için korkarak eve saklandı. Diğer onbir kişi uykuda idiler. Allah kulunun tehlikede olduğunu görünce Gabriel, Mihail, Rafael ve Adril'e emretti ki; Mesih'i dünyadan alıp kendi katına çıkarsınlar. Bu temiz melekler geldiler ve Mesih'i, güneye bakan pencereden alarak üçüncü kat göğe çıkardılar. Ebede kadar Allah'a teşbih eden meleklerin yanına koydular. Yahûdâ kızgın kızgın Mesih'in göğe çekildiği odaya girdi, öğrencilerinin tümü uykudaydılar. İşte o anda Allah'ın akılları durduran hayret verici bir emri geldi. Yahûdâ'nm şekli değişti konuşması ve yüzü Mesih'e benzedi. Biz, onun Mesîh olduğunu sandık, Yahûdâ ise kendine gelince Öğretmenin nerede olduğuna bakmak üzere çevreyi araştırmaya başladı, bunun üzerine biz hayrete düştük ve dedik M; efendimiz ve öğretmenimiz sensin, şimdi sen bizi unuttun mu?»
Hıristiyanlarca muteber olan indiler Hz. îsâ'nın haça gerilmesi konusunda birbirinden farklı görüştedirler.
Hz. îsâ aşılmadığına göre durumu ne olmuştur? Bu konuda Kur'an tefsîrcileri değişik görüşler serd etmektedirler. Bazılarına göre; Allah Hz. îsâ'yı ruhu Ve bedeniyle göğe çekmiştir. Bu müfeşsirler âyet-i ke-rîme'nin metninde geçen «hayır, Allah o'nu kendisine yükseltti» ifâdesinin ölümün mukabilinde yer aldığım belirterek, bu âyetin zahirini kabul etmişlerdir. Diğer bir kısım müfeşsirler ise —ki bunların sayısı aadır— Hz. îsâ'nın bilâhare dünyada yaşadığını, tüm peygamberler gibi o'nun da nihayet öldüğünü ve bütün peygamberlerin, sâdıkların ve şe-hîdlerin ölünce ruhlarının Allah katına çıkarıldığı gibi, çıktığını kabul etmektedirler. Bu müfeşsirler ise, âyet-i celîle'nin şu bölümünü mesned olarak almaktadırlar : «Allah demişti ki, Ben seni öldürecek ve katıma çıkaracağım ve seni küfretmiş olanlardan temizleyeceğim, sana tâbi olanları da kıyamet gününe kadar küfredenlerin üstünde kılacağım.»
Keza bu müfessirler şu âyet-i celîle'nin zahirine dayanmaktadırlar: «Benim canımı alınca onların gözeticisi Sen oldun Sen. Ve Sen, her şeye şâhidsin.» Her iki grubun değişik görüşleri ve bunu te'yîd eden delilleri vardır.[7]
Hıristiyan bilginlerin de belirttikleri gibi; konsiller, hıristiyanlık dininin istişare organlarıdır, Hıristiyanlığın esâslarını, peygamberler de^. nilen kişiler hayatta iken tanzim etmişlerdir. Hattâ Hz. îsâ'nın ölümünden yirmiiki yıl sonra rasûller denilen havariler, Yeruşelim (Kudüs) de toplanarak az önce açıkladığımız sünnet ve Tevrat'ın hükümleri konusunda karâr almış ve kutsal saydıkları Ahd-i Cedîd'in «Rasûllerin İşleri» bölümünün onbeşinci babında belirtilen bu konsüle, hiristiyanlar

için konsil toplama hükmünü yerleştirmişlerdir. Böylece hıristiyanlıkta inanç ve ahkâm ile alâkalı konsillerin toplanması dinî bir hüviyet kazanmıştır.
Hıristiyanlara göre iki türlü konsil vardır: Birincisi, genel konsil veya kendi ta'bîrleriyle bütün yeryüzü sakinlerinin temsilcisi olan kilise mensûblanmn toplantısı. Diğeri de, bölgesel toplantı olup bir milletin veya mezhebin mensubu olan kiliseler, kendi özel çerçeveleri dâhilinde görevli bulunan papaz veya piskoposların bir inanç esâsını kabul veya red için yaptıkları toplantıdır.
Konsiller, üç kısma ayrılır. Birincisi umûmî konsiller, buna bütün yeryüzündeki hıristiyanlann temsilcilerinin toplantısı da denir. İkincisi, milli konsillerdir, bu bir millete veya mezhebe mensûb kilise adamlarının birleşmesiyle akdolunur. Üçüncüsü de, bölgesel konsillerdir ki, sadece bir bölgede bulunan kilise mensûblanmn toplanmasıyla teşekkül eder. Bu konsiller arasında bizi alâkadar eden sadece umûmî mâhiyette olan konsillerdir. Hıristiyanlar, kendi dinî prensiblerini bu umûmî mâhiyette olan konsillerde kararlaştırdıkları için; biz de bu konsiller üze^ rinde bilgi vermeye çalışacağız. Konsiller ilk yüzyıldan başlayarak muhtelif aralıklarla toplanmış olup, sayısı yirmiyi bulur.
Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında hıristiyan grublan arasında büyük ihtilâflar doğdu. Bu ihtilâflar, günbegün artarak gittikçe birleşil-mez bir noktaya geldi. İhtilâfın mihveri; Hz. îsâ'nın şahsiyeti idi. Hz. îsâ yalnızca Allah tarafından gönderilmiş, Allah ile insanlar arasında elçilik görmekle vazîfeli şerefli bir kişi miydi, yoksa bir peygamber olmanın ötesinde Allah ile özel bir alâkası olan birisi miydi? O, babasız olarak dünyaya geldiğine göre; Allanın oğlu mevkiinde miydi? Kimilerine göre Hz. îsâ, Allah'ın oğlu olmakla beraber Allah tarafından yaratılmıştı ve onun bfr kelimesiydi (logos). Kimilerine göre ise; o, Allah'ın oğlu idi ve kadîm sıfatına sahipti, tıpkı Allah'da olduğu gibi. Böylelikle hiristiyanlar arasında çok farklı görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Her grub, kendi görüşünün îsâ peygamber ve havarilerinin görüşü olduğunu İddia ediyorlardı. Bu değişik görüşler, birbiriyle çelişen ve çatışan farklı anlayışlar Roma'lı, Yunanlı, Mısır'ı! putperest kavimlerin ve grupların hı-ristiyanlığa girmeleriyle ortaya çıkmıştı. Böylelikle hıristiyanlık karmaşık bir hal almış ve tâm bir oluşum içerisine girememişti. Birlik ve imtizaç yoktu.
Hıristiyanlaşman putperest Romalılar, Yunanlılar ve Mısırlılar kendi ilk inançlarını devam ettirdiler. Yani dinleri bu görüşlerini değiştirmedi. Ve onlar, hiç farkına varmadan eskiden inandıkları görüşleri ve alıştıkları hareketleri devam ettirmeye çalıştılar.
Bu ilk hıristiyanlar arasında, birtakım felsefî sistemlere bağlı kişiler de bulunuyordu. Onlar inandıkları felsefî görüşleri, yeni bağlandıkları dinin ışığı doğrultusunda değerlendirip devam ettirmek istediler. Aslında Roma devletinin baskı dönemlerinde bu ihtilâflar su altında bulunuyordu. Öevletin işkence ve baskısını Önlemek, acı ve ızdırâblara katlanmak için bu gizli ihtilâflar bir kenara itiliyor ve açığa vurulmuyordu. Ayrıca bir çokları devlet baskısının korkusundan hıristiyan olduklarım gizliyor ve inandıkları esâsları açıkça yaşayıp ilân edemiyor-lardı. Fakat Roma devletinin, baskı ve zulmü ortadan kalkıp hıristiyan-lann üzerindeki korku bulutlan dağılmaya başlayınca; kendilerine güven gelen ilk mü'min hıristiyanlar arasında mevcûd olan bu gizli ihtilâflar, ortaya çıktı ve o zaman anlaşıldı ki, sadece îsâ Mesih'in ismine bağlanmakta ve o'na intisâb etmekte

müttefiktiler, bunun dışında müştereken inandıkları bir unsur, mevcûd değildi. Roma İmparatoru Kons-tantin, hıristiyanlığı kabul edip Roma devletini hıristiyanlaştırmaya başlayınca; aradaki bu büyük ayrılıkları kaldırmak için îznik Konsili-nin toplanmasını emretti.
Ancak bu konsüin toplanmasının özel bir nedeni vardı: Hıristiyanlık tarihinde Arius sapmacılığı adı verilen bir ihtilâf üzerine toplanmıştır. Anlatıldığına göre; Arius, Mısır'da yetişmiş, cür'etli, zekî, çok iyi konuşan, kabiliyetli bir kişi imiş. îskenderiyye Kilisesi, îsâ Mesih'in ulûhiyeti görüşüne karşı çıkmış, tanrının birliğini kabul etmiş, îsâ'nın tanrılığını reddederek incil'lerde uydurulan ulûhiyet fikrini kabul etmemiştir. Allah'ın tek tanrı olduğunu, oğulun ise yaratıldığını söyler-miş ve oğul olmadan önce babanın mevcûd olduğunu iddia edermiş.
Aslında bu söz ve görüş, hıristiyanlar arasında ortaya atılmış yeni birşey değildi. Hıristiyanların da ifâde ettikleri gibi, Önceden bilinen ve birçok kişilerce benimsenen bir görüştü. Bir hıristiyan yazarın ifadesiyle; «suçlu yalnızca Arius değildi, ondan önce birçok kişiler tarafından bu görüş ortaya atılmıştı. Arius da bu fikri onlardan almış idi. Ne varki; onların te'sîri, Arius'un te'sîri kadar geniş ve büyük çapta olamamıştı.» Arius'un îsâ'nın tanrılığını kabul etmeyen ve o'nun mahlûk olduğunu öne süren görüşü birçok hıristiyan tarafından alkışlanmış ve destek görmüştü. Mısır'da Asyot kasabasının papazı Miletios, bu görüşü benimsemiş ve îskenderiyye'de inandıklarını açıklayan birçok Arius-çu ortaya çıkmıştı. Filistin'de Makedonya'da ve İstanbul'da (Konstan-tînopolis) bazı kimseler tarafından benimsenmişti.
İskenderiyye patriği, Ariusçuluğu yok etmek için tartışma ve mücâdele yolunu benimseyeceğine, afaroz ve kilise camiasından tard yolunu benimseyerek bu fırkanın halk arasında yayılmasını önlemek istemişti. Bunun üzerine îsâ Mesih'i rü'yasında gördüğünü ve Mesih'in Arius'tan nefret edip onu la'netlediğini söyleyerek Arius'u afaroz etmişti. Meselâ, Arius'un afarozunu isteyen patrik Petros'un, afaroz için gösterdiği sebep şudur: «Efendimiz îsâ Mesîh, Arius'ü la'netlemiştir, dolayısıyla siz de ondan sakının. Gerçekten ben îsâ Mesih'i rü'yâmda gördüm, elbisesi paramparça idi. Efendim, elbisenizi kim parçaladı? dedim. O da; elbisemi Arius parçaladı, dedi, sakın onu aranıza girdirme-yesiniz.» Ancak ne afaroz, ne de görülen rü'yâlar Arius'çuluğun yıkılmasına vesile olabilmiş ve kitleleri kilise gücünün çevresinde toparlayabilmişti.
iskenderiyye Kilisesinin basma patrik îskenderius geçmiş ve bir nevî hîle ve düzenle problemi halletmeye çalışarak Arius'a ve taraftarlarına mesaj gönderip İskenderiyye Kilisesinin görüşlerini benimsemelerini istemişti. Bu da derde deva olmayınca îskenderius, îskenderiyye Konsilini toplayarak Arius'u afaroz etmişti. Ama Arius, afaroza boyun eğmemiş ve İskenderiyye'yi terkedip Filistin'e kaçmıştı. O sırada îsâ Mesih'in, tanrı olmadığını kabul eden görüş hırîstiyanlar arasında yay-gın bir görüş olacak ki, Nicae (İznik) piskoposu da aynı görüşte imiş. Makedonya, Filistin ve Asyot piskoposları da Arius'un görüşünü benimsiyor ve bu görüş doğrultusunda vaaz ediyorlarmış. Sadece îskenderiyye Kilisesi buna karşı çıkmış. Şu halde ihtilâf Arius ve taraftarları ile İskenderiyye patriği arasında cereyan etmekte imiş.

Roma İmparatoru Konstantin, işe karışarak Arius'a ve İskenderİ-us'a birer mektup gönderip aralarım bulmaya çalışmış. İkisini bir araya getirmiş ama anlaşamamışlar. Bunun üzerine İznik Konsilini 325 senesinde toplamış.
Bir hıristiyan yazar olan İbn el-Batrîk, İznik Konsüine katılanların sayısı ve nitelikleri hakkında şöyle demektedir: «İmparator Konstantin, bütün memleketlere haber göndererek patrikleri ve piskoposları topladı. Toplantı, İznik şehrinde oldu ve 2048 kişi katıldı. Hepsinin farklı görüş ve inançları vardı. Kimileri îsâ Mesih'in ve annesinin Allah'tan ayrı iki ilâh olduğunu kabul ediyorlardı. Kimileri de, babanın katında Mesîh, bir ateşten çıkan şule gibi diyorlardı. Ve ateşten çıkan şule ile ateşin azalmadığını iddia ediyorlardı. Bu arada bir kısmının iddiasına göre Hz. Meryem, îsâ'yı dokuz ay karnında taşımamış, suyun oluktan geçişi gibi îsâ da Meryem'in kamından geçip gelmişti. Çünkü söz; onun kulağına girmişti. Bir çocuğun doğuşu gibi aynı anda çıkmıştı. Bazıları ise, Mesih'in tanrıdan yaratıldığını ve özü itibarıyla bizim gibi birisi olduğunu söylüyorlardı. İptida oğul Meryem'den zuhur etmişti. Tanrı onun ilâhî sohbetine eşlik etmeyi hâiz bir cevher olarak seçmiş, irâde ve mahabbeti ona tecellî etmişti. Allah birdir, kadîmdir ve tek bir uknumdur diyor ve üç ad veriyorlardı. Ne îsâ Mesih'e, ne de Rûh'ül-Ku-düs'e' inanıyorlardı.
Marcion ve arkadaşları da iyi, kötü ve ikisinin arasında olmak üzere üç tanrı olduğunu ileri sürmekte idiler. İddialarına göre Marcion, havarilerin başı idi. Onlar Petrus'u kabul etmiyorlardı. Bir kısmı da îsâ Mesih'in tanrılığını söylüyordu ki, bu iddia Pavlus'un görüşü idi. Üçyüzonsekiz piskopos bu görüşü benimsiyordu.»
Bu farklı görüşlere sahib din adamları toplandılar, Konstantin her grubun temsilcilerini dinledi. İşittiklerinden hayrete düştü. Meseleyi halletmek için, aralarında tartışmalarını emretti. Kim daha iyi kendi fikrini savunur ise, onu kabulleneceğini bildirdi. Neticede Pavlus'un görüşünü benimseyenler ağır bastılar. Kral Konstantin de bu piskoposlarla özel bir toplantı tertîb etti. Sayılan, üçyüzonsekiz civarında idi. Bu konuda sözünü ettiğimiz hıristiyan yazar, şöyle diyor : «Kral Konstantin üçyüzonsekiz piskoposa özel ve büyük bir meclis hazırladı. Kendisi de ortalarına doğru oturup mührünü, kılıcını ve kamçısını aldı, onlara gösterdi ve dedi: Bugün sizi, memleketin üzerine hâkim kıldım. Dinin esâsı ve memleketin salâhı hususunda yapmanız gerekenleri yapın. O piskoposlar da kralı tebrik ederek kılıcını kendisine teslim ettiler ve dediler ki: Hıristiyanlık dinini memleketine hâkim kıl ve bu uğurda çalış. Yirmi defteri önüne sürerek burada kanun ve hükümlerin yazıldığını, bunlardan bir kısmının krallara hâs olup onunla amel etmesini ve bir kısmının da din adamlarına âit olup onunla amel etmelerini belirttiler.»
İşte bu belirli sayıda piskoposların yaptığı toplantıda, inanç ve hükümlerle alâkalı bazı karârlar alındı ve hıristiyanların uymaları gereken bazı prensibler tesbît edildi. Adını zikrettiğimiz İbn el-Patrîk alınan karârları şöyle özetler : «Bu kudsal konsil ve peygamberlik kilisesi; Allah'ın oğlunun doğmadan önce mevcûd bulunmadığını, tek bir şeyden vücûda geldiğini, oğulun, babanın cevherinin dışında bir cevher veya maddeden meydana geldiğini, oğlun yaratılmış olduğunu, değişip geçebileceğini söyleyen ve kabul eden herkesi afaroz eder.»
İznik Konsili îsâ'nın tanrılığını, Allah'ın cevherinden var olup tanrı ile beraber kadîm olduğunu ve tanrı gibi ona hiçbir değişikliğin ve teğayyürâtin sirayet

etmeyeceğini kararlaştırmış olmakta ve bunu kral Konstantin'in desteği ile herkese kabul ettirmektedir. Aksini savunanlan, la'netlemekte ve afaroz etmektedir. Bu karârı alan din adamlarının sayısı üçyüzonsekiz'dir. Binyediyüz din adamı ise bu karâra muhalefet etmektedir. Ancak aralarında belli bir konuda ittifak bulunmamıştır. Öyle ise bu konsilin aldığı karârlar, doğru ve tenkîdden uzak olarak kabul edilebilir mi? Elbetteki bu konsilin, tenkîd edilecek pek çok noktalan vardır. Biz, bunlardan bir kısmini mevzûubahis etmeye çalışalım:
a) Dikkatli bir eleştirmenin zihninin ilk takılacağı nokta; konsile çağırılan kişilerin durumu olacaktır. Davet edilen din adamları, Konstantin'in isteği ile îznik'e kadar gelmişlerdir. Patriklerin belirttiğine göre, sayılan ikibinkırksekizdir. Ancak biz bunlardan üçyüzonsekiz Piskoposun görüşlerini bilebilmekteyiz. Ötekilerin görüşleri ne idi? Onların fikirlerine neden hiç yer verilmemişti? Acaba hepsi birbirinden farklı görüşlere mi sahip idi? Bunların arasından sadece bir görüş üzerinde ancak ve ancak üçyüzonyedi kişi mi birleşehilmişti? Yoksa mutlak ço-ğunluk, bir fazlasıyla da olsa sağlanamayınca nisbî çoğunluğun karârı mı kabul edilmişti? Yani bu toplantıya katılanlardan yüzde ellinin altında da olsa en çok taraftar toplayan görüş mü benimsenmişti? Evet, bize nakledilenler, bütün bunlardan farklı durumlardır. İşte yukanda pasajlar naklettiğimiz hıristiyan müellif, Kral Konstantin'in sayıları üçyüzonsekize baliğ olan piskoposlarla özel bir toplantı yaptığını ve onlara krallığın ve hükümdarlığın alâmetlerini takdim ederek kendi görüşlerini hâkim kılmalarını istediğini belirtmektedir ki, bu müellif de teslis inancına bağlı bir hıristiyandır. Rivayet edildiğine göre; Ari-us'un ortaya attığı görüşü benimseyenlerin sayısı, yediyüzün üstünde imiş. Görülüyor ki, Arius'un tarafını tutanlann sayısı, İznik Konsiliı-deki piskoposlann sayısından daha fazladır. Eğer mesele, nisbî çoğunluğun sağlanması meselesi ise, kabul ettikleri incil'lerden de deliller getirerek görüşünü destekleyen Arius'un görüşlerinin kabul edilmesi îcâb ederdi. Arius'un, incil'lerden deliller getirdiğini görünce; muhalifleri, indileri tahrîb karârı alarak Mesih'in tanrılığını iddia eden pasajlar ekletmeye başladılar. 'Şu halde îsâ'nın tannlığım kabul eden görüşün galibiyet kazanmasında, Konstantin'in iktidarının büyük te'sîri vardır. Rivayet edildiğine göre; sözü edilen bu üçyüzonsekiz papaz da Mesih'in tanrılığı konusunda müttefik değilmişler. Ancak Konstantin, hükümdarlık simgesi olan mühürünü, kıiıcını ve kamçısını onlara hükmetmek üzere takdim edince, görüş birliğine vardıklannı söylemişler. Yani hükümdarın arzusunu kabule sevketmiş ve bunun üzerine Konstantin onlarla ayrı özel bir toplantı yapmış. Onlar da gerek hükümdar korkusuyla ve gerekse makam ve mevki ihtirasıyla Mesih'in tannlığım kabul etmişler ve -halkı da buna inanmaya zorlamışlar.
b) İznik Konsilinde alman karârlarla, konsil kendisini bir hükümet farzetmiş ve dinî bir kurul olarak kabul ettirmiştir. Halka bir takım dinî emirler vererek, ister istemez kendilerine itaat etmelerini buyurmuş ve dinî emirlerin din kitaplarından değil, kendilerinden alınacağım belirtmiştir. Sözleri; ister kudsal kitablâra uysun, ister uymasın, ister doğru ister yanlış olsun, bir hüccet olarak kabule zorlanmışlardır. Bizzat kendi kudsal kitaplarının emirlerine muhalefet ederek, birer hükümdar pozisyonuna girmişlerdi. Nitekim, Matta İncil'inin yirminci babında bu hususta şöyle denmiş : «Fakat îsa onları yanına çağırıp dedi: Bilirsiniz ki, milletlerin reisleri

onlara saltanat ederler ve büyükleri üzerine hâkimiyet sürerler. Sizin içinizde böyle olmayacaktır.»[8]
Ne var ki, hıristiyan din adamları Konstantin'in kendilerine mühür, kılıç ve kırbacım vermekle, hıristiyan kardeşlerine tasallut etmişler ve Konstantin'in arzusunu yerine getirmek için îsâ Mesih'e muhalefet etmişlerdir..
c) İznik Konsili, kendi görüşüne muhalif olan kitabları, nerede olursa olsun toplatıp yakmayı buyurmuştu. Böylece konsil; görüşüne aykırı hiçbir emrin halka ulaşmasını istememiş ve buna engel olarak gönüllere tahakküm etmeye ve ruhlara egemen olmaya çalışmıştır. Sadece kendi görüşüne uygun olanların okunmasını, diğerlerinin kökten yasaklanmasını uygun bulmuş, böylelikle muhaliflerinin yollarını tıkamıştı. Elbetteki bu konsil, bu kararlarında suçlu ve hatalıdır. Nitekim, bilahare toplanan umûmî nitelikteki konsiller, bu hatâyı kabul ederek, yaktıkları kitablan tekrar gün ışığına çıkarmaya ve yasakladıkları kitapları kudsal saymaya başlamışlardır. Ahd-i Atîk'in bir çok bölümlerinin okunması yasaklandığı halde, daha sonraki konsiller bu yasağı kaldırmıştı. Keza bu günkü hıristiyanlarca muteber sayılan Ahd-i Cedîd'in bölümlerinden Pavlus'un' İbrânîlere mektubu, Petrus'un ikinci mektubu, Yuhanna'nın ikinci ve üçüncü mektubu, Ya'kûb'un mektubu, Yehûdâ'-nın mektubu ve Yuhanna'mn vahiyler bölümlerini yasaklamış, bilâhare toplanan konsillerde bu yasaklar kaldırılmıştı.
Şu halde bu konsil, aldığı her karârda bütünüyle isabetli değildir. Eğer kudsal kitaplarda doğru ile yanlışı ayırdetmek hususunda yanıl7 mışsa, diğer görüşlerinde de yanılmış olma ihtimâli pek büyüktür. Binâenaleyh diğer görüşleri de tenkide hedef olabilir. Biz öyle sanıyoruz ki, öteki görüşleri; daha çok eleştirilmesi gereken bâtıl görüşlerdir. Hele inanç esâsları ile alâkalı görüşleri kökten sakattır.
d) İşaret etmemiz gereken bir diğer nokta da bu konsillerin toplandığı sırada Konstantin'in hıristiyanlıktaki durumudur. Acaba İznik Konsili toplandığı sırada kral Konstantin, hıristiyanlığı iyice öğrenmiş bir hıristiyan mı idi ki, toplantıda bazı grublan destekleyecek derecede taraf tutabilsin?
Söyledikleri, kilise tarafından kudsal olarak kabul edilen ve tarihçilerin başı diye isimlendirilen tarihçi Apossiopos" diyor ki: «Konstan-tin yatağa düştüğünde vaftiz olmuştu ve kendisini vaftiz eden de bizzat bendim, çünkü onun dostuydum.»
Bilindiği gibi vaftiz olmak hıristiyanlığa girişin ifadesidir, öyleyse konsilin toplandığı sırada, kral Konstantin hiristiyan olmuş değildi. Bu takdirde gruplardan birisini tutma hakkı yoktu. Biz burada şöyle de diyebiliriz: Kral Konstantin, îsâ'n'ın tanrılığını kabul ederken, husûsî psikoloji içerisinde hıristiyanlığı putperestliğe yaklaştırıyordu. Veya eh azından tercihini putperestliğe daha yakın olan grupların yanına koyuyordu. Binâenaleyh onun tercihi, kuvvetli tarafı seçmesi anlamında değildi- Her halükârda o, putperest olduğu için putperestliğe en yakın olan grubun görüşlerini tercih etmişti.
İznik Konsilinin karârları ile Arius tarafından savunulan ve bir tek tanrı bulunduğunu ileri süren tevhîd inancı kökten yıkıldı mı? Kon-silde ekseriyet, Arius taraftarlarında değildi. Ancak bir fikrin bütünüyle yıkılması, ekseriyetin benimsemesine bağlı değildir. Çünkü düşünce, ancak düşünce ile alt edilebilir. Daha iyi delil ve daha iyi inanç sistemi getirmedikçe bir fikri yıkmak mümkün olmaz. Binaenaleyh Ariusçu düşüncenin yıkılmasını değil, daha çok gelişip

büyümesine vesîle oldu. Bunun için Ariusçu fikirleri benimseyen din adamları, kendilerini gizleyerek çeşitli yollara başvurmuşlar, kral Konstantin'e yaklaşarak onu istismar edip dinî makam ve mevkileri işgal etmek üzere kralın güvenini sağlamayı ve bu sayede tevhîdçi inançlarını yaymayı denemişlerdi. Tıpkı muhaliflerinin yaptığı gibi onun gücünü, kendi fikirlerinin yayılması için kullanmaya çalışmışlardı.
îbn el-Patrîk'in ifâdesine göre; Nicomedie piskoposu Eusebe toplantıda Ariusçu fikri benimseyenlerin başında yer alıyordu. Konsil, aleyhte bir görüş benimseyince ve karârlarına muhalif olanlar afaroz edilince, fikrinden döndüğünü söyleyerek kralın istediği yönde oy kullanan üçyüzonsekiz kişinin karârını kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Konstantin, onun afaroz karârım kaldırdı. Ve onu İstanbul patriği yaptı. Eusebe, İstanbul patriği olunca gizli gizli Arius'un vahdâniyetçi görüşünü yaymaya başladı. Bölgesel nitelikte olan sur (Tyre) konsili toplanınca o ve İskenderiyye Patriği sûr'da toplanan bu konsile katıldılar. (328) Eusebe, bu toplantıyı fırsat bilerek Arius'un görüşlerini açıkladı ve îsâ'nın tanrı olmadığını ilân etti. Bu konsilde tevhîd inancına bağlı bir çok din adamı bulunduğu için, İznik kpnsilinde olduğu gibi vahdâniyetçileri hemen afaroz edemediler. Ancak İskenderiyye baş rahibi ile toplantıya katılan diğer üyeler arasında uzun uzadıya tartışmalar oldu. Bu tartışmalar, söz planında kalmayıp fiiliyata da intikâl etti ve İskenderiyye başpiskoposunun dövülmesine kadar vardı. Rahib kendisini toplantıda hazır bulunan kralın yeğeninin yanına sığınmakla kurtulabildi.» Biz bu hâdiseleri naklederken ilk Hıristiyanlar arasında tevhîd akidesine bağlı büyük bir grubun bulunduğunu ve bu grubun inançlarına sımsıkı bağlı olduğunu ifâde etmek istiyoruz. Hıristiyan kaynaklarının anlattıklarına göre, İznik (Nicee) konsilinde ve özellikle de Sûr (Tyre) Konsilinde çoğunluk tevhîdçi görüşü benimseyen din adamları tarafındaydı. Hattâ Sûr Konsilinde, İskenderiyye başpisko-posu'nun dışında hepsi vahdaniyetti görüş taraftarları idi. Şu halde aslolan, tevhîd akidesidir. Okuyucularımız bunu, hıristiyan kaynaklarından rahatlıkla anlayabilirler. îsâ'nın tanrılığını söyleyen fikir, bilâ-here hıristiyanlığa sokulmuştur. Kral Konstantin herne kadar îsâ'nın tanrı olduğu görüşünü benimseyenlerin yanında yer alıyorsa da, çoğunlukla karşı tarafı da ezmek istemiyordu. Nitekim Sûr Konsilinde ekseriyet, vahdâniyetçilerin tarafında idi. Ve îznik Konsilinin karârlarına karşı görüşü benimseyenler çoğunlukta olduğu halde, kral onlara ses çıkarmamıştı. Arius'çu vahdaniyet inancına en çok karşı çıkan, İskenderiyye kilisesi idi. İskenderiyye kilisesi iki kez Arius'u afaroz etmiş ve kilise camiasından uzaklaştırmıştı. Sûr Konsilinde Arius'çu görüşe karşı çıkan ve dayak yiyen de îsâ'nın ulûhiyetine kail olan İskenderiyye patriği idi.
Şu halde diyebilir miyiz ki; İskenderiyye'de Neoplatonist felsefe anlayışının meydana getirdiği teslis akidesi, îskenderiyye patriği kanalı ile hıristiyanlığa sokulmuştur. Gerçekte hıristiyan inançlarında böyle bir akîde mevcud değildir. İşte bu soruya doğru bir cevâb vermek, hıristi-yanîık tarihinin kapalı kapılarını açacak bir anahtar olacaktır. Hıristiyanlığın tevhîdçi düşünceden, putperest düşünceye nasıl dönüştüğünü öğrenmek isteyenler, bu anahtarı kurcalamaya çalışsınlar. Ariusçular, Allah'ın birliği inancım benimsemekle kalmamışlar, İsa'nın tanrılığı inancına da savaş açmışlardı. Bu arada bir çok hıristiyan da, kendi taraflarında yer

almıştı. Kral Konstantin'in ölümünden sonra oğlu Konstantin'in kendi saflarında yer alması için büyük gayret sarfettiler. Yeni kralın çevresini sararak tevhîdçi görüşü aşılamaya ve bunun hıristiyanlığın aslım teşkil ettiğini benimsetmeye çalıştılar. Tevhîd akidesine aykırı görüş beyân eden piskoposların, Hz. îsâ'nın emâne^ tine ihanet ettiklerini belirttiler. Ve o çağdaki hıristiyan çoğunluğun, Allah'ın birliğine inandıklarını anlattılar. İbn el-Patrik'in anlattığına göre : «Ariıısçu vahdaniyet görüşü, Konstantinopolis (İstanbul), Antakya (Antioche), Babil ve İskenderiyye'de hâkimiyet sağlamiştı. Mısır ve İskenderiyye'li hıristiyanların çoğu Ariusçu idiler. Hattâ Mısır ve İskenderiyye kilisesini bir ara ellerine geçirerek İskenderiyye patriği Athanaus'u yerinden alarak öldürmek istedilerse de patrik kaçtı.
İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre, Kudüs Piskoposu, Ariusçu olmadığı için Ariusçular tarafından öldürülmek istenmiş, ancak piskopos kaçarak canını kurtarmıştı. Kudüs halkı, Ariusçu olmayan piskopos Korilles'e karşı çıkarak öldürmek istediler. Piskopos kaçınca yerine, Ariusçu olan Herakleius'u geçirdiler. İşte görülüyor ki, tevhîdçi inanca sahip olanlarla îsâ'nm tanrılığını öne sürenler arasında büyük bir mücâdele devam ediyor ve kimi zaman bunlar, kimi zaman da onlar, gâlib geliyorlar. Birinciler başlangıçta hem inanç bakımından hem de sayıca çoğunluktalar, ama ikinciler iktidar .bakımından onlan alt etmesini biliyorlar. Putperest düşüncenin etkisi altında bulunuyorlar. Hıristiyanlığı putperest bir din haline getirebilmek için, eski Roma paganizmi ile tevhîdçi hıristiyanhk dinini uyuşturmak için çalışıyorlar. Ne yazık ki, iktidar kimin elinde ise o taraf, galebe çalıyor ve karşı tarafı alt ediyor. Böylece hıristiyanhk, bir yığın efsâneler halinde putperest bir inanç sistemine dönüşüyor ve hak mezheb mağlûb oluyor. Neticede Ariusçular, alt ediliyorlar ve tanrının birliği yerine üçlü bir tanrı ve îsâ'nın ulûhi-yeti fikri kabul ediliyor.
İznik (Nicee) konsilinde Hz. îsâ'nm tanrılığı, babanın oğlu olduğu ve baba ile aynı cevhere sahib olduğundan kadîm.olduğu kararlaştırılmış fakat Rûh'ül-Kudüs konusuna temas edilmemişti. Ruh'ül-Kudüs bir tanrı mı idi, yoksa yaratılmış bir rûh mu idi? Bu konuda İznik Konsilinde bir karâr alınamamıştı. Bu yüzden hıristiyanlar arasında Rûh'ül-Kudüs'ün tanrı olmadığı inancı yaygınlaşmıştı. Ancak Neoplatonist felsefenin beşiği durumunda olan İskenderiyye başpiskoposluğu, teslîs unsurunun ve îsâ'nın tanrılığı inancının önemli bir esâsı olması hasebiyle Rûh'ül-Kudüs'ün ulûhiyetini kabul ediyor ve kâinata üç kuvvetin hâkim olduğunu belirtiyordu. Bunların sırasıyla ilk yaratıcı güç, akıl (oğul-îsâ), bir de rûh (Rûh'ül-Kudüs) olduğunu belirterek her hıristiyanin buna inanması gerektiğini söylüyordu. İşte bu sıralarda Macedonius adında bir kişi çıkarak Rûh'ül-Kudüs'ün tanrı olmadığını, yaratılmış olduğunu ilân etti. Bu görüş halk arasında yayıldı, karşı çıkan veya reddeden olmadı. Bu durum krala ve devleti yönetenlere; halkın bozulduğu, Ariusçu görüşün halk arasında hakimiyetini devam ettirdiği ve Macedonius'un, Rûh'ül-Kudüs'ün kadîm bir tanrı' olmadığını ve mahlûk olduğunu ileri sürdüğü şeklinde anlatıldı, yeni bir konsil toplanıp, İznik Konsilinde kararlaştırılan inanç sistemi doğrultusunda bir karâra varmaları istendi.İşte Milâdî 381 yılında İstanbul'da, başlarında îskenderiyye patriği olmak üzere yüzelli kişilik piskoposlar topluluğu bir araya gelerek bu konuyu tartıştılar. Bu sayıdan da anlaşılıyor ki; bu konsil, genel nitelikte bir konsil olmayıp, bölgesel toplantı mahiyetindedir. Ancak kilise tarafından umûmî bir toplantı olduğu

açıklanmış ve aldığı kararlar da bütün hıristiyanlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bu konsil, önce bir baş seçmek için toplantı yaptı. Çoğunluk İstanbul piskoposu Macedonius'u (Piskoposluk yılı 362) seçti. Böylece İsken-deriyye Kilisesi bir kenara itildi. Halbuki daha önce İznik Konsilinde; konsil başkanlığına şimdiki îskenderiyye piskoposunun selefi seçilmişti. Bu ise îskenderiyye Kilisesinin görüşlerine aykırı bir karârın çıkmasını sağlayacak bir husus olarak kabul edildi. Bu hususta İbn el-Patrîk şöyle demektedir: «îskenderiyye patriği lUmetaius şöyle dedi: Bizim için Rûh'ül-Kudüs, Allah'ın ruhundan başka bir mânâ ifâde edemez. Allah'ın ruhunu onun hayatından farklı mütâlâa edemeyiz. Eğer Rûh'ül-Kudüs mahlûktur, dersek Allah'ın da mahlûk olduğunu söylemiş oluruz. Böyle bir görüşü öne süren kişiyi tekfir ederiz ve onu afaroz etmemiz îcâb eder. Böylece Macedonius'un görüşüne karşı bir karâr alınarak onu ve taraftarlarını te'lîn ettiler ve bilâhere Macedoniusçuları da afaroz ettiler.» Şu halde îskenderiyye patriği ve taraftarları, bilâhere İstanbul konsilinde hâkimiyeti sağlamışlar ve görüşlerini benimsetmiş-lerdi. İbn el-Patrîk'in ifadesine göre; Rûh'ül-Kudüs'le Allah'ın ruhu aynı mütâlâa edilmiş ve birleştirilmiştir ki, bu noktada kabule şâyân hiç bir esâs yoktur. Çünkü Rûh'ül-Kudüs'ü Allah yaratmış, onu kendisi ile insanlar arasında bir mütevassıt olarak vahyine niazhar kılmıştır. Şu halde Rûh'ül-Kudüs'le Allah'ın kendi zâtı arasında, bir bağlantı kurulamaz. Ancak İstanbul Konsili böyle bir bağlantı kurarak görüşümrdin-leyicilerine inandırmıştır. Böylelikle de İskenderiyye'de hâkim olan Neoplatonist felsefenin üçlü ilâh görüşünün değişik bir şeklinden ibaret bulunan teslis inancı îskenderiyye patriği tarafından hıristiyanlara empoze edilmişti. Görülüyor ki; İstanbul Konsilinde, İznik Konsilinden farklı olarak üçüncü bir uknum kabul edilmiştir. Bu hususta bir çok pasajlarını naklettiğimiz İbn el-Patrîk şöyle demektedir : «İznik'te toplanmış olan üçyüzonsekiz papazın karârlarına ilâve olarak, İstanbul Konsili babadan doğma, diriltici ruha sahib bulunan Rûh'ül-Kudüs'ün de aynen baba ve kendisine secde edilen oğul gibi inanılması gereken bir ilâh olduğunu kabul etti. Babanın, oğlun ve Rûh'ül-Kudüs'ün üç uknum, ü£ cevher, üç Özellik olup; üçlükte birlik, birlikte üçlük olduklarını, üç uknumda birleşmiş tek bir birlik olup, bir tek tabiatta, tek bir cevherde, bir tek ilâh olduğunu ilân ettiler.»
Böylece teslîs akidesi yerleşmiş oldu. FJakat konsillerin işi yine de bitmiyordu. Çünkü daha bir çok ihtilâf konuları vardı ve zaman zaman bunları halletmek üzere toplandılar.
Teslîs inancı kabul edildikten sonra, hıristiyanlar arasındaki ilk ihtilâf, şöyle zuhur eder. 428 senesinde İstanbul patriği olan Nesturius, uknum ve tabiat bakımından farklılık olduğunu ve uiûhîyet uknumunun babadan doğduğunu ve ona nisbet edileceğini, tabiatın ise insandan doğduğunu ve ona nisbet edileceğini, binâenaleyh insanın (îsâ'nın) Meryem'den dünyaya geldiğini ve Meryem'in ilâh anası olamayacağını ilân etti. Nesturius, Hz. îsâ hakkında —îbn el-Patrîk'in anlattığına göre— şöyle diyordu : «Mesîh olduğunu söyleyen bu insan, sevgi sayesinde baba ile birleşmiştir. Onun Allah veya Allah'ın oğlu olduğu söyleniyor ki; bu gerçekten değil mevhibe iledir.»
Buradan da anlaşılıyor ki; onlara göre Mesîh, insanlar arasında zuhur etmiş, hiçbir şekilde tanrı olmayan fakat Allanın lütfettiği âyetlerle, kudsiyetlerle mübarek olan

bir zâttır. Bunun için Nesturius'un görüşü, diğerleri gibi papazların ve râhiblerin koydukları inanç esâslarından neş'et etmiyor, daha çok öze ilişkin olup, inanç konulan ve hıristiyanlık dininin rükünleri ile alâkalı bir ihtilâf idi. Zîrâ Nesturius'un îsâ Mesih'in bir tanrı olmadığını, aksine bereket ve nimetle doldurulmuş bir insan olduğunu veya Allah tarafından ilhama mazhar'dlup günâh işlememiş ve yanlış bir şey yapmamış birisi olduğunu kabul ediyordu. Şu halde Nesturius, Hz. îsâ'nın insanüstü bir kişiliğe sahip bulunduğunu kabul ediyor, ama ulûhiyetine inanmıyordu. Nesturius îs-tanbul Patriği olarak önemli bir yer işgal ettiği için bu görüşünü açıkça ilân ederek çevreye yaymaya çalışıyordu. Fakat diğer piskoposlar, özellikle Roma başpiskoposu Nesturius'un görüşüne karşı çıkmış ve la'net-lemişti. Nesturius'un bu görüşleri, Iskenderiyye patriğine de ulaştı, tsken-deriyye, Antakya ve Roma piskoposları arasında karşılıklı haberleşmeler oldu. Ve bu konuyu tartışmak, Nesturius'u tevbe etmeye çağırmak, şayet kabul etmez de görüşünde israr ederse afaroz etmek üzere Efesos'ta bir konsil toplanmasını kararlaştırdılar. Bu konsil, görüşünü anlatması için Nesturius'u da çağırdı. İki taraf kendi görüşünde israr ediyordu. Ancak Nesturius ve Antakya patriği bu konsile katılmadılar. İkiyüz kadar piskoposun bir araya geldiği Efesos Konsilinde şu karârlar alındı: «Bakire Meryem tanrının anasıdır. îsâ Mesîh gerçek bir tanrı ve Üci tabiata sa-hib bir insandır. Uknum bakımından îsâ ile Allah aynıdır.»
Bu konsilde Nesturius'un la'netlenip afaroz edilmesi de kararlaştırılmıştı.
Bu haber, Antakya patriği Jean'a ulaşınca, kızarak konsile karşı çıktı. Konsile katılan üyeler İM kısma ayrıldılar. Bir kısmı, konsilin aldığı kararlan kabul ederek şöyle bir bildiri neşretti: «Azize Meryem, bakire olup rabbımız ve tanrımız olan lâhûtiyet (tannlık) bakımından babasıyla, Nâsûtiyet (beşeriyet) bakımından insanlarla bir olan, îsâ Mesih'i dünyaya getirmiştir.» Böylece iki tabiatta bir tek uknumun birleştiğini ilân ettiler. Iskenderiyye patriği bu karâra önce karşı çıktı, sonra —bazı rivayetlere göre— karan kabul ettiğini söyleyerek onlara uydu. Fakat bu rivayet, doğru değildir. Aslında-Nesturius bu karâra karşı çıkmış olup Mısıra sürülmüştü. Fakat Nesturius'un görüşü Mısır'da gelişme zemini bulamamış, ancak Nusaybin civarında, Irak'ta, Musul'da ve Mezepotamya'da gelişebilmiştir. Burada yaşayan hıristiyanlarm büyük bir kısmını Nestûrîler teşkil ederler.
431 yılında Efesos'ta toplanan konsil Hz. îsâ'da insanlık ve tanrılık unsurlarının birleşmesi mes'elesini halledemedi. Ve Nesturius'un görüşü de bütünüyle reddedilemedi. Her ne kadar Nesturius, Mısır'a sürülerek kendisine işkenceler yapıldı ise de, Nastûrîlik bilâhare Doğuda yayılarak gelişme zemini buldu. Böylece mesele hallolmak şöyle dursun, daha da karıştı ve İskenderiyye Kilisesi, bir grup piskoposu toplayıp bir konsil teşkil etmek maksadıyla işe koyuldu. İskenderiyye Kilisesinin görüşüne göre Mesih'te lâhûtiyet ve nâsûtiyet (tanrılık ve insanlık) tabi-atı birleşmiştir. Bu gaye ile katolik kilisesinin hırsızlık konsili diye adlandırdığı, İkinci Efesos Konsili toplandı (449). Ve işte bu konsillerde îsâ'nın nâsûtiyet ve lâhûtiyet tabiatı ortaya atıldı.
İstanbul patriği Flavius, bu karâra karşı çıkarak konsilden ayrıldı ve alacağı karan kabul etmeyeceğini ilân etti. O zaman konsil üyeleri arasında büyük bir kargaşa çıktı. Az kalsın İstanbul patriği öldürülecekti. Bu konsilin aldığı karârların kabul edilip edilmeyeceği, uzun süre tartışma konusu oldu. Kimisine göre bu konsil,

umûmî nitelikte olmadığı için, tüm kilisenin görüşünü yansıtıcı ve bağlayıcı değildi. IÇezâ bu konsilin afaroz karârlarının uygulanıp uygulanmayacağı, yerinde olup olmadığı konusunda da tartışmalar genişledi. Kraliçe Theodeose Bizans tahtına geçince, bu ihtilâfı halletmek için Chalcedoine'de (Kadıköy) bir konsil toplamayı kararlaştırdı. Konsile beşyüzyirmibeş piskoposla kraliçenin kocası katıldılar. Roma temsilcilerinin ilk işi, İskenderiyye patriği Dioscore'yi meclisten kovmak oldu. Konsil başkanı ve kraliçenin kocası; Dioscore'nin meclisten çıkarılmasının sebebini sordular. Bizans temsilcileri de İskenderiyye patriği, Dioscore'nin peygamberlik kürsüsünün sahibi olan Bizans patriğinden izin almadan bir konsil teşkîl ettiğini söylediler. Fakat hükümet temsilcileri, bu sakat görüşü kabul etmeyip Dioscore'nin konsilde kalmasını kararlaştırdılar. Ne varki daha önceki konsilde olduğu gibi, bu konsile de başkanlık etmesini kabul etmediler. Çünkü başkanlık mevkii, imparatoriçenin adamlarının elinde idi. Bu sırada birçok gürültü ve patırtı çıktı. Öyle ki hükümet temsilcileri onlara «dini temsil eden papazların ve piskoposların böylesine çirkin hareketlerde bulunmaları, bağırıp çağırmaları ve birbirleriyle dövüşüp küfürler yağdırmaları doğru değildir. Size yakışan, halka örnek olmak ve işi mantık çerçevesi içinde sükûnetle halletmeğe çalışmaktır. Bunun için birbirinize saldıracağınıza, birbirinizi ikna' etmeye çalışın ve muhaliflerinizin fikrine cevâb verin.» diye seslendi.
Böylece çok katı ve mutaassıbâne bir ortamda tartışmalar uzadı gitti. Nihayet Hz. îsâ'nın bir tabiatta değil, iki tabiatta olduğunu, ulû-hiyetin ve nâsûtiyetin başlı başına birer tabiat olup, îsâ'da her ikisinin bulunduğu kabul edildi.
îbn el-Patrîk, Chalcedoine konsilinin aldığı karârları açıklarken şöyle demektedir: «Konsil bakire Meryem; babası bakımından ilâhi tabiata, insanlar bakımından beşerî tabiata sahib olan rabbımız îsâ Mesih'i doğurmuştur. îsâ Mesih'in iki tabiatı vardır. Bir Uknum ve bir yüze sahiptir.» Bu konsilde Nesturius'un ve Dioscore'nin görüşlerinin ve onların görüşlerinde olanların la'netlenmesi kabul edildi. Keza ikin-ci Efesos Konsilinin de tel'în edilmesi kabul edildi. Bu arada Dioscore'nin Filistin'e sürgün edilmesi kararlaştırıldı.
Bu konsüle hıristiyanlar arasındaki 'ihtilâflar daha da büyümüş ve gelişmiştir. Bu konsilde, Hz. îsâ'nın biri insanlarla beraber insancıl, diğeri de tanrısal nitelikte iki tabiatı olduğu ve oğlun Uknumunun bu iki tabiattan meydana geldiği kabul edildi. Böylece Nestûrîlere zıd düşen bir görüş benimsenmişti. Çünkü onlar, oğulun Uknumunun iki unsurdan değil, sadece İnsancıl unsurdan meydana geldiğini (mono-fizist) kabul ediyorlardı. Keza Hz. îsâ'nın bir tek tabiat sahibi olup Rûh ül-Kudüs ve bakire Meryem'den meydana gelen tanrısal bir unsurun beden haline geldiğini ve bu bedenin her türlü ayrılmadan, istihale ve karışıklardan uzak olarak cevher ve zât bakımından tek olduğunu kabul eden ve bu teklikle cesed haline gelmiş olan oğulun iki irâde ve tabiattan müteşekkil bir varlık haline geldiğini ileri süren Efesos konsilinin karârlarına da karşı çıkılmıştı. İşte bu konsilde alman karârların te'sîri, çok açılc ve hızlı oldu. Çünkü Mısırlılar, kendi kilise temsilcilerine yapılan hakareti duyunca; kızdılar ve kon-silce alınan kararlan dinlememeyi kabul ettiler. Bu hususta Mısır hıristiyanlarının tarihi adlı kitabın yazan şöyle diyor: «Mısırlılar kendi patriklerine yapılan hakaretleri ve alınan aforoz ve azil karârını işitince, kızıp köpürdüler ve bu hükmü çıkaran konsüin karârlarını

kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Patrik görevinden alınmış da olsa ona inanacaklanm belirttiler. İmparator ve patrik karşı çıksa da bu karârlannı yürüteceklerine and içtiler. Çünkü Mısırlılar, kendi din liderlerine yapılan hareketin bir saldın niteliğinde olduğunu kabul ediyorlardı.»
İşte bu yüzden, Mısır'hlarla Bizanslılar arasında şiddetli tartışmalar başgösterdi. İstanbul patrikhanesinin kendi istekleri olmadan ve kendi mezheblerine uymayan bir patrik ta'yîn etmesini kabul etmediler ve fırsat buldukça direttiler. Dioscore'nin sürgün edilmesi Mısırlıların ona bağlanmalanna karşı koyamadı ve İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre : «Filistin'e ve Kudüs'e sürülünce, orada bulunan kimseleri de ifsâd ederek kendi görüşünü benimsetti.»
İstanbul'da bulunan Bizans patriği, Mısır'a her patrik ta'yîn ettiğinde Mjsirlılar, kendi mezheblerinden olmayan din liderlerine karşı çıkıyorlardı. Bunca olup bitenlerden sonra, kendi dinî liderlerini kendilerinin seçmesini istiyorladı. Ancak Bizans İmparatorları, çoğunlukla kendilerinin gönderdiği dinî lidere uymalarını emrediyor, bazan da işi idare yoluna koyuluyorlardı. Mısırlıların kendi mezheblerine uygun patrik seçmesine göz yumuluyordu. Yıllar, böylesine kimi za-man tatlı ve yumuşak, kimi zaman da acı ve sert olaylarla geçip gidiyordu. İşte bu sıralarda Mısır'da beliren mezheb taraftarlarıyla, Bizans İmparatorluğunun merkezi olan veya araplann ifadesiyle krallık payitahtı olan İstanbul patrikhanesinin taraftarları arasında, devletin muhtelif bölgelerinde bölünmeler ve karışıklıklar zuhur ediyordu. Çünkü Mısır hıristiyanlannın görüşünü kuvvetle savunan ve te'sîrii konuşmalarıyla halk üzerinde etkili olan bir Mşi faaliyetini genişletmişti. Jacques Baradaî (541 - 578) adında birisi, 6. y.y. sonlarına doğru Bizans İmparatorluğunun sahip olduğu topraklarda dolaşarak, halkı Mısır Kilisesinin inançlarını benimsemeye teşvîk ediyordu. Öylesine cesaretle hareket etmekte idi ki, hiç kimse onu eylemlerinden alı-koyamıyordu. Söylentiye göre; binlerce papaz ve râhible seksendokuz piskoposu kendi görüşüne çekmişti. İşte o günden itibaren Hz. İsa'nın tek tabiatlı olduğunu kabul eden Ya'kûbîlik (Jacobite) mezhebi ortaya çıktı. Mezhebe bu adın verilmesi; Önderi olan Jacques Baradaî'-ye nisbetinden dolayı idi. Fakat Mlsır kıbtî Kilisesine Ya'kûbîler adı verilmesi yanlış ve hatâdır.
Chalcedoine Konsilinin karan, Mısır Kilisesinin Batı kilisesinden bütünüyle ayrılmasına sebeb olmuştur. «Mısır hıristiyanlan tarihi» adlı eserin yazarı Mısır kilisesinin inançlarını şöyle dile getiriyor: «Doğru yolda olan kilisemiz Habeş, Ermeni ve Süryânî Ortodoks kiliseleri ile birlikte Crrille ve Dioscor'e îmânını belirterek Allah'ın bir tek zâtı olduğuna ve bunun baba, oğul ve Rûh ül-Kudüs'ün Uknumlarından meydana gelmiş üçlü bir Uknuma sahib olduğuna inanır. Oğlun Uknumu Rûh ül-Kudüs'ten ve bakire Meryem'den doğarak beden haline inkılâb etmiştir. Onun cesedi, karşılıklı karışmadan uzak bir tek zât ve cevhere sahiptir. Ondan tamamen ayrı değildir. Böylece cesed haline gelmiş olan oğul; iki tabiattan müteşekkil bir tabiat ve birlik haline gelebilmiştir.»
Yukarda dört konsil üzerinde etraflıca ma'lûmât vermeye çalıştık. Bugünkü hıristiyan inançları, o dört konsilde kararlaştırılmıştır. Birincisi İsa'nın tanrılığını, ikincisi Ruh ül-Kudüsün tanrılığını, Üçüncüsü de İsa'nın yalnız ilâh olmadığım, ilâhhk ve insanlık unsurlarından oluşup Meryem tarafından dünyaya geldiğini kararlaştırmıştı. Dördüncü konsil ise, Mesih'in bir tek tabiattan değil birbirinden

ayrı iki tabiattan meydana geldiğini kabul etmişti. İlk üç konsilin umûmi nitelikte ve bağlayıcı konsiller olduğu bütün hıristiyanlarca kabul edildiği halde, dördüncü konsilin Mısır kiliselerince kabul edilmediğini ve ona uyan kiliselerde de reddedildiğini görmüştük.
Bundan sonra toplanan konsülerde, hıristiyanlar arasında bir görüş birliği te'mîn edilememiştir. Çünkü Chalcedoine konsilinden sonra Mısır kilisesi Bizans patrikhanesinden ayrı başlı başına bağımsız bir kilise haline gelmişti ve bu konsillerde Mısır kilisesinin görüşüne yer verilmemiştir. Bunun için biz de hıristiyanlığın inanç sistemi bakımından pek ehemmiyet ifâde etmeyen ve bütün hıristiyanlarca ittifakla kabul görmüş olmayan bu konsiller üzerinde fazlaca durmaya gerek görmüyoruz.
Beşinci konsil 553 senesinde İstanbul'da toplanmış İkinci Cons-tantinaple Konsil adını almıştır.
îbn el-Patrîk'e göre; bu konsilin toplanmasının sebebi; bazı piskoposların ruhların tenasühü inancını kabul etmeleridir. Hattâ bazı papazlar kıyamet diye bir şeyin bulunmadığını öne sürüyorlardı. Yine bu konsilin toplanmasının bir diğer nedeni de bazı piskoposların îsâ'-nın şahsının gerçekten var olmayıp hayâli olduğunu ifâde etmeleridir. İşte 553 yılında İstanbul'da toplanan dörtyüz piskopos bu tür inançları benimseyen papazların telinine ve Hıristiyanlık camiasından kovulmasına karâr verdiler. Yalnız bu karan vermekle de kalmayıp daha önceki konsillerin karârım kabul ettiklerini ve Mısır kilisesinin benimsediği, iki tabiatlı Mesîh inancının doğru olmadığını önerdiler.
Milâdî 7. yüzyılda (667) adı Jean Maren olan bir adam, Mesih'in iki tabiat fakat bir tek iradeli kişiliğe sahip olduğu, iki tabiatın bir kişide birleştiğini ortaya attı. Bu sözler patriklerin hoşuna gitmemiş olacak ki, imparator Constantin Ogonat (665 - 685) bir konsil toplanmasını ve îsâ Mesih'in iki tabiatlı ve iki iradeli olduğunu kararlaştırmasını istediler. «Biz Mesih'in iki irâdesi, iki tabiatı ve iki eli olup bir tek uknuma sahip olduğuna inanıyoruz. Aksini iddia edenleri tel'în ediyoruz.» diyorlardı. İşte bu vesileyle miladî 680 yılında İstanbul'da altıncı konsil toplandı. Bu toplantıda îsâ'nın bir tek irâdeye sahib olduğunu söyleyenlerle, bir tek tabiata sahib olduğunu söyleyenler afa-roz edildiler. Bu konsile ikiyüzseksendokuz piskopos iştirak etmişti, aldıkları karâr metinleri şöyle idi: «Biz inanıyoruz ki; üçün biri ezelî kelime olsa, dâim olan ve bir Uknumda tann babaya eşit olan nâsû-tiyeti ile tanınan ve özü itibariyle tamamen lâhûtî olan tanrımız îsâ Mesih'tir. İki tabiatlı, iki fiili ve iki irâdesi bulunup bir tek Uknumdan ibarettir. Chalcedoine konsilinde kabul edildiği gibi, tanrının oğlu tanrı, Kutsal Azize ve Bakire Meryem'den düşünen ve konuşan rûh halinde bir insan cesedine girerek dünyaya gelmiştir. Bu, insanları seven tanrının rahmetidir. Ona beşerî haller ilişmiş değildir. O insana benzer tarafı ile beşerî işler yapar ve tanrıya benzer tarafı ile de tanrı vazifesi yapar, o biricik oğludur. Gerçekte kudşal İncil'in dediği gibi et haline gelmiş ve cesede bürünmüş bir sözdür. Ezelî yüceliğinden hiçbir şey değişmemiştir. O iki eylemi, irâdesi ve tabiatıyla ilâh ve insandır. Bu iki tabiatıyla tanrının sözü kemâl bulur ve bu iki ta-bîat birlikte hareket eder. Birbirine zıt olmayan irâdelere sahiptir.» İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre İstanbul'da toplanan altıncı konsilin karârları bunlardır. Bu konsilin aldığı karârlar sonucunda Mârûnî'ler Bizans patrikhanesinden

ayrılmışlardır. Nitekim daha önceki konsilde de Mısır kıbtî kilisesi ve onlara bağlı olarak Habeş, Ermeni ve Süryânî kiliseleri patrikhaneden ayrılmıştı.
Genel nitelikte olmayan tuecomenique) bir diğer konsil de 5. Konstantin'in emri ile 754 senesinde toplandı. 'Bu konsile muhtelif doi-gelerden din adamları katıldı. Ve ibâdet esnasında resim ve heykellere tapınmak yasaklandı, bakire Meryem'den şefaat isteme kaldırıldı. Kraliçe İrence'nin emri ile İznik'te (Nicee) 787 senesinde ikinci İznik konsili (yedinci konsil olarak) toplandı. Bu konsilde üçyüzyetmişyedi piskopos, îsâ Mesih'in resimlerinin kudsal olduğunu, ancak onlara ibâdet edilemeyeceğini kararlaştırdı: «Resimlerin sadece kudsal yapılarda, kiliselerde bulunması ve dinî âyin için giyilen elbiselere işlenmesiyle yetinilmeyip evlere, sokaklara asılması kararlaştırılmıştır. Çünkü Rab-bımız îsâ Mesih'in, kudsal annesini ve kudsal kişileri ne kadar çok seyredersek onları daha çok sever ve hatırımızdan çıkarmayız. Böylece onlara, saygımız daha da artar. Onun için bu kişilerin resimlerine ibâdet değil saygı ve ikram için hürmet etmemiz gerekir.» İşte büyük t>ir kilise grubunca uygun karşılanan yedinci konsilin karârları da budur. Ancak bazı kiliseler bu karârı kabul etmemişlerdir.
Sekizinci konsilde, İstanbul Ortodoks patrikhanesinin başım tem-sîl ettiği Doğu kilisesi ile Batı kilisesi birbirinden ayrılmışlardır.
Yukarda hıristiyan mezheblerinin birbirlerinden ayrılış nedenlerini görmüştük. Bu ayrılığın esâs nedeni İsa'nın tabîatı idi. Ancak bu konsillerde Rûh'ül-Kudüs konusuna temas edilmemişti. Rûh'ül-Kudüs'-ün neden neş'et ettiği bahis mevzuu olmamıştı. Nihayet İstanbul patriği Rûh'ül-Kudüs'ün doğuş sebebi hakkında hüküm vererek; yalnızca babadan neş'et ettiğini kararlaştırdı. Ancak bu karâra Roma kilisesinin başı olan Papa itiraz ederek dedi ki: «Rûh ül-Kudüs'ün doğuşu yalnız babadan değil, baba ve oğuldandır.» Her iki grup kendi görüşünü destekleyerek faaliyetler yaptılar ve konsiller kurdular. Her iki grup ta kendi konsillerinin (oeconemique - genellik taşıyan) konsil olduğunu iddia ettiler. Her iki grup diğerlerini ilzam ve afaroz ediyordu. Her ihtilâfta olduğu gibi, bir grup diğer grubu hıristiyanlık çerçevesinden çıkmakla itham ediyordu.
İstanbul Patriği, Rûh'ül-Kudüs'ün sadece babadan neş'et ettiğini söylüyor idi. Ayrıca patrik, Roma kilisesinin irâdesi dışında patriklik makamına oturmuştu. Çeşitli hilelerle, patriğin makamından uzaklaştırılmasından sonra İstanbul'da 869 senesinde bir konsil toplandı ve üç maddelik bir karâr kabul etti:
a) Rûh'ül-Kudüs, Baba ve Oğuldan neş'et etmiştir.
b) Hıristiyanlık akîdesiyle ilgili hüküm mercii Roma kilisesidir.
c) Roma kilisesinin aldığı bütün karârlar, tüm Hıristiyanlar için geçerlidir.
Bu konsillerde gelenek haline gelen afaroz müessesesi çalıştırılıyor ve patrik Photius afaroz ediliyordu. Fakat patrik Photius, tekrar makamına geçerek İstanbul'da 879 senesinde bir konsil topladı. 869 senesinde bir konsil topladı. 869 senesindeki konsile Batı Konsili adı verildiği gibi, bu konsile de Doğu Konsili adı verildi. Patrik Photius, ilk konsilin aldığı kararlan reddetti. Rûh'ül-Kudüs'ün yalnızca Babadan doğduğunu kararlaştırdı ve her iki kilise öbürünü geçersiz sayıyor ve kâfirlikle itham ederek kendi konsilinin geçerli olduğunu öne sürüyordu.

İşte bu iki konsil, kilise camiasının ikiye ayrılmasına sebep olmuştu. Birisi, Doğu Yunan kilisesi, öbürü de Batı Lâtin kilisesi idi. Batı Lâtin kilisesinin rûhânî lideri papa idi. Onun kendisine hâs ap-ayn bir hâkimiyet alanı mevcûddu.
Katolik kilisesi, kendisini peygamber Petrus'a nisbet ediyor ve ilk kurucularının havarilerin başı ve büyüğü olan Petrus olduğunu öne sürüyorlardı. Onlara göre; papalar, Petrus'un halîfeleriydi. Batı kilisesi adının verilmesinin sebebi ise, Batı dünyasında hâkim olmasıydı. «Papalık tüm kiliselerin anası ve öğreticisi olarak adlandırılır. Bu haklıdır. Çünkü geleneksel hıristiyan ta'lîmleri, konsil nizâmları ve kilise teşkilâtı papaların yorumlarına dayanır. Papalık özellikle İtalya'da, Fransa'da, Belçika'da, İspanya'da, Portekiz'de ve dünyanın diğer memleketlerinde hâkim olan rûhânî kilisedir.»
Yunan kilisesi ise, bağlıları çoğunlukla şarkta olması münâsebetiyle Doğu veya Rum Ortodoks kilisesi adını alır. Ortodoks kilisesi ile Katolik kilisesi, hıristiyanlık âdetlerinin çoğunda müşterektirler. Yalnız Katolik kilisesi, Rûh'ül-Kudüs'ün sadece Babadan doğduğunu kabul eder. İki kilisenin ayrıldığı konsile kadar toplanmış olan konsille-ri geçerli sayar, ondan sonraki konsilleri ve Roma'da bulunan, katolik âleminin lideri papanın hâkimiyetini ve başkanlığını kabul etmez.
Ne var ki, zamanla katolik kilisesinin genişleyip yayılması sonucu Ortodoks kilisesi, katoliklerin önderliğini kabule yanaşmış, ama onun emri altına girmeyi kabullenmemiştir. Ortodoks hıristiyanlar genellikle, Rusya'da, Yunanistan'da, Sırbistan'da ve birçok Akdeniz adalarında yaşarlar.
Söylediğimiz gibi İstanbul konsili ile Doğu kilisesi, Batı kiliselerinden ayrılmıştı. Toplanan konsiller, Doğu kiliseleri nazarında umûmî nitelikte konsiller olarak kabul edilmemişti.
Dokuzuncu konsil 1123 yılında Roma'da toplanmış ve bu tarihten itibaren piskoposların ta'yînleri kralların elinden alınıp papazın yetkisine verilmişti.
Onuncu konsil yine Roma'da ve 1139 senesinde toplanmış, toplantıya 1000 kişi katılmıştı. Bu konsilde Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılığının giderilmesine çalışılmıştır.
Onbirinci konsil de yine Roma'da ve 1179 senesinde toplanmıştır. Bu toplantıda kilise nizâmnâmesi vaz'olunmuş ve papaların, kardinallerin üçte iki ekseriyetiyle seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yüzyılda Commünion âyininde içkiye batırılarak yenilen ekmeğin, Mesih'in kanı ve bedenine istihale edeceği görüşü yayılmışsa da konsil, böyle bir fikri kabul etmemiştir.
Nihayet 1215 senesinde onikinci konsil toplanmış ve onbirinci kon-sildeki konular karâra bağlanmıştır. Bu konsilde papalık (indüligence -günahları bağışlama) yetkisinin kendisine ait olduğunu kararlaştırdı. Bilâhare Roma Katolik kilisesi tarafından genel ve bölgesel gayelerle birçok konsiller toplanmıştır. Zaman zaman iki kilisenin birleştirilmesi yolunda çalışmalar yapılmışsa da, böyle bir şeyin gerçekleşmesi mümkün olamamıştır. Bu konsiller içerisinde en etkili olanlarından birisi, Tridanto şehrinde toplanan 1542 senesinde başlayıp 1563 senesine kadar devam eden ve protestanlann afaroz edilmesini kararlaştıran ondokuzuncu konsildir.
Nihayet 1Ş69 senesinde Roma'da papanın dokunulmazlığım ma'-sûmiyetini kabul eden yirminci konsil toplanmıştır.[9]

160 — Yahudilerin zulümleri ve bir çok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı; kendilerine, helâl kılınmış şeyleri yasakladık.
161 — Kendilerine yasaklanan faizi almaları ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden ötürü. Onların küfür içinde olanlarına elem verici bir azâb hazırladık.
162 — Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler; sana indirilen kitaba ve senden önce indirilmiş olanlara inanırlar. Namaz kılanlara, zekât verenlere, Allah ve âhiret gününe inananlara elbette büyük bir mükâfat vereceğiz.

Yahudilerin Zulümleri

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde işlemiş oldukları büyük günâhlarla zulümleri sebebiyle Yahudilere daha önce kendilerine helâl kılmış olduğu temiz şeyleri haram kıldığını haber vermektedir. Nitekim îbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed Îbn Abdullah îbn Yezîd el-Mukrî' nin Süfyân İbn Uyeyne'den, onun da Amr'dan rivayetine göre İbn Ab-bâs bu âyeti «(Kendilerine daha önce helâl kılınmış temiz şeyleri...» şeklinde okumuştur.
Bu haram kılınma; takdirî olabilir. Şöyle ki: Allah Teâlâ onları serbest bırakmıştır. Onlar da kitaplarında yoruma gidip tahrifata girişmiş ve kendileri için daha önce helâl olan şeyleri değiştirerek bir zorlaştırma, daraltma ve derinleşme olarak bunları kendilerine haram kılmış olabilirler. Bu haram kılma şer'î de olabilir. Şöyle ki: Allah Teâlâ, daha önce onlara helâl olan bazı şeyleri Tevrât'da haram kılmıştır. Nitekim bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ : «Tevrat inmezden evvel İsrail'in, kendi nefsine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâîloğullan-na helâl idi.» (Âl-i îmrân, 93) buyurmaktadır. Bu konuda daha önce bilgi vermiştik. Burada maksad şudur : Bütün yiyecekler İsrail'in kendi kendisine; deve etlerini ve sütlerini haram kılması dışında Tevrat'ın inmesinden önce helâl idi. Sonra Allah Teâlâ Tevrat'ta bir çok şeyi haram kıldı. Nitekim En'âm sûresinde Allah Teâlâ : «Yahûdî olanlara da bütün tırnaklıları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerterine haram kıldık. Bunlardan sırtlarına ve bağırsaklarına yapışan ve kemiğe karışan müstesnadır. Biz, onları zulümlerinden dolayı cezaya çarptırdık. Biz, elbette şâdıklarızdır.» (En'âm, 146) buyurmaktadır. Yani bunları, onlara haram kıldık. Zîrâ onlar, azgınlıkları, haddi aşmaları, peygamberlerine ve Allah'a muhalefet etmeleri sebebiyle buna hak kazanmışlardı. Bunun içindir ki, burada da : «Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı kendilerine helâl kılınmış temiz şeyleri yasakladık.» buyurulmuştur. Onlar; hem insanları hem de kendilerini hakka (gerçeğe) uymaktan alıkoymuşlardır. Bu, eski zamanlarda ve yenilerde onların nitelendikleri devamlı bir huy halindedir. Bunun içindir ki, peygamberlere düşman olmuşlar, bir çok peygamberi öldürmüşler, Hz. îsâ ve Hz. Muhammed'i (s.a.) yalanlamışlardır.
Allah Teâlâ : «Kendilerine yasaklanan faizi almaları...» buyurmuştur ki; Allah onlara faizi yasaklamışken, onlar bunu aralarında alıp vermişler, çeşitli şüpheli yollar ve hilelerle onu alma yollan aramışlar, insanların mallarını bâtıl yollarla yemişlerdir. Allah Teâlâ : «Onların küfür içinde olanlarına elem verici bir azâb hazırladık.» buyurduktan sonra; şöyle devam eder: «Fakat onlardan (dinlerinde

sebat edenler, faydalı) ilimde derinleşmiş olanlar inanırlar. Sana indirilen kitaba ve senden önce indirilmiş1 olanlara da inanırlar.» İbn Abbâs der ki: Bu âyet, İslâm'a giren ve Allah Teâlâ'nın Muhammed (s.a.) ile göndermiş olduğunu doğrulayan Abdullah İbn Selâm, Sa'lebe İbn Sa'ye, Esed (ya da Üseyd) ve Zeyd İbn Sa'ye ve Esed îbn übeyd hakknda nazil olmuştur.
Allah Teâlâ'nın : «Zekât verenlere...» Sözünden; malların zekâtının veya nefislerin (canların) zekâtının, ya da her ikisinin birden kasde-dilmiş olması mümkündür. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Allah ve âhiret gününe inananlara...» buyuruyor ki; onlar, Allah'tan başka ilâh olmadığını tasdik ederler, ölümden sonra dirilmeye, hayrı ile şerri ile amellerin karşılıklarının verileceğine inanırlar.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «îşte onlara elbette büyük bir mükâfat (olan cenneti) vereceğiz.»[10]

163 — Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere, îb-râhîm'e, İsmail'e, îshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına, isa'ya» Eyyûb'a, Yûnusla, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.
164 — Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle, kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de. Ve Allah Mûsâ ile de konuşmuştur.
165 — Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak. Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı hüccetleri kalmasın. Allah Aziz, Hakîm olandır.

Peygamberler Kafilesi

Muhammed İbn îshâk der ki: Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Sükeyn ve Adiyy İbn Zeyd: Ey Muhammed, Musa'dan sonra Allah'ın beşerden birine bir şey indirdiğini bilmiyoruz, dediler de onların bu sözleri üzerine bu konuda Allah Teâlâ : «Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... Vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik...» âyetlerini indirdi,
İbn Cerîr der ki: Bize Hâris'in... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'-den rivayetine göre; o* şöyle demiştir: Allah Teâlâ: «Kitâb ehli, senin kendilerine gökten bir kitâb indirmeni isterler... Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirada bulunmalarından.» (Nisa, 153 -156) âyetlerini indirdi. Hz. Peygamber, bu âyetleri Yahudilere okuyup onların yaptıkları çirkin davranışları kendilerine haber verdiğinde, Allah Teâlâ'nın indirdiklerinin bütününü inkâr edip : Allah Teâlâ beşer üzerine hiçbir şey indirmerniştir. Ne Musa'ya, ne îsâ'ya, ne de herhangi bir peygambere, dediler. Hz. Peygamber dizlerinde olan ellerini çözerek : Hiç kimse üzerine mi? buyurdular. Ve Allah Teâlâ da : «Allah hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle Allah'ı, sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» (En'âm, 91) âyetini indirdi.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin bu söyledikleri şüphelidir. Zîrâ En'âm süresindeki bu âyet» Mekke'de nazil olmuştur. Nisa süresindeki bu âyet ise, Medine'de ve Hz. Peygamber (s.a.) den, gökten üzerlerine bir kitâb indirilmesini istediklerinde onlara redd makamında nazil olmuştur. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi...» buyurup onların

kepazeliklerini, ayıplarını, içinde bulundukları durumu ve hâli hazırdaki yalan ve iftiralarını zikretmektedir. Sonra Allah Teâlâ, daha önce geçen peygamberlere vahyettiği gibi kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e de vahyettiğini zikrederek : «Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da variyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.» buyurmaktadr.
Zebur, Allah Teâlâ'nm Dâvûd (a.s.) a vahyetmlş olduğu kitabın İsmidir. Bu peygamberlerden her 'birinin hal tercümelerini, inşâallah gelecek sûrelerdeki kıssaları sırasında zikredeceğiz. Güvenimiz ve tevekkülümüz Allah'adır,
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle, kıssasını (mekkî sûreler ile başka sûrelerde ve bu âyetten önce) sana anlatmadığımız peygamberlere de...» Kur'an-ı Ke-rîm'de isimleri açıkça belirtilen peygamberlerin isimleri şunlardır : Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, İsmâîl, îshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Musa, Hârûn, Yûnus, Dâvûd, Süleyman, îlyâs, el-Yesâ', Zekeriyyâ, Yahya, îsâ, müfessirlerden bir çoğuna göre Zülkifl ve hepsinin efendisi Muhammed (s.a.).
Allah Teâlâ : ((Kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de...» buyuruyor ki; bunlar, Kur'an'da isimleri zikredilmeyenlerdir.
Peygamber ve Rasûllerin sayısında ihtilâf edilmiştir. Bu konuda Ebu Zerr hadîsi meşhur olup bunu îbn Merdûyeh tefsirinde rivayet etmiştir. Şöyle ki: Bize İbrahim îbn Muhammed'in... Ebu Zerr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberler kaçtır? diye sordum. Yüzyirmidörtbindir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, onlardan kaçı Rasûl'dür? diye sordum. Üçyüzonüç olarak büyük bir kalabalıktır, buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, ilkleri kim idi, diye sordum. Âdem'dir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, o peygamber ve Rasûl müdür? diye sordum. Evet, Allah onu bizzat yaratmış, ona kendi ruhundan üfürmüş, sonra ilk olarak onu mükemmel-kılmıştır, buyurup şöyle devam ettiler: Ey Ebu Zerr, dört tanesi süryânıdir: Âdem, Şît, Nûh, Hanûh. Bu (Hanûh), îdrîs olup kalemle yazanların ilkidir. Dördü arap^ tandır: Hûd, Salih, Şuayb ve ey Ebu Zerr, senin peygamberin. İsrâil-oğullan peygamberlerinden ilki Mûsâ, sonuncuları ise isa'dır. Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncuları ise, senin peygamberindir.
Bu hadîsi uzun şekliyle İbn Ebu Hatim İbn Hibbân el-Büsti «el-. Enva' ve et-Tekâsîm» isimli kitabında rivayet etmiş ve sahîh olarak nitelemiştir. Ancak Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî bu konuda ona muhalefetle hadîsi «el-Mevzûât» adlı eserinde zikrederek, İbrahim İbn Hişâm tarafından uydurulduğunu ileri sürmüştür. Şüphe yok ki, bu hadîs yüzünden Cerh ve ta'dîl imamlarından bir çoğu onun hakkında konuşmuşlardır. En doğrusunu Allah bilir.
Bu hadîs başka bir kanaldan ve başka bir sahâbîden de rivayet edilmiştir. Şöyle ki; İbn Ebu Hatim der ki : Bize Muhammed İbn Avfın... Ebu Ümâ'me'den rivayetine göre; o, ey Allah'ın Peygamberi, peygamberler kaçtır? diye sormuş ve Allah Rasûlü de şöyle buyurmuşlar : Yüzyirmidörtbin olan bu büyük kitleden 315 i (meşhur) dur. Bu hadîsin râvîlerinden olan Meân İbn Rifâ'a, Ali İbn Yezîd ve Kasım Ebu Abdurrahmân zayıftırlar.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ahmed İbn İshâk Ebu Abdullah el-Cevherî el-Basrî'nin... Enes'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

Allah Teâlâ sekizbin peygamber göndermiştir. Bunlardan dörtbini İsrâiloğullanna, dörtbini de diğer insanlara.
Bu hadîsin isnadı zayıf olup râvîler arasında, bulunan Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebesî ile onun şeyhi Yezîd er-Rufcâî zayıftırlar. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Rebî'in... Enes'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Benden önce geçen peygamber kardeşlerim sekizbin peygamberdi. Sonra Meryem oğlu îsa geldi. Sonra da ben geldim.
Bu hadîs bize Enes'den başka bir kanaldan da rivayet edildi. Şöyle ki: Bana Hafız Ebu Abdullah ez-Zehebî'nin... Ene& îbn Mâlik'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: îsrâiloğullanndan üçbin peygamberin peşinden ben gönderildim. Bu hadîs, bu kanaldan rivayetinde garîbtir. İsnadının bir zaram (zayıf tarafı) olmayıp Ahmed İbn Tank dışındaki bütün râvıleri bilinen râvîlerdir. Ahmed İbn Tarık'ın âdil mi yoksa, mecruh mu olduğunu ise bilmiyoruz. En doğrusunu Allah bilir.
Muhammed İbn Hüseyn el-Acürrî der ki: Bize Ebu Bekr Ca'fer îbn Muhammed İbn Firyâbî'nin... Ebu Zerr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Mescide girmiştim, baktım ki Allah Rasûlü (s.a.) yalnız başına oturuyor. Yanma oturdum ve : Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana namazı emrettin, dedim, az veya çok olsun namaz, mevzuların en hayırlısıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, amellerin en üstünü hangisidir? diye sordum; Allah'a îmân ve onun yolunda cihâddır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, mü'minlernı hangisi en üstündür? diye sordum. Huyca en güzel olanı, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, müslüman-ların hangisi en iyi müslümandır? diye sordum; insanların dilinden ve elinden emîn olduğu kişi buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, hicretin hangisi en üstündür? diye sordum. Kötülüklerden ayrılan (hicret eden) kişinin hicretidir, buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, namazların hangisi en üstündür? diye sordum. Kunût'u uzun olandır, buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü oruçların hangisi en üstündür? diye sordum. Farz olanı yeterlidir ve Allah katında karşılığı kat kat fazladır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, cihâdın hangisi en üstündür? diye sordum. Atı yaralanan ve kanı akıtılan kişinin cihâdıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, kölelerin en üstünü hangisidir? diye sordum. Fiyatı en yüksek ve ehli katında en güzel olanıdır, buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, sadakaların hangisi en üstündür? diye sordum. Fakirin güç yetirebileceği kadarı ve fakire gizlice verilenidir, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, sana indirilen âyetlerin hangisi en büyüktür? diye sordum; Kürsî âyetidir, buyurduktan sonra şöyle devam ettiler: Ey Ebu Zerr, Kürsî ile birlikte yedi gök, çöle atılmış bir halka gibidir. Arş'm kürsîye olan üstünlüğü; çölün, o halkaya olan üstünlüğü gibidir. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberler kaçtır? diye sordum. Yüzyirmidörtbindir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, bunlardan kaçı rasûldür? soruma üçyüzonüç kalabalık ve temiz bir topluluk, cevâbını verdiler. Ben : İlkleri kim idi? diye sordum. Âdem, buyurdular. O, hem nebî hem de rasûl müdür? diye sordum. Evet, Allah onu bizzat yaratmış, ona kendi ruhundan üfürmüş ve ilk önce onu mükemmel kılmıştır, buyurduktan sonra şöyle devam ettiler : Ey Ebu Zerr, dördü Süryânîdir : Âdem, Şît, Hanûh —ki bu, İdrîs olup kalem ile yazanların ilkidir— ve Nûh. Dördü araptandır : Hûd, Şuayb, Salih ve ey Ebu Zerr senin peygamberin. îsrâiloğullanndan peygamberlerin

ilki Mûsâ, sonuncuları îsâ'dır. Rasûllerin ilki Âdem, sonunculan ise Muhammed'dir. Ben : «Ey Allah'ın Rasûlü, Allah kaç kitap indirmiştir? diye sordum. Yüzdört kitâb: Allah, Şît'e elli sayfa, Hanûh'a otuz sayfa, İbrahim'e on sayfa. Tevrat'tan önce Musa'ya on sayfa indirmiştir. İncil, Zebur ve Furkân.
Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, İbrahim'in sayfaları ne İdi? diye sordum. Şöyle buyurdular : Tamâmı şu idi: Ey güçlü, mağrur ve imtihan edilen kral; ben seni, kat kat dünya malı toplaman için göndermedim. Fakat ben seni mazlumun duasını benden çeviresin, diye gönderdim. Kâfir bile olsa Ben, mazlumun duasını geri çevirmem. Onda şu misâl de vardı: Akıllıya gerekir ki; onun saatleri olsun : Rabbına yalvaracağı saat, nefsini hesaba çekeceği saat, Allah'ın işleri üzerinde düşüneceği saat, yeme içme gibi ihtiyâçlarına tahsis edeceği saat. Akıllı kişinin şu üç şeyden başkasına meyletmemesi gerekir: Âhireti için azık hazırlama, hayatım düzeltme, ya da haram olmayan bir lezzet. Akıllı kişi zamanım iyi görmeli, (zamanı hakkında basiret sahibi olmalı), işlerine yönelmeli, dilini korumalıdır. Sözünü, amelinden hesâblı tutan kişinin, kendini ilgilendiren hususla* dışında sözü az olur.
Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, Musa'nın sayfalan neydi? diye sordum. Bütünüyle ibretlerden ibaretti: Ölümü hakkı ile bilip de sonra sevinene, kaderi kesinlikle bilip sonra kendini yorana, dünyayı ve dünya ehliyle birlikte onun değişmesini görüp de sonra onda huzur bulana, hesaba çekilmeyi kesinlikle bilip sonra da amel işlemeyene şaşarım.
Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, bizim ellerimizde İbrahim ve Musa'nın ellerinde olanlardan ve Allah'ın sana indirdiğinden herhangi bir şey var mı? diye sordum. Evet ey Ebu Zerr; «Doğrusu, arınan ve Rabbmın adını anıp namaz kılan felah bulmuştur. Fakat siz, dünya hayatını ter-cîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir. Şüphesiz ki, bu ilk sahîfelerdedir. İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde...» (A'lâ, 14-19) âyetlerini oku, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana tavsiye et, dedim. Sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, zîrâ bu, senin işlerinin başıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana daha fazla (bilgi) ver, dedim. Kur'an okumaya ve Allah'ın zikrine sanl; zira o, gökte senin için bir zikir, yeryüzünde senin için bir nurdur, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana arttır, dedim. Çok gülmekten sakın. Zîrâ o, kalbi öldürür ve yüzün nurunu giderir, buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, bana arttır, dedim. Cihâda sarıl; zîrâ o, ümmetimin ruhbanlığıdır, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, dedim. Hayır dışında, susmalısın. Muhakkak ki, susmak şeytânı kovucu, dinî işlerinde sana yardımcıdır, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, deyince; senden aşağı olana bak, senden yukarda (üstün) olana baikma. Sana yakışan Allah'ın senin üzerine olan nimetlerini küçümsememendir, buyurdular. Benim : Bana arttır, demem üzerine; fakirleri sev ve onlarla birlikte otur. Zîrâ sana yakışan, Allah'ın sana olan nimetlerini küçümsememendir, buyurdular. Ben yine: Bana arttır, deyince: Senden çekinseler bile yakınlarınla irtibat kur. (Onlara git, gel) buyurdular. Ben yine; bana arttır, dedim. Acı bile olsa, gerçeği söyle, buyurdular. Ben: Bana arttır, dedim. Allah konusunda ayıplayanlann ayıplamasından korkma, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, dedim. İnsanlara kendi nefsinden bildiğin cevâbı ver (karşılığı ver). Sevdiğin hususlarda onlara kızma. Kendi nefsinden bilmediğin şeyleri, insanlardan bilmen ve sevdiğin hususlarda onlara kızman, sana ayıp olarak yeter, buyurdular. Daha

sonra eliyle göğsüme vurup : Ey Ebu Zerr, tedbîr gibi akıl, (kötülükten ken dini) kaçınmak gibi takva ve güzel huy gibi soysop yoktur, buyurdular.
Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Babamın kitabında kendi el yazısıyla şöyle bulmuştum: Bana Abdülmüteâlî îbn Abdülvehhâb'ın... Ebu Vedâk'tan rivayetine göre; o, şöyle dedi: Ebu Saîd : Sen, haricîler Deccâl iledir dedin mi? diye sordu. Ben de dedim ki: Hayır, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular :.Ben, bin ya da daha çok peygamberin sonuncusuyum. Kendisine tâbi olunan hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki, ümmetini ondan (Deccâl'den) sakındırmış olmasın. Başka hiç kimseye açıklanmayan şeyler bana açıklandı; o şaşıdır, muhakkak ki Habbınız ise şaşı değildir. Sağ gözü şaşı, gizlenemeyecek şekilde patlaktır. Sanki kireçle sıvanmış bir duvardaki tükrük gibidir. Sol gözü ise, parlak bir yıldız gibidir. O, her dil hakkında bilgi sahibidir (her dili bilir). Yanında yeşil içinde sular akan cennet suretiyle, duman tüten siyah cehennem sureti vardır.
Bbu Ya'lâ el-Mavsılî'nin rivayetlerinin bulunduğu bir cüz'den bize şöyle rivayet edildi: Yahya İbn Maîn kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ben, bin kere bin veya daha çok peygamberi sona erdirdim. Allah Teâlâ'nm göndermiş olduğu hiçbir peygamber yoktur ki, kavmini Deccâl'den sakındırmış olmasın... ve râvî, hadîsin tamâmım zikretti. Hadîsin lafzında «Bin» kelimesi fazlalığı vardır ki (diğer rivayetlerde bu) çıkarılmış olabilir. En doğrusunu Aîlalh bilir. İmâm Ahmed'in rivayetinin akışı ise, daha sağlam ve sahîh olmaya daha uygundur. Bu hadîsin isnâdmdaki râvîlerin hakkında bir şey söylenmiş değildir. Bu hadîs Câbir İbn Abdullah kanalıyla da rivayet edilmiştir ki; Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr şöyle der : Bize Amr îbn Ali'nin... Câbir'den rivayetine göre, Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Ben, bin veya daha çok peygamberin sonuncusuyum. Onlardan hiçbir peygamber yoktur ki; kavmini Deccâl'den sakındırmış (Deccâl ile korkutmuş) olmasın. Onlardan hiçbirine açıklanmayan şeyler bana açıklanmıştır. O (Deccâl) şaşıdır. Rabbımz ise asla şaşı değildir.
«Ve Allah Mûsâ ile konuşmuştur.» âyeti Mûsâ (a.s.) yi bu sıfatla şereflendirme olup bunun için kendisine «Kelîm» denilmiştir. Hafız Ebu Bekr îbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Süleyman el-Mâlikî'nin... Abdülcebbâr İbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir ; Bir adam Ebu Bekr İbn Ayyâş'a gelerek : Birisinin «Ve Mûsâ, Allah ile konuşmuştu.» şeklinde okuduğunu duydum, dedi. Ebu Bekr de : Bunu ancak fcâfir olan okur. Ben A'meş'e, A'meş de İbn Vessâb'a, Yahya İbn Vessâb da Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'ye, Ebu Abdurrahmân da Ali İbn Ebu Tâlib'e, Ali İbn Ebu Tâlib ise Rasûluîlah (s.a.) a «Ve Allah, Mûsâ ile de konuşmuştu.» şeklinde okumuştur. Ebu Bekr İbn Ayyaş —Allah ona rahmet eylesin— böyle okuyana şiddetle kızmıştır. Zîrâ bu, Kur'an'ın lafzını ve mânâsını tahriftir. Böyle okuyan kişi, Allah'ın Mûsâ (a.s.) ile veya yaratıklarından biriyle konuştuğunu inkâr eden .Mu'tezile mezhebinden idi. Bize Mu'te-zile'den biri tarafından rivayet edildiğine göre; bu kişi, âlimlerden birine «Ve Mûsâ, Allah ile de konuşmuştu.» şeklinde okuyunca o âlim : Ey kokmuşun oğlu, «Mûsâ ta'yîn ettiğimiz vakitte gelince ve Rabbı onunla konuşunca...» (A'râf, 143) âyetini ne yapacaksın? demiş ve bununla bu konunun tahrif ve yorum ihtimâli olmadığını kasdetmiştir.

îbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahim'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasülü şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ Mûsâ ile konuştuğunda, Safa üzerinde karanlık gecede karıncanın hareketi görülürdü. Bu, garîb bir hadîs olup isnadı sahîh değildir. Mevkuf olarak sahîh olsaydı daha iyi olurdu.
Mustedrek'inde Hâkim ve İbn Merdûyeh, Humeyd İbn Kays el-A'raç kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiler ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Rabbı kendisiyle konuştuğu günde Musa'nın üzerinde yünden bir cübbe, yünden bir örtü, yünden bir şalvar ve merkeb derisinden iki nalın vardı.
İbn Merdûyeh'in Cüveybir kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ üç günde Musa'ya yüzkırkbin kelime ile seslendi. Tamâmı vasiyyetler idi. Mûsâ, insanların sözünü duyunca kulaklarında Rabbın kelâmından vuku' bulan (te'sîrden) dolayı onlara kızmıştı. Bu hadîsin de isnadı zayıftır. Hadîsin isnâdmdaki Cüveybir zayıftır. Dahhâk ise İbn Abbâs'a yetişmemiştir. İbn Ebu Hatim, İbn Merdûyeh ve başkalarının Fadl îbn îsâ er-Rakkâşî kanalıyla.., Câ-bir İbn Abdullah'dan rivayet ettikleri hadîse gelince; Câbir İbn Abdullah §öyle demiş : Allah Teâlâ Tûr günü Mûsâ ile konuştuğunda onunla, ona nida ettiği gündeki sözünden başka bir sözle konuşmuştur. Mûsâ Rabbma : Ey Rabbım, bu, benimle daha önce konuştuğun sözün müdür? diye sormuş; Allah Teâlâ da : Hayır ey Mûsâ, ben seninle onbin dil kuvvetiyle konuştum. Bütün dillerin kuvveti, Benim içindir ve Ben onların hepsinden daha kuvvetliyim, demişti. Mûsâ, İsrâiloğullarma dönünce Ey Mûsâ, bize Rahmân'ın sözünü tavsif et, dediler. Onun; buna gücüm yetmez, demesi üzerine; bize onun benzerini söyle, demişler ve o da: «Yıldırımların sesini duymadınız mı? O, ona yakındır, ama o da değildir, diye cevâb vermiştir. Bu hadîsin isnadı da zayıf olup isnâdmdaki Fadl îbn îsâ er-Rakkâsî zayıftır.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in... Kâ'b'dan rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Mûsâ ile konuştuğunda, kendi sözü dışındaki bütün dillerle konuşmuştur. Mûsâ ona : Ey Rabbım, bu Senin sözün mü? diye sormuş. Allah Teâlâ da : Hayır, şayet seninle kendi sözümle konuşsaydım, bu ona uygun gelmezdi, buyurmuştur. Musa'nın: Ey Rabbım, yaratıklarından Senin sözüne benzer bir şey var mıdır? sorusuna karşılık da Allah Teâlâ : Hayır, yaratıklarımdan Benim sözüme en fazla benzeyeni yıldırımlardan işittiğinizden daha şiddetlidir, buyur* muştur. Bu hadîs, Kâ'b el-Ahbâr'da mevkuf olup o, bunu İsrâiloğul-larının haberlerini içeren geçmiş kitaplardan hikâye etmektedir. Bu kitaplarda ise hem zayıf hem de kuvvetli kaviller bulunmaktadır.
Allah Teâlâ: «Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak...» buyuruyor ki onlar, Allah'a itaat eden, O'nun rızâsına hayırlarla uyanları müjdeler, O'nun emrine'muhalefet eden ve Rasûllerini yalanlayanları da azâb ve ceza ile korkuturlar.
Allah Teâlâ: «Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların, Allah'a karşı hüccetleri kalmasın. Allah Azız ve Hakîm olandır.» buyuruyor.
Allah Teâlâ kitaplarını indirmiş, Rasûllerini müjde ve uyanlarla göndermiş, sevip hoşlandıklarını, hoşlanmayıp kabul etmediklerini, hiç kimsenin bir ma'zereti kalmasın diye beyân edip açıklamıştır. Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Eğer onları daha evvel azaba uğratarak yoketseydik; Rabbımız, bize bir peygamber gönderseydin de alçak ve rezîl olmazdan Önce âyetlerine uysaydık

olmaz miydi? diyeceklerdi.» (Tâhâ, 134), «Yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman...» (Kasas, 47).
Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadîs-i şe-rîf'te Allah Rasûlü şöyle buyurur: Allah'tan daha kıskanç hiç kimse yoktur. Bu sebeple gizli ve açık bütün kötülükleri (haddi tecâvüz olan her bir ameli) yasaklamıştır. Övmeyi Allah'dan daha fazla seven hiç kimse yoktur. Bunun için Allah Teâlâ, nefsini övmüştür. Allah Teâlâ'-dan Özür dilemenin kendisine daha sevimli olduğu hiç kimse yoktur. Bunun içindir ki Allah Teâlâ, peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu (uyarıcı) olarak göndermiştir. Hadîsin bir başka ifâdesinde ise, «Bu sebepledir ki; Rasûllerini göndermiş, kitaplarını indirmiştir.» denilmiştir.[11]
****

İzahı

166 — Lâkin Allah, sana indirdiğine şâhidlik eder. Onu bilerek indirmiştir. Melekler de şâhidlik ederler. Esasen şâhid olarak Allah yeter.
167 — Muhakkak ki küfredip insanları Allah yolundan alıkoyanlar, derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.
168 — Muhakkak ki küfreden ve zulmedenleri Allah bağışlayacak ve onları doğru yola iletecek değildir.
169 — Ancak cehennem yoluna (iletecektir). Onlar orada temelli kalıcıdırlar. Bu ise Allah'a pek kolaydır.
170 — Ey insanlar, Peygamber size Rabbınızdan gerçekle geldi. Kendi yararınıza olarak hemen îmân edin. Eğer küfrederseniz; muhakkak ki, göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah Alîm, Hakîm olandır.

Ey İnsanlar Hz. Muhammed'e Uyun

«Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik...» âyet-i kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) in peygamberliğini îsbât ve onun peygamberliğini inkâr eden müşrikler ile ehl-i kitâb'a bir redd mânâsı taşıdığı için, burada Allah Teâlâ : «Lâkin Allah sana indirdiiğne şâhidlik eder.» buyurmaktadır. Yani ey Rasûlüm, seni yalanlayıp sana muhalefet eden kâfirler sana inanmıyor ve küfrediyorlarsa da Allah Teâlâ senin, O'nun elçisi olduğuna şehâdet eder. Öyle bir elçisin ki sana : «Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O, Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir,» (Fussilet, 42) olan Kur'an-ı Azîm'i indirmiştir. Bunun içindir ki, burada «Onu, bilerek indirmştir.» buyurmaktadır. Onda Allah Teâlâ'nm kullarına bildirmek istediği ilmi vardır. Onda hüccetler, hidâyet, furkân, Allah'ın sevip hoşnûd oldukları, hoş görmeyip kabul etmedikleri, geçmiş ve geleceğe dâir gayb ilimleri, Allah Teâlâ'nın bildirdikleri dışında ne bir nebinin, ne bir rasûl'ün, ne de ona yakın meleğin bilemeyeceği mukaddes sıfatlarının zikri vardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar.» (Bakara, 255), «Onların hiçbirinin ilmi asla bunu kavrayamaz.» (Tahâ, 110).

tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseynin... Atâ îbn Sâib'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Ebu Abdurrahmân es-Sülemî bana Kur'an okuttu. Kendisine birisi Kur'an okuduğunda şöyle derdi: Allah'ın ilmini aldın. Bu gün, ameli ile olan üstünlük dışında senden daha üstün hiç kimse yoktur. Sonra da şu âyeti okudu :, «Onu bilerek indirmiştir. Melekler de şâhidlik ederler. Esasen şâhid' olarak Allah yeter.»
Allah Teâlâ: «Melekler de şâhidlik ederler.» buyuruyor ki, Allah Teâlâ'nın bu hususta sana şâhidlik etmesiyle birlikte onlar da Allah Teâlâ'nm sana vahyedip indirdiği ve sana gelen şeylerin doğruluğuna şâhidlik ederler.
Muhammed İbn İsh&k der ki: Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Yahudilerden bir grup Rasûlullah (s.a.) in yanına vardı. Allah Rasûlü onlara şöyle buyurdu : Muhakkak ki ben, Allah'ın Rasûlüyüm. Onlar: Biz bunu bilmiyoruz, dediler de Allah Teâlâ: «Lâkin Allah sana indirdiğine şâhidlik eder, onu bilerek indirmiştir...)) âyetini indirdi.
Allah Teâlâ : «Muhakkak ki küfredip insanları Allah yolundan alıkoyanlar, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.» buyuruyor ki; onlar kendileri küfredip hakka uymamışlar, insanları ona uymak ve tâbi olmaktan çevirmeye çalışmışlar, haktan çıkararak saptırmışlar ve ondan bütün bütün uzaklaşmışlardır.
Sonra Allah Teâlâ; âyetlerini, kitabını ve Rasûlünü inkâr eden, bununla ve insanları Allah'ın yolundan çevirmekle (yasakladığı) günâhları işlemekle, haramlarım hiçe saymakla kendilerine zulmedenler hakkındaki hükmünü haber veriyor, onları asla bağışlamayacağım onları (hayır) yoluna iletmeyeceğini ancak cehennem yoluna ileteceğini, onların orada temelli kalıcı olduklarım bildirmektedir.
Allah Teâlâ :L «Ey insanlar, peygamber size Rabbmızdan gerçekle geld. Kendi yararınıza olarak hemen îmân edin,» buyuruyor ki, Muhammed (s.a.) size hidâyeti, hak dini, Allah'dan şifâ verici (yeterli) açıklamayı getirmiştir. Onun getirdiğine îmân edin ve ona uyun ki; bu, sizin yararınıza olacaktır.
Sonra Allah Teâlâ: «Eğer küfrederseniz; muhakkak ki, göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır.» buyuruyor. Allah Teâlâ sizden ve sizin îmânınızdan müstağnidir. Sizin küfretmenizle ona, hiçbir zarar gelmez. Nitekim 4)aşka bir âyette: «Mûsâ: Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah; (hepinizden) müstağni ve hamde lâyık olandır, demişti.» (îbrâhîm, 8) buyururken; burada da şöyle buyurmaktadır : «Allah Teâlâ (sizden kimin hidâyete hak kazandığını) bilir de onu hidâyete eriştirir. Kimin azgınlık ve sapıklığa (hak kazandığını) bilir de (onu sapıklığa düşürür.) O, sözlerinde, işlerinde, şeriatında ve takdirinde) hakîm olandır.»[12]

İzâhı

171 — Ey ehl-i kitâb, dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu îsâ Mesîh, Allah'ın peygamberi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Allah'a ve peygamberlerine îmân edin. Allah üçtür, demeyin. Kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Allah sadece bir tek

ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

Allah Üçtür Diyen Hıristiyanlar

Allah Teâlâ haddi aşmak ve övmede ileri gitmekten men'ediyor. Bu, Hıristiyanlarda çoktur. Onlar İsa'yı doğrulamanın hududunu tecâvüz etmişler ve onu Allah Teâlâ'nın kendisine vermiş olduğu derecenin üstüne yükseltmişlerdir. Onu, peygamberlik makamından alıp Allah'a ibâdet ettikleri gibi Allah'dan başka ibâdet edecekleri bir ilâh edinmişlerdir. Hattâ onun dini üzere olduklarım sananlardan bazısı, onun taraftarları ile ona uyanlar hakkında da haddi aşarak onların günahsız olduklarını ileri sürmüşler, hak ya da bâtıl olsun, sapıklık ya da doğru yol olsun, sıhhatli ya da yalan olsun, onların her söylediklerine uymuşlardır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ: «Onlar Allah'dan gayrı hahamlarım ve râhiblerini rablar edindiler...» (Tevbe, 31) buyurmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Hıristiyanların Meryem oğlu (îsâ'yı) övmede ileri gittiği gibi, beni aşın övmeyiniz. Muhakkak ki ben, sadece O'nun kuluyum. Binâenaleyh; Allah'ın kulu ve Rasûlü, deyin.
Hadîsi İmâm Ahmed ve Ali İbn el-Medînî, Süfyân İbn Uyeyne'den, o da Zührî'den rivayet etmiştir. Ali İbn el-Medînî hadîsin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.
Hadîsi Humeydî kanalıyla... Zührî'den rivayet eden Buhârî'nin lafzı şöyledir :
Muhakkak ki ben sadece bir kulum. Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan îbn Musa'nın... Enes İbn Mâlik'-den rivayetine göre; bir adam :
Ey Muhammed, ey efendimiz, ey efendimizin oğlu, ey en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu, demişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: Ey insanlar, bu sözünüzden sakının. Şeytân sizi alıp götürmesin (şeytân sizi saptırmasın). Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve elçisiyim. Allah'a yemîn ederim ki, Allah Teâlâ'nın beni koymuş olduğu dereceden daha yükseğine beni yükseltmenizi sevmem ve istemem. Hadîsi bu yönden sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin.» buyuruyor. O'na iftira etmeyin; O'nun arkadaşı ve çocuğu vardır, demeyin. Allah Teâlâ bütün bunlardan yücedir, münezzehtir, mukaddestir, büyüklüğünde, azametinde, yegânedir. O'ndan başka ilâh ve Rabb yoktur. Bunun içindir ki: «Meryem oğlu îsâ Mesîh Allah'ın peygamberi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur.» buyurmuştur. O, Allah'ın kullarından bir kul, Allah'ın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona; ol, demiş, o da olmuştur. O'nun elçilerinden bir elçi ve O'nun Meryem'e ulaştırdığı bir kelimesidir. Yani Allah Teâlâ, onu Cibril (a.s.) in Meryem'e getirdiği bir kelime ile yaratmıştır. Cibril, Rabbınm izni ile ruhundan ona üfürmüş ve Allah'ın izni ile îsâ olmuştur. Cibril, Meryem'in elbisesinin yenine üfürmüş ve bu onun avret mahalline inmiştir ki bu, babanın anayı döllemesi kabîlindendir. Hepsi de Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla olmuştur. Bunun içindir ki, îsa'ya «O, Allah'ın bir kelimesi ve O'ndan bir ruhtur.» denilmiştir. Zîrâ onun, kendisinden doğduğu bir

baba yoktur. O, ancak Cibril'in ona söylemiş olduğu «Ol» kelimesi ile olmuş ve Cibril'in Meryem'e getirdiği ruhtan neş'et etmiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'Ierde de şöyle buyurur: «Meryem oğlu Mesîh, peygamberden Traşka bir şey değildir. Ondan Önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. îkisi de yemek yerlerdi.» (Mâide, 75), «Hakîkat, Allah katında îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu toprakdan yarattı. Sonra ona «Ol» dedi, o da oluverdi.» (Âl-i îmrân, 59), «Mahrem yerini koruyan (Meryem'e) de ruhumuzdan üflemiş, onu da oğlunu da âlemler için bir mucize kılmıştık.» (Enbiyâ, 91), «Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de...» (Tahrîm, 12).
Allah Teâlâ Mesîh'den bahsederek de şöyle buyurmuştur: «O, sadece kendisine nimet verdiğimiz... bir kuldur.» (Zuhruf, 59).
Katâde'den rivayetle... Abdürrezzâk der ki: «O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi...» «Ol» sözü gibidir ve o da olmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed îbn Sinan el-Vâsıtî'nin rivayetine göre o; «O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur.» âyeti hakkında Şâz İbn Yahya'nın şöyle dediğini işitmiş: Kelime, îsâ olmuş değildir. Ancak kelime ile îsâ olmuştur.
Bu, İbn Cerîr'in ((Meryem'e ulaştırdığı kelimesi...» âyeti hakkında; ona bildirdiği kelimesi, şeklindeki açıklamasından daha güzeldir. İbn Cerîr: «Melekler demişti ki: Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor.» (Âl-i îmrân, 45) âyetinde de böyle bir açıklama getirmiş ve bunları: «Sen, Sana bu Jdtâbın verileceğini ummazdm. Bu, ancak Rabbınm bir rahmetidir.» (Kasas, 86) âyeti gibi değerlendirilmiştir. Ancak sahîh olanı, Cibril'in kelimeyi Meryem'e getirdiği ve ona Allah'ın izni ile üfürerek îsâ (a.s.) nın olduğudur.
Buhârî der ki: Bize Sadaka İbn Fadl'ın... Ubâde İbn Sâmit'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Kim tek ve ortağı olmadığı halde Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna İsa'nın Allah'ın kulu, elçisi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir rûh olduğuna, cennet ve cehennemin hak olduğuna şehâdet ederse; Allah Teâlâ yapmış olduğu amel üzerine onu cennete koyar. Râvî Velîd der ki: Bana Abdurrahmân İbn Yezîd îbn Câbir'in... Cünâde'den rivayetinde şu fazlalık vardır: Cennetin sekiz kapısından dilediğinden onu cennete sokar.
Hadîsi Müslim de Dâvûd îbn Rüşeyd kanalıyla... İbn Câbİr'den, değişik bir kanaldan da Evzaî'den rivayet etmiştir.
Gerek âyette ve gerekse hadîste geçen «Kendinden bir ruhtur.» kısmı; «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini, size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13) âyeti gibidir ki; O'nun yaratmasından ve O'nun ka-tmdandır, anlamında olup buradaki harfi cer Hıristiyanların —Allah'ın devamlı la'neti onların üzerine olsun— söylediği gibi teb'îz için olmayıp gayenin başlangıcı içindir. Nitekim diğer âyette de böyledir. «Kendisinden bir ruhtur.» âyeti hakkında Mücâhİd : O'ndan bir elçidir, açıklamasını getirirken; bir başkası da; O'ndan bir sevgidir; açıklamasını getirir ki, birinci açıklama daha kuvvetli olup o, yaratılmış bir ruhtan yaratılmıştır. Ruhun Allah'a izafe edilmesi ise, şu âyetlerdeki deve ve Beyt'in Allah'a izafesi gibi onu şereflendirme kabîlindendir: «İşte size bir âyet olarak Allah'ın dişi devesi...» (A'râf, 73), «Tavaf edenler... için evimi temiz tut...» (Hacc, 26). Nitekim sahîh bir hadîste;

ftabbımın huzuruna O'nun evinde girerim; Duyurulmuştur ki; burada Allah Rasûlü şereflendirme maksadıyla evi Allah'a izafe etmiştir. Bunların hepsi aynı kabilden, aynı cinstendir.
Allah Teâlâ: «Allah'a ve peygamberine îmân edin.» buyuruyor.
Allah'ın Vâhid, Ahad olduğunu, arkadaşı ve çocuğu olmadığını tasdîk ediniz. Kesin olarak biliniz ki îsâ, Allah'ın kulu ve elçisidir. Bunun içindir ki, «Allah üçtür demeyin.» buyurmuştur. îsâ'yı ve annesini Allah'la birlikte O'na iki ortak koşmayınız. Allah Teâlâ bundan yüce ve münezzehtir.
Allah Teâlâ; Mâide sûresinde: «Allah, gerçekten üçün üçüncüsü-dür, diyenler andolsun ki, kâfir olmuşlardır. Halbuki" hiçbir tanrı yoktur. Ancak bir tek tanrı vardır.» (Mâide, 116) buyurmuş, yine aynı sûrenin başında da: «Andolsun ki; Allah, ancak Meryem oğlu Mesih'tir, <Jiyenler kâfir olmuşlardır.» (Mâide, 17) buyurmuştur. Hıristiyanlar —Allah'ın lâ'neti onların üzerine olsun— in bilgisizliklerine ve küfürlerine hadd ve hudûd yoktur. Onların sözleri ve sapıklıkları yayılmıştır. Onlardan îsâ'nın ilâh olduğuna, onun Allah'ın ortağı olduğuna, onun Allah'ın oğlu olduğuna inananları vardır. Onlar, bir çok gruplara, muhtelif görüşlere ve bir araya gelmeyen sözlere sahiptirler. Mütekellim-lerden birisi; Hıristiyanlardan on kişi bir araya gelse; mutlaka onbir çeşit görüşe ayrılırlardı, demekle ne güzel söylemiştir, Onlann meşhur âlimlerinden birinin —ki bu, hicrî dörtyüz senesi dolaylarında tsken-tjeriyye patriği olan Saîd İbn el-Batrîk'tır.— zikrettiğine göre; onların ifadeleriyle büyük konsil, aslında küçük ve hakîr bir hıyanet olan büyük bir konsilde toplanmışlardı. Bu, meşhur (Konstantaniyye) şehrinin bânîsi olan Konstantin'in hükümranlık günlerinde idi. Onlar, sayısız ihtilâflar içine düşüp bölünmüşlerdi. İkibinden daha fazla papaz bir araya gelmişti. Bir çok hiziplere ayrılmışlardı. Onlardan her elli kişi, her yirmi kişi, her yüz kişi, her yetmiş kişi ve daha fazlasıyla, daba eksiğiyle —gruplar değişik söz ve görüşlere sahiptiler. Onlardan bir grup üçyüzonsekiz kişinin bir söz ve görüşte birleştiklerini görünce kral —filozof ve hey'et' sahibi birisiydi— onlann görüşünü alıp yardım ve des-tekde bulundu. Diğer görüşlerin ise imhasını, bâtıl kabul edilmesini emretti. Bu üçyüzonsekiz kişinin hilesi bir nizâma sokuldu, onlar İçin kiliseler bina edildi^onlar için kitaplar ve kanunlar koydular, küçük çocuklara telkin ettikleri, inanmak ve çocukların vaftiz edilmesi sırasında söylenmek üzere bir amentü ihdas ettiler. Bunlara tâbi olanlar Melî-kiyye diye adlandırılır. Sonra ikinci bir konsilde toplanmışlar ve içlerinde Ya'kûbiyye ortaya çıkmıştır. Toplanan üçüncü konsilde ise, aralarında Nastûriyye meydana geldi. Bu mezheplerin hepsi de mesîh hakkında ekânîm-i selâse'yi kabul eder. Ancak bunun keyfiyyeti, lâhût ve nâsût konularında ihtilâf etmeleridir. Lâhût ve Nâsût birleşmiş mi, bir-leşmemiş mi, imtizaç etmiş mi, yoksa ayrılmış mı? Bu konuda her bir mezheb, kendi zanları doğrultusunda olmak üzere üç görüşe ayrılmıştır. Onlardan her biri diğer mezhebi tekfir eder, biz ise her üçünü birden tekfir ederiz. Bunun için Allah Teâlâ «Kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Allah sadece bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. Vekîl olarak Allah yeter.» buyurmuştur. Bütün bunlar O'nun mülkü, yaratığıdır. Onda olanların hepsi O'nun kullan olup O'nun tedbîr ve tasarrufu altındadır. O, her şey üzerine vekîl'dir. O'nun onlardan dostu ve çocuğu nasıl olabilir? Nitekim başka âyetlerde de şöyle 'buyurmaktadır :

«Gökleri ve yeri yoktan varedendir. O'nun nasıl çocuğu olabilir?» (En'âm, 101), «Bir kısım kimseler : Rahman çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attanız... Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-89, 95).[13]

İzahı

Şeyh Abdülganî en-Nablûsî (Kuddise sırnhu) Keşf isimli eserinde der ki: Hıristiyanların besmelesi Vâhid, Ahad ve mutlak gayba âit olan ilâhî emrin üç hazretine işaret etmektedir. Baba, Allah Teâlâ'nın ilk mahlûku olan ruha işarettir. Nitekim haberde böyle vârid olmuştur. Ve bu akıl, kalem ve Muhammedî hakîkat adını alır. Ve o, Allah Teâlâ'-ya izafe edilerek teşrif ve ta'zîm için Allah'ın ruhu denir. Allah'ın devesi dendiği gibi. Ruh el-Kudüs ise, aynı şekilde ona işarettir. Onun, Hz. Meryem'in bedenine üfürülmüş düzgün bir insan suretinde zuhur etmesi nedeniyle ona rûh denir. Oğul ise, îsâ Aleyhisselâm'a işarettir. Ve o, ruhun üfürülmesi sebebiyle tekevvün ettiğinden dolayı ruhun oğludur. Baba oğuldur. Oğul gerçekte Rûh el-Kudüs ve mutlak gaybtır. Her üç sıfattan münezzeh ve mukaddestir. Çünkü o, kendisi olarak; onunla beraber hiçbir şey yoktur, ve olması da mümkün değildir. Bu sebeple o, münezzehtir. Öyleyse İncil'in besmelesi ilâhî sıfatların ve rabbânî isimlerin makâmlarındandır. Yoksa kudsî zâtın makamlarından değildir. Sonra hiçbir vehmedenin öyle vehmetmemesi gerekmektedir. Çünkü bizim sûfî efendilerimizin sözlerinden, hıristiyanlann sözlerine benzer bazı mırıltılar aktarılmıştır. Onların meşrebinden zevk almamış, sözlerinin hakîkatma muttali olmamış kimselerin iddiaları bu vecihdedir. Çünkü sûfî efendilerimiz (Allah bizi onlardan yararlandırsın) gözü perdeli olanların onlara nisbet ettikleri tecsîm, ayniyet, ittihâd ve hulul gibi inançlardan uzaktırlar. Onlar tecsîm görüşünü serdetmemişlerdir. Ancak onlara göre, Hak sübhânehû'nun sâf varlık olduğu kendi zâtıyla var olduğu, kendi zâtıyla kâim olduğu ve teayyün ettiği kesinleşmiştir. Her cisim amâ hakîkatlara dağılmış olan, vücûd şeklinde yok olan mâhiyetlerinin, kabiliyetleri gereğince taayyün etmiştir. Yok olan mâhiyetleri gereğince yaygınlaşmış olan taayyün eden sûretleriyle kendi zâtları taayyün etmiş olan mâhiyetten mücerred varlık diye birşey yoktur. Öyleyse kendi zâtıyla taayyün eden mâhiyetten mücerred bir varlığın cisim hali diye birşey de yoktur. Ve o; mâhiyetten mücerred, kendi zâtıyla cisim olarak taayyün eden vücûd diye birşeyin bulunmadığı şeye dönüşür ki, istenen de budur.
Onlar, ayniyet görüşünü de söylememişlerdir. Çünkü Hak Teâlâ, sâf varlıktan bilinenin kendisidir. Yaratıklar ise, yok olan mâhiyetleri uyarınca taayyün etmiş, gerçeklere yayılmış olan varlıkta zahir olmuş suretlerdir. Ve kendi zâtıyla taayyün etmiş mâhiyet ve bu taayyün ediş uyarınca mâhiyete yaklaşmış mâhiyetten mücerred hiçbir şey yoktur. Buna Şeyh el-Ekber (Muhyiddin tbn el Arabî) Kuddise Sırrıhu'nun Fü-tûhâtın beşyüzellisekizinci babında söylemiş olduğu görüş şehâdet eder. Orada bast halinden sonra bedî hazretini zikrederken der ki, bu da sana gösteriyor ki; bu alem, Hafck'm aynından ibaret değildir. Sadece Hakk'ın vücuduyla zahir olmuştur. Eğer Hakk'ın aynı olsaydı, onun sonradan var edilmiş olması doğru olmazdı, Gaybın anahtarları O'nun katandadır. O'ndan başkası gaybı

bilemez, kavli de bu babta söylenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, gaybın bilgisiyle eşsiz olduğunu belirtmiş ve kendinden başkasında bilgiyi nefyetmiştir. Bu âyet te sana gösteriyor ve bildiriyor ki; sen o değilsin. Eğer o olsaydın, kendi zâtında gaybm anahtarlarını bilirdin. Sen onu, ancak bir duruşla bildiğine göre, sen duruşun aynı da değilsin. Daha başkalan da böyle demişlerdir. Şeyh Şerâfeddîn İsmâîl, Şerh el-Tecelliyât isimli eserinde Şeyh el-Ekber Kuddise Sırrıhûdan naklen der ki; mümkün varlıklar, Allah Teâlâ'nın izhâr edişiyle zahir olduklarından ve böylece kesinlik kazandığından mümkün varlığın bu hakikati ortadan kaldırması imkânsızdır. Binâenaleyh Allah'ın büyüklüğü karşısında, alçak gönüllü olmak ona huşu' etmek durumunda kalmıştır. Bu ebedî secdedir ki, kulun kendi hakikatim bilmesinden ibarettir.
Buradan Allah Teâlâ'nın, «Ben onun gören gözü ve işiten kulağı olurum,» kudsî hadîsinin hakikati öğreniyor. Bu görüntüden bazı gerçekler, güçsüz kimselere ayan olunca dediler ki, ben Hakk'ım. Bunun üzerine sarhoş olup sayha vurdular. Onun gayb olması nedeniyle hakî-katı gerçekleşmemiştir.
Sûfî efendilerimiz ittihâd görüşünü de söylememişlerdir. Çünkü ittihâd ya sâf varlığın maddeden mücerred olan, bizâtihî sâf olan varlığın yok olan mâhiyete ilişmesi ve onun sayesinde taayyün etmesiyle, ya da aksi ile olur. Bu ise, her İM şekli ile muhaldir. Çünkü mâhiyetten te-cerrüd Allah Teâîâ'nın zâtına hâs bir özelliktir. Ona yaklaşmak ise, mümkünün zâtına hâs bir özelliktir. Zâta hâs özellik ise zail olmaz,
Şeyh-i Ekber (Kuddise Sırnhu)nun ma'rifet kitabında belirttiği gibi; ittihâd, iki zâtı bir tek zât kılmak ise; bu muhaldir. Çünkü iki zât ittihâd halinde mevcûd iseler, bu takdirde onlar bir zât değil iki zâttırlar. Eğer bir varlık yok olur diğeri sabit olursa, bu takdirde iki zâtın birleşmesi yok, tek bir zât vardır. Ya kitabında —ki bu Huve kitâbııdr— şöyle der: îttihâd imkânsızdır. Ve konuyu inceledikten sonra neticede şu görüşü zikreder. İttihâd, ne mânâ bakımından ne de suret bakımından kesinlikle yoktur. Fütûhât'm beşinci babında da Hak Teâlâ'nın küllî ruha seslenişi sadedinde der ki: Ben, ilâhî esrarı sana ulaştırma şeklini bilmeni engelledim. Çünkü senin, onun müşahedelerine tahammül gücün yoktur. Eğer sen o esrarı bilecek olsaydın, inniyet ile birlik olurdun. İnniyet ile birlik ise muhaldir. Bu sebeple senin o esrarı görmen muhaldir. Bileşik inniyeti, basitin inniyetine dönüşebilir mi? Hakîkatları ters çevirmeye imkân yoktur.
Hulul fikrini de Sûfî efendilerimiz söylememişlerdir. Çünkü onlar, hululü bazen bağlılık yoluyla meydana gelme, bazen de var olanın bir yerde kâim olması şeklinde tefsir etmişlerdir. Bilindiği gibi vâcib Teâlâ; kendi zatıyla kâim olan ve aynı şekilde taayyün eden sâf varlıktır. Onun başkası ile kâim olması muhaldir. Şeyh el-Ekber (Kuddîse Sırnhu) Fütûhât'm ikiyüzdoksanikinci babında der ki: Güneşin ışığı dolunayın üzerini aydınlattığında, dolunaysız verdiği hükümden daha farklı hüküm verir elbette. (?) Bunda şüphe yoktur. Aynı şekilde ilâhî iktidar da bir kişide tecellî edince, yaratıktan birçok fiiller zuhur eder. Herne kadar bu fiiller, ilâhî iktidar yoluyla ise de hüküm farklı olur. Çünkü o, aynada tecellîsi görülen suretin parlaklığı gibidir. Bilindiği gibi akıl yoluyla ayın kendiliğinden güneşin ışığından bir ışık olmadığı bilinir. Ve güneş bizatihi aya intikâl etmiş değildir. Sadece ay, güneş tarafından aydınlatılmıştır. Kul da böyledir. Onda yaratıcısından

hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey ona hulul etmemiştir. O, sadece yaratıcı tarafından aydınlatılmıştır. Bu aydınlık, ona tahsis edilmiş ve gösterilmiştir.
Hululün reddi konusundaki ifâde de budur. Münkirlerin ve gerçekten gözü kapalı olanların yanılmalarının kaynağı, bu efendilerimizin (Allah bizi onlardan yararlandırsın) sözlerini anlamamalarıdır. Onu, söyledikleri anlama göre kavrayamamalarıdır. Onlar hulul ile tecellînin arasını ayırd edememektedirler. Ve bir şeyin, bir başka şey tarafından aydınlanmış olmasının, o şeyin mahalli anlamına gelmediğini bilmemektedirler. Çünkü aynada görünen, bizatihi aynanın dışındadır. Bu kesindir. Bir mahalle yerleşme ise bunun hilâfmadır. Çünkü yerleşme o mahalle girmedir. Zuhur, hululün gaybıdır. Çünkü zuhur, her türlü tenzihlerden uzak Kuddûs ve Vâsi' olanın tecellîlerindendir. Hulul ise bunun aksinedir. Evet, Sûfî efendilerimizin sözlerinde hulul ta'bîri yer almıştır. Onların bundan maksadı zuhurdur...
Zahire göre doğru olan, bu gibi ifâdeleri kullanmamaktır. Ancak efendilerimizin öyle halleri ve makamları vardı ki, bizim anlayışımız o makamlara erişemez. Onların ma'zeretleri insaflı kişilerin katında açıktır.[14]

172 _ Mesîh, Allah'a kul olmaktan asla çekinmez. Gözde melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa; bilsin ki o, hepsini huzuruna toplayacaktır.
173 — îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara mükâfatlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluk etmekten çekinenleri ve büyüklük tas-layanları elem verici bir azaba uğratacaktır. Onlar, kendilerine Allah'dan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar.

Hz. Îsâ Yalnızca Allah'ın Kuludur

îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Mesîh de... Allah'a kul olmaktan asla çekinmez.» âyeti hakkında îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, asla büyüklük taslamaz, anlamına gelir, demiştir.
Katâde ise; Mesîh de, gözde melekler de Allah'a kul olmaktan asla utanmaz, diye tefsir etmiştir. Meleklerin beşerden daha üstün olduğu görüşüne zâhib olanların bir kısmı, bu âyeti delil getirmişlerdir. Âyette «Gözde melekler de» buyurulmuştur. Ancak burada buna delâlet yoktur. Zîrâ melekler, sadece Mesîh üzerine atfedümişlerdir. Çekinmek, imtina' etmektir. Melekler ise buna Mesîh'den daha fazla güç yetirirler. Bunun İçindir ki, «Gözde melekler de» buyurulmuştur. Onların imti-nâya daha fazla güç yetirici ve kuvvetli olmaları onların daha üstün olmalarım gerektirmez.
Başka bir görüşe göre ise; meleklerin burada zikredilmesinin sebebi; Mesîh gibi meleklerin de Allah ile beraber ilâh edinilmeleridir. Allah Teâlâ, onların da kulları ve yaratıkları cümlesinden olduğunu haber vermiştir. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur : «Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun sânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) şerefli kılınmış kullardır.» (Enbiyâ, 26).
Allah Teâlâ : «Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa; bilsin ki; O, hepsini huzurunda toplayacaktır.» buyuruyor. Allah Teâlâ onları kıyamet günü huzurunda toplayacak, asla zulmetmeyeceği adaletli hükmü ile aralarını ayıracaktır.

Bunun içindir ki: «îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara mükâfatlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsan edecektir.» buyurmuştur. Sâlih amelleri miktarınca onlara sevâb verecek; fazlı, ihsanı, geniş rahmeti ve nimetinden onlara daha da arttıracaktır.
İbn Merdûyeh'in Bakiyye kanalıyla... Abdullah îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) «Onlara mükâfatlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsan edecektir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuşlardır : Onların mükâfatları; Allah Teâlâ'nın onları cennete koyması, daha fazlasını ihsan etmesi ise; dünyalarında iyilik yapmış olanların kendilerine cehennem vâcib olanlar hakkında şefaatte bulunmasıdır. Bu hadîsin isnadı sabit olmayıp îbn Mes'ûd'dan, mevkuf olarak rivayet edilseydi bu, daha iyi. olurdu.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kulluk etmekten çekinenleri (Allah'a itaat ve ibâdetten imtina' edenleri), büyüklük taslayanları elem verici bir azaba uğratacaktır. Onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar, w Başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).[15]

174 — Ey insanlar, Rabbınızdan size açık bir delil geldi ve size apaçık bir nûr indirdik.
175 — Allah'a îmân edenleri ve O'nun kitabına sarılanları; Allah rahmetine ve bol nimetine kavuşturacaktır. Onları, kendisine götüren doğru yola eriştirecektir.

Allah'tan Gelen Nûr

Allah Teâlâ bütün insanlara hitaben, onlara kendisinden büyük bir delil (bürhân) geldiğini haber vermektedir. Bu, özrü kesinlikle ortadan kaldıran, şüpheyi gideren bir delil ve hüccettir. Bunun içindir ki; «Size apaçık bir nûr (hakka açıkça delâlet eden bir ışık) indirdik.» buyur-muştur, tbn Cüreyc ve başkalarının söylediğine göre; bu, Kur'an'dır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Allah'a îmân edenleri ve ona sarılanları...» kulluk makâmıyla bütün işlerinde Allah'a tevekkül makamlarını birleştirenleri. İbn Cüreye bu âyeti Allah'a îmân edenleri ve Kur'an'a sarılanları, şeklinde tefsir etmiştir. Bu görüşü, İbn Cerîr rivayet eder.
«Allah rahmetine ve bol nimetine «kavuşturacaktır.» Onlara acıyacak (merhamet edecek), onları cennete koyacak, onlara ihsanı ve nimeti ile sevâblarını arttıracak, derecelerini kat kat yükseltecektir. «Onları kendisine götüren doğru yola ektirecektir.» Onlan, sapma ve eğrilikler bulunmayan doğru ve açık yola eriştirecektir. Bu, mü'minlerin dünya ve âhiretteki sıfatlarıdır. Onlar, dünyada bütün inanç ve amellerinde doğruluk ve selâmet yolu üzredirler. Âhirette ise, cennet bahçelerine götüren Allah'ın doğru yolu üzerindedirler. A'ver kanalıyla Ali îbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) : Kur'an Allah'ın doğru yolu ve onun sağlam ipidir, buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî rivayet etmiş olup, tefsîrin başında tâm olarak geçmişti Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[16]

176 — Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvayı Allah veriyor. Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan erkek

ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşine kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer erkekli kadınlı bir çok kardeşi varsa; erkeğe iki kadının hissesi kadar pay vardır. Şaşırırsınız diye Allah size açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Mîrâs Île İlgili Fetva

Buhârî der ki: Bize Muhammed îbn Harb'ın... Bera'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Son nazil olan sûre Berâ'e (Tevbe) sûresi, son nazil olan âyet de Kelâle âyetidir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Câbir îbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ben aklı ermez hasta iken Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. Abdest alıp üzerime su serpti —yada üzerine su serpiniz buyurdu— aklım başıma geldi ve : Bana sadece Kelâle vâris olabilecek, mîrâs nasıl olacaktır? diye sordum. Bunun üzerine Ferâiz âyeti nazil oldu. Buhârî ve Müslim bu hadisi, Şu'be'den rivayetle Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Câbir'deri bir cemâat <ia rivayet etmiştir. Bu rivayetlerin bazısının lafızlarında mîrâs âyeti olan «Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvayı Allah veriyor...» âyeti nazil oldu, kısmı da vardır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Ye-zîd'in... Ebu Zübeyr —Câbir'i kasdediyor—den rivayetine göre; o, «Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuğu olmayanın mirası hakkındaki fetvayı Allah veriyor.» âyeti benim hakkımda nazil oldu, demiştir.
En doğrusunu Allah bilir ama, burada sanki mânâ «Senden kelâle hakkında fetva isterler. De ki, kelâle hakkındaki fetvayı Allah veriyor.»
şeklinde olacaktır. Daha sonra zikredilen kelimesi, daha önceki cümlede terkedilen aynı kelimeye delâlet etmektedir. Kelâle hakkında ve onun hangi kökten geldiği hususunda daha Önce bilgi vermiştik. Bu kelime; saçı yanlarından kapatıp örten tâç anlamındaki kelimesinden alınmıştır. Bunun için âlimlerin bir çoğu kelâleyi; çocuğu ve babası olmaksızın ölen kişi, diye tefsir etmişlerdir. Bazıları ise; «çocuğu olmayan bir erkek ölürse» kısmmm da delâleti ile kelâle'yi, çocuğu olmadan ölen kişi olarak tefsir etmişlerdir.
Buhârî ve Müslim'de mevcûd bir hadîste de açıkça görüleceği üzere; kelâlenin hükmü mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb (r.a.) a müphem ve şüpheli gelmişti. O, şöyle diyor : «Üç şey vardır ki; Allah Rasûlü (s.a.) nün bize- bu konularda başvurabileceğimiz bir ahid ve söz bırakmasını isterdim: Dede, kelâle ve faiz bâblarmdan bâblar.
İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ömer İbn Hattâb'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne kelâleyi sorduğumdan daha fazla hiçbir şeyi sormadım. Nihayet parmağı ile göğsüme vurarak : Nisa sûresinin sonundaki yaz âyeti —ki bu âyet yaz mevsiminde nazil olmuştur— sana yeter, buyurdular. İmâm Ahmed bu hadîsi kısa şekliyle rivayet ederken, İmâm Müslim bundan daha uzun şekliyle rivayet ve tahrîc etmiştir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nuaym'm... Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne kelâleyi sordum. Yaz âyeti sana yeter, buyurdular. Relâleyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmam kırmızı develere sahib olmaktan bana daha sevimlidir. Bu hadîsin isnadı ceyyid olmakla birlikte Ömer ile İbn İbrâhîm arasında kopukluk vardır. Zîrâ İbrahim, Ömer'e yetişmemiştir.
Hz. Peygamber (s.a.), kelâle âyetinin yeterli olduğunu söyleyerek Hz. Ömer'e onu anlamaya çalışmasını öğütleyince Ömer; kelâlenin ne anlama geldiğini Hz. Peygamber (s.a.) e sormayı unutmuş ve bunun için de; kelâleyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmam bana kırmızı develerim olmasından daha sevimlidir, demiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb Hz. Peygamber (s.a.) e kelâleyi sordu. Allah Rasûlü (s.a.) Allah Teâlâ bunu beyân etmemiş midir? buyurdular da «Senden fetva isterler...» âyeti nazil oldu. Ka-tâde der ki: Bize anlatıldığına göre; Ebubekir es-Sıddîk bir hutbesinde şöyle demiştir: Nisa sûresinin başında nazil olan âyet ferâiz hakkındadır. Allah Teâlâ bu âyeti, çocuk ve baba hakkında indirmiştir. İkinci âyeti koca, kan, ana bir kardeşler hakkında indirmiştir. Nisa sûresinin sonundaki âyeti ise; babadan ve anadan kız ve erkek kardeşler hakkında indirmiştir. Enfâl sûresinin sonundaki âyeti ise, asabe yoluyla akrabalıkları olanlardan Allah'ın kitabında bazısı bazısından üstün tutulan akrabalar hakkında indirmiştir. Hadîsi ibn Cerîr rivayet" eder. Yardım Allah'tandır, tevekkül de O'nadır.
Allah Teâlâ : «Bir kişi Ölür ve çocuğu olmaz ise...» buyurmaktadır. Baba olmamasının, kelâlenin şartından olmadığını savunanlar bu kısma dayanmaktadırlar. Onlara göre; çocuğun olmaması kelâle olmak için yeterlidir. Bu, Ömer İbn Hattâb'dan gelen rivayetlerden birisidir. îbn Cerlr bunu sahîh bir isnâd ile Ömer'den rivayet etmiştir. Ancak Cum-hûr'un kavli ve Ebu Bekr es-Sıddîk'in hükmettiğine göre kelâle; çocuğu ve babası olmadan ölendir. «Bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yansı kız kardeşe kalır.» kısmı da buna delâlet etmektedir. Şayet kız ile birlikte baba bulunsaydı, kız hiç miras alamazdı.1 Zîrâ ba-ba; icmâ' ile kızı mirastan mahrum etmektedir. Kelâlenin, çocuğu olmadan ölen kimse olduğuna Kur'an âyeti açıkça delâlet etmektedir. Babası olmaması durumu ise, birazcık düşünme ile yine Kur'an metninden anlaşılacaktır. Zîrâ baba ile birlikte kız kardeşe mîrâsın yarısı verilmemiştir. Bilakis onun için mirastan hiçbir şey ayrılmamaktadır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'nin... Zeyd İbn Sâbit'-den rivayetine göre; Zeyd îbn Sâbit'e kocanın, baba bir kız kardeşin ve annenin mirastaki durumu soruldu. O, kocaya yanm, kız kardeşe de yarım hisse verdi. Bu konuda (ileri geri) konuşulunca Allah Rasûlü (s.a.) nün bu şekilde hükmettiğinde yanında hazır bulundum, dedi. Hadîsi, bu kanaldan rivayette İmâm Ahmed tek kalmıştır. İbn Cerîr ve başkalarının İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den naklettiklerine göre; onlar, bir kız ve bir kız kardeş bırakarak ölen kişi hakkında şöyle derlerdi: Kız kardeş için «Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır.» âyetinin delâleti ile hiçbir şey yoktur. Bir kız çocuğu bırakmışsa, çocuk bırakmış olur ki; kız kardeş için hiçbir şey yoktur. Cumhur, İbn Abbâs ve İbn Zübeyr*e muhalefetle bu konuda şöyle der : Ferâize göre kız yarım alır. Asabe

yoluyla kız kardeş kalan yarıyı alacaktır. Ancak buna delil başka âyetlerdedir. Kız kardeşe bu şekilde mîrâsm yansının verilmesi ise bu âyette belirtilmektedir. Asabe yoluyla vâris olmasına gelince: Buhârî'nin Süleyman kanalıyla... Esved'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü'nün hayatında Muâz İbn Cebel; bizim hakkımızda mîrâsm yarısı kız çocuğu, yansı da kız kardeşe aittir, şeklinde hükmetti. Süleyman: Bizim hakkımızda hükmetti, kısmım zikredip Allah Rasûlü (s.a.) nün hayatında, kısmını zikretmemiştir. Buhârî'nin Sahîh'inde Hüzeyl İbn Şurah-bil'den rivayete göre; o, şöyle demiştir; Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye kız ile oğulun (ve kız kardeşin) kızlannın mirastaki durumu sorulduğunda şöyle dedi: Kız çocuğu için mîrâsm yansı, kız kardeş için de yansıdır. İbn Mes'ûd'a git; o da bana uyacaktır. İbn Mes'ûd'a gidip sordular ve Ebu Musa'nın sözünü aktardılar. Şöyle dedi: O halde ben dalâletteyim ve hidâyete erenlerden değilim. Allah Rasûlü (s.a.) nün hükmü ile hükmedeceğim : Kız çocuk için mîrâsın yarısı, üçte ikiye tamamlamak üzere oğulun kızı için 1/6, geri kalan ise kız kardeş içindir. Ebu Musa'ya gidip îbn Mes'ûd'un sözünü ona naklettik de: Bu derin âlim içiniz-deyken, bana sormayınız, dedi.
Allah Teâlâ : «Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur.» buyurur. Kız kardeş kelâle olarak çocuğu ve babası olmadan ölürse; erkek kardeş onun bütün malına vâris olur. Şayet kız kardeşin babası olursa, erkek kardeşi mirastan hiçbir şey alamaz. Onunla birlikte koca, ana bir erkek kardeş gibi pay sahiplerinden birinin var olduğu farzedilirse onun (erkek kardeşin) payı ona (bu pay sahibine) çevrilir ve kalan da erkek kardeşe verilir. Buhârî ve Müslim'de İbn Ab-bâs'tan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Paylan sahiplerine veriniz. Paylardan geri kalan ise erkek akrabalaradır, buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Eğer iki kız kardeş kalmışsa; bıraktığının üçte ikisi onlaradır.» buyurmuştur. Şayet kelâle olarak ölenin iki kız kardeşi varsa; mîrâsın üçte ikisi onlara ayrılır. İki kız kardeşten fazlası da onların hükmündedir. Bir grup, iki kızın hükmünü buradan çıkarmaktadırlar. Nitekim kız kardeşlerin hükmü de, «Eğer kadınlar ikinin üstünde ise; bırakılan malların üçte ikisi onlarındır...» (Nisa, 11) âyetinden istifâde ile kızlardan çıkarılmıştır.
Allah Teâlâ: «Eğer erkekli kadınlı bir çok kardeşi varsa; erkeğe, iki kadının hissesi kadar pay vardır.» buyurmaktadır ki, bu; erkek çocukların ve erkek kardeşlerin erkek çocuklarından ibaret asabelerin ^hükmüdür. Erkekli kadınlı olarak toplandıklarında erkeğe; iki kadının hissesi kadar verilir.
Allah Teâlâ «(Farzlarını size bildirmek ve hadlerini ta'yîn etmek" suretiyle) Allah size (kanunlarım) açıklandıktan sonra haktan sapma-yasınız diye Allah size açıklıyor. Allah Teâlâ her şeyi hakkıyla bilendir.» buyuruyor. O, islerin sonuçlarını, faydalı olanlarını, onlarda kullarının hayrına olanları, ölene yakınlığına göre akrabalardan her birinin hak kazandıklarını en iyi bilendir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Muhammed îbn Sîrîn'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bir yolculukta idiler. Huzeyfe'nin binitinin başı Allah Rasûlü (s.a.) nün binitinin terkisi yanında, Ömer'in binitinin başı da Huzeyfe'nin binitinin terkisi yanındaydı. «Senden fetva isterler, de ki: Size babası ve çocuğu olmayan (kelâle) mîrâsı hakkındaki fetvayı Allah veriyor...» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) âyeti Huzeyfe'ye öğretti. Huzeyfe de onu Hz. Ömer'e öğretti. Bilâhare

Ömer, onu Huzeyfe'ye sorduğunda; Huzeyfe : «Allah'a yemîn ederim ki; bu âyeti Allah Rasûlünün bana anlattığı şekilde sana nakletmediğimi sanıyorsan budalanın birisisin. Allah'a yeihîn ederim ki, onun üzerine asla hiçbir fazlalık yapmayacağım, dedi, Ömer şöyle derdi: Ey Allah'ım, bu âyeti ona açıklamişsan doğrusu o, bana açıklamadı.
Hadîsi, İbn Cerîr bu şekilde rivayet eder. Yine İbn Cerîr hadîsi, Hasan îbn Yahya kanalıyla İbn Sîrîn'den de rivayet etmiştir. Ancak bu rivayetin isnadı, İbn Şîrîn ile Huzeyfe arasında kopuktur.
Hafız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Yûsuf İbn Hammâd'm... Ebu Ubeyde îbn Huzeyfe'den, onun da babasından rivayetine göre; kelâle âyeti, Hz. Peygamber (s.a.) e onun bir yolculuğunda nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) durup, Huzeyfe'yi gördü. Huzeyfe'nin devesinin başı Hz. Peygamber (s.a.) in izan (ya da devesinin örtüsü) nın yanında idi. Âyeti ona ulaştırdı. Huzeyfe baktı ve Ömer (r.a.) i gördü. Huzeyfe âyeti Ömer'e ulaştırdı. Ömer'in halifeliğinde o, kelâle hususuyla ilgilendi : Huzeyfe'yi çağırıp âyeti ona sordu. Huzeyfe şöyle dedi: Muhakkak ki, Allah Rasûlü onu bana ulaştırdı ve ben de o'nun bana ulaştırdığı gibi sana naklettim. Allah'a yemîn ederim iki; ben doğru söyleyenim. Yine Allah'a yemîn ederim ki; bunun üzerine asîâ hiçbir şey ziyâde etmeyeceğim.
Bezzâr der M: Bu hadîsi Huzeyfe'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz. Huzeyfe'ye ulaşan bundan başka bir kanal da bilmiyoruz. Bu hadîsi Hişâm'dan sadece Abd'ül-A'lâ rivayet etmiştir. Hadîsi Abdü'l-A'lâ'dan îbn Merdûyeh de rivayet etmiştir.
Osman İbn Ebu Şeybe der ki: Cerîr'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre; Ömer, kelâle'nin nasıl vâris kılınacağını (ya da kelâle-nin mirasının nasıl paylaştırılacağını) Allah Rasûlü (s.a.) ne sordu. Allah Teâlâ da «Senden fetva isterler...» âyetini indirdi. Fakat Ömer sanki anlamamıştı. Hafsa'ya: Allah Rasûlü (s.a.) nün rahat bir zamanında bunu o'na sor, dedi. Hafsa da Hz. Peygamberi sevinçli bir zamanında görüp o'na bunu sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Bunu sana baban mı söyledi? Babanın bunu bildiğini (anladığını) sanmıyorum, buyurdular. Ömer: Bunu bildiğimi, (anladığımı) sanmıyorum, derdi. Allah Rasûlü (s.a.) (O sırada) söylediklerim söylemiştir. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir.
Yine İbn Merdûyeh'in İbn Uyeyne kanalıyla... Tâvûs'dan rivayetine göre; Ömer Hafsa'ya, Hz. Peygambere (s.a.) kelâleyi sormasını emretmiş ve bunu onun için bir kürek kemiğine yazmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) Onu sana kim emretti? Ömer mi? Onun, bunu iyice anlayabileceğini sanmıyorum. Yaz âyeti —Süfyân'm söylediğine göre; yaz âyeti, «Eğer mîrâs bırakan erkek veya kadın; çocuğu ve ana-babası olmayan bir kimse olur da...» (Nisa, 12) âyetidir— ona yetmiyor mu? buyurdular. Allah Rasûlü (s.a.) ne (Kelâleyi yine) sorduklarında Nisa sûresinin sonundaki âyet nazil oldu da Ömer (Hafsa için yazmış olduğu) kürek kemiğini attı. Bu hadîste de bu şekilde belirtilmiş olup hadîs mürseldir.
tbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in Tank îbn Şihâb'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ömer, bir kürek kemiği alıp Hz. Peygamber (s.a.) in ashabım topladı ve: Kelâle hakkında kadınların husûsi odalarında bahsetmiş oldukları (rivayet etmiş oldukları) hükümle hükmedeceğim, dedi. O esnada evden bir yılan çıktı da

dağıldılar. Ömer bunun üzerine: Şayet Allah Teâlâ, bu işin tamâm olmasını dileseydi, mutlaka tamâmlardı, dedi. Bu hadîsin isnadı sahihtir.
Hâkim Ebu Abdullah en-Neysabûrî der ki: Bize Ali İbn Muham-med İbn Ukbe eş-Şeybânî'nin Kûfe'de... Ömer İbn Hattİb'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kırmızı develerim olmasındansa şu üç şeyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmayı daha çok isterdim : Kendisinden sonra halîfe kim olacaktır? Mallarımız hakkında bize zekât yazıldı. Ama onu sana vermeyeceğiz, diyen bir kavimle muharebe etmek helâl mıdır? Kelâle (nin mîrâstaki hükmü) nedir? Neysâbûrî hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu, ancak ikisinin de tahrîc etmediklerini ekler. Yine Neysabûrî'nin Süfyân İbn Uyeyne'ye varan bir is-nâd ile... Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Üç şey var ki Allah Rasûlü (s.a.) onları bize açıklamış olsaydı bana dünyadan ve dünyada olan şeylerden daha sevimli olacaktı: Halifelik, kelâle ve faiz. Neysabûrî hadîsin Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu ancak ikisinin de hadîsi tahrîc etmediklerini söyler.
Yine Süfyân îbn Uyeyne'ye varan bu isnâd ile rivayete göre... îbn Abbâs şöyle demiştir: Ömer'e yetişen insanların sonuncusu bendim. Söz benim söylediğimdir, dediğini duydum da sordum: Senin söylediğin nedir? Şöyle dedi: Kelâle, çocuğu olmayandır. Bu hadîsin de Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğu ve ikisi tarafından da tahrîc edilmediği Neysabûrî tarafından kaydedilmiştir.
îbn Merdûyeh'in Zem'a İbn Salih kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ömer İbn Hattâb'a ulaşanların sonuncusu idim. Dedi ki : Ben ve Ebubekir kelâle hakkında ihtilâfa düştük. Söz, benim söylediğimdir. îbn Abbâs şöyle devam eder: Anlatıldığına göre Ömer, babadan ve anadan erkek kardeşler ile anneden erkek kardeşler arasını bir arada bulunduklarında üçte bir konusunda müşterek kabul etmiş, Ebubekir (r.a.) ise bu konuda ona muhalefet etmiştir.
îbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre; Ömer, dede ve kelâle (nin mirastaki durumu) hakkında bir mektup yazmıştı. İstihareye yatıp; ey Allah'ım, eğer bunda hayır görüyor isen geçerli kıl, demişti. Ancak ihtiyarlığında bu mektubu isteyip imha ettirdi. Onda ne yazılı olduğunu hiç kimse bilemedi. Şöyle demişti: Dede ve kelâle (nin mirastaki durumu hakkında) bir mektup yazmıştım. Bu konuda istiharede bulundum da sizi içinde bulunduğunuz halde bırakmayı uygun gördüm.
îbn Cerîr der ki: Ömer (r.a.) in şöyle dediği rivayet edilir: Bu konuda Ebubekir'e muhalif olmaktan utanırım. Ebubekir (r.a.); o, çocuk ve babanın dışındakilerdir, derdi.
Sahabenin cumhûr'u, tâbiûn, eski ve yeni zamanlardaki imamlar Ebubekir es-Sıddîk'ın görüşünü kabul etmişlerdir. Dört imâm ile Fu-kahâ-i Seb'a'nm mezhebi de budur. Kesin olarak âlimlerin görüşü böyledir. Kur'an'ın da delâleti bu veçhiledir. Nitekim Allah Teâlâ : "Şaşırırsınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, âyetinde bunu beyân etmiş ve açıklığa kavuşturmuştur.[17]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/1981-1990

[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/1990-1992
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/1992-2001
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2001-2003
[5] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2005-2006
[6] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2008-2012
[7] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2013-2017
[8] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2017-2022
[9] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2022-2034
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2035-2036
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2037-2044
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2057-2059
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2060-2064
[14] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2064-2066
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2067-2068
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2068-2069
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2069-2075

MÂİDE SÜRESİ

MÂİDE SÜRESİ

1 — Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin. Siz ih-râmlı iken avlanmayı helâl görmeksizin; size bildirilecekler müstesna, hayvanlar size helâl kılınmıştır. Muhakkak ki Allah, dilediğini hükmeder.
2 — Ey îmân edenler, Allah'ın nişanelerine, haram olan aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklı hayvanlara ve Rablarından nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıkınca avlanın. Sizi Mescid-i Harâm'dan alıkoydukları için bir kavme olan kininiz, sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlasın. Günâh işlemek ve aşırı gitmek üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, muhakkak ki, Allah'ın cezası şiddetlidir.

Îmân Edenlere Helâl Kılınan Şeyler

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Nuaym İbn Hannâd... Maan veya Avf'dan —ya da her ikisinden— nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek şöyle demiş : Bana ahd et. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Allah Teâlâ'nm «Ey îmân edenler, ahidleri yerine getirin...» âyetini işittiğin zaman, ona kulağına ver. Çünkü bu âyette hayırlar emredil-mekte, serler nehyedilmektedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Ali İbn Hüseyn... Zührî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ «Ey îmân edenler» buyurduğu zaman; o buyruğu yerine getirin. Çünkü Rasûlul-lah (s.a.) da onlardandır. Ahmed İbn Sinan... Hayseme'den rivayet eder ki; o, şöyle demiş : Kur'an'da yer alan her «ey îmân edenler» ifâdesi Tevrât'daki «ey miskinler» ifâdesinin aynıdır. Ahmed İbn Sinan'ın Zeyd İbn îsmâîl kanalıyla İkrime ve İbn Abbâs'tan rivayet ettiği hadîste, İbn Abbâs şöyle der: «Kur'an-ı Kerîm'de yer alan «Ey îmân edenler» âyetinin hepsinde Hz. Ali îmân edenlerin efendisi, değerlisi ve emîri-dir. Ebu Tâlib oğlu Ali müstesna Rasûlullah (s.a.) m ashabının hepsi Kur'an'da itaba uğramıştır.
Hz. Ali Kur'an'ın hiç bir âyetinde itaba ma'rûz kalmamıştır. Bu hadîs, garîbdir, lafzı münkerdir. İsnadı, üzerinde dikkatle durulması gereken bir isnâddır. Nitekim Buhârî, bu hadîsin râvîleri arasında yer alan İsâ İbn Râşid'in meçhul ve onun naklimin münker olduğunu bildirir. Ben de derim ki; bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ali İbn Bü-zeyme her ne kadar sika (güvenilir) bir râvî ise de, aşırı bir Şiî'dir. Ve onun naklettiği- bu türden rivayet itham edilmiş, kabul görmemiştir. Bu hadîste yeralan «Ebu Tâlib oğlu Ali müstesna peygamberin ashabından hepsi Kur'an-ı Kerîm'de itaba uğramıştır.» ifâdesine gelince; bununla sadakayı emreden âyete işaret edilmiştir. Çünkü bir çok kişi tarafından nakledildiğine göre; Hz. Ali'den başka kimse bu emir ile amel etmemiştir. Ve bu sebeple Allah Teâlâ'nın «Husûsî konuşmanızdan önce sadaka vermekten ürktünüz mü ki, bunu yerine getirmediniz? Ama Allah tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Peygamberine itaat edin. Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Mücâdile, 13) âyeti nazil olmuştur. Bu ifâdenin bir itâb olduğu görüşü, üzerinde durulması gereken bir görüştür. Çünkü söylendiğine göre; bu emir vücûb ifâde

etmez, mendûb bir emirdir. Kaldı ki bu, mü'min-ler için daha yapılmazdan önce neshedilmiştir. Ashâbdan hiçbir kimsede bunun tersine bir davranış görülmemiştir. Hz. Ali'nin Kur'an'da hiç bir şekilde itaba uğramadığı görüşüne gelince; bu görüşün üzerinde de dikkatle durulması gerekir. Çünkü Enfâl sûresinde Hattâb oğlu Ömer müstesna herkese itâb vârid olmuştur. Bu ve bundan önceki ifâdeden de anlaşılıyor ki; bu hadîs zayıftır. Doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Müsennâ... Yûnus'tan nakletti ki; o, Muhammed îbn Müslim'in şöyle dediğini bildirmiş: Ben Rasûlullah (s.a.) in Amr İbn Hazm'ı Necrân'a elçi olarak gönderdiğinde, ona yazdığı mektubu okudum. Mektup Amr İbn Hazm'm oğlu Ebu Bekr'in yanındaydı. Orada şöyle buyuruluyordu : Bu, Allah ve Rasûlünden açıklamadır : «Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin.» Ve bu âyet «Doğrusu Allah, hesabı çabuk görendir.» (Mâide, 4) kısmına kadar yazılmıştı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Amr İbn Hazm'ın oğlu Muhammed'in oğlu Ebu Bekr'in oğlu Abdulİah'dan nakletti. O da babasının şöyle dediğini bildirmiş : Bu, Allah Rasûlünün Amr İbn Hazm'a, Yemen halkına iyiyi öğretmek, sünneti ta'lîm etmek ve sadakalarını toplamak üzere gönderdiğinde yazmış olduğu mektup olup bizim katımızda saklıdır. Rasûlullah Amr İbn Hazm'a mektup yazmış, ahid vermiş, emrini bu mektubunda şöyle bildirmiştir : Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah ve Rasûlünden bir mektuptur : «Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin.» Bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in Amr İbn Hazm'a Yemen'e gönderdiğinde yazmış olduğu ahiddir. Bütün işlerinde Allah'tan korkmasını ona emretti. Çünkü Allah kendisinden korkan ve ihsan edenlerle beraberdir.
«Akidleri yerine getirin.» İbn Abbâs, Mücâhid ve daha başkaları derler ki: Buradaki «akidler»den maksad; ahidlerdir. İbn Cerîr bu konuda icmâ' olduğunu söyler ve der ki: Ahidler, üzerinde yemîn ve benzeri şekilde sözleşilen sözlerdir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'-tan nakleder ki; burada yer alan «akidler» kelimesi ahidler demektir. Yani Allah'ın helâl ve haram kıldığı şeyler ile, Kur'an-ı Kerîm'de belirttiği hadler ve farzlardır. Siz bu emirleri çiğnemeyin, farzları ter-ketmeyin. Sonra Cenabı Allah, bu konuda daha şiddetli davranarak şöyle buyurmuştur : «Onlar ki; söz verdikten sonra Allah'ın ahdini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar.» (Bakara, 27).
Dahhâk da-buradaki akidlerden maksad; Allah'ın helâl ve haram kıldığı şeyler, Hz. Peygambere ve kitaba îmân etmeyi kabul eden kişilerden almış olduğu, Allah'ın helâl ve haramlarla, -farzlarını yerine getirmelerine dâir sözlerdir. Zeyd İbn Eşlem ise, akidlerin altı tane olduğunu söyler. Bunlar Allah'ın akdi, yemîn akdi, ortaklık akdi, alış-ve-riş akdi, nikâh akdi ve hilf akdidir. Muhammed İbn Kâ'b ise bu akid-lerin beş tane olduğunu, câhiliyet yemîni ile mufâvada ortaklığının da bunlar arasında bulunduğunu bildirir. Bazıları bu âyete dayanarak alış -veriş meclisinde seçme hakkının bulunmadığını öne sürmüşlerdir. Ve demişlerdir ki; bu âyet akdin lüzumuna ve sabit olduğuna delâlet eder. Dolayısıyla mecliste seçme hakkının bulunmamasını gerektirir. Bu, Ebu Hanife ve Mâlik'in görüşüdür. Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel ile Cumhur buna muhalefet etmişlerdir. Bu konuda delil Buhârî ve Müslim'de sabit olan Abdullah tbn Amr'ın naklettiği şu hadîstir: Rasûlul-lah (s.a.) buyurdu ki: Alan ve satan meclisten ayrılmadıkça muhayyerdirler. Buhârî'nin bir başka ifâdesi de şöyledir :

İki kişi alış-veriş yaptıklarında, meclisten ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler. Bu hadîs, satış sözleşmesini ta'kîb eden meclisde muhayyerliğin varlığı için bir delildir. Ancak bu, akdin lüzumsuzluğunu gerektirmez. Aksine akid, şeriat bakımından alış-verişin gereklerindendir ve akde uymak, akdi yerine getirmenin mütemmimidir.
«Hayvanlar size helâl kılınmıştır.» Buradaki deve, sığır ve koyundur. Hasan, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir: İbn Cerîr Taberî, arapların yanıhda hayvanlar ta'bîri ile kasdedilenler bunlardan ibarettir, der, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs ve daha başkaları da bu âyeti esâs alarak; anası kesilip de karnındaki yavrusu ölecek olursa, yavruyu yemenin mübâh olduğunu beyân etmişlerdir. Bu konuda Sünen kitaplarında vârid olan hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Mücâhid kanalıyla... Ebu Saîd'den nakledilen bir hadîste denilir ki; ey Allah'ın Rasûlü, biz karnında yavrusu bulunan koyunu veya ineği veya dişi deveyi kesiyoruz. Yavrusunu atalım mı, yiyelim mi? dedik. Rasûlullah; isterseniz onu yeyin, çünkü anasının kesilmesi, onun kesilmesidir, buyurdu. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler.
Ebu Dâvûd der ki; Bize Muhammed İbn Yahya... Câbir İbn Abdul-lah'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yavrunun kesilmesi, anasının kesilmesidir. Bu rivayet yalnızca Ebu Dâvûd'da vardır.
«Size bildirilecekler müstesna olmak üzere» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bildirileceklerden nıaksad; ölü, kan ve domuz etidir. Katâde, bununla ölünün ve Allah'ın adıyla kesilmeyen hayvanların kaydedildiğini söylemiştir. Doğrusunu Allah bilir ya; burada istisna edilenler «Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar, vurularak, yuvarlanarak, veya süsülerek ölen, yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar, —canları çıkmadan evvel— kestiğiniz müstesna, dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oîdarıyla kısmet aramanız, size haram kılınmıştır.» (Mâide, 3) âyetinde zikredilenlerdir. Bunlar her ne kadar hayvanlar ta'bîrinin içerisinde yer alıyorlarsa da bu, geçici hallerinden dolayı haram kılınrmşiardır. Keza, dikili taşlar üzerine kesilen hayvanlar da, fal oklarıyla kısmet aramak da haramdır. Bunların istidrâki ve telâhuku mümkün değildir. Bunun için Allah Teâlâ : «Size bildirilecekler müstesna, hayvanlar helâl kılınmıştır» buyuruyor. Yani ancak size haram olduğu bildirilecekler İle bazı hallerde haram sayılanlar müstesnadır,
«Siz ihrâmlı iken avlanmayı helâl görmezsiniz.» Bazıları bu âyeti hal sayarak mansûb okumuşlardır. «Hayvanlar»dan maksad; deve, koyun ve sığır gibi evcil hayvanlarla, ceylan, yaban eşeği gibi vahşî hayvanlardır. Evcil hayvanlardan yukarda sayılanlar istisna edilmiş, vahşî hayvanlardan da ihrâmlı iken avlanmaları yasaklananlar müstesna kılınmıştır.
Denildi ki; bu âyetten maksad; bütün hallerde hayvanları size helâl kıldık, öyle ise siz, ihrâmlı iken avlanmayı haram kabul edin. Çünkü Allah Teâlâ böyle hükmetmiştir. Allah, bütün emir ve yasaklarında yegâne hüküm sahibidir. Bunun için müteakiben «Muhakkak ki Allah, dilediğini hükmeder.» buyurmuştur.
«Ey îmân edenler, Allah'ın nişanelerine hürmetsizlik etmeyin.» İbn Abbâs buradaki «nişaneler»den maksadın; haccın menâsiki olduğunu bildirir. Mücâhid ise Safa ile Merve'dîr, der. Kurban ise Allah'ın şeâirin-dendir. Denildi ki; Allah'ın nişanelerinden maksad; yasaklandır. Bu takdirde; Allah'ın haram kıldığı

yasaklarını, helâl saymayın, mânâsı anlaşılır. Bunun için âyetin devamında «Haram olan aya da» buyurulmuş-tur. Bu ifâde ile haram olan ayın saygınlığını kabul etmek kasdedü-miştir. Keza Allah'ın işlenmesini yasakladığı savaşa başlamak ve ha-ramlardan kaçınmak gibi konular da burada kaydedilmektedir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur: «Sana haram ayda savaştan suâl ederler. De ki; o ayda savaşmak, büyük bir günâhtır.» (Bakara, 217). Ve yine bir başka âyette de şöyle buyurulur : «Allah katında ayların sayısı onikidir...» (Tevbe, 36)
BUhârî'nin Sahîh'inde Efou Bükre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.), veda haccmda şöyle buyurmuştur: Zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu şekle yemden dönüp geldi. Yıl, oniki aydır. Haram olan dört ayın üçü birbiri ardısıra gelir, bunlar Zülka'de, Zül-hicce, Muharrem aylandır. Bir de Şa'bân ile Cumâdelâhir arasında bulunan Mudar Receb'idir. Mudar Receb'i, Mudar kabilesinin savaşı yasakladığı ay olması sebebiyle Receb'e bu isim verilmiştir. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, Selef-i sâlihînden bir gruba göre; haram ayların harâmlığı, âhır zamana kadar devam edip gitmektedir.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Atobâs'tan nakleder »ki; «Haram olan aya da.» kavlinden maksad; bu ayda da savaşmayı helâl kılmayın, demektir. Mukâtil İbn Hayyân, Abdülkerîm İbn Mâlik el-Cezerî de böyle delmiştir. İbn Cerîr TabenV bu görüşü tercih etmiştir. Cumhur ise bu âyetin mensûh olduğu görüşündedir. Ve onlara göre haram aylarda savaşı başlatmak caizdir. Çünkü onlar, «Haram aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün.» (Tevbe, 5) âyetine istinâd ederek derler ki; kasdolunan dört aydır. Hiçbir ay, diğerinden haram olarak istisna edilmemiştir. İmâm Ebu Ca'fer Taberî, haram aylarda şirk ehliyle savaşmayı Allah'ın helâl kıldığı konusunda icmâ' bulunduğunu nakleder. Yılın diğer aylan da böyledir. İbn Cerh* devamla der ki: Yine Cumhur şu konuda da icmâ' etmiştir : Müşrik boynuna veya iki bileğine bütünüyle Harem-i Şerifin ağaçlarının kapçığından gerdanlık yapmış olsa da; bu, kendisini ölümden kurtaran bir emân sayılmaz. Daha önce müslü-manlarla bir zimmet sözleşmesi veya emân akdetmemişse geçerli değildir. Bu konu, başka bir eserde detaylı olarak açıklanacaktır.
«Hediyye olan kurbanlara, gerdanlıklı hayvanlara» Allah'ın evine hediyye olan kurbanlığı götürmekten vazgeçmeyiniz. Çünkü bunlarda Allah'ın nişanelerine saygı mevzû-u bahistir. Bu hayvanların boynuna, öteki hayvanlardan ayırdedilmek üzere ve Kâ'be'ye armağan olarak götürülmek İstendiği bilinip, ona kötülükle yaklaşmak isteyenlerin kaçınmasını sağlamak ve ayrıca bu şekilde Allah'ın evine hediyye gön-dereceklere örnek olmak üzere, hayvanların boynuna gerdanlık takmaktan da vazgeçmeyiniz. Çünkü Kâ'be'ye hediyye olarak kurban götürmeye davet eden kimseye, tâbi olanların ecri kadar mükâfat vardır. Ayrıca kendilerinin mükâfatından da hiçbir şey eksiltilmez. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.) haccettiği zaman; zu'1-HuIeyfe'de geceledi. Sabah olunca sayıları dokuzu bulan eşlerini ziyaret etti. Sonra yıkanıp güzel kokular süründü. Ve iki rekat namaz kıldı. Sonra kurbanım göstererek; ona gerdanlık yaptı. Halka hacc ve umre haberini verdi. O'nun kurbanı pek çok deve idi. En güzel şekil ve renkte altmışın üzerinde deve kurban etmişti. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Bu, böyledir. Kim Allah'ın nişanelerine hürmet ederse, bu, kalblerin tak-vâsmdandır.» (Hacc, 32).

Seleften bazıları- demişlerdir ki; Allah'ın nişanelerine saygı göstermek demek; kurbanın güzelini ve besilisini seçmek demektir. Ali İbn Ebu Tâlib der ki; Rasûlullah (s.a.) bize göz ve kulağa dikkat etmemizi emretmiştir. Bu hadîsi Sünen ehli muhaddisler rivayet ederler..
Mukâtil İbn Hayyân der ki; «Gerdanlıklı hayvanlara» âyetinden maksad; onu helâl saymayın, demektir. Çünkü câhiliyet ehli, haram aylann dışında yurtlarından çıktıkları zaman kendilerine yün ve kıldan gerdanlık yaparlardı. Mekke'li müşrikler de Harem-i Şerifin ağacının kabuğundan gerdanlık yaparlar ve böylece kendilerini emniyette hissederlerdi. İbn Ebu Hatim bunu rivayet ettikten sonra der ki; bize Muhammed İbn Ammâr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Bu sûrede iki âyet neshedilmiştir. Birisi gerdanlık âyeti, diğeri de;
«Eğer sana gelirlerse ya aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir.» âyetidir. Münzir İbn Şâzân bize nakletti ki... îbn Avn şöyle demiş : Ben Hasan'a Mâide sûresinden neshedilen 'bölüm var mı? diye sorduğumda; o, hayır, dedi.
Ata der ki; müşrikler, Harem-i Şerifin ağaçlarından gerdanlık yapıyor ve böylece kendilerini emîn kılıyorlardı. Allah Teâlâ, bu sebeple oradaki ağaçlan koparmayı yasaklamıştır. Mutarrif İbn Abdullah da böyle demiştir.
«Ve Rablanndan nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a ge^ lenlere de hürmetsizlik etmeyin.»
Allah'ın evine emîn olarak gelenlerle ve Allah'ın lutfunu, hoşnûd-luğunu taleb ederek gelenlerle savaşmayı helâl saymayın. Onları Allah'ın evinden alıkoyup, engelleyip, tahrik etmeyin. Mücâhid, Atâ, Ebu'l-Âliye, Mutarrif İbn Abdullah, Abdullah İbn Zeyd İbn Umeyr, Rebî' îbn Enes, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân «Rablanndan nimet, nzâ taleb ederek» kavliyle; ticâretin kaydedildiğini söylemişlerdir. Daha önce Bakara şikesinde geçen «Rabbınızın lutf-u keremini aramanızda bir günâh yoktur.» (Bakara, 198) âyetini de aynı şekilde tefsir etmişlerdik.
İbn Abbâs, bu âyetteki «rızâ taleb ederek» kavlinden maksad; hacc ederek Allah'ın hoşnûdluğunu kazanırlar, demek olduğunu söylemiştir.
İkrime, Süddî, İbn Cüreyc bu âyetin Hutam İbn Hind el-Bekrî hakkında nazil olduğunu bildirirler. Hutam, Medine'nin otlağına saldırmıştı. Ertesi yıl Allah'ın evinde umre yapmak istedi. Ashâbdan bir kısmı, onun önüne çıkarak Kâ'be'ye gitmesine engel olmak istediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Ve Rablanndan nimet, nzâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin.» buyurmuştur.
İbn Cerır Taberî, bu konuda icmâ' bulunduğunu nakleder. Emân bulunmadığı sürece ister Beyt'ül-Harâm'da, ister Beyt'ül-Mukaddes'de bulunsun; müşriklerin öldürülmesi, caizdir. Çünkü müşrikler hakkındaki bu hüküm mensûhtur. En iyisini Allah bilir. İnkâr ederek, Allah'a şirk koşarak ve küfür ile Kâ'be'yi kasdedenlere gelince; onlar da Kâ'be'ye girdirilmezler. Çünkü Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır : «Ey imân edenler, doğrusu müşrikler pistirler. Bu sebeple bu yıllarından sonra onlar Mescİd-i Harama yaklaşmasınlar.» (Tevbe, 28). Bu sebeple Ra-sûlullah (s.a,), hicretin 9. senesinde Hz. Ebubekir'i hacc emirî ta'yîn edince, Hz. Ali'yi göndererek, Rasûlullah'a vekâlet yoluyla Tevbe sûresini yüksek sesle halka ilân etmesini

emretmiş ve o yıldan sonra müşriklerin Kâ'be'yi haccedemeyeceklerini ve Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edemeyeceklerim ilân ettirmiştir.
İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan «Ve Rablanndan nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet etmiştir :
«Beyt el-Harâm'a gelenlere» Yani haram eve doğru yönelenlere, demektir. Çünkü o sırada mü'minler ve müşrikler, Beyt el-Harâm'a hacca gidiyorlardı. Allah Teâlâ mü'minierin, herhangi bir kimseyi Allah'ın evini haccetmekten engellemelerini yasaklıyor. İster mü'min, ister kâfir olsun; Allah'ın evini haccetmek isteyenlere herhangi bir şey yapılmasını men'ediyor. Bilâhere «doğrusu müşrikler ancak pistirler. Bu yıllarından sonra mescid-i harâm'a yaklaşmasınlar)) âyeti ile, «müş-riklerin, Allah'ın mescidlerini ta'mîr etmeleri olur şey değildir.» Âyeti ve «Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlar ta'mîr eder» âyetlerini indirerek müşriklerin mescid-i Harâm'a girmesini yasakladı.
Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer Katâde'den «hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklı hayvanlara, ve Rablarmdan nimet, Rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin» âyetinin mensûh olduğunu söylemiştir. Câhiliyet devrinde bir kişi, evinden hac maksadıyla çıktığında, ağaçtan gerdanlık takınırdı ve böylece bir daha kimse ona saldırmazdı. Dönüşünde de sacdan örme bir gerdanlık takınırdı ve bir daha ona kimse engel olmazdı. O sıralarda henüz müşrikler, Beytul-lah'tan alıkonulmuş değillerdi. Müslümanlar haram ayda savaşmamak ve Beytullah'ta harbetmemekle emrolunmuşlardı. Bilâhere «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün» âyet-i celîle'si bunu nesh etmiştir. İbn Cerîr der ki: «Gerdanlıklara» kavlinden maksad; harem'de gerdanlık takan kişiyi emîn sayınız, demektir. (.........)
«İhramdan çıkınca avlanın» vani ihramda işinizi bitirip helâl hale geldiğiniz zaman; avlanma v.s. gibi inrâmlı iken size naram olan şeyleri mübâh kıldık. Bu; yasaktan sonra gelen bir emirdir. Tecrübenin kararlaştırdığı doğru şudur; hüküm; yasaktan önce nasu ise, ona döndürülür. Eğer hüküm vâcib idiyse, dönüş de vâcib olur. Eğer müstahab idiyse, dönüş de müstahab olur. Eğer mübâh idiyse, dönüş de mübâh olur. Bu emrin, vücûb ifâde ettiğini söyleyenlere birçok âyet-i kerîme'yle karşılık verilir. Mübâh olduğunu belirttiğini söyleyenlere de, başka âyet ile karşılık verilir. Delillerin dayandığı esâs, bütünüyle bizim zikrettiğimizdir ki, bazı usûl bilginleri de bunu tercih etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.
«Sizi mescid-i harâm'dan alıkoydukları için bir kavme olan kininiz, sizi haddi aşmaya sürüklemesin.» Bazı kırâet bilginleri bu âyeti şu şekilde okumuşlardır : Âyetin mânâsı açıktır. Yani sizi mescid-i harâm'a gitmekten alıkoymuş olan bir kavme kin beslemeniz, —-İd bu Hudeybiye savaşının olduğu yıl meydana gelmişti— Allah'ın hükmünü aşmanıza vesile olmasın. Haddi tecâvüz ederek zulüm ve düşmanlıkla kısas uygulamanıza neden olmasın. Aksine Allah'ın herkes için emir buyurduğu, adalet esâsına göre hükmedin. Bu âyet-i kerîme ileride gelecek olan şu âyet gibidir : «Bir kavmin yaptıkları, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet edin; bu, takvaya daha yakındır.» Yani bazı milletlere olan kininiz, sizi adaleti terk etmeye sürüklemesin. Adalet, herkes hakkında ve her halükârda vâcibdir. Seleta sâlihîn'den bazıları demişlerdir ki: Senin hakkında Allah'a isyan etmiş olan kişiye karşı, senin onun hakkında Allah'ın emrine itaat etmen kadar iyi bir davranış yoktur. Göklerle yeryüzü, adalet üzerine kâimdir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hudeybiye günü müşrikler mü'nıinlerin Allah'ın evine gitmelerine engel oldukları zaman, bu davranışları Rasûlullah (s.a.) ve ashabına çok ağır geldi. Bu sırada doğu halkından olan müşriklerden bir topluluk, umre maksadıyla onlarla karşılaştıklarında, peygamberin ashabı dediler ki: Onlar, bizim arkadaşlarımızı Allah'ın evini ziyaret etmekten alıkoydukları gibi, biz de onları bundan alıkoyalım. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti indirdi.
«kin» demektir. İbn Abbâs ve diğerleri böyle demiş-, lerdir. (.........)
«İyilik ve takva üzerine yardımlasın. Günâh işlemek ve aşırı gitmek üzerinde yardımlaşmaym.» Allah Teâlâ mü'min kullarına, iyi ve güzel fiilleri işlemek, kötülüklerden sakınmak ve takva üzere birleşmek konusunda yardımlaşmayı emrediyor. Bâtıl, günâh ve yasak üzerinde yar-dımlaşıp destekleşmeyi yasaklıyor. İbn Cerîr der ki: «Günâh»; Allah'ın yapılmasını emrettiği şeyleri yapmamaktır. «Düşmanlık» ise, Allah'ın dininiz konusunda size gösterdiği hududu aşmaktır. Siz ve sizden başkaları hakkında koymuş olduğu farzları tecâvüz etmektir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüşeym... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster zâlim olsun, ister mazlum olsun kardeşine yardım et. Denildi ki: Ey Allah'ın Rasûlü mazlum ise, ona yardım ettiğim bellidir, zâlim ise nasıl yardım edeceğim? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen onu tutup alıkoyarsın. İşte bu durumda ona yardım böyledir. Hüseyin'den bu hadîsi nakil konusunda Buhârî münferid kalmıştır. Halbuki Buhârî ve Müslim, Sabit kanalıyla Enes İbn Mâlik'-1 ten naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster zâlim olsun ister mazlum olsun, kardeşine yardım et. Denildi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, mazlum ise yardım ederim. Bu; böyle. Ya zâlim ise ona nasıl yardım edeyim? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun zulmüne engel olursun, işte senin ona yardımın böyledir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd... peygamberin ashabından bir zâttan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :
İnsanlann arasına katışıp onların eziyyetlerine sabreden mü'min, insanların arasına katışmayıp, onların eziyyetlerine sabretmeyen mü'-min'den ecir bakımından daha büyüktür. Aynı hadîsi Ahmed İbn Han-bel; Abdullah İbn Ömer kanalıyla... Yahya İbn Vessâb'dan rivayet eder ki; o Peygamberin ashabından yaşlı bir kişiden şöyle dediğini duymuş : İnsanların arasına katışıp, onların eziyyetlerine sabreden mü'min; insanların arasına katışmayıp, onların eziyyetlerine sabretmeyen mü'-minden daha hayırlıdır. Bu hadîsi Tirmizî, Şu'be kanalıyla ve İbn Mâce İshâk İbn Yûsuf kanalıyla ve her ikisi birlikte A'meş'ten rivayet ederler. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize İbrâhîm İbn Abdullah... Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s-.a.) şöyle buyurmuştur : Bir hayra delâlet eden, onu işleyen gibidir. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; biz bu hadîsin sadece bu isnâdla rivayet edildiğini biliyoruz. Ben derim ki; bu hadîsin sahîh bir de mesnedi vardır. Şöyle ki: «Kim bir doğru yola davet ederse; o kimseye tâbi olanların mükâfatı kadar —kıyamet gününe kadar— mükâfat verilir. Ayrıca onların mükâfatlarından hiçbir şey eksiltilmez. Kim de bir sapıklığa davet ederse, kıyamet gününe kadar ona tâbi olanların günâhları kadar o kimseye de günâh yazılır ve onların günâhlarından hiçbir şey eksiltilmez. Ebu Hatim et-Taberânî der ki; bize Amr İbn İshâk... Abbâs İbn Yûnus'tan nakletti ki; Ebu'l-Hasan ona Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini söylemiş : Kim; bir kişinin

zâlim olduğunu bilerek ona yardım etmek üzere zâlim ile birlikte yürürse; İslâm'dan dışarı çıkmış olur.[1]

3 — Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına bo-ğazlananlar, boğularak, vurularak, yuvarlanarak veya sü-sülerek ölen, yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar, canları çıkmadan evvel kestiğiniz müstesna, dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılınmıştır. Bunlar fâsıklıktır. Bugün, küfredenler sizi dininizden etmekten ümitlerini kesmişlerdir. Öyleyse onlardan korkmayın da Ben'den korkun. Bugün, dininizi kemâle erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim. Her kim ki açlıktan darda kalırsa günâha kaymaksızın (bunlardan yemeğe mecbur olursa) muhakkak ki, Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Îmân Edenlere Haram Kılman Şeyler

Allah Teâlâ kullarına, aşağıdaki şeylerin ve benzerlerinin yenmesini yasaklayan bir haber bildirmektedir. «Ölü», hayvanın avlanmadan ve boğazlanmadan anında ölmesidir. Ölü etinin yasaklanması; onu, kanının boğması yönüyle zararlı olmasındandır. Çünkü akmamış olan kan, dine ve bedene zarar verir. Bu sebeple Allah Azze ve Celle onu haram kılmıştır. Bunun istisnası sadece balıktır. Balık, ister kesilsin, ister kesilmeden ölsün yenmesi helâldir. Nitekim İmâm Mâlik, Muvatta, isimli eserinde, İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbeî Müsned'lerinde, Ebu Dâ-vûd, Tirmizî, Neseî, İbn Mâce Sahîh'lerinde, İbn Hüzeyme ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde, Ebu Hüreyre'den naklederler ki, Rasûlullah (s.a.) a deniz suyu sorulduğunda şöyle buyurmuştur : Onun suyu temizdir, ölüsü helâldir. Çekirge de böyledir. Nitekim ilerde bu konuyla İlgili hadîs gelecektir. «Kan»dan maksad; akıtılmış olandır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de «akıtılmış kan» buyurmaktadır. İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr-de böyle dediler. İbn Ebu Hatim der ki; bize Kesîr İbn Şihâb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ebu Abbâs (Abdullah İbn Ab-bâs) a dalak sorulduğunda; o, yeyin, demiş. Soranlar; kandır, dediklerinde; İbn Abbâs, size ancak akıtılan kan haram kılınmıştır, diye karşılık vermiş. Hammâd İbn Seleme de, Yahya îbn Saîd kanalıyla Hz. Âişe'nin; yasaklanan sadece akıcı kandır, buyurduğunu rivayet etmiştir.
Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî der ki; bize Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullafh (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizin için iki ölü Ve iki kan helâl kılınmıştır. Ölüler, balık ve çekirgedir. Kanlar ise, ciğer ve dalaktır. Ahmed İbn Hanbel, İbn Mâce, Dârekutnî, Beyhakî de Abdurrahman îbn Zeyd İbn Eşlem'den bu hadîsi rivayet ederler ki bu rivayet zayıftır. Hattâ Hafız Bey-hakî der ki; bu hadîs, İsmâîl İbn Ebu îdris kanalıyla... merfû' olarak Abdullah İbn Ömer'de'n rivayet edilmiştir. Ben derim ki; her üçü de zayıf kişilerdir. Ancak bazıları diğerlerinden daha doğrudur. Süleyman İbn Bilâl, Zeyd İbn Eşlem kanalıyla Abdullah îbn Ömer'den bazı rivayetlerde bulunmuşsa da bir kısım bilginler onu mevkuf saymışlardır. Hafız Ebu Zür'a er-Râzî bunun daha sahîh olduğunu söyler.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ali İbn Hasan... Ebu Ümame'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kavmimi Allah'a ve Rasûlüne davet etmek ve İslâm'ın hükümlerini onlara anlatmak üzere Rasûlullah (s.a.) beni göndermişti. Ben kavmime gittim. Bu sırada bize bir tas dolusu kan getirildi ve kavmim onu yemek üzere toplandı. Bana da; ey Sudey (Ebu Ümâme'nin adı) gel de ye, dediler. Ben ise; vay sizin halinize. Ben, size bunu yasaklayan tarafından gönderildim, dedim. Allah bu konuda hüküm inzal etmiştir, dedim. Onlar, nedir bu hüküm? deyince, ben de bu âyeti okudum.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, İbn Etou Şevârib'in hadîsinden kendi isnâdıyla benzer bir rivayeti nakleder ve arkasından şunu ekler : Der ki, ben onları İslâm'a davet ediyordum, onlar ise benden kaçıyorlardı. Onlara; yazıklar olsun size, bana bir yudum su verin, çok susadım, dedim. Der ki, üzerimde de abanı var idi. Onlar; hayır seni ölünceye kadar susuz bırakacağız, dediler. Ebu Ümâme der ki; üzüldüm ve abamı başıma çektim, şiddetli sıcakta susuz yattım. Der ki; rü'yâmda biri geldi. Bana halkın ondan daha güzelini hiç görmediği bir kadehde, halkın ondan daha tatlısını hiç görmediği bir şarâb getirdi, sundu, ben de onu içtim. İçer içmez uyanıverdim. O içişten sonra Allah'a and olsun ki, bir daha ne susadım, ne de çıplandım. Hâkim Müstedrek'inde bu olayı Ali İbn Humşâz kanalıyla Ebu Ümame'den nakleder ve aynı rivayeti zikrettikten sonra; o içişten sonra bir daha ne susadım, sözünün arkasından şunu ekler : Duydum ki, onlar şöyle diyorlardı: Size kavminizin yukarı tarafından bir -adam gelmiş, öyleyse' ona hurma yedirip süt içirmeyin. Sonra bana içecek olarak süt getirildi. Ben; sizin içeceğinize ihtiyâcım yok, Allah beni doyurdu ve içirdi, dedim. Ve onlara karnımı gösterdm. Sonuna kadar hepsi müslüman oldular. (.........)
«Domuz eti» hem evcili, hem yabanîsi et lafzı; yağ da dâhil olmak üzere bütün bölümlerini içine alır. Burada Zâhirî'lerin şaklabanlığına ve «ancak Ölü veya akıtılmış kan veya domuz eti olursa müstesnadır. Çünkü bu pistir» kavimdeki; «çünkü bu pistir» ifâdesini delil getirerek katı ve aşın davranışlarına hiç de ihtiyâç yoktur. Onlar; «çünkü bu pistir» kavlindeki zamiri kendi anlayışlarına göre domuza göndermektedirler. Ancak böylece domuzun bütün bölümlerinin pis olduğunu söylemektedirler. Bu değerlendirme lügat bakımından uzak bir anlayıştır.
Çünkü zamîr, müzafün ileyhe değil, muzâfa gönderilir. Açık olan ifâde şudur ki; et deyince, gerek alışılmış Örfe göre, gerekse arap dilinden anlaşılan mânâya göre; etli olan bütün bölümleri içine alır. Müslim'in Sahîh'inde Büreyde kanalıyla Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğu bildirilir : Kim nerdeşir (Tavla) oynarsa, elini domuz etine ve kanına bulamış gibi olur. Buradaki nefret ettirme ifâdesi, sadece dokunma için kullanılmıştır. Yenme ve besin olarak alma halindeki tehdit ve korkutma nasıl olacaktır? Ayrıca bu ifâde et kelimesinin yağ ve benzerî bütün bölümleri şumûlü içerisine aldığına da delâlet etmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde belirtildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Muhakkak ki Allah rakı, ölü, domuz ve putun satışını yasaklamıştır. Denildi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ölü yağlarının durumu nedir? Onunla gemiler sıvanıyor, deriler yağlanıyor ve halk aydınlanmaya çalışıyor. Rasûlullah (s.a.) hayır, o haramdır, buyurdu.
Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Süfyân'dan nakledildiğine göre; o, Bizans İmparatoru He-raklius'a Hz. Peygamber için; o, bizi ölü ve kandan nehyetti, demişti.

«Allah'tan başkası adına boğazlananlar.» Yani kesilip de üzerine Allah'tan başkasının adı anılmış olanlar da haramdır. Çünkü Allah Teâlâ; tüm yaratıklarının kendi adına kesilmesini gerekli kılmıştır. Ne zaman bu prensibten dönülür ve kesilen hayvanların üzerine put, tâğût, heykel ve benzeri şeylerin adı anılır ve Allah'tan başka diğer yaratıklar zikredilirse; ulemânın icmâına göre; bunu yemek haramdır. Bilginler arasında ihtilâf, kasıtlı veya kasıtsız olarak kurban edilirken üzerine herhangi bir varlığın adı anılmamış olan hayvanların durumu konusundadır. Nitekim bu husus En'âm sûresinde gelecektir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bana Ali İbn Hasan... Ebu Tufeyl'den nakletti ki; o şöyle demiş : Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman; ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen kurbanlar haram kılınmıştır. Bu dört nesne hiçbir zaman helâl kılınmamıştır. Allah'ın gökleri ve yeryüzünü yarattığı günden beri bu dördü haramdır. Ancak İsrâiloğullannın' işledikleri günâh yüzünden Allah Teâlâ kendilerine helâl kılman nesnelerin bir kısmını haram kıldı. Meryem oğlu îsâ, Âdem'in getirmiş olduğu emri getirdi ve bu dördünün dışında kalan şeyleri helâl kıldı. Bunun üzerine onlar Hz. îsâ'yı yalanlayıp isyan ettiler. Bu hadîs garîbtir.
Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Rebî' İbn Abdullah'tan nakletti ki; o şöyle demiş : Dedem Cârûd İbn Ebu Sebüre'den duydum ki; o Riyâh oğulları kabilesinden adına Vasıl denilen bir adam vardı. Bu kişi şâirdi. Ferazdak'ın babası Ğâlib ile Kûfe'nin ortalarındaki su üzerinde tartışmışlardı. Su gelecek olursa, birisi yüz deve öteki de yüz deve kesecekti. Su geldi ve ikisi de kılıçlarına sarıldılar, develerin ayaklarım
Kesiyorlardı. Halk, merkepler ve katırlar üzerinde et almak için çıkmışlardı.
Rebî' İbn Abdullah der ki: Hz. Ali o sırada Kûfe'de bulunuyordu. Olay üzerine Rasûlullah (s.a.) in ak katırına binerek halka şöyle seslendi : Ey insanlar, bu develerin etinden yemeyin, çünkü bunlar Allah'tan başkası adına kesilmiştir. Bu hadîs de garîbdir. Ancak sıhhatına delil olarak Ebu Davud'un rivayet ettiği şu hadîs zikredilir : Bize Hâ-rûn İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiştir. Rasûlullah (s.a.) bedevilerin deve kesişmediğinden (bizi) nehyetmişti. Sonra Ebu Dâvûd der ki: Muhammed İbn Ca'fer bunu İbn Abbas'ta durdurur. Ancak bu rivayette Ebu Dâvûd tek kalmıştır. Yine Ebu Dâvûd der ki: Hârûn İbn Zeyd... Zübe>r'den nakleder ki; o, ben İkrime'nin şöyle dediğini duydum, demiş: Rasûlullah (s.a.) yarışanların etinin yenmesini yasaklamıştır. Sonra Ebu Dâvûd der ki: Cerîr'den rivayet edenlerin çoğunluğu bu rivayette İbn Abbâs'ı zikretmezler. Dolayısıyla o bu konuda yalnız kalmıştır.
«Boğularak» kasıdlı olarak veya tesadüfen ipin boynuna geçmesi sonucu boğulup ölen hayvanı yemek de haramdır.
«Vurularak» belirli veya belirsiz ağır bir şeyle vurularak öldürülen hayvanları yemek de haramdır. îbn Abbâs ve başkaları böyle demişlerdir- kelimesi, ağaçla dövülüp ölünceye kadar vurulan, anlamına gelir. Katâde der ki; Câhiliyet mensûblan hayvanı sopayla döverler ve ölünce de etini yerlerdi.
Sahih bir hadîste Adiyy İbn Hatim der ki: Ben, Hz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü ben silâhımla avımı atıyor ve vuruyorum. Rasûlullah buyurdu ki: Silâhınla atıp vurduğun ve deldiğin şeyi ye. Eğer ucuyla isabet ederse; bu vurulan bir şeydir onu yeme. Böylece Rasûlullah mızrak veya benzeri keskin şeylerle avlanarak isabet

ettirmek ile, bunların ucuyla vurulanı (mevkûze) birbirinden ayırd etmiştir.. Birinciyi helâl kılmış, ikincisini helâl kılmamıştır. Bu hükümlerde fuka-hâ İcma' etmişlerdir. - Yaralayıcı aracın ucu çarpıp, ağırlığıyla avı öldürüp yaralamaması halinde farklı iki görüş vardır. Bu iki görüş de Şafiî merhumun kavlidir. Birincisine" göre; okta olduğu gibi helâl değildir. Bu iki görüşü birleştiren kanâate göre; yarasız ölü olduğu için o vurulmuş sayılır, ikincisine göre; helâldir. Çünkü o köpeğin avladığı hayvan gibidir ve mubahtır. Bu da bizim zikrettiğimizin mübâh olduğunu gösterir. Çünkü zikrettiğimiz husus ta bu genel hükmün içindedir. Ben bu konu için bir bölüm ayırdım. Onu buraya kaydediyorum (...)

Av köpeğinin; avın üzerine gönderilip de ağırlığıyla öldürmesi veya çarparak avı yaralamayıp öldürmesi halinde onun yenip yenmeyeceği konusunda bilginler farklı iki görüş serdetmişlerdir:

Birinci görüş : «Sizin için tuttuklarını yeyin» kavli umûmî olduğu için ve Adiyy İbn Hâtim'in hadîsi de umumiyet ifâde ettiği için bu tür avı yemek helâldir. Bu görüş; Şafiî merhumdan arkadaşları tarafından nakledilmiş olup Nevevî, Râfiî gibi daha sonraki bilginler de bunu doğru saymışlardır. Ben derim ki: Şafiî'nin, ne el-Ümm ne de el-Muhtasar isimli eserlerinden bu kanâata sahib olduğu anlaşılıyor. Çünkü o, her iki eserde de âyetin iki anlama gelebileceğini söyleyerek ardından herbirine dâir vecihleri zikrediyor. Arkadaşları bu görüşü ona atfederek Şafiî'nin bu konuda iki görüşü bulunduğunu zikretmişlerdir. Ancak o, konuyu anlatırken çok kısa geçmiş ve her birini ayrı ayrı tasrîh ederek kesinlikle şöyledir diye belirtmiştir. Helâl olduğunu söyleyen görüşü, İbn el-Sabbâğ Ebu Hanîfe'den, Hasan İbn Ziyâd kanalıyla rivayet etmişse de ondan başkası bunu zikretmemiştir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî ise, bu görüşü tefsirinde Selmân el-Fârisî'den, Ebu Hüreyre'den, Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan, Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki, bu nakil gerçekten garîbtir. İbn Cerîr merhumun —Allah ondan razı olsun— şahsî tasarrufundan başka bu açıklamaları o zevattan nakleden başka kimse çıkmamıştır.

İkinci görüş : bu tür avlanılan hayvanlar helâl değildir. Şafiî'den nakledilen iki görüşten birisi budur. Müzeni de bu görüşü tercih etmiştir. İbn el-Sabbâğ'ın ifâdesinden de onun bu görüşü tercih ettiği anlaşılmaktadır. Allah en iyisini bilendir. Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed bu görüşü Ebu Hanîfe'den rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Han-bel'den şöhret bulmuş olan görüş de budur. Allah ondan razı olsun. Bu görüş, doğruya daha çok benzemektedir. Ama en iyisini Allah bilir. Çünkü bu görüş hem fıkıh usûlü kaidelerine göre daha uygun sevkedilmiş, hem de şer'î esâslara daha muvafıktır. îbn el-Sabbâğ bu görüşün Râfi' İbn Hadîc'den naklettiği bir hadîsle te'yîd etmeye çalışmaktadır. Râfi' İbn Hadîc der ki: Ben Hz. Peygambere, ey Allah'ın Rasûlü biz yarın düşmanla karşılaşabiliriz, yanımızda bir bıçak yok, kamışla kesebilir miyiz diye sordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın adı anılan şeyi yeyiniz. Hadîs bütünüyle Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de yer almaktadır Bu hadîs herne kadar özel bir sebep dolayısıyla vârid olmuşsa da, usûl ve furû' bilginlerinin cumhuru hadîsin lafzının umûmî olduğunu kabul etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygambere; bal şerbeti sorulduğunda şöyle buyurmuştur : Sarhoşluk veren her içecek haramdır. Hiç bir fakîh kalkıp da bu ifâde bal şerbetine mahsûstur diyebilir mi? Burada da aynı şekilde Hz. Peygambere kesici âletten suâl edilmiş o- da hem sorulana, hem de

diğerlerine şâmil olanı umûmî bir ifâde kullanmıştır. Aleyhisselâtü Vesselam efendimiz sözlerin en derli toplusuna sahip idi. Bu husus, kesinlik kazandığına göre; köpeğin çarptığı veya ağırlığı ile ezdiği şey; kanı akıtılan hayvanlardan sayılmaz. Ve hadîsten anlaşıldığına göre de bu helâl değildir.
Denilecek olursa ki: Bu hadîs o türden bir şeyi açıklamıyor. Çünkü onlar, Hz. Peygambere hayvan kesilen âleti sormuşlar, ve kesilen hayvandan suâl etmemişlerdir. Bu sebeple kesici âletden diş ve tırnak istisna edilmiştir Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Diş ve tırnak böyle değildir. Ben size bu konudan söz edeceğim. Diş, kemiktir. Tırnak ise Habeşli'lerin bıçağıdır. Müstesna, kendisinden istisna yapılan şeyin cinsine delâlet eder. Aksi takdirde muttasıl istisna olmaz. Bu da gösteriyor ki; sorulan konu kesici âlettir. Binâenaleyh sizin söylediğiniz hususu gösteren bir açıklama yoktur.
Buna cevâb olarak denilir ki: Bu ifâdede sizi de müşkil duruma sokan bir husus vardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.), kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın adı anılmış olan her şeyden yeyin, buyuruyor da onu kesin, buyurmuyor. Binâenaleyh bu ifâdeden aynı anlamda iki hüküm de çıkarılabilir. Yani kesici âletin ve kesilen şeyin hükmü. Diş ve tırnaktan başka bir âletle kesilen hayvanın kanının mutlaka akıtılması gerektiği anlaşılır. Benimsenecek yollardan tririsi budur. îkinci yol ise, Müzenî'nin benimsediği yoldur ki buna göre; ok hakkında sarahaten bilgi vârid olmuştur. Okun değerek öldürdüğü yenmez. Ama delerek öldürdüğü yenir. Köpek de mutlak olarak ifâde edilmiştir. Binâenaleyh onun takyîd bakımından demeye hami edilmesi gerekir. Çünkü mu-ceb bakımından her ikisi de ortaktır ki, bu da avdır. Sebep farklı da olsa tourada köpeğin de oka hami edilmesi îcâb eder. Tıpkı zıhâr olayında köle azâd etmenin, öldürmede yemîn konusundaki takyide hami edilmesi îcâb ettiği gibi. Hattâ buradaki hami yönü daha da uygundur. Bu kaidenin aslını bilenler için bu hususun kabul edilmesi ve meselenin böylece yönlendirilmesi gerekir. Bu konuda ashâb arasında da ihtilâf yoktur. Onlar buna şöyle cevâb verebilirler: Burada köpek, ağırlığıyla avını öldürmektedir. Binâenaleyh okun değmesiyle öldürdüğüne kıyâs ederek bunun da helâl olmaması gerekir. Birleştirici söz şudur; her ikisi de av aracıdır. Ve her ikisinde de ağırlık sebebiyle ölüm gerçekleşmiştir. Bu husus âyetin umûmî oluşuna ters düşmez. Çünkü kıyâs, umûmdan öncedir. Nitekim dört mezheb imamının ve cumhurun görüşü budur. Bu tutum da güzel bir tutumdur. Bir başka tutuma göre, Allah Teâlâ'nın «sizin için tuttuklarını yeyin» kavli yaralayarak veya başka yollarla öldürülenler için umûmîdir. Ancak burada tartışılan şekilde Öldürülen hayvanın durumu şu iki şıkka girecektir. Ya hayvan susulmuş olacaktır veya susulmuş hayvan hükmüne tâbi olacaktır. Yahut ta boğulmuş veya boğulmuş hükmünde olacaktır. Hangisi olursa olsun, âyetin bu şekillerden önce ele alınması îcâb eder. Bunun birkaç nedeni vardır :
Birincisi; Şârî bu âyetin hükmünü av haline göre değerlendirmiştir. Nitekim Adiyy İbn Hatim der ki: Eğer onu dokunarak yaralarsa; bu, vurularak öldürülmüş hükmündedir. Dolayısıyla onu yeme. Biz 'bu âyetteki şu veya o hükmün arasım ayıran hiç bir bilgin tanımadık. Vurulmak, av halinde mu'teberdir. Süsülme ise, mu'teber değildir diyen ve bu âyetteki hükmün arasım ayıran bir bilgin tanımıyoraz. Tartışılan konunun helâl olduğunu söylemek, icmâ'ı delmek (çiğnemek) olur ki,

bunu söyleyen kimse çıkmamıştır ve böyle bir söz bilginlerden çoğuna göre mahzurludur.
İkinci olarak; «sizin için tuttuklarım yeyin» âyeti icmâ* ile umûma delâlet etmemektedir. Sadece yenilen hayvana tahsis edilmiştir. Ancak yenilmeyen hayvanların ifâdenin umûmundan dışta kalmış olduğunda ittifak vardır. Bilindiği gibi korunmuş olan umumiyetten öncedir. Bir başka tutuma göre; bu av, bu durumuyla ölünün hükmüne eşittir. Çünkü onda kan tıkanıp kalmıştır. Ve buna bağlı olarak nem de kalmıştır. Dolayısıyla ölüye kıyâs edilerek helâl olmadığı söylenir.
Bir başka tutuma göre; «size ölü haram kılındı» kavli ile başlayan âyet muhkemdir. Nesih ve tahsis edilmemiştir. Helâl olduğunu belirten «sana kendilerine neyin helâl olduğunu soruyorlar. De ki size temiz şeyler helâl kılmıştır» âyetinin de aynı şekilde muhkem olması îcâb eder. Ve aralarında çelişki bulunmamalıdır. Sünnet, bunun açıklanması için gelmiş olmalıdır. Bunun delili, ok olayıdır. Çünkü bu âyete dâhil olan hususların hükmü orada açıklanmıştır. Buna göre; sapsız okun deldiği şey helâl olur. Çünkü o, temiz şeylerdendir. Bu âyetin hükmüne dâhil olan şeylerden birisi de, haram kılma âyetidir. Şöyle ki, bir okun değmesiyle yaralanan şey venmez. Çünkü o, vurulmuş olur. Böylece tahrîm âyetinin şümulüne girer. Binâenaleyh bunun hükmü ile onun hükmünün eşit olması gerekir. Şöyle ki; köpeğin yaralamış olduğu şey, helâl kılan âyetin hükmüne dâhil olur. Ama yaralamayıp da çarparak ağırlığıyla öldürdüğü şey ise, süsülerek ölen hayvan durumuna gelir ki, bu onun hükmündedir ve helâl olmaz.
Öyleyse niçin köpeğin hükmü açıklanmadı, sizin; köpeğin yaraladığı şey helâldir, yaralamadığı şey haramdır sözünüz niçin zikredilmedi? denilecek olursa; cevâb olarak denir ki: Bu, nâdir bir olaydır, çünkü köpeğin tırnağı veya pençesi ile ya da ikisi ile birlikte öldürülmesi âdetidir. Köpekle avın çarpışması ise, nâdir bir olaydır. Ağırlığıyla avı öl' dürmesi de aynı şekildedir. Âyet-i kerîme nâdir bir olay olduğu için bundan sakındırma gereği duymamıştır. Yahut da ölenin, boğulanın, vurulanın, yuvarlananın ve süsülenin haram kılınması ile ilgili hükmü bilene göre bu hususun çok açık olmasından dolayı açıklamamıştır. Ok ve sapsız oka gelince, bu bazen havadan dolayı "bazen de atıcının kötü atışından dolayı isabet etmez. Ve isabetten çok yanılma şansı fazladır. Bunun için her ikisinin hükmü daha mufassal olarak açıklanmıştır. Allah en iyisini bilendir. Köpek avdan yeme alışkanlığına sahip olduğu için onun hükmü açıklanmıştır. Ve bu sebeple avını yerse hükmünün ne olacağı zikredilerek; eğer ondan yemişse sen yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım, buyurmuştur. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de yer alan sahîh bir hadîsdir. -Birçoklarına göre helâl kılan âyetin umumiyetinden ayrı olarak bu hüküm tahsis edilmiştir. Bu sebeple onlar, köpeğin yemiş olduğu şeyi helâl saymazlar. Bu görüş Ebu Hüreyre ve İbn Abbâs'tan nakledilmiştir. Hasan, Şa'bî ve Nehaî de bu görüştedir. Ebu Hanîfe ve iki arkadaşıyla Ahmed İbn Hanbel ve meş-hur olan görüşünde Şafiî bu fikri benimsemiştir. İbn Cerîr, tefsirinde Ali, Sa'd, Selmân, Ebu Hüreyre, İbn Ömer, İbn Abbâs'dan nakleder ki; onlar, köpek yemiş de olsa onun tuttuğu av yenir, demişlerdir. Hattâ Sa'd, Selmân, Ebu Hüreyre, İbn Ömer ve başkaları bir parçacık dahi kalmış olsa o kısım yenir, demişlerdir. İmâm Mâlik bu görüşü benimsediği gibi Şafiî eski görüşünde bunu kabul etmiş, yeni görüşünde

ise iki farklı kanâata temayül etmiştir. Ebu Nasr İbn es-Sabbâğ ve diğerleri Şafiî'den bu kanâati naklederler.
Ebu Dâvûd kuvvetli ve sağlam bir isnâdla Ebu Sa'lebe'den Rasû-lullah (s.a.) in köpeğin avladığı av hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Köpeğini gönderdiğin ve üzerine Aliah'm adım andığın zaman köpeğin ondan yese de sen ye. Aynı şekilde Neseî Amr İbn Şuayb kanalıyla babasından o da dedesinden nakleder ki, Ebu Sa'lebe isimli bir bedevî Rasûlullah'a suâl sormuş ve Rasûlullah da yukardaki şekilde cevâb vermiştir.
Muhammed İbn Cerîr Taberî tefsirinde der ki: Bize İmrân... Selmân el-Farisî kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; o, şöyle buyurmuştur : Kişi köpeğini avın üzerine salarsa ve köpek avı yakalar ve ondan yerse; kişi arta kalanı yesin. Sonra îbn Cerîr, bu hadîsi Katâde ve diğerlerinin Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Selmân'dan mevkuf olarak naklettiğini söyler. Cumhur ise Adiyy'in hadîsini bundan önce sayar. Ebu Sa'lebe ve diğerlerinin hadîsinin zayıf olduğunu belirtir. Bazı bilginler; bu ifâdeyi şöyle yorumlamışlardır : Eğer sahibi köpeği bekler ve köpeğin sahibinden ayrıldığı süre uzarsa, köpek te gelmez ve avun yerse: açlıktan veya' benzeri nedenlerden dolayı yemiş olacağı için; bunda bir beis yoktur. Çünkü bu durumda hayvanın kendi nefsi için tutmuş olmasından korkulmaz. İlk hamlede yemiş olması hali ise bunun tersinedir. Çünkü ilk anda yerse bunu kendisi için yediği anlaşılır. Allah en iyisini bilendir.
Yırtıcı kuşların hükmü ise, Şafiî'nin ifâdesine göre; köpekler gibidir. Ve yedikleri şeyler Cumhûr'a göre haramdır. Öbürlerine göre ise, haram değildir. Bizim mezhebimiz mensûblarmdan (Şafiî) Müzenî, kuşların ve yırtıcı hayvanların yemiş olduğu avı yemenin haram olmaya^ cağı görüşünü tercîh etmişlerdir ki, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebi de böyledir. Onlar derler ki: Yırtıcı kuşları —köpek gibi— döverek veya benzeri yollarla eğitmek ve öğretmek mümkün değildir. Ruhlar ancak avdan yedirilerek eğitilir. Bu sebeble onun yemiş olduğu şey affedilir. Ayraca nass'ın köpek hakkında vârid olduğu, kuşlar hakkında vârid olmadığı da söylenir. Şeyh Ebu Ali, el-İfsâh isimli eserinde der ki: Köpeğin yemiş olduğu avın haram olduğunu söyleyecek olursak, kuşun yemiş olduğu . avın haram olduğu konusunda iki vecih vardır. Kâdî Ebu Tayyib Şafiî merhumun her ikisini de aynı kabul eden ifadesine dayanarak böyle bir ayırım ve tertibi reddetmiştir. En iyisini Allah Sübhanehû ve Teâlâ bilir.
«Yuvarlanarak» Yüksek bir yedren veya satrp bir noktadan düşüp de ölen hayvanlar helâl değildir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki: Yuvarlanandan maksad, dağdan düşendir. Katâde ise bu; kuyuya düşen demektir, der. Süddî de kuyuya düşen veya dağdan yuvarlanandır, der.
«Veya süsülerek ölen.» Başka bir hayvanın itmesi sonucu ölen hayvanlar haramdır. İsterse süsen hayvan boynuzuyla yaralasın ve hayvanın boğazlandığı noktadan kan çıksın, yine yenmez. (...)
«Yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar» Aslanın, kaplanın, parsın, kurdun veya köpeğin saldırarak bir kısmını parçalayıp yediği ve bunun neticesinde ölen hayvan da haramdır. İsterse boğazlanma noktasından kan akmış olsun. İcmâ-ı ümmete göre bu hayvan yenmez. Câhiliy-yet devrinde araplar, yırtıcı hayvandan arta kalan koyun, kuzu, sığır ve danayı yiyorlardı. Ancak Allah Teâlâ bunu mü'minlere

yasakladı. «Canları çıkmadan evvel kestiğiniz müstesna.» Buradaki istisna, ölüm sebebi gerçekleşmiş olup da imkân bulunarak kesilen hayvanlara iade edilebilir. Hayvanda henüz yerleşik bir hayat emaresi mevcûddur. Bu takdirde istisna, «Boğularak, vurularak, yuvarlanarak veya süsülerek ölen hayvanlar canlan çıkmadan evvel kestiğiniz, de müstesna.» şeklinde olur. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbas'tan nakleder ki; «kestiğiniz müstesna» kavliyle kastolunan; yukarda zikri geçen hayvanlardan canlı iken kestikleriniz müstesnadır, bunları yiyin mânâsı çıktığını söyler. Saîd îbn Cübeyr Hasan el-Basrî ve Süddî'den de böyle rivayet edilmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Ali'den nakletti ki; «Canlan çıkmadan evvel kestiğiniz müstesna.» âyeti hakkında o şöyle demiş: Eğer hayvan kuyruğunu oynatır veya ayağım depreştirir veya gözünü kımıldatırsa onu yeyin. îbn Cerîr der ki; bize Kasım... Ali'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Eğer vurularak, yuvarlanarak veya süsülerek ölmek üzere olan hayvana yetişirseniz; o ön veya arka ayaklarını kımıldatıyorsa onu yiyin. Dâvûd, Hasan,, Katâde, Humeyd, Dahhâk ve başkalarından da böylece rivayet edilmiştir. Onlara göre kesilen hayvan kestikten sonra canlılığa delâlet eden bir nevî kımıldamada bulunursa helâldir. Bu görüş fuka-hânın cumhurunun görüşüdür. Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel de aynı şekilde demişlerdir.
İbn Vehb der ki: İmâm Mâlik'e; yırtıcı hayvanların, bağırsakları çıkıncaya kadar parçaladıkları koyunun durumu sorulduğunda; O şöyle demiş : Keseceğinizi zannetmiyorum. Çünkü kesilebilebilecek neresini bulursunuz ki? Eşheb de der ki: İmâm Mâlik'e sırtlanın saldırıp belini kırdığı koyunun durumu soruldu; ölmeden evvel kesilirse yenir mi denildi? O eğer kalbine ulaşmışsa yenileceğini sanmıyorum. Ama öteki taraflanna girmişse; bunda bir bahis yoktur, dedi. İmâm Mâlik'e; üzerine atlamış ve belini kırmıştır, denince; bu benim için hayret-i mûcib değildir. Çünkü bunun yaşaması imkânsızdır, dedi. Ona kurt koyun üzerine saldırıyor, karnını parçalıyor, ancak bağırsaklarını parçalamıyor. Bunun durumu ne olacaktır? denildiğinde; hayvanı parçalarsa yenebileceğini sanmıyorum, demiştir., İmâm Mâlik merhumun mezhebi bu-(Jur. Âyetin zahiri ise umûmîdir. İmâm Mâlik'in istisna ettiği hayvanın yaşayacak durumda kalması imkânı bulunmayan hallerde bile istisna geneldir. Öyleyse âyetin tahsisi için bir delilin bulunması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Râfî İbn Hadîç'ten nakledilir ki; o şöyle demiş : Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü biz yarın bir düşmanla karşılaşabiliriz. Yanımızda büyük bıçak bulunmaz. O zaman kamışla keselim mi? Rasûlullah buyurdu ki: Kanı akıtılıp üzerine Allah'ın adı anılan hayvanı yeyiniz. Mühim olan diş ve tırnak değildir. Ben size bu konuda bilgi vereceğim: Diş kemiktir, tırnak ise Habeş'lilerin bıçağıdır.
Dârekutnî'nin rivayet ettiği hadîs üzerinde durulması gerekir. Bu hadîs mevkuf olarak Hz. Ömer'den de nakledilmiştir ki en doğrusu budur : Dikkat ediniz, boğazlamak boğazda ve gerdanlık kısımdadır. Canların çıkması için acele etmeyin. İmâm Ahmed'in ve Sünen sahiblerinin Hammâd İbn Seleme kanalıyla Ebu Aşrâ'dan ve onun da babasından naklettiği hadîste o der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, boğazlama yalnızca gerdan ve boğazdan mı? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: Eğer

sen hayvanın baldırına bastırırdan bu senin için yeterlidir. Bu hadîs sahihtir. Ancak boyundan ve gerdandan kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlar için geçerlidir.
«Dikili taşlar üzerine kesilenler» Mücâhid ve İbn Cüreyc derler ki : Dikili taşlar Kâ'benin etrafında bulunan taşlardır. İbn Cüreyc'in ifâdesine göre; bunlar üçyüzaltmış tane dikili taş idi. Ve araplar câhüiyetleri devrinde kurbanlarını bu taşların yanında boğazlıyorlardı. Burada kestikleri kurbanların kanım Beytullah'a serpiyorlar, etleri yarıyor ve taşların üzerine seriyorlardı.
Başkaları da böyle naklettiler. Nihayet Allah Teâlâ mü'minlere bu tür davranışları yasakladı. Ve dikili taşların yanında kurban edilen hayvanların etinin yenmesini haram kıldı. İsterse dikili taşlar üzerinde kesilirken hayvanlara Allah'ın adı anılmış olsun. Çünkü bu, Allah'ın ve Rasûlünün yasakladığı şirktir. Bu âyetin bu mânâya hamledilmesi gerekir. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilenlerin haram kılındığı daha önce belirtilmişti.
«Ve fal oklarıyla kısmet aramanız.» Ey mü'minler, fal oklanyla kısmet aramanız size haram kılınmıştır. Câhiliyet devrinde arablar fal oklarıyla kısmet ararlardı ve bu, şöyle olurdu : Üç tane ok bulunurdu; birinin üzerinde yap, birinin üzerinde yapma yazılırdı. Üçüncüsünde ise bir şey yazılmazdı. Başkalarının dediğine göre; oklardan birinin üzerinde «Rabbim bana emretti», diğerinin üzerinde, «Rabbım bana yasakladı», üçüncünün üzerinde ise hiçbir şey bulunmazdı. Eğer yapılması emredilen ok çıkarsa yapılır, yasaklanan ok çıkarsa yapılmazdı. Eğer bos çıkarsa tekrar ok atılırdı.
bu fal oklarından kısmet aramadan alınmış bir tâbirdir. Ibn Cerîr Taberî böyle kaydeder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Abbâs'-taiı nakletti ki; o, «Fal oklarıyla kısmet aramanız» âyeti konusunda şöyle demiştir : Metinde geçen kelimesi ok demektir, Araplar, bazı konularda bununla kısmet ararlardı. Mücâhid, îbrâhîm en-Nehaî, Hasan el-Basrî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böyle rivayet edilmiştir. İbn Abbas der ki; bu kelimesi ok demektir. Araplar, bir çok konuda bununla kısmet arıyorlardı. Muhammed İbn İshâk ve diğerlerinin anlattığına göre; Kureyş'in en büyük putu Hubel adını alan puttu ve Kâ'be'nin içindeki kuyunun başına dikilmişti. Oraya hediyeler konur ve Kâ'be'nin mallan bırakılırdı. Bunun yanında yedi tane ok vardı. Okların üzerinde hüküm vermek istedikleri konular yazılıydı. Müşkil bir şeyle karşılaştıkları zaman, çıkış yolu bulamazlarsa; gelir, bu oklardan hüküm çıkarmaya çalışırlardı ve oklardan ne çıkarsa onu uygularlardı. Buhârî'nin Sahîh'inde sabit olduğuna göre; Hz. Peygamber Kâ'be'ye girdiğinde, Kâ'be'de İbrahim ve İsmâîl (a.s.) in resimlerinin yapılmış olduğunu ve ellerinde de oklar bulunduğunu gördü ve buyurdu ki; Allah, onları kahretsin. HalbuM İbrahim'le İsmail'in oklarla kısmet aramadıklarım onlar çok iyi bilmektedirler.
Sahîh hadîste vârid olduğuna göre; Surâka İbn Mâlik, Hz. Peygamber ve Ebubekir'in Medine'ye hicret etmek İçin çıktığını öğrenince; onlann peşine takıldığı zaman oklarla kısmet aramış; bunların zararlı mı, yararlı mı olduğunu araştırmış ve istemediği halde zararsız bir ok çıkmış. Surâka der ki ;ben, oktan çıkanı reddederek onların peşinden gittim. Sonra bir daha kısmet aramış. İkinci ve üçüncü defasında da zararsızdır diyen hoşlanmadığı oklar çıkmış, her seferinde böyle çıkarmış. Henüz o sırada Surâka müslüman değilmiş. Sonra müslüman olmuş. İbn Merdûyeh

de İbrâhîm İbn Yezîd kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kâhinlik yapan ve fal oklarıyla kısmet arayan veya uğursuz sayarak seferden dönen kimse, dereceye vasıl olamaz. Mücâhid de burdaki okların, araplann meşhur oku olup, Bizans ve İranlıların kumar oynadıkları aşıklar gi-bj olduğunu söyler. Ancak Mücâhid'in, akların kumar için konduğu sözüne dikkatle bakmak gerekir. Bazen istihare, bazan da kumar için kullandıklarını söylemek daha doğru olur. En iyisini Allah bilir. Çünkü Allah Sübhânehû, bu fal oklanyla kumarın arasını ayırmış ve sûrenin sonunda : «Ey îmân edenler, muhakkak ki rakı, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytânın işi pisliklerdir. Öyleyse bunlardan kaçının ki felaha eresiniz...» buyurmuştur. Burada ise «fal oklarıyla kısmet aramanız sapıklıktır» buyurmuştur. Yani bu işleri yapmak sapıklık, dalâlet, cehalet ve şirktir. Allah mü'minlerin herhangi bir konuda tereddüde düşmeleri halinde; Allah'a ibâdet ederek istihare yapmalarını ve yapmak istedikleri işlerde hangisinin daha hayırlı olduğunu Allah'tan dilemelerini buyurmuştur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel, Buhar! ve Sünen sahipleri muhtelif yollarla Câbir îbn Abdullâh'dan naklederler ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bize Kur'an'dan bir sûreyi öğrettiği gibi, istihareyi de öğretip buyururdu ki; sizden herhangi birisi zor bir işle karşılaştığında farz namazları dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra desin ki:
Allah'ım Senin bilginle Senden hayır öğrenmek istiyorum, Senin ölçünle ölçü edinmek istiyorum ve Senin ulu lutfundan istiyorum. Senin gücün yeter, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem, Sen görünmezleri en iyi bilensin. Allah'ım, eğer şu işim benim dinim, hayatım ve akibetim için —veya süresiz ve süreli işim (dünya ve âhiret) için dedi— hayırlı olduğunu biliyorsan; onu benim için takdir et ve bana onu yapmayı kolaylaştır ve onu benim için kutlu kıl. Allah'ım eğer bu işin, benim dinim ve hayatım ve akıbetim için —veya süreli ve süresiz işim (dünya ve âhiret) için dedi— kötü olduğunu biliyorsan; beni ondan vazgeçir, onu da benden uzaklaştır ve benim için hayır takdir et. Sonra beni bundan hoşnûd eyle, diyordu. Râvî der ki; sonra ihtiyâcını bildiriyordu. Bu lafız İmâm Ahmed'indir. Tirmizî ise der ki; bu hadîs hasendir, sahihtir, garîbtir. Ancak Ebu'l-Mevâlî'nin hadîsinden onu bilmekteyiz.
«Bu gün küfredenler, sizi dininizden etmekten ümitlerini kesmişlerdir.» Ali îbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Sizi tekrar kendi dinlerine döndürmekten ümitlerini kesmişlerdir, demektir. Atâ İbn Ebu Rebâh, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'-dan da böylece rivayet edilir. Buhârî'nin Sahîh'inde vârid olan hadîs-i şerîf de bu mânâya gelir ki, orada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu şeytân, Arap yarımadasında namaz kılanların kendisine ibâdet etmesinden ümidini kesmiştir. Ancak onların aralarını bozmakla bunu yapabilir.
Bu âyetle şunun murâd edilmiş olması da muhtemeldir: Onlar müslümanlara benzemekten ümitlerini kesmişlerdir. Çünkü müslüman-lar müşriklerle ve şirk ile ilgili her türlü niteliklere aykırı davranarak onlardan ayrılmışlardır. Bunun için Allah Teâlâ, mü'min kullarına sabretmelerini ve kâfirlere muhalefette ısrar etmelerini emretmekte ve Allah'tan başkasından korkmamalarını, buyurmaktadır: «Öyleyse onlardan korkmayın da Benden korkun.» Onlara muhalif davrandığınız için kendilerinden korkmayın, Benden korkun, onlara karşı sizi Ben destekler,

te'yîd eder ve muzaffer kılarım, göğüslerinize şifâ veririm. Dünya ve âhirette sizi onlardan üstün kılarım.[2]

Dininizin Kemâle Erişi

«Bu gün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizde olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim.» Bu, Azîz ve Celîl olan Allah'ın bu ümmete lütfettiği en büyük nimettir. Evet, Allah bu ümmetin dinini kemâle erdirmiştir. Artık dinlerinden başka bir dine ihtiyâç ve peygamberlerinden başka bir peygambere gerek duymayacaklardır. Zâten bunun için Allah peygamberini, peygamberlerin hâtemi kılmış, insanlara ve cinlere elçi olarak göndermiştir. O'nun helâl kıldığından başka bir helâl yoktur. O'nun haram kıldığından başka haram bir şey yoktur. O'nun getirdiği dinden başka din yoktur. O'nun bildirdiği her şey haktır, yanlışı olmayan doğrudur, yanılması olmayan ha-kîkattır. Nitekim Allah Teâlâ; «Rabbırun sözleri doğruluk ve adalet olarak tamamlanmıştır.» buyurmaktadır. Yani verdiği haberlerde doğru, yasak ve emirlerinde adaletlidir. Mü'minlerin dini kemâle erdiğine göre; üzerlerindeki nimet de tamâma ermiştir. Bunun için Allah Teâlâ: «Bu gün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizde olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim.» buyurmaktadır. Yani siz de kendiniz için İslâm'ı seçin. Çünkü Allah'ın beğenip hoşlandığı din odur. O dini peygamberlerin en faziletlisi ile gönderdim ve beraberinde de kitapların en şereflisini indirdim.
Ali îbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o «Bugün dininizi kemâle erdirdim.» kavlinden maıksad; İslâm'dır, demiştir. Bu âyet ile Allah Teâlâ, peygamberine ve mü'minlere îmânlarım kemâle erdirdiğini haber vermiştir. Bir daha hiçbir zaman için arttırmaya gerek duymayacaklarını ve Allah'ın tamamladığı şeyi başka hiçbir şeyin eksiltmeyeceğini, Allah'ın beğendiğini hiçbir şeyin kötüleyemeyeceğini ifâde etmektedir. Esbât da Süddî'den naklederek der ki; bu âyet, Arefe günü nazil.olmuştur. Ondan sonra bir daha ne helâl, ne de hârâm ile ilgili bir hüküm inmiştir. Rasûlullah (s.a.) harpten döndükten sonra da vefat etmiştir. Umeys kızı Esma dedi M : Ben de o esnada Rasûlul-lah ile beraber haccediyordum. O sırada biz yürüyorduk. Ve birden Cibril (a.s.) belirdi. Rasûlullah (s.a.) bineğinin üzerinde eğildi. Binek Kur'an'ın ağırlığına tahammül edemedi ve düştü. O sırada ben, yanına varıp beraberimde bulunan bir hırkayı o'nun üzerine yaydım. îbn Cü-reyc ve bir başkası der ki, Rasûlullah (s.a.) Arefe gününden sonra 81 gün yaşadı ve vefat etti. Bu iki rivayeti, İbn Cerîr Taberî tefsirinde nakleder. Sonra da der ki; bize Süfyân İbn Vekî'... Antere'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : «Bugün dininizi kemâle erdirdim.)) âyeti nazil olduğunda; büyük hacc günüydü. Bunu duyan Ömer ağladı. Hz. Peygamber seni ağlatan nedir? diye sordu. Hz. Ömer dedi ki: Beni ağlatan şey şudur : Biz her gün dinimizin arttırılmakta olduğunu görüyorduk. Artık kemâle ermiş olduğu anlaşılıyor. Doğrusu bir şey ne zaman ke-mâle ererse; artık eksilmeye başlar. Rasûlullah (s.a.) doğru söylersin, buyurdu. Bu anlamda sabit olan şu hadîs delil olarak gösterilebilir : İslâm; garîb olarak doğmuştur. Tekrar garîb olacaktır. Ne mutlu garîb-lere.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ca'fer İbn Ayn... Tank İbn Şihâb'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Yahûdîler'den birisi Hattâb oğlu Ömer'e geldi ve dedi ki; ey

mü'minlerin emîri, siz kitabınızdan bir âyet okumaktasınız. Eğer böyle bir âyet Yahûdî topluluğuna inmiş olsaydı; o günü muhakkak bayram kabul ederdik. Hz. Ömer hangi âyet o dediğinde, Yahûdî; «Bugün dininizi kemâle erdirdim...» âyetidir, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: Allah'a yemîn ederim ki ben, o âyetin Rasûlullah (s.a.) a indiği günü ve indiği saati çok iyi bilirim. Bu âyet Cum'a' günü Arefe akşamı nazil oldu. Bu hadîsi, Buhârî Hasan İbn Abbâs kanalıyla... Ca'fer îbn Avn'dan nakleder. Keza Müslim, Tirmizî, Neseî de Kays İbn Müslim kanalıyla bu hadîsi rivayet ederler. Buhârî'nin, bu âyetin tefsirinde naklettiği lafız, Süfyân es-Sevrî kanalıyla Târik îbn Şihâb'dan menkûldür ve şu şekildedir: Yahudiler, Hz. Ömer'e dediler ki; siz bir âyet okuyorsunuz. Eğer öyle bir âyet bize nazil olsaydı, o günü bayram edinirdik. Hz. Ömer dedi ki; ben o âyetin indirildiği zamanı, yeri ve indirildiği sırada Rasûlullah (s.a.) in nerede bulunduğunu çok iyi bilirim. İndirildiği gün Arefe günüydü. Allah'a yemîn ederim ki; biz, Arefe'de idik. Süfyân der ki ben Oum'a günü müydü, değil miydi şüpheliyim. Sonra Buhârî bu âyetin metnini verir. Süfyân merhum bu son konuda şüphe etmiştir. Eğer bu şüphesi, rivayette ise bu bir sakınmanın ifadesidir. Çünkü şeyhin kendisine böyle haberi verip vermediğinden şüphelenmektedir. Eğer veda haccında Ara-fât'da duruşun cum'a günü olduğu konusunda şüphe etmişse bu husus, ondan değil, Sevrî merhumdan sabit olmuştur. Çünkü bu konu kesin ve bilinen bir husustur. Mağazî, Siyer ve Fıkıh kitaplarının müelliflerinden hiçbir kimse; bu konuda ihtilâf etmemişlerdir. Kaldı ki, bu hususta hiç kimsenin sıhhatinden kuşkulanamayacağı mütevâtir hadîsler vardır, Allah en iyisini bilendir.
Bu hadîs, bir başka şekilde Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. İbn Ce-rîr der ki; Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... İshâk İbn Hareşe'den nakletti ki; Kâ'b şöyle demiş : Eğer böylesine bir âyet bir başka millete inseydi; indiği o güne bakarlar ve bayram günü kabul ederlerdi. Hz. Ömer; ey Kâ'b, o hangi âyet? dedi. O da bu âyeti okudu. Hz. Ömer dedi ki: Bu âyetin indirildiği günü çok iyi biliyorum. İndirildiği yeri de. Arefe günü .olan Cum'a günü nazil olmuştur. Allah'a hamdolsun ki, her ikisi de bi-zim için bayram günüdür.
İbn Cerh* der ki; bize Ebu Küreyb... Ammâr'dan nakletti ki; İbn Abbas, bu âyeti okuyunca; yahûdînin birisi eğer bu âyet bize inmiş olsaydı, o günü bayram günü yapardık, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs dedi ki; bu âyet, iki bayram gününde inmiştir. Biri kurban bayramı, diğeri de cum'a günüdür.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Kâmil... Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bu âyet indiğinde Rsaûlullah (s.a.), Arefe günü akşamüstü ayakta duruyordu. İbn Cerîr der ki; bize Ebu Âmir... Amr îbn Kays'dan nakletti ki; o, Ebu Süfyân oğlu Muâviye'nin minberde bu âyeti örnek vererek okuduğunu ve sonra şöyle dediğini duymuş: Bu âyet, Arefe. ve Cum'a günü nazil olmuştur. İbn Merdûyeh Muhammed İbn îshâk kanalıyla... Seleme İbn Cündeb'den nakleder ki; o, bu âyetin Arefe günü" nazil olduğunu Rasûlullah'ın da Arafat'da vakfe halinde bulunduğunu söylemiştir.
İbn Cerîr, İbn Merdûyeh, Taberânî, Ebu Rebî' kanalıyla... İbn Ab-bâs'ın şöyle dediğini nakletmelerdir: Sizin peygamberiniz —Allah'ın salât ve selâmı o'nun üzerine olsun— pazartesi günü doğmuştur. Pazartesi günü Mekke'den çıkmış, pazartesi günü Medine'ye girmiş ve pazartesi günü Mâide süresindeki «Bugün

dininizi kemâle erdirdim...» âyeti indirilmiştir. Zikir de pazartesi günü kaldırılmıştır. Bu hadîs ga-rîbtir, isnadı zayıftır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel de aynı hadîsi Mûsâ İbn Dâvûd kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber pazartesi günü doğdu. Pazartesi günü kendisine haber verildi. Mekke'den Medine'ye pazartesi günü hicret etti. Medine'ye pazartesi günü geldi. Pazartesi günü vefat etti ve Hacer-i Esved pazartesi günü yerine kondu. Ahmed İbn Hanbel'in lafzı aynen böyledir. Ancak onda Mâide sûresinin pazartesi günü nazil olduğuna dâir bir haber yoktur. Doğruyu en iyi Allah bilir. Öyle sanıyoruz ki; Abdullah İbn Abbâs —yukarda geçtiği gibi— iki bayram gününde nazil oldu demek istemiş, ancak râvî bunu benzeterek pazartesi demiştir. En iyisini bilen Allah'tır.
îbn Cerîr der ki: Bu günün, halk tarafından bilinen bir gün olmadığı söylenmiştir. Sonra Avfî kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'm bu âyet konusunda; o gün, insanlar tarafından bilinen bir gün değildi, de^ diğini nakleder ve der ki: Söylendiğine göre, bu âyet Rasûlullah (s.a,) a veda haccına giderken inmiş. Sonra bu rivayeti, Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla Rebî' İbn Enes'den nakleder. Ben derim ki; İbn Merdûyeh Ebu Hârûn kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti M; bu âyet, Rasû-lullah'a öadîr Humm (Mekke ile Medine arasında bir yer adı olup orada Hz. Peygamberin bir mescidi bulunmakta idi.) günü nazil olmuştur ve o gün Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye : Ben kimin efendisi isem, Ali'de onun efendisidir, demiştir. Sonra İbn Merdûyeh Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivayet eder ve der ki; o gün Zülhicce'nin onsekizinci günüydü. Yani Hz. Peygamberin Veda haccmdan dönüş günüydü. Ne o, ne de bu sahihtir. Doğrusu ve şüphe götürmeyeni; bu âyetin Arefe ve cum'a günü nazil olmasıdır. Nitekim mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer ve Ebu Tâlib oğlu Ali böyle rivayet etmişlerdir. Keza İslâm hükümdarlarının ilki olan Ebu Süfyân oğlu Muâviye ve Kur'an'ın tercümanı olan Abdullah İbn Abbâs ve Semure İbn Cündeb (r.a.) böyle demişlerdir. Şafiî, Katâde îbn Diâme, Şehr İbn Hayşeb ve diğer imâm ve bilginler de böyle söylemişlerdir. îbn Cerîr Taberî merhum da bu görüşü tercîh etmiştir.[3]

Zaruret Hali

«Her kim ki açlıktan darda kalır da, günâha dalmaksızın bunlardan yemeye mecbur olursa; muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dİr.» Allah Teâlâ'mn zikretmiş olduğu bu haramlardan birine uzanmak zorunda kalan kimse; mecburiyet tahtında bunları almak gereği duyarsa;
Allah elbette ki, onun için Ğaffûr ve Rahîm'dir. Çünkü Allah Teâlâ darda kalmış kulunun ihtiyâcını bilir ve bu sebeple onun günâhını bağışlayarak suçundan vazgeçer. İbn Hibbân Sahîh'inde ve Ahmed îbn Han-bel Müsned'inde, Abdullah İbn Ömer'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakleder : Allah Teâlâ günâhın işlenmesinden hoşlanmaz, ama verdiği ruhsatların işlenmesini sever. Bu, ' İbn a Hibbân'ın lafzıdır. Ahmed İbn Hanbel'in lafzı ise şöyledir: Allah'ın verdiği ruhsatı kabul etmeyen kişinin, Arafat dağı kadar günâhı vardır. Bunun için fukahâ der ki; bazı hallerde ölü etini yemek vâcib olur. Bu, mahvolmak tehlikesiyle başbaşa kalıp, yiyecek başka bir şey bulamayan kimsenin durumudur. Bazı hallerde ölü eti yemek

mendûb olur, bazı hallerde de mübâh olur. Ancak ihtilâf; yenildiği zaman, ihtiyâcı giderecek kadar veya doyuracak kadar veya doymanın üstünde de yenilip, yenilmeyeceği konusundadır. Ahkâm kitabında belirtildiği gibi; bu konuda değişik görüşler vardır. Keza bir kişi ölü eti veya başkasının yiyeceği bir yemek veya ihrâmlı iken bir av bulursa; bunlardan hangisini yiyeceği konusunda da ihtilâf vardır. Ölünün etini mi yiyecektir? Harem'de avı avlayıp cezasını mı ödeyecektir, yoksa başkasının yemeğini yiyip, bedelini tazmin mi edecektir? Bu konuda Şafiî merhumun iki kavli vardır. Ölü eti yemenin caiz olması için; avamdan bazı kişilerin vehmettikleri gibi üç gün boyunca yiyecek bir şey bulunmaması şartı yoktur. Aksine ne zaman mecburiyet hali doğarsa, yemek caiz olur. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Müslim... Ebu Vâkid'den nakletti ki; ashâb şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, biz açlıktan darda kalmış olarak bir yerde bulunursak; ölü eti yememiz ne zaman helâl olur? dedi. Hz. Peygamber^buyurdu ki; sabah yemeği yemezseniz, akşam yemeği yemezseniz, bir bakla da koparamazsanız onu yiyebilirsiniz. Bu vech ile İmâm Ahmed bu hadîsi tek başına rivayet etmiştir. Ancak bu hadîsin isnadı, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir. Keza aynı hadîsi îbn Cerîr Taberî... Evzaî'den rivayet eder. Bazıları ise, bu hadîsi Ev-zâî'den Hasan İbn Atiyye kanalıyla Ebu Vâkid'den naklederler. Başkaları da Evzaî kanalıyla yine Ebu Vâkid'den fakat ayrı râvî silsilesiyle naklederler. îbn Cerîr Taberî ise bu hadîsi, Hennad îbn Sirrî kanalıyla adını söylediği bir adamdan nakleder. Keza, İbn Cerîr Hennâd kanalıyla mürsel olarak Hasan'dan rivayet eder. îbn Cerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm, İbn Avn'dan nakletti ki; o, ben Hasan'm yanında Semure'nin mektubunu buldum ve okudum. Orada şöyle yazılı idi: Mecburiyet hali için, sabah ve akşam yemeğinin bulunmaması kâfidir. Ebu Küreyb ise... Hasan'dan nakleder ki; adamın biri, Rasûlullah (s.a.) a haram ne zaman helâl olur? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) ise şöyle cevâb vermiş : Ailen sütten içip kanıncaya veya kendilerine yemek getirinceye kadar.
İbn Humeyd... Urve îbn Zübeyr kanalıyla Imıesinden rivayet eder ki; bir bedevî Allah'ın neyi helal, neyi haram kıldığını öğrenmek üzere Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber ona şöyle dedi: Temiz şeyler sana helâldir, pis şeyler haramdır. Ancak helâl olmayan şeye muhtaç olursan bu takdirde; ondan doyuncaya kadar yiyebilirsin. Adam demiş ki; bana haramı helâl kılan ihtiyâç nisbeti ne kadardır? Beni bundan alıkoyan doyum nisbeti ne kadardır? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer sonuç istiyorsan; sürünün etini sona ulaştırabilirsin. Eğer doyum istiyorsan; onu arar ve bir şeyler elde edersin. Ailene mümkün olduğunca yedir, tâ ki ondan doyum hâsıl olsun. Bedevî; bulunca haram yiyeceği brakman gereken doyum miktarı ne kadardır? demiş. Rasûlullah (s.a.); aileni geceleyin doyurduysan, Allah'ın sana haram kıldığı şeyden sakın.- Eğer bunu yapmamıssan bu, senin için kolaylaştırılmıştır ve haram değildir, demiş.
Ebu Dâvûd der ki; bize Hârûn İbn Abdullah, Vehb İbn Ukbe'den rivayet etti ki; o, şöyle demiş : Ben babamın Fucey' el-Âmirî'den şöyle naklettiğini duydum: O, Hz. Peygambere gelip demiş ki; ölüden bize helâl olan nedir? Hz. Peygamber; sizin yemeğiniz nedir? demiş, o da biz sabah ve akşam yemeği yiyoruz, demiş. Ebu Nuaym der ki; Ukbe bana bunu şöyle tefsir etti: Bir kadeh sabah yemeği, 'bir kadeh akşam yemeği. Rasûlullah işte bu kadardır, buyurmuş ve onlara ölü etinin bu

kadarını helâl kılmıştır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd tek başına rivayet eder. Ve sanki onlar, sabah ve akşam yemeğim yeterince yemedikleri için kalınlarını doyurmak üzere kendilerine ölü etinin haram kılındığı anlamı çıkmaktadır. Bunu delil getirerek bir kısmı; doyuncaya kadar yenebileceğini öne sürmüşler ve ihtiyâcın giderilmesi kaydını gerekli bulmamışlardır. Allah en iyisini bilendir.
Ebu Dâvûd der ki; bize Mûsâ İbn îsmâîl... Câbir îbn Semure'den nakletti ki; adamın biri ailesi ve çocuğuyla Harre'ye inmiş. Bir diğer kişi gelip ona demiş ki; ben dişi devemi kaybettim, eğer bulursan onu tutuver. Adam deveyi bulmuş, fakat devenin sahibini bulamamış. Sonra hastalanmış ve karısı; deveyi kes ye demiş. Adam kesmekten kaçınmış. Kadın ısrar etmiş ve adama demiş ki; onu kes ve yüz ki, etini ve yağım kavurup yiyelim. Adam, Rasûlullah (s.a.) a sorayım da öyle yiyeyim, demiş ve Hz. Peygambere gelip suâl etmiş, Rasûlullah (s.a.) seni ona muhtaç bırakmayacak kadar yeterli bir şeyin var mı? demiş. Adam, hayır deyince; Rasûlullah, öyleyse onu yeyin, demiş. Sonra devenin sahibi gelmiş ve adam durumu ona bildirmiş. Devenin sahibi onu kesseydin ya demiş. Adam senden utandım, diye karşılık vermiş. Bu rivayette Ebu Dâvûd yalnızdır. Ancak bu rivayete dayanılarak ihtiyâcın fazlalığı halinde bir süre azık edinilebileceği gibi, yiyip içmenin de caiz olduğu söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.
«Günâha dalmaksızm» Allah'a isyan etmeksizin Allah bunu mü-bâh kılmıştır. Ancak diğerini Bakara sûresinde olduğu gibi tekrârla-manuştır. Çünkü orada «Kim de mecbur kalırsa günâha dalmaksızın ve haddi aşmaksızm yemesinde bir günâh yoktur.» (Bakara, 173) bu-yurulmuştur. Bu âyet delil getirilerek seferde isyan eden kişinin, seferin ruhsatlarından yararlanmayacağı söylenmiştir. Çünkü ruhsatlar, isyan ile elde edilemez. En iyisini Allah bilir.[4]

Îzâhı

Bilindiği gibi canlı varlık öldüğü zaman organizmada bakteriler kaynaşmağa başlar. Gerek çürütücü, gerekse kokutucu yüzbinlerce bakteri vücûda dağılır. Modern bakteriyoloji biliminden çok önce Kur'an-ı Kerîm bize ölü eti yemeyi haram kılmıştır. .
Kana gelince; ilmen bilinmektedir kj, teşhisi zor olan hastalıkların teşhisinde kan tahlîli yapılarak kandaki hastalık mikroplan ve antikorlar tesbît edilir. Kaldı ki; kan mide ve bağırsaklarda çok tehlikeli hastalıklara sebeb olur.
Domuz etine gelince; ilim kesinlikle ifâde etmektedir ki; Tenya Sollion adı verilen tenyaların, biricik yeri domuz etidir. Bu tenyalar insana domuz eti yoluyla geçer ve başındaki kılcal organlarla bağırsağa yapışır. Vücûdun bütün noktalarıyla «beraber hazmolunan gıdaları emer. Bunu emmekle de kalmaz, emdiği gıdalardan bir takım toksinleri insan bağırsağına bırakır ve zamanla öylesine zararlı bir hale gelir ki, uzunluğu sekiz metreyi bulur. Tenya Sollion birçok parçacıklardan oluşur ve her parçası ayrı bir canlıdır. Bu tenya, bağırsakta yerleşip uzun süre olgunlaştıkça tenasül organlarından çıkan yumurtacıklarla aşılanır ve insan bağırsağından dışkı ile birlikte dışarı çıkar, toprağa karışır. Bu mikroplu yumurtacıklar bir besin maddesine bulaşarak insan veya herhangi bir hayvan tarafından yenildiği zaman hiç etkilenmez ve en ufak bir değişim görmeden tekrar dışkı ile birlikte dışarı çıkar.

Fakat aynı mikrobu bir domuz yediği takdirde domuzun midesinin salgıladığı mide özsuları, tenya yumurtacıklarının kabuğunu eritir ve bu kabukta küçük ve küre şeklinde genler çıkar, her birinin altı çıkıntısı vardır. Mideden geçen bu yumurtacıklar kan damarlarına kadar uzanır ve kan vasıtasıyla domuzun kaslarının arasına yerleşir. İnsan tarafından domuz eti yendiği zaman bu tenyalar mideye, oradan da ince barsaklara iner. İnce barsaklann çıkıntısı arasında tutunur kalır. Bu tenyayı vücûddan dışarı atmak da çok zordur. Ayrıca onu meydana getiren her boğum, başlıbaşma bir tenya olur ve kısa zamanda bağırsakları istilâ eder.
Amerika Birleşik Devletlerinde ve Kanada'da yaşayan insanların 1/6 sının adalelerinde, trişinli domuz eti yedikleri için, trişin kurtları vardır. Vücudlarına trişin kurdu girmiş olan insanların çoğunda hastalık arazı görülmez. Çoğu yavaş yavaş iyileşir. Fakat bazıları da ölür. Bazılarının sol tarafları ilelebet malûl kalır. Hepsi de, dikkatsizce domuz eti yemişlerdir. Bu hastalığın muafiyeti ve tedavisi yoktur. Ne antibiyotikler, ne de diğer ilâçlar ,ve aşılar, bu ufak ve öldürücü kurda te'sîr etmezler. Yegâne çâre bu mikrobun bulaşmasını önlemektir. Trişin kurdları, adale lifleri arasında limon çekirdeği şeklinde kıvrılmış küçük kapsüller halinde saklanarak kırk yıldan fazla yaşarlar. Hastalıklı bir et parçası yendiği zaman, bu gayrı faal trişin kapsülleri hazmedilirler. Fakat içindeki trişinler yaşamakta devam ederler, gelişirler ve herbiri binbeşyüz defa çoğalır. Bu yeni trişinler, ana trişinleri hâvî et yenildikten 1-3 gün sonra kan damarlarını istilâ ederler ve kan damarları vasıtasıyla da birçok organlara yerleşirler. Trişinlerin sebep olduğu hastalığın belirtileri, elliden fazla hastalığın belirtilerine benzer. Bu ise, hastalığın teşhisini çok güçleştirir.
Etleri tuzlama ve tütsüleme gibi alelade metodlar trişinleri öldürmez. Mezbahalarda hükümetçe yapılan kontroller ise, bütün trişinli etleri teşhis için kâfi değildir. Yalnızca Dr. Glen değil ehliyetli bütün tıp otoriteleri ve bitaraf düşünen bütün ilim adamları bu mevzuda İslâm'ın görüşünü desteklemekten kendilerini alamamaktadırlar.
İslâm'a göre, hayvancılık alanında kesilip yenilmemesi alışılmış olan cinsten yalnız domuz eti ve ondan elde edilen her çeşit madde haramdır. Her ne kadar ilkel dinlerde birçok hayvanların kesimi ve yenilmesi haram sayılmış ise, bunlar tamamen iptidaî ve putlaşma devrinin bâtıl âdet ve gelenekleridir. Bilinmelidir ki, İslâm dâima insanların iyiliğini ve sıhhatim hedef alarak bazı yasaklar vazeder. Bu yasaklar gayesiz konmamıştır. Meselâ : İslâm'da domuz eti yemenin yasak oluşu, tamamen sıhhî esasa dayanır. Şöyle ki:
Sığır cinsi de dâhil," birçok hayvanlardan İnsanlara muhtelif hastalıkların bulaşması tıbbî bir hakikattir. Fakat bu hastalıklardan hem korunmak mümkündür, hem de bu hastalıklar öldürücü değildir. Meselâ : İnsanlara sığır etinden/tenya geçebilir. Fakat sığır eti kaynatıldığı veya pişirildiği takdîrde bu mahzur ortadan kalkar. Aynı zamanda tenya öldürücü değildir. Bundan başka insanlara diğer küçük baş hayvanlardan da bazı hastalıklar geçebilir. Fakat küçük 'baş hayvanların eti kaynatılırsa bu önemsiz mikroplar da ölür gider. Böylece hastalık önlenmiş olur.
Domuz eti diğer birçok dinlerde de yasaktır. Meselâ : Bir ulusal din sayılan yahûdîlikle domuz eti yemek kesinlikle yasaktır. Bunu, yahû-dîlerin mukaddes ilâhî kitapları olan Tevrat'ta toâriz bir şekilde görmek mümkündür. Meselâ : Tevrat'ın

tesniye bölümünde yenilmesi yasak olan hayvanlar sıralanırken «... ve domuz!., çünkü tırnaklıdır, fakat geviş getirmez: O, size murdardır; bunların etinden yemiyeceksiniz ve leşlerine dokunmayacaksınız.» (Bab, 14/8) denilmektedir.
İnsanlarla mutlak teması olan iki hayvan ve iki hastalık vardır ki, hem korunulması imkânsızdır, hem de öldürücüdür. Birinci hayvan; domuz ve getirdiği hastalık (trisiniasis), ikinci hayvan; köpek ve getirdiği hastalık (kist-hidatik)tir. İslâm, her iki hayvanı da haram kılmış ve etinden faydalanmayı yasak etmiştir. Bu kısa ve genel izahtan anlaşılıyor ki, İslâm'ın bu yasaklama ve haram kılma keyfiyeti hikmetlerin en incesidir.
Bu umûmi açıklamadan sonra, tıbbî olarak inceleyelim. Hem bu incelememiz müslümanlann değil, domuz eti yemeyi mubah ve hatta helâl kılan hıristiyan dinine mensup mütehassısların tetkiklerine dayanacaktır.
Domuz etinin trişin kurdundan temizlenmesine fennî imkân yoktur. \isunu, toplum sağlığı üzerinde otorite olan Ord. Prof. Hirş, kat'î olarak kabul ediyor ve gören gözlerin önüne bariz bir şekilde serdediyor. Şu halde bazılarının zannettiği gibi, domuz eti, ihtiva ettiği hastalık mikroplarından temizjenemez ve Dunun için de yenemez. Bunu tıp isbât etmiş ve böylece İslâm'ın yasak emrindeki saltanat şimdiye kadar sarsılmadan baki kaldığı gibi, ilelebed de yine sarsılmadan baki kalacaktır. Çünkü «trişini domuzdan insana geçiren histolojik ara şekil, her türlü dezenfekte ve temizleme usûllerine, normal dokuya nazaran on defa daha mukavimdir.» İlmen de kat'î olarak bilinen bu cihetin yanında iki unsur daha vardır ki, bu yasak hikmetinin sırlarım taşır.
Birincisi: Ehlî olan bütün kesim hayvanlarının hilâfına olarak domuz, beslendiği yerde her türlü pisliği yer. Bundan dolayı şöyle bir biyolojik tez ileri sürülebilir: Domuz neslinin kimyevî unsurlarındaki hücre içi karbon, azot ve daha büyük şekilde protein, diğer hayvanlardan farklı bur yapılış keyfiyetini hâizdir. îzotop çekirdeklerle yapılan atom tetkikleri göstermiştir ki, insan vücûdu veya şâir hayattar hücreler eskimiş atomları atarak yerine taze, biyolojik ve ikimyevî tasfiyeden geçmiş atomlar alır. Her çeşit pisliği yemek suretiyle itrah maddelerini bünyesine alan domuz, proteinindeki kimyevî maddeler bakımından düşük kıymettedir.
İkincisi: Domuz, karakter bakımından diğer hayvanlardan farklıdır. Bilhassa İslâm mütefekkirleri domuzun kıskanç olmayışı üzerinde durmuşlar ve hayvanlar içinde dişisini kıskanmayan tek hayvan oluşunu, aşağılık karakterinin bir ifâdesi kabul etmişlerdir. Bu kıskanç olmayışın insanlara ve hatta inanca sirayet ettiğini kabul etmek gerekir. Dünyanın her yerinde domuz eti yiyenlerin, aile mefhûmu bakımından da kıskanç olmayışı; bunu kolayca isbât eder.
Diğer yönden inceleyelim: Her hayvanda bir müspet (iyi), bir de menfî (kötü) huy olmasına rağmen domuzun bu hassadan uzak olması, yani, iyi huyunun bulunmayışı şâyân-ı dikkattir. Meselâ : Kedide nankörlük yanında, huzur,- köpekde vahşet yanında sadâkat, koyunda meskenet yanında teslimiyet huylan varken, domuzda kıskanmayış yanında hiç bir müsbet karakter yoktur. .

Şer'î Boğazlama

Yenmesi helâl olan kara hayvanları iki kısımdır.
1- Deve, sığır, davar ve benzeri ehlî hayvanlarla evlerde beslenilen tavuk, güvercin ve benzeri kuşlar gibi yakalanması mümkün olanlar. ..
2- Yakalanması mümkün olmayanlar...
İslâm, birinci kısımda bulunan hayvanların helâl olabilmesi için şer'î boğazlamayı şart koşmuştur.
Arzu edilen şer'î boğazlama, ancak bazı şartlarda tamamlanabilir:
1- Hayvanın, taştan veya odundan bile olsa, kanı akıtan ve damarları kesen keskin bir âletle :boğazlanması... İmâm Ahmed, Ebu pâ-vûd, Neseî, İbn Mâce, Hâkim ve İbn Hıbbân'ın rivayetlerinde Adiyy îbn Hatim et-Tâî der ki, Peygamberimize :
«Ya Rasûlullah, biz avı avlıyor ve fakat onu kesecek keskin taş ve kamıştan başka bir şey bulamıyoruz» diye sordum. Buyurdu ki: «Allah'ın adını anarak dilediğin şeyle kanı akıt.»
2- Hayvanın boğazdan veya boyundan öldürülmesi... Yani boğazı veya boynu kesmekle ölüm, tamamen tahakkuk etmiş olur.
Fakat boğazlamanın en mükemmeli, boğazın yemek borusunun veya her iki tarafta bulunan şah damarlarının kesilmesiyle olur.
Özel yerden boğazlama mümkün olmadığı takdirde bu şart hükümsüz olur. Meselâ; başı üzerine kuyuya düşen ve boynu ile boğazından öldürülmesine imkân olmayan hayvanlarda bu şart kalkar ve av işlemi bunlara tatbik edilir. Bu durumda ulaşılan herhangi bir yerinden keskin bir şeyle kanatılması kafidir.
îmam Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde Râfî' îbn Hadîc der ki:
Peygamber (s.a.) ile bir seferde idik. Develerden biri kaçtı. Atımız olmadığı için birisi onu oku ile vurup öldürdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu hayvanlarda yabanî hayvanların âdetleri vardır. Böyle olduğu takdirde bunun yaptığı gibi yapınız.
3- Allah'dan başkasının anılmaması... Bunda ittifak edilmiştir. Zîrâ câhiliye insanları, ilâhlarına ve putlarına yaklaşma düşüncesiyle kurban kestikleri zaman; ya ilâhlarının ve putlarının isimlerini bağrışarak anarlar, ya da özel dikili taşların üzerinde boğazlarlardı. Yukarda da zikrettiğimiz gibi Kur'an, «Allah'tan başkasının adına... dikili taşlara» ifadeleriyle bütün bunları haram kılmıştır.
4- Hayvan boğazlanırken Allah adının anılması... Bu, hükümlerin açık olanlarıdır. Kur'an der ki:
«Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin.» (En'âm, 118).
Ve yine der ki: «Üzerine Allah'ın adının amlmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır.» (En'âm, 121).
Buhârî ve başkalarının rivayetinde Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurur :
Allah anılarak kanı akıtılan hayvanın etini yeyiniz.
Öğretilmiş av köpeğini bırakırken veya silâhı ava boşaltırken besmelenin çekilmesi hususundaki sahîh hadîsler de bu son şartın lüzumunu te'yîd eder.
Bazı âlimler derler ki: Allah'ın adının anılması, vazgeçilmez bir şarttır. Fakat bunun, hayvanın boğazlanması esnasında olması şart değildir. Zîrâ yenirken besmele çekilirse kâfidir. Böylece, yemeği yerken besmele çeken insan, Allah

adının amlmadığı şeyi yememiş olur. Sa-hîh-i Buhârî'de Hz. Aişe'den rivayetle; bir kavim, Hz. Peygambere gelerek dediler ki;
«Bazıları bize et getiriyorlar. Bunun üzerine Allah'ın adını anıp anmadıklarını bilmiyoruz. Ondan yiyelim mi, yemiyelim nü?»
Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki:
Allah'ın adını anınız ve yeyiniz.
Anladığımıza göre bu boğazlamanın sırrı, hayvana azâb vermeden ve en kısa yoldan onun canını çıkarmaktır. Bunun için keskin âletle boğazdan kesmek şart koşulmuştur. Çünkü; ölümü en çabuk te'mîn eden şey keskin âlettir, canın kolaylıkla çıkacağı en yakın yer de boğazdır. Diş ve tırnakla boğazlamak; nehyedilmiştir. Zîrâ bunlarla boğazlama, hayvana işkence verdiği gibi, hayvan umumiyetle bunlarla boğularak ölür. Peygamber (s.a.), boğazlamanın kolay olması için bıçağı bilemeyi emretmiştir.
Müslim, Şeddâd îbn Evs'ten Hz. Peygamberin şu hadîsini nakleder:
Allah, her şey hususunda İhsanı emretmiştir; öldürdüğünüz zaman güzel öldürünüz, boğazladığınız zaman da güzel boğazlayınız, bıçağınızı bileyerek hayvanınızı müsterih ediniz.
İbn Ömer'den naklen İbn Mâce'nin rivayetinde Hz. Peygamber, (s.a.) bıçakların bilenip, hayvanlardan gizlenmesini emrederek buyurdu;
Biriniz boğazladığı zaman, tamâmlasın.
Buhârî'nin şartlarına göre, sahîh kabul edilen HâkimMn İbn Ab-bâs'tan rivayet ettiğine göre; bir adam, davan yatırmış bıçağını biliyordu. Peygamber (s.a.) kendisine dedi ki;
Onu defalarca öldürmek mi istiyorsun? Niçin onu yatırmadan, bıçağını bilemedin?
Abdürrezzâk rivayet eder ki; bir gün Hz. Ömer, bir adamın kesmek üzere götürdüğü bir davan ayaklanndan sürüyerek götürdüğünü görünce, dedi ki:
Sana ne oluyor? Onu ölüme güzel götür.
İşte bu konuda da her şeyi şâmil, genel fikri görüyoruz. O da, insanın gücü yettiği nisbette hayvana iyi muamele etmesi ve onu işkenceden kurtarmasıdır.
Câhiliye devri insanları, canlı develerin sırtını ve koyunların kuyruğunu keserlerdi. Bununla da hayvanlara işkence ediyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) onlara ihtar ederek, bu kısımlardan faydalanmayı haram kılmıştır.
İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim rivayet eder ki: Hz. Peygamber şöyle buyurdu:
Hayvan canlı olduğu halde ondan kesilen şey, leş hükmündedir.
Boğazlamanın başında besmelenin çekilmesi isteğinin, üzerinde durulması gereken latîf bir hikmeti vardır.
Bir yönden bu, putperestlere karşı bir çıkış yapmaktır ki onlar, bogazlama başlangıcında ilâhları olduklarını iddia ettikleri putlarının isimlerini anarlardı. Müşrik o anda putunun adını anarsa; mü'min, neden Allah'ının ismini zikretmesin?
Diğer bir yönden düşünülecek olursa; bu hayvanlar, Allah'ın yarattığı canlı varlıklar olması bakımından insanla eşit durumdadır. Şu halde insan, o hayvanlarla beraber kendisini ve yeryüzündeki herşeyi kendisi için yaratan Allah'ın izni olmadan nasıl olur da onlara tasallut edip, canlarından ayırır? İşte burada Allah'ın adını anmak, bu ilâhî izni ilân etmektir. Sanki insan diyor ki: Ben, bunu, bu varlıklara düş-

manlığımdan ve o yaratıkları zayıf gördüğümden yapmıyorum. Ancak ben, Allah'ın adıyla kesiyor, Allah'ın adıyla avlıyor ve Allah'ın adıyla yiyorum.[5]

4 — Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Size bütün iyi ve temizler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın. Ve Allah'tan sakının, muhakkak ki, Allah, hesabı çabuk görendir.

Îmân Edenlere İyi Ve Temiz Olan Herşey Helâl Kılınmıştır

Allah Teâlâ önceki âyetlerde kişinin bedenine ya da dinine veya İkisine birlikte zararı olan pislikleri haram kıldığım (belirttikten ve zaruret halinde müstesna olanlan ayırdıktan sonra; helâl olan şeylerin neler olduğunu açıklamaya başlıyor. Nitekim bir başka âyette de, «Allah, size haram olanlan açıklamıştır. Ancak mecburiyet tahtinde olanlar müstesnadır»* buyurmuş ve ardından da sana «neyin helâl olduğunu soruyorlar. De ki; size temiz şeyler helâl kılınmıştır.» buyurmuştu. Keza A'râf sûresinde Hz. Muhammed'in niteliği olarak şöyle Duyurulmuştur : «O, kendilerine güzel şeyleri helâl kılar, pislikleri ise haram kılar.»
İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; Adiyy İbn Hatim ile Zeyd İbn Mühellel Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölüyü haram kıldı. Bize helâl olan şeyler nelerdir? diye suâl ettiklerinde; bu âyet-i kerîme nazil olmuştur: «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki; size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı.» Saîd îbn Cübeyr der ki; kendileri için helâl olan temiz şeyler; kurbanlar demektir. Mukâtil ise, temiz şeyler, kendileri için elde edilmesi helâl olan her türlü nziktır, demiştir. Nitekim
Zührî'ye tedâvî için idrar içilir mi? diye sorulduğunda; o, idrar temiz şeylerden değildir, karşılığım vermiştir.
îbn Ebu 'Hatim der ki; îbn Vehb'in dediğine göre; îmâm Mâlik'e halkın yediği çamurun satılması konusu sorulduğunda o, bu temiz şeylerden değildir, karşılığını vermiştir.
«Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın.» Yani size üzerine Allah'ın adı anılan kurbanlar ve temiz nziklar helâl kılındığı gibi, hayvanlar ve avladığınız avlar da helâl kılınmıştır. Avcı hayvanlardan maksad, av köpekleri, parslar ve şahinler vb. hayvanlardır. Bu görüş, sahabe tabiîn ve imamların cumhurunun görüşüdür. Nitekim Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet eder : «Allah'ın size Öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanlar»dan maksad; öğretilen av köpekleri ve şahin ile avlanmaya bilen her türlü kuştur. Âyetin metninde geçen kelimesi ise pars, av köpeği, şahin vb. hayvanlardır. îbn Ebu Hatim böyle rivayet eder, sonra da der ki; Hayseme, Tâvûs, Mücâhid, Mekhûl vfc Yahya îbn Ebu Kesîr'den de böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Hakan'dan rivayet edildiğine göre; o şahin ve doğan'ın kelimesinin içinde yer aldığını söylemiştir. Ali îbn Hüseyn'den de benzeri bir rivayet nakledilir. Ayrıca Mücâhid'in avcı kuşlarla avlanmayı hoş kar-şılamayıp bu âyeti okuduğu rivayet edilir. İbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre; Saîd İbn Cübeyr'den de aynı

şekilde nakledilmiştir. Bu hususu, Dahhâk ve Süddî'den nakleden îbn Cerîr Taberî sonra şöyle der : Bize Hennâd .. Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Şahin ve benzeri kuşların avladıkları av hayvanına gelince, ulaştığın senindir, aksi takdirde onu yeme. Ben derim ki; Cumhûr'dan nakledildiğine göre; kuşlarla yakalanan, av köpekleriyle yakalanan av gibidir. Çünkü kuşlar, tıpkı av köpekleri gibi avı pençeleriyle yakalarlar. Dolayısıyla aralarında fark yoktur. Bu görüş dört mezheb imamının ve diğerlerinin görüşüdür. îbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder. Ve buna delil olarak Hennâd... Adiyy îbn Hâtim'den naklettiği rivayeti gösterir. Adiyy îbn Hatim der ki; ben Rasûlullah (s.a.) a şahin avını sordum. O, yakaladığım ye, diye karşılık verdi.
Ahmed îbn Hanbel ise; siyah köpeğin avladığı avı bundan istisna eder. Çünkü ona göre; siyah köpeğin avının yenmesi helâl değildir. Aksine öldürülmesi gerekir. Zîrâ Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr (r.a.) den nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Merkeb, kadın ve siyah köpek namazı keser. Ebu Zerr der ki; siyah köpeğin, kızıldan farkı nedir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki; siyah köpek şeytândır. Bir başka hadîste de Rasûlullah (s.a.) köpeklerin öldürülmesini emreder. Sonra der ki; onlarla köpeğin ne ilgisi var? Her siyah köpeği öldürünüz.
Bu tür av hayvanlarına arapça yaralamak kelimesinden türetilen ve aynı zamanda elde edilen kazanç anlamına gelen kelimesi kullanılır. Bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebebi konusunda İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği hadîsde Haccâc tbn Hamza... Peygamberin kölesi Ebu Râfi'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve halk köpekleri öldürmüş. Bilâhare gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, senin öldürülmesini buyurduğun şu topluluktan bize helâl olan nedir? demişler. O, bir süre susmuş. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...» âyetini inzal buyurmuş. Ve Rasûlullah (s.a.) demiş ki: Kişi köpeğini Allah'ın adını anarak avının üzerine gönderir de köpek avı tutarsa; köpeği yemediği sürece o yesin.
tbn Cerîr... Ebu Râfi'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Cebrail Peygamberin katma gelip izin istedi. Hz. Peygamber; ey Allah'ın elçisi (Cebrail'i kasdediyor.) sana izin verdim, buyurdu. Cebrail; evet, ama biz içinde köpek bulunan eve giremeyiz, dedi. Ebu Râfi' der ki; Hz. Peygamber bana Medine'deki her köpeği öldürmemi emretti. Ben de öldürdüm. Nihayet bir kadının yanına geldim ki köpeği havlıyordu. Kadına acıyarak köpeğini bıraktım ve Rasûlullah'a gelip durumu haber verdim. Rasûlullah bana emretti, döndüm o köpeği de öldürdüm. Halk Hz. Peygambere gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, öldürülmesini emrettiğin şu topluluktan bize helâl olan nedir? dediler. Ebu Râfi' der ki; Rasûlullah (s.a.) sustu. Sonra Allah Azze ve Celle : «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...» âyetini inzal buyurdu. Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn îshâk kanalıyla Ebân îbn Salih'ten bu hadîsi rivayet eder ve sahihtir, ama Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemişlerdir, der.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Kasım... İkrime'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ebu Râfi'i köpekleri öldürmek üzere gönderdi. Ebu Râfi' Medine yakınlarındaki yüksek ıbölgeye (el-Avâlî) geldiğinde; Âsim İbn Adiyy, Saîd İbn Hayseme, Ureym İbn Saîd de Hz. Peygamberin yanma gelerek dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, bu konuda bize helâl kılınan nedir? Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bu hadîsi

Hâkim, Semmâk kanalıyla îkrime'den rivayet eder. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, bu âyetin nüzul sebebinin köpeklerin öldürülmesi olayı olduğunu söyler.
«kelimesi yine kelimesinin zamîrinden hâl olabilir ki; bu takdirde (gramer kaidelerine göre) failden hâl olmuş olur. Ancak mef'ûlden, dolayısıyla kelimesinden hâl olması da muhtemeldir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: «Allah'ın size öğrettiği ile, alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların —avlanmak için kö-pekleştirilmiş olmaları halinde— sizin için tuttuklarını yeyin.»
Avlanmaları; tırnakları veya pençeleri ile olacaktır. Bu durumda bazıları, köpeklerin avı vurarak veya pençeleri ve tırnaklarıyla öldürmeleri halinde yenmelerinin helâl olmayacağını söylemektedirler. Nitekim İmâm Şafiî'nin ve ulemâdan bir grubun görüşü budur. Bunun için Allah Teâlâ «Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp, öğrettiğiniz.» kaydını koymaktadır. Yani o hayvanı gönderdiğiniz zaman; koşup getiren, çağırdığınız zaman gelen, avı tutunca yakalayıp sahibine getiren ve kendisi yemeyen hayvanların tuttuklarının helâl olduğunu belirtmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ; âyetin devamında «Sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın» buyuruyor. O halde avcı hayvanın öğretilmiş olması, sahibi adına avı yakalaması ve gönderilirken Allah'ın adı anılarak gönderilmiş olması kaydıyla öldürse de —ulemânın icmâ'ına göre— tuttuğu avı yemek helâldir.
Sünnet-i seniyye'de bu âyetin delâlet ettiği hususta bilgiler yeralmaktadır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Adiyy İbn Hâtdm'den naklolunur ki; o, şöyle demiş: Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben öğretilmiş köpeği gönderiyor ve üzerine Allah'ın adını anıyorum. Rasûlullah buyurdu ki: Öğretilmiş köpeği gönderip Allah'ın adını andınsa, onların sizin için tuttuklarım ye. Ben dedim ki; ..onlar, avı öldürseler de mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; öldürseler de. Yeter ki, av hayvanı olmayan bir köpek ona eşlik etmiş olmasın. Çünkü sen, kendi köpeğinin üzerine Allah'ın adım andın, başkasının üzerine değil. Ben dedim ki; okumu, avın üzerine atıyorum ve yürüyorum, o zaman durum ne olur? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; okunu atıp onu delersen, onu ye. Ama ona atıp da yaralarsan bu, vurmadır. Dolayısıyla onu yeme. Buhârî ve Müslim'in bir başka rivayetinde ise lafız şöyledir: Köpeğini gönderdiğin zaman; ona Allah'ın adını an. Eğer o, senin için yakalar da canlı olarak tutarsa avım kes. Fakat ölmüş olarak yakalar ve köpeğin ondan bir şey yeme-mişse, yine sen avını ye. Çünkü köpeğin onu yakalaması demek, kesilmesi demektir. Buhârî ve Müslim'in bir başka rivayetinde ise ifâde şöyledir: Eğer köpeğin ondan yemişse, sen yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım. Bu, Cumhurun delilidir. Çünkü Şafiî mezhebinde de sahîh kanâat budur. Buna göre; köpek, tuttuğu avdan yemişse mutlak şekilde haramdır. Şâfiîler hadîste vârid olan detaylara girmemişlerdir. Seleften bir taifenin; köpeğin yakaladığı avın hiçbir şekilde haram olmayacağını söyledikleri nakledilir. îbn Cerîr Taberî der ki; bize Hennâd... Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki; Selmân el-Fârisî şöyle demiş : Köpek avın üçte ikisini de yemiş olsa, sen yine avını ye.
Saîd İbn Ebu Arûbe, Amr İbn Âmir ve Katâde'nin de böyle dediğini rivayet eder. Muhammed İbn Zeyd, Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Selmân el-Fârisî'den aynı rivayeti nakleder. İbn Cerîr ise bu rivayeti Mü-câhid kanalıyla... Kâsım'dan nakleder ki, Selmân el-Fârisî şöyle demiş : Köpek avın üçte ikisini yemiş olsa bile, sen avından ye. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Yûnus... Humeyd İbn Mâlik'den

nakletti ki; o, köpeğin yediği av konusunu Sa'd İbn Ebu Vakkâs'a sormuş. Sa'd İbn Ebu Vakkâs bir parçacık da kalmış olsa sen avını ye, demiş. Bu rivayeti Şey-be... Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan nakleder ki o, köpek üçte ikisini de yemiş olsa sen avını ye, demiştir. İbn Cerîr der ki: Bize îbn el-Müsennâ... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş : Köpeğini salıverir de köpeğin avından yerse; üçte ikisini yemiş, üçte biri dahi kalmış olsa sen yine ye. İbn Cerîr der ki: Sen eğitilmiş olan köpeğini salıverir ve Allah'ın adını anarsan; o yese de yemese de sen, köpeğinin tuttuğundan ye. Aynı rivayeti Ubeydullah îbn Amr îbn Ebu Zi'b ve başkaları Nâfî'den rivayet ederler.
Selmân el-Fârisî'den Sa'd İbn Ebu Vakkas'dan, Ebu Hüreyre'den, İbn Ömer'den nakledilen bu hadîs Hz. Ali ve îbn Abbâs'tan da menkûldür. Atâ ve Hasan el-Basrî'den nakli konusu ihtilaflıdır. Zührî, Re-bîa ve Mâlik'in görüşü de budur. İmâm Şafiî eski görüşünde bu kanaati benimsediği gibi yeni görüşünde de ona îmâ etmiştir.
Bu hadîs Selmân el-Fârisî kanalıyla merfû' olarak da rivayet edilmiştir. Şöyle ki; İbn Cerîr nakleder: Bize İmrân... Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kişi, köpeğini avın üzerine salıverince köpek avı yakalarsa; köpek avdan yemiş olsa dahi, kişi kalan kısmı yesin. İbn Cerîr, bu hadîsin isnadı üzerinde durulması gerekir, der. Çünkü râvîler arasında bulunan Saîd İbn Müseyyeb'in Selmân el-Fârisî'den hadîs dinlemiş olduğu, bilinir bir şey değildir. Sika râvîler bu hadîsi, Selmân el-Fârisî'den merfû' olmayarak rivayet ederler. İbn Cerîr'in söylemiş olduğu bu görüş doğrudur. Ancak bu hadîsin mânâsı merfû' olarak başka şekillerde de rivayet edilmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd der ki; Bize Muhammed İbn Minhâl... Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakletti ki; Ebu Sa'lebe denilen bir Bedevi Rasûlullah'a gelip şöyle demiştir : Ey Allah'ın Ra-sûlü, benim eğitilmiş köpeklerim var. Bunların avlandıkları av konusunda bana fetva ver. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki; senin eğitilmiş köpeklerin varsa; onların senin için tuttuklarından ye. Adam; kesilse de, kesilmese de mi? deyince; Rasûlullah (s.a.); evet, demiş. Adam, tuttuğu avdan yese de mi? deyince; Rasûlullah (s.a.); evet yese de, demiş. Adam, ey Allah'ın Rasûlü okum konusunda da bana fetva ver, demiş. Rasûlullah (s.a.) okunun sana getirdiğini ye, buyurmuş. Adam kesilse de, kesilmese de mi? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Senin görmediğin veya senin okundan başkasının eserini üzerinde bulmadığın takdirde ye, buyurmuş. Adam Mecûsîlerin kapları konusunda da bana fetva ver, mecbur kalırsak ondan yiyelim mi? dediğinde; Rasûlullah (s.a.) onu yıka ve içerisindekini ye, buyurmuş. Ebu Davud'un rivayeti budur. Bu hadîsi, Neseî de tahrîc etmiştir. Keza Ebu Dâvûd, Büsür İbn Ubeydullah kanalıyla... Ebu Sa'lebe'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiş : Köpeğini salıp da üzerine Allah'ın adım andığın şeyden ye. İsterse köpeğin, o avdan yemiş olsun. Sen, elinin sana getirdiğinden ye, Bu iki isnâd da sağlamdır. Nitekim Sevrî de..; Adiyy'-den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Yırtıcı köpeğin senin için tuttuğundan ye. Ben dedim ki; köpek, kendisi yemiş olsa da mı? Rasûlullah <s.a.) evet, dedi. Abdülmelik İbn Habîb de... Adiyy'den aynı rivayeti nakleder.
Bu hadîsler, köpeğin yakalayıp kısmen yemiş olduğu av hayvanının yenebileceğine delâlet etmektedir. Köpeğin yakalayıp yediği avı ve benzeri şeyleri haram

saymayanlar, bu rivayetlere dayanmaktadırlar. Nitekim daha önce bu konudaki ^rivayetler nakledilmişti. Başkaları da orta bir yol tutarak dediler ki: Köpek tuttuktan hemen sonra yerse; bu takdirde Adiyy İbn Hâtim'in hadîsine binâen yemek haram olur. Burada harâmlığın nedeni; Rasûlullah (s.a.) in işaret buyurdukları şu husustur : Eğer köpek yerse; sen ondan yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım. Fakat köpek avı yakalar, sonra sahibini bekler, sahibi uzun süre gelmezse ve köpek de acıkır, açlık nedeniyle avdan yerse, bu takdirde köpeğin yemesi, avlanan hayvanın haram olması için yeterli değildir. Bu görüşü benimseyenler Ebu Sa'lebe'nin hadîsine dayanmaktadırlar. Bu ayırım çok güzeldir ve her iki hadîsin arasını birleştirmek sahîh bir yoldur. Nitekim Üstâd Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî, en-Nihâye isimli kitabında böyle bir ayırım yapılması gereğini duymuş ve bunu temenni etmiş, Allah Teâlâ da onun temennisini gerçekleştirmiştir. Bilâhere onun arkadaşlarından bir grup, bu görüşü ve ayırımı ortaya koymuşlardır. Bu konuda başkaları da dördüncü bir görüş kaydederler. Bunlar, köpeğin yemesi halinde —Adiyy İbn Hâtim'in hadîsi nedeniyle— avın haram olacağını söylerler. Şahin'in ve benzeri kuşların yemesi halinde haram olmayacağını söyleyerek ikisi arasında ayırım yaparlar. Çünkü şahin ve benzeri avcı kuşlar, ancak yedirilerek eğitilirler.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, avcı kuşlar konusunda şöyle demiştir : Kuşu salıverir de o, avını öldürürse tuttuğu avı ye. Çünkü köpeği gördüğü zaman bir daha gelmez. Kuşun sahibine geri dönmesi için eğitilmesi dövmekle değildir. Dolayısıyla o, avdan bir parça yer ve teleğini koparırsa ondan ye. tbrâhîm en-Nehaî, Şâ'bî, Hammâd İbn Ebu Süleyman da böyle demişlerdir. Bunlar, İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği şu hadîse dayanıyor olabilirler : Ebu Saîd... Adiyy İbn Hâtim'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, ey Allah'ın Ra-sûlü, biz köpek ve şahinle avlanan bir topluluğuz. Bunlardan bizim için helâl olan hangisidir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: «Allah'ın size emrettiği ile, alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın.» âyetini okuyup sonra şöyle buyurdu: Sen köpeği gönderir ve Allah'ın adını anarsan; onun senin için tuttuğunu ye. Ben dedim ki; öldürse de mi? Rasûlullah (s.a.) yemediği sürece öldürse de, buyurdu. Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, bu köpeklerimiz başkalarının köpekleriyle karışırsa durum ne olacaktır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; sen, tutanın kendi köpeğin olduğunu bi-linceye kadar yeme. Adiyy der ki; ben şöyle demiştim: Biz, ok atan bir topluluğuz. Bundan, bizim için helâl olan nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; üzerine Allah'ın adını.anıp da deldiğüii ye. Onlara göre delâlet şekli şöyledir: Köpekle avlanmada köpeğin yememesi lâzımdır. Ancak doğanla veya şahinle avlanmada böyle bir şart yoktur. Dolayısıyla ikisi arasında hüküm bakımından fark olması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.
(CSizin için tuttuklarını yeyin. Ve üzerine Allah'ın adını anın.» Köpeği gönderirken Allah'ın adım anın. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Adiyy tbn Hâtim'e şöyle demiştir: Eğitilmiş köpeğini salıverdiğin zaman ve Allah'ın adını andığın takdirde, senin için tuttuğunu ye. Keza Buhârî ve Müslim'de tahrîc edilen Ebu Sa'Iebe'nin hadîsinde de şöyle denilmiştir : Köpeğini salıverdiğin zaman üzerine Allah'ın adını an. Okunu attığında da Allah'ın adını an. Bu sebeple bazı mezheb imamları (meşhur olan kavle

göre Ahmed İbn Hanbel gibi) köpeği salıverirken, oku atarken; bu âyete ve bu hadîse binâen besmele çekmeyi şart koşmuşlardır. Cumhûr'un meşhur olan.kavli de budur. Bu âyetle kasdedilen, salıverilme anında besmele çekilmesidir. Nitekim Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Ali tbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan «Üzerine Allah'ın adını anın.» kavli konusunda şöyle dediğini rivayet eder: Av hayvanını salıverdiğinde «Allah'ın adıyla» de. Eğer unutursan bir beis yoktur. Bazıları da elerler ki: Bu âyette kasdedilen; yemek yerken besmele çekilmesidir Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde sabit olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) Ömer İbn Ebu Seleme'ye öğretirken şöyle buyurmuştur : Allah'ın adım an ve sağ elinle ye, önünden ye. Bir grup Hz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü, bizim kabilemiz henüz küfürden yeni döa-müş oldukları için bize av hayvanları tarafından yakalanan et getiriyorlar. Biz, üzerine Allah'ın adının anılıp, anılmadığını bilmiyoruz, dediler. Rasûlullah (s.a.); siz Allah'ın adını kendiniz anın ve yeyin, buyurdu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashabından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bu sırada bir bedevi geldi ve iki lokma yedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Allah'ın adı anılmış olsaydı muhakkak o size yeterdi. Sizden biriniz yemek yerken Allah'ın adım ansın. Başında Allah'ın adını anmayı unutursa, başında ve sonunda Allah'ın adıyla, desin. Bu rivayeti İbn Mâce de, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Yezîd İbn Harun'dan nakleder. Ancak bu rivayette Abdullah İbn Ubeyd ile Âişe arasında kopukluk vardır. Çünkü jbu zât Hz. Âişe'den hadîs dinlememiştir. Nitekim İmâm Ahmed'in rivayetine göre; Abdülvehhâb... Abdullah İbn Ubeyd'-den nakleder ki; Ümmü Külsûm adı verilen bir kadın onlara anlatmış ki, Hz. Âişe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.), ashabından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bu sırada aç bir bedevi geldi ve yemekten iki lokma yedi. Rasûlullah buyurdu ki: Eğer Allah'ın adı anılmış olsaydı, muhakkak o size yeterdi. Binâenaleyh sizden biriniz yediği zaman Allah'ın adını ansın. Eğer başta Allah'ın adını anmayı unutursa; başta ve sonda Allah'ın adıyla, desin. Bu rivayeti Ahmed îbn Hanbel ile birlikte Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî bir başka yolla Hişâm'dan naklederler. Tirmizî de bu, sahih ve hasendir, der.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali îbn Abdullah... Müsennâ İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, yemeğinin başında besmele çeker ve son lokmada da, başında ve sonunda Allah'ın adıyla, derdi. Ben ona; sen yemeğin başında besmele çekiyorsun. Ya yemeğin sonundaki; başında ve sonunda Allah'ın adıyla, sözün ne oluyor? dedim. O, sana bu hususu bildireyim, dedi: Benim dedem Ümeyye Peygamberin ashabın-dandı. Ben onun şöyle dediğini duydum: Adamın biri yemek yiyordu. Hz. Peygamber de ona bakıyordu. Adam besmele çekmemişti. Nihayet son lokmasını alırken, başında ve sonunda Allah'ın adıyla yerim, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Allah'a andolsun ki, besmele çekinceye kadar şeytân onunla birlikte yemekteydi. Karnında hiçbir şey kalmadı. Nihayet onları kustu, buyurdu. Ebu Dâvûd ve Neseî de, Câbir'in hadîsinden bu rivayeti naklederler. İbn Main ve Neseî Câbir'i sika kabul ederler. Ancak Ebu'1-Feth el-Ezdî, onun hüccet olamayacağını söyler.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Huzeyfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, Hz. Peygamberle birlikte yemek yediğimizde; Rasûlullah (S.a.) elini uzatıp başlayıncaya kadar biz yemeğe elimizi uzatmazdık. Bir seferinde Hz.

Peygamberle yemek yerken, bir câriye geldi. Sanki itiliyormuş gibi koşup elini yemeğe uzattı. Rasûlullah (s.a.) onun elini tuttu. Sonra bir bedevi geldi. Sanki itiliyormuş gibi elini yemeğe uzattı. Rasûlullah (s.a.) onun da elini tuttu ve şöyle buyurdu : Doğrusu şeytân, Allah'ın adı anılmayan yemeğe hulul etmek ister. O, bu câriye ile geldi sızmak istedi, ben onun elini tuttum. Şu bedevî ile geldi sızmak istedi, ben onun elini de tuttum. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; onun eli, şu ikisinin eliyle birlikte benim elimin içindedir. Hz. Peygamber şeytânın elini kasdet-mişti. Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî A'meş'in hadîsinden bu rivayeti naklederler.
Tirmizî'nin dışında kalan Sünen sahipleri İbn Cüreyc kanalıyla... C&bir İbn Abdullah'tan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kişi, evine gelip içeri girerken ve yemeğini yerken Allah'ı anarsa» şeytân der ki: Sizin bu evde gecelemeniz ve yatmanız mümkün değildir. Kişi evine girerken Allah'ın adını anmazsa, o zaman siz iyi bir geceleme ve yatma yeri buldunuz der. Bu lafız Ebu Davud'a aittir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yezîd... Vahşî'nin dedesinden nakletti ki; adamın biri Hz. Peygambere; biz yiyoruz ve doymuyoruz, neden? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; belki de siz, parça parça yiyorsunuz. Yemeği topluca yeyin ve Allah'ın adını anın ki, size onu kutlu kılsın. Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Rebî' İbn Müslim tarîkıyla rivayet ederler.[6]

5 — Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı. Ki-tab verilmiş olanların yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir. Kim de îmânı inkâr ederse; yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.

Ehl-i Kitâb'ın Yemeği

Allah Teâlâ, mü'min kullarına haram kıldığı pislikleri ve helâl kıldığı güzellikleri saydıktan sonra «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı.» buyuruyor. Ve ardından da Yahudi ve Hıristiyanların kestikleri hayvanların —ismini açıklayarak— «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» diyor. îbn Abbâs, Ebu Ümâme, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Atâ, Hasan, Mekhûl, İbrâhîm en-Nehaî, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân; buradaki yemekten maksadın kestikleri hayvanlar, demek olduğunu söylemiştir. Bu konu, bilginler arasında üzerinde icmâ' edilmiş plan bir konudur. Ehl-i kitâb'ın kestikleri, müslümanlara helâldir. Çünkü onlar, Allah'tan başkası adına kesmenin haram olduğunu kabul ederler. Ve kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını anarlar. Her ne kadar Allah Teâlâ hakkında —ki Allah onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir— yanlış inançlara sahip iseler de, kestikleri hayvanların üzerine Allah'tan başkasının adını anmazlar. Sahih hadîste Abdullah İbn Muğaffil'den nakledilir ki; o, şöyle demiştir: Hayber günü bir yağ kırbası bulundu. Ben, onu sakladım ve dedim ki; bu gün kimseye bundan bir şey vermem. Sonra Rasûlullah (s.a.) in tebessüm ettiğini gördüm. Buna dayanarak fakîhler elde edilen ganimetler arasında gerek duyulan

yemeklerin taksimden önce yenebileceğine cevaz vermişlerdir. Bu, çok açıktır. Hanefî, Şafiî ve Hanbelî fakîhler, bu hadîsi delil getirerek Yahudilerin kestiklerinin haram olduğunu öne sürerek Mâlikîlere karşı çıkmışlardır. Mâlikîler, Yahudilere haram kılman yağ ve benzeri şeyleri yemeyi haram sayıyorlardı. Ve müslümanların bunları yemesinin «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» kavline istinaden caiz görmüyorlardı. Çünkü diyorlardı; bu, ehl-i kitâb'ın yemeklerinden değildir. Cumhur ise bu hadîsi, onlara karşı delil getirmektedir. Bu hususun üzerinde durulması gerekir. Çünkü bir ayn meselesidir ve helâl olduğuna inandıkları şeyin yağ olması ihtimâli vardır. Allah en iyisini bilendir.
Bu konuya en iyi delâlet eden rivayet, sahîh hadîste sabit olan şu rivayettir. Hayber'liler, Rasûlullah (s.a.) a zehirli bir koyun hediye ettiler. Koyunun kolunu zehirlemişlerdi. Hz. Peygamber de kol yemeyi severdi. Ete uzandı ve birden irkildi. Çünkü kol, kendisinin zehirlenmiş olduğunu Hz. Peygambere bildirmişti. Bunun üzerine tükürdü. Ancak zehirin etkisi Rasûlullah'm ön dişlerine ve damarlarına sirayet etti. Hz. Peygamberle birlikte bu zehirli koyundan Bişr İbn el-Berâ da yemişti. O, öldü. Onu zehirleyen Yahûdî kadın —ki adı Zeyneb'di— Bişr İbn el-Berâ'ya mukabil öldürüldü.
Bu hadîsin delâlet şekli şöyledir: Hz. Peygamber ve beraberinde bulunanlar bu zehirli koyundan yemek istemişler ve koyunun yağının haram olması konusunda herhangi bir' suâl irâd etmemişlerdir. Bîr başka hadîs de bir yahûdî Rasûlullah (s.a.) ı arpa ekmeği ve değişik bir yağ yedirmek üzere müsâfir etmişti. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Abbâs îbn Velîd... Mekhûl'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ önce «Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeyi yemeyin.» âyetini inzal etmiş, sonra müslümanlara acıyarak bunu neshedip «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı...» âyetini inzal buyurmuştur. Bu âyet, onu neshetmiş ve ehl-i kitâb'ın yemeğini helâl kılmıştır. Mekhûl merhumun söylediği bu sözün üzerinde durmak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ki-tâb ehlinin yemeğini mübâh kılmış olması; üzerine Allah'ın adı anılmayan şeyleri yemenin de mübâh olmasını gerektirmez. Çünkü ehl-i kitâb da kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını anarlardı. Onlar, kurban keserek kulluklarını îfâ ederler. Bu sebeple ehl-i kitâb'm dışında olan müşriklerin ve benzerlerinin kestikleri hayvanlar mübâh olmamıştır. Çünkü onlar, kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adım anmazlar. Hattâ onlar yedikleri etin kesilmiş olup olmamasına da bakmazlar. Ehl-i kitâb'm ve onlara 'benzeyen Sâmirî'lerin, Sâbiî'lerin, İbrâ-hîm ve Şît (a.s.) gibi öteki peygamberlerin dinine bağlananların aksine —ulemânın bir kavline göre— onlar, ölü etini dahi yerler. Benu Tağlib, Tenûh, Behrâ, Cüzam, Lahm Amile ve benzeri arap hıristiyanların kestikleri hayvanlar Cumhûr'a göre yenmez. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberi der ki; bize Ya'kûb İbn İbrahim... Abîde'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Hz. Ali, Tağlib oğullarının kestiklerini yemeyin. Çünkü onlar yalnızca şarâb içmekte, hıristiyanlığa bağlanmaktadırlar. Halef ve seleften daha başkaları da böyle demişlerdir. Saîd îbn Arûbe, Katâde, Saîd İbn Müseyyeb ve Hasan'dan nakleder ki; onlar, Tağlib oğullarından hıristiyanların kestikleri hayvanları yemekte bir beis görmezlerdi. Mecûsîlere gelince; her ne kadar ehl-i kitâb'a ilhak edilerek me-cûsîlerden cizye alınırsa da; onların kestikleri yenmez, kadınları nikahlanmaz. Hanbelî fakîhlerden bazıları ile Şafiî fakîhlerden Ebu Sevr İbrahim İbn Hâlid buna muhalefet

etmişlerdir. Hattâ bu sebeple meşhur olduğu için fakîhler, ona karşı çıkmışlar ve Ahmed İbn Hanbel onun için; bu konuda Ebu Sevr; adı gibi adam demiş. (Öküzün babası demek olan bu isme telmih yapmış.) Ebu Sevr, Hz. Peygamberden mür-, sel olarak rivayet edilen hadîsin umûmî olduğu görüşüne bağlanmış gibidir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; onlara (mecûsîlere) kitâb ehline davrandığınız gibi davranınız. Ancak hadîs bu ifâdeyle sabit değildir. Buhârî'nin Sahîh'inde Abdurrahmân İbn Avfden nakledilen rivayette ise; Rasûlullah (s.a.) m, kovulan Mecûsîlerden cizye almış olduğu belirtilir. Eğer bu hadîs doğru ise; onun umûmî olan mânâsı, bu âyetin mefhumuyla tahsis edilmiştir: «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» Bu âyetin mefhûm-u muhalifinden anlaşılıyor ki; kitâb verilmiş olanlardan başka din mensûblannın yemeği helâl değildir.
«Sizin yemeğiniz de onlara helâldir.» Siz de kestiğiniz hayvanlardan onlara yedirebilirsiniz. Bu ifâde, ehl-i kitâb'ın kendi dinlerindeki hükümlerinin müslümanlara bildirilmesi sadedinde değildir. Sadece müslümanların, ister kendi dinlerinden birisinin yemeği olsun, ister başka dinden birinin yemeği olsun, yemek yerken Allah'ın adını anmakla emrolunduklanm haber verici nitelikte olabilir. Birincisi, mânâ bakımından daha açıktır. Yani siz, onların kestiklerinden yediğiniz gibi, sizin kestiğinizden de onlara yedirebilirsiniz, demektir. Bu denkleştirme, karşılık verme ve mücâzât kabîlindedir. Nitekim Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl öldüğü zaman; Rasûlullah, kendi elbisesini ona giydirerek defnetmiştir. Derler ki; bunun sebebi şudur : Hz. Abbâs Medine'ye geldiğinde Abdullah İbn Übeyy elbisesini ona giydirmiş. Rasûlullah (s.a.) da bunu böylece karşılamıştır.
Mü'minden başkasıyla sohbet etme. Müttakîden başkası yemeğini yemesin, hadîsine gelince; bu mendûb ve müstehab kabîlindendir. En iyisini Allah bilir.
«Mü'min kadınlardan, iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehir-lerini verdiğinizde size helâldir.» Size mü'min kadınlardan iffetli ve hür olanların nikâhı helâldir. Bu ifâde daha sonra gelmekte olan «Sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar» kavli için bir hazırlık mahiyetindedir. Denildi ki; iffetli kadınlar anlamına gelen kelimesi ile, cariyeler değil, hür kadınlar kastedilmektedir. İbn Cerîr, Mü-câhid'den böyle nakleder. Mücâhid; iffetli kadınlar, hür kadınlardır demekle; İbn Cerîr'in naklettiği kanâati kasdetmiş olabileceği gibi, hür ve iffetli kadınları da kasdetmiş olabilir. Nitekim bir başka rivayette Mücâhid böyle söyler. Bu, Cumhûr'un görüşüdür ki, en uygun olan da budur. Böylece iffetsiz olan zimmî kadınlarla aynı noktada birleşil-miş olmaz ve atalar sözünde denildiği gibi hem hurma kötü, hem de ölçek ölçek şeklinde olmaz. (Bu bir darb-ı meseldir. Meydânî, Mec-ma'ûl-Emsâl isimli eserinde bunu «Hem kötü hurma, hem de kötü ölçek mi?» şeklinde istifhâm-ı inkârı tarzında nakletmiştir. A.g.e. I, 207). Âyetin zahirinden anlaşılan odur ki kelimesi; zinadan uzak, iffetli kadınlar demektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Onlarla zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost edinmemiş olmaları halinde velîlerinin izniyle evlenin.» (Nisa, 25).
Daha sonra tefsîrciler ve bilginler; «Kendilerine kitâb verilenlerden iffetli kadınlar» âyetinin muhtevası içerisine; ister hür, ister köle olsun ehl-i kitâb'tan bütün kadınların girip girmeyeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. îbn Cerîr Taberî; âyetteki kelimesini, iffetliler olarak tefsir eden selef-i sâlihînden bir, grubun bütün

iffetli ehl-i kitâb kadınlarının bu âyetin içinde yer alacağını söylediklerini nakleder. Denildi ki; burada ehl-i kitâıb'dan maksad, Yahûdîlerdir. Şâfifnin görüşü budur. Ve yine denildi ki; burada ehl-i kitâb'dan maksad, harb ehli olanlar değil, zimmîlerdir. Çünkü Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın...» buyurmaktadır.
Abdullah İbn Ömer hıristiyan kadınlarla evlenmeyi uygun görmezdi ve şöyle derdi : Tanrısının îsâ olduğunu söylemekden daha büyük bir şirk tanımıyorum. Halbuki Allah Teâlâ : «îmân edinceye kadar müşrik kadınları nikahlamayın.» buyurmuştur. îbn Ebu Hatim şöyle der : Bana babam... Îbn Abbâs'tan nakletti ki; o» şöyle demiş : «îmân edinceye kadar müşrik kadınları nikahlamayın» âyeti nazil olunca; halk, müşrik kadınlarla evlenmekten kaçmıyordu. Nihayet arkasından «Kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zina etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın mehirlerini verdiğinizde size helâldir.» âyeti nazil oldu da tekrar ehl-i kitâb'dan kadınlarla evlendiler. Ashâbdan bir topluluk, hıristiyan kadınlarla evlenmişler ve bu âyeti esâs alarak onlarla evlenmekte bir beis görmemişlerdir. Onlar, bu âyetin Bakara süresindeki «îmân edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenme^ yin.» (Bakara, 221) âyetini tahsis ettiğini kabul ederler. Âyetin umûmu içerisine ehl-i kitâb'tan kadınların girdiği söylenirse bu, böyledir. Aksi takdirde her iki âyet arasında çelişki yoktur. Çünkü ehl-i kitâb'm, bir çok yerde müşriklerden ayrıldığı görülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, bu hususta şöyle buyurur: «Ehl-i kitâb'dan küfredenlerle müşrikler, kendilerine belge gelinceye kadar bundan ayrılmış değildirler.» (Bey-yine, 1) Ve yine bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur: «Kendilerine kitâb verilmiş olanlara ve ümmîlere de ki: Müslüman oldunuz mu? Eğer müslüman olmuşlarsa doğru yolu bulmuşlardır.»
«Mehirlerini verdiğinizde.» Yani onlar iffetli ve namuslu kadınlar oldukları için, kendilerine gönül rahatlığıyla mehirlerini bolca verin. Câbir İbn Abdullah, İbrahim en-Nehâî, Âmir, Hasan el-Basrî; bir adamın evlenip kadınla temas etmezden önce, kadının zina etmesi halinde; adamla kadının ayrılacağını ve adamın kadına verdiği mehrin, tekrar kendisine iade edileceğini söyledikleri nakledilmiştir. İbn Cerîr, on-ların bu fetvâsım rivayet eder.
«Zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın.» Zinadan uzak olmak, yani iffet şartı; nasıl kadınlar için geçerli ise, erkekler için de geçerlidir. Dolayısıyla erkeklerin iffetli ve zinadan uzak olmaları gerekir.
Bunun için Allah Teâlâ zina etmeksizin buyurmuştur. zina eden, hiçbir günâhtan çekinmeyen ve kendisine geleni hiç reddetmeyen erkek demektir. «Dost tutmaksızın)) kavlinden maksad; dostlarıyla birlikte düşüp kalkan âşıklardır. Nitekim bu husus, Nisa sûresinde aynı şekilde yer almıştır. Bu sebeple İmâm Ahmed
İbn Hanbel merhum, kötü yoldaki kadının tevbe edinceye kadar nikâhının doğru olmayacağını ve isyanda devam ettiği sürece iffetli bir erkekle elvendirilmesinin sahîh olmayacağını belirtir. Keza Ahmed İbn HanbePe göre;" tevbe edip zinadan vazgeçinceye kadar, fâsık bir erkeğin de iffetli bir kadınla nikâhlanması sahîh değildir. Ahmed İbn Hanbel görüşünü o âyetle şu hadîse dayandırır: «Sopa vurulmuş zânî, ancak kendisi gibi bir zânîye ile nikahlanır.»

îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki; Ömer İbn Hattâb şöyle demiş : Ben isterdim ki, müslüman-lardan fuhşu irtikâb etmiş bir kişinin, iffetli bir kadınla evlenmesine müsâade etmeyeyim. Übeyy İbn Kâ'b, Hz. Ömer'e dedi ki; ey mü'min-lerin emîri, şirk günâhı zinadan daha büyüktür. Halbuki tevbe edince bu bile kabul ediliyor. Bu konuyu inşâallah Nûr sûresinde tafsilâtlı olarak açıklayacağız. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında «Kim de îmânı inkâr ederse, yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» buyuruyor.[7]

İzahı

«Kendilerine kitâb verilmiş olanların yemekleri de sizin için helâldir.» Denildi ki: Bu, onların kestikleri hayvanlardır. Ve denildi ki: Bütün yemekleri demektir. Bu konuda hıristiyanların hepsi eşittir. Hz. Ali (r.a.) nin tağlîb oğullan hıristiyanlannı, bundan istisna ettiği söylenir. Ve onlar, hıristiyan değildirler. İçki içmekten başka hıristiyan-lıktan birşey almamışlardır, demiş. Şafiî, bu görüşü benimsemiş. Abdul-lah İbn Abbâs'a arap hıristiyanların kestikleri sorulduğunda; bir beis yoktur demiş ki; tâbiîn'in hepsinin kavli budur. Ebu Hanîfe ve arkadaşları da bu görüşü benimsemişlerdir. Sâbiîlerin hükmü ise, Ebu Ha-nîfe'ye göre; ehl-i kitâb'ın hükmüdür. İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf ise sâbiîlerin iki kısım olduğunu, bir kısmının Zebur'u okuyup meleklere taptıklarını, bir kısmının İse hiçbir kitab okumadıklarını ve yıldızlara taptıklarını bu sebeple bunların ehl-i kitâb olmadıklarını söylemişlerdir. Mecûsîler hakkında cizye almak konusunda ehl-i kitâb'ın hükmü uygulanmıştır, ancak kestiklerini yemek ve kadınlarını nikahlamak konusunda değil. İbn Müseyyeb der ki, bir müslüman hasta olursa mecûsîye Allah'ın adını anmasını emredip hayvanını kestirirse yiyebilir. Ebu Sevr ise sağlıklı zamanında bile bunu emretse hiçbir beis yoktur, demiştir. Ve bu sözüyle kötü etmiştir. [8]
Bu konuda Yûsuf el-Kardâvî şu bilgileri veriyor:

Ehl-i Kitabın Kestikleri

Boğazlama hususunda İslâm'ın gösterdiği dikkat ve itinâyı görmüş bulunuyoruz. Çünkü arap ve diğer milletlerin müşrikleri, hayvan kesimini dinin aslından sayılan âdet ve hattâ îmân meselesi kabul etmişler, dikili taşlara ve ilâhları adına kurban kesmeye başlamışlar ve böylece onlara ibâdet ediyorlardı. İslâm geldi ve boğazlama esnasında Allah'tan başkasının anılmasını yasak edip başka bir isim zikredilerek kesilen ve dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanları haram kıldı. Ehl-i kitâb, asılda tevhide inananlardır. Yâni tek Allah'a inanırlardı. Fakat sonraları, aralarına eski küfrün kirinden tamamen temizlenmeyen bazı müşriklerin girmesiyle aynı sapıklık belirtileri bunlara da sirayet etti. Bu ayrılık ve bozuk fikirleri; bazı müslümanların, ehl-i kitâb'la münâsebetin tıpkı putperestlerle münâsebet hükmünde olduğunu düşünmeleri için atılmıştır. Cenâb-ı Allah da ehl-i kitâb'la sıhriy-yete (onlardan kız almaya) müsâade ettiği gibi onların yiyeceklerinin de yenmesine ruhsat vermiştir. Kur'an'ın son inen âyetlerinden birinde buyrulur ki:

«Bugün, size temiz olanlar helâl kılındı. Kitâb verilenlerin yemeği size, sizin yemeğiniz de onlara helâldir.» (Mâide, 5).
. Bu âyet-ı kerîme'nin özetle mânâsı şudur: Bugün, (önce isimleri ve ta'rîfleri geçen) bahire, sâibe, vesile ve nâm farkı gözetmeden temiz olan her şey size helâl kılınmıştır. Bununla beraber kendilerine kitâb verilen yahûdî ve Hıristiyanların yemeği de (onların aslı göz önüne alınarak) sizin için helâldir. Allah, bunu haram kılmamıştır. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Kestikleri veya avladıkları hayvanların etinden yiyebilir, kestiğiniz veya avladığınız hayvanlardan da yedire-bilirsiniz.
İslâm, arap müşrikleriyle münâsebette şiddet, ehl-i kitâbla münâsebette kolaylık göstermiştir. Çünkü; vahye, peygamberliğe ve genel olarak dinin aslına inandıkları için ehl-i kitâb, mü'minlere daha yakındır. Onların yemeklerini yemenin sıhriyyetle arada akrabalık kurmanın ve onlarla iyi geçinmenin çok faydalan da vardır. Zîrâ, aramızdaki bağlar kuvvetlendiği takdirde İslâm'ın hakikatim ve ahlâkını bizzat onu yaşayan müslümanlardan öğrenirler ve bizim dinimizin, her anlamda, en yüksek şekilde, en temiz fikirlerle yaşamış, bütün bid'atlar-dan, çirkin şeylerden ve putperestlerin âdetlerinden uzak, bizzat kendi dinleri olduğunu açıkça görürler.
«Kitâb verilenlerin yemeği» ifâdesi, onların her yemeğini içine alan şümullü bir ifâdedir: Kestikleri, tahılları... ve her türlü yemekleri... leş, akan kan ve domuz eti gibi bizzat haram olmadığı müddetçe bütün yiyecekleri bizim için helâldir. Ancak leş, kan ve domuz eti, ehl-i kitâb veya faraza bir müslümanm yemeği de olsa icmâ' ile haramdır, yenmesi caiz değildir.
Burada müslümanları yakından ilgilendiren ve bilinmesi gereken birkaç mes'elenin izahı kaldı:

Kilise ve Bayramlar İçin Kesilenler

Hayvanı boğazlarken kitâbî'nin Mesîh, Azîz gibi Allah'tan başka bir ismi söylediği duyulmazsa; onun kestiği helâldir. Fakat, Allah'tan başkasını andığı duyulursa bazı fıkıh âlimlerine göre onun kestiği hayvanı yemek haramdır. Çünkü o, Allah'tan başkası anılarak kesilenlerdendir.
Bir kısım âlimler de derler ki:
Allah, onların yemeklerini bize helâl kılmıştır. Ne dediklerini de O daha iyi bilir.
Corcos adlı bir kilise için kesilip ona bağışlanan bir koçu Ebu'd-Derdâ'ya haber vererek : «Ondan yiyelim mi?» diye sorulduğu zaman, şu cevâbı verdi:
Allah'ım affet; onlar ehl-f kitâb'tır. Onların yemeği bize, bizim yemeğimiz de onlara helâldir.
Ve yenmesini emretti.
İmâm Mâlik, ehl-i kitâb'm, kiliseleri ve havraları için kestikleri hayvanlar hakkında bir soruya şu cevâbı vermiştir :
Onu haram değil, fakat hoş da görmem.
Bunu hoş görmemesi, Allah'tan başkasının adına kesilenlerden olması endîşesiyledir ve takvadandır. Ona göre; ehl-i kitâb'a nisbetle Allah'tan başkası adına kesilenler, onların, kendi ilâhlarına yakınlık niyetiyle kestikleri ve etinden

yemedikleri hayvanlardır. Fakat kesip yedikleri ise; onların yemeklerinden sayılır.
Allah da buyurur ki:
«Kitab verilenlerin yemeği size helaldir.»
Bunun için de haram görmemiştir.

Elektrik ve Benzeri İle Kesilenler

Bilinmesi gereken ikinci mesele : Onların boğazlama şeklinin bizimki gibi olması, yani boğazdan kesilmesi şart mıdır?
Âlimlerin ekserisi bunu şart koşar. Mâliki mezhebine mensûb bir cemâatin fetvasına göre bu, şart değildir.
Mâide süresindeki âyetin tefsirinde Kâdî îbn Arabî der ki:
Bu, ehl-i kitâb'm av ve yiyeceklerini Allah'ın temiz diye vasıflandırdığının kesin bir delilidir. Bu, mutlak helâldir. Allah'ın bunu tekrar etmesi; bütün şüpheleri ortadan kaldırmak ve bozuk düşüncelerdeki uzun izahı gerektiren itirazları izâle etmek içindir. Tavuğun boynunu kırıp pişiren hıristiyanın bu tavuğunun yenmesi ve bizim onu alıp yememizin hükmünü sordular. Dedim ki: Yenir: Çünkü o kendisinin, papazlarının ve râhiblerinin yemeğidir. Her ne kadar o, bizce şer'î boğazlama sayılmıyor ise de Allah, onların yemeklerini mutlak surette bizlere helâl kılmıştır. Dinlerinde helâl gördükleri herşey bizim için helâldir. Ancak Allah'ın onları yalanladığı şeyler müstesnadır. îlim adamlarımız derler ki: Onlar, kadınlarını zevce olarak bize veriyorlar, unlarla münâsebetimiz helâl oluyor da, neaen onların Kestiklerini yemeyelim? Halbuki, helâl ve haram oluşda yemek, cinsî münâsebet-ten aşağı mertebededir.
İbn Arabi'nin takrir ettiği işte bu. Bir diğer yerde de :
Boğmak veya başa vurmak suretiyle boğazlama niyeti olmadan öldürüp yedikleri şey, leş hükmündedir; haramdır, der.
Bu iki fikir arasında bir zıddiyet yoktur. Bundan maksad; bizim şer'î boğazlamamıza uymasa bile, onların boğazlanmış olarak kabul ettikleri şey helâldir. Onların boğazlanmış olarak kabul etmedikleri de bize haramdır. O halde boğazlamanın müşterek anlamı şudur :
Yemesini helâllaştırmak niyetiyle hayvanın canını gidermeyi kas-
detmektir.
Bu, Mâlikîlerden bir cemâatin görüşünün aynısıdır.
Şu anlatmaya çalıştığımızın ışığında, elektrikli ve benzeri âletlerle kesilmiş olsa bile ehl-i kitâb'tan idhâl edilen tavuk ve sığır eti konservelerinin de hükmünü anlamış bulunuyoruz ki; onlar bunu boğazlanmış ve helâl olarak kabul ettikleri müddetçe (âyetin umûmî anlamına uyarak) bize de helâldir.
Fakat komünist memleketlerden idhâl edilen konserve etleri kullanmak; kat'î surtte caiz değildir. Çünkü onlar, ehl-i kitâb değildir, bütün dinlere.küfreder, Allah'ı ve O'nun gönderdiği bütün peygamberleri inkâr ederler.

Mecûsîlerin Kestikleri

Mecûsîlerin kestikleri hayvanlar hakkında ilim adanılan ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk mecûsîlerin kestiklerini yemeyi men'ederler. Zîrâ bunlar, müşriktir. Bazıları da, helâldir, derler. Çünkü, İmâm Mâlik ve Şafiî'nin rivayet ettikleri bir hadîste Peygamber (s.a.) buyurmuş ki:
Ehl-i kitâb'a davrandığınız gibi onlara da davranınız.
Bu hadîsin devamı olan «Kadınlarını nikahlamamak ve kestiklerini yememek şartıyla» ifâdesi muhaddislerce sahîh görülmemiştir.
îmâm Buhârî ve başkasının rivayetlerine göre, Hz. Peygamber Ha-cer mecûsüerinden cizyeyi kabul etmiştir.
ibn Hazm «boğazlama» babında der ki:
«Onlar, bir kitâb'ın ehlidirler, bunun için herhalde onlar, ehl-i ki-tâb'ın hükmündedir.»
İmâm Ebu Hanîfe'ye göre; Sâbiîler de ehl-i kitâb'tır.[9]

6 — Ey îmân edenler, namaza kalktığınız zaman; yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başınıza da mesnedin ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı da (yıka-yın). Eğer cünüb iseniz hemen temizlenin. Eğer hasta ol-muşsanız veya seferde iseniz, yahut heladan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmış da su bulamamışsanız; temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi onunla mesnedin. Allah, size zorluk vermek istemez. Lâkin sizi temizlemek, üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

Abdest, Gusül ve Teyemmüm

Selef-i sâlihînden çokları «Namaza kalktığınız zaman.» kavlinin, abdestsiz olarak namaza durduğunuz zaman, demek olduğunu söylerler. Başkaları da; uykudan uyanıp namaza kalktığınız zaman, şeklinde mânâ vermişlerdir ki, her iki anlam da birbirine yakındır. Başka bir grup ise der ki; âyetin mânâsı bunların her ikisinden daha geniştir. Zîrâ âyet, namaza durulduğunda abdesti emretmektedir. Fakat bu; abdestsiz kişi hakkında vücûb ifâde ederken, abdestli kişi hakkında mendûbiyyet ve müstehablık ifâde eder. Bazıları da derler ki; İslâm'ın başlangıç döneminde her namaz vakti abdest almak emri vücûb ifâde ediyordu. Ancak bilâhere bu emir neshedilmiştir.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Büreyde'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) her namaz vakti abdest alırmış. Mekke'nin fethi günü abdest almış, mesh üzerine meshetmiş ve bir abdestle birden fazla namaz kılmış. Bunun üzerine Hz. Ömer ona; ey Allah'ın Ra-sûlü, sen şimdiye kadar yapmaz olduğıyı şeyi yaptın, deyince; Rasûlullah (s.a.) ey Ömer, bunu kasıdlı olarak yaptım, buyurmuş. Müslim ve öteki Sünen sahipleri de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla Alkame'den rivayet ederler. İbn Mâce'nin Sünen'inde Alkame yerine Süfyân bulunmakta ve her ikisi de Büreyde'den bu hadîsi nakletmektedirler. Tirmizî, bunun hasen ve sahih olduğunu söyler.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Abbâd... Fadl İbn Mübeşşir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, Abdullah oğlu Câbir’in bir abdestle birçok namaz kıldığım gördüm. İdrarını yaptığında veya abdestini bozduğunda, abdest alır ve

onun suyunun artanı ile meshleri üzerine meshederdi. Ben, ona dedim ki; ey Ebu Abdullah, yaptığın şey kendi görüşüne göre midir? O; hayır, Rasûlullah'm böyle yaptığını' gördüm. Ben de Rasûlullah'm yaptığı gibi yapıyorum, dedi. İbn Mâce de bu hadîsi İsmâîl kanalıyla Ziyâd'dan rivayet eder. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb... Abdullah İbn Ömer'in oğlu Ubeydullah'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Ubeydullah'a; Abdullah İbn Ömer'in nasıl abdest aldığını gördün mü? İster temiz olsun, ister temiz olmasın her namaz için abdest alıyor muydu? Ve bunu nereden öğrendin? diye sordum. O dedi ki; Hattâb'm oğlu Zeyd'in kızı, Esma kendisine anlatmış, ona da Abdullah İbn Hanzale el-Ğasîl anlatmış ki; Rasûlullah (s.a.), ister temiz olsun, ister olmasın her namaz için abdest almayı emredermiş. Bu durum, Rasûlullah'a zor gelince o, her namazda misvak kullanmakla emrolunmuş ve abdestsiz olması müstesna abdest alma emri kaldırılmış. Abdullah, bunu çok iyi gördüğü için ölünceye kadar böyle yaparmış. Ebu Dâvûd da... Abdullah İbn Ömer'den aynı hadîsi rivayet eder. Sonra der ki; bunu İbrâhîm İbn Sa'd, Muhammed İbn İshâk'dan rivayet etmiştir ve bu isim Ahmed îbn Hanbel'de yeraldığı gibi übeydullah İbn Abdullah İbn Ömer şeklinde yeralır. Rivayet nasıl olursa olsun, bu isnâd sahihtir. Nitekim İbn îshâk bunu tahdîs ve işitme yoluyla Muhammed İbn Yahya'dan nakletmiştir ki, böylece telbîs mahzuru ortadan kalkmıştır. Hafız İbn Asâkir bu hadîsi; Seleme îbn Fadl kanalıyla... Muhammed îbn Yahya İbn Hibbân'dan rivayet etmiştir. En iyisini Allah bilir. Abdullah İbn Ömer'in böyle yapması ve her namazda abdest almaya müdâvemet etmesi, Cumhûr'un da dediği gibi, bunun müstehâb olduğuna delâlet eder.
İbn Cerîr der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... İbn Sîrîn'den nakletti ki; halîfelerin hepsi, her namazda abdest alırlarmış. Yine İbn Cerîr der ki: Muhammed İbn Müsennâ... İkrime-'nin şöyle dediğini nakletmiş: Hz. Ali her namazda abdest alır ve âyetini okurmuş. Bize İbn el-Müsennâ,.. Nizâl ibn Se-bure'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Hz. Ali'n'in öğle namazını kılıp, sonra vakfe'de oturduğunu gördüm. Sonra kendisine su getirildi. Yüzünü ve ellerini yıkadı. Başına ve ayaklanna meshetti ve buyurdu ki; bu abdesti bozulmamış olanların abdestidir. Ya'kûb İbn İbrahim... İbrahim'den nakleder ki; Hz. Ali sıcakta ölçek ölçtü. Sonra abdest aldı ve bunda aşın gitti. Sonra dedi ki; bu, abdesti bozulmamış olanlann abdestidir. Hz. Ali'den nakledilen bu kuvvetli rivayet tarîkleri birbirini desteklemektedir.
İbn Cerîr ayrıca der ki: Bize İbn Beşşâr... Enes'ten nakletti ki; Hz. Ömer abdest aldı ve biraz acele etti. Sonra dedi ki; abdesti bozulmamış olanların abdesti işte böyledir. Bu isnâd sahihtir. Muhammed İbn Şîrîn de der ki; halîfeler her namaz için abdest alırlardı. Ebu Dâ-vûd et-Tayâlisî'nin, Ebu Hilâl ve Katâde kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'-den naklettiği; abdest bozmadan abdest almak, aşın gitmektir, mealindeki söze gelince; Saîd İbn Müseyyeb'in böyle bir şey söylemesi garîb-tir. Kaldı ki bu ifâdenin vâcib olduğuna inanarak abdest yenileyen kişi aşın gitmiştir, şeklinde alınması da mümkündür. Abdestli iken abdest almanın müstehab ve meşru' olduğuna dâir sünnette pek çok delil vardır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Amr îbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.), her namaz vakti abdest alırdı. Amr İbn Âmir diyor ki, ben ona siz nasıl yapardınız? diye sordum. Enes İbn Mâlik dedi ki: Biz abdestimiz bozulmadıkça bir abdestle bıı çok namaz

kılardık, dedi. Bu rivayeti başka yollarla Amr İbn Âmir den İmâm Buhârî ve Sünen ehli de rivayet ederler.
İbn Cerîr der ki: Bana Ebu Saîd... Abdullah îbn Ömer'in şöyle dediğini anlattı; Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki :
Kim abdestliyken abdest alırsa; Allah ona, on hasenat yazar. Ta-berî aynı hadîsi îsâ îbn Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder. Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de aym hadîsi İfrîkî'nin hadisinden rivayet ederler. Tirmizî, bu isnadın zayıf olduğunu söyler. İbn Cerîr der ki; bir topluluk da, bu âyetin abdestin ancak namaza durulurken vâcib olduğunu, başka ameller için vâcib olmadığını bildirmek üzere in-diğini söylemişlerdir. Zîrâ Hz. Peygamber, abdestini bozduğu zaman yenileyinceye kadar başka her türlü davranıştan kaçınırdı. Ebu Kü-reyb... Alkame'den rivayet eder ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) abdestini bozduktan sonra biz kendisiyle konuşurduk, o bizimle konuşmazdı. Biz kendisine selâm verirdik, o bize selâm vermezdi. Nihayet bu hususta ruhsat veren âyet nazil oldu. Bu âyet «Ey îmân edenler, namaza kalktığınız zaman...» âyetidir. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim... Ebu Kü-reyb'den nakleder. Ancak bu, cidden garîb bir hadîstir. Râvîler arasında yer alan Câbir, Zeyd'in oğlu olup, zayıf bir râvî sayılmıştır.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Müsedded... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) helaya gitmiş. Sonra kendisine yemek takdim edilmiş. Abdest almak için bir şey getirelim mi? diye sorduklarında, Rasûlullah (s.a.); ben, yalnızca namaza durduğum zaman abdest almakla emrolundum, buyurmuştur. Tirmizî de aynı hadîsi Ahmed kanalıyla rivayet eder. Neseî ise, Ziyâd İbn Eyyûb kanalıyla İsmâîl İbn Aliyye'den nakleder. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler.
Müslim, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'-tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) in yanında bulunuyorduk. Rasûlullah helaya gitti, sonra döndü, kendisine yemek getirildi ve denildi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, abdest almayacak mısın? O; ne-denmiş, namaz mı kılacağımki abdest alayım? buyurmuş.
«Yüzlerinizi yıkayın.» Bilginlerden bir grup «Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi yıkayın.» kavline dayanarak abdestte niyetin vâcib olduğunu söylemişlerdir. Çünkü sözün takdiri şöyledir ; Namaza kalktığınız zaman, namaz için yüzlerinizi yıkayın. Nitekim araplar, «emîr'i gördüğün zaman onun için ayağa kalk» derler. Ve Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde; ameller niyetlere göredir ve her kişiye niyet ettiği şey vardır, buyurulmuştur. Yüzün yıkanmasından önce abdeste başlamak için Allah'ın adının anılması müstehâbtır. Nitekim sahabeden bir topluluktan sağlam yollarla gelen hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :
Allah'ın adını anmayan kişinin abdesti yoktur.
Eller kaba sokulmazdan Önce ayalarının yıkanması da müstehâbtır. Uykudan uyanınca bunu yapmak daha da gereklidir. Çünkü Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) buyurur ki:
tıızaen Diriniz uykusundan uyandığı zaman, üç kere yıkamadan önce elini kaba daldırmasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilemez.
Yüzün sınırına gelince; fukahâya göre başın saçlarının bittiği yer ile sakalın ve çenenin uzunlamasına son bulduğu yerin arasıdır. Baş derisine itibâr yoktur. Enliliğine de bir kulaktan öbür kulağa kadardır. Başın sağ ve sola dökülen saç

kısımlanyla, yüzün üzerine düşen kısmı baştan mı, yüzden mi olduğu konusunda ihtilâf vardır. Sakalın farz olan noktasından uzanan kısmına gelince; bu konuda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre bu kısma suyun dökülmesi vâcibtir. Çünkü yüzyüze gelme orası ile vuku'bulmaktadır. Nitekim bir hadîste rivayet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) sakalını örtmüş bir adamı görünce; aç onu, çünkü sakal yüzdendir, buyurmuş. Görmez misiniz araplar, sakalı biten delikanlıya yüzü göründü, derler. Sakalı sık olan kişinin, abdest alırken sakalının arasını sıvazlaması müstehabtır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Abdürrezzâk... Ebu Vaîd'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Hz. Osman'ı abdest alırken gördüm : —Abdest hadîsini anlattıktan sonra şöyle dedi— : Yüzünü yıkadığında üç kere sakalını sıvazladı, sonra dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.) in benim yaptığım gibi yaptığını gördüm. Tirmizî, bu hadîsin hasen ve sahih olduğunu söyler. Buhârî de onun hasen olduğunu bildirir. Ebu Dâvûd der ki: Bize Rebî' İbn Nâfi'... Enes İbn Mâlik'ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) abdest alırken bir avuç su almış, çenesinin altına götürerek, onunla sakalını sıvazlamış ve demiş ki: Rabbım Azze ve Celle bana böyle emretti. Bu rivayet, yalnızca Ebu Dâvûd'dan menkûldür. Ancak bir başka şekilde Enes İbn Mâlik'ten rivayet edilmiştir. Beyhakî der ki: Biz, sakalı sıvazlamak konusunu Hammâd, Âişe, Ümmü Seleme kanalıyla Hz. Peygamber'den rivayet ettik. Ayrıca Hz. Ali ve diğerlerinden de rivayetler vâriddir. Keza Abdullah İbn Ömer, Hasan İbn Ali, Nehaî, tabiînden bir topluluktan dia sakalın sıvazlanmasını terk konusunda ruhsat bulunduğuna dâir rivayet nakledilir.
Hz. Peygamberden değişik yollarla sahihe olarak vârid olan rivayetlerde o, abdest aldığı zaman; mazmaza ve istinşâk edermiş. Ancak mazmaza ve istinşâkm abdest ve gusül konusunda vâcib olup olmadığı tartışmalıdır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'in mezhebine göre; her ikisinde de ağıza ve buruna su vermek vâcibtir. Şafiî ve Mâliki mezhebinde ise müstehabtır. Nitekim Sünen sahiplerinin İbn Huzeyme kanalıyla Rifâa İbn Râfi'den naklettikleri sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.) namazını gerektiği gibi edâ edemeyen birine, Allah'ın sana emrettiği gibi abdest al, buyurmuştur. Bazıları da mazmaza ve istinşâkm gusülde vâcib olduğunu, abdestte vâcib olmadığım söylerler ki bu, Ebu Hanîfe'-nin mezhebidir. Ahmed fcbn Hanbel'in —rivayet edilen— bir diğer ka-nâatına göre, istinşâk vâcibtir, mazmaza vâcib değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Buhârî ve Müslim'de sabit olan bir hadîste buyurur ki: Kim abdest alırsa; burnuna fazlasıyla su versin. Bir başka rivayette de şöyle buyurur: Sizden biriniz abdest alırsa; burnunun iki deliğine su versin. Sonra bunu fazlalaştırsın.
îmâna Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu«Seleme... Abdullah îbn Abbâs'tan nakletti ki; o, abdest almış ve yüzünü yıkamıştı. Sonra bir avuç su alarak maznıaza yapmış ve bunu da fazlaca yapmış. Sonra bir avuç su almış, onunla sağ elini yıkamış, Sonra bir avuç su almış, onunla sol elini yıkamış, sonra başına meshetmiş, sonra bir avuç su almış ve onu sağ ayağına, yıkayıncaya kadar dökmüş. Sonra bir avuç su almış, onunla sol ayağını yıkamış ve şöyle demiş : Ben, Rasûlullah (s.a.) in böyle abdest aldığım gördüm. Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Abdürrahîm ve Ebu Seleme kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet eder.
«Dirseklere kadar ellerinizi.» Yani dirseklerle beraber ellerinizi de yıkayın. Nitekim Allah Teâlâ, bir diğer âyet-i kerîme'de aynı edatı şöyle kullanmıştır:

«Onların mallarım sizin mallarınıza katarak yemeyin. Doğrusu bıı, büyük bir günâhtır.» Hafız Dârekutnî ve Ebu Bekr el-Beyhakî, Kaşım İbn Muhammed kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet eder : Rasûlullah (s.a.) abdest aldığı saman; suyu dirseklerinin etrafında döndürürdü. Bu rivayette râvî olarak yer alan Kâsım'ın hadîsi metruk olduğu gibi, dedesi de zayıftır. En doğrusunu Allah bilir. Abdest alan kişinin, bileklerinden başlayarak dirsekleriyle beraber bütün kolunu yıkaması müstehabtır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Nuaym kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benim ümmetim kıyamet gününde abdestin etkisiyle abdest yerleri beyaz olarak davet edilirler. Sizden her kim beyaz yerini uzatmak isterse abdest alsın. Müslim'in Sahîh'inde Ku-teybe... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Dostum Hz, Peygamberden işittim ki, şöyle diyordu : Mü'minin süsü, abdestinin ulaştığı yere kadar ulaşır.
«Başınıza da mesnedin.» Buradaki cer edatı olan nin ilsâk için mi, yoksa teb'îz için mi olduğu ihtilaflıdır. Ama açık olanı ilsâk için olmasıdır. Her iki görüş üzerinde de durulması gerekir. Usûl-cülerden bir kısmı böyle demişlerdir. Bu konunun açıklanması için Sünnet'e müracaat edilmelidir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Mâlik kanalıyla... Amr İbn Yahya el-Mâzenfden nakledilir ki; adamın birisi, Abdullah İbn Zeyd'e —ki bu Amr İbn Yahya'nın dedesidir ve Rasûlul-lah'm ashâbındandır— demiş ki; sen bana Rasûlullah (s.a.) m nasıl ab-best aldığını gösterebilir misin? Abdullah İbn Zeyd; evet, demiş. Bir ibrik istemiş. Eline suyu boşaltmış ve iki kere elini yıkamış. Sonra üçer kez mazmaza, istinşâk yapmış. Sonra üç kez yüzünü yıkamış. Sonra iki kez ellerini dirsekleriyle beraber yıkamış. Sonra iki eliyle başına meshetmiş. Elini Önden arkaya, arkadan öne götürmüş ve ilkin başının önünden başlamış, sonra arkasına kadar götürmüş. Tekrar eski başladığı noktaya döndürmüş. Ve sonra da iki ayağını yıkamış.
Abd Hayr'ın, Hz. Ali'den rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) m abdesl alışını o da böyle anlatmış. Keza Ebu Dâvûd, Muâviye ve Mikdâm'dan Rasûlullah (s.a.) in abdestinin böyle olduğunu rivayet etmiş. Bu hadîsler; başın bütününü tam olarak mesh etmenin vâcib olduğunu söyleyenlerin görüşüne dayanak teşkil etmektedir. Nitekim İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel bu görüştedirler. Bilhassa hadîslerin, Kur'an'da mücmel olan yerleri açıklayıcı nitelikte olduğunu iddia edenlere göre; bu, böyledir. Hanefîler ise başın dörtte birini mesh etmenin vâcib olduğunu belirtirler ki; bu miktar, kâkül kadar olan kısımdır. Bizim mezhebin mensûblan (Şafiî mezhebi) na göre, mesh miktarı diye isimlendirilen miktar vâcibdir. Bu da bir miktar olarak sınırlandırılamaz. Hattâ kişi saçının bir kısmına dahi meshetse yeterlidir.
Bu iki mezhebin mensûblan (Hanefî ve Şâfiîler), Muğîre îbn Şu'-be'nin hadîsine dayanmaktadırlar. Buna göre; Muğîre İbn Şu'be der ki; Rasûlullah (s.a,) geride kaldı. Ben de onunla birlikte geride kaldım. O ihtiyâcını giderince; yanında su var mı? dedi. Ona temiz bir su kabı getirdim. İki elinin ayasını ve yüzünü yıkadı. Sonra kollarını sıvadı, ancak cübbenin kolu dar geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber iki elini cübbenin altından çıkardı ve cübbeyi omuzuna attı. Kolunu yıkadı ve kâkülüne mesnetti. Sarığının ve meslerinin üzerine de meshetti. Sonra Muğîre İbn Şu'be, hadîsin yukarıdaki devamını zikretti. Hadîs Müslim'in Sahîh'inde ve diğer

yerlerde bulunmaktadır. Ancak İmâm Ahmed ve arkadaşları buna şöyle cevâb verirler: Rasûlullah (s.a.) kâkülüne meshetmekle yetinmiştir. Zîrâ başının kalan kısmını sarığının üzerinden meshetmiştir. Biz işte bunu diyoruz. Bu konuda pek çok hadîs vârid olmuştur. Sarığın üzerine meshetmek de, mesh yerine geçer. Nitekim Hz. Peygamber, sangının ve meşinin üzerine mesh yapardı. Bu ise daha evlâdır. Kaldı ki, sizin yanınızda kâkül veya başın bir kısmına meshetmenin ve diğer kısmım sangın üzerinden tamamlamanın caiz olduğu konusunda hiçbir delil yoktur. Allah en iyisini bilendir.
Keza fukahâ arasında başa tekrar tekrar meshetmenin müstehâb olup olmadığı konusunda ihtilâf çıkmıştır. Şafiî'nin meşhur olan görüşü böyledir. Ahmed İbn Hanbel ve ona tâbi olanlara göre ise; bir* tek defa meshedilmesi müstehabtır. Nitekim Abdürrezzâk, Humrân İbn Ebân'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Osman İbn Affân'ı ab-dest alırken gördüm. O, iki elini üç kez yıkadı. Sonra mazmaza, istin-şâk yaptı: Sonra yüzünü üç kez yıkadı. Sonra bilekleriyle beraber sağ elini üç kez yıkadı. Sonra sol elini aynı şekilde yıkadı. Sonra başına meshetti. Sonra üç kez sağ ayağım yıkadı. Sonra da üç kez sol ayağını yıkadı. Ve şöyle dedi: Ben, Rasûlullah (s.a.) m benim abdest aldığım gibi abdest aldığını gördüm. Ve devam etti: Kim benim şu abdestim gibi abdest alır, sonra iki rek'at namaz kılar ve kendi nefsine bir talepte bulunmazsa onun geçmiş günâhları bağışlanır. Aynı metin, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî tankıyla rivayet edilmiştir. Ebu Dâvûd da Abdullah kanalıyla Hz. Osman'ın abdest alış şeklini rivayet eder ve başına bir kere mesnetti, der. Keza Abd Hayr'm rivayetinde de aym ifâdeler yer alır.
Başa meshetmenin tekrarlanmasını müstehab kabul edenler ise; Müslim'in Sahîh'inde Hz. Osman'dan rivayet edilen şu hadîsi esâs alırlar. Rasûlullah (s.a.) üçer üçer abdest alırdı.
Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn el-Müsennâ... Humrân'-dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Hz. Osman'ı abdest alırken gördüm... Ve yukarıdaki hadîsi nakletmiş. Ancak mazmaza ve istinşâkı zik-retmemiş. Sonra şöyle devam etmiş; başına üç kez meshetti. Sonra ayaklarını üç kez yıkadı. Sonra şöyle dedi: Ben Rasûlullah (s.a.) m böyle abdest aldığını gördüm. Kim böyle abdest alırsa ona yeter. Ancak bu rivayette Ebu Dâvûd, münferid kalmıştır. Halbuki Hz. Osman'dan nakledilen sahîh hadîslerden; onun, başını bir kere meshettiği anlaşılmaktadır.
«Ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın.» Bazıları buradaki kelimeyi daha yukarıya yani ellerinizi ve ayaklarınızı yıkayın bölümüne atfederek mansûb biçimde §eklinde okumuşlardır. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a, İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyeti mansûb okumuş ve tekrar yıkamaya döndüm, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd, Urve, Atâ, İkrime, Hasan, Mücâhid, İbrahim, Dahhâk, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Zührî ve îbrâhîm et-Teymî'den de aynı şekilde rivayet edilmiştir.
Seleften bir kısmının söylediği gibi; bu kırâete göre ayağın yıkanması vâcib olur. Buradan hareketle bazıları da, tertibin vâcib olduğu görüşünü savunmuşlardır ki; bu, Cumhûr'un görüşüdür. Ancak Ebu Hanîfe muhalefet ederek, tertibi şart koşmamıştır. Hattâ kişi, önce ayaklarını yıkasa, sonra başına meshetse, sonra elini yıkasa, sonra yüzünü yıkasa, bu da geçerlidir, demiş. Ona göre; âyet, bu uzuvların yıkanmasını emretmektedir. Buradaki atıf edatı olan vav tertibe delâlet

etmez. Cumhûr-u fukahâ buna cevâb için değişik yollar ta'kîb etmişlerdir. Bir kısmına göre; âyet, namaza dururken önce yüzün yıkanmasının vâcib olduğunu göstermektedir. Çünkü burada kullanılan (ti) ta'kîb faşıdır ki; bu da tertibi gerektirir. Hiç kimse, önce yüzün yıkanıp sonra tertibe riâyet edilmemesi gerektiğini söylememiştir. Bu konuda iki görüş vardır:
1- Âyette olduğu şekilde tertîb vâcibtir.
2- Tertîb, mutlak şekilde vâcib değildir. Âyet, ilkin yüzü yıkamanın vâcib olduğunu ifâde etmektedir.
Binâenaleyh bundan sonra tertîb —icmâ' ile— vâcibtir. Diğer bir grup ise şöyle der: Buradaki vâvın tertibe delâlet etmediği görüşünü kabuletmeyiz. Bazı nahivcilerin, lügat bilginlerinin ve fuka-hâmn söylediği gibi buradaki vav'ın lügat bakımından tertibe ,delâlet etmediğini farzetsek bile, şeriat bakımından bu ifâde, tertibi gerektirecek şekilde tertibe delâlet etmektedir. Bunun delili şudur : Ra-sûlullah (s.a.) Beytullah'ı tavaf ederken Safâ'dan çıkmış ve «Doğrusu Safa ve Merve Allah'ın nişânelerindendir.» âyetini okumuş. Sonra, Allah'ın başladığı yerden ben de başlarım, buyurmuştur. Müslim'in lafzı böyledir. Neseî'nin lafzı ise şöyledir : Allah'ın başladığı ile siz de başlayın. Bu ifâde bir emir lafzıdır. İsnadı da sahihtir. Bu da gösteriyor ki, Allah'ın başladığı yerden başlamak vâcibdir. İşte şeriat bakımından tertibe delâlet etmesinin anlamı budur. En doğrusunu Allah bilir. Fukahâdan bir kısmı da demişlerdir ki: Allah Teâlâ, bu âyette bu nitelikleri sıraya göre zikrettiğine göre; benzeri benzerden ayırmış ve meshedilenlerle yıkananları birbirine girdirmiştir. Bu da tertibin mu-râd edildiğine delâlet eder.
Bir kısmı da der ki: Şüphesiz Ebu Dâvûd ve diğer kaynaklarda Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) birer birer abdest almış, sonra işte abdest budur. Bu olmadan Allah namazı kabul etmez, buyurmuş. Bu fikrin taraftârlan derler ki; öyleyse Rasûlullah ya tertibe göre abdest almıştır, dolayısıyla sıra vâcib olmalıdır. Veya tertibe riâyet etmeksizin abdest almıştır, dolayısiyle tertibe riâyet etmemek vâcibtir. Tertibe riâyet etmemenin vâcib olduğunu söyleyen kimse bulunmadığına göre; tertîb vâcibdir. Diğer bir kırâete göre ise, kelimesi kesre olarak okunur. Şîa buna dayanarak ayakları meshetmenin vâcib olduğunu söylemektedir. Çünkü onlara göre; ayaklar.diğer uzuvlara değil, başın meshedil-mesi emrine ma'tûftur. Seleften bir gruptan, ayakların meshedilme-sini söyleyenleri destekler mâhiyette rivayetler gelmiştir. Nitekim İbn Çerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Humeyd'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Mûsâ İbn Enes, Hz. Enes'e —biz yanında iken— dedi ki; ey Ebu Hamza, Ahvaz'da iken Haccâc bize bir hutbe okudu. Biz de yanında bulunuyorduk. Abdesti anlattı ve dedi ki; yüzünüzü ve ellerinizi yıkayın. Başınızı ve ayaklarınızı mesnedin. Ademoğluna, ayağından daha yakın bir pislik bulunamaz. Onun içlerini ve dışlarını, damarlarıyla beraber yıkayın. Bunun üzerine Enes İbn Mâlik dedi ki; Allah doğru söyler, Haccâc yalan söyler. Çünkü Allah, başlarınızı ve ayaklannm mesnedin, buyurmuştur. Humeyd der ki; Enes İbn Mâlik ayaklarım meshettiği zaman onları yaşartırdı. Bu rivayetin isnadı, sahihtir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ali İbn Sevr... Enes İbn Mâlik'ten rivayet etti ki; o, şöyle demiş : Kur'an mesh üzerine, sünnet de yıkanma üzerine inmiştir. Bu rivayetin isnadı da sahihtir. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ab-dest iki yıkama ve iki meshetmektir.

Saîd İbn Ebu Arûbe de Katâde'den böyle rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbas'tan nakletti ki; o, başınıza ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı da mesnedin demiş. Ve buradaki âyetin yıkamaya değil, meshe âit olduğunu bildirmiştir. Sonra îbn Ebu Hatim der ki; Abdullah İbn Ömer, Alkame, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali ve —rivayetlerin birinde— Hasan el-Basrî, Câbir İbn Zeyd, —rivayetlerin birinde— Mücâhid'den de aynı şekilde nakledilmiştir, İbn Cerîr der ki : Bize Ya'kûb... Eyyûb'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, İkrime'nin iki ayağına meshetnıekte olduğunu gördüm. Eyyûb der ki; İkrime, bunu söylerdi de. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Sâib... Şa'bî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Cebrail mesh'i indirdi. Görmez misin ki teyemmüm, yıkanması gerekenin üzerine meshetmektir. Ve meshedilen kısmı da geçmektir. İbn Ebu Ziyâd da der ki: Ben Âmir'e; insanlardan bir kısmı, Cebrail'in ayaklan yıkamayı (emreden hükmü) indirdiğini söylüyorlar, dedim. O, Cebrâîl mesh'i indirmiştir, dedi.
Bunlar gerçekten garîb hadîslerdir. Ve burada mesh ile kasdedilen, hafîf yıkamadır. Nitekim biz, ilerde ayakların yıkanmasının vâcib olduğunu belirten hadîsi aktaracağız. Bunun kesre olarak okunması mücâ-vere ve sözün uyumu kabîlindendir. Nitekim arapların sözleriyle Allah Teâlâ'nın kavli bu kabildendir. Bu ifâde tarzı, arapıar arasında çok yaygın olup çok beğenilir ve kullanılır. Bir kısmına göre de bu âyet, ayaklara mes giyilmesi halinde mesh edilmesini emretmektedir. Nitekim Şafiî merhum böyle demiştir. Bir kısmı ise, bu âyetin ayaklann meshedilmesine delâlet ettiğini söylerler. Bunlara göre; meshten maksad —sünnette vâ-rid olduğu gibi— hafif bir yıkamadır. Her hal u kârda ayaklan yıkamak vâcibtir. Bu husus; zarurî olarak zikredeceğimiz âyet ve hadîslerden an-laşılmaktadır. Hafîf bir yıkama için «mesh» kelimesinin kullanıldığına delâlet eden en güzel örneklerden birisi, Hafız Beyhakî'nin rivayetidir ki; o, şöyle demektedir: Bize Ebu Ali Rûzbârî... Abdülmelik İbn Meysere'den nakletti ki; o, Nezâl İbn Sebre'nin Hz. Ali'den şöyle naklettiğini duydum, demiştir : Hz. Ali Öğle namazını kılmış, sonra Küfe meydanında insanlann ihtiyâcını görmek üzere oturmuş. Nihayet ikindi namazı vakti gelmişti. Kendisine bir kırba su getirildi. Hz. Ali bîr avuç aldı, onunla yüzünü, ellerini, başını ve iki ayağını mesnetti. Sonra kalkıp ayakta iken fazlasını içti. Sonra da şöyle buyurdu : İnsanlardan bir kısmı ayakta su içmeyi mekruh görürler. Halbuki Rasûlullah, benim yaptığım gibi yapmıştır. Ve bu, abdesti bozulmayan kişinin abdestidir. Buharı Sahîh'inde bu ifâdenin bir kısmını Âdem'den rivayet eder.
Şia'dan meslere meshedildiği gibi ayaklara da meshedilmesi gerektiğini söyleyenler; hem kendilerini sapıtmışlar, hem de başkalarını saptırmışlardır. Keza ayakların hem meshedilebileeeğini, hem de yıkanabileceğim caiz görenler de hatâ etmişlerdir. Ebu Ca'fer îbn Cerîr'in hadîslere dayanarak ayakların yıkanmasının, âyetlere dayanarak da mes-hedilnıesinin vâcib olduğu görüşüne gelince; onun görüşünün böyle olduğu kesinlik kazanmamıştır. İbn Cerîr'in tef şirindeki sözünden; abdest alırken diğer uzuvların değil, sadece ayakların ovalanması gerektiğini kasdettiği anlaşılabilir. Çünkü üzerindeki kirleri gidermek üzere ova-lanmalarını gerekli görmüş, ancak bunu mesh kelimesiyle ifâde etmiştir. Onun söylediklerini iyi düşünemeyenler ise; Taberî'nin hem yıkamanın, hem meshin vâcib olduğunu söylemek istediğini bildirmişler ve bu kanâati çıkarmışlardır. Bu

sebeple fukahânm bir çoğu, onu müşkil vaziyette görmüştür ki; aslında Taberî bunda ma'zûrdur. Çünkü ister önce olsun, ister sonra olsun mesh ile yıkamayı birleştirmenin anlamı yoktur. Zîrâ bu ikisi, yıkamanın içinde vardır. Adam (Taberî) aslında benim zikrettiğimi kasdetmiştir. Allah en iyisini bilendir. Sonra onun sözünü daha çok düşündüm. Ve gördüm ki; o, iki kırâetin arasını cem'et-meye çalışmaktadır. Mansûb okunursa yıkamaya, mecrûr okunursa meshe atf yapılacağından her ikisini birleştirmeye çalışmaktadır.[10]

Abdestte Ayakların Yıkanması Konusunda Vârid Olan Hadîs-i Şerifler:

Yukarda mü'minlerin emîri Osman ve Ali ile İbn Abbâs, Muâviye, Abdullah İbn Zeyd İbn Âsim ve Mikdâd'dan rivayet edilen hadîste Rasûlullah (s.a.) in abdest alırken ayağını bir, iki veya üç kez yıkadığı nakledilmiştir. Ancak ihtilâf, bu yıkama miktanndadır. Amr îbn Şuayb da babası kanalıyla dedesinden nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) abdest alırken iki ayağını yıkamış ve; işte abdest budur, Allah abdestsiz namazı kabul etmez, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Ebu Uvâ-ne'nin... Abdullah İbn Âmir'den naklettiği rivayette o, şöyle demiş : Birlikte gittiğimiz bir seferde Rasûlullah (s.a.) geride kalmıştı. Biz, ona ulaştık. Namaz vakti geçmek üzere idi. Ve namaz ikindi namazıydı. Biz de abdestimizi alıyorduk. Ayaklarımıza meshediyorduk. Rasûlullah (s.a.) sesini yükselterek bağırdı ve abdestinizi yenileyin. Vay sırtlara cehennemden, buyurdu. Keza Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den, Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Abdesti yenileyin. Vay sırtlara cehennemden.
Leys İbn Sa'd... Abdullah İbn Hâris'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu duymuş : Vay sırtlan ve ayakların altına ateşten. Beyhakî ve Hâkim de bu hadîsi rivayet ederek isnadının sahîh olduğunu söylerler.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Şuayb İbn Ebu Kerb'ten nakletti ki; o, şöyle demiştir : Câbir İbn Abdullah'ın deve üzerinde şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.) vay topuklara ateşten, buyurdu. Esved İbn Âmir bize... Câbir İbn Abdullah'-dan nakleder ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bizden bir adamın ayağının bir dirhem kadarının yıkanmamış olduğunu gördü ve; vay arkalara cehennemden, buyurdu.
İbn Mâce... Saîd'den aynı rivayeti nakleder. İbn Cerîr Taberî bu rivayeti Süfyân es-Sevrî, Şu'be İbn Haccâc ve daha başkaları kanalıyla... Câbir'den nakleder. Sonra der ki; bize Ali İbn Müslim... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir topluluğun abdest aldıklarını, ancak ayaklarının arkasına su değdirmediklerini gördü ve buyurdu ki: Vay ayaklarının arkasına cehennemden.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Velîd... Muay-kib'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Vay arkalara cehennem ateşinden. Bu hadîsi İmâm Ahmed yalnızca rivayet etmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ali İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) : Vay arkalara cehennemden, vay arkalara cehennemden, diye buyurunca; mescidde seçkin ve sıradan hiç kimse kalmadı ki, herkes ayağının arkasını çevirip onlara bakıyordu. Ebu Kü-reyb... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), bir topluluğun abdest almakta olduğunu

ve ancak birisinin ayağının arkasının veya aşığının dirhem miktarı kadar veya tırnak kadar su dokunmamış olduğunu gördü de; vay arkalara cehennemden, dedi. Ebu Ümâme der ki; adam, ayağının arkasına suyun dokunmadığını görünce, artık abdestini yeniler olmuştu.
Bu hadîslerin delâlet şekli açıktır. Şöyle ki; eğer ayakların mes-hedilmesi yeterli veya caiz olsaydı, terkinden dolayı bunca tehdîd vârid olmazdı. Çünkü mesh, bütün ayağı içine almaz. Aksine sadece mes'in üzerine mesh gibi olur ki; bu İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî merhumun Şia'ya karşı delil getirme tarzıdır.
Müslim Sahîh'inde, Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir'den, o da Ömer İbn Hattâb'dan nakleder ki; adamın birisi abdest aldı, ayağından bir tırnak kadar yeri kuru bıraktı. Rasûlullah (s.a.) bunu görünce; git ve abdestini güzel al, buyurdu.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Hafız Ebu Abdullah... Ka-tâde İbn Diâme'den nakletti ki; Enes İbn Mâlik şöyle demiş: Adamın biri Hz. Peygamberin yanma; abdest almış fakat ayağından parmak kadar bir yeri kuru bırakarak gelmişti. Rasûlullah (s.a.) ona; git ve ab-destini al, buyurmuştu. Ebu Dâvûd bu rivayeti Hârûn İbn Ma'rûf' tan ve İbn Mâce, Harmele İbn Yahya kanalıyla Vehb'den naklederler. Bu isnâd sağlam olduğu gibi râvîlerin hepsi de sika kimselerdir. Lâkin Ebu Dâvûd, bu hadîs ma'rûf değildir, İbn Vehb'den başka onu rivayet eden bulunmamıştır, der.
Mûsâ İbn İsmâîl... Hasan'dan, Katâde'nin hadîsinde naklettiğini, Rasûlullah (s.a.) in söylediğini bildirir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrahim İbn Ebu'l-Abbâs... Hâlid kanalıyla Peygamberin eşlerinden birisinden rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) bir adamın namaz kıldığını, ancak ayağının üstünde bir dirhem miktarı parlaklık bulunduğunu, bu kısmı yıkamadığını görmüş ve ona abdestini yenilemesini emretmiş. Bu rivayeti Ebu Dâvûd, Bakiyye'den nakleder ve ayrıca; namazını da iade etmesini emretmişti, der. Bu isnâd sağlam ve sahihtir. Allah en iyisini bilendir.
Humrân'm Hz. Osman'dan naklettiği hadîste Hz. Osman; Rasûlullah (s.a.) m abdest alış şeklini anlatırken onun parmaklarının arasını hilâllediğini söyler. Sünen sahipleri de İsmâîl İbn Kesîr kanalıyla Âsım'ın babasından naklederler ki; o, şöyle demiş : Ben; ey Allah'ın Rasûlü bana abdesti bildir, dediğimde; abdestini yenile, parmakların arasını hilâlle, ve fazla istinşâk yap, ancak oruçlu olursan müstesna, buyurdu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Yezîd... Amr İbn-Abese'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, ey Allah'ın nebisi, bana abdesti bildir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden biriniz ab-deste başlar da sonra ağzına, burnuna su verir ve fazlasıyla bunu yaparsa; muhakkak ağzından ve burnundan çıkan su ile birlikte günâhları da çıkar. Sonra Allah'ın emrettiği biçimde yüzünü yıkarsa; yüzünün hatâları, sakalının etrafından akan sularla birlikte kaybolur. Sonra iki elini dirsekleriyle birlikte yıkarsa; iki elinin hatâları, parmakları ucundan akar gider. Sonra başını meshederse; başının hatâları saçından akan sularla birlikte akıp gider. Sonra iki ayağını aşıklarıyla birlikte Allah'ın emrettiği gibi yıkarsa; ayaklarının hatâları, ayak parmaklarından akan su ile birlikte akar. Sonra kıyama durup Allah'a hamdeder ve övgüye lâyık olana hamd ve senada bulunur, ardından iki rek'at namaz kılarsa; anasından doğduğu gündeki gibi günâhlarından çıkar. Ebu

Ümâme der ki: Ey Amr, ne dediğine bak! Sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? dedim. Bu adama her şey yerinde mi veriliyor? Amr îbn Avf da dedi ki: Ey Ebu Ümâme benim yaşım ilerledi.
Kemiğim inceldi, ecelim yaklaştı. Allah'a ve Allah'ın Rasûlüne yalan isnâd etmeye ihtiyâcım yok. Eğer ben bunu o'ndan bir, iki veya üç kez işitmemiş olsaydım; nakletmezdim. Halbuki ben, bunu ondan yedi veya daha fazla kere işittim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Müslim'in Sahîh'in-de bir başka şekilde vârid olmaktadır. Ve; ayaklarını Allah'ın emrettiği gibi yıka, buyurmakla Kur'an'ın ayağı yıkamayı emrettiği anlaşılmaktadır. Keza Ebu İshâk, Hâris'ten, o da Ebu Tâlib oğlu Ali'den rivayet eder ki, o, emrolunduğunuz gibi ayakları aşıklarla beraber yıkayın, bu-yurmuştur. Burada Abd Hayr'ın, Hz. Ali'den naklettiği ve Rasûlullah (s.a.) in na'leyni içindeki iki ayağına su döküp ovaladığını, nakleden hadîsiyle neyin kasdedilmiş olduğu anlaşılıyor. Bununla hafîf bir yıkamayı kasdetmiştir ki; ayaklar yine na'leynin içindeydi. Ayaklar na'ley-nin içinde olduğu halde yıkamaya bir engel yoktur. Ancak bu ifâdede; vesvesecüerden derinliğine dalan ve olmayanı uyduranlara reddiyye vardır. İbn Cerîr'in A'meş'ten kendi rivâyetiyle Ebu Vâil ve Huzeyfe'den naklettiğine göre o der ki: Rasûlullah (s.a.) bir kavmin abdesthanesine gelmiş, orada idrarını ayakta yapmış. Sonra su istemiş, abdestini almış ve na'leynine meshetmiş. Bu hadîs sahihtir. İbn Cerîr bu hadîsi, sika ye hafız râvîlerin A'meş kanalıyla Ebu Vâil ve Huzeyfe'den naklettiklerini zikreder ve der ki: Rasûlullah ayakta idrarını yaptı. Sonra abdest alıp meslerinin üzerine mesnetti. Ben derim ki; bu ikisini birleştirmiş olması ve ayaklarında mes olup, üzerinde de na'leynin bulunmuş olması muhtemeldir. Nitekim İmâm Ahmed îbn Hanbel'in rivayet ettiği ha-dîs'de böyledir. Buna göre Yahya... Ebu1 Evs'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in abdest alıp ayakkabılarının üzerine meshettiğini sonra namaza durduğunu gördüm, demiştir. Ebu Dâvûd ise bunu, Müsedded kanalıyla Ebu Evs'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in bir kavmin mezbelesine gelip idrarını yaptığını, sonra abdest alıp ayakkabısına ve ayaklarının üzerine meshettiğini gördüm, demiştir. İbn Cerîr bunu Şu'be ve Hüşeym tankıyla- rivayet ettikten sonra, der ki: Bu, Rasûlullah'm abdestini bozmadan abdest almış olmasına hamledilmiştir. Çünkü Allah'ın farzlarıyla, Rasûlünün sünnetlerinin; birbirini reddeder ve çelişir nitelikte olması caiz değildir. Rasûlullah (s.a.) dan abdest alırken genellikle iki ayağı tamamen yıkamayı emrettiğine dâir rivayet sahihtir. Bu rivayet, kendisine ulaşanın ma'zeretini kesinlikle kabul etmeyen müstefîz nakille nakledilmiştir. Mansûb okunan kırâete göre; Kur'an'ın ayaklan yıkamayı emrettiği, mecrûr okumayı öngören kırâete göre de; buna hamletmek vâcib olduğu için Selef-i Sâlihînden bazıları bu âyetin mensûh olduğunu ve meslerin üzerine mesh ruhsatıyla neshedildiğini vehmetmişlerdir. Nitekim böyle bir rivayet Ebu Tâlib oğlu Ali'den nakledilmiştir. Ancak bunun isnadı, sahîh değildir. Kaldı ki Hz. Ali'den sabit olan bunun tersidir. Yoksa onların iddia ettiği gibi değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) in bu âyet-i kerîme'nin nüzulünden sonra da mesler üzerine mesh ettiği sabittir.
İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Hâşim İbn Kasım... Cerîr İbn Abdullah'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Mâide sûresinin nüzulünden sonra, müslüman oldum ve ben müslüman olduktan sonra Rasûlullah (s.a.) in mes üzerine mesh ettiğini gördüm. Ancak bu rivayette İmâm Ahmed münferid kalmıştır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde A'meş'in... Hemmâm'dan naklettiğine göre; o, şöyle demiş : Cerîr, idrarını yaptı. Sonra abdest aldı ve mesleri üzerine mesnetti. Kendisine böyle mi yapıyorsun? denildiğinde; evet, ben Rasûluîlah (s.a.) in idrarını yapıp sonra abdest alarak mesler üzerine meshettiğini gördüm, dedi. A'meş der ki: Bu hadîs onların hayretini mûcib olmuştur, zîrâ Cerîr'in müslüman oluşu Mâide sûresinin inmesinden sonraydı, dedi. Lafız Müslim'indir.
Meslerin üzerine meshin meşrûiyyeti kavlî ve fiilî sünnet ile Rasûlullah (s.a.) dan tevâtüren sabittir. Nitekim bu husus, «Ahkâm el-Kebîr» kitabında belirtilmiştir. Orada bu konuda gerek duyulan bütün bilgiler verilmiştir. Râfızîler ise, hiçbir mesnedi olmadan bilgisizlik ve sapıklıkla buna muhalefet etmişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğu gibi; mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'in rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.), müt'â nikâhını yasakladığı halde onlar bunu da mübâh saymışlardır. Keza bu âyet-i kerîrıe'de; Rasûlullah (s.a.) dan te-vatür yoluyla sabit olan fiil, uygun biçimde ayakların yıkanmasının vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Ancak Râfızîler buna da karşı çıkmışlardır. Gerçekte onların sağlam bir delili yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur.
Ayaklardaki aşıklar konusunda da selef ile mezheb imamları arasında ihtilâf vardır. Onlara göre aşık, ayağın üzerindedir. Diğerlerine göre ise; her ayağın bir aşığı vardır. Cumhûr'a göre; aşık, ayak ile baldırın oynak noktasında yer alan iki kemiktir. Rebî' der ki; İmâm Şafiî şöyle dedi: Allah'ın Kur'an'da zikrettiği iki aşığın mâhiyeti konusunda ihtilâf olduğunu bilmiyorum. Aşıklar; ayak bileğinin mafsalının birleştiği yerlerdir. Bu, onun lafzıdır. Mezheb imamlarına göre; her ayağın iki aşığı vardır. Nitekim halk larafmdan bilinen de budur. Sünnetin delâlet ettiği de budur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Humrân yoluyla J3z. Osman'dan nakledildiğine göre; Hz. Osman, abdestini almış, sağ ayağını açıklarıyla beraber, sol ayağını da aynı şekilde yıkamıştır. Buhârı'nin kesin bir talîkı da rivayet edilmiştir. Ebu Dâvûd ve İbn Huzeyme Sahîh'lerinde Ebu'l-Kâsım Hüseyn İbn Hâris'in, Nu'mân îbn Beşîr'den naklettiği rivayete göre; Nu'mân der ki; Rasûlullah (s.a.) yüzünü bize çevirerek üç kere; saflarınızı düzeltin, Allah'a yemîn ederim ki, ya saflarınızı düzeltirsiniz, yahut da Allah sizin kalblerinizin arasını açar, buyurdu. Nu'mân İbn Beşîr der ki: Ben, adamın kendi ayağının aşığını arkadaşının ayağının aşığına, dizini dizine ve omuzunu da arkadaşının omuzuna yapıştırdığını gördüm. Bu hadîsin lafzı İbn Huzeyme'ye aittir. Ancak kişinin, ayağının aşığını arkadaşının aşığına bitiştirmesi mümkün değildir. Sadece orada aşıkla kasdolunan; baldırda açıklık olan kemiktir. Bir diğerinin aşığının hizasına kadar gelecek niteliktedir. Bu da bizim zikrettiğimizi gösterir ki; aşık, bacak ile ayağın ayrıldığı eklem noktasında çıkık olan kemiktir. Ehl-i Sünnet'in mezhebi de budur.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben Zeyd'in taraftarlarının Önlerine baktım. Onların aşığının, ayaklarının üstünde olduğunu gördüm. Bu, Şia'nın hakka muhalefetlerini ve isyanda ısrarlarını bastırmak için cezalandırılmış olduğu bir cezadır.
«Eğer cünüb iseniz hemen temizlenin. Eğer hasta olmuşsanız veya seferde iseniz, yahut heladan gelmişseniz, veya kadınlara yaklaşmış da su bulamamıştanız temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi onunla mesnedin.» Bu konuda Nisa sûresinde yer alan teyemmüm konusu açıklanırken (âyet, 43) yeterli

bilgi verilmiştir. Burada sözü uzatmamak için onları tekrarlama gereğini duymuyoruz. Orada teyemmüm âyetinin nüzul sebebini de anlatmıştık. Ne var ki, İmâm Bu-hârî bu âyet-i kerîme'ye hâs olmak üzere bir hadîs rivayet eder ve şöyle der: Bize Yahya İbn Süleyman... Hz. Âişe'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Biz Medine'ye girmek üzere iken Beydâ'da gerdanlığım düştü. Rasûlullah (s.a.) bineğini durdurdu, yere indi, başını benim kucağıma koyup uyudu. Ebubekir gelerek beni şiddetle yumrukladı ve bir gerdanlık için halkı tuttun, dedi. Rasûlullah (s.a.) in yerine ben öleyim ki, beni bir hayli acıtmıştı. Sonra Rasûlullah (s.a.) uyandı ve sabah olmuştu, su aradı, bulmadı. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nâzi] oldu. Useyd İbn Hudayr; ey Ebubekir'in ailesi, Allah sizi insanlar için mübarek kıl^ sın. Siz, insanlar için bir bereketsiniz, dedi.
«Allah size zorluk vermek istemez.» Bunun için Hak Teâlâ size her şeyi kolaylaştırmıştır. Hastalık anında su bulamayınca, sizi rahatlatmak için ve size acıdığından teyemmümü mübâh kılmıştır. Teyemmüm etmesi meşru' olanlara su yerine teyemmümü kâim kılmıştır. Daha önce açıklandığı gibi, bazı noktalarda teyemmüm su yerine geçmez. Bu konu «el-Ahkâm el-Kebîr» isimli eserde belirtilmitşir.
«Lâkin sizi temizlemek, üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.» Allah'ın size verdiği bolluk, şefkat, merhamet, kolaylık ve müsamaha nimetlerine şükredesiniz diye. Bunun için sünnet-i seniyye'de abdestten hemen sonra duaya teşvik vârid olmuştur. Abdest alanların, bu âyet-i kerîme'ye imtisal ederek cennete giren ve temizlenenlerden kılması için Allah'a yalvarmaları belirtilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müslim ve Sünen sahipleri Ukbe İbn Âmir'-den naklederler ki; o, şöyle demiştir : Biz, deve güdüyorduk. Benim sıram geldiğinde ben, akşamleyin develeri salıverdim. O sırada Rasûlullah (s.a.) m ayakta insanlarla konuştuğunu farkettim ve söylediğinden şunu aklımda tuttum: Hangi müslüman abdest alır ve abdestini güzel yapar, sonra kalkıp gönlünü ve yüzünü kıbleye çevirerek iki rek'at namaz kılarsa; mutlaka ona cennet vâcib olur. Ukbe İbn Âmir der ki; Ben, bu ne cömertlik? dedim. Benim önümde bir başka kişinin de, bundan önceki daha cömertti, diye seslendiğini gördüm. Ve bir de baktım ki, Hz. Ömer (r a.) idi bu. Dedi ki; ben senin geldiğini yeni görmüştüm, sonra şöyle dedi: Sizlerden her kim abdest alır ve «Şehâdet ederim ki; Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve şehâdet ederim ki; Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlüdür, derse; ona cennetin sekiz kapısı açılır. O, dilediği kapıdan girer. Lafız Müslim'indir.
İmâm Mâlik der ki; Süheyl İbn Ebu Salih, babası kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş; Müslüman kul —veya mü'min kul demiştir— abdest alır, yüzünü yıkarsa; gözleriyle bakmış olduğu bütün hatâlar, yüzünden akan suyla birlikte çıkar gider. —veya son su damlasıyla birlikte gider demişti—. İki elini yıkadığı zaman; eliyle değdiği bütün hatâlar, su ile birlikte çıkar gider, —veya son su damlasıyla birlikte gider demişti— ayaklarını yıkadığı zaman; ayaklarıyla bastığı her hatâ, su ile birlikte çıkar, gider, —veya son su damlası ile birlikte gider demişti— neticede bütün günâhlardan arınmış olarak çıkar. Bu hadîsi Müslim, Ebu Tâhir kanalıyla İbn Vehb'den o da Mâlik'ten rivayet eder.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb... Kâ'b'tian nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş: Her kim abdest alır, ellerini veya bileklerini yıkarsa, bu ikisinden hatâlar

çıkar. Yüzünü yıkarsa yüzünden hatâlar çıkar, başına meshederse başından hatâlar çıkar. Ayaklarını yıkarsa, ayaklarından hatâlar çıkar. îbn Cerîr Taberî'nin lafzı böyledir. Aynı rivayeti Ahmed İbn Hanbel... Kâ'b kanalıyla Rasûlullah'tan nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuş ; Kim abdest alır ve iki elini yıkarsa, iki elinden hatâlar çıkar. Yüzünü yıkarsa, yüzünden hatâları çıkar. Kolunu yıkarsa, kollarından hatâları çıkar. Ayaklarını yıkarsa,, ayaklarından hatâları çıkar. Şu'be der ki; başa meshetmeyi zikretmemişti. Bu isnâd sahihtir. İbn Cerîr Taberî; Şimr İbn Atiyye kanalıyla, Ebu Ümâme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim abdesf, alır ve abdestini güzelleştirir, sonra namaza kalkarsa kulağından, gözünden iki elinden ve iki ayağından günâhları çıkar.
Müslim, Sahîh'inde Yahya İbn Ebu Kesîr kanalıyla Ebu Mâlik el Eş'arî'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Temizlik îmânın bir parçasıdır. Elhamdülillah ise nıîzân'ı üoıauruı. Sübhânallah ve el-hamdü li'l-lah ise ikisi birlikte göklerle yer arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka burhandır. .Sabır ziyadır. Kur'an ise senin lehinde ve aleyhinde bir hüccettir. Bütün insanlar, sabahleyin kalkarlar. Kendilerini satışa çıkarırlar. Ya âzâd olurlar, ya da kaçarlar. Müslim'in Sahîh'inde, Semmâk İbn Harb'in... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; Rasûlullah (s.a..), şöyle buyurmuştur: Allah, hîle ile verilen sadakayı abdestsiz namazı kabul etmez.
Ebu Dâvûd et-Teyâlisî der ki: Bize Şu'be... Ebu Melîh'ten nakletti ki, babası kendisine şöyle demiş : Ben, Rasûlullah ile birlikte evdeydim. O'nun şöyle dediğini işittim : Allah abdestsiz namazı kabul etmez, hileli sadakayı da. Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâçe de bunu Şu'be'nin hadîsinden rivayet ederler.[11]

İzahı

Bu âyet, başa mesh edilmesini emretmektedir. Mesh; iki elle bir şeye dokunmandır. Tıpkı alnmdaki teri silmen gibi. Zahir olan odur ki; başın her tarafının mesh edilmesi gerekmez. Çünkü bir kısmını mesh eden kimseye de; mesh etti, denir. Bizim ashabımız (Şîa) bu görüşü benimsemişlerdir. Onlar derler ki: Mesh adı verilebilecek bir miktarın mesh edilmesi gerekir. Abdullah İbn Ömer, îbrâhîm ve Şa'bî de böyle demişlerdir. Şafiî'nin mezhebi de budur. Denildi ki: Bütün başın dörtte birinin mesh edilmesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, başının dörtte birini mesh ediyordu. Bu, Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. Bu hususta ondan pek çok rivayetler nakledilmiştir ki, biz bunları anlatarak konuyu uzatmak istemiyoruz. «Topuklarınıza kadar da ayaklarınızı.» Bu konuda ihtilâf vardır. Pukâhâ'nın cumhuruna göre; ayakların yıkanması farzdır. İmâmiyye ise mesh farzdır, başkası değil, demişlerdir. İkrime de böyle demiştir. Sahabe ve Tabiînden îbn Abbâs, Enes, Ebu'l-Âliye, Şa'bî gibi büyük bir cemaatten ayaklara mesh edileceği sözü rivayet edilmiştir. Hasan el-Basrî İse; mesh etmekle yıkamak arasında kişinin muhayyer okluğunu söylemiştir ki; Taberî ve Cübbâî de bu görüşü benimsemiştir. Ancak bu son ikisi, ayağın her tarafının mesh edilmesi gerektiğini, sadece yüzünün mesh edilmesiyle yetinmenin caiz olmayacağını söylemişlerdir. Zeydî imamlarının önderlerinden Nâsır'ül-Hakk der ki: Hem mesh etmek, hem de yıkamak gerekir. îbn

Abbâs, Rasûlullah'ın abdest alışını anlatırken; iki ayağına mesh etti, der. Yine ondan rivayet edilir ki, şöyle demiştir : Allah'ın kitabında mesh varken, insanlar kaçıp yıkıyorlar. Ve yine demiştir ki: Abdest iki yıkama ve iki meshtir. Katâde der ki; Allah, iki yıkamayı ve iki meshi farz kılmıştır... Ehl-i Beyt'in seyyidle-rinden rivayet edilen haberlere gelince; bu konuda sayılmayacak kadar çoktur. Nitekim Hüseyn İbn Saîd el-Ehvazî, Fudâle İbn Fudâle kanalıyla Hanımâd İbn Osman'dan nakleder ki; ona Gâlib İbn Hüzeyl şöyle demiş : Ebu Ca'fer'e ayaklara mesh konusunu sorduğumda dedi ki: Cebrail'in indirmiş olduğu hüküm budur. Yine Hüseyn İbn Saîd'in Ahmed İbn Muhammed'den naklettiğine göre; Ebu Hasan, Mûsâ İbn Ca'fer'e ayaklara mesh nasıl olur, diye sordum? demiş. O da ellerini parmaklarının üzerine koyarak topuklara kadar ayağını mesh etti, demiş. Ona bir kişi iki parmağıyla mesh etse ne olur? deyip böylece aşıklara kadar göstermiş. O, hayır, elinin bütün ayasıyla, demiş.[12]

7 — Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, «işittik, itaat ettik.» dediğinizde sizi onla bağlamış olduğu mîsâkmı anın. Allah'tan sakının. Muhakkak ki Allah; kalblerdekini bilir.
8 — Ey îmân edenler; adaleti gözeten şâhidler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adalet edin, bu takvaya daha yakındır. Ve Al-lah'dan korkun. Muhakkak ki Allah; işlediklerinizden haberdârdır.
9 — Allah, îmân edenlere ve sâlih amel işleyenlere, mağfiret ve büyük bir ecir vaadetmiştir.
10 — Küfredenler ve âyetlerimizi tekzib edenler, işte onlar, cehennem yaranıdırlar.
11 — Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani bir kavim, size el uzatmağa kalkışmıştı da, onlann ellerini üzerinizden geri çekmişti. Allah'tan sakının. Ve mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

Bir Kavme Olan Kininiz Sizi Adaletten Alıkoymasın.

Allah Teâlâ mü'min kullarına; bu yüce dini ve şeriatı lütfedip şu şerefli peygamberi elçi olarak göndermesindeki nimetini hatırlatıyor ve o peygambere bîat, ittibâ etmek, yardımcı olmak ve destek sağlamak üzere kendilerinden alınmış olan ahid ve misâkı andırıyor. Hz. Peygamberin, Allah'ın dinini üslenip tebliğ edilen emirleri, mü'minlerin kabul etmesinde ortaya çıkan nimeti hatırlatarak buyuruyor ki: «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, işittik, itaat ettik dediğinizde sizi onunla bağlamış olduğu mîsâkmı anın.» Bu bîat, müslüman olarak Rasûlullah (s.a.) a vermiş oldukları biattir. Bu bîatta şöyle diyorlardı: Allah ve Rasûlünü dinlemek ve itaat etmek, sevinçli ve sevinçsiz anımızda onu kendimize tercih etmek, onun emrinde tartışmaya girişmemek üzere Rasûlullah (s.a.) a, bîat ettik. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Size ne oluyor ki; Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki Peygamber sizi Rabbınıza îmân etmeye davet ediyor. Ve sizden mîsâk da almış idi. Eğer mü'minler iseniz.»
Denildi ki bu âyet, Rasûlullah (s.a.) a ittibâ edip şeriatına imtisal etmek üzere yahûdîlerden alınmış olan ahdi, Yahudilere hatırlatmaktadır. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Yine denildi ki; bu âyet, Allah Teâlâ'nın Hz.

Âdem'in soyundan çıkarıp kendi nefislerini kendilerine şâhid kıldığı, Hz. Âdem'in torunlarından alınmış olan ahdi hatırlatmaktadır. Nitekim orada Allah Teâlâ : «Ben, sizin Rabbınız değil miyim? diye sormuş. Onlar, evet, şehâdet ettik ki Sen bizim Rabbımızsın, demişlerdi. Bu görüşü, Mücâhid ve Mukâtil İbn Hayyân söylemektedir. Birinci görüş, daha açıktır. İbn Abbâs'ın ve Süddî'nin görüşü de budur. İbn Cerîr Taberî bu görüşü tercih eder. Sonra Allah Teâlâ, «Allah'tan sakının.» buyurarak her halükârda takvaya devama teşvik etmiştir. Ayrıca Allah'ın, vicdanların derinliklerindeki gizli duygulardan haberdâr olduğunu kendilerine bildirerek «Allah kalb-lerdekini bilicidir.» buyurmuştur.
«Ey îmân edenler, adaleti gözeten şâhidler olun.» Allah için hakkı gözeten kimseler olun. İnsanların övmesi için değil, adaletle hükmeden şâhidler olun. Zulmedenler değil. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Nu'-mâh İbn Beşîr nakleder ve der ki; bana babam malından bir parça karşılıksız mal verdi: Annem Umre Bint Revana Rasûlullah (s.a.) ı şâhid etmezsen ben buna razı olmam, dedi. Babam bana verdiği mala şâhid tutmak üzere Hz. Peygambere gittiğinde Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Bütün çocuklarına aynı şekilde verdin mi? O, hayır dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : Allah'tan korkun ve çocuklarınıza, adaletli davranın,, dedi. Sonra ilâve etti: Ben, zulme şâhidlik etmem. Nu'mân tbn Beşîr der ki: Babam eve geldi ve bana verdiğini geri aldı.
«Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin.» Bir kavme olan kin ve nefretiniz, onlar hakkında adaleti terket-meye vesîle olmasın. İster dost, ister düşman olsun; herkese adaletli muamele edin. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devamında «Adalet edin. O, takvaya daha uygundur.» buyuruyor. Adaletli davranmanız, adaleti terketmenizden takvaya daha yakındır.
«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Allah işlediğiniz fiillere göre sizi, cezalandıracaktır. İşleriniz hayır ise, cezanız da hayırdır. İşleriniz şer ise, cezanız da serdir. Bu sebeple âyetin devamında «Allah, îmân edenlere ve sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük bir ecir vaad etmiştir.» Bu ecir cennet-i A'lâdır, Onu Allah kullarına lütfetmiştir. Kulları, amelleriyle cennete ulaşamazlar. Aksine Allah'ın lutfu ve rahmetiyle ulaşırlar. Her ne kadar kendilerine Allah'ın rahmetinin ulaşmasının sebebi amelleri ise de; Allah Teâlâ rahmetine, lutfuna, affına ve cezasına nail olmak için muhtelif sebepler halketmiştir. Her şey O'ndan ve O'nun içindir. Hamd ve minnet Allah'adır.
«Küfredenler ve âyetlerimizi tekzîb edenler, işte onlar cehennem yaranıdır.» Bu da Allah Teâlâ'nın adaletinin ve hikmetinin gereğidir. Zulüm, bulunmayan hükmünün ifadesidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir. Kudret O'nundur. Adaletli hüküm veren kendisidir.
«Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani bir kavim size el uzatmaya kalkışmıştı da, onların ellerini üzerinizden geri çekmiştik. Allah'tan sakının. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.»
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer Câbir'den rivayet etti ki; Rasû-lullah (s.a.) bir konakta konakladı. Halk, büyük bir ağacın altında gölgelenmek istedi. Hz. Peygamber silâhını bir ağaca asmıştı. Bedevinin biri gelerek Rasûlullah (s.a.) m kılıcım aldı, kınından çıkardı. Rasûlul-lah'a karşı yönelerek dedi ki; seni, şimdi benden kim ahkoyar? Rasûlullah (s.a.); Allah, dedi. Bedevi iki veya üç kere, seni

benden kim alı-koyar? diye tekrarladı. Rasûlullah (s.a.) da her seferinde Allah, dedi. Câbir der ki: Bedevi kılıcı kınına koydu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ashabını çağırarak Bedevi'nin durumunu onlara bildirdi. Adam, Hz. Peygamberin yanında oturuyordu. Rasûlullah onu cezalandırmadı. Ma'mer der ki: Katâde de buna benzer bir rivayet naklederek dedi ki: Bedevilerden bir topluluk Rasûlullah (s.a.) ı yoketmek istediler ve bu Bedeviyi gönderdiler. O, bu âyeti bu olayla te'vîl etmiştir. Bu Bedevi'nin kıssası —ki adı Gavres İbn Haris idi— sahîh hadîste sabittir.
Avfî, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet etti: Yahudilerden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.) ve ashabına yemek ikram edip onları öldürmek istedi. Allah Tealâ da onlara yahûdîlerin durumunu vahyetti. Hz. Peygamber yemeğe gitmediği gibi ashabına da gitmemelerini emretti. İbn Ebu Hatim de bu vak'ayı rivayet eder.
Ebu Mâlik ise der ki: Bu âyet, Kâ'b İbn Eşref ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber ve ashabını Kâ'b İbn Eşrefin evinde katletmek istiyorlardı. îbn Ebu Hatim bu rivayeti de nakleder.
Muhammed İbn İshâk, Mücâhid, İkrime ve başkaları da derler ki; bu âyet, Benu Nadir kabilesi hakkında nazil olmuştur. Onlar, Amirî'le-rin diyeti konusunda kendilerinden yardım istemeye geldiğinde Hz. Peygamberin başına değirmen taşı atmak istemişlerdi. Bu işi de, Amr îbn Cühaş İbn Kâ'b'a vermişlerdi. Hz. Peygamber duvarın altında oturacak, kendileri onun etrafında toplanınca, Amr, o değirmen taşım yukardan bırakacaktı. Böyle söylemişlerdi. Allah, Rasûlüne onların hazırladığı plânı haber vermiş. Ve Rasûlullah Medine'ye dönmüş, ashabı da o'nun arkasından gelmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın...» buyurmuştu. Sonra Rasûlullah (s.a.) ertesi gün onların kuşatılmasını ve yurtlarından çıkarılarak sürgün edilmelerini emretmişti. «Ve mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler.» Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah her konuda ona yeter ve halkın şerrinden onu koruyup muhafaza eder.[13]

12 — Andolsun ki, Allah îsrâiloğullarından söz almıştı. Biz, onlardan on iki temsilci seçtik. Allah demişti ki: Muhakkak Ben sizinleyim, namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır, onlara yardım ederseniz, Allah'a güzel bir borç verirseniz; andolsun ki sizin kötülüklerinizi örterim. Ve andolsun ki; sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden her kim de küfrederse; şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.
13 — Ahidlerini bozmalarından ötürü onlara la'net ettik, kalblerini de katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. İçlerinden pek azı müstesna dâima hainliklerini görürsün. Sen; onları affet ve geç. Muhakkak Allah; ihsan edenleri sever.
14 — «Biz hıristiyânız» diyenlerden de söz aldık. On lar da kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. Bu yüzden kıyamete kadar aralarına kin ve düşmanlık saldık. Allah, yapmakta olduklarını kendilerine haber'verecektir.

İsrâiloğullarından Alınan Söz

Allah Teâlâ, mü'min kullarına kulu ve Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.) in ahid ve mîsâkma sadâkat göstermelerini emrettikten, hakkı ayakta tutup adaletle şâhidlik etmelerini bildirdikten, gizli ve açık kendilerine lütfettiği nimetleri hatırlattıktan, hak ve hidâyete doğru sev-ketmiş bulunmasındaki ihsâm zikrettikten sonra; kendilerinden önce geçen kitâb ehli Yahûdî ve Hıristiyanlardan da nasıl ahid ve mîsâk almış olduğunu açıklamaya başlıyor. Onlar, bu ahid ve mîsâkı bozunca Allah da kendilerini la'netle cezalandırmış ve huzurundan kovmuştu. Kalblerine", hidâyete ve hak dine vâsıl olmalarını önleyecek perdeler koymuştu Bu hidâyet ve hak dinin rehberi faydalı bilgi ile sâlih ameldir. Bunun ardından Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: «Andolsun ki Allah, İsrâiloğullarmdan söz almıştı. Biz, onlardan oniki temsilci seçtik.» Yani sözleşmelerinde Allah'a, Rasûlüne ve kitabına itâatta kabilelerine önderlik eden arifler seçmiştik.
İbn Abbâs ve Muhammed İbn îshâk ile daha başkalarının zikrettiklerine göre; bu olay, Hz. Musa'nın zâlimlerle savaşa yönelmesi esnasında olmuştu. Hz. Mûsâ, her kavimden bir seçkinin gelmesini emretmişti. Her sıbttan bir temsilci seçilmişti. Muhammed îbn İshâk der ki: Robil sıbtından Şamon İbn Zakkûr; ŞenVûn sıbtmdan Şafat İbn Hurrî; Ya-hûda sıbtından Kalib İbn Yûfennâ; Ebîn sıbtmdan Fihâyil İbn Yûsuf; Yûsuf sıbtmdan —ki bu Efraîm sıbtıdır— Yjşa' İbn Nûn, Bünyâmîn sıbtından Falatmi îbn Refon; Zeblon sıbtmdan Cedî İbn Şudî; Dân sıbtından Hamlail îbn Cümmel; Esîr sıbtından, Sator İbn Melkîl; Nef-tâli sıbtından, Nahî îbn Vefsî; Câd sıbtmdan, Colayil îbn Mîkî temsilci olarak seçilmişti.
Ben, Tevrat'ın îsrâiloğullarının sıbtuıdan seçilmiş olan seçkinlerinin isimlerinin yer aldığı dördüncü kitabında, İbn îshâk'm zikrettiğine aykırı isimler ve sıbtlardan temsilciler olduğunu gördüm. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Tevrat'ın dördüncü kitabında Kobİl oğullan için Soni îbn Sadon; ŞenVûn oğulları için, Şamual îbn Saroşki; Yuhâdâ oğulları için, Yahsûn îbn Amyâzâb; Yisahr oğullan içüı, Şal İbn Saon; Zeblon oğullan için, Elbâb İbn Halob; Yûsuf İfrâyim oğullan için, Menşâ îbn Amenhûd; Menşâ oğullan için, Hamaliyail İbn Yarsan; Bünyâmîn oğulları İçin, Ebiden İbn Ced'ûn; Dân oğulları için, Caizer İbn Amîşezî; Esîr oğullan için Nihâyil İbn Acrân; Hûz oğullan için, Elsîf İbn Dâvâyil;
Naft&li oğulları için, Ecza İbn Aminan'ın temsilci olduğu bildirilmektedir [14] :
Aynı şekilde Akabe bîatı gecesi Ansâr; Rasûlullah'a bîat ettiğinde oniki nâkîb yer alıyordu. Bunların üçü, Evs kabilesinden, Üseyd İbn Hudayr, Sa'd İbn Hayseme ve Rifâa İbn Abdülmünzir'di. Bunun yerine Ebu'l-Heysem İbn Teyhân olduğu da söylenmiştir. Öteki dokuz kişi de Hazreç kabilesinden; Ebu Ümâme Es'ad İbn Zürâre, Sa'd İbn Rebî', Abdullah îbn Revâha, Râfi' îbn Mâlik, Berâ İbn Ma'rûr, Ubâde İbn Sâmit, Sa'd îbn Ubâde, Abdullah İbn Amr İbn Haram, Münzir îbn Amr İbn Hu-neys idi. Allah cümlesinden razı olsun. İbn İshâk merhumun zikrettiği gibi; Sa'd îbn Mâlik onların hepsini bir şiirinde zikretmişti. (İbn Hişâm, Sîret, I, 443 - 445). Maksadımız şudur : Bu kişiler, peygamberin emrini yerine getirmek üzere kavminin seçkinleri olarak huzurunda yer almışlardır. Onlar, kavimleri adına Hz. Peygamberi dinleyip itaat etmek üzere bîat etme görevini üstlenmişlerdi.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Mesrûk'-tan rivayet etti ki; o, şöyle demiştir: Biz, Abdullah îbn Mes'ûd'un yanında oturuyorduk, o bize Kur'an okuyordu. Adamın biri geldi ve dedi ki; Ey Ebu AMurrahmân, Rasûlullah (s.a.) a

sordunuz mu; bu ümmet ne kadar halîfeye sahip olacaktır? Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Ben Irakstan döndüm döneli, senden başka kimse bana bu soruyu sormadı. Sonra devam etti: Evet, biz Rasûlullah (s.a.) a bunu sorduğumuzda; o, İsrâiloğullarımn seçkinlerinin sayısı kadar oniki nakîb diye karşılık verdi. Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. Hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Câbir İbn Semure'den nakledilen şu hadîstir. Câbir der ki; Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim : İnsanların başına oniki kişi geçinceye kadar işleri devam edecektir. Sonra Rasûlullah ne dedi? diye sorduğumda; onların hepsi Kureyşlilerdir dedi, diye açıkladı. Lafız Müslim'indir. Bu hadîsin anlamı; sâlih, hakkı ikâme eden ve insanlar arasında adaletle hükmeden oniki halîfenin bulunacağını müjdelemek-ten ibarettir. Ancak bu ifâdeden, bu oniki kişinin ardarda gelmesi gereği anlaşılmaz. Nitekim bunlardan dördü ardarda gelmiştir ki, bunlar; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a.) den müteşekkil olan dört halîfedir. Mezheb imamlarından bazılarına göre; şüphesiz Ömer İbn Abdülazîz ile Abbâs oğullarından bir kısmı da bu halîfelerdendir. Bunların hâkimiyeti geçerli oldukça kıyamet kopmayacaktır. Buradan da anlaşılıyor ki; mevzû-u bahs edilen hadîslerde müjdelenen Mehdî de bunlardan birisidir. Mehdinin adı, peygamberin babasının adının aynısı olacaktır. Yeryüzünü adaletle dolduracağı, zulüm ve azgınlığı kaldıracağı belirtilmektedir. Bu Mehdî, Râfızîlerin varlığını vehmettikleri, sonra Samerrâ sırdâbmda ortaya çıktığını kabul ettikleri, beklenen Mehdî (Mehdî el-Muntazar) değildir. O Mehdî'nin gerçekle ilgisi olmadığı gibi, hiçbir şekilde varlığı da söz konusu değildir. Sadece zayıf hayalli kişilerin uydurması, sakat akıllıların heveskârlığından ibarettir. Keza bu oniki temsilci, Râfızîlerden İsnâ Aşeriyye'nin inandığı ve akıl-sızlıkları, bilgisizlikleri dolayısıyla kabul ettikleri oniki imâmla da alâkalı değildir. Tevrât'da, İsmâîl (a.s.) e müjdeler yeralmakta ve onun soyundan oniki büyük kişinin geleceğine dâir haberler bulunmaktadır ki; bu, Câbir İbn Semûre ile Abdullah îbn Mes'ûd'un hadîsinde zikredilen oniki halîfedir. Yahudilerden müslüman olmuş bazı câhiller, Şîa'-mn bir kısmıyla birleşerek bu sözü edilen oniki kişinin oniki imâm olduğunu vehmetmektedirler. Bir çokları da; bilgisizlikleri, budalalıkları ve beyinsizlikleri yüzünden peygamberin sünnetinde sabit olan husus-ları Şia'nın lehine hamletmektedirler.
Allah demiştir ki: «Muhakkak Ben sizinleyim.» Ben sizi korur, destekler ve yardım ederim. İnayetim hep sizinledir. «Namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır.» Peygamberlerin size getirdiği ilâhî vahyi doğrularsanız «Onlara yardım ederseniz» hak üzere onları destekler ve yardımlarına koşarsanız «Allah'a güzel bir borç verirseniz.» Allah'ın rızâsını elde etmek için Allah yolunda infâk ederseniz. «Andolsun ki, sizin kötülüklerinizi Örterim.)) Günâhlarınızı kapatır, yok eder ve örterim. Bundan dolayı sizi sorumlu tutmam. «Ve andolsun ki, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım.» Sakınılacak şeyleri üzerinizden ahverir, maksadınızı yerine getiririm. «Bundan sonra sizden kim de küfrederse; şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.» Kim bu ahdi verdikten ve onu iyice pekiştirdikten sonra, ahdinden döner, muhalefet eder ve inkâra saparak onu bilmiyormuş gibi davranırsa; hak yoldan sapıtmış., hidâyetten dönerek dalâlete düşmüş olur.
Daha oonra Allah Teâlâ; Allah'ın ahdine ve mîsâkına muhalefet etmeleri halinde başlarına gelecek cezayı haber vererek şöyle buyuruyor : «Ahidlerini

bozmalarından ötürü onlara la'net ettik.» Allah'ın kendilerinden almış olduğu ahdi bozmaları sebebiyle onları la'netleyip haktan uzaklaştırdık ve hidâyetten kovduk. «Kalblerini katılaştırdık.» Katılığı ve karalığı yüzünden bir daha hiçbir öğüt almazlar. «Onlar kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar.» Anlayışları bozulduğu için Allah'ın âyetleri konusunda kötü tasarrufta bulunuyor ve Allah'ın kitabını, O'nun indirmiş olduğu anlamların dışında anlamlara hamlederek, Allah'ın muradından başka şekilde te'vîl ediyorlar. Allah'ın söylemediğini O'na isnâd ediyorlar. Davranışlarından Allah'a sığınırız. «Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular.» Ve onunla amel etmeyi terkettiler. Hasan der ki: Dinlerinin bağını çözdüler. Allah'ın emrettiği görevlerini ihmâl ettiler. Başkaları da dediler ki: Amelleri terkettikleri için, aşağılık bir duruma düştüler. Ne sağlam kalbleri, ne doğru fıtratları ve ne de düzgün amelleri vardır. «İçlerinden pek azı müstesna dâima hainliklerini görürsün.» Hilelerini, hiyânetlerini ve arkadaşlarına karşı zulümlerini görürsün. Mücâhid ve başkaları da derler ki: Bununla Yahudilerin peygamberi yok etmek için hazırladıkları tuzaklar kasdedilmektedir.
«Sen cnları affet ve geç.» Bu, zaferin ve başarının ta kendisidir. Nitekim selef-i sâlihîn'den bazıları demişlerdir ki: Allah'a isyan eden kişiye karşı senin Allah'a itaat etmenden daha güzel bir muamele olamaz. Çünkü böylelikle onları birleştirip hak üzere toplamak mümkün olur. Belki de Allah onları hidâyete erdirir. Nitekim Allah Teâlâ : «Muhakkak Allah, ihsan edenleri sever.» buyuruyor. Yani sana kötülük et-mekten vazgeçenleri sever. Katâde der ki: Bu âyet yani «Sen onları affet ve geç» âyeti; Allah Teâlâ'mn «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın.» âyetiyle neshedilmiştir.[15]

Biz Hıristiyaniz Diyenlerden Alınan Söz

«Biz Hıristiyanız diyenlerden de söz aldık.» Yani kendilerinin Hıristiyan olduklarım ve Hz. îsâ'ya tâbi olduklarını söyledikleri halde, inançları böyle olmayanlardan da Rasûlullah'a uymaları, o'na destek olup yardım sağlamaları konusunda söz almıştık. O'nun peşinden gitmeleri, Allah'ın yeryüzüne indirdiği her peygambere îmân etmeleri konusunda ahid almıştık. Ama onlar da, Yahudiler gibi davranıp sözlerinden caydılar. Ahidlerini bozdular. Onun için Allah Teâlâ, âyetin devamında şöyle buyurmuştur: «Onlar da kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. Bu yüzden kıyamete kadar aralarına kin ve düşmanlık saldık.» Kıyamete kadar onlar, birbirlerine karşı düşmanlık ve çekişme içerisinde bulunacaklardır. Hıristiyan gruplar; farklı ırklara mensûb olmalarına rağmen birbirlerini tekfir ve tel'm ederek birbirlerine karşı düşmanca ve kindar bir tavır içinde bulunmaktadırlar. Her mezheb diğerini aforoz etmekte, ma'bedine almamaktadır. Meselâ; Melkânîler, Ya'kûbîleri, diğerleri de onları tekfîr etmektedirler. Nestûrîler ve Arius'-çular da böyle. Dünyada ve âhiret gününde her mezheb, diğerini tekfîr etmektedir.
«Allah, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.» Bu, Hı-ristiyanlara yöneltilmiş bir tenkîd ve ağır bir azâb tehdididir. Onların Allah ve Rasûlüne karşı yalana tevessül edip, Allah Azze ve Celle'ye nis-bet ettikleri şeylerden, —ki Allah onların söylediklerinden yüce, münezzeh ve mukaddestir— Allah'a eş, çocuk

isnâdlanndan dolayı tehdîd. Allah bir tektir. Eşi ve benzeri yoktur. Doğmamış ve doğurulmarnıştır. O'nun hiçbir dengi mevcûd değildir.[16]

İzahı

Bu nakîbler; nefislerde zahir olan beş duyu ile gizli olan beş huyu ve nazarî akledici güç ile amelî akledici güçtür. Sûfî efendilerimizden başkaları da naklederler ki; nakîbler, velîlerin bir çeşididir. Allah onların bereketlerinden bizi faydalandırsın. Fütûhât'ta bildirilir ki; nakîbler oniki tanedir. Her zaman bunların sayısı artıp eksilmez. Feleğin burçları sayısıncadır. Çünkü feleğin de oniki burcu vardır. Her nakîb, bir burcun özelliğini bilir. Aynca Allah Teâlâ'mn onun makamına tevdî ettiği esrar ve te'sîrleri de bilir. Sabit ve seyyar yıldızlar da oturanların verdiğini de bilir. Çünkü sabit yıldızların hareketleri ve burçlardaki ilerlemeleri vardır ki herkes bunu farkedemez. Bu ilerleme ancak binlerce senede zahir olur. Gözlemcilerin ömürleri ise, bunu gözlemek için yeterli değildir. İyi bil ki; Allah Teâlâ indirilmiş olan şeriatların bilgisini bu nakîblere verdiği gibi nefislerin derinliklerinde saklı olanları çıkarıp hile ve hud'aları bilme gücünü de vermiştir. İblîs, onlar için ayan beyân görülür. İblîs'in kendisi hakkında bilmediğini onlar bilirler. Ve onlar öylesine bir bilgiye sahiptirler ki, içlerinden birisi bir şahsın yeryüzüne bastığı andaki ayağının izini görse onun saîd izi mi şakî izi mi olduğunu anlarlar. Tıpkı iz sürenler ve kıyafet bilgisine sahip olan bilginler gibi. Nitekim Mısır diyarında izciler pek meşhurdur. Bunlar kayaların üzerinde iz sürerler ve bir şahsı gördüklerinde o izin sahibi bu şahısdır, derler. Bunlar evliya değildirler. Ya Allah Teâlâ'mn bu nakîblere verdiği iz sürme bilgisiyle ilgili lutfu konusundaki takdiri ne ola?
Şeyh (Kuddise Sırrıhu) bu konuda birçok değişik şeyler zikretmiştir. Selefîlerin çoğu bunları inkâr ederler. İbn Teymiye'nin fetvalarından birinde denir ki: Zâhidlerin ve sûfîlerin birçoğunun dilinde dolaşan isimlerden Gavs'ın Mekke'de olduğu, dört Evtâd, yedi Kutub, kırk Eb-dâl, üçyüz Necîb bulunduğu sözlerine gelince, bunlar Allah'ın kitabında bulunmayan ve peygamberden ne sahîh senedle, ne de zayıf senedle nakledilmemiş olan şeylerdir. Bundan sadece Abdal lafzı zikredilmiştir ki, bu zikredilen Şamlı bir hadîs râvîsinin Hz. Ali'den kopuk bir isnâdla ve yine merfû' olarak Hz. Peygambere atfettiği şu sözdür : Şam halkı ara-sında kırk Abdal vardır. Bunlardan biri öldüğünde Allah Teâlâ bir başka kişiyi onun yerine geçirir. Selef-i Sâlihînin sözleri arasında bu konuda hiçbir şey yoktur.
Ben ise şâirin dediğini derim :
Ben sadece bir kabiledenim ki; o yanılırsa ben de yanılırım.
Kabilem doğruyu bulursa ben de doğruyu bulurum. [17]

15 — Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir, kitâbtan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir. Gerçekten Allah'tan size bir nûr ve apaçık bir kitâb gelmiştir.
16 — Allah onunla, rızâsını gözetenleri selâmet yollarına iletir. İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru yola iletir.

Allah Teâlâ yüce zâtından bir haber olmak üzere; Rasûlü Muham-med'i hidâyet ve hak din üzere bütün yeryüzüne peygamber olarak gönderdiğini, onun arabm, arab olmayanın ümmî ve ehl-i kitâb'm peygamberi olduğunu haber veriyor. Ayrıca kendisine belgeler verdiğini, hak ile bâtılın arasını bu belgelerle ayırdığını bildiriyor: «Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir. Kitâbdan gizleyip durduğunuzun çoğunu, size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir.» Sizin tebdil, tahrif ve te'vîl ederek Allah'a iftira ettiğiniz şeyleri size açıklar. Açıklanmasında fayda olmayıp sizin değişikliğe uğrattığınız birçok konuda da konuşmadan geçiverir. Hâkim, Müstedrek'inde Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : Kim, recm'i inkâr ederse, Kur'an'ı hiç hesaba gelmeyecek tarzda inkâr etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ'nm «Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir, kitâbdan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir.» buyruğu ile gizlediklerini ifâde ettiği şeyler arasında recim de bulunmaktaydı. Hâkim, bu hadîsin isnadının sahih, ancak Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmemiş olduklarını söyler.
Ve ardmdan Allah Teâlâ, şerefli peygamberine inzal buyurduğu yüce Kur'an'ı haber veriyor. Ve şöyle diyor : «Gerçekten Allah'tan size bir nûr ve apaçık bir kitâb gelmiştir. Allah onunla, rızasını gözetenleri selâmet yollarına iletir.» Kurtuluş, selâmet ve doğruluk yollarına götürür. «İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkanr ve dosdoğru yola iletir.» Her türlü tehlikeli noktalardan kurtarır. Yolların en açığım önlerine serer, kaçınılacak yollardan onları kaçındırır. Onları işlerin en gü-zeline muvaffak kılar, sapıklığı gidererek en doğru yola yönlendirir.[18]

İzahı

17 — Andolsun ki; Allah ancak Meryem oğlu Mesih' tir, diyenler kâfir olmuşlardır. De ki: Eğer, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde olanların hepsini helak etmek isterse; kim Allah'a karşı koyabilir? Göklerin, yerin ve arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Ve Allah her şeye Kadirdir.
18 — Yahudiler ve Hıristiyanlar dediler ki: Biz, Allah'ın oğullan ve sevgilileriyiz. De ki: Öyleyse günâhınızdan dolayı size neden azâb ediyor? Hayır, siz O'nun yarat-tığı insanlarsınız. Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de O'nadır.

Yahudi ve Hıristiyanların Boş İddiaları

Allah Teâlâ; Meryem oğlu Mesîh hakkındaki iddiaları dolayısıyla Hıristiyanların küfrüne hüküm veriyor ve bunu açıkça ilân ediyor. Meryem oğlu îsâ Allah'ın kullarından bir kul, yaratıklarından bir yaratık olduğu halde, onlar kendisinin tanrı olduğunu iddia ediyorlardı. Allah, onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir. Ve ardından da Allah'ın eşya üzerindeki kudretini, her şeyin O'nun hâkimiyeti ve saltanatı altında bulunduğunu haber vererek buyuruyor ki: «De ki: Eğer Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde olanların hepsini helak etmek isterse, kim Allah'a karşı koyabilir?)» Evet, Allah bunu isterse onu engelleyecek kim vardır? Veya bu davranışından O'nu kim döndürebilir?

«Göklerin, yerin ve arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır.» Bütün mevcudatın yaratanı, mâliki O'dur. Dediğini yapmaya gücü yeten O'dur. O; kudreti, saltanatı ve adaleti sebebiyle yaptıklarından sorumlu değildir. Bu âyet Hıristiyanlara reddiyedir. Kıyamet gününe kadar ardı arkası kesilmemek üzere Allah'ın la'neti onların üzerine olsun.
Bilâhere Allah Teâlâ, Yahudi ve Hıristiyanların yalan ve iftiralarını reddederek buyuruyor ki: «Yahudiler ve Hıristiyanlar dediler ki; biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.» Biz, Allah'ın peygamberine men-sûb olanlarız. Peygamberler ise, Allah'ın oğullandır. Allah, onları destekler ve dolayısıyla Allah bizi sever. Kendi dinî kitaplarında da Allah'ın kulu İsrail'e (Hz. Ya'kûb) şöyle dediğini naklederler: Sen benim ilk oğlumsun. Bu kitaplarını te'vîl edilmeyecek şekilde yorumlayarak tahrif ettiler. Onların zekîlerinden müslüman olan birçokları Yahudileri bu hususta reddederek; bu ifâdenin Yahudilere göre şeref ve saygı ifâdesi olduğunu belirtmişlerdir. Keza Hıristiyanlar da, kitâblarında Hz. îsâ'-nm kendilerine; Ben, benim ve sizin babanıza, yani benim ve sizin Rabbmıza gidiyorum, demişti. Bilindiği gibi Hıristiyanlar Hz. îsâ'nm tanrının oğlu olduğunu iddia ettikleri halde kendilerinin tanrının çocukları olduklarını söylemezler. Sadece tanrı katında saygın ve şerefli olduklarını iddia ederler. Bunun için de, «Biz, Allah'ın çocukları ve dost-larıyız.» derler. Allah Teâlâ da onları reddederek buyuruyor ki: «De ki; öyleyse günâhınızdan dolayı sizi neden azâb ediyor?» Yani siz, iddia ettiğiniz gibi, tanrının oğullan, sevgilileri iseniz, niçin küfrünüz, iftiranız ve yalanlamanız nedeniyle size cehennemi hazırlamıştır? Sûfî şeyhlerinden bir kısmı fukahâdan bazısına şöyle demişlerdir: Dostun dostu azarlandırmayacağını Kur'an'ın neresinde görüyorsunuz? Fakîh bu soruya cevâb verememiş. Bunun üzerine Sûfî bu âyeti okumuş : «Öyleyse günâhlarınızdan dolayı size neden azâb ediyor?» Hasan da böyle söylemiştir ki, İmâm Ahmed îbn Hanbel'in Müsned'inde bunun bir de delili vardır. Şöyleki İbn Ebu Adiyy... Enes İbn Mâlik'ten rivayet eder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ashabından bir toplulukla birlikte giderken yolda bir çocuğa rastlamış. Çocuğun annesi, topluluğun geldiğini görünce çocuğunu ezmelerinden korkarak çocuğuna doğru koşmuş ve; yavrum, yavrum demiş. Sonra varıp çocuğunu almış. Bunun üze-rine topluluk demişler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın çocuğunu ateşe atar mı hiç? Rasûlullah (s.a.) onları dinleyerek buyurmuş ki: Hayır," Allah'a yemin ederim ki; o, sevgilisini ateşe atmaz. Bu rivayet yalnızca Ahmed İbn Hanbel tarafından nakledilmiştir.
«Hayır, siz O'nun yarattığı insanlarsınız.» Yani, sizin örneğiniz Âdem oğullarının aynıdır. Allah ise kullarının bütün davranışlarına hükmedendir. «Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder.» Dilediğini yapmakta serbesttir. O'nun hükmünün ta'kîbçisi yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir.
«Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü. Allah'ındır.» O'nun mülkü bütün varlıklara şâmildir. Her şey O'nun kahrına ve saltanatına bağlıdır. cDönüş de O'nadır.» Dönüş O'nadır. O, kullarına dilediği gibi hükmedecektir. Zulmü reva görmeyen Âdil O'dur.
Muhammed İbn İshâk der ki: Muhammed İbn Ebu Muhammed İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da Abdullah İbn Abbas'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Nu'mân İbn Adâ, Bahrî îbn Amr, Şa's İbn Adiyy, Hz. Peygambere gelerek onunla

konuştular. Rasûlullah da kendileriyle konuştu ve onları Allah'tan korkmaya ve azabından kaçınmaya davet etti. Onlar; ya Muhammed, bizi niçin korkutacaksın? Biz, Allah'ın çocukları ve dostlarıyız, dediler. Tıpkı Hıristiyanların söyledikleri gibi söyleyince Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi rivayet ederler. Keza İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr, Esbât yoluyla Süddî'den naklederler ki; bu âyet-i ke-rîme'de yer alan «Biz, Allah'ın oğullarıyız.» sözü hakkında onlar şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ İsrail'e (Hz. Ya'kûb) vahyetti ki; senin çocuklarım —ilk çocuklarını— Allah ateşe girdirecektir. Onlar ateşte 40 gece kalacaklar, ateş onları temizleyip, hatâlarını tüketecek. Sonra bir münâdî şöyle seslenecek : İsrâiloğullarından sünnetli olan herkesi cehennemden çıkarın. Onlar da, cehennemden çıkacaklar. İşte onların «Sayılı günlerden başka bize ateş değmeyecektir.» sözlerinin gerekçesi budur.[19]

İzahı

19 — Ey ehl-i kitâb, Peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde, gerçekten size peygamberimiz gelmiştir. Gerçekleri açıklıyor ki; bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi, deme-yesiniz ve o size gerçekten müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.

Ey Ehl-i Kitâb Gerçek Peygambere Uyun

Allah Teâlâ Yahûdî ve Hıristiyanl ardan teşekkül eden ehl-i kitâb'a seslenerek; kendilerine Peygamberlerin hâtemi Hz. Muhammed Mustafâ'yı Peygamber olarak gönderdiğini bildiriyor. Ondan sonra Peygamber gelmeyeceğini, o'nun bütün peygamberlerin sonuncusu oldu-, ğunu haber veriyor. Bunun için de, «Peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde.» buyuruyor. Yani Hz. Peygamberin gönderilişi ile Meryem oğlu İsa'nın arasından uzun zaman geçmesinden dolayı. Bu sürenin ne kadar olduğu konusunda ihtilâf vardır. Ebu Osman en-Nehdî ve bir ri-vayete göre Katâde, bu sürenin 600 sene olduğunu söylemiştir. İmâm Buharı, Selmân el-Fârisî'den de -bu rivayeti nakleder. Katâde'den ise 560 sene olduğu rivayetini aktarır. Ma'mer, Katâde'nin arkadaşlarından bir kısmından nakleder ki; bu süre, 540 seneymiş. Dahhâk ise, 430 küsur sene olduğunu söyler. İbn Asâkir, îsâ (a.s.) nm hayatından bahsederken Şa'bı'nin şöyle dediğini rivayet eder: Hz. îsâ'nın göğe çekilmesinden Hz. Peygamberin hicretine kadar 933 sene geçmiştir.
Meşhur olan görüş, bu sürenin 600 sene olduğudur. Kimileri de 620 sene derler. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ilk söyleyen kişi 600 şemsî seneyi kasdetmiştir. Diğeri ise, kamerî yılı kasdet-miştir. Kamerî yıl ile güneş yılının her yüz senesi anasında yaklaşık üç senelik fark vardır. Bunun için Allah Teâlâ mağara halkından söz ederken «Onlar, mağalarmda üçyüz sene kaldılar ve dokuz yıl arttırdılar» buyurmaktadır. Bu dokuz yıl, ehl-i kitâb tarafından bilinen güneş yılının üçyüze tamamlanması için gereken Kamerî yaldır. Bilumum benî âdemden gelen peygamberlerin hâtemi Hz. Muhaimmed (s.a.) iîef îs-râiloğullarının en son peygamberi olan Hz. îsâ (a.s.) arasında bir fetret dönemi vardır. Nitekim Buhârî'nin

Sanîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş: Meryem oğlu îsâ'ya en yakın dost benim. Çünkü benim ile o'nun arasında hiçbir peygamber yoktur. Bu hadîs Hz. îsâ'dan sonra, kendisine Hâlid îbn Sinan adı verilen —Kudâî ve diğerlerinin anlattığı gibi— bir peygamberin gönderilmiş olduğunu iddia edenlere karşılık vermektedir.
Maksad şudur : Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamberlerin arasının kesildiği bir dönemde; yolların karardığı, dinlerin değiştiği, putperestlerin, ateşe tapanların, haçlıların çoğaldığı bir devirde peygamber olarak gönderdi. Onun gönderilişindeki nimet, nimetlerin en bütünüdür. O'na ihtiyâç yaygın halde idi. Çünkü yeryüzünün her tarafını bozgun kaplamıştı. Ancak geçmiş peygamberlerin dinlerine bağlanan bazı dindarlar müstesna. Bunlar da Yahûdî hahamlarından, Hıristiyan râhiblerinden ve sâbiîlerden bir kısımdır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya îbn Saîd... İyâz'dan nakletti ki; Hz. Peygamber bir gün hutbe okuyarak şöyle buyurmuş : Doğrusu Rabbım, bana bugün kendisinin öğrettiklerinden sizin bilmediğiniz şeyleri, size bildirmemi emretti. Kullanma verdiğim her mal helâldir. Ben, kullarımın hepsini hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar gelerek onları dinlerinden sapıttı. Kendilerine helâl kıldığım şeyleri yasakladı. Ve hiçbir yetki indirmediğim halde Bana şirk koşmalarını kullanma emrettiler. Sonra Allah Azze ve Celle yeryüzü sakinlerine baktı. Arap ve arap olmayanlardan ehM kitâb'm kalıntılarından başka herkes ona isyan etmişti. Ve buyurdu ki: Ben seni sırf imtihan edeyim ve seninle kullarımı deneyeyim, diye gönderdim. Sana suyun yıkamadığı bir kitâb indirdim. Sen onu uyurken ve uyanıkken okursun. Sonra Allah Te&lâ bana, Kureyşlileri yakmamı emretti. Ben dedim ki; ey Ratobım, o zaman başımı ezerler ve beni ekmek kırıntısı haline getirirler. Allah buyurdu ki: Onlar, seni nasıl yurdundan çıkardılarsa, sen de onların çıkmalarını iste. Sen onlarla savaş ki; seni, onlara karcı destekleyeyim. Sen onlara karşı para harca ki; biz de, sana harcayalım. Sen bir asker gönder ki; biz, onun beş katı asker gönderelim, sana itaat edenlerle birleşerek sana karşı çıkanlara savaş aç. Cennet ehli üç kişidir : Sadaka veren, doğruyu bulan ve adaletli davranan hükümdar, bütün müslü-manlara ve yakınlarına merhametli olan kalbi hassas kişi, sadaka, veren fakır ve iffetli kişi. Cehennem ehli ise beş kişidir : Aklı olmayan güçsüz, ki onlar sizin için tâbi olmak durumdadırlar. Aile ve mal peşinde koşmazlar. —Yahya, Hz. Peygamberin tâbi mi tâbiler mi dediğinde şüphe etmiştir.— Hırsı hiç ğizlenemeyen hâin. O, ezilse de mutlaka hıyanetini yapacaktır. Sabah akşam sana ailene ve malına hıyanet eden kişi. Hz. Peygamber, cimriyi veya yalancı ile kötü dilliyi de zikretmiştir. Sonra bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Neseî değişik yolla Katâde ve Muttarif'ten," bir başka rivayete göre de Saîd yoluyla Katâde'den rivayet etmişlerdir. Ancak Katâde'nin, bu hadîsi Muttarif ten dinlediği tasrîh edilmiştir. îmâm Ahmed Müsned'inde nakleder ki; Katâde, bu hadîsi Muttarif ten dinlememiştir. Fakat ondan dinleyen dört kişiden dinlemiştir. Sonra o Revh'ten, Avfdan, Hakîm el-Esrem'den, Hasan'dan rivayet etmiştir ve demiştir ki; bana Muttarif îyâz'dan bu hadîsi nakletti, sonra hadîsin metnini zikretmiştir. Neseî ise bunu, Avf el-A'rabî kanalıyla rivayet eder. Bu hadîsin İradından maksadımız; Hz. Peygamberin «Allah Teâlâ yeryüzü halkına batetı ve İsrail peygamberlerinden arta kalan bir kısmı müstesna, arap ve acemlerin hepsine karşı nefret besledi,» sözüdür.

Bu ifâde Müslim'de İsrail peygamberleri değil, ehl-i kitâb şeklindedir. O gün dinler, bütün yeryüzünde karışıklığa uğramıştı. Nihayet Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i gönderdi. Tüm yaratıkları hidâyete erdirdi ve o'nun vasıtasıyla insanları karanlıktan, aydınlığa çıkardı. Apaçık, apaydınlık yola götürdü. Düzgün şerîata eriştirdi. Bunun için Hak Teâlâ, «Bize müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi demeyesiniz.» buyuruyor. Yani ey dinlerini te'vîl edip değiştirenler, bize karşı belge olarak; bizi uyaran bir peygamber gelmedi ki; hayrı müjdelesin, kötülükten sakındırsın, demeyesiniz. Artık size, müjdeci ve uyarıcı olarak Hz. Muhammed (s.a.) gelmiştir, buyuruyor. «Ve Allah, her şeye Kâ-dir'dir.» İbn Cerîr der ki; bu ifâdenin mânası, bana isyan edenleri cezalandırmaya, itaat edenleri sevaba nail kılmaya gücüm yeter, demektir.[20]

20 — Hani Musa, kavmine demişti ki: Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yetiştirmiş ve size saltanatlar ihsan etmişti. Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.
21 — Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin ve ardınıza dönmeyin, yoksa hüsrana uğrayanlardan olursunuz.
22 — Demişlerdi ki: Ey Mûsâ, orada gerçekten zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça biz kat'iyyen oraya girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz.
23 — Korkanlar arasında bulunan, Allah'ın nimetine erdirdiği iki adam demişlerdi ki: Onların üstlerine kapıdan yürüyün, oraya girerseniz muhakkak siz gâliblersiniz. Şayet mü'minlerseniz Allah'a dayanıp güvenin.
24 — Demişlerdi ki: Ey Mûsâ, onlar orada oldukça, ebediyyen oraya girmeyiz. Git sen ve Rabbm savaşın. Biz, burada oturanlardanız.
25 — Demişti ki: Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim. Artık bizimle fâsıklar güruhunun arasını ayır.
26 — Buyurmuştur ki: Orası onlara kırk yıl haram edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen fâsıklar güruhu için tasalanma.

Musa'nın Kavmi

Allah Teâlâ kulu, Rasûlü ve kelimi vasfına sahip olan İmrân oğlu Mûsâ (a.s.) nın kavmine; Allah'ın ihsan ettiği nimetleri hatırlattığını, kendilerine dünya ve âhiretin hayrını lütfettiğini, doğru yolda yürüyecek olurlarsa; her iki dünyada azîz olacaklarını, bildirdiğini haber vererek buyuruyor ki: «Hani Mûsâ kavmine demişti ki: Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yetiştirmiş.)> Sizden her bir peygamber vefat ettikçe atanız İbrahim'den itibaren birbiri ardısıra peygamberler seçmişti. Nihayet İsrâiloğuUarı soyundan gelen Peygamberler, îsâ (a.s.) ile hitâma ermiş ve sonra Allah Teâlâ, peygamberlerin hâtemi ve bilumum nebilerin sonuncusu olan, İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmâîl (a.s.) in soyundan gelen ve kendinden Önce geçen bütün peygamberlerin en üstünü olan Abdullah oğlu Mu-hammed'e —Allah'ın salât ve selâmı o'nun üzerine olsun— vahyini göndermiştir.
, «Ve size saltanatlar ihsan etmişti.» Abdürrezzâk, Sevrî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki (üfy*) kelimesi hizmetçi, kadın ve ev demektir. Hâkim de.

Müstedrek'inde Sevrî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bunun kadın ve hizmetçi demek olduğunu söylemiştir.
«Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.» İbn Atobâs der ki: Âlemler; o gün aralarında bulunan insanlardır. Hâkim, bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu ancak onların tah-rîc etmediklerini ifâde eder. Meymûn İbn Mihrân, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : İsrâiloğullarından bir kimsenin karısı, hizmetçisi ve evi olduğu zaman ona melik adı verilirdi. İbn Ce-rîr.Taıberî, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'dan nakleder ki... Ebu Abdurrahmân şöyle demiştir : Ben, bir kişinin sorması üzerine Abdullah İbn Amr *bn Âs'm şöyle dediğini duydum : O kişi, biz muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz? diye sorunca Abdullah; senin sığınabileceğin bir karın var mı? dedi. O, evet deyince, Abdullah; senin oturduğun bir yuvan var mı? dedi. O, evet deyince, Abdullah îbn Abbâs; sen, zenginlerdensin öyleyse, dedi. Adam benim bir de hizmetçim var, deyince; Abdullah İbn Abbas, öyleyse sen mülûktansın, dedi. Hasan el-Basrî der ki; Melik; binek, hizmetçi ve evden -başka bir şey midir? tbn Cerîr, bu rivayeti naklettikten sonra; Mansûr, Hasan, Süfyân es-Sevrî'den de bu şekilde bir rivayet aktarır. îbn Ebu Hatim de Meymûn İbn Mihrân'dan aynı rivayeti nakleder. İbn Şevzeb der ki: İsrâiloğullarından bir kişinin evi ve hizmetçisi var da kendisinden izin isteniyorsa; o, melik sayılırdı. Katâde ise der ki; Melik, hizmetçiye ilkin mâlik olan kişi, demektir. Süddî, buradaki melik kelimesi hakkında şöyle der : Sizden bir kişi nefsine, ailesine ve malına mâlik olur. İbn Ebu Hatim de, böyle rivayet etmiştir. Keza İbn Ebu Hatim, İbn Rebîa kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasû-lullah (s.a.), şöyle buyurmuş : İsrâiloğullarından bir kişinin hizmetçisi, evi ve karısı olursa onun adı melik olarak yazılırdı. Bu hadîs bu şekliyle zayıftır. İbn Cerîr der ki: Bize Zübeyr... Enes İbn İyâz'dan nakletti ki; o, Zeyd îbn Eslem'in bu âyet konusunda şöyle dediğini duydum, demiştir : İyi bilmiyorum ama Rasûlullah (s.a.) in kimin evi ve hizmetçisi varsa o meliktir, dediğini biliyorum. Bu hadîs te mürsel ve garîbtir. İmâm Mâlik ise; melik'in, ev, hizmetçi ve eş olduğunu bildirmiştir. Hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Sizden bir kişinin bedeni afiyette ise, göğsünden emîn ise, bir günlük yiyeceği varsa; sanki onun için bütün pislikleriyle birlikte dünya toparlanmış gibidir.
((Dünyalarda kimseye vermediğimi size vermiştim.» Yani sizin zamanınızın dünyasında. Ve sanki onlar, kendi zamanlarında insanların en şereflisi idiler. Yunanlılar, Kıbtîler ve diğer âdemoğulları sınıfı arasında en üstünü onlardı. Nitekim Allah Teâlâ; «Biz, İsrâiloğullarına kitabı, hükmü ve peygamberliği verdik. Ve onları, temiz şeylerle rızıklan-dırdık. Ve onları âlemlere üstün kıldık.» buyurmaktadır. (Câsdye, 16). Bir başka âyet-i kerîme'de Hz. Musa'nın dilinden şöyle buyurur: Onlar, Hz. Musa'ya; Onların ilâhları olduğu gibi bizim içinde bir ilâh kıl, dediler. Mûsâ dedi ki: Siz, ne de bilgisiz bir topluluksunuz. Doğrusu onlar, üzerinde bulundukları şeyden uzaktırlar. Ve yapmakta oldukları şey bâtıldır. Mûsâ dedi ki: O, sizi âlemlere üstün kıldığı halde Allah'tan başka sizin için bir ilâh mı edineyim?» (En'âm, 164). Kasdedilen şudur : İsrâlloğullan, kendi zamanlarındaki insanların en üstünü idiler. Yoksa İslâm ümmeti, onlardan daha üstündür. Allah indinde daha. fa-zîletli, şeriat bakımından daha mükemmeline sahip, yol bakımından daha yüksek, rızık bakımından daha derin, mal ve evlâd bakımından

daha çok, memleket bakımından daha geniştir. İzzet bakımından ise, daha süreklidir. Nitekim Allah Teâlâ onlar için : «Siz, insanlık için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı oldunuz.» buyurmaktadır. Ayrıca:
«Böylelikle sizi, vasat bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şâhidler olasınız.» buyurmaktadır. Bu ümmetin fazileti, şerefi, üstünlüğü ve Allah katındaki yüceliği konusunu Âl-i İmrân süresindeki «Siz, insanlık için çıkarılmış, ümmetlerin en hayırlısı oldunuz.» âyetini açıklarken anlatmış ve bu konudaki mütevâtir hadîsleri zikretmiştik.
îbn Cerîr, Abdullah tbn Abbâs'tan, Ebu Mâlik de Saîd İbn Cübeyr'-den nakleder ki; onlar, «Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti» kavliyle Muhammed ümmetinin kaydedildiğini bildirmektedirler. Ve onlar bu hitabın yani «kimseye vermediğini size verdi» kavlinin, bu ümmete yönelik olduğunu kaydetmişlerdir. Cumhur ise; bu hitabın, Hz. Musa'nın kavmine yönelik olduğunu ve bu ifadenin —daha önce de söylediğimiz gibi— kendi günlerindeki dünyalara hamledüeceğini bildirir.
Denildi ki: «Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.» âye-tiyle Allah Teâlâ'nın Yahudilere indirdiği menn, selva ile üzerlerine bulutu gölgelik olarak göndermesi ve buna benzer îsrâiloğullarma mahsûs harikulade şeyler kasdedilmektedir. Allah en iyisini bilendir.
Bilâhere Allah Teâlâ, Hz. Musa'nın İsrâiloğullarını cihâda teşvik edip ataları Ya'kûb zamanında ellerinde bulunan mukaddes eve girmelerini, buyurduğunu haber veriyor. Yûsuf (a.s.) zamanında Hz. Yâ'kûb ve oğullan aileleriyle birlikte Mısır'a gitmişler ve Hz. Mûsâ ile beraber Mısır'dan çıkıncaya kadar burada kalmışlardı. Kudüs'de azgın Amâlika kavmini bulmuşlardı. Bu kavim, İsrâiloğullannı yenip egemenlikleri altına almıştı. Allah Rasûlü Mûsâ oraya girmeyi, düşmanlarıyla savaşmayı emretmiş, zafer ve yardımın kendilerinin üzerinde olacağını onlara müjdelemişti. Onlar ise; bu emirden uzak durarak isyan etmişler ve Musa'ya başkaldırmışlardı. Bunun cezası olarak; çölde sürekli başıboş dolaşıp kırk yıl boyunca nereye yöneleceklerini bilmeden yürümeleri öngörülmüştü. Bu, Allah'ın emrini tefrit ile karşılamalarının cezası idi. İşte Allah Teâlâ, Hz. Musa'nın dilinden haber vererek buyuruyor ki: «Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin.» Yani temizlenmiş yere. Süfyân es-Sevrî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyetteki «Mukaddes yer» Tûr-i Sînâ ve çevresidir, demiş. Mücâhid ve başkaları da böyle demişlerdir. Süfyân es-Sevrî der ki: Ebu Saîd el-Bakkâl, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu mukaddes yer, Erîha imiş. Müfessirlerden bir çok kişi de böyle nakletmişlerdir. Ancak bu görüş üzerinde durulması gerekir. Çünkü Erîha elde edilmesi istenen bir yer değildi. Ayrıca Mısır'dan dönerken Kudüs yolu üzerinde bulunmuyordu. Nitekim Allah Teâlâ Mısır dönüşü onların düşmanı Fi-ravun'u helak etmişti. Ancak Erîha ile, mukaddes evin bulunduğu toprak kasdedilmiş olabilir. Nitekim Süddî —İbn Cerîr'in rivayetine göre— böyle demiştir. Yoksa onunla mukaddes evin doğusunda bulunan meşhur belde kasdedilmiş değildir.
«Allah'ın size yazmış olduğu.» Yani Allah'ın size atanız İsrail'in diliyle vaadettiği ve sizden îmân edenlerin İsrail'in vârisleri olduğu söylediğiniz yere. «Ve ardınıza dönmeyin.» Cihâddan kaçınmayın. Aksi takdirde «Yoksa hüsrana uğrayanlardan

olursunuz. Demişlerdi ki: Ey Mûsâ, orada gerçekten zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça biz, kat'iyyen oraya girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz.» Yani onlar Hz. Musa'dan özür dileyerek dediler ki: Bize girmemizi emredip halkıyla savaşmamızı buyurduğun bu beldede azgın ve zorba bir kavim var. Onların korkunç güçleri ve baş döndürücü tabiatları var. Biz, onlara karşı direnemeyiz, mücâdele.edemeyiz. Onlar orada bulundukları sürece, .bizim oraya girme imkânımız yoktur. Eğer onlar oradan çıkarlarsa, biz de oraya g-ireriz. Aksi takdirde, girebilecek gücümüz yoktur.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abdülkerîm... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine, zorbalar kentine girmelerini emretmişti. Hz. Mûsâ, beraberinde bulunanlarla birlikte yürüdü ve kentin yakınlarında —ki bu kent Erîha idi— konakladı. Her sıbttan bir temsilci olmak üzere oniki temsilci seçip topluluğa haber getirmelerini emretti. İbn Abbâs der ki: Bu temsilciler kente girdiler ve kentin halkının durumunu gözlediler, bedenî yapılan ve güçleri itibarıyla çok büyük bir güce sahip olduklarını gördüler. Kentin mensûblarından birinin çitini aşarak bahçesine girdiler. Bahçe sahibi, bahçesindeki meyveden toplamak üzere geldi. Hem meyvesini topluyor, hem de onların izine bakıyor, peşlerinden gidiyordu. Onlardan her birine rastladıkça alıyor ve meyvelerle birlikte torbasının içine sokuyordu. Nihayet onikisini birlikte yakalayıp hepsini de topluca meyvelerle birlikte torbasına koydu. Hükümdarlarının yanına giderek, önüne meyveyi ve onları saçtı. Hükümdar onlara dedi ki: Siz, bizim durumumuzu ve işimizi görüyorsunuz. Gidin, arkadaşlarınıza haber verin. İbn Abbâs der ki: Onlar, Hz. Mû-sâ'ya dönüp gördüklerini haber verdiler. Bu isnâd üzerinde, durulması gerekir.
Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ ve kavmi konaklayınca, onlardan oniki kişi seçip —Bunlar Allah'ın bahis mevzuu ettiği temsilcilerdi— şehir halkından haber getirmek üzere onları şehre gönderdi. Onlar gittiler ve zorbalardan bir adamla karşılaştılar. O, kendilerini örtüsünün içerisine koyup, sırtlayarak kente getirdi ve kavmini sesleyip hepsini topladı. Bunlara; siz kimsiniz? dediler. Onlar da; biz, Musa'nın kavmiyiz. O, bizi sizin hakkınızda bilgi toplamak üzere gönderdi, dediler. Onlara, ancak bir kişiye yetecek kadar üzüm tanesi verdiler. Ve kendilerine de dediler ki: Mûsâ ve kavmine gidin ve deyin; siz, onların meyvelerinin sayısıyla kendilerini ölçün. Onlar Hz. Musa'ya gelince; ey Mûsâ, sen ve Rabbın gidin onlarla savaşın. Biz burada oturanlarız, dediler. İbn Etou Hatim bu rivayeti naklettikten sonra der ki: Bize babam... Yahya İbn Abdurrah-mân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Enes İbn Mâlik'in bir asa aldığım, onunla bir takım şeyleri Ölçtüğünü —ne kadar ölçtüğünü bilmiyorum— gördüm. Sonra topraktan elli veya ellibeş zira' ölçerek dedi ki: İşte bu, Amâlika kavminin boyunun uzunluğudur.
Tefsîrcilerin bir çoğu, bu âyetin tefsirinde İsrâiloğull arının durumu, sözkonusu edilen bu zorbaların boyunun uzunluğu, büyüklüğü ve Âdem (a.s.) in kızı. Unk'un oğlu olan Ûç'un bunlardan birisi olduğunu ve onun boyunun uzunluğunun da üçbin üçyüz otuzüç zira' olduğunu bildiren İsrâiloğullarının uydurması birçok haberleri naklederler. Bu tür şeylerin söylenmesi ayıptır. Kaldı ki, bunlar sahîh hadîste vârid olan ve Rasûlullah'ın buyurduğuna da aykırıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah, Hz. Âdem'i yarattığında boyunun uzunluğu altmış zira' idi. Sonra

yaratıklar, gittikçe kısaldı ve nihayet bugüne geldi. Sonra müfessirler, bu adamın —Ûc_ İbn Unk— kâfir olduğunu, fahişe bir kadının çocuğu olduğunu, Hz. Nuh'un gemisine binmekten kaçındığını, Tûfân'm, onun dizkapağına kadar dahi ulaşmadığını söylerler ki; bunlar, yalan ve iftiradan ibarettir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Nuh'un yeryüzünün kâfirlerden temizlenmesi için Allah'a duâ edip, «Rabbım yeryüzünde kâfirlere bir yurt bırakma.» dediğini bildirmektedir. Ayrıca Hak Teâlâ; «Onu ve beraberinde gemide bulunanları kurtardık. Sonra dışarda kalanları boğduk.» buyurmaktadır. Diğer taraftan; «Allah'ın merhamet ettiklerinin dışında bugün koruyacak hiçbir kimse yoktur.» buyurduğunu haber vermektedir. Hz. Nuh'un küfreden oğlu boğulduğuna göre, Ûç İbn Unk nasıl sağ kalacaktır? Hem de o kâfir ve fahişe bir kadının çocuğu olarak? Bu ne akla sığar, ne de şeriata. Kaldı ki, adına Ûç İbn Unk denilen bir adamın varlığı bile tartışmalıdır. Allah en iyisini bilendir.
«Korkanlar arasında bulunan Allah'ın nimetine erdirdiği iki adam demişlerdi ki:» Yani insanlar arasında saygılı bir yeri ve durumu olan iki kişi, demişti. Bu iki kişinin Yûşâ' İbn Nûn ile Kabir İbn Yufennâ olduğu söylenir. İbn Abbâs, Mücâhid, îkrime, Atiyye, Süddî, Rebî' İbn Enes ve selef ile haleften birçok kişi böyle demişlerdir. Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun. Bu iki kişi şöyle demiş : «Onların üzerine kapıdan yürüyün. Oraya girerseniz muhakkak ki, sâlihlersiniz. Ve şayet mü'-minlerseniz Allah'a dayanıp, güvenin.» Siz ne zaman Allah'a dayanır, O'nun emrine uyar, Rasûlüne muvafakat ederseniz; Allah sizi, düşmanlarınıza karşı muzaffer ve mansûr kılarak destekler. Ve Allah'ın, sizin için yazmış olduğu şehirlere gidersiniz. Ancak bu haber onlara hiç kâr etmedi de «Ey Mûsâ, onlar orada oldukça ebediyyen oraya girmeyiz. Git, sen ve Rabbın savaş. Biz burada oturanlardanız, demişlerdi.» Bu, onların cihâddan kaçışlarının, peygamberlerine muhalefetlerinin ve düşmanlarıyla savaştan uzaklaşmalarının ifadesidir. Denilir ki; onlar, cihâddan uzak kalıp memleketlerine geri dönmek ve vazgeçmek isteyince, Mûsâ ve Harun (a.s.) İsrâiloğullarından bir topluluğun önünde onları maksadlarından döndürmek için yere kapandılar. Yûşâ' İbn Nün ve Kâlib İbn Yûfennâ elbiselerini yırtarak bu hususta kavimlerini kınadılar. Denilir ki; onlar, bu ikisini taşa gömmüşlerdi. Böylece çok zor bir iş ve önemli bir tehlike ortaya çıkmıştı.
Bu durum karşısında Bedir günü; Rasûlullah (s.a.) m Ebu Süfyân ve beraberindeki kervanı engellemek ve kervanla savaşmak üzere kendileriyle istişare ettiğinde; sahabenin verdiği cevâb ne kadar güzeldir. Nitekim kervanı vurmak fırsatı kaçıp, arkasından düşman grubunun gelmesi yaklaşınsa —'ki bunlar dokuzyüz ile bin arasında idiler. Hepsi de silahlı ve zırhlı idiler.— Eibubekir (r.a.) bu sırada konuşmuş ve sözü güzel etmişti. Sonra sahabe ve muhacirinden bir topluluk da konuşmuşlardı. Rasûlullah (s:a.) ise şöyle diyordu : Ey müslümanlar, bana fikir verin. Bunu sırf Ansârın durumunu öğrenmek için söylüyordu. Çünkü o gün halkın çoğunluğu ansârdan meydana geliyordu. Bunun üzerine Saîd İbn Muâz şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sen bize ta'rîz eder gibisin. Seni hak peygamberi olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki; sen, bizi denize doğru göndersen ve kendin önümüzde denize dalsan; biz de seninle beraber denize dalardık ve içimizden bir kişi geriye kalmazdı. Biz, yarın düşmanımızla karşılaşmaktan

korkmuyoruz. Çünkü biz, savaşta sabırlı ve düşmanla karşılaşmada sadakatli insanlarız. Umarız ki Allah; bizim senin istediğin gibi olmamızı sana gösterecektir. Sen, bizimle Allah'ın bereketi üzerine yürü. Hz. Peygamber, Sa'd'ın bu sözünden sevinip, mes'ûd olmuştu.'
Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Enes'ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.), Bedir'e hareket edeceği sırada müs-lümanlarla istişare etti. Önce Hz. Ömer, ona fikirlerini bildirdi. Sonra sahabenin hepsiyle istişare etti. Ansâr'a dediler ki; ey ansâr topluluğu, sizi Rasûlullah (s.a.) istiyor. Onlar; biz, Hz. Peygambere İsrâiloğullarının Musa'ya dedikleri gibi «Sen ve Rabbın gidin savaşın, biz burada oturanlardanız» demeyeceğiz. Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederiz ki; bizi Berk el-Gımâd'a (Mekke'ye beş gecelik mesafede ve Yemen'-de bir yer adı) vuracak olsan senin arkandan giderdik. Bu hadîsi İmâm Ahmed... Enes İbn Mâlik'ten rivayet etmiştir. Neseî ise Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla Humeyd'den rivayet etmiştir. İbn Hibbân da Ebu
Ya'lâ kanalıyla Humeyd'den rivayet eder. İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn Ca'fer... Utbe İbn Abdüsselmâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashabına savaşacak mısınız? demiş. Onlar; evet, biz îsrâiloğulla-rımn Hz. Musa'ya dedikleri gibi: Git, sen ve Ralbbm savaşın. Biz, burada oturanlardanız, demeyeceğiz. Git, sen ve Rabbm savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız, diyeceğiz. O gün 'bu cevâbı veren Mikdâd İbn Amr el-Kindî (r.a.) idi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî, Tank İbn Şihâb'dan nakletti ki; Mikdâd, Bedir günü Hz. Peygambere şöyle demiş : Ey Allah'ın 'Rasûlü, biz îsrâiloğullarmın Hz. Mû-sâ'ya dedikleri gibi, «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz burada oturanlardanız» demeyeceğiz. Aksine; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız.» diyeceğiz. Ahmed İbn Hanbel bu yolla böyle rivayet eder. Diğer bir yolla da şöyle rivayet eder : Bize Esved İbn Âmir, Târik İbn Şihâb'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini anlatmış : Ben, Mikdâd'ı öyle bir manzarada gördüm ki; onun arkadaşı olmam, benim için onun ağırlığınca değerden daha sevimlidir. Rasûlullah (s.a.) müşriklere karşı müslümanları savaşa davet ederken, Mikdâd peygambere gelip dedi ki: Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü, biz İsrâiloğullarının Hz. Musa'ya dedikleri gibi; «Git, sen ve Ratobın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» demeyeceğiz. Aksine senin sağında ve solunda, önünde, arkanda savaşacağız, demişti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) in yüzünün bu söz üzerine aydınlandığını ve sevinçle dolduğunu gördüm. Buhârî de bu hadîsi; el-Mağâzî ve et-Tefsîr bölümünde muhtelif yollarla rivayet eder. Tefsir kitabındaki hadîsin metni şöyledir : Abdullah îbn Mes'ûd der ki: Mikdâd, Bedir günü şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, biz sana İsrâiloğullarının Hz. Musa'ya dedikleri gibi, «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlarız.» demeyeceğiz. Aksine 'biz de seninle beraberiz, diyeceğiz. Bunun üzerine sanki Rasûlullah (s.a.) bu sözden sevinçle dolmuştu. Ayrıca Buhârî bu hadîsi Vekî kanalıyla... Tarık'tan rivayet eder. İbn Cerîr der ki: Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize anlatıldığına göre; Hudeybiye günü müşriklerin müslüman-ların Kâ'be'de kurban kesmelerini ve hacc etmelerini engelledikleri sırada, Rasûlullah (s.a.) ashabına şöyle demiş : Ben, kurbanları götürür ve Kâ'be'de keserim. Bunun üzerine Mikdâd İbn Esved demiş ki: Allah'a andolsun ki İsrâiloğullarından bir topluluk gibi olmayacağız. Hani onlar

peygamberlerine; «Git, sen ve Rabbm savaşın. Biz, burada oturanlardanız» demişlerdi. Biz bunun aksine olarak; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız.» diyeceğiz. Rasûlullah'm ashabı bu sözü işitince; Hz. Peygamberin arkasında toplandılar. Eğer bu olay Hudeybiye günü cereyan etmişse aynı sözü Mikdâd'ın Bedir günü de söylemiş olması muhtemeldir.
«Demişti ki: Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim. Artık bizimle fasıklar güruhunun arasını ayır.» İsrâiloğulları savaşmaktan kaçınınca; Hz. Musa, kızarak ve onların aleyhinde beddua ederek, «Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim» demişti. Onlardan hiç kimse bana itaat etmez. Allah'ın emrine bağlanmaz. Ben ve kardeşim Harun'dan başka hakka koşmazlar. Öyleyse «Artık bizimle fâsıklar güruhunun arasını ayır.» Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Benimle onların arasında hükmünü ver, demektir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Ab-bâs'tan böyle dediğini nakleder. Dahhâk ise; benim ve onların arasında hükmünü ver. Bizimle onların arasım aç, demek olduğunu bildirmiştir. Başkaları da, bizimle onların arasını ayır, demek olduğunu belirtmişlerdir.
(.......................)
«Buyurmuştur ki: Orası onlara kırk yıl haram edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.» Mûsâ. (a.s.) onları cihâda davet edince; İsrâiloğulları cihâddan yüz çevirdikleri için, Allah onların aleyhlerinde hüküm vererek kırk yıl oraya girmelerinin yasaklandığını ilân etti. Onlar, kırk yıl süreyle çölde bir çıkış yolu bulmaksızın başıboş dolaşıp durdular. Bu esnada çok garîb şeyler oldu. Büyük hârikalar gerçekleşti. Allah onlan, bulutla gölgelendirip üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın eti gönderdi. Katı taştan akar su çıkardı. Bu taşı hayvanlarının üzerinde gittikleri yere taşıyorlardı. Hz. Mûsâ, asâsıyla taşa vurunca; taştan oniki göze fışkırıyoniu. Her kabile birinden içiyordu. Ve daha buna benzer Allah'ın îmrân oğlu Musa'yı te'yîd ettiği mucizeler gerçekleşti. Orada Tevrat indirildi. Hükümler teşri' kılındı. Ahid kubbesi yapıldı. Buna zaman kubbesi de denir.
Yezîd İbn Hârûn der ki: Esbât İbn Zeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, ben Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğumda Abdullah şöyle dedi, demiştir : Kırk yıl çölde kaybolup gittiler. Her gün sabah akşam geziyorlar, bir yerde durmuyorlardı. Sonra Allah, onların üzerine bulutu gölgelik yaptı ve bıldırcın etiyle, kudret helvasını gönderdi. Bu hadîs, fitneler hadîsinden bir parçadır. Sonra Hârûn (a.s.) vefat etti. Ardından da üç yıl sonra Mûsâ Kelîmullah vefat etti. Allah, aralarında Mûsâ oğlu İmrân'ın yerine halîfe olarak Yûşa' İbn Nûn'u peygamber yaptı. Bu esnada İsrâiloğullarının bir çoğu öldüler. Yûşa' ve Kâlib'den başka kimsenin kalmamış olduğu söylenir. Bu sebeple bazı müfessirler derler ki: «Orası onlara haram edildi.» kavli üzerinde tâm olarak durmak lâzımdır. Sonra arkasından man-sûb olarak «kırk yıl yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar» diye mânâ vermek gerekir. Bu süre dolunca Yûşa îbn Nûn (a.s.) veya bu nesilden geriye kalmış olan diğer İsrail peygamberleri, onları Kudüs'e yöneltti. Kudüs'ü kuşattılar ve cum'a günü öğleden sonra Kudüs'ü fethettiler. Güneş batmak üzere iken sebt gününün girmesinden endîşe ederek, peygamberleri güneşe dedi ki; sen de me'mûrsun, ben de me'mûrum, gitme, biraz daha üzerimizde dur. Kudüs fethedilin-ceye kadar Allah, güneşi üzerlerine tuttu ve göndermedi. Ve Allah, Yûşa1 İbn Nûn'a İsrâiloğullannın Kudüs'e girdikleri zaman, kapısından secde ederek girmelerini

emretti ve hittâ yani günâhlarımızı bağışla, demelerini bildirdi. Ama onlar, kendilerine emredilen şeyi değiştirerek arkaları üstü Kudüs'e girdiler. Ve bir arpa tanesi diye söyleniyorlardı. Bu husus, Bakara sûresinde geçmişti.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Orası onlara kırk yıl haram edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.» âyeti konusunda şöyle demiş : Onlar kırk yıl şaşkın şaşkın dolaştılar. Yaşı kırkı aşanlarla birlikte Hz. Mûsâ ve Hârûn çölde vefat ettiler. Kırk yıl geçince, Hz. Musa'dan sonra işi ele almış olan Yûşa' İbn Nûn onları canlandırdı. Kudüs'ü fethettiren de odur. Ve onun için, bu gün cum'a günüdür, dediği nakledilir. Şöyle ki onlar, Kudüs'ü fethetmek üzere iken güneş batmaya yaklaştı. Cumartesi gecesi girerse sebt gününün girmesinden (Sebt gününde çalışmak haram olduğundan) endîşe ederek güneşe; ben de me'mûrum, sen de me'mûrsun, dediği nakledilir. Bunun üzerine güneş batmamış, durmuş ve neticede onlar, Kudüs'ü fethetmişti. Kudüs'te misli görülmemiş bir mal ve mülk buldular. Hz. Yûşa', buldukları şeyi ateşe atmalarını söylediyse de, kimse getirmedi. Bunun üzerine; siz hile yapıyorsunuz, dedi ve her sıbtm reisini çağırdı —ki bunlar oniki kişiydiler— onlardan bîat aldı ve her bir kişinin elini, kendi elinde birleştirdi. Ve dedi ki: Çalınan mal; senin yanındadır, onu çıkar. O, altından bir buzağı başı çıkardı. Yakuttan gözleri, inciden dişleri vardı. Hz. Yûşa' kurbanla birlikte onu da koydu. Ateş gelip hepsini tüketti. Bu rivayetin sahîh bir de şahidi vardır.
İbn Cerîr Taberî bu âyetteki kavlinin ifâdesinin âmili olduğunu söyler ve İsrâiloğullarmin çölde kaldıkları kırk yıl boyunca, Kudüs'e giremedikleri ve başıboş çölde dolaşıp durdukları görüşünü tercih eder. Sonra da şöyle der : Nihayet Mûsâ (a.s.) ile birlikte çıktılar. Allah onlara, mukaddes evin fethini müyesser kıldı. Sonra buna delil olarak der ki: Geçmişlerin haberlerini bilen bilginlerin icmâ'ına göre, Ûç İbn Unk'u öldüren Mûsâ (a.s.) dır. Ve der ki: Eğer Hz. Musa'nın Ûç İbn Unk'u öldürmesi, çöle düşmezden önce olsaydı, İsrâiloğulları Amâlika'dan korkmazlardı. İşte bu olay da gösteriyor ki; Ûç İbn Unk'un öldürülmesi, çölden döndükten sonradır. Ve yine Taberî der ki: Ulemânın icmâ'ına göre; Berâm İbn Bâûrâ, Mûsâ (a.s.) nın aleyhindeki çağrıya uyarak zorba bir topluluk olan Amâlika'ya yardım etmişti. Bu olay, ancak çölden döndükten sonra olmuştur. Çünkü onlar, çölden evvel Mûsâ ve kavminden korkmuyorlardı. İbn Cerîr Taberî'nin istidlal şekli böyledir. Sonra TaJberî der ki: Bize Ebu Küreyb.,. Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Mû-sâ'nuı asası on zira' idi, Hz. Mûsâ on zira' sıçrayabildi ve boyu da on zira' idi. Hz. Mûsâ sıçradı ve ancak Ûc İbn Unk'un aşığına isabet etti-rebildi ve böylece onu öldürdü. Hattâ onun eğe kemiği, bir yıl boyunca Nil halkı tarafından köprü olarak kullanılmıştır. Keza Muhammed îbn Beşşâr, Ebu İshâk Nevf el-Bekkâlî'den şöyle dediğini nakleder : Ûç İbn Unk'un tahtı sekizyüz zira' idi. Hz, Musa'nın boyu on zira', asası on zira1 idi. On zira' da yerden yukarı fırlamıştı. Ancak böylece Ûc îbn Unk'un aşığına isabet ettirebilmiş ve onu öldürmüştü. O, halkın üzerinden geçtiği bir köprü olarak kullanılmıştı.
«Artık sen fâsıklar güruhu için tasalanma.» Bu da Hz. Musa'yı te-sellî içindir. Yani; sen, onlar hakkında üzülüp tasalanma. Ben onların aleyhinde ne hüküm vermişsem, onlar buna lâyık ve müstehaktırlar.

Bu kıssa, Yahudilerin Tezâletlerini açığa çıkarmakta Allah'a ve Rasûlüne muhalefet ederek, Allah'ın kendilerine emrettiği cihâd buyruğuna itâattan döndüklerini. belirtmektedir. Düşmana karşı sabredip direnmek ve savaşmak onların nefislerine zor geldi. Halbuki aralarında Allah'ın Rasûlü, Kelimi ve o günkü yaratıkların en seçkini olan Hz. Mûsâ vardı. Mûsâ onlara yardım ve zafer vaadediyordu. Ayrıca onlar; Allah'ın düşmanları Firavun'a nasıl eziyyet ve baskı yaptığını onu ve askerlerini denizde boğduğunu görmüşler ve bizzat yaşamışlardı. Gözlerinin önünde cereyan eden bu olayın üzerinden henüa çok zaman geçmemişti. İşe bakın ki, onlar, şimdi hazırlık ve savaş gücü bakımından Mısır diyarının onda biri nisbetinde dahi olmayan bir beldede savaşmaktan kaçmıyorlar. Böylece onların, özel ve genel davranışların-daki çirkinlik ortaya çıkmış ve hiçbir Örtünün kapatamayacağı rezaletleri meydana dökülmüştür. Ayrıca bunlar, bilgisizlik içerisinde yüzüyor, sapıklık içerisinde koşuyorlardı. Ve onlar, Allah'ın kin duyduğu ve düşman olduğu kimselerdi. Böyle olduğu halde «biz, Allah'ın çocukları ve dostlarıyız» diyorlardı. Allah; onların yüzünü çirkinleştirerek içlerinden bir kısmını domuzlar, bir kısmını maymunlar haline çevirdi ve onları la'netine müstehak ederek yakıcı ateşinin içerisine gönderdi. Orada sürekli kalmaları için hüküm verdi. Hamd Allah'a olsun ki; her yönden bu söylediklerini gerçekleştirmiştir.[21]

İzahı

Güneşe «sen de me'mûrşun ben de me'mûrum, Allah'ım onu üzerimizde tut.» sözüne gelince Şeyh Muhyiddîn der ki: Kâdî İyâz şöyle dedi: İnsanlar, burada söz konusu edilen güneşin tutulması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki: Güneş geriye çevrilmiştir. Bazıları da durdurulmuştur, geriye çevrilmemiştir, derler. Denildi ki: Hareketi yavaşlatılmıştır. Bütün bunlar peygamberlerin mucizelerinden-dir. Kâdî İyâz der ki: Kendisinin üzerine güneş tutuklanan kişi Yûşa' îbn Nûn'dur; Kâdî İyâz der ki: Rivayete göre, bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) in üzerine de iki defa güneş tutulmuştur. Birisi Hendek savaşında ikindi namazını kılamayıp güneşin batması üzerine Allah Teâlâ güneşi geri getirmiş ve Hz. peygamber ikindi namazını kılmıştır. Tahâvî, bu olayı naklettikten sonra, hâdisenin râvîleri güvenilir'râvî-lerdir, demiştir. İkincisi, mi'râc gecesinin sabahında kervanın güneşin batışıyla geldiğini haber vermesi üzerine kervanın beklenilmesi sırasında olmuştur. Bunu da Yûnus İbn Bükeyr zâid hadîslerde İbn İshâk'm Sîret'inden nakletmiştir. Vehb İbn Münebbih der ki: Sonra Yûşa' İbn Nûn öldü ve Efratın dağına gömüldü. Yüzyirmiajtı yaşındaydı. Onun yönetimi, Hz. Musa'dan sonra yirmiyedi sene olmuştu. Denildi ki, Erîha şehrini fetheden Mûsâ Aleyhisselâm'dır. Yûşa' İbn Nûn da, İsrail oğullarından kalanlarla beraber önde yürümüştü. Yûşa', şehre girmiş ve azgınlarla .savaşmıştı. Sonra oraya Hz. Mûsâ girmiş ve Allah'ın dilediği bir müddet orada ikâmet etmişti. Sonra Allah Teâlâ Hz.. Musa'nın canını almıştı. Kimse o'nun kabrinin nerede olduğunu bilmez. Bu, kavillerin en doğrusudur. Çünkü bilginler, Ûç İbn Unk'u öldürenin Hz. Mûsâ olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu görüş, aynı zamanda Taberî'nin tercih ettiği görüştür. Taberî Süddî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine kızdı ve onların aleyhinde beddua ederek; Rabbim, ben 'kendimden ve kardeşimden

başkasına sahip değilim, dedi ve bu âyeti sonuna kadar okudu. Allah Azze ve Celle de buyurdu ki; Onların oraya girmeleri, kendilerine yasaklanmıştır. Kırk yıl boyunca çölde dolaşacaklardır. Onlar çöle sürülünce, Mûsâ pişman oldu. Kendisine itaat eden kavmi Musa'ya gelerek dediler ki; ey Mûsâ bize ne yaptın? Onlar çölde kaldılar. Çölden çıkınca bıldırcın eti ve kudret helvası üzerlerinden alındı. Bu sırada Mûsâ ile Ûc İbn Unk karşılaştılar. Hz. Mûsâ on zira' sıçradı. Asası da on zira' idi. Kendisinin boyu ise, on zira' idi. Ancak böylece Ûc İbn Unk'un aşığına isabet ettirebildi ve onu öldürdü. Taberî der ki: Eğer Hz. Mûsâ Ûc İbn Unk'u çöle düşmesinden önce öldürmüş olsaydı, İsrail oğulları cesaretsizlik göstermezlerdi. Çünkü Ûc İbn Unk, azgınların en büyüklerindendi. Nûn'dan" rivayet edilir ki, o şöyle demiş : Ûc İbn Unk'un tahtı sekizyüz zira' idi. Eskilerin haberlerini bilenler derler ki, Bel'âm İbn Bâurâ, Mûsâ Aleyhisselâm'ın duasında azgınlara yardımcı olanlardandı. Çünkü o, ism-i A'zam'ı biliyordu. Mûsâ Aleyhisselâm onun hakkında da duâ etti. İnşâallah onun kıssası A'râf sûresinde gelecektir.[22]

27 — Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat. Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı da; biri-ninki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. O: An-dolsun seni öldüreceğim, deyince, (kardeşi) : Allah, ancak müttakilerden kabul eder, demişti.
28 — Beni öldürmek için elini bana uzatırsan; ben, seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Muhakkak ki ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.
29 — Dilerim ki, sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezası da budur.
30 — Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü de, hüsrana uğrayanlardan oldu.
31 — Sonra Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, ona yeri eşeleyen bir karga gösterdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmanlık duyanlardan oldu.

Hz. Âdemin İki Oğlu

Allah Teâlâ; zulmün, kıskançlığın, vahîm akıbetini; Hz. Âdem'in soyundan gelen iki oğlunun —Cumhûr'un kavline göre bunlar; Hâbîl ve Kabil'dir.— hikâyesini anlatarak bildiriyor. Hâbîl ile Kabil'den birinin diğerine nasıl saldırdığını, zulüm ve kıskançlık yüzünden Allaiı'ın diğerine lütfettiği nimeti çekemeyip öldürdüğünü ve Allah'a sunduğu kurbanı kabul etmesini istemediğini anlatıyor. Böylece öldürülen, günâhları yok olup cennete gitmiş, öldüren de dünya ve âhirette hüsrana mahkûm olarak kaybetmiştir. >
«Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat.» Domuzdan ve maymundan arkadaşları bulunan Yahudilere ve benzerlerine Âdem'in iki oğlunun; Hâbîl ve Kabil'in haberini naklet. Nitekim bu haberi selef ve haleften bir çokları nakletmişlerdir. «Doğru olarak.» Yani yalan ve karışıklığa yer vermeden, vehim ve tebdil, arttırma ve eksiltmeye mahal bırakmaksızın olduğu gibi, apaçık anlat. Nitekim aynı anlamda Allah Teâlâ; «Doğrusu bunlar apaçık kıssalardır.» buyur-

makta; «Sana onlann kıssalarını hak üzere anlatırız» demektedir. Keza; «Bu, Meryem oğlu îsâ'nm hak sözüdür» diyerek aynı ifâdeyi kullanmıştır.
Selef ve haleften birçok kişinin zikrettiğine göre; Hâbîl ile Kabil'in kıssası şöyle cereyan etmişti: Allah Teâlâ, zaruret hali mevcûd olduğu için Hz. Âdem'in erkek çocuklarının kız çocuklarıyla evlenmesini emretmişti. Ve söylendiğine göre; Hz. Âdem'in, her batından bir erkek bir de dişi çocuğu doğuyordu. Ve bir batındaki dişiyi, öbür batındaki erkekle evlendiriyordu. Hâbîl'in bacısı çirkin, Kabil'in bacısı ise güzeldi. Kâ-bîl, öz kardeşini tercih etmek istedi. Hz. Âdem ise buna müsâade etmedi. Ancak Allah'a bir kurban takdîm etmeleri gerektiğini; kimin kurbanı kabul edilirse, Kabil'in bacısının ona âit olacağını bildirdi. Hâbîl ve Kâbîî kurbanlarını sundular. Hâbîl'in kurbanı kabul edildi. Kâbîl'inki edilmedi. Ve netice, Allah'ın kitabında anlattığı gibi oldu.
Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla îbn Aobâs'tan, Hürre kanalıyla da İbn Mes'ûd'dan ve Hz. Peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Hz. Âdem'in erkek çocuğuyla beraber bir de kız çocuğu doğardı ve Âdem bir batındaki kızla diğer batındaki erkeği evlendirirdi. Nihayet adı Hâbîl ve Kâbîl olan iki oğlu dünyaya geldi. Kâbîl, tarımla uğraşırdı. Hâbîl ise mülk sahibi idi. Kâbîl yaşça büyüktü ve onun bacısı Hâbîl'in bacısından daha güzeldi. Hâbîl, Kabil'in ba-cısıyla evlenmek istedi. Kâbîl buna engel olarak; o benim kızkardeşim-dir, benimle birlikte doğdu ve senin kız kardeşinden daha güzeldir. Bu sebeple onunla evlenmeye ben daha çok hak sahibiyim, dedi. Babası onun Hâbîl'le evlenmesini emretmişti. Ancak Kâbîl kabul etmedi. Bunun üzerine iki kardeş Allah Azze ve Celle'ye birer kurban takdîm ederek hangisinin daha haklı olduğunu öğrenmek istediler. Hz. Âdem ortada yoktu. Mekke'ye gelmiş, Kâ'be'ye hizmet ediyordu. Allah Azze ve Celle buyurdu ki: Benim; yeryüzünde bir evim olduğunu biliyor musun? Âdem; Allah'a andolsun ki hayır, dedi. Cenâb-ı Hak, Benim Mekke'de bir evim var. Buraya gidiver, buyurdu. Hz. Âdem gökyüzüne, bir süre çocuğumu yanına emânet al, dedi. Gökyüzü, bundan kaçındı. Yeryüzüne dedi. O da kaçındı. Dağlara dedi. Onlar da kaçındılar. Kabil'e dedi. O peki git ve dön, aileni istediğin gibi yanında bulursun, dedi. Hz. Âdem gidince; Kâbîl, HâbîTe karşı öğünerek; ben ona daha lâyı-kım, çünkü o, hem benim süt kardeşim, hem de ben senden daha büyüğüm ve babanızın yerine geçecek büyük oğluyum, dedi. Kâbîl bir kurban verdi. Hâbîl de yağlı bir keçi kurban etti. Kâbîl; bir bağ sümbül verdi ve ondan büyük bir başak buldu". O başağı ovalayarak yedi. Bunun üzerine ateş indi ve Hâbü'in kurbanını aldı. Kabil'in kurbanını olduğu gibi bıraktı. Kâbîl kızarak; ya seni öldürürüm, ya da kız kardeşimle evlenemezsin, dedi. Hâbîl ise; Allah, ancak kendisinden korkanların kurbanım kabul eder, dedi. Bunu İbn Cerîr Taberî rivayet eder.
İbn Ebu Hatim derki: Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Huşeym'-den rivayet etti ki; o, şöyle demiş :-Saîd İbn Cübeyr'le birlikte bulunuyordum. O, bana nakletti ki; İbn Abbâs şöyle demiş : Allah kişinin kendi ikizi olan kızkardeşini nikahlamasını yasaklamış ve öbür kardeşleriyle nikâhlanmasını emretmişti. Ve Hz. Âdem'in bir karında; biri erkek biri kız iki çocuğu oluyordu. İşte bu sırada çok güzel bir kızı oldu. Onun karşısında çok çirkin bir kızı daha oldu. Çirkin kızın erkek kardeşi dedi ki; kızkardeşini benimle nikahla. Ben de kızkardeşimi seninle nikahlayayım. O,

hayır, ben kızkardeşinii almaya senden daha çok hak sahibiyim, dedi ve bir kurban kesti. Ne var ki oğlak sahibinin kurbanı kabul edilmiş, ekin sahibinin kurbanı kabul edilmemişti. Bunun üzerine o da oğlak sahibini öldürmüştü. Bu hadîsin isnadı kuvvetlidir.
Bajıa babam, Ebu Seleme kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o, «Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı.» âyeti konusunda şöyle demiş : Her ikisi de birer" kurban sundu. Koyun sahibi ak, büyük gözlü, boynuzlu bir koyun getirdi. Tarla sahibi ise ölçüye tartıya gelmez bir yiyecek getirdi. Allah koyunu kabul etti ve onu cennete kırk koyun olarak sakladı. İşte Hz. İbrahim'in kestiği koç, bunlardan birisidir. Bu rivayetin de isnadı sahihtir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Amr'dan rivayet etti ki; Hz. Âdem'in kurban sunan oğullarından birisinin kurbanı kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Bunlardan birisi tarla, diğeri de koyun sahibi idi. Her ikisi de birer kurban sunmakla emro-lunmuşlardı. Koyun sahibi olan, koyunlarının en güzelini, en semizini ve en üstününü takdim etti. Bunu yaparken gönül hoşnûdluğu ile yapıyordu. Tarla sahibi olan ise ekininin en kötüsünü ve atıntısını takdim etti. Hem de gönül hoşnûdluğu içinde değildi. Allah Azze ve Celle, koyun sahibinin kurbanını kabul etti, tarla sahibinin kurbanını kabul etmedi. İşte bunların hikâyesi, Allah'ın kitabında anlatılan hikâyedir. Abdullah İbn Amr der ki: Ben Allah'a and içerim ki; öldürülen, diğerinden daha güçlü idi. Ancak o, sakındığı için kardeşine el uzatmadı. Kıssacı Medîne'li İsmail İbn Râfi' der ki: Hz. Âdem'in iki oğlu kurban sunmakla emrolunduğunda; birisi koyun sahibiydi. Sürüsü içerisinde en semiz bir koyunu vardı ki onu çok severdi. Hattâ geceleri onu beraberinde taşırdı. Öyle ki ondan daha sevimli hiçbir malı olmamıştı. Kurban takdim etmekle emrolununca Allah Azze ve Celle'ye bu en sevdiği kurbanı sunmuştu. Ve Allah da onu kabul etti. Bu kurban cennette yayılıp geziniyordu. Ta ki İbrâhîm (a.s.) e fidye olarak gönderildi. Bunu İbn Cerîr rivayet eder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam Muhammed İbn Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Âdem, Hâbîl ve Kabil'e dedi ki: Rabbım bana ahdetti ki, soyumdan bir kişi meydana gelirse, bir kurban takdim edecek. Siz birer kurban takdim edin ki, sizin kurbanlarınız kabul olunursa benim görtlüm aydın olsun. Bunun üzerine her ikisi de kurban sundular. Hâbîl'in koyunları vardı. O, koyunlarının en yengel olanını, malının en iyisini takdim etti. Kabil'in ise ekinleri vardı. O da ekinlerinin bayatını takdim etti. Hz. Âdem ikisini ve kurbanlarını da alarak dağa çıktı ve kurbanlarını oraya yerleştirdi. Sonra üçü birden oturdular. Ve kurbanlara bakıyorlardı. Allah, bir ateş gönderdi. Kurbanların üzerine yaklaşınca bir boyun çıktı ve Hâbîl'in kurbanını aldı, Kabil'in-kini bıraktı. Sonra her üçü birlikte oradan ayrıldılar. Hz. Âdem Kabil'e Allah'ın buyruğunu bildirdi. Ve dedi ki: Ey Kâbîl, yazıklar olsun sana. Senin kurbanın yerinde bırakıldı. Kâbîl dedi ki.: Sen onu sevdin, kurbanının üzerine duâ ettin de onun kurbanı kabul edildi, benimki bıra-kıldı. Kâbîl Hâbîl'e de dedi ki: Ancak seni Öldürmeliyim ki, senden kurtulayım. Babam senin için duâ etti, kurbanının üzerinde ibâdet etti. Bunun üzerine senin kurbanın kabul edildi. Hep Hâbîl'i ölümle tehdîd ediyordu. Nihayet bir gece; Hâbîl, sürüsünün yanında geceledi. Âdem dedi ki; ey Kâbîl, kardeşin nerede? O; sen, beni ona bekçi olarak mı göndereceksin? Bilmiyorum, dedi. Hz. Âdem; ey Kâbîl,

yazıklar olsun sana, çık ve kardeşini ara, dedi. Kâbîl kendi kendine, bu gece onu öldürürüm, dedi ve yanma bir demir aldı. Hâbîl dönmek üzereyken, kendisini karşıladı ve dedi ki: «Ey Hâbîl, senin kurbanın kabul edildi, benimki reddedildi, artık seni öldüreceğim. Hâbîl dedi ki: Ben, malımın en güzelini takdîm ettim. Sen ise, malının en kötüsünü sundun. Allah, ancak güzel olanı ve müttakîlerin kurbanını kabul eder. Hâbîl böyle deyince, Kâbîl kızdı. Demiri kaldırıp başına indirdi. Hâbîl dedi ki: Yazıklar olsun sana ey Kâbîl, sen Allah'a karşı ne yapacaksın? Amelinin cezâsıru nasıl çekeceksin? Kâbîl, Hâbîl'i öldürüp bir çukura attı ve üzerine toprak yığdı.
Muhammed İbn İshâk, eski kitapları bilen bazı ilim erbabından nakletti ki; Hz. Âdem; oğlu Kıyn- (Kâbîl) e Hâbîl'in ikiz krzkardeşiyle evlenmesini emretti. Hâbîl'e de Kıyn'in ikiz kardeşiyle evlenmesini emretti. Hâbîl bunu kabul edip razı oldu. Ama Kıyn, karşı çıkarak reddetti. Hâbîl'in kardeşini istemedi. Ve Hâbîl yerine kendi ikiz kızkardeşiyle evlenmek istedi. Sonra dedi ki: Biz cennette doğduk, o ikisi ise yeryüzünde doğdu, ben kızkardeşime daha çok lâyıkım. Eskilerin kitabını bilen bazı ilim erbabı dediler ki: Kıyn'in kız kardeşi, insanların en güzeli idi. Bunun için onu kardeşinden kıskandı ve kendisi almak istedi. Hangisinin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Kabil'e ba'bası dedi ki: Yavru-cağızım, o senin için helâl değildir. Kâbîl, babasının sözünü dinlemek istemedi. Babası dedi ki: Yavrucağızım, öyleyse bir (kurban takdim et. Aynı şekilde kardeşin Hâbîl de bir kurban takdîm etsin. Hanginizin kurbanı kabul edilirse o, kıza daha lâyıktır. Kıyn, toprağı ekmekle meşguldü. Hâbîl ise, sürü otlatıyordu. Kıyn, buğday sundu. Hâbîl ise, koyunlarının en güzellerinden bir seçme koyun sundu. —Bazıları da derler ki; Sığır kurban etti.-- Allah Teâlâ, beyaz bir ateş gönderdi ve bu ateş Hâbîl'in kurbanını yedi, Kıyn'in kurbanını bıraktı. Böylece kabul edilecek kurban yerini bulmuş oluyordu. Bunu İbn Cerîr TaJberî rivayet eder.
Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Hz. Âdem'in çocuklarının zamanında sadaka olarak verilecek bir fakîr bulunmadığı için kişi, ancak kurban takdîm ederdi. Âdem'in iki oğlu oturuyorlardı; bir kurban sun-sak, dediler. Kişi kurban takdim ettiği zaman, Allah hoşnûd olursa; onun üzerine bir ateş gönderir ve ateş o kurbanı yerdi. Allah hoşnûd olmazsa ateş sönerdi. Her ikisi de birer kurban takdîm ettiler. Onlardan birisi çoban, diğeri çiftçi idi. Çoban olan, koyunlarının en semizini ve en güzelini takdîm etti. Çiftçi olan, ekinlerinin bir kısmmı sundu. Ateş geldi ve ikisi arasına indi, koyunu yedi, ekini bıraktı. Hz. Âdem'in oğlu bunun üzerine kardeşine dedi ki: Sen, insanlar arasına girip de kendi kurbanının kabul edildiğini benim kurbanımın ise reddedildiğini söyleyecek misin? Hayır, Allah'a andolsun ki, halk sana ve bana bakıp da senin benden daha hayırlı olduğunu söylememelidir. Öyleyse seni öldürürüm. Kardeşi ona günâhım nedir? Allah, ancak müttakîlerin kurbanını kabul eder, dedi. Bunu İbn Cerîr Taberî rivayet eder.
Bu rivayet; kurbanın, sebepsiz yere ve bir kadın meselesi olmadan takdîm edilmesi gerektiğini ortaya koyuyor. Halbuki daha önce zikrettiğimiz bir cemâat, bunun bir kadın meselesi şeklinde olduğunu belirtmişti ki; Kur'an'ın zahirinden de anlaşılan budur. «Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı da, birininki kabul edlmiş, diğerinin ki kabul edilmemişti. O, andolsun ki seni Öldüreceğim, deyince; kardeşi, Allah ancak müttakîlerden kabul eder, demişti.» Âyetin akışı, biri diğerine kızdığı ve onun

kurbanının kabul edilmesini kıskandığı için aleyhinde harekete geçmiş olmasını gerektirmektedir. Cumhur katında şöhret bulan görüş uyarınca koyun kurban eden Hâbîl, yemek kurban eden de Kabil'dir. Hâbîl'in koyunu kabul edilmişti. Hattâ îbn Abbâs ve diğerleri derler ki: İsmâîl peygamberin yerine kurban edilen koç bu idi. Bu görüş uygundur. Ama en iyisini Allah bilir. Kabil'in kurbanı kabul edilmemişti. Selef ve haleften birçok kişinin görüşü budur. Mücâhidin de meşhur olan görüşü böytedir. Lâkin İbn Cerîr, Mücâhid'in; ekin kurban eden Kâbîl idi ve onun takdimi kabul edilmişti, dediğini rivayet ederse de bu; meşhur olan görüşün tersidir. Öyle sanıyorum ki bunu, iyice kaydetmemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.
«Allah ancak müttakîlerden kabul eder.» Yani fiiliyle Allah'tan kor-kanlarınkini kabul eder. İbn Ebu Hatim der ki : Bana babam... Temîm'-den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Ebu Derdâ'nın şöyle dediğini duydum: Allah'ım benim beş vakit namazımı kabul ettiğini kesin olarak bilmem; bana dünyada bulunan her şeyden daha sevimlidir. Çünkü «Allah ancak müttakîlerden kabul eder.» buyuruyor, tbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Meymûn İbn Ebu Hamza'dan rivayet etti ki; o, şöyle demiştir : Ben Ebu Vâil'in yanında oturuyordum. O sırada yanımıza Muâz'm arkadaşlarından Ebu Afîf denilen bir adam geldi. Şakîk İbn Seleme ona dedi ki: Ey Ebu Afîf, bize Muâz İbn Cefoel'den söz eder misin? O, peki, dedi. Ben Muâz'm şöyle dediğini duydum : İnsanlar bir köşede tutuklanırlar. Bu sırada bir münâdî, müttakîler nerdedir? diye seslenir. Onlar kalkarlar. Rahmân'ın sığmağına giderler. Allah, onlarla kendi arasına perde germez ve onlardan gizlenmez. Ben dedim ki; müttakîler kimlerdir? O,.müttakîler, şirkten ve putlara tapmaktan çekinip, samimî ibâdete koşan bir topluluktur ki; onlar cennete giderler, dedi.
«Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni Öldürmek için elimi sana uzatmam. Muhakkak ki ben, âlemlerin Raibbı olan Allah'tan korkarım.» Muttaki olması sebebiyle, Allah'ın kurbanını kabul ettiği sâlih kardeşi Kabil'e böyle diyor. Kardeşi kendisini suçsuz yere ölümle tehdîd edince o : «Beni Öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam.» diyor. Ben, senin yaptığın kötü harekete mukabele etmem. Çünkü mukabele edecek olursam, ikimiz de aynı şekilde suçlu oluruz. «Ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.» diyor. Senin yapmak istediğin gibi yapmaktan Allah'a sığınırım. Bu sebeple sabreder ve her şeyi hesaplarım. Abdullah İbn Amr der ki: Allah'a yemîn ederim ki; o, Öbüründen daha güçlü idi. Lâkin takvâsından dolayı mukabele etmekten kaçınmıştı. Bu sebeple Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğu sabittir :
îki müslüman, kılıçlarıyla yüzyüze gelirlerse; öldüren de, öldürülen de ateştedir. Râvî veya orada bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü, öldürenin ateşte olması doğru. Ya öldürülenin durumu ne oluyor? dediler veya denildi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O da arkadaşını öldürmek istiyordu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd... Bükeyr İbn Abdullah'dan nakletti ki; Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Hz. Osman fitnesi esnasında şöyle demiştir : Ben şehâdet ederim ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Öyle fitne gelecek ki; o günde oturan, ayakta durandan daha hayırlı olacaktır. Ayakta duran, gezenden daha hayırlı olacaktır. Gezen, koşandan daha hayırlı olacaktır. İster misin o benim evime girsin ve öldürmek üzere bana elini uzatsın? dedim. O da, Âdem'in oğlu gibi ol,

karşılığını verdi. Keza Tirmizî, Kuteybe İbn Saîd'den bu hadîsi rivayet eder ve; hasen hadîstir, der. Ayrıca Ebu Hüreyre Habtoâb İbn Eret, Ebu Bükre, İbn Mes'ûd, Ebu Vâkid, Ebu Mûsâ ve Hz. Âişe de aynı şekilde rivayet ederler. Bazıları da Leys İbn Sa'd'dan rivayet ederek is-nâdda bir başka adamı eklerler. Hafız tbn Asâkîr bu eklenen kişinin, Hüseyn el-Eşcaî olduğunu söyler. Ben derim ki: Bu hadîsi Ebu Dâvûd kendi tarîkıyla... Hüseyn İbn Abdurrahmân el-Eşcaî'den nakletti: O, Sa'd İbn Ebu Vakkâs der ki; ben, ey Allah'ın Rasûlü, ya evime girer ve beni öldürmek üzere elini uzatırsa? diye sordum. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; Âdem'in oğlu gibi ol, buyurarak «Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam.» âyetini okudu. Eyyûb el-Sahtiyâm der ki: Bu ümmetten bu âyeti ilk benimseyen Affân oğlu Osman (r.a.) dır. İbn Ebu Hatim de bunu rivayet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Merhum... Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir merkebe bindi, beni de terkisine aldı ve dedi ki: Ey Ebu Zerr; insanlara şiddetli bir kıtlık geliverse ve sen yatağından çıkıp mescidine gidemiyecek olsan nasıl yaparsın? Ebu Zerr diyor ki; ben, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah buyurdu ki: İffetli ol. Sonra şöyle dedi: Ey Ebu Zerr ister misin ki, insanlara şiddetli bir ölüm geliversin? Ve kulun evi kabri olsun. O zaman ne yaparsın? Ben dedim ki; Allah ve Rasûlü bilir. Rasûlüllah (s.a.) buyurdu ki: Sabret. Sonra devam etti. Ey Ebu Zerr, ister misin ki, insanlar birbirini öldürsünler. Ve neticede Ahcâr el-Zeyt (Medîne'de' bir yer) kanla dolsun. O zaman ne yaparsın? Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlüllah (s.a.) buyurdu ki: Evinde otur ve kapını üstüne kilitle. Ebu Zerr der ki: Ya evimde kendi halime ter-kedilmezsem? dedim. Rasûlüllah (s.a.) buyurdu ki: Sen kendilerinden olduğun kişilerin arasına gir ve onlardan ol. Ebu Zerr der ki; silâhımı alayım mı? dedim. Buyurdu ki: O takdirde sen de onların bulunduğu duruma iştirak etmiş olursun. Fakat kılıçların parıltısının seni korkutmasından endîşe edersen; Örtünün bir yanını yüzüne kapa ki, senin ve onun günâhını engellemiş olasın. Müslim ve Neseî dışındaki Sünen ehli, muhtelif yollarla Abdullah İbn Sâmit'ten bu hadîsi rivayet ederler. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce ise Hammâd İbn Zeyd kanalıyla... Abdullah İbn Sâmit'ten ve Ebu Zerr'den benzer bir rivayeti naklederler. Ebu Dâvûd der ki; Müşa's bu hadîste Hammâd İbn Zeyd'den başkasını zikretmedi.
İbn Merdûyeh der ki: Bana Muhammed İbn Ali... Rebî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Huzeyfe'nin cenazesinde idik. Bir adamın; ben, Rasûlullah'tan duyduğunu söyleyen bir adamdan işittim ki; Rasûlüllah fs.a.) şöyle buyurmuş : Eğer siz savaşırsanız, evimin en uzak köşesine gider, kapanırım. Bir kişi bana gelecek olursa; ona işte bu, senin ve benim günâhımın karşılığıdır. Ben Âdem'in iki oğlunun hayırlısı gibi olacağım derim, buyurmuş.
«Dilerim ki, sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip, cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezası budur.» İbn Abbâs, Mü-câhid, Dahhâk, Katâde ve Süddî; âyetin beni öldürmenin günâhı ve daha önce kendi günâhın anlamına geldiğini söylemişlerdir.
Başkaları da dediler ki: Hâbîl; sen, benim günâhımı yüklenip hatâmı sırtlayasın. Ve böylece beni öldürdüğün için kendi günâhını da yüklenesin, demek istemiştir. Mücâhid'in söylediğini bir yerde gördüm. Ancak galat olmasından korkarım. Çünkü sahîh rivayet, bunun hilaf madır. İbn Cerîr Taberî bununla demek istiyor ki;

Süfyân es-Sev-rî'nin Mansûr kanalıyla Mücâhid'den naklettiği «Sen benim günâhımı da» yani beni öldürmekten dolayı işlemiş olduğun günâh ve «kendi günâhım da» daha önce işlemiş olduğun günâhları da «yüklenip cehennemliklerden olasın.» îsâ da İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den benzer bir rivayeti nakleder. Şibil, Ebu Necîh kanalıyla Mücâhidden nakleder ki; o, bu ifâdenin şu mânâya geldiğini söylemiştir: Benim günâhlarımın ve kanımın, senin üzerinde olmasını istiyorum. Böylece sen, her ikisini birlikte yüklenmiş olacaksın.
Ben derim ki; bu konuda insanlar, bu tür sözleri vehm olarak uydurmakta ve aslı astan" olmayan hadîsler zikretmektedirler. Buna göre; katil, maktulün üzerinde hiçbir günâh bırakmaz imiş. Ebu Bekr el-Bezzâr buna benzer bir hadîs rivayet ederse de, bu hadîs onun değildir. Onun rivayeti şöyledir: Bize Amr İbn Ali... Hz. Âişe (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) : Ölümün acısı, hangi günâhın üzerinden geçerse onu siler, buyurmuştur. Bu hadîs, bu şekliyle sahîh değildir. Eğer sahih olsaydı; bu, Allah Teâlâ'nm; ölüm acısını çekmesi sebebiyle öldürülenin, bütün günâhlarını bağışlayacağı anlamına gelirdi. Maktulün günâhlarının katile yüklenmesine gelince; böyle bir şey olamaz. Ancak bu husus, bazı şahıslarda aynı zamanda birleşebilir. Şöyle ki; mahşer gününde maktul, katilden kanını taleb eder. ye katilin iyiliklerinden alınarak --zulme uğradığı miktanyla— maktule verilir. Eğer katilin iyiliği tükenirse ve maktul hakkım yeterince almamış olursa; maktulün günâhından alınarak kâtüe yüklenir. Belki de maktulün arta kalan günâhı, katilin üzerine yüklenir. Bu şekliyle hadîsin, bütün zulümler için geçerli olması sahihtir. Bilindiği gibi, kati, zulümlerin en büyüğü ve en ağırıdır. En iyisini Allah bilir.
İbn Cerîr Taberî der ki; Bu sözün doğrusu, şöyle denmesi ve âyetin şöyle te'vîl edilmesidir: (Hâbîl dedi ki:) Ben, senin beni öldürme suçundan vazgeçmeni istiyorum. îşte âyetteki «Dilerim ki sen benim günâhımı da» kavlinin mânâsı budur. «Kendi günâhını da.» kavline gelince; bu, onun öldürme suçundan ayrı olan günâhıdır ki; Allah Azze ve Celle'ye karşı diğer amellerinde işlemiş olduğu günâhlardır. Biz, bu görüşün doğru olduğunu söylüyoruz. Çünkü te'vîl ehlinin bu konuda icmâ'ı vardır. Ayrıca Allah Azze ve Celle, her iş yapanın işine göre lehinde veya aleyhinde mükâfat alacağını haber vermiştir. Allah'ın mah-lûkâtı hakkındaki hükmü bu olursa; öldürülenin günâhlarının katile yüklenmesi, caiz olmayacaktır. Katil ancak kendisi için yasak olan öldürme suçundan ve öldürdüğü kişinin işlemiş olduğu suçlardan değil, kendisinin işlemiş olduğu diğer suçlardan dolayı sorumlu tutulabilir. Taberî'nin ifâdesi budur. Ancak burada o, özetle şöyle bir suâl îrâd et-mektedir : Hâbîl; kardeşi Kabil'in kendisini öldürmesi ve yine kendisinin işlemiş olduğu suçlan yüklenmesini nasıl istemiş olabilir? Halbuki onun kendisini öldürmesi yasak idi. Ve Taberî özetle bu soruya şöyle cevâb vermiştir: Hâbîl; kardeşi kendisini öldürse de, kendisinin onu öldürmeyeceğini kardeşine haber vermiştir. Her halükârda öldürül-se bile suçun kendisinde değil, kardeşinde olmasını taleb ederek bu işten elini çekmiştir. Ben derim ki; bu söz Öğüt alan için öğüt, zorlanan için de zorlamadır. Bunun için Hâbîl «Dilerim ki sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezası da budur.» demiştir. İbn Abbâs der ki: Onu ateşle korkutmuş ama o korkup vazgeçmemiştir.

«Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü de hüsrana uğrayanlardan oldu.» Nefsi ona, kardeşini öldürmeyi hoş' gösterdi. Teşvik ve tahrik etti. O da bu öğüt ve korkutmadan sonra çekinmeden kardeşini öldürdü. Ebu Ca'fer el-B&kır'dan —ki bu, Mu-hammed İbn Ali İbn Hüseyn'dir— Kabil'in Hâbîl'i elindeki demirle öldürdüğü rivayeti yukarda geçmişti, Süddî de, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla Abdullah'tan ve peygamberin ashabından bazısından nakletti ki; onlar, «Bunun üzerine 'kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü.» âyeti konusunda şöyle demişlerdir: Onu öldürmek için aradı. Çocuk ondan kaçarak dağların tepesine çıktı. Bir gün sürüsünü otlatırken yanına geldi. Hâbîl uyu-' yordu. Kâbîl, bir kayayı kaldırdı ve onunla kardeşinin başım ezdi. Böylece Hâbîl öldü. Onu dağ başında olduğu gibi terk edip gitti. Bunu İbn Cerîr rivayet eder. Ehl-i Kitâb'tan bir kısmı da derler ki: Kâbîl, Hâbîl'i boğarak ve vahşî hayvanların öldürülmesi gibi sıkarak öldürdü. İbn Cerîr der ki; Kâbîl, Hâbîl'i öldürmek isteyince, boynunu büküyordu. İblîs, onun karşısına geçip bir hayvanı aldı ve hayvanın başını taşın üzerine koydu. Sonra bir başka taş alıp 'hayvanın başına vurdu. Ve onu öldürdü. Bunu gören Âdem'in oğlu da kardeşine aynı şeyi yaptı. îbn Ebu Hatim de bunu rivayet etti.
Abdullah îbn Vehb, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den, o da babasından rivayet eder ki; babası şöyle demiş: Kâbîl, Hâbîl'i öldürmek üzere başından tuttu ve yere yatırdı. Başını sıkıyor, kemiklerim eziyor ve nasıl öldüreceğini bilmiyordu. Bu sırada İblîs (Aleyhi'Ha'ne) geldi ve onu öldürmek mi istiyorsun? dedi. Kâbîl* evet, deyince o; şu kayayı al ve başına çal, dedi. Kâbîl kayayı aldı ve başına fırlatarak Hâbîl'in başını ezdi. Sonra İblîs, koşarak Hz. Havva'nın yanma geldi ve; ey Havva; Kâbîl, Hâbîl'i öldürdü, dedi. Hz. Havva ona; vay sana ölüm de neymiş? dedi. Şeytân; artık o yemez, içmez, kımıldamaz, dedi. Havva, ölüm bu mu? dedi. Şeytân, evet deyince, o ~ yüksek sesle bağırıp çağırmaya başladı. Nihayet Hz. Âdem onun sesine geldi ve ne oluyor sana? dedi. Havva onunla konuşmadı. İki kez tekrarladı. Yine konuşmadı. Bunun üzerine Hz. Âdem dedi ki: Sen ve kızların bağırıp çağırın. Ben ve, oğullarım bağırıp çağırmayacağız. îbn Ebu Hatim de bunu rivayet eder.
«Hüsrana uğrayanlardan oldu.» Dünya ve âhirette kaybedenlerden oldu. Bundan daha büyük bir kayıp olur mu hiç? îmâm Ahmed İbn Han-bel der ki: Bize Ebu Muâviye ve Vekî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nak-. lettiler ki; Rasûlullah (s.a,) şöyle buyurmuş ; Bir kişi zulümle öldürü-lürse, mutlaka onun-kanından bir miktarı Âdem'in ilk oğlu üzerine olur. Çünkü öldürmeyi ilk kurallaştıran odur. Keza Ebu Davud'un dışında diğer bir topluluk, bu hadîsi A'meş tankıyla Abdullah İbn Mes'ûd' dan rivayet etmişlerdir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Humeyd... Hakîm îbn Hakîm'-den nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'm şöyle dediğini söylemiştir : Erkeklerden cehennem ehlinin en azgını Hz. Âdem'in, kardeşini öldüren oğludur. Onun kardeşini öldürdüğü günden beri, yeryüzünde ne kadar kan dökülmüşse mutlaka ona da bundan bir miktar kötülük bulaşır. Çünkü o, öldürmeyi ilk kurallaştıran kimsedir. İbrâhîm en-Nehaî de der ki: Kim zulüm ile öldürülürse Hz. Âdem'in ilk oğlu ile şeytânın üzerine ondan bir pay ayrılır. Bunu da îbn Cerîr Taberî rivayet eder.

«Sonra Allah ona kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi olmaktan bile âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmanlık duyanlardan oldu.» Süddî, sahabelere kadar uzanan kendi isnâdıyla der ki: Çocuk Ölünce kardeşi onu dağda bıraktı. Nasıl gömeceğini bilmiyordu. Bu sırada Allah ona iki karga gönderdi. Bunlar birbirleriyle savaştılar. Biri diğerini öldürdü. Sonra yeri kazarak üzerine toprak attı. Kabil bunu görünce «Yazıklar olsun bana, bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü Örtemedim.)) dedi. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah îbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : Bir karga geldi. Bir başka karganın ölüsünün üzerine —tâm olarak gizleyinceye kadar— toprak attı. İşte bunun üzerine kardeşini öldüren Kâbîl «Yazıklar olsun bana...» dedi. Dahhâk da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Kâbîl, kardeşini bir yıl boyunca boynunda bir heybede taşıdı. Nihayet, Allah ona iki karga gönderdi. Onların gezindiklerini görünce «Yazıklar olsun bana.» Bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım, dedi ve kardeşini gömdü. Leys İbn Ebu Selîm, Mücâhid'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Kâbîl, kardeşinin ölüsünü üç sene omuzunda taşıyıp ne yapacağını bilmiyordu. Nihayet yere koyduğunda bir karganın, bir başka kargayı gömdüğünü gördü ve «Yazıklar olsun bana...» dedi. Bunu îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim naklederler. Âtiyye el-Avfî der ki: Kâbîl, Hâbîl'I öldürünce pişman oldu ve beraberine aldı. Ancak o, bir süre sonra kokuştu. Bunun üzerine kuşlar ve yaban hayvanları üşüşüp ne zaman atacağım bekleşmeye başladılar. O zaman onu yiyeceklerdi. İbn Cerîr Taberî bu rivayeti nakleder.
Muhammed İbn İshâk eskilerin kitaplarını bilen bazı kimselerden naklederek dedi ki: Kâbîl, Hâbîl'i öldürünce; ölüsü elinde kaldı. Onu nasıl gizleyeceğini bilmiyordu. Çünkü —eskilerin zannına göre— Âdeni-oğullan arasında ilk ölü ve ilk maktul oydu. Bunun üzerine «Allah kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi olmaktan bile âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmanlık duyanlardan oldu.» Tevrat ehlinin iddiasına göre; Kıyn, kardeşi Hâbîl'i öldürünce, Allah Azze ve Celle ona dedi ki: Ey Kıyn, hani kardeşin Hâbîl? O, bilmiyorum, ben onu gözetici değilim, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Kardeşinin sesi yeryüzünden bana sesleniyor. Sen; şu anda ağzını açmış ve senin elinde kardeşinin kanını içmiş olan toprak tarafından la'net-lenmişsin. Sen, yeryüzünde çalıştığın sürece, o sana ekinini vermeyecektir. Neticede sen ürkmüş bir şekilde yeryüzünde başı boş dolaşacaksın. «Pişmanlık duyanlardan oldu.» Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ hüsrana uğradığını bildirdikten sonra, pişmanlık duyduğunu bildirerek onun hasretini arttırmıştır.
Bu kıssa ile alâkalı müfessirlerin sözleri bunlar. Hepsi de Kur'an'da açıkça anlatıldığı ve hadîsde belirtildiği gibi bu iki kişinin Hz. Âdem'in ilk çocuğunun, işlenen her öldürme suçundan bir pay alacağını ve öldürmeyi ilk kurallaştıranın o olduğunu bildirmektedirler. Bu husus çok açık ve aşikârdır. Ancak îbn Cerîr Taberî der ki: Bana İbn Vekî... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kur'an'da sözü edilen bu iki kişi İsrâiloğu Harındandı. Âdem'in kendi sulbünden çocukları değildi. Kurban da îsrâiloğullanndan idi. Âdem, ilk ölen kimsedir. Bu rivayet gerçekten garîb olduğu gibi isnadı üzerinde de durulması gerekir.

Abdürrezzâk da, Ma'nıer kanalıyla Hasan'dan nakleder ki; Rasû-lullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: Âdem (a.s.) in iki oğlunun kıssası, bu ümmete örnek olarak verilmiştir. Siz, onlardan en iyisini örnek edinin. İbn Mübarek de Âsim el-Ahvel kanalıyla Hasan'dan rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Âdem'in iki oğlunu sizin için örnek vermiştir. Siz onlardan iyisini alın, kötüsünü atın. Keza bu hadîsi Bekr İbn Abdullah el-Müzenî de'mürsel olarak rivayet eder. Bu rivayetlerin hepsini İbn Cerîr Taberî nakleder. -Salim İbn Ebu Ca'd der ki: Âdem'in oğlu kardeşini öldürünce; Âdem, yüz sene üzgün ve hiç gülmeden yaşadı. Sonra onun yanına gelinerek kendisine denildi ki: Allah seni diriltsin ve güldürsün. İbn Cerîr arkasından şöyle der: İbn Humeyd bize... Ebu İshâk el-Hemedânî'den nakletti ki; Ali İbn Ebu Tâlib şöyle demiş : Âdem'in oğlu kardeşini öldürünce Âdem ağladı ve şöyle dedi:
Ülkeler değişti, içinde olanlar da. Çirkin ve değişik toprağın rengi artık. Renkler değişti, tatlar da. Azaldı yüzlerdeki tebessüm ve tatlılık. Hz. Âdem (a.s.) e şöyle cevâb verildi: Habîl de babası da birlikte öldürüldü. Canlı adam, kesilmiş ölü gibi oldu.
Mücâhid ve İbn Cübeyr'in rivayetine göre; Kâbîl, çabucak cezalandırıldı. Onun öldürüldüğü gün bacağıyla baldırından asıldı. Ne tarafa yüzünü, dönerse, onu cezalandırmak ve sindirmek için Allah, güneşi o tarafa çeviriyordu. Bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Şüphesiz ki Allah'ın dünyada acele cezalandırması en uygun olan günâh; isyan ve sıla-i rahm'i koparmaktır. Ayrıca âhirette sahibi için saklanacaktır. Hâbîl ve Kabil'in fiilinde bu ikisi birleşmişti. Doğrusu biz, Allah içiniz ve yine Allah'a döneceğiz.[23]

32 — Bundan dolayı îsrâiloğullannın üzerine yazdık ki: Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de, onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir. Andolsun ki onlara, peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Bundan sonra da onlardan bir çoğu gerçekten taşkınlık edenlerdir.
33 _ Allah ve Rasûlü ile savaşanların ve yeryüzünde fesada koşanların cezası; ancak öldürülmek, asılmak, çap-razvârî el ve ayakları kesilmek veya yerlerinden sürülmektir. Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.
34 — Yalnız, onlara gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnadır. Biliniz, ki, Allah Ğafûr'dur, Rahîm'-dir.

Kısas Hükmü, Suç ve Ceza

Hz. Âdem'in oğlunun, kardeşini zulüm ve düşmanlıkla «öldürmesinden» dolayı îsrâiloğullarının «üzerine yazdık ki». Yani onlara hüküm koyduk ve bildirdik ki «Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de, onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» Kısas veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak gibi bir sebep olmaksızın her kim bir cana kıyarsa; ya da sebepsiz ve suçsuz birinin kanını helâl -hale getirirse, sanki o bütün insanlığı öldürmüştür.

Çünkü bir canla diğer can arasında fark yoktur. Kim de, bir kişiyi öl-dürmezse ve bunun haram olduğuna inanırsa bu sebeple bütün insanlığı kurtarmış olur.
A'meş ve diğerleri Ebu Salim kanalıyla, Ebu Hüreyre (r.a.) den naklederler ki; o, şöyle demiş : Hz. Osman'ın evinde kuşatıldığı gün, yanma girdim ve sana yardım etmek için geldim. Savaşmak güzel olur, ey mü'minlerin emîri, dedim. Ebu Hüreyre diyor ki: O, şöyle dedi: Ey Ebu Hüreyre, sen benimle beraber bütün insanlığı öldürmekten zevk mi duyuyorsun? Ben, hayır dedim. Hz. Osman; öyleyse sen, bir kişiyi öldürürsen sanki tüm insanlığı öldürmüş gibi olursun, dedi. Çekil git, sana izin verilmiştir. Mükâfat verilmiş olarak, mücâzât değil. Ebu Hüreyre diyor ki: Bunun üzerine ben de çekilip gittim ve savaşmadım.
Aii îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, insanların diri bırakılmasının; Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmemek olduğunu, böylece bütün insanların diri bırakılmış olacağını bildirmiştir. Yani kim haksız yere bir cana 'kıymayı haram sayarsa, böylece tüm insanları diri bırakmış gibi olur. Mücâhid de: «Onu diri bırakırsa» âyetinin, Öldürmekten vazgeçerse, -demek olduğunu söyler. Avfî, İbn Abbâs'ın; bütün insanları öldüren kimse gibidir, dediğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr de der ki: Kim, bir müslümanın kanını helâl sayarsa, sanki bütün insanların kanını helâl saymıştır. Kim de bir müslümanın kanını haram sayarsa, sanki bütün insanların kanını haram saymıştır. Bu söz" en açık sözdür.
İkrime ve Avfî, İbn Abbâs'tan naklederler ki: Kim, bir peygamberi veya adalet sahibi imâmı öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir peygamberi destekler veya adaletli bir imâma yardımcı olursa; bütün insanlığı diriltmiş gibidir. Bunu İbn Cerîr Taberî rivayet eder. Mücâhid'den nakledilen bir başka rivayette o, «Her kim, bir kimseyi bir. kimseye karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur.» âyeti konusunda şöyle demiş : Çünkü bir kişiyi öldüren cehenneme gider ve o, bu haliyle bütün insanları öldürmüş gibi olur. İbn Cüreyc, A'meş kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; o, ((O bütün insanları öldürmüş gibi olur.» kavli konusunda şöyle demiştir : Her kim, kasıdlı olarak mü'min bir cana kıyarsa, Allah onu cehennemle cezalandırır. Ona azâb eder, la'net eder. Kendisi için büyük bir azâb hazırlar. Mücâhid der ki: Eğer o kişi, bütün insanları öldürmüş olsaydı, azabı bundan dana fazla olacak değildi.
İbn Cüreyc der ki; Mücâhid, «Kim de onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hiçbir kimseyi öldürmeyen, bütün insanları diriltmiş gibi olur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «Bir kimseyi öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur.» âyeti konusunda şöyle demiş : Ona kısas vâcib olur. Dolayısıyla kısasta, bir kişiyle bir topluluk arasında fark yoktur. «Kim de diri bırakırsa» yani velîsi bulunduğu kimsenin katilini affederse; bütün in-sanları diri bırakmış gibidir. Bu ifâdeyi Abdürahmân, babası Zeyd İbn Eslem'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr Taberî de bunu nakleder. Bir başka rivayete göre; Mücâhid der ki: «Kim de onu diri bırakırsa.» âyetinden maksad; boğulmaktan, yanmaktan veya mahvolmaktan" kurtarırsa, demektir. Hasan ve Katâde derler ki: Bu âyet, Allah'ın ölüm hâdisesine verdiği büyük önemi dile getirmektedir. Katâde ilâve ederek der ki: Allah'a andolsun ki; öldürmek ne kadar büyük bir suç ise, diri bırakmak da öylesine büyük bir mükâfatı gerektirir. Abdullah İbn Mübarek, Süleyman İbn Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Ha-san'a; ey Ebu Saîd, bu

âyet îsrâiloğullan için geçerli olduğu gibi, bizini için de geçerlidir değil mi? dedim. O, evet, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemm ederim ki; o, îsrâiloğullan için geçerli olduğu gibi bizim için de geçerlidir. İsrâiloğullannın kanı, Allah katında bizim kanımızdan daha üstün değildir, dedi. Hasan el-Basrî der ki: «Bütün insanları öldürmüş gibi olur.» âyetinden maksad; bunun günâhı gibi demektir. «Onu diri bırakan da bütün insanlığı diriltmiş gibi olur.» kavlinden maksad da, mükâfatı gibi olur, demektir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Abdullah İbn Amr*-dan nakletti ki: Abdülmuttalib oğlu Hamza Hz. Peygambere gelmiş ve; ey Allah'ın Rasûlü, beni yaşayabileceğim bir şeye sevk et, demiş. Rasûlullah (s.a.) da; ey Hamza, yaşattığın bir can mı senin için daha iyidir, öldürdüğün bir can mı? demiş. O, yaşattığım bir can, deyince; Rasûlullah (s.a.); sen kendine bak, buyurmuş.
«Andolsun ki, onlara peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Bundan sonra da onlardan bir çoğu gerçekten taşkınlık edenlerdir.» Bu âyet, onlan uyarmakta ve gerçekleri bildikten sonra yine haram fiil işlemelerine karşı îkâz etmektedir. Nitekim Benu Kurayza, Benu Nadîr ve Benu Kaynuka gibi Medine çevresinde bulunan yahûdîler, câhiliyyet devrinde savaş çıktığında Evs ve Hazreç kabileleri ile birlikte savaşırlardı. Sonra savaş durunca, aldıkları esirleri serbest bırakırlardı. Allah Teâlâ Bakara sûresinde onların bu durumunu kötüleyerek şöyle buyu-ruyordu : «Bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin, diye sizden söz almıştık. Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza da şâhid oldunuz. Sonra sizler birbirinizi öldüren, aranızda bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günâh ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken, esîr olarak geldiklerinde fidye-leşmeye kalkan kimselersiniz. Yoksa kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası ancak dünya hayatında rüsvâylıktır. Kıyamet gününde ise, onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.» (Bakara, 84-85).
«Allah ve Rasûlü ile savaşanların, yeryüzünde fesada koşanların cezası; ancak öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayaklan kesilmek veya yerlerinden sürülmektir. Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.)) Muharebe; çatışma ve zıtlaşmadır. Küfre, yol kesmeye ve eşkiyâlığa karşı yapılır. Yeryüzünde fesâd çıkarmak ta böyledir. Muhtelif şekilde kötülüğe itlâk olunur. Hattâ aralarında Saîd İbn Müseyyeb'in bulunduğu seleften bir çok kişi; dirhem ve dînârı bozmak ta yeryüzünde fesâd çıkarmanın bir başka türüdür, de-mişlerdir. Ve nitekim Allah Teâlâ, bu konuda şöyle buyurur : «O, yeryüzünde dolaşınca orada fesâd çıkarmak ekini ve nesli helak etmek için çabalar. Allah fesadı sevmez.» Sonra bazıları dediler ki: Bu âyet-i kerîme müşrikler hakkında nazil olmuştur.
İbn Cerîr Taberî'nin rivayetine göre; İbn Humeyd... İkrime ve Hasan el-Basrî'den nakletti ki; onlar, şöyle demişler: Bu âyet-i kerîme müşrikler hakkında nazil olmuştur. Onlara güç yetirmenizden önce içlerinden kim tevbe ederse, bunlara karşı yapılacak bir şey yoktur. Bu âyet-i kerîme fesâd çıkaran, Allah'a ve Rasûlüne harb açan ve yakalanmazdan önce kâfirlere iltihâk eden müslümana haddin vurulmasını engellemez. Yakalandığı an üzerine düşen had uygulanır. Ebu Dâvûd ve Neseî, İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyet, müşrikler hakkında nazil

olmuştur. Onlardan herhangi bir kişi, yenilmezden önce tevbe ederse; bu tevbe, ona vurulması gereken haddin uygulanmasını önlemez. Ali îbn Ebu Talha, îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Ehl-i kitâb'tan bir topluluğun Rasûlullah ile sözleşmesi ve ahdi vardı. Onlar, ahdi bozarak yeryüzünde fesâd çıkardılar. Allah Teâlâ bu âyette, Rasûlünü isterse onları öldürmek, isterse ellerini ve ayaklarını çaprazvâri kesmek üzere serbest bıraktı. Bu rivayeti İbn Cerîr Taberî nakleder. Şu'be de... İshâk îbn Kâ'b'dan nakleder ki; babası Kâ'b şöyle demiş : Bu âyet, Harûriye vak'asına karışan Hâriciler hakkında nazil olmuştur. Bu rivayeti İbn Merdûyeh nakleder.
Doğru olan, bu âyetin bilumum müşriklerle bu suçları işleyen diğerleri hakkında nazil olmuş bulunmasıdır. Nitekim Buhârî ve Müslim, Ebu Kılâbe'den nakleder ki; Enes İbn Mâlik şöyle der : Ükül kabilesinden sekiz kişi Rasûlullah'a geldiler, bîat ettiler ve müslüman oldular. Ancak Medine'nin havası onlara yaramadığı için hastalandılar ve bu durumu Hz. Peygambere şikâyet ettiler. Rasûlullah buyurdu ki: Siz, bizim çobanlarımızla birlikte çıksanız da "onların develerinin idrar ve sütlerinden içseniz. Onlar; peki, dediler ve çıkıp gittiler. Deve idrarından ve sütünden içtiler. (Zîrâ zaruret halinde tedâvî için haramlar helâl olur.) Gece olunca çobanı öldürdüler. Develeri kaçırdılar. Bu durum Hz. Peygambere bildirilince; Rasûlullah (s.a.), onların izini ta'kîb eden bir grup gönderdi. Yakalanıp Hz. Peygambere getirildiler. Rasûlullah (s.a.) emir buyurdu. Onların elleri ve kolları kesildi. Gözleri çıkarıldı. Sonra Ölünceye kadar güneşe terkedüdiler. Lafız Müslim'indir. Buhârî ve Müslim'in ortaklaşa lafzı ise, Ükül veya Ureyne kabilesi şeklindedir. Bir başka rivayette ise; güneşe terkedildiler. Su istiyorlardı, kendilerine su verilmiyordu, denir. Müslim'in bir ifâdesi de; onlara kanlarının akmasını önlemek için sargı sarılmadı, şeklindedir. Buhârî'nin ifâdesinde de; Ebu Kılâbe şöyle der : Bunlar hırsızlık yapmış, adam öldürmüş, îmândan sonra küfre dönerek, Allah ve Rasûlüyle savaşmışlardı. Müslim, Hüşeym tarîkıyla Enes'ten aynı rivayeti nakleder ve bunlar; mür-ted olmuşlardır, diye ekler. Gerek Buhârî gerekse Müslim, Katâde tarîkıyla aynı olayı Enes'ten naklederler. Katâde'den naklen Saîd; Ükül veya Ureyne kabilesinden olduklarını söylemiştir. Müslim, Süleyman et-Teymî tankıyla Enes İbn Mâlikten bu olayı naklederek şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.), onların gözlerini çıkarmıştı. Zîrâ onlar da çobanların gözlerini çıkarmışlardı. Bu hadîsi Müslim, Muâviye kanalıyla Enes'ten rivayet eder ve der ki: Rasûlullah (s.a.) a Ureyne kabilesinden bir topluluk gelip müslüman oldular ve bîat ettiler. O sırada Medine'de (akciğer zarı iltihabı demek olan) Birsam hastalığı yaygındı. Sonra aynı hadîsi tekrarlar ve ilâve olarak; peygamberin yanında ansârın gençlerinden yaklaşık yirmi atlı kişi vardı. Onları gönderdi ve birlikte bir izciyi de yollayarak izlerini sürdürdü. Bütün bu lafızlar Müslim'in —Allah ona rahmet etsin— ifâdeleridir. Hammâd îbn Seleme der ki: Bize Katâde... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Ureyne kabilesinden bir topluluk, Medine'ye gelerek yerleştiler. Ancak Medine'den hoşlanmadılar. Rasûlullah (s.a.), onları zekât develerini gütmek üzere yolladı ve ayrıca develerin idrar ve sütlerinden içmelerini, buyurdu. Onlar da böyle yaptılar. Akşam olunca İslâm'dan döndüler ve çobanı öldürerek develeri sürüp götürdüler. Rasûlullah (s.a.) onların izlerini sürmek üzere bir kitle gönderdi ve onlar tutulup getirildiler. Elleri ve ayakları çaprazvârî kesildi, gözleri çıkanldı ve kendileri de

güneşe terkedildiler. Enes İbn Mâlik der ki: Ben, onlardan birinin susuzluktan ağzıyla yeri kazdığını görmüştüm. Nihayet öldüler. Ve işte bunun üzerine «Allah ve Rasûlüyle savaşanların ve yeryüzünde fesada koşanların cezası; ancak öldürülmek, asılmak, çap-razvârî el ve ayaklan kesilmek, veya yerlerinden sürülmektir.» âyeti nazil oldu. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Merdûyeh bu hadîsi rivayet ederler. Bu ifâde İbn Merdûyeh'in lafzıdır. Tirmizî ise, bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.
İbn Merdûyeh bu hadîsi bir çok tarîk ile Enes îbn Mâlik'ten rivayet eder. Bunlardan birisinde Selâm... Enes İbn Mâlik'ten naklederek der ki: Ben Haccâc'ın bana suâl ettiği bir hadîsten dolayı duyduğum pişmanlık kadar hiç pişmanlık duymadım. Haccâc; bana Rasûlullah (s.a.) in verdiği en ağır cezayı bildir, dedi. Ben dedim ki: Rasûlullah (s.a.) a Ureyne kabilesinden bir topluluk geldi. —Bu kabile Bahreyn'de yaşar.— Ve karınlarından dert yandılar. Renkleri sararmış, karınlan büyümüştü. Rasûlullah (s.a.) zekât develerinin yanma gidip onlann idrar ve sütlerinden içmelerini kendilerine buyurdu. Onlann renkleri yerine gelip, kannları çekilince, develerin çobanına saldırdılar, öldürdüler ve develeri de sürüp götürmek istediler. Rasûlullafa (s.a.) onların peşinden adamlar gönderdi. Ve ellerini, ayaklarını kestirdi. Gözlerini köretti. Sonra ölünceye kadar onları güneşin altına atıverdi. Haccâc minbere çıktığı zaman, derdi ki: Allah'ın Rasûlü bir topluluğun elini kırmış, ayağını kesmiş, sonra güneşin altına atarak ölünceye kadar on-lan kımıldatmamıştır. O, halka karşı bu hadîsi kendi davranışlarına mesned göstermeye çalışıyordu.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ali îbn Vehb, Enes'ten rivayet etti ki; o,-şöyle demiş : Ureyne kabilesinden dört kişi ve Ükül kabilesinden üç kişi idiler bunlar. Tutulup Rasûlullah'a getirildiklerinde, Allah'ın Rasûlü ellerini ve ayaklannı kestirdi, gözlerini kör etti. Ve onlara su vermedi. Sıcakta (susuzuklarını gidermek için) ağızlarına taş dolduru-yorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Allah ve Rasûlü ile savaşanlara...» âyetini inzal buyurdu. İbn Ebu Hatim der ki : Bize Ali İbn Harb... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o, şöyle dermiş : Ureyne kabilesinden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.) a geldiler. Renkleri sararmış, kannları büyümüştü. Rasûlullah (s.a.) onlara develerin yanına gidip idrar ve sütlerinden içmelerini emretti. Onlar da böyle yaptılar. Bunun üzerine renkleri yerine geldi, karınlan indi, semizleştiler. Sonra deve çobanını öldürerek develeri götürmek istediler. Hz. Peygamber onları bulmak üzere bir topluluk yolladı. Onlan yakalayıp getirdiler. Bir kısmı öldürüldü, bir kısmının gözü çıkanldı, bir kısmının da elleri ve ayaklan kesildi. İşte bunun üzerine «Allah ve Rasûlü ile savaşanlann...» âyeti nazil oldu.
Ebu Ca'fer îbn Cerîr Taberî der !ki: Bize Ali İbn Sehl... Yezîd İbn Ebu Habîb'ten nakletti ki; Abdülmelik İbn Mervân, Enes İbn Mâlik'e bir mektup yazarak bu âyet-i sormuş. Enes İbn Mâlik verdiği cevâbta bu âyetin Ureyne kabilesinden bir grup hakkında nazil olduğunu kendisine bildirdi ve dedi ki: Onlar İslâm'dan dönmüşler, çobanı öldürmüşler, develeri götürmek istemişler, yol kesmişler ve haram olan namusa dokunmuşlardı. Taberî der ki: Bana Yûnus... Abdullah İbn Ömer'den — veya Abdullah İbn Amr'dan ki Yûnus bunda şüphe etmiştir— Ra-sûlullah (s.a.) dan-naklettiler ki; bu âyetle, Ureyne kabilesi kasdedil-miştir. Ebu Dâvûd ve Neseî,

Ebu Zenâd yoluyla bu hadîsi rivayet ederler. Ebu Dâvûd bu kişinin Abdullah İbn Ömer olduğunu belirtmiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Halef... Cerîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ureyne kabilesinden bir topluluk, Rasûlul-lah'ın huzuruna geldi. Hastalıklıydılar. Rasûlullah (s.a.) onlara emir verdi. Akşam olunca hastalıkları arttı. Ve kızarak develerin çobanını öldürdüler, develeri alıp kendi memleketlerine götürmek istediler. Cerîr der ki: Rasûlullah (s.a.) müslümanlardan bir grupla beraber beni onları yakalamak üzere gönderdi. Biz onlan, memleketlerine vardıkları esnada yakaladık. Ve alıp Hz. Peygambere getirdik. Hz. Peygamber onların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesti. Gözlerini çıkardı. Onlar; su, su, diyorlardı. Rasûlullah (s.a.) ise; ateş, ateş diyordu. Neticede helak oldular. Cerîr der ki: Allah Azze ve Celle, gözlerinin çıkarılmasını hoş karşılamadı ve «Allah ve Rasûlü ile savaşanları...» âyetini indirdi. Bu hadîs garîb olduğu gibi râvîler arasında yer alan Rebezî zayıftır. Ancak burada, bu topluluğun arkasına gönderilen seriyyenin reîsi olarak, Cerîr İbn Abdullah el-Becelî zikredilmektedir. Müslim'in Sahîh'inde ise; bu seriyyenin, ansârdan yirmi atlı kişiden teşekkül ettiği daha önce geçmişti. Bu hadîste yer alan; Allah gözlerin çıkarılmasını hoş karşılamadığı için bu âyeti indirdi, sözüne gelince bu; mürseldir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde anlatıldığı gibi, onlar da çobanların gözlerini çıkarmışlardı. Rasûlullah onlara kendi fiillerinin karşılığı olarak kısas yapmıştı. Allah en iyisini bilendir.
Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirir : Rasûlullah (s.a.) a Fezâre oğullarından bazı kimseler geldiler. Zayıflıktan öleyaz-nıışlardı. Rasûlullah (s.a.) onların, tohumluk develerin yanına gidip, sütlerinden içmelerini emretti. Akşam olunca, onlar tohumluk develerini çalıp götürdüler. Peşlerinden gidildi ve Hz. Peygamberin huzuruna getirildiler. Elleri, ayaklan kesilip, gözleri çıkarıldı. Ebu Hüreyre der ki: Bu âyet, onların hakkında nâzü olmuştur. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) bir daha kimsenin gözünü çıkarmamıştır. Bu hadîs bir başka şekilde Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir.
Ebu Befcr İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn İshâk... Seleme îbn el-Ekvâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) m Yessâr diye bir hizmetçisi vardı. Hz. Peygamber, onun güzel namaz kıldığını görünce; onu âzâd etti. Ve onu, Harre'deki damızlık hayvanların yanma gönderdi. Yessâr orada iken Seleme der ki: Ureyne kabilesinden bir topluluk, müslüman olduklarını açıkladılar. Ve Hz. Peygamberin yanına hastalıklı, karınlan büyümüş ve bitkin olarak gelmişlerdi. Seleme der ki: Hz. Peygamber, onları Yessâr'ın yanma gönderdi. Develerin sütünü içiyorlardı. Neticede karınları yerine geldi. Fakat Yessâr'a saldırarak onu boğazladılar. Gözüne bıçak soktular. Sonra develeri kaçırdılar. Hz. Peygamber, onların peşinden başlarında Kürz İbn Câbir olmak üzere müslüman süvariler gönderdi. Onları yakalayıp Hz. Peygambere getirdiler. O da ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerini çıkardı. Bu rivayet gerçekten garîbtir. Nitekim Ureyne kabilesinin kıssası; aralarında Câbir, Âişe ve başkalarının da bulunduğu sahabeden bir topluluktan nakler dilmiştir. Ayrıca Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, bu hadîsi değişik yönlerden rivayetlerle nakletmiştir. Allah ona merhamet etsin ve sevabına nail kılsın.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Ali... Abdülkerîm'den nakletti ki; ona develerin idrarları sorulduğunda o, şöyle demiştir : Bana, Saîd îbn Cübeyr

Muhâriblerden söz ederek dedi ki: Bir topluluk Hz. Peygambere gelip İslâm üzere sana bîat ediyoruz, dediler. Halbuki onlar yalancıydılar. Müslüman olmak istemiyorlardı. Sonra, biz Medine'nin havasından hoşlaşmadık, dediler. Rasûlullah (s.a.) da onlara damızlık develerinin yanına gidip sabah akşam orada kalmalarını, idrarını içip sütünü sağmalarını emretti. Saîd İbn Cübeyr der ki: Onlar burada iken bir çağırıcı geldi ve Hz. Peygamberden yardım istedi. Çobanların öldürüldüğünü, hayvanların sürüldüğünü bildirdi. Rasûlullah (s.a.) emir verdi, halka seslenildi: Atlılar ata binsin, denildi. Saîd İbn Cübeyr der ki; Atlılar ata bindiler. Bir atlı diğerini beklemiyordu. Ra-sûîullah da atma binip onların peşine gitti. Nihayet araştırarak onlann sığınaklarına girdiler. Peygamberin arkadaşları, onları esîr alarak Hz. Peygamberin huzuruna getirdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah ve Rasûlü ile savaşanların...» âyetini inzal buyurdu. Saîd İbn Cübeyr der ki: Onlann sürülmesi şöyle olmuştur; harabelerine ve sığmaklarına gizlenilinceye kadar arkalarından ta'kîb edildi ve müslümanların arazîsinden dışarı çıkanldılar. Hz. Peygamber onlardan bir kısmını Öldürdü, bir kısmını astı, bir kısmım kesti ve bir kısmının da gözlerini çıkardı. Saîd îbn Cübeyr der ki: Rasûlullah (s.a.), bundan önce ve sonra başka hiçbir kimseyi böyle cezâlandırmamıştı. Ayrıca bu tür cezayı yasaklamıştı. Hiçbir şekilde kimsenin gözünü çıkarmayın, diye buyurmuştu. Enes bunun böyle olduğunu söylerdi. Ancak onlar öldürdükten sonra Hz. Peygamberin, cesedlerini ateşte yaktığı da söylenmiştir. Bazıları da bunların bir kısmının Süleym kabilesinden, bir kısmının Ureyne'den, bir kısmının da Büceyle kabilesinden olduğunu söylemişlerdir. Mezheb imamları, bu Ureyne kabilesi hakkındaki hükmün mensûh mu, muhkem mi olduğu konusunda ihtilaflıdırlar. Bir kısmına göre; bu âyet neshedilmiştir. Onlar bu âyette, Hz. Peygambere itâb bu-. Iunduğunu iddia etmişlerdir. Tıpkı: «Allah bağışlasın seni. Niçin onlara izin verdin...» âyetinde olduğu gibi. Bir kısmı da Hz. Peygamberin işkence etmekten nehyedilmesi sebebiyle mensûh olduğunu söylerler. Ancak bu görüş üzerinde durmak gerekir. Ayrıca bu görüşün taraftarı olan kimselerin, mensûh olduğu iddiasının gerekçesi olan hükmü açıklamaları îcâb eder. Bazılarına göre de; bu âyet, harblerle ilgili hüküm nazil olmadan önce geçerli idi. Bunu Muhammed İbn Şîrîn söyler ki; bunda da üzerinde durulması gereken bir taraf vardır. Çünkü anlatılan olay, daha sonra olmuştur. Ayrıca Cerîr îbn Abdullah'ın rivayeti de, olayın daha sonra olduğunu göstermektedir. Çünkü Cerîr, Mâide sûresinin inmesinden sonra müslüman olmuştur. Bir kısmı da Hz. Peygamber onların gözlerini çıkarmadı. Sadece çıkarmak istedi. Daha sonra gelen âyetle, savaşçıların hükmü açıklandı, demişlerdir. Bu sözün de üzerinde durulması gerekir. Çünkü yukarıda müttefakun aleyh olan hadîste Hz. Peygamberin, onların gözünü çıkardığı anlatılmaktadır.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ali îbn Seni... Velîd İbn Müslim'den nakletti ki; o, ben Leys İbn Sa'd ile; Hz. Peygamberin onların gözünü çıkarıp cesedlerini güneşe bırakıp öldürdüğü konusunu tartıştım. O dedi ki: Ben Muhammed îbn Aclân'dan duydum ki; bu âyet, Hz. Peygambere hitâb sadedinde nazil olmuştur. Ve onların yaptıkları davranışın cezasını Rasfyullah'a bildirmiştir. Buna göre; onlara, öldürme el ve ayak kesme ve sürgün cezası verilebilir. Hz. Peygamber bu olaydan sonra bir daha kimsenin gözünü çıkarmamıştır.

Ali İbn Sehl der ki: Bu söz, Evzaî'ye anlatılınca; o, Hz. Peygambere itâb sadedinde nazil olmasını reddederek şöyle dedi: Aksine bu, o grubun cezası idi. Sonra âyet-i kerîme onlardan başka Allah ve Rasûlüne savaş ilân edenlerin cezası biçiminde nazil olmuştur ve âyette göz çıkarma cezası kaldırılmıştır. Sonra Cumhûr-i ulemâ, bu âyetin umûmî hükmüne dayanarak şehirlerde veyollarda savaş çıkaranların — «Ve yeryüzünde fesadı yaymaya çalışırlar.» buyrulduğu için— cezalandırılmasını öngörmüşlerdir. Mâlik, Evzaî, Leys İbn Sa'd, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur. Hattâ İmâm Mâlik der ki: Bir kişiyi aldatıp da hîîe yaparak bir eve sokan, sonra onu öldürüp üzerinde bulunan şeyleri alan kimse mahârib sayılır. Onun kanı, maktulün ailesine değil, hükümdara mübâh olur. Maktulün ailesinin onu affetmesi, öldürme hükmünün infazı konusunda mu'teber sayılmaz. Ebu Hanîfe ve arkadaşları ise, muharebenin ancak yollarda olabileceğini, şehirlerde ise olmayacağını, söylerler. Zîrâ derler; şehirde yardım istenince yardıma gelinebilir, yollarda ise yardım istenince yardıma gelecek kimse bulunmaz. .
«Öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayaklan kesilmek veya yerlerinden sürülmek.» Ali îbn Ebu Talha, Abdullah îbn Abbâs'tan nakleder ki; kim, İslâm'ın hâkim olduğu yerde silâhım çıkarır da yollarda korku salarsa ve o kişi ta'kîb edilip yakalanırsa, müslümanlann imâmı o kimse hakkında muhayyerdir. İster onu öldürür, ister asar, ister elini ve ayaklarını çaprazvârî keser. Saîd İbn Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrl, İbrahim en-Nehaî, Dahhâk da böyle demişlerdir. Bunların hespini Ebu Ca'fer Taberî nakleder. Aym husus, Mâlik İbn Enes 'merhumdan da rivayet edilmiştir. Bu sözün dayanağı, edatının muhayyerlik anlamına gelmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, kitâb-ı Mübîn'inde buna benzer ifâdeler kullanmıştır. Meselâ avlanmanın cezası konusunda şöyle buyurmuştur: «Sizden bile bile onu öldürenin; ehlî hayvanlardan öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki âdil kişinin hükmedeceği, Kâ'be'ye ulaşacak bir kurbanı ödeme, yahut düşkünlere yemek yedirme şeklinde keffâret, ya da yaptığının ağırlığını katmak üzere bunlara denk oruç tutmak vardır.» (Mâide, 95). Keza hastalık sebebiyle verilecek fidye konusunda da aynı edat kullanılarak şöyle buyurulur :.«İçinizde hasta plan veya başından rahatsız bulunan varsa; fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir.» (Bakara, 196). Keza yemîn keffâreti konusunda da şöyle buyurmaktadır : «Yeminin keffâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on miskini yedirmek, giydirmek, ya da bir köle âzâd etmektir.» (Mâide, 89). Bütün bunlarda muhayyerlik vardır. Binâenaleyh bu âyette de aynı edat kullanıldığına göre; muhayyerlik olmalıdır. Cumhûr-u ulemâ der ki: Bu âyet muhtelif 'haller için nazil olmuştur. Nitekim Ebu Abdullah eş-Şâfiî'nin... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, yol kesenler hakkında şöyle demiştir : Onlar adam öldürür ve mal alırlarsa; kendileri de öldürülür ve asılırlar. Adam öldürür, mal almazlarsa; öldürülür, fakat asılmazlar. Mal alır, fakat adam öldürmezlerse; elleri ve ayakları çaprazvârî kesilir. Yola korku salarlar, fakat mal almazlarsa; bulundukları yerden sürgün edilirler. İbn Ebu Şeybe de... Abdullah îbn AbbâS'tan bu hadîsi rivayet etmiştir. Keza Ebu Miclez, Saîd İbn Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Hasan, Katâde, Süddî ve Atâ el -Horasânî'den de bu şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Bu görüş, seleften ve imamların bir çoğu tarafından da tekrarlanmıştır.

İmamlar (suçluya cezanın uygulanış biçiminde) ihtilâf etmişlerdir. Suçlu yakalanınca; diri olarak asılıp, yiyecek ve içecek vermeden ölüme mi terk edilecektir? Yoksa önce mızrak ve benzeri bir âletle öldürülecek, sonra diğer bozguncular bastırıcı ve sindirici örnek olmak üzere asılacaklar mıdır? Yahut üç gün asılı bırakılacak, sonra kan ve irinin akması için toprağa mı bırakılacaklardır? Bütün bu konularda ihtilâf vardır ki, bunlar yerinde yazılmıştır. Güvenimiz ve dayanağımız Allah Teâlâ' dır.
«Veya yerlerinden sürülmek.»,Bazıları dediler ki; önce ta'kîb edilip tutulur ve hadd-i şer'î uygulanır ya da İslâm diyarından sürülürler. İbn Cerîr; Abdullah İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik, Saîd İbn Cübeyr, Dah-hâk, Rebî' İbn Enes, Zührî, Leys İbn Sa'd ve Mâlik İbn Enes'ten böyle rivayet eder.
Başkaları da derler ki: Bulunduğu beldeden bir başka beldeye sürgün edilirler, sultân veya vekili onu tamamen yurttaşlıktan çıkarır. Şa'bî onu bütün işlerinde reddeder derken; A tâ el-Horasânî, bir ordugâhtan başka bir ordugâha gönderilir. Yıllarca orada bırakılır. Fakat jslâm topraklarından dışarı çıkarılmaz, der. Saîd îbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, Hasan, Zührî, Dahhâk ve Mukâtil İbn Hayyân da onun nefyedileceğini, ancak İslâm topraklarından dışarı çıkarılamayacağını bildirirler.
Başkaları da derler ki: Buradaki «sürgünden» maksad hapistir. Bu, Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının görüşüdür. îbn Cerîr ise; «sürgünden» maksadın; bir beldeden çıkarılıp bir başka beldeye gönderilerek orada hapsedilmesi olduğunu kabul eder.
«Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.» Öldürülmek, asılmak, ellerinin ve ayaklarının çaprazvârî kesilmesi, sürgün edilmek gibi cezalar vardır. Zikredilen bu hususlar, onlar için dünya hayatında ve insanlar arasında rüsvâylık nedenleridir. Ayrıca Allah onlara, kıyamet günü için büyük bir azâb hazırlamıştır. Böylece bu âyetin müşrikler hakkında nazil olduğunu söyleyenlerin görüşü destek kazanmaktadır. Müslümanlara gelince; Müslim'in Sa-hîh'inde Ubâde İbn Sâmit'ten nakledilen hadîste o, şöyle demiştir: Ra-sûlullah (s a.) kadınlardan aldığı ahid gibi bizden de; Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, günâh işlememek, çocuklarımızı ve birbirimizi öldürmemek konusunda ahid aldı. Sizlerden her kim, ahdini yerine getirirse; ecri Allah'a aittir. Kim de bunlardan birini yaparsa; cezalandırılır ve bu, onun için keffârettir. Allah kimin de durumunu gizlerse; onun durumu, Allah'a havale edilir. İsterse onu azâblandırır, isterse bağışlar.
Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim, bu dünyada bir suç işlerse; onunla cezalandırılır. Allah âdildir, kulunun cezasını iki kez tekrarlamaz. Kim de dünyada bir günâh işlerse, Allah onu örter ve affederse, affettiği bir şeyi yeniden yapmamak konusunda elbetteki Allah, en çok kerem sahibidir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Tirmizî, İbn Mâce de böyle rivayet ederler. Tirmizî; bu hadîs hasen, sahihtir, der. Hafız Dârekutnî'ye bu hadîs sorulduğunda; o, merfû' ve mevkuf olarak rivayet edilmiş, ancak merfû' oluşu daha sahihtir, demiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: «Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır.» Yani kötülük, utanç, küçüklük, zillet ve âhiretten önce dünyada çabucak görecekleri şeylerdir. «Onlara âhirette de büyük azâb vardır.» İşledikleri fiillerden vazgeçip ölünceye kadar tevbe etmezlerse, dünyada cezalandırıldıkları cezanın yanısıra âhirette de onlar için büyük bir azâb vardır, cehennem azabı.

«Yalnız, onlara gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnadır. Bilin ki'Allah Ğatur'dur, Rahîm'dir.» Bu hüküm müşrikler hakkındadır, diyenlere göre; âyet açıktır. Müslüman muhâriblere gelince; onlar güç yetirilmezden önce tevbe ederlerse; o zaman öldürülme, asılma ve ayak kesme cezası uygulanmaz. Ancak el kesme cezasının, son bulup bulmayacağı konusu tartışmalıdır. Bu konuda ulemânın iki görüşü vardır : Âyetin zahirine göre; bütün -Cezaların düşmesi gerekir. İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre, Dahhâk da bununla amel etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Şa'bî'den nakletti ki; Harise İbn Bedr, Basra halkından bir kişi idi. Yeryüzünde bozgun çıkarmış ve savaş yapmıştı. Hasan İbn Ali, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ca'fer gibi Kureyş'li kişiler kendi aralarında tartışıp Hz. Ali ile konuştular. Ancak onu ikna' edemediler. Saîd İbn Kays el-Hemedânî onu ta'kîb ederek evinde yakaladı. Sonra Hz. Ali'ye gelerek, ey mü'minlerin emîri, «Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesada koşanların cezası» nedir? dedi ve âyeti sonuna kadar okudu. Hz. Ali; ona emân verdi. Saîd İbn Kays der ki: Bu kişi, Harise İbn Bedr idi. Keza İbn Cerîr, bir başka yolla Mücâhid ve Câbir'den bu olayı nakleder.
İbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla, Süddî'den ve Eş'as kanalıyla Âmir el-Şa'bî'den nakletti ki; Merâd kabilesinden bir adam Ebu Musa'ya geldi. Ebu Mûsâ, o sırada Küfe'de Hz. Osman'ın emîri idi. Farz namazı kıldıktan sonra dedi ki: Ey Ebu Mûsâ, burası sana sığınılan makamdır. Ben, falan oğlu falanım. Ben, Allah'a ve Rasûlüne savaş açan ve yeryüzünde fesada koşan biriyim. Şu anda yakalanmadan önce tevbe ettim, dedi. Ebu Mûsâ kalkıp dedi ki: Bu, falan oğlu falan, Allah ve Rasûlü ile savaşan, yeryüzünde fesada koşan biridir. Ancak yenilmezden önce tevbe etmiş. Kim onunla karşılaşırsa, hayırdan başka bir karşılık görmez. Eğer sözünde doğruysa; doğru yol kendisi içindir. Eğer yalancı ise; günâhı ona yetişir. Adanı Allah'ın dilediği bir süre kaldı, sonra çıkıp gitti. Allah Teâlâ günâhıyla onu yakaladı ve öldürdü.
Sonra îbn Cerîr der ki: Bana Ali, Velîd tbn Müslim'den nakletti ve: Leys'in şöyle dediğini bildirdi: —Keza Mûsâ tbn İshâk el-Medenî'den de aynı rivayeti nakletti.— Leys bizim yanımızda emir idi. Ali el-Esedî savaş açmış, yolda korku saçmış, kan akıtmış, mal almış idi. Halk ve imamlar onun peşine düşmüşler, ancak o kaçmış ve yakalanamamıştı. Sonra kendisi tevbe ederek dönüp gelmişti. Tevbesi şöyle olmuştu : Bir adamın «De ki, ey kendilerine yazık etmiş olan kullarım. Allah'ın rah-metinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Doğrusu O, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetini okurken işitmiş ve durmuş; ey Allah'ın kulu, bir kez daha oku demiş. Adam okumuş, o da kılıcını kınına sokup tevbe etmiş. Sefer vakti Medine'ye gelmiş, yıkanmış. Sonra Hz. Peygamberin mescidine gelip, sabah namazım kılmış. Sonra Ebu Hüreyre'nin yanına gelerek, arkadaşlarının arasına oturmuş. Gün aydınlanınca halk, onu bilip üzerine düşmüşler. O, benim aleyhimde hiçbir yol tutmayın. Çünkü siz beni yakalamazdan önce ben tevbe edip geldim, demiş. Ebu Hüreyre; doğru söyler, diyerek onun elini tutup Mervân İbn Hakem'e getirmiş. —Mervân, Muâviye zamanında Medine valisi idi.— ve demiş ki: Bu adam, tevbe ederek yanıma geldi. Onun aleyhinde tutabileceğiniz bir yol yoktur. Öldüremezsiniz de. Leys der ki: Bütün suçlarından vazgeçildi ve Ali el-Esedî tevbe ederek Allah yolunda savaşa çıktı. Bir deniz savaşında Bizanslılarla

karşılaştı. Onun gemisi Bizanslıların gemisine yanaştı. Ali, Bizanslıların gemisine atlayıp geçti. Bizanslılar, kaçarak geminin öbür tarafına toplandılar. Gemi battı. O ve beraberindekiler de toptan boğuldular.[24]

İzâhı

İslâm'da Kısas

İslâm'ın koymuş olduğu kısas ilkesini ve önemini Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor: Gerek eskiden gerekse şimdi yeryüzünde kısas cezasından daha üstün bir ceza olduğu söylenemez. Kısas cezaların en âdilidir. Çünkü o, suçluyu işlediği suçun misliyle cezalandırmaktadır. Bu ceza, emniyet ve nizâm için de en iyi cezadır. Çünkü suçlu, işlediği fiilin misliyle cezalandırılacağını bilince çoğunlukla suç işlemekten vazgeçer. Suçluyu genellikle öldürmeye veya yaralamaya sevkeden faktör, üstünlük ve galibiyet arzusudur. Suçlu, avını öldürdükten sonra kendisinin de hayâtta kalamayacağını düşünecek olursa, kendi 'hayâtını devam ettirmek için karşısındaki kimsenin hayâtına kıymaz. Saldırdığı kimseye bugün mağlûb olursa yarın onu yenebileceğini bilen kimse, karşısındaki kimseyi mağlûb etmek için suç yoluna başvurmayı düşünmez. Bunun günümüzde pek çok pratik örnekleri vardır. Meselâ asabı mizaçlı" çabuk kızabilen kişi hasmının kendinden daha güçlü olduğunu veya saldm-sma misliyle mukabele edeceğinden emin olduğu zaman saldırmaktan vazgeçer ve çok sakin bir davranış içerisine girerek' sulh olmak ister. Silâhlanmış bir kişi, eğer karşısındaki hasmının da kendi gibi silâhlı olduğunu ve saldırısına ayniyle mukabele edebileceğini düşünürse, çoğu kerre saldmdan vazgeçer veya saldırıp saldırmamayı düşünür. Keza güreşen veya boks yapan kişi, kendisinden çok daha kuvvetli ve çok daha sağlam olduğunu bildiği rakîblerine karşı meydan okuyamaz. Ama zayıf ve güçsüz olduğunu tahmin ettiği kimselere kolaylıkla meydan okur.
İşte insan tabiatı. îslâm hukuku, bu tabiatı dikkate alarak kısas cezasını koymuştur. Suça sevkeden her psikolojik faktörü suçu önleyen aksi bir psikolojik faktörle karşılar. Ki bu husus, tamamen modern psikolojinin verilerine, uygundur..
Beşeri hukuk, kısas cezasını sâdece ölüm suçlarında uygular ve kabul eder. Öldürmede, bütün unsurlar mevcûd ise i'dâm cezası verir. Ama yaralamada buna başvurmaz. Yaralayanı para cezasına veya hapis cezasına çarptırmakla yahut da her ikisini birden uygulamakla iktifa eder.
Şüphesiz ki İslâm hukuku, ceza bakımından öldürme ve yaralamayı aynı doğrultuda ele almakla gayet tabiî ve mantıkî bir yol izlemiştir. Beşerî hukuk ise, kendisini mantık ve eşyanın gereklerinden uzak bir noktaya atmış ve bu iki suça uyguladığı cezaları ayırmıştır. Zîrâ öldürme ve yaralama suçlan, aynı türden ve aym faktörle meydana gelen suçlardır. Ölüm; yaralama ve vurma halleri olmadan çoğunlukla gerçekleşemez. Bazı yaralama ve vurmalar, ölümle sonuçlanır. Bazıları ise ölümle sonuçlanmaz. Ölümle sonuçlanmayan vurmaya biz, yaralama adını veririz. Ölümle sonuçlanan yaralamaların adına da öldürme deriz. Madem ki, her ikisi aynı türdendir öyleyse cezalarının da aynı türden olması gerekir. Ve madem ki, her iki suçun neticeleri diğerinden farklıdır, verilecek cezaların neticeleri de

aynı şekilde —ne fazla ne eksik— birbirinden farklı olmalıdır. Her iki suçun da türü birdir. Ve aslı yaralamadır. Cezaları aynı türdendir. Ve şeriata göre kısastır. Her iki suçtan birisi tecâvüze uğrayanın ölümüyle sonuçlanır. Buna verilecek ceza da, aynı şekilde suçlunun öldürülmesidir. İkincisi ise, tecâvüze uğrayanın yaralanmasıyla sonuçlanır ki; buna verilecek ceza da, İslâm hukukuna göre suçlunun yaralanmasıdır. İşte beşerî hukuk, bu ince mantık kaidesine ve hassas ölçüye henüz ulaşabilmiş değildir. Ama şurası muhakkak ki, birgün uzak veya yakın muhakkak, bu noktaya o da gelecektir. Çünkü hukukta birinci esâs, mantıktır. Madem ki beşerî hukuk, kati suçlarında kısas cezasını kabul edip uygulamaktadır ve madem ki, mantık; yaralama suçları için de aynı cezanın uygulanması gerektiğini âmirdir, muhakkak beşerî hukuk birgün eşyanın özünde varolan bu mantığa boyun eğecek ve başlangıcını kabul ettiği noktaya gelecektir.
Tecâvüze uğrayanın veya onun velîsinin kısas cezasını affetme hakları vardır. Binâenaleyh ikisinden biri, affettiği takdirde ceza sakıt olur. Af, bazan bedava bazan da diyet mukâbilindedir. Ancak kısas cezasının af ile sakıt olması, yöneticilerin suçluya uygun bir ta'zîr cezası vermelerini engellemez.
İslâm hukukunda genellikle tüm suçlarda, tecâvüze uğrayanın cezayı affetme yetkisi yoktur. Sadece bu hak istisnaî olarak kısas ve diyet suçlarına münhasırdır. Bunun dışında hiçbir suça intibak etmez. Çünkü bu suçlar, kuvvetle tecâvüze uğrayan kişinin şansıyla alâkalıdır. Ve toplum güvenliğini, nizâmını alâkadar ettiğinden çok, suçlunun kendi şahsını alâkadar eder. İslâm hukuku, tecâvüze uğrayanın kullandığı af yetkisinin âmme nizâmını ve güvenliğini alâkadar etmesinden endîşe duymamıştır. Zîrâ öldürme ve yaralama suçu, her ne kadar ferdin emniyeti bakımından çok önemli ve tehlikeli bir tecâvüz ise de, toplumun emniyeti bakımından aynı derecede tehlikeli ve önemli bir hal değildir. Çünkü her insan, başkasının katilinden veya başkasını dövenden çekinip korkmaz. Ve kendisine de tecâvüz edeceğini düşünmez. Bilir ki, kati. yaralama ve dövme ancak şahsî bir nedenden dolayı olabilir. Ama hırsız böyle değildir. Hırsızdan herkes korkar ve endîşe eder. Çünkü bilir ki, hırsızın aradığı maldır. Onu nerede bulursa alır. Belli bir kişinin malını değil, herhangi bir malı arar.
Tecâvüze uğrayana veya velîsine affetme hakkının verilmesinin âmme güvenliğine etkisi olacağı kabul edilse bile, bu etki ancak tecâvüze uğrayanın bu hakkı kullanmakta aşırı gitmesi durumunda sözkonu-su olabilir. Aşırı gitme ise uzak bir ihtimâldir. Çünkü suçun, tecâvüze uğrayanın fiiliyle alâkalı olması, onun af hakkını kullanmakta şiddetli ve sıkı davranmasını gerektiren bir sebebtir. Nedenine gelince... İnsan tabiatında tecâvüze uğradığı takdirde affa temayülden çok, intikam temayülü vardır. Binâenaleyh suçun, tecâvüze uğrayanın şahsıyla alâkalı olması, af hakkının kullanımında aşırı gitmeyi önleyecek bir te'mî-nâttır. Buna bağlı olarak da toplumun nizâmını haleldar etmemesini sağlayacak bir garantidir.
İslâm hukuku, tecâvüze uğrayana veya velîsine af hakkı vermekle, gayet pratik ve mantıkî davranmıştır. Çünkü ceza da af da suça karşı koymak için konulmuş bir şeydir. Ancak çoğunlukla ceza, suçun vukuuna engel olmaz. Af ise, daha çok suçun önlenmesine vesîle olur. Çünkü af, ancak sulh olup anlaştıktan, suça ve suçluluğa sevkeden her türlü duygulardan insanın içini arıtıp temizlemesinden sonra mümkün olur. Ve işte bu noktada af, cezanın gördüğü vazifeyi görür ve cezanın yapmaktan

âciz olduğu bir sonucu meydana getirir. Af hakkının verilmesinin pratik sonucu budur. Meseleye mantık açısından bakıldığında diyebiliriz ki; yaralama ve öldürme suçları, şahısları ilgilendiren suçlardır. Ve bu, şahsî sâiklerle işlenir. Suçlunun ruhundaki şahsî sâikler, tecâvüze uğrayanın şahsının sebeb olduğu sâiklerdir. Binâenaleyh suç, toplumun emniyetini alâkadar ettiğinden çok, tecâvüze uğrayanın hayatını ve varlığını alâkadar eder. Dolayısıyla tecâvüze uğrayanın şahsiyetinin, cezanın uygulanmasında değerlendirilmesi gerekir. Madem ki suç, onun şahsıyla böylesine yakından alâkalıdır, onun şahsiyetinin göz önünde bulundurulması gerekir.
İslâm hukuku tecâvüze uğrayanın, bazı suçlarını cezasını affetmesini kabul ettiği gibi beşerî hukuk da aynı prensibi kabul etmektedir. Her ne kadar İslâm hukukuna uyarak aynı suçlara bu prensibi uygulamamakta ise de, diğer bazı suçlarda bu prensibi kabul etmektedir. Meselâ beşerî hukuk, zina suçunda tecâvüze uğrayan kişi olarak kabul ettiği kadının eşi için zina eden karısının cezasını affetme hakkını kabul etmiştir. Böylelikle cezayı kaldırma yetkisini tanımıştır. Şu halde îslâm hukuku, tecâvüze uğrayana af hakkı tanımakla tuhaf ve acâib birşey yapmamıştır. Sadece bugün modern kanunların kabul ettiği bir prensibi uygulamıştır. Ayrıca İslâm hukuku, bu prensibi uygulamakla seçtiği mantıkta en iyi noktayı gözeterek, beşerî hukuktan kat kat üstün olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü öldürme ve yaralama suçlarında af hakkının kabulü, uyuşmaya ve kaynaşmaya sebeb olur. Nefret ve intikam duygularını yener. Böylece suçlar azalır. Suçluluk duygusu hafifler. Beşerî hukuk ise, aynı prensibin uygulandığı noktada mantık yolunu seçmemiştir. Çünkü o zina suçunda kocaya af hakkını vermekle fuhşun yayılmasına ve ahlâkın bozulmasına sebeb olmuştur. Böylelikle aile düzeni yıkılmaktadır. Sadece muvakkat olarak eşler arasında bir uyum kaydedilmektedir. Bir aile düzeni yıkıldığı takdirde, toplumun üzerine dayandığı en kuvvetli dayanaklardan biri yıkılmaktadır. Kanun, toplumu yıkmak için değil, korumak için konulan hükümleri ihtiva eder. Kısas, kasıdlı öldürme ve yaralama hallerinde konulan ceza olduğuna göre, kısas hükmü belli şartların bulunmasına bağlıdır. Ayrıca kısasın uygulanması da mümkün olmalıdır. Kısasın tatbiki mümkün değil ve şartlar da mevcûd değilse kısas hükmü ortadan kalkar. Onun yerine diyet hükmü vermek gerekir. İsterse tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi bu hükmü istemesin. Çünkü diyet cezası, fertlerin talebine bağlı olarak verilecek bir hüküm değildir.
İslâm hukukunda kısas hükmünün uygulanmasının mümkün olmadığı hallerde, suçluya diyetle beraber gerektirdiği takdirde ta'zır cezası verilmesini önleyecek bir engel yoktur. Mâliki mezhebine göre, kısasın sakıt olduğu veya kısas hükmünün yaralama veya öldürme hallerinde imkânsız bulunduğu takdirde ta'zîr cezasının verilmesi gerektir.
Kasıdlı öldürme ve yaralama hallerinde aslolan ceza kısastır. Diyet ve ta'zîr ise kısas yerine geçen, kısasın imkânsız olduğu veya af ile sakıt bulunduğu hallerde tatbik olunan bedel cezasıdır.

Diyet

îslâm hukuku, kasda benzer veya hatâ ile öldürme ve yaralama hallerinde, aslî ceza olarak diyeti vaz'etmiştir.
Diyet, muayyen miktarda bir mal olup ceza olmakla beraber devletin hazînesine değil, tecâvüze uğrayanın malı arasına girer. Binâenaleyh bu bakımdan diyet özellikle tazminata benzemektedir.
Miktarına gelince, tecâvüzün cesametine bağlıdır. Suçlunun suçu kasıdlı işleyip işlememesine göre miktarı değişir. Diyet ile tazminat arasında kuvvetli bir benzerlik olması hasebiyle diyeti tazminat olarak kabul etmek yanlıştır. Çünkü diyet, cinâî bir cezadır. Ve diyet hükmü, fertlerin talebine bağlı değildir. Diyeti tamı tamına bir ceza olarak değerlendirmek de aşırılık olur. Çünkü o, tecâvüze uğrayana ödenen bir maldır. Şu halde diyet için söylenecek en iyi ifâde onun hem ceza, hem ta'vîz olduğunu belirtmektir. Cezadır; çünkü suç için takarrür etmiştir. Suça konu olan kişi ondan vazgeçerse, suçlunun durumuna uygun bir ta'zîr cezasıyla cezalandırılması caiz olur. Eğer ceza olmasaydı, diyet hükmünün verilmesi tecâvüze uğrayanın talebine bağlı kalırdı. Madem ki, affedilmek ile yerine ta'zîr cezası verilmesi caiz olmaktadır, öyleyse o bir cezadır. Öte yandan diyet bir tazminattır. Çünkü o, tecâvüze uğrayanın malının arasına katılan bir bedeldir. Tecâvüze uğrayan ondan vazgeçtiği takdirde diyet hükmünün verilmesi caiz olmaz.
Diyet cezası, bir sının olan cezadır. Hâkimin bu cezayı artırma veya eksiltme, yahut da miktarını değiştirme hakkı yoktur. Diyetin miktarı, hatâ ve kasda benzerlik halinde değişmektedir. Keza yaralama halinde yaranın çeşidine ve cesametine göre de değişmektedir. Ancak her suç ve durum için miktan belirlenmiştir. Küçüğün diyeti büyüğün diyeti gibidir. Zayıfın diyeti kuvvetlinin diyeti gibidir. Üst tabakadan birisiyle alt tabakadan birisinin diyeti aynıdır. Hakimin diyetiyle mah-kûmun diyeti aynıdır. Ayrıca ittifakla kabul edilmiştir ki, erkeğin diyeti öldürme halinde kadının diyetinin iki katıdır. Yani kadının diyeti, erkeğin diyetinin yansıdır. Yaralama halinde ise, İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, kadın için gerekli olan diyet miktan, mutlak mânâda erkek için gerekli olan diyet miktannm yarısıdır. İmâm Mâlik ve Ah-med İbn Hanbel ise, kadının diyeti diyetin üçte birine kadar olan miktarda erkeğinkine müsavidir. Eğer vâcib olan miktar diyetin üçte birinden fazla olursa, kadın için gerekli olan diyet erkeğin diyetinin yansıdır. Gayr-i müslimlerin diyeti konusunda ise, ihtilâf vardır. Bazı-lan müslümanla gayr-i müslimin diyetini aynı kabul ederken bazıları arada fark gözetirler.
İslâm hukuku, kasıdlı öldürme cezasıyla, kasda benzer öldürmenin cezasını ayırmıştır. Birinciye kısas hükmü koymuş ikinciye de ağır diyet. Sebebine gelince; kasıdlı öldürmede suçlu, tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kasdetmektedir. Kasda benzer öldürmede ise suçlu, tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kaydetmemiştir. Fiil bakımından aradaki bu fark, ikisinin de ceza bakımından müsâvî olmasını önler. Ayrıca kısas cezasının kasda benzer öldürme hallerine tatbiki mümkün değildir. Çünkü kısas, suçluyla işlediği fiil arasında bir benzerlik bulunmayı gerektirir. Kasda benzer öldürmede ise suçlu; tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kas-detmemiştir. Eğer tecâvüze uğrayan, suçlu ile beraber öldürülürse suçluyu öldürenin onu kasdetmiş olması gerekicki, burada denklik durumu mevcûd olmaz. Binâenaleyh

adalet ve mantık; kasıdla, kasda benzer öldürme suçlarının cezası arasında ayırım yapmayı gerektirir.
Ayrıca İslâm hukuku tâm kasıdlı öldürme ile, hatâ arasında da ayırım yapmıştır. Kasıdlı öldürme halinde kısası koyarken, hatalı öldürme halinde de hafifletilmiş diyeti koymaktadır. Bununla şu noktayı gözönünde tutmaktadır. Kasıdlı öldürme suçlarında suçlu; suçu işlemeyi kasdeder, onu düşünür, planlar ve muhtelif vesilelerle ya kendisi veya başkası için sağlayacağı maddî ve ma'nevî menfaat te'mîn için suçu işler. Hatalı öldürme suçlarında ise, suçlu suçu kasdetmez. Onu planlayıp düşünmez. Ve suçu işlemesini gerektiren bir neden de bulunmaz. Mevcûd olan şey, suçlunun ihmâli veya dikkatsizliğidir. Bu da suçu oluşturan fiili meydana getiren nedendir. Halbuki suçlunun kafası, aslında bu fiile bizzat yönelik değildir.
Şu halde kasıdlı Öldürme, iki unsurdan meydana gelmektedir:
a) Ma'nevî unsur : Suçlunun psikolojik olarak suça yönelmesidir.
b) Maddî unsur : Suçu oluşturan fiilin kendisidir.
Hatâen işlenen suçlarda ise, suçun sadece maddî unsuru bulunmakta ve ma'nevî unsuru bulunmamaktadır. Ma'nevî unsuru da tamâm olsa suç kasıdlı durumunu alır. Kasıdlı suçlunun psikolojik haleti ile, hatalı suçlunun psikolojik haleti arasındaki fark, suçlara verilen cezanın farklı olmasını gerektirir. Binâenaleyh her iki psikoloji arasındaki fark,- bütünüyle cezalar arasındaki farka denktir. Şöyle ki; kasıdlı suçlu, suçu işlemeye sevkeden psikolojik faktörlerden uzaklaştırıldığı takdirde hatalı suçlunun durumuna eşit hal alır. Ve suçun sadece maddî unsuru kalır. İşte bunun için İslâm hukuku; af halinde kasıdlı Öldürmenin cezasıyla, hatâ halindeki suçun cezasını aynı tutmuş ve herikisi-ne de diyet hükmünü uygulamıştır. Sanki afla kasıdlı öldürmede suçun ma'nevî unsuru ortadan kalkmaktadır. Ve böylece af, diyette her iki suçu sadece maddî noktadan ortak duruma geçirmektedir.
İslâm hukuku, hatâ halinde kısas hükmünü vermemiştir. Çünkü suçlunun psikolojik faktörleri mevcûd değildir. Ayrıca suçlu suçu kas-detmemiş, önceden planlayıp düşünmemiştir. Ancak suça neden olan unsur, ihmâl ve dikkatsizlik olduğundan ve genellikle bu gibi halde tecâvüze uğrayanın veya vârislerinin mâlî zararlara düşmelerine neden olduğundan İslâm hukuku, bu iki sebebi gözönünde tutarak cezanın insanın kendi nefsinden sonra en çok dikkat ve itinâ gösterdiği bir noktaya, mala uygulanmasını muvafık görmüştür. Dikkat ve itinâ göstermemenin cezası, insanların dikkatle ve titizlikle korumaya çalıştıkları maldan mahrumiyettir. Binâenaleyh başkalarının malına zarar vermenin cezası, malla zarardır. Şüphesiz ki ihmalkâr ve umursamaz kisinin, dikkat ve itinâ ile uyanıp özenmesine vesile olması bakımından bu ceza kâfidir.
Buradan anlaşılıyor ki; diyet, hakkında kısas hükmü verilmeyen kasıdlı suçlarla kasda benzer ve hatalı suçlar arasında müşterektir. Ama bu üç halde ödenecek diyet miktarı aynı değildir. Kasd... ve kasda benzer öldürme suçlarının diyeti aynıdır ve ağırlaştırılmış diyettir. Hatalı öldürmede suçlunun diyeti ise hafifletilmiş diyettir. Aslında diyet; miktar olarak genellikle yüz devedir. Diyetin hafifletilmesi veya ağırlaştırılmasının sayı üzerinde bir te'sîri yoktur. Ancak devenin türünde ve yaşında etkilidir. Diyet kelimesi, normal olarak kullanıldığı zaman kâmil diyet kasdolunur ki, yüz devedir. Diyet, ister ağırlaştırılmış diyet olsun, ister hafifletilmiş diyet olsun, diyet denildiği zaman bununla yüz deve kaydolunmaktadır. Kâmil

diyetten aşağısı kas-dolunacağı zaman buna arapçada ereş (yarı diyet, kısmî diyet) ta'bîri kullanılır.
Yan diyet, iki türlüdür : Mukadder yarı diyet, gayr-i mukadder yarı diyet ..
Birincisi; şârî'nin (kanun koyucu, şeriatı gönderen) miktarını tahdîd ettiği diyettir ki, parmak ve el yarı diyeti gibi. İkincisi; hakkında hüküm vârid olmayan ve miktarım takdir yetkisi hâkime bırakılmış olan diyettir ki, buna hükûmet-i adi veya hükümet ta'bîri kullanılır.
Genel kaide şudur : Kasıdlı suçlarda diyet, tecâvüz edenin malından verilir. Başkasınınkinden değil. İster cana karşılık diyet olsun, ister candan aşağıya karşılık diyet olsun. Sadece İmâm Mâlik bu kaideden suçlunun telef olması korkusu dolayısıyla karnın veya baldırın kırılması gibi kısasın mümtenî olduğu yaralama hallerindeki yan diyeti bu kaideden müstesna kabul etmektedir. Ona göre; suçlunun baba tarafından akrabaları, diyetin üçte birine baliğ olan miktarı Öder. Ancak suçun, suçlunun itirâfıyle sabit olmaması şarttır. Çünkü itiraf ile baba tarafından akraba olanlar, diyete yükümlü olmazlar.
İslâm hukukçuları, suçlu küçük veya deli olursa diyeti kimin ödeyeceği konusunda ihtilâftadırlar. İmâm Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Hanîfe; küçük ve deliye vâcib olan diyetin, —kasden fiili işlemiş olsa da— baba tarafından akrabalarının yükleneceği görüşündedirler. Onlara göre; küçüğün ve delinin kasdı, kasd sayılmaz, hatâ sayılır. Çünkü onun sahîh bir kasdınm olması, mümkün değildir. Binâlenaleyh kasıdlı olarak yaptığı şeyin de hatâya hamledilmesi gerekir. Şafiî mezhebinde ise, bu noktada ifei görüş vardır. Birincisi, bir önceki görüşe uyan ve pek kuvvetli olmayan görüştür. İkincisi ise, kuvvetli olan görüştür. Bu görüş uyarınca, küçüğün ve delinin kasdı kasıddır. Çünkü kasıdlı öldürme halinde, küçüğü ve deliyi uslandırma, kısas mümkün olmasa da caizdir. Binâenaleyh onların kasdı, akıllı ve baliğ olan birisinin kasdı gibidir.
İslâm hukukçuları, hatâ ve kasda benzer vak'aların hükmü konusunda değişik görüşler serdetmektedirler. İmâm Mâlik, baba tarafından akrabaların, suçlunun veya tecâvüze uğrayanın diyetinin üçte birine baliğ olan miktarı yükleneceklerini kabul eder. Üçte birinden aşağıya olan ise, sadece suçluya aittir. İmâm Ahmed ise, suçlunun kâmil diyette üçte birinden aşağı olanına katlanacağım, üçte bire baliğ olarak veya üçte birden fazla olan diyet miktarında ise baba tarafından akrabalarının katlanacağım kabul eder. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise; suçlunun, kâmil diyette onda birinin yarısından aşağısına katlanabileceğin! bunun üzerinde olan miktarın ise, akrabaları tarafından yüklenileceğini kabul eder. İmâm Şafiî'ye göre baba tarafından akrabalar, az veya çok olsun bütün diyete katlanmak zorundadırlar. Çünkü çoğa zorlananın, aza daha rahat zorlanacağı bir bedîhî gerçektir. Baba ta*< rafından akrabalar diyeti yüklenecek olurlarsa, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre; suçlunun, diyetten normal aile ferdlerinden birisinin kat-lanabileceği miktarı yüklenmesi gereklidir. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise, suçlu, baba tarafından akrabaların yükleneceği diyetten hiçbirisini yüklenmez.
Baba tarafından akrabalar için kullanılan «âkile» terimi, diyet yüklenen kimse demektir. Diyete «akl» isminin verilmesi, maktulün sahihlerinin dilini

kesmesindendir. Bir rivayete göre «âkile» adının verilmesinin nedeni, katili engellemelerinden dolayıdır ki, burdaki «akıl» engel mânâsını taşır.
Katilin âkilesi, baba tarafından akraba olanlardır. Binâenaleyh anneden bir kardeş olanlar, koca ve diğer akrabalar âkile hududuna girmez. Babadan akraba olanlar, ne kadar uzak olurlarsa olsunlar, buna dâhildirler. Çünkü yakın vârisleri olmadığı ~ takdirde onun mirasına konacak olanlar bunlardır. Filvaki' vâris olmaları şartı yoktur. Eğer ortada herhangi bir engel bulunmayacak olursa, vâris olmak durumları bahis mevzuu olan herkes buna dâhildir.
Baba tarafından akrabalar, sıkıntıya düşecek ve zorluğa bâis olacak bir miktarda mal ödemeğe zorlanamazlar. Çünkü baba tarafından akraba, suçluya yardım ve suçunu hafifletmek için hiçbir suça iştirak etmediği halde diyeti vermektedir. Binâenaleyh suçlunun durumunun hafifletilmesi için başkalarını sıkıntıya veya zora sevketmek olmaz. Eğer zorlama meşru' olsaydı, suçlu buna daha çok lâyıktı. Çünkü işlediği suçun gereği ve fiilin cezası budur. Zorlama, suçlu hakkında meşru* olmadığına göre diğerleri hakkında daha çok meşru' olmaması gerekir.
Her ferdin yükleneceği miktar konusunda fukahâ, muhtelif görüşlere sahibtir. İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel meseleyi hâkime havale eder. Herbirisinin durumuna göre, yormadan ve kolaylıkla ödeyebileceği miktarı hâkim ta'yîn eder. Mâliki mezhebine göre ise, her şahsa bin dînâr mükellefiyet vardır. Âhme<i İbn Hanbel mezhebinde bir diğer görüş vardır ki; buna göre, durumu orta olanlara bir miskâliri dörtte biri, durumu rahat olanlara bir miskâlih yarısı mükellefiyet vardır. Şafiî mezhebi de bu görüştedir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, bir ferdden alman miktarın dört veya üç dirhemi geçmemesi gerektiğini kabul eder. Ayrıca o, zenginle durumu mutavassıt olanın arasında bir fark gözetmez.
Fakire, kadına, çocuğa ve aklı olmayana diyet yüklenemez. Çünkü diyetin fakire yüklenmesi onu zorlamaktır. Çocuğa, kadına ve deliye de diyet yüklenemez, çünkü onlar, yardım edecek kimseler değillerdir. Ancak bunlar, suçlu olurlarsa onlardan diyet alınır.
Suçlunun baba tarafından hiçbir akrabası yoksa veya var da fakîr iseler, yahut da diyetin hepsine tahammül edemeyecek miktarda az sayıda iseler, bu noktada iki görüş vardır. Birinci görüş uyarınca beyt'ül -mâl (devlet hazînesi), baba tarafından akraba statüsüne girer. Binâenaleyh baba tarafından akrabası olmayanların veya olup da fakîr olanların diyetinin hepsi beyt'ül-mâlden Ödenir. Eğer diyetin hepsine tahammül edemeyecek miktarda akrabaları varsa, onlardan almanın üzeri hazîne tarafından tamamlanır. Bu görüş, Mâliki ile Şafiî mezhebinin görüşü olup, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinde de zahir olan görüştür. İkinci görüş ise; diyetin, katilin malından verilmesini gerekli bulur. Çünkü aslolan, diyetten katilin sorumlu olmasıdır. Baba tarafından akrabaların diyeti yüklenmeleri, ona yardımcı olmak ve durumunu hafifletmek içindir. Eğer baba tarafından akrabaları bulunmaz-sa; mesele, aslına râcî olur ve katil tarafından ödenmesi gerekli olur. Bu görüş, İmâm Muhammed'in İmâm A'zarn Ebu Hanîfe'den rivayet ettiği görüştür. Hanbelî fakîhleri de bu görüşü kabul ederler.
Baba tarafından akrabalara diyet yüklemek demek, suçludan başka kimselerin suçun neticelerine ve ağırlıklarına katlanması demektir ki, İslâm hukukundaki: «Hiç bir kimse başkasının yükünü yüklenmez» genel kaidesinin bir istisnâsıdır.

Ancak bu istisnayı gerektiren husus, suçluların ve suça ma'rûz olanların şartlarıdır. Adalet ve eşitliğin gerçekleştirilmesi için, bu istisnaî hüküm kabul edilmiştir. Ancak böylece hakların te'mînât altına alınması mümkün olabilir. Bu istisnaî hükme delil olarak aşağıdaki noktalar serdedilebilir :

1- Her suçlunun, işlediği suçun cezasını yükleneceği genel prensibini kabul edecek olursak; sayılan çok az olan zenginlere cezanın tatbiki mümkün olabilir. Ve sayıları çok olan fakirlere ise, cezanın tatbiki mümkün olmaz. Buna bağlı olarak suçlu zengin olduğu takdirde, suça ma'rûz olanın kendisi veya velîsi tâm diyet öderken fakîr olan suç- ludan ise çoğunlukla suça ma'ruz olanlar hiçbir diyet elde edemezler. Böyle suçlular arasında bir farklılık söz konusu olduğu gibi suça ma'rûz olanlar arasında da bir farklılık durumu bahis mevzuu olur ki bu, eşitliğe ters düşer. İşte adalet ve eşitliği gerçekleştirmek için bu genel kaidenin istisnası gerekli görülmüştür.

2- Diyet; her ne kadar bir ceza ise de, aynı zamanda tecâvüze uğrayanın veya velîsinin mâlî bir hakkıdır. Diyetin takdirinde suçun âdil bir ta'vîzi olmasına dikkat gösterilmiştir. Eğer umûmî kaide kabul edilip ve sadece suçlanan kişi diyete yükümlü olsaydı, tecâvüze uğrayanların çoğunluğunun verilen diyet hükmünü elde etmeleri mümkün olmazdı. Çünkü genellikle diyet miktarı, ferdin servetinden fazladır. Zîrâ kâmil diyet yüz devedir ki, bu bin dînâra baliğ olur. Şüphesiz ki, çoğunlukla bir ferdin serveti, bir tek diyetin miktarını bile karşılayacak derecede olamaz. Biz, genel kaideyi uygulayarak suçluyu tek başına işlediği fiilin sorumlusu tutacak olursak bu; tecâvüze uğrayanların haklarını almalarına engel olur. îşte istisnaî olarak kaidenin terki; hak sa-hibleri için kararlaştırılmış bulunan hakkın te'mîn edilmesinin biricik te'mînâtı olmuştur.

Kasıdlı suçlarda tecâvüze uğrayanların, bu gibi durumla karşılaşmayacakları gözönünde bulundurulabilir. Çünkü kasıdlı suçlarda aslî ceza, kısastır ve ancak tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi kısastan vazgeçtiği takdirde bunun yerine diyet cezası uygulanabilir. Binâenaleyh tecâvüze uğrayanlar, diyet miktarım te'mînât altına aldıkları zaman mütecavizleri affedeceklerdir. Affettikleri takdirde diyet kabul olununca, suçlunun malı diyeti ödeyecek miktara yeterli değilse bu, tecâvüze uğrayanın veya velîsinin bir seçişi olduğu için onların kendi elleriyle meydana getirdikleri bu durumdan mutazarrır olmamaları gerekir.

3- Baba tarafından akrabalar, hatâ veya kasda benzer suçlarda diyet yüklenirler. Ki kasda benzer suç, hatâya mülhaktır. Hatâen işlenen suçların esâsı ise, ihmâl ve ihtiyatsızlıktır. îhmâl ve ihtiyatsızlık ise, genellikle kötü yönelişten ve eğitimsizlikten ileri gelir. Ferdin terbiyesi ve yönelimi ile sorumlu olanlar, kan bağı ile bağlı bulunanlardır. Kaldı ki ferdler, genellikle ailesinden birşeyler alırlar ve onlara benzerler. Binâenaleyh ihmâl ve ihtiyâsizlık umumiyetle irsî (aileden gelme) bir davranış şeklidir. Madem ki aile, toplumdan ve çevreden etkilenir ihmâl ve ihtiyatsızlık da neticede toplumun ürünüdür. Binâenaleyh işlenen suçun cezasını, önce suçlunun baba tarafından akrabaları yüklenmelidirler. Bunlar da bulunmadığı takdirde veya yüklenmek iktidarından mahrum oldukları takdirde, bütünüyle toplumun bu hatânın cezasını yüklenmesi gerekir.

Ayrıca diyebiliriz ki; ihmâl ve ihtiyatsızlık, kuvvet ve üstünlük duygusunun neticesidir. Bu duygu ise, aile bağlarından ve toplumsal ilişkilerden doğar. Çünkü

ailesi geniş olmayanlar, ailesi geniş olanlardan daha İhtiyatlı ve uyanık davranırlar. Azınlıklara mensûb olanlar, çoğunluğa mensûb olanlardan daha titiz ve itinalıdırlar. Şu halde baba tarafından akrabaların ve toplumun, hatânın neticesini yüklenmesi gerekir. Çünkü o, ihtiyatsızlığın ve ihmâlin ilk kaynağıdır.
4- Gerek aile düzeni gerekse toplum nizâmı, her ikisi tabiatı itibarıyla dayanışma ve yardımlaşma esâsına dayanır. Bir aileye mensûb ferdlerin, ailenin diğer ferdlerine yardım etmesi ve onlara destek olması onun görevidir. Bu durum, toplum içerisindeki ferdler için de böyledir. Binâenaleyh toplumun hatâsının neticesini, Önce baba tarafından akrabaların sonra bütünüyle toplumun yüklenmesi tâm bir dayanışmayı gerçekleştirir ve dayanışmayı her zaman için yeniler, kuvvetlendirir. Binâenaleyh hatâen işlenen suçlarda, önce suçlunun baba tarafından akrabaları bir araya gelir. Bilâhere diyeti ödemek ve mallarından diyet vermek üzere birbirleriyle yardımlaşırlar. Madem ki; hatâen işlenen suçlar, hergün olağan suçlardandır, bu; ferdler arasında destekleme ve dayanışma ruhunun sürekli yenilenmesi ve devam etmesi mânâsını taşır.
5- Suçluya ve suçlunun baba tarafından akrabalarına diyet hükmünün verilmesi, suçlulara karşı bir hafifletme ve rahmettir. Başkalarına karşı bir zulüm ve haksızlık değildir. Zîrâ bugün, baba tarafından akrabaların suçunun diyetini yüklendikleri bir suçlu, yarın aynı akrabalar arasında meydana gelecek bir başka suçun diyetini yüklenecektir. Ve madem ki her kişi hatâ edebilir, birgün ferdin yüklendiği şeyin dengi olan bir durum, bir başka gün öbürünün üzerine yüklenecektir.
6- İslâm hukukunda esâs kaide, kanın korunması ve heder edilmemesidir. Diyet ise, kana bedel olarak ve kanın heder edilmesini önlemek için konmuştur. Eğer her suçlu, tek başına diyete iştirak etmiş olsaydı ve diyeti ödemekten âciz durumda bulunsaydı, böylece tecâvüze uğrayanın kanı heder olurdu. Binâenaleyh kanın heder olmasını önlemek için bu genel kaidenin istisnaî durum olarak dışına çıkmak gerekmiştir.
İşte bu umûmî kaidenin dışına çıkmayı gerektiren önemli sebebler. Öyle sanıyoruz ki, İslâm hukukundaki bu istisnaî hüküm; «herkesin kendi yükünü yükleneceği» prensibinin ve bir kimsenin başka birisinin işlediğinden sorumlu tutulamayacağı kaidesinin yegâne istisnâsıdır. Yahut da modern hukuk teorisyenlerinin dediği gibi cezanın.ferdîleştiril-mesi kaidesinin bir istisnâsıdır. İslâm hukuku rahmet, eşitlik ve adaleti gerçekleştirmek için bu istisnayı kabul etmiştir ve böylece hakların ko-runmasını te'mînât altına almış, kanların heder edilmesini önlemiştir.
Suçlunun; baba tarafından yakınlarının diyet yüklenmesi herne-kadar adaletin ifâdesi; suçlularla tecâvüze uğrayanlar arasındaki mü-sâvâtm örneği ise de, günümüzde bunu gerçekleştirme imkânı yoktur. Zîrâ âkile sisteminin varlığının esâsı, onların mevcudiyetini gerektirir. Günümüzde ise, hakkında hüküm verilmeyecek kadar ender bir durumdur. Bir kerre baba tarafından akrabalar tâm olarak mevcûd değildir. Bulunsa bile ferdler az olduğundan diyetin tümünü yüklenecek halleri yoktur. İnsanlar eskiden akrabalıklarını ve soylarını iyi muhafaza ettiklerinden kabilelerine bağlılık gösterip gelenek ve adâtlarını yalat-tıklarından dolayı bu âkile düzeni mevcut idi. Ama bugün birçok ülkede böyle bir durum kalmamıştır. Binâenaleyh İslâm hukukçularının daha önce benimsedikleri

iki görüşü benimsemekten başka yapılacak iş yoktur. Buna göre ya suçlu diyetin hepsini ödeyecektir. Yahut da diyeti devlet hazînesi ödeyecektir.
Suçlunun diyeti Ödemek zorunda bırakılması, çoğu kerre tecâvüze uğrayanların kanının heder olması neticesini doğurur. Çünkü suçluların çoğunluğu fakirlerdir. Bu ise İslâm hukukunun, kanların muhafazası ve korunması prensibine aykırı düşer. Ayrıca suçluya diyeti yükletmek, çoğu kerre adalet ve eşitliğin bulunmaması neticesini doğurur.
Devlet hazînesine diyet ödemek sorumluluğunu yüklemek ise, hazîneyi zorlamakla beraber adalet ve eşitliği gerçekleştirir ve kanların muhafazasını te'mîn eder. Böylelikle İslâm hukukunun hedefleri de gerçekleşmiş olur. Şu halde hazînenin sıkıntıya düşmesinden korkmak, müsavat ve adaletin gerçekleşmesine bir engel olmamalıdır. Şeriatın önemli hedeflerinden birisinin tahakkukunu önlememelidir. Devlet isterse, bu tür tazminatlar ödenmek üzere vergilere ayrı bir bölüm ekle-yebilir. Mahkemeye gelenlere verilen para cezaları, bu gaye için kullanılabilir. Kaldı ki çağdaş hükümetler, kendilerine fakirlere bakmayı muhtaçlara yardım etmeyi bir görev saymaktadırlar. Öyleyse tecâvüze uğrayanın hakkını ödemeyi ve düşkün vârislerine yardımcı olmayı, kendisi için daha önemli bir görev saymalıdır. İşte bazı Avrupa ülkelerinin benimsediği bu son metod, âkile nizâmının bir parçasıdır. İslâm hukukunun gerçekleştirmek istediği şeylerin bir kısmını, böylece o ülkeler gerçekleştirmiş olmaktadır. Avrupa ülkelerinde âkile nizâmı bu şekli aldığına göre, bizim de bu nizâmın asıl sahipleri olarak İslâm hukukunun hedefine uygun olan ve emirlerini gerçekleştiren bu prensibi almamız daha doğru olur.[25]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2081-2089
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2090-2102
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2102-2105
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2105-2108
[5] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2115-2121
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2126-2134
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2134-2139
[8] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2139

[9] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2139-2143
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2143-2153
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2153-2160
[12] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2160-2161
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2162-2164
[14] Bugün elde mevcûd olan Ahd-i Atîk'in 4. kitabı olan Sayılar'-da bu konu şöyle ifâde edilmektedir:
Mısır diyarından çıkışlarının ikinci yılında, ikinci ayın birinci günü Rab Sina çölünde toplanma çadırında Musaya söyliyip dedi: ^ütün İsrail oğullan cemaatinin topunu, aşiretlerine göre, ataları evlerine göre, adlarının sayısı ile, her erkeği, ayrı ayrı alın; 3İsrailde yirmi yaşında ve ondan yukarı her cenge çıkanı, sen ve Harun onları ordularına göre sayacaksınız. "Ve sizinle beraber her sıptan birer adam olacak; her biri kendi ataları evinin başı olacaktır. 5Ve sizinle beraber duracak adamların adlan şunlardır. Rubenden : Şedeur oğlu Elitsur. 6Şimeondan: Tsu-rişadday oğlu Şelumiel. 7Yahudadan: Amminadab oğlu Nahşon. 8İssa-kardan: Tsuar oğlu Netanel. 'Zebulundan: Helon oğlu Eliab. ı0Yusuf oğullarından — Efraimden: Ammihud oğlu Elişama; Manasseden: Pe-datsur oğlu Gamaliel. "Benyaminden: Gideonî oğlu Abidan. 12Dandan Ammişadday oğlu Ahiezer. uAşerden: Okran oğlu Pagiel. HGaddan: Deu-el oğlu Eliasaf. 15Naftaliden: Enan oğlu Ahira. ı6Cemaatten çağınlanlar. ataları sıptlannm beyleri, bunlardı; İsrail binlerinin başlan idiler. 17Ve Musa ile Harun adları ile gösterilen bu adamları aldılar; ı8ve ikinci ayın birinci gününde bütün cemaati topadılar; ve aşiretlerine göre, atalan evlerine göre, adlannın sayısı ile, yirmi yaşında ve ondan yukarı olanlar ayn ayn yazıldılar. 19RAB Musaya nasıl emretti ise Sina çölünde onlan öyle saydı. (Kitâb-ı Mukaddes; Ahd-i Atık, 131; Musa'nın dördüncü kitabı, Sayılar. Türkçe çeviri, İstanbul, 1969). (Çeviren)
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2166-2169
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 5/2169-2170

İslâmda Ceza ve Cezada Güdülen Amaç

İslâm'ın cezalarla ilgili görüşünü de merhum Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor :
Cezalar; kanun koyucunun emrine isyan durumunda, toplum yararı için konulmuş bulunan hükümlerdir. Amaç toplumun ıslâhıdır. Bozgundan korunması, cehalet ve sapıklıktan kurtarılması, günâhların Ünlenmesi ve insanların «itaat» a yöneltilmesi gibi hususlardır. Yüce Allah peygamberini, insanlara baskı yapmak için göndermemiştir. O, bir diktatör de değildir. Üstelik «âlemlere rahmet» olarak gelmiştir. İşte yüce âyetler :,
«Sen onları zorlayıcı değilsin!» (Câsiye, 22)
«Sen onlar için bir zorba değilsin!» (Kâf, 45)
«Biz seni, ancak âlemlere rahmet için gönderdik.» (Enbiyâ, 107)
Yüce Allah, yasasını (şeriat) insanlar için göndermiştir. Bu yasayla birlikte onlara elçi de göndermiştir ki, kendilerini eğitsin, doğru yola iletsin ve irşâd etsin. Peygamberin emrine aykın davranışı «ceza» ile karşılamıştır. Hoşlanmasalar da, doğru yola iletmek; hoşlarına gitmese de zarar verici kötülüklerden alıkoymak için... Şu halde ceza, kişilerin ıslâhı, toplumun kötülüklerden korunması ve sosyal nizâmın devamı için konulmuştur. Bizim için konulmuş bulunan bu hükümlere, yeryüzünde yaşayanların tümü başkaldırsa Allah'a hiçbir zarar erişmez. Keza yeryüzündeki bütün canlılar bunlara uysa da, Allah'a hiçbir yararı dokunmaz.

Cezanın Dayandığı Esâslar

Cezanın amacı, kisjterin ıslâhı, toplumun kötülüklerden korunması ve sosyal düzenin yaşaması olduğuna göre bunların gerçekleşmesi ve «cezâ»nın, fonksiyonunu gereği gibi yerine getirmesi için bazı pren* siblere dayanması gerekir. İşte «cezanın amacı»nı gerçekleştiren kuralları şöylece sıralayabiliriz:
a- Ceza, suç işlemeden önce, kitleyi suç işlemekten ahkoyucu nitelikte olmalıdır. Şu hale göre, herhangi bir suç işlendiği zamah verilecek ceza; hem suçluyu uslandırmalı, hem de ona benzemek niyetini güden veya suçlunun metodunu izlemek isteyenlerin bu fiillerini önlemelidir. Bazı İslâm hukukçuları cezadan söz ederken şöyle derler:
«Ceza, işlenmeden önce ve işlendikten sonraki engellerdir.»
Yani «cezanın meşruiyeti» bilinince yasaklanan fiillere yaklaşmaktan kaçınılır veya tekrarlanması önlenir.
b- Cezanın sınırı, toplumun ihtiyâç ve çıkarlarına uygundur. Toplumun, çıkarları cezaların şiddetli olmasını gerektiriyorsa, cezalar ağırlaş tırıl ir. Hafifletilmesi gerekiyorsa yine bu yolda hareket edilir. Şu halde, cezanın; toplumun ihtiyâcından fazla veya eksik olmaması gerekir.
c- Eğer kötülüklerinden korunmak için suçluyu toplumdan büsbütün uzaklaştırmak gerekiyorsa, verilecek ceza; «ölüm» veya «hapis» olmalıdır. Ki suçlu, tevbe edinceye veya ıslâh oluncaya kadar ancak bu şekilde toplumdan uzak kalabilir.
d- Kişilerin ıslâhını ve toplumun korunmasını sağlayan her ceza, meşru' sayılır. Şu halde, belirli suçlan cezalandırıp ötekileri cezasız bırakmak doğru olmaz.

e- Suçluyu uslandırmak, ondan intikam almak anlamında değildir. Sadece ıslâh olmasını sağlamak demektir. Cezaların çeşitliliğine rağmen bazı îslâm hukukçularının belirttiği gibi şu noktada ortak bir yargıya varmak mümkündür : Islâh olmasını sağlamak ve kötülük yapmasına engel olmak için te'dîb, suçun çeşidine göre değişik olur.
Keza, bazı İslâm hukukçularına göre cezalar:
Allah tarafından, kullara rahmet olmak üzere konulmuş hükümlerdir. Yaratıcının rahmetinden doğmuş ve iradesiyle insanlara armağan olunmuşlardır. Buna göre, işledikleri suçlardan dolayı insanların cezalandın İmasında, bu «ihsan» ve «rahmet» prensibi gözönünde bulundurulmalıdır. Tıpkı bir babanın çocuğunu uslandırmak ve yetiştirmek istemesi; bir doktorun da hastasım iyileştirmeye çalışması gibi...
Şüphesiz ki, yetiştirme ve uslandırma konusu kişilere göre değişir. «Muhafazakâr» bir ailede yetişen bir kimseyi uslandırmak, zevkine düşkün ve düzensiz bir ortamda yetişeni uslandırmaktan daha kolaydır. Zîrâ Allah'ın Rasûlü şöyle buyuruyor :
Yaratılışı vesilesiyle (sürçme yapanların) sürçmelerini affediniz.
Ayrıca uslandırmanın amacı, suça engel olmaktır. İnsanların, durumu, bu konuda da değişiklik gösterir. Kimisi bağırmakla suç işlemekten vazgeçer. Kimisi tokata muhtaçtır. Kimisi de «dövülmeye» ve

İslâm Hukukunda Ceza Prensibi

Dikkatle bakınca görülür ki, İslâm hukukunun ceza prensibi iki temel esâsa dayanır. Birisine göre, suçlunun kişiliği gözetilmeksizin suça karşı savaş açılmalıdır. Öbürüne göre ise, suçlunun kişiliği dikkate alınmakla beraber, suçla savaş konusu da ihmâl edilmemelidir. Suçla savaş amacını güden kurallann ana hedefi, toplumu suç işlemekten korumaktır. Suçlunun kişiliğini gözönünde bulunduran kuralın temeli ise, suçluyu ıslâh etmektir.
Bu iki prensib arasında, Zahirî bir zıddiyet vardır. Çünkü toplumu suçtan korumak, suçlunun «durum»unu dikkate almamayı gerektirir.
Keza suçlunun durumunu dikkate almak, toplumun korunmasını dikkate almamak demektir.
Fakat gerçek şudur ki; İslâm hukukunun ceza prensibi, bu iki çelişik kurala dayanmaktadır. Bununla beraber, İslâm hukuku, bu iki prensib arasındaki açık çelişkiyi ortadan kaldırıcı bir metod uygulayarak bunları aynı noktada bulundurmaya gayret sarf etmektedir. Şöyle ki; İslâm hukuku, toplumu her durumda suç işlemekten korurken öte yandan da birçok durumlarda suçlunun kişiliğini gözönünde bulundurmaya gayret sarfetmektedir. Şöyle ki: İslâm hukuku, genel anlamda «toplumu suçtan korumak» prensibini kabul ederek, her türlü suç için konulan cezalarda bu Özelliğin bulunmasını şart koşmuştur. O halde her ceza, suçluyu uslandırmaya, bir daha suç işlemesini önlemeye, toplum içinde suç işleme niyetinde olanları bu niyetlerinden vazgeçirmeye yetecek nitelikte olmalıdır. Ama suçlunun, topluma yönelik kötülüklerini önleyebilmek için uslandırma metodu yeterli görülmezse veya toplumun korunması için suçlunun bütünüyle ortadan kalkmasını gerekli kılıyorsa, «ölüm» veya «hapis» yoluyla onu toplumdan kesin olarak ayırmak gerekir. Toplumun yapısını ilgilendiren suçlarda, İslâm hukuku;

suçlunun kişiliğini dikkate almayı genellikle ihmâl etmiştir. Çünkü toplumun yapısını korumak zorunluğu, tabiî olarak suçlunun durumunu gözönünde bulundurmamayı gerektirir. Ne var ki, bu tip suçlar, İslâm hukukuna göre hem az, hem de sayılıdır. Toplumun yapısını korumak zorunluğu, tabiî olarak suçlunun durumunu gözönünds bulundurmamayı gerektirir. Ne var ki, bu tip suçlar, İslâm hukukuna göre hem az, hem de sayılıdır. Toplumun yapısını ilgilendiren suçların dışında kalan fiillerde suçlunun kişiliği, cezada, nazar-ı dikkate alınır. Ve İslâm hukuku, hâkime suçlunun kişiliğini, içinde bulunduğu şartlan, hayatını, ahlâkını, gözönünde tutarak cezalandırma yetkisini vermiştir.
Bu İki prensibin birlikte kabul edilmesinden, tabiî olarak şöyle bir sonuç çıkmıştır: Her iki prensibin de uygulanabildiği bir nokta ve bir uygulama sınırı vardır. İşte İslâm hukuku, bu prensiblerin uygulandığı noktayı ve -uygulama sınırım kesinlikle ayırmak için suçları, prensib olarak iki bölümde incelemiştir:
1- Toplumun yapısını ilgilendiren suçlar
Toplumu yakından ilgilendiren bütün suçlar bu bölüme girer. Ve genellikle farklı hükümleri kapsayan iki tür şeklinde sınıflandırılır.
a) Toplumun yapısını bütünüyle ilgilendiren ve haddi gerektiren suçlar.
Bu suçlar yedi başlık altında ettid edilebilir:
1- Zİnâ
2- îftirâ
3- İçki içmek
4- Hırsızlık
5- Harabe
6- İrtidâd
7- İsyan
İslâm hukuku, yedi kategoriye ayrılan bu suçlar için önceden cezalar koymuştur ki, hâkimin bu cezaları hafifletip ağırlaştırması veya bunların yerine başka ceza vermesi mümkün değildir. Şu halde, bu suçlardan herhangi birisini işleyen kimseye, saldırılan ve saldıranın kişiliğine bakılmaksızın, önceden konulmuş bulunan cezalar verilir. Yöneticilere gelince... Kesinleşen, cezaları, affetmeye veya suçları ortadan kaldırmaya hiçbir şekilde yetkileri yoktur.
İslâm hukuku «had» cezalarında, toplumu suç ilşemekten korumayı amaçlamış ve suçlunun durumunu gözden tamamıyla uzak tutmuştur. Ve bu suçlar için ağır cezalar koyarak, hükmünü önceden belirlemiştir. Yöneticilere bu tür cezalarla ilgili yetki tanımamıştır. Cezaların ağır olmasının nedeni, bu suçların kişi ve toplum açısından büyük önem taşımasıdır. Ve bu konuda gösterilecek ihmâlin, neticede toplum düzeninin bozulmasına, ahlâkî çöküntüye ve suçların artmasına sebeb olma ihtimâlidir. Bu neticeler öylesine kötüdür ki; bu duruma düşen bir toplum, mutlaka bozulacak, dağılacak, gücünü ve kuvvetini yitirecektir. Şu halde, bu tip suçlara verilecek ceza konusunda şiddetli olmanın sebebi, toplum yapısını korumak, güvenlik ve düzenini sağlamak ve ahlâki dejenerasyonu önlemektir. Yahut başka bir deyimle, burada toplumun çıkarları gözetilmektedir. Öyleyse toplumun çıkarlarını sağlamak için kişisel menfaatleri ihmâl etmenin hiçbir garîb yanı yoktur. Hattâ asıl garîb olan, toplumun çıkarlarını sağlamak için kişisel çıkarların feda edilmemesidir.

b) Toplum yapısını ilgilendiren ikinci tür suçlar, «kısas» ve «diyet» i gerektiren fiillerdir. Bunlar ister kasıdlı, ister hatâen işlensin, öldürme ve yaralama suçlarıdır. Ve beş ana başlık altında toplanmaları mümkündür:
1- Kasıdlı öldürme
2- Kasda benzer öldürme
3- Hatâen öldürme
4- Kasıdlı yaralama
5- Hatâen yaralama
İslâm hukuku yukarıda sayılan suçların herbiri için iki ceza koymuştur :
a) Kısas
b) Diyet
«Kasd» varsa «kısas» ve «diyet»; hatâda ise, sadece «diyet»... Ayrıca, hâkime, bu iki cezadan birini değiştirme veya bunları ağırlaştırma ve hafifletme yetkisi tanımamıştır. Yöneticilerin cezayı veya suçu affetme yetkileri yoktur. Buna göre, yukardaki suçlardan birisini işle-yen kişi, belirtilen cezalara çarptırılır. Ve içinde bulunduğu şartlara, kişiliğine hiç bakılmaz.
İslâm hukukuna göre, yöneticiler bu cezaları affedemez. Ama saldırıya uğrayanın kendisi veya velisi affedebilir. Eğer saldırıya uğrayan kişi veya velîsi suçluyu affederse, kasıdlı suçlarda kısas düşer, onun yerine diyet geçer. Ama af, diyet karşılığı değil de karşılıksız olursa diyet de düşer. Hatâen işlenen suçlarda ise, afla birlikte diyet ortadan kalkar. Kasıdlı suçlarda kısasın; hatâen işlenenlerde «diyetsin düşmesi halinde suçluya «ta'zîr» cezası vermek mümkündür. Bu cezalarda, bilindiği gibi hem suçlunun hem de saldırıya uğrayanın durumu ve kişiliği dikkate alınır.
Görülüyor ki, İslâm hukuku, «kısas» ve «diyet» i gerektiren suçlarda, toplumu her türlü kötülüklerden korumayı ön plana almış, suçlunun durumuna bakmamıştır. Yani suçlunun kişiliğini ve içinde bulunduğu şartları asla gözönünde tutmamıştır. Ancak saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, suçluyu affederse durum değişir. İslâm hukuku, tecâvüze uğrayana veya velîsine suçluyu affetme hakkı tanımıştır. Çünkü «suç», hernekadar toplum yapısına yönelik bir fiil niteliğinde ise de, ondan daha çok, kişileri ilgilendirir. Hattâ diyebiliriz ki, toplumu ancak saldırıya uğrayan kişi kanalıyla ilgilendirmektedir. Ama saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, suçluyu affedecek olursa, «suçlunun durumu»nu ihmâl etmeyi ve toplumu korumak için suçu ağırlaştırmayı gerektiren bir neden kalmaz. Çünkü suçun tehlikeli etkisi «af»la ortadan kalkar. Ve affedilmekle suç, önemini yitirir. Öyle ki, toplumun yapısına artık etki edemez. Aslında saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, ancak suçluyla anlaştığı veya ondan maddî bir «yarar» sağladığı takdirde kendisini affeder. Şu halde, affın nedeni ya «uyuşma» veya «maddî menfaat»tır. Bu iki faktör, İslâm hukuku açısından «yasal» (meşru*) nedenlerdir. «•Uyuşma», kin ve düşmanlık duygusunun ortadan kalkması demektir. Maddî menfaati «bedenî cezâ»ya yeğ tutmaksa, «hoşgörü», «anlaşma» ve «düşmanlık duygusunun şiddetini azaltma» anlamına gelir. Saldırıya uğrayanın veya velîsinin, «suç»u «yaramla değiştirmesi ve böylece dayanılması imkânsız acılara katlanmanın karşılığını görmesi, şüphesiz ki, kendisi için bir «hak» tır.

Birinci bölüme girmeyen suçların tümü veya -başka bir deyimle, İslâm Hukukunca cezalan önceden belirtilmeyen bütün suçlar buraya dâhildir. Yani «ta'zîr» cezası verilen tüm suçlar... Bunlar üç kategoriye ayrılır;
a) Had, diyet ve kısası değil, prensib olarak «ta'zîr» i gerektiren suçlar.
b) Had cezasının herhangi bir nedenle uygulandığı veya bütünüyle tatbik edilmediği, bununla beraber «hükmü» önceden belirlenmemiş olan suçlar.
c) Hakkında «kısas» veya «diyet» hükmü verilmeyen ve önceden takdir olunmuş bir cezası bulunmayan kısas veya diyet suçları...
Bu bölüme giren suçlar, önemleri açısından birinci bölümdekilerin derecesinde değildir. Bu yüzden hükümleri değişik olmaktadır. Şu halde, birinci bölümdeki suçlarda hâkim, belirli cezayı vermek zorundadır. Önceden konulmuş bulunan bu cezaların dışında, hafif veya ağır hiçbir ceza veremez. İkinci bölüme gelince... İslâm hukuku hâkime, suçlunun durumuna uygun düşen bir çok cezadan «birisi»ni seçme hürriyeti vermiştir. Ayrıca suçun şartlarını ve suçlunun durumunu gözönünde bulundurarak gereken cezayı belirleme yetkisini de hâkime bırakmıştır. Suçun ve suçlunun durumunu inceleyen yargıç, cezanın hafîfletilme-mesine kanâat getirirse, suçluya, uygun gördüğü cezayı verir. Eğer bu kanâat cezanın hafifletilmesi yönündeyse, suçluyu; kişiliğine, şartlarına, hayatına ve alışkanlıklarına uygun düşen hafif bir cezaya çarptı-rabilir. Tıpkı bunun "gibi suçun işleniş biçimi, cezanın ağırlaştırılmasını, suçlunun durumu ise hafîfleştirilmesini gerektiriyorsa; hâkim, orta bir yol izler. Ne hafif, ne de ağır sayılabilecek bir cezada karâr kılar.
Bu bölümde, İslâm hukuku, toplu veya tek tek, ceza teorisinin dayandığı kuralları uygular. O halde suçlunun durumu, cezanın hafifletilmesini gerektirmiyorsa, cezanın takdirinde ve seçilecek ceza türünde, toplumun suçlardan korunması dikkate alınır. Bunun dışında, hiçbir noktaya önem verilmez. Ama suçlunun içinde bulunduğu şartlar; cezanın hafifletilmesini gerektiriyorsa, bu durumda hem cezanın takdiri, hem de seçilecek cezanın türü konusunda suçlunun, kişiliği ön plânda tutulur. Eğer «suç»; biçim yönünden cezanın ağırlaştırılmasını, «suçlu» nun durumu da hafifletilmesini gerektirici nitelikteyse, cezanın seçimi ve miktarının belirlenmesinde, mümkün olduğu kadar toplumun suç* lardan korunmasına ve verilecek cezanın suçlunun kişiliğine uygun düşmesine çalışır.
Bu bölüme giren suçlarda, saldırıya uğrayan kişinin dikkate alınacak hiçbir özelliği yoktur. Ve onun affetmesiyle ceza ortadan kalkmaz. Ama böyle bir af, suçlunun durumunu hafifletici kazâî bir şart olarak değerlendirilir. Saldırıya uğrayan kişinin «suçlu» yla barışması veya kendisini affetmesi halinde, hâkim; suçlunun lehinde olmak şartıyla, bu tutumu «hafifletici sebeb» olarak değerlendirir. Ta'zîr cezâlarında saldırıya uğrayanın affıyle suçun veya cezanın düşmemesinin nedeni şudur:
Ta'zîr suçlarının cezası iki yönlüdür: Birisi, saldırıya uğrayanın hakkı diğeri toplumun hakkı... Tecâvüze uğrayan kişi, suçluyu affetmek suretiyle kendi hakkını ortadan kaldırırsa da, toplumun hakkı aynen kalır. Kısas ve diyeti gerektiren suçlarda ise durum aksinedir. Çünkü kısas ve diyette ceza, saldırıya uğrayanın veya velîsinin hakkıdır. Öyle ki; ikisinden biri, suçluyu affedecek olursa ceza düşer ve bunun yerine «ta'zîr» cezası verilir. Çünkü ta'zîr cezasında, toplumun hakkı

sözkonusudur. Şu halde, ta'zîr cezalarında saldırıya uğrayanın veya velîsinin suçluyu affetmesi, kısastaki kadar etkili değildir. Çünkü burada hem tecâvüze uğrayanın, hem de toplumun hakkı ön plana alınmıştır. Saldırıya uğrayanın veya velîsinin suçluyu affetmesi, kısastaki kadar etkili değildir. Çünkü burada hem tecâvüze uğrayanın, hem de toplumun hakkı ön plana alınmıştır. Saldırıya uğrayanın hakkı düşse toplumunki baki kalır. Kısas ve diyette ise «af», yukarda da belirttiğimiz gibi sadece saldırıya uğrayanın hakkıdır. İsterse affeder ve affedince de ceza düşer.
İslâm hukukunun, birinci bölüme giren suçlar için ağır hükümler koyduğunu, cezanın takdir ve seçiminde toplumu suçtan korumak amacı güdüldüğünü ve buna karşılık suçlunun kişiliğinin bütünüyle ihmâl edildiğini, ancak «kısas ve diyet» suçlarında —başkalarında değil— saldırıya uğrayanın affetmesi halinde durumun değişeceğini yukarda belirtmiştik. Ve yine demiştik ki, İslâm hukuku bunlarla toplumu korumayı Öngörmüştür. Çünkü birinci bölüme giren suçlar, her iki türüyle de toplumun yapısını çok yakından ilgilendirmektedir. İşte şimdi, bu suçların toplumun yapısını nasıl ilgilendirdiğini öğrenmemiz gerekir.
Uygulanan prensibler değişik olsa da, çağlar arasında farklılık bulunsa da, bütün toplumlar hayatiyetlerini korumak için, tarih boyunca belli düzen ve nizâmlara dayanmak zorunda kalmışlardır. Yeryüzünün dört bucağına yayılmış toplumların dayandığı temel ilkeleri incelediğimiz zaman görürüz ki; bütün toplumlar, basite indirgeyerek ifâde edecek olursak, şu dört temel üzerine oturmaktadır:
a- Aile nizâmı
b- Ferdî mülkiyet nizâmı
c- Sosyal nizâm
d- Hukukî nizâm
Toplumların «kadın» ve «erkek»lerden oluşması, insanlarda «üreme kudreti» (tenasül) nin bulunması ve yeni doğanların kendilerini erginlik çağına ulaştıracak kimselere muhtaç olması gibi durumlar, tabiî olarak her erkeğin kendisine çocuk yapacak belli bir kadın seçmesini gerektirmiştir. Şu halde, toplumda «kadın» ve erkeğin bulunması, «aile düzenini zorunlu kılmıştır, Ve aile nizâmı, her toplumun üzerine dayandığı ilk kaide olmuştur. Çünkü toplum, kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Aile düzeni, komünist devletlerde bile, toplumun ana dayanak noktası olma niteliğini yitirmemiştir. Ve Allah dilediği sürece de böyle kalacaktır.
İnsanoğlu sürekli olarak yemeğe, içmeğe, giyinmeye ve mesken edinmeye doğuştan muhtaçtır. Ve bunları sağlamak için bir takım araçlara başvurması, bazı eşyalara sahib olması ve sadece kendisine ait varlıkların bulunması gerekli olmuştur. Bu noktada kendisine başka bir ortak olmamalıdır. Ve bu dünyadan göçtükten sonra da bunların ailesine kalması gerekmektedir. Yeryüzündeki hayatın aile nizâmını zorunlu kılmasından da ferdî varlıkların, ölümden sonra, aile ferdlerine kalması prensibi doğmuştur. İşte böylece hem insanın yaratılışı hem de eşyanın tabiatı, insanoğluna «özel mülkiyet» ve «aile nizâmı» nı kurmayı öğretmiştir. Eşyanın tabiatı değişmedikçe —ki evrensel nizâmla birlikte sürüp gidecektir— ve insanın yaradılışı bozulmadıkça, bu iki «düzen» de olduğu gibi kalacaktır. Sosyalist ve kojnünist sistemler, hernekadar özel mülkiyeti kaldırıp bunun yerine sosyal mülkiyeti getirmek istemişlerse de, sözü geçen sistemlere aşırı

derecede bağlı olanlar bile özel mülkiyeti bütünüyle yıktıklarını söyleyememiş-lerdir. Çünkü kişinin, tabiî olarak bazı şeyleri kendisine maletmesi şarttır. Şu halde, her insan yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, oturacağı eve, çalışacağı âletlere sahib olmak ister. Aksi takdirde hayat imkânı kalmaz.
Aile nizâmı ve özel mülkiyet sistemi, insanın kişiliğini kabul etmeyi, kendisini, ailesini mülkünü koruması için ona birtakım hak ve hürriyetler tanımayı gerektirmiştir. Ancak tek olarak kişinin güçsüzlüğü, ihtiyâçlarının çokluğu, bunları giderecek kaynakların azlığı ve bu konuda başkalarıyla yardımlaşma zorunluğu «toplum»un doğmasına sebep olmuştur.
Toplumun meydana gelmesi için tabiî olarak üzerine dayanacağı bir sistemin, kişilerin hak ye vazifelerini belirleyecek prensiblerin varlığı gereklidir. Toplum nizâmı, toplumlara göre değişir. İslâm toplumlarının sosyal nizâmı, îslâm prensiblerine dayanır. Müslüman olmayanların sosyal düzeni ise, İslâm dışı kurallarca yönetilir. Komünizm, sosyalizm, kapitalizm ve benzeri sosyal doktrinler gibi...
Keza, toplumun teşekkülü; ona yön veren, çıkarlarını ve sosyal nizâmı, iç ve dış güvenliğini sağlayan hukukî ve idarî nizâmı gerekli kılmıştır. İdarî nizâm memleketlere göre değişir. Bazı ülkeler cumhuriyetle yönetilirken bazıları krallıkla, bir kısmı da Öteki sistemlerle idare edilir. Böylece idarî nizâm teşekkül etmiş olur. İdarî nizâm, toplum varlığının zorunlu sonucudur.
İşte toplum varlığının dayanak noktası sayılan ve bütün toplumlarda geçerli olan dört ana kaide bunlardır. Bu dört ana temeli ilgilendiren her şey, aslında toplum varlığını da ilgilendirmektedir. Ve bunların yıkılması, toplumun dayandığı en kuvvetli ilkelerin yıkılması demek olur. Bunun için İslâm hukuku, sözü geçen prensibleri her türlü saldırıdan korumakta özel bir itinâ göstermiştir. Çünkü toplumun yaşaması ve devamı için bunların korunması şarttır. Bu prensiblerin ko-runmasında ve sağlanmasında gösterilecek herhangi bir umursamazlık, toplumun bozulmasına ve düşmesine vesile olur. İslâm hukuku, toplumun temelini oluşturan söz konusu ilkeleri etkileyecek önemli saldırı biçimlerini bir bir sıralayarak bunları «had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar» başlığı altında toplamıştır. Ki bu suçlar; zina, iftira, içki içmek, hırsızlık, harabe, irtidâd, isyan, kasıdlı veya kasıdsız öldürme ve yaralama suçlarıdır.
Bunlan teker teker inceleyecek olursak görürüz ki:.
Zina, toplum nizâmına yöneltilmiş bir «saldırı»dır. Eğer zânî cezâ-landırlımazsa herkes dilediği kadına, başkalarıyla birlikte sahib olabilmek için çalışabilir. Herhangi bir çocuğun «kendisinden» olduğunu ve hoşuna giden bir kadının kendi «malı» olduğunu iddia edebilir. Sonuç olarak, «güçlü» kimseler «güçsüz»Ieri yener ve toplumda «soy-sop» bağı kalmaz. Babalar ve çocuklar birbirini tanımaz. Ayrıca zina olayının «normal bir fiil» sayılması, toplum düzeninden vazgeçmek ve üze-rinde kurulduğu «aile» müessesesini yıkmak demektir.
Hırsızlık, kişisel ve özel düzene yönelik bir saldırıdır. Eğer hırsızlar cezalandırılmazsa herkes başkasının malına, yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, evine ve araçlarına «ortak» demektir. Bunun sonucunda «güç-lü»ler «güçsüz»leri yener, «zayıf»lar aç, çıplak ve yoksun kalır. Öyleyse hırsızlığın '»normal bir fiil» sayılması, husûsî mülkiyet nizâmından vazgeçmek ve ferdlerin «asgarî hayat

gereklerini» elde etme imkânından yoksun bırakılması anlamına gelir. Ki bu ilkeler yıkıldığı an, toplumun çöküşü çok kolaylaşır.
İrtidâd (dinden dönme), toplumun «sosyal nizâmı»na yöneltilmiş bir «saidın»dır. Çünkü müslüman olsun veya olmasın, her toplumun bir «sosyal nizâmı» vardır. İşte «İrtidâd», bu sosyal düzene karşı çıkmak, prensiblerini çiğnemek ve sağlığından kuşku duymaktır. Toplumun dayandığı sosyal düzen, «kuşku» ve «saldırı» konusu olduğu zaman orada rahat yaşamak mümkün değildir. Ve sonuçta bu hareket, toplumun yıkılmasına sebeb olur.
İsyan, toplumun «idarî düzen»ine karşı bir «saldırı»dır. Çünkü isyan, yöneticilere karşı çıkmak veya onlara baş kaldırmak yahut ta idarî düzeni bizzat deriştirmek demektir. Bu gibi suçların «normal» sayılması, toplum arasında ihtilâf ve sarsıntıların yayılmasına nedendir. Kişileri partilere ve sınıflara ayırır. Sonra da bu gruplar, birbirinin boğazını sıkmaya çalışır. Güvenliğin sarsılmasına, toplum düzeninin yıkılmasına ve böylece toplumun çöküşüne vesile olur.
Öldürme ve yaralama suçlarına gelince... Bunlar bir yandan toplumu meydana getiren kişilerin hayatına, öte yandan da onun dayandığı sosyal ve idarî düzene yöneltilen saldırılardır. Çünkü bu suçlar, hem kişilerin hayatlarını ve bedenlerini ilgilendirir, hem de sosyal nizâmı... Sosyal nizâm kişilerin korunmasını, mal ve canlarının güvenlik altına alınmasını gerektirir. İdarî düzen ise, sosyal nizâmın varlığı için şarttır ve güvenliği sağlayan en önemli faktördür. Öyleyse bahis konusu suçların önlenmesiyle ilgili çalışmalarda «yavaş davranmak»; güçlülerin zayıflara baskı yapmasına, kişilerin «verimlilik» ve «prodüktüvite»den uzaklaştırılmasına, bunun yerine birbirleriyle çekişip boğuşmalarına se-beb olur. Kişilerin mal ve canlarım koruyucu vâsıtaların ortadan kalkmasına yol açar. Aynı zamanda toplumun dağılmasına ve bozulmasına nedendir, İşte bunun içiri İslâm hukuku, toplumun bu .duruma düşmemesi konusunda son derece dikkat göstermiş ve «kasıdh» öldürme ve yaralamada «kısas», «hatalı» öldürme ve yaralamalarda da diyet hükmünü koymuştur. «Korkutucu cezâ»ların amacı, toplumu meydana getiren kişilerin can ve mallarını korumak, güvenliği yaygınlaştırmak, ruhların rahat ve huzurunu sağlamaktır.
«İftira», âüe düzenine karşı «saldırı» niteliğindedir. Çünkü İslâm hukukunda iftira, sadece «namusnu ilgilendiren bir suçtur. Namusu ilgilendiren iftira, elbette ki aile nizâmı konusunda «kuşku» lara yola-çar. Öyleyse bir kimseye «iftira» atan kişi, onu, «babası» ndan başkasına dolayısıyla başka bir aileye «nisbet» ediyor demektir. Böylece aile düzenine duyulan inançla topluma olan inançlar birlikte sarsılır. Çünkü toplum, aile nizâmına dayanır.
Alkollü içkiler, «şuur» un yitirilmesine sebebtir. Şuurunu kaybeden kişi, söylemeğe gerek yok ki, her türlü kötülüğü işleyebilir bir kıvama gelmiş demektir. Meselâ hırsızlık yapabilir, zina edebilir veya başkalarına iftira atabilir. Ayrıca, içki içmek; sağlığı bozar, malların heba olmasına yolaçar, nesilleri zayıflatır ve aklı yok eder. Bunun içindir ki, İslâm hukuken içki içmeyi kesinlikle yasaklamıştır. Şu halde, bu tip suçlar, her yönüyle topluma yöneltilmiş bir saldın ve toplumun dayandığı nizâmı yıkmak demektir.
«Harabe» suçu, sadece hırsızlık şeklinde olmuşsa, özel mülkiyete saldırıdır. Eğer, «hırsızlığın» yanında «adam öldürmende varsa, «toplumu oluşturan kişilere saldın»

demektir. Bu iki şekilden birisiyle değil de sadece kişileri korkutmakla yetinilmişse, o zaman «toplumun güvenIiği»ne saldırı sayılır. Kişilerin hayat ve güvenliğine yönelik hareketler, hem sosyal hem de idâri nizâma tecâvüzdür. Çünkü toplum, kişilerin hayatını korumak ve kendilerine «güven» sağlamakla yükümlüdür. Bu, toplumun yaşayabilmesi için zorunludur. Eğer böyle bir toplum kurula-mazsa, demek olur ki, toplumun hayatı dağılmak ve çökmek üzeredir. Çünkü toplumun devamı için gerekli olan ilk kural, kişilerin korunmasıdır. Kişiler korun amaymca, toplumun dağılması kolaylaşır. Kişilerin korunması, hayat ve güvenliklerine yönelik saldırıların önlenmesi, ancak bu gibi fiilleri kökünden kazıyıcı cezaların uygulanmasıyla mümkündür.
Toplumun «yapı»sını doğrudan doğruya ilgilendiren suçlar bunlardır. Ve İslâm hukuku, söz konusu fiilleri ağır şekilde cezalandırmış, suçlunun kişiliğine asla bakmamıştır.
Böylece toplumu yaşatmayı ve korumayı öngörmüştür. Biz, «bu suçlar toplumun yapısını ilgilendiriyor» derken, elbette ki, diğerlerinin uzaktan veya yakından toplumla ilgili olmadığını söylemek istemiyoruz. Aslında her suç, biçimi ne olursa olsun elbette toplumun yapısını ilgilendirir. Ama şöyle diyebiliriz :
Her suç, toplumun dayandığı temel ilkeleri doğrudan doğruya etkileyici değildir. Her ne kadar. toplumun çıkarlarıyla alâkadar iseler de, sosyal yapının temel ilkelerini direkt olarak ilgilendirmemektedirler. Böyle olmasa da, yukardaki suçlar gibi önem taşımazlar. Şu halde, İslâm hukuku; adı geçen fiiller için ağır cezalar koymakla beraber toplumun yapısını, sosyal nizâmın dayandığı esasları ilgilendiren suçlarda, failin «kişiliği»ni ceza yönünden dikkate almamakla gayet mantıkî ve realist davranmıştır. Keza İslâm hukuku, belirli hudûdlar koyarak bu suçları birbirinden ayırırken de, ((tehlike» ve ((önem» bakımından farklılık gösteren diğerlerini kategorilere bölerken de, aynı mantıkî ve realist metodu izlemiştir. İslâm Hukuku «had», «kısas» ve «diyet»! gerektiren diğer suçları, toplumun yapısını ve toplum nizâmının dayandığı ilkeleri «yakından ilgilendiren fiiller» şeklinde değerlendirir. Bu noktada her iki «suç» türü birbirine eşit olmakla beraber, İslâm hukuku, saldırıya uğrayan kişiye veya velîsine, kısas ve diyeti gerektiren fiillerde cezayı affetme yetkisi tanımış, «had» suçlarında ise böyle bir hak ve yetkiden sözet-memiştir. Bu ayırımın sebebi şudur:
Had suçları, verdikleri zarar yönünden doğrudan doğruya toplumu ilgilendirmektedir. Kısas ve diyete gelince... Her ne kadar toplum yapısını ilgilendiren yönleri varsa da «zarar», toplumdan çok, kişilere mü-teveccihdir. Meselâ hırsızlık, harabe, iftira, içki içmek, irtidâd ve isyan bizâtihî toplumu tehdîd eden suçlardır. Toplum nizâmına ve güvenine saldındır. Bunun yanısıra kişileri de tehdîd etmektedir. Hırsız tarafından bir kısım malı çalman kişi için çalma eylemine konu olmaktan doğan tehdit kadar, kaybettikleri üzücü değildir. Çünkü bu eylem, kişiyi, öteki mallarının da çalmabileceği korkusuna düşürür. Komşularından, tanı-dık ve bildiklerinden şüphe etmeye başlar. Haddi gerektiren diğer suçlar için de aynı şeyler söylenebilir. Fakat topluma verdikleri zarar, kişilere verdiklerine oranla daha ağırdır. Öldürme ve yaralama suçlan da, zarar yönünden toplumdan çok kişilere dönük eylemlerdir. Bu suçları • işleyenler, bir noktaya kadar sadece kişilere saldırıyı ön plana alırlar. Eğer saldırı istenilene yöneltilemezse, başkalarına zarar

vermek istemezler. O halde bahsi geçen bu suçlar, topluma yönelik bir saldırı olmaktan çok, kişilere dönük eylemlerdir. Başka bir deyişle, bu suçlar, toplum düzen ve güvenini ötekiler gibi yakından ilgilendirmez. Hırsız böyle değildir. O, nerede olursa olsun, bulduğu malı çalar. Belli bir kişinin malım aşıramazsa, gider, herhangi bir kimseninkini çalar. Çünkü hırsızın amacı, kişiler değil mallardır. Ve mal herkeste bulunabilir. Zânî de böyledir. Belli bir kadınla zina etmek istemez. Amacı herhangi bir kadınla ilişki kurmaktır. Eğer belirli bir kadınla birleşmeye imkân bulamazsa başka birini arar.
Kısas ve diyet suçları, toplumdan çok kişileri ilgilendirdiğinden saldırıya uğrayan kişiye veya velîsine, kasd halinde, kısas ve diyetten birisini seçme hakkı tanınmıştır. Diyet, saldırıya uğrayan kişi için bu saldırının karşılanması şeklindedir. Ama kendisine saldırılan kişi, isterse kısas ve diyeti birlikte affedebilir.

Beşerî Hukukta Ceza Teorisi

On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar beşerî hukuk, suçluya, katı ve şiddetli bir gözle bakmaktaydı. Son derece korkutucu ve yıldırıcı olan cezaların ilkesi, intikam ve teşhirdi. Hukukî cezalar arasında yakmak, asmak, kulak, dil, dudak gibi organları kesip koparmak, dağlamak, demir zincirlere vurmak, pranga, sürgün, dövmek ve hapsetmek gibi eylemler vardı. Ve genellikle cezalar suçlarla orantılı değildi. Bazı cezalar, son derece ağır ve fecî idi. En basît suçlar için ölüm cezası verilebilirdi. Meselâ İngiliz yasaları, onsekizinci yüzyılın .sonuna kadar ikiyüze yakın suç için i'dâm cezası vermekteydi. Bunlar arasında bir şilinden fazla değer taşıyan şeylerin çalınması da vardı. Yani Mısır parasıyla beş kuruş... Fransız yasaları da çoğunluğu âdî suç olan iki-yüzonbeş fiile ölüm cezası uygulamaktaydı. Beşerî hukuk, yaşayan insanlar gibi, «ölü»leri, hattâ hayvanları ve cansız maddeleri bile sorumluluk ve ceza konusu yapıyordu. Hem canlı insanların, hem de ölülerin, hayvanların ve katı maddelerin yargılanabileceğim kabul ediyordu. Duyan ve üzülen, düşünen ve akleden, yaşayan insanları cezalandırmayı uygun gördüğü gibi; üzüntü ve duyarlığını yitirmiş, düşünce ve akıl dünyasından çoktan uzaklaşmış ölü bedenleri hattâ hayvanları bile tecziye ediyordu. Kendisini savunma gücünden yoksun donuk maddeleri suçlayabiliyordu.
Beşerî hukukun ceza ilkesi, suçludan intikam almak ve başkalarını korkutmaktı. Bu düşünce, katı kanun maddelerinin konulmasını gerektirmiştir. Bu maddelere göre, suçlunun kulağı ve burnu, ibret olsun diye kesiliyor, bedeni şekilden sekile sokulabiliyordu. Ölüler, hayvanlar ve cansız maddeler yargılanıyordu. Söylemeye gerek yok ki, bu gibi maddeler yargılama sonucundan kesinlikle haberdâr değildi. Cezanın farkında bile olamazlardı. Hayvanlar, mahkemede alman kararların sonucunu bilmiyorlardı, ama ızdırâb ve acısına katlanıyorlardı. Düşünce yeteneği olmayan bir hayvanın suçlanması ne anlam taşır? Fakat Önemli olan bunlar değildir. Asıl önemlisi, insanları korkutmaktır. Ve intikam duygusunu ruhlara iyice yerleştirmek için, çevreye korku salarak cezalar vermekti. Ölüler, hayvanlar ve katı maddeler de bu cezalardan kendilerini kurtaramazlardı.
Onsekizinci yüzyılın filozof ve sosyologları, ceza hukukunun dayandığı bu kuralları yıkmaya çalıştılar. Bunun yerine bir başka kavram getirmek istiyorlardı.

Meselâ Jean Jacques Rousseau, «Toplum Sözleşmesi» adlı eserinde bu konuyu ele alıyor ve cezadaki amacın, toplumu suçlardan korumak ve başkalarına eziyet verilmesini önlemek olduğunu savunuyordu. Beccaria da cezada savunma hakkı gereği üzerinde duruyor, amacın başkalarına engel olmak ve suçluyu uslandırmak olduğunu belirtiyordu. Fransız DevrİmTnin ileri gelen kişileri, bu görüşlerin etkisinde kalmıştır. 1791 yılında çıkan Fransız yasaları, yukardaki fikirlerin izlerini taşır. Daha sonra Bentham gelir. Ve cezanın topluma yararları üzerinde durur. Toplumu koruduğunu açıklar. Suçluyu uslandırmak ve başkalarına engel olmak amacı gütmesi gerektiğini belirtir. Zamanla Kant'ın düşünceleri geçerlilik kazanır. Kant; cezayı, adalet olarak tanımlar. Bazı düşünürler, pragmatist düşünce ile adaletçi görüş arasında bir uyum sağlayarak şöyle derler :
«Ceza, gerekli olandan fazla olmamalı ve adaletin hoşgörüsünü aşmamahdır.»
Sözünü ettiğimiz bu akımlar, suçlunun kişiliğiyle ilgilenmemek, sadece suça dikkat etmek, ağırlığına ve toplum üzerindeki etkilerine bakmak gibi özellikler taşır. Bunun için suç problemini uygun bir çözüme kavuşturabilmiş değildir.
Daha sonra İlmî Teori veya İtalyan Teorisi adı verilen düşünce ortaya çıkar ki, suçu bütünüyle ihmâl ederek suçlunun kişiliğine göre hüküm verilmesi ilkesine dayanır. Bu teorinin taraftarları, suçlunun kafa yapısına, bünyesine, tarihine ve önemine göre ceza verilmesini savunurlar. Suç işlemeye müsait bir karaktere sahib olan kişiyi, işlediği suç basit de olsa, ebediyyen toplumdan uzaklaştırmak veya yoketmek gereğini öne sürerler. Suç işlemeyi alışkanlık haline getiren suçlu da, doğuştan suç işlemeye uygun bir karakter yapısına ^ahib olan kişiler gibidir. Şartların ve rastlantıların suçlu kıldığı kimselere gelince... bunlara basit ve hafîf cezalar verilmesi gerekir. İsterse suçlan çok Önemli olsun... Duygusal etkilerle suç işleyen kişilere ise, ceza vermek gereksizdir.
İlmî Teori adı verilen İtalyan Teorisi de, suç probleminin çözümlenmesi konusunda başarı kazanamamıştır. Çünkü suçluyu dikkate almakta ve suçu ihmâl etmektedir. Ayrıca kesin ve farkedilebilir bir ayırım gözetmeksizin suçlular arasında farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Bazılarını cezasız bırakırken aynı suçu işleyen öteki kişileri en ağır cezalara çarptırmaktadır.
Sonradan gelen bir kısım hukukçular, suçlunun durumunu dikkate almadan, suça göre davranan ve ilmî teori adı verilen İtalyan sistemiyle, suçluya bakarak suçu ihmâl eden eski teorilerin başarısızlığını görmüş ve bunların dayandığı düşünceler arasında bir sentez yapmaya çalışmışlardır. Neticede yeni bir teori bulunmuştur. Bu teoriye göre, suçlara verilecek ceza konusunda geçerli iki görüş vardır :
a) Uslandırma ve engel olma fikri,
b) Suçlunun kişiliği fikri,
Ne var ki, bu sentezle bir önceki teorilerden farklı bir neticeye varılamamış ve çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü bu görüş, çoğunlukla birbiriyle çelişen paradoksal iki düşünceye dayanır. Her cezada suçlunun kişiliğini göz önünde tutmak ve özellikle toplum nizâmını ve ahlâkım ilgilendiren önemli suçlarda toplumu korumak için uslandırma ve engel olma düşüncesine sarılmak genellikle gerçekleşme imkânı bulamaz. Toplumu koruma düşüncesi ön plana alınırsa, gerek önemli gerekse önemsiz suçlarda, suçlunun kişiliğine dikkat imkanı kalmaz.

Bugün beşerî hukuk bilginleri arasında geçerli olan fikir; cezadaki amacın, suçlunun ıslâhı, uslandınlması ve toplum içindeki eski yerine dönmesini sağlamak şeklinde özetlenebilir. Bununla beraber ikinci bir akım da cezaya, ıslâhı kabil olmayan suçluları kökten yokedici ve ortadan kaldırıcı bir araç olarak bakmaktadır. Üçüncü bir görüşün bağlıları ise; cezanın, TOPLUMU KORUMAK için bir vasıta olmasını, suç işlemeyi içinden geçirenleri işlemekten alıkoyacak bir korku unsuru olmasını öngörmektedir. Devletlerarası ceza hukuku sempozyumunda bu görüş kuvvet kazanmış, aralarında Almanya da olmak üzere Avrupa ülkeleri bu görüşü benimsemişlerdir.
Bu akımlar, tamamen ya suçluyu nazar-ı i'tibâra alıp suçu ihmâl etmekte, ya da suçu nazar-ı i'tibâra alıp suçluyu ihmâl etmekte veya iki fikrin arasını birleştirmeye çalışmaktadırlar.
İşte beşerî hukuk dünyasında geçerli olan muhtelif ceza teorileri bunlardan ibarettir. Bu teorileri gözden geçirdiğimizde görülmektedir ki, hukukçular birbiriyle tamamen çelişen değişik yönlerde hareket etmektedirler. Görüşlerin farklılığı, beşerî hukukta ceza prensibi için değişmez bir ölçü koyma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bunun için her devlet, kendi özel menfaatına uygun veya bağlı bulunduğu ideolojisine muvafık olan yönde bir prensib kabul etmiştir.
Öyle sanıyoruz ki, ceza hukuku konusundaki bu muhtelif görüşler ve akımlar, devletlerarası ceza hukuku sempozyumunun toplanmasına vesile olmuştur. Bu sempozyumlarda alınan karârlar, tecrübelerin gösterdiği yolda daha iyi bir hedef tesbît etmek doğrultusundadır. Suçla mücâdele konusunda, kuvvetli ve başarılı neticeler sağlayacak daha iyi ceza düzeni kurmayı gaye edinmektedir.
Beşerî hukukta kanun koyucular, mümkün mertebe muhtelif görüş ve akımlar arasında' birlik sağlamaya çalışmışlardır. Kesin çâreler ve ameliyelerle kendilerine yöneltilen tenkidleri ve eleştirileri etkisiz kılmaya çalışmışlardır. Bu konuda misâl olarak Mısır Ceza Kanununu alabiliriz. Mısır ceza kanununun görüş noktasını, imkânlar nisbetinde aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz :
a) Mısır ceza kanunu, cezadan maksat toplumun korunmasıdır, diyen görüşü ve prensibi kabul etmiştir. Koyduğu bütün "cezalarda bu esâsı benimsemiştir. Buna göre ceza, suçlunun eylemini engelleyici ve başkalarının da aynı eylemleri düşünmesini önleyici ve uslandırıcı nitelikte olmalıdır.
b) Bir noktaya kadar Mısır ceza hukuku, İlmî Teoriyi benimsemiştir.
Hemen hemen bütün suçlarda suçlunun kişiliğini unutmamıştır.
Ve her suç için iki ceza kabul etmiştir. Cezalardan birisi diğerinden daha hafiftir. Ve her ceza için de iki hudûd ta'yîn etmiştir. Bu hudûd arasında bir ceza prensibini uygun görmüştür. Cinayet suçlarında hâkimlere bu cezalar arasında değiştirme yapmak yetkisini vermiş, verilen ceza bir yıllık hapis süresini aşmadığı takdirde cezayı durdurma hakkını tanımıştır. Bu demektir ki, Mısır ceza kanunu suçlunun kişiliğini kabul etmiş ve cezayı ona göre koymuştur. Ancak hâki-' mi, cezanın seçimi ve takdiri konusunda suçlunun şahsiyetini dikkate almak bakımından tâm olarak zorlanıamıştır. Hâkimlere, suçlunun kişiliğini nazar-ı i'tibâra almak yetkisini tanımıştır. Eğer suçlunun şartlan gerektirirse hâkim, bu şartı nazar-ı i'tibâra alır. Gerektirmezse dikkate almaz.

c) Mısır kanun koyucusu bu iki prensibi kabul etmekle beraber suçlunun kişiliğini dikkate almanın her suç için Özellikle ağır suçlarda iyi olmayacağını görerek, bazı suçlarda hâkimlerin belirli cezanın aşağısında bir ceza vermelerini yasaklamış ve bazı suçlarda da cezanın kaldırılmasını veya tatbikini durdurmayı istemiştir. 1928 yılında çıkan uyuşturucu maddeler kanununda bu prensibi kabul etmiştir. Keza 1941 yılında çıkan hile ve aldatma ile ilgili kanunla 1949 yılında çıkan silahlarla ilgili kanun bu niteliktedir. Elbette ki, Mısır kanun koyucusunun bu son prensibi kabul ettikten sonra ceza kanunlarına bu prensib doğrultusunda yeniden gözatması mantıkî bir zarurettir. Buna göre hâkimlerin hîle, uyuşturucu maddeler kullanmak ve silah taşımakla ilgili suçlardan toplum için çok daha ağır olan suçlarda suçlunun şahsiyetini gözonünde bulundurmayı yasaklaması gereklidir. Ne var ki, Mısır ceza kanunu böyle bir yol tutmamış ve bu mantıkî çelişki kötü bir sonuca vesile olmuştur. Öyle ki, Mısır ceza kanunları hîle, uyuşturucu maddeler ve silah taşımak konusunda cezanın durdurulmasını veya hafifletilmesini yasaklarken; hiyânet, ihtilas, rüşvet, öldürmek, hırsızlık, zina ve iftira gibi çok ağır suçlarda cezanın durdurulması veya tahfifini kabul etmiştir. Şüphesiz ki bu saydığımız suçlar; toplumun yapısı, emniyeti ve nizâmı için hîle, uyuşturucu maddeler ve silah taşıma suçlarından çok daha tehlikelidir ve zararlıdır.
İşte teorik ve pratik bakımından beşerî hukukun ceza ile ilgili beyanatları... Buna göre beşerî hukuk, cezada uslandırma ve toplumu, suçlunun şerrinden koruma gayesi güdülmesini kabul ederken, cezanın takdirinde suçlunun kişiliğini ihmâl etmemeyi öngörmektedir. Modern yasalardan bir kısmı da bazı suçlarda, suçlunun kişiliğini ihmâl etmemeyi öngörmektedir. Modern yasalardan bir kısmı da bazı suçlarda, suçlunun kişiliğinin ihmâl edildiği görülmektedir. Beşerî hukuk, birinci noktada çok açık ve mantıklı olmakla beraber, ikinci ve üçüncü konuda tamamen karmaşık ve mantık dışı bir yol izlemiştir. Öyle ki, her iki prensibin hangi noktaya kadar uygulanacağı henüz kestirilememiştir.
Okuyucularımız İslâm hukukunun ceza konusundaki görüşleriyle beşerî hukuktaki muhtelif nazariyeleri gördükten sonra; diyebiliriz ki, İslâm hukuku onsekizinci yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olan beşerî hukuk teorilerinin hepsini içinde toplamıştır. Çünkü İslâm hukukuna göre cezalar; toplumun menfaati için, fertlerin ıslâhı ve toplumu suçtan korumak, suçlara karşı kendisini müdâfaa ettirebilmek için konulmuştur. Binâenaleyh İslâm hukukuna göre cezaların, toplumun ihtiyâcından fazla olmaması gerektiği gibi ihtiyâcın altında da kalmaması gereklidir. Bu görüş, adalet ve menfaat görüşünün birlikte tatbikatıdır. İşte Rousseau'nun Beccaria'nın ve Bentham'ın uygulamak istedikleri görüş buydu. Kant ve sosyologlar da aynı görüşün tatbikini istiyorlardı. İslâm hukukunda ceza ile, suçlunun ıslâh olması ona acıma ve iyilik kasd edilmiştir. Binâenaleyh sanığın durumunun cezanın takdirinde kat'iyyen ihmâl edilmemesi gerekir. Bu ise ilmî teori denilen İtalyan görüşünün hedefini teşkil eder.
İslâm hukuku onsekizinci yüzyıldan günümüze kadar geçerli olan beşerî hukukun suçla ilgili görüşlerini kendisinde topladığına göre; İslâm hukuku, beşerî hukukun dûçâr olduğu eksikliklerden uzak kalmış ve ona yöneltilen eleştirilerden kurtulmuş demektir. Öyle sanıyoruz ki, İslâm hukukunda suçla ilgili tamamen teknik ve mükemmel bir ilmî nazariyenin konulmuş olması ve bu nazariyenin, tenkid ve

eleştiriyi gerektirmeyen bir seviyeye ermiş olması ve buna karşı her türlü geliş-melere rağmen beşerî hukukun, İslâm hukukunun peşinden gederek onun adımlarını ta'kîb ve taklîd etmesi yine de İslâm hukukunun vardığı neticeye varamaması gibi hususların bilinmesi birçok kişileri dehşete düşürecektir. Beşerî hukukun bugün ulaştığı merhale ile gelecekte ulaşacağı hedefler; ne kadar gelişmiş olursa olsun, İslâm hukukunun koyduğu çerçevenin dışına kat'iyyen çıkamayacaktır.
Şu halde diyebiliriz ki, İslâm Hukukuyla beşerî hukuk arasında cezanın dayandığı prensibler ve kaideler bakımından bir ihtilâf yoktur. İhtilâf, sadece bu prensib ve hükümlerin tatbik olunma keyfiyeti üzerindedir. İslâm hukuku, beşerî hukukun kabullendiği prensiblerin tümünü kabul etmiş, ama bunun yanısıra bu prensibler arasında bir birlik sağlayarak cezaların ve suçların hepsini aynı noktaya toplamamıştır. Her prensibin tatbik olunduğu bir mıntıka çizmiş ve sadece orada geçerli olmasını ve onun dışında geçerli olmamasını öngörmüştür. Bu çizilen mıntıkalar için açık ve kesin işaretler koymuş, akıl ve görüş sahibi kimsenin yanılmayacağı hudûdlar çizmiştir. İşte böylelikle İslâm hukuku, herkesin karşısına hiçbir eksikliği ve hatâsı olmayan, gayet pratik ve mantıkî bir nazariye ile çıkmasını başarabilmiştir. Beşerî hukukun ise, bu prensiblerin hepsini aynı çuvala doldurmak ve suçlar arasında bir eşitlik yağlamak gibi bir kasdla çıkmaz bir noktaya gelmiştir. Neticede kanun koyucular, geçerli pratik çâreler ortaya koyamadıkları gibi hukuk bilginleri de objektif, sağlam ve ilmî teoriler ihdas edememişlerdir. Bugün beşerî hukukun, cezanın dayandığı esâs prensibler konu-sunda uyguladığı hükümler, toplumun ve ferdlerin menfaatine uygun düşen ve eşyanın tabiatına uyan prensibler olmak zorundadır. Bu prensiblerin her biri için ayrrbir nokta ve hudûd çizilmesi gerekir. Bu noktalarda suçun ve suçlunun durumu dikkate alınmaksızın toplumun menfaati gözönünde bulundurulmalıdır ki, ancak o zaman İslâm hukukunun başından beri getirmiş olduğu hükümlerin seviyesine ulaşması mümkün olur.
Bütün bunları hatırlattıktan sonra diyebiliriz ki, onsekizinci yüzyılın sonlarına kadar beşerî hukuk, insanlık ufkunun çok gerilerinde bir takım akılalmaz maddeler ihtiva ediyordu. Canlıları, ölüleri, hayvanları ve cansız maddeleri mahkeme konusu yaparak hepsine ayrı ayrı cezalar uyguluyordu. Onsekizinci yüzyılda ilk olarak beşerî hukuk, İslâm hukukunun getirmiş olduğu prensiblere dönmek zaruretini hissetmişti. Böylece daha önce vahşetin timsâli olan kanunlar, insanlığın gereği olan maddeler ile dolup taşmaya başladı. Zîrâ îslâm hukukunun getir-diğpprensiblerin kabulüyle ceza, toplumun himâyesi maksadıyla uslan-dırmaya ve engel olma esâsına dayanmış oldu. îbret ve teşhir ihtiyâcı kalmadı. Hukuk mantığı, ölülerin, hayvanların ve cansız maddelerin mahkemesini kabullenmez oldu. Çünkü ceza, bu gibi varlıklara hiçbir fayda sağlamaz. Binâenaleyh onları uslandırma gayesi diye birşey söz-konusu olamaz. İşte beşerî hukukun ancak XVIII. yüzyılda tanıyabildiği bu temel prensibi, İslâm hukuku milâdın VII. yüzyılında getirmiş ve tatbîk etmiştir. Bunun için de îslâm hukuku, ilk gününden itibaren cezaî sorumluluk merkezi olarak sadece canlı varlığı, yani inşam kabul etmiştir. Bunun dışında hiçbir şey, cezaî sorumluluk mevkiine alınmamıştır. İslâm hukukunda, beşerî hukukta görülen ölülerin hayvanların ve katı maddelerin mahkemesi gibi gülünç haller

görülmemiştir. îbret ve temsil için intikam duyguları alevlendirilmemiştir. Allah'ın Rasûlü ibret için cezalandırılmayı, kudurmuş köpeklerde bile yasaklamıştır. Hayvanlar için böyle bir şeye rızâ göstermeyen bir peygamber, şüphesiz ki insanlar için buna hiç rızâ göstermez. Bütün bunlardan sonra İslâm hukukunun, beşerî hukuktan düşünce itibarıyla onbir asır ilerde olması ve ikiyüzyıldır beşeriyetin onun peşini ta'kîb etmesine rağmen hâlâ düşünce merhalesi itibarıyla pek gerilerde bulunması bir iftira vesilesi olarak belirtilmeye değen önemli bir noktadır.

Cezanın Şartları

Her cezada, meşru' olabilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekir:
a) Ceza meşru' olmalıdır. Şer'î kaynakların dayandığı Kur'an, sünnet veya icmâ'a istinâd ettiği, yahut da ihtisas kurulları tarafından çıkarılan kanunlara uygun olduğu takdirde ceza meşru' olur.
Yöneticilerin çıkardıkları cezaların, şer'î hükümlere aykırı olmaması şarttır. Aksi takdirde onlar bâtıl sayılır.
Cezanın meşru' olması için şer'î hükümlere uygun olması şartının tabiî netîcesi olarak hâkimin, konulan hükümlere daha uygun olduğuna kanâat getirse bile kendi kafasından bir ceza koymaması gerekir.
Basıları yanlış olarak İslâm hukukunun, hâkime ceza konusunda tahakküm etme yetkisi tanıdığını zannederler ki; bu zan realiteye uymayan korkunç bir hatâdır. Bu zannın kaynağı, şer'î hükümleri bilmemekten başka birşey değildir. İslâm hukukunda cezalar; hadler, kısas ve ta'zîr cezaları olmak üzere üçe ayrılır. Hadd ve kısas cezaları önceden ta'yîn olunur. Hâkimin bu cezalara müdâhalesi yoktur. Suç sabit olduğu sürece hâkim, bu cezayı olduğu gibi tatbik etmek zorundadır. Hafiflet-me veya ağırlaştırmak yetkisi yoktur. Onun yerine bir başka ceza veremez. Meselâ hırsızlık suçunun cezası elin kesilmesidir. Suç sabit olduğu takdirde hâkimin, el kesme cezasının dışında başka bir ceza vermesi mümkün değildir. Ancak elin kesilmesine mâni teşkil eden meşru' bir sebeb varsa durum değişir. Meselâ babanın, çocuğun malını çalması gibi. Evli olmayan zânînin cezası yüz sopadır. Suç sabit olduğu takdirde hâkimin, yüz sopa vurma cezası vermesi gereklidir. Bu cezayı artırma ve eksiltme yetkisi yoktur. Bunun yerine başka bir ceza da veremez. Kasıdlı öldürme suçunun cezası kısastır.1 Yani aynı şekilde öldürülmektir. Suçlunun suçu işlediği sabit olunca hâkimin, kısas hükmü vermesi gereklidir. Bunun dışında bir hüküm veremez. Ancak kısasın uygulanmasına engel teşkil eden meşru' bir sebeb bulunursa durum değişir. Şu halde hâkimin had ve kısas ceşâlarındaki yetkisi sınırlı ve mahdûddur.
Ta'zîr suçlarına gelince, bu suçlarda hâkimin yetkisi geniş olmakla beraber tahakküm anlamına gelmez. Ta'zîr suçlarında hâkimin yetkisi geniştir. Çünkü İslâm hukuku, 'ta'zîr suçlan için bir takım cezalar mecmuası koyar. Ki bu, en hafîf cezadan tevbîh ve ihtar gibi, en ağırına kadar hapis, öldürme gibi yükselir. İslâm hukuku hâkimi, suça ve suçlunun durumuna uygun cezayı, bu ceza mecmuası arasından seçme konusunda hür bırakır. Ayrıca cezanın en alt ve en üst sınırlarından birisini seçme konusunda da takdir yetkisi hâkimindir. Şüphesiz ki, hâkime bu geniş ve meşru yetkinin tanınması, meselelerin kolayca halline sebeb

olur. Ayrıca toplumu suçtan koruyacak, suçluyu ıslâh edip uslandıracak veya suçluyu lâyık olduğu cezaya çarptıracak imkânı sağlar. Hâkimin yetkisi hernekadar geniş ise de, hâkimin suçlu üzerine tahakküm yetkisi yoktur. Çünkü şer'an belir-tilmeyen cezayı veremez. Suçlunun işlediği suça uygun olmayan bir ceza da veremez. Öyle sanıyoruz ki, ta'zîr suçlarında hâkimin yetkisinin genişliği, bazılarının İslâm hukukunda hâkimlere tahakküm yetkisi verildiği zannı gibi yanlış bir tahmine düşmelerine sebeb olmuştur.
İslâm hukukunda hâkimlere böylesine geniş yetki vermek zarureti mevcûd değildir. Binâenaleyh yöneticiler, isterlerse hâkimlerin bu yetkisini daraltabilirler. Tabiî âmme menfaatları bunu gerektiriyorsa. Çünkü hâkimlere böylesine geniş yetki vermeyi gerekli kılan husus âmme menfaatidir.
b) Ceza şahsî olmalıdır. Cezanın, suçu işleyen şahsa münhasır olması gerektir,. Bunun dışına taşmaması şarttır. İslâm hukukunun üzerine dayandığı temel prensiblerden birisi de b.udur. Bu konuda mes'û-liyetten sözederken yeterince bahsetmiştik.
c) Ceza umûmî olmalıdır. Cezanın dereceleri ne kadar farklı olursa olsun, herkese aynı şekilde uygulanması gerekir. Öyle ki, ceza karşısındaki hâkim ile mahkûm, zengin ile fakîr bilgili ile bilgisiz eşit olmalıdır.
Cezada tâm bir eşitlik, ancak had veya kısas cezası verildiği zaman mümkündür. Çünkü bu cezalar kesindir. Ve önceden hükmü vaz'olun-muştur. Belirtilen suçları işleyen herkes, bu cezaya çarptırılır. Cezanın nev'i ve miktarı konusunda hiçbir kimseye ayrıcalık tanımaz.
Şayet verilen ceza ta'zîr cezası ise, bu takdirde herkesin eşit ceza görmesi istenmez. Eğer ta'zîr cezalarında eşitlik şartı bulunmuş olsaydı, ta'zîr cezası olmaktan çıkar hadd cezası olurdu. Ta'zîr cezasında cezanın sadece suçluya te'sîrinde eşitlik aranır. Yani cezanın etkisinden maksat, uslandırma ve suça engel olmadır. Bazı kişiler vardır ki, ihtarla suçtan vazgeçerler. Bazıları vardır ki, ancak dövmek veya hapisle suç işlemekten vazgeçerler. Bu takdirde aynı suçu işleyenlerin, muhtelif cezalarla cezalandırılması ve hepsinin kendi şartına ve durumuna göre suçu işlemekten vazgeçmesinin sağlanması, eşitliğin gerçekleştirilmesi için yeterlidir.[1]

İslâm Hukukunda Cezaların Uygulanış Şekli

İslâm hukukunda esâs itibarıyla cezaların infazı bakımından suçlar üç kısma ayrılır :
a) Haddi gerektiren suçlar
b) Kısas ve diyeti gerektiren suçlar
c) Ta'zîri gerektiren suçlar
Bu üç tür suçtan hangisi bir kişiye isnâd olunursa, onun hakkında dâva açılır. Eğer suçu işlediği sabit görülürse, suç için şer*an konulmuş bulunan cezaya çarptırılır. Suçu işlediği sabit görülmezse, berâetine hükmedilir ve kendisine isnâd edilen suçtan temize çıkmış sayılır. Eğer sanığa ceza hükmü verilirse, işlenen suç had veya ta'zîr bölümüne giren suçlardansa, devlet yöneticileri bu cezayı infaz ederler. Ama işlenen suç kısası gerektiren suçlardansa, suça konu olan (tecâvüze uğrayan)

kişi veya onun velîsi belirli şartlar altında kısas cezasını infazda yetkilidirler. Bu şartlan aşağıda tafsilatıyla açıklayacağız.

Haddi Gerektiren Suçlarda İnfaz

İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki, yani haddi gerektiren suçlar için konulmuş bulunan cezaları, ancak devlet reîsi veya onun vekili tatbîk edebilir. Çünkü hadd Allah'ın hakkıdır ve bu hak, toplumun menfaati için teşri' olunmuştur. Binâenaleyh onu îfâ yetkisi, toplumun vekili ve temsilcisi olan devlet reisine görev olarak verilmiştir. Hadd cezası çabayı gerektireceğinden ve suçluya acıyıp hükmü uygulamama veya aşırı gitme ihtimâli bulunacağından, tâm olarak infazı te'mînât altına alınmak için bu yetki devleti yönetenlere verilmiştir. İsterse yönetici bizzat kendisi haddi tatbik eder, isterse kendi yerine temsilci olarak koyduğu birisi haddi uygular.
Haddin tatbiki ânında devlet reisinin hazır bulunması şartı yoktur. Çünkü Allah'ın Rasûlü (s.a.) böyle bir şeyi gerekli görmemiştir. Bir hâdise üzerine şöyle buyurmuştur :
«Ey Enes! Yarın şu kadına yemeğini yedir. Eğer itiraf ederse onu recmet!»
Allah'ın Rasûlü Gamit kabilesinden olan Mâiz'in recmini emretmiş ve kendisi recim ânında hazır bulunmamıştır. Huzuruna getirilen bir hırsızın elinin kesilmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur :
«Onu götürün ve elini kesin!»
Şu kadar var ki, haddin tatbiki için devlet reisinin izni gerekir. Zîrâ Allah'ın Rasûlünün devr-i saadetinde onun izni olmadan hiçbir hadd tatbik olunmamıştır. Hulefâ-i Râşidîn devrinde de onların izni olmadan hiçbir haddin tatbik edilmemiş olduğunu görmekteyiz. Bu konuda Allah'ın Rasûlünden rivayet edilen bir de hadîs-i şerif vardır:
«Dört şey valilere (yöneticilere) aittir: .
Haddler, zekâtlar, toplantılar ve ganimetler!»
İslâm hukukunda genel kaide, haddin tatbikinin devlet reisine veya yöneticisine âit olmakla beraber, bunların dışındaki ferdlerden bir kişinin haddi tatbik etmesi halinde de eğer tatbik olunan hadd, canın veya bir organın telef olmasına neden oluyorsa onu tatbik eden kişi bundan sorumlu tutulmaz.
Yani bir kişi; öldürme, el kesme yahut ayak kesme haddini tatbîk ederse bundan dolayı sorumlu olmaz. Sadece güvenlik kuvvetlerinin görevini üstlenmesi itibarıyla, sorumlu olur. Ancak hadd; zina ve iftira suçunda olduğu gibi sopa şeklinde canı telef edici bir ceza değilse bunu tatbîk eden kişi, tatbîk edişinden dolayı sorumlu tutulur. Yani dövme ve yaralama ve diğer fiillerden ötürü mes'ûl olur. Bu iki durum arasındaki fark şuradan gelmektedir. Canı veya herhangi bir organı yoket-meye vesîle olan hadd hükmü, canın ve organın ma'sûmiyyet durumunu, ortadan kaldırır. Canı ma'sûm olmayan, kişinin katli mubahtır. Ma'sûmiyeti ortadan-,kalkan uzvu yok etmek mubahtır. Şu halde öldürme veya uzvu koparma mübâh bir fiil olmaktadır ki, mübâh bir fiili işleyenin suçlu olarak kabul edilmesi imkânsızdır. Canı veya bir uzvu yoketmeyi te'mîn etmeyen hadd cezası ise, canın veya uzvun ma'sûmi-yetini ortadan kaldırmaz. Binâenaleyh cezası öldürücü veya

koparıci-bir hadd olmayan herhangi bir suçu işleyen kimsenin ma'sûmiyeti baki kalır ve ona bu haddi tatbik eden kişi suç işlemiş olur. Elbette haddi tatbik eden, cezayı infaz yetkisini elinde tutan makam olmazsa. Böyle bir makam için ma'sûmiyet, sözkonusu değildir.
Ta'zîri gerektiren suçlarda, mahkûmun cezasının infazı yetkisi devlet reisine veya onun vekiline aittir. Çünkü ta'zîr cezaları, toplumun himâyesi kasdıyla konulmuş cezalardır. Binâenaleyh bu cezayı infaz yetkisi, toplumun temsilcisine veya vekiline âit olmak gerekir.
Devlet reisinin veya vekilinin dışında canı yokedici ceza da olsa ta'zîr cezasını tatbik yetkisi yoktur. Meselâ ta'zîr cezası olarak hakkında ölüm fermanı verilmiş olan bir mahkûmu, bir kişi bu cezayı tatbik kasdıyla öldürürse, katil olarak cezalandırılır. Cam telef eden hadd cezasıyla canı telef eden ta'zîr cezası arasındaki bu farkın nedeni şudur: Hadd cezasını; affetme, ortadan kaldırma, tatbikini durdurma yetkisi kimseye âit değildir ve bu hak kimseye verilmemiştir. Bu ceza muhakkak tatbiki gereken cezadır. Ama ta'zîr cezasını affeder. Bunun için de o, zarurî olmayan bir cezadır. Bu cezanın verilmesiyle mahkûmun ma'-sûmiyeti-ortadan kalkmaz ve kanı heder olmaz. Çünkü son anda devlet yöneticisinin onu affetmesi imkânı her zaman için vâriddir.
Aslında kısas suçlarıyla ilgili cezalar da, diğer cezalar gibi devlet reisi tarafından tatbik edilmesi gereken cezalardır. Ancak istisnaî olarak kısas cezasının, kan sahibinin bilgisi veya tecâvüze uğrayanın görgüsü altında infazı caiz görülmüştür. Aslında bunun nedeni şu âyet-i celîle'dir:
«Kim de zulm olunarak öldürülürse; gerçekten Biz, onun velîsi için bir hak kılmışızdır. Binâenaleyh o da öldürmede aşırı gitmesin.»
İslâm hukukunda ittifakla kabul edilmiştir ki, tecâvüze uğrayanın (suça konu olanın) velîsine, devlet yetkililerinin gözetimi altında olmak kaydıyla kısas cezasını infaz etme hakkı tanınmıştır. Kan sahibi, yöneticilerin veya temsilcilerinin hazır bulunmadığı bir yerde bu cezayı infaz edecek olursa, emir yerini bulmuş olur ve kısas fiili gerçekleşir. Sadece kan sahibine görevlilerin görevini yüklendiği ve yapılması yasak olan bir fiili işlediği hasebiyle ta'zîr cezası verilir. Devlet yöneticisi kan sahibine bakar, eğer cezayı tatbik edecek güçte olduğunu ve cezanın tatbiki için lâzım gelen bilgiye, yeteneğe hâiz olduğunu görürse, cezanın infazını ona bırakır. Ama kan sahibinin infaza yeterli olmadığını kabul ederse, hakkını kullanmaktan âciz olduğu için onun yerine başkasını vekîl kılmasını emreder.
Had ve kısas cezalarının infazı için görevlinin ta'yînini önleyecek hiçbir hukukî engel yoktur. Bu görevli devletin hazînesinden ücretini alabilir. Çünkü infaz ameliyesi, âmme menfaatlarını ilgilendiren işlerdendir. Binâenaleyh kan sahibi, kısas hükmünü yeterince İnfaz edecek durumda değilse, bu görevliyi cezanın infazına vekîl eder.
Eğer tatbik olunacak kısas hükmü, öldürmenin dışında bir hüküm-se İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, tecâvüze uğrayan kişinin velîsi bizzat verilen hükmü tatbike muktedir ise tatbik eder. Eğer bunu yapacak güçte değilse, yapabilecek birisini yerine vekil ta'yîn eder. İmâm A'zâm'ın bu görüşü, Hanbelî mezhebinin görüşüne uyar.

îmânı Mâlik, İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinden bir başka görüş ise tecâvüze uğrayanın, öldürme dışındaki kısas cezalarını hiçbir şekilde infaz etme yetkisi yoktur. İster tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi kısas hükmünü yeterince yapabilecek güçte olsun, ister olmasın. Çünkü tecâvüze uğrayana acımak kasdıyla cezayı gereğince tatbik edememesi, yahut da telâfisi mümkün olmayan aşırı bir davranıştan kendini alamaması ihtimâli mevcûddur. Binâenaleyh bu görüş taraftarlarına göre, öldürmenin dışındaki kısas cezalarında bu konuda yetenekli olan birisi hükmü uygular. Bu takdirde yetenekli birisinin bu maksada tahsis edilmiş olarak görevlendirilmesinde bir beis yoktur.
Ölümü gerektiren kısas hükmü, Ebu Hanîfe'ye göre ve Hanbelî mezhebinden bir rivayet uyarınca ancak kılıçla infaz olunur. Suçlu ölüm fiilini ister kılıçla, ister başka bir âletle, ister boynunu kopararak, ister yaralayarak, ister boğarak, ister yakarak işlemiş olsun. Bunu söyleyenlerin delili Rasûlullah (s.a.) m şu hadis-i şerifidir :
«Kısas, ancak kılıçla olur.»
Hadisin zahirî mânâsında kısasın, kılıç dışında bir âletle infazı men'olunmaktadır. Ölüm fiili, bir organın koparılması neticesi vukûbulmuşsa, bu takdirde kısas kılıçla yapılır. Çünkü suçlunun fiili, ânında Öldürücü şekilde vukûbulmuştur, ona yapılacak kısas da ânında öldürücü olacaktır. Şâ yet suçlunun kopardığı organ gibi bir organı koparılırsa; sonra da koparmadan dolayı ölmeyişi nedeniyle boynu kesilirse, bu verilen ceza misliyle mukabil olur. Ayrıca boynun koparılması, uzvun koparılmasının tamamlayıcı bir neticesi olarak da değerlendirilemez. Çünkü bir şeyi tamamlayan şey; onun devamından ibaret olan bir şeydir. Halbuki boyun koparma, öldürme demektir ve vücûdun herhangi bir organının kesilmesinden farklıdır. Hattâ daha ileri bir fiildir ve kesilmenin devamı değildir. Binâenaleyh öldürmek şeklindeki kısastan maksad, kişinin öldürülmesidir. Ölüm fiili boynun uçurulmasıyla mümkün olduğuna göre, diğer organların yokedilmesi caiz olmaz. Çünkü organın kesilmesi cezayı tatbik değil, suçluya işkencedir.
Kan sahibi, suçluyu kılıç dışında bir âletle öldürmek isterse buna müsâade verilmez. Eğer ısrar edip yapacak olursa, devletin görevini üstlenmesi hasebiyle ta'zîr cezasına çarptırılır. Ancak kısas hakkını kullanmış olarak kabul edilir ve ona kısas cezası tatbîk olunmaz. Çünkü kısası infaz, onun bir hakkıdır. Bunu ne şekilde olursa olsun gerçekleştirme yetkisine sahiptir. İster sopayla öldürür, ister taşla, ister bir yerden atarak, ister çukura yuvarlayarak, ister başka bir şekilde. Öldürmek hakkı olduğuna göre kılıç dışında bir vâsıta ile öldürmesi halinde de hakkını kullanmıştır. Ancak hakkını devletin kendisine tanıdığının dışında başka bir şekilde kullandığı için ta'zîr cezası verilir.
İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinden bir rivayete göre katil, kati fiilini liasıl yapmışsa aynı şekilde katlolunur. Eğer düşmanını kılıçla öldürmüşse, ona uygulanacak kısas da kılıçla olacaktır.
Çünkü âyet-i celîle, bunun böyle olması gerektiğini ifâde etmektedir ;
«Kim de tecâvüz ederse, siz de ona size tecâvüz ettiğinin misliyle tecâvüz edin.» (Bakara, 194).

Eğer katil; yakarak, boğarak, taş atarak, yuvarlayarak, döverek, hapsederek, aç ve susuz bırakarak öldürmüşse kan sahibi de aynı şekilde kısas hükmünü uygulama hakkına hâizdir. Çünkü âyet-i celîle açıkça' belirtmektedir.
«Eğer siz de saldırıya uğrarsanız size saldırıldığı gibi saldırınız.» (Nahl, 126)
Kısas, mümâselet esâsına dayanır. Kan sahibinin kısas hakkını, kendi kanlısına uygulanan şekilde mümasil olarak uygulaması hakkıdır. Kan sahibi, isterse bu durumların hepsinde kısas hükmünü kılıçla uygular. Çünkü suçluyu öldürmek kendisinin hakkıdır. Ta'zîbten vazgeçip sadece kılıçla öldürmeyi tercih ederse, kan sahibi haklarından bir kısmım bırakmış ve bir kısmını uygulamış olur ki caizdir. Kati, eğer kendiliğinden olan bir fiille yapılmışsa, kuvvetli görüş uyarınca kısas hükmü kılıçla tatbik edilir.
Kan sahibi kısas hükmünü bizzat tatbik etmek isterse, kısası yapabilecek yetenekte olması 'kâfi değildir. Bilakis kısasta elverişli bir vâsıta kullanması gerekir. Kullandığı âlet kör olmamalıdır. Zehirleyici bir vâsıta ile öldürmemelidir. Tâ ki kısas olunan kişi, işkenceye ma'rûz kalmasın. Eğer kan sahibi böyle birşey yaparsa, ona ta'zîr cezası vermek gerekir. Çünkü kısasın şartlarından birisi de, suçluya işkence edilmemesi ve mümkün olan en kısa yolla yokedilmesldir. Çünkü Allah'ın Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Muhakkak ki Allah, herşeye ihsanı yazmıştır. Binâenaleyh siz, öldürdüğünüz zaman güzelce öldürünüz, kestiğiniz zaman güzelce kesiniz ve sizden birisi kestiği zaman bıçağını bilesin, keskinlesin, hayvanını da dinlendirsin.»
Aslında İslâm hukukunda kılıcın tercih edilmesinin sebebi, onun en kolay ve en serî öldürme vâsıtası olmasındadır. Suçluyu, mümkün olan çabuklukta elem ve işkence vermeksizin öldürür. Kılıçtan daha serî ve daha az işkence verici bir âlet bulunursa, şer'an onun isti'mâlini önleyecek hiçbir neden yoktur. (Şer'an kısas hükmünün giyotinle veya elektrikli sandalye ile yahut bunların benzeri olan bir âletle infazında hiçbir mâni yoktur. Ölüm âletinin dışında, kolaylıkla ve çabucak ölüme vesile olan herhangi bir âletin kolayca öldürmesi, fazla geciktirmemesi ve katile işkence yapmaması, acısını arttırmaması şarttır. Giyotin, keskin silah kabilinden olduğu için; elektrikli sandalye ise; maktule işkence yapmaksızın, herhangi bir uzvunu koparmaksızin serî olarak ölümü gerçekleştirmesi nedeniyle bir sakıncası yoktur.)
İslâm hukukçularına göre tercih olunan görüş, öldürmenin dışındaki kısas hakkını, tecâvüze uğrayanın kendisine veya velîsine terk edilmemesi yönündedir. Çünkü öldürmenin dışındaki kısas nev'inde dikkat ve tecrübe gerektir. Ayrıca kan sahibinin, böyle bir şeye girişmesi halinde suçluya acıyarak kısası bütünüyle yerine getirmemesini, yahut fazla işkence yapmasını önlemek imkânı yoktur.
Öldürme şeklindeki kısasta ise, kan sahibine hükmü uygun biçimde yerine getirmesi ve en iyi bir âletle îfâ etmesi şartıyla kendisinin uygulaması hakkı verilmiştir. Eğer kan sahibi bu hakkını gereğince uygu-layamazsa, onu uygulamak üzere ehliyetli birisini vekîl ta'yîn eder. Demek ki kan sahibinin kısas hakkını infaz yetkisi, bu hakkı iyi kullanmaya ve ölümü gerçekleştirici âleti isti'mâle bağlıdır. Eskiden insanlar, silah taşıdıkları ve kullandıkları için çoğunlukla bu hakkı kendileri îfâ ediyorlardı. Ama günümüzde silah kullanan veya kılıç isti'mâl eden pek azdır. Kılıç kullanan kimselerin de öldürmeye elverişli kılıçlarının bulunması çok az muhtemeldir.

Buna ek olarak bugünkü i'dâm vâsıtalarının, (giyotin ve elektrikli sandalye gibi öldürücü âletler) ferdlerin tek başına kullanmaları imkânı bulunmadığından ve bunların ancak devletin elinde bulunmasından dolayı günümüzde kan sahibini eski şekilde hakkını kullanma yetkisinden alıkoyduğunu, bunun yerine devletin 'bu maksatla yetiştirdiği tecrübeli elemanların bu hakkı kullanması gerektiğini söyleyebiliriz. Kan sahibleri devletin yetiştirdiği bu elemanlara isterlerse haklan olan kısası tatbik ettirirler, isterlerse suçluyu affederler.
İslâm hukuku, cezaların taaddüd halinde infazı konusunda beşerî hukuktan ayrılır. Bu ayrılık, herşeyden önce her iki cezalandırma sisteminin tabiatıyla alâkalıdır. Biz, beşerî hukuka örnek olarak Mısır kanunlarını alacak olursak, bunlann cezâlann taaddüdü halinde her cezanın büyüklüğü derecesine göre infazını gerekli kıldığı görülmektedir. Bu yüzden önce ağır çalışma cezalan tatbik olunur. Sonra ağır hapis cezalan, ondan sonra hafîf hapis ve çalışma, bilâhere de hafîf hapis cezalan tatbik olunur. Mısır ceza kanununun 34. maddesi bunu âmirdir.
Mısır ceza kanunu cezanın infazında cezâlann veriliş tarzını nazar-ı i'tibâra almaz. Meselâ bir insana ağır hapis cezası çektirilirken, işlediği, bir suç nedeniyle ağır çalışma cezası verilecek olursa, ağır hapis cezası durdurulur ve hemen ağır çalışma cezası infaz olunur.
Mısır ceza kanunlarına göre cezalar ardarda; birisi bitince sırasıyla öbürü infaz olunur. Mahkûmla ilgili hiçbir değerlendirme, cezanın infazını durdurmaz veya engellemez. Binâenaleyh mahkûm, ister hasta olsun ister sağlam, ister güçlü ister güçsüz ceza tatbik olunur.
Bu düzeni ortaya çıkaran unsur, ceza kanunlarının tabiatıdır. Çünkü cezaların tatbiki, uzun zamanı gerektirmektedir. Bunun için cezaların infazını sıraya koymak zarureti vardır. Ağır çalışma cezalan» ceza müddeti miktarıyla diğer hürriyeti kısıtlayıcı cezaları kestiğine ve ağır çalışma cezası hükmolunmazdan önce işlenen diğer suçlan kendi süresince ortadan kaldırdığına, mahkûmun cezasını çektiği sırada başka bir ağır çalışma cezası verilmesi ihtimâl dâhilinde bulunduğuna göre, cezaların sıraya konularak infazı bir zaruret olmaktadır.
İslâm hukukunda, cezaların taaddüdü halinde uygulanan sistem tamamen bundan farklıdır. Ayrıca bu konuda fıkhı mezheblerin her birisinin kendina has görüşleri vardır.
İmâm Mâlik, cezaların taaddüdü halinde önce Allah'ın hakkını alâkadar eden yani toplum nizâmıyla ilgili cezaların tatbikini gerekli görmektedir. Bunlardan sonra insanların hakkını alâkadar eden cezalar uygulanır İmâm Mâlik'in bu konudaki delili şudur : Allah'ın hakkını alâkadar eden suçların, Allah'tan başkası tarafından affı mümkün değildir. Ama insanların hakkını alâkadar eden suçlar, insanlar tarafından affolunabilir. Binâenaleyh ferdlerin hukukunu ilgilendiren cezaların sonraya bırakılması, mahkûmun menfaati gereğidir. İmâm Mâlik'e göre, ağır veya hafif cezanın önce başlatılması arasında bir fark yoktur. Bu konuda yönetici istediğini tercih edebilir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile İmâm Ahmed ise, ferdlerin hakkım alâkadar eden cezaların öne alınmasını, buna karşılık Allah'ın hakkım, dolayısıyla toplumun hukukunu ilgilendiren cezaların sonra infaz olunmasını öngörürler. Onlara göre, ferdlerin hukukunu alâkadar eden cezaların da Önce hafifinin infazı gerekir. Ondan sonra sırasıyla ağır olanları infaz olunur. En sonda

da toplumu alâkadar eden cezalar uygulanır. Ancak bu cezalardan da önce diğerlerini ortadan kaldıran cezaların tatbiki gereklidir.
İmâm Şafiî ise, bütün cezaların en hafifinin en ağırından önce uygulanmasını Öngörür.Ona **göre insanların hakkını alâkadar eden cezalar, toplumun hukukunu ilgilendiren cezalardan öne alınır. Böylece bütün cezalar sırasıyla tatbik olunur. Ona göre cezalarda, kesişme durumu sözkonusu. değildir.
İslâm hukukçularının hafîf cezaları, ağır cezalardan öne almak konusundaki görüşleri Mısır ceza kanununun görüşlerinden tamamen farklı olmakla beraber, İslâm hukukunun cezalandırma sisteminin tabiatına uygundur. Çünkü İslâm hukukunda temel, kesme (el-ayak) sopa ve kısas cezasıdır. Bunlar bedenle alâkalı cezalardır. Bu cezaların infazı esnasında, mahkûmun selâmeti ve mukavemet gücünü koruması için en hafîf cezayı tercih etmek gerekir. Binâenaleyh ağır ceza, hafîf cezadan önce tatbik olunmaz. Ancak ağır ceza, hafîf cezayı ortadan kaldırıyorsa bu durumda ağır ceza tercih olunur, İşte bu noktada da İslâm hukukuyla beşerî hukuk birbirine uymaktadır.
İslâm hukukçularına göre kısas hadd ve bunlara denk olan ta'zîr cezaları, mahkûmun hastalığı şiddetli sıcak veya soğuk olması ve cezanın infazına elverişli vaktin bulunmaması halinde te*hîr edilebilir. Sadece ölüm cezası bunun dışındadır. Çünkü ölüm cezası, helak edici bir cezadır. Bu cezanın verilmesinden maksad, mahkûmun varlığının ortadan kaldırılmasıdır. Diğer cezalara gelince, bunlarda mahkûmun varlığını ortadan kaldırılması maksadı güdülmez. Binâenaleyh bu cezaların, ölüme vesile olacak şartlar altında infazı doğru olmaz.
Bazı İslâm hukukçularına göre, güçleninceye kadar zayıf kişiye hadd tatbik edilmez. Diğer bir kısmına göre haddin tatbiki geciktirilemez, bilakis mümkün mertebe erken tatbîk edilmesi gerekir. Ancak mahkûmun zaafı dolayısıyla bir zarara ma'rûz kalmaması îcâbeder. Eğer ceza. sopa cezâsıysa bir veya iki kerrede müteaddit sopalardan meydana gelen bir bağ halinde vurulur. Yahut da sopalar sayısınca veya yarısı miktarında dalları olan bir hurma salkımıyla vurulur.
İslâm hukukçuları sarhoşa ayılıncaya kadar had cezasının tatbîk edilmemesini kabul ederler.
İslâm hukuku, ilk gününden beri hâmile kadına cezanın tatbîk edilmemesi prensibini kabul etmiştir. Bu konuda Gamidli kadının hâdisesi kesin bir delildir. Adı geçen kabileye mensûb kadın, Hz. Peygambere gelerek zina yaptığını itiraf eder ve bundan hâmile kaldığını söyler. Allah'ın Rasûlü ona der ki:
Git ve hamlini vaz'edinceye kadar bekle!
Benzer bir hadîsi de Muâz bin Cebel, rivayet eder:
Senin kadının aleyhinde hüküm verme yetkin bulunsa da, onun karnındakinin aleyhinde hüküm verme yetkin yoktur,
Hâmile kadına tatbiki memnu' olan ceza; hamline zarar veren kısas, recim ve sopa cezalarıdır.
İslâm hukukçuları, bu prensibte tamamen icmâ' etmiş olmalarına rağmen tatbikatı hususunda bazı değişik görüşlere sahihtirler.
İmâm Şafiî, hâmile olduğunu söyleyen veya hâmile olması şüpheli olan kadına hamlini vaz'edinceye kadar yahut da hâmile olmadığı an» laşılmcaya kadar cezanın tatbîk edilemeyeceğini, cezanın bilâhere infaz edilebileceğini kabul eder. Şafiî'ye

göre eğer kadının dünyaya getirdiği çocuğuna bakacak bir kimse yoksa öldürülmesi halinde kadın çocuğunu emzirecek bir sütanne buluncaya kadar kısasın tatbik edilmemesi gerekir.
İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, İmâm Şafiî'nin bu görüşünün ötesinde hâmile kadına hamlini vaz'ettikten sonra lohusa olarak geçirdiği dönem son buluncaya kadar cezanın sopa bile olsa tatbik edilmemesi gerektiğini kabul eder.
İmâm Mâlik ise, hâmile kadının hamlini vaz'edinceye kadar cezasının tatbik edilmemesini, doğumdan sonraki lohusalık halini de hastalık olarak kabul edip hastalığın nihayete ermesine kadar sopa cezasının te'hîrini Öngörür. Eğer verilen ceza ölüm cezası ise, kadın çocuğuna emzikç.i bulunca ceza tatbik olunur. Ama çocuğa sütanne bulunmazsa hemen acele edilip ölüm cezasının uygulanması doğru olmaz.
İmâm Ahmed İbn Hanbel'e göre, hâmile kadına kısas veya recim cezası hükmolunursa veya kadın, hükmü giydikten sonra hâmüe olursa çocuğunu doğuruncaya ve sütünü emzirinceye kadar kısas hükmü tatbik olunmaz. Bilâhere kadın çocuğu için emzikçi birisini bulursa ona çocuğunu verir ve kadın öldürülür. Kan sahibi için suçlunun ölümünü çocuğun memeden kesilmesine kadar te'hîr etmesi müstehabtır. Eğer kadının çocuğunu emzirecek bir kimse bulunmazsa ceza iki yıl te'hîr edilir. Bu süre boyunca kadın çocuğunu emzirir, memeden keser ondan sonra cezası tatbik olunur. Keza Ahmed İbn Hanbel sopa cezasının da hamileliğin son bulmasına kadar te'hîrini öngörür.
Delinin sorumluluğundan söz ederken bu konu üzerinde fazlasıyle durduğumuz için burada tekrarını gerekli görmüyoruz. Bu konuyla alâkalı olarak yukarda geçen kısma bakılması îcâbeder.
İslâm hukukunda aslolan, cezanın açıktan açığa infaz olunması-dır. Çünkü yüce Allah, bu hususta şöyle buyurur
«Ve onlann azabına mü'minlerden bir taife de şâhid olsun.»
Sünnet-i seniyye'de böyle cereyan etmiştir. Cezanın aleniliği konusunda verilen cezanın ölüm veya başka bir ceza olması farksızdır. Bu noktada İslâm hukukuyla bir çok beşerî hukuk sistemi uyuşuk
Mısır ceza kanunu Avrupa'dan ilk alındığında, i'dâm cezasının açıktan infaz edilmesini öngörmekteydi.
Bilâhere aleniyyet şartından vazgeçilmiş ve gizli infaz öngörülmüştür. Ancak Mısır kanunlarının alındığı yer olan Fransa'da i'dâm cezasının açıktan infazı prensibi hâlâ kabul edilmektedir.
İslâm hukukunda recimle ölüm cezası, eğer suçlu evli olarak zina işleyen birisiyse açıktan öldürülerek infaz olunur. Fukahâ arasında ter-cîh olunan görüş budur. İslâm hukukçuları infazın, hiçbir işkence ve eziyyet yapılmadan gerçekleştirilmesinde icmâ' etmişlerdir. Eğer ceza ölümse, öldürücü âletin keskin olması şarttır. Cellâdın da işinde mahir olması gerefcîr. Durumları ve suçlan ne kadar değişik olursa olsun, cezanın herkese aynı şekilde infaz olunması îcâbeder.
İslâm hukuku, bu prensibi ilk gününden beri kabul ettiği halde beşerî hukuk ancak son zamanlarda kabul etmiştir. Eskiden beşerî hukukta ölüm cezası, hapis cezası gibi derece dereceydi. Genellikle değişik şekilde ve suçun nev'ine göre infaz olunurdu. Meselâ annesini öldüren bir suçlunun ölümü önce eli kesilerek sonra

öldürülerek infaz edilirdi. Ayrıca infaz şekli, şahısların derecesine göre farklı olurdu. Meselâ evli bir kişi boynu kılıçla kesilerek, halktan birisi ise ipe çekilerek i'dârn edilirdi. Fransız devrimi ile birlikte bu durum da değişti. İhtilâlden sonra Fransa'da mahkûmların eşit muamele görmesini Öngören kanun çıktı. Bu kanuna göre ölüm suçu, sadece canın çıkarılmasıyla gerçekleştirilecekti. Bu prensib Fransa'da kabul edildikten sonra diğer ülkelere yayıldı. Bundan sonra diğer milletler de ölüm cezasında aynı prensibi kabul ettiler. Bu vesîle ile Fransız kanun koyucuları, başın koparılması metodunu, İngiliz ve Mısır kanun koyucuları ise ipe çekilerek i'dâmı öngördüler. Amerika'nın bazı eyâletlerinde ise, mahkûm elektrikli sandalyeye oturtularak öldürülür.
İslâm hukuku, i'dâm edilen ölünün cesedini istedikleri gibi defnetmek üzere ailelerine teslîm edilmesini emreder. Nitekim bu konuda Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur :
«Ona da ölülerinize yaptığınızı yapınız.»
Şu halde i'dâm edilerek öldürülenin, diğer ölülerin defni gibi törenle defnedilmesi hakkı vardır. Ancak yöneticiler isterlerse millî güvenlik ve nizâm bakımından ihtifali engelleyebilirler.
Mısır yasaları ise, törensiz defnedilmesi kaydıyle Öldürülenin cesedinin vârislerine teslimini Öngörür. (Cezaların infazı kanunu madde 262). Keza Mısır yasası, ölüm cezasına çarptırılmış olan suçluların hâmile oldukları ortaya çıkınca, doğumlarını yapıncaya kadar cezanın infazını durdurmayı ve doğumdan sonra tatbikini emreder. (Cezaların infazı kanunu madde 363).[2]

35 — Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Ve O'na yaklaşmak için vesile arayın. O'nun yolunda cihâd edin kit felaha eresiniz.
36 — Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye olarak verseler; onlardan kabul olunmaz ve onlara elim bir azâb vardır.
37 — Ateşten çıkmak isterler, ama oradan çıkacak değillerdir. Ve onlar için şiddetli bir azâb vardır.

Allah'tan Korkmak

Allah Teâlâ; mü'min kullarına kendinden korkmalarını emrediyor. Takva kelimesi itâatlâ birleşince; haramlardan kaçınmak, yasakları terketmek mânasına gelir. Nitekim âyetin devamında «ve ona yaklaşmak için yol arayın.» Duyuruluyor. Süfyân es-Sevrî der ki: Bize Ebu Talha... İbn Abbâs'tan nakletti ki; burdaki «vesileden» maksad, yaklaşmadır. Mücâhid, Ebu Vâil, Hasan, Katâde, Abdullah İbn Kesîr, Süddî ve İbn Zeyd de böyle derler. Katâde de der ki: Allah'a itaat ederek ve O'nun hoşlanacağı amelleri yaparak O'na yaklaşın, demektir. İbn Zeyd bu âyeti şu şekilde okur : Bu imamların söyledikleri konuda, müfessirler arasında oir ihtilâf yoktur.
Vesile kendisiyle maksadın elde edilmesine ulaşılan şeydir. Ayrıca vesile, cennetteki en yüce konakta (asılı olan) bir bayraktır ki; burası Rasûlullah (s.a.) m konağı ve cennetteki yurdudur. Burası cennetin Arş'a en yakın olan yeridir.

Buhârî'nin Sahîh'inde Mu-hammed İbn Münkedîr kanalıyla Câbir İbn Abdullah'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim ki ezan sesini işittiğinde «ey, bu tamamlanmış çağrının ve eda edilen namazın sahibi olan Allahım, Muhammed'e vesile ve fazilet ver ve onu kendisine vaad ettiğin övülen makama gönder» derse; muhakkak ona kıyamet gününde şefaat erişir. Müslim'in Sahîhi'nde de Kâ'b İbn Alkame kanalıyla Abdullah îbn Amr İbn Âs'dan nakledilir ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işitmiş : Siz, müezzini duyduğunuz zaman, onun dediği gibi deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü kim, benim üzerime salavât getirirse, Allah ona on salavât getirir. Sonra benim için vesile isteyin. Çünkü o, cennette bir konaktır. Ve yalnızca Allah'ın kullarından bir kulunun olacaktır. Ben, o kul olmayı isterim. Kim, benim için vesileyi isterse ona şefaat erişir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bana salavât-ı şerife getirdiğiniz zaman; benim için vesileyi isteyin. Ey Allah'ın Rasûlü, vesile nedir? denilince; o, cennette en üstün derecedir. Oraya ancak bir kişi girer. Ve ben, o kişi olmak isterim, buyurmuş. Tirmizî bu hadîsi, Bündâr kanalıyla... Kâ'b'dan rivayet eder. Sonra, bu hadîs garîbtir, der. Çünkü Kâ'b ma'rûf bir râvî değildir. Leys İbn Ebu. Süleym'den başka kimsenin Kâ'b'dan hadîs rivayet ettiğini bilmiyorum, diye ekler. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdülbâkî İbn Kânî... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bana salavât-ı şerîfe getirin. Ve benim için Allah'tan vestte isteyin. Rasûlullah'a; vesîle nedir? diye suâl edildi. O da; vesîle cennette bir derecedir. Oraya bir tek kişi erişir. Ben, o kişi olmak isterim, diye karşılık verdi Hafız Taberânî der ki: Bize Ahmed îbn Ali.;. Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Benim için Allah'tan vesileyi isteyiniz. Çünkü dünyada hangi kul, benim için vesîle isterse; ben, kıyamet gününde onun şahidi —veya şefaatçisi— olurum. Sonra Taberânî der ki: Bu hadîsi, îbn Ebu Zi'b'den Mûsâ İbn A'yün'den başka kimse rivayet etmemiştir. İbn Merdûyeh de aynı hadîsi Muhammed İbn Ali kanalıyla Muhammed İbn Amr İbn ^Atâ'dan nakleder. îbn Merdûyeh kendi isnâdıyla Umâre İbn Gaziyye kanalıyla Mûsâ İbn Verdân'dan nakleder ki; o, Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Vesîle, Allah katında bir derecedir ki, onun üstünde derece yoktur. Allah'tan bana yaratıkları için vesîle vermesini isteyin. İbn Merdûyeh iki ayrı tarîkle Abdülhamîd îbn Bahr'den... Hz. Ali'nin, Rasûlullah (s.a.) dan şöyle naklettiğini rivayet eder : Cennette vesîle adı verilen bir derece vardır. Siz Allah'tan istediğiniz zaman, benim için vesîle isteyiniz. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, seninle beraber orada kim oturur? O, Ali, Fâtı-ma, Hasan ve Hüseyn diye karşılık verdi. Bu hadîs bu şekliyle garîb ve münkerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Salim İbn Sevbân'ın kölesi Ali îbn Hüseyn elrEzdî'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Ben, Ebu Tâlib oğlu Ali'nin Küfe günlerinde şöyle seslendiğini duydum : Ey insanlar, cennette iki tane inci vardır. Biri beyaz, diğeri sarı. Sarı olanı, Arş'm içine aittir. Makâm-ı Mahmûd ise, beyaz incidendir. Onun yet-mişbin odası vardır. Her ev üç mil mesafededir. Onun odalan, kapıları ve sedirleri hep bir cinstendir. Ve adı vesiledir. O, Hz. Muhammed'e ve o'nun ehl-i beytine aittir. San olanı ise aynı şekildedir. Ve bu îbrâ-hîm (a.s.) e ve ehl-i beytine aittir. Bu hadîs te aynı şekilde garîbdir.

«O'nun yolunda cihâd edin ki, felaha eresiniz.» Allah Teâlâ yasaklan bırakmayı, emirleri yerine getirmeyi bildirdikten sonra, kâfir, müşrik ve doğru yoldan dışarı çıkan, hak dini terkeden düşmanlarla savaşmayı telkin ediyor. Kıyamet gününde, kendi yolunda cihâd eden kişiler için hazırladığı kurtuluş sebebini ve ulu mutluluğu bitmez tükenmez, değişmez, yok olmaz felah ve saadeti vaad ve teşvik ediyor. Orada yüce menziller, emîn makamlar vardır. Konaklarının manzaraları güzeldir. Orada oturanlar, üzüntü nedir bilmezler. Sürekli nimetler içindedirler. Ölüm nedir bilmezler, sürekli diridirler. Elbiseleri çürümez, gençlikleri sönmez.
Sonra da Allah, düşmanı kâfirler için hazırlamış olduğu kıyamet günündeki azabı ve cezayı bildirerek buyuruyor ki: «Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da, kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye olarak verseler, onlardan kabul olunmaz. Ve onlara, elîm bir azâb vardır.» Bir kâfir, kıyamet günü yeryüzü dolusu altınla gelse ve bir misli daha altın verip Allah'ın kendisini kuşatacağı ve üstüne düşmesine kesin gözüyle baktığı azabından kurtulmaya çalışsa; bu verdiği şeyler kabul edilmez. Azâbdan kurtulup kaçmaları mümkün olmaz. «Onlara elîm bir azâb vardır.»
«Ateşten çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır.» Devamlı cehennemde kalacaklardır. Bir başka âyet-i kerîme'de belirtildiği gibi, «Oradan çıkmak istedikleri her seferinde tekrar oraya girdirilirler.» İçinde bulundukları şiddetli azâbdan kaçıp kurtulmak isterler. Ama bunun imkânı yoktur. Alevler, onları cehennemin üst taraflarına doğru yükseltirken, zebaniler demirden balyozlarla başlarına vurur ve kendilerini tekrar cehennemin en dibine daldın verirler. «Ve onlar için sürekli bir azâb vardır.» Kaçıhp kurtulması, çıkılıp geçilmesi mümkün olmayan sürekli bir azâb.
Hammâd İbn Seleme... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Cehennem ehlinden bir kişi getirilir ve kendisine; ey Âdemoğlu, yattığın yeri nasıl buldun? denir. O, çok kötü bir yatak, der. Kendisine, dünya dolusu altın karşılığında kurtulmak ister misin? denilir. O, evet yarabbi, der. Allah Teâlâ; yalan söylersin. Doğrusu Ben senden bundan daha azını istediğim halde sen yapmadın, buyurur. Ve emreder, cehenneme götürülür. Bu hadîsi, Müslim ve Ne-seî, Hammâd İbn Seleme kanalıyla bu şekilde rivayet etmişlerdir. Keza Buhârî ve Müslim de Muâz İbn Hişâm kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten aynı hadîsi rivayet etmişlerdir. Aynca Ebu İmrân Abdülmelik İbn Habîb kanalıyla da Enes îbn Mâlik'ten rivayet etmişlerdir. Bu hadîsi Matar el-Verrâk, Enes İbn Mâlik'ten rivayet ettiği gibi, İbn Merdûyeh de aynı yolla Enest'en nakletmiştir. Ayrıca İbn Merdûyeh, Mes'ûdî kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemden bir topluluk çıkıp cennete girerler. —Râvî olan Şu-heyb der ki:— Ben, Câbir İbn Abdullah'a, Allah Teâlâ; «Cehennemden çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir.» buyuruyor, dediğimde; o, âyetin başını oku. Bak orda ne buyuruyor? dedi ve «Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa...» âyetini okudu. Cehennemden çıkmayacak olanlar kâfirlerdir, dedi., Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel ve Müslim bir başka yolla Yezîd el-Fakîr kanalıyla, Câbir'den naklederler ki, bu en kolay sevk şeklidir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Yezîd el-Fakîr'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, hadîs okuduğu sırada Câbir İbn Abdullah'ın yanında

oturuyordum. Okuduğu hadîste bazı kimselerin cehennemden çıkacakları anlatılıyordu. Yezîd el-Fakîr der ki : Ben, o sırada bunun mümkün olmayacağını kabul ederek kızdım ve; insanlar ne kadar tubaflaşmış, ey Muhammed'in ashabı, sizin içinizde ne garîb kişiler var? Allah Teâlâ, «Ateşten çıkmak isterler, ama ondan çıkacak değiller.» buyurduğu halde; bazıları; insanların, ateşten çıkacağını iddia ediyor, dedim. Câbir İbn Abdullah'ın yanında bulunanlar, beni terslediler. Câbir, onların en yumuşak huylusuydu. Dedi ki: Adamı bırakın. O dediği, kâfirler içindir. Âyeti sonuna kadar okuduktan sonra sen Kur'an okur musun? diye sordu. Ben; evet, onu topladım ve okurum, dedim. O, Allah Teâlâ «Gecenin bir kısmında nafile olarak kalk. Umulur ki Rabbm, seni yüce bir makama erdirir.» âyetini okudun mu? İşte bu, o makamdır, dedi. Allah Teâlâ bazı kimseleri, suçları dolayısıyla dilediği miktarda cehennemde tutar. Onlarla konuşmaz. Ama onları çıkarmak istediği zaman, çeker çıkarır. Yezîd el-Fakîr der ki: Ben, bundan sonra Câbir'in rivayetini hiç yalanlamadım.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Da'leç İbn Ahmed... Talk İbn Habîb'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, insanlar arasında şefaati en çok yalanlayanlardan biriydim. Nihayet, Câbir İbn Abdullah'la karşılaştım. Ona, Allah'ın cehennemde sürekli kalacakları söz konusu ettiği ve benim bildiğim bütün âyetleri okudum. Câbir dedi ki: Ey Talk, sen kendini Allah'ın kitabını ve Rasûlullah'ın sünnetini benden daha çok okuyan ve bilen birisi olarak mı görüyorsun? Senin bu okuduğun âyetler, müş-rikler hakkındadır. Benim söylediğim topluluk ise, bir günâh işleyip de azâb çekenlerdir. Bunlar cehennemden çıkarılıyorlar. Sonra iki elini kulağına götürerek dedi ki: Eğer ben, Allah Rasûlü'nün «Cehenneme girdikten sonra tekrar çıkarılırlar.» buyurduğunu duymamış isem, şu iki kulağım sağır olsun. Biz "de, senin okuduğun gibi o âyetleri Rasû-lullah'a okumakta idik.[3]

38 — Hırsız erKek ve hırsız kadının yaptıklarına karşılık Allah tarafından bir ceza olarak; ellerini kesin. Ve Allah Aziz'dir, Hakîm'dir.
39 — Kim de zulmettikten sonra; tevbe eder, düzelirse, muhakkak ki Allah, onun tevbesini kabul eder. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.
40 — Bilmez misin ki, göklerin ve yeryüzünün mülkü Allah'ındır. Dilediğine azâb eder, dilediğini bağışlar. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.

Hırsızlık Suçu ve Cezası

Allah Teâlâ, hırsız erkeklerin ve hırsız kadınların elinin kesilmesine hükmediyor ve emir buyuruyor, Sevrî... İbn Mes'ûd'un bu âyeti şeklinde okuduğunu rivayet eder ki bu, şâzz bir kırâettir. Kaldı ki, bütün ulemânın bu konudaki hükmü onunla beraber değil, ona muvafıktır. Hattâ bu hüküm, bir başka delilden elde edilmiştir. Bilindiği gibi, câhiliyet devrinde el kesme âdeti vardı. Bu âdet fslâm'da "devam ettirildiği gibi —ilerde açıklayacağımız' şekliyle— bazı şartlan fazlalaştmldı. Kasâme, diyet ve ikraz gibi bazı şer'î hükümler de daha evvel mevcûd idi. Şeriat onları olduğu gibi kabul ederek, milletin menfaati için bir kısım ilâveler yapmıştır.
Denilir ki; Câhiliyyette hırsızın elini ilk kesenler; Kureyş'lilerdir. Onlar, Düveyk adı verilen Huzâa kabilesinden Benu Müleyh'in kölesi olan bir kişinin elini

kesmişlerdi. Çünkü o, Kâ'be'nin kasasını soymuştu. Denilir ki; Düveyk kendisi çalmamış, başkaları çalarak onun yanma koymuşlardı.
Zâhiriyye mensubu fakîhlerden bir kısmı derler ki: İster çok, ister az olsun; bir şey çalan hırsızın eli kesilir. Çünkü âyet, umûmî biçimde «Hırsız erkek ve hırsız kadının yaptıklarına karşılık bir ceza olarak ellerini kesin.» buyuruyor. Onlar, bekçi ve nisâb durumunu göz önünde bulundurmaksızın mücerred hırsızlığı esâs alıyorlar. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim Abdülmü'min kanalıyla Necd el-Hanefî'den naklederler ki; o, ben, İbn Abbâs'a bu âyetin husûsî mi, umûmî mi olduğunu sordum, demiş. İbn Abbâs; âyet umûmîdir, diye karşılık vermiş. Bu görüşün men-sûblannın fikirleri İbn Abbâs'm görüşüne muvafık olabileceği gibi olmayabilir de. En iyisini Allah bilir. Bunlar Buharı ve Müslim'in Sahih* lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilen şu hadîs-i şerife dayanmaktadırlar :
Allah hırsıza la'net etsin. Yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir.
Cumhûr-u ulemâya gelince; onlar, hırsızlıkta nisabı esâs almışlardır. Ancak nisabın nüktan konusunda fukahâ arasında iht&âf vardır. Dört mezheb imamından her biri ayrı bir görüş beyân etmişlerdir. Mâlik İbn Enes'e göre; hırsızlıkta nisâb miktarı, saf olarak basılmış üç dirhemdir. Hırsız bunu çaldığı veya onun miktanna ulaşan bir değeri çaldığı takdirde, onun elinin kesilmesi gerekir. İmâm Mâlik: bu görüşe delil olarak; İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadîste Rasûlullah (s.a.) in, üç dirhem değerindeki bir zırhtan dolayı hırsızın elini kesmesi hâdisesini göstermiştir. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
İmâm Mâlik merhum der ki: Hz. Osman (r.a.), üç dirhem değerindeki meyveden dolayı hırsızın elini kesmiştir. Bu, benim duyduğum rivayetler arasından en çok sevdiğimdir. Hz. Osman'ın bu uygulamasını İmâm Mâlik... Abdurrahmân'ın kızı Amre'den nakleder ki: Hz. Osman devrinde bir hırsız meyve çalmış. Hz. Osman, bunun değerlendirilmesini emretmiş. Meyve oniki dirhemin bir dînâr olarak değerlendirilmesi esâsına göre üç dirhem tutmuş. Bunun üzerine Hz. Osman hırsızın elini kesmiş. İmâm Mâlik'in arkadaşları derler ki: Bu gibi uygulamalar, meşhur olmuştur ve kimse de bunu reddetmemiştir. Bu gibi konularda sükûtî icmâ' vardır. Ve bu rivayette meyveden dolayı elin kesildiği gösterilmektedir ki; Hanefî'ler buna itiraz ederler ve on dirhemden az miktarda elin kesilemeyeceğini söylerler. Şafiî'ler ise, bir çeyrek dînâr kadar olmalıdır, derler. En iyisini Allah bilir.
Şafiî merhûm'a göre; hırsızın elinin kesilmesi için, çaldığı şeyin bir dinarın dörtte biri veya onun değerindeki para, eşya v.b. emtia olması gerekir. Şafiî'nin dayandığı delil şudur: Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe'den naklettiği hadîste, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:
Hırsızın eli, ancak bir dinarın dörtte biri veya daha fazlası için esilir. Ayrıca Müslim Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; RasûluUah (s.a.) şöyle buyurmuştur ;
Hırsızın eli, bir dinarın dörtte biri veya daha fazlasından başkası için kesilmez.
Bizim arkadaşlarımız (Şafiî'ler) derler ki: Bu hadîs, bu konuda ayırıcı çizgiyi göstermekte ve bunun bir dînârm dörtte biri şeklinde olduğunu ifâde etmektedir. Yoksa ona eşit olanı değil. Ve yine onlar derler ki; Zırh hadîsi ve bunun üç dirhem olarak değerlendirilmesi konusu da bu görüşle çelişmez. Çünkü o sırada, bir dînâr oniki dirhem idi. Bu ise bir dînârın dörtte birinin değeri demektir ki, her iki görüşü

bu yolla birleştirmek mümkündür. Bu görüş; ayrıca Ömer İbn Hattâb, Osman İbn Affân, Ali İbn Ebu Tâlib'in görüşüdür. Allah onlardan razı olsun. Ömer İbn Abdülazîz, Leys İbn Sa'd, Evzaî, Şafiî ve arkadaşları İshâk İbn Rahûyeh —bir rivayete göre— Ebu Sevr, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî'nin görüşüdür. Allah'ın rahmeti cümlesinin üzerine olsun.
İmâm Ahmed İbn Hanbel ile —bir rivayete göre İshâk İbn Rahûyeh— derler ki: Bir dînârm dörtte biri veya üç dirhem hükmü, şer'î bakımdan başlangıç noktasıdır. Bunlardan birini veya dengini çalanın —Abdullah İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin hadîsine uyularak— eli kesilir. Ahmed İbn Hanbel'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadîsde yukardaki hadîsten şu şekilde farklıdır : Bir dînârın dörtte biri için hırsızın elini kesiniz. Bundan daha aşağısı için kesmeyiniz. O günlerde bir dînârm dörtte biri, üç dirhem ediyordu. Çünkü dînâr, oniki dirhemdi. Neseî'nin lafzı ise şöyledir : Hırsızın eli, bir zırh parasından daha aşağısı için kesilmez. Hz. Âişe'ye zırhın değeri nedir? diye sorulduğunda; o, bir dînârm dörtte biridir, diye karşılık .verdi. Bütün bu nasslar, on dirhem şartının bulunmadığını göstermektedir. En iyisini Allah bilir.
İmâm Ahmed, Ebu Hanîfe ve onun arkadaşları olan Ebu Yûsuf, Muhammed, Züfer ve Süfyân es-Sevrî (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) el kesilmesi için nisâb miktarının, hîle karıştırılmamış on dirhem olduğunu söylerler. Ve delil olarak da; Rasûlullah devrinde eli kesilen hırsızın çaldığı zırhın değerinin on dirhem olduğunu belirtirler. Nitekim Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Rasûlullah devrinde bir zırhın değeri on dirhemdi, demiştir. Yine Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki: Bize Atjd'ül-A'lâ... Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: Hırsızın eli, bir zırh miktarından daha aşağısı için kesilmez. Zırhın değeri ise, on dirhemdir. Hanefîler derler ki: Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Amr, zırhın değeri konusunda Abdullah İbn Ömer'e muhalefet etmişlerdir. Öyleyse ihtiyatlı davranıp en fazlasını almak gerekir. Çünkü şüphe halinde hadler durdurulur.
Selef-i sâlihînden bir kısmı da derler ki: Çaldığı şeyin on dirheme veya bir dînâra ya da bunlardan birinin değerine baliğ olan miktara ulaşırsa hırsızın eli kesilir. Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, İbrahim en-Nehaî, Ebu Ca'fer el-Bakır'dan da bu şekilde nakledilmiştir. Seleften bir kısmı demişlerdir ki: Ancak beş dînâr veya elli dirhemlik hırsızlıkta el kesilir. Saîd İbn Cübeyr merhumdan böyle nakledilir.
Cumhûr-u ulemâ; zahirîlerin Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği; hırsız bir yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir, hadîsine dayanmasına birkaç şekilde cevâb vermişlerdir:
Birincisi; bu hadîs, Hz. Âişe'nin hadîsiyle neshedilmiştir. Ancak bu görüş üzerinde, durulması gerekir. Çünkü tarihinin açıklanması şarttır.
İkincisi; buradaki yumurta anlamına gelen kelimesinden maksad da gemi ipidir. Buhârî'nin ve -başkalarının naklettiklerine göre, bunu A'meş söylemiştir.
Üçüncüsü; bundan maksad, el kesilen hırsızlığın azdan çoğa doğru yavaş yavaş yükselmeye vesile olmasıdır. Ayrıca bu miktarın, câhiliyyet devrinde uygulanan el kesme olayıyla ilgili bir haber şeklinde geçmiş olması muhtemeldir. Nitekim onlar az veya çok hırsızın elini kesiyorlardı. Binâenaleyh değerli elini, değersiz şeyler için heba eden hırsıza la'net edilmiştir. Nitekim ünlü şâir Ebu'1-Alâ el-Maarrî'nin Bağdâd'a geldiğinde; hırsızlığın nisabını, bir dinarın dörtte biri şeklinde değer-

lendiren fukahâyı müşkül durumda bıraktığı meşhurdur. Hattâ bu konuda bilgisizliğini ve akılsızlığını gösteren bir de şiir söylemiştir. Bu şiirde şöyle der: İkiyüzelli altın değerinde olan bir el, ne oluyor ki, bir dinarın dörtte biri için kesiliyor?
Bu çelişki karşısında susmaktan ve cehennem korkusundan Mevlâ-mıza sığınmaktan başka bir şey yapılamıyor.
Maarrî'nin böyle dediği yayılınca fukahâ onun peşine düşmüş ise de o, fukahâ ile karşılaşmaktan uzak durmuştur. Bu hususta Maarrî'ye cevâb verilmiştir. Bilhassa Kâdî Abdülvehhâb el-Mâlikî merhumun cevâbı şöyledir : Emîn olduğu sırada el, değerliydi. İhanet edince, değerini yitirdi. Bir kısmı da şöyle demişlerdir: Bu, mükemmel hikmetin, menfaatin ve yüce şeriatın esrarının gereğidir. Cinayetler bahsinde elin değerinin beşyüz dînâr olması uygun görülmüştür ki; ele karşı cinayet işlenmesin. Hırsızlık konusunda ise, dörtte bir dînâr kadarlık değer kesilmiştir ki; halk hırsızlığa koşuşmasın. Bu, akıl sahipleri katında hikmetin bizatihi kendisidir. Bunun için Allah Teâlâ, «Yaptıklarına karşılık Allah tarafından bir ceza olarak. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.y buyuruyor. Elleriyle insanların mallarını alarak işledikleri kötülüğün cezası budur. Allah tarafından bir ceza olarak o fiili işledikleri organın kesilmesi uygun görülmüştür. Allah intikam almakta azizdir. Emir, yasak, şeriat ve ölçülerinde ise hikmet sahibidir.
«Kim de zulmettikten sonra tevbe eder, düzelirse, muhakkak ki Allah onun tevbesini kabul eder, Allah'a sığınırsa, Allah kendisiyle onun arasında olan konularda tevbesini kabul eder. Halkın malına gelince; bunların tekrar halka iade edilmesi veya bedelinin Ödenmesi gerekir. Cumhûr'un görüşü budur. Ebu Hanîfe ise; eli kesilip koptuğu için çaldığı malın bedeli geri iade edilmez, der. Nitekim Hafız Dârekutnî... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) a kadifeden ihram çalmış bir kimse getirildi. Rasûlullah (s.a.) hırsız bu mudur? dediğinde, o evet dedi. Rasûlullah, öyleyse götürün ve elini kesin. Sonra ilaçla iyi-leştirin ve bana getirin, buyurdu. Hırsızın eli kesildi ve Hz. Peygambere getirildi. Allah'ın Rasûlü hırsıza tevbe et, dedi. O da Allah'a tevbe ettim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah senin tevbeni kabul etti, buyurdu. Bu hadîs bir başka yoldan mürsel olarak rivayet edilmiştir. Ve onun mürsel oluşunu Ali İbn el-Medînî ve İbn Hüzeyme ter-cîh etmişlerdir. İbn Mâce Ebu Lehîa kanalıyla Sa'lebe el-Ansârîden rivayet eder ki; Amr İbn Semûre, Hz. Peygambere gelip şöyle dedi:
Ey Allah'ın Rasûlü, ben falanca oğullarının devesini çaldım, beni temizle. Rasûlullah (s.a.) onlara haber gönderdiğinde, onlar; evet, biz devemizi kaybettik, dediler. Rasûlullah emîr verdi ve onun eli kesildi. Sa'lebe der ki: Ben eli kesilirken Amr İbn Semûre'ye bakıyordum. O, şöyle diyordu : Hamdolsun o Allah'a ki beni senden temizledi. Sen benim cesedimi ateşe girdirmek istedin.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Amr'-dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Bir kadın zînet eşyası çaldı. Sahipleri gelip dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın bizim zînet eşyamızı çaldı. Rasûlullah (s.a..); onun sağ elini kesin, dedi. Kadın tevbe gerekmez mi? deyince; Rasûlullah (s.a.) bugün anandan doğduğun gibi günâhlarından arındın, dedi. Abdullah İbn Amr der ki: Bunun üzerine .Allah Teâlâ «Kim de zulmettikten sonra tevbe eder, düzelirse; muhakkak

ki Allah, onun tevbesini kabul eder. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti nazil oldu.
İmâm Ahmed îbn Hanbel; bundan daha farklı bir rivayet nakleder ve der ki: Bize Hasan... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) devrinde bir kadın hırsızlık yaptı. Malım çaldığı kişiler, kadını tutup Rasûlullah'a getirerek; ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın bizim malımızı çaldı, dediler. Kadının kabilesi; biz, onun fidyesini veririz, dediklerinde, Rasûlullah (s.a.); onun elini kesin, buyurdu. Onlar, beşyüz dînâr fidye verelim, dediklerinde; Rasûlullah (s.a.) onun elini kesin, buyurdu. Bunun üzerine sağ eli kesildi. Kadın tevbe etmek gerekir mi ey Allah'ın Rasûlü? diye sorduğunda; Hz. Peygamber; evet, bugün sen annenden doğduğun gün gibi günâhlardan arındın, buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Mâide süresindeki bu âyeti inzal buyurdu.
Hırsızlık yapan bu kadın, Manzum kabilesine mensubtu. Bunun hadîsi Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Şöyle ki: Mekke'nin fethi gazasında; hırsızlık yapan bir kadının durumu, Kureyş'lileri çok ilgilendirdi. Bunu Hz. Peygambere kim söyler? dediler. Rasûlullah'm dostu Üsâme İbn Zeyd'den başka kimse buna cesaret edemez, dediler. Üsâme, Hz. Peygamberin yanma getirildi ve durumu Hz. Peygambere anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamberin rengi atarak; siz, Allah Azze ve Celle'nin hadlerinden bir had konusunda mı benden şefaat istiyorsunuz? dedi. Üsâme; ey Allah'ın Rasûlü, benim için mağfiret dile, diye karşılık verdi. Akşam olunca Hz. Peygamber kalktı ve hutbe okudu. Allah Teâlâ'ya lâyık olduğu şekilde sena etti. Sonra şövle dedi:
Sizden önce helak olanların helak olmalarının sebebi şuydu:. İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaparsa, onu bırakırlar, güçsüz birisi hırsızlık yaparsa, ona had uygularlardı. Allah'a yemîn ederim ki; eğer Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapacak olursa; ben onun da elini keserdim. Sonra emretti ve hırsızlık yapan o kadının eli kesildi. Hz. Âişe der ki: Kadının tevbesi güzel oldu ve bilâhere kadın evlendi. Sonraları bana gelir ve ihtiyâcım ben Hz. Peygambere iletirdim. Bu lafız Müslim'indir. Müslim'in bir diğer lafzında ise Hz. Âişe şöyle der: Mah-zûm kabilesinden olan kadın eşyayı emanet alır ve inkâr ederdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun elinin kesilmesini emretti.
Abdullah îbn Ömer der ki: Manzum kabilesinden bir kadın komşularından bir takım eşyaları emânet alır, sonra inkâr ederdi. Rasûlullah (s.a.) onun elinin kesilmesini emretti. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve Neseî aynı lafızla rivayet ederler. Neseî'nin bir başka lafzı da şöyledir : Bir kadın halkın ziynet eşyalarım emânet olarak alır, sonra onu yanında tutar vermezdi. Rasûlullah (s.a.) bu kadın, Allah ve Rasûlüne tevbe edip halktan aldığını geri versin, demişti. Sonra Rasûlullah (s.a.); ey Bilâl; git, şu kadının elini kes, diye emretti. Hırsızlığın hükmü konusunda pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunlar el-Ah-kâm isimli eserimizde vardır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
«Bilmez misin ki göklerin ve yeryüzünün mülkü Allah'ındır.» Bütün bunların sahibi O'dur. Hâkimi O'dur. O'nun hükmünü takîb eden kimse yoktur. O, dilediğini yapandır. «Dilediğine azâb eder, dilediğini bağışlar. Ve Allah herşeye Kadirdir.»[4]

İzahı

Hırsızlık Psikolojisi

Hırsızlık suçunun cezasını ve bu cezanın değeriyle birlikte İslâm hukuk sisteminin özelliklerini Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor : Hırsızlığın tesbit edilmesi iki neticeyi doğurur :
a- Çalman malın değerinin tazmini
b- Hırsızın elinin kesilmesi

Çalınan Malın Değerinin Tazmini:

Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; aleyhinde hırsızlık vak'ası sabit olan suçlu; çalınan malın değerini ödemekle mükelleftir. Hırsız olduğu tebeyyün edince de elini kesmek vâcib olur. Hanefîler, tazminatın ve el kesmenin birlikte mümkün olamayacağını kabul etmektedirler. Buna göre; hırsızın eli kesilirse tazminat ödemez, hattâ çalman malı elinin kesilmesinden sonra tüketmiş olsa bile: Delilleri ise, Kur'an-ı Azîm'üş Şân'ın nassmın sadece kesmeyi zikretmiş olmasıdır. Abdurrahmân İbn Avfın Rasûlullah (s.a.j dan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Allah Ra-sûlünün şöyle buyurduğu naklolunur: «Hırsızın eli kesildiğinde tazmînât gerekmez.» Hanefî'lerin bu noktada bizce mantıkî olan delilleri vardır. Şöyle ki: Hanelilere göre tazmin edilen mallar tazminatın kesilmesi veya ödenmesi anında tazmin eden kişinin mülkü dâhiline girer. Hırsız, çalman malın değerini tazmin edince; aldığı andan itibaren onun mâliki olur ve bu durumda aldığı mal kendisinindir. Eğer tazmî-nâWa birlikte eli kesilecek olursa; kendi malını alması durumunda elinin kesilmesi söz. konusu olacaktır. Halbuki hırsızın eli ancak başkasının malmı alması halinde kesilir. Fakat bazı Hanefî fakîhleri, çalınan malın hırsızın elinin kesilmesinden Önce veya sonra tüketilmesi halini birbirinden ayırmaktadırlar. Ve hırsızın; elinin kesilmesinden sonra tükettiği malı tazmin etmeyeceğini kabul etmektedirler. Delilleri ise şudur : Çalınan mal, hırsızın elinin kesilmesinden sonra ortada bulunuyorsa; emaneten duruyor, demektir ve onu mal sahibine iade edecek demektir. İade etmeyip tüketince kıymetini tazmin etmek zorundadır.
Bilumum Hanefî fakîhleri; mal sahibi, hırsızın elinin kesilmesinden sonra malının tüketilmemiş olduğunu gördüğü takdirde; çalman malını geri isteyebileceği görüşündedirler. İster çalman mal hırsızın elinde bulunsun, ister hırsız onu başkasının tasarrufuna terketsin. Eğer mal başkasının tasarrufunda ise; o kişi bedeli mukabilinde malı hırsıza geri vermek zorundadır. Hırsız malı değil de değerini mal sahibine iade edecek olursa; bu kabul edilmez. Çünkü bedelini iadesi tazminat anlamım taşır ki, hırsızın elinin kesilmesiyle tazminat ortadan kalkmıştır. Hırsız, başka kişinin tasarrufuna verdiği malı; bedeli mukabilinde alıp sahibine iade ederse; bu iade edişi, çalınan malın tazmini konusunda hırsıza bir yükümlülük getirmez. Eğer bu mal, tasarrufu altında bulunan kişi tarafından tüketilmişse veya yok edilmişse; o kişiye de, hırsıza da tazminat gerekmez. Çünkü hırsızın eli

kesilmiştir ve el kesilmeyle tazminat durumu ortadan kalkmıştır. Malın üzerinde tasarruf eden kişinin tazminat Ödemek mecburiyetinde bırakılması ise hırsıza tazmî-nât yoluyla iade hakkım vermiş olur ki, neticede hırsızın tazmîn edilmesi durumu zuhur eder. Halbuki elin kesilmesi, bunu ortadan kaldırır. Malı tasarruf eden kişi, çalman malı yok ederse veya tüketirse; mal sahibi çalman malın kıymetini tasarruf eden kişiden geri alabilir. Çünkü o, mal sahibinin izni olmadan malını alıp tüketmiştir. Tasarruf eden kişinin, hırsızdan malının bedelini geri istemesi caizdir. Bedel mukabili iade, tazmîn anlamına gelmez. Tazmîn, bir şeyin değeri ile geri dönmesidir. Çalınan malı, hırsızdan başka bir şahıs'gasbederse; mal sahibinin malını gâsıbın elinden isteme hakkı vardır. Eğer mal sahibi isterse, gâ-sıbtan malının bedelini geri alır. Bir diğer görüş uyarınca böyle bir hakkı yoktur, çünkü hırsızın elinin kesilmesiyle malın masumiyeti ortadan kalkmıştır. Mal sahiplerinin ve hırsızların birden fa^lâ olması halinde doğacak durum karşısında Hanefî fatihleri arasında ihtilâf vardır. Kaideye göre; hüküm verilmezden önce işlenen hırsızlık fiili, birden fazla olursa hadler iç içe girer ve bir hükümle yetinilir. Tüm hırsızlıklara mukabil hırsızın eli bir defa kesilir. Bu kaide üzerinde ihtilâf yoktur. Bütün fakîhler bu konu üzerinde müttefiktirler. Asıl ihtilâf; hırsızların birden fazla olması halinde tazminatın ne şekilde Ödeneceği konusundadır. Bir grup mal sahipleri, topluca gelip dâva açtıkları tak-dîrde; hırsıza tazminat gerekmeyeceği görüşündedir. Çünkü çalınan mal ile alâkalı olarak hırsızın aleyhinde dâva açılması; tazminatın ibrası anlamına gelir. Fakat mal sahihlerinden birisi veya birkaçı dâva açar da, Öbürleri dâva açmazsa; dâva açmayana tazminat ödenmesi gerekir. Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşü budur. Delilleri ise şudur : Mal sahibi; malını isteyip hakkını almak veya hırsızlık dâvası açıp, Allah'ın hakkının yerini bulmasını sağlamak arasında muhayyerdir. Birincisinin karşılığı tazminat, ikincisinin karşılığı sadece el kesilmesidir. Onlara göre; tazminatın sakıt olması, hırsızlık iddiasına dayalıdır. Hırsızlık iddiası vâki' olduğu anda tazminat sâjsıt olur. Ebu Hanîfe'nin görüşü ise bunun tersinedir. Ona göre; mal sahiplerinden hiçbirine taz-mînât ödenmez. Çünkü hırsızın elinin kesilmesi, tüm hırsızlıklardan dolayıdır. Bu yüzden hiç birine tazminat ödenmez.
Şafiî ve Hanbel'e göre; hırsızın hem eli kesilir, hem de tazminat alınır. Çünkü her hırsızlık suçunda hırsız; hem el kesilmesini, hem de tazminatı gerektiren fiili işlemiştir. Onun için hem elinin kesilmesi, hem de tazminat ödemesi gerekir. Zira her hırsızlık suçu; iki hukuka tecâvüzdür Birincisi; Allah'ın veya toplumun hakkına tecâvüzdür. Allah hırsızlığı yasaklamıştır. Toplum ise hırsızlıkla zarar görmektedir. Binâenaleyh fail Allah'ın veya toplumun hakkını çiğnemiştir. İkincisi ise; hiçbir neden olmadan malı yok edilmiş olan kulun hakkıdır. Suç bütün hukuka tecâvüz olduğu gibi, cezanın da bütün tazminatı birlikte ihtiva etmesini önleyecek hiçbir neden yoktur. Binâenaleyh suçlu, her iki haktan sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla mal elinde ise onu sahibine geri vererek tazmin etmek zorundadır. Eğer elinde değilse, kıymetini tazmin etmekle yükümlüdür. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır : «Hırsız, aldığı şeyi geri verene kadar mes'uliyet altındadır.» Şafiî ve Hanefîler ise Abdurrahmân İbn Avf'ın hadîsini kabul etmemektedirler, çünkü ravîlerden birisi meçhuldür. Şu halde çalman eşya hırsızın elinde ise sahibine aynen, elinde değilse mislini veya değerini mal sahibine iade etmesi gerekir. İster

eli kesilsin ister kesilmesin, ister zengin olsun ister fakîr olsun tazmin zorundadır. Mal sahipleri birden fazla ise, hırsız her mal sahibine —ister davacı olsun, ister olmasınlar— çaldığı şeyin kıymetini veya mislini tazmîn etmek zorundadır. Hırsız, çaldığı eşyayı başka birinin tasarrufuna verirse; mal sahibinin, eşyasını bu kişiden isteme hakkı vardır. Bu kişinin de hırsızdan verdiği kıymeti alma hakkı vardır. İmâm Mâlik'e göre; kesilmeme sebebi ne olursa olsun, eli kesilmeyen hırsızın çalman malı tazmin etmesi gerekir. El kesilmeyiş sebebi, malın nisaba baliğ olmaması veya şehâdetin tâm olmaması veya hırsızlığın korunak olmayan bir mahalden yapılmış olması veya hırsızın elinin kasıdlı yahut hatalı başka bir suçtan dolayı kesilmiş olması, ya da arızî bir başka nedeni olabilir. Hırsız bu durumda tüketilmiş de olsa çalınan malın kıymetini tazmin eder. Malın tüketilmesi, kendi isteğiyle olsun, isteksiz olsun farksızdır. Hırsız zengin olsun fakîr olsun, netice değişmez. Eğer çaldığı eşya ortada duruyorsa onu iade etmek zorundadır. Çalmaktan dolayı hırsızın eli kesilmişse mevcûd olan eşyayı yine vermek mecburiyetindedir. Eğer eşya mevcûd değilse; hırsızlık vaktinde ve eli kesilene değin hırsızın zenginliği devam ettiği takdirde, eşyanın kıymetini veya mislini ödemesi gerekir. Eğer hırsızlık yaptığı zaman fakîr de eli kesilmezden az önce zengin olmuşsa; tazminat gerekmez. Keza hırsızlık ânında zengin iken bilâhare elinin kesilmesinden önce fakîr düşmüşse, yine tazminat gerekmez. Hattâ elinin kesilmesinden sonra zengin olsa dahi. Bu anlatılanların nedeni İmâm Mâlik'e göre; Rasûlullah (s.a.) dan nakledilen şu hadîs-i şeriftir: «Hırsıza had uygulandığı zaman, tazminat gerekmez.» İmâm Mâlik, bu hadîsi; hırsızın iki cezaya çarptırılamayacağı, binâenaleyh hem elinin kesilmesi, hem de tazminatın gerekmeyeceği şeklinde yorumlamıştır. Fakat İmâm Mâlik, sürekli zenginliği mevcûd bir mal gibi telakki etmektedir. Hırsızlık yaptığı vakitten, elinin kesildiği vakte kadar zenginliğinin sürmesi halinde, onun tasarruf ettiği ve malını içerisine sokarak tükettiği şeyden dolayı tazmînât ödemesinin cezalandırma olmayacağını kabul etmektedir. İmâm Mâlik'in görüşü kıyâs dışı bir istihsândır. Hırsızlıkların ve mal sahiplerinin birden fazla olması halinde de bu kaide uygulanır. İmâm Mâlik'e göre; hırsız, malı başkasının tasarrufuna verdiği takdirde bu kişinin malı geri vermesi gerekir. Şia'nın Zeydiyye kolunun görüşü ise Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. Onlara göre hırsızın eli kesilirse, mal tazmîn olunmaz.
Hırsızın elinin kesilmesinin dayandığı esâs, yüce Allah'ın şu âyet-i celüe'sidir : «Erkek hırsızla kadın hırsızın iki elini, kazandıklarına karşılık Allah tarafından verilmiş bir ceza olarak kesiniz.» Hırsızın elinin kesilmesini ne mal sahibi bağışlayabilir, ne de devlet reîsi. Daha hafif bir ceza verilmesi de caiz değildir. Bunun dayandığı esâs, Rasûlullah (s.a.) dan rivayet edilen şu hadîs-i şeriftir :. «Aralarınızda cezayı bağışlayınız. Ceza, devlet reisine kadar uzandığı zaman; kim onu affederse, Allah onu affetmesin.» Cezanın tatbikinin te'hîri veya ta'dîli de caiz değildir. Bu prensibler üzerinde ittifak vardır. Sadece Şia'nın Zeydiyye kolu buna karşı çıkar; mal sahibinin hırsızlığı affetmesiyle, hırsızın elinin kesilmeyeceğini öne sürer. Mal sahibi birden fazla olursa; her birinin teker teker affetmesi halinde ceza sakıt olur, aksi takdirde sakıt olmaz. Şia'nın Zeydiyye kolu, haddi tatbik etmenin devlet reisine vâcib olmakla beraber, halkın menfaati için bazı cezaların iskâtını veya bir vakte değin te'hîrini uygun görmektedir. Zeydî fakîhlerin arasında

devlet reisinin iftira ve hırsızlık haddini iskât edemeyeceğini kabul edenler de bulunmaktadır.
İslâm hukukçuları; hırsızlık suçunda kesilecek mahal konusunda bir noktaya kadar farklı görüşlere sahiptirler. Bu farklılık, yüce Allah'ın: «Ellerini kesin.» âyetinin te'vîlinden kaynaklanmaktadır. Ra-sûlullah (s.a.) dan nakledilen hadîslerin, sıhhati konusundaki farklı görüşler de bu noktada müessirdir. Atâ'ya göre; hırsız ilk hırsızlık yaparsa eli kesilir. Bundan sonra ne kadar tekerrür ederse etsin eli kesilmea; Buna göre hırsızlığın cezası, ilk hırsızlıkta sağ elin kesilmesidir. Sonra yapılan hırsızlıklardan dolayı el kesilmez, ta'zîr cezası vermekle yeti-nilir. Atâ'nın delili Yüce Allah'ın : «Ellerini kesin.» buyurmasıdır. Ona göre; eğer Allah elin dışında herhangi bir organın kesilmesini emretmiş olsaydı, ayakların da kesilmesini emrederdi.
Zahirîlere göre; iki elin birlikte kesilmesi gerekir. Hırsız ilk hırsızlık yaptığında sağ eli, ikinci defa yaptığında sol eli kesilir. Üçüncü defa-tekrar ederse ta'zîr cezası verilir ve halkla münâsebetten alıkonur, uzun süre hapiste tutularak ıslâh-ı hal etmesi beklenir. Delilleri ise şudur : Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye; hırsızın elinin kesilmesini emretmiş, ayağının kesilmesini emretmemiştir. Binâenaleyh hırsızın, elinden başka bir uzvu kesilmez.
Ebu Hanîfe, Şia'nın Zeydiyye kolu ve Hanbelî mezhebinden birinci —kuvvetli— görüş uyarınca hırsızın kesilecek organı, sağ eli ile sol ayağıdır. İlk hırsızlık yaptığında sağ eli kesilir. Tekrar hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, başka bir uzvu kesilmez. Sadece ölünceye veya tevbesi ayan beyân ortaya çıkıncaya kadar bir süre hapsedilir. Delilleri ise şudur :
a- Ebu Hüreyre (r.a.) nin Hz. Peygamberden rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Allah'ın Rasûlü hırsızlar hakkında şöyle buyurur :
«Eğer bir kişi hırsızlık yaparsa elini kesiniz, sonra yine yaparsa ayağını kesiniz.»
b- Abdullah îbn Mes'ûd'un kırâetine göre «Ellerini kesin.» âye-tindeki (U^-ul f kelimesi (U^JL,.!) şeklinde olup sağ ellerini kesiniz, buyurulmaktadır. Abdullah Ibn Mes'ûd gibi bir zâtın âyeti kendiliğinden böyle okuyacağı düşünülemeyeceğine göre o, Rasûlullah (s.a.) dan böyle duymuş olsa gerektir. Onun bu kırâeti tefsir yerine geçmiştir. Binâenaleyh sağ elin kesilmesi kasdolunmaktadır.
c- İki elin kesilmesi, bir organın tür olarak faydasının yok edilmesi demektir. İki ayağın kesilmesi de böyledir. Binâenaleyh eli kesilen şahsın yemesi, içmesi, yürümesi ve temizlenmesi mümkün olmaz. •
d- Hz. Ömer ve Ali, hırsızın elinden ve ayağından fazla bir organın kesilmesini gerekli görmemektedirler. Hz. Ali'ye bir hırsız getirilmiş ve hırsızın eli ve ayağı kesikmiş. Hz. Ali başka bir uzvunu kesmemiş. Ve şöyle demiş : «Ona dokunacağı bir el ve yürüyeceği bir ayak bırakmamaktan dolayı Allah'tan haya ederim.» Arkadaşlan ona, hırsızın diğer el ve ayağından birini kesmesini söylediklerinde Hz. Ali, şöyle demiş : «O zaman adamı öldürmüş olurum. Halbuki öldürmemi gerek-tiren bir şey yok. Bunlan da kestiğim zaman ne ile yiyecek, ne ile ab-dest alacak, namaz kılacak, ne ile yıkanacak ve ne ile ihtiyâçlarını defedecektir?» Hz. Ömer (r.a.) e eli kesik bir hırsız getirildiğinde; onu hapse koymuştur. Hz. Ali de Hz. Ömer'e böyle yapmasını işaret etmiştir.

Mâliki, Şafiî ve Hanbelî mezhebinde ikinci görüşe göre; hırsızın kesilecek mahalli, iki eli ve iki ayağıdır. Önce sağ eli kesilir. Tekrar hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Üçüncü defa hırsızlık yaparsa sol eli kesilir. Dördüncü defa hırsızlık yaparsa sağ ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, ölünceye veya tevbesi aşikâr oluncaya kadar hapsedilir. Delilleri ise yüce Allah'ın «Ellerini kesin.» hükmüdür. Buradaki eller cemî' ismi olup iki veya daha fazla organ için bahis mevzuudur; Ebu Hürey-re'nin rivayet ettiği hadîste Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur : «Kişi hırsızlık yaparsa elini kesiniz, yine hırsızlık yaparsa ayağını kesiniz, yine hırsızlık yaparsa elini kesiniz, yine hırsızlık yaparsa ayağını kesiniz.» Ayrıca yine onlara göre, Hz. Ebu Bekr ve Ömer, halifelikleri dönemlerinde hırsızların iki elini ve ayaklarını kesmişlerdir. Allah'ın Rasûlü de onlar için «Benden sonra Ebübekir ve Ömer'e uyunuz.» buyurmuştur.
Ebu Hanîfe, sağ elin kesilmesi için sol elin sağlam olmasını şart koşar. Eğer sol el kesik ise veya çolak ise veya baş parmağı kopuk ise veya baş parmağın dışında iki parmağı kopuk ise sağ el kesilmez. Zîrâ hırsızlıktan dolayı elin kesilmesi, uzvu yok etmek için değil, hırsızlığa engel olmak içindir. Eğer hırsız sol eliyle faydalanmak imkânına sahip değilse, sağ elin kesilmesi iki elin kullanma imkânından mahrum bırakılması demektir ki; bu, bir bakıma kişinin helake sevkedilmesi anlamına gelir. Eğer hırsızın sol eli böyle eksik ise sol ayağı da kesilemez, çünkü sol ayağının kesilmesi bir şeyin bütünüyle yokolmasına sebeb olur ki; bu da kişinin helakine vesiledir. Ebu Hanîfe'ye göre; sağ ayak kopuk veya topal veya yürüyemeyecek şekilde aksak ise sağ el de kesilmez. Çünkü bu takdirde, bir bölümün faydasının tamamen ortadan kalkması söz konusudur. Sağ ayağı arızalı olan kişinin sol ayağı sağlam da olsa kesilmez. Çünkü sol ayağı kesildiği takdirde kişi ayaksız kalmış olur ki, bir uzvun faydasından mahrum kalır. İsterse sağ ayağının tüm parmaklan kesik olsun. Eğer hırsız, sağ ayağının üzerine dikilebiliyor, yürüyebiliyorsa sağ el kesilir. Zîrâ bu takdirde bir organ türünün menfaatinin zevali söz konusu olmaz. Eğer hırsızın iki eli sağlam fakat sol ayağı kopuk ise veya topal ise veya parmakları kopuk ise sağ eli kesilir. Çünkü türün faydasının ortadan kalkması söz konusu değildir. Eğer sağ el çolak veya baş parmağı yahutta diğer parmakları kopuk ise yine de kesilir. Sağlam el kesildiğine göre sakat elin kesilmesi daha evlâdır.
Ebu Hanîfe'nin yukardaki görüşleri, İmâm Ahmed'in görüşleriyle aynıdır. Lâkin İmâm Ahmed, büyük çapta kullanım imkânı 'kalkmış olan elin yok sayılacağını belirterek Ebu Hanîfe'ye karşı çıkar. Fakat bir parmağın kopmasının uzvun yok sayılacağı anlamına gelmeyeceğini belirtir. Ebu Hanîfe ise; baş parmağın dışında iki parmağın kopuk olmasını veya baş parmağın kopuk olmasını uzvun yok olması anlamında kabul etmektedir. Ona göre bu takdirde, elin dokunma imkânı ortadan kalkmaktadır.
Hanbelî mezhebinde bir diğer görüş; çolak elin asla kesilemeyece-ğini kabul eder. Hanbelî mezhebindeki son görüşe göre; cerrahlar kesilmesinin kan zâyi'ine vesîle olacağını ve damarların yok olacağını belirtirlerse çolak elin kesileceğini kabul etmektedir. Hanbelî mezhebinde bir diğer görüş sahipleri ise, tüm parmaklan yok olan bir elin kesileme-yeceğini ifâde ederken bir başka grup kesileceğini kabul eder.

Şia'nın Zeydiyye kolunun görüşü Şerh'ül-Ezhâr'da zikredildiği gibi Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar.
İmâm Mâlik ve Şafiî, iki elin ve ayağın kesilmesinde müttefiktirler. Fakat İmâm Mâlik, açıkça sakat olan elin veya ayağın kesilmemesini öngörür. Parmakların çoğunluğunun veya üç-dört parmağın kopması halinde de İmâm Mâlik, elin veya ayağın sakat olduğunu kabul eder. İmâm Şafiî ise, sakat da olsa elin ve ayağın kesilmesini öngörür. Ancak kesilmesi halinde kanın durmamasından korkulursa kesilmemesini gerekli bulur. Şafiî tek bir parmağın bulunması halinde de elin kesilmesini kabul eder. Hatta Şafiî mezhebinde bazı fakıhler, parmaksız elin ayasının kesilebileceğini dahi belirtirler.
Bütün fakıhler tarafından ittifakla kabul edilmektedir ki; hırsızın kesilmesi gereken uzvu, hırsızlıktan sonra vâki' olan bir sebeple yok olduğu takdirde, o uzvunun kesilmesi sakıt olur. Uzvun yok olması, kaza, cinayet veya kısas nedenine dayanabilir. Hırsızlık yaptıktan sonra tekrar bir diğer uzvu kesilmez. Bir kimse hırsızlık yaptıktan sonra bir şahsın sağ elini kopanr da kısas uygulanırsa, onun da sağ eli kesilirse; böylece hırsızlıktan dolayı doğacak kesme cezası sakıt olur ve sol ayağa ceza intikâl etmez. Fakat kısas hükmü verilen suç, hırsızlıktan önce vâki' olmuşsa kesilme hükmü sol ayağa intikâl eder.
Bir şahıs, kasden kesilmesi gereken uzvu kesecek olursa; suçlunun üzerindeki kesilme cezası sakıt olur ve onu kesen kişiye de ta'zîr cezası verilir. Kesilmesi gereken uzvun kesilişi, hırsızlıktan sonra meydana gelen bir sebepten neş'et etmiştir. Binâenaleyh hırsızın eli kesilmeyeceği gibi onun elini kesene de kısas gerekmez. Çünkü o, ma'sûm olmayaln bir uzvu koparmıştır. Sadece devletin görevini üstlendiği için o şahsa ta'zîr cezası verilir. İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel'in görüşü budur. Ancak Mâlikîler; tecâvüzün .hırsızlığın vukuundan sonra değil, sübûtun-dan sonra olmasını şart koşarlar.
Hanefîler ise şu iki durumu birbirinden ayırırlar. Saldırının, dâva açılmasından önce veya sonra olmasına göre hükmü farklıdır. Hırsızın elini kesen kişi, dâva açılmazdan önce kesmişse, kısas gerekir. Çünkü hırsızın elinin kesilmesi, ancak dâva açılmasıyla mümkün olur ve elinin kesildiği anda el kesilme cezasını hak etmemiştir, binâenaleyh suçlu ma'sûm olan bir uzvu koparmıştır. Eğer hırsızın kesilen eli sağ eli ise; kesme sol ayağa intikâl eder, bu takdirde sağ eli bulunmayan bir hırsız durumuna geçer. Hırsızın elinin koparılması; aleyhinde hırsızlık dâvası açılmasından sonra ise ve hırsızın hakkında henüz hüküm ve-rilmemişse durum aynıdır. Ancak bu durumda hırsızın sol ayağı kesilemez. Çünkü onun hakkında dâva açılmakla sağ elinin kesilmesi söz konusudur ki; burda başkası tarafından koparılmıştır. Binâenaleyh vâ-cib, semavî bir afetle yok olmuş gibi sakıt olur. Eğer hırsızın elinin koparılması; hakkında koparılma cezası verildikten sonra ise, koparan kişiye kısas uygulanmaz. O, Allah'ın haddini uygulamış gibi kabul edilir ve hırsızlıktan dolayı elini kesmiş sayılır.
Bir kişinin aleyhinde hırsızlık dolayısıyla şehâdet edilir ve hâkim, şâhidlerin doğruluğunu kabul edip de hapseder ve hapiste.iken bir başkası hırsızın elini keserse; bilâııere şâhidler de şehâdetten dönerlerse, üç mezheb imamına göre hırsızın elini kesene kısas gerekmez. Eğer dönmezlerse kısas gerekir. Lâkin

Hanefîler kısası gerekli bulmamaktadırlar. Çünkü şâhidlerin doğru olması ihtimâli de vardır ve bu, bir şüphe durumu ortaya çıkarır.
Bir şahıs, hırsıza saldırır ve hırsızlık vak'asından sonra sol elini kasden veya hatâen keserse; kasıdlı olduğu takdîrde kısas, hatalı olduğu takdirde diyet gerekir. Hırsızın sağ elinin kesilmesi, hırsızlık için kesilme cezasını iskât eder. Ebu Hanîfe, Ahmed İbn Hanbel ve Şia'nın Zeydiyye kolu bu görüştedir. Çünkü hırsızın sol eli kesilecek olursa; bu bir cinsin menfaatinin ortadan kalkmasıaa sebep olur. İmâm Mâlik ve Şafiî ise, hırsızın bu durumda sağ elinin kesilmesini öngörürler. Çünkü onlar, iki elin ve ayağın kesilmesine cevaz verirler. Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel ise sadece bir elin veya bir ayağın kesilmesine cevaz verirler.
Devlet reîsi veya cellâd, hırsızın sağ elini kesecek iken hatâ ile sol elini keserse; hüküm yerini bulmuş olur. Bazı fukahâya göre; yanlışlıkla kesene tazminat yoktur, diğer bazılarına göre vardır. Eğer kesen kişi kasıdlı olarak ve sünnet gereği hırsızın sağ elinin kesilmesinin icâ-bettiğini biliyorsa; kısas gerekir, hırsızın cezası sakıt olmaz. İmâm Mâlik ve Şafiî'ye göre; sağ elinin kesilmesi de gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre, kesen kişiye ta'zîr ve tazminat cezası verilir. Hanbelîlerin bir kısmı da bu görüştedir. Diğer bir kısmı ise kısası gerekli bulurlar. Ancak bilumum hanefîlerle hanbelîler sol elin kesilmesinin, sağ elin kesilmesini önleyeceğini ve cezanın sakıt olacağını kabul ederler. Onlara göre; sol elden sonra sağ elin de kesilmesi, bir cinsin faydasının ortadan kalkmasına sebep olur ve tek bir hırsızlık olayından dolayı iki elin kesilmesi neticesini doğurur. Bu durumda Ebu Hanîfe'ye göre hırsızın elini kesen kişiye tazminat gerekmez. Çünkü o daha iyisini bırakmış, daha kötüsünü kesmiştir. Yani o, hırsızın sol elini koparmış ve sağ elini bırakmıştır ki; bu öbüründen daha faydalıdır.
c- Kesilme Yeri:
Dört imâma ve Zahirîlerle Şia'nın Zeydiyye koluna göre; hırsızın elinin kesilme yeri, bilek mafsallarıdır. Şia'nın îmâmiyye koluna göre, parmakların dibidir. Binâenaleyh elin ayası kesilmez. Haricîlere göre kol .omuzdan kesilir.
Ayaktan kesilme yeri, topukların mafsalıdır. Şia'nın İmâmiyye koluna göre; na'lîn tasmasıdır, böylece hırsıza basabileceği bir topuk bırakılmış olur. Haricîlere göre; el deyince tüm dirseklere kadar bilek anlaşılır. Şia'nın İmâmiyye koluna göre;.Hz. Ali elin ayasını değil, parmaklarını kesmiştir. Bilek ekleminden kesilmesini söyleyenlerin delili ise, el kesilmesi ile en az olarak aya ve parmaklar kasdolunur. Bu şekilde hareket Rasûlullah döneminden beri carî olmuştur. Allah'ın Ra-sûlü eklemlerden kesmiştir.
Hırsız, eli kesilmezden önce birkaç kere hırsızlık yaparsa tüm hırsızlıklardan dolayı bir kere elinin kesilmesiyle yetinilir ve hadlerin tamâmı iç içe girmiş olur. Çünkü hırsızlık, Allah'ın koyduğu hadlerden bir haddir. Bu haddi gerektiren sebepler birleşince —zina haddinde ol-tduğu gibi— iç içe girerler. Genel kaide şudur : Allah'ın hakkım alâkadar eden hadler iç içe girer, insanoğlunun hukukunu ilgilendiren hadler iç içe girmez. İmâm Mâlik'e göre tedahül, iki halde mümkün olur.
a- Her suçu icâbettiren had miktarı birleşirse. İftira ve içki hadlerinin birleşmesi gibi. Her ikisinin haddi de seksen sopadır. Hırsızlık suçu ile sağ elfn kesilmesini gerektiren kısasın birleşmesi gibi. Birinci fiilin cezası sağ elin kesilmesi, ikincinin

cezası kısastır. Binaenaleyh iki cezadan biri yerine getirilince, diğer cezalar sakıt olur. İsterse birinci cezanın tatbiki ânında diğerine kifayet etmesi kasdedilmiş olmasın veya had uygulanması gereken kişiye başka bir haddin bulunduğu bilinmesin.
b- Bir suçun gerekleri tekerrür ederse. Had tatbik edilmezden önce birkaç kerre hırsızlık yapmak veya içki içmek gibi.
Bazı Hanbelî fakîhlerine göre; bir topluluk, topluca hırsızlık yapsa ve teker teker mahkemeye gelseler, hadler tedahül etmez. Öyle sanıyoruz ki; bu fakîhler, meseleyi iftira haddiyle kıyaslamaktadırlar. Ancak doğru olanı, hadlerin tedahül etmesidir. Çünkü hırsızlıktan dolayı elin kesilmesi Allah'a hâs bir haktır. Her ne kadar mal sahibinin dâva açmasına bağlı ise de, elin kesilmesi Allah'ın hukukudur. İftira haddi ise, insanoğlunun hakkıdır ve uygulanabilmesi için hak sahibinin talebi gerekir. Hak sahibi affedince had sakıt olur.
Devlet reîsi veya onun ta'yîn ettiği hakimler haddi uygularlar.
İmâm Şafiî ve Hanbel'e göre, hırsızın eli kesildikten sonra Zecr ve tenkil için bir süre boynuna asılması gerekir. Delilleri Tirmizî'nin Ra-. sûlullah (s.a.) dan naklettikleri rivayette o'nun bir hırsızın elini kesip, sonra boynuna asmasını emretmesi hadisesidir. Hanbelîler elin boyuna asılma süresini ta'yîn etmemişken, Şâfiîler boyuna asılmasını bir saat olarak ta'yîn etmişlerdir. Şia'nın Zeydiyye koluna göre, üç gün asılı kalması gerekir. Mâliki ve hanefîlere göre; elin boyuna asılması bahis mevzuu değildir.
Hırsızın elinin kesilmesi îcâbedince cezânm tatbikinden kaçıp kurtulmak imkânı yoktur. Ancak herhangi bir sebeple ceza sakıt olursa uygulanmaz. Hırsızlık cezasını iskât eden sebepler fukahâ arasında ihtilaflıdır. Bazılarının iskât edici sebep olarak gördükleri şeyi, diğerleri kabul etmemektedirler. Burada hırsızlık cezasının iskâtmda ihtilâf ve ittifak olunan sebepleri açıklamaya çalışacağız :
1- Malı çalınan kişinin; hırsızın hırsızlık ikrarını yalanlaması veya mal sahibinin şâhidlerin şehâdet ettikleri hırsızlık olayını yalanlaması. Bu tekzîb, ikrar ve şahadeti ibtâl e'der. Bunların bâtıl olmasıyla birlikte hırsızın eli kesilmez. Hanefî mezhebinin görüşü budur. Tekzibin başlangıçta veya dâva açılmasından sonra, yahut hırsızlik iddiasını müte-âkib olması farksızdır. İmâm Mâlik, dâva açmaya itibâr etmediği için mal sahibinin, suçlunun ikrarını veya şâhidlerin şehâdetini yalanlamasını hırsızın elinin kesilmesini Önleyen bir sebep olarak kabul etmemek-tedir. Yeter ki yalanlamanın, suçluya yardım kasdı ile olduğu sabit olsun. Şafiî ve. Ahmed îbn Hanbel'e göre de tekzîb, hırsızlık iddiasından ve dâva açılmasından sonra ise durum aynıdır. Ama bunlardan önce ise, hırsızın elinin kesilmesi gerekmez. Çünkü elin kesilmesi, ancak dâva açılması halinde mümkündür ki, başlangıçtaki tekzîb dâva açmayı önler.
Zahirî mezhebi bu noktada Mâliki mezhebine uyar. Şîa'nm Zey-diyye kolu ise, Hanefî mezhebine uyar. Çünkü onlar mal sahibinin affıyla cezanın iskâtını öngörmezler. Yalanlama; ister doğru olsun, ister suçluya yardım kasdıyla yapılmış olsun, onlara göre her halükârda haddi iskât eder.
2- Bütün hak sahipleri tarafından yapılmış olmak kaydıyla, hırsızın affı. Eğer mal sahiplerinden bir kısmı affedip diğeri affetmemisse ceza sakıt olmaz. Şia'nın Zeydiyye koluna ait olan bu görüşü diğer mez--hebler kabul etmezler.

3- Suçlunun ikrarından başka bir delil bulunmadığı hallerde hırsızın, sarahaten veya zımmen ikrarından vazgeçmesi. Eğer suçlunun ikrarından başka bir delil varsa durum yukarda ikrar konusunda beyân ettiğimiz gibidir. Bu durumun cezayı iskât edeceği konusunda ittifak bulunmakla beraber; bazı Şafiî ve Zahirî fakîhler, ikrardan rücû'un el kesilme cezasını iskât etmeyeceğini kabul etmektedirler.
Bir hırsızlık vak'asma iki kişi iştirak eder ve hırsızlık yaptıklarını ikrar ederlerse; bilâhare hırsızlardan birisi ikrardan vazgeçer, diğeri ikrarına devam ederse; İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre, ceza ikrarından vazgeçenden sakıt olur. Ebu Hanîfe'ye göre diğerinin de eli kesilemez. Çünkü hırsızlık bir tek vak'adır ve ortaklıkla sabit olmuştur. Ortaklarından birinin ikrarından dönmesi, diğer ortak hakkında şüphe îrâs eder. Suçlulardan biri hırsızlık yaptığını ikrar eder, ikincisi de inkâr ederse ve aleyhte de delil yoksa; bütün mezheb imamlarına göre, ikrar edenin eli kesilir. Sadece Hanefî fakîhlerinden İmâm Ebu Yûsuf, ikrar edenin de elinin kesilmemesini öngörür. Ona göre hırsız, ortaklaşa işlenen bir hırsızlık vak'asını ikrar etmiştir. Ortağının in-kârıyla fiil aleyhinde tesbît edilemediğine göre, bu durum arkadaşının hakkına da te'sîr eder. Çünkü hırsızlık birlikte işlenmiştir, dolayısıyla ikrar edenin de eli kesilemez. Karşı görüşte olanlara göre; ortaklardan birinin hırsızlığa iştirak etmesi, herbiri için hırsızlığın mevcudiyetini ikrardır. Fakat arkadaşı hırsızlığı inkâr etmekle onun açısından hırsızlık fiili tesbît edilememiş olmaktadır. Onun fiilinin bulunmaması arkadaşının fiilinin mevcudiyetine te'sîr etmez ve arkadaşının kendi aleyhindeki hırsızlık fiili mevcûd sayılarak ona göre muaheze olunur.
4- Murafaadan önce çalınan eşyanın iadesi. Ebu Hanîfe'ye göre hırsızın elinin kesilmesini iskât eder. Murafaadan sonra iadesi ise iskât etmez. Çünkü el kesmeyi gerektiren hırsızlık olayının ortaya çıkması için dâva açılması şarttır. Dâva açılmazdan ve mahkeme görülmeye başlamazdan önce, hırsız çaluıan eşyayı geri iade ederse, dâva sakıt olmaz. Çünkü şart dâva açmaktır, yoksa dâvanın devamı değildir. Ebu Yûsuf'tan nakledilen bir rivayette murafaadan önce iade de, hırsızın elinin kesilmesini iskât etmez. Çünkü hırsızlık; vücûda geldiği andan itibaren elin kesilmesini gerektirir. Hırsızın çalınan malları iade etmesi, mevcûd vak'ayı ortadan kaldırmayacağı gibi hırsızın elinin kesilmesini de engellemez. Şia'nın Zeydiyye koluna göre; çalınan malın korunan mahalden çıkarıldıktan sonra iadesi, elin kesilmesini gerektirir. İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; malın iadesi elin kesilmesini önlemez. Çünkü Mâlik, dâva açmayı şart koşmaz. Şafiî ve Hanbel'e göre de; dâva açmak, hüküm için şarttır, elin kesilmesi için değil. Mal sahibi dâva açınca, hırsızın elinin kesilmesi gerekir. İster suçlu çalınan malı iade etsin, ister iade etmesin, ister murafaadan önce iade etsin, ister sonra iade etsin.
5- Hükmün verilmesinden önce hırsızın çalman mala sahip olması :
Hanefîlere göre; hırsız, çalınan mala hüküm verilmezden önce sahip olursa, elinin kesilmesi sakıt olur. Hükmün verilmesinden sonra ve uygulanmasından, önce mâlik olursa Ebu Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre yine sakıt olur. Ebu Yûsuf'a göre sakıt olmaz. Şia'nın Zeydiyye koluna göre; hırsızın elinin kesilmesini engelleyen mülkiyet, şikâyetten önceki mülkiyet halidir. Şafiî ve Ahmed İbn HanbeJ'e göre de hüküm aynıdır. Çünkü hükmün verilebilmesi için çalınan malın, talebi şarttır. Hırsız şikâyetten önce mala sahip olursa, taleb durumu ortadan kalkar. Ama

şikâyetten sonra sahip olursa, taleb durumu mevcûd olduğundan elin kesilmesi durdurulamaz. İmâm Mâlik'e göre; çalman mala, çalınma ânında sahip olunup olunmaması muteberdir. Hırsız, çaldığı mala o anda mâlik değilse eli kesilir. Çünkü İmâm Mâlik, talebi şart koş-mamaktadır. Ona göre; hırsız, çalınan malı şikâyetten önce de iade etse, yine eli kesilir. Hattâ şikâyet bir yabancı tarafından yapılmış olsa da.

6- Çalman Malın Mülkü Olduğu İddiası: Suçlu, çalman malın kendi malı olduğunu iddia ederse, bazılarına göre bu iddia elin kesilmesini iskât eder, bazılarına göre etmez.[5]

İslâm hukukundaki cezaî hükümlerin, çeşitlerini ve herbirinin diğerlerinden farklı olan taraflarını ve özelliklerini yukarda açıkladık. Ve dedik ki; İslâm hukuku, haddi ve kısası gerektiren suçların cezalandırılmasında her suç için bir tek ceza veya cezalar koymak hususunda fazlasıyla hassasiyet göstermiştir ve bu cezaların tatbikinde suçludan çok suçu nazar-ı itibâra almıştır. Bu cezaların verilmesinde hâkimin yetkisini, son derece daraltarak hâkimin bu konuda serbest değil bağlı olduğunu kabul etmiştir. Binâenaleyh hâkim, bu cezaları istediği gibi artırıp eksiltemez. Cezayı ağırlaştırıp hafîfleştiremez. Çünkü bu cezalar, önceden takdîr olunmuş cezalardır. İslâm hukuku, had ve kısası-gerektiren suçlarda hâkimin yetkisini sınırladığı gibi, kanun koyucunun yetkisini de sınırlandırmıştır. Kanun koyucunun, bu cezaların yerine herhangi bir ceza verme yetkisi veya cezanın tatbikatını durdurma veya affa hakkı yoktur. Kanun koyucu sadece diğer ta'zîr cezalarıyla bu ağır cezaları daha da ağırlaştırabilir. Meselâ kanun koyucu, iftira suçuna elli sopa cezası koyamaz ama iftira suçu için konulmuş bulunan sopa cezasına ek olarak tazmînât ve hapis cezası verebilir. Vurulması gereken seksen sopanın üzerine daha fazla miktar ekleyerek bunu ta'zîr cezası sayabilir. Kanun koyucu, kısas cezasını bir başka cezaya çevire-, mez veya diyeti azaltamaz. Ancak kısas veya diyet cezasına ek olarak sopa ve hapis yahut da diğer ta'zîr cezalanın ekleyebilir.

İslâm hukukunun, suçluyu dikkate almayıp suça önem verdiği suç-, lar; had, kısas ve diyet cezalarını gerektiren suçlardır ki bunları şöylece sıralayabiliriz:

1- Zina
2- İftira
3- İçki içme
4- Hırsızlık
5- Harabe
6- İsyan
7- İrtidâd
8- Kasıdlı öldürme
9- Kasda benzer öldürme
10- Hatalı öldürme
11- Kasıdlı yaralama
12- Hatalı yaralama

Şu halde İslâm hukukunun, suçlunun durumunu asla dikkate almayıp suçu nazar-ı itibâra aldığı ve ona önem verdiği cezaların sayısı onikidir. Bunun dışındaki suçlarda hem suçlunun, hem de suçun durumunu nazar-ı itibâra alır.

İnsan, başlangıçta İslâm hukukunun bu on iki başlık altında toplanan suçlarda şiddet gösterip sayısı yüzleri bulan diğer suçlarda müsamahakâr davranmasında ve kolaylık göstermesindeki hikmeti anlamayabilir. Belki de bu anlayamama durumu, suçların sayısıyla ilgilidir. On iki çeşit suç var ki, bunda şeriat hiçbir şeyi nazar-ı itibâra almıyor, sadece suçu gözönünde tutuyor. Öte yandan yüzlerce suç var ki, bunları daha kolay bir yolla cezalandırıyor. Vakıa had, kısas ve diyeti gerektiren suçların sayısı ile diğer suçların sayısı arasındaki nisbet çok azdır. Biz, bu nisbeti yaklaşık olarak had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için ceza kanunlarındaki maddeleri sayıp diğer suçlar için konulan maddelerle karşılaştırdığımız zaman farkedebiliriz.
Mısır ceza kanunu maddelerini inceleyenler görürler ki; had, kısas ve diyet suçlarından bahseden maddelerin sayısı elliye varmaz. Diğer suçlardan bahseden maddelerin sayısı ise üçyüz civarındadır. Birçok suçları cezalandıran başka maddeler de bulunmaktadır. Ancak biz, bu maddelerin yekûnunun üçyüz maddeyi aşmadığını kabul edelim. Vakıa bu, biraz daha fazladır. Çünkü suçlar ve cinayetlerle ilgili maddelerin sayısı 600'ü geçmez. Bu 600 maddeden had, kısas ve diyet suçlarını ilgilendirenlerinin sayısı ile diğer suçların arasındaki nisbet % 8 dir. Bu nisbet şüphesiz ki, nazarî bakımdan çok önemsizdir.
Ama insan, bütün suçlann aynı nisbette vuku' bulmadığını ve daha çok işlenen, tekrarlanan suçlann haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlar olduğunu, geriye kalan suçların çoğunun ise ender vukûbulduğunu ve çok az tekerrür ettiğini, vuku bulsa bile aynı kişiler tarafından tekerrürünün pek az olduğunu görünce; İslâm hukukunun neden diyet, kısas ve haddi gerektiren suçlarda bu derece şiddet gösterdiğini rahatlıkla ve kolaylıkla anlayabilir.
Biz cinâî istatistiklere başvurduğumuzda; İslâm hukukunun bu noktadaki titizliğinin sebebini kavrayabiliriz. İstatistikler kesin olarak gösteriyor ki; had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar günlük hayatta en çok işlenen suçlardır. Eğer şu oniki suçu ortadan kaldırabilme imkânı olsaydı, insanlar suç işlemenin ne demek olduğunu bilmeyecekler ve suç diye bir şey kalmayacaktı. Buna örnek olarak biz Mısır ceza istatistiklerini gözden geçirelim. Mısır'da cinayetlerin sayısı 1942 -1943 yılında 8175'tir. Bunlardan 1752 si kasıdlı Ölümle sonuçlanan cinayettir. 1119 ölüme başlangıç suçudur, 989 u zorla hırsızlık ve hırsızlığa başlangıç suçudur. 243 ü ırza tecâvüz ve ahlâksızlık suçudur. 366 sı ölüme sebep olan vurma suçudur, 1196 si sürekli ma'lûl bırakan dövme ve vurma suçudur, 643 ü ise çalma ve hırsızlık suçudur.
Görüldüğü gibi, bütün bu suçlar, haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır ki yekûnu 6270 dir. Bu demektir ki; bütün suçlara oranla haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların ceza istatistiklerindeki nisbeti % 76,6 dır.
1942 -1943 yılında işlenen suçlardan ağır suçların miktarı 297.557 dir. Bu miktarda 97320 suç hırsızlık suçudur. 14.828 i hatalı yaralama suçudur. 1182 si hatalı öldürme suçudur. 60.223 ü dövme ve vurma suçudur. 405 i ırza tecâvüz, 1.959 u hakaret ve ifftirây 4.699 u karşı gelme suçlarıdır ki, bütün bu suçlarda haddi kısas ve diyeti gerektiren suçlar, yaklaşık olarak suç oranının % 61 ini teşkil etmektedir.
On yıl öncesine başvuralım isterseniz, 1932 - 33 yılı istatistiklerine göre; ağır cezayı gerektiren cinayet suçlarının sayısı 6.957'dir. Bundan 5.496sı haddi, kısas ve

diyeti gerektiren suçlardır. Bu suçlann, diğer suçlar topluluğuna göre oram % 79 dur. Cinâî suçların adedi ise 155.752 dir. Bundan 92.252 si haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır.
Şu halde haddi, kısası ve diyeti gerektiren suçların nisbeti*diğer suçlara göre % 54 dür.
Daha aşağılara inelim. 1922 - 23 yılında işlenen ağır cezayı gerektiren suçların sayısı 7.831 dir. Bundan 4.782 si haddiA kısas ve diyeti gerektiren suçlardır. Şu halde ağır cezayı gerektiren suçların hepsine nisbetle haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların oram % 61 dir. Diğer cezayı gerektiren suçların miktarı ise bu yıldao 132.611 dir. Bundan 93.990 ı haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır. Ve bu nisbet % 70,8 dir.
İşte cezaî istatistiklerin mantığı, açıkça ve hiç yalana mahal bırakmadan gösteriyor ki; haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların 20 yıllık ortalaması % 72,2 dir. % 72,2 ağır cezalar içindir. Diğer cezalar ise % 63,3 tür.
Böylelikle istatistikler kesin olarak gösteriyor ki; İslâm hukuku haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için sayılarının azlığına rağmen fazlasıyla dikkat göstermiş olmakla en çok tekrarlanan ve daha ağır neticelere müncer olan suçlan kökten yok etmeyi amaçlamıştır. Veya daha açık bir ifâde ile, suçluluğu tamamen ve açıkça ortadan kaldırma maksadını gütmüştür. Realitede eğer biz istatistiklerden haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçları çıkaracak olursak, ancak geriye basit ve önemsiz cezaî veya cinâî suçlar kalır ki; bunlar ne güvenliği sarsabilir, ne nizâmı yıkabilir, ne de âmme ahlâkını rencîde edebilir. Ve onları işleyenleri dizginleyip korkutmak için muhtelif ta'zîr cezalan kâfî gelir.
Bundan sonra diyebiliriz ki; bizim daha önce kesinlikle söylediğimiz gerçekleri, istatistikler bütün kuvvetiyle ortaya koymaktadır. Buna göre; İslâm hukuku hadd, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için vaz'et-miş olduğu cezaları üç gayeye dayandırmıştır:
a- Emniyeti korumak
b- Düzeni sağlamak
c- Ahlâkı muhafaza
Şüphesiz ki bir milletin emniyeti sağlanır, düzeni korunur, ahlakı muhafaza edilirse; o millet, her türlü badireden emîn olur. İlerlemesi, gelişmesi ve yükselmesi için hiçbir engel kalmaz.
İslâm hukuku koymuş olduğu cezalan suç veya- suçlulukla savaşmak için vaz'ettiğine göre; bu İslâm hukukunun beşerî hukuktan üstünlüğünü ve tatbike elverişli olduğunu isbât için tek başına yeterli olmayacaktır. Bunların, yanısıra bu cezâlann, suçluluğu bütünüyle ortadan kaldırmaya kâfî cezalar olduğunu isbât etmek gerekecektir. Zîri bu noktada muteber olan husus, vasıta ve hedef değil vâsıtalann hedefe ulaşmayı sağlamaya yeterli olup olmadığıdır. Beşerî hukuk; suç ve suçluluk konusuyla savaşmak maksadı gütmüş ve bunun için belirli cezalar vaz'etmiş ise de, cezalar suçluluk oranını düşürmeyi başaramamış ve suç işlemeye kökten engel olamamıştır.
Ceza sistemlerinin değerini ortaya çıkaran biricik ölçü tecrübedir. Kimi zaman isabet eden, kimi zaman kaybeden mantık oyunlarına burada itibâr yoktur. Ben bunu söylerken yeni bir şey söylemiyorum. Sadece devletler arası hukukçular

kongresinde yapılan konuşmaları ve hukuk" bilginlerinin söylediklerini tekrar ediyorum. Devletlerarası hukuk kongresinde; en ideal ceza sisteminin, suçlarla savaşta en sağlam neticeleri gerçekleştiren sistem olduğu kararlaştırılmış ve bunun biricik ölçüsünün tecrübeler olduğu ifâde edilmiştir.
Son zamanlardaki tecrübeler, yeryüzündeki en güzel ceza sisteminin hangisi olduğunu ortaya koymuştur. Evet, bugün özlenen en ideal ceza sistemi, İslâm hukukunun koymuş olduğu ceza sistemidir. İslâm hukukunun başarısı, umûmî ve hususî olmak üzere iki alandadır.
Umûmî mânâda tecrübeyi İslâm hukuku yirmi yıldan beri tâm olaVak tatbike başlanan Hicaz'da göstermiştir. Suçları kökten yoketme, âmme düzenini ve emniyetini koruma bakımından eşi bulunmaz bir başarıya ulaşmıştır. Bugün bile yerliler hâlâ Hicaz'da düzenin ne kadar bozuk olduğunu hatırlarlar. İslâm hukuku uygulanmadan önceki suçların fenalığını, suç nisbetinin çokluğunu Hicâz'lılar unutmuş değildirler. Daha önceleri gerek yolcu, gerekse yerli hiçbir kimse orada malından, canından emîn değildi. Ne köyde ne şehirde, ne geceleyin ne de gündüz böyle bir şey mümkündü. Devletler hacca gönderdikleri vatandaşlarıyla birlikte onların selâmetini sağlamak ve tecâvüze uğramalarını önlemek için, kendi özel kolluk kuvvetlerini de yollarlardı. Ne bu özel kuvvetler ne Hicaz orduları güvenliği sağlamaya muktedir olabilmiş ve halka saldıran eşkiyâların azgınlığını dindirebümişlerdi. Onlar hacıları veya Hicâzlı vatandaşları durdurdukları yerde soyuyor, mallarını, eşyalarını tâlân ediyorlardı. Hicaz'daki emniyet kuvvetleri İslâm hukuku tatbik olunana kadar halkı bu eşkiyâların elinden korumaktan âciz idiler. Ama İslâm hukukunun tatbîke konmasıyla durum kısa zamanda değişti, HİcÂz ülkesinde emniyet hâkim oldu. Gerek yerli halk, gerekse gelip geçen yolcular güvenle yollarına devam etmeye başladılar. Böylece vurgun, tâlân ve eşkiyâlık ortadan kalktı. Artık eski maceralar geçmişten nakledilen bir rivayet halinde dolaşmaya başladı. Hicaz'da en ağır suç haberlerinin yanısıra emniyet ve düzenin sağlanmasıyla ilgili ve suçları Önleyen hayret verici ceza haberlerini de duymaya başladı. Bugün herhangi bir vatandaş Hicaz'da altın kesesini herkesin gelip geçtiği yolda düşürebiliyor, kaybettiği eşyasını bulmak için polise gitmesi yeter, tanıyabilmesi için kesesi önüne seriliyor. Öteki bir vatandaş yolda değneğini bırakıyor, kimsecikler onu bıraktığı yerden kaldırmıyor, tâ ki polis gelsin ve değneği bırakılan yerden kaldırsın. Bir diğeri eşyasını yitiriyor, tekrar bulacağından ümidini kesiyor ama bir de bakıyor ki; polisler kaybetmiş olduğu eşyayı yeniden kendisine iade etmek üzere sahibini araştırmaya koyulmuşlar. Eskiden dahilî kuv-vetlerden müteşekkil büyük jandarma teşkilâtı ve dışardan getirttiği büyük bir zabıta kuvvetiyle emniyeti koruyamayan Hicaz devleti, bugün bir avuç mahallî zabıta teşkilâtıyla güvenliği rahatlıkla koruyabiliyor.
İşte bu, büyük bir tecrübedir. Ve işte bu, İslâm ceza hukukunun suçu kökten ortadan kaldırdığım gösteren ve devletlerarası hukuk kurallarının araştırıp da bulamadıkları en üstün cezalandırma sistemi olduğunun yeterli delilidir.
Cüz'î olarak tecrübe edildiği alan ise, önce İngiltere, Amerika, Mısır ve öteki bazı memleketlerin tecrübe etmesiyle bilâhere bütün dünya milletlerinin uygulamaya başladıkları ve bu cüz'î tecrübede başarıya ulaştıkları sopa ile dövme cezasıdır. Biz buna cüzi bir tecrübe adını veriyoruz. Çünkü dövme cezası, Şeriatın koyduğu

cezalardan sadece bir tanesidir. Ve dünya milletleri, şeriatın koyduğu diğer tüm cezalar arasından sadece bunu tatbik etmiştir. İngiltere, askerî ve sivil ceza yasalarında dövmeyi esaslı bir cezalandırma kaidesi olarak kabul eder. Mısır da bu hükmü bazı askerî yasalarda benimsemiştir. Amerika ile diğer bazı devletler sopa cezasını, mahkûmlar için hapishanedeki suçlarda esas bir ceza olarak kabul etmektedirler. Nihayet, ikinci cihan harbinin bastırdığı günlerde tüm dünya devletleri, hemen hemen toplum nizâmını ve âmme emniyetini alâkadar eden enflasyon ve spekülasyon gibi belirli suçlara sopa cezası uygulamayı kabul etmiştir. Bu da gösteriyor ki; bütün dünya milletleri, sopa cezasının diğer cezalardan daha etkili olduğunu ve kitlelerin kanuna itaat ettirilmesinde, düzenin sağlanmasında en garantili metod olduğunu itiraf etmektedirler. Kaldı ki, beşerî hukukun bütün cezalandırma metodunda sopa cezası yeralmıştır. İşte devletlerarası hukuk otoritelerinin kabul ettikleri bu gerçek, aslında suça karşı koyma konusunda İslâm hukukunun başarısının itirafından başka birşey değildir. Çünkü sopa cezası, aslında İslâm hukukunun koyduğu temel ceza usûllerinden birisidir.
Bütün tecrübeler gösteriyor ki; İslâm hukukunun koymuş olduğu cezalar, suçla mücâdelede son derece ciddî ve başarılı neticeler elde etmiştir. Ve İslâm ceza hukukunun ulaşmış olduğu sonuçların bir kısmına beşerî ceza hukuku sistemlerinin ulaşması mümkün olamamıştır. Öyle sanıyoruz ki; İslâm hukukunun başarısının sırrı; cezalandırma usûlünü, insan tabiatının esâsı üzerine kurmuş olmasındandır. Zîrâ insan tabiatında, korku ve ümît denilen duygular vardır. İnsan, herhangi bir işe ondan beklediği menfaat nisbetinde koyulur. Keza herhangi bir işi de onun neticesinden doğacak zarardan endîşe ettiği ve korktuğu nisbette vazgeçer. Meselâ hareket halinde olan trenden ölüm korkusu olduğu sürece menfaati bahis mevzuu olsa bile, hiçbir kimse atlayamaz. Ama menfaati söz konusu olduğu zaman atının sırtından veya tramvaydan kendini yere atmaktan imtina eden kimse bulunmaz. Çünkü o, bu durumda menfaatini elde etmek istemekte, aynı zamanda işlediği fiilin neticesinde ağır bir zarar doğacağından endîşe etmemektedir. İnsan uçağa binmekten. korkabilir, ama otomobile binmekten korkmaz. Sarp kayalıklarla dolu yüksek dağlara çıkmaktan endîşe eder ama yaygın tepeleri tırmanmaktan çekinmez. Dik başlı azgın bir ata binmekten kaçınır ama yumuşak başlı hayvana binmek için koşar. Görülüyor ki; bütün bu fiillerinde insan, menfaat ve zararını ölçüyor ve ikisi arasında bir muvâzene kuruyor. Eğer menfaatin yeraldığı kefe ağır basarsa; o, bu işe koşuyor ve atılıyor. Ama zararının yer aldığı kefe ağır basarsa; bu takdirde de vazgeçiyor. İnsanın bu tabiatı; mübâh ile haram fiillerde, hayır ve şer işlerde kendisine eşlik eder. İnsan suçu ancak ondan beklediği bir menfaat mukabilinde irtikâb eder. Keza suçtan imtina ederken de başına gelecek mazarrattan korkar. Binâenaleyh ceza; ne kadar ağır olursa, insanların suçtan uzaklaşması da o kadar kolay olur. Ceza; ne kadar hafîf olursa, insanların suç işlemeye temayülü de o kadar çoğalır. Biz suça, suçludan ayrı olarak göz attığımızda; suçlu, merhamet edilmekten ümidini keser ve suç işlemeye tevessül etmez. Binâenaleyh suçtan vazgeçerek doğru yolda yürümeye çalışır. İşte İslâm hukuku, insanın bu tabiatını kullanarak genel suçlarla ilgili cezalarını onun üzerine dayamıştır. Özel suçlarla ilgili olarak da hadd ve kısas hükümlerini bu esâsa istinâd ettirmiştir. Öteki suçlara gelince... Bunlarda suçluya değil suça bakılır. Çünkü bu suçlar, toplumun bünyesini ve

düzenini alâkadar eden suçlardır. Ve onlarda bir kolay davranma çok kötü sonuçlara yol açabilir. Ağır davranma ise suçun vukuunu azaltabilir.
Elimizde Mısır yasalarının uygulanmasından doğan bir tecrübe bilançosu vardır. Bu bilanço gösteriyor ki; tehlikeli (ağır) suçlarda suçlunun kişiliğinin gözönüne alınmaması, çok iyi neticeler vermektedir. Meselâ Mısır kanun koyucusu, son olarak bir sınıra kadar uyuşturucu madde kullanılması suçunda, suçlunun kişiliğini nazar-ı itibâra almamıştır. Ve bu vesîle ile 1928 yılında 21 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanun, uyuşturucu madde bulundurmayı şiddetle cezalandırmakta, cezanın en alt sınırını vaz'ederek tekrarı halinde verilecek cezanın en alt sınırdan daha az olmaması gerektiğini emretmektedir. Bu kanunun çıkışından sonra, uyuşturucu madde suçlan büyük çapta azalmış ve her yıl daha da azalmaya devam etmiştir. Mısır da 1926 -1927 yılında uyuşturucu madde suçlarının sayısı 21.131 adettir. 1928 -1929 yılında uyuşturucu madde suçunun sayısı 11.404 e düşmüştür. 1929 -1930 yılında uyuşturucu madde suçlarının sayısı 8.499 a inmiştir. 1926 -1937 yıllarında 1922 ye kadar düştüğü olmuştur. 1942 -1943 yılında ise bu sayı 1.628 e inmiştir. Elimizde bulunan bu istatistikler açıkça gösteriyor ki; önemli suçlarda, suçlunun kişiliğini gözönünde bulundurmayıp doğrudan doğruya suçu nazar-ı itibâra almak suçla savaşta birinci faktördür. Ve îslâm hukukunun ceza sistemiyle ilgili teorisi en ideal teoridir. Kaldı ki bu istatistikler, kesinkes İslâm hukukunun ceza konusundaki başarılarını tecrübî olarak göstermektedir.
Mısır ceza kanununda cezaların çeşidi, suçların çeşidine göre muhteliftir. Mısır ceza kanunu, suçları üç bölüme ayırır. Bu ayınmda suçların önemini ve büyüklüğünü esâs alır. Mısır ceza literatüründe birinci kısma giren suçlar en büyük ve en ağır suçlardır ki, bunlara cinayetler adı verilir. Büyüklük bakımından bundan bir derece az olana (cünha) adı verilir. Üçüncü derecede önem ifâde eden ve pek ehemmiyeti hâiz olmayan suçlara da, kanuna karşı muhalefet adı verilir. Mısır ceza kanunu, bu üç tür suçlardan herbiri için özel cezalar koymuştur. Cinayet suçlarının cezası idam ve ağır, müebbed veya muvakkat hapis cezasıdır. Suç (cünha) olarak nitelendirilen ikinci tür fiillerin cezalan ise hapis, göz altına alınma, tazminat ve benzeri cezalardır. Kanuna karşı muhalefet suçlarının cezası ise, hapis ve tazminattır. Suç olarak nitelendirilen fiillerle, karşı gelme olarak değerlendirilen fiiller arasındaki fark, şuradan gelmektedir : Kanuna karşı gelme suçlarında mahkûmiyet, yedi günü aşmazken suç olan fiillerde üç yıla kadar ulaşır. Bu iki yıl arasındaki tazminat farkı ise birincide yüz kuruşu geçmezken, ikincide verilecek ceza bunun fevkine varır.
İdam cezası; hakkında hüküm verilenin canının çıkarılmasıdır. İdam cezası, medenî denilen ülkelerin kanunlarında çeşitli tarzda uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde —ki Mısır bunlara dâhildir— mahkûm, sehpada idam edilerek öldürülür. Diğer bir kısım ülkelerde ise, —Fran-sad'a olduğu gibi— keskin bir âletle mahkûmun boynu uçurulur. (giyotin).
Öteki bir kısım ülkelerde ise —'Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi— mahkûm, elektrikli sandalye veya gaz odasına konularak boğulur veya öldürülür.
Ağır çalışma cezası ister müebbed olsun, ister muvakkat olsun mahkûmun hükümetin ta'yîn edeceği en ağır işlerde çalıştırılmasını âmir olan cezadır. (Ceza kanununun 14. maddesi.) Hakkında hüküm verilen, kadın veya altmış yaşını geçmiş

erkek ise; bu ceza, umûmî hapishanelerden birisinde îfâ olunur. (Ceza kanununun 15. maddesi.) Umûmî hapishane, vilâyetlerde bulunan hapishanelere verilen genel addır.
Hapis cezası; mahkûmun, umûmî hapishanelerden birisine konulmasıdır. Ayrıca hapishanenin içinde veya dışında hükümetin ta'yîn edeceği işlerde çalıştırılmasıdır. (Ceza kanunu madde, 16).
Ağır muvakkat çalışma cezalan veya hapis cezaları üç yıldan az olamaz. Ayrıca onbeş yılı da aşamaz. Ancak ceza kanununun ondör-düncü ve onaltıncı maddelerinin hükmü bunun dışındadır.
Hapis cezası, mahkûmun umûmî veya merkezî hapishanelerden birisine konulmasıdır. Hapis cezası yirmidört saatten az, üç günden çok olamaz. Hapis ya çalışma cezasıyla birlikte uygulamr veya sadece ceza olarak tatbik olunur. Eğer hapis cezasıyla birlikte çalışma cezası da verilirse; mahkûm, hapishanede veya hapishanenin dışındaki hükümetin ta'yîn edeceği bir işte çalıştırılır.
Denilebilir ki; ister müebbed, ister muvakkat olsun; ağır hapis cezası, bütünüyle farklı türden olmakla beraber müddet bakımından birbirinden farklı cezalardır. Mahkûmun çalışmak mecburiyetinde olduğu işyerinin durumu ve ağırlığı, hapisin mâhiyyetini değiştirmez. Şu halde Mısır ceza kanununun kabul ettiği ağır ceza hükümleri idam, hapis, gözaltına alma ve tazminattır.
1937 yılına kadar Mısır ceza kanunu sopa cezâsım da kabul ediyor ve belirli olaylara uyguluyordu. 1937 yılında bu kanun değiştirilince, sopa cezasının yerine ihtar cezası kabul edildi.
Keza Mısır yasaları Konulduğu sırada, müebbed ve muvakkat sürgün cezasını da kabul ediyordu. 1904 yılında ta'dîl edilen yasa bu hükmün ulaşım vasıtalarının hız kazanıp yayılmasıyla sürgün cezasının et-Tdsinin ortadan kalktığını öne sürerek lağvedildi. Ancak, sonradan bu görüşten vazgeçilerek sürgün cezasının uygulanması görüşü ağırlık kazandı. Ancak 1940 yılında son dünya harbinin başlangıcındaki karışık günlerde, Mısır hükümeti idarî sürgün cezasını koymak zorunda kaldı. Bununla da yetinmedi, askerî konulara ve spekülatif hususlara uygulanmak üzere sopa cezasının tatbikini öngördü. Bu yasa harp sonuna kadar yürürlükte kaldı.
Mısır ceza kanunundaki temel cezalardan biri de suçlunun, ıslâh evlerine gönderilmesidir. Olay çıkarmayı ve suç işlemeyi âdet haline getirenler buralara yollanırlar. Bu ceza da —ıslâh evleriyle hapishanelerin nizâmnâmeleri farklı da olsa— özü itibariyle hapis cezasıdır.
Ceza kanunu, her suçu ve işlenen suçlara verilecek cezayı ta'yîn etmelidir. Her suç için konulan cezanın, suçun durumuna uygun olması dikkate alınır. İdam ve ihtar cezalarının dışında yasa koyucusu her cezaya iki sınır çizmiştir. Birincisi; cezayı en üst derecesine (maksimum) ikincisi de; cezayı en alt derecesine (minimum) indirmekte ve çıkarmaktadır. Genellikle yasa koyucu her suç için; biri diğerinden daha hafîf iki ceza koymuş olmaktadır.
Kanun, suçlar için kararlaştırılan cezaları tatbik konusunda hâkime geniş yetki tanımıştır. Ortada birden fazla ceza sözkonusu ise, hâkim, suçlunun durumuna uygun gelen cezayı seçer, suçlunun uslanmasına yeterli olacak miktarı ta'yîn eder.

Ayrıca kanun bunlann dışında; hâkime suç için kararlaştırılmış bulunan bir veya iki cezayı daha hafîf cezalarla duruma göre değiştirme yetkisini tanımıştır. Suçun, bağışlanmayı ve acımayı gerektiren durumu varsa, bunu tercih hakkını hâkime bırakmıştır. Ancak bu hak, cinayet suçlarından başkasına kullanılamaz. Meselâ hâkim, idam cezasını müebbed veya ağır çalışmaya, veya hapis cezasına tebdil edebilir. Muvakkat ağır çalışma cezasını da, ağır hapis veya normal hapis cezasına çevirebilir. Ağır hapis cezasını da, normal hapis cezasına değiştirebilir. (Mısır ceza kanunu madde, 17).
Nihayet kanun; hâkime bazı cinayet suçlarında mahkemeyi sulh ceza mahkemelerine devretme hakkı tanımıştır. Böylece suçlu, ağır cezayı gerektiren hükümlere değil, hafîf cezayı gerektiren hükümlere çarptırılır. Ancak hâkimin, ağır ceza suçlarını sulh ceza mahkemelerine şevki için belirli kanunî mazeretlerin veya sulh ceza hükümlerini uygulamayı gerektiren hafifletici şartların bulunması halinde ve fiilin aslî cezasının idam, yahut da ağır müebbed çalışma cezası olmaması halinde hiçbir kayda bağlamaksızın kabul etmiştir. Hâkime; ağır ceza mahkemelerine gelen dâvayı, sulh ceza mahkemelerine sevketme yetkisi verilmesinin pratik neticesi, sulh ceza mahkemelerine getirilince işlenen suçlarda muvakkat ağır ceza veya hapis cezasının diğer cezalarla değiştirilmesi neticesidir ki bu, tamamen yukarda sözünü ettiğimiz ceza kanununun onyedinci maddesine de uygun düşer.
Bütün bunlardan sonra, hapis süresi bir yılı aşmayan mahkûmların ahlâkî durumlarını ve sicillerini gözönünde tutarak ve suçun işlenmesine saik olan şartlan dikkate alarak, suçlunun bir daha aynı suçu işlemeyeceği kanâatine vardıran nedenlerin bulunması halinde hâkime cezayı durdurma yetkisi tanınmıştır. (Mısır ceza kanununun 55. maddesi) .
Kanun koyucu, hâkime bu yetkiyi vermek zorunda kalmıştır. Çünkü bilginler, cezalar için ilmî bir nazariye koymakta âciz kaldıklarını ve bir nazariyenin üzerine dayandığı değişik prerisiblerin arasını uyuşturmayı başaramadıklarını görmüşler ve bu girift probleme pratik bir çözüm getirmek istemişlerdir. Böylece bu prensibi kabul ettikten, kanunun hükümlerini vaz'ettikten sonra, hâkime bu çelişik prensibler arasında bir uyum sağlama yetkisini tanımışlar ve hâkimin; muhtelif değerlendirmeleri gözönünde tutarak, suçun önemini, topluma etkisini ve sanığın suçu işlediği andaki şahsî durumlarını ve şartlarını, dikkate almasını öngörmüşlerdir. Hâkim; suçun ve toplumun şartlarının; suçlunun kişiliğini nazar-ı itibâra almamayı gerektirdiğini kabul ederse; suçlunun şahsiyetini ihmâl ederek cezayı ağırlaştırır. Ama suçlunun şartlarının suçluya acımayı îcâbettiren bir durum arzettiğini görürse, suçluya acıyarak hafif ceza ile cezalandırır.
Yeter ki bu acıma, topluma zarar verici mâhiyyette olmasın.
Tasarlanan şey hukuk bilginlerinin başarısız kaldıkları konuda hâkimlerin muvaffak olmalarıdır. Çünkü hâkimin bu yetkiye sahib olmasıyla, onun tek tek ferdî durumları hiçbir te'sîr altında kalmaksızın nazar-ı itibâra alarak tedâvî etmeye çalışması kasdolunuyor. Halbuki hukukçular bu maddeleri koyarlarken bütün suçları bix kerede halletmek, bütün olaylara uygulanabilir bir genel kaide koymak istiyorlardı. Tasarlanan ve arzulanan buydu. Ancak bu tasan ve teori, gerçekleşebilmiş ve başarıya ulaşabilmiş midir? Yoksa daha önce hukukçuların

başarısızlıkla neticelenen çabalan gibi mi olmuştur? Bu konuda başarının ölçüsü, cezanın suçu önleme ve suçlulann hızını kesme bakımından etkisidir. Ancak birbiri ardınca gelen yıllarda işlenen suç istatistiklerine dikkatle bakıldığında; kesinkes görülür ki, bu konuda hâ-. kimler de, aynı. teoriyi ortaya atan hukuk bilginlerinin uğradıklan ba-şansızlığa denk bir başansızlıkla karşılaşmışlardır.
Vakıa hâkimlerin başaracaklarını tahmin edenler, sağlıklı bir ölçüm yapamamışlardır. Eğer durumu, biraz daha iyi değerlendirip ölçebilse-lerdi bu hatâya düşmezlerdi. Gerçi onlar, hukuk bilginlerinin ceza konusunda sağlıklı bir teori oluşturmaktan âciz kaldıklannı biliyorlardı. Çünkü hukuk bilginleri, çelişik prensibleri gözetlemek ve tüm cezalarda bunu ortaya koymak istiyorlardı. Bunu bildiklerine göre; aynı yola gitmek zorunda bıraktıkları ve istisnasız her suçta bu prensiblere riâyet etmesini ön gördükleri hâkimlerin başarılı olmalarını nasıl bekleyebilirler? Herhangi bir suçta hâkimin suçun ağırlığıyla suçlunun hafîf-lettirici şartları arasında; suçun aleyhine bir ahenk kurması mümkün müdür? Yapacağı, sadece suçun öneminin gerektirdiği cezayı imkân nisbetinde suçlunun şartlanna uyacak bir seviyeye indirerek suçtan fedakârlık etmektir. Suçluyu ağır cezalardan kurtaracak olan bu hüküm ise, toplumun güvenliği ve nizâmını feda etmeyi hedef alacaktır ki; neticede suçluların, cezayı önemsemeyip azımsamalarına ve böylece suçların aşın derecede artarak emniyetin haleldar olmasına vesile ola-caktır. Toplumun ıslâhı ve faydası için konulmuş olan ceza, bu takdirde toplumun bozulmasına vesile olacaktır. Binâenaleyh hâkimin belirttiğimiz şekilde bu hükmü sû-i isti'mâl etmesi ve beşerî hukukun kendisini mecbur ettiği ezici şartlara göre hüküm vermesi gerekecektir.
Kanun, suçlunun durumuna göre cezanın hafifletilmesini öngörmektedir. Acaba ne kadar önemli olursa olsun herhangi bir suçta, hafîfletici ma'zeretlerin bulunmaması kolay bir iş midir? Jüri, her zaman için hafifletici bir unsur bulabilir. Bazen suçlunun genç ve yetişmekte olduğunu, bazen yaşlı olduğunu öne -sürebilir. Bazen suça ırz ve nâmûs duygusunun neden olduğunu, bazen de suçu işlemek mecburiyetinde kaldığını öne sürebilir. Kimi zaman kuvvetli müessirlerin altında işlediğini, kimi zaman da siyâsî ve millî duyguları dolayısıyla suçu irtikâb ettiğini kabul edebilir, ki suçluların ve avukatların cebinde buna benzer ma'zeretlerin listesi hiç de az değildir. Bu durumda hâkim; kulağını müdâfaaya tıkanık ve kapalı tutabilir mi? Kalbini her türlü söylenenlere kapayarak acımazlık edebilir mi? Kafasını durdurup suçlunun şartlarını düşünmezlikten gelebilir mi? Hele bir de bu ma'zeretler, güzel bir düzen ve muntazam bir üslüb içerisinde takdim olunursa; hâkim kendisini bunlardan nasıl kurtarabilir? Gerçi kanun, hâkimin hafifletici şartlan dikkate alıp acımasını normal karşılamıştır ama onu buna zor-lamamıştır. Ne var ki; bu hoş karşılama, hâkim bakımından bütünüyle zorlama mânâsına gelir ve buna denktir. Çünkü hafifletici şartların kabul edilmesi ve buna göre kanunî bir düzenleme içerisine girilrriesi, hâkim tarafından hafifletici şartların esâs alınarak ceza mevzuu yapılması demektir. Binâenaleyh hangi hâkim, suçlunun bu hakkını kabul etmekten imtina edebilir veya te'sîrli bir savunma yapabilmişse vereceği cezayı bu savunmaya dayandırmaktan kaçınabilir?
Kanun koyucuları, her ne kadar hâkime bu yetkiyi tanımakla tek tek olayları ele alacağı için hâkimin başarıya ulaşacağını büyük bir kuvvetle sanmışlarsa da, bu

zannın hiçbir değeri olmamıştır. Bilindiği gibi zan, gerçeği ortadan kaldırmaz. Vakıa hâkim, olayları teker teker ele almaktadır. Burası doğrudur. Ama o da ele alırken ceza hukuku bilginlerinin ortaya koydukları cezalandırma sistemine dayalı esâslara göre ele almaktadır. Bu sisteme göre hukuk bilginleri suça ve suçluya birlikte gözatmakta^ırlar. Hâkim de aynı şekilde suça ve suçluya birlikte gözatmaktadır. Hukuk bilginleri, çoğu kere bu iki unsurdan birisini diğerinin hakkını; korumak kasdıyla feda etmek istemektedirler. Hâkim de aynı şekilde davranmaktadır ve suç ile suçludan birini diğerine feda edici bir davranışa tevessül etmemektedir. Çoğunlukla bu davranış hâkimi, her ikisini toplumun menfaatlarıyla karşı karşıya getirip birini diğerine feda etmesi netîcesiyle yüz yüze bırakmaktadır. Kaldı ki, hâkime bu geniş yetkiyi-tamyanlar; onların birer insan olduklarını unutmuşlardır. İnsan tabiatında sorumluluktan kaçmanın, bir gerçek olduğunu hatırlarına getirmemişlerdir. İnsan, tabiatı itibariyle iki sorumluluk altında kalmak durumuyla karşılaşınca; ağır sorumluluktan kaçınır ve hafifini tercih eder. Ağır sorumluluğa kendi isteğiyle veya mecbur kalmadan katlanmaz. Sorumluluk yüklenmekten veya bırakmaktan başka çıkar yolu olmadığını anlamadığı sürece, ağır sorumluluğu değil hafifini tercih eder. Hâkim de normal olarak bir insan olduğu için, idam hükmünü vermeyi düşündüğü zaman mes'ûliye-tin ağırlığını hisseder ve genellikle bu hükmü vermekten kaçınır. İdam yerine ağır çalışma cezaları vermeyi tercih eder. Mahkûma ağır hapis veya normal hapis cezası verme imkânı varsa, ağır çalışma cezası vermekten kaçınır. Hâkim herhangi bir şahsa hapis cezası vererek hemen bunun infazını emretmekten sıkıntı duyar, ama hapis cezası verip bunu te'cîl etmekten hiçbir sıkıntı ve endîşe duymaz. Keza hâkim, işlenen suçun cezası ne olursa olsun, onu değiştirme veya daha hafifini verme imkânı bulunmadığı takdirde; o cezayı vermekte sakınca görmez ve tereddüd etmez. Hâkimin, bu konuda kınanacak bir yanı yoktur. İnsan tabiatının gereği budur. İnsan tabiatını değiştirmek mümkün olmadığına göre, bu gerçeği de gözden uzak tutmak doğru olmaz. Bir kişiden tabiatı dışında bir şey istemek demek; neticesi başarısızlık ve hüsran olan ve mümkün olmayan bir şeyi istemek demektir. Yukardan beri anlattıklarımızdan şu neticeyi çıkarabiliriz :

Kanun koyucular, hâkimler yoluyla ceza problemini pratik olarak iyileştirmek istemekle büyük bir başarısızlığa girişmişlerdir. Bu başarısızlığın iki belirtisi vardır : Her ikisinin de ayrı ayrı önemi ve etkisi bahis mevzuudur.

a- Bu yetki, aslî cezaların tatbikini önlemektedir. Şöyle ki, hâkimlere cezaları seçme konusunda tâm yetki tanımak ve suç için asıl olarak konulmuş bulunan cezayı başka bir ceza ile değiştirmek hakkı verilmekle, aslî ceza ortadan kaldırılmış ve ilga edilmiş duruma" düşmüştür. Zîrâ söylediğimiz gibi, hâkimin önüne hafifletici 'kapılar kapanmadığı sürece, şiddetli cezaları vermeye yanaş,mamaktadır. Hafifletici unsurların kapısını kapatmak ise, çok ender rastlanan bir haldir. Hâkim ihtiyatî olarak hafifletici cezayı tatbik etmek imkânına sahib 'olduğu sürece, o suç için konulmuş bulunan aslî cezayı uygulamamaktadır. Meselâ idam cezası; bugün nadiren işlenen yirmi tür suç için konulmuş bir cezadır. Bu yirmi kategorideki suçlardan birisi de öldürme suçudur. Öldürme suçuna verilecek ceza idamdır. Ki günde yaklaşık olarak dokuz fiilde tâm öldürme, dördünde öldürmeye teşebbüstür. 1936 -1937 senesi istatistiklerinde öldürme veya ölüme

teşebbüs suçlarının sayısı 3.093 idi. 1938 -1939 yılında bu rakkam 3.211 e çıktı ki bu tehlikeli bir artıştır. Bir yıl içerisindeki bu artış, idam cezasının çok ağır olmasına rağmen tatbikinde şiddet göstermeyi gerekli kılar. Bunun neticesinde sebepleri ne olursa olsun cezanın şiddetinin suçu ortadan kaldırması İcâb eder. Ama önümüzdeki istatistikler ne yazık ki, aklın; öngördüğünü ortaya koymamakta ve bizi, eşyanın mantığının gerekli kıldığı sonuçtan başka bir sonuca sevketmektedir. Görüyoruz ki; ceza, ne kadar şiddetli olursa olsun suç sürekli artmaktadır. 1936 -1937 yılında sürekli olarak ağır hükümler azalırken, ağır ceza mahkemeleri 148 suç dosyasının idamı gerektiren türden suçlar olduğu gerekçesiyle ayrılmasını kararlaştırmıştır. Bu dâvalarda 222 kişi suçlu ve sanık olarak yer almaktadır.
Ağır ceza mahkemeleri, bu 222 kişiden sadece 17 sine idam cezası vermiştir. Geriye kalanların idam cezasını başka cezalara çevirmiştir. Bu demektir ki; idam cezası verilmesi gereken suçlardan % 7,6 oranında ceza hükmolunmuştur. 1937 -1938 senesinde ağır ceza mahkemeleri 137 dosya hakkında idam cezası verilmesi gerektiğini belirten yazıyla birlikte diğerlerinden ayırdı. Bu dâvalarda sanık olarak suçlananların sayısı 181 idi. Ancak bunların arasından 16 kişiye idam hükmü verildi. Geriye kalanların idam cezası başka cezalara çevrildi. Bu demektir ki; idam cezası verilmesi gereken suçların ancak % 8,8 ine bu ceza uygulanabilmiştir. 1938 -1939 yargı senesinde ceza mahkemeleri kurulu, 15ü dosyayı idam hükmü verilmesi gerekçesiyle diğerlerinden ayırmıştır. Bu dâvalarda sanıkların sayısı 206 idi. Bu 206 sanıktan sadece dokuzuna idam cezası verildi. Geriye kalanlara, hafifletici sebepler nedeniyle idam cezası hafifletildi. Yani bu yılda idam cezası verilmesi gereken suçlardan ancak % 4,3 üne bu ceza uygulanmıştır. 1939 -1940 yargı yılında ise ağır ceza mahkemeleri kurulu, 148 dosyayı idam hükmü verilmesi gerekçesiyle ayırdı. Bu dâvalarda sanıkların sayısı 195 tir. Bunlardan sadece 6 sına idam cezası verildi. Geriye kalanlar, hafifletici nedenlerle idam cezasından başka cezalara çarptırıldılar. Yani bu yıl içerisinde de idamı gerekli kılan suçlardan sadece % 3,1 ine ceza hükmü uygulanmış oldu.
Ardarda gelen bu dört sene içerisinde idam cezası verilen suçların ortalama oranı % 5,9 dur. Bu oranın düşüklüğü sadece kati hâdiselerine verilen idam cezalarında değil, kanunun idam cezası verilmesini gerekli bulduğu suçlara göredir.
Eskiden idam hükümlerinin oranının daha yüksek olduğu sanıl-manialıdır. Çünkü istatistikler gösteriyor ki, bu oran 1926 -1927 senesinde % 5,7 idi. Müteâkib senede ise % 2,9 idi. Görülüyor ki bu sistem; düzeni daha da bozuk, güveni daha da endîşe verecek hale sokmaktadır. Belki de kanun koyucu, birgün neticenin bu noktaya geleceğini düşünmemiştir. Eğer böyle bir şey olsaydı, ağır cezalara hafifletici cezalar verme prensibinin kabulüne müsamaha göstermezdi elbette.
Yukarda anlattığımız gerçekler gösteriyor ki; idam cezası geçersiz hale gelmiştir. Hemen hemen bu ceza, kanunda kabul edilen kâğıt üzerinde yazılı ama gerçekte mevcûd olmayan bir cezadır.
İdam cezasıyla ilgili söylenilenleri, müebbed ağır çalışma cezasıyla ilgili olarak da söylemek mümkündür. Müebbed ağır çalışma cezası, hemen hemen aslî bir ceza olarak değil de idam cezasının yerine geçmek üzere tatbik olunmaktadır.
1936 -1937 senesindeki ağır ceza mahkemelerinde verilen ceza istatistiğine göz attığımızda; görürüz ki, bu mahkemelerin verdikleri mü-, ebbed ağır çalışma

cezasının tümü 114 tür. Bu 114 kişiden 19 una mü-ebbed ağır çalışma cezası kendi suçlarının aslî cezası olarak verilmiştir. Geriye kalan miktar ise, idam cezasının yerine geçen bir ceza olarak konulmuştur. 1937 -1938 senesinde ise, müebbed ağır çalışma cezası giyen mahkûmların sayısı 121 dir. Bunlardan 48 inin aslî cezası müebbed ağır cezadır. Geriye kalanlar, idam cezasından bu cezaya çevrilmiş olanlardır. 1938 -1939 yılında müebbed ağır çalışma cezası verilenlerin sayısı 114 tür. Bunlardan 33 ünün aslî cezası budur. Geriye kalan-larınki ise, idam cezasından hafifletici sebeplerle bu cezaya çevrilmiştir. 1939 -1940 yıllarında müebbed ağır çalışma cezası, aslî ceza olarak verilmiş, geriye kalanlar da idam cezasından bu cezaya çevrilmiştir.
Ağır ceza mahkemeleri müebbed ağır ceza hükmünü ancak şartların uygun olmadığı öldürme suçlarıyla, idam cezası verilen ölüm suçlarına teşebbüs eylemlerinde aslî ceza olarak vermektedirler. Geriye kalan cinayet suçlarında ise ağır müebbed hapis cezası verildiği haller enderdir. İstatistikler gösteriyor ki; 1936 -1937 ve 1937 -1940 yıllarında müebbed ağır çalışma cezası, öldürme ve ölüme teşebbüs suçları için verilmiştir. Geriye kalan beş kişiye de bu ceza, hırsızlık suçundan dolayı verilmiştir.
Müebbed ağır çalışma cezasının, şartlarına uygun olmadığı öldürme suçlarına aslî ceza olarak tatbik oluş nisbetini de kolayca ortaya koyabiliriz. Bu nisbet 1936 -1937 senesinde % 7,8 dir. 1937 -1938 senesinde % 15,7 ve 1938 -1939 senesinde % 8,9 dur. 1939 -1940 senesinde % 12,9 dur. Bu dört senenin ortalamaları ise % 11,3 tür.
Katle teşebbüs suçlarında, müebbed ağır çalışma cezasının uygulanma nisbetini belirlemek biraz güçtür. Çünkü istatistikler mahkemenin sayısını özet olarak vermekte ve müebbed ağır çalışma cezası gerektirenle gerektirmeyeni ayırmamaktadır. Biz bu oranın öldürme suçlarında artacağını değil, eksileceğini kabul ediyoruz. Meselâ 1936 -1937 yılında 438 kişiye öldürmeye teşebbüs suçlarından ceza verilmiştir. Bunlardan sadece dördüne müebbed ağır hapis cezası hükmolunmuştur.
Hırsızlık suçlarına gelince, bu oran hemen hemen yok gibidir. Meselâ 1936 -1937 senesinde 128 kişi bu cezaya çarptırılmıştır. Kanunun açık hükmü gereğince bunlara ağır müebbed hapis cezası verilmesi gerekirken, hiç birisine bu ceza verilmemiştir. 1937 -1938 senesinde 124 kişi bu suçtan cezalandırılmıştır. Bunlardan sadece ikisine aslî ceza olarak müebbed ağır çalışma cezası verilmiştir. Yani bu yılın oranı % 1,6 dır. 1938-1939 senesinde 147 kişiye bu suçtan dolayı ceza verilmiş, bunlardan sadece üçüne aslî ceza olarak ağır müebbed çalışma cezası hükmolunmuştur ki bu senenin oranı da % 2 dir. 1939 -1940 senesinde 148 kişiye ceza verilmiş, bunlardan hiçbirisine müebbed ağır çalışma cezası hükmolunmamıştır. Şu halde istatistikler gösteriyor ki; hırsızlık suçlarında müebbed ağır çalışma cezası aslî ceza olarak ortalama % 0,9 nisbetinde verilmektedir.
İdam ve müebbed ağır çalışma cezaları uygulanamaz hale gelmiş ise de, muvakkat ağır çalışma ve hapis cezaları da aym âkibetten kendini kurtarabilmiş değildir. Çünkü müebbed ağır çalışma cezası veya hapis cezası verilmesi gereken suçlar, sulh ceza mahkemelerine havale olunmaktadır. Burada suçun durumuna göre cezası

tebellür etmektedir. Eğer sanığın belirli ma'zeretleri ve hafifletici şartları mevcûd ise; mahkeme, karârını ona göre vermektedir. Umumiyetle bu mahkemelere havale edilen dosyalardan çoğunluğu ceza mahkemelerine havale edilen dosyaların yarısını işgal etmektedir. Bu demektir ki; yaklaşık olarak işlenen suçların üçte birine hapis cezası verilmektedir. Halbuki bu suçların aslî cezası; ağır muvakkat çalişma veya hapis cezasıdır. (...)
Böylece görülüyor ki, ceza mahkemelerinin verdiği hükümler kötü bir netice ile sonuçlanmaktadır. Meselâ, suçu idamı gerektiren suçlulardan ancak % 6 sı idam olunabilmektedir. Ağır müebbed çalışma cezası, ancak bazı suçlarda aslî ceza olarak uygulanmaktadır. Diğer bir kısmında ise bedeli ceza olarak % 11,1 nisbetinde uygulanmaktadır. Muvakkat çalışma ve hapis cezası, ancak % 35 nisbetinde konulmuş bulunduğu suçlara tatbik olunmaktadır. Kaldı ki, bu suçların yarısı da hafîf cezalarla atlatılmaktadır. Arta kalan % 30 nisbetindeki suçlar da hafîf cezalarla geçiştirilmektedir.
Bu açıkladıklarımızdan anlaşılıyor ki; suçların cezalandırılması derece derece düşmektedir. İdam suçuna ağır müebbed çalışma; çalışma suçuna, ağır muvakkat çalışma cezası veya hapis cezası verilmektedir. Bu iki hapis cezasından da hafîf hapis cezasına inilmektedir. Öyle sanıyorum ki, bu açıklamalarımızla aslî cezaların ne kadar uygulanamaz hale getirildiği ortaya çıkmış oluyor. Bu cezaların uygulanamayişımn nedenini, bütün detaylarıyla ortaya koymuş bulunuyoruz.
b- Cezaların hafîfleştirilmesi temayülü
Dedik ki: Kanun, her ceza için ve her suç için iki sınır koymuştur. Sınırın birisi cezanın en ağır noktasına, diğeri de en hafîf noktasına çıkar ve iner. Bu iki sınır arasında cezayı takdir etme hakkı da hâkimlere verilmiştir. Ne var ki, çoğunlukla hâkimler cezanın hafifini tercih etmektedirler. Bunun da yukarda belirttiğimiz gibi bazı nedenleri vardır.
Ben bu noktada resmî istatistiklerin dışında bir söz söylemek istemiyorum. 1936-1937 senesinde 1165 kişiye muvakkat ağır çalışma cezası verilmiştir. Bu mahkûmlardan adı geçen cezanın en alt sınmyla cezalandırılmış olanların —ki bu üç senedir— oranı % 23,2 dir. On sene ile onbeş sene arasında değişen ceza gören mahkûmların oranı ise % 15,4 tür. Cezanın ortalama hükmünü giymiş olan mahkûmların oranı % 51,4 tür. Aynı yıl içerisinde 744 kişiye ağır hapis cezası verilmiştir. Bu cezanın en alt sınırı olan 3 senelik hüküm giyenlerin oranı % 58 dir. On sene ile onbeş sene arasında değişik hüküm giyenlerin nisbeti ise % 1,8 dir. Cezanın ortalama haddinin hükmolunduğu mahkûmların sayısı ise % 40,2 dir. Aynı yıl 40.090 kişiye hapis cezasıyla birlikte çalışma cezası verilmiştir. Bunlardan üç ay veya daha az hüküm giyenlerin oranı : % 56,3 tür. Ücrayla bir yıl arasında değişen hüküm giyen mahkûmların oranı ise % 32,4 tür. Bir yıl veya daha fazla hüküm giyen mahkûmların nisbeti ise % 11,3 tür. Aynı yıl 23.925 kişiye hafif hapis cezası verilmiştir. Bunlardan üç ay veya daha az hapis cezası giyen mahkûmların oranı % 99,6 dır. Doksan günden fazla hüküm giyenlerin oranı ise % 0,4 tür.
1938 -1939 senesinde muvakkat ağır çalışma cezasının en alt sınırında hüküm verilen mahkûmların, tüm mahkûmlara nisbetle oram % 8,9 dur. On yıl ile onbeş yıl arasında değişen sürelerle hüküm giymiş olan mahkûmların nisbeti ise % 13,4 tür. Bu suçun normal cezası ile tecziye olan mahkûmların nisbeti ise % 37,7 dir.

Aynı yılda ağır hapis cezası giyen mahkûmlardan, bu cezanın en alt sınırıyla cezalandırılanların sayısı % 69,3 tür. On sene ile onbeş sene arasında değişen hüküm giyen mahkûmların oranı ise % 1,6 dır. Normal ceza giyen mahkûmların nisbeti ise % 29,1 dir.
Aynı yıl hapis ve çalışma cezasıyla birlikte hafîf hapis cezası giyen mahkûmların oranı 1936-37 yılındaki oranın hemen hemen aynıdır. İşte yalan söylemesi kabil olmayan istatistiklerin dili. Görülüyor kî; mahkemeler, ağır ceza vermekten kaçınmaktadırlar. Mahkemeler normal ceza vermektense, daha hafîf cezalarla suçları geçiştirmeyi uygun görmektedirler.
Şimdi bütün bunlardan sonra unutmamalıyız ki; ceza, aslî cezanın yerine başka bir ceza verilmekle, önceden de bir kere daha hafîfletilmişti. Bu demektir ki; mahkemeler, cezalan iki kere hafifletmektedirler. Birisinde cezayı seçerken veya mahkûmun hafifletici şartlarını gözönün-de tutarak ceza verirken; diğerinde de cezayı takdir edip kesinleştirirken cezaları hafifleştirmektedirler.
Yukarda gördük ki; mahkemeler, sanıklara suçları için konulmuş bulunan aslî cezayı uygulamamaktadırlar. Mümkün mertebe cezayı hafifletmeye yönelmektedirler. Bunun önemli büyük bir sebebi vardır : O da kanunun; cezayı, uslandırma ve engelleme vâsıtası olarak kabul edip suçlunun şahsiyetinin ve içinde bulunduğu şartların cezalandırmada etkili olduğu görüşünü benimsemesidir. Hâkim, ceza verirken önemli ve önemsiz suçlarda bu iki prensibi eşit derecede gözönünde bulundurmak zorundadır. Zîrâ kanun, toplumun yapısını yakından alâkadar eden Önemli suçlarda, İslâm hukukunun yaptığı gibi sanığın kişiliğini bir kenara koymayı kabul etmemiştir. Yukarda sözünü ettiğimiz her iki prensib birbirinin zıddıdır. Suçu engelleme ve suçluyu uslandırma; cezanın ağırlaştırılmasını gerektirir. Sanığın kişiliğinin nazar-ı itibâra alınması ise, cezanın hafîfleştirilmesini gerektirir. Hâkim; bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için, hiçbir şey yapamaz. Ancak mümkün mertebe iki prensibi uyuşturmaya çalışır. Ancak bu uyuşturma ameliyesi esnasında; her zaman suçludan yana bir yön çizer. Çünkü maddesi ve manâsıyla karşısında duran ve kendisinden şefkat, merhamet bekleyen, şartlarını açıklayan, durumunu ortaya koyan bir kişi bulunmaktadır. Toplum ise böyle bir kişilik halinde ortaya çıkmamaktadır. Sanığın menfaatinin ortaya çıkıp temsil edildiği nisbette, toplumun menfaati mahkemenin önünde ve hâkimin karşısında bütün gücüyle temsil edilmemektedir. Bu da sanığın dikkate alındığı ölçüde, toplumun menfaatinin dikkate alınmayışı neticesini doğurmaktadır ki; işte bizim cezaların uygulanamayışmda ve tahfifinde gördüğümüz hatâya en büyük sebep budur.
Cezalar, gerek şimdi gerekse eskiden suçlar ve suçlularla savaşmak için konulur. Belirli bir fiilin yasaklanması istendiği zaman halkın o fiili işlemekten vazgeçmesini garantileyecek ölçüde cezalar vaz'olunur. Eğer ceza, halkın yasaklanan fiili işlemekten vazgeçmesini sağlamışsa; gayesini gerçekleştirmiş ve başarılı olmuş demektir. Ama halkın yasaklanan fiili işlemesini önleyememişse yöneticilerin o cezadan daha ağır ve korkutucu cezalar koymaları gerekir.
Herhangi bir cezanın, başarılı olup olmamasının en sağlam ve ya-nılmaz ölçeği suçlular ve suç üzerindeki etkisidir. Eğer suçluların sayısı azalır ve suçlar artmazsa; ceza başarılı olmuş demektir. Suçların ve suçluların sayısı artarsa; ceza

başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve onun yerine suçluları korkutacak, sindirecek ve suçu işlemekten alıkoyacak bir başka cezanın konulması gerekir.
Mısır ceza kanununun idam, müebbed ağır çalışma, muvakkat ağır çalışma, ağır hapis, hafîf hapis ve ıslah evlerine gönderme cezaları koyduğunu biliyoruz. Şimdi bu cezaların, hangi noktaya kadar başarılı olduğunu ve bunun suçlarla suçlular üzerinde ne gibi etkiler yaptığını öğrenmeye çalışalım. Yukarda söylediğimiz cezalar, her ne kadar sayı bakımından fazla iseler de, temelde iki ana başlık altında toplanılabilir. Bunlar genel hatlarıyla idam ve hapis cezalarıdır.
İdam cezası, şüphesiz ki sindirici ve korkutucu bir cezadır. Bu ceza vukuu çok az mümkün olan suçlar için konulmuştur. Günlük hayatımızda idam cezası verilecek suçlar, ancak öldürme ile sonuçlanan suçlardır. Yukarda istatistik! rakkamlarla kanunda idam cezası verilmesi icâbeden suçlara, idam cezasının ne derece uygulandığını açıklamıştık. Ve demiştik ki: Ortalama olarak kanunen idam cezası verilmesi gereken suçlarda, bu cezanın uygulandığı mahkûmların sayısı % 6 dan daha azdır. Bu nisbet çok küçük olması hasebiyle, suçluları suça teşvik etmekte ve korkutucu bir rol oynamamaktadır. Kaza organlarıyla ilişkisi bulunanlar bilmektedirler ki; bugün katil, suçu işlediğini itiraftan hiç çekinmemektedir. Onu alâkadar eden husus, idam cezasından kurtulup diğer cezaları çekmek üzere hâkimin şefkat ve merhamet damarlarını harekete getirmektir ki genellikle istediği de olur.
Ben, katillerin ve kan dökücülerin mazeretlerinin nasıl kabul edildiğini anlayamıyorum. Onlar kurbanlarının özrünü kabul ediyorlar mı? Onlar pençelerine düşenlere acımazlarken; biz onlara nasıl acıyabiliriz? Katil; öldürürken kalbinde zerre miktarı bir merhamet ve acıma duygusu bulunmadığına göre, kati fiilini isteyerek, planlayarak ve programlayarak işlediğine göre; bütün bunlardan sonra hangi şart ve hangi durum nazar-ı itibâra alınarak bizim onlara acımamız ve merhamet etmemiz doğru olabilir? Kavrayamıyorum. Kanun, zehirleyerek öldürme ile Önceden planlı ve programlı olarak öldürme arasında, bir başka suçla birleşik olarak veya kendiliğinden suçu işleme arasında bir ayırım yaptığına göre; bu tür suçlarla, önceden planlanıp vâsıtası ve âletleri hazırlandıktan sonra işlenen suçlar arasında bir tefrik yaptığına ve birincisine idam, ikincisine de ağır çalışma cezası verdiğine göre; bu iki değişik suç arasında nasıl bir birleştirmeye gidebilir ve aynı cezayı uy-gula3'abiliriz?
(.......................)
Mahkûmlar, genellikle sağlıklı ve çalışabilir güçte olan kişilerdir. Bunların hapishanelere tıkılması, çalışma güçlerinin muattal hale getirilmesi demektir. Kullanılması ve toplum tarafından faydalanılması mümkün olan büyük bir enerjinin kaybı demektir. Eğer bunları uslandıracak ve başkalarını da suç işlemekten alıkoyacak başka cezalandırma metodları uygulansa toplum elbette ki bunların enerji ve üretiminden istifâde eder.
Şüphesiz ki toplum içerisinde, sindirici ve engelleyici rol oynayabildiği halde suçlunun enerjisini çalışamaz hale getirmeye sebeb olan ve suçla savaşta büyük ve etkili roller oynayan cezalandırma metodları da vardır. Meselâ sopa cezası. Bu cezanın uygulanması halinde genellikle mahkûm üretimden etkilenmez, günlük

işini yerine getirmekten geri kalmaz. Bunun yanısıra ceza, toplum üzerinde büyük te'sîr uyandırır.
Hapishane idareleri mahkûmların çalışma yeteneğini kullanmak için çaba harcamışlarsa da, şu ana kadar çok az sayıda mahkûm çalıştırmanın ötesinde bu noktada başarılı adımlar atılmamıştır. Bu çok az sayıda çalışabilen mahkûmların dışında kalan mahkûmlar, günlük hayatlarını hiçbir şey yapmadan yiyerek, içerek ve devlet hesabına giyinerek tüketip gitmektedirler. 1938 - 39 senesinde hapishane idareleri için yaklaşık olarak 862.125 Mısır lirası para harcanmıştır. Bunun takriben 150.000 mısır lirası, mahkûmlara hizmet eden bakıcılara ödenen paradır. Şu halde devlet bütçesi, yaklaşık olarak yılda mahkûmlara 532.125 lira miktarında bir yüke katlanmaktadır. Bunun bir de toplumun mahkûmların üretimden alıkonulması vesilesiyle kaybettiği geliri ekleyecek olursanız, en büyük kayıp olduğu görülür. Farzedelim ki; her mahkûm, yılda 25 mısır lirasına baliğ olan yıllık bir üretimde bulunabilsin. Bu takdirde hapis cezasını uygulamak uğrunda milletin zararı yılda 2.582.285 Mısır lirasına baliğ olmaktadır.
Eğer hapis cezası sadece maddî zararla kalıp bunun yanısıra mahkûmların ıslâh olmasına sebep olabilseydi; bu maddî zarara katlanmamız toplum olarak belki de mümkündü. Ama bu ceza, gerçekte kötüyü iyileştirecek yerde, iyiyi kötüleştirmekte ve her giden gün kötülerin, bozukların sayısını arttırmaktadır. Zîrâ hapishanede suçluluğu alışkanlık haline getiren ve onun çeşitli metodlarmı Öğrenmiş olan suçlularla, bir tür suçta ihtisas kazanmış suçluları birleştirmektedir. Bunların yanısıra ağır suç işlemiş suçlularla âdi suçlar yanyana gelmektedir. Ayrıca gerçekte suçlu olmayıp ta kanunun yanlış değerlendirmesiyle veya hukukî hatâ ile suçlu kabul edilen kişilerle bu suçlular aynı yerde toplanmaktadır. Silâh taşımak yahut da belirli miktarda buğday arpa ekmek veya ihmâl ve hatâ sonucu doğan suçlardan hüküm giymek gibi. İşte çeşitli sınıftan ve türden suç işleyen suçluları, böylesine aynı kategoride birleştirip aynı yerde toparlamak, bunların arasında suçluluk mikrobunun yayılmasına vesile olur. Çeşitli suç metodlarmı bilen suçlu; diğer arkadaşlarına da suçun usûllerini öğretmekten imtina etmez. Gerçek suçlular, budala arkadaşlarının dâima kullanabilecekleri verimli bir arazî oluşturmasını becerirler. Böylece hapishaneye girerken suça yatkın olmayan bir çok kişi, hapishaneden çıkarken suça yatkın olarak çıkar.
Gözlemler göstermiştir ki; örfen suç olmadığı halde kanunen suç olan izinsiz silâh taşımak veya benzeri suçlardan hapishaneye giren bir kişi, mahkûm olmazdan evvel suçlulardan nefret eder ve onlara karşı hoşgörülü olmazken, hapishaneden çıktığında suça ve suçlulara karşı hayran olarak çıkmaktadırlar. Bu ise, hâkimlerin itibârı suçlarda gerçek suçlu ruhu taşımayan kişilere, hapis cezası vermekten çekinmelerine vesile olmuştur. Kaldı ki suçlu, eğer bu suçunu ilk defa işliyorsa birinci defa cezayı te'cîl etmektedirler. Çünkü hapishaneye girerken tâm bir suçlu ruhuna sahip olmadan girip oradan çıktığında bütünüyle suç metodlarını öğrenerek çıkmasından endîşe etmektedirler.
Şu halde ıslâh ve eğitim metodu olarak kabul edilen hapishane, realitede hiç de böyle değildir. Hattâ bunun tersine, çeşitli suç metodları-nın öğretildiği ve bozgunculuğun yayıldığı bir enstitüdür. Nitekim devlet, bu durumun tehlikesini farketmiş ve bu kusurdan kurtulmanın yollarım aramaya basmamıştır.

Ancak ne gibi ıslâhat yapılırsa yapılsın; mesele temelden ele alınmazsa başarılı olamaz. Bugün hapishanelerin, suç türlerine ve mahkûmların yaşlarına göre ayırdedilmesi görüşü ortaya atılmaktadır. Bu ayırım da farklı bir neticeye götürmez. Zîrâ aynı suçu işleyenleri aynı hapishanede toplamakla, kimileri suçtan habersiz mübtedî olarak oraya girmiş, kimileri de suçun ustası haline gelmiş olarak oraya girmiş olacaklarından ve bunların birbiriyle ihtilâtından neticede çıkacak kabâ-hatlar aslında tedâvî edilmek istenen hastalığın kendisidir. Gençleri bir hapishanede, yetişkinleri bir başka hapishanede toplamak da çâre değildir. İstatistikler gösteriyor ki; suçluların çoğu gençlerdir. Meselâ 1938 -1939 yargı yılında mahkûm olan gençlerin sayısı 55.277 dir. Bu da toplu mahkûm olan suçluların sayısının % 60 ıdır. Bunlardan 15.050 si 16 ile 20 yaşları arasındadır. Gençlerden suç işleyenlerin sayısı, yaşlı ve orta yaşlılardan fazladır. İlk defa hüküm giyen gençlerin, önceden hüküm giyiniş olan yaşlılarla aynı yerde bulunmaları; birincilerin, ikincilerin ahlâkını bozması için yeterlidir.
Aslında hapis cezası, sindirici ve korkutucu bir ceza olarak konulmuştur. Ama realite göstermiştir ki; suçluların ruhunda ve kafasında hapis cezasının önleyici hiçbir fayda ve etkisi sözkonusu olmamaktadır. En ağır hapis cezası olan; ağır çalışma cezası verilenler daha hapisten çıkar çıkmaz, tekrar suç işlemekte ve hemen hapishaneye dönmektedirler. Eğer en ağır ceza sindirici ve etkili olabilseydi, bu suçluların tekrar suç işleyip hapishaneye dönmesi mümkün olmazdı. 44 nolu istatistik rakamları gösteriyor ki, 1938 - 39 senesinde ağır çalışma cezasına mah-kûm olanların % 45 i hapishaneden çıkınca tekrar suç işlemişlerdir. Hapisten çıkışlarıyla suç işleyişleri arasındaki süre 15 günle bir yıl arasındadır. Yine hapishaneler idâresinin yayınladığı 44 nolu istatistik göstermektedir ki; erkek ıslâh evlerine gönderilmek üzere hüküm giyenlerden % 43 ü, ıslâh evlerinden çıkar çıkmaz tekrar aynı suçu işlemektedirler. Suç işleyişleriyle hapishaneden çıkış tarihleri arasındaki süre ise 21 günle bir sene arasındadır. Kaldı ki ıslahevlerine gönderilme cezası, korkutucu ve sindirici olmak gerekir. Buradan çıkan suçlu, tek-rar aynı suçu işlememeye kararlı olarak çıkmış olmalıdır.
Hapishaneler idâresinin 47 nolu takririnde yer alan istatistikler de gösteriyor ki; erkek ıslahevlerinde bulunan mahkûmlardan üçte biri, buraya ikinci, üçüncü ve dördüncü defa girmiş olan mahkûmlardır. Hapishaneler idâresinin neşrettiği 46 nolu istatistik rakamlar da hapishanelerin genellikle suçluların ruhunda yer ettiği psikolojik duyguyu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, 1938 -1939 yılında ıslahevlerinde bulunan mahkûmların yarısını, daha Önceden beş ile on kere suç işlemiş sabıkalılar teşkil etmektedir. Üçte bire yakın bir miktarı da, sabıkası on ile onbeş civarında olan suçlulardır. Geriye kalan suçluların çoğunluğunu da; sabıkası 25 ile 40 arasında olan suçlular teşkil etmektedir. Şu halde hapishaneler, suçluları gerçek mânâda korkutabilse ve bir daha suç işlememelerini sağlayabilseydi bir suçlu, aynı suçu onbeş kere yirmi kere hatta kırk kere tekrarlamayı düşünebilir miydi?
Hapishaneler idâresinin 43 nolu takririnde yer alan istatistikler de gösteriyor ki; erkek ıslâh evlerine geri gelen sabıkalılardan çoğu, oradan çıktıktan sonra tekrar dönmektedirler. Bunların sayısı her giden yıl artmaktadır. Meselâ 1916 senesinde ıslahevlerine dönenlerin oranı, oradaki mahkûmların tümüne nisbetle % 10,8 dir.

1926 senesinde bu nisbet % 20,6 ya yükselmiştir. 1936 yılında ise bu oran % 38,7 ye çıkmıştır.
Bu da gösteriyor ki; hapis cezası, suçlunun üzerinde bir etki yapmak şöyle dursun, her giden yıl suçlan daha fazla arttırmaktadır. Bu tekerrür eden suçların sayısı 1935 -1936 senesinde 872 iken 1936-1937 senesinde 939 a ve ondan sonraki sene de 1023 e çıkmıştır. Bu suçlar, genellikle müteaddit defa sabıkası olan suçlular tarafından işlenmiştir.
Hapis cezası; korkutucu ve sindirici olmak şöyle dursun, mahkûmun ruhundaki sorumluluk duygusunu yoketmekte ve onlara tenbelliği aşılamaktadır. Hapishanede uzun bir süre kalmış olan mahkûmlar, çalışmadan rahatça oturdukları için buna alışmaktadırlar. Dolayısıyla yiyecek, giyecek ve tedâvî gibi ihtiyâçlarını gidermekle yetinmektedirler. Çoğunlukla karşılaşılan gerçek şudur : Bu mahkûmlar, hayatın çalışma ve çabalama endişesiyle karşılaşmamak ve yeniden ne yiyeceğini dü-şünmek zahmetine katlanmamak için, hapishaneden çıkmaktan hoş-lanmamaktadırlar. Onların, ailelerine hattâ kendilerine karşı sorumluluk duyguları ölmektedir. Ve öyle ki, hapishaneden çıkanların birçoğu, suçu sevdiklerinden ve isteyerek suç işlemekten ziyâde, tekrar o tenbel hayata dönmek ve hapishanede çalışmadan geçinmek imkânına ermek için suç işlemektedirler.
Suçlulardan bir kısmı, hapishaneden ayrılırken toplumun omuzun-da asalak olarak geçinmenin yollarını araştırırlar. Bunun için de eski suçunu; çevresini korkutmak, sindirmek ve onları haraca bağlamak için kullanırlar. Bu uydurma güç ve kudret gösterisiyle haraca bağladığı kimselerden aldığı haram malla rahatça hayatını sürdürür. Dolayısıyla efendice çalışıp helâl kazanç sağlamayı düşünemez.
Öyle anlar olmuştur ki; bu şekilde hapishaneden çıkan suçluların belirli muhîtlerdeki hâkimiyeti, devletin hâkimiyetinden daha geçerli olmuştur. Hattâ bu muhitlerde suçlular; gerçekte sözü dinlenen, buyruğu yerine getirilen en güçlü iktidar sahipleri olmuşlardır. Benim bildiğim ve diğer bir çok kişinin dilinden düşmeyen gerçeklerden birisi de; yöneticilerin, bu suçlulardan genel seçimlerin yapıldığı günlerde yardım istemeleridir. Onlar muhtelif partilere mensûb kimseleri normal seçim yollarıyla seçimin güvenliğini sağlamak imkânına sahib olmadıkları için bu gaye ile bu kabadayıları kullanmayı ve onlardan yardım almayı denerler.
Suçluların kabadayılık yaparak toplumda sağladıkları bu tehlikeli yer; gençler ve yeni yetişenler arasında suçluluğun artmasına se-beb olmaktadır. Kaba kuvvetiyle seçkin bir yer elde etmek isteyenleri, bu yola sevketmektedir. Düzenlerin ve sistemlerin, bu vesileyle değiştiği de bir vakıadır. Bu düzen değişikliğiyle, eskiden utanç vesilesi ve düşüklük olarak kabul dilen suç, bilâhere iftihar ve öğünnıe vâsıtası haline gelmektedir. Eskiden kovulan ve tâkîbât konusu olan suçlular, de-ğişen düzenle birlikte üstün bir yer elde etmekte, sözü dinlenmekte ve buyruğu geçerli olmaktadır.
Hapis cezasının uygulanması; güçlü kuvvetli birçok kişilerin, muhtelif aralıklarla belli bir yere tıkanılması sonucunda aileleriyle ilişki kurması önlenerek, hürriyetleri kısıtlanarak sıhhî ve ahlâkî bakımdan seviyelerinin düşmesine sebep olmaktadır. Mahkûmların sayısı her yıl arttığına, mahbûshânelerin adedinin de artan mahkûm sayısına göre gelişmeyeceğine göre; bütün mahkûmlar yanyana odalara yığılacaklar-dır. Öyle ki, umûmî hapishaneler ve liman hapishaneleri duvarları ara-

sında, normal kapasitesinin 300 veya 400 fazlasını almak zorunda olduğu zamanlar bulunmaktadır.
Bu ise sıhhî bakımdan büyük bir dejenerasyona vesîle olmaktadır. Merkezî hapishanelere gelince; normal olarak bunlar iki küçük odadan fazla olmazlar ve ortalama kapasitesi altmışın altına düşmez. Sıhhî imkânlar, umûmî hapishanelerde bir miktar da olsa mevcûd olmasına rağmen, merkezî hapishanelerde tamamen yoktur. Mısır'da merkezî hapishanelerin hepsinde mahkûmiyetlerini oturarak veya beton üzerinde uyuyarak geçirirler. Mahkûmlar için normal yatacak bir yatak bile mevcûd değildir. Bu hapishanelerde mahkûmların üzerine örtecekleri herhangi bir örtü de yoktur.
Mahkûmların fazlalaşması, hapishanelerde sıhhî imkânların bulunmaması ve mahkûmların aileleriyle ve eşleriyle buluşmaktan mahrum olmaları, mahkûmlar arasında deri, göğüs ve cinsel hastalıkların yayılması gibi çok büyük tehlikelere medar olmaktadır. 1929 senesi istatistikleri gösteriyor ki —bu istatistikler umûmî hapishanelere ve liman hapishanelerine mahsûstur— 3.993 mahkûm griple nezle salgınına tutulmuştur. 369 mahkûm, çeşitli diğer hastalıklara tutulmuş; 22 mahkûm beisoğukluğuna, 1.160 mahkûm frengi hastalığına, 10.995 mahkûm çeşitli deri hastalığına, 219 mahkûm tifüse, 8.618 mahkûmun vücûdunda çeşitli çıbanlar ve benzeri çıkıntılar hâsıl olmuş, 906 mahkûm romatizmaya tutulmuştur. 1939 senesinde mahkûmlar arasında hastalığa yakalananların sayısı 74.000 dir. Bu da gösteriyor ki; belirttiğimiz nedenlerden dolayı mahkûmlar arasında sıhhî ve ahlâkî düşüklük ve dejenerasyon gittikçe fazlalaşmaktadır.
Şu halde hapishane; mahkûmlar arasında hastalığın yayılması, ahlâkın bozulması, kişiliğin kaybedilmesi gibi illetlerin yayılmasına ve-sîle olmaktadır. Ama hapishanelerin fenalığı bununla da bitmemekte-dir. Bunun ötesinde hapishane dışındaki ahlâkın bozulmasına sebeb olmaktadır. Çünkü hapishaneye düşen erkeklerin kanları, kızları, kardeşleri bakıma muhtaç hale düşmektedirler. Bunlar ise şeytânla yüzyüze gelme ve nâmûs duygularını kaybetme gibi fitne ve tehlikelere ma'rûz kalmaktadırlar.
Aslında hapis cezası, çeşitli türleriyle suçla savaşmak üzere konmuş bir cezadır. Ama yalan söylemesi mümkün olmayan istatistikler gösteriyor ki; suçların oranı, her yıl daha dikkati çekici ve daha düşündürücü bir şekilde artmaktadır. 1906 senesinde işlenen cinayetlerin sayısı 3.586 dan fazla değildi. Ama 1912 senesine gelindiğinde cinayet sayısı 4.008 çıkmıştır. 1918-19 senesinde bu rakam 6779 a ulaşmıştır. 1926 -27 senesinde 8012 cinayet işlenmiştir. 1938-39 senesinde 9286 cinayet işlenmiştir. Hafîf suçlara gelince; 1906 da sayısı 32,810 u geçmezken 1912 de 93.743 e çıkmıştır. 1926-27 de hafîf suçların sayısı 167.677 ye ulaşmıştır. 1937-38 senelerinde ise, hafîf suçların sayısı 382.828 e baliğ olmuştur. Görülüyor ki; 32 yıl zarfında cinayetlerin sayısı üç misline, hafîf suçların sayısı on mislinden fazlasına çıkmıştır.
Denilebilir ki; hafîf suçların sayısındaki artış gerçek artışı ifâde et-, mez. Çünkü nüfûs, her yıl artmaktadır. Ve dolayısıyla suç oranına te'sîr etmektedir. Bir noktaya kadar bu doğru bir sözdür. Ama biz, hafîf suçların miktarını bir kenara atalım ve ölçü olarak hırsızlık suçunu ele alalım. Bizi sağlıklı olarak suç oranının artış nisbetine götürecek en iyi mikyas hırsızlık suçlarıdır. 1891 senesinde hırsızlık

suçlarının sayısı 9.356 dır. 1901 senesinde 15.993 e ulaşmıştır. 1912 senesinde 23.834 e, 1916 da 44.110 a, 1926 da 54.326, 1939 da 65.587 ye ulaşmıştır. Bu demektir ki; hırsızlık suçu, 48 yıl içerisinde yedi misli artmıştır. Öne sürülecek ma'zeretler ne olursa olsun, nüfûs oranının artması ve benzeri ma'zeretler bu nisbeti normal karşılamamıza yeterli olmaz. Nüfûs oranı ancak bir misli artarken, suç oranı neden yedi misli artıyor? Ve cinayet nisbeti neden üç misli fazlalaşıyor? Ekonomik durum nasıl kabul edilirse edilsin, suçların artışına bir neden olamaz. Cezalar suçu önleyici nitelikte olduğu sürece ekonomik durum yüzünden suç artışı sözkonusu olamaz. Bu sözün doğruluğunun en açık delili Suudî Arabistan'dır. Şu anda Mısır'ın iktisadî ve sosyal durumu Suudî Arabistân'ınkinden çok üstündür. Ama Mısır'da suç oranı artarken, Suudî Arabistan'da bu oran gittikçe düşmektedir. Eskiden Hicaz güvensizlikte ve kanun tanımazlıkta şakilerin, yankesicilerin yolculara ve hacılara saldırma korkusu, mallarını ve eşyalarını tâlân etme endîşesi yaygın iken, bu gün durum tamamen değişmiştir. Halbuki Suudî Arabistan'ın iktisadî ve içtimaî durumu, suçun ve düzensizliğin yaygın olduğu günlerdekinden şimdi hiç de iyi değildir. Sadece orada suçun işlenmesini önleyen umûmî bir sebeb var. Bu sebeb; Hicaz'da güveni sağlamış, vurguna, saldırıya, yol kesmeye, eşkıyalığa engel olup düzeni korumuştur. Bugün Hicaz'daki güven ve emniyet, her yerde örnek olarak gösterilmekte ve darb-ı mesel haline gelmektedir. Bir yolcu birşeyini düşürdüğü zaman, onu polisten gidip teslim almaktadır. Bir kişi bir şeyini yitirdiği zaman, onun kendisine iade edildiğini görmektedir. Malın üzerinde sahibine delâlet eden bir emare bulunduğu takdirde, mal sahibine geri gönderilmektedir.
Şu halde bu pratik örnekten sonra, suç oranının artmasına neden olarak sosyal ve* ekonomik sebepleri ve nüfûs oranının artışını göstermek hatâdır. Çünkü suç bir hastalıktır. Bunun ilâcı cezadır. Yöneticiler hastalığa uygun düşen imci, iyice belirleyerek bu noktada başarılı oldukları takdirde, hastalık son bulur veya oran beklenenin çok altına düşer. Ama yöneticiler, hastalığın tedavisi için gerekli ilâcın belirlenmesinde ve tatbikinde başarılı olamamışlarsa; hastalık devam eder ve daha berbat bir hal alır. Bunun neticesinde toplum, en ağır ve dayanılmaz sıkıntılara dûçâr olur.
Yukarda beşerî sistemlerin ortaya çıkardığı kötü. cezalandırma yöntemlerinin fena neticelerini gördük. Bu sistem bir yandan malı heba etmekte, öte yandan enerjiyi yok etmekte, ruhî, ahlâkî ve sıhhî dejenerasyona sebeb olmaktadır. Buna rağmen suç oranı her giden gün artmakta, suçluların cesareti daha fazlalaşmaktadır. Düzen ve emniyet ihlâl olunmakta, devletin hâkimiyeti ortadan kalkmakta ve cemiyete suçlular ve eşkiyâlar hâkim olmaya başlamaktadır. Toplumun bu elem verici sonuçtan kurtarılması, ancak bu cezalandırma sisteminden vazgeçmekle mümkün olur. Halk, alıştığı şeyleri kolay kolay bırakmaz ve bağlı bulunduğu sistemin hatâlarını göremez. Toplumu suçtan korumakta, suçla savaşta ve suçluyu ıslâhta beşeriyetin tanıdığı en dirayetli sistem; İslâm'dır, İslâm sisteminin başarılı tecrübelerle müsbet netîçeler verdiği, suçu ve suçluyu bütünüyle ortadan kaldırdığı apaçık meydandadır.
İslâm nizâmının özelliği; sadece tecrübelerin başarı ve yeterliliğini isbât etmiş olması değildir. Buna ek olarak İslâm nizâmı, dayandığı esâslarla beşerî cezalandırma sisteminin getirdiği tüm eksiklikleri ortadan kaldırabilmesi

bakımından da mümtazdır. Cezâlann zararını en azına indirmek ve cezaların tatbiki konusunda insanların harcadıkları büyük malî meblağlarla ve çabalarla başaramadıkları neticeyi te'mîn edecek biricik sistem İslâm'dır. Beşerî cezalandırma düzeninin birinci kusuru; aslî cezaları bırakması ve böylece cezaların geçersiz hale gelmesine, tahfifine vesile olmasıdır. İslâm hukuku ise toplumun yapısını ilgilendiren önemli suçlarda bunu kabul etmez. Bu tür suçlar için belirli cezalar koyar. Hâkimin bu cezaları, azaltıp eksiltme yahut da —suçlunun durumu nasıl olursa olsun— başka bir ceza verme yetkisi yoktur. Çünkü bu önemli suçlarda İslâm hukuku, toplumun menfaatini her türlü menfaatin üstünde tutar ve her türlü değerlendirmeyi onun gerisine bırakır. Ancak toplumun yapısını alâkadar etmeyen suçlarda; hâkime, suçlunun kişiliğini ve durumunu nazar-ı itibâra alma yetkisini tanır. Eğer suçlunun durumu ve şartları, onun cezasının hafîfleştirümesini gerektiriyorsa ve bu da aynı zamanda suçlunun ıslâhına vesile olacaksa buna müsâade eder.
Beşerî cezalandırma sisteminin ikinci eksikliği; belli başlı suçlar için birbirinden pek farklı olmayan cezalar koymasıdır. Nev'i itibarıyla genellikle hapis cezası vermektedir ki, bu da hapishanenin durumuna göre şiddetli veya zayıf olmaktadır. Ayrıca bu ceza, çalışabilen enerji ve dinamizm sahibi sağlıklı birçok kişinin hapishanelere tıkanıp kalmasına, faydalı bir iş yapacaklarına tüketici unsur haline gelmelerine sebeb olmaktadır. Bu yüzden toplum iki zarar görmektedir. Bir yandan hapse tıktığı insanlara harcadığı masraflar; bir yandan da, bu kişilerin hapse tıkılmaması halinde meydana getirecekleri üretim imkânının ortadan kaldırılması. Eğer İslâm cezalandırma sistemi tatbîk edilecek olsa; bu kayıpların hiçbirisi olmaz. Çünkü İslâm hukuku, had ve kısası gerektiren suçlarda hapis cezasını kabul etmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi had ve kısası gerektiren suçlar, normal suçların üçte ikisini oluşturur. Ayrıca İsJâm hukuku, ta'zîri gerektiren suçlarda da sopa cezasını hapis cezasına tercih eder. Mahkûm, belirsiz bir süre toplumdan uzak olarak yaşamaktadır. Toplum, ölünceye kadar onun şerrinden korunmuş oJmak kaydıyla hapis cezası faydalıdır. İslâm hukuku bu tür hapis cezasını, ancak çok önemli suçlarla, suçluluğu itiyâd haline getirenlere uygulamaktadır. Sopa cezası, arta kalan suçların yarısına tatbîk olunduğu kabul edilecek olursa; geriye kalan suçlann miktarı % 15 civarında olacaktır. Bu % 15 nisbetindeki suçlar da hapis, tazminat, sürgün ve benzeri müteakip ta'zîr cezasıyla cezalandırılır. Sopa cezasının uygulandığı suçlar, önemli ta'zîr suçlarıdır. Geriye kalan suçlara ise sopa ve süresiz hapis cezasının dışında nasihat, ihtar ve tazminat gibi cezalar uygulanır ki, genellikle bunlar önemsiz suçlardır. Keza bu suçlara, hapis cezası da verilebilir, ancak ceza te'cîl edilir. Netice itibariyle fiilen ancak toplam suç nisbeti içerisinde % 5 oranında bir suçlu grubu hapis cezasına çarptırılır.
Hapis cezası verilen suçluların nisbeti bu derece azalınca; mahkûmların sayısı da elbette azalacaktır. Böylece mahkûmlar problemi ortadan kalkacaktır. Bu problemin doğurduğu ahlâkî, sıhhî dejenerasyon da yok olacaktır. Cezanın hafîf olması ve mahkûmların hapishanelerde birlikte yaşamaları neticesinde ortaya çıkan suçların tekrarı durumu olmayacaktır.
Belirli bir süre hapis cezası verilebilecek pek az sayıdaki suçluların işledikleri suçlar, önemsiz olacağından bu gibi suçlulara verilecek hapis cezası da pek kısa

süreli olacaktır. Bu ise, suçun yayılmasına ve ahlâkî dejenerasyona asla vesile olmaz. Hattâ bu gibi kötülükler olsa bile bunun suçlular üzerinde büyük etkisi olmayacak, âmme emniyetini zedeleyici seviyeye çıkmayacaktır. Çünkü mahkûmların sayısı az olacak ve bu yüzden daha az tehlikeli duruma düşeceklerdir. Kaldı ki, suçlunun ikinci bir defa daha işlediği suçtan dolayı hapis cezası alma garantisi bulunmayacaktır. Tehlikeli suçlu durumunda olanlar için İslâm hukuku, süresiz hapis cezası uygular. Onların işledikleri suçun nev'i ne olursa olsun, bu hükmünü değiştiremez. Zîrâ ne kadar basit olursa olsun, bir suçlunun suçu itiyâd haline getirmesi; suç için onun istidatlı bulunduğunu ve eski cezaların" kendisini suçtan uzaklaştırmanıış olduğunu gösterir.
Beşerî hukuktaki hapis cezalarının, en büyük kusurlarından birisi de mahkûmlardaki sorumluluk duygusunu öldürmesidir. Onlara ten-bellik aşılamakta ve halkın omuzundan asalak olarak geçinmeyi öğretmektedir. Böylelikle kabadayılık yaparak tehdîd ve korkutma ile halkın malını elinden almalarına neden olmaktadır. İslâm hukukunda bunların da çâresi vardır. Hattâ bütün bunların çâresi sopa cezasıdır. Çünkü sopa, suçlunun kendine karşı olan değerini düşürür. Ve suçu bir daha irtikâb etmesini önler. Keza halkın nazarındaki değerini de düşürür. Kimse onlardan korkmaz ve kabadayılığına kulak asmaz. Böylece suçlu, halkın gözünde büyüyerek devletin sağlayacağı hâkimiyet hakkını kullanmaya kalkışmaz.
Beşerî cezalandırma sistemindeki eksiklikleri teker teker araştırır-sak, bu eksikliklerin her birisi için İslâm cezalandırma sisteminin tatbikinde başarılı çâreler olduğunu görürüz.
İşte, beşerî cezalandırma sistemi... Ve işte onun saçtığı bozukluk, ahlâkî dejenerasyon ve ihlâl ettiği emniyet ve düzen. Ve işte İslâm cezalandırma sistemi. Beşerî cezalandırma sisteminin bozduğu her şeyi düzeltip güzelleştirecek üstünlüktedir. Beşerî cezalandırma sisteminin İs-lâmî cezalandırma sisteminden üstün olduğunu, dolayısıyla beşerî hukukun İslâm hukukundan üstün olduğunu söyleyecek birisi var mı? Eğer böyle birisini görürseniz, ona yüce Allah'ın şu mübarek buyruğunu hatırlatınız:
«Doğrusu gözler kör olmaz. Ancak göğüslerde olan kalbler kör olur.»[6]

İslâm Hukuk Sistemi ve Beşerî Hukuk

İslâm hukuk sistemi temelde beşerî hukuk sisteminden pek çok noktada ayrılır. Beşerî hukuk, adından anlaşılacağı gibi insan elinin mahsûlüdür. İslâm hukuk sistemi ise, Allah katından gelmiştir. Her iki hukuk sistemi, onları yapanlann özelliklerini -aksettirir. Binâenaleyh beşerî hukuk, insan elinin mahsûlü ve yapısı olduğu için insanların eksiklikleri, acizlikleri, zaafları, ölümlü olmaları ve ileriyi görememeleri, koydukları hukuk kurallarında da ortaya çıkar. Dolayısıyla insanlar tarafından konulan hukukun, her zaman değişme durumu vardır. Veya sosyolojik ta'bîriyle, ilerleyen ve gelinen toplum şartlarına göre gelişip ilerlemesi gerekir. Beklenmeyen şartların ve umulmayan hallerin ortaya çıkmasıyla o da kendini yenilemek ve değiştirmek mecburiyetini hisseder. Şu halde beşerî hukuk, her zaman eksiktir. Ve onu yapan İnsanoğlu mükemmellik sıfatına sahip olamayacağı, gelecekte ortaya çıkacak şartları bilemeyeceği ve ancak işaretle yetinebileceği için

onun ortaya koyduğu prensibler ve hükümler de her zaman için mükemmellikten uzak 'bulunacaktır.
İslâm hukukuna gelince, onu yaratan ve yapan yüce Allah'tır. Binâenaleyh İslâm hukuku yaratıcı gücün üstünlüğünü, azametini, olmuşu ve olacağı kapsayan bilgisini, ihata kudretini temsil eder. Bu yüzden de İslâm hukukunu indiren, herşeyi bilen ve herşeyden haberdâr olan yüce Allah, hali ve geleceği ihata edecek bir genişlik ve elastikiyet içerisinde göndermiştir. Çünkü Allah'ın ilmi, herşeyi çepeçevre kuşatır. Şâm yüce olan ulu Allah, bizzat koyduğu hükümlerin kat'iyyen değiştirilip tebdil edilmemesini buyurmuştur. Nitekim Yûnus sûresinde «Allah'ın kelimeleri için değişiklik yoktur.» (Yûnus, 64) der. Zîrâ Allah'ın sözlerinin değişikliğe ve tebdile ihtiyâcı yoktur. Zaman ne kadar değişirse değişsin, insan ne kadar gelişirse gelişsin, yurtlar ve bölgeler ne kadar teğayyür ederse etsin, Allah'ın sözleri kat'iyyen değişmez.
Biliyorum, bazı kimselerin bu söze inanmaları biraz güç olacaktır. Zîrâ onlar, herşeyden önce İslâm hukukunun Allah katından gelme bir hüküm olduğuna inanmamaktadırlar. Benim için, bu gibi kişilerin düşüncesinin önemi yoktur. Böyle bir şeye inanmasalar da, İslâm hukukunun saydığımız nitelikleri ve üstünlükleri hâiz olduğunu bilmeleri yeterlidir. Ben, bu noktayı gözler önüne seren delilleri göstereceğim. Bundan sonra onlar, isterlerse bu nitelikleri başka hukuk sistemlerinde de araştırırlar ve olup olmadığım incelerler. O hukuk sistemlerinin koruyucularının kimler olduğunu tedkîk edebilirler. Onların benden iste-yebilecekleri tek şey; İslâm hukukunun üstünlüğünü ve özelliklerini gösteren delilleri serdetmektir. Bunu ayrı bir başlık altında anlatacağım. Şu kadar var ki, bu kitabın bütün bölümleri, hattâ bütün satırları bu sözlerimin delili mahiyetindedir.
İslâm hukukunun Allah katından indirilmiş olduğuna inananlara gelince; onlar, İslâm hukukunda saydığımız bu özelliklerin bulunmasına inanmakta güçlük çekmeyeceklerdir. Hattâ bu noktada elle tutulur bir delil gösteremesek de, onlar için inanmak bir problem olmayacaktır. Zîrâ onların düşünce ilkeleri; kendilerinin, bu nitelikleri hâiz olan bir gerçeğe inanmalarını zarurî kılmaktadır. Şöyle ki: Allah'ın, göklerin ve yerin yaratıcısı olduğuna inanan; güneşi, ayı ve yıldızlan O'nun idare ettiğini kabul eden; dağları, rüzgârları ve suyu O'nun insanoğlunun buyruğuna verdiğini bilen; bitkileri O'nun bitirdiğini, anaların karnındaki yavrulara O'nun şekil verdiğini, ister hayvan, ister bitki, ister cansız varlıklar olsun hepsini O'nun yarattığını ve O'nun koyduğu nizâm içerisinde hareket ettiklerini kabul eden; hiçbir şeyin O'nun buyruğunun dışına çıkmayacağını bilen ve Allah'ın eşyanın, tabiatına hükmeden, onların hareketlerini tanzim eden değişmez kanunlar koyduğunu kabul eden, bu kanunların insan tasavvurunun üzerinde bir güzelliğe ve üstünlüğe sahip olduğunu gören bir insan... Evet, bütün bunları kabul eden, benimseyen, Allah'ın herşeyi yarattığı gibi en güzel şekilde düzene soktuğunu da bilen bir mü'min gayet tabiî olarak Allah tarafından değişmez ve mükemmel bir hukuk sistemi olarak indirilen İslâm'ın ferdlerin, toplumların ve devletlerin hayatını tanzîm eden insan tasavvurunun çok üstünde mükemmel ve fevkalâde bir nizâm ol-duğunu görür ve buna inanır. İşte bütün bunlara inanan, ama yine de gönlünün mutmain olması için deliller görmek isteyen kimseler; birinci grubda zikrettiklerimiz gibi de aradıkları konuda ne gibi delil görmek istiyorlarsa

baksınlar. Bu kitabımızın her yanında, İslâm hukuk sisteminin üstünlüğünü ortaya koyan,..kalblerini ve fikirlerini itmi'nâna kavuşturan'sayısız deliller bulacaklardır. Allah'ın izni, avn ü inayeti ile...
Şurası muhakkak ki; hukuk sistemleri; toplumların, ihtiyâçlarını gidermek, işlerini tanzim etmek üzere koydukları muvakkat kaidelerden ibarettir. O halde beşerî hukuk sistemi; toplumları geriden ta'kîb etmekte, yahut da bugün yaşanan toplumun seviyesinde bulunurken yarın onun gerisine düşmektedir. Çünkü toplum; hızlı değişimlere uğrar, ama kanunlar toplumun bu hızlı değişimine ayak uyduramazlar. Zîrâ kananlar, belirli zamandaki şartlara göre konulmuş kaidelerdir. Toplumun durumu değiştikçe kanunlar da değişecektir. İslâm hukuk sistemine gelince; onun kaidelerini devamlı olarak yüce Allah koymuştur. Toplumun ihtiyâçlarını telâfi etmek; hayatını tanzim etmek üzere İslâm hukuku ile beşerî hukuk, toplumun hayatına düzen vermek için konulmuş kaideler olmaları noktasından birbiriyle müttefiktirler. Fakat İslâm hukuku beşerî hukuktan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Şöyle ki: İslâm hukukunun kaideleri; süreklidir, değişmeye ve tebdile uğramaz. İşte bu özellik, mantıkî noktadan İslâm hukukunun bazı özellikleri taşımasını gerekli kılmaktadır.
İslâm hukukunun kaideleri; öylesine umûmi ve öylesine elastikî olmalıdır ki, zaman ne kadar geçerse geçsin, toplum ne kadar gelişirse gelişsin, ihtiyâçlar ne kadar değişip artarsa artsın, toplumun bütün ihtiyâçlarına cevâb verebilmeli ve karşılayabilmelidir.
İslâm hukukunun kaideleri ve metinleri, öylesine üstün ve yüce olmalıdır ki; hiçbir zaman ve hiçbir asırda toplumun seviyesinden gerilerde kalmamalıdır. .
Vakıa mantığın gerekli kıldığı bu hususiyetler, her iki cephesiyle de İsiâm hukukunda mevcûddur. Hattâ İslâm hukukunu, diğer sistemlerden ayıran en önemli özellik de budur.
Şöyle ki; İslâm hukukunun kaide ve metinleri, son derece elastikî olduğu gibi, son derece üstün ve yüce özelliklere sahibtir.
İslâm hukuku; kurulalı onüç yüzyıldan fazla olmuştur. Ondan sonra birçok kere sistemler değişmiş, düşünceler büyük bir gelişme kaydetmiştir. İlimler ve buluşlar, insanoğluna hayâlinden geçmeyecek şekilde yenilikler getirmişlerdir. Beşerî hukukun yeni şartlara ve yeni durumlara uyabilmek için birçok defalar ana kaideleri değişmiştir. Öyle ki, bugün tatbik sahasında bulunan beşerî hukukun temel kaideleri ile İslâm hukukunun indiği günde tatbik sahasında bulunan beşerî hukukun ana kaideleri birbiriyle tamamen alâkasız ve ilgisiz duruma gelmiştir. Buna rağmen ve İslâm hukuku değişmemekle beraber, İslâm hukukunun kaideleri ve metinleri; her zaman toplumun bulunduğu seviyenin üstüne çıkmış, onun ihtiyâçlarını düzenlemeyi garanti etmi^ umûmî arzularını karşılamış, huzur ve emniyetlerini muhafaza etmiştir.
İşte tarihin bu göz alıcı şehâdeti, İslâm hukuk sisteminin sayfalarının arasında görünmektedir. Bunun en parlak örneği, İslâm hukûkunun metinlerinde ve bu metinlerin dayandığı mantıkta göze çarpmaktadır. Örnek olarak Allah'ın şu mübarek sözünü alınız : «Ve onların işleri aralarında şûra iledir.» (Şûra, 38) Yahut da Hz. peygamberin şu hadîsine kulak verin: «İslâm'da ne kendine, ne de karşıdakine zarar vermek vardır.» İşte Kur'an ve hadîsten aldığımız bu iki metin,

öylesine geniş ve öylesine kolaylık getiren elastikiyete sahip ki; bunun ötesinde bir genişlik ve bir elastikiyet, tasavvur bile olunamaz. Bu iki ifâde, şûra prensibini yerleştirmekle; insanlığın hiçbir zaman düşünmediği, aklından bile geçmeyen üstün bir seviyeye ulaşmıştır. Zîrâ insanlar, işlerini şûra esâsı ile hallederken ne kendilerine zarar vermelidirler, ne de başkalarına. Halbuki bugün görülen hal, hiç te böyle değildir.
İslâm hukukunun esâs metinlerini incelediğimizde; bütün metinlerin, yukarda verdiğimiz iki örnekteki genişliğe elastikiyete ve yüceliğe sahip olduğunu görürüz. Her hangi bir metni, hiç araştırmadan hemen elimizi uzatır uzatmaz aldığımızda, bu özellikleri görmemiz gayet rahatlıkla mümkündür. Zîrâ İslâm hukuk sisteminin bütün metinleri, bizim verdiğimiz örneklere uymaktadır. Bunun için okuyucuya bir fikir vermek üzere bir başka örneği ele almakla yetineceğiz. Meselâ, yüce Allah buyuruyor ki: «Rabbının yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.» (Nahl, 125). Bu ifâde öylesine geniş ve öylesine elastikiyet ifâde etmektedir ki; onun koyduğu pren-sibten daha üstününü bilmek ve tanımak, henüz mümkün olmamıştır. Dâva adamları için dâvalarını yayarken hikmet, güzel öğüt ve en güzel şekilde tartışma metodundan daha güzel bir metod olduğunu tasavvur edemiyoruz.
Okuyucu yüce Allah'ın şu mübarek ifâdelerine de bakınca aynı Özellikleri görür :
«Bir kimse bir başkasının yükünü yüklenmez.» (Fâtır, 18).
«Allah bir kişiye ancak götürebileceği kadarını yükler.» (Bakara, 286).
«Muhakkak ki Allah; adaleti ve ihsanı, akrabalara vermeyi emreder. Aşırılıklardan, kötülüklerden ve azgınlıklardan nehyeder.» (Nahl, 90).
«Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.» (Nisa, 58).
«Ey îmân edenler; Allah için adaleti gözeten şâhidler olun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun; bu, takvaya daha yakındır. Allah'dan korkun, çünkü Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Mâide, 8).
«Ey îmân edenler; kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şâhid olarak adaleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğeı; eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden muhakkak haberdârdır.» (Nisa, 135).
Okuyucu dilerse, bu ve benzeri metinlere bakarak İslâm hukuk sisteminin ne derece genel, ne derece elastikî olduğunu görür. Ve bu hükümlerin getirdiği prensiblerin ne derece üstün bir seviyeye ulaştığını farkeder.
Beşerî hukuku meydana getiren toplumdur. Toplum; ona kendi rengini, âdet ve geleneklerinin, tarih ve düşüncesinin damgasını vurur. Beşerî hukûkda esâs; toplumun işlerini tanzim etmektir. Yoksa hukuk topluma yön vermez. Binâenaleyh hukuk, toplumun gerisinde ve onun gelişmesini arkadan ta'kîb eder. Çünkü hukuk, toplumun meydana getirdiği bir vakıadır, yoksa toplum hukuk tarafından meydana getirilen bir vakıa değildir.
Beşerî hukûkda esâs bu olmakla beraber, günümüzüde bu esâs değişmiş gibidir. Özellikle birinci cihan harbinden sonra bu kaide değişmektedir. Çünkü birinci dünya harbinden sonra devletler, yeni yeni düşünceler etrafında toplanmışlar, yeni yeni sistemler kurmuşlar ve bunları toplumun yönetiminde kullanmak üzere belirli

hedeflere ma'tûf olarak kanunlar yapmaya başlamışlardır. Çağdaş hukuk, belirli gayelerin tatbiki için kullanılmaktadır. Hukuku, kendi ideolojisi için bir vâsıta olarak kullanan devletlerin başında komünist Rusya gelir. Onu, faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı ta'kîb eder... Bunları müteakiben diğer devletler de aynı yolu tutmuşlardır. Bugün hukukun hedefi; toplumu, yönetenlerin toplum faydasına olduğunu kabul ettikleri belirli yönlere ve hedeflere doğru sevketmektir.
İslâm hukuk sistemine gelince; biliyoruz ki İslâm hukuku, toplum tarafından meydana getirilen bir vakıa değildir. İslâm hukuku, beşerî hukukta olduğu gibi, toplumun gelişmesinin ve karşılıklı ilişkisinin sonucu olarak doğmamıştır. Aksine, herşeyi en güzel şekilde yaratan ve şekil veren Allah tarafından yapılmış ve meydana getirilmiştir.
İslâm hukuku toplum tarafından meydana getirilmediği, tersine toplum, İslâm hukuk sisteminin isteğine uygun olarak ortaya çıkarılan bir realite durumunda bulunduğu için, İslâm hukukunda ana maksad; yalnızca toplumda meydana gelen olayları ta'kîb etmek değildir. Halbuki beşerî hukukta asıl gaye budur. Öyleyse, İslâm hukukunda aslo-lan nedir? İslâm hukukunda aslolan, herşeyden önce iyi ve faydalı ferd-ler ve toplumlar meydana getirip ideal bir dünyada örnek bir devlet kurmaktır. İşte bunun için İslâm hukuk sisteminin ana metinleri, daha ilk indiği günden itibaren yeryüzündeki insanların seviyelerinden çok üstün ve yükseklerde bulunan hükümler ve metinler getirmiştir. Bu hükümler, o günkü insanların seviyelerinden çok yücelerdedir. İslâm hukuku öylesine üstün prensibler ve nazariyeler getirmiştir ki; İslâm dışı dünyada onu bilmek ve bulmak imkânı uzun asırlar boyunca mümkün olmamıştır. Bugün bile modern dünyanın elde edemediği veya öğrene-mediği birçok esâslar onda mevcûd bulunmaktadır. İşte bu sebeble yüce Allah, İslâm hukukunu; insanları faziletlere ve tâata yöneltmek, yüceliğe ve tekâmüle götürmek üzere bir kemâl örneği olarak peygamberine inzal buyurmuştur. Onlar peygambere uyarak, üstün nizâmın seviyesine ulaşırlar veya yaklaşırlar. İşte ilâhî nizâm, Alîm ve Habîr olan yüce Allah'ın istediğini böylece gerçekleştirmiştir. İslâm risâleti; fonksiyonunu en güzel şekilde edâ etmiş ve kısa bir zamanda deve çobanlarını dünyanın hâkimi, bilgisiz bedevileri insanların rehberi ve Önderi duru-muna yükseltmiştir.
İslâm hukuku; uzun müddet görevini başarıyla îfâ etmiş, müslü-manlar ona sarıldıkları ve hükmünü yerine getirdikleri sürece onları yüceliklere, mükemmelliklere eriştirmiştir. İlk müslümanlar bu hukuk sistemine sarıldıklarında, onunla amel etmeye başladıklarında güçsüz birer azınlık durumundaydılar. İnsanların.kendilerini ezmesinden korkuyorlardı. Ama, yirmi sene gibi kısa bir süre içerisinde hemen cihanın efendisi, insanlığın önderleri durumuna geliverdiler. Artık yeryüzünde onların sesinden başka bir ses duyulmaz oldu. Onların sözünden başka bir söz geçmez oldu. İşte, mucizeyi andıran bu fevkalâde hale erişmelerini sağlayan unsur; sadece İslâm ve Allah'ın onlara öğrettiği ilâhî prensiblerdi. Yüce Allah onları terbiye etmiş, ruhlarını yumuşatmış, onlara şeref ve üstünlük duygusu vermiş ve tâm bir müsavat içerisinde mutlak adaleti uygulamalarını sağlamış, iyilik ve takva esâsına dayanmalarını emretmişti. Azgınlığı, günâhı ve kötülüğü yasaklamış, kafalarını ve ruhlarını cehaletlerin ve şehvetlerin yakıcı alevlerinden kurtararak hür olmalarını sağlamış ve yeryüzünde insanlara ma'rûfu emreden, münkeri yasaklayan

Allah'a inanan bir kitle olarak çıkarıldıklarını kabul ettirip milletlerin en hayırlısı olduklarına inandırmıştı.
İşte Allah'ın hükmüne uydukları sürece, müslümanlarm durumları böyleydi. Ama, ne zaman ki Allah'ın hükmünü bıraktılar, ihmâl ettiler, ona ters bakmaya başladılar, o zaman gelişmeleri de duruverdi. İlerlemeleri, birden geriye döndü. Müslüman olmazdan önceki karanlıklar dolu cehalet âlemine daldılar. Yeniden güçsüzler safında yer aldılar. Başkaları tarafından köleleştirildiler. Kendilerine yapılan hücumlara karşı duramadılar, zulme engel olamadılar.
İşte müslümanlar, bu kötü durumdayken baktılar ki Avrupa ilerliyor. Bir takım müslümanlarm gözünde avrupalılann ilerlemesi, onların bağlı bulundukları sistemden ve uyguladıkları hukuktan kaynaklandığı zannı ve vehmini uyandırdı. Bunun üzerine başladılar avrupa sistemlerini kendi memleketlerine nakletmeye, batılı bir örgüyü işlemeye. Bu ise onların sapıklığına sapıklık katmaktan, felâketlerine felâket eklemekten, zaaflarına zaaf ilâve etmekten başka bir işe yaramadı. Hattâ müslümanları bölük bölük, fırka fırka ayırdı. Her fırka kendisinin haklı olduğunu söylüyordu ve her grup kendi gidişinden memnundu. Araları açıktı. Dıştan bakıldığında, onların bir olduğu sanılırdı ama kalbleri paramparçaydı. (..................)
Doğrusunu söylemek gerekirse, İslâm tarihi bunun apaçık delilidir. Kafası ve gözü olanlar için ibret alınacak bir gerçektir. İslâm'ın müslümanları nasıl yoktan var ettiğini, milletlerin üzerinde üstün bir millet durumuna getirdiğini, ileriye, daha İleriye sevkettiğini, dünya devletlerinin üzerine hâkim kıldığını açık delilleriyle görürler. Keza müslü-manlarm hayât ve terakkilerinin, İslâm'ın emirlerinin tatbikine dayalı olduğunu kesin, delilleriyle müşahede ederler. Çünkü müslümanlar, İslâm'ın eseridirler. Onların varlığı, İslâm nizâmının mevcudiyetine bağlıdır. Hâkimiyetleri ise onun hâkimiyetine...
Bu paragrafı bitirip diğer bölümlere geçmeden önce okuyucularımı uyarmak isterim. Beşeri hukuk, son zamanlarda başlangıçtaki tavrını bırakarak topluma yön verici esâslar halini alınca, bu noktada İslâm hukukunun prensiblerini taklîd etmiştir. Çünkü İslâm hukuk sisteminde esâs, hukukun toplumu meydana getirmesi, ona yön vermesi ve tan-zîm etmesidir. İşte modern hukuk da, son zamanlardaki tavrıyla İslâm hukukunun başlangıçta yaptığı hususu taklîd etmiş ve onun tam onüç yüzyıl gerisinde kaldığını ortaya koymuştur. Şu halde kanun adamlarının söylediklerine göre; onların, yeni bir devreye vararak yeni bir nazariye ortaya koymuş olma İddiaları tamamen yanlıştır, biz onlara bunu söyledikleri zaman şu cevâbı veririz : Siz İslâm hukukunun onüç yüzyıl gerisinden onun peşini ta'kîb etmektesiniz.

İslâm Hukuk Sisteminin Özellikleri

İslâm hukuk sistemi ile beşerî hukuk sistemi arasındaki temel ayrılıkları açıkladıktan sonra, İslâm hukuk sistemini, modern hukuk sisteminden ayıran mümeyyiz vasıfların en önemlilerini de açıklayabiliriz. Şöyle ki: Beşerî hukuk sisteminde İslâm hukuk sistemine muhalif olan hususlar; aynı zamanda İslâm hukuk sistemini beşerî hukuk sisteminden ayıran farklılıklardır. Öyleyse bu iki

hukuk sistemi arasında bulunan farklılıktan hareket ederek İslâm hukuk sisteminin, beşerî hukuk siteminden üç ana unsur itibânyla ayrı ve üstün olduğunu söyleye-biliriz :
İslâm hukuk sistemi, beşerî hukuk sisteminden mükemmelliği ile ayrılır. Yani İslâm hukuk sistemi; bir hukuk sisteminin gerekli kıldığı bütün prensibleri, kaideleri, nazariyeleri en üstün şekliyle ihtivjî etmektedir. Toplumun gerek bugünkü ve gerekse yarınki ihtiyâçlarını karşılayacak prensib ve nazariyeler, tümüyle onda mevcûddur.
İslâm hukuk sistemi, beşerî hukuk sisteminden koyduğu kaide ve prensiblerin toplumun içinde bulunduğu seviyeden daha üstün olmasıyla temayüz eder. Yani İslâm nukûk sisteminde; toplumun seviyesi ne kadar yükselirse yükselsin, öyle yüce prensibler ve nazariyeler vardır ki; o, her zaman toplumun seviyesinden daha yükseklerde bulunmaktadır.
İslâm hukuk sistemi, beşerî hukuk sistemlerinden süreklilik yönüyle de ayrılır. Yani İslâm hukuk sistemi, değişmez ve sabit esâslara sahiptir. Hükümleri, ta'dîl ve tebdil kabul etmez. Zaman ne kadar ilerlerse ilerlesin, yıllar ne kadar geçerse geçsin, İslâm hukuk sistemi her zamanın ve her yerin hâkimi olma selâhiyetini muhafaza eder.   .
İşte İslâm hukuk sisteminin ana öezllikleri. Bu özellikler ne kadar çok olursa olsun, hepsinin gelip dayandığı biricik ana esâs bulunmaktadır. Ki diğerleri, bu ana esâsın birer dalı mahiyetindedir. Şöyle ki: İslâm hukuku Allah tarafından gelmiş, ilâhî san'atın eseridir. Zâten Allah katından, gelmemiş olsa, yaratıcının san'atının ifâdesi olan mükemmellik, süreklilik ve üstünlük gibi hususiyetlere sahip bulunması mümkün.olmazdı. Yaratıkların san'atının numunesi olan eserlerdeki eksiklikler onda göze çarpardı.
Biz İslâm hukuk sisteminin mükemmellik, yücelik ve süreklilik itibariyle de, beşerî hukuk sisteminden temayüz ettiğini ve farklı bir hüviyete sahip bulunduğunu belirttik. Öyleyse bu özelliklerin mâhiyetini, delilleriyle ortaya sermemiz gerekir. Okuyucu ilerdeki satırlarda bu özelliklerin İslâm hukuk sisteminin her nazariyesinde, her prensibinde ve her kaidesinde fazlasıyla mevcûd olduğunu görecektir. Biz ise, burada beşeri hukuk sisteminin ancak son zamanlarda farkına vardığı veya henüz farkına varmadığı birçok teori ve prensiblerinden söz edeceğiz. Okuyucu görecektir ki; bu özellikler, bu kitabda ele aldığımız konuların hepsinde fazlasıyla mevcûddur. Şu halde bu özelliklerin varlığının ve çokluğunun delili; yalanlanması mümkün olmayan bir gerçek, bir vakıadır. Vakıanın mantığı, başka bir delile veya istidlale gerek duyur-maz.

I- Eşitlik Tikesi

İslâm, ilk inmeye başladığı günden beri eşitlik prensibini sarih bir şekilde vaz'etmekle. kalmayıp aynı zamanda bir farîze olarak kabul etmiştir. Şu âyet-i kerîme ile Kur'an en güzel şekilde eşitlik prensibini koymaktadır : «Ey insanlar, gerçekten Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi bölük bölük, kabîle kabile kıldık ki, üstünlüğün takvada olduğunu bilesiniz.» (Hucurât, 13). Peygamberimiz de hadîs-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler.

Takvadan başka arabın aceme üstünlüğü yoktur. Diğer bir hadîs-i şerifte ise: Gerçekten Allah, İslâm ile birlikte cehalet devrinden kalma kabîle gururunu, atalarla övünmeyi kaldırmıştır. Çünkü bütün insanlar, Âdem' dendir. Âdem ise topraktandır. İnsanlar arasında yücelik takva iledir, buyurmuştu.
Bu sarih hükümlerden de anlaşılacağı gibi îslâm; kayıtsız bir eşitlik hakkı tanımıştır. Bu eşitliğin hududu, bütün insanları içine alır. Hiç bir ferdin diğer bir ferde, hiç bir cemiyetin diğer bir cemiyete, hiç bir cinsin diğer bir cinse, hiç bir beyazın siyaha, hiç bir efendinin köleye, hiç bir hâkimin mahkûma —takvadan başka— mutlak şekilde üstünlüğü yoktur. İşte Allah'ın kitabı açıkça beyân ediyor.ki; insanların aslı birdir. Bir erkekle bir dişiden yaratılmışlardır. Asılları bir olunca aralarında üstünlük de yoktur. Sadece takva ve eşitlik vardır.
Eşitlik mefhûmunu cihâna ilk olarak getiren peygamber, öyle bir cemiyette yaşıyordu ki, o cemiyetin hayatının esasını, ana umdesini üstünlük duygusu, şereflilik mefhûmu teşkil ediyordu. O insanlar mal* larıyla, mevkileriyle, renkleriyle, ırklarıyla övünüyorlardı. Atalarıyla, dedeleriyle, kabîleleriyle, cinsleriyle üstünlük iddia ediyorlardı. Böyle bir cemiyetin sosyal yaşayışı, eşitlik mefhûmunu kavrayacak derecede değildi, îslâm, cemiyetin seviyesinden üstün bir nizâm ve toplumu te-rakkî ettiren bir sistem olduğunu böyle bir prensibi vaz'etmekle göstermiştir. Şüphesiz ki, zaman ve mekân ne kadar değişirse değişsin, Allah'ın indirdiği hükümler bütün zaman ve mekânı kuşatacak umumiyete sahiptir. Allah'ın sisteminin bu umumiyete sahip oluşu; onun değişiklik kabul etmez bir sistem olmasındandır. İslâm'ın ortaya koyduğu eşitlik prensibini, insanların yaptıkları sistemler ancak onüç asır sonra anlayabilmişlerdir. Onsekizinci asrın sonlanyla ondokuzuncu asnn ballarında tatbik etmeye başladıkları eşitlik, kendi malları olmayıp Allah'ın koyduğu hükümlerden başka bir şey değildir. İlerde anlatacağımız gibi, insanların yaptıkları sistemlerin eşitlik tatbikatı İslâm'a nisbetle gayet dar bir kitleye tahsis edilmiştir.
İslâm hukukunda umûmî bir kaide vardır : Erkek ve kadın vazifeleri ve hukukları bakımından müsavidirler. KadırTda erkek gibi eşit haklara sahiptir. Kadının erkek üzerindeki haklarının karşılığında erkeğe de bir takım vazifeler düşmektedir. Yine bunun gibi erkeğin, kadın üzerindeki haklarının karşılığında kadının üzerine bir takım haklar terettüb etmektedir. Allah buyuruyor : «Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.» (Bakara, 228).
Fakat âlemlerin yaratıcısı; bu umûmî prensibi ile birlikte bünye ve rûh yapısı itibariyle kadınlardan ayrı olarak erkeklere bir takım hususiyetler vernliştir. «Erkekler, onlar üzerinde daha üstün bir dereceye mâliktirler.» (Bakara, 228). Diğer bir âyet-i kerîme'de de Allah, bu hususiyetin hududunu şu şekilde açıklar: «Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimdirler; o sebeble ki, Allah kimini kiminden üstün kılmıştır.» (Nisa, 34). Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi üstünlük, aile reisliği mükellefiyetinden dolayıdır.
İslâm hukukuna göre ailenin geçimini te'mîn etmek, çocukları yetiştirmek mükellefiyeti erkeğe aittir. Tabiî ki, bunca mes'ûliyeti taşıyan birisinin evin reîsi olması, aile içinde onun hâkim olması gerekir. Zîrâ bu mes'ûliyet, hâkimiyeti îcâb ettirir. Allah'ın erkeklere bahşettiği üstünlük, mesuliyetlerinin gereğidir. İslâm hukukunda umûmî kaidelerden biri de şudur : Hâkimiyyet, mes'ûliyet karşılığıdır.

Devlet Reisine tanınan hâkimiyyet ağır mes'ûliyetin mukabilidir. Aynı mevzûdaki bir hadîs-i şerifte Rasûlullah buyururlar ki: Hepiniz çobansınız. Hepiniz idare ettiklerinizden mes'ûlsünüz, İmâm (Devlet reîsi) bir çobandır o idare ettiklerinden mes'ûldür. Erkek, evinin çobanıdır o da maiyyetin-dekilerden mes'ûldür. Kadın kocasının, evinin çobanıdır. O da evinin idaresinden mes'ûldür.
Herne kadar müşterek işlerde erkeğe üstünlük tanınmışsa da, husûsî işlerde böyle bir ayırım yoktur. Meselâ kadın mülkiyet sahibi olur, mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir. Gerek babası, gerekse kocası onun ferdî mülkiyetine karışamaz. Görüldüğü gibi ondört asır önce her sahada İslâm'ın tahakkuk ettirdiği eşitliği, günümüzün medenî âlemi henüz tahakkuk ettiremenıiş-tir. İslâm'hukukunu bu prensibi vaz'etmeğe sevkeden âmil; cemiyetten ne'ş'et eden zarurî ihtiyâçlar olmayıp onun bizatihi kendi varlığındaki ulviyyet ve kemâldir. Kadınla erkek arasındaki eşitliği, medenî denilen âlem bütün ifrat ve tefrîtleriyle ancak XVIII. asırda kabul etmeğe başladığını bildiğimize- göre, İslâm'ın ne kadar büyük ve âlemşümul bir nizâm olduğunu anlayabiliriz.

II- Hürriyet İlkesi

İslâm'ın insanlığa sunduğu yeniliklerin en büyüklerinden birisi de şüphesiz ki, hürriyet prensibidir. Şerîat-ı İlâhî, en ideal şekliyle birlikte düşünme, inanma, konuşma hürriyetini bahşeden biricik nizâmdır. Şimdi biz hürriyetin bu üç dalı üzerinde ayrı ayn duralım.
İslâm ilk inmeye başladığı gün; insan aklını evham ve hurafelerin, taklîd ve an'anelerin o iğrenç karanlığından kurtarıp ona serbest düşünme hürriyetini sunmuş, akim kabul etmediği her şeyi hudûd dışına atmıştır. İslâm; her konuda iyice düşünmeyi, akıl ve mantık Ölçülerine vurmayı, akim kabul etmediği şeyi yapmamayı emreder. İslâm'ın daveti hadd-i zâtında akıl esâsına dayanır. Kur'an, Allah'ın varlığını isbât için akla hitâb eder. Rasûlullah, Kitâbullah'a îmân mevzuunda yine akla hitâb eder. İnsanları kendi hayatları, yaratılışları, yerlerin göklerin yaratılışı mevzuunda tefekküre, düşünmeye çağırır. Düşünce hürriyetini, akıl ve mantığı çalıştırmayı emreden Kur'an âyetleri pek çoktur, îşte bir kaç tanesi:
«Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeyleri denizde akıtıp taşıyan gemilerde, Allah'ın yukardan indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, deprenen her hayvanı orada üretip yaymasında, göklerle yer arasında boyun eğmiş olan rüzgârları ve bulutlan evirip çevirmesinde düşünen bir kavim için nice âyetler vardır. (Bakara, 164).
«Nefisleri hakkında olsun iyice düşünmediler mi? Allah; o gökleri, o yeri ve ikisinin arasında bulunan şeyleri, muayyen bir va'denin kazasına sebep olmaktan başka -bir hikmetle yaratmamıştır. Hakikat insanlardan çoğu, Rablarına kavuşmayı cidden inkâr edicilerdir.» (Rûm, 8).
«Deki: Bakınız yerde ve göklerde ne var?» (Yûnus, 101).
«İnsanoğlu, neden yaratıldığına bir baksın.» (Târik, 5).
«Bakmıyor musunuz ki, develer nasıl yaratılmış, gökler nasıl yükseltilmiş, dağlar nasıl dikilmiş'yer nasıl serilmiş?» (Ğâşiye, 17-20).

«Kalbi olanlar, yahutta kulağını dikenler için bunda ibret vardır.» (Kâf, 37).
«Ancak akıl sahipleri olanlar düşünür.» (Âl-i İmrân, 7).
Kur'an, aynı zamanda aklı geriye itip düşünmeyi bir kenara atıp başkalarını şuursuzca taklîd etmeyi, evham ve hurafelere inanmayı, akıl ve mantık Ölçülerine vurmadan eski âdet ve an'anelere sarılmayı kınar. Ve bu şekilde olan kimseleri, hayvan gibi hattâ hayvandan da aşağı kabul eder. Zîrâ hayvanlar düşünmeden, aklî muhakeme yürütmeden sevk-i tabîî ile hareket ederler. İnsanla hayvanı birbirinden ayıran yegâne Özellik düşünme hassasıdır. Eğer insanoğlunun aklını alıp fikrini yok edecek olursak, hayvanla hiç bir farkı kalmaz. Artık o, hayvandan da aşağı bir mahlûktur. Bunu ifâde eden pek çok âyet vardır:
«Onlara, Allah'ın indirdiklerine uyunuz, dendiği zaman; biz atalarımızdan alışageldiğimiz şeylere uyarız, derler. Her ne kadar ataları bir şey düşünmez, doğru yolu bilmez de olsalar.» (Bakara, 170).
«Onlar yeryüzünde gezmezler mi ki, kulaklarıyla duyup akıllarıyla düşünsünler. Gerçekten, sadece gözler kör olmaz. Ancak göğüslerdeki kalbler kör olur.» (Hacc, 46).
((Hakîkaten Biz, akılları olup da anlamayan, gözleri olup" da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen cinn ve insanlardan bir çoğunu cehenneme doldurduk. Onlar, hayvan gibidirler. Hattâ ondan da aşağıdırlar. Onlar gafillerin ta kendisidirler.» (A'râf, 179).
İnsanoğlu her konuda düşünmelidir. Ve akıl, mantık dışı hareketlerden sakınmalıdır. Şeriat dışı bile olsa insan; düşündüğünden mes'ûl değildir. Zîrâ şeriat insanoğlunu, kafasından geçen şeylerden dolayı muâhaze etmez; ancak bu düşündüklerini fiiliyata döktüğü zaman muâhaze eder. Efendimiz buyuruyorlar: Allah benim ümmetimin zihninden geçen vesveselerden, aklından geçen düşüncelerden dolayı fiiliyat haline dökmedikleri, etrafındakilere söylemedikleri takdirde her şeyden vaz geçmiştir.
İslâm, insanlara inanma hürriyetini veren ve bu hürriyeti en son haddine kadar himaye altına alan yegâne dünya nizâmıdır. İslâm şerîa-tına göre her. insan, dilediği inancı seçmekte serbesttir.
Hiçbir kimsenin; başkasının inancına karışmaya, inandırmaya zorlamaya, inancını gizlettirmeye hakkı yoktur. Şerîat-ı İlâhî, bu inanma hürriyetini sadece nazarî olarak vermemiştir. Onu pratik olarak bir takım garantiler altına almıştır.
İslâm; insanların dilediği inancı seçmelerine" veya bırakmalarına, inançlarına göre amel etmelerine veya etmemelerine başkalarının karışmasını yasakladığı gibi, diğerlerinin hakkına hürmet etmeyi de emreder. Kim, birisinin i'tikâdına karşı gelirse; onu iyilikle ikna' etmek, inandığı şeyin hatalı olduğunu kendisine anlatmak gerekir. Kabul ederse; inancım değiştirmeye ikna' olursa, herhangi bir beis olmadığı gibi, kabul etmediği takdirde ona baskı yaparak, inancını değiştirmesi için tesîr ederek zorluk göstermek doğru değildir. Zıt akîde sahibi olan kimsenin, muhalifinin hatâsını açıklaması, doğru yolu göstermesi onun için yeter bir vazifedir. O gerekeni yapmış, muhalifini sırât-ı müstakîm'e çağırmıştır. Bundan sonra mes'ûliyet, kabul etmeyenindir. Cenâb-ı Hak buyuruyor :
«Dinde zorlama yoktur. Doğru yol eğri yoldan ayrılmıştır.» (Bakara, 256).

«Eğer Rabbın dileseydi, yerde bulunanların hepsi de îmân ederdi. Yoksa sen insanları îmân etmeleri için zorluyor musun?» (Yûnus, 99).
«Sen onlara hatırlat. Sen ancak hatırlatıcısın. Onlara baskı yapıcı değilsin.» (Ğâşiye, 21 - 22).
«Peygamberin üzerinde açıkça tebliğden başka bir şey yoktur.» (Nur, 54).
İslâm, inanç sahibinin kendisini, inancını korumaya zorlar. Eğer koruyanıazsa, inancına hürmet edilmeyen bu beldeden hicret edip i'tikâdına saygı gösterilen başka beldeye göç etmesini emreder. Hicret etmeye gücü yettiği zaman, o beldeden göç etmezse; başkalarının zulmünden, önce o, kendi nefsine zulmetmiş olur. Fakat göç etmeye gücü yetmezse; Allah insanlara, tâkatından fazlasını yüklemez. İşte Kur'an,> açıkça beyân ediyor: «Nefislerine zulmettikleri halde; canlarını aldıkları kimselere, melekler şöyle derler: Ne işte idiniz? onlar; biz yerde zayıf kimselerdendik, hicret etmekten âcizdik, derler. Melekler : Allah'ın arzı geniş değil mi idi? Siz de oraya hicret edeydiniz, derler. İşte onların yeri cehennemdir. O ne kötü bir dönüş yeridir.» (Nisa, 97).
İslâm, müslüman olsun veya olmasın bütün insanlara tanıdığı inanç hürriyetiyle yüceliğin zirvesine ulaşmıştır. Bu hürriyeti, İslâm ülkelerinde yaşayan gayr-ı müslimlere tâm olarak vermesiyle de, üstün bir nizâm olduğunu göstermiştir. Hangi İslâm ülkesi olursa olsun, gayr-i müslimler din, i'tikâd ve mezheblerini ilân edip hiç bir zorlukla karşılaşmadan dinî tedrisâtını, ma'bed ve mektebini ikâme edebilir. Birçok İslâm ülkelerinde yaşayan yahûdîler, açıktan açığa ve resmî yollarla inançlarında serbest oldukları gibi, ma'bedlerini inşâ edip kendi dinî bilgilerini öğreten mektepler açıp i'tikâdlarım tanıtan kitaplar neşretmektedirler. Yığmlarca mezhebler curcunası içinde boğulan Hıristiyanlar da, aynı haklara sahib olmuşlardır. Her mezhebin özel kiliseleri, okulları olduğu gibi açıktan açığa dinî âyinlerini icra etmekte, serbestçe kitap neşriyatı yapmaktadırlar.
İslâm; her ferde konuşma hürriyetini verdiği gibi umûmun men-faatlanna, cemiyet nizâmına, ahlâkî konulara dâir söz söylemeyi de her mü'mine farz kılmıştır. İşte Allah'ın âyeti:
«İçinizde insanları hayra davet eden, ma'rûfu emredip münkeri nehyeden bir topluluk bulunsun.» (Âl-i înırân, 104).
«Onlar ki, yeryüzüne yerleştirirsek, namazlarını kılıp zekâtlarını verirler, ma'rûfu emredip, münkeri nehyederler.» (Hacc, 41).
İşte Rasûlullah'ın buyruğu:
Sizden biriniz, bir kötülüğü görürse onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin. Bu se îmânın en zayıfıdır.
Cihâdın en büyüğü, zâlim bir hükümdara karşı söylenilen hak sözdür.
Din; nasîhattan ibarettir. Kimin için ya Rasûlullah, dediler. Allah, Rasûlü ve müslümanlarm hepsi içindir, buyurdular.
Şehîdlerin en büyüğü; Abdülmuttalib oğlu Hamzâ'dır. Bir de zâlim hükümdara karşı gelip öldürülen kimsedir.
Herkesin; inandığı şeyin doğru olduğunu söylemesi, kalemi ve lisânı ile inancım müdâfaa etmesi normal bir hak olduğuna göre, diğer hürriyetlerde olduğu gibi konuşma hürriyeti de başıboş değildir. Konuşma hürriyetinin de bir sınırı olmalıdır. Konuşma, umûmî âdaba aykırı, içtimaî ahlâka mugayir, şeriatın hükümlerine

muhalif olmamalıdır. İslâm hukuku, ilk gününden beri konuşma hürriyetine gereken titizliği göstermiş, sû-i isti'mâlini de bertaraf etmiştir. İlk olarak Allah'ın Rasûlü, bunu kendisinde tatbik etmiştir. «Muhakkak ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin.» (Kalem, 4). Allah, rasûlüne; insanlara emirlerini tebliğ etmesini, bütün insanlığı îmâna çağırmasını, putçulan, yalancıları deliller getirerek, akıllarına ve kalblerine hitâb ederek davet etmesini emretmiştir. Fakat Allah, rasûlüne bile konuşma hürriyetini mutlak şekilde vermemiş, ancak davetine uyanları uyanp teşvik etmesini bildirmiş, hak yola davet esnasında hikmete, güzel öğüde, en iyi şekilde mücâdele etmeye, câhillerden sakınmaya, kötü söz söylememeye, Allah'tan başkasının davetine uyanlara sövmemeye teşvik etmiş ve prensib olarak hakka dayanmasını, buyurmuştur. Rasûlüne çizdiği konuşma hürriyetinin hudûdları ile birlikte, bize de konuşma hürriyetinin başıboş olmadığını, bir takım kayıdlarla sınırlı olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz ki'şeriatın söz hürriyetini bir takım sınırlarla tahdîd etmesi; ferdlerin, cemiyetlerin ilerlemesi, topluluklar arasında sevgi ve hürmet duygularının yayılması, ülü'1-Emr olan kimselerin hak yolda yürümeleri için mühim vazîfeler icra etmiştir. Ancak bu şekilde şahsî ve millî isteklerin üzerinde ebedî bir yardımlaşma duygusu geliştirilebilir. Bugünkü dünyanın, yana yana arayıp bulamadığı şey de bunlar değil midir? Söz hürriyeti mevzuundaki salahiyetli teşrî' organları, kanun adamları uzun tecrübeden sonra iki ayrı fikir ileri sürmektedirler. Bir kısmı söz hürriyetini, umûmî cemiyet nizâmını rencide edici olmadıktan sonra, kayıtsız şartsız kabul etmektedir. Bunlara göre mevzû-u bahs olan, âmme nizâmıdır. Ahlâkî mevzuları nazar-ı itibâra almazlar. Bu görüşü fiiliyat sahasına koyduğumuzda, ortaya kin, fesâd, tefrika, ahlâksızlık, istikrarsızlık gibi buhran ve isyanlardan başka bir şey çıkmaz. İdarecilerin diğer bir kısmı, "hâkim kitlenin hayat görüşüne aykırı olan her çeşit söz hürriyetini sınırlama fikrini savunmaktadırlar. Bunların görüşünü de fiiliyata döktüğümüzde, neticede hür görüşlerin baskı altına alınması, ileri fikirlerin cemiyetten uzaklaşması ile istibdâd dediğimiz zulüm ve isyan hareketleri başlar. İslâm'ın bu konudaki görüşü, her iki fikrin sentezinden başka bir şey değildir. O, başıboş söz hürriyeti tanımadığı gibi, zulmün dipçiği altında kısıtlanan bir hürriyet de tanımaz. İslâm'ın esâs prensibi, bizatihi söz hürriyetidir. Bu hürriyet ancak ahlâkî, içtimaî, dinî hudûdlar dışına çıktığı zaman kısıtlanabilir. Zâten söz hürriyetinin verilmesinin ana sebebi de ahlâkî, içtimâi ve dinî duygulan korumak değil midir? Bunlan muhafaza ise, verilen hürriyeti azçok kısıtlama ile mümkün olabilir.
Görüldüğü gibi İslâm; yalan söylememek, iftira etmemek, küfretmemek, başkasının şeref ve haysiyetini rencide etmemek, diğer kimselere düşmanca tavırlar takınmamak kaydıyla herkese dilediği gibi konuşma hakkını vermiştir. Bu şartlar dâhilinde kişi kendi görüşüne hikmet, güzel öğüt ile insanları davet edebileceği, gibi, kötü söz söylememek, kötülüğe baş vurmamak, câhillerden sakınmak şartıyla en güzel şekilde mücâdele edebilir. Böyle bir şeyi yapan kimse; insanlar tarafından hürmetle dinlenip görüşleri takdir edileceği gibi, aynı zamanda herkesle de iyi geçinebilir.
«Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.» (A'râf, 199).
«Rahmân'ın kulları onlardır ki yeryüzünde vakar ve tevazu' ile yürürler, cahiller kendilerine laf attıkları zaman «Selâm» derler.» (Fur-kân, 63).

«Müşriklerin Allah'tan başka taptıkları putlara sövmeyin ki, onlar da cehaletle tecâvüz ederek Allah'a sövmesinler.» (En'âm, 108).
«Allah, kötü sözün açıklanıp söylenmesini sevmez. Ancak, zulme uğrayanlar müstesnadır. Allah Semî'dir, Alîm'dir.» (Nisa, 148).
«Düşmanlıkta ileri gidenler mütsesnâ olmak üzere Yahûdî, ve Hı-ristiyanlarla en güzel şekilde mücâdele edin. Düşmanlıkta ileri gidenlerle ise savaşın. Bir de deyin ki: Biz hem bize indirilene, hem de size indirilip de elinizle bozmuş olduğunuz kitabın aslına inandık. Bizim ilâhımız, sizin ilâhınız birdir. Biz yalnız O'na itaat ederiz.» (Ankebût, 46).
İşte İslâm'ın; insanların düşünemedikleri, atalarının ve dedelerinin anlattıkları hurafelerden başka bir şey bilmedikleri zamanda ortaya attığı üç şu'besiyle birlikte hürriyet nazariyesi...
O günkü insanlara göre; bir kimsenin inancı için zorlanması gayet tabiî idi. Kuvvet, kudret ve saltanat sahiplerinden başka, hiç kimsenin düşünme ve konuşma hürriyeti yoktu. Bu dine ilk giren müslümanlar; Allah dâvasını yaymak, İslâm i'tikâdını gönüllere yerleştirmek için büyük eziyetler çektiler. İnançlarından vazgeçmeleri için azâb edildiler. Her vesileyle düşmanları tarafından gözetlendiler. Kime ne söylemek istedilerse engellerle karşılaştılar. Ne zaman ibâdet etmeye teşebbüs ettilerse eziyetlere dûçâr oldular.
İlâhî nizâm, bu şekilde hürriyet prensibini getirdiği sırada o günkü cemiyet, bu koca inkılâbı anlayacak durumda değildi. Zîrâ o günkü âlem, hürriyet prensibi için hazır vaziyette değildi. İslâm, bu prensibi vaz'etmekle geldiği cemiyetin seviyesini ilerletmiş, indiği yerdeki insanların vahşet ve barbarlıklarını düzeltip cehaletlerini yok etmiştir.
Görülüyor ki; İslâm'ın getirdiği hükümler, ta'dîlât ve tebdîlâta hiç ihtiyâç kalmayacak şekilde âlemşümuldur. Zaman ne kadar uzarsa uzasın, mekân nasıl değişirse değişsin, onda reform arama hevesi boş bir fantaziden ibarettir. Beşerî sistemler, XVIII. asrın sonu ile XIX. Asrın başlarına doğru hürriyet mefhûmunu yeni yeni anlamaya başlamışlardır. Daha öncesine gelince, Batıda hürriyeti bilen dahi yoktu. En ağır cezalar düşünürlere, ıslahatçılara, devletin ileri gelenlerinin inancına muhalif insanlara uygulanırdı. İşte tarih, işte hakikât... Bundan sonra hürriyetin, Fransız ihtilaliyle geldiğini iddia edenlerin ne büyük yalancı olduklarını anlayabilirsiniz. İslâm şeriatını bilmeyen avrupalılann, bu kabîl iddiaları ma'zûr karşılanabilir. Ya bizim câhillere ne demeli?

III- Danışma İlkesi

İslâm, şûra esâsına dayanır : «Onların işleri aralarında müşavere iledir.» (Şûra, 38).
«İşlerinde onlarla müşavere et.» (Âl-i İmrân, 159).
Bu ise, o günkü insanlar tarafından bilinmeyen bir şeydi. Peygamberin çeldiği asırdaki arap insanı cehaletin derinliklerine dalmış, gerilikte ise zirveye çıkmıştı. İslâm, şûra prensibini vaz'etmekle ebedî olduğunu isbât etmiştir. Aynı zamanda bu prensib, onun tebdîlatsız olarak her asra hitâb edeceğini gösterir.
Bu itibârla İslâm, şûra prensibini umûmî çerçeveler dâhilinde vaz' etmekle yetinmiş, cemiyetlere uygulanması gereken ikinci derecedeki kaideleri devlet

adamlarına bırakmıştır. Zîrâ bu nevî kaideler zaman, mekân ve toplumların değişmesiyle değişirler. Meselâ; devlet adamı, milletin fikrini "kabile ve aşiret reisleri vasıtasıyla öğrenebileceği gibi, kabilelerin arasından seçilecek temsilciler vasıtasıyla veya muayyen vasıflara sahip ferdlerin fikirlerini soruşturarak da öğrenebilir. İdareciler, en güzel görüşü seçip cemiyetin fikrini almakla mükelleftirler. Ancak esâsta olmayan bu tür teferruatla alâkalı hükümlerin, cemiyetin zarar ve ziyanına, ferdlerin ve âmme nizâmının aleyhine olmaması gerekir. Şûra prensibinin tatbikatıyla ilgili ana prensibleri, şeriatı vaz'eden Allah bizatihi kendisi koymuştur. Bunlarda ta'düât ve tebdîlât asla yapılamaz. Şûra prensibinde uyulacak kaidelerin en önemlilerinden birisi de, görüşü kabul edilmeyen azınlığın, çoğunluğa uyması ve kabul edilen fikri samîmiyyetle tatbik etmesidir. Münâkaşa hududunu aşarak azınlıkta olan kimselerin, çoğunluğun görüşünü reddetmeleri doğru değildir.
«Rasûlullah'ın size emrettiği- herşeyi yapınız. Nehyettiği şeylerden de sakınınız. (Haşr, 7).
.Rasûlulîah; bu sünneti bizlere emrettiği gibi, hayatında da tatbik etmiş ve kendisinden sonra sahabeleri o'nun izinden yürümüşlerdir. Uhud gazasına gitmeden önce Kureyş'in harb için hareket ettiğini duyan Efendimiz; ashabını topladı ve onlarla düşmanı Medine'de beklemek, yahut da Medine dışında karşılamak hususunda istişare etti.
Rasûlullah'm görüşü, Medine'den çıkmayıp sathî müdâfaa yapmaktı. Bazı ashâb ile ibrlikte Abdullah İbn Übeyy de aynı fikirdeydiler. Ancak ekseriyeti teşkil eden yeni yetme sahabelerin isteği üzenine Efendimiz, Uhud'da savaşmayı kabul etti. Bu savaşta Peygamberimiz, ekseriyetin görüşüne uyup onu tatbik etti. İstişare yapılan meclisten kalkıp evine gitmiş, zırhım giymiş, akalüyeti ekseriyetin peşine düşürerek Medine dışında harb etmiştir.
Her ne kadar çoğunluğun görüşü kendi re'yine muhalif düşmüşse de, onu tatbîk etmekten sakınmamıştır. Halbuki hâdiseler, Peygamberin görüşünün doğru olduğunu sonradan isbât etmiştir.
Rasûlullah'm sevgili ashabı da, o'nun vefatından sonra irtidâd harblerinde aynı yolu ta'kîb etmişlerdir, tik önce çoğunluk mürtedlerle harb etmemek niyetinde olduğu halde, Ebubekir'in başında bulunduğu az bir grup, mürtedlerle muharebe etmek ve hiçbir müsamaha göstermemek karârında idiler. Uzun münâkaşalardan sonra Hz. Ebubekir'in ikna' etmesi neticesinde, çoğunluk bu tarafa geçmişti. Kabul edilen bu görüş, infaz edilmeye başlanınca aynı görüşün muhalifi olanlar, ilk önce bu görüşü infaz etmek, canlarıyla, mallarıyla, bütün varlıklarıyla o yolda kurban olmak için çırpınanların başında yeralıyorlardı.
tşte bu mübarek yol ile, günümüzdeki demokrasilerin bozulmasını Önlemek için en keskin ilâç olan şûra prensibi yerleşmiş oluyordu. Şurası muhakkak ki; günümüzde demokrasiyi tatbîk eden ülkeler, şûra prensibini tatbîk edememektedirler. Bunun sebebi; münâkaşa müddeti bittikten sonra da çoğunluğun kabul ettiği fikre karşı azınlığın münâkaşaya devam etmesine müsamaha gösterilmesidir. Çoğunluğun kararlaştırdığı bölümlerin tatbiki esnasında, azınlığın engelleyici tavır takuımasıdır. Hattâ kararlaştırılan şey tatbîk edildikten sonra bile, demokratik ülkelerde o konu ile ilgili eleştiriler devam edip gitmektedir. Esâs kaide çoğunluğun idareyi

yürütmesi olduğuna göre; bu kitlenin düşünce ve icraatı gereken hürmeti görmemekte, çok kere alay ve iftira mevzuu olmaktadır. Acemilikle ve salâhiyetsizlikle itham edilmektedirler. Bazan hâkim olan çoğunluğun koyduğu kanunlar, muhalif olan azınlıklar tarafından kabul bile edilmemektedir. Neticede hâkim olan kitle, azınlığa düşmekte ve muhalif olanlar tekrar iş başına geçmektedirler. Bu sefer de bunlar, onlara aynı davranışları yapmaktadırlar. îşte böylece idare edenlerin görüş ve işleri, tenkîd ve alay mevzuu olur. Ten-kîdi yapan kimse, eğer onu yerinde yaparsa, şüphesiz ki çok faydalı olur. Fakat daha Önce münâkaşa edilmiş mevzuları, yeniden münâkaşa mevzuu etmek,. yapılan işlerin bozulmasına sebep olur ve şûra prensibine ayıtındır. Şûra prensibinin esâsı; devletin, çoğunluğun görüşüne uygun olarak idare edilmesidir. Bu, şu demektir: Milletin çoğunluğu

EN'ÂM SÜRESİ

EN'ÂM SÜRESİ

İzahı

1 — Hamd; gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsûstur. Sonra da kâfirler bunları rablarma denk tutuyorlar.
2 — O'dur, sizi bir çamurdan yaratan. Sonra size bir ecel ta'yuı eden. Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır. Siz hâlâ şüphe edip durursunuz.
3 — O, göklerde de, yerde de Allah'tır. Gizlinizi de aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir.

Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Allah Teâlâ kendini övüyor, kullarına oturacakları bir mahal olarak gökleri ve yeryüzünü, faydalanacakları geceleri ve gündüzleri, karanlıkları ve aydınlığı yaratmasından dolayı hamdediyor. Karanlıklar lafzını çoğul olarak getirirken, şerefli olmasından dolayı aydınlık kelimesini tekil halde getirmiştir. Başka bir âyet-i kerîme'de : «... Gölgelerini sağa ve sollara vurarak...» (Nahl, 48) buyururken bu sûrenin sonunda da : «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki, sonra sizi O'nun yolundan ayırır.» (En'âm, 153) buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Sonra da kâfirler bunları Rablanna denk tutuyorlar.» buyurmuştur ki; bütün bunlarla birlikte kullarının bazısı onu inkâr etmiş, onunla birlikte ona başka ortak ve denkler kabul etmiş, arkadaş ve çocuklar edinmişlerdir. Allah Teâlâ bütün bunlardan yücedir, münezzehtir.
Allah Teâlâ : «O'dur sizi bir çamurdan yaratan.» buyurmakla asılları olan ve kendisinden çıktıkları babalan olan Âdem'i kasdetmekte-dir. Ondan çıkarak Doğu ve Batıya yayılmışlardır.
Allah Teâlâ : «Sonra size bir ecel ta'yîn eder. Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» buyuruyor. İbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cü-beyr «Sonra size bir ecel ta'yîn eder.» âyetinde ölümün; «Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» âyetinde de âhiretin kaydedildiğini söylemiştir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Atiyye, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir.
Kendisinden gelen rivayetlerden birinde Hasan şöyle der : «Sonra size bir ecel ta'yîn eder.» Bu, yaratılma ile ölüm arasındaki süredir. «Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» Bu da ölümden sonra yeniden diriltilinceye kadar geçen süredir. Bu, daha önceki görüşün aynıdır. Bu, özel ecelin takdiri, her bir insanın ömrü; bütün ecelin takdiri ki, bu da bütünüyle dünyanın ömrü olup sonra sona ermesi ve âhiret yurduna gidişin takdiridir.
İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivayete göre «Sonra size bir ecel ta'yîn eder.) âyetinde dünyanın süresi; «Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» âyetinde ise ölüm zamanına kadar insanın ömrü kasdedilmek-tedir. Sanlci bu, bundan sonraki: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir.»

(En'âm, 60) âyetinden alınmış
gibidir.
îbn Abbâs'tan rivayetle Atiyye, «Sonra size bir ecel ta'yîn eder.» âyetinde uykunun kasdedildiğini, zîrâ onda ruhun kabzedilip uyanma sırasında sahibine tekrar döndüğünü; «Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.» âyetinden ise, insanın ölüm zamanının kaydedildiğini söylemiştir ki; bu, garîb bir sözdür.
«O'nun katında.» sözü; bunu O'ndan başka hiç kimse bilemez, an-lamınadır. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «De ki: Onun bilgisi ancak Rabbımızın katmdadır. Onun vaktini kendisinden başkası beîirtemez...» (A'râf, 187). «Kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Senin neyine onun zamanını bildirmek. O'nun nihayeti ancak Rabbına aittir.» (Nâziât, 42-44).
Allah Teâlâ: «Siz hâlâ şüphe edip durursunuz.» buyuruyor ki; Süddî ve başkaları burayı; Siz, kıyamet hususunda hâlâ şüphe edip' duruyorsunuz, şeklinde anlamışlardır.
Allah Teâlâ : «O, göklerde de yerde de Allah'tır. Gizlinizi de, aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir.» buyuruyor. Cehmiyye'nin sözünün yanlış olduğunun kabulünde ittifak ettikten sonra, bu âyeti tefsir edenler; muhtelif görüşlere ayrılmışlardır: Cehmiyye şöyle demişti : «Allah Teâlâ her yerdedir.» Onlar bu âyeti bu mânâya hamlet-mişlerdir. Halbuki görüşlerin en sıhhatli olanına göre; O (Allah), göklerde ve yerde Allah olarak çağrılandır. Yani göklerde ve yerde olanlar ona ibâdet eder, onu birler ve onun ilâhlığını kabul ederek ona Allah ismini verir, isteyerek veya korkarak ona duâ ederler. Cinlerden ve insanlardan kâfir olanlar bunun dışındadır. Bu görüşe göre bu âyet: «Gökte de ilâh, yerde de ilâh olan O'dur.» (Zuhruf, 84) âyeti gibidir. Yani O, gökte olanların da yerde olanların da ilâhıdır.
İkinci görüş; bu âyetten maksad Allah Teâlâ'nın göklerde ve yerde gizli ve açık her şeyi bildiğidir.
İbn Cerîr'in de tercih ettiği görüşe göre;. «O göklerde de Allah'tır.» kısmında vakf-ı tâm yapılır. Sonra haber başlar da «Yeryüzünde gizlinizi de aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir.» buyurulur.
Allah Teâlâ : «(Hayırlı olamyla, kötü olamyla bütün amellerinizi) ne kazanacağınızı da bilir.» buyurmuştur.[1]

İzahı

«Karanlıkları ve aydınlığı vareden» yani meydana getiren. Yaratma anlamına gelen kelimesiyle tek bir mef ûl olan ve kılma anlamına gelen kelimesi arasındaki farka gelince: Yaratmada takdir anlamı, kılmada ise tazmîn anlamı vardır. Bunun için karanlık ve aydınlık meydana getirme ifâde edilmek istendiğinde, dua-listlerin sandıklan gibi karanlık ve aydınlığın kendiliğinden varolma-yacaklanna dikkati çekmek üzere kelimesi kullanılır. Karanlık kelimesi ise sebebleri çok olduğundan ve buna sevk eden cisimlerin fazlalığından dolayı cemî olarak kullanılır. Yahut aydınlıkla hidâyet, karanlıkla dalâlet kasdedilir. Bilindiği gibi, hidâyet tektir dalâlet ise pekçoktur. Karanlıkların önce, aydınlığın sonra zikredilmesi ise yokoluşların kâbiliyyetlerden önce bulunmasmdandır. Karanlığın araz ve aydınlığın zıddı

olduğunu iddia edenler bu âyeti delil göstermişlerdir. Halbuki onlar körlük gibi yeteneksizliğin sırf adem olmadığını ve bu sebeple varlık ona taalluk etmeyeceğini bilmiyorlar.[2]
Karanlıklan ve aydınlığı vareden. Buradaki kelimesi yaratma anlammadır. Yani karanlıklan ve aydınlığı yaratmış olan demektir. Süddî karanlıklar ile gecelerin karanlığının, aydınlıklar ile gündüzün aydınlığının kasdedildiğini söyler. Hasan ise; karanlıklarla küfrün, nûr ile îmânın kasdedildiğini söyler. Denilir ki; karanlıklardan maksad cehalet, nurdan maksad ilimdir. Başkaları da karanlıklardan maksad; ateş, nurdan maksad cennettir, derler. Katâde der ki: Allah gökleri yeryüzünden önce yaratmıştır. Karanlığı da nurdan önce, cenneti de cehennemden önce yaratmıştır.[3]

4 — Rablarınm âyetlerinden bir âyet onlara gelmez iri; ondan yüz çevirmiş olmasınlar.
5 — Onlar; kendilerine gelince, hakkı yalanladılar. Ama alaya aldıkları şeyin haberi onlara gelecektir.
6 — Görmediler mi ki; Biz, onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Biz, onları sizi yerleştirmediğimiz şekilde yeryüzüne yerleştirmiş, gökten bol yağmur yağdırmış ve altlarından ırmaklar akıtmıştık. Sonra onları günâhlarından dolayı yok ettik. Ve arkalarından başka bir nesil yetiştirdik.

Helak Olan Kavimler

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de inâdçı, yalanlayıcı müşriklerden haber vererek onlara her ne kadar âyetlerinden bir âyet; Rabbın birliğine, şerefli elçilerinin doğruluğuna delâlet eden, mucize ve hüccetler gelse de; bunlardan yüz çevireceklerini, bunlar üzerinde düşünmeyeceklerini ve bunlara aldırmayacaklarını haber vermektedir. Allah Teâlâ : «Onlar; kendilerine gelince, hakkı yalanladılar. Ama onlara alaya aldıkları şeyin haberi gelecektir.» buyurmaktadır ki; bu, onları bir teh-dîd ve hakkı yalanlamalanndan dolayı şiddetli bir vaîddir. Onların yalanlamakta olduklarının haberi onlara mutlaka gelecektir, mutlaka' bunun akıbetini görecekler ve vebalini tadacaklardır.
Sonra Allah Teâlâ, onlara öğüt verir ve geçmiş asırlarda yeryüzünü i'mâr etmede, yeryüzünün mahsûllerinden istifâdede, mal ve çocuklarda 'kendilerinden daha fazla, daha kalabalık, güç ve kuvvette onlardan daha şiddetli olan benzerlerinin başına gelmiş, dünyevî azabın onlara da isabet etmesinden onları sakındırarak «Görmediler mi ki; Biz, onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Biz, onları sizi yerleştirmediğimiz şekilde (mal, evlâd, ma'mûreler, geniş yerler, bolluk ve ordu-larla mücehhez bir şekilde) yeryüzüne yerleştirmiş, gökten bol yağmur yağdırmış, (onların küfürlerini arttırmak ve onlara mühlet vermek üzere) altlarından ırmaklar akıtmıştık. Sonra onları (işlemiş oldukları kötülükleri, hatâları) günâhlarından dolayı yok ettik. {İlkler, giden dün gibi gittiler, onlan birer söz kıldık.) Ve arkalarından (denemek üzere) başka bir nesil yetiştirdik.»' buyurmaktadır ki, onlar da evvelkilerin ameli gibi ameller işlemiş ve onlar gibi helak edilmişlerdir. Ey bu

âyetlere muhâtab olanlar; onların başına gelenin sizin de başınıza gelmesinden sakınınız. Sizler, Allah'a karşı onlardan daha güçlü değilsiniz.
Sizin yalanlamış olduğunuz Rasûl, Allah katında onlann rasûllerinden daha şereflidir. Allah'ın lutfu ve ihsanı olmasaydı elbette cezanın çabucak gelivermesine sizler onlardan daha lâyık idiniz.

İzahı

7 — Eğer sana kâğıt içinde bir kitab indirmiş olsaydık da elleriyle ona dokunsalardi; yine de küfretmiş olanlar derlerdi ki: Bu, apaçık büyüden başkası değildir.
8 — Ona bir melek indirilmeli değil miydi? dediler. Eğer Biz, bir melek indirseydik; elbette iş bitirilmiş olurdu da sonra kendilerine göz bile açtırılmazdı.
9 — Eğer Biz, onu bir melek kılsaydık; onu bir erkek (şeklinde) yapardık da düştükleri şüpheye onları yine düşürürdük.
10 — Andolsun ki; senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Onlarla eğlenenleri, alaya aldıkları şey çepeçevre kuşatıverdi.
11 — De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da sonra bir görün, yalanlayanların sonu nice olmuştur?

Melek'in İndirilmesini İsteyenler

Allah TeâJâ müşriklerin küfürlerinden, inâdlarından, hakka karşı direnip çekişmelerinden haber vererek şöyle buyuruyor; «Eğer sana kağıt içinde bir kitab indirmiş olsaydık da elleriyle ona dokunsalardi (onu açıkça müşahede edip inişini görseler ve ona çok yakın olsalardı) yine de küfretmiş olanlar derlerdi ki: Bu, apaçık büyüden başkası değildir.» Nitekim Allah Teâlâ onların, duyu organlarıyla hissedilebilecek şeyler hakkındaki inâdlaşmalarından haber vererek şöyle buyurmaktadır : ((Onlara gökten bir kapı açsak da (yukarı) çıkmağa koyulsa-lardı; gözlerimiz döndü, biz herhalde büyülendik, derlerdi.» (Hicr, 14 -15), «Gökten bir parça düşer görseler, birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.» (Tûr, 44).
«Ona bir melek indirilmeli değil miydi?» dediler. Allah Teâlâ da: «Eğer Biz, bir melek indirseydik; elbette iş bitiirlmiş olurdu da, sonra kendilerine göz bile açtınlmazdı.» buyuruyor. Şayet onlar bu halde iken melekler inseydi, Allah'tan onlara azâb gelirdi. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.» (Hicr, 8), «Melekleri görecekleri gün; işte o gün günahkârlara hiç iyi haber yoktur.» (Furkân, 22).
Allah Teâlâ : «Eğer Biz, onu bir melek kılsaydık; onu bir erkek (şeklinde) yapardık da düştükleri şüpheye onları yine düşürürdük.» buyuruyor. Beşerden olan elçi ile birlikte bir de melek indirseydik, yani beşere melek bir elçi göndermiş olsaydık, konuşmasının anlaşılması, ondan bir şeyler alınması ve istifâde edilmesi için o da bir erkek şeklinde olurdu. Böyle olsaydı da beşerden birinin elçiliğini kabulde nasıl kendi kendilerine şüpheye düşmüşlerse, durum onlara yine karışık ve şüpheli

gelirdi. Nitekim Allah Tealâ: «De ki: Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı; Biz ancak onlara gökten bir meleği peygamber olarak indirirdik.» (İsrâ, 95) buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nın yaratıklarından her bir sınıfa, birbirlerini davet etsinler, gerek konuşma ve gerekse soru sorma hususlarında birbirlerinden faydalanmaları mümkün olsun diye kendilerinden elçiler göndermesi; Allah'ın yaratıklarına rahrnetindendir. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Andolsun ki; Allah mü'minlere büyük bir lütuf da bulunmuştur. Zîrâ onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları tezkiye eden... kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.» (Âl-i İmrân, 164).
Dahhâk, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: Şayet onlara bir melek gelseydi, o, ancak bir erkek şeklinde onlara gelirdi. Zîrâ onlar, nurdan meleklere bakmaya güç yetiremezlerdi. «Düştükleri şüpheye onları yine düşürürdük.» Onlara şüpheli gelen şeyi kendilerine yine şüpheli gösterirdik. Vâlibî İbn Abbâs'ın bu âyeti «Onlara durumu karıştırır ve benzetirdik. (Bir benzerini koyardık.)» şeklinde açıkladığını rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Andolsun ki, senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Onlarla eğlenenleri, alaya aldıkları şey çepeçevre kuşatıver-di.» buyurmuştur ki; bu, kavminden kendisini yalanlayanların yalanlamaları hususunda elçisi Muhammed (s.a.) i bir teselli, hem ona ve hem de ona inananlara zafer (veya yardım), dünya ve-âhirette güzel akıbet va'didir.
Allah Teâlâ : «De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da sonra bir görün. Yalanlayanların sonu nice olmuştur?» buyuruyor. Kendinizi düşünün. Allah'ın elçilerini yalanlayıp, onlarla inâdlaşan, geçmiş devirlerdeki kimselere Allah'ın indirdiği azaba, âhirette onlar için biriktirip hazırlamış olduğu acıtıcı azâb ile birlikte dünyadaki cezaya bakınız ve görün elçilerini, inanan kullarını nasıl kurtarmıştır.[4]

12 — De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? Allah'ındır, de. Ot rahmeti kendi üzerine yazmıştır. Andol-sun ki, hepinizi, hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Nefislerini ziyana uğratanlar, işte onlar inanmazlar.
13 — Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nundur. Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.
14 — De ki: Ben Allah'tan bajka bir dost mu edinirim? Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. Ve O yedirir, ama yedirilmez. De ki: Doğrusu ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum. Sakın müşriklerden olma.
15 — De ki: Ben, Rabbıma karşı gelirsem, büyük günün azabından korkarım.
16 — O gün, kim ondan döridürülürse; şüphesiz o, rahmete ermiştir. îşte apaçık kurtuluş budur.

Göklerde ve Yerde Olanlar Kimindir?

Allah Teâlâ göklerin, yerin ve onlarda bulunanların mâliki ve sahibi olduğunu, yüce zâtına rahmeti yazmış olduğunu haber vermektedir. Buhârî ve Müslim'de A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ yaratıkları yarattığında kendi katında Arş üzerine: Muhakkak rahmetim öfkeme galebe çalmıştır, diye yazdı.

Allah Teâlâ : «Andolsun ki; hepinizi, hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır.» buyurarak kendi nefsine yeminle kullarını mü'min kullan katında hiçbir şek ve şüphe olmayan belli günün belli vaktinde toplayacağını bildiriyor. Onu inkâr ile yalanlayanlar ise şüphelerinde devam edeceklerdir.
Bu âyetin tefsirinde îbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed îbn Ahmed tbn İbrahim'in... tbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne âlemlerin Rabbı huzurunda duruldduğunda orada su olup olmayacağı soruldu. Şöyle buyurdular: Nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemin ederim ki; orada mutlaka su olacaktır. Allah'ın dosttan, peygamberin havuzlarına geleceklerdir. Allah Teâlâ ellerinde ateşten sopalar bulunan yetmişbin melek gönderecek ve bunlar, kâfirleri peygamberlerin havuzlarından uzaklaştıracaktır.
. Bu, garîb bir hadîstir. Tirmizî'de ise şöyle bir hadîs vardır: Her peygamberin mutlaka bir havuzu olacak ve onlar, havuzlarına gelenlerin çokluğu ile birbirlerine karşı övüneceklerdir. Umarım ki havuzuna en çok gelenin bulunduğu kimse ben olacağım.
Allah Teâlâ: «Nefislerini ziyana uğratanlar, işte onlar inanmazlar.» buyuruyor ki, onlar âhireti doğrulamaz ve o günün kötülüğünden korkmazlar.
Allah Teâlâ : «Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nun-dur.» buyuruyor. Göklerde ve yerdeki her canlı, herkes O'nun kulu ve yaratığıdır. O'nun galebesi (kahrı) ve idaresi altındadır. O'ndan başka ilâh da yoktur.
«Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.» Kullarının sözlerini işiten, onların davranışlarını, gönüllerindeki gizlilikleri bilendir.
Sonra Allah Teâlâ güçlü şerîati ve büyük sevgi ile göndermiş olduğu kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitâb ederek, insanları doğru yola çağırmasını emrediyor ve: «De ki: Ben Allah'tan başka bir dost mu edinirim? Gökleri ve yeri yoktan vareden O'dur.» buyuruyor. Başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «De ki: Allah'dan başkasına ibâdet etmemi mi buyurursunuz ey câhiller?» (Zümer, 64). Buranın anla-mı şudur: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka bir dost edinmem. Göklerin ve yerin daha önce geçmiş bir örneği olmaksızın yoktan var edicisi O'dur.
«Ve O, yedirir, ama yedirilmez.» Yaratıklarına muhtaç olmaksızın bol bol nzık veren O'dur. Başka bir âyette de şöyle buyurur : «Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56). Bazıları bu âyeti: «Ve o yedirir, ama yemez.» şeklinde okumuşlardır. Bu kırâet Mücâhid, İbn Cübeyr, A'meş, Ebu Hayve, Amr İbn Ubeyde ve kendisinden gelen rivayetlerden birinde Ebu Amr'ın kırâetidir.
Süheyl îbn Ebu Salih kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Kubâ halkından ve ansârdan birisi Hz. Peygamber (s.a.) i davet etmişti. Onunla birlikte gittik. Hz. Peygamber (s.a.) yemek yeyip ellerini yıkadığında şöyle duâ buyurdular: Yediren ve yemeyen, bize nimet verip hidâyet bahşeden, bize yediren ve bizi sulayan, her bir güzel imtihanla bizi imtihan eden Allah'a hamde-derinı. Terkedilmemiş, cezalandırılmamış, inkâr edilmemiş ve O'ndan müstağni olmamışken Allah'a hamdolsun. Yemeklerden bize yediren, içeceklerden bize içiren, çıplaklıktan bizi giydiren, sapıklıktan bizi hidâyete erdiren, körlükten bizi kurtaran, yarattıklarının bir çoğundan bizi üstün kılan Allah'a hamdolsun.
Âlemlerin Rabbı olan Allah'a hamdederim.

«De ki : Doğrusu ben müslümanlarm ilki olmakla emrolundunı. Sakın müşriklerden olma. De ki: Ben Rabbıma karşı gelirsem büyük günün azabından korkarım. O gün kim (azâbdan) döndürülürse, şüphesiz o (Allah kendisine merhamet ettiği için) rahmete ermiştir. îşte apaçık kurtuluş budur.» Başka bir âyette de Allah Teâlâ : «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa; artık o kurtulmuştur.» (Âl-i îmran, 185) buyurmuştur.[5]

17 — Eğer Allah, sana bir sıkıntı dokundurursa; onu kendisinden başka giderecek hiçbir kimse yoktur. Şayet sana bir hayır da dokundurursa; işte O, her. şeye Kadirdir.
18 — O, kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır. Ve O, Hakîm'dir, Habîr'dir.
19 — De ki: Şâhid olarak hangi şey daha büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şâhiddir. Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de, uyarmam için vahyo- lundu. Siz mi şâhidlik ediyorsunuz ki, Allah'la beraber
başka tanrılar vardır? De ki: Ben şehâdet etmem. De ki: O, ancak tek bir tanrıdır. Ve ben gerçekten sizin şirk koştuklarınızdan uzağım.
20 — Kendilerine kitab verdiklerimiz; onu, öz okullarını tanıdıkları gibi tanırlar. ^Nefislerini ziyana uğratanlar, işte onlar inanmazlar.
21 — Allah'a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kimdir? Muhakkak ki zâlimler, felaha ermezler.

Kullan Üzerinde Biricik Hâkim Odur.

Allah Teâlâ zarar ve faydanın mâliki olduğunu, yaratıkları üzerinde dilediği gibi tasarrufda bulunduğunu, hükmünü ve kazasını geri çevirecek (veya geciktirerek) hiç bir şey olmadığını haber vererek : «Eğer Allah, sana bir sıkıntı dokundurursa; onu kendisinden başka giderecek hiçbir kimse yoktur. Şayet sana bir hayır da dokundurursa; işte O, herşeye Kadirdir.» buyuruyor. Başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti tutacak yoktur, tuttuğunu da ardından döndürecek yoktur.» (Fâtır, 2). Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururdu : Ey Allah'ım, Senin verdiğine mâni olacak (engelleyecek), Senin engellediğini de verecek yoktur. Sana karşı zenginin zenginliği hiçbir fayda vermez. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «O kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır.» buyurmuştur. Kullar O'na boyun eğer. Güçlüler O'nun karşısında zelil olur, yüzler O'na baş eğer, karşısında eğilir, her şey O'nun karşısında mağlûb olur, yaratıklar O'na 'karşı alçalır, eşya O'nun kudreti, yüceliği, azameti ve celâlinin büyüklüğü karşısında yerlere serilir, O'nun önünde, kahrı ve hükmü altmda alçalır, zayıflar. «Ve O, (yaptığı her şeyde) Hakîm'dir. (Eşyanın yerlerinden) Ha-bîr'dir. (Ancak hak edene verir ve ancak hak edene vermez.)»
Allah Teâlâ : «De ki: Şâhid olarak hangi şey daha büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şâhiddir. (Size getirdiğimi ve sizin bana söylediklerinizi bilendir O) Bu Kur'an; bana, sizi de; ulaştığı kimseleri de, uyarmam için vahyolundu.» buyuruyor ki Kur'an, kendisine ulaştığı herkesi uyarıcıdır. Başka bir âyette de Allah Teâlâ şöyle buyurur : ((Herhangi bir güruh onu inkâr ederse onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17).

İbn Ebu Hatim der M: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Muhammed İbn Kâ'b'dan rivayetine göre o, «Ulaştığı kimseleri de uyarmam için...» âyeti hakkında Kur'an kendisine ulaşan kimse Hz. Peygamber (s.a.) i görmüş gibidir, demiştir. Râvî Ebu Hâlid şöyle ilâve eder: Onunla konuşmuş gibidir. İbn Cerîr'in Ebu Ma'şer kanalıyla Muhammed İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kime Kur'an ulaşmışsa onu Muhammed (s.a.) ulaştırmıştır.
Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun Katâde'den «Bu Kur'an; bana, sizi de; ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» âyeti hakkında rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Allah'ın emrilerini tebliğ edin. Allah'ın kitabından kime bir âyet ulaşmışsa muhakkak ona Allah'ın emri ulaşmıştır.
Rebî' İbn Enes der ki: Allah Rasûlü (s.a.) ne tâbi olan kişinin Allah Rasûlü (s.a.) nün davet ettiği gibi davet etmesi, onun uyardığı gibi uyarması bir görevdir.
Allah Teâlâ: Ey müşrikler, «siz mi şâhidlik ediyorsunuz ki, Allah'la beraber başka tanrılar vardır? De ki: Ben şehâdet etmem.» buyuruyor. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de : «Eğer onlar şâhidlik ederlerse; sen onlarla beraber olup da tasdik etme.» (En'âm, 150) buyurmaktadır. Burada devamla şöyle buyuruyor: «De ki: O, ancak tek bir tanrıdır. Ve ben gerçekten sizin şirk koştuklarınızdan uzağım.»
Allah Teâlâ kitab ehlinden haber vererek, onların daha önce geçen nebî ve rasûllerden yanlarında bulunan haberler vasıtasıyla çocuklarını bildikleri gibi, Hz. Peygamberin kendilerine getirdiği gerçeği tanıdıklarını bildirmektedir. Zîrâ bütün rasûller Muhammed (s.a.) in varlığını, peygamber olarak gönderileceğini, niteliğini, memleketini, hicret edeceği yeri ve ümmetinin niteliklerini müjdelemişlerdir. Bunun içindir ki, bundan sonra şöyle buyurmaktadır : «Nefislerini (bütünüyle) ziyana uğratanlar, işte onlar (peygamberlerin müjdelediği, eski ve yeni zamanlarda ismi yüceltilen bu açık ve zahir emre duruma) inanmazlar. Allah'a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kimdir?» Allah Teâlâ; kendisini elçi olarak göndermemişken, Allah'ın kendisini elçi olarak gönderdiğini ileri sürerek Allah'a karşı yalan söyleyenden daha zâlim kimse yoktur. Allah'ın âyetlerini, hüccetlerini, burhanlarını ve delillerini yalanlayandan daha zâlim kimse de v yoktur. «Muhakkak ki, zâlimler felaha ermezler.» Ne o, ne öteki; ne yalan uy-duran ve ne de yalanlayan asla kurtuluşa ermeyecektir.

İzahı

22 — Ve onların hepsini toplayıp sonra da şirk koşanlara: Nerede iddia ettiğiniz ortaklarınız? diyeceğimiz gün.
23 — Sonra onların; sâdece: Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.
24 — Bak, kendilerine nasıl yalan söylediler? Yalan yere uydurdukları kendilerinden nasıl kayboluverdi?
25 — İçlerinden seni dinleyenler vardır. Halbuki Biz, onu anlarlar diye, kalblerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Onlar her âyeti görseler de yine inanmazlar. Hattâ sana geldiklerinde, seninle çekişirler. O küfredenler derler ki: Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.

26 — Onlar, hem bundan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar sâdece kendilerini helake sürüklerler de farkına varmazlar.

Mahşer Günü Toplandıklarında

Allah Teâlâ : «Ve onların hepsini toplayacağımız gün...» buyurarak, müşriklerden haber vermektedir. Kıyamet günü Allah Teâlâ: Allah'ın dışında ibâdet etmiş oldukları putlar ve ortaklarım : «Nerede iddia ettiğiniz ortaklarınız?» diyerek şirk koşanlara soracaktır. Allah Teâlâ Kasas sûresinde de : «O gün Allah onlara seslenip : Benim ortağım olduklarını ileri sürdükleriniz neredEdirler? der.» (Kasas, 62) buyurmaktadır.
Allah Teâla: «... Başka çâreleri kalmaz.» buyurmaktadır ki; onların âyette belirtilen sözleri söylemekten başka dayanakları yoktur, îbn Abbâs'tan rivayetle Atâ el-Horasânî; onların ma'zeretlerinin olmayacağını, söylemiştir. Katâde de böyle söyler, tbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc; onların âyette belirtilen sözlerinden başka sözleri olmayacağım söylemiştir. Dahhâk da böyle söyler. Atâ el-Horasânî der ki: Onlar imtihana (hesaba) çekildiklerinde; onların imtihanları «andol-sun Allah'a ki, ey Rabbıımz, bizler müşriklerden değildik.» demelerinden ibarettir.
tbn Cerîr der ki: Doğru olan şudur: Biz onları imtihan ettiğimiz esnada, daha önceki Allah'a şirjf koşmalarından özür dileyerek «An-dolsun Allah'a ki, ey Rabbum^ bizter müşriklerden değildik, demelerinden başka sözleri olmayacakör:»
îbn Ebu Hatim der ki: Bize fc'bu Saîd el-Eşecc'in... Saîd tbn Cü-beyr'den rivayetine gör.e; bir adam .İbn Abbâs'a gelerek : Ey Ebu Abbâs, Allah Teâlâ'nın «Allah'a andolsun ki, ey Rabbımız, bizler müşriklerden değildik.» sözünü işittim. Sen ne dersin? diye sordu. îbn Abbâs şöyle dedi: «Allah'a andolsun ki, ey Rabbımız, bizler müşriklerden değildik.» sözüne gelince; onlar cennete ancak namaz ehlinin gireceğini görünce ((Gelin inkâr edelim?» derler. İnkâr ederler de Allah Teâlâ onların ağızlarını mühürter, «ileri ve ayakları ?ehâdet eder ve Allah'tan bir sözü gizleyemezler. Şimdi kalbinde bir şey (bir şüphe) var mı? Kur'an'da, hakkında bir şey nazil olmayan hiçbir kısım yoktur. Ancak siz onun te'vîlini bilmezsiniz.
îbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk; bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ bu âyet, Mekke'de nazil olmuştur. Münafıklar ise Medine'de ortaya çıkmışlardır. Münafıklar hakkında nazil olan, Müeâdile süresindeki: «Allah hepsini dirilteceği gün,... O'na da yemîn ederler.» (Mücâdile, 18) âyetidir. Böylece onlar hakkında «Bak kendileriae nasıl yalan söylediler, yalan yere' uydurdukları (ma'bûdlan) kendilerinden nasıl kayboluverdi?» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur: «Sonra onlara denilir ki: Nerde şirk koştuklarınız? Allah'tan başka. Derler ki: Bizden uzaklaştılar.» (Ğâfir, 73-74).
Allah Teâlâ : «İçlerinden seni dinleyenler vardır. Halbuki Biz onu anlarlar diye kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk.» Sana, senin okumam işitmek (dinlemek) üzere gelirler. Ancak bu, onlara hiçbir fayda getirmez. Zîrâ Aflaîı Teâlâ Kur'an'ı anlamamaları için «Kalb-lerine örtüler.» Faydalı bir işitmeyi engellemek üzere «kulaklarına da ağırlık.» koymuştur. Onlar Allah Teâlâ'nın şu âyette

nitelediği gibidirler : «Küfredenleri çağıranın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlara) haykıramnki gibidir...» (Bakara, 171).
Allah Teâlâ : «Onlar her âyeti görseler de yine inanmazlar.» buyuruyor. Onlar her ne kadar âyetleri, delâletleri, açık hüccetleri görseler de; inanmazlar, Zîrâ onlarda, ne anlayış ne de insaf vardır. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ : «Şayet Allah onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi...» (Enfâl, 23) buyurmuştur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Hattâ sana geldiklerinde seninle (hak hususunda bâtıl ile münazara ve mücâdele ile) çekişirler. O küfredenler derler ki: Bu (senin getirdiğin) eskilerin kitaplarından alınma, (onlardan nakledilme) eskilerin masallarından başka bir şey değildir.»
Allah Teâlâ : «Onlar hem bundan vazgeçmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar.» buyuruyor. «Onlar bundan vazgeçmeye çalışırlar.)) âyetinin anlamında iki görüş vardır :
1- Burada kasdedilen anlam şudur: Onlar, insanları hakka uymaktan, Allah Rasûlünü doğrulamak ve Kur'an'a boyun eğmekten alı-korlar. Hiç kimseyi ondan faydalanmaya bırakmazlar.
Ali İbn Ebu Talha, «Onlar bundan vazgeçirmeye çalışırlar.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: İnsanları Muhanımed (s.a.) e îmân etmekten men'ederlerdi.
Muhammed İbn el-Hanefiyye de der kî: Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber (s.a.) e gelmezler ve ona gelmeyi engellerlerdi. Mücâhid, Ka-tâde, Dahhâk ve birçokları da böyle söylemiş olup en kuvvetli görüş budur. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.
2- Süfyân es-Sevrî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Onlar bundan vazgeçirmeye çalışırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Ebu Tâlib hakkında nazil oldu. O, Hz. Peygamber (s.a.) e eziyyet edilmesini engellerdi.
Kasım İbn Muhaymera, Habîb İbn Ebu Sabit ve Atâ îbn Dînâr da bu âyetin Ebu Tâlib hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Saîd İbn Ebu Hilâl de der ki: Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.) in amcaları hakkında nazil olmuştur. Onlar on kişi idiler. Zahiren onunla birlikte olmada insanların en şiddetlisi, gizlice ise onun aleyhinde olma hususunda yine insanların en şiddetlisi idiler. Saîd İbn Ebu Hi-lâl'in bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ise «Onlar bundan vazgeçirmeye çalışırlar.» âyetini; insanları onu öldürmekten alıkorlar. (İnsanların onu öldürmesini engellerler.) şeklinde anlamıştır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hem kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar sadece (bu hareketleriyle) kendilerini helake sürüklerler (ve bunun vebali sadece kendilerine döner) de farkına varmaz (hissetmezler)».[6]

İzahı

27 — Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan say-masaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman.

28 — Hayır, öteden beri gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.
29 — Ve dediler ki: Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek değiliz.
30 — Bir görseydin eğer; Rablarının huzurunda durdukları zaman, O: Bu, hak değil miymiş? deyince; onlar da; Rabbımız hakkı için evet, derler. Allah da buyurur ki: Öyleyse küfür edegeldiğinizden dolayı tadın azabı.

Ateşin Başında Durduklarında

Alah Teâlâ kıyamet gününde ateşin başında durdukları, ondaki zincir ve bukağılan gördükleri, bu büyük işleri ve korkulan gözleri ile müşahede ettikleri zamanda kâfirlerin durumunu anlatıyor. O sırada onlar: «Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan say-masaydık da mü'minlerden olsaydık.» diyerek sâlih ameller işlemek, Rablarının âyetlerini yalanlamamak ve mü'minlerden olmak üzere dünya yurduna geri getirilmelerini temenni edeceklerdir. Allah Teâlâ da; «Hayır, öteden beri gizleyegeldikleri şeyler karşılanna çıkacak.» buyuruyor. Gerek dünyada ve gerekse âhirette hoşlanmasalar da içlerinde gizlemiş olduklan küfür, yalanlama ve inâdlaşma onlann karşılanna çıkacaktır. Nitekim biraz Önce de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu : «Sonra onlann, sadece : AndoLsun Allah'a ki, ey Habbımız, bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» buyurmuştur. Muhtemeldir ki; kendilerine uyanlara aksini gösterseler bile, dünyada iken içlerinden bilmekte olduklan peygamberlerin getirdiklerinin doğruluğu onlara zahir olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ Musa'dan haber vererek onun Firavun'a: «Andolsun ki; sen, bunları göklerin ve yerin Rabbınm açık deliller olarak indirmiş olduğunu biliyorsun.» (îsrâ, 102)
dediğini bildirmektedir. Başka bir âyette de Allah Teâlâ Firavun ve kavminden haber vererek : «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler.» (Nemi, 14) buyurmuştur.
Burada insanlara mü'min görünüp te içlerinde küfür gizleyen münafıklar da kasdedilmiş olabilir. Bu ifâde; kıyamet günü kâfirlerden bir grubun diliyle vuku bulacakları haber verme tarzında da olması mümkündür. Bu, münafıklık Medine halkının bazısı ile Medine civarındaki araplarda meydana gelmişken bu âyetin Mekke'de nazil olmasına münâfî değildir. Allah Teâlâ münafıkların ortaya çıkışını, Mekkî sûrelerden biri olan Ankebût sûresinde şöylece zikretmektedir: «Elbette Allah inananlan bilir ve doğrusu O, münafıkları da bilir.» (Ankebût, 11). Buna göre bu, âhiret yurdunda azabı gördüklerinde münafıkların halini haber vermekten ibarettir. O zaman küfrü, fâsıklığı ve münafıklığı gizlemiş olmalarının akıbeti onlara görünecektir. En doğrusunu Allah bilir.
«Hayır, öteden beri gizleyegeldikleri şeyler karşılarına çıktı.» âye-tindeki yüzçevirmeye gelince : Onlar, îmân etmeyi arzuladıklarından dolayı dünyaya dönüşü istememektedirler. Bilakis içinde bulundukları küfrün bir cezası olarak müşahede etmiş oldukları azâbdan korktukları için dünyaya dönmeyi, görmüş oldukları ateşten kurtulmak için isteyeceklerdir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ :

«Eğer geri döndürülse-lerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar (îmân sevgisi ve arzusuyla dönme temennilerinde) yalancılardır.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ onların şayet dünya evine döndürülselerdi, kendilerine yasaklanan şeylere mutlaka döneceklerini haber vererek «Doğrusu onlar; keski geri döndürülseydik ve Rabbımızm âyetlerini yalan sayma-saydık da mü'minlerden olsaydık.» demelerinde, «(yalancılardır», buyuruyor. Bilakis onlar «Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek de değiliz.» deyip kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Ve onlar muhakkak ki yalancılardır. «Hayat ancak bu dünya-daki hayatımızdır. (Bu dünyadan başka hayat yoktur, bundan sonra dönüş ve hayat yoktur.) Ve biz diriltilecek de değiliz.» diyeceklerdir.
Sonra Allah Teâlâ : «Bir görseydin eğer Rablannın huzurunda durdukları zaman O; bu, hak değil miymiş? deyince...» buyuruyor. Sizin sandığınız gibi bâtıl olmayıp bu dönüş gerçek değil miymiş? diye Allah onlara soracak. Onlar da : «Rabbımız hakkı için evet.» diyecekler. Allah Teâlâ da şöyle buyuracak : «Öyleyse küfür edegeldiğinizden (ve yalan-layageldiğinizden) dolayı tadın azabı.» «Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz?» (Tûr, 15).[7]

31 — Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar, gerçekten kaybetmişlerdir. Nihayet kıyamet ansızın gelip çattığı zaman yüklerini sırtlarına yüklenerek: Orada yaptığımız eksikliklerden dolayı yazıklar olsun bize, derler. Dikkat edin, ne kötüdür yüklendikleri şeyler.
32 — Dünya hayatı, ancak oyun ve eğlenceden ibarettir. Âhiret yurdu ise, müttakîler için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı başımza almayacak mısınız?

Gerçek Kaybedenler

Allah Teâlâ kendine kavuşmayı yalanlayanların kıyamet ansızın geliverdiğindeki kaybım, eksik bıraktığı amellerine, geçmişte yaptığı çirkin işlere pişmanlığım haber vererek : «Nihayet kıyamet ansızın gelip çattığı zaman yüklerini sırtlarına yüklenerek : Orada yaptığımız eksikliklerden dolayı yazıklar olsun bize, derler.» buyurmaktadır.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Ebu Merzûk'-dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kâfir —veya günahkâr— kabrinden çıkışı sırasında çok çirkin suratlı ve çok pis kokan bir şey tarafından karşılanır ve sen kimsin? diye sorar. O da: Beni tanımıyor musun? der. O kişi: Hayır, ancak şurası var ki Allah senin yüzünü çirkinleştirmiş ve kokunu pis kılmıştır, der. O şey de : Ben senin kötü işinim. Sen, dünyada böylece çirkin amelde bulunan birisiydin. Madem ki dünyada sen bana bindin, o halde şimdi gel, ben de sana bineceğim, diyecek. İşte Allah TeâlâJnın «Yüklerini sırtlarına yüklenerek...» sözünün anlamı budur.
Esbât, Süddî'nin şöyle dediğini rivayet eder: Zâlim bir kişi ölüp de kabrine girdiğinde; ona çirkin yüzlü, siyah renkli, pis kokulu ve üzerinde kirli bir elbise olan birisi onunla birlikte kabrine girer. Zâlim kişi onu gördüğünde : Yüzün ne kadar çirkin? der. O kişi: Senin amelin de böylece çirkindi, diye cevab verir. Kokun ne kadar pis? sözüne de senin amelin de böyle pis kokuluydu, cevabını alır. Elbisen

ne kadar pis? dediğinde de; o kişi: Muhakkak ki senin amelin de pis idi, diye cevab verir. Zâlim kişinin; sen kimsin? sorusuna; ben, senin amelinim, diye cevab verir. Onunla beraber kabrinde kalır. Kıyamet günü diril-tildiğinde de kendisine şöyle söyler: Ben dünyada seni lezzet ve arzularla taşımıştım. Bu gün de sen beni taşıyacaksın. Onun sırtına biner ve onu ateşe sokuncaya kadar sürer. İşte Allah Teâlâ'nin : «Yüklerini sırtlarına yüklenerek... dikkat edin. Ne kötüdür yüklendikleri şeyler.» sözünün tefsiri böyledir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Dünya hayatı (nın büyük bir çoğunluğa) ancak oyun ve eğlenceden ibarettir. Âhiret yurdu ise; müttâkîler için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?»[8]

İzahı

Bu dünya hayatı kafirlere göre zevk duyulup eğlenilen, keder ve gamlardan uzaklaşılan bir hayattır. Gerçekte ise bu hayat âhiret hayatı için hiçbir fayda ve menfaat sağlamaması nedeniyle oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Çocukların oyunu gibi sonunda fayda sağlamayan iş ile basit geçici fayda sağlayan iş arasında bir durumdur. Oyunun faydası gam ve kederleri geçici olarak ortadan kaldırmaktır. Bazı filozofların dünya zevklerinin tümü sübjektiftir, çünkü acılan izâle etmek içindir, sözleri de bu gerçeği açıklar. Meselâ yemek zevki, açlığın elemini izâle etmek içindir. Bu acı ne kadar çok olursa onu izâle etmekten duyulan zevk de o kadar büyük olur. Su içme zevki, susuzluk acısını izâle etmek içindir. Rakı, afyon ve sigara gibi uyarıcı ve uyuş* turucu şeyleri içmeye gelince; ilkin istenmeyen şeylere ve acılara tahammül etmek gerekçesiyle başlar. Çünkü tecrübe edenlerin de bildirdikleri gibi, bütün bunlar kendiliğinden hoşlanılmayan şeylerdir. Geçici bir zevk peşinde koşmak için onları içen kişi, başkalarım taklîd ederek kendini buna zorlar. Sonra bu acıları geçici olarak ortadan kaldırmak için içilen bu şeylerin alışkanlıkları ona denk bir acıya vesile olur. Çünkü bunlar zehirlidir, kendiliğinden istenmeyen şeylerdir. Ne zaman bu zehirler sinirleri etkilerse, bunun arkasından onun zıddı olan bir elem ve acı gelir. Ve bunun üzerine kişi yeniden içmeye başlar. Sarhoşluğun etkisini temsil etmek için alkolik şâirlerin en ünlülerinden biri şöyle demiştir: «Hastalık olan şeyle beni tedâvî ettiler. Zevkle bir kâse içtim sonra bundan zehirlendim.» Bu ilk zevk sahtedir. Çünkü kişi bundan zevk almış değildir. Sâdece zevk aldığım sanmıştır ve alkol mübtelâlarım taklîd ile yetinmiştir. Bazan da sarhoşlukla içkinin verdiği acının dışında üzüntü ve kederlerin izâle edilmesi gayesi güdülür. Çünkü sarhoşluk kişinin aklını ve şuurunu yokeder. Kişi sarhoş olduğu an hiçbir acı hissetmez. Ancak bazan içkinin elemi diğer acıların şuuruna varmaktan daha fazla olur ve kusma, mide kaynaması, ya da psikolojik rahatsızlıklardan daha kötü bir rahatsızlığa düşer...
Denilir ki; mûsikî âleti ve şarkı dinlemek bu kaidenin genel hükümleri içerisine girmez. Çünkü mûsikînin zevki ruhîdir, bedenî acılar değildir. Bu konuyu iyice tedkîk edenler bilirler ki; mûsikî kişisel hayatın ve insan türünün zarurî ihtiyâçlarından değildir. Bunun için mûsikî arzusu, beslenme arzusu, cinsel temas arzusu gibi güçlü olmayan zayıf bir arzudur.Bunun bulunmayışı insana acı vermez. Ancak bu konulara fazla tutkun olanları rahatsız eder. Binâenaleyh mûsikî de bu

umûmî kaidenin içinde yer alır. Çoğunluğu teşkil eden diğer bilginlere göre mûsikî zevki, ona iten motifin zayıflığı ölçüsünde zayıf bir zevktir ve mûsikî hayatın ana unsurlarından sayılmayacağı gibi insanlık için özel gayeler arasında da yer almaz. Mûsikî ile ancak hayatın acılarından ruhu dindirmek isteyenler, huzur bulurlar, yoksa ona sevkeden motifin acılarından değil. Bunun için mûsikîye lehv adı vermek ve mûsikî aletlerine de eğlence ve oyun âleti demek adet olmuştur. Çünkü bunlar kendiliğinden kasdedilmiş şeyler değildir.
. Âyette bir başka vecih daha var ki bunu birinci vecihle cem'etmek sahih olur. Şöyle ki: Bu dünya hayatına hâs olan eğlencenin değeri azdır, süresi kısadır. Düzgün aklî yapıya sahib olanın onunla gururlanması doğru olmaz. Bu eğlence ve oyun, kısalığı itibariyle çocukların oyunundan farksızdır. Bilindiği gibi çocuk, kısa zamanda her oyundan bıkar. Kaldı ki çocukluk demleri hep habersizlik demleridir. Ya da bu oyun süresinin kısalığı itibariyle kederli insanın kederinden kurtulması için kendini bir oyuna vermesi tarzındadır. Binâenaleyh kendiliğinden istenen ve arzulanan bir hal değildir.[9]

33 — Gerçekten biliyoruz ki; söyledikleri söz, seni üzüyor. Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.
34 — Andolsun ki; senden önce de nice peygamberler yalanlandı da yalanlanmalarına ve eziyyet edilmelerine sabrettiler. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki; peygamberlerin haberinden bir kısmı sana gelmiştir.
35 — Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa; yeri delmeğe ve göğe merdiven dayamaya gücün yetmiş olsaydı; onlara bir âyet gösterirdin. Şayet Allah dileseydi; onları hidâyet üzerinde birleştirirdi. Sakın bilgisizlerden olma.
36 — Ancak dinleyenler icabet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.

Peygamberleri Yalanlayanlar

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ni, kavminin kendisini yalanlaması ve ona muhalefet etmelerinden dolayı teselli ederek: «Gerçekten biliyoruz ki; söyledikleri söz seni üzüyor.» buyurmaktadır. Yani kavminin seni yalanlaması ve senin onlara üzülmeni ve esef etmeni biz çok iyi biliyoruz. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Öyleyse onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8), «İnanmıyorlar diye ne-rede ise kendini mahvedeceksin.» (Şuarâ, 3), «Demek ki bu söze (Kur1 an'a) inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin.» (Kehf, 7). Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. (Gerçekte seni yalanla itham etmiyorlar). Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» Hak ile inâdlaşıyorlar ve onu göğüslerinden çıkarıp atıyorlar. Nitekim Süfyân es-Sevrî, Ebu îshâk kanalıyla... Ali'den rivayet eder ki; Ebu Cehil Hz. Peygamber (s.a.) e : Biz seni yalanlamıyoruz, fakat biz senin getirdiklerini yalanlıyoruz, demiş ve Allah Teâlâ da : «Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» âyetini indirmiştir. Hadîsi İsrail kanalıyla Ebu İshâk'dan

rivayet eden Hâkim: Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, der.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Mekke'de Muhammed İbn el-Vezîr el-Vâsikî'nin... Ebu Yezîd el-Medenî'deh rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Cehil ile karşılaşmış ve onun elini sıkmıştı. Bir adam ona : Nasıl olur, seni bu Sâbiî ile el sıkışırken görüyorum? demişti. Bunun üzerine Ebu Cehil: Allah'a yemîn ederim ki, ben onun bir peygamber olduğunu kesinlikle biliyorum.. Fakat, biz ne zaman Abd Me-nâfdan bir peygambere uyduk? diye cevab verdi. Râvî Ebu Yezîd : «Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar» âyetini okudu.
Ebu Salih ve Katâde derler ki: «Senin muhakkak ki Allah'ın elçisi olduğunu biliyor da inkâr ediyorlar.»
Ebu Cehil kıssasını Muhammed İbn İshâk Zührî'den rivayetle şöyle anlatır : Geceleyin Ebu Cehil, Ebu Süfyân, Sahr îbn Harb, Ahnes İbn Şerik Hz. Peygamber (s.a.) in (Kur'an) okuyuşunu dinlemek üzere gelmişler ve biri diğerini hissetmemişti. Sabaha kadar onun (Kur*an) okuyuşunu dinlediler. Sabah yaklaşınca dağıldılar da yolda karşılaştılar. Onlardan her biri diğerine : Seni getiren nedir? diye sormuş, o da başına geleni anlatmıştı. Sonra Kureyş'in gençleri olanları öğrenir ve onların gelişi ile fitneye dûçâr kalır korkusuyla bir daha dönmemek üzere anlaştılar. İkinci gece olunca, onlardan her bireri daha önce geçen anlaşmaları gereğince diğer ikisinin gelmediği zannıyla tekrar geldi. Toplanınca yine yolda buluştular ve karşılıklı olarak birbirleri-. ni ayıpladılar. Bir daha dönmeyeceklerine andiçtiler. Üçüncü gece olunca yine geldiler ve sabahleyin bu duruma bir daha dönmemek üzere yine andiçtiler.
Sabah olunca Ahnes İbn Şerîk bastonunu aldı ve çıkarak Ebu Süf-yân îbn Harb'ın evine geldi. Şöyle konuştu: Ey Ebu Hanzala; Mu-hammed'den işittiğin şey hususunda görüşünü bana söyle. Ebu Süf-yân şöyle dedi: Ey Ebu Salebe, Allah'a yemîn ederim ki; bildiğim ve ne kasdettiğini anladığım şeyler işittiğim gibi, mânâsını ve ne kas-dettiğini anlayamadığım şeyler de işittim. Ahnes ona: Senin yemîn ettiğine ben de yemîn ederim ki ben de öyleyim, dedi. Sonra onun yanından çıkıp Ebu Cehil'e geldi ve evine girerek; Ey Ebu'l-Hakem, Muhammed'den işittiklerin konusunda görüşün nedir? diye sordu. Ebu Cehil şöyle cevâb verdi: Ne işittin? Biz ve Abdmenâf oğulları şeref hususunda tartıştık. Onlar yedirdi, biz de yedirdik. Onlar yüklendi, biz de yüklendik. Onlar verdi, biz de verdik. Nihayet diz üstü çöküp yararlı yarış atları gibi kalınca; bizden bir peygamber var. Gökten ona vahiy geliypr, dediler. Biz bunu ne zaman anladık (kabul ettik)? Allah'a yernîn olsun ki, asla ona îmân etmeyeceğiz ve onu doğrulama-yacâğız. Ahnes onun yanından kalkıp gitti.
İbn Cerîr, Esbât kanalıyla Süddî'den rivayet ediyor ki: «Gerçekten biliyoruz ki; söyledikleri söz seni üzüyor. Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» âyeti hakkında şöyle demiş : Bedr günü Ahnes İbn Şerîk, Zühre oğullarına şöyle seslendi: Ey Zühre oğulları, muhakkak ki Muhammed, sizin kız kardeşinizin oğludur. Ondan geri durmaya en lâyık olan siz-lersiniz. Şayet o peygamber ise, bugün onunla savaşmamış olursunuz. Şayet yalancı ise; kız kardeşinizin oğlundan geri durmuş olanların en lâyığı olursunuz. Ebu'l-

Hakem onlara kavuşuncaya kadar burada durunuz. Şayet Muhammed mağlûb olursa salim olarak dönersiniz. Eğer Muhammed gâlib gelirse muhakak ki kavminiz size bir şey yapmayacaktır. İşte o gün ona Ahnes adı verildi. Daha önce ismi Übeyy idi. Ahnes ve Ebu Cehil karşılaştılar da Ahnes Ebu Cehl'i tenhâ bir yere çekip : Ey Ebu'l-Hakem, bana Muhammed'den haber ver; o, doğru sözlü mü, yoksa yalancı mıdır? dedi. Burada; benden ve senden başka Kureyş'ten sözümüzü işitecek kimse yok. Ebu Cehil şöyle karşılık verdi : Yazıklar olsun sana, Allah'a yemin olsun ki Muhammed, doğru sözlüdür. Muhammed asîâ yalan söylememiştir. Fakat Kusayy oğulları sancağı, hacılara su vermeyi, Kâ'be'nin perdedârlığmı ve peygamberliği alıp götürürse, Kureyş'in diğerlerine ne kalacak? İşte Allah Teâlâ'nm «Onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» kavli budur ve Allah'ın âyetleri Mu-hemmed (s.a.)dir.
Allah Teâlâ'mn: «Andolsun ki; senden önce nice peygamberler yalanlandı da yalanlanmalarına ve eziyyet edilmelerine sabrettiler. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti.» âyeti; kavminden kendini yalanlayanlar hususunda Hz. Peygamber (s.a.)i teselli etmektedir. Ulü'1-Azm olan peygamberlerin sabrettiği gibi Hz. Peygamberin de sabretmesini emretmekte, daha önceki peygamberlere nasıl yardım olunmuşsa ona da yardım olunacağını va'd etmektedir. Kavimlerinin yaptıkları şiddetli eziyyet ve yalanlamadan sonra âkibet peygamberlerin olacağına dair bir zafer müjdesidir. Nasıl âhirette yardım onlar içinse, dünyada da en sonunda yardım onlara (peygambere) gelmiştir. Bunun içindir ki; Allah Teâlâ : «Allah'ın (mü'min kullarına dünya ve âhirette yardımı va'd ettiği, yazdığı) kelimelerini değiştirebilecek yoktur», buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Andolsun ki; bizim peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar mu-hakak ki yardım görenlerdir ve şüphesiz ki bizim askerlerimiz, gâlib-lerdir.» (Sâffât, 171 - 173), «Allah : Ben ve peygamberlerim elbette gâ-lib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mü-câdile, 21).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Andolsun ki; peygamberlerin haberinden (nasıl yardım olunmuşlar, kavimlerinden kendilerini yalanlayanlara karşı nasıl desteklenmişler) bir kısmı sana gelmiştir.» Onlarda senin için güzel bir örnek vardır. Onlar senin için uyulacak (davranışları örnek alınacak) kimselerdir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Eğer onların (senden) yüz çevirmeleri sana ağır ve zor geliyorsa; yeri delmeğe, (gücün yetip oraya gitmek suretiyle) ve göğe merdiven dayamaya gücün yetip de (onda yükselip getirdiğin âyetlerden daha üstün bir âyet getirmek ister ve) onlara bir âyet gösterirdin.» Katâde, Süddî ve başkaları da âyeti bu şekilde anlamışlardır.
Allah Teâlâ burada: «Şayet Allah dileseydi, onları hidâyet üzerinde birleştirirdi. Sakın bilgisizlerden olma.» buyururken; başka bir âyette de : «Eğer Rabbın dileseydi yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99) buyurmuştur. Ali İbn Ebu Talha'mn rivayetine göre ((Şayet Allah düeseydi onları hidâyet üzerinde birleştirirdi.» âyeti hakkında İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bütün İnsanların îmân ederek hidâyet üzre ona uymaları hususunda çok istekli idi. Allah Teâlâ da ancak birinci bikirde kendileri için mes'ûd olduklarına dâir Allah'dan bir söz sâdır olanların îmân edeceğini haber verdi.
Allah Teâlâ: «Ancak dinleyenler icabet ederler.» buyuruyor. Ey Muhammed senin çağrına ancak sözü işiten, onu anlayan kimseler icabet ederler. Nitekim başka bir

âyette de şöyle buyurulur: «(Bu Kur'an'ı ona verdik ki) diri olanları uyarsın ve kâfirlerin üzerine söz hak olsun.» (Yâsîn, 70). «Ölülere gelince; onları Allah diriltir.» âyetinde bu kâfirler kasdedilmektedir. Zîrâ onların kalbleri ölüdür. Böylece Allah Teâlâ onları cesedleri ölü kimselere benzeterek: «Ölülere gelince; onları Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.» buyurmuştur ki bu, onlarla alay ve onları hafife alma kabîlindendir.[10]

37 — Ve dediler ki: Ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki: Şüphesiz Allah, âyet indirmeye kadirdir. Ne var ki, onların çoğu bilmezler.
38 — Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablanna toplanırlar.
39 — Âyetlerimizi yalanlayanlar ise; karanlıklarda kalmış sağırlar, dilsizlerdir. Allah; kimi dilerse, onu şaşırtır. Kimi de dilerse; onu dosdoğru yol üstünde tutar.

Mucize Gelmesini İsteyenler

Allah Teâlâ müşriklerden haber vererek buyuruyor ki: «Ve dediler ki: Ona Rabbından (onların hakkında çekişip inkâr ettikleri ve isteklerinin gereğinden daha üstün) bir âyet indirilmeli değil miydi?» Nitekim başka bir âyette haber verildiği üzere onlar şöyle demişlerdi : «Dediler ki: Sen bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana asla inanmayacağız.» (İsrâ, 90).
Allah Teâla da buyuruyor ki: «Şüphesiz Allah âyet indirmeye kadirdir. Ne var ki, onların çoğu bilmezler.» Evet, Allah Teâlâ'mn buna gücü yeter. Ancak onun hikmeti bunun geciktirilmesini gerektirmektir. Zîrâ onların istekleri üzere Allah Teâlâ âyet indirse de onlar îmân etmemiş olsalardı; geçmiş ümmetlerde olduğu gibi Allah Teâlâ onların cezasını (azabını) çabuklaştınverirdi. Nitekim Allah Teâlâ, başika âyetlerde de şöyle buyurur: «Bizi, âyetler göndermekten alıkoyan şey, ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik. Ona zulmetmişlerdi. Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» (İsrâ, 59), «Dilersek, onlara gökten bir âyet indiririz de ona boyunları eğik kalır.» (Şuarâ, 4).
Allah Teâlâ : «Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir küş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar.» buyuruyor. Mücâhid der ki: İsimleriyle bilinen tasnif edilmiş sınıflar olmasın, demektir. Katâde ise şöyle der : Kuşlar bir ümmet, insanlar bir ümmet ve cinler de bir ümmettir. Süddî ise «Onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar.» âyetini; sizin gibi yaratılmış olmasınlar, şeklinde anlamıştır.
Allah Teâlâ : «Biz kitabda hiçbir şeyi eksik bırakmadık.» buyuruyor ki; hepsinin ilmi Allah katındadır. Karada olsun, denizde olsun onlardan hiçbirinin rızkını ve idaresini asla unutmaz. Başka bir âyette de Allah Teâlâ : «Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki; rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitabtadır.» (Hûd, 6) buyurur. Onların isimlerini, sayılarım ve yerlerini açıkça bilen, hareket ve duruşlarım kuşatan O'dur. Nitekim başka bir âyette de : «Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin

de, onlann da rızkını Allah verir. Ve O Semî'dir, Alîm'dir.» (Ankebût, 60) buyurmuştur.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn el-Müsennâ'nın... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ömer (r.a.)in halifelik yıllarından birinde çekirge azaldı. Bunu sordu da kendisine bir haber verilmedi. Buna kederlendi ve çekirge görülüp görülmediğini sormak üzere bir atlıyı falan yere, bir diğerini Şam'a ve bir diğerini de Irak'a gönderdi. Yemen taraflarından bir atlı, bir avuç çekirge getirip Hz. Ömer'in önüne bıraktı. Çekirgeleri görünce; Ömer, üç kere tekbîr getirip Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiştim: Allah Tealâ bin ümmet yaratmıştır. Bunlardan altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır. Bu ümmetlerden ilk helak olacak olan ise çekirgedir. O helak olduğunda bir tertîb üzere yollan kesilinceye kadar peşpeşe geleceklerdir.
Allah Teâlâ : «Sonra onlar Rablanna toplanırlar.» buyuruyor. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Sonra onlar Rablanna toplanırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onları ölüm toplar.
Yine İbn Cerîr'in İsrail kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, hayvanların ölümü, toplanmalarıdır, demiştir. Aynı açıklamayı İbn Abbâs'tan Avfî de rivayet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; aynı görüş Mücâhid ve Dahhâk'dan da rivayet edilmiştir.
İkinci görüşe göre ise; hayvanlann toplanmalan kıyamet günü diriltilmeleridir. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ: «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» (Tekvîr, 5) buyurmaktadır. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ebu Zerr'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) toslaşan iki koyun görmüş ve : Ey Ebu Zerr, neden toslaştıklarını biliyor musun? diye sormuş. Ebu Zerr'in hayır cebabı üzerine : Fakat Allah biliyor ve aralarında hükmedecektir, buyurmuş.
Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayetinde ise o, şöyle demiştir : Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında iken birden iki keçi toslaştı. Allah Rasûlü (s.a.) : Niçin toslaştıklannı biliyor musunuz? diye sordu. Bilmiyoruz, cevabı üzerine de şöyle buyurdu : Fakat Allah biliyor ve aralarında hükmedecektir. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Münzîr es-Sevrî kanalıyla Ebu Zerr'den rivayetinde şu fazlalık vardır : Ebu Zerr der ki: Biz Allah Rasûlü (s.a.) nü terkettiğimizde gökte iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki ondan bize bir ilim zikredilmiş olmasın.
Abdullah îbn İmâm Ahmed, babasının Müsned'inde der ki: Bana Abbâs îbn Muhammed ve Ebu Yahya el-Bezzâr'ın... Hz. Osman (r.a.) dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Kıyamet günü boynuzsuz koyun ile boynuzlu koyun arasında mutlaka kısas yapılacaktır, buyurmuşlardır.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, «Onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablanna toplanırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bütün yaratıklar kıyamet günü. toplanır: Hayvanlar, kuşlar ve herşey. O gün Allah Teâlâ'nın adaleti boynuzsuz koyunun boynuzludan hakkım alması derecesine ulaşacaktır. Râvî şöyle devam eder: Sonra Allah Teâlâ: Toprak olun, buyuracak. İşte bunun içindir ki,

kâfir: «Keşke ben de toprak olaydım.» (Nebe', 40) diyecektir. Bu, su hadîsinde merfû' olarak da rivayet edilmiştir.
Allah Teâlâ: «Ayetlerimizi yalanlayanlar ise karanlıklarda kalmış sağırlar, dilsizlerdir.» buyurmuştur. Bilgisizliklerinde, ilimlerinin azlığında ve anlayışsızlıklarında onların misali; duymayan sağır, dilsiz gibidir. O, bunlarla birlikte görülmeyen (hiçbir şeyi görmesi mümkün olmayan) bir karanlık içindedir. Bunun gibisi nasıl yol bulacak, veya İçinde bulunduğu durumdan nasıl çıkacaktır? Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Onların misâli; ateş yakanın misâli gibidir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların ışığını giderdi. Karanlıklar içerisinde görmez halde bırakıverdi. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar artık dönmezler.» (Bakara, 17-18), «Veya (kâfirlerin ameli) engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üs-tüste dalgalar burur ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlık üstünde karanlıklar. İnsan, elini uzattığı zaman neredeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin asla nuru olmaz.» (Nûr, 40).
Yine bunun için burada da : «Allah kimi dilerse onu şaşırtır, kimi de dilerse, onu dosdoğru yol üzerinde tutar. (Yaratıkları hakkında dilediği ile tasarruf da bulunan O'dur.)» buyurmaktadır.[11]

İzahı

Yani yeryüzünde depreşen hiçbir canlı türü yoktur ki ve yine gökyüzünde uçuşan hiçbir kuş türü yoktur ki, ey insanlar size benzer ümmetler olmanındır. Nitekim botanik bilginleri şöyle diyorlar : «Ayağa kalkmış hiç bir ağaç, gökte dalbudak salmış hiçbir kök, topraktan beslenmiş hiçbir ot yoktur ki; kendine has özellikleri ve ortak nitelikleri bulunan gruplar halinde teşekkül etmiş olmasın. Bu özelliklerle gruplar birbirinden ayrılırlar.» Buradaki kelimeleri lâfız bakımından müfred olup lügat bakımından bir cinsin kasdedildiği kelimelerdir. Nitekim siz, güvercin ve arıdan bahsederken «tâir» dersiniz de merkeb ve diğer yerdeki canlılardan bahsederken «dâbbe» dersiniz. Tıpkı incir ağacı, zakkum ağacı dediğiniz gibi.
«Dâbbe» kelimesinin yeryüzünde yürüyen hayvanlar için; «tâir» kelimesinin ise kanatlarıyla uçan hayvanlar için sıfa,t olarak kullanılışı sakın seni yanıltmasın. Her ne kadar tâir kelimesi bunu gösterirse de ve bu ifâde mecaz yolunu tıkayıp hakikat için kullanılan bir ifâde ise de, uçma ile hızm kaydedilmesine de cevaz verilmiştir... Zikri geçen kaydın dışında buna cevaz verilme ihtimâlinin daha başka güçlü münâsebetleri de vardır. Nitekim kuşun yerde yürüyen canlıya atfedilmesi bunun örneğidir. Çünkü dâbbe kelimesi, hafif yürüyüş anlamına gelir.
Bunun mukabilinde hızlı yürüyüş yer alır ki bu uçmaya benzer. Bazıları da uçmanın yukardaki niteliklerine ilâveten bir başka noktayı zikretmişlerdir. Bu da görülmemiş uçan hayvanın. okuyucu veya dinleyicinin zihninde yaratıcının gücüne ve hikmetine delâlet etmesi için tasvir edilmiş olmasıdır. Bu ifâde de güzel bir değerlendirmedir ve öncekilerle çelişik değildir. Uyuşan noktalar ve birleşen hikmetler arasında bir çatışma mevcûd değildir. Tefsîrcilerin çoğunluğu ise, «dâbbe» ve «tâir» kelimelerini aslî anlamlarına hamletmede bir engel görmezler. Buna göre; nefiy ifadesiyle bütün ferdlerin kuşatılması kaydedilmiştir. Ümmetler

diye bildirilmesi ise genel mâhiyetteki topluluk mânâsına hamledilmeleri itibariyledir.
Balığa gelince; karada yürüyen canlılar içerisinde kuşa en yakın olan hayvandır. Hepsinin de kuşun kanadına benzeyen kollan vardır. Kimisi büyük kimisi küçüktür...
Bize göre Allah Teâlâ; canlı türlerinin hepsinin insanlar gibi topluluklar olduğuna dikkatleri çekmiştir. Ancak aradaki benzerlik yönünü açıklamamıştır. Bundan maksad, bizim bu benzerliği bulabilmemiz için duyu ve zekâmızı kullanmamızdır. Bu benzerliklerin birçok çeşidi vardır. Bilginler, bunlardan bir kısmım görmüşler ve bir kısmını da daha başkaları görebilecektir. Özellikle her bilim ve teknikte mütehassıs elemanların çoğaldığı bu asırda, bu husus çok açık olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma vâsıtaları kolaylaşmıştır. Çünkü bilim ve medeniyyet diyarlarında çeşitli hayvanlar, haşareler ve evcil, yabanî hayvanlar, kuşlar ve balıklar için özel parklar bulunmaktadır. Onların eğitimiyle ilgilenen bilginler, onların tabiatları ve çalışmaları hakkında araştırma yapmakta ve bu konuda pekçok garîb sırlara ve sayısız bilgilere ulaşmış bulunmaktadırlar. Özellikle karıncaların birbirleriyle savaşması ve çalışmaları konusunda insanlara benzer garîb-likler üzerinde durmuşlardır. Karıncalardan birbiriyle savaşan grup, yenileni kendi gücünün arasına katmak ve kendi yuvasını kurmakta nasıl kullandığını tesbît etmişlerdir. Bilim ve medeniyyet sahibi milletler, her çeşit hayvanın türünü devam ettirmesine özen göstermektedirler. Sözgelimi bazı kuşların türlerinin azaldığını görünce, onun yokolmasından korkarak halkın o kuşları avlamasını yasaklamakta-dırlar. Kaldı ki bize göre bu âdetin sünnet-i seniyye'de pekçok delili vardır.
Rivayete göre, Hz. Peygamber —Mısır hükümetinin itlaf ekiplerine benzer şekilde— Medine'deki saldırgan köpeklerin öldürülmesini istemiş ve hattâ bunu emretmişti. Sonra bu emrinden vazgeçerek : Eğer köpekler ümmetler gibi bir ümmet olmamış bulunsalardı, bunların hepsinin öldürülmesini emrederdim. Siz onlardan katışıksız siyah olanını öldürün. İmâm Ahmed ve sünen sahipleri bu hadîsi rivâyet etmişler, Tirmizî de onu sahîh kabul ederek Abdullah îbn MuğafiT-den nakletmiştir. Ahmed ve Müslim'in bir başka hadîsinde ise; katışıksız siyah köpeklerin öldürülmesine neden olarak onların şeytân olması belirtilmiştir. Yâni zararlı ve rahatsız edici demektir. Çünkü şeytân kelimesi lügat bakımından; arsız, çirkin ve hayâsız insan, cin ve hayvana itlâk olunan bir kelimedir. Nitekim Abbasî halîfesi Mansûr, Amr İbn Ubeyd'e bu hadîsin sebebini sorduğunda, o bilememiş. Bunun üzerine Mansûr demiş ki: Çünkü, o, yolcuyu ürkütür, dilenciyi korkutur.
«Kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.» âyetinde geçen (U»_^) kelimesi, tefrit anlamına olup birşeyi eksik bırakmak ve kaybolunca-ya kadar yitirmek anlamına gelir. Sıhâh'ta böyle denir. Kâmûs ve Lisan el-Arab'ta da bu mânâ verilmiştir. Abdullah İbn Abbâs, buradaki kitâb kelimesini kitabın anası olarak tefsir etmiş, sonra diğer müfes-sirler de bu kelimeyi kitabın aslı ve bütünü diye yorumlamışlardır. Ve demişlerdir ki: Bu kitâbdan maksad, Levh el-Mahfûz'dur. Levh el-Mah-fûz, gayb âleminden bir yaratık olup Allah Teâlâ ilâhî kanun adı ve-rilen nizâm uyarınca; olmuş ve olacak her şey ile birlikte mahlûkâ-tın miktarım o levhaya kaydetmiştir. Bazı rnüfessirler de buradaki kitâb kelimesini —Ra'd ve Zuhruf sûrelerindeki kitabın anası tabirini de— 'herşeyi kuşatan ilâhî bilgi diye

tefsir etmişlerdir. Bu bilgi kitaba benzetilmiştir, çünkü kitâb gibi tesbît edilmiş bulunmaktadır ve unutulmaktan korunmuş olmaktadır. Bazıları da derler ki: Buradaki kitâbdan maksad Kur'an'dır. Ancak Kur'an'm, kitabın anası olması sahîh olmaz. Çünkü «kitabın anası» ta'bîri, hem Kur'an'ı hem de Allah Tealâ'nın diğer kitâblan ile mahlûkâtınm miktarını da ihata eder. Nitekim Zuhruf sûresinde Kur'an zikredildikten sonra : «O, bizim ka-tınuzdaki kitâbm anasmdadır», buyurulmaktadır.
Âyetin anlamı şöyle olmaktadır : Biz kitâbda eksiklik ve ihmâl neticesi tesbît etmemiş olduğumuz hiçbir şey bırakmadık. Herşeyi onda saydık, zikrettik. Veya kitabı herşeyin açıklayıcısı kıldık. Kitâb ile ilâhî kanun veya Levh el-Mahfûz kasdedilirse; âyetteki istiğrakı zahirine hamletmek gerekir. Bununla Kur'an kasdediliyorsa; bunu ifâde eden herşey kavliyle dinin konusunu teşkil eden şeyin kasdedilmiş olması gerekir. Nitekim peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi dinin konusunu teşkil eden şeylerdir ki, bunun da aslı hidâyettir. Herşeyin umumiyeti kendine göredir. Yani mânâ peygamberlerin gönderildiği hiçbir hidâyet şekli yoktur ki onu biz kitâbda terk etmiş ve açıklamamış olalım. Onda bu husustaki herşeyi açıkladık. Bu açıklanan şeyler dinin esâsları, kaideleri, hükümleri ve diğer kurallarıdır. Allah'ın herşeyi insanoğlunun emrine vermesi ve bunun sonucu olarak insanın bedenî ve aklî kuvvetlerini eşyadan yararlanmaya sevk ederek Allah Teâlâ'nm kanun ve sünnetlerine riâyet etmektir. Bu hususlarda Kur'an-ı Kerîm, mânâ veya nass olarak açıklamalar getirmiştir. Zooloji gibi bilgi ve inancın mükemmellesmesine götüren ilimler vasıtasıyla bizi bu yola sevketmiştir. Biz bu sûrenin başlarında kitabın bütün dinî konuları nasıl içerdiğini açıklamıştık... İnsanlardan bir kısmı da derler ki: Kur'an-ı Kerîm bütün kâinat ilimlerini ihtiva etmektedir. Gûyâ Şeyh Muhyiddîn İbn el-Arabî eşeğinden düşmüş ve ayağını kırmış. Halka kendisini kaldırmaları için izin vermemiş. Yere düşeceğini ve ayağının kırılacağını Fatiha sûresinden istihraç ettikten sonra kendisini yerden kaldırmalarına izin vermiş. Bu sözü ne Sahabe ne Tabiîn ne de Selef-i Sâlihîn'in bilginlerinden hiçbirisi söylememiştir. Bunu ancak ölülerin yazdıkları şeylerin hepsinin hak olduğunu, akıl kabul etmese de nakil göstermese de, lügat delâlet etmese de bunları kabul etmek gerektiğini söyleyen kimselerden başkası benimsemez. Hatta Selef-i Sâlihî'nin önderleri derler ki: Kur'an-ı Kerîm nass'm ve mânânın delâleti şeklinde de olsa zarurî ibâdetlerin teferuâata dâir hükümlerinin hepsini bile içermez.' Kur'an sâdece Rasûlullah'a uymanın gerektiğini belirtir. Bu da Rasû-lullah'ın sünnetinde yer alan herşeyin uyulması gereken esâs olduğunu gösterir. Kur'an, kıyâs kaidelerini ve diğer fıkhı kaideleri tesbît eder ve bu sayede bütün fer'î ve cüz'î konulan ihtiva edecek kuralların çıkarılmasını gösterir. Hintli Mesîh Ahmed el-Kâdiyânî gibi bazıları halkın Muhyiddîn İbn el^Arabî gibi kişilere mal ederek naklettiği hurafelere dayanarak Fâtdha sûresinin tefsirinde kendisinin beklenen mesîh olduğuna dâir deliller bulunduğunu söyleme cür*etini göstermesine neden olmuştur. Bütün bunlar, boş hezeyanlardır. Onun ifâde ettiği en tuhaf şeylerden birisi de Fatiha süresindeki Rahman isminin peygamberlerin hâtemi Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sel-lem'in gönderilmesine, Rahîm ismi de kendisinin gönderilmesine işaret olduğu hezeyanıdır...[12]

Canlılardaki Hârikalar

Canlılardaki acâib hayatı tedkîk etmek. isteyen herkes için, hayvanlar açık bir kitab sayılır. Hayvan türlerinin sayısının iki milyonu aştığı tahmîn edilmektedir. Buna rağmen, bugüne kadar bunlann ancak çok az bir kısmı araştırıl abilmiştir. Bu çok az kısmın tetkiki bile, onu yaratıp şekillendiren Allah'ın varlığına apaçık delildir.
Hayvanların sindirim sistemleri yaşadıkları ortamın şartlarına ve bulduğu gıdalara göre, çok farklı biçimler almıştır. Muselâ; sindirim sisteminin ilki olan ağız, gördüğü vazifeye uygun bir keyfiyet alarak adeta yaratıcının azametini dile getirmektedir.
Arslanlar, kaplanlar, kurtlar, sansarlar ve çölde yaşayıp avlanarak beslenmek durumunda olan bütün yırtıcı hayvanların ağızlan kuvvetli ve sağlam bir yapıdadır. Zira bu hayvanların avlarına hücum etmeleri, onları keskin ve kuvvetli dişleriyle yakalamaları zorunludur.
Aynı şekilde, avına hücum ederken adalelerini de kullanmak zorunda bulunduğundan, ayaklan kuvvetli adaleler, keskin tırnak ve pençelerle teçhiz edilmiştir. Mideleri de et ve kemikleri sindirici asitler ve mayiler ihtiva etmektedir.
Bazı hayvanlar meralarda yaşar. İnsanlar tarafından güdülen bu hayvanların gıdalarının esâsını bitkiler teşkil eder. Koyun ve keçi bu hayvanlann başlıcalarmdandır. Bunların hazım sistemleri de çevreye mütenâsib olarak pekleşmiştir. Ağızları nisbeten geniştir. Parçalayıcı ve kuvvetli köpek ve azı dişleri yoktur. Fakat kesici dişleri oldukça gelişmiştir. Kuru otları ve bitkileri sür'atle keserler. Yutma kabiliyetleri fazladır.
İlim diyor ki; geviş getirme ameliyesi, bu nevi hayvanlar için zaruri ve hayatîdir. Çünkü onların sindirimi güçtür. Bütün hücreleri selülozla kaplı bulunduğundan sindirimi için hayvanın uzun bir zamana ihtiyâcı vardır. Eğer geviş getirmez ve midesinde husûsî deposu bulunmazsa, vaktinin uzun bir kısmını, hemen hemen bütün gününü otlamakla geçirmesi lâzım gelir. Bu vesile ile adaleleri de uzun süre otlama ve sindirimi için çalışmaya katılmalıdır. Sür'atle yemesi, depolaması, bir miktar ekşimeden sonra iade edilmesi, ezmek, öğütmek ve yutmak imkânı verir. Hayvanın çalışmasını, gıdâlanmasmı ve yediğini iyice Sindirmesini sağlar.
Kuşlann hazım organları diğer hayvanlann hazım organlarından tamamen farklıdır. Kuşların sindirim organlan yaşayış şartlanna uygun tarzda halk edilmiştir. Aynca bedîî bir güzellik arzetmektedir. Her kuşun baş kısmında gaga adını verdiğimiz dişsiz bir kısım öne doğru uzanır. Diğer hayvanlardaki ağız, dudak ve diş yerine kâim olur. Ve beslenmesini te'nîin eder. Umumiyetle kuşlar gıdâlannı çiğnemeden yutarlar. Her kuşun gagası, beslenme şartlanna uygun biçimde gelişmiştir.
Baykuş ve delice (dölengeç) kuşu gibi .parçalayıcı kuşlar, etleri ezebilmek için çengel biçiminde, eğik ve keskin kuvvetli gagalara sahiptir.
Kaz ve ördeklerin ise geniş, enli ve kepçe gibi yaygın gagaları bulunur. Çamur ve suda gıdalarını araştırmaya müsaittir. Gaganın iki yanında testere gibi kuru otları kesmeye yarayacak dişleri vardır.
Tavuk, güvercin ve yerden tane toplayan diğer kuşların gagalan ise kısadır. Halbuki martının oldukça uzundur. Aşağı kısmında da balıkçı ağı gibi irice bir torba uzanır. Zîrâ martının aslî gıdası balıktır.

Çavuş kuşunun gagaları da uzunca ve eğikçedir. Çoğunlukla toprak altında bulunan haşere ve kurtçukları arayıp çıkarmaya müsait bir tarzda yaratılmıştır.
Modern ilim diyor ki; her kuşun besinini, gagasına dikkatle bakmak suretiyle anlamak mümkündür.
Kuşların sindirim sistemlerinin diğer kısımları da cidden acâibdir. Kuşlarda diş olmadığı için, yemek hazmettiren kursak ve taşlık yaratılmıştır. Kuş, sert maddeleri ve küçük taşları da alır ve bu taşlık sayesinde sindirir.
İlmî çalışmalar, kuşların rahatlıkla uçabilmeleri için kemiklerinin ince ve içi hava ile dolu olduğunu ortaya koymuştur.
Bizi ilâhî kuvvetle yüzyüze getiren bir araştırma da, hayvanların ayaklarında müşahede ettiğimiz ilâhî hilkat eserleridir.
Nitelikleri, yürümek ve yük taşımak olan at ve eşek gibi hayvanların, sür'atle hareket edebilmeleri için ayaklarının kuvvetli olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde çok yürüdüğünden ayağında koruyucu sert bir tırnak bulunmaktadır.
Sığır ve manda cinsinin ayaklan ise kısa ve güçlüdür. Sert ve ikiye aynlmış bir çatal tırnakla sona erer ki, yumuşak tarlalarda yürümesi mümkün olsun. Halbuki devenin ayaklan, altında yumuşak ve kaim yastıkları bulunan yank tırnaklarla son buluyor ki, bu ayağının kuma batmasını engelliyor. Develerin ayaklannın üstünde yürürken taş ve kumlardan koruyacak sert deriden bağlar bulunur.
Kuşların ayakları da aynı şekilde tabiatın durumuna ve şartlarına göre değişmektedir. Meselâ; et yiyen kuşların ayaklan kuvvetli olduğu gibi pençeleri de serttir. Bu pençeler, meselâ, doğan, kerkenez, baykuş ve delice gibi kuşlarda, avlarını yakalayabilmelerine imkân verecek tarzda şekillendirilmiştir.
Tavuk ve güvercin gibi tane yiyen kuşlarda ise, ayaklann toprağı eşelemek için kavisli tırnaklara sahlb olduğu görülür.
Gıdalarını suda aramak durumunda olanların parmak aralannda bir deri perdesi vardır ki, yüzerken onu kanat gibi kullanmaktadırlar.
Hayvanlann yaşadıkları ortama uyabilmelerinin en açık delillerinden birisi de, beslenmek için uzun müddet suda kalmak zorunda olan kuşlann, tüylerinin suda uzun müddet ıslanmayacak şekilde meydana getirilmiş olmasıdır. Böylece bu kuşlar suyun soğukluğunu hissetmemekte ve vücutlarına ıslaklık ulaşmamaktadır.
Yine hayvanların yaşadıkları ortama göre şekillenmesine en bariz delil de büyük yılanlarda müşahede edilen husustur ki, yılanların ağzının arka tarafında engel yoktur. Böylece ağız yeterince genişleyip, büyüklüğüne bakmaksızın avım yutabilir.
Bazı canlılarda bulunan ve gıdasında kullandığı enteresan metod-lar, belki de gelecek misâllerde görüleceği gibi yaratıcı kudretteki garib kuvvet için büyük bir şâhiddir.
Tabiî tarih âlimlerinin araştırma mevzularının çoğunda şâhid oldukları ve zikrettikleri gagaların en acâibi, Yeni Zelanda kargalarının gagalandır. Çünkü, dişinin gagaları erkeğinkinden büyük bir farkla ayrılır. Erkeğinki; sert, sağlam, uzunca ve eğridir. Halbuki dişisinin gagası uzun, kıllı ve eğridir. Erkeği kurtlanmış ağaca kuvvetli gagasıyla vurup kurdun bulunduğu yere kadar gelir. O zaman dişisi uzun ve eğri gagasını uzatıp, içindeki kurtçuğu çıkarır, eşit olarak bölüşürler.

Ya'sub : Bir nevi kuş adıdır ki, çekirgeden küçük veya büyük olur. Kelebek nevindendir.
Çekirgeye benzeyen Ya'sub, sivrisineklerle beslenir. Ya'sub ve sivrisinek, çok hızlı uçmakla meşhurdurlar. Ya'sub'un ağzı yeryüzündeki .ağızların en acâibidir. Ağız, her tarafa hareket edebilecek bir şekilde mafsallardan meydana gelmiştir. Bu tuhaf yaratılışıyla Ya'sub, yeşil otlar arasında, su birikintileri üzerinde durur. Aniden ağzını açarak sür'atle geriye çevirir. Ve otlar üzerinde olan sivrisinekleri bir anda yu-tuverir. İşte Halik Teâlâ'nm hikmeti.
Vücûduna oranla tüm canlılar arasında en uzun dile sahip olanı kurbağadır. Dili, vücudunun yarısı uzunluğundadır. Dilinin üzerinde sinekleri yakalayabilmesi için yapışkan maddeler mevcûddur. Dili, insan dilinin aksine, önden bağlı, arkadan ise serbesttir.
Kurbağa, sinek kendisine yaklaşmcaya kadar bekler. Sonra temel gıdasını teşkil eden sinekleri yapıştırıp yutmak için dilini uzatır.
Kurbağada müşahede edilen bir acâiblik de şudur : Kafasını hareket ettirip etrafını görebilmesi için müsait boynu olmadığından, her tarafa hareket eden, bariz iki göze mâlik bulunmaktadır.
Ahtapot; adaleleri olmayan bir hayvandır. Pençe ve tırnaklarından mahrumdur. Gaga veya dişleri de mevcûd değildir. Buna rağmen, avına yaklaştığında, onu mutlaka öldürür. Hattâ bu avı bizzat insan dahi olabilir.
Ahtapotun bizzat şekli, onun yaratılışmdaki i'câza kâfl bir delil sayılır.
Ahtapot, kaygan ve elâstikî bir et yığınıdır. Canlı olduğunu düşünmek mümkün değildir. Avı kendisine yaklaştığında, bir anda bu yığın açılır. Sekiz koldan meydana gelmiştir. Her kolda iki sıra halinde ağızlar bulunur. Her sıra üzerinde yirmibeş adet kan emici borusu vardır. Böylece ahtapotun kan emici boru sayısı dörtyüze varmaktadır.
Avının kuvvet derecesine göre, bu kollarından birkaçını sarar. En kuvvetlisinde ise beşi birden sarılır. Geri kalanlanyla da avını bağlı tutmak için bir kayaya sarılır. Ağızlarında bulunan kan emici borular avın vücûduna saplanır.
Bu hareket, ahtapotun, avının kanını emip geri kalan kısmım atması için kısa bir manevradan başka birşey değildir.
Garibtir ki, ahtapotun bu kollarının kesilmesi, kaygan ve elâstikî olması sebebi ile mümkün değildir. Böylece bütün silâhlardan çok daha emniyetlidir.
Uzak Doğu'nun bazı denizlerinde avcı balığı denilen bir balık çeşidi bulunur. Bu balık gayet muhkem cihazı ile avladığı haşerelerle beslenir. Boğazının üst kısmında derince bir kanal mevcûddur. Ağzını kapatıp bastırdığında yay gibi bir şerid yukarlara doğru çıkar.
Su kenarlarındaki bitkiler üzerinde bir haşere gördüğünde, onun üzerine tazyikli su fışkırtır. Haşereler su damlaları ile beraber aşağıda bekleyen balığın açık ağzına düşer.
Hayvanlarda teneffüs cihazı da, hazım cihazı gibi yaşadığı ortamın şartlarıyla mütenâsib olarak değişmektedir.
Karada yaşayan hayvanlarda, çalışması bakımından insanlarınkine benzeyen akciğer mevcûddur. Karbondioksit ile oksijen değişimini te'mîn eden ameliye için gerekli olan herşey bu nevi hayvanlarda vardır.

Hem karada, hem de suda yaşayan hayvanlarda ise, karada iken gereken akciğer vardır. Suda iken de balıklarda olduğu gibi suda kullandıkları solungaçları bulunur. Bunlar sudan oksijen te'mîn eden acâib cihazlardır.
Teneffüs cihazlarının en acâibi, ciğer veya solungaca sahib olmayan kurtçuklarda bulunur. Bu kurtçukların solunumu sâdece cildinin üzerinde bulunan açık borucuklardan (trake) yaptığını görürsünüz.
Bugün ilmin tesbît ettiği verilere göre, memeli hayvanların büyük ekseriyeti keskin koku alma hâssasıyla temayüz etmektedir. Görme hâssası ise aksine çok zayıftır. Halbuki kuşlar bunun zıddına, keskin görme ve koku alma hâssasına maliktirler. Bunun sebebi şudur.
Memeli hayvanlar, yerdeki gıdaları ancak koku alma hâssasıyla. anlayıp te'mîn ediyorlar. Halbuki kuşlar, uçarken yüksekten yerdeki gıdasını bulmak için keskin bir görme kuvvetine sahib olmalıdır.
Tabiat tarihi âlimlerinin yaptıkları araştırmalar isbât etmiştir ki; her hayvan, içinde yaşadığı şartlara uygun bazı duygularla teçhiz edilmiştir. Böylece hayatta müşahede edilen garib tedbirler; ilmin, yaratıcının azameti ve yaratılışının itiraftan kendisini alamadığı bu tedbir ve duygulan veren güçlü bir kudretin varlığında hiç bir şüphe bırakamaz. İşte bazı örnekler:
Balığın çok enteresan bir duyu organı vardır. Bu hâssa, denizin karanlık derinliklerinde taş ve engellere çarpmamasını sağlar. Âlimler bu hususu araştırırken balıkların her tarafında bulunan yüzgeçlerin bu vazifeyi yaptığı neticesine varmışlardır. Bunların mikroskopla incelenmesinde de, ince ve korkunç derecede hassas organlar oldukları müşahede edilmiştir. Balıklar, bir kaya veya herhangi bir engele yaklaştığında bu organlar, engele çarpması sonunda suda meydana gelen değişikliği, hafif bir dalgalanma bile olsa hisseder ve ona göre yolunu değiştirir.
Âlimler, yarasanın bina ve ağaçlara çarpmaktan nasıl korunduğu hususunda hayrete düşmüşlerdir. Çünkü yarasa, görüş kudretinin azlığına, geceleyin hiç bir ziya olmadığı zamanda ve gecenin zifirî karanlığında manialarığın görünmediği yerlerde uçar.
İtalyan âlimi Spalanzanî, yarasanın bu gücünü şu güzel deneyle gerçekleştirmiştir:
Spalanzanî, bir odanın tavanında çok sayıda ip sarkıtmış, bunlara hafif bir temasla ses çıkaran ziller asmıştır. Sonra odayı tâm manâsıyla karartıp, içine bir yarasa bırakmıştır. Yarasa defalarca içeride dolaşmasrna rağmen zillerin hiç biri ses çıkarmamış; yani yarasa İplere çarpmamıştır.
Bunun sebebini şöyle izah ediyorlar:
Yarasanın derisi bildiğimiz deri nevilerinin en incesidir. Bu sayede, herhangi bir engelle karşılaştığı zaman, havanın sıkışma durumunu hissetmesi mümkündür.
Son senelerde ortaya atılan bir nazariyeye göre, yarasa, ültra titreşimle bazı sesler yayıyor ve bu titreşimler bir engele çarpınca yankı halinde geri geliyor, böylece yarasa engeli hissediyor.
Birşeyi görmeden bilmesi ise, doğrudan doğruya atom asrının hârika buluşlarından olan radar nazariyesine benzer.
Düşün ki, asrımız âlimlerinin, dünyayı hayrette bırakan bu korkunç keşifleri, yarasada bundan milyonlarca sene önceden beri mev-cûddur.

Hayvanlarda hayatı idâme ettiren tedbîrlerin en garîblerinden biri de arı kurtlarında müşahede ettiğimiz şeklidir.
Küçük kurtçuk doğarken, çok hareketli olabilecek şekilde altı ayağa mâliktir. Bu hareketi sayesinde bir çiçeğe yerleşip arıyı beklemeye başlar. Arıyı gördüğü anda üzerine sıçrar. Ve an peteği yapıp, bal ve yumurtasını bırakana kadar sırtında kalır. Daha sonra arıyı bırakır. Yumurtasını yer ve balın üzerinde beslenerek yaşar. Bu andan itibaren kurtçuğu, ayaklarını gizlemiş, ayaksız ve bal içinde ince ve beyaz bir kütle olarak görürüz.;.
Bir takım tavşan yavruları, (Levran) kendilerini korumak için çok garîb bir taktik kullanırlar. Meselâ; bir tehlike ânında; hayvan bazı husûsî organlarını hareket ettirir ve kuyruğunu vücûdundan ayırarak düşürür. Bu kuyruk, yerde bir saat kadar hareket eder. Bu hareketi ve rengi ile kendisine hücum eden insan veya hayvanın dikkatini üzerine çeker, sonra da fırsatım bulup kaçar.
Bir müddet sonra kuyruğu yeniden meydana gelir.
Su ve gıdanın kıt bulunduğu çölde yaşayan bu hayvan, gıdasını ve suyunu uzun bir zaman hörgücünde nasıl depo etmektedir. Bu onun kudreti ile mi olmaktadır? Ayrıca "bütün hayvanları kendine boyun eğdiren insanın, yediğini depolaması mümkün müdür?
Yine develerin gözleri etrafında bulunan ve çölde kum fırtınalarına karşı bir ağ gibi tozlardan koruyan uzun kirpiklerine dikkat ettiniz mi? Deve, bu kirpikleri sayesinde normal olarak görür. Biz gözümüzü korumak için kapatmak mecburiyetinde kaldığımız halde, o bu ihtiyâcı hissetmez bile. Devenin »burnu da çöl hayatına uygun şekilde yaratılmıştır. Fırtınalar eserken bile açılıp kapanacak bir şekil almıştır. Üst dudağımn niçin yarık olduğunu biliyor musunuz? Zooloji ilmi, çoğu zaman dikensi olan çöl bitkilerini yiyebilmesi için üst dudağının yarık olması gerektiğini söylüyor.
Ayakların çatal veya tek tırnaklı olmak yerine yastıklı bir biçimde olması ise kumlara batmaması içindir.[13]

40 — De ki: Bana haber verir inisiniz, eğer üzerinize Allah'ın azabı gelse veya size kıyamet gelirse Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Eğer sâdıklardan iseniz.
41 — Hayır, ancak O'nu çağırırsınız da; isterse çağır-dığmz şeyi giderir ve siz de şirk koştuğunuz eşleri unutursunuz.
42 — Andolsun ki; Biz, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarsmlar diye, onları darlık ve sıkıntıya soktuk.
43 — Onlar, hiç değilse kendilerine bir azabımız geldiği zaman; yalvarmalı değiller miydi? Faka kalbleri katılaşmış, şeytân da onlara yaptıklarını süsleyip püslemişti.
44 — Onlar kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları, ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.
45 — Ve böylece zulmedenler güruhunun kökü kesilmişti. Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.

Allah'ın Azabı Gelip Çattığında

Allah Teâlâ, kendisinin dilediğini yapan, yaratıkları hakkında dilediği şekilde tasarrufda bulunan olduğunu; O'nun hükmünü değiştirecek hiçbir şey olmadığını, yaratıklarından O'nun hükmünü çevirmeye hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini, O'nun tek ve ortağı olmadığını, kendisinden bir şey istenildiğinde dilediğine icabet ettiğini haber vermektedir. Bunun içindir ki burada: «De ki: Bana haber verir misiniz, eğer üzerinize Allah'ın azabı gelse, veya size kıyamet gelirse, Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Eğer sâdıklardan iseniz.» buyurmaktadır. O'ndan başka hiç kimsenin bunu defetmeye gücü yetmeyeceğini bildiğinizden dolayı başkasını çağırmazsınız. Bunun için: «(Onunla birlikte ilâhlar edinmenizde) eğer sâdıklardan iseniz. Hayır, ancak onu çağırırsınız da isterse çağırdığınız şeyi giderir ve siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz.» buyurmuştur. Zaruret zamanı O'ndan başka hiç kimseyi çağırmazsınız. Ve putlarınız, Allah'a koştuğunuz eşler yokoluverir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulmuştur: «Denizde size Mr sıkıntı dokununca yalvardıklarınızm hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır.» (îsrâ, 67).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Andolsun ki; Biz, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarsınlar (Allah'a duâ etsinler ve O'na boyun eğsinler.) diye, onları darlık (fakirlik ve geçim darlığına) soktuk. Onlar hiç değilse kendilerine bir azabımız geldiği (onları bununla imtihan ettiğimiz) zaman; (Bize) yalvarmalı (ve Bize sarılmalı) değiller miydi? Fakat kalbleri (incelme ve boyun eğme yerine) katılaşmış, şeytân da onlara yaptıklarını (şirk koşma ve günâhlarını) süsleyip püslemişti. Onlar kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; (yüz çevirince, unutmuş görününce ve arkalarına atınca) Biz de kendilerine her şeyin (seçtikleri her şeyden rızık) kapılarını açtık. (Bu, Allah Teâlâ tarafından onların küfürlerini bir arttırma ve onlara bir mühlet verme idi. Allah'ın hilesinden yine Allah'a sığınırız.) Nihayet kendilerine verilen (mallar, çocuklar ve rızıklar) yüzünden sevinince; onları, ansızın (gaflet halinde) yakaladık ve bütün (hayır) ümitlerinden mahrum kaldılar (ümitlerini kestiler).»
Hasan el-Basrî der ki: Allah kimin rızkım genişletir de kendisinin imtihan edildiğini görmezse; onun sıhhatli bir görüşü yoktur. Allah kimin rızkını daraltır da o kişi kendisine yardım edildiğini görmezse; onun da sıhhatli bir görüş ve aklı yoktur. Sonra Hasan el-Basrî: «Onlar kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen yüzünden sevinince; onları ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» âyetini okuyup: Kâ'be'nin Rabbma yemîn ederim ki; istedikleri kendilerine verilip te sonra geri alman kavim, hileleri karşılığında cezaya uğratılmıştır, demiş.
Yine İbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre; Katade şöyle demiştir : Bir kavim Allah'ın enirine karşı gelmişti. Allah Teâlâ bir kavmi ancak onların sarhoşluğu, gafleti ve nimet içinde oldukları zamanda alıp yaka-layıverir. Allah'ın nimeti ile gururlanmayınız. Allah'ın nimeti ile ancak günahkâr kavimler gururlanır.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Ğıylân'm... Ukbe İbn Âmir'-den rivayetine göre; Allah Rasûlü: Günâhlarına rağmen Allah Teâlâ'-nın bir kula arzulayıp istediği şeyleri verdiğini görürsen; bil ki bu, onun günâhlarını arttırmaktır, buyurup «Onlar

kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca, Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince' onları ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» âyetini okudular. Hadîsi îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Harmele ye İbn Lehîa kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivayet etmişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ubâde İbn Sâmit'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu : Allah Teâlâ bir kavmin kalmasını veya gelişmesini dilerse; .onlara* adalet ve iffet verir. Bir kavmin de kökünün kesilmesini dilerse; onlara ihanet kapısını açar.
Allah Teâlâ : «Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» dedikten sonra «Ve -böylece - zulmedenler güruhunun kökü kesilmişti. Hamd âlemlerin Rabbı, olan Allah'a mahsûstur.» buyuruyor.[14]

46 — De ki: Bana haber verir misiniz; eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alır ve kalblerinizin üstüne mühür vurursa; Allah'tan başka onları size getirecek ilâh kimdir? Bak, âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz da sonra onlar yüz çeviriyorlar.
47 — De kî;: Bana haber verir misiniz; Allah'ın azabı size ansızın veya açıkça gelirse; zâlimler güruhundan başka kimse helake uğratılmış olur mu?
48 — Biz, peygamberleri ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Öyleyse her kim ki inanır ve ıslâh ederse; artık onlar için korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değillerdir.
49 — Âyetlerimizi yalanlayanlara ise fâsıklık eder olmalarından dolayı âzâb dokunacaktır.

Peygamberler Ancak Uyarıcı ve Müjdecidirler

Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne kitabına karşı çıkıp yalanlayanlara; «Bana haber verir misiniz; eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi (size verdiği gibi) alırsa...» demesini emreder. Zîrâ «Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O'dur.» (Mülk, 33).
Bunun, onlardan meşru' faydalanma İle istifâdenin men'edüme-sinden ibaret olması da mümkündür. Bunun içindir ki: «Kalblerini-zin üstüne mühür vurursa.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Kulak ve gözlere hükmeden kimdir?» (Yûnus, 31), «Hem bilin ki, Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer.» (Enfâl, 24).
Allah Teâlâ : «Allah'tan başka onları size getirecek ilâh kimdir?» buyuruyor ki, Allah Teâlâ bunları sizden soyup aldığında, size bunları geri vermeye Allah'tan başka güç yetirecek birisi var mıdır? Hayır, Allah'tan başka hiç kimse buna güç yetiremez. Bunun içindir ki; «Bak, âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz.» buyurmuştur. Yani Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun dışında ibâdet ettiklerinin bâtıl ve sapıklık olduğuna delâlet etmek üzere bunları beyân ediyor, açıklıyor ve tefsir ediyoruz. «Sonra onlar yüz çeviriyor.».Bu açıklama ile beraber onlar haktan yüz çeviriyorlar ve insanları, ona uymaktan men'ediyorlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: Bana haber verir misiniz; AJlah'ın azabı size (siz onu hissetmeden) ansızın veya açıkça gelirse, zâlimler güruhundan başka kimse helake uğratılmış olur mu?» Allah'a şirk koşmaları yüzünden sâdece zâlimleri kuşatmış olur ve şeriki olmaksızm Allah'a ibadet etmiş olanlar ise kurtulurlar. Onlara korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ : «îmân edenler; îmânlarını zulüm ile bulaştırmayanlar, işte onlara emniyet vardır.» (En'âm, 82) buyurmuştur.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: Biz, peygamberleri ancak (Allah'ın îmân eden kullarına hayırları) müjdeleyici ve (Allah'ı inkâr edenleri de musibetler ve cezalarla) uyarıcı olarak göndeririz. Öyleyse her kim (kalbi onların getirdiklerine) inanır ve (onlara uyması ile işlerini) ıslâh ederse; artık onlar için (İlerde başlarına gelecek şeyler hususunda) korku yoktur ve onlar (geçenlere ve dünya işlerinden arkalarında bı-raktıklarına) üzülecek de değillerdir.» Zîrâ onların arkada bıraktıklarının velîsi, terkettiklerinin koruyucusu da Allah'tır.
Allah Teâlâ: ((Âyetlerimizi yalanlayanlara ise fâsıklık eder olmalarından dolayı azâb dokunacaktır.» buyuruyor ki, peygamberlerin getirdiklerini inkâr etmeleri, Allah'ın emirlerinden ve itâatından çıkmaları, haramlarını ve yasaklarını işlemeleri ve haramlarına dalmaları yüzünden azâb onları yakalayacaktır.[15]

50 — De ki: Size, Allah'ın hazîneleri benim yanımda-dır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Ve size bir melek
olduğumu da söylemiyorum. Ben; bana vahyolunandan başkasına uymam. De ki: Hiç görenle görmeyen bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?
51— Rablarına toplanacaklarından korkanları, sen onunla uyar. O'ndan başka bir dost ve şefâatçüları yoktur. Umulur ki sakınalar.
52 — Sabah akşam Rablarına, rızâsını dileyerek dua edenleri kovma. Onların hesabından sana bir şey yoktur, senin hesabından onlara bir şey yoktur ki onları kovasın da zâlimlerden olasın.
53 — Biz, böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?
54 — Âyetlerimize îmân edenler, sana geldiklerinde de ki: Selâm size. Rabbmız rahmeti kendi üzerine yazdı. İçinizden her kim ki; bilmeyerek bir fenalık yapar da arkasından tevbe eder ve ıslâh ederse; şüphesiz O, Ğafûr'-dur, Rahîm'dir.

Allah'ın Hazîneleri Benim Yanımda Değildir

Allah Teâlâ, elçisi (s.a.) ne şöyle emrediyor : «De ki: Size, Allah'ın hazîneleri benim yanımdadır, demiyorum.» Ben onlara sahip değilim. Onlarda tasarruf eden de değilim. «Ben gaybı da bilmem.» Ben demiyorum ki gaybi biliyorum. Bu, ancak Allah'ın indindendir. Allah'ın beni muttali' kıldıkları dışında gaybdan hiçbir şeye muttali' değilim. «Ve size bir melek olduğumu da söylemiyorum.)) Ben, melek olduğumu ileri sürmüyorum. Ben, ancak bir beşerim. Allah Teâlâ tarafından bana vahyolunuyor. Allah beni bununla şereflendirip bununla bana nimet vermiştir. «Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam.» Ondan ne bir karış ne de daha az olmak üzere çıkacak değilim. «De ki: Hiç görenle görmeyen bir olur mu?» Hakk'a

uyup ona ileten ile, ondan sapan ve ona boyam eğmeyen bir olur mu? «Hiç düşünmüyor musunuz?» Bu, Allah Teâlâ'mn şu sözü gibidir: «Sana Rabbından indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir? Ancak akıl sahipleri ibret ahrlar.» (Ra'd, 19).
Allah Teâlâ : «Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar. O'ndan başka bir dost ve şefaatçıları yoktur.» Ey Muhamnıed sen bu Kur'an ile : «Rablarmdan korkarak titreyenler» i (Mü'mi-nûn, 57), «Rablarmdan korkan ve kötü hesâbtan ürkenler» i (Ra'd, 21) uyar.
«(Kıyamet günü) Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar. (O gün) senin onlar için dilemiş olduğun azâb hususunda) bir dost (bir yakınları) ve şefâatçılan yoktur. Umulur ki sakına-lar.» Allah'tan başka hiçbir hâkimin bulunmayacağı o günle onları uyar. «Umulur ki sakınalar.» Ve bu dünyada kıyamet günü kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak, onlar için sevabı kat kat arttırılacak ameller işleyeler.
Allah Teâlâ : «Sabah akşam Rablarına, rızasını dileyerek dua edenleri kovma.» buyuruyor. Bu sıfatla muttasıf olanları kendinden uzaklaştırma. Bilakis onları, birlikte oturduğun yakın dostlarından kıl. Nitekim başka bir ayette de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Bizi anmasını unutturduğumuz, hevâ ve hevesine uymuş, haddi aşmış kimselere boyun eğme.» (Kehf, 28).
Allah Teâlâ: «Sabah akşam Rablarına (ibâdet edip) dua edenler...» buyurmaktadır. Saîd îbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Hasan ve Ka-tâde bununla farz namazların kasdedüdiğini söylemişlerdir. Bu, «Rab-bmız; Bana kulluk edin ki, size karşılığını vereyim (kabul edeyim) buyurdu.» (Ğâfir, 60) âyeti gibidir.
Allah Teâlâ : «Rablannın rızâsını dileyerek...» buyurmaktadır ki; onlar, bu amelleri ile yüce Allah'ın rızâsını dilerler. Onlar, işlemiş oldukları ibâdet ve tâatlarda ihlâs sahibidirler.
Allah Teâlâ : «Onların hesabından sana bir şey yoktur. Senin hesabından da onlara bir şey yoktur.» buyuruyor ki Nûh (a.s.) da ((Alçak ve hakîr kimseler sana uymuşken biz sana îmân mı edeceğiz?» diyenlere cevaben şöyle demişti: «Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur. Onların hesabı ancak Rabbıma aittir. Keski düşünseniz.» (Şuarâ, 112-113). Onların hesabı ancak Allah'a aittir. Benim hesabımdan onlara 'birşey olmadığı gibi, onların hesabından da bana bir şey yoktur. «Ki onları kovasın da zâlimlerden olasın.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Esbât İtan Muhammed'in... îbn Mes'ûd'-dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kureyş'den bir grup Allah Ra-sûlü (s.a.) ne uğramıştı. Onun yanında Habbâb, İbn Eret Suheyb er-Rûmî, Bilâl el-Habeşî ve Ammâr İbn Yâsir vardı. Ey Muhammed, bunlardan hoşnûd oldun mu? dediler de onların hakkında «Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar... Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» âyetleri nazil oldu.
Hadîsi İbn Cerîr, Eş'as kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan şöyle rivayet eder : «Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında Suheyb, Bilâl, Ammâr, Habbab ve müslümanlann zayıflarından diğerleri varken ona, Kureyş'ten bir grup uğradı: Ey' Muhammed, kavminden bunlara mı razı oldun? Aramızdan Allah'ın kendilerine nimet verdikleri bunlar mı? Biz, -bunlara mı uyacağız? Onları yanından kov. Onları kovduğun takdirde belki sana uyabiliriz, dediler de : «Sabah akşam Rablarına, rızasını di-

leyerek duâ edenleri kovma...» ve «Biz böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik...» âyetleri nazil oldu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd İbn Yahya İbn Saîd el-Kat-tân'ın... Habbâb'dan rivayetine göre «Sabah akşam Rablanna, rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma.» âyeti hakıknda o, şöyle demiştir: Akra' îbn Habis et-Temîmî ve Uyeyne İbn Hısn el-Fezarî geldiler. Allah Rasûlü (s.a,) nü Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb ile müslümanlann zayıflarından bir grup içinde oturur buldular. Onları Hz. Peygamber (s.a.) in etrafında görünce, küçümsediler. Allah Rasûlü'ne gelip onunla başbaşa oturarak dediler ki: «Biz, bize ayrı bir oturma yeri yapmanı istiyoruz. Araplar bizim üstünlüğümüzü biliyor. Arap elçileri sana geliyorlar. Arapların bizi bu kölelerle birlikte görmelerinden utanıyoruz. Biz sana geldiğimizde onları bizden ayrı oturt. Biz bitirince onlarla dilediğin kadar otur. Allah Rasûlü -bu isteğe pekiyi, dedi. Onlar: Bunu bize bir mektup olarak yaz, dediler. Allah Rasûlü bir sayfa ile yazmak üzere Hz. Ali'nin gelmesini istedi. Biz, bir köşede oturuyorduk. Cibril gelerek: «Sabah akşam Rablanna rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma...» dedi. Allah Rasûlü (s.a.) sayfayı atarak bizi çağırdı ve biz de onun yanına geldik. Hadîsi Esbât kanalıyla tbn Cerîr rivayet etmiştir. Ancak bu hadîs garîbtir. Zırâ âyet mekkî olup, Akra' îbn Habis ve Uyeyne ancak hicretten bir süre sonra müslüman olmuşlardır.
Süfyân es-Sevrî Mikdâm İbn Şüreyh kanalıyla... Sa'd'dan rivayet ediyor ki; o, şöyle demiştir: Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından altı kişi hakkında nazil olmuştur. İbn Mes'ûd onlardandır. Biz Hz. Peygamber (s.a.) e koşar, ona yakın olur ve ondan dinlerdik. Kureyş : Bunları bizden yakın tutuyor, dediler de: «Sabah akşam Rablanna, rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma.» âyeti nazil oldu. Müstedrek'inde hadîsi Hâkim de Süfyân kanalıyla rivayet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına uygundur, demiştir. Hadîsi tbn Hibbân da Sahîh'inde Mikdâm İbn Şüreyh kanalıyla tahrîc etmiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Biz böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik (imtihan etik) ki; Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler.» Peygamberliğin başlangıcında Allah Rasûlü (s.a.) ne tâbi olanların çoğunluğu kadın, erkek, köle ve cariyelerden insanlann en zayıflan idi. Eşraftan çok az kişi ona tâbi olmuştu. Nitekim Nûh (a.s.) un kavmi ona şöyle demişti: «İçimizde sadece ayak takımının, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir.» (Hûd, 27). Rûm kralı Heraklius da Eıbu Süfyân'a: Ona insanların zaafları mı yoksa eşrafı mı tâbi oldu? diye sormuş; onun Bilâkis zayıflan, cevâbı üzerine de : Onlar peygamberlerin tâbileridir. (Onlar peygamberlere uyanlardır.) demişti.
Kureyş müşrikleri, zayıflardan Hz, Peygambere îmân edenlerle alay ediyor ve onlardan güç yetirebildiklerine işkence ediyorlardı. Onlar diyorlardı ki: «Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti?» Allah bizi bırakıp da bunları —şayet ulaştıkları hayır ise— hayra ulaştıracak değildir. Nitekim" onlar: «Bu iş, bir hayır olsaydı onlar bizi geçemezlerdi.» (Ahkâf, 11) demişlerdir. Yine Allah Teâlâ basjka bir âyette şöyle buyurmuştur: «Âyetlerimiz kendilerine açıkça okunduğu zaman; küfreden o adamlar mü'minlere : Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir? derler.» (Meryem, 73). Allah Teâlâ böyle diyenlere cevab olarafe şöyle 'buyurur: «Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, varlıkça ve

gösterişçe bunlardan çok daha üstündüler.» (Meryem, 74). Onların «Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti?» demelerine karşılık ise Allah Teâlâ: «Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» buyurmuştur. Allah Teâlâ sözleri ile, işleri ve gönülleri (kalbleri) ile Allah'a şükredenleri en iyi bilen.değil midir? Onları muvaffak kılıp selâmet yollarına ulaştıracak, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak ve kendisine varan doğru yola ulaştıracaktır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmuştur: «Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yollarımıza eriştiririz. Şüphesiz ki Allah, ihsan edenlerle beraberdir.» (Ankebût, 69). Sahih bir hadîste şöyle buyurulmuştur:
Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza değil, kalelerinize ve. işlerinize bakar.
îbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... îkrime'den rivayetine göre; o, «Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar.» âyeti haKkında şöyle demiştir: Kâfirlerden ve Abdmenâf oğullarının eşrafından bir grup, aralarında Utbe İtan Rabîa, Şeybe İbn Rabîa, Mut'im îbn Adiyy, Haris İbn Nevfel ve Karaza İbn Abdamr îbn Nevfel, Ebu Tâlib'e gelerek şöyle etedüer: «Ey-Ebu Tâlib, kardeşin oğlu Muham-med köleleri ve bize karşı anlaşmış olanları yanından kovsa ya. Mu-hakak ki onlar, bizim kölelerimiz ve işçilerimizdir. Böyle yapsaydı bizim gönüllerimizde daha büyük, bizim katımızda itaate daha lâyık, kendisine uymamız ve onu doğrulamamamıza daha yakın olurdu. Ebu Tâlib Hz. Peygamber (s.a.)e gelerek onların söylediklerini nakletti. Ömer İtin Hattâb (r.a.) şöyle dedi: Onların ne istediklerini ve bu sözleri ile nereye varacaklarını görmen için keski bunu yapsaydın. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Rablânna toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar... Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» âyetlerini indirdi. Onlar: Bilâl, Anınıâr İbn Yâsir, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim ve Üseyd'in kölesi Sabîha idiler. İbn Mes'ûd, Mikdâd İbn Amr, Mes'ûd İbn el-Kârî, Vâkıd İbn Abdullah el-Hanzalî, Amr İbn Abdamr, Zû'ş-Şimâleyn, Mersed İbn Ebu Mersed ve Hanıza İbn Abdülmutta-lib'in dostu Ebu Mersed'in müttefikleri idiler. Bunlar ve benzeri müttefikler ile yukarda isimleri sayılanlar bu kadardır. Kureyş'in küfürde ileri gelenleri, köleler hakkında ise «Biz, böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti?» desinler...» âyeti nazil olmuştur. Bu âyet nazil olunca, Ömer (r.a.) gelerek yukarda zikredilen sözünden dolayı özür dilemiş ve Allah Teâlâ da: «Âyetlerimize îmân edenler sana geldiklerinde...» âyetini indirmiştir.
Allah Teâlâ : «Âyetlerimize îmân edenler, sana geldiklerinde de ki: Selâm size» buyuruyor. Onların selâmlarına, karşılık vermekle onlara ikramda bulun. Allah'ın onlara geniş ve şümullü rahmetini müjdele. Allah Teâlâ bunun içindir ki: «Habbımız rahmeti kendi üzerine yazdı.» buyurmuştur. Lutfu, ihsanı ve nimeti olarak kendi nefsine rahmeti vâcib kılmış, yazmıştır.
Allah Teâlâ: (ficinizden her kim ki bilmeyerek bir fenalık yapar...» buyuruyor ki seleften birisi : Allah'a isyan eden herkes bilgisiz, câhildir, demiştir.
Mu'temer İbn Süleyman'ın... îkrime'den rivayetine göre o: «İçinizden her kim ki bilmeyerek bir fenalık yaparsa...» âyeti hakkında : Dünya bütünü ile bilgisizliktir, demiştir. İkrinıe'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bundan sonra tevbe eder ve işlerini düzeltir (yapagelmekte olduğunuz kötülüklerden döner, onları atar, onlara asla dönmemeye

azmeder ve gelecekteki işlerini düzeltirseniz) muhakkak ki Allah Teâlâ Ğafûr'dur, Rahîm'dir.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular:
Allah Teâlâ yaratmaya hükmettiğinde kendi katında Arş'm üzerindeki kitaba şunları yazdı: «Muhakkak rahmetim gazabımı yenmiştir.»
Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Hadîsi A'meş de... Ebu Hüreyre'den bu şekilde rivayet etmiştir. Mûsâ İbn Ukbe ise A'reç kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadisi rivayet eder. Leys ve başkaları ise hadîsi Muhammed İbn Aclân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamberden rivayet etmişlerdir.
İbn Merdûyeh, Hakem İbn Ebân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :
Allah Teâlâ yaratıklar arasındaki hükmünü bitirince; Arş'm altından : Muhakkak rahmetim, gazabımı geçmiştir. Ben merhametlilerin en merhametlisiyim, yazısını çıkarır. Bir veya iki avuç alır da hiçbir hayır işlememiş olan yaratıkları ateşten (cehennemden) çıkarır. Bunların gözleri arasında (alınlarında) «Allah'ın azâdlılan» yazılıdır.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in... Selmân'dan rivayetine göre; o, (iRabbımız kendine rahmeti yazdı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Biz, Tevrât'da iki sevgi (şefkat) buluyoruz. Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmış; yaratıkları yaratmazdan önce de yüz rahmet halketmiş, sonra yaratıkları vücûda getirerek onların arasına bir tek rahmet bırakmış ve doksandokuz rahmeti kendi katında alıkoymuştur. Onunla birbirlerine merhamet eder, birbirlerine şefkat taşır, birbirlerine verir, birbirlerini ziyaret ederler. Onunla deve inler (şefkatinden), onunla inek sevgi taşır, koyun meler, kuşlar birbirlerinin peşisıra gider ve denizde balıklar birbirini ta'kîb eder. Kıyamet günü olunca, Allah Teâlâ bu rahmeti katında olanla birleştirir. Onun rahmeti en üstün ve en geniştir.
Bu hadîs başka bir kanaldan ve merfû' olarak da rivayet edilmiştir. Buna uygun hadîsler: «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.» (A'râf, 156) âyetinin tefsirinde geniş olarak yeralacaktır.
Hadîslerden bu âyete uygun düşenlerden biri şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) Muâz İbn Cebel'e şöyle buyurmuşlardı: Allah Teâlâ'nm kullar üzerindeki hakkı nedir biliyor musun? O'na ibâdet (kulluk) etmeleri, O'na hiçbir şeyle ortak koşmamalandır. Sonra şöyle buyurdular: Bunu yaptıklarında kulların Allah üzerindeki hakkı nedir? Bilir misin? Onlara asla azâb etmemesidir. Hadîsi îmam Ahmed, Kümeyi İbn Ziyâd kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.[16]

İzahı

55 — Biz, böylece âyetlerimizi açıklarız ki; suçluların yolu sana besbelli olsun.
56 — De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız başka şeylere tapmaktan men'olundum. De ki: Sizin heveslerinize asla uymam. O takdirde sapmış olurum da hidâyete eren-lerden olmam.

57 — De ki: Ben şüphesiz Rabbımdan bir hüccet üzereyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz şey yanımda değildir. Hüküm; ancak Allah'ındır. Doğrusu O, hakkı haber verir ve O, ayırdedenlerin en hayırlısıdır.
58 — De ki: Acele istediğiniz şey, benim yanımda olsaydı, benimle aranızdaki iş bitmiş olurdu. Allah, zâlimleri çok daha iyi bilendir.
59 — Ğaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabtadır.

Suçluların Yolunu Belirtmek îçin Açıklıyoruz Bütün Bunları

Allah Teâlâ bu âyetlerde buyuruyor ki: «(Hidâyet ve olgunluk yoluna delâlet eden hüccetleri, hak ile mücâdele ve hakka karşı direnmeyi kötüleyen delilleri daha , önce açıkladığımız gibi) Biz, böylece (muhâtablann açıklanmasına ihtiyâç duydukları) âyetlerimizi açıklanz ki, (peygamberlere muhalefet eden) suçluların yolu sana besbelli olsun.»
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: Şüphesiz ben Rabbımdan (O'-nun bana vahyettiği şeriatına dâir) bir hüccet üzereyim. Siz ise onu (Allah'tan bana gelen gerçeği) yalanladınız. Sizin acele istediğiniz (azâb) yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır.» Bu işler ancak Allah'a aittir. Dilerse bu hususta istediklerinizi sizin için çabuklaştırır. Dilerse kendince bilinen büyük hikmetlerden dolayı geciktirip te'cîl buyurur. Bunun içindir ki «Hüküm ancak Allah'ındır. Doğrusu O, hakkı naber verir. Ve O, ayırdedenlerin en hayırlısıdır.» buyurmuştur. O, hükümleri ayırdedenlerin, kullan arasında hüküm verenlerin en hayırlısıdır.
Allah Teâlâ yine buyuruyor ki: «De ki: Acele istediğiniz şey, benim yanımda olsaydı, (sizin acele istediğiniz şeyin dönüşü bana olaydı sizin müstehak olduğunuzu hemen yerine getirirdim de) benimle aranızdaki iş bitmiş olurdu. Allah, zâlimleri çok daha iyi bilendir.»
Bu âyet ile Buhârî ve Müslim'de İbn Vehb kanalıyla... Hz. Âişe'-den rivayet edilen şu hadîsin aralarını te'lîf etmek nasıl mümkün olacaktır? Bu hadîste Hz. Aişe Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş : Ey Allah'ın Rasûlü, Uhud gününden sana daha zor gelen bir gün oldu mu? Allah Rasûlü şöyle cevâb vermiş: Senin kavminden öylesi şeylere uğradım ki Akabe gününde onlardan gördüğüm çok daha şiddetli ve ağırdı. Kendimi tbn Abd Yâleyl, İbn Abd Külâl'e arzetmiştim. Onlar, benim arzuladığım cevâbı vermemişlerdi. Onlardan ayrılarak yüzümün dönük olduğu tarafa doğru düşünceli bir halde yürüdüm. Karn-ı Seâlib'e varıncaya kadar ayılmadım. (Orada) başımı kaldırdım ve bir de gördüm ki beni gölgeleyen bir bulut var. Bir de baktım ve gördüm ki Cibril (a.s.) orada ve bana şöyle sesleniyor : Muhakkak ki Allah Teâlâ kavr minin sana olan sözünü, sana verdikleri cevâbı işitti. Onlar hakkında dilediğini emretmen için Allah sana dağların meleğini gönderdi. Dağların meleği bana seslenip selâm verdi ve şöyle dedi: Ey Muhamnıed, Allah Teâlâ kavminin sana olan sözünü işitti ve (dilediğin) emri bana vermen için Rabbm beni sana gönderdi. Ne dilersin? Dilersen, Ahşebân dağlarını onların üzerine kapatıvereyim. Allah Rasûlü ise şöyle buyurdu : Bilakis Allah Teâlâ'mn onların soyundan Allah'a

ibadet eden, O'na hiçbir şey ile ortak koşmayanları çıkaracağım umarım. Hadîsin lafzı Müslim'indir. Bu hadîse göre melek, Allah Rasûlü'ne onlara azâb etmeyi ve onların kökünü kazımayı arzetmiş; Allah Rasûlü ise, onların soyundan Allah Teâlâ'mn, Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmayanları çıkaracağı ümidi ile bunda acele etmemiş ve onlar için geciktirme isteğinde bulunmuştur. İşte bu hadîs ile Allah Teâlâ'nm bu âyette: «Deki: Acele istediğiniz şey, benim yanımda olsaydı, benimle aranızdaki iş bitmiş olurdu. Allah, zâlimleri çok daha iyi bilendir.» sözünün te'lîfi nasıl olacaktır? Buna —en doğrusunu Allah bilir ya— cevâbımız şöyle olacaktır: Bu âyet-i kerîme şayet Allah Rasûlünden istemiş oldukları azabın meydana gelmesi ondan bunu istedikleri sırada onun elinde olsaydı, bunu onlar için gerçekleştirebileceğine delâlet etmektedir. Hadîste ise onlar için azabın vuku bulmasını istedikleri yoktur. Bilakis dağların meleği bunu arzetmiş ve dilerse Ahşebân dağlarını onların üzerine kapatacağını söylemiştir. Ahşebân dağları, Mekke'yi güney ve kuzeyden kuşatan ikrdağdır. Bu sebepledir ki, Allah Rasûlü bu azabın hemen yerine getirilmesini istememiş ve onlara rıfk ile muamele etmek istemiştir.
Allah Teâlâ : «Gaybuı anahtarı O'nun kalandadır. O'ndan başka kimse bilmez.» buyuruyor. Buhârî der ki: Bize Abdülazîz İbn Abdullah'ın... Salim İbn Abdullah'tan, onun da babasından rivayetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Gaybın anahtarı beştir. Onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez: «Kıyametin (ne zaman kopacağı) bilgisi O'nun katındadır. Yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir, hiçbir nefis yarın ne kazanacağım bilmez, hangi yerde öleceğini de bilemez. Muhakkak Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» (Lukmân, 34).
Ömer'den rivayet edilen bir hadîste Cibril, Allah Rasûlü'ne bir Bedevî şeklinde göründüğünde; ona İslâm'ı, îmânı ve ihsanı sormuş. Allah Rasûlü (s.a.) ona söyledikleri içinde; beş şey var ki onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez, buyurmuş ve, «Kıyametin (ne zaman kopacağı) bilgisi Allah katındadır...» (Lukman, 34) âyetini okumuştur.
Allah Teâlâ: «Karada ve denizde olanı da O bilir.» buyuruyor ki, O'nun yüce ilmi denizde ve karada olan bütün varlıkları kuşatmıştır. Bunlardan hiç bir şey, gökte ve yerde bir zerre ağırlığı dahi olsa hiçbir şey O'na gizli değildir. Şâir es-Sarsarî ne güzel söylemiş : «Bakanlara görünsün veya gizli kalsın, O'na zerre bile gizli kalmaz.»
Allah Teâlâ : «Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin.» buyuruyor. Cansızlardan gelse bile her hareiketi bilir. O halde hayvanlar hakkındaki bilgisine ne dersin? Bir de bunlar cin ve insan soyundan olan mükellefler ise. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» (Ğâfir, 19).
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Denİ2de olsun, karada olsun; hiçbir yaprak yoktur ki ondan düşeni yazmak üzere onun için görevlendirilmiş bir melek olmasın.
Allah Teâlâ : «Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» buyuruyor. Muhammed İbn îshâk der ki: Yahya İbn Nadr'dan rivayet edildiğine göre... Abdullah İbn Amr tbn el-Âs şöyle demiş: Üçüncü yerin altında ve dördüncünün üstünde öyle cinler vardır ki;

onlar size görünseler siz onlarla birlikte hiçbir aydınlık görmezdiniz. Bunlar yeryüzünün dört bir köşesine dağılırlar. Yeryüzünün dört bir köşesinde Allah Teâlâ' nın mühürlerinden bir mühür vardır. Onlardan her biri üzerine Allah'ın gönderdiği bir melek vardır. Allah Teâlâ onlara katındakilerden her gün bir melek ile «Yanındakileri muhafaza et.» emrini gönderir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Abdur-rahmân'ın... Abdullah İbn el-Hâris'den rivayetinde o, şöyle demiş: Yeryüzünde bir ağaç ve bir iğne yeri kadar hiçbir yer yoktur ki; ıslandığında ıslaklığım, kuruduğunda kuruluğunu Allah Teâlâ'ya iletmekle görevli bir melek olmasın: Bu hadîsi İbn Cerîr de Ebu'l^Hattâb Ziyâd İbn Abdullah kanalıyla Mâlik İbn Sâir'den rivayet etmiştir.
Yine İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Huzeyfe'den anlatıldığına göre... İbn Abbâs: «Allah Teâlâ Nûn'u —ki bu kalemdir— ve levhaları yarattı. Yaratılmış bir yaratığın son bulmasına, helâl veya haram bir rızka, iyinin veya günahkârın ameline (işine) varıncaya kadar dünyanın işlerini ona yazdı, demiş ve sonuna kadar «Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin...» âyetini okumuş.[17]

İzâhı

60 — O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrar kaldırır; Ta ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz Ona'dır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir.
61 — O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucular yollar. Nihayet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar.
62 — Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.

Kullan Üzerinde Hâkim O'dur.

Allah Teâlâ kullarım geceleyin uykularında (kendilerinden geçirmek suretiyle) öldürdüğünü haber veriyor ki; bu, küçük ölümdür. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Allah buyurdu ki: Ey îsâ, seni öldürecek olan Benim. Seni kendime yükseltip kaldıracak da... Benim.» (Al-1 İmrân, 55), «Allah, ölüm ânında ruhları alır, ölmeyenin ise uykusunda ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini belli bir süreye Jcadar salıverir.» (Zümer, 42). Bu âyette biri büyük ve diğeri küçük olmak üzere iki ölüm zikredilip, bu iki ölümün hükmü de kaydedilmiş ve: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir.» buyurulmuştur. «Gündüzün kazandığınız amelleri de bilir.» kısmı bir isti'nâf cümlesi olup Allah Teâlâ' nın, yaratıkları gece ve gündüz sükûnet ve hareket hallerinde ihatalı bir şekilde bildiğine delâlet eder. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Aranızdan birisi; ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10), «O'nun rahmetindendir ki; dinlenmeniz için geceyi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz.» (Kasas, 73). «Geceyi bir

örtü yaptık. Gündüzü de maişet vakti kıldık.» (Nebe', 10-11). Burada da şöyle buyuruluyor: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı (ve kazandığınızı) bilir. Sonra sizi tekrar kaldırır.» Bu âyetin tefsirini Mücâ-hid, Katâde ve Süddî; O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren, gündüzün de ne kazandığıma bilir, sonra sizi gündüzün tekrar diriltir, şeklinde yapmışlardır. îbn Cüreyc ise Abdullah İbn Kesîr'den rivayetle; sonra sizi uykunuzda (rü'yâda) tekrar diriltir, açıklamasını getirmiştir. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir. îbn Merdûyeh kendi isnadı ile... îbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; Hz. Peygamber (s.a,) şöyle buyurmuşlardır : Her insanla birlikte bir melek vardır. Uyuduğu zaman onun nefesini alır. Sonra ona tekrar geri verilir, Allah Teâlâ onun ruhunu kabzetme (canını alma) izni verirse canını alır, değilse ona geri verir.
îşte «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren.» âyetinin delâlet ettiği mânâ budur. «Tâ ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin.» âyetinde insanlardan her birerinin eceli kaydedilmektedir. «Sonra (kıyamet günü) sizin dönüşünüz O'nadir. Sonra ne yaptığınızı haber verecek (bunların karşılığım verecektir. Eğer hayır iseler karşılık da hayır; kötülük ise karşılığı da kötü olacaktır). O, kullan üzerinde yegâne hâkimdir.» Her şeyin hâkimi O'dur. Her şey O'nun celâline ve büyüklüğüne boyun eğer. «Ve size koruyucu (melekler) yollar.» İnsanın bedenini koruyacak melekler gönderdiği gibi, onun işlerini koruyup sayacak melekler de gönderir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Ardından ve önünden onu ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» (Ra'd, 11), «Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır.» (İnfitar, 10), «Sağında ve solunda onunla beraber oturan ve onun amellerini tesbît etmekte olan iki melek vajdır. O bir söz atmaya dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» (Kâf, 17 -18). «Nihayet herhangi biriniz (eceli gelip sekerât haline girip) ölüm gelince elçilerimiz (olan ölümle görevli melekler) bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar.» İbn Abbâs ve bir çokları derler ki: Ölüm meleğinin de diğer meleklerden yardamcılan vardır. Bunlar ruhu cesedden çıkarırlar, ölüm meleği de can (rûh) hulkûma gelince onu yakalayıp alır. İbn Abbâs ve başkala-nndan rivayet edilen bu hadîsin doğruluğuna delâlet eden bu konu ile ilgili hadîsler, «Allah, inananları... sağlam bir söz üzerinde tutar.» (İb-râhîm, 27) âyetinin tefsirinde gelecektir.
Allah Teâlâ «Elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar.» buyurmaktadır ki; onlar öldürülenin ruhunu muhafazada eksiklik yapmazlar. Bilâkis onu muhafaza eder ve Allah Teâlâ'nm dilediği yere götürüp indirirler. Şayet o iyilerden idiyse, illiyyûn cennetlerine; günahkârlardan idiyse —Allah bizleri bundan korusun— Siccîn cehennemlerine götürüp indirirler.
Allah Teâlâ : «Sonra onlar gerçek mevlâlanna döndürülürler.» buyuruyor. İbn Cerir der ki: «Sonra onlar (melekler) gerçek mevlâlanna döndürülürler.» Burada İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîsi de zikredelim : O der ki: Bize Hüseyn İbn Muhainmed'in... Ebu Hü-reyre'den rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Melekler, ölünün yanında hazır bulunurlar. Eğer o, sâlih bir kişi idiyse şöyle derler : Temiz cesedde bulunan ey temiz nefs, övülmüş olarak rahat ve istirahat ile çık. Öfkeli olmayan Rabbın müjdesi sanadır. Bunlar rûh çıkıncaya kadar söylenmeye devam ederler. Sonra rûh göğe yükseltilir ve açılması istenir. Bu kimdir? diye sorulduğunda, falancadır, denilir. Ona; temiz cesedde bulunan temiz

rûh, merhaba. Övülmüş olarak gir, rahat ve istirahat ile. Öfkeli olmayan Rabbından müjde sana, denilir. O, Allah Teâlâ'nın bulunduğu göğe erişinceye kadar bunlar söylenmeye devam ederler. Şayet o, kötü bir kimse idiyse; şöyle derler : Pis cesedde bulunan ey pis nefs çık, kötülenmiş olarak çık. Kavurucu ateş ve irinle buna benzer bir eşini sana müjdeleriz. Rûh çıkıncaya kadar bunlar söylenmeye devam ederler. Sonra o göğe yükseltilip onun için açılması istenilir. Bu kimdir? diye sorulduğunda, falancadır, diye cevab verilir. Bunun üzerine : Pis ceseddeki pis nefs rahat olma, (sana merhaba yok), kötülenmiş olarak dön. Gök kapılan sana açılmayacaktır, denilir ve gökten (geri çevrilip) gönderilir. Sonra kabre gidilir. Salih kişi (orada) oturtulup birinci sözde söylenenlerin bir misli kendisine söylenir. Kötü kişi de oturtularak birinci hadîste söylenenlerin bir benzeri kendisine söylenilir. Bu hadis garîbtir. «Sonra onlar, gerçek mevlâlanna döndürülürler.» âyetinde kıyamet günü bütün yaratıkların Allah'a döndürülüp onlar hakkında Allah'ın adaletiyle hükmedeceği kastedilmiş olabilir. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ : «De ki: Şüphesiz hem öncekiler, hem de sonrakiler, belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaklardır.» (Vakıa, 50), «Hiçbirim bırakmaksızın toplarız onları... Ve Rabbın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 47-49) buyururken burada da: «Gerçek mevlâlanna döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesab görenlerin en sür'atlisidir.» buyurmuştur.[18]

63 – De ki : Karanın ve denizlerin karanlıklardan sizi kim kurtatrır? Siz gizlice O’na yalvarırsınız. Bizi bundan kurtarırsa, andolsun şükredenlerden olacağız.
64 – De ki : Allah kurtarır sizi ondan da , her sıkıntıdan da . Sonra da şirk koşarsınız.
65 - De ki : Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan O'dur. Bak; onlar iyice anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz.

Karanın ve Denizin Karanlıklarından Kim Kurtarır Sizi?

Allah Teâlâ : «Karanın ve denizlerin karanlıklarında» zor durumda kalmış kullarını kurtarışındafci nimeti hatırlatıyor. Onlar karadaki felâketlere, fırtına patladığında denizdeki dalgalara kapılıp düşmüş ve şaşırmış halde iken sâdece ortağı olmayan Allah'a duâ ederler. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklannızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır.» (îsrâ, 67), «Sizi karada ve denizde yürüten Allah'tır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri güzel bir rüzgârla götürürken; yolcular neşelenirler. Bir fırtına çıkıp onları her taraftan dalgaların sardığını, çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları anda ise; Allah'ın dinine sarılarak : Bizi bu tehlikeden kurtarırsan andolsun ki, şükredenlerden oluruz, diye O'na yalvarırlar.» (Yûnus, 22), «Yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size yol bulduran ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Allah onların koştukları ortaklardan münezzehtir.» (Nemi, 63). Burada ise şöyle buyurmaktadır : «De ki: Karanın ve denizlerin karanlıklarından sizi kim kurtarır? Siz gizlice ve (açıktan) O'na yalvarır yakanrsınız : Bizi bu (sıkmtı ve dar durumdan) kurtarırsa, andolsun

(bundan sonra) şükredenlerden olacağız.» Allah Teâlâ da (buna cevaben) şöyle buyurur: «De ki: Allah kurtarır sizi ondan da, her sıkıntıdan da. (Bundan) sonra da siz şirk koşarsımz.» Refah, genişlik ve bolluk halinde onunla birlikte başka ilâhlara da ibâdet edersiniz.
Allah Teâlâ: «Sonra da siz şirk koşarsınız.» buyurduktan sonra bunun peşinden : «De ki: (Sizi azâbdan kurtardıktan sonra) üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye... Kadir olan O'dur.» buyurmaktadır. Nitekim İsrâ sûresinde de şöyle buyurmuştur: «Rabbınız O'dur ki; lutfundan elde edesiniz diye gemileri sizin için denizde yüzdürür. Muhakkak ki O, sizin için Rahim olandır. Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklanmzın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zaten pek nankördür. Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız. Yoksa sizi bir kere daha oraya döndürüp üzerinize ortalığı yıkan bir fırtına göndererek küfretmiş olmanızdan dolayı sizi suda boğmasından mı emîn oldunuz? Sonra bize karşı sizi ta'kîb edecek birini de bulamazsınız, (tsrâ, 66 - 69). îbn Ebu Hatim der ki; Müslim îbni''hrâhîm kanalıyla... Hasan, «De ki rüştünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye... Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, müşrikler içindir. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh ise bu âyetin Muhammed (s.a..) ümmeti için olduğunu ve Allah'ın onları affettiğini söyler. Burada bu konuyla ilgili olarak vârid olan hadîsleri ve haberleri zikredelim. Allah'tan yardım diler ve O'na güveniriz.
Buhârî der ki: Bize Ebu Nu'mân'm... Câbir îbn Abdullah'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : «De ki: Üstünüzden azâb göndermeye...,Kadir olan O'dur.» âyeti indiğinde Allah Rasûlü (s.a.) : Sana sığınırım, dedi. «Altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti inince : Sana sığınırım, buyurdu. «Sizi fırka fırka yapıp, kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan Ö'dur.» âyeti inince de; Allah Rasûlü (s.a.) : Bu daha hafiftir, —ya da daha kolaydır.— buyurdu. Hadîsi İmâm Buhârî Kitab'üt-Tevhîd'de Kuteybe kanalıyla Hammâd'dan rivayet eder. Neseî de tefsirinde bu hadîsi Kuteybe, Muhammed İbn en-Nadr İbn Mesâvir,-Yahya İbn Habîb kanalıyla Hammâd îbn Zeyd'-den rivayet etmiştir. Yine bu hadîsi Hunıeydî Müsned'inde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Câbir'den rivayet eder. İbn Hibfcf&n Sahihinde bu hadîsi Ebu Ya'lâ el-Mavsılî kanalıyla... Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. îbn Cerîr de tefsirinde Ahmed İbn Velîd, Saîd İbn Rebî' ve Süfyân İbn Vekî kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet eder. Hadîsi Ebu Bekr İbn Merdûyeh ise Âdem İbn Ebu İyâz kanalıyla... Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. Yine bu hadîsi Saîd İbn Mansûr... Amr İbn Dinar'dan rivayet eder. Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir : Ebu Bekr İbn Merdûyeh Tefsîr'inde der ki: Bize Süleyman İbn Ahmed'in... Câbir'den rivayetinde o, şöyle demiştir : «De ki: Üstünüzden size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti indiğinde Allah Rasûlü (s.a.) : Bundan Allah'a sığınırım, buyurdu. «Veya altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti indiğinde, Allah Rasûlü (s,a.) : Bundan Allah'a sığınırım, buyurdu. «Fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kimine tattırmaya O'dur Kadir olan.» âyeti indiğinde ise : Bu daha kolay, buyurdu. Bu âyet-i kerîme ile ilgili bir çok hadîs vârid olmuştur.[19]

Üstünüzden Ve Altınızdan Gelecek Azâb

İmâm Ahmed İbn Hanbel MÜsned'inde der ki: Bize Ebu Yemmân' m... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivayetinde, o şöyle,demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur,» âyeti soruldu da : Bu, vuku bulmuştur. Ancak henüz yorumu gelmedi, buyurdular. Hadîsi Tirmizî, Hasan İbn Arefe kanalıyla... Ebu Bekr İbn Ebu Meryem'den tahrîc edip, garib bir hadîstir, demiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'lâ İbn übeyd'in... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivayetinde, o şöyle demiş : Allah Rasûlü (s a.) ile birlikte geldik ve Muâviye oğulları mescidine uğradık. Allah Rasûlü gidip iki rek'ât namaz kıldılar. Biz de onunla birlikte kıldık. Rabbma uzunca duâ etti ve şöyle buyurdu: Rabbımdan üç şey istedim : Ümmetimi boğulma ile helak etmemesini istedim. Bunu bana verdi. Ümmetimi kuraklıkla helak etmemesini istedim. Bunu da bana verdi. Onların korku, şiddet ve helakinin kendi aralarından olmamasını istedim. Bunu ise bana vermedi. Hadîsi rivayette Müslim tek kalmıştır. Hadîsi Müslim, Kitâb'ül-Fiten'de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Osman İbn Ha-kîm'den rivayet eder.
İmâm Ahmed der ki: Abdurrahmân İbn Mehdî okuyarak... Câbir İbn Atîk'ten.rivayet eder ki; o, şöyle demiş : Abdullah İbn Ömer, Muâviye oğulları — ansârm köylerinden birisidir— ile birlikte bize geldi ve bana: Sizin bu mescidinizde Allah Rasûlü (s.a.) nerede namaz kıldı biliyor musun? diye sordu. Evet, diyerek onun bir köşesini işaret ettim. Orada duâ buyurdukları üç şey neydi biliyor musun? diye sordu. Ben yine evet, deyince; Onları bana haber ver, dedi. Ben ; Dışardan bir düşmanın onlara gâlib gelmemesine, kıtlıkla helak olunmamalarına duâ buyurdu ve bu ikisi kendisine verildi. Korku, şiddet ve felâketlerinin kendi aralarından kılınmamasına duâ buyurdular, fakat bu kendilerine verilmedi, dedim. Doğru söyledin, fitne ve karışıklık kıyamet gününe kadar devam edecektir, dedi. Bu hadîs, Kütüb-ü Sitte'de olmamakla birlikte isnadı ceyyid ve 'kuvvetlidir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Muhammed İbn İshâk der ki: Hakîm İbn Hakîm ibn Abbâd İbn Huneyf kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yemmân'dan rivayete göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Muâviye oğulları taşlığına çıktım. Sekiz rek'at namaz kılıp rek'atlan uzattı. Sonra bana dönüp, seni alakoydum mu? buyurdu. Ben : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu : Allah'tan üç şey istedim, ikisini verdi, birini vermedi: Ümmetim üzerine kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat etmemesini istedim. Bunu bana verdi. Onları boğulma ile helak etmemesini istedim. Bunu da bana verdi. Felâket ve korkularının kendi aralarından kılınmamasım istedim. Bunu bana vermedi. Hadîsi İbn Merdûyeh, İbn İshâk kanalıyla rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ubeyde İbn Humeyd'in... Muâz İbn Ce-bel'den rivayetinde o, şöyle demişti: Allah Rasûlü (s.a.) nü aramak üzere gelmiştim. Bana; biraz önce çıktı, denildi. Her kime uğradıysam bana; biraz önce uğradı, diyordu. Gittim ve nihayet onu ayakta namaz kılarken buldum. Vanp arkasına durdum. Namazı uzattılar. Namazlarım bitirince : Ey Allah'ın elçisi, ne kadar uzun namaz

kıldınız? dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ümit ve korku namazı kıldım; Allah'tan üç şey istedim. İkisini bana verdi, birini vermedi. Ümmetimi boğulma ile helak etmemesini istedim, bana verdi. Kendilerinden olmayan düşmanın onlara gâllb gelmemesini istedim, bunu da bana verdi. Felâket ve korkularının kendi aralarında kılınmamasını istedim. Bunu geri çevirdi. Hadîsi İbn Mâce de «el-Fiten» de Muharnmed İbn Abdullah kanalıyla... A'meş'den rivayet etmiştir. Bu hadîsin aynını veya benzerini İbn Merdûyeh de Ebu Avâne kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den rivayet eder. İmâm Ahmed der ki: Bize Hârûn İbn Ma'rûfun... Enes İbn Mâlik'ten rivayetinde, o şöyle demiştir : Bir seferde Allah Rasûlü (s.a.) nün kuşluk namazını sekiz rek'at olarak kıldığını gördüm. Namazdan ayrılınca şöyle buyurdu : Muhakkak ben ümit ve korku namazı kıldım. Rabbımdan üç şey istedim; bana ikisini verdi, birini vermedi : Ümmetini kıtlıkla (kuraklıkla) imtihan etmemesini istedim. Böyle yaptı. Düşmanlarını onlar üzerine. galip getirmemesini istedim. Böyle yaptı. Onları fırka fırka ayırmamasını istedim. Bunu kabul buyurmadı. Hadîsi Neseî de «es-Salât» da Muhammed İbn Seleme'den, o da İbn Vehb'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Yemmân'ın... Habbâb İbn Eret-—Zühre oğullarının kölesi olup Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Bedir'de bulunmuştu— den rivayetine göre, o şöyle demiştir : Bütünüyle namaz kıldığı bir gecede Allah Rasûlü (s.a.) nü gözledim. Fecirle birlikte Allah Rasûlü (s.a.) namazdan selâm verdiğinde : Ey Allah'ın Rasûlü, bu gece o kadar namaz kıldınız ki böyle namaz kıldığınızı hiç görmemiştim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Evet, o, ümit ve korku namazı idi. Rabbımdan üç şey (haslet) istedim. Bana ikisini verdi, birini vermedi: Rabbımdan bizi, bizden önceki ümmetleri helak ettiği ile helak etmemesini istedim. Bunu bana verdi. Rabbımdan bizi fırka fırka ayırmamasını istedim. Bunu ise vermedi. Hadîsi Neseî de Şuayb İbn Ebu Hamza kanalıyla rivayet etmiştir. Değişik bir kanaldan İbn Hibbân da hadîsi Sahîh'inde Salih İbn Keysân'dan; Tirmizî ise «el-Fiten»inde Nu'mân İbn Râşid kanalıyla Zührî'den rivayet etmiş; hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr Tefsîr'inde der ki: Bana Ziyâd İbn Ubeydul-lah el-Müzenî'nin... Nâfi' İbn Hâlid el-Huzâî'den, onun da babasından rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) rükû' ve secdeleri tamâm olan kısa bir namaz kıldı ve şöyle buyurdu : Bu, ümit ve korku namazıydı.
Allah'tan üç şey istedim. İkisini verdi, birini vermedi: Allah'tan; size; sizden öncekilere isabet ettirdiği azabı vermemesini istedim. Bunu kabul etti. Allah'tan sizin üzerinize, sizin toplumunuzu ve ülkenizi ayaklar altına alacak bir düşman musallat kılmamasını istedim. Bunu da kabul etti. O'ndan sizi fırka, fırka bölmemesini, kiminizin hıncını kiminize tattırmamasını istedim. Bunu ise vermedi. Ebu Malik der ki: Ona; baban bunu Allah Rasûlü (s.a.) nün ağzından işitmiş mi? diye sordum. Evet, bunu Allah Rasûlü (s.a.) nün ağzından işittiğini bir topluluğa anlatırken ben onu işittim, diye cevâbladı.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Şeddâd İbn Evs'den rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ yeryüzünü benim için toplayıp katladı da onun doğu ve batılarını gördüm. Muhakkak ümmetimin hükümranlığı benim için toplanıp katlanan yere ulaşacaktır. Bana beyaz ve kırmızı iki hazîne

(Şam ve İran'ın hazîneleri) verildi. Rabbınıdan ümmetimi genel bir kuraklık ve kıtlıkla helak etmemesini, üzerlerine onları toptan helak edecek bir düşmanı musallat kılmamasını, onları fırka fırka bölmemesini, kiminin hıncını kimine vermemesini istedim. Rabbım, Ben hüküm verdiğimde, bu hüküm asla geri çevrilmez. Ben senin ümmetini genel bir kuraklıkla helik etmemeyi, kendiler-inden başka düşmanlarından onları toptan yok edecek birini musallat kalmamayı sana bağışladım. Tâ ki bazısı -diğer bazısını helak etsin, bazısı diğer bazısını öldürsün ve diğer bir kısmı bir kısmını esîr etsin. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle devam etti: Ben muhakkak ki ümmetim için saptıran imamlardan (başkanlardan) korkarım. Ümmetimin arasına kılıç konduğunda, kıyamet gününe kadar onlardan bir daha kalkmaz. Bu hadîs, Kütüb-ü Sitte'de olmamakla birlikte isnadı iyi ve kuvvetlidir. Hadîsi İbn Merdûyeh de Hammâd İbn Zeyd, Abbâd İbn Mansûr ve Katâde kanalıyla... Sevbân'dan yukarda-kine benzer şekilde rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn İsmail îbn -İbrahim ile Meymûn îbn îshâk İbn Hasan'ın... Nâfi' İbn Hâlid'-den, onun da babasından — babası Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından ve Bîat-ı Rıdvan'da bulunanlardan idi— rivayetlerine göre, Allah Rasûlü (s.a.) etrafında insanlar olduğu zaman namaz kıldığında, rükû' ve secdeleri tamâm olmak üzere namazı kısa kılarlardı. Bir gün oturdu ve oturuşunu uzattı. Nihayet bir kısmımız diğer bir kısmımıza; susunuz, muhakkak ki ona (vahy) iniyor, diye işaret etti. Allah Rasûlü bu halini (oturuşunu) bitirince topluluktan birisi: Ey Allah'ın Rasûlü, oturuşu o kadar uzattın .<ki, bir kısmımız diğer bir kısmımıza muhakkak ki ona vahy iniyor diye işaret etti, dedi. Allah Rasûlü; hayır buyurduktan sonra şöyle devam etti: Fakat o, bir ümit ve korku na-mazrydı. Onda Allah'tan üç şey istedim, ikisini bana verdi, birini vermedi. Allah'tan sizden öncekilere azâb ettiği azâbla size azâb etmemesini istedim, bunu bana verdi. Ümmetim üzerine onların kökünü kazıyacak bir düşmanı musallat etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Sizi fırka fırka (bölmemesini, bir kısmınızın hincini diğer bir kısmına tattırmamasını istedim, bunu vermedi. Ben ona (Nâfi' îbn Hâ-lid'e); baban bunu Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş mi? diye sordum. Evet, onu şöyle derken işittim: Bunu Allah Rasûlünden parmaklarım sayısınca —ki 10 parmaktır— kişi işitti, diye cevapladı.
İmâm Ahmed der ki: Yûnus İbn Müeddeb'in rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Rabbımdan dört şey istedim, bana üçünü verdi, birini vermedi: Ümetimin sapıklık üzere toplanmamasını Allah'tan diledim. Bunu bana verdi. Allah'tan onlara kendilerinin dışından bir düşmanın gâlib gelmemesini diledim. Bunu da bana verdi. Allah'tan onları fırka fırka bölmemesini ve bir kısmının hıncını diğer bir kısmına tattırmamasını diledim. Bunu vermedi. Kütüb-ü Sitte sahiplerinden hiç biri bu hadîsi tahrîc etmemiştir.
Taberanî der ki: Bize Muhammed İbn Osman İbn Ebu Şeybe... Ali'den nakletti ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Rabbımdan üç haslet istedim; ikisini bana verdi, birini vermedi. Ey Rabbım, ümmetimi açlıkla helak buyurma, dedim. Bu, senindir, buyurdu. Ey Rabbım, kendi dışlarından onların kökünü kazıyacak bir düşmanı —ki şirk ehlini fcasdediyor— onların üzerine musallat kılma, dedim; bu

da senindir, buyurdu. Ey Rabbım, onların musibet ve şiddetini aralarından kılma, dedim; bunu bana vermedi.
Hafız Ebu Bekr îbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed îbn İbrahim... İbn Abbâs'tan nakletti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetimden dört şeyi kaldırması için Rabbıma duâ ettim, Allah onlardan ikisini kaldırdı, ikisini kaldırmayı kabul buyur-madı: Gökten taş yağdırmayı ve yerden boğulmayı kaldırması, onları fırka fırka bölmemesi ve bir kısmının hıncım diğer bir kısmına tattırmaması için Rabbıma duâ ettim. Allah Teâlâ onlardan gökten taş yağdırmayı ve yerden de boğulmayı kaldırdı. Kâtl (öldürme) ve karışıklık (fitne) ı kaldırmayı ise Allah Teâlâ kabul buyurmadı. Hadîsin yine İbn Abbâs'tan ve başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: İbn Merdûyeh der ki: Bana Abdullah İbn Muhammed İbn Zeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan O'dur.» âyeti nazil olunca; Hz. Peyamber (s.a.) kalkıp abdest aldı, sonra şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, ümmetime üstlerinden ve altlarından azâb gönderme. Onları fırka fırka bölme. Kiminin hıncını kimine tattırma. Râvî şöyle devam eder: Cibril geldi ve dedi ki: Ey Mühammed, muhakkak Allah Teâlâ senin ümmetini; üzerlerinden ve altlarından azâb ile azâblanmaktan korumuştur.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Rabbımdan ümmetim için dört haslet istedim. Üçünü bana verdi, birini vermedi. Ümmetimin hepsinin küfre düşmemesini istedim, bunu bana verdi. Kendilerinden önce geçen ümmetlerin azâb edildikleri ile onlara azâb etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Kendilerinin dışındaki bir düşmanın onlara gâlib gelmemesini istedim, bunu da bana verdi. Musibet, felâket ve şiddetlerinin kendi aralarından kılınmamasmı istedim, bunu bana vermedi. Hadîsi İbn Ebu Hatim, Ebu Saîd İbn Yahya İbn Saîd'den, Amr İbn Muhammed'den yukardakine benzer şekilde rivâyat etmiştir. Süfyân es-Sevrî der ki: Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Dört şey bu ümmetten olup bunların ikisi geçmiş ve ikisi kalmıştır. «De ki: üstünüzden azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» Bu, gökten taş yağmasıdır. «Sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kiminize tattırmağa Kadir olan O'dur.» Süfyân der ki: Burada taş yağması ve yer batması kasdedilmektedir. Ebu Ca'fer er-Râzî'nin Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kiminize tattırmağa Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar dört haslet olup ikisi Allah Rasûlü (s.a.) nün vefatından yirmibeş sene sonra ortaya çıkmıştır. Müslümanlar; fırkalara bölünmüşler ve bir kısmının hıncını diğer bir kısmı tatmıştır. Kalan ikisi ise mutlaka vuku bulacaktır. Bunlar taş yağması ve yer batmasıdır. Hadîsi Ahmed, Vekî'-den ve Ebu Ca'fer'den rivayet etmiştir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Münzir İbn Şâzân... Hasan'm «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye... Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet ediyor : Günâhı işle-yinceye kadar, cezası hapsolunur da günâhı işlediğinde cezası gönderilir. Saîd îbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Mücâhid, Süddî ve İbn Cüreyc «Üstünüzden size azâb göndermeye...» âyeti ile yer batmasının kasdedil-diğini söylemişlerdir. İbn Cerîr bu

görüşü tercih etmiştir. İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivayetine göre; o, «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdullah İbn Mes'ûd bir mecliste —veya minberde— yüksek sesle şöyle diyordu : Ey insanlar, uyanın; size mutlaka bir musibet gelecektir. Allah Teâlâ : «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» buyuruyor. Şayet gökten size azâb gelseydi, sizden hiçbirinizi bırakmazdı. «Altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» buyuruyor. Şayet yer batsaydı, sizi helak eder ve sizden hiç kimse kalmazdı. «Sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncım kimine tattırmağa Kadir olan O'dur.» buyuruyor. Uyanın, muhakkak ki bu üçün en kötüsü sizin başınıza gelmiştir.
Bu husustaki ikinci görüş ve açıklama şöyledir : İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim derler ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... îbn Abbâs'-tan rivayetine göre; o, «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Üstünüzden gelecek azâb, kötü idarecidir. Altınızdan gelecek azâb ise kötü hizmetçilerdir. Ali İbn Ebu Talha rivayet ediyor ki; İbn Abbâs'tan üstünüzden gelecek azâb; idarecileriniz, altınızdan gelecek azâb ise köleleriniz ve ayak takımınızdır, demiştir. Bunun bir benzerini İbn Ebu Hatim, Ebu Sinan ve Umeyr İbn Hânî'den rivayet eder. İbn Cerîr der ki: Herne kadar bu görüşün sıhhatli bir açıklaması var ise de birinci görüş daha açık ve kuvvetlidir. Bu, İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin—'in söylediği gibidir. Bu görüşün doğruluğunu, şu âyet-i kerîme de desteklemektedir: «Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Gökte olanın başınıza taş yağdırmasından emin mi oldunuz? Benim tehdidimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» (Mülk, 16-17). Nitekim benzerleri ile birlikte bunlar kıyametin alâmetleri, şartlan ve kıyamet gününden önce ortaya çıkacak alâmetlerde zikredilmişlerdir. înşaal-lah yerinde tekrar gelecektir.
Allah Teâlâ : «Sizi fırka fırka yapmağa Kadir olan O'dur.» buyuruyor. Vâlibî, îbn Abbâs'tan rivayetle; burada heveslerin kasdedildi-ğini söylemiştir. Mücâhid ve bir çokları da böyle demişlerdir. Muhtelif kanallarla Allah Rasûlünden rivayet edilen bir hadîste, Efendimiz şöyle buyurur: Bu ümmet, yetmişüç fırkaya bölünecek. Bir tanesi hâriç hepsi ateştedir.
«Kiminizin hıncını kiminize tattırmaya Kadir olan O'dur.» âyeti hakkında İbn Abbâs ve bir çokları şöyle derler: Bir kısmınızı diğer bir kısmınıza azâb ve öldürme ile musallat kılmaya Kadir olan O'dur.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bak, onlar iyice anlasınlar (Allah'ın âyetleri, hüccetleri ve burhanları üzerinde iyice düşünsünler) diye âyetlerimizi nasıl açıklıyor (beyân ediyor ve anlatıyor) uz.»
Zeyd İbn Eşlem der ki: «De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye Kadir olan O'dur.» âyeti nazil olunca Allah Rasûlü : Benden sonra kiminiz kiminizin boynunu kılıçla vuran kâfirler haline dönüşmeyiniz, buyurdular. Biz; Allah'dan başka ilâh olmadığına ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederken mi? dediler. Allah Rasûlü; evet, buyurdular. İnsanlardan bazısı: Biz müslümanlar iken bir kısmımızın diğer bir kısmımızı öldürmesi asla olmayacak, dediler de «bak, onlar iyice anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Kavmin, onu yalanladı.

Halbuki o haktır. De ki: Ben sizin üzerinize vekü değilim.», «Her haberin karârlaşmış bir zamanı vardır. Siz de yakında bileceksiniz» âyetleri nazil oldu. Hadîsi İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr rivayet etmişlerdir.[20]

İzahı

Müslümanlardan birçoğu, Sevbân ve diğerlerinin fitnelerle ilgili hadîslerini yanlış anlıyor ve kötü te'vîl ederek kendilerinin zararına olan mânâya hamlediyorlar. Halbuki böyle bir anlayış, ne Rasûlul-lah'tan sâdır olmuş ne de Rasûlullah böyle bir anlayışa rızâ göstermiştir. Öyleyse bu konudaki gerçeği açıklamamız gerekir. Biz deriz ki: Genellikle milletlerin dinî nasslan ve diğer konulan anlayışlarında karakter yapılarının te'sîri büyüktür. Filozofların, şâirlerin durumu da ilim ve felsefedeki gelişmeleriyle alâkalıdır. Güç ve kuvvet bakımından ilerlemiş, bilgi ve hikmette derinleşmiş olanların anlayışı daha sağlam, hükümleri daha doğru, kavrayış ve idrâkleri daha üstün, görgüleri daha güzel olmaktadır. Bilgisizlik ve budalalığın yayılmasının sonucu güçsüzlük ve horlufc yerleşince anlayış tâm tersine dön-mektedir. Buna örnek olarak size tamahı, dünya malına ve ziynetine hırsla bağlanmayı zemmeden âyetleri ve hakimane ifâdeleri verebiliriz. Âhireti teşvik eden ve malı hak yolunda harcamak gibi konulan güzel gösteren hükümleri misâl olarak verebiliriz. Bu âyetler, hikmetler, şiirler ve meseller İslâm ümmetinin gelişmesine, ilerlemesine, zaferlerden zaferlere koşup basan sağlamasına ve her alanda efendi olarak önde koşmasına, nzık te'mîn etmesine engel olan bir mania değildir. Aksine buna teşvik eden ve milleti yüceltmek, ümmetin durumunu ilerletmek için ehemmiyeti hâiz birer etkendirler. Onun için müslümanlar mallarını onca cömertlikle son haddine 'kadar harcıyorlar, iyi işlerde ve hayır yolunda infâk ediyorlardı. Bizim daha sonra gelen nesillerimiz, öncekilerin bırakmış olduklan vakıfları ve benzeri kurumlan umûmun yaranna, milletin iyiliğine kurmuş olduklan te'sîsleri koruyabilselerdi sâhib olduklan topraklann çoğunun vakıf olduğunu göreceklerdi. Hattâ geçmişlerin birçok kerreler aynı yerleri vakfetmiş olduğunu anlayacaklardı. Öyle ki Selef-i Sâlihîn'in vakıfları, neticede mülk haline dönüşecekti. Nitekim babamın amcası Seyyid Ahmed abartılmış olsa da bu hususa temas ederek şöyle der: Trab-lusşam'da her yüz senede vakıf mülk haline, mülk de vakıf haline dönüşür. Bütün bu âyetler ve hikmetler dünya hayatıyla ilgili husus-lardaydı. Temiz beslenme; bedenin sağlam yapıya sâhib olması, kuvvetinin artması, hayatını koruması, öldürücü her türlü şeylerden uzaklaşması gibi hayra vesile olan hususların korunmasını gerektirmiştir. Ama sonra bu hükümler, zayıflık döneminde hasta bedendeki sağlam besin durumuna düşmüş ve zayıflığın artmasından, bozulmanın çoğalmasından /6a§ka bir şeye yaramamıştır. Öyle ki bu ifadeler ve hikmetler; tenbelliği, gevşekliği, ona buna yükolmayı, asalaklığı, fakirliği ve horluğu dinin ana ma^sadlarından biri haline getirecek şekilde yorumlanmış ve zayıflıkları, acizlikleri artmaktan başka bir şeye yaramaz hale getirilmiştir. Buna karşılık öyle davranırken de hırsları, cimrilikleri, aşağılıkları gittikçe daha fazla artmıştır.

Bu örneği iyice düşündükten sonra sen onu Hz, Peygamber'in hadîslerinde, İslâm ümmetinin geleceğiyle ilgili haberler için bir ayna yap. İslâm ümmetinin iktidarının

yeryüzünün doğularına ve batılarına yayılacağı, sonra bütün milletlerin onun kabından yemeğe koşuşacağı, müslümanlarm bölük bölük olarak birbirlerine düşecekleri ve benzeri fitne haberleriyle, kıyamet kopmazdan önce ortaya çıkacak hâdise ve yeni vak'aları değerlendir. İyi bil ki: İslâm ümmeti cehaletin yayılmasından sonra, bu hadîsleri çok kötü yorumlamıştır. Bu kötü yorumlayışın neticesinde bizim yukardaki örnekte işaret ettiğimiz gibi davranarak o hadîslerde belirtilen kötülüklere düşmüşlerdir. Asırlarca, müslüman kitleler, bu hadîslerde ilerde vuku bulacağı bildirilen haberleri, fitne ve kötülükleri bekleyerek oturup durmuşlar, Allah'ın emrettiği şekilde iyilikleri emir, kötülükleri nehyedecekleri-ne, Hakk'a karşı beliren fenalıkları —güçleri yettiğince— defedeceklerine, yerlerinde yatıp kalmışlardır. Sonra da bunun bir kader olduğunu ve bu olayların vuku bulacağının daha önce Peygamber tarafından haber verildiğini, binâenaleyh onlardan kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığını söyleyerek ma'zeret bulmaya çalışmışlardır. Keza güçlü milletlerin güçlülük sebeblerini ve ilerleme, zenginleşme yollarını arayıp bulma konusunda da bu ma'zeretlerini öne sürerek, hiçbir çalışma yapmamışlardır. Tamahtan kaçındırmayı, dünya zevklerini küçümsemeyi bildiren hikmet ve nassları yanlış anlayarak çalışmayı terketmişlerdir. Değerli işlere ve ebedî hayata kendilerini vermelerini emreden hükümleri .ters anlamışlardır. Halbuki bu konularda âyetlerde onların dayanabileceği hiçbir dayanak yoktur. Aksine Allah'ın eşsiz hüccetleri onların aleyhinde işlemektedir. Biz bu tefsirde ve başka yerlerde defalarca bu konuyu açıkladık.
Bunun yanı sıra, geçmişleri gibi çalıştıkları takdirde âyetlerde ve hadîslerde kendilerine va'dedilen hayırlı ve üstün durumu elde etmek için çabaiamamışlardır. Halbuki çalışmayı teşvik eden bu vaadlerden birçoğunun te'vîli henüz gelmemiştir, birçoğu da gelecektir. Çünkü Allah'ın va'di mutlaka yerini bulacaktır. Ayrıca onlar, âhiret hayatını dünyaya tercih ettiklerini iddia etmelerine ve bunu ortaya koymaya çalışmalarına rağmen, Allah yolunda hiçbir fedâkârlığa katlanmamışlar ve bu konudaki âyetlerle amel etmemişlerdir. Gerçek odur ki; onlar bilgisizlikleri, tenbellikleri ve uyuşuklukları ile güçlerini yitirmişler, hor düşmüşlerdir. Bilgisizlikleri içerisinde yorgun düşmektedirler. Arzu ve heveslerine tâbi olarak çalışmak yerine aşağılık ve şahsî keyiflerini tercih etmişlerdir. Umûmun menfaatini düşünmemişler, kendilerinin faydalarına olan noktalara kafa yormamışlardır. Bilakis bütün bunları terk ederek, kendilerini Allah'a adadıklarım, Allah'ın dinine göre davrandıklarını iddia etmişler ve tevekkül ettiklerini söylemişlerdir. Hattâ bir kişi onları tenkîd edecek veya milletin ve ümmetin hukuku konusunda aşın bir davranışla çekindirecek olursa; o zaman işi kadere yükleyerek ma'zeret beyân etmişler ve: Dünya safirin dünyası, âhiret ise kendilerinin olduğunu söylemişlerdir. Bu şüphelerinin bozuk olduğunu defalarca belirttik. Ama Allah'a sığınan kişiler ancak öğüt alırlar.
Hz. Peygamber, ümmetine; gelecekte bölünmelerin ve tefrikanın vuku bulacağına, kitab ehlinin bid'at ve hurafelerinin peşinde koşulacağına ve diğer milletlerle müslümanlar arasında ortak olan benzer konularda fitnelerin meydana geleceğine dâir haberleri bildirmemiştir. Söylediği sâdece müsiümanların onların zararlarından korunmak için uyanık olmalarını ve onların kötülüklerine düşmekten kaçınmalarım sağlamak içindir. Rasûlullah, fitnelere bulaşmamaları ve tefrika ateşine

yanmamalan için bazı uyanlarda bulunmuştur. Bunun misâli bilmedikleri bir toprağa giden yolculara; o topraklarda yaygın olan hastahklan haber veren doktorun misâlidir. Doktor bu hastalık-lan söylerken, yolcuların o hastalıklara tutulmalannı önlemek ve tutulanlar varsa onlan iyileştirmek maksadını güder. Yoksa yoiculann o hastalıklara ve mikroplara yakalanarak ölmelerini sağlamak için söylemez. İlk asır müslümanları, bu nassları böyle anlıyorlardı. Nitekim Hz. Âişe (r.a.), kitab ehlinin peygamberlerinin mescidlerini kabir edinmeleri nedeniyle lanetlendiklerini bildiren hadîsin gerekçesini şu sözüyle açıklamıştır: Onlann yaptıklanndan müslümanlan kaçındırmak istiyordu. Âyet-i kerîmeler, tefrika ve ihtilâftan kaçındırmakta ve bunun neticesinin ehl-i kitab'ın düştüğü çukura düşmek olduğunu açıklamaktadır. Böylece müslümanlarm, aynı bilgisizlik ve cehalet çukuruna düşmemelerini sağlamak istemektedir. Onların durumuna düşme halinde, gerekçeler uydurmamamızı bildirmektedir. Bunun için Allah Tealâ; «hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar» buyurmaktadır. Eğer Sahabe ve Tâbiîn'dn bilginleri tefsir kitablan yazmış olsalardı, hadîs şerhleri te'lîf etmiş olsalardı bize bu hususu açıklarlardı.
Eski ve yeni müellifler, Kur'an ve hadîsin Allah'ın milletlerle alakalı kanunlarını değerlendirip inceleme konusunda doğru yolu açıklamak için gösterdikleri eksikliğin hiçbirisini kitab ve sünnet bilgisinde göstermemişlerdir. Eğer onlar fıkhı ahkamın teferruatıyla ilgili, kelâm kâideleriyle alâkalı konulara gösterdikleri özenin bir kısmını bu hususlarda göstermiş olsalardı, İslâm ümmetinin dinini ve dünyasını koruyacak nice ifâdeler serdederlerdi. Taharet, necaset, icar, selem ve benzeri fıkhî konuların derinliklerine gereksiz biçimde dalmış oldukları kadar, bu konulara dalmamışlardır. Allah'ın kullanyla ilgili hususlardaki kanunu bilmekten daha üstün şey, ancak Allah Teâlâ'nın zâtım, sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. Bu konuda bazı bilgin hikmet sâhibleri dikkat göstermişler ve Ebu Hâmid el-öazzâlî, övülen bilgi-lerden İhya el-Ulûm kitabında belirli miktarda beğenilen ve övülen bilgilerden bahsetmiştir. Ve demiştir ki: En son noktada övülen bilgi kısmına gelince; bu, Allah Teâlâ'nın zâtı, sıfatı, fiilleri, yaratıklarıyla ilgili konulardaki kanunları, âhiretin dünyaya dayanmasıyla alâkalı hikmetleri konusundaki bilgilerdir. Bu bilgiler, kendiliğinden, aranan ve istenen bilgilerdir. Sonra Ğazzâlî bu bilgi sâhiblerini; kelâmcılar ve fakîhler gibi diğer bütün bilginlerden üstün tutmuştur...
Ey okuyucu; bunu düşündükten sonra bil ki: Bu âyetin tefsîriyle ilgili vârid olan haberler ve eserler, ayrıca fitne ve kıyamet ile ilgili hadîsler İslâm ümmetinin çökeceğine ve düşeceğine delil olamazlar. Allah'ın kanunlarını bilmeyen, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiş olan bazı kişilerin söyledikleri gibi, müslümanlarm zayıflık ve cehaletlerinin devamına vesîle olamaz. Kaldı ki öteki âyet-i kerîmeler, her düşüşün bir kalkışı olacağını ve her okun yeniden fırlayacağını ha^ ber vermekte ve müslümanlarm yeryüzünün halîfeleri olacaklarını bildirmektedir. Bu yeryüzünün hilâfeti hâdisesi henüz tamamlanmamıştır. Nitekim Arap toprağı çayırlık ve ırmaklarla doluncaya, Irak'la Mekke arasında yolcu yol yitirme korkusu olmaksızın yürüyünceye kadar kıyamet kopmaz, haberi henüz gerçekleşmemiştir. İmâm Ah-med bu haberi nakletmektedir. Bu haberin birinci bölümü henüz ger-çekleşmemiştir. Keza Müslim'in Sahîh'inde Medine'nin alanının İhab denilen bölgeye kadar gelişeceğine dâir vârid olan ve Medine'nin yerleşim alanının millerce

mesafeye ulaşacağını bildiren haber henüz gerçekleşmemiştir. Ey müslümanlar topluluğu; müjdeleyenler olun, korkutanlar değil. «Bir süre sonra onun haberini öğreneceksiniz.»[21]

66 — Kavmin onu yalanladı. Halbuki o, haktır. De ki: Ben sizin üzerinize vekîl değilim.
67 — Her haberin karârlaşmış bir zamanı vardır. Siz de yakında bileceksiniz.
68 — Âyetlerimizi çekişmeye dalanları gördüğün vakit; onlar başka bir söze geçinceye kadar, kendilerinden yüzçevir.
Eğer şeytân sana unutturursa; hatırladıktan sonra artık zâlimler güruhu ile oturma.
69 — Allah'tan sakınanlara; onların hesabından bir şey yoktur, fakat bir öğüttür. Olur ki, sakınırlar.

Her Haberin Bir Yeri Vardır

Allah Teâlâ bu âyetlerde buyuruyor ki: Kavmin Kureyş onu, senin onlara getirmiş olduğun Kur'an'ı hidâyeti ve beyânı yalanladılar. Halbuki o, kendisinden başka hiçbir hak ve gerçek olmayan bir haktır. «De ki: Ben sizin üzerinize vekil değilim.» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyuruyor : «De ki: Gerçek Rabbınızdan (gelen) dir. İsteyen İnansın, isteyen inkâr etsin.» (Kehf, 29). Bana düşen tebliğ edip ulaştırmaktır. Size düşen ise işitip itaat etmektir. Bana uyan dünya ve âhirette mutlu olur. Bana karşı çıkan ise dünyada ve âhirette mutsuz olacaktır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Her bir haberin karârlaşmış bir zamanı vardır» buyurmaktadır. İbn Abbâs ve bir çokları derler ki: Her. bir haberin bir hakikati, yani bir müddet sonra dahi olsa her haberin bir meydana gelişi vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de : «O'nun haberini bir müddet sonra öğreneceksiniz.» (Şa'ti, 88), «Herkesin süresi yazılıdır.» (Ra'd, 37) buyuruyor ki bu, kuvvetli bir tehdîd ve vaîd'dir. Bu sebepledir ki bundan sonra: «Siz de yakında bileceksiniz.» buyurmuştur. Allah Teâlâ devamla şöyle buyuruyor -«Âyetlerimizi (yalanlama ve alaya almakla) çekişmeye dalanlaıı gördüğün vakit onlar (yalanlamakta oldukları sözün dışında) başka bir söze geçinceye kadar, kendilerinden yüzçevir. Eğer şeytân sana unutturursa, —ki burada Allah'ın âyetlerini tahrif eden, onları gerektiği yerlerinden başka yerlere koyan yalanlayıcüarla birlikte müslüman ümmetten hiçbir kimsenin oturmaması kasdedilmekte-dir. İşte onlardan birisi unutarak oturursa— hatırladıktan sonra artık zâlimler güruhu ile oturma.» Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle Duyurulmuştur : Ümmetimden hatâ, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeylerin günâhı kaldırılmıştır. Ebu Mâlik ve Saîd İbn Cübeyr'den naklen Süddî «Eğer şeytân sana unutturursa...» âyeti hakkında şöyle der: .Unutur da sonra hatırlarsan onlarla birlikte oturma. Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemiştir. «O, size kitâbda: Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir mevzua intikâl edinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.» (Nisa, 140) âyetinde işaret edilen âyet işte budur. Yani siz onlarla birlikte oturup onların (söylediklerini zımnen) kabul ettiğiniz takdirde onların içinde bulundukları durumda onlarla eşit olursunuz.

'Allah Teâlâ: «Allah'tan sakınanlara; onların hesabından bir şey yoktur.» buyuruyor ki; onlardan sakınır ve bu durumda onlarla birlikte oturmazlarsa onların uhdesinden sıyrılmış ve onların günâhından kurtulmuş olurlar. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ebu Mâlik ve S&îd İbn Cübeyr'in «Allah'tan sakınanlara; onların hesabından bir şey yoktur.» âyeti hakkında şöyle dediklerini rivayet etti: Böyle yaptığın, yani onlardan sakınıp yüz çevirdiğin takdirde, onların Allah'ın âyetleri hakkında çekişmeye dalmalarından dolayı sana bir vetöl yolftur. Başkaları ise şöyle diyor: Bilakis bunun mânâsı şöyledir {Onlar; onlarla birlikte otursalar dahi, onların hesabından bunlara bir şey yoktur. Böylece bu âyetin Nisa süresindeki: «Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.» (Nisa, 140) âyeti ile —ki bu âyet Medine'de nazil olmuştur— mensûh olduğunu sanmışlardır. Bu görüş Mü-câhid, Süddî, İbn Cüreyc ve başkalarına aittir^ Onların açıklamalarına göre; âyet böylece anlaşılacaktır: «Fakat bir öğüttür. Olur ki sakınırlar.» Fakat Biz size onlardan yüz çevirmenizi emrettik. Bu, içlerinde bulundukları durum hakkında onlara bir hatırlatmadır. Umulur ki bundan sakınır ve bir daha ona dönmezler.[22]

70 — Bırak o dinlerini oyun ve eğlence edinenleri; dünya hayatının aldattığı kimseleri. Sen onunla öğüt ver ki; Allah'tan başka dostu ve şefaatçisi olmayan bir kimse kazandlglndan ötürü yok olmasın. O, bütün varını fidye olarak verse de kabul olunmaz. İşte onlar, kazandıklarından ötürü yok olanlardır. Küfür edegeldiklerinden dolayı onlara, kaynar sudan içecek ve elîm bir azâb vardır.

Dinlerini Alay Konusu Yapanlar

Allah Teâlâ : «Bırak o dinlerini oyun ve eğlence edinenleri; dünya hayatının aldattığı kimseleri...» buyuruyor ki; bırak onları, onlardan yüz çevir, onlara biraz mühlet ver. Onlar büyük bir azaba dûçâr olacaklardır. Bu sebeple : ((Sen onunla (Kur'an'la) öğüt ver», Allah'ın kıyamet günündeki elîm azabı ile intikamından onları sakındır, buyurmaktadır. «Allah Teâlâ : Bir kimse kazandığından ötürü yok olmasın.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivayetle, Dahhâk, Mücâhid, İkrime, Hasan ve Süddî âyetteki kelimesinin teslim edilme anlamında olduğunu söylemişlerdir. Ibn Abbâs'tan rivayetle, Vâlibî; rüs-vây olma, anlamına geldiğini, Katâde de; hapsolunma, anlamında olduğunu söyler. Mürre ve İbn Zeyd; muâhaze olunma, Kelbî ise; cezalandırılma, anlamına geldiğini söylemişlerdir ki bu ibarelerin hepsi de anlamca birbirine yakındırlar. Netice olarak bu kelime, «Helake teslim etme, hayırdan alıkoyma ve arzulanana ulaşmaktan alıkoyma» anlamına gerektedir. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ : «Her nefis kazandığı ile bağlıdır. Ancak sağcılar müstesnadır.» (Müddesir, 38 - 39) buyurmaktadır.
Allah Teâlâ: «Allah'tan başka dostu ve (kendisine şefaat edecek hiçbir) şefaatçisi ve (yakını) olmayan bir kimse...» buyurmaktadır ki; başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: «Alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı gün gelmezden evvel... Kâfirler, işte zulmedenlerin kendileridir.» (Bakara, 254).
Allah Teâlâ: «O, bütün varını fidye olarak verse de kabul olunmaz.» buyuruyor. Her şeyi verse dahi bu, ondan kabul olunmaz. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ : «Doğrusu küfredip te kâfir olarak ölenler; yeryüzü dolusu altını fidye

verecek olsalar, yine de hiçbirinden kabul edilmez.» (Âl-i İmrân, 91) buyururken burada da: «îşte onlar, kazandıklarından ötürü yok olanlardır. Küfür edegeldiklerinden dolayı onlara kaynar sudan içecek ve elîm bir azâb vardır.» buyurmaktadır.[23]

71 — De ki: Allah'ı bırakıp ta bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi yalvaralım? Allah bizi hidâyete erdirdikten sonra arkadaşları; bize gel, diye doğru yola çağırırken; şeytânların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi ökçelerimizin üstünden gerisin geri mi dönelim? De ki: Allah'ın hidâyeti, asıl hidâyetin kendisidir. Ve biz emrolunduk ki; âlemlerin Rabbına teslim olalım.
72 — Ve bir de namaz kılın ve O'ndan korkun diye. O'dur kendisine varıp toplanacağınız.
73 — O'dur, gökleri ve yeri hak ile yaratan. O'nun; ol, dediği gün; hemen olur. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfleneceği gün de mülk O'nundur. Görülmeyeni de, görüleni de bilir. Ve O, Hakîm'dir, Habîr'dir.

Allah'ın Hidâyeti

Süddî der ki: Müşrikler inananlara: Bizim yolumuza uyun ve Muhammed'in dinini bırakın, dediler de Allah Teâlâ : «De ki: Allah'ı bırakıp ta bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi yalvaralım? Ökçelerimizin üstünden gerisin geri küfre mi dönelim? (Bu durumda biz şeytanın yeryüzünde saptırdığı kişi gibi oluruz.)» âyetlerim indirdi. Yani Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: îmândan sonra eğer küfre düşerseniz; siz şu adam .gibi olursunuz ; Yolda bir kavimle beraber iken yolu kaybetmiş, şeytân kendisini şaşırtıp yeryüzünde saptırmış, arkadaşları yolda olup onu kendilerine çağırarak; bize gel, biz yoldayız, demeye başlarlar. O ise; onlara gitmemekte diretir. İşte Hz. Muhammed (s.a,) i tanıdıktan sonra onlara uyanın benzeri budur. Yola çağıran Hz. Muhammed (s.a.) in ta kendisidir. Yol ise İslam'dır. Bu hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali tbn Ebu Talha : «De ki: Allah'ı bırakıp ta bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi yalvaralım?» âyeti hakkında şöyle demektedir : Bu, Allah Teâlâ'nın ilâhlar ile onlara çağıranlar ve Allah'a çağıranlar (davet edenler) hakkında vermiş olduğu bir örnektir. Bir adam düşünün : Yolunu kaybetmiş, sapıtmış. O sırada birisi kendisini; ey falan oğlu falan, yola gel, diye çağırıyor. Onun arkadaşları var ve kendisini; yola gel, diye çağırıyorlar. Birinci çağırana uyarsa onu tutup götürüyor ve helake ulaştırıyor. Kendisini hidâyete çağıranlara icabet ederse yolu buluyor. Bu birinci çağıran, onu helak edicidir. Allah'dan başka bu ilâhlara tapanın örneği budur 'ki; o kişi, kendisine ölüm gelinceye kadar bunun doğru olduğuna inanır da helake ve-nedamete (pişmanlığa) düşer. Allah Teâlâ : «Şeytânların saptırıp çöle düşürmek istedikleri kimse gibi...» buyuruyor ki; bunlar helak edicilerdir. Onu ismi ile, babasının ve dedesinin ismi ile çağırırlar. O da bunun doğru bir şey olduğunu sanarak ona uyar. Nihayet onu helake atarlar, belki de yerler. Veya yeryüzünde kapkaranlık bir yere atarlar da orada susuzluktan helak olur. İşte bu, Allah'tan başka ibâdet edilen ilâhlara icabet edenin örneğidir. Hadîsi

İbn Cerîr rivayet etmiştir. İbn Ebu Necîh ise Mücâhid'den naklen «Şeytânların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi...» âyeti hakkında şöyle der : Şaşkın durumdaki kişiyi arkadaşları yola çağırıyor. îşte bu, hidâyete erdikten sonra sapıklığa-düşenin örneğidir. İbn Abbas'tan naklen Avfî, «Arkadaşları doğru yola çağırırken şeytânların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi...» âyeti hakkında şöyle der : Bu, Allah'ın hidâyetine icabet etmeyen, şeytâna itaat eden, yeryüzünde günâh işleyip haktan meyleden, sapan kişidir. Arkadaşları kendisini hidâyete çağırırlar. Ve onu çağırıp emrettiklerinin hidâyet olduğunu sanırlar. Allah Teâlâ bunu, insanlardan bunların dostları için söyleyip, «Allah'ın tüdâyeti, asıl hidâyetin kendisidir.» buyuruyor. Sapıklık ise, cinlerin kendisine çağırdıklarıdır. İbn Abbâs'ın bu sözünü rivayetten sonra İbn Cerîr der ki: Bu, arkadaşlarının onu hidâyet sanarak sapıklığa çağırmalarını gerektirir. Halbuki bu, âyetin zahirine terstir. Zîrâ Allah Teâlâ, arkadaşlarının onu hidâyete çağırdıklarını haber vermektedir. O halde Allah Teâlâ'mn hidâyet olduğunu haber vermesiyle birlikte onun sapıklık olması caiz değildir. Bu, İbn Cerîr'in söylediği gibidir. Âyetin akışı, şeytânların saptırdığı kişinin şaşkın olmasını gerektirir. Onun arkadaşları doğru yolda yürümektedirler. Onu kendilerine ve en güzel yolda onlarla birlikte gitmeye çağırmaya başlamış-lardır. Burada sözün takdiri şöyle olmalıdır: «Onlardan yüz çevirip onlara dönmemektedir. Şayet Allah dileseydi, onu hidâyete eriştirir ve onu doğru yola geri çevirirdi.» İşte bu sebepledir ki, Allah Teâlâ: «De ki: Allah'ın hidâyeti, a&ü hidâyetin kendisidir.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Allah kimi de hidâyete erdirirse, onu saptıracak yoktur.» (Zümer, 37), «Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakkak ki, Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez. Ve onların yardımcıları da yoktur.» (Nahl, 37). Allah Teâlâ burada devamla şöyle buyuruyor: «Ve <biz emrolunduk ki; âlemlerin Habbma teslîm olalım, (ortağı olmaksızın sâdece O'na ibâdet edelim.) Ve bir de namaz küm ve O'ndan korkun diye.» Namaz kılmakla ve her durumda O'ndan korkmakla emrolunduk. «O'dur, (kıyamet günü) kendisine varıp toplanacağınız. O'dur, gökleri ve yeri hak ile (adaletle) yaratan. (Her ikisinin yaratıcısı, sahibi, onları ve onlardakileri idare eden.)», «O'nun; ol, dediği gün; hemen olur.» âyetinde kıyamet günü kaydedilmektedir. O gün Allah Teâlâ «Ol.» buyuracak ve göz açıp kapama veya ondan daha kısa bir zamanda O'nun emri olacak, meydana gelecektir.[24]

Sûr’a Üfleneceği Gün

Müfessirler, «Sûr'a üfleneceği gün...» âyetinin tefsirinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları şöyle der: «Buradaki 'Sûr* kelimesinden maksad, suret kelimesinin çoğuludur. Böylece mânâ, suretlere üflenip de diril-tildikleri gün, şeklinde olacaktır. Halbuki doğru olan, buradaki sûr kelimesi ile İsraf îl (a.s.) in üfleyeceği borunun fcasdedilmiş, olmasıdır. İbn Cerîr der ki: Bize göre doğru olan, Hz. Peygamtjer'den gelen haberlerin desteklediği görüştür ki; Allah Rasûlü: Muhakkak ki İsrafil sûr*u ağzına almış ve alnını (yüzünü) eğip döndürmüştür. Ne zaman emredilecek de üfürecek diye beklemektedir, buyurmuştur. İmâm Ahmed der ki:

Bize İsmâîl... Abdullah İbn Amr'dan rivayet etti ki; bir bedevî: Ey Allah'ın Rasûlü; sûr nedir? diye sordu. Allah Rasûlü de : Kendisine üflenecek boynuzdur, buyurdular. Sûr hadîsi bize Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî kanalıyla onun «et-Tıvâlât» kitabında rivayet edilmiştir. O, şöyle demektedir : Bize Ahmed İbn el-Hasan'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ashabından bir grupun arasında bulunduğu sırada Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Allah Teâlâ göklerin ve yerin yaratılmasını bitirince, sûr'u yaratıp onu İsrafil'e verdi. O bunu; ne zaman emredilecek diye beklemek üzere gözünü Arş'a dikerek ağzına koydu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü; sûr nedir? diye sordum. Boynuzdur, buyurdular. Ben: O nasıldır? diye sordum. Şöyle buyurdular : Büyüktür. Beni hak ile gönderen (Allah) a yemîn ederim ki; onun bir halkasının (boğumunun) büyüklüğü göklerle yerin genişliği gibidir. Ona üç defa üflenecektir: Birinci üfürme, korku üfürmesidir. İkincisi, yıkılma üfürmesidir. Üçüncüsü ise kalkıp âlemlerin Rabbınm huzuruna dikilme üfürmesidir. Allah Teâlâ İsrafil'e)birinci üfürmeyi emredip; üfür, buyuracak. O, korku üfürmesini üfürüp Allah'ın diledikleri dışında bütün gökler ve yer halkı korkacak. Allah Teâlâ ona emredecek de uzatacak ve kesinti yapmayacak, (fütur getirmeyecek). Bu, Allah Teâlâ'nın : «Bunlar bir tek çığlık beklemektedirler. Ki, onun bir an gecikmesi yoktur.» (Sâd, 15) kavli gibidir. Allah Teâlâ dağlan yürütecek. Onlar bir bulut gibi geçecek ve serâb olacaklar... Sonra yeryüzü halkını öyle bir sarsacak ki, dalgaların çarptığı denize atılmış Mr gemi gibi olacak. Yeryüzündeki halkı ters çevirip rüzgârların salladığı, Arş'da asılı bir kandil gibi yapacak. Bu durum, Allah Teâlâ'nın: «O gün bir sarsıntı sarsar. Ve peşinden bir başkası gelir. O gün. kalbler titrer.» (Nâziât, 6-8) âyetlerinde haber verdiği durumdur. İnsanlar, onun üzerinde sarsılıp çalkalanacak. Süt veren kadınlar çocuklarını unutacak, hamileler karmlarındakini bırakacak (doğuracak), çocuklar ihtiyarlayacak, şeytânlar korkudan uçar gibi kaçacaklar. Yeryüzünün kenarlarına varınca, melekler onlara gelip yüzlerine vuracaklar ve onlar da dönecek. İnsanlar arkalarına dönüp kaçacak. Allah'ın emrinden onları koruyacak hiçbir şey olmayacak. Birbirlerini çağıracaklar. İşte bu, Allah Teâlâ'nın çağrışma günü, buyurduğu gündür.
Onlar bu halde iken, yeryüzü bir baştan diğer bir başa kadar yarılıp çatlayacak. Bir benzerini görmedikleri büyük bir durumu görecekler. Bundan dolayı en iyisini Allah Teâlâ'nm bildiği üzüntü ve korku onları kaplayacak. Sonra gökyüzüne bakacaklar ki o; erimiş bir maden gibi olmuş. Sonra yarılıp yıldızlar saçılacak, güneş ve ay batacak. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: Ölüler bundan hiçbir şey bilmeyecekler. Etou Hüreyre : Ey Allah'ın Rasûlü; Allah Teâlâ'nın : «Sûr'a üfürüleceği gün, Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku.içinde kalırlar.» (Nemi, 87) âyetinde istisna ettikleri kimlerdir? diye sordu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Bunlar şehîdlerdir. Korku, dirilere ulaşacaktır. Onlar da Allah katında diriler olup rızıklanmak-tadırlar. Allah Teâlâ, o günün korkusundan onları koruyup emîn kılacaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın yaratıklarının kötüleri üzerine göndereceği bir azâbtır. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır : «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu, kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emzikli (kadın) emzirdiğini unutur, her yüklü (kadın) yükünü düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün. Oysa

sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabının çok çetin olmasındandır.» (Hacc, 1-2). Onlar, Allah'ın dilediği kadar bu azâb içinde kalacaklardır. Şu kadar var ki bu, uzun olacaktır.
Sonra Allah Teâlâ İsrafil'e yıkılma üfürmesini emredecek. O da yıkılma üfürmesini üfürecek ve Allah'ın diledikleri dışında gökler ve yer halkı yıkılacak. Bunlar bitince Ölüm meleği Cebbâr'a gelecek ve : Ey Rabbım, Senin dilediklerin dışında gökler ve yer ehli öldü, diyecek. Allah Teâlâ; kimlerin kaldığını en iyi bildiği halde; kimler kaldı? diye soracak. Ölüm meleği: Ey Rabbım, ölmeyecek diri olan Sen, Arş'ı taşı-yanlar, Cibril ve Mîkâîl ve bir de ben kaldım, diyecek. Allah Teâlâ : Cibril ve Mikâîl ölsünler, buyuracak. Allah Arş'ı konuşturacak ve o diyecek ki: Ey Rabbım, Cibril ve Mîkâîl ölüyor! Allah Teâlâ : Sus; ben, Arş'ı-mın altında olan her şeye ölümü yazdım, buyuracak ve o ikisi ölecekler. Sonra ölüm meleği Cebbâr'a gelip : Ey Rabbım, Cibril ve Mîkâîl öldü, diyecek. Allah Teâlâ kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; kim kaldı? diye soracak. Ölüm meleği: Asla ölmeyecek diri olan Sen, Arş'mı taşıyanlar ve bir de ben kaldım, diyecek. Allah Teâlâ : Arş'ımı taşıyanlar ölsünler, buyuracak ve onlar da ölecekler. Allah Teâlâ Arş'a emredecek ve o, sûr'u İsrafil'den alacak. Sonra ölüm meleği gelip: Ey Rabbım, Arş'ını taşıyanlar Öldü, diyecek. Allah Teâlâ kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; kim kaldı? diye soracak. Ölüm meleği; Ey Rabbım, asla ölmeyecek diri olan Sen ve bir de ben kaldım, diyecek. Allah Teâlâ: Sen, yaratıklarımdan bir yaratıksın. Şu gördüğünü görmen için seni yaratmıştım, sen de öl, buyuracak ve o da ölecek. Vâhid, Ahâd, Kahhâr olan, doğmamış ve doğurmamış olan Allah'dan başka, hiçbir şey kalmayınca ilk olduğu gibi Allah Teâlâ son da olacak. Gökleri ve yeri kitapları katlar gibi katlayacak sonra yayıp düzleyecek ve üç kere onları atacak ve: Ben Cebbâr'ım, Ben Cebbarım, Ben Cebbâr'ım, diye söyleyip üç kere : Bu gün mülk kimindir? diye seslenecek. Ona hiç 'kimse cevab vermeyecek ve kendi kendine : Vâhid, Kahhâr olan Allah'ım, buyuracak. Allah Teâlâ : «O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» (İbrahim, 48> buyuruyor ki; gökleri ve yeri yayacak, Ukkâz köselesi gibi onları uzatıp yayacak. Sen onlarda hiç bir eğrilik göremeyeceksin.
Sonra Allah Teâlâ yaratıklara öyle bir seslenecek ki; onlar bu değiştirilmiş yeryüzünde bir öncekinde oldukları gibi1 olacaklar. Onun vâ-dîsinde olanlar yine vadisinde, yüksek yerinde olanlar yine yükseklerinde olacaklar. Sonra Allah Teâlâ, Arş'ın altından onların üzerine bir su gönderecek ve gökyüzüne yağmur yağdırmasını emredecek. Yeryüzüne kırk gün yağmur yağdıracak. Su onların üzerinde oniki kulaç olacak. Sonra Allah Teâlâ cesedlere, kamış —veya bakla— gibi bitmelerini emredecek de onlar bitecekler. Nihayet cesedleri, daha önce olduğu gibi tâm olarak teşekkül edecek. Allah Teâlâ: Arş'ımı taşıyanlar dirilsin, buyuracak ve onlar dirilecekler. Allah Teâlâ İsrafil'e emredecek ve o, sûr'u alıp ağzına koyacak. Sonra Allah Teâlâ : Cibril ve Mîkâîl dirilsin, buyuracak ve onlar dirilecekler. Allah Teâlâ ruhları çağıracak. Onlar getirilecekler. Müslümanların ruhları nûr saçarken, kâfirlerin ruhları karanlık olacak. Allah Teâlâ hepsini alıp sûr'un içine koyacak. Daha sonra İsrafil'e dirilme üfürmesini üfürmeyi emredecek ve o, dirilme üfürmesini üfürecek. Ruhlar arı gibi çıkacaklar. Gökle yer arasını dol-durmuş olacaklar. Allah Teâlâ : İzzet ve Celâl'im hakkı için, muhakkak her rûh

cesedine dönecek, buyuracak ve ruhlar yeryüzündeki cesedle-rine girecekler. Önce genizlere girip sokulan kişide zehirin yürümesi gibi cesedin içinde yürüyecek. Sonra yeryüzü sizden ayrılacak (siz, yeryüzünden ayrılacaksınız, çıkacaksınız). Yeryüzünün kendisini bırakacakların ilki ben olacağım. Rabbmıza doğru çıkıp sür'atle varacaksınız. . «O çağırana koşarak; kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8). Yalınayak, çıplak ve sürmetsiz olarak ölçüsü yetmiş yıl olan bir yerde duracaksınız. Allah Teâlâ size bakmayacak ve aranızda hüküm vermeyecek. Gözyaşları bitinceye kadar ağlayacaksınız. Gözyaşları bitince; onun yerine kan dökeceksiniz. Terden boğulacak derecede veya ter çenelerinize ulaşıncaya kadar terleyecek; bizim aramızda hükmetmesi için Rabbımıza bizim için kim şefâatta bulunacak? diyeceksiniz. Buna babanız Âdem'den daha lâyık kini olabilir? Allah Teâlâ onu eliyle yaratmış, ona ruhundan üfürmüş, ve ilk olarak onunla konuşmuştur, diyeceksiniz. Âdem'e vanp bunu ondan isteyecekler. O ise kabul etmeyip; bunun sahibi (bunu yapacak olan) ben değilim, diyecek. Birer birer her peygambere bu isteği iletecekler. Her peygambere vardıklarında onlar bunu kabul etmeyecekler. Allah Rasûlü (devamla) şöyle buyurdular: Nihayet bana gelecekler. Ben, Fahs'a gideceğim ve secdeye kapanacağım. Ebu Hüreyre : Ey Allah'ın Rasûlü; Fahs nedir? diye sordu. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: Arş/ın önüdür. Nihayet Allah Teâlâ bana bir melek gönderecek ve o pazumdan tutup beni kaldıracak. Bana : Ey Muham-med, buyuracak. Ben: Evet, Rabbım, diyeceğim. AÜah Teâlâ en iyi bildiği halde; durumun nasıl? diye soracak. Ben: Ey Rabbım, bana şefaati va'detmiştin, yaratıkların hususunda beni şefaatçi kıl (şefaatimi kabul buyur) ve onların arasında hükmeyle, diyeceğim. Allah Teâlâ : Senin şefaatini kabul eyledim, onlara geliyorum, aralarında hükmedeceğim, buyuracak.
Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: Geri dönüp insanlarla birlikte duracağım. Biz, bu halde dikilirken gökyüzünden şiddetli bir ses duyacağız ve bu bizi korkutacak. Dünya semâsı halkı, yeryüzündeki cin ve insanların iki misli olarak inecekler. Yeryüzüne yaklaştık! arında, yeryüzü onların nuru ile aydınlanacak ve saflarında yerlerini alacaklar. Biz onlara: Rabbımız içinizde mi? diye soracağız. Onlar: Hayır, o geliridir (geliyor), diyecekler. Sonra ikinci gök halkı inen meleklerin iki misli, orada bulunan cin ve insanların iki misli olarak inecekler. Yeryüzüne yaklaştıklarında yeryüzü onların nuru ile aydınlanacak ve onlar da saf tutacaklar. Biz onlara: Rabbımız, içinizde mi? diye soracağız. Onlar: Hayır, gelicidir. diyecekler. Sonra onlar, böyle kat kat inecekler ve nihayet bulut ve meleklerin gölgeliğinde Cebbar olan Allah Teâlâ inecek. O gün Arş'mı sekizi —ki onlar bu gün dörttür— taşıyacak. Ayaklan yeryüzünün en alt sınırlarında olacak. Yeryüzü ve gökler onların bellerinde olacak. Arş omuzlarında iken onlar teşbihlerinde ken-dilerine hâs sesleriyle şöyle diyecekler: Arş ve ceberut sahibini tesbîh ederiz. Hükümranlık ve melekût sahibini tesbîh ederiz. Diri olup ölmeyeni tesbîh ederiz. Yaratıkları öldürüp kendisi ölmeyeni tesbîh ederiz. (O), Sübbûh'tur, Kuddûs'tur, Kuddûs'tur, Kuddûs'tur. En yüce Rab-bımızı, meleklerin ve ruhun Rabbım tesbîh ederiz. Yaratıkları öldüren ve kendisi ölmeyen en yüce Rabbmuzı tesbîh ederiz. Allah Teâlâ KürsT-sini yeryüzünün dilediği yerine koyar ve sesi ile seslenip şöyle buyurur: Ey cin ve insanlar topluluğu; sizi yarattığımdan bu gününüze kadar sizi dinledim, sözünüzü işitip işlerinizi gördüm. Beni dinleyin; işte işleriniz, sizlere

okunan sayfalarınız. Kim hayır bulursa Allah'a ham-detsin. Kim bundan başkasını bulursa kendisinden başkasını kesinlikle ayıplamasın.
Sonra Allah Teâlâ cehenneme emreder ve onun parlayan bir kısmı çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ey Âdemoğullah, ben size : Şeytâna tapmayın. O muhakkak ki sizin apaçık bir düşmanmızdır. Ve: Bana kulluk edesiniz, işte bu dosdoğru yoldur, diye ahdetmedim mi? Andol-sun ki; o, sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız? İşte bu, size va'dolunan cehennemdir. Küfretmekte olduğunuzdan dolayı bugün oraya girin.» (Yâsîn, 60 - 64).
Allah Teâlâ insanların arasını ayırır ve ümmetler diz çöker. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurur : «Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. Bugün yaptığınızın karşılığı size verilecektir.» (Casiye, 28). Allah Teâlâ cinler ve insanlar âlemi dışında yaratıkları arasında hükmeder (hüküm verir). Vahşî hayvanlar ve dört ayaklılar (dört ayaklı hayvanlar) arasında hüküm verir. O kadar ki; boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun hakkını alır. Allah Teâlâ bunu bitirip hiçbirinin yanında bir diğerine âit hak kalmayınca: Toprak olun, buyurur. İşte o sırada kâfir : «Keski ben de toprak olaydım.» der. (Nebe*, 40).
Sonra Allah Teâlâ kullan arasında hüküm verir. Hakkında hüküm verileceklerin ilki kanlardır. Allah yolunda öldürülen herkes gelir. Allah Teâlâ her öldürülene emreder de; boyun damarlarından kanlar akarak başım taşıyıp gelir ve: Ey Rabbım, bu, beni niçin öldürdü? diye sorar. Allah Teâlâ en iyi bilen olduğu halde; onları niçin öldürdün? diye sorar. Öldüren: İzzet senin için olsun diye onları öldürdüm, diye cevab verir: Allah Teâlâ ona: Doğru söyledin, buyurup onun yüzünü güneyin nuru gibi kılar ve melekler kendisini cennete götürürler: Bunlardan başka (bunların dışındaki) öldürülenlerin hepsi boyun damarlarından kan akarak başını taşıyor halde gelir ve: Ey Rabbım, beni şu öldürdü, der. Allah Teâlâ en iyi bilen olduğu halde; onları niçin öldürdün? buyurur. Öldüren: Ey Rabbım, İzzet Senin ve benim için olsun diye onları öldürdüm, diye cevab verir. Allah Teâlâ da: Helak oldun, buyurur. Sonra bir nefsi öldüren herkes, istisnasız karşılığında öldürülür. Hiç bir zulüm kalmaz, karşılığı alınır. Bütün bunlar, Allah'ın dilemesi içindedir: Dilerse azâb eder ve dilerse ona merhamet eyler. Sonra Allah Teâlâ, geriye kalan yaratıkları arasında hüküm verir. Nihayet, hiç kimsenin yanında hiç kimseye âit bir zulüm kalmaz ki zâlimden mazlumun hakkı alınmış olmasın. O kadar ki, süte su katıp sonra satan dahi süt sudan ayrılıncaya kadar sorumlu tutulur. Allah Teâlâ bütün bunları bitirdiğinde birisi çıkıp seslenir, bütün yaratıklar duyarlar : Dikkat edin; her kavim ilâhlarına ve Allah'tan başka ibâdet edegelmekte olduklarına katılsın. Allah'tan başkasına ibâdet eden hiç kimse kalmaz ki önünde ilâhları temessül ettirilmiş olmasın. O gün meleklerden birisi, Uzeyr şekline girdirilir. Meleklerden biri de Meryem Oğlu îsâ suretine büründürülür. Birine yahûdîler, öbürüne hıristiyan-lar uyar. Sonra onların ilâhları kendilerini cehenneme sürükler. İşte bu, Allah Teâîâ'nan şu sözüdür : «Şayet bunlar tanrı olsaydı oraya girmezlerdi. Ve hepsi orada temelli 'kalacaklardır.» (Enbiyâ, 99).
İçlerinde münafıklar olduğu halde inananlardan başka hiç kimse kalmadığında; Allah Teâlâ onlara dilediği şekilde gelir ve: Ey insanlar; - insanlar gitti. İlâhlarınıza ve tapageldiklerinize katılın, buyurur. Onlar: Allah'a yemîn olsun ki bizim için Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz, O'ndan başkasına ibâdet etmiş de değiliz, derler.

Ve onlardan ayrılırlar. Onlara gelen Allah'ın kendisidir. Kalmayı dilediği kadar kalıp sonra onlara tekrar gelir ve : Ey insanlar; insanlar gitti, ilâhlarınıza ve tapagelmekte olduklarınıza katılın, buyurur. Onlar yine: Allah'a yemîn olsun ki, bizim için Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Ve biz, O'ndan başkasına ibadet etmiş de değiliz, derler. Allah Teâlâ onlara görünür ve onların; Hablan olduğunu bilecekleri azametiyle onlara tecellî eder. Yüzleri üzeri kapanıp secde ederler. Her bir münafık ensesi üzere yere yıkılır. Allah Teâlâ onların sırtlarını inek boynuzlan gibi kılar. Sohra onlara izin verir ve kalkarlar. Allah Teâlâ tırpan (veya bıçak) keskinliğinde —veya kılıç keskinliğinde— cehennemin iki tarafı arasına Sırât'ı kurar. Onun üzerinde çengeller* ucu kıvrık demirler, demir dikeni gibi dikenler vardır. Önünde ise kaygan bir köprü vardır. Onlar göz açıp kapaması gibi veya şimşek çakması gibi veya rüzgâr gibi veya cins atlar gibi veya cins binekler gibi, yahut da cins balıklar (soylu kişiler) gibi geçerler. Salim olarak kurtulan, tırmalanmış olarak kurtulan; cehenneme, yüzü üzeri, elleri-ayaMan toplanmış olarak atılanlar vardır.
Cennet halkı, cennete ulaştırıldığında: Cennete girmemiz için Rabbımıza bize kim şefaat edecek? derler. Buna babanız Âdem (a.s.) den daha lâyık kim olabilir? Allah onu bizzat yaratmış, ruhundan üflemiş ve ilk önce onunla konuşmuştur, diyerek Âdem'e vanr ve ondan bunu isterler. O, bir günâhı zikredip bunun sahibi (bunu yapacak olan) ben değilim. Fakat Nuh'a gidiniz, o Allah'ın rasûllerinin ilkidir, der. Nuh'a varılır ve kendisinden şefaat istenilir. O da bir günâhı zikredip bunu yapacak olan ben değilim, Musa'ya yapışın. Muhakkak kî münâ-caatta onu Allah Teâlâ kendine yakın kılmış, onunla konuşmuş ve ona Tevrat'ı indirmiştir, der. Musa'ya varılıp bu kendisinden istenilir. O da bir günâhı zikredip bunun sahibi ben değilim, fakat siz, Allah'ın ruhu ve kelimesi olan Meryem Oğlu îsâ'ya yapışınız, der. Meryem Oğlu îsâ'ya varılıp bu husustaki istek kendisine iletildiğinde; size bunu yapıvere-cek olan ben değilim. Fakat siz, Muhammed'e yapışın, der. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Bana gelirler. Benim için Rabbım katında üç şefaat vardır. Gider ve cennete varıp kapısının halkasına yapışırım. Açılmasını isterim. Cennet 'bana açılır. Ben selâmlanırım. Cennete girdiğimde Rabbımı görüp secde ile yere kapanırım. Yaratıklarından hiçbirine izin verilmeyen bir miktarda, Allah'a hamd ve sena etmeme izin verilir. Ve : Ey Muhammed, kaldır başım; şefaat et, şefaatin kabul edilecek. İste, sana verilecek, buyurur. Başımı kaldırdığımda en iyi bilen olduğu halde Allah Teâlâ : Durumun nedir? diye sorar. Ben: Rabbım, bana şefaati va'detmiştin. Cennet halkı hususunda beni şefaatçi "kıl da cennete girsinler, derim. Allah Teâlâ : Seni şefaatçi 'kıldım (senin şefaatim kabul eyledim) ve cennete girmeleri hususunda onlara izin verdim, buyurur.
Allah Rasûlü (s.a.) buyururdu ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki; sizler dünyada eşlerinizi ve meskenlerinizi cennet halkının eşlerini ve meskenlerini bildiğinden datıa iyi bilemezsiniz. Onlardan birinin yetmişiki hanımı olacak. Yetmişi Allah Teâlâ'nm (orada) yarattıklarından; ikisi de Âdem oğullarından olacak. Bu ikisi dünyada iken Allah'a ibâdetlerinden dolayı Allah'ın (orada) yarattıklarından daha üstün olacaklar. Bunlardan birincisiyle yakuttan bir odada, üzerinde yetmiş çift atlas ve kalın ipek bulunan incilerle süslü altından bir yatak üzerinde zifafa girecek. Sonra o, elini bu birinci eşinin omuzuna koyacak ve

(temiz ve şeffaflığından) elini onun göğsünden, elbise, deri ve etinin arkasından görecek. Onun baldır kemiğine baktığında onu; yakuttan bir kamıştaki ipe bakanın gördüğü gibi görecek. Bu eşin ciğeri ona bir ayna, onun ciğeri de bu eşe bir aynadır. O bu eşin yanında iken onu asla usandırmayacak, o da kendisini usan-dırmayacak. Defalarca vardığı halde her seferinde onu bakire bulacak. Arzusu hiç kesilip kırılmayacak, bu eşi bundan asla şikâyet etmeyecek. O, bu halde iken nida edilecek: Senin ondan, onun senden usanmadığını biliyoruz. Şurası muhakkak ki; burada ne sana, ne ona ölüm var. Şu kadar var ki; senin için ondan başka eşler de var. Ve onun yanından çıkacak. (Diğer) eşlere t>irer birer varacak. Her birine vardığında; Allah'a yemîn olsun ki, cennette senden daha güzelini görmüyorum, cennette bana senden daha sevgili hiçbir şey yok, diyecekler.
Cehennem halkı cehenneme düştüğünde; Rabbınm yaratıklarından, amellerinin kendilerini helak ettiği bir grup oraya'düşecek. Onlardan kimisi vardır ki; ateş ayaklarını yakalamıştır, daha yukarı çıkmıyor. Kimileri vardır ki; bacaklarının yarılarına kadar ateş yakalamıştır. Kimilerinin dizlerine, kimilerinin böğürlerine kadar, kimilerinin yüzü dışında bütün cesedini ateş yakalamıştır. Allah Teâlâ yüzü ateşe haram kılmıştır. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Ben; ey Rabbım, ümmetimden ateşe kim düştü? (Veya: Ey Rabbım, ateşe düşenler benim ümmetimdendir.) diyeceğim. Tanıdıklarınızı çıkarınız, buyuracak. Onlardan bir tanesi kalmaymcaya kadar onlar çıkacak. Sonra Allah Teâlâ şefâata izin verecek ve hiçbir peygamber ve şehîd kalmamacasına şefaat edecekler. Allah Teâlâ: Kalbinde dînâr ağırlığı îmân bulduklarınızı çıkarınız, buyuracak. Bir tanesi kalmamak üzere bunlar çıkacak. Sonra Allah Teâlâ şefaatta bulunup: Kalbinde üçte iki dînâr (ağırlığı) îmân olanları çıkarınız, buyuracak. Sonra; üçte bir dînâr, daha sonra; dörtte bir dînâr, bir kırat, bir hardal tanesi, buyuracak. Bir tanesi kalmayıncaya kadar bunlar <İa çıkacaklar. Nihayet, Allah için tjir hayır işleyen asla ateşte kalmayacak, şefaat hakkı olanlardan şefaatte bulunmamış hiç kimse de kalmayacak. O kadar ki, Allah'ın rahmetini görerek kendisinin de şefaatta bulunmasına izin verileceği umuduyla İblîs dahi buna kalkışacak. Sonra Allah Teâlâ: Merhametlilerin en merhametlisi olduğum halde Ben kaldım, buyurup elini cehenneme sokacak ve başkasının sayamayacağı kadarım ondan çıkaracak. (Bu çıkanlar) kömür gibidirler. Hayat nehri denilen bir nehre atılacaklar. Humuslu top-rakta (alüvyonda) tanenin bitmesi gibi bitecekler. Güneşe karşı olanlar yeşilce, gölgede kalanlar ise sanca olacaklar. Zerre misâli oluncaya kadar kolgan dikeni (veya kamış) gibi bitecekler. Boyunlarında; cehennemlikler, Rahmân'ın âzâdlılan, yazılı olacak. Cennet halkı, bu yazı ile onların Allah için hiçbir hayır işlememiş olduklarım bilip tanıyacak. Cennette Allah'ın dilediği kadar boyunlarında bu yazı ile kalacaklar. Sonra; Rabbumz, bu yazıyı bizden sil, diyecekler. Ve Allah Teâlâ da bunu kendilerinden silecek.
Bu hadîs gerçekten garîbtir. Ancak değişik hadîslerde bunun bir kısmı için şâhidler vardır. Bazı lafızlarında nekâret vardır. (Bazı lafızları münkerdir.) Medine halkının hikayecisi olan îsmâîl tbn Râfi' bu hadîsi rivayette tek kalmış olup bunun hakkında ihtilâf edilmiş; bazıları güvenilir derken, diğer bazıları onu zayıf görmüşlerdir. îmâmlar-dan bir çoğu —Ahmed İbn Hanbel, Ebu Hâtîm er-Râzî ve Amr İbn Ali gibileri— bu hadîsin münker olduğunu belirtmişlerdir. İmamlardan; o, metruktür,

diyenleri vardır. İbn Adiyy der ki: Bütün hadîsleri şüphelidir. Şu kadar var ki hadîsini zayıflar içinde (zayıf râvüer cümlesinden olarak) yazar.
Ben de derim ki: Bu hadîsin isnadı üzerinde bir çok yönlerden ihtilâf edilmiş olup buna başlı başına bir kitab tahsis ettim. Akışına gelince; bu, gerçekten garîbtir. Bir çok hadîsten bunu toplamış ve bir hadîs gibi zikretmiştir. Bu sebeple de münker görülmüştür, denilmiş olup şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî'yi şöyle derken işittim: O, Velîd İbn Müslim'e âit bir eser görmüş. Onda bu hadîsin bazı kısımlan için, bütün şâhidler toplanmış durumdaymış. En dorusunu Allah bilir.[25]

İzahı

İbrâhîm, Rahmân'ın halîl'i, Nûh Aleyhisseiâm'dan sonra peygamberlerin en büyük atası olan, İbrahim Aleyhisselâm'ın özel ismidir. Tevrat'ın tekvin kitabında; Hz. İbrahim'in, Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan onuncu karnı teşkil ettiği belirtilir. Hz. İbrahim, Kildânî ülkesinde bir kent olan Ur şehrinde dünyaya gelmiştir. Ur kelimesi, KÜdân dilinde nûr veya ateş anlamına gelir. Denildi ki: Ur şehri, bugün Haleb vilâyeti yakınlarında olan Urfa diye bilinen şehirdir (Eserin yazıldığı zaman Osmanlı İmparatorluğunda Haleb vilâyetine bağlı Urfa sancağını kasdetmektedir). Tarihçilerden bir kısmı bunu tercih etmişlerdir. Başkaları da Irak yarımadasında vâki' şehirlerden bir şehir olduğunu söylerler. Eski dünya ülkelerinde Ur kelimesiyle başlayan birçok yer ve şehir adı bulunmaktadır. Bundan sonra gelen kelime muzâfun ileyh olarak kendisi muzâf olmaktadır. Bunlardan en meşhuru, Kudüs şehri için söylenen Orşelim'dir. Derler ki: Bunun mânâsı, selâmet mülkü ve-ya selâmet mirası. Selim İbrâncada arapçadaki selâm demektir. Bazı Arap tarihçileri, Hz. İbrahim'in Küfe çevresinde yer alan Küi adı verilen bir köyde doğduğunu söylerler. İbrahim adı İbranca Abram kelimesinden alınmıştır. Derler ki: Bunun mânâsı, yüceliğin babası demektir. Bu kelimenin sâinî dillerden olan Arapçada baba mânâsına gelen eb kelimesinden birleştirilmiş ve ram kelimesi buna izafe edilmiştir. Tevrat'ın tekvin kitabında belirtildiğine göre; Allah Teâlâ doksan-dokuz yaşında, iken Hz. İbrahim'e görünmüş, onunla konuşmuş ve ona olan soyunu çoğaltacağı ve kendisine ebedî olarak Ken'ân (Filistin) diyarının mülkünü vereceği şeklindeki ahdini tekrarlamıştır. Ve onu soyuna Abram yerine İbrahim diye tanıtmıştır. Derler ki: İbrahim'in mânâsı topluluğun, yani büyük bir. ümmetin babası demektir. Bu da Allah Teâlâ'nm Hz. İbrahim'e oğlu İsmail ve İshâk kanalıyla neslini çoğaltacağına dâir vermiş olduğu müjde anlamını taşır. Bu ifâde, baştaki elifin kesre olmasıyla çelişmez. Bilindiği gibi kelimenin aslı üstündür ve İbrahim kelimesindeki ilk ifâde Abram kelimesindeki eb ifâdesinin aynıdır. Öyleyse kelimenin ilk bölümü arapçadır. İkinci bölümü, kildânca veya arapçanın kardeşleri olan diğer sâmî dillerin dallarından herhangi bir dildendir. Arapça sâmî dillerin en büyüğü, en genişidir. Öyle ki bazı filozoflar, bu dili asıl dil saymışlar ve İbranca, Süryânca gibi diğer sâmî dillerin arapçadan doğduğunu söylemişlerdir. Arap tarihçileri İbrahim isminin okunuşunda arapçada yedi farklı lügat bulunduğunu zikrederler. Bu ifâdeler tbrâhîm, İbrâhâm, İbrâ-hum, İbrâhun, Ebrehem. Bazılan da bu kelimenin aslında süryânca olduğunu, sonra arapçaya çevrildiğini söylemişlerdir. Bir başka grup ise, kelimenin aslının Rahîm'in babası

veya Rahîn'in babası anlamına eb-Kahîm veya eb-Rahîn olduğunu söylemişlerdir. Bu takdirde kelime her iki bölümüyle de arapça olmaktadır. (...)
Derler ki Hz. İbrahim'in çağdaşı olan Hammurabi, arap asıllıdır. Bu Hammurabi iyilik ve selâmet hükümdarlarının başında yer alır ve Ahd-i Atîk'de onun Allah'ın yüce kâhini olduğu belirtilir. Ve yine Ahd-i Atîk'de belirtildiğine göre; o, İbrâhîm'i karşılamış ve Hz. İbrahim ona henşeyin onda birini vermiştir. Çağdaş araştırmalardan ve arap tarihi tedkîklerinden öğrendiğimize göre Hz. İbrahim; oğlu İsmail'i, Mısır asıllı olan annesi Hâcer ile beraber Mekke'de kurduğu selâmet vadisine yerleştiımiş ve Allah Teâlâ bu anne ve oğula Cürhüm adı verilen bir topluluğu hizmetkâr olarak göndermiştir. Cürhüm kabilesi de buraya yerleşmiştir. Hz. İbrahim, ara ara yavrusunu ve eşini ziyaret edermiş. O ve oğlu İsmâîl, Allah'ın haremi olan Beytullah'ı bina etmişler ve arap diyarında İslâm dinini yaymışlardır. Buradan da anlaşılıyor ki eski arapça İbrâhîm ve Hâcer'in dilidir. Hammurabi ve kavmiyle eski Mısır'lılar da bu dili yahut bu iki bölgede bulunan yaygın dili fcullanırlarmış. (...)
İbrahim Aleyhisselâm'm babasına gelince; bu âyetlerden birincide, onun Âzer adında bir kişi olduğu belirtilmiştir. Tevrat'ın Tekvin kitabında ise, onun adının Tare olduğu belirtilmiştir. Bu kelimenin tenbelleşen anlamına geldiği söylenir. Ne garîbtir ki tefsîrcilerin, tarihçilerin ve dil bilginlerinin ekseriyeti onun adının Taraâh olduğunu (noktalı ha ile) kaydetmektedirler. Ve Âzer kelimesinin de onun, yahut kardeşinin veya babasının veya putunun adı olduğunu belirtmektedirler. Zeccâc ve Ferrâ gibi bilginler; onun adının Tareh veya noktalı ha ile Tareh olduğu, konusunda neseb ve tarih bilginlerinin ihtilâfı bulunmadığını belirtirler. Biz bu görüşlerin hiç birisi için Hz. Peygam-ber'e dayanan bir söz bilmediğimiz gibi, eski araplardan da buna benzer bir nakle rastlamadık. Bu, sâdece ehl-i kitab'dan olup ta bilâhare İslâm'a girmiş olan Vehb İbn Münebbih ve Kâ'b el-Ahbâr gibi İslâm'a birçok îsrâiliyâtı sokmuş olan kimselerden nakledilmiş rivayet olabilir. Keza İbn Hibbân gibi kişilerin onun yahûdî ve hıristiyanlardan Kur'an' m bilgisini onlann kitablanna uygun olarak aldığı belirtilen ve yalanla cerh edilmiş olan Mukâtil İbn Süleyman'dan menkûl olabilir. (...)
İnsanlardan bir kısmı, Âzer'in Hz. İbrahim'in babası olmayıp amcası olduğunu ve buna dayanarak bütün peygamberlerin ve özellikle bizim peygamberimizin babasının kâfir olmadığını ifâde ederler. Çünkü derler: İbrâhîm. Âzer'e katı ve ağır konuşmuştur. Bu ise bir peygamber için uygun düşmez. Râzî bu görüşü Ç« t'ya izafe eder ve açıklamasını uzatarak Eş'arîlerin ve Ehl-i sünrlet'in hepsinin; Âzer'in, Hz. İbrahim'in babası olup kâfir olduğu kanâatim serd ettiklerini belirtir. Onların Şîa'nuı görüşünü red ettiklerini ifâde eder. Âlûsî ise der ki: Ehl-i sünnetten büyük çoğunluğun üzerinde karara vardığı husus, Âzer'in Hz. İbrahim'in babası olmadığıdır. Onlar, peygamberlerin babalarının asla kâfir olmadıklarını iddia ederler. Çünkü Rasûlullah (s.a.); ben temiz babaların sulbünden temiz annelerin rahimlerine intikâl edegeldim, buyurmuştur. Müşrikler ise neciptirler. (...)
Âlûsî'nin, «Ben temiz babaların sulbünden temiz anaların sulbüne intikâl edegeldim.» hadîsine dayanarak Peygamberin Hz. Âdem'den Abdullah'a kadar atalarının îmân üzere olduğuna delil getirmesi hususuna gelince; bu, Kur'an'm zahirine ve sahîh hadîslere aykırı bir görüştür. Nitekim Ebu Nuaym'm Delâil'de

rivayet ettiğine göre; Abdullah İbn Abbâs şöyle der: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Anne ve babamdan hiçbirisi ahlâksızlık üzerinde buluşmadı. Allah Azze ve Celle beni temiz ve arınmış olarak nakledegeldl Bunlar iki dala ayrıldıkları zaman ben en hayırlılarında kaldım.» Bu gün elimizde bulunan Delâil nüshalarında böyle yazılıdır. Suyûtî ise bu ifâdeyi temiz sulblerden temiz rahimlere şeklinde kaydetmiştir. Ancak biz Âlûsî'nin zikrettiği ifâdeyi hiçbir muhaddisin naklettiğini görmedik. Yalnızca hadîsleri kaynaklarından nakletmeye çalışmayan, kolaylığa kaçan ve duydukları şekilde aktaran kişiler bu şekildeki metni nakletmektedirler. Birçok tef-sîrci ve kelâmcılar gibi. Daha önce Fahreddîn Râzî de Âlûsî'den evvel bu ifâdeyle hadîsi nakletmiş, ancak her zamanki alışkanlığında olduğu gibi râvînin ve sahâbe'nin adını zikretmemiştir. Nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in atalarının hiçbirisinin ahlâksızlık yoluyla birleşerek çocuk yapmadıkları anlamından başka bir mânâ görülmez. Bu sahîh bir manâdır ve bu konuda başka hadîsler de vârid olmuştur. (...)
- Zayıf ve münker rivayetlere dayanarak uzak ihtimâller peşinde koşanlar, Rasûlullah'ın anne ve babasının îmân ettiğini isbât' etmeye çalışmaktalar ve bunun için bir çok âyet-i kerîme'yi ve sahîh hadîsleri —açık olduğu halde— te'vîle yönelmektedirler. Bunu yaparken önemli bir konuyu görmezlikten gelmektedirler. Şöyle ki: Kur'an-ı Kerîm birçol. kerre Hz. İbrahim'in babasının ve yine Nûh Aleyhisselâm'ın oğlunun küfürde ısrar ettiğini açıkça belirtmektedir. Bunu zikrederken Rur'an'ın ortaya koymak istediği hikmet ve faydalan onlar görme-mektedirler. Hz. Peygamber'in, İbrâhîm Halîlullah'ın kıyamet gününde babasıyla olan durumunu açıklayıp anne ve babasının ateşte olduğunu tasrîh etmesine ve Allah Teâlâ'nm annesi ve kendisini yetiştirmiş olan amcası hakkında mağfiret dilemesi için izin vermemesine dikkatleri çeken hikmeti görememektedirler. Halbuki onu amcası yetiştirmişti ve üzerinde onun çok büyük haklan vardı. Keza Peygamber'in amcası olarak Ebu Leheb'in durumunun kötülüğü ve cehennemdeki akıbetini tasvir eden bir sûrenin indirilmesindeki hikmeti de kavrayamamakta-dırlar.
Bu konudaki eşsiz hikmet ve bu nass'lardan ortaya çıkan önemli fayda şudur: Allah ile peygamber arasındaki fark ortaya konularak putperestliğin önemli bir kuralını yıkan tevhîd akidesinin yerleştirilmesi esâs alınmaktadır. Şöyle ki; peygamberler (Allah'ın salât ve selâmı onlar üzerine olsun) ancak korkutucu ve uyarıcı o? arak gönderilmişlerdir. Onların görevi, yalnızca Allah'ın dinini tebliğ edip uygulamaktır. Onların elinde bir şey yoktur. Kimseye fayda veya zarar veremezler. Bilfiil kimseyi doğru yola ve hidâyete götüremezler. Onlar için sadece öğretme ve delil. getirme vardır. Onlar, sevdiklerini hidâyete erdiremeyecekleri gibi, Allah'ın huzurunda kendi sevdiklerine de hiçbir şey yapamazlar. İsterse insanlar arasında en yakın en sevimli saydıkları birisi olsun uhrevî münâsebetlerinde onlara bir şey yapamazlar. Arap putperestleri ve diğer putçular, kullardan bir kısmım; yaratma ve varetme, mutlu veya mutsuz kılma, alma veya verme gibi konularda kullar ile tanrı arasında aracı olarak -bazı kimseleri dost ve yakın edinirlerdi. Bunlar, yalnızca tebliğ ve irşâd konusunda değil, saydığımız bütün konularda Allah ile kul arasında vâsıta idiler. Putperestler bunu yaparken Cenâb-ı Allah'ı despot kralların yanına yaklaşan ve hükümdarların çevresinde yeralan insanlarda görüp alışagel-1 dikleri şeyler ile

kıyâs ediyorlardı. Bunun için de onlar Allah'tan ayrı olarak veya Allah ile beraber onlara ibâdet ediyorlardı. (...)
Her ne kadar Hz. İbrahim'in ve Hz. Peygamber'in atalarıyla diğer peygamberlerin atalarının mü'min olduklarını ve Ebu Tâlib'in îmân ettiğini söyleyip isbâta çalışanların sözleri bu genel kaide içerisinde yeralırsa da onlar bu aracıların ve yakınların hidâyet sebebi olduğunu ve dolayısıyla bu kişilerin üstünlüklerinin sonsuz olduğunu iddlâ ediyorlardı, özellikle küfür üzere devam etmelerinden hoşlanmadıkları ve rahatsız oldukları yakınları için böyle bir iddia vârid idi. (...)
Allah Teâlâ'nın kitabında ve Rasûlullah'ın hadîsinde; küfürleri ve cehennemde azâb çektikleri söz konusu olan kişilerin açıklajımasının hikmeti: Bu dinin bir ana ilkesinin yerleştirilmesi idi. İyi bil ki: Şerhan uygun olan tavır; bu kişilerin durumlarının ta'lîm niteliğinde zikredil-mesidir. Kur'an, tefsir, hadîs rivayeti ve şerhleri, peygamberler tarihiyle İslâm tarihini öğrenmek, ehl-i sünnet ve cemâat akîdesiyle onlara uyan yasaları belleyip oha muhalefet edenleri reddetmek için bu hususlar bahis konusu edilebilir. Bunun ötesine geçmek edebi ağacak noktaya varmak ise caiz değildir. Gerek Hz. Peygamberi gerekse onun soyundan gelenleri rahatsız edici davranışlar doğru değildir. Anne ve baba şöyle dursun Ebu Leheb ve Ebu Tâlib gibilere karşı da böyle davranmak gerekir. Peygamberin amcası olarak Ebu Leheb'in bile kötü niteliklerle tavsif edilmemesi, ancak durumlarının öğrenilmesi ve açıklanması için yukarda geçen saygı tavrı içerisinde zikredilmeleri gerekir. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) nin hadîsinde denir ki: Hassan İbn Sabit Hz. Peygamberden müşrikleri yermek için izin istediğinde; Hz. Peygamber : O nasıl olur, benim soyum da onlardan değil mi? demiştir. Hassan İbn Sabit: Ben hamurdan kıl çeker gibi seni onlardan çeker ayırırım, demişti. Yani senin soyun « ud yermeyecek biçimde onları hicvederim, demişti. Bir başka rivayete gö-e Hassan İbn Sabit, Hz. Pey-gamber'den Ebu Süfyân'i hicvetmek için izin istemiş, Hz. Peygamber de: O nasıl olur, ya benim ona yakınlığım? diye sormuş. Hassan İbn Sabit de yukarda geçen şekilde cevâb vermiştir. Halbuki Rasûlullah'm bunu söylediği zaman, Hz. Peygambere karşı insanların en acımazı, en' çok düşman olanı Ebu Süfyân idi.
Bu konuda Selefi Sâlihîn'den birisi olan Ömer îbn Abdülazîz'den iki vak'a nakledilir: Ben onların bilgisi ve hidâyeti doğrultusunda yürümeni isterim. Birincisi; Ömer İbn Abdülazîz'e fcâtiblik yapan bir kişi getirilmiş ve babası kâfir imiş. Getiren adama şöyle demiş: Muhacirlerin çocuklarından birini getirseydin ya. Kâtib buna karşılık: Rasû-lullah'ın babasının kâfir olması o'na zarar vermemiştir, demiştir. Ömer İbn Abdülazîz ise şöyle demiş : Ben bunu bir örnek için vermiştim. Benim huzurumda ebediyyen eline kalem almayacaksın. İkincisi; Ömer İbn Abdülazîz, Süleyman îbn Sa'd'a demiş ki: Bana ulaştığına göre, falan yerdeki valimizin babası zındık imiş. Süleyman îbn Sa'd demiş ki: Ey Mü'minlerin emîri bunun ne zararı var? Hz. Peygamberin babası da kâfir idi, ama bu o'na zarar vermemiştir. Ömer İbn Abdülazîz şiddetle kızarak: Bana örnek vermek için peygamberden başka birini bulamadın mı demiş ve onu dîvân kâtibliğinden azletmiş. Keza İmâm Şafiî merhum da der ki: Rasûlullah (s.a.) kavmi arasında seç-kin olan bir kadının elini kesmiş ve onun için şöyle demiş : Falanca da — saygıdeğer bir kadın— hırsızlık yapmış olsaydı onun da elini keserdim. Aslında

hadîste Hz. Peygamber; Fâtıma da hırsızlık yapmış olsaydı, buyurmuştur. Ancak İmâm Şafiî merhum Hz. Fâtıma'yı adım vermeden kinayeli olarak zikretmiş ve bunda ijstün bir edeb tarzını ortaya koymuştur. Kaldı ki hadîste. açık olarak Hz. Fâtıma'nm adı zikredilmiş ve eğer hırsızlık yapsaydı, diye bir varsayım olarak bahsedilmiştir. Gerçekte ise böyle bir şey mevcûd değildir. (...)
Daha önce de belirtildiği gibi Âlûsî, İbrâhîm Aleyhisselâm'ın bafoa-sının îmân ettiği konusunda ehl-i sünnet imamlarından büyük bir çoğunluğun ittifak ettiğini söylüyor ki, bu; Allah affetsin onun bir sürçmesidir. Çok açıktır ki; bu ifâde, sünnet ehlinin mezhebine intisâb eden kişilerden, bir risale veya kitafo tasnif etmiş, usûl veya furû'a dâhil küçük bir şey yazmış olan kimselerin görüşüdür. Bu görüşün mutlak olarak yaygınlaştırılması doğru değildir.[26]

74 — Hani İbrahim, babası Âzer'e demişti ki: Sen, putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.
75 — işte böylece yakînen bilenlerden olması için Biz, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyor-duk.
76 — Gece bastırınca; bir yıldız görmüş: Bu mu benim Rabbım? demiş. O, batınca da: "en batanları sevmem, demişti.
77 — Sonra ayı doğarken görünce: Bu mu benim Rabbım? demiş. O da batınca: Eğer Rabbım beni hidâyete erdirmeseydi muhakkak sapanlar güruhundan olurdum, demişti.
78 — Sonra güneşi doğarken görünce : Bu mu benim Rabbım? Bu daha büyük, demiş. Ama batınca: Ey kavmim, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım, demişti.
79 — Doğrusu ben, gerçekten yüzümü bir muvahhid olarak.gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben, müşriklerden değilim.

İbrahim ve Âzer

İbn Ebu Hâtim'in belirttiğine göre; Dahhâk İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demiştir : İbrahim'in babasının ismi Âzer değildir. Onun ismi Târeh'tir. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Amr İbn Ebu Âsim... İbn Abbâs'tan rivayetle «Hani İbrahim babası Âzer'e demişti ki...» âyetindeki Âzer ile putun kaydedildiğini; İbrahim'in babasının isminin Târeh, annesinin isminin Mesânî, hanımının isminin Sâre, İsmail'in annesinin isminin Hâcer olduğunu, Hâcer'in İbrahim'in odalığı olduğunu, söylemiştir. Neseb âlimlerinden bir çoğu da İbrahim'in babasının isminin Târeh olduğunu söylerler. Mücâhid ve Süddî, Âzer kelimesinin bir put ismi olduğunu söylerler. Ben derim ki: Bu puta hizmeti yüzünden ona, Âzer ismi gâlib gelmiş gibidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr: Başkaları ise; bu, onların dilinde bir sövme ve ayıp olup, anlamı; eğri, eğrilmişdir, demişlerdir, derken bunu herhangi bir kimseden nakletmemiş ve herhangi bir kimseye isnâd etmemiştir.
İbn Ebu Hatim demiştir ki: Mu'temir İbn Süleyman'dan zikre-dildiğine göre; o, babasının «Hani İbrahim babası Âzer'e demişti iki....» âyetini okuduğunu ve şöyle dediğini işitmiş: Bana ulaştığına göre; bu kelime, eğri, yamuk, anlamında olup

İbrâhîm (a.s.) in söylemiş olduğu en ağır kelimedir. Sonra îbn Cerîr der ki: Doğrusu, onun babasının isminin Âzer olduğudur. İbn Cerîr burada neseb âlimlerinin onun babasının isminin Târeh olduğuna dâir sözlerini serdeder ve onun iki ismi olduğu cevâbını verir. Nitekim insanlardan bir çoğunda böyledir. Veya bu iki isimden biri lakab olabilir. İbn Cerîr'in bu sözü iyi ve kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.
Burada kasdedilen şudur: îbrâhîm (a.s.), putlara tapınma hususunda babasına nasihatte bulunmuş, onu bundan men'etmiş, fakat o bunları bırakmamıştır. Nitekim Allah Taâlâ şöyle buyurur: «Hani îb-râhîm babası Âzer'e demişti ki: Sen putları tanrı mı ediniyorsun? (Allah'tan başka tapındığın bir putu tanrı mı ediniyorsun?) Doğrusu ben, seni ve (Senin yolunda giden) kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum,» Onlar şaşkın olup hangi yola gireceklerini bilmiyorlar. Aksine şaşkınlık ve bilgisizlik içindedirler. Bilgisizlik ve sapıklık içindeki durumunuz her sıhhatli akıl sahibi için son derece açıktır. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Kitabda îbrâhîm'i de an. Şüphesiz o, dosdoğru bir peygamberdi. Hani babasına demişti ki: Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana bir, faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım, doğrusu sana gelmemiş olan bir ilim bana gelmiştir. Öyleyse, bana uy da seni dosdoğru bir yola ileteyim. Babacığım şeytâna tapma. Çünkü şeytân, Rahmân'a baş kaldırmıştır. Babacığım, doğrusu sana Rahman katından bir azabın gelmesinden korkuyorum. Böylece şeytânın dostu olarak kalırsın. Babası dedi ki: Sen, benim tanrılarımı beğenmiyor musun, ey İbrâhîm, andolsun ki; bundan vazgeçmezsen seni taşlarım, uzun bir müddet benden ayni git. tferâhîm dedi ki: Selâm olsun sana, senin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Zîrâ O, bana karşı çok lutufkârdır. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı bırakıp çekilirim. Rabbıma yalvarırım. Rabbıma yalvarışımda mahrum kalmayacağımı umarım.» (Meryem, 41-48). îbrâhîm, (a.s.), hayatı bo-yunca babasına bağışlanma talebinde . bulunmuştu. Babası müşrik olarak ölüp de İbrâhîm bunu anlayınca; babasına bağışlanma talebinde bulunmaktan vazgeçti ve bundan teberrî eyledi. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: «İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi; sâdece ona verdiği bir vaadden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Muhakkak ki, îbrâhîm çok içli ve halîm idi.» (Tevbe, 114). Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; İbrâhîm, kıyamet günü babası Âzer ile buluştuğunda; babası ona şöyle diyecek: Oğulcuğum, bu gün sana karşı çıkmayacağım. îbrâhîm: Ey Rabbım, haşrolunacak günde beni rüs-vây etmeyeceğini bana va'detmemiş miydin? En uzak (rahmetten ve cennetten uzaklaştırılmış) babamdan daha şiddetli bir rüsvâylık var mıdır? diyecek. Kendisine : «Ey tbrâhîm, arkana bak.» Duyurulacak. Bir de görecek ki o, (babası) çamura bulanmış bir kurt olmuş, ayaklarından yakalanmış cehenneme atılıyor. Allah Teâlâ: «İşte böylece yakînen bilenlerden olması için biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.» buyuruyor. Göklerin ve yerin yaratılışına bakmasmdaki delâlet yönünü; bunların Allah'ın hükümranlığına, yaratılışına ve bunlardaki birliğine, O'ndan başka İlâh, O'ndan başka Rabb olmadığına delaletlerini açıklıyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Göklerde ve yerde neler var, bir bakın, de.» (Yûnus, 101), «Onlar göklerin ve yerin me-lekûtuna... hiç bakmazlar mı?» (A'râf, 185), «Gökten ve yerden önlerinde ve

arkalarında olanı görmüyorlar mı? Biz istersek onları yere geçiririz veya üzerlerine gökten bir parça indiririz. Muhakkak ki bunda Allah'a yönelen her kul için âyet vardır.» (Sebe*, 9).
îbn Cerîr ve diğerleri Mücâhid, Atâ, Saîd îbn Cübeyr, Süddî ve başkalarından rivayet edilen hadîse gelince: —hadisin lâfzı Mücâ-hid'indir.— «Gökler ona açıldı, göklerde bulunanlara baktı.» Bir başkası «kulların günâhlarına bakmaya ve onlara beddua etmeye başladı. Allah Teâlâ kendisine: Ben, kullarıma senden daha merhametliyim. Onların tevbe etmeleri ve dönmeleri umulur, buyurdu.» ilâvesini getirir... Bu hususta İbn Merdûyeh, Muâz ve Ali'den iki rnerfû' hadîs rivayet ederse de, bu hadîslerin isnâdlan sahih değildir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hâtim'in Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «îşte böylece yakînen bilenlerden olması için Biz, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ işlerin gizli ve aşikâr tarafını açıkça gösterdi. Yaratıkların işlerinde ona gizli olan hiçbir şey kalmadı. Günahkârlara la'net etmeye başlayınca Allah Teâlâ: «Sen buna güç yetiremez-sin.» buyurup onu eski haline geri çevirdi. Bunun, onun gözünde bir açılış olması, ya da basiretinde bir açılma olması ve böylece kalb gözüyle görüp bunlardaki parlak hikmetleri, kesin delâletleri bilmiş olması mümkündür. Nitekim İmâm Ahmed ve Tirmizî'nin Muâz İbn Cebel'den rivayet ettikleri ve Tirmizî'nin sahîh'tir, dediği hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurur: Rabbım bana en güzel şekliyle gelip : Ey Muhammed, el-Mele' el-A'lâ hangi hususta münâkaşa ederler? buyurdu. Ben : Rabbun, bilmiyorum, dedim. Elini omuzlarım arasına koydu, parmaklarının soğukluğunu göğsümde hissettim. Her şey bana tecellî etti ve bildim... Ve Râvî hadîsin tamâmını zikretti.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gece bastırınca bir yıldız görmüş; bu -mu benim rabbım? demiş. Batınca da; ben batanları sevmem; demişti.» Katâde der ki: Rabbmm dâim ve baki olduğunu bildi. «Sonra ayı doğarken görünce; bu mu benim Rabbım? demiş, o da batınca; eğer Rabbım beni hidâyete erdirmeseydi muhakkak sapanlar güruhundan olurdum, demişti. Sonra güneşi doğarken görünce; bu mu Rabbım? Bu yıldız ve aydan daha büyük, onlardan daha fazla aydınlatıcı, demiş, ama batınca; ey kavmim, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım, demişti. Doğrusu ben, gerçekten yüzümü şirkten tevhide çevirmiş bir muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Dinimi temizledim ve ibâdetimi ona tahsis ettim. Ve ben müşriklerden değilim.» Müfessirler bu makam hususunda ihtilâf etmiş-lerdir: Bu, bakış (Hz. İbrahim'in bu varlıklara bakması) makamı mı, yoksa münâkaşa makamı mıdır? İbn Cerîr, Ali İbn Ebu Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan; bu makamın bakış makamı olduğunu gerektiren bir görüş rivayet eder. İbn Cerîr, «Eğer Rabbım beni hidâyete erdirmeseydi...» âyetini delil getirerek bu görüşü tercih eder. Mu-hammed İbn îshâk der ki: Bu, annesinin kendisini doğurmuş oldu-ğu yeraltı evinden (veya mağaradan) çıktığında olmuştur. Nemrûd îbn Ken'ân'a hükümranlığının ellerinden, gideceği bir çocuk doğacağı haber verilmiş; o da, o sene doğacak çocukların öldürülmesini emretmişti. İbrahim'in annesi, ona hâmile kalıp doğum vakti gelince; onu, şehrin üstünde (yukarı kısmında) bir yeraltı evine götürmüş, İbrahim'i doğurarak orada bırakmıştı. İbn İshâk, selef ve haleften bir çok müfessirin zikrettiği hârik'ul-âde (bir çok mucizeyi) burada zikretmiştir.

Gerçek şu ki; İbrâhîm (a.s.) bu makamda kavmi ile münâkaşa halinde olup, onlara tapagelmekte oldukları heykel ve putlara ibâdetlerinin bâtıl olduğunu açıklamaktadır. Birinci makamda babasıyla birlikte onların semavî melekler şeklindeki yeryüzü putlarına —tapagelmekte olduklarından daha küçük gibi görünen en büyük yaratıcı katında kendilerine şefâatta bulunsunlar diye— ibâdet etmelerinde hatalı olduklarını beyân etmiştir. Onlar nzık, zafer ve muhtaç oldukları başka şeylerde kendilerine onun katında şefâatta bulunsunlar diye Allah'a, O'mın meleklerine ibâdetle tevessülde bulunurlardı. Bu makamda ise yedi seyyare (gezegen) ye ibâdetlerindeki hatâ ve sapıklıklarını açıklamıştır. Bu yedi gezegen: Ay, utârid, züh-re, güneş; merin, müşteri ve Zühal'dir. Onlara göre aydınlatması en güçlü olan güneş, sonra ay, sonra zühre'dir. İlk önce Zühre'nin ilâh olmaya uygun olmadığını açıklamıştır. Zîrâ o, takdir edilmiş muayyen bir seyre (yolculuğa) boyun eğmiştir. Bundan sağa ve sola mey-ledemez. Kendisi hakkında tasarrufa sahip değildir. Sâdece Allah Teâlâ'nın, büyük hiknıetiyle aydınlatıcı (nûr saçıcı) olarak yaratmış olduğu, gök cisimlerinden bir tanesidir. Doğudan doğar, batıp gözlerden kayboluncaya kadar Doğu ile Batı arasında seyreder. Sonra gelecek gece aynı minval üzere görünür. Bunun gibisi ilâh olmaya uygun değildir. Sonra ayı görür. Ve yıldız hakkında geçen açıklaması gibi bunun hakkında da açıklamada bulunur. Sonra aynı şekilde güneşe intikâl eder. Gözlerin gördükleri cisimlerin en aydını olan bu üç gezegenden tanrılık nefyedilip, kesin delillerle bunu anlayınca: «Ey kavmim, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden (onlara tapınma ve onlara sevgi beslemeden) uzağım, demişti. Doğrusu ben, gerçekten yü;ümü bir muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.» Gerçekten ben eşyayı yaratana, onları müsahhar kılan takdir edip idare edene, her şeyin melekûtu elinde olana, her şeyin yaratıcısı, Rabbı, hâkimi, ilâhı olana ibâdet ederim. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Muhakkak ki sizin Rabbınız gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. Gündüzü, durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emrine müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki, yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.» (A'râf, 54). Allah Teâlâ'nm hakkında : «Andolsun ki, daha önce İbrahim'e de doğru yolu bulma kabiliyetini verdik. Ve Biz onu biliyorduk. Hani o babasına ve kavmine demişti ki: Bu tapınıp durduğunuz heykeller de nedir? Muhakkak ki îbrâhîm; başlıba-sına bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi. Ve bir muvahhiddi. Hiçbir zaman için müşriklerden olmamıştır. Rabbmın nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti. Dünyada ona iyilik verdik, doğrusu o, âhirette de iyilerdendir. Sonra sana: Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy, o hiçbir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» (Nahl, 120-123). «De ki: Şüphesiz Rabbım beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrahim'in dinine. İbrahim müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161) buyurduğu İbrahim bu makamda nasıl sâdece bir bakıcı olabilir? Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Her doğan, fıtrat üzere doğar. Müslim'in Sahîh'inde İyâz'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Allah Teâlâ: Kullarımı hanîfler (muvahhidler) olarak yarattım, buyurmuştur. Allah

Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: «öyle ise sen yüzünü... Allah'ın fıtratına çeVlr ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» (Rûm, 30), «Hani Rabbın ÂdemoğuUarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş : Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da demişledi ki: Evet...» (A'râf, 172).
Bu, diğer yaratıklar hakkında böyle ise Allah Teâlâ'nın: «Başlı-başına bir ümmet kıldığı, Allah'a itaat eden bir muvahhid olan, hiçbir zaman müşriklerden olmayan.» (Nahl, 120-121) kıldığı İbrahim Halîl, -bu makamda nasıl sâdece bir bakıcı olabilir? Bilakis o, Allah Rasûlü (s.a.)nden sonra en doğru seciye ve salim fıtrata hiç şüphesiz insanların en lâyığıdır. Onun bu makamda sâdece bir bakıcı olmayıp kavmi ile şirk koşmaları hususunda münâkaşa halinde olduğunu bu âyetin hemen peşinden gelen âyetler de teyîd etmektedir.[27]

İzahı

80 — Kavmi, onunla tartışmaya girişti. Demişti ki: Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O'na şirk koştuklarınızdan korkmam. Meğer ki, Rabbım bir şey dilemiş olsun. Rabbım, ilimce her-şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?
81 — Hem siz; Allah'ın size hiçbir delil ve burhan indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmazken, kendisine şirk koştuğunuz şeylerden ben nasıl korka-rım? Şimdi, bu iki zümreden hangisi emîn olmaya daha lâyıktır? Eğer biliyorsanız.
82 — İmân edenler, îmânlarını zulüm ile bulaştırma-yanlar, işte onlaradır emniyet. Ve onlar hidâyete ermiş olanlardır.
83 — İşte bu, bizim huccetimizdir. Onu kavmine karşı İbrahim'e verdik. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.
Ve muhakkak ki Rabbın, Hakîm, AJîm'dir.

Kavminin Hz. İbrahim İle Tartışması

Allah Teâlâ burada, kavminin Hz. İbrâhîm ile tevhîd hususunda mücâdele ve münâkaşa ettiklerini haber veriyor. O, şöyle demişti : «Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında mı benimle tartışıyorsunuz?» Kendisinden başka tanrı olmadığı, bana basiret verip gerçeğe ilettiği ve benim kendisi hakkında hüccetlere sâhib olduğum halde benimle Allah hakkında mı mücâdele ediyorsunuz? Sizin bozuk sözlerinize ve bâtıl şüphelerinize nasıl dönüp bakarım? «Rabbımıtı bir şey dilemiş olması dışında O'na şirk koştuklarınızdan korkmam.» Sizin tapınmakta olduğunuz tanrıların hiçbir te'sîr icra edemeyeceği, sizin onlar hakkındaki sözlerinizin bâtıl olduğuna benim onlardan korkmamam ve onlara aldırmamam bir delildir. Şayet onların yapacakları bir şey varsa; beni onlarla imtihana tâbi tutun. Bunu gecik-tirmeyin, aksine hemen yapın. «Rabbım ilimce herşeyi kuşatmıştır.» O'nun ilmi her şeyi kuşatmış olup O'na hiçbir şey gizli değildir. Size açıkladığım hususlarda, bu tanrıların bâtıl olduğunu anlayıp onlara ibâdetten vazgeçmek üzere «Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?» Kur'an-ı Kerîm'de anlatılan ve Allah'ın peygamberi Hûd

(a.s.)'un, kavmi Âd'a getirmiş olduğu hüccet, bunun bir benzeridir. Bu hususta Allah'ın kitabında şöyle buyurulmaktadır: «Onlar dediler ki: Ey Hûd; sen bize apaçık bir burhanla gelmedin, senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız. İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış, demekten başka bir şey de söylemeyiz. Dedi ki: Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Şiz de şâhid olun. Sizin Allah'tan başlca şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana; sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben; sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a dayanıp güvendim. Yürüyen hiçbir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın...» (Hûd, 53-56).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hem siz; Allah'ın bize hiçbir delil ve bürhân indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmazken, kendişine şirk koştuğunuz (Allah'tan başka kendilerine ibâdet etmekte olduğunuz bu putlardan) ben nasıl korkarım?» îbn Abbâs ve seleften birçokları; âyetteki «sultan» kelimesini, hüccetle tefsir etmişlerdir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Yoksa Allah'ın dinden izin vermediği bir şeyi onlara şeriat kılacak ortaklan mı vardır?» (Şûra, 21). «Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir güç indirmemiştir.» (Necin, 23)
Allah Teâlâ: «Şimdi bu iki zümreden hangisi emîn olmaya daha lâyıktır. (Hangisi daha doğrudur.) Eğer biliyorsanız.» buyuruyor. Bu iki gruptan hangisi daha doğru söylemektedir? Zarar ve fayda elinde olana ibadet' eden mi; yoksa ellerinde hiçbir delil yokken zarar ve fayda vermeyecek olana ibâdet eden mi? Kıyamet günü Allah'ın azabından emîn olmaya hangisi daha lâyıktır? Allah Teâlâ: «îmân edenler, îmânlarını zulüm ile bulastırmayanlar, işte onlaradır emniyet.» buyuruyor ki bunlar, ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis edepler, Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmazlar. İşte kıyamet günü emniyette olanlar, dünya ve âhirette hidâyete erdirilmiş olanlar, ancak bunlardır. Buhârî der ki: Bize Muhammed îbn Meşşâr*m... Abdullah'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «îmânlarını zulüm ile bulaş-tırmayanlar...» âyeti nazil olunca Hz. Peygamber'in ashabı, hangimiz nefsine zulmetmez? demiş ve «Muhakkak ki şirk, en büyük zulümdür.» (Lukman, 13) âyeti nazil olmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye'nin... Abdullah'dan rivayetinde, o şöyle demiştir: «îmân edenler, îmânlarmı zulüm ile bulaştırmayanlar...» âyeti nazil olunca; bu, insanlara, ağır geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, hangimiz kendine - zulmetmez? dediler. Allah Rasûlü : Burada siz kasdedilmlyorsunuz, salih kulun: «Ey oğulcuğum, Allah'a şirk koşma: Muhakkak ki şirk, en büyük zulümdür.» (Lukmân, 13) dediğini işitmediniz mi? Bu (zulüm) şirktir, buyurdu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ömer îbn Şebbe'nin... Abdullah'tan rivayetinde; Allah Rasûlü «îmânlarını zulüm ile bulaştırmayanlar...» âyetini; îmânlarını şirk ile bulaıştirmayanlar, şeklinde yorumlamıştır. Bu hadîsin bir benzeri Ebubekir es-Sıddîk, Ömer, Übeyy îbn Kâ'b, Selmân, Huzeyfe, İbn Abbâs, İbn ömör, Amr İbn Şurahbü, Ebu Ab-durrahmân es-Sülemî, Mücâhid, İkrime, Nehaî, Dahhâk, Katâde ve Süddî'den rivayet edilmiştir. îbn Merdüyeh der ki: Bize Şafiî'nin... Abdullah'dan rivayetine göre; «îmân edenler, îmânlarım zulüm ile bulaştırmayanlar...» âyeti nazil olunca, Allah Rasûlü (s.a.) : Bana; sen onlardansın, denildi, buyurmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize İshâfc îbn Yûsuf un... Cerîr îbn Abdullah'dan rivayetinde; o, şöyle demiştir: (Bir gün) Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıkmıştık.

Medine'den uzaklaştığımızda bize doğru hızla gelen bir süvari gördük. Allah Rasûlü (s.a.) : Bu binitli sanki bizi arıyor gibi, buyurdular. Adam yanımıza geldi ve selâm verdi. Biz selâmım aldık. Hz. Peygamber (s.a.) ona : Nereden geliyorsun? (Nereden geldin?) diye sordular. O: Ailemden, çocuklarımdan ve aşiretimden, ddye cevapladı. Allah Rasûlü: Nereye gidiyorsun? diye sordular. O : Allah'ın elçisine gidiyorum, dedi. Allah Rasûlü : İsabet ettin (ona ulaştın), buyurdular. Adam: Ey Allah'ın elçisi, bana îmân nedir, öğret, dedi. Hz. Peygamber: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Mu-hammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namazı kılar, ze-kâtı verir, Ramazân orucunu tutar ve Allah'ın evini haccedersin, buyurdular. Adam : İkrar ettim (kabul ettim), dedi. Sonra devesinin ayağı bir tarla faresi yuvasına girdi de devesi yıkılınca adam da yıkılıp tepesi üstü düşerek öldü. Hz. Peygamber (s.a.) : Adamı bana getiriniz, buyurdular. Ammâr İbn Yâsir ve Huzeyfe İbn el-Yemmân ona doğru koşup adamı oturttular ve: Ey Allah'ın elçisi, adam ölmüş, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) yüzünü onlardan çevirip ikisine : Yüzümü adamdan çevirdiğimi görmediniz mi? Muhakkak ki ben; iki melek gördüm; onun ağzına cennet meyvelerinden koymaktaydılar. Bildim ki o, aç olarak ölmüş, buyurdular. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : İşte bu adam, Allah Teâlâ'nın «îmân edenler, îmânlarını zulüm ile bulaş-tırmayanlar...» buyurduğu kimselerdendir. Kardeşinizi alınız, buyurdular. Onu yüklenip suya götürdük. Yıkadık, kefenleyip tabutladık ve kabre götürdük. Allah Rasûlü (s.a.) gelip kabrin kenarına oturdular ve : Lâhid yapınız, düz bir yarık halinde çukur kazmayınız. La-hid bizim için, düz yarık halinde çukur kazmak bizim dışımızdakiler için, buyurdular. Hadîsi İmâm Ahmed, Esved İbn Âmir kanalıyla Ce-rîr îbn Abdullah'dan rivayet etmiş ve benzerini zikretmiştir. Onda şu fazlalık vardır: Bu, az amel işleyen, çok ecir kazananlardandır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Yolculuklarından birinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydik. Bir Bedevi karşısına çıkarak: Ey Allah'ın elçisi, seni hak ile gönderene yemin olsun ki; senin hidâyetinle hidâyete ermek, senin sözünü durup dinlemek üzere memleketimden, mal ve mülkümden çıktım. Sana ulaştığımda yeryüzünün yeşilliklerinden başka hiçbir yiyeceğim kalmamıştı. Bana (İslâm'ı) anlat, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona (İslâm'ı) anlattı. O da kabul etti. Onun çevresine yığıldık. Devesinin ayağı bir fare yuvasına girdi de bedevi düştü ve -boynu kırıldı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Doğru söyledi. Beni hak ile dinleyip sözümden (bir şeyler) almak üzere memleketinden, mal ve mülkünden çıkıp gelmişti. Bana ulaştığında yeryüzünün yeşilliklerinden başka hiçbir yiyeceği kalmamıştı. Az amel işleyip çok ecir ka-zananı duydunuz mu? İşte bu, onlardandır. «îmân edenler, îmânlarını zulüm ile bulaştırmayanlar, işte onlaradır emniyet ve onlar, hidâyete ermiş olanlardır» buyurulduğunu işittini2 mi? İşte bu, onlardandır.
Allah Teâlâ: «İşte bu, bizim huccetimizdir. Onu 'kavmine karşı İbrahim'e verdik. (Bu hücceti kavmine karşı yönelttik.)» âyeti hakkında Mücâhid ve başkaları derler ki: Bununla Allah Teâlâ'nın: «Hem siz; Allah'ın size hiçbir delil ve burhan indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmazken, kendisine şirk koştuğunuz şeylerden ben nasıl korkarım? Şimdi bu iki zümreden hangisi emîn olmaya daha lâyıktır? Eğer biliyorsanız.» âyeti kaydedilmektedir. Allah onu doğrulamış, onun lehine emniyet ve hidâyetle hükmetmiş ve şöyle buyurmuştur: «îmân edenler,

îmânlarını zulüm ile bulaştırmayanlar, işte onlaradır emniyet. Ve onlar, hidâyete ermiş olanlardır.» Bütün bunlardan sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «İşte bu, bizim huccetimizdir; onu kavmine karşı İbrahim'e verdik. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve muhakkak ki Rabbun (işlerinde ve sözlerinde) Hakîm, (ateyhine hüccet ve burhanlar dikilse dahi sapıklığa düşürdüklerini) iyi bilendir.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar inanmazlar.» (Yûnus, 96-97) buyururken burada da: «Ve muhakkak ki Rab-tam Hakîm, Alîm'dir.» buyurmaktadır.[28]

84 — Ve Biz, ona İshâk'ı ve Ya'kûb'u ihsan ettik. Her birini hidâyete erdirdik. Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidâyete erdirdik, işte böyle mükâfatlandırırız ihsan edenleri.
85 — Zekeriyyâ'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve Ilyâs'ı da. Hepsi sâlihlerdendir.
86 — İsmail'i, el-Yesa'ı, Yûnus'u ve Lût'u da. Her birini âlemlerden üstün kıldık.
87 — Onların babalarından, zürriyyetlerinden, kardeşlerinden kimini de. Onları seçtik ve onları dosdoğru bir yola ilettik.
88 — İşte bu, Allah'ın, hidâyetidir ki; kullarından dilediğini onunla hidâyete erdirir. Eğer onlar da şirk koş-salardı yapageldikleri şeyler boşa çıkardı.
89 — Onlar; kendilerine kitab, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Şimdi bunlar, onları tanımayıp da küfrederlerse; Biz, onu inkâr etmeyen bir kavmi buna vekil kılmışızdır.
90 — İşte bunlar; Allah'ın hidâyet ettikleridir. Öyleyse sen de onların hidâyetine uy. De ki: Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemem. Bu, ancak âlemler için bir öğüttür.

Peygamberler Soyu

Allah Teâlâ burada, yaşı ilerledikten sonra İbrahim'e, İshâk'ı ihsan buyurduğunu haber vermektedir. O ve eşi Sâre çocuktan ümitlerini kesmişlerdi. Onlar Lût kavmine giderlerken, melekler kendisine gelmiş ve ikisine İshâk'ı müjdelemişlerdi. «Eşi buna şaşmış ve şöyle demişti: Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken. Doğrusu bu şaşılacak bir şey, dedi. Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizedir. O, Hamîd'dir, Mecîd'dir, dediler.» (Hûd, 72-73). Onun vücûda geleceği müjdesiyle birlikte peygamber olacağını, neslinin devam edeceğini müjdelemişlerdi. Allah Teâlâ başka bir âyette' de : «Ona sâlihlerden olan İshâk'ı nebî olarak müjdeledik.» (Sâffât, 112) buyurmaktadır. Bu, müjdenin en mükemmeli ve nimetin en büyüğüdür. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Biz de ona îshâk'ı, îshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71). Sizin hayatınızda iken bu çocuğun da bir çocuğu olacak. Babasının gözü aydın olduğu gibi sizin de gözünüz aydın olsun. Muhakkak ki çocuğun çocuğu ile sevinmek neslin devamı sebebiyle daha fazla olur. Yaşlı ana-babanın zayıflığından' dolayı çocuklarının neslinin devam etmediği sanıldığı için, bu müjde verilmiş ve müjdede onun çocuğunun ismi Ya'kûb olarak aynca müjdelenmiştir. Ya'kûb kelimesi, «Zürriyyet ve son» anlamında (Akb)

kökünden türetilmiştir. Kavminden ayrılması, onları terke-dip onlardan uzaklaşması, yeryüzünde Allah'a ibâdet etmek üzere onların ülkesinden hicret etmesi üzerine bu, İbrahim'e bir mükâfat olmuştur. Allah Teâlâ onun kavmi ile aşiretine bedel olarak, kendi sulbünden kendi dinine bağlı sâlih evlâd vermiştir. Bunlarla onun gözü aydın olacaktır. Başka bir âyette de Allah Teâlâ : «Onları Allah'tan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp çekilince; ona îshâk'ı ve Ya'kûb'u bahşettik. Ve her birini peygamber yaptık.» (Meryem, 49) buyururken burada da: «Ve Biz ona îshâk'ı ve Ya'kûb'u ihsan ettik. Her birini hidâyete erdirdik.» buyurmaktadır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «(İbrahim'i hidâyete erdirdiğimiz gibi) daha önce de Nuh'u... hidâyete erdirdik. (Ona sâlih bir zürriyyet bahşettik.)» Bu ikisinden her birinin kendine hâs büyük özellikleri vardır : Nûh (a.s.)a gelince : Allah Teâlâ onunla birlikte gemide bulunanlardan ona îmân edenler dışında yeryüzü halkını suda boğunca, onun züriyyetini devam ettirmiştir. Bütün insanlar Nuh'un zürriyye-tindendir. İbrahim Halil (a.s.) de böyledir. Allah Teâlâ onun zürri-yetinden olanlardan başka kendisinden sonra peygamber göndermemiştir. Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Soyundan gelenlere kitab ve peygamberlik verdik.» (Ankebût, 27), «Andolsun ki Biz Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Peygamberliği de, kitabı da onların ;soyuna verdik.» (Hadîd, 26), «İşte bunlar Allah'ın kendilerine ni-metler verdiği peygamberlerden Âdem'in soyundan, Nûh ile beraber (gemide) taşıdıklarımızdan ve İbrâhîm ile İsmail'in neslinden, hidâyete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.» (Meryem, 58),
Allah Teâlâ: «Onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı... hidâyete erdirdik.» buyurmaktadır. Buradaki zamîr «Nûh»a dönebilir. Zîrâ zikredilenlerin en yakını odur. Bu, açık olup îbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Bunda bir kapalılık da yoktur. Âyetin bahis mevzuu ettiği İbrahim'e dönmesi ise daha güzeldir. Fakat bu durumda Lût'un durumu müşkildir. Çünkü o, İbrahim'in soyundan olmayıp kardeşi Mârân îbn Âzer*in oğludur. Ancak burada onun zürriyyetine tağlîb yoluyla dâhil edilmiştir, denebilir. Nitekim başka bir âyette: «Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o oğullarına : Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da : Senin ilâh'ına ve ataların İbrahim'in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» (Bakara, 133) buyurulmaktadır. Halbuki İsmâîl, onun amcasıdır. Tağlîb yoluyla babalan içine girmiştir, îsâ'nın İbrahim veya diğer kanâata göre, Nuh'un zürriyyeti içinde zikredilmesi ise kızların çocuklarının, kişinin zürriyetine dâhil edildiğine delâlet eder. Zîrâ îsâ (a.s.), İbrâhîm (a.s.) e ancak annesi ile nis-bet edilebilir. Çünkü onun babası yoktur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Sehl İbn Yahya'nın... Ebu Har-b İbn Ebu'l-Esved'den rivayetinde, o şöyle demiştir: Haccâc, Yahya İbn Ya'mer*e (birini) gönderip şöyle demiş: Bana ulaştığına göre; sen, Hasan ve Hüseyin'in Hz. Peygamber (s,a.) in zürriyetinden olduğunu iddia ediyormuşsun. Bunu, Allah'ın kitabında mı buluyorsun? Ben onu başından sonuna kadar okudum, bulamadım. O da şöyle cevâb vermiş: En'am sûresini okumadın mı? «Onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı... hidâyete erdirdik... Yahya'yı, îsâ'yı da.» O: Evet, okudum, deyince; babası olmadığı halde îsâ, İbrahim'in zürriyetinden değil midir? diye sormuş ve

Haccâc da: Doğru söyledin, demiş. Bu sebeple kişi, zürriyetine bir vasiyyet ettiğinde, vakıf yaptığında onlara bir şey hîbe ettiğinde kızların çocukları bunlara dâhildir. Ama kişi, oğullarına verdiğinde veya onlara vakıfda bulunduğunda bu, sâdece kendi sulbünden olan oğullarına ve oğullarının oğullarına aittir. Diğer bazıları ise; kızların oğullan da bunlara dâhildir, diyerek Buhâri'nin Sahîh'indeki şu hadîsi delil getirirler: AUah Ra-sûlü (s.a.) Hz. Ali'nin oğlu Hasan için: Bu oğlum, Seyyiddir. Allah Teâlâ'nın onunla müslümanlardan iki büyük zümrenin arasını düzelteceğini umarım, buyurmuş ve onu «oğul» olarak isimlendirmiştir ki, bu da onun oğulları içine dâhil olduğuna delâlet eder. Diğer bazılan ise bunun mecaz olduğunu söylemişlerdir.
Allah Teâlâ : «Onlann babalanndan zürriyyetlerinden, kardeşlerinden kimini de.» buyurup usûl ve fürûlannı, onlann tabakalanndan olanlan, onlann tamâmının genel vasfının hidâyet ve seçilme olduğunu zikretmiştir. Bunun için de : «Onları seçtik ve onları dosdoğru bir yola ilettik.» buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İşte bu, Allah'ın hidâyetidir ki, kullarından dilediğini onunla hidâyete erdirir.» Bütün bunlar, Allah'ın onlara bir tevfîki ve onları hidâyete erdirmesi ile meydana gelmiştir. «Eğer onlar da şirk koşsalardı, yapageldikleri şeyler boşa çıkardı.» buyurarak; şirkin ne kadar ağır ve ona karışmanın ne kadar büyük bir şey olduğu belirtilmiştir. Başka bir âyette de: «Andolsun ki; sana da, senden öncekilere de şöyle vah-yolunmuştur: Eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider...» (Zümer, 65) buyuruluyor ki bu, bir şarttan ibarettir. Şart, ise onun vuku bulmasının cevazını gerektirmez. Nitekim başka âyetlerde de bu kabilden olmak üzere şöyle buyrulur: «De ki: Eğer Rah-mân'ın çocuğu olsaydı; kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuhruf, 81), «Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat asla edinmedik.» (Enbiyâ, 17), «Şayet Allah, ço-cuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini seçerdi. O, (bundan) münezzehtir. O, tek, gücü herşeye yeten bir Allah'tır.» (Zümer, 4).
Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Onlar, (kullara merhamet olmak üzere ve yaratıklara lutfumuz olarak) kendilerine kitab, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Şimdi bunlar, onları (veya peygamberliği) tanımayıp da küfrederlerse...» Buradaki zamirin kitab, hikmet ve peygamberliğe ircaı da mümkündür.
((Şimdi bunlar...» âyetinde Mekke halkının kasdedildiğini İbn At>-bâs, Saîd İbn el-Müseyyeb, Dahhâk, Katâde ve Süddî söylemişlerdir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Biz, onu inkâr etmeyen bir kavmi buna vekîl kılmışızdır.» Kureyş'ten ve onların dışındaki yeryüzü halkından Arap, Acem, Kitab ehli ve diğer dinlerden bu nimetleri inkâr edenler çıkarsa; işte Biz, onu inkâr etmeyen bir diğer kavmi buna vekîl kılmı-şızdır. Ki bunlar muhacirler, ansâr ve kıyamet gününe kadar onlara tâbi olanlardır. Bunlar «Onu inkâr etmeyenlerdir.» Ondan hiçbir şeyi inkâr etmezler, ondan bir harfi bile geri çevirmezler. Muhkemi ve mü-teşâbihi ile bütününe inanırlar. Allah Teâlâ nimeti, keremi ve ihsanı ile bizleri onlardan kılsın.
Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitâbla şöyle buyuruyor : «İşte bunlar (zikredilen peygamberler ile birlikte onlara eklenen babalan, zürriyyetleri, onlara benzeyen kardeşleri) Allah'ın hidâvet ettikleridir. (Onlar, hidâyet ehlidir» başkaları değil.) Öyleyse sen de qnlarin hidâyetine uy (ve tâbi ol).» Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne bir emîr ise; elbette ümmeti de bu hususta onun koyduğu

kanunlarda ve emrettiklerinde kendisine tabidirler. Bu âyetin tefsirinde Buhârî der ki: Bize îbrâhîm İbn Musa'nın... Mücahid'den rivayetine göre; o, İbn Abbâs'a : Sâd'da secde var mı? diye sormuş. İbn Abbâs evet deyip «Ve Biz ona îshâk'ı ve Ya'kûb'u ihsan ettik... Sen de onların hidâyetine uy.» âyetini okumuş ve: O da onlardandır, demiş. Yezîd İbn Hârûn, Muhammed îbn Ubeyd ve Seni îbn Yûsuf... Mücâhid'den rivayetle şu fazlalığı getirirler: Mücâhid demiş ki: İbn Abbâs'a sorduğumda, peygamberimiz (s.a.) onlara uymakla emredilenlerdendir, diye cevab verdi.
Allah Teâlâ : «Ben buna karşı (bu Kur'an'ı size tebliğimden dolayı) sizden hiçbir ücret istemem. Bu, ancak âlemler İçin bir öğüttür.» buyuruyor ki, onlar bunu düşünürler de körlükten hidâyete, sapıklıktan doğru yola ve küfürden îmâna dönerler.[29]

91 — Allah; hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle; Allah'ı, şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar. De ki: Musa'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir. «Allah» de, sonra onları bırak da, daldıkları sapıklıkta oyna-yadursunlar.
92 — Şehirlerin anası ile çevresindekileri uyarasm diye sana indirdiğimiz işte bu kitab, mübarektir. Ve kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Âhirete inananlar buna da inanırlar. Ve onlar namazlarına da devam ederler.

Allah'ı Gereğince Takdir Edemediler

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ı gerektiği şekilde ta'zîm etmediler. Zîrâ onlar, Allah'ın kendilerine gönderdiği elçilerini yalanlamışlardır, îbn Abbâs, Mücâhid ve Abdullah İbn Kesîr bu âyetin Kureyş hakkında nazil olduğunu söylemişler ve İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Yahudilerden bir grup hakkında, Yahudilerden Finhas hakkında ve Mâlik İbn Sayf hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ : «Allah hiçbir insana bir şey indirmedi, dediler.» buyuruyor ki; yukarda zikredilen nüzul sebeplerinden birincisi daha kuvvetlidir. Zîrâ âyet, Mekke'de nazil olmuştur. Yahudiler, gökten kitab indirilmesini İnkâr etmemektedirler. Halbuki Kureyş —ve bütünüyle araplar— beşerden bir elçi gönderilmesini uzak görüyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «İçlerinden birine : İnsanları uyar... diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?...» (Yûnus, 2), «Onlara hidâyet geldiği zaman, insanları inanmaktan alıkoyan; sâdece: Allah, peygamber olarak bir beşeri mi göndermiştir? demeleridir. De ki: Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı, Biz ancak onlara peygamber olarak gökten bir melek indirirdik.» (îsrâ, 94-95). Burada da Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah; hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. De ki: Musa'nın insanlara bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği... o kitabı kim indirdi?» Ey Muhammed, Allah katından herhangi bir kitab indirilmesini inkâr edenlere; cüz'î bir meseleyi isbât ile herkese cevab teşkil edecek olan şu sözleri söyle: «Musa'nın insanlara getirdiği o kitabı kim indirdi?»

Burada sizin ve herkesin iyi bildiği Tevrat kasde-dilmektedlr. Muhakkak ki AHah Teâlâ, onu İmrân Oğlu Musa'ya müş-killerin halledilmesinde kendisiyle aydınlanılacak bir nûr ve kendisiyle şüphe karanlıklarından hidâyete erilecek bir hidâyet olmak üzere indirmiştir. Allah Teâlâ: «Sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz...» buyurmuştur ki; onu yüklenenler onu ellerindeki aslî kitabtan yazdıkları parça parça kâğıtlar haline getirmişler, ondakileri tahrif edip değiştirmişler ve yorumlamışlar, sonra da; bu, Allah katındandır, demişlerdir. Onlar bu sözleriyle, söylediklerinin indirilen kitabda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki bunlar, Allah katından değildirler. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Sizin de parça parça kâğıtlar haline getirip açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz...» buyurmuştur. Allah Teâlâ: «Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir.» buyuruyor ki size Kur*an'ı indiren Allah onda size geçenlerin haberini, ne sizin ne de babalarınızın bilmemekte olduğu geleceğin haberini öğretmiştir. Katâde bunların, arap müşrikleri olduğunu söylerken Mücâhid bunun müslümanlar hakkında olduğumu ifâde etmiştir.
Allah Teâlâ: «Allah, de» buyurmaktadır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali tbn Ebu Talha burayı: Onu Allah indirmiştir, de, şeklinde-açıklamıştır. İbn Abbâs'm bu açıklaması bu kelimenin tefsirinde taayyün etmiş olan (doğru) açıklamadır. Değilse müteahhirûn'dan bazılarının söylediği gibi burada anlam sâdece «Allah, de» şeklinde değildir.
Allah Teâlâ : «Sonra onları bırak da daldıkları sapıklıkta oynaya-dursunlar.» buyurmaktadır. Sonra onları kendilerine yakîn gelinceye kadar bilgisizlikleri ve sapıklıkları içinde bırak, oyalanadursunlar. Güzel akıbetin onlara mı yoksa Allah'ın müttakî kullarına mı olacağını yakında bilecekler.
Allah Teâlâ buyuruyor, ki: «Şehirlerin anası (Mekke) ile çevresindeki (arap kabilelerini, âdemoğullarmdan arap olsun, acem olsun diğer toplulukları da) uyarasın diye sana indirdiğimiz İşte bu kitab (Kur'an) mübarektir.» Allah Teâlâ diğer âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «De ki: Ey insanlar, ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim...» (A'râf, 158), «Bu Kur'an bana, sizi de ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse, onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17), «Hakkı bâtıldan ayırdeden Kur'an'ı, kuluna dünyaları uyarmak üzere indiren Allah yücelerin yücesidir.» (Furkân, 1), «Kendilerine kitab verilenler ve ki-tabsız ümmetlere : Siz de îslâm oldunuz mu? de. Eğer İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Şayet yüz çevirirlerse; sana yalnız tebliğ etmek düşer. Ve Allah kullarını görendir.» (Âl-i İmrân, 20). Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Benden önce hiçbir peygambere verilmeyen beş şey bana verildi, buyurmuş ve onlar için de şöyle demiştir: Peygamber (benden önce) kendi kavmine gönderildi. Ben ise bütün insanlara gönderildim. Bu sebepledir ki: «Âhirete inananlar buna da inanırlar.» Duyurulmuştur. Ey^Muhammed, Allah'a ve âhiret gününe inanan herkes sana indirdiğimiz mübarek kitab Kur'an'a inanır. «Ve onlar namazlarına da devam ederler.» Kendilerine farz kılınan namazları vakitlerinde edâ eder, yerine getirirler.[30]

İzahı

93 — Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken; bana da vahyolundu, diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim, diyenden daha zâlim kimdir? Bir görseydin;.o zâlimler can çekişirlerken melekler de ellerini uzatmış: Can verip bugün Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine büyüklük taslamanızdan ötürü horluk azabı ile cezalandırılacaksınız, derken.
94 — Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz. Ve size verdiğimiz şeyleri ardınızda bıraktınız. Hani, ortaklarınız olduğunu sandığınız şefâatçılarmızı da beraberinizde görmüyoruz. Andolsun ki; aranızdaki bağlar artık kopmuştur. Ortak sandıklarınız da sizden kaybolup gitmiştir.

Ölüm Döşeğinde Zâlimler

Allah Teâlâ : «Allah'a karşı yalan uydurandan... daha zâlim kimdir?» buyuruyor. Allah'a karşı yalan uydurarak O'riun için ortak veya çocuk kabul edenden, veya Allah Teâlâ göndermediği halde Allah'ın kendisini insanlara gönderdiğini ileri sürenden daha zâlim hiç kimse yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken; bana da vahyolundu diyenden... daha zâlim kimdir?» buyurmuştur. İkrime ve Katâde bu âyetin Müseylime el-Kezzâb hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Allah Teâlâ : «Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim, diyenden daha zâlim kimdir?» buyurmaktadır ki; uydurduğu söz ile Allah Teâlâ katından gelen vahye karşı çıkacağını ileri sürenden daha zâlim kim olabilir? Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur: «Âyetlerimiz onlara okunduğu zaman; işittik, istersek biz "de bunun benzerini söyleriz... demişlerdi.» (Enfâl, 31). Allah Teâlâ: «Bir görseydin, o zâlim-ler can çekiştrlerkerr (can çekişme, can çekişmenin şiddet, zahmet ve sıkıntısı içindelerken) melekler de ellerini (onlara vurarak) uzatmış iken...» buyurmaktadır. Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Beni öldürmek için elini bana uzatırsan...» (Mâide, 28), (•Kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar.» (Mümtehine, 2). Dahhâk ve Ebu Salih bu âyetteki «Melekler de ellerini uzatmış...» kısmını «Onlara azâb ile ellerini uzatmış...» şeklinde tefsir etmiştir. Nitekim başka toir âyette de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Bir görseydin sen, hani melekler küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» (Enfâl, 50). Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Melekler de ellerini uzatmış..:» buyurmuştur. Melekler onlara ellerini vurmakla uzatmışlardır ki, ruhları cesedlerinden çıksın. Bunun için onlara: Can verin, derler. Kâfirin ölüm zamanı geldiğinde melekler kendisine azabı, cezayı, zincir ve bukağıları, cehennem ve-kaynar sulan, Rahman ve Rahmi olan Allah'ın öfkesini müjdelerler. Ruhu cesedine dağılır, karşı gelir .ve çıkmak istemez. Melekler, ruhları cesedlerinden çıkıncaya kadar onlara vurur ve şöyle derler: Can verin, bu gün Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine büyüklük taslamanızdan ötürü, horluk azabı ile

cezalandırılacaksınız. Nasılki siz, Allah'a karşı yalanlar uydurmuş, Allah'ın âyetlerine uymak ve O'nun elçilerine boyun eğmekten büyüklenmişseniz, aynı şekilde bugün sonsuz- derecede, horluk ve hakarete dûçâr kalacaksınız. Gerek mü'minin ve gerekse kâfirin ölüm halinin nasıl olacağına dâir bir çok hadîs vârid olmuştur 'ki bunlar: «Allah'a inananları dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» (İbrâhîm, 27) âyetinde anlatılmıştır. îbn Merdûyeh burada Dahhâk'dan, İbn Abbâs'tan merfû' olarak garîb ve uzun bir hadîs zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ': «Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz.» buyuruyor ki bu; onlar Allah'ın huzuruna döndürüldüklerinde kendilerine söylenecektir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır : «Saflar halinde Rabbına sunulduklarında, onlara : Andolsun ki sizi ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz, denilecektir.» (Kehf, 48).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ve size verdiğimiz şeyleri (dünya hayatında iken kazandığınız malları ve nimetleri) ardınızda bıraktınız.» Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Âdemoğlu; malım, malım, der. Halbuki senin yeyip bitirdiğin, giyip eskittiğin ve tasaddukta bulunup geçirdiklerinden başka malın yoktur. Bundan gayrisi gidici ve insanları terkedicidir. Hasan el-Basrî: Kıyamet günü, Âdemoğlu bir kuzu gibi getirilir. Allah Teâlâ; topladıkların nerede? diye sorar. O da; ey Rabbım, topladım ve olduğundan daha bol halde bıraktım, diye cevab verir. Allah Teâlâ; kendin için önden gönderdiğin nerede? buyurur ve o, önden hiçbir şey göndermediğini görür,, demiş ve : «Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi, ya-pa'yalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz. Ve size verdiğimiz şeyleri, ardınızda bıraktınız.» âyetini okumuştur. Bunu, İtan Ebu Hatim rivayet eder.
Allah Teâlâ'nm : «Hani, ortaklarınız olduğunu iddia ettiğiniz şe-fâatçılannızı beraberinizde görmüyorum» sözü, onları bir azarlama ve dünyada iken hayatlarında ve öte dünyalarında —ki şayet varsa— kendilerine menfaat verecekleri zannıyla eşler, putlar edinmelerinden dolayı onları bir suçlamadan ibarettir. Kıyamet günü olunca sebepler kesilir, sapıklık uzaklaşıp gider ve edegeldikleri iftiralar onlardan ayrılıp kaybolur da, Allah Teâlâ bütün yaratıkların gözleri önünde onlara: «Benim ortağım olduklarını ileri sürdükleriniz nerede?» (Kasas, 62) diye seslenir. Onlara : «Nerededir Allah'tan başka taptıklarınız? Size yardım ediyorlar mı? Veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?» (Şuarâ, 92 - 93) da denecektir. Bu sebepledir ki, burada da : «Hani, ortaklarınız olduğunu sandığınız (ibâdette, kendilerine ibâdeti hak etmede sizin üstünüzde payları olan) şefâatçılarınızı da beraberinizde görmüyorum.» buyurmuştur.
Sonra Allah Teâlâ : ((Andolsun ki aranızdaki bağlar artık kopmuştur.» buyuruyor. Buradaki merfû' olarak okunmuştur ki, böylece anlam «Andolsun ki sizin işleriniz kopmuş, dağılmıştır.» şeklinde olacaktır. Mensûb olarak da okunmuştur. Bu durumda anlam şöyle olacaktır: «Andolsun ki aranızdaki bağlar, sebepler ve vesileler kopmuştur. Ortak sandıklarınız (putlara bağlanan ümitleriniz) da sizden kaybolup gitmiştir.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur. Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı

da, (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık.» Böylece onların bütün yaptıklarını, Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar ateşten çıkacak değillerdir.» (Bakara, 166 -167), «Sûr'a üflendiği zaman, o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez, birbirlerine bir şey soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25), «Denir ki: Koştuğunuz ortaklarınızı çağırın. Onları çağırırlar ama kendilerine cevab veremezler.» (Kasas, 64), «Ve onların hepsini toplayıp sonra da şirk koşanlara : Nerede iddia ettiğiniz ortaklarınız? diyeceğimiz gün... yalan yere uydurdukları kendilerinden nasıl' kayboluverdi?» (En'âm, 22 - 24). Bu husustaki âyetler gerçekten pek çoktur.[31]

İzahı

95 — Muhakkak ki Allah; taneyi ve çekirdeği yaratandır. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarandır, işte Allah budur. Nasıl olup da yüz çeviriyorsunuz?
96 — Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azız, Alîm olanın takdiridir.
97 — O'dur, yıldızları yaratmış olan, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulaşınız diye. Âyetlerimizi bilen bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.

Tane ve Çekirdek

Allah Teâlâ; tane ve çekirdeği yarattığını haber vermektedir. Taneyi toprakta yarar ve çeşitli sınıflar halinde ekinler biter. Değişik şekil, renk ve tatlarda meyveler çekirdekten çıkar. Bu sebepledir ki: «Muhakkak ki Allah taneyi ve çekirdeği yaratandır.» âyetini «Ölüden diriyi çıkarır.» âyetiyle açıklamıştır. Diri olan bitkileri, cansız ölü gibi olan tane ve çekirdekten çıkarır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Ölü toprak, onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık. İşte ondan yemektedirler... Kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratanı tenzih ederiz.» (Yâsîn, 33-36). Bunu, birbirine yakın mânâlarda olmak üzere birçok ibarelerle ifâde etmişlerdir. Kimileri: Tavuğu yumurtadan, yumurtayı tavuktan çıkarır, derken; bazıları: Salih çocuğu kâfirden, kâfiri de sâlihten çıkanr, demişler ve bunların dışında âyetin içerdiği daha başka ibareler de serdetmişlerdir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İşte Allah budur. (Bu şeyleri yapan, ortağı olmayan tek bir Allah'tır). Nasıl olup ta (hak'tan) yüzçeviriyorlar (bâtıla yöneliyor ve Allah ile birlikte O'ndan başkasına nasıl ibâdet ediyorlar.) «O, sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn kılmıştır. Aydınlığı ve karanlığı yaratandır. Nitekim bu sûrenin başında da: «Karanlıkları.ve aydınlığı var eden...» (En'âm, 1) buyurmuştur. Allah Teâlâ gecenin karanlığını, sabahın aydınlığından çıkarıp ayırır da varlıklar aydınlanır, ufuk nûrlanır, karanlıklar dağılır; gece, karanlıklarını giderir, gündüz ışık ve aydınlığını getirir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gündüzü durmadan kovalayan

gece ile burur.» (A'râf, 54). Allah Teâlâ burada hükümranlığına ve azametinin kemâline delâlet eden muhtelif ve zıt şeyleri yaratmadaki kudretini açıklamakta, beyân etmektedir. Sabahı yarıp çıkaran olduğunu zikredip tmna «Geceyi bir sükûn (eşyanın kendisinde sükûn bulduğu bir karanlık) kılmıştır.» sözüyle mukabelede bulunmaktadır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur: «Andolsun; kuşlufe vaktine ve sükûna erdiğinde geceye...» (Duhâ, 1-2), «Andolsun, açığa çıkardığında gündüze, onu örtüp bürüdüğünde geceye.» (Şems, 3-4). Suheyb er-Ruhî çok uykusuz-kalmasından dolayı kendisine çıkışan hanımına şöyle demiş: Suheyb dışındakilere Allah Teâlâ geceyi bir sükûn kılmıştır. Suheyb'e cennet zikredildiğinde şevki artar, ateş kendisine zik-redildiğinde ise uykusu kaçar. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ: ((Güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır.» buyuruyor ki, bu ikisi kanunlaşmış, ölçülü bir hesaba göre yürürler. Değişmez ve sapmazlar. Bilâkis onlardan her birinin yaz ve kış girecekleri menziller, duraklar vardır. Buna göre; gece ve gündüz uzar ve kısalır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle* buyurmaktadır : «Güneşi ışık, ayı hur yapan, aya konak yerleri düzenleyen O'dur.» (Yûnus, 5), «Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de gündüzü geçecek değildir. HerbirLsi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır.» (A'râf, 54).
Allah Teâlâ: «İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» buyuruyor ki, bunların hepsi karşı konulamayan, aksi bulunmayan, Azîz olan, Allah'ın her. şeyi bilen, yerde ve gökte zerre ağırlığında îjir şey bile bilgisinden gizlenemeyen Allah'ın takdiri ile cereyan etmektedir. Çoğu kere Allah Teâlâ geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratmasını zikrettiğinde sözü izzet ve ilimle bitirmektedir. Nitekim : «Gece de onlar için bir delildir, gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azîz, Alîm'in ölçüsüdür.» (Yâsîn, 37 - 38) âyetinde durum böyledir. Secde sûresinin başında gökleri, yeri ve tounlardakileri yaratmasını zikrettiğinde ise: «Biz dünya semâsını ışıklarla donattık, koruduk. İşte bu; Alîm, Azîz'in takdiridir.» (Fussilet, 12) buyurmuştur. Allah Teâlâ : (O'dur yıldızlan yaratmış olan, karanın,, ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulaşınız diye.» buyuruyor ki; seleften birisi şöyle der: Bu yıldızlar hakkında şu üçün dışında inancı olan hatâ etmiş ve Allah'a yalan uydurmuştur: Allah Teâlâ onları gök için bir süs, şeytânlar için bir taş (veya taşlama) olarak, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulunsun diye yaratmıştır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: ((Âyetlerimizi bilen bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.» ki onlar akıl etsinler (düşünsünler), hakkı bilsinler ve bâtıldan uzaklaşsınlar.[32]

Îzâhı

Denildi ki: kelimesi; yaratma anlamınadır. Eğer yaratmayı düşünürsen, çoğunlukla bunun yarmanın sonucu olduğunu görürsün. Bu sözün anlamı şöyledir : Bütün eşya varolmazdan önce yok idi. Allah Teâlâ eşyayı varedip te yoktan varlığa çıkarınca, sanki onu yarmış ve açığa çıkarmıştır. İkinci kanâat ise; —ki bu çoğunluğun görüşüdür—kelimesi, yarma anlamınadır. Sonra bu kelimenin anlamı üzerinde ihtilâf edilmiştir. Bu konuda iki görüş vardır: Birincisi; Abdullah İbn Abbâs'tan mervî

olan görüştür ki, o şöyle der: Taneyi başaktan, çekirdeği hurmadan varmıştır. Hasan, Süddî ve İbn Zeyd'in görüşü de budur. Zeccâc ise der ki: Kuru taneyi ve kuru çekirdeği yarar ve bundan yeşil yapraklar çıkarır. İkinci görüş Mücâhid'in görüşüdür ki; buna göre, tane ve çekirdekte mevcûd olan iki yarık söz konusudur. Tane ile; buğday, arpa ve pirinç gibi çekirdeği olmayan şey kasdedilmektedir. Çekirdek ise; ceviz, badem ve kaysı gibi çekirdeği olan yaş şeydir. Allah Teâlâ'nm taneyi ve çekirdeği yarmasının anlamı şöyledir : Tane veya çekirdek nemli toprağa düştüğü zaman, üzerinden bir süre geçince Allah Teâlâ, bu taneden yemyeşil bir yaprak halkeder. Sonra bu yapraktan bir başak halkeder ki, içinde tane vardır. Çekirdekten ise gökte salman ağaçlar ve yeryüzüne uzanan dallar çıkarır. Eşyayı, kudreti, ibdâ'ı ve yaratışıyla yoktan vareden Allah'ı tesbîh ederiz..[33]

Hayat Mucizesi

Muhammed Kutub bu âyet konusunda şöyle diyor:
Bu âyet Kur'an'daki pek çok örneklerden birisidir. Beşer kalbinin Allah'ın kâinattaki âyetlerine yöneltilmesi: «AUah taneyi ve çekirdeği yarandır... Sabahı yarıp çıkarandır... Ölüden diriyi, diriden ölüyü... Geceden gündüzü... Ayı ve güneşi... Karayı ve denizi... Hurmayı ve üzümleri... Zeytini ve narı... çıkarandır...» Burada canlı tabiat sahnesinden başdöndürücü bir yığın sergilenmektedir. Her şeyiyle ve her şekliyle canlı olan ifâde, tabloda; katı ve donuk, cansız ve hareketsiz hiçbir şey bırakmıyor. Bütün bu âyetleri yaratan kudret sahibi Kadir, Allah. O, eşyaya böylece hayat sunuyor. Canlandırış ne bir fırça ile, ne de renklerle... Mücerred kelimeler ve sözlerle... Canlı hareket, tablonun tümünde görülebilen bir gerçektir. Tane ve çekirdekte, toprağın kara bağrını yararak canlı bir bitki olarak çıkmak için beliren hareket, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarmak için sürekli hareket... Açık bir duyguyla bu hareketi düşünen rûh, derinden dolarak, ölüden diri-nin diriden ölünün çıktığı kâinatta durmadan devam eden esrarengiz alana yayılır. Gece ve gündüzün, güneşin, ayın ve yıldızların hareketi... Bir tek canlıdan çıkarılan ve halen de devam eden neslin hareketi. Gökten inen ve tüm bitkileri çıkaran yağmurun hareketi... Hurmanın, üzümün, zeytinin ve harın hareketlerindeki değişiklik ve muhtelif türden canlanışlar, kıpırdanışlar, sonra her sınıfın benzeyerek veya ben-zemeyerek -değişik hareketleri... Bunun yanı sıra ifâde tarzındaki çe-şitlilik. Her seferinde ifâdedeki uyumun ve türlülüğün duyulan uyarmak için planlı olarak hazırlanan bir durum olduğunu gözlüyoruz. Böylece Allah'ın kâinattaki âyetlerinin sergilendiğini müşahede eden his, bunun canlılığı karşısında uyuyup kalmaz. Âyet-i kerîme burada «Ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarır» demiyor. Halbuki başka âyetlerde ifâde böyledir. Burada ise «ölüden diriyi çıkarır ve diriden ölüyü çıkarandır» buyuruyor. Kişinin ifâdenin yeknesaklığı karşısında duruşta yığınlar halinde sergilenen âyetlere tâm olarak kendini verememesini önlemek için âyet-i kerime ahengini değiştiriyor. Sonra «sabahı yarıp çıkarandır ve geceyi bir sükûn kılandır» demiyor da «sabahı yarıp çıkarandır, geceyi bir,sükûn kılmıştır» buyuruyor. Buradan da klasikleşmiş ifâdeler karşısında hislerin uyuyup kalmaması için anlatıma ayrı bir değişiklik veriliyor. «Sizi bir tek nefisten yaratmış olan O'dur. Sonra sizin doğuşunuz için bir karar yeri ve bir emânet mahalli hatket-miştir»

demiyor da «yaratmış olan» dedikten sonra ona benzer bir ifâde kullanarak «karar yeri vardır» buyuruyor. Bundan maksad, her yeni neslin dişi ve erkek olarak anne karnında geçirdiği merhaledir. Yine «onunla her bitkiyi çıkardık ve ondan yeşillikler çıkardık ve ondan yeni yeni yığınlar çıkarıyoruz» buyuruyor. Burada da mâzî ile başlayan cümleyi aynı şekilde mâzî bir fiil ta'kîb etmiyor, muzâri' (geniş zamanlı) bir fiil ta'kîb ediyor. Ayrıca «her bitkiyi çıkardık» ta'bîri ile «ondan yığın yığın tanelerle, yeşillikler çıkardık» ta'bîri arasında tasvir bakımından bir uyum bulunduğunu gözden uzak tutmamalıyız. «Benzeyen ve benzemeyen» derken de aynı san'at oyunları kullanılmakta ve benzer iki lâfza farklı deyişlerle tenevvü' kazandırılmaktadır. Bütün bunların tesadüf olduklarını söyleyebilir misiniz? Tesadüf mü, yoksa her türlü vâsıtanın kullanıldığı değişik san'at türü mü? Kur'an-ı Kerîm, kâinat sayfasındaki muhtelif hayat türlerini sergiliyor ve insan duyusuna yaratıcının bütün bu türleri yaratması gösterilmek isteniyor. Hayret verici tabloda değişik sahneler, bölümler ve örnekler değişik ifâde ve yorumlarla uyum sağlanarak gösterilir. Bu da bir tasvîr ve ta'bîr üstünlüğünden başka bir şey değildir. ((Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları zaman bakınız» âyetindeki hayret verici çekiciliği unutmamak gerekir. Çünkü burada sergilenen şeyler, istenen ve yenen şeylerdir. Bitkiler, yeşillikler, hurmalar, taneler, üzümler, zeytinler ve narlar... Ama başka yerlerde dediği gibi «meyve verdiğinde, meyvesini yeyin» buyurmuyor da «bir meyve verdikleri zaman meyvesine, bir de olgunlaştıkları vakit bakınız» diyor. Açık gözlerle, uyanık duygularla bakın. Ki güzelliği kavrayabilesiniz. Bakin bakışınızla zevk alın. Burada «yeyin» demiyor. Çünkü sergi, tabîata serpiştirilmiş bulunan güzellik sahneleri ve bu güzelliği yoktan var eden kudret sahibinin kudretidir.
Kur'an'daki tabiat tablolarım bütünüyle sergileyecek olsak konu son derece uzar gider. Çünkü bir veya birkaç sahne muhtelif yönlerde ve değişik sergi metodlanyla sergilenmektedir. Biz burada, sadece muhtelif san'at bakışlarını gösteren örneklerle yetineceğiz. Yukardaki âyetlerde, muhtelif türlerden varlıkları yaratan, yoktan var eden ilâhî kudretin işaretleri yığınlar halinde ve tablolar biçiminde sergilenirken, tabiatın değişik türlerinin mâhiyyetini kavrayabilmek için, âyetlerin akışı değişik üslûblar ve belirli bir san'at metodu kullanılarak değiştirilmeye çalışılmaktadır. Burada ise değişiklik bir vâsıta olarak kullanılıyor :
«Görmez misin ki Allah gökten su indirmiştir. Onunla Biz türlü türlü mahsûller çıkarmışızdır. Dağlardan da beyaz, kırmızı, siyah ve gri renkte yollar, insanlardan da, yerde yürüyen canlılardan ve duvarlardan da böyle renkleri değişik olanlar vardır. Allah'tan ancak bilgin kulları korkar. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Ğafûr'dur.» (Fâtır, 27 - 28).
Burada insan hissi, Allah'ın kudretinin belirli bir tecellîsine yöneltilmektedir. Yaratılışlarmdaki renklerin değişikliği ve küllîliğidir. Ancak bu noktaya soyut, lafzî üslûblardan yönelinmemektedir.
Bu azıcık ve sayılı sözlerle geniş bir tablo çizilmektedir, Bitkisinden hayvanına, insanından katı maddelere kadar tüm varlıklar ve yaratıklar bu geniş, tabloda yerini almaktadır. Değişik renklerden bitkiler... Bu geniş tablonun ana unsurlarından birini veya tabiat sahnesine serpiştirilen resmin dağınık birimlerinden bir birimi meydana getirmektedir. 3eyaz, kırmızı ve siyah dağlar... Bu da, yeryüzüne aralıklı

olarak serpiştirilmiş olan bitki renkleriyle uyum sağlanabilmesi için, tablonun içine yerleştirilen bir başka birim. Sonra değişik renklerden insan ırkları, hayvanlar. Bu tablonun ve resmin ana yörüngesini, değişiklik ve farklılık oluşturmaktadır. Ancak buradaki resim, bir önceki tablodan farklıdır. Bu tablonun ana unsurunu eşyanın, canlıların ve renklerin tuval üzerine dağılması ve yerleştirilmesi teşkil etmektedir. Halbuki o tabloda ana unsuru, muhtelif yönlerdeki hareket teşkil ediyordu.
Ve işte şu âyetlerde de bir başka türden süreklilik :
«Ölü toprak, onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkarttık. İşte ondan yemektedirler.
Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler varettik. Orada pınarlar fışkırttık.
Tâ ki (Allah'ın) ürününden ve ellerinin emeğiyle yetiştirdiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?
Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri Yaratanı tenzih ederiz.
Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.
Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu, Azîz, Alîm'in ölçüsüdür.
Ay için konaklar ta'yîn etmişizdir. Nihayet kuru bir hurma dalma döner.
Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.
Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir delildir.
Ve kendileri için bu (gemi) gibi binecek şeyler yarattık. .
Dilersek onları suda boğardık da ne kurtaran bulunurdu, ne de kurtulabilirlerdi.
Ama katımızdan bir rahmet ve bir süreye kadar geçinme olarak (onları) 'bıraktık.» (Yâsîn, 33-44).
Bazı çizgileri itibariyle ilk tabloya benzeyen geniş ve kapsamlı bir tablo. Burada gece ile gündüz, güneşle ay, yeryüzünün muhtelif türden bitkileri, karalar ve denizler gözlenmektedir. Bunlara ilâve olarak topraktan fışkıran kaynaklar, muhtelif türden çiftler ve denizlerde akıp giden gemiler yer almaktadır. Ne var ki mesele, tablodaki bu bölümlerle ilgili fazlalıklar değildir. Hattâ ortak bölümler bile burada ve orada aynı vazifeyi îfâ etmiyorlar. Çünkü buradaki hareket, oradakinden farklı bir harekettir. Orada hareket; ister gizli ister açık olsun, yavaş, düzenli, rahat ve kolayca yapılan bir harekettir. Çünkü çekirdeğin ve tanenin yarılması —ki ifâdesinde birazcık sertlik olan biricik hareket budur— çok yavaş, gizlice ve gözükmeden tamamlanmaktadır. Dirinin ölüden, ölünün diriden çıkışı da aynı şekilde gizli, görünmeksizin ve yavaş yavaş cereyan eden bir olaydır. Sabahın karanlığı yayarak aydınlanması yavaşça meydana gelir, en sonunda rahat ve huzur verici aydınlık ortaya çıkar. Burada gece bir sükûnet, güneş ve ay ise bir hesâb anı-dır. Hareket değil hesâb. Hesâb ve sayma işlemi düzenli, birbiri ardı sıra cereyan eden ve yavaşça yürüyen bir harekettir. İnsanların karanın ve denizin karanlığında yollarını buldukları yıldızlar da hareket ederler. Ancak yıldızların hareketi yavaş, gizli ve görünmez bir harekettir. Karanın ve denizin karanlığı —görünmezlik, gizlilik— çekirdeğin ve tanenin yarılıp çıktığı toprağın kara bağrına eş düşmektedir. Soyun karargâhında (ana rahminde) yaptığı hareket de gizlice, görün-meksizin ve yavaşça tamamlanır. Babaların sulbünde saklı bulunan nutfe anaların rahimlerine iner ve cenîn dünyaya gelir. Ceninin hareketi çok yavaş, gözle

görünmeyen gizli bir harekettir. Sonra çeşitli türden bitkiler «olgunlaştığı zaman, bir de meyve verdiği zaman meyvesine bakılması» istenen bitkiler. Meyvenin oluşumu yavaştan, gizlice
ve görünmeden yürüyen latîf bir harekettir, neticede meyve ortaya çıkar. Meyveye bakış bile insanı rahatlatır, huzura erdirir.
Bu tablodaki hareketlilik bir başka seviyeden, daha üstün ve daha keskin bir tona sahip. Burada akan kaynaklar yarılmıştır... Yarmak, şiddetli bir harekettir. Bu ifâdeyle insan zihni kaynayan ve fışkıran bir kaynaktan sür'atle atılan suyu tasavvur etmektedir. Sonra «bütün çiftler» bu ifâde, derli toplu bir ifâde olmakla beraber, çok katı ve kesindir. «Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilme-dikleri şeylerden bütün çiftleri Yaratanı tenzih ederiz.» Burada geceyi yaran sabahın veya toprağı çatlatan tanenin ve çekirdeğin gizliliği, yavaşlığı ve yumuşaklığı yok ama kesin bir gizlilik var. Tıpkı oradaki gibi burada da gece, sükûnet yurdudur. Ancak buradaki ifâdede gecenin sükûneti, bir şiddetlilik ve kesinlilik kazanmaktadır. Geceden gündüzün sıyrılıp çekilişi canlandırılmaktadır. «Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.» Sıyırma hareketi, insan hissine bir katılık ve şiddet izlenimi vermektedir. Çünkü sıyrılan şeyi kendisinden sıyıran şeyden sıyırıp almak için bir çaba gerekir. «Sonra karanlıkta kalıve-rirler.» Böylece ve amansız. Aynı zamanda açık bir kesinlikle. Burada güneş ve ay, oradaki gibi hesâb ve ölçü unsuru değildir. Yavaş, sakin ve biteviye düzenli hareket etmez. Aksine sürekli, şiddetli ve büyük bir hareketlilikle «akıp gider», Hattâ kendi karargâhında denirken bile, karargâh kelimesi insan hissindeki hareket unsurunu durdurmuyor. Aksine atılan şeyin iz düşümünü veriyor. Atılan şey dururken bile, şiddetlilik ve katılık içerisindedir. Ancak her durakta şeklini gizli değil, açık bir şekilde değiştirmektedir. «Nihayet kuru bir hurma dalına döner.» Sonra bu gökcisimleri arasındaki baş döndürücü yarış. «Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.»
O katı ve şiddetli hareketle şu gölgenin hareketlerini mukayese ediniz.
«Rabbınm gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu durdururdu. Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.
Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.» (Furkân, 45 - 46).
Bu hareket; öylesine latîf ki, siz onu hiç yokmuş gibi sanıyorsunuz. Sonra «isteseydi onu durdururdu» âyetindeki durdurma kelimesi, hareketin yumuşaklığına daha bir yumuşaklık katıyor. Ancak durma' ameliyesi meydana gelmiyor. Çünkü yüce Yaratıcı onun durmasını istememiştir, fakat ifâde insanda onun duruşunu canlandırır gibidir, zâten ifâdenin sevkedilişinden bir maksad da budur ve bu ifâdenin bıraktığı izlenim, gölgenin hareketini öylesine yavaşlatmaktadır ki, nerdeyse sükûna kavuşma izlenimi vermektedir. Bu bir tabiî gerçektir. Gölgenin hareketi gerçekten son derece yavaş, hemen hemen görülmez gibidir. Ancak ifâde, bu yavaşlığı canlı hale getirmekte ve zihnimizde ona ayrı bir yer vermektedir. Eğer tasvir ve tahrîr san'atı olmadan mücerred tasvir ile ifâde edilmiş olsaydı bu alanı zihnimizde kaplaması imkânsızdı. Öbür yandaki hareketin bütünlüğü de bu yavaşlığı tamamlamaktadır. «Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir». Buradaki ifâde, tablonun ahengini değiştirecek şekilde hayret verici derin bir anlam kazandırmaktadır. Bu ifadenin kazandırdığı yeni dinamizmi, kelimelerle açıklamak

kolay olmayacaktır. Burada kullanılan «sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir» ifâdesindeki «kendimize» kelimesi, tabloyu belirli ve sınırlı yeryüzü alanından çıkarmakta ve meselenin, buranın dışında olduğu izlenimini vermektedir. Bir de bakıyorsunuz ki, Allah'ın kudret eli gölgeyi kendisine çekmek için uzanmaktadır. Mekân ve sınırla sınırlandırılmayan Allah'a. Böylece yeryüzünde var olan gölge, sınırlı bir yeryüzü varlığı olmaktan çıkıp başka birşey olmaktadır. Ama ne? Başlangıcı yeryüzü, sonu sonsuz Allah'ın katı olan görünmezlikler evreniyle ilgili bir varlık. Bütün bunlar insanlara, ilâhî rahmet şeklinde vârid olan tabiat tablolarının akışına uygun olarak cereyan etmektedir.
«Rabbınm gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu durdururdu. Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.
Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.
Size geceyi örtü, uykuyu rahatlık kılan ve gündüzü çalışma zamanı yapan Allah'tır. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderen O'dur. Ve Biz gökten tertemiz bir su indirdik.
Ki onunla ölü toprağa can verelim ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulayalım.» (Furkân, 45 - 49).
Bu bütünüyle rahmet, şefkat, dostluk ve samimiyet dolu bir havadır.
Bu da bir deniz tablosu:
«Sizi, karada ve denizde yürüten Allah'tır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri güzel bir rüzgârla götürürken yolcular neşelenirler. Bir fırtına çıkıp onlan her taraftan dalgaların sardığını, çepeçevre kuşatıldıklarım sandıklan anda ise, Allah'ın dinine sarılarak : «Bizi bu tehlikeden kurtarırsan and olsun ki şükredenlerden oluruz.» diye O'na yalvarırlar.
Allah onlan kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. Ey insanlar, yaptığınız taşkınlık aleyhinizedir. Yaptıklarınızı size bildiririz.» (Yûnus, 22-23).
Bir tabloda tam bir hikâye. Tabiat tablolarını ihtiva eden, içice ve karmakarışık bir yapıya sâhib bulunan ve ruhî helecanları dile getiren bir hikâye. Hikâyenin bölümlerini birbirinden ayırmak güç. İşte bir gemi. Önce rahat bir rüzgârla yol alıyor. Ruhlar huzurlu, mutlu ve sevinçli. Sonra rüzgâr artıyor, korkunç bir fırtına başlıyor ve her yandan dalgalar sökün ediyor. Böylece yüz çizgilerinde dehşet, ruhun derinliklerinde ıstırab, kalbin içinde sıkıntı beliriyor. Tıpkı sallanan dalgalar ve esen fırtına gibi. Sonra rüzgâr diniyor, fırtına son buluyor ve deniz sakinleşiyor, aynı şekilde ruhlar da biraz önceki rahat ve dingin haline dönüşüyor. Burada dikkatli ve fevkalâde bir tasvir inceliği, tabiat tablosunu canlandırma ve ruhî duygularla içice girdirme san'atı var. İnsan hissi bunu canlı olarak yakalıyor, zaman zaman sıkıntı ve ıstırap çekerken bile.
Bu ve benzeri örnekler, Kur'an-ı Kerîm'de pek çoktur. Ancak dikkat çekici olan husus; Kur'an'daki tabiat tablolarının zikredilişi değildir. Aslında bunlar Kur'an'daki ifâde ve üslûbun bir gayesi ve hedefi de değildir. Çünkü Kur'an, tabiat tablosunu ruhları canlandırmak ve hissi geliştirmek için kullanmıyor. Yukardaki örneklerde de gördüğümüz gibi dikkatleri: doğrudan tabiat sahnesine çevirmekle yetinmeyerek tabiat tablolarından ruhî, fikrî, sosyal anlamlar çıkarmaya gayret ediyor. Bu husus, elbette ki tabiatı yorumlamaya çalışan insanın zihnine gelen şeyler değildir. Meselâ

iki yüzlü ve riyakârca sadaka verenlerle ihlâs ve samimiyetle sadaka vereni anlatmak isteyen Kur'an, mücerred ve doğrudan doğruya açık ifâdelerle tasvir etmek yerine; canlı, hareket dolu, tabiat tablolarından iki görünümle bu gerçeği ortaya koymaktadır:
«Ey îmân edenler, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hali, üzerinde toprak bulunan kayanmki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar işlediklerinden hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.
Allah'ın rızâsını kazanmak ve kalblerindekini sağlamlaştırmak için mallarını infâk edenlerin hali, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer. Kuvvetli bir sağnak düşünce yemişlerini iki kat verir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisenti bulunur. Ve Allah işlediklerinizi görür.
Biriniz ister mi ki, hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, İçinde her çeşit meyve bulunsun da kendisi ihtiyarlamış, çocukları güçsüz kalmışken, bahçeleri ateşli bir kasırga ile yanıversin. Düşünürsünüz diye Allah size âyetlerini böyle açıklar.» (Bakara, 264-266).
Burada soyut anlamlar, canlı, dinamik ve hareketli mânâlar haline dönüşüyor.
Kur'an-ı Kerîm, küfür için de şu tabloları çizmektedir.
«Onlar; hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir. Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır. Ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.
Onların benzeri; ateş yakan kimsenin benzeridir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah .onların ışığını giderdi. Karanlıklar içerisinde görmez halde bırakıverdi.
Sağırdırlar! Dilsizdirler! Kördürler. Artık dönmezler!
Yahut onlar gökten boşanan sağnağa tutulmuş gibidirler ki; onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır. Yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.
Az kalsın şimşek gözlerini alıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık basınca da dikilip kalıverirler. Şayet Allah dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki, Allah her şeye Kadirdir.» (Bakara, 16 - 20).
O küfredenlere gelince... Onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse, onu su sanır. Fakat yanma vardığı zaman hiçbir şey bulamaz. (Kendi ameli) yanında Allah'ı bulur ve O, hesabını görür. Allah hesabı çabucak görendir.
Veya engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üstüste dalgalar bürür ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlık üstünde karanlıklar. İnsan elini uzattığı zaman nerdeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin asla nuru olmaz.» (Nûr, 39 - 40).
Bu, fevkalâde hayret verici bir tablo, ruhu derinden derîne sarsıyor ve hayâli yavaş, yavaş ilerleterek ardarda gelen hareketli bölümleri izlemesine imkân sağlıyor. Gökten boşanan sağnaklar, karanlıklar, gök-gürültüsü ve şimşekler... Böylece sağnağın bütün korku ve dehşet dolu manzarası tamamlanmış olmaktadır. Onlar, ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Durum, tüm tafsilatıyla açıklık kazanmıştır. İnsan hayâli hareketli bir televizyon ekranında en can alıcı noktalarını

bile izleyecek kadar olayı gözlemektedir. Şimşek onları aydınlattıkça bir adım ilerler, dehşete kapılmışlardır. Hava kararınca oldukları yerde kararsızlık içerisinde durup kalmaktadırlar. Veya onlar, engin çöllerdeki seraba benzerler. Manzara sonuna kadar gözler önüne serilmiştir ve serâb tablosu tüm genişliğiyle ortadadır. Tıpkı sonsuza kadar uzanan kâfirlerin ümitleri gibi. Aslında bu manzara aldatıcıdır, fakat onun yanına vardığında... hayâl, serabın bulunduğu yere kadar bitkin ve yorucu uzun bir koşuyu canlandırmaktadır. Evet, onun yanma vardığında hiçbir şey göremez. Bu anî karşılaşmadan dehşete kapılmıştır. İnsan orada hiçbir şeyin bulunmadığını önceden bildiği halde yine de bulunamayış ona dehşet hissi vermektedir ve ardından daha korkunç ve ezici karşılaşma: «Orada Allah'ı bulur. Ve O hesabını görür...» İnsan hayâli, bu korkunç ve ürpertici karşılaşma manzarasını tahayyül etmeye çalışmakta fakat kendisini derinden etkileyen bu sarsıntıdan kurtulamamaktadır. Veya engin denizin karanlıklarına benzer... Bu tablo, tabiat sahnesindeki karanlık manzaraların en dikkat çekicilerinden birisidir. Bunu bir san'atkâr fırçasının veya bir fotoğraf makina-smın canlandırması imkânsızdır. Kaldı ki sahne burada sırf gösterilmek için değil, küfrün ruhlarda meydana getirdiği ruhî karanlık halini tasvir etmek için canlandırılmaktadır. Bu ifâde bizi, his ve hayâlin dolup taştığı parlak bir tabiat tablosuna uzandırmakta ve burada san'at, tüm özgürlüğü ve enginliği ile yapması gerekeni yapmaktadır.
Kur'an-ı Kerînı'de hak ve bâtıl için şu tabiat tablosu çizilmektedir:
«Gökten su indirir, dereler kendi miktarınca dolar taşar. Üste çıkan köpüğü sel alır götürür. Süslemek veya istifâde etmek için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer köpük vardır. Böyle misâl verir Allah, hak ile bâtıl için. Köpük uçar gider. İnsanlara fayda veren ise yerde kalır. İşte Allah, misâlleri böyle verir.» (Ra'd, 17).
Güzel sözle kötü söz için de şu tablo çizilmektedir:
«Görmüyor musun, Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dallan göğe doğru olan hoş bir ağaca benzeterek misâl verdiğini?
O ağaç, Rabbı'nm izniyle her zaman meyve verir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl veriyor.
Çirkin bir sö2, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca
benzer!» (1'brâhîm, 24-26).
Tabiat tablosunun kapladığı alan öylesine genişlik kazanmaktadır ki, mutlak tenzih ve kemâl dolu tecrîd sahasına da uzanmaktadır. İşte şu hayret verici tablo yukardaki karanlığın karşısına nûr tablosunu çizmektedir :
«Allah; göklerin ve yerin nûr'udur. O'nun nuru, içinde çerağ bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup, yakılır. Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nûr üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah her şeyi bilir.» (Nûr, 35).
İşte Kur'an'da dikkatleri çeken bir hârika. Burada, din ile san'at tıpkı -birbiriyle içice imiş gibi buluşmaktadır. Ve san'at hârikası Öylesine bir etkinlik kazanmaktadır ki, san'atın yanısıra dinî yönlendirme sağlanmakta ve insanın güzel karşısında duygularını uyaran hareketli, canlı güzel tablonun gerisinde Allah'ın

varlık alanındaki âyetlerine dikkat çekilerek istenen dinî gaye gerçekleştirilmektedir.
Biz Kur'an'da —bir din kitabı olan Kur'â^'da— bu derece bol biçimde yer alan hayret verici tabîat tablolarıyla, Arap şiirinde— bir san'at eseri olan Arap şiirinde— bu tabloların son derece nâdir olması halini karşılaştırdığımızda diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Arap şiirinin ve edebiyatının Kur'an hazînesinden istifâde etmemekle ne büyük bir kayba ve şanssızlığa uğradığını farkederiz. Eğer Arap edebiyatı bu san'at hazînesine yönetebilmiş, ve ilhamım o hazîneden alabilmiş olsaydı ne büyük eserler meydana getirebileceğini görürdük. [34]

98 — Ve O'dur, sizi bir tek nefisten yaratmış olan. Sonra bir karâr yeri, bir de emânet yeri vardır. Âyetlerimizi, anlayan bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.
99 — O'dur, gökten su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları zaman bakın. Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.

İnsan Ve Su

Allah Teâlâ burada: «O'dur, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratmış olan.» buyururken başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: «Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve İkisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabbmızdan korkun.» (Nisa, 1).
«Sonra bir karâr yeri, bir de emânet yeri vardır.» âyetinin anlamında ihtilâf edilmiştir. İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Kays İbn Ebu Hâzim, Mücâhid, Atâ, îbrâhîm en-Nehaî, Dah-hâk, Katâde, Süddî ve Atâ el-Horasânî'den rivayete göre; bunlar —veya birçoğu— sonra rahimlerde bir karâr yeri vardır, diye tefsir etmişlerdir. Aynı zevat, «Bir de emânet yeri vardır.» kavline ise; (Babaların) sulblerinde bir de emânet yeri vardır, mânâsı vermişlerdir. İbn Mes'ûd ve bir gruptan rivayete göre; onlar, dünyada bir karâr yeri, Öldüğü yerde bir emânet yeri vardır, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Bir karâr yeri rahimlerde, yeryüzünde ve öldüğü yerdedir. Hasan el-Basrî ise; ölenin ameli ile karâr bulduğu yer, karâr yeridir, demiştir. İbn Mes'ûd'dan rivayete göre o; emânet yeri, âhiret yurdundadır, demiştir. Birinci görüş, daha kuvvetli olanıdır ki en doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Âyetlerimizi anlayan (ve Allah'ın kelâmının anlamını iyice kavrayan) bir kavim için uzun uzadıya açıkladık. O'dur, gökten (bereketli şekilde ölçülü olarak, kullara bir rızık, yaratıklara bir yağmur ve Allah'tan bir rahmet olmak üzere) su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık.» Buna mümasil olmak üzere başka bir âyette şöyle buyurur: «Ve bütün canlıları sudan yarattık.» (Enbiyâ, 30). Allah Teâlâ : «Ondan yeşillikler (ekin ve ağaçlar) çıkardık.» buyuruyor. Bundan sonra tane ve meyveyi yaratmış olup bunun için : «Ondan yığın yığın (başak ve benzeri gibi birbirinin üzerine binmiş) taneler çıkarıyoruz.»

buyurmuştur. Yine : «Hurmaların tomurcuklarından salkımlar... çıkarıyoruz.» Bu âyetteki kelimesi, taze hurma salkımları anlammadır. Âyet-i kerime'deki kelimesi, îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha'nm söylediği giöi; alınması yakın (koparılma zamanı yaklaşmış) anlamındadır. ile, salkımları yere yapışık durumda, kısa hurma ağaçları kasdedilmekte-dir. Bu tefsiri, İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ: «(Ondan) üzümlerden bahçeler yapıp çıkarıyoruz.» buyuruyor ki; bu iki cins (hurma ve üzüm), Hicaz halkına göre meyvelerin en değerlisidir. Belki de dünyada meyvelerin en iyisidir. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ, bunları kullarına nimet olarak verdiğini şöyle belirtir: «Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden; şerbet, şıra ve güzel nzık elde edersiniz.» (Nahl, 67). Ancak bu, içkinin haram kılınmasından öncedir. Başka bir âyette de şöyle buyurulur: «Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler varettik.» (Yâsîn, 34).
«Birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen zeytinden.ve nardan... yapıp çıkarıyoruz.» âyeti hakkında Katâde ve başkaları şöyle derler: Yapraklarında birbirlerine benzerler. Bazısının şekli diğerine yakındır. Ancak meyveleri şekil, tat ve yapı bakımından birbirinden farklıdır. Allah Teâlâ : «Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman bir de olgunlaştıkları zaman bakın.» buyuruyor. Berâ îbn Âzib, İbn Abbâs, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Süddî," Katâde ve başkaları; kelimesini, «olgunlaşma» olarak. açıklamışlardır. Bunları yoktan varedenin kudretini dü-şününüz : Bir odun olduktan sonra üzüm, yaş hurma ve başka şeyler haline geliyor. Allah Teâlâ bunlarda renkler, şekiller, tatlar ve kokular yaratıyor. Nitekim başka bir âyette : «Yeryüzünde birbirine komşu .toprak parçalan, üzüm bağlan, ekinler ve çatallı, çatalsız hurma ağaçlan vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onlan birbirinden ayrı kılmışızdır...» (Ra'd, 4) buyurulurken burada da : «Şüphesiz ki bunlarda îmân eden (Allah'a inanan ve O'nun elçilerine tâbi olan) bir kavim için âyetler (bu şeyleri yaratıcının kudretinin kemâline, hikmetine ve rahmetine delâletler) vardır.» buyurulmuştur.[35]

İzahı

Bitkilerdeki Acayib Hayat

Bitkiler, başlıbaşına bir dünyadır. İlim adamları, hergün çalışarak bu âlemin bir kısmından esrar perdesini sıyırmaktadırlar. İlk olarak gelişme nitelikleri, üreme ve gelişme ortamlarına göre bitkileri çeşitli sınıflara ayırmaktadırlar.
Umumiyetle bitki, husûsî bazı şartlara bağlı bulunan bir tohumdan yeşerir. Bunların en mühimi, tohumda hayatiyetin bulunmasıdır. Tohumun uzun müddet hayatını idâme ettirmesi, bizatihi Allah'ın varlığına 'bir delil teşkîl etmektedir. Nitekim, firavun mezarlarında bulunan buğday tanelerinin yeşertilmesi mümkün olmuştur. Havanın bulunması da bitki için zarurîdir. Şu halde bitki, yasayan ve teneffüs eden, canlı bir varlıktır.
Tohum yeşermeye başlayıp küçücük filiz çıktığında, gövde verip topraktan gıdâlanıncaya kadar, tohumda toplanmış olarak mevcûd bulunan gıda ile beslenir.

Dikkat edilirse durumu, insanlar ve hayvanlardaki ceninin durumunun aynıdır. Cenîn de doğmadan önce ve doğduktan bir müddet sonraya kadar, annesinden ve onun sütünden beslenir. Daha sonra gövdesi gelişince, müstakil bir hayata başlar ve kendi gıdasını kendisi te'mîn eder.
Allah'tan gayrı, köke toprakta derinleşme kudreti bahşeden, gövdeyi çıkaran, üzerinde yapraklar, çiçekler ve meyveler yeşerten kim bulunabilir?
İnce, karışık ve şuurlu olan bu hayatın hedefi, nev'i korumak ve hayatı uzatmak!..
Bütün canlılara hayat veren, gerçek hayatın kaynağı olan yüce Allah'a hamdederiz...
Bitkilerin ilk beslenme cihazı olan kökler, bitkinin ihtiyâçlarına paralel olarak, değişik şekiller gösterir. Kazık kök, yumru kök, saçak kök gibi... Bütün bu şekiller, nebatın gelişmesine-imkân verecek gıda ihtiyâcına uygun bir mahiyet arzeder. Münâsib kökleri bulunmayan bitkilerin de, beslenme için emici organları bulunur. Bütün bunlar, ancak bitkinin beslenmesi ve hayatın devamını sağlamak için yaratılmıştır.
Kökler üzerinde, asmozik basıncın te'sîriyle toprağın erimiş maddelerini emen kılcallar vardır. Bunlarla bitkiler gelişir. Topraktan alınan bu üsâre, bitkinin en üst ucuna kadar, hiç bir kimya laboratuva-rında başarılamayan karışık ve ince bir ameliye neticesinde ulaşır.
Böylece nebat beslenir ve büyür. Aynı şekilde büyümesi için ışık, su, karbon, oksijen, hidrojen, azot, fosfor, kükürt, potasyum ve kalsiyum, magnezyum ve demirin behemehal bulunması gerekir.
Garibdir ki, bütün dünya bitkileri bu maddelerle beslendiği halde, topraktan, tatlı elma, acı ebucehil karpuzu, yumuşak pamuk, dikenli otlar, buğday ve arpa, portakal ve limon yetişmektedir... Aynı elementler, aynı toprak, aynı su... Gayet küçük tohumlar binlerce çeşit, türlü şekil, muhtelif tat ve kokuda bitki çıkarıyor.
Şüphesiz bunda, akıl sahipleri için birçok ibretler mevcûddur.
Yaratıcının kudreti, usarenin kökten yukarıya doğru çıkmasına imkân sağlayan ve yaprak yoluyla, nebatta suyun buharlaşmasından ibaret sayılan nebat terleme ameliyesinde tecellî eder.
Bu ameliyenin cidden küçümsenecek yanı yoktur. Zîrâ tek bir ağaç günde beşyüz litre su buharlaştırmaktadır. Havanın hararet derecesi yükselip hava nemsizleşince ve rüzgârların şiddeti artınca bu miktar artar. Orta kuşak bölgelerinde bu durum, havanın yumuşamasını, kuvvetli ağaçların bulunduğu ekvator bölgelerinde ise yağmurun yağmasını te'mîn eder.
Bitkisel buharlaşmanın faydası, sâdece suda erimiş maddelerin bitkinin gövdesine çıkması, su buharlaştıktan sonra kalan erimiş tuz ve madenlerden gıdasını almasına mahsûs değildir. Aynı zamanda iç dokuların hararetini ve düzenini de ayarlar.
Tebahhur ameliyesi, ..yapraklar üzerinde mevcûd bulunan gözenekler vasıtasıyla meydana gelir. Her bitkinin; durumuna göre gözenekleri bulunması, yaratıcısının garib âyetlerindendir. Meselâ; çöl bitkilerinin gözenekleri, su bitkilerinden daha azdır. Zîrâ çöl bitkilerinde tebahhur, diğerlerininkine nisbetle çok azdır.
Bu gözenek sistemi, bizzat ilâhî bir kudretin eseridir, tki koruyucu hücre arasında bir gözenek bulunur. Bu hücreler, bitkinin ihtiyâcına göre, gözeneğin açılıp kapanmasını düzenler.

Koruyucu hücrelerdeki sıvı azalınca komşu hücrelerden su alır ve küresel bir şekil alıncaya kadar dolar, bununla gözenek açılır ve su buharlaşır. Kökler de topraktan su emer.
Ancak, koruyucu hücrelerin usaresi depolanmamış olduğu zaman kenarları sarkık olur. Cidarlar birbirine temas eder ve bunun neticesinde de gözenek kapanır.
Hayatı boyunca bir kiloluk bitki, beşyüz kilo kadar su buharlaş-tınr.
Bu dahilî ve gizli ameliyenin nasıl bir hal içerisinde cereyan ettiğine, kudret ve kemâl ifâde eden sisteminin nasıl çalıştığına ibret nazarıyla bakmak gerekir.
Bitkilerde gıdanın oluşması da, ilâhî işaretlerdendir. Bu ameliye «karbon benzeşmesi» adıyla anılır.
Havada bulunan karbondioksit, gözenekler yoluyla bitkiye geçer. Orada klorofil ve su ile karşılaşır. Burada güneş ışığı ve ısının te'sîriyle karbondan besin maddeleri meydana gelir.
Karbondioksit halindeki gazdan bu besin maddelerinin meydana gelmesi ise, çok karışık bir kimyevî ameliyenin sonucudur. İlim bugüne kadar ancak; yeşil madde (klorofil) su ve ısıdan bahsetmiştir. Bunlarda meydana gelen değişiklikler, gıda maddelerinin meydana gelmesi neticesini veriyor. Bu netîce ise ancak ışıkla almıyor. Bundan dolayı bu ameliyeye «ışık benzeşmesi» adı verilir.
1779 yılında bitkilerin de solunum yaptıkları keşfedildi. Bitki de oksijen alıp karbondioksit verir. Teneffüsü de aynen insanlar ve hayvanlarınla gibidir.
Bitkinin teneffüsü ile havanın sıcaklık derecesi artar. Teneffüs, gece ve gündüz devam eder. Ancak; bitkinin, teneffüsden daha büyük bir sür'atle gerçekleştirdiği karbon benzeşmesi ameliyesine nisbetle, gündüzün teneffüsünün neticesi pek vazıh değildir. Gündüzün oksijen açığa çıkamr, karbondioksit emer. Bundan dolayı bilinmelidir ki, gündüzün ağaçlık yerlerde bulunmak faydalı olmasına rağmen, karbon benzeşmesi olmadığından dolayı oksijen alıp karbondioksit vermesi sebebiyle geceleyin ağaçlık yerlerde bulunmak faydalı değildir.
Araştırmalar isbât etmiştir ki; sâdece karbon benzeşmesi ameliyesi, dünyadaki mevcûd karbondioksiti tüketmeye kâfidir. Fakat iş bununla kalmıyor. Yüce Yaratıcı bunu takdir ederek diğer canlıların teneffüs ile karbondioksit çıkarmalarını te'mîn ediyor. Aynı şekilde ölen canlıların vücûdlan karbondioksit çıkarır.
Karbondioksidin istihlâki de kendi başına terkedilmiş değildir. Yaratıcının hikmeti, havadaki karbondioksit nisbetinin devamlı olarak 10.000 de 3 nisbetinde olmasını te'mîn etmiş ve böylece varlıkların hayatiyeti muhafaza altına alınmıştır. Bunca değişik karbondioksit istihsâli ve istihlâkine rağmen, bu rakamın değiştiği hiç vârid değildir. Bütün bunlar kör bir tesadüfün eseri olabilir mi?
Bütün bitkiler, Allah'tan başka birisinin yapması imkânsız olan çevre şartlarına uygun tarzda yaratılmışlardır. Birbirinden farklı yapıya sâhibtirler. Bu ise düşünen kafaları Allah'ı anmaya sevketmesi gereken bir durumdur.
a- Çöl Bitkileri:
Şekilleri ve yapılan ile kendi kendilerini koruyacak, kuvvetli rüzgâra ve fazlaca ışığa ve ısıya karşı mukavemet edecek tarzda yaratılmışlardır. Yaban gülü ve arabistan kirazı gibi bir kısım bitkiler bodur olup, sert ve dikenlidir. Birbirine gölge yaparak güneşten korunurlar. Ve bu sayede iç kısımları rüzgârın te'sîrinden korunur. Dallan birbirine sarılmış haldedir. Yapraklan sert bir deri ile kaplıdır. Dış

tarafında kuru ve sert bir tabaka bulunur. Bazan da dış kısmı reçineli bir tabaka ile örtülür. Kök ve gövde kısımları da aynı şekildedir. Bir kısmında da gövde ve yapraklar sık tüylerle kaplıdır. Hava ile münasebettar olan tarafları saydam bir renk kazanır. Böylece güneşin ışınlan geri yansır ve bitki hararetin şiddetinden korunmuş olur. Bir kısım bitkiler de terlemeyi önleyici ve buharlaşmayı azaltıcı maddelerden meydana gelen kabuklar ile kaplıdır. Kâfurda olduğu gibi bazan da;güneş ışınlarının direkt olarak üzerine düşmemesi için yapraklar dalların üzerine bükülerek muhafaza edici bir vaz'iyet alır.
Çöl bitkileri aynı zamanda gözeneklerinin azlığı ve darlığı ile tanınırlar. Reçinemsi bir tabaka ile örtüldüklerinden, terleme tamamen durur ve bitki yağmur mevsimine kadar sükûnet halinde bulunur. Tavşan kulağı otu bu nevidendir.
Bazen de zakkum ağacında olduğu gibi, gözenekler yaprağın alt yüzünde tek başına veya topluca bir aralığa yerleşmişlerdir. Yahut koruyucu hücreler kabuk bağlayarak gözeneğin havayla, irtibatını keserler.
Bu bitkiler bazı hususiyetleri sayesinde su te'mîn ederler. Kökleri nisbeten büyüktür. Toprağa dalar ve uzun mesafelere kadar derinleşir. Böylece su emebilecek bol toprağa sâhib olurlar. Aynca bu bitkilerin, kurak zamanlarında kullanabilecekleri özel su depolama cihâzlan da mevcûddur.
Soğan başı bitkiler, yerdeki kısımlarında suyu depolar. Yahut dikenli incir ağacında olduğu gibi, hava keseciklerinde veyahut da hind hurmasında olduğu gibi yapraklarında saklarlar.
Yine ilâhî takdirin cilvesindendir ki; bu bitkiler, az olduklan ve devamlı olarak hayvanlann tecâvüzüne ma'rûz kaldıklan için, kendilerini tehlikeden korumak için koruyucu organlarla techîz edilmişlerdir.
b- Suda Yaşayan Bitkiler:
Bazı bitki türleri suda yaşarlar. Bunlar hem dahilî terkîbleri, hem de dış şekilleri itibariyle diğer bitkilerden ayrılırlar : Nitekim kökleri, hemen hemen yok gibidir. Mevcûd olan bazı kısımları da su emmekte kullanılmaz. Çünkü bu bitkiler, suyu gövdelerinin bütün organları ile emerler. Böylece gövde ve yapraklan değişerek farklı bir biçim almışlardır.
c- Sarmaşık Bitkiler:
Bazı zayıf gövdeli bitkiler vardır ki, gövdeleri kendi başına ayakta duracak güçte değildir. Hak Teâlâ hikmeti ile, bu bitkilere başka birşeye sarılma organları bahsetmiştir. Bu organlar ile dayandıkları direğe sarılma imkânı bulmaktadırlar.
d- Haşere Yiyen Bitkiler:
Yüce Allah'ın kudretine delâlet eden âyetlerden ve hârika yaratıklardan biri de, haşere yiyen bitkilerdir. Bu bitkiler, organik maddeleri az olan topraklarda yetişirler. Bundan dolayı bu bitkilerin haşere avlamak için ger&kli organlarla teçhiz edilmiş olduğunu görüyoruz. Her bitkinin; akıl sâhiblerini hayrette bırakacak şekilde gıdasına uygun ve değişik bir tarzda teçhîz edilmiş bulunması da çok enteresandır.
Nitekim diyonya bitkisinin yaprağında, orta damar üzerinde hareket eden iki kanat mevcûddur. Her kanadın üst yanında ayrıca bazı dikenleri bulunur. Nebatın üzerine haşere konduğunda bu kanatlar uyarılmakta ve kapanarak haşereyi iki kanadı arasına almaktadır. Daha sonra haşereyi eritecek ve hazmettirecek usareler ifraz

eder. Ve eriyen kısımları emer. Bundan sonra yaprak eski haline döner. Yeni avını beklemek üzere tekrar vaziyet alır.
Neysiz bitkisinde ise, yapraklar küçük iken testi biçiminde, üstü örtülü ve kapalı bulunur. Yaprağın gelişmesi tamamlandıktan sonra perdesi açılır ve bitkiye konan haşereleri cezbetmek için dâhildeki bezlerden çıkan asitli bir sıvı bu testicikleri doldurur. Böylece haşereler pürüzsüz yüzünden kayarak, yahut ince kılcal tüylerle çekilerek testiciğe düşürülür. Haşere testinin içine düştükten sonra, kaçmaması için kapak kapanır ve haşereyi eritip emmek için özel sıvılar ifraz edilir.
Drosira bitkisinin yapraklan birçok çıkıntılarla kaplıdır. Çıkıntılar yapışkan ve asitli bir sıvı salgılayan bezlerle nihâyetlenir. Bu çıkıntıların üstüne herhangi bir haşere düştüğünde, ona yapışıp kalır. Kaçmak için deprendikçe diğer çıkıntılarla daha sıkı bağlanır.
Bitki, haşerenin vücûdunu eritecek maddeler ifraz eder. Emilme işlemi bittikten sonra çıkıntılar normal haline, yapraklar da eski şekline döner.
Mısır'da su birikintilerinde yaşayan su taşır bitkisinin yaprakları torba gibi şekillenen fitillere mâliktir. Her torbanın sâdece içe doğru açılan kapağı bulunur. İçine herhangi bir haşere düştüğünde artık dışarı çıkması mümkün değildir. Torbanın cidarında da, haşerenin erimesinden sonra onu emen kılçıklar bulunur.
Londra'da «Nebatlar Cemiyetinde coğrafya bilgini olarak çalışmalar yapan Dr. S. Ausburn'un iddialarını incelemek üzere Madagaskar'a giden Liksie şöyle diyor: (Ausburn, orada insan yiyen bir ağacın mevcûd olduğunu ileri sürüyordu.)
«Bu ağaç, çam ağacına benzemektedir. Köklerinde büyük düğümler bulunmaktadır. Bir ağacın sâdece dört tane yaprağı vardır. Her birinin uzunluğu 4 metredir. Ortalama genişliği 80 cm. kalınlığı 40 cm. dir. Ağacın üzerinden tabanına kadar sarkan bu yapraklar tıpkı manda derisi gibidir. Kenarları keskin olup, çiçekleri bardak gibidir. Çiçek ağacının tâm tepesinde bulunur. Kokusu insanın başını şiddetle döndürür. Saldığı sıvı insanın düşünme duygusunu dumura uğratıcı bi- çimdedir.»
Bitkilerin kendi türlerini devam ettirebilmeleri de ilâhî âyetlerden birisidir. Bitkilerin meyveleri o bitkinin türünü devam ettirebilmesi için bir nevi depo vazifesi görür. Rüzgâr vâsıtası ile taşınan çöl bitkilerinin tohumları, pürüzsüz olup hacim bakımından çok küçüktür. Afyon ve geceleri bilhassa güzel koku salan bir bitki olan mansur çiçeğinin tohumlan da bu nevidendir.
Su bitkileri tohumlarının suda yaşamasını sağlayacak organları ve kokmasına mâni* olacak kadar kalın kabuğu bulunur.
Bazı tohum çeşitleri çekici renkleri, tatlılıkları sâyeeinde, insan, hayvan veya kuşlar tarafından başka yerlere taşınırlar. Yahut da insanların elbiselerine veya kuşların tüylerine takılacak çengelli çıkıntıları bulunur.
Bazı bitkilerdeki meyveler de olgunlaştıktan sonra burgulu bir-kılıfla kaplanarak, esâs nebattan uzak mesafelere taşınıp yayılmaları mümkün olur. Nohut, kara yonca, çavdar gibi... Uzak mesafeden duyulacak şekilde tohumlarını sesli olarak atan yaban cevizi de, bunlara ayrı bir örnek teşkil eder.
İşte; terkîb, döllenme, yaşama ve ömürleri farklı ve yarım milyona yakın kategoride hayatlarını muhafaza edebilmek için muhtelif tarzda teçhiz edilen bitkiler âlemi,

hayret verici mâhiyet arzetmektedir. Bitkilerin bir kısmı birkaç gün, bir kısmı birkaç sene, bir kısmı da insanların birkaç misli yaşamaktadırlar.
Bröban'de bir ağacın yaşı 3000 sene olarak takdir edilmiştir.
Ağaçlann en uzun ömürlü olanları 6000 sene yaşayan Tiksodium disicium türünden olan ağaçlar olmalıdır.
Yeryüzündeki bitki tarihine gelince; Şubat 1956 tarihinde çıkan bir ilmî takrirde şöyle" deniyor:
Bitki âlimi Prof. Robertson, Hanting şirketinin Ürdün topraklarında havadan tarama çalışmaları esnasında eski bir ağaç yapraklarına âit taşlaşmış bir parça keşfetmiştir. Güney vilâyeti topraklarında mev-cûd olan bu parça, Paris'in ilmî laboratuarlarında tahlil edildikten sonra, yaşının 115 milyon sene olduğu anlaşılmıştır.
Her vardan önce var olanın sânı ne kadar yücedir!..
Bu açıklama üzerine, kâinatın ömrü, canlı varlıklar silsilesi tarihi ve insan, hayvan, bitki... her türlü varlık arasındaki ayırıcı mesafeye ışık tutacak görüşe büyük bir ihtimam gösterilmeye 'başlandı.
«Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki-, biz orada her güzel çiftten nice nebatlar bitirdik. Şüphesiz ki, bunlarda (Hakk'ın kemâl-i kudretine) elbet birer nişane vardır. (Fakat) onların çoğu îmân edici değillerdir.» (Şuarâ:7-8).[36]

100 — Cinleri, Allah'a ortak koştular. Halbuki onları, O yaratmıştır. Bilmeden O'na oğullar ve kızlar uydurdular. Hâşâ O, onların vasıflandırdıklarından yüce ve münezzehtir.

Allah'a Koşulan Ortaklar

Bu; Allah ile birlikte O'ndan başkasına ibâdet eden, cinlere ibâdet ederek onları Allah'ın ortaklan kılıp şirk koşan müşriklere bir reddiye kabîlindendir. Allah Te41â onların şirklerinden ve küfürlerinden yücedir. Şayet; cinlere nasıl ibâdet edilmiş olur? Onlar ancak putlara ibâdet ediyorlardı, denirse; buna şöyle cevab verilebilir: Onlar, cinlere itaat ile ve onların kendilerine bunu emretmesiyle putlara ibâdet etmişlerdir. Nitetkim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : O'nu bırakıp ta yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar, inadçı şeytândan başkasına tapınmıyorlar. Allah ona la'net etti. O da dedi ki: Ce-lâl'in hakkı için, kullarından muayyen bir pay alacağım; onları mutlaka saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım. Onlara emredeceğim; davarların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim; Allah'ın yaratışım değiştirecekler. Allah'ı bırakıp şeytânı dost edinen kimse, şüphesiz açıktan açığa kayba uğramıştır. Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine va'dettikleri aldatmaktan başka bir şey değildir. (Nisa, 117 -120), «Şimdi siz Beni bırakıp da onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz?» (Kehf, 50). «İbrahim de babasına:
Babacığım, şeytâna tapma, çünkü şeytân Rahman'a başkaldırmıştım demişti.» (Meryem, 44). «Ey Âdemoğullan, ben size; şeytâna tapmayın, o muhakkak ki sizin için apaçık bir düşmandır, diye ahdetmedim mi? Ve Bana kulluk edesiniz, işte bu, dosdoğru yoldur, diye...» (Yâsîn, 60-61). «Melekler kıyamet günü şöyle diyecekler : Tenzih ederiz Seni, bizim dostumuz onlar değil Sensin! Hayır, onlar cinlere

tapıyorlar, çokları da onlara inanmaktaydılar.» (Sebe\ 41). Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Onları yaratan O olduğu halde (tek ve ortağı olmaksızın yaratıcı O iken) cinleri Allah'a ortak koştular- (Onunla birlikte ondan bir başkasına nasıl tapınılabilir?)» Nitekim İbrahim (a.s.) şöyle demişti: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» (Sâffât, 95 -' 96). Âyetin anlamına gelince, şöyledir: Allah Teâlâ bütün bunlardan münezzeh ve yücedir. Yaratmada O tek başına müstakildir. Öyle ise tek ve ortağı olmaksızın ibâdetin yalnız başına O'na tahsisi gerekir.
Allah Teâlâ: «Bilmeden ona oğullar ve kızlar uydurdular.» buyuruyor. Onu çocuk sahibi olmakla niteleyerek dalâlete düşen sapıklara işaret etmektedir. Nitekim yahûdîlerden böyle diyenler; Uzeyr hakkında öyle bir zanna kapılmışlardır. Hıristiyanlardan öyle diyenler de; Mesîh hakkında foöyle bir kanıya sahiptirler. Arap müşrikleri ise melekler hakkında onların, Allah'ın kızları olduğunu söyleyenler böyle bir vehmin içindedirler. Allah Teâlâ onların, bu söylediklerinden son derece yücedir. Âyetteki kelimesi; yarattılar, uydurdular, iftira ettiler, sandılar ve yalan söylediler, anlamındadır. Selef âlimleri böyle açıklamışlardır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İtan Ebu Talha bu kelimeyi; iddia ettiler şeklinde anlamıştır. Yirie ondan rivayetle Avfî, bilmeden O'na oğullar ve kızlar uydurdular âyetine O'na oğullar ve kızlar kıldılar, demiştir. Mücâhid bu kelimeyi;.yalan söylediler, şeklinde açıklamıştır. Hasan da böyle söyler. Dahhâk bu kelimeyi; uydurdular şeklinde açıklarken, Süddî, kestiler, açıklamasını getirmiştir. îbn Cerîr*in söylediğine göre; sözün yorumu şöyledir: Cinleri (ve her şeyi) ortak-sız ve yardımcısız olarak yaratmada Allah Teâlâ tek iken; onlara ibâdet suretiyle cinleri Allah'a ortak kılmışlar, ve «O'na oğullar ve kızlar uydurmuşlardır.» Allah Teâlâ hakkında yalan kanıya kapılmışlardır. Söylediklerinin hakikatim Allah'ı ve O'nun büyüklüğünü bilmeksizin, O'na oğullar ve kızlar isnâd etmişlerdir. Halbuki şayet tanrı ise onun oğullan, kızları ve arkadaşı olmaması, yaratıkları içinde ona hiçbir ortağın bulunmaması gerekir. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ : «Hâşâ, O onların vasıflandırdıklarından yüce ve münezzehtir.», buyurmuştur. Bu bilgisizlerin ve sapıkların O'nu çocuklar, eşler, benzerler ve ortaklarla nitelemelerinden Allah yüce, münezzeh ve büyüktür.[37]

101 — Gökleri ve yeri yoktan varedendir. O'nun nasıl çocuğu olabilir? O'nun bir eşi de yoktur. Ve herşeyi O yaratmıştır. O, her şeyi en iyi bilendir.

Göklerin ve Yerin Varedicisi

«Gökleri ve yeri yoktan (benzeri daha önceki modeli olmaksızın) varedendir.» Mücâhid ve Sücidî burada; geçmiş bir örneği olmaksızın, açıklamasını getirirler. Bid'at kelimesine bu isim —geçmişte bir benzeri olmadığı için— verilmiştir. Allah Teâlâ : «O'nun nasıl çocuğu olabilir?» buyuruyor ki; O'nun bir (dişi) arkadaşı yokken nasıl çocuğu olabilir? Çocuk ancak, birbirine mütenâsib iki şeyden doğar. Halbuki Allah'a yaratıklarından hiçbir şey münâsib ve benzer değildir. Zîrâ O, her şeyin yaratıcısıdır. O'nun (dişi) bir arkadaşı ve çocuğu yoktur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Bir kısım kimseler : Rahman çc?uk edindi, dediler.

Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız... Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88 - 89, 95). Allah Teâlâ : «Ve her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi en iyi bilendir.» buyurmak suretiyle her şeyi yaratanın Allah olduğunu, O'nun her şeyi en iyi bildiğini açıklamaktadır. O'nun yaratıklarından O'na uygun bir arkadaş nasıl olabilir? O'nun bir benzeri yok iken O'nun nasıl çocuğu olabilir? Allah Teâlâ bütün bunlardan son derece yücedir.[38]

İzahı

102 — işte Rabbınız olan Allah, O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. Her şeyin yaratanıdır. Ve Q, her şeye de Vekîl'dir. _
103 — Gözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir. Ve O, Latîf, Habîr'dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İşte Rabbmız olan (her şeyi yaratan, ne çocuğu ve ne de arkadaşı olan) Allah. O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. Her şeyin yaratanıdır. O'na ibâdet ediniz. (Tek ve ortağı olmaksızın sâdece O'na ibâdet ediniz. O'nun birliğini, O'ndan başka tanrı olmadığını, O'nun ne çocuğu, ne babası, ne arkadaşı, ne benzeri ve ne de dengi olmadığını ikrar ediniz.) Ve O, her şeye de Vekîl'dir. (Koruyucu, gözetici, kendi dışındaki her şeyi idare edici, onları rızıklandı-rıcı, gece ve gündüz koruyucudur.)»
Allah Teâla: «Gözler; O'na erişemez.» buyuruyor ki, bu hususta selef imamlarının görüşleri şöyledir:.
Bu görüşlerden birine göre; gözler O'nu her ne kadar âhirette gö-recekse de, dünyada O'na erişemez. Gözlerin O'nu âhirette göreceğine dâir Allah Rasûlü (s.a.) nden birçok kanallardan mütevâtir haberler gelmiştir ve bunlar sahîh hadîs kitablarmda, müsnedlerde ve sünenler-de mevcûddur. Nitekim Mesrûk, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini nakleder: Kim, Muhammed'in Rabbını gördüğünü sanırsa, yalancıdır. Zîrâ Allah Teâlâ «Gözler; O'na erişemez, O ise, bütün gözlere erişir.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Ebu Hatim, Ebu Bekr İbn Ayyaş kanalıyla... Mesrûk' tan rivayet etmiştir. Yine bir çokları hadîsi Mesrûk'tan rivayet ederler. Bu hadîs, muhtelif şekillerde olmak üzere sahîh ve diğer hadîsler de Hz. Âişe'den rivayetle sabittir. İbn Abbâs bu hususta Hz. Âişe'ye muhalif durumdadır. Ondan gelen rivayetlerden birinde; Allah'ın mutlak olarak görmeyi zikrettiği, başka bir rivayette ise Allah Rasûlü'nün, Rabbını kalbiyle iki kere gördüğü zikredilmektedir. Mesele, Necm sûresinin başında inşâallah zikredilecektir. İbn Ebu Hatim der ki: Muham-med İbn Müslim'in... İsmail İbn Uleyye'den rivayetine göre o «Gözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» âyetinin hükmünün dünyada olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim bunun bir benzerini babasının, Hişâm İbn Ubeydullah'dan rivayet ettiğini zikreder.
Diğer bazıları «Gözler; O'na erişemez.» kavlinin genel olduğunu; inananların âhirette Allah'ı göreceklerinin sabit olup haberle (hadîste) bunun tahsis edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Mu'tezile'den olan diğer bazıları ise, bu âyetten anladıklarının bir gereği olarak: O, ne dünyada, ne de âhirette görülmeyecektir, demişler ve bu hususta Ehl-i Sünnet ve'1-Cemâat'a ters düşmüşlerdir. Bununla

birlikte Allah'ın kitabının ve elçisinin sünnetinin delâletleri hususunda bilgisizlik içindedirler. Buna kitabdan delil: «Bir takım yüzler o gün parlayacak, Rabîanna. bakacaklardır.» (Kıyâme, 22 - 23) âyeti ile Allah Teâlâ'nın kâfirler hakkındaki şu sözüdür : «Hayır, doğrusu onlar Rablanndan kesinlikle mah-
rumdurlar.» (Mutaffifîn, 15). İmâm Şafiî der ki: Bu, inananların Allah Teâlâ'dan perdelenmeyeceklerine (O'nu görmekten men'edilme-yeceklerine) delâlet etmektedir.
Bunun sünnetteki deliline gelince; Ebu Said, Ebu Hüreyre, Enes, Cerîr, Suheyb, Bilâl ve sahabeden bir çoklarından tevatür yoluyla rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber: İnananlar Allah'ı âhiret yurdunda Arasat'ta ve cennet bahçelerinde göreceklerdir, buyurmuştur. Allah Teâlâ nimeti, keremi ile bizleri de onlardan kılsın. Amîn.
«Gözler; O'na erişemez.» âyetinden; akıllar O'nu idrâk edemez, anlamının kasdedildiği de söylenir. Bunu îbn Ebu Hatim, Ali İbn el-Hüseyn kanalıyla... Ebu'l-Husayn Yahya îbn Ebu'l-Husayn —Bu zât Mekke halkınm kâri'i idi— dan rivayet etmiştir. Bu, gerçekten garîbdir ve âyetin zahirine de terstir. Sanki o idrâkin görme anlamında olduğunu kabul etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
Diğer bazıları ise, şöyle derler: Görmeyi kabul etmekle idrâki nefyetmek arasında bir terslik yoktur. Zîrâ idrâk, görmeden daha hususî (dar anlamlı) dir. Daha husûsî olanın nefyedilmesinden, daha geniş olanın da neiyedilmesi gerekmez. Sonra bunlar nefyedilen idrâkin ne olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. «Hakikati, mâfoiyyeti bilmektir. Bunu ise inananlar onu görmüş olsalar bile yine ancak O Mlir. Nitekim ayı gören kimse onun hakikatini, künhünü ve mâhiyyetini idrâk ede-mez. Daha büyüğü —ki el-Mesel el-A'lâ onundur— görüldüğü halde idrâk edilememeye ondan daha lâyıktır.» demiştir.
Diğer bazıları da şöyle demiştir: İdrâkten maksad; onu çepeçevre kuşatmaktır. Bunlar derler iki: Çepeçevre kuşatmanın olmaması görmenin de olmamasını gerektirmez. Nitekim ilmi çepeçevre kuşatmanın mevcûd olmaması, ilmin olmamasını gerektirmemektedir. Allah Teâlâ bir âyette: «Onların hiçbirinin ilmi asla O'nu kavrayamaz.» (Tâhâ, 110) buyururken; Müslim'in Sahîh'inde rivayet edilen bir hadîste : Seni; Sana lâyık şekilde övmeye gücüm yetmez. Sen, kendi nef-sini övdüğün gibisin, buyurmuştur ki; bu, övmenin olmamasını gerektirmez. Bu ifâde de böyledir. îbn Abbâs'tan rivayetle «Gözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» âyeti hakkında Avfî der 'ki: Hiç kimsenin gözü kralı çepeçevre kuşatamaz. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu ZürVnın... îkrime'den rivayetine göre; ona «Gözler; O'na erişemez.» âyeti sorulmuş. Sen göğü görmüyor musun? diye sormuş. Evet, cevabı aldığında ise; Tamâmını görüyor musun? diye sormuş. Katâde'-den rivayetle Saîd İbn Ebu Arûbe «Gözler; O'na erişmez. O ise, bütün gözlere erişir.» âyeti hakkında şöyle demiş : O, gözlerin O'na erişemeyeceği kadar büyüktür. îbn Cerîr der ki: Bize Said îbn Abdullah îbn Abdülhakem'in... Atiyye el-Avfî'den rivayetine göre; o, «Bir takım yüzler o gün parlayacak, Rablanna bakacaklardır.» (Kıyâme, 22 - 23) âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar Allah'a bakacaklar ve (fakat) onların gözleri O'nun azametinden dolayı O'nu kuşatamayacaktır. O ise, onları kuşatacaktır. İşte Allah Teâlâ'nm «Gözler; O'na eritemez. O ise, bütün gözlere erişir.» sözünün anlamı budur.

Bu ayetin tefsirinde îbn Ebu Hatim şu hadîsi rivayet eder: Bize Ebu Zür'a'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre; o, «Gözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : Şayet yaratıldıkları günden sona erecekleri güne kadar; cinler, insanlar ve şeytânlar bir hatta saf tutsalar yine de Allah'ı asla kuşatamazlar. Bu hadîs garîb olup bu 'kanaldan rivayeti dışında bilinmemektedir. Ve Kütüb-i Sitte sahiplerinden hiçbirisi bunu rivayet etmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Diğer bazıları ise «Gözler; O'na erişemez.» âyeti hakkında Tirmi-zî'nin Câmi'inde, Îbn Ebu Âsım'm Kitâb es-Sünne'sinde, İbn Ebu Hâ-tim'in ve îbn Merdûyeh'in tefsirlerinde, Hâkim'in Müstedrek'inde Hakem İbn Ebân kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayet ettikleri şu hadîsi esas almaktadırlar: İbn Abbâs demiş ki: Muhammed (s.a.) yüce Rab-bım gördü. Ben; Allah Teâlâ : «Gözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» buyurmuyor mu? diye sordum. Bana şöyle cevab verdi: Annem ölsün, bu O'nun nurudur. O, nuru ile tecellî ettiğinde O'nu hiçbir şey idrâk edemez. (O'na hiçbir şey erişemez.) Hâkim, bu hadîsin Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, fakat ikisinin de tahrîc etmediğini söyler. Bu mânâda olmak üzere Buhârî ile Müslim' de, Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurur: Muhakkak ki Allah uyumaz. O'na uyumak ta yaraşmaz. Ölçüyü indirir de kaldırır da. Gecenin ameli, gündüzün amelinden önce; gündüzün ameli de gecenin amelinden önce O'na yükselir, örtüsü nûr'dur. —veya ateştir.— Şayet O'nu açsaydı yaratıklarından gözü ona ulaşan herşeyi celâl ve azameti —veya güzelliği ve ışığı— yakıp kavururdu.
Eski kitablarda şöyle yazılıdır : Mûsâ Allah Teâlâ'dan O'nu görme isteğinde bulunduğunda Allah Teâlâ : «Ey Mûsâ, Beni gören biri mutlaka ölür, Beni gören mutlaka yıkılır, buyurmuştur.» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «Rabbı dağa tecellî edince, onu paramparça etti ve Mûsâ da toaygm düştü. Ayılmca dedi ki: Tenzih ederim Seni, Sana tevbe ettim ve ben mü'minlerin ilkiyim.» (A'râf, 143). Bu hadîsin, Özel idrâki olumsuz göstermesi, kıyamet günündeki görmeyi olumsuzlaştırmaz. Altah Teâlâ inanan kullarına dilediği şekilde tecellî edecektir. Üzerinde olduğu celâl ve azamet'e gelince; elbette O'nu gözler idrâk edemez. Bu sebepledir ki, mü'minlerin annesi Âişe (R. Anhâ) âhiret yurdunda görmenin mümkün olduğunu, dünyada ise mümkün olmadığını bildirmiştir. Bunda delili «Çözler; O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» âyetidir. Onun olumsuz gördüğü; Allah Teâlâ'nın üzerinde bulunduğu azamet ve celâl'in görülmesi anlamındaki idrâktir. Bu ise ne beşer, ne melekler ve ne de başka bir şey için mümkündür.
Allah Teâlâ : «O ise, bütün gözlere erişir» buyurmaktadır ki; onları kuşatmakta, onları bulundukları halde bilmektedir. Çünkü onları O yaratmıştır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: «Yaratan bilmez olur mu hiç? Ve O Latîf'tir, Habîr*dir.» (Mülk, 14). «Gözler» ile; görenler ve bu gözlerin sahipleri ifâde edilmiş olabilir. Nitekim Süddî «Gözler O'na erişmez. O ise bütün gözlere erişir.» âyeti hakkında; O'nu hiçbir şey göremez, O ise yaratıkları görür, demiştir. Ebu'1-Âli-ye, «Ve O Latîf, Hab!r*dİr.» âyeti hakkında : Yaratıkları hakkında hüküm vermede Latîf, onların mekânlarından haberdâr olmada ise Ha-bîr'dir, demiştir. En doğrusunu Allah bilir. Bu âyetin bir benzeri olmak üzere Allah Teâlâ, Lukmân'ın

oğluna nasîhatta bulunmasından haber, vererek şöyle buyurmaktadır: «Oğulcuğum, işlediğin şey, bir hardal tanesi kadar da olsa bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır). Muhakkak ki Allah Latîf'tir, Habîr'dir.» (Lukmân, 16).[39]

104 — Doğrusu, size Rabbınızdan basiretler gelmiştir. Kim onları görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir. Ve ben, sizin üzerinize bir bekçi değilim.
105 — îşte Biz, âyetleri sana böylece türlü türlü açık larız. Tâ ki onlar; sen okumuşsun, desinler ve Biz onu bilen bir kavme besbelli edelim.

Görenler ve Körler

kelimesi; Kur'an'm içerdiği deliller, hüccetler, Allah Rasûlü (s.a.) nün getirdikleridir. «Kim, onları görürse kendi lehinedir.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Kim hidâyete ererse; kendi nefsi için hidâyete ermiş olur, kim de dalâlete düşerse; kendi nefsi aleyhine dalâlete düşmüş olur.» (İsrâ, 15).
«Kim de körlük ederse kendi aleyhinedir.» Basiretler zikredildikten sonra Allah.Teâlâ, «Kim de körlük ederse kendi aleyhinedir.» buyuruyor. Bunun vebali yalnızca kendisine dönecektir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyuru-lur: «Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 46). «Ve ben sizin üzerinize bir bekçi değilim.» Sizin üzerinize bir 'bekçi ve denetçi değilim. Bilakis ben, tebliğ ediciyim. Allah, dilediğine hidâyet eder ve dilediğini saptırır.
«İşte Biz âyetleri sana böylece türlü türlü açıklarız.» Bu sûrede tevhide, Allah'tan başka tanrı olmadığına dâir âyetleri nasıl açıklamışsak, aynı şekilde ve her yerde bilgisizlerin bilgisizlikleri yüzünden, müşrikler ve yalanlayıcı kâfirlerin de; -ey Muhammed; senden önceki kitab ehlinden okumuşsun, onlarla birlikte okuyup onlardan öğrenmişsin, demeleri için âyetleri açıklayıp teşhir etmekteyiz. îbn Abbâs, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Dahhâk ve İbn Ahmed'in... Amr İbn Keysân'dan rivayetine göre o, İbn Aboâs'ın şeklinde okuduğunu işitmiş. Bunun da; okudun, hasımlaş-tın ve mücâdele ettin, anlamına geldiğini bildirmiş.
Aynı şekilde Allah Teâlâ onların yalanlama ve inâdlanndan haber vererek : «Küfredenler; bu Kur'an, ancak onun bir uydurmasıdır ve ona bu hususta bir başka topluluk yardım etmiştir, diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular. Öncekilerin masallarıdır. Başkaları yazdırmıştır... dediler.» (Furkân, 4 - 5); onların reislerinden ve yalanlayıcılanndan haber vererek de : «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Sonra baktı, sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını dönüp büyüklük tasladı. Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür. Bu, ancak bir insan sözüdür.» (Müddessir, 18 - 25) buyuruyor.
Allah Teâlâ; «Ve Biz onu (hakkı) bilen (ve ona uyan bâtılı bilen ve ondan çekinen) bir kavme besbelli edelim.» buyuruyor. Bunları sapıklığa düşürme ve diğerlerine hakkı beyân etmede en yüce hikmetler Allah Teâlâ'nındır. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah onunla bir çoğunu saptırır, bir çoğunuda hidâyete erdirir.» (Bakara, 26), «(Bu); şeytânın karıştırdığı 'kalblerinde hastalık bulunan ve kalbleri kaskatı .olan kimseleri dosdoğru bir yola iletir.» (Hacc,

53), «Cehennem bekçilerini yalnız melekler kıldık. Onlann sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir imtihan vesilesi yaptık ki, ehl-i kitab kesin bilgi edinsin. îmân edenlerin de îmânları artsın. Kitab verilmiş olanlar ve mü'minler, kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık olanlarla kâfirler: Bununla Allah neyi kasdetmiştir? desinler (diye). İşte böylece Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Rabbının ordularını ancak kendisi bilir.» (Müddessir, 31), «Kur*-andan mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. O, zâlimler için ise ancak hüsranı artırır.» (İsrâ, 82), «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu, onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Bunlar ve benzeri âyetler, Allah Teâlâ'nın Kur'an'ı sakınanlar için bir hidâyet olmak üzere indirdiğine dilediğini onunla saptırdığına, dilediğini hidâyete eriştirdiğine delâlet etmektedir. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ burada: «İşte Biz, âyetleri sana böylece türlü türlü açıklarız. Tâ ki, onlar; sen okumuşsun desinler ve Biz onu bilen bir kavme besbelli edelim» buyurmuştur. Bazıları, âyetteki kelimesini şeklinde okumuşlardır, tbn Abbâs'tan rivayetle Tenıîmî der ki: okudun ve öğrendin, anlamındadır. Mücâhid, Süddî, Dahhâk ve Abdurrahmân İtan Zeyd îbn Eşlem 'böyle söylemişlerdir. Ma'mer'den rivayetle Abdürrezzâk'ın bildirdiğine göre Hasan şeklinde okumuş olup; eskidi, uzun zaman üzerinden geçti, kaybolup gitti, anlamındadır.
İbn Cerîr der ki: Bunun mânâsı eskidi, kaybolup gitti şeklindedir. Yani senin bize okumuş olduğun şey üzerinden çok uzun zaman geçti, biz bunu çok öncelerden duymuştuk.[40]

106 — Rabbından sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.
107 — Eğer Allah dileseydi; onlar şirk koşmazlardı. Hem Biz, seni onların başına bir bekçi yapmadık. Sen, onların üzerine bir vekîl de değilsin.

Müşriklerden Yüzçevir

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne ve onun yoluna uyanlara emrederek «Rabbından sana vahyolunana uy. (onun peşinden git, onunla amel et, Rabbından sana vahyolunan; kendisinde hiçbir~şüphe olmayan gerçektir. Zîrâ O'ndan başka tanrı yoktur.) Müşriklerden de yüz çevir. (Onları affet, onlara müsamahalı davran, onların eziyetlerine katlan.
Tâ ki Allah Teâlâ sana yardım edip onlara karşı muzaffer kılsın ve sana fethi nasîb etsin. Bil ki onları sapıklığa düşürmede hikmet Allah'ındır. Şayet dileseydi bütün insanları hidâyete eriştirîrdi.) Eğer Allah dileseydi, onlar şirk koşmazlardı. (Dileyip seçtiğinde hikmet ve irâde O'nundur. O, yaptığından sorulmaz, ama onlar sorulacaklardır.) Hem Biz, seni onların başına (onların işlerini ve sözlerini koruyacak) bir bekçi yapmadık. Sen onların üzerine (onların rızıkları ve işleri hakkında) bir vekîl de değilsin.» Zîrâ «Sana düşen sâdece tebliğden ibarettir.» (Şûra, 48). Başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Sen öğüt ver, çünkü

sen ancak bir öğütçüsün. Onlara zor kullanıcı değilsin.» (Ğâşiye, 21-22), «Senin vazifen sâdece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40).[41]

108 — Allah'tan başka yalvardıklarma sövmeyin ki; onlar da bilmeyerek, haddi aşıp Allah'a sövmesinler. İşte böylece her ümmete yaptıklarını hoş gösterdik. Sonra dönüşleri Rablarınadır. Artık O, kendilerine ne yapmakta olduklarını haber verir.

Başkalarına Sövmeyin

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ve mü'minlere; müşriklerin tanrılarına sövmeyi yasaklıyor. Bunda bir fayda olsa bile muhakkak ondan daha büyük bir fesâd meydana gelecektir ki; bu da müşriklerin, inananların İlâhına sövme ile karşılık vermeleridir. Halbuki O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. Nitekim Ali tbn Ebu Talha bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Ey Muhammed, ya bizim tanrılarımıza sövmekten vazgeçersin, ya da senin Rabbını hicvederiz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, mü'minleri onların putlarına söv-mekten men'etti. Zîrâ «Onlar da bilmeyerek, haddi aşıp Allah'a söverler.» Ma'mer kanalıyla Katâde'den rivayetle Abdürrezzâk der ki: Müslümanlar; kâfirlerin putlarına söverlerdi. Kâfirler de haddi aşıp bilmeyerek Allah'a söverlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah'tan başkasına yalvaranlara sövmeyin.» âyetini indirdi. îbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim, bu âyetin tefsirinde Süddî'nin şöyle dediğini nakleder : Ebu Tâlib ölüm yatağında iken Kureyş'liler; gelin gidip şu adamın yanma girelim. Kardeşi oğlunu bizden vazgeçirmesini ondan isteyelim. Zîrâ onun ölümünden sonra bizim onu öldürüp, arap-lann; o, onu koruyordu, ölünce onu Öldürdüler, demelerinden çekiniriz, dediler. Ebu Süfyân, Ebu Cehl, Nadr İbn el-Hârist Ümeyye îbn Halef, Übeyy İbn Halef, Ufcbe İbn Ebu Muayt, Amr İbn el-Âs, Esved İbn el-Bahterî içlerinden Muttalib isminde birini gönderdiler ve ona; Ebu Tâlib'in yanına girmek için bize izin iste, dediler. O, Ebu Tâlib'e varıp; kavminin ileri gelenleri (ihtiyarlan) yanma girmek isterler, dedi. O'nun izin vermesi üzerine yanma girip şöyle konuştular: Ey Ebu Tâlib; sen bizim büyüğümüz ve efendimizsin. Muhakkak ki Mu-hammed bize ve tanrılarımıza eziyyet verdi. Senin onu çağırıp bizim ilâhlarımızı zikretmekten onu men'etmeni ve bizim de onu ve ilâhını bırakmamızı isterdik. Ebu Tâlib Hz. peygamber (s.a.) i çağırdı, o da geldi. Ebu Tâlib kendisine : Bunlar senin kavmin ve amcaoğullarmdır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ; ne istiyorlar? diye sordu. Onlar: Senin bizi ve ilâhlarımızı bırakmanı, bizim de seni ve ilâhını bırakmamızı istiyoruz, dediler. Ebu Tâlib Hz. Peygambere : Kavmin sana insaflı davrandı. Bunu onlardan kabul et, dedi. Hz. Peygamber: Ne dersiniz; size bunu versem siz bana şu sözü söyler misiniz? Şayet bu sözü söylerseniz bütün arablara sahip olursunuz, Acemler size boyun eğer ve size haraç verirler, dedi. Ebu Cehl: Babamın başı üzerine yemîn olsun ki, sana bu sözü ve onun on katını veririz. Nedir o? diye sordu. Hz. Peygamber : Allah'tan başka tanrı yoktur, deyiniz, buyurdu. Yüz çevirip suratlarını ekşittiler. Ebu Tâlib : Ey kardeşim oğlu, bir başka şey söyle. Kavmim bundan korkuyor, dedi. Hz. Peygamber : Ben bundan başkasını güneşi getirip elime koysalar dahi söyleyecek değilim. Şayet güneşi getirip elime koy-salardı yine bir başkasını söylemezdim, deyip bununla

onları ümitsizliğe sevketmek istedi. Kızdılar ve : Ya ilâhlarımıza sövmeyi bırakırsın, ya da biz de sana ve sana bunu emredene söveriz, dediler. İşte Allah Teâlâ' nm : «Onlar da.bilmeyerek haddi aşıp Allah'a sövmesinler.» âyetinden maksad budur.
Yine bu kabilden olmak üzere —daha büyük bir fesâd yüzünden maslahatı terketmek— Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Ana babasına söven lanetlenmiştir. Ey Allah'ın elçisi, kişi ana babasına nasıl söver? diye sordular. Birisinin babasına söver, o da kalkıp şovenin babasına söver. Birisinin anasına söver, o da kalkıp şovenin anasına söver, buyurdular.
Allah Teâlâ : «İşte böylece her ümmete yaptıklarını hoşgösterdik.» buyuruyor. Nasıl bu kavme putlarını sevmeyi, onları korumayı ve arka çıkmayı hoş göstermişsek, aynı şekilde sapıklık üzere geçen her ümmete yapageldikleri işleri hoşgöstermişizdir. Dileyip seçtiklerinde kâmil hikmet ve en yüce hüccetler Allah'ındır. «Sonra dönüşleri (ve varışları) Rablarınadır. Artık O, kendilerine ne yapmakta olduklarım haber verir.» Amellerinin karşılığını verir. İşleri hayır ise; karşılığı hayır, şer ise; karşılığı da kötü olacaktır.
109 — Onlar, bütün güçleriyle Allah'a yemîn ettiler ki; eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona inanacaklar. De ki: Âyetler, ancak Allah'ın nezdindedir. O gel-diği zaman da, onların yine inanmayacaklarının farkında değil misiniz?[42]

110 — Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.

Allah Dilemedikçe İnanmazlar

Allah Teâlâ bu âyette müşriklerin bütün güçleriyle ve kuvvetli yeminler ederek «Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka inanacaklarını» söylediklerini haber veriyor ve buyuruyor ki: «De ki: Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir.» Ey Muhammed, seni sıkıntıya sokmak üzere değil de küfür ve inâdlarından dolayı senden âyetler (mucizeler) isteyenlere söyle : Bu âytlerin mercii Allah'tır. Dilerse size icabet eder, dilerse sizi biralar. Nitekim îbn Cerîr der ki: Bize Hennâd'ın... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş ile konuştu : Ey Muhammed, sen bize Musa'dan haber veriyorsun. Onun yanında bir asâ varmış. Onu taşa vurmuş ve taştan oniki kaynak fışkırmış. Bize îsâ'dan haber veriyorsun. Ölüleri diriltirmiş. Bize Semûd'dan haber veriyorsun. Onların bir devesi varmış. Seni doğrulamamız için bize mucizeler getir, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) : Size neyi getirmemi isterdiniz? diye sordu. Safa tepesini bizim için altın yap, dediler. Onlara; eğer bunu yaparsam, beni doğru-layacak mısınız? diye sordu. Onlar; evet, Allah'a yemîn ederiz ki; şayet bunu yaparsan topumuz sana uyacağız, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) duâ etmeye kalktı. Cibril (a.s.) kendisine gelip : İstediğin senindir (istediğin sana verilecektir). Dilersen Safa tepesi altın haline gelecek. Onlara bir âyet gönderilir de doğrulamazlarsa, işte o zaman onlara azâb olunacaktır. Dilersen onlardan tevbe edecekler tevbe edinceye kadar onları bırak, dedi. Allah Rasûlü : Bilakis onlardan tevbe edecekler tevbe etsin, buyurdular ve Allah Teâlâ : «Onlar bütün güçleriyle

Allah'a yemîn ettiler... Onları kör ve şaşkın bırakırız.» âyetlerini indirdi. Bu hadîs mürsel olup diğer yönlerden bunu destekleyen şâhidler vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; daha öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır.» (İsrâ, 59). Allah Teâlâ'mn : «O geldiği zaman da, onların yine inanmayacaklarının farkında değil misiniz?» âyetinin muhatabı müşriklerdir. Mücâhid bu görüşte olup sanki Allah Teâlâ onlara : Sizin ettiğiniz bu yeminlerde doğru olduğunuzu size bildiren nedir? demek istemiştir... Bu âyetlerde muhatabın inananlar olduğu da söylenmiştir.
«Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de —ona ilk defa îmân etmedikleri gibi—azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» âyeti hakkında îbn Abbfts'tan rivayetle Avfî şöyle der : Müşrikler; Allah'ın indirdiklerini inkâr ettikleri için kalbleri hiçbir şeyde sabit olmadı*ve her işte geri çevrildiler. Mücâhid, «Biz onların kalblerini ve gözlerini çeviririz.» âyetini şöyle açıklar : Biz, onlaria îmânın arasına engel koyarız. Onlara her mucize gelse bile îmân etmezler. Nitekim ilk defasında yine îmânla onlar araşma engel koymuştuk. İkrime ve Abdurrâhmân îbn Zeyd ibn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Ali İbn Efou Talha ise, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ kulların söylediklerini onlar söylemeden önce, işlediklerini onlar işlemeden önce haber vermiştir. O'nun gibi haber veren bir Habîr de yoktur. «Kişinin : Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana... diyeceği... Keski benim için bir dönüş daha olsaydı da iyilerden olsaydım, diyeceği gün.» (Zümer, 56 - 58), Allah Teâlâ onların (dünyaya) geri çevrilmeleri halinde yine hidâyete güç yetiremeyeceklerini haber vererek: «Eğer geri döndürül-selerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar yalancılardır.» (En'âm, 28) ve «Biz onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de —Ona ilk defa îmân etmedikleri gibi— azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» buyuruyor. Şayet onlar dünyaya geri çevril-selerdi; onlarla hidây.et arasında yine bir engel çekilirdi. Nitekim onlar dünyada iken ilk defa onlarla îmân arasına bir engel çekmiştik. «Azgınhklan içinde kör ve şaşkın bırakırız.» âyetindeki «Azgınlık»ı İtan Abbâs ve Süddî küfür ile tefsir etmişlerir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Katide ise, sapıklıkla tefsir ederler. Âyetteki kelimesini A'meş «Oynarlar» olarak tefsir ederken İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu'1-Âli-ye, Rebî', Ebu Mâlik ve başkaları, küfürleri içinde gidip gelirler, oyalanırlar, şeklinde açıklamışlardır.[43]

111 — Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirsey-dik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak de gülerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Eğer Biz; bu bütün güçleriyle kendilerine bir âyet gelirse mutlaka oha inanacaklarına dâir yemîn edenlerin isteklerine icabet etseydik; onlara Allah'tan gelen risâletin doğruluğunu, peygamberleri tasdiki haber verecek melekleri onlara indirsey-dik... Nitekim onlar, istemişler ve şöyle demişlerdi: «Veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin?» (İsrâ, 92), «Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla îmân etmeyiz.» (En'âm, 124). «Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbımızı görmeli değil miydik? Andolsun ki kendi kendilerine büyüklenmiş ve azgınlıkta çok aşırı gitmişlerdir.»

(Furkân, 21). «Ölüler kendileriyle konuşsaydı (peygamberlerin getirdiklerinin doğruluğunu onlara haber verseydi) ve her şeyi karşılarına toplasaydık...» Bazıları âyetteki kelimesini kar şılaşma ve açıkça görme anlamında olmak üzere ve şeklinde okumuşlardır. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan böyle rivayet ederler. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Mücâhid, kelimenin «bölük bölük» anlamında olmak üzere şeklinde olduğunu söyler. Yani birinden sonra bir diğeri
olmak üzere her ümmet onların karşılarına çıkarılsa ve getirdiklerinde peygamberin doğruluğunu ondara haber verse «Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi.» Hidâyet Allah'tandır, onlardan değil. Bilakis Allah, dilediğini hidâyete eriştirir ve dilediğini sapıklıkta bırakır. O, dilediğini yapandır. O, yaptığından sorulmaz. Ama ilmi, hikmeti, hükümrânlığı, kahrı ve galebesi ile onlan sorguya çekecektir. Bu âyet, Allah'ın şu kavline ne kadar benzemektedir : «Doğrusu üzerlerine Rab-bının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96 - 97).[44]

112 — tşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftiraları ile başbaşa bırak.
113 — Bir de âhirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin, ondan hoşlansınlar ve işleyeceklerini işlesinler diye.

Peygamberlerin Düşmanları

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, nasıl sana karşı gelen ve adavet besleyen düşmanlar kıldıysak; aynı şekilde senden önce de her peygambere düşmanlar yaptık. Bu seni kederlendirmesin. Başka âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Seni yalanladüarsa senden önce açık mucizeler, sahîfeler ve nurlu kitabı getirenler de yalanlan-mıştı,» (Âl-i İmrân, 184), «Andolsun ki, senden önce de nice peygamberler yalanlandı da yalanlanmalarına ve eziyyet edilmelerine sabrettiler.» (En'âm, 34), «(Senin için söylenenler; senden önceki peygamberler için de söylenmiştir. Elbette ki Rabbm hem mağfiret sahibidir ve hem de elîm bir azâb sahibidir.» (Fussilet, 43), «Böylece Biz her peygambere suçlulardan bir düşman peyda ettik.» (Furkân, 31). Varaka İbn Nevfel, Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle demişti: Senin getirdiğinin bir mislini getirip de kendisine düşmanlık edilmeyen hiç kimse yoktur. Âyetteki «İnsan ve cin şeytânları», yine âyetteki «Düşman» keli-mesinden bedeldir. însan ve cin şeytanlarından onların düşmanları vardır. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla Katâde'den naklettiğine göre; o, «İnsan ve cin şeytanları...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Cinlerden şeytânlar vardır. İnsanlardan da şeytânlar vardır. Birbiriyle fısıldaşırlar. Katâde der ki: Bana ulaştığına göre, bir gün Ebu Zerr namaz kılıyordu. Hz. Peygamber (s.a.) : Ey Ebu Zerr; insan ve cin şeytânlarından Allah'a sığın, buyurdu. Ebu Zerr; insanlardan da şeytânlar mı var? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) evet, buyurdular. Bu hadîsin isnadı, Katâde ile Ebu Zerr arasında kopuktur. Hadîs başka bir kanaldan olmak üzere Ebu Zerr'den şöyle rivayet edilir : îbn Cerîr, Müsennâ

kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayet etti ki; o, şöyle demiştir: Bir mecliste Allah Rasûlü (s.a.) ne vardım. Ra-sûlullah, orada, uzun süre oturdu ve; ey Ebu Zerr, namaz kıldın mı? diye sordu. Hayır, ey Allah'ın Rasûlü, diye cevab verdim. Hz. Peygamber; kalk ve iki rek'at namaz kıl, buyurdu. Sonra geldim ve yanına oturdum. Ey Ebu Zerr; cin ve insan şeytânlarından Allah'a sığındın mı? diye sordu. Ben : Hayır, ey Allah'ın elçisi. İnsanların da şeytânları mı var? diye sordum. Evet, onlar cin şeytânlarından daha şerlidirler, buyurdu. Bu hadîsin de isnadında kopukluk vardır. Hadîsi İmâm Ahmed muttasıl olarak şöyle rivayet eder : Bize Vekı'nin... Ebu Zerr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) mescidde iken yanına vardım ve oturdum. Ey Ebu Zerr; namaz kıldın mı? diye sordu. Ben; hayır dedim. Kalk namaz kıl, buyurdu, kalktım, namaz kıldım, sonra oturdum. Ey Ebu Zerr; insan ve cin şeytânlarının şerrinden Allah'a sığın, buyurdu. Ben; ey Allah'ın elçisi, insanların da şeytânları mı var? diye sordum. Allah Rasûlü; evet buyurdu. Sonra Ebu Zerr, hadîsin bütününü uzun olarak zikretti. Hadîsi Hafız Ebu Bekr îbn Merdûyeh Tefsirinde Ca'fer îbn Avn, Ya'lâ İbn Ubeyd ve Ubeydullah İbn Musa'dan bu üçü de Mes'ûdî'den rivayet etmişlerdir.
Hadîsin başka bir kanaldan îbn Ebu Hatim tarafından rivayeti şöyledir : Bize Muhammed İbn Avf el-Hımsî'nin... Ebu Ümâme'den naklettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.); ey Ebu Zerr, cin ve insan şeytânlarından Allah'a sığındın mı? diye sormuş. O; ey Allah'ın Rasûlü, insanların da şeytânları var mı? diye sormuş. Allah Rasûlü; evet buyurmuş. İnsan ve cin şeytânları birbirini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Hadîs böylece muhtelif kanallardan rivayet edilmiş olup hepsi de onun kuvvet ve doğruluğunu bildirmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerîr, îbn Vekî kanalıyla... îkrime'den rivayet eder ki; o, «İnsan ve cin şeytânları» fiakkmda şöyle demiştir: İhsanlar içinde şeytânlar yoktur. Fakat cin şeytânları insan şeytânlarına fısıldarlar, insan şeytânları da cin şeytânlarına fısıldarlar. «Onlardan kimi, kimini aldatmak için eâzib sözler fısıldarlar.» âyeti hakkında şöyle demiş: İnsan şeytanı; cin şeytâniyla buluşur ve birbirini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Esbât, Süddî kanalıyla İkrime'nin «Kimi, kimine fısıldar.» âyetinin tefsirinde şöyle dediğini nakleder: İnsan şeytânları; insanı saptıran şeytanlardır. Cin şeytânları da; cinleri saptıran şeytânlardır. Bunlar buluşur ve biri diğerine; ben arkadaşımı şöyle şöyle saptırdım. Sen de arkadaşını şöyle şöyle (veya sununla sununla) saptır, der. Böylece kimi kimisine (saptırma yollarım) öğretir. İbn Cerîr; İkrime ve Süddî'ye göre, insan şeytânlarından maksadın; insanları sapıttıran cin şeytânları olduğunu, değilse insanlardan olan insan şeytânlarının kas-dedilmediğini, anlamıştır. Şüphe yok ki, İkrime'nin sözünden bu husus açıkça anlaşılmaktadır. Ama Süddî'nin sözü, bu anlamda İkrime'ninki gibi değildir. O, bu mânâya muhtemeldir. İbn Ebu Hatim, bunun bir benzerini Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Buna göre; o, şöyle demiştir: Cinlerin de şeytânları vardır. İnsanları, insan şeytânlarının saptırdığı gibi onları da bu şeytânlar saptırır. İnsan şeytânları ile cin şeytânları biraraya tgelir ve biri diğerine : Onu sununla saptırdım, onu sununla saptırdım, der. İşte Allah Teâlâ'nın «Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar.» kavli budur. Bütün bunlara rağmen; sahih olan, Ebu Zerr hadîsinde belirtildiği gibi, insanla^ rın kendi içlerinden şeytânlarının bulunmasıdır. Her şeyin şeytânı, onun azgın olanıdır. Müslim'in

Sahîh'inde Ebu Zerr'den rivayet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.); siyah köpek şeytândır» buyurmuştur. Bunun anlamı; —en doğrusunu Allah bilir— onun köpekler içinde şeytân olduğudur. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre; Mücâhid, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir : Cinlerin kâfirleri şeytânlardır. Cin şeytânları, insanların kâfirleri olan insan şeytânlarına onları aldatmak için câzib sözler fısıldarlar.
İbn Ebu Hatim, İkrime'den rivayet eder ki; o, şöyle demiştir: Muhtâr'a vardım. Beni indirdi (müsâfir etti). O kadar ki, neredeyse benim geceleyin kalacağım yeri bile te'mîn edecekti. Bana: insanların yanına çık ve onlarla konuş, dedi. Çıktım, bir adam gelerek; vahy konusunda ne dersin? diye sordu. Ben; vahy ikidir. Allah Teâlâ: «Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle...» (Yûsuf, 3) ve «İnsan ve cin, şeytân-larından kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar.» buyuruyor, dedim. Üzerime yürüyüp beni yakalamak istediler. Ben; size ne oluyor? Ben sizin müftîniz ve müsâfirinizim, dedim de beni bıraktılar. İkrime, Muhtar İbn Ebu Uoeyd'e ta'rîzde bulunuyor. Zîrâ o, kendisine vahy geldiğini sanırdı. Kızkardeşi Safiyye, Abdullah İbn Ömer'in nikâhı altındaydı ve sâlih kadınlardan idi. Abdullah İbn Ömer, Muhtâr'm kendisine vahy geldiğini sandığını haber alınca : Allah Teâlâ" doğru söyler. «Doğrusu şeytânlar, kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» (En'âm, 121) ve «İnsan ve cin şeytânlarından kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar, buyurmuştur. Onlardan kimisi kimisine süslü, tumturaklı ve câhillerden duyanların aldanacağı sözler söyler, demiştir.
Allah Teâlâ: «Eğer Rabbın dileseydi onu yapamazlardı.» buyuruyor. Her peygamber için onlardan düşman olması; Allah'ın kaderi, kazası, ve dilemesi iledir. Allah Teâlâ: ((Öyleyse onları iftiraları İle baş-başa bırak. (Onların eziyyetlerini bırak, onların düşmanlıklarını da Allah'a havale et. Allah sana yeter ve onlara karşı sana yardımcıdır.)» buyurmaktadır, «Bir de âhirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin.» âyetindeki (ijZ\ ) kelimesi, Onların kalbleri, akılları ve kulakları ma-nasınadır. Süddî bu kelimenin, kâfirlerin kalbleri demek olduğunu söyler. Allah Teâlâ «Bir de ondan hoşlansınlar (ve istesinler) diye» buyuruyor. Buna ancak âhirete îmân etmeyenler icabet ederler. Nitekim başka âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki sizler ve taptığınız şeyler; O'na karşı kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz. Tabiî cehenneme girecek olan müstesna.» (Sâffât, 161 -163), «Şüphesiz siz, ihtilaflı bir sözdesiniz. Ondan döndürülen kimseler döndürü-lür.» (Zâriyât, 8-9).
«Ve bir de işleyeceklerini işlesinler diye.» âyeti hakkında îbn Ab-bâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha; kazanacaklarını kazansınlar diye, şeklinde anlam vermiştir. Süddî ve İbn Zeyd ise; yapacaklarını yapsınlar diye, şeklinde mânâ vermiştir.[45]

İzahı

114 — Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım? Halbuki O'dur, size kitabı açık açık indirmiş olan. Kendilerine kitab verdiklerimiz bilirler ki; o, Rabbm katından hak olarak indirilmiştir. Öyleyse sakın şüpheye düşenlerden olma.

115 — Rabbının sözü; doğruluk ve adalet yönünden tâm kemâlindedir. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, Semî'dir, Alîm'dir.

Allah'tan Başka Bir Hakem mi?

Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.) e hitaben şöyle buyuruyor : «Allah'a başkasını ortak koşan ve O'ndan başkasına tapınanlara söyle : (Sizinle benim aramda) Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım? Halbuki O'dur size kitabı açık açık (ve açıklayıcı olarak) indirmiş olan. Kendilerine kitab verdiğimiz (yahûdî ve hıristiyanlar önceki peygamberlerin sana dâir yanlarında bulunan müjdeleri ile) bilirler ki; o, Rabbın katından hak olarak indirilmiştir. Öyleyse sakın şüpheye dü-şenlerden olma.» Allah Teâlâ'mn : «Sana indirdiğimiz kıssalardan şüphe ediyorsan; senden önce indirdiğimiz kitabları okuyanlara sor. An-dolsun ki; sana hak, Rabbından gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma.» (Yûnus, 94) âyetinde de olduğu gibi bu, bir şart olup şart, şart kılınan şeyin mutlaka meydana gelmesini gerektirmez. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayete göre; o : Şüphe etmiyorum ve sormuyorum, buyurmuştur. Allah Teâlâ : «Raıbbının sözü; doğruluk ve adalet yönünden tâm kemâlindedir.» buyuruyor. Buraya Katâde; söylediklerinde duruluk yönünden, hükmettiklerinde adalet yönünden tâm kemâlindedir, mânâsını-vermiştir.
Buyuruyor ki: Haber vermesinde doğruluk, isteğinde adalet yönünden tâm kemâlindedir. O'nun haber verdiği her şey gerçektir. Ve onda hiçbir şüphe yoktur. O'nun emrettiği her şey adaletlidir ve onun. dışında hiçbir şey adaletli değildir. O'nun yasakladığı her şey bâtıldır. Zîrâ O, ancak bir bozukluktan (fesâddan) dolayı yasaklar. Nitekim bir âyette şöyle buyurmaktadır: «O, kendilerine ma'rûfu emreder, mün-kerden nehyeder...» (A'râf, 157). Allah Teâlâ : «Onun sözlerini değişti-rebilecek yoktur.» buyuruyor. Onun hükmünü; ne dünyada ve ne de âhirette geciktirebilecek hiç kimse yoktur. «O, (kullarının sözlerini) işiten, (-kullarının hareketlerini ve sükûnetlerini) bilendir. Herbir iş işleyene amelinin karşılığını verecektir.[46]

116 — Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve yalnız yalan söyleyip dururlar.
117 — Muhakkak ki Rabbm; yolundan sapanları en iyi bilendir. Ve O, hidâyete ermiş olanları da en iyi bilendir.

Allah Teâlâ âdemoğlundan yeryüzü halkının çoğunun durumunun sapıklık olduğunu haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Andolsun ki; onlardan önce geçenlerin çoğu sapıt-mıştı.» (Sâffât, 71), «Sen ne kadar hırs göstersen de insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103). Onlar, sapıklıklarında ve kendi durumları hakkında kesin bilgi sahibi değillerdir. Onlar, yalancı (aslı olmayan) zanlar ve bâtıl tahminler içindedirler. «Onlar ancak zanna uyarlar. Ve yalnız yalan söyleyip dururlar.» Âyetteki kelimesi; tahmîn anlamındadır. Dilde kullanılır ki, hurma ağacının üzerindeki hurmanın tahmini anlamındadır. Bütün bunlar, AlIaMn takdiri ve dilemesi iledir. «Muhakkak ki

Rabbm, yolundan sapanları en iyi bilendir (ve onlara bunu kolaylaştırır). Ve O, hidâyete ermiş olanları da en iyi bilendir (ve onlara bunu kolaylaştırır).»[47]

118 — Üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yeyin, şayet O'nun âyetlerine inananlardan iseniz.
119 — Size ne oluyor ki; üzerine Allah'ın adı anılan şeyden yemiyorsunuz? Halbuki darda kalmanızın dışında size haram olanları O, uzun uzadıya açıklamıştır. Doğrusu birçokları hevâ ve heveslerine uyarak bilmeden sapıtıyorlar. Şüphesiz ki haddi aşanları, en çok bilen Rabbındır.

Allah'ın Adı Anılmış Olan Şeyleri Yeyin

Allah Teâlâ inanan kullarına; kesilen ve üzerine Allah'ın adı anılan hayvanlardan yemelerinin mübâh olduğunu bildiriyor. Bunun mef-hûm-u muhalifi; Allah'ın ismi zikredilmeden kesilen hayvanların mübâh olmayışıdır. Meselâ müşrik kâfirler; ölü hayvanları, putlar ve başka şeyler üzerine kesilen hayvanları yemeyi normal sayarlardı. Sonra Allah Teâlâ, üzerine Allah'ın ismi zikredilenlerden yemeye teşvîk ederek : «Size ne oluyor ki; üzerine Allah'ın adı anılan şeyden yemiyorsunuz? Halbuki size haram olanları O, uzun uzadıya açıklamıştır.» buruyor. Allah Teâlâ: «Darda kalmanızın dışında...» buyuruyor ki; darda kalma durumunda bulduğunuz şeyler (yemeniz) size mübâh kılınmıştır. Daha sonra Allah Teâlâ müşriklerin bozuk görüşlerinde, ölü etinin ve Allah'tan başkasının ismi zikredilenlerin helâl kılınması hususundaki fikirlerinde bilgisizliklerini açıklayarak: «Doğrusu bir çokları, hevâ ve heveslerine uyarak bilmeden sapıtıyorlar. Şüphesiz ki; haddi aşanları (onların haddi aşmalarını, yalan söylemelerini ve iftiralarını) en çok bilen Rabbındır.» buyuruyor.[48]

120 — Günâhın açığını da, gizlisini de bırakın. Çünkü günah kazananlar, kazanmakta oldukları yüzünden cezalandırılacaklardır.

Mücâhid der ki: Günâhın açığını da gizlisini de (gizli ve açık Allah'a isyan olan şeyleri) bırakın. Mücâhid'den gelen bir rivayette o, şöyle der: Günâh; yapageldiği şeylerden kişinin niyyet ettiği şeydir. Katade bu âyetin tefsirinde; azını ve çoğunu, gizlisini ve açığını da bırakın, der. Süddî ise; açığı fahişeliği açık olanlarla zina, gizlisi de kadın dost ve arkadaşlarla olan zinadır, der. İkrime, günâhın açığının; birleşilmesi haram olan kadınları nikahlamak olduğunu, söyler. Doğru olan ise âyetin bütün bunlar hakıknda genel olduğudur. Böylece bu âyet, Allah Teâlâ'nın: «De ki: Rabbım, açığıyla gizlisiyle tüm hayâsızlıkları haram kılmıştır.» (A'râf, 33) sözü gibi oluyor ki; bu sebeple burada: «Çünkü günâh kazananlar, kazanmakta oldukları yüzünden cezalandırılacaklardır.» buyurulmuştur. Açık olsun, gizli olsun Allah Teâlâ mutlaka bunları cezalandıracaktır.
İbn Bbu Hâtûn der ki: Bize Hasan İbn Arefe'nin... Nüvas îbn Sem'ân'dan rivayetinde; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) ne günâhı sordum. Şöyle buyurdular. Günâh, göğsünde (kalbinde) tereddüt ve şüphe uyandıran, insanların kendisine muttali' olmasından hoşlanmadığın şeydir, buyurdu.[49]

121 — Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu; bir fısktır. Doğrusu, şeytânlar sizinle mücâdele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Şayet onlara itaat ederseniz; şüphesiz ki siz de müşrikler olursunuz.

Allah'ın Adı Anılmamış Olan Şeyleri Yemeyin

Boğazlayan, müslüman olsa bile üzerine Allah'ın ismi zikredilmeden kesilmiş olan hayvanların helâl olmadığı görüşünde 'bulunanlar bu âyeti delil getirmektedirler. İmamlar —Allah onlara rahmet eylesin— bu meselede ihtilaf etmişler ve üç görüş beyân etmişlerdir:
I- Bu niteliği ile kesilen hayvan —Allah'ın ismi ister kasden, isterse yanlışlıkla terkedilmiş olsun— helâl değildir. Bu görüş Abdullah İbn ÖmerÎ onun kölesi Nâfi', Âmir eş-Şa'bî ve Muhammed îbn Sîrîn'-den rivayet edilmiştir. Bu görüş, İmâm Mâlik'ten ve Ahmed İbn Han-bel'den de rivayet edilmiştir. İmâm Ahmed'in ashabından mütekaddi-mîn ve müteahhirîn'den bir grup bu görüşü destekler. Ayrıca Ebu Sevr, Dâvûd ez-Zahirî ile Şafiî âlimlerin müteahhîrîninden olan Ebu'l-Fütûh Muhammed İbn Muhammed İbn Ali et-Tâî de «el-Erbaûn» isimli eserinde bu görüşü tercih etmiştir. Bunlar bu âyeti görüşlerine delil getirmeleri yanında av âyeti olan : «Alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların skin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın.» (Mâîde, 4) âyetini de delil getirirler. Sonra bu âyetteki «Çünkü bu, bir fısktır.» kısmı bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bu kasımdaki zamirin «yeme»ye döndüğü söylenmiştir. Bu zamirin «Allah'tan başkası için boğazlama» ya döndüğü görüşü de vardır. Boğazlama ve av sırasında Allah'ın isminin zikredilmesini emretme sadedinde vârid olan hadîsler de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Adiyy İbn Hatim ve Ebu Sa'lebe hadîsleri bu kabildendir. Bunların rivayet ettiği hadîste şöyle Duyurulmaktadır: Öğretilmiş köpeğini (av köpeğini) saldığında ve onun üzerine Allah'ın ismini andığında onun sana tuttuğunu ye. Adiyy İbn Hatim ve Ebu Sa'lebe hadîsleri Buhârî ile Müslim'de mevcûddur. Bunlara ilâveten Buhârî ile Müslim'de mevcûd olan Râfi' 'İbn Hadîc hadîsinde : Kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın ismi anılanları yeyiniz, buyurulmaktadır. Ayrıca İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) bir cinnîye şöyle buyurmuştur: Üzerine Allah'ın ismi anılmış her bir kemik sizin için (yiyecek) dir. Hadîsi Müslim rivayet eder. Cündeb İbn Süfyân el-Becelî'den rivayet edilen bir hadîste ise, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Namaz kılmadan önce kim boğazlamış ise onun yerine bir diğerini boğazlasın. Biz namaz kılıncaya kadar boğazlamamış olan ise Allah'ın ismi ile boğazlasın. Hadîsi, Buhârî ve Müslim tahrîc etmiştir. Âişe (R. Anhâ) den rivayete göre; bazı kimseler : Ey Allah'ın elçisi, bir kavim bize et getiriyor. Üzerine Allah'ın ismi anılmış mı yoksa anılmamış mı bilmiyoruz, dediler. Allah Rasûlü : Siz onun üzerine Allah'ın ismini anın ve yeyin, buyurdular. Hz. Âişe : Küfürden daha henüz yeni kurtulmuşlardı, diye ilâve eder. Hadîsi Buhârî rivayet etmiştir. Bu hadîsin delâletinden öyle anlaşılıyor ki; onlar, Allah'ın isminin anılmasının mutlaka gerekli olduğunu anlamışlar ve yeni İslâm'a girdiklerinden dolayı onların Allah'ın ismini zikretmiş olmayacağından korkmuş-lardır. Böylece Allah Rasûlü yeme sırasında —şayet boğazlanma sırasında Allah'ın

ismi zikredilmemişse bu terketmenin yerine kâim olmak üzere— ihtiyaten Allah'ın ismini zikretmelerini emretmiştir. Ayrıca onlara, müslümanlarm hükümlerini doğrulukla uygulamalarını emretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
II- Allah'ın isminin anılması şart değildir, bilakis müstehabtır. Kasden veya unutularak terkedilirse bir beis yoktur. Bu, İmâm Şafiî —Allah ona rahmet eylesin— ile bütün ashabının mezhebidir. Ayrıca İmâm Ahmed'den de bu görüş rivayet edilmiş olup Hanbel İbn İshâk bunu ondan nakletmektedir. Yine bu görüş İmâm Mâlik'den de rivayet edilir. Onun ashabından Eşheb İbn Abdülazîz, bunu açıkça belirtir. Ayrıca İbn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Ata İbn Ebu Rebâh'tan da bu görüş nakledilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Şafiî «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu, bir fısktır.» âyetini Allah'tan başkası adına boğazlananlara hamletmektedir. Böylece bu âyet: «Allah'tan başkasının adına kesildiğinden dolayı fısk olan...» (En'âm, 145) âyeti gibidir. Atâ'dan rivayetle «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» âyeti hakkında İbn Cüreyc şöyle demektedir: Allah Teâlâ, Kureyş'ln putlar adına boğazlamış olduklarını ve mecûsîlerin boğazladıklarını yasaklıyor. İmâm Şafiî'nin girdiği bu yol kuvvetlidir. Müteahhirîn'den bazısı; âyetteki «Çünkü bu, bir fısktır.» kısmının başındaki vav harfini «vav-i Hâliyye» yapmak suretiyle, bu görüşü kuvvetlendirmek istemişlerdir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Fısk olduğu halde üzerine Allah'ın ismi anılmamış olanlardan yemeyiniz. Allah'tan başkasının ismi anılmadığı sürece bu, fısk olmayacakta.. Sonra bu durumun (vâv harfinin vâv-ı hâliyye oluşu) kesin olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre bu harfin atıf edatı olması caiz değildir. Zîrâ böyle kabul edilirse; haber bildiren isim cümlesinin istek bildiren fiil cümlesi üzerine atfedilmiş olması gerekecektir. «Doğrusu şeytânlar sizinle mücâdele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» (En'âm, 121) âyetinin başındaki vav harfi kesinlikle atıf edatı olduğuna göre; bu görüş bozulmaktadır. Zîrâ vâv-ı hâliyye olduğu iddia edilen vâv gerçekten böyle ise, sonraki cümlenin ona atfedilmesi mümkün olmaz. Şayet bu son cümle, istek bildiren önceki cümleye atfedilmiş ise, onun ileri sürdüğü i'tirâz burada da geçerli olacaktır. Bu durumda «Çünkü bu, bir fısktır» kısmının başındaki v|v harfi, vâv-ı hâliyye değilse bu durumda bu görüşü ileri sürenlerin sözü temelinden bâtıl olacaktır. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, ölüdür (ölü etidir). Hadîsi İbn Ebu Hatim, ayrıca Ebu Züf'â kanalıyla... Atâ İbn Sâib'den de rivayet etmiştir. Ebu Davud'un mürsel olarak rivayet ettiği hadîslerden biri olan ve Sevr îbn Yezîd kanalıyla Salt es-Sedûsî'den —bu zât Süveyd İbn Meneûf'un köleşi olup Ebu Hâkim İbn Hibbân'ın «K.itâb'üs-Sikât»mda zikrettiği tabiîlerden biridir— rivayet etmiş olduğu şu hadîs de bu mezhebçe delil gösterilmektedir: Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah'ın ismini zikretmiş olsun veya olmasın müslümanın boğazlamış olduğu helâldir. Zîrâ o, zikrettiğinde ancak Allah'ın ismini zikreder. Bu hadîs, mürsel olmakla birlikte Dârekutnî tarafından îbn Abbâs'tan rivayet edilen şu hadis bunu güçlendirmektedir: Bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurur : Allah'ın ismini zikretmemişse dahi müslüman boğazladığında ondan ye. Çünkü müslümanda Allah'ın isimlerinden bir isim vardır. Ayrıca biraz önce geçen Âişe (R.

Anha) hadîsini Beyhakî delil getirmektedir. Bu hadîse göre bazı kimseler : Ey Allah'ın elçisi, câhiliyetten kur-tulalı fazla olmamış bir kavim bize et getiriyor. Allah'ın ismini onun üzerine anıp anmadıklarını bilmiyoruz, demişler; Allah Rasûlü de: Siz, Allah'ın ismini anın ve yeyin, buyurmuş. Şayet Allah'ın isminin anılmış olması şart olsaydı, ancak bunun gerçekleşmiş olması halinde Allah Rasûlü onlara ruhsat verirdi. En doğrusunu Allah bilir.
III- Boğazlanan hayvanın üzerine besmelenin unutularak terke-dilmesi zarar vermez. Şayet kasden terkedilirse; bu, helâl değildir. İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'in mezheblerinden meşhur olan görüş budur. Ebu Hanîfe ve ashabı ile İshâk İbn Rahûyeh de böylece fetva vermişlerdir. Ayrıca bu görüş Ali, İbn Abbâs, Saîd îbn el-Müsey-yeb, Atâ, Tâvûs, Hasan el-Basrî, Ebu Mâlik, Abdurrahmân'dan da nakledilmiştir. İmâm Ebu'l-Hasan el-Merğmânî, «el-Hidâye» isimli kitabında kasden Allah'ın isminin anılması terkedilen hayvanın etini yemenin haram olduğu hususunda Şafiî'den önce icmâ' olduğunu nakleder. Bu sebepledir ki, Ebu Yûsuf ve (bazı) şeyhler : «Bir hâkim bunun satışının caiz olduğuna hükmederse, icmâ'a muhalif olduğundan dolayı bu hüküm geçerli değildir, demişlerdir. Ancak İmâm Merğınânî'nin bu söyledikleri, gerçekten garîbdir. Zîrâ biraz önce geçtiği gibi Şafiî'den, öncekiler arasında ihtilâfın bulunduğu nakledilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Allah'ın isminin unutularak terkedildiği hayvanın haram olduğunu söyleyen kimse, bütün bu hüccetlerin sözünden çıkmış ve bu hususta Allah Rasûlü (s.a.) nden vârid olan habere muhalefet etmiş olur. îbn Cerîr, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadîs derken, bununla Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin rivayet ettiği şu hadîsi kasdetmektedir: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'm... îbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Rasûlul-lah (s.a.), şöyle buyurmuştur: Müslümanın ismi yeterlidir. Boğazladığı sırada Allah'ın ismini anmayı unutmuşsa, Allah'ın ismini ansın ve ondan yesin. Bu hadîsin merfû' olarak rivayeti hatâdır. Bu hatâyı Ma'kil tbn Ubeydullah yapmıştır. Bu zât, her ne kadar Müslim'in râvüe-rinden ise de, Saîd İbn Mansûr ve Abdullah İbn Zübeyr el-Humeydî bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... İbn Abbâs'tan ve onun sözü olarak rivayet etmişlerdir. Bunların rivayetinin isnadında Ebu'ş-Şa'sâ ziyâde edilmiş ve hadîs mevkuf olarak bırakılmıştır. En doğrusunu Allah bilir. Bu; daha sıhhatli olup Beyhakî bu görüşü açıkça belirtir.
İbn Cerîr ve başkalarının naklettiğine göre; Şa'bî ve Muhammed İbn Şîrîn; unutularak Allah'ın isminin terkedildiğini hoş görmezlerdi. Çok kere selef, kerahet kelimesini haram kılma anlamına kullanmışlardır. En doğrusunu Allah bilir. Şu kadar var ki, îbn Cerîr Cumhûr'un kavline bir veya iki kişi muhalif kaldığında bunu nazar-i itibâre almayıp Cumhûr'un görüşünü icmâ' saymaktadır. Bu da gözden uzak tutulmamalıdır. Tevfîk Allah'tandır.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'in... Cehîr İbn Yezîd'den rivayetine göre o, söyle demiştir: Bir adam Hasan'a sordu : Bana balıkçıl (veya turna) kuşu getirildi. Onlardan üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmişleri ve Allah'ın isminin anılması unutulmuş olanları vardı. Ve kuşlar karışmıştı. Hasan : Onu ye, onu ye, dedi. Râvî der ki: Muhammed tbn Sîrîn'e sordum, şöyle dedi: Allah Teâlâ : «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin,» buyurmuştur.

Bu görüşte olanlar, İbn Mâce tarafından muhtelif kanallardan olmak üzere İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Ebu Zerr, Ukbe îbn Âmir ve Abdullah İbn Amr'dan rivayet edilen şu hadîsi delil getirirler: Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ; ümmetimden hatâ, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeylerin (günâhını) kaldırmıştır. Ancak bu hadîsin, bu konuya delâleti şüpheli olup en doğrusunu Allah bilir.
Hafız Ebu Ahmed İbn Adiyy'in Mervân İbn Salim el-Karkasânî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e gelip; ey Allah'ın elçisi, bizden bir adam hayvanını boğazlar ve Allah'ın ismini anmayı unutursa; bunun hakkında ne dersin? diye sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: Allah'ın ismi her müslüman üzerindedir. Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Hadîsin isnadında bulunan Mervân îbn Salim el-Karkasânî Ebu Abdullah eş-Şâmî zayıf olup imamlardan bir çoğu onun hakkında konuşmuşlardır. En doğrusunu Allah bilir. Ben bu meseleye başlı başına bir eser tahsis ettim ve orada imamların mezheblerini, hareket noktalarını, delillerini, bunların delâlet yönlerini, aralarındaki muhalefet ve münâkaşaları 'zikrettim. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerîr der ki: İlim ehli, bu âyet hakkında ve bunun hükmünün neshedilip edilmediği hususunda ihtilâf etmişler; bir kısmı: Ondan hiçbir şey neshedilmemiştir, orada anılan ve kasdedilen şeyler muhkemdir, demiştir ki, üim ehlinin çoğunluğunun kavli 'böyledir.
Bize İbn Humeyd'in, Yahya İbn Vâdıh kanalıyla... İkrime ve Hasan e'-Basrî'den rivayetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Allah Teâlâ : «Üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yeyin. Şayet O'nun âyetlerine inananlardan iseniz.» Ve «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu; bir fısktır.» buyurmuş sonra bunu neshederek istisnada bulunmuş ve: «Kitab verilmiş olanların yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir.» (Mâide, 5) buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Abbâs İbn el-Velîd'e okunduğuna göre... Mekhûl şöyle demiş: Allah Teâlâ Kur'an'da : «üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» âyetini indirmiş, sonra 'bunu neshedip, müslümanlara acımış ve : «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı. Kitab verilmiş olanların yemeği de size helâldir.» (Mâide, 5) buyurmuştur. Bununla diğerini neshetmiş ve kitab ehlinin yiyeceklerini helâl kılmıştır. İton Cerîr : Doğru olan şudur ki; kitab ehlinin yiyeceklerinin helâl olması ile, üzerine Allah'ın ismi anılmamış olanın haram kılınması arasında bir zıtlık yoktur, demiştir ki onun bu sözü sahihtir. Seleften burada nesh kelimesini kullananlar bununla ancak tahsisi kasdetmişlerdir. Allah Teâlâ en iyi bilendir.
Allah Teâlâ: «Doğrusu, şeytânlar... kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» buyuruyor. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Ebu îshâk'tan rivayetine göre; bir adam İbn Ömer'e : Doğrusu Muhtar, kendisine vahyedildiğini iddia ediyor, ne dersin? diye sormuş; İbn Ömer: Doğru söylemiş, deyip, «Doğrusu şeytânlar... kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» âyetini okumuş. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Cemil'den rivayetine göre; o, şöyle demiş: Ben, îbn Atobâs'ın yanında oturuyordum. Muhtar İbn Ebu Ubeyd de haccediyordu. Bir adam gelip; ey İbn Abbâs, Ebu İshâk bu gece kendisine vahyedildiğini iddia ediyor, ne dersin? diye sordu. İbn Abbâs : Doğru söylemiş, diye cevab verdi. Ben bundan hoşlanmadım ve : İbn Abbâs, doğru söylemiş diyor, dedim. İbn Abbâs : Bunlar, iki

vahiydir : Allah'ın vahyi ve şeytânın vahyi. Allah'ın vahyi Muhammed (s.a.) edir. Şeytânın vahyi ise şeytânın dostlannadır, dedi ve sonra «Doğrusu, şeytânlar... kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» âyetini okudu. Daha önce «Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar.» (En'âm, 112) âyetinde İkrime'den de bunun bir benzeri nakledilmişti.
Allah Teâlâ: «Sizinle mücâdele etmeleri için...» buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Sald îbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Yahudiler Hz. Peygamber (s.a.) ile tartışıp; bizim öldürdüklerimizden yiyoruz da Allah'ın öldürdüklerinden niçin yemeyelim? dediler. Allah Teâlâ da: «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu; bir fısktır.» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Ebu Hatim bu şekilde ve mürsel olarak rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd ise hadîsi muttasıl olarak rivayet eder.
Yine aynı hadîsi İbn Cerîr de Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ, Süfyân İbn Vekî' kanalıyla İmrân İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. Hadîsi Bez-zâr da Muhammed İbn Mûsâ el-Hara§î'den, o ise İmran İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. Ancak bu, üç yönden şüphelidir : İlk olarak; yahû-dîler, ölü etinin mübâh olduğu görüşünde değildirler ki, Hz. Peygamber ile tartışsınlar. İkinci olarak; bu âyet, En'âm sûresindendir ve Mekke'de nazil olmuştur. Üçüncü olarak; bu hadîsi Tirmizî, Muhammed îbn Mûsâ el-Haraşî kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Ayrıca hadîsi Tirmizî de; bir grup insan Hz. Peygamber (s.a.) e geldi... lafzı ile rivayet etmiş ve hasen, garîb hadîs olduğunu söylemiştir. Ayrıca hadîs Saîd İbn Cütoeyrd'en mürsel olarak rivayet edilmiştir.
Taberânî der ki: Bize Ali İbn el-Mübârek'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» âyeti nazil olunca; îran'lılar Kureyş'e şöyle haber gönderdiler : Muhammed ile tartışın ve ona deyin ki: Senin elinle, bıçakla kestiğin helâl oluyor da, Allah'ın altından bir şemşîr ile kestiği —ölüyü kasde-diyor— mi haram? Bunun üzerine : «Doğrusu, şeytânlar sizinle mücâ-' dele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar.» âyeti nazil oMu. Şeytânlar İranlı, dostları ise Kureyş'lidir.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn Kesir... îbn Abbâs'tan «Doğrusu, şeytânlar... dostlarına telkinde bulunurlar» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet eder :
Onlar; Allah'ın kestiğini yemeyin, kendi kestiğinizi yeyin, derlermiş. Allah Teilâ da : «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» âyetini indirmiş. Hadîsi İbn Mâce ve İbn Ebu Hatim de Amr İbn Abdullah kanalıyla... İsrail'den rivayet etmişlerdir. Bunun isnadı sahihtir. Yine aynı hadîsi İbn Cerîr de müteaddit kanallardan olmak üzere İbn Abbâstan rivayet eder ki, bunda yahûdîlerin adı geçmemektedir. Bu hadîs de mahfuzdur. En doğrusunu Allah bilir.
îbn Cüreyc der ki: İkrime'den rivayetle Amr İbn Dînâr şöyle der : Kureyş müşrikleri, Rumlara karşı İran'la mektuplaştılar. Onlar da İran'la mektuplaştı. İran'lılar Kureyş müşriklerine şöyle yazdılar: Muhakkak ki Muhammed ve ashabı, Allah'ın emrine uyduklarını sanıyorlar. Allah'ın altm bıçakla kestiğini —ölü hayvan için bu ta'foîri kullanıyorlar.— Muhammed ve ashabı yemiyor da kendi kestiklerini yiyorlar. Daha sonra müşrikler bunu Muhammed (s.a.) İn ashabına yazdılar ve müslümanlardan bir kısmının kalbinde bundan dolayı bir şüphe belirdi ve Allah

Teâlâ: «Çünkü bu; bir fısktır. Doğrusu, şeytânlar... tel-kînde bulunurlar.» âyetini indirdi ve : «Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar.» (En'âm, 112) âyeti nazil oldu. Bu âyetin tefsirinde Süddî der ki: Müşrikler inananlara : Siz Allah'ın rızâsına u}'duğunuzu nasıl iddia edebilirsiniz? Allah'ın kestiğini yeriliyorsunuz da kendi kestiğinizi yiyorsunuz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da : «Şayet onlara itaat eder (ve ölü etini yerseniz) şüphesiz ki sizler de, müşrikler olursunuz.» buyurdu. Mücâhid, Dahhâk ve selef âlimlerinden bir çoğu da böyle söylemişlerdir. Allah onlara rahmet eylesin.
Allah Teâlâ: «Şayet onlara itaat ederseniz (Allah'ın emrinden, şeriatından başkasının sözüne döner ve onu Allah'ın emrinin önüne geçirirseniz —ki bu şirktir—) şüphesiz ki siz de müşrikler olursunuz.» buyuruyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur: «Onlar Allah'tan ayrı olarak hahamlarını, ve rahiblerini rablar edindiler.» (Tev-be, 31). Bu âyetin tefsirinde Tirmizî, Adiyy îbn Hâtim'den rivayet eder ki, o şöyle demiş : «Ey Allah'ın Rasûlü; onlar onlara ibâdet etmiyorlar ki.» Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Bilakis onlar, haramı onlar için helâl kılmış, helâli onlara haram kılmışlar, onlar da bunda kendilerine uymuşlardır. İşte onlara ibâdetleri budur.[50]

122 — Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse; karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç? îşte böyle, kafir-lere işledikleri süslü gösterilmiştir.

Ölü İken Dirilttiğimiz Kimse

Bu, Allah Teâlâ'nın daha önce ölü, yani sapıklıkta, helak olmuş, şaşkın bir mü'min için vermiş olduğu örnektir. Allah Teâlâ onun kalbini îmân ile diriltmiş, ona hidâyet vermiş, peygamberlerine uymaya muvaffak kılmıştır. «İnsanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse...» yola nasıl gireceği, orada nasıl yürüyeceği kendisine bildirilmiş kimsedir bu. Avfî ve İbn Ebu Talha'mn îbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; Kur'an'dır. Süddî ise, bunun İslâm olduğunu söylemiştir ki ikisi de doğrudur.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Karanlıklarda (bilgisizlik, nevi ve hevesler, muhtelif sapıklıklar içinde) kalıp ondan çıkamayan (bir çıkış ve içinde bulunduğu durumdan kurtaracak yere ulaştırılmayan) kimse gibi midir hiç?» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyuruyor :v«Allâh, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan karanlıklara sürük-ler. İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.» (Bakara, 257), «Yüzükoyun sürünen mi daha doğru yoldadır, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?» (Mülk, 22), «Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. İkisi bir olur rnu hiç? İbret almıyor musunuz hâlâ?» (Hûd, 24), «Kör ile gören bir değildir. Ve karanlıkla aydınlık da, gölgelik ile sıcaklık da, diriler ile Ölüler de bir değildir. Muhakkak ki, Allah dilediğine işittirir. Sen, kabirlerde olanlara işittirecek değilsin. Sen, ancak bir uyarıcısın.» (Fâtır, 19 - 23) Bu husustaki âyetler pek çoktur. Burada nûr ve zulümât ile örnek verilmesinin münâsebet tarzı, bu sûrenin başındaki: «Karanlıkları ve aydınlığı vareden...»

(En'âm, 1) âyetinde geçmişti. Bazıları buradaki örnek ile, belirli iki kişinin kasdedildiğini sanmışlardır. Daha önce ölü olup ta Allah'ın diriltti̇ği ve insanlar içinde yürüyeceği bir nuru kendisine verdiği kişinin Ömer İbn el-Hattâb olduğu söylenmiştir. Bu kişinin Ammâr îbn Yâsir olduğu da söylenir. Karanlıklar içinde olup ta oradan çıkamayanın ise, Ebu Cehil Amr îbn Hişâm, —Allah ona la'net etsin— olduğu söylenmiştir. Doğru olan, bu âyetin genel olduğu ve her mü'min ile kâfirin âyetin hükmü içine girdiğidir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İşte böyle, kâfirlere işledikleri (içinde bulundukları bilgisizlik ve sapıklık Allah Teâlâ'nın bir takdiri, yüce hikmeti ile) süslü gösterilmiştir.» O'ndan başka İlâh da yoktur.[51]

123 — Ve böylece her kasabada oranın ileri gelenlerini hîle yapan suçlular kıldık. Halbuki yalnız kendilerine hîle yaparlar da farkına varmazlar.
124 — Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla îmân etmeyiz. Allah, risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir. Suç işleyenlere; yapageldikleri hilekârlık yüzünden Allah katında bir horluk ve şiddetli bir azâb erişecektir.

Kasabanın İleri Gelen Suçluları

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed; nasıl senin kasabanın "büyüklerini suçlular, başkanlarını küfre ve Allah'ın yolundan çevirmeye, sana karşı gelmeye ve sana düşman olmaya çağıranlar kılmışsak; aynı şekilde senden önceki peygamberler de bunlarla imtihan edilmişlerdi. Ama sonunda güzel sonuç onların olmuştu. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşman peyda ettik.» (Furkân, 31), «Bir şehri de helak etmek istediğimiz zaman; varlıklılarına emir veririz de orada fâsıklık yaparlar.» (İsrâ, 16). Bu âyetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir : Biz onlara Allah'a itaat olan şeyler emretmiştik. Onlar buna muhalefet ettiler de biz onları helak eyledik. Bu kısmın anlamının; biz onlara .takdirî bir emirle emretmiştik şeklinde olduğu da söylenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ burada: «Orada hîle yapsınlar için...» buyurmuştur. «Oranın ileri gelenlerini suçlular kıldık.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha şöyle der; Oranın şerlilerine hâkimiyyet, güç ve kuvvet verdik de isyan ettiler. Bunu yaptıklarında ise onları azâb ile helak eyledik. Mücâhid ve Katâde ise «İleri gelenlerini suçlular kıldık.)) âyetinde zikredilenlerin; oranın büyükleri olduğunu söylemişlerdir. Ben derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın : «Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki: Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz. Ve dediler ki: Biz malca ve evlâdca daha çoğuz. Hem biz azâb edilecekler değiliz.» (Sebe\ 34 - 35) kavli gibidir. Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır : «Senden önce de herhangi bir kasabaya bir uyarıcı gönderdiğimiz vakit; o kasabanın varlıklıları sadece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23). Buradaki hileden mak-sad; onların süslü söz ve işlerle sapıklığa çağırmalarıdır. Nitekim Allah Teâlâ Nuh kavminden haber vererek : «Büyük büyük düzenler kurdular (Nûh, 22) buyurmaktadır. Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır : «Bir görseydin; hani zâlimler, Rablarınm huzurunda dikilmişler bir kısmı bir kısmına

söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük tas-layanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlardan olurduk. Büyüklük taslayanlar, güçsüz sayılanlara: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan çevirdik? diyorlardı. Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara dediler ki; Hayır, gece ve gündüz (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz...» (Sebe', 31-33). İbn Ebu Hatim, babası kanalıyla Süfyân'ın şöyle dediğini nakleder : Kur'an'daki her hîle kelimesi amel (iş) anlamınadır.
Allah Teâlâ: «Halbuki yalnız kendilerine hîle yaparlar da farkına varmazlar.» buyurmaktadır ki; onların bu hilelerinin, sapıttırdıkları Kimseleri saptırmalarının vebali, ancak yine kendilerine dönecektir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır : «Gerçekten onlar; hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler.» (Ankebût, 13), «Bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar. Dikkat edin, yüklendikleri yük, ne kötüdür!» (Nahl, 25).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla îmân etmeyiz.» Onlara bir âyet, bir burhan ve kesin bir hüccet geldiğinde .«Allah'ın peygamberlerine verilen (risâleti melekler peygamberlere getirdikleri gibi bize de getirmedikçe) asla îmân etmeyiz.» derler. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Bizimle karşılaşmayı ummayanlar : Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbımızı görmeli değil miydik? derler.» (Furkân, 21). Allah Teâlâ : «Allah, risâleti nereye vereceğini en iyi bilendir.» buyurmaktadır. O, risâleti nereye koyacağını, buna yaratıklarından kimin en uygun olduğunu en iyi bilendir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Ve dediler ki: Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi? Yoksa Rabbmm rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?» (Zuhruf, 31-32). Bu sözleriyle onlar, şunu kastediyorlardı: Bu Kur'an onların gözlerinde saygıdeğer, Mekke ile Tâif'den büyük bir kişiye inseydi ya. Çünkü onlar —Allah onları daha da çirkinleştirsin— azgınlık, çekememezlik, inâd ve büyüklenmeleri yüzünden Allah Rasûlü (s.a.) nü küçümseyip hor ve hakîr görüyorlardı. Nitekim başka âyetlerde de yine onlardan ltaber vererek Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «O küfredenler, seni gördükleri zaman alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Ve : Tanrılarınızı diline dolayan bu mudur? derler. İşte Rahmân'm kitabını inkâr edenler onlardır.» (Enbiyâ, 36), «Seni gördükleri vakit; Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.» (Fur-kân, 41), «Andolsun ki; senden önce de peygamberle alay edilmişti. Onlarla eğlenenleri alaya aldıkları şey çepeçevre kuşatıverdi.» (En'âm, 10). Bununla birlikte Hz. Peygamberin üstünlüğünü, şerefini, nesebini, evinin ve terbiye edildiği yerin, menşe'inin temizliğini itiraf etmekteydiler. O kadar ki; kendisine vahy gelmeden önce kendi aralarında ona «el-Emîn» ismini vermişlerdi. Hattâ Rûm kralı Heraklius, kâfirlerin o sıradaki reîsi Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında; içinizde onun nesebi nasıldır? diye sorduğunda Ebu Süfyân bunu itiraf etmiş ve: O, içimizde neseb sahibidir, demişti. Heraklius'un; bu söylediklerini söylemezden önce onu yalanla itham eder miydiniz? sorusuna ise, hayır cevabım vermişti. Bu hadîs uzundur. Rûm kralı böylece, Hz. Peygamberin niteliklerinin iyiliğine ve doğruluğuna, peygamberliğine ve getirdiklerinin sıhhatine hükmetmişti.

îmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Mus'ab'ın... Vasile İbn Eskâ* (r.a.) dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ İbrahim evlâdından İsmail'i, İsmâîl oğullarından, Ki-nâne oğullarını, Kinâne oğullarından Kureyş'i, Kureyş'ten Hâşim oğullanın ve Hâşim oğullarından da beni seçmiştir. Bu hadîsi Evzaî'den rivayetle sâdece Müslim tahrîc etmiştir. Bu Evzaî, Abdurrahmân İbn Amr olup Şam halkının imâmı idi. Buhârî'nin Sahîh'inde Bbu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Âdemoğulları; batınları içinden, batın batın en hayırlılarından gönderildi. Nihayet içinde bulunduğum batından (nesilden) gönderilmiş oldum.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nuaym'ın... Muttalib İbn Ebu Veraa'dan rivayetine göre; Abbâs, şöyle demiştir: İnsanların söylediklerinin bir kısmı Hz. Peygamber (s.a.) e ulaştı. O minbere çıkıp: Ben kimim? diye buyurdu. Sen, Allah'ın elçisisin, demeleri üzerine; şöyle buyurdu: Ben, Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'im, Allah Teâlâ yaratıkları yaratmış ve beni yaratıklarının en hayırlısı içinde kılmıştır. Onları iki bölük yapmış, beni en hayırlı bölük içinde kılmıştır. Kabileleri yaratmış ve beni en hayırlı kabile içinde kılmıştır. Onları evler yapmış ve beni evlerin en hayırlıları içinde kılmıştır. Ben, evi en hayırlı olanınız, nefsi en hayırlı olamnızım. Allah Rasûlü —Allah'ın salavât ve selâmı onun üzerine olsun— doğru söylemiştir. Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivayet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cibril, bana dedi ki: Yeryüzünün doğusunu batısını dolaştım, Muhammed'den daha üstün bir kişi bulamadım. Yeryüzünün doğusunu batısını dolaştım. Bir babanın oğullan olan Hâşim oğullarından daha üstününü bulamadım. Hadîsi, Hâkim ve Beyhakî rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Bekr'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Muhakkak ki, Allah Teâlâ kulların kalblerine baktı ve Muhammed (s.a.) in kalbini kulların kalblerinin en hayırlısı bularak onu kendi nefsi için seçti ve risâletini onunla gönderdi. Muhammed (s.a.) in kalbinden sonra kulların kalblerine baktı ve onun ashabının kaJblerini, kulların kalblerinin en hayırlısı bularak onları dini üzere çarpışan peygamberinin vezirleri yaptı. Müslümanların güzel gördükleri şey, Allah katında da güzeldir. Kötü gördükleri ise, Allah katında da kötüdür.
İmâm Ahmed der ki: Bize Şücâ İbn el-Velîd'in... Selmân'dan ri-vâyetinde,'o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bana: Ey Selmân, bana kızma, böyle yaparsan dininden kopmuş olursun, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın elçisi, Allah bize seninle hidâyet vermişken, ben nasıl olur da sana buğz ederim? dedim. Arab'a kızarsın da böylece bana kızmış olursun, buyurdular.
İbn Ebu Hatim, bu âyetin tefsirinde şöyle der: Muhammed İbn Mansûr kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Hüseyn'den nakledildiğine göre; o, şöyle demiş : Bir adam İbn Abbâs'ı mescidin kapısından girerken görmüş ve ona baktığında onu güzel bulmuştu. Bu kimdir? diye sorduğunda; Allah Rasûlü (s.a.) nün amcası oğlu İbn Abbâs'tır, denilince o da: «Allah, risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» demiş. *
Allah Teâlâ'nın : «Suç işleyenlere, yapageldikleri hilekârlık yüzünden Allah katında bir horluk ve şiddetli bir azâb erişecektir.» kavli Allah Teâlâ'dan şiddetli bir vaid ve peygamberlerine tâbi olmaktan, onların getirdiklerine boyun eğmekten

büyüklenenlere kuvvetli bir tehdîddir. Kıyamet günü Allah'ın huzurunda onlara devamlı bir horluk ve zillet erişecektir. Onlar büyüklendikleri için Allah Teâlâ onlara bu zilleti vermiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremiyenler hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60). Allah Teâlâ : «Yapageldikleri hilekârlık yüzünden şiddetli bir azâb erişecektir.» buyurur ki; hile, genellikle gizli olduğundan dolayı, buna tâm uygun bir ceza olarak şiddetli azâb ile mukabele göreceklerdir. Allah Teâlâ hiç kimseye asla zulmetmez. Nitekim bir âyette : «O günde ki; sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Tank, 9) buyuruyor ki, bütün gizlilikler ve kapalı şeylerle gönüller o gün açığa vurulacaktır. Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Kıyamet günü her bir zâlimin arkasına bir bayrak dikilerek: Bu falan oğlu falanın zulmüdür, denilecek. Bundaki hikmet şudur : Zulüm gizli olup insanlar ona muttali olmayınca, kıyamet günü yaptığına karşılık sahibi aleyhine yazılı bir bayrak haline gelecektir.[52]

125 — Allah; kimi hidâyete erdirmek isterse; onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse; onu da göğe yükseliyormuş gibi kalbini daraltır, sıkar. Allah; îmân etmeyenlerin üstüne, işte böylece murdarlık çökertir.

Göğsü Açılıp Daraltılanlar

Allah Teâlâ: «Allah kimi hidâyete erdirmek istense; onun kalbini İslâm'a açar. (Bunu ona kolaylaştırır, ve ona bir istek verir.)» buyuruyor ki bu, hayrın alâmetidir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Allah'ın; gönlünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbı katından (gelen) bir nûr üzeredir.» (Zümer, 22), «Allah size îmânı sevdirmiş ve onu kalblerinize zînet yapmış. Küfrü, fışkı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. Rüşdünü bulanlar, işte onlardır. (Huqurât, 7). «Allah; kimi hidâyete erdirmek isterse, onun kalbini İslâm'a açar.» âyeti hakkında tbn Aıbbâs şöyle der: Onun kalbini tevhîd ve ona îmân için genişletir. Ebu Mâlik ve birçokları da böyle söylemiş olup bu, açıktır.
Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... Ebu Ca'fer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) e : İnananların hangisi en akıllıdır? diye soruldu. Ölümü en çok anan ve ondan sonrası için hazırlığı en fazla olan, buyurdular. Hz. Peygamber (s.a.) e : «Allah kimi hidâyete erdirmek isterse; onun kalbini İslâm'a açar.» âyetini sorup dediler ki: Ey Allah'ın elçisi, onun kalbini nasıl açar? Allah Rasûlü : Bir nur-dur ki, ona bırakılır ve böylece kalbi ona açılır, genişler, /buyurdular. Kendisiyle bilinebilecek bir emaresi var mıdır? diye sordular. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Ebediyyet yurduna dönüş; gurur yurdundan uzaklaşma, ölümle buluşmadan Önce ölüm için hazırlık yapmak.
Bu hadîs, bir çok kanallardan ve birbirini güçlendirir mâhiyyetteki nakiller ile mürsel ve muttasıl olarak rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Kimi de saptırmak isterse; onun kalbini daraltıp, sıkar.» buyuruyor. Müdlec kabilesinden ve çöl halkından olan »bedevilerden birisi, Ömer İbn el-Hattâb (r.a.) a sordu: «el-Haree nedir?» Ömer : «O, ağaçlar içinde öyle bir ağaçtır ki; ona ne bir ehlî hayvan, ne bir vahşî hayvan ve ne de başka bir şey ulaşamaz,

dedi. Ve şöyle ilâve etti: İşte münafığın kalbi de böyledir. Ona hayırdan hiçbir şey ulaşamaz. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Allah Teâlâ İslam'ı ona dar kılar, halbuki İslâm geniştir. Allah Teâlâ : «Allah, dinde size zorluk kıl-mamıştır.» (Hacc, 78) buyuruyor ki; İslâm hususunda size bir darlık yaratmamıştır. Mücâhid ve Süddî bu âyetteki kelimelerini : Şüphe edici olaraJk açıklamışlardır. Atâ el-Horasânî ise bu kelimeleri; onda hayır için nüfuz edecek bir yer, delik yoktur, şeklinde açıklamıştır. İbn Cüreyc'den naklen İbn el-Mübârek de bu kimselerin kalblerinin «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimelerine dar ve sıkı kılındığını, 'böylece bu kelimelerin onun kalbine giremeyeceğini ve o kişilerin bunun şiddet ve zorluğundan dolayı göğe yükseliyormuş gibi olacağını söylemiştir.
Süddî ise, «Göğe yükseliyormuş gibi» olmasının o kişinin göğsünün darlığından dolayı olduğunu söylemiştir. Atâ el-Horasânî de : «Göğe yükseliyormuş gibi...» âyeti hakkında şöyle der: Bu kişinin benzeri, göğe yükselmeye güç yetiremeyenin misâli gibidir. İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetle «Göğe yükseliyormuş gibi...» âyeti hakkında Hakem İbn Ebân şöyle der: Nasıl âdemoğlu göğe ulaşmaya güç yeti-remiyorsa; tevhîd ve îmân da o kişinin kalbine girmeye güç yetirenıez ki, Allah Teâlâ bunları onun kalbine soksun. Evzaî ise bu âyet hakkında şöyle der: Allah Te&l&'nın göğsünü daralttığı kişi; müslüman olmaya nasıl güç yetirebilir? İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bu; îmân kendisine ulaşmasın diye, Allah'ın kalbini şiddetle daralttığı kâfirin kalbi için verdiği bir örnektir. Onun îmânı kabulden yüzçevirmesi; imtina' etmesi ve îmânın ona ulaşmasına engel olan kalbinin darlığının misâli, onun göğe yükselmekten imtina' etmesi, bundan âciz olmasıdır. Zîrâ bu; onun gücü, kuvveti dâiresinde değildir.
Allah Teâlâ: «Allah, îmân etmeyenlerin üstüne işte böylece murdarlık çökertir.» buyuruyor. Allah Teâlâ nasıl ki, sapıttınlmasını dilediği kişinin kalbini daraltırsa; aynı şekilde böyle kişinin, Allah- ve Ra-sûlüne îmân etmemekte direnen benzerlerinin üzerine şeytânı musallat eder. Şeytân da onu kandırıp Allah'ın yolundan çevirir. İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Ebu Talha şeytân olduğunu söyler. Mücâhid ise bunun; kendisinde hayır bulunmayan her şey, olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de azâb anlamına geldiğini söylemiştir.[53]

İzahı

Bu âyet-i kerîme; fıtratım şirk ile bozan, ruhunu kibir ve hased ile kirleten, insanları îmânın davetinden alıkoyan, kötülüklere bulanmış olan ve İslâm'ı kabule yanaşmayan kâfirlerin vasfından ibarettir. Hak ile bâtılın açığa çıkmasına özen göstermeyen, bir şeye davet edildiği zaman büyüklenen ve hased ederi, kişinin başkalarına tâbi olmasını engelleyen, kötülüklerle kendini meşgul eden küfür erbabının vasfından ibarettir. Bu gibi kimseler, başkalarına uymaktansa kendilerini önderliğe daha lâyık görürler. Küfür; düşünce serbestisini ve körce, sağırca taklîdden uzaklaşıp sağlam bir bakışla araştırmayı Önler. Kısacası topluma karşı çıkmak konusunda, irâde za'fından ibaret olan hâkimiyyet özgürlüğünü kişinin elinden alır. Böyle bir kişiye ilâhî davet sunulduğunda, göğsünde bir ağrı ve sıkıntı hisseder. Şiddetli bir rahatsızlık duyar. Bu ifâde, sıkıntının pekiştirilmesi sadedinde ve bu anlamda vârid olmuştur. (...) Kısacası o, göğsünün aşın derecede sıkıştığım,

kalbinin kendisine fısıldadığı şekilde taklîdden uzaklaşmayı gerektiren yeni bir şeyi kabule elverişli bir düşünce yapısına sâhib olmadığını görür. Veya kendini 'önderliğe ve başkanlığa daha uygun görmesi hasebiyle bir başkasına bağlanıp tâbi olmayı, kendi kıskançlığıyla çelişen böbürlenmesini sarsan neden olarak görür. Bu durumda onun yapılan çağrıya icabet etmeyişi, hor görmesi ve acizlik duyması nedeniyle bir şeye ulaşmak için gökyüzüne tırmanmaktan âcia olduğunu hissetmesi gibidir. Veya derece derece gökyüzüne yükselme külfetin-deki acizliğinin benzeridir. Göğe çıkma ta'bîri, güç yetirilemeyen veya güç yetirilemeyecek kadar nefse ağır gelen işler için verilen bir örnektir.
Ey okuyucu; iyi bil ki: Bu âyet-i kerîme Kaderiyye, Cebriyye, Mu'-tezile ve Eş'arî'ler gibi kelâm ehlinin üzerinde mücâdele ettikleri en önemli tartışma konularından birini bahis konusu etmektedir. Allah tarafından daha önce vârid olan bir takdir ve hikmetli kanunlara dayanan bir nizâm çerçevesinde mahlûkâtm yaratılmış olduğunu inkâr eden Kaderiyye der ki: Bu âyet-i kerîme çok açık olarak belirtiyor ki; Allah Teâlâ bir kulun hidâyete ermesini isterse, onun göğsünde İslâm'a karşı bir inşirah yaratır. Binâenaleyh o kişinin İslâm'ı kabul etmesi, Allah'ın yaratmasıyla olur. Bu yaratma, Önceden mevcûd olan bir tak-dîr uyarınca olmayıp düzensiz ve yeniden var olan bir yaratmadır. Kaderiyye'nin cebrî olanları derler ki: Mes'ele böyle olunca, kişinin müslü-man olması onun irâdesi, ihtiyarı ve kazanmasıyla değil, yalnızca Allah'ın fiili iledir. Eş'arîler'den bir kısmı da derler ki: Bu konu kişinin kendi kazancı ile gerçekleşir ve ona nisbet edilir, fakat yaratma, Allah tarafın-dandır. Kişinin bu yaratmada bir etkisi yoktur. Her iki sözün özü birdir. Ve onlar derler ki: Tıpkı bunun gibi Allah Teâlâ kimi sapıklığa düşürmek isterse, onun göğsünde bir sıkıntı ve darlık yaratır ve bu da onun îmâna girmesini önleyen küfürde dikilip kalmasını sağlayan bir neden olur. Mu'tezile ise âyet-i kerîme'yi kendi mezhefoleri doğrultusunda yorumlara götürürler ve derler ki: Kişinin îmânı da, küfrü de kendi bağım sız fiilinin sonucudur. Bir kısmı derler ki: îmân ve küfür mü'mini âhi-rette cennet yoluna, kâfiri de sapıklık yoluna götüren özel bir sebebtir... Bu konularda seçtkin görüş sahiplerinin ihtilâfa düşmelerinin sebebi; ken di görüşlerini sağlam esâslar olarak kabul edip Allah'ın kitabında yer alan nasslan ve Rasûlullah'ın sünnetinde vârid olan haberleri kendi görüşlerine göre yorumlayıp, mezheblerini takviye etmeye çalışmalarıdır. Kendilerine muhalif olan düşmanlarının mezheblerini de ibtâle gayret etmelerindendir. Onlar, bu mezheblerin dayandığı kaidelerle ilgili her âyeti, başlı başına ve tek bir âyet olarak ele almakta ve bu fco-.nuyla ilgili diğer âyetlere dikkat etmemektedirler. Halbuki böyle yapmış olsalar kitabın bütünüyle amel etmiş ve tamâmına inanmış olurlardı. Her inancı veya her meseleyi topluca ele alan akıl sahiplerine gerçekler çok açık olarak belirir. Allah'ın kitabında hiçbir ihtilaflı nokta bulunmadığı ortaya çıkar. Çünkü «eğer o, Allah'tan başkasının katından olmuş olsaydı, onda pek çok ihtilâflar bulurlardı.» Allah'ın kitabı, Allah Teâlâ'nm herşeyi bir kader ile yarattığım ve önceden bir plan olmaksızın âni yaratmayla yaratmadığını belirtir. Keza Allah'ın kitabında; herşeyin ilâhî irâde ve meşiyyete bağlı olduğu ve Allah'ın meşiyyetinin nizâm ve takdiri gerektiren hikmetiyle beraber bulunduğu, Allah'ın irâdesinin her türlü tutarsızlık, çelişki, manasızlık ve zorlamadan münezzeh olduğu belirtilir. Yine Allah'ın kitabında; mükellef olan kulun îmânının kendi fiili ve seçmesi ile meydana

geldiğini ve onun irâde ve seçmesini yaratanın Allah Teâlâ olduğu, böylece kulun fiil ve kazancının Allah'ın yaratma ve meşiyyetine aykırı olmadığı gibi, Allah'tan müstağni olarak, onun yardım ve desteğinden uzak olarak, bağımsız meydana gelmediği ifâde edilir. Her an Allah'ın inayetinin üzerinde olması hasebiyle; Allah'ın kulu amelinin yaratanı kıldığı dahi söylenir. Binâenaleyh her iki fiil arasındaki fark büyüktür. Ancak vahyin nasslannm birleştirilmesi ile Allah'ın yaratıklar üzerindeki eşsiz hücceti aşikâr olur.
Tevfîk, Allah'a hâs özel bir inayettir. Allah onu, kullarından bir kısmına lütfeder. Allah Teâlâ risâleti nereye vereceğini nasıl en iyi bilirse; tevfîkini de nereye vereceğini en iyi bilendir. Allah Teâlâ, lütfettiği kişilere; kendi kazançları sonucunda ihsan ettiği gibi, bundan ayrı olarak onun için dilediği hayır ve maslahatı da lütfeder. Ve böylece o kişide, hem kendi payı ve çalışması ve hem de ilâhî tevfîk birleşir. Mahcûbiyyet de bunun tersinedir. Veya tevfîkin yok olması demektir. Bu sübjektif bir durumdur. Allah, horladığı kuluna asla zulmetmez. Bazı şey, menfî olarak yorumlanır ama gerçekte o şeyin hakikati müsbet olur. Bazı şeyler de müsbet olarak yorumlanır da, gerçekte o şeyin hakikati menfî olur. Muhakkik İbn el-Kayyım; ilâhî tevfîkle, zilleti açıklarken Medâric es-Salikîn isimli eserinde şöyle der: Allah'ı bilen arifler, şu konuda icmâ' etmişlerdir: Tevfîk Allah'ın seni nefsine havale etmemesidir. Mahcubiyet ise, Allah'ın seni nefsinle başbaşa bırakmasıdır. Bu, öze âit olan ta'rîf olup, burada bizim söylediğimiz anlam açık olarak görülmektedir. Seni nefsine havale etmemesi demek; Allah'ın sana bütün kudretinin üstünde bir nimet lütfetmesi ve irâdenin yöneldiği şeyin ötesinde nefsin için bilmediğin hayırları vermesidir. Senin gücünün dâhilinde bulunmayan, tek basma kendi çabanla ulaşamayacağın, bir kısmı kendi nefsine âit, bir kısmı da dışa âit olan hayırlara erdirerek başarabileceğin iyilikleri sana lutfetmesidir. Bu, tevfîkin müsbet mânâsıdır. «Mahcûbiyyet ise, Allah'ın. seni nefsinle başbaşa bırakmasıdır,» sözünün anlamı; senin, kazancınla elde edebileceğin konularda özel inayeti ile sana birşey lütfetmemesi ve gücünün ulaşamayacağı şeyleri sana vermemesi, böylece seni hayırdan ancak bildiğin ve sebeblerini araştırdığın takdirde gücünün yeteceği miktara muvaffak kılmasıdır. Senin gücün bildiğin herşeyde, hayır olduğu noktasına ulaşamaz. Çünkü senin bilgin, hayır olan herşeyi kuşatıcı derecede değildir. Sen, birçok şeyi bilmezsin. Çünkü sana ilimden çok az şey verilmiştir. Biz çoğunlukla cehaleti bilgi, kötülüğü hayır sanırız.[54]

126 — Ve işte budur Rabbinm dosdoğru yolu. Gerçekten Biz, âyetleri, aklını başına alıp düşünen bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.
127 — Rabları katında selâmet yurdu onlara aittir, îşledikerinden ötürü Allah onların dostudur.

Selâmet Yurdu

Allah'ın yolundan sapan ve insanları bu yoldan çevirip alıkoyanların yolu zikredildikten sonra, peygamberin kendisiyle gönderdiği en şerefli hidâyet ve hak dine işaretle «Ve işte budur Rabbımn dosdoğru yolu.» buyuruluyor. Ey Muhammed; Kur'an'ı vahyetmek suretiyle, sana' gönderdiğimiz bu din; Allah'ın

dosdoğru yoludur. Nitekim Haris kanalıyla Ali'den Kur'an'ın sıfatına dâir rivayet edilen bir hadîste şöyle Duyurulur: O, Allah'ın dosdoğru yoludur. Allah'ın sapasağlam ipidir. O, hikmetli bir zikirdir. Hadîsi uzun şekliyle Ahmed ve Tirmizî rivayet ederler. Allah Teâlâ : «Gerçekten Biz, âyetleri aklını başına alıp düşünen (kendisinde bir anlayış ve kavrayış olup ta Allah ve Rasûlünden bunları anlayan) bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.» buyuruyor. «Rabları katında (kıyamet günü) selâmet yurdu1 (olan cennet) onlara aittir.» Allah Teâlâ burada, cenneti selâmet yurdu olarak nitelemiştir. Nasıl ki onlar, dosdoğru yola girmek ve peygamberlerin izini, yolunu ta'kîb etmekle selâmete ermişler ve eğriliklerin âfetlerindn kurtulmuş-larsa; aynı şekilde selâmet yurduna ulaştırılacaklardır. «İşlediklerinden ötürü Allah onların dostu (koruyucusu), yardımcısı ve destekleyicisi-dir.» Salih amellerinin bir karşılığı olarak onları sever, nimet ve keremi ile onları cennetle mükâfatlandırır.[55]

İzahı

Cehennem ethli hakkındaki azâblar, bilinmeyen ilâhî meşiyyet sınırı ile sınırlıdır. Cennet ise bunun hilâfmadır. Bu husus aşağıda gelecektir. Bazı insanların cehennemden çıkarılacağına dâir söylenenler herkes için caiz midir değil midir? Âyette şakiler olarak ifâde edilenler kâfirler midir, cehenneme girenler midir, yoksa mü'minlerden isyan edenler midir? Bu son meselede düşünenlerin zihnine ilk gelen sözler bunlardır. Nitekim Muhakkiklerden bazıları böyle demişlerdir. îbn Ab-bâs'tan nakledildiğine göre; bu âyet, şefaat edilerek cehennemden çıkarılmış olan büyük günâh işlemiş kimselere hâstır. Ve bundan istisna olarak, Allah dilediği bazı kimseleri cehennemde, dilediği, bazı kimseleri de cennette devamlı kılacaktır. Hâlid İbn Mâdan ise; istisna edilenlerin, kıble ve tevhîd £hli olduğunu söylemiştir. Dahhâk'tan da böyle nakledilir. Katâde ise, der ki: Cehennemden bir topluluk çıkacaktır. Ancak biz Harûrâ halkının, yani büyük günâh işleyenlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarını söyleyen haricîlerin dediğini demiyoruz. îbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette; Allah; istisna ettiği kimseleri ye-memesini cehenneme emreder, denilir. Süddî ise der ki: Medenî âyetler cehennemde sürekli kalacakları belirttiğine göre bu âyet mensûhtur. (...) İmâm Tahâvî'nin Akide kitabının şerhinde bu konuda uzun ma'-lûmât vardır. Ancak Şârih bu bilgilerden sonra şöyle der: Yedincisi; sünnette vârid olduğu şekilde Allah Teâlâ dilediklerini cehennemden çıkarır. Sonra dilediklerini orada ibkâ edip, sonra cehennemi dilediği miktar devam ettirir ve arkasından' yokeder. Çünkü Allah Teâlâ cehennemin sona ereceği bir müddet bulunduğunu belirtmiştir. Sekizincisi; sünnette vârid olduğu gibi Allah Teâlâ cehennemden diledilerini çıkarır. Orada kâfirleri .bırakır. Kâfirlerin oradaki kalışı, bitmez tükenmez süredir. Şeyh Tahâvî'nin de belirttiği gibi, bu iki sözün dışındaki sözlerin hepsinin bâtıl olduğu açıktır. Bu iki söz, sünnet ehlinin görüşü-dür. Onun deliline bakılabilir.
(...................)
Ben derim ki: Cehennemin ebediyyeti ve sonsuzluğu ile, bunun aksine olan görüşlerin hepsi bu rivayetler üzerine dayanmıştır. Ceh-miyy'nin dediği gibi, yok olup gideceğini ve azabının biteceğini, ya da Muhyiddîn tbn el-Arâbî ve

Abdülkerîm el-Cîlî gibi sûiîlerin söylediği gibi, azabın son bulup nimet haline dönüşeceği konusundaki görüşler de bunun içerisindedir. (...)
Cehennemin sürekliliğiyle ebediyyeti konusunda Şeyh'ül-tslâm İbn Teymiyye der ki: Bu konuda selef ve haleften bilinen yedi görüş vardır:
1- Cehenneme giren, oradan ebediyyen çıkmayacaktır. Hattâ oraya giren herkes ebediyyen oradan çıkamaz. Allah'ın izni ile sürekli orada kalır. Hâricilerin ve Mu'tezilîlerin görüşü budur.
2- Cehennem ehline bir süre azâb edilir, sonra azâb onların aleyhine döner ve ateş olma tabiatı üzerlerinde kalır ve tabiatlarına uygun olduğu için cehennemde kalmaktan zevk duyarlar. Vahdet-i vücûdculann önderi olan İbn Arabî et-Tâî'nin görüşü budur. (...)
3- Bir kısmı da derler ki: Cehennem ehli; belirli bir süreye kadar azâb edilirler, sonra cehennemden çıkarılırlar ve bunların yerine bir başka topluluk gelir. Bu görüşü yahûdîler Hz. Peygamber'e anlatmışlar, Hz. Peygamber bu konuda onları yalanlamıştır. Nitekim Allah Teâlâ da Kur'an-ı Kerîm'inde onlann yalanlarını belirtmiştir. (...)
4- Bir kısmı da derler ki: Cehennem ehli oradan çıkar. Ancak cehennem olduğu gibi, ateş olarak kalır kimse orada azâb görmez, tbn
Teymiyye'nin anlatıp reddettiği bu görüşü Kur'an ve sünnet te reddeder.
5- Bazıları da derler ki: Cehennem kendiliğinden yok olur. Çünkü cehennem, önce yokken sonra var edilmiştir. Sonradan varedilmiş olan şeyin, ebedî olarak bakî kalması muhaldir. Cehm İbn Safvân ve taraftarlarının görüşü budur. Onlara göre bu hususta cennetle cehennem arasında fark yoktur.
6- Bazıları da derler ki: Cehennem ehlinin hayatı ve hareketleri son bulur ve onların hepsi hareketsiz katı maddeler haline dönüşürler, hiçbir acı hissetmezler.
Mu'tezile'nin imâmı olan Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf bu görüşünü sonsuz sürece meydana gelmelerin imkânsız olduğu fikrine dayandırır. Ona göre, bu hükümde cennetle cehennem eşittir.
7- Bazıları da derler ki: Cehennemi, yaratıcısı olan Allah Te-bâreke ve Teâlâ yokeder. Çünkü Allah Teâlâ, cehennem için bir müddet halketmiştir ve bu müddet bitince, o da yok olur, azabı ortadan kalkar. İbn Teymiyye der ki: Bu görüş Ömer, İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd ve diğerlerinden nakledilmiştir. (...)
Cehennemin devam edeceğini kabul edenler ise bu konuda altı görüş zikrederler:
1- Cehennem devam edecektir. İnsanlardan çoğunluk bu konuda sahabe ve tabiîn arasında icmâ' bulunduğunu, ihtilâf edilmediğini, öyleyse ihtilâfın sonradan ortaya çıktığım ve bid'at ehlinin sözü olduğunu söylerler.
2- Kur'an; cehennemin devam edeceğine dâir kesin delillerle bilgi vermiştir. Allah Teâlâ kendisinin azabının sürekli olduğunu, ce-
hennemliklerin üzerinden azabının eksilmeyeceğini, onların azabını yalnızca artıracağını, cehennemliklerin orada ebediyyen kalacaklarım, cehennemden çıkamayacaklarım, cehennemden çıkarılmayacaklarını, Allah'ın cenneti kâfirlere haram kıldığını, deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cehennemliklerin cennete giremeyeceklerini, onların hakkında ölümden başka karâr verilmeyeceğini ve azâblannın da hafîfle-tilmeyeceğini, cehennem azabının sürekli ve gerekli olduğunu

âyetlerle ifâde etmiştir. Bu âyetler, cehennemin devanı ettiğini ve sürekliliğini ifâde eden kesin delillerdir.
3- Yaygın olan sünnetler; kalbinde zerre kadar îmân bulunan kişinin cehennemden çıkacağını, kâfirlerin ise çıkmayacağını haber vermektedir. Şefâatla ilgili hadîs te baştan sona kadar tevhîd ehli isyankârların cehennemden çıkacaklarını sarahaten belirtmektedir. Bu, tevhîd ehli âsîlere hâs bir hükümdür. Şayet kâfirler de cehennemden çıkmış olsalardı onlar da muvahhidler durumuna gelirlerdi ki bu takdirde cehennemden çıkma hususu îmân ehline tahsis edilmiş olmazdı.
4- Rasûlullah (s.a.) bize, muayyen nakle hacet kalmaksızın dinimizin zarurî olan noktalarını öğretmiş ve belletmiştir. Biz, onun dilinden cennetin son bulmayacağım ve devam edeceğini öğrenmiş bulunuyoruz.
5- Selef ve sünnet ehlinin inancı; çok açık olarak cennet ve cehennemin yaratılmış olduklarını, bunların yok olmayacaklarını ve devam edeceklerini belirtmektedir. Bunların yok olmalarını söyleyenler; sâdece bid'at ehli kimselerdir.
6- Akıl; kâfirlerin sürekli olarak cehennemde kalmalarını gerektirir[56]

128 — O gün, onların hepsini toplar. Ey cin topluluğu; insanlardan bir çoğunu yoldan çıkardınız ha? Onların dostları olan insanlar da diyecek ki: Rabbımız, ki-mimiz kimimizden faydalandık. Ve bizi takdir ettiğin ecs-limize ulaştık. Buyurur ki: Allah'ın diledikleri müstesna, devamlı kalmak üzere duracağınız yer ateştir. Muhakkak ki Rabbm Hakîm'dir, Alîm'dir.

Cin ve İnsanların Toplandığı Gün

Allah Teâîâ ey Muhammed, onlara anlatıp hatırlatacaklarında «Allah'ın, onların hepsini toplayacağı günü» de an buyuruyor ki; burada cinler ve dünyada iken onlara ibâdet eden, onlara sığınıp itaat eden, aldatmak üzere kiminin kimine süslü sözler fısıldadığı insanlardan dostları kasdediliyor. Sonra Allah Teâlâ onlara şöyle buyuruyor: «Ey cin topluluğu; insanlardan bir çoğunu yoldan çıkardınız ha?» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Ey Âdemoğullan; Ben size : Şeytâna tapmayın. O, muhakkak ki, sizin apaçık bir düşmanı-nızdır, diye ahdetmedim mi? Ve : Bana kulluk edesiniz, işte bu dosdoğru yoldur, diye. Andolsun ki, o sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?» (Yâsîn, 60-62). «Ey cin topluluğu; insanlardan birçoğunu yoldan çıkardınız ha?» âyeti hakkında İbn Ab-bâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha şöyle der : Onlardan bir çoğunu saptırdınız, demektir. Mücâhid, Hasan ve Katâde de böyle söylemişlerdir.
Allah Teâlâ : «Onların dostları olan insanlar da diyecek ki: Rab-bımız, kimimiz kimimizden faydalandık.» buyuruyor. Cinlerin dostları olan insanlar, Allah Teâlâ'nm bu sorusuna şöyle cevab vereceklerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hasan'dan rivayetine göre; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Rabbınız, kıyamet günü cehennem halkını çok bulacak (veya çoğaltacak). Onların dostları olan insanlar: «Rabbımız, kimimiz, kimimizden faydalandık.» diyecekler. Hasan der ki: Kiminin kimisinden faydalanması; cinnin emretmiş ve insanın da yapmış olmasından başka bir şey değildir. Muhammed İbn Kâ'b ise, «Rabbımız,

kimimiz kimimizden faydalandık.)) âyeti hakkında; dünyadaki dostluktur, demiştir. İbn Cüreyc de şöyle diyor : Câhiliye devrinde kişi, bir yere iner (müsâfir olur) ve; bu vadinin büyüğüne sığınırım, derdi. İşte onların birbirlerinden faydalanmaları budur ve kıyamet günü bundan dolayı özür dileyeceklerdir. Cinlerin —zikredildiğine göre— insanlardan faydalanmasına gelince : Bu, cinlerin insanlardan elde etmiş oldukları, onların kendilerini büyütmeleri ve kendilerine sığınmalarıdır. Böylece onlar : İnsanlara ve cinlere efendi olduk, diyeceklerdir. «Ve bize takdir ettiğin ecelimize ulaştık.» âyetinde Süddî ölümün 'kasdedildiğini söylemiştir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Allah'ın diledikleri müstesna, devamlı kalmak üzere sizin (ve dostlarınızın) duracağı yer ateştir.» Âyetteki «Allah'ın diledikleri müstesna.» kısmındaki istisna anlamının, berzâh'a âit olduğu bazılarınca söylenmiştir. Diğer bazıları ise bunun, dünyaya râci' olduğunu söylerler. Bundan başka görüşler de ileri sürülmüştür ki; bunlar Hûd süresindeki: «Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Rabbmın dilediği müddet başka. Muhakkak ki Rabbm dilediğini yapandır.» (Hûd, 107) âyetinin tefsirinde anlatılacaktır.
Bu âyetin tefsirinde İbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim, —Leys'in kâtibi— Abdullah İbn Salih kanalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ederler : «Allah'ın diledikleri müstesna, devamlı kalmak üzere duracağınız yer ateştir. Muhakkak ki Rabbın; Hakîm'dir, Alîm'dir.» Bu öyle bir âyettir ki; hiç kimsenin bu âyetle Allah Teâlâ üzerine yaratıkları hakkında hüküm verip onları cennete ve ateşe indirmesi (yaraş-maz, gerekmez).[57]

129 — tşte böylece zâlimlerden kimini kimine kazandıklarından ötürü musallat ederiz.

Katâde'den rivayetle Saîd; bu âyetin tefsirinde şöyle der: Allah Tealâ insanlara amelleri ile dostlar kazandırır. İnanan, nerede ve nasıl olursa olsun, inananın dostudur. îmân ne temenni ne de süslenmedir. Katade'nin bu sözünü İbn Cerîr de tercih etmiştir, «tşte böylece zâlimlerden kimini kimine musallat ederiz.» âyetinin tefsirinde yine Katâde'-den rivayetle Ma'mer şöyle der: Ateşte (cehennemde) kimisi kimisine tâbi olur. Mâlik İbn Dînâr da şöyle diyor: Zebur'da şöyle okudum: «Ben, münafıklardan münafıklarla intikam alırım, sonra da bütün münafıklardan intikam alırım.» Bu, Allah'ın kitabındaki «İşte böylece zâlimlerden kimini kimine musallat ederiz.» buyruğunun aynıdır. Abdur-rahmân İbn Zeyd îbn Eşlem ise «İşte böylece zâlimlerden kimini kimine musallat ederiz.» âyetinde; cinlerin zâlimleri ile, insanların zâlimlerinin kasdedildiğini söyleyip : «Rahmân'ı anmaya göz yumana yanından ayrılmayacak bir şeytânı arkadaş veririz.» (Zuhruf, 36) âyetini okumuş ve: Cinlerin zâlimlerini, insanların zâlimleri üzerine musallat kılarız, demiştir. Hafız İbn Asâkîr, Abdülbâkî İbn Ahmed'in hal tercümesinde Saîd İbn Abdülcebbâr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) ; Kim bir zâlime yardımcı olursa Allah Teâlâ onu, onun üzerine musallat kılar, buyurmuştur. Ancak bu, gaıâb bir hadîstir.
Âyet-i kerîme'nin anlamı şöyledir: Hüsrana uğratılmış bu insanların başına nasıl onları azdıran cinler grubunu musallat kılmışsak; zâlimlere de aynısını yapar ve

kimini kimine musallat ederiz. Kimini kimt ile helak ederiz ve zulümleri ile azgınlıklarının bir karşılığı olarak, kiminden kimi ile intikam alırız.[58]

130 — Ey cin ve insan topluluğu; içinizden size âyetlerimi anlatan, bu gününüzün gelip çatmasından sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Derler ki: Ey Rabbımız, kendi hakkımızda şahidiz. Dünya hayatı onları aldattı da gerçek küfredenler olduklarına kendi aleyhlerinde şâ-hidlik ettiler.

Ey Cin ve İnsan Topluluğu

Bu da kıyamet günü Allah Teâlâ'nm cin ve insan kâfirlerini bir azarlamağıdır. O gün de en iyi bilen olduğu halde onlara şöyle soracak : «Elçiler, (peygamberler) onun risâletlerini onlara ulaştırmadı mı?» Bu, onları itirafa sevk için sorulacak bir sorudur. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey cin ve insan topluluğu; içinizden size peygamberler gelmedi mi?)> Peygamberler sâdece insanlardan olup, cinlerden peygamberler yoktur. Mücâhid, İbn Cüreye ve selef-halef âlimlerinden (imam-larından) bir çoğu, bu hususu açıkça belirtmişlerdir. İbn Abbâs der ki: Peygamberler, Âdemoğullarındandır. Cinlerden ise, sâdece inzâr ediciler, uyarıcılar vardır. İbn Cerîr, Dahhâk îbn Müzâhim'den; nakleder ki; O, cinlerden de peygamberler olduğunu iddia etmiştir. İddiasına bu âyeti de delil getirmektedir. Ancak onun bu hususta bu âyeti delil getirmesi şüphelidir. Zîrâ âyetin bu hususa ihtimâli bulunmakla beraber açık değildir. Bu âyet, —en doğrusunu Allah bilir—: «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, bir-birinin sınırını aşamazlar... Her ikisinden de İnci ve mercan çıkar.» (Rahman, 19 - 22) âyetleri gibidir. Malûmdur ki; inci ve mercan sâdece tuzlu sudan çıkarılır, tatlı sudan değil. Ve bu açıktır. Hamd Allah'a mahsûstur. Bu cevabın aynısını İbn Cerîr de kaydetmiştir. Peygamberlerin sâdece insanlardan olduğuna delil, Allah Teâlâ'nm şu sözleridir: «Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi, şüp-hesiz sana da vahyettik... Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak. Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı hüccetleri kalmasın,» (Nisa, 163-165). Allah Teâlâ İbrahim'den bahisle: «Soyundan gelenlere kitab ve peygamberlik verdik.)) (An'kebût, 27) buyurmuş ve peygamberlik ile kitabı İbrahim'den sonra onun zürriyyetine tahsîs ettiğini belirtmiştir. İnsanlardan hiç kimse; peygamberlik, İbrâ-hîm el-Halîl'den önce cinlerde idi, onun gönderilmesiyle (peygamberliği ile) cinlerden peygamberlik kalkmıştır, dememiştir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Senden önce gönderdiğimiz bütün pey-gamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkân. 20), «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109). Bu hususta cinlerin insanlara tâbi olduğu da ma'lûmdur. Bu sebebledir ki, Allah Teâlâ; onlardan haber vererek şöyle buyurmaktadır: «Hani Kur'an dinlesinler diye, sana cinlerden bir taife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'an tamâm olunca herbiri, birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi. Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen ve kendinden öncekileri doğrulayan; hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik. Ey kavmimiz: Allah'ın davetçisine uyun,

ona îmân edin ki; sizin günâhlarınızı bağışlasın ve sizi elim bir azâbtan kurtarsın. Allah davetçisine uymayan kimse bilsin ki; yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz. Ve onun için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklıkta-dırlar.» (Ahkâf, 29-32). Tirmizî ve başkalarının rivayet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) onlara (cinlere) Rahman sûresini okumuştu. ((Ey insanlar ve cinler; sizin de hesabınızı ele alacağız. Böyleyken Rab-bınızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?)) (Rahman, 31 -32) âyetleri onlara okumuş olduğu âyetlerin arasındaydı. Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır : «Ey cin ve insan topluluğu; içinizden size âyetlerimi anlatan, bu gününüzün gelip çatmasından sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?» derler ki: Ey Rabbımız, kendi hakkımızda şahidiz.» Peygamberlerin bize Senin risâletlerini ulaştırdığını, Sana kavuşmakla ve bu günün mutlaka vuku bulacağı ile bizi korkuttuğunu kabul ederiz.
«Dünya hayatı onları aldattı (dünyadaki hayatlarında ifrata gittiler, dünya hayatının süsleri, şehvetleri ile aklandıklarından dolayı, peygamberleri yalanlamak ve mucizelere muhalefet etmek suretiyle helak oldular. Dünyada peygamberlerin — Allah'ın salât ve selâmı onlara olsun— getirdiklerini) gerçek küfredenler olduklarına (kıyamet gününde) kendi aleyhlerinde şâhidlik ettiler.»[59]

131 — Bu; Rabbmın, haberleri yokken, kasabalar halkını haksız yere helak edici olmadığından dolayıdır.
132 — Her birinin işlediklerine karşılık dereceleri vardır. Ve Rabbın onların işlediklerinden gafil değildir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bu; Rabbının, haberleri yokken, kasabalar halkını haksız yere helak edici olmadığından dolayıdır.» Yani kendisine Allah'ın daveti ulaşmayanların haksızlığa uğratılıp ta azaba dûçâr olmamaları için peygamberler gönderilmesi ve kitablar indirilmesi ile insanlar ve cinleri Biz ma'zûr kabıü etmedik. Fakat ümmetlerin ma'zeretini kabul buyurarak, ancak kendilerine peygamberler gönderdikten sonra azâb ettik. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Hiçbir ümmet yoktur ki; ona uyarıcı gelmiş olmasın.» (Fâtır, 24), «Andolsun ki, her ümmete; Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36), «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15), «İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorarlar : Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar : Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama, biz yalanladık... derler.» (Mülk, 8 - 9). Bu husustaki âyetler pek çoktur. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerir der ki: «Haksız yere...» âyetinin iki şekilde anlaşılması ihtimâl dahilindedir:
Birincisi: Bu, Rabbmın, Allah'a şirk koşma ve benzeri zulümlerinden dolayı haberleri yokken kasabalar halkını helak edici olmadığından dolayıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Allah, Allah'ın huc-cetlerini kendilerine bildirecek, kendisine dönecekleri gündeki Allah'ın azabından onları korkutacak birisini göndermedikçe, onlara azabını hemen gönderecek değildir. Onların; bize müjdeleyici, ve korkutucu gelmedi, dememeleri için onları haberleri yokken azabı ile yakalayıvere-cek değildir.

İkinci tevcih ise şöyledir : Muhakkak ki bu; Rabbının, haberleri yokken, kasabalar halkını haksız yere helak edici olmadığından dolayıdır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah Teâlâ onları uyarmaksızm peygamberler, âyetler ve ibretlerle hatırlatmaksızm helak edip onlara zulmedecek (haksızlık edecek) değildir. Allah Teâlâ kullarına asla zulmedici değildir.
İbn Cerîr, bunlardan birinci görüşü tercih eder. Şüphe yok ki, bu görüş daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr «Her birinin işlediklerine karşılık dereceleri vardır.» âyeti hakkında şöyle diyor : Allah'a itaat veya ma'siyet konusunda herkesin Allah Teâlâ tarafından ulaştırılacağı ameline göre derece ve mertebeleri vardır. Şayet ameli hayır ise; ulaştırılacağı dereceler hayır; ameli kötü ise; onlar da kötü olacaktır. Ben de derim ki: ((Her birinin, işlediklerine karşılık dereceleri vardır.» âyetinin, cin ve insan kâfirlerine âit olması muhtemeldir. Her birinin amellerine göre cehennemde dereceleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: ((Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir.» (A'râf, 38), «Küfredip Allah yolundan alıkoyanlara, bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb arttırırız.» (Nahl, 88). Allah Teâlâ : «Ve Rabbm onların işlediklerinden gafil değildir.» buyuruyor. îbn Cerîr, bu âyet hakkında der ki: Ey Muhammed, onların bütün bu amelleri, Rabbmın ilmi iledir. Onları sayar ve katında tesbît eder ki; O'na kavuştuklarında ve O'na döndüklerinde bu işlediklerinden dolayı onlara uygun karşılıklar versin.[60]

133 — Rabbm müstağni ve rahmet sahibidir. İsterse; sizi giderir ve arkanızdan yerinize dilediğini getirir. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan getirmiştir.
134 — Muhakkak size va'd olunan; yerine gelecektir. Siz O'nu âciz kılacaklar değilsiniz.
135 — De ki: Ey kavmim; elinizden geleni yapın, doğrusu ben de yapacağım. Dünya evinin sonunun kimin olacağını bileceksiniz. Şurası muhakkak ki zâlimler; felah bulmazlar.

Rabbın İsterse Sizi Giderir

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «(Ey Muhammed) Rabbım (yaratıklarından her yönüyle) müstağni (onlar ise her durumlarında O'na muhtaçtır). Ve rahmet sahibidir.» Bununla birlikte O, onlara karşı rahmetlidir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz ki Allah; insanlara Rauf ve Rahîm'dir.» (Bakara, 143). «(O'nun emrine muhalefet ettiğinizde) isterse sizi giderir ve arkanızdan yerinize dilediğini (ve O'na itâatla amellerde bulunacakları) getirir. Nitekim sizi de, başka bir kavmin soyundan getirmiştir.» O, buna Kâdir'dir. Bu, O'na kolaydır. Nasıl ilk nesilleri gidermiş ve onlardan sonrakileri getirmişse, aynı şekilde bunları da giderip bir başkalarını getirmeye gücü yeter. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle, buyurmaktadır: «Ey insanlar; O dilerse sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna Kâdir'dir,» (Nisa, 133). <<Ey insanlar; sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise Ğ-anî'dir, Hamîd'dir. İsterse sizi giderir ve yeni bir yaratık getirir. Bu, Allah'a göre güç değildir.» (Fâtır, 15-17), «Allah zengindir, siz ise fakirlersiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar

sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38). Muhanımed İbn İshâk, Ya'-kûb İbn Utbe kanalıyla Ebân İbn Osman'ın «Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan getirmiştir.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Zürriyyet asıldır, zürriyyet nesildir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak size va'd olunan; yerine gelecektir. Siz O'nu âciz kılacaklar değilsiniz.» Ey Muhammed, onlara va'd olunan dönüşün, mutlaka vuku bulacağını onlara haber ver. «Siz O'nu âciz kılacaklar değilsiniz.» Sizler Allah'ı âciz bırakamazsınız. Sizler, parça parça olmuş toprak ve kemikler haline gelseniz bile; O sizi iade etmeye (tekrar diriltmeye ve kendine döndürmeye) güç yetiricidir. O, buna kadirdir ve hiçbir şey O'nu bundan âciz bırakamaz. Bu âyetin tefsirinde İbn Ebu Hatim der ki: Bize babanım... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a,) şöyle buyurmuştur : Ey Âdemoğlu; aklınız varsa, kendinizi ölülerden sayınız. Nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki; «size va'd olunan mutlaka yerine gelecektir. Siz, O'nu âciz kılacaklar değilsiniz.» Allah Teâlâ'nm : «De ki: Ey kavmim; elinizden geleni yapın, doğrusu ben de yapacağım. Mutlaka bileceksiniz.» sözü şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir vaîddir. Yani siz hidâyet üzere olduğunuzu sanmakta iseniz; yolunuzda devam ediniz. Ben de kendi yolumda devam edeceğim. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyuruyor : «İnanmayanlara de ki: Elinizden geleni yapın. Biz de yapacağız. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.» (Hûd, 121-122).
Allah Teâlâ: «Dünya evinin sonunun kimin olacağını (Benim mi yoksa sizin mi?) bileceksiniz. Şurası muhakkak ki; zâlimler felah bulmazlar.» buyuruyor. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.) e olan va'dini yerine getirmiş ve onu ülkelerde yerleştirmiştir. Ona Mekke'nin fethini hasîb etmiş, kavminden onu yalanlayan ve düşmanlık edenlere karşı muzaffer kılmış, onun işi ve durumu arap yarımadasının diğer yerlerinde de yerleşmiştir. Yemen ve Bahreyn de böyledir. Bütün bunlar, onun hayatında olmuştur. Onun vefatından sonra halîfelerinin günlerinde diğer ülkeler, iklimler, köyler de fethedilmiştir. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Allah; Ben ve Peygamberim elbette galip geleceğiz, diye yazmıştır.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında; hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde, mutlaka yardım ederiz. O gün, zâlimlere ma'-zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (öafir, 51 - 52), «Andolsun ki; Tevrât'dan sonra Zebur'la da; yeryüzüne ancak sâlih kullarınım mîrâsçı olduğunu yazmıştık.» (Enbiyâ, 105), «Rablan da peygambere vahyetti ki: Biz, zalimleri mutlaka helak edeceğiz. Onlardan sonra da yeryüzünde sizi yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlara va'dimdir,» (İbrahim, 13-14), «Allah; içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti üri; onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise, onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir. Çünkü onlar, Bana kulluk eder ve hiçbir şeyi Bana şirk koşmazlar.» (Nûr, 55). Allah Teâlâ bu ümmet için bunları yapmış, gerçekleştirmiştir. Açıkta ve gizlide, önce ve sonra hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[61]

136 — Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar ve kendi zanlarına göre; bu, Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklarımızındır, dediler. Ortaklarına ait olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a ait olanlar ortaklarına giderdi. Ne kötüdür hükmedegeldik-leri şeyler.

Müşriklerin Uydurmaları

Bu, Allah Teâlâ'nın müşrikleri suçlamasıdır. Onlar bid'atlar, küfür ve şirkler uydurmuşlar; Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı ve onların şirk koştukları şeylerden yüce olduğu halde; O'nun yarattıklarından Allah'a bir pay ayırmışlardı; Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Onlar; Allah' için, O'nun yarattığı ekin (meyveler) ve davarlardan bir pay ayırdılar.» Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor. «Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin (meyveler) ve davarlardan bir pay ayırdılar. Kendi zanlarına göre; bu, Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklanmızmdır, dediler. Ortaklarına âit olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a âit olanlar ortaklarına giderdi, Ne kötüdür hükme-degeldikleri şeyler» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha ve Avfî; İbn Ab-bâs'ın şöyle dediğini naklederler : Allah düşmanları; ekin ektiklerinde veya meyveleri olduğunda Allah'a 'bir pay, putlara bir pay ayırırlardı. Putların payından ekin, meyve veya başka bir şey olduğunda bunu muhafaza eder ve sayarlardı. Allah adına ayrılandan bir şey düştüğünde bunu putlar için ayırdıklarına döndürürlerdi. Putlar için ayırdıkları su herhangi bir şeyi sularsa geçerlerdi. Allah için ayırdıklarını sularsa bunu da putlar adına sayar ve ayırırlardı. Allah için ayırmış oldukları ekin ve meyvelerden bir şey düşer ve putlar için ayırdıklarına karışırsa; bu, fakirdir, deyip Allah için ayırdıkları kısma geri çevirmezlerdi. Allah için ayırmış oldukları su, onların önüne geçer ve putlar için ayrılanı sularsa bunu putlar için bırakırlardı. Mallan içinden beş defa doğurmuş (beşinci doğurduğu dişi olan) deveyi; adak devesini," on 'batın doğurmuş (veya yedi batın ikiz doğurmuş) deve ile on batın dölleyen erkek deveyi haram sayarlar, bunları putlara ayırırlar, sonra da bunları Allah için haram kıldıklarım iddia ederlerdi. Allah Teâlâ : «Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar...» buyurmuştur. Mücâhid, Katâde, Süddî ve birçokları böyle demişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de Tefsîr'inde şöyle der: Allah için ayırmış olduklarından her kestiklerini, Allah'ın ismi ile birlikte diğer, ilâhlarının ismini de anmadıkça kat'iyyen yemezlerdi. İlâhlar için ayırdıklarına ise, o ilâhın ismiyle birlikte Allah'ın ismini anmazlardı. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bu sözlerinden sonra «Ne kötüdür hükmedegeldikleri şeyler» kısmına. gelinceye kadar âyeti okudu. Yani onlar, ne kötü taksimde bulundular. Önce taksimde hatâ ettiler. Halbuki Allah Teâlâ her şeyin Rabbı, mâliki ve yaratıcısıdır. Mülk O'nun-dur, her şey O'nun tasarrufunda, O'nun kudreti ve irâdesi altındadır. O'ndan başka tanrı ve O'nun dışında Rab yoktur. Sonra aslında bozuk olan ve kendi zanlarına göre yapmış oldukları taksime de uymayıp bunda da haksızlık yaptılar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Onlar Allah'a kızlar isnâd ederler. O'nun sânı münezzehtir. Kendileri de dilediklerine nail olmak isterler.» (Nahl, 57), «Ama onlar kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. Gerçekten insan, apaçık bir

nankördür.» (Zuhruf, 15), «Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu insafsız bir paylaşma.» (Necm, 21 - 22).[62]

137 — Ve böylece onların ortakları; ortak koşanlardan bir çoğunu helake sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için; çocuklarını öldürmelerini hoş göstermiştir. Şayet Allah dilemiş olsaydı; bunu yapamazlardı. Artık sen, onları uydurdukları o yalanları ile başbaşa bırak.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Nasıl ki bu müşriklere, Allah'ın yarattığı ekin ve davarlardan Allah için bir pay ayırmalarını, şeytânlar kendilerine güzel göstermişse; aynı şekilde, açlık korkusuyla çocuklarını öldürmeyi ve kız çocuklarım diri diri gömmelerini de onlara güzel göstermiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha şöyle der: İşte böylece müşriklerden bir çoğuna Allah'a şirk koştukları ortakları, çocuklarını öldürmelerini hoş göstermiştir. Mücâhid onların ortaklarının, şeytânları olduğunu ve onlara çocuklarını fakirlik korkusuyla diri diri gömmeyi emrettiklerini söylemektedir. Süddî de şöyle der: Şeytânlar onlara; kız çocuklarını öldürmelerini emretmiştir. Bu, ya onları geri döndürüp helak etmeleri için, ya da dinlerini onlara karma karışık etmek içindir. Kâtade ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Esiem de böyle söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözleri gibidir : «Onlardan birine, bir kızı olduğu müjdelenirse; yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır.» (Nahl, 58 - 59), «Diri diri gömülen kız çocuklarına sorulduğu zaman; hangi suçtan ötürü öldürüldüğü.» (Tekvîr, 8 - 9). Onlar fakirlikten veya fakirlik korkusundan da çocuklarını öldürmekteydiler ki; Allah Teâlâ onları, çocuklarını bu sebeblerle Öldürmekten men'etmiştir. Zîrâ bütün bunlar, şeytânın koyduğu kanunlar ve onun kendilerine hoş gösterdikleridir. Allah Teâlâ : «Şayet Allah dilemiş olsaydı; bunu yapamazlardı.» buyurmaktadır ki; bütün bunlar O'nun dilemesi, irâdesi, meşiyyeti ve ihtiyarı ile meydana gelmiştir. Bundaki tâm hikmet Allah'a aittir. O, yaptığından sorulmayacak, fakat onlar sorulacaklardır. «Artık sen, onları uydurdukları o yalanlan ile başbaşa bırak.» Allah Teâlâ seninle onlar arasında hükmünü verecektir.[63]

138 — Onlar bâtıl zanda bulunarak: Bu davarlar, bu ekinler haramdır, onları dilediğimizden başkası yiyemez. Bir takım hayvanların sırtları haramdır, dediler. Bir kısım hayvanların üzerine de O'na karşı iftira ederek; Allah'ın adını anmazlar. Allah; yapmakta oldukları iftiraları yüzünden onları cezalandıracaktır.

İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha der ki: On batın doğurmuş deve ile diğer haram kıldıkları şeylerdir. Mücâhid, Da/hhâk, Süddî, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle demişlerdir. Katâde der ki: «Onların bu davarlar, bu ekinler haramdır...» demeleri; şeytânların, onların mallarından bazılarım onlara kar-şı haram kılması ve bir zorlaştırmadan ibarettir. Bu, Allah Teâlâ'dan olmayıp şeytânlardandır. Zeyd İbn Eşlem ise kelimesinin tefsirinde, bunları ilâhları için kapalı bir yere kapadıklarını söylemektedir. Allah Teâlâ : «Onlar bâtıl zanda bulunarak : onları dilediğimizden başkası yiyemez, dediler.» buyurmaktadır. Bu

âyet, Allah Teâlâ'nın şu sözleri gibidir : «De ki: Allah'ın size gönderdiği, sizin bazılarını haram, bazılarını helâl kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?» (Yûnus, 59), «Allah ne Bahîre'den, ne Sâibe'den, ne Vasîle'den, ne de Hâm'dan hiçbirisini meşru' kılmamıştır. Fakat o küfredenler, Allah'a karşı yalan uydururlar. Onların çoğunun ise akıllan ermez.» (Mâide, 103). Süddî der ki: Sırtları haram olan hayvanlar, beşincisi dişi olmak üzere, beş defa doğurmuş deve; dişi adak devesi ve on batın dölleyen erkek devedir. «Allah'ın adını üzerlerine anmadıkları hayvanlar»a gelince; bunlar, doğurduklarında ve kestiklerinde Allah'ın adını anmazlar. Ebu Bekr İbn Ayyaş, Âsim İbn Ebu Necûd'un şöyle dediğini nakleder: Ebu Vaîl bana, «Bir takım hayvanların sırtları haramdır, dediler. Bir kısım hayvanların üzerine de O'na karşı iftira ederek; Allah'ın adını anmazlar.» âyetinden ne kasdedildiğini biliyor musun? diye sordu. Ben; hayır, deyince; beşincisi dişi olmak üzere beş batın doğuran devedir. Onun üzerine binerek hacca gitmezlerdi, dedi. Mücâhid ise şöyle der Develerinden bir grubun üzerine hiçbir durumda; ne bindiklerinde, ne sağ-dıklannda, ne yüklediklerinde, ne çekip yürüttüklerinde ve ne de başka yaptıkları şeylerde Allah'ın adım anmazlardı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Allah'a karşı iftira ederek (bunu Allah'ın dinine, şeriatına, yalan olmak üzere isnâd ederek. Halbuki Allah Teâlâ, onlara bunun için izin vermemiş ve buna razı da olmamıştır. Bu. sebeple) yapmakta oldukları (ve isnâd etmiş oldukları) iftiraları yüzünden onları cezalandıracaktır.»[64]

139 — Bir de dediler ki: Şu davarların karınlarında bulunanlar yalnız erkeklerimiz içindir, kadınlarımıza haram kılınmıştır. Ölü doğacak olursa; hepsi ona ortaktırlar. Allah onların bu vasıflandırmalarının cezasını verecektir. Muhakkak ki O, Hakîm'dir, Alîm'dir.

Ebu İshâk es-Sübey'î, Abdullah İbn Ebu Huzeyl kanalıyla İbn Ab-bâs'tan rivayet eder ki; o «Ve bir de dediler ki: Şu davarların karınlarında bulunanlar ^yalnız erkeklerimiz içindir.» âyeti ile Süt'ün kasde-dildiğini söylemiştir. Avfî de îbn Afobâs'm : «Bir de dediler ki: Şu davarların karınlarında bulunanlar, yalnız erkeklerimiz içindir.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu, süttür. Onu kadınlarına haram kılarlardı ve yalnızca erkekleri içerdi. Koyun; erkek kuzu doğurduğunda, onu keserler ve bu kadınlara değil sâdece erkeklere âit olurdu. Dişi doğurduğunda ise; onu bırakır, kesmezlerdi. Şayet ölü doğacak olursa; hepsi bunda ortaktı. İşte Allah bunu yasaklamıştır. Süddî de böyle söyler. Şâ'bî ise burada; beşincisi dişi olmak üzere beş batın doğuran devenin kasdedildiğini, onun sütünden sâdece erkeklerin içtiğini, ölü doğacak olursa bunu erkek ve kadınların yediğini söyler. İkrime, Ka-tâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Mücâhid : ((Bir de dediler ki: Şu davarlann karınlarında bulunanlar, yalnız erkeklerimiz içindir, kadınlarımıza haram kılınmıştır.» âyeti hakkında : Bu, dişi adak devesi ile sonuncusu dişi olmak üzere beş batın doğuran devedir, demiştir. Ebu'l-Âliye, Mücâhid ve Katâde : «Allah onların bu vasıflandırmalarının cezasını verecektir.» âyetinden ÂUah Teâlâ'nın : «Diliniz yalana alışmış olduğu için herşeye : Şu haranı, bu helâldir, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş

olursunuz. Şüphesiz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar, asla felah bulmazlar. Az bir geçim ve ardından onlara can yakıcı bir azâb vardır...» (Nahl, 116 -117) âyetinin kasdedildiğini söylemişlerdir. Muhakkak ki Allah Teâlâ «(Fiillerinde, sözlerinde, kanun koymasında ve takdirinde) hikmet sahibidir. (Hayrı ve şerri ile kullarının amellerini) en iyi bilendir.» ve bunlara karşı bunların tâm karşılığı olarak onların cezalarını verecektir.[65]

140 — Bilgisizlikleri yüzünden; çocuklarını beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar; gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar, şüphesiz sapıtmışlardır. Zâten hidâyete erenlerden olmamışlardı.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Bu işleri işleyenler, dünyada ve âhi-rette hüsrana uğramışlardır. Dünyada çocuklarını öldürmek suretiyle onları kaybetmişler, mallarını kendilerine daraltmışlar, kendiliklerinden uydurarak bazı şeyleri kendilerine haram kılmışlardır. Âhirette ise Allah'a karşı yalan söylemeleri ve iftiraları ile yerlerin en kötüsüne varacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmaktadır : «De ki: Allah'a karşı yalan uyduranlar; hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Onlara bir müddet dünyada faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bizedir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70). Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde şöyle der : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâ-hîm... îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Aratan bilgisizliğini bilmek, seni sevindirirse En'âm sûresinin yüzotuzuncu âyetinden sonrasını oku: «Bilgisizlikleri yüzünden çocuklarını beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar; gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar şüphesiz sapıtmışlardır. Zâten hidâyete erenlerden olmamışlardı.»
Bu hadîsi Buhârî, Sahîh'inin «Kureyş/in Menkıbeleri» bölümünde kendi isnadı ile Ebu Nu'mân Muhammed İbn el-Fadl kanalıyla Ebu Bişr Ca'fer İbn Ebu Vahşiyye İbn İyâz'dan rivayet etmiş ve bu rivayetinde tek kalmıştır.[66]

141 — Çardaklı ve çardaksız bağları, tatlan değişik ekin ve hurmaları, zeytin ve narı, birbirine benzer ve benzemez şekilde yaratıp yetiştirmiş olan O'dur. Her biri mahsûl verdiği zaman, mahsûlünden yeyin, hasâd edildiği gün de, hakkını verin ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.
142 — Davarlardan da yük taşıyacak ve kesim hayvanı olarak yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin. Şeytânın izlerinden gitmeyin. Çünkü o, sizin apaçık bir düşmanmızdır.

Çardaklı ve Çardaksız Bağlar

Allah Teâlâ bu âyetlerde müşriklerin bozuk görüşleriyle tasarrufta bulunduklarını, bölümlere ve paylara ayırdıklarım, içlerinden bazısını haram, bazısını helâl saydıklarını; ekinleri, meyveleri ve hayvanları, her şeyi yaratanın kendisi olduğunu beyân ediyor. Ve : aÇardaklı ve çardaksız bağlar... yaratıp yetiştirmiş olan O'dur.»

buyuruyor. İbn Ab-bâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, âyetteki kelimesinin yükseltilmiş —başka bir rivayette ise insanların çubuklarını çardak üzerine kaldırmış olduğu— anlamına, kısmının ise yerde ve dağlarda (kendiliğinden) çıkan meyveler anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Atâ el-Horasânî ; çubukları çardak üzerine kaldırılmamış asma olduğunu söylemiştir. Süddî de aynı açıklamayı getirir. İbn Cüreyc «Birbirine benzer ve benzemez şekilde...» âyeti hakkında: Görünüşte birbirine benzer, tatlarında birbirine benzemez, demiştir. Muhammed İbn Kâ'b «Her biri mahsûl verdiği zaman mahsûlünden yeyin.» âyetinde, taze hurmasından ve yaş üzümünden yeyin, denilmek istendiğini söylemiştir. İbn Cerîr'in bazılarından naklettiğine göre; Allah Teâlâ'nin «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyetinde farz olan zekâtın kasdedildiğini söylemiştir. İbn Cerîr'in Amr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o, «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyeti hakkında bunun; farz olan zekât olduğunu söylemiştir. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre; «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyetinde, farz olan zekât kasdedilmektedir. Bu, ölçülüp ölçüsünün bilindiği gündedir. Saîd İbn el-Müseyyeb de böyle söyler. İbn Abbas'tan naklen Avfî de «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyeti hakkında şöyle der: Kişi, ekin ektiğinde hasâd günü hasadından hiçbir şey vermezdi. Allah Teâlâ : «Hasâd edildiği gün de hakkım verin.» buyurdu. Bu, ölçüsünün bilin-mesidir. Hakkı ise, insanların başaktan toplayıp devşirdiklerinin onda biridir. İmâm Ahmed ve Sünen'inde Ebu Dâvûd, Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan rivayet ediyorlar ki; Hz. Peygamber (s.a.) koparılan her on vesak hurmadan bir salkımın mescidde yoksullar için asılmasını emretmiştir. Bu hadîsin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir. Tâvûs, Ebu'ş-Şa'sâ, Katâde, Hasan, Dahhâk ve İbn Cüreyc bunun zekât olduğunu söylerken; Hasan el-Basrî bunun hububat ve meyvelerden verilen sadaka olduğunu söylemiş, Zeyd İbn Eşlem de, bu görüşe uy-muştur. Diğerleri ise bunun zekât dışında başka bir hak olduğunu söylerler. Eş'as, Muhammed İbn Şîrîn ve Nâfi' kanalıyla İbn Ömer'den, onun «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Onlar, zekât dışında bir şeyler verirlerdi. Bu hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir. Abdullah İbn Mübarek ve "başkaları, Abdülmelik İbn Ebu Süleyman kanalıyla Atâ İbn Ebu Rebâh'm «Ha-sâd edildiği gün de hakkını verin.» âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet ederler : O gün orada hazır bulunanlara kolaylarına gelen bir miktar (uygun görecekleri bir miktar) verirler. Mücâhid ise : Senin yanında yoksullar (o günde) hakîr bulunursa onlara ondan verirsin, demiştir. Abdürrezzâk, İbn Uyeyne kanalıyla... Mücâhid'in «Hasâd edildiği gün de hakkım verin.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder; Ekin hasadı sırasında bir avuç, hurma kesimi sırasında bir avuç verir ve yoksulların kesimden sonra toplamalarına ses çıkarmaz. Sevrî'nin Ham-mâd'dan, onun İbrahim'den rivayetine göre; o, bir tutam kadar verir, demiştir. İbn el-Mübârek ise, Şüreyk kanalıyla... Saîd îbn Cübeyr'in; «Hasâd edildiği gün de hakkını verin, âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Bu, zekâttan önce idi. Yoksullara hayvanının yemi için vereliği bir tutam veya bir avuç yoksulların hakkı idi. İtan Lehîa'nın... Saîd'den merfû' olarak rivayetine göre; «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.» âyeti hakkında şöyle buyrulmuştur : Başaktan düşeni. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir.

Diğerleri ise şöyle derler : Bunların hepsi vâcib idi. Sonra Allah Teâlâ bunları, öşür ve öşrün yansı ile neshetti, Bu görüşü İbn Abbâs, Muhammed İbn el-Hanefiyye, İbrahim en-Nehaî, Hasan, Süddî ve Atiy-ye el-Avfî'den rivayet eden İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Ben de derim ki ; Bunun nesh olarak isimlendirilmesi, şüphelidir. Zîrâ bunlar, aslında vâcib olan şeylerdi. Sonra beyânı geldi, verilecek miktarları açıklandı. Bunun, hicretin ikinci senesinde olduğunu söylerler. En doğ-rusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ, hurma hasâd edipte tasaddukta bulunmayanları burada kötülemiştir. Nitekim Kalem sûresinde bahçe sâhiblerini zikrederken şöyle buyurur : «Biz, vaktiyle o bahçe sâhiblerini denediğimiz gibi bunları da denedik. Hani, sabaıh olunca onu mutlaka devşireceklerine ve biçeceklerine yemin etmişlerdi. Bir istisna da yapmıyorlardı. Ama onlar daha uykudayken, Rabbmın katından gönderilen bir salgın onu sardı da, sabah erkenden birbirlerine seslendiler: Mahsûllerinizi dev-şirecekseniz, erkence çıkın, diye. Ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı. Sakın bugün hiçbir yoksul çıkmasın karşınıza ve oraya girmesin, diye. Güçleri yeter gibi erkenden gittiler. Onu gördüklerinde dediler ki: Herhalde biz yanlış geldik. Hayır belki de mahrum bırakıldık. Ortancaları dedi ki: Ben size demedim mi? Tesbîh etmeli değil miydiniz? Dediler ki: Tesbîh ederiz Seni Rabbımız. Gerçekten biz zâlimlerden olmuşuz. Şimdi birbirlerini yermeye başladılar. Dediler ki: Yazıklar olsun bize. Doğrusu azgınlarmışız biz. Belki Rabbımız bize, bundan daha iyisini verir. Doğrusu biz artık Rabbımızdan dilemekteyiz. Azâb işte böyledir. Fakat âhiret azabı daha büyüktür. Keski bilmiş olsalardı.» (Kalem, 17 - 33) Allah Teâlâ'nın «Ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.» kavlinin; vermede aşırı giderek ma'rûf (bilinen ve mûtad olan) un üstünde vermeyiniz, anlamında olduğu söylenmiştir. Ebu'1-Âli-ye der ki: Hasâd günü bir miktar verirlerdi. Sonra bunda rekabet ederek aşın gittiler ve Allah Teâlâ «Ve israf etmeyin.» âyetini indirdi. İbn Cüreyc der ki: Bu âyet, Sabit İbn Kays İbn Şemmâs hakkında nazil oldu. Hurma kesmiş ve bugün bana kim gelirse, ona mutlaka yedireceğim, demiş ve yedirmişti. Nihayet akşam oiunca; kendisine hiç meyve kalmamıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Cüreyc'den İbn Cerîr rivayet etmiştir. Atâ'dan rivayetle İbn Cüreyc; her şeyde israfı (aşırı gitmeyi) yasaklamıştır, der. İyâs îbn Muâviye de; Allah'ın emrine tecâvüz ettiğin her şey israftır, demiştir. Süddî ise «Ve israf etmeyin.» âyeti hakkında şöyle diyor: Mallarınızı verip te fakîr kalarak oturmayınız. Saîd İbn el-Müseyyeb ile Muhammed İbn Kâ'b da «Ve israf etmeyin.» âyeti hakkında: Sadakayı men'etmeyiniz. (sadaka ver-memezlik etmeyiniz). Böyle yaparsanız asî olursunuz, demişlerdir.
Sonra tbn Cerîr, Atâ'nm; bu, her şeydeki israfı (aşırı gitmeyi) yasaklamadır, şeklindeki görüşünü tercih etmiştir. Şüphesiz bu, sahîh bir görüştür. Fakat —en doğrusunu Allah bilir— zahir olan, âyetin baş kısmında «Her biri mahsûl verdiği zaman, mahsûlünden yeyin, ha-sad edildiği gün de hakkını verin.» buyurulduğuna göre israfın; yemeye râci' olmasıdır. Yani yemede aşırı gitmeyiniz. Zîrâ onda, hem akla ve hem de bedene zarar vardır. Nitekim başka bir âyette de : «Ve yeyin, için, ama israf etmeyin.» (A'râf, 31) buyurulmaktadır. Buhârî'nin Sa-hîh'inde rivayet edilen muallak bir hadîste ise şöyle buyurulur:

îsrâf ve kibir olmaksızın yeyin, için, giyinin ve tasadduk edin. Bu ifâde, işte bu kabildendir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Davarlardan da yük taşıyacak ve kesim hayvanı olarak yaratan O'dur.» buyuruyor. [67] Yük taşıyacak ve döşek yapılacak hayvanları sizin için yaratmıştır. Burada yük taşıyacak hayvanlardan maksadın, yük yüklenecek develer, döşek yapılacakların da onların küçükleri olduğu söylenmiştir. Nitekim Sevrî, Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah'dan rivayet ediyor ki: «Yük taşıyacaklar» ifâdesi yüklenen develerdir. «Kesini hayvanı olarak» ifâdesi ise, develerin küçükleridir. Bu hadîsi Hâkim rivayet ederek sahîh olduğunu, ancak Buhârî ile Müslim'in tahrîç etmediklerini söyler. İbn Abbâs : Yük taşıyacak olanlar develerin büyükleri, döşek yapılacaklar da küçükleridir, demiştir. Mücâhid de böyle söyler.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, ((Davarlardan da yük taşıyacak ve kesim hayvanı olarak...» âyeti hakkında şöyle diyor: Yük taşıyacaklar; deve, at, katır, merkeb ve yük yüklenen her hayvandır. Kesim hayvanı olacaklara gelince; bunlar koyunlardır. Bu görüşü ter-cîh eden İbn Cerîr; öyle sanıyorum ki; bunlara kesim hayvanı denilmesi ancak yere yakınlıklarından dolayıdır, demiştir. Rebî, İbn Enes, Hasan, Dahhâk ve Katâde yük taşıyacakların, deve ve inek; kesim hayvanı olacakların da koyun olduğunu söylerler. Süddî de şöyle der: Yük taşıyacaklar, develerdir. Kesim hayvanı olacaklar ise; sütten kesilmiş deve yavrusu, dana ve koyunlardır. Üzerine yük yüklenen her şey yük taşıyanlar grubuna girer. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de şöyle der: Yük taşıyacaklar, bindiklerinizdir. Kesim hayvanı olacaklar ise, yediğiniz ve sağdiklarınızdir. Koyuna yük yüklenmez, onun etini yersiniz, yününden döşek ve örtüler edinirsiniz. Bu âyet-i kerîme'-nin tefsirinde Abdurrahmân'm söyledikleri güzel olup Allah Teâlâ'nm şu âyetleri de buna şehâdet etmektedir (bunu desteklemektedir) : «Görmezler mi ki; kendi gücümüzle onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sâhib bulunmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik, Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 71 -72), «Sizin için hayvanlarda da âyetler vardır. Size onların karınlarm-daki fışkı ile kan arasından; içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dup-duru süt içiririz... Yünlerinden ve yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticâret kumaşı verdi.» (NahI, 66-80), «Allah; binek olarak kullanasımz ve yiyesiniz diye, davarları sizin için yaratandır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönülleriniz-deki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız. Allah size âyetlerini gösterir. Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?» (Ğafir, 79-81).
Allah Teâlâ: «Allah'ın size verdiği rızıklardan yeyin.» buyuruyor. Meyvelerden, ekinlerden ve hayvanlardan yeyiniz. Bunların hepsi, Allah tarafından yaratılmış ve size nzık kılınmıştır.
«Şeytânın izlerinden gitmeyin.» Allah'a iftira ederek meyve ve ekinlerden Allah'ın kendilerine nzık olarak verdiklerini haram kılan müşriklerin, şeytânın yollarına ve emirlerine uyduğu gibi siz de uymayın. «Çünkü o, (şeytân, ey insanlar) sizin apaçık bir düşmanınızdır.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Muhakkak ki şeytân; sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edininiz. O taraftarlarını ancak çılgın alevli ateşin yârânı olmaya çağırır.» (Fâtır, 6), «Ey Âdemoğullan, şeytân ana ve babanızı ayıb yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak

nasıl cennetten çıkardıysa; sakın size de bir fitne yapmasın.» (A'râf, 27), «Şimdi siz beni bırakıp da size düşman olan, onu ve soyunu dost mu ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50). Bu hususta Kur'an-ı Kerîm'de pek çok âyet vardır[68]

143 — Sekiz çift; koyundan iki, keçiden iki. De ki • İki erkeği mi, iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı haram kıldı? Eğer sâdıklardan iseniz, bana bilgiye dayanarak haber verin.
144 -t- Deveden de iki, sığırdan da iki. De ki: İki erkeği mi, iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinde bulunanı mı haram kıldı? Yoksa Allah; size bunları buyurur-ken, siz orada mı idiniz? İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir? Muhakkak ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.

Câhîliyet Gelenekleri

Allah Teâlâ bu âyetlerde, İslâm öncesi arapların bilgisizliğini beyân ediyor. Onlar, hayvanlardan bazılarını haram sayarlar, paylara ve cinslere ayırırlardı. Sonuncusu dişi olmak üzere beş defa doğurmuş deve, dişi adak devesi, on batın doğurmuş. (veya yedi batın ikiz doğurmuş) deve, on batın döllemiş erkek deve ve hayvanlardan, ekinlerden ve meyvelerden kendiliklerinden uydurmuş oldukları diğer cinsler. Allah Teâlâ önce çardaklı ve çardaksız bahçeler yarattığını, hay-vanlardan yük taşıyacak ve döşek yapılacakları yarattığını beyân buyurup, sonra da erkeği ve dişisiyle beyaz koyun, siyah koyun —ki bu keçidir—, erkeği ve dişisiyle deve, aynı şekilde inekten ibaret hayvanların sınıflarını beyân buyuruyor. Allah Teâlâ bunlardan hiç birisini ve bunların yavrularını haram kılmamıştır. Bilakis bunların hepsi yemek, binmek, yüklemek, sağmak ve diğer faydalanma yollarıyla istifâde etmeleri için Âdemoğullanna âmâde kılınmıştır. Nitekim başka bir âyet-, te Allah Teâlâ: «Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir.» (Zü-mer, 6) buyurmaktadır.
Allah Teâlâ'nın : «Veya iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı haram kıldı?» sözü onların : Şu davarların karınlarında bulunanlar; yalnız erkeklerimiz içindir, kadınlarımıza haram kılınmıştır, sözlerine cevab teşkil eder. Allah Teâlâ : «Eğer sâdıklardan iseniz, bana bilgiye dayanarak haber verin.» buyuruyor. Bana kesin bilgiye dayanarak haber veriniz : Sizin haram kılındığını sandığınız sonuncusu dişi olmak üzere beş batın doğuran deveyi, adak devesini, on batın doğuran deveyi ve on batın dölleyen erkek deve, ile benzerlerini Allah Teâlâ -bize nasıl haram kılmıştır? İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: «Sekiz çift; koyundan iki, keçiden iki.» âyeti dört çifttir. «Deveden de iki, sığırdan da iki. De ki: İki erkeği mi, iki dişiyi mi haram kıldı?» Allah Teali burada buyuruyor ki: Ben bunlardan hiç birini haram kılmadım. «Eğer sâdıklardan iseniz, bana bilgiye dayanarak haber verin.)) Allah Teâlâ burada da : «Hepsi helâldir.» buyuruyor.
Allah Teâlâ'nın : «Yoksa Allah; size bunları buyururken, siz orada mı idiniz?» sözü; onların bu hayvanlardan haram kıldıklarını kendiliklerinden uydurdukları haram kılmaları hususunda Allah'a iftirada bulunmalarından dolayı onlarla alaydır.

«İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir? (elbette ondan daha zâlim hiç kimse yoktur.) Muhakkak ki Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» Bu âyetin hükmü altına girenlerin ilki, Amr İbn Lühayy İbn Kamea'dır. Peygamberlerin dinini değiştirenlerin ilki odur. Adak devesini başı boş bırakan, yedi batın çift doğuran deveyi haram kılan, on batın dölleyen erkek deveyi muhafaza eden odur. Nitekim bu husus sahîh bir hadîste belirtilmiştir.[69]

145 — De ki: Bana vahyolunanlar arasında; haram dediklerinizi yiyecek kişiye murdar oldukları için; ölüden, dökülen kandan, domuz etinden —ki pistir— ve Allah'tan başkasının adına kesildiğinden dolayı fısk olandan başka haram olan bir şey bulamıyorum. Haddi aşmamak ve istememek üzere., kim de bunlardan yemeye mecbur kalırsa, muhakkak ki Rabbın Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Bana Haram Kılınanlar

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e emrederek şöyle buyuruyor: Allah'a iftira edip O'nun nzık olarak verdiklerini haram sayan şu heriflere söyle : «Bana vahyolunanlar arasında yiyecek kişiye haram olan bir şey bulamıyorum.» Bunun anlamının; sizin haram kıldıklarınızdan hiçbir şeyi bunun dışında haram olarak görmüyorum, şeklinde olduğu söylenmiştir. Yine bunun anlamının; bunun dışında hayvanlardan haram hiçbir şey görmüyorum, olduğu da söylenilmiştir. Buna göre, daha sonra Mâide sûresinde yeralacak olan haram kılmalar ve bu hususta vârid olan 'hadîsler bu âyetin mefhûmunu neshet-miş oluyor. Bazıları bunu, nesholarak isimlendirirler. Ancak müteahhi-rîn'den birçokları, buna nesh demezler. Zîrâ bu, aslı mübâh olanın kaldırılması kabîlindendir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Afobâs'tan rivayetle Avfî kısmım, dökülmüş kan olarak tefsir etmiştir. İkrime de «Dökülen kandan...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Şayet bu âyet olmasaydı, yahûdîlerin uyduğu, peşinden gittiği gibi insanlar, damarlarda olanların (kanın) peşinden koşarlardı. Hammâd, İmrân İbn Hudeyr'in şöyle dediğini nakleder: Ebu Miclez'e; boğazlanan hayvanın başından bulaşan kanı, içinde kırmızılık görünen kabı sordum. Şöyle dedi: Allah Teâlâ, ancak dökülen kanı yasaklamıştır. Katâde de şöyle der : Allah Teâlâ, kanlardan dökülmüş olanı haram kılmıştır. Kanın karıştığı ete gelince; bunda bir beis yoktur. İbn Cerîrder ki: Bize Müsennâ'nm... Kâsım'dan rivayetine göre; Hz. Âişe, yırtıcı hayvanların etlerinde, kabta bulunan kan ve kırmızılıkta bir beis görmez ve bu âyeti okurdu. Bu hadîs; sahihtir, garîbdir. Humeydî, Süfyân kanalıyla, Amr İbn Dinar'ın şöyle dediğini nakleder: Câbir İbn Abdullah'a : Onlar, Allah Rasûlü (s.a.)nün Hayberin fethi sırasında ehlî eşek etlerini yasakladığını iddia ediyorlar, dedim. Şöyle karşılık verdi : Bunu Allah Rasûlü (s.a.)nden naklen Hakem İbn Amr söylerdi. Fakat şu âlim —ki İbn Abbâs'ı kasdediyor— bunu kabul etmez ve : «De ki: Bana, vahyolunanlar arasında; haram olan bir şey bulamıyorum.» âyetini okurdu. Hadîsi bu şekilde Buhârî de Ali îbn el-Medînî kanalıyla Süfyân'dan rivayet etmiştir. Keza Ebu Dâvûd da, bunu İbn Cüreyc kanalıyla Amr İbn Dinar'dan tahrîc etmiştir. Hadîsi, Hâkim de Müstedrek'inde

rivayet etmiştir. Bununla birlikte Hadis; Buhârî'nin Sahîh'inde benim gördüğüm gibidir.
Ebu Bekr İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, Muhammed İbn Ali kanalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklederler: Câhiliye halkı bazı şeyleri yer ve bazı şeyleri de hoşlanmayarak terkederlerdi. Allah Taâlâ Peygamberini gönderdi, kitabını indirdi, helâlini helâl kıldı, haramını haram kıldı. O'nun helâl kıldığı helâl, haram kıldığı da haramdır. Hakkında hüküm indirmediği şey ise affedilmiştir. Bunun akabinde İbn Abbâs : tcDe ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olan hiçbir şey bulamıyorum.)) âyetini sonuna kadar okudu. Hadîsin lafzı İbn Merdûyeh'indir. Hadîsi yalnız başına Ebu Dâvûd da, Muhammed İbn Hârûn kanalıyla... Ebu Nuâym'dan rivayet eder. Hâkim ise bu hadisin isnadının sahih olduğunu, Buhârî ile Müslim'in tah-rîc etmediklerini söyler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Şevde Bint Zem'a'nm bir koyunu Öldü. Bu koyunu kasdederek; ey Allah'nı elçisi, falanca öldü, dedi. Allah Hasûlü : Derisini niçin almadınız? diye sordu. O: Ölmüş bir koyunun derisini mi alalım? diye sordu. Allah Rasûlü kendisine : Muhakkak ki Allah Teâlâ: «De ki: Bana vahyolunanlar arasında; haram dediklerinizi yiyecek kişiye murdar oldukları için; ölüden, dökülen kandan, domuz etinden... başka haram olan bir şey bulamıyorum.» buyuruyor. Siz onu yemeyeceksiniz ki. Onu tabaklayıp istifâde edeceksiniz. Şevde Bint Zem'a, birisini gönderip o koyunun derisini soydurdu, tabakladı ve ondan bir kırba (su kabı) edinip, yanında yırtılıncaya kadar kullandı. Bu hadîsi veya bir benzerini Buhârî ile Neseî, Şa'bî kanalıyla... Şevde Bint Zem'a'dan rivayet etmişlerdir.
Saîd İbn Mansûr der ki: Bize Abdülazîz İbn Muhammed'in, îsâ İbn Nümeyre'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Ömer'in yanında idim. Birisi ona kirpi yemeyi sordu. İbn Ömer, «De ki: Bana vahyolunanlar arasında; haram dediklerinizi yiyecek kişiye... haram olan bir şey bulamıyorum.» âyetini okudu. Onun yanında bulunan bir yaşlı, şöyle dedi: Ebu Hüreyre'yi şöyle derken işittim : Hz. Peygamber (s.a.)in yanında (kirpi yemek) zikredildiğinde şöyle buyurdular : O, murdarlardan bir murdardır, İbn Ömer : Şayet Hz. Peygamber (s.a.) bunu söylemişse; o, onun söylediği gibidir, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd, Ebu Sevr'den, o da Saîd İbn Mansûr'dan rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ «Haddi aşmamak ve (fazlasını) istememek üzere bunlardan yemeye mecbur kalırsa...» buyurmaktadır ki; kim bu âyet-i ke-rîme'de haram kılınanlardan bir şeyi, haddi aşma arzusu olmaksızın yemeye mecbur kalırsa; «Muhakikak ki Rabbın (onun için) Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» Bu âyetin tefsiri, daha önce Bakara sûresinde (Bakara, 173) geçmişti. Onunla yetiniyoruz.
Bu âyet-i kerîme'nin sevkedilişinden maksad; kendiliklerinden ve bozuk görüşleriyle, sonuncusu dişi olmak üzere; beş batın doğuran deveyi, adak devesini, on batın doğuran deveyi, on batın dölleyen erkek deveyi ve benzerlerini kendilerine haram kılan müşriklerin bu görüşlerini reddetmektedir. Allah Teâlâ bu âyette elçisine; Allah Teâlâ'nın ona vahyettikleri içinde bunların haram olduğunu bulamadığını haber vermesini emretmektedir. Ancak bu âyette zikredilen ölü, dökülen kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adına kesilenler haram kılınmıştır. Bunun dışındakiler, haram kılınmamıştır. Bunlar hakkında hüküm bildirilmemiştir.

O halde bunların haram, olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz? Allah Teâlâ haram kılmadığı halde, siz neden dolayı bunları haram kılıyorsunuz? O takdirde bunun dışında diğer şeylerin haram kılınması sözkonusu olmayacaktır. Nitekim âlimlerin mezheb-lerinden meşhur olan görüşe göre; eşeklerin, yırtıcı hayvanların ve kuşlardan tırnaklı olanların etlerinin yasaklandığına dâir haberler gelmiştir.[70]

146 — Yahûdî olanlara da bütün tırnaklıları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine haram kıldık. Bunlardan sırtlarına ve bağırsaklarına yapışan ve kemiğe karışan müstesnadır. Biz, onları zulümlerinden dolayı cezaya çarptırdık. Biz, elbette sâdıklarızdır.

Yahudilere Haram Kılınanlar

îbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ : «Yahûdî olanlara bütün tırnaklıları haram kıldık.» buyuruyor. Bunlar, hayvanlar ve kuşlardan deve, deve kuşu, yabanî ve evcil ördek gibi parmak araları ayrık (yarılmış) olmayanlardır.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha; «Yahûdî olanlara bütün tırnaklıları haram kıldık.» âyeti hakkında şöyle der: Bunlar, deve ve deve kuşudur. Mücâhid ve bir rivayette Süddî de böyle söylemiştir. Saîd îbn Cübeyr ise şöyle der: Bunlar, parmak aralan açık olmayanlardır. Saîd îbn Cübeyr'den gelen rivayetlerden birinde ise o, şöyle demiştir: Parmak aralan aynlmış olmayan her şey. Horoz da bun-lardandır. Katâde, «Yahûdî olanlara bütün tırnaklılan haram kıldık.» âyeti hakkında şöyle der: Bunlann; deve ve deve kuşu, kuşlardan ba-zılan ve balıklar olduğu söylenirdi. Bir rivayette ise bunlann deve ve deve kuşu olduğu söylenmiştir. Yahudilere kuşlardan ördek ve benzerleri ile, parmak aralan yarık olmayan her şey haram kılınmıştı.
İbn Cüreyc; Mücâhid'in «Bütün tırnaklılar» hakkında şöyle dediğini nakleder: Şakşak, deve kuşu ve deve. Ben, Kasım İbn Ebu Bez-ze'ye; Şakşak nedir? diye sordum. Şöyle cevab verdi: Hayvanların, ayaklarında ayrık olmayandır. Ayak (parmak) araları açık olanı ya-hûdîler yerdi. Hayvanların (tavukların) ve serçelerin ayaklan (ayak parmaklan) açıktı. Yahudiler onlan yerlerdi. Develerin tırnaklan, deve kuşunun tırnaklan, yaban ördeğinin tırnaklan açılmamıştı ve Yahudiler deveyi, deve kuşunu, yaban ördeğini, parmak aralan açılmamış her şeyi ve vahşî eşeği yemezlerdi.
Allah Teâlâ: «Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine haram kıldık.» buyuruyor. Süddî der ki: İç yağları ile, böbrek yağlan kasde-dilmiştir. Yahudiler; bunları İsrâîl haram kılmıştır; biz de haram kılıyoruz, derlerdi. İbn Zeyd de aynı görüşü paylaşır. Katâde ise; bunla-nn iç yağlan ve kemiğe sanlı olmayan yağlar olduğunu söylemiştir. İbn Abbas'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha: «Bunlardan sırtlanna ya-pışanlar müstesnadır.» âyetinde, kemiğe yapışan iç yağlannın kasde-dildiğini söylemiştir. Süddî ve Ebu Salih de; kalça (kuyruk veya kıç) nın, sırtlara yapışan etlerden olduğunu söylemişlerdir.
Âyetteki kelimesi hakkında Ebu Ca'fer îbn Cerîr Tabe-rî der ki: Bu kelime çoğul olup tekili dır. Bunlar, karında dolanıp kangal olan, toplanan (bağırsaklar) dır.

Bunlar süt bezleri olup dışkı yerleri anüs olup «Merâbîd» diye de isimlendirilir. Bağırsaklar buradadır.
Buna göre; âyetin mânâsı şöyle oluyor : «Sığır ve koyunlann sırtlarına ve bağırsaklanna karışanlar dışında, bunların iç yağlarım onlara haram kıldık.» İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, kelimesinin; anüs anlamına geldiğini söyler. Mücâhid ise;
bu kelimenin, anüs ve kann boşluğu olduğunu söylemektedir. Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Katâde, Ebu Mâlik ve Süddî de böyle söylerler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem; bunun, ortasında midenin bulunduğu karın boşluğu, süt bezeleri olduğunu söyler. Arap dilinde buna denilir.
Allah Teâlâ: «Ve kemiğe kansan müstesnadır.» buyuruyor ki; iç yağlarından kemiğe karışanlar, onlara helâl kılınmıştır. İbn Cüreye der ki: Kalça yağlan, kuyruk sokumu kemiğine karışmıştır ve bu helâldir. Ayaklarda, böğürde, başta, gözde kemiğe karışan etler helâldir. Bu sözlerin bir benzerini Süddî de söylemiştir.
Allah Teâlâ: «'Biz onları, zulümlerinden dolayı cezaya çarptırdık.» buyuruyor. Bu sıkıştırmayı onların zulümlerinden, Bizim emirlerimize karşı gelmelerinden dolayı onlara bir ceza olarak verdik. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı; kendilerine, helâl kılınmış şeyleri yasakladık.» (Nisa, 160)
Allah Teâlâ: «Biz, elbette sâdıklanzdır. (Onları bununla cezalandırmamızda elbette adaletli davranmışızdır.)» buyurmuştur. İbn Cerîr der ki: Ey Muhammed; bizim, bunu onlara, haram kıldığımıza dâir vermiş olduğumuz haberde elbette sâdıklanzdır. Değilse bunu İsrâîl —onların sandıklan gibi— kendisine haram kılmış değildir. En doğrusunu Allah bilir.
Abdullah İbn Abbâs der ki: Ömer İbn Hattâb (r.a.)a Semure'nin içki sattığı haberi ulaştı; Allah, Semure'yi kahretsin. Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu bilmiyor mu? «Allah Yahudilere la'net etsin, onlara iç yağlan haram kılınmıştı da onu eritip sattılar.» dedi. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Hz. Ömer'den tahrîc etmişlerdir. Leys şöyle diyor: Bana Yezîd İbn Ebu Habîb'in... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre; Allajı Rasûlü (s.a.) Mekke'nin fethi senesi şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah ve Rasûlü içki, ölü (eti), domuz ve putlann satışım haram kılmıştır. Ey Allah'ın elçisi; ölülerin iç yağlan hakkında ne buyurursun? Onunla deriler yağlanır, gemiler boyanır ve insanlar onu çıra olarak kullanır, denildiğinde; hayır, o haramdır, buyurdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.); şöyle devam etti: Allah, yahûdîleri kahretsin; Allah Teâlâ onlara, iç yağmı haram kıldığında onu erittiler ve sonra da satıp parasını yediler. Bu hadîsi bir topluluk, muhtelif kanallarla Yezîd'den rivayet etmişlerdir. Zührî de, Saîd İbn el-Müseyyeb kanalıyla Ebu Hüreyre'den Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu nakleder : Allah, yahûdîleri kahretsin, onlara iç yağı haram kılındı da onu satıp parasım yediler. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Abdan kanalıyla... Zührî'den rivayet etmişlerdir. İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed îbn Abdullah İbn İbrahim'in... İbn, Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) makam (-ı İbrâhîm) m arkasında oturuyorlardı. Gözlerini göğe dikerek üç kere; Allah yahûdîlere lanet etsin. Muhakkak Allah Teâlâ onlara iç yağını haram kılmıştı. Onlar da bunu satıp ücretini yediler. Allah Teâlâ bir kavme bir şeyin yenmesini yasaklamışsa; mutlaka onlara

bunun ücretini de haram kılmıştır. İmâm Ahmed der ki: Bize Ali îbn Âsım'ın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) mescid-de; Hıcr'e dönük olarak oturuyorlardı. Göğe bakıp güldüler ve şöyle buyurdular: Allah Teâlâ yahûdîlere la'net etsin. İç yağları onlara haram kılınmıştı. Onlar bunu sattılar ve bedellerini yediler. Muhakkak ki Allah Teâlâ; bir kavme bir şeyin yenilmesini haram kıldığında, anlara bunun bedelini de haram kılmıştır. Hadîsi Ebu Dâvûd da Hâlid ,el-Hazzâ kanalıyla rivayet etmiştir. A'meş, Cami' İbn Şeddâd kanalıyla... Üsâme İbn Zeyd'den rivayet ediyor ki; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) hasta iken, onu ziyaret etmek üzere yanına gitmiştik. Onu uyur bulduk. Yüzüne Aden örtülerinden bir örtü örtülmüştü. Yüzünü açıp şöyle buyurdular: Allah Teâlâ yahûdîlere la'net et-sin. Koyunların iç yağlarını haram sayıyorlar da, bunların bedellerini yiyorlar. Bir rivayette ise şöyle buyurmuştur: Onlara iç yağlan haram kılınmıştı. Bunları sattılar ve bedellerini yediler.[71]

147 — Seni yalanlarlarsa; de ki: Rabbımız geniş rahmet sahibidir. O'nun gücü günahkârlar güruhundan döndürülemez.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed; sana muhalif olan müşrikler, yahûdîler ve onların benzerleri seni yalanlarlarsa; Rabbımız geniş rahmet sahibidir, de. Bu ifâde; Allah'ın geniş rahmetini dileme ve Allah'ın elçisine tâbi olmaya teşvikten ibarettir. «O'nun gücü günahkârlar güruhundan döndürülemez.» kısmı da Peygamberlerin sonuncusu olan Allah Rasûlü'ne muhalefetten onları sakmdırmadır. Çok kere Allah Teâlâ Kur'an'da, teşvik ve korkutmayı birlikte zikreder. Nitekim şu âyetlerde durum böyledir: «Şüphe yok ki Rabbın, cezası pek çabuk olandır. Ve muhakkak ki O, Gafur, Rahîm'dir.» (En'âm, 165) «Doğrusu, insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın, mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki Rabbının cezalandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6). ((Kullanma bildir ki: Muhakkak Ben Gafur, Rahîm olanım. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbdır.» (Hicr, 49-50), «Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli olandır.» (Ğâfir, 3), «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.. Önce yaratıp sonra tekrarlayan O'dur O. O, Gafûr'dur, Vedûd'dur.» (Bürûc, 12-14). Bu husustaki âyetler pek çoktur.[72]

148 — Şirk koşanlar diyecekler ki: Eğer Allah dile-seydi biz de atalarımız da şirk koşmazdık. Hiçbir şeyi haram da kılmazdık. Onlardan öncekiler de, Bizim gücümü-zü tadana kadar böyle dediler. De ki: Bize karşı yanınızda ortaya koyabileceğiniz bir bilgi var mı? Siz ancak zan-na uyuyorsunuz ve siz sâdece yalanlar atıyorsunuz.
149 — De ki: Üstün ve mükemmel hüccet Allah'ındır. Eğer O, dileseydi hepinizi birden hidâyete kavuştururdu.
150 — De ki: Muhakkak Allah, şunu haram kıldı diye, bildiğini söyleyecek şâhidlerinizi getirin. Eğer onlar şâhid-lik ederlerse; sen de onlarla beraber olup tasdik etme. Onlar Rablarına başkalarını denk tutuyorlar.

Erişilmez Hüccet Allah'ındır

Bu, Allah Teâlâ'nm zikretmiş olduğu bir münazara ve müşriklerin şirk koşmalarında, haram kılmalarında dayandıkları bir şüpheyi belirten bir ifâdedir. Onlar diyorlar ki: Allah Teâlâ, onların içinde bulundukları şirk koşmayı ve onların haram kıldıklarını haram kılmalarını bilmektedir. O, bize îmânı ilham etmek veya bizimle küfür arasına engel koymak suretiyle bunu değiştirmeye kadirdir. Ama değiştirmemiştir. O halde bu, bütün bu olanlar, O'nun irâdesi ve dilemesiyle olduğuna, O'nun bizden bu hususlarda hoşnûd olduğuna delâlet eder. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Eğer Allah dileseydi biz de, atalarımız da şirk koşmazdık. Hiçbir şeyi haram da kılmazdık.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Ve derler ki: Eğer Rahman dilemiş olsaydı,- biz onlara kulluk etmezdik.»
(Zuhruf, 20), «Şirk koşanlar dediler ki: Allah düşeydi ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık...» (Nahl, 35). Allah Teâlâ burada: «Onlardan öncekiler de böyle dediler.» buyuruyor ki; onlardan önce sapıtanlar, bu şüphe ile sapıtmışlardır. Bu, geçersiz ve bâtıl bir delildir. Zîrâ eğer bu delil sıhhatli olsaydı; Allah Teâlâ onlara gücünü tattırmaz, onlan helak etmez, onlara şerefli elçilerini göndermez ve müşriklere acı intikamını tattırmazdj.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: Bize karşı yanınızda (Allah'ın sizin içinde bulunduğumuz durumdan hoşnûd olduğuna dâir) ortaya koyabileceğiniz bir bilgi var mı? Siz ancak zanna (vehme, hayâle ve bozuk inançlara) uyuyorsunuz. Ve siz sâdece (Allah'a karşı, ileri sürdüğünüz şeylerde Allah adına) yalanlar atıyorsunuz.» İbn Abbâs'tan rivayetle, Ali İbn Ebu Talha şöyle demiştir: Allah Teâlâ: «Eğer Allah dileseydi, biz de şirk koşmazdık.», «Onlardan öncekiler de böyle dediler.» Ve sonra da: «Şayet Allah dileseydi; onlar şirk koşmazlardı.» buyurmaktadır. Onlar: «Bizim ilâhlara ibâdetimiz, bizi Allah'a yaklaştıracaktır.» dediler. Allah Teâlâ da bunların, kendilerini Allah'a yaklaştırmayacağını haber verdi. «Şayet Allah dileseydi; onlar şirk koşmazlardı.» âyetinde ise: Şayet Ben dileseydim, onların hepsini hidâyet üzere birleştirirdim, buyurmaktadır,
Allah Teâlâ : «De ki: Üstün ve mükemmel hüccet Allah'ındır. Eğer O, dileseydi hepinizi birden hidâyete kavuştururdu.» âyetinde peygamberi (s.a.)ne şöyle buyurmaktadır : «Ey Muhammed, onlara de ki : (Hidâyete erdirdiklerinin hidâyetinde ve sapıttırdıklarının sapıttırılma-sında) üstün ve mükemmel hüccet (en mükemmel ve tam hikmet) Allah'ındır. Eğer O, dileseydi hepinizi birden hidâyete kavuştururdu.» Bunların hepsi Allah'ın kudreti, dilemesi ve ihtiyarı iledir. Bununla birlikte O, inananlardan hoşnûd olur ve kâfirleri sevmez. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Şayet Allah dileseydi; onları hidâyet üzerinde birleştirirdi.» (En'âm, 35), «Eğer Rab-bın dileseydi; yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederlerdi.» (Yûnus, 99), «Rabbın dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onlan, bunun için yaratmıştır. Rabbı-nın rahmet ettikleri müstesnadır. Bununla beraber Rabbınm şu sözü de tamamen yerine gelmiştir: Şüphesiz ki Ben; cehennemi hep insan ve cin ile dolduracağım.» (Hûd, 118-119). Dahhâk der ki: Allah'a isyan eden kimsenin hiçbir delili yoktur. Kullarına karşı en mükemmel delil Allah'ındır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: "Muhakkak Allah, şunu haram kıldı diye, bildiğini söyleyecek şâhidlerinizi getirin.» Halbuki bunlar; sizin kendiliğinizden

haram kıldıklanmzdır. Ve Allah'a karşı atmış olduğunuz iftiralardır. «Eğer onlar şâhidlik ederlerse; sen de onlarla beraber olup da tasdik etme.» Zîrâ onlar şâhidlik etseler bile, bu, herhalde yalandır. «Âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete inanmayanların heveslerine uyma. Onlar Rablarına başkalarını denk tutmakla (O'na şirk koşuyorlar).»[73]

151 — De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığım ben söyleyeyim; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını veren Biziz. Kötülüğün gizlisine de, açığına da yaklaşmaym. Hak ile olmadıkça, Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymayın, işte aklınızı başınıza alasınız diye size bunları emretti.

Rabbınızın Size Haram Kıldığı Şeyler

Dâvûd el-Evdî'nin Şa'bî kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kim, Allah Rasûlü (s.a.)nün üzerinde mührü bulunan sayfasını okumak İsterse şu âyetleri okusun : «De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın... işte sakınasınız diye size bunları emretti.»
Hâkim Müstedrek'inde der ki: Bize Merv'de Bekr îbn Muhammed es-Sayrafî'nin... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, En'âm sûresinde muhkem âyetler vardır. Bunlar kitabın aslıdırlar, demiş ve sonra: «De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim...» âyetlerini okumuştur. Hadîsi rivayetten sonra Hâkim, isnadının sahih olduğunu, Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ben de derim ki: Bu hadîsi Zübeyr ve Kays İbn er-Rebî', Ebu İshâk kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Yine Hâkim, Müstedrek'inde Yezîd îbn Hârûn kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'ten rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) : Hanginiz bana şu üç şey üzerine bîat eder? buyurmuş ve: «De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığım ben söyleyeyim...» âyetlerini sonuna kadar okumuştur. Daha sonra da şöyle buyurmuştur : Kim bu bîatına vefa gösterirse; onun mükâfatı Allah'a aittir. Kim de bunlardan bir şey eksiltirse; Allah Teâlâ ona dünyada iken bir şey verirse bu, onun için bir ceza olur. Kimi de âhirete bırakırsa, işte onun işi Allah'a kalmıştır : Dilerse azâb eder, dilerse bağışlar. Hâkim, bu hadîsin de isnâdı-mn sahîh olduğunu, fakat Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ancak Buhârî ile Müslim, Zührî kanalıyla... Ubade'den rivayet edilen: Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmamak üzere bana bîat ediniz... hadîsinde birleşmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Âyetin tefsirine gelince: Allah Teâlâ, peygamberi ve Rasûlü Mu-hammed- (s.a.) e hitâb ile şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed, Allah'tan başkasına tapman, Allah'ın kendilerine verdiği nzıklan haram kılan, çocuklarını öldüren o müşriklere söyle : Onların bütün bu yaptıkları, kendi görüşleri ile ve şeytânların onları aldatmasıyla olmuştur. Onlara söyle : Gelin (zan, iftira ve yalan olarak değil, gerçek olarak, Allah tarafından bir vahiy ve emir olarak), Rabbınızm size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim. (Size anlatıp haber vereyim.) : O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın...»

Buhârî ve Müslim'de Ebu Zerr (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü : Cibril bana geldi ve, ümmetimden her kim ki Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmaksızın ölürse; cennete girecektir, diye müjde verdi, 'buyurdular. Ben: Zina edip hırsızlık yapsa da mı? diye sordum. Zina edip hırsızlık yapsa da, buyurdular. Beri : Zina edip hırsızlık yapsa da mı? dedim. Zina edip hırsızlık yapsa da, buyurdular. Ben : Zina edip hırsızlık yapsa da mı? dedim. Zina edip hırsızlık yapsa ve içki içs* de, buyurdular. Rivayetlerin bazısında, Allah Rasûlü (s.a.) ne bu soruları soranın Ebu Zerr olduğu belirtilmiştir ki, bunların üçüncüsünde Hz. Peygamber (s.a.) : Ebu Zerr'in burnu yere sürtülse de, buyurmuşlardır. Ebu Zerr hadîsin tamâmından sonra : Ebu Zerr'in burnu yere sürtülse de, dermiş.
Bazı müsned ve Sünen'Ierde Ebu Zerr'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:
Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Âdemoğlu; sen Bana duâ edip Benden umduğun sürece senden olan şeyleri (günâhları) bağışlarım da hiç aldırmam. Ey âdemoğlu şayet günahların gökyüzünü kapîasa, sonra benden bağışlanma dilesen, seni bağışlarım da hiç aldırmam. Ey âdemoğlu şayet bana dünya dolusu günâhlarla gelsen, sonra bana şirk koşmamış olarak ulaşsan, ben de sana dünya dolusu mağfiret ile gelirim. Kur'an-ı Kerînı'de bu hadîse şâhid olmak üzere Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisa, 48). Müslim'in Sahîh'inde İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadîste
Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmaksızın Ölen kimse cennete girer, duyurulmuştur.
Bu husustaki âyetler ve hadîsler pek çoktur.
îbn Merdûyeh'in Ubâde ve Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur:
Parça parça kesilseniz veya asılsanız, veya yakılsanız bile Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Avf el-Hımsî'nin... Ubâde İbn Sâmit'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bize, yedi haslet tavsiye etti: Yakılsanız, parça parça kesilseniz ve asılsanız bile Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmayın, buyurdu.
Allah Teâlâ : «Anaya, babaya iyilik edin.» buyurmaktadır ki; size tavsiyede bulunup, ana-babaya iyilik yapmanızı emretmiştir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur: «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasmız.» (İsrâ, 23). Allah Teâlâ birçok yerde, kendine itaat ile birlikte ana-babaya iyiliği de emretmiştir.. Nitekim : «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Banadır. Şayet onlar, seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa; onlara itaat etme. Ve dünya işlerinde onlarla iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz yine Banadır. O zaman Ben size, yaptıklarınızı bildiririm.» (Lukmân, 14 -15) buyurmak suretiyle, onlara iyiliği emretmiştir. Şayet onlar, müşrik dahi olsalar bu onlara aittir. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «Hani, İsrâiloğullarından; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin; ana-babaya... iyilik yapın, diye söz almıştık.» (Bakara, 83). Bu husustaki âyetler pek çoktur. Buharı ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivayete göre, o şöyle demiştir. Allah Rasûlü (s.a.) ne; amellerin hangisi Allah'a daha sevimlidir? diye sordum. Vaktinde kılınan namazdır, buyurdular. Sonra hangisi? diye sordum. Ana-babaya iyiliktir,

buyurdular. İbn Mes'ûd der ki: Bunları bana, Allah Rasûlü (s.a.) haber verdi. Daha fazlasını isteseydim, o da arttırırdı. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh kendi isnadı ile Ebu'd-Derdâ ve übâde İbn Sâmit'den rivayet ediyor ki; onlardan her biri şöyle demiştir : Dostum (s.a.) bana şöyle vasiyyette bulundu : Ana-babana itaat et. Onların lehine dünyadan feragat etmeni isteseler dahi bunu yap. Fakat bu iki hadîsin de isnadında, zayıflık vardır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkım veren Biziz.» buyuruyor. Allah Teâlâ babalara ve ecdada iyiliği emrettikten sonra, çocuklara ve torunlara iyiliği de hemen bunun peşinden getirerek : «Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.» buyuruyor. Onlar (müşrikler), şeytânların kendilerine güzel ve hoş göstermesi ile çocuklarını öldürürlerdi. Utanma korkusuyla kızları diri diri gömerler, fakirliğe düşme korkusuyla bazan da erkek çocuklarını öldürürlerdi. Bu sebepledir ki, Buhârî ile Müslim'de Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayet edilen bir hadîste İbn Mes'ûd şöyle der : Ben : Ey Allah'ın elçisi, hangi günâh en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a şirk koşmandır, buyurdular. Sonra hangisi? diye sordum. Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir, buyurdular. Sonra hangisi? diye sordum. Allah Rasûlü : Komşunun hanımı ile zina etmendir, buyurup : «Onlar ki, Allah'ın yanında başka bir tanrıya tapıp yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler.» (Furkân, 68) âyetini okudu. Âyet-i kerîme'deki kelimesini, İbn Abbâs, Katâde ve Süddî; fakirlik olarak açıklamışlardır. Yani böylece anlam : Meydana gelmiş olan fakirliğinizden dolayı onları öldürmeyiniz, şeklindedir. Allah Teâlâ İsrâ sûresinde de : «Çocuklarınızı fakirlik korkusuyla öldürmeyin.» buyurmaktadır. Yani ilerde fakirlik meydana gelir korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, demektir. Bu sebepledir ki o âyette: «Onların da sizin de rızkınızı veren Biziz.» buyurulup çocukların rızkı ile başlanmıştır. Böylece anlam şöyle olacaktır: Onlar sebebiyle fakir düşeceğinizden korkmayınız. Onlann rızkı, Allah üzerinedir. Bu âyette ise, meydana gelmiş bir fakirlik söz konusu olduğu için «Sizin de onlann da rızkını veren Biziz.» buyurmuştur. Burada önemli olan budur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ'nın : «Kötülüğün gizlisine ele açığına da yaklaşmayın.» sözü: «De ki: Rabbım, açığıyla gizlisiyle tüm hayasızlıkları, günâhı, Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.» (A'râf, 33) âyeti gibidir. Bunun tefsiri daha önce «Günâhın açığını da, gizlisini de bırakın.» (En'âm, 120) âyetinde geçmişti. Buharı ve Müslim'de İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Allah'tan daha kıskanç hiç kimse yoktur. Bunun için kötülüğün gizlisini de, açığını da haram kılmıştır. Abdülmelik İbn Umeyr'in... Sa'd İbn Ubâde'den rivayetinde; o, şöyle demiştir : Bir kişiyi kadınlarla birlikte görseydim, hiç acımaksızm kılıçla ona vururdum (onu kılıçla Öldürürdüm). Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca şöyle buyurdular : Sa'd'ın kıskançlığına mı şaşıyorsunuz! Allah'a yemin ederim ki ben; Sa'd'dan daha kıskancım. Allah Teali benden daha da kıskançtır. Bu sebepledir ki; kötülüğün açığını da, gizlisini de haram kılmıştır. Hadîsi, Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Ebu'l-A'lâ'nın Ebu Salih kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayetine göre : Ey Allah'ın elçisi, biz kıskançlık yapıyoruz, denildiğinde Allah Rasûlü şöyle bu-

yurdular : Allah'a yemîn ederim ki; ben de kıskancım. Allah ise benden daha kıskançtır. Bu kıskançlığındandır ki, kötülükleri yasaklamıştır. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet ederken, Kütüb-i Sitte sahihlerinden hiçbirisi tahrîc etmemiştir. Ancak Tirmizî'nin şartlarına uygundur. Tirmizî bu isnâd ile şu hadîsi rivayet etmiştir: Ümmetimin ömürleri altmış ile yetmiş arasıdır.
Allah Teâlâ : «Hak ile olmadıkça Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymayın.» buyuruyor. Bu ifâde; Allah Teâlâ'nın te'kîdle yasakladığı ifâdelerdendir. Aksi takdirde zâten maksad, açığı ve gizlisiyle kötülüklerden yasaklama belirtilirken zikredilmişti. Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Şu üçten biri ile olması dışında; Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eden müslüman kişinin kanı helâl değildir : Zina eden evli, bir can karşılığı olan can ve dinini terkederek cemâatten ayrılan.
Müslim'in lafzına göre ise hadîsin baş kısmı şöyledir: Kendisinden başka ilâh olmayan (Allah'a) yemîn ederim ki; müslüman bir adamın kanı helâl olmaz...
A'meş der ki: Bu hadîsi İbrahim'e naklettim. O da bana Esved kanalıyla Hz. Âişe'den bu hadîsin bir benzerini rivayet etti.
Ebu Dâvûd ve Neseî, Hz. Âişe (R. Anha) den rivayet ediyorlar ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur.
Şu üç hasletten biri mukabili olması dışında, müslüman bir kişinin kanı helâl olmaz : Evli (olduğu halde) zina eden recmedilir. Bir adamı kasden öldüren, öldürülür. İslâm'dan çıkıp Alladı ve Rasûlü ile harbeden öldürülür veya asılır veya oradan sürülür. Hadîsin lafzı Neseî'nindir.
Mü'minlerin emîri Osman İbn Affân (r.a.) dan rivayet edildiğine göre; o, muhasara altında iken şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Müslüman bir kişinin kanı, ancak şu üç şeyden biri karşılığında helâldir: Müslüman olduktan sonra kâfir olmak, evlendikten sonra zina etmek, bir can karşılığı olmaksızın bir canı öldürmek. Allah'a yemin ederim ki, ne câhiliye devrinde ve ne de İslâm'da iken zina yapmadım. Allah bana hidâyet bahşettikten sonra, bu dinime karşılık bir bedel temenni etmedim. Bir nefsi de öldürmedim. Beni neye karşılık öldüreceksiniz? Hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce rivayet etmişler; Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söylemiştir.
Ehl-i harb olan ve kendisine emân verilmiş olan zimmînin öldürülmesi hususunda, yasaklayıcı hadîsler vârid olmuştur. Nitekim Buhârî, Abdullah İbn Amr'dan rivayet eder ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim bir zimmîyi öldürürse; cennet kokusunu duyamaz. Halbuki onun kokusu, kırk yıllık mesafeden duyulur.
Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Allah'ın ve Rasûlünün zimmeti üzerinde olan bir zimmîyi öldüren kimse, Allah'ın zimmetini bozmuş olur. Bu kişi cennet kokusunu duyamaz. Muhakkak ki onun kokusu; yetmiş yıllık yoldan duyulur. Hadîsi İbn Mâce ve Tirmizî rivayet etmişler, Tirmizî; hasendir, sahihtir demiştir,
Allah Teâlâ : ((İşte iyice düşünesiniz (Allah'ın emrini ve yasağım anlayasmız) diye size bunları emretti.» buyurmuştur.[74]

152 — Yetimin malına; erginlik çağına gelinceye kadar o en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı da tâm ve doğru yapın. Biz kimseye, gücü-nün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman da —akraba dahi olsa— âdil olun. Allah'ın ahdini de yerine getirin. İşte iyice düşünesiniz diye size bunları emretti.

Yetîm Malına El Uzatmayın

İbn Abbas'tan rivayetle Atâ İbn Sâib der ki: Allah Teâlâ : «Yetimin malına; erginlik çağma erinceye kadar o en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın.» Ve : «Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler...» (Nisa, 10) âyetlerini indirince; yanında yetîm bulunanlar, gidip yiyecek ve içeceklerini yetîmlerinkinden ayırdılar. Yetimlerin yiyecek ve içeceklerinden artanlar; onlar yeyinceye veya bozuluncaya kadar ayrı bırakılıyordu. Bu, onlara zor geldi ve durumu Allah Rasûlü (s.a.) ne anlattılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onlar için ıslâhta bulunmak hayırlıdır. Eğer kendileriyle birara-da yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir.» (Bakara, 220) âyetini indirdi de yiyecek ve içeceklerini yetimlerinkiyle karıştırdılar. Hadîsi Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.
«Erginlik çağma erinceye kadar» âyeti hakkında Şa'bî, Mâlik ve seleften birçokları; baliğ oluncaya kadar, diye mânâ vermişlerdir. Süddî ise; otuz yaşma ulaşıncaya kadar, demiştir. Kırk yaşına, altmış yaşma ulaşıncaya kadar da denilmiştir. Ancak bu görüşlerin hepsi de maksad-dan uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.
«Ölçüyü ve tartıyı da tâm ve doğru yapın.» âyetinde Allah Teâlâ, hem almada ve hem de vermede adaletli davranılmasmı emretmektedir. Allah Teâlâ, bu hususta adaleti terkedenleri şöyle tehdîd ediyor: «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline. Onlar ki insanlardan bir şey aldıkları zaman, kendileri, ölçerek tâm alırlar. Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman, eksik tutarlar. Onlar kendilerinin dirütileceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir gün için. Ki, insanlar o gün; âlemlerin Rabbının huzurunda duracaklar.» (Mutaffifîn, 1-6).
Allah Teâlâ Ölçü ve tartıda eksiltme yapmış olan bir ümmeti bu sebeple helak etmiştir. Ebu îsâ et-Tirmizî'nin el-Câmi' isimli eserinde Htiseyn İbn Kays, Ebu Ali er-Rahabî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; Allah Rasûlü, ölçü ve tartı ile uğratanlar için şöyle buyurmuşlardır: Siz, öyle bir iş üstlendiniz ki; sizden önce geçen ümmetler, bu yüzden helak olmuştur. Tirmizî; bu hadîsin, sâdece Hüseyn İbn Kays kanalıyla merfû' olarak rivayetini bildiklerini, bu zâtın ise zayıf olduğunu söyler. Bu hadîs ayrıca, sahîh bir isnâd ile İbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Ben de derim ki: îbn Merdûyeh tefsîr'inde Şüreyk kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ey efendiler topluluğu, Allah Teâlâ sizi iki hasletle müjdelemiştir ki, bunlarla geçmiş nesiller helak olmuştur. Bu iki haslet ölçü ve tartıdır.
Allah Teâlâ: «Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.» buyuruyor ki; kim hakkı yerine getirme ve alma hususunda çalışır ve bütün gücünü kullandıktan sonra hatâ ederse; bunun bir mahzuru yoktur. İbn Merdûyeh, Bakıyye kanalıyla... Said İbn el-Mü-seyyeb'den rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) «Ölçüyü ve tartıyı da tâm ve doğru yapın. Biz kimseye, gücünün yettiğinden

başkasını yüklemeyiz.» âyeti hakkında şöyle buyurmuşlardır: Kim, ölçü ve tartıda hakkı yerine getirirse; Allah Teâlâ onun ölçü ve tartıda doğru olmak hususundaki niyetini bilir ve onu cezalandırmaz. İşte «Gücünün yetmesi» kavlinin te'vîli budur. Bu hadîs mürsel ve garîbtir.
Allah Teâlâ'nın «Söylediğiniz zaman da —akraba dahi olsa— âdil olun.» kavli; O'nun şu emri gibidir : «Ey îmân edenler; Allah için adaleti gözeten şâhidler olun.» (Mâide, 8). Nisa süresindeki «Ey îmân eden* ler; kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şâhid olarak adaleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun; onları Allah'ın koruması daha uygundur. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer doğru söylemekte dilinizi bükerseniz veya şâhidlikten yüz çevirirseniz; Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» (Nisa, 135) âyeti de buna benzemektedir. Allah Teâlâ; işlerde, sözlerde yakma ve uzağa adaletli davranmayı, her zaman ve her halde herkese adaletli davranmayı emretmektedir.
Allah Teâlâ : «Allah'ın ahdini yerine getirin.» buyuruyor. İbn Cerîr der ki: Allah'ın size olan vasiyyetlerine (emirlerine) vefa gösteriniz. Buna vefa göstermek ise; size olan emir ve yasaklarında O'na itaat etmeniz, kitabı ve elçisinin sünneti ile amel etmenizdir. İşte, Allah'ın ahdine vefa budur.
«İşte, iyice düşünesiniz diye size bunları emretti.» âyetinde Allah Teâlâ «İşte, size tavsiye ettiklerimiz, emrettiklerimiz ve kesinleştirdiklerimiz bunlardır. Umulur ki, iyice düşünürsünüz. (Nasihat alır ve bundan önce yapagelmekte olduklarınızı bırakırsınız.)» buyuruyor.[75]

153 — Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın, ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte, sakmasınız diye size bunları emretti.

Sırât-ı Müstakim

İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, «Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır.», «Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin.» (Şûra, 13) ve Kur'an'daki benzer âyetler hakkında şöyle der: Allah Teâlâ inananlara cemâat olmayı emretmekte, ihtilâf ve ayrılıktan men'etmektedir. Onlardan öncekilerin sâdece Allah'ın dini hususundaki düşmanlıkları ve münâkaşaları yüzünden helak olduklarını kendilerine haber vermektedir. Bu sözün bir benzerini Mücâhid ve birçokları da söylemiştir. İmânı Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Esved îbn Amir'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) eliyle yere bir çizgi çizerek; işte Allah'ın dosdoğru yolu budur, buyurdular. Bu çizginin sağma ve soluna çizgi çizip; işte bu yollardan üzerinde bir şeytân bulunup ta ona çağırmayan hiç birisi yoktur, buyurdular «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır.» âyetini okudular. Hadîsi Hâkim de Asamm kanalıyla... Ebu Bekr İbn Ayyâş'dan rivayet etmiş ve sahih olduğunu, Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söylemiştir. Bu hadîs ayrıca Kays kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak rivayet edilmiştir. Bu hadîsi Yezîd İbn Hârûn, Müsedded; Neseî, Yahya îbn Habîb İbn Arabî ve İbn Hibbân Kanalıyla...

İbn Mes'ûd'dan rivayet ederler. îbn Cerir ise, Müsennâ Jkanalıyla...' Hammâd İbn Zeyd'den rivayet etmiştir. Hadisi îshâk kanalıyla Hammâd îbn Zeyd'den bu şekilde rivayet eden Hâkim; hadîsin sahîh olduğunu, Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Yine bu hadîsi Neseî ve Hâkim, Ahmed İbn-Abdullah İbn Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak rivayet ederler. Ebu Bekr îbn Merdûyeh de hadîsi Yahya el-Hamanî kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayet etmiştir. Hakim, bu hadîsin iki kanaldan rivayetinin sahih olduğunu söylemiştir. Herhalde bu hadîs Âsim İbn Ebu'n-Necûd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetle mev-cûd olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Hâkim der ki: î'timâd edilemeyecek bir yoldan ve Şa'bî kanalıyla Câbir'den rivayet edilen bir hadîs te bu hadîse şehâdet etmektedir. Hâkim; bu sözüyle, İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîse işaret etmektedir: İmâm Ahmed ve Abd İbn Humeyd —Lafız İmâm Ahmed'indir— derler ki: Bize Abdullah İbn Muhammed'in... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Biz.Hz. Peygamber (s.a.) in yanında oturuyorduk. Önlerine şöyle bir çizgi çizip, işte bu, Allah'ın yoludur, buyurdular. Bunun sağına ve soluna ikişer çizgi çizip; işte bunlar şeytânın yoludur, buyurup ellerini ortadaki çizginin üzerine koydular. Sonra «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte, sakınasınız diye size bunları em-retti.» âyetini okudular. Hadisi' İbn Mâce, Sünen'inin «Kitâb'üs-Sünne» bölümünde Bezzâr kanalıyla... Ebu Hâlid el-Ahmer*den rivayet etmiştir. Ben de derim ki: Hafız îbn Merdûyeh iki tarîkten ve Ebu Saîd el-Kindî kanalıyla... Câbir'den.rivayet ediyor ki; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.), bir çizgi çizdiler. Bunun sağına ve soluna da birer çizgi çizip ellerini ortadaki çizginin üzerine koydular ve: «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun.» âyetini okudular. Ancak bu hususta mu'temed olan, merfû' olmasında ihtilâf olmaikla birlikte İbn Mes'ûd'un hadîsidir. Bu hadîs ondan mevkuf olarak da rivayet edilmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebân'dan rivayetine göre; bir adam İbn Mes'ûd'a; Sırât-ı Müstakim nedir? diye sordu. O, şöyle karşılık verdi: Muhammed (s.a.) bizi, onun başında bırakmıştır. Onun öbür ucu cennettedir. Sağında ve solunda yollar vardır. Buralarda, geçenleri oralara çağıran kişiler vardır. Kim bu yollara girerse yolu cehenneme varır. Sırât-ı müstakîm'e giren kişiyse onunla cennete ulaşır. Bu sözlerinden sonra İbn Mes'ûd: «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır...» âyetini okudu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Süvâr Ebu'I-A'lâ'nın... Nuvâs İbn Sim'ân'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Allah Teâlâ, Sırât-ı Müstakîm'e bir misâl vermiştir. Onun iki yanında, açık kapılan bulunan iki sûr (kale) vardır. Kapıların üzerinde salıverilmiş perdeler vardır. Sırât-ı Müstâkîm'in kapısında bir davetçi şöyle demektedir : Ey insanlar, Sır|t~ı Müstakîm'e topluca girin, dağılmayın.
Sırât-ı Müstakîm'in ortasında da bir davetçi vardır. İnsan Öbür kapılardan birini açmak istediğinde : Yazıklar olsun sana, onu açma. Şayet onu açacak olursan helak olursun, der. Sırât-ı Müstakim, İslâm'dır. İki sûr, Allah'ın hadleridir. Açık kapılar, Allah'ın haramlarıdır. Sırât-ı Müstakîm'in başındaki davetçi, Allah'ın Kitabıdır. Sırât-ı Müstakîm'in ortasındaki davetçi ise, her müslümanın kalbinde bulunan

Allah'ın vaizidir, (nasîhatçisidir.) Hadîsi Tirmizî ve Neseî, Ali İbn Hicr —Neseî, Amr İbn Osman'ı da ekler— kanalıyla... Nüvâs İbn Sim'ân'dan rivayet etmişler, Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir.
Allah Teâlâ «Ona hemen uyun, başka yollara uymayın.» âyetinde; kendi yolunu tekil olarak zikretmiştir. Zîrâ hak birdir. Dağınık olması ve birçok şubeleri bulunması sebebiyle ise diğer yollan çoğul olarak zikretmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise, Tâğût'tur. Onları, aydınlıktan karanlıklara çıkarır. İşte onlar, ateş yaranıdırlar. Onlar, orada temelli kalacaklardır.» (Bakara, 257).
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan el-Vâsitî'nin... Ubâde İbn Sâmît'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Hanginiz şu üç âyet üzerine benimle bîatleşir? buyurup üç âyetin sonuna kadar «De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri 'harfim kıldığını ben söyleyeyim...» âyetlerini okumuşlar ve şöyle buyurmuşlardır : Kim bunlara vefa gösterirse; onun ecri Allah'adır. Kim bunlardan bir şey eksiltir de Allah dünyada iken onu yakalarsa bu; onun cezası olur. Kimi de âhirete bırakırsa; onun işi Allah'a aittir. Dilerse cezalandırır, dilerse bağışlar.[76]

154 — Sonra Biz Musa'ya bir bütün halinde, her şeyi apaçık göstermek, hidâyet ve rahmet olmak üzere o kitabı verdik. Belki Rablarına kavuşacaklarına artık inanırlar.
155 — işte şu da indirdiğimiz kitabdır, mübarektir. Öyleyse ona uyun ve sakının ki merhamet olunasınız.

Hz. Musa'ya Verilen Kitab

Allah Teâlâ burada, «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun.» âyeti ile Kur'an'a işaret ettikten sonra: «Sonra Biz. Musa'ya o kitabı verdik.» buyurmak suretiyle, Tevrat'ı ve Tevrat'ın gönderildiği Hz. Musa'yı işaret ediyor. Allah Teâlâ çok yerde Kur'an ve Tevrat'ı birlikte zikretmiştir: «Daha önce de rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı (vardı). Bu ise... Arab lisanıyla indirilmiş doğru-layıcı bir kitabdır.» (Ahkâf, 12), «De ki: Musa'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz o kitabı kim indirdi?...» (En'âm, 91), «İşte şu da indirdiğimiz kitabdır, mübarektir...» Allah Teâlâ müşriklerden söz ederek te, şöyle buyurmaktadır: «Ama onlara katımızdan gerçek gelince : Musa'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? derler. Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan iki büyücü, demişlerdi. Biz, hepsini inkâr edenleriz, demişlerdi.» (Kasas, 48). Cinlerden haber vererek de şöyle buyurur : «Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz. Doğrusu biz, Musa'dan sonra indirilen ve kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik.» (Ahkâf, 30).
Allah Teâlâ : «Bir bütün halinde, her şeyi apaçık göstermek üzere» buyuruyor. Ona indirdiğimiz kitabı tâm, kâmil ve onun şeriatında gerek duyulan her şeyi içerir biçimde ona verdik. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Biz ona levhalarda her şeyden bir öğüt yazdık...» (A'râf, 145).

Allah Teâlâ: «İhsan sahibi olana» buyurmaktadır ki bu; onun ameldeki iyiliği ile Bizim emirlerimize ve tâatımıza uymasının bir karşılığıdır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahman, 60), «Hani îbrâ-hîm'i, Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de, o da bunları tamamlayınca Allah : Ben seni insanlar üzerine imâm (rehber) kılacağım, demişti.» (Bakara, 124), «İçlerinden de sabrettikleri zaman, em-rinizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik. Ve onlar, âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı.» (Secde, 24).
Ebu Ca'fer er-Râzî'nm Rebî' İbn Enes'den rivayetine göre; o, ((Sonra biz Musa'ya bir bütün halinde o kitabı verdik.» âyeti hakkında şöyle demiştir : O, Allah'ın kendisine verdiklerinde ihsan sahibidir. Ka-tâde ise şöyle der : Kim dünyada ihsan ederse, âhirette kendisi için (ihsan) tamamlanır. îbn Cerîr sözün takdirini şöyle yapmaktadır : Sonra biz Musa'ya kitabı onun ihsanını tamamlamak üzere verdik. O, bt açıklaması ile âyetteki kelimesini masdariyye yapmaktadır
Diğerleri ise, burada bu kelimenin anlamında olduğunu söylerler, îbn Cerîr der ki : İbn Mes'ûd'dan nakledildiğine göre; o, âyeti «İhsanda bulunanlara tamamlamak üzere» şekJınde okurmuş. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre; o, «İhsanda bulunana tamamlamak üzere» âyeti hakkında şöyle demiştir : İnananlar ve ihsanda bulunanlar üzerine Ebu Ubeyde de böyle söylemiştir. Beğavî der ki: İhsan sahibi olanlar; peygamberler ve inananlardır. Yani Hz. Musa'nın onlara üstünlüğünü bize göstermiştir.
Ben de derim ki: Allah Tealâ : «Buyurdu ki: Ey Mûsâ, risâlet ve kelâmımla seni insanlar arasından seçtim..,» (A'râf, 144) buyurmuştur. Ancak bu ifâde; Allah'ın Hz. Musa'yı, peygamberlerin sonuncusu Mu-hammed (s.a.) ve İbrahim Halil (a.s.) üzerine seçmiş olmasını gerektirmez. İbn Cerîr der ki: Ebu Amr İbn el-Alâ'nın Yahya İbn Ya'mer'den rivayetine göre; o, âyetteki kelimesini merfû' olarak ve ile okurmuş. Ancak bu kırâetin Arap dili bakımından doğru bir açıklaması varsa da, cevaz verilecek bir kırâet değildir. İbn Cerîr ve Beğavî'nin naklettiklerine göre; bu âyetin anlamının; Allah'ın kendisine olan ihsanlarını artırmak ve tamamlamak üze-re... şeklinde olduğu söylenilmiştir. Birinci açıklama ile bunun arasında bir çelişki sözkonusu değildir. Ve açıkladığımız gîbi İbn Cerîr, bu iki açıklamayı te'lîf etmiştir. Hamd Allah'a mahsûstur.
Allah Teâlâ'nın : «Her şeyi apaçık göstermek, hidâyet ve rahmet olmak üzere» kavli Allah'ın ona indirmiş olduğu kitabı övmesidir. «Belki Rablanna kavuşacaklarına inanırlar. İşte şu da indirdiğimiz kitab-dır, mübarektir. Öyleyse ona uyun ve sakının ki, merhamet olunasınız.» âyetinde Kur'an'a uymaya davet edilmektedir. Kur'an'a uyup onunla amel edenler, dünya ve âhirette bereketle vasıflandırmaktadırlar.[77]

156 — Demeyesiniz ki: Bizden önce kitab, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarmkinden hiç haberimiz yok.
157 — Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitab indiril-seydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbmızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüzçevirenden daha

zâlim kimdir? Biz, âyetlerimizden yüzçevirenleri bu yüzden azabın kötüsüyle cezalandıracağız.

İbn Cerîr der ki : Bu âyetin anlamı şöyledir : Bu, Öyle bir kitabdır ki «Bizden önce kitab, yalnız iki topluluğa indi.» demeyesiniz diye biz onu indirdik. Yani böylece onların ma'zeretleri kalmayacaktır. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman : Rabbımiz, bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uysak ve mü'minlerden olsak olmaz mıydı? derler.» (Kasas, 47).
İbn Abbas'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Bizden önce yalnız iki topluluğa» âyetinde kasdedilenlerin; Yahûdî ve Hıristiyanlar olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Süddî, Katâde ve birçokları da böyle demişlerdir. Allah Teâlâ onların: «Bizim ise onlannkinden hiç haberimiz yok.» dediklerini bildiriyor. Yani, biz onların söylediklerini anlamıyoruz. Zîrâ onlar, bizim dilimizi konuşmuyorlar. Bununla birlikte biz, onların bulundukları durumdan habersiziz.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitab indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik.» Sizin böyle demek için hiçbir gerekçe ve deliliniz kalmasın diye, size bu kitabı indirdik ; «Bize de o kitab indirilseydi, muhakkak ki onlara verilenler hususunda onlardan daha fazla hidâyete ererdik.» Bu sebepledir ki, burada : «işte size Rabbmızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir.» buyurulmaktadır. Allah Teâlâ'dan Arap asıllı bir peygamber olan Muhammed (a.s.) in diliyle size Kur*an-ı Azîm gelmiştir. Onda helâl ve haramın açıklaması vardır. Kalblere hidâyet, ona uyan ve ardınca giden kulları için Allah'ın rahmeti vardır.
«Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir?» Allah Rasûlü'nün getirdiğinden faydalanmayan, ona gönderilene uymayan, ondan başkasını terketmeyerek Allah'ın âyetlerine uymaktan yüzçevirenden daha zâlim kimdir? Süddî; bu âyete, insanları çeviren ve bundan alıkoyandan daha zâlim kimdir? şeklinde mânâ verir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde âyetteki kısmını, ondan yüzçeviren olarak tefsir etmişlerdir. Fakat burada Süddî'nin sözü daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ, «Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüzçevirenden daha zâlim kimdir?» buyurmaktadır. Nitekim bu sûrenin başında: «Onlar hem bundan vazgeçmeye çalışırlar, hem de kendileri uzaklaşırlar. Onlar sâdece kendilerini helake sürüklerler.» (En'âm, 26) buyurmuş, başka bir âyette ise «Küfredip Allah yolundan alıkoyanlara, bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb arttırırız.» (Nahl, 88) buyurmuştur. Burada ise : «Biz, âyetlerimizden yüzçevirenleri bu yüzden azabın kötüsüyle cezalandıracağız.» demiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâ-de'nin söylediğine göre; «Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüzçevirenden daha zâlim kimdir?» âyeti ile îmân etmeyenler ve onunla amel etmeyenler kasdedilmiş olabilir. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «İşte o tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış yüz çevirmiştir.» (Kıyâme, 31-32). Bu ve benzeri âyetlerle kâfirlerin hem kalben yalanladıkları, hem de uzuv-larıyla ameli de terk ettikleri ifâde edilmiştir. Fakat birinci anlam, daha kuvvetli ve açıktır. En doğrusunu Allah bilir.[78]

158 — Onlar hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini, yahut Rabbmm gelmesini veya Rabbınm âyetlerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbınm âyetleri geldiği gün; kişi daha önceden inanmamış veya îmânından bir hayır kazanmamışsa îmânı ona hiç fayda vermez. De ki: Bekleyin, doğrusu biz de bekleyenlerdeniz.

Allah Teâlâ kâfirleri, elçilerine karşı gelenleri, âyetlerini yalanlayanları ve yolundan yüzçevirenleri tehdîdle şöyle buyuruyor : «Onlar hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini, yahut Rabbmm gelmesini —ki bu kıyamet günü olacaktır— veya Eabbının âyetlerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar?» Bu, kıyamet gününden Önce onun alâmetleri ve şartlarından olmak üzere meydana gelecektir. Nitekim Buhârî bu âyetin tefsirinde şöyle der : Bize Mûsâ İbn İsmail'in... Ebu Hüreyre'-<len rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Güneş batıdan doğmadıkça, kıyamet kopmaz. İnsanlar onu gördüğünde, yeryüzünde olanlar îmân edecektir. İşte bu, «Kişi daha önceden inanmanuş-sa; îmânı ona hiçbir fayda vermez.» diye işaret edilen zamandır. Bize İshâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü : Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmaz. İnsanlar, onun batıdan doğduğunu gördüklerinde, toptan îmân edeceklerdir. Bu, kişiye îmânının fayda vermeyeceği zamandır, buyurup sonra bu âyeti okumuşlardır. Bu hadîs, bu iki kanaldan rivayet edilmiştir. Bunlardan birinci şekliyle hadîsi, Tirmiz: dışındaki diğer hadisçiler kitablannda muhtelif kanallardan olmak üzere İmâre İbn Kâ'kâa İbn Şübrüme kanalıyla... Ebu Hüreyre'den tahrîc etmişlerdir. Buhârî, hadîsi ikinci kanaldan babasının ismini belirtmeksizin İshâk'dan rivayet etmiştir. Bu râvînin, İshâk İbn Mansûr veya îshâk İbn Nasr olduğu söylenilmiştir. [79] Hadîsi, Müslim de Muhanımed İbn Râfi* kanalıyla Abdürrezzâk'dan rivayet etmiştir. Bu hadîs, muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu Hüreyre'den rivayetle vârid olmuştur. Hadîsin A'lâ İbn Abdurrahmân İbn Ya'kûb —Huraka'-nın kölesi— kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetini sâdece Müslim almıştır.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Üç şey vardır ki, bunlar çıktığında; kişi daha önceden inanmamış veya îmânından bir hayır kazanmamışsa, ona îmânı hiç fayda vermez. Güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dâbbet'ül-Arz. İmâm Ahmed tarafından Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen hadîste «Ve duman» fazlalığı vardır. Hadîsi Müslim, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Züheyr İbn Harb kanalıyla Vekî'den; Tirmizî başka bir şekliyle Fudayl İbn Gazvân'dan; İshâk İbn Abdullah el-Fervî ise, Mâlik kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Ancak İshâk İbn Abdullah el-Fervî'nin zayıf olması sebebiyle, kitab sahibi muhaddislerden hiç kimse, hadisi bu şekliyle tahrîc etmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
îbn Cerîr der ki: Bize Rebî' İbn Süleyman'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır : Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmaz. Güneş batıdan doğunca, bütün insanlar îmân edecektir. İşte bu; «Kişi, daha önceden inanmamış veya îmânından bir hayır kazanmamışsa îmânının ona hiçbir fayda vermeyeceği» zamandır. Hadîsi İbn Lehîa, A'rac kanalıyla Ebu Hüreyre'den; Vekî de Fudayl İbn Gazvân kanalıyla... Yine Ebu Hüreyre'den rivayet etmişlerdir. Bu kanallardan hepsini Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde zikretmiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize Hasan İbn Yahya'nın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuşlardır: Kim güneş batıdan doğmadan önce, tevbe ederse tevbesi kabul olunur. Hadîsi Kü-tüb-i Sitte sahihlerinden hiçbirisi tahrîc etmemiştir.
Buhârî, Müslim ve başka eserlerde muhtelif kanallardan olmak üzere İbrâhîm İbn Yezîd'in babasından, onun da Ebu Zerr Cündeb İbn Cünâde'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Güneş battığında nereye gider biliyor musun? diye sordu. Ben; bilmiyorum dedim. Şöyle buyurdular: Muhakkak ki o Arş'm önüne varır, sonra secdeye kapanır ve kendisine; dön denilinceye kadar durur. Ey Ebu Zerr ona; geldiğin yere geri dön, denilmesi yakındır. İşte bu, «Kişi daha önceden inanmamışsa imânının ona hiçbir fayda vermeyeceği zamandır.»
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân'ın... Huzeyfe İbn Esîd Ebu Serîha el-Ğıfârî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Biz kıyameti tartışırken; Allah Rasûlü (s.a.) odadan bizim yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu : Siz, on alâmet görmedikçe kıyamet kopmaz : Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbet'ül-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkması, Meryem Oğlu İsa ve Deccâl'in çıkması, biri batıda, biri doğuda ve biri Arap yarımadasında olmak üzere üç yer batması, insanların geceledikleri yerde geceleyecek, istirâhate çekildikleri ve öğle uykusuna çekildikleri yerde öğle uykusuna çekilecek ve insanları sürükleyecek bir ateşin Aden çukurundan çıkması. Hadîsi, bu şekilde Müslim ve dört sünen sahibi Fürât el-Kazzâz kanalıyla... Huzeyfe îbn Esîd'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
Sevrî'nin Mansûr kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yemmân'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü'ne; ey Allah'ın elçisi, güneşin batıdan doğmasının alâmeti nedir? diye sordum. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular : O gece; iki gece miktarı oluncaya kadar uzayacak. Gece namaz kılmakta olanlar, ondan önce nasıl amelde bulunuyorlarsa öylece yapacaklar. Yıldızlar yürümeyecek ve yerinde duracaklar. Onlar uyuyacaklar sonra kalkıp namaz kılacaklar, sonra tekrar uyuyacaklar. Sonra tekrar kalkacaklar. (?) Gece bu kadar uzaymca, insanlar korkacaklar ve sabaha çıkamayacaklar. Onlar, güneşin doğudan doğmasını beklerlerken batıdan doğuverecek. İnsanlar bunu görünce îmân edecekler. Ama îmânları onlara fayda vermeyecek. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir. Ancak bu şekilde Kütüb-i Sitte'de yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî, Sa'd îbn Mâlik İbn Sinan'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, «Rabbının âyetleri geldiği gün, kişiye îmânı hiç fayda vermez.» âyeti hakkında bu; güneşin batıdan doğmasıdır, buyurmuştur : Hadîsi Tirmizî, Süfyân İbn Vekî'den, o da babasından rivayet etmiş ve garîb olduğunu söylemiştir. Hadîsi bazıları da rivayet etmişler ve Hz. Peygamber'e ulaştırmamışlardır. Tâlût İbn Abbâd kanalıyla... Ebu Ümâme Sudeyy îbn Aclân'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Alâmetlerin ilki; güneşin batıdan doğmasıdır, buyurmuştur. Âsim İbn Ebu'n-Necûd kanalıyla... Safvân İbn Assâl'dan rivayete göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ batı tarafından tevbe için genişliği yetmiş yıl olan bir kapı açmıştır. Bu kapı, güneş batıdan doğmadıkça kapanmaz. Hadîsi Tirmizî .rivayet etmiş, Neseî sahihtir, demiştir. İbn Mace de uzun bir hadîste bunu rivayet etmiştir.

îbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ali îbn Duhyem'in... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : İnsanlara bu gecelerinizle üç geceye denk bir gece mutlaka gelecek. Bu gece gelince, âbidler (çokça nafile ibâdette bulunanlar) onu bilecekler. Onlardan birisi kalkıp duasını okuyacak. Sonra uyuyacak, sonra kalkıp duasını (âdet haline getirmiş olduğu zikrini) okuyacak, sonra tekrar uyuyacak. Onlar bu halde iken, insanlar bağırışarak, bu nedir? deyip mescidlere sığınacaklar. Birden güneşin batıdan doğduğunu görüp hep birden feryâd-ü figân edecekler. Güneş, gökyüzünün ortasına gelince; geri dönecek ve sonra doğuş yerinden doğacak. İşte o sırada kişiye îmânı fayda vermeyecek. Hadis bu şekliyle garîb olup Kütüb-i Sitte'de yoktur.
İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail İbn İbrahim'in... Ebu Zür'a İbn Amr îbn Cerîr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Müslümanlardan üç kişi Medine'de Mervân'ın yanına oturmuşlar, onu dinliyorlardı. O, kıyamet alâmetlerinden bahsediyordu. Şöyle konuştu : Bunların ilki, Deccâl'in çıkmasıdır. Bu üç kişi, Abdullah İbn Amr'a gidip kıyamet alâmetleri konusunda Mervân'dan işittiklerini ona naklettiler de şöyle dedi: Mervân bir şey söylememiş. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hadîs ezberledim ve henüz unutmadım. Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Kıyamet alâmetlerinden ilk çıkacak olan; güneşin batıdan doğması, Dâbbe'nin kuşluk vakti çıkmasıdır... Bunlardan hangisi diğerinden önce ise, ikincisi hemen onun peşindendir. Sonra Abdullah —ki o kitablan okuyordu— şöyle dedi: Öyle sanıyorum ki; onların ilk çıkacak olanı, güneşin batıdan doğmasıdır. Güneş her batışında Arş'ın altına gider, secdeye kapanır, dönüş için izin ister.
Allah Teâlâ onun batıdan doğmasına hükmedinceye kadar dönüş için ona izin verilir ve her zaman yaptığı gibi yapmaya devam eder. Arş'ın altına gelir, secde eder, dönüş için izin ister. Kendisine hiçbir cevab verilmez. Sonra dönüş için tekrar izin ister, kendisine hiçbir cevab verilmez. Sonra tekrar izin ister ve kendisine hiçbir cevab verilmez. Nihayet geceden Allah'ın dilediği kadar bir süre geçince ve kendisine dönüş izni verildiğinde doğuya yetişemeyeceğini anlayarak; Rabbım; doğu ne kadar uzak? İnsanlar için benim yerimi kim tutacak? der. Ufulk, bir halka gibi olunca dönüşüne izin verilir ve kendisine; yerinden doğ, denilir. Güneş, insanlara batıdan doğar. Daha sonra Abdullah : «Kişi daha önceden inanmamışsa, îmânı ona hiçbir fayda vermez...» âyetini okudu. Hadîsi Müslim, Sahîh'inde; Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de Sünen'lerinde, Ebu Hayyân Yahya İbn Saîd et-Teymî kanalıyla Ebu Zür'a îbn Amr İbn Cerîr'den rivayetle tahrîc etmişlerdir.
Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Yahya İbn Hâlid İbn Hibbân'ın... Abdullah îbn Amr İbn el-Âs'dan rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Güneş batıdan doğunca; İblîs, secdeye kapanır ve; ey tanrım, dilediğine secde etmem için bana emret, diye nida eder. Zebanileri yanına toplar. Onlar; ey efendiler, nedir bu yalvarma? derler. Rabbımdan belli bir vakte kadar mühlet vermesini istemiştim. İşte o belli vakit budur, der. Sonra Dâbbet'ül-Arz, Safâ'da bir çatlak (yarık) tan çıkar. Onun adımını ilk atacağı yer, Antakya'dır. İblîs'e vanp onun ağzına gem takacaktır. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir ve isnadı da zayıftır. Herhalde Abdullah İbn Amr'm Yermûk günü bulduğu iki yük hayvanında (olan kitablardan) alınmıştır. Merfû' olarak rivayeti ise nıünkerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Abdullah İbn Amr, Abdurrahmân İbn Avf, Muâviye İbn Ebu Süf-yân'dan —Allah onların hepsinden hoşnûd olsun— rivayet edilen diğer bir hadîste İmâm Ahmed der ki: Bize; Hakem İbn Nâfi'nin... İbn es-Sa'dî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Düşman harbe devanı ettiği sürece hicret kesilmez, buyurdular. Muâviye, Abdurrahmân İbn Avf, Abdullah İbn Amr İbn eUÂs dediler ki: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki hicret, iki haslettir : Birisi, senin kötülükleri terketmendir. Diğeri Allah ve Rasûlüne hicret etmendir. Tevbe kabul edildiği sürece, hicret kesilmeyecektir. Tevbe ise, güneş batıdan doğuncaya kadar makbul olacaktır. Güneş batıdan doğunca, her kalb içindekilerle birlikte mühürlenecek ve insanlann ameli kendilerine yetecektir. Bu hadîsin isnadı hasendir. Kütüb-i Sitte sahiplerinden hiç birisi tahrîc etmemişlerdir. En doğrusunu -Allah bilir.
Avf el-A'râbî der ki: Muhammed îbn Şîrîn kanalıyla... İbn Mes'ûd' dan rivayete göre; o, şöyle dermiş : Kıyamet alâmetlerinden dördü dişında zikredilenler geçmiştir: Güneşin batıdan doğması, Deccâl, Dâb-bet'ül-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkması. Amellerin sona erdirileceği (mühürleneceği) ne alâmet ise güneşin batıdan doğmasıdır. Allah Teâ-lâ'nın : «Rabbbının âyetleri geldiği gün...» buyurduğunu işitmedin mi? Burada güneşin batıdan doğması kaydedilmektedir.
Hafız Ebu Bekr îbn Merdûyeh Tefsîr'inde Abd'ül-Mün'im İbn İd-ris kanalıyla... İbn Abbâs'tan merfû' olarak uzun, garîb, münker bir hadîs rivayet eder. Bu hadîste denilir ki: «O gün, güneş ve ay yanyana doğarlar. Göğün yansına gelince dönerler ve sonra oldukları yere avdet ederler, kısmı da vardır. Bu, gerçekten garîb ve hattâ münker bir hadîstir. Şayet merfû' olduğu ileri sürülürse uydurmadır. Ancak İbn Ab-bâs veya Vehb İbn Münebbih de mevkuf olursa —ki böyle olması doğrüya daha yakındır— bu takdirde münker olmaz. En doğrusunu Allah bilir.
Süfyân'ın Mansûr kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyamet alâmetlerinin ilki çıkınca, kalemler atılır hafaza melekleri hapsedilir ve cesedler, amellere şâhidlik ederler. Hz. Âişe'nin bu sözünü, İbn Cerir rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ: «Kişi, daha önceden inanmamışsa... îmânı ona hiç fayda vermez.» buyuruyor. Kâfir o gün îmâna gelirse; işte bu kendisinden kabul edilmez. Bundan önce inanmış olanlara gelince; amelinde ihlâslı olan büyük bir hayırdadır. Şaşırtılmışlardan olup ta o esnada tevbe edenlerin tevbesi ise, kabul edilmez. Nitekim daha önce geçen hadîsler de buna delâlet etmektedir. ((îmânından bir hayır kazanma-mışsa» âyeti de buna hamledilir. Daha önce amel-i sâlihte bulunma-mışsa, (ondan sonra) sâlih ameller işlemesi ona fayda vermez.
Allah Teâlâ'nın: «De ki: Bekleyin, doğrusu Biz de bekleyenlerdeniz.» kavli, kâfirlere, îmânı geciktirenlere ve tevbesini, tevbenin fayda vermeyeceği bir zamana bırakanlara şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir vaîddir. Bu hüküm, kıyamet vaktinin yaklaşması ve alâmetlerinin ortaya çıkması sebebiyle güneşin batıdan doğması sırasındadır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : ((Onlar kıyamet saatinin ansızın gelip çatmasından başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?» (Muhammed, 18), «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na

koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama bizim baskınımızı görüp te öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi...» (Ğafir, 84-85).[80]

159 — Dinlerini parça parça edenler, bölük böluK olanlar yok mu? Senin onlarla hiçbir alakan yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir.

Dînlerini Parça Bölük Edenler

Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Süddî bu âyetin Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylerler. Avfî'nin îbn Abbâs'tan «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu...» âyeti hakkındaki rivayetine göre; Yahûdî ve Hıristiyanlar Muhammed (s.a.) in gönderilmesinden önce ihtilâfa düşmüşler ve parçalanmışlardı. Muhammed (s.a.) gönderilince: «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu; senin onlarla hiçbir alâkan yoktur...» âyeti indirildi. İbn Cerîr der ki: Bana Saîd İbn Amr'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki bu ümmet içinde «Dinlerini parça parça edenler, böltik bölük olanlar vardır. Senin onlarla hiçbir alâkan yoktur.)) Onların da seninle hiçbir alâkası yoktur. Onlar, bu ümmetin bid'at şüphe ve sapıklık yolunda olanlarıdır. Bu hadîsin isnadı sahîh değildir. Zîrâ hadîsin isnâdmdaki Abbâd İbn Kesîr metruktür. Hadîs uydurma olmayıp, Abbâd îbn Ke-sîr'in bu hadîsi merfû' olarak rivayeti bir vehimdir. Hadîsi Süfyân es-Sevrî, Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir ki; Ebu Hüreyre, «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu...» âyet-i kerîme'si bu ümmet hakkında nazil olmuştur, demiştir. Ebu Ümâme'den rivayetle Ebu Gâlib «bölük bölük olanlar» âyetiyle kasdedilenler; haricîlerdir, demiştir. Bu görüş, Ebu Ümâme'den merfû' olarak rivayet edilmişse de sahîh değildir. Şu'be'nin Mücâlid kanalıyla... Ömer'den rivayetine göre;'Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'ye: «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu...» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Onlar, bid'at ehlidirler. İbn Merdûyeh'in rivayet ettiği bu hadîs de garîb olup, merfû' olarak rivayeti sahîh değildir.
Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre; bu âyet, Allah'ın dininden ayrılan ve ona muhalif olan herkes hakkında umûmîdir. Allah Teâlâ elçisini, hidâyetle ve hak din ile Allah'ın dinini bütün dinlere üstün kılmak için göndermiştir. O'nun şeriatı tek olup onda ihtilâf ve ayrılık yoktur. Kim, bu dinde ihtilâfa düşer arzular ve sapıklıklardan ibaret diğer din sahihlerinde olduğu gibi «bölük bölük olursa»; Allah Teâlâ onların içinde bulunduğu durumdan elçisini temize çıkarmaktadır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Dinden Nuh'a buyurduğunu, size de teşrî' buyurdu. Sana vahyettiğimizi... Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin, diye.» (Şûra, 13). Bir hadîste ise şöyle buyu-rulur : Biz peygamberler topluluğu; baba bir kardeşlerizdir. Dinimiz birdir. İşte bu, Sırât-ı Müstakîm'dir. Rasûllerin getirmiş olduğu, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Din, rasûllerin şeriatına sarılmaktır. Buna muhalif olan şeyler; sapıklıklar, bilgisizlikler, indî görüşler ve arzulardan ibarettir. Rasûller, bunlardan uzak ve temizdirler. Nitekim Allah Teâlâ burada «Senin onlarla hiçbir alâkan yoktur.» buyurmaktadır.

Allah Teâlâ'nm: «Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, ne yaptıklarım kendilerine haber verecektir.» kavli şu sözü gibidir: «Muhakkak ki îmân edenler; yahûdîler, sâbiîler, hıristiyanlar, mecûsî-ler, puta tapanlar arasında kıyamet günü Allah kesin hükmünü verecektir.» (Hacc, 17). Sonra Allah Teâlâ, kıyamet günündeki hükmünü ve adâletindeki lutfunu beyân etmeye başlayarak, müteâkib âyette şöyle buyuruyor : «Kim bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse; o, ancak misliyle cezalandırılır. Ve onlara haksızlık edilmez.»[81]

160 — Kim, bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse; o, ancak misliyle cezalandırılır. Ve onlara haksızlık edilmez.

Bir İyiliğe On Misli Var

Bu âyet-i kerîme mücmel bırakılan, «Kim, bir iyilikle gelirse; ona, daha iyisi vardır.» (Nemi, 89; Kasas 84) âyet-i kerîme'lerini açıklamaktadır. Bu âyete mutabık olarak hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed İtan Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs'tan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden.naklettiğine göre; o, şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Rabbımız Rahîm'dir. Kim, bir iyilik yapmaya niyyet eder onu yapmaz ise; ona bir iyilik yazılır. Eğer yaparsa; ondan yediyüze, daha çok katlarına kadar iyilik yazılır. Kim bir kötülüğe niyyet eder ve onu yapmaz ise; ona, bir iyilik yazılır. Eğer işlerse bir tek olarak yazılır veya Allah Teâlâ onu siler. Sâdece helaki kesinleşen, hidâyet kapılan kendine kapanan kimseyi Allah helak eder. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî, Ebu Osman kanalıyla rivayet" etmişlerdir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Ebu Zerr (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki : «Kim, bir iyilik işlerse; ona, on misli vardır. Ve ben arttırırım. Kim, bir kötülük işlerse; onun cezası, misli iledir veya ben bağışlarım. Kim yeryüzü dolusu hatâ işler; sonra hiçbir şey ile şirk koşmaksızın, bana kavuşursa; ona bunun bir misli bağışlama veririm. Kim, bana bir karış yaklaşırsa; ona bir arşın, kim bana bir arşın yaklaşırsa; ona da bii kulaç, yaklaşırım. Kim, bana yürüyerek gelirse; ben ona, koşarak gelirim. Bu hadîsi Müslim, Ebu Küreyb kanalıyla... A'meş'den; İbn Mâce ise, Ali İbn Muhammed et-Tanâfisı kanalıyla Ve-kî'den rivayet etmiştir.
Hafız Efou Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Şeybân'ın... Enes İbn Mâ-lik'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle -buyurmuştur:
Kim bir iyiliğe niyyet eder ve onu işlemez ise; kendisine bir iyilik yazılır. Eğer işlerse; on iyilik yazılır. Kim, bir kötülüğe niyyet eder ve onu işlemezse; ona hiçbir şey yazılmaz. Şayet işlerse; ona bir kötülük yazılır.
İyi bil ki; bir kötülüğü terkedip işlemeyen kimseler, üç kısımdır: Bir kısmı, Allah için terkeder. Allah Teâlâ için bundan vazgeçmesi sebebiyle, ona bir iyilik yazılır. Bu, amel ve niyyettir. Bu sebepledir ki; ona bir iyilik yazılacağına dâir hadîsler vârid olmuştur. Nitekim sahîh hadîslerden birinin lafzı şöyledir: O, ancak bunu benim için terketmiştir. Bir kısmı ise, unutarak bunu terkeder. Bu ne lehine, ne de aleyhinedir. Zîrâ o, bir hayra niyyet etmemiş, kötülük de yapmamıştır. Bir kısmı da

acizliğinden ve sebeblerine başvurup kendisini ona yaklaştıran şeylere ulaştıktan sonra tenbelliğinden terkeder. Bu tür kimselerse onu yapmış durumundadırlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurulmuştur: İki müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya geldiklerinde; hem katil, hem de maktul (öldürülen) cehennemliktir. Ey Allah'ın Rasûlü; katilin durumu belli, fakat öldürülenin durumu nedir? diye sordular. Allah Rasûlü : Muhakkak ki o da arkadaşını öldürmeye arzulu (hırslı) idi, buyurdular.
İmâm Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Mücâhid İbn Musa'nın... Enes'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Kim bir iyiliğe niyyet ederse; Allah Teâlâ ona, bir iyilik yazar. Eğer onu işlerse, kendisine on iyilik yazılır. Kim, bir kötülüğe niyyet ederse; onu işleyinceye kadar ona 'bir şey yazılmaz. Şayet onu işlerse; kendisine bir kötülük; terkederse bir iyilik yazılır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: O, bunu ancak Benim korkumdan terketmiştir. Hadîsin lafzı, Mücâhid îbn Musa'nındır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Harîm îbn Faik el-Esedî'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : İnsanlar dört, ameller altı kısımdır. İnsanlar: Dünya ve âhirette bolca verilmiş; dünyada bolca verilmiş, âhirette daraltılmış; dünyada kendisine az verilmiş, âhirette çofkça verilmiş; dünya ve âhirette mutsuzla*1 olmak üzere dört sınıfa ayrılır. Ameller ise : Vâcib kılan iki amel; misli misliyle olan amel; on katı olan amel; yediyüz katı olan amel olmak üzere altı sınıfa ayrılır. Vâcib kılan iki amel şudur: Kim, Allah'a hiçbir şeyle ortak koşmayıp mü'müı ve müslüman olarak ölürse, cennet kendisine vâcib olur. Kim de kâfir olarak ölürse; cehennem kendisine vâcib olur. Kim, bir iyiliğe niyyet eder de işlemez ise; Allah Teâlâ onun bunu kalbinde hissetmiş ve kalbine yerleştirmiş olduğunu, bunu yapmaya arzulu olduğunu bilir ve kendisine bir iyilik yazılır. Kim de bir kötülüğe niyyet ederse, bu onun aleyhine yazılmaz. Kim, onu (kötülüğü) işlerse; kendisine bir kötülük yazılır ve o, arttı-nlmaz. Kim, bir iyilik yaparsa; bu, kendisi için on misli ile olur. Kim, Allah yolunda bir infâkta bulunursa; bu da kendisi için yediyüz katma çıkarılır. Hadîsin bir kısmını Neseî ve Tirmizî, Rakîn îbn Rebî' kanalıyla... Harîm îbn Fâtik'ten rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu ZürVnın... Amr İbn Şuayb'dan onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cum'a'da üç kişi hazır bulunur : Kişi vardır faydasız yere onda hazır bulunur. İşte cum'a'dan bunun nasibi budur. Bir kişi de vardır U; duâ ile onda hazır bulunur. Bu kişi Allah'a duâ eder de Allah dilerse ona verir, dilerse vermez. Bir kişi de vardır ki; cum'a'da susma ile hazır bulunur. İşte bu cum'a, onun için gelecek cum'aya ve üç gün fazlasına kadar bir keffâretir. Zîrâ Allah Teâlâ: «Kim bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» buyurmuştur. Hafız Ebu'l-Kâsım Taberânî der ki: Bize Hâşim îbn Mersed'in... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cum'a; kendisiyle peşinden gelen cum'a arasında üç gün fazlasıyla keffâretir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Kim bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» buyurmuştur. Ebu Zerr (r.a.) den rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, her ay üç gün oruç tutarsa; bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibidir. Hadîsi İmâm Ahmed, bu lafızlarla rivayet etmiştir. Neseî, İbn Mâce ve Tirmizî'nin

rivayetlerinde ise, şu fazlalık vardır: Allah Teâlâ kitabında bunun tasdiki olarak: «Kim, bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» âyetini indirmiştir. Bir günün mukabili, on gündür. Hadîsi rivayet ettikten sonra Tirmizî; bunun, hasen bir hadîs olduğunu söyler. İbn Mes'ûd; «Kim, bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» âyetini: Kim lâ ilahe illallah (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur) kelimesi ile gelirse şeklinde; «Kim de, bir kötülükle gelirse.» âyetini de; kim de şirk ile gelirse, diye t&fsîr etmiştir. Bu görüş, seleften bir topluluktan da nakledilmiştir. Bu hususta merfû* bir hadîs de vârid olmuştur. Bu hadîsin sıhhatini en iyi Allah bilir. Ama onun ben sahîh bir rivayetini görmedim. Bu husustaki hadîs ve eserler, gerçekten çoktur. Ancak zikredilenleri yeterli göniyoruz. Güvenimiz Allah'adır.[82]

161 — De ki: Şüphesiz Rabbım, beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan - İbrahim'in dinine. Ibrâhîm müşriklerden olmadı.
162 — De ki: Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir.
163 — O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben, böylece emro-lundum. Ve ben, müslümanların ilkiyim.

İbrahim'in Hanîf Dini

Allah Teâlâ rasûUerin efendisi, Peygamberi (s.a.) ne; kendisini Sırât-ı Müstakîm'e ulaştırarak nimet ihsan ettiğini, haber vermesini emrediyor. O Sırât-ı Müstakîm'de ne bir eğrilik, ne de bir sapma vardır. «O, dosdoğru yoldur. Muvahhid olan İbrahim'in dinidir. İbrahim müşriklerden olmamıştır.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?» (Bakara, 130), «Ve Allah yolunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçmiş ve babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» (Hacc, 78), «Muhakkak ki İbrahim, başlıbaşma bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhiddi. Hiçbir zaman için müşriklerden olmamıştır, Rabbının nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti. Dünyada : Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy. O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» (Nahl, 120-123).
Hz. Peygamber'e İbrahim'in Hanîf dinine uymasının emredilmiş olması; İbrahim'in bu hususta, ondan daha kâmil olmasını gerektirmez. Zîrâ Hz. Peygamber, bu emri tâm olarak uygulamış ve kendisinden önce hiç kimseye verilmemiş olan bu din ile kemâl derecesine erdirilmiştir. Bu sebepledir ki peygamberlerin sonuncusu, mutlak olarak Âdemoğlunun efendisi ve bütün yaratıkların hattâ İbrâhîm el-Halîl (a.s.) in dahî göz dikip arzuladığı makâm-ı mahmûd'un sahibi olmuştur.
İta Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Hafs'ın... ton Ebzâ' dan, onun da babasından rivayetine göre; Allah Ra-sûlü (s.a.) sabaha çıktıklarında şöyle derlerdi: İslâm dini, ihlâs kelimesi, peygamberimiz Muhammed'in dini ve muvahhid olarak İbrahim'in milleti üzere sabahladık. O (îbrâhîm) müşriklerden olmadı. İmâm Ah-zned der ki: Bize Yezîd'in... İta Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Ra-sûlü (s.a.) ne dinlerin hangisi Allah'a en sevimlidir? diye soruldu. Şöyle buyurdular: Hoş görülü Hanîf dini.

Yine Ahmed der ki: Bize Süleyman İbn Davud'un... Âişe (R. Anhâ) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ha-beş'lilerin oyunlarına bakabilmem için ben usanıp oradan ayrılıncaya kadar çenemi omuzlarına koydular. Abdurrahmân'ın babası kendisine Urve'nin şöyle dediğini nakleder: Âişe'nin haber verdiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), o gün şöyle buyurmuş : Yahudiler muhakkak bizim dînimizde genişlik olduğunu bileceklerdir. Muhakkak ki ben, hoşgörülü Hanîf dini ile gönderildim. Hadîsin aslı, Buhârî ile Müslim'de tahrîc edilmiştir. Ziyâde edilen kısmın ise, muhtelif kanallardan şâhidleri vardır. Bunun kanallarını Buhârî şerhinde genişçe aldım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Allah Teâlâ : «De ki: Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir.» âyetinde Hz. Peygamberin Allah'tan başkasına ibâdet eden, O'ndan başkası adına kurbân kesen müşriklere muhalif olduğunu bildirmesi emredilmektedir. Muhakkak onun namazı Allah içindir. İbadetleri tek ve ortağı olmaksızın O'nun isminedir. Allah Teali, başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» (Kevser, 2). Yani namazını ve kurbânını, sâdece O'na tahsis et. Müşrikler, putlara tapar ve onlara kurbân keserlerdi. Allah Teâlâ peygamberine, onlara muhalefet etmesini ve onların içinde bulundukları durumdan ayrılmasını; bil&rek, niyyet ve azimle Allah için ihlâsa yönelmesini emretmektedir. Mücâhid, «Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim...» âyeti hakkında şöyle demiştir: İbâdetler; hacc ve umre'de kurbân kesmektir. Sevrî'nin Süddî kanalıyla rivayetine göre; Saîd İbn Cübeyr, ibâdetlerin; kurban kesmek olduğunu söylemiştir. Süddî ve Dahhâfc da böyle söyler.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Avfın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre, o şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) hayrana günü iki koç kurbân kesti ve onları kurbân ederken şöyle buyurdu: Yüzümü bir muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, asla müşriklerden olmadım. Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bununla emrolundum ve ben, müslümanların ilkiyim.
«Ve ben, müslümanların ilkiyim.» âyet-i kerîme'sihin tefsirinde Katâde; bu ümmetten müslümanların ilkiyim, demek olduğunu söylemiştir. Bu, onun söylediği gibidir. Muhakkak ki Hz. Peygamberden önceki peygamberlerin hepsi, İslâm'a davet etmişlerdi. İslâm'ın aslı ise, tek ve ortağı bulunmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Senden önce gönderdiğimiz her peygamber'e; Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) buyururken Nuh'un kavmine şöyle dediğini haber vermektedir: «Yüzçe-virirseniz; zâten ben, sizden Öğütlerimin karşılığı olarak bir mükâfat veya ücret istemedim. Benim mükâfatımı, ancak Allah verir. Ben, müs-lümanlardan olmakla emrolundum.» (Yûnus, 72). Başka bir âyette ise şöyle buyurur: «Kendini bilmezden başka kim, İbrahim'in dininden yüzçevirir? Andolsun ki, dünyada onu seçmiştik. Şüphesiz o, âhirette de sâlihlerdendir. Hani, Rabbı ona: Teslîm ol, buyurduğu zaman, o da; âlemlerin Rabbına teslîm oldum, demişti. îbrâhîm bunu, oğullarına da tavsiye etti. Ya'kûb da: Ey oğullarım, Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.» (Bakara, 130-132). Yusuf (a.s.) un dilinden de şöyle der: «Rabbım Sen bana, mülk verdin ve sözlerin te'vîlini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı; Sen, dünyada da âhirette de benim

velîmsin. Müslüman olarak canımı al ve beni sâlüılere kat.» (Yûsuf, 101), Mûsâ (a.s.) nın dilinden de şöyle demişti: «Ey kavmim; eğer siz, gerçekten Allah'a îmân etmiş-seniz ve teslîm olmuşsanız O'na güvenin. Onlar da : Biz, yalnız Allah'a güvenip dayandık. Ey Rabbımız, bizi o zâlimler güruhu ile sınama. Merhametinle o kâfirler güruhundan bizi kurtar, dediler.» (Yûnus, 84 - 86). Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu, Tevrat'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahûdîlere onunla; Rabba kul olanlarla, bilginler de Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi...» (Makie, 44), «Hani, ben havarilere : Bana ve peygamberime îmân edin, diye vahyetmiştim de: İnandık, şâhid ol ki; biz müslümanlanz, de-mişlerdi.» (Mâide, 111).
Allah Teâlâ peygamberlerini İslâm ile gönderdiğini haber vermiştir. Fakat onlardan bir kısmı, diğer bir kısmını nesneden ve kendilerine has şeriatlarına göre derece derecedirler. Bu durum; ebedî olarak neshedilmeyecetk (kaldırılmayacak) olan dâima muzaffer, kıyamet ko-puncaya kadar alemleri dikilmiş olarak kalacak olan, Hz. Muhammed (s.a.) in şeriatı ile diğerlerinin neshine (kaldırılmasına) kadar böylece devam edegelmiştir. Bu sebebledir ki; Hz. Peygamber : Biz peygamberler topluluğu; baba bir kardeşleriz; dinimiz birdir, buyurmuştur. «Evlâd el-AUât»; baba bir, anneler ayrı kardeşlerdir. Anneler derecesinde olan şeriatlar, muhtelif olsa dahi tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet edilen din birdir. Nitekim «İhvet el-Ahyâf» da bunun tersidir ki; bunlar, muhtelif babalardan bir annenin oğullarıdır. «İhvet el-A'yân» ise; aynı baba ve anneden olan kardeşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Saîd'in... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), iftitâh tekbîri aldığında şöyle dermiş : Ben yüzümü, bir muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben, asla müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bununla emrolunduk ve ben, müslümanlann ilkiyim. Allah'ım Sensin Melîk, Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Sensin Rabbını, ben Senin kulunum. Ben, nefsime haksızlık ettim (zulmettim). Ve günâhımı itiraf ettim. Benim bütün günâhlarımı bağışla. Senden başka günâhları bağışlayacak yoktur. Beni, en güzel ahlâka ilet. En güzel ahlâka Senden başka ulaştıracak yoktur. Ahlâkın kötüsünü benden uzaklaştır. Senden başka onu benden uzaklaştıracak yoktur. Mübarek ve yücesin. Senden bağışlanma isterim, Sana tevbe ederim. Daha sonra, Allah Rasûlü'nün rükû'da, secdede ve teşehhüdde söylediklerini de içeren hadîsin tamâmını zikreder. Hadîsi, Müslim de Sahihinde rivayet etmiştir.[83]

164 — De ki: Ben, Allah'tan başka bir Rab mı arayacağım? Halbuki O, her şeyin Rabbıdır. Herkes ne kazanırsa kendine aittir. Yük yüklenen kimse, başkasının yükünü taşımaz. Sonunda dönüşünüz Rabbımzadır. Artık O, size ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, Allah'a şirk koşanlara; yalnız O'nun için ve ihlâs ile ibâdet ve O'na tevekkül etme hususlarında «De ki: Ben, Allah'tan başka

bir Rab mı arayacağım? Halbuki O, herşeyin Rabbıdır. (O, beni terbiye edip korur, işimi idare eder. Ben ancak O'na tevekkül eder ve ancak O'na dönerim. Zîrâ her şeyin Rabbı ve sahibi O'dur. Yaratma ve işler O'nundur.)» Bu ayette, tevekkülün sâdece Allah'a tahsîs edilmesi (sâdece Allah'a tevekkül edilmesi) emre-dilmektedir. Nitekim bundan önceki âyette de ibâdetin, ortağı olmaksızın sâdece O'na tahsîs edilmesi bildirilmekteydi. Çok kere bu mâna, diğeri ile birlikte getirilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ; kullarına, bir âyette şöyle demelerini öğütlemektedir; «Ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.» (Fatiha, 5). Başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na güven.» (Hûd, 123), «De ki: O, Rahmandır. Biz, O'na inandık ve O'na dayanıp güvendik.» (Mülk, 29), «Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» (Müzzemmil, 9). Bunun benzeri başka âyetler de vardır.
Allah Teâlâ'nm: «Herkes ne kazanırsa kendine aittir. Yük yüklenen kimse, başkasının yükünü taşımaz.» sözü; Allah Tealâ'nm, kıyamet günü vuku bulacak olan cezalandırması, hükmü ve adaletini haber vermektedir. O günde nefisler, ancak amelleri karşılığında cezalandırılacaktır : Amelleri hayır ise; cezaları hayır, amelleri kötü ise; karşılığı da kötü olacaktır. Hiç kimsenin hatâsı bir başkasına yüklenmeyecektir. Bu, Allah Teâlâ'nm adaleti gereğidir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Yükü ağır olan kimse; onun yüklenilmesini istese, yakını bile olsa ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18), «Kim de inanmış olarak sâlih ameller işlerse; o, haksızlıktan ve hakkının yeneceğinden korkmaz.» (Tâhâ, 112). Tefsir âlimleri der ki; Hiç kimsenin üzerine başkasının kötülükleri yüklenmez. Kişinin iyiliklerinden eksiltmek, haksızlık edilmek suretiyle zulmedilmeyecektir. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle 'buyurur : «Her nefis kazandığı ile bağlıdır. Ancak sağcılar müstesnadır.» (Müddessir, 38-39). Sağcılar dışında her nefis, kötü ameli mukabilinde rehin tutulmuştur. Sağcıların sâlih amellerinin bereketi, zürriyyetlerine de dönecektir. Nitekim Tûr sûresinde şöyle Duyurulmaktadır : «îmân edip te soyları da kendilerine tâbi olanlar; onlara (cennetteki yüksek derecelere) soylarım da kattık. (Her ne kadar sâlih amellerde olmasa da onlar îmânın aslında ortaktılar.) Ve onların işlediklerinden hiçbir şey eksiltmedik. (Zürriyyetlerini onların seviyesine çıkarmak için, onların amellerinden alıp ta diğerlerine katmadık. Bilakis Allah Teâlâ kendi lutfu keremi ve babalarının amellerinin bereke-tiyle, onları babalarının derecelerine yükseltmiştir.) Herkes kazandığı (kötülük) ile bağlıdır.» (Tûr, 21).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: ((Sonunda dönüşünüz, Rabbınızadır. Artık O, size ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.» Siz, bulunduğunuz hal üzere amellerinize devam ediniz; biz de olduğumuz halde amel edicileriz. Siz de, biz de Allah'ın huzurunda duracağız. O bize amellerimizi, size de amellerinizi ve dünya yurdunda ihtilâf edegeldiklerinizi haber verecektir. Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur: «De ki: Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olamazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız. De ki: Rabıtanız, aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettan, Alîm O'dur.» (Sebe', 25-26).[84]

165 — Sizi, verdikleriyle denemek için yeryüzünün halifeleri yapan ve kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan; O'dur. Şüphe yok ki O, Gafur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ: «Sizi yeryüzünün halîfeleri yapan O*dur.» Sizi nesil be nesil, asır be asır seleften sonra halef olarak "yeryüzünü i'mâr edenler kılmıştır. Bu açıklama, îbn Zeyd ve başkalarına aittir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Şayet dileseydik, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler var ederdik.» (Zuhruf, 60), «Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan...» (Nemi, 62), «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» (Bakara, 30), «Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine geçirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129).
Allah Teâlâ : «Ve kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan O'dur.» buyuruyor ki; kendi katında bir hikmetten dolayı sizleri, renk, şekil, görünüş, iyilik ve kötülük, huy ve azıklarda derece derece kılmıştır. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Dünya hayatında onların maişetlerini Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini kimine derecelerle üstün kıldık.» (Zuhruf, 32), «Bak, nasıl onları birbi-rine üstün kıldık. Elbette ki âhiret, dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» (İsra, 21).
Allah Teâlâ «Verdikleriyle sizi denemek için...» buyurmaktadır. Size nimet olarak verdikleriyle sizi denemek, sizi bunlarla imtihan etmek için. Zengini zenginliği ile deneyip ondan şükredip etmediğini sormak; fakiri de fakirliği ile deneyip ondan sabredip etmediğini sormak için.
Müslim'in Sahîh'inde Ebu Nadra kanalıyla, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Muhakkak dünya tatlıdır, yeşildir. Allah Teâlâ, dünyada ne gibi ameller yaptığınızı görmek için, sizi orada halîfeler kılmıştır. Dünyadan sakının. Kadınlardan da sakının. Muhakkak ki îsrâiloğuHan, ilkin kadınla fitneye düşmüşlerdir. Allah Teâlâ'nın : «Şüphe yok ki Rabbın; cezası pek çabuk olandır. Ve muhakkak ki O; Gafur, Rahîm'dir.» -kavli, hem bir korkutma ve hem de bir teşviktir. O'na isyan eden ve elçilerine karşı gelenlere O*nun hesabı ve azabı pek çabuktur. Onu seven; haberine ve emrine uyan kimselere «muhakkak ki Gafur, Rahîm'dir.» Muhammed İbn îshâk der ki: Kullara merhamet eder. Muhammed İbn tshâk'ın bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Allah Teâlâ KurWda, bu iki sıfatı çok kere birlikte zikreder. Nitekim şu âyetlerde durum böyledir: «Kullanma bildir ki; muhakkak Ben Gafur, Rahîm olanım. Ve muhakkak ki, azabım da eleni verici bir azâbdır.» (Hicr, 49 - 50), «Doğrusu, insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbın mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki, Rabbının cezalandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6) Tergîb ve terhîbi içeren başka âyetler de vardır. Allah Teâlâ bazan kullarını, teşvîk eder. Cenneti anlatarak ve kendi katında olanlara kullarını çağırır. Bazan da kullarını korkutur. Cehennemi ve ondaki azâblan, kıyamet ve korkularını zikrederek kendine çağırır. Herkesi kendi durumuna göre te'sîr etsin diye bazan bununla, bazan onunla çağırmaktadır. Allah Teâlâ bizleri emrettiklerine itaat eden, yasaklayıp men'ettiklerini terkeden, haber verdiklerini doğrulayanlardan kılsın. Muhakkak ki O yakındır, duayı işitip icabet edendir. Cevâd'dır, Kerîm'dir, Vehhâb'dır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân'm... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Eğer mü1 min Allah katındaki cezayı bilseydi; kimse cenneti ümîd etmezdi. Ve Eğer kâfir, Allah katındaki rahmeti

bilseydi; hiç kimse cennetten ümidini kesmezdi. Allah Teâlâ yüa rahmet yaratmış; bunlardan birini, birbirlerine onunla merhamet etsinler diye, yaratıklarının arasına koymuştur. Doksandokuzu ise Allah katındadır. Hadîsi, Kuteybe kanalıyla... A'lâ'dan rivayet eden Tirmizî, hasen olduğunu söyler. Müslim de hadîsi Yahya İbn Yahya, Kuteybe ve Ali İbn Hacer kanalıyla... A'lâ'dan rivayet etmiştir.[85]

İzahı

Ey dinine sağlamca sarılan müslüman; bu ümmetin geçmişlerinden hak ehli olanlar, sünnet üzere İslâm'a uydukları ve bu yolda yürüdükleri için sünnet ve cemâat ehli diye isimlendirilmişlerdir. Bu, Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerîm'i Allah'ın emir buyurduğu şekilde açıklarken ta'kîb ettiği davranış tarzının adıdır. Allah Teâlâ buyuruyor ki, «Sana da zikri indirdik ki; insanlara, kendilerine neyin indirildiğini açıklayasın.» Sahâbe'den büyük bir cemâat da, bu hükmü uygulamak üzere benimsemişlerdir. İmâm Ahmet İbn Hanbel merhum; dinî icmâ'm hüccet olma durumunu, Sahâbe'nin icmâ'ına münhasır kabul etmekle isabet göstermiştir. Bazı ferdlerin, cumhûr'un amel ettiklerinin dışında davrandıklarına dâir nakledilen haberlerdeki istisnaî haller, icmâ' olarak kabul edilemez. Cumhûr'un ameli, sünnet ve cemâat'm görüşüdür. Yalnız başına sözlerle maksad, kesin olarak te'vîle ihtimâl bırakmayacak şekilde açıklanamaz. Halbuki fiiller, böyle değildir. Sözler, ne kadar açık ve seçik olursa olsun, fiiller kadar vazıh değildir. Bunun için Hz. Ali (Kerremallahü Vechehu) Abdullah İbn Abbâs'ı haricîlere karşı gönderdiği zaman; şöyle demişti: Onları sünnet'e yönelt. Çünkü Kur'an'm pekçok şekilleri vardır. Hz. Ali'nin sünnet'le kasdettiği şey; bizim zikrettiğimiz gibi, hadîsçilerin ıstılahı anlamıyla ve diğer şeriat bilginlerinin kavlî ve benzeri sözler şeklindeki anlayışlarından farklı olarak lügata uygun olan mânâdır. Kavlî haberler, pekçok şekillerde yorumlanabilir. Te'vîl ehlinin; hadîslerin ifâdesinde yöneldikleri izah tarzları, Kur'an'dan daha çok çeşitli olabilir. Zîrâ hadîsler Kur''an'dan fesahat, belagat ve beyân bakımından çok geridedirler. Bunun için Kur'an-ı Kerîm, dinin amelî hükümlerini açıklamak konusunda çok kısa hükümler koymuş ve bunların izahını Rasûlullah'm davranışına bırakmıştır. Hz. Peygamber de Kur'an'ın açıklanması konusunda kendi davranışını örnek göstererek; «Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öylece kılın,» buyurmuştur.
Ben bu girizgâhı, bazı fakîhlerle tefsir bilginlerinin Necm süresindeki; «Hiç bir yüklenen, başkasının yükünü yüklenmez. İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.» âyetini tefsir ederken hamlettikleri anlamlara muttali' olursan yanılmaman için kaydetmiş bulunuyorum. Bu kişiler, sözlerin yerlerini değiştirerek bazam sakat te'vîllere, bâtıl nesih İddialarına tevessül etmektedirler. Bazan da bu iki âyetin Hz. İbrahim ile Musa'nın şeriatına ait olup bizim şeriatımızla ilgili olmadığı safsatasıyla veya bu âyetlerin nıüslümanlara değil, kâfirlere mahsûs olduğu iddiasıyla tahrifata tevessül etmektedirler.
Bunlar, bu iki âyetin muhtevasının dinin ana kaidelerinden ve İslâm'ın bütün peygamberlerin lisanıyla sabit olan esâslarından olduğunu görememektedirler. Birçok âyet-i kerîme'nin, lafzı veya mânası ile bu âyetleri te'yîd ettiğinden gafildirler. Nitekim En'âm sûresinin yüzaltmışbeşinci ve Fâtır sûresinin onsekizinci

âyeti ile; kurtuluş ve hüsrana, cennet ve cehenneme dâir vârid olan pekçok âyetler, insanların ancak amellerine göre mükâfata ereceklerini bildiren âyetler, hasr sîgasıyla çok güçlü olarak bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bunun için bütün dinlerin esâsı olan tevhîd, bu gerçekle dile getirilmiştir. Dinin temeli sayılan bu cezaî kaide, tefsirimizde mufassal olarak açıkladığımız ve bazı âyetlerde belirttiğimiz gibi tevhidi takrir edici niteliktedir.
Son zaman mukallidlerinin gafletlerinin ve te'vile yeltenişlerinin sebebi; onların kendi milletleri ve bağlı bulundukları mezheb ehli arasında yaygın olan her türlü bid'atı doğru saymaya çalışmalarmdandır. Bunlar, hiçbir delile dayanmazlar ama te'vîl sapıklığım da elden bırakmazlar. Halbuki mezheb mensûblarından görüş sahibi olanlar, kitab ve sünnet'te kendi mezheblerini te'yîd edici nitelikte buldukları delilleri alırlar ve bunun dışındakiler! bir nevi te'vîlle ya da delilsiz ve dayanaksız olarak nesih iddiası ile yorumlamaya çalışırlar.
Bu kör mukallidler, yalnızca kendi ibâdetlerini ölülere hediyye etmek için insanlara fetva vermekle yetinselerdi mesele önemli olmazdı. Ne var ki, bazı hadîs ehli sünnet bilginleri de; babaların ve annelerin tutmadıkları oruçları çocuklarının tutabileceğine, vermedikleri sadakaları verebileceklerine, kurbânlarını kesebileceklerine, dirilerin ibâdetlerinden ölülerin mutlak şekilde faydalanacaklarına dâir kanâat-lar serdederek onlara tâbi olmuşlardır. Onlar, yalnızca sorunun sorulduğu vak'alara dâir olan husûsî halleri ve şâri'in sağlam olarak ifâde ettiği hasr anlamına gelen hükümleri anlamayarak mutlak mânâda kabul etmişlerdir. Nitekim «onun yerine velîsi oruç tutar» hadisinde velîden maksadın, kişinin oğlu olduğu ve böylece diğer âyetlerle uyum sağlayabileceği açıktır. Zîrâ sarih ve kesin esâslar olmaları hasebiyle âyetleri te'vîl etme imkânı yoktur. Bu ifâdenin bütün velîlere hanıle-dilmesi için, sarîh hükmün te'vîli imkânsızdır. Kaldı ki, bu hadîsi rivayet eden Hz. Âişe (r.a.), çok açık olarak birinin bir 'başkasının yerine oruç tutmasının caiz olmayacağını ifâde etmiştir. Bunu yaparken de, daha önce geçtiği gibi umûmî nasslarla amel etmiştir. Halbuki Tahâvî gibi bazı hadîs bilginleri, bu hükmün mensûh olduğunu söylemişlerdir.,
(...)
Müslümanların ölülerine ve dirilerine duâ, etmeye gelince; bu bir ibâdettir. Ancak sevabı duâ edilene ulaşmaz. Duanın sevabının hediye edilmesi konusunda, herhangi bir rivayet mevcûd değildir. Duânm sevabı; ister Allah kabul etsin, ister kabul etmesin, sâdece duâ edene aittir. Allah duayı kabul ederse, duâ edilene bunun faydası dokunur. İster ölüler için, ister diriler için duanın kabul edilmiş olması, şer'î kaideleri nakzedici nitelikte olamaz. Keza Allah Teâîa'nın kâinata vaz'ettiği kanunları da geçersiz kılamaz. Biz, bunun mâhiyyetiyle ilgili meseleyi Allah'a bırakır, duânm bizden önce geçmiş olan mü'min kardeşlerimize fayda sağlayan ve bunun mü'minlerin dünya ve âhiret mutluluğuna erişmelerini, te'mîn eden bir ibâdet olduğunu bilmekle yetiniriz. Duânm dışındaki ibâdetlere gelince; bunlarda yalnızca çocuklara o ibâdeti icra etme izni verilmiştir. Kişinin çocuğu, kendisinin mahsûlü olması hasebiyle, babanın çocuğun amelinden faydalanması genel kaidenin dışına çıkıcı mâhiyyet arzetmez. Eğer izin umûmî olsaydı; bu izinle sahabenin pekçoğu amel ederdi. Müstefîz ve mütevâtir olarak bu davranışları bize nakledilirdi. Çünkü bu davranışların nakli için, pek çok gerekçe bulunmaktadır. İnsanoğlu, âdeti ve

tabiatı îcâbı; ölüleriyle ilgili konuya özen gösterir. Tâbiîn'den olan râvîler, sahâbe'-nin bütün davranışlarıyla ilgili gördükleri ve bildikleri herşeyi bize intikâl ettirmişlerdir. Ben bunu yazdıktan sonra, Allâme İbn el-Kay-yim'in bu mesele konusundaki görüşlerini Rûh isimli kitabında nasıl ortaya koyduğunu inceledim ve onun her zaman âdeti olduğu gibi konuyu uzun uzadıya açıklamaya çalıştığını gördüm. (...) Bu konuda İbn el-Kayyim der ki: Bu husus, selef-i sâlihîn tarafından bilinmeyen bir husustur. Onlar, hayır konusunda son derece titiz davranmalarına rağmen, geçmişlerden bu hususta hiçbir haber vârid olmamıştır. Ra-sûlullah (s.a.) da onlara bu hususu irşâd etmemiştir. Halbuki duâ istiğfar, sadaka, hacc ve oruç gibi konularda onlan yönlendirmiştir. Eğer Kur'an okumanın sevabı ölülere erişecek olsaydı; Rasûlullah bunu da onlara gösterir ve on'ar da böyle yaparlardı, denilirse, buna şöyle cevab verilir: Bu suâlin İrâd edilişinin sebebi; şayet hacc, oruç, duâ ve istiğfar gibi ibâdetlerin sevabının ölüye ulaşacağını kabul etmek ise; onu kabul eden kişiye şöyle denilir: Bu amellerin sevabının ölüye ulaşmasını gerektiren ve Kuf'an okumanın sevabının ölüye ulaşmasını önleyen hususiyyet nedir? Bu, benzer haller arasında ayırım yapmak değil midir? Söylenen şeylerin hiçbirinin ölüye ulaşmayacağım itiraf etmek ise; bu husus kitâb, sünnet, icmâ, ve şer*î kaidelerle demlendirilmiş bir husustur. Bunun selef-i sâlihîn arasında yayılmamış olmasının sebebine gelince; onların Kur'an okuyup Ölülere hediyye eden vakıfları yoktu. Böyle bir şeyden haberdâr değillerdi. Bu gün insanların yapageldikleri gibi, Kur'an okumak için kabristana gitmiyorlardı. Sahabeden ve geçmişlerden hiçbirisi, yanlarında bulunan insanlara okunan Kur'an'm sevabının falanca ölüye gideceğini, sadakanın ve orucun sevabının falanca ölünün olacağını söylediklerine dâir- bir rivayet nak-ledilmemiştir. Sonra, bunu iddia edenlere denilir ki: Selef-i sâlihın'den hiçbir kimseden; Allah'ım şu orucun sevabını falancaya yaz, dediğine dâir bir haber nakledilmiş midir? O, buna müsbet cevab vermekten âciz kalır. Çünkü geçmişler, iyi davranışları gizleme konusunda çok titiz hareket ediyorlardı. Binâenaleyh onlar, yaptıkları ibâdetin sevabını ölülere ulaştırması için Allah'ı şâhid tutacak derecede bilgisiz değillerdi.
Denilirse ki: Hz. Peygamber, onlar için oruç tutulup sadaka verilmesini tavsiye etmiş, ancak Kur'an okunmasına müsâade etmemiştir. Denilir ki: Rasûlullah (s.a.) onlara böyle bir şeyi emretmemiştir. Bu husus kendilerinden sâdece cevab sadedinde sâdır olmuştur. Meselâ bir kişi, ölülerin yerine hacc etmeyi sormuş, ona izin vermiş, şu kişi sadakayı sormuş ona izin vermiştir. Ve onlan başka konularda engellememiştir. Öyleyse mücerred niyyet ve tutmaktan ibaret olan orucun se-vabının ölüye ulaşmasıyla, Kur'an okuma ve zikrin sevabının ulaşması arasında ne gibi fark vardır? Selef-i sâlihîn'den hiçbir kimsenin böyle yapmadığına dâir söyledikleri söz ise, bilgisine söylenmiş bir sözdür. Çünkü bu, bilinmeyen bir şeyin reddi konusunda şehâdettir. Belki de Selef-i sâlihîn böyle yapıyorlardı da kimse onların yaptıklarım bilmiyordu? Gaybları bilen Allah'ın onların niyyet ve maksadlanndan haberdâr olması yeterlidir. Daha önce de geçtiği gibi hediyye ediyorum, diyerek niyyet etmek ve söylemek şart değildir. Meselenin Özü şudur: Sevâb, bir amel işleyenin malıdır. Kişi onu birine teberru' ederse veya müslüman kardeşine hediyye ederse, Allah Teâlâ bunu ona ulaştırır. (...) Öyleyse Kur'an okumanın sevabını, böyle bir kaideden istisna eden ve kişinin okuduğu Kur'an'ın

sevabının kardeşine ulaşmasını önleyen engel nedir? Halk böyle davranmaktadır. Hattâ diğer çağlardaki ve şehirlerdeki münkirler bile ulemâdan red gelmeksizin böyle hareket etmişlerdir. (İbn el-Kayyim'in ifâdeleri burada son buluyor.)
Allah'ın tevfîk ve hidâyetine dayanarak ben derim ki: Allah şeyhimiz ve üstadımız İbn el-Kayyim'i bağışlasın. Çok açık olan bu konuda şayet gaflete düşmemiş olsaydı, böylesine hatâları irtikâb etmezdi. Biz burada, bu hatâlardan bazılarına yer vereceğiz. Gaflete düşmeyen ve bilgisinden hiçbir şey kaçıp kurtulmayan Allah'a hamd ve tesbîh ederiz.
İbn el-Kayyim'in; soranın maksadı, hacc ve oruç gibi ibadetlerin sevabının ölüye ulaşacağım kabullenmek ise, Kur'an'm sevabının ölüye ulaşmasını önleyen nedir? sözüne biz kendi metodumuza göre şöyle cevab veririz. Bunu önleyen; Kur'an-ı Kerîm'in; herkesin amelinin kendisine hâs olduğunu, başkalarının üzerine yüklenilmeyeceğim ifâde eden yukarıdaki âyetidir, deriz. Bu soruyu soran kişi; Hz. Peygamber'in, babasına ve annesine farz olan hacc ve orucu kendisinin yerine getirip getiremeyeceğini soran kişiye izin verdiğini bildiren hadîsi esâs almaktadır. Keza sadaka da böyledir. Fakat anne ve babanın vasiyyet etmemiş olduğu hallerde çocuklar bunu yapabilirler mi yapamazlar mı? Hz. Peygamber bu soruyu soranlara; onların üzerindeki kul borçlarım ödedikleri gibi Allah'ın borçlarını da ödeyebileceklerini bildirmiştir. Keza onların yerine sadaka vermelerine izin vermiştir. Bu, anne ve babanın üzerine farz bulunan haklar konusunda, böyledir. Ya da anne ve babadan birinin, vasiyyet edebileceği beklenen bir davranışı, anne ve babaların yerine çocukların îfâ etmesidir. Ya da onlar adına teberru'da bulunmasıdır. Bu durum, ferdlere tek tek farz olmayan hacc ve oruç gibi namaz dışı farizalarla Kur'an okumak gibi değildir. Keza ferdlerin mülkü olan mal gibi de değildir. Çünkü ölünün malı evlâdına intikâl eder. Keza sahîh hadîste babanın kazancı gibi kabul edilen evlâdın kazancı cinsinden de değildir...
İbn el-Kayyim'in namaz, sadaka ve hacc gibi konulara hadîste izin verildiğini, kırâete izin verilmediğini belirten ifâdesine gelince. Hz. Peygamberin başlangıçta bu noktada bizzat kendisinin ilk adımı atmamış olmasının bunun dinden olmadığına delil olarak getirmek doğru değildir. (...) Orucun sevabının ölüye ulaşıp ta zikrin sevabının ölüye ulaşmaması arasındaki farka gelince; az önce açıkladığımız gibi, orucun sevabının ölüye ulaşacağının mutlak anlamda bir mânâ ifâde ettiğinin delili yoktur. Yani her ölünün yerine tutulan orucun ona ulaşağına dâir bir delil yoktur ki, diğerleri buna kıyâs edilsin. Çünkü bu konuda vârid olan hadîste zikredilen husus; çocuğun, babasının yerine babasının borcunu ödeyebileceğine dâirdir. Yoksa kendisinin bu ameli yapıp sevabını başkasına hediyye edebileceğine dâir bir emir yoktur. Binâenaleyh burada söz konusu olan husus, kıyâsın aksinedir dolayısıyla ona kıyâs yapılamaz...
Bu konuda bilginler arasında ihtilâf bulunduğu meşhurdur. Nitekim yukarda belirttiğimiz gibi; İbn el-Kayyim de bu hususu ifâde etmiştir. Dirilerin hareketlerinden biriyle ölülerin ruhları faydalanır mı faydalanmaz mı? Sünnet ehlinin icmâ' ettiğine göre, dirilerin hareketlerinden iki hareketten ölü faydalanır : Birincisi; ölenin sağ iken sebeb olduğu davranışlar. İkincisi de müslümanların onun için duâ ve istiğfar etmesidir. Hacc ve sadakaya gelince bu konu tartışmalıdır. Bunların sevabından ölüye ulaşan nedir? İnfâk sevabı mı, yoksa amel sevabı mı.

Cumhûr'un kanâatına göre, bizzat amelin sevabı ölüye ulaşır. Hane-fîlerden bir kısmına göre; ancak infâk sevabı ölüye ulaşır. İbn el-Kayyim sonra oruç, namaz, Kur'an okuma ve zikir gibi bedenî ibâdetlerdeki ihtilâfı da naklederek der ki: Ahmed İbn Hanbel'in mezhebiyle selef-i sâlihînin görüşüne göre bunlar da ölüye ulaşır. Delil olarak ta şunu zikreder : Gûyâ Ahmed İbn Hanbel'e denilmiş ki; kişi namaz, sadaka ve benzeri amellerden yarısını babasına, yansını annesine gönderebilir mi? O; umarım, demiş. Görülüyor ki, Ahmed İbn Hanbel kesin cevab vermiş değildir. Ayrıca sorulan konu, anne ve babanın çocukların davranışından faydalanıp faydalanmayacağına hâs bir sorudur. Ahmed İbn Hanbel'in umduğu iconu, nassm dışına çıkan bir hal değildir. Ancak namaz meselesi müstesnadır. Sonra İbn el-Kayyim der ki: Şafiî ve Mâliki mezhebinin meşhur görüşüne göre; bunlar ölüye ulaşmaz. Bazı bid'at ehli kelâmcılar derler ki; ölüve hiçbirşey ulaşmaz. Ne duâ, ne de başkası.

Ben derim ki (Reşîd Rızâ) ben bunu kaydettikten sonra, Hanbelî mezhebinin fürûa dâir kitablanna baş vurdum. Ve onların bu konuda, pekçok ihtilaflı görüşlere sâhib olduklarını gördüm. Hanbelî bilginlerden nakledilen en sağlam ve sünnet'e en uygun görüş; Şeyh'ül İslâm îbn Teymiyye'nin görüşüdür. İbn Teymiyye önce, anne ve babanın yerine çocukların borçlan ve ibâdetleri îfâ etmelerinin caiz olmayacağı-na dâir görüşleri beyân ettikten sonra, bazılarının hayatta iken caiz olacağını söylediklerini zikreder. Meselâ çocuğun ilk safta babasını öne çekmesi gibi. Sonra der ki: Selef-i sâlihîn'den hiç birinin, bu gibi ibâdetleri müslümanlann ölülerine hediyye etme âdetleri yoktu. Sâdece onlar için <iuâ ederlerdi ve bu, onlar için bir çıkışı gerektirmezdi. (...)

İbn Âbidîn Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü Fetâvâ el-Hamîdiyye kitabının Tenkîhi isimli eserinin sonunda kaydeder. Buna göre duanın ölülere faydası olduğu konusunda ulemâ icmâ' etmiştir. Ancak Kur'an okumanın sevabının, ölülere ulaşıp ulaşmayacağı konusunda bilginler ihtilaflıdırlar. Kul öldüğü zaman ameli biter. Ancak üç şey müstesnadır... Hadîsini delil getirerek, okunan Kur'an'm sevabının ölüye ulanacağını tercih edenlerin görüşü, mutlak mânâda bir delile dayanmaz. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, bunun olmayacağına delâlet eder. Sonra der ki: Hafız İbn Hacer'e; Kur'an okuduktan sonra duâ ederek : Allah'ım, okuduğum Kur'an'm sevabım veya 'bir mislini daha fazla artırarak Efendimiz Hz. Peygamberin şerefine ihdâ ediyorum, diyen kişilerin söyledikleri sözdeki ziyâdeliğin ne mânâya geldiği sorulduğunda, o şöyle demiştir: Bu, son zamandaki kurrânın İcadıdır. Geçmişlerin böyle bir şey söylediklerini bilmiyorum. (...)

Sonra İbn Abidîn der ki: Daha sonraki bilginlerden Sübkî, Barizi gibi alimler ile İbn Akîl gibi önceki Hanbelî bilginlerinden bir kısmı, Ali İbn el-Muvaffak'a uyarak buna cevaz vermişlerdir. Bu, Cüneyd'in tabakasından bir zâttır. Ebu Abbâs Muhammed İbn İshâk en-Nisâ-bûrî gibi önceki zevat da Kur'an'm sevabım Hz. Peygambere hediyye ederlermiş. İzz îbn Abdüsselâm da buna cevaz verenlerdenmiş. İbn Teymiyye ise bunu hoş karşılamaz, aksine bid'attır der. îbn Kâdî Şahne bunu men'edermiş. îbn el-Attâr men'edilmesi gerektiğini kabul eder-miş. İbn el-Cevzî der ki: Geçmişlerden bu konuda hiçbir şey rivayet edilmemiştir. Biz onlara uyarız. (...)

Bu konudaki sözün özüne gelince : Mesele, taatobüdî bir mesele olup kitâb ve sünnetin nasslan ve selef-i sâlihîn'den ilk neslin uygulamaları karşısında durmak îcâbeder. Biz, Kur'an'm sahîh nasslan ve hadîs-i şeriflerin sahîh ifâdelerine göre, insanların âhirette ancak yaptıklarının karşılığını göreceğini kabul ederiz. Çünkü Allah Teâlâ: «O gün hiç bir nefis, bir nefis için hiç bir şeye sahip değildir.» buyuruyor. Keza «Babanın oğluna, çocuğun babasına hiç bir şeyle engel olama-yacağı günden korkun.» buyuruyor. Hz. Peygamber de yakınlarına ve akrabalarına Rabbının emrini teblîğ ederken «İyi davranın, ben sizi Allah'a karşı koruyamam.» dediği, amcasına, halasına ve hanımların efendisi olan kızma «Sizi Allah'a karşı müdâfaa edemem.» buyurduğu kesindir. Anketteki kurtuluşun esâsı; îmân, sâlih amel ile ruhun arınmasına bağlıdır. Sevâb ise; kişinin, işleyip yaptığı şeyin kendine te'sîr etmesi ve böylece etkisini kendinde görmesidir. Nitekim birçok âyet-i kerîme'de ve hadîs-i şeriflerde bu konu açıklanmıştır.
Ancak cenaze namazında ve diğer zamanlarda mü'minlerin, ölüleri ve dirileri için duâ etmeleri buyurulmuştur. Duâ, bir ibâdettir. İster kabul edilsin, ister kabul edilmesin sevabı o ibâdeti yapana aittir. Dualar çelişik olacağı için, şer'an ve aklen her duanın kabul edilmesi imkânsızdır.
Çocukların anne ve babaları için duâ edip sadaka vermelerinin, üzerlerine vâcib olan oruç, zekât ve kurbân gibi vecîbeleri kaza etmelerinin caiz olduğuna dâir haberler vârid olmuştur. Biz, bunların hikmetini ve haklarındaki nasslan açıkladık. Anlaşılan odur ki: Anne ve babalar, çocuklarından bir kısmının yaptıkları bazı amellerden yararlanırlar. Çünkü şeriatı koyan yaratıcı, çocukları anne ve babalarına ilhak etmiş ve tıpkı insanların borçlarını ödedikleri gibi, Allah'ın borçlarım da ödeyebilmek için çocukların anne ve babaların yerine kâim olacağını belirtmiştir. Keza anne ve babalar, çocukların duaları sayesinde hayra nail olurlar ki, bu bizzat duanın kendisi değildir. Ne var ki ceza ve kurtuluşun ana kaynağı, kişinin kendi ameline dayanır, çocuklarının ameline dayanmaz. Böylece nasslann arasını birleştirmek mümkün olur.
Kim, hidâyete uymak ister ve takvaya erişmek isterse dini hevesine tâbi kılmaktan kaçınsın, sahih nasslann karşısında dursun ve bu konuda selef-i sâlihîn'in yoluna uysun. Bid'atı teşvik eden sonraki bazı kimselerin kıyâslarından uzak dursun. Şayet şeytân, sana gerçekleri ters gösterir de, yanlışları süslerse ve senin din bakımından sahabe ve tâbiîn'den daha doğru yolda ve daha mükemmel olmak imkânına sâhib olduğunu söylerse; kendi nefsini faziletler ve farzlarla muhasebe et. Bunların karşısında yerinin ne olduğuna bak. Eğer sen, gurur ve kibir gözleriyle de olsa onlardan birinin yansına veya daha azına ulaşabildiğini görürsen, bu takdirde daha fazla yapmak senin için ma'zûr olabilir. Ne varki bunu, aldanmış aşın câhillerden veya çarpılmış delilerden başka hiç kimse iddia edemez. Bid'atlara tapanların çoğunluğu, farzlan edâ etmek veya sünnetlere devam etmek konusunda yayadırlar. Bir kısmı da fuhuş ve kötülüklerde ısrar ederler. Tıpkı âdetlere ve kabirlere bağlanmakta ısrar ettikleri gibi. Tıpkı kabirleri bayram yeri haline getirdikleri gibi ve kabirlerde kadın erkek, çoluk çocuk toplandıkları gibi. Özellikle Ramazân ve Kurbân bayramı geceleriyle Receb ayının ilk cum'a gecesi kabirlerde toplanıp kurbânlar kesip çeşitli yemekler pişirip, yeyip, içip, eğlenip gittikleri gibi. Burada körlerden parayla kiraladıklan kişilere Kur'an okutup bunun ötesinde hiçbir amel

yapmadıkları gibi. Bunların okuduktan Kur'an ve zikirler, anlamsız bid'atlardan ibarettir. Çünkü bazı mubahlar, burada senin için mekruh ve yasak haline gelebilir. Kabirlerde yapılan bu ihtifaller için hiçbir önleyici emir vârid olmamış olsa, Abdullah İbn Abbâs'ın sahîh bir senedle naklettiği ve üç sünen kitabında yer alan şu hadîs-i şerif bunu önlemek için kâfidir: Allah Teâlâ, kabirleri ziyaret ederek üzerlerini mescid edinip çıra yakanlara la'net etmiştir. Ne var ki.bunların hepsi, dinî adet haline dönüşmüş kesin hükümler şeklini almıştır. Bunun için kayıdlı vakfiyeler kurulmuş, câhil şeriat yetkilileri bunun cevazına fetva vermiş ve ilim ve irfan sahibi olduğunu söyleyenler de bu sofralardan yer olmuşlardır. Bunlar, ilim ve irfan dellâlı sapıklar ve saptırıcılardır. Halbuki sahabelerden bir kısım ve diğer selef bilginleri; avamın farz sanmasını önlemek için, Tsaman zaman bazı sünnetleri bile terk ederlerdi. Bunu yaparken, Hz. Peygamberin bazı faziletlerin farz olmasından çekinerek onları işlemeyi bırakması prensibine uyarlardı. Ne var ki onlardan sonra bir nesil gelmiş, farzları kısmışlar, sünnetleri ve ibâdetleri bırakmışlar ve bu tür bid'atlara bağlanmışlardır. Öyle ki bunlar, bu bid'atları İçin cum'aları ve bayramları terk etmektedirler. Güç ve kuvvet ancak Yüce ve Ulu Allah'a mahsûstur.[86]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2549-2550

[2] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2552

[3] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2552-2553

[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2575-2576

[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2577-2579

[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2586-2589

[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2592-2593

[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2594-2595

[9] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2597-2598

[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2606-2609

[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2609-2612

[12] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2612-2615
[13] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2615-2621
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2630-2631
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2632-2633
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2634-2640
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2648-2651
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2671-2673
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2674-2675
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2675-2682
[21] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2682-2686
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2686-2688
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2688-2689
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2690-2691
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2691-2700
[26] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2700-2705
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2707-2712
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2721-2724
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2725-2729
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2730-2731
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2734-2737
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2739-2741
[33] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2744

[34] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2749-2758
[35] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2759-2760
[36] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2764-2770
[37] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2770-2772
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2772
[39] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2786-2789
[40] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2789-2791
[41] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2791-2792
[42] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2792-2794
[43] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2794-2796
[44] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2796-2797
[45] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2797-2800
[46] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2806-2807
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2807
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2808
[49] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2809
[50] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2809-2816
[51] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2816-2817
[52] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2818-2822
[53] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2822-2824
[54] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2824-2826
[55] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2827

[56] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2827-2830
[57] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2830-2831
[58] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2832
[59] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2833-2834
[60] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2835-2836
[61] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2836-2838
[62] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2838-2839
[63] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2840
[64] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2841-2842
[65] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2842-2843
[66] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2843-2844
[67] «Kesim hayvanı, diye çevirdiğimiz kelimesi aynı zamanda döşek yapılacak hayvan anlamına da gelir
[68] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2844-2848
[69] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2849-2850
[70] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2850-2853
[71] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2853-2856
[72] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2856
[73] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2857-2859
[74] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2859-2864
[75] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2865-2867
[76] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2867-2869
[77] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2870-2871

[78] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2872-2873
[79] İbn Hacer; bu zâtın, İshâk İbn Nasr olduğu görüşünün daha kuvvetli olduğunu söyler
[80] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2873-2878
[81] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2879-2880
[82] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2880-2883
[83] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2883-2886
[84] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2887-2888
[85] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2888-2890
[86] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 6/2890-2898

A'RÂF SÜRESİ

A'RÂF SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur, 206 âyettir.)

1 - Elif, Lâm, Mîm, Sâd.
2 - Bir kitab indirilmiştir sana. Onunla insanları uyarman ve îmân edenlere öğüt vermen için. Ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.
3 - Rabbınızdan size indirilene uyun. O'ndan başka dostlara uymayın. Ne de az öğüt dinliyorsunuz.

Sûrenin başındaki harfler ile ilgili geniş bilgi ve âlimlerin bu husustaki ihtilâfları, Bakara sûresinin başında geçmişti. İbn Cerîr der ki: Bize Süfyân İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; «Elif, Lam, Mîm, Sâd.» Ben Allah'ım, açıklarım, genişçe anlatının, demektir. Saîd tbn Cübeyr de böyle söylemiştir.
«(Bu, rabbından) sana indirilmiş bir kitabdır. Ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.» âyetindeki kelimesi Mücâhid, Katâde ve Süddî'nin söylediklerine göre; şüphe anlamındadır. Ülü'1-Azm peygamberlerin sabrettiği gibi, sen de bunun tebliğinde ve bununla korkutmakta zorlanma, yüksünme, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu sebebledir ki, Allah Teâlâ: ((Onunla insanlardan (kâfirleri) uyarman ve îmân edenlere öğüt vermen için.» buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ, bütün âleme hitâb ederek; «Rabbınızdan size indirilene uyun.» buyurmaktadır. Siz, ümmî olan peygamberin izinden gidin. O, her şeyin Rabbı ve Mâliki olandan indirilmiş bir kitabı size getirmiştir. «O'n-dan başka dostlara uymayın.» Sakın Rasûlün getirdiğinin dışına çıkmayın. Bu takdirde Allah'ın hükmünün dışına çıkmış ve bir .başkasının hükmüne dönmüş olursunuz. Allah Teâlâ'nm : «Ne de az öğüt dinliyorsunuz.» âyeti şu âyetler gibidir: «Sen ne 'kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 146), «Onların çoğu Allah'a îmân etmezler. İlle de şirk koşanlardır onlar.» (Yusuf, 106).[1]

4 — Nice kasabalar vardır ki; Biz onları helak etmişizdir. Geceleyin uyurken, öğleyin dinlenirken, baskınımız gelip çattı onlara.
5 — Baskınımız geldiği zaman; çağırışları: Biz gerçekten zâlimlerdendik, demekten başka bir şey olmadı.
6 — Andolsun ki; kendilerine peygamber gönderilmiş olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.
7 — Andoslun ki; onlara bilerek anlatacağız. Zaten ğâib de değildik.

Helak Ettiğimiz Kasabalar

Allah Teâlâ: «Nice kasabalar vardır ki; biz onları, (elçilerimize muhalefet edip onları yalanlamalarından ötürü) helak etmişizdir.» buyürüyor. Bu yaptıklarının neticesinde hem dünyada rüsvâylık hemde bununla beraber onların başına âhiret zilleti gelmiştir. Nitekim .Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Andolsun ki; senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Onlarla eğlenenleri alaya aldıkları şey çepeçevre kuşatıverdi.» (En'âm, 10), «Nice kasabaların halkını

zâlim oldukları halde helak ettik. Artık çatılan çökmüş, kuyuları körelmiş, sarayları yıkılmıştır.» (Hacc, 45), «Biz, nimet ve refahıyla şımarmış nice kasabaları yok etmişizdir. İşte kendilerinden sonra çok az kimselerin oturabileceği (harâb) yerleri. Ve oralara vâris olanlar Bizdik, Biz.» (Kasas, 58).,
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «(Kendilerine Allah'ın emri, baskını ve musibeti gelenler) geceleyin uyurken, öğleyin dinlenirken baskınımız gelip çattı.» Her iki vakit de gaflet vaktidir. Nitekim Allah Teâlâ başka ayetlerde şöyle buyurur : «Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken azabımızın onlara gelip çatmamasından emin mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri güpegündüz oynarlarken azabımızın onlara gelip çatmasından emin mi oldular?» (A'râf, 97-98), «Kötü işler düzenleyenler; Allah'ın kendilerini yere batırmasından, yahut haberleri yokken üzerlerine ansızın azâb gelmesinden emîn mi bulunuyorlar? Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini yakalamasından mı? Ki Allah'ı âciz bırakacak değillerdir. Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalanmasından mı? Muhakkak ki Rabbm; Raûfdur, Rahim'dir.» (Nahl, 45-47).
Allah Teâlâ: «Baskınımız geldiği zaman; çağırışları: Biz gerçekten zâlimlerdik, demekten başka bir şey olmadı.» buyuruyor. Azâb onlara geldiği zaman; sözleri, sadece günâhlarını itiraftan ve kendilerinin buna lâyık olduğunu ifâdeden başka bir şey olmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Nice kasabaları kırıp geçirdik ki; halkı zâlim idi... Ocaklarını sönmüş (kül yığını) haline getirdik.» (Enbiyâ, 11-15). İbn Cerîr der ki: Bu âyet-i kerîme, Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen şu hadîsin sahîh olduğuna açıkça delâlet etmektedir : Bir kavim; kendilerini ma'zûr göremeyecek hale gelmedikçe, helak olmaz. Bu hadîsi bize îbn Humeyd, Cerîr kanalıyla... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.) : Bir kavim; kendini ma'zûr görmeyecek duruma gelinceye kadar (günâhları ve ayıplan iyice çoğalmaksızm) helak olmaz, buyurmuştur. Râvî der ki: Abdülmelik'e : Bu, nasıl olacak? diye sordum da bana: «Baskınımız geldiği zaman; çağınşlan : Biz gerçekten zâlimlerdik, demekten başka bir şey olmadı.» âyetini okudu.
Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki; kendilerine peygamber gönderilmiş olanlara soracağız.» kavli şu âyetler gibidir: «O gün Allah onlara seslenip : Peygamberlere ne cevab verdiniz? der.» (Kasas, 65), «Allah, peygamberleri topladığı gün buyurur : Size ne cevab verildi? Onlar da : Bizim bir bildiğimiz yoktur. Doğrusu, gayblan bilen Sen'sin Sen, derler.» (Mâide, 109). Allah Teâlâ, kıyamet günü ümmetlere; Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği şeylere ne ile icabet ettiklerini"; peygamberlere de risâletlerini nasıl tebliğ ettiklerini soracaktır. Bunun içindir ki, «Andolsun ki, peygamber olarak gönderilenlere de.» âyetinin tefsirinde Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbas'm şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ insanlara, peygamberlere ne ile icabette bulunduklarını; peygamberlere ise neleri tebliğ ettiklerini soracaktır. İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed îbn Ahmed İbn îbrâr hîm'in... İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz. İmâm (devlet başkam) tebeasından, kişi ailesinden, kadın kocasının evinden, köle efendisinin malından sorulacak (sorumlu tutulacak) tır. Leys'in İbn Tâvûs'tan rivayet ettiği bu hadîsin benzerinde şu fazlalık vardır: Sonra Allah Rasûlü : «Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilmiş

olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.» âyetini okumuştur. Bu hadîs, yukarda verdiğimiz fazlalığı olmaksızın Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiştir.
İbn Abbâs der ki: ((Andolsun ki, onlara bilerek anlatacağız. Zâten (onlara) ğâib de değildik.» âyetinin mânâsı; kıyamet günü kitab konulacak ve onların yapagelmekte olduklarını söyleyecektir, demektir. «Zaten onlara ğâib de değildik.» Yani Allah Teâlâ kıyamet günü kullarına az veya çok, küçük veya büyük söylediklerini ve işlediklerini haber verecektir. Zîrâ Allah Teâlâ her şeye şâhid olup, hiçbir şey O'na gizli ve ğâib değildir. O, hiçbir şeyden gafil değildir. Aksine O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediklerini iyi bilendir. «Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59).[2]

8 — Tartı, o gün haktır. Kimin terazisi ağır basarsa; işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.
9 — Kimin de tartısı hafîf gelirse; işte onlar da, âyetlerimize zulmeder oldukları için kendilerini ziyana uğratmış olanlardır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: (Kıyamet günü ameller için konulacak) «Tartı, o gün haktır.» Allah Teâlâ hiç kimseye asla zulmedecek değildir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Biz, kıyamet günü adalet terazileri kurarız. Hiç bir kimse, hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa; yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47), «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa; onu kat kat arttırır ve kendi katında büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40), «Ama kimin tartıları ağır gelirse; o, hoş bir hayat içindedir. Ama kimin de tartılan hafîf gelirse; artık onun da durağı Hâviyedir. Onun ne olduğunu bilir misin sen? Kızgın bir ateştir.» (Kâria, 6-11), «Tartıları ağır gelenler; işte onlar, kurtuluşa ermiş olanlardır. Tartılan hafîf gelenler ise; işte onlar, kendilerine yazık edenlerdir, cehennemde ebedî kalırlar.» (Mü'minûn, 102-103).[3]

Kıyamet Günü Kurulacak Terazi

Kıyamet günü konacak olan tartı hakkında şöyle denilmiştir: A'razlar bile olsa bunlar, amellerdir. Şu kadar var ki Allah Teâlâ kıyamet günü onları cisimlere çevirecektir.
Beğavı der ki: Bu, İbn Abbâs'tan rivayet edilir. Nitekim sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Bakara ve Âl-i İmran sûreleri kıyamet günü iki bulut veya saf tutmuş, bir sırada durmuş iki kuş sürüsü gibi gelirler. Yine bu kabilden olmak üzere sahîh bir hadîste Kur'an'm (kıyamet günü) sahibine rengi soluk bir genç suretinde geleceği belirtilmektedir. O kişi soracak: Sen kimsin? O, şöyle cevab verecek: Seni geceleri uykusuz bırakan, gündüzü de susuz geçirten Kur'an'ım ben. Kabir suâline dâir Berâ hadîsinde de şöyle denilmektedir: (Kıyamet günü) mü'min kişiye hoş kokulu, güzel renkli bir genç gelecek. Mü'mi-nin; sen kimsin sorusuna o; ben senin

sâlih amelinim, diye cevab verecek. Hadîste, kâfir ve münâfıkın durumu için bunun ateşi de zikredilmektedir.
Amellerin yazılı olduğu kitabın tartılacağı da söylenmiştir. Nitekim «Bitâka» hadîsinde şöyle anlatılmaktadır: Kişi (kıyamet günü) getirilir. (Terazinin) bir kefesine onun amellerinin yazıldığı doksan-dofcuz defter konulur. Her biri göz alabildiğine uzundur. Sonra üzerinde «Lâ îlâhe îllâllah» yazılı etiket getirilir. Kişi sorar: Ey Rabbım, bu defterlerle. birlikte bu etiket nedir? Allah Teâlâ buyurur: Muhakkak ki sen haksızlığa uğratılmayacaksın. Ve bu etiket, terazinin bir kefesine konulur. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Defterler hafîf geldi de etiket ağırlaştı (ağır geldi). Hadîsi buna benzer bir şekilde rivayet eden Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.
Bir başka görüşe göre ise; amel sahibi tartılacaktır. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur: Kıyamet günü şişman bir adam getirilir de Allah 'katında 'bir sivrisinek kanadı ağırlığı çekmez. Sonra Allah Rasûlü : «Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.» (Kehf, 105) âyetini okumuştur.
Abdullah İbn Mes'ûd'un menkıbelerinde anlatıldığına göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Onun bacaklarının inceliğine mi şaşıyorsunuz? Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; onlar mizanda Uhud'dan daha ağırdırlar.
Bütün bunların sahîh olması ile birlikte, bu hadîslerin arasım birleştirmek mümkündür. Bir keresinde ameller, bir keresinde onların yazıldığı yerler ve bir keresinde de onları işleyenler'tartılacaktır. En doğrusunu Allah bilir.[4]

10 — Andolsun ki; sizi, yeryüzüne yerleştirdik. Ve size orada geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz.

Allah Teâlâ burada, kullarına vermiş olduğu imkânlar hususundaki nimetlerinden bahsediyor. Yeryüzünü onlar için bir karar yeri kılmış, yeryüzüne sabit, sarsılmaz dağlar, nehirler koymuştur. Orada kullan için duraklar, evler yaratmıştır. Yeryüzünün menfaatlerini onlara mubah kılmış, yeryüzünden azıklarını çıkarmaları için, bulutlan onların emrine vermiştir. Yeryüzünde ticârette bulunmak üzere sebebler, kazançlar ve sanlacaklan çeşitli vesilelerle geçimlikler yaratmıştır. Bu-nunla birlikte onların ekseriyeti çok az şükretmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Allah'ın nimetini sayacak olursanız bitiremezsiniz. Doğrusu, insan pek zâlim ve nankördür.» (İbrahim, 34).[5]

İzahı

11 — Andolsun ki; sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere dedik ki: Âdem'e secde edin. Hemen secde ettiler. Ancak İblîs müstesna. O, secde edenlerden olmadı.

Âdem ve iblis

Allah Teâlâ burada ataları Âdem'in şerefine işaret buyurmakta ve düşmanları tblîs'ten sakınsınlar, yollarına uymasınlar diye onlara karşı düşmanlığını, hem-onlara hem de atalarına karşı beslediği çekeme-mezüği beyân buyurmaktadır. Allah Tealâ burada: «Andolsun ki; sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere dedik ki: Âdem'e secde edin.» buyurmaktadır. Başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Hani, Rabbın meleklere demişti ki: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde, siz derhal onun için secdeye kapanın.» (Hicr, 28-29). Allah Tealâ Hz. Âdem (a.s.) i yapışkan bir çamurdan yaratmış, ona beşer sureti vermiş, ruhundan üfürüp Rablarının şanını yüceltmek için meleklerin kendisine secde etmesini emretmiş, hepsi bu emri işitip itaat etmişler, ancak İblîs secde edenlerden olmamıştı. İblîs hakkındaki bilgi, daha önce Bakara sûresinin tefsirinin başında geçmişti.
Bu hususta anlattıklarımız, İbn Cerîr'in de tercih ettiği görüşler olup bütün bunlarda, kasdedilen, Âdem (a.s.) dir. Süfyân es-Sevrî der ki: A'meş kanalıyla... İbn Abbâstan rivayete göre; o, «Andolsun ki; sizi yarattık, sonra size şekil verdik.» âyeti halçkmda şöyle demiştir: Erkeklerin sulblerinde yaratıldılar ve kadınların rafiimlerinde onlara şekil verildi. İbn Abbâs'm bu sözünü rivayet eden Hâkim, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre; sahîh olduğunu fakat onların tahrîc etme-diklerini söyler. İbn Cerîr'in seleften bazılarından rivayetine göre ise; «Sizi yarattık, sonra size şekil verdik.» âyetinden maksad, zürriyyettir. Rebî' İbn Enes, Süddî, Katâde ve Daıhâk ise bu âyet hakkında şöyle demişlerdir : «Andolsun ki; sizi yarattık, size şekil verdik.» Yani Âdem'i yarattık, sonra zürriyyetine şekil verdik. Ancak bu söz şüphelidir. Zîrâ bundan sonra «Sonra da meleklere dedik ki: Âdem'e secde edin.» bu-yurulmaktadır. Bu ise; burada kasdedilenin Âdem olduğuna delâlet eder. Burada çoğul olarak getirilmesinin sebebi ise Âdem'in, 'beşeriyetin babası olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanındaki İsrâiloğullan için: «Ve üstünüze bulutlan gölge yaptık. Kudret helvası ve bıldırcın indirdik.» (Bakara, 57) buyurmuştur ki; burada da kasdedilen; Hz. Mûsâ zamanındaki babalandır. Fakat bu, onların asıl babalanna verilmiş bir nimet olduğundan, sanki onların çocukları üzerinde de vâki' olmuş gibidir. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki; Biz, insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra da onu, nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» (Mü'minûn, 12 -13) âyetinin hilâfınadır. Burada kasdedilen, Âdem'in süzülmüş bir özden, zürriyye-tinin de nutfeden yaratılmış olmasıdır. Bu görüş, sahihtir. Zîrâ «İnsanı yarattık» kısmından maksad; muayyen bir zât olmayıp cinstir. En doğrusunu Allah bilir.[6]

12 — Buyurdu ki: Sana emretmişken secdeden seni alıkoyan nedir? Dedi ki: Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.

«Ben ondan daha hayırlıyım,» diyen îblîs'in özrü kabahatinden büyüktür. Sanki o; üstün olan kendisinden daha aşağı olana secde ile emredümezmiş gibi Allah'a (Allah'ın bu emrine)" uymamıştır. İblis —Allah ona la'net etsin— şunu kasdetmiştir : Ben ondan daha hayırlıyım, nasıl bana ona secde etmeyi emredersin? Sonra kendisinin ondan daha hayırlı olduğunu beyân etmek üzere kendisinin ateşten yara-tıldığım, ateşin ise Âdem'in yaratıldığı çamurdan daha şerefli olduğunu ileri

sürmüştür. La'netli İblis; yaratıldığı asıl unsura bakmış, Allah'ın şerefli kılmasına hiç bakmamıştır. Allah'ın şerefli kılması; Âdem'i eli ile yaratmış, ona ruhundan üfürmüş olmasıdır. La'netli îblîs Allah Teâlâ'nın : «Siz derhal onun için secdeye kapanın.» (Hicr, 29) (emri) sözü mukabilinde olmak üzere bozuk bir kıyâsa gitmiş, secdeyi terket-mek suretiyle melekler arasından ayrılmıştır. Bu sebeple rahmetten mahrum edilmiştir. îblîs —Allah onu kahretsin— kıyasında ve ateşin çamurdan daha şerefli olması iddiacında hatâ etmiştir. Çamurun özelliği; vakar, ağırbaşlılık, hilim ve sebattır. Çamur; bitkilerin, gelişmenin, artmanın ve ıslâhın yeridir. Ateşin özelliği ise; yakma, hafiflik ve sür'attir. Böylece İblîs, asıl unsuruna ihanet etmiş, Âdem ise; Allah'a bağlanma, tevâzû, Allah'ın emrine boyun eğerek teslim olma, itiraf, Allah'tan bağışlanma ve tevbesinin kabulü ile esâs unsuruna dayanmıştır. Müslim'in Sahîh'inde, Hz. Âişe (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Melekler nurdan, îblîs saf ateşten, Âdem de size vasfedilenden yaratılmıştı. Hadîsi, Müslim bu şekliyle rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn Ca'fer'in... Hz. Âişe'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah, melekleri Arş'm nurundan, cinleri ateşten, Âdem'i de size vasfedilenden yaratmıştır. Râvî der ki: Nuaym İbn Hammâd'a: Bunu Abdürrezzâk'tan nerede işittin? diye. sordum, Yemen'de diye cevab verdi. Sahîh'in dışındaki rivayetlerden birinde, hadîsin lafzı içinde şu killin da geçmektedir: Hûr el-Iyn, za'ferân'dan yaratılmıştır.
İbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'm... Hasan'dan rivayetine göre; o, «Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.» âyeti hakıknda şöyle demiştir: İblîs kıyâs yapmıştır. O, kıyâs yapanların ilkidir. Hadîsin isnadı sahihtir. Yine İbn Cerîr der ki: Bana Amr İbn Mâlik'in... îbn Sîrîn'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyâs yapanların ilki İblîs'tir. Güneş ve aya sadece kıyâslarla tapmılmıştır. Bu hadîsin de isnadı sahihtir.[7]

13 — Buyurdu ki: Öyle ise; in oradan, artık büyük-lenmek sana düşmez. Hemen çık, sen alçaklardansın.
14 — Dedi ki: Bana onların tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver.
15 — Buyurdu ki: Sen mühlet verilmişlerdensin.

Allah Teâlâ İblîs'e hitaben takdirî ve kevnî bir emirle : «Öyle ise in oradan.» buyuruyor. Emrime isyan etmen, itâatımdan çıkman sebebiyle oradan in. Artık orada, senin için büyüklenmek yoktur. Müfes-sirlerden bir çoğu, buradaki zamirin cennete râci' olduğunu söylemişlerdir. Bu zamirin, İblîs'in daha önce bulunmakta olduğu Melekû* el-A'lâ'daki makam ve dereceye râci' olması da muhtemeldir. «Hemen çık, sen alçaklardan^ n.» Zelil ve hakîr olanlardansın. Bu, onun maksadının aksi ile muamele etmek, muradının tersi ile onu cezalandırmaktır. İşte o sırada la'netli İblîs, telâfi için Allah Teâlâ'dan dîn gününe kadar mühlet istemiş ve: «Bana onların tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver.» demiştir. Allah Teâlâ da hikmeti, irâdesi, muhalefet edilemeyen, karşı gelinemeyen meşiyyeti ile onun isteğini kabul etmiş ve O : ((Sen mühlet verilmişlerdensin.» buyurmuştu. O'nun hükmünü geciktirip geri çevirecek yoktur. O, hesabı çabuk olandır.[8]

16 — De ki: Öyleyse beni azgınlığa mahkûm ettiğin için ben de andolsun ki; Senin dosdoğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım.
17 — Sonra andolsun ki; onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim. Ve Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.

Allah Teâlâ îblîs'e «Onların tekrar diriltilecekleri güne kadar» mühlet verip İblîs bunu sağlama aldığında; inâdlaşmaya başlamış ve: «Beni azgınlığa mahkûm ettiğin gibi ben de andolsun ki; Senin dosdoğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım.» demiştir. İbn Abbâs kısmını (Beni sapıklığa düşürdüğün gibi.» şeklinde tefsir ederken; bir başkası: Benim kendisi sebebiyle uzaklaştırıldığım şu (Âdem) in zürriyyetinden yaratacağın kulların için Sen beni nasıl helak etmişsen; ben de hak ve kurtuluş yolu üzerinde onlar için oturacağım. Onları hak yoldan saptıracağım ki; beni dalâlete düşürmen yüzünden onlar da Sana ibâdet etmesin ve Seni birlemesinler. Gramer bilginlerinden birisi, buradaki harfi cerri yemîn için olduğunu söyler. Buna göre mânâ : Senin beni azgınlığa mahkûm etmen hakkı için; ben de Senin dosdoğru yolun üzerinde onlara karşı oturacağım, şeklinde olur. Mücâhid, âyetteki «Senin dosdoğru yolundan» ifâdesi ile hakkın kasdedildiğini söylemiştir. Avn îbn Abdullah'tan naklen Muhammed İtin Sûka ise, burada Mekke yolunun kasdedildiğini söylemiştir. İbn Cerîr der ki: Sahih olan; «Dosdoğru yol»un genel olduğudur. Ben de derim ki: İmâm Ahmed'in Hâşim İbn eUKâsım kanalıyla... Sebra İbn Bbu Fâkih'den rivayetine gâre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Şeytân, Âdemoğlunun yollarında oturur : Şeytan; insana karşı İslâm yolunda oturur ve : Müslüman mı oluyorsun, dinini, babalarının dinini mi bırakıyorsun? der. Âdemoğlu onu dinlemeyerek müslüman olur. Ona karşı hicret yolunda oturur ve : Hicret edip yerini, yurdunu mu terkediyorsun? Hicret edenin misâli, ancak ipte bağlı bir kısrak misâlidir, der. Âdemoğlu onu dinlemeyip hicret eder. Sonra ona karşı, cihâd yoîunda oturur. Cihâd, nefis ve mal ile olan cihâddır. Şöyle der : Savaşıp öldürülecek misin? Kadının nikâhlanacak ve malın bölüşülecek! Âdemoğlu ona karşı gelip cihâd eder. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devam buyurdular : Onlardan kim bunu yapar ve ölürse onu cennete koyması Allah üzerinde bir hak olur. Veya öldürülürse yine onu cennete koyması Allah üzerinde bir haktır. Eğer boğulursa, onu cennete koymak Allah için bir haktır. Veya hayvanı onu üzerinden atar ve boynu kınlırsa; onu cennete girdirmek Allah üzerinde bir haktır.
Allah Teâlâ : ((Sonra andolsun ki; onların önlerinden, arkalarından, saclarından ve sollarından geleceğim...» buyuruyor, ibn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: «Sonra andolsun ki, onların önlerinden geleceğim.» kavli; onları, âhiretleri hakkında şüpheye düşüreceğim. «Onların arkalarından geleceğim.» kavli; onların dünyalarına olan arzularını körükleyeceğim. «Ve onların sağlarından geleceğim.» kavli; dinlerine dâir işlerini, onlara karıştıracağım. «Ve onların sollarından geleceğim.» kavli; ma'siyetlere karşı onların arzularını körükleyeceğim, demektir. Bir rivayetinde Ali îbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan şöyle naklederler : «önlerinden» gelmesi; dünyaları yönünden, «arkalarından» gelmesi; o âhiretleri yönünden, «sağlarından» gelmesi; iyilikleri yönünden, «sollarından» gelmesi; ise kötülükleri yönünden gelmesidir.

Katâde'den rivayetle Saîd îbn Ebu Arûbe der İd : «Onlara önlerinden» gelecek ve onlara tekrar dirilmenin, cennetin ve cehennemin olmadığını haber verecektir. «Arkalarından» dünya işleri yönünden gelecek, onları kendileri için süsleyip onlara çağıracaktır. «Sağlarından» iyilikleri yönünden onlara gelecek ve onları bu hususlarda oyalayıp geciktirecektir. «Sollarından» gelecek ve kötülükleri, ma'siyyetleri onlara süsleyip, bunlara çağıracak ve emredecek. Ey Âdemoğlu; o, sana her yönden gelir, yalnızca üstünden gelmez. Zîrâ o, seninle Allah'ın rahmeti arasına girmeye güç yetiremez. Bu açıklama îbrâhîm en-Nehaî, Hakem İbn Uteybe, Süddî ve İbn Cerir'den de rivayet edilmiştir. Şu kadar var ki; onlar : «Onların önlerinden» gelmesi dünya; «arkalarından» gelmesi ise âhirettir, demişlerdir. Mücâhid ise şöyle der: «Önlerinden ve sağlarından» onların görecekleri yerlerdendir. «Arkalarından ve sollarından» ise onların görmeyecekleri yerlerdendir. İbn Cerîr'in tercihine göre maksad; bütün hayır ve şer yollandır. Hayırdan onları men'e-decek, kötülüğü ise sevdirecektir.
Hakem îbn Ebân'ın İkrime'den, onun da îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Sonra andolsun ki; onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Üstlerinden dememiştir. Çünkü rahmet onların üstlerinden iner. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Ve sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.» âyetine; onlan seni birler bulmayacaksın, diye mânâ vermiştir. İblîs'in bu sözü; ancak bir zan ve vehimden ibarettir. Ancak bu, vakıa ile mutabık olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki; İblis, onlar hakkındaki zannım doğru çıkartmış ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardır. Halbuki İblîs'in, onlar üzerinde bir hâkimiyeti yoktu. Ancak biz, âhirete inananlarla ondan şüphede olanları belirtmek "için yaptık. Ve Rabbıı her şeyi gözleyendir.» (Sebe\ 20-21). Bu sebepledir ki; hadîste, şeytânın insana bütün yönlerinden musallat olmasından Allah'a sığınmak gerektiği vârid olmuştur. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzar Müsned'inde der ki: Bize Nasr İbn Ali'nin... İbn Abbas'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Ey Allah'ım; senden af, dünyamda, dinimde, ailemde ve malımda afiyet dilerim. Ey Allah'ım, ayıblanmı Ört, korkumdan beni emîn kıl. Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan ve üstümden beni koru. Ey Allah'ım, alt tarafımdan helak olunmamdan sana sığınırım. Hadîsi sadece el-Bezzâr rivayet etmiş ve hasen olduğunu söylemiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle dermiş : Sabah ve akşam Allah Rasûlü şöyle duâ ederdi: Ey Allah'ım, dünyada ve âhirette senden afiyet dilerim. Ey Allah'ım, senden af ve dinimde, dünyamda, ailemde ve malımda afiyet dilerim. Ey Allah'ım, ayıplarımı ört, beni korkularımdan emniyette kıl. Ey Allah'ım, beni Önümden, ardımdan, sağımdan, solumdan ve üstümden koru. Altımdan helak edilmekten Senin azametine sığını-rım. Vekî; bu sonuncu ifâde ile, yere batmanın kastedildiğini söylemiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Hibbân ve Hâkim; Ubâde İbn Müslim'den rivayet etmişler ve Hâkim hadîsin isnadının sahîh olduğunu, söylemiştir.[9]

İzahı

Yani dört yandan ona gelirim. Düşmanın dört yandan gelmesi gibi mümkün olan her taraftan aldatıp yoldan çıkarma fcasdı temsil edilmek istenmiştir. Bunun için üstlerinden ve altlarından değil de; önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından, denmiştir. Denildi ki: Üstlerinden denmemiştir, çünkü üstten rahmet iner. Altlarından da denmemiştir, çünkü alttan gelen şeylerden insan ürker. İbn Abbâs der ki: Önlerinden maksad âhiret, arkalarından maksad dünya tarafı, sağlarından maksad iyilikler, sollarından maksad kötülükler tarafıdır. Önlerinden denilmekle; bilip sakınma İmkâjıl&rı olan tarafları, arkalarından denilmekle; bilmeyip sakmamayacakları tarafları, sağlarından ve sollarından denilmekle; bilip sakınabilecekleri ancak uyanık ve ihtiyatlı olmadıkları için bilip sakınamadıklan tarafları kasdedilmiş olabilir. [10]

18 — Buyurdu ki: Çık oradan, alçak ve kovulmuş olarak. Andolsun ki; onlardan kim sana tâbi olursa, cehennemi bütün sizden dolduracağım.

Mel'un Şeytân

Allah Teâlâ la'neti, kovmayı, Mele-i A'lâ'daki yerinden uzaklaştırma ve sürgünü te'kîd makamında olmak üzere : «Çık oradan, alçak ve kovulmuş olarak.» buyurmuştur.
Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk'tan, onun Temîmî'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Çık oradan, alçak ve kovulmuş olarak.» âyetine : gazaba uğramış olarak çık, diye mânâ vermiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayetle : Küçük ve gazaba uğramış olarak, demiştir. Süddî: .Gazaba uğramış, kovulmuş olarak; Mücâhid : Sürülmüş, kovulmuş olarak; Rebî* İbn Enes ise : Sürgün edilmiş ve küçültülmüş olarak, diye tefsir etmişlerdir.
Allah Teâlâ'nın : «Andolsun ki; onlardan kim. sana tâbi olursa, cehennemi bütün sizlerden dolduracağım.» kavli, şu âyeti gibidir: Buyurmuştu ki-: «Haydi git, onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânıadir. Hem de tâm bir ceza. Sesinle onlardan gücünün yettiğini, yerinden oynat. Atlarınla ve ayaklarınla onlara karşı haykı-rarak yürü. Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol. Ve va'dde bulun kendilerine. Şeytân, ancak aldatmak için va'deder onlara. Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyyetin yoktur senin. Vekil olarak Rabbın yeter.» (İsrâ, 63-65).[11]

19 — Ey Âdem; sen ve eşin cennette oturun. İkiniz de dilediğiniz yerden yeyin. Şu ağaca yaklaşmayın, sonra zâlimlerden olursunuz.
20 — Derken şeytân ayıp yerlerini kendilerine göstermek için ikinize de vesvese verdi ve dedi ki: Rabbınız sizi başka bir şey için değil, ancak iki melek veya ebedî kalanlardan olmanızı önlemek için yasaklamıştır.
21 — Ve; doğrusu ben size öğüt verenlerdenim, diye ikisine yemîn -etti.

Hz. Âdem ve Eşi Cennette

Allah Tealâ Âdem (a.s.) ve eşine cennette bir ağaç dışında bütün meyvelerden yemeyi mubah kıldığını zikrediyor. Bu hususta Bakara sûresinde bilgi verilmişti. İşte bu esnada şeytân ikisine de hased etmiş, onları çekememiş ve onların içinde bulunduklara nimetin, üzerlerinde olan güzel elbiselerin soyulup alınması için hile, hud'a ve vesvese vermeye çalışmıştır. Bir yalan ve iftira olarak şöyle demişti; «Rabbınız, sizi başka bir şey için değil, ancak iki melek veya burada ebedî kalanlardan olmanızı önlemek için yasaklamıştır.» Eğer siz ondan yemiş olsaydınız, bunlar sizin için mutlaka meydana gelirdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Şeytân: Ey Âdem; sana sonsuzluk ağacını ve çökmesi mümkün olmayan bir saltanatı göstereyim mi? dedi.» (Tâhâ, 120), Size verilen emir, sizin iki melek olmamanız içindir. Cümle yapısı itibariyle bu, «şaşırırsınız diye Allah size açıklıyor.» (Nisa, 176) ifâdesi gibidir ki, burada bir nefy harfi takdir edilecektir...
«Ve; doğrusu, ben size öğüt verenlerdenim. (Burada muhakkak ben sizden daha önceyim ve bu yeri iyi bilirim.) diye ikisine de Allah'a yemîn etti.» Onlara Allah adına yemîn etti de nihayet ikisini de aldattı. Bazan mü'mini de Allah'a yemîn ederek aldatabilir. Şöyle demişti : ((Muhajkkak ben, ikinizden önce yaratıldım. Ve sizden daha çok bilenim. Ö halde bana uyun ki, sizi doğru yola ileteyim.» İlim ehlinden birisi şöyle dermiş : Kim, bizi Allah'a yemîn ederek aldatırsa; biz de ona aldanmış oluruz.[12]

22 — Böylece onların ikisini de baştan çıkarıp aldattı. Ağaçtan tadınca ayıp yerleri kendilerine göründü. İkisi de kendilerini cennetin yaprağıyla örtmeye başladılar. Rabları da onlara: Ben sizi o ağaçtan men'etmedim mi? Ve şeytân size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nida etti.
23 — İkisi dediler ki: Rabbımız, kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamazsan ve bize merhamet etmezsen; muhakkak ki biz, hüsrana uğrayanlardan oluruz.

Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den, onun Hasan'dan, onun da Übeyy îbn Kâ'b (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Âdem, hurma ağacı gibi uzun boylu bir adamdı. Başında saç yoktu. İşlemiş olduğu hatâ vuku bulunca; o sırada ayıp yeri kendisine göründü. (Daha önce) onu hiç görmüyordu. Cennette kaçarak gitmeye 'başladı da cennetin ağaçlarından birisi başına takıldı. Ona: Beni bırak, dedi. Ağaç: Muhakkak ben seni bırakacak değilim, diye cevab verdi. Rabb] ona seslenip; ey Âdem, Benden mi kaçıyorsun? buyurdu. Hz. Âdem : Rabbım, muhakkak ki ben Senden utandım, dedi. Bu hadîsi, îbn Cerîî ve İbn Merdûyeh muhtelif kanallardan olmak üzere Übeyy İbn Kâ'b'-dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiştir. Ancak mevkuf olarak rivayetinin isnadı daha.sahihtir.
Abdürrezzâk der ki; Bize Süfyân ibn Uyeyne ve İbn el-Mübârek' in... îbn Abbâs'tan rivayetlerine göre o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ' nın Âdem ve eşine yasaklamış olduğu ağaç, buğday başağıdır. Ondan yediklerinde ayıp yerleri kendilerine göründü. İkisi de kendilerine görünen ayıp yerlerini, cennet ağaçlarının yapraklarından incir yaprağı ile Örtmeye başladılar. Birbirlerine yapışmışlardı. Adem (a.s.). cennetten kaçmaya başladı. Cennet ağaçlarından birisi başına takıldı. Rabbı ona: Ey Âdem, Benden mi kaçıyorsun? diye nida buyurdu. Hz. Âdem :

Hayır, fakat ben Senden utandım, ey Rabbım, dedi. Allah Teâlâ : Cennette sana verip mübâh kıldıklarım, sana haram kıldığınım yerine yetmedi mi? buyurdu. Âdem : Evet, ey Rabbım, fakat Senin izzetine yemîn ederim ki, kimsenin Senin adına yalan yere ye-mîn edeceğini saymamıştım, dedi. İşte bu, Allah Teâlâ'nın: «Ve doğrusu; ben size öğüt verenlerdenim, diye ikisine yemîn etti.» âyetinin anlamıdır. Allah Teâlâ : «İzzetim adına, muhakkak seni yeryüzüne indireceğim, sonra sen geçimini ancak zorlukla elde edebileceksin.» buyurdu. Ve o cennetten indirildi. İkisi cennette iken bolca (bolluk içinde) yiyorlardı. Halbuki yiyeceği ve içeceği bol olmayan yeryüzüne indirildi. Kendisine demircilik san'atı öğretildi ve (toprağı) sürmekle emrolun-du. Toprağı sürdü, ekti, suladı. Nihayet ekini olgunlaşınca biçti, sonra ezdi (harman etti), sonra savurdu, sonra öğüttü, sonra hamur ve ekmek yapıp yedi. Ondan ancak Allah'ın dilediğine (dilediği kadarına) ulaşmıştır. Sevrî'nin İbn Ebu Leylâ kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «İkisi de kendilerini cennetin yaprağıyla örtmeye başladılar.» âyetine : încir yaprağı diye mânâ vermiştir. Bu sözün İbn Ab-bâş'a varan isnadı sahihtir. Mücâhid de şöyle der: İkisi de kendilerini cennetin yaprağıyla elbise şeklinde örtmeye başladılar. Vehb İbn Mü-nebbih, «Elbiselerini onlardan (ikisinden) soyarak...» âyeti ile ilgili olarak şöyle demiştir: Âdem ve Havva'nın elbiseleri, ayıp yerleri üzerindeki bir nûr idi. Âdem, Havva'nın ayıp yerini, Havva da onun ayıp yerini görmezdi. Ağaçtan yediklerinde ayıp yerleri kendilerine göründü. Vehb İbn Münebbih'in bu sözünü İbn Cerîr, ona varan sahîh bir isnâdla rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun Katâde'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Âdem : Ey Rabbım; tevbe edip bağışlanma dilesem ne buyurursun? demiş, O da: «O halde seni cennete koyarım.» buyurmuştu. İblîs ise tevbe etmemiş mehil istemişti. İkisinden her birerine istedikleri verilmiştir.
îbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'm... İbn Abbas'tan rivayetine göre; o, şeyle demiştir : Âdem ağaçtan yediğinde kendisine : Sana yasakladığım ağaçtan niçin yedin? diye sorulmuş, o da: Havva bana emretti, demişti. Bunun neticesinde ancak zorlukla hâmile kalmasını, zorlukla doğurmasını ceza olarak verdim, buyurmuş ve bu sırada Havva inle-mişti. Ona şöyle buyruldu : İnleme; sana ve çocuğunadır. Dahhâk İbn Müzâhim, «Rabbınuz, kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamazsan ve bize merhamet etmezsen; muhakkak ki biz, hüsrana uğrayanlardan oluruz.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar, Âdem'in Rabbından aldığı (ilham yoluyla telakki ettiği) kelimelerdir.[13]

24 — Buyurdu ki: Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir müddet yerleşip kalmak ve geçinmek vardır,
25 — Buyurdu ki: Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkarılırsınız.

Cennetten İnin

«İnin.» hitabında kaydedilenlerin; Âdem, Havva, İblîs ve yılan olduğu söylenmiştir. Yılanı zikretmeyenler de vardır. En doğrusunu Allah bilir. Düşmanlık konusu esâsta Hz. Âdem ve İblîs ile alâkalıdır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ Tâhâ

sûresinde : «Hepiniz oradan inin.» (Tâhâ, 123) buyurmuştur. Havva, Âdem'e tâbidir. Eğer zikredilmesi sahîh ise yılan da İblîs'e tâbidir.
Müfessirler, onlardan her birinin inmiş oldukları yerleri zikretmişlerdir. Ancak bu haberler netice olarak İsrâiliyyât'a dayanmaktadır. Doğruluğunu ancak Allah bilir. Şayet bunların belirtilmesinde, kişilerin din veya dünya işleriyle ilgili bir fayda söz konusu olsaydı, mutlaka Allah Teâlâ bunları kitabında veya Rasûlü (s.a.) sünnet'inde zikrederlerdi.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Sizin için yeryüzünde bir müddet yerleşip kalmak ve geçinmek vardır.» Belli bir ecele (zamana) kadar sizin için orada kalma ve i'mâr vardır. Kalem bunu yazmış, kader bunları saymış ve ilk kitabda bunlar yazılmışlardır.
İbn Afobâs der ki: «Âyetteki kelimesi, kabirlerdir. Yine ondan rivayete göre; yeryüzü ve yerin altıdır. Her iki görüşü de, İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Buyurdu ki: Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkarılırsınız.» buyruyor ki başka bir âyette de : «sizi ondan (topraktan) yarattık ve oraya döndüreceğiz. Ve tekrar oradan da çıkaracağız.» (Tâhâ, 55) buyurmuştur. Allah Teâlâ, dünya hayatı süresince yeryüzünü Âdemoğullanna yurt kıldığım haber vermektedir. Yaşamaları, ölümleri, kabirleri oradadır. Allah Teâlâ'nın sonlan toplayacağı ve herkesi ameli mukabili cezalandıracağı kıyamet günü için diriltilmeleri ve çıkarılmaları da oradandır.[14]

İzahı

Daha öncede beyân ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ bize ilk doğuşumuzun haberini anlatıyor. Bu arada Allah'ın bizim fıtratımıza yerleştirdiği kanunlarını açıklıyor ve bunun gereği olarak yapmamız icâbeden şükür ve itaat ile tabiatımızı arıtıp temizlememizi bildiriyor. Diğer sûrelerdeki âyetlerin de açıklayıp tefsir ettiği gibi, bu konudaki âyetlerin özü şundan ibarettir : Allah Teâlâ insanoğlunu, yeryüzünde kendisinin halîfesi olması için yaratmıştır. Onu yeryüzündeki her konuyu bilme yeteneği ile donatmıştır. Allah'ın yüce sıfatlarının ve güzel isimlerinin mazharı olsun diye yeryüzündeki bütün madde ve enerjiyi insanoğlunun yararına vermiştir. Bu sıfatların, Allah'ın bu dünyada ve anketteki yaratıklarına ilişme tarzını göstermiştir. Doğrusu insan, ilk doğduğunda nimet cennetinde rahat ve huzur içinde imiş. Allah'ın ed-Darr ve en-Nâfi, el-Muntakâm ve el-Ğ&fir gibi birbirinin karşıtı olan sıfatlarını ortaya koymak için Allah ona çelişik konularda kabiliy-yetler ihsan etmiş. İnsanoğluna; hakka ve hayra çeken melekiyyet vasfına hâiz ruhlar ile, bâtıla ve şerre çeken şeytanî vasıflara hâiz ruhlardan etkilenme kabiliyyeti vermiştir. Birinci etkilenmenin neticesi; melek ve insan tabiatının icâbı olan iki dünyadaki huzurdur, mutluluktur. İkincisinin sonucu ise; insan ve şeytân tabiatında mevcûd olan her iki âlemdeki mutsuzluk ve şekavettir. Ancak insan, bu ikisinin seçiminde birinciye koşmak, ikinciden kaçınmak için kendisini doğru yola sevk eden ilâhî vahyin hidâyetine muhtaçtır. İşte, Tâhâ sûresinde bahis mevzuu edilen husus budur: «Dedi ki: İkiniz birlikte oradan inin. Birbirinizin düşmanı olarak. Sizden kime Benden bir hidâyet gelir de Benim hidâyetime tâbi olursa, o bir daha sapıtıp mutsuz olmaz. Kim de Benim zikrimden yüz çevirirse, muhakkak ki onun

için çok sıkıntılı bir hayat vardır. Ve Biz onu kıyamet günü kör olarak hasrederiz. O der ki: Rabbım, beni niçin kör olarak hasrettin, halbuki ben görür idim. Allah buyurur ki: İşte böyle. Sana âyetlerimiz geldi de sen onları unuttun. Bu gün de aynı şekilde sen unutulursun.» (Tâhâ, 123-126). Buna benzer ifâdeler, Bakara sûresinde de geçmişti. İşte dünyanın kötülüklerinden ve âhiretin mahvolmasından korumak için dinin sağladığı etki budur. Allah'ın kitabı da bu konuda onu tasdîk etmeyenlerin aleyhinde delildir. Ayrıca Allah'ın buyruklarının aksine tefsir edenlerin de aleyhinde delildir.
Daha önce Bakara sûresinde kıssanın tefsirinde nakledildiği gibi, bazıları bu kıssanın beşer ve şeytânın fıtratında ilâhî kanun ve sünnetleri açıklamak üzere temsil edildiğini söylerler. Buna göre Âdem'den maksad; insan türünün ilkidir. Nitekim araplar kabilelerini en meşhur ataları ve ilk köklerinin adıyla adlandırırlar ve Kureyş şöyle yapmıştı, Temim böyle yapmıştı, derler. Bu takdirde cennet; hayat nimetinden ibaret olup cennetteki ağaç ta günâh ve isyan meyvesini veren tabiattan ibaret olur. Nitekim küfür ve îmân kelimeleri ile de, güzel ve kötü ağaç temsil edilmiştir. Bu durumda cennetten çıkarılmak; kader ve oluş meselesi haline gelir, teşri' ve teklif meselesi olmaktan çıkar. Üstâd Muhammed Abduh 'bu konuyu beliğ olarak açıklamıştır. Bakara sûresine müracaat edilebilir. Bu kıssadan maksad; üzerine hüküm bina etmeik değil, nasslann zahiriyle ikna' olması güç olan kafalara meseleyi yaklaştırmaktan ibaret olur. Bu gibiler ancak Öylesine beyânlarla mutmain olabilirler.
Kıssanın muhtevası veya özeti bundan ibarettir. Kıssadaki ibret unsurunun özüne gelince; oda şudur: Bizim, nefislerimizi kemâl yetenekleri ve tabîatlanyla bilmemiz gerekir. Önüne çıkan engellerin neler olduğunu ve 'bu engellerin onu nasıl eksikliklere götürdüğünü öğrenmemiz îcâbeder. Nefsimizi terbiye konusunda bize en iyi yardımcı Allah'ın kendisine ibâdet etmek üzere bizden almış olduğu ahittir. Bu âyette, Allah'tan başka şeytânlara ve benzerlerine ibâdet etmemek esâsı vardır. (...)
Bu kıssa üzerinde söz eden tefsîrciler, birçok problemler ve açmazlar çıkarmaya ve bu çıkmazlara, problemlere birtakım uydurma ce-vablar vermeye çalışmışlardır. Bu husus, onların üzerinde yürüdükleri kaidelerden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; Hz. Âdem, bir peygamber ve Rasûl idi. Peygamberler ise, Allah'a isyan etmekten uzak, ma'sûm kimselerdir. Öyleyse şeytân Hz. Âdem'i nasıl aldatmıştır? Allah'ın buy-ruğunun tersine olarak şeytânın yaptığı yeminlere Hz. Âdem nasıl inanmıştı? Şeytan Âdem'i melek veya ölümsüz kılmak için nasıl tahrîk etmiş ve o bu işe nasıl aldanmıştı? Halbuki bu davranış, zorunlu olarak öldükten sonra dirilmeyi inkâra sevkeder. Şayet Hz. Âdem şeytânı doğ-rulamamışsa, ona nasıl itaat etmitşi? Hz. Âdem'e cennet meyvelerinden yeme emri vücûb mu, yoksa mübâhlık mı ifâde ediyordu? O ağaçtan yemeyi yasaklama da harâmlık mı ifâde ediyordu, yoksa kerahet mi? Daha bunav benzer birçok sorular. Bazı müfessirler bu konuda, Hz. Âdem'in isyanının şeklî bir isyan olduğunu söylemişlerdir. Bazı sûfî-ler de meselenin hakikatinin ancak âhirette bilinebileceğini veya keşif ehline ma'lûm olabileceğini öne sürmüşlerdir. Halbuki bizim ortaya koyduğumuz şekilde anlaşılacak olursa; bunlardan hiçbirisi söz konusu olmaz. Meselenin temsil noktasından yorumlanması, emir ve nehyin teklif anlamına gelmeyip oluş anlamına

geldiğinin kabul edilmesi halinde konu rahatlıkla anlaşılır. Hz. Âdem yaratıldığı zaman, ilkin ne peygamberdi, ne de rasûldü. Bu konuda ittifak vardır. O dönemde ri-sâletin yeri yoktu. 'Peygamberlerle ilgili vârid olan âyetlerin ve bazı sahîh hadîslerin zahirinden anlaşılıyor ki; Hz. Âdem, mutlak anlamda rasûl değildi. Rasûllerin ilki Nûh Aleyhisselâm'dır. Peygamberlerin, peygamberlikten önce ve sonra her türlü günâhtan ma'sûm olmaları kanâati ise, bazı râfızîlerin dışında kimseden nakledilmemiştir. Ortada kötü örnek olmasından korkulan biri bulunmadığı sırada ma'sûmiyyet delili ve onun hikmeti zahir olmaz. Allah'ın mahlûkâtla ilgili kanunlarını ve kıssadaki diğer âyetlerin gösterdiği hususları göz önünde bulundurarak arapçanın üslûbundan anlaşılan şekliyle bu âyetlerin mânâ-sının açıklanması hususunda vârid olan bilgi bundan ibarettir. Ancak biz konuya anlatüagelen rivayetlerden hiçbirini girdirmemiş oluyoruz. Çünkü meşhur olan ve anlatılagelen o rivayetlere ne Allah'ın sözünden, ne Rasûlullah'ın sünnetinden ve ne de Allah Teâlâ'nın yaratıklarıyla ilgili kanunlarından delil bulmak mümkündür. Çünkü bu konuda vârid olanların büyük çoğunluğu, güvenilmesi mümkün olmayan isrâiliyyât bilgilerinden ibarettir. Nitekim müfessirlerden birçoğu, bu güvenilmez bilgileri aktararak yanılmışlardır. Yılan hikâyesi, iblisin cennete gizli olarak girmesi ve Hz. Âdem ile şeytan arasında cereyan eden diyaloglar bunlardandır. Bunların isrâiliyyâttan olup olmadığını araştıranlar; ehl-i kitab arasında ittifakla kabul edilen kaynaklara başvursunlar ve bizimle onlar arasında mevcûd olan farkı görsünler.[15]

26 — Ey âdemoğullari; size çirkin yerlerinizi örtecek bir giyimlikle, bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takva örtüsü ise daha hayırlıdır. Bunlar, Allah'ın âyetlerin-dendir. Belki onlar öğüt alırlar.

Allah Teâlâ kullarına, elbiseler ve değerli giyecekler verme lutfun-da bulunduğunu haber veriyor. Âyette zikredilen ayıp yerlerini örtmek içindir. ise, dış görünüşü güzelleştiren giyeceklerdir.Birincisi; zarurî ihtiyâçlardan, ise, kemâl ve fazlalıktandır. İbn Cerîr kelimesinin, Arap dilinde ev eşyası ve dış elbiseler mânâsına olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha —ki bu görüşü Buhârî rivayet eder in mal anlamına geldiğini söyler. Mücâhid, Urve îbn Zübeyr, Süddî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî;in, geçimlik ve nimetler olduğunu söyler. Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem ise; bu, kelimenin güzellik anlamında olduğunu söylemiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Ebu'1-A'lâ eş-Şâmî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Ümâme yeni bir elbise giydi. Elbise onun eğe kemiğine ulaştığında şöyle dedi: Ayıp yerimi örteceğim ve hayatımda kendisiyle güzelleşeceğim şeyle beni giydiren Allah'a hamdolsun. Sonra şöyle dedi: Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini işittim : Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Kim, yeni bir elbise edinir ve onu giyerse; elbise eğe kemiğine ulaştığında : Ayıp yerimi ör-teceğim ve hayatımda kendisiyle güzelleşeceğim giyeceği bana giydiren Allah'a hamdolsun, der, sonra eski elbisesini atar veya tasadduk ederse; Allah'ın zimmetinde olur, Allah'ın komşusu olur, ölüyken ve diriyken Allah'ın tarafında olur. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Yezîd İbn Hâ-rûn kanalıyla Asba' İbn Zeyd el-

Cühenî'den rivayet etmişlerdir. Yahya îbn Maîn ve başkaları onun güvenilir olduğunu, şeyhi Ebu A'lâ eş-Şâ-mî'nin ise sâdece bu hadîs ile bilindiğini, bu hadîsi ise kimsenin tahrîc etmediğini söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeydln... Ebu Ma-tar'dan rivayetine göre; o, Hz. Ali'nin genç bir köleye gelip ondan üç dirheme bir gömlek satın aldığını, iki bileği ve iki topuğu arasına kadar onu giydiğini görmüş. Hz. Ali onu giyerken şöyle demiş: İnsanlar arasında güzelleşeceğim ve ayıp yerlerimi örteceğim giyecekleri bana bahşeden Allah'a hamdolsun. Ona; sen bunu kendiliğinden mi, yoksa Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetle mi söylüyorsun? denildi. Bu, giyme sırasında Allah Rasûlü (s.a.) den işittiğim bir şeydir.,O, şöyle duâ buyurmuştu : İnsanlar arasında, güzelleşeceğim ve ayıp yerlerimi örteceğim giyecekleri 'bana bahşeden Allah'a hamdolsun.
Allah Teâlâ: «Takva örtüsü ise daha hayırlıdır.» buyuruyor. Mü-fessirler, bunun anlamında ihtilâf etmişlerdir. İkrime der ki: Bu, müt-takîlerin kıyamet günü giyecekleridir. îkrime'nin bu sözünü, İbn Ebu Hatim rivayet eder. Zeyd İbn Ali, Süddî, Katâde, İbn Cüreyc : Takva örtüsünün, îmân olduğunu söylerler. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî bunun, sâlih amel olduğunu; yine îbn Abbâs'tan naklen Ziyâd îbn Amr; yüzdeki güzel vakar ve ağır başlılık olduğunu söylemiştir. Urve İbn Zü-beyr'den rivayet edildiğine göre, takva örtüsü; Allah korkusudur. Abdurrahmân İbn Zeyd fbn Eşlem şöyle der: Takva örtüsü^ Allah'tan korkup ayıp yerini örtmektir. İşte bu, takva örtüşüdür. Bütün bu anlamlar birbirine yakındır. Bunu, îbn Cerîr'in rivayet .ettiği şu hadîs de te'yîd etmektedir. O, şöyle der :• Bana Müsennâ'nın... Hasan'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Osman îbn Affân (r.a.) ı Allah Rasûlü (s.a.) nün minberi üzerinde gördüm; Üzerinde düğmeleri çözülü bir Kûhistan gömleği vardı. Köpekleri Öldürmeyi emrettiğini, güvercinle oynamayı yasakladığını işittim. Sonra şöyle dedi: Ey insanlar, şu gizliliklerde (gönüllerde olan şeylerde) Allah'tan korkunuz. Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki; gizlice amel işleyip te Allah'ın kendisine aleniyyet elbisesi giydirmediği hiç kimse yoktur. Eğer ameli hayır ise hayır, kötü ise kötü. Sonra, «Bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takva örtüsü ise daha hayırlıdır.» âyetini okudu. İşte bu, Allah'ın âyet-lerindendir ki; takva örtüsü, güzel vakar ve ağırbaşlılıktır. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr, Süleyman İbn Erkam'dan rivayet etmiştir. Ancak o, zayıftır. Hadîsi Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve Buhârî gibi imamlar «Ki-tâb'ül-Edeb» de sıhhatli kanallardan olmak üzere Hasan el-Basrî'den rivayet etmişlerdir. Buna göre; o, mü'minlerin emîri Osman İbn Affân'ı minberde, cum'a günü köpeklerin öldürülmesini ve güvercin kesmeyi emrederken işitmiştir. Hadîsi Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî el-Mu'cem el-Kebîr'inde buna şâhid olmak üzere başka bir kanaldan merfû' olarak rivayet etmiştir.[16]

27 — Ey âdemoğullari; şeytân, ana ve babanızı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak nasıl cennetten çıkardıysa; sakın size de bir fitne yapmasın. O da, taraftarları da sizin onları görmediğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytânı, îmân etmeyenlerin velîleri yaptık.

Şeytân Sizi Aldatmasın

Allah Teâlâ Âdemoğullannı, İblîs ve benzerlerinden sakındırıyor. Onun, beşeriyyetin atası Hz. Âdem (a.s.) i nimetler yurdu olan cennetten yorgunluk ve meşakkatler yurduna çıkarmaktaki düşmanlığını, örtülü olduktan sonra ayıp yerinin açılmasına sebeb oluşunu beyân etmektedir. Bu ise, ancak kuvvetli bir düşmanlık sebebiyledir. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Şimdi siz Beni bırakıp ta size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50).[17]

28 — Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman: Biz atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti, dediler. De ki: Allah; hiçbir zaman hayâsızlığı emretmez. Siz, bilmediğiniz şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?
29 — De ki: Rabbım, adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi ona doğrultun. Ve dinde ancak kendisine muhlisler olarak yalvarırı. İlk önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz.
30 — Bir kısmını hidâyete erdirdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytânları kendilerine dostlar edindiler. Ve onlar kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlardı.

Mücâhid der ki: Müşrikler Beytullah'ı çıplak olarak tavaf eder ve : Annelerimizin bizi doğurduğu gibi tavaf ediyoruz, derlerdi. Kadın, ayıp yerine deriden örülmüş küçük bir parça veya bir şey koyar ve: Bu gün bazısı veya. hepsi görünür. Ondan görüneni ben helâl kılacak değilim, derdi. Allah Teâlâ da : «Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman : Biz atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti, dediler...» âyetini indirdi.
Ben derim ki: Araplar Kureyş dışında Beytullah'ı elbiseleri ile tavaf etmezlerdi. Bunu, Allah'a isyan edilen elbiseler içinde Beytullah'ı tavaf etmek istemedikleri şeklinde te'vîl ederlerdi. Muhafazakâr olan Kureyş ise, elbiseleriyle tavaf ederdi. Bir muhafazakârın kendisine ödünç elbise verdiği kişi ile, yanında yeni bir elbise olan kişiler de elbiseleriyle tavaf ederler, sonra o elbiseyi atarlar ve hiç kimse o elbiseyi almazdı. Yeni elbise bulamayan, muhafazakâr birinin kendisine ödünç elbise vermediği kimseler de, çıplak olarak tavaf ederler, bazan kadın çıplak olarak tavaf eder ve ayıp yerini bir miktar örtecek bir şeyi ayıp yerine koyardı. Kadınlar çok kere geceleyin tavaf ederlerdi. Bu, kendiliklerinden uydurdukları ve atalarına uydukları bir âdetti. Onlar, babalarının bu âdetinin Allah'ın emrine veya şeriatına dayandığına inanırlardı. İşte Allah Teâlâ onların bu görüşlerini kötüleme sadedinde : «Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman: Biz, atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti, dediler.» buyurdu. Allah Teâlâ onlara bir cevab olmak üzere şöyle buyurur: «(Ey Muhammed, bunu iddia edenlere) de ki: Allah hiçbir zaman hayâsızlığı emretmez.» Sizin bu yaptığınız bir hayâsızlıktır. Böyle bir şeyi Allah asla emretmez. «Siz bilmediğiniz şeyi Allah'a karşı mı söylüyor ve sıhhatini bilmediğiniz sözleri Allah'a mı isnâd ediyorsunuz?»
Allah Teâlâ : «De ki: Rabbım adaleti emretti. Her secde yerinde, yüzlerinizi ona doğrultun. Ve dinde ancak muhlisler olarak yalvarın.» buyuruyor ki; ibâdet

yerlerinde Allah'a ibâdet ederken muhlis olmalarını emretmektedir. İhlâs ise; Allah'tan aldıkları haberler ile, getirdikleri şeriatlarda mucizelerle desteklenen resullere uymaktan ibarettir. Allah Teâlâ onlara, ibâdetlerinde ihlâslı olmalarını emretmiştir. Muhakkak ki Allah Tâlâ, şu iki temele dayanmayan ameli kabul buyur-mayacaktır: Doğru ve şeriata muvafık olması, şirkten hâlî ve temizlenmiş olması.
Allah Teâlâ: «İlk önce sizi yarattığı gibi, ona döneceksiniz. Bir kısmını hidâyete erdirdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu.» 'buyuruyor ki; «îlk önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz.» âyetinin anlamında ihtilâf edilmiştir. Mücâhid'den naklen İbn Ebu Necîh bunun anlamının : Ölümünüzden sonra sizi diriltecektir, şeklinde olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî ise şöyle der: Dünyada sizi nasıl ilk önce yaratmışsa, kıyamet günü aynı şekilde diriler olarak döneceksiniz. Ka-tâde şöyle der : Onlar hiçbir şey değillerken yaratmış, sonra onları yoketmiş, sonra da döndürecektir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Nasıl sizi ilk önce yaratmışsa, aynı şekilde son olarak döndürecektir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiş ve Süfyân es-Sevrî ile Şu'be İbn el-Haccâc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ettiği şu hadîsle bu görüşü kuvvetlendirmiştir. Buna göre; İbn Abbâs der ki: Allah Rasûlü (s.a.) aramızda kalkıp bir va'zında şöyle buyurdular: Ey insanlar; yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak Allah'ın huzuruna çıkarılıp toplanacaksınız. «Yaratmaya ilk başladığımız gibi katımızdan verilmiş bir söz olarak onu yeniden var edeceğiz. Doğrusu Biz yapanz.»
(Enbiyâ, 104). Bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Şu'be'den rivayetle; Buhârî'nin Sahîh'inde ise Sevrî'den rivayetle zikredilmiştir. Mücâhid'den naklen Ebu Yezîd «İlk Önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Müslüman; müslüman olarak, kâfir de; kâfir olarak diriltilecektir. Ebu'l-Âliye ise bu âyet hakkında : Onlar hakkındaki Allah'ın ilmine döndürüleceklerdir, demiştir. Saîd îbn Cübeyr ise bu âyet hakkında : Sizin üzerinize yazıldığı şekilde olacaksınız. —'Bir rivayette ise : Nasıl idiyseniz o hal üzere olacaksınız,— demiştir. «İlk önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz.» âyeti hakkında Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî şöyle der: Allah'ın ilk yaratışında mutsuzluk üzere yarattığı kişi, ilk yaratılışına gidecek; istediği kadar mutlu kişilerin amellerini işlesin. Nitekim îblîs de mutlu kişilerin amellerini işlemiş, sonra ilk yaratılışına dönmüştür. Mutsuz kişilerin amellerini işlese dahi ilk yaratılışında mutluluk üzere yaratılan ise ilk. yaratılışına dönecektir. Nitekim (Hz. Mûsâ zamanındaki) sihirbazlar; mutsuz kişilerin amellerini işlemişler, sonra ilk yaratılışlarına dönmüşlerdir. Süddî der ki: «ilk önce sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz. Bir kısmını hidâyete erdirdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu.» Allah Teâlâ buyuruyor: «İlk önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz.» Sizi, nasıl bir kısmınız hidâyete ermiş ve bir kısmınız sapıtmış olarak yaratmışsa, aynı şekilde annelerinizin karınlarından (rahimlerinden) çıkarılıp döneceksiniz.
Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın «İlk önce sizi yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz. Bir kısmını hidâyete erdirdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ Âdemoğlunu ük önce mü'min ve kâfir olarak yaratmıştır. Nitekim o: «Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir,

kiminiz de mü'mindir.» (Teğâbün, 2) buyurmuştur. Sonra onları nasıl ilk önce mü'min ve kâfir olarak yaratmışsa, kıyamet günü öylece döndürecektir.
Ben derim ki: Buhârî'nin Sahîh'inde İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen şu hadîs bunu kuvvetlendirmektedir: Kendisinden başka ilâh olmayan (Allah'a) yemîn ederim ki; sizden birisi, cennet ile arasında bir kulaç —veya bir arşın— kalıncaya kadar cennet halkının amelini işleyerek oraya girer. Yine sizden birisi; cehennem ile arasında bir kulaç —veya bir arşın— kalıncaya kadar cehennem halkının amelini işler de kitab onu geçer ve cennet halkının amelini işler ve cennete girer. Ebu'l-Kâsım el-Beğavî der ki: Bize Ali İbn el-Ca'd'in... Seni İbn Sa'd'-dan rivayetine göre; kul, cennet halkının amelini işler. Halbuki o, ce-.hennem halkındandır. Kul, insanların görüşüne göre cehennem halkının amelini işler. Halbuki o, cennet halkındandır. Ameller, ancak sonlarına göredir. Bu, Buhârî'nin Ebu Gassân Muhammed İbn Mutarrif el-Medenî kanalıyla rivayet ettiği Uhud günündeki Kuzmân hâdisesine dâir hadîsin bir parçasıdır.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Câbir'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o : Her nefis, üzerinde bulunduğu halde diriltilecektir, buyurmuştur. Bu hadîsi başka bir şekli ile Müslim ve İbn Mâce, A'meş/den rivayet ederler. Bu rivayetin lafzı şöyledir : Her kul; öldüğü hal üzere diriltilecektir.
Ben de derim ki: Eğer gerçekten âyetten maksad bu ise; bu sözle, «Öyle ise sen yüzünü Hanîf (muvahhid) olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır.» (Rûm, 30) âyetinin arasım te'lîf etmek gerekecektir. Ayrıca Buharî ve Müslim'in Sa-hîh'lerinde, Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Her doğan, fıtrat üzere doğar. Ana babası onu yahûdî-leştirir, hıristiyanlaştırır ve mecûsîleştirir, buyurmuştur. Müslim'in Sa~hîh'inde, İyâz İbn Himâr'dan rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ : Ben muhakkak kullarımı hanîfler olarak yarattım. Şeytân onlara geldi de dinlerinden çevirdi, buyurmuştur... Bunların arası şöyle te'lîf edilebilir: Allah Teâlâ onları mü'min ve kâfir olmak için yaratmıştır. Bununla birlikte bütün yaratıklarmı Allah'ı bilme, birleme ve O'ndan başka ilâh olmadığına dâir ilim üzere yaratmıştır. Onlardan bu hususta söz de almış ve bunu onların tabiat ve fıtratlarına yerleştirmiştir. Bunlarla birlikte onlardan, mutlu ve mutsuzların olmasını da takdir buyurmuştur. «Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mındir.» (Teğâbün, 2). Bir hadîste şöyle buyurulur: Bütün insanlar koşar (sabahleyin çıkar). Kendinin satıcısıdır. Ya ona (cehennemden) azâd edecek ya da helak edecektir. Allah'ın takdiri, yaratıkları hakkında geçerlidir. Muhakkak ki O, «Yaratıp hidâyet bahşedendir.» (A'lâ, 3), «Her şeye varlık veren, sonra doğru yola eriştirendir.» (Tâhâ, 50). Buharî ve Müslim Sahîh'-lerindeki bir hadîste: Sizden kim saadet ehlinden ise saadet ehlinin ameli ona kolaylaştınlır. Kim de şakâvet ehlinden ise, mutsuzların ameli ona kolaylaştınlır, buyrulmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bir kısmım hidâyete erdirdi, bir kısmına.da sapıklık hak oldu.» buyurmuş ve sonra bunun sebebini şöyle 'belirtmiştir: «Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dostlar edindiler...»
İbn Cerîr der ki: Bir kimsenin, yapmış olduğu bir günâhın veya inanmış olduğu bir sapıklığın; doğruluğuna dâir bilgisi olduktan sonrada işlemesi dışında Allah'ın kimseye azâb etmeyeceğini iddia edenlerdin hatalı olduklarına delâlet eden açık bir

delildir. Şayet böyle olsaydı, hidâyette olduğunu sanarak sapıtan sapıklar güruhu ile, hidâyette olanlar arasında bir fark olmazdı. Halbuki Allah Teâlâ, her iki grubun da isimlerini ve hükümlerini bu âyette ayırmıştır.[18]

31 — Ey âdemoğullari; her mescidin yanında zînetle-rinizi alın. Ve yeyin, için, ama israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.

Îsrâf Etmeyin

Bu âyet-i kerîme, müşriklerin Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmekteki dayanaklarına bir reddiyedir. Nitekim Müslim, Neseî ve İbn Cerîr —lâfız İbn Cerîr'indir— in Şu'be kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; o, şeyle demiştir: Hem kadınlar ve hem de erkekler Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederlerdi. Erkekler gündüz, kadınlar da gece. Kadın: Bu gün bir kısmı veya tamâmı görünür. Ondan görüneni ben asla helâl kılacak değilim, derdi. Allah Teâlâ da: «Her mescidin yanında zînetlerinizi alın.» buyurdu. «Her mescidin yanında zînetlerinizi alın.» âyeti hakkında Avfî'nin rivayetine göre; İbn Abbâs şöyle demiştir : Erkekler Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederlerdi. Allah Teâlâ onlara zînetlerini almalarım emretmiştir. Zınet, ayıp yerlerini örten ve bunun dışındaki güzel elbise ve eşyadır. Her mescidin yanında zînetlerini almakla emrolundular. Mücâhid, Atâ, İbrâhîm en-Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Süddî, Dahhâk, Zührî'den rivayetle Mâlik ve selef âlimlerinden bir çoğunun, bu âyetin tefsirinde söylediklerine göre; bu âyet, müşriklerin Beytullah'ı çıplak tavaf etmeleri hakkında nazil olmuştur. Hafız İbn Merdûyeh'in Saîd İbn Beşîr ve Evzaî kanalıyla...' Enes'den merfû' olarak rivayetlerine göre; bu âyet, nâlinlerle namaz kılma hakkında nazil olmuştur. Fakat bu hadîsin sıhhati şüphelidir. En doğrusunu Allaih bilir.
Bu âyet ve onu destekler mâhiyette vârid olan sünnet gereği; Özellikle cum'a ve bayram günü olmak üzere, namaz sırasında güzelleşmek ve koku sürünmek —zîrâ koku sürünmek zînettendir— ve misvak kullanmak —zîrâ bu güzelliği tamamlamaktadır— müstehabtır. Elbisenin en güzel ve en iyisi, ;beyaz olanıdır. Nitekim İmâm Ahmed şöyle der: Bize Ali İbn Âsım'ın... İbn Abbas'tan rivayetine göre; Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Elbiselerinizden beyazı giyiniz. Muhakkak ki o, en hayırlı elbisanizdir. Ölülerinizi onunla kefenleyiniz. Sür-melerinizin en hayırlısı, İsmîd'dir. O, gözü kuvvetlendirir ve kıl bitirir,
Bu hadîsin isnadı ceyyid olup,.râvîleri Müslim'in şartlarına uygundur. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tıımizî ve İbn Mâçe, Abdullah İbn Osman İbn Hü-şeym'den rivayet etmişler ve Tirmizî hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Yine Ahmed ve Sünen sahihlerinin ceyyid bir isnâd ile Semure İbn Cündeb'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Beyaz elbiseler giyiniz. Zîrâ o, temiz ve hoştur. Ölülerinizi de onunla kefenleyiniz, buyurmuştur. Taberânî'nin sahîh bir sened ile Katâde'den, onun da Mu-hanuned İbn Sirîn'den rivayetine göre; Temîm ed-Dârî bin dirhem (veya dînâr) e bir cübbe satın almış ve onunla namaz kılmıştır.
«Yeyin, için, ama israf etmeyin.» âyeti hakkında seleften birisi şöyle demiştir : Allah Teâlâ; bütün tıbbı yarım âyette toplamıştır : «Yeyin, için, ama israf etmeyin.» Buhârî'nin rivayetine göre İbn Ab-bâs şöyle demiştir: Dilediğini ye, dilediğini giy,

israf ve kibir, kendini beğenme hasletleri seni hatâya düşürmesin. İbn Cerîr der ki: Bize Mu-hammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah israf ve kibir, kendini beğenme olmadıkça yemeyi ve içmeyi helâl kılmıştır. Hadîsin isnadı sahihtir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Amr îbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; Allah Rasûlü * (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kibirlenme ve israf olmaksızın yeyiniz, içiniz,' giyiniz ve sadaka veriniz. Muhakkak ki Allah, nimetini kulunun üzerinde görmeyi sever. Neseî ve İbn Mâce'nin Katâde kanalıyla Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) : İsraf ve kibirlenme olmaksızın yeyiniz, sadaka veriniz ve giyiniz, buyurmuşlardır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Mikdâm îbn Ma'dî-kerib el-Kindî'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Âdemoğlu, karnından daha kötü bir kab doldurmamıştır. Âdemoğluna, soyunu devam ettirecek kadar yemek yeter. Eğer bunu yapacaksa; mutlaka üçte biri yiyecek, üçte biri içecek ve üçte biri de kendisi için olmalıdır. Hadîsi, Neseî ve Tirmizî muhtelif kanallardan olmak üzere Yahya îbn Câbir'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen —bir nüshada ise hasen, sahîh— olduğunu söylemiştir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki: Bize Süveyd İbn Abdülazîz'in... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gönlünün çektiği ve arzuladığın her şeyi yemen israftandır. Hadîsi Dârekutnî, müfred hadîsler içinde rivayet etmiş, garîb olduğunu ve sâdece Bakiyye'nin rivayet ettiğini kaydetmiştir. Süddî der ki: Bey-tullah'ı çıplak olarak tavaf edenler, iç yağım kendilerine haram kılar ve hacc mevsiminde bunu yemezlerdi. Allah Teâlâ: «Yeyiniz, içiniz...» Yani haram kılmada ileri gitmeyiniz, buyurmuştur. Mücâhid şöyle der: Allah Teâlâ onlara, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden yemelerini ve içmelerini emretmiştir.. Abdttrrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem ise «İsraf etmeyin.» âyeti hakkında : Haramı yemeyin. Zîrâ bu israftır, demiştir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Atâ el-Horasânî şöyle der : «Yeyiniz, içiniz, ama israf etmeyiniz. Çünkü O, (yemede ve içmede) israf edenleri sevmez.» îbn Cerîr der ki: «Çünkü O, israf edenleri sevmez.» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Helâl ve haramda haddi aşanları; haramı helâl kılma ve helâli haram kılmada ileri gidenleri Allah sevmez. Fakat O, helâli helâl kabul eden, haramı haram olarak kabullenenleri sever. İşte bu onların emredildikleri adalettir.[19]

32 — De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti ve temiz rızıkları kim haram kılmış? De ki: Bunlar, dünya hayatında îmân edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlara tahsis edilmiştir. İşte Biz, âyetlerimizi bilen bir kavim için böylece uzun uzun açıklarız.

Allah'ın Nimetini Kim Haram Kılmıştır?

Allah Teâlâ; kendiliklerinden ve Allah tarafından bir hüküm olmaksızın yiyecek, içecek ve elbiselerden bazılarını haram kılanları redd sadedinde şöyle buyuruyor: «(Ey Muhammed, kendi uydurmaları ve bozuk görüşleriyle bazı şeyleri haram

kılan şu müşriklere) De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti ve temiz nzıklan kim haram kılmış?» Her ne kadar dünyada kâfirler, inananlara ortak olsalar da bun-lar; dünya hayatında Allah'a îmân eden O'na ibâdet edenler için yaratılmışlardır. Kıyamet günü ise sâdece onlara tahsis edilmiş olup kâfirlerden hiç kimse onlara ortak olmayacaktır. Zîrâ cennet, kâfirlere haram kılınmıştır.
Ebu'l-Kâfiim et-Taberânî der ki: Bize Ebu Huseyn Muhammed îbn el-Huseyn'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Kureyş Beytullah'ı çıplak olarak tavaf eder, ıslık çalar ve alkış tutarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki: Allah'ın kullan için çıkardığı zîneti ve temiz nzıkları kim haram kılmış?» âyetini indirip onlara (tavaf sırasında) elbise giymelerini emretmiştir.[20]

İzahı

33 — De ki: Rabbun, açığıyla, gizlisiyle tüm hayâsızlıkları, günâhı, Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haranı kılmıştır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan daha kıskanç hiç kimse yoktur. Bu sebepledir ki, hayâsızlıkların açığını da gizlisini de haram kılmıştır. Senayı Allah'tan daha çok seven başka hiç kimse yoktur. Hadîsi Buhâri ve Müslim Sahîh'lerinde, Süleyman îbn Mihrân el-A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetle tahrîc etmişlerdir. Hayâsızlığın açık ve gizli olanıyla ilgili bilgi, En'âm sûresinde geçmişti.
Allah Teâlâ: «Günâhı ve haksız yere zulmü haram kılmıştır.» buyurmuştur. Süddî der ki: ma'siyyettir. ise, haksız yere insanları sıkıştırman ve onlara zulmetmendir. Mücâhid ise in bütün günâhlar olduğunu söylemiş ve zulmedenin zulmünün kendisine ait olacağını haber vermiştir. kelimesinin tefsiri hakkında söylenenlerin özeti; bunların, onu işleyenle ilgili hatâlar qlduğudur. ise, insanlara tecâvüzdür ki, Allah bunu ve onu h&râm kılmıştır.
Allah Teâlâ : «Allah'a girk koşmanızı ve size bir hüccet indirilme-mişken Allah'a, karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.» buyuruyor ki; size ibâdetinizde Allah'a şirk koşmanızı, O'nun çocuğu olduğunu iddia etmeniz ve benzeri konularda hiçbir ilminiz olmaksızın Allah'a karşı iftira ve yalanda bulunmanızı haram kılmıştır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «O halde murdardan, putlardan kaçının...» (Hacc, 30).[21]

34 — Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince; ne bir an geri kalır, ne de bir an ileri gidebilirler.
35 — Ey âdemoğullari; içinizden size âyetlerimizi anlatan peygamberler gelince; her kim ki sakınıp düzelirse; artık onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir
36 — Âyetlerimizi yalanlayıp onlara karşı büyüklük taslayanlar; işte onlar ateşliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Her ümmetin (her asır ve neslin) bir eceli vardır. (Kendileri için takdir edilmiş) ecelleri gelince; (bundan) ne bir an geri kalır, ne de bir an ileri gidebilirler.»
Sonra Allah Teâlâ Âdemoğullanna, kendilerine O'nun âyetlerini anlatacak, müjdeleyip sakındıracak rasûller göndereceğini haber vererek şöyle buyuruyor: «Her kim ki (haramları terketmek ve Allah'a itaat olan şeyleri işlemek suretiyle) sakınıp düzelirse; artık onlar için bir korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değillerdir. Âyetlerimizi (kalb-leri) yalanlayıp (onları işlemekten) onlara karşı büyüklük taslayanlar; işte onlar ateşliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.»[22]

37 — Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalan sayanlardan daha zâlim kim vardır? İşte onlara, kitabdaki payları erişecektir. Nihayet elçilerimiz can-larını almak üzere onlara geldiklerinde; diyeceklerdir ki: Allah'tan başka tapar olduklarınız nerede? Onlar da derler ki: Onlar, bizi bırakıp kaçtılar. Ve onlar kendi aleyhlerine gerçekten kâfir olduklarına şehâdet ederler.

Allah Teâlâ: «Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalan sayanlardan daha zâlim kim vardır?» buyuruyor ki; Allah'a karşı yalan uyduran veya Allah'ın âyetlerini yalanlayandan daha zalim hiç kimse yoktur.
«İşte onlara kitabdaki paylan erişecektir.» âyetinin mânâsında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbas'tan rivayetle Avfî şöyle der: Onlar hakkında yazılanlar ve Allah'ın; yüzü kara olmuştur, diye İftira edenler için yazdığı şeyler onlara erişecektir. Ali İbn Ebu Talha; îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Onların amellerden paylan kendilerine erişecektir. Kim, hayır işlemişse; onun karşılığını bulacak, kim kötülük işlemişse; onunla cezalandırılacaktır. Mücâhid: Onlara va'dolunan hayır ve şer onlara erişecektir, demiştir. Katâde, Dahhak ve bir çoklan da böyle söylerler ki, îbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî «işte onlara, kitabdaki paylan erişecektir.» . âyeti hakkında; onlara erişeceklerin; kendi amelleri, rızık-ları ve ömürleri olduğunu söylemiştir. Rebî' İbn Enes ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Bu söz; anlamca daha kuvvetlidir. Âyetin devamı da buna delâlet etmektedir: «Nihayet, el-çilerimiz canlarını almak üzere onlara geldiklerinde...». Böylece anlam, şu âyetlerdeki gibi olmaktadır: «De ki: Allah'a karşı yalan uyduranlar, hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Onlara, dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bizedir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69 -70), «Kim de küfrederse; onun küfrü, seni üzmesin. Onlann dönüşü Bizedir. O zaman, yaptıklannı onlara bildiririz. Şüphesiz ki Allah; sinelerde gizleneni gerçekten bilir. Onları az bir süre geçindiririz...» (Luk-mân, 23 - 24).
Allah Teâlâ : «Nihayet elçilerimiz canlarını almak üzere onlara geldiklerinde...» buyuruyor ki; melekler müşriklerin canlarını aldıkla-nnda, yani ölüm sırasında onlan korkutup rûhlannın cehenneme gideceğini haber verirler. Ve onlara derler ki: Dünya hayatında Allah'a koştuğunuz ortaklannız, Allah'tan başka duâ edip tapındıklarınız nerede? Onları çağmn da, sizi içinde bulunduğunuz şu durumdan kurtarsınlar bakalım. Onlar da : «Bizi bırakıp kaçtılar (onlann ne faydasını ve ne de

haynnı ummuyoruz) derler. Ve onlar kendi aleyhlerine (i'tirâfta bulunup ikrar ederek) gerçekten kâfirler olduklanna şehâdet ederler.»[23]

38 — Buyuruyor ki: Sizden önce geçmiş cin ve insan topluluklarıyla girin ateşe. Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder. Nihayet hepsi birbiri ardından orada toplanınca, sonrakiler öncekiler için derler ki: Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.
39 — Öncekiler de sonrakilere: Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Öyleyse ne kazandıysanız karşılığı olan azabı tadın, dediler.

Allah Teâlâ âyetlerini yalanlayan, kendisine iftira eden ve şirk koşan bu kişilere neler söyleyeceğini haber vererek şöyle buyuruyor: «Sizden önce geçmiş cin ve insan topluluklarıyla (sizin durumunuzda ve sizin niteliklerinize sâhib' olan geçmiş kâfir ümmetlerle) girin ateşe.»
Allah Teâlâ : «Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder.» buyuruyor ki, İbrahim Halîl (a.s.) de şöyle demişti: «Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz...» (Anke-bût, 25). Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur: «O zaman; uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur. Uyanlar dediler ki: Bizim için bir dönüş olsaydı da, bizden uzaklaştıkları gibiK biz de onlardan uzaklaşsay-dık. Böylece onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkacak değillerdir.» (Bakara, 166-167).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Nihayet hepsi birbiri ardından orada toplanınca; sonrakiler öncekilere derler ki...» Yani sonradan girenler —ki bunlar tâbi olanlardır— ilklere—ki bunlar da kendilerine tâbi olunanlardır— söyleyeceklerdir. Zîrâ onlar, kendilerine tâbi olanlardan suç yönüyle daha şiddetli olup, onlardan önce ateşe girmişlerdir.
Tâbi olanlar; onları, Allah'a şikâyet edecekler. Zîrâ kendilerini doğru yoldan saptıranlar, onlardır. Şöyle diyecekler : «Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «O gün gözleri ateşte çevrilirken : Ne olurdu keski Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik, derler. Ve dediler ki: Rabbımız; biz, büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ah-zâb, 66-68).
Allah Teâlâ da : «Hepiniz için katmerlidir. (Biz zâten böyle yaptık ve herkesi belirli ölçüye göre cezalandırdık.) Ne var ki bilmezsiniz.» buyuracak. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Küfredip Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb arttırırız.» (Nahl, 88), «Gerçekten onlar, hem kendi yüklerini ve hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler...» (Ankebût, 13), «Bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar.» (Nahl, 25).

«(Kendilerine tâbi olunan) öncekiler de (tâbi olan) sonrakilere: Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur, derler.» Süddı bu âyetin tefsirinde der ki: Bizim saptığımız gibi siz de saptınız, dalâlete düştünüz, derler.
«Öyleyse ne kazandıysanız karşılığı olan azabı tadın.» Bu hal, Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere onların toplanmaları durumundadır. Allah Teâlâ onların bu durumunu, bir âyette şöyle haber vermektedir : «Bir görseydin; hani zâlimler Rablarının huzurunda dikilmişler bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar; büyüklük tamlayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz. muhakkak inananlar olurduk. Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan çevirdik? Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayarüara dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla cezalandırılmazlar.»[24]

40 — Muhakkak ki âyetlerimizi yalan sayıp onlara karşı büyüklük taslayanlara; işte onlara göğün kapıları açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler. Biz, suçluları işte böyle cezalandırırız.
41 — Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır. Biz, zâlimleri işte böyle cezalandırırız.

Âyetlerimize Karşı Büyüklenenler

«Onlara göğün kapıları açılmaz.» âyetinden maksadın; göğün kapılarından onlar için, ne sâlih bir amel ve ne de
bir duanın göğe çıkmayacağı, olduğu söylenmiştir. Bu açıklama Mücâhid ve Saîd îbn Cü-beyr'indir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî bu görüşü İbn Abbas'tan rivayet ederler. Sevrî de Leys kanalıyla... İbn Abbas'tan bu görüşü rivayet etmiştir. Burada maksadın; gök kapılarının, onların rûhlaîrfna açılmayacağı, olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü Dahhak, İbn Abbas'tan rivayet etmiş, Süddî ve birçokları da böyle söylemişlerdir. İbn Ce-rîr'in rivayet ettiği şu hadîs de bunu desteklemektedir : Bize Ebu Kü-reyb'in... Berâ'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), günahkâr kişinin canının alınmasını şöyle zikretmiştir: Günahkâr kişinin ruhu göğe yükseltilir. Melekler onu yükseltirler. Onların uğradığı hiçbir melek topluluğu yoktur ki; bu pis rûh nedir? diye sormasın. Melekler; dünyada iken çağırıldığı isimlerinin en çirkini ile isimlendirip falancadır, derler. Nihayet, dünya semasına ulaşırlar ve kapısının açılmasını isterler. Ama kapı açılmaz. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Onlara göğün kapıları açılmaz...» âyetini okumuştur. İmâm Ahmed, hadîsi bu şekliyle rivayet etmiştir. Bu hadîs Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce'nin muhtelif kanallardan olmak üzere Minhâl İbn Amr"dan rivayet ettikleri uzunca hadîsin bir bölümdür. Hadîsi uzun şekliyle İmâm Ahmed şöyle rivayet eder : Bize Ebu Muâviye'niri... Berâ İbn Âzib'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ansârdan birinin cenazesinden Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıkmıştık. Kabre vardık. Defnedildiğinde Allah Rasûlü (s.a.) oturdular. Biz de etrafına oturduk. Sanki başımız üzerinde kuşlar var' gibiydi. Allah Rasûlü (s.a.) nün elinde bir sopa vardı ve onunla yere vuruyordu.

Başlarını kaldırıp iki veya üç kere : Kabir azabından Allah'a sığının, buyurup şöyle devam ettiler: Mü'min kul; dünyadan vazgeçip âhirete yöneldiğinde, gökten ona beyaz yüzlü melekler iner. Yüzleri güneş gibidtr. Yanlarında cennet kefenlerinden bir kefen ve cennet kokularından bir koku vardır. Onun gözünün ulaşabileceği bir yere otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başı ucuna oturur. Ey temiz rûh; Allah'tan bir mağfiret ve hoşnûdlukla çık, der. Rûh, su kabından damlanın aktığı gibi akarak çıkar. Ölüm meleği onu alır. Melekler; göz açıp kapayıncaya kadar o ruhu ölüm meleğinin elinde bırakmayıp hemen alırlar ve onu kefene, o kokuya koyarlar. Ondan yeryüzünde bulunan misk kokusunun en güzeli çıkar. Onu yükseltirler. Onların uğradığı hiçbir melek topluluğu yoktur ki; bu temiz rûh kimdir? diye sormasın. Melekler, dünyada iken onun isimlendirilmiş olduğu isimlerin en güzeli ile falan oğlu falandır, derler. Nihayet dünya semâsına ulaşır ve onun açılmasını isterler. Ve dünya göğü onun için açılır. Her semânın Mu-karrebûn melekleri, onu bir sonraki semâya kadar geçirirler. Nihayet yedinci semâya ulaştırdıklarında; Allah Teâlâ : Kulumun kitabını îl-liyyîn'de yazınız ve onu yere iade ediniz. Muhakkak Ben onları oradan yarattım, oraya iade edeceğim ve başka bir sefer arılan oradan çıkaracağım, buyurur. Ruhu (yeryüzüne) iade edilir. İki melek gelip onu oturturlar ve ona : Rabbm kim? diye sorarlar. O : Rabbım Allah'tır, der. Ona : Dinin nedir? derler. O : Dinim İslâm'dır, der. Ona : Size gönderilen şu adam kimdir? derler. O : O, Allah'ın Rasûlü (s.a.)dür, der. Ona : İlmin nedir? derler. O : Allah'ın kitabım okudum, ona îmân ettim ve onu doğruladım, diye cevab verir. Gökten bir nida şöyle seslenir : Kulum, doğru söyledi. (Kabrini) cennette döşeyin, onu cennetten giydirin ve ona cennetten bir kapı açın. Ona cennetin rahatlığı ve hoşluğu gelir ve kabri, gözünün uzanacağı yere kadar onun için genişletilir. Ona güzel yüzlü, güzel elbiseli ve hoş kokulu bir adam gelir. Seni sevindiren şeyle ferah bul, bu, sana va'dolunan gündür, der. Mü'-min kul ona : Sen kimsin? Yüzün hayır getiriyor, der. O da : Ben senin sâlih amelinim, diye cevab verir. Kul: Ey Rabbım, kıyameti kopar, kıyameti kopar ki aileme ve malıma döneyim, der.
Kâfir kul ise, dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiğinde; gökten ona, siyah yüzlü melekler iner. Yanlannda palaslar vardır. Onun gözünün ulaşabileceği bir yere otururlar. Sonra ölüm meleği gelip baş ucuna oturur ve : Ey pis rûh, Allah'tan kızgınlık ve öfkeyle çık, der. Rûh cesedinde dağılır da, ölüm meleği onu; şişin, ıslanmış yünden çıkarılışı gibi çıkarıp alır. Ruhu çıkardığında, melekler onu Ölüm meleğinin elinde göz açıp kapayıncaya kadar bırakmayıp alır ve o palaslara koyarlar. Ondan, yeryüzünde bulunan leş kokusunun en kokmuşu gibi bir koku çıkar. Onu alıp yükseltirler. Uğradıkları hiçbir melek topluluğu yoktur ki; bu pis rûh kinidir? diye sormasın. Onlar dünyada isimlendirilmekte olduğu isimlerin en çirkini ile falan oğlu, falandır; derler. Nihayet, onu dünya semâsına ulaştırırlar ve dünya göğünün açılmasını isterler de o, açılmaz. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Onlara göğün kapıları açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler.» âyetini okudu. Allah Teâlâ : Onun kitabını en alt yerdeki Siccîn'de yazınız, buyurur da onun ruhu atılır. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Kim, Allah'a ortak koşarsa, gökten düşüp te kuşların kaptığı veya rüzgarın bir uçuruma attığı şeye benzer.» (Hacc, 31) âyetini okudular. Sonra o kişinin ruhu, cesedine iade edilir. İki melek gelip oturtur ve ona : Rabbın kimdir? derler. O : Ha, ha,

bilmiyorum, der. Onlar : Dinin nedir? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Onlar : Size gönderilen şu adam kimdir? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Gökten seslenen birisi şöyle nida eder : Yalan söyledi, (kabrini) ateşten döşeyin. Ve ona cehennemden bir kapı açın Ona cehennemin sıcaklığı ve sıcak .rüzgârı gelir. Kabri kendisinin üstüne o kadar daraltılır ki; kaburgaları darmadağın olur. Ona çirkin yüzlü, çirkin elbiseli, pis kokulu bir adam gelir ve : Seni, üzüleceğin bir şeyle müjdelerim. İşte bu, sana va'dolunan gündür, der. Kâfir kul: Sen kimsin? Yüzün kötülük getiriyor, der de o kişi: Ben senin çirkin amelinim, der. O zaman kul: Ey Rabbım, kıyameti koparma, der. İmâm Ahmed, bu hadîsin bir benzerini Abdürrezzâk kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayet etmiştir. Onda şöyle geçer: Nihayet ruhu çıkınca yerle gök arasındaki ve gökteki her melek ona duâ eder. Gök kapılan açılır. O kapı halkından hiç kimse yoktur ki; ruhunun kendilerinden önce yükseltilmesi için Allah'a duâ etmesin. Hadîsin sonunda ise, şöyle denilmektedir: Onun için kör, sağır ve dilsiz birisi çıkarılır. Elinde bir tokmak vardır. Eğer onu bir dağa vursa dağ tuz buz olurdu. O kişiye öyle bir vurur ki toprak olur. Sonra Allah Teâlâ onu eski haline getirir de zebânî tekrar vurur. Öyle bir bağırır ki, insan ve cin dışında her şey onu işitir. Berâ der ki: Sonra onun için cehennemden bir kapı açılır ve ona ateşten bir döşek hazırlanır.
İmâm Ahmed, Neseî, İbn Mâce ve îbn Cerîr —lafız İbn Cerîr'in-dir—in Muhammed İbn Amr İbn Atâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettikleri bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Melekler; ölünün yanına gelirler. O, sâlih bir kişi ise; teiniz ceseddeki huzurlu rûh çık, övülmüş olarak çık. Rahat ve hoş kokulu, öfkeli olmayan bir Rabb ile seni müjdeleriz, derler. O, göğe yükseltilinceye kadar böyle söylemekte devam ederler. Göğün kapılarının ona açılması istenir. Bu kimdir? diye sorulduğunda; falandır, derler. Temiz bir cesedde olan ey temiz rûh, merhaba. Övülmüş olarak gir. Rahat ve hoş koku ile, öfkeli olmayan bir Rabb ile seni müjdeleriz, denilir. Nihayet o rûh Allah Teâ-lâ'nın olduğu semâya ulaştırılıncaya kadar ona böyle söylenilir. Ölen kötü bir kişi ise; ey pis cesedde olan pis rûh, çık. Kötülenmiş olarak çık. Kaynar su, irin ve ona benzer diğer kötülükleri sana müjdeleriz, derler. Rûh çıkıncaya kadar böyle söylerler. Sonra göğe yükseltilir ve ona göğün kapısının açılması istenilir. Bu kimdir? diye sorulur. Onlar falancadır, derler. Pis cesedde bulunan pis rûh, sana merhaba yok. Kö-tülenmiş olarak dön. Muhakkak ki, gök kapılan sana açılmaz, derler. Ve gökle yer arasında salıverilir de kabre gider.
İbn Cüreyc, «Onlara göğün kapılan açılmaz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onların ne amellerine ve ne de ruhlarına göğün kapılan açılmaz. Bu ifâde, her iki kavli de kendinde toplamaktadır. En doğrusunu Allah bilir.
«Ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler.» âyetindeki kelimesini, Cumhur deve ile tefsir etmişlerdir. İbn Mes'ûd : O, dişi devenin yavrusu olan devedir. —Bir rivayette ise dişi devenin eşidir— demiştir. Hasan el-Basrî: Deve, iğne deliğine girinceye kadar, diye yorumlamıştır. Ebu'l-Âliye ve Dahhâk da" böyle söyler. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de, İbn Abbâs'tan böyle rivayet ederler. Mücâhid ve İkrime ise; İbn Abbâs'ın bu kelimeyi, şeklinde okuduğunu ve anlamının : Kaim ip, iğne deliğinden geçinceye kadar, demek olduğunu söyler. Bu; Saîd İbn Cübeyr'in tercih ettiği görüştür. Bir rivayete göre ise

o, bu kelimeyi gemi halatı anlamında olmak üzere şeklinde okumuştur. Bu, çok kalın iptir. Allah Teâlâ : «Onlar için cehennemden bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır.» buyuruyor ki; Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, bu âyetteki İm döşekler; in ise örtüler, olduğunu söyler.
Dahhâk İbn Müzâhim ve Süddî de böyle söylemişlerdir. «Biz, zâlimleri işte böyle cezâlandırmz.»[25]

42 — îmân edip te sâ]ih ameller işleyenlere gelince; —ki Biz hiç kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yük-lemeyiz.— işte onlar, cennetliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.
43 — Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır.
Altlarından ırmaklar akar ve derler ki: Hamdolsun Allah'a ki; bizi buna hidayet etti. Eğer Allah bizi hidayete erdirme-miş olsaydı, biz hidayete erecek değildik. Andolsun kî; Rab-bımızın peygamberleri hakkı getirmişlerdir. Onlara: Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet işte budur, diye seslenilir.

İmân ve Salih Amel

Allah Teâlâ; mutsuzların durumunu zikrettikten sonra mutlu olanların durumunu zikredip : «(Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve ona karşı büyüklenenlerin tersine) îmân edip te sâlih ameller işleyenlere gelince...» buyuruyor. Allah Teâlâ burada, îmânın ve amelin kolay olduğuna işaretle şöyle buyuruyor : «Biz hiç kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz. îşte onlar, cennetliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar. Göğüslerinde kin (ve çekememezlik)den ne varsa söküp atmışızdır.» Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde, Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Mü'minler ateşten kurtulduklarında, cennetle cehennem arasında bir köprüde durdurulurlar da dünyada iken aralarında olan haksızlıklardan dolayı onlara kısas yapılır. Nihayet bunlardan temizlendiklerinde cennete girmelerine izin verilir. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; onlardan birisi, cennetteki evinde dünyadaki evinden çok daha rahat ve orayı çok daha beğenir durumdadır. «Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akar...» âyeti hakkında Süddî şöyle der: Cennet ehli, cennete sevkedildiklerinde ona ulaşırlar ve kapısı yanında bir ağaç bulurlar. Ağacın gövdesinde iki kaynak vardır. Birisinden içerler ve kalblerindeki hased ve kin sökülüp atılır. İşte bu, «Şarâb-ı Tahûr»dur. Diğerinden de yıkanırlar ve üzerlerine güzel nimetler akar da ondan sonra ebediyyen dağınık olmazlar ve asla yorulmazlar. Bunun bir benzerini, Ebu İshak... Mü'minlerin emîri AH İbn Ebu Tâlİb'den rivayet etmiş olup, inşaallah «Rablarından sakınanlar ise fevc fevc cennete götürüldüler...» (Zümer, 73) âyetinin tefsirinde gelecektir. Allah'a güvenir ve O'na tevekkül ederiz.
Katâde'nin rivayetine göre; Hz. Ali (r.a.), şöyle demiştir : Ben, Osman, Talha ve Zübeyr'in Allah Teâlâ'nın haklarında: «Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır.» buyurduklarından olacağımıza umarım. Bunu İbn Cerir rivayet etmiştir. Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Uyeyne'nin... Hasan'dan rivayetine göre; Hz.

Ali şöyle demiştir : Allah'a yemin olsun ki «Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmısızdır.» âyeti, biz Bedir halkı hakkında nazil olmuştur.
Neseî ve İbn Merdûyeh —lafız İbn Merdûyeh' indir— in Ebu Bekr îbn Ayyaş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Cennet halkından herkes ateşte oturacağı yeri görür ve: «Şayet Allah bana hidâyet etmeseydi...» der. İşte bu, onun için bir şükür olur. Cehennem halkından herkes de, cennette oturacağı yeri görür ve: Keski Allah bana hidâyet bahşetseydi, der. İşte bu da, onun için bir hasret olur.
Cennet halkı; cehennemliklerin cennetteki yerlerinin mirasçısı olup (cennete girdiklerinde) kendilerine şöyle seslenilir: «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet, işte budur.» Sizin amelleriniz sebebiyle rahmet size ulaşmış ve cennete girmiş, amellerinize göre duraklarınıza yerleşmiş oldunuz. Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü: İyi bilin ki; sizden birinin ameli, onu asla cennete koymayacaktır, buyurmuş; sen de mi ey Allah'ın Rasûlü? demişler de şöyle cevab vermiş; Ben dahi. Şu kadar var ki Allah Teâlâ kendi rahmeti ve lutfu ile beni korumuştur.[26]

44 — Cennet ashabı, cehennem ashabına: Rabbımı-zın bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbınızm size va'dettiğini hak buldunuz mu? diye seslenirler. Evet, dediler. Bunun üzerine aralarında bir münâdî: Allah'ın la' -neti; zâlimlerin üzerinedir, diye seslendi.
45 — Onlar ki; Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler. Ve onlar, âhireti de inkâr edenlerdir.

Cennet ve Cehennem Halkı

Allah Teâlâ; duraklarına yerleştiklerinde cennet halkanın, cehennem halkına nasıl hitâbda bulunacağını haber vermektedir. Bu, bir ayıplama ve azarlama şeklindedir. uRabbımızın bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbınızın size va'dettiğini hak buldunuz mu?» Onlar da bu soruya; evet, diye cevab verirler. Nitekim Allah Teâlâ Sâffât sûresinde, kâfirlerden dostu olandan bahisle şöyle buyurur : «Bir bakar ve onu cehenemin ortasında görmüştür. Der ki: Allah'a andolsun ki; az kaldı beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım. Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesna ve azâblandmlmayacağız da.» (Sâffât, 55 - 59). Başına gelen azâb ve ceza sebebiyle, dünyada iken söylemiş olduğu sözleri inkârla onu (dünyadaki kâfirlerden olan dostunu) ayıplar ve suçlar. Nitekim meleklerin onları ayıplaması da böyledir. Onlara şöyle diyeceklerdir: «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya. Sabretseniz de, sab-retmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz, denir.» (Tur, 14-16). Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) de, Bedr günü Kalîb kuyusuna atılan (müşriklerin) ölülerini ayıplamış ve şöyle nida etmiştir : Ey Ebu Cehl İbn Hişâm, ey Utbe İbn Rabîa ve ey Şeybe ibn Rabîa —Allah Rasûlü, onların başkanlarının isimlerini birer birer saydı— Rabbınızın size va'dettiğini hak buldunuz mu? Muhakkak ki ben, Rabbımın bana va'dettiğini hak buldum. Ömer :

Ey Allah'ın elçisi, sen ölmüş ve kokuşmuş bir kavme mi hitâb ediyorsun? demiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; siz, benim söylediklerimi onlardan daha iyi işitir değilsiniz. Fakat onlar cevab veremezler, buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Bunun üzerine aralarında bir münâdî: Allah'ın la'-neti zâlimlerin üzerinedir, diye seslendi.» buyurduktan sonra; onları şöyle niteler : «Onlar ki; Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler.» Onlar, insanları peygamberin getirmiş olduğu Allah'ın yoluna ve şeriatına uymaktan akkorlar. Ve kimsenin uymaması için bu yolun eğri büğrü olmasını arzularlar. «Ve onlar, âhireti de inkâr edenlerdir.» Onlar âhiret yurdunda Allah'a kavuşacaklarını inkâr ederler, bunu yalanlar, doğrulamaz ve inanmazlar. Bu sebepledir ki; yapmış oldukları kavlî ve fiilî kötülüklere hiç aldırmazlar. Zîra onlar, bu yüzden hesaba çekileceklerinden ve azâbdan korkmazlar. İşte insanların iş ve sözde en kötüleri bunlardır.[27]

46 — İki taraf arasında bir perde vardır. A'râf üzerinde de her birini sîmâlarıyla tanıyan adamlar vardır. Cennetliklere: Size selâm olsun, diye seslenirler. Bunlar henüz girmeyen, ama uman kimselerdir.
47 — Gözleri cehennem ashabından tarafa çevrilince de; Rabbımız, bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler.

A'râftakiler

Allah Teâlâ; cennet halkının, cehennem halkı ile karşılıklı konuşmalarını zikrettikten sonra, cennet ile cehennem arasında bir perde olduğuna işaret buyurmaktadır. Bu; cehennem halkının, cennete ulaşmasını engelleyen bir maniadır. İbn Cerîr der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın : «Nihayet onların arasına içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.» (Hadîd, 13) buyurduğu sûr'dur. Bu, Allah Teâlâ'nın : «A'râf üzerinde de... adamlar vardır.» buyurduğu A'râf'tır. Sonra İbn Cerîr kendi isnadı ile Süddî'nin «İki taraf arasında bir perde vardır.» âyeti hakkına şöyle dediğini rivayet eder : O, sûr'dur, o A'râf'tır. Mü'câhid ise; A'râf m, cennet ile cehennem arasında bir perde, üzerinde kapı olan bir sûr olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr; A'râfm, kelimesinin çoğulu olduğunu söyler Araplarda, yeryüzünden yüksek olan (yükselen) her şeye adı verilir. Horozun ibiğine de (baştan) yüksek olduğu için adı verilmiştir. İbn Cerîr'in Süfyân İbn Vekî' kanalıyla... Sevrî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: A'râf, horoz ibiği gibi bir sûr'dur.
İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde ise; A'râf'in cennetle cehennem arasında bir tepe olduğu belirtilmiştir. Cennet ile cehennem arasında günahkârlardan bazı insanlar burada hapsedilmişlerdir. Yine ondan gelen rivayetlerden birine göre; A'râf, cennet ile cehennem arasında bir sûr'dur, demiştir. Dahhâk ve tefsir âlimlerinden bir çoğu da, böyle söylemişlerdir, Süddî ise şöyle der : A'râf'a bu ismin verilmesinin sebebi; buranın ashabını insanların tanımalanndandır. A'râf ashabının kimler olduğu hususunda müfessirlerin ifâdeleri muhteliftir. Ancak hepsi de birbirine yakın olup aynı mânâya döndürülebilir: Buna göre A'râf ta-kiler; kötülükleri ile iyilikleri müsâvî olan bir topluluktur. Huzeyfe, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve selef ile haleften bir çoğu böyle demişlerdir. Bu, merfû' bir hadîste de

kaydedilmiştir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn îsmâîlfin... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne iyilikleri ve kötülükleri müsâvî olan kişi sorulduğunda, şöyle buyurdular: Bunlar, A'râf ashabıdır. Cennete girmemişlerdir, ama girmeyi ummaktadırlar. Hadîs bu yönden rivayetinde garîbdir. İbn Merdûyeh hadîsi başka bir şekli ile Saîd İbn Seleme İbn Ebu Hüsanı'dan, o da Muhammed İbn Münkedîr'den, o ise Müzeyne kabilesinden bir adamdan rivayet ederler ki; o adam şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne A'râf ashabı sorulduğunda, şöyle buyurdular: Onlar, babalarının izni olmaksızın, onlara karşı gelerek (cihâda) çıkan ve Allah yolunda öldürülen kimselerdir. Saîd İbn Mansûr da şöyle der : Bize Ebu Ma'şer'in... Yahya İbn Abdurrahmân el-Müzenî'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne A'râf ashabı sorulduğunda, şöyle buyurdular : Onlar, babalarına karşı gelerek Allah yolunda öldürülen kimselerdir. Babalarına karşı gelmeleri; onların cennete girmelerine; Allah yolunda öldürülmüş olmaları da cehenneme girmelerine engel olmuştur. Hadîsi bu şekliyle İbn Merdûyeh, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim muhtelif kanallarla Ebu Ma'şer'den rivayet etmişlerdir. Hadîsi bu şekilde İbn Mâce de merfû' olarak îbn Abbâs ve Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmektedir. Ancak bu merfû' haberlerin sıhhatini Allah bilir. Bunlardan kısa olan ikisi, mevkuf durumdadır. Bu da yukarda zikredilene (merfû' olanların sıhhatinin şüpheli olduğuna) delâlet eder.

İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Huzeyfe'den rivayetine göre; ona A'râf ashabı sorulduğunda şöyle demişti: Onlar iyilikleri ve kötülükleri müsâvî olan bir topluluktur. Kötülükleri; onları cennetten alıkoymuş; iyilikleri de cehennemden geri bırakmıştır. Allah Teâlâ onlar hakkında hüküm verinceye kadar; orada sûr üzerinde tutulmuşlardır, îbn Cerîr bu hadîsi, başka bir kanaldan daha geniş olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bize İbn Humeyd'in... Şa'bî'den rivayetine göre;, o, şöyle demiştir : Abdülhamîd İbn Abdurrahmân yanında Kureyş'in kölesi Ebu Zinâd Abdullah İbn Zekvân olduğu halde, bana gönderilmişlerdi. Onlar, birden daha önce söylemedikleri şekilde A'râf ashabından bahsetmeye başladılar. Onlara dedim ki: Dilerseniz size Huzeyfe'nin zikrettiklerini haber vereyim. Onlar, söyle, dediler. Dedim ki: Huzeyfe, A'râf ashabını zikredip şöyle dedi: Onlar; iyiliklerinin kendilerini cehennemden kurtardığı, kötülüklerinin de kendilerini cennetten alıkoyduğu kimselerdir. Gözleri cehennem halkına çevrildiğinde: Rabbımız, bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler. Onlar bu halde iken Rabbm onlara gelir (tecellî eder) ve şöyle buyurur: Gidin, girin cennete. Muhakkak Ben sizi bağışladım.

Abdullah İbn el-Mübârek der ki: Ebu Bekr el-Hüzelî kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayete göre; o, şöyle demiştir : İnsanlar kıyamet günü hesaba çekilecek. İyilikleri kötülüklerden bir fazla olan, cennete girecek. Kötülükleri iyiliklerinden bir fazla olan da, cehenneme girecek. Sonra AUah Teâlâ'nm : «Ama kimin tartıları ağır gelirse; o, hoş bir hayat içindedir.» (Kâria, 6 - 7) âyetlerini okuyan İbn Mes'ûd şöyle devam etti: Muhakkak ki mizan, bir tane ağırlığı ile hafîf gelir veya ağır çeker. İyilikleri ve kötülükleri eşit olan ise, A'râf ashâbmdandır. Bunlar, sırat üzerinde durdurulurlar. Sonra cennet ve cehennem halkını tanırlar. Cennet halkını gördüklerinde onlara: Selâm size, diye seslenirler. Gözleri sollarına çevrilip te

cehennem halkını gördüklerinde ise : Rabbımız, bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, diyerek onların duraklarından Allah'a sığınırlar. İyilik sahihlerine gelince; onlara, ışığında yürüyecekleri önlerinde ve sağlarında bir nûr verilir. O gün, her kula ve her ümmete bir nûr verilecektir. Sırat üzerine geldiklerinde; Allah Tâlâ her münafık erkek ve kadının nurunu geri alacaktır. Cennet halkı, münafıkların başına geleni gördüklerinde : «Rabbımiz, ışığımızı tamâmla...» (Tahrîm, 8) derler. A'râf ashabına gelince; onların nuru ellerinde olup geri alınmaz. İşte orada Allah Teâlâ : «Bunlar, henüz cennete girmeyen ama girmeyi uman kimselerdir.» buyurur. Cennete girme umutları, onlar için cennete girmedir. İbn Mes'ûd şöyle demiştir : Muhakkak ki kul bir iyilik yaptığında, bunun karşılığında ona on iyilik yazılır. Bir kötülük işlediğinde ise, bu sâdece bir kötülük olarak yazılır. Biri, onuna gâlib gelen kişi, muhakkak helak olmuştur. Hadîsi îbn Cerîr rivayet etmiştir.
Yine İbn Cerîr der ki: Bana İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: A'râf; cennet ile cehennem arasında bir sûr'dur. A'râf ashabı bu yerdedirler. Nihayet Allah Teâlâ onları bağışlamayı murâd edince onlar «Hayât» adı verilen bir nehre götürülürler. İki kıyısında altın kamışlar vardır. İnci ile süslüdür. Toprağı misktir. Ona atılırlar da renkleri düzelir. Boğazlarında beyaz bir .ben görülür de, onunla tanınırlar. Nihayet renkleri düzeldiğinde, Rahman onlara gelir ve: Dilediğinizi temenni edin, buyurur. Onlar temennide bulunurlar. Ümitleri kesildiğinde; Allah Teâlâ onlara: Temenni etmekte olduğunuz ve daha onun yetmiş katı sizin içindir, buyurur da cennete girerler. Boğazlarında beyaz bir ben vardır. Ve bununla tanınırlar. Onlara cennet halkının yoksulları adı verilir. Hadîsi, İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla Cerîr'den rivayet etmiştir. Süfyân es-Sevrî ise Habîb İbn Ebu Sabit kanalıyla... Abdullah İbn Hâris'ten rivayet etmiştir ki; bu, daha sıhhatlidir. En doğrusunu Allah bilir. Bu, Mücâhid, Dahhâk ve birçoklarından da rivayet edilmiştir.
Süneyd İbn Dâvûd der ki: Bana Cerîr'in... Ebu Zür'a İbn Amr İbn Cerîr'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne A'râf ashabı sorulmuş ve o şöyle buyurmuştur: Bunlar, kullardan aralarında hüküm verilenlerin sonuncusudur. Âlemlerin Rabbı; kullar arasındaki hükmünü bitirdiğinde : Sizler öyle bir kavimsiniz ki; iyilikleriniz sizi cehennemden çıkarmıştır. Cennete de girmediniz. Sizler, Benim âzadlılanmsınız. Cennetten dilediğiniz yere gidin, buyuracak. Bu hadîs, hasen ve mürseldir.
A'râf ashabının zinadan olma çocuklar olduğu da söylenmiş olup bu görüşü Kurtubî nakletmiştir.
Hafız İbn Asâkir, Velîd İbn Musa'nın hal tercümesinde Şeybe İbn Osman kanalıyla... Enes İbn Mâlİk'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den şöyle rivayet etmiştir: Muhakkak ki cinlerin mü'minlerinin sevâblan lehine, azâbları aleyhinedir. Biz, onların sevabını sorduk da şöyle buyurdular : A'râf üzerindedirler. Muhammed (s.a.) ümmeti ile beraber cennette değillerdir. Biz: A'râf nedir? diye sorduk, cenentin duvarıdır. Orda nehirler akar ve orada ağaçlar, meyveler biter, buyurdular. Hadîsi Beyhakî, İbn Büşrân kanalıyla... Velîd İbn Musa'dan rivâeyet etmiştir. Süfyân es-Sevrî ise Husayf'dan, Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder: A'râf ashabı; sâlih, fakîh, âlim kişilerdir. İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... «İki taraf

arasında bir perde vardır.» âyeti hakkında Ebu Miclez'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar, meleklerden bir takım kişilerdir ki; cennet ve cehennem halkmı tanırlar. Cennetliklere; size selâm olsun, diye seslenirler. Bunlar, henüz cennete girmeyen ama girmeyi uman kimselerdir. Gözleri cehennem ashabından tarafa çevrilince de: Rabbımız, bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler. A'râf ashabı, sîmâlarıyla tanıdıkları (cehennemdeki) adamlara seslenirler: Topluluğunuz da büyüklenmeniz de size fayda vermedi, derler. Bunlar mıydı ki; kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemin etmiştiniz? Râvî'nin söylediğine göre; bu, cennet halkı cennete girdiğindedir. Girin cennete, size hiçbir korku yoktur ve sizler üzülecek de değilsiniz. Bu hadîsin isnadı tâbiîn'den birisi olan Ebu Miclez Lâhik îbn Humeyd'e kadar sahihtir. Ancak bu ifâde, garîbdir ve hadîsin akışının zahirinin hilâfmadır. Cumhurun kavli ise; görüşlerine âyet delâlet ettiği için onun sözünden daha önce tutulmaktadır. Aynı şekilde Mücâhid'in Onlar; sâlih, âlim ve fakîh kişilerdir, sözü de garîbdir. En doğrusunu Allah bilir.
Kurtubî ve başkaları, A'râf ashabı hakkında oniki görüş naklederler ki, onlardan birisi şudur: Bunlar, sâlih kişiler olup âhiret işlerini bitirir ve gidip insanların haberlerine muttali' olurlar. Bunların; peygamberler, melekler oldukları da söylenmiştir.
«Sîmâlarıyla tanıdıkları adamlara seslenirler...» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Cennet halkını, yüzlerinin beyazlığı ile; cehennem halkım ise yüzlerinin siyahlığı ile tanırlar. Dahhâk da bu görüşü İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. İbn Abbâs'tan naklen Avfî şöyle der: Onların; kimin cennette, kimin ce-henenmde olduğunu bilmeleri; cehennem halkını yüzlerinin siyahlığı ile tanıyıp Allah'ın onları zâlimler güruhu ile beraber bulundurmasından Allah'a sığınmaları için Allah, onları bu mertebeye indirmiştir. Onlar burada cennet halkını selâmlarlar. Oraya girmemişlerdir ama girmeyi ümîd ederler. Onlar, Allah dilerse oraya gireceklerdir. Mücâhid, Dahhâk, Süddî, Hasan ve Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Ma'mer'in Hasan'dan rivayetine göre; o: «Bunlar, henüz cennete girmeyen ama girmeyi uman kimselerdir.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir : Allah Teâlâ onların kalblerine bu ümidi sâdece kendileri için dilediği bir değerden dolayı koymuştur. Katâde şöyle der: Allah Teâlâ, bize onların umudianmalarım haber vermiştir.
«Gözleri cehennem ashabından tarafa çevrilince de: Rabbımız; bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler.)) âyeti hakkında îbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk şöyle der : A'râf ashabı, cehennem halkına bakıp onları tanıdıklarında : «Rabbımız; bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler.»
Süddî der ki: Cehennemlikler, A'râf ashabına kendilerini cehenneme götüren bir zümre ile uğradıklarında: «Rabbımız; bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler.»
îkrime der ki: Onların yüzleri ateşte dağlanır. Cennet halkını gördüklerinde ise bu onlardan gider.
«Gözleri cehennem ashabından tarafa çevrilince...» âyeti hakkında Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem şöyle der: Onların yüzlerinin siyah, gözlerinin dışarı fırlamış olduğunu gördüklerinde : «Rabbımız, bizi zâlimler güruhu ile beraber bulundurma, derler.»[28]

İzâhı

48 — A'râf ashabı; sîmâlarıyla tanıdıkları adamlara seslenirler: Topluluğunuz da büyüklenmekte olmanız da size fayda vermedi, derler.
49 — Bunlar mıydı ki; kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemîn etmiştiniz. Girin cennete; size hiçbir korku yoktur ve sizler üzülecek de değilsiniz.

Allah Teâlâ A'râf ehlinin, cehennemde sîmâlanyla tanıdıkları müşriklerin ileri gelenlerini ve kumandanlarını ayıplamalarını haber vermektedir. Onlar şöyle diyeceklerdir: ((Topluluğunuz, (çokluğunuz) da büyüklenmekte olmanız da size fayda vermedi. (Ne topluluğunuz ve ne de çokluğunuz sizi Allah'ın azabından kurtaramadı. Bilakis azaba ve cezaya dûçâr oldunuz.)»
îbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha; «Bunlar mıydı ki, kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemîn etmiştiniz.» âyetiyle A'râf ashabı kasdedilmektedir, der. «Girin cennete, size hiçbir korku yoktur ve sizler üzülecek de değilsiniz.» İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed îbn Sa'd'm... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Topluluğunuz da, büyüklenmekte olmanız da size fayda vermedi, derler.» âyeti hakkında şöyle demiştir: A'râf ashabı, cennet ve cehennem ehline; Allah Teâlâ'nm söylemelerini emrettiği sözleri söylediklerinde; Allah Teâlâ büyüklenenlere ve mal sahiplerine şöyle buyurur: «Bunlar mıydı ki; kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemîn etmiştiniz. Girin cennete; size hiçbir korku yoktur. Ve sizler üzülecek de değilsiniz.» Huzeyfe der ki: A'râf ashabı; amelleri eşit olan, iyilikleri kendilerini cennete ulaştırmayan, kötülükleri de cehenneme girdirecek kadar olmayan kimselerdir. Onlar, A'râf da tutulurlar. İnsanları, simaları ile tanırlar. Allah Tealâ kullar arasında hükmettiğinde; onlara şefaat istemeleri için müsâade verir. Âdem'e gelip; ey Adem, sen babamızsın. Rabbın katında bizim için sefâatta bulun, derler. Âdem (a.s.) : Allah'ın benim dışımda kendi eliyle yarattığı, ruhundan ona üfürdüğü, kendisi hakkında; rahmetim gazabımı geçti dediği, meleklerin kendisine secde ettiği birini biliyor musunuz? diye sorar. Onlar; hayır, derler. Âdem: Size sefâatta bulunabilecek kadar amel işlemedim. Size sefâatta bulunmaya gücüm yetmez. Fakat oğlum İbrahim'e gidin, der. İbrahim (a.s.) e varıp rablan katında kendileri için sefâatta bulunmasını isterler. Allah'ın kendisine dost edindiği bir kimseyi bilir misiniz? Allah için kavminin kendisini ateşte yaktığı benden başka birini tanıyor musunuz? diye sorar da, onlar; hayır, derler. İbrahim (a.s.) : Size sefâatta bulunabilecek kadar amel işlemedim. Sizin için sefâatta bulunmaya gücüm yetmez. Fakat oğlum Musa'ya gidin, der. Onlar da Mûsâ (a.s.) ya varırlar. O, şöyle der: Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve sırdaş olarak kendine yaklaştırdığı benden başka birini biliyor musunuz? Onlar; hayır, derler. Hz. Mûsâ: Size sefâatta bulunabilecek kadar amel işlemedim, sizin için sefâatta bulunmaya gücüm yetmez. Fakat îsâ'ya gidin, der. îsâ (a.s.) a varıp ona: Rabbın katında bizim için sefâatta bulun, derler. O : Benden başka Allah'ın babasız olarak yarattığı birini biliyor musunuz? diye sorar. Onlar; hayır, derler. Anadan doğma körü, abraşı iyileştiren, Allah'ın izniyle ölüyü dirilten, benden başka birini

tanıyor musunuz? diye sorar. Onlar; yine hayır, derler. îsâ (a.s.) : Ben, ancak kendime hüccet ve delilim. Size sefâatta bulunabilecek kadar amel işlemedim, size şefaat etmeye güç yetiremem. Fakat Muhammed (s.a.) e gidiniz, der. Bana gelirler ve ben elimi göğsüme vurup : İşte bunun ehli benim, derim. Sonra yürüyüp Arş'ın önünde dururum. Rabtnma varırım. İşitenlerin, bir mislini işitmedikleri bir övgü bana açılır. Sonra secdeye kapanırım da bana: Ey Muhammed (s.a.), kaldır başını; iste, sana verilecek. Sefâatta bulun, şefaatin makbul-olacak, denilir. Ben, başımı kaldırır ve: Ey Rabbım; ümmetim, derim. Onlar; senindir, buyurur. Gönderilmiş hiçbir peygamber, Mukarrabûn meleklerinden hiçbirisi kalmaz ki; bu maksaddan dolayı bana gıbta etmemiş olsun. O, Makâm-ı Mahniûd'dur. Onları cennete götürür ve açılmasını isterim. Bana ve onlara açılır ctet, hayat nehri denilen bir nehre götürülürler, tki kıyısında inciyle süslenmiş kamışlar vardır. Toprağı misktir, çakılları yakuttur. Onda yıkanırlar ve cennet ehlinin rengi ve kokusu onlara döner. Böylece parlak yıldızlar gibi olurlar. Ancak göğüslerinde beyaz benler kalır ki; bunlarla tanınırlar ve onlara; cennet ehlinin yoksulları, denilir.[29]

50 — Cehennem ashabı; cennet ashabına: Sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın, diye seslenirler. Onlar da derler ki: Doğrusu Allah, onları kâfirlere haram kıldı.
51 — Onlar ki; dinlerini alayla eğlenceye aldılar. Dünya hayatı da kendilerini aldattı, işte onlar; bu günlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlar idiyse, âyetlerimizi nasıl bilerek inkâr etmişler idiyse-, Biz de bugün onları öylece unuturuz.

Allah Teâlâ; burada cehennem ehlinin zilletini, onların cennet ehlinin içecek ve yiyeceklerinden istemelerini ve onların bu isteklerine icabet edilmeyeceğini haber vermektedir. Süddî der ki: Cehennem ashabı, cennet ashabına «Sudan veya Allah'ın size verdiği nzıktan biraz da bize akıtın.» diye seslenirler. Burada Allah'ın nzık olarak verdiklerinden, yiyecek kasdedilmektedir. Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem : Onlar cennet ehlinden yiyecek ve içecek isterler, demiştir. Sevrî, bu âyetin tefsi-rinde... Saîd İbn CÜbeyr'in şöyle dediğini nakleder : Kişi babasına veya kardeşine seslenir ve: Yandım, bana biraz su akıt, der. Kendilerine : Onlara icabet ediniz, buyurulur da : «Doğrusu Allah, onları kâfirlere haram kıldı.» derler. Başka bir şekliyle hadîs Saîd'den ve îbn Abbâs'tan benzer şekilde rivayet edilmiştir. Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem,«doğrusu Allah, onları kâfirlere haram kıldı.» âyetiyle, cennetteki yiyecek ve içeceklerin kaydedildiğini söylemiştir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbas'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sadakanın en faziletlisi sudur. Cehennem halkının cennet ehlinden yardım istediklerinde : «Sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtm.» diye seslendiklerini duymadın mı? Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan'ın... Ebu Salih'ten rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ebu Tâüb hastalandığında ona: Şu kardeşinin oğıuna birini göndersen de, sana cennetten bir salkım gönderse. Belki sana bu şifâ verir, dediler. Aracı, Hz. Peygamber (s.a.) in yanına geldiğinde; Ebubekir de yanlarında idi. Ebubekir şöyle konuştu: «Doğrusu Allah, onları kâfirlere haram kılmıştır.»

Sonra Allah Teâlâ, kâfirlerin dünyada dinlerini alay ve eğlence edindiklerini, dünyaya, dünyanın zînet ve süsüne aldanıp emredilmiş oldukları âhiret yurdu için amelde bulunmayı terkettiklerini haber vererek onları bu sıfatlarla nitelemektedir. Allah Teâlâ : «İşte onlar; bugünlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlar idiyse; Biz de bugün onları Öylece unuturuz.» buyurmaktadır ki; onlara, unutulan kişinin muamelesi ile muamelede bulunuruz, demektir. Zîrâ hiçbir şey Allah'ın ilminden kaçmaz ve onun dışında kalmaz. Allah hiçbir şeyi unutmaz. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Onların bilgisi, Rabbımm katında bir kitabtadır. Benim Rabbım şaşırmaz, unutmaz.» (Tâhâ, 52). Allah Teâlâ bunu ancak onlara bir mukabele kabilinden olmak üzere buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır; «Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu.» (Tevbe, 67), «Sana âyetlerimiz gelmişti de; sen, onları unutmuştun. Bu gün de sen öylece unutulursun.» (Tâhâ, 126), «Siz, nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız; biz de sizi unutup terkettik.» (Câsiye, 34).
Avfî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre; o, «Bugünlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlar idiyse : Biz de bugün onları öylece unuturuz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ, onları hayırdan unutmuş, serden ise unutmamıştır. Ali İbn Ebu Talha, îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Onlar, nasıl bugünlerine kavuşmayı terketmişlerse; Biz de onları terkederiz, demektir. Mücâhid; onlan ateşte terkederiz, derken, Süddî de: Onlar, nasıl bugünlerine kavuşmaları için ameli terket-mişlerse; Biz de onları, rahmetten terkederiz, demiştir. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Teâlâ, kıyamet günü kula: Seni evlendirmedim mi? (Seni çift kılmadım mı?) Sana ikramda bulunmadım mı? Atları ve develeri senin emrine vermedim mi ve seni reîs olarak tebeanm ganimetlerinin dörtte birini alman için bırakmadım mı? diye soracak da; kul: Evet, diyecek. Allah Teâlâ: Bana kavuşacağını sandın mı? ddye soracak, kul yine hayır, deyince Allah Teâlâ : Sen nasıl Beni unut-muşsan; bugün de Ben seni unuturum, buyuracaktır.[30]

52 — Andolsun ki; Biz, onlara bir kitab indirdik. Onu bilgiye dayanarak uzun uzun açıkladık. înanan bir kavim için hidâyet ve rahmet olarak.
53 — Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün; daha önce onu unutmuş olanlar derler ki: Gerçekten Rabbımızın elçileri bize hakkı getirmişti. Şimdi bize şefaat edecek var mı ki; şefaat etsin? Yahut geriye çevrilir miyiz ki, yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım? Onlar gerçekten kendilerini hüsrana uğratmışlardır. Ve uydurageldikleri şeyler, kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuşlardır.

Hidâyet ve Rahmet Olan Kitab

Allah Teâlâ; kendilerine rasûlünü, kitabıyla birlikte göndermek suretiyle; müşriklerin ma'zeretini kabul etmediğini, onlardan özrü kaldırdığını haber vermektedir. Elçisinin getirdiği kitab; uzun uzun açıklanmış, beyân edici ve beyân edilmiş bir kitabdır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: «Bu kitab; âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır.» (Hûd, 1).

Allah Teâlâ : «Onu bilgiye dayanarak (katımızda onun açıklanmasıyla ilgili ilimle) uzun uzun açıkladık.» buyuruyor ki; başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: «Onu ilmi ile indirmiştir.» (Nisa, 166). İbn Cerîr bu âyetin Allah Teâlâ'nm : «Bir kitab indirilmiştir sana... Ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.» (A'râf, 2) ve «Andolsun ki, Biz onlara bir kitab getirdik.» âyetiyle te'vîl edilmiş (onlarla açıklanmış) olduğunu söylemiştir. Ancak onun bu sözü, şüphelidir. Zîrâ ara uza-mıştır ve buna dâir bir delil de yoktur. Burada maksad; ancak şu olabilir: Allah Teâlâ onların, âhiret yurdunda uğrayacakları hüsran ve kaybı haber verdiğinde; onlara, elçiler göndermek ve kitablar indirmek suretiyle, dünya yurdunda da onların ma'zeretlerini ortadan kaldırdığım zikretmiştir. Nitekim başka bir âyette de : «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (îsrâ, 15) buyururken; burada da : «Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar?» buyurmuştur ki; bu, onlara va'dolunan azâb, ceza, cennet ve cehennemdir. Bunu, Mü-câhid ve bir çokları söylemişlerdir. Rebî' der ki: Hesâb günü tamamlanıncaya, cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girinceye kadar; onun te'vîlinden bîr şey gelmekte devam eder. Ancak o gün te'vîli tamamlanmış olur.
«Onun te'vîlinin geldiği gün —İbn Abbâs bugünün kıyamet günü olduğunu söyler— daha önce onu unutmuş olanlar (onunla dünya yur-dundayken ameli terkeden ve onu unutmuş görünenler) derler ki: «Gerçekten Rabbınızm elçileri; bize hakkı getirmişti. Şimdi (bizi içinde bu-, lunduğumuz durumdan kurtarmak için) bize şefaat edecek var mı ki; şefaat etsin? Yahut geriye (dünya yurduna) çevrilir miyiz ki; yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım?» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keski geri döndürüiseydik ve Rabbırnızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'min-lerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, Öteden beri gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancıdırlar.» (En'âm, 27-28). Burada ise şöyle buyurmaktadır: «(Ateşe girmeleri ve orada ebedî kalmaları ile) onlar gerçekten kendilerini hüsrana uğratmışlardır. Ve uydurageldikleri şeyler kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuşlardır. (Allah'ın dışında ibâdet edegelmekte oldukları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiş, onlara yardım etmemiş, onlara şefâatta bulunmamış ve içinde bulunduktan durumdan onları kurtarmamıştır.)»[31]

İzahı

Gök ve yer ta'bîrleri, —bazı insanların ifâde ettikleri gibi— ulvî âlem ile süflî aleme ıtlak olunur. Ancak yücelik anlamına gelen ulviy-yet ve aşağılık anlamına gelen süfliyyet izafî hususlardır. Bütün milletler; tüm varlıkları yaratanın âlemlerin Rabbı Allah olduğu konusunda birleşmişlerdir. Allah'tan başka taunlar edinen insanlar; bu tanrıların ulûhiyyetlerini, muayyen işleri yönetmekle görevlendirilmiş olmaları esâsına dayandırmaktaydılar. En'âm sûresinde îbrâhîm Aley-hisselâm'ın kıssasının tefsirinde geçtiği gibi, bu varlıklara muhtelif isimler vermekteydiler. Sonra da herşeyin yaratanı olan Allah'a özel bir isim tahsîs etmekteydiler. Arapçadaki Allah ism-i celâl'i gibi bir isim. Yalnızca duâlistler iyiliği yapan, aydınlığı yaratan, karanlığın yaratıcısı ve kötülüğün kaynağı olan iki ayrı tanrı

olduğunu öne sürüyorlardı. Allah Teâlâ bu âyette tüm insanlığa seslenerek buyuruyor ki: Sizin Rabbınız bir tek yaratıcı olan ve gökleri, yeryüzünü altı günde halk etmiş olan Allah'tır. Tek başına göMeri ve yeri idare eden O'dur. Öyleyse O'na ibâdet etmeniz ve O'ndan başkasını ilâh edinmemeniz gerekir. Gökler ta'bîri; bazan ulvî âlem denilen arş'ın altındaki âlem için kullanılır. Özellikle yedi kelimesiyle birlikte kullanıldığı zaman bu anlamdadır.
Ayetteki «altı gün» ise, Allah Teâlâ'nin günlerinden birer gündür. Allah, o günlerde meydana gelecek amelleri ta'yın etmiştir. Çünkü lügat bakımından gün ta'bîri; o anda meydana gelen şey ile başkalarından ayırdedüen zaman dilimidir. Tıpkı bizim karanlık ve aydınlık arasında belirlediğimiz günlerimizin arzettiği özellik gibi. Arapların günleri, derken de arapların savaş ve düşmanlık ile karşı karşıya geldikleri zamanlar kasdedilir. Musa'nın, kavmine hatırlatması emredilen Allah'ın günleri ise, Allah'ın İsrâiloğullanna çeşitli nimetlerini vermiş olduğu zaman dilimleridir. Nitekim Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de : «Doğrusu, Rabbmın katında sizin saydıklarınızdan bin yıl gibi olan bir günde.» buyurmaktadır. Kıyamet gününü tavsif ederken de «Mikdân elli bin sene olan bugünde» buyurmaktadır. Buradaki günlerin, bir gece ve gündüzle sınırlanmış olan ve yine bizim bildiğimiz saatlarla yirmidört saati içine alan yeryüzü günlerinden bir gün olması düşünülemez. Çünkü bizim günlerimiz, yeryüzünün yaratılmasından sonra meydana gelmiştir. Binâ-enaleyh böyle bir günün yeryüzünün yaratılmasından Önceki zaman dilimlerinde geçerli olması, hangi delile istinâd edebilir? Nitekim Fus-silet sûresinde Allah Teâlâ, göklerin ve yeryüzünün yaratılışını ifâde ederken; bizim belirttiğimiz niteliklere sahip gün anlayışına temas ederek şöyle buyurur : «Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbıdır, de. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu kutlu kıldı, nzıklannı arayanlar için yeryüzünün bitkilerini düzgün olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne; isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin, dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler. Allah, bunun üzerine iki gün içinde yedi gök varetti. Ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, bilen, güçlü olan Allah'ın kanunudur.» (Fussüet, 9 -12). Keza gökyüzüyle yeryüzünün varedilişlerinin aslının ve maddelerinin durumunu Enbiyâ sûresinde şöyle ifâde buyuruyor: «O küfredenler görmezler mi ki göklerle yeryüzü bitişik idiler. Onları Biz ayırdık. Ve her canlıyı sudan yarattık. Hâlâ inanmazlar mı?» (Enbiyâ, 30).
Bu âyetten bazı meseleler çıkarılmaktadır. Şöyle ki:
1- Göklerle yeryüzünün yaratıldığı ana madde; duman idi. «Müfredat» isimli eserinde Râğıb'ın ifadesiyle, duman gibiydi. Celâl ise; buradaki duman anlamına gelen «Duhân» ta'bîrini, yükselen buhar olarak tefsir etmiştir. Beydâvî der ki: Bu, karanlık bir cevherdir. Belki de Allah Teâlâ onunla, gökyüzünün bileşimi sağlanmış bulunan küçük parçaları kasdetmiştir.
2- Bu duman maddesi, Önce tek bir kütle halindeyken, sonra Allah Teâlâ bunları birbirinden ayırmış ve bu ayrılan maddelerden bu yeryüzüyle yedi gökyüzünü yaratmıştır.

3- Yeryüzünün yaratılışı, iki gün içerisinde olmuştur. Bu sırada kara parçalarıyla sarp dağlar oluşmuştur. Bitki, yiyecek ve hayvan türleri ise daha sonraki bunu tamamlayan iki günde gerçekleşmiştir ki, bu süre toplam dört gündür.
4- Bitki ve hayvan türünden bütün canlılar sudan yaratılmıştır.
Buradan anlaşılıyor ki; yeryüzünün yaratılış günlerinin ilki; yeryüzünün içinde bulunduğu zamanların birinci gününde olmuştur. Bu ilk gün, duman halinde bulunan ana kütleden maddeler kopmuş, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak varlıklar bu maddelerden meydana gelmiştir. İkinci gün; suyun hâkim olduğu zamandır. Üçüncü gün; karaların oluştuğu zamandır ki, burada .«sarp parçalar koparak biraraya gelmiş ve dağlar teşekkül etmiştir. Dördüncü gün; bitki ve hayvan gibi bütün türlerin sudan canlı olarak ortaya çıktığı zamandır. Bu yaratılış merhalelerini ifâde eden zaman dilimleri, içice de bulunabilir. Genel olarak gök ise; yeryüzü halkına nisbetle yüksekte olan âlemdir. Gökyüzünün dilimleri, duman olan ana maddeden iki günde tesviye edilmiştir. Tıpkı yeryüzünün cirminin iki günde yaratılmış olduğu gibi. Göklerle ilgili husustan yeri gelince söz edilecektir.
Âyetlerin toplamından elde edilen bu açıklamalar; çağımızdaki kâinatla ilgili ilim dallarında araştırma yapan bilginlerin kanâatlanyla uyuşmaktadır. Buna göre; bu gök ve yeryüzünün yaratılmış olduğu madde, Nebula adı verilen duman biçiminde bir maddeydi. Nebulanm maddesi, bir bütün halinde ve birbirine bitişik İdi. Sonra Nebuladan bazı parçalar ayrıldı. Çağdaş bilginler bu konuyu, âyet-i kerîme'de özet-lendiği tarzda kâinattaki yaratılış kanunlarından elde ettikleri bilgilerle -^şâyet bu bilgiler doğru ise— aynen âyet-i kerîmeler gibi tasvîr etmektedirler. Âyetlerin ifadesiyle bu bilgiler uyuşursa; mesele yoktur. Tamâmı veya bir kısmı doğru olmasa da bu âyetlerin ifâdesinden bir şeyi eksiltmez. Bilginler diyorlar ki: Nebulanın meydana geldiği ana madde, çok küçük ve hareketli parçacıklardan oluşuyordu. Genel cazibe (Gravitation) kanunu uyarınca, birbirine çekim gücü t&tbîk ettikleri için biraraya gelmiş ve toplanmışlardı. Bir büyük küre haline gelen bu maddeler, kendi mihveri etrafında dönüyordu. Hareketin fazlalığı sebebiyle bu büyük kürede parlama oldu ve ışık ile ısı teşekkül etti. İşte bizim kâinatımızın ilk kürresi olan güneş dediğimiz muazzam ateş yumağı böylece meydana geldi.
Yine bilginler diyorlar ki: Güneşe bağlı olan ve onun etrafında dönen gezegenler de bu ateş küresinin parçalanıp bölünmesi sonucu meydana gelmiş ve bu bölünen parçalar da tıpkı güneş gibi kendi ekseni etrafında dönmeye başlamıştır. Bu kopan parçalardan birisi de, bizim üzerinde yaşadığımız ve bir zaman güneş gibi alevli olan yer küresidir. Bilâhare yerküresi önceden belirlenmiş uzun bir zaman periyodu içerisinde, yanan gaz merhalesinden su merhalesine geçmiş. Çünkü su buharının' oluştuğu ana elementler yeryüzünde pek çokmuş. Yanan gazlar, atmosfere doğru yükseliyor ve burada soğuyarak buhar haline dönüşüyordu. Böylece, su teşekkül ediyordu. Teşekkül eden su, tekrar yeryüzüne İniyor ve yeniden buharlaşarak atmosfere doğru yükseliyordu. Nihayet bu gelişmeler sonunda yeryüzünde suyun hâkim olduğu su dönemi başladı. Bunun arkasından sukürenin içindeki elementlerin birleşmesi sonucu kara parçalan oluştu. Bu kara parçalan içerisinde madenler ve gerek hayvan türünden, gerekse bitki türünden canlılar doğdu. Kara parçalan içerisindeki madde akımlarının hareketi, belirli oranlar ve ölçüler içerisinde birleşmesi sonucunda canlı dediğimiz varlıklar meydana geldi.

Arkeolojik ve Paleontolojik çalışmalar sonunda-yapılan araştırma ve kazılarda; yeryüzünün bazı tabakalannın, bitki ve hayvan fosillerinden yoksun olduğu görülmektedir ki; buna göre o mıntıkalar, yeryüzünde bitki ve hayvan türünün doğmasından önce teşekkül etmiştir.
Bu ve diğer açıklamalar; yeryüzünün oluşması, kâinattaki kanun-lan ve basit elementlerin nitelikleri, hareketleri, madenlerin meydana gelişi, canlı varlıklann ana maddesini teşkil eden protoplazma maddesi, protoplazmanın besin alıp parçalanarak doğup yeni hücreler teşkil etmesi, organik cisimlerin oluşmasını sağlayan hücre ve dokularla alâkalı bilgiler, bütün bunlar âlemin merhale merhale yaratıldığının ve sabit bir kanuna, muntazam bir düzene göre tanzim edildiğinin ifadesidir. Kâinatta başıboş hiçbirşey bulunmadığının göstergesidir. Hikmet dolu kitabımız; varolduğu bilinen, ancak teferruatı konusunda henüz yeterince kesin bilgi edinemediğimiz genel nitelikte gerçekleri gözümüzün önüne sermektedir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Doğrusu Biz, herşeyi bir ölçüye göre yaratmışladır.» Ve yine buyurur ki: «Ve O, herşeyi yaratıp bir ölçüye göre takdir etmiştir.» Allah, elçisi Nûh Peygamberin kavmine seslenişini anlatarak şöyle buyurur: «Siz niçin Allah'tan haya etmezsiniz. Halbuki O, sizi merhale merhale yaratmıştır. Görmez misiniz Allah Teâlâ nasıl yedi kat göğü halk etmiştir? Onlarda ayı nûr, güneşi de çıra yapmıştır. Ve Allah sizi yerden bitki bitirirce-sine bitirmiştir.» Kur'an'ın i'câzınm örneklerinden biri de Allah Teâla'-nın bu kitabın indiği zamanda onunla muhâtab olan insanların bilmedikleri gerçekleri, onların kafasını hayrete düşürmeyecek ve zihinlerini bozmayacak şekilde açıklaması ve kısaca bu konulara temas etmesidir. Allah'ın bilip te insanların bilmedikleri tafsilâta gelince; bunların Öğrenilmesi, insanlığın o alanla ilgili bilim ve tekniklerde gelişip ilerlemesine bağlıdır.
Kâinatın yaratılışı ve nizâmıyla ilgili konularda, Avrupa'hlann kendilerine malettikleri ve kendi buluşları olduğunu söyledikleri birçok bahiste îslâm bilginleri zamanlarından çok daha önce doğru bilgiler vermişlerdir. Bunun en güzel örneği Fahreddîn Râzî'nin söylediği şu ifâdelerdir: Öyle görünüyor ki; bu ma'mûre-i dünya geçmiş zamanlarda denizlerle kaplı idi. Denizlerde yapışkan bir çamur meydana geldi ve bu çamurun açılması sonucu taşlaşma oldu. Yelin ve selin aşındırması sonucu sarp dağlar meydana geldi. Bu kanâati doğrulayan hususlardan birisi de; kırdığımız zaman bazı taşların içerisinde sedef ve balık gibi su canlılarının parçalarını görmüş olmamızdır.
Bazı dar görüşlü ve zayıf fikirli kimseler; kâinatın anîden nizâm ve düzen olmaksızın yaratılmış olması fikrinin yaratıcının varlığına ve kudretinin azametine en büyük delil olduğunu iddia etmektedirler. Ve bu kanâatlannı destekleme sadedinde, Allah Azze ve Celle'nin kâinattaki kanunlarını ve yaratılış nizâmını inceleyen araştırmacılardan bir kısmının küfre gitmelerini delil göstermektedirler. Halbuki onların küfrü, yaratıcının san'atının inceliğini göremeyip yanılmalarından kaynaklanmaktadır. Kâinattaki nizâmın kendiliğinden ve tesadüfen meydana geldiğini kabul etmelerindendir. Ma'kûl ve doğru olan görüş şudur : Âlemdeki nizâm; Allah'ın kudretini, eserlerindeki hikmetini, vah-dâniyyetini gösteren bilgi, tecrübe, irâde ve ihtiyar konusunda en önemli bir delildir. Çünkü âlemde görülen nizâmın birliği, Allah Teâlâ'-mn birliğini ifâde etmektedir. Mevcûd bir şeyi gören

kişinin zihnine; ilk anda o şeyin kör bir tesadüfün boşluğa attığı bir taş misali kendiliğinden meydana geldiği kanâati hâsıl olur ve bunu birden fazla kişilerin gerçekleştirdiği fikri doğar. Hangi akıllı kişi, çölde gördüğü bdr kum yığınıyla muhteşem bir köşkün yapısı karşısında farklılık gözetmez. Zenginlerin ihtiyâçlarım gidermek için odalar, mutfaklar bina ettiklerini düşünmez. Öyleyse bu büyük âlemdeki umûmî nizâmın ve bu nizâmın dayandığı kanunların birliğinin, tesadüfün eseri veya. birden çok irâdenin mahsûlü olduğunu kim düşünebilir? Kesinlikle kimse düşünemez.
Denilirse ki; haberlerde ve eserlerde vârid olduğuna göre; âyetlerde söz konusu edilen bu altı gün, bizim dünyamızın günlerinden birer gündür. Bazı müfessirlerimiz bunu, dünya günü ile açıklamışlardır. Nitekim îmâm Ahnıed'in Müsned'inde ve Müslim'in Sahihinde Efou Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste, o şöyle der: Rasûlullah (s.a.) elimden tuttu ve dedi ki: Allah Teâlâ toprağı cumartesi günü yarattı. Dağlan pazar günü yarattı. Ağaçlan pazartesi günü yarattı. İstenmeyen şeyleri salı günü yarattı. Işığı çarşamba günü yarattı. Yeryüzüne canlıları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem'i de cum'a günü ikindiden sonra yarattı. O, yaratıklann sonuncusu olarak cum'a günündeki saat-lann en son anında ikindi ile akşam arasında yaratılmıştır. Bu ifâdeden anlaşılıyor ki; yaratılış, bir anda ve kendiliğinden olmuştur. Her türün yaratılışı, bizim kısa günlerimizden bir günde tekerrür etmiştir.
Buna cevab olarak denilir ki: Bu konuda nakledilen rivayetlerin, haberlerin ve eserlerin hepsi isrâüiyyât'tan alınmıştır ve bu hususta merfû' bir hadîs de yoktur. Ebu Hüreyre'nin hadîsi bu konuda zikredilen hadîslerin en sağlamıdır. Ancak o da, ifâde olarak Allah'ın kitabındaki ifâdeye aykındır. Senedi sizi aldatmasın. Müslim'in bunu, diğer rivayetleri gibi Haccâc İbn Muhammed el-A'ver kanalıyla îbn Cüreyc'-den nakletmiş olması muhtemeldir. Tehzîb et-Tehzîb isimli eserde ve diğerlerinde belirtildiği gibi Müslim Ömrünün sonunda zilini bulanıkken de hadîs rivayet etmiştir. Zahir olan odur ki; bu hadîs de, Müslim'in zihninin karışmasından sonra rivayet 'ettiği hadîslerden birisidir. Hafız İbn Kesîr tefsirinde bu âyeti tefsir ettikten sonra der ki: Bu hadis, yaratılışı yedi güne çıkarmıştır. Halbuki Allah Teâlâ, bunun altı gün olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple Buhârî ve daha başka hafızlar, bu hadîsin rivayeti konusunda söz söylemişlerdir. Ebu Hüreyre'nin bu ha-dîsi Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ettiğini ve peygambere kadar çıkarılmadığım belirtmişlerdir. Allah en iyisini bilendir. Yani bu hadîsin Ebu Hüreyre'ye kadar çıkarılması, Haccâc İbn A'ver'in karıştırması sonucudur. Allah Teâlâ daha önce bize Ebu Hüreyre'nin mu'an'an (An fulân şeklinde devam eden hadîs rivayeti) hadîsleri hakkındaki zorlukları çözme imkânını lütfetmişti. Onun uydurma ve bâtıl isrâiliyyât hurafelerinden çoğunu müslümanlarm arasına sokan Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayeti hakkında bazı müşkülleri çözmek bize nasîb oldu. (...) Bazı büyük hadîs hafızlarının bu hadîsin sima' yoluyla duyarak işitildiğkıe dâir aleyhte söz söylemeleri de bizi takviye sadedinde bir belgedir. Kaldı ki rivayet tefsiri nakledenlerden birçoğu; Kâ'b el-Ahbâr'dan bunun aksi rivayetler de nakletmelerdir. Nitekim İbn Ebu Şeybe'nin ondan nakline göre; o, şöyle demiştir : Allah gökleri ve yeri pazar, pazartesi, salı, çarşamba, perşembe ve cum'a günleri yaratmıştır. Her gün için bin yıl koymuştur. Keza eski bilginler arasında gün

ta'bîriyle, bin yılın kasde-dildiğini söyleyenler de vardır. Nitekim Dahhâk'm İbn Abbâs'tan rivayeti ve Mücâhid ile Ahmed İbn Hanbel'den naklettiği rivayetler bu-nun örneğidir. Bu da gösteriyor ki; her ne kadar onlar, bu günlerle bizim dünyamızın günlerine benzer bir maksadı kasdetmişlerse de, bu ilk beş gün bizim sayılarımızdan alınmış olan beş gün ifadesiyle de-yimlediğimiz hususlardan farklıdır.
İmâm Ahmed ve Müslim'le diğerlerinin Ebu Hüreyre'den naklettikleri hadîste, Hz. Âdem'in yaratılışının cum'a günü olduğu konusuna gelince; eğer bu rivayet Kâ'b el-Ahbâr'ın naklettiği isrâiliyyâttan değilse, şüphesiz ki Hz. Âdem'in yaratılışı, yeryüzünün yaratılışından sonra olmuştur ve yeryüzünün bildiğimiz günlerinin teşekkülünü ta'-kîben gerçekleşmiştir. Biz deriz ki: Allah ve Rasûlü en iyisini bilir ya, işte burada sözü edilen cum'a günü yeryüzünün oluşumundan sonraki cum'a günüdür. Pussilet sûresinde belirtildiği gibi, yeryüzünün yaratıldığı dört günden bir gün değildir.
Göklerin ve yerin yaratılışıyla ilgili olarak Tevrat'ın tekvîn kitabında anlatılanlar, çağdaş bilginlerin belirttikleri bilgilere aykırı düşmektedir. Bu çok açık olan aykırılığı gidermek için bilginler, yoruma başvurmuşlardır. İşte kitab ehli olan din bilginlerinin bazılarının itiraf ettiği bu gerçek, Tevrat'ın diğer bölümleri gibi tekvîn bölümünün de Allah tarafından vahyedilerek indirilmiş olduğu 'konusuna yöneltilen tenkîdlerin en önemlilerinden biri sayılır. Onlar günü, uzun zaman olarak tefsîr etmişlerdir. Ancak Tevrat'ta; akşam oldu, sabah oldu diyerek bu konudaki yoruma imkân vermeyen ifâdeler önlerine problem çıkarmıştır. Nitekim Tevrat'ın tekvîn babında bu konuda şöyle denilir : Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu. Ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı. Ve tanrının ruhu suların yüzü. üzerinde hareket ediyordu. Ve tanrı dedi: Işık olsun ve ışık oldu. Ve tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve tanrı ışığı karanlıktan ayırdı. Ve tanrı ışığa gündüz, karanlığa gece dedi ve akşam oldu ve sabah oldu bir gün. Ve tanrı dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve sulan sulardan ayırsın. Ve tanrı kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan sulan kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı. Ve böyle oldu. Ve tann kubbeye gök dedi ve akşam oldu ve sabah oldu ikinci gün. Ve tanrı dedi: Gök altındaki sular bir yere biriksin ve kuru toprak görünsün ve böyle oldu. Ve tanrı kuru toprağa; yer, dedi ve suların birikintisine; denizler, dedi. Ve tanrı iyi olduğunu gördü. Ve tann dedi: Yer; ot, tohum veren sebze ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar meydana gelsin ve böyle oldu ve yer ot cinslerine göre tohum veren sebze ve tohumunun kendisinden olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar çıkardı. Ve tann iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu üçüncü gün. Ve tann dedi: Gündüzü geceden ayırmak için gökkubbesmde ışıklar olsun ve alâmetler için ve vakitler için ve günler ve seneler için olsunlar. Ve yer üzerine ışık. vermek için gök-kubesinde ışıklar olarak bulunsunlar. Ve böyle oldu. Ve tann daha büyük olan ışığı gündüze hükmetmek için ve küçüğünü geceye hükmetmek için iki büyük ışık yaptı, yıldızlan da yaptı. Ve yer üzerine ışık vermek ve gündüze ve geceye hükmetmek ve ışığı karanlıktan ayırmak için tanrı onlan göklerin kubbesine koydu. Ve tanrı iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu dördüncü gün.

Ve tann dedi: Sular, canlı mahlûkların sürüleriyle kaynaşsın ve yerin üstünde gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar. Ve tann büyük deniz canavarlarını ve sulann kendilerine kaynaştığı, cinslerine göre hareket eden her canlı mahlûku ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı. Ve tann iyi olduğunu gördü. Ve tann; semereli olun, çoğalın ve denizlerde suları doldurun, karada kuşlar çoğalsın, diyerek onlan mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu beşinci gün.
Ve tann dedi: Yer, cinslerine göre canlı mahlûklan, sığırlan ve sürünen şeyleri ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarsın. Ve 'böyle oldu. Ve tann yerin hayvanlarını cinslerine göre ve sığırlan cinslerine göre ve toprakta sürünen herşeyi cinslerine göre yaptı. Ve tann İyi olduğunu gördü. Ve tanrı dedi: Suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen herşeye hâkim olsun. Ve tann insanı kendi suretinde yarattı. Onu tannnın suretinde yarattı. Onlan erkek ve dişi olarak yarattı. Ve tann onlan mübarek kıldı. Ve tann onlara dedi ki: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun. Ve tann dedi: İşte bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim, size yiyecek olacaktır ve yerin her hayvanına ve göklerin her kuşuna ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim. Ve böyle oldu. Ve tanrı yaptığı herşeyi gördü ve işte çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu altıncı gün.
Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları tamamlandı. Ve tanrı yaptığı işi yedinci günde bitirdi. Ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Ve tanrı yedinci günü mübarek kıldı ve takdis etti. Çünkü tanrı yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti. (Ahd-i Atik, Tekvin, 1-2).
Kutsal kitabın sözlüğü isimli eserinde doktor Poust tekvin bölümünün birinci ve ikinci babını özetledikten sonra şöyle der: Herhangi bir kişi bu iki bölümde sözü edilen yaratılış kıssasının astronomi, jeoloji, zooloji ve botanik bilimlerine uymadığımı söylerse biz ona şöyle karşılık veririz:
Bu ifâdelerdeki yaratılışla ilgili sözler, bütünüyle ilmî sözler değildir.
Bu ifadeler, ilmin belli başlı kaidelerine tamamen uymamaktadır. Çünkü bizim bu konulan derinliğine araştırma imkanımız yoktur. Ancak bilginler şu konuda birleşmişlerdir: Madde ışıktan öncedir ve ışığın meydana gelmesi için şarttır. Yayılan ışık, güneşlerle gezegenler şeklinde bütün maddenin birleşmesinden önce olmuştur. Gök cisimleri, yeryüzünün üzerinde duran kişiler İçin ancak yeryüzünün yüzeyindeki buharlar kalktıktan sonra görülebilir. Bütün bunlar ise bitkisel ve hay-vânî hayattan önce olmuştur. İnsan, hayvani yaratılışın son basamağıdır.
Biz deriz ki (Reşîd Rızâ) doktor Poust'un iddia ettiği bu birlik burada araştırılması gereken konu değildir. Ancak eğer Kur'an, yaratılışla ilgili Tevrat'taki bilgileri tekrarlamış olsaydı Tevrat'ı reddedenlere karşı Doktor Poust'un vermiş olduğu cevaba benzer bir şekilde cevafo vererek meseleyi te'vîle yeltenmeye hiçbirimiz razı olmazdık. Çok açıktır ki; tekvin kitabı, yaratılışın detaylarını açıklamak üzere hazırlanmış bir kitabdır. Binâenaleyh realiteye aykırı olması doğru olmaz. Eğer Allah tarafından vahiy eseri ise, gerçeklerle çelişmemesi lazımdır. Kur'an'a gelince;

Kur'an bu konuyu, yalnızca Allah'ın birliği ve ibâdete lâyık olduğuna delil getirmek için zikretmiştir bunun ötesinde detayları açıklama gibi bir maksad gütmemiştir. Dikkat: Eski keîâmcılardan bir kısmı,' âyet-i kerîme'lerde vârid olan yedi kat gök, Arş ve Kürsî ifâdelerini eski yunan astronomisinde yer alan dokuz felek anlayışıyla uyuşturmaya çalışmışlardır ve demişlerdir ki: Yedi kat gök: Zuhal, Müşteri, Merîh, Güneş, Zühre, Utârid ve Yerden müteşekkil olan feleklerdir. Bakara sûresinde söz konusu edilen Kürsî, bütün sabit yıldızların toplandığı sekizinci felektir. Arş ise Atlas diye nitelendirdikleri dokuzuncu felektir. Atlas'ta hiçbir yıldız yoktur. Çağımızdaki astronomi bilginleri, Batlamyus (Ptoleme) astronomisinin geçersizliğini testoît etmişlerdir. Dolayısıyla bu konudaki zorlamaların hepsi, temelsiz kalmıştır. Binâenaleyh bunlara dalmaya ve reddetmeye gerek yoktur. Tıpkı bunun gibi Kur'an âyetlerinden hiçbirini modern ilmin, teknolojinin dayandığı esaslara hamletmeye kendimizi zorlamak ta gerekmez. Çünkü Kur'an; insanları âyetleriyle ilme teşvik etmiş ve bu konuda araştırma yapıp çalışmalarını emretmiştir. Dinin bu konudaki hidâyeti, kâinat ilimlerinin ve kanunlarının îmânı takviye etmesinden ve insan fıtratını kemâle erdirmesinden ibarettir Eğer batılı devletler Kur'an'ın gösterdiği bu yolda yürümüş olsalardı, ilmi; öldürme ve felâket için, güçlünün güçsüzü ezmesi için bir vâsıta olarak kullanmazlardı.[32]

54 — Muhakkak ki sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile burur. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin İçi; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.

Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılması

Allah Teâlâ gökleri, yeri ve bunlar arasındakiler ile âlemi altı günde yarattığını haber veriyor. Nitekim Kur*an'da başka bir âyette de bunu haber vermiştir. Altı gün: Pazar, pazartesi, salı, çarşamba, perşembe ve cum'adır. Bu günde bütün yaratıklar toplanmış, Âdem (a.s.) bu günde yaratılmıştır. Bu günlerin her birerinin, bu günler (dünya, günleri) gibi olup olmadığında ihtilâf edilmiştir, — Nitekim zihinlere ilk gelen ihtimâl de budur—. Yoksa her bir gün bin sene gibi midir? Nitekim bunu Mücâhid, İmâm Ahmed İbn Hanbel belirtmişlerdir. Dahhâk'ın rivayetine göre, İbn Abbâs'tan da böyle nakledilmiştir. Çünkü p, yedinci gündür. Ve bu sebeple sebt olarak adlandırılmış olup anlamı kesmedir. İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet ettiği hadîse gelince; Haccâc'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tuttu ve şöyle buyurdu: Allah Teâlâ toprağı (yeryüzünü) cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü, ağaçları pazartesi günü, hoşlanılmayan şeyleri salı günü, nuru çarşamba günü yarattı. Hayvanları perşembe g^mü. yeryüzüne dağıttı. Âdem'i cum'a günü yaratıkların sonuncusu olarak, ikindiden sonra cum'a saatlarının son saatmda ikindi ile gece arası yarattı. Hadîsi başka bir şekli ile Müslim İbn el-Haccâc Sahîh'inde ve Neseî, Haccâc İbn Muhammed el-A'ver kanalıyla İbn Cüreyc'den rivayet etmişlerdir. Bunda yedi günün hepsi de doludur. Halbuki Allah Teâlâ «altı günde» buyurmuştur. Bu sebepledir ki, Buhârî ve hafızlardan bir çoğu, bu hadîs hakkında

konuşmuşlar ve onu Ebu Hüreyre ile Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet etmişlerdir ki bu; merfû' değildir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ'nm : «Sonra Arş'a hükmeden Allah'tır.» sözü hakkında, insanlar bir çok sözler söylemişlerdir ki; burası bunların genişçe anlatılacağı yer değildir. Ancak bu konuda Mâlik, Evzaî, Sevrî, Leys İbn Sa'd, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh ve eski, ysni diğer müslüman imamlardan SeleM Sâlihînin yoluna girilmelidir. Bu yol, bu âyetin keyfiyyeti araştırılmadan teşbihe ve ibtâle gidilmeden geldiği (inzal olunduğu) gibi kabul edilmesidir. Müşebbihe'nin zihinlerine hemen geliveren zahir mânâ; Allah için mümkün değildir. Zîrâ yaratıklarından hiçbir şey Allah'a benzemez. «O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.» (Şûra, 11). Bilakis durum; imamların —ki Buhârî'nin şeyhi Nuaym İbn Hammâd eM£uzâî bunlardandır— söylediği gibidir: Kim Allah'ı O'nun yaratığı şeylere benzetirse; kâfir olur. Kim Allah'ın kendi nefsini nitelediği şeyi inkâr ederse; kâfir olur. Ne Allah'ın ve ne de Rasûlünün Allah'ı nitelemelerinde bir teşbîh (benzetme) yoktur. Kim Allah Teâlâ için açık.âyetlerde ve sıhhatli haberlerde vârid olan şeyleri Allah'ın Celâl'ine uygun bir şekilde sabit kabul eder ve Allah Teâlâ'dan eksiklikleri nefyederse; işte o, hidâyet yoluna girmiştir.
Allah Teâlâ : «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür.» buyurmuştur. Gecenin karanlığını gündüzün ışığıyla; gündüzün ışığını diğerinin karanlığıyla giderir. Bunlardan her biri diğerini durmadan sür'atlice ve gecikmeden kovalar. Biri gider gitmez diğeri; o gittiğinde ise öbürü hemen gelir. Nitekim Allatı Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu Azîz, Alîm'in ölçüsüdür. Ay için konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda kuru bir hurma dalma döner. Güneş'e aya ulaşmaik düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir.' Herbİri bir yörüngede yüzerler.» (Yâ-sîn, 37-40). Allah Teâlâ: «Gece; gündüzü geçecek değildir.» buyurmaktadır ki; hiçbir Vakit onu asla geçecek, değildir. Bilakis aralarında bir vâsıta (fasıla) olmaksızın biri diğerinin hemen izindedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar, O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır.» buyurur. Hepsi O'nun kudreti, emri ve dilemesi altındadır. Bu sebeple \- «Bilin ki yaratma da emir de (hükümranlık ve tasarruf da) O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.» buyurmuştur. Başka bir âyette ise şöyle buyurur: «Gökte burçlar vareden, orada ışık saçan güneş ve aydınlatan ayı vareden Allah yücelerin yücesidir.» (Furkân, €1).
İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nm... Abdülazîz eş-Şâmî'den, onun da babasından —ki Sajıâ'bî'dir — rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, işlemiş olduğu sâlih bir amelden dolayı Allah'a hamdetmez ve kendine' hamdeder (kendini överse), mu-hakak küfretmiş ve ameli boşa gitmiş olur. Kini.de, Allah'ın kulları için emirden bir şey yarattığını (kıldığını) sanırsa, muhakkak Allah'ın peygamberlerine indirdiğini inkâr etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ: «Bilin ki yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şanı ne yücedir.» buyurmuştur.
Ebu Derdâ'dan —ki merfû" olarak da rivayeti vardır— nakledilen me'sûr bir duada şöyle denilmektedir: Ey Allah'ım, hükümranlığın hepsi Senindir. Hamdin tamâmı

Senindir. İşlerin hepsi Sana döner.. Senden hayrın tamâmını dilerim. Şerrin de hepsinden Sana sığınırım.[33]

İzahı

Altı günden mafcsad, altı vakit demektir veya altı gün mikdânn-ca demektir. Çünkü bilinen gün; güneşin .doğuşundan batışına kadar geçen zamandır. Ancak o zamanda henüz bu gün mevcûd değildi. Allah Teâlâ'nın eşyayı bir defada varetmeye gücü yettiği halde, tedricî olarak yaratması O'nun ihtiyarına delildir. Gözlere ibret alınması için bir örnektir. İşlerde teennî ile hareket edilmesini teşvik içindir. «Sonra Arş'a hükmetti» kavlinden maksad; O'nun emri Arş'ı hâkimiyyeti altına aldı, demektir. Bizim arkadaşlarımıza göre; Arş'a hükmetmek, Allah'ın keyfiyyeti olmayan sıfatlarından birisidir. Mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ istikrar, yerleşme gibi bütün hallerden münezzeh olarak kendine yaraşır biçimde Arş'a hükmetmiştir. Arş, diğer cisimleri kuşa-
Altıncı sorunun cevâbı: «Bizim buyruğumuz, ancak bir göz açıp kapama kadar bir andır» âyeti, eşyanın her birinin îcâd ve i'dânuna (yok edilmesine) hamledümiştir. Çünkü bir şeyin îcâdı ve mevcûd olan bir varlığın yok edilmesi tekrarı kabul etmez, ancak bir defada yapılabilir. Süreç ve mühlet ise ancak bir zaman içinde olur.
Yedinci sorunun cevâbı: Bu suâli sorulmamış kabul etmeliyiz. Çünkü Allah yer ve gökleri altı gün yerine başka bir zaman mikdârın-da ihdas etseydi, aynı suâl yine sorulacaktı. Bazıları bu soruya şöyle cevab vermeye çalışmışlardır: Yedi rakamı, büyük bir şerefi hâizdir. (Bu rakamın şerefi bahsi, kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğunun açıklanmasında da geçmektedir). Bu kimseler diyorlar ki: Buna göre altı gün kâinatın yaratılmasında, yedinci günde mülk ve melekû-tun üstün olmasında geçmiştir. Böylece tamamlanma yedi günde olmuştur.
Dördüncü Mesele: Bu âyette insanlara büyük bir müjde vardır. Çünkü «Sizin Rabbınız yer ve gökleri yaratan Allah'dır» buyurulmak-tadır. Yani, sizi terbiye eden, besleyen, sizin durumunuzu düzelten, size hayırlar gönderip sizden kötülükleri uzaklaştıran öyle biridir ki, O'nun ilim, kudret, hikmet ve rahmetinin mükemmelliği bu muazzam eşyayı yaratma, onlara (sizin için) çeşit çeşit hayır ve faydaları koyma noktasına kadar yükselmiştir. Bu hikmet, kudret ve rahmetle mevsûf bir idare edici, besleyicisi olan kimsenin, iyilik ve mutluluk istemek için bundan başka birine müracaat etmesi nasıl yakışık alır? Bu âyette bir incelik daha vardır: «Siz O'nun kullarısınız» denmemiş de, «O, sizin Rabbmızdır» denmiştir. Bir başka incelik de Cenâb-ı Allah'ın kendini bizlere nisbet edince, zâtına «Rabb» demesidir. Bu ise terbiye, lütuf ve ihsanın çokluğunu bildirir. Sanki şöyle buyurmaktadır : Böyle rahmeti bol bir mürebbîsi olan kimsenin O'ndan başka birine ibâdetle meşgul olması nasıl yakışık alır? (Fahreddîn Hâzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIV, 96 -101).
Altı günden maksad, altı vakit demektir veya altı gün mikdânn-ca demektir. Çünkü bilmen gün; güneşin doğuşundan batışına kadar geçen zamandır. Ancak o zamanda henüz bu gün mevcûd değildi. Allah Teâlâ'mn eşyayı bir defada varetmeye gücü yettiği halde, tedricî olarak yaratması O'nun ihtiyarına delildir. Gözlere ibret alınması için bîr örnektir. İşlerde teenni ile hareket edilmesini teşvik içindir. «Sonra

Arş'a hükmetti» kavlinden maksad; O'nun emri Arş'ı hâkimiyyeti altına aldı, demektir. Bizim arkadaşlarımıza göre; Arş'a hükmetmek, Allah'ın keyfiyyeti olmayan sıfatlarından birisidir. Mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ istikrar, yerleşme gibi bütün hallerden münezzeh olarak kendine yaraşır biçimde Arş'a hükmetmiştir. Arş, diğer cisimleri kuşatan bir cisimdir. Yüce olduğu için bu ad verilmiştir. Ya da iktidar ve saltanat tahtına benzediği için bu isim verilmiştir. Çünkü işler ve yönetim Arş'tan iner. Onun mülk anlamına geldiği de söylenmiştir.[34]

55 — Rabbınıza yalvara yakara gizlice duâ edin. Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez.
56 — Islâh olmuşken yeryüzünde fesâd çıkarmayın ve O'na korka korka ve ümitle yalvarm. Muhakkak ki Allah'ın Rahmeti; ihsan edenlere çok yakındır.

Allah Teâlâ kullarını dünyalarında ve âhiretlerinde kendi yararlarına olan duaya irşâd buyurup : «Rabınıza yalvara yakara gizlice duâ edin.» buyuruyor. Başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Rabbını içinden yalvararak ve korkarak... zikret.» (A'râf, 205). Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayete göre; o, şöyle demiştir : İnsanlar, duada seslerini yükseltmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey insanlar; kendinize acıyın. Muhakkak ki siz, sağıra ve gâib olan birine dua etmiyorsunuz. Sizin duâ ettiğiniz işiten ve yakın olandır, buyurmuştur.
İbn Cüreyc'in Atâ el-Horasânî'den, onun İbn Abbâs'tan «Yalvara yakara ve gizlice duâ edin.» âyeti hakkında; gizlice, sırren, dediğini rivayet etmiştir. îbn Cerîr, âyetteki kelimesini; ona itaat için alçalarak şeklinde; kelimesini ise; kalelerinizin huşu ile, sizinle onun arasındaki hususlarda onun rablığını ve birliğini sıhhatli bir şekilde bilerek, açıkça ve gösterişle değil, şeklinde tefsir etmiştir.
Abdullah îbn el-Mübârek'in, Mübarek îbn Fudâle'den, onun da Hasan'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: (Eskiden) kişi, bütün Kur'an'ı cem'eder, toplardı da kimse bunu hissetmezdi. Yanında ziyaretçiler olduğu halde kişi, evinde uzun namaz kılardı da ziyaretçileri bunu hissetmezlerdi. Biz, öyle kimselere eriştik ki; yeryüzünde gizlice yapabilecekleri hiçbir amel yoktu ki onu alenî olarak yapsınlar. Müslümanlar, çok fazla duâ ederlerdi. Ama onlardan hiçbir ses işitilmezdi. Sâdece Rabları ile kendi aralarında bir fısıltıdan ibaret olurdu. Zîrâ Allah Teâlâ : «Rabbınıza yalvara yakara gizlice duâ edin.» buyurmuştur. Allah Teâlâ başka bir âyette de kendisinden ve fiilinden hoşnûd olduğu sâlih bir kulu zikredip şöyle buyurur: «Hani o, Rabbına içinden yalvarmıştı.» (Meryem, 3).
İbn Cüreyc der ki: Duada sesi yükseltmek, bağırıp çağırmak mekruhtur. Tazarru' ile yalvarıp yakarma ve alçalma emredilmiştir. İbn Cüreyc, Atâ el-Horasâm'den; İbn Abbas'ın «Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Bu; duada haddi aşmadır. Duadan başka bir şeyde değildir. Ebu Miclez ise, «Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez.» âyetinde; Peygamberlerin derecelerini istemeyerek haddi aşanları sevmez, denilmek istendiğini bildirmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Sa'd'm kölesinden rivayetine göre; Sa'd, çocuklarından birisinin şöyle duâ ettiğini işitmişti: Senden cenneti, nimetlerini, atlaslarım ve bunların

benzerini isterim, ateşten, cehennemin zincir ve bağlarından sana sığınırım. Bunun üzerine Sa'd şöyle dedi: Allah'tan çok hayır istedin ve çok serden ona sığındın. Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken İşittim: Öyle bir kavim gelecek ki, duada haddi aşacaklar. Semra Allah Rasûlü «Rabbınıza yal-vara yakara gizlice duâ edin.» âyetini tilâvet buyurdular. Ve: Şöyle demen sana yeter: Ey Allah'ım; Senden cenneti, ona yaklaştıracak söz ve ameli isterim. Ateşten, ateşe yaklaştıran söz ve amelden sana sığınırım, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd da Şu'be kanalıyla Sa'd'dan rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Abdullah îbh el-Muğaffel' den rivayetine göre; o, oğlunun : Ey Allah'ım, cennete girdiğimde cennetin sağından beyaz bir köşk isterim, dediğini işitmiş ve şöyle demiştir : Oğulcuğum, Allah'tan cenneti iste ve cehennemden O'na sığın. Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Öyle bir kavim gelecek ki; duada ve temizlikte haddi aşacaklar. Hadîsi bu şekliyle İbn Mâce de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, o ise Affân'dan rivayet etmiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd, Mûsâ İbn İsmâîl kanalıyla... Ebu Nuâme Kays İbn Abâye'den rivayetle tahrîc etmiş olup isnadı hasendir. En doğrusunu Allah bilir.
«Islâh. olmuşken yeryüzünde fesâd çıkarmayın.» âyetlyle Allah Teâlâ yeryüzünde fesâd çıkarmayı yasaklamaktadır. Islâh olmuşken fesâd çıkarma ne kadar zararlıdır. İşler doğru giderken; bundan sonra fesâd çıkarılırsa, kullara bundan daha zararlı bir şey elbette düşünülemez. İşte Allah Teâlâ bunu yasaklamış, kendisine ibâdeti, duayı, tazarru'u emrederek : «O'na (katındaki şiddetli azâbdan ve cezadan) korka korka ve (katındaki bol sevabı umarak) ümitle yalvann.» buyurmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah'ın rahmeti ihsan edenlere çok yakındır.» buyuruyor. O'nun rahmeti; emirlerine uyan, yasakladıklarını bırakan ve ihsan edenler için hazırlanmıştır. Nitekim başka bir âyette : «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Ben onu sakınanlara yazacağım.» (A'râf, 156) buyurmuştur. Âyetteki kelimesi, müzekker olarak getirilmiştir. Çünkü sevâb mânâsını içermektedir. Ya da Allah'a izafeti ve isnadı sebebiyle müzetoker olmuştur. Bu sebepledir ki, «İhsan edenlere çok yakındır.» buyurmuştur, îbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre, Matar el-Varrâk şöyle demiştir : Allah'a itaat ederek O'nun, va'dini yerine getirmesini isteyiniz. O, rahmetinin ihsan edenler üzerinde çok yakın olmasına hükmetmiştir.[35]

İzahı

57 — C/dur ki rahmetinin önünde rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihayet bunlar, ağır yüklü bulutlan yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûlleri yetiştiririz. îşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.
58 — iyi ve temiz memleketin bitkisi; Rabbımn izniyle çıkar. Kötü olandan ise; faydası çok az olandan başkası çıkmaz. Şükreden bir kavim için âyetleri işte böyle yerli yerince açıklarız.

Rahmet Müjdecisi Rüzgârlar

Allah Teâlâ; göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu, yegâne tasarruf sahibi, hâkim, idare edici, emri altında tutan olduğunu zikredip; dil&-diğine güç yetirici olduğu için kendisine duaya kullarını irsâd ettiğinde Zâtının nzık verici olduğuna, kıyamet günü Ölüleri ancak kendisinin geri döndüreceğine işaretle şöyle buyuruyor : «O'dur ki rahmetinin önünden rüzgârı müjdeci olarak gönderir.» Rüzgârı yağmur yüklü bulutların önünden yaymış olarak gönderir. Âyetteki kelimesini olarak da okuyanlar vardır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Rüzgârı müjdeciler olarak göndermesi onun âyetlerindendir.» (Rûm, 46).
Allah Teâlâ: «Rahmetinin (yağmurun) Önünden...» buyuruyor ki; başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «İnsanlar ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirmekte ve rahmeti yaymakta olan O'dur. Övülmeye lâyık olan dost O'dur.» (Şûra, 28), «Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir baksana. Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek. O, her şeye Kâdir'dir.» (Rûm, 50).
«Nihayet bunlar, (rüzgâr) ağır yüklü (içinde bulunan suyun çokluğundan ağır, yere yaklaşmış ve siyah) bulutlan yüklendiğinde, Biz onu ölü (kurak, bitki bulunmayan) bir memlekete gönderir, su indiririz.» Allah Teâlâ başka bir âyette : «ölü toprak, onlar için bir delildir. Biz onu diriltik...» (Yâsîn, 33) buyururken, burada da: «Ve onunla her tür mahsûller yetiştiririz. îşte ölüleri de böylece çıkarırız.» buyuruyor. Nasıl ölümünden sonra şu yeryüzünü diriltmişsek; aynı şekilde çürümüş cesedleri de çürüdükten sonra kıyamet günü tekrar diriltiriz, buyurmaktadır. Allah Teâlâ gökten su indirecek ve yeryüzüne kırk gün yağmur yağacak. Tanenin yeryüzünde bittiği gibi cesedler kabirlerinde bitecekler. Bu anlam, Kur'an'da çok olup Allah Teâlâ ölümünden sonra yeryüzünü diriltmesini, kıyamete misâl olarak vermiştir. Bu sebepledir ki: «Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» buyurmuştur. Allah Teâlâ: «İyi ve temiz memleketin bitkisi; Rabbmın izniyle çıkar.» buyuruyor ki iyi ve temiz yer; bitkisini sür'atlice ve güzel olarak çıkarır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Bunun üzerine Rabbı onu, güzel bir kabul ile karşıladı. Önu, güzel bir bifcki gibi büyüttü.» (Âl-i İmrân, 37). «Kötü olandan ise; faydası çok az olandan başkası çıkmaz.» âyeti hakkında Mücâhid ve başkaları;, yosun ve benzeri şeyler, demişlerdir. Ali îbn Ebu Talha'nın, bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre; bu, Allah'ın mü'min ve kâfir için vermiş olduğu bir misâldir. Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn el-A'lâ'nın... Ebu Mûsâ (r.a.) dan rivayetine- göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilmin misâli; çok yağmurun misâlidir. (Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidâyet bol yağmur gibidir.) O yeryüzüne indiğinde isabet ettiği yerlerden bazısı temizdir. Suyu kabul eder ve bol otlar, bitkiler çıkarır. Bir kısmı da vardır ki; kurak olup suyu tutar. Allah onunla insanları menfaatlandırır. İçerler, sularlar ve zirâat yaparlar. Yeryüzünde bir başka yer daha vardır ki; çukur olup su tutmaz. Bitki de bitirmez. İşte bu; Allah'ın dininde bilgin olan ve Allah'ın gönderdiği ile öğrenen ve öğreten kişinin misâlidir. Başını kaldırıp bakmayan ve benimle gönderilen Allah'ın hidâyetini kabul etmeyenin misâlidir. Hadîsi, Müslim ve Neseî muhtelif

kanallardan olmak üzere, Ebu Üsame Hammâd îbn Üsâme'den, rivayet etmişlerdir.[36]

İzahı

Rüzgârlar

Biliyoruz ki, bugün ilim erbabı rüzgârları çok derin tedkîkler sonunda çeşitli şekillerde taksîm etmektedirler. Bazı rüzgârlar, kuşlar ve bilumum denizciler için sayısız faydalar te'mîn etmektedir. Biz bugün-kü rüzgârlarla ilgili taksimatı, batı dillerinden olduğu gibi aktarıyor ve Kur'an'ın rüzgârları tavsîf ederken kullandığı ifâdelere dikkatleri çekmek istiyoruz. Zikrettiğimiz âyetleri sâdece bunlardan detaylı olarak inceleyeceğiz. Kur'an-ı Kerîm, bize rüzgârlar hakkında şu bilgiyi vermektedir:
«Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun ilâhî âyetle-rindendir.» (Şûra, 32).
«Sizi, karada ve denizde gezdiren O'dur. Hattâ gemiye binip güzel bir hava ile gittikleri zaman ferahlanırlar, şiddetli rüzgâr gelip her taraftan dalgalar üstlerine hücum ettiğinde boğulacaklarını zannederler. Ve kemal-i ihlâs ile : Eğer bizi bundan kurtarırsan Sana şükür edenlerden oluruz, diye duâ ederler.» (Yûnus, 22).
«Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı bağlı kıldık. Bu rüzgâr onun emri ile mübarek kıldığımız yere doğru eserek onu götürürdü. Biz, her şeyi bilenleriz.» (Enbiyâ, 81).
«O'nun sizi karanın bir tarafı ile yerin dibine batırmasından, yahut üzerinize şiddetli rüzgârla belâ yağdırmasından, nasıl emîn oldunuz? O zaman, kendiniz için hiç bir vekîl ve muhafız bulamazsınız.» (İsrâ, 68).
«Sizi tekrar gemiye bindirip üstünüze şiddetli bir fırtına göndererek ettiğiniz nankörlük yüzünden sizi boğmasından emîn mi idiniz? Sonra sizi Benim azabımdan kurtaracak ve saklayacak birini bulamazsınız.» (İsrâ, 69).
«Âd ise, gayet şiddetli rüzgâr ile helak edildi.-» (Hakka, 6).
«Onlara dünyada zillet ve hakaret azabını tattırmak için uğursuz günlerde üzerlerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı, elbette daha fazla zelîl ve hakîr edicidir. Onlara yardım da olunmaz.» (Fus-silet, 16).
«Bu cezayı girenlere ve sonradan gelip işitenlere ibret verici, ceza ve takvaya erenlere de bir öğüt yaptık.» (Bakara, 66).
Bazan kasırgalar büyük sarsıntılara sebep olur. Arapların da tanıdığı ve Akdenizin doğusunda zaman zaman şâhid olunan kasırgaların balık yağdırdığı söylenir ise de; bunun mâhiyeti şundan ibarettir. Kasırga, büyük fırtınalarla denizleri coşturarak yükselttiği balıkları, başka noktalara götürmektedir. 50 m. çapında ve 300 m. yüksekliğine ulaştığı vâriddir. Hava kütlelerinin belli başlı adlar altında zikredildiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerîm, değişik âyetlerde bu hava kütlelerinin durumu hakkında da bazı bilgiler aktarmaktadır:
«Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. O rüzgârlar, yüklü ve ağır bulutlan kaldırdıklarında ölü olan yere sevk ederiz. Ve onlardan su indiririz.

O su ile yerden her türlü meyveler çıkarırız. Bunun gibi Ölüleri de mezarlardan böyle çıkaracağız. Olur ki, düşünüp ibret alırsınız.» (A'râf, 57).
«Eğer Biz, bir rüzgâr gönderir de onunla sararmış görürlerse, muhakkak ardından Allah'ı ve nimetlerini inkâra koyulurlar.» (Rûm, 51).
«O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de onunla bulutlan sevk eder... Gökte onlan dilediği gibi yayar, onu parça parça da kılar. Nihayet onların arasından yağmurun çıktığını görürsün. O yağmuru, kullarından dilediğine nasîb eder de onlar da sevinirler. Ve birbirlerine müjdelerler.» (Rûm, 48).
«Yahut onda kat kat karanlık, gök gürültüleri, şimşekler bulunan şiddetli yağmur gibidir ki, yıldırımla ölmekten korkarak parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır.» (Bakara, 19).
«Sizden biriniz ister mi ki, kendisinin hurma ve üzüm bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın. Onda her çeşit meyveler 'bulunsun. O da ihtiyar olup küçük ve zayıf çocukları ölsün. O bahçeye de sam rüzgârı (içinde ateş bulunan bir bora) isabet edip yaksın. îyice düşünesiniz diye Allah size ayetlerini böyle beyân eder.» (Bakara, 266).
Bazı rüzgârlar bol yağmur getirdiği gibi bazısı da kuru ve soğuk olur. Bazı rüzgârlarla birlikte bulut, fırtına, şimşek ve yıldırım da iner. Bazan deniz le öylesine dalgalar meydana gelir ki, yüksek duvarları bile aşar. Kasırga, çoğu kerre kül rengi bulutların yeryüzünün üzerine yığılması şeklinde ortaya çıkar. Kasırgayla birlikte bir elektrik boşalması olur. Araplar büyük kasırgalara şâhid olmuş değildiler. Sâdece kum fırtınalarını bilmekteydiler. Ama Mısır'da ve deniz sahili olan memleketlerde büyük fırtınaların yangınlara ve yıkımlara sebep olduğu bilinmektedir. Kur'an-ı Kerîm bizi, gördüğümüz olayların ötesine ve derinliğine götürmekte ve ilmî gelişmelere göre değişik bilgiler sunmaktadır.
Rüzgâr, hareket halinde bulunan hava demektir. Havayı harekete sevkeden sebep ise atmosferdeki basıncın azalması veya yükselmesidir. Atmosferdeki hava tabakaları; yüksek basınç alanından alçak ba-smç alanına doğru harekete geçer. Ancak dünyamızın ekseni etrafında dönmesi, dolayısıyla çevresini saran atmosferin de aynı şekilde hareket etmesi rüzgârların da dünyamızın hareketi esnasında dönüp dolaşmasına sebep olmaktadır. Meselâ kuzey yarım küresinde saatin yelkovanı yönünde dönen rüzgârların,1 bazan yüksek basınç alanının dışına atıldığı da görülmektedir. Rüzgârlar tekrar yön değiştirerek değişik alanların oluşmasına sebep olmaktadırlar. Şu halde rüzgârın esmesi değişik basınç alanlarının etkisi altındaki harekettir. Basınç alanları; güneş ışınlarının, yeryuvarlağmın yüzeyine inen eğimin değişmesiyle değişir. Dünyamızın ısı derecesinin değişmesi de buradandır. Güneş ışınlan dünyamızın yüzeyine dikey olarak geldiği zaman ısı artar, eğimi azaldıkça ısı azalır. Nitekim kutuplarda, güneş ışınları yüzeye paralel olarak indiği için ısı azalmıştır. Ancak ekvatora yaklaştıkça güneş ışınlarının ısısı da artar. Isının artması neticesinde hava basıncı da azalacaktır.
Tabiî olarak en yüksek ısı dereceleri (alçak basınç) genelikle ekvator bölgesindedir. Alçak ısı derecesi (yüksek basınç), soğuk ve özellikle kışı sert geçen kara parçalarında ve kutupların çevresindedir. Rüzgârlar, İzobar adı verilen eşit basit çizgilerin etrafında hareket ederek yüksek basınç mıntıkalarından alçak basınç mıntıkalarına doğru hızla ilerlerler. Burda genel kurallara tâbi olurlar. Kuzey yarım

kürede rüzgârlar, eşitbasınç alanları hattı boyunca ilerleyerek alçak basınç alanlarına doğru saparlar. Böylece yüksek basınç alanları sağda, alçak basınç alanları da solda kalır., Aym durum güney yarım kürede farklı cereyan eder. Bu yüzden rüzgârların genel bir dolanım hattı çizdikleri bilinmektedir. Buna göre ekvator çizgisi çevresinde alçak basınç alanı yer alır. Bu mıntıka normal olarak ekvator çizgisinin biraz kuzey çizgisinin dışında kalır. Güneşin durumuna bağlı olarak kuzey ve güneye doğru hareket ettiği görülür. Bu mıntıkanın ötesinde kuzeyde ve güneyde iki yüksek basınç alam bulunmaktadır. Bu alanlar 15 ile 30 kuzey ve güney enlemleri arasında kalır. Okyanusların üzerinde bu iki enlem daha belirgindir. Güney yarım kürede kara parçaları ku-sey yarım küredeki kara parçalarına nisbetle daha azdır. Bu iki yüksekbasınç alanındaki rüzgârlar, çevresindeki alçak basınç alanlarına doğru hareket ederler. Ancak alçak basınç alanlarına doğru hareket ederken ekvator çizgisi yakınında batıya doğru yönelirler ve kuzey yarım küredeki kuzeydoğu rüzgârlarını meydana getirirler. Güney yarım kürede ise güneydoğu rüzgârlarını meydana getirirler. Biz buna ticâret rüzgârları adını veririz.
Kutuplara doğru hareket eden rüzgârlar, doğu yönüne doğru saparak kuzey yarım kürede güneybatı rüzgârlarını oluştururlar. Güney yarım kürede ise kuzeybatı rüzgarlarını oluştururlar ki, bu rüzgârların hızı şiddetlidir. Bu rüzgârların estiği sıralarda hava basıncı, çok düşer ve zaman zaman mahallî fırtınalar halinde atmosferde sarsıntılar meydana getirir. Bu sıra halinde olan inişler garbı rüzgârlarının estiği alanlarda umûmî bir şekilde dağıtılır.
Kutup mıntıkaları ise şark rüzgârlarının garp rüzgârlarının bulunduğu alana doğru bir yüksek basınç bataryası durumundadır. Görülüyor ki, ticirî olan rüzgârlar umumiyetle doğudan esen rüzgârlardır. Okyanusların üzerinde bir hayli şiddetle eserler ve bu rüzgârlar Okyanuslara ulaşan güneş ışınlarının ve enerjisinin dağılımında önemli bir rol oynarlar. Okyanuslarda doğu rüzgârları zaman zaman milyonlarca inşam korkutan ve gemileri tehdîd eden bir rüzgâr türüdür. Kara parçaların iç kısımlarında ise doğu rüzgârları dağlarla engellenip iç kısımlara kadar inemediği için, Büyük Sahra ve Arap çölünde çok kurudurlar. Batı rüzgârları da sâ'bit değildir. Gerek yönleri, gerekse hızlan mahallî havaya göre değişir. Bazan güney bazan güney batı, bazan da batı rüzgârları haline gelir. Atlas Okyanusunda bu batı rüzgârları, denizin ısınan sularını batı avrupa kıyılarına götürür ve 80 derece kuzey enlemine kadar ulaştırır. Bu rüzgârlar yağmur yüklüdürler. Çünkü havanın soğuması ve ısı derecesinin düşmesi bu rüzgârların taşıdığı su buharlarının yoğunlaşıp bulut haline gelmesine sebep olmaktadır.
Batı rüzgârları, güneşin durumuna bağlı olarak kuzey ve güneye doğru yön değiştirirler. Kışın orta akdeniz bölgesinde ve Mısır'da bir hayli yağış meydana getirir. Hint Okyanusunda ve Umman denizinde ise yaz aylarında ve mevsimlik rüzgârlar meydana gelir. 30 derece güney ve kuzey hatlarının ısı derecesi yükselir, 60 derece kuzey ve güney enlemleri çevresinde ise, batı rüzgârları güneyden esen doğu rüzgâr-lanyla birleşerek bol yağmurların ve musonların oluşmasına sebep olur. Kutup bölgesinde ise hava soğuduğu için bulutlar meydana gelmez, ancak buz dağlan veya çöller meydana gelir. Görülüyor ki rüzgârlann dağılımı veya hareketi, yeryüzünde yağmurun yağmasına ve bitki örtüsünün oluşmasına büyük etki

etmektedir. Avrupa ve orta akdeniz havzaları gibi ılıman iklim bölgelerinde enlem düşüklükleri adıyla tanımladığımız rüzgârlardan dolayı hava değişik olur. Enlem düşüklüğü, bir hava parçasından ibarettir ki o bölümde atmosfer basıncı büyük çapta azalır ve merkezde basıncın miktarı 50 milibara ulaşır. Bu düşme meydana geldikten sonra nâdir hallerde olduğu yerde kalır, çoğu zaman batıdan doğuya doğru (kuzey yanm küresinde) hareket eder, atmosfer tabakasında büyük değişiklikler meydana gelir. Düşmenin genişliği ise değişiklik arzeder. Bazan 3000 km.lik bir çapa ulaştığı gibi bazan 300 km.llk bir çapa ulaşır. Basınç bazan 930 milibara, bazan da 1000 milibara ulaşır. Normal olarak düşüş derecesi 1 km. için 5 milibardır. Bazan 1 km. için 15 milibara kadar düşüşün fazlalaştığı görülür. Bu düşüşün etkileri, zaman zaman Baltık denizinden orta Akde-nizin kuzeyine kadar uzanır ve bu alanlarda rüzgârlar saat yelkovanının tersi yönünden hareket ederler.
Kış aylarında hava basıncının düşmesi: Bilindiği gibi orta doğuda kış aylarında esen sıcak rüzgarlar, güneye veya güney-batıya doğru yön değiştirirler. Çöllerin iç kısmından gelen sıcak hava, orta doğuda yeterli miktarda su buhannı taşımaz. Nitekim Âd kavminin helak oluşunu anlatan âyet-i kerîme'de sözü edilen «sarsar» yeli böyle bir yel olsa gerektir: «Âd ise gayet şiddetli bir rüzgâr ile helak edildi. Allah o rüzgârı yedi gece sekiz gün mütemadiyen onların üzerine musallat etti. Görseydin o kavmi kökünden sökülüp hurma ağaçları gibi düşmüş ve helak olmuşlardı.» (Hakka, 6-7).
Akdeniz üzerinde daha pek çok basınç alanları vardır ki, bunlardan birisi Kıbrıs üzerindeki alçak basınç alanıdır. Bu alçak basınç alanının oluşmasına belli başlı sebep Küçük Asya ve Balkanlardan esen soğuk rüzgârlardır. Rüzgârların muhtelif yönlere göre hareket ettirilişine göz atıldığı zaman, Yüce Yaratıcının kudret ve hâkimiyet sahasını müşahede etmiş oluruz. Gerçek odur ki, rüzgârların hareketi muhkem bir nizâma -bağlıdır. Meteorolojik incelemeler bu nizâmı bize göstermektedir. Sözünü ettiğimiz alçak basınç alanlarının yanı sıra bir de yüksek basınç alanları vardır. Yüksek basınç alanları umumiyetle üç ana bölgeye ayrılır. Bunlardan birincisi mevsimlik yükselmedir ki, Sibirya'da kış aylarında meydana gelir. Burada basınç 1050 milibara kadar yükselir ve bahar ortalarına kadar devam eder. Çok kerre bu yüksek basınç alanından kalkan rüzgârlar kış aylarında Avrupa'ya etki ederler ve ısı derecesini sıfırın altında —25 dereceye kadar düşürebilirler. Küçük Asya ile Balkanlar da bu yüksek basınç alanının te'sîri altında kalırlar. Bazan da yükselmeler nisbî olur, düzensiz olarak inip çıkar. Yüksek basınç alanlarında enine görülen yükselmeler, kısa bir süre için meydana gelir. Sonra kaybolup gider. Kış mevsiminde Mısır'ın üzerindeki yüksek basınç alanları bunun örneğidir. Ekvator rüzgârlarına veya fırtınalarına gelince; bunlar, ekvator çizgisi yakınlarında ısınan Okyanuslarda meydana gelirler. Batı rüzgârlarının meydana gediği alçak basınç alanlarının tersine genellikle doğudan batıya doğru hareket ederler. Bu rüzgârların estiği en ünlü sahalar Batı Hint adaları, Meksika Körfezi, Umman ve Çin denizi, Filipinler, Japon adaları, Hint Okyanusu, Madagaskar adalarının doğusu, Büyük Okyanus ve Avustralya'nın doğu kesimleridir. Bu rüzgârlara Çin ve Japonya'da Tayfun adı verilir. Kur'an-ı Kerîm'de tayfunların nitelikleri şöylece anlatılmaktadır : «Yahut derin bir denizde karanlıklar gibidir ki, onu dalga üzerlerine dalga ve daha üstüne de bulut kaplar. Bunlar birbiri üzerine yı-

ğılmış karanlıklardır. O kadar ki elini uzatsa onu bile göremez. Allanın kendisine nûr vermediği kimseye bir ışık yoktur.» (Nûr, 40).
Dikkat edilirse ekvator- bölgelerindeki fırtınaların estiği alanlar, Okyanusların batı tarafında bulunmaktadır, doğu tarafında değil. Denizlerin üzerinde geçen bu tayfunlar kara kesimlerinin içine doğru gittikçe azalır ve kaybolur. Tayfunların genişliği bazan 80 km. lik 'bazan da 500 km. lıık alana ulaşır. Bu fırtınalar çok yağmur yüklüdürler. Bazan bir kaç saat içerisinde yüzlerce milimetrelik yağış 'bırakırlar. Yoğunlaşma, sonucu ortaya çıkan ısı, fırtınaların gücü üzerinde büyük te'sîr icra eder. Yan çapı normal olarak yarım kilometreyi bulmayan hacmi küçük fakat yıkıcılıkta son derece güçlü olan -bir diğer fırtına türü de atmosfer basıncının şiddeti düşüp çevrede rüzgâr hızının artması neticesinde oluşmaktadır. Bazan rüzgârın hızı saatte 500 km.ye kadar ulaşır. Bu fırtınaların estiği alanlar, Amerika'da Mississipi nehrinin vâdîsidir. Bu fırtınalar, önüne gelen her şeyi devirir, yakar, yıkar. Bazı deniz fırtınaları da kıyıya yaklaşınca mahallî tûfân halinde çevreyi suya boğar. Özellikle alçak alanlarda su yükselmelerine sebep olur. Meselâ yaz aylannda Bengal körfezinde böyle fırtınalara rastlanır.
Hava küre yerin çekimine bağlıdır. Bu yüzden bütün ağırlığı ile yeryüzüne yüklenir. Atmosferin herhangi bir yerdeki ağırlığına, atmosfer basıncı denir. 0° (derece) sıcaklıkta ve deniz kenarında 760 mm. yüksekliğindeki civa sütununun ağırlığına eşit olan atmosfer basıncı normal sayılır. Bundan daha az basınca alçak, daha çok olana yüksek basınç denir. Bazan atmosfer basıncı C.G.S. sistemine uyularak milibar denilen bir birim ile ifâde edilir. Milimetre ile gösterilen basıncı, milibara çevirmek için onu 4/3 le, buna karşılık milibarı milimetreye çevirmek için 3/4 ile çarpmak lâzımdır. Normal sayılan 760 milimetrelik basınç bu hesaba göre 1013,4 milibarlık basınca eşittir. Atmosfer basıncı, yeryüzünden yükseldikçe düşer. Çünkü yukarıya çıkıldıkça, ha-vakürenin kalınlığı ve yoğunluğu azalır. Bu azalma, atmosferin alt kısımlarında daha çabuk (2000 metreye kadar her 11 metrede 1 milimetre), yükseklerde daha yavaş olur. (2000-5000 metre arasında ortalama her 16 metrede 1 milimetre). Yükselti ile basınç arasındaki bağıntıdan faydalanarak barometrelerde yükselti de ölçülebilir. Atmosferin basıncı, havanın sıcaklığına da bağlıdır. Çünkü ısınan hava genişler ve yoğunluğu azalır. Soğuyan hav ise sıkışır ve ağırlaşır. Bu yüzden dünya üzerinde basıncın dağılışı, sıcaklığın dağılışına geniş ölçüde bağlıdır.
Atmosfer basıncının normal basınçtan az olduğu yerlere alçak basınç alanı veya siklon denir. Basıncın normalden fazla olduğu yerler de yüksele basınç alanlarım veya antisiklonları meydana getirirler. Dünya üzerinde, böyle muhtelif değerdeki basınçların nasıl dağıldıklarını göstermek için isobar haritaları yapılmıştır, tsobarlar, atmosfer basıncı eşit olan noktaların birleşmesiyle meydana gelirler. Yeryüzünde basınç dağılışında sıcaklık büyük rol oynar. Çok ısınan yerler alçak basınç (siklon), az ısınan yerler yüksek basınç (antisiklon) alanı haline geçerler. Basınç dağılışını aynca karalar ve okyanuslar, karaların içerisine denizlerin sokulup sokulmayışı, sıcak ve soğuk deniz akıntıları da etkiler.
Hava akıcıdır ve bütün gazlar gibi bir genişleme kabiliyeti vardır. Yeryüzünde yan yana bulunan iki bölgeden daha fazla ısınanı üzerindeki hava sıcaklığı arttığı için genişler, hafifleyerek yükselir. Bu yüzden aradaki basınç azalır. Yani burada bir

siklon alanı meydana gelir. Buna karşı, daha serin olan bölgenin üzerindeki hava soğur ve sıkışır; böylece yoğunluğu artar ve basınç yükselir. Yani burası da bir antisiklon haline geçer. Tıpkı kurulan bir zemberek gibi, genişleme kuvveti artan bu hava, komşu alçak basınç bölgesine doğru akmaya başlar. Buna biz rüzgar deriz. Rüzgârın hızı, iki bölge arasındaki basmç ayrılığı ne kadar çoksa o kadar şiddetlenir. İki bölge arasındaki basınç ayrılığı kalmayınca rüzgâr da durur. Rüzgârın hızı, hava kütlesinin bir saniyede kaç metre ilerlediğini söylemekle ifâde edilir. Hızı saniyede 3 metreden az olan rüzgârlar hafiftir, 5-7 metre arasında olanlara orta, 9-11 metre arasında olanlara kuvvetli rüzgâr denir.
Rüzgârın yüksek basınç alanlarından (antisiklonlardan), alçak basmç alanlarına (siklonlara) doğru estiğini öğrenmiştik. Eğer dünyamız ekseni etrafında dönmeseydi; rüzgârlar, antisiklonlarla siklonlar arasındaki en kısa yolu izleyeceklerdi. Fakat dünyanın ekseni etrafındaki bu hareketi, rüzgârların doğrultusunda dâima bir sapma meydana getirir.
Bu sapma, siklon ve antisiklon alanlarında ve her iki yarımkürede birbirine uymaz: Kuzey yarımkürede, antisiklon alanlarında saat ibresinin hareketine uygun bir şekildedir. Halbuki güney yarımkürede bu hareketin aksinedir. Siklon alanlarına gelince, kuzeyde saat ibresi hareketinin aksi yönünde, güney yarımkürede ise bu harekete uygun bir şekildedir. Halbuki güney yarımkürede bu hareketin aksinedir. Siklon alanlarına gelince, kuzeyde saat ibresi hareketinin aiksi yönünde, güney yarımkürede ise bu harekete uygun bir şekildedir. Ekvatoral bölgedeki rüzgârlarda sapma görülmez. FaKat enlem arttıkça sapma da artar. Böylece yüksek enlemlerde rüzgârlar, isobarlara âdeta paralel olarak eserler. Gene bu sapmadan dolayı siklon ve antisiklon alanlarındaki hava hareketleri de sarmal şekildedir.[37]

59 — Andolsun ki; Nuh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin Ondan başka bir tanrınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım, dedi.
60 — Kavminden ileri gelenler de dedi ki: Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.
61 — Dedi ki: Ey kavmim; bende bir sapıklık yoktur. Ben, ancak âlemlerin Rabbından bir peygamberim.
62 — Rabbımın vahyettiklerini size bildiriyorum. Ve size öğüt veriyorum. Ben, sizin bilmediğinizi de Allah katından biliyorum.

Hz. Nuh'un Mücâdelesi

Allah Teâlâ sûrenin başında Âdem (a.s.) in kıssasını ve bununla ilgili hususları zikredip bitirdikten sonra, sırasıyla peygamberlerin kıssalarım zikretmeye başlıyor. Önce Nûh (a.s.) u zikrediyor. Çünkü Âdem (a.s.) den sonra yeryüzü halkına gönderilen ilk rasûl odur. Hz. Nuh'un nesebi şöyledir : Nûh İbn Lâmek îbn Metuşlâh İbn Hanûh —ki bu sanıldığına göre İdrîs (a.s.) olup kalemle yazanların ilkidir— îbn Mürd İbn Mehlîl İbn Kanîn îbn Yaneş îbn Şîd İbn Âdem (a.s.), îbn İshâk ve birçok neseb imâmı Nuh'un nesebini böylece belirtmişlerdir. Muhammed îbn İshâk şöyle der: öldürülen peygamber dışında hiçbir peygamber kavminden

Nuh'un gördüğü eziyyeti görmemiştir. Yezîd er-Rakkâşı ise; çok ağladığı için ona Nûh ismi verilmiştir, der. Âdem ile Nûh (a.s.) un zamanları arasında on asır (batın) olup hepsi de İslâm üzere idiler.
Abdullah îbn Abbâs ve tefsir âlimlerinden birçoğu şöyle derler: Putlara ilk tapınma şöyle olmuştur: Bir takım sâlih kişiler ölmüşler, kavimleri bunların kabirlerinin üzerine ma'bedler inşâ ederek onları hatırlamak için ma'bedlere resimlerini yapmışlardı. Hareketlerinde ve ibâdetlerinde onlara benzemek istiyorlardı. Uzun bir zaman geçtiğinde bu resimleri heykeller biçiminde yonttular. Zaman geçtikçe putlara tapınmaya başladılar. Onlara bu sâlih kişilerin isimlerini vermişlerdi. Onların isimleri Vüdd, Süva1, Yağûs, Yaûk, Nesr idi. Islâhları güçleştiğinde Allah Teâlâ —hamd ve minnet O'nadır— elçisi Nuh'u gönderip onlara tek ve ortağı olmaksızın Allah'a ibâdet etmeyi emretti. Hz. Nuh; şöyle demişti: «Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka bir tanrınız yoktur. Doğrusu (eğer müşrikler olarak Allah'a kavuşursanız) ben sizin için büyük 'bir günün (kıyamet gününün) azabından korkarım.)) Kavminden ileri gelenler (efendileri, idarecileri ve büyükleri) de dedi ki: «Biz seni (babalarımızı üzerinde bulduğumuz putlara ibâdeti terketmeye çağırmanda) apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.» Günahkârların durumu işte böyledir. Onlar iyileri hep sapıklıkta görürler. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onları gördükleri vakit: Muhakkak bunlar sapıklardır, derlerdi.» (Muttaffifîn, 32), «O küfredenler inananlar için : Bu iş hayır olsaydı, onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler. Bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için, bu eski bir uydurmadır, diyeceklerdir.» (Ahkâf, 11). Buna benzer âyetler pek çoktur.
«Dedi ki : Ey kavmim, bende bir sapıklık yoktur. Ben; ancak âlemlerin Rabbından gelmiş bir peygamberim.» Ben sapıtmış değilim. Fakat beri, her şeyin Rabbı ve mâliki olan Allah tarafından gelmiş bir elçiyim. «Rabbımın vahyettiklerini size bildiriyorum. Ve size öğüt veriyorum. Ben, sizin bilmediğinizi de Allah katından biliyorum.» Peygamber; ancak beliğ, fasîh olarak Allah için nasihat eder. Allah'ın yaratıklarından hiçbirisi, bu sıfatlarında onlara erişemez. Müslim'in Sahîh'in-deki bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) Arefe günü ashabına —ki onlar, o gün olabildiklerince kalabalık idiler— şöyle buyurmuştu : Ey insanlar; muhakkak size benden sorulacaktır, ne diyeceksiniz? Onlar: Muhakkak ki sen tebliğ ettin, vazifeni yerine getirdin ve nasîhatta bulundun diye şehâdet edeceğiz, dediler. Allah Rasûlü parmağını önce göğe kaldırıp, sonra onlara doğru çevirdi ve : Allah'ım, şâhid ol, Allah'ım şâhid ol, buyurdu.[38]

63 — Sizi uyarması; sizin sakınmanız ve böylece rahmete kavuşturulmanız için; aranızdan bir adama, Rabbı-nız tarafından bir haber geldi diye mi hayret ediyorsunuz?
64 — Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide beraberinde olanları kurtardık. Âyetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk. Çünkü onlar, gerçekten kör bir kavim idiler.

Allah Teâlâ Nuh'un kavmine şöyle dediğini haber veriyor : «Hayret mi ediyorsunuz?...» Buna şaşmayınız. Allah'ın lutfu, ihsanı ve size olan

merhametinden dolayı; sizi sakındırması, sizin Allah'ın azabından korkmanız ve O'na şirk koşmamanız için sizden bir adama vahy etmesi şaşılacak bir şey değildir. «Böylece, belki rahmete kavuşturulursunuz.» Allah Teâlâ : «Bunun üzerine onu yalanladılar.» buyuruyor ki; onu yalanlamaya ve ona karşı gelmeye devam ettiler. Onunla birlikte ancak çok azı îmân etti. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir yerde bunu belirtmiştir. «Biz de onu ve gemide beraberinde olanları kurtardık.» âyetindeki kelimesi, gemi anlamındadır. Başka bir âyette bu kelimenin yerine, arapçadaki gemi anlamında olan kelimesi kullanılmıştır ki; o âyet şöyledir: «Biz onu da, gemi arkadaşlarını da kurtardık.» (Anfcebût, 15) «Âyetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Günahlarından dolayı bunlar suda boğuldular, ateşe sokuldular ve Allah'dan başka yardımcı da bulamadılar.» (Nûh, 25), «Çünkü onlar (hakka karşı) kör bir kavim idiler. (Görmüyorlar ve doğru yolu bulmuyorlardı.)»
Allah Teâlâ bu kıssada düşmanlarından kendi dostlarının, intikamını aldığını, elçisini ve inananları kurtardığını, kâfirlerden olan düşmanlarını helak ettiğini açıklamaktadır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Şüphesiz ki Biz; peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara... mutlaka yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51 - 52). Bu, Allah Teâlâ'nın dünya ve âhirette kullarıyla alâkalı kanunudur : Güzel âkibet (sonuç), zafer ve gâlibiyyet Allah'tan korkanlarındır. Nitekim Nûh kavmini suda boğarak helak etmiş, Nûh ile inanan ashabını kurtarmıştır. Zeyd İbn Eslem'den rivayetle Mâlik şöyle der : Ovalar ve dağlar Nûh kavmine dar gelmeye başlamıştı. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de şöyle der: Allah Teâlâ Yeryüzü onlarla dolduktan sonra Nûh kavmine azâb etmiştir. Yeryüzünde sahibi ve mâli'ki olmadıkları hiçbir yer kalmamıştı. İbn Vehb, kendisine İbn Abbâs'tan şöyle nakledildiğini söyler: Nûh ile birlikte gemide seksen kişi kurtuldu. Onlardan birisi de Cürhüm olup onun dili arapça idi. Bu hadîsleri ibn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Son hadîs başka bir şekliyle îbn Abbâs'tan muttasıl olarak da rivayet edilmiştir. Allah ondan razı olsun.[39]

65 — Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin. Sizin için O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?
66 — Kavminin ileri gelenlerinden küfretmiş olanlar : Gerçekten biz seni beyinsizlik içinde görüyoruz ve doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz, dediler.
67 — Dedi ki: Ey kavmim; bende hiç bir beyinsizlik yoktur. Yalnız ben, âlemlerin Rabbından gelmiş bir peygamberim.
68 — Size Rabbımm vahyettiklerini bildiriyorum. Ve ben, sizin için emin bir öğütçüyüm.
69 — Sizi uyarması için aranızdan bir adama Rabbı-nız tarafından bir haber geldi diye mi hayret ediyorsunuz? Düşünün ki; »O sizi Nûh kavminden sonra halîfeler yaptı. Yaratılış itibariyle onlardan fazla boy bos verdi. Hem Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki; felaha erdirilesi-niz.

Âd Kavmi ve Hûd (a.s.)

Allah Teâlâ; nasıl Nûh kavmine Nuh'u göndermişsek, aynı şekilde Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik, buyuruyor. Muhammed İbn İshâk der ki: Onlar, Ad İbn İrem İbn Avs İbn Sâm İbn Nûh oğullandır. Ben de derim ki: Bunlar, Allah'ın zikretmiş olduğu ilk Âd'dır. (Ad el-Ûlâ). Onlar, Âd İbn îrem olup yeryüzünde yüksek dağlarda yer tutmuşlardı. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Görmez misin Rabbın nasıl yaptı Âd'a? O sütunlara sahip İrem'e. Ki o; şehirlerde bir benzeri yaratıl-mayandı.» (Fecr, 6 - 8) buyuruyor ki bu; onların güç ve kuvvetlerinin fazlalığını gösterir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır: «Ad kavmine gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış, bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar, âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.» (Fussilet, 15). Onların evleri Yemen'de kum dağlarında idi. Muhammed İbn İshâk'ın Muham-med İbn Abdullah İbn Ebu Saîd kanalıyla Ebu Tufeyl Amir İbn Vâsi-le'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ali İbn Ebu Tâlib'in Hadra-mût'tan bir adama şöyle dediğini işittim. Hadramût ülkesindeki falan falan yerde üzerinde misvak ağaçları, yaban kirazları olan kırmızı çamurla kanşık kırmızı bir kum tepesi gördün mü? Adam: Evet, ey mü'minlerin emîri. Allah'a yemin olsun ki; sen onu görmüş birisi gibi niteliyorsun, deyince Hz. Ali: Hayır, fakat o bana nakledildi, dedi, Hadramût'lu adam: O tepenin durumu nedir ey mü'minlerin emîri? diye sordu. Hz. Alı; Hûd (a.s.) un kabri oradadır, dedi. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Bundan anlaşıldığına göre; onların yurtları Yemen'de idi. Hûd (a.s.) orada defnedilmiştir. Neseb yönünden kavminin eşrâfındandı. Zîrâ Allah Teâlâ peygamberleri, kabilelerinin en üstün ve şereflilerinden göndermiştir. Fakat onun kavminin yaratılışı nasıl sert ise, kalbleri de aynı şekilde katı idi. Hakkı yalanlamada ümmetlerin en şiddetlisi idiler. Bu sebepledir ki Hûd (a.s.) onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete, O'na itaate ve O'ndan korkmaya çağırmıştır. «Kavminin ileri gelenlerinden (efendiler ve idarecilerden) küfretmiş olanlar: Gerçekten biz, seni (putlara tapınmayı terketmeye, tek olan Allah'a ibâdete yönelmeye çağırmanda bir sapıklık ve) beyinsizlik içinde görüyoruz. Ve doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz, dediler.» Nitekim Kureyş'in ileri gelenleri de, tek bir ilâha davete şaşmışlar ve şöyle demişlerdi: «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu, bu çok tuhaf bir şeydir.» (Sâd, 5).
«Dedi ki: Ey kavmim; bende hiçbir beyinsizlik yoktur. Yalnız ben, âlemlerin Rabbından gelmiş bir peygamberim.» Ben, sizin sandığınız gibi değilim. Bilakis ben, size her şeyi yaratan Allah'tan hakkı getirdim. O, her şeyin Rabbı ve mâlikidir.» Size Rabbımm vahyettiklerini bildiriyorum. Ve ben, sizin için emin bir öğütçüyüm. Bu sıfatlar —ki belagat, öğütçü ve emîn olma sıfatlarıdır— bütün peygamberlerin şahit» oldukları niteliklerdir.
«Sizi uyarması için; aranızdan bir adama Rabbmız tarafından bir hatoer geldi diye mi hayret ediyorsunuz?» Sizi Allah'ın azâb dolu gün-leriyle uyarması için içinizden size Allah'ın bir peygamber göndermiş olmasına şaşmayın. Bilakis bundan dolayı Allah'a hamdedin. «Düşününüz ki; o, sizi Nûh kavminden sonra halîfeler yaptı.» Allah'ın size olan nimetini hatırlayın : Nuh'a zıt gitmeleri ve onu yalanlamaları se-bebiyle onun duası üzerine Allah'ın yeryüzü halkını helak buyurduğu Nûh zürriyyetinden sonra sizi yaratmıştır. «Yaratılış itibariyle onlardan daha fazla boy

bos verdi.» Sizleri cinslerinize göre daha uzun boylu kıldı. Allah Teâlâ Tâlût kıssasında da şöyle buyurmaktadır : «O'na bilgice de vücûdça da bir üstünlük vermiştir.» (Bakara, 247). «Hem A*İ-lah'm (size olan) nimetlerini hatırlayın ki felaha erdirilesiniz.»[40]

70 — Dediler ki: Sen bize yalnız Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Şayet sâdıklardan isen; tehdîd ettiklerini getir bize.
71 — Dedi ki: Gerçekten üzerinize Rabbınızdan bir azâb, bir gazab hak oldu. Allah onlara, kendinizin ve atalarınızın taktığı bir takım adlar hakkında hiçbir hüccet indirmemişken benimle mücâdele mi ediyorsunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.
72 — Biz bunun üzerine, rahmetimizle onu ve beraberinde bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalan sayıp îmân etmemiş olanların kökünü kestik. Onlar zâten mü'-minler değillerdi.

Allah Teftlâ; onlann Hûd (a.s.) a karşı azgınlıklannı, sapıklıklarını, inâdlannı ve inkârlannı haber vererek şöyle buyuruyor: «Dediler ki: Sen, bize yalnız Allah'a kulluk etmemiz için mi geldin?» Nitekim Kureyş kâfirleri de şöyle demişlerdi: «Hani demişlerdi ki: Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32).
Muhammed İbn İshâk ve başkalarının zikrettiklerine göre; onlar, putlara taparlardı. Putlarından birinin adı Suda, diğerinin Samûd, bir diğerininki de elnHebâ idi. Bu sebeple Hûd (a.s.) : «Gerçekten üzerinize Rabbınızdan bir azâb, bir gazab hak oldu.» demiştir. Sizin bu sözünüz üzerine, Allah'tan bir öfke ve bir gazab vâcib olmuştur. «Allah onlara kendinizin ve atalarınızın taktığı bir takım adlar hakkında hiçbir hüccet indirmemişken, benimls mücâdele mi ediyorsunuz? (Sizlerin ve baba-larınızın ilâhlar olarak isimlendirdikleri, zaran ve faydası olmayan, onlara ibâdetiniz hususunda Allah'ın size bir delil ve hüccet vermediği şu putlar hakkında benimle mücâdele mi ediyorsunuz?) Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.» Bu, peygamberden kavmine bir tehdîd ve bir vaîddir. Bu sebeple hemen arkasından : «Biz bunun üzerine, rahmetimizle onu ve beraberinde bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalan sayıp îmân etmemiş olanların kökünü kestik. Onlar zâten mü'minler değillerdi.» buyurulmuştur.
Allah Teâlâ onları nasıl helak ettiğini, Kur'an'da başka yerlerde de zikretmiştir. Onlara faydasız (hiç. bir işlerine yaramayan) bir rüzgâr göndermiş, neye rastladı ise onu çürütmüştür. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile heJâk edildiler. O, onlann kökünü kesmek üzere, üzerlerine yedi gün sekiz gece, rüzgârı estirdi. Halkın,- kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürsün. Şimdi onlardan artakalan bir şey görüyor musun?» (Hakka, 6-8). Onlar, karşı gelip büyüklendiklerinde Allah Teâlâ onları şiddetli bir rüzgârla helak etmiştir. Rüzgâr onlardan birini yakalayıp havaya kaldırıyor, sonra tepesi üstü yere çarpıyordu da kafası kınlıyor ve vücûdundan ayrılıyordu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Onlar sanki kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibidirler.» buyurmuştur.

Muhammed îbn îshâk der ki: Onlar Yemen'de, Umnıân'dan Had-ramût'a kadar olan yerlerde oturuyorlardı. Bununla birlikte yeryüzüne yayılmışlar ve çevrelerindeki halkı mağlûb etmişlerdi. Bu, Allah'ın onlara vermiş olduğu kuvvet sayesinde olmuştur. Onlar, Allah'tan başka tapındıkları putlara sahihtiler. Allah Teâlâ onlara Hûd (a.s.) u gönderdi. O, neseb yönünden onlar içinde orta halli ve mevki bakımından onların en üstünü idi. Onlara Allah'ı birlemelerini, O'nun dışında başka ilâh edinmemelerini, insanlara zulümden vazgeçmelerini emretmiş, bunu kabul etmeyerek onu yalanlamışlar ve : «Bizden daha güçlü kim varmış?» demişlerdi. Onlardan az bir grup, Hûd'a tâbi olmuş ve îmânlarım gizlemişlerdi. Âd kavmi Allah'a karşı büyüklenip peygamberini yalanladıklarında; yeryüzünde fesadı çoğalttıklarında, zulmedip eğlenmek için her bir tepeye bir alâmet diktiklerinde; Hûd onlarla konuşmuş ve «Siz, her yüksek yere koca bir bina kurup 'boş şeylerle mi uğraşırsınız? Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı edinirsiniz? Ve yakaladığınız zaman da zorbaca mı yakalarsınız? O halde Allah'tan 'korkun da bana itaat edin.» (Şuarâ, 128 -131) demişti. Onlar da buna karşı şöyle demişlerdi: «Ey Hûd; sen bize apaçık bir burhanla gelmedin. Senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız. İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış (delirtmiş), demekten başka bir şey de -söylemeyiz. Dedi ki: Doğrusu ben Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben sadece benim de sizin de Rabbınız olan Allah'a dayanıp güvendim. Yürüyen hiçbir canlı yoktur ki; O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 53-56).
Muhammed İbn İshâk der ki: Onlar, küfürde inâd ve ısrar ettiklerinde Allah Teâlâ, üç sene onlardan yağmuru kesti. Nihayet —rivayete göre— bu, onlara büyük bir sıkıntı verdi. O zaman insanlar, sıkıntıya düştüklerinde Allah'tan bu sıkıntıyı kaldırmasını isterlerdi. Bunu, Allah'ın evinin yeri hürmetine dilerlerdi. Beytullah (o zamandaki) milletlerce biliniyordu. Orada Amâlika otururdu —ki onlar Amlîfc tbn Lâvez İbn Sâm İbn Nuh'un soyundandılar— O sırada başkanları, Muâviye İbn Bekr adında birisiydi. Onun annesi Âd kavminden Kelhede Bint el-Hayberî idi. Âd kavmi, Harem yanında kendileri için yağmur duası yapmak üzere, Harem'e yaklaşık yetmiş kişilik bir hey*et gönderdiler. Bunlar, Mekke dışında Muâviye İbn Bekr'e uğrayıp onun yanına müsâfir oldular ve orada bir ay ikâmet edip içki içtiler. Muâviye'nin cariyeleri Cerâdetân onlara şarkı söylerdi. Onun yanma bir ayda ulaşmışlardı. Muâviye'nin yanında uzun süre kalınca, Muâviye'yi kavmine karşı bir şefkat kapladı da gitmelerini söylemekten utandığında, onlara gitmelerini hatırlatan bir şiir yazdı ve cariyelerine bu şiiri okumalarını emretti. İşte bu sırada hey'et, niçin geldiklerini hatırlayıp Harem'e doğru yola çıktılar. Ve kavimleri için duâ ettiler. İçlerinde Kayl İbn Anz isminde birisi duâ etti de Allah Teâlâ biri beyaz, biri siyah ve birisi de kırmızı olmak üzere üç bulut yarattı. Sonra ona gökten bir ses: Kendine —veya kavmine— bu bulutlardan birini seç, diye seslendi. Kayl: Şu siyah bulutu seçtim. Çünkü bulutların en fazla su ihtiva edeni odur, dedi. Bir münâdî: Yanmayı, kül olmayı ve helaki seçtin. Levziyye el-Mühennedâ oğullan dışında Âd'dan hiç kimse kalmayacak. Ne bir baba ne de bir çocuk kalmamacasına hepsi söndürülecek, diye seslendi. Levziyye oğulları, Âd'dan Mekke'de oturan bir ailedir. Kavimlerine

gelen musibet onlara gelmedi. Bunlar, onların nesil ve zürriyetlerinden geriye kalan Âd el-âhira'dır. Anlatıldığına göre; Kayl İbn Anz'ın seçmiş olduğu kara bulut, içindeki azâb ile Âd'a Allah tarafından sevkedüdi. Nihayet Muğîs adı verilen bir vadiden bu bulut çıkıverdi. Onu gördüklerinde sevindiler ve : İşte yağmur bulutu. Bize yağmur yağdıracak, dediler. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «(Onlar) Bu ufukta beliren; bize yağmur yağdıracak büyük bir buluttur, dediler. Hayır, o acelece beklediğiniz şey; bir rüzgârdır ki içinde elem verici bir azâb vardır. Rabbının emri ile herşeyi yıkar...» (Ahkâf, 24-25). Anlatıldığına göre; onu ilk gören ve onun bir rüzgâr olduğunu anlayan, Mehded isminde Âd'dan bir kadın olup durumu kavrayınca haykırmış ve yere yıkılmıştı. Ayıldığında : Ne gördün ey Mehded? demişler ve o da : İçinde ateş yalazları (alevleri) olan bir rüzgâr gördüm. Önlerinde onlan süren adamlar vardı, demişti. Allah Teâlâ bunu, onların üzerine devamlı olarak yedi gece sekiz gün musallat kılmış ve Âd'dan helak olmadık kimseyi - bırakmamıştı. Bana anlatıldığına göre; Hûd (a.s.) ve yanındaki inananlar, bir ağılda onlardan ayrı durmuşlar, onlara sadece derilere yumuşak gelen gönüllerin hoşlanacağı bir şey isabet etmişti. Bu rüzgâr, gökle yer arasında Âd üzerine uğrayarak çarpmış ve onları taşla helak etmiştir. İbn İshâk, kıssanın tamâmını uzunca zikretmiştir. Bu, garîb bir anlatış olup, içinde birçok faydalar mevcûddur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : ((Emrimiz gelince; Hûd'u ve beraberindeki mü'minleri, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onlan, çok ağır işkencelerden kurtardık.» (Hûd, 58).
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın zikretiklerine yakın olarak İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet edilen bir hadîste şöyle anlatılmaktadır ; İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Hattâb'ın... Haris el-Bekrî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ala el-Hadramî'yi şikâyet etmek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru yola çıkmıştım. Rabeze'ye uğradığımda, Temîm oğullanndan yola çıkmış ihtiyar bir kadın gördüm. Bana : Ey Allah'ın kulu, benim Allah Rasûlü <s.a.) ne iletilecek bir hacetim var. Beni ona ulaştınr mısın? dedi. Onu da yüklendim ve Medine'ye geldim. Bir de baktım ki; mescid dolu. Siyah bir !bayrak dalgalanıyor. Bilâl kılıcını kuşanmış olarak Allah Rasûlü (s.a.) nün önünde duruyor. Bu insanların durumu nedir? (Bunlara ne oluyor?) dedim. Amr İbn el-Âs'ı bir yere göndermek istiyor, dediler. Oturdum. Hz. Peygamber (s.a.) evine —veya binitine— girdi. Yanına girmek için izin istedim, bana izin verildi de girip selâm verdim. Sizinle Temîm arasında bir şey mi var? diye sordu. Ben ; Evet —biz onlara karşı' gâlib gelmiştik.— Temîmoğullarından yola çıkmış ihtiyar bir kadına uğradım. Kendisini sana getirmemi istedi. Kapıda duruyor, dedim. Girmesine izin verdi ve kadın içeri girdi. Ben: Ey Allah'ın elçisi, bizimle Temîm arasında bir engel koymak istersen çölü engel kıl, dedim. İhtiyar kadın kızdı, doğruldu ve : Ey Allah'ın elçisi; senin Mudar kavmin nereye sığınacak? dedi. Ben: Ölümünü yüklenen keçi, diyenin benzeriyim. Bu kadını yüklenip getirdim ve onun bana düşman olduğunu hissetmedim. Âd kavminin hey'eti gibi olmaktan Alalh'a ve Rasûlüne sığınırım, dedim. Hz. Peygamber daha iyi bildiği halde konuşturmak için: Âd'ın hey'eti de nedir ki? diye sordu. Ben şöyle dedim: Âd'm başına bir kuraklık gelmiş ve Kayl ismindeki birini elçi olarak göndermişlerdi. Muâviye İbn Bekr*e uğrayıp onun yanında bir ay kalmış, ona içki ikram etmiş ve el-Cerâdetân ismindeki iki cariyesi ona şarkılar

söylemişlerdi. Bir ay geçtiğinde Mehre dağına çıkmış ve : Ey Allah'ım, iyi bilirsin ki ben; bir hastaya gelmedim ki; onu iyileştireyim. Bir esîre gelmedim ki; onun fidyesini vereyim. Ey Allah'ım; daha önceden vermekte olduğun yağmuru Âd'a ver, diye duâ etmişti. Ona doğru siyah bulutlar belirmiş ve bulutlardan «Seç» diye seslenilmişti. Onlardan siyah bir buluta işaret etmiş ve o buluttan : Onu kül ve helak olarak al. Âd'dan hiç kimse kalmayacak, diye seslenilmişti. Bana ulaştığına göre; bu rüzgârdan onlara şu yüzüğümden geçecek kadarı gönderilmiş ve helak olmuşlardı. Ebu Vâil —ki doğru söylemiştir— şöyle demiştir: Gerek kadın ve gerekse erkekler, bir yere elçiler hey'eti gönderdiklerinde; Âd'm hey'eti (elçisi) gibi olma, derlerdi.
Hadîsi İmâm Ahmed, Müsned'inde bu şekliyle rivayet etmiştir.. Hadîsin bir benzerini Tirmizî, Abd İbn Humeyd kanalıyla Zeyd İbn el-Habbâb'dan rivayet etmiştir. Neseî ise hadîsi Sellâm Ebu'l-Münzir kanalıyla Âsim îbn Behdele'den rivayet eder. Aynı kanaldan olmak üzere; bu hadîsi îbn Mâce de Haris îbn Hassan el-Bekrî'den rivayet etmiştir. Hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla Zeyd İbn Hubâb'dan rivayet eden îbn Cerîr'in isnadında Haris İbn Yezîd el-Bekrî de vardır. Yine İbn Cerîr bu hadîsi, Ebu Küreyb kanalıyla... Haris İbn Hassan eî-Bekrî'den rivayetle zikretmiştir. Ancak ben nüshasında Ebu Vâü'i görmedim. En doğrusunu Allah bilir.[41]

73 — Semûd'a da kardeşleri Salih'i (gönderdik.) Dedi ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin, sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Size Rabbmızdan apaçık bir burhan gelmiştir. İşte size bir âyet olarak Allah'ın dişi devesi. Onu bırakın da Allah'ın toprağında otlasın. Ona bir kötülükle dokunmayın. Yoksa sizi elim bir azâb yakalar.
74 — Düşünürsünüz ki; O, sizi Âd kavminden sonra halîfeler yaptı, yeryüzünde sizi yerleştirdi. Ovalarından köşkler yapıyor, dağlarından evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini anın. Yeryüzünde fesâdçılar olarak taşkınlık yapmayın.
75 — Onun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri kendilerine hor görünenlere; içlerinden îmân edenlere : Siz; Salih'in gerçekten Rabbı tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da dediler ki: Doğrusu biz, onunla gönderilene inanıyoruz.
76 — Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz, doğrusu sizin imân ettiğinizi inkâr edenleriz.
77 — Ve dişi deveyi kesip devirdiler de Rablarınm emrine baş kaldırdılar ve dediler ki: Ey Salih; eğer sen peygamberlerden isen tehdîd edip durduğun azabı getir bize.
78 — Bu yüzden onları şiddetli bir sarsıntı tutuverdi de yurtlarında dizüstü çöken kimseler oldular.

Semûd Kavmi ve Salih Peygamber

Tefsir ve neseb âlimleri elerler ki: Semûd İbn Âsir İbn İrem İbn Sam İbn Nûh, Cedîs İbn Âsir'in kardeşidir. Tasm kabilesi de Öyle. Bunların hepsi, İbrâhîm (a.s.) den önceki Arab-ı Âribe'nin kabilesinden idiler. Semûd, Âd'dan sonra idi. Onların

yurtlan, Hicaz ile Şam arasındaki Vâdî el-Kurâ ve çevresinde meşhur olup Allah Rasûlü (s.a.) hicretin 9. senesi Tebûk'e giderken onların yurtlarına uğramıştı.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) insanları Tebûk'e indirdiğinde; onları, Semûd'un evleri yanındaki Hicr'e götürmüştü. İnsanlar Semûd'un su içmiş olduğu kuyulardan içtiler, onlardan hamur yaptılar ve kazanlarına onlardan su doldurdular. Allah Rasûlü onlara emretti de kazanları döktüler ve hamurlan develere yem yaptılar. Sonra Allah Rasûlü onlan oradan kaldmp devenin su içmiş olduğu kuyunun yanında konaklattı. Ve azab olunmuş kavmin yanına girmelerini yasaklayarak: Oralara girmeyiniz, buyurdular. Yine İmâm Ah-med'in Affân kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Hicr'de: Şu azâb edilenlerin yanına ancak ağlayarak giriniz. Onların başına gelenlerin bir benzerinin sizin başınıza gelmemesi için eğer ağlayarak girmemişseniz oralara girmeyiniz, buyurmuştur. Hadîsin aslı, Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde başka bir şekli ile tahrîc edilmiştir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd îbn Harun'un... Muhammed İbn Ebu Kebşe el-Emmârî'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Tebûk gazvesinde insanlar, Hicr halkına doğru sür'atle gidip oralara girdiklerinde; bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştı ve insanlar arasında : Toplayıcı namaza, diye nida edildi. Allah Rasûlü (s.a.) ne vardım. Devesini tutuyor ve şöyle diyordu : Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavme girmezsiniz. Onlardan birisi: Ey Allah'ın elçisi, biz onlara hayret ediyoruz, dedi de şöyle buyurdu : Ben, size bundan daha şaşırtıcı olanını haber vermeyeyim mi? İçinizden birisi, sizden önce olanı ve sizden sonra olacağı size haber veriyor. İstikâmet üzere ve doğru olunuz. Allah sizin azabınıza hiç aldırmaz. Öyle bir kavim gelecek ki; kendilerinden hiçbir şeyi geri çeviremeyecekler. Bu hadîsi sünen sahiplerinden hiçbirisi tahrîc etmemiştir. Hadîsin isnadında geçen Ebu Kebşe'nin ismi Ömer İbn Sa'd'dır. Âmir İbn Sa'd olduğu da söylenir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Hicr'e uğradığında : Mucizeler istemeyiniz. Salih'in kavmi mucize istemiş ve deve şu dağ yolundan gelmiş, şu dağ yolundan çıkmıştır. Rablarmm emrine isyan etmiş ve onu boğazlanuşlardı. Bir gün deve onların suyunu içiyor, bir gün de onlar devenin sütünü içiyorlardı. Onu boğazladılar da, Allah'ın Ha-rem'inde olan bir kişi dışında, göğün altında olan herkesi helak eden bir sayha onları yakalayıverdi, buyurdu. Onlar: O kimdir ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Ebu Rigal'dir. Harem'den çıktığında kavminin başına gelen onun da başına geldi, buyurdu. Bu hadîs, Kütüb-i Sitte'de olmamakla birlikte Müslim'in şartlarına uygundur.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Semûd (kavmine) da kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin, sizin için O'ndan başjka bir ilâh yoktur.» Bütün peygamberler, yalnız tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete davet ederler. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vah-yetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «Andolsun ki; her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir...» (Nahl, 36).

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Size Rabbınızdan apaçık bir burhan gelmiştir. İşte size bir âyet olarak Allah'ın dişi devesi.» Size getirdiklerimin doğruluğuna işte Allah'tan size bir hüccet gelmiştir. Hz. Salih (a.s.) den bir mucize getirmesini isteyenler; bizzat kendileri idi. Gösterdikleri katı bir kayadan kendilerine bir devenin çıkarılmasını teklif etmişlerdi. Bu kaya Hicr taraflarında tek başına duran ve el-Kâtibe denilen bir kaya idi. Bu kayadan, kendileri için on aylık gebe ve karnı aç bir deve çıkarılmasını istemişlerdi. Eğer Allah Teâlâ onların bu isteklerine icabet ederse; kendisine îmân edip uyacaklarına dâir Hz. Salih (a.s.) kendilerinden söz ve yeminler aldı. Bu hususta yemîn edip Hz. Salih (a.s.) e söz verdiklerinde; Salih (a.s.) namaza kalkıp Allah'a duâ etti. Kaya hareket edip yarıldı ve içinden onların istediği gibi iki yanında cenini hareket eden, tüylü, karnı boş bir deve çıktı. İşte o sırada kavmin başkanı Cunda' İbn Amr ve onun emri ile yanındakiler îmân etti. Semûd kavminin eşrafından olanlar îmân etmek istediklerinde; Züâb İbn Amr îbn Lebîd, putlarının sahibi Hubâb ve Sam'ar İbn Celhes (?) onları engellemişti. Cunda' İbn Amr'ın, Şihâb İbn Halîfe İbn Mihlât İbn Lebîd îbn Cevvâs (?) adındaki bir amcaoğlu vardı. Semûd kavminin eşrafından ve seçkinlerinden biriydi. O da îmân etmek istemiş ve bu grup kendisini men'edince o da kendilerine itaat etmişti.
Deve ile, doğurmuş olduğu yavrusu; onların arasında bir müddet kaldı. Bir gün kuyularının suyunu içiyor, bir gün de onlara bırakıyordu. Devenin sularını içtiği gün, onlar onun sütünü içiyorlardı. Onu sağıyorlar ve kablarından dilediklerini onunla dolduruyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onlara, suyun aralarında taksim olunduğunu haber ver. Her biri su nöbetinde hazır bulunsun.» (Ramer, 28), «Dedi ki: İşte şu devedir. Su içme hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.» (Şuarâ, 155). Deve o vadilerde dolaşıyor, bir dağ yolundan giriyor ve rahatlamak için bir diğerinden çıkıyordu. Çünkü o, suya doymuş oluyordu. Anlatıldığına, göre; korkunç bir yaratılışı ve göz alıcı bir görünüşü varmış. Onların hayvanlarına uğradığı zaman, hayvanlan ondan kaçarmış. Böylece onların üzerine zaman uzayıp peygamber Hz. Salih (a.s.) i yalanlamaları şiddetlenince; su her gün kendilerine kalsın diye, onu öldürmeye karâr verdiler. Öldürmek üzere hepsinin ittifak ettikleri de söylenir.
Katâde der ki: Bana ulaştığına göre; deveyi öldüren razı olup olmadıklarını öğrenmek üzere; hepsini dolaşmıştı. Hattâ evlerinde bulunan kadınlara ve çocuklara dahi uğramıştı. Ben de derim ki: Âyetlerden açıkça anlaşılan budur. Zîrâ Allah Teâlâ : «Fakat onu yalanladılar ve derken deveyi kestiler. Bunun üzerine Rabları, günâhları yüzünden onları kırıp geçirerek yerle bir etti.» (Şems, 14), «Semûd'a da bir dişi deve vermiştik.. Ona zulmetmişlerdi...» (İsrâ, 59) ve «Deveyi boğazladılar.» buyurmuş ve deveyi boğazlama işi, kabilenin tamâmına isnâd edilmiştir. Bu da hepsinin razı olduğuna delâlet eder. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— ve tefsir âlimlerinden başkaları; devenin öldürülme sebebini şöyle anlatırlar: Onlardan Uneyze Bint Ganm îbn Miclez adında ve künyesi Ümm Ganm olan yaşlı bir kadın vardı. Hz. Salih (a.s.) e düşmanlıkta en şiddetli olanlarından idi. Son derece güzel kızları ve bol malı vardı. Kocası Züâb İbn Amr, Semûd'un reislerinden birisiydi. İsmi Sadûf Bint el-Mahyâ İbn Dehr İbn el-Mahyâ olan; mal ve güzellik sahibi başka bir kadm daha vardı. Semûd'dan müslüman bir adamın nikâhı altındaydı ve ondan ayrılmıştı. Kendilerine

yaklaşmak isteyenlere deveyi Öldürmeyi şart koşuyorlardı. Sadûf, Hubâb adındaki birini çağırmış ve deveyi boğazlarsa; kendini ona teslim edeceğini söylemişti. Ancak Hubâb bunu kabul etmemişti. O da Masda' îbn Mehrac İbn el-Mahyâ adındaki bir amcaoğlunu davet etmiş bu isteğine müsbet cevab vermişti. Uneyze Bint Ganm ise Kudâr İbn Sâlif İbn Cündab' isminde birini çağırmıştı. Kırmızı, gökgözlü kısa boylu birisiydi. Onun, zinadan olma olduğu söylenir. Nisbet edildiği babası Sâlif'den olmayıp Sahyâd adındaki bi-risindendi. Fakat Sâlif in yatağında doğmuştu. Uneyze kendisine : Deveyi boğazlaman karşılığında kızlarımdan hangisini istersen sana vereceğim, dedi. Kudâr İbn Sâlif. ve Masda' İbn Mehrac gidip Semûd'un azgınlarını da bu işe teşvik ettiler ve yedi kişi onlara katılarak sayılan dokuz oldu. İşte Allah Teâlâ'nın haklarında: «O şehirde yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ısiâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.» (Nemi, 48) buyurdukları bunlardır. Kavimleri içinde reîs durumunda olan kâfirler, kabileyi tâm anlamıyla saptırmışlar ve onlar da kendilerine uymuştu. Gidip devenin sudan dönmesi zamanında onu gözetlemeye başladılar. Kudâr, onun yolu üzerindeki bir kayanın altına gizlendi. Deve Önce Masda'a uğradı. Masda' ona ok atıp bacağının etli yerine isabet ettirdi. Umm Ganm Uneyze çıkıp yüzü insanların en güzeli olan kızına emretti de yüzünü Kudâr için açıp onu tahrik etti. Kudâr, devenin üzerine kılıçla atılıp dizini kırdı ve deve yere yıkıldı. Deve, yavrusunu sakındırmak üzere bir kere böğürdü. Sonra Kudâr, onun göğsüne vurup onu boğazladı. Yavrusu kaçıp yüksek bir dağa vardı. Or-daki en yüksek kayaya tırmanıp böğürdü. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla Hasan el-Basri'den rivayetine göre; o; ey Rabbım, nerede annem? demiş. Onun üç kere böğürdüğü ve sonra bir kayaya girip içinde kaybolduğu söylenir. Onun peşine düşüp annesiyle birlikte onu da boğazladılar, denilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Maksadlarmı gerçekleştirip deveyi boğazlayınca, Hz. Salih (a.s.) durumdan haberdâr olmuş, toplu halde bulunurken yanlarına gelmişti. Deveyi görünce ağlamış ve : «Yurdunuzda üç gün daha kalın...» (Hûd, 65) demişti. Deveyi öldürmeleri, çarşamba günü olmuştu. O günün akşamında bu dokuz kişi, Hz. Salih'i öldürmeyi kararlaştırmışlar ve şöyle demişlerdi: Şayet doğru ise; biz ondan önce davranalım. Eğer yalan-cıysa, onu da devesinin yanına gönderelim. «Aralarında Allah'a yemîn ederek : Gece biz ona ve ailesine baskın verelim. Sonra da onun dostuna; ailesinin yok edilişinde bulunmadığımızı, şüphesiz doğru söylediğimizi bildirelim, dediler. Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettir-meden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak..» (Nemi, 49-51).
Onlar kararlaştırıp sözleşerek Allah'ın peygamberi Salih'i öldürmek üzere geceleyin geldiklerinde; Allah Teâlâ —İzzet O'nun ve Rasû-lünündür— onların üzerine bir taş gönderdi. Kendilerinden önce bu taş onların başını ezdi. Bekleme günlerinden ilki olan perşembe günü; Semûd'un yüzleri, Salih (a.s.) in kendilerine va'dettiği gibi sapsarı oldu. İkinci gün olan cum'a günü; yüzleri kıpkırmızı oldu. Faydalanma günleri olan üçüncü gün cumartesi idi, yüzleri karardı. Pazar gününe çıktıklarında, hareketsiz kaldılar ve —Allah bizi bundan korusun— Allah'ın intikamım ve azabını bekleyerek oturdular. Kendilerine ne yapılacağını, azabın nasıl geleceğini bilmiyorlardı. Güneş doğdu ve gökten üzerlerine bir sayha, altlarından da şiddetli bir sarsıntı geldi. Canları çıktı ve bir saat içinde hepsi helak oldu. «Yurtlarında

dizüstü çöken kimseler oldular.» (A'râf, 78). Söylediklerine göre; ismi Kelbe Bint es-Selk —Zerîka da denirdi— olan bir câriye müstesna onlardan ne küçük, ne büyük, ne erkek, ne de dişi hiç kimse kurtulamadı. O, Hz. Salih (a.s.) e şiddetle düşman olan bir kâfir idi. Azabın vuku bulduğunu görür görmez, ayakkabılarım çıkararak sür'atle koşmaya başlamış, bir kabileye varıp gördüklerini ve kavminin basma gelenleri onlara haber vermiş sonra onlardan su istemiş. İçtiğinde de ölmüş. Tefsir âlimleri derler ki: Sâllh (a.s.) ve ona tâbi olanlar dışında Semûd zürriyyetinden Ebu Rigal denilen adam dışında hiç kimse kalmamış. Azâb geldiğinde o, Harem'de ikâmet etmekteymiş ve ona bu musibetten hiçbir şey isabet etmemiş. Günlerden birinde Harem'den çıktığında, gökten bir taş düşüp onu öldürmüş. Bu husustaki Câbir İbn Abdullah hadîsi, kıssanın başında geçmişti. Tâif'de oturan Sakîf'in babasının, işte bu Ebu Rigal olduğunu söylerler. Abdürrezzâk der ki: Ma'mer'in İsmâîl İbn Ümeyye'den naklettiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Rigal'in kabrine uğramış ve; bu kimdir, biliyor musunuz? diye sormuş. Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, demişler. Bu, Ebu Rigal'in kabridir. Semûd'dan birisidir. Allah'ın Harem'inde idi. Allah'ın Harem'i onu Allah'ın azabından korumuştu. Oradan çıkınca kavminin başına gelen, onun da başına geldi ve burada defnolundu. Onunla birlikte altın1 bir dal da gömülmüştü, buyurdu. Halk onun kabrini kılıçlarıyla çabucak kazmaya ve altını aramaya koyuldular ve dalı çıkardılar. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den rivayetine göre; Zührî: Ebu Rigal, Sakîf'in babasıdır, demiştir. Bu rivayet, mür-seldir. Başka bir yönden muttasıl olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Muhammed îbn İshâk'm İsmâîl İbn Ümeyye kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Taife çıkıp bir kabre uğradığımızda, onun şöyle buyurduğunu işittim: Bu, Ebu Rigal'in, kabridir. O, Sakîf in babasıdır. Semûd'dan idi. Harem-i Şerifte idi de azâbdan kurtulmuştu. Harem'den çıktığından kavmine isabet eden azâb ona da isabet etti ve buraya gömüldü. Onun alâmeti onunla birlikte altın bir dalın gömülmüş olmasıdır. Eğer kazarsanız onu bulacaksınız. İnsanlar, acele ile orayı kazdılar ve dalı çıkardılar. Hadîsi Ebu Dâvûd da Yahya îbn Maîn kanalıyla... İbn îs-h&k'dan rivayet etmiştir. Şeyhimiz Ebu'l-Haccâc el-Mizzî bu hadîsin hasen, azîz olduğunu söylemiştir. Ben de derim ki: Hadîsin mevsûl olarak rivayetinde, Büceyr İbn Ebu Büceyr tek kalmıştır. O ise sâdece bu hadîsle tanınan bir kişidir. Yahya İbn Maîn: İsmâîl İbn Ümeyye'-den başka kimsenin ondan rivayet ettiğini işitmedim, der. Ben derim ki: Buna göre bu hadîsin merfû' olarak rivayetinin bir vehimden iba-ret olmasından korkulur. Bu, ancak iki arkadaşından olan Abdullah İbn Amr'ın sözü olajbilir. Bu hadîsi kendisine arzettikten sonra şeyhimiz Ebu'l-Haccâc : Bu muhtemeldir, demişti. En doğrusunu Allah bilir.[42]

79 — O da onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: Ey kavmim; andolsun ki, ben size Rabbımın vahyettiğini bildirdim ve size öğüt verdim. Ne var ki siz, öğüt verenleri sevmiyorsunuz.
Bu ifâde; muhalefetleri, Allah'a isyan etmeleri, hakkı kabulden imtina' etmeleri ve hidâyetten yüzçevirip körlüğe yönelmeleri sebebiyle Allah Teâlâ'nm helak ettiği Salih (a.s.) in kavmini suçlamasından ve ayıplamasından ibarettir. Sâîih (a.s.) onların helakinden sonra onun kendilerini ayıplama sadedinde bunları söylemiştir.

Onlar bu sözleri duyuyorlardı. Nitekim Buhârî ve. Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet olunan bir hadîse göre; Allah Rasûlü (s.a.) Bedir ehline geldiğinde orada üç gün ikâmet etmişti. Sonra binitinin eğerlenmesini emretmiş ve üç gün sonra ona binmiş, yürümüş ve Bedr kuyusu üzerinde (Bedr'deki müşriklerin cesedlerinin defnedilmiş olduğu kör kuyunun üzerinde) durup şöyle buyurmuştu : Ey Ebu Cehl İbn Hişâm, ey Utbe İbn Rabîa, ey. Şeybe İbn Rabîa ve ey falan oğlu falan : Rabbımzın size va'dettiğini hak olarak buldunuz mu? Muhakka ben Rabbımın bana va'dettiğini hak olarak buldum. Hz. Ömer kendisine: Ey Allah'ın elçisi; kokuşmuş cesedler haline gelmiş olan kavimlerle ne konuşulur? diye sordu da,
Allah Rasûlü: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; sizler, benim söylediklerimi onlar kadar iyi işitemezsiniz. Fakat onlar cevab veremezler, buyurdu. es-Sîre'de zikredildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) onlara şöyle demişti: Siz peygamberiniz için ne kötü aşiretsiniz. Siz beni yalanladınız da insanlar beni doğruladı. Siz beni çıkardınız da insanlar beni sığındırdı. Siz benimle savaştınız da insanlar bana yardımcı oldu. Peygamberiniz için siz ne kötü aşiretsiniz.
Salih (a.s.) de kavmine şöyle demişti: «Ey kavmim, andolsun ki; ben size Rabbımın vahyettiğini bildirdim ve size öğüt verdim. (Fakat siz bundan yararlanmadınız. Zîrâ sizler, hakkı sevmiyorsunuz ve öğüt verene tâbi olmuyorsunuz.)» Müfessirlerden 'bazısının zikrettiğine göre; ümmeti helak olan her peygamber, Mekke'nin haremine gider ve orada ikâmet edermiş. En doğrusunu Allah bilir.
tmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) haccettiği esnada Usfân vadisine uğramış ve : Ey Ebubekir, bu hangi vadidir? diye sormuş, Ebu-bekir: Usfân vâdîsidir, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Buraya Hûd ve Salih (a.s.) gemleri liften olan kırmızı, genç develer üzerinde uğramıştılar. İzârları abâ, ridâları kaftan idi. Telbiyede bulunur ve Beyt-i Atîk'i haccederlerdi. Bu yönden hadîs garîb olup Kü-tüb-t Sitte sahihlerinden kimse bu hadîsi tahrîc etmemiştir.[43]

80 — Lût'u da. Hani o, kavmine demişti ki: Sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?
81 — Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu, siz çok aşırı giden bir kavimsiniz.

Lût Peygamber ve Kavmi

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Lût'u da gönderdik.» Veya cümlenin takdiri şöyle olacaktır: Lût'u da an. O kavmine : «Sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? demişti.»
Lût İbn Hârân tbn Âzer, İbrahim Halîl (a.s.) in kardeşinin oğludur.
İbrahim (a.s.) ile beraber îmân etmiş ve yine onunla birlikte Şam topraklarına hicret etmişti. Allah Teâlâ onu Sedûm ve çevresindeki köylere peygamber olarak göndermişti. Onları Allah'a çağırdı, iyilikleri emretti ve Âdem oğullarından hiç kimsenin yapmamış olduğu ve kendiliklerinden îcâd ederek irtikâb etmekte oldukları günâhlardan, haramlardan ve fuhşiyyâttan onlan nehyetmişti. Onların yaptıkları hayasızlık, erkeklerle münâsebette bulunmaktır. Bu, öyle bir şeydi ki;

Âdemoğulları buna alışmamış, bunu yapmamışlar ve hatırlarına bile gelmemişti. Nihayet —Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun— Sedûm halkı bu suçu işlemişti. Amr İbn Dînâr «Sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı...» âyeti hakkında şöyle der : Lût kavmi gelinceye kadar hiçbir erkek bir erkekle münâsebette bulunmamıştır. Şam'daki câmi'inin bânîsi Emevî halîfesi Velîd İbn Abdülmelik der ki: Eğer Allah Teâlâ Lût kavminin haberini bize nakletmemiş ol-saydı; bir erkeğin bir erkekle cinsî temasta bulunacağını sanmazdım. Bu sebepledir ki Lût (a.s.), onlara şöyle demişti: «Sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Siz kadınları, (erkekler için Rabbınızın yarattıklarını) bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Bu, sizin aşın gitmeniz ve bilgisizliğinizdir. Zîrâ bu, eşyayı lâyık olduğu yerden başkasına koymaktır. O, başka bir âyette işaret edildiği üzere; onlara : «Alacaksanız işte bunlar benim kızlarım.» (Hicr, 71) demiş ve onlara kadınları göstermişti. Ancak onlar; kadınların kendilerini tahrik etmediği ma'zeretini ileri sürerek : «Senin kızlarınla bizim bir ilgimiz olmadığını biliyorsun. Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» (Hûd, 79) demişlerdi. Yani sen de biliyorsun ki, bizim kadınlara ihtiyâcımız ve onlara karşı duyduğumuz bir istek yoktur. Bizim senin müsâfirlerinden ne istediğimizi de iyi biliyorsun.
Müfessirlerin zikrettiğine göre; onların erkekleri birbirleriyle münâsebet kurduğu gibi, kadınları da aynı şekilde birbirleriyle ihtiyaçlarını gidermekte imişler.[44]

82 — Kavminin cevâbı sâdece: Çıkarın onları memleketinizden. Çünkü onlar, fazla temizlik yapan insanlar-mış, demek oldu.

Onlar, Lût'u ve onunla birlikte olanları aralarından çıkarmak ve sürmek dışında başka bir cevab vermediler. Allah Teâlâ da onu salimen çıkardı. Diğerlerini ise topraklarında alçaltılmış ve küçültülmüş olarak helak etti. «Çünkü onlar, fazla temizlik yapan insanlarmış!» âyeti hakkında Katâde : Onları ayıp olmayan bir şeyle ayıpladılar, demiştir. Bu âyet hakkında Mücâhid de şöyle der: Onlar, erkeklerin ve kadınların arkalarından münâsebette bulunmamak suretiyle fazla temizlik yapar insanlarmış. Bu açıklamanın bir benzeri, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.[45]

83 — Bunun üzerine Biz de hem onu, hem de ehlini kurtardık. Ancak karısı geride kalanlardan oldu.
84 — Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ,ki bir bak, işte suçluların sonu nasıl olmuştur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Lût'u ve ailesini kurtardık. Ehl-i Beyt'i (ailesi) dışında onlardan hiç kimse ona îmân etmemişti. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Bunun üzerine orada bulunan mü'-minleri çıkardık. Zâten orada bir ev halkından başka müslüman bulamadık.» (Zâriyât, 35-36). Ancak karısı müstesna. Çünkü o îmân etmemiş, bilalkis dini üzere kalmış, Lût'a karşı onlara yardım etmiş ve kendisiyle onlar arasındaki muayyen işaretlerle Lût'a gelen müsâfirleri onlara bildirmiştir. Bu sebepledir ki Hz. Lût (a.s.); ailesi ile geceleyin yola çıkmakla emredildiğinde; bunun karısına bildirilmemesi ve onun ülkeden çıkarılmaması

emredilmişti. Bazıları: Bilakis o da onların peşinden gelmiştir. Azâb geldiğinde o arkasına dönmüş ve kavmin başına gelenler onun da başına gelmiştir, demişierse de; kuvvetli olan görüş, onun ülkeden çıkmadığı, Lût'un ona çıkmayı bidlirmediğidir. Bilakis o, kavmi ile birlikte kalmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ burada : «Ancak karısı geride kalanlardan oldu.» buyurmuştur. Âyetteki kelimesini «geride kalanlardan oldu.» şeklinde tefsir edenlerin yanında «Helak olanlardan oldu.» şeklinde tefsir edenler de vardır ki bu; âyeti lazımı ile tefsirden ibarettir. «Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki...» âyeti: «Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerine yığın yığın sert taşlar yağdırdık. Ki bu taşlar Rabbınm katında damgalanmıştır. Bunlar, zâlimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır.» (Hûd, 82 - 83). âyeti İle tefsir edilmiştir. Bu sebeple burada : «Bir bak, işte suçluların sonu nasıl olmuştur.» buyurulmuştur. Yani ey Muhamemd, bak; Allah'a açıkça isyan eden ve O'nun elçilerini yalanlayanların akıbeti nasıl olmuştur? İmâm Ebu Hanîfe —Allah ona rahmet eylesin— livâta yapanın Lût kavmine yapıldığı gibi yüksek bir yerden atılıp peşinden taşlanması gerektiği görüşündedir. Âlimlerden diğerleri ise; evli olsun veya olmasın recmedileceği görüşündedirler. Bu, İmâm Şafiî —Allah ona rahmet eylesin— nin iki kavlinden birisidir. Bu görüşün delili İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Derâverdî kanalıyla... İbn Afobâs'tan rivayet ettikleri şu hadîstir : Allah Rasûlü (s.a.) : Lût kavminin yaptığını yapanı bulduğunuzda; hem yapanı ve hem de yapılanı öldürünüz, buyurmuştur.
Diğerleri ise şöyle diyorlar : O, zina eden gibidir. Eğer evli ise recme-dilir, evli değilse yüz sopa vurulur. Bu, Şafiî'nin son kavlidir.
Kadınlarla arkalarından münâsebette bulunmaya gelince; buna livâta es-Suğrâ denilir. Bu da, seleften bazılarının şaz bazı görüşleri dışında âlimlerin icrnâ'ı ile haramdır. Bunun yasaklandığına dâir Allah Rasûlü (s.a.) nden bir çok hadîsler vârid olmuştur. Bu konuda Bakara sûresinde (223. âyetin tefsirinde) bilgi verilmişti.[46]

85 — Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı. Dedi ki: Ey kavmim; Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Rabbmızdan size apaçık bir burhan gelmiş-tir. O halde ölçüyü ve tartıyı doğru tutun. İnsanların eşyasını eksik vermeyin. Ve o ıslâh olduktan sonra yeryüzünde fesâd çıkarmayın. Bunlar sizin için hayırlıdır, eğer mü'minlerden iseniz.

Medyen'e de Şuayb Peygamber

Muhammed İbn İshâk der ki: Onlar Medyen İbn Medyan İbn İbrahim'in sülâlesindendir. Şuayb ise Mîkîl İbn Yeşcür'ün (?) oğludur. İsmi Süryânca'da Yesrûn'dur.
Ben derim ki: Medyen kelimesi, hem kabileye ve hem de Hicaz yolundaki Maân yakınlarındaki şehre verilen isimdir. Allah Teâlâ: «Medyen suyuna varınca davarlarım sulayan bir insan topluluğunu gördü.» (Kasas, 23) buyurmuştur ki, bunlar Ashâb-ı Eyke'dirler. İn-şâallah ilerde bunları zikredeceğiz. Güvenimiz Allah'adır.

«Ey kavmim; Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur.» Bu ifâde; bütün peygamberlerin çağnsıdır. «Rabbınızdan size apaçık bir burhan gelmiştir.» Benim size getirdiklerimin doğruluğuna dâir Allah Teâlâ hüccetler ve burhanlar göndermiştir. Sonra Şuayb (a.s.); onlara, insanlarla muamelelerinde ölçüyü ve tartıyı doğru tutmalarım, insanların eşyalarını, paylarını, eksik tutarak hainlik etme-melerini öğütlemiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline. Onlar ki; insanlardan bir şey aldıkları zaman, kendileri ölçerek tâm alırlar. Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman, eksik tutarlar. Onlar kendilerinin diriltile-ceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir gün için? Ki, insanlar o gün; âlemlerin Rabbının huzurunda duracaklardır.» (Muttaffifîn 1 - 6) buyurur. Bu ifâde, şiddetli bir tehdîd, kuvvetli bir vaîddir. Allah'ın bizi bundan uzak tutmasını dileriz. Sonra Allah Teâlâ öğütlerinin bolluğu, ifâdelerinin fasîh olması ile «Peygamberlerin hatibi» denilen Şuayb (a.s.) dan haber vererek şöyle buyuruyor :[47]

86 — Ve siz, Allah'a imân edenleri tehdîd ederek, Allah'ın yolundan alıkoyarak ve onun eğriliğini isteyerek, her yolun başını tutup oturmayın. Hem hatırlayın ki; siz vaktiyle pek az idiniz de sizi O, çoğalttı. Ve bakın fesâd çıkaranların sonu nice olmuştur.
87 — Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilene inanmış, bir kısmı da inanmamışsa; Allah, aranızdaki hükmü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

Hz. Şuayb (a.s.) onlara hissî ve ma'nevî olarak yol kesmeyi yasaklıyor. «Tehdîd ederek... her yolun bağını tutup oturmayın.» Mallarını size vermedikleri takdirde, insanları ölümle tehdîd etmeyiniz, diyor. Süddî ve başkaları; bunların, öşürcüler olduğunu söylemektedir. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çoklarından rivayete göre İse; onlar, «Tehdîd ederek... her yolun başım tutup oturmayın.» âyetini söyle anla-mışlardır : Şuayb'a tâbi olmak üzere ona gelen mü'minleri tehdîd ederek her yolun başını tutup oturmayın. Ancak bunlardan birinci görüş daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Her yolun» buyurmuştur. Bunlar, yollar olup Allah'ın yolu ile tahsîs buyurulmamıştır. İkinci açıklama herhalde «Ve siz Allah'a îmân edenleri" Allah'ın yolundan alıkoyarak ve onun eğriliğini isteyerek...» kısmına âit olmalıdır. Yani sizler, Allah'ın yolunun eğri büğrü olmasını ister, arzularsınız. «Hem hatırlayın ki; siz vaktiyle pek az idiniz de sizi O, çoğalttı.» Sizler, azlığınız sebebiyle zayıftınız. Sayınızın fazlalığı ile izzete, güç ve kuvvete sahip oldunuz. O halde bundaki Allah'ın nimetini hatırlayınız. «Ve bakın fe-sâd çıkaranların sonu nice olmuştur?» Allah'ın yasakladıklarını işlemeleri ve elçilerini yalanlamaları sebebiyle, geçmiş ümmetlerin ve nesillerin başlarına gelen azabı ve cezayı görün.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilene inanmış, bir kısmı da inanmamişsa; (benim üzerimde ihtilâfa düşmüşseniz) Allah, (benimle) aranızdaki hükmünü verinceye kadar sabredip bekleyin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.» müttakîlere, güzel akıbet kâfirlere de felâket verecektir.[48]

88 — Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanlan, ya memleketimizden çıkarırız veya mutlaka bizim dinimize dönersiniz. Dedi ki: İstemezsek de mi?
89-— Allah, bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize dönecek olursak; doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbımız olan Allah'ın dilemesi bir yana, O'na dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbımızın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Ancak Allah'a dayanıp güvendik biz. Rabbımız, kavmimizle bizim aramızda Sen, hak ile hüKüm ver. Sen, hüküm verenlerin en hayırlısısın.

Allah Teâlâ; burada kâfirlerin, Allah'ın peygamberi Şuayb ve onunla beraber olan mü'minleri nasıl karşıladıklarını, onu ve beraberindekileri ya kasabadan sürmek veya kendi dinlerine dönmeye ve içinde bulundukları duruma girmeye zorlamakla tehdîd ettiklerini haber vermektedir. Bu, peygamber ile bir konuşma ise de, maksad; onunla birlikte onun dininden olan kendisine uyanlardır. «Dedi ki: İste-mesek de mi?» âyetinde Şuayb (a.s.) şöyle diyor : Biz, sizin çağırmakta olduğunuzu istemezsek de mi siz bunu yapacaksınız? Eğer biz, sizin dininize döner ve sizinle birlikte içinde bulunduğunuz duruma düşersek; Allah ile birlikte ortakları O'na eş kılmakla, Allah'a karşı büyük, bir yalan söylemiş oluruz. Bu, kendisine tâbi olanların yerine Hz. Şuayb'ın ifâdeleridir. «Rabbımız olan Allah'ın dilemesi bir yana, O'na dönmemiz bizim için olacak şey değildir.» Bu ifâde, durumu Allah'ın meşiyyetine havale etmektir. O, her şeyi bilir. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır, «(tş-lerimizde, yaptığımız ve bıraktığımız şeylerde) ancak Allah'a dayanıp güvendik biz. Rabbımız, kavmimizle bizim aramızda Sen, hak ile hüküm ver. (Onlara karşı bize yardım et). Sen, hüküm verenlerin en ha-yırlısısuı. (Sen, asla zulmetmeyen âdilsin.)»[49]

90 — Kavminden küfretmiş olan ileri gelenler dediler ki: Şuayb'a uyarsanız andolsun ki; siz, o zaman hüsrana uğrayanlardansınız.
91 — Bunun üzerine onları sarsıntı yakalayıverdi. Ve yurtlarında dizüstü çökenler oldular.
92 — Şuayb'ı yalanlayanlar, zâten yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular. Şuayb'ı yalanlamış olanlar; hüsrana uğrayanlar, işte onlar oldular.

Allah Teâlâ, Şuayb (a.s.) in kavminin küfürlerindeki şiddetlerini, isyanlarını, haddi tecavüzlerini, içinde bulundukları sapıklığı ve hakka karşı kalblerinde yereden muhalefeti haber vermektedir. Bu sebeple onlar yemîn etmiş ve : «Şuayb'a uyarsanız andolsun ki; siz, o zaman hüsrana uğrayanlardansınız.» demişlerdi. Bunun için Allah Teâlâ bunun peşinden : «Bunun üzerine onları sarsıntı yakalayıverdi. Ve yurtlarında dizüstü çökenler oldular.» buyurmuştur. Allah Teâlâ burada, onların Hz. Şuayb'ı ve arkadaşlarım üzdükleri ve onları memleketlerinden çıkarmakla tehdîd ettikleri gibi, kendilerini sarsıntının (zelzelenin) yakalayıverdiğini haber vermektedir. Nitekim Hûd sûresinde de onlardan haber vererek şöyle buyurmaktadır: «Emrimiz gelince; Şuayb'ı ve beraberindeki inananları katımızdan bir rahmet olarak kurtardık. Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı. Ve oldukları yerde dizüstü çöküverdiler.». (Hûd, 94). Bu husustaki

münâsebet —en doğrusunu Allah bilir ya— şudur : Onlar ; «Senin namazın mı bize; babalarımızın taptıkları ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'e-diyor? Sen, doğrusu aklı başında yumuşak huylu birisin.» (Hûd, 87) demek suretiyle, Allah'ın peygamberi Şuayb ile alay ettiklerinde; bir sayha (korkunç bir ses) gelmiş ve onları susturmuştur.
Allah Teâlâ; Şuarâ sûresinde de onlardan haber vererek : «Onu da yalanladılar. Ve onları, bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı İdi.» (Şuarâ, 189) buyurur. Bunun sebebi, kıssanın baş tarafında zikrediJdiğine göre; onların : «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir' parça indir.» (Şuarâ, 187) demiş olmalarıdır. Allah Teâlâ; burada onlara, gölgelikli günün azabının isabet ettiğini haber vermektedir. Bütün bunlar, onların aleyhine birleşmiştir: Önce onlara gölgelikli günün azabı isabet etmiştir. Bu, onları gölgeleyen bir bulut olup içinde ateşten şerareler, yalazlar ve yakıcı alevler vardı. Sonra onlara gökten bir sayha, altlarından da yerden şiddetli bir sarsıntı gelmiştir. Canlan- çıkmış, nefesleri uçmuş ve cesedleri sönmüş de : «Yurtlarında dizüstü çökenler» olmuşlardır. Sonra Allah Teâlâ: «Zâten yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular.» buyuruyor ki; sanki onlar, azâb kendilerine isabet ettiğinde peygamberleri (Hz. Şuayb'ı) ve arkadaşlarını çıkarmak istedikleri ülkelerinde hiç oturmamış gibi oldular. Sonra Allah Teâlâ, onlann sözlerine mukabil; «Şuayb'ı yalanlamış olanlar; hüsrana uğrayanlar, işte onlar oldular.» buyurmuştur.[50]

93 — Bunun üzerine onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: Ey kavmim; andolsun ki, ben Rabbımın bana vahyettiklerini size bildirdim. Ve nice öğüt verdim. Öyleyse ben, küfredenler kavmine nasıl tasalanırım?

Onlara isabet eden azâb, musibet ve ceza; isabet ettikten sonra Şuayb (a.s.) onlardan yüz çevirmiş ve onları ayıplayıp azarlayarak: «Ey kavmim; andolsun ki, ben Rabbımın bana vahyettiklerini size bildirdim. Ve nice öğüt verdim.» Benimle gönderileni size ilettim. O halde siz benim getirdiklerimi yalanlamış, inkâr etmişken size üzülecek, tasalanacak değilim, demiştir. Bu sebepledir ki: «Öyleyse ben, küfredenler kavmine nasıl tasalanırım?» demiştir.[51]

İzahı

94 — Biz, hangi kasabaya bir peygamber gönderdiy-sek; yalvarıp yakarsmlar diye, ora halkını mutlaka darlık ve sıkıntıya uğratmışızdır.
95 — Sonra kötülüğün yerine iyiliği koyduk. Nihayet çoğaldılar ve: Atalarımıza da fakirlik, şiddet, hastalık, iyilik ve genişlik dokunmuştu, dediler. Bunun üzerine Biz de onları kendileri farkına varmadan ansızın yakala-yıverdik.

Kasabalar Halkı

Allah Teâlâ, kendilerine peygamber gönderilen geçmiş ümmetleri, nelerle imtihan buyurduğunu haber vermektedir. Onları darlık ve sıkıntı ile imtihan etmiştir.

Âyetteki (.L'Ul) kelimesi ile, onların bedenlerine isabet eden hastalıklar kaydedilmektedir. (.1^1) kelimesi ile de, onların başına gelen fakirlik, ihtiyâç ve benzeri şeyler kasdedil-miştir. «Umulur ki yalvarıp yakanrlar.« Başlarına gelenin giderilmesi için Allah'a dua eder, yalvarır ve yakarırlar.
Burada sözün anlamı şöyle olmaktadır: Allah Teâlâ onları, yalvarıp yakarsmlar diye şiddete, zorluğa dûçâr kılmıştır. Allah'ın kendilerinden dileyip murâd ettiğini yapmamışlar ve bir de bollukta denenmeleri için durumları bolluğa çevrilmiştir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Sonra kötülüğün yerine iyiliği koyduk.» buyuruyor. Onların halini darlıktan bolluğa, hastalıktan sıhhat ve afiyete, fakirlikten zenginliğe çevirdik ki; bunun üzerine Allah'a şükretsinler. Ancâik bunu yapmadılar.
«Nihayet (kendileri, çocukları) çoğaldılar. (Mallan da çoğaldı.) Ve : Atalarımıza da fakirlik, şiddet, hastalık, iyilik ve genişlik dokunmuştur, dediler. Bunun üzerine Biz de onlan, farkına varmadan ansızın yakalayıverdik.» Allah'a yalvarıp yakarsmlar ve O'na dönsünler diye; bunlarla ve onlarla kendilerini imtihan ettik. Ancak ne bunlar, ne de onlar kendilerine te'.sîr etmedi, ne bununla ve ne de diğerleri ile yaptıklarından vazgeçmediler. Aksine: Eskiden atalarımıza isabet edenin benzeri olarak bize önce darlık ve sıkıntı, sonra da iyilik ve genişlik dokunmuştur. Zaman bu; bazan öyle, bazan böyledir, demişler ve bunlardaki Allah'ın emrini anlamamışlar; her iki durumda da Allah'ın kendilerini imtihan ettiğini hissetmemişlerdir. Bu, mü'minlerin halinin hilâfmadır. Onlar, genişlikte Allah'a şükreder; darlık ve sıkıntıda iSe sabrederler. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edildiğine göre, şöyle buyurulmuştur:
Mü'minin durumuna şaşılır. Doğrusu onun her işi hayırdır. Bu husus mü'minden başkası için böyle değildir. Ona iyilik ve genişlik isabet ederse; şükreder ve bu kendisi için hayır olur. Bir sıkıntı ve darlığa dûçâr kalırsa; sabreder, bu da kendisi için hayır olur. Mü'min kişi; Allah'ın, kendisini iyilik ve genişlikle, darlık ve sıkıntı ile imtihan ettiğini anlayan kimsedir. Bu sebebledir ki; bir hadîste şöyle buyurulmuş-tur -r Günâhlarından tertemiz olup arınmcaya kadar imtihan mü'minle dâima beraberdir. Münafığın benzeri ise, sahibinin kendisini niçin bağladığım ve niçin salıverdiğini bilmeyen merkebdir.
Bu sebebledir ki Allah Teâlâ hemen arkasından : «Bunun üzerine Biz de onları, kendileri farkına varmadan (ve hissetmeden) ansızın (azâb ile) yakalayı verdik.» buyurmuştur. Bir hadîste şöyle buyurulur : Ansızın ölüm; mü'min için rahmet, kâfir için ise esefle (üzüntü ile) yakalanmadır.[52]

96 — Şayet kasabaların halkı inanmış ve sakınmış olsalardı; elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar. Biz de bunun üzerine onları, yaptıklarından dolayı yakalayıverdik.
97 — Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular?
98 — Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular?
99 — Artık onlar; Allah'ın düzeninden emîn mi oldular? Hüsrana uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.

Allah Teâlâ; kendilerine elçiler gönderilen kasabalar halkının îmânının azlığını bildiriyor. Nitekim başka bir âyette: «îmân edip, îmânı kendisine fayda veren bir kasaba halkı varsa; o da Yûnus'un kavmidir ki; îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azabını kaldırdık. Bir zamana kadar onları refah İçinde yaşattık.» (Yûnus, 98) buyurulur ki Yûnus (a.s.) un kavmi dışında hiçbir kasaba bütünüyle îmân etmemiş, sâdece onlar îmân etmişlerdir. Bu ise, azabı gözleriyle gördükten sonradır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ve onu yüzbin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik. Nihayet ona inandılar, Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.» (Sâffât, 147-148), «Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki: Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz.» (Sebe; 34).
«Şayet kasabaların halkı (rasûllerin getirdiklerine) îmân etmiş (doğrulamış, ona tâbi olmuş ve Allah'a itaat olan işleri yapmak, haramları terketmek suretiyle) sakınmış olsalardı; elbette üzerlerine gökten (yağmur iner) ve yerden (yeryüzünün nebatları ile) bereketler açardık. Fakat onlar (rasûlleri) yalanladılar. Biz de bunun üzerine onları, yaptıklarından dolayı (kazanmış oldukları günâhlar ve haramlar yüzünden helak ve azâb ile) yakalayıverdik.»
Sonra Allah Teâlâ, emirlerine karşı gelme ve yasakladıklarını yapmaya cür'et etmekten korkutup sakındırarak şöyle buyuruyor: «Kasabaların (kâfirler olan) halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken (meşgûliyyet ve gaflet hallerinde iken); azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Artık onlar; Allah'ın düzeninden (onları sıkıntıya, azaba uğratmasından onlara güç yetirici olmasından, gaflet ve dalgınlık hallerinde onları yakalayı vermesinden) emîn mi oldular? Hüsrana .uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.» Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— şöyle der : Mü'min; korkarak, titreyerek tâat-leri işler, günahkâr ise kendisini emîn hissederek günâhları işler.[53]

100 — Sahiblerinden sonra, yeryüzüne vâris olanlara besbelli değil midir ki, eğer Biz dileseydik onları da günâhlarından dolayı cezalandırırdık. Ve onların kalbleri üzerine mühür basarız da bir şey duymazlar.

İbn Abbâs «Sahiblerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara besbelli değil midir ki...» âyeti hakkında şöyle demiştir: İstersek günâhları sebebiyle onlan cezalandıracağımızı onlara açıklamadık mı? Ebu Ca'fer İbn Cerîr de bu âyetin tefsirinde şöyle der: Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kendilerinden önce yeryüzü sahiplerinin helak olmasından sonra halîfe kılınanlara (vârisler kılınanlara) beyân etmedik mi ki; onların yollarmca yürüdüler, onların amelleri gibi amel işlediler ve Rablanna isyan ettiler. ((Eğer Biz dileseydik, onları da günâhlarından dolayı cezalandırırdık.» Dileseydik kendilerinden öncekilere yaptıklarımızı, onlara da elbette yapardık. «Kalbleri üzerine mühür basarız da (ne bir nasihat ve ne de bir hatırlatma) duymazlar.» Ben derim ki: Allah Teâlâ bu hususta başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Meskenlerinde gezdikleri, kendilerinden önce gelip geçmiş nice nesilleri yok edişimiz, hâlâ onlan yola getirmedi mi? Doğrusu bunda akıl sahib-leri

için âyetler vardır.» (Tâhâ, 128), «Şimdi yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nesillerden nicesini yok etmiş olmamız, onlan doğru yola sevketmedi mi? Şüphesiz bunlarda âyetler vardır. Hâlâ dinlemezler mi?» (Secde," 29), «Siz, daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz? Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz.» (İbrahim, 44-45), «Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Şimdi onlardan hiçbirisini duyuyor veya bir ses işitiyor musun?» (Meryem, 98), ((Görmediler mi ki; Biz, onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Biz onları sizi yerleştirmediğimiz şekilde yeryüzüne yerleştirmiş, gökten bol yağmur yağdırmış ve altlarından ırmaklar akıtmıştık. Sonra onları günâhlarından dolayı yok ettik ve arkalarından başka bir nesil yetiştirdik.» (En'âm, 6). Allah Teâlâ Âd kavmini helak ettiğini zikrettikten sonra şöyle buyuruyor: «Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görülmez oldu. îşte biz suçlular kavmini böylece cezalandırırız. Andolsun ki; onlan, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalbler bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar; Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr edi-yorlardı. Sonunda onları alay ettikleri şey kuşatıverdi. Andolsun ki; biz çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.» (Ahkâf, 25-27), «Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır. (Böyleyken onlar) peygamberi yalanladılar. îhfcâr (m sonu) nasıl olurmuş» (Sebe', 45), «Andolsun ki; onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Ama benim inkârım nice oldu?» (Mülk, 18), «Nice kasabaların halkım, zâlim oldukları halde helak ettik. Artık çatıları çökmüş, kuyuları körelmiş, sarayları yıkılmıştır. Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada olanları akledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz; göğüslerde olan kalbler de kör-leşir.» (Hacc, 45-46), «Andolsun ki; senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Onlarla eğlenenleri alaya aldıkları şey çepeçevre kuşa-tıverdi.» (En'âm, 10). Bu ve benzeri âyetler, Allah'ın azabının düşmanları üzerine indiğine, nimetlerinin ise dostları için meydana geldiğine delâlet etmektedir. Bunun içindir ki Allah Tâlâ —söyleyenlerin en doğrusu ve âlemlerin Rabbı O'dur—. bunların akabinde : «İşte o kasabaların haberlerinin bir kısmını sana anlatıyoruz...» buyurmuştur.[54]

101 - İşte o kasabaların haberlerinin bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki; peygamberleri onlara apaçık burhanlar getirdi de, önceleri yalanladıklarından inanmadılar, îşte böyle mühür basar Allah kâfirlerin kalblerine.
102 — Onların çoğunda Biz, ahde vefa görmedik. Onların çoğunu fâsıklar olarak bulduk.

Allah Teâlâ, peygamberi (s.a.) ne Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb (a.s.) in kavimlerinin haberlerini, kâfirleri helak buyurmasını, inananları kurtarmasını, rasûllerin dilinden hüccetlerle onlara hakkı açıkladığından dolayı özür dileme (özür beyân etme) hakkı bırakmadığını anlattıktan sonra, şöyle buyuruyor: «(Ey Muhammed), işte o kasabaların haberlerinin bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki; peygamberleri onlara (kendilerine haber verdiklerinde doğruluklarına delâlet eden) apaçık burhanlar getirdi.» Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur :

«Biz, peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (îsrâ, 15), «Bunlar, o kasabaların haberleridir ki; sana anlatıyoruz. Onların bir kısmı hâlâ duruyor, bir kısmı ise silinip gitmiştir. Onlara biz zulmetmedik. Fakat onlar, kendi kendilerine zulmettiler.» (Hûd, 100-101).
«Önceleri yalanladıklarından inanmadılar.» âyetinde harf-i cer olan edatı sebep bildirmektedir. Yani onlar, kendilerine ilk geldiğinde hakkı yalanlamış olmaları sebebiyle peygamberlerin getirdiklerine inanmamışlardır. Bu açıklamayı İbn Atiyye nakletmekte olup güzel bir açıklamadır. Başka bir âyette şöyle buyurulur : «O geldiği zaman da, onların yine İnanmayacaklarının farkında değil misiniz? Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de —ona ilk defa îmân etmedikleri gibi— azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110-111). Bu sebepledir ki burada da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «İşte böyle mühür basar Allah kâfirlerin kalblerine. Onların (geçmiş ümmetlerin) çoğunda Biz ahde vefa görmedik. Onların çoğunu fâsıklar olarak bulduk.» Biz, onların çoğunu Allah'a itaatin dışına çıkmış fâsıklar güruhu olarak bulmuşuzdur. Allah Teâlâ'nın onlardan almış olduğu ahid; onZan, üzerinde yaratmış olduğu fıtrattır. Onların Rabbı, mâliki olduğuna, kendisinden başka ilâh olmadığına dâir sulblerde onlardan ahd almıştır. Bunu ikrar etmişler ve kendi nefisleri aleyhine şehâdette bulunmuşlardır. (Daha sonra) bu ahidlerine muhalefetle onu arkalarına atmışlar, ne aklî ve ne de şer'î bir delil ve hüccet olmaksızın Allah ile birlikte başkalarına ibâdet etmişlerdir. Fıtrat-ı selime sahihlerinde durum bunun tersinedir. Başından sonuna kadar, rasûller bunu nehyeden esâslar getirmişlerdir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde rivayet edilen bir hadîste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu belirtilir : Muhakkak Ben kullanım muvahhidler olarak yarattım. Şeytânlar, onlara gelip dinlerinden döndürdü, saptırdı ve onlara helâl kıldığım şeyleri kendilerine haram kıldı. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bulunan bir hadîste şöyle Duyurulmuştur : Her doğan fıtrat üzere doğar. Ana babası onu yahûdîleştirir, hıristiyanlaştırır ve mecûsîleştirir. Allah Teâlâ da Kitâb-ı Azîz'inde şöyle buyurmuştur : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vah-yetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «Senden önce gönderdiğimiz tanrıları meşru' kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45), «Andolsun ki; her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36). Bu hususta başka âyetler de vardır.
«Önceleri yalanladıklarından inanmadılar.» âyeti hakkında, Ebu Ca'fer er-Râzı'nin Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâ[55]

104 — Mûsâ dedi ki: Ey Firavun; ben, âlemlerin Rab-bından gönderilmiş bir peygamberim.
105 — Bana yaraşan; Allah hakkında haktan başkasını söylememektir. Size, Rabbmızdan apaçık bir burhan getirdim. Artık îsrâiloğullarını benimle beraber gönder.
106 — Dedi ki: Şayet sen bir âyet getirdinse göster onu, eğer sâdıklardan isen.

Allah Teâlâ; Musa'nın Firavun ile münazaralarını, Musa'nın onu susturmasını, Firavun ve Mısır kıbtîlerinden kavmi huzurunda apaçık âyetler gösterdiğini haber vermektedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Mûsâ dedi ki: Ey Firavun; ben, âlemlerin

Rabbından gönderilmiş bir peygamberim.» Benî; her şeyin yaratıcısı, Rabbı ve mâliki göndermiştir. «Bana yaraşan; Allah hakkında haktan başkasını söylememektir.» Bazıları derler ki: Buranın anlamı şöyledir: Bana yaraşan, Allah hakkında ancak hakkı söylemektir. Bana yaraşan budur.
Müfesirlerden bazısı ise; buranın anlamının : «Allah hakkında haktan başkasını söylememem hususunda elbette ben hırslıyımdır.» şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Medine ehlinden diğerleri ise âyetteki kelimesini; Allah'ın izzetini, celâlini ve hükümranlığının büyüklüğünü bilmemden dolayı Allah'tan ancak hak ve doğru olanı söylemem benim üzerime vâcibtir, anlamında olmak üzere şeklinde okumuşlardır.
«Size, Rabbınız olan Allah'tan (size getirdiklerimde doğruluğumun delili olarak Allah'ın bana vermiş olduğu) apaçık bir burhan getirdim. Artık İsrâiloğullarını benimle beraber gönder.» Onları esaret ve zulmünden serbest bırak. Bırak onları da senin ve onların Rabbma ibâdet etsinler. Muhakkak onlar, şerefli bir peygamber olan İsrail'in soyun-dandırlar. İsrail; Ya'kûb İbn İshâk İbn îbrâhîm Halîl'ür-Rahmân'dır.
«Dedi ki: Şayet sen bir âyet getirdinse göster onu, eğer sâdıklardan isen.» Firavun dedi ki: Senin söylediklerinde seni doğrulayacak değilim. İstediğinde sana itaat edecek de değilim. Eğer iddia ettiğinde doğru isen ve eğer senin yanında bir hüccet varsa, görmemiz için onu göster.[56]

107 — Bunun üzerine asasını bıraktı. Bir de ne görsünler; o, apaçık bir ejderhâdır.
108 — Elini çıkardı, ne görsünler;   o da bakanlara bembeyaz (parlıyor).

((O, apaçık bir ejderhâdır.)) âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha: O, erkek yılandır, demiştir. Süddî ve Dahhâk da böyle derler. Fitneler hadîsinde, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Bunun üzerine asasını bıraktı. Asâ, ağzını açmış, hızla Firavun'a doğru yürüyen büyük bir yılana dönüştü. Firavun, onun kendisine doğru geldiğini görünce; kendini tahtından yere attı ve onu engellemesi için Musa'dan yardım istedi. Hz Mûsâ da öyle yaptı. Katâde ise; asanın, şehir gibi büyük bir yılana dönüştüğünü söylemiştir. «Bir de ne görsünler; o, apaçık bir ejderhâdır.» âyetinde Süddî şöyle der: yılanların erkeğidir. Ağzım açmış, alt çenesini yere, diğerini ise sarayın suru üzerine koymuş, sonra yakalamak üzere Firavun'a doğru yönelmişti. Firavun onu görünce, korkmuş, yerinden sıçramış ve üstüne pislemiştl. Ondan önce hiç üstüne pislemiş değildi. Şöyle bağırmıştı: Ey Mûsâ, onu tut, ben sana îmân ediyorum. İsrâiloğullannı seninle beraber göndereceğim. Mûsâ onu almış ve o da yeniden asâ haline dönüşmüştü. Bunun bir benzeri İkrime tarafından ibn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.
Vehb İbn Münetobih der ki: Mûsâ, Firavun'un yanına girdiğinde; Firavun kendisine: Ben seni tanıyor muyum? diye sormuş o da; evet, demişti. Firavun: «Çocukken biz seni yanımıza alıp büyütmedik mi?» (Şuarâ, 18) demişti. Mûsâ kendisine (gerekli) cevabı vermiş ve Firavun : «Onu yakalayın.» demiş. Bunun üzerine Mûsâ : «Asasını bırakmış, bir de ne görsünler; o, apaçık bir ejderhâdır.» Ejderhâ insanların üzerine hüçûnı etmiş ve onlar dağılmışlardı'. Onlardan

yirmibeşbin kişi ölmüş, birbirlerini (ezerek) öldürmüşlerdi. Firavun kalkmış, kaçmış ve evine girmişti. Bu ifâdeyi İbn Cerîr, ayrıca İmâm Ahmed ez-Zühd kita-bında ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir. İfâdenin sevkedilişinde ga-rîblik vardır. En doğrusunu Allah bilir.
«Elini çıkardı, ne görsünler; o da bakanlara bembeyaz (parlıyor.)» Elini zırhına soktuktan sonra hastalık, abraşhk olmaksızın parlak ve bembeyaz olarak çıkarmıştı. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Ve elini koynuna sok. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusursuz, bembeyaz çıksın.» (Nemi, 12). Fitneler hadîsinde İbn Abbâs, «Kusursuz, bir hastalık olmaksızın» âyeti hakkında şöyle demektedir : Bir abraşlik olmaksızın, sonra onu tekrar yerine koy-muş ve o da önceki rengine avdet etmiştir. Mücâhid ve birçokları da böyle derler.[57]

109 — Firavun'un kavminden ileri gelenler: Doğrusu bu, bilgin bir sihirbazdır, dediler.
110 — Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Firavun: O halde ne buyurursunuz.

Firavun'un kavminden ileri gelenler; Firavun'un korkusu geçip bundan sonra tahtına oturduğunda, onun söylediklerine muvafık olarak böyle söylemişlerdir. Firavun, çevresindeki kavminin ileri gelenlerine : «Doğrusu bu, bilgin bir sihirbazdır.» demiş, onlar da ona muvâ-fakatla onun söylediği gibi söylemişlerdi. Hz. Mûsâ ile ilgili olarak nasıl davranmaları gerektiği, Musa'nın çırasını söndürmek, sözünü kesmek ve kendi yalan ve iftiralarını haklı göstermek için neler yapmaları icâbettiği hususunda istişare etmişlerdi. Onlar; insanların Hz. Mû-sâ'nın sihrine meyletmesinden korkuyorlardı. Onların inançlarına göre; Musa'nın onlara üstün gelmesi, sihri sebebiyle idi. Onlar, Musa'nın kendilerini yurtlarından çıkarmasından korkuyorlardı ki korktuklarına uğradılar. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Fira-vun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» (Kasas, 6). Onlar Musa'nın durumu hususunda müşavere ettiklerinde; Allah Teâlâ'nın hikâye buyurduğu üzere, görüşleri şu hususta birleşmişti:[58]

111 — Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy, şehirlere toplayıcılar yolla.
112 — Bütün bilgin sihirbazları sana getirsinler.

İbn Abbâs, âyetteki kelimesini; geri bırak, alıkoy, şeklinde
tefsir ederken, Katâde; onu hapset, şeklinde tefsir etmiştir. «Şehirlere (hükümranlığın altındaki iklimlere diğer ülkelerdeki bilginleri toplayıp getirecek) toplayıcılar yolla.»
Onların zamanında sihir, çok yaygındı. Onlardan bir kısmı buna inanırdı. Bazıları Hz. Musa'nın yaptıklarının, sihirbazların yaptıkları kabilinden şeyler olduğunu sanmıştı. Bu sebeple onun kendilerine göstermiş olduğu açık âyetlerin benzeriyle ona karşı durmak için sihirbazları toplamışlardır. Nitekim Allah Teâlâ Firavun'dan haber vererek şöyle buyurmaktadır : «Ve dedi ki: Sihirbazlığından bizi yurdu-muzdan çıkarmaya mı geldin ey Musa?» Şimdi biz de seninkine benzeyen bir sihir

göstereceğiz sana. Bizimle senin aranda bir vakit ta'yîn et ki, sen de biz de düz bir yerde bulunalım, caymayalım. «Buluşma zamanımız; sizin bayram gününüzde, insanların toplandığı kuşluk vaktidir, dedi. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti ve sonra bütün hilesini toplayıp geldi.» (Tâhâ, 57-60).[59]

113 — Sihirbazlar Firavun'a geldi ve dediler ki: Eğer gâlibler biz olursak, şüphesiz bize bir mükafat var, değil mi?
114 — Evet, hem siz muhakkak gözdeler olacaksınız, dedi.

Allah Teâlâ burada, Firavun'un Mûşâ (a.s.) ile karşılamak üzere getirttiği sihirbazlara karşı koştuğu şartları haber veriyor : Eğer Mû-sâ'ya gâlib gelirlerse; onları mükâfatlandıracak ve kendilerine bol hediyeler verecektir. Firavun onlara vaadlerde bulunmuş, kendilerine dilediklerini vereceğine dâir onlan ümitlendirmişti. Kendilerini beraber oturduğu kimselerden ve katındaki gözdelerden kılacağına dâir vaadde bulunmuştur. Onlar, Firavun —Allah ona la'net etsin— dan bu sözü sağlamca aldıklarında :[60]

115 — Dediler ki: Ey Mûsâ, sen mi atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım?
116 — Siz atın, dedi. Atınca; halkın gözlerini büyüle-diler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir getirmiş oldular.

«Ey Mûsâ, sen mi atacaksın, yoksa (senden önce) atanlar 'biz mi olalım?)> sözü; sihirbazların Mûsâ (a.s.) ya meydan okumalarıdır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle haber verir : «Dediler ki: Ey Mûsâ; ya sen at, ya da ilk atanlar biz olalım.» (Tâhâ, 65). Mûsâ (a.s.) onlara : «(Benden önce, ilk olarak) siz atın.» dedi. En doğrusunu Allah bilir ama, bundaki hikmet şudur: İnsanlar, onların işlediklerini görsünler ve düşünsünler. Onların bâtıl ve kötü davranışları son bulunca, bekleyip gözetledikten sonra onlara apaçık olarak hak gelsin ki gönüllerde daha te'sîrli olsun. Nitekim böyle de olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Atınca halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar.» buyurmuştur. Onların yaktıklarının, haricen bir hakikati olduğu hissi uyan-dırılmıştır. Halbuki onların yaptıkları, mücerred bir hayâlden ibaretti. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Bir de ne görsün; ipleri ve değnekleri, büyüleri yüzünden kendilerine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi. Bunun için Mûsâ, içinden bir korku hissetti. Korkma. Muhakkak sen daha üstünsün, dedik. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sâdece sihirbaz düzenidir. Nerede olursa olsun sihirbaz asla basan kazanamaz.» (Tâhâ, 66-69).
Süfyân İbn Uyeyne der ki: Bize Ebu Sa'd'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; onlar, kalın ipler ve uzun tahtalar attılar. İbn Abbâs der ki: Sihirle attıkları bu şeyler, yürür gibi görünmeye başlamıştı.
Muhammed İbn İshâk der ki: Onbeşbin sihirbaz sâf tutmuştu. Ve her birinin beraberinde ipleri ve değnekleri vardı. Mûsâ (a.s.) yanında kardeşi ile beraber asasına dayanarak geldi Herkes ve beraberinde halkının eşrafı ile birlikte Firavun geldi. Sonra sihirbazlar : «Ey Mûsâ, ya sen at, ya da ilk atante.r biz olalım, dediler.» (Tâhâ, 65). «O da : Hayır, siz atın, dedi. Bir de ne görsün; ipleri ve

değnekleri büyüleri yüzünden kendilerine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi.» (Tâhâ, 66). Sihirleri ile, ilk önce Musa'nın ve Firavun'un gözünü almışlar, sonra da insanların gözlerini çelmişlerdi. Onlardan her biri, elindeki ipleri ve değnekleri ..atmışlar, birden onlar dağlar misâli yılanlar oluvermişti. Vâdîyi doldurmuş ve üstüste yığılmışlardı.
Süddî der ki : (Sihirbazlar) otuzbin küsur kişiydiler. Yanında ip ve değnek olmayan hiç biri yoktu. «Atınca halkın gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar.»
İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... Kasım İbn Ebu Bezze'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Firavun, yetmişbin sihirbaz topladı. Onlar yetmişbin ip, yetmişbin değnek attılar. Nihayet onların sihirlerinden bunların yürüdüğü hayâli görünmeye başladı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Büyük bir sihir getirmiş oldular.» buyurmuştur.[61]

117 — Biz de Musa'ya: Asanı bırak, diye vahyettik. Bir de ne görsünler; onların uydurduklarını yalayıp yutuyor.
118 — Böylece hak yerini buldu ve onların yapmakta oldukları şeyler de boşa gitti.
119 - İşte orada yenildiler, hor ve hakir geri döndüler.
120 — Sihirbazlar da hep birden secdeye kapandılar.
121 — Dediler ki: Âlemlerin Rabbma îmân ettik.
122 — Atfûsâ ve Harun'un Rabbma.

Allah Teâlâ; bu âyetlerde, hak ile bâtılı ayırmış olduğu o büyük toplantıda, kulu ve elçisi Mûsâ (a.s.) ya sağ elinde olan asasını atmasını emrettiğini haber veriyor. «Bir de ne görsünler; onların uydurdukları (attıkları ve bâtıl olduğu halde hak olduğunu sandırdıkları şeyleri) yalayıp yutuyor.» İbn Abbâs der ki: Asâ, onların iplerinden ve tahtalarından (değneklerinden) yakaladığı her şeyi alıp yutmaya başladı. Sihirbazlar bunun bir sihir olmadığını, semâdan (inmiş) bir şey olduğunu anladılar, secdeye kapandılar ve : «Âlemlerin Hatana îmân ettik. Mûsâ ve Harun'un Ratobına.» dediler.
Muhammed İbn İshâk der ki: Vadide, onların attıklarından az ve çok hiçbir şey görünmeyinceye kadar, asâ bu ipleri ve değnekleri birer birer yutmaya başladı. Sonra Mûsâ onu aldı da bir de ne görsünler; eskiden olduğu gibi onun elinde bir asadır. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapanıp; «Âlemlerin Rabbına îmân ettik. Mûsâ ve Harun'un Rabbına. (eğer bu sihirbaz olsaydı elbette yenilmezdik.)» dediler.
Kasım İbn Ebu Bezze der ki: Allah Teâlâ Musa'ya «A^ânı bırak.» diye vahyetti ve o asasını bıraktı. Bir de ne görsünler; o, ağzım açmış bir ejderhâdır, onların iplerini ve değneklerini yutuyor. İşte o esnada, sihirbazlar secdeye kapandılar. Cenneti, cehennemi ve her İkisinin sevabını görmeden de başlarını kaldırmadılar.[62]

İzahı

123 — Firavun dedi ki: Ben size izin vermeden mi ona inandınız? Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir. Fakat yakında bilirsiniz siz.
124 — Elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da hepinizi asacağım.
125 — Dediler ki: Biz, şüphesiz Rabbımıza dönenleriz.
126 — Sen; bizden, sırf Rabbımızın âyetleri gelince ona inandık diye intikam alıyorsun. Rabbunız; üzerimize sabır yağdır ve bizi müslümanlar olarak öldür.

Allah Teâlâ, Firavun —Allah ona la'net etsin— un Mûsâ (a.s.) ya îmân ettikleri için sihirbazları tehdîd ettiğini haber veriyor. Firavun onların bu davranışlarını, insanlara karşı izhâr etmiş oldukları bir hile ve desise olarak nitelemiş ve : «Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir.» demiştir. Musa'nın size karşı bu günde üstün gelmesi; ancak aranızda bir müşavere ve sizin bunu kabullenmenizden meydana gelmiştir, demişti. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «Doğrusu, size büyü öğreten büyüğünüzdür.» (Tâhâ, 71). Gerek o ve gerekse aklı olan herkes bilir ki; onun söylemiş olduğu bu söz, bâtılların en bâtılıdır. Muhakkak ki Mûsâ (a.s.) Medyen'den gelmiş, Firavun'u Allah'a davet etmiş, getirdiklerinin doğruluğuna delâlet eden açık mucizeler, kesin hüccetler izhâr etmiştir. İşte o zaman Firavun, hükümranlık ve saltanatının hâkim bulunduğu şehirlere adamlar göndermiş, diğer şehirlerden onun ve kavminden ileri gelenlerin seçtiklerinden buralarda dağınık durumda olan sihirbazları Mısır "ülkesine toplamıştı. Onları huzuruna almış, bol hediyyeler vereceği va'din-de bulunmuştu. Onlar; Firavun'un hediyyelerine kavuşmak, makamlarına oturmak ve Firavun'un katında gözdeler olmak istiyorlardı. Mûsâ (a.s.) onlardan hiç birisini görmemişti, onlarla biraraya gelmemişti ve hiçbirisini tanımıyordu. Bunu Firavun da bilmekteydi. Ancak onun böyle konuşması tebeasına karşı işi karıştırarak, onların câhillerine karşı durumunu gizlemek gayesine ma'tûf idi. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Firavun kavmini küçümsedi, ama onlar yine de kendisine itaat ettiler.» (Zuhruf, 54). Allah'ın yaratıklarının en bilgisizlerinden ve sapıklarından bir grup onu : «Sizin en yüce Rabbınız benim.» (Nâziât, 24) sözünde doğrulamış, tasdik etmişti.
Süddî tefsirinde meşhur isnadı ile îbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve sahabeden başkalarından rivayetle «Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir.» âyeti hakıknda, onların şöyle dediklerini nakleder: Mûsâ (a.s.) ve sihirbazların reîsi karşılaşmışlardı. Musa ona : Ne dersin, eğer ben sana üstün gelirsem bana îmân eder ve benim getirdiğimin hak olduğuna şehâdet eder misin? diye sormuştu. Sihirbaz da: Yarın öyle bir sihir yapacağım ki; hiçbir sihir ona üstün gelemeyecek. Allah'a yemin ederim ki şayet sen bana üstün gelirsen; sana îmân edeceğim ve senin hak olduğuna şehâdette bulunacağım, demişti. Firavun da bu esnada onlara bakıyordu. Râvîler der ki: İşte Firavun sözü bu sebeple söylemiştir. «Halkı şehirden çıkarmanız için...» Siz, onunla biraraya geldiniz, devlet ve kuvvet sizde olsun, büyükleri ve reisleri oradan çıkarasınız, tasarruf sizin olsun diye böyle yaptınız. «Fakat yakında (ne yapacağımı) bilirsiniz siz.» Sonra Allah Teâlâ, Firavun'un tehdidini şu sözü ile açıklamıştır: «Elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim.» Sağ ellerinizi ve sol ayaklarınızı veya bunun

aksini keseceğim. «Sonra da hepinizi asacağım.» Başka bir âyette de onun şöyle dediği haber verilir: «Sizi hurma kütüklerine asacağım.» (Tâhâ, 71). İbn Abbâs der ki: Firavun; insanları asanların ve elleri, ayaklan çaprazlama kesenlerin ilki olmuştur.
Sihirbazlar: «Biz, şüphesiz Rabbımıza dönenleriz.» demişlerdir. Biz, açıkça anladık ve bildik ki; biz mutlaka O'na döneceğiz. O'nun azabı senin azabından, O'nun cezalandırması ve azabı senin bizi çağırıp zorlamış olduğun sihirden ve senin cezalandırmandan elbette daha şiddetlidir. Allah'ın azabından kurtulmamız için biz bu gün elbette senin azabına dayanacağız. Bu sebepledir ki onlar : «Rabbımız, üzerimize sabır yağdır. (Senin dinin üzere sabretmeyi ve sebatı bize bah-şeyle) Ve bizi (Peygamberin Mûsâ (a.s.) ya tâbi olan) müslümanlar olarak öldür.» demişlerdir. Onlar Firavun'a da: «Ne hüküm verecekken ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin. Doğrusu biz, hatâlarımızı ve bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbımıza îmân ettik. Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve <İaha devamlıdır. Kim, Rabbina suçlu olarak gelirse; doğrusu cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar. Kim de O'na îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olarak gelirse; işte onlara, en üstün dereceler vardır.» (Tâhâ, 72 - 75) demişlerdi. Günün başlangıcında sihirbaz iken, sonunda sâlihler, şehîdler oldular. İbn Abbâs, Ubeyd İbn Umeyr, Katâde ve İbn Cüreyc der ki: Günün başında sihirbaz idiler, sonunda şehîdler oldular.[63]

İzahı

127 — Firavun'un kavminin ileri gelenleri: Musa'yı ve kavmini yeryüzünde fesâdçılık etsinler, seni de, tanrılarını da terketsinler diye mi bırakıyorsun? dediler. Dedi ki: Oğullarını öldürtürüz, kadınlarını sağ bırakırız. Elbette biz onları ezicileriz.
128 — Mûsâ kavmine dedi ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Yeryüzü muhakkak ki, Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar ve akıbet müttakîle-rindir.
129 — Dediler ki: Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildik. Dedi ki: Rabbmızm, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine getirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.

Allah Teâlâ, Firavun ve kavminden ileri gelenlerin birleşip yardımlaşmalarını, Mûsâ (a.s.) ve kavmine izhâr etmiş oldukları eziyyet ve düşmanlığı haber veriyor: «Firavun'un kavminden ileri gelenleri (Firavun'a) : Musa'yı ve kavmini yeryüzünde fesâdçılık etsinler... diye mi bırakıyorsun?» Onlar, yeryüzünde fesâdçılık etsinler diye mi onları bırakıyorsun? Onlar, teb'am fesada sürüklesinler ve onları senin dı-şında kendi rablarına ibâdete çağırsınlar diye mi bırakıyorsun? dediler. Ne kadar garîb. Bunlar, Mûsâ ve kavminin fesâd çıkarmasından korkuyorlar. Halbuki Firavun ve kavmi fesâd çıkaranların ta kendileridir, ne var ki hissetmiyorlar. «Seni de tanrılarını da'terketsinler diye mi...» âyetinin başındaki (s) harfinin hal bildiren edat olduğunu bazıları söylemektedirler ki buna göre; mâna : Onu ve kavmini senin ibâdetini terkeder oldukları halde fesâd çıkarmaları için mi bırakıyorsun? şeklinde

olacaktır. Âyeti Übeyy îbn Kâ'b : («Onlar sana ve senin ilâhlarına ibâdeti terketsinler diye mi...» şeklinde okumuştur. Bu kırâeti İbn Cerîr rivayet etmiştir. Başkaları ise buradaki (s) harfinin, atıf için olduğunu söylemişlerdir ki buna göre anlam şöyle olur: Mûsâ ve kavmini senin zımnen yapmalarını kabullendiğin fesâd çıkarmaya ve senin ilâhlarını terketmeye sakın bırakma. Bazıları da âyetteki kelimesini «Sana ibâdeti terketsinler diye mi...» anlamında olmak üzere tekil olarak okumuşlardır. Bu, İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivayet edilmiştir. Birinci kırâete göre bazıları derler ki: Firavun'un kendisine ibâdet ettiği bir ilâhı vardı. Hasan el-Basrî : Firavun'un kendisine gizlice ibâdet ettiği bir ilâhı vardı, demiştir. Ondan gelen diğer bir rivayette ise şöyle der: Onun boynunda asılı bir incisi vardı ve ona secde ederdi.
«Seni de tanrılarını da terketsinler diye mi...» âyeti hakkında âüddî şöyle der: îbn Abbâs'ın iddiasına göre, onun ilâhları inekler idi. Firavun, güzel bir inek gördüğünde; onlara, bu ineğe ibâdet etmelerini emrederdi. Bu sebepledir ki onlar için bir buzağı heykeli çıkarılmıştır.
Kavminin ileri gelenlerinin isteklerine Firavun : «Oğullarım Öldürürüz, kadınlarını sağ 'bırakırız.» diye cevab vermiştir. Bu, Firavun'un bu konuda ikinci emridir. Mûsâ (a.s.) nın doğumundan önce de onun varlığından korkarak Firavun onları bu şekilde cezalandırmış, ancak Firavun'un arzulayıp kaydettiğinin tersi vuku bulmuştu. Firavun 'bu işinde de aynı şekilde muamele görmüştür. O, İsrâiloğullarmı ezmek ve onları zelîl kılmak istiyordu. Durum, onun isteğinin tersine vuku bulmuş, Allah Teâlâ Firavun'a karşı onlara yardım edip Firavun'u zelil kılmış, burnunu yere sürtmüş, onu ve ordusunu suda boğmuştur.
Firavun, zikretmiş olduğu kötülükleri İsrâiloğullan için kararlaştırdığında : «Mûsâ kavmine : Allah'tan yardım isteyin ve sabredin, dedi.» Güzel akıbetin ve yurdun.onların olacağını şu sözleriyle müjdeledi : «Yeryüzü muhakkak ki, Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Ve akıbet müttaküerindir. Dediler ki: Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildik.» Ey Mûsâ, görmüş olduğun alçaltüma ve zelîl kılınmanın bir benzeri sen gelmezden önce de başımıza gelmişti, senden sonra da. Mûsâ (a,s.) onların mevcûd durum-larını ve ikinci halde alacakları durumu onlara hatırlatarak : «Rabbı-nızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine geçirmesi umulur.» demiştir ki bu; nimetlerin gelmesi ve musîbetlerin bitmesi anında şükre sarılmaları için onları teşvikten ibarettir.[64]

130 — Andolsun ki; Biz, Firavun hanedanını düşünüp ibret alırlar diye yıllarca kuraklık ve mahsûllerinin kıtlı-ğıyla tutup sıktık.
131 — Onlara bir iyilik geldiğinde : Bu, bizim içindir, dediler. Şayet kendilerine bir kötülük gelirse; Mûsâ ile be-raberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katmdandır, fakat çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Andolsun ki; Biz, Firavun hanedanını düşünüp ibret alırlar diye yıllarca (ekinlerinin azlığı sebebiyle açlık seneleriyle) kuraklık ve mahsûllerinin kıtlığıyla tutup sıktık (imtihan edip onlan denedik).» Mücâhid : Mahsûllerinin kıtlığının, ekinlerin azlığının dışında olan şeyler olduğunu

söylemiştir. Recâ İbn Hayve'den naklen Ebu îshâk: Bir hurma ağacı sâdece tek bir meyve taşırdı (verirdi), demiştir.
«Umulur ki düşünüp ibret alırlar. Onlara bir iyilik (bolluk ve n-zık) geldiğinde : Bu, bizim içindir (bu, hak ettiğimiz şeydir) dediler. Şayet kendilerine bir kötülük (kıtlık ve kuraklık) gelirse; Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerler, (bu onların ve getirdiklerinin yüzündendir) derlerdi. Dikkat edin. Onların uğursuzluğu, ancak Allah katmdandır.» Ali İbn Ebu Talha «Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katmdandır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Onların musibetleri Allah katmdandır. Allah Teâlâ : «Fakat çoğu bilmezler.» buyurmuştur. İbn Cüreyc ise tbn Abbâs'm «Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katmdandır.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: O, ancak Allah tarafındandır.[65]

ENFÂL SÛRESİ

ENFÂL SÛRESİ

Enfâl Sûresi Medine'de nazil olmuştur. 76 âyettir. Kelimelerinin sayısı 1631, harflerinin sayısı ise 5294'dür. En doğrusunu Allah bilir.

Sûrenin İndiği Ortama Umûmî Bakış

Bu sûre, İslâm ile küfür arasındaki ilk muharebe olan Bedir harbinden sonra H. 2. yılda nazil olmuştur. Savaşın detaylı ve umumi bir tahlilini ihtiva ettiği gibi, büyük bir ihtimalle Enfal sûresinin bir kerede ve aynı anda vahyedildiği de anlaşılmaktadır. Fakat, bu harbin sonucu olarak ortaya çıkan problemler ile ilgili bazı âyetlerin, daha sonraki bir zamanda ve bölüm bölüm vahyedilmiş olması da mümkündür. Ancak, sûre bütün olarak ele alındığında, bir araya getirilmiş risaleler topluluğu olduğu zannını uyandıracak hiç bir emareye rastlanamaz.
Sûre'nin tetkikine geçmeden önce, Bedir harbine yol açan olayları mütalâa etmek yerinde olur.
İlk on yıllık sürede, ya da risâletin Mekke döneminde; «İslâm çağrısı», güç ve kudretini isbât etti. Bu durum, şu iki büyük gerçeğin sonucudur. Birincisi; şahsî erdemleri zirvesine ulaşan Hz. peygamber, kendi misyonunu büyük bir hikmet, âlîcenâblık ve basiret ile yerine getiriyordu. Yüce Peygamber, hareketi başarılı bir sonuca ulaştırmak için tüm idrâkini teksif ettiğini tavırları ile göstererek, bu yolda tehlikenin ve işkencenin her türlüsünü göğüslemeye hazır olduğunu ortaya koyuyordu. İkincisi; «İslâm çağrısı» o kadar cezbediciydi ki, insanların akıllarını ve gönüllerini karşı konulamaz bir şekilde kendine çekiyordu. Câhiliyyet, hurafe ve haksızlığın tüm engelleri İslâm'ın gelişimini önlemede başansız kaldılar. Bundan dolayıdır ki; başlangıç döneminde «İslâmın çağrısı» m hakir gören «Cahiliyye» yolunun mensûb-ları, Peygamber (s.a.) in Mekke'de ikâmetinin son döneminde İslâm'ı oldukça ciddî bir tehdîd olarak kabul etmeye ve bütün güçleri ile baskılarını artırmaya başladılar. Fakat yukarıda anlatılan gücüne rağmen, İslâmî hareket henüz kendisini başarıya ulaştıracak belirli faktörlere sahip değildi.
İlk olarak; «îslâmî hareket»; henüz sadece dâvasının doğruluğuna inanmakla kalmayıp aynı zamanda tüm enerjilerini ve İslâm nizamının te'sîsi —basana— uğruna cansiperane gayretlerini ortaya koymaya hazır, İslâm prensiplerine yürekten bağlı, yeterli sayıda mü'mini (bağlısını) etrafında toplayamamıştı. Öyle ki; mü'minler en yakın akrabaları bile olsalar tüm kâfir dünyaya karşı savaşlarında canlarını feda etmeye hazırdılar. İslâm'ın bağlılarının, Mekke'li Kureyşlilerin elinde en şiddetli eziyetlere sabırla tahammül ettikleri ve imânlarını sadakat ile İslâm'a olan bağlılıklarında mükemmel bir örnek oluşturdukları açık bir gerçektir. Ancak, bu dönemde ideallerinden değerli hiçbir şey tanımayan ve bu idealler uğrunda hayatını feda etmeye dahi hazır böyle bir «bağlılar topluluğun oluşturmakta, İslâm'ın başarısını gösterecek ileri tecrübe ve adımların da gerekli olduğu ortadadır.
İkincisi; her ne kadar İslâm'ın sesi ülkenin her tarafına yayılmış olsa da, mesajın etkileri yeni yeni yaygınlık kazanmaya başlamış ve elde edilen gücü sağa sola dağıtmak zorunda kalınmıştı. Yani, «cahiliyye» nin eski kurumlaşmış hâkimiyeti ile nihâî çatışma için gerekli etkin kuvvet henüz bir araya getirilmemişti. Üçüncü

olarak; İslâm'ın kendi ülkesi yoktu ve İslâm'ın gücünü pekiştirerek ileri aksiyonlarına temel teşkil edecek özgün teşkilâtı hiçbir yerde kurulmamıştı. Ülkenin her tarafına dağıtılmış ve inkarcılar arasında yabancılar gibi yaşayan müslümanlann kana susamış düşmanları onları kendi topraklarından da çıkarmak istiyorlardı.
Dördüncüsü; Müslümanlar İslâm'a dayalı hayat sisteminin kutsallığını pratik olarak gösterme imkanına henüz sahip değillerdi. Daha ne İslâmî kültür oluşmuş, ne de sosyal, ekonomik ya da politik sistem olarak İslâm ortaya çıkmıştı. Ayrıca, müslümanlara rehberlik edecek savaş ve banş kuralları da konulmamıştı. Bunun için, müslümanlar külli hayat sistemlerini üzerine inşâya niyetlendikleri sözkonusu dinî prensibleri alenen ortaya koyamadılar. Diğer yandan, müslümanlar topluluk olarak «İslâm çağrısı» nın açıkça ilânı eylemine halisane katıla-calkannı isbât eden imtihanın mihenk taşları ile henüz sınanmamış-lardı.
Allah, tüm bu noksanlıklarını giderme imkânını bahşetti.
Peygamber'in Mekke'de ikâmetinin son dört yılında İslâm'ın sesi Yesrib (Medine) de daha etkin bir şekilde yükseliyor ve Medine halkı diğer arap kabilelerine oranla içtenlikle «çağrı» yi kabul ediyorlardı. Böylece, risâletin onikinci senesi hacc mevsiminde Medîne'li yetmişbeş kişilik bir heyet gecenin karanlığında Hz. Peygamber ile buluştular. Bu insanlar sadece İslâm'ı kabul etmekle kalmıyorlar, Peygamber'e ve bağlılarına barış içinde yaşayacakları bir vatan da teklif ediyorlardı. Bu, Allah tarafından hazırlanmış, yeni bir devir açacak önemli bir imkân olduğu için Peygamber bu teklifin ehemmiyetini dikkate aldı.
Bu teklifin önemi; Medine halkı için son derece açıktı ve bu sıradan bir «mülteciler gurubuna» yapılan teklif değil, Allah'ın elçisinin kendilerine lider ve hâkim olmasını sağlayacak bir davetti. Bunun gibi; Medîne'liler, müslüman mültecileri sadece katliâmlardan kurtarıp yeni bir yurt teklif etmediklerinin, aynı zamanda ülkenin dört bir tarafına dağılmış müslümanları bir araya getirerek kendileri ile birlikte organize bir cemaat oluşturduklarının farkında idiler. Böylece halkının bu teklifi Yesrib'i «İslâm Ülkesi» haline getirdi. Onların davetlerini Hz. Peygamber kabul etmekle Yesrib'i Arabistan'daki ilk «İslâm Şehri)) yaptı.
Medine halkı bu davetin neticelerinin ne olacağının tamamen farkında idiler. Gerçekte, bu tüm Arabistan'a karşı bir savaş ilânı ve sosyal, ekonomik boykota da davetiye idi. Medîne'li ansâr Peygamber'e Akabe'de biat ettiklerinde bunun sonuçlarını iyi biliyorlardı.
Bîat'ın ilânı sırasında heyette bulunan en genç Medîne'li delege Es'ad bin Zurâre ayağa kalktı ve şunları söyledi: Ey Yesrib ahâlîsi; bir an beni dinleyin ve bu Matınızın tüm etkilerini dikkatlice gözden geçirin. Biz Peygamber'e gelmekle, ona sadece Allah'ın elçisi olarak itibâr etmekle, bütün Arabistan'ın düşmanlığını davet ettiğimizi bilmek zorundayız. Onu Medine'ye götürmek için aldığımızda, bize saldırılacağım ve çocuklarımızın kılıçtan geçirileceğini unutmayın. Bunun için, eğer yüreklerinizde bu âkibeti göğüsleyebilecek cesaretiniz varsa durmayın, Peygamber'e Matınızı ilân edin ve Allah onun mükâfatım size verecektir. Fakat kendi canınızı, Peygamber'den ve onun dâvasından çok seviyorsanız, bu işi bırakın ve açıkça özrünüzü beyân edin. Bu ana mahsûs olmak üzere Allah ma'zeretinizi kabul etsin.

Heyetin diğer bir üyesi Abbâs bin Ubâde İbn Nedle aynı şeyin üzerinde durarak şöyle dedi: Şu insana biatinizi ilân etmenizin neticelerinin ne olacağını biliyor musunuz? (Topluluktan, «evet biliyoruz» sesleri yükseldi.) Siz O'na Matınızı ilân etmekle tüm dünyaya savaşta meydan okuyorsunuz. Hayatınız ve mülkiyetiniz ile ilgili her türlü ciddî tehlike ihtimâl dâhilidir. Onun için, iyice düşünün. Eğer, düşmanlarınızla karşılaştığınızda ortaya çıkacak bir takım gizli düşünce ve duygularınız varsa; Peygamber'i şimdiden yalnız bırakmak daha iyidir. Çünkü böylesi bir ilişki size bu dünya'da da, öte dünya'da da utanç verecek ve yüzkarası olacaktır. Yok eğer, bu davetin neticesi olarak ortaya çıkabilecek her türlü sonucu karşılamaya kesinlikle emîn ve ha-zırsanız, o halde en iyi yol Peygambere bîat hususunda antlaşmanızdır. Allah'ın izniyle bu, öte dünyanız için hayırlı olacağı gibi bu dünyanız için de hayırlıdır.
Heyetin bütün üyeleri; canlarımızı dahi tehlikeye atmaya hazırız. Ve tüm soylu, hısım akrabamız, Rasûlullah'ın uğruna feda olsun, diyerek bir ağızdan bağırdılar. Daha sonra, «İkinci Akabe bîatı» antlaşması olarak bilinen meşhur antlaşma yerine getirildi.
Diğer tarafta, Mekke ahâlîsi de kendi açılarından bu bîat antlaşmasının ne tür sonuçlar doğuracağını gayet iyi anlıyoriardı. Yakından tanıdıkları, üstün bir kişiliğe ve olağanüstü niteliklere sahip Muham-med (s.a.), bu bîat ile birlikte çok güçlü bir dayanak kazanıyordu. Bu antlaşma büyük bir sadâkat, kararlılık ve metanet ile peygambere bağlı olan mü'minlerin, O'nun yüce liderliği ve rehberliği altında disiplinli bir cemâat haline gelmelerine yardım edecekti. Ve biliyorlardı ki; bu bîat onların eski hayat düzenlerinin ölüm fermanı demekti. Aynı zamanda geçimlerinin temel kaynağı olan ticâretlerinde de Medine'nin stratejik öneminin farkındaydılar. Medine'nin coğrafî konumu, müslümanların Yemen, Suriye ticâret yolunda ilerleyen kervanlara kolaylıkla hücum etmelerini ve böylece Mekke'lilerin ve diğer putperest kabilelerin ekonomik yollarını etkin bir şekilde kesmelerini sağlayabilecek üstünlüğe sahipti. Tâif ve diğer bölgeleri hesaba katmaksızın, Mekke halkının senede yaklaşık 200.000 dinarlık ticâreti bu yoldan sağlanıyordu. Akabe bîatı antlaşmasının sonuçlarının ne olacağının tamamen farkında olan Kureyş'liler, aynı gece antlaşmayı haber aldıklarında gerçekten altüst oldular. İlk olarak, Medine halkını kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Fakat müslümanların küçük gruplar halinde Medine'ye göç ettiklerini görünce; sonradan Hz. Peygamberin de hicret edeceğini tahmîn ettiler. Bu tehlikeyi önlemek için de kesin bir ölçü koymaya karar verdiler.
Peygamberin hicretinden birkaç gün önce, Kureyşliler meseleyi müzâkere etmek için bir konsey topladılar. Uzun tartışmalar sonucu, Benu Hâşim sülâlesi hâriç Kureyş'in tüm sülâlelerinden birer kişinin Hz. Peygamberin hayatına son vermek için seçilmesini kararlaştırdılar. Bu, peygamberin sülâlesinin yalnız başlarına diğer Kureyş sülâlesi ile savaşmalarını güçleştirmek içindi. Böylece, HâşimoğuUarı onlardan intikam almak yerine, Rasulullah'm katilinin «kan bedeli» ni kabul etmek zorunda kalacaklardı. Fakat Allah'ın lütfuyla, cinayet plânlan Rasûlullah'm şâyân-ı takdir metaneti ve Allah'a tâm teslimiyeti ile başarısızlığa uğradı ve Peygamber Medine'ye sağ salim ulaştı. Peygamberin hicretini önleyemediklerinde; Medine'ye ulaştığından beri Hz. Peygambere karşı hoşnutsuzluk beslemeye başlamış olan

Abdullah İbn Ubeyy'i kullanmak fikri akıllarına geldi. O, Medine'nin etkili liderlerinden biri idi ve halk onu reîs olarak kabul ediyordu.
Evs ve Hazrec kabilelerinin büyük bir çoğunluğunun müslüman olmaya başlamasından ve Hz. Peygamberi liderleri, rehberleri ve hâkimleri olarak kabul etmelerinden beri, İbn Ubeyy'in tüm liderlik ümid-leri sona eriyordu. Bunun için, Kureyşliler O'na şunları yazdılar : Bizim düşmanımıza barınak vermenize karşılık, size plânlı bir şekilde O'nunla savaşmanızı ya da şehrinizden sürgün etmenizi söyleriz. Aksi takdirde tann'nın adına kılıçlarımızla şehrinize gelir erkeklerinizi Öldürür, dişilerinizi de câriye yaparız. Bu mektûb hasedinin şiddetini artırdı ve onu kaybettiği liderliğini yeniden kazanması gereğine iyice meylettirdi. Fakat Hz. Peygamber basiretle tüm tedbîrlerini zamanında almış ve bu şeytanî hesâbları bozmuştu.
Kureyşliler, tehdîdlerini sürdürmek için başka bir imkâna daha sahiptiler. Medine'nin diğer reisi Sa'd İbn Muâz, «Umre» için Mekke'ye geldiğinde Ebu Cehil Kabe'nin yakın duvarları önünde onun yolunu keserek şunları söyledi: Bizim dinimizden irtidâd edenlere yardım ettiğiniz ve onlara bannaklık ettiğiniz sürece barış içerisinde «umre» nizi yerine getireceğinizi mi sanıyorsunuz? Sen, Umeyye İbn Halefi mü-sâfir etmemiş miydin? Buradan canlı olarak geri dönemeyeceksin. Sa'd şu şekilde cevâbladı bu sözleri : Allah'a yemin olsun ki; eğer beni Um-re'den alakoyarsanız, size daha kötüsü ile misilleme yaparım ve kervanlarınızın yolunu Medîne civarında keserim. Bu ârizî olay, Mekke'li-lerin Hacc için Kabe'ye gelecek müslümanları önleyeceklerini ve Medîne halkının da Suriye'ye giden ticâret yoluna saldırılar ile İslâm düşmanlarına misilleme yapacaklarını ilân etmelerine vesîle oldu. Gerçekte müslümanlar için, bu önemli yolu ellerinde tutmaktan ve böylece Kureyş ile söz konusu ticâret yoluna hayatî bağımlılıkları olan diğer kabileleri baskı altında tutup, müslümanlara karşı takındıkları düşmanca ve muhalif tutumlarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmaktan başka alternatif yoktu. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber, bu meseleye en büyük önemi atfetmiştir. Yeni kurulan İslâm toplumunun organizasyonu için temel düzenlemeleri ve aynı şehirde ikâmet ettikleri yahûdî komşulan ile barış kurallarını ortaya koyar koymaz, Suriye ticâret yolu ile ilgili şu iki politikayı tesbît etti:
Birincisi, Kızıldeniz ile Suriye yolu arasında yaşayan kabilelerle müzâkerelere girerek, onlarla bir ittifak kurmaya ya da en azından müslümanlarla karşılıklı saldırmazlık anlaşmaları yapmalarını sağlamaya çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Deniz kıyısına yakın dağ yolunu elinde bulunduran, çok önemli kabilelerden biri olan, «Cüheyne» kabilesi ile sınır anlaşmasını gerçekleştirdi. Daha sonra, Yanbû' yakınlarında yaşayan Benû Damra ile hicretin ilk yılı sonlarında «savunma ittifakı anlaşması» imzaladı. H. 2. yılda Benu Damra kabilesinin komşulan ve müttefiki olan Benu Mûdlic kabilesi de bu ittifaka katıldı. Sonraları, müslümanlar tarafından gerçekleştirilen yoğun tebliğ çabaları sonucu söz konusu bu insanların hemen büyük bir çoğunluğu dinlerini değiştirerek İslâm'ı kabul etmişlerdir.
tkinci olarak, Suriye ticâret yoluna Kureyş'i uyarıcı küçük müfrezeleri gönderdi. Ve bunlardan bir kısmına bizzat peygamber, kendisi de iştirak etti. Hicretin birinci yılı süresince, Hamza'nın, Ubeyde İbn Hâ-ris'in, Sa'd îbn Ebu Vakkâs ve bizzat Hz. Peygarhber'in komutası altında gerçekleştirilen el-Ebva' seferi olmak üzere dört

ayrı sefere çıkıldı. 2. H. yılın ilk ayında aynı yola iki yeni hucûm (akın) daha yapıldı. Bunlar, Buvat ve Zeval Uşeyre akınları olarak bilinir. Bu akınlarda iki husus dikkate değerdir. İlki; bu akınların hiç birisinde ne kan akıtıldı, ne de kervanlar yağmalandı. Bu da gösterir ki, rüzgârı Kureyş'e doğru esen bu yolda müslümanlann gerçek güçlerini onlara göstermek, bu akınların temel nedeni idi. İkincisi; yine bu akınların hiç birinde Medine halkından birtek kişi yoktu. Müfrezelerin tüm elemanları Mekke'li muhacirlerden oluşmuş ve böylece muhtemel bir çatışmanın Kureyş'liler arasında kalıp diğer kabilelere yayılma ihtimâlinin Önlenmesi sağlanmıştı. Oysa, Kureyş'liler diğer kabileleri de çatışmanın içine çekmeye çalışıyorlardı. Kureyşliler Medine'ye doğru müfrezeler gönderdiklerinde halkı yağmalamakta tereddüd etmiyorlardı. Meselâ; Kurz bin Câbir el-Fihrî komutasındaki hücumları sırasında şehrin oldukça yakınında Medine halkının davarlarını yağmalamaları gerçek niyetlerinin ne olduğunu göstermişti.
H. 2. yılın Şa'bân ayında (Şubat ya da Mart 623'de) sadece 30 ya da 40 muhafız ile korunan büyük bir Kureyş ticarî kervanı Suriye'den dönüş yollannda, Medine'den kolaylıkla saldınlabilecek mesafedeki topraklardan geçiyorlardı. Kervanın binlerce sterling değerinde kıymetli malları taşıması ve korunmasının yetersiz olması, kervanın sorumlusu Ebu Süfyân'ı geçmiş olaylardan dolayı müslümanlann saldmsından korkutuyordu. Bundan dolayı, tehlikeli bölgelere girer girmez, acele bir yardım talebinde bulunmak üzere süvarilerinden birini Mekke'ye yolladı. Süvârî Mekke'ye vardığında, eski bir arap geleneğine başvurarak, devesinin kulaklarını yırttı, burnunu kesti ve semerini tersine çevirdi. Daha sonra üstündeki gömleğini arkasından ve önünden parçalayarak bağırabildiği en yüksek sesle ağlamaya başladı. Ey Kureyş halkı! Ebu Süfyân'ın liderliğinde Suriye'den dönmekte olan kervanlarınızı peşinden takîb etmekte olan Muhammed ve bağlılarından korumak için yollara düşün. Aksi takdirde, mallarınıza kavuşacağınızı hiç sanmam. Koşun. Yardıma koşun! diye haykırıyordu. Bu olay tüm Mekke'nin büyük bir tahrike ve kızgınlığa düşmesine ve Mekke'H büyük liderlerin savaşa, hazır hale gelmesine neden oldu. 600 silahlı savaşçıdan ve 100 kişilik süvari alayından oluşan bir ordu büyük bir ihtişam ve-gösteri ile savaş için yola çıktı. Kureyş'liler sadece kervanlarını korumaya değil, her şeyden önce Medine'de gün geçtikçe kuvvetlerini pekiştiren müslümanlann yeni tehdîdlerine bir son vermeye niyet etmişlerdi. Bu yükselen gücü kırmak ve Suriye yolu etrafındaki kabileleri korkutup hareketten menederek ticâretlerinin geleceği için bu yolu tamamıyla emîn hale getirmek istiyorlardı.
Hâdiselerin gelişimi ile ilgili ma'lûmâtı dâima en iyi şekilde ta'kîb eden Hz. Peygamber artık nihâî karâr saatinin geldiğini ve şimdi ileri adımlar atmanın tâm zamanı olduğunu hissediyordu. Aksi takdirde, İslâmî hareket tamamen ölecek ve bir daha yeniden ayağa kaldırma imkânı olmayacaktı. Kureyş'in, Medine'yi işgal etmesi halinde, kararsız olanlar tamamen müslümanlara karşı çıkacaklardı. Muhacirlerin iki yıldan az Medine'deki ikâmetleri süresince, kendi iktisâdi hayatlarını daha düzene koymamış olmaları, ansârın sınanmamış olması ve yahûdî komşularının muhalif olmaları gibi nedenlerle İslâm toplumunun içinde bulunduğu durum henüz zayıftı. Ayrıca Medine'de dahi kuvvetli bir münafık ve müşrik gurubu mevcûddu. Tüm yukarıdaki sebeplerin yanında, çevre kabileler Kureyş'ten

korkuyorlardı ve onlarla dinî bir yakınlık içerisinde idiler. Bundan ötürü, Hz. Peygamber muhtemel bir Kureyş işgalinin sonrasında gelişecek şartların müslümanlar için .hiç de uygun olmayacağını sezinliyordu.
Kureyş'lilerin Medine'yi işgal etmeyip sadece bir güç gösterisi yaparak kervanlarının emniyet içinde seyretmesini sağlamaya çalışmaları da ikinci bir ihtimâldi. Böyle olsa dahi, müslümanlann müdâhale etmeyip hareketsiz kalmaları itibârlarını ciddî şekilde etkilerdi. Gerçekten, çatılmada böylesi bir zayıf kalış diğer arapları da cesaretlendirir ve müslümanlann durumunu oldukça emniyetsiz hale getirir, çevre Arap kabileleri Kureyş'i Örnek olarak müslümanlara karşı saldınlara başlarlar, Medine'nin yahûdî, münafık ve müşrikleri açıkça baş kaldırırlardı. Bu durum sadece müslümanlann hayatlarının, mallarının, şereflerinin emniyetini tehlikeye atmakla kalmaz, artık bu bölgede yaşamalarını da zora sokardı. Müslümanlar düşmana korku salamazlarsa hayatlarını, mallarını ve şereflerini onların şerrinden emin tutamazlardı. Meselenin dikkatli bir tahlili Hz. Peygamberin nihâî adım için plânlar yapmasına ve bir araya getirebileceği küçük bir güçle dahi olsa harbe girme karan almasına yol açtı. Ancak ve sadece bu şekilde İslâm toplumu haklarının bakî kalacağını gösterebilirdi, ya da yokluğa mahkûm olurlardı. Karâr aşamasına geldiğinde, muhacir ve ansan biraraya toplayarak öncelikle içinde bulûnduklan durumu teferruatı ile izah etti. Ve şunları söyledi: Allah size yüzyüze geleceğiniz iki tercihten birini va'dediyor : Kuzeyden gelen ticâret kervanını ya da güneyden ilerlemekte olan Ku-reyş ordularını. Şimdi söyleyin, bu ikisinden hangisine doğru hareket etmeyi istersiniz? Topluluğun büyük bir çoğunluğu kervana hücum etmek istediklerini bildirdiler. Fakat Hz. Peygamber onlarla aynı görüşte değildi ve sorusunu tekrarladı. Bunun üzerine muhacirlerden Mikdad îbn Amr ayağa kalkarak, şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, lütfen Rab-bının sana emrettiği tarafa yönel. Nereye gidersen biz senin arkandan geliriz. IsrâiloğuIIannın Hz. Musa'ya : «Git, sen ve Rabbın birlikte savaşın. Biz burada bekleriz» dedikleri gibi demeyiz. Onların tâm tersine; git, sen ve Rabbın birlikte savaşın. Biz de son nefesimize kadar senin yanında savaşacağız, deriz. Bunun üzerine Rasûlullah karârını ilân etmeksizin, şimdiye kadar henüz İslâmî mücâdelenin herhangi bir kıs-mına iştirak etmemiş olan ansâr'dan bir cevâb gelmesini bekledi. Bu onlar için, İslâm uğruna savaşacaklarına dâir verdikleri sözlerini yerine getirmeye hazır olduklarını göstermeleri için ilk fırsat olduğundan, Hz. Peygamber doğrudan doğruya onlara hitâb etmeden sorusunu tekrarladı. Bu sefer, ansâr'dan Sa'd İbn Muâz ayağa kalkarak : Efendim, soruyu bize yöneltti̇ğiniz anlaşılmıştır, deyince, Peygamber tasdik etti ve bunun üzerine ansâr şunları haykırdılar : Sana inanınz, senin getirdiğin mesajın doğruluğunu tasdik eder ve seni dinleyip itaat edeceğimiz hususunda verdiğimiz mukaddes yeminimizi tekrârlanz. Sen denizlere doğru yürüsen de seninle beraber dalgalarına girmeye hazır olduğumuz «hidâyet)) yolu üzere, seni gönderen Allah'ın adına kılıçlarımızı kuşanırız. Sen bizi harbe hemen yarın soksan da, hiçbirimizin savaşa girmekte tereddüd ederek senin arkanda kalmayacağımızdan, ya da seni yalnız bırakmayacağımızdan emin olmalısın. Muhkem bir şekilde savaşa devam edecek ve savaşta canlarımızı feda edeceğiz. Ümid ederiz ki, Allah'ın izniyle bizim davranışlarımız kalbine sevinç verecektir. Evet, Allah'ın korumasına güvenerek bizi muharebeye sok.

Bu konuşmalardan sonra artık ticâret kervanlarına doğru değil de Kureyş ordularına karşı harekete geçilmesine karâr verilmişti. Fakat altı çizilerek ifâde edilmeli ki; bu karâr son derece elverişsiz şartlar içinde alınmıştı. Savaşa katılacakların sayısı, 86'sı muhacir, 61'i Evs ve 170'i Hazrec kabilelerinden olmak üzere toplam 300'den biraz fazlaydı. Ayrıca bu küçük ordu kötü silâhlanmış ve eksik araç gereçle donanmıştı. Aralarında sadece ikisinin binecek atı, tamâmı 70 kişinin de üçer dörder binecekleri develeri vardı. Ayrıca, silâh bakımından da oldukça yetersiz idiler; sadece 60 tanesi silâhlıydı. Bununla beraber, bu muharebeye katılanların büyük çoğunluğunu teşkil eden İslâm'ın başarısı uğruna canlarını feda etmeye hazırlanmış olanların dışında, çok az bir kısmı da ölüm canavarlarının önüne gitmekte olduklarının korkusunu taşıyorlardı. Yani, olayları dâima bencil bakış açılarından gören insanlar da vardı. İslâm'ı kabul etmiş olmalarına rağmen, imânlarını mal ve canlarından fedâkârlıkta bulunmalarını taleb ettiğinin farkına varamadılar. Bedr'in rasyonel (akılcı) olmayan din gayretlerinin teşvik ettiği çılgınca bir hucûm hareketi olduğunun bilincinde değillerdi. Fakat peygamber ve ideal mü'minler canlan tehlikeye atmanın gerektiği hayatî anların ehemmiyetini (mecburiyetini) çok iyi idrâk etmişlerdi. Bunun için Kureyş ordularının gelmekte olduğu Güneybatıya doğru harekete geçtiler. Bu; daha başlangıçta müslümanlann hedefinin ticâret kervanlarını yağmalamak değil, Kureyş ordularına karşı savaşmak olduğunun açık bir delilidir. Eğer ticâret kervanlarını yağmalamak isteselerdi Kuzeybatı'ya değil Güneybatı'ya doğru hareket ederlerdi.
İki hizib (îmân ve küfür hizipleri) Bedr muharebesine Ramazân ayının 17. günü tutuştular. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hz. Peygamber Kureyş ordusunun kendilerinin üç katı ve çok daha mükemmel silâh donatımına sahip olduğunun farkına vararak, büyük bir huşu ile ellerini kaldırıp şu eşsiz duası ile Rabbına niyaz etti: Ey Allah'ım; bütün silâhlan ile Kureyş işte burada. Senin elçinin mağlûbiyetini hazırlamak için geldiler. Ey Allah'ım, şimdi bana ya'dettiğin yardımını gönder. Ey Allah'ım, eğer senin hizmetkârların olan bu küçük ordu yok edilirse, artık ondan sonra yeryüzünde sana kulluk edecek hiç kimse kalmayacaktır.
Bu muharebede en ağır imtihanı yakın akrabâlanna karşı savaşmak ve babalanna, oğullarına, amcalarına, dayılarına ve kardeşlerine kılıç çekmek zorunda kalan Mekke'li muhacirler vermişlerdi. Böylesi zor bir imtihanı da ancak Hakk'ı seksiz şüphesiz kabul edip bâtıl ile tüm ilişkilerini kesen insanlar başarılı olabilirdi. Diğer yandan, an-aârın geçirdiği imtihan da bundan aşağı değildi. Şimdiye kadar onların arzularının hilâfına müslümanlara barınak te'mîn etmekle Kureyş ve müttefiklerinden iyice kopuyorlardı. Ama şimdi, onlara karşı ilk savaşlarını veriyorlar ve aralarında devam edecek uzun ve acı savaşların tohumlarını atıyorlardı. Bu, birkaç bin nüfuslu küçük bir kasabanın tüm Arabistan ile savaşmayı göze alması anlamında oldukça güç bir imtihandı. Bunun, uğruna tüm şahsî menfaatlanm feda etmeye hazır şekilde İslâm'ın hakıkatina inanmış böylesi insanların atabileceği yiğitçe bir adım olduğu aşikârdır.
Allah, muhacir ve ansâr'ın kâmil imânlarından kaynaklanan fedâkârlıklarını kabul ederek onları yardım ile mükâfatlandırdı. Güçlü, oldukça iyi donatılmış Kureyş ordusu, yarınıyamalak donanıma sahip İslâm'ın bu «Müstezatlar ordusu» karşısında hezimete uğradı. 70 tane adamları Öldü, yetmiş tanesi esîr alındı ve silâhlan ile

araç-gereçleri savaş ganimeti olarak müslümanların eline geçti. En iyi savaşçıları olan ve onlara İslâm düşmanlığında öncülük eden en iyi liderleri bu savaşta öldüler. Bu kafi zaferin, İslâm'ın gücünü tahnıîn edilen noktalara ulaştırdığında şüphe yoktur. Batılı bir araştırmacı, Bedir muharebesinden önce İslâm'ın sadece bir din ve devlet olduğunu, ancak Bedir'den sonra devlet dini, ve bundan başka, bizatihi kendisinin devlet haline geldiğini söyler. (Mevdûdî, Tefhim el-Kur'an =The Meaning of the Qur'an; II, 289 - 306).[1]

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlünündür. Şu halde eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve peygamberine itaat edin.

Ganimetler

Buhârî der ki: îbn Abbâs kelimesinin ganimetler olduğunu söyledi. Bize Muhammed İbn Abdürrahîm'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: îbn Abbâs'a Enfâl Sûresini sordum da: Bedir hakkında nazil oldu, dedi. Buhârî'nin İbn Ab-bâs'tan muallâk olarak rivayet etmiş olduğu hadîsi, Ali İbn Ebu Talha da ondan (İbn Abbas'tan) rivayet eder ki o, Enfâl'in ganimetler olduğunu söylemiştir. Ganimetler sırf Allah Rasûlü (s.a.) ne âit olup ondan kimseye hiç bir şey yoktur. Mücâhid, İkrime, Atâ, Dahhâk, Ka-tâde, Atâ el-Horasânî, Mukâtil İbn Hayyân, Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem ve birçokları; Enfâl'in ganimetler olduğunu söylemişlerdir. Kelbî de Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet eder ki o, Enfâl'in ganimetler olduğunu söylemiştir. (...)
İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus... el-Kâsım îbn Muhammed'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Birisinin İbn Abbâs'a Enfâl'i sorduğunu işittim. İbn Abbâs (r.a.) : Kısrak ganimetten, (öldürülenin üzerinde çıkan) eşyası ganimettendir, dedi. Adam sorusuna döndü de İbn Abbâs yine böyle söyledi. Sonra adam : Allah'ın kitabında zikretmiş olduğu Enfâl nedir? dedi. —Kasım der ki: Adam îbn Abbâs'a sormaya o kadar devam etti ki az kaldı onu sıkıntıya sokacaktı— İbn Abbâs dedi ki: Bunun benzeri nedir bilir misiniz? Aynen Ömer İbn Hattâb'ın vurmuş (dövmüş) olduğu Sabîğ gibidir.
Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... el-Kâsım Muhammed'den rivayet etti ki İbn Abbâs şöyle demiş : Ömer İbn Hattâb (r.a.) a bir şey sorulduğu zaman : Ben, sana emretmiyorum ve sana (herhangi bir şeyi) yasaklamıyorum, derdi. Sonra îbn AbbâvS dedi ki: Allah'a yemin olsun ki Allah peygamberi (s.a.) ni ancak men'edici, emredici, helâl ve haram kılıcı olarak göndermiştir. Kasını der ki: İbn Abbâs'a Enfâl'i soran birisi, onun başına musallat oldu. İbn Abbâs : Birisi (cihâdda düşman olan taraftan) birinin kısrağını ve silâhını ganimet olarak alırdı, dedi. Adam İbn Abbâs'a sorusunu tekrarladı ve İbn Abbâs yine aynı cevabı verdi. Adam ona sorusunu yine tekrarladı ve nihayet kızdırdı da İbn Abbâs şöyle dedi: Bilir misiniz bunun benzeri nedir? Ömer İbn Hattâb'ın dövdüğü Sabîğ gibidir bu. Ömer sonunda ona öyle bir vurdu ki kanlar topuklarına —veya ayaklarına— aktı. Adam dedi ki: Sana gelince; Allah, Ömer için senden intikam almıştır. İbn Abbâs'a varan sahîh bir

isnâdla belirtildiğine göre; İbn Abbâs, âyetteki Nefl kelimesini; devlet başkanının, ganimetin aslı taksim edildikten sonra bazı kimselere harbde öldürülenin üzerinden çıkan eşya ve diğer şeylerden fazlaca verdiği ile, şeklinde tefsir etmiştir. Nefl kelimesi lâfzından fakîhlerden birçoğunun aklına gelen de bu anlam olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Mücâhid'den rivayetle îbn Ebu Necîh der ki: Onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne beşte dörtten (beşte dördün taksim edilmesinden) sonraki beşte biri sordular da «Sana ganimetlerden sorarlar...» âyeti nazil oldu.
İbn Mes'ûd ve Mesrûk : Savaş günü Nefl yoktur. Nefl, ancak sallar karşı karşıya gelmezden öncedir. (Yani nefl savaşsız olarak elde edilendir) . demişlerdir. İbn Mes'ûd ve Mesrûk'un bu açıklamalarını İbn Ebu Hatim onlardan rivayet eder. İbn Mübarek ve birçoklarının Abdülmelik İbn Ebu Süleyman'dan, onun Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivayetine göre o, «Sana ganimetlerden sorarlar...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Savaşsız olarak müşriklerden müslümanlara kaçan hayvan veya köle veya câriye veya eşya hususunda sana soruyorlar. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.) e âit ganimet olup onlar hakkında dilediğini yapar. Bu açıklamaya göre Atâ İbn Ebu Rebâh, enfâl'i fey(ile tefsir etmiş oluyor. Fey'; kâfirlerden savaşsız olarak alınan şeydir. İbn Cerîr der ki: Başkaları buradaki ganimetleri, seriyyelerin ganimetleri olarak kabul etmişlerdir. Bana Haris... Ali İbn Salih'ten rivayet etti ki o, şöyle de-miştir: Bana ulaştığına göre «Sana ganimetlerden sorarlar...» âyetinde kasdedilen, seriyyelerdir. Burada kasdedilen devlet başkanının bazı seriyyelere, ordunun geri kaJanlanyla birlikte onlara pay olarak ayırdıklarından fazla olarak verdiğidir. Şa'bî bunu açıkça belirtmiş ve İbn Cerîr bunun, bölüştürmenin üzerine yapılan fazlalıklar olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında vârid olan ve İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir : İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye... Sa'd İbn Ebu . Vakkâs'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor: Bedir günü olduğunda kardeşim Ümeyr Öldürülmüş ve ben Saîd İbn Âs'ı öldürüp kılıcım almıştım. Kılıcının ismi Zû el-Ketîfe idi. Bu kılıcı Hz. Peygamber (s.a.) e getirdim : Git ve onu toplanan (ganimetlerin) içine at, buyurdu. Döndüm, ancak içimde kardeşimin öldürülmesi ve öldürdüğüm Saîd İbn el-Âs'dan almış olduklarımın benden alınmasından ötürü ancak Allah'ın bildiği duygular vardı. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından azıcık ayrılmıştım ki Enfâl Sûresi nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) bana : Git ve kılıcım al, buyurdu. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Esved İbn Âmir... Sa'd İbn Mâlik'den rivayet eder ki o, şöyle anlatıyor : O : Ey Allah'ın elçisi, bugün Allah müşriklerden intikamını almak suretiyle benim kini-mi giderdi. Şu kılıcı bana ver, demişti. Hz. Peygamber: Bu kılıç ne senindir, ne de benimdir. Onu koy, buyurdu. Anlatmaya şöyle devam eder: Kılıcı koydum, sonra döndüm ve: Belki de bu kılıcı, bugün benim başıma gelenlerin başına gelmediği birisine verecek, dedim. Arkamdan birisi beni çağırdı. Ben: Allah benim halamda bir şey mi indirdi? dedim. Kılıcı benden istemiştin. O bana âit değildi, ama Allah Rasûlü onu bana verdi. İşte kılıç senindir, dedi. Allah Teâlâ : «Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler Allah'ın ve Rasûlünün-dür.» âyetini indirdi. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Übeyy İbn İyâs'dan rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahih olduğunu söyler. Hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de şöyle rivayet eder : Bize Şu'be'nin... Mus'ab İbn Sa'd'dan

rivayetine göre; o, Sa'd'ın şöyle dediğini naklediyor : Benim hakkında dört âyet nazil oldu : Bedir günü bir kılıç elde etmiştim. Hz. Peygamber (s.a.) e geldim ve: Onu bana (fazla olarak) ver, dedim. İki kere : Onu aldığın yere koy, buyurdu. İsteğimi tekrarladım da Hz. Peygamber : Onu aldığın yere koy, buyurdu. Bunun üzerine: «Sana ganimetlerden sorarlar...» âyeti nazil oldu. Hadîsin tamâmı şu âyetlerin nüzul sebeblerinde yeral-maktadır : «Biz insana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik.» (Ankebût, 8), «Ey îmân edenler; içki, kumar, putlar ve fal oklan ancak şeytân işi pisliklerdir...» (Mâide, 90) ve Vasiyyet âyeti (Luk-mân, 15). Hadîsi, Müslim de Sahîh'inde Şu'be kanalıyla rivayet etmiştir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr... Ebu Üseyd Mâlik İbn Rabîa'dan rivayet etti ki o, şöyle dermiş : Bedir günü İbn Âiz'in kılıcım ele geçirdim. Kılıca el-Merzübân denilirdi. Allah Ra-sûlü (s.a.), insanlara ellerindeki ganimetleri geri vermelerini emrettiğinde, ona ilerledim ve kılıcı ganimetlerin içine bıraktım. Allah Rasûlü (s.a.) kendisinden birşey isteyeni geri çevirmezdi. Kılıcı, Erkam îbn Ebu'l-Erkam el-Mahzûmî gördü ve Allah Rasûlünden istedi de Hz. Peygamber kılıcı ona verdi. İbn Cerîr, hadîsi başka bir kanaldan rivayet etmiştir.
Bu âyetin nüzulü hakkında diğer bir sebep ; İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Seleme... Ebu Ümâme'den rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor : Ubâde'ye Enfâl'i sordum da : Biz, Bedir ashabı hakkında nazil oldu. Biz, ganimetler konusunda ihtilâfa düşmüştük ve ahlâkımız bozulmuştu. Allah Teâlâ da onları bizim elimizden aldı ve Allah Rasûlü (s.a.) ne hâs kıldı. Allah Rasûlü (s.a.) de onları müslümanlar arasında eşit olarak bölüştürdü. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Muâ-viye İbn Amr... Ubâde İbn es-Sâmit'den rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte çıktık. Onunla birlikte Bedir*de bulundum. İnsanlar (Müslüman ve müşrik orduları) karşılaştılar, Allah düşmanları hezimete uğrattı. Bir grup onların peşlerinden gitti, hezimete uğrattı ve onları öldürdü. Bir grup ordugâha kapandı, orda olanları topladı. Bir grup da, düşmanın Allah Rasûlü (s.a.) ne ansızın saldırıp bir zarar vermemesi için onun etrafını çevirdi. Gece olup ta, insanlar bir araya gelip birbirlerine döndüklerinde ganimetleri toplamış olanlar: Bunları biz topladık. Kimsenin bunda payı yoktur, dediler. Düşmanı ta'kîb için çıkmış olanlar : Siz ona bizden daha lâyık değilsiniz. Biz, düşmanı ondan uzaklaştırdık ve onları hezimete uğrattık, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) in etrafını çevirmiş olanlar ise : Sizler, ona bizden daha müstehak değilsiniz. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün etrafını çevirdik ve düşmanın ona ansızın hücum edip bir zarar vermesinden korkarak bunu engelledik ve bu, bizi (ganimet toplamaktan) alıkoydu, meşgul etti, dediler de «Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlünündür. Şu halde, eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin.» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) bunları, müslümanlar arasında bölüştürdü. Allah Rasûlü (s.a.) düşman topraklarında savaştığı zaman ganimetin dörtte birini dağıtırdı. Döndüğü zaman, bütün insanlar da dönmüş olur ve üçte biri dağıtırdı. Hz. Peygamber ganimetlerden hoşlanmaz ve:Mü'minlerin güçlüleri zayıflarına geri versin, buyururdu. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Süfyân es-Sevrî kanalıyla Abdurrahmân İbn Hâris'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. İbn Hibbân Sa-hîh'inde, Hâkim de Müstedrek'inde bu hadîsi Abdurrahmân İbn Haris kanalıyla rivayet etmişlerdir. Hâkim, hadîsin isnadının Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, Buhârî ve

Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Cerîr, İbn Merdûyeh —hadîsin lafzı İbn Merdûyeh'indir—•, İbn Hibbân ve Hâkim'in; muhtelif kanallardan olmak üzere Dâvûd İbn Ebu Hind'den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'dan rivayetine göre o, şöyle anlatmıştır : "Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü olduğunda : Kim şöyle şöyle yaparsa, ŞU ŞU onundur, buyurmuştu. Gençler bunun üzerine koşuştular (hücuma kalktılar) ve ihtiyarlar sancakların altında kaldı. Ganimetler alındığı zaman bu gençler, kendileri için va'dedilenleri istemek üzere geldiler. İhtiyarlar : Ganimetlerden bizi mahrum edip onları sâdece kendinize mahsûs kılmayın. Muhakkak ki sizi destekleyiciler idik. Şayet hezimete uğramış olsaydınız bize dönecektiniz, dediler. (Aralannda) çekiştiler de Allah Teâlâ : «Eğer mü'minler iseniz Allah'a ve peygamberine itaat edin.» kısmına kadar «Sana ganimetlerden sorarlar.» âyetini indirdi. Sevrî'nin, Kelbî kanalıyla... îbn Abbâs'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Bedir günü olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) : Kim, (müşriklerden) birini öldürürse ona şu şu var. Kim, bir esîr getirirse ona şu şu var, buyurmuştu. Ebu Yüsür iki esîr getirdi ve: Ey Allah'ın elçisi, sen bize va'detmiştin, dedi. Sa'd İbn Ubâde kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, eğer bunlara verirsen ashabına hiç bir şey kalmaz. Bizi bundan, ne mükâfata karşı uzak durmamız ve ne de düşmandan korkumuz engellemiş değildir. Biz burada, ancak seni muhafaza, için kaldık. Arkandan düşmanların gelmesinden korkuyorduk, dedi. Onlar (aralannda) çekiştiler de, «Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlünündür.» âyeti ile «Bilin ki, ganimet olarak aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, yakınlarına... aittir.» (Enfâl, 41) âyetleri nazil oldu. îmâm Ebu Ubeyd Kasım İbn Sellâm —Allah ona rahmet eylesin— (kısaca el-Emvâl diye bilinen ve) «Şer'î Mallar Sarf Yerleri ve Yönlerini Beyân» adlı kitabında der ki: Enfâl, ganimetler; müslüman-ların, harb ehlinin mallarından ele geçirdikleri her şeydir. İlk ganimetler, Hz. Peygamber (s.a.) e âit idi. Allah Teâlâ : «Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlünündür.» buyurur. Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü, ganimetleri Sa'd hadîsinde bize anlatı-lanlara göre, beşe bolmeksizin Allah'ın dilediklerine bölüştürmüştür. Sonra ganimetlerin beşe bölünmesine dâir âyet nazil oldu ve birinci uygulamayı kaldırdı. Ben de derim ki: Ali İbn Ebu Talha da, bu görüşün aynını İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Mücâhid, İkrime ve Süddî de böyle fetva vermişlerdir. İbn Zeyd ise : Bu, âyet mensûh olmayıp muhkemdir, demiştir.
Ebu Ubeyd der ki: Bu konuda eserler (hadîsler) vardır... Enfâl'in aslı, ganimetler toplamaktır. Şu kadar var ki ganimetlerin beşte biri, Kur'an'da beyân edildiği ve sünnette icrasını bulduğu üzere sahiplerine mahsûstur. Enfâl kelimesinin Arab dilinde anlamı : Birinin üzerine vâcib olmaksızın fazl-u ihsanından olarak yapmış olduğu her bir iyiliktir. Allah'ın mü'minlere, düşmanlarının mallarından helâl kılmış olduğu ganimet de böyledir. Onlardan önceki ümmetlere ganimetler haram kılındıktan sonra Allah Teâlâ lutf u kereminden ve ihsanından olarak ganimetleri inananlara hâs kılmıştır. Allah Teâlâ bu ümmete ganimetleri helâl kılmıştır. İşte ganimetin aslı budur.
Ben de derim ki: Bunun Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki şahidi Câbir'den rivayet edilen Allah Rasûlü (s.a.) nün şu sözüdür : Benden önce hiç kimseye verilmemiş olan beş şey bana verildi. Ve Câbir hadîsin devamını zikretti de

sonunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Benden önce kimseye helâl kılınmamışken ganimetler bana helâl kılındı. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti.
Sonra Ebu Ubeyd der ki: Bu sebepledir ki devlet başkanının savaşanlara vermiş olduğuna «nefl» denmiştir. Bu, devlet başkanının ordunun bir kısmı dışında diğer bazılarına paylan dışında bir şeyleri fazladan vermesidir. Devlet başkanı, bunu onlara îmân zenginlikleri ve düşmana verdikleri zarar ölçüsünde verir. Devlet başkanının, fazladan vermiş olduğu bu ganimetlerde, dört yol vardır ki; her birerinin, diğerinden farklı bir yeri vardır. Birincisi: İçinde beşte bir olmayan ganimetten vermesidir ki bu, öldürülen kimselerin üzerinden alman eşyalardır. İkincisi: Ganimetten beşte birin çıkarılmasından sonra devlet başkanının fazladan verdiği şeylerdedir. Başkan, dâr-ı harb'e seriyyeler gönderir de onlar ganimet getirirler. Beşte bir çıkarıldıktan sonra, onların getirdiklerinin dörtte biri veya üçte biri seriyye'ye âit olur. Üçüncüsü ise; bizzat başkanın beşte birden vermesidir. Önce bütün ganimet bir araya toplanır, sonra beşe bölünür. Bu beşte bir, devlet başkanın eline geçtikten sonra başkan lüzum gördüğü ölçüde fazladan olarak ondan verir. Dördüncüsü ise; ondan hiç bir şekilde beşte bir ayrılmazdan önce, başkanın ganimetin tamâmından vermesidir. Devlet başkam kılavuzlara, hayvanların çobanlarına ve .onları sürenlere bundan verir. Bütün bu konularda ihtilâf vardır.
Rebî'nin rivayetine göre Şafiî der ki: Enfâl; öldürülen (müşrikler ve düşmanların) üzerinden alınan eşyalar dışında beşte birden önce esâs ganimetten hiç bir şey çıkanlmamasıdır.
Ebu Ubeyd der ki: Ganimetin ikinci şekli, onlara âit olanın dışında kendilerine fazladan verilen şeydir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e âit olan beşte birdendir. Her ganimetin beşte birinin beşte biri Allah Rasûlü'nündür. Devlet başkanının ictihâdda. bulunması gerekir: Şayet düşman çok ve güçlü; karşılarında olan müslümanlar az iseler Hz. Peygamber (s.a.) in sünnetine uyarak ganimetten fazladan verir. Şayet durum böyle değilse fazladan vermez.
Ganimetin üçüncü şekli şudur : Devlet başkanı bir seriyye veya bir ordu gönderdiği zaman düşmanla karşılaşmazdan önce onlara der ki: Kim, bir ganimet alırsa beşte birden sonra kalanı onundur. İşte bu, İmâmın şartı üzere onlarındır. Zîrâ onlar, bunun üzerine gazaya çıkmışlar, onunla savaşa razı olmuşlardır. Ebu Ubeyd'in sözü burada bitiyor.
Ancak Ebu Ubeyd'in Bedir ganimetleri beşe bölünmedi, sözü şüphelidir. Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'in Bedir günü beşte birden hissesine düşen iki yaşlı deve hakkındaki hadîsi de bunu reddetmektedir. Nitekim Kitâb'üs-Sîre'de bunu yeterli bir şekilde açıkladık. Hamd Allah'adır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'tan korkun, aranızı düzeltin.» İşlerinizde Allah'tan korkun, aranızda olan hususlarda aralarınızı düzeltin, birbirinize haksızlık etmeyin, hasımlaşmayın ve tartışmayın. Allah'ın size vermiş olduğu hidâyet ve ilim, kendisi sebebiyle hasmüaş-makta olduğunuz şeylerden daha hayırlıdır. «Allah'a ve Allah'ın murâd buyurduğu şekilde . aranızdaki bölüştürmesinde Peygamberine itaat edin.» Zîrâ Allah'ın kendisine emretmiş olduğu adalet ve insaf üzere o bölüştürmüştür.
İbn Abbâs der ki: Bu, Allah'tan korkmaları ve aralarını düzeltmeleri için Allah'ın mü'minleri bir sıkıştırmasıdır. Mücâhid de böyle söylemiştir. Süddî ise der ki: Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Birbirinize sövmeyin. Burada Hafız Ebu Ya'lâ

Ahmed İbn Ali İbn Müsennâ el-Mavsılî —Allah ona rahmet eylesin— nin Müsned'inde vermiş olduğu bir hadîsi zikredelim : O diyor ki: Bize Mücâhid İbn Mûsâ... Enes (r.a.) den rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) otururken bir de baktık ki ön dişleri görülecek kadar güldü. Ömer : Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın elçisi, seni güldüren nedir? diye sordu da, O şöyle buyurdu : Ümmetimden iki kişi Rab Teâlâ'nm huzurunda diz çöktüler. Birisi: Ey Rabbım, bana yapılan haksızlığı kardeşimden benim için al, dedi. Allah Teâlâ : Kardeşine ona yaptığın haksızlığı ver, buyurdu. O : Ey Rabbım, iyiliklerimden hiç bir şey kalmadı, dedi. Karşısındaki : Rabbım, benim günâhlarımdan alsın, benim yerime yüklensin, dedi. Enes der ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün ağlamaktan gözleri coştu sonra şöyle buyurdu : İşte bu, büyük bir gündür. İnsanlar, günâhlarını kendileri yerine yüklenecek bir kimseye muhtaçtırlar o gün. Allah Teâlâ isteyene : Gözünü kaldır, cennetlere bak. buyurur. O, başım kaldırır ve : Ey Rabbım, gümüşten şehirler, incilerle süslenmiş altından köşkler görüyorum. Hangi peygamber için bunlar, hangi sıddîk için bunlar, hangi şehîd için bunlar? der. Allah Teâlâ : Ücretini veren içindir bu, buyurur. Kul: Ey Rabbım, kim buna sahiptir? diye sorar da Allah Teâlâ: Sen sahipsin, buyurur. Kul: Nedir Rabbım? der de : Kardeşini bağışlarsın, buyurur. Kul: Ey Rabbım, muhakkak ki ben onu bağışladım, der. Allah Teâlâ : Kardeşinin elini tut ve onu cennete girdir, buyurur. Sonra Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyamet günü inananların arasını düzeltecektir.[2]

2 — Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarma tevekkül ederler.
3 — Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler.
4 — İşte onlar; inanmışların ta kendileridir. Onlara Rablarının katından dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.

Gerçek Mü'minler

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan rivayetine göre o, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah'ın farzlarının yerine getirilmesi- sırasında Allah'ı zikretmekten münafıkların kalblerine hiç bir şey girmez. Onlar, Allah'ın hiç bir âyetine îmân etmezler, tevekkül etmezler, yanlarında kimse olmadığı zaman, yalnız iken namaz kılmazlar, mallarının zekâtını vermezler. Allah Teâlâ, onların mü'minler olmadıklarını haber verip sonra gerçek mü'minleri şöyle niteler: «Mü'minler, ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, (Allah'ın farzlarını yerine getirirler.) Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları (tasdîklan) artar ve Rablarına tevekkül ederler.» O'ndan başkasından hiç bir şey ummazlar. Mücâhid, âyetteki kelimesini «Korkarlar.» şeklinde açıklamıştır. Süddî ve birçokları da böyle söyler. Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, yani korkan, Allah'ın emirlerini yapan, yasaklannı terkedenler; işte bunlar, gerçek mü'minlerdir ve gerçek mü'minin sıfatı budur. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlar ki, fena bir şey

yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları, Allah'tan başka kim bağışlar? Hem onlar, yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler.» (Âl-i İmrân, 135), «Kim de Rabbınm makamından korkup ta nefsini kötü heveslerden alıkoyduysa, şüphesiz ki onun varacağı yer cennettir.» (Nâziât, 40-41). Bu sebepledir ki Süfyân es-Sevrî, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında Süddî'nin şöyle dediğini işitmiş : O, öyle bir kişidir ki haksızlık etmek ister —veya bir günâha niyetlenir demiştir— kendisine Allah'tan kork denilir de kalbi ürperir, titrer. Yine Sevrî'nin Abdullah İbn Osman kanalıyla... Ümmü Derdâ'dan rivayetinde o, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında: Kalbdeki korku, kuru hurma dalını tutuşturup yakmak gibidir. Sen onun ürpertisini hissetmez misin? demişti. Karşısındaki: Evet, hissederim, dedi. Ümmü Derdâ : İşte bu hissi duyduğun zaman, Allah'a duâ et. Zîrâ duâ bunu giderir, dedi.
Allah Teâlâ'nm : «Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar.» sözü, şu âyeti gibidir : «Bir sûre indirilince onlardan kimi; bu, hanginizin îmânını artırdı? der. îmân etmiş olanlara gelince, onların îmânını artırmıştır. Ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler.» (Tevbe, 124) Buhârî ve başka imamlar, îmânın kalblerde derece derece ve birbirinden farklı olduğuna, îmânın fazlalık kabul edeceğine bu ve benzeri âyetleri delil getirmişlerdir. Nitekim ümmetin cumhurunun mezhebi de budur. Hatta Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Ubeyd gibi imamlardan birçoğu bu hususta icmâ' ile nakletmişlerdir. Nitekim biz, bu konuyu Buhârî şerhinin başında genişçe açıklamıştık. Hamd ve nimet Allah'adır.
«Ve Rablanna tevekkül ederler.» Allah'ın dışında hiç kimseden bir şey ummazlar. Ancak O'na yönelirler, ancak O'nun katma sığınırlar. İhtiyâçlarını ancak O'ndan isterler ve ancak O'na rağbet ederler. Bilirler ki Allah'ın dilediği olur, dilemediği şey olmaz. Mülkünde yegâne tasarruf sahibidir. Tekdir, ortağı yoktur. Hükmünü geciktirebilecek kimse de yoktur. O, hesabı çabuk olandır. Bu sebepledir ki Saîd İbn Cübeyr: Allah'a tevekkül îmânın aslıdır, temelidir, demiştir. Allah Teâlâ, «Onlar ki, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine nzık olarak verdiğimizden de infâk ederler.» âyeti ile, onların inançlarını zikrettikten sonra amellerine işaret eder. Namazı kılmak bu amellerdendir ve Allah Teâlâ'nın hakkıdır. O, bütünüyle her çeşit hayrı içine almaktadır. Katâde der ki: Namazın dosdoğru kılınması; onun vakitlerine, abdestine, rükû' ve secdelerine riâyetle muhafazadır. Mukâtil İbn Hayyân; namazın dosdoğru kılınması; vakitlerine, onda temizliğin mükemmel olmasına, rükû' ve secdesinin tamâm olmasına, onda Kur'an okumaya, teşehhüde, Hz. Peygamber (s.a.) üzerine salât u selâm getirmeye riâyettir, der. İşte namazın dosdoğru kılınması budur. Allah'ın kendilerine nzık olarak verdiğinden infâk etmeleri de zekât vergisini, vâcib ve müstehabı ile kullarının diğer haklarını içine almaktadır. Bütün yaratıklar Allah'a muhtaçtırlar. Onların Allah'a en sevgili olanları, O'nun yaratıklarına en faydalı olanlarıdır. Katâde «Kendilerine nzık olarak verdiğimizden de infâk ederler.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'ın size verdiklerinden infâk ediniz. Ey Âdemoğlu, bu mallar senin kendisinden hemen ayrılacağın ariyet ve emânetlerden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ : «İşte onlar; inanmışların ta kendileridir.» buyurur ki; bu sıfatları taşıyanlar, gerçek

mü'minlerdir. Hafız Ebu el-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadramî... Haris İbn Mâlik el-Ansârî'den rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) ne uğramış ve Hz. Peygamber ona : Ey Haris nasıl sabahladın? diye sormuş. Haris : Gerçek mü'min olarak sabahladım, demiş. Hz. Peygamber : Ne söylediğine iyi bak. Herşeyin bir hakikati vardır. Senin îmânının ha-kîkati (gerçeği) nedir? buyurmuş da o : Nefsimi dünyadan alıkoydum. Gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim. Sanki ben, apaçık Rab-bımın arş'ına bakar gibiyim. Ve sanki ben, birbirlerini ziyaret eden cennet ehline bakar gibiyim. Sanki ben, acıdan feryâdlar koparan cehennem ehline bakar gibiyim, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) üç kere : Ey Haris, bildin, iyice sarıl, buyurmuş,
«İşte onlar; inanmışların ta kendileridir.» âyeti hakkında Amr İbn Mürre der ki: Kur'an ancak Arap lisânı ile indirilmiştir. Sen : Falanca gerçekten efendidir, dersin. Kavim içinde efendiler vardır. Kavim içinde ticâret erbabı vardır ve sen : Falanca gerçekten tacirdir, dersin. Kavim içinde şâirler varken sen: Falanca gerçekten şâirdir, dersin.
((Onlara Rablannın katında, cennette dereceler, makamlar, evler vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Onlar Allah katında derece derecedir. Allah yaptıklarını görmektedir.» (Âl-i İmrân, 163). «Onlara Rablarımn katında mağfiret vardır.» Onların günâhlarını bağışlar ve iyiliklerinin karşılığını verir. Dahhâk, «Onlara Rab'lannın katında dereceler vardır.» âyeti hakıknda der ki: Cennet halkı biribirlerinden yüksektedir. Üstte olan, kendisinden aşağıda olandan üstün olduğunu görür. Daha aşağıda olan ise kimsenin kendisinden üstün tutulduğunu görmez. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz İlliyyûn cennetleri halkını, onlardan daha aşağı olanlar gök ufuklarından bir ufukta batan bir yıldızı gördüğünüz gibi görürler. Ey Allah'ın elçisi, bunlar peygamberlerin dereceleri olup başkaları ulaşmayacak mı? diye sordular da şöyle buyurdu : Evet, nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki Allah'a îmân eden ve Rasûlleri tasdik eden erkekler (kimseler) erişecektir. İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin, Atiyye kanalıyla Ebu Saîd'den rivayet ettikleri başka bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki cennet halkı, yüce derecelerin sahiplerini sizin gök ufkunda batan yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir. Ebubekir ve Ömer onlardandır ve hattâ onlardan da üstündürler.[3]

İzahı

5 — Nitekim Rabbın seni evinden halı uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlan-mamışlardı.
6 — Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.
7 — Hani, Allah iki taifeden birini size va'dediyordu. Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah ta istiyordu ki; sözleriyle hakkı gerçekleştir-sin ve kâfirlerin kökünü kessin.
8 — Ta ki suçlular istemese de, hakkı gerçekleştirsin ve bâtılı ibtâl etsin.

Allah'ın Vaadi

İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî der ki: «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı.» âyetinin başındaki benzetme edatı olan kâf harfinin burada gelmesini gerektiren sebep hakkında mufessirler ihtilâf etmiştir. Bazıları der ki: İnananlar için uygun olması hususunda bu, onların Rablanndan korkmalarına, aralarını düzeltmelerine, Allah'a ve Rasûlüne itâatlarına benzetilmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri, sonra İkrime'den de rivayet edilmiştir. Bu açıklamaya göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Nasıl ki siz ganimetler konusunda ayrılığa düştünüz, çekişip cimrileştiniz de Allah onlan sizden aldı; Allah'ın ve Rasûlü (s.a.) nün paylaştırmasına verdi ve o da adaletle, eşitlikle onları bölüştürdü. İşte bu, sizin için en uygun olanı idi. Aynı şekilde siz; dinlerine yardım için, kervanlarım korumak için çıkan güçlü kuvvetli grupla savaşmayı, düşmanlarınıza karşı çıkmayı hoş görmemiştiniz. Sizin savaştan hoşlanmamanızın neticesi, Allah sizin için savaşı takdir buyurdu, ta'yîn edilmemiş bir vakitte sizi rüşde, hidâyete ulaştırmak, size zaferi ve fethi nasîb buyurmak üzere Allah düşmanınızla sizi bir araya getiriverdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Hoşunuza gitmez ama cihâd üzerinize farz kılındı. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.» (Bakara, 216).
İbn Cerîr'in naklettiğine göre diğerleri şöyle söylüyor : Bu âyetin mânâsı şudur : Nasıl Rabbın seni müzminlerden bir grubun istememesine rağmen evinden hak uğruna çıkarmışsa aynı şekilde onlar savaştan da hoşlanmıyorlardı. Kendileri için hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile seninle mücâdele ediyorlardı. Sonra İbn Cerîr, bu görüşün bir benzerini Mücâhid'den rivayet etmiştir ki buna göre Mücâhid şöyle demiştir : Rabbın seni evinden nasıl hak uğruna çıkarmışsa onlar aynı şekilde hak hususunda seninle mücâdele ediyorlardı. Süddî der ki: Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.) in Bedir'e çıkışı ve onların (mü'min-lerden bir zümrenin) onunla mücâdele etmeleri hususunda : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre, müşriklerle karşılaşmak üzere çıkmandan hoşlanmamışlardı. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile seninle mücâdele ediyorlardı.» âyetini indirmiştir.
Bazıları da şöyle diyor : Mücâdele ederek sana ganimetleri soruyorlar. Nitekim onlar, Bedir günü de seninle mücâdele etmişler ve : «Bizi kervan için çıkardın. Şayet savaşı daha önceden haber vermiş olsaydın; biz, savaş için hazırlanırdık, demiştiler.»
Ben de derim ki: Allah Rasûlü (s.a.) Şam'dan Ebu Süfyân kervanının döndüğü haberi kendisine ulaşınca, onun peşine düşmek için Medine'den çıkmıştı. Orada (kervanda) Kureyş'e âit bol miktarda mal vardı. Allah Rasûlü (s.a.) müslumanlardan sür'atli hareket edenleri harekete geçirerek üçyüz on küsur kişiyle çıkmıştı. Bedir yolu üzerinden sahile doğru kervanın peşine düşmüş; Ebu Süfyân, Allah Rasûlü (s.a.) nün .kendi peşine düştüğünü bilir bilmez Damdam İbn Amr'ı Mekke'ye uyarıcı (yardım isteyici) olarak göndermişti. Mekke'liler do-kuzyüz veya bin silâhlı kişiyle hazırlanmış ve yoia çıkmışlardı. Ebu Süf-yân ise deniz sahilini

ta'kîb ederek sağdan yürümüş ve kurtulmuştu. Mekke'liler gelmişler ve Bedir suyuna ulaşmıştılar. Allah Teâlâ, birbirlerinden habersiz olarak müslümanlarla kâfirleri bir araya getiriver-mişti. Zîrâ O, müslümanların kelimesini yüceltmeyi, düşmanlara karşı onları muzaffer kılmayı, hak ile bâtılın arasını ayırmayı murâd etmiştir. Nitekim bunun açıklaması ilerde gelecektir. Allah Rasûlü (s.a.) ne Mekke'lilerin çıkışı haberi geldiğinde, Allah Teâlâ ona vahyederek iki gruptan birini va'detmişti: Ya kervan, ya da müslümanlarla savaşmak üzere gelen Mekke'li güruh. Müslümanlardan bir çoğu, kervan tarafına gitmeyi istemişti. Çünkü bunda savaşsız kazanç vardı. Nitekim Allah Teâlâ, bunu şöyle beyân buyurur : «Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah ta istiyordu ki; sözleriyle hakkı ger-cekleştirsin ve kâfirlerin kökünü kessin.»
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh Tefsîr'inde der ki: Bize Süleyman İbn Ahmed et-Taberânî... Ebu Eyyûb el-Ensârî'den rivayet ediyor ki; o, şöyle anlatıyor : Biz Medine'de iken Allah Rasûlü (s.a.) : Bana haber verildi ki Ebu Süfyân'ın kervanı gelmektedir. Bu kervana karşı çıkar mısınız? Olur ki Allah onu bize ganimet olarak verir, buyurmuştu. Biz evet dedik, o çıktı, biz de çıktık. Bir veya iki gün yürüdüğümüzde bize : Kavimle savaş hakkında ne düşünürsünüz? Muhakkak onlar sizin çıkışınızı haber almışlardır, buyurdu. Biz: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki düşmanla savaş için bizim gücümüz yoktur. Biz, ancak kervanı kasdet-miştik, dedik. Sonra Allah Rasûlü : Kavimle savaş hakkında ne düşünürsünüz? buyurdu. Biz, aynısını söyledik. Mikdâd İbn Amr : Ey Al-lah'm elçisi, muhakkak biz Musa'nın kavminin ona: «Git, sen ve Rab-bın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» dediği gibi demeyeceğiz sana, dedi. Râvî devamla şöyle anlatır : Biz Ansir topluluğu, keşke Mikdâd'ın söylediği gibi söyleseydik de bizim büyük bir malımız olmasaydı; bizim için daha sevimli olurdu, diye temenni ettik. Allah Teâlâ da elçisine : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'min-lerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı.» âyetini indirdi. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir. Hadîsin bir benzerini, İbn Ebu Hatim de İbn Lehîa'dan rivayet etmiştir. Yine İbn Merdûyeh, Muhammed îbn Amr İbn Alkanıe İbn Vakkâs el-Leysî'den, o babasından, o da dedesinden rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e doğru yola çıktı. Revhâ'da iken insanlara hitâb buyurdu ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bize ulaştığına göre onlar şu şu yerdedirler, dedi. Hz. Peygamber sonra insanlara tekrar hitâb etti ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Ömer, Ebubekir'in dediği gibi diye karşılık verdi. Allah Rasûlü sonra insanlara hitâb etti ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Sa'd İbn Muâz : Ey Allah'ın elçisi, bizi mi kasdediyorsun? Sana ikram eden, sana kitabı indirene yemin olsun ki senin girdiğin yol hakkında benim hiç bir bilgim yok. Şayet sen yürüsen ve Zûyemen mevkiinden Berku'l-Ğamâd'a varmış dahi olsan (ki bu yer, Mekke'nin arka kısmında ve sahili ta'kîb eden yerde Mekke'ye beş gece mesafededir) yine de mutlaka seninle birlikte yürürüz, Musa'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» diyenler gibi olmayacağız. Aksine : «Sen ve Rabbın git, savaşın, muhakkak biz sizinle birlikte sana tâbi olacağız.» deriz. Belki sen bir iş için çıkmıştın da Allah sana bir başkasını vahyetmiştir. Allah'ın sana gösterdiğine bak. Ona yürü. Dilediğinin ipini bağla, dilediğinin ipini kes. Dilediğini düşman kabul et, dilediğinle anlaş. Malımızdan

dilediğini al, dedi. İşte Sa'd'ın bu sözü üzerine : «Nitekim Rabbm seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanma-mışlardı...» âyetleri indi.
İbn Abbâs'dan rivayetle Avfî der ki : Bedir günü Hz. Peygamber (s.a.) düşmanla karşılaşma konusunda müşavere edip Sa'd îbn Ubâde söylediklerini söylediğinde; Allah Rasûlü, insanlara savaşa hazırlanmalarını emretti. Onlara kuvvetli olmalarını da emretti. (Kuvvetli olan tarafa yürümelerini emretti). îmân ehli bundan hoşlanmadılar da Allah Teâlâ : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyor-larmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.» âyetini indirdi.
Mücâhid der ki: Seninle gerçek konusunda yani savaş hususunda mücâdele ediyorlardı. Muhammed İbn İshâk da şöyle diyor: Seninle gerçek konusunda mücâdele ediyorlardı. Müşriklerle karşılaşmayı istemiyorlardı ve kendilerine söylendiği zaman Kureyş'in yürüyüşünü kabul etmek istememişlerdi. Süddî der ki: «Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, seninle mücâdele ediyorlardı.» Yani senin ancak Allah'ın sana emrettiğini yapacağın kendilerine apaçık belli olduktan sonra seninle mücâdele ediyorlardı.
İbn Cerîr'in naklettiğine göre; diğer bazıları da, burada müşriklerin kaydedildiğini söylemişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... İbn Zeyd'den «Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göfc göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bunlar, müşriklerdir. Allah Rasûlü (s.a.) ile gerçek konusunda mücâdele etmişlerdir. İslâm'a çağırıldıkları zaman sanki onlar göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibiydiler. İbn Zeyd der ki: Bu, diğerlerinin sıfatlarından değildir. Bu, küfür ehli için olan yepyeni bir sıfattır. Sonra İbn Cerîr şöyle der: İbn Zeyd'in bu sözünün bir anlamı yoktur. Zîrâ «Seninle gerçek konusunda mücâdele ediyorlardı.» kavli, îmân ehlinden bahsetmektedir. Onu ta'kîb eden kısım da yine onlardan haber verir. O halde doğru olan; İbn Abbâs ve İbn İshâk'ın sözüdür ki bu, mü'minlerden haber vermektedir. İbn Ce-rîr'in desteklemiş olduğu bu söz, gerçek olan sözdür. Sözün akışı da zâten buna delâlet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Yahya İbn Ebu Bükeyr ve Abdürrezzâk... İbn Abbâs'dan rivayet ederler ki o, şöyle demiştir: Bedir işini bitirdiğinde Allah Rasûlü (s.a.) ne : Artık kervanın peşine düş. Zîrâ onun önünde bir engel yok, denilmişti. —Ab-dürrezzâk'ın rivayetinde bağları içinde esir olan— Abbâs İbn Abdül-muttalib şöyle seslendi: Bu, senin için doğru olmaz. Hz. Peygamber (s.a.) : O da niçin? diye sordu da o şöyle dedi: Zîrâ Allah Teâlâ, sana iki gruptan ancak birini va'detmişti ki va'dettiğini sana vermiştir, dedi. Hadîsin isnadı ceyyid olup başkaları tahrîc etmemişlerdir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz.)) Yani onlar gücü kuvveti olmayan, savaş olmayacak grubu istiyorlardı ki kendilerinin olsun. Bu, kervandır. «Allah da istiyordu ki; sözleriyle hakkı gerçekleştirsin.» Allah Teâlâ, güç kuvvet sahibi ve savaşabilecek olan grubu sizinle bir araya getirmeyi murâd ediyordu. Zîrâ O, sizi onlara muzaffer kılacak, onlara karşı size yardım edecek, dinini gâlib kılacak. İslâm kelimesini yüceltecek,

İslâm'ı diğer dinlere gâlib kılacaktı. O, işlerin neticelerini en iyi bilendir. Sizi en güzel şekilde idare eden de O'dur. Her ne kadar kulları, kendilerine zahir olana göre bunun tersini sevip istiyorlarsa bile. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Hoşunuza gitmediği halde cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir...» (Bakara, 216).
Muhammed İbn îshâk —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana Muhammed İbn Müslim ez-Zührî, Âsim İbn Ömer İbn Katâde, Abdullah İbn Ebu Bekr ve Yezîd îbn Rûmân... Abdullah İbn Abbâs'dan —Bunlardan her biri hadîsin bir kısmını bana rivayet ettiler de onların hadîsleri Bedir hadîsinden şu vereceğim hadîste birleştiler— rivayet ettiler ki onlar şöyle diyorlar : Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Süfyân'm Şam'dan gelmekte olduğunu işitince müslümanları ona doğru yürümeye çağırdı. Ve : İşte Kureyş kervanı. Onda onların mallan var. Ona doğru çıkın. Olur ki Allah Teâlâ onu size ganimet olarak verir, buyurdu. İnsanlar bu çağrıya uydular. Bir kısmı hafîf silahlandı, bir kısmı da ağır silâhlandı. Onlar, Allah Rasûlünün harbe tutuşacağına sanma-mışlardı. Ebu Süfyân, Hicaz'a yaklaştığı zaman haber toplamak üzere gruplar çıkarmıştı. İnsanların (müslümanlann) durumundan korkarak rastladığı atlılara da soruyordu. Nihayet gruplardan birinden; Muham-med ve ashabı senin, ve kervanın için yola çıktı, haberini yakaladı, o zaman korktu ve Damdam İbn Amr el-Ğıfârî'yi kiralayarak Mekke halkına gönderdi. Ona Kureyş'e varıp mallarını (korumak üzere) grup halinde çıkarmasını emretti. Onlara Muhammed'in, ashabı ile birlikte kervanın Önünü kestiğini haber verecekti, Damdam İbn Amr sür'atle Mekke'ye doğru yola çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ashabı içinden çıkıp Zefrân denilen vâdîye ulaştı. Vâdîden çıktı ve vâdînin bir kısmında iken indi (konakladı). Kureyş'in, kervanım korumak üzere yola çıktığı haberi kendisine geldi de Allah Rasûlü (s.a.) insanlarla (ashabı ile) istişare edip onlara Kureyş'in (gelmekte olduğunu) haber verdi. Ebubekir (r.a.) kalkıp güzel konuştu. Sonra Ömer kalktı ve güzel konuştu. Sonra Mikdad îbn Amr kalktı ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın emrettiği şeye yürü. Biz seninle beraberiz. Allah'a yemîn olsun ki İsrâiloğuHarımn Musa'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» (Mâide, 24) dedikleri gibi sana söylemeyeceğiz. Fakat: «Sen ve Rabbın .git, savaşın; muhakkak ki ikinizle beraber biz de savaşacağız.» diyeceğiz. Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bizi —Habeş'lilerin şehrini kasdederek— Berku'l-Gamâd'a yürütsen bile seninle beraber ona ulaşman için önünde savaşırız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona hayır söyledi, hayır dualar etti ve sonra da : Ey insanlar, bana yol gösterin, buyurdu. Bununla, ancak Ansâr"ı kasdediyordu. Zîrâ ashabının çoğunluğu anlardı. Onlar, kendisine Akabe'de biat ettikleri zaman : Ey Allah'ın elçisi, sen bizim yurdumuza ulaşıncaya kadar biz sana bağlı olmaktan uzağız. Bize ulaştığın zaman sen bizim zimmetimiz altındasın. Çocuklarımızı ve kadınlarımızı neden koruyorsak seni de ondan koruruz, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Ansâr'ın sâdece Medine'de kendilerine saldıracak düşmanından kendisini korumayı düşünmelerinden korkuyordu. Ayrıca, onları ülkelerinden çıkarıp, bir düşmana karşı yürütme hakkının olmadığım düşünüyordu. Allah Rasûlü (s.a.) bu sözü söylediği zaman Sa'd İbn Muâz : Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn olsun ki sen bizi kasdediyor gibisin, demişti. Hz. Peygamber; evet, buyurunca Sa'd : Muhakkak

biz sana îmân etmiş, seni doğrulamış, senin getirdiğinin hak olduğuna şehâdet etmiş, bunun üzerine sana işitip itaat edeceğimize dâir söz ve ahidlerimizi vermişiz. Ey Allah'ın elçisi, dilediğine doğru yürü. Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bize şu denizi gösterip dalsan biz de seninle beraber dalarız, bizden bir tek kişi bile arkada kalmaz. Biz, bizi yarın düşmanla karşılaştırmandan hoşlanmayacak değiliz. Muhakkak biz harbde sabırlılar, düşmanla karşılaşma esnasında da sâdıklanzdır. Umulur ki Allah Teâlâ, senin gözünü aydın edecek şeyi sana gösterecektir. Bizi Allah'ın bereketiyle yürüt, dedi. Allah Ra-sûlü (s.a.) Sa'd'ın sözüne sevindi, bu onu sevindirdi, sonra : Allah'ın bereketi üzere yürüyün, müjdeler olsun size. Muhakkak ki Allah, bana iki gruptan birini va'detmiştir. Allah'a yemin olsun ki şu anda, kavmin (öldürülmüş olarak) yıkılacakları yerlere bakar gibiyim, buyurdu. Hadîsin bir benzeri, İbn Abbâs'dan Avfî tarafından da rivayet edilmiştir. Süddî, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ile Selef ve Halef âlimlerinden birçoğu da böyle söylemişlerdir. Muhammed İbn İshâk'ın sözleriyle yetinerek onların sözlerini özetlemiş olduk.[4]

9 — Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da: Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim, diyerek duanıza icabet etmişti.
10 — Allah bunu, size sırf bir müjde olsun ve kalble-riniz yatışsın diye yapmıştır. Yardım, ancak Allah katandandır. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah'ın Yardımı

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nûh Kurâd... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Bedir günü olunca Hz. Peygamber (s.a.) ashabına baktı. Onlar üçyüz küsur kişiydiler. Müşriklere baktı. Onlar bin ve daha fazla idiler. Hz. Peygamber (s.a.) kıbleye yöneldi, sonra kollarını uzattı. Üzerinde ridâsı ve izan vardı. Sonra şöyle duâ etti: Ey Allah'ım, va'dettiğin nerede? Ey Allah'ım, bana va'dettiğini yerine getir. Ey Allah'ım, eğer İslâm ehlinden şu topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde bir daha sana asla ibâdet edilmez. Ömer devamla şöyle anlatır: Rabbmdan o kadar imdâd istedi ve duâ etmeye devam etti ki sırtından ridâsı düştü. Ebubekir geldi, ridâsını aldı ve ona giydirdi. Sonra arkasından ona yapıştı ve : Ey Allah'ın elçisi, Rabbına olan yalvarman sana yeter. Muhakkak ki O, sana va'dettiğini yerine getirecektir, dedi. Allah Teâlâ : «Hani siz, Rabbınızdan imdat istiyordunuz da : Birbiri ardında bin melekle size inıdâd ederim, diyerek duanıza icabet etmişti.» âyetini indirdi. O gün olup ta karşılaştıklarında Allah Teâlâ müşrikleri hezimete uğrattı. Onlardan yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esir edildi. Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir, Ali ve Ömer ile istişare etti. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bunlar amca, aşiret ve kardeş oğullarıdır. Onlardan fidye alman görüşündeyim. Onlardan aldıklarımız, kâfirlere karşı bizim için bir güç olur. Belki de Allah onlara hidâyet bahşeder de bizim için destek olurlar, dedi. Allah Rasûlü fs.a.) : Ey Hattâb oğlu, sen ne düşünürsün? diye sordu. Hz. Ömer : Allah'a yemîn olsun ki ben, Ebubekir'in görüşünde değilim. Fakat ben, öyle düşünüyorum ki falancayı —Ömer'in bir yakını idi— bana ver de boynunu vurayım. Ali'ye Ukayl'ı ver boynunu vursun. Hamza'ya falanı —kardeşini— ver boynunu vursun. Tâ ki

Allah Teâlâ, müşrikler için kalblerimizde bir yumuşaklık olmadığını bilsin. Bunlar; onların ileri gelenleri, imamları ve kumandanlarıdır. Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir'in söylediğine kulak verdi, benim söylediğime kulak vermedi Onlardan fidye aldı. Ertesi gün olduğunda, —Ömer der ki :— Hz. Peygamber (s.a.) e ve Ebubekir'e vardım. Ağlıyorlardı. Ey Alalh'ın elçisi, seni ve arkadaşını ağlatan nedir? Şayet içimde ağlama hissi duyarsam ağlarım. Ağlama hissi duymazsam sizin ağlamanız karşısında ağlar görünürüm, dedim. Hz. Peygamber (s.a.) : Fidye almaları yüzünden arkadaşlarının başına gelen şey için (ağlıyorum). Sizin azabınız bana şu ağaçtan —Yakın bir ağacı kasdediyor— daha yakın olarak arzolun-du, buyurdu. Allah Teâlâ : «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» kısmına kadar olmak üzere : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esirler alması yaraşmaz.» (Enfâl, 67 - 68) âyetini indirdi. Sonra onlara ganimeti helâl kıldı. Bir sonraki sene Uhud günü olduğunda, Bedir günü fidye almak suretiyle yapmış olduklarından dolayı cezalandırıldılar, onlardan yetmişi öldürüldü, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabı Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından kaçtı, öndişleri kırıldı, başındaki miğferi parçalandı ve kanı yüzüne aktı. Allah Teâlâ : «Onları iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca : Bu nereden? dediniz. De ki: O, kendinizdendir. Doğrusu, Allah herşeye Kâdir'dir.» (Âl-i İmrân, 165) âyetini indirdi. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh muhtelif kanallardan olmak üzere İkrime İbn Ammâr'dan rivayet etmişler; Ali İbn el-Medînî ve Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu belirterek : Hadîsi, sâdece İkrime İbn Ammâr el-Yemânî kanalından biliyoruz, demişlerdir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre bu âyet-i kerîme yani: «Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da...» âyet-i kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) in duası hakkındadır. Yezîd İbn Yüsey', Süddi ve İbn Cüreyc de böyle söylemişlerdir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'm Ebu Husayn'dan, onun da Ebu Salih'ten rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bedir günü olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) şiddetle Rabbından imdâd istemeye, duâ etmeye başladı. Ömer İbn Hattâb (r.a.) ona gelip : Ey Allah'ın elçisi, imdâd istemeni azalt. Allah'a yemîn olsun ki Allah sana olan va'dine mutlaka yefâ gösterecektir, dedi.
Buhârî, Kitâb el-Meğâzî'nin «Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da duanıza icabet etmişti.» âyeti babında der ki : Bize Ebu Nu-aym... İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Mikdâd İbn Esved'in öyle bir yerde hazır bulunduğunu öğrendim ki orada onun arkadaşı olmam, ona denk tutulabilecek herşeyden bana daha sevimli olurdu. Hz. Peygamber (s.a.) müşriklere karşı (savaşmaya) çağırırken ona gelmiş ve : Mûsâ kavminin Musa'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın.» dediği gibi demeyeceğiz. Fakat senin sağında, solunda, önünde ve arkanda savaşacağız, demişti. Gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) in. yüzü aydınlandı ve onun sözü, Allah Rasûlü'nü sevindirdi. Yine Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Havşeb... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü şöyle duâ etmişti: Ey Allah'ım, ahdin (sözün) ve va'din aşkına... Ey Allah'ım, Sen istersen elbet Sana ibâdet edenler bulunmayabilir. Ebubekir Allah Rasûlü'nün elini tutmuş ve : Bu sana yeter demişti. Allah Rasûlü : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar

arkalarını dönüp kaçacaklar.» (Kamer, 45) buyurarak çıkmıştı. Hadîsi Neseî de, Bündâr kanalıyla... Abdülmecîd es-Se-kafî'den rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim.» buyurur ki Hârûn İbn Antere'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde o, kelimesini «peşpeşe gelen.» şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin «Size imdâd olarak.» anlamında olması da muhtemeldir. Nitekim Avfî, İbn Abbâs'm bu kelimeyi «imdâd olarak.» şeklinde açıkladığını söyler. Mü-câhid, Kâri İbn Kesîr ve İbn Zeyd de kelimeyi böyle açıklamışlardır. Ebu Küdeyne'nin Kâbus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim.» âyeti hakkında : Her bir meleğin ardında bir melekle, demiştir. Yine aynı isnâdla İbn Abbâs'tan rivayete göre o : Biri bir diğerinin hemen peşinden, demiştir. Ebu Zabyân, Dahhâk ve Katâde de böyle açıklamışlardır.
îbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ... Ali (r.a.) den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Cibril bin melek içinde Hz. Peygamber (s.a.) in sağından indi. Ebubekir de oradaydı. Mîkâîl ise bin melek içinde Hz. Peygamber (s.a.) in solundan indi. Ben, Hz. Peygamber (ve ordunun) sol kanadında idim. Şayet isnadı sahih ise bu, bin meleğin bir misli ile ta'kîb edilmiş olmasını (bin meleği ikinci bir bin meleğin ta'kîb etmesini) gerektirir. Bu sebepledir ki bazıları, âyetteki kelimesini dâl harfinin fethası ile okumuşlardır. En doğrusunu Allah bilir. Meşhur olan ise'Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayet ettiği onun şu sözüdür : Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne ve mü'minlere bin melekle yardım etmiştir. (Bin meleği onlara imdâd olarak göndermiştir). Cibril beşyüz melek içinde ordunun bir kanadında, Mîkâîl de beşyüz melekle ordunun öbür kanadında idi. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve Müslim, îkrime İbn Ammâr kanalıyla... Hz. Ömer'den biraz önce geçen hadîsi rivayet etmişlerdir. Sonra Ebu Zümeyl der ki: Bana İbn Abbâs rivayet edip şöyle dedi: Müslümanlardan birisi önündeki müşriklerden birinin peşinden koşarken birden üzerinde bir kamçı ve bir atlı sesi işitti. Atlı: Ey Hayzûm, durma ilerle, ileri atıl, diyordu. Bir de önündeki müşrike baktı ki, upuzun yere yıkılıp serilmiş. Ona baktı ve gördü ki burnu ezilmiş, kamçı vuruşu gibi yüzü yarılmış, An-sâr'dan olan bu zât, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip olayı haber vermiş de Rasûlullah şöyle buyurmuş : Doğru söyledin. O, üçüncü semânın imdâ-dındandır. O gün onlar, yetmişini öldürdüler ve yetmişini de esîr ettiler. Buhârî «Meleklerin Bedir'de hazır bulunması.» babında der ki: Bize İshâk İbn İbrahim... Rifâa İbn Râfi' ez-Zürakî'den rivayet etti ki —Bu zât Bedir ehlindendir— o, şöyle demiştir : Cibril Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : İçinizde Bedir ehlini nasıl sayarsınız? diye sordu. Allah Rasûlü: Müslümanların en üstünlerinden veya benzeri bir kelime söyledi de Cibril: Meleklerden Bedir'de hazır bulunanlar da böylecedir, dedi. Hadîsi, sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Taberânî, el-Mu'cem'ül-Kebîr'inde bunu Râfî' İbn Hadîc hadîsinden rivayet etmişse de bu hatâdır. Doğru olan, Buhârî'nin rivayetidir. En doğrusunu Allah bilir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın öldürülmesi konusunda müşavere ettiğinde Ömer'e :
Muhakkak o Bedir'de hazır bulunmuştur. Nereden biliyorsun; belki de Allah Teâlâ Bedir'de hazır bulunanlara muttali' olmuş ve : «Ne dilerseniz yapınız, muhakkak sizi bağışladım.» buyurmuştur, demişti.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah size sırf bir müjde olsun ve kalb-leriniz yatışsın diye melekleri göndermiş ve onların gönderildiğini size bildirmiştir.» Değilse Allah Teâlâ, bunlarsız da düşmanlarınıza karşı size yardım etmeye Kâdir'dir. Bu sebepledir ki: «Yardım, ancak Allah katındandır.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur: «Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihayet onları sindirince bağı sıkı tutun. Sonra onları, ya karşılıklı veya fidye mukabili salıverin. Harb ağırlıklarını bırakıncaya kadar, bu böyledir. Eğer Allah dileseydi, onlardan intikam alırdı.' Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz. Onları hidâyete eriştirecek ve durumlarını düzeltecektir. Onlan kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.» {Muhammed, 4-6), «Hem o günleri Biz, insanlar arasında döndürür dururuz. Bu; Allah'ın îmân edenleri belirtmesi ve içinizden şâhidler edinmesi içindir. Allah, zâlimleri sevmez. Bu; Allah'ın îmân edenleri seçmesi, kâfirleri mahvetmesi içindir.» (ÂI-i İmrân, 140 -141). Bunlar öyle hikmetlerdir ki Allah Teâlâ, Allah için kâfirlerle cihâdı mü'minlere farz kılmıştır. Allah Teâ-lâ, daha önce geçmiş ümmetlerden, peygamberleri yalanlayanların tamâmını kapsayan musibetlerle cezalandırmıştır. Nitekim Nuh kavmini tufan ile, Âd kavmini Batı rüzgârı ile, Semûd'u çığlık ile, Lût kavmini yere batırma, tersine çevirme ve siccîl taşıyla, Şuayb'ın kavmini gölgelik günü azabı ile helak buyurmuştur. Allah Teâlâ Musa'yı peygamber olarak gönderip düşmanı olan Firavun ve kavmini denizde bo-ğarak helak edip sonra da Musa'ya Tevrat'ı inzal buyurduğunda, Tevrat'ta kâfirlerle savaşı farz kılmıştır. Ondan sonraki kalan şeriatlarda hüküm bu şekilde devam edegelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya insanlar için basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere o kitabı verdik.» (Kasas, 43) buyurur. Mü'minlerin kâfirleri Öldürmesi; kâfirler için en şiddetli küçültme ve hakaret, inananların gönülleri için ise en çok ferahlatan, şifâ veren bir durumdur. Nitekim Allah Teâlâ bu ümmetten inananlara : «Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları azâblan-dırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlatsın.» (Tevbe, 14) buyurmuştur. Bu sebepledir ki Kureyş büyüklerinin, hakaret gözleriyle kendilerine baktıkları düşmanları elleriyle öldürülmeleri onlar için en incitici, îmân taraftarlarının gönüllerini de aynı derecede ferahlatıcı olmuştur. Meselâ Ebu CelıTin savaş alanında, harbin ortasında öldürülmesi; onun için yatağında bir felâketle veya bir yıldırımla veya benzeri bir şeyle ölmesinden çok daha şiddetli, alçaltıcı bir durumdur. Nitekim Ebu Leheb —Allah ona la'net etsin— de kızılçıbanı ile ölmüştür. Akrabalarından hiç kimse ona yaklaşamamış, uzaktan su atmak suretiyle onu yıkamışlar, onu terk etmişler ve nihayet defnetmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah, Azîz'dir.» buyurmuştur. İzzet Allah için, Rasûlü için, dünya ve âhirette inananlar içindir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında hem de şâhidlerin şehâdet edeçekleri günde mutlaka yardım ederiz.» (Ğâfir, 51). Allah Teâlâ : «Ha-kîm'dir.» kendi gücü ve kuvveti ile kâfirleri helak etmeye, yok etmeye kadir olmakla birlikte kâfirlerle savaşı farz kılmasında elbette hikmet sahibidir. Münezzehtir ve yücedir O.[5]

11 — Hani O, size kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafîf bir uykuya daldırıyordu. Sizi tertemiz yapmak, sizden şeytânın pisliğini gidermek, kalblerinizi pekiştirmek ve ayaklarınıza sebat vermek için gökten üstünüze bir su indiriyordu.
12 — Hani Rabbın meleklere: Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebat verin, diye vahyetmişti. Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına.
13 — Bunun sebebi; Allah'a ve peygamberine karşı koymalarıdır. Her kim ki, Allah'a ve peygamberine karşı koyarsa; muhakkak Allah, cezası çetin olandır.
14 — İşte bunu tadın. Muhakkak ki kâfirlere bir de ateş azabı vardır.

Kâfirlerin Kalbine Salınan Korku

Allah Teâlâ burada mü'minlere vermiş olduğu nimeti hatırlatıyor. Düşmanların sayısının çokluğu ve kendi sayılarının azlığından onlarda meydana gelmiş olan korkudan bir emniyyet olmak üzere Allah Teâlâ onlara hafif bir uyku vermişti. Nitekim Uhud günü de onlara böylece yapmıştı. Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sonra o üzüntünün ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyku indirdi ki, İçinizden bir kısmını buruyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüştü.» (ÂH İm-rân, 154). Ebu Talha der ki: Uhud günü, kendisine uyuklama ânz olanlardan idim. Kılıç elimden defalarca düşmüştü. Kılıç düşüyor ben alıyordum, o düşüyor ben alıyordum. Mü'minlere baktım ki kalkanları altında kıpırdanıyorlar. Hafız Ebu Ya'Iâ'nın Züheyr kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den rivayet ettiğine göre; o, şöyle anlatmış : İçimizde Bedir günü Mikdâd dışında binitli yoktu. Bir de kendimize baktım ki Allah Rasûlü (s.a.) dışında uyumayanımız yoktu. O, bir ağaç altında namaz kılıyor, ağlıyordu. Bu, sabaha kadar böylece devam etti. Süfyân es-Sevrî'nin Âsim kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Savaşta uyuklama, Allah'tan bir emniyyettir. Namazda uyuklama ise şeytândandır. Katade; uyuklamanın başta, uykunun da kalbde olduğunu söyler. Ben de derim ki: Uhud günü müs-lümanlara isabet eden uyuklama durumu, gerçekten meşhurdur. Bedir gününe gelince; bu âyet-i kerime, Bedir kıssası hakkındadır ve bunun Bedir'de de meydana geldiğine delâlet etmektedir. Sanki bu, Allah'ın yardımıyla kalbleri emniyyet içinde ve sükûn içinde olsun diye, zorluk ve sıkıntı anında mü'minler için bir seciyye olmuş gibidir. Bu, Allah'ın onlara bir fazlı, bir rahmeti ve nimetidir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirah, 5-6) buyurur. Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre, Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) gölgelikte Sıddık (r.a.) ile beraber iken ve ikisi de duâ ederlerken Allah Rasûlü (s.a.) nü hafîf bir uyuklama hali kaplamıştı. Sonra tebessüm ederek uyanmış ve : Müjde ey Ebubekir, bu Cibril'dir, ön dişleri toz, içinde, buyurmuştu. Daha sonra Allah Teâlâ'nm : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar, arkalarını dönüp kaçacaklar.» (Kamer, 45) sözünü okuyarak gölgeliğin kapısından çıkmıştı.
Allah Teâlâ : «Gökten üstünüze bir su indiriyordu.» buyurur ki Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Hz. Peygamber (s.a.) Bedir'e doğru yürürken konakladı. Müslümanlarla su arasında oynak bir kumluk vardı. Müslümanlara şiddetli bir zaaf hâkim olmuştu. Şeytân, onların kalblerine bir kin koymuş, aralarına

şöyle bir vesvese vermişti: Sizler içinisde Allah Rasûlü var ve kendinizi Allah'ın dostları sanıyorsunuz. Halbuki müşrikler, suya sizden önce vardılar. Siz cünüb olarak namaz kılıyorsunuz. Allah Teâlâ, onlara bol yağmur yağdırdı da müslümanlar içtiler ve temizlendiler. Allah Teâlâ, şeytânın pisliğini onlardan giderdi ve yağmur değer değmez kumlar kurudu, üzerinden insanlar ve hayvanlar yürüdüler de kavme (müşriklere) doğru ilerlediler. Allah Teâlâ, Peygamberine ve inananlara bin meleği imdâd olarak gönderdi. Cibril beşyüzü ile ordunun bir kanadında, Mîkâü beşyüzü içinde öbür kanadında idiler. İbn Abbâs'dan rivayetle Avfî der ki: Kureyş müşrikleri, kervana yardım etmek ve onu korumak üzere savaşmak için çıktıklarında, Bedir günü su başında konakladılar ve mü'-minlere karşı orayı ele geçirdiler. Mü'minler, susuz kaldılar ve cünüb olarak temizlenmeden namaz kılmaya başladılar da bu, gönüllerinde vesveseye sebep oldu. Allah Teâlâ gökten su indirdi ve vâdî aktı, inananlar içtiler, su kablarını doldurdular, binitlerini suladılar, cünüblükten guslettiler ve Allah Teâlâ, bunu onlar için bir temizlik ve ayakların sebatı kıldı. Müşrikler topluluğu ile aralarında bir kumluk vardı. Allah Teâlâ, o kumluk üzerine yağmur gönderdi, yağmur orayı dövdü de sağ-lamlaştı ve ayaklar o kumsal üzerinde sebat etti. Bu açıklamanın bir benzeri Katâde, Dahhâk ve Süddî'den de rivayet edilmiştir. Saîd İbn el-Müseyyeb, Şa'bî, Zührî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivayete göre ise, Bedir günü onlara bir yağmur çisentisi isabet etmiştir.
Bilinen odur ki Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e doğru yürüdüğünde, oradaki en yakın suyun yani bulduğu ilk suyun başına konaklamıştı. Habbâb İbn Münzir, Allah Rasûlü'ne yaklaşıp : Ey Allah'ın elçisi, bu konak yeri Allah'ın seni indirdiği, konaklattığı ve bizim geçme hakkımız olmayan bir yer mi yoksa harb ve harb hilesi için indiğin bir yer mi? diye sormuş, Allah Rasûlü : Bilakis harb ve hile için indiğim bir yerdir, buyurmuştur. Habbâb ; Ey Allah'ın elçisi, burası (uygun) bir konak değildir. Bizi yürüt, tâ ki müşrikleri ta'kîb eden yerdeki en yakın su başına inelim, onun dışındaki kuyuları kapatalım, havuzlara su çekelim. Bizim suyumuz olsun, onların ise olmasın, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) yürüdü ve öylece yaptı. Ümevî'nin Meğâzî'sinde belirtildiğine göre; Habbâb bu -sözü söylediğinde, gökten bir melek inmiş. Cibril, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyormuş. Bu melek : Ey Muhammed, Rabbın sana selâm söylüyor ve sana buyuruyor ki: Uygun olan görüş, Habbâb îbn Münzir'in işaret etmiş olduğu görüştür, demiş. Allah Rasûlü Cibril'e dönüp : Bunu tanır mısın? diye sormuş. Cibril, meleğe bakmış ve : Ben bütün melekleri tanır değilim. Kesin olan şu ki o bir melektir, şeytân değildir, demişti. Bu bâbda rivayet edilenlerin en güzeli; el-Meğâzî sahibi Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr —Allah ona rahmet eylesin— in Yezîd îbn Rûmân'dan, onun da Urve İbn Zübeyr' den rivayet etmiş olduğu şu haberdir : Urve İbn Zübeyr der ki: Allah Teâlâ gökten yağmur gönderdi. Vâdî oynak kumsaldı. Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı için yeri sertleştirecek, yürümelerini engellemeyecek bir yağmur; onlar için yağarken, Kureyş için öyle bir yağmur yağdı ki; o yağmur içinde yerlerinden ayrılmaya güç yetiremediler. Mücâhid der ki: Allah Teâlâ onlara hafif uykudan Önce yağmur indirdi. Yağmur ile tozu sindirdi ve yeri sertleştirdi. Böylece onların gönülleri hoş oldu ve ayaklan sebat etti.

İbn Cerîr der ki: Bize Hârûn İbn İshâk... Hz. Ali (r.a.) den rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor : Bedir savaşının olduğu gecenin sabahında bize hafif bir yağmur çisentisi geldi. Yağmurdan korunmak üzere ağaçların ve kalkanların altına girdik. Geceleyin Allah Rasûlü (s.a.) Rab-bına : Ey Allah'ım, eğer şu topluluğu helak buyurursan yeryüzünde Sana bir daha ibâdef olunmaz, diye duâ etti. Şafak söktüğünde : Ey Allah'ın kullan namaza, diye seslendi. İnsanlar, ağaçların ve kalkanların altından geldiler ve Allah Rasûlü bize namaz kıldınp savaşa teşvik buyurdu.
Allah Teâlâ : «Sizi küçük ve büyük pisliklerden kurtarıp tertemiz yapmak için...» buyurur ki; bu, dış temizliğidir. «Sizden şeytânın pisliğini, vesvese ve kötü düşüncelerini gidermek...» buyurur ki bu da iç temizliğidir. Nitekim Allah Teâlâ, cennet ehli hakkında : «Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» buyuruyor ki bu, iç süsüdür. «Rablan onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.» (İnsan, 21) buyuruyor ki bu, içlerindeki kin, hased ve düşmanlıklan temizleyicidir. Bu ise için süslenmesi ve temizliğidir.
Yine Allah Teâlâ : «Sabır ve düşmanlarla vuruşmaya atılmakla kalblerinizi pekiştirmek için...» buyurur ki bu, iç cesaretidir. «Ayaklarınıza sebat vermek için.» buyurur ve bu da dış cesaretidir. En doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ : «Hani, Rabbm meleklere : Ben sizin-leyim, haydi îmân edenlere sebat verin, diye vahyetmisti.» buyurur ki bu, Allah Teâlâ'nın insanlara izhâr ettiği gizli bir nimettir ki bu yüzden O'na şükretsinler. Allah Teâlâ zâtı ve melekleri vasıtasıyla gönderdiği vahyi ile peygamberine, dinine ve taraftarları olan inananlara yardım için indirmiş olduğu meleklere inananlara sebat vermelerini vah-yetmiştir.
İbn İshâk âyetteki kelimesini «Onlara yardım edin.» şeklinde, bir başkası: «onlarla savaşın.» şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin anlamının : «Onların sayılarını çoğaltın.» şeklinde olduğu da söylenmiştir. Denilir ki: Melek, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birine gelir ve : Müşriklerin : «Allah'a yemîn olsun ki eğer bizim üzerimize hücum edecek olurlarsa biz bozguna uğrarız, dediklerini işittim.» der, müslümanlar da bunu birbirlerine haber verirler ve gönülleri kuvvetlenirdi. Bu açıklamayı İbn Cerir rivayet etmiş olup lâfız aynen ona aittir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Siz müslümanlara sebat verin, size olan emrim ile düşmanlarına karşı onların gönüllerini güçlü tutun. Ben emirlerime karşı gelen, peygamberimi yalanlayanlara korku, zillet ve alçaklık vereceğim. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına, onların kafalarına vurun ve yarın. Boyunlarına vurun ve koparın. Onların ellerini ve ayaklarını kesin, koparın. Müfessirler, âyetteki «Boyunların üstü» kısmının anlamında ihtilâf etmişlerdir. İkrime'nin söylediğine göre buranın anlamı : Onların başlarına vurun, şeklindedir. Buranın anlamının : Boğazları, boyunları üzerine vurun, şeklinde olduğu söylenmiştir ki âyetteki f jUtVI) kelimesi, boyun anlamınadır. Dahhâk ve Atiyye el-Avfî böyle derler. Allah Teâlâ başka bir âyette mü'minlere : «Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihayet onları sindirince bağı sıkı tutun...» (Muhammed, 4) buyurur ki Allah Teâlâ'nın inananlara göstermiş olduğu bu yol da, Dahhâk ve Atiyye tarafından verilen anlama şehâdet etmekte, onu güçlendirmektedir. Vekî'nin Mes'û-dî'den, onun da Kâsım'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ben, Allah'ın

azabı ile azâblandırmak üzere gönderilmedim. Ben, boyunlara vurmak ve bağı sıkıca bağlamak, esîr almakla gönderildim, buyurmuştur. İbn Cerîr bunun boyun vurma ve kafa yarmaya delâlet ettiği görüşünü tercih etmiştir. Ben de derim ki: Ümevî'nin Me-ğâzî'sinde belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Bedir günü öldü-rülenlerin yanından geçerken: «Biz kafaları yararız...» beytini okumaya başlamış ve Ebubekir : Bize karşı güçlü kimselerin kafalarını yararız. Muhakkak ki onlar, en isyankâr ve en zâlimlerdi, demiştir. Allah Rasûlü (s.a.) beytin başlangıcını söylemiş, Ebubekir (r.a.) beytin kalan kısmını inşâd etmiştir. Zîrâ Allah Rasûlü güzel şiir okuyamazdı, elbette bu ona yaraşır da değildi ki Allah Teâlâ onun hakkında : «Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de...» (Yâ-sîn, 69) buyurmuştur. Rebî' İbn Enes der ki: Boyunlarının üzerine vurulmuş olması, parmakları üzerinde ateşle yakılmış gibi dağlama işareti olması ile insanlar, meleklerin öldürüldüklerini kendi öldürdüklerinden ayırd edebiliyorlardı.
Allah Teâlâ : «Vurun tüm parmaklarına.» buyuruyor ki İbn Cerir buranın anlamını şöyle açıklar : Ey inananlar, düşmanlarınızın parmak uçlarına, el ve ayak uçlarından her bir mafsala vurun. (...) Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan rivayetine göre «Vurun tüm parmaklarına.» âyetindeki parmaklardan, uçlar kasdedilmektedir. Dahhâk ve İbn Cüreye ie böyle söyler. Süddî de kelimeyi aynı şekilde açıklarken, buranın anlamının : Her bir mafsal, olduğu da söylenir. İkrime, Atiyye el-Avfî ve kendisinden gelen rivayetlerin birinde Dahhâk bu kelimeyi: Her bir mafsal, diye açıklamıştır. «Vurun tüm parmaklarına.» âyeti hakkında Evzaî der ki: Onun yüzüne ve gözüne vur, ona ateşten bir yalım at. Eğer ateş yalımı onu yakalarsa, onun tamâmı sana haram olmuştur. İbn Abbâs'dan rivayetle Avfî, Bedir kıssasını zikreder ve sonunda şöyle der : Ebu Cehil : Onları normal bir Öldürme ile öldürmeyin. Öyle bir yakalayın ki sizin dininize ta'nedip, Lât ve Uzzâ'dan yüz çevirmelerinin akıbetinin ne olacağını bilseniz ve görseniz. Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklere : «Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebat verin.» diye vahyetmişti. «Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına.» Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— altmışdokuz kişi içinde öldürüldü. Ukbe İbn Ebu Muayt esir edilip bağlanarak öldürüldü. Böylece ölülerin sayısı yetmişe baliğ oldu. Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Bunun sebebi; Allah'a ve peygamberine karşı koymalarıdır.» buyurur. Onlar, Allah'a ve Rasûlüne muhalefetle bir tarafa yürümüşler; şeriatı, Allah'ın şeriatına îmânı ve tâbi olmayı öbür tarafta bırakmışlardır. Âyetteki kelimesi; sopayı ikiye ayırma, anlamındaki mastardan türetilmiştir. «Her kim ki, Allah'a ve peygamberine karşı koyarsa; muhakkak Allah, cezası çetin olandır.» O, kendisine zıt giden, düşmanlık edene Gâlib'dir, O'nu arayıp bulandır. Hiç bir şey O'nu geçemez. Öfkesi karşısında hiç bir şey duramaz. Mukaddestir, yücedir, O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur. «İşte bunu tadın. Muhakkak ki, kâfirlere bir de ateş azabı vardır.» âyeti kâfirlere hitâb etmektedir. Yani: Dünyada bu azâb ve cezayı tadın. Ayrıca bilin ki âhi-rette kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.[6]

15 — Ey îmân edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkaJ arınız] dönmeyin.

16 — Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya bir başka topluluğa katılma dışında her kim, o gün (düşmanına) arkasını dönerse; muhakkak ki o, Allah katından bir gazaba uğramıştır. Onun yurdu cehennemdir ve o, ne kötü bir sonuçtur.

Düşmana Arkasını Dönenler

Allah Teâlâ savaştan kaçma üzerine bunu yapan kimseleri ateşle tehdîd buyurarak : «Ey îmân edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız, (onlara yaklaştığınız) zaman, onlara arkalarınızı dönmeyin. (Kaçmayın, arkadaşlarınızı bırakmayın.) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme dışında o gün her kim düşmanına arkasını dönerse...» buyurur. Yani kendisinden korktuğunu gösterip peşine düşmesini sağla-mak üzere bir hîle olarak gûyâ kahramanlığı önünden kaçıp firar etme, sonra üzerine tekrar hücum edip onu öldürme durumu müstesnadır ki bunda bir beis yoktur. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî, âyeti böyle tefsir etmişlerdir. Dahhâk der ki: Bu, düşmanın bir açığını görüp te ele geçirmek üzere arkadaşlarından öne çıkmaktır, der.
«Veya bir başka topluluğa katılma dışında...» Bir yerden kaçar ve müslümanlardan diğer bir topluluğa katılarak onlara yardım eder ve onlar da kendisine yardımcı olurlarsa bu, onun için caizdir. Hattâ bir seriyyede olsa da oradan ayrılıp emîrine (kumandanına) veya büyük imâma gitse bu dahi bu ruhsatın içine dâhildir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Abdullah İbn Ömer (r.a.) den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün göndermiş olduğu seriyyelerden birinde idim. İnsanlar hezimete uğradılar ben de hezimete uğrayanlar içinde idim. Biz : Savaştan kaçtık ve Allah'ın gazabı ile döndük, ne yapacağız, dedik. Sonra : Medine'ye girsek de gecelesek nasıl olur? dedik. Daha sonra : Kendimizi Allah Rasûlü (s.a.) ne arzetse'k. Şayet bizim için tevbe varsa ne âlâ, değilse gitsek, dedik. Sabah namazından önce Allah Rasûlü (s.a.) ne geldik, çıktı ve : O topluluk kimdir? diye sordu. Biz : Biz, kaçanlarız, dedik. Hayır, aksine siz yardımını istemek üzere imamınıza dönenlersiniz ve ben, sizin (dönüp katılacağınız) topluluğu-nuzum. Ben müslümanların (dönüp katılacakları) topluluğum, buyurdu. Yanma vardık ve elini öptük. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve îbn Mâce bu şekli ile ve muhtelif kanallardan olmak üzere Yezîd îbn Ebu Ziyâd'dan rivayet etmişlerdir. Tirmizî: Hasendir, sâdece onun (Yezîd İbn Ebu Ziyâd'm) hadîsinden bilmekteyiz, demiştir. Hadîsi, ayrıca îbn Ebu Hatim de Yezîd îbn Ebu Ziyâd'dan rivayet etmiştir. Ancak îbn Ebu Hatim rivayetinin sonunda şu fazlalık vardır: Ve Allah Rasûlü (s.a.) : «Veya bir başka topluluğa katılma dışında...» âyetini okudu.
İlim ehli, İbn Ömer hadîsinde geçen kelimesini: Meyledenler, şeklinde açıklamışlardır. Aynı şekilde Ömer İbn Hattâb (r.a.) da, mecûsî ordusunun çokluğundan İran arazîsinde bir köprü üzerinde öldürüldüğü zaman Ebu Ubeyd hakkında : Şayet bana dönüp gelseydi, ben onun için (katılacağı) topluluk olurdum, demiştir. Muhammed İbn Şîrîn de, Hz. Ömer'den bu şekilde rivayet etmiştir. Ebu Osman en-Nehdî'nin Ömer'den rivayetinde ise : Ebu Ubeyd öldürüldüğünde Ömer : Ey insanlar, ben (sizin katılacağınız) topluluğum, demiştir, denilir. Mü-câhid'in rivayetinde ise Ömer : Ben, her bir müslümanın (katılacağı) topluluğum,

demiştir.Abdülmelik İbn Umeyr'in Ömer'den rivayetine göre o : Ey insanlar, bu âyet sizi aldatmasın. Bu, ancak Bedir günü olmuştur. Ben, her bir müslümanın (katılacağı) topluluğum, demiştir.
İbn Ebu Hatim der ki; Bize babam ...Nâfi'den rivayet eder ki o, İbn Ömer'e sorup : Muhakkak biz, düşmanla savaş anında sebat edemeyen bir kavmiz. «Fie» nin kim olduğunu da bilmiyoruz. İmamımız mı, yoksa askerimiz mi? demiş de İbn Ömer şöyle cevab vermiş : Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) dür. Ben: Muhakkak ki Allah : »Ey îmân edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman...» buyuruyor,'dedim de İbn Ömer : Bu âyet, Bedir günü hakkında nazil olmuştur, ne ondan Öncesi, ne de sonrası için, dedi.
Dahhâk, âyetteki kelimesini; Hz. Peygamber ve ashabına kaçan, şeklinde açıklayıp : Bu günde emîrine veya arkadaşlarına kaçan böyledir, demiştir. Buhâri ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hürey-re (r.a.) den rivayet ettikleri bir hadîse istinaden şayet kaçma bu sebeplerden biri yüzünden değilse muhakkak haramdır ve büyük günâhlardan birisidir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır : Helak edici yedi şeyden sakınınız. Ey Allah'ın elçisi, bunlar nelerdir? denildi de şöyle buyurdu : Allah'a şirk koşmak, sihir, hak ile olmanın dışında Allah'ın haram kılmış olduğu bir nefsi öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş günü kaçmak, bir şeyden habersiz ve evli mü'-min kadınlara (zina) iftirası atmak. Bu hadîsin muhtelif yönlerden şahîdleri vardır. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki o, Allah katında bir gazaba uğramıştır. Allah'a döndüğü günde varacağı yeri, yurdu cehennemdir ve o, ne kötü bir sonuçtur.» buyurmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy... İbn el-Hasâsiyye Beşîr İbn Ma'bed'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Biat etmek üzere Hz. Peygamber (s.a.) e vardım. Bana şu şartları koştu : Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmem, namazı kılmam, zekâtı vermem, İslâm'ın haccı ile haccetmem, Ramazân ayında oruç tutmam, Allah yolunda cihâd etmem. Ben : Ey Allah'ın elçisi Allah'a yem/n olsun ki ben bunlardan ikisine güç yetiremem : Bunlardan birisi cihâddır —Onlar (savaşta düşmanına) arkasını dönenin Allah'ın gazabına uğramış olacağını sanıyor, buna inanıyorlardı. Ben, bu durumla karşılaştığımda içimin titreyeceğinden ve ölümü istemeyeceğimden korkuyordum.— İkincisi de' sadakadır. (Zekâtı vermektir.) Allah'a yemîn olsun ki benim azıcık bir koyunum ve on devemden başka bir şeyim yok. Bunlar da ailemin sürüsü ve binitidir, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) elini kapadı, sonra salladı ve : Cihâd yok, sadaka da yok, o halde cennete ne ile gireceksin? buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, sana bîat ediyorum, dedim ve bütün bunlar üzerine ona bîat ettim. Hadîs, bu yönden rivayetinde garîb olup Kütüb-i Sitte'de tahrîc edilmemiştir. Hafız Ebu el-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Yahya İbn Hamza... Sevbân'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti ki şöyle buyurmuştur : Üç şey vardır ki, onlarla birlikte amelin hiç bir faydası yoktur : Allah'a şirk koşmak, ana-babaya âsî olmak ve savaştan kaçmak. Bu hadîs te gerçekten garîb bir hadîstir. Yine Taberânî der ki: Bize Abbâs İbn Fadl el-Askâtî... Bilâl İbn Yesâr İbn Zeyd — Ki bu zât, Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesidir— den rivayet etti ki o babasını, dedesinden şöyle rivayet ederken işitmiş : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Kim; kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a istiğfar'ederim, O'na tevbe ederim, derse

savaştan kaçmış dahi olsa Allah onu bağışlar, Hadîsi Ebu Dâvûd, Mûsâ İbn İsmail'den rivayet etmiş, Tirmizî, hadîsi Buhârî'den, o da Mûsâ İbn İsmail'den rivayetle tahrîc etmiştir. Tirmizî: Hadîs garîbdir ve sâdece bu kanaldan rivayetini biliyoruz, demiştir. Ben de derim ki : Hz. Peygamber (s.a.) in kölesi Zeyd'in hadîsini ondan başkası bilmemektedir.
Bazıları da, savaştan kaçmanın Sahâbe'ye haram olduğu görüşündedir. Zîrâ cihâd, onlar hakkında bir farz-ı ayın idi. Sâdece Ansâr'a hâs olduğu da söylenmiştir. Zîrâ onlar, sevinilecek ve hoşlanılmayacak durumlarda işitme (dinleme) ve itaat etme şartıyla Hz. Peygamber'e bîat etmişlerdir. Bu âyetten maksadın, sâdece Bedir ehli olduğu da söylenmiştir ki bu görüş Ömer, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd Ebu Nadra, İbn Ömer'in kölesi Nâfi', Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, İkrime, Katâde, Dahhâk ve başkalarından rivayet edilmiştir. Onların bu konudaki delilleri şudur : O zamanda onların topluluğundan başka dönüp sığınabilecekleri güç ve kuvvet sahibi başka bir topluluk yoktu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de : Ey Allah'ım, eğer bu topluluğu helak buyurursan (artık bundan sonra) yeryüzünde sana ibâdet olunmaz, diye duâ etmişti. Yine bu sebepledir ki Abdullah İbn Mübarek, Mübarek İbn Fudâle kanalıyla Hasan'dan «O gün her kim düşmanına arkasını dönerse...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, Bedir günüdür. Bu gün ise kim bir gruba veya bir şehre dönse, yö-nelse —Öyle sanıyorum ki sonunda şöyle dedi: — Onun için bir beis yoktur.
Yine İbn el-Mübârek'in İbn Lehîa'dan, onun da Yezîd İbn Ebu Hu-beyb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü (savaştan) kaçanlara Allah ateşi vâcib kılmış ve : «Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya bir başka topluluğa katılma dışında her kim, o gün düşmanına arkasını dönerse; muhakkak ki o, Allah katından bir gazaba uğramıştır.» buyurmuştur. Bundan sonra Uhud günü olduğunda : «İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden geri dönenleri... Şeytân yoldan çıkarmak istemişti. Bununla beraber Allah onları bağışladı...» (Âl-i İmrân, 155) buyurmuştur. Bundan yedi sene sonraki Huneyn günü olduğunda ise: «Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz... Sonra Allah bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder...» (Tevbe, 25, 27) buyurmuştur. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Sünen'inde, Hâkim'in Müsted-rek'inde, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh'in Tefsîr'inde Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayet edildiğine göre; o, «O gün her kim, düşmanına arkasını dönerse...» âyet-i kerîme'si ancak "'Bedir ehli hakkında nâzü olmuştur, demiştir. Fakat âyetin nüzul sebebi her ne kadar Bedir ehli ise de bütün bunlar savaştan kaçmanın Bedir ehli dışındakilere haram olmamasını gerektirmez. Nitekim biraz önce geçen ve savaştan kaçmanın helak edici günâhlardan olduğuna dâir Ebu Hü-reyre hadîsi de buna delâlet etmektedir. Ayrıca Cumhûr'un mezhebi de budur. En doğrusunu Allah bilir.[7]

17 — Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı. Mü'min-leri kendinden güzel bir imtihanla denemek içindi. Mu-hakkak ki Allah, Semî'dir, Alîm'dir.
18 — tşte bu, böyledir. Muhakkak ki Allah kâfirlerin düzenini zayıflatıcıdır.

Sen Atmadın

Allah Teâlâ kulların fiillerinin yaratıcısı olduğunu, onlardan sâdır olan her bir hayırdan dolayı hamd edilen olduğunu beyân buyurur, Zîrâ onları, bütün bunlara muvaffak kılan ve onlara yardım eden O'dur. Bu sebepledir ki: «Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü.» buyurmaktadır. Düşmanlarınızın sayısının çokluğu ve sizin sayınızın azlığına rağmen düşmanlarınızı siz kendi güç ve kuvvetinizle öldürmüş değilsiniz. Bilakis onlara karşı sizi muzaffer kılan, Allah'tır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki siz düşkün bir durumda iken Bedir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti.» (Âl-i İmrân, 123), «Andolsun ki, Allah size bir çok yerlerde ve Huneyn gününde yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de size bir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz.» (Tevbe, 25). Böylece Allah Teâlâ zaferlerin sayı çokluğuyla, zırh ve silah kuşanmayla, hazırlıklarla olmadığını, zafer ve yardımın, ancak Allah katından olduğunu bildiriyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.» (Bakara, 249).
Sonra Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne Bedir günü müşriklerin yüzlerine "atmış olduğu bir avuç toprağın durumunu beyân buyurur. Hz. Peygamber Allah'a dua, tazarru ve niyazda bulunduktan sonra gölgelikten çıkarken bir avuç toprak almış ve müşriklere doğru bunu atarak : Yüzleri çirkin olsun, buyurmuş; sonra ashabına hemen peşinden hamle etmelerini emretmiş, onlar da böyle yapmışlardı. Allah Teâlâ, bu küçük çakılları müşriklerin gözlerine ulaştırmış, onlardan bu çakılların ulaştığı hiç kimse kalmamış ki kendi kendisiyle meşgul olmamış olsun. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» buyurmuştur. Yani bunu onlara ulaştıran ve onları bununla meşgul edip susturan sen değilsin.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) ellerini kaldırdı ve : Ey Rabbım, eğer şu topluluğu helak edecek olursan bir daha asla yeryüzünde Sana ibâdet edilmeyecektir, diye duâ etmişti. Cibril ona : Bir avuç toprak al ve bunu onların yüzlerine at, dedi. Hz. Peygamber, bir avuç toprak alarak bunu onların yüzlerine attı. Müşriklerden hiç kimse kalmadı ki gözlerine, burun deliklerine ve ağzına bu bir avuç topraktan isabet etmiş olmasın. Arkalarını dönüp kaçtılar.
Süddî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü Hz. Ali (r.a.) ye : Yerden bana çakıl ver, buyurdu. Hz. Ali, üzerinde toprak olan çakılları ona verdi de Hz. Peygamber bunu müşriklerin yüzlerine attı. Gözlerine bu topraktan bir parça girmedik hiç bir müşrik kalmadı. Sonra mü'-minler peşlerine düştüler, onlan ya öldürdüler ya da esir ettiler. Allah Teâlâ : «Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Ebu Ma'şer el-Me-denî'nin Muhammed İbn Kays ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzî'den rivayetine göre; onlar, şöyle demişlerdir: Kavim birbirlerine yaklaştığında, Allah Rasûlü (s.a.) bir avuç toprak alıp bunu kavmin (müşriklerin) yüzlerine attı ve : Yüzleri çirkinleşsin/ buyurdu. Onların hepsinin gözlerine girdi ve Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı ilerleyip onlan öldürdü ve esîr etti. Onların hezimete uğramaları, Allah Rasûlü (s.a.)

nün bu atmasmdandır. Allah Teâlâ da: «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyeti hakkında der ki: Bu, Bedir günüdür. Allah Rasûlü (s.a.) üç avuç (toprak, çakıl taşı) aldı ve bir avucunu müşriklerin sağ cenahına, bir avucunu sol cenahına, bir avucunu da ortalarına attı ve : Yüzleri çirkinleşsin, buyurdu da hezimete uğradılar. Her ne kadar bu, Huneyn gününde vâki' olmuşsa bile Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, İkrinıe, Katâde ve İmamlardan birçoğundan rivayete göre: bu, Hz. Peygamber (s.a.) in Bedir günü (müşriklerin yüzlerine toprak) atması hakkında nazil olmuştur.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... Hakîm îbn Hizâm'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Bedir günü olduğunda gökten gelen bir ses işittik. Sanki bir taşın içine düşen çakıl taşlan sesi gibiydi. Allah Rasûlü (s.a.) bunu (çakıl atmayı) yapmış ve biz hezimete uğramıştık. Hadîs bu yönden rivayetinde garîbtir.
Burada gerçekten garîb olan diğer iki görüş daha vardır ki birincisi şöyledir :
İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Avı et-Tâî... Abdurrahmân İbn Zübeyr'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'de îbn Ebu Hakîk'm öldürüldüğü gün bir yay istedi. Ona uzun bir yay getirildi de : Bana başka bir yay getirin, buyurdu. Sert bir yay getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) kaleye (bu yay ile bir ok) attı da ok gidip alçaldı, indi ve sonunda İbn Ebu Hakîk'ı yatağında iken Öldürdü. Bunun üzerine Allah Teâiâ : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Bu, garîbdir. Ancak isnadı, Abdurrahmân İbn Zübeyr İbn Nüfeyr'e varıncaya kadar kuvvetlidir. Herhalde durum ona kanşmış olmalıdır veya o âyetin, bütün bunları içine aldığını kasdet-mek istemiştir. Yoksa Enfâl Süresindeki âyetin akışı, şüphesiz Bedir kıssası hakkındadır. Bu ise, âlimlere gizli olmayan bir husustur. En do&rusunu Allah bilir.
İkincisine gelince; yine İbn Cerîr ile Müstedrek'inde Hâkim, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'ye varan sahîh bir isnâdla rivayet ediyorlar ki şöyle demişlerdir : Allah Rasûlü (s.a.) Uhud günü Übeyy İbn Halefe o zırhları içinde iken bir harbe atmıştı. Harbe onun boyun kemiğini kırmış, atı üzerinde defalarca sağa sola yalpalamış ve nihayet günler sonra Ölümü bundan olmuştur. Bununla Berzâh'taki ve âhiret-teki azâbıyla beraber ağır bir azaba katlanmıştı. İki İmâmdan nakledilen bu görüş gerçekten garîbdir. Herhalde onlar bununla âyetin, hepsini içine aldığını kasdetmiş olsalar gerekir. Daha önce de geçtiği üzere âyetin, bu olaylar hakkında nazil olduğunu kasdetmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'in, Urve İbn ez-Zübeyr'den rivayetinde o, «Mü'minleri kendinden güzel bir imtihanla denemek içindi.» âyeti hakkında der ki: Düşmanlarının çokluğu ve kendi sayılarının azlığına rağmen düşmanlarına karşı Allah'ın onları gâlib kılması, onlar üzerine olan nimetlerin-dendir. Allah bunu onlara böylece bildirmektedir ki Allah'ın hakkını bilip tanısınlar ve nimetlerine şükretsinler. İbn Cerîr de âyeti bu şekilde tefsir etmiştir. Bir hadîste : Allah Teâlâ bizi güzel bir imtihanla imtihan etmiştir, buyurulur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki Allah duayı işitendir, kimin yardıma ve gâlibiyyete müstehak olduğunu en iyi bilendir.», «İşte bu böyledir. Muhakkak ki Allah, kâfirlerin düzenini zayıflatır.» âyeti, meydana gelen yardım*ve zaferle

birlikte diğer bir müjdedir. Muhakkak ki Allah Teâlâ onlara ilerde kâfirlerin düzenini zayıflatacağım, onların işlerini hor ve hakir edeceğini, onların olan her şeyin helak ve yok olacağını bildirmektedir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[8]

19 — Eğer, fetih istiyor idiyseniz, işte size fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok tekrar dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa hiç bir şeye yaramaz. Çünkü muhakkak Allah mü'-minlerle beraberdir.

Allah Teâlâ kâfirlere hitaben buyurur ki: «Eğer fetih istiyor idiyseniz,» eğer Allah'tan yardım ve fetih istiyor, düşmanlarınız olan mü'-minlerle aranızı ayıracak hükmü ondan istiyor idiyseniz «muhakkak istediğiniz size gelmiştir.» Muhammed İbn İshâk ve başkalarının Züh-rî'den, onun da Abdullah İbn Sa'lebe İbn Sağîr'den rivayetine göre; Bedir günü Ebu Cehil: Ey Allah'ım, o (Muhammed) akrabalığı en çok kesenimiz ve bilmediğimizi bize getirendir. Sabahleyin onu helak et, demişti. İşte bu, onun tarafından bir fetih isteği idi. Bunun üzerine âyetin sonuna kadar olmak üzere : «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz; işte fetih size gelmiştir.» âyeti nazil oldu. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Abdullah İbn Sa'lebe'den rivayet etti ki kavim (mü'minlerle müşrikler) karşılaştıklarında Ebu Cehil : O, akrabalığı en çok kesenimiz ve bilmediğimizi bize getirendir. Sabahleyin onu helak et, diye duâ etmişti de fetih isteyen o oldu. Hadîsi Neseî tefs'r babında Salih İbn Keysân kanalıyla Zühri'den tahrîc etmiştir. Hâkim ise Müstedrek'inde hadîsi Zührî kanalıyla rivayet etmiş ve : Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Bu, İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Yezîd İbn Rûmân ve birçoklarından da rivayet edilmiştir. Süddî der ki: Müşrikler, Mekke'den Bedir'e doğru çıktıklarında Kabe'nin örtülerine yapışmışlar, Allah'tan yardım dilemişler ve : Ey Allah'ım, iki ordudan en üstün olanına, iki gruptan en şerefli olanına ve iki kabileden en hayırlı olanına yardım et, demişlerdi. Allah Teâlâ da : «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz; işte fetih size gelmiştir.» âyetinde : Sizin söylediğinize muhakkak yardım ettim ki o da Muhammed (s.a.) dir, buyurur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem : Bu, Allah Teâlâ'nın müşriklerden haber verdiği: ((Hani demişlerdi ki: Allah'ımız eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır...» âyetidir, der.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer (içinde bulunduğunuz Allah'ı inkâr ve elçisini yalanlamadan) vazgeçerseniz bu, sizin için (dünyada ve âhirette) daha hayırlıdır. Yok tekrar dönerseniz biz de döneriz.» Başka bir âyette : «Eğer dönerseniz biz de döneriz.» (İsrâ, 8) buyurulur ki bunun anlamı şudur: Eğer siz, içinde bulunduğunuz küfür ve sapıklığa dönecek olursanız biz de bu olayın benzerine döneriz. Süddî der ki: Eğer tekrar fetih istemeye dönerseniz biz de Muhammed için fethe, ona yardıma ve düşmanlarına karşı onu muzaffer kılmaya döneriz. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir.
«Topluluğunuz çok da olsa hiçbir şeye yaramaz.» Toplayabileceğiniz kadar topluluklar toplasanız dahi Allah kiminle beraberse ona galib gelecek yoktur. Muhakkak ki Allah mü'minlerle beraberdir. Onlar peygamberin taraftarlarıdır, Muhammed Mustafâ'nın tarafıdır.[9]

20 — Ey îmân edenler; Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Dinleyip dururken ondan yüz çevirmeyin.
21 — Hem dinlemedikleri halde; dinledik; diyenler gibi olmayın.
22 — Allah katında canlıların en kötüsü; akletme-yen sağır ve dilsizlerdir.
23 — Şayet Allah onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.

Allah Teâlâ mü'min kullarına, Allah'a ve Rasûlüne itaati emrediyor, Kendisine muhalefetten, Zâtını inkâr eden, Kendisine karşı inâd-laşanlara benzemekten onları men'ediyor. Bu sebepledir ki: Allah'ın sizi neye çağırdığın: bildikten sonra, dinleyip dururken O'ndan yüz çevirmeyin. O'na itaati, emirlerine sarılmayı ve yasaklarını terketmeyi bırakmayın, buyuruyor. «Hem dinlemedikleri halde; dinledik, diyenler gibi olmayın.» âyetinde, müşriklerin kasdedildiği söylenmiştir. İbn Çerîr bu görüşü tercih eder. İbn İshâk ise : Bunlar münafıklardır. Dinleyip ve icabet eder olmadıkları halde; münafıklar, dinler ve icabet eder olduklarını izhâr ederler, der. Sonra Allah Teâlâ, âdemoğulların-dan bu çeşidin yaradılış ve huyca en kötüler olduğunu haber verir ve buyurur ki: «Allah katında canlıların en kötüsü; akletmeyen, (anlamayan, hakkı işitmekten) sağır ve dilsizlerdir.» Bunlar, yaratıkların en kötüleridir. Zîrâ onların dışındaki her canlı, yaratıldıkları şey hu-susunda Allah'a itaat edicidir. Bunlar ise ibâdet için yaratıldıkları halde Allah'ı inkâr etmişlerdir. Bu sebepledir ki: «Küfredenleri (hakkıyla) çağıranın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir.» (Bakara, 171) âyetinde hayvanlara benzetilmişlerdir. Başka bir âyette de yine onlar hakkında ; «Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gafillerin ta kendileridir.» (A'râf, 179) buyurulmuştur. Bu zikredilenlerden maksadın, Kureyş'den Abdüddâr oğullarından bir grup olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivayet edilmiş olup İbn Cerîr bu görüşü tercih eder. Muhammed İbn îshâk ise; bunlar, münafıklardır, der. Ben de derim ki: Bu konuda müşriklerle münafıklar arasında farklılık yoktur. Zîrâ onların her birisinden, sıhhatli bir anlayış ve sâlih amellere yönelme sökülüp alınmıştır.
Sonra Allah Teâlâ; onlann anlayışları olduğu farz edilse bile bu anlayışın sıhhatli olmadığını haber vererek : «Şayet Allah, onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi, onları anlayışlı kılardı.)) buyurur. Sözün takdiri şöyle olacaktır : Fakat onlarda hayır yoktur ve onlara anlayış vermemiştir. Zîrâ Allah biliyor ki şayet onlara işittirmiş, anlayış vermiş olsaydı yine de anladıktan sonra inâdlanndan yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.[10]

24 — Ey îmân edenler; sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Hem bilin ki; Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak O'na dönüp toplanacaksınız.

Size Hayat Verecek Çağrı

Buhârî der ki: Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere, sizi ıslâh edecek, sizi düzeltecek, sizin menfaatınıza olacak şeylere çağırdığı zaman Allah'a ve Rasûlüne

icabet edin. Bize İshâk... Ebu Saîd İbn Muallâ'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış: «Ben namaz kılıyordum. Allah Rasûlü (s.a.) bana uğrayıp beni çağırdı da namaz kılıncaya kadar ona gitmedim. Sonra yanma vardım. Bana gelmeni engelleyen nedir? Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin buyurmuyor mu?» buyurdu ve sonra : Çıkmadan önce sana Kur'an*daki en büyük sûreyi bildireceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) çıkmak üzere gitti de ona (söylediğini) hatırlattım. Muâz der ki: Bize Şu'be... Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birisi olan Ebu Saîd'den bunu işitmiş de o demiş ki: O, Seb'el-Mesânî diye adlandınlan «Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.» Fatiha süresidir. Buhârî'nin lâfzı harfi harfine böyledir. Bu hadîs, daha önce Fatiha sûresi tefsirinin başında geçmişti ki rivayet zinciri de orada verilmiştir.
Müeâhid «Hayat verecek şeylere...» âyeti hakkında bunların; «Hak, gerçek» olduğunu söyler. Katâde ise; bunun, Kur'an olduğunu söyler. «Onda kurtuluş, takva ve hayat vardır, der. Süddî de der ki: Küfürle ölümlerinden sonra onların diriltilmeleri İslâm'dadır. Muhammed İbn İshâk'ın Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'den, onun da Urve İbn Zü-beyrMen rivayetine göre, «Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûîüne icabet edin.» âyeti hakkında o, göyle demiştir: Allah'ın zilletten sonra sizi azız kıldığı, zayıflıktan sonra kendisiyle sizi güçlendirdiği, size kahr u galebe çalmalarından sonra düşmanlarınızı sizden men'ettiği harbe çağırdığı zaman icabet edin.
«Hem bilin ki; Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer.» âyeti hakkında İbn Abbâs der ki: Allah mü'min ile küfür arasına, kâfir ile îmân arasına girer, engel olur. İbn Abbâs'm bu sözünü Hâkim, Müs-tedrek'inde mevkuf olarak rivayet etmiş ve : Sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Hadîsi, İbn Merdûyeh'başka bir kanaldan merfû' olarak rivayet etmişse de, isnadı zayıf olduğu için sahîh değildir. En sıhhatli olanı, mevkuf şekildeki rivayetidir. Müeâhid, Saîd, İkrime, Dahhâk, Ebu Salih, Atiyye, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde ise Müeâhid, ((Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer.» âyeti hakkında : Nihayet onu aklı ermez halde bırakır, demiştir. Süddî der ki: İnsanla kalbi arasına girer de O'nun izni olmaksızın ne îmân edebilir ne de kâfir olabilir. Katâde bu âyetin, «Biz ona şah damarından daha yakınız.» (Kâf, 16) âyeti gibi olduğunu söyler. Bu âyete uygun düşecek hadîsler, Allah Hasûlü (s.a.) nden vârid olmuştur. Şöyleki:
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye... Enes îbn Mâlik (r.a.) den rivayet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) çokça: Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sabit kıl, derdi. Biz : Ey Allah'ın elçisi, biz sana ve senin getirdiğine îmân ettik. Bizim hakkımızda korkuyor musun? dedik de : Evet, muhakkak ki kalbler Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onları çevirir, buyurdu. Tirmizî de hadîsi Kitâb'ül-Kader'de Camia kanalıyla... Enes'den rivayet etmiş ve hasendir demiştir. Yine Tirmizî, birçoklarından A'meş kanalıyla... Câbir'den hadîsi rivayet eder ki Ebu Süfyân kanalıyla Enes'den rivayet edilen hadis en sıhhatli olanıdır.
Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki: Bize Abdülmelik İbn Amr... Bilâl (r.a.) den rivayet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle duâ buyururdu:
Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzerine sabit kıl. Bu hadîsin isnadı kuvvetli olmakla beraber kopukluk vardır. Bununla birlikte Sünen sahiplerinin şartlarına

uygundur ve fakat Sünen sahipleri, bu hadîsi tah-ric etmemişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Velîd İbn Müslim... Sem'ân el-Kilâbî (r.a.) den rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Âlemlerin Rabbı olan Rahmân'ın parmaklarından iki parmağı arasında olmayan hiç bir kalb yoktur. Onu doğrultmak istediği zaman doğrultur; kaydırmak, saptırmak istediği zaman saptırır. Allah Rasûlü şöyle duâ buyururdu : Ey kalbleri çeviren, kalblerimizi dinin üzere sabit kıl. Ayrıca şöyle buyurmuştur: Terazi; Rahmân'm elindedir, onu alçaltır, yükseltir. Neseî ve İbn Mâce de, Ab-durrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'den hadîsin bir benzerini zikretmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus... Âişe'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün duâ buyurduğu dualardan birisi ; Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sabit kıl, duâsıdır. Ben : Ey Allah'ın elçisi, bu duayı çok tekrarlıyorsun, dedim de : Muhakkak ki insanın kalbi, Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Dilediği zaman onu kaydırır, dilediği zaman doğrultur, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki; Bize Hâşim... Ümmü Seleme'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) duasında çokça : Ey Allah'ım, ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sabit kıl, derdi. Ben : Ey Allah'ın elçisi, kalbler çevrilir mi? dedim de : Evet, Allah'ın âdenıoğullarından yaratmış olduğu hiç bir insan yoktur ki; kalbi, Allah Teâlâ'mn parmaklarından iki parmak arasında olmasın. Eğer Allah dilerse onu doğrultur, dilerse saptırır. Rabbımız Allah'tan bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltmemesini dileriz. Katından bize rahmet vermesini isteriz. Muhakkak O Vehhâb'dır, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, kendisiyle nefsime duâ edeceğim bir duayı bana öğretmez misin? dedim de; evet, Öğretirim : De ki: Ey Allah'ım, Peygamber Muhammed'in Rabbı, günâhımı bana bağışla, kalbimin kinini gider, beni yaşattığın sürece fitnelerin saptırıcılarından (dalâlete düşürücü fitnelerden) beni koru, de, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah îbn Amr'dan rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak ki âdemoğullarının kalbleri bir tek kalb gibi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, dilediği şekilde onları çevirir. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, ey kalbleri çeviren, kalblerimizi Senin itâatma çevir, diye duâ buyurdu. Hadîsi tahrîcde Müslim, Buhârî'den ayrılır ve tek kalır. Ayrıca Müslim Neseî ile birlikte hadîsi Hayve İbn Şüreyh el-Mısrî'den rivayet etmiştir.[11]

25 — Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz. Hem bilin ki muhakkak Allah, azabı şiddetli olandır.

Fitneden Sakının

Allah Teâlâ inanan kullarını sâdece günâh işleyenlere, günahkârlara hâs olmayacak, kötülük işleyenlere ve başkalarına şâmil olacak bir fitneden, bir deneme ve imtihandan sakındırıyor ki, o geldiği zaman asla def edilemez ve kaldırılamaz. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd... Mutarrifden rivayet etti ki o, şöy]e demiştir : Biz Zübeyr'e : Ey Ebu Abdullah, size ne oldu? Öldürülen halîfeyi zayi' ettiniz, sonra kanını istemeye geldiniz, dedik de Zübeyr (r.a.) : Biz;

Allah Rasûlü (s.a.), Ebubekir, Ömer ve Osman (r.a.) zamanında «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetini okur ve fakat kendimizin bu âyetin hükmü altına gireceğimizi hiç sanmazdık. Sonunda bizden olanlar oldu, dedi. Hadîsi Bezzâr, Mu-tarrif'ten, o da Zübeyr'den rivayet etmiştir. Bezzâr der ki: Mutarrif'in Zübeyr'den bundan başka bir hadîs rivayet ettiğini bilmiyoruz. Bu hadîsin bir benzerini Neseî de, Cerîr İbn Hâzim kanalıyla... Zübeyr'den rivayet eder. İbn Cerîr rivayet ediyor : Bana Haris... Hasan'dan rivayet etti ki Zübeyr : «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetini kasdederek : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken bununla korkutulmuş ve fakat bu âyetin bize mahsûs olduğunu sanmamıştık, dedi. Hadîsi Humeyd, Hasan'dan, o da Zübeyr (r.a.) den aynı şekilde rivayet etmiştir. Dâvûd İbn Ebu Hind, bu âyet hakkında Hasan'dan rivayetle der ki: Bu âyet; Hz. Ali, Hz. Osman, Talha ve Zübeyr —Allah hepsinden hoşnûd olsun— hakkında nazil olmuştur.
Süfyân es-Sevrî, Salt İbn Dinar'dan, o Ukbe İbn Sahbân'dan rivayet ediyor ki o, Zübeyr'i şöyle derken işitmiş : Ben, uzun süre «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz. Hem bilin ki muhakkak Allah azabı şiddetli olandır.» âyetini okudum ve fakat bu âyette kasdedilenlerin biz olduğunu ve bizim bunun ehli olduğumuzu sanmamıştım. Bu haber, başka şekillerde de Zübeyr İbn Avvâm'dan rivayet edilmiştir.
Süddî: Özellikle Bedir ehli hakkında nazil olmuştur. Cemel vak'ası günü musibete duçar kaldılar, birbirlerini öldürdüler, der. îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetinde, özellikle Hz. Peygamber (s.a.) in ashabının kaydedildiğini söylemiştir. Bu âyetin tefsirinde yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Allah Teâlâ mü'minlere, aralarında ona karşı susmak suretiyle münkeri ka-bullenmemelerini emreder. Eğer münkeri kabullenecek olurlarsa Allah Teâlâ hepsine birden azâb eder. Bu. gerçekten güzel bir açıklamadır. Bu sebepledir ki Mücâhid, «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyeti hakkında : Bu dahi sizin içindir, demiştir. Dahhâk, Yezîd İbn Ebu Habîb ve birçokları da böyle söyler. İbn Mes'ûd der ki: Sizden fitne içine düşmeyen hiç kimse yoktur. Allah Teâlâ : ((Mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihandır.» (Enfâl, 28) buyurmaktadır. Sizden herhangi bir kimse eğer Allah'a sığınacak ise; o, sapıklığa düşürücü fitnelerden (imtihanlardan) Allah'a sığınsın. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Cerîr rivayet etmiştir. Burada her ne kadar hitâb Sahâbe'ye ise de bu sakındırmanın Sahabe ve başkalarını içine aldığı, herkes hakkında umûmî olduğu sözü sahihtir. Fitnelerden sakındırma konusunda vârid olan hadîsler de buna delâlet etmektedir. Bu mesele için bu konuların açıklanacağı müstakil bir kitabımız vardır. Nitekim imamlar da böyle yapmışlar ve bu konuya tahsis ettikleri eserler meydana getirmişlerdir. Bu hususta zikredilenlerin en önemlilerinden birisi, İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîstir : İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Haccâc... Adiyy İbn Umeyra'dan rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, havâss'm işledikleri ile umûma azâb etmez. Ne zaman ki avam, aralarında yasaklananların işlendiğini görüp bunu men'etmeye güç yetirdikleri halde

men'etmezlerse; işte o zaman Allah Teâlâ, hem havâss'a hem de avama azâb eder. Hadîsin isnadında mülhem (ismi verilmeyen) bir râvî vardır ve Kütüb-i Sitte ashabı hadîsi Kütüb-i Sitte'de tahrîc etmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Süleyman Hâşimî... Huzeyfe İbn Yem-mân'dan rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ya iyiliği emreder, kötülüklerden men'edersiniz; ya da Allah Teâlâ katından size öyle bir azâb gönderir ki sonra ona duâ edersiniz de sizin duâmza icabet etmez. İmâm Ahmed hadîsi Ebu Saîd'den, o da İsmâîl İbn Ca'fer'den rivayet etmiştir. Bu rivayette hadîsin son kısmı şöyledir: Ya da Allah Teâlâ sizin üzerinize öyle bir kavim gönderir ki sonra ona duâ edersiniz, fakat duâmza icabet etmez.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Nümeyr... Ebu Rukâd'dan rivayet etti ki, o şöyle anlatmıştır : Kölemle beraber çıkmıştım, Huzeyfe'nin yanma uğradık. Orşöyle diyordu :
Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında birisi (şu) kelimeyi konuşmuş olsaydı münafık olurdu. Ben, sizden birisinden bu kelimeyi bir oturuşta dört kere işitiyorum. Siz ya iyiliği emreder, kötülüklerden men'eder, hayra teşvik edersiniz ya da Allah Teâlâ topunuzu bir azâb ile kökünden kazır. Veya sizin üzerinize şerlilerinizi emîr yapar, sonra hayırlılarınız dua eder de onların duasına icabet olunmaz. Yine tmâm Ahmed, Yahya İbn Saîd kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) den rivayet ediyor ki, o bir hutbesinde iki parmağı ile iki kulaklarına işaretle şöyle demiş
Allah'ın yasaklarında duran (yasaklarına riâyet eden ile) onların içine düşen kimselerin misâli, bir gemiye (binmek üzere) yönelmiş olan bir kavmin misâli gibidir. Onlardan bazısı; geminin alt tarafına, düşmüş, diğer kısmı ise; üst tarafına düşmüştür. Altta olanlar su almak istedikleri zaman üsttekilerin arasından geçerlerdi. Bunun üzerine dediler ki: Kendi payımızda bir delik açsak da oradan su alsak ve üstümüzde olanlara eziyyet vermesek. Eğer (üsttekiler) onları, işleriyle baş başa bırakırlarsa, toptan helak olurlar. Ellerinden tutarlar (men'ederlerse) toptan kurtulurlar. Hadîsin tahrîcinde Buhârî, Müslim'den ayrılmış tek kalmıştır. Buhârî hadîsi «eş-Şerîke» ve «eş-Şehâdât» bölümlerinde rivayet etmiştir, Tirmizî ise hadîsi, buradakinden başka bir şekli ile Kitâb'ül-Fiten'de Süleyman İbn Mihrân el-A'meş'den, o da Âmir İbn Şerâhîl eş-Şa'bî'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn... Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Ümmü Seleme'den rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Ümmetim içinde kötülükler ortaya çıktığı (açık olduğu) zaman Allah Teâlâ katından hepsine bicden azâb eder. Ben : Ey Allah'ın elçisi, onların içinde sâlih insanlar yok mudur? dedim de o : Evet vardır, buyurdu. Ümmü Seleme: O halde onlara bunu nasıl yapar? demiş, Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuş : İnsanların başına gelen onlann da başına gelir, sonra Allah'tan bir bağışlanma ve hoş-nûdluğa ulaşırlar.
İmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc îbn Muhammed... el-Münzir İbn Cerîr'den, o da babasından rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : İçlerinde günâh işleyenlerden daha güçlü ve kötülükleri men'etmeye kadir kimseler olup ta kötülükleri değiştirmeyen, günâhları işleyen hiç bir kavim yoktur ki Allah Teâlâ onların topuna birden azâb etmesin —veya onların hepsine birden azâb isabet etmesin— Hadîsi Ebu Dâvûd, Müsedded kanalıyla... Ebu İshâk'tan rivayet etmiştir.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ubeydullah İbn Cerîr'den, o da babasından rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İçlerinde günâhlar işlenen, günâh işleyenlerden daha güçlü ve daha çok olup ta bunları değiştirmeyen hiç bir kavim yoktur ki Allah onların hepsine birden azâb etmesin. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Vekî' kanalıyla... Ebu İshâk es-Sübey'î'den de rivayet etmiştir. İbn Mâce ise hadîsi Ali İbn Muhammed'den, o da Vekî'den rivayetle tahrîc etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân... Hz. Âişe'den rivayet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) : Yeryüzünde kötülük zahir olduğu zaman Allah Teâlâ yeryüzü ehline baskınını indirir, buyurmuş. Hz. Âişe : İçlerinde Allah'a itaat edenler varken mi? demiş te Allah Rasûlü : Evet, sonra Allah'ın rahmetine kavuşurlar, buyurmuş.[12]

26 — Hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. însanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden nzıklandirdı. Tâ ki şükredesiniz.

Allah Teâlâ, inanan kullarına nimetlerini ve onlara olan ihsanını beyân buyuruyor. Onlar azlıktılar, onları çoğalttı. Zayıf sayılırdılar, korkuyordular; onları güçlendirdi ve onlara yardım etti. Fakîr, muhtaç idiler de onlara temiz şeylerden rızık verdi, onları çoğalttı, Allah'a itaat ettiler, onlara emrettiklerinin tamâmına sarıldılar. Bu, mü'min-Ierin Mekke'de kaldıkları zamandaki halidir. Orada azlıktılar, korku-yorlardı ve zor durumdaydılar. Allah'ın diğer ülkelerinden müşriği, mecûsîsi ve rumu ile insanların, kendilerini tutup kapmasından korkuyorlardı. Azlıkları ve kuvvetsizlikleri sebebiyle onların hepsi kendilerine düşman idi. Medine'ye hicretlerine izin verilinceye kadar, durumları böyle kalmakta devam etti. Nihayet Allah Teâlâ onları Medine'ye sığındırdı, Medine halkını onlar için hazırladı, onlar da kendilerini sığındırdılar, Bedir günü ve başka günlerde onlara yardım ettiler, mallan ile desteklediler, Allah'a ve Rasûlüne itaat yolunda canlarını feda ettiler.
Katâde İbn Diâme es-Sedusî —Allah ona rahmet eylesin— «Hatırlayın ki, bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız.» âyeti hakkında der ki: Arapların bu kabilesi; insanların en zelili, hayat bakımından en mutsuzu, karınları en aç olanı, derileri en çıplak olanı, sapıklıkları en açık olanı idiler. Bir taşın başında İran ve Rum arslanları arasında bağlı, mahkûm durumdaydılar. Allah'a yemin olsun ki o gün için ülkelerinde, insanların kendilerini çekemeyecekleri hiç bir şeyleri yoktu. Onlardan yaşayan mutsuz olarak yaşar, ölenleri ise ateşte yakılır yok edilirdi. Yenilirler, yemezlerdi, Allah'a yemîn olsun ki o gün için yeryüzünde konakları bakımından onlardan daha kötü hiç bir kabile bilmiyoruz. Nihayet Allah Teâlâ İslâm'ı getirdi, İslâm'ı ülkelerde yerleştirdi, onunla rızkı genişletti, İslâm ile onlan insanların boyunlarında hâkim krallar yaptı. Allah Teâlâ İslâm ile onlara gördüklerinizi verdi. O halde Allah'ın nimetlerine şükrediniz. Muhakkak ki Rabbınız nimet vericidir, şükrü sever. Şükredenler muhakkak ki Allah'tan artırmaya (artırılmaya) lâyık olanlardır.[13]

27 — Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihanet etmeyin. Bile bile kendi emânetlerinize hıyanet etmiş olursunuz.
28 — Hem bilin ki; mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihandır. Ve Allah katında büyük mükâfat vardır.

Allah'a ve Rasûlüne İhanet Etmeyin

Abdullah İbn Ebu Katâde ve Zührî derler ki: Bu âyet, Ebu Lübâ-be îbn Abd'ül-Münzir hakkında nazil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) onu, Allah Rasûlü (s.a.) nün hükmüne razı olmaları için Kurayza oğullarına göndermişti. Kurayza oğulları, bu konuda onunla istişarede bulundular da onlara şöyle bir işaret yaptı —eliyle boynuna işaret etti— bununla (Allah Rasûlü'nün hükmünün) boğazlama olacağını kasdetmisti. Sonra Ebu Lübâbe'nin aklı başına geldi ve Allah'a, Rasûlü'ne ihanet etmiş olduğunu anladı. Ölünceye veya Allah tevbesini kabul edinceye kadar hiçbir zevk tatmayacağına yemîn etti. Medine mescidine geldi, kendini mesciddeki direklerden birine bağladı, bu şekilde dokuz gün kaldı. Nihayet takatsizlikten bayıldı, düştü. Sonunda Allah Teâlâ, onun tevbesini kabul ettiğini Rasûlüne bildirdi. İnsanlar Allah'ın tevbesini kabul ettiği müjdesini bildirmek üzere gelip onu direkten çözmek istediler. Allah Rasûlü (s.a.) gelip bizzat eliyle onu çözmedikçe kimsenin kendisini direkten çözmemesine yemîn etti. Hz. Peygamber (gelip onu elleriyle) çözdü. Ebu Lübâbe : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ben (Allah tevbemi kabul buyurursa) bütün malımı sadaka olarak vermeyi adamıştım, dedi de Hz. Peygamber: Üçte birini sadaka olarak vermen sana yeter, buyurdu.
İbn Cerîr der ki: Bana Haris... Muğîre İbn Şu'be'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir ; «Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihanet etmeyin.» âyeti, Hz. Osman (r.a.) in öldürülmesi hakkında nazil olmuştur. [14]
Yine İbn Cerîr der ki: Bize Kasım İbn Bişr İbn Ma'rûf... Câbir İbn Abdullah'tan rivayet etti ki- Ebu Süfyân Mekke'den çıkmıştı. Cibril, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip : Muhakkak Ebu Süfyân falan falan yerdedir, demişti. Hz. Muhammed (s.a.) de ashabına : Muhakkak Ebu Süfyân falan falan yerdedir. Ona karşı çıkınız ve (bu durumu) gizleyiniz, buyurdu. Münafıklardan birisi Ebu Süfyân'a : Muhakkak ki Muhammed size kasdederek' çıkıyor, tedbîrinizi alın, diye yazdı da Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihanet etmeyin. Bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz.» âyetini indirdi. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. İsnadı ve siyakı şüphelidir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hâtıb İbn Ebî Beltea hâdisesi şöyle anlatılıyor : Fetih senesi Hâtıb İbn Ebî Beltea Kureyş'e Allah Rasûlü (s.a.) nün onlara doğru yürüyeceğini bildiren bir mektup yazmıştı. Allah Teâlâ, Rasûlünü buna muttali' kıldı da Hz. Peygamber mektubun peşinden birini gönderip geri getirtti. Hâtıb'ı huzuruna alıp yaptığını ikrar ettirdi. Ömer İbn Hattâb kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, onun boynunu vurmayayım mı? Muhakkak ki o; Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihanet etmiştir, dedi de Allah Rasûlü : Onu bırak. Muhakkak o, Bedir'de bulunmuştur. Nerden biliyorsun; belki Allah Teâlâ Bedir ehline muttali' olmuş ve : «Dilediğinizi işleyiniz, muhakkak sizi bağışladım.» buyurmuştur, dedi.

Ben de derim ki: Özel bir sebep üzerine vârid olduğu her ne kadar sahîh ise de bu âyetin umûmî olması da doğrudur. Âlimlerin cumhûr'u katında sebebin hususîliği değil de lafzın umûmî oluşu alınıp kabul edilir. Hiyânet küçük, büyük, işleyen üzerinde kalan ve başkalarına geçen günâhlar hakkında umûmîdir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz.» âyeti hakkında der ki: Emânet; Allah'ın kullarına farz kılmış olduğu amellerdir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Hiyânet etmeyin, onları bozmayın.» Bir rivayette de Ali İbn Ebu Talha «Allah'a ve peygamberine ihanet etmeyin.» âyetinde şöyle buyuruldu-ğunu söyler : Allah Rasûlü'nün sünnetini terk etmek ve günâhları işlemek suretiyle. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr, bu âyet hakkında Urve İbn Zübeyr'den rivayet etti ki buranın anlamı şudur : Allah'a sizden kendisi ile hoşnûd olacağ] hakkı izhâr edip te gizlice ona muhalif şeyler yapmayınız. Muhakkak ki bu, emânetlerinizin helaki ve kendinize hiyânettir. Süddî der ki: Allah'a ve Rasûlüne ihanet ettikleri zaman, muhakkak emânetlerine hiyânet etmiş olurlar. Yine Süddî şöyle diyor : Hz. Peygamber (s.a.) den bir söz işitir ve bunu yayarlardı da sonunda bu, müşriklere ulaşırdı. Abdurrahmân İbn Zeyd der ki : Münafıkların yapmış oldukları gibi Allah'a ve Rasûlüne ihanet etmenizden sizi men'etmiştir.
Allah Teâlâ: «Hem bilin ki; mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihandır.» buyurur ki bunlar, Allah'tan sizin için bir imtihan, bir denemedir. Zîrâ bunları size, bu nimetler üzerine ona şükredip, bunlar hususunda Allah'a itaat mı edeceksiniz yoksa bunlarla Allah'ı bırakıp onlarla mı meşgul olacaksınız, diye vermiştir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Doğrusu; mallarınız ve çocuklarınız, sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah katındadir.» (Teğâbün, 15), «Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz,» (Enbiyâ, 35), «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa; işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.» (Münâfikûn, 9), «Ey îmân etmiş olanlar; eşlerinizin, çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler de vardır. Onlardan sakının.» (Teğâbün, 14).
«Ve Allah katında büyük mükâfat vardır.» Allah'ın sevabı, ihsanları, cennetleri sizin için mallardan ve çocuklardan daha hayırlıdır. Zîrâ onlardan düşman da çıkabilir. Birçoğu zâten size hiç bir fayda vermez. Allah Teâlâ yegâne tasarruf sahibi, dünya ve âhiretin mâlikidir.
Kıyamet günü çok sevâb O'nun katındadır. Bir eserde (hadîste) Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey âdemoğlu, Beni iste ki Beni bulasın. Beni bulduğun takdirde her şeyi bulmuş olursun. Eğer seni bırakır geçersem her şeyi kaçırmış olursun. Ben sana her şeyden daha sevgiliyim. Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen sahih bir hadîste şöyle buyrulur :
Üç şey vardır ki bunlar kimde olursa bunlarla îmânın tadını bulmuş olur: Allah ve Rasûlünün kendisine bu ikisi dışındaki her şeyden daha sevgili olduğu kişi. Birisini ancak Allah için seven kişi. Allah Teâlâ kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmak kendisine küfre dönmekten daha sevimli olan kişi. Hattâ Allah Rasûlünün sevgisi çocuklar, mallar ve nefislerin sevgisinden daha öncedir. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Nefsim kudret elinde olan (Allah)

a yemîn ederim ki ben kendisine nefsinden, ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça sizden birisi hakkıyla îmân etmiş olmaz.[15]

29 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek güç verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.

İbn Abbâs, Süddî, Mücâhid, îkrime, Dahhâk, Katâde ve Mukâtil îbn Hayyân; âyetteki «Furkân» kelimesini, «çıkış yeri» olarak açıklamışlardır. Mücâhid «Dünyada ve âhirette.» fazlalığını getirir. İbn Ab-bâs'tan gelen bir rivayette ise bu kelime «kurtuluş» olarak, yine ondan gelen başka bir rivayette de «yardım» olarak açıklanmıştır. Muhammed İbn İshâk bu kelimeyi : «Hak ile bâtıl arasını ayırmak,» şeklinde açıklar. îbn İshâk'm bu açıklaması, kendinden önce geçenlerden daha umûmîdir. Hepsini de içine almaktadır. Zîrâ her kim, Allah'ın emirlerini işlemek, yasaklarını terk etmek suretiyle Allah'tan korkarsa; hakkı bâtıldan ayırma bilgisine sahip olmuş olur. Bu da dünya işlerinden kurtuluşa, bir çıkış yeri bulmaya ve yardıma sebeptir. Ayrıca kıyamet günü mutlu olmasına, günâhlarının bağışlanmasına ve günâhlarının insanlardan gizlenmesine sebeptir. Bunun yanında Allah'ın bol sevabına nail olmasına da bir sebep teşkil eder. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki, size rahmetini iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz nûr lütfetsin. Ve sizi bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Hadîd, 28).[16]

30 — Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukabele edi-yordu. Allah, düzen kuranlara mukabele edenlerin en ha-yırlısıdır.

Düzen Kuranlar

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde âyetteki kelimesini bağlamakla açıklarlar. Atâ ve îbn Zeyd ise hapsetmekle tefsir etmişlerdir. Süddî; bu fiilin kökünün, hapsetme ve bağlama anlamında olduğunu söyler. Süddî'nin sözü, diğerlerinin söylediklerini de içine almaktadır ve diğer kavilleri bir araya toplamıştır. Buna göre îpu kelime, çoğu kere bir başkasına kötülük yapmak isteyenin işi hakkında kullar nılır.
Süneyd'in Haccâc'dan, onun İbn Cüreyc'den rivayetine göre Atâ der ki: Ubeyd İbn Umeyr'in şöyle. dediğini işittim : Hz. Peygamber (s.a.) i tutup bağlamak veya öldürmek veya onu çıkarmak üzere düzen kurduklarında, amcası Ebu Tâlib Hz. Peygamber'e: Senin hakkında ne düzen kurduklarını biliyor musun? diye sormuş, Hz. Peygamber: Beni büyülemek veya öldürmek veya çıkarmak istiyorlar, demişti. Ebu Tâlib : Sana bunu kim haber verdi? diye sordu da Allah Rasûlü : «Rab-bım» diye cevab verdi. Ebu Tâlib ; Senin Rabbm ne güzel Rab'ciır. O'na hayır tavsiye et, dedi de Allah Rasûlü : Ben mi. O'na hayır tavsiye edeceğim? Aksine O bana hayır tavsiye eder, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki; Bana Muhammed îbn tsmâîl el-Basrî..! Muttalib îbn Ebu Vedâa'dan rivayet etti ki Ebu Tâlib, Allah Rasûlü (s.a.) ne : Kavmin senin hakkında ne düzen kuruyor? diye sormuştu. Allah Rasûlü : Beni büyülemek veya öldürmek veya çıkarmak istiyorlar, dedi. Ebu Tâlib : Bunu sana

kim haber verdi? diye sordu da Allah Rasûlü : Rabbım, diye cevab verdi. Ebu Tâlib : Senin Rabbm ne güzel Rab. O'na hayır tavsiye et, dedi de Hz. Peygamber : Ben mi O'na tavsiye edeceğim? Bilakis O bana tavsiye eder, dedi. Bunun üzerine : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı...» âyeti nazil oldu.
Bu hadîste Ebu Tâlib'in zikredilmesi gerçekten garîb, hattâ mün-kerdir. Zîrâ âyet, Medine'de nazil olmuştur. Hz. Peygamberin tutulup bağlanması veya sürgün edilmesi veya öldürülmesine dâir Kureyş'in bir araya toplanıp mücâdele etmesi ve düzen kurması olayı ise hicret gecesinde vuku bulmuştur. Bu olay, Ebu Tâlib'in ölümünden yaklaşık üç sene sonra meydana gelmiştir ki Kureyş'liler Hz. Peygamberi koruyan, ona yardım eden ve yükümlülüklerini taşıyan amcası Ebu Tâlib'in ölümünden sonra ona karşı cür'et kazanmışlar, güç kuvvet bulmuştular. Meğâzî sahibi îmâm Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'm rivayet etmiş olduğu şu hadîs te söylediklerimizin sıhhatine delildir : Muhammed İbn İshâk der ki: Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayete göre; her kabilenin eşrafından meydana gelen Kureyş'ten bir grup, Dâr'ün-Nedve'ye girmek üzere toplanmışlardı. İblis yaşlı bir ihtiyar suretinde karşılarına çıktı. Onu gördüklerinde sen kimsin? diye sordular. Necid'den bir ihtiyar, toplanacağınızı işittim de sizinle beraber olmak istedim, benim görüş ve nasîhatımdan mahrum kalmayasınız ar.zu ettim. dedi. Onlar : Evet gir, dediler de onlarla beraber girdi. Şu adamın işi hakkında çâre düşününüz. Allah'a yemîn olsun ki onun işinin, sizinkine gâlib gelmesi yakındır, dedi. Onlardan birisi: Onu bağlayıp hapsedin, sonra olayları akışına bırakıp bekleyin. Tâ ki kendisinden önceki Züheyr ve Nâbiğa gibi şâirlerin helak olduğu gibi helak oluncaya kadar. O, ancak onlardan birisi gibidir, dedi. Allah düşmanı Necid'li ihtiyar bağırdı ve : Allah'a yemîn olsun ki bu, sizin için doğru bir görüş değildir. Allah'a yemîn olsun ki Rabbı onu mutlaka hapsedildiği yerden ashabına çıkarır. Çok geçmez onun üzerine üşüşürler, onu sizin ellerinizden alırlar ve size karşı onu korurlar. Sizi ülkelerinizden çıkarmalarından emîn olmam, dedi. Ayrıca : Bundan başka bir çâre düşünün, diye ilâve etti. Onlardan birisi: Onu aranızdan çıkarın ki rahata eresiniz. Çıkıp gittiği, eziyyeti sizden uzaklaştığı ve siz rahata erdiğiniz, işi bir başkası içinde olduğu zaman yapacağı şeyler ve nerede yapacağı size hiç bir zarar vermez, dedi. Necid'li ihtiyar : Allah'a yemîn olsun ki bu, sizin için doğru bir görüş değildir. Onun dilinin tatlılığını, hoşluluğunu, ondan işitilen sözlerin kalbleri nasıl yakalayıverdiğini görmez misiniz? Allah'a yemîn olsun ki eğer siz böyle yaparsanız; sonra da o, durumunu araplara arzederse onlar sizin aleyhinize toplanır, sizin üzerinize gelir, sonunda sizi ülkelerinizden çıkarır ve eşrafınızı öldürür, dedi. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki doğru söyledi. Bundan başka bir kapıya bakın (Başka bir çâre düşünün), dediler. Ebu Cehil —Allah ona la'net eylesin— dedi ki: Allah'a yemîn olsun ki size bir görüş bildireceğim; ondan sonra bir başkasına ihtiyâç duymayacaksınız. Başka bir çârenin olduğunu da görmüyorum. Onlar : O nedir? dediler de şöyle açıkladı: Her kabileden güçlü, kuvvetli, şerefli ve kerem sahibi bir köle alalım. Sonra onlardan her bir kölenin eline keskin bir kılıç verilsin. Bir tek kişinin vurması gibi ona vursunlar. Onu öldürdükleri zaman kanı kabilelere dağılmış olur, Hâşim oğullarından bu kabilenin, bütün Ku-reyş'leharb etmeye güç yetireceğini sanmıyorum. Onlar bunu gördük-

lerinde mecburen diyeti kabul edecekler, biz rahata ereceğiz ve onun eziyyeti bizden kesilmiş olacak. Necid'li ihtiyar : Allah'a yemîn olsun ki işte doğru görüş bu. Doğru görüş bu gencin söylediğidir, bir başka doğru görüş görmüyorum, dedi. Bu fikirde ittifak etmiş olarak dağıldılar. Cibril, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip daha önce yatmakta olduğu yatağında yatmamasını ona emretti ve kavmin hilesini ona haber verdi. Allah Rasûlü (s.a.) o gece evinde yatmadı. Allah Teâlâ işte o zaman çıkışına izin verdi. Medine'ye gelişinden sonra da, ona Enfâl sûresini indirerek kendisi üzerine olan nimetlerini ve katındaki imtihanı zikretti de şöyle buyurdu : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek yeya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukabele edenlerin en hayırlısıdır.» Aynca onların; kendisinden önceki şâirlerin helak olduğu gibi helak oluncaya kadar olayların gidişatını bekleyip gözetleyelim, sözleri hakkında : «Yoksa onlar: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz mu derler?» (Tür, 30) âyetini indirdi. İşte bu güne «Yevm'üz-Zahme» adı verilir ki, o günde Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı yapmayı kararlaştırdıkları görüşte ittifak etmiştiler. Bu hadîsin benzeri Süddî'den de rivayet edilmiştir. Aynca Allah Teâlâ, onların Hz. Peygamberi çıkarmak istemeleri hakkında şu âyeti indirmiştir : «Seni memleketten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin arkandan onlar da ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76). Bu açıklamaları Avfî de tbn Abbâs'tan rivayet eder. Ayrıca bu açıklamaların benzeri Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Musa İbn Ukbe, Katâde, Mıksem ve birçoklarından rivayet edilmiştir. İbn İshâk'tan rivayetle Yûnus İbn Bükeyr der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın emrini bekleyerek duruyordu. Nihayet Kureyş toplanıp onun hakkında düzen kurup ona yapmak istediklerini kararlaştırdıklarında; Cibril, Hz Peygamber'e gelip daha önce yatmakta olduğu yerinde yatmamasını bildirdi. Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i çağırıp yatağında yatmasını, kendisine âit yeşil bir bürdeyi örtünmesini emretti. O da aynen yaptı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), kavim (müşrikler) kapısında dururlarken onların üzerine çıktı. Yanında toprak dolu bir çanak vardı. Toprağı onların başlanna saçmaya başladı. Allah Teâlâ, onların gözlerini .Peygamberi Muhammed (s.a.) den alıkoydu. O, şu âyetleri okuyordu : «Yâ sîn, Kur*ân-ı Hakîm'e andolsun ki... gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık görmezler.» (Yâsîn, 1, 9). Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî bu hadîsi te'yîd eder mâhiyette İkrime'den de rivayet olduğunu söyler.
İbn Hibbân Sahîh'inde, Hâkim Müstedrek'inde, Abdullah İbn Osman İbn Hüşeym kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivayet eder ki o, şöyle anlatmış : Fatma Allah Rasûlü (s.a.) nün yanma ağlayarak girdi ve Hz. Peygamber : Ey kızcağızım, niçin ağlıyorsun? diye sordu da o : Ey babacığım, niçin ağlamayayım ki; Kureyş/ten şu topluluk Hicr'de Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât üzerine yeminle karârlaştınyorlar ki şayet seni görecek olurlarsa senin üzerine yürüyüp öldürecekler. Senin kanından payına düşenin bilineceği hiç kimse, onlar içinden belli olmayacak, dedi. Hz. Peygamber : Ey kızcağızım, bana abdest suyu getir, buyurdu. Abdest aldı, sonra mescide çıktı. Onu gördükleri zaman : İşte bu odur, dediler ve başlarını önlerine eğdiler, çeneleri önlerine düştü. Gözlerini kaldırmadılar. Allah Rasûlü (s.a.) bir avuç toprak aldı ve onlara atarak : Yüzleri çirkinleşsin, diye duâ buyurdu. Attığı çakıllardan hangisine bir çakıl isabet etmişse, Bedir günü kâfir olarak öldü-

rüldü. Hâkim der ki: Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Buharı ve Müslim tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsin bir illeti olduğunu da bilmiyoruz.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak için düzen kuruyorlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bir gece Kureyş, Mekke'de müşavere ettiler. Onlardan birisi: Sabah olunca onu tutup bağlayın, dedi. Tutup bağlayacakları, Hz. Peygamber (s.a.) idi. Birisi: Hayır, onu öldürün, derken; bir diğeri: Aksine onu çıkann, demişti. Allah Teâlâ, peygamberini buna muttali* kıldı. Hz. Ali (r.a.) Allah Rasûlü'nün yatağında geceledi. Allah Rasûlü (s.a.) çıktı ve mağaraya ulaştı. Müşrikler Hz. Ali'yi muhasara etmiş olarak ve onu Hz. Peygamber (s.a.) sanarak gecelediler. Sabaha çıktıklarında, onun üzerine hücum ettiler. Ali'yi gördüklerinde Allah Teâlâ onların düzenlerini tersine çevirdi. Onlar : Arkadaşın nerede? dediler de o : Bilmiyorum, dedi. Peşine düştüler. Dağa ulaştıklarında şaşırıp kaldılar. Dağa çıktılar ve mağaraya uğradılar. Gördüler ki kapısında örümcek ağı var. Şayet buraya girmiş olsaydı kapısında örümcek ağı olmazdı, dediler. Allah Rasûîü (s.a.) orada üç gece kaldı. Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ca'fer İbn Zü-beyr'den, o da Urve tbn Zübeyr'den «Onlar düzen kurarlarken, Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukabele edenlerin en hayırlısıdır.» âyeti hakkında der ki: Buranın anlamı şudur : Onların düzenlerine karşı sapa sağlam düzenimi kurdum da seni onlardan kurtardım.[17]

31 — Âyetlerimiz onlara okunduğu zaman: İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, demişlerdi.
32 — Hani demişlerdi ki: Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.
33 — Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâb-landıracaik değildir.

Kur’an'a Eskilerin Masalı Diyenler

Allah Teâlâ Kureyş'in küfrünü, azgınlığını, inâdlaşmalarmı, âyetleri işittikleri zamandaki bâtıl iddialarını haber veriyor. Onlar, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu ve bunları işittikleri zaman : «İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz.» diyorlardı. Ancak bu, onların yapamayacakları bir sözdür. Zîrâ defalarca onun sûreleri gibi bir sûre getirmeye kalkışmışlar ancak buna hiç bir şekilde yol bulamamışlardır. Onlar, bu sözleriyle kendilerini ve bâtıllarında kendilerine tâbi olanları kandırmış oluyorlar. Bunu söyleyenin Nadr İbn Haris —Allah ona la'net etsin— olduğu da söylenmiştir. Saîd İbn Cübeyr, Süddî, İbn Cüreyc ve başkaları bunu belirtmişlerdir. Nadr İbn Haris İran ülkelerine gitmiş, onların kralları Rüstem ve İsfendiyar'm haberlerini öğrenmişti. Geldiği zaman Allah Rasûlü (s.a.) nün Allah tarafından gönderilmiş olduğunu, insanlara Kur'an okuduğunu görmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) bir toplantıdan kalktığı zaman Nadr da orada oturur ve İran krallarının haberlerini rivayet eder sonra da: Allah için söyleyin, benim mı yoksa Muhammed'in mi kıssası daha güzel? derdi. Bedir günü Allah Teâlâ mü'minlere onu yakalama fırsatı verip te esirler arasına düştüğünde; Allah Rasûlü (s.a.),

Önünde bağlı olarak boynunun vurulmasını emretti de öyle yapıldı. Hamd Allah'a mahsûstur. Onu Mikdâd İbn Esved (r.a.) esîr etmişti. Nitekim İbn Cerîr olayı anlatır ve der ki: Bize Mu-hammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Cübeyr'den rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü Ukbe İbn Ebu Muayt, Tuayme İbn Adiyy ve Nadr İbn Hâris'i elleri bağlı olarak öldürttü. Nadr'ı esîr eden Mikdâd idi. Hz. Peygamber Nadr'm öldürülmesini emrettiğinde Mikdâd: Ey Allah'ın elçisi, o benim esirim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : O, Allah'ın kitabı hakkında söylediği şeyleri söylerdi, buyurdu ve öldürülmesini emretti. Mikdâd : Ey Allah'ın elçisi, o benim esirim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, Mikdâd'ı lutfundan zengin kıl, diye duâ etti de Mikdâd : İşte benim istediğim bu idi, dedi. Râvî şöyle devam eder : İşte onun hakkında : «Âyetlerimiz onlara okunduğu zaman : İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, demişlerdi.» âyeti nazil oldu. Hadîsi, Hü-şeym de Ebu Bişr Ca'fer İbn Ebu Vahşiyye kanalıyla Saîd îbn Cübeyr'den rivayet etmiştir. Ancak o, Tuayme yerine Mut'un İbn Adiyy demiştir ki bu yanlıştır. Zîrâ Mut'ım İbn Adiyy, Bedir günü hayatta değildi. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) o gün : Şayet Mut'ım hayatta olsaydı, sonra da benden şu kokmuşlar hakkında bir istekte bulunsaydı onları kendisine hibe ederdim, demiş ve kokmuşlarla esirleri kasdetmiş-tir. Zîrâ Mut'ım, Allah Rasûlü (s.a.) Tâif'den döndüğü günde onu korumuş, kurtarmıştı. Onlar : «Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir,» derken, eskilerin kitablannı kasdediyorlar ve Allah Rasûlü'-nün onlardan iktibasta bulunduğunu, onlardan öğrenip bunları insanlara okuduğunu kasdediyorlardı. Bu da mahzâ yalandır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette onlar hakkında şöyle buyurur : «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır, dediler. De ki; Onu (Kur'ajı'ı) göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafur ve Rahîm olandır.» (Furkan, 5-6). Allah Teâlâ, kendine tevbe edip dönenin tevbesini kabul eder ve onu bağışlar. «cHani demişlerdi ki: Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» bu da onların bilgisizliklerinin, azgınlıklarının, inâdlarının ve yalanlamalarındaki şid-detin çokluğundandır. Yerildikleri, ayıplandıkları hususlardan birisidir aynı zamanda. Halbuki onlara yaraşan : «Ey Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bizi ona ilet, ona tâbi olmaya bizi muvaffak kıl.» demeleriydi. Halbuki onlar; kendileri için bir fetih istemişler, azabı çarçabuk, hemen istemişlerdir. Onlar, fetih ve hidâyet yerine azabı öne almışlardır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Senden azabı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir.» (Ankebût, 53), «Ve dediler ki: Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «İsteyen birisi inecek azabı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1-2). Geçmiş ümmetlerin bilgisizleri de böyle söylemişlerdi. Nitekim Şuayb'ın kavmi ona : «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187) derken bunlar da : «Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır. Yahut acıklı bir azâb getir.» demiştiler. Şu'-be'nin Abdülhamîd'den, oriun da Enes İbn Mâlik'den rivayet ettiğine göre, «Allah'ımız eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» diyen, Ebu Cehil İbn Hişâm'dır. Bunun üzerine :

«Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyeti nazil olmuştur. Hadîsi Buhârî de Ahmed ve Muhammed İbn Nadr kanalıyla... Şu'be'den rivayet etmiştir. Buhâri'nin rivayette bulunduğu Ahmed;. Ahmed İbn Nadr İbn Abdülvehhâb'dıf. Bunu Hâkim Ebu Ahmed ve- Hâkim Ebu Abdullah en-Neysabûrî belirtmektedirler. En doğ-rusunu Allah bilir.
A'meş birisinden, o Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs't&n «Hani demişlerdi ki: Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senirr katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : O, Nadr İbn Haris İbn Kelede'dir. Allah Teâlâ : «İsteyen birisi inecek azabı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1-2) âyetlerini indirmiştir. Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr ve Süddî de bunu söyleyenin Nadr İbn Haris olduğunu söylemişlerdir. Atâ ilâve eder ve şöyle der : Allah Teâlâ buyurdu ki: «Ve dediler ki: Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz.» (En'âm, 94), «İsteyen birisi inecek azabı istedi. O, kâfirler içindir.» (Meâric, 1-2). Atâ der ki: Onun hakkında Allah Teâlâ kitabında on küsur âyet indirmiştir.
İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn İbrahim'in... îbn Büreyde'den onun da babasından rivayetinde o, şöyle demiş : Uhud günü Amr îbn el-Âs'ın bir kısrak üzerinde durduğunu ve : Ey Allah'ım, eğer Muhammed'in söylediği gerçek ise beni ve kısrağımı yere batır, dediğini gördüm.
«Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır...» âyeti hakkında Kâtâde der ki: Bunu bu ümmetin beyinsiz ve bilgisizleri söylemiştir. Allah Teâlâ da bu ümmetin beyinsiz ve bilgisizlerine rahmeti, ihsanı ile karşılık vermiştir.
Allah Teâlâ: «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez, onlar istiğfar ederken de Allah yine onlan azâblandıracak değildir.» buyurur ki İbn Ebu Hatim şöyle diyor : Bize-babam... İbn Abbâs'-tan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış: Müşrikler Beyt (Kâ'be) i tavaf eder ve : Buyur, ey Allah'ımız buyur, buyur, senin ortağın yok, derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) de : Bu size yeter, bu size yeter, derdi. Onlar: Senin olan, kendisine ve sâhib olduklarına sâhib olduğun ortağın dışında senin ortağın yok, derler ve ilâve ederlerdi: Bizi bağışla, bizi bağışla. Allah Teâlâ da: «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de AUah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini indirdi. İbn Abbâs der ki: Onlann hakkında iki emân vardı: Birisi Hz. Peygamber (s.a.), diğeri de istiğfar, Hz. Peygamber (s.a.) gitti ve istiğfar kaldı.
İbn Cerîr der ki: Bana Haris... Yezîd İbn Rûmân ve Muhammed İbn Kays'dan rivayet etti ki onlar, şöyle demişlerdir: Kureyş birbirlerine : «Allah içimizden Muhammed'e ikramda bulundu. Ey Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» demiştiler. Akşam olunca söylediklerine pişman olup : Ey Allah'ımız bizi bağışla, dediler de Allah Teâlâ : «Ama onlann çoğu bilmezler» âyetine kadar olmak üzere : «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetlerini indirdi. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez.» âyetinde şöyle buyurulduğunu belirtir: Allah Teâlâ, içlerinden çıkarmadıkça,

aralarında peygamberleri varken hiçbir kavme azâb etmez. Sonra Allah Teâlâ : «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurur ki burada Mekke halkı kasdedilmektedir. Daha önce Allah Teâlâ'dan îmâna girmelerine dâir —ki bu istiğfardır— söz geçmiş olanlar varken Allah onlara azâb edecek değildir. Bu açıklamanın bir benzeri Mücâhid, îkrime, Atiyye el-Avfî, Saîd İbn Cübeyr ve Süddî'den de rivayet edilmiştir. Dahhâk ve Ebu Mâlik ise «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onlan azâblandıracak değildir.» âyetinde Mekke'de olan mü'minlerin kasdedildiğini söylerler. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Babam'm... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, bu ümmet hakkında iki emân vermiştir. Bu iki emân, aralarında olduğu sürece azâb mu-sibetlerinden kurtulmuş ve ma'sûm kalmakta devam ederler. Emânın birini Allah Teâlâ kendine almıştır. Diğeri ise içinizde kalmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın ; «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» sözüdür. Ebu Salih Abdülğaffâr kendisine bu hadîsi arkadaşlarından birinin... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğini söyler. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh ve İbn Cerir de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet ederler. Aynı şekilde Katâde ve Ebu'1-Alâ en-Nahvî el-Mukri'den de rivayet edilmiştir. Tirmizî der ki: Bize Süfyân İbn Vekî'nin... Ebu Bürde İbn Ebu Musa'dan, onun da babasından rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ, ümmetim için bana iki emân indirdi: «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» Ben geçip gittiğim aaman, kıyamet gününe kadar onların içinde istiğfarı bıraktım. İmâm Ahmed ve Hâkim'in Müsned'lerinde ve Hâkim'in Müstedrek'inde rivayet etmiş oldukları şu hadîs de buna şehâdet etmektedir : Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayet edilir ki Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Muhakkak şeytân : Ey Rabbım izzetine yemîn olsun ki ruhları cesedlerinde olduğu sürece kullarını azdıracağım, dedi. Rab Teâlâ da şöyle buyurdu : İzzetim ve celâTime yemîn olsun ki Bana istiğfar ettikleri sürece, onları bağışlamaya devam edeceğim. Hâkim; isnadının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini de kaydeder. İmâm Ahmed der ki: Bize MuâvÎye İbn Amr... Fudâle İbn Ubeyd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti ki şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ'ya istiğfarda bulunduğu sürece kul, Allah'ın azabından emindir.[18]

İzahı

34 — Allah onlara, niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Ha-râm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostları ancak müttakîlerdir, ama onların çoğu bilmezler.
35 — Onların Beyt'in yanındaki duaları; sadece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir. Öyleyse devamedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azabı.

Allah'ın Dostları

Allah Teâlâ, onların azâb edilmeye lâyık olduklarını haber veriyor. Fakat Allah Rasûlü (s.a.) nün aralarında kalmasının bereketi ile onlara azabı indirmemiştir. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) aralarından çıktığı zaman Bedir günü baskınını onlara indirmiş, ileri gelenleri öldürülmüş, seçkinleri esir edilmişti. AJlah Teâlâ onlara şirk ve fesâdla karışık olarak işlemiş oldukları günâhlarından bağışlanma istemelerini öğütlüyor. Katâde, Süddî ve başkaları diyor ki: Kavim, (yani Ku-reyş) istiğfar ediyor değildiler. Şayet istiğfar etmiş olsalardı azaba dûçâr kalmazlardı. Bu görüşü, İbn Cerîr de tercih etmiştir. Şayet aralarında zayıf görülen ve istiğfar eden mü'minler olmamış olsaydı; Allah Teâlâ, geri çevrilmeyecek baskınını onlar üzerine indirirdi. Fakat Allah'ın baskını, onlar sebebiyle onlardan çevrilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Hudeybiye günü hakkında şöyle buyurur : «Onlar, küfredenlerdir. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyaretten ve bekletilmekte olan kurbanlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir. Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı Önlemezdi. Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, o küfredenleri elhn bir azaba uğratırdı.» (Feth, 25).
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... İbn Ebzâ'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de iken Allah Teâlâ : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez.» âyetini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye çıktı da Allah Teâlâ : «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini indirdi. Bu kalanlar mü'minlerden idi ki orada kalmışlar ve orada —yani Mekke'de— istiğfar etmişlerdir. Onlar da (Mekke'den) çıktıklarında Allah Teâlâ : «Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ehil olmadıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan nıen'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir.» âyetini indirerek Mekke'nin fethine izin verdi. İşte onlara va'detmiş olduğu azâb budur. Bu açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs, Ebu Mâlik, Dahhâk ve birçoklarından da rivayet edilmiştir. Bu âyetin «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini neshettiği (hükmünü kaldırdığı) de söylenmiştir. Buna göre burada maksad onların bizzat kendilerinin istiğfar etmeleridir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... İkrime ve Hasan el-Bas-rî'den rivayetinde onlar, şöyle demişlerdir : Allah Teâlâ Enfâl Sûresinde : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurmuştur. Bunu ta'kîb eden «Öyleyse devâmedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azabı.» kısmına gelinceye kadar «Allah onlara niçin azâb etmesin ki...» âyeti neshetmiştir ve böylece Mekke'de öldürülmüşler (Mekke'de onlarla savaşılmış) ve orada kendilerine açlık ve zarar isabet etmiştir. İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Ebu Turneyle Yahya İbn Vâdıh'-dan rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki : Bize Hasan îbn Muham-med İbn es-Sabah... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ önce : «Onlar istiğfar ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurmuş, sonra şirk ehlini bundan istisna ederek : «Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır.» buyurmuştur.
«Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir.

O'nun dostları ancak müttakîlerdir. Ama onların çoğu bilmezler.» Onlar, Mekke'de bulunan Mescid-i Harâm'dan insanları men'edip dururlarken Allah onlara nasıl azâb etmesin? Onlar ki; Allah'ın dostu olan mü'minleri Mescid-i Harâm'm yanında namaz kılmaktan ve onu tavaf etmekten menetmektedirler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Hem O'nun dostu değillerdir.» buyurmuştur. Onlar, Mescid-i Harâm'ın ehli değildirler. Ona ehil olan; Hz. Peygamber (s.a.) ve onun ashabıdır ancak. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâhid iken, Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme haklan yoktur. îşte onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Ve onlar, ateşte ebedî kalıcıdırlar. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar ta'mîr ederler. İşte belki bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.» (Tevbe, 17-18), «İnsanları Allah yolundan alıkoymak ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'a gitmelerine engel olmak, onun ehlini oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günâhtır.»   (Bakara, 217).
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Süleyman İbn Ahmed et-Taberânfnin... Enes İbn Mâlik'ten rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne : Senin dostun kimdir? diye sorulmuştu. Her müttakî olan, buyurdu ve : «O'nun dostları ancak müt-takîlerdir.», âyetini okudu. Hâkim Müstedrek'inde der ki: Bize Ebu Bekr eş-Şâfiî... İsmâîl İbn Ubeyd İbn Rifâa'dan, o babasından, o da dedesinden rivayet etti ki dedesi şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş'i topladı ve : İçinizde sizden olmayan var mı? diye sordu. Onlar : İçimizde kızkardeşimizin oğlu, dostumuz ve efendilerimiz vardır, dediler. Allah Rasûlü (.s.a.) : Dostumuz bizdendir, kızkardeşimizin oğlu bizdendir, efendimiz bizdendir. Sizden benim dostlarım ancak mütta-kîlerdir, buyurdu. Hâkim, bu hadîsin sahîh olduğunu ve Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini de ekler. «O'nun dostları ancak müttakîler-dir.» âyeti hakkında Urve, Süddî ve Muhammed İbn İshâk derler ki: Onlar Muhammed (s.a.) ve ashabı (r.a.) dır. Mücâhid ise: Onlar, kim olursa ve nerede olursa olsunlar cihâd edenlerdir, der.
Sonra Allah Teâlâ onların Mescid-i Haram yanında ne yapagel-mekte olduklarım zikreder ve : «Onların Beyt'in yanındaki duaları; sâdece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir.» buyurur. Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Recâ el-Utâridî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hucr İbn Anbes, Nü-bayt İbn Şurayt, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem âyetteki kelimesinin ıslık çalma anlamında olduğunu söylerler. Mücâhid; onlar parmaklarını ağızlarına sokarlardı, diye ekler. Süddî bu kelimenin : Hicaz arazîsinde olan ve Mükkâ denilen beyaz bir kuş gibi ıslık çalma, anlamında olduğunu kelimesinin ise; el çırpma, alkış tutma anlamında olduğunu söyler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Hallâd Süleyman İbn Hallâd'ın... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Onların Beyt'in yanındaki duâlan; sâdece ıslık çalmak veya el çırp-maktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kureyş Kâ'beyi çıplak olarak tavaf eder, ıslık çalar ve el çırparlardı. Mükâ; ıslık çalmaktır. Bununla ancak kuşun ses çıkarmasına ve kanat çırpmasına benzetmiş oluyorlardı. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de İbn Abbâs'tan böyle rivayet ederler. Aynı açıklama İbn Ömer, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Dahhâk, Katâde, Atıyye el-Avfî, Hucr îbn Anbes ve İbn Ebzâ'dan da rivayet edilmiştir. İbn

Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr... İbn Ömer'den rivayet etti ki o, «Onların Beyt'in yanındaki duaları; sâdece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Âyetteki kelimesi ıslık çalmaktır. ise el çırpmak, alkış tutmaktır. Kurra der ki: Atıyye bize İbn Ömer'in nasıl yaptığını şöyle nakletti: İbn Ömer ıslık çaldı, yanağını yere doğru eğdi ve iki eliyle alkış tuttu. Yine İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir : Onlar yanaklarını yere koyarlar, el çırparlar ve ıslık çalarlardı. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hatim Tefsîr'inde kendi isnadı ile İbn Ömer'den rivayet etmiştir. İkrime : Onlar Beyt'i soldan tavaf ederlerdi, demiştir. Mücâhid der ki: Onlar bunu Allah Rasûlü fs.a.) nün namazını karıştırmak için yaparlardı. Zührî de bu davranışlarıyla mü'min-lerle alay ettiklerini söyler. Saîd İbn Cübeyr ve Abdurrahman İbn Zeyd* den rivayet edildiğine göre onların insanları Allah'ın yolundan alakoymalan, men etmeleridir. «Öyleyse devâmedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azabı.» âyeti hakkında Dahhâk, İbn Cüreyc ve Muhammed İbn İshâk der ki: Bu, (Bedir günü onlann başına gelen öldürülme ve esîr edilmedir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmiş, başkası bu görüşü rivayet etmemiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle demiştir1: İkrar ehlinin azabı kılıçla, yalanlayanların azâb) ise sayha (çığlık) ve zelzele iledir.[19]

36 — Doğrusu küfredenler; mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcarlar. Daha harcayacaklar, sonra da içleri yanacak, sonra da mağlûb olacaklardır. Küfredenler cehenneme toplanacaklardır.
37 — Allah, murdarı temizden ayırd etsin ve murdarı birbiri üstüne koyup topunu birden yığsın da, cehenneme atsın diye. İşte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.

Pis ve Temiz Ayrımı

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Zührî, Muhammed İbn Yahya îbn Hibbân, Âsim İbn Ömer İbn Katâde ve Husayn İbn Abdurrahmân îbn Amr İbn Sa'd İbn Muâz'dan rivayet etti ki onlar şöyle anlatmışlar : Kureyş, Bedir günü hezimete uğrayıp ta kalıntıları Mekke'ye döndüklerinde, bu arada Ebu Süfyân da kervanı ile döndüğünde Abdullah İbn Ebu Rabîa, İkrime İbn Ebu Cehil ve Safvân îbn Ümeyye Bedir'de Ku-reyş'ten babaları, oğullan ve kardeşleri öldürülmüş olan kimseler için-de geldiler ve Ebu Süfyân İbn Harb ile bu kervanda ticâret malı olan Kureyşlilerle konuşarak : Ey Kureyş cemâati, Muhammed sizden hıncını almış, seçkinlerinizi öldürmüştür. Bu mal ile onunla harb etmemiz-için bize yardımcı olun. Olur ki bizden öldürülenlerin intikamını ondan alırız, dediler. Onlar da öylece yaptı. İbn Abbâs'tan da nakledildiği üzere, onlar hakkında Allah Teâlâ : «Küfredenler, cehenneme toplanacaklardır.» kısmına kadar olmak üzere «Doğrusu küfredenler; mallarını, insanları, Allah yolundan alıkoymak için harcarlar.» âyetini indirdi. Mücâhid Saîd İbn Cübeyr, Hakem İbn Uteybe, Katâde, Süddî ve îbn Ebzâ'dan da rivayet edildiğine göre bu âyet, Ebu Süfyân ve Uhud'-da Allah Rasûlü (s.a.) ile savaş için mallan harcaması hakkında nazil olmuştur. Dahhâk, âyetin Bedir ehli hakkında nazil olduğunu söyler. Her ne kadar nüzul sebebi husûsî olsa bile her

halükârda âyet umûmîdir. Allah Teâlâ kâfirlerin, mallarını hak yola tâbi olmaktan insanları alıkoymak için harcayacaklannı haber vermektedir. Onlar böyle yapacaklar, sonra mallan gidecek, hiç bir fayda sağlamayacağı cihetle içleri yanacak, pişman olacaklardır. Zîrâ onlar; Allah'ın nurunu söndürmek, kendi sözlerini Hakk'ın sözüne üstün kılmak istemişlerdir. Halbuki kâfirler hoşlanmasa dahi Allah nurunu tamamlayacak, dinine yardım edecek, sözünü ilân edecek, dinini her din üzere gâlib getirecektir. İşte bu; onlann, dünyadaki rüsvâylığıdır. Âhirette ise cehennem azabı onlanndır. Onlardan kim yaşarsa; kendisini üzecek şeyleri gözleriyle görecek, kulağıyla işitecektir. Onlardan öldürülen veya ölenler ise ebedî rüsvâylığa, ebedî azaba dûçâr kalacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Daha da harcayacaklar, sonra da içleri yanacak, sonra da mağlûb olacaklardır. Küfredenler cehenneme toplanacaklardır.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ: «Allah, murdarı temizden ayırd etsin diye...» buyurur ki İbn Abbâs'tan rivayetle bu âyet hakkında Ali İbn Ebu Talha : Mutluları mutsuzlardan ayırsın diye, demiştir. Süddî ise : Mü'mini kâfirden ayırd etsin için, demiştir. Bu ayırd etmenin, âhirette olması muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Sonra puta tapanlara : Siz ve putlarınız yerlerinize, deyip onları birbirinden ayırırız.» (Yûnus, 28), «Kıyametin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar) birbirinden ayrılırlar.» (Rûm, 14), «Ki o gün insanlar, bölük bölük ayrılacaklardır.» (Rûm, 43), «Ayrılın bugün ey suçlular.» (Yasin, 59).
Bu ayırd etmenin, onlann amellerini mü'minlere izhâr etmesi suretiyle dünyada olması da muhtemeldir. Bu durumda fiilin başında bulunan lâm, Allah'ın kâfirlerin Allah yolundan alıkoymakta harcayacakları mal vermesinin sebebini bildirmektedir. Yani Allah Teâlâ, ancak bunun için onlara bu gücü vermektedir ki Allah murdarı temizden ayırd etsin, Allah'ın düşmanı kâfirlerle savaşmak suretiyle kim itaat edecek, kim de bundan yüz çevirmek suretiyle O'na âsî gelecek. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «İki ordu karşılaştığı gün size gelen musibet Allah'ın emriyleydi. Bu; mü'minleri belirtmek içindi. Bir de münafıklık edenleri açığa vurmak içindi. Kendilerine : Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunun, dendiği zaman: Şayet savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik, dediler.» (ÂI-i İmrân, 166-167), «Allah, mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179), «Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142) bu âyetlerin benzeri Berâe Sûresinde de vardır. (Bknz. Tevbe, 16). Buna göre âyetin mânâsı şöyle olacaktır: Sizinle savaşan kâfirlerle sizi imtihan etmemiz, bu hususta onlara mallarını harcama imkânı vermemiz ancak Allah murdarı temizden ayırd etsin, murdarı birbiri üstüne koyup, hepsini birden toplayıp, topunu birden yığsın da cehenneme atsın içindir. İşte onlardır, dünyada ve âhirette hüsrana uğra-yanlar.[20]

38 — Küfredenlere söyle: Vazgeçerlerse, geçmiş kendilerine bağışlanacaktır. Tekrar başlarlarsa, evvelkilerin hükmü muhakkak devam etmiş olacaktır.
39 — Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse; muhakkak ki Allah, yaptıklarını görendir.

40 — Eğer yüz çevirirlerse; o takdirde bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır O.

Din Bütünüyle Allah'ın Oluncaya Kadar Savaş

Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.) e hitaben buyurur ki: Küfredenlere söyle, eğer içinde bulundukları küfür, düşmanlık ve inâd-dan vazgeçerler ve İslâm'a, Allah'a itâata ve Allah'a dönüp bağlanmaya girerlerse geçmiş küfürleri, günâhları ve hatâları kendilerine bağışlanacaktır. Nitekim Ebu Vâil. kanalıyla. İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, İslâm'da güzel davranırsa câhiliyet devrinde işlemiş oldukları ile muâhaze edilmez. Kini de İslâm'da kötü davranırsa, ilkiyle ve sonuncusu ile muâhaze olunur. Yine sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) :
İslâm kendinden öncekini siler, yok eder.- Tevbe de kendinden önce olanı siler, buyurmuştur.
«Tekrar başlarlar,)» içinde bulundukları durumda devam ederlerse, evvelkilerin, hükmü muhakkak devam etmiş olacaktır. Daha öncekiler hakkında, yalanlayıp inâdlannda devam ettiklerinde bizim onları hemen azâblandırmamız, cezalandırmamız hükmü devam etmiş olacaktır. Mücâhid, «Tekrar başlarlarsa evvelkilerin hükmü muhakkak devam etmiş placaktır.» âyeti' hakkında der ki: Bedir günü Kureyş hakkında ve onlar dışındaki ümmetler hakkında evvelkilerin hükmü muhakkak devam etmiş olacaktır. Süddî ve Muhammed İbn İshâk da : Bedir günü evvelkilerin hükmü muhakkak devam etmiş olacaktır, demişlerdir.
Allah Teâlâ: «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyurur. Buharı der ki: Bize Hasan İbn Ab-dülazîz,.. Nâfî'den, o da İbn Ömer'den rivayet ediyor:
Bir adam İbn Ömer'e gelmiş ve : Ey Ebu Abdurrahmân, Allah Teâ-lâ'nın : «Eğer mü'minlerden iki taife birbirleriyle döğüşürlerse...» (Hu-curât, 9) buyurduğunu işitmiyor musun? Allah Teâlâ'nın kitabında zikrettiği üzere, seni savaşmaktan alıkoyan nedir? demişti. İbn Ömer : Ey kardeşim oğlu, bu âyete (bağlanıp) yanılmam ve savaşmamam Allah Teâlâ'nın : «Kim de, bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası... cehennemdir...» (Nisa, 93) buyurduğu âyeti (ne bağlanıp) yanılmamdan daha sevimlidir, dedi. O kişi: Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya.kadar onlarla savaşın.» buyuruyor, dedi de İbn Ömer : Biz Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında btmu yaptık'. O zamanda müslümanlar azınlıkta idiler. Kişi, dini hakkında fitneye düşerdik Ya onu öldürecekler ya da tutup bağlayacaklardı. Nihayet İslâm .çoğaldı ve artık fitne kalmadı. O adam, İbn Ömer'in istediğinde kendisine muvafakat etmeyeceğini görünce : Ali ve Osman hakkında sözün ne olacak? diye sordu. İbn Ömer : AU ve Osman hakkında ne diyeyim? O Osman ki Allah onu bağışlamış ve fakat siz onu bağışlamayı hoş görmemişsiniz-. Ali'ye gelince;, o, Allah Rasûlü'nün amcasının oğlu ve damacıdır., —İbn Ömer, eliyle işaret etti ve dedi ki:— bu da kızıdır ki siz görüyorsunuz, dedi.
Yine Buhârî der ki: Bize Ahmed İbn Yûnus;;.-Saîd İbn Cübeyr'-den rivayet eder ki o, şöyle anlatmış : İbn Ömer"(r.a.) bizim yanımıza çıktı. Bir adam : Fitne savaşı hakkında görüşün nedir (nasıldır) ? dedi. İbn Ömer : Fitne nedir bilir misin?

Muharnmed (s.a.) müşriklerle savaşırdı. Onlar oradayken üzerlerine girmek fitne idi. Sizin hükümrânlık üzere (hükümranlığı elde etmek üzere) savaşınız gibi değildi o, dedi. Bu hadîslerin siyakı Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— nlndir, Ubeydullah'm Nâfî'den, onun da İbn Ömer'den rivayetine göre İbn ez-Zübeyr'in fitnesinde iki kişi ona gelmiş ve : İnsanlar muhakkak ki gördüğün şeyleri yaptılar. Sen, Ömer İbn Hattâb'ın oğlusun. Sen, Allah Rasûlîi (s.a.) nün arkadaşısın. Seni çıkmaktan alıkoyan nedir? demiştiler. İbn Ömer: Allah'ın müslüman kardeşimin kanını bana haram etmiş olması beni alıkoyuyor, dedi. Onlar: Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyur-madı mı? dediler de şöyle dedi: Muhakkak biz, fitne kalmaymcaya ve din yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık. Siz ise fitne olsun ve din Allah'tan başkasına olsun için savaşmak istiyorsunuz. Hammâd İbn Seleme de Ali İbn Zeyd'den, o ise Eyyûb İbn Abdullah el-Lahmî'den rivayet eder ki o, şöyle anlatmış : Abdullah İbn Ömer (r.a.) in yanında idim. Ona birisi geldi ve : Muhakkak Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyuruyor, dedi. İbn Ömer : Ben ve ashabım, din yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık. Şirk bitti ve fitne kalmadı. Fakat sen ve ashabın, fitne olsun ve din Allah'tan başkasına olsun diye savaşıyorsunuz, dedi. Bu hadîs-lerin. ikisini de İbn Merdûyeh rivayet etmiştir. Ebu Avâne, A'meş'den, o İbrahim et-Teymî'den, o da babasından rivayet etti ki Zû el^Battayn Üsâme İbn Zeyd demiş ki: Allah'tan başka ilâh yoktur diyen bir kimse ile asla savaşmam. Sa'd İbn Mâlik de : Allah'a yemin olsun ki ben de Allah'tan başka ilâh yoktur diyen birisiyle asla savaşmam, demiş. Birisi : Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyurmadı mı? diye sormuş ta onlar : Muhakkak biz, fitne kalmaymcaya ve din de yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık, demişler. Bu hadîsi de İbn Merdûyeh rivayet eder. İbn Ab-bâs'tan rivayetle Dahhâk, âyetteki fitneyi şirk ile tefsir eder. Ebu'I-Âliye, Mücâhid, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân ve Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Zührî'den, ona da Urve İbn Zübeyr ve diğer âlimlerimizden ulaştığına göre «Fitne kalmaymcaya kadar...» âyeti: Müslüman dininde fitneye düşmeyinceye kadar, anlamındadır. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk, «Din de yalnız Allah için oluncaya kadar.» âyeti hak-kında : Tevhîd, sâdece Allah için hâlis oluncaya kadar, demiştir. Hasan, Katâde ve İbn Cüreyc de, dinin yalnız Allah için olmasını: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilmesi ile tefsir etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk der ki: Tevhîd, yegâne Allah için hâlis oluncaya, içinde şirk kal mayıncaya ve Allah'ın dışındaki eşlerden sıyrılmıp çıkılmcaya kadar, der. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem, «Din de yalnız Allah için oluncaya kadar.» âyetini: Sizin dininizle beraber küfür kalmayıncaya ka-dar, şeklinde açıklar. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki Allah Ra-sûlü (s.a.) nün şu sözü de buna şehâdet etmektedir : İnsanlar; Allah'tan başka tanrı yoktur, deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolun-dum. Bu kelimeyi söyledikleri zaman, bir hak karşılığı olma dışında kanlarım ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesaplan ise Allah'a aittir. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayete göre o, şöyle demiştir :

Allah Rasûlü (s.a.) ne kahramanlığından, hamiyyetinden ve riya ile savaşan kişilerden hangisinin Allah yolunda olduğu sorulmuştu. Şöyle buyurdu : Kim ki Allah'ın kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa; işte o, Allah yolundadır.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şayet içinde bulundukları küfür yüzünden sizinle savaşmayı bırakır, bundan vazgeçerlerse siz içlerinde olanları bilmemekle birlikte muhakkak Allah onların yaptıklarını görendir.» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : ((Eğer tevbe ederler, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Tevbe, 5), «Artık dinde kardeşlerinizdir onlar.» (Tevbe, 11), «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçrlerse; artık zâlimlerden başkasına düş-manlık yoktur.» (Bakara, 193). Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Üsâme, bir adamın tepesine kılıcıyla dikilmiş ve o : «Allah'tan başka tanrı yoktur.» dediği halde, ona vurup öldürmüştü. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne anlatılınca Hz. Peygamber Üsâme'ye : Allah'tan başka ilâh yoktur, dedikten sonra mı onu öldürdün. Kıyamet günü (onun söylemiş olduğu) Allah'tan başka ilâh yoktur sözü ile durumun ne olacak? buyurmuştu. Üsâme : Ey Allah'ın elçisi, o bunu ancak korunmak için söylemişti, demesine rağmen Allah Rasûlü: Kalbini yardın mı? diye cevab vermiş ve ona defalarca : Kıyamet günü seni bu «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözünden kim kurtaracak? demişti. Üsâme der ki: Nihayet keşke o güne kadar müslüman olmamış olsaydım, diye temenni ettim.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer yüz çevirirlerse; o takdirde bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır O.» Eğer size muhalefete ve sizinle savaşmaya devam ederlerse; -bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Sizin efendinizdir. Düşmanlarınıza karşı size yardımcıdır. Ne güzel Mevlâdır ve ne güzel yardımcıdır O. Muhammed îbn Cerîr der ki: Bana Abdülvâris İbn Abdüssamed... Urve'den rivayet etti ki Abdülmelik İbn Mervân Urve'ye bir mektup yazmış ve ondan bazı şeyler sormuştu. Urve ona şöyle yazdı : Selâm senin üzerine. Kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a hamd ederim. Bundan sonra; sen bana mektup yazıp Allah Rasûlü (s.a.) nün Mekke'den çıkışını sormuşsun. Sana bunu haber vereceğim. Güç ve kuvvet, ancak Allah iledir. Allah Rasûlü (s.a.) nün Mekke'den çıkışının durumu şudur : Muhakkak Allah, ona peygamberlik vermişti. O ne güzel Peygamber, ne güzel efendi, ne güzel komşudur. Allah onu hayırla mükâfatlandırsın ve onun yüzünü cennette bize tanıtsın. Bizi, onun dini üzere yaşatsın, onun dini üzere öldürsün, onun dini üzere hasretsin. Allah Rasûlü; kav-mini, Allah'ın kendisine göndermiş olduğu, kendisine indirmiş olduğu hidâyet ve nura çağırdığı zaman ondan uzak durmamışlardı. Hattâ neredeyse onu dinleyeceklerdi. Tâ ki onların putlarını zikredinceye kadar. Ve mal mülk sahibi Kureyş'ten bir takım kimseler Tâif'den gelinceye kadar. İnsanlar bunu Allah Rasûlü (s.a.) için hoş karşılamadılar ve ona karşı şiddet kullanmaya kalktılar. Onun söylediklerinden hoşlanmadılar ve kendilerine itaat edenleri ona karşı kışkırttılar. Böylece bütün insanlar, ondan yüz çevirdi ve Allah'ın korudukları dışında onu terkettiler. Bunlar ise azlıktı. Allah'ın takdir buyurduğu kadar bu durumda kaldı. Sonra onların ileri gelenleri; çocuklarından, kardeşlerinden ve kabilelerinden Allah'ın dinine tâbi olanları bundan vazgeçirmek üzere düzen kurdular. Bu, sarsıntısı şiddetli bir fitne oldu. Bununla fitneye düşenler düştüler. Allah Teâlâ,

onlardan dilediklerini fitneye düşmekten korudu. Müslümanlara bunlar yapıldığında; Allah Rasûlü (s.a.), onlara Habeş ülkesine gitmelerini emretti. Habeşistan'da kendisine Necâşî denilen sâlih bir kral vardı. Onun ülkesinde kimseye haksızlık edilmez ve bununla birlikte ona senada bulunulur, o övülür-dü. Habeş ülkesi Kureyş'in ticâret yaptığı bir yerdi. Orada tüccarları bannırdı. Bol rızık, emniyet ve güzel pazar bulurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara buraya gitmelerini emretti de, Allah Rasûlü'nün fitneye düşmelerinden korktuğu ve Mekke'de sıkıştırılanların tamâmı Habeş ülkesine gitti. Allah Rasûlü (s.a.) bu durumda Mekke'den ayrılmadı ve müslüman olanlara şiddetle davranıldığı seneler boyu burada kaldı. Sonra İslâm Mekke'de yayıldı ve Mekke'Iilerin eşrafından, müslüman-lara kötülük yapılmasını engelelyecek olanlarından bir takım kimseler İslâm'a girdi. Müşrikler bunu görünce, Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabına karşı işkenceyi azalttılar. İşte ilk fitne; Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından fitne korkusuyla Habeş ülkesine doğru çıkanları Mekke'den çıkaran fitne olmuştur. Bunlar, içinde bulundukları fitne ve sarsıntılardan kurtulmak için oraya çıkmışlardı. Müşrikler işkenceyi hafifletip te onlardan bazıları İslâm'a girip müşriklerin onlara karşı işkenceyi azaltmaları konuşulduğu znıan; bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün Habeşistan ülkesindeki ashabına ulaştı. Onlara ulaşan haber: Onlardan Mekke'de olanlara karşı işkence azalmıştır ve onlar fitneye düşmeyeceklerdir, şeklinde idi. Böylece Mekke'ye geri döndüler ve neredeyse emniyyette olacaklardı. Böylece arttılar, çoğalmaya başladılar. Ayrıca Medine'de Ansâr'dan birçok kimse İslâm'a girdi. İslâm Medine'de yayıldı ve Medine halkı Mekke'de Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmeye başladılar. Kureyş bunu görünce, onları dinlerinden döndürmek için düzen kurdular ve şiddetle davranmaya başladılar. Onları yakaladılar ve onları dinlerinden döndürmeye çalıştılar. Onlara şiddetli bir sıkıntı isabet etti. İşte son fitne budur. Böylece iki fitne meydana geldi: Onlardan Habeş ülkesine çıkanları çıkaran fitne. Onlara Hz. Peygamber (s.a.) bunu emretmiş ve Habeş ülkesine çıkmalarına izin vermişti. İkinci fitne ise şudur: Habeş ülkesine gidenler dönmüşler ve Medine halkından onlara birtakım kimselerin geldiğini görmüştüler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ne Medine'den müslüman olanların reisleri durumunda olan yetmiş kişi geldi ki bunlar, oranın eşrafı idiler. Hacda Allah Rasûlü ile buluştular ve Akabe'de ona biat ederek kendilerinin ondan, onun da kendilerinden olduğuna dâir söz verdiler. Ayrıca gerek ashabından gelecek kimseleri ve gerekse gelecek olursa kendisini; nefislerini nelerden koruyorlarsa koruyacaklarına dâir söz verdiler. İşte o zaman onlara karşı Kureyş'in baskısı arttı. Allah Rasûlü (s.a.) ashabına Medine'ye çıkmalarını emretti. İşte Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabını çıkardığı ve kendisinin de çıktığı son fitne budur. Allah Teâlâ'nın hakkında : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» âyetini indirdiği fitne de budur. Ayrıca Muhammed İbn Cerîr, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den rivayet eder ki Velîd İbn Abdülmelik İbn Mervân kendisine bir mektup yazmış ve o da bu cevabı vermiş. Ve râvî yukar-daki haberin bir benzerini rivayet etmiştir. Bunun isnada Urve —Allah ona rahmet eylesin— ye vanncaya kadar sahihtir.[21]

41 — Eğer Allah'a ve hakkı bâtıldan ayıran günde, iki topluluğun karşılaştığı o günde kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız; bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah, her şeye gücü yetendir.

Ganimetlerin Taksimi

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de, daha önce geçen ümmetler arasında sâdece bu şerefli ümmete mahsûs olarak koyduğu ganimetlerin helâl kılınması konusunu genişçe anlatıyor. Ganimet; kâfirlerden, harp yoluyla alınan maldır. Fey* ise bunun dışında yine kâfirlerden alınan mallardır. Alınması konusunda anlaşma yapılan mallar, vâris bırakmadan ölenlerin malları, cizye, haraç ve benzeri alman mallar da fey'e girer. Bu görüş, halef ve selef âlimlerinden bir grup ile İmâm Şafiî'nin görüşüdür.
Âlimlerden bazılarına göre ise Fey'; ganimet ismi verilen şeylere denir. Ganimet de Fey' ismi verilen mallar hakkında isim olarak kullanılabilir. Bunun içindir ki Katâde; bu âyetin, «Kasabalar halkının mallarından Allah'ın, Peygamberine verdiği fey' (ganimet) i, Allah, Peygamber, (peygamberlere) akrabalığı olanlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalanlar içindir.» (Haşr, 7) âyetini neshettiği görüşünde olup şöyle demektedir: Enfâl süresindeki bu âyet, diğerini neshetmiş olup ganimetlerin beşte dördü mücâhidler, beşte biri ise âyette zikredilenlere tahsis edilmiştir. Ancak Katâde'nin söylediği, uzak bir ihtimâldir. Çünkü Enfâl süresindeki bu âyet, Bedir savaşından sonra; diğeri ise Nadîr Oğulları hakkında nazil olmuştur. Siyer ve Tarih âlimleri arasında Nadîr oğulları olayının Bedir'den sonra olduğu konusunda hiç bir ihtilâf yoktur. Bu konuda hiçbir şüphe mevcûd değildir. Fey' ve ganimetin arasını ayıranlar ise şöyle demektedirler: Haşr süresindeki âyet fey' mallan hakkında, Enfâl süresindeki bu âyet ise ganimetler hakkında nâzü olmuştur. Ganimetler ve Fey'in durumu imâmın görüşüne bırakılmıştır, diyenler ise şöyle demektedirler: İmâmın muvafık gördüğü durumlarda, Haşr süresindeki âyet ile ganimetlerin beşe bölünmesi konusu arasında herhangi bir zıtlık mevzûubahs değildir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetlerin beşte biri Allah'a... aittir.» buyurmaktadır. İğneden ipliğe kadar, az ve çok her şeyin beşe bölünmesi gerektiğini bu âyet kesinlikle bildirmektedii. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur : «Kim, böyle hainlik ederse; kıyamet günü hainlik ettiği şey ile gelir. Sonra herkese kazandığı ödenir. Ve onlara zulmedilmez.» (Âl-i İmrâri, 161).
Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetlerin beşte biri Allah'a, peygamber'e... aittir.» buyurmaktadır. Burada müfessirler ihtilâf etmiş olup bir kısmı: Beşte birde Allah'ın payı vardır. Bu pay Kâ'be'ye konulur, demişlerdir. Ebu Ca'fer er-Râzî şöyle diyor : Rebî'den, o da Ebu'I-ÂIiye'den nakleder ki o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a ganimet getirildiğinde onu beşe bölerdi. Beşte dördü o olayda hazır bulunanların olurdu. Sonra beşte birini alır, elini üzerine koyar, avucunun kapladığı kadarını alarak Kâ'be için ayırırdı. Bu Allah'ın payıdır. Sonra kalanı beş bölüme ayırırdı. (Bunlardan) bir pay Rasûlullah'm, bir pay yakın akrabaların, bir pay yetimlerin, olurdu.

Diğer bazı müfessirler de şöyle diyorlar: Burada Allah'ın zikredilmesi, sözün başında teberrükendir. Bir pay Rasûlullah (s.a.) indir. îbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bir askerî birlik gönderip te onlar ganimet aldıklarında; ganimeti beşe böler, beşte birini (âyette zikredilen) beş gruba verirdi. Böyle söyledikten sonra îbn Abbâs: «Bilin ki ele g-eçirdiğiniz ganimetlerin beşte biri Allah'a ve peygambere aittir.» âyetini okurdu. «Beşte biri Allah'a... aittir.» kısmına gelince, burası sözün anahtarıdır. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Böylece Allah'ın payı ile Rasûlullah (s.a.) in, payı bir kılınmıştır. İbrahim en-Nehaî, Hasan Îbn Muhammed îbn el-Hanefiyye, Hasan el-Basrî, Şa'bî, Atâ İbn Ebu Rebâh, Abdullah İbn Büreyde, Katâde, Muğire ve daha bir çokları Allah'ın payı ile Rasûlünün payının bir olduğunu söylemişlerdir. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin sahîh bir isnâd ile Abdullah İbn Şakîk'ten, onun da bir adamdan rivayet ettiği şu hadîs, bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Şöyleki: O kişi şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) vâdî el-Kurâ'da bir ata bakıp onu gözden geçirirken yanına vardım ve : Ey Allah'ın Rasûlü, ganimet hakkında ne dersin? diye sordum. O : Beşte biri Allah ve Rasûlü'nün beşte dördü de ordunundur, buyurdular. Bu hususta kimse kimseden üstün (ve daha fazla hak sahibi olan) değil midir? diye sordum. Hayır, (sana saplanmış olan ve) senin çıkarmış olduğun bir ok bile olsa, sen müslüman kardeşinden ona daha fazla hak sahibi değilsindir, buyurdular.
îbn Cerîr der ki: Bize îmrân İbn Musa'nın... Hasan'dan rivayetine göre o, şöyle demiş : Ebubekir, malının beşte birini vasiyyet etti ve : Allah'ın kendisi için razı ve hoşnûd olduğuna, ben kendi malımdan niçin razı olmayayım, dedi.
Sonra bu görüşte olanlar da kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir.
Ali îbn Ebu Talha'nm rivayetine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Ga-nîmet beşe bölünürdü : Bunun dört parçası savaşanlar arasında tak-sîm edilirken, kalan beşte bir de dörde bölünürdü : Dörtte biri Allah, Rasûlü ve Hz. Peygamber (s.a.) in yakınları içindi. Allah ve Rasûlü için olan kısmı; Allah Rasûlü (s.a.) nün yakınlarına âit olup, Hz. Peygamber (s.a.) beşte birden hiç bir şey almazdı. İkinci dörtte bir yetimlere, üçüncü dörtte bir yoksullara, dördüncü dörtte bir de yolculara âit idi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Büreyde'den rivayetine göre; o, «Bilin ki ganimet olarak aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Rasûlüne... aittir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah için olan Peygamberine, Rasûlüne âit olan da onun zevcelerinedir.
Abdülmelik îbn Ebu Süleyman, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın şöyle dediğini nakleder : Allah'ın ve Rasûlünün beşte biri aynıdır. Allah Rasûlü onu alır ve onda dilediği gibi tasarrufta bulunurdu. Bu umûmî ve daha şümullüdür. Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın ganimet malına ve beşte bir taksimine hiyâneti yasakladığını bildirdiği kıssayı İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî, Amr îbn Şuayb kanalıyla... rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Amr îbn Abse'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), ganimetten bir deveye doğru onlara namaz kıldırmış, selâm verince o deveden bir kıl alarak : Beşte bir dışında ganimetlerinizden şunun bir misli bile bana helâl değildir. Beşte bir de zâten size döndürülecektir, buyurmuşlardır.
Hz. Peygamber (s.a.) ganimetten kendisine bir köle ya da câriye, bir at veya bir kılıç, ya da bunlara benzer bir şey seçerdi ve buna hakkı da vardı. Nitekim bunu

Muhammed İbn Şîrîn ve Âmir eş-Şa'bî açıkça belirtmişler, âlimlerin çoğunluğu da bu konuda onlara uymuştur.
îmâm Ahmed ve Tirmizî —Tirmizî; hadîs hasendir, der..— nin İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Bedir günü Zülfekâr isimli kılıcını payından fazla olarak seçmişti. Jhud günü hakkında rüya gördükleri kılıç budur.
Âişe (R. Anhâ) den rivayete göre; o, şöyle demiştir : Safiyye, Hz. Peygamber'in Hayber ganimetinden kendisine seçtiklerindendir. Hadîsi, Sünen'inde Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.
Yine Ebu Davud'un kendi isnadı ile ve Neseî'nin Yezîd İbn Abdullah'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Biz, Mirbed'de iken yanında bir deri parçası olan birisi girdi. O deri parçasını okuduk. Şöyle yazılı idi: Allah Rasûlü Muhammed'den Züheyr İbn Ukkayşoğullanna : Siz, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namazı kılar, zekâtı verir, ganimetten beşte biri, peygamberin payını ve ordu kumandanının payını verirseniz; sizler, Allah ve Rasûlünün emânı altındasınız, diye cevab verdi.
Bütün bu hadîsler, bunun sabit ve mukarrer olduğuna delâlet etmektedir. Bunun içindir ki âlimlerden ,bir çoğu, bunu Allah Rasûlü (s.a.) ne âit kabul etmişlerdir. Diğerleri ise şöyle derler : Ganimet malında tasarrufta bulunduğu gibi imâm (devlet başkanı) beşte biri müslümanların faydası olan işlerde kullanır.
İmâm Allâme İbn Teymiyye —Allah ona rahmet eylesin.— Bu, Mâlik ve seleften çoğunun görüşüdür, der ki; bu, görüşlerin en sıhhatli olanıdır. Bu sabit olup bilindikten sonra Allah Rasûlü (s.a.) nün almış olduğu beşte birin kendisinden sonra ne yapılacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları: Ondan sonra halîfe olana aittir, demiştir ki; bu, Ebubekir, Ali ve Katâde'den bir cemâat tarafından rivayet edilmiştir. Bu hususta bir de merfû' hadîs vardır. Bazıları : Müslümanların men-faatına olan işlere sarfedilir, derken; diğer bazıları : Bilakis akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolculardan ibaret olan diğer sarf yerlerine verilir, demişlerdir. İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Diğer bazıları: Hz. Peygamber (s.a.) in ve akrabalarının payı; yetimlere, yoksullara ve yolculara verilir, demişlerdir ki; İbn Cerîr, bu görüşün Irak ahalîsinden bir cemaata âit olduğunu söyler.
Beşte birin bütününün akrabalara âit olduğu da söylenmiştir. Nitekim İbn Cerîr şöyle rivayet eder : Bize Hâris'in... Minhâl İbn Amr'-dan rivayet ettiğine göre; o, Abdullah îbn Muhammed îbn Ali ve Ali İbn Hüseyn'e beşte biri sormuş da onlar : O, bizimdir, demişler. Ali'ye : Muhakkak ki Allah Teâlâ : ((Yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.)) buyuruyor, demiş. Onlar da : Bizim yetimlerimiz ve bizim yoksullarımıza, demişler.
ıSüfyân es-Sevrî, Ebu Nuaym ve Ebu Üsâme, Kays İbn Müslim'den rivayet ediyorlar ki o, şöyle demiş : Hasan İbn Muhammed İbn el-Hane-fiyye —Allah ona rahmet eylesin— ye «Bilin ki ganimet olarak aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Rasûlüne... aittir.» âyetini sordum. Bu; sözün anahtarıdır. Zîrâ dünya da âhiret de Allah'ındır, demiş.
Allah Rasûlü (s.a.) nün vefatından sonra bu iki pay hakkında insanlar ihtilâf etmişler; bazıları Hz. Peygamber (s.a.) in payı kendisinden sonraki halîfeye aittir, demişler, diğer bazıları ise : Akrabaların pay halîfenin akrabalarına aittir, demişlerdir. Netîce olarak görüşleri, bu iki payın Allah yolunda at besleme ve

hazırlığa tahsîsi üzerinde birleşmiştir. Ebubekir ve Ömer (R. Anhüma) in halifeliklerinde bu iki pay böyle kullanılmıştır.
İbrahim'den naklen A'meş der ki: Ebubekir ve Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) in payını at ve silâh hazırlamada kullanırlardı. İbrahim'e ; Ali bu hususta ne derdi? diye sordum. Bu hususta onların en şiddetlisi (Buna en fazla önem verenleri) Ali idi, diye cevab verdi. Bu, âlimlerden bir çoğunun görüşüdür.
Akrabaların payına gelince : Bu, Hâşim oğullan ile Muttalib oğullarına harcanır. Zîrâ Muttalib oğullan câhiliyye devrinde Hâşim oğullarına yardım etmişler ve onlarla birlikte; müslünıan olanlar Allah ve Rasûlüne itaat ettikleri için, kâfir olanlar ise kabile şerefini koruyup Allah Rasûlü'nün amcası Ebu Tâlib'e itaat ettikleri için Allah Rasûlünü savunmuşlar ve onu sevip kendisine düşman olanlara kızdıklarından dolayı, peygamber ailesiyle birlikte muhasaraya tâbi tutulmuşlardır. Abd Şems ve Nevfel oğullarına gelince; bunlar, her ne kadar onlann amca oğullan iseler de bu konuda onlarla birlikte olmamışlar, onlardan aynlarak muharebe etmişler, Allah Rasûlü ile harbetmeleri için Ku-reyş'i alevlendirmişlerdi. Bunun içindir ki Ebu Tâlib, meşhur Kaside el-Lâmiyye'sinde onları çok yakın akraba olmalanna rağmen başkalarından daha şiddetli bir şekilde kötülemiştir.
Cübeyr İbn Mut'im İbn Adiyy der ki: Ben ve Osman İbn Affân —İbn Ebu Âs İbn Ümeyye İbn Abdşems'i kasdediyor— Allah Rasûlü (s.a.) ne yürüyüp gittik. Ve : Ey Allah'ın Rasûlü, Hayber ganimetinin beşte birinden MuttaJib Oğullarına verdin de bizi bıraktın. Biz ve onlar sana karşı aynı derecedeyiz, dedik. Sâdece Hâşim ve Muttalib oğullan aynı şeydir, buyurdular. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Bu hadîsin bazı rivayetlerinde : «Onlar, ne câhiliyyetde ve ne de İslâm'da bizden aynlnıadılar.» kısmı da vardır. Onlann Hâşim ve Muttalib oğullan olduğuna dâir görüş, Cumhûr-ı ulemânın görüşüdür. İbn Cerîr der ki: Diğerleri şöyle demiştir : Onlar, Hâşim oğullandır. Sonra İbn Cerîr, Hu-sayf'dan, Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder : Allah Teâlâ Hâşim oğullarından fakirlerin bulunduğunu bildi de zekât yerine beşte biri onlara tahsis etti.
Yine ondan gelen rivayetlerden birisinde şöyle demiştir : «Onlar, kendileri için zekâtın helâl olmadığı Allah Rasûlü (s.a.) nün akrabâ-landır. İbn Cerîr, bu görüşün bir benzerini Ali İbn Hüseyn'den de rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Diğer bazılan ise : Bilakis onlar bütünü ile Ku-reyş'tir, demişlerdir. Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nm... Saîd el-Makbu-rî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Akrabalardan sormak üzere Necde İbn Üveymir el-Harûrî, Abdullah îbn Abbâs'a bir mektup yazdı. İbn Abbâs ona cevaben şöyle yazdı : Biz : Muhakkak ki onlar biziz, derdik. Kavmimiz bunu kabul etmez ve : Bütünü ile Kureyş, akraba-lardır, derlerdi.
«Kavmimiz bunu kabul etmezdi.» kısmına kadar olanı Müslim'in Sahîh'inde, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de Yezîd İbn Hermuz'den rivayetle Saîd el-Makburî'den nakledilmektedir. Bundan sonraki kısmı ise, Ebu Ma'şer Necîh İbn Abdurrahmân el-Medenî'nin rivayetinde tek kaldığı hadîslerdendir. O ise zayıftır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Sizleri ellerin kirinden sakındırırım. (Ellerin kirini sizin için hoş görmem.) Zîrâ size yetecek ve sizi müstağni kılacak beşte birin beşte biri sizin içindir. Bu hadîsin isnadı, hasen olup, Ebu Hatim, İbrahim İbn Mehdî'nin güvenilir

olduğunu söylemiştir. Yahya İbn Maîn ise onun, münker hadîsler rivayet ettiğini söyler. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Yetimlere... aittir.» buyuruyor ki müslümanlarm yetimleri kasdedilmektedir. Ancak âlimler, «Fakir yetimlere mi mahsûstur; zengin ve fakır yetimleri de içine alır mı?» hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır.
«Yoksullara... aittir.» Duyurulmaktadır ki; bunlar, eksiklerini ve düşkünlüklerini giderecek şey bulamayan ihtiyâç sahipleridir.
«Yolculara... aittir.» Duyurulmaktadır ki; bu, yolcu veya namazın kısaltılacağı bir mesafeye yolculuk yapmak isteyen ve yolculuğunda harcayacak şeyi bulunmayan kimsedir. Bu konunun açıklaması, Berâe sûresinde zekât âyetinde gelecektir. Şayet Allah dilerse ki, güvenimiz ve tevekkülümüz O'nadır.
Allah Teâlâ: «Eğer Allah'a ve... Kulumuza indirdiğimiz âyetlere inanmışsanız...» buyurur. Şayet Allah'a, âhiret gününe ve Allah'ın, elçisine indirdiklerine inanmışsanız ganimetlerde size farz kılmış olduğumuz beşte bir emrine uyunuz. Buhârî ve Müslim'de Abdülkays elçileri hadîsinde Abdullah İbn Abbâs'tan rivayete göre Allah Rasûlü onlara: Size dört şeyi emreder ve dört şeyi yasaklarım : Size Allah'a îmânı emrediyorum... buyurduktan sonra : Allah'a îmân nedir? biliyor musunuz? Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek ve ganimetten beşte birini vermenizdir, buyurarak beşte biri vermeyi îmânın cümlesinden (bütününden) saymıştır. Buhârî, Sahîh'inde «Kitâb'ül-îmân» bölümünde buna «beşte biri vermenin îmândan olduğu babı» diye müstakil bir bâb ayırmış, sonra burada yukarıdaki İbn Abbâs hadîsini serdetmiştir. «Şerh'ül-Buhârî» isimli eserde bu konuya genişçe yer verdik. Hamd ve minnet Allah'adır.
Mukâtil îbn Hayyân, «Hakkı bâtıldan ayıran günde... kulumuza indirdiğimiz âyetlere...» âyetinde «Paylaşma (ganimetin taksim edilmesi) günü» nün kasdedildiğini söylemiştir. Allah Teâlâ «Ve hakkı bâtıldan ayıran günde, o iki topluluğun karşılaştığı o günde kulumuza indirdiğimiz...» âyetinde Bedir'de hak ile bâtılın arasını ayırmak suretiyle yaratıklarına olan nimet ve ihsanına dikkati çekmektedir. Bu güne «Furkân» ismi verilmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ, o günde îmân kelimesini bâtıldan yüce kılmış, dinini muzaffer kılmış, peygamberine ve taraf-tarlarına yardım etmiştir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ve Avfî: Ayrılma günü, Bedir günüdür. O günde Allah Teâlâ, hak ile bâtılın arasını ayırmıştır, demişlerdir. Bu hadîs, Hâkim tarafından rivayet edilmiştir. Mücâhid, Miksen, Ubeydullah İbn Abdullah, Dahhâk, Katâde, Mukâtil İbn Hay-yân ve bir çokları; bu günün, Bedir günü olduğunu söylemişlerdir,
Abdürrezzâk der ki: Ma'mer'den... Urve İbn ez-Zübeyr'den rivayete göre o, «Ayrılma günü...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın hak ile bâtıl arasını ayırdığı gün olup, o da Bedir günüdür. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün hazır bulunduğu ilk savaştır. Müşriklerin başı Utbe İbn Rabîa idi. Ramazân'dan ondokuz veya onyedi gün geçmişti ki bir cum'a günü karşılaştılar. O günde Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı üçyüzon küsur kişiydi. Müşrikler ise bin ile dokuzyüz kişi ara-

sındaydı. Allah Teâlâ, müşrikleri bozguna uğrattı. Onlardan yetmişden fazlası öldürüldü ve bir o kadarı da esîr edildi.
İbn Cerîr der ki: Bize îbn Humeyd'in... Hasan İbn Ali'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Ayrılma günü, o iki ordunun karşılaştığı gün.» Ramazân'ın onyedisidir. Hadîsin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir.
İbn Merdûyeh de, İbn Abdurrahmân Abdullah İbn Habîb'den, o da Ali'den rivayet eder ki o, şöyle demiştir : Furkân gecesi, iki ordunun karşılaştığı gece sabahında cum'a gecesi olan Ramazân ayının onyedisidir.
Meğâzî ve siyer âlimlerine göre sahîh olan görüş budur.
Zamanında Mısır ülkesinin imâmı olan Yezîd İbn Ebu Habîb; Bedir günü, pazartesi günü idi, demişse de bu görüşünde ona uyan olmamıştır. Cumhûr'un görüşü onunkine tercih edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.[22]

42 — Hani siz, o vakit vadinin yakın kenarında idiniz, onlar da öte yamacında idiler. Kervan ise sizden daha aşağıda idi. Eğer bir yerde buluşmak üzere sözleşseydiniz muhakkak ki, vaktini ta'yînde ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah işlenmesi gerekli olan emri yerine getirmek için yaptı. Tâ ki, helak olan apaçık bir delilden dolayı helak olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın. Ve muhakkak ki, Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Bilerek Yaşamak ve Ölmek

Allah Teâlâ, hak ile bâtılın ayrılma gününden bahsederek : «Hani siz, o vakit vadinin yakın .kenarında idiniz. (Siz vâdînin Medine yönünde yakın ve alt kenarında, tarafında idiniz.) Onlar da (müşriklerde) öte yamacında (Mekke yönündeki uzak yamacında inmiş, yerleşmiş) idiler. (Yanında ticâret malı olan, Ebu Süfyân'ın da içinde bulunduğu) kervan ise sizden daha aşağıda (deniz tarafında) idi. Eğer (siz ve müşrikler) bir yerde buluşmak üzere. sözleşseydiniz muhakakk ki, vaktini ta'yînde ihtilâfa düşerdiniz.»
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Yahya İbn Abbâs İbn Abdullah İbn ez-Zübeyr'in bu âyet hakkında babasından rivayetine göre, o şöyle demiştir : Şayet bu, sizden ve onlardan bir yerde buluşmak üzere sözleşme yüzünden olsaydı, sonra da onlann sayısının çokluğu, sizin sayınızın azlığı size ulaşsaydı onlara kavuşmazdınız. «Fakat Allah, işlenmesi gerekli olan emri yerine getirmek için yaptı.» Fakat Allah Teâlâ sizden bir müşavere olmaksızın ve kendi katından bir lutfu olmak üzere İslâm ile ehlini üstün kılmak, şirk ve ehlini alçaltmak hususundaki murâdını kudreti ile yerine getirmek için bunu yaptı.
Kâ'b İbn Mâlik hadîsinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar, sâdece Kureyş kervanını kasdederek çıkmışlardı. Nihayet Allah Teâlâ onlarla düşmanlarını bir sözleşme olmaksızın bir araya getirdi. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Umeyr İbn İshâk'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Süfyân Şam'dan gelen bir kervan içinde ilerledi. Ebu Cehîl onu Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabına karşı korumak üzere çıktı. Bedirde karşılaştılar. Bunlar diğerlerini, diğerleri de bunları hissetmiyordu. Nihayet suculları karşılaştı ve insanlar karşılıklı vuruşmaya kalkıştı.

Muhammed İbn îshâk, es-Sîre'de der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bu minval üzere ilerledi ve nihayet es-Safrâ'ya yakın olduklarında Ebu Süfyân'a dâir haber toplamak üzere Cüheyne kabilesinden Besbes İbn Amr ve Adiyy îbn Ebu Zağbâ'yı gönderdi. Onlar gidip Bedir'e vardılar.
Ve vâdîde bir tepeye develerini ıhtırarak (çöktürerek) kırbalarını suyla doldurmak istediler. Bu sırada münâkaşa eden iki câriye işittiler. Cariyelerden biri arkadaşına : Hakkımı yerine getir (hakkımı ver), diyor; öteki de : Kervan yarın veya yarından sonra gelecek ve ben senin hakkını ödeyeceğim, diyordu. Mecdiyy İbn Amr aralarına girip : Doğru söyledi, dedi. Besbes ve Adiyy bunu işitip develeri üzerine oturdular ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek durumu haber verdiler. Onlar döndüğü sırada Ebu Süfyân korkmuş olarak geldi. Kervanının önüne ilerleyip Mecdiyy İbn Amr'a : Bu su başında tanımadığın birini hissettin mi? diye sordu. O: Allah'a yemîn olsun ki hayır, sâdece şu tepeye develerini ıhtıran, kırbalarını suyla dolduran ve sonra giden iki binitli gördüm, diye cevab verdi. Ebu Süfyân, Besbes ve Adiyy'nin develerini ıhtırdıkları yere gelip develerinin terslerini aldı, ufaladı ve onlarda taneler bulup : Allah'a yemîn olsun ki bunlar Yesrib yemleridir, deyip sür'atlice döndü ve kervanının yönünü çevirip onu sahile doğru götürdü. Nihayet kervanım kurtardığını görünce, Kureyş'e haber gönderip : «Muhakkak ki Allah kervanınızı, mallarınızı ve adamlarınızı kurtarmıştır, geri dönünüz.» dedi. Ebu Cehil şöyle konuştu : Allah'a yemîn olsun ki Bedir'e varmadıkça geri dönmeyiz, yemek yiyeceğiz develerimizi boğazlayıp içki içeceğiz, cariyeler bize şarkılar söyleyecek, arap bizim bu yürüyüşümüzü işitecek ve bundan sonra devamlı olarak bizden kork-maya devam edecek. Ahmed İbn Şürayk : Ey Zühre oğullan topluluğu, muhakkak ki Allah sizin mallarınızı ve dostunuzu kurtarmıştır, dönünüz, dedi de ona itâatla Zühre oğulları döndüler. Böylece ne onlar ve ne de Adiyy oğullan (Bedir'de) hazır bulunmadılar.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Yezîd İbn Rûmân'm Urve İbn ez-Zübeyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e yaklaştığı sırada, haber toplamak üzere Ali İbn Ebu Tâlib, Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve Zübeyr İbn el-Avvâm'ı ashabından bir grup içinde gönderdi. Onlar, Kureyş'in sakalarından (sucularından) Saîd İbn el-Âs oğullarına âit bir köle ile Haccâc oğullanna ait bir köleyi yakalayarak Allah Rasûlü (s.a.) ne getirdiler. Onlar, Allah Rasûlü'nü namaz kılarken buldular. Hz. Peygamber (s.a.) in ashabı onlara: Siz kimlerdensiniz? diye sormaya başladılar. Onlar da : Biz Kureyş'in sucularıyız, su getirmek için bizi gönderdiler, diye cevab verdiler. Kavim, onların söylediklerinden hoşlanmayıp Ebu Süiyân'm taraftârlanndan olabileceklerini sanarak dövmeye ve sıkıştırmaya başladılar. Bunun üzerine onlar : Biz Ebu Süfyân'ın taraftârlanyız, dediler. Böylece müs-lümanlar onları bıraktılar. A] lan Rasûlü iki rükû' ve iki secdeden sonra selâm verip : Size doğru söylediklerinde onları dövdünüz, yalan söylediklerinde ise bıraktınız. Doğru söylediler. Allah'a yemîn olsun ki o
ikisi Kureyş taraftarıdır. Bana Kureyş'ten haber veriniz, buyurdu. O ikisi: Kureyşliler, vadinin yakın kenarında görmüş olduğunuz kum tepesinin ardında bulunuyorlar, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, kaç kişidir? diye sordu. Çok, diye cevab verdiler. Sayıları nedir? sorusuna ise bilmiyoruz diye cevab verdiler. Hz. Peygamber : Her gün kaç deve kesiyorlar? diye sordu. Bir gün dokuz, bir gün on

diye cevab-ladılar. Allah Rasûlü (s.a.) : Kureyşliler dokuzyüz ile bin arasıdır, buyurup sonra onlara : Kureyş eşrafından içlerinde kimler var? diye sordular. Onlar : Utbe İbn Rabîa, Şeybe İbn Rabîa, Ebu'l-Buhterî İbn Hişâm, Hakîm İbn Hizam, Nevfel İbn Huveylid, Haris İbn Âmir İbn Nevfel, Tuayme İbn Adiyy İbn Nevfel, Nadr İbn Haris, Zemea İbn el-Esved, Ebu Cehl İbn Hişâm, Ümeyye İbn Halef, Haccac'ın oğullan Nübeyh ve Münebbih, Süheyl İbn Amr ve Anır İbn Abd Vedd, diye ce-vabladılar. Allah Rasûlü (s.a.) insanlara doğru ilerleyip şöyle buyurdular : İşte Mekke, ciğer parelerini size atmıştır.
Muhammed İbn İshâk —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Hazm'm haber verdiğine göre; insanlar, Bedir günü karşılaştıklarında Sa'd İbn Muâz, Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi, içinde-duracağın ve sana develeri ıhtıracağımız bir gölgelik yapmayalım mı? Biz düşmanla karşılaşırız. Eğer Allah Teâlâ bizi onlara gâlib kılar ve bizi üstün kılarsa; bu, istediğimiz şeydir. Eğer diğeri olursa develerine biner ve kavminizden ar-kamızdakilere iltihâk edersin. Allah'a yemin olsun ki senin arkanda kalan kavim sana karşı sevgilerinde bizden daha şiddetlidirler. Şayet senin harbe kavuşacağını bilselerdi asla senden arkada kalmazlardı. Mutlaka sana arka çıkar, seni sever ve sana yardım ederlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu hayırla övüp, ona hayır duada bulundu. Kendisine bir gölgelik bina edildi. Allah Rasûlü (s.a.) ve Ebubekir orada idiler, beraberlerinde başka kimse yoktu.
İbn İshâk der ki: Sabah olunca Kureyş yerinden ayrıldı. Allah Rasûlü (s.a.) onların vâdîye girmiş oldukları tepeden aşağı doğru geldiklerini görünce şöyle dua buyurdu : Ey Allah'ım, işte Krueyş, övünerek ve kibirlenerek sana düşmanlık edip elçini yalanlayarak gelmiştir. Allah'ım sabahleyin onları helak eyle.
«Tâ ki, helak olan apaçık bir delilden dolayı helak olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın.» âyeti hakkında Muhammed İbn İshâk der ki: Âyet ve ibretleri gördüğünden dolayı hüccetten sonra küfreden küfretsin, aynı şekilde îmân eden de îmân etsin diye. Bu iyi bir yorumdur. Bunu biraz daha açıklarsak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Muhakkak ki sizi. düşmanınızla birlikte bir yerde, sözleşmesiz olarak onlara karşı sizi muzaffer kılmak, hak helimesini bâtılın üzerine çıkarmak, işin açık olması, hüccetin kesin, burhanların parlak olması için, hiç kimsenin bir hüccet ve şüphesi kalmaması için toplamıştır. İşte o zaman : «Helak olan helak olsun.» Aleyhine delil ve hüccetin bulunması sebebiyle durumunun bâtıl olduğunu görmekle birlikte bunda devam eden, küfür içinde devam etsin. îmân, işte ancak o kalblerin hayatıdır. Allah Teâlâ : «Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse...» (En'âm, 122) buyurmaktadır. Hz. Âişe de ifk olayı hakkında şöyle demiştir: Benim hakkımda helak olan helak olmuştur. Yani bu hususta yalan, bühtan ve iftiradan ibaret sözlerini söylemiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki Allah (sizin duanızı, yalvarmanızı ve yardım dilemenizi) işitici; (sizi ve sizin inâdçı kâfirler olan düşmanlarınıza karşı yardımı hak ettiğinizi) iyi bilendir.»[23]

43 — Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu. Eğer sana onları çok göstermiş olsaydı; elbette çekinecek ve iş hakkında çekilecektiniz. Fakat Allah sizi kurtardı. Muhakkak ki O, göğüslerde olanı bilendir.
44 — Hani, karşılaştığınız zaman Allah yapılmış bir-emri yerine getireceğinden onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. Ve işler Allah'a döndürülür.

Düşmanın Azlığı veya Çokluğu

Mücâhid der ki: Allah Teâlâ ona uykusunda onları az göstermiş : Hz. Peygamber (s.a.) de ashabına bunu haber vermişti. Böylece onların güvenleri artmıştı. İbn îshâk ve bir çokları böyle söylemiştir. İbn Ce-rîr'in bazılarından naklettiğine göre o, onları uyurken (kapadığı şu) gözüyle görmüştür.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hasan'dan rivayetine göre o; «Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu.» âyeti hakkında «Gözünle» demiştir. Bu söz garîbdir. Burada uyku açıkça belirtilmiş olup delilsiz bir te'vîle gitmeye ihtiyâç yoktur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sana onları çok göstermiş olsaydı, elbette (Onlardan korkup) çekinecek ve iş hakkında çekişecektiniz. Fakat Allah Teâlâ (Onları sana az göstermek suretiyle bundan) sizi kurtardı. Muhakkak ki O, göğüslerde olanı (Kalblerin ihtiva edip sakladıklarını) bilendir. (O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediklerini iyi bilir.)» Allah Teâlâ: «Hani, karşılaştığınız zaman... Allah onları gözlerinizde az gösteriyordu.» buyurur ki bu, Allah Teâlâ'nın onlara bir lutfudur. Zîrâ O, bizzat gözleriyle de onları kendilerine az göstermiş; böylece onlara karşı cesaretleri ve hırslan artmıştı: Ebu İshâk es-Sü-beyl der ki: Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan, .(r.a.) rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü bize o kadar az görün-düler ki ben yanımdaki birisine : Ne dersin yetmiş kadar varlar mı? diye sordum. O : Hayır, bilakis yüz, diye cevab verdi. Nihayet onlardan birisini tuttuk ve ona sorduk da bin kişiydik, dedi. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ : «Sizi de onların gözünde azaltıyordu.» buyurur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Süleyman îbn Harb'ın... îkrime'den rivayetine göre o: «Hani, karşılaştığınız zaman Allah onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu.» âyeti hakkında : Allah Teâlâ, onlardan bazısını diğer bazısı üzerine tahrik etmiştir, demiş olup, bu hadisin de isnadı sahihtir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bize Yahya îbn Abbâs İbn Abdullah İbn ez-Zübeyr'in babasından rivayetine göre : Allah yapılmış bir emri yerine getireceğinden... âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'ın kendilerinden intikamı murâd ettiklerinin musibeti ve dostlarından nimeti üzerlerine tamamlamayı murâd ettiklerine de nimet bahşeylemesi için aralarında harb vuku bulsun diye. Bunun anlamı şudur : Allah Teâlâ, her iki grubu birbirlerine karşı tahrik buyurmuş, hırsı artsın diye birini diğeri gözünde az göstermiştir. Bu karşı karşıya gelmeleri anında olmuştur. Harb kızışıp Allah Teâlâ inananları peşpeşe gelen bin melekle destekleyince, kâfirler güruhu îmân edenler grubunu kendilerinin iki misli görür olarak kalakaldı. Nitekim Allah Teâlâ, bu hususta şöyle buyurmaktadır : «Karşılaşan iki topluluğun durumlarında

sizin için ibret vardır. Biri Allah yolunda döğüşüyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar, öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarını gözleriyle görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Görebilenler için bunda ibret vardır.» (Âl-i İmrân, 13). İşte iki âyetin arası bu şekilde bulunabilir. Onlardan her biri gerçektir, doğrudur. Hamd ve minnet Allah'adır.[24]

45 — Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çok zikredin ki felaha eresiniz.
46 — Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da za'fa düşersiniz ve rüzgârınız gider. Sabredin, muhakkak ki Allah, sabredenlerle beraberdir.

Çekişip Ayrılmayın

Bu, Allah Teâlâ'nın inanan kullarına düşmanla karşılaşma âdabını ve düşmanla karşılaşma sırasında cesaret yolunu öğretmesinden ibarettir : «Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebat edin.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), düşmanla karşılaştıkları günlerinden birinde güneş (batıya doğru) meyledinceye kadar beklemiş, güneş meyledince aralarında kalkıp şöyle buyurmuştu :
Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Allah'tan afiyet isteyiniz. Bir kere de onlarla karşılaşırsanız sabrediniz. Biliniz ki cennet, kılıçların gölgeleri altındadır. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) kalkıp şöyle duâ buyurdular : «Ey kitabı indiren, bulutlan yürüten ve Ahzâb'ı hezimete uğratan Allah'ım, onları hezimete uğrat ve onlara karşı bize yardım et.» Abdürrezzâk'm Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz ve Allah'tan afiyet isteyiniz. Bir kere de onlarla karşılaşırsanız, dayanınız ve Allah'ı zikrediniz. Eğer onlar toplanıp gürültü yaparlarsa siz susunuz. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize İbrâhîm İbn Hâşîm el-Beğavî'nin... Zeyd İbn Erkam'dan onun Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Muhakkak Allah Teâlâ, şu üç şey sırasında susmayı sever : Kur'an okunması, düşmana doğru ilerlenmesi ve cenaze sırasında. Merfû' bir hadîste Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Benim tâm ve mükemmel kulum, kılıcıyla vuruşurken Beni zikredendir.)) Yani bu. durum, onun Beni zikretmesinden, Bana duâ etmesinden ve Benden yardım dilemesinden asla alıkoyup meşgul etmez. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den rivayetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Allah Teâîâ sizin bulunabileceğiniz en meşgul halinizde —ki kılıçlarla vuruşma sırasıdır— zikredilmesini farz kılmıştır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Atâ'dan rivayetine göre o : Düşmanın üzerine yürüme (düşmana doğru ilerleme) sırasında susmak ve zikir vacibtir, demiş ve bu âyeti okumuştu. Ben : Zikri açık olarak mı yapıyorlar? diye sordum; evet, diye cevapladı.
Yine İbn Ebu Hatim der ki : Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'ya... Kâ'b fel-Ahbâr'dan okuma yoluyla rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah'a Kur'an okunup zikredilmesinden daha sevgili olan hiç bir şey yoktur. Böyle olmasaydı, insanlara

namazı ve cihâdı emretmezdi. Görmüyor musunuz ki insanlara savaş sırasında zikri emretmiş ve : «Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çok zikredin ki felaha eresiniz.» buyurmuştur...
Allah Teâlâ müslümanlara düşmanla savaş sırasında sebatı, onların vuruşmalarına (hücumlarına) sabrı, kaçmamalarını, geri dönmemelerini, korkak olmamalarını, bu halde Allah'ı zikretmelerini, O'nu unut-nıayıp bilakis O'ndan yardım dileyip O'na güvenmelerini, düşmanlarına karşı O'ndan yardım istemelerini, bu hallerinde Allah ve Rasûlüne itaat etmelerini emretmiştir. Onlar Allah'ın kendilerine emrettiklerine uymuş, yasakladıklarından geri durmuş, bozgun ve rüsvâylıklarına sebep olacak ihtilâftan kaçınmak üzere aralarındaki hususlarda çekişmemiş-lerdir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Rüzgârınız (kuvvet ve keskinliğiniz, içinde bulunmakta olduğunuz ikbâl hali) gider. Sabredin, muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir.»
Cesaret, Allah'ın emrine uyma, Allah'ın kendilerini ulaştırdıklarına (onlara gösterdiği yola) imtisal hususlarında sahabe ne kendilerinden önceki ümmet ve nesillere ve ne de kendilerinden sonrakilerden hiç kimseye nâsib olmayacak bir meziyyete sahiptiler. Onlar, Allah Rasûlü (s.a.) nün bereketi, onlara emrettiklerinde ona itâatları ile kısa bir sürede Rûm, İran, Türk, Slav, Berber iklimlerin ordularına nisbetle sayılarının çok az olmasına rağmen kalbleri ve dünyanın doğusunda, batısında iklimleri fethetmişler, herkese galebe çalmışlar ve neticede Allah'ın kelimesi yücelmiş, Allah'ın dini şâir dinlere gâlib gelmiş, İslâm ülkeleri otuz seneden daha az bir sürede dünyanın doğusuna ve batısına uzanmıştır. Allah, onlardan hoşnûd olsun ve hepsini hoş-nûd kılsın. Bizi de onların zümresinde haşreylesin. Muhakkak O. Kerîm'dir. Vehhâb'dır.[25]

47 — Hem yurdl arından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.
48 — Hani şeytân, onlara yaptıklarını süslemiş ve demişti ki: Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım. İki ordu karşılaşınca da, iki topuğu üstüne kaçarak: Benim sizinle alâkam yok, doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azabı şiddetli olandır, demişti.
49 — Hani münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar: Bunları, dinleri aldattı, diyorlardı. Halbuki kim Allah'a tevekkül ederse; muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Böbürlenenler Gibi Olmayın

Allah Teâlâ, mü'minlere kendi yolunda cihâd için ihlâsı ve kendisini çokça zikretmeyi emrettikten sonra, ülkelerinden böbürlenerek, bü-yüklenerek çıkışlarında müşriklere benzemekten sakmdırmıştı. Nitekim Ebu Cehl'e; kervan kurtuldu, geri dönün denildiğinde o; hayır, Bedir suyuna vanp develerimizi kesinceye, içki içinceye, cariyeler bize şarkı söyleyinceye, araplar orada bu gündeki durumunuzu ebedî olarak konuşuncaya kadar, geri dönmeyiz, demişti. Fakat bu

durum, bütünüyle onların aleyhine dönmüştü. Onlar, Bedir suyuna vardıklarında sanki kızgın bir hamama atılmışlardı. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.» buyurur. Onların, neyi niçin yaptıklarım iyi bilir de, buna karşılık onları en kötü ceza ile cezalandırır.
«Yurdlanndan böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkanlar gibi olmayın.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Süddî şöyle derler : Onlar, Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) ile çarpışan müşriklerdir. Muhammed îbn Kâ'b der ki: Kureyş, Mekke'den Be-dir'e doğru yola çıktıklarında yanlannda şarkıcı cariyeler ve deflerle çıkmışlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine : «Hem yurdlanndan böbürle-nerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve (İnsanları) Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.» âyetini indirdi.
Allah Teâlâ : «Hani şeytân, onlara yaptıklarını süslemiş ve demişti ki: Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım.» buyurur ki şeytân —Allah ona la'net etsin— onlara, geldikleri işi ve yaptıklarını güzel göstermiş, o gün insanlardan kimsenin kendilerine gâlib gelemeyeceği hırsına kaptırmış, düşmanları Bekr oğullarının ülkelerini basmaları korkusunu onlardan gidererek : «Ben de size muhakkak yardımcıyım.» demişti. Şeytân onlara o bölge-nin büyüğü, Müdlic oğullarının efendisi olan Sürâka İbn Mâlik şeklinde görünmüştü. Başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine va'dettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisa, 120). İbn Cü-reyc, İbn Abbâs'm bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Bedir günü olunca; İblis, bayrağı ve ordularıyla müşrikelerle birlikte yürümüş onların kalblerine «Kimsenin onları mağlûb edemeyeceği, kendisinin onlara mutlaka yardımcı olacağını» koymuştu. İnananlarla karşılaşan şeytân, meleklerin yardıma geldiğini görünce «iki topuğu üstüne dönüp kaçarak: Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum...» demişti.
Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü İblîs, şeytânlardan bir ordu içinde yanında sanca-ğıyla Müdlic oğullarından bir adam suretinde, Sürâka İbn Mâlik şeklinde gelmiş ve müşriklere : «Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım.» demişti. Karşılıklı saf tuttuklarında; Allah Rasûlü (s.a.), bir avuç toprak alıp müşriklerin yüzlerine atmış onlar da arkalarını dönüp kaçmışlardı. Cibril (a.s.) İblîs'e geldi. İblîs onu görünce, eli müşriklerden bir adamın elindeyken elini çekmiş ve taraftarları ile birlikte arkalarını dönüp kaçmışlardı. O adam : Ey Sürâka sen kendinin bize mutlaka yardımcı olduğunu sanıyordun ya, dedi. Bunun üzerine îblîs : «Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azabı şiddetli olandır.» dedi. Bu, melekleri gördüğü zaman olmuştur.
Mühammed İbn İshâk der ki: Bana Kelbî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; tblîs, Kureyş ile birlikte Sürâka İbn Mâlik suretinde çıkmıştı. Harb başlayıp melekleri görünce, topukları üzere geri dönmüş kaçmış ve : «Benim sizinle alâkam yok.» demişti. Haris İbn Hişâm onu tutmaya teşebbüs edince yüzüne burnundan solumuş ve o da yere yıkılmıştı. îblîs'e : Yazık sana ey Sürâka, bu halde mi bizi yalnız bıra-kıyor ve bizden sıyrılıyorsun, denildiğinde : «Benim sizinle alâkam yok, doğrusu, sizin görmediklerinizi görüyorum. Ben, Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azabı şiddetli olandır, demişti.»

Mühammed İbn Ömer el-Vâkıdî der ki: Bana Ömer İbn Ukbe'nin... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, şöyle demiştir : İnsanlar karşı karşıya durduklarında (saf tuttuklarında) Allah Rasûlü (s.a.) bir süre daldı, sonra birden açılarak, Cibril'in ordunun sağında meleklerden bir ordu ile, Mîkâîl'in soldan diğer bir ordu ile ve İsrafil'in de bin kişilik başka bir orduyla imdada geldiğini askerlere müjdeledi.' İb-lis, Müdlic kabilesinden Sürâka İbn Mâlik suretine bürünmüş, müşrikleri idare ediyor ve onlara o gün insanlardan hiç kimsenin üstün gelemeyeceğini haber veriyordu. Allah'ın düşmanı, melekleri görünce topukları üzerine geri dönüp kaçmış : «Benim sizinle ilgim yok, muhakkak ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. Kendisini Sürâka olarak gören Haris İbn Hişâm, onu tutmaya yeltenince; onun sözünü duyan İblis, Hâris'in göğsüne vurmuş ve Haris düşmüştü. Orada elbisesini kaldırıp : Ey Rabbım, bana va'dettiğin zaman budur, demişti. Taberânî bu hadîsi bu ifâdelere yakın ve daha geniş bîr şekilde Rifâa İbn Râfi'den rivayetle kaydeder. Biz bunu «es-Sîre»de anlattık.
Mühammed İbn İshâk der ki; Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urve İbn ez-Zübeyr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Kureyş, yola çıkma hususunda fikir birliğine varınca, Bekr oğullan ile aralarında olan harbi hatırlattım. Az kaldı geri döneceklerdi. Kinâne oğulları eşrafından Sürâka îbn Mâlik İbn Cu'şum el-Müdlicî suretinde İblis onlara görünerek : Kinâne'nin sizin hoşlanmayacağınız bir şeyi size yapmayacağına dâir size te'mînât veririm, dedi ve hemen çıktılar. Yine Mühammed İbn îshâk der ki: Bana anlatıldığına göre; onlar, İblîs'i her menzilde Sürâka İbn Mâlik şeklinde görüyorlar ve bunu garipsemiyorlardı. Bedir günü olup iki ordu karşılaştığında onu geri dönüp giderken gören; Haris İbn Hişâm —veya Umeyr İbn Vehb— olmuş ve şöyle demişti : Ey Sürâka nereye? Allah düşmanı kalkmış ve gitmişti. Râvî der ki : Onları getirmiş ve (akıbetlerine) teslim etmişti. Allah düşmanı, Allah'ın orduların; ve Allah'ın onlarla Rasûlünü ve inananları kuvvetlendirdiğini görmüş topukları üzere geri dönüp kaçarak : «Benim sizinle alâkam yok, muhakkak ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. Allah düşmanı doğru söylemiştir. O; «Ben Allah'tan korkuyorum, çünkü Allah azabı şiddetli olandır.» demişti. Süddî, Dehhâk, Hasan el-Basrî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarından —Allah onlara rahmet eylesin.— da böylece rivayet edilmiştir.
Katâde der ki: Bana anlatıldığına göre İblîs, Cibril'in meleklerle birlikte indiğini görünce; meleklere güç yetiremeyeceğini anlamış ve :. «Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum.» demişti ki Allah düşmanı bununla yalan söylemiştir. Allah'a yemîn olsun ki onun Allah'tan korkusu yoktur. Fakat o, güç ve kuvvetinin olmadığını anlamıştır. Allah düşmanının, kendisine itaat eden ve peşinden gidenlere âdeti budur. Hak ile bâtıl karşı karşıya geldiğinde; onları, en kötü bir durumda bırakmış ve o esnada onlardan sıyrılıp gitmiştir. Ben de derim ki: Kendisine itaat edenlere kanun olarak Allah Teâlâ'-nın şu sözleri kaydedilmektedir: «Hani insana : Küfret, deyip te küfredince; Rabbım Allah'tan korkarım.» diyen şeytânın durumu gibidir. (Haşr, 16), «İş olup bitince şeytân : Gerçekten Allah size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu, yalnız ben sizi çağırdım siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam.

Siz de beni kurtaramazsınız. Esasen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır, dedi.» (İbrâhîm, 22).
Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed îbn İshâk kanalıyla... Sâide oğullarından birisinden rivayetine göre o, şöyle demiştir : Gözleri kör olduktan sonra Ebu Üseyd (Esîd) Mâlik İbn Rabîa'nın şöyle dediğini işittim ; Şimdi Bediide gözlerim açık olduğu halde sizinle birlikte olsaydım, hiç şüphe etmeden meleklerin çıktığı vadiyi size haber verirdim. Melekler inip İblîs onları gördüğünde Allah Teâlâ meleklere şöyle vahyetmişti: Muhakkak ben sizlerle birlikteyim. İnananlara sebat veriniz. Meleklerin inananlara sebat verip desteklemeleri şöyle olmuştur : Melek birisine, onun tanıdığı bir kişi şeklinde gelir ve : Müjdeler olsun, onlar bir şey değildir, Allah sizinle beraberdir. Üzerlerine hücum edin, derdi. îblîs melekleri görünce, topukları üzere dönüp kaçmış ve «Benim sizinle alâkam yok, doğrusu ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. O, Sürâka suretinde idi. Ebu Cehil gelip ashabını teşvîk ediyor ve: Sürâka'nm sizden ayrılması sizi korkutmasın. O, Muhammed ve ashabı ile vaadleşmişti, demiş ve şöyle devam etmişti: Lât ve Uzzâ'ya yemîn olsun ki Muhammeci ve ashabını iplerle bağlamadıkça gei! dön-meyeceğiz. Onları öldürmeyiniz, yakalayınız. Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— in bu sözü müslüman olduklarında sihirbazlara Fira-vun'un şu sözü gibidir : «Doğrusu bu, halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir.» (A'râf, 123), «Doğrusu o, size büyü. öğreten büyüğünüzdür.» (Tâhâ, 71). Bu. yalan ve iftiradan ibaret olup, bu sebeple Ebu Cehil bu ümmetin firavunu olmuştur.
Mâlik İbn Enes'in İbrahim İbn Ebu Able'den, onun Talha İbn Ubey-dullah İbn Kerîz'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : İblîs, bu günde Arefe gününe nisbetle daha küçük, daha alçak, daha rezîl ve daha kindar olarak görülmüştür. Zîrâ o; sâdece Bedir günü rahmetin, günâhların bağışlanmasının indiğini görmüştü. Ey Allah'ın elçisi, Bedir günü o ne gördü? diye sordular. Cibril'in melekleri (yerlerine) yerleştirdiğini görmüştü, buyurdular. Hadîs bu şekliyle mürseldir.
«Hani münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar : Bunları dinleri aidattı diyorlardı.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : İki kavim birbirlerine yaklaştıklarında; Allah Teâlâ, müşriklerin gözlerinde müslümanlan; müslümanların gözlerinde de müşrikleri az göstermiş ve müşrikler : «Bunları dinleri aldattı.» demişti. Bunu söylemelerinin sebebi, müslümanların kendi gözlerinde az görünmesi ve onlann müslümanlan bozguna uğratacaklarını sanarak bunda hiç şüphe etmemiş olmalarıdır. Allah Teâlâ ise şöyle buyurur : «Halbuki kim Allah'a tevekkül ederse muhakkak ki, Allah Azîz'-dir, Hakîm'dir.» Katâde der ki: Onlar, mü'minlerden bir grubun Allah'ın emrine sarıldıklarını (namaza durduklarını) görmüşlerdi. Bize anlatıldığına göre; Allah'ın düşmanı Ebu Cehil, Muhammed ve ashabına yukardan bakmış ve kasvetinden, büyüklenmesinden ötürü : Allah'a yemîn olsun ki bu günden sonra Allah'a ibâdet edemeyecekler, demişti. «Hani münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar... diyorlardı.» âyeti hakkında İbn Cüreyc der ki: Bunlar, münafıklardan Mekke'de olanlardır. Bu sözlerini Bedir günü söylemişlerdir. Âmir eş-Şa'bî der ki: Mekke halkından bir grup, müslüman olduklarını söylemişler (İslâm kelimesini söy-lemişler) ve Bedir günü müşriklerle beraber çıkmışlardı. Müslümanların azlığını

görünce de : «Bunları dinleri aldattı.» demişlerdi. Mücâhid, «Hani münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar : Bunları dinleri aldattı, diyorlardı.» âyeti hakkında şöyle der : Bunlar, Kureyş'ten bir gruptur : Ebu Kays îbh Velîd İbn el-Muğîre, Ebu Kays İbn Fâkih İbn Muğîre, Haris İbn Zem'a İbn Esved İbn Muttalib, Ali İbn Ümeyye İbn Halef, Âs İbn Münebbih İbn Haccâc. Bunlar Kureyş ile şüphe içinde olarak çıkmışlar ve şüpheleri onları bir kıyıda tutmuştu. Allah Rasûlü <s.a.) nün ashabının azlıklarını görünce : «Bunları dinleri aldatmış.» demiş, azlığına rağmen başlarına gelecekler gelivermişti. Muhammed tbn İshâk İbn Yessâr da buna benzer sözler nakleder.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Hasan'-dan rivayetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir: Bunlar, Bedir günü (savaşta) vuruşmada bulunmayan bir kavimdir. Bunlara münafıklar ismi verilir. Ma'mer'in rivayetine göre bazıları şöyle demiştir : Bunlar, İslâm'ı kabullenmiş olan bir kavim idi. Mekke'de idiler. Bedir günü müşriklerle birlikte çıkmışlar ve müslümanların azlığını görünce : «Bunları dinleri aldatmış.» demişlerdi.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Halbuki kim Allah'a tevekkül eder (O'na dayanır) se; muhakkak ki Allah Azîz'dir, (O'na iltica eden yenilmez. Allah Teâlâ; tarafı kuvvetli, sağlam, saltanatı büyük olandır. İşlerinde) Hakîm'dir. (İşleri, gerekli olan yerlerine koyar. Yardımı hak edene yardımda bulunur, terkedilmeye lâyık olanı da terkedip yalnız bırakır.)»[26]

50 — Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar ve : Tadın yakıcı azabı, diyorlardı.
51 — İşte bu, ellerinizin yaptığının karşılığıdır. Muhakkak ki Allah, kullarına asla zulmedici değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, meleklerin kâfirlerin ruhlarını alma halini bir görseydin; o zaman büyük, korkunç, fecî ve hoş olmayan bir durumu görmüş olacaktın. Zîrâ onlar, (melekler) onların yüzlerine ve arkalarına vuruyor ve : «Tadın yakıcı azabı» diyorlardı. Mücâhid'den naklen İbn Cüreyc bunun Bedir günü olduğunu söyler. İbn Abbâs'tan naklen İbn Cüreyc der ki: Müşrikler müslünıanlara doğru yürüdüklerinde; müslümanlar, onlann yüzlerine kılıçla vuruyor; geri döndüklerinde ise melekler, onlara yetişip arkalanndan vuruyorlardı.
Süfyân es-Sevrî, Ebu Hâşim İsmâîl İbn Kesîr, Mücâhid, Şu'be, Ya'lâ İbn Müslim, Saîd İbn Cübeyr'den naklen Vekî', «Yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» âyeti hakkında şöyle der: Yani kıçlarına. Fakat Allah Teâlâ bunu kinaye yollu- söylemiştir. Gufre'nin kölesi Ömer de böyle söyler. Hasan el-Basrî'den rivayete göre bir adam Allah Rasûlü'-ne : Ben Ebu Cehil'in sırtında kayış gibi birşey gördüm, deyince; meleklerin darbesidir, buyurmuşlardır. İbn Cerîr'in rivayet ettiği bu hadîs mürseldir.
Her ne kadar bu âyetin geliş sebebi Bedir olayı ise de bu, bütün kâfirler hakkında geneldir. Bu sebeple Allah Teâlâ Bedir ehli ile tahsis buyurmamtş ve : «Bir gcrseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» buyurmuştur. Bunun bir benzeri Muhammed sûresindedir. (Muhammed, 27). Daha önce de En'âm süresindeki : «Bir görseydin, o zâlimler can

çeki-şirlerken, melekler de ellerini uzatmış: Can verir... derken» (En'âm, 93) âyetinde aynı ifâdeler geçmişti. Melekler onlara ellerini uzatarak vuruyorlar ve nefisleri (ruhları) cesetlerden çıkmamakta direttiğinde zorla çıkmasını emrediyorlardı. Onların ruhları çıkmamakta diretiyordu, zîrâ melekler onlara azabı ve Allah'ın öfkesini müjdeliyorlardı. Nitekim Berâ hadîsinde geçtiği üzere ölüm meleği, kâfirin ölümü sırasında ona hoş olmayan bir şekilde geliyor ve : Ey habîs rûh, çık, ateş kaynar su ve kapkara dumandan bir gölgeye, diyordu. Rûh, onun bedenine dağılıyor ve melekler onun cesedinden ruhu şişin (veya oltanın) ıslanmış yünden çıkması gibi çıkarmaya çalışıyorlardı. Ruhla birlikte damarlar ve sinirler de çıkıyordu. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ, Meleklerin onlara «Tadın yakıcı azabı» dediklerini haber vermektedir.
Allah Teâlâ : «İşte bu, ellerinizin yaptığının karşılığıdır.» buyurur ki; bu ceza, dünya hayatınızda işlemiş olduğunuz kötü amelleriniz sebebiyledir. Onların karşılığında Allah size bu cezayı vermiştir. «Muhakkak ki Allah, kullarına asla zulmedici değildir.» Yaratıklarından hiç kimseye zulmetmez. O, zulmetmeyen adaletli bir hâkimdir. Mübarek, yüce, mukaddes, münezzeh, Ganî ve Hamîd'dir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den rivayet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlünün diliyle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Ey kullarım, işte sizin için saydığım amelleriniz; kim, hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim, bundan başkasını bulursa sâdece kendini ayıplasın.[27]

52 — Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Allah'ın âyetlerini yalanlamışlardı da, Allah onlan günâhlarından dolayı yakalamıştı. Muhakkak ki Allah, kuvvetlidir, azabı şiddetli olandır.

Firavun Hanedanının Gidişi Gibi

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, seninle gönderileni yalanlayan bu müşriklerin yaptıkları, onlardan önceki yalanlayan ümmetlerin yaptıkları gibidir. Onlara âdetimiz üzere davrandık. Yani Firavun hanedanı ve onlardan önceki Rasûlleri yalanlayan, Allah'ın âyetlerini inkâr eden kâfirlerden yalanlayıcılara ve benzerlerine âdet ve sünnetimiz ne ise aynını bunlara da yaptık. «Allah onları, günâhlarından dolayı (Azîz ve güçlü olanın yakalamasıyla) yakalamıştır. Muhakkak ki Allah, kuvvetlidir, azabı şiddetli olandır.» Hiç bir şey O'na gâlib gelemez. Ve hiç bir şey O'ndan kaçamaz.[28]

53 — Bunun sebebi; bir topluluk kendi nefislerinde-kini değiştirmedikçe, Allah'ın onlara verdiği nimetini değiştirmeyeceğidir. Ve muhakkak ki Allah Semî'dir, Alîm'-dir.
54 — Firavun hanedanıyla, onlardan öncekilerin gidişi gibi. Rablarmın âyetlerini yalanlamışlardı da, Biz de günâhlarından dolayı onları helak etmiş ve Firavun hanedanını suda boğmuştuk. Hepsi de zâlimlerdi.

Allah Teâlâ, adaletinin bütünlüğünden ve hükmündeki adaletinden haber vererek herhangi birine vermiş olduğu nimeti, ancak onun işleyeceği bir günâhtan dolayı

değiştireceğini bildiriyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Şüphesiz ki bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah da onlan değiştirmez. Ve Allah bir kavmin fenalığını dileyince artık onun önüne geçilemez. Allah'tan başka onlan koruyacak birisi de bulunamaz.» (Ra'd 11). Allah Teâîâ : «Firavun hanedanının gidişi gibi...» buyurur ki O'nun âyetlerini yalan!adıklannda onlara ve benzerlerine yaptığı gibi onları günâhları sebebiyle helak etmiş, onlara vermiş olduğu cennetler (bahçeler), kaynaklar, ekinler, hazîneler, şerefli makamlar ve içinde zevk ve sefa sürmekte oldukları benzeri nimetleri kendilerinden soyup almıştır. Allah Teâlâ bununla, onlara zulmetmiş değildir. Aksine onlardır zâlimler.[29]

55 — Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü; şüphesiz ki küfredenlerdir. Artık onlar inanmazlar.
56 — Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın kimselerdir. Sonra her defasında ahidlerini bozdular. Onlar sakınmazlar da.
57 — Bunun için eğer savaşta ele geçirirsen; onları dağıt ki arkalarında olanlar ibret alsınlar.

Allah Teâlâ, yeryüzünde hareket edenlerin (yürüyenlerin) en kötülerinin, kâfirler olduğunu haber veriyor. Onlar îmân etmezler. Ne zaman bir ahid yapsalar bozarlar. Ne zaman ahidlerini yeminlerle güç-tendirseler yeminlerinden döner ve bozarlar. «Onlar sakınmazlar da.» İşlemiş oldukları hiç bir günâhta Allah'tan korkmazlar. «Bunun için eğer savaşta (onlara gâlib gelir) ele geçirirsen onları dağıt.» İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Dahhâk, Süddî, Atâ el-Horasânî ve İbn Uyeyne'nin söylediklerine göre; âyetteki kelimesi, onları cezalandır anlamındadır. Yani onlara ağır ceza olsun Arap ve başkalarından onların dışındaki düşmanlar korksun ve ibret alsınlar diye onlara katı davranarak öldür. «Umulur ki ibret alırlar.» Süddî der ki: Yeminlerinden döndüklerinde benzerinin kendilerine yapılmasından belki korkarlar.[30]

58 — Eğer bir kavmin hiyanet etmesinden korkar-san; sen de onlara karşı aynı şekilde davran. Muhakkak ki Attan, hâinleri sevmez.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitaben şöyle buyurur: «Eğer (kendileriyle ahid yaptığın) bir kavmin hiyânet etmesinden (seninle onların arasındaki anlaşma ve ahidleri bozmalarından) korkarsan; sen de onlara karşı (ahidlerinde) aynı şekilde davran.» Senin de ahidlerini bozduğunu onlara haber ver ki senin onlarla onların da seninle harp halinde olduğunu, eşit olarak seninle onların arasında ahid kalmadığını bilsinler. Bu hususta sen de, onlar da eşittirler. «Muhakkak ki Allah Teâlâ hâinleri sevmez.» Bu, kâfirler hakkında dahi olsa Allah hainliği asla sevmez.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Selim İbn Âmir'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muâviye Rum arazîsinde yürüyordu. Aralarında bir mühlet konulmuştu. Mühletin bitiminde onlarla harb etmek üzere onlara yaklaşmak istedi. Bir hayvan üzerinde bir ihtiyar gördüler. Şöyle diyordu : Allah büyüktür, Allah büyüktür. Vefakârlık var, zulüm yok. Allah Rasûlü (s.a.) : Bir kavimle arasında ahid olan, bağı çözmesin. Süre bitinceye kadar veya eşit olarak

onlar dönünceye kadar bağlamasın da. Bu, Muâviye'ye ulaşınca geri döndü. Bir de gördüler ki bu ihtiyar Amr İbn Abse (r.a.) imiş. Bu hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Şu'be'den; Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve Sahîh'inde îbn Hibbân değişik kanallardan olmak, üzere Şu'be'den tahrîc etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah ez-Zübeyrî'-nin... Süleyman el-Fârisî (r.a.) den rivayetine göre o, bir kaleye—veya bir şehre— vardığında ashabına şöyle demişti: Bırakınız, ben Allah Rasûlü (s.a.) nden gördüğüm şekilde onları davet edeyim. Ve şöyle dedi: Ben de ancak sizlerden birisiydim. Allah beni İslâm'a ulaştırdı. Müslüman olduğunuzda bizim lehimize olan sizin de lehinize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olacak. Eğer yüzçevirir ve diretirseniz horlanmış olarak sizinle savaşırız. «Muhakkak ki Allah hâinleri sevmez.» Ve bunu üç gün yapıp dördüncü giin olunca; insanlar, oranın üzerine yürüyüp Allah'ın yardımı ile orayı fethettiler.[31]

59 — Küfredenler; asla öne geçtiklerini ve bizi âciz bırakacaklarım sanmasınlar.
60 — Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız, size ödenir ve siz asla zulmolunmazsınız.

Düşmanlara Karşı Güç Hazırlayın

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitaben şöyle buyurur: «(Ey Muhammed) küfredenler, asla öne geçtiklerini ve bizi âciz bırakacaklarını (bizim onlara güç yetiremeyeceğimizi) sanmasınlar.» Aksine onlar, bizim kudretimizin kahrı altında, dilememizin kabzasındadırlar. Asla bizi âciz bırakamazlar. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Yoksa kötülük yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» (Ankebût, 4), «Sakın o küfredenlerin bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nûr, 57), «Küfredenlerin diyar diyar dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir geçim. Sonra vuracakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır.» (Âl-i İmrân, 196-197).
Sonra Allah Teâlâ onlarla muharebe için güç, imkân ve takat ölçüsünde harb âletleri hazırlamayı emredip «Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.» buyurur, îmâm Ahfned der ki: Bize Hârün İbn Ma'rûfun..-. Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü minberde 'şöyle buyururken işitmiş: Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın. Dikkat ediniz, kuvvet atmaktır, dikkat ediniz, kuvvet atmaktır. Hadîsi Müslim, Hârûn İbn Ma'rûftan; Ebu Dâvûd, Saîd İbn Mansûr'dan; İbn Mâce, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'dan üçü de Abdullah İbn Vehb'den rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin Ukbe İbn Âmir'e varan diğer kanalları da vardır. Bunlardan biri de Tirmizî'nin Salih İbn Key-sân kanalıyla olan rivayetidir. îmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin, Ukbe İbn Âmir'den rivayet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bininiz ve atınız; atmanız binmenizden daha hayırlıdır.

İmâm Mâlik der ki: Zeyd İbn Eşlem kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : At, üç şey içindir : Birisine ecir ve mükâfattır. Birisine örtüdür. Birisine ise (yük ve) günâhtır. Atın kendisine ecir ve mükâfat olduğu kişi, onu Allah yolunda bağlayandır. Atı bir otlağa —veya bir bahçeye— uzun bir iple bağlar. Onun bağlandığı ip otlaktan —veya bahçeden— isabet eden, onun için iyiliklerdir. (Hasenattır) Şayet o ipini koparır bir veya iki cepheye çıkarsa onun izleri ve pislikleri onun için iyilikler olur. Bir nehre uğramış olsa ve o kişi onu ordan sulamak istememiş olmakla birlikte su içse bu, onun için iyilikler olur. İşte bu at, bu adam için ecir ve mükâfattır. Bir adam da vardır ki atı başkalarına muhtaç olmamak ve iffet için bağlar. Onun boyun ve sırtındaki Allah'ın hakkım da unutmaz. İşte bu at, onun için bir örtüdür. Başka birisi daha vardır ki atı övünme, gösteriş ve düşmanlık için bağlayıp besler. İşte bu at da, onun için bir yük, bir günâhtır.
Allah Rasûlü (s.a.) ne eşeklerden soruldu da : Allah Teâlâ bu hususta, şu tek ve toparlayıcı (genel) âyetten başkasını indirmedi: «Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.)) (Zilzâl, 7 - 8) buyurdular. Hadîsi Buhârî —lafız onundur— ve Müslim, Mâlik kanalıyla rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc'm... Abdullah İbn Mes'ûd'dan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur : At, üçtür: Bir at Rahman için, bir at şeytân için vs bir at da insan içindir. Rahmân'ın atı; Allah yolunda bağlanıp beslenendir. Onun yiyeceği, pisliği ve sidiği... (Allah Rasûlü, Allah'ın dilediği kadarıyla - zikretti).) Şeytânın atı; kumar oynanan ve üzerine bahis tutuşulan (yarış) atıdır. İnsanın atı ise; kişinin, maişet arayarak bağlayıp beslediğidir. Bu, onun için fakirlikten (fakirliğe karşı) bir örtüdür.
Âlimlerden bir çoğu; atmanın, ata binmekten daha üstüne olduğu görüşündedir. İmâm Mâlik ise ata binmenin, atmaktan daha üstün olduğunu söylemiştir. Bu hadîsin de delaletiyle cumhûr'un görüşü daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc ve Hişâm'ın... İbn Şümâse'den rivayetine göre Murâviye İbn Hudeyc, atının yanında duran Ebu Zerr'e rastlamış ve; bu atını neyle tedâvî ediyorsun? diye sormuş. Ebu Zerr: Öyle sanıyorum ki bu atın duası kabul olunmuş, diye cevab vermiş.
Muâviye'nin : Hayvanlardan bir hayvanın duası ne olur ki? sorusuna ise şöyle cevab vermiş : Nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemin ederim ki her at, her seher duâ eder ve : Ey Allah'ım, sen beni kullarından birine verdin. Rızkımı onun elinde kıldın. Beni onun ailesinden, malından ve çocuğundan ona daha sevgili kıl, der.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Saîd'in... Ebu Zerr (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Hiç bir arap atı yoktur ki her fecr vakti duâ etmesine izin verilip şu iki duayı yapmasın : Ey Allah'ım, Sen beni âdemoğlundan verdiğine verdin. Beni, onun en sevdiği ailesi ve malından kıl. Veya: Ona en sevgili ailesi ve malı kıl. Hadîsi Neseî de Amr İbn Ali el-Fellâs'dan, o ise Yahya el-Kattân'dan rivayet etmiştir.
Ebu'lnKâsım et-Taberânî der ki: Bize Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî' nin... Hasan İbn Ebu'l-Hasan'dan rivayetine gqre o Sehl İnb Hanzaliy-ye'ye : Bize Allah Rasûlü

(s.a.) nden işitmiş olduğun bir hadîs rivayet et, demiş. O da şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Kıyamete kadar atların alnında hayır yazılıdır. Sahibi onun sebebiyle yardım olunmuştur. Kim, Allah yoluna bir at bağlar ve besler, nafakası onun üzerinde olursa elini sadaka ile uzatan gibidir ki onu elinde tutmaz, buyururken işittim.
At bağlanıp beslenmesinin faziletine dâir birçok hadîs vârid olmuştur. Buhârî'nin Sahîh'inde Urve İbn Ebî el-Ca'd'dan rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Kıyamet gününe kadar atların alnında hayır yazılıdır : O, ecir, mükâfat ve ganimettir.
'Allah Teâlâ : «Bununla (kâfirlerden) Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasmız.» buyurur. Mücâhid burada «Diğerlerinden Kuray-za'nın; Süddî ise Fâris'in kaydedildiğini söyler. Süfyân es-Sevrî de îbn Yemân'dan rivayetle bunların, evlerdeki şeytânlar olduğunu söyler. Bunun bir benzeri İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilen şu hadîste geçmektedir: Bize Ebu Utbe İbn Ahmed İbn Feric'in... Yezîd İbn Abdullah İbn Arîb'den, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : «Onlar, Cinlerdir.» Hadîsi Taberânî de İbrahim İbn Duhyem kanalıyla... Yezîd îbn Abdullah İbn Arîb'den rivayet etmiştir. Onda şu fazlalık vardır : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İçinde cins at bulunan bir ev, harap olmaz.
Ancak bu hadîs, münker olup ne isnadı ve nede metni sıhhatli değildir. Mukâtil îbn Hayyân ve Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem; bunların, münafıklar olduğunu söylemişlerdir ki yukardaki görüşlerin doğruya en yakım budur. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna şehâdet etmektedir : «Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır. Medine halkından da. Ki onlar nifak üzerinde diretirler. Siz bilmezsiniz onları, Biz biliriz...» (Tevbe, 101).
Allah Teâlâ : «Allah yolunda ne harcarsanız size ödenir ve siz asla zulmolunmazsınız.» buyurur ki cihada ne harcarsanız muhakkak o size tâm ve mükemmel olarak ödenir. Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur : Allah yolunda harcanan bir dirhemin sevabı ye-diyüz kata kadar arttırılır. Bu hadîs daha önce: «Mallarım Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren dânenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Ve Allah Vâsi'dir, AHm'dir.» (Bakara, 261) âyetinde geçmişti.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Kâsm İbn Atiyye'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre o, sâdece müslümanlara sadaka verilmesini emrederdi. «Allah yolunda ne harcarsanız size ödenir.» âyeti nazil olunca, bundan sonra hangi dinden olursa olsun isteyen herkese sadaka ile emrettiler. Bu hadîs de garîbdir.[32]

61 — Eğer barışa yanaşırlarsa; sen de yanaş ve Allah'a tevekkül et. Muhakkak ki Semî', Alîm, O'dur.
62 — Eğer seni aldatmak isterlerse; muhakkak ki Allah sana yeter. Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyer O'dur.

63 — Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yer yüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yinede onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Barışa Yanaşırlarsa

Allah Teâlâ buyurur ki: Bir kavmin hainliğinden korktuğunda, eşit olarak onların ahidlerini boz. Eğer seninle harbetmeye ve seninle mücâdeleye devam ederlerse sen de onlarla savaş. «Eğer barışa (meyledip) yanaşırlarsa; sen de yanaş (ve onlardan bunu kabul et)» Bu sebepledir ki müşrikler, Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile aralarındaki harbi dokuz sene bırakıp barış istediklerinde ileri sürmüş oldukları diğer şartlarla birlikte Allah Rasûlü (s.a.) bunu kabul etmişti.
Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr el-Mukaddemî'nin... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki benden sonra bir ihtilâf —veya bir iş— olacaktır. Barış olmasına gücün yeterse bunu yap. Mücâhid, bu âyetin Kurayza oğulları hakkında nazil olduğunu söylerse de şüphelidir. Zîrâ bu âyetin akışı, bütünüyle Bedir olayı hakkındadır. Nitekim âyette zikredilenler hep bunları içermektedir. Aynı şekilde İbn Abbâs, Mücâhid, Zeyd îbn Eşlem, Atâ el-Horasânî, İkrime, Hasan ve Katâde bu âyetin, Tevbe süresindeki: «Allah'a da, âhiret gününe de inanmayanlarla... savaşın.» (Tevbe, 29) âyeti ile —ki bu âyet, kılıç âyeti olarak bilinir.— mensûh olduğunu söylemişlerse de bu dahi şüphelidir. Zîrâ Tevbe süresindeki âyet, imkân bulunduğu (güç yetirilebil-diği) zaman onlarla savaşı emretmektedir. Ama düşman güçlü ve kalabalık olduğunda, bu âyet-i kerîme'nin de delâlet ettiği gibi onlarla barış caizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Hudeybiye günü böyle yapmıştır. Dolayısıyla ne nesh, ne tahsis ve ne de bir zıtlık sözkonusu değildir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Onlarla barış yap) ve Allah'a tevekkül et (Allah sana yeter ve sana yardımcıdır. Şayet güçlenip hazırlanmak üzere barışla bir hîle kasdediyorlarsa) muhakkak ki Allah sana yeter.»
Sonra Allah Teâlâ, muhacir ve ansârdan inananlarla peygamberini desteklemek suretiyle, peygamberine olan nimetini zikredip şöyle buyurur : ((Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyen O'dur. Ve onların kalb-[erini (sana îmânda, sana itâatta, sana yardımda) birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de (aralarındaki düşmanlık ve kinden dolayı) onların gönüllerini birleştiremezdin.»
Ansâr'm Evs ve Hazrec kabileleri arasında câhiliye devrinde bir çok harpler ve kö-tülüğü devam ettiren işler meydana gelmişti. Sonunda Allah Teâlâ, bütün bunları îmân nuru ile kesip atmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.
Hani, siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun kenarında iken tizi oradan doğru yola erişiniz diye O kurtardı. Allah âyetlerini size îşte böylece açıklar.» (Âl-i İmrân, 103). Bu sebepledir ki Allah Teâ-lâ: «Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah Azîz'-dir (O'na tevekkül edenin ümîdi boşa çıkmaz. İşlerinde ve hükümlerinde) Hakîm'dir.» buyurur.

Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Akrabalık bağı kesilebilir. Nimet inkâr edilebilir. Ama kalblerin yakınlaşması gibisi görülmemiştir. Allah Teâlâ : «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» buyurmuştur.
Beyhakî der ki: Bu sözün, îbn Abbâs'a mı yoksa ondan önceki râvî-lerden birine mi âit olduğunu bilmiyorum.
Ebu İshak'ın Ebu Ahvas kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre o, «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen, yine de onların gönülleerini birleştiremezdin.» âyeti hakkında şöyle demiş : Onlar, Allah için birbirlerini sevenlerdir. Bir rivayette ise; bu âyet, Allah için birbirlerini sevenler hakkında nâzıl olmuştur. Hadîsi Neseî ile Müstedrek'inde Hâkim rivayet etmiş ve sahihtir demiştir.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o : Akrabalık kesilir, nimet inkâr edilir. Allah Teâlâ gönülleri yaklaştırdığında ise onları hiç bir şey ayıramaz, demiş ve «Eğer sen yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» ayetini okumuştur. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hâkim de rivayet etmiştir.
Ebu Amr el-Evzaî der ki: Bana Abde İbn Ebu Lübâbe'nin Mücâ-hid'den rivayetine göre Abde şöyle demiş : Ben, Mücâhid'e kavuştum, elimi tuttu ve şöyle dedi: Allah için birbirlerini seven iki kişi; birbiriyle görüşüp biri arkadaşının elini tutup ona güldüğünde, ikisinin de hatâları ağaç yapraklarının döküldüğü gibi dökülür. Abde der ki: Ona: Bu çok kolaydır, dedim. Böyle söyleme, Allah Teâlâ : «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» buyuruyor, dedi. Anladım ki o, benden daha anlayışlı ve bilgindir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Kureyb'in... Mücâhid'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : İki müslüman karşılaşıp el sıkışma ile mi bağışlanırlar? diye sordum : Allah Teâlâ'nın : «Eğer sen yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını.» buyurduğunu işitmedin mi? diye cevab verdi. Velîd, Mücâhid'e der ki «Sen benden daha bilginsin.» Bunu Talha da Mücâhid'den nakletmiştir.
İbn Avn, Umeyr İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet eder : İnsanlardan ilk kaldırılacak olanın, dostluk ve arkadaşlık olduğunu söylerdik.
Hafız Ebu Kasım Süleyman İbn Ahmed et-Taberânî —Allah ona rahmet eylesin — der ki: Bize Hüseyn îbn İshâk et-Tüsterî'nin... Sel-mân el-Fârisî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman, müslümaa kardeşine rastlayıp elini tuttuğunda günâhları fırtınalı bir günde kuru ağaçtan yaprakların döküldüğü gibi dökülür. Günâhları denizlerin köpükleri kadar olsa dahi bağışlanırlar.[33]

İzahı

64 — Ey Peygamber; Allah, sana ve sana tâbi olan mü'minlere yeter.

65 — Ey Peygamber; mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer.sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Eğer sizden yüz kişi bulunursa; küfretmiş olanlardan binini mağlûb ederler. Çünkü onlar anlamazlar güruhudur.
66 — Şimdi Allah yükünüzü hafifletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır. O halde şayet sizden sabırlı yüz kişi olursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Şayet sizden bin kişi olursa; Allah'ın izniyle iki bin kişiyi mağlûb ederler. Ve Allah, sabredenlerle beraberdir.

Allah Size Yeter

Allah Teâlâ bu âyetlerde peygamberini —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ve inananları harbe, düşmanlarla ve akranları ile vuruşmaya teşvik ederek onlara yeteceğini, inananların sayısı az, düşmanların sayılan çok olup cemâatleri peş peşe gelse dahi onlara yardımcı olacağım, düşmanlarına karşı onları destekleyeceğini haber vermektedir, îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Osman tbn Hakîm' in... Şa'bî'den rivayetine göre o: «Ey peygamber, Allah sana ve sana tâbi olan mü'minlere yeter.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah, sana da seninle birlikte hazır bulunanlara da yeter. Atâ el-Horasânî ve Ab-durrahmân İbn Zeyd'den de bu açıklamanın benzeri rivayet edilmiştir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ey Peygamber mü'minleri savaşa teş-vîk et» buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) bu sebeple düşman karşısında ashabını saf halinde dizerken onları savaşa teşvik ederdi. Nitekim Bedir günü müşrikler, kalabalık sayılan ve üstün hazırlıklan ile karşı-lanna durduğunda, ashabına şöyle buyurmuştu : Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete kalkınız. Umeyr: Genişliği göklerle yer kadar mı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) evet, buyurunca; peh peh, dedi.
Allah Rasûlü: Seni peh peh demeye sevkeden nedir? diye sordular. Onun ehlinden olabilmem umudu, dedi. Hz. Peygamber: Sen, muhakkak onun ehlindensin, buyurdular. Umeyr ilerledi ve kılıcının kını kırıldı. Bir miktar hurma çıkarıp onlardan yemeye başladı. Sonra onları kabıyla birlikte elinden atıp : Bunlari yiyecek kadar yaşamışsam bu ne uzun hayattır, diyerek ilerledi ve katledilinceye kadar savaştı. Allah ondan hoşnûd olsun.
Saîd İbn el-Müseyyeb ve Saîd İbn Cübeyr'den rivayete göre; bu âyet, Ömer İbn Hattâb müslüman olduğunda nazil olmuştur. Onunla sayıları kırka ulaşmıştı. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ âyet, hicretten sonra olay ise hicretten önce Mekke'de olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ inananlara müjdeleyerek şöyle emrediyor : «Eğer sizde sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Eğer sizden yüz kişi bulunursa; küfretmiş olanlardan binini mağlûb ederler.» Her bir kişi, on kişiye karşılıktır. Sonra bu emir neshedilmiş ve fakat müjde kalmıştır. Abdullah İbn Mübarek der ki: Bize Cerîr İbn Hâ-zim'in... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : «Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler.» buyurul-du. Böylece Allah Teâlâ, sayıyı onlardan hafifletirken bu hafifletilen ölçü kadar sabrı da azalttı. Bu hadîsin bir benzerini Buharı de İbn el-Mübârek'den rivayet etmiştir. Saîd îbn Mansûr der ki: Bize Süfyân'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Onlardan yirmi kişinin, ikiyüz kişiden kaçmaması farz

kılınmıştır. Sonra Allah Teâlâ onlara hafifletti de : «Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır...» buyurdu. O halde yüz kişinin, ikiyüz kişiden kaçması, gerekmez, (yaraşmaz). Bu hadîsin bir benzerini Buhârî de Ali İbn Abdullah'tan, o da Süfyân'dan rivayet etmiştir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana İbn Ebu Necîh'in Atâ'dan, onun îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Bu âyet nazil olunca, müslümanlara ağır geldi ve yirmi kişinin ikiyüz kişiyle, yüz kişinin bin kişiyle savaşması gözlerinde büyüdü. Allah Teâlâ onlara bunu hafifletip diğer bir âyetle kaldırdı ve : «Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır...» buyurdu. Düşmanlarının yarısı kadar olunca düşmanlarından kaçmaları elbette onlara yaraşmaz. Bundan az olduklarında ise, onlarla savaşmak üzerlerine vâcib değildir, onları görmezden gelmeleri caizdir. Bu görüşün bir benzerini Ali îbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan çvâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim, bu görüşün benzerinin; Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Zeyd İbn Eşlem, Atâ el-Ho-rasânî ve Dahhâk'dan rivayet edildiğini söyler.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; Müseyyeb îbn Şerîk kanalıyla İbn Ömer (R. Anhümâ) dan rivayete göre o : «Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu âyet, Muhammed (s.a.) in ashabı olan bizler hakkında nazil olmuştur.[34]

67 — Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esirler alması yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ise âhireti istiyor. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.
68 — Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.
69 — Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin. Allah'tan da sakının. Çünkü Allah Gafûr'-dur, Rahîm'dir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Âsim'm... Humeyd'den, onun Enes (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü esirler konusunda insanlarla (ashabı ile) istişarede bulunup : Muhakkak ki Allah Teâlâ, onlara karşı size güç ve kuvvet vermiştir, buyurdular. Ömer İbn Hattâb kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, boyunlarını vur, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) dönüp : Ey insanlar, muhakkak Allah, onlara karşı size güç ve kuvvet vermiştir. Onlar, dün ancak sizin kardeşlerinizdi, buyurdular. Ömer kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, boyunlarım vur, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ondan yüzünü çevirip döndüler ve insanlara aynı sözü söylediler. Ebu-bekir es-Sıddîk (r.a.) kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, uygun görürsen onları affet ve onlardan fidyeyi kabul buyur, dedi. Allah Teâlâ: ((Eğer daha önceden, Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyetini indirdi. Bu hadîsin bir benzeri, bu sûrenin başında Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadîste geçmişti. A'meş der ki: Amr İbn Mürre kanalıyla... Abdullah'tan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Bedir günü olunca Allah Rasûlü (s.a.) : Bu esirler hakkında ne dersiniz? buyurdular. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, onlar senin kavmin ve âilendir. Onları bırak ve tevbeye davet et. Umulur ki Allah, onların tevbesini kabul buyurur, dedi. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, onlar seni

(memleketinden) çıkardılar, seni yalanladılar. Yürü, boyunlarını vur, dedi. Abdullah İbn Revâha ise : Ey Allah'ın elçisi, sen odunu. bol bir vadidesin. Vâdîyi ateşe ver sonra onları içine at, dedi. Abbâs ise: Akrabalık bağlarını kopardın, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onlara hiç bir cevab vermeyerek sustular. Sonra kalkıp (çadıra veya haymeye) girdiler. Bir kısım insanlar : Ebubekir'in sözünü kabul buyuracak derken, diğer bazıları: Ömer* in sözünü kabul buyuracak. Diğer bazıları ise : Abdullah îbn Revâha'-nın sözünü kabul buyuracak, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) onların yanına çıkıp şöyle buyurdular : Muhakkak Allah Teâlâ, bazı kimselerin kalblerini sütten daha yumuşak oluncaya kadar yumuşatmış; bazüa-.rınm kalblerini de, taştan daha sert olacak kadar sertleştirmiştir. Ey Ebubekir, senin benzerin İbrahim (a.s.) dir. O şöyle demiştir : «Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havale ederim. Muhakkak ki, Gafur, Rahim'sin.» (İbrahim, 36). Ey Ebubekir, senin benzerin îsâ (a.s.) dir. O şöyle demişti: «Eğer onlara azâb edersen şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şayet bağışlarsan muhakkak ki Sensin Sen Azız, Hakîm.» (Mâide, 118). Ey Ömer, senin de benzerin Mûsâ (a.s.) dır. «Mûsâ : Rabbımız, mallarını yok et, onlann kalblerini sık; çünkü onlar, can yakıcı azabı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) demişti. Ey Ömer, senin benzerin Nûh (a.s.) dur. O da şöyle demişti : «Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç bir kimse bırakma.» (Nûh, 26). Sizler fakirlersiniz. Onlardan hiçbirisi ya fidye, veya boynunun vurulması olmadan sizden kurtulmasın. İbn Mes'ûd der ki: Ben : Ey Allah'ın elçisi, Süheyl İbn Beydâ hâriç; zîrâ o, İslâm'ı zikretmiştir, (söylemiştir.), dedim. Allah Rasûlü (s.a.) sustular. Gökten başıma taş düşmesinden o günde olduğu kadar hiç korktuğumu hatırlamıyorum, (bilmiyorum.) Nihayet Allah Rasûlü (s.a.) : Süheyl İbn Beydâ hâriç, buyurdular da Allah Teâlâ : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken, zaferler kazanmcaya kadar esirler alması yaraşmaz...» âyetini indirdi. Hadîsi İmâm Ahmed ve Tirmizî, Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den; Hâkim de Müstedrek'inde rivayet etmişlerdir. Hakim; hadîsin isnadının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tah-rîç etmediklerini söyler. Hadîsi Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Abdullah İbn Ömer ve Ebu Hüreyre (R. Anhüma) den, onlar da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmişlerdir. Bu konuda bir de Ebu Eyyûb el-Ansârî hadîsi vardır.

İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, —lafız İbn Merdûyeh'in-dir— Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Ömer'den rivayet ederler ki o, şöyle demiştir : Bedir günü esirler alındığında Abbâs da onların içinde idi. Onu ansârdan birisi esîr etmişti. Ansâr onu öldürmekle teh-dîd etmiş ve bu, Hz. Peygamber (s.a.) e ulaşmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Bu gece amcam 'Abbâs yüzünden uyumadım. An-sâr'ın onu öldürmüş olduklarını sandım. Ömer, Efendimize : Onlara gideyim mi? diye sordu. Ve Hz. Peygamber'in evet, buyurması üzerine ansâr'a varıp onlara : Abbas'ı bırakınız, dediler. Onlar : Hayır, Allah'a yemin olsun ki onu bırakmayız, dediler. Ömer kendilerine : Allah Rasûlü (s.a.) nün rızâsı olsa bile mi? diye sordu. Onlar : Eğer Allah Rasûlü (s,a.) nün rızâsı için ise al, dediler de Ömer onu aldı ve Abbâs onun eline geçince kendisine: Ey Abbâs, müslüman ol. Allah'a yemîn ederim ki senin müslüman olman, Hattâb'm müslüman olmasından bana daha sevimlidir. Bunun sebebi, ancak AUah Rasûlü (s.a.) nün senin müslüman olmandan çok hoşlanacağını görmüş olmandır, dedi. Râvî şöyle devam eder : Allah

Rasûlü (s.a.) Ebubekir ile istişarede bu-iundu da Ebubekir: Onlar; senin aşiretindir, onları salıver, dedi. Ömer ile istişarede bulundu ve o : Onları öldür, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onları fidye karşılığı bıraktı da Allah Teâlâ : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esirler alması yaraşmaz...» âyetini indirdi. Hâkim bu hadîsin isnadının sahîh olduğunu, fakat Bu-hârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler.
Süfyân es-Sevrî der ki: Hişâm İbn Hassan kanalıyla... Ali (r.a.) den rivayete göre o, şöyle demiştir : Bedir günü Cibril Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek : Ashabını esirler konusunda serbest bırak : Dilerlerse fidye alsınlar, dilerlerse gelecekte onların miktarmca kendilerinden öldürülmek üzere onları öldürsünler, dedi. Onlar: Fidye ve öldürülme, dediler. Hadîsi Tirmizî, Neseî ve Sahîh'inde İbn Hibbân, Sevrî kanalıyla rivayet etmişlerdir ve bu, gerçekten garîb bîr hadîstir.
İbn Avn, Ubeyde'den rivayetle Ali'nin şöyle dediğini nakleder : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü, esirler hakkında şöyle buyurdular : Dilerseniz onları öldürürsünüz, dilerseniz fidye karşılığı onları bırakır ve fidyeden istifâde edersiniz. Ve onların sayısınca sizden şehîd olur. Hz. Ali der ki: Yetmiş kişinin sonuncusu Sabit İbn Kays olmuştur ki o, Yamâ-me günü öldürüldü. Allah ondan razı olsun. Banları bu hadîsi, Ubeyde'den mürsel olarak rivayet etmişlerdir ki en doğrusunu Allah bilir.
Muhammed îbn İshâk der ki: İbn Ebu Necîh kanalıyla... İbn Ab-bâst'an rivayete göre o : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken... esirler alması yaraşmaz.» âyet-i kerîme'sini «Size büyük bir azâb olunurdu.)) kısmına gelinceye kadar okumuş ve şöyle demiştir: Kendilerine ganimet helâl kılınmazdan önce bu Bedir ganimetleridir. Şöyle buyurur : Kendisine.yaklaşmadıkça bana isyan edene azâb etmeyeceğime dâir bir sözüm olmasaydı, mutlaka aldığınız şeylerden ötürü size büyük bir azâb dokunurdu. İbn Ebu Necîh hadîsi Mücâhid'den de bu şekliyle rivayet etmiştir. A'meş der ki: Bedir'de bulunan kimselere azâb etmeyeceğine dâir ondan bir hüküm geçmiştir. Bu sözün bir benzeri Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Saîd İbn Cübeyr ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Şu'be'nin Ebu Hâşim'den, onun MüAâhİd'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : «Eğer daha önceden Allah'ın (Onların bağışlanacağına dâir) geçmiş bir hükmü olmasaydı...» Bu açıklamanın bir benzeri Süfyân es-Sevrî —Allah ona rahmet eylesin— den rivayet edilmiştir. «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan şunları rivayet eder: «Eğer daha önceden Allah'ın (ganimetler ve esirlerin size helâl olduğuna dâir Önceki kitabın anasında yani asıl kitabda) geçmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınız (esirler) dan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» Allah Teâlâ : «Ganimet olarak aldıklarınızdan yeyiniz.» buyurmuştur. Avfî de bu açıklamayı İbn Abbâs'tan naklederken bu görüşün aynısı Ebu Hü-reyre, İbn Mes'ûd, Saîd İbri Cübeyr, Atâ, Hasan el-Basrî, Katâde ve A'meş'ten de rivayet edilmiştir. Böylece «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyetinden maksad, bu ümmete ganimetlerin helâl kılınmasına dâir hükümdür. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercih etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'le-rinde Câbir İbn Abdullah (r.a.) tan rivayet edilen şu hadîs de, bu görüşe delil getirilmektedir: Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benden önceki peygamberlerden hiç birisine verilmemiş olan beş şey bana verildi : Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. Benden

önce hiç kimseye helâl kılınmamışken bana ganimetler helâl kılındı. Bana şefaat verildi. Her peygamber, kavmine gönderilirdi; ben ise bütün insanlara gönderildim. A'meş, Ebu Salih'ten, o da Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bizden başka hiç bir âdemoğ-luna ganimetler helâl kılınmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin. Allah'tan da sakının. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurmuştur ki işte bu sırada (Bunun üzerine) esirlerden fidye almışlardır.
İmam Ebu Dâvûd Sünen'inde Abdurrahmân İbn el-Mübârek kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) câhiliye halkının fidyesini,, Bedir günü dörtyüz kılmıştır. Âlimlerin cumhuruna göre; esirler hakkındaki hüküm şöyledir : İmâm, (devlet başkam) onlar hakkında muhayyerdir; Kurayza oğullarına yapıldığı gibi dilerse onları öldürür. Bedir esirlerine yapıldığı gibi dilerse onları mal karşılığı olarak fidye ile veya müslümanlardan esîr olanlar mukabilinde fidye ile serbest bırakır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.), Seleme İbn Ekvâ esirleri içinde bulunan bir câriye ile iki kızı hakkında böyle davranmış ve onların karşılığında müşriklerin yanında bulunan müslüman esirleri almıştır. İmâm dilerse esîr ettiklerini köle olarak bırakabilir. Bu; îmâm Şafiî ile âlimlerden bir grubun mezhebidir. Bu hususta imamlar arasında başka bir ihtilâf daha vardır. Ki bu konu, fıkıh kitablanndaki yerinde anlatılmıştır.[35]

70 — Ey peygamber; elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse; sizden almandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.
71 — Eğer sana hainlik yapmak isterlerse; daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah, onlara karşı sana imkân ve kudret vermişti. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Esirlere De Ki

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abbâs İbn Abdullah İbn Muğaffel'in... Abdullah İbn Abbâs (R. Anhümâ) dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü şöyle buyurmuştur : Ben biliyorum ki Hâşim oğulları ve başkalarından bazıları, bizimle savaşa ihtiyâçları yokken istemeyerek çıkarılmışlardır. Sizden kim, onlardan — yani Hâşim oğullarından— birine rastlarsa; onu öldürmesin. Kim, Ebu'l-Bahterî İbn Hişâm'a rastlarsa; onu öldürmesin. Kim, Abbâs îbn Abdülmutta-lib'e rastlarsa; onu öldürmesin. Muhakkak ki o, zorla (istemeyerek) çıkarılmıştır. Ebu Huzeyfe İbn Utbe şöyle dedi: Babalarımızı, çocuklarımızı, kardeşlerimizi ve aşiretlerimizi öldüreceğiz de Abbâs'ı mı bırakacağız? Allah'a yemin olsun ki ona kavuşursam onu kılıçla getireceğim (kılıçla öldüreceğim), Ebu Huzeyfe'nin bu sözü, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca Ömer İbn Hattâb'a : Ey Ebu Hafs, —Ömer der ki: Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) beni ilk defa künyem ile çağırıyordu.™ Allah Rasûlü'nün amcasının yüzüne kılıçla vurulur mu? diye sordu. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, bana izin ver (şu adamın) boynunu vurayım. Allah'a yemîn olsun ki o münafık olmuştur, dedi. Ebu Hu-zeyfe bundan sonra şöyle söylerdi: Söylemiş olduğum bu kelimeden Allah'a ysmîn olsun ki hiç emniyyette olmadım ve Allah'ın buna karşılık bana şehâdeti (şehîdliği) keffâret olarak vermesine kadar ondan kork-

maya devam edeceğim. Nitekim Yemâme günü şehîd olarak öldürülmüştür. Allah ondan razı olsun.
Yine İbn Abbâs'tan rivayete göre o, şöyle demiştir : Esirler iplerle bağlı hapis iken Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) akşamladı. Gecenin başında Allah Rasûlü (s.a.) uyumamıştı. Ashabı kendisine : Ey Allah'ın elçisi, niçin uyumuyorsunuz? diye sordular. Abbâs'ı bağlıyken inlemesini işittim. Onu salıveriniz, buyurdular. Abbâs sustu ve Allah Rasûlü (s.a.) uyudular.
Muhammed îbn İshâk der ki: Bedir günü esirlerin çoğunun fidyesini Abbâs İbn Abdülmuttalib vermişti. Zîrâ o, zengin birisiydi. Kendi fidyesi olarak yüz ûkkiye altın vermişti. Buhârî'nin Sahîh'inde Mûsâ îbn Ukbe kanalıyla... Enes îbn Mâlik'ten rivayete göre; ansâr'dan bazıları, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girmek için izin isteyip : Bize izin ver, kız kardeşimizin oğlu Abbâs'm fidyesini terkedelim, dediler. Allah Rasûlü : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki ondan bir dirhem bile bırakmayacaksınız, buyurdular.
Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed İbn îshâk kanalıyla... Zührî'den, onun da isimlerini belirttiği bir cemâatten rivayetine göre; onlar şöyle demişlerdir : Kureyş, Allah Rasûlü (s.a.) ne esirlerinin fidyelerini göndermişti. Her kavim esirlerinin razı oldukları kadarıyla fidyelerini vermişti. Abbâs : Ey Allah'ın elçisi, ben, müslüman idim, dedi. Allah Ra-sûlâ (s.a.) : Senin müslümanhğını Allah en iyi bilendir. Eğer senin söylediğin gibi ise muhakkak Allah sana bunun karşılığını verecektir. Ama senin dış görünüşün bizim aleyhimize idi. Kendi fidyeni ve kardeşleri oğullan Nevfel İbn Haris îbn Abdülmuttalib ile Akîl İbn Ebu Tâlib îbn Abdülmuttalib'in ve müttefikin Haris İbn Fihr oğullarının kardeşi Utbe İbn Amr'm fidyelerini de, buyurdular. Abbâs : Ey Allah'ın elçisi, bu benim yanımda yoktur, dedi. Hz. Peygamber: Sen ve Ümm'ül-Fadrın gömdüğü mal nerede? Hani sen ona; bu mal, oğullarım Fadl, Abdullah ve Kusem'indir, demiştin, buyurdular. Abbâs: Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, ben senin Allah'ın elçisi olduğunu kesin olarak biliyorum. Bu öyle bir şeydi ki ben ve Ümm'ül-Fadl'dan başka hiç kimse bilmiyordu. Ey Allah'ın elçisi, benim yanımda olan malımdan almış olduğunuz yirmi ûkkiyeyi benim için sayınız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Hayır, bu Allah'm senden bize vermiş olduğu şeydir, buyurdular. Abbâs da kendinin, iki kardeşinin, iki oğlunun ve dostunun fidyelerini verdi de bu hususta Allah Teâlâ : «Ey peygamber, elinizdeki esirlere de ki : Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse sizde olandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetini indirdi. Abbâs der ki: Allah Teâlâ yirmi ûkkiyenin yerine bana yirmi köle verdi. Hepsinin de elinde çalıştıracağı malı vardı. Bununla birlikte ben Allah Teâlâ'nın beni bağışlayacağını da umarım. Bu hadîsi İbn İshâk da İbn Ebu Necîh kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetle yukardaki şekline yakın olarak bu âyetin tefsirinde rivayet etmiştir.
Ebu Cafer İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Abbâs şöyle demiştir: «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esirler alması yaraşmaz.)) âyeti benim hakımda nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) e müslüman olduğumu haber vermiş ve ondan, benden alınmış olan yirmi ûkkiyeyi benim fidyeme saymasını istemiştim. Bunu kabul

buyurmadılar da, Allah Teâlâ buna bedel olarak bana malımın elinde olduğu ve hepsi de ticâret yapan yirmi köle bahşeyledi.
Yine İbn îshâk der ki: Bana Kelbî'nin... Câbir İbn Abdullah İbn Riâb'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Abbâs İbn Abdülmuttalib şöyle derdi: Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne müslüman olduğumu haber verdiğimde benim hakkımda nazil olmuştur... Sonra İbn İshâk, hadîsin kalanını yukardaki hadîsde olduğu gibi zikretmiştir.
İbn Cüreyc der ki: Atâ el-Horasânî'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre: «Ey peygamber, elinizdeki esirlere de ki...» âyetinde-kiler Abbâs ve arkadaşlarıdır. İbn Abbâs şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.) e : Senin getirdiğine îmân ettik, senin, Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederiz, ve kavmimize karşı sana ihlâslı davranırız, dediler de Allah Teâlâ : «Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse; sizden almandan daha hayırlısını size verir.» âyetini indirdi. Size îmân ve tasdik verir. Sizden alınandan daha hayırlısını size bahşeder. Daha önce üzerinde bulunduğunuz şirk koşmayı «size bağışlar». Abbâs şöyle derdi: Bizim hakkımızda bu âyet inmemiş olsa da dünya benim olsaydı bunu istemezdim. Muhakkak ki O : «Sizden almandan daha hayırlısını size bağışlar.» buyurmuştur. Benden almandan, yüz kat daha hayırlısını bana vermiştir. «Sizi bağışlar.» buyurdu ki ben bağışlanmış olacağımı umarım.
Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha şöyle der: Abbâs Bedir günü esîr olmuş ve kendi fidyesi olarak kırk ûkkiye altın vermişti. Bu âyet okunduğunda Abbâs şöyle demiştir: Muhakkak Allah Teâlâ, bize iki haslet vermiştir ki onların karşılığında dünyanın benim olmasını asla istemezdim: Bedir günü esîr olmuş ve kendi fidyem olarak kırk ûkkiye vermiştim. Bana kırk köle bahşeyledi. Ben Allah Teâlâ'nın bize va'detmiş olduğu bağışlanmayı da dilerim (umarım).
Bu âyetin tefsirinde Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.) ne Bahreyn malı seksen bin olarak getirildiğinde öğle namazı için abdest almışlardı. O gün susan hiçbir kimseye vermedi, isteyen hiçbir kimseyi de mahrum bırakmadı. Onu dağıtıncaya kadar o gün namaz da kılmadı. Abbâs'a ondan almasını ve avuçlanıasını emretti. Ve o da aldı. Abbâs şöyle derdi: Bu, bizden alınandan daha hayırlıdır ve ben bağışlanma umarım.
Ya'kûb İbn .Süfyân der ki: Bize Amr îbn Âsım'ın... Humeyd İbn Hilâl'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İbn el-Hadramî Bahreyn'den Allah Rasûlü (s.a.) ne seksen bin göndermişti. Ne bundan önce ve ne de sonra ona bundan daha çok mal gelmemişti. Bir hasırın üzerine dökülüp namaz için nida edildi. Allah Rasûlü, (s.a.) gelip malın başında dikildiler. Mescid halkı (ehli) geldiler. O gün ne sayı ve ne de tartı vardı. Sâdece avuçlama vardı. Abbâs îbn Abdülmuttalib gelip üzerindeki bir örtüye avucu ile doldurdu. Sonra kalkmaya çalıştı da gücü yetmedi. Başını kaldırıp Allah Rasûlü (s.a.) ne : Ey Allah'ın elçisi, şunu benim üzerime kaldınver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) dişleri görününceye kadar tebessüm buyurup: Malın bir kısmını bırak ve güç yetirebilece-ğin kadarını al, buyurdular. O da öyle yaptı. Abbâs giderken şöyle diyordu : Allah Teâlâ, bize vaadetmiş olduğu ikiden birisini bizim için gerçekleştirdi. Diğeri hakkında ne yapacağını bilmiyoruz. «Ey peygam-ber, elinizdeki esirlere de ki...» Sonra şöyle demiştir: Bu, bizden alınandan daha

hayırlıdır. Allah'ın diğeri hakkında ne yapacağını bilmiyorum. Allah Rasûlü (s.a.), ondan bir dirhem kalmayıncaya kadar, bu malın başında dikilmeye devam buyurmuşlardır. Ailesine bir dirhem bile göndermedi ve sonra namaza gidip namaz kıldılar.
Bu hususta Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî'nin rivayet ettiği diğer bir hadîs şöyledir: Bize Ebu Abdullah el-Hafız'ın... Enes îbn Mâlik'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne Bahreyn'den bir mal gelmişti. Onu mescide dökünüz, buyurdular. Bu; Allah Rasûlü (s.a.) ne getirilen malların en çoğu idi. Hz. Peygamber namaza çıkıp bu mala dönüp bakmadılar. Namazı bitirince gelip yanına oturdular. Kimi gördü ise ona verdiler. O sırada Abbâs geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, bana ver. Ben, kendimin fidyesini ve Alîl'in fidyesini verdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de ona: Al, buyurdular. Avuçlayıp elbisesine koydu. Sonra kaldırıp yüklenmeye çalıştı da güç yetiremedi. Birisine emret de bana kaldırıversin, dedi. Allah Rasûlü; hayır, buyurdular. O halde sen benim üzerime kaldınver, dedi. Hz. Peygamber yine hayır, buyurdular. Abbâs onun bir kısmını döktü. Sonra sırtına yüklenip gitti. Onun hırsına şaştığından dolayı Allah Rasûlü (s.a.) gözden kayboluncaya kadar gözü ile onu ta'kîb etmeye devam buyurdular. Orada bu maldan bir dirhem kalmaymcaya kadar, Allah Rasûlü (s.a.) oradan kalkmamıştır.
Bu hadîsi, Buhârî Sahîh'inin muhtelif yerlerinde kesin ifâdelerle ta'lîk yaparak rivayet etmiştir. İfâdesi; «İbrâhîm İbn Tahmân der ki...» diye başlar ve hadîsi rivayet eder. Bazı bölümlerinde bu hadîs, yukardakin-den daha tamâmdır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer (Sana açıkladıkları sözlerinde) sana hainlik yapmak isterlerse; onlar (küfretmek, Allah'ı inkâr etmek suretiyle) daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de, bundan ötürü (Bedir günü esîr edilmek suretiyle) sana (onlara karşı) imkân ve kudret vermişti. Ve Allah (onların yaptıklarını) en iyi bilendir ve bunda hikmet sahibidir.» Katâde bu âyetin dinden dönüp müşriklere iltihâk ettiğinde (vahy) kâtibi olan Abdullah İbn Sa'd İbn Ebu Şerh hakkında nazil olduğunu söylemiştir. İbn Cüreyc, Atâ el-Horasânî'den o da İbn Abbâs'tan rivayet eder ki, bu âyet; senin için, kavmimize öğüt vereceğiz dediklerinde, Abbas ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Süddî ise bu âyeti genel mânâsı ile tefsir etmiştir ki bu daha şümullü ve daha açıktır. En doğrusunu Allah bilir.[36]

72 — Muhakkak ki îmân edip hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler; barındırıp yardım edenler, işte onlar; birbirinin dostudurlar. îmân edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edene kadar sizin onlarla bir dostluğunuz yoktur. Şayet onlar da din hususunda sizden yardım isterlerse; sizinle aralarında muahede bulunan bir kavim aleyhinde olmamak üzere, onlara yardım etmek boynunuza borçtur. Allah yaptıklarınızı görendir.

İmân - Hicret - Cihâd

Allah Teâlâ, inananların sınıflarını zikredip onları şu kısımlara ayırır : Mallarından ve ülkelerinden çıkan, Allah'a ve Rasûlüne, dîninin ikâmesine yardım etmek üzere gelen, bu hususta mallarını ve nefislerini bolca sarfeden muhacirler. O esnadaki Medine halkından olan, muhacir kardeşlerini evlerinde barındırıp onları

mallarından istifâde ettiren, onlarla birlikte savaşmak suretiyle Allah ve Rasûlüne yardım eden müslümanlardan ibaret ansâr. İşte bunlar, birbirlerinin dostudurlar. Yani onlardan her bireri, diğerlerinin her bireri üzerinde hak sahibidir. Bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.), muhacir ve ansâr'm arasında kardeşlik kurmuş, her ikişer kişiyi kardeş yapmıştır. Onlar bu kardeşlikle, akrabalıkla olan.mîrâsçı olmadan önce (akrabalıkla vâris olanların önünde) birbirlerine vâris oluyorlardı. Nihayet bu, mîrâs âyeti ile Allah Teâlâ tarafından kaldırıldı. Bu husus Buhârî'nin Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivayetle mevcûddur. Bunu Avfî ve Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan rivayet ederler. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve başkaları da böyle söylemişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Cerîr îbn Abdullah'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Muhacirler ve ansâr birbirlerinin dostudur. Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'den âzâd edilenler de kıyamet gününe kadar birbirlerinin dostudurlar. Hadîsi, sâdece Ahmed İbn Hanbel rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Şeybân'ın... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhacirler ve ansâr, Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'den âzâd edilenler, dünyada ve âhirette birbirlerinin dostudurlar. Hafız Ebu Ya'lâ, bu hadîsi Abdullah İbn Mes'ûd'un Müsned'inde bu şekilde rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ ve Rasûlü, Allah'ın kitabının bir çok âyetinde muhacirler ile ansâr'ı övmüştür. Nitekim Allah Teâlâ, şu âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Muhacirlerden, ansâr'dan en ileri ve önde gelenlerle, iyilikle onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoş-nûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır...» (Tevbe, 100), «Andolsun ki Allah, peygamberin ve o güçlük ânında O'na uyan muhacir ve ansâr'm tevbelerini kabul etti.» (Tevbe, 117), «Bu ganimetler; yurdlarmdan ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rızâ dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhacirler içindir. İşte bunlar, sâdıkların kendileridir. Daha önceden o diyarı yurd edinmiş ve göğüslerine îmânı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ve onlara verilenler karşısında bir. çekememezlik duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.» (Haşr, 8-9). Allah Teâlâ'nm : «Ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» (Haşr, 9) âyeti hakkında söylenenlerin en güzeli şudur : Onlar (ansâr), Allah'ın onların hicret etmeleri üzerine kendilerine verdiklerinin üstünlüğünü çekememezlik etmezler. Âyetlerin zahirinden anlaşıldığına göre; muhacirler, ansâr'dan önde tutulmuştur. Bu, âlimler arasında ittifak edilen bir husus olup bunda ihtilâf etmemişlerdir. Bu sebepledir ki İmâm Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlik el-Bezzâr Müsned'inde şöyle demektedir: Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Huzeyfe'den rivayetine göre o : Allah Rasûlü (s.a.) beni, hicret ile ansâr'dan olma arasında muhayyer bıraktı. Ben de hicreti seçtim, demiştir. Sonra el-Bezzâr hadîsi sâdece bu yönüyle bildiklerini söylemiştir.
Allah Teâlâ : «îmân edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edene kadar sizin onlarla bir dostluğunuz yoktur.» buyurur ki; bunlar, inananların ikinci sınıfı olup, îmân eden ve fakat hicret etmeyerek bâ-diyelerinde (köylerinde) ikâmet edenlerdir.

Bunların savaşta bizzat hazır bulunmaları dışında ne ganimette ve ne de beşte birde paylan yoktur. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Büreyde İbn Hu-sayb el-Eslemî (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bir seriyye veya ordu üzerinde bir başkan (emîr, kumandan) gönderdiğinde ona Allah'tan korkmasını; onunla birlikte olan müslü-manlara ise hayır tavsiye eder ve şöyle buyururdu : Allah yolunda Allah'ın ismi ile harbediniz. Allah'a küfredenlerle savaşınız. Müşriklerden bir düşmanına kavuştuğunda, onları şu üç hasletten birine davet et. Bunlardan hangisine icabet ederse; bunu onlardan kabul et ve onları bırak : Onları İslâm'a davet et. İcabet ederlerse onlardan kabul et ve onları bırak. Sonra onları, kendi ülkelerinden muhacirlerin ülkesine intikâl etmeye çağır ve onlara bildir ki bunu yaparlarsa muhacirlerin lehine olanlar onların da lehine; muhacirlerin aleyhine olan onların da aleyhine olacaktır. Kabul etmez ve ülkelerinde kalmayı tercih ederlerse; onlara, müslüman bedeviler gibi olacaklarını bildir. Diğer mü'min-ler hakkında carî olan Allah'ın hükmü, onlar hakkında da geçerli olacak ve müslümanlarla bizzat cihâd etmeleri dışında fey* ve ganimetten payları olmayacaktır. Eğer onlar, kabul etmezlerse; onları cizye vermeye çağır. Şayet kabul ederlerse; bunu onlardan kabul et ve onlan bırak. Eğer -bunu da kabul etmezlerse; Allah'tan yardım dile sonra onlarla savaş. Hadîsi sâdece Müslim rivayet etmiş olup ondaki hadîste başka fazlalıklar da vardır.
Allah Teâlâ: «Şayet onlar da din hususunda sizden yardım isterlerse; sizinle aralarında muahede bulunan bir kavim aleyhinde olmamak üzere, onlara yardım etmek boynunuza borçtur. Allah yaptıklarınızı görendir.» âyet-i kerîme'sinde şöyle buyurmaktadır: Benim dinim için savaşmak üzere hicret etmemiş olan bu bedeviler, düşmanlarına karşı sizden yardım isterlerse; sîz, onlara yardım ediniz. Onlara yardım etmek sizin üzerinize vacîbtir. Zîrâ onlar, sizin dinde kardeşlerinizdir. Ancak sizinle aralarında belli bir müddete kadar bir muahede bulunan kâfirlerden bir kavim aleyhinde sizden yardım isterlerse; siz, zimmetinizi bozmayınız. Ahidleştiğiniz kişilerle yeminlerinizi bozmayınız. Bu açıklama İbn Abbâs (r.a.) tan rivayet edilmiştir.[37]

73 — Küfredenler ise birbirlerinin dostudurlar. Eğer siz bunu yapmazsanız; yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.

Kâfirler Birbirlerinin Dosttandır

Allah Teâlâ, inananların birbirilerinin dostu olduğunu zikrettiğinde onlarla kâfirler arasındaki dostluğu da kesmiştir. Nitekim Hâkim Müstedrek'inde der ki: Bize Muhammed İbn Salih İbn Hânî'nin... Üsâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre O : İki din halkı birbirine mirasçı olmaz. Müslüman kâfire, kâfir de müslümana vâris olamaz, buyurup sonra da: «Küfredenler ise birbirlerinin dostu-durlar. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.» âyetini okumuşlardır. Sonra Hâkim, hadisin isnadının sahih olduğunu ve Buharı ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ben de derim ki: Hadîs Buhârî ile Müslim'de Üsâme İbn Zeyd'den rivayetle mevcûd olup bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Müslüman kâfire, kâfir de müslümana vâris olmaz, buyurmuşlardır. Müsned ve

Sünen'lerde Amr İbn Şuayb'm babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Değişik iki din sahipleri birbirlerine mirasçı olmazlar. Tirmizî, hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed'in... Zührî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) İslâm'a giren bir adamı tutmuş ve ona şöyle buyurmuştur: Namaz kılarsın, zekâtı verirsin, Beyt'i hacc edersin, Ramazân orucunu tutarsın ve muhakkak ki sen bir müşrikin ateşini ancak onunla harb halinde olduğun zaman görürsün. Hadîs, bu kanaldan rivayetinde mürsel olup başka bir şekli ile muttasıl olarak rivayet edilmiştir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Benim müşriklerin arasında olan her bir müslümânla hiç bir ilgim yoktur. Sonra da şöyle buyurmuşlardır: O ikisinin (müslüman âle müşriğin) ateşleri birbirini görmez.
Ebu Dâvûd «Kitâb el-Cihâd»ın sonunda şöyle der: Bize Muham-med İbn Dâvûd İbn Süfyân'm... Semüre İbn Cündeb'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Kim, müşrikle birlikte olur ve onunla beraber oturursa; o da onun gibidir.
Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh'in Hatim İbn İsmail kanalıyla... Ebu Hâşim el-Müzenî'den rivayet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Dini ve ahlâkından hoşlandığınız birisi size geldiğinde onu nikahlayınız. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve geniş bir fesâd olur. Ey Allah'ın elçisi... olursa? dediler de üç defa : Dini ve ahlâkından hoşnûd olduğunuz biri size gelirse; onu nikahlayınız, buyurdular. Bu hadîsin bir benzerim Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Hatim İbn İsmâîl kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
Abdülhamîd İbn Süleyman kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Ahlâkı ve dininden haşnûd olduğunuz birisi size geldiğinde onu evlendiriniz. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve geniş bir fesâd olur.
Allah Teâlâ : «Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.» buyurur ki eğer siz. müşriklerden uzak durup, inananlara dost olmazsanız insanlar arasında fitne meydana gelir. Bu; işin, durumun karışmasıdır. Ve inananla kâfirin karışmasıdır. Böylece insanlar arasında yaygın, uzun ve geniş bir fesâd meydana gelir.[38]

74 — îmân edip hicret edenler, Allah yolunda cihâd edenler, barındıranlar ve yardım edenler; işte- onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.
75 — Sonra îmân edip de hicret edenler ve sizinle birlikte savaşanlar; işte onlar sizdendir. Hısımlar, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındırlar. Muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ, inananların dünyadaki hükmünü zikrettikten sonra, âhirette onlar için neler olacağını da zikretmiş ve onlarda gerçek îmân bulunduğunu haber vermiştir. Nitekim bu, daha önce bu sûrenin başında da geçmişti. Allah Teâlâ onları bağışlama ile ve şayet olmuşsa günâhlarından vazgeçme ile mükâfatlandıracağını, onlara güzel, bol, temiz, şerefli, devamlı, ebediyyen kesilmeyecek, sona ermeyecek, güzelliği ve çeşitli olmasından usanılmayacak rızıklar bahşedeceğini haber

vermektedir. Sonra Allah Teâlâ, dünyada iken onların üzerinde bulundukları îmân ve sâlih amellerde kendilerine tâbi olanların, âhirette de onlarla birlikte olacağını haber vermektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Muhacimlerden, ansâr'dan en ileri ve önde gelenlerle, iyilikle onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedî kalıcıdırlar...» (Tevbe, 100), «Onlardan sonra gelenler ise, derler ki: Rabbımız bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalbimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Rauf'sun, Rahîm'sin.» (Haşr, 10). Üzerinde ittifak edilen ve hattâ mütevâtir olarak sıhhatli kanallardan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Kişi, sevdiği ile beraberdir, buyurmuşlardır. Başka bir hadîste ise : Kim, bir kavmi severse; onlarla birlikte haşrolunur, buyurulmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Cerîr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Muhacirler ve ansâr, birbirlerinin dostudurlar. Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'ten âzâd edilenler de kıyamet gününe kadar birbirlerinin dostudurlar. Şerîk der ki: Bu hadîsin bir benzerini bize A'meş... Cerîr'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiştir. Her iki kanaldan olmak üzere hadîsi sâdece Ahmed rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ'nın: ((Hısımlar, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındırlar.» sözüne gelince; bu; Allah'ın hükmündedir. Değilse «Hısımlar» âyetinden maksad, ferâiz âlimlerinin kendilerine mirastan bir pay ayrılmayan, asabe yoluyla mirasçı olmayan, bilakis bir vârise ilhak olunan akrabalar hakkında ferâiz âlimlerinin kullanmış oldukları bir ta'-bîr değildir. Bunlar teyze, dayı, hala, kız çocuklarının çocukları, kız kardeşlerin çocukları ve benzerleridir. Bazıları bu âyetin, bu hususta delil olduğunu sanmışlar ve bu âyetin bu konuda açık olduğuna inanmışlardır. Halbuki gerçekte âyet, bütün akrabalıkları içine alacak şekilde geneldir. Nitekim İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve birçokları; bu âyetin, önceleri dostluk ve kardeşlikle birbirlerine mirasçı olma yoluyla vâris olmayı neşhettiği (kaldırdığı) görüşünü açıkça belirtmişlerdir. Buna göre âyet, özel ismi ile hısımları da içine almaktadır. Bunları mîrâsçı kılmayanlar ise başka delilleri öne sürmektedirler. Bu delillerin en kuvvetlisi: Muhakkak ki Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Vâris için vasiyyet yoktur, hadîsidir. Onlar derler ki: Şayet bunlar hak sahibi olsaydılar, Allah'ın kitabında ismen belirtilmiş bir paylan olurdu. Böyle olmadığına göre vâris değildirler. En doğrusunu Allah bilir.
Burası Enfâl sûresinin sonudur. Hamd ve Minnet Allah'adır. O'na tevekkül ederiz. O bize yeter ve O ne güzel Vekîl'dir.[39]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3219-3228
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3228-3225

[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3236-3238
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3244-3250
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3250-3255
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3255-3260
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3261-3264
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3265-3267
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3268
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3269-3270
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3270-3272
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3273-3276
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3276-3277
[14] Hz. Osman'ın öldürülmesi Kur'an'ın nüzulünün tamamlanmasından ve Hz-Peygamber (s.a.) in ölümünden uzun bir zaman sonra vuku bulmuştur. Muğîre İbn Şu'be (r-a.) herhalde bu âyetin Hz. Osman'ın öldürülmesi gibi büyük bir hâdiseye mutabık olduğunu kasdetmiş olsa gerektir. Zîrâ onun öldürülmesi; Allah'a ve Rasûlüne. emânete bir hıyanettir. Hıyanet etmiş oldukları emânet ona bîat etmiş olmalarıdır. (Arapça neşri hazırlayanlar)
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3277-3280
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3280-3281
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3281-3285
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3285-3289
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3295-3298
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3299-3300
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3301-3306
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3307-3313

[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3314-3317
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3317-3318
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3319-3321
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3321-3326
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3326-3327
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3328
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3328-3329
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3329
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3330
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3331-3334
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3335-3337
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3377-3379
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3379-3383
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3383-3387
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3388-3390
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3390-3391
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3392-3393

TEVBE SÜRESİ

Cihâddan Hoşlanmayıp Oturanlar
Ma'zeret Beyân Edenler
Bedeviler
Muhacir Ve Ansârdan İlkler
Onların Mallarından Zekât Al
İzahı
Zekât Farizası
Ferd Açısından Zekâtın Önemi:
Toplum Açısından Zekâtın Önemi
Çalışın Bakalım
Dırâr Mescidi
Binasını Allah Korkusu Üzerine Kuran île Binasını Bir Yar Kenarına Kuran Kimse
İzahı
Îzâhı
Müşrikler İçin Mağfiret Dilemek
Yeryüzü Kendilerine Dar Gelen Üç Kişi
Bir Grup ta Dinde Derin Bilgi Sahibi Olmak için Savaşa Çıkmasın
Kâfirler Sizde Sertlik Görsünler
İzahı
İslâm'ın Doğduğu Zaman Dünya Milletlerinin Durumu :
Ve Büyük Değişim :

TEVBE SÜRESİ

Tevbe Sûresinin Ana Mevzuu

Bu sûre Tevbe ve Berae' olmak üzere iki isimle bilinir. Tevbe'nİn mahiyetini açıkladığı ve kabul şartlarını hatırlattığı için et-Tevbe olarak isimlendirilir. İkinci adı olan Berâe' ise sûrenin ilk kelimesinden alınmadır.
Bu sûre, Kur'an-ı Kerîm'de başlangıcına «besmele» konulmayan yegâne sûredir. Bu konuda müfessirler farklı sebepler öne sürüyorlarsa da, en doğrusu İmâm Râzî tarafından ortaya atılan; bizatihi Hz. Peygamber tarafından sûrenin başlangıcında besmele yazdınlmamıştır. Bunun için Sahabîler besmeleyi sûrenin başına koymamışlar ve tabiîn de onların yolunu izlemiştir. Bu, Kur'an'm ilk ve tam şekli ile muhafaza edilerek tahrif edilmeksizin korunması hususunda azâmi dikkat göste-rildiğinin çok güzel bir delilidir, görüşüdür.
Bu sûre üç mevzuu ele almaktadır.
İlk mevzuu 9.-Hicrî yılın Zilka'de ay'ı civarında vahyedilmiştir. Hac hususundaki gerekli izahatı veren konunun önemine binaen, Hz. Peygamber Kabe'ye hacc yapmak üzere yola çıkmış bulunan hacıların reisi Hz. Ebubekir'e, Hz. Ali'yi haberci olarak gönderdi. Hz. Ali'ye, öncelikle çeşitli arap kabilelerinin temsilcileri ile konuşarak müşriklere karşı izlenecek yeni politikanın tesbiti için gerekli bilgileri göndermesi hususunda tâlîmât verdi.
İkinci mevzu, hicrî dokuzuncu yılın Receb ayında ya da az önce Hz. Peygamber'in Tebûk seferi için hazırlık yaptığı bir sırada gönderildi. Bu kısımda, inananlar, cihâd'm içinde aktif rol alamaya teşvik edilmekte ve bu görevden geri duranlar (kaçanlar) eski refahlarına yeniden kavuşmak istedikleri ve nifakları, îmânlanndaki za'fiyetleri, gafletleri sebebiyle Allah yolunda canlan feda etmekte tereddüte düştükleri için azarlanmaktadır.
Üçüncü bölüm Hz. Peygamber'in Tebûk seferi dönüşünde vahye-dildi. Bu bölüm, aynı zaman dilimi içinde meydana gelen çeşitli vak'a-Iar nedeniyle vahyedilmiş ve sonradan Hz. Peygamber tarafından Allah'ın gösterdiği ilham üzerine sûre'deki yerlerine yerleştirilmiş kısımlardan oluşmaktadır. Fakat bu durum, âyetlerin aynı konuda nazil olunmaları ve aynı olaylar silsilesi içerisinde cereyan etmiş olmaları sebebiyle sûrenin bütünlüğünde bir kesikliğe yol açmaz. Bu bölüm, münafıkları şeytân! hareketleri dolayısıyla uyarır, Tebûk seferinden geri kalan müslümanları azarlar. Allah, onların suçunu ortaya koyduktan sonra, Allah yolunda Cihâd'a katılmayan gerçek mü'minlerin suçunu da bağışlar.
Kronolojik sıralamaya göre birinci bölüm en sonra gelmeliydi. Fakat bu üç bölüm için en önemlisi, konulanna göre sıralanmak olduğundan, mevzular konu bütünlüğü içerisinde sıralandı.
Tarihî Zemin :
Şimdi de sûrenin tarihî zeminini mütalaa edelim. Bu sûrede ele alınan olaylar. silsilesi, «Hudeybiye barış andlaşmasından» sonra meydana gelmiştir. Bu sıralarda güçlü, gayet iyi organize olmuş ve medenî İslâm devletinin kurulması ile Arabistan'ın üçte biri İslâm'ın etkisi altına girmişti. Bu andlaşma, sağladığı nisbî barış ortamı sayesinde İslâm'ın etkilerini yaymak için daha ileri imkânlar

sunuyordu. Sözkonusu bu andlaşmanın imzalanmasından sonra, oldukça önemli .sonuçlara yol açan iki olay meydana geldi:
Bu olayların ilki Arabistan'ın fethiydi. Hz. Peygamber çeşitli kabilelere İslâm'ı tebliğ etmek için hey'etleri gönderebiliyordu. İki yıllık kısa bir süre sonunda İslâm, «Câhiliyye»nin eski hükümranlığını geçersiz kılacak büyük bir güce ulaşmıştı. Kureyş'in gayretli insanlarının İslâm ile nihai bir muharebeye girişmek için andlaşmayı ihlâl etmeleri meseleyi tamamen kızıştırmıştı. Fakat Hz. Peygamber, bu ihlâllerin Kureyş'lilere etraflarında yeterli gücü bir araya getirme imkânını vermemesi için gerekli fiilî tedbîrleri aldı. Ve anî bir akın ile Mekke'ye giderek sekizinci hicrî yılın Ramazân ayında Mekke'yi fethetti. Bu fetih, «Câhiliyye»nin belkemiğini kırmasına rağmen, «Câhiliyye»nin ölüm haberini verecek olan Huneyn muharebesinde İslâm'a karşı yeni bir saldırıya geçtiler. Hevâzin, Sakîf, Nadir, Cu'şum ve diğer arap kabileleri İslâm'ın diriltici devrim'ini yıkmak için tüm güçlerini Huneyn'de bira-raya getirdiler ama, bu şeytânı hesaplarında bozguna uğradılar. «Câhi-liyye»nin bozgunu tüm Arabistan'a Dar'ül-İslâm (İslâm ülkesi) olma yolunu açtı. Arabistan'ın büyük bir kısmının İslâm hükümranlığına girip ülkenin kıyı köşesine yayılmış «Câhiliyye»nin çok az sayıda taraftarının kalması Huneyn'in üzerinden henüz bir yıl geçmeden gerçekleşmişti.
İkinci olay, Arabistan'ın kuzeyinde Roma İmparatorluğu sınırına yakın bölgelerde yaşayan hristiyanlann kışkırtıcı faaliyetlerinin neden olduğu Tebûk seferinin İslâm'ın muazzam, heybetli bir güç haline gelmesinde oynadığı roldür. Gerçekten Hz. Peygamber otuzbin kişilik bir orduyla Roma İmparatorluğunun üzerine doğru yürüdü ama, Roma'-lılar harbetmekten sakındılar. Sonuç; Arap Yanmadası'nın dört bir tarafından gelen insanlar ve hey'etlerin İslâm'a bîatlannı ve Rasûlullah'a itaat edeceklerini belirtmek için Hz. Peygamberin Tebûk'ten dönüşünü beklemelerine yol açacak kadar Peygamber ve İslâm'ın gücünü artırmıştı. Bu mutlak muzafferiyeti Kur'an, Nasr sûresinde şöyle açıklar: «Ey Peygamber, Allah'ın yardımı ve fetih (zafer) e ulaştığın zaman insanların büyük gruplar halinde İslâm'ın hükümranlığına girdiğini görürsün...»
Tebûk Seferi:
Tebûk seferi daha Mekke'nin fethinden önce başlayan Roma İmparatorluğu ile çatışmanın sonucudur. Hudeybiye andlaşmasından sonra, tebliğ hey'etlerinden biri Suriye'ye komşu kuzey bölgelerinde yaşa yan arap kabilelerini ziyarete gitti. Buradaki insanların çoğunluğu Rfr ma İmparatorluğu etkisi altında yaşayan hıristiyanlardı. Genel kabul görmüş uluslararası hukuk prensiblerini çiğneyerek, tebliğ he/etinden onbeş kişiyi Zât'ül-Talah (ya da Zât-ı Itlah) olarak bilinen bölgeye yakın bir yerde öldürdüler. Sâdece hey'etin reîsi Kâ'b İbn Umeyr el-Ğıfârî kaçmayı başararak bu fecî • hâdiseyi müslümanîara bildirdi. Bununla birlikte Roma Hükümdarı Sezar'ın emrinde bulunan Basra'nın hıristi-yan valisi Şurahbil İbn Amr, Hz. Peygamber tarafından aynı amaçla gönderilen elçi Haris îbn Umeyr'i öldürdü. Bu olaylar, Roma İmparatorluğu topraklarına komşu bölgelerde yaşayan müsiümanlann emniyyet ve selâmetini sağlamak için güçlü bir harekâta girişilmesi hususunda Hz. Peygamberi ikna' etti. Bunun için hicri sekizinci salın Cemâziyelevvel ayında üçbin kişiden müteşekkil bir orduyu Suriye sınırına gönderdi. Ordu Ma'an'a ulaştığında müslü-manlar, Şurahbirin kendileri ile

savaşmak üzere 100.000 kişilik bir orduyla yola çıktığını ve kendisi Hums'ta bulunan Kral Cesar'm da kardeşi Teodor komutasında 100.000 kişilik başka bir orduyu göndermekte olduğunu öğrendiler. Böylesi korku verici haberlere rağmen, müslüman-ların yiğit, küçük ordusu cesurca ilerledi ve Şurahbil'in ordusu ile Mûte'de karşı karşıya geldi. Korkusuz, «müstezaflar ordusu» niteliğindeki müslümanlan —bire otuzüç kişilik üstünlüğe sahip olmalarına rağmen— mağlûb edemeyen düşmanların bu başarısızlığı, sonuçta müs-lümanlarm daha kuvvetli duruma gelmelerini sağladı. Bu savaş, İslâm'ın tebliği için oldukça yararlı bir imtihandı.
Sonuç olarak; Suriye ve civânnda yan bağımsız devlet olarak yaşayan araplar, İran İmparatorluğunun etkisi altında Irak'a yakın Necd bölgesinde yaşayan arap kabileler İslâm'a dönerek binler halinde İslâm'ı kucakladılar. Meselâ, reisleri Gatafân, Zubyan, Fezâre gibi kabileler aym anda İslâm'ı kabul ettiler. Bundan başka, Roma İmparatorluğunun Arap ordularının komutanlarından olan Ferve îbn Amr el-Curâmî aynı dönemde 'İslâm'ı kabul etti ve îmânının gerektirdiği imtihanını verme hususunda tüm ülkeyi mateme boğan eziyyetlere katlandı. Kral Sezar, Ferve'nin İslâm'ı kabul ettiğini öğrenir öğrenmez yakalanarak huzuruna getirilmesini emretti. Sezar O'na : İki tercihten birini seçmelisin. Ya İslâm'ı bırakıp yeniden özgürlüğüne ve eski mevkiine kavuşursun, ya da müslüman olarak kalıp ölümü tercih edersin, dedi. O, tereddütsüz bir şekilde İslâm'ı seçerek Hak yolunda canını feda etti.
Kuşkusuz böylesi olaylar olduğu müddetçe Roma İmparatorluğu'-nun Arabistan'dan sökülüp atılma tehlikesinin varlığını Sezar açıkça farkediyordu. Bunun için, Mûte'de kaybettiği itibârına yeniden kavuşmak amacıyla hicrî dokuzuncu yılda askerî hazırlıklara başladı. Gas-sânî ve diğer Arap komutanları da Sezar'ın emri altında ordularını toplamaya başladılar. İslâmî hareketi lehde ya da aleyhde etkileyebilecek en küçük ma'lûmâtı bile büyük bir dikkatle sürekli olarak ta'kîb eden Hz. Peygamber sözkonusu bu hazırlıkları haber alır almaz, bunun ne anlama geldiğini hemen anladı. Ve en ufak bir tereddüt geçirmeksizin Sezar'ın büyük gücüne karşı savaşmaya karâr verdi. Gayet iyi biliyordu ki o anda gösterilecek en küçük bir korku ifâdesi, İslâmî hareketi üç büyük tehlike ile karşılaşacağı kesin başarısızlığa götürecekti. İlk olarak, Huneyn'de yerle bir edilen «câhiliyye»nin can çekişen gücü yeniden ayağa kalkabilirdi. İkincisi, devamlı böylesi bir imkân çıksın diye dört gözle pusuda bekleyen Medîne'Ii münafıklar bu durumu îslâmî hare-ket'e en büyük zararı vermek için kullanabilirlerdi. Zâten bu konuda olanca hazırlıklarını yapıyorlar ve yapmışlardı. Meselâ; Ebu Âmir isimli bir râhib Gassânî'lerin hıristiyan kralına ve Sezar'ın bizzat kendisine bir takım şeytanî planları ihtiva eden gizli mesajlar gönderiyordu. Bunun yanında, Medîne'li münafıklar bu şenî amaçlan için gizli toplantılar yapabilecekleri bir mescidi de Medine civarında inşâ etmişlerdi. Üçüncü tehlike ise; zamanının diğer süper gücü İran'ı bozguna uğratmış ve komşu bölgelere korku salmış olan Sezar'ın direkt olarak müs-lümanlara saldırması tehlikesiydi. Eğer bu üç faktör (yani: Kureyş'in temsil ettiği Arabistan «câhiliyye»si, Medîne'li münafıklar ve zamanının süpergüçlerinden biri olan Roma İmparatorluğu) müslümanlara karşı ortak bir harekete geçme fırsatını bulurlarsa, bunun İslâm'ın o ana kadar kazandığı gücünü

büyük oranda yitirmesi demek olacağı gayet açıktı. Bundan dolayı Hz. Peygamber, zamanın iki süper devletinden biri olan Roma İmparatorluğuna karşı sefer hazırlıkları yapılmasını açık bir deklerasyonla müslümanlara ilân etti. Deklerasyon, ülkede kıtlığın hüküm sürmesi, beklenen ürünlerin henüz elde edilememiş olması, Arabistan'ın kavurucu yaz mevsiminin ilk sıcaklarının en yüksek derecelere ulaşmış olması ve genelde savaş hazırlıkları ve özelde araç-gereç nakliye masraflarını karşılayabilecek düzeyde yeterli paranın bulunmaması gibi zahiren böylesi bir sefer karan almaya son derece elverişsiz şartlar altında açıklanmıştı. Fakat tüm bu zorluklara rağmen, Hz. Peygamber vaz'iyyetin ciddîliğinin farkına vannca, hakk davanın ya ebedî kalmasını ya da yok olmasını doğuracak bu tarihî adımı atmaya karâr verdi. Önceki davranışlarının tâm tersine; Hz. Pey-gamber'in Roma İmparatorluğuma karşı Suriye'ye yapılacak seferi önceden açıkça ilân etmesi, sözkonusu bu seferin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu gösteriyordu. Genelde; sefere çıkılmadan önce, hangi tarafa sefere çıkılacağı ve hangi düşmana hücum edileceğinin bilinmemesi için bütün tedbîrlerini alır ve hattâ Medine'den çıkarken de yönü bilinmesin diye düşmanının yönüne doğru hareket etmezdi. Arabistan'ın tüm siyasal güçleri bu kritik karârın vahîm sonuçlarının ne olacağının farkındaydılar. «Câhiüyye»nin geriye kalan eski kalmtılan, bütün ümitlerini İslâm'ın Roma'lılar tarafından bozguna uğratılmasına bağlamış endişeli bir şekilde sefer'in sonucunu bekliyorlardı. Münafıklar da, müslümanlann Suriye'de mağlûb olmaları halinde, içeriden bir ayaklanma hareketi ile İslâm'ın gücünü kırmak için son şansa sahip olacaklarını hesablıyoriardı. Bunun için, inşâ ettikleri mescidlerinde planlar yapmakta a'zamî istifâdeyi sağlıyorlar ve sefer hazırlıklarının başarısız kalması için ellerindeki tüm fırsatları değerlendiriyorlardı. Diğer yandan, gerçek mü'minler, yirmi iki yıldan beri uğrunda canla başla çabaladıkları tcislâmî hareket» in kaderinin, şimdi hassas bir denge noktasında olduğunun tamamen şuurundaydılar. Eğer bu kritik noktada cesaret gösterebilirlerse, artık tüm dış dünyanın kapıları «İslâmî hareket»in yayılması için ardına kadar açılacaktı. Yok, eğer zayıflık ya da korkaklık gösterirlerse, Arabistan'da icra ettikleri bunca faaliyete ağıt yakacaklardı bundan böyle.
Bundan dolayı, İslâm'ın bu âşık öncüleri sefer için hararetli bir hazırlığa başladılar. Onların herbiri sefer hazırlıklarına yardımcı olmak hususunda diğerlerini geçme yansı içerisindeydiler. Hz. Osman ve Hz. Abdurrahmân İbn Avf bu amaçla büyük miktarlarda para topladılar. Hz. Ömer hayatı boyunca kazandıklarının yansını ve Hz. Ebu-bekir de kazancının tamâmını hîbe ettiler. İslâm davasının fakır üyeleri de bu hususta geri kalmadılar ve alinterleri ile kazanabildikleri, ne varsa sefer hazırlığı için harcadılar ve kadınlar da zînetleri ile bu kampanyaya katıldılar. Hayatlannı İslâm uğruna feda etmek arzusu ile donanmış binlerce gönüllü, Hz. Peygambere gelerek savaşa katılabilmeleri için orduda kendilerine de yer ayrılmasını ve silâh verilmesini rica ettiler. Savaşa hazırlık yapamamanın hüznünü gözyaşlan ile büyüten bu insanlann meydana getirdikleri manzara öylesine acıklı idi ki; Hz. Peygamber de onîan donatamamanm kederini yaşıyordu. Kısacası; bu savaşın hazırlığı gerçek mü'minleri, münafıklardan ayıran bir mihenk taşı olmaya başlamıştı. Kampanya sırasında hazırlıklarda geri kalmak, o kişinin İslâm ile çok sağlıksız bir ilişkisi olduğu anlamına geliyordu. Bundan dolayıdır ki; Tebûk

seferinde bir kişinin geride kaldığını öğrenen peygamber, hemencecik şunları söyledi: O'nu yalnız bırakın. Eğer herhangi bir iyilikle karşılaşacaksa, Allah onu yeniden sizin içinize katacaktır. Eğer iyilikten nasibi yoksa, sizi böylesi bir büyük günâhtan kurtardığı için Allah'a şükredin.
Özetle; Hz. Peygamber hicrî dokuzuncu yılın Receb ayında, İslâm'ın muzafferiyeti uğruna 30.000 kişilik savaşçısı ile Suriye'ye doğru sefere çıktı. Müslümanlann sahip olduğu deve sayısının çok az olması dolayısıyla, çoğunluğunun yürüyerek ve binme sırasının kendilerine gelmesini bekleyerek ilerlemek zorunda oldukîan gerçeği hatırda tutulursa, bu seferin hangi şartlar altında yapıldığı daha iyi anlaşılmış olacaktır. Buna ilâve olarak, çölün kavurucu sıcağı ve yaygın su kıtlığı da sözkonusuydu. Fakat bu halisane karârları, İslâm yolundaki samîmi sebattan ve böylesi büyük zorluklar ve sıkıntılar karşısında gösterdikleri azimleri dolayısıyla «üstün derecelerle» mükâfatlandırıldılar. Müslümanlar Tebûk'e ulaştıklannda, Sezar ve komutanlarının askerlerini cepheden çekmiş olduklannı ve kendileri ile savaşılacak düşmanın ortalarda olmadığım farkettiler. Böylece bir damla kan akıtmaksızın prestijlerini artıracak moral bir zafer kazandılar.
Bu konuyla ilgili olarak, Hz. Peygamberin savaş ve zaferleri üzerine çalışan tarihçilerin Tebûk seferi hakkındaki mütâlâalarının doğru olmadığına dikkatleri çekmek yerinde olacaktır. Hâdisenin, Roma ordularının Arabistan'ın sınır bölgelerinde toplanmaları haberleri ile irtibâtlan-dınlması son derece yanlıştır. Gerçekte Sezar ordularını toplamaya başlamıştı, ama Hz. Peygamber daha önce harekete geçerek sınır bölgelerine ulaştı ve Sezar ordularının saldın için yeterli hazırlık yapmalarına fırsat vermedi. Bununla beraber, Sezar «tedbîr, yiğitliğin en iyi şeklidir» fikrinden hareketle ordularını sınır bölgelerinin gerisine çekti. İslâm yolunda savaşan 3000 savaşçının Mûte'de kendisinin 100.000 kişilik bir kuvvetini nasıl devre dışı bıraktığını da unutmamıştı. 30.000 kişilik bir İslâm ordusuna, hele bizzat Hz. Peygamber'in komutasındaki orduya, 200.000 kişilik bir kuvvetle olsa dahi meydan okuyamazdı.
Hz. Peygamber, Sezar'ın kuvvetlerini sınırdan geri çektiğini far-kedince, problemin ya Suriye topraklarına doğru ilerlemekle ya da ilerlemeyi Tebûk'de durdurup kazanılan moral saferin stratejik ve politik üstünlüklere dönüştürülmesi ile çözülebileceğine kanâat getirdi. O, ikinci şıkkı benimseyerek Tebûk'te yirmi günlük bir konaklamaya karâr verdi. Bu süre içinde, halen Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında olan, ancak Roma İmparatorluğu ile İslâm Devleti arasında bir ter-cîh yapamayan küçük devletleri baskı altına alarak İslâm'ın hükümranlığına ikna' etti ve bu devletleri İslâm devletine bağımlı hale getirdi. Meselâ, Dümafül-Cendel'den Ukaydir İbn Abdülmelik Kindî, Eyle'den Yuhannâ İbn D'obah ve Maknâ, Cerbâ ve Ezruh'un liderleri gibi bazı hıristiyan reisler Medine İslâm Devletine «Cizye» ödemeyi kabul ettiler. Bunun sonucu olarak, İslâm devletinin sınırları Roma İmparatorluğuna kadar genişletildi ve bir zamanlar Sezar'ın müslümanlara karşı kullandığı Arap kabilelerin çoğunluğu Roma împaratorluğu'na karşı müslümanlann müttefiki oldular.
Yukarıda anlatılan Tebûk'ün moral zaferi, müslümanlara Roma'-lılar ile topyekûn uzun bir çatışmaya girmeden önce Arabistan'daki hâkimiyetlerini genişletmeleri için çok değerli bir fırsat sağlamıştı. Bu moral zafer sayesindedir ki, o zamana

kadar yakın bir gelecekte yeniden «câhiliyye»nin eski hükümranlığına kavuşacağını umuyor olan, şirk'in aşikâr savaşçılarının ve şirklerini İslâm kisvesi altında saklayan münafıkların tüm ümitleri kırılmıştı. Böylesi insanların büyük çoğunluğu, mevcûd şartların baskısı ile de olsa İslâm'ın gölgesine girdiler. Bu durum en azından, onların soylarından gelecekler arasından «gerçek mü'minler» çıkmasını mümkün kılacak bir başlangıçtı. Bundan sonra, eski rejimin bağlıları (câhiliyye taraftarları) son derece âciz bir azınlık halinde kaldılar. Ama artık bu câhiliyye kalıntısı, Allah'ın gönderdiği elçisi'nin «İslâm Devrimi» ni tamamlaması yolunda bir engel teşkil edemezdi. (Mevdûdî, Tefhim el-Kur'an, = The Meaning of the Qur'an, İngilizce metin, II; 345-355).[1]

1 — Müşriklerden muahede yaptıklarınıza; Allah ve Rasûlünden bir ihtardır:
2 — Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Ve bilin ki; siz, Allah'ı âciz bırakamazsınız. Hem Allah gerçekten kâfirleri rüsvây edendir.

Allah'tan İhtâr

Bu sûre, Allah Rasûlü (s.a.) ne nazil olanların sonunculanndandır. Nitekim Buhârî'nin Ebu Velîd kanalıyla... Berâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Son nazil olan âyet: «Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuku olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvayı Allah veriyor...» (Nisa, 176) âyeti; son nazil olan sûre de Berâe'dir.
Bu sûrenin başında besmele çekilmez. Zîrâ sahabe, Mushaf'ul-İmâm'da bu sûrenin başına besmele yazmamışlardır. Bu konuda tâbi oldukları zât mü'minlerin emîri Osman İbn Affân (r.a.) dır. Nitekim Tirnıizî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Osman İbn Affân'a : Mesânî (âyetlerinin sayısı yüzden az olan sûreler) den olduğu halde Enfâl ile Miûn (âyetlerinin sayısı yüz ve daha fazla olan sûreler) dan olan Berâe'yi birlikte yazıp aralarına besmele satın yazmamaya ve bunları ilk yedi uzun sûre içine koymaya sizi sevkeden nedir? diye sordum, şöyle cevabladı: Allah Rasûlü (s.a.) nün bi'setinin üzerinden uzun bir zaman geçmişti. Ona çok âyetli sûreler iniyor; kendisine bir şey nazil olduğunda kâtiblerden birini çağırıp: Bu âyetleri, içinde şu. ve şu konuların zikredildiği sûreye koyunuz, buyuruyordu. Enfâl sûresi Medine'de nazil olan sû-relerin ilkidir. Berâe ise Kur'an'm sonundandır. Bunun kıssası, diğerinin kıssasına benzemektedir. Dolayısıyla ben, bunun ondan olduğunu sandım. Allah Rasûlü (s.a.), bunun ondan olduğunu bize açık-lamazdan evvel vefat etti. Bu sebeple ben aralarını birleştirdim, aralarına besmele satırı yazmadım ve bunu yedi uzun sûre içine koydum. Hadîsi bu şekilde Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, Sahîh'inde İbn Hibbân ve Müstedrek'inde Hakîm başka kanallardan olmak üzere Avf el-A'rabî'den rivayet etmişlerdir. Hâkim hadîsin isnadının sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler.
Bu sûrenin başı Allah Rasûlü (s.a.) ne, Tebûk gazvesinden döndüklerinde ve onlar haccda iken nazil olmuştur. Sonra müşriklerin o sene bu mevsimde âdetleri üzere hazır bulunacakları, Beyt'i çıplak olarak tavaf edecekleri zikredildi de Allah Rasûlü onlarla birlikte olmayı hoş görmedi ve o sene insanlara hacc farzlarını ifâ ettirmesi,

bu seneden sonra müşriklerin haccetmeyeceklerini bildirmesi ve insanlar arasında, bu ihtân ilân etmesi için hacc emîri olarak Ebubekir es-Sıddîk'i gönderdi. Onlar yola çıktıklarında, baba tarafından akrabası olduğu için Allah Rasûlü (s.a.) nden tebliğ alması için —ilerde açıklaması geleceği üzere— Ali ibn Ebu Talib'i peşinden gönderdi
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Bu), müşriklerden muahede yaptıklarınıza Allah ve Rasûlünden bir ihtar (bir ayrılma ve ayıklanma) dır. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» Müfessirler burada ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları şöyle derler : «Bu âyet, bir vakit ta'yîn edilmeksizin mutlak olarak kendileriyle ahid yapılanlar veya dört aydan daha az süre ile kendileriyle ahid yapılanlar içindir. Bunların süresi dört aya tamamlanmış oluyor. Ama vakti ta'yîn edilmiş bir ahid ile kendileriyle ahidle-şilenlerin süresi ne kadar olursa olsun. «O halde onlarla yaptığınız and-laşmayı sonuna kadar tamamlayın. Muhakkak ki Allah müttakîleri sever.» (Tevbe, 4) âyeti gereğince ahid; süresinin sonuna kadardır. Ayrıca bir hadîste şöyle Duyurulmaktadır: Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile bir andlaşması varsa onun andlaşması müddetinin sonuna kadardır. Bu, sözlerin en güzeli ve kuvvetlisi olup, İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercih etmiştir. Bu görüş Kelbî, Muharnmed İbn Kâ'b el-Kurazî ve bir çoklarından rivayet edilmiştir.
Ali İbn Ebu Talha, «Müşriklerden muahede yaptıklarınıza Allah ve Rasûlünden bir ihtardır. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Allah'ın, Rasûlü ile and-laşma yapmış olanlar için sınır (tanıdığı süre) dört aydır. Yeryüzünde bu süre diledikleri yerde dolaşacaklardır. Kendisi ile andlâşma olmayanlar için Allah'ın koymuş olduğu süre, Nahr (hacda kurbân kesme günü) gününden başlamak üzere Muharrem ayının sonuna kadar olmak üzere haram ayların çıkmasıdır. Bu da elli gece eder. Haram aylar çıktığında ise kendisiyle andlaşma olmayan için kılıcın konmasını emretmiştir. Bu görüşü Avfî de İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu da elli gece eder, sözünden sonra Dahhâk der ki: Allah Teâlâ, Muharrem ayı çıktığı zaman kendisi ile aralarında andlaşma olmayanlar için kılıcı koymasını peygamberine emretmiştir. İslâm'a girinceye kadar onlarla savaşacaktır. Kendisiyle andlaşma bulunanlar hakkında ise şöyle emreder : Nahr gününden başlayarak Rebîülâhir ayından on gün geçinceye kadar olmak üzere dört ayın bitiminde onlar hakkında da kılıcı koyacak, tâ ki onlar İslâm'a girinceye kadar.
Ebu Ma'şer el-Medenî der ki: Bize Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarının rivayetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Allah Rasûlü (s.a.) dokuzuncu sene hacc mevsiminde hacc emîri olarak Ebubekir''i gönderdi. Ali İbn Ebu Tâlib'i de Berâe'den otuz veya kırk âyetle gönderdi de o, bunları insanlara okudu. Müşriklere yeryüzünde dolaşmaları için dört ay süre verdi. Bu âyetleri onlara arefe günü okuyarak müşriklere şu süreyi verdi: Zilhicce ayından yirmi gün, Muharrem, Safer, Rebîûl-evvel ayı ve Rebîülâhirden on gün. Bu âyetleri onlara menzillerinde (durak yerlerinde) okudu ve dedi ki: Bu yılımızdan sonra müşrik haccetmeyecek, Beyt'i çıplak asla tavaf etmeyecek.
Mücâhid'den naklen ibn Ebu Necîh der ki : «Allah ve Rasûlün-den (andlaşma yapılanlara) bir ihtardır.» Bunlar Huzâa, Müdlic ve kendisi ile bir andlaşma olan başkalarıdır. Allah Rasûlü (s.a.) Te-bûk'u bitirip geldiklerinde; hacca gitmek

istediler, sonra şöyle buyurdular : Ancak müşrikler hazır bulunacak ve çıplak olarak tavaf edeceklerdir. Bu olmaymcaya kadar haccetmek istemiyorum. Ve Ebubekir ile Ali (R. Anhümâ) yi gönderdiler de, insanlara Zü'1-Mecâz'da ve hac mevsimlerinin hepsinde bîatleşmiş oldukları yerlerde insanlara tavaf ettirdiler. Kendileri ile andlaşma bulunanlara, dört ay daha emin olacaklarım haber verdiler (ilân ettiler). Bunlar, peşpeşe gelen aylardır ki; Zilhicce ayimn yirmisinden başlayıp, Rebîülâhir ayının onuncu gününe kadardır. Sonra onlar için hiç bir andlaşma kalmayacaktır. İnsanların hepsine îmân etmedikleri takdirde kıtali İlân ettiler. Süddî ve Katâde'den de böylece rivayet edilmiştir. Zühri der ki: Sürenin başlangıcı Şevvâl'den itibaren olup, sonu da Muharrem'in sonudur.
Fakat bu, garib bir sözdür. Hükmü kendilerine tebliğ edilmemiş olan bir müddet ile nasıl sorumlu tutulabilirler? Bu durum kendilerine, Nahr günü Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabının bunu ilân ettikleri sırada ortaya çıkmıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Haccı ekber günü, insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilândır...» buyurmuştur.[2]

3 — Büyük hacc günü, insanlara Allah ve Rasûlün-den. bir ilândır. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü artık müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz; bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok eğer yüz çevirirseniz; bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. Küfredenlere elem verici bir azabı müjdele.

Allah ve Rasûlü Müşriklerden Uzaktır

Allah Teâlâ buyurur ki: «Haccı ekber günü —ki bu gün; hacc vazifelerinin ifâ edildiği günlerin en faziletlisi, en üstünü ve insanları en çok toplayanı olan kurbân kesme günüdür— insanlara Allah ve Rasû-lünden bir ilân ve bir ihtardır.» Muhakkak ki Allah ve Rasûlü, insanları kendine tevbe etmeye çağırıp şöyle buyurur : «Eğer (içinde bulunduğunuz şirk ve sapıklıktan) tevbe ederseniz; bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok eğer yüzçevirir (üzerinde olduğunuz halde devam eder) seniz; bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Aksine O, size güç yetiricidir, siz onun eli altında (gücü dâhilinde) kahrı ve dilemesi altındasınız.) Küfredenlere elem verici bir azabı (dünyada rüsvâylık ve azabı, âhirette ise demir sopaları ve zincirleri, bukağılan) müjdele.»
Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki; Bize Abdullah İbn Yûsuf'un... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir:
Ebubekir (r.a.) beni, o haccda müezzinler (ilân ediciler) içinde gönderdi. Ebubekir onları Nahr günü Minâ'da şöyle ilân etmeleri için göndermişti: Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i hiçbir çıplak tavaf etmesin. Râvî Humeyd der ki: Sonra Hz. Peygamber <s.a.) arkalarından Ali İbn Ebu Tâlib'i gönderdi ve ona Berâe'yi (Be-râe sûresini) ilân etmesini emretti. Ebu Hüreyre der ki: Ali, bizimle birlikte nahr günü Berâe'yi Minâ halkına ilân etti. Ayrıca bu seneden sonra hiç bir müşriğin haccetmeyeceğini, hiç bir çıplağın Beyt'i tavaf etmeyeceğini de ilân etti. Yine Buhârî'nin Ebu Yemmân kanalıyla,... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ebubekir, Nahr günü Minâ'da: Bu seneden sonra müşrik haccetmeyecek, Beyt'i çıplak tavaf etmeyecek, diye ilân edenler içinde beni de

gönderdi. Haccı ekber günü Nahr günüdür. Bu güne, insanların haccı asgar demeleri sebebiyle «ekber» denilmiştir. O sene Ebubekir, insanlara ilânda bulunmuş ve Allah Rasûlü (s.a.) nün de haccettiği veda haccı yılı hiç bir müşrik haccetmemiştir. Hadîsin lafzı Buhârî'den Kitâb el-Cihâd'da böyledir.
Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; o, «Allah ve Rasûlünden bir ilândır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Huneyn zamanı Hz. Peygamber (s.a.), Ci'râne'den umre için ihrama girdi. (Ci'râne'den umre yaptı.) Sonra bu haccda Ebubekir'i hacc emîri yaptı. Zührî'den rivayetle Ma'mer der ki: Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre; Ebubekir, kendisinin hacc emîri olduğu haccda Ebu Hüreyre'ye Berâe (sûresini) ilân etmesini emretmiştir. Ebu Hüreyre der ki: Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bizim arkamızdan Ali'yi göndererek Berâe sûresini ilân etmesini ona emretmiştir. Ebubekir daha önce o hacc mevsiminde hacc emîri olarak kalmıştır. Bu hadîsin sevke-dilişinde garîblik vardır. Şöyle ki: Ci'râne umresi senesi hacc emîri Attâb îbn Esîd'dir. Ebubekir ise dokuzuncu senedeki haccda hacc emîri olmuştur.
Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ebu Hüreyre'çlen rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i Mekke halkına Berâe sûresi ile birlikte gönderdiğinde onunla beraberdim. Ebu Hüreyre'nin oğlu Muharrer (veya Muharrir) der ki: Siz ne i'lân etmekteydiniz? O şöyle dedi: Biz, ilân ediyorduk ki cennete ancak mü'min girecek, Beyt'i çıplak tavaf etmeyecek, AUah Rasûlü (s.a.) ile arasında bir andlaşma olan kimsenin müddeti dört aya kadardır: Dört ay geçtiğinde Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır. Bu seneden sonra bu Beyt'i hiç bir müşrik haccetmeyecek. Ben, sesim kısılıncaya kadar bağırıyor, nida ediyordum.
Şa'bî, Muharrer îbn Ebu Hüreyre'den Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakleder: Allah Rasûlü (s.a.) İbn Ebu Tâlib (r.a.) i nida etmek üzere gönderdiğinde onunla birlikteydim. Onun sesi kısıldığında ben nida ediyordum. Ben : Siz neyi nida ile ilân ediyordunuz? diye sordum. O, şöyle cevâb verdi: Dört şeyi: Kâ'be'yi hiç bir çıplak tavaf etmesin. Allah Rasûlü (s.a.) ile andlaş-ması olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Cennete ancak inanmış nefisler (kimseler) girecektir. Bu senemizden sonra hiç bir müşrik haccetmeyecektir. Hadîsi tbn Cerîr, başka bir kanaldan olmak üzere Şa'bî'den rivayet etmiştir. Şu'be ise hadîsi Muğîre'den, o Şa'bî'den rivayet eder. Ancak onun hadîsinde şu kısım vardır: Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile arasında bir andlaşma varsa, bunun andlaşması dört aya kadardır. Ve râvî, hadîsin tamâmını zikretti. İbn Cerîr der ki: Bunun, hadîsi nakledenlerden birinin vehmi olmasından korkarım. Zîrâ süre hakkındaki haberler bunun hilaf madır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Berâe sûresini Ebubekir ile birlikte göndermişti. O Zü'1-Hoıleyfe'ye ulaştığında Allah Rasûlü : Onu benden veya Ehl-i Beyt'imden bir adam dışında kimse tebliğ etmesin, buyurdular ve onu (Berâe sûresini) Ali îbn Ebu Tâlib (r.a.) ile birlikte gönderdiler. Hadîsi Tirmizî de Tefsir kitabında Bündâr kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmiş ve Enes'den rivayetle bu hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir.
Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Süleyman'ın... Ali (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) e Berâe'den on âyet nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) Ebubekir'i çağırıp bunları Mekke

halkına okuması için onlara gönderdi, öonra beni çağırıp : Ebubekir'e yetiş. Ona nerede yetişirsen yazıyı ondan al ve Mekke halkına gidip bunu onlara oku, buyurdular. Cuhfe'de ona kavuştum ve yazıyı ondan aldım. Ebubekir, Hz. Peygamber (s.a.) e dönerek : Ey Allah'ın elçisi, benim hakkımda bir şey mi nazil oldu? diye sordu. Allah Rasûlü : Hayır, fakat Cibril bana geldi ve : Bunu sen veya ailenden bir adamdan başkası edâ etmeyecek, dedi, buyurdular. Hadîsin isnadında zayıflık vardır. Ebubekir (r.a.) in dönmesinden maksad, onun hemen dönmüş olması değildir. Aksine başka bir rivayette açık olarak geldiği üzere o, Allah Rasûlü (s.a.) nün hacc emîri olarak gönderilmiş olduğu haccm farzlarını yerine getirdikten sonra dönmüştür.
Yine Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Ebubekir'in... Ali (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), onu Berâe ile gönderdiğinde şöyle demişti: Ey Allah'ın peygamberi, ben fesahat sahibi ve hatîb değilim. Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Onu ya mutlaka ben götüreceğim veya sen götüreceksin. O da şöyle demiş : Eğer çâre yoksa o halde ben giderim. Allah Rasûlü : Git, muhakkak Allah senin diline sebat verecek ve kalbine hidâyet bahşedecektir, buyurmuş ve elini onun ağzına koymuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Zeyd İbn Yüşey' —Hem-dan'lı birisidir— den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ali'ye Hz. Peygamber (s.a.) in kendisini Ebubekir ile birlikte hacca göndermiş olduğu günü kasdederek Ne ile gönderilmiştin? diye sorduk. Şöyle dedi: Dört şeyle gönderildim: Cennete ancak inanmış kimseler girecektir. Beyt'i hiç bir çıplak tavaf etmeyecektir. Hz. Peygamber (s.a.) ile aralarında andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Bu senenizden sonra müşrikler, müslümanlarla birlikte haccetmeyecektir. Hadîsi Kı-lâbe kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet eden Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Ali'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Berâe sûresi inzal olunduğunda Allah Rasûlü (s.a.) beni dört şeyle gönderdi: Beyt'i hiç bir çıplak tavaf etmeyecektir. Bu yılınızdan sonra mescid-i harâm'a hiç bir müşrik yaklaşamayacaktır. Allah Rasûlü (s.a.) ile aralarında bir andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Cennete ancak inanmış kimse girecektir. Hadîsi İbn Cerîr, Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ali'den rivayet etmiştir. Bu rivayette o: Ben dört şeyle emrolundum... demiştir. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir.
İsrail'in Ebu İshâk'tan, onun da Zeyd İbn Yücey'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Berâe sûresi nazil oldu ve Allah Rasûlü (s.a.) önce Ebubekir'i, sonra Ali'yi gönderdi. Ali onu (Berâe sûresini) ondan aldı. Ebubekir döndüğünde : Benim hakkımda bir şey mi nâzü oldu? diye sordu da Allah Rasûlü : Hayır, fakat onu benim veya Ehl-i Beyt'im-den, birinin tebliğ etmesiyle emrolundum, buyurdular. Ali, Mekke halkına gitti ve onların içinde şu dört şeyi ilân etti: Bu seneden sonra hiç bir müşrik Mekke'ye girmeyecek. Beyt'i hiç bir çıplak tavaf etmeyecek. Cennete ancak müslüman kişi girecek. Allah Qasûlü (s.a.) ile aralarında bir andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır.
Muhammed İbn İshâk'ın Hakîm İbn Hakim İbn Abbâd İbn Huneyf kanalıyla Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn el-Huseyn îbn Ali'den rivayetine göre; o, şöyle

demiştir : Allah Rasûlü (s.a.), insanlara haccettirmesi için Ebubekir'i göndermişken ona Berâe sûresi nazil olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, Ebubekir'e gönderseniz, denildi. Onu benim yerime ancak Ehl-i Beyt'imden birisi edâ edebilir, buyurup Ali'yi çağırdılar ve şöyle buyurdular:. Bu kıssayı Berâe'nin içinden çıkar ve Minâ'da toplandıklarında Nahr günü insanlar içinde ilân et ki cennete hiç bir kâfir girmeyecektir. Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i hiç bir çıplak tavaf etmesin. Allah Rasûlü (s.a.) katında kendisi için bir andlaşma olanın bu andlaşması, süresi sonuna kadardır. Ali (r.a.), Allah Rasûlü (s.a.) nün Adbâ (,L^*JI) isimli devesinin üzerine binip Ebubekir'e yolda yetişti. Ebubekir onu gördüğünde : Emîr olarak mı yoksa me'mûr olarak mı? diye sordu. O : Bilakis me'mûr olarak, diye cevab verdi. Beraberce gittiler. Ebubekir insanlara haccettirdi. Araplar o sene, câhiliye devrinde oldukları gibi haccdaki duraklarında idiler. Nihayet kurban günü olunca; Ali îbn Ebu Tâlib Allah Rasûlü (s.a.) nün kendisine emretmiş olduğu şeyleri insanlar içinde kalkıp ilân etti. Ve şöyle dedi: Ey insanlar, cennete hiç bir kâfir girmeyecektir. Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i hiç bir çıplak 'tavaf etmesin. Kimin Allah Rasûlü (s.a.) katında bir anlaşması varsa; bu, süresine kadardır. O seneden sonra hiç bir müşrik haccetmedi, hiç bir çıplak Beyt'i tavaf etmedi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) nün yanma geldiler. Bu, belirli süreye kadar müddet verilmiş olanlarla, o yıl ahîd alınmış olan müşrikler için bir «berâet» idi.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülha-kem'in... Ebu es-Sahbâ el-Bekrî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ali İbn Ebu Tâlib'e hacc-ı ekber gününü sordum. Şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) insanlara haccettirmek üzere Ebubekir îbn Ebu Kuhâfe'-yi göndermiş ve onunla birlikte beni Berâe sûresinden kırk âyetle birlikte göndermişti. Arefe günü Arafat'a gelince insanlara hutbe okumuş, hutbesini bitirince bana dönüp : Kalk ey Ali, Allah Rasûlü (s.a.) nün risâletini edâ et (yerine getir), demişti. Kalktım ve onlara Berâe sûresinden kırk âyeti okudum. Sonra döndük ve Minâ'ya geldik. Cemre'ye (şeytâna atılan taşları) attım. Devemi kestim, sonra başımı tıraş ettim. Ve anladım ki orada toplananlar, arafe günü Ebubekir'in hutbesinde bütünüyle hazır bulunmamışlardı. Çadırları dolaşıp onlara bu âyetleri okudum. İşte buradan hareketle bazıları, onun (hacc-ı ekber gününün) Nahr günü olduğunu sanmışlardır. Dikkat ediniz, o arafe günüdür. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Ebu îshâk'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Cühayfe'ye hacc-ı ekber gününü sordum, arafe günüdür, dedi. Ben : Bu bilgi senden mi, yoksa Muhammed (s.a.) in ashabından mı? diye sordum. Hepsi onlardandır, diye cevab verdi. Yine Abdürrezzâk'ın Cüreyc'den, onun da Atâ'dan rivayetine göre o, hacc-ı ekber gününün arafe günü olduğunu söylemiştir.
Ömer İbn Velîd eş-Şennî der ki: Bize Şihâb İbn Abbâd el-Ansarî'nin babasından rivayetine göre o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini işitmiş : Bu, arafe günüdür, bu hacc-ı ekber günüdür. Hiç kimse bu günde kesinlikle oruç tutmasın. Râvî devamla şöyle anlatır : Babamdan sonra (babamın ölümünden sonra) haccettim ve Medine'ye varıp halkının en faziletlisinin kim olduğunu sordum. Saîd İbn Müseyyeb'dir dediler. Ona varıp: Muhakkak ben Medîne halkının en faziletlisini sordum, Saîd İbn Müseyyeb'dir, dediler. Bana arafe günü orucundan haber ver, dedim. Ben sana benden yüz kat daha faziletli olanı haber vereyim : O, Ömer —

veya İbn Ömer— dir. O günün orucunu yasaklar ve : O, hacc-ı ekber günüdür, derdi. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir. İbn Abbâs, Abdullah İbn Zübeyr, Mücâhid, İkrimıe ve Tâvûs'tan rivayet edildiğine göre onlar: Arafe günü hacc-ı ekber günüdür, demişlerdir. Bu hususta İbn Cüreyc'in mürsel olarak rivayet ettiği bir hadîs vardır: Bana Muhammet! İbn Kays İbn Mahreme'den rivayetle haber verildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), arafe günü hutbe okumuş ve : Bu (gün), hacc-ı ekber günüdür, buyurmuşlardı. Bu hadîs, İbn Cüreyc kanalıyla... Misver İbn Mahreme'den başka bir şekilde de rivayet edilmiş olup buna göre; Allah Rasûlü (s.a.), Arafat'ta onlara hutbe okumuş, Allah'a hamd ü senadan sonra şöyle buyurmuştur : İmdi, muhakkak bu (gün) hacc-ı ekber günüdür.
Hacc-ı ekber günü hakkındaki ikinci görüş ise bunun, Nahr (hacc-da kurbân kesme) günü olduğu şeklindedir. Hüşeym'in İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den, onun Şa'bfden, onun da Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre o : Hacc-ı ekber günü Nahr günüdür, demiştir. Ebu İshâk .es-Sübey'î de Haris İbn A'ver'in şöyle dediğini nakleder : Ali (r.a.) ye hacc-ı ekber gününü sordum : O, Nahr günüdür, diye cevab verdi. Şu'be'nin Hakem'-den rivayetine göre; o, Yahya İbn el-Bezzâr'i şöyle derken işitmiş : Hz. Ali (r.a.), Nahr günü beyaz bir katır üzerinde çöle doğru gitmek üzere çıkmıştı. Bir adam gelip hayvanının yelesinden tuttu ve ona hacc-ı ekber'i sordu. Hz. Ali şöyle cevab verdi: O, bu günündür. Hayvanın yolunu serbest bırak. Abdürezsâk'ın Süfyân ve Şu'be kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiş : Hacc-ı ekber günü Nahr günüdür. Bu görüşün bir benzerini; Şu'be ve başkaları, Ab-dülmelik İbn Numeyr'den rivayet etmişlerdir. Keza Hüşeym ve başkaları, bu görüşü Şeybânî kanalıyla Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan. da rivayet etmişlerdir. A'meş'in Abdullah İbn Sinan'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muğîre İbn Şu'be kurbân günü bir deve üzerinde bize hutbe okuyup : Bu, kurbân günüdür, bu Nahr günüdür, bu hacc-ı ekber günüdür, dedi. Hammâd İbn Seleme'nin Semmâk'den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o : Hacc-ı ekber; Nahr günüdür, demiştir. Ebu Cühayfe, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn Şeddâd İbn el-Hâd, Nafi' îbn Cübeyr İbn Mut'ım, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid, İklime, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Zührî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Es-lem'den rivayete göre onlar: Hacc-ı ekber günü; Nahr günüdür, demişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Daha önce geçtiği üzere Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîse göre; Ebubekir onları, Minâ'da ilânda bulunmak üzere Nahr günü göndermiştir. Bu hususta başka hadîsler de vârid olmuştur. Nitekim İmâm Eba Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Sehl İbn Muhammed es-Sicistânî'-nin... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.), veda haccmda kurbân günü cemrelerin yanında durmuş ye: Bu gün hacc-ı ekber günüdür, buyurmuşlardır. İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh de bu hadîsi Ebu Câbir Muhammed îbn Abdülmelİk'den bu şekilde rivayet etmişlerdir. Yine İbn Merdûyeh bu hadîsi Velîd İbn Müslim'den, o da Hişâm İbn el-Ğâz'dan rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Merdûyeh hadîsi Saîd İbn Abdülazîz'den, o da Nâfi'den rivayet eder.
Şu'be'nin Arar İbn Mürre'den, onun Mürre el-Hemdânî'den, onun da Hz, Peygamber (s.a.) in ashabından bir adamdan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) kırmızı renkte, kulağının ucu kesilmiş bir deve üzerinde aramızda kalkıp : Bu gününüzün hangi gün olduğunu biliyor musunuz? diye

sormuştu. Nahr günüdür, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: Doğru söylediniz, bu gün hacc-ı ekber günüdür.
İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn Mikdâm'm... Abdurrahmân îbn Bekre'den, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle demiştir : O gün olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) kendisine âit bir deve üzerine oturmuş, insanlar onun gemini tutmuşken: Bu, hangi gündür? diye sormuştu. Biz, sustuk ve sandık ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Şöyle buyurdular: Bu gün, hacc-ı ekber günü değil midir? Bu hadîsin isnadı sahîh olup aslı Buhârî'nin Sahîh'inde tahrîc edilmiştir. Ebu Ah-vas'ın Şebîb İbn Ğarkade'den, onun Süleyman îbn Amr îbn Ahvas'-dan, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nü veda haccında dinledim, bu hangi gündür? buyurdular. Hacc-ı ekber günüdür, diye cevab verildi. Saîd İbn Müseyyeb'den rivayete gpre; o, şöyle demiştir : Hacc-ı ekber günü; Nahr gününden ikinci gündür. Saîd İbn Müseyyeb'in bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Mücâhid de: Hacc-ı ekber günü; bütün hacc günleridir, demiştir. Ebu Ubeyd de böyle söyler. Süfyân ise şöyle demiştir : Hacc günü; Cemel günü, Sıffîn günü. Yani hepsinin günleridir. Sehl el-Serrâc der ki: Hasan el-Basrî'ye hacc-ı ekber günü soruldu da şöyle dedi: Hacc-ı ek-berden size ne? O, Ebubekİr'in Allah Rasûlü (s.a.) tarafından insanlara haccettirmek üzere görevlendirilerek haccettiği senedir. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Vekî'nİn ve Ebu Üsâme'nin İbn Avn'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muhammed İbn Sîrîn'e hacc-ı ekber gününü sordum, şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) nün haccı ile bedevî-Ierin haccının birleştiği (birbirine tevâfuk ettiği) gün olmuştur.[3]

4 — Yalnız muahede yaptığınız müşriklerden, muahede hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinizde kimseye yardım etmeyenler, müstesnadır. O halde yaptığınız anlaşmayı, sonuna kadar tamamlayın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.

Bu, dört ay süre koymadan bir istisnadır. Belli bir vakti olmaksızın mutlak olarak kendisi ile andlaşma bulunan kimsenin süresi (and-laşma süresi) dört aydır. Yeryüzünde dolaşacak ve kendisini kurtarmak üzere dilediği yere gidecektir. Ancak belli bir vakitle sınırlı andlaşma bulunanların süresi, andlaşmada konulan süredir. Daha önce geçen hadîste şöyle buyuruluyordu: Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile bir andlaşması varsa; onun andlaşması, süresinin sonuna kadardır. Fakat bu, andlaşma yapılanın andlaşmasını bozmaması, müslümanlara karşı hiç kimseye yardımcı olmaması, onların dışındakilere onların aleyhinde yardımda bulunmaması şartına bağlıdır. İşte süresinin sonuna kadar andlaşmasına ve zimmetine riâyet edilecek olanlar, bu durumda olan kimselerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu husustaki andlaşmalara riâyete teşvik ile : «liluhakkak ki Allah (andlaşmalarına riâyet eden) müttakîleri sever.)) buyurmuştur.[4]

İzâhı

Şîîlerden bazıları; âdetleri olduğu üzere, Hz. Ali'nin bu özelliğini büyütüyor. Ona rivayet bakımından sahîh olmayan ve akılla da kabul ve destek görmeyen şeyler isnâd ediyorlar. Bununla Hz. Ali'nin Ebu-bekir'den daha üstün olduğunu, halifeliğe ondan daha lâyık olduğunu isbât etmek istiyorlar. Onlar, Cebrail'in Hz. Peygambere; Ebubelçir'i azletmesini emretmiş ve Berâe sûresini peygamberin kendisi veya ailesinden birisinin ancak tebliğ edebileceğini söylemiştir. Bunun içindir ki Peygamber de Ebubekir'i tebliğ görevinden azletmiştir. Onlar bu olayı anlaşmaların feshi ve onunla ilgili meselelere hâs kabul etmeyip din için genel bir kaide olarak görüyorlar. Oysa sahîh hadîsler, din uğruna cihâd ve onu savunmada olduğu gibi dini teblîğ konusunda umûmîdir. Dini teblîğ bir görevdir, sadece şeref değil. Bu meyânda Rasûlullah veda haccında binlerce insanın duyup dinlediği konuşmasında: Burada bulunan bulunmayana tebliğ etsin, buyurmuştur. Bu husus, Buhârî, Müslim ile diğer hadîs kitaplarında bir kaç yerde vardır. Bazı rivayetlerde İbn Abbâs şöyle demektedir: Allah'a yemîn ederim ki, «burada bulunan bulunmayana tebliğ etsin,» sözü bütün ümmete verilen bir emirdir. «Benden bir âyet bile olsa, onu tebliğ ediniz.» hadîsi de vardır ki, bunu Buharı ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Gerçek bu olmasaydı, şüphesiz İslâmiyet o hızıyla dünyaya yayılmazdı. Şîîlerden bazıları, Rasûlul-lah'm Ebubekir'i hacc emirliğinden alıp yerine Ali'yi görevlendirdiğini iddia etmektedirler. Bu, halkın ve âlimlerin bildiği ve yaşanmış bir olaya dayanan rivayetlere zıt bir iftiradır. Doğrusu şudur: Hz. Ali (r.a.) özel bir emri tebliğ etmekle görevlendirilmiş idi. İslâmın sosyal bir esâsının yerine getirilmesi konusundaki genel başkanlığında Hz. Ali, Hz. Ebutîekir'e tâbi idi. Hattâ, Ebubekir, Hz. Ali'nin emri tebliğ edeceği vakti tayın ediyor : Kalk ey Ali, peygamberin elçiliğini tebliğ et, diyordu. Ayrıca Ebu Hüreyre'nin Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kitaplarında vârid olan hadîsinde de yeraîdığına göre, Ebubekir bu emri teblîğ konusunda ashâbtan bazılarına Hz. Ali'ye yardım etmeleri için ta'lîmât vermiştir.
Hz. Peygamberin müslümanlann Mekke'den kurtuluşundan sonraki bu ilk haccın ifâsı hususunda ve diğer hacc erkânı konusunda Hz. Ebubekir'i emîr ta'yin etmesi, tıpkı vefatından önce onu namaz kıldırmakla görevlendirmesi gibi; Rasûlullah'ın yerine getirdiği İslâm'ın esaslarının yerine getirilmesinde onu ashabın diğer liderlerine tercihi anlamına geliyordu. Ashabın çoğunluğu bu olayı peygamberin vefatından sonra onun başkanlığa aday gösterilmesi olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla olay; Hz. Ali'nin değil, Hz. Ebubekir'in hilâfetine işarettir. Gerçek şu ki: Yüce Allah, onlann ileride devlet başkanı olacaklarım biliyordu. Âlûsî bu mânâda bazı sözler söyledikten sonra şöyle demektedir:
Ehl-i Sünnetten bazıları, Ebubekir'in hacc konusunda insanlara başkan ta'yîn edilmesinde ve Ali'nin de orada andlaşmayı bozmayı teblîğ konusunda görevlendirilmesinde bir nükteyi zikretmektedirler. O nükte şudur: Ebubekir rahmet ve cemâl sıfatına mazhar idi. Nitekim İsrâ hajüsinde geçen Rasûlullah'm «Ümmetimin ümmetime en merhametlisi Ebubekir'dir.» sözü bunu göstermektedir. Bunun için Hz. Peygamber rahmete konu olan müslümanlann işini Ebubekir'e havale etmiştir. Hz. Ali ise Allah'ın aslanı idi. O, celâl sıfatının mazharı idi. Binâenaleyh yüce Allah, kahr ve celâl sıfatı gerektiren kâfirlerin andlaşmasının feshi görevini ona vermiştir. Onlar kâfir ve müslümanm toplandığı büyük

toplulukta birinden cemâl, ötekinden celâl sıfatı fışkıran iki göz gibiydiler. Bu söz şayet Rasûlullah'ın açık ta'lîli olmaz İse de şüphesiz ki çok güzeldir. Biz diyoruz ki: Eğer Rasûlullah'ın Ali'yi kâfirlerin and-laşmalarıru bozmak için kendi yerine göndermesini onun ehl-i beytinden olmasına bağlamak adı geçen nüktenin bir illet olmasına engel olursa da, bir hikmet olmasına mâni değildir.
Çağdaş şîîlerden birinin yeni bir kitabında^ bu meselenin mübalağa edilip büyütülmesinin bir başka örneğini gördüm. Hz. Ali ile ilgili diğer menkibelerde de hep böyle yapılmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i (r.a.) kötülemek için şüphe nedeni olmuştur. Sözkonusu eser, Cenab-ı Allah'ın kitabını da Hz. Ebubekir'in hicreti esnasında Peygambere arkadaşlık ettiğini zikretmesini, Allah'ın mağarada onlarla beraber olduğunu açıklamasını kıymetsiz sayıyor ve Hz. Ebubekir için meziyet olmaktan çıkarıyordu. Aslında eğer şîa, şu günlerde rafızîlik, bid'atler, sün-netten çıkma propagandaları, ehl-i sünnet imamlarını kötüleme gayretine düşmeselerdi; biz bu tebliğ konusundaki şüpheyi burada zikre değer bulmayacaktık.
Bahis mevzuu şîî yazar bu mesele ile ilgili rivayetlerden; İbn Cerîr Taberî'nin Süddî'den naklettiği rivayetleri özetleyerek şöyle demektedir : Tevbe sûresinin başındaki kırk âyet indiği zaman; Rasûlullah, hac için Hz. Ebubekir'i emîr sıfatıyla bu âyetleri ilân için Mekke'ye göndermiştir. Ebubekir Zü'1-Huleyfe'ye vardığında, Hz. Peygamber peşinden Ali'yi göndermiş görevi ondan almıştır. Rasûlullah'ın huzuruna dönen Ebubekir; Ya Rasûlallah, hakkımda bir şey mi indi? diye sormuştur. Hz. Peygamber bunun üzerine : Hayır, fakat bir şeyi benim adıma ben veya ailemden başka birisi teblîğ edemez, buyurmuştur. Bu olaya dayanarak müellif, Hz. Ali'nin peygamberin kendisi mertebesinde olup Allah katında ashabın en hayırlısı ve üstünü olduğu hükmünü çıkarmıştır. Müellif devam ederek şöyle demektedir: Peygamberin bu sözü Ali'nin O'ndan olması O'nun kendisi olması demektir. Bunu Ebubekir de biliyordu. Onun içindir ki Rasûlullah bu konuyu Ebubekir'e tekrar söz konusu etmemiştir. İstidlal yolunu bilen herkes bunun böyle olduğunu bilir. Hâricilerden bazıları, Hz. Ali'nin bu üstünlüğünü gizlemeye çalışmış, Hz. Peygamberin «O bendendir» sözü onun neseb bakımından yakınlığı manasınadır, üstünlüğü anlamına gelmediğini iddia etmiştir. Bunlara göre arapların âdeti böyleydi, bir kimse anlaşmasını bozmak istediği zaman, bunu ya bizzat kendisi bozar veya en yakınını bunun için gönderirdi. Bunların yanıldığı bir nokta var. O da Abbâs'ın Hz. Peygamber'in neseb bakımından en yakını olduğudur. Rasûlullah buna rağmen niçin onu bu teblîğ görevi ile göndermemiştir? Müellif, ehl-i sünnetten hiç kimsenin bu hadîsi onların iddia eUiği mânâya almadığını çok iyi bilir. Ehl-i sünnet, böyle bir teblîğ konusunda ya anlaşmayı yapanın kendisi bulunacağını veya yakın akrabalarından birini göndereceğini söylemektedirler.
Ben diyorum ki bu zâtın ileri sürdüğü şüphesinin içinde kendi aleyhine delil bulunmaktadır. Şöyleki:
1) Bu tutucu Şiî rivayetlerden Süddî'nin rivayetini seçip almıştır. Çünkü bu rivayet başka rivayetlerde yeralmayan Şia'nın te'vîl ve aşırılıklarına uygun muhteva taşımaktadır.
2) Süddî, bu sözü kendisi söylemiş, sahabeden herhangi birinden nakletmemiştir.

3) Bu konuda bizim sahih senetlerle Ali, Ebu Hureyre v.b. den rivayet ettiğimiz hadîs, Süddî'nin rivayetine ters düşmektedir. Bizim rivayet ettiğimiz daha tercihe değerdir.
4) Konuyu tahkîk ettiğini iddia eden bu Şîî müellif, Süddî'nin sözünün tamâmını zikretmemiş, sadece bir kısmını almıştır. Süddî'den başkalarının da rivayet ettiği ve bu müellifin kaydetmediği kısımda Ra-sûlullah, Ebubekir'e şöyle der : Ey Ebubekir, mağarada benimle beraber olmaktan, Kevser havzmda arkadaşım olmaktan memnun olmaz mısın? Evet ya Rasûlallah, dedi ve hacıların başında gitti. Hz. Ali de Tevbe sûresini götürdü. Kurban bayramı günü Ali kalktı ve şöyle konuştu : Bu seneden sonra hiç bir müşrik, Mescid-i Harâm'a girmeyecektir. Kâ-beyi hiç bir kimse çıplak olarak tavaf etmeyecektir. Hz. Peygamber ile ararında bir anlaşma olan kimseye anlaşma süresince hak tanınır. Bu günler yemek ve içmek günüdür. Yüce Allah ancak müslüman olanları cennetine koyacaktır. Bundan sonra müşrikler döndüler birbirlerini suçlamaya başladılar. Ne yapıyorsunuz? Görmüyor musunuz, Kureyş-liler müslüman oldu? dediler ve müslüman oldular.
îbn Cerîr Taberî'nin tefsirinde geçen Süddî'nin rivayetinin tâm metni budur.
Eğer bu şîî müellif rivayete dayanıyorsa —ki öyle görünüyor— daha önce açıkladığımız gibi, bu hadîs onun aleyhinde bir delildir. Ayrıca Hz. Ali'nin tebliğ ettiği o kırk âyet içinde «Eğer siz O'na yardım etmezseniz, (iyi bilin ki) iki kişiden biri olduğu halde kâfirler O'nu çıkardıkları zaman Allah O'na yardım etmişti. Hani onlar mağarada idiler, o zaman arkadaşına «Üzülme Allah bizimle beraberdir» diyordu.» âyeti de bulunuyordu.
Rasûlullah'm verdiği bu görev Ebubekir'in üstünlüğünü, Hz. Peygamberin yanındaki özel mevkiini, böyle bir farîzanın yerine getirilmesinde Hz. Ebubekir'i yerine vekîl tâyin etmesinin, Hz. Ali'nin kendisine daha yakın olmasına rağmen, bu özel konuyu tebliğle Hz. Ali'yi görevlendirdiği zaman onu Hz. Ebubekir'in emrine vermesinin hikmetini açıklamaktadır. Bu -meselede Ebubekir'in ona emir verdiği sahîh rivayetlerde geçmektedir. Bunun içindir ki, bu râfızî, Rasûlullah'ın hayatının o en önemli hâdisesinde, Allah'ın emri ile peygamberin seçmesi sonunda Ebu-bekir'in kendisine yol arkadaşlığı etmesindeki şerefi inkâr etmekte, rivayet edilen hadîsin bir kısmını almamaktadır. Bu önemli olay; İslâmın doğuşunu ve nurunun dünyaya yayılışının başlangıcındaki hicret olayıdır. Eğer bu beraberlik basît bir şey olsaydı, Kur'an bunu zikretmezdi. Kur'an, Ebubekir*i insanlığın efendisine arkadaş olarak zikretmekte ve Allah'ın onlarla birlikte olduğunu belirtmektedir.
Sonra Hz. Peygamberin Ebubekir için «Kevser havuzunun başında arkadaşımdır..» demesi, onun kıyamet günü başkalarından farklı bir üstünlüğe, meziyyete sahip olacağını gösterir. Eğer o, kevser suyunun başına gelecek sair mü'minler gibi bir insan olsaydı, o makamda bu özel ifâdenin bir mânâsı olmazdı. Rasûlullah'ın sözleri manasızlıktan münezzehtir.
5) Süddî'nin rivayetinde yeralan; benden bir kişi, sözünü Taberî ve diğerlerinde yeralan; ehl-i beytimden bir kişi sözü açıklamaktadır. Bu açık ifâde; «benden» kelimesinin; Hz. Ali'nin nefsinin Peygamber'in nefsi gibi olması, onun yerine kâim olması, ve ashabın en üstünü olması iddiasını ibtâl eder.
6) O müellifin bir kısım hâricilere isnâd ettiği görüşleri tüm ehl-i sünnet ulemâsından hiçbirisi, bu konuda Hz. Ali'nin hiç bir özelliğinin olmadığını, onun

bu olayda görevlendirilmesinin peygamberin yakını olmasından kaynaklandığını bu olayın sadece bir tebliğ olduğunu, Hz. Ali bakımından övünülecek bir durum olmadığını iddia etmemişlerdir. Bütün bunlar Rafızîlerin, Haricîleri andıkları zaman ehl-i sünnete iftira etme alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Şayet Haricîler de bu konuda Hz. Ali'nin meziyyetini inkâr ediyorlarsa, Râfızîler de Hac emirliği esnasında, hac farizasını edâ ve öğretme, müşriklere dini tebliğ konusunda Hz. Ebubekir'in Peygamber'e vekâlet etme meziyyetini inkâr etmektedirler. Ehl-i sünnet nıu'tedildir. Her iki zâtın da üstün meziyyet-lerini de kabul ederler.[5]

5 — Haram olan aylar çıkınca; artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın ve hapsedin. Her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe ederler; namaz kılar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.

Haram Aylar Çıkınca

Müfessirler, bu âyette zikredilen haram ayların hangi aylar olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Cerîr bunların : «Bunlardan dördü haram olanlardır. İşte bu, en doğru nizâmdır. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin...» (Tevbe, 36) âyetinde zikredilen aylar olduğu görüşündedir. Bunu Ebu Ca'fer el-Bâkır söylemiştir. Fakat İbn Cerîr, onlar hakkında haram ayların sonuncusunun Muharrem olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr'in zâhib olduğu bu görüşü Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Dahhâk da bu görüştedir. Fakat bu şüphelidir. Âyetin akışından açıkça anlaşılan ise îbn Abbâs'tan Avfî tarafından rivayet edilen görüştür. Bu görüşü Mücâhid, Amr îbn Şuayb, Mu-hammed İbn İshâk, Katâde, Süddî ve Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem de paylaşırlar. Buna göre burada kasdedilen : «Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» (Tevbe, 42) âyetinde belirtilen dört aylık süre; yeryüzünde serbestçe dolaşma süresidir. Sonra Allah Teâlâ : «Haram olan aylar çıkınca...» buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nm onlarla savaşmayı size haram kıldığı, onlar için vermiş olduğu süre olan dört ayın bitiminde onları nerede bulursanız hemen öldürün. Sonra, haram olan dört ayların hükmünün açıklanması yine bu sûrede ilerdeki bir âyetin tefsirinde gelecektir.
Allah Teâlâ'nın: «Artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» âyeti geneldir. Fakat meşhur olan görüş; bu âyetin, Harem'de savaşın haram kılınmasıyla ilgili: «Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün...» (Bakara, 191) âyeti ile tahsis edilmiş olduğudur. Allah Teâlâ : «Onları yakalayın.» buyurur ki; onlan, dilerseniz öldürmek suretiyle ve dilerseniz esîr etmek suretiyle yakalayın. «Onlan hapsedin ve her gözetleme yerinde onlan bekleyin.» Onlan bulmanızla yetinmeyin. Bilakis onlan sığındıklan yerlerde, kalelerinde muhasara etmek, geniş olan yeryüzünü onlara daraltmak, ölünceye veya İslama girmek zorunda kalıncaya kadar yollarda, geçecekleri yerlerde onlan gözetleyin. «Eğer tevbe ederler; namaz kılar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafurudur, Rahîm'dir.» Bunun içindir ki Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.), zekât vermeyenlerle savaşma hususunda bu ve benzeri âyetlere dayanmıştır. Zîrâ bunlarda onlarla harbetmek

ancak bu işleri işlemeleri şartıyla haram kılınmıştır ki bunlar da İslâm'a girme, vâciblerini yerine getirmedir. Allah Teâlâ bu şartlardan en üstünü ile daha aşağı olanlarına işaret ve tenbîhte bulunmuştur. Şehâdetten sonra farzların en şereflisi, Allah'ın hakkı olan namazdır. Ondan sonra ise fakîr ve yoksulları ilgilendiren ve menfaati onlara geçen zekâtın yerine getirilmesi gelmektedir. Bu ise yaratıklarla ilgili işlerin (fiillerin) en şereflisidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bir çok yerde namaz ile zekâtı birlikte zikretmiştir. Buhârî ve Müslim'de İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namazı kılıncaya ve zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Ebu İshâk'ın Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Siz namaz kılmakla ve zekâtı vermekle emrolundu-nuz. Kim, zekât vermezse; onun namazı da yoktur.
Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem der ki: Allah Teâlâ, namazı ancak zekât ile kabul buyurur. Ve o, şöyle demiştir: Allah Ebubekir'e rahmet eylesin, ne kadar anlayışlı ve bilgili imiş.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ali îbn İshâk'ın... Enes'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ettiklerinde, bizim kıblemize yöneldiklerinde, bizim kestiklerimizi yediklerinde ve bizim namazımızı kıldıklarında onların kanlan, malları bir hak karşılığı olma durumu hâriç bize haram kılınmıştır. Müslümanların lehine olan onların lehine, müslümanlann aleyhine olan onların da aleyhinedir. Hadîsi Sahîh'inde Buhârî ve îbn Mâce dışındaki Sünen sâhibleri Abdullah İbn Mübarek kanalıyla rivayet etmişlerdir.
İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Bize Abd'ül-A'lâ îbn Vâsıl el-Esedî'nin... Enes'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, dünyadan yegâne Allah'a ihlâs ve îmân üzere, O'ha hiç bir şeyle ortak koşmaksızın ibâdetle ayrılırsa; dünyadan Allah Teâîâ kendisinden hoşnûd olduğu halde ayrılmış olur. Enes der ki: Bu; ihtilâflardan, heveslerin çoğalmasından ve ayrılıklardan önce Rasûllerin Rab-larından getirip tebliğ etmiş oldukları Allah'ın dinidir. Allah'ın kita-bında bunun tasdîki son nâzll olan âyetler içindedir. Allah Teâlâ: «Eğer tevbe ederler; namaz kılarlar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın.» buyurmaktadır. Onların tevbesi; putlardan sıyrılıp onları terketmek, Rablanna ibâdet etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermektir, sonra Allah Teâlâ başka bir âyette de : «Eğer tevbe ederler; namaz kılarlar ve zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir.» (Tevbe, 11) buyurmaktadır. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir. Bu hadîsi, Mu-hammed İbn Nasr el-Mervezî de «es-Salât» isimli kitabında İshâk İbn İbrâhîm kanalıyla... Ebu Ca'fer er-Râzî'den rivayet etmiştir.
Bu âyet-i kerîme; hakkında Dahhâk İbn Müzâhim'in : Muhakkak ki bu, Hz. Peygamber (s.a.) ile müşriklerden herhangi birisi arasında bulunan her andlaşmayı, konulmuş her müddeti neshetmiş, kaldırmıştır, dediği kılıç âyetidir.
Avfî, bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demiştir: Berâe'nin nazil olması ve haram ayların çıkmasından beri müşriklerden hiçbirisi için ne bir

andlaşma ve ne de bir zimmet kalmamıştır. Bu âyet inmezden önce, müşriklerden kendi lehine bir andlaşma bulunanların süresi dört aydır. Bu süre, Berâe'nin ilân edildiği günden başlayıp Rebîül-Âhır ayının başından onuncu güne kadardır. Ali İbn Ebu Talha İse İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Allah Teâlâ, kendileriyle andlaşma yapılmış olanlar eğer İslâm'a girmezlerse peygamberine, kılıcı koymasını (onlarla harbi, ilânı) emretmektedir. Kendileri lehine andlaşma yapılıp yemîn edilmiş kimselerin bunları bozmaları ise birinci şartı (dört ay süre tanınmasını) ortadan kaldırmaktadır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ali îbn Ebu Tâlib'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) dört kılıçla gönderilmiştir: Birincisi müşrik Araplar hakkındaki kılıçtır. Nitekim Allah Teâlâ: «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» buyurmuştur, îbn Ebu Hatim; bu hadîsi bu şekilde muhtasar olarak rivayet etmiştir. Ben öyle sanıyorum ki ikinci kılıç; Allah Teâlâ'nın : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de ftıanmayan, Allah ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar— savaşın.» (Tevbe, 29) âyetinde zikredilmiş olan kitab ehli ile savaştır. Üçüncü kılıç, «Ey peygamber, kâfirler ve münafıklar ile cihâd et.» (Tevbe, 73) âyetinde zikredilen münafıklarla savaştır. Dördüncüsü ise Allah Teâlâ'nın : «Eğer mü'minlerden iki taife birbirleriyle dönüşürlerse, aralarını düzeltin. Şayet biri diğeri üzerine saldırırsa, o saldıranla Allah'ın buyruğuna dö-nünceye kadar savaşın...» (Hucurât, 9) âyetinde zikredilen âsîlerle savaştır.
Sonra müfessirler, bu kılıç âyetinin mensûh olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Dahhâk ve Süddî bu âyetin: «Sonra onları ya karşılıksız veya fidye mukabili salıverin.» (Muhammed, 4) âyeti ile mensûh olduğunu söylerken Katâde bunun tersini söylemektedir.[6]

6 — Eğer müşriklerden birisi senden emân dilerse; ona emân ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emîn olacağı yere kadar ulaştır. Bu; onların bilmez bir kavim olmaları sebebiyledir.

Allah Teâlâ bu âyette peygamberine hitaben şöyle buyurur: «Eğer (kendileriyle savaşmayı sana emrettiğimiz, canlarını ve mallarını mü-bâh görmeni sana helâl kıldığımız) müşriklerden birisi senden emân dilerse; (onun bu talebine icabetle) ona emân ver. Tâ ki (senin kendisine okuyacağını ve Allah'ın hüccetini onun aleyhine olarak ikâme etmek üzere dinden ona zikredeceğini) dinlesin. Sonra onu emîn olacağı yere kadar ulaştır. (O ülkesine, evine ve kendisini emniyyette hissedeceği yere dönünceye kadar emân içinde olmakta devam edecektir.) Bu; onların bilmez bir kavim olmaları sebebiyledir.» Biz, böylelerinin benzerleri hakkındaki emânı; onlar Allah'ın dinini öğrensinler ve Allah'ın daveti kulları arasında yayılsın diye koymuşuzdur.
Bu âyetin tefsirinde Mücâhid'den naklen İbn Ebu Necîh şöyle der : Bir insan ki sana inzal olunanı ve senin söylediğini dinlemek (veya işitmek) üzere sana gelir. İşte bu kişi, sana gelip Allah'ın kelâmını işi-tinceye ve geldiği yerdeki gibi kendisini emîn göreceği yere ulaşıncaya kadar emniyettedir.

Bundan dolayıdır ki Allah Rasûlü (s.a.), doğruyu aramak veya bir elçilik sebebiyle kendisine gelenlere emân verirdi. Nitekim Hudeybiye günü kendisine Kureyş'ten bir elçiler grubu gelmişti, ürve îbn Mes'ûd, Mikrez îbn Hafs, Süheyl İbn Amr ve başkaları birer birer gelmişlerdi. Bunlar, Allah Rasûlü ile müşriklerin arasında bulunan bir mesele için gelip gitmekteydiler. Bu esnada müslümanlann Allah Rasûlü (s.a.) ne gösterdikleri ta'zîmi görmüşler ve bu, onları son derece şaşırtmıştı. Ayrıca hiç bir kral ve kayser'in yanında müşahede etmedikleri şeyleri de görmüşlerdi. Bunlar kavimlerine dönmüşler ve bunu onlara haber vermişlerdi. İşte bu ve benzeri durumlar, onlardan bir çoğunun hidâyetinin en büyük sebeplerinden olmuştur.
Yine bu sebepledir ki Müseylime el-Kezzâb'ın elçisi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiğinde Hz. Peygamber ona : Müseylime'nin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ediyor musun? diye sormuş ve o da evet, demişti.
Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştular: Şayet elçilerin öldürülmesi doğru olsaydı, senin boynunu vururdum. Allah Teâlâ, İbn Mes'ûd^un Kû'fe'de emîr olduğu dönemde onun boynunun vurulmasını takdir buyurmuştur. O kişiye İbn en-Nevâha denilirdi. İbn Mes'ûd'un zamanında onun Müseylime'nin peygamberliğine şehâdet etmekte olduğu ortaya çıkmış ve İbn Mes'ûd ona birisini gönderip : Muhakkak sen şimdi bir elçi değilsin, deyip boynunun vurulmasını emretmiş ve bu uygulanmıştı. Allah ona rahmet eylemesin ve la'net etsin.
Curada gaye şudur: Kim, Dâr-ı harb'den Dâr-ı İslâm'a bir elçilik görevini yerine getirme veya bir ticâret, veya bir andlaşma veya mütâreke istemek veya cizyeyi getirmek veya benzeri bir sebeple gelir devlet başkanı veya onun naibinden emân dilerse; Dâr-ı İslâm'a gelip gittiği sürece ve vatanına, kendisini emniyette göreceği yere dönünceye kadar kendisine emân verilir. Fakat âlimler der ki: Dâr-ı İslâm'da ona bir sene ikâmet etme imkânı vermek caiz değildir. Dört ay ikâmetine müsâade verilmesi ise caizdir. Dört aydan fazla ve" bir seneden eksik olmak üzere bunlar arasındaki ikâmete müsâade edilecek süre hakkında İmâm Şafiî ve diğer âlimlerden iki görüş rivayet edilmiştir.[7]

7 — Mescid-i Harâm'm yanında muahede yaptıklarınız müstesna, müşriklerin Allah yanında ve Rasûlünün yanında nasıl bir ahdi olabilir ki? Onlar, size doğru davrandıkça siz de onlara karşı doğru davranın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.

Allah Teâlâ burada müşriklere ihtarında, onlara dört ay mühlet verip sonra yetişilip yakalandıkları yerde onlar hakkında keskin kılıç koyma hususundaki hikmetini beyân edip şöyle buyurur : «(Hudeybiye günü) Mescid-i Harâm'm yanında muahede yaptıklarınız müstesna, müşriklerin (Allah'a şirk koşup dururken.. Allah'ı ve Rasûlünü inkâr ederlerken) Allah yanında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi (emânı) olabilir (onlar içinde bulundukları durumda nasıl terk edilebilirler) ki?» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Onlar, küfredenlerdir. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyaretten ve bekletilmekte olan kurbanlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir...»

(Feth, 25). «Onlar (üzerinde akid yapıp anlaştığınız, aranızda on sene harbi terketme hususundaki andlaşmalarına yapışmak suretiyle) size doğru davrandıkça siz de onlara karşı doğru davranın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.» Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar da böyle yapmışlar, Mekke halkı ile andlaşma ve barış altıncı senenin Zilkade ayından başlayarak Kureyş'in andlaşmayı bozmasına kadar devam etmiştir. Onlar andlaşmalı oldukları Bekr oğullarına Allah Rasûlü (s.a.) nün andlasmalı olduğu Huzâa aleyhine yardım etmişler ve onlarla birlikte Huzâa'ya karşı Harem'de harbetmişlerdi. İşte o zaman Allah Rasûlü (s.a.) sekizinci senenin Ramazân'mda onlarla harbetmiş, Allah Teâlâ ona haranı beldenin fethini nasîb etmiş, onlara karşı kendisine güç, kuvvet ve imkân vermiştir. Hamd ve minnet Allah'adır. Bu galibiyet ve üstünlükten sonra onlardan müslüman olanları serbest bırakılmış ve kendilerine «Tulekâ» ismi verilmiştir. Bunlar, yaklaşık ikibin kişiydiler. Küfrü üzere devam eden ve Allah Rasûlü (s.a.) nden kaçanlara ise Hz. Peygamber emân göndermiş ve dört ay süreyle diledikleri yere gitme müsâadesi bahsetmişti. Safvân İbn Ümeyye, İkrime İbn Ebu Cehil, ve başkaları bunlar cümlesindendir. Bu emândan sonra Allah Teâlâ, onları tâm ve şâmil bir İslâm'a hidâyet buyurmuştur. Her takdirde ve işinde Allah Teâlâ'ya hamdedilmiştir.[8]

8 — Nasıl olabilir ki, şayet size üstün gelselerdi hakkınızda ne yemin, ne de bir vecîbe gözetirlerdi. Sizi ağızlarıyla hoşnûd etmeye çalışırlar ama kalbleri dayatır. Ve onların çoğu fâsiklardır.

Burada Allah Teâlâ, inananları müşriklere düşman olmaya ve onlardan uzaklaşmaya teşvik buyurup Allah'a şirk koşmaları ve Allah Rasûlü'nü inkâr etmeleri sebebiyle kendileri için bir andlaşma olmasına hak kazanmamış olduklarını beyân buyurmaktadır. Şayet onlar, müs-lümanlara gâlib gelselerdi; onlardan hiçbirini bırakmaz, terketmez ve onlar hakkında ne bir yemîn ve ne de bir vecîbe gözetmezlerdi.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, İkrime ve Avfî, âyetteki kelimesinin akrabalık, kelimesinin ise andlaşma olduğunu söylemişlerdir. Dahhâk ve Süddî böyle söyler.
Mücâhid'den rivayete göre de andla§madır. Katâde ise bu kelimenin karşılıklı yardım andlaşması olduğunu söylemiştir.[9]

İzahı

12 — Eğer andlaşmalarından sonra yine yeminlerini bozar ve dininize saldırırlarsa; o küfür önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Belki vazge-çerler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Belli bir süre üzerine andlaştığınız bu müşrikler; yeminlerini, andlaşmalannı bozarlar ve dininizi ayıplamak ve kusurlu görmek suretiyle dininize saldmrlarsa... Bu âyetten hareketle Rasûlullah (s.a.) a söven veya İslâm dinine hücum eden veya onu eksiklikle itham eden öldürülür. Allah Teâlâ :

«O küfür önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Belki (içinde bulundukları küfür, inâd ve sapıklıktan) vazgeçerler.» buyurur. Katâde ve başkaları; küfür önderlerinin Ebu Cehil, Utbe, Ümeyye İbn Halef ve benzerleri olduğunu söylemiş, başka kişileri de saymıştır. Mus'ab İbn Sa'd haricîlerden birine uğramıştı. Haricî: İşte bu küfür önderlerin-dendir, demiş, Sa'd da : Yalan söyledin, aksine ben küfür Önderleri ile savaştım, demiştir. Hadîsi İbn Merdûyeh rivayet etmiştir. A'meş'in Zeyd İbn Vehb'den, onun Huzeyfe'den rivayetine göre Huzeyfe : Bu âyetin hükmü altına girenlerle ondan sonra savaşümamıştır, demiştir. Bu görüşün benzeri, Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den de rivayet edilmiştir. Sahîh olan ise; her ne kadar bu âyetin iniş sebebi Kureyş müşrikleri ise de, hem onlar ve hem de başkaları hakkında genel olduğudur. En doğrusunu Allah bilir. Velîd îbn Müslim der ki: Bize SafVân îbn Amr'ın Ab-durrahmân îbn Cübeyr İbn Nefîr'den rivayetine göre; Ebubekir'in zamanında onları Şam'a doğru gönderdiğinde onlara şöyle demiş: Siz başlarının ortası tıraş edilmiş bir kavim bulacaksınız. Onlardan şeytânın oturak yerlerine kılıçla vurunuz. Allah'a yemin olsun ki onlardan birini öldürmem onların dışında yetmiş kişiyi öldürmemden bana daha sevimlidir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Küfür önderlerini Öldürün.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.[10]

13 — Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya teşebbüs eden bir kavim ile döğüşmez misiniz? Ki, önceleri kendileri başlamışlardır. Onlardan korkar mısınız? Şayet mü'minler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır.
14 — Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın.
15 — Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tevbe nasîb eder. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Bu da Allah Rasûlü'nü Mekke'den çıkarmaya teşebbüs eden, yeminlerini bozan müşriklerle savaşa bir teşvikten ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Hani küfredenler seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah düzen kuranlara mukabele edenlerin en iyisidir.» (Enfâl, 30), «Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» (Mümtahine, 1), «Seni memleketten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin ardından onlar <la ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76).
Allah Teâlâ'mn «Önceleri kendileri başlamışlardır.» sözünden mak-sad, Bedir günüdür. Onlar, kervanlarına yardım için çıkmışlardı. Kervanın kurtulduğunu bilmelerine rağmen büyüklerime ve azgınlıkları sebebiyle savaş arzu ederek ilerlemeye ve yürümeye devam ettiler. Nitekim bu, daha önce genişçe anlatılmıştı. Burada maksadın, andlaşnıayı bozmaları ve andlaşmış oldukları dostları Bekr oğullan yanında Allah Rasûlü (s.a.) nün andlaşmış olduğu Huzâa'ya karşı savaşmış olmaları olduğu da söylenmiştir. Sonunda Allah Rasûlü (s.a.), Mekke fethi senesi onların üzerine yürümüş ve nıa'lûnı olaylar meydana gelmiştir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah Teâlâ : «Onlardan korkar mısınız?" Şayet mü'minler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır.» âyetinde şöyle buyurur: Onlardan değil, Benden

korkun. Kulların, gücünden ve azabından korkmasına lâyık olan asıl Benim. îşler Benim elimdedir. Benim dilediğim olur, dilemediğim ise olmaz. Sonra Allah Teâlâ; düşmanları kendi katından bir emirle helak etmeye kadir olmakla birlikte mü'min-lere cihâdı farz kılnıasmdaki hikmeti beyân ve mü'nıinlere azimet yolunu göstermek üzere şöyle buyurur : «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsm, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın.» Bu, bütün mü'minler hakkında geneldir. Mücâhid, İkrime ve Süddî «Mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın.» âyetinde Huzâa'nın kas-dedildiğini söylemişlerdir.
İbn Asâkir'in Ömer îbn Abdülazîz (r.a.) in bir müezzininin hal tercemesinde Müslim İbn Yessâr'dan, o da Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivayet eder ki; Allah Rasûlü (s.a.) kızdığında burnunu tutar ve şöyle buyu-rurmuş : Ey Ayşecik, «Ey Allah'ını, peygamber Muhammed'in Rabbı, günâhımı bağışla, kalbimin öfkesini gider ve beni sapıklığa düşürücü fitnelerden kurtar.» de. İbn Asâkir bu hadîsi Ebu Ahmed el-Hâkim kanalıyla Abdurrahmân İbn Ebu Cevn'den rivayetle zikretmiştir.
«Allah (kullarından) dilediğine tevbe nasîb eder. (Kullan için doğru olanı) en iyi bilendir. (Kevnî ve şer'î sözlerinde ve işlerinde) hikmet sahibidir.» O, dilediğini yapar, dilediği şeyle hükmeder. O, asla zulmetmeyen adaletli hâkimdir. Hayırdan ve serden bir zerre ağırlığı dahi zayi' etmez, bunlara dünya ve âhirette en uygun karşılıkları verir.[11]

16 — Yoksa siz, içinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinme-yenleri Allah ortaya çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız? Allah yapageldiklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey inananlar, gerçek azim sahiplerinin yalancılarından ayrılacağı ve ortaya çıkarılacağı bir takım işlerle sizleri denemeden başıboş olarak sizleri bırakıvereceğimizi mi sandınız? Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «İçinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah ortaya çıkarmadan...» buyurmuştur. Onlar açıkta ve gizlide Allah'a ve Rasûlüne sevgilerinde samimî ve ihlâslıdırlar. Allah Teâlâ, iki gruptan sâdece birini zikretmekle yetinmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Yoksa insanlar inandık de-meleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun ki Biz,- onlardan öncekileri de denedik. Allah elbette doğrulan bilir ve elbette yalancıları da bilir. (Ankebût, 2-3), «Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete giri-verecğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142), «Allah; mü'minleri, oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179).
Hâsılı Allah Teâlâ, kullarına cihâdı farz kılınca onda kendisi için hikmetler bulunduğunu da beyân etmiştir ki bu, kullarını; hangileri O'na itaat edecek, kimler karşı gelecek diye denemesidir. Allah Teâlâ olanı, olacağı, şayet olsaydı olmayanın nasıl olacağım da en iyi bilendir. Bir şeyi olmadan önce ve olduğu şekilde bilir. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rabb yoktur. Onun takdir edip yarattığım geri çevirip engelle yecek de yoktur.[12]

17 — Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâhid iken; Allah'ın nıescidlerini ta'mîr etme hakları yoktur. İşte onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir, Ve onlar ateşte ebedî kalıcıdırlar.
18 — Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar ta'mîr ederler. İşte bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.

Allah'ın Mescidlerinin İ'mârı

Allah Teâlâ buyurur ki: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'ın ismi üzere inşâ edilen Allah'ın mescidlerini, Allah'a şirk koşanların ta'mîr etmeleri yaraşmaz (gerekmez). Âyetteki t a>-l—J^) «Mescidler» kelimesini tekil okuyanlar, bununla Mescid-i Harâm'ı kasdetmektedirler. O, yeryüzündeki mescidlerin en şereflisidir. tik gününden tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet için inşâ edilmiştir. Onu Halîlürrahmân te'sîs etmiştir. Onlar (müşrikler) ise; durumları ve sözleri ile kendi aleyhlerine olmak üzere kendi küfürlerine şâhiddirler. Nitekim Süddî der ki: Bir hıristiyana dinin nedir? diye sorsan; hıristiyanım, der. Yahûdîye dinin nedir? diye sorsan; yahûdîyim, der. Sâbiî'ye sorsan Sâbiî'yim, müşriğe sorsan müşriğim, der. «İşte onların bütün yaptıkları (şirk koşmaları sebebiyle) boşa gitmiştir. Ve onlar, ateşte ebedî kalıcıdırlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Allah, onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Harânı'-dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostlan; ancak müttakîlerdir. Ama onların çoğu bilmezler.» (Enfâl, 34). Burada ise «Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler... ta'mîr ederler.» buyurmakla mescidleri ta'mîr edenlerin îmân sahibi olduklarına şâhidlik etmektedir. Nitekim îmâm Ahmed der ki: Bize Süreyc'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü, şöyle buyurmuştur : Mescide gitmeyi âdet edinen bir adamı gördüğünüzde onun îmân sahibi olduğuna şehâdet ediniz. Zîrâ Allah Teâlâ: «Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (...) ta'mîr ederler.)) buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî, îbn Merdûyeh ve Musted-rek'inde Hâkim, Abdullah îbn Vehb'den rivayet etmişlerdir. Abd îbn Humeyd de Müsned'inde şöyle der: Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Enes İbn Mâlik'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Mescidleri ta'mîr edenler; ancak ve ancak Allah'ın dostlarıdırlar, buyurmuştur. Hafız Ebu Bekr el-BezzârJın Abdülvâhid îbn Gıyâs kanalıyla... Enes'ten riva-yetinde ise Allah Rasûlü (s.a.) : Mescidleri ta'mîr edenler; ancak ve ancak Allah'ın dosttandırlar, buyurmuştur. Bezzâr hadîsin Sâbit'ten rivayetinin sâdece Salih kanalıyla. bilindiğini söylemektedir. Dârekutnî ise Müfred hadîsler arasında Osman İbn Dinar'ın kızı Hükâme kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivayet eder ki: Allah Teâlâ bir kavim için âfet ve musibet dilediğinde; mescid halkına bakar ve bu musibeti onlardan çevirir, Duyurulmuştur. Ancak Dârekutnî bu hadîsin garîb ol-duğunu söyler. Hafız Bahâ da Müstaksâ'da babası kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak şu hadîsi rivayet eder : Allah Teâlâ buyurur ki: İzzet ve celâlim hakkı için Ben, yeryüzü halkı için bir azâb düşünürüm. Evlerimi ta'mîr edenlere, Benim için

birbirlerini sevenlere ve seherlerde bağışlanma dileyenlere baktığımda bunu onlardan çeviririm. Sonra îbn Asâ-kir bu hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.
îmâm Ahmed der ki : Bize Ravh'ın... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur: Şeytân, sürüden ay-nlıp uzaklaşan koyunu kapan koyun kurdu gibi insanın kurdudur. Parçalanmaktan ve ihtilâfa düşmekten sakınınız. Cemaata, topluluğa ve mescide sarılınız.
Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Amr îbn Meymûn el-Evdî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in ashabına yetiştim. Onlar şöyle derlerdi: Muhakkak mescidler; yeryüzünde Allah'ın evleridir. Allah'ı oralarda ziyaret edenlere ikramda bulunmak Allah'ın üzerinde bir haktır. Mes'ûdî de Habîb îbn Ebu Sabit ve Adiyy İbn Sabit kanalıyla... îbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Kim, ezanı işitir ve buna icabetle mescide gelip namaz kılmazsa; onun namazı yoktur. Allah ve Rasûlüne karşı gelmiştir. Allah Teâlâ : «Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân'edenler (...) ta'mîr ederler.» buyurmuştur. Hadîsi îbn Merdûyeh rivayet etmiştir. Hadîs, başka bir kanaldan merfû* olarak da rivayet edilmiştir. Bunun, başka kanallardan şâhidleri de vardır. Ancak burası bu konuda geniş bilgi verilecek yer değildir.
Allah Teâlâ : «Namaz kılan» buyurur ki bu, bedenî ibâdetlerin en büyüğüdür. «Zekât veren» buyurur ki bu yaratıklara iyilik ve ihsanla ilgili amellerin en fazîletlisidir. «Allah'tan başka kimseden korkmayanlar» buyurur ki; onlar, ancak Allah'tan korkar ve O'nun dışındakiler-den korkmazlar. «İşte bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.»
«Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (...) ta'mîr ederler.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha'nın rivayetine göre İbn Abbâs şöyle dermiş : Allah'ı birleyen ve âhiret gününe îmân eden, Allah'ın indirdiklerine îmân eden. «(Beş vakit) namaz kılan. Allah'tan başka kimseden korkmayan.» Allah'tan başka kimseye ibâdet etmeyen. «İşte bunlar,, hidâyete erenlerden olabilirler.» Bunlar; muhakkak ki kurtuluşa erenlerdir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) için: «Umulur ki, Rabbın seni öğülmüş bir makama gönderive-rir.» (îsrâ, 79) buyurmaktadır. Muhakkak ki senin Rabbın seni ma-kâm-ı mahmûd'a ulaştıracaktır ki bu da şefaattir. Kur'an'daki her kelimesi, vâcib anlamındadır. Muhammed İbn İshâk İbn Yes-sâr —Allah ona rahmet eylesin— da kelimesinin Allah'tan bir hak olduğunu söylemiştir.[13]

19 — Siz; hacılara su vermeyi, Mescid-i Haram'ı ta'mîr etmeyi; Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Bunlar, Allah katın-da bir olamazlar. Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
20 — Onlar ki îmân etmişler, hicret etmişler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmişlerdir. Derece bakımından Allah katında çok büyüktürler. Ve işte onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.
21 — Rabları onlara; kendinden bir rahmet, hoşnûd-luk ve içlerinde tükenmez ve ebedî nimetler bulunan cennetleri müjdeler.
22 — Orada temelli kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük mükâfat vardır.

İmân - Hicret - Cihâd

Avfî tefsirinde îbn^Abbâs'm, bu âyetin tefsirinde şöyle dediğini nakleder : Müşrikler : Allah'ın evini ta'mîr ve hacılara su verme işi, îmân edip cihâd edenden daha hayırlıdır, dediler. Harem ile öğünür, onun halkı ve ta'mîr edenleri olmakla büyüklenirlerdi. Allah Teâlâ onların bu büyüklenmelerini ve yüzçevirmelerini zikredip, müşriklerden Harem halkına şöyle buyurmuştur : «Âyetlerim size okunuyordu da siz ona arkanızı dönüyordunuz. Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» (Mü'minûn, 66-67). Yani onlar, Harem ile büyükle-nirler ve gece etrafında toplanıp hezeyanlar savururlar, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber (s.a.) i terkederlerdi. Allah Teâlâ, îmânı ve peygamberi (s.a) ile birlikte cihâdı; müşriklerin Beyt'i ta'mîrlerinden ve hacılara su vermelerinden üstün ve hayırlı tutmuştur. Allah'ın evini ta'mîr edip, ona hizmette bulunmaları şirk ile birlikte olduğu jçin Allah katında onlara bir fayda te'mîn etmeyecektir. Allah Teâlâ : «Bunlar, Allah ka-tında bir olmazlar. Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» buyurmuştur. Burada Allah'ın evini ta'mîr edenler olduklarını sananlar kasd edilmektedir. Allah onları şirk koşmaları sebebiyle zalimler olarak isimlendirmiştir. Bu ta'mîr onlara hiç bir fayda vermeyecektir.
Bu âyetin tefsirinde Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : Bedir günü esîr edildiğinde Abbâs İbn Abdülmuttalib hakkında nazil olmuştur. O, şöyle demişti: Eğer siz İslâm, hicret ve cihâd ile bizi geçmişseniz biz de Mescid-i Harâm'ı ta'mîr eder, hacıları suvarır ve esirleri kurtarırdık. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu : «Siz, hacılara su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi; Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz?... Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» Yani bunlar şirke düşmüşlerdir. Ve Ben şirke düşmüş olanı asla kabul etmeyeceğim.
Dahhâk İbn Müzâhim der ki: Müslümanlar, Bedir günü esîr edilen Abbâs ve arkadaşlarına yönelip, şirk koşmalarından dolayı onları ayıpladılar. Abbâs : Allah'a yemîn olsun ki biz; Mescid-i Harâni'ı ta'mîr eder, esirleri kurtarır, Beyt'i örter, hacılara su verirdik, dedi de Allah Teâlâ: «Siz; hacılara su vermeyi... Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz?...» âyetini indirdi. Ab-dürrezzâk'ın İbn Uyeyne kanalıyla... Şa'bî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bu konuda konuşan Ali ve Abbâs (R. Anhümâ) halikında nazil olmuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Muhammed İbn Kâ'b el-Kura-zî'den rivayetine göre; o, şöyle diyor : Abdüddâroğullarından Talha İbn Şeybe, Abbâs tbn Abdülmuttalib ve Ali İbn Ebu Tâlib karşılıklı övündüler. Talha : Ben, Beyt'in sahibiyim, anahtarı benim yanmadadır. Dilersem orada gecelerim, dedi. Abbâs : Ben sikâye (hacılara su verme) nin sahibiyim. Ve bu görevi yerine getiriyorum. Dileseydim mescidde gecelerdim, dedi. Ali (r.a.) : İkinizin de söylediklerini anlamıyorum. Muhakkak ben, insanlardan altı ay önce kıbleye karşı namaz kıldım. Ben cihâdın sahibiyim, dedi de Allah Teâlâ sonuna kadar olmak üzere «Siz; hacılara su vermeyi...» âyetini indirdi. Süddî de böyle söylemektedir. Ancak o: Ali, Abbâs ve Şeybe îbn Osman karşılıklı övündüler... demiş ve hadîsin benzerini zikretmiştir.

Abdürrezzâk da Ma'mer kanalıyla... Hasan'ın şöyle dediğini nakleder : Ali, Abbâs, Osman ve Şeybe hakkında nazil olmuştur. Onlar, bu konuda konuştular da Abbâs : Hacılara su vermemizi terkedeceğimizi sanıyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Hacılara su vermenize devam ediniz. Muhakkak ki bunda sizin için bir hayır vardır. Hadîsi Muhammed İbn Sevr de Ma'mer'den, o ise Hasan'dan rivayetle benzerini zikretmiştir.
Bu âyetin tefsirinde bir de merfû' bir hadîs vârid olmuştur ki burada onu mutlaka zikretmemiz gerekir. Abdürezzâk der ki: Bize Ma'-mer*in... Nu'man İbn Beşîr (r.a.) den rivayetine göre; bir adam: İslâm'dan sonra hacılara su vermem dışında hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam, demiş. Bir diğeri : İslâm'dan sonra Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmemden başka hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam, demiş. Bir diğeri ise: Allah yolunda cihâd, söylediklerinizden daha faziletlidir, demişti. Ömer (r.a.) onları bundan men'edip : Sesinizi Allah Rasûlü (s.a.) nün minberi yanında yükseltmeyiniz. —Bu, cum'a günü idi—. Fakat cum'ayı kıldığımızda Allah Rasûlü'nün yanına girelim, demişti. Bunun üzerine «Bunlar, Allah katında bir olamazlar.» kısmına kadar olmak üzere «Siz; hacılara su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi...» âyeti nazil oldu. Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir : Velîd İbn Müslim'in Muâviye İbn Selâm kanalıyla... Nu'mân îbn Beşîr el-Ansârî'den rivayetine göre; o, şöyie demiştir : Allah Rasûlünün ashabından bir grup içinde onun minberinin yanında idim. Onlardan birisi: İslâm'dan sonra hacılara su vermem dışında Allah için hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam; bir diğeri: Bilakis Mescid-i Harâm'ın ta'mîri; bir başkası ise : Bilakis Allah yolunda cihâd; sizin söylediğinizden daha hayırlıdır, demişti. Ömer İbn Hattâb (r.a.) onları men'edip: Allah Rasûlü (s.a,) nün minberi yanında seslerinizi yükseltmeyin. —Bu, cum'a gününde idi— Fakat ben, cum'ayı kıldığımda Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girip sizin hakkınızda ihtilâfa düştüğünüz şeyin hükmünü ondan soracağım, dedi ve öylece yaptı. Allah Teâlâ : «Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.)) kısmına kadar «Siz; hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi...» âyetini indirdi. Hadîsi, Müslim Sahîh'inde; Ebu Dâvûd, İbn Cerîr —Hadisin lafzı onundur— İbn Merdûyeh ve İbn Ebu Hatim Tefsîr'lerinde, İbn Hibbân da Sahîh'in-de rivayet etmiştir.[14]

23 — Ey îmân edenler; eğer küfrü îmâna tercih ediyorlarsa, babalarınızı, kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Sizden her kim ki onları dost edinirse; işte onlar, zalimlerin kendileridir.
24 — De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler, size Allah'tan ve peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Ve Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.

Babalannızı ve Kardeşlerinizi Bile

Allah Teâlâ babalar ve oğullar dahi olsalar küfrü îmâna tercih ettiklerinde kâfirlerden ayrılmayı, uzaklaşmayı emredip onlarla dostluktan men'ederek bu

hususta onları tehdîd buyurur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin babalan veya oğullan veya kardeşleri veya akrabâlan da olsa Allah ve peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah îmâna yazmış ve katından bir ruh ile onlan desteklemiştir. Onlan altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır.»   (Mücâdile, 22).
Hafız Beyhakî'nin Abdullah İbn Şevzeb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü Ebu Ubeyde İbn Cerrâh'ın babası ilâhlan ona Övmeye başlamış, Ebu Ubeyde ondan uzaklaşıp ayrılmışta. Cerrah bu hususta fazla konuşunca oğlu Ebu Ubeyde üstüne yürüyüp onu öldürmüştü. İşte Allah Teâlâ bu hususta : «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin babalan veya oğulları veya kardeşleri veya akrabâlan da olsa Allah ve peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi besle-diğini göremezsin...» (Mücâdile, 22) âyetini indirdi.
Sonra Allah Rasûlüne ailesini, yakınlarım ve kabilesini Allah ve Rasûlüne, Allah yolunda cihâda tercih edenleri tehdîd etmesini emrederek şöyle buyurur : «De ki: Eğer babalarınız, oğullanmz, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, ele geçirdiğiniz (ve kazandığınız) mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, (güzellik ve temizliğinden sevdiğiniz) hoşunuza giden evler size Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. (Sizin başınıza gelecek Allah'ın azabını ve musibetini bekleyin.) Ve Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd'in... Zühre İbn Ma'-bed'den, onun da dedesinden rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün yarımdaydık. O, Ömer İbn Hattâb'ın elini tutmuştu. Ömer : Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, sen nefsim dışında bana her şeyden daha sevimlisin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Sizden birisi, ben kendisine kendi nefsinden daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmaz, buyurdular. Ömer : Sen şimdi Allah'a yemîn olsun ki bana nefsimden daha sevimlisin, deyince; Allah Rasûlü: İşte şimdi oldu ey Ömer, buyurdular. Hadîsi rivayette tek kalan Buhârî, Yahya İbn Süleyman kanalıyla Abdullah İbn Hişâm'dan rivayet etmiştir.
Buhârî'nin Sahîh'inde Allah Rasûlü (s.a.) den rivayet edildiğine göre o:
Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim ki sizden hiçbiriniz ben kendisine babasından ve oğlundan daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmaz, buyurmuşlardır. İmâm Ahmed ve Ebu Davud'un —lafız Ebu Davud'undur— Ebu Abdurrahmân el-Horasânî kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetlerine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyu-_ rurken işitmiş : Bir malı veresiye olarak satıp, sonra bu satışın bedelinden daha az bir fiyatla geri satın aldığınızda, ineklerin kuyruklarına yapışıp zirâate razı olarak cihâdı terkettiğinizde Allah Teâlâ size ancak dininize dönünce kaldıracağı bir zillet verir. Hadîsi İmâm Ahmed, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Bu, bundan önceki hadîsin bir şahididir. En doğrusunu Allah bilir.[15]

25 — Andolsun ki Allah, size birçok yerlerde ve Hu-neyn gününde yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz sizi bö-bürlendirmişti de size bir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz.
26 — Bilâhere Allah; Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekînetini indirmişti, görmediğiniz orduları da indirmişti. Ve kâfirleri azaba uğratmıştı. Kâfirlerin cezası buydu.
27 — Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tev-besini kabul eder. Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.

Huneyn Günü

İbn Cüreyc'in Mücâhid'den naklettiğine göre; bu, Berâe sûresinden nazil olan ilk âyettir.
Allah Teâlâ, mü'minlere Allah Rasûlü ile birlikte katıldıkları gaz-; velerden birçok yerde yardımda bulunmak suretiyle onlara olan ihsanını ve faziletini zikretmektedir. Bu, Allah katından olup O'nun desteklemesi ve takdiri iledir. Değilse onların sayıları ve hazırlıkları ile değildir. Allah Teâlâ sayılan az veya çok olsun zaferin ve yardımın ancak kendi katından olduğunu onlara tenbîh etmektedir. Huneyn günü onların çoklukları onları böbürlendirmişti. Bununla birlikte bu, onlara hiç bir fayda vermemiş, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte olan pek azı dışında geri dönüp gitmişlerdi. Sonra Allah Teâlâ, sayıları az dahi olsa zaferin ancak ve yalnız Allah katında ve onun yardımıyla olacağını onlara bildirmek üzere daha sonra genişçe açıklayacağımız gibi Rasûlüne ve onunla birlikte olan mü'minlere yardımım ve desteğini indirmiştir. Nice az topluluk Allah'ın izni ile çok topluluklara gâlib gelmiştir. Ve Allah sabredenlerle beraberdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vehb İbn Cerîr'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Arkadaşın hayırlısı dört, küçük askerî birliğin (seriyyenin) hayırlısı dörtyüz, orduların hayırlısı dörtbin'dir. Onikibin kişi azlıktan dolayı asla mağlûb edilemez. Hadîsi, bu şekliyle Ebu Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişler, Tirmizî: Hasen, garîb bir hadîstir, Cerîr İbn Hâzim'den başka kimse hadîsi müs-ned olarak rivayet etmemiştir. Hadîs, Zührfden mürsel olarak rivayet edilmiştir, demiştir. Hadîsin bir benzerini İbn Mâce, Beyhakî ve başkaları Eksem İbn el-Cevn'den rivayet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Huneyn olayı, Mekke'nin fethinden sonra hicretin sekizinci senesi Şevval ayında meydana gelmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethedip işlerini yoluna koymuş, oranın bütün halkı müslüman olmuş ve Allah Rasûlü (s.a.) onları serbest bırakmıştı. Bu sırada kendileriyle savaşmak üzere Hevâzin'in toplandığı haberi geldi. Kumandanları Mâlik îbn Avf en-Nahrî idi. Sakîf'in tamâmı, Cüşem oğullan, Sa'd İbn Bekr oğullan, Hilâl oğullannın bazı grupları —ki bunlar az idiler— Amr İbn Âmir ve Avf İbn Âmir oğullarından bazıları onunla birlikteydiler. Yanlarında kadınlan, çocuklan, koyunlan, yiyecekleri ile birlikte ilerlemiş ve topluca gelmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'nin fethi için kendisiyle birlikte gelen ordusu içinde onlara karşı çıktı. Muhacir, ansâr ve arap kabilelerinden müteşekkil onbin kişi idiler. Yanında Mekke halkından müslüman olanlar da vardı. Bunlar ikibin kişi içinde serbest bırakılanlardan idiler. Allah Rasûlü onları düşmana karşı

yürüttü ve Mekke ile Tâif arasında Huneyn denilen bir vâdîde karşılaştılar. Savaş burada sabahın alacakaranlığında oldu. Vâdîye indiklerinde Hevâzin orada gizlenmişti. Karşılaştıklannda müslümanlar onlan henüz hissetmemişlerdi ki muslümanlann üzerine atıldılar, ok yağdırdılar, kılıçlarını çekip kumandanlarının kendilerine emrettiği üzere tek bir kişinin hamlesi gibi toptan hücum ettiler. İşte bu sırada müslümanlar Allah Teâlâ'nın da buyurduğu üzere geri dönüp gittiler. Allah Rasûlü (s.a.) yerinde kaldı-. O gün o, düşmanın üstüne doğru sürdüğü beyaz katırına binmişlerdi. Amcası Abbâs sağ üzengisini, Ebu Süfyân İbn Haris İbn Abdülmuttalib sol üzengisini tutmuş, katır hızlı gitmesin diye yavaşlatmaya çalışıyorlardı, Allah Rasûlü (s.a.) yüksek sesle ismini söylüyor, müslümanlan geri dönmeye çağırıyor ve : Ey Allah'ın kullan, bana geliniz, ben Allah'ın Rasûlüyüm, diyordu. Bu halde iken : Ben peygamberim, yalan değil. Ben İbn Abdülmuttalib'im, diyordu. Ashabından yüze yakını onunla birlikte yerlerinde, kaldılar. Sayılarının seksen olduğunu söyleyen de vardır. Ebubekir, Ömer (R. Anhümâ), Abbâs, Ali, Fadl İbn Abbâs, Ebu Süfyân İbn Haris, Eymen îbn Ümnı Eymen, Üsâme İbn Zeyd ve başkaları bunlardandır. Allah hepsinden hoşnûd olsun. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) amcası Abbâs'a —Abbâs gür sesli idi— en yüksek sesiyle «Ey ashâb-ı şecere» diye seslenmesini emrettiler. Bununla Bîat-ı Rıdvan ağacını kasdediyorlardı. Onun altında muhacir ve ansârdan müslümanlar Allah Rasûlü'nün yanından kaçıp dağılmayacakları hususunda onunla bîatleşmiştiler. Abbâs : «Ey Semure ashabı» diye onlara seslenmeye başladı. Bazan da : «Ey Bakara sûresi ashabı» diye sesleniyordu. Onlar «Lebbeyk, lebbeyk» demeye başladılar, döndüler ve Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru ilerlemeye başladılar. Hattâ onlardan birisi, devesi geri dönmediği için zırhını giymiş, devesinden inip onu serbest bırakarak kendisi Allah Rasûlü (s.a.) ne dönmüştü. Onlardan küçük bir grup geri dönünce Allah Rasûlü (s.a.) onlara yeniden hücum etmelerini emredip Rabbına duâ ve O'ndan yardım diledikten sonra bir avuç toprak almış ve şöyle buyurmuştu : Ey Allah'ım bana olan va'dini yerine getir. Sonra da toprağı kavme (düşmanlara) karşı atmıştı. Onlardan hiç kimse kalmadı ki gözüne ve ağzına bu topraktan isabet etmiş ve onu savaştan alıkoymuş olmasın. Sonra hezimete uğradılar. Müslümanlar peşlerine düşüp onlan ya öldürdüler veya esîr ettiler. Ashabın (müslümanlann) geri kalanları döndüklerinde esirler Allah Rasûlü (s.a.) nün önünde yere serilmiş durumdaydılar. İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Ebu Abdurrahmân el-Fihrî'-den —isminin Yezîd İbn Esîd, veya Yezîd İbn Enîd, veya Kürz olduğu söylenmiştir— rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Huneyn gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. Boğucu sıcak bir günde yürüdük. Ağaçların gölgeleri altına indik. Güneş batıya meyledince silahlanmi kuşandım, atıma bindim ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gittim. O, çadırında idi. Selâm sana ey Allah'ın elçisi. Allah'ın rahmeti .senin üzerine olsun. Gitme vakti, dedim. Evet, buyurup ey Bilâl diye seslendiler. Bilâl, sanki bir kuşun gölgesindeymiş gibi, bir deve dikeninin altından sıçradı ve : Buyur, ben sana feda olayım, dedi. Allah Rasûlü : Atımı eğerle, buyurdular. Bilâl iki kanadı liften, hiç bir gösterişi ve süsü olmayan bir eğer çıkardı. Atı semerledi, bindiler ve biz de bindik. O gecemizde onlarla (düşmanlarla) karşılıklı saf halinde durduk, büyük (ağır) develer birbirine yaklaştı ve Allah Teâlâ'nın : «Sonra siz gerisin geri dönüp gitmiştiniz.» buyurduğu gibi müslünıanlar gerisin geri dönüp gittiler. Allah Rasûlü

(s.a.) : Ey Allah'ın kullan, ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Sonra atından indi ve bir avuç toprak aldı. Ona "benden daha yakın olan birinin bana haber verdiğine göre toprağı (düşmanların) yüzlerine atmış ve: Yüzleri çirkinleşsin, buyurmuştu. Allah Teâlâ da onları bozguna uğrattı. Ya'lâ İbn Atâ der ki: Bana oğullarının babalarından rivayetine göre; onlar, şöyle demişler : Bizden hiç kimse kalmamacasına gözleri ve ağızlan toprakla doldu. Gökle yer arasında demirin yeni bir tasa sür-tülmesi gibi bir gümbürtü (veya çınlama) işittik. Hadîsi bu şekliyle Hafız el-Beyhakî de «Delâil'ün-Nübüvve» sinde Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'-den, o da Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmiştir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Âsim İbn Ömer İbn Katâde'-nin... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Mâlik İbn Avf yanmdakilerle birlikte Huneyn'e çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ona doğru ilerledi. Onlar vâdînin boğazlarında ve kıyılarında (yanlarında) hazırlandılar (pusuya yattılar). Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı gelip sabah alacakaranlıkta vâdîye indiler. Vâdîye iner inmez atlar yüzlerine sıçradı, üzerlerine atıldı. İnsanlar, hezimete uğrayarak döndüler. Kimse kimseyi tutmuyordu. Allah Rasûlü (s.a.) sağma dönüp : Ey insanlar, bana geliniz. Ben Allah'ın elçisiyim, ben Allah'ın elçisiyim. Ben Abdullah oğlu Muhammed'im, diyordu. Hiç bir şey kalmamış, develer üstüste yığılmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) insanların durumunu gördüklerinde : Ey Abbâs; ey ansâr topluluğu, ey Semure ashabı, diye bağır, buyurdular. Onlar da lebbeyk, lebbeyk diye cevab verdiler. Bir adam devesini döndürmeye çalışıp buna güç yetiremeyince zırhını boynuna takıyor, kılıcını ve yayını alıyor, sonra sese doğru gidiyordu. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında onlardan yüz kişi toplandı ve karşı koymaya, vuruşmaya başladılar. Yapılan ilk çağrı ansâra idi. Sonra çağrı Haz-rec'e yapıldı. Onlar, harbde çok sabırlı idiler. Allah Rasûlü (s.a.) üzengileri üzerinde doğrulup savaş yerine baktılar ve : İşte şimdi fırın kızıştı (kızdı), buyurdular. Râvî der ki: Allah'a yemîn olsun ki insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanma döndüklerinde esirler onun yanında yere atılmışlardı. Allah Teâlâ onlardan öldürdüklerini öldürdü, hezîmete uğrayanlar hezimete uğradı. Allah Teâlâ onların mallarını ve çocuklarını Rasûlüne ganimet olarak verdi.
Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Şu'be kanalıyla... Berâ İbn Âzib (R. Anhümâ) den rivayete göre bir adam ona : Ey Ebu İmâre, Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından kaçtınız mı? diye sormuş ve o da şöyle cevablamış : Fakat Allah Rasûlü (s.a.) kaçmadı. He-vâzin kabilesi atıcı bir kavim idi. Onlarla karşılaştığımızda üzerlerine hücum ettik. Ve hezimete (bozguna) uğradılar. İnsanlar ganimete yöneldi. Bizi oklarla karşıladılar da insanlar bozguna uğradı. Gördüm ki Ebu Süfyân İbn Haris Allah Rasûlü (s.a.) nün beyaz katırının gemini tutmuş, Allah Rasûlü : Ben peygamberim, yalan değil. Ben Abdülmut-talib'in oğluyum, diyordu. Ben de derim ki: Bu, üstün bir cesaretin en yüksek mertebesidir. O, o günde ordusu yanından dağılmış, kızışmış harbin içinde iken bütün bunlara rağmen hızlı gidemeyen, ne hücuma ve ne de kaçmaya yaramayan bir katırın üzerindedir. Bununla birlikte onu düşmanların yüzlerine doğru mahmûzluyor, onu tanımayanlar tanısınlar diye yüksek sesle ismini ilân ediyor. Allah'ın salâtı, selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun. Bütün bunların hepsi onun Allah'a güveninden, O'na tevekkül etmesinden, Allah'ın ona yardım edeceğini bilmesinden, kendisine

gönderdiğini tamamlayacağını, dinini diğer dinlere gâlib getireceğini bilmesindendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ söyle buyurmaktadır : «Bilâhere Allah; Rasûlü ile (onunla birlikte olan) mü'min-lerin üzerine sekînetini (kararlılık, sükûnet ve sebatı) indirmişti, görmediğiniz orduları da indirmişti.» Bunlar, meleklerdir. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... İbn Bürsün'ün kölesi Abdurrahmân'dan rivayetine göre, ona Huneyn günündeki müşriklerden birisi şöyle anlatmış : Huneyn günü biz ve Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı karşılaştığımızda onlar bize bir koyun sağılacak süre kadar bile dayanamadılar. Onları açıp dağıtınca, peşlerinden sürmeye başladık ve beyaz katırın sahibine (binicisine) ulaştık. Bir de gördük ki o, Allah Rasûlü (s.a.) imiş. Onun yanında bizi beyaz, güzel yüzlü adamlar karşıladılar. Bize : Yüzler karârdı, çirkinleşti. Dönün, diyorlardı. Biz bozguna uğradık. Ve onlar omuzlarımıza çöktüler.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der'ki: Bize Hafız Ebu Abdullah'ın... İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. İnsanlar onun yanından geri dönüp gittiler. Ben, onunla birlikte muhacir ve ansârdan seksen kişi içinde kaldım. Biz ilerledik ve onlara (düşmanlara) arkamızı dönmedik. İşte Allah'ın üzerlerine sekînet indirdikleri bunlardır. Allah Rasûlü *(s.a.) katırı üzerinde öne doğru ilerliyordu. Katın eğildi ve Allah Rasûlü eğerden yana eğildi. Ben : Kalk, Allah seni yüceltsin, dedim. Bana bir avuç toprak ver, buyurdular. Alıp ona verdim ve bunu onların, yüzlerine attı da gözleri toprakla doldu. Muhacirler ve ansâr nerede? buyurdular. Ben oradalar dedim. Onlara seslen, buyurdular. Ben de onlara seslendim. Kılıçlan sağ ellerinde bir şahâb (kayan yıldız parıltısı) gibi olduğu halde geldiler ve müşrikler gerisin geri dönüp gittiler. Hadîsin bir benzerini İmâm Ahmed de Müsned'inde Affân'dan rivayet etmiştir.
Velîd İbn Müslim der ki: Bana Abdullah İbn-Mübârek'in... Şeybe İbn Osman'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) nü yalnız ve çevresi boş görünce babamı, amcamı ve Ali ile Hamza'nın onlan öldürdüğünü hatırladım ve kendi kendime : İşte bu gün ondan intikamımı alacağım, dedim. Sağından vurmak için gittim ve Abbâs İbn Abdülmuttalib'i orada dikilir buldum. Üzerinde beyaz bir zırh vardı. Toz duman içinde parlayan bir gümüş gibiydi. Amcası, elbette onu terketmeyecek, yalnız bırakmayacak, dedim. Solundan vardım ve Ebu Süfyân İbn Haris İbn Abdülmuttalıb ile karşılaştım. Amcası oğludur, elbette onu yalnız bırakmıyacaktır, dedim. Arkasından vardım. Sâdece üzerine kılıçla atılmam kalmışken onunla benim aramda şimşek gibi bir alev parladı. Ben ateşin beni yakmasından korkup elimi gözüme koydum ve gerisin geri yürüdüm. Allah Rasûlü (s.a.) dönüp : Ey Şeybe, ey Şeybe, yaklaş bana. Ey Allah'ını, ondan şeytânı gider, buyurdular. Gözümü ondan çevirdim. Muhakkak ki o, bana gözümden ve kulağımdan daha sevimli idi. Ey Şeybe, kâfirlerle savaş, buyurdular. Hadîsi Beyhakî, Velîd'den rivayetle zikretmiştir. Yine Beyhakî'nin Eyyûb İbn Câbir kanalıyla... Şeybe'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıkmıştım. Beni ne İslâm ve ne de onu tanımam çıkarmış değildi. Fakat Hevâzin'in Kureyş'e gâlib gelmesini kabullenemeyip Allah Rasûlü'nün yanında dikilirken : Ey Allah'ın Rasûlü, ben alaca, karışık renkli atlar görüyorum, dedim. Ey Şeybe, onu ancak bir kâfir görür, buyurup eliyle göğsüme vurdular ve :

Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Elini göğsüme ikinci kere vurup : Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Sonra üçüncü defa vurup : Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Allah'a yemîn ederim ki üçüncü defada elini göğsümden çekmemişti ki Allah'ın yaratıklarından bana ondan daha sevimli hiç kimse kalmamıştı... Ve Râvî insanların (iki ordunun) karşılaşması, nıüslümanların bozguna uğramaları, Abbas'm nidası, Allah Rasûlü (s.a.) nün Allah'tan yardım dilemesi ve Allah'ın müşrikleri bozguna uğratması hususundaki hadîsin tamâmını zikretti.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana babamın... Cübeyr îbn Mut'im (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Muhakkak ben, Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. İnsanlar savaşırlarken birden gökten inen siyah, çizgili abaya benzer bir şey gördüm. Bizimle kavim arasına düştü. Bir de gördüm ki saçılmış karıncalar vadiyi doldurdu. Netice; kavmin (düşmanların) bozguna uğraması oldu. Bunun melekler olduğundan biz asla şüphe etmezdik.
Saîd İbn Sâib İbn Yessâr'm babasından rivayetine göre o, Yezîd İbn Âmir es-Süvâî —Huneyn'de müşriklerle birlikte bulunmuş ve sonra müslüman olmuştu— yi şöyle derken işitmiş : Biz, Huneyn günü müşriklerin kalblerine bırakılan korkuyu ona sorardık da çakıl taşlarını alıp bir tasın içine atar ve o çınlardı: İşte karınlarımızda bunun bir benzerini bulurduk. (Hissederdik veya hissetmiştik.) derdi. Bunun bir şahidi, daha önceki Yezîd İbn Esîd hadîsinde geçmişti. En doğrusunu Allah bilir.
Müslim'in Sahîh'inde Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Korku ile yardım olundum ve bana cevâmi'ul-Kelim verildi, buyurmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bilâhere Allah; Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekîneti indirmişti. Görmediğiniz orduları da indirmişti. Ve kâfirleri azaba uğratmıştı. Kâfirlerin cezası buydu.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah Gafûr'dur, Rahim'dir.» buyurur ki; Allah, Hevâzin'in kalanlarının tevbesini kabul buyurmuş, onlar müslüman olarak Allah Rasûlü'ne gelmişler ve o, Cirâne'de Mekke'ye yaklaşmışken ona kavuşmuşlardı. Bu, Huneyn vak'asmdan yaklaşık yirmi gün sonradır. O sırada Allah Rasûlü (s.a.) onları esirleri ve mallan arasında muhayyer bırakmış, onlar da esirlerini (almayı) tercih etmişlerdi. Kadın ve çocuk olmak üzere altıbin esîr vardı ve Allah Rasûlü bunları onlara geri vermiş, mallarını ise ganimeti alanlar arasında taksim buyurmuştu. Kureyş'ten (istemeyerek müslüman olup da) serbest bırakılan bir takım'kimselere onların kalblerini İslâm'a ısındırmak için develerden yüzer yüzer vermişti. Yüz deve verdikleri arasında Mâlik İbn Avf en-Nadrî de vardı. Onu, eskiden olduğu gibi kendi kavmi üzerine vekîl ta'yîn etmiştirtir[16]

28 — Ey îmân edenler; doğrusu müşrikler ancak ne-cistir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsamz, Allah dilerse sizi yakında kendi lutfu ile zenginleştirir. Muhakkak ki Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.
29 — Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din edinmeyenlerle — boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar— savaşın.

Cizye Verinceye Kadar Savaş

Allah Teâlâ, dinleri ve kendileri temiz nıü'min kullarına; dinleri pis olan müşrikleri, Mescid-i Harâm'dan sürmelerini bu âyetin nüzulünden sonra onları oraya yaklaştırmamalarını emretmiştir. Bu âyetin nüzulü hicretin dokuzuncu senesindedir. Bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ali'yi o sene Hz. Ebubekir (R. Anhümâ) ile birlikte göndermiş ve müşrikler içinde şöyle ilân etmesini emretmişti: «Bu yıldan sonra hiç bir müşrik haccetmeyecek, Beyt'i hiç bir çıplak tavaf etmeyecek.» Allah Teâlâ bunu tamamlamış ve şeriat, takdir olarak böyle hükmetmiştir.
Abdürrezzâk'ın tbn Cüreyc kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre o, «Ey îmân edenler; doğrusu müşrikler ancak necistir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.» âyeti hakkında: Köle veya zimmet ehlinden biri olması durumu hâriç, demiştir. Bu, başka bir kanaldan merfû' olarak rivayet edilmiştir. Şöyle ki:
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn'in... Câbir'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur: Andlaşmalı olanlar ve onların hizmetçileri dışında bu yılınızdan sonra hiç bir müşrik mescidimize girmesin. Bu hadîsin merfû' olarak rivayetinde îmâm Ahmed tek kalmıştır. Mevkuf olarak rivayetinin isnadı, daha sıhhatlidir.
İmâm Ebu Amr el-Evzâî'nin bildirdiğine göre; Ömer İbn Abdüla-zîz (a.) : Yahûdî ve Hıristiyanların müslümanların mescidlerine girmelerini engelleyiniz, buyurmuş ve bu yasağının altına «Doğrusu müşrikler ancak necistir.» âyetini yazmıştır.
Ata, «Bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.» âyetinden dolayı Harem'in tamâmı mesciddir, demiştir.
Bu âyet-i kerîme, mü'mjnin temizliğine delâlet ettiği gibi müşriğin necis olduğuna da delâlet etmektedir. Buhârî'nin Sahîh'inde zikredilen bir hadîste : «Mü'min; necis olmaz.» buyurulmuştur. Müşriğin bedeninin pisliğine gelince; Cumhur, onun beden ve zâtının pis olmadığı görüşündedir. Zîrâ Allah Teâlâ, kitab ehlinin yiyeceğini helâl kılmıştır. Zahirîlerden bazıları ise onların bedenlerinin de pis olduğu görüşündedir.
Hasan'dan rivayetle Enes : Kim onlarla el sıkışmışsa abdest alsın, demiştir. Bunu İbn Cerîr rivayet eder.
Allah Teâlâ'nın : «Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lutfuyla zenginleştirir.» kavli hakkında İbn İshâk der ki: İnsanlar: Çarşılarımız kapanacak, ticâret mahvolacak, oralardan elde etmekte olduğumuz faydalar gidecek, dediler de : «Eğer fakirlikten korkarsamz, Allah dilerse sizi yakında (bunun dışında bir yoldan) kendi lutfuyla zenginleştirir... Boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar.» âyeti nazil oldu. İşte bu, sizin korkmuş olduğunuz çarşıların kapanmasına bedeldir. Allah Teâlâ onlardaki şirk sebebi ile onlardan kesilmenize karşılık olarak kitab ehlinin boyunlarından size vermiş olduğu cizyeyi getirmiştir. Bu görüş İbn Abbâs, Mücâhid, îkrime, Saîd îbn Cübeyr, Katâde, Dahhâk ve başkalarından da rivayet edilmiştir.
«Muhakkak ki Allah, (sizin için uygun olanı) en iyi bilendir. (Size emrettiği ve yasakladığı hususlarda) hikmet sahibidir.» Zîrâ o, fiillerinde ve sözlerinde kâmildir.

Yaratmasında ve emrinde âdildir, mübarek, ve yücedir. Bu sebepledir ki bu kazançların yerine zimmet ehlinden alacağınız cizye mallarını onlara vermiştir. Şöyle buyurur : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin haram kıldığını haranı saymayan ve hak din edinme-yenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar— savaşın.» Onlar, gerçekte Muhammed (s.a.) i inkâr ettiklerinde elbette ki peygamberlerden hiç birine ve onların getirdiklerine sıhhatli bir îmânları kalmamıştır. Onlar ancak kendi indî görüşlerine, heveslerine ve içinde buldukları hallerde babalarına uymaktadırlar. Değilse Allah'ın şeriatı, dini olduğundan değil. Zîrâ onlar; ellerindekine sıhhatli bir îmân ile inanmış olsalardı, bu onları Muhammed (s.a.) e îmâna sevkederdi. Çünkü bütün peygamberler onu müjdelemiş ve ona uymayı emretmişlerdir. Halbuki o geldiğinde peygamberlerin en şereflisi olduğu halde onu inkâr ettiklerinde onların geçmiş peygamberlerin şeriatlarına sarılmamış oldukları bilinir. Zîrâ o, Allah katındandır. Bilakis onlar; kendi dinlerine, zevkleri ve kendi arzularından dolayı yapışmaktadırlar. İşte bunun için diğer peygamberlere îmânları onlara fayda vermeyecektir. Çünkü onlar; peygamberlerin efendisi, en üstünü, sonuncusu ve en mükemmeli olanı inkâr etmişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah'ın ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din edinme-yenlerle savaşın.» buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme, evvel emirde müşriklerin işleri bitirilip insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girdikten sonra kitab ehli ile savaş hakkında nazil olmuştur. Arap Yarımadası'nda işler düzelince; Allah Teâlâ, Rasûlüne ehli kitab olan Yahudi ve Hıris-tiyanlarla savaşı emretmiştir. Bu, hicretin dokuzuncu senesinde olmuştur. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.) Bizans (Rûm) ile savaş için hazırlanmış, insanları buna davet etmiş ve bunu onlara açıklayarak Medine çevresindeki arap kabilelerini buna çağırmıştır. Onlar da toptan gelip yaklaşık otuzbin muhârib yanında toplanmıştı. Bu arada Medine ve çevresindekilerden münafıklar ve başkalan geri kalmıştı. Bu hâdise kurak ve kıtlık bir senede, son derece sıcak bir zamanda olmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) Rûm ile savaş için Şam'a doğru yola çıkmış ve Tebük'e ulaştığında orada inerek Tebük suyu yanında yaklaşık yirmi gün ikâmet buyurmuşlardı. Sonra dönme hususunda istiharede bulunmuş ve o seneki durumun sıkışıklığı ve insanların zayıflığı sebebiyle —açıklaması inşâallah ilerde gelecektir— geri dönmüştür.
Cizyenin sadece kitab ehli veya mecûsîler gibi onlara benzeyenlerden alınacağı görüşünde olanlar, bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Onlara göre sahih olan bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün Hecr me-cûsîlerinden cizye aldığı kaydedilmektedir. Bu, İmâm Şafiî ve kendisinden gelen meşhur bir rivayette İmâm Ahmed'in mezhebidir. Ebu Ha-nîfe —Allah ona rahmet eylesin— ise ehl-i kitab olsun, müşrik olsun bütün acemlerden alınır. Arapların ise sadece kitab ehlinden alınır, demiştir. İmâm Mâlik de şöyle der : Kitabî, mecûsî, putperest ve diğerleri olmak üzere bütün kâfirlere cizye konulması caizdir. Bu mezheble-rin kaynaklan ve delillerinin zikredilmesinin buradan başka yeri (eser) vardır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Müslüman olmazlarsa) boyun eğip (zelil, hakîr ve alçak bir halde) kendi elleriyle (kahır ve galebe yoluyla) cizyeyi verinceye kadar...» Bu

sebeble zimmet ehline ta'zîmde bulunulması, onların müslüriıanların' üzerine yükseltilmesi caiz değildir. Bilakis onlar zelîl, küçük ve mutsuzdurlar. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yahûdî ve Hıristiyanlara ilk selâm veren siz olmayınız. Bir yolda onlardan biri ile karşılaşırsanız onu yolun en darına mecbur bırakınız. Yine bu sebepledir ki mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb onların zelîl kılınması, küçültülmesi ve tahkiri için bilinen şartları koşmuştur. Hafız imamların, Abdurrahmân İbn Ğanem el-Eş'arî'-den rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir : Şam halkı Hıristiyanları ile barış andlaşması (musâlaha) yaptığında Ömer İbn Hattâb (r.a.) a şöyle yazılmıştı: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla : Bu, filân ve filân şehir Hıristiyanlarmdan mü'minlerin emîri Allah'ın kulu Ömer için yazılmıştır. Muhakkak siz bize geldiğinizde biz nefislerimiz, zürriyyet-lerimiz, mallarımız ve dinimiz halkı için sizden emân istedik. Sizin için kendimize şu şartlan koştuk : Şehrimizde ve çevresinde yeniden manastır, kilise, özel ibâdet yerleri ve râhib manastırları ihdas etmeyeceğiz. Onlardan harâb olanı yenilemeyeceğiz. Onlardan müslümanlara ait yerleri ihya etmeyeceğiz. Gece ve gündüz müslumanlardan birinin, kiliselerimize inmesini engellemeyeceğiz. Geçenler ve yolcular için kapı-larını genişleteceğiz. Müslümanlardan bize uğrayanlan üç gün ağırlayıp onlara yedireceğiz. Kiliselerimizde ve evlerimizde câsûs barındırıp sığındırmayacağız. Müslümanlara karşı hainlik hisleri beslemeyeceğiz. Çocuklarımıza Kur'an'ı öğretmeyeceğiz. Şirkimizi açığa vurmayacak ve kimseyi buna davet etmeyeceğiz. İstedikleri takdirde yakınlarımızdan hiç kimseyi İslâm'a girmekten men'etmeyeceğiz. Müslümanlara ta'-zîmde bulunacağız. Oturmak istediklerinde, onlar için oturduğumuz yerden kalkacağız. Onların elbiselerinde, başlıklarında, sarıklarında, nâ-linlerinde ve saç ayırmalarında onlara hiç bir şekilde benzemeyeceğiz. Onların sözü ile konuşmayacak, onların künyelerini kendimize künye edinmyeceğiz. Eğerli hayvana binmeyecek, kılıç kuşanmayacak, hiç bir silâh edinmeyecek ve yanımızda taşımayacağız. Yüzüklerimize arapça nakış yapmayacağız. İçki satmayacağız. _ Başlarımızın ön kısmındaki saçlan kısaltacağız. Nerede olursak olalım elbiselerimize bürünecek, bellerimize zünnâr bağlayacağız.. Kiliselerimizin üzerine açıkça haç dikmeyeceğiz. Müslümanların yol ve çarşılarından hiç bir yerde haçlarımızı ve kitablarımızı göstermeyeceğiz. Kiliselerimizde çanlarımızı ancak hafifçe vuracağız. Müslümanların hazır bulunması halinde kiliselerimizde yüksek sesle okumayacağız. Bayram ve yağmur duasına çıkmayacağız. Ölülerimiz yanında seslerimizi yükseltmeyeceğiz. Müslü-manların yol ve çarşılarından hiç bir yerde onlarla birlikte açıkça ateş kullanmayacağız. Ölülerimizi onlarla komşu etmeyeceğiz. Müslümanları irşada yeltenmeyeceğiz. Onların evlerindeki hallerine muttali' olmaya çalışmayacağız. Râvî der ki: Bu mektup Ömer'e geldiğinde şöyle ilâve etti: Müslümanlardan hiç kimseyi dövmeyeceğiz. İşte bunları kendimiz, dinimiz halkı üzerine bizim için şart olarak kabul ettik. Ve bunun üzerine emânı kabullendik. Eğer biz kendimiz aleyhine sizin lehinize şart koşup, kendimize yüklediğimiz bu şartlardan herhangi birine muhalefette bulunursak bizim için zimmet yoktur. İsyan eden ve karşı gelenler hakkında helâl olan bizden size helâl olur.[17]

İzahı

30 — Yahudiler dediler ki: Uzeyr Allah'ın oğludur. Hıristiyanlar da dediler ki: Mesîh Allah'ın oğludur. Bu, onlann ağızlarında dolaşan sözlerdir ki, daha önce küfretmiş olanların sözüne benzetiyorlar. Allah onları yok etsin, nasıl da uyduruyorlar.
31 — Onlar Allah'tan ayn hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesih'i de. Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka ilâh yoktur. O; bunların şirk koştukları şeylerden münezzehtir.

Hahamlarını ve Râhihicrini Rab Edinenler

Bu da; Allah'a karşı yalan ve iftiraları, bu alçakça sözleri sebebiyle nıü'minleri, Yahudi ve Hıristiyanlardan kâfir müşriklerle savaşa Allah Teâlâ'nm bir teşvikinden ibarettir. Yahudiler Uzeyr hakkında : Muhakkak o Allah'ın oğludur, dediler ki Allah Teâlâ bundan yücedir. Süddî ve başkalarının zikrettiğine göre; onlarda bu husustaki şüphe, şöyle meydana gelmiştir : Amâlika, İsrâiloğullanna gâlib gelip âlimlerini öldürüp büyüklerini esîr ettiklerinde Uzeyr İsrâiloğullanna ve onlardan ilmin gidişine ağlar olarak kalmıştı. Nihayet göz kapaklan düştü (uyuya kaldı). O bir gün çölde dolaşırken .bir kabrin yanında : Vay yediren, vay giydiren! diyerek ağlayan bir kadın gördü. «Bundan önce sana kim yedirirdi? diye sordu. Kadın; Allah, <Iiye cevab verdi. Uzeyr : Muhakkak Allah diridir, ölmez, dedi. Kadın : İsrâiloğullanndan önce âlimlere kim öğretirdi? diye sordu. Uzeyr : Allah, dedi. Kadın : O halde sen onlara niçin ağlıyorsun ey Uzeyr? dedi. Uzeyr, kendisine bir nasihat olduğunu anladı. Sonra ona : Filân nehre git ve ondan guslet (yıkan) -ve orada iki rek'at namaz ki]. Muhakkak sen orada bir ihtiyarla karşılaşacaksın. O, sana ne yedirirse onu ye, denildi. Gidip kendisine emredileni yaptı ve bir ihtiyarla karşılaştı. İhtiyar ona : Ağzını aç, dedi. O, ağzını açtı ve ihtiyar üç kere onun ağzına büyük kor şeklinde bir şey koydu. Uzeyr insanların Tevrat'ı en iyi bilenlerinden olarak döndü ve : Ey İsrâiloğullan, size Tevrat'ı getirdim, dedi. Onlar: Ey Uzeyr, sen yalancı değildin, dediler. Kalkıp parmaklarından birine bir kalem bağladı ve bütün Tevrat'ı parmağıyla yazdı. İnsanlar düşmanlarından tek-' râr yurdlarına döndüklerinde Uzeyr'in durumu kendilerine haber verildi. Bir dağa bırakmış (gizlemiş) oldukları Tevrat nüshalarını çıkarıp bununla karşılaştırdılar ve onun getirdiğinin sahîh olduğunu gördüler. Câhillerinden bazısı: Bunu ancak Allah'ın oğlu olduğu için yapmıştır, dediler.
Hıristiyanların Mesîh hakkındaki sapıklıkları ise açıktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ her iki güruhu birden yalanlamış ve : «Bu onların ağızlarında dolaşan sözlerdir.» buyurmuştur. Onların iftira ve kendiliklerinden uydurmaları dışında iddia ettiklerinin bir dayanağı yoktur, e (Kendilerinden önceki ümmetlerden) daha önce küfretmiş olanların sözüne benzetiyorlar.» Onlar nasıl sapıtmışlarsa bunlar da sapıtmışlar-dır. «Allah onları yoketsin.» İbn Abbâs der ki: Allah onlara la'net etsin. «Nasıl da uyduruyorlar.» Açık olduğu halde nasıl haktan sapıp bâtıla dönüyor, meylediyorlar.

«Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesih'i de.» İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn Cerîr'in muhtelif kanallardan olmak üzere Adiyy İbn Hatim (r.a.) den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) nün daveti ona ulaştığında Şam'a kaçmıştı. O, câhiliye devrinde Hıristiyan olmuştu. Kıakardeşi ve kavminden bir grup esîr edildiler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) kızkardeşine ihsanda bulundu ve ona (hediyyeler) verdi ve o da kardeşine dönerek onu İslâm'a ve Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına gelmeye teşvik etti. Adiyy Medine'ye geldi. Kabilesi Tayy içinde reîs olup babası Hatim et-Tâî cömertlikle meşhurdu. İnsanlar onun geldiğini haber verdiler. Adiyy, boynunda gümüşten bir haç olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girdi. Allah Rasûlü (s.a.) : «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler.» âyetini okudu. Adiyy der ki: Ben :Muhakkak onlar, onlara ibâdet etmediler, dedim. Evet, onlar onlara helâli haram kıldılar, haramı da helâl kıldılar. Ve onlar da kendilerine uydu. İşte onların onlara ibâdeti budur, buyurdular. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Adiyy, ne dersin? Seni «Allah en büyüktür.» denilmesi mi kaçırdı? Allah'tan başka daha büyük bir şey biliyor musun? Seni kaçıran nedir? «Allah'tan başka tanrı yoktur.» denilmesi mi seni kaçırdı? Allah'tan başka bir tanrı biliyor musun? buyurup onu İslâm'a davet etti. Adiyy müslüman oldu ve gerçek bir şehâdetle şehâdette bulundu. O, şöyle anlatır : Gördüm ki yüzü açıldı, neşelendi ve şöyle buyurdu : Muhakkak ki Yahudiler gazaba uğramışlardır, Hıristiyanlar ise sapıtmışlardır. «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını ve râhiblerini rablar edindiler.)) âyetinin tefsirinde Huzeyfe îbn el-Yemmân, Abdullah İbn Abbâs ve başkaları : Muhakkak ki onlar (yahûdî ve hıristiyanlar) onların helâl ve haram kıldıklarında onlara tâbi olmuşlardır, demiştir. Süddî ise şöyle cîer : Onlar, insanları nasîhatçı kabul ettiler (insanların nasîhatlannı dinlediler), Allah'ın kitabını ise terkedip arkalarına attılar. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardır.» buyurmuştur. O, bir şeyi haram kıldığında o haramdır, onun helâl kıldığı helâldir. Koyduğu kanuna tâbi olunur. Hükmettiği şey uygulanır. Yerine getirilir. «O'ndan başka ilâh yoktur. O; bunların şirk koştukları şeylerden münezzehtir.» Ortaklardan, benzerlerden, yardımcılardan, zıdlardan, çocuklardan münezzeh, mukaddes ve yücedir. O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur.[18]

İzahı

32 — Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar.
33 — Dinini bütün dinlere üstün kılmak için; Rasû-lünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. İsterse müşrikler hoşlanmasınlar.

Müşrikler Ve Kâfirler Hoşlanmasa Da

Allah Teâlâ buyurur ki : Kitab ehli ve müşriklerden olan bu kâfirler, «Allah'ın nurunu (Rasûlünü kendisiyle gönderdiği hidâyet ve hak dini mücerred mücâdele ve iftiraları ile) ağızlarıyla söndürmek isterler.» Bu hususta onların benzeri, güneşin

şuasını veya ayın nurunu üf-lemesiyle söndürmek isteyenin durumu gibidir. Bu ise ulaşılamayacak bir şeydir. İşte Allah'ın, Rasûlünü göndermiş olduğu şey de mutlaka tamamlanacak ve üstün olacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların istek ve dileklerine mukabil olarak : «Halbuki Allah nurunu mutlaka tamamlayacaktır. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar.» buyurmuştur. Kâfir, bir şeyi Örtüp kapatan kimsedir. Bundan dolayı geceye ((kâfir» ismi verilmiştir. Zîrâ o, eşyayı örtmekte, gizlemektedir. Çiftçilere de kâfir ismi verilmiştir. Zîrâ o da taneyi yerde örtmekte, gizlemektedir.
Allah Teâlâ : «Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» buyurmaktadır ki hidâyet; onun getirmiş olduğu doğru haberler, sahîh îmân ve faydalı ilimdir. Hak din ise dünyada ve âhirette faydalı, sıhhatli amellerdir. «Dinini (diğer) bütün dinlere üstün kılmak için.» Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğu rivayet edilir: Muhakkak ki Allah Teâlâ yeryüzünün doğu ve batısını benim için topladı. Ümmetimin hükümranlığı ondan bana toplanana erişecektir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed îbn Ca'fer'in... Mes'ûd İbn Kabîsa - -veya Kabîsa İbn Mes'ûd— dan rivayetine göre o, şöyle diyor : Muhâ-rib (kabilesin) den şu mahalle namaz kıldı. Namaz kıldıklarında; onlardan bir genç, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittiğini söyledi : Muhakkak ki yeryüzünün doğu ve batıları sizin için fethedilecektir. Bunun çalışanları Allah'tan korkan ve emâneti yerine getirenler dışında muhakkak ateştedir.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Temim ed-Dârî (r.a.) den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak bu iş, gece ve gündüzün ulaştığına ulaşacaktır. Allah Teâlâ azizin izzeti veya zelilin zilleti ile bu dinini girdirmediği köy, kasaba ve şehir bırakmayacaktır. Öyle bir izzet ki Allah onunla İslâm'ı azız kılacak; öyle bir zillet ki Allah bununla küfrü zelîl kılacaktır. Temim ed-Dârî şöyle dermiş : Muhakkak ben bunu ehl-i beytimde (ailemde) gördüm. Onlardan müslüman olanlara hayır, şeref ve izzet isabet etti. Onlardan kâfir olanlar ise zillet, bayağılık, rezillik ve cizyeye dû-çâr kaldılar.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Abdirrabbih'in... Mikdâd İbn Esved'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Yeryüzünde Allah'ın İslâm kelimesini azizin izzeti veya zelîlin zilleti ile bildirmeyeceği köyde, kasabada ve şehirde hiç bir ev kalmayacaktır. Ya Allah onlara izzet verip kendilerini bu din halkından kılacak, veya onlara zillet verip onlar buna boyun eğeceklerdir.
Yine Müsned'de denilir ki: Bize Muhammed îbn Ebu Adiyy'in... Adiyy îbn Hâtim'den rivayetine göre o, şöyle dermiş: Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girdim. Ey Adiyy, müslüman ol, kurtul, buyurdular. Öşh : Muhakkak ben din sahiplerindenim, dedim. O : Ben senin dinini Senden daha iyi bilenim, buyurdular. Ben : Sen benim dinimi benden daha iyi mi biliyorsun? diye sordum. Şöyle buyurdular: Evet, sen ra-kûsî —Sâbiîlik ve Hıristiyanlığa benzer, ikisi arası bir din— değil misin? Sen kavminin savaş ganimetinin dörtte birini yemiyor musun? Ben; evet, deyince : Muhakkak bu, senin dininde sana helâl değildir, buyurdular. Bunu söyler söylemez bu söze boyun eğdim (kabullendim). Seni İslâm'dan alıkoyanın ne olduğunu da ben çok iyi biliyorum. Sen : Ona ancak insanların zayıfları, kuvvetsizleri ve arapların değer vermedikleri kişiler uymuştur, diyorsun.

Sen Hîre'yi bilir misin? buyurdular. Ben : Görmedim, fakat işittim, dedim. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim ki Allah Teâlâ bu işi mutlaka tamamlayacak ve sonunda bir kadın Hîre'den çıkıp hiç kimsenin kendisine refakati olmaksızın Beyt'i tavaf edecek. Kisrâ İbn Hürmüz'ün hazîneleri mutlaka fethedi-lecek, buyurdular. Ben : Kisrâ İbn Hürmüz mü? diye sordum. Evet, Kisrâ İbn Hürmüz. Ve mal o kadar bol olacak ki kimse onu kabul etmeyecek, buyurdular.
Adiyy İbn Hatim der ki: İşte şu kadın, Hîre'den çıkıyor ve kimsenin refakati olmaksızın Beyt'i tavaf ediyor. Muhakkak ben Kisrâ İbn Hürmüz'ün hazînelerini fethedenler içindeydim. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki üçüncüsü de mutlaka olacaktır. Zîrâ onu Allah Rasûlü (s.a.) söylemiştir.
Müslim der ki: Bize Ebu Ma'n Zeyd İbn Yezîd'in... Âişe (R. Anha) den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Lât ve Uzzâ'ya ibâdet edilmedikçe gece ve gündüz sona ermeyecek, buyururken işittim. Ve : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ki be,n Allah Teâlâ : «Dinini bütün dinlere üstün kılmak için; Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. İsterse müşrikler hoşlanmasınlar.» âyetini indirdiğinde bunun tamâm olduğunu sanmıştım, dedim. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Bundan Allah'ın dilediği mutlaka olacaktır. Sonra Allah temiz (hoş) bir rüzgâr gönderecek ve kalbinde bir hardal tanesi ağırlığı îmân olanlar vefat edecek. Ancak kendilerinde bir hayır olmayanlar kalacak da babalarının dinlerine dönecekler.[19]

34 — Ey îmân edenler; doğrusu hahamlar ve râhible-rin çoğu insanların malını haksızlıkla yerler. Ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte onlara pek acıklı bir azabı müjdele.
35 — O gün cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılır ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu, denir.

Altın ve Gümüş Yığanlar

Süddî'nin söylediğine göre; hahamlar yahûdîlerden, râhibler de hı-ristiyanlardandır. Bu, onun da söylediği gibidir ki hahamlar, yahûdî-Ierin âlimleridir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Rabba kul olanlar ve bilginler; onları günâh söylemelerinden ve haram yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi?» (Mâide, 63) buyurmaktadır. Ruhban, Hıristiyanların çok ibâdet edenleri, kıssîsler ise onların âlimleridir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamala-rmdandır.» (Mâide, 82) buyurmuştur.
Burada maksad kötü âlimlerden ve sapıtmış âbidierden sakındır-maktır. Nitekim Süfyân İbn Uyeyne : Âlimlerinizden kim bozulursa; onda yahûdîlere bir benzeme vardır. Âbidl erinizden bozulan ise hıristi-yanlara benzemektedir, demiştir. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Sizden öncekilerin yollarından aynen onlar gibi, onların ölçü ve miktarında mutlaka gideceksiniz. Yahudi ve hıristiyanlar mı? dediler. Allah Ra-sûlü : Ya kim? buyurdular. Başka bir rivayette ise : İran ve Rumlar mı? diye sorulmuş, efendimiz : Onlardan başka kim olacak? buyurmuşlar.

Netice olarak onların durum ve sözlerinde onlara benzemekten sa-kındırılmaktadır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ «İnsanların malını haksızlıkla yerler.» buyurmuştur. Muhakkak ki onlar din, makam ve insanlar içindeki başkanlıklarıyla dünyayı yemişlerdir. İnsanların mallarını bunlarla yiyorlardı. Nitekim câhiliye halkı üzerinde bile yahûdî hahamlarının bir şerefi vardı. Onlann câhiliye halkı katında onlara gelen haraç, hediyyeler ve vergileri vardı. Allah Teâlâ elçisini (s.a.) gönderdiğinde; onlar, riyasetlerinin devam etmesi hırsıyla sapıklıklarını, küfürlerini ve inâdlarını sürdürdüler. Allah Teâlâ ise onları peygamberlik nuru ile söndürdü, onlardan bunu soyup aldı ve bunun yerine zillet ve meskenet verdi de Allah'ın gazabına uğradılar.
Allah Teâlâ : «Ve Allah yolundan alıkoyarlar.» buyurur. Onlar haram yemeleriyle birlikte insanları hakka uymaktan alıkoyup hak ile bâtılı birbirine karıştırıyorlar ve bilgisizlerden kendilerine uyanlara, onları hayra çağırdıklarını izhâr ediyorlardı. Halbuki onlar, sandıklan gibi olmayıp ateşe çağmadırlar. Kıyamet gününde onlara yardım da olunmayacaktır.
Allah Teâlâ : «Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte onlara pek acıklı bir azabı müjdele.» buyurur. Bunlar, insanların başkanlarından (ileri gelenlerinden) üçüncü sınıftır (kısımdır). Muhakkak insanlar; âlimlere, âbidlere ve mal sahiplerine muhtaçtırlar. Bunların durumları bozulunca elbette insanların durumları da bozulur. Nitekim şâirlerden birisi şöyle demiştir :
«Dini krallardan, kötü hahamlardan ve ruhbanlardan başkası mı fesada uğratacak?»
Âyette geçen (y£}\ ) kelimesine gelince : Mâlik, Abdullah îbn Dî-nâr'dan rivayetle îbn Ömer'in şöyle dediğini nakleder ; O, zekâtı verilmeyen maldır. Sevrı ve başkalarının Ubeydullah kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir : Zekâtı verilmiş olan kenz değildir. İsterse yedi kat yerin altında olsun. Açıkta olup da, zekâtı verilmeyen ise kerizdir. Bu; İbn Abbâs, Câbir ve Ebu Hüreyre'den hem mevkuf, hem de merfû' olarak rivayet edilmiştir. Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan bunun bir benzeri rivayet edilmiş olup o, şöyle demiştir : Zekâtını vermiş olduğun hangi mal olursa olsun kenz değildir. Velevki yere gömülmüş olsun. Zekâtını vermediğin hangi mal olursa olsun bu da yeryüzünde (yerin üzerinde) olsa dahi sahibinin kendisiyle dağlanarak azâb edileceği kenzdir.
Buhârî'nin- Zührî kanalıyla Hâlid İbn EslemMen rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah îbn Ömer ile birlikte çıkmıştık. O, şöyle dedi: Bu, zekât nazil olmazdan öncedir. Zekât nazil olduğunda Allah Teâlâ onu mallar için bir temizlik kılmıştır. Ömer İbn Azîz ve İrak İbn Mâlik'in söylediklerine göre bu âyeti: «Onlann mallarından sadaka al...» (Tevbe, 103) âyeti neshetmiştir.
Saîd İbn Muhammed İbn Ziyâd'ın Ebu Ümâme'den rivayetine göre o: Kılıçların süsü kenzdendir. Size ancak işittiğimi rivayet ediyorum, demiştir. Sevrî ise Ebu Husayn kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) nin : Dörtbin ve daha aşağısı nafakadır. Bundan daha fazla olan ise kenzdir, dediğini nakleder. Bu rivayet garîbdir. Altın ve gümüşü azaltmanın övülmesi, onları çoğaltmanın zemmi hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Ötekilere delâlet etmek üzere bunlardan bir kısmını buraya alıyoruz :
Abdürrezzâk der ki: Bize Sevrî'nin... «Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar...» âyeti hakkında Ali (r.a.) den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) üç defa : Altın helak olsun (yok olsun), gümüş yok olsun,

buyurmuştur. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabına ağır geldi de : Hangi malı edinelim? dediler. Ömer (r.a.) : Ben, bunu sizin için öğreneceğim, deyip; Ey Allah'ın elçisi, muhakkak senin ashabına bu ağır geldi de hangi malı edinelim? dediler, dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve dini üzere sizden birine yardım eden bir eş.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Ebu Hüzeyl'den rivayetine göre; ona bir arkadaşı, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu rivayet etmiş : Altın ve gümüş yok olsun. Arkadaşımın bana rivayetine göre o, Ömer İbn Hattâb ile gitmiş ve Ömer : Ey Allah'ın elçisi, altın ve gümüş yok olsun, buyurdunuz. Ne biriktirelim? diye sormuş da Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve âhirete yardımcı olan bir eş.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Sevbân'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Altın ve gümüş hakkında nazil olan âyet indiğinde : Hangi malı edinelim? dediler. Ömer : Ben bunu sizin için öğreneceğim, deyip devesini hızlandırdı ve ona yetişti. Ben de peşinde idim. Ey Allah'ın elçisi, hangi malı edinelim? diye sordu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Sizden birisi; şükreden bir kalb, zikreden bir dil ve sizden birine âhiret işinde yardımda bulunacak bir eş edinsin. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce başka bir şekli ile Salim İbn Ebu Ca'd'dan rivayet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söylemiştir. Buhârî'den nakledildiğine göre Salim bu hadîsi Sevbân'dan işitmemiştir. Ben de derim ki: Bu sebepledir ki bazıları bu hadîsi ondan mürsel olarak rivayet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: «Altını ve gümüşü biriktirip de...» âyeti nazil olduğunda; bu, müslümanlara ağır geldi ve : Bizden hiç kimse kendinden sonra çocuğuna kalacak bir mal bırakamayacak, dediler. Ömer : Ben sizi bu konuda rahatlatırım, dedi ve gitti. Sevbân da peşinden gitti. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) e varıp : Ey Allah'ın peygamberi, muhakkak ki senin ashabına bu âyet ağır geldi, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak ki Allah; zekâtı, ancak mallarınızdan kalanları temizlemek için farz kılmıştır. Mîrâsı ise ancak sizden sonra kalan mallardan farz kılmıştır, buyurdular. Ömer tekbîr getirdi, sonra Allah Rasûlü (s.a.) ona: Kişinin biriktirdiklerinin en hayırlısını sana haber vereyim mi? buyurup şöyle devam ettiler: Salih bir kadın ki ona baktığında kendisini sevindirir, ona bir şey emrettiğinde itaat eder, onun yanından ayrılıp kaybolduğunda ise onun ırzını korur. Hadîsi Ebu Dâvûd, İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, Yahya İbn Ya'-lâ'dan rivayet etmişlerdir. Hâkim, hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ancak onların tahrîc etmediklerini söyler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Revh'ın... Hassan İbn Atiyye'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Şeddâd İbn Evs (r.a.) bir seferde idi. Bir yerde kcnakladı ve kölesine : Bize, az şeyle yetinen birini getir ki onunla oyalanalım, dedi. Bunu onun için hoş görmediler de şöyle dedi: Müslüman olduğumdan bu yana söylediğim her kelimeyi ihtiyatla söyledim. Ancak bu sözüm hâriç. Bunu benden ezberlemeyin. Ama size şu söyleyeceğimi iyi ezberleyin : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiştim : İnsanlar altın ve gümüş biriktirdiklerinde siz şu kelimeleri biriktiriniz : Ey Allah'ım, Senden işlerde sebat, olgunlukta azimet dilerim. Senden nimetine şükür, Sana güzel ibâdet, kalb-i se-lîm, doğru söyleyen bir dil ve Senin bildiğinin

en hayırlısını dilerim. Senin bildiğin şeylerin kötülüğünden Sana sığınırım. Senin bildiğin (günâhlarım) için Senden bağışlanma dilerim. Muhakkak ki Allâm el-Ğu-yûb Sensin.
Allah Teâlâ : «O gün cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılır ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu, denir.» buyurur. Bu söz kendilerine susturma, azarlama ve tekdir sadedinde söylenecektir. Nitekim bir âyette de : «Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün. Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» (Duhân, 49) buyurulur. Yani bu, onun karşılığıdır. O ise kendiniz için biriktirmiş olduğunuz şeylerdir. Bu sebepledir ki «Kim bir şeyi sever ve onu Allah'a itâattan öne alırsa onunla azâb olunur.» denilmiştir. İşte bu kişiler; o malları topladıkları ve bunları Allah'ın kendilerinden hoşnûd olmasından daha önemli sayıp tercih ettikleri için bunlarla azâb edileceklerdir. Nitekim Ebu Leheb —Allah ona la'net etsin— Allah Rasûlü (s.a.) nün düşmanlığı hususunda uğraşır ve karısı da bunda ona yardım ederdi. Kıyamet gününde ise karısı ona azâbda yardımcı olacaktır. Onun boynunda toplanmış odunlar olacak. Dünyada ona en fazla şefkat besleyen olması itibariyle 'azabı çok daha şiddetli olacağından ateşte bunları onun üzerine atacaktır. Nitekim bu mallar sahiplerine dünyada iken eşyanın en kıymetlisi olduğundan âhiret yurdunda onlara eşyanın en zararlısı olacaklar ve cehennem ateşinde bunlarla dağlanacaklar. İşte sana onların zararı: Alınları, yanlan (böğürleri) ve sırtları bunlarla dağlanacak.
Süfyân'ın A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre: o, şöyle demiştir : Kendisinden başka tann olmayan Allah'a yemin ederim ki; kul, kenz ile dağlanmayacak. Dînâr dînâra ve dirhem dirheme dokunmayacak. Fakat onun derisi genişletilip kızgın halde her bir dînâr ve dirhem ona konacak. Bunu İbn Merdûyeh, Ebu Hüreyre'-den merfû' olarak rivayet etmişse de bunun merfû' olarak rivayeti sa-hîh değildir. En doğrusunu Allah bilir.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in İbn Tâvûs'tan, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre; kenz, kıyamet günü yiğit bir insana çevrilecek de sahibinin peşine düşecek. O kendisinden kaçacak ve kovalarken şöyle diyecek : Ben, senin hazînenim. Ondan neye yetişirse onu alacak.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki; Bize Bişr'in... Sevbân'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururmuş : Kim kendinden sonraya bir hazîne bırakırsa; o, kıyamet günü kendisi için ağzından dışarı çıkmış iki dişi olan, başı kel bir yiğit kişi halinde karşısına çıkarılır da peşine düşer. O kişi: Yazıklar olsun, kimsin sen? diye sorar. O ise : Ben senin kendinden sonraya bırakmış olduğun hazînenim, der ve onun peşinden gitmeye devam ederek elini yakalar ve onu kırar, koparır. Sonra cesedinin (bedeninin) diğer yerlerinin peşine düşer. Hadîsi İbn Hib-bân Sahîh'inde Yezîd kanalıyla Saîd'den rivayet etmiştir. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hürey-re'den rivayetle mevcûdtur. Müslim'in Sahîh'inde Süheyl İbn Ebu Salih'in babasından, onun da Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Malının zekâtını vermeyen hiçbir kimse yoktur ki kıyamet günü malı, böğrünün, alnının ve sırtının dağlanacağı ateşten bir kılıç haline getirilmesin. Bu, insanlar arasında

hükmedilip cennete veya cehenneme giden yolu görülünceye kadar süresi elli bin sene olan bir günde vuku bulacaktır... Ve Râvî hadîsin tamâmını zikretti.
Buhârî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Kuteybe'nin... Zeyd İbn Vehb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir :
Rabeze'de Ebu Zerre uğradım ve : Seni bu yere indiren nedir? diye sordum. Şöyle dedi: Biz Şam'da İdik. «Altını ve gümüşü biriktirip te onları Allah yolunda harcamayanlar, işte onlara pek acıklı bir azabı müjdele.» âyetini okudum. Muâviye : Bu, bizim hakkımızda değil. Bu ancak kitab ehli hakkındadır, dedi. Ben ise : Muhakkak bu bizim ve onların hakkındadır, dedim. Bunu, İbn Cerîr, Abser îbn Kasım kanalıyla... Ebu Zerr (r.a.) den rivayetle zikretmiş ve şunu ilâve etmiştir : Benimle onun arasında söz uzadı ve o Osman'a yazıp beni ona şikâyet etti. Osman bana kendisine gelmemi yazdı ve ben de gittim. Medine'ye vardığımda insanlar etrafıma toplandılar. Sanki o günden önce beni hiç görmemişlerdi. Bunu Osman'a şikâyet ettim de bana yakına otur, dedi. Ben : Allah'a yemîn ederim ki söylemekte olduğumu asla bırakmayacağım (terketmeyeceğim), dedim.
Ben de derim ki: Ebu Zerr (r.a.) in meşrebi ailenin nafakasından fazla olarak biriktirmeyi haram sayıyordu. Bununla fetva verir ve insanları buna teşvikle böyle emrederdi. Bunun hilâfına davranmayı ise büyük günâh görürdü. İşte Muâviye onu bundan men'etmiş, fakat o vazgeçmemişti. Muâviye onun bu hususta insanlara zarar vereceğinden korktu ve mü'minlerin emîri Osman'a yazarak onu şikâyet etti ve onu yanma almasını istedi. Hz. Osman onun Medine'ye gelmesini istedi ve Rabeze'de yalnız başına ikâmet ettirdi. Ebu Zerr (r.a.), Hz. Osman'ın halifeliğinde orada vefat etmiştir. Muâviye (r.a.) Ebu Zerr yanında iken onu imtihan etmişti. Acaba işi sözüne uyuyor mu? diye. Kendisine bin dînâr göndermiş ve o da aynı gün onu dağıtmıştı. Sonra Muâviye beni seriden bir başkasına göndermişti, ben yanılmışım. Altını geri ver, demiş, Ebu Zerr ise şöyle cevab vermiş : Yazık sana, muhakkak o mal benden çıktı. Fakat benim malım geldiğinde seninle onu hesaplaşırız. Ali İbn Ebu Talha'nm îbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet, geneldir. Süd-dî ise bu âyetin kıble ehli hakkında olduğunu söyler.
Ahnef İbn Kays der ki: Medine'ye geldim. Ben, Kureyş'ten bir grubun da içinde bulunduğu bir halkada iken kaba elbiseli, kaba saba vücûdlu, sert yüzlü bir adanı geldi. Başlarına dikilip : Biriktirenlere cehennem ateşinde kendisi için kızdırılacak taşlan müjdele. Bunlar onlardan birinin memesi başına konacak da kürek kemiklerinin üstünden çıkacak. Kürek kemikleri üzerine konacak da o sarsılarakdan memesi başından çıkacak, dedi. Onlardan hiçbirinin ona bir cevab verdiğini sönmedim, sonra adam dönüp gitti. Bir gölgeliğe oturuncaya kadar peşinden gittim ve : Gördüğüm kadanyla onlara söylediğin hoşlarına gitmedi, dedim. Muhakkak onlar hiç bir şey bilmiyorlar, dedi.
Buhârî'nin Sahîh'inde rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Zerr'e şöyle buyurmuştur : Benim yanımda ühud kadar altın olup da borç için ayırdığım bir dînârı dışında ondan benim yanımda bir mikdar olduğu halde üçüncü bir günün geçmesi beni asla sevindirmez. En doğrusunu Allah bilir ama Ebu Zerr'i bu sözü söylemeye sevkeden işte bu hadîstir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Abdullah İbn es-Sâmit (r.a.) den rivayetine göre; o, Ebu Zerr ile birlikte imiş. Ebu Zerr yanında bir cariyesi ve kendisine

getirilen ihsan ve hediyyeler olduğu halde çıkmış ve câriye ihtiyâçlarım gidermeye başlamıştı. Câriye yanında (bu paralardan) yedisini ayırmış. Ebu Zerr ise ona onunla bir şeyler, satın almasını emretmiş. Abdullah der ki: Ortaya çıkacak bir ihtiyâcın ve sana gelecek bir müsâfir için keşke onu biriktirseydin, dedim. Şöyle dedi: Muhakkak dostum bana şöyle dedi: Keseye konulup ağzı bağlanan altın veya gümüş harcanıp bitirilinceye kadar Allah yolunda sahibi için ateşten bir kordur. Hadîsi İmâm Ahmed Yezîd'den, o da Hem-mâm'dan rivayet etmiştir.
Hafız İbn Asâkir, Ebu Bekr eş-Şiblî'nin hal tercemesinde ona varan bir isnâd ile Muhammed İbn Mehdi kanalıyla... Ebu Saîd (r.a.) den rivayet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'a fakîr olarak kavuş, sakın ona zengin olarak kavuşma. O : Ey Allah'ın elçisi, bu benim için nasıl olur? diye sormuş da Allah Rasûlü : Senden isteneni geri çevirme, sana rızık olarak verileni saklama, buyurmuş. O : Ey Allah'ın elçisi, bu benim için nasıl olur? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.) : Ya bu, yahut ateş, buyurmuş. Hadîsin isnadı zayıftır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle dermiş : Suffe halkından bir adam Öldü ve iki dînâr —veya iki dirhem— bıraktı. Allah Rasûlü (s.a.) : Bunlar iki kerre dağlamadır. Arkadaşınıza dua ediniz, buyurdular. Bu hadîs başka kanallardan da rivayet edilmiştir. Katâde'nin Şehr îbn Havşeb'den, onun da Ebu Ümâme Sudayi İbn Aclân'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Suffe halkından bir adam öldü de dizâr (peştemâl) ında bir dînâr bulundu, Allah Rasûlü (s.a.) : Bir kerVe dağlama buyurdular. Sonra başka bir adam öldü. Ve onun da dizârmda iki dînâr bulundu. Allah Rasûlü (s.a.) : İki kerre dağlama, buyurdular.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Allah'ın Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbân'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Yanında kırmızı veya beyaz (dînâr ve dirhem) olduğu halde ölen hiç kimse yoktur ki, onun her bir kıratına mukabil ayağından çenesine kadar dağlanacağı ateşten bir parça kılınmasın.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Mahmûd İbn Hıdâş'm Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dînâr dînâr üzerine, dirhem dirhem üzerine konmaz. Fakat derisi genişletilir ve onunla alınları, böğürleri ve sırtlan dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu. Hadîsin isnadında bulunan Şeyh İbn Muhammed yalancıdır ve hadîsi metruktür.[20]

İzahı

Bu âyet-i kerîme'de stok para mutlak mânâda zikredilmiş olup hangi parayı şümulü içine aldığı tahdîd edilmemiştir. İlim adamları arasında bu konuda ileri sürülmüş bazı görüşler vardır., Bu görüşleri ileride açıklayacağız. Ancak, bu açıklamadan evvel mal stokunun cemiyet bünyesinde meydana getirdiği zararlar konusunda Fahreddîn Râzî (606/1210) nin bir açıklamasını kaydetmekte büyük fayda görmekteyiz. Fahreddîn Râzî, görüşünü dört madde halinde şöyle özetliyor :
1) İnsan bir şeyi çok sevip ona ulaşırsa ve sevdiği şeyi bulmaktan lezzet alırsa, o şeye karşı büyük sevgi besler ve ona çok meyi eder.
«İnsan fakîr olunca, sanki maldan faydalanma tadım hiç tatmamış ve o lezzetten gafil olmuş gibidir. Fakat, az bir mala sahip olunca, o mal miktarınca bir lezzet

bulur. Ve bu sebepten mala karşı şiddetle meyi etmeğe başlar. Bu şekilde malın miktarı arttıkça, ondan aldığı zevk de çoğalır, mal talebindeki hırsı ve onu kazanma meyli daha da artar; dolayısıyla malın çokluğu, mal kazanma hırsının çoğalmasına sebep olur. Akıllı kimseler için gerekli olan husus, kendine zarar verecek durumlardan sakmmasıdır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, mal ne vakit çoğalırsa, buna karşılık hırs da çoğalır. Şayet mal talebini sona erdirecek ve insan ihtirasını kesecek bir sınır noktası takdir edecek olursak, insanın yine o hududa kadar çalışacağı muhakkaktır.

Mal çoğaldıkça artan hırstan doğacak zararların da büyük olacağı, binâenaleyh bu zarar ve taleplerin sonu gelmeyeceği hakkında kesin delil sabit olunca, insan için ilk önce bu aşırı mal stokunu, dolayısıyla hırsını terketmesi vâcib olur.

2) Malı kazanmak çok güçtür; fakat kazandıktan sonra korunması ise daha güçtür. Bu sebeple insan, ömrü boyunca bir taraftan mal kazanmak, diğer taraftan onu korumak güçlükleri arasında kalıyor. Sonra insan, malının ancak cüz'î bir kısmından faydalanabilir, sonunda hasretlik içinde onu terk etmeğe mecbur kalır. Bu ise, apaçık bir ziyandır.

3) Mal ve rütbenin çokluğu, insanda azgınlık bırakır. Azgınlık da kulun Rıdvan makamına (yani Allah'ın rızâsını kazanma) ulaşmasına mâni olur. Ve onu ziyana götürür.

4) Cenâb-ı Allah zekâtı farz kıldı. Zekât, görünüşte malın bir nevi noksanlaşmasıdır. Malın çok miktarda elde bulunması eğer fazüet olsaydı, İslâm dini onu noksânlaştırmaya çalışmazdı.

«Bu son izah karşısında hatıra şöyle bir soru gelebilir : Malın elde bulunması fazilet olmadığına göre, neden Hz. Peygamber veren elin, alan elden daha üstün olduğunu beyân buyurmuştur?

Bu soruya verilecek cevab şudur : Yüksek elden kasıd, hayır yapan eldir. Çünkü insan, malının az bir kısmını vermesi ile meydana gelen noksanlık, fakirin elinde bir artış meydana gelmesine sebep oluyor. Bu bakımdan veren elin, alan elden üstün olduğu beyân buyurulmuş-tur. Yoksa bu Hıadîs-i Şerif, mal sahiplerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu izah etmemektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-öayb, IV, 630).

Mal stokunun insan bünyesinde ve toplumda meydana getireceği zararlara değindikten sonra, şimdi de malın hangi durumlarda stok edilmiş sayılacağı hakkında tahdîd koyan görüşleri kaydetmeğe çalışalım :

Bilginlerin çoğunluğu bu görüşte olup savunucuları şu ilim adamlarıdır :

1) Hz. Ömer : Hz. Ömer, malın stoku mevzuunda şöyle diyor : Zekâtı ödenen mal, toprak altında gömülü de olsa stok hükmüne dâhi] değildir. Stok; zekâtı ödenmeyen maldır. Toprak altında, gömülü olmasa da bu malın sahibi onunla cehennem'de dağlanacaktır.

2) Abdullah İbn Ömer : İbn Ömer de aynen babasının görüşünde olduğunu söylemektedir.

3) Cebir : Câbir İbn Abdullah şöyle diyor : Malının zekâtını verdiğin zaman onun şerrini gidermiş olursun; artık bu mal stok değildir.

4) Abdullah İbn Abbas : İbn Abbâs «Mallarını stok edip Allah yolunda harcamayanlar» mealindeki âyet-i kerîme'yi tefsir ederken şöyle demiştir : Cenâb-ı Allah bu âyetle, mallarının zekâtını ödemeyenleri kasdediyor.
5) İkrime : Zekâtı ödenen mal stok değildir.
6) Süddî: Altın ve gümüşü stok edenlerden maksad, şu kıble ehli, yani müslümanlardır. Gömülü olmasa ve az da olsa zekâtı ödenmeyen mal stoktur. Zekâtı ödenen mal; çok da olsa stok değildir, diyor.
7) Âmir : Câbir, Âmir'e : Rafta durup zekâtı ödenmeyen mal stok mudur? diye sorunca Âmir : Kıyamette onunla dağlanacak cevabını verdi.
8) Ebu Hayyân el-Endelûsî (v. 745/1344) : Ebu Hayyân, el-Bahr'uî -Muhît adlı tefsirinde bu konuda şöyle diyor : Doğrusu malını stok edip Allah yolunda harcamayanlar, sarı ve beyazları (paraları) bırakanları kötüleyen ve stok edilen mal ile dağlanılacağı hakkındaki hadîs-i şerifler, zekâtın farz oluşundan öncedir. Paranın stok edilmesi ile ilgili tehdîd, onun hakkının ödenmemesine binâen vuku' bulmuştur. Birçok ilim adamları bu sebepten toprak altında gömülü olmasa da stok mal, zekâtı ödenmeyen maldır, demişlerdir.
Bu görüşü savunan ilim adamlarının dayandıkları delil, Buhârî'de zikredilen şu hadîs-i şeriftir : Talha b. Ubeydillah'dan rivayet olunduğuna göre; bir adam, Hz. Peygamberin yanma gelerek ona İslâm'dan sordu. Hz. Peygamber : Günde beş vakit namaz kılmak, buyurdu.
Adam : Beş vakitten başka namaz borcum yok mudur? diye sordu.
Hz. Peygamber: Hayır, kendiliğinden kıldığın müstesnadır, buyurduktan sonra şöyle devam etti: Ramazân orucunu tutmak.
Adam : Ramazân orucundan başka oruç tutmak gerekir mi? dedi.
Hz. Peygamber : Hayır, ancak kendiliğinden tutarsan o müstesnadır... Ve devamla : Zekât vermek, buyurdu.
Adam : Zekâttan başka bir şey vermem gerekli midir? dedi.
Hz. Peygamber : Hayır, ancak kendiliğinden yaparsan bu müstesnadır, buyurdu.
Bundan sonra o adam şu sözleri söyleyerek oradan ayrıldı. Allah'a yemîn ederim ki, bu söylediklerinden ne fazla, ne de az yapacağım.
Hz. Peygamber de bu sözlerine karşılık ardından : Eğer doğru söylüyorsa; kurtulmuştur, buyurdu.
Bazı ilim adamlarına göre, cezayı gerektiren stok mal; esirlerin hüriryete kavuşturulması, açların doyurulması ve benzeri sosyal hakları ödenmeyen maldır.
Bu konuda Kâdî şöyle diyor : Âyette, yalnız zekâtı ödenmeyen malın stok sayılacağı mânâsım tahsis eden bir karîne yoktur. Belki şöyle demek gerekir :, Stok mal; kendinden ödenmesi gereken hakların ödenmediği maldır.
Bu görüş, stok mal mevzuunda umûmî bir hüküm ihtiva edip kesin rakam belirtmesi bakımından enteresandır. Bu görüşü ileri süren müc-tehid, Hz. Ali'dir. Hz. Ali, yaşadığı devirde, yani sahabe devrinde mes'û-liyeti gerektiren stok mallar için o devrin piyasasına göre bir tahdîd koyarak rakam vermiştir. Bu rakamlar, aynı zamanda o devrin içtimaî hayat seviyesi hakkında bizlere fikir vermektedir.
Cûde İbn Hebre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Ali şöyle demiştir : Altın ile gümüşlerini stok edip Allah yolunda harcamayanlar mealindeki âyet-i kerîme'yi

tefsir ederken : Dörtbin dirhem ile daha azı nafaka parasıdır. Dörtbin dirhemden fazlası ise stoktur, buyurdu.
Dörtbin dirhem para, o devirdeki satın alma gücüne göre düşünüldüğü takdirde 800 koyun alabildiğini hesâb edersek, günümüz piyasasında bir koyun 400 TL. üzerinden hesaba katılırsa 360.000 TL. eder. Yani 360.000 TL. sından daha fazla para elde bulundurulamaz. Bulundurulursa stok hükmüne girer.
Bu parayı o devrin piyasasına göre değil de günümüzdeki râyic üzerinden hesâb edersek o zaman yaklaşık olarak 16.000 TL. eder ki bu miktar, ancak bir kimsenin senelik ihtiyâcını normal şartlar altında Karşılayabilecek güçtedir.
Zekâtı ister Ödensin, ister ödenmesin, ihtiyâçtan fazla elde bulundurulan paranın stok olduğu görüşünü şu ilim adamları savunmuşlardır :
1) Ebuzerr (r.a.) : îbn Abd'ül-Berr, Ebuzerr'den bu hususta birçok rivayetlerin nakledildiğini kaydettikten sonra şu rivayeti naklediyor : Yiyecek maddeleri ile normal geçim imkânlarından fazla elde tutulan bütün mallar stok olup sahibi şer'an zemmedilir. Tevbe sûresinin 34 ve 35. âyetlerindeki azâb tehdîdi bu konuda inmiştir.
Ebuzerr'in bu görüşüne sahabenin büyük bir çoğunluğu ile Tabiîler de muhaliftir. Onlar, âyetteki azâb tehdidini, zekâtlarını ödemeyenlere hamletmişlerdir.
Ebuzerr'in bu görüşünde isrâr ettiğine dâir bir vak'a da zikredilmektedir.
Ebuzerr, çoluk-çocuğun nafakasından artan para veya diğer malların elde tutularak stok edilmesinin haram olduğu hakkında fetva veriyor, insanları bu fikre teşvik ediyor, hattâ bunun hilâfına hareket edenlere şiddetli davranıyordu. O sıralarda Şam vâlîsi bulunan Hz. Muâviye onu bu fetvadan men'etti; fakat o, yine bildiğini söylemekten çekinmedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye, Ebuzerr'den zarar geleceği korkusu ile onu Halîfe bulunan Hz. Osman'a şikâyet etti. Hz. Osman'da Ebuzerr'i Medine'ye celbederek Rabeze denilen yerde ikâmete mecbur etti. Ebuzerr, işte bu sürgünde bulunduğu sırada Rabeze'de vefat etmiştir.
2) «Fıkh'es-Sünne» adlı kitabta kaydedildiğine göre; âshâbtan Şa'-bî, Mücâhid, Tâvûs ve diğer sahâbîlerden nakledilen sahîh rivayetlerde, onların da malda zekâttan başka hak bulunduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.
3) İbn Hazm : «Fıkh ez-Zekât» da nakledildiğine göre İzn Hazm, «el-Muhallâ» adlı kitabında bu babtaki görüşünü şöyle açıklıyor : Fa-kirlerin ihtiyâçlarım gidermek, her memleketin zenginleri üzerine farz kılınmıştır. Zekâtlar
ihtiyâcı gidermediği takdirde, devlet zenginleri buna zorlayabilir. Bu şekilde fakirlerin zarurî yiyecek maddeleri, kışlık ve yazlık giyecekleri, yağmur, güneş ve soğuktan koruyacak meskenlerle, içecek ihtiyâçları giderilir.
İbn Hazm'ın dayandığı deliller; şu âyet-i kerîmelerle Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir hadîs-i şeriftir:
Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Akrabaya, fa-kîre ve yolcuya hakkını ver.»
«Allah'a ibâdet edin; hiç bir şeyi O'na ortak koşmayın. Ana-ba-banıza, yakırîlannıza, yetimlere, fakirlere, akraba komşuya, yakın komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizdeki kölelere iyilik yapın.»
«Sağcılar, Cennettedirler. Mücrimlere sorarlar : Sizi Cehenneme sokan şey nedir? Onlar da şöyle derler : Biz namazı kılanlardan değildik; yoksulu yedirmezdik.»

Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor: Kim, insanlara acımazsa, Allah'ta ona acımaz.
Kimin elinde ihtiyâçtan fazla mal bulunur da müslüman kardeşini aç, çıplak ve perişan gördüğü halde ona yardımda bulunmazsa, şüphesiz Cenâb-ı Allah ona acımaz.
4) Kurtubî: Kurtubî, tefsirinde malda zekâttan başka hak olup olmadığı konusunda ileri sürülen görüşlerin münâkaşasını yaptıktan sonra kendi görüşünü şöyle açıklıyor: Bu konuda Ebuzerr'den rivayet edilen görüşün hülâsası, âyet-i kerîme'nin, muhacirlerin zayıf olduğu ve Hz. Peygamber'in kudreti; onların ihtiyâçlarını yetecek kadar
gidermekten uzak bulunduğu şiddetli ihtiyâç zamanlarında inmiş olması muhtemeldir. O zaman hazînede, ihtiyâçlara cevab verecek kadar para yoktu; kıtlıklar ve âfetler kendilerine hücum etmekteydi. Bu sebeple müslümanlar, ihtiyâçtan fazla malı elde bulundurmaktan nehyedildiler. İşte böyle zamanlarda parayı stok etmek, malı insanların istifâdesinden kaçırmak caiz değildir.
Sonradan Cenâb-ı Hak müslümanları büyük fetihlere muvaffak kılıp geniş imkânlar ihsan edince, 200 dirhem gümüşte 5 dirhem, 20 dînâr altında yarım dînâr, yani 1/40 hesabı ile paradan zekât vermelerini emretti. Daha önce olduğu gibi, bütün mallarını vermeyi emret-meyip bir sene beklemek suretiyle büyümeyi de şart koştu. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, ihtiyâç ve zaruretler karşısında elde fazla mal biriktirmek, sorumluluğu gerektirmektedir.
5) Fahreddîn Râzî (v. 606/1210) : «Akrabaya hakkım ver; yoksula ve yolcuya da...» mealindeki âyet-i kerîme'nin tefsirinde görüşünü şöyle açıklıyor : Cenâb-ı Allah burada, ister zekâta tâbi olsun, ister olmasın; ister sene tamamlanmış olsun, ister olmasın, malı bulunan herkes üzerine iyilik yapmaları gerektiğini kasdediyor. Çünkü burada iyilikten maksad, umûmî şefkattir. Müslümanın elinde fazla mal bulunmasa da şu üç sınıfa iyilikte bulunmak farzdır :
Zekât vermesi gerekmeyen bir kimsenin elinde, üzerinden sene geçmeyen bir malı, akarı bulunacak olsa, en yakın akrabasına bakmak ona farzdır. (Meselâ; babası, anası, kardeşi gibi). Bunun gibi, zaruret zamanlarında akraba olmayan diğer fakirler de böyledir. Zîrâ bir şeyi olmayan kimse, son dereceye varan ihtiyâç uçurumu üzerine geldiği zaman, elinde imkân bulunan bütün müslümanlara, (zekât borcu olmasa da) onun ihtiyâcım gidermek farz olur.
Yine bunun gibi, bir kimse bir çölde mahsur kalsa, bir müslümanın da onu, emniyetli bölgeye kadar götürecek bir bineği bulunsa, zekât verme borcu olmasa da onu gereken yere götürmek müslümana farzdır.
6) Ahmed Mustafâ el-Merâğî (v. 1310/1892) ; Yukarıdaki âyet-i kerîme'nin tefsirinde şöyle diyor : İmâm A'zam Ebu Hanîfe bu âyetle çalışıp kazanmaktan âciz ve muhtaç oldukları zaman akrabaya ve diğer insanlara nafaka vermenin farz olduğunu istidlal etmiştir. Bunun gibi malı olmayan fakîr, ihtiyâç vartasına düştüğü zaman, onun ihtiyâcını gidererek gelecek tehlikeleri önlemek de farzdır.
7) Muhammed Abduh : Zekâtın stok edilmesini yasaklayan âyet-i kerîme'nin tefsirinde Abduh, görüşünü şöyle Özetliyor : Burada stok ifâdesinden kasdedilen mânâ, altın ile gümüşü, yani parayı sandıklara koyup toprağa gömmek

ve onu elde tutarak Allah yolunda harcamaktan hayır işlerinde ve toplumun faydalanacağı sahalarda yatırmaktan alıkoymaktır.
Bakara sûresinin 177. âyet-i kerîme'sini tefsir ederken de bu noktaya değinerek şöyle demektedir : Bu verme, ileride gelecek olan zekât vermekten başka bir şey olup iyilik yapma esâslarından biridir; ve farzdır. Bu fazilet, zekât Ödeme vaktinin dışında olup zekât verdikten sonra veya sene tamamlanmadan fakirlerin muztarr durumda bulundukları zamanlara mahsustur. Böyle zamanlarda belli bir nisâb şart değildir. Belki herkesin durumuna bağlıdır.
Bir kimsenin yalnız bir çöreği bulunsa, kendisinin ve nafakasını te'mîn ile mükellef bulunduğu kimselerin de buna ihtiyâcı olmasa, buna karşılık bu çöreğe şiddetle ihtiyâcı olan birini görecek olsa, o çöreği ona vermesi farz olur. (Zîrâ açlıktan ölme tehlikesi vardır.)
Malda yalnız zaruret durumunda kalanların hakkı olmayıp belki Cenâb-ı Allah, mü'mine zekâtın dışında akrabasına da nafaka vermeyi farz kılmıştır. (Halbuki akrabaya zekât verilmez, Ana-baba, oğul, torun gibi.) İnsanlar içinde iyilik yapılmaya en lâyık kimseler, kişinin yakınlarıdır. Zîrâ bir kimse ihtiyâç sahibi olup ta akrabası içinde zengin birisi bulunsa, akrabalık bağı ile kalbi ona yönelir. İnsan, yaratılışı itibârı ile başkalarından çok akrabasının fakirlik ve yoksulluğundan ötürü elem çeker, düşkünlüklerinden dolayı alçalır; şereflerinden dolayı da şereflenir.
Kim akrabasına iyilik etmeyip, kendisi nimetler içinde bulunmaktan zevk duyarken, buna karşılık akrabası şiddetli ihtiyâç içinde bulunursa, bu kimse hem din, hem de insanlık duygusundan uzaktır. En yakın akrabanın hakkı daha kuvvetli ve ona yardımda bulunarak iyilik yapmak daha faziletlidir.
Yetimlerin kefilleri öldüğü için onlann ihtiyâçlarını te'mîn etmek; hal ve gidişlerinin kötüleşmemesi, terbiyelerinin bozulmaması ve hem kendilerine, hem de müslüman kardeşlerine faydalı birer uzuv olabilmeleri için zengin müslümanlara düşen bir görevdir.
Fakirlere gelince, kendilerine ve çoluk-çocuklannın nafakasına yetecek kadar rızık te'mîninden âciz oldukları ve aza kanâat etmek suretiyle ellerini başkalarına zilletle açmaktan kaçındıkları için, güçlü müs-lümanların onlara yardım etmeleri farzdır.
Yolcu, sefer esnasında yalnız kalan, akrabasına, çoluk - çocuğuna ulaşamayıp âciz kalan ve ana-babası, akrabası, çoluk-çocuğu yol olan kimsedir. Yolcuya yardım emrinde, insanları din tarafından seyahate teşvik vardır.
İsteyenler (dilenenler); geçici ihtiyâçların kendilerini insanlara el açmaya ittiği kimselerdir. Din açısından dilenmek haramdır. Ancak zaruretler dolayısıyla olursa bu durum müstesnadır. Bu takdirde isteyen kimsenin, istemekte zaruret sınırını aşmaması gerekmektedir.
Kölelere de kendilerini hürriyete kavuşturmak için verilir. Bu verme, köleyi satın alıp serbest bırakmaya da, mevcûd köleleri serbest bırakmaya da, mükâteb kölelere yardımda bulunmaya da, esirlerin serbest bırakılmasına da şâmildir. Kur'an-ı Kerîm'de bu çeşit yardımın müslümanlann mallannda farz olan bir hak kılınışında, İslâm dininin köleleri âzâd etmeğe teşvik ettiğine kuvvetli bir delil mevcuttur.
Yukarıdan beri saydığımız sınıflara zekât malından başka, iyilikte bulunmanın teşrii, muayyen bir zaman ve muayyen bir nisaba mâlik olmakla kayıdlandmlmış

değildir. Verilecek miktar, eldeki mala nis-betle orantılı da değildir. (Meselâ; 1/10, 1/20, 1/40 gibi.) Bu miktar, mutlak bir emre bağlı olup verenin imkânlarına göredir. Yaratılışı itibârı ile muhterem olan insanı yok olmaktan kurtarmak, gücü yeten her müslümana farzdır. Daha fazlası için ta'yîn edilmiş bir sınır yoktur.
insanların pek çoğu, Kur'an-ı Kerîm'in teşvik ettiği sosyal adalet esâslarına dayalı olan bu umûmî haklardan gafildirler. Bu muhtaç sınıflardan yalnız dilencilere ihsanda bulunuyorlar. Halbuki isteyenlerin pek azı ihsan edilmeğe lâyıktır. Bunların çoğu imkân sahibidir.
8) Seyyid Sabık : «Fıkh es-Sünne» adlı kitabında görüşünü şöyle açıklıyor : İslâm, mala bir vakıa gözü ile bakar. O, hayatın can damarı, ferd ve toplumun nizâm dayanağıdır. Cenâb-ı Allah bir âyette şöyle buyuruyor : ((Yüce Allah'ın sizin için hayat nizâmı yaptığı mallarınızı akılsızlara vermeyin.»
Bu âyet-i kerîme, malın herkese yetecek kadar gıda, giyecek eşya, mesken ve diğer zarurî ihtiyâçları için dağıtılmasını gerektiriyor. Öyle ki toplumda sallanan ve imkânlardan mahrum olan hiç bir ferd kalma-ymcaya kadar...
Malın tevzîi için en uygun yol, zekât verme yoludur. Zekât, zenginin, sıkılmadan fakirin seviyesini imkân seviyesine yükseltip, onu geçim sıkıntısı ve mahrumiyet darlığından uzaklaştırma mevkiindedir. Zekât, zenginin fakire verdiği bir minnet vesilesi değildir. Zekât, Cenâb-ı Allah'ın gereken yerlere vermesi için zenginin eline emânet ettiği bir hakkıdır. Bundan şu hakikat ortaya çıkıyor : «Mal, yalnız zenginlerin eline vakfedilmiş değildir. O, herkesin faydalanması için yaratılmıştır. Maldan faydalanmak hususunda zenginlerle fakirler müsavidir. Bu noktayı Cenâb-ı Allah, ganimet mallarının taksimi bahsinde şu şekilde açıklıyor : «Allah'ın, peygamberlerine (kendileri ile harbedilen kâfir) memleketlerin ahâlîsinden ganimet olarak ihsan ettiği mallar; Allah'ın Ra-sûlünün, ona yakın olan akrabasının, yetimlerin, yoksullarla yolda kalmış yolcuların hakkıdır. Tâ ki o mal, sizden yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir servet olmasın...»
Yani bu taksim, malın sâdece zenginler elinde dolaşmamasını ve malın hem zenginlere, hem de fakirlere tevzi edilmesini gerektirir.
Zekât malda farz olan bir haktır. Onunla fakîr ve düşkün insanların ihtiyâçları giderilir; ihtiyâçtan doğacak tehlikeler önlenir; zaruret durumunda kalanların yaşayışları normal seviyeye çıkarılır; onları açlıktan kurtarır, korkulardan enıîn kılar.
Zekâtlar, ihtiyâç ve zaruretleri gidermekten uzak kaldığı zamanlarda zekâttan başka bir hak ortaya çıkar. Bu hak, yalnız fakirin yiyecek kadar ihtiyâcını te'mîn etmekle kayıdlıdır. Böyle zamanlarda zenginlerin mallarından yetecek kadar alınabilir.[21]
Bu bölüm Yunus Vehbi Yavuz'un, İslâm'da Zekât Müessesesi, (45 -86 İst. 1972) isimli eserinden alınmıştır.

36 — Doğrusu ayların sayısı gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın kitabında oniki aydır. Bunlardan dördü haram olanlardır. İşte doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de onlarla toplu olarak savaşın. Ve bilin ki muhakkak Allah, müttakîlerle beraberdir.

Ayların Sayısı

İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ebu Bekre'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) haccında hutbe okudu ve : Dikkat ediniz, muhakkak zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli üzere dönmüştür. Sene oniki aydır. Bunlardan dördü haram olanlardır. Üçü peşpeşedir: Zülka'de, Zülhicce, Muharrem ve Cumada ile Şa'bân arasında Mudâr'ın Receb'i, buyurdu. Sonra : Dikkat ediniz, bu hangi gündür? diye sordu. Biz: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Sustu ve nihayet sandık ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Nahr günü değil midir? diye.sordu. Biz evet, dedik. Sonra : Bu, hangi aydır? diye sordu, biz : «Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedik. Sustu ve zannettik ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Zülhicce değil midir?
buyurdu, biz evet dedik. Sonra : Bu, hangi beldedir? diye sordu, biz : Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedik. Sustu ve biz zannettik ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Belde (Allah'ın beldesi) değil midir? buyurdu, biz; evet, dedik. Muhakkak kanlarınız ve mallarınız —râvî der ki: Öyle sanıyorum ırzlarınız da dedi— şu beldenizde, şu ayınızda, şu gününüzün haram olduğu gibi size haramdır. Sizler mutlaka Rabbı-nıza kavuşacaksınız da size amellerinizden soracak. Uyanık olunuz. Benden sonra birbirinizin boynunu vuran sapıklar haline dönmeyiniz. Dik-kat ediniz, tebliğ ettim mi? Burada bulunanınız bulunmayanınıza ulaştırsın. Olur ki ulaştıracağı kimse işitenlerin bazısından daha iyi ezberler, buyurdu. Hadîsi Buharı tetsîr babında ve başka yerde rivayet etmiştir. Müslim de Eyyûb kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, o ise babasından bu hadîsi rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli ile dönmüştür (dönmektedir). Allah katında ayların sayısı gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın kitabında onikidir. Onlardan dördü haram aylardır. Üçü peşpeşe olup (biri de) Cumada ile Şa'bân arasındaki Mu-dar'ın Receb'idir. Hadîsi Muhammed İbn Ma'mer'den rivayet eden el-Bezzâr : Bu hadîs Ebu Hüreyre'den sâdece bu yönden rivayet edilmiştir. Hadîsi İbn Avn da... Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, o ise babasından rivayet etmiştir, der.
Yine İbn Cerîr der ki: Bana Mûsâ İbn Abdurrahmân el-Mesrûkî'-nin... İbn Ömer'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) veda haccında teşrik günlerinin ortasında Minâ'da hutbe okuyup şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak zaman dönmüştür. O, bugün Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibidir. Muhakkak Allah katında ayların sayısı onikidir. Onlardan dördü haram aylardır. Onların ilki Cumada ve Şa'bân arasındaki Mudar'ın Receb'idir. Zülka'de, Zül-hicce ve Muharrem (diğer üç haram aydır). Hadîsin bir benzerini veya aynını İbn Merdûyeh de Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... İbn Ömer'den rivayet etmiştir.
Hammâd İbn Seleme der ki: Bana Ali İbn Zeyd'in Ebu Hurre'den, onun er-Rukâşî'den, onun da sahâbî olan amcasından rivayetine göre o, şöyle demiştir : Teşrik günlerinin ortasında Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin gemini tutmuş, insanları ondan uzaklaştırıyordum. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Dikkat ediniz, muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi

dönmüştür, (dönmektedir). Muhakkak ki Allah katında Allah'ın kitabında gökleri ve yeri yarattığı günde ayların sayısı oniki aydır. Onlardan dördü haram aylardır. Onlarda kendilerinize yazık etmeyiniz (zulmetmeyiniz). Saîd İbn Man-sûr'un Ebu Muâviye kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Bunlardan dördü haram olanlardır.» âyeti hakkında : Muharrem, Receb, Zülka'de, Zülhicce, demiştir.
Hz. Peygamber (s.a.) in hadîste : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi dönmüştür (dönmektedir), buyurmuş olması onun takdim ve te'hîr, fazlalık ve eksiklik, geciktirme ve değiştirme olmaksızın evvelemirde Allah'ın yaratmış olduğu durumu bir tesbît ve anlatmadan ibarettir. Nitekim Mekke'nin haram kılınması konusunda da : Muhakkak ki bu beldeyi Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı günde haram kılmıştır. O, kıyamet gününe kadar Allah'ın haram kılmasıyla haramdır, buyurduğu gibi burada da : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli ile dönmüştür (dönmektedir), buyurmuştur. Bugün durum Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu gibi kitabında aynen meşrû'dur.
Bu hadîs üzerinde müfessir ve mütekeUimlerden birisi şöyle demiştir : Hz. Peygamber'in : Muhakkak ki (zaman) Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi (şekli ile) dönmüştür, sözünden mak-sad şudur : Allah Rasûlü (s.a.) nün haccı o sene zülhicceye rastlamıştı. Araplar haram ayları ertelerlerdi. Böylece senelerin çoğunda ve hattâ ekserisinde Zülhicceden başka aylarda haccederlerdi. (Bazıları) Ebu-bekir esJSıddîk'm 9. senedeki haccının Zülka'de'de olduğunu sanmışlardır ki bu şüphelidir. Nitekim Nesî'den bahsederken bunu da açıklayacağız.
Bundan daha da garibi Taberânî'nin seleften birisinden rivayet ettiği bir hadîs içinde geçen şu sözlerdir : Veda haccı senesi müslüman-ların, yahûdîlerin ve hıristiyanlarm haccı bir güne rastlamıştı ki o da nahr günüdür. En doğrusunu Allah bilir.
Bu kısma Ek (Haşiye)
Şeyh es-Sehâvî «el-Meşhûr fi Esmâ-i Eyyâm'iş-Şuhûr» ismi ile toplamış olduğu bir cüz'de şöyle der : Muharrem'e bu ismin verilmesi, onun haram bir ay olmasındandır. Bana göre böyle isimlendirilmesi, onun haram kılınmasını kuvetlendirmek içindir. Çünkü arablar bu ay üzerinde diledikleri gibi tasarrufda bulunur; bir sene helâl, bir sene haram sayarlardı. Bu kelimenin çoğulu muharremât, mehârim ve mehârîm olarak gelir. Safer ayına ise bu ismin verilme sebebi, onların (bu ayda) savaş ve sefer için çıktıklarında evlerinde olmamalarıdır. Bu kelimenin de çoğulu Erbiâ' ve Erbia olarak gelir. Rebî'ûl-Âhir de birincisi gibidir. Cemâziyel-evvel ayma bu ismin verilme sebebi ise bu ayda suların don-masındandır. Onlara göre aylar dönmezdi. Bu, şüphelidir. Zîrâ onların ayları hilâllere bağlıydı. O halde mutlaka dönmesi gerekir. Herhalde bu ismi vermeleri ilk isimlendirildiğinde soğuktan suların donmuş olmasındandır.
Bu kelimenin de çoğulu cumâdiyât olarak gelir, müzekker ve mü-ennesdir. Dolayısıyla cumada el-Ûlâ, cumada el-Ewel ve cumada el-Âhir, cumâdâ el-Âhire denilir. Receb kelimesi, ta'zîm anlamına olan ter-cîb kökünden gelir. Çoğulu ercâb, ricâb ve recebât şeklindedir. Şa'bân ismi ise; yağma için kabilelerin dağılması aslından alınmıştır. Şeâbîh ve Şa'bânât şeklinde çoğul yapılır. Ramazân ayına bu

ismin verilmesi, sıcağın şiddetli olmasındandır. Ramezânât, Ramâzîn ve Ermiza şeklinde çoğul yapılır. O, Allah'ın isimlerinden bir isimdir, diyenin sözü ise hatalı olup önem verilmez ve iltifat edilmez. Ben de derim ki: Bu hususta bir hadîs vârid olmuşsa da zayıftır. Ben bunu Oruç Kitabının ba-şında açıkladım.
Şevval kelimesi dişiye aşmak üzere devenin kuyruğunu kaldırması anlamına gelen masdardan türetilmiştir. Şevvâvîl, şevâvîl ve şevvâlât şeklinde çoğul yapılır. el-Ka'de kelimesi kafin kesresi iledir. —Ben de derim ki: Kafin tek fethası ile de olur.— Bu aya bu ismin veriliş sebebi, onların (arapların) bu ayda savaş ve yolculuk yapmamalarıdır. Zevat el-Ka'de şeklinde çoğul yapılır. el-Hicce kelimesi hâ'nın kesresi —ben de derim ki: Hâ'nın fethası ile de olur— iledir. Bu aya Zülhicce denmesinin sebebi haccı bu ayda yerine getirdiklerindendir. Zevat el-Hicce şeklinde çoğul yapılır.
Günlerin isimleri: İlki el-Ehad'dır. Âhad, Uhâd ve Vuhûd olarak çoğul yapılır. Sonra el-İsneyn'dir. Esânîn şeklinde çoğul yapılır. Sonra hem müzekker ve hem de müennes sayılan es-Sülâsâ'dır. Çoğulu Sülâ-sâvât ve Esâlis'dir. Sonra el-Erbiâ olup Erbiâvât ve Erâbî' şeklinde çoğul yapılır. Sonra el^Hamîs'dir. Ahmise ve Ahâmis şeklinde çoğul yapılır. Sonra Cümüa —Mimin zammesi ile sükûnu ile ve fethası ile okunur— dır. Çoğulu Cuma' ve Cümüât gelir. Sonra Sebt gelir ki kesme anlamına olan sebt kelimesinden alınmıştır. Sayılar burada sona ermektedir. Araplar ise günleri şöyle isimlendirmişlerdi: Evvel, Ehven, Cübâr, De-bâr, Mu'nis, Arûbe, Şeyyâr.
Allah Teâlâ : «Bunlardan dördü haram olanlardır.» buyurur ki araplar câhiliye devrinde de bunları haram kılmaktaydılar. Onlardan el-Besl adındaki bir grup dışında cumhûr'u dört ayı haram sayardı. El-Besl ismindeki topluluk ise (dinlerinde) derinleşme ve zorlaştırma sebebiyle senede sekiz ayı haram sayarlardı.. Hz. Peygamber : «Üçü peşpeşedir : Zülka'de, Zülhicce ve Muharrem, (Dördüncüsü ise) Cumâdâ ve Şa'bân arasındaki Mudar*ın Receb'idir.» sözünde Receb ayını Mudar kabilesine izafe etmekle onların; Receb, Cumada ve Şa'bân arasındaki aydır, sözlerinin sıhhatli olduğunu beyân etmiştir. Halbuki Rabîa kabilesi; haram olan Receb ayının, Şa'bân ve Şevval arasındaki ay olduğunu sanırlardı ki bu ay bu gün Ramazân ayıdır. Bu sözleriyle Hz. Peygamber (s.a.) Rabîa'nın Receb'i olmayıp Mudar'ın Receb'i (nin haram olan ay) olduğunu beyân etmiştir. Haram aylar dörttür. Üçü birbirini ta'kîb eder, biri ise tektir. Bu, hacc ve umre farzlarının edası içindir. Hacc ayından önceki bir ay haram kılınmış olup bu, Zülka'de ayıdır. Zîrâ onlar, bu ayda savaş yapmazlardı. Zül-hicce ayı da haram kılınmıştır. Zîrâ onlar haccı bu ayda yerine getirir, haccın farzlarım yerine getirmekle meşgul olurlardı. Bundan sonra da bir ay haram kılınmıştır ki Muharrem ayıdır. Bu, en uzak beldelerde olanların emniyyet içinde dönebilmeleri içindir. Senenin ortasında Re-ceb'in haram olması ise Allah'ın evine Arab Yarımadası'nın en uzak yerlerinden gelenlerin Beytullah'ı ziyaretle umre yapmaları, ziyaretten sonra vatanlarına bu ayda emniyyet içinde dönebilmeleri içindir.
Allah Teâlâ : «İşte doğru din budur.» buyurur ki bu, Allah'ın kitabında geçtiği üzere uyulacak, imtisal edilecek ve Allah'ın aylar içinde bazılarını haram kılmasıyla O'nun emrine uyulacak dosdoğru bir yol, bir şeriattır.

Allah Teâlâ : «O halde bunlarda (bu haram aylarda) nefislerinize zulmetmeyin.» buyurur. Zîrâ diğerlerine göre günâh, bu aylarda daha ağırdır. Nitekim haram beldede günâhlar, kat kat daha ağırdır. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Kim orada zulm ile ilhâda yeltenirse biz onlara can yakıcı bir azabı tattırırız.» (Hacc, 25) buyurur ki haram ay da böyledir. Onlarda günâhlar daha ağırdır. Bu sebepledir ki İmâm Şafiî ve âlimlerden bir çoğuna göre; diyet, haram ayda daha ağırlaştı-rılır. Haram (beldede) birisini öldüren veya ihrâmlı birini öldüren hakkındaki hüküm de böyledir. Hammâd İbn Seleme'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında: Bütün aylarda, demiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle «Allah katında ayların sayısı... 12 aydır... O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha şöyle der : Bu ayların hepsinde. Sonra bunlardan dördünü ayırmış ve haram kılmıştır. Onların haramlarını büyültmüş, günâhı bunlardan daha büyük; sâlih amel ile bunun ecrini de büyük kılmıştır.
«O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında Ka-tâde der ki: Her ne kadar her halde zulüm büyük bir suç ise de, haram aylarda zulüm diğer zamanlardaki zulümden daha büyük hatâ ve günâhtır. Allah Teâlâ yaratıklarından seçtiklerini seçmiştir. Meleklerden elçiler, insanlardan elçiler seçmiş, kelâm (söz) dan kendi zikrini seçmiş, yeryüzünden mescidleri seçmiş, aylardan Ramazân ve haram ayları seçmiş, günlerden cum'a gününü seçmiş, gecelerden kadr gecesini seçmiştir. Allah'ın büyüttüklerine ta'zîmde bulununuz. Anlayış ve akıl sahipleri katında işler ancak Allah Teâlâ'nın büyültmesi ile ta'zîm görür.
Sevrî der ki: Kays İbn Müslim'den, onun da Hasan İbn Muham-med İbn el-Hanefiyye'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Onları haram olmaları gibi haram kılmamakla nefislerinize zulmetmeyiniz.
Muhammed İbn İshâk ise «O.halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyetini şöyle anlar : Şirk ehlinin yaptığı, gibi haramlarını helâl, helâllarım haram kılmayınız. Onların yapagelmekte oldukları nesh (haram ayları erteleme), küfürde bir ziyâdelik olup bununla küfredenleri dalâlete düşürür. İbn Cerîr bu sözü tercih etmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de onlarla toplu olarak savaşın. Ve bilin ki muhakkak Allah, mütta-kîlerle beraberdir.» Haram aylarda savaşa başlamanın haram olup olmadığı hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir : Bu; mensûh mudur, yoksa muhkem midir? Bu hususta iki görüş vardır :
Birinci ve en meşhur olan görüş bunun mensûh olduğudur. Zîrâ Allah Teâlâ burada : «O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» buyurmuş ve müşriklerle savaşı emretmiştir. Âyetin akışının zahirine bakılırsa bu, genel bir emirdir. Şayet haram ayda savaşmak haram kılınmış olsaydı,' burada sözün bu ayların çıkışı ile kayıdlanması gerekirdi. Ayrıca AÎlah Rasûlü (s.a.) Tâif halkını haram olan bir ayda —ki Zül-ka'de ayıdır— muhasara etmiştir. Nitekim Buharı ve Müslim'in Sahîh'-lerinde mevcûd olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.) Hevâzin'e doğru Şevval ayında çıkmış, onların kuvvetlerini kırıp, mallarını (ganimet olarak) aldığında onlardan hezimete uğrayanlar dönmüş ve Taife sığınmışlardı. İşte Allah Rasûlü

(hemen) Taife yönelmiş, orayı kırk gün kuşatmış ve fethetmeksizin dönmüştür. Efendimizin haram ayda kuşatma yaptığı sabittir.
Diğer görüş ise haram ayda savaşa başlamanın haram olduğu ve haram ayın haram kılınmasının mensûh olmadığıdır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'ın nişanelerine, haram olan aya... hürmetsizlik etmeyin. (Mâide, 2), «Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» (Bakara, 194), «Haram olan aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) buyurmuştur.
Daha önce de geçtiği üzere bunlar (haram aylar) iki görüşten birisine göre yürütülen aylar olmayıp her sene sabit (kararlı) olan dört aydır.
Allah Teâlâ'nın : «Sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de müşriklerle toplu olarak savaşın.» sözünün öncesinden kesilmiş, başlangıç hükmü olması muhtemeldir. Böylece bir teşvik kabilinden olmaktadır. Yani nasıl onlar sizinle harbettiklerinde sizinle harb için toplanıyorlarsa; siz de onlarla harbettiğiniz zaman onlar için toplanın ve onların yaptıklarının bir benzeriyle onlarla savaşın. Âyetin bu kısmının, savaşa başlayanların müşrikler olması halinde haram ayda müşriklerle savaş için mü'minlere bir izin verme niteliğinde olması da ihtimâl dahilindedir. Nitekim Allah Teâlâ : «Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır...» (Bakara, 194), «Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları Öldürün.» (Bakara, 191) buyurmuştur. Allah Ra-sûlü (s.a.) nün Tâif halkını kuşatması ve haram ay girinceye kadar kuşatmaya devam etmesine de bu şekilde cevab verilmiş oluyor. Zîrâ bu kuşatma, Hevâzin ile onların dostları olan Sakîf harbinin bir tamamlayıcısı durumundadır. Savaşa başlayan, ordular toplayan, insanları harbe davet edenler bizzat onlardır. İşte o zaman daha önce de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) onlara-yönelmiş, onların üzerine yürümüştür. Onlar Taife sığındıktan zaman kalelerinden çıkarmak için üzerlerine yürümüştür. Onlar müslümanlardan (bir takım mallar) almışlar, bîr cemâati öldürmüşlerdir. Kuşatma, yaklaşık kırk gün mancınıklar ve başka (harb aletleri ile) devam etmiştir. Kuşatmanın başlangıcı helâl ayda idi. Haram ay girmiş ve bir kaç gün (haram ayda kuşatma) devam etmiştir. Sonra Hz. Peygamber onlardan ayrılmıştır. Zîrâ ilkin bağışlanmayan sonra bağışlanır. Bu; kesinleşmiş, açıklığa kavuşmuş bir durumdur. Bunun çok benzerleri vardır. En doğrusunu Allah bilir. Şimdi bu hususta vârid olan hadîsleri zikredelim. (İbn Kesîr burada bu hadîsleri zikretmemektedir. Eserin Ezher nüshasında bu kısımda yaklaşık dört satırlık bir boşluk vardır.) Biz bunları es-Sîre'de yazıp anlattık ki en doğrusunu Allah bilir.[22]

37 — Nesi (haram ayları ertelemek) ancak küfürcte artıştır. Onunla kâfirler şaşırtılırlar. Bunu bir yıl helâl» bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Böylece onlann amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.

Küfrü Artıran Nesî

Allah Teâlâ; Allah'ın kanunlarında kendi bozuk görüşleri ile tasar-rufda bulunan, Allah'ın hükümlerini kendi zayıf arzulan ile değiştiren, Allah'ın haram kıldıklarını helâl, helâl kıldıklarını da haram kılan müşrikleri zemmeder. Onlarda öyle bir öfke, secâat ve kabîle gayreti (ha-miyyeti) vardı ki düşmanlarıyla- savaşma arzularım yerine getirmeye engel olan üç ayların harâmlığmı çok uzun buluyorlardı. Bu sebeple İslâm'dan bir süre önce Muharrem ayını helâl kabul edip bu ayın ha-ramlığım Safer ayına ertelemişler, böylece haram ayı helâl, helâl ayı da haram saymışlardır. Böylece dört haram ayın sayısını da korumuş oluyorlardı.
Ali îbn Ebu Talha «Nesî (haram aylan ertelemek) ancak küfürde artıştır.» âyeti hakkında îbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : Cünâde îbn Avı îbn Ümeyye el-Kinânî her sene (hacc) mevsimini tesbît ederdi. Künyesi Ebu Sümâme idi. Dikkat ediniz, Ebu Sümâme günâh işlemez (günâha nisbet edilmez), ayıplanmaz. Dikkat ediniz, ilk senenin Safer ayı helâl aydır, diye nida etmiş; bir sene Safer ayını insanlara helâl ay kılmıştır. O, bir sene Safer ayını, bir sene de Muharrem ayını haram ay saymıştır. îşte Allah Teâlâ'nın : «Nesî (haram aylan ertelemek) ancak küfürde artıştır... Allah, kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.» âyeti budur. Allah Teâlâ : «Nesî (haram aylan ertelemek) ancak küfürde artıştır.» buyurur ki bir sene Muharrem ayını (helâl ay kabul edip) bırakırlar, bir sene de haram kabul ederler..Bu açıklamanın benzeri Avfî tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.
Mücâhid'den rivayetle Leys İbn Selîm der ki: Kinâne oğullanndan bir adam her sene merkebi üzerinde (hacc) mevsimine gelir ve : Ey insanlar, ben ayıplanmam, günâh işlemem, söylediğimde şüphe yoktur. Muhakkak biz, Muharrem ayını haram kıldık. Ve Safer ayını erteledik, der. Gelecek sene gelip bir önceki sözlerini söyleyip : Muhakkak biz, Safer ayını haram kıldık ve Muharrem ayını erteledik, derdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah'ın haram kıldığına sayıca —ki dörttür— uysunlar da (haram ayı ertelemek suretiyle) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar.» kavli budur. Bu açıklamanın bir benzeri Ebu Vâil, Dahhâk ve Katâde'den de rivayet edilmiştir.
«Haram ayları geciktirmek, küfrü arttırmaktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Bu olayın mes'ûlü Kinâne oğullarından Kalemmes denilen birisidir. Câ-hiliye devrinde yaşamıştır. Câhiliye devrinde haram ayda kimse kimseye baskın vermezdi. Kişi, babasının katili ile karşılassa dahi ona elini uzatmazdı. Kalemmes ortaya çıkıp : Bizi çıkarınız (haydin baskına çıkalım) , dedi. Bu, Muharremdir, dediler de : Bu yıl erteleriz. O ikisi bu sene iki Saferdir. Gelecek sene kaza eder ve ikisini birden haram sayarız, dedi ve Öylece yaptılar. Gelecek sene olduğunda : Saferde savaşmayınız, dedi ve böylece Safer ayını Muharrem ile beraber haram saydılar. Bu; haram ayları geciktirme konusunda garîb bir açıklamadır. Ve şüphelidir. Zîrâ onlar, bir sene sâdece üç ayı haram kılmış oluyorlar, onu ta'kîb eden senede ise beş ayı haram sayıyorlar. O halde Allah Teâlâ'-nın : «Bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar.» sözü nerede kalıyor?
Mücâhid'den bundan daha garibi de rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre o, «Nesî (haram aylan ertelemek) ancak küfürde artıştır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ haccı Zülhicce ayında farz kılmıştır. Müşrikler aylara Zülhicce, Muharrem, Safer, Rebî' (el-Evvel),

Rebî' (el-Âhir), Cumada (el-Ulâ), Cumada (el-Âhir), Receb, Şa'bân, Ramazân, Şevval, Zülka'de isimlerini verirlerdi. Bir sene Zülhicce ayında haccederler, Muharrem ayını saymaz, zikretmezlerdi. Sonra döner ona Safer adını verirlerdi. Sonra Receb ayına Cumada el-Âhira, Şa'bân ayına Ramazân, Şevval ayına da Zülhicce adını verirler ve o ayda hacceder-lerdi. Bu ayın ismi onlarda Zülhicce idi. Bu, Ebubekir'in son haccı Zül-ka'deye rastlayıncaya kadar böyle devam etti. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) (veda) haccmı yaptığında bu, Zülhicceye rastladı. Hz. Peygamber (s.a.) in(vedâ haccındaki) hutbesindeki: Muhakkak ki zaman; Allah Teâlâ'mn gökleri ve yeri yarattığı şekline dönmüştür, sözü budur.
Mücâhid'in bu söylediği de şüphelidir. Zülka'de ayında olmuşsa, Ebubekir'in haccı nasıl sıhhatli olabilir? Allah Teâlâ : «Hacc-ı ekber günü insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilândır. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü artık müşriklerden uzaktır.» (Tevbe, 3) buyururken bu nasıl mümkün olabilir? Allah Teâlâ'mn bu âyeti, Ebubekir'in haccmda ilân edilmiştir. Şayet Zülhicce ayında olmasaydı Allah Teâlâ : «Hacc-ı ekber günü» buyurmazdı. Mücâhid'in bu söyledikleri, senenin deveranı ve iki senede bir ayda haccetmeleri haram ayları geciktirmeyi gerektirmez. Haram ayları geciktirme, bunun dışında vuku bulmuştur. Onlar bir sene Muharrem ayını helâl sayar ve onun yerine Safer ayını haram kılarlardı. Senenin sonuna kadar ayların tertibi, sayısı ve isimlerini değiştirmeden devam ederlerdi. İkinci bir sene Muharrem ayını haram sayarlar, onu haram olarak bırakırlardı. Ondan sonra Saf er, Rebî', Rebî'... şeklinde sonuna kadar devam ederdi. Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar diye Muharrem ayını bir sene helâl, bir sene haram sayarlar ve böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmış olurlardı. Onlar bir senede dört ayın haram kılınmasına sayıca uymuş olurlar, ancak bir keresinde peşpeşe gelen üç haram aydan üçüncüsü olan Muharrem ayını haram sayarlar bir keresinde de geciktirerek Safer ayına er-telerlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) in : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekline dönmüştür. Sene oniki aydır. Bunlardan dördü haramdır. Üçü peşpeşe olan Zülka'de, Zülhicce ve Muharremdir. (Dördüncüsü de) Mudar'm Receb'idir, sözü hakkında daha önce konuşmuştuk. Yani aylann sayısı; haram olanın haram kılınması hususundaki durum, sayıca ve peşpeşe gelmede Allah'ın kitabında geçtiği üzeredir. Değilse araplann câhillerinin geciktirme ile bazısının haram kılınmasını bazısından ayırmadaki uygulamaları gibi değil. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Salih İbn Bişr İbn Seleme et-Taberânî1-nin... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Akabe'de durdu. Çevresine Allah'ın dilediği kadar müslüman toplandı. Lâyık olduğu şekilde Allah'a hamdedip senada bulundu ve : Haram aylan geciktirmek şeytândandır ve küfrü arttırmaktan başka bir şey değildir. Bununla kâfirler şaşırtılırlar. Bir sene helâl, bir sene haram sayarlar, buyurdu. Onlar Muharremi bir sene haram kılar, Saferi helâl sayarlar; bir sene de Muharremi helâl kılar, (Saferi haram sayarlardı). İşte haram aylan geciktirme budur.
Bu konuda İmâm Muhammed İbn İshâk Kitâb es-Sîre'sinde güzel ve faydalı sözler etmiş ve şöyle demiştir : Araplara (haram) aylan geciktirip onlardan Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını haram edenlerin ilki Kalemmes'tir. O, Huzeyfe îbn Abd İbn Fukaym İbn Adiyy İbn Âmir İbn Sa'lebe İbn Haris İbn Mâlik İbn Kinâne

İbn Huzeyme İbn Müdrike İbn İlyâs İbn Mudar İbn Nizâr İbn Meadd İbn Adnan'dır. Ondan sonra bu işi sırasıyla oğlu Abbâd, Abbâd'm oğlu Kala' İbn Abbâd, onun oğlu Ümeyye İbn Kala' onun oğlu Avf İbn Ümeyye, onun oğlu Ebu Sümâme Cünâde İbn Avf yapmışlar; Ebu Sümâme sonuncuları olmuş ve onun üzerine İslâm gelmiştir. Araplar haccı bitirdiklerinde onun etrafında toplanırlar, o, onların arasında hitâb eder; Receb, Zülka'de ve Zülhicce aylarını haram kılar, bir sene Muharrem ayını helâl kılıp, onun yerine Safer ayını koyarak Allah'ın haram kıldığına sayıca uysun diye bir sene onu haram kılardı. Böylece Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını da haram kılmış olurdu.[23]

İzahı

38 — Ey îmân edenler; size ne oldu ki: Allah yolunda elbirliği ile savaşa çıkın, denildiği zaman, yere çakılıp kaldınız. Yoksa âhireti bırakıp da dünya hayatına mı razı oldunuz? Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.
39 — Eğer elbirliği ile çıkmazsamz; sizi elim bir azâb-la azâblandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir. Siz ona hiç bir şeyle zarar veremezsiniz. Allah her şeye Kadîr'dir.

Burada meyveleri ve gölgeyi şiddetli bir yaz sıcağında güzel bulup Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.j nden geride kalanların azarlanmasına başlanıp Allah Teâlâ şöyle buyurur : Ey îmân edenler, size ne oldu ki (Allah yolunda cihâda çağırılıp) : «Allah yolunda el birliği ile savaşa çıkın, denildiği zaman yere çakılıp kaldınız. (Tembelleştiniz ve rahatlık, meyvelerin hoşluğu içinde kalmaya meylettiniz.) Yoksa âhi-reti bırakıp da dünya hayatına mı razı oldunuz? (Bu işi âhiret yerine dünyadan hoşnûd oldurunuz için mi yaptınız?)» Daha sonra Allah Teâlâ dünyadan soğutma ve uzaklaştırma, âhirete teşvik sadedinde : «Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» buyurur. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Yahya İbn Saîd'in... Fihr oğulları kardeşi Müstevrid'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Ahi-retin yanında dünya, sizden birinin parmağını denize daldırmasından başka bir şey değildir. Hele bir baksın (parmağını denize daldırması) kendine ne getirecek? buyurmuş ve işaret parmağını göstermiştir. Ha-dîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Bişr İbn Müslim İbn Abdülhamîd el-Hımsî'nin Hams'da... Ebu Osman'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Hüreyre'ye : Ey Ebu Hüreyre, Basra'daki kardeşlerimden senin şöyle dediğini işittim : Hz. Peygamber'i: Allah Teâlâ iyiliği bin kere bin iyilikle mükâfatlandırır, buyurduğunu işittim. Ebu Hüreyre dedi ki: Bilakis Allah Rasûlü (s.a.) nün : Allah, iyiliği ikibin kere bin iyilikle mükâfatlandırır, buyurduğunu işittim, demiş ve : «Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» âyetini okumuştur. Dünyadan geçen ve kalanı Allah katında pek azdır. Sevrî «Dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» âyeti hakkında A'meş'in : Binitimin azığı gibi, dediğini nakleder. Babasından rivayetle Abdülazîz İbn Ebu Hâzim der ki: Öleceği zaman Abdülazîz İbn Mervân : Kefenleneceğim kefenimi bana getirin, ona bakayım, dedi. Kefeni

önüne konulduğunda ona baktı ve şöyle dedi: Dünyada şundan başka geriye bıraktığım bir şey var mı? Daha sonra sırtını dönüp ağladı. Ey (dünya) yurdu, yazıklar olsun sana. Senin çoğun ne kadar az, azın ne kadar kısa ve biz sende ne kadar aldanma içindeyiz.
Sonra Allah Teâlâ cihâdı terk hususunda tehdîdde bulunup : «Eğer elbirliği ile çıkmazsanız sizi elîm bir azâbla azâblandınr.» buyurur. İbn Abbâs der ki: Allah Rasûlü (s.a.) araplardan bir kabileyi cihâda davet etti de ağırdan aldılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara yağmur vermedi. Bu onların azabı oldu.
«Ve yerinize (peygamberine yardım ve dinini kâim kılmak için) sizden başka bir kavim getirir.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Eğer (O'ndan) yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muham-med, 38), «(Cihâddan geri durmanız, ağırdan almanız ve yüz çevirmenizle) siz ona hiç bir şekilde zarar veremezsiniz. Allah her şeye (siz olmadan da düşmanlara karşı peygamberine yardım ve onu zafere ka-vuşturmaya) Kadîr'dir.» Bu âyet ile «Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak elbirligi ile çıkın.» (Tevbe, 41), «Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan bedeviler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz...» (Tevbe, 120) âyetlerinin «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir taifenin dini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi?...» (Tevbe, 122) âyeti ile mensûh olduğu söylenmiştir. Bu, İbn Abbâs, İkrime, Hasan ve Zeyd İbn Eslem'den rivayet edilmiştir. Bunu zikrettikten sonra İbn Cerîr : Bu, ancak Allah Rasûlü (s.a.) nün cihâda çağırdığı, bu emir kendileri hakkında taayyün eden kimseler hakkındadır. Şayet terketmiş olsalardı, bu sebeple mutlaka azaba dûçâr kalacaklardı, der ki bu güzel bir açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.[24]

40 — Eğer siz ona yardım etmezseniz; doğrusu Allah ona yardım etmişti. Hani kâfirler onu çıkarmışlardı da, o ikinin ikincisiydi. Hani onlar mağarada idiler ve hani o, arkadaşına; üzülme, Allah bizimledir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona sekînetini indirmişti, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti. Ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer siz ona (Allah Rasûlüne) yardım etmezseniz, (muhakkak ki Allah Teâlâ onun yardımcısıdır, onun des-tekleyicisidir. O, ona yeter. O, onu korur. Nitekim) doğrusu Allah, kâfirler onu (hicret yılı Mekke'den) çıkardıklarında bizzat yardım etmişti. İkinin ikincisinden ibaretti.» Müşrikler Hz. Peygamberi öldürmeye veya hapsetmeye veya sürgün etmeye kalkıştıklarında; o, onlardan kaçarak sadık arkadaşı Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe ile beraber çıkmış ve peşlerinden onlan aramak üzere çıkanlar geri dönsünler diye üç gün
Sevr mağarasına sığınmıştı. Sonra Medine'ye doğru yürümüşlerdi. Ebubekir (r.a.) onlardan birisi kendilerinin farkına varır da onlardan Allah Rasûlü'ne bir eziyyet ulaşır diye korkmaya başlamış, bunun üzerine Hz. Peygamber onu sakinleştirip : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurmuştu. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebubekir'den rivayetine göre; o,

şöyle demiştir: Biz mağarada iken Hz. Peygamber (s.a.) e : Şayet onlardan birisi ayaklarına baksaydı, muhakkak bizi ayakları altında görürdü, dedim de o : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurdu. Hadisi, Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bunun üzerine Allah ona (iki görüşten meşhur olanına göre Hz. Peygambere) sekînetini indirmişti.» buyurmuştur. Sekînetin Ebubekir üzerine indirildiği de söylenmiştir. Bu görüş İbn Ab-bâs ve başkalarından rivayet edilmiş olup onlar : Zîrâ Allah Rasûlü zâten sekînet üzere idi, derler. Ancak bu, o durumda onun üzerine yeniden sekînet indirilmesine mâni değildir. Bu sebepledir ki; «Onu sizin görmediğiniz (meleklerden müteşekkil) ordularla desteklemişti ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise o, en yüce olandır.» buyurmuştur. İbn Abbâs burada «Küfretmiş olanların sö-zü»nden şirkin, «Allah'ın kelimesinden maksadın ise kelime-i tevhîd olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'de Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne kahramanlık, hamiyyet ve riya için savaşanlardan hangisinin Allah yolunda olduğu sorulmuştu. Kim sâdece Allah'ın kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa; işte o, Allah yolundadır, buyurdu. «Allah (intikamında, yardımında) Azîz'dir. (Tarafı güçlüdür. O'na sığınan haksızlığa uğramaz. Hitabına sarılmakla korunan haksızlığa urğamaz. Sözlerinde ve işlerinde) Hakîm'dir.»[25]

41 — Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın, mallarınız ve nefisleriniz ile cihâd edin. Eğer bilirseniz bu; sizin için daha hayırlıdır.

Hafîf ve Ağırlıklı Savaş

Süfyân es-Sevri'nin babasından, onun da Ebu Duhâ Müslim İbn Sabîh'den rivayetine göre, «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın.» âyeti Berâe sûresinden ilk nazil olan âyettir. Mu'temir İbn Sümeymân'ın babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hadramî'-nin sandığına göre ona insanlardan bazılarının, hasta veya yaşlı olması sebebiyle : (Geride kalmakla) günahkâr olmadım, dediği ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın ; «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın.» âyetini indirdiği zikredilmiştir.
Allah Teâlâ kitab ehlinin kâfirlerinden Allah düşmanı rûmlarla savaş için Tebûk gazvesi yılı Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte genel seferberliği emretmişti. Sürür ve isteksizlik, zorluk ve kolaylık olmak üzere her durumda Allah Rasûlü ile beraber çıkmak mü'minlere zorunlu ve vâcib kılınmış ve : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» buyurulmuştur.
Ali İbn Zeyd'in Enes'den, onun da Ebu Talha'dan rivayetine göre o, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı...» âyetinden orta yaşlılar ve gençleri anlayıp : Allah hiç kimseyi ma'zûr görmemiştir, demiş ve Şam'a çıkıp öl-dürülünceye kadar savaşmıştır. Bir rivayete göre ise Ebu Talha Berâe sûresini okumuş ve : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın. Mallarınız ve nefisleriniz ile eihâd edin.» âyetine gelince : Görüyorum ki Rabbımız, ihtiyarı ve genci ile elbirliği ile çıkmamızı emrediyor. Ey oğullarım, beni techîz ediniz, demişti. Oğullan : Allah sana rahmet eylesin. Sen ölünceye kadar Allah Rasûlü ile birlikte harbettin. Ölünceye kadar

Ebubekir'le harbettin. Ölünceye kadar Ömer ile harbettin. Şimdi biz senin yerine harbederiz, dedilerse de kabul etmedi, deniz savaşma çıktı ve Öldü. Ancak dokuz gün sonra onu defnedebilecekleri bir ada bulabildiler. (Cesedi) hiç değişmemişti. Onu (karşılaştıklan bu) adaya defnettiler.
İbn Abbâs, İkrime, Ebu Salih, Hasan el-Basrî, Şimr îbn Atiyye, Mu-kâtil İbn Hayyân, Şa'bî ve Zeyd İbn Eslem'den rivayete göre onlar, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyetinin tefsirinde : Orta yaşlılar ve gençler, demişlerdir. İkrime, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve birçoklan da böyle söylemişlerdir. Mücâhid ise : Gençleı ve ihtiyarlar, zenginler ve yoksullar, demiştir. Ebu Salih ve başkaları da böyle demiştir. Hakem İbn Uteybe de : Meşgul olanlar ve olmayanlar, demiştir. Avfî «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında îbn Abbâs'ın : İstekli veya isteksiz olarak elbirliği ile çıkın, demiştir. Katâde de böyle söyler. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında şöyle der : Onlar : İçimizde ağır, muhtaç, çok işi olanlar var. Kiminin de işi çok dağınık, dediler de, Allah Teâlâ bu âyeti indirip gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkmalarını emredip bu hususta hiç bir'mazereti ve onlann bu sözlerini kabul etmedi. Hasan İbn Ebu'l-Hasan el-Basrî de burayı; zorlukta ve kolaylıkta, şeklinde anlamıştır. Bütün bunlar, âyetin umûmî oluşunun birer neticesi ve gereğidir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. İmâm Ebu Amr el-Evzâî der ki: Eğer sefer Rûm tarafına ise insanlar oraya ağırlıksız ve binitli olarak, şu sahillere doğru ise ağırlıksız ve ağırlıklı, binitli veya yaya olarak çıkmışlardır. Bu ifâde, meseleye bir açıklama getirmiş oluyor. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Ata el-Horasânî ve başkalarından rivayete göre bu âyet: «Her topluluktan bir taifenin... geri kalmaları gerekmez mi?» (Tevbe, 122) âyeti ile mensûhtur ki bu hususa ilerde temas edilecektir. Süddî, "Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında şöyle der : Zengin ve fakır, güçlü ve zayıf olarak. Bir gün Hz. Peygambere bir adam gelmişti. Onun Mikdâd olduğunu söylerler. İri ve şişmandı. (Bu durumundan) şikâyetle kendisine izin verilmesini istedi de kabul etmedi. İşte o gün «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak çıkın.» âyeti nazil oldu. Bu âyet nazil olduğunda bu durum insanlara ağır geldi de Allah Teâlâ bu âyeti : «Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur.» (Tevbe, 91) âyeti ile neshetti.
İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Muhammed'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Ebu Eyyûb Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Bedir'-de bulunmuş ve bir sene dışında müslümanların hiç bir gazvesinden geri kalmamıştır. O, şöyle dermiş : Allah Teâlâ : "Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» buyuruyor. Ben ise ağırlıklı ve ağırlıksız olduğumu sanıyorum.
İbn Cerîr der ki: Bana Saîd İbn Amr'ın... Ebu Râşid el-Hubrânî'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün atlısı Mikdâd İbn Esved'i Hıms'da sarraf sandıklarından bir sandığın üzerinde oturur buldum. Vücûdu büyükçe olduğu için sandıktan dışarı taşıyordu. Ve savaşa gidiyordu. Kendisine : Muhakkak ki Allah Teâlâ seni ma'zûr görmüştür, dedim. Şöyle cevab verdi : Bize el-Buhûs (Tevbe sûresi) gelmiştir. «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.»

Harîz'in Hibbân İbn Zeyd'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hıms vâlîsi olan Safvân İbn Amr ile beraber Efsûs taraflarındaki Ce-râcime (Şam nabatîleri) üzerine sefere çıkmıştık. Dımaşk halkından kaşları gözleri üzerine düşmüş pîr-i fâni bir ihtiyara rastladım. Hücuma katılanlar içinde biniti üzerindeydi. Ona doğru ilerledim ve : Ey amca, Allah seni ma'zûr görmüştür, dedim. Kaşlannı kaldırdı ve : Ey kardeşim oğlu, Allah Teâlâ bizim ağırlıklı ve ağırlıksız olarak sefere çıkmamızı emrediyor. Allah Teâlâ kimi seviyorsa; onu imtihan eder. Sonra geri bırakır. Allah Teâlâ kullarından ancak şükreden, sabreden, zikreden ve yalnız Allah'a ibâdet edenleri imtihan eder, dedi.
Sonra Allah Teâlâ, kendi yolunda infâkta bulunmaya, O'nun ve Rasûlünün hoşnûdluğu için canlan feda etmeye teşvik edip : «Mallarınız ve nefisleriniz (canlarınız) ile cihâd edin. Eğer bilirseniz bu; sizin için daha hayırlıdır.» buyurur. Bu, sizin için dünyada ve âhirette en hayırlı olandır. Zîrâ siz, az bir harcamada bulunuyorsunuz. Allah Teâlâ âhirette sizin için hazırlamakta olduğu şerefe ilâveten dünyada düşmanınızın mallarını da size ganimet olarak vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) : Allah Teâlâ, kendi yolunda cihâd edeni öldüğü takdirde cennete koymayı veya elde etmiş olduğu ecir ve ganimetle evine döndürmeyi tekeffül etmiştir, buyurmuştur. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Hoşunuza gitmediği halde, cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.» (Bakara, 216) buyurmuştur. İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs-i şerif de bu kabildendir : O der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy'in... Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir adama: Müslüman ol, buyurmuştu. Adam : Kendimi isteksiz buluyorum, demiş, Allah Rasûlü : İsteksiz dahi olsan müslüman ol, buyurmuştu.[26]

42 — Eğer kolay bir kazanç ve orta bir sefer olsaydı; elbette senin arkana düşerlerdi Fakat zorluk onlara uzak geldi. Kendilerini helak ederek: Gücümüz yetseydi, herhalde biz de sizinle beraber çıkardık, diye yemîn edeceklerdir. Allah biliyor ki; onlar muhakkak yalancılardır.

Allah Teâlâ burada Tebûk gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.) den geride kalan ve bu konuda kendisinden izin istedikten sonra Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte çıkmayıp özürlü olmadıkları halde kendilerinin özürlü olduklarını belirterek oturanlara tevbîhde bulunuyor ve : «Eğer kolay bir kazanç —İbn Abbâs'ın söylediğine göre yakın bir ga-nîmet— ve orta (yakın) bir sefer olsaydı, elbette senin arkana düşer (bunun için seninle birlikte gelir) lerdi. Fakat (Şam'a kadar olan mesafe) onlara uzak geldi. (Onlara döndüğünde size) kendilerini helak edercesine ; Gücümüz yetseydi, (mazeretlerimiz olmasaydı) herhalde biz de sizinle beraber çıkardık, diye yemin edeceklerdir. Allah biliyor ki onlar muhakkak yalancılardır.»[27]

43 — Allah seni affetsin. Doğrular sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?
44 — Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler, geri kalmak için senden izin istemezler ki mallarıyla ve canlarıyla cihâd etsinler. Allah müttakîleri bilir.

45 — Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar ve kalbleri şüpheye düşüp, şüphelerinde boca layanlar izin isterler.

Savaştan Kaçmak İçin İzin İsteyenler

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Avn'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Siz bundan daha güzel bir azarlama işittiniz mi? Azarlamadan önce af ile başlıyor. Ve buyuruyor ki: «Allah seni affetsin. Neden onlara izin verdin?» Müverrik el-îclî ve* başkaları da böyle söylemişlerdir. Katâde der ki: Sizin de işittiğiniz gibi Allah Teâlâ peygamberini azarlamış, sonra Nûr süresindeki: ((Bir takım işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver.» (Nûr, 62) âyetini indirerek dilediğine izin verme ruhsatını vermiştir. Bu açıklama Atâ el-Horasânî'den de rivayet edilmiştir. Mücâhid ise bu âyetin Allah Rasû-lü'nden izin isteyin. Eğer size izin verirse oturun. İzin vermezse yine oturun, diyen bir kısım insanlar hakkında nazil olduğunu söyler. Bu sebepledir ki'Allah Teâlâ : «(Ma'zeret göstermede) doğrular sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?» buyurmuş-tur. Allah Teâlâ meâlen buyurur ki : Senden izin istediklerinde; bu konuda sana uyduklarını bildirenlerden doğrularla yalancıları ayırdede-bilmen için keşke onlardan hiç birisine izin vermeseydin. Onlar, kendilerine izin vermesen dahi savaştan geri kalmada zâten ısrarlıdırlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ; Allah'a ve Rasûlüne îmân eden hiç kimsenin savaştan geri kalma hususunda izin istemeyeceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur : «Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (savaştan) geri kalmak için senden izin istemezler, ki mallarıyla ve canlarıyla ci-hâd etsinler. (Zîrâ onlar, cihâdı bir ibâdet olarak görür ve çağırıldık-larında koşarak emre uyarlar.) Allah müttakîleri bilir. Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan (âhiret yurdunda amelleri için Allah'ın sevabını ummayanlar) ve kalbleri (senin kendilerine getirdiklerinin sıhhatinde) şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayan (şaşkınlık içinde olan, bir adım ileri bir adım geri atanlar, herhangi bir şeyde sabit kadem olmayanlar) izin isterler.» Onlar şaşkın, helak olmuş bir kavimdir. Ne ona, ne de buna meyletmezler. Allah'ın saptırdığına elbette sen bir yol bulamazsın.[28]

46 — Eğer onlar çıkmak isteselerdi; elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü de kendilerini alıkoydu. Ve : Oturun otu-ranlarla beraber, denildi.
47 — Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar ve aranıza muhakkak bir fitne sokmak isteyerek koşarlardı. İçinizde onlara iyice kulak verenler de var. Allah zâlimleri çok iyi bilendir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer onlar (seninle beraber savaşa) çıkmak- isteselerdi; elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah Teâlâ onların davranışlarını (katından bir takdir olarak seninle birlikte çıkmalarını sevmeyip) çirkin gördü de kendilerini alıkoydu. Ve : (Takdir gereği) oturun oturanlarla beraber, denildi.» Sonra Allah Teâlâ onların inananlarla birlikte çıkmalarını niçin hoş görmediğini beyânla şöyle buyurur : «Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlardı. (Zîrâ onlar, terkedilmiş korkaklardır.) Ve

aranıza muhakkak bir fitne sokmak isteyerek koşarlardı. (Aranızda koğuculukla, düşmanlık, nefret ve fitne meydana gelmesi için çalışırlardı.) İçinizde onlara iyice kulak verenler (onlara itaat eden, sözlerini güzel bulup onların halini bilmemekle birlikte onların nasîhatlarını kabul eden) de var.» Bu ise inananlar arasında bir şer ve büyük bir fesâd meydana gelmesi neticesini doğurur.
Mücâhid, Zeyd İbn Eşlem ve İbn Cerir : «İçinizde onlara iyice kulak verenler de var.» İçinizde onlar için haberleri dinleyip onlara ulaştıran casuslar var, derler ki bu açıklama ile âyetin onların inananlarla birlikte çıkmalarına hâs olması özelliği kalmamış olur. Bilakis bu, bütün durumlar için geneldir. Birinci anlam, âyetin akışı ile münâsebettâr olması bakımından daha kuvvetlidir. Katâde ve onun dışındaki müfes-sirler bu görüştedirler.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana ulaştığına göre; izin isteyenler Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve Cedd İbn Kays olup bunlar, kavimleri içinde eşraftan idiler. Allah Teâlâ onların inananlarla birlikte çıkmaları halinde ordu içinde fesâd çıkaracaklarını bildiği için onları geri bırakmıştır. Hz. Peygamberin ordusunda kavimleri içinde şeref sahibi oldukları için onlara sevgi besleyen ve çağrılarına itaat edecek bir kavim vardı. Allah Teâlâ : «İçinizde onlara iyice kulak verenler de var.» buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ ilminin kemâline işaretle : «Allah zâlimleri çok iyi bilendir.» buyurup onlara; olacakları, olmayanın şayet olsaydı nasıl olacağını en iyi bilen olduğunu haber vermiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlardı.» buyurup şayet çıkmış olsalardı hallerinin nasıl olacağını haber vermiştir. Bununla birlikte onlar çıkmamışlardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Doğrusu onlar yalancılardır.» (En'âm, 28), «Şayet Allah onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı, yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23), «Şayet onlara : Kendinizi feda edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve süreklilik açısından daha sağlam bir hareket olurdu. O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat verirdik. Ve şüphesiz onları doğru yola eriştirirdik.» (Nisa, 66-68). Bu hususta âyetler pek çoktur.[29]

48 — Andolsun ki, onlar daha önce de fitne aramışlar ve sana karşı bir takım işler çevirmişlerdi. Nihayet Hak ortaya çıktı ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri gâlib geldi.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ni münafıklara karşı teşvik ederek : «Andolsun ki onlar, daha önce de fitne aramışlar ve sana karşı bir takım işler çevirmişlerdi.» buyurur. Onlar uzun süre senin dinini yardımsız bırakmak, unutturmak, sana ve ashabına karşı hileler düzenlemek için düşünmüşler, araştırmışlardır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) in Medine'ye gelişinin başlangıcındadır. Bütün araplar ona karşı birleşmiş, Medine yahûdîleri ve münafıkları onunla mücâdele etmişlerdir. Allah Teâlâ Bedir günü ona yardım edip kelimesini yüceltince Abdullah İbn Übeyy ve arkadaşları : Bu; ilerlemiş, gelişmiş bir iştir, demişler ve zahiren İslâm'a

girmişlerdi. Allah Teâlâ ne zaman İslâm'ı ve İslâm ehlini azız kılsa; bu, onları öfkelendirir ve kendilerine ızdırap verirdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Nihayet Hak ortaya çıktı ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri gâlib geldi.» buyurmuştur.[30]

49 — Onlardan kimi de vardır ki: Bana izin ver, beni fitneye düşürme, der. İyi bilin ki; onlar, fitne içine düşmüşlerdir. Ve muhakkak ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Ey Muhammed, münafıklardan) onlardan kimi de vardır ki: Bana (savaştan geri kalmam için) izin ver. Rûm kadınlarından cariyeler (genç kızlar) ile beni tecrübe etme, der. îyi bilin ki; onlar, (bu sözleriyle) fitnenin içine düşmüşlerdir.» Muhammed İbn İshâk'ın Zührî kanalıyla... Asım İbn Ömer İbn Katâde ve başkalarından rivayetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) (savaş için) techîzatlanmış halde iken Seleme oğullarının kardeşi Cedd İbn Kays'a : Ey Cedd, bu sene Asfar oğulları savaşı için var mısın? diye sormuştu. O : Ey Allah'ın elçisi, bana izin verip beni fitneye düştirmesen. Allah'a yemin olsun ki kavmim kadınlardan hoş-lanmada benden daha şiddetlisi olmadığını iyi bilir. Asfar oğullan kadınlarını görürsem onlara sabredemeyeceğimden korkuyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirip: Sana izin verdim, buyurdu. İşte «Onlardan kimi de vardır ki bana izin ver, beni fitneye düşürme der.» âyeti Cedd İbn Kays hakkında nazil olmuştur. Doğru olmadığı halde Asfar oğulları kadınlarından korktuğunu söylemiştir. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) nden geride kalması ve kendini ondan uzaklaştırması sebebiyle içine düşmüş olduğu fitne diğerinden çok daha büyüktür. Bu âyetin Cedd İbn Kays hakkında nazil olduğu îbn Abbâs, Mü-câhid ve bir çoklarından rivayet edilmiştir. Bu Cedd İbn Kays, Seleme oğullarının eşrafından idi. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Seleme oğullarına: Ey Seleme oğulları, efendiniz kimdir? diye sormuş, onlar : Cedd İbn Kays'dır. Ama biz onu cimri biliriz, demişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Hangi hastalık cimrilikten daha şiddetlidir? Fakat sizin efendiniz şu beyaz, cömert genç Bişr el-Berâ İbn Ma'rûr'dur. Allah Teâlâ : «Ve muhakkak ki, cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.» buyurur ki onlar için oradan kaçacak, sığınacak, bir yer yoktur.[31]

50 — Eğer sana bir iyilik erişirse; bu onları fenâlaştı-rır. Bir kötülük erişirse de derler ki: Biz daha önceden tedbîrimizi almışızdır. Ve sevinerek dönüp giderler.
51 — De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

Allah Teâlâ peygamberine onların düşmanlıklarını haber veriyor. Zîrâ ne zaman «Sana bir iyilik (peygamberi ve ashabını sevindiren, düşmanlara karşı bir fetih, bir yardım ve zafer) erişirse; bu onları fenâ-laştırır. Bir kötülük erişirse de derler ki: Biz daha önceden (ona uymamak, tâbi olmamak suretiyle kaçınıp) tedbîrimizi almışızdır. Ve sevinerek dönüp giderler.» Allah Teâlâ onların bu tâm düşmanlıklarına nasıl cevab vereceklerini Rasûlü (s.a.) ne bildirip şöyle buyurur :

«(Onlara) de ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. (Biz O'nun dilemesi ve kaderi altındayız.) O, bizim Mevlâmız (efendimiz ve sığınağımız) dır. Onun için mü'nıinler Allah'a tevekkül etsinler.» Yani biz O'na tevekkül ederiz. O bize yeter. Ne güzel Vekîl'dir O.[32]

52 — De ki: Bize iki güzelliğin birinden başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz? Halbuki biz, Allah'ın kendi katından veya bizim elimizle size bir azâb getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyin, doğrusu biz de sizinle beraber bekleyenlerdeniz.
53 — De ki: Gerek istekli, gerek isteksiz olarak infâk edin, nasıl olsa kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, gerçekten fâsıklık eden bir kavim oldunuz.
54 — Verdiklerinin onlardan kabul edilmesini engelleyen şudur: Onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişlerdir. Namaza tembel tembel gelirler ve mallarını da istemeye istemeye infâk ederler.

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Ey Muhammed, onlara) de ki: Bize iki güzelliğin —İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve başkalarının belirttiğine göre şehîdlik veya size karşı zafer— birinden başka bir şeyin mi gelmesini bekliyorsunuz? Halbuki biz, Allah'ın kendi katından (bir musibete sizi dûçâr kılmasını) veya bizim elimizle (sizi esîr etme veya öldürme ile) size bir azâb getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyin, doğrusu biz de sizinle beraber bekleyenlerdeniz.»
Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki : Gerek istekli, gerek isteksiz olarak infâk edin. (İsteyerek veya hoşlanmayarak ne harcarsanız harcayın, ne nafaka verirseniz verin) nasıl olsa kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, gerçekten fâşıklık eder bir kavim oldunuz.» Sonra Allah Teâlâ onlardan bunun kabul edilmeme sebebini beyânla : «Zîrâ onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişlerdir.» buyurur. Ameller ise ancak îmân ile sa-hîh olur. «Namaza tembel tembel gelirler.» Onların amelde ne niyyet-leri ve ne de sıhhatli bir maksadları yoktur. «Ve mallarını da istemeye istemeye infâk ederler.» Sâdık ve Masdûk (olan Allah Teâlâ) onlar usan-madıkça Allah'ın usanmayacağını, Zâtının temiz olup ancak temizi kabul buyuracağını haber verir. Bu sebepledir ki onlardan ne bir amel ve ne de bir harcamayı kabul buyurmayacaktır. Zîrâ O, bunları ancak müttakîlerden kabul buyurur.[33]

55 — Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.) ne hitaben : «Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Onlardan bazılarına denemek için verdiğimiz dünya hayatımn süsüne gözlerini dikme. Rabbının rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.» (Tâhâ, 131), «Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki, iyilikde onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56).
«Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ister.» âyeti hakkında Hasan el-Basrî : Bunların zekâtı ve Allah yolunda harcamak, demiştir.

Katâde bu âyette takdim ve te'hîr olduğunu söyleyip takdirini şöyle yapar: Dünya hayatında onların mallan ve çocukları seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara âhirette azâb etmeyi diler. İbn Cerîr de Hasan'ın bu sözünü tercih etmiş olup, bu kuvvetli ve güzel bir sözdür. Allah Teâlâ : «Kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» buyurur ki Allah Teâlâ onları Öldürdüğünde kendileri için daha acıtıcı ve azâb yönünden daha şiddetli olması için —Allah bizi bundan korusun— kâfirler olarak öldürmek ister. Bu, onların içinde bulundukları durumu onlar için derece derece arttırmak kabîlindendir.[34]

56 — Ve Allah'a yemîn ederler ki; gerçekten sizinle-dirler. Halbuki onlar sizinle değildirler. Ancak korkak bir kavimdirler.
57 — Eğer sığınılacak bir yer, yahut mağaralar veya bir delik bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne onların korkulannı haber vererek şöyle buyuruyor : «Allah'a yemîn ederler ki; gerçekten sizinledirler. Halbuki onlar (gerçekten) sizinle değildirler. Ancak korkak bir kavimdirler. (Onları yemine sevkeden de budur.) Eğer sığınılacak bir yer (korunacakları bir kale ve korunacakları muhafazalı bir yer) veya (dağlardaki) mağaralar veya bir delik (yeraltında bir in ve çıkışı olan bir yeraltı yolu) bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.» âyette geçen kelimeleri hakkında yukarda verdiğimiz açıklamalar îbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'ye aittir. Onlar, sizden ayrılıp bu yerlere gitmede acele ederler. Çünkü onlar sevgilerinden değil, istemeyerek sizin içinize karışmışlardır. Sizinle bir arada olmamayı isterler. Ne var ki şartlar zorladığı için bu duruma düşmüşlerdir. Bu sebepledir ki onlar, devamlı bir üzüntü ve keder içindedirler. Bu sebeple her ne zaman mü'minler sevinse bu onlara ızdırab verir. Ve onlar, mü'min-lerle karışmamış olmayı arzularlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Eğer sığınılacak bir yer, yahut mağaralar veya bir delik bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.» buyurmaktadır.[35]

58 — İçlerinden kimi de sadakalar hakkında sana dil uzatırlar. Eğer kendilerine verilirse hoşlanırlar, verilmezse hemen kızarlar.
59 — Şayet onlar, Allah'ın ve peygamberinin kendilerine verdiklerinden hoşnûd olsalardı da: Bize Allah yeter, yakında bize bol nimetinden verir, Rasûlü de. Biz, ancak Allah'a rağbet edenleriz, demiş olsalardı.

Allah Teâlâ buyurur ki: «İçlerinden (Münafıklardan) kimi de (dağıttığın zaman) sadakalar (in bölüştürülmesi) hakkında sana dil uzatırlar. (Seni bu hususta itham ederler. Halbuki itham edilecek, takbih edilecek olanlar, ancak kendileridir. Bununla birlikte onlar bunu din gayretiyle yapmıyorlar. Bilakis kendi payları için ho§nûdsuzluk izhâr ediyorlar.) Eğer kendilerine verilirse hoşlanırlar, verilmezse hemen kızarlar.» -
İbn Cüreyc'in Dâvûd İbn Ebu Âsım'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e bir sadaka gelmişti. Onu oraya, buraya bölüştürdü ve nihayet bitti. Arkasında ansârdan birisi vardı. Bu, adaletli değildir, dedi de bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Katâde «İçlerinden kimi de sadakalar hakkında sana dil

uzatırlar.» âyetinde : Sadakalar hususunda sana itiraz edenler vardır, dedikten sonra şöyle devam eder : Bana anlatıldığına göre bedevîlikten yeni kurtulmuş çöl halkından birisi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi. Hz. Peygamber altın ve gümüş bölüştürüyordu. Ey Muhammed, Allah'a yemîn olsun ki, şayet Allah sana adaletli olmanı emretnıişse sen adaletli olmadın, dedi. Hz, Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Yazıklar olsun sana, benden sonra sana kim adaletli davranacak? Ve şöyle devam etti: Şu ve benzerlerinden sakının. Ümmetim içinde şunun benzerleri vardır. Kur'an'ı okurlar da boğazlarından aşağı geçmez. Onlar çıktığı zaman öldürün. Onlar çıktığı zaman öldürün. Onlar çıktığı zaman öldürün. Bana anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle diyordu : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ben size bir şey yeriyorsam veya vermiyorsam bu, benim sadece bir emanetçi olmamdandır.
Katâde'nin bu zikrettikleri, Buhârî ile Müslim'in Zührî kanalıyla... Huyvesıra —ismi Hurkûs'tur— kıssasında rivayet ettikleri hadise benzemektedir. Hurkûs, Huneyn ganîmetlerini Hz. Peygamber (s.a.) taksim ettiği sırada karşısına çıkmış ve : Adaletli ol, muhakkak ki sen adaletli davranmadın, demişti. Hz. Peygamber : Eğer ben adaletli davran-madıysam kaybettim ve hüsrana düştüm, buyurmuştur. Daha sonra onun peşinden geldiğini gören Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Muhakkak ki, şunun neslinden öyle bir kavim çıkacak ki biriniz onların namazıyla namazını, oruçlarıyla orucunu hakîr görecek. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar. Onlara nerede kavuşursanız öldürün. Onlar gökyüzü altındaki öldürülenlerin en şerlileridir... Ve Râvî hadîsin kalan kısmını zikretti.
Sonra Allah Teâlâ onlara, içinde bulunduklarından daha hayırlısına işaretle : «Şayet onlar, Allah'ın ve peygamberinin kendilerine verdiklerinden hoşnûd olsalardı da : Bize Allah yeter, yakında bize bol nimetinden verir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'a rağbet edenleriz demiş olsalardı.» buyurur. Bu âyet büyük bir edeb ve üstün bir sır içermektedir ki hoşnûdluğu Allah ve Rasûlünün verdiklerinde ve yegâne Allah'a tevekkülde kılmıştır. Bu, Allah TeâJâ'nın : «Bize Allah yeter demiş olsalardı.» kavlidir. Rasûlüne itaat, emirlerine uyma, yasakladıklarını terketme, verdiği haberleri doğrulama ve izinden gitmeye muvaffak olmada yegâne Allah'a rağbet de böyledir.[36]

60 — Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak; ancak fa> kirler, miskinler, sadaka üzerinde me'mûr olanlar, kalb-leri ısmdırılanlar, köleler, borçlular, Allah yoluna ve yolcu içindir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Zekâtın Verileceği Yerler

Allah Teâlâ bilgisiz münafıkların Hz. Peygamber (s.a.) e itirazları ile sadakaların bölüştürülmesi hususunda ona dil uzatmalannı zikrettikten sonra sadakaları bölüştürenin, hükmünü beyân edenin, işini üzerine alanın bizzat kendisi olduğunu, kendi duşında hiç kimseyi bunları bölüştürmede vekîl kılmadığını, âyette zikredilenlere bizzat kendisinin bölüştürdüğünü beyân etmektedir. İmâm Ebu Dâvûd Sünen'inde Ab-durrahmân İbn Ziyâd —bu râvî zayıftır— kanalıyla... Ziyâd İbn Hârîs es-Sudâî (r.a.) den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber

(s.a.) e geldim ve ona bîat ettim. Bir adam geldi ve : Sadakadan bana ver, dedi. Hz. Peygamber ona şöyle cevab verdi; Muhakkak ki Allah Teâlâ sadakalar hususunda ne peygamberin ve ne de başkasının hükmüne razı olmamış ve bu hususta bizzat kendisi hüküm vererek sekiz sınıfa paylaştırmıştır. Eğer sen bu sınıflardan isen sana veririm. Sadakaların bu sekiz sınıfın tamâmına mı yoksa onlardan imkân bulunana mı verileceği hususunda âlimler ihtilâf etmiş olup bu hususta iki görüş vardır :
Birinci görüş bu sekiz sınıfın tamâmına verilmesinin vâcib olduğudur. Bu, Şafiî ile bir cemâatin sözüdür.
İkinci görüş ise tamâmını bölüştürmenin vâcib olmayıp onlardan birine vermenin caiz olduğu, diğerleri olmakla birlikte bütün sadakanın birine verilmesinin caiz olduğu şeklindedir. Bu, Mâlik ile selef ve haleften bir cemâatin sözüdür. Ömer, Huzeyfe, İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr ve Meymûn İbn Mihrân bunlardandır. İbn Cerîr der ki: Bu, ilim ehlinin tamâmının görüşüdür. Buna göre sınıfların burada zikredilmesi sarf yerinin açıklanması içindir. Değilse vermenin hepsini kapsaması gerektiği anlamında değildir. Bu görüşlerin hüccet ve kaynaklarının açıklanması yeri elbette burası değildir. En doğrusunu Allah bilir. Meşhur olan görüşe göre; burada fakirlerin önce zikredilmesi, diğerlerine göre darlık ve ihtiyâçlarının şiddetli olmasındandır. Ebu Ha-nîfe'ye göre miskin, durumu itibariyle fakirden daha kötü haldedir. Bu,, onun söylediği gibidir. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Ömer (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Fakir, malı olmayan kimse değildir. Fakat fakîr kazancı bereketsiz olandır.
Cumhûr'un görüşü bunun hilâfınadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve îbn Zeyd'den rivayete ve İbn Cerîr ile birçoklarının tercihine göre fakîr; iffetli davranıp insanlardan bir şey istemeyendir. Mis-kîn ise isteyen (dilencilik yapan) evleri dolaşıp insanların peşlerinden (istemek üzere) gidendir. Katâde der ki: Fakîr, kötürüm olan, miskîn ise vücûdu sağlam olandır. Sevrî'nin Mansûr'dan onun da İbrahim'den rivayetine göre onlar, muhacirlerin fakirleridir. Süfyân es-Sevrı der* ki: Burada kasdedilen anlam, bedevilere sadakadan bir şey verilmeyeceğidir. Saîd İbn Cübeyr ve Saîd îbn Abdurrahmân'dan da aynı açıklama rivayet edilmiştir. İkrime ise şöyle der : Müslümanların fakirlerine mis-kîn demeyiniz. Miskinler ancak kitab ehlinin miskinleridir. Şimdi bu sekiz sınıfla ilgili hadîsleri zikredelim : Fakirlere gelince; İbn Amr'dan rivayet edildiğine göre, Allah Ra-sûlü (s.a.) : Sadaka; zengine, güçlü kuvvetli ve organları tâm olana helâl değildir, buyurmuştur. Hadîsi Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin bir benzerini Ahmed, Neseî ve îbn Mâce de Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Ubeydullah İbn Adiy/den rivayete göre iki adam ona şöyle haber vermişler : İkisi Hz. Peygamber (s.a.) e sadakadan istemek üzere vardıklarında Hz. Peygamber gözlerini onların üzerinde gezdirmiş, onları güçlü kuvvetli görünce : Dilerseniz size vereyim. Ancak ne zenginin, ne de güçlü kuvvetli olup kazanamn bunda payı yoktur, buyurmuş. Hadîsi Ceyyid ve kuvvetli bir isnâd ile Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim «Cerh ve't-Ta'-dîl» isimli kitabında der ki: Ebu Bekr el-Absî der ki: Ömer (r.a.) «Sadakalar fakirlere... dir.» âyetini okudu ve: Onlar, kitab ehlidir, dedi. Ömer'in bu sözünü ondan Ömer İbn Nâfz' rivayet etmiş olup babamın bunu söylediğini işittim.

Ben de derim ki: İsnadının sahîh olması halinde bu, gerçekten garîb bir sözdür. İsnadında geçen Ebu Bekr'in meçhul olduğunu Ebu Hatim belirtmemiş bile olsa o meçhul hükmündedir.
Miskinlere gelince; Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre Allah Ra-
sülü {s.a.) şöyle buyurmuştur :
Miskin, şu insanları çokça dolaşan, bir veya iki lokmanın, bir veya iki hurmanın kendisini çevirdiği kişi değildir. Ey Allah'ın elçisi, mis-kîn nedir? diye sordular: Kendini zengin edecek bir zenginlik (mal) bulamayan, hali anlaşılıp da kendisine sadaka verilmeyen ve insanlardan bir şey istemeyendir, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.
Sadaka üzerinde me'mûr olanlara gelince; onlar vergi me'mûru ve tahsildarlar olup bundan bir paya hak kazanırlar. Bunların, kendilerine sadakanın haram olduğu Allah Rasûlü (s.a.) nün akrabalarından olmaları caiz değildir. Müslim'in Sahîh'inde Abdülmuttalib îbn Rabîa İbn Hâris'den rivayetle sabit olan bir hadîse göre o ve Fadl İbn Abbâs Allah Rasûlü (s.a.) ne kendilerini zekât me'mûru yapması isteğiyle git-tiklerinde Hz. Peygamber: Sadaka Muhammed'e, Muhammed'in ailesine helâl değildir. O, ancak insanların kirleridir, buyurmuştur.
Kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlara gelince; bunlar muhtelif kısımlara ayrılır : Onlardan; müslüman olmaları için verilenler vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Safvân İbn Ümeyye'ye Huneyn ganimetlerinden vermiştir. O Huneyn gazvesinde müşrik olarak bulunmuştu. O, şöyle demiştir : Bana vermeye devam etti ve nihayet bana insanların en sevimsizi olduktan sonra insanların bana göre en sevimlisi oldu. İmâm Ahmed der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy'in... Safvân İbn Ümey-ye'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) bana verdi. Muhakkak ki o, bana göre insanların en sevimsizi idi. Bana vermeye devam etti de sonunda bana insanların en sevimlisi oldu. Hadîsi Müslim ve Tirmizî, Yûnus kanalıyla Zührî'den rivayet etmişlerdir. Onlardan; güzelce müslüman olmaları ve kalbleri İslâm'a ısındırılmak için verilenler vardır. Nitekim Hz. Peygamber Huneyn günü Kureyş'ten serbest bırakılanların ileri gelenlerinden ve eşrafından bir cemaata yüzer deve vermiştir. O, şöyle buyurmuştu : Ben birisine, bir başkası bana daha sevimli olduğu halde, yüzüstü Allah Teâlâ onu cehennem ateşine atar korkusuyla veriyorum. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Saîd'den rivayet edildiğine göre; Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.) e Yemen'den toprağı içinde az bir miktar altın göndermişti. Hz. Peygamber bunu dört kişi arasında; Akra' îbn Habis, Uyeyne îbn Bedr, Alkame İbn Ulâse ve Zeyd el-Hayr arasında bölüştürmüş ve : Onları (İslâm'a) ısındırıyorum, buyurmuştur. Onlardan; benzerlerinin İslâm'a girmesi umularak, komşulanndan sadaka toplamaları umularak veya civar ülkelerden İslâm beldesine vuku bulacak zararı önlemek üzere verilenler de vardır. Bunun tafsilatıyla açıklaması fürû' kitabla-rındadır. En doğrusunu Allah bilir.
Hz. Peygamber (s.a.) den sonra İslâm'a ısındırılacaklara sadaka verilip verilmeyeceği hususu ihtilaflıdır. Ömer, Âmir eş-Şa'bî ve bir cemaattan rivayete göre Hz. Peygamber'den sonra onlara verilmez. Çünkü Allah Teâlâ, İslâm'ı ve İslâm ehlini aziz kılmış, onları ülkelerde yerleştirmiş ve kulların boyunlarını onlara zelîl kılmıştır. Diğerleri ise bilakis verilir, demiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)

onlara Mekke'nin fethi ve Hevâzin vak'asından sonra vermiştir. Bu, ihtiyâç duyulabilecek bir durumdur ve onlara sarfedilir.
Kölelere gelince; Hasan el-Basrî, Mukâtil îbn Hayyân, Ömer İbn Abdülazîz, Saîd İbn Cübeyr, Nehaî, Zührî ve İbn Zeyd'den rivayet edildiğine göre; onlar, mükâteb olan kölelerdir. Bu görüşün benzeri Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet edilmiştir. Bu, Şafiî ve" Leys'in görüşüdür. İbn Abbâs ve Hasan zekât ile köle âzâd edilmesinde bir beis olmadığını söylemişlerdir. Bu, İmâm Ahmed îbn Hanbel, Mâlik ve İshâk'ın da mezhebidir. Yani kölelik (rikâb) mükâtebe verilmesinden veya köle satın alınıp âzâd edilmesinden daha genel ve şümullüdür : Köle âzâd etmenin ve kölelik bağını çözüp atmanın sevabına dâir bir çok hadîs vârid olmuştur. Muhakkak ki Allah Teâlâ onun her bir organı karşılığı âzâd edenin bir organını (ateşten) âzâd eder. Bu, mükâfatın amel cinsinden olmasındandır. «Ve yapmış olduğunuz (un karşılığın) dan başkasıyla cezalandırılmayacaksınız.» (Sâffât, 39).
Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şu üç kişiye Allah'ın yardım etmesi bir haktır : Allah yolunda savaşan gâzî, borcunu yerine getirmek isteyen mükâteb (köle), iffeti arzulayarak nikahlanan. Hadîsi İmâm Ahmed ile Ebu Dâvûd dışındaki Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Müsned'de Berâ İbn Âzıb'-den rivayete göre; o, şöyle demiştir : Bir adam geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, beni cennete yaklaştıracak ve ateşten uzaklaştıracak bir ameli bana göster, dedi. Hz. Peygamber : Bir canı âzâd et ve bir kölelik bağını çöz, kaldır, buyurdu. Adam : Ey Allah'ın elçisi, ikisi bir değil mi? diye sordu da şöyle buyurdu : Hayır, bir canı âzâd etmen yalnız başına onu âzâd etmendir. Kölelik bağını çözmen ise onun bedeline (ücretine) yardım etmendir.
Borçlulara gelince; onların da kısımları vardır. Onlardan kimisi bir borç veya diyeti üstlenmiş, veya bir borcu garanti etmiş, kefil olmuş ve bu kendisi üzerine vâcib olduktan sonra malına bir âfet gelmiş veya dininin edasında ya da bir günâhta borçlanarak sonra tevbe etmiş olanlar vardır. İşte bunlara sadakadan verilir. Bu konudaki delil Kabîsa İbn Muhânk el-Hilâlî hadîsidir. O, şöyle demiştir : Bir diyeti üstlenmiştim. Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim. Ve bu hususta ondan istedim. Dur, bize sadaka geldiğinde ondan sana (verilmesini) emredeceğiz, buyurdu. Daha sonra : Ey Kabîsa, şu üçten biri müstesna, dilencilik helâl değildir : Bir diyeti yüklenen kişi, diyeti ödeyinceye kadar istemek ona helâl olur. Sonra istemeyi bırakır. Bir kişi de vardır ki malına bir âfet gelir. Yaşamasına yetecek —veya geçimini düzeltecek— kadar mala kavuşuncaya kadar istemek ona helâl olur. Bir kişi de vardır ki ona bir darlık isabet eder de kavminden akıl sahibi üç kişi kalkıp : Filânın başına bir darlık geldi ve ona istemek helâl oldu, derler. İşte yaşamasına yetecek —veya geçimini düzeltecek— kadarını elde edinceye kadar istemek ona helâldir. Bunların dışındaki isteme (dilencilik) sahibinin yemiş olduğu bir haramdır, buyurdu. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Ebu Saîd'den rivayete göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında bir adamın satın almış olduğu meyvelerine bir âfet gelmiş ve borcu çoğalmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) : Ona sadaka veriniz, buyurdu ve insanlar ona sadaka verdiler. Ancak borcunu karşılayacak miktara ulaşmadı. Hz. Peygamber (s.a.) alacaklılarına : Bulduğunuzu alınız, size bundan başkası yoktur, buyurdu. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Kıyamet günü Allah Teâlâ borçluyu çağırır, o, Allah'ın huzurunda durdurulur. Ey Âdemoğlu, bu borcu hangi hususta aldın ve insanların haklarını niçin zayi' ettin? diye sorar. Ey Rabbım, muhakkak Sen bilirsin ki ben onu aldım, yemedim, içmedim^ve zayi* etmedim. Fakat elimde olana ya bir yangın, ya bir hırsızlık veya bir hasar geldi, der. Allah Teâlâ : Kulum doğru söyledi. Bu gün senin yerine onu (borcu) yerine getirmeye (edaya) en lâyık olan benim, der ve bir şey isteyip onun terazisinin kefesine koyar da iyilikleri kötülüklerinden ağır gelir ve Allah'ın fazlı, rahmeti ile cennete girer.
«Allah yolunda olanlar» a gelince; dîvândan hakları olmayan gâ-zîler bunlara dahildir. İmâm Ahmed, Hasan ve îshâk'a göre; bir hadîsin delaletiyle hacca gitmekte Allah yolunda olmaktır. Yolcu da böyledir. O, yanında bir şey olmayan ve bir beldeden geçen yolcudur. Yolculuğunda kendisine yardım edilmesini ister de, malı olsa dahi memleketine gidebileceği kadar kendisine sadaka verilir. Bir şeyi olmayan ve ülkesinden bir yolculuğa niyyetlenen kişi hakkında da hüküm böyledir. ÇJidiş ve dönüşüne yetecek kadarı zekât malından kendisine verilir. Bunun âyetten bir delili vardır. Ayrıca İmâm Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Ma'mer kanalıyla... Ebu Saîd (r.a.) den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şu beş kişi dışında zengine sadaka helâl değildir : Sadaka üzerine me'mûr olan, sadakayı malı ile satın alan, borçlu, Allah yolunda olan gâzî, sadakadan kendisine verileni bir zengine hediyye eden yoksul. Hadîsi Süfyân, Zeyd İbn Eslem'den, o da Atâ'dan mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Ebu Davud'un Atiyye el-Avfî'den, onun da Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah yolunda, yolcu, sana hediyye veren veya seni davet eden fakır bir komşu müstesna sadaka bir zengine helâl değildir.
Allah Teâlâ : «Allah'tan bir farz olarak.» buyurur ki bu Allah'ın takdiri, farz kılması, bölüştürmesi ile mukadder bir hükümdür. «Ve Allah (işlerin dışlarını ve içlerini, kullarının faydasına olanları) en iyi bilendir (işlerinde, sözlerinde, kanun koymasında ve hükmetmesinde) Hakîm'dir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.»[37]

İzahı

Zekâta Tâbi Olan Mallar :

Gerek umûmî ta'rîflerle ve gerekse özel olarak hadîs-i şeriflerde ve diğer kaynaklarda belirtildiğine göre, zekâta tâbi olan mallan aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz :
1) Gümüş
2) Altın
3) Deve
4) Sığır
5) Koyun-keçi
6) Atlar ve diğer hayvanlar

7) Toprak mahsûlleri:
a) Buğday
b) Arpa
c) Mısır
ç) Diğer ürünler.
8) Meyveler:
a) Hurma
b) Üzüm
c) Diğer meyveler.
9) Zînet eşyası
10) Madenler ve petrol ürünleri
11) Defineler
12) Ticâret malları (Bkz. Aynî, Buhârî şerhi, IV. 283; İbn Mâce. Sünen, 580; Neseî, Sünen, II, 33; aynı eser V, 28; Ebu Dâvûd, Sünen. I, 358.)

1) Gümüşün Nisabı

Başta Buhârî olmak üzere mu'teber hadîs mecmualarında kaydedildiğine göre, Hz. Peygamber devrinde para olarak kullanılan gümüşün nisabı şu hadîs-i şerîf ile sabittir :
Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Beş ûkkiye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'tan (bütün müctehidlerin ittifakı ile ûkkiye : 40 dirhem ağırlığında bir ağırlık ölçüsüdür. Zevd : üç ilâ otuz arasındaki deve topluluğuna verilen isimdir. Vesak: 60 sâ' olup 6240 dirhem, bugünkü ölçülerle 200 kg.'a tekabül etmektedir. Buna göre beş vesak : 1000 kg. eder..) az hububatta zekât verme mükellefiyeti yoktur. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 283. Ayrıca bkz : İbn Mâce, Sünen, I, 572; Ebu Dâvûd, Sünen (hâşiyeli) I, 224; Abdurrahmân el-Bennâ, Feth el-Rabbânî, VIII, 240; Müslim, Sahîh, II, 673; Neseî, Sünen, V, 12 - 26 vd; Ahmed Hanefî, Tenvîr'uMIavâlik (Şerh-i Muvatta') I, Tirnıizî, Sünen, II, 392.)
Bu hububat cinsleri de toprak mahsûllerinden buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, incir, mısır ve bunlar gibi ölçekle ölçülen ürünlerdir.
Bir ûkkiye'nin kaç dirhem ağırlık olduğunu Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadîs-i şeriften öğrenmekteyiz :
Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu : At ile kölenin zekâtını affettim. Sizler, her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat, gümüş 200 dirheme ulaştığı zaman, bu paradan 5 dirhem zekât vermek lâzımdır. (Tir-mizî, Sünen, II, 384; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 570.)
Başka bir yolla yine Hz. Ali'den rivayet olunan bir hadîs-i şerîf'te şöyle gelmiştir : Şüphesiz atlarla kölelerin zekâtını affettim. Fakat sizler, her kırk dirhemden bir dirhem zekât verin.
Bedreddîn el-Aynî, «Umdet'ul-Kârî» adlı Buhârî şerhinde, yukarıda meallerini kaydettiğimiz hadîs-i şerifi izah ederken şöyle diyor : Hadîs, fıkıh ve lügat âlimleri,

şer'î ûkkiye'nin kırk dirhem olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu ûkkiye, Hicaz ûkkıye'sidir.
«Kitâb'ül-Mekâyîl» de de şöyle bir rivayet nakledilmiştir : Câhiliyet devrinde Kureyş'e âit bir takım ağırlık ölçüleri bulunmaktaydı. İslâmiyet gelince, bu ölçüler arasında bulunan ûkkıye; eskiden olduğu gibi kırk dirhem olarak bırakıldı. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 285; Ayrıca bkz. Abdurrahnıân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, VIII. 240.)
Yukarıdaki açıklamalar bize gösteriyor ki, hadîs-i şerifte beyân buyrulan ûkkıye, 40 dirhem olup beş ûkkıye 200 dirheme tekabül etmektedir. Zekâtta itibâr edilen 200 dirhem gümüş nisabı, külçe altın hesabı ile olup ağırlık ölçüsüne göredir. Günümüzde ise, milletlerarası ağırlık ölçüsü gramdır. Buna göre 200 dirhem gümüşün hesabı şöyledir : 1 dirhem — 3,2 gr. 3,2 X 200 = 640 gr. Netice itibarıyla gümüşün nisabının 640 grama tekabül ettiği anlaşılmaktadır, (bkz. Kâmil Miras, Tecrîd tere. V, 55.)
Demek oluyor ki, Hz. Peygamber devrinde bugünkü ağırlık ölçülerine göre, o zaman para olarak kullanılan gümüşten 640 gr. veya buna denk madenî ve kâğıt paraya sahip olan kimse, şer'an zengindir. Bu miktar, o devirde zekât vermekte bir ölçü olarak ta'yin edilmiştir.

2) Altının Nisabı :

Kur'an-ı Kerîm'de ne gümüş, ne altın ve ne de diğer malların nisabı hakkında açık veya kapalı bir hüküm yoktur. Nisâb hadîs-i şeriflerle tesbît edilmiştir.
Altının nisabı hakkında Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir hadîs-i şerifi aşağıda zikrediyoruz :
Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Senin iki yüz dirhem gümüşün olduğu ve üzerinden de bir yıl geçtiği vakit, ondan beş dirhem zekât vermen gerekir. Altında yirmi dînâra kadar bir şey yoktur. Senin yirmi dinarın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği vakit, ondan yarım dînâr zekât vermen gerekir. (Abdurrahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî VIII, 240. Bu hadîs-i şerifin son bölümü, Seyyid Sâbık'm «Fıkh'üs-Sünne» adlı kitabında da kaydedilmiş olup, bu hadîs-i şerifi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Beyhakî de rivayet ettiler. Buhârî tashih etti, Hafız da tahsîn etti, denilmektedir, bkz. Adı geçen eser, I, 340.)
İbn Ömer ve Hz. Âişe'den rivayet olunan bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır : Hz. Peygamber, her yirmi dînâr ve daha fazla altından yarım dînâr, kırk dînâr altından da bir dînâr altını zekât alırdı. (İbn Mâce, Sünen, I, 571.)
İmâm Mâlik, «el-Muvattâ» adlı hadis mecmuasında şöyle diyor : Bize göre ihtilâf bulunmayan sünnet şudur : İki yüz dirhem gümüşte farz olduğu gibi, yirmi dînâr'da da zekât vermek farzdır. Yirmi dînâr ise, Mısır dirhem ölçülerine göre 28 dirheme denk gelmektedir. (Seyyid Sabık, Fıkh'us-Sünne, I, 340.)
Bedreddîn el-Aynî de Buhârî şerhinde altının nisabı hakkında şöyle demektedir : Altının nisabı yirmi miskâl'dir. Bu hususta itibâr edilen söz, icmâ'nın sözüdür. Ancak, Hasan-ı Basrî ve Zührî'nin : Kırk mis-kâlden az altından zekât lâzım gelmez, şeklinde bir görüşleri nakledilmiş ise de, her ikisinden meşhur olan rivayet, zekâtın yirmi miskâl'den lâzım geldiğidir.

Kâdî İyâz'm da şöyle dediği rivayet olunmuştur : Selefin bazısından, yirmi miskal'den az da olsa- altının kıymeti iki yüz dirhem'e ulaştığı takdirde ondan zekât lâzım geldiği hususu rivayet olunmuştur. Bu sözü söyleyen demiştir ki: kıymeti ikiyüz dirhem olmadıkça da yirmi miskalden zekât lâzım gelmez. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 278 ye 287).
Başlangıçta eşyanın karşılığı olarak kullanılan para, gümüştü. Altın sonradan gümüşün değerine göre tedavüle girmiştir. Bu sebepten altının nisabı hakkında bazı ihtilâflar belirmiştir. İleride bu konuya yer verileceğinden, şimdilik, bu kadarını söylemekle yetiniyoruz.
Altının nisabını Hz. Peygamber devrine göre tesbîte çalıştığımız için, peşin olarak şunu söyleyebiliriz : Altından, yirmi miskalde yarım miskal zekât vermek gerekiyordu. Bugünkü ölçülere göre, yirmi miskal altının karşılığı ağırlık olarak 96 gr. dır. Buna göre 96 gr. altından 2,4 gr. zekât vermek farzdır.

3) Devenin Nisabı:

Devenin nisabı da yine Sünnet ile sabittir. Yukarıda birinci maddede gümüşün nisabını belirtirken kaydettiğimiz hadîs-i şerif, devenin nisabını da içine aldığı için, mezkûr hadîs-i şerifi burada da tekrarlamak zorundayız. Hadîs-i şerifin meali şöyledir :
Beş ûkkıye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'-dan az toprak mahsûllerinde zekât verme mükellefiyeti yoktur. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)
Buhârî şerhi «Aynî» ve diğer kaynaklarda, zevd kelimesinin ifâde ettiği mânâ hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bize bir fikir vermesi bakımından, bu görüşleri aşağıya alıyoruz:
1) Zevd, üç ile on arasındaki deve topluluğuna verilen addır. Zevd'in müfredi yoktur. Lügatçılarla Hafız bu görüştedirler. (Zürkânî, Mu vatta' şerhi, II, 41 vd.)
2) Başka bir görüşe göre de zevd, iki ile dokuz arasındaki dişi develere söylenir. Ebu Ubeyd bu görüştedir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286).
Ebu'l-Hasan en-Nadr İbn Şümeyl, «Kitâbu Nuût'il-İbil» adlı eserinde : Zevd kelimesinin erkek develer için de kullanıldığını kaydetmiştir.
3) İbn Arabi'ye göre zevci; otuza kadar olan deve topluluğuna denir. Ve yalnız dişi develere mahsûs bir ta'bîrdir.
4) Zevd sözü, üç deve demektir. Develer üç ve üçten fazla olduğu zaman: Falan adamın yanında zevd vardır, o'nun üç zevd borcu vardır, benim üç zevd borcum vardır, denilir.
5) Develer üç ilâ on beş arasında oldukları zaman : Falancanın zevdlerini gördüm, denilir.
6) Kazzâr «el-Câmi'» adlı eserinde şöyle demektedir: Fakîhlerin; beş zevd'den az devede zekât yoktur, sözlerinin mânâsı, bu cinsden beş demektir.
7) Ebu Ziyâd el-Kiîâbî, kendi eseri olan «Kitâb'ül-İbil» inde şöyle diyor: Devenin üç adedi zevd'dir; ikisi zevd değildir. Zevd; üçten yirmiye kadar olan develere denir. Zevd'e bu adın verilmesinin sebebi, develer toplu olarak güdüldükleri içindir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)

8) İbn'ül-Esîr de «Kitâb'ün-Nihâye Fî Garîb'il-Hadîs» adlı eserinde, hadîs-i şerifte geçen zevd kelimesi hakkında : Develerden iki ilâ dokuz arasıdır, demektedir. Başka bir kavle göre de, üç ilâ on arası olup zevd lâfzı müennestir. «Baîr» kelimesi gibi müfredi yoktur.
9) Ebu Ubeyd de şu görüşü belirtiyor : Zevd dişi develerden olup, erkek develere söylenmez. Fakat hadîs-i şerifte geçen zevd kelimesi, erkek ve dişi develere şâmildir. Zîrâ erkek olsun dişi olsun, beş. devesi bulunana zekât vermek farzdır. (İbn'ül-Esîr, Kitâb'ün-Nihâye Fî Garîb'il-Hadîs, Köprülü ktb. yz. nüsha, kısım-1, No : 471.)
10) Sahîh-i Müslim'in şerhi Nevevî'de de şu izâhât verilmektedir : Lügatçılara göre zevd, üç ilâ on arasındaki develere söylenir; müfredi yoktur. Nefer, rant = cemâat, kavim ve nisa = kadınlar, kelimeleri de bunun gibidir. Lügat âlimleri, hadîs-i şerifteki beş zevd sözü, beş cemel (erkek deve), beş baîr (dişi deve), beş nisve (kadın) sözleri gibidir, diyorlar.
11) İmâm Sibeveyh'e göre zevd, üç dişi deveye denir. Çünkü, zevd kelimesi müennestir.   (Zürkânî, Muvatta' şerhi, II, 41 vd; Nevevî, el-Minhâc, III, 4.)
12) Ebu Hâtem es-Sicistânî, bu konuda şöyle diyor: Lügat âlimleri bu kelimenin cem'inde kıyâsı terkederek;-beş deveye, beş zevd demişlerdir. Bu ise, kaideye uygun değildir. (Nevevî, el-Minhâc Fî Şerh-i Müslim İbn Haccâc, III, 4.)
13) Bazıları da zevd'in bir deveye söylendiği görüşünü savunmuşlardır. İbn Kuteybe de aynı görüşte olup, diğer ilim adamlarının görüşleri, zevd'in tek deve olmadığını ve topluluk olduğunu, bu görüşün ise en seçkin ve makbul bir görüş olduğunu söyleyerek bunlar «beş elbise» denilebileceği gibi, «beş zevd» de söylenebileceği hususunu her ne kadar delil olarak ileriye sürmüşlerse de, bu fikir, Ebu Amr tarafından «hiç bir değer taşımaz» ifâdesi ile reddedilmiştir, demektir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)
Yukarıdan beri onüç madde halinde sıraladığımız görüşlerin hepsi, zevd'in, develerin adedi ile ilgili bulunduğu, fakat yaşları ile alâkası olmadığı noktasında ittifak etmektedirler. Aralarındaki ayrılık, yalnız develerin adetlerinin asgarî ve a'zamî hududunu tesbît etme husûsun-dadır.
Zevd, ister iki ve daha çok deve topluluğuna densin, ister üç. ilâ on ve daha yukarısına söylensin, hadîs-i şerifin ifâde ettiği mânâ bakımından bir deve için kullanıldığı muhakkak olduğuna göre, yani bu ifâdeden beş adet deve kasdedildiğine göre; zevd'in bir deveye ad olduğu görüşünü tercih ederek mânâ veriyoruz.
Kâmil Mîras : Tecrid tercümesinde mezkûr Ebu Saîd el-Hudrî hadîsini tercüme ederken, zevd kelimesini «en aşağı üçer yaşında beş deveden azında zekât yoktur» demiştir. (Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh (tere.) V, 33).
Merhum bu mânâyı neye istinaden verdiğini açıklamamıştır. Esasen zevd kelimesinden, develerin yaşları hakkında bir mânâ çıkmamaktadır. Ancak develerin yaşlan başka bir hadîs-i şerifle beyân buyurul-muştur.
Deve nisabının beş adet olduğunu, Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinden başka diğer hadîs-i şeriflerden de öğrenmekteyiz.
Salim İbn Abdillah'm babasından, şöyle dediği rivayet olunmuştur: Salim bana, Hz. Peygamber vefat etmeden önce zekât hakkında yazdırdığı bir yazıyı okuttu. O

yazıda şöyle bir ibare buldum : Beş devede bir koyun, on tanesinde iki koyun, onbeş tanesinde üç koyun, yirmide dört koyun, yirmi beşte ise iki yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Otuz beşe kadar durum böyledir. Eğer iki yaşında dişi deve bulunmazsa, üç yaşında erkek bir deve verilmesi gerekir. Otuz beşi bir sayı geçtiği zaman kırk beşe kadar üç yaşma girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Kırk beşi bir sayı yukarı geçince altmışa kadar dört yaşına basmış dişi bir deve vermek gerekir. Altmıştan bir yukarı geçerse yetmiş beşe kadar beş yaşına girmiş dişi' bir deve vermek lâzım gelir. Yetmiş beşi bir yukarı çıkarsa doksana kadar üç yaşına basmış iki adet deve vermek gerekir. Doksandan bir fazla olursa, yüz yirmiye kadar dört yaşına basmış iki adet dişi deve vermek lâzım gelir. Develer yüz yirmiyi geçince, her elli devede dört yaşında dişi bir deve, her kırkta üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. (İbn Mâce, Sünen, I, 574; Tirmizî, Sünen, II, 87; Neseî, Sünen, V, 19; Buhârî, Tecrid Tercümesi, V, 222).
Devenin nisabı ve daha fazlasından verilecek zekât mıstarı, yukarıda meallerini kaydettiğimiz hadîs-i şeriflerle sabittir.
Zekâta tâbi develerin yaşlan hakkında kaynaklarda bir kayda rast-layamadık. Ancak deve nisabı ve daha fazlasında verilecek zekât miktarını bildiren hadîs-i şeriflerin ifâdelerinden anlaşıldığına göre, yirmi beş deveye kadar dört koyun verilmesi gerekmektedir. Bu koyunların yaşı, zekâtları için itibâr edilen yaştır ki, bu da bir senedir. Keçiler koyun hükmüne dâhil olduklarından, onlarda da aynı şart mevcûddur. Sahîh olan rivayete göre senesini tamamlamayan koyunlar, zekât için kabul edilmez, (bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 501).
Yirmi beş deve ve daha fazlasından iki yaşında bir dişi deve zekât vermek gerektiği daha önce açıklanmıştı. Buna göre, elde mevcûd develerin yaşlarının en az iki olması îcâbettiği neticesi çıkmaktadır. Daha yukarısı için gerekli yaşlar da belirtilmiştir. Yalnız şu hususu da belirtmek gerekir ki; zekât için verilecek develerin dişi olması şarttır. Ayn (deve) olarak verildiği takdirde Hanefî mezhebine göre, erkek deve kabul değildir. Ancak, dişi devenin bedeli ödenirse kifayet eder. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 495).
Develerden verilecek zekâtta bir mesele daha ortaya çıkıyor : Meselâ, iki yaşında dişi bir deve zekât vermesi gereken kimseden, aynı yaşta fakat birbirinden değer ve vücut yapısı bakımından çok farklı develer bulunduğu takdirde, bunların hangisine itibâr edilecek?
Bu konuda Hanefî mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor : Şüphe yok ki, devede asıl farz olan orta yaştır. Bunun için hem fakîr, hem de zenginin durumlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Meselâ, bir kimsenin beş devesi bulunsa ve bunların içinde orta semizlikte iki yaşında veya zayıflığı dolayısıyla aynı değerde, fakat yaşça daha büyük bir dişi deve bulunsa, bu develerden orta derecede bir koyun zekât vermek lâzım gelir. Eğer develer içinde orta yapılı bir deveye denk gelecek deve bulunmazsa, iki yaşında dişi bir devenin kıymeti ile ondan daha üstün bir devenin kıymetine bakılır. Orta derecede bir deve ile semiz bir deve arasındaki kıymet farkı, koyunda da itibâr edilir.
Meselâ iki yaşında dişi bir devenin kıymeti elli dirhem, ondan daha düşüğünün kıymeti ise yirmi beş dirhem olsa, aradaki fark yan ya-nyadır. Bu durumda beş devede orta derecede bir koyunun yan kıymetinde bir koyun zekât vermek gerekir.

Develer yirmi beş tane olup yaşlan dört, beş veya iki olsa ve bunlar arasında orta semizlikte iki yaşında dişi bir deve veya değerce buna denk gelecek diğer yaşlarda hayvan bulunsa, yirmi beş devede orta vücutlu iki yaşında dişi bir deve vermek gerekir. Mal sahibi, dilediği takdirde bu devenin kıymetini öder veya bunun kıymetine denk gelecek başka yaşta develer ödeyebilir. Eğer bunların arasında orta seviyede iki yaşında dişi deve veya buna denk bir deve bulunmazsa; o zaman farz olan miktar, iki yaşında dişi devenin en üstününe denk gelecek bir devedir. (Ebu Dâvûd, Sünen, I, 362.)
Zekât develerinin yaşı konusunda aynı yerine kıymet ödendiği takdirde şu formülü de bu bahse ilâve edelim :
Peygamber Efendimiz malın zekâtının kırkta bir hesabı ile ödenmesini emrediyor. Bu hususta rivayet edilen hadîs-i şerifin meali şöyledir : (Mallarınızın) kırkta bir zekâtını verin :
Kırk dirhemden bir dirhem vermek gerekir. İki yüz dirhem tamamlanıncaya kadar sizin üzerinizde bir borç yoktur. Para iki yüz dirhem olunca, ondan beş dirhem zekât vermek îcâbeder. îki yüz dirhemden fazlası da bu hesaba göredir.
Koyunda da kırkta bir zekât vermek gerekir. Otuz dokuz koyundan bir şey lâzım gelmez.
Sığır da otuz tane olunca bir yaşında bir sığır vermek gerekir. Kırk tanede ise, iki yaşında bir sığır verilir. Zirâat için kullanılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez.
Develerden her yirmi beşinde beş koyun verilir... (Ebu Dâvûd, Sünen, I, 362.) '
Kırkta bir hesabı toprak mahsûllerine şâmil değildir. Toprak mahsûllerinde onda bir zekât vermek gerekmektedir. Kırkta bir hesabı, mallar içindir. Mal ise yalnız para, hayvan ve diğer ticâret mallan ile eşya için kullanılan bir ta'bîrdir. Bu hususta ilim adamlarının görüşlerini aşağıda kaydetmekte fayda mülâhaza etmekteyiz:
«Emval», mal kelimesinin cemidir. Araplar nazarında mal, insanın elde etmek istediği her şeye şâmildir. Deve maldır, sığır maldır, koyun maldır, diğer eşya maldır, hurma maldır, altın ve gümüş maldır. Bu sebepten Kâmûs ve Lisân'ül-Arab (Bkz. Kâmus-i Muhît, IV, 52 ve Lisân'ül-Arab, bâb'ül-Lâm) gibi lügatlarda mal, insanın sâhib olduğu bütün eşyaya şâmildir, ancak araplann köylüleri ekseriya hayvanlara mal derler; şehirliler ise çoğunlukla altın ve gümüşe mal demektedirler, denilmektedir.
İbn'ül-Esîr'e göre, aslında mal; sâhib olunan altın ve gümüşe denilir. Sonradan elde edilen diğer eşyaya da bu isim verilmiştir. Fakîhler ise, şer'an mal kelimesinin ifâde ettiği mânâyı ta'yînde ihtilâfa düşmüşlerdir.
Hanefî fakîhlerine göre mal; kendisinden faydalanılması ve toplanılması mümkün olan her şeye denir. Bir şeyde iki varlık gâlib olmadıkça ona mal denmez : Toplanma imkânı ve nıu'tâd şekilde faydalanma imkânı... Toplanılan ve kendisinden faydalanılan her şey maldan sayılır. Meselâ; toprak, hayvan, eşya ve para gibi sâhib olunan şeyler maldır.
Şafiî, Mâliki ve Hanbelîlere göre : Menfaat sağlayan varlıklar maldır. Malın mal olması için, onlarca bizatihi toplanmış olması gerekli değildir. Belki aslı ve kaynağı bakımından toplanma imkânı kâfidir. Şüphe yoktur ki menfaat te'mîn eden varlıklar, kaynağı itibârı ile toplanabilirler. Teşri' ile uğraşan ilim adamları, bu görüşü kabul ederek te'lîf hakkı, îcâd hakkı ve benzeri hakları itibâr ettikleri gibi,

maldan menfaati da itibâr etmişlerdir. Bu sebeble onlara göre mal, fakîhlerce itibâr edilen maldan daha umûmîdir.
Bizim tercih edeceğimiz husus; hanefîlerin ta'rifinin, Arap lügat-larınm zikrettiği lügat mânâsına daha yakın olduğudur. Zekâtla ilgili hükümlerin tatbiki bakımından en uygun mânâ da budur. (Bkz. Kar-dâvî, Fıkh ez-Zekât, I, 125 vd.)
İslâm Ansiklopedisi'nde de mal kelimesinin kullanılışı hakkında şu açıklama verilmektedir: «Eskiden mal; mülk ve servet mânâsına gelmekte olup, bedeviler arasında bilhassa deve, arazî, para ve her hâlde şahıslaşmış malları ifâde etmekte idi. Kelime, «ma» ve «li» den meydana gelmekte ve umûmî olarak, bir kimseye âit herhangi bir şeyi ifâde etmektedir. Kelime «para» mânâsında «mâl-i sâmit»; buna mukabil «mâl-i nâtık» da köle ve deve mânâsına gelmektedir.
îslâmiyetin para ve mala karşı olan vaz'iyyeti, dinî sahada yazılan ilk eserlerden beri münâkaşa konusu olmuştur. Gazzâlî'nin, hâkim olan bu ahlâkî ve dinî görüşü, «İhya» nın ikinci kısmında, bilhassa onüç ve ondördüncü kitapta temsil edilmektedir.» (İslâm Ansiklopedisi, mal maddesi.)
Buraya kadar bazı ilim adamlarının görüşlerini kaydettikten sonra daha sağlam kanâat vermesi bakımından mal kelimesinin âyet ve hadîslerde kullanıldığı mânâyı belirtmeye çalışalım.
Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Onların mallarından zekât al...» (Tevbe, 103).
«Mallarınız ile çocuklarınız, fitneden başka bir şey değildir.» (Te-ğâbün, 15).
«Andolsun ki sizi korku, açlık ve mal noksanlığı ile imtihana çekeceğiz.» (Bakara, 155).
«Allah size mallarınız ve evlâtlarınızla yardım eder.» (Nisa, 29).
«Mallarınızı, aranızda bâtıl şekilde yemeyin.» (Bakara, 188).
Peygamber Efendimiz de Muâz İbn Cebel'i Yemen'e vâlî gönderdiği zaman ona şu direktifi vermişti: «Onlara bildir ki, Cenâb-ı Allah kendilerine, mallarından zekât vermelerini farz kılmıştır...»
Beşîr İbn Hassasiyye'den şöyle dediği rivayet olunmuştur : Hz. Pey-gamber'e : Zekât toplayanlar bize haksızlık ediyorlar; yaptıkları haksızlık miktarı mallarımızdan gizleyelim mi? diye sorduk. Hz. Peygamber; hayır, buyurdu. (Ebu Dâvûd, Sünen, î, 366).
Müctehidler ve Hadîs İmamları da zekât bahsinde babların başında mal kelimesini kullandıkları görülmektedir. (Bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 571; Neseî, Sünen, V, 23; Şafiî, Kitâb'ül Ümm, II, 66 ve Serahsî, Ze-, kât bahsi).
Yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadîs meallerinde de görüleceği gibi mal kelimesi, mutlak olarak zikredilmiş olup zekâta tâbi bütün mallan içine almaktadır. Elde edilme imkânı olup da henüz edinilmeyen varlıklar, bu ifâdelere göre maldan sayılmıyor. Kırkta bir zekât vermeyi emreden hadîs-i şerîf, onda bir zekât verilmesi gereken toprak mahsûllerini bu ta'bîrin dışında bırakmaktadır. Bu durumda mal kelimesi, toprak mahsûlleri dışındaki bütün varlıklara şâmil gözükmektedir. O hal-de esâs konumuz olan develerin zekâtında, verilmesi mecburî develerin kıymeti ödenmek istendiği takdirde, belli bir yaştaki devenin en iyisinden mi, yoksa orta derecede kıymet taşıyanı üzerinden mi ödeneceği müşkülünü, kırkta bir zekât vermeyi emreden hadîs-i şerifin ışığı altında çözmeğe çalışalım.

Hadîs-i şerîf te kırkta bir zekât verilmesi emredildikten sonra, hangi mallardan kırkta bir zekât verilmesi gerektiği beyân buyrulmaktadır. Para, deve ve benzeri hayvanlarda kırkta bir nisbetlerinin birbirine uygun olduğu görülüyor. Meselâ, kırk koyunda bir koyun, beş devede bir koyun, yirmi beş devede bir deve veya beş koyun, kırk sığırda bir sığır, değer bakımından birbirine uzak olmayan ve çok yakın olan nisbetler vermektedirler. Mezkûr malların kırkta birlerinin birbirine denk olduğunu Şemseddîn es-Serahsî'de belirtmektedir. Kitabında şöyle diyor: Ebu Hanîfe'ye göre : Sene başında ya malın bizzat kırkta birini vermek gerekir, yahut da değerinin kırkta birini vermek lâzım gelir.
Serahsî bu konuyu daha da aydınlatarak şöyle devam ediyor : Ni-sâb Ölçülerinde kıymete itibâr edilir. Zîrâ koyunun o devirdeki kıymeti beş dirhemdi. İki yaşında dişi bir devenin fiatı da kırk dirhemdi. Beş devede zekât vermenin farz oluşu ne ise, 200 dirhemde de odur.
İbn Hümâm da «Feth'ul-Kadîr» adlı kitabında yukarıda Meb-sût'dan naklettiğimiz görüşten bahisle şöyle demektedir: Zekâtta mallar için emrolunan miktar, kırkta birdir. Zîrâ Peygamber Efendimiz: Mallarınızın kırkta bir zekâtını verin, buyurmaktadır. Bir koyun, deve nisabının kırkta, birine yakındır. O devirde koyunun kıymeti beş dirhem, devenin kıymeti ise kırk dirhemdi. Beş devede bir koyun verilmesi, iki yüz dirhemde beş dirhem vermek gibidir.
Şah Veliyullah, «Huccetullah'il-Bâliğa» adlı eserinde şöyle diyor: Beş deve, koyun nisabının en ednâsı hükmünde kabul edilerek ondan bir koyun zekât verilmesi emredilmiştir.
Deve, koyun, sığır ve Peygamber (s.a.) devrinde para olarak kullanılan gümüş ile altın arasında bir muvâzene olduğu anlaşılmaktadır. Hattâ diyebiliriz ki, altın ve gümüş nisabında ta'yîn edilen miktar, diğer malların nisâblannın bir fiatı durumunda idi. Daha ileride de .açıklanacağı gibi, bunların gerçekten eşyanın fiatı olarak ta'yîn edildiğini ileri süren ilim adanılan da vardır.
Bu ma'lûmât ışığında şimdi biz neticeye varabiliriz : Mâdeni ki para ve eşya arasında bir muvâzene gözetilmişti, öyle ise beş devede verilecek zekât miktarı bedel olarak düşünüldüğü takdirde, nasıl bir koyunun bedeli esâs alınacaktır? Bir yaşında koyunların ednâ ve a'lâsı arasında bölgelere göre epey farklar ortaya çıkabilir. Bu takdirde meselâ deve zekâtını kıymet üzerinden ödeyen muhtelif kimselerin orta olarak kabul edebilecekleri koyunların fiatları arasında ihtilâf zuhur edeceğinden, aynı konuda iki türlü ve birbirinden farklı muamelenin icrası gerekecektir. Bu mahzurdan tamamen kurtulabilmek için şu yoldan hareket etmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Ebu Hanîfe'nin görüşünde olduğu gibi: Beş devenin fiatı takdir edilmeli ve toplam değerinin kırkta biri zekât olarak verilmelidir.

4) Sığırın Nisabı,

Sığırın nisabı, Muâz İbn Cebel'den rivayet olunan şu hadîs-i şerîf ile sabittir :
Muâz İbn Cebel şöyle diyor : Rasûlullah (s.a.) beni Yemen'e gönderdi ve her otuz sığırdan iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan üç yaşında dişi bir sığır ve her yüklü sığırdan da bir dînâr para veya buna denk «Maâfir» (Maâfir, Hemedân kabilesine nisbet edilen bir elbise cinsinin adıdır) elbisesi zekât almamı emretti.

Sığırın nisabını bu hadîs-i şeriften öğrenmekteyiz. Senelik zarurî ihtiyâcından fazla olarak bu sayıda sığın bulunan bir müslüman şer'an zengindir. Böyle bir kimse, bu nisaba ayn olarak veya bunun bedeli olarak sahip olmayanlara zekât vermesi gerekir. Otuz sığır veya otuz sığır değerinde parası olan kimseye zekât verilemez. Sığırın nisabında asgarî sınır otuzdur. Azamîsi için muayyen bir sınır tesbît edilmiş değildir. Değişik sayılarda, değişik nisbetlerde zekât vermek gerekir. Biz, burada sığır zenginliğinin en aşağı hududunu tesbît etmek için bir delil olmak üzere mezkûr hadîs-i şeriri kaydetmekle yetiniyoruz.
Devede olduğu gibi, zekâta tâbi sığırların yaşi hakkında da bir kayda rastlamadık. Ancak, verilmesi gereken zekât sığırın yaşı, asgarî bir sınır olarak kabul edilebilir. Buna göre otuz sığırın yaşları en az iki veya iki yaşında bir sığırın değerinde olmalıdır.
Zekât olarak verilecek sığırın yaşı, bütün kaynaklarda belirtildiğine göre, ikidir. Yukarıda meâlen zikrettiğimiz hadîs-i şerifte bu yaş açıkça görülmektedir. Kırk sığırda ise, üç yaşında dişi bir sığır verilir. (Bkz. aynı eserler ve aynı sayfalar. Ayrıca : İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 592 ve el-Ümm, II, 11, 61 vd; Serahsî, Mesbût, Kitâb'üz-Zekât). Sığırın zekâtını verirken iki yaşında ortalama bir danayı itibâr etmek lâzım gelir. Zîrâ en aflasını itibâr etmek, mal sahibine zarar verir; en aşağısını itibâr etmek de fakire zarar verir. Orta derecede bir sığır bulunamadığı veya mal sahibi sığır yerine kıymetini ödemek istediği veya buna mecbur kaldığı zaman orta derecede bir sığırın değerini hesâb ederek zekâtını verir. Yukarıda deve nisabı bahsinde belirttiğimiz gibi, orta dereceyi bulmak güçlüğü bahis konusu olabileceğinden, sığır zekâtının kıymet üzerinden ödenmesi halinde de aynen en az iki yaşında otuz sığırın orta hallileri hesâb edilir; veya eğer mal elinde mevcûd ise, mevcûd otuz sığırın değerini hesâb ederek toplam değerinin 1/40 mı öder. Ve böylece zekât borcundan kurtulmuş olur. Ayn olarak ödemek istediği takdirde de yine otuz sığırın toplam değerinin kırkta biri tutarında bir sığır vermesinin, mes'ûliyetten tamamen kendini kurtarmak bakımından daha uygun olduğu düşünülmüştür.

5) Koyunun Nisabı;

Koyunda zengin sayılmanın asgarî Ölçüsü kırk adettir. Ancak bunların, senelik zarurî ihtiyâçtan fazla olması şart koşulmuştur. Senelik ihtiyâçtan artan koyunlar kırka baliğ olunca, bunlardan bir koyun veya bir koyunun karşılığında para ve eşya vermek farzdır.
Koyunun nisabını Sünen-i İbn Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de rivayet olunan şu hadîs-i şeriften öğrenmekteyiz: Koyunda 1/40 zekât verilir. 120 ye kadar böyledir. Koyunlar yüz yirmiyi aşınca iki yüze kadar iki koyun; iki yüzden fazla olunca üç yüze kadar üç koyun vermek lâzımdır. Koyunlar üç yüzden fazla olunca, her yüzde bir koyun verilir. Sonra dört yüze ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Zekât almakta ayrı ayrı kimselerin koyunları birleştirilmez. Zekât vermemek için de toplu olan koyunlar birbirinden ayrılmazlar. Karışık halde bulunanlar ise, mülkiyet nisbetine göre hesâb edilirler. Zekâtta yaşlı veya kusurlu olanlar kabul edilmez.

Yukarıda mealini kaydettiğimiz hadîs-i şerîf, koyun cinsinden asgarî zenginlik sınırını çizmekte, ayrıca muhtelif saklardaki koyunlardan zekât vermekte ta'kîb edilecek yolu da göstermektedir.
Gümüş, altın, deve ve sığırda kırkta bir hesabı ile zekât vermek gerektiği gibi, koyunda da bu prensib bariz olarak görülmektedir. Yalnız nisâb miktarından daha çok sayıdaki koyun ve diğer mallardan verilmesi gereken zekâtların, hadîs-i şerifte beyân buyrulan 1/40 formülüne tamamen uymadığı görülüyor. 1/40 hesabı, mezkûr malların yalnız nisâblarında birbirine çok yakın bir nisbet arzettiği görülmektedir. Esasen bizi ilgilendiren taraf da burasıdır.
Paradan verilecek zekâtta ise, durum tamamen hadîs-i şerîf'e uymakta; nisâb miktarı ve daha fazlası için aynı nisbet uygulanmaktadır. Bunun sebebini kanâatimizce, hayvanların yetiştirilme ve beslenmesin-deki zorluk ile, ansızın telef olma ihtimâlinin bulunmasına bağlamak, gerektir. Parada ise, böyle bir külfet bahis konusu değildir; muhafazası kolaydır. Bu sebeple hayvan cinsinden mala sâhib olanlar bazı durumlarda paraya göre daha az sorumludurlar. Burada hayvancılığa teşvik olduğu noktası da göze çarpmaktadır. Parasını hayvanlara yatırıp, bunların sayılarını çoğaltanlara adetâ bir bağışta bulunulmaktadır. Koyun nisabını ta'yîn ettikten sonra, bir de ondan verilmesi gereken zekât hayvanının yaşını tesbîte çalışalım.
îmâm Şafiî, zekât olarak verilecek koyunların yaşı hakkında şu rivayeti naklediyor :
Mis'ar'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: iki adam bana gelerek şöyle dediler: Rasûlullah (s.a.), insanlardan zekât toplamak için bizi görevlendirdi. Ben de onlara bulduğum yüklü ve en üstün bir koyunu çıkarıp verdim. Fakat, bunu bana iade ederek : Rasûlullah (s.a.), bize yüklü koyunu almayı yasakladı, dediler. Ben de onlara orta derecede bir koyun verdim; onu aldılar.
Hanefî mezhebine göre; koyunun zekâtında bir yaşını tamamlamış bir hayvan alınır. Keçi de aynen koyun hükmüne bağlı olup, ondan alınacak zekât keçisinin bir seneyi tamamlamış olması gerekir. Sahîh olan rivayete göre, koyun ve keçide altı aylık hayvan zekât için kabul edilmez.
Kasım îbn Sellâm zekât koyunlarının yaşlan hakkında, rivayetlere dayanan görüşünü aşağıdaki şekilde açıklıyor :
Koyunların zekâtında, sığırda olduğu gibi yalnız iki yaş itibar edilir. Sığırda buna «Tebf», ve «Müsinn» denilir; koyunda ise, aynı yaşlar için «Cezea» ve «Seniyye» ta'bîri kullanılır. (Yani sığırda nasıl, bir yaşını doldurmuş olmak şart koşulmuş ise, koyunda da aynı şart bahis konusudur. Ancak ondan farklı olarak koyunda altı ay ile bir yaş arasında olan koyunların da zekât için mu'teber oldukları, görüşü vardır.)
Bu hususta hadîsler vârid olmuştur
MekhûTden rivayet olunduğuna göre; Ömer îbn Hattâb, koyunların zekâtı konusunda Süfyân îbn Abdillah'a şöyle demiştir: Koyundan bir yaşındakini veya senenin ekserisini tamamlamış olanı zekât al.
Salim İbn Abdillah el-Muhârıbî'den rivayet edildiğine göre de : Hz. Ömer, bir bölgeye zekât toplama me'mûru gönderip ona ancak bir yaşında ve senenin ekserisini tamamlamış koyunları zekât olarak almasını emretmiştir.

Zekâtta sığır ve koyunlar için erkek ile $işi arasında bir fark yoktur. Bunun gibi, devede olduğu üzere birinin diğeri üzerine yaş bakımından üstünlüğü de yoktur. (Kasım İbn Sellâm, Kitâb'ül-Emvâl, 390).
Zekât koyunlarının yaşı konusunda az bir fark ile ileri sürülen görüşler arasında, bir yaşında olma şartını tercih etmeye daha uygun buluyoruz. Zîrâ Hz. Ömer'in her iki yaşı atıf vâvı ile bir arada zikretmesi, bir yaşındaki koyun gösterişinde olanlar için makbul olduğu ve zekât toplayanlara bir kolaylık olması bakımından çıkar yol gösterildiği anlaşılmaktadır. Her iki yaşın da esâs alınmasına imkân yoktur. Çünkü bir konuda bir tek esâs kabul edilir. Aksi takdirde gerek ayn olarak ve gerekse bedel olarak zekât verecekler, müşkül ve değişik bir hükümle karşılaşabilirler. Meselâ, iki müslümandan biri altı aylık bir koyunu esâs alarak zekât öder, diğeri bir senelik koyunu esâs alarak öderse, arada muazzam bir fark belirir ki, bu da fakirin zararına olur. Yalmz, mal sahibi bir yaşında koyun bulamadığı ve zekâtını paraya çevirmek istemediği veya buna imkân bulamadığı takdirde, bir yaşındaki koyun değerinde altı aylık bir koyunu Ödeyerek borçtan kurtulabilir. Fakat bu koyunun, bir yaşındaki koyundan daha az değerde olmaması lâzımdır. Aksı halde farkını ödemelidir.

6) Atların Zekâtı;

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât lâzım gelmez. (Buhârî, Sahîh, II, 121; bkz. Müslim, Sahîh, II, 676; Tir-mizî, Sünen, II, 392; Neseî, Sünen, V, 25 ve Ebu Dâvûd, Sünen, I, 369.)
Bu hadîs-i şerîf, mezhep imamları ile diğer ilim adamları tarafından, zekâttan muaf tutulan temel ve zarurî ihtiyâçlar bahsinde bir delil olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna göre atlardan sûret-i kat'iy-yede zekât lâzım gelmeyeceği görüşünü savunan olduğu gibi, ihtiyâçtan fazla elde bulunan; veya zevk için saklanan; veya ticârette kullanılan atlardan da zekât lâzım geleceği görüşünü savunanlar da vardır.
İmâm Ebu Yûsuf, İmâm Muhammed ve İmâm Şafiî'ye göre, haklarında, nass (hadîs-i şeriften delil) bulunmasına binâen kölelerle atlardan hiç bir. suretle zekât vermek gerekmez. (Bkz. İbn Hünıâm, FethHıl-Kadîr, I, 502; Dâmad, I, 200).
Ebu Hanîfe ve İbrâhîm en-Nahaî'ye göre ise; senenin ekserisini mer'aiaikla otlamak sureti ile geçinen atlar, ister erkek olsun, ister dişi olsunlar onlardan zekât vermek gerekir. Hadîs-i şerifte beyân buyru-lan : Atlardan zekât lâzım gelmeyeceği hükmü ise, harplerde kullanılan atlara mahsûstur. Muharebelerde kullanılan atlar o devirde zarurî ihtiyâçtan sayıldığı için, Hz. Peygamber onlan zekâttan muaf tutmuştur. Bunların dışında ticâret için veya ihtiyâçtan fazla olarak bulundurulan atlar da .zekâta tâbidir.
Atların zekâtında ta'kîb edilecek yol, Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyuruyor : Sâime (senenin ekserisini mer'ada otlayarak geçinen cinsten) olan bütün atlardan bir dînâr veya 10 dirhem zekât vardır. (Bkz. Aynı eserler, 502 ve 200).

Bu hadîs-i şerîf, bizlere atların zekâtında ta'kîb edilecek yolu göstermektedir. Bir dînâr veya 10 dirhem, Hz. Peygantber devrinde iki koyun satın alabiliyordu. (Bkz. bu kitap, koyunun fiatı bahsi, s. 158). Atların sahibi isterse bunu para olarak verir, dilerse iki koyun verir ve eğer isterse atın kıymetinin 1/40'mı verir. Atın değeri nisâb miktarına ulaşırsa hüküm böyledir. Eğer nisâb miktarı kıymet taşımıyorsa ondan zekât vermek gerekmez. Ticâret için kullanılan katır, eşek ve benzeri hayvanlar da atların statüsüne tâbidir.
İşte görülüyor ki, atlarda nisâb itibarî kıymet üzerindendir. Atların zekâtının kıymet üzerinden verilmesi Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. (Bkz. Ibn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 502 ve Şeyhzâde Abdurrah-mân, Dâmad, 1, 200.)
Burada bizim tercih ettiğimiz görüş, Ebu Hanîfe ve İbrâhîm en-tfahaî'nin görüşleridir.

7) Toprak Mahsûllerinin Nisabı .

Toprak mahsûllerinin zekâtı, Ebu Saîd ei-Hudrî'den rivayet edilen şu hadîs-i şerif ile sabittir:
Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: Beş ûkkıye (iki yüz dirhem) den az gümüşte zekât yoktur. Beş zevd'den az devede zekât yoktur. Beş vesaktan az toprak mahsûllerinde de zekât yoktur. (Buharî, Tecrid-i Sarih (tere.) V, 32 Hadîs No: 692; bkz. Neseî, Sünen, V, 30).
Ükkıye ve zevd ta'bîri hakkında gümüş ve deve nisâblan bahsinde yeteri kadar bilgi verilmiştir. Biz burada yalnız ölçek üzerinde duracağız.
Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müctehidlerin ittifakı ile bir ölçek, 60 sâ'dır. (Bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 586; Tirrnizî, Sünen, II, 392; Aynî, Buhârî şerhi, IV, 287; Şafiî, el-Ümm, II, 28). Be$ vesak, bu durumda üç yüz sâ' eder. Bugünkü ağırlık ölçülerine göre bir sâ'ın kaç kg. ettiğini bilmemiz gerekir ki, toprak mahsûllerinin nisâb miktarını bilmiş olalım. Bu hususta derin araştırmalar yapan Prof. Kâmil Mîras birçok mütalaaları kaydettikten sonra şu neticeyi veriyor :
Bir sâ' 1040 dirhem ağırlığındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesak, kesirsiz olarak 1000 kg. ve eski hesap ile 780 okka eder. Ancak Hz. Peygamberin sâ'ının miktarında Irak âlimleri ile Hicaz âlimleri arasında ihtilâf bulunup Irak'lılara göre, bir sâ1 sekiz Bağdat ntlı, Hicâz'iı-lara göre, 5,1/3 Medine ntlı olduğundan, beş vesaktan ibaret olan altmış sâ-ı Nebî, Irak'lılara göre 480, Hicâz'lılara göre de 320 rıtıl eder. (Bkz. İbn'ül-Esîr, en-Nihâye, IV, 223). Fakat rıtlın kesri, Irak'lılara göre 20 istar, Hicaz'lılara göre ise 30 istar olduğundan, aşağıda rakamlarla gösterileceği üzere netîce itibarıyla birdir. Yani bir sâ' 1040 dirhem'dir.
Irak'lılara Göre :
Bir sâ' = 8 ntıl X 20 istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040 dirhem.
Hicaz'lılara Göre :
Bir sâ' = 5, 1/3 rıtıl X'3O istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040i dirhem.
Beş vesakm bin kilo ve eski hesap ile 780 okka olduğunu da rakamlar ile ayrı ayrı şöyle izah ederiz :
5 vesak X 60 sâ' = 300 sâ' X 1040 dirhem = 312000/312 = 1000 kg.

5 vesak X 60 sâ' = 300 sâ' X 1040 dirhem = 312000/400 = 780 okka. (Kâmil Mîras, Tecrid-i Sarih tercümesi, V, 81 vd.)
Beş vesak, bin kiloluk bir ağırlığa tekabül ettiğine göre, toprak mahsûllerinin nisabında itibâr edilen ölçü bir tondur. Senelik ihtiyâcından fazla bir ton toprak mahsûlü elinde bulunan kimseye, onda birini zekât olarak vermesi gerekir. Ayn olarak verilmek istenmediği takdirde bu miktarın (onda bir) bedeli hesâb edilerek ödenir. Bu hüküm, yani onda bir zekât verilme hükmü, yağmur, nehir ve göze suları ile kendiliğinden sulanan toprakların mahsûllerine aittir. Dışardan bir emek sarfı ile sulanan toprak mahsûllerinde ise durum değişmektedir.
Bu hususta Peygamber Efendimizden şu mealde bir hadîs-i şerîf rivayet edilmiştir:
Sâlim'in babasından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu :
Yağmur, nehir ve göze suları ile (kendiliğinden) sulanan veya kendiliğinden sulu olan arazî mahsûllerinde onda bir, hayvanlar ve havuzlar yardımı ile sulanan toprak mahsûllerinde ise yirmide bir zekât verilir. (Neseî, Sünen, V, 31; bkz. Müslim, Sahîh, II, 675.)
Bugün sulamada kullanılan hayvanların yerini motor gücü, havuzların yerini de barajlar almıştır. Gerek ibtidâî usûlde olduğu gibi hayvan ve havuzlar yardımı ile sulanan arazî, gerekse motor ve baraj suları ile sulanan arazî aynı hükme bağlıdır. Eğer baraj suyu para karşılığı te'mîn ediliyorsa, hüküm havuz suyu hükmündedir. Yok eğer bedava te'mîn ediliyorsa, o takdirde kendiliğinden sulanan topraklar hükmü carî olur. Yani onda bir zekâta tâbi olur.
Hayvan veya havuz yardımı ile veya bunların yerinde kullanılan motor, baraj ve benzeri teknik vâsıtalarla sulanan toprak mahsûllerinden yirmide bir, yani kendiliğinden sulanan arazîlere nisbetle 1/2 nis-betinde daha az zekât alınmasının sebebi, bu gibi toprakların işletilmesinde dışardan bir güç tatbîk edilmesi neticesi yapılan masraf ve çekilen zahmetlere binâendir. İslâm dini, sarf edilen enerjiyi ve yapılan masrafları göz önünde bulundurarak âdilâne bir hüküm koymuştur ki, müslümanlar mağdur kalmasın.
Umûmî olarak toprak mahsûllerinin nisâb miktarını tesbît ettikten sonra, şimdi de hadîs-i şeriflerde zikri geçen toprak mahsûllerinden buğdayın nisabı ile diğer ürünlerin nisabını açıklamaya çalışalım.
a) Buğdayın Nisabı:
Ebu Saîd el-Hudri'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: Buğday ile hurmada, beş ölçeğe ulaşıncaya kadar zekât farz olmaz. Gümüşte ise beş ûkkıyeye ulaşıncaya kadar, develerde de beş zevde varıncaya kadar zekât farz olmaz. (Neseî, Sünen, V, 30.)
Yukarıda da belirttiğimiz gibi beş ölçek 1000 kg. dır. Bir kimsenin senelik ihtiyâcından fazla olarak 1000 kg. buğdayı bulunursa, şer'an zengindir. Bü miktarın onda birini vermek farzdır. Eğer buğday mahsûlü, enerji ve para sarfı ile yetişiyorsa o zaman yirmide birini vermek gerekir.
b) Diğer Ürünlerin Zekâtı:
Buğdayı bir misâl olmak üzere aldık. Diğer tahıl ve ürünlerin zekâtı ise toprak mahsûlleri maddesinde zikrettiğimiz hadîs-i şerife dayanmaktadır. Meşhur Ebu Saîd el-Hudrî hadîs'i, Buhârî-i Şerifte, diğer . kaynaklardan farklı olarak şu şekilde rivayet edilmiştir :

Hububat maddeleri ile hurma beş Ölçek, deve beş zevd, gümüş de beş ûkkıye olmadıkça bunlardan zekât vermek gerekmez. (Buhârî, Sa-hîh, II, 112 vd; Neseî, Sünen, V, 30 vd; bkz. Müslim, Sünen II, 674).
Yukarıdan beri maddeler halinde belirtmeğe çalıştığımız zekâta tâbi eşya ve gümüşün nisâbları, değişik rivayet ve ifâdelerle tek kaynağa yani Ebu Saîd el-Hudrî hadîsine dayanmaktadır. Ancak değişik rivayet yollarında bazı cins maddelerle kayıdlandırılmış olduğundan, özel olarak bu maddelerin nisâblanmn dayandığı delilleri göstermek bakımından, bu hadîs-i şeriflerden birer örnek kaydetmeği uygun bulduk. Daha geniş bilgi için de dip notlarda kaynakları gösterdik. Gerektiğinde bu kaynaklara müracaat edilebilir.
Toprak mahsûllerinin tümünden mi, yoksa bir kısmından mı zekât lâzım geleceği hususunda mezheb imamları ve âlimler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bize daha kesin bir kanâat vermesi bakımından bu görüşleri kaydetmekte fayda mülâhaza ediyoruz.
Zekâta Tâbi Toprak Mahsûlleri İle Meyve ve Sebzeler :
Hasan-ı Basrî ile Şa'bî'ye göre toprak mahsûllerinden yalnız haklarında nass bulunanlar zekâta tâbidir. Hadîs-i şeriflerde belirtilmeyen toprak mahsûlleri ile meyvelerden zekât alınmaz. Bu maddeler de şunlardır : Buğday, arpa, mısır, hurma, kuru üzüm. Şevkânî de bu mezhebi kabul etmiştir. (Seyyid Sabık, Fıkh'üs-Sünne, I, 349.)
Ebu Hanîfe'ye göre yerden çıkan bütün mahsûllerden zekât alınır. Sebze, meyve ve diğer mahsûller arasında bir fark yoktur. Yalnız Ebu Hanîfe, toprağın işlenmesi ile âdette gelir te'mîn etme ve hemâ kasdet-meyi şart koşmuştur. Hattâ bu kadarla, da kalmayarak odun, ot ve kamış ile meyvesiz ağaçlar dışında,, ister kendiliğinden sulu olsun, ister dışardan bir enerji sarfı ile sulansın, bütün toprak mahsûllerinden zekât alınması görüşünü savunmuş ve azı ile çoğundan bir fark gözetmemiştir. O'na göre, toprak mahsûllerinin zekâtında nisâb ve havelân-ı havi de şart değildir. (İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, II, 2.)
İmâm' Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre, bir sene ilaçlanmadan kalmak şartı ile ister hububat olsun, ister şeker ve pamuk gibi tartı ile ölçülen mahsûller olsun, hepsinden zekât lâzım gelir. Eğer bu mahsûller, karpuz, kavun, hıyar, meyve, sebze ve benzeri bir sene kalamayan maddelerden olursa bunlardan zekât lâzım gelmez. (Seyyid Sabık, Fıkh'üs-Sünne, I, 349; Ayrıca bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, II, 3.).
Şihâbuddîn Ahmed el-Heytemî'nin «Tuhfet'ul-Muhtâc» adlı kitabında kaydettiğine göre; zekât, yalnız yiyecek maddelerine mahsûstur.
Bunlar da, Hububat maddeleri, buğday, arpa, pirinç, mercimekle diğer yiyecek maddeleri ve yaş meyveler ile kuru üzümdür. (Şihâbuddîn Ah-med el-Heytemî, Tuhfet'ül-Muhtâç, III, 240.)
İmâm Mâlik zekâta tâbi olan toprak mahsûllerini sayarken: Buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek ve benzeri yiyecekleri zikrettikten sonra incir, elma ve nar gibi meyve ve sebzelerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor. (Zürkânî, Şerh'ul-Muvatta', II, 7İ ve 68; bkz. Seyyid Sabık, Fıkh'üs-öünne, I, 350.)

İmâm Şafiî, insanlarca yiyecek maddesi kabul edilen mahsûllerden olmak şartı ile topraktan çıkan bütün ürünlerden zekât vermek lâzım geldiği görüşündedir. (Aynı eser, I, 350.)
İmâm Nevevî, Şafiî mezhebinin görüşünü belirtirken yukanda kaydettiğimiz maddeleri zikrederek şöyle demektedir : Bizim mezhebimize göre (Şafiî) yeşilliklerden zekât lâzım gelmez. (Aynı eser, aynı sayfa).
İmâm Ahmed İbn Hanbel, ister yiyecek maddesi olsun, ister giyecek maddesi olsun, ister baklagiller olsun ve ister meyveler olsun, toprakta ekilen ve kuruyup kalabilen bütün mahsûllerden zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur. (İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 691; bkz. Seyyid Sabık, Fıkh'üs-Sünne, I, 350.)
Görülüyor ki, İmâm A'zam'dan başka bütün mezheb imamları ile diğer ilim adamları, toprak mahsûllerinin zekâtında bir sene elde kalmayı şart koşmaktadırlar. Ebu Hanîfe ise senede iki defa mahsûl veren topraklan nazar-ı itibâra alarak toprak mahsûllerinin bir sene elde kalmasını şart koşmamakta; ve ister az olsun, ister çok olsun, elde edilen bütün toprak mahsûllerinin zekâta tâbi olduğu görüşünü savunmaktadır. (İbn Âbidîn, II, 67). Bu bakımdan Ebu Hanîfe'nin görüşü dikkate şayandır. Fakat toprak mahsûlleri için belli bir nisâb kabul etmeyişi, fakirlerin durumu göz önünde bulundurulduğu takdirde, müşkül bir mesele ortaya çıkarmaktadır.
Bizim tercih edebileceğimiz husus, toprak mahsûllerinde nisâb miktarından fazla olduğu takdirde, hepsinden zekât lâzım geldiğidir. Buna göre, bazı meyvelerle sebzelerin nisabını da aşağıda zikrediyoruz.

8) Meyvelerin Zekâtı;

a) Hurmanın Nisabı:
Hurmanın nisabı da Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinde vârid olan bes ölçek hükmüne girmekle beraber, husûsiyle hurma nisabını tesbît eden hadîs-i şerîf bulunmasına binâen onu delil olması bakımından kaydediyoruz :
Câbir îbn Abdillah'dan rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Beş ûkkıye'den az gümüşten, beş zevd'den az deveden ve beş ölçekten az hurmadan zekât vermek îcâb etmez. (Müslim, Sünen, II, 673 ve Neseî, Sünen, V, 30; bkz. Tenvîr'ul-Havâlik, I, 241).
b) Diğer Meyvelerin Nisabı:
Hurmadan başka kuru üzüm, incir ve diğer meyve cinslerinin ni-sâbları da toprak mahsûlleri nisâbına tâbidir. Yukarıda kaydettiğimiz görüşlerden elde ettiğimiz netice bizi buraya götürüyor.

9) Sebzelerin Nisabı

îmâm A'zam'a göre yukarıda da belirttiğimiz gibi, yerden çıkan bütün mahsûllerden zekât lâzım gelir. Baklagillerle diğer mahsûller arasında bir fark yoktur.
îmâm Ebu Yûsuf'a göre ise bir sene kalmak şartı ile baklagillerden zekât lâzım gelir.

Baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği hususunda şöyle bir rivayet nakledilmektedir : Muâz İbn Cebel'den- rivayet edildiğine göre, kendisi Peygamber (s.a.) e bir mektup yazarak baklagillerin zekâtını sordu. Hz. Peygamber de : Onlardan bir şey lâzım gelmez, buyurdu. (Tirmizî, Sünen, II.)
Tirmizî bu hadîs hakkında : İsnadı sağlam değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'den sahîh bir rivayet gelmemiştir, demekte ve hadîs'in senedinde bulunan Hasan İbn Umâre'nin, hadîsçiler yanında zayıf bir râvî olduğunu, onu Şu'be ve diğerlerinin zayıf kabul ettiklerini beyân etmektedir.
Baklagillerin zekâtı hakkında vârid olan hadîslerin tenkidinde Şev-kânî şu bilgiyi vermektedir :
Mûsâ İbn Talha'nm, baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği hakkında rivayet ettiği hadîs'i Dârekutnî, «illetler» bahsinde zikrederek: Doğrusu bu hadîs mürseldir, demiştir.
Hâkim de bu hadîs'i rivayet etmiş olup : Musa İbn Talha büyük bir tabiîdir; onüh Muâz İbn Cebel'e yetiştiği inkâr edilemez, diyor.
İbn Abd'ül-Berr demiştir ki; Musa İbn Talha, Muâz ile ne karşılaşmış ve ne de onun sağlığına yetişmiştir.
İbn Adiyy : Bu hadîs'in bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiğini rivayet etmiş; meşhur olan ise onun mürsel olduğudur, demektir.
Dârekutnî de bu hadîs'in aynını Hz. Ali'den rivayet etmiştir, fakat onun rivayet zincirinde Sakar İbn Hubeyb vardır. Sakar ise cidden zayıf bir râvîdir.
Dârekutnî'nin «Sünen» inde yine aynı konuda Muhammed İbn Caş'dan bir hadîs rivayet edilmiştir. Bu hadîs'in senedinde Abdullah İbn Şiyb bulunmaktadır.
Abdullah hakkında hadisçilerce : «Hadîs çalar» ifâdesi kullanılır.
Yine Dârekutnî'de Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîf daha vardır ki, bu hadîs'in senedinde Salih îbn Mûsâ bulunduğu için zayıftır. (Bkz. Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, IV, 297 vd.)
Baklagilerden zekat lâzım gelmeyeceği görüşünü savunanların delilleri :
1) Mûsâ İbn Talha hadîs'i: Bu hadis bazı yollardan her ne kadar zayıf olarak rivayet edilmişse de diğer yollardan gelen rivayetler onu kuvvetlendirmektedir. Bu şekilde hadîs, âyet ve diğer hadîslerdeki umûmi hükümleri tahsis edecek kuvvet kazanmıştır.
2) Beyhakî, Taberânî ve Hâkim'ih rivayet ettikleri Ebu Mûsâ Hadîs'i : Peygamber Efendimiz Muâz'ı Yemen'e gönderdiği vakit ona şöyle buyurdu : Yalnız şu dört mahsûlden zekât al: Buğday, arpa, kuru üzüm, hurma. (İbn Mâce, Sünen, I, 580). Beyhakî, bu hadîs'in râvîleri-nin güvenilir olduklarını söylüyor.
3) İbn Mâce ile Dârekutnî'nin Amr İbn Şuayb yolu ile rivayet ettikleri hadîs-i şerîf : Rasûlullah (s.a.) yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden zekât vermeyi emretmiştir. (Bkz. Şevkâni, Neyl'ul-Evtâr, IV. 297 vd) İbn Mâce bu hadîs'e mısın da ilâve etmiştir.
Bu hadîs'in senedinde Muhammed İbn Ubeyd el -Arzemî bulunmaktadır ki, bu zatın hadisi metruktür.
4) Beyhakî'nin Mücâhid yolu ile rivayet ettiği hadîs-i şerîf : Hz. Peygamber zamanında yalnız şu beş mahsûlden zekât alınırdı, dedikten sonra onları saydı.

5) Yine Beyhakî, Hasan yolu ile şu hadîs'i tahrîc etmiştir : Hz. Pey-gairber, yalnız on kalem eşyadan zekâtı farz kıldı, (Râvî bundan sonra toprak mahsûllerinden mezkûr beş maddeyi zikretti ve); deve, koyun, sığır, altın ve gümüşü saydı.
6) Şa'bî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir; Rasûlullah (s.a.) Yemenlilere şöyle yazdı: Zekât yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdendir.
Beyhakî diyor ki: Şu mürsel hadîslerin rivayet yollan muhtelif olup bir kısmı diğerini takviye ediyor.
Şevkânî de bu delilleri zikrettikten sonra, yalnız hadîs-i şeriflerde adı geçen toprak mahsûllerinden zekât lâzım geleceği, diğer mahsûllerle baklagillerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor. (Bkz. Şevkânî, Neyl'uî-Evtâr, IV, 297 vd.)
Baklagillerden zekât vermek gerektiği görüşünü savunanların delilleri :
1) Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Onların mallarından zekât al.» (Tevbe, 103). Bu âyet-i kerîme'nin mânâsı umûmîdir. Bütün toprak mahsûllerini içine almakta ve hiç birini istisna etmemektedir.
2) «Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin.» (Bakara, 267).
3) «Çardaklı ve çardaksız bağlan, tatları ve yemişleri muhtelif hurmaları, hububatı (tahılları), zeytinleri; narları, birbirine hem benzer, hem de benzemez bir halde meydana getiren Allah'tır. Her biri mahsûl verdiği zaman ürününden yeyin. Hasad (devşirme) günü hakkını (zekât) sadakasını verin.» (En'âm, 141).
4) Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor : Yağmur suları ile sulanan toprak mahsûllerinde onda bir nisbetinde zekât lâzım gelir. (Neseî, Sünen, V, 31; Müslim, Sahîh, II, 675 ve İbn Mâce, Sünen, I, 581).
Bu son görüşü savunanlarca, baklagillerden zekât lâzım gelmediği konusunda rivayet edilen hadîs, yukarıda kaydedilen sebeplere mebnî olarak zayıf kabul edilmiş olup, âyette ve Sahîh-i Buhârî'de nakledilen sağlam hadîslerin hükümlerini tahsis edecek güce sahip değildir. Binâenaleyh baklagillerden de zekât vermek gerekir.
Bizim kanâatimiz, her ne kadar hadîs-i şeriflerde zekâta tâbi mallar isim olarak zikredümişse de bu hadîsler, o devirde Arabistan topraklarının en çok yetiştirdiği ürünlerden olmalarına binâendir. O devirde mevcûd mahsûllerin mahdûd oluşu, aynı topraklarda veya başka ülkelerin topraklarında modern usûllerle yetiştirilen diğer mahsûllerden zekât alınmayacağı mânâsına gelmez. Sünen-i İbn Mâce'de rivayet edilen bir hadîs-i şerîf bu görüşü takviye ediyor :
Muâz İbn CebeTden rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) kendisini Yemen'e gönderdiği zaman ona şu emri verdi: Hububattan hu-bûbât, koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır al. (İbn Mâce, Sünen, I, 580).
Bu hadîs-i şerîf, Yemen'de yetişen toprak mahsûllerini gösteriyor; ve zekât alınması gereken belli başlı maddelerin isimlerini sayıyor. Diğer hadîs-i şeriflerde belirtilen toprak ürünlerinin isimleri de, o devirde müslümanlığm yayıldığı ülkelerde umumiyetle zekâta tâbi mallara misâller verilmiştir. Hadîslerdeki kasr ifâdesi, bunlardan başka yetişen mahsûllerden kat'iyyen zekât alınmayacağı mânâsına gelmez.

Bu fikrimizi kuvvetlendiren delillerden biri de şudur : Meselâ, bir ülkede yukarıda belirtilen ürünlerden hiç biri yetişmese, buna karşılık çok değerli ve gelir sağlayan başka ürünlerden bol miktarda istihsâl edilse, acaba bu memleketin ahâlisi zekâtla mükellef olmayacaklar mıdır? Zekât bütün mallara şâmil bir emir olduğuna ve İslâm toplumunun iktisâdı bünyesini takviye ettiğine göre, bir memleketin böyle bir emirden muaf tutulması düşünülemez. Hz. Peygamber devrinde bulunmayıp günümüzde keşfedilen kauçuk ve petrol ürünlerini buna bir misâl olarak zikredebiliriz. Bir kimse bütün hayatını veya geçiminin bir kısmını kauçuk ve petrolden te'mîn etse, hattâ bunlardan milyonlarca Ura para kazansa, zekâta tâbi olmayacak mıdır? Hiç şüphe yoktur ki zekât, bu türlü ürünlere de şâmildir. Binâenaleyh hadîs-i şeriflerde ismi geçmeyip sonradan çıkan veya başka ülkelerde yetişen bütün toprak mahsûlleri, özellikle baklagiller de zekâta tâbidir.

Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı

İslâm mâliyesine göre başlangıçta topraklar iki statüye tâbi kılınarak mütâlâa edilmiştir :
1) Öşür Topraklan,
2) Haraç Topraklan.
1) Öşür Topraklan : Bu topraklar, mahsûllerinden 1/10 nisbetin-de zekât alınan topraklardır. Öşre tâbi topraklar Sahipleri kendi istekleri ile müslümanlığı kabul eden, yahut harple fethedilip müslüman fâtihler arasında ganimet olarak bölüşülen veya ölü bulunup müslü-manlar tarafından islâh edilen topraklardır.
2) Haraç Topraklan : Müslümanlar tarafından harple fethedilip muayyen bir vergi ödemek karşılığında müslüman olmayan sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklardır.
Öşür topraklanndan zekât alındığı gibi, eskiden vergiye tâbi olup sonradan müslümanların ellerine geçen bu topraklardan da zekât alınması gerekir. Böyle topraklardan hem öşür (1/10 zekât), hem de vergi vermek gerekiyor.
İbn Münzir, bu görüşün ilim adamlarının ekserisi tarafından benimsendiğini söylüyor.
Ömer İbn Abdülazîz, Rebîa, Zührî, Yahya el-Ensârî, İmâm Mâlik, Evzaî, Sevrî, Hasan İbn Salih, İbn Ebî Leylâ, Leys, İbn Mübarek, Ah-nıed İbn Hanbel, İshak İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd ve Dâvûd da bu görüştedirler. Bunlann dayandıklan deliller ise Kitab ve Sünnet ile Kıyâstır.
«Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için yerden çıkardıklanmızdan infâk edin.» (Bakara, 267).
Bu âyet-i kerîme ister öşre tâbi arazî olsun, ister vergiye tâbi arazî olsun mutlak olarak bunlardan çıkan mallardan vermeyi gerektiriyor.
Yağmur suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklardan öşür (1/10 zekât) vermek gerekir. (Müslim, Sahîh, II, 675; bkz. Neseî, Sünen, V, 31)
Bu hadîs-i şerifin mânâsı da umûmî olup hem öşre tâbi topraklara, hem de vergiye tâbi topraklara şâmildir.

Zekât ile verginin muhtelif sebeplere mebnî bunlara hak kazananlar için birer hak oldukları; ve öşrün nass ile vâcib olmasına binâen ictihâdla ortaya konan verginin onu ortadan kaldırmayacağı hususudur.
îmâm A'zam Ebu Hanîfe, vergiye tâbi gayr-i müslim'lerin topraklarından öşür alınamayacağı görüşünü kabul etmiştir. Ona göre, haraca tâbi gayr-i müslim topraklarında farz olan vergi, eskiden olduğu gibi, yalnız vergidir. Toprakta öşrün farz olmasının şartlarından biri bu toprakların vergiye tâbi bulunmamasıdır. (Seyyid Sabık, Pıkh es-Sünne, I, 355 vd.)
Seyyid Sâbık'ın «Fıkh es-Sünne» adlı kitabından naklen ilim adamlarının görüşlerini yukarıda kaydettik. Bu izahattan anlaşıldığına göre, İslâm'ın ilk devirlerde müslümanlann ellerine geçen topraklar iki statüde toplanmaktaydı:
1) Kendiliğinden müslümanlığı kabul edenlerin ellerindeki topraklarla, harp neticesi fethedilip ganimet olarak müslüman fâtihlerin ellerine verilen ve müslümanlann ıslâh ettikleri ölü arazîler öşre, yani zekâta tâbi kılınmıştır.
2) Harp neticesi fethedilip belli bir vergi ödeme karşılığında gayr-i müslim sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklar da haraca (vergiye) tâbi topraklar statüsüne girmiştir.
Bundan anlaşılıyor ki, başlangıçta müslümanlann ellerindeki topraklardan 1/10 zekât; gayr-i müslimlerin ellerindeki topraklardan da muayyen bir vergi alınarak serbest bırakılmışlardır.
Birinci görüş, yani vergiye tâbi gayr-i müslimlerin ellerindeki topraklar müslümanlann ellerine geçtikten sonra bunlardan hem öşür, hem de haraç lâzım geleceği görüşünü savunanlar, o devrin toprak statüsüne göre ikinci görüşü, yani İmâm A'zam'ın böyle topraklardan yalnız öşür vermek gerektiği görüşüne nazaran gerçeğe yaklaşmadıkları anlaşılmaktadır.
Ebu Hanîfe'nin görüşü, diğerlerinden daha sağlamdır. Zîrâ yukarıda da belirttiğimiz gibi o devirde öşür, müslümanların elinde bulunan topraklardan almıyordu. Müslüman olmayanların mülkü tasarrufundaki topraklardan öşür değil, vergi alınıyordu. Bunun sebebi de sahiplerinin müslüman olmaması idi. Müslümanlardan haraç alınamayacagına göre, ister fethedilen ülkelerden ellerine geçsin, ister sonradan gayr-i müslimlerden satın alınsın ve ister sonradan mal sahibi müslü-manlığı kabul etsin, vergiye değil, zekâta tâbi olması gerekir.
Konumuz toprağın zekâtı olduğuna göre, günümüzde müslüman-ların ellerinde bulunan topraklar için vergi arazisi veya öşür arazîsi diye bir mesele bahis konusu değildir. Buna göre müslümânlann topraklarını öşür arazîsi statüsünde mütalaa etmek gerekir.
Bunun bir delili de şudur : Meselâ; günümüzde bir müslüman toprağını gayr-i müslimlerden birine satsa, gayr-i m'üslim zekâtla mükellef olmadığına göre haraca tâbi olması gerekecektir. Binâenaleyh toprağın mazideki statüsüne değil de, günümüzdeki statüsüne bakmak gerekiyor.

10) Zînet Eşyasının Zekâtı:

Zînet eşyasının zekâtı konusunda Amr İbn Şuayb, babası yolu ile dedesinden şu rivayeti nakletmiştir:

Yemen'li bir kadın kızı ile birlikte Rasûlullah (s.a.) m yanma geldi; kızının elinde altından yapılmış iki adet kalın bilezik vardı. Hz. Peygamber kadma: Bunların zekâtını veriyor musun? diye sordu.
Kadın : Hayır, dedi.
Hz. Peygamber : Kıyamet gününde Cenâb-ı Allah'ın bu iki altını senin koluna ateşten bilezik olarak takmasından hoşlanır mısın? buyurdu. Bunun üzerine kadın : Bilezikleri kızının kolundan çıkarıp Ra-sûlullah'ın önüne bıraktı ve şöyle dedi: Bilezikler, Allah ve Rasûlü içindir. (Neseî, Sünen, V, 38; bkz. Ebu Dâvûd, Sünen, I, 358).
Zînet eşyasının zekâta tâbi olup olmadığı konusunda müctehidler arasında ihtilâf vukû'bulmuştur. Meseleyi daha etraflıca inceleyebilmek için bu görüşleri ve dayandıkları delilleri kaydettikten sonra, aralarında en kuvvetlisini tercih edeceğiz.
Zînet eşyasının zekâta tabî olmadığı görüşünü savunanlar:
1) İmâm Şâfû : Şafiî'ye göre, kadınların süs için takındıkları veya erkek ve kadınların sakladıkları inci, zeberced, yakut, mercan ve denizden çıkan süs maddeleri ile diğer zînet eşyasında zekât verme mükellefiyeti yoktur. Ona göre yalnız altın ile gümüşten zekât lâzım gelir. Sarı, demir, kalay, zînet taşlan, kibrit ve toprak altından çıkan süs eşyasından da zekât vermek gerekmez. Anber, denizden çıkan incilerle misk gibi kokular da aynı hükme tâbidir. (Şafiî, el-Ümm, 35, 36).
a) Ebu Melîke'den rivayet edildiğine göre; Hz. Âişe, kardeşinin kızlarına altın ve-gümüş zînetler takar ve zekâtlarını ödemezdi.
b) Amr İbn Dinar'dan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir : Bir adamın Câbir İbn Abdülah'a zînet eşyasından zekât lâzım gelip gelmediğini sorduğunu duydum.
Câbir: Zînet eşyasından zekât lâzım gelmez, dedi. Adam : Bin dînâra ulaşsa da öyle midir? diye sordu.
Câbir : Bin dînâr çoktur, dedi. (Aynı eser, aynı sayfa).
c) Bu görüşü ileri sürenlerin en kuvvetli görünen delillerinden biri de; zînet eşyasında nema (büyüme) kasdı bulunmadığıdır. Buna binâen zekât gerekmez diyorlar. Altın ile gümüşte nema kasdı kesilirse hüküm aynıdır. (Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâm'il-Kur'an, II, 136).
2) İmâm Mâlik: Mâlik'e göre de cevher, inci, anber, kalay, bakır, demir ve benzeri madenlerle diğer zînet eşyasından zekât lâzım gelmez. (Mâlik, el-Müdevvene, II, 22, 53.)
3) Ahmed İbn Hanbel, İshak İbn Rahûyeh, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd ve İbn Ömer de aynı görüştedirler. (Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, VIII, 126; Mâlik, el-Müdevvene, I, 8).
Zînet eşyasından zekât lâzım geldiğini kabul edenler :
Süfyân es-Sevrî, İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile Evzaî'ye göre, bütün zînet eşyasından zekât vermek gerekir. Bunların dayandıkları delil,- zekât âyetindeki emrin umûmî oluşu ve zînet eşyası ile diğerleri arasında bir fark gözetilmediği hususudur.
İmâm Leys İbn Sa'd, zînet eşyasında bir ayırım yaparak, zekâttan kaçırmak için yaptırılan zînet eşyasından zekât lâzım geldiği görüşünü kabul etmiş; giyim için kullanılanları zekâttan iskât etmiştir. (Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, II, 136).
İmâm Serahsî, Mebsût'ta Hanefî mezhebinin görüşünü açıklarken şöyle demektedir : Bir kimsenin altın ve gümüş kapları bulunsa bunlardan zekât alınır. Fakat inci ile

mücevherat buna benzemez. Ticâret gayesine ma'tuf olmadıkları takdirde bunlardan zekât alınmaz. (Serahsî, Mebsût, II, 37).
Burada ikinci görüşü, yani zînet eşyasından da zekât lâzım geleceği görüşünü kabul edenlerin delilleri, birinci görüş sahiplerine nazaran daha kuvvetli gözükmektedir. Zîrâ bu durumda bir kimsenin milyonlarını zînet eşyasına yatırıp parasını ve malını zekâttan kaçırması önlenemez; zekâttan kaçmak için açık bir kapı bırakılmış olur. Bundan başka daha önce de açıkladığımız- gibi, müslümanların mallarını stok etmelerine izin verilmiş olur ki, stok iktisâdı bünyeyi sarsar, cemiyeti mahveder. Zînet eşyası da mal hükmüne dâhil olduğuna göre, zekâta tâbi olması gerekir. Piyasada, değeri milyonlara baliğ olan mücevherat vardır. Birinci görüşü kabul edenlere göre, süs eşyasından zekât verme mecburiyeti kalktığı takdirde, zenginlik ölçülerinde büyük bir nisbet-sizlik doğar. Meselâ, 1.000.000 TL. değerinde mücevherata sâhib olan kimse zengin sayılmayacağı için zekât vermekle mükellef olmayacak; buna karşılık 96 gr. altını veya bu değerde parası bulunan kimseler zengin sayılacağından, böyle kimselerin icâbında zekât vermesi gerekecektir.

11) Define ve Madenlerin Zekâtı:

Amr İbn Şuayb'ın, babası yolu ile dedesinden şu rivayet nakledil' mistir : Hz. Peygambere kayıp eşyanın zekâtından soruldu. O da şöyle buyurdu: İşlek yolda veya şenlik bir köyde bulunanı bir sene ilân et. Eğer sahibi gelirse (onundur). Sahibi gelmezse senindir.
İşlek yol ile şenlik bir köyden başka yerlerde bulunan eşya ile definelerden beşte bir zekât vermen gerekir. (Neseî, Sünen, V, 44).
Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : (Sahibi başında bulunmayıp mer'aya salıverilen) dilsiz, hayvanların yaraladığı hederdir. (Yani sahibine tazminat vermek gerekmez). Su kuyusuna düşen hederdir. Mâden kuyusuna düşen de hederdir. (Sahibine bir şey ödemek gerekmez). Rikâz'da (yeraltı zenginliklerinde) ise 1/5 zekât vermek gerekir. (Buhârî, Tecrid-i Sarih tere. V, 310 ve Neseî, Sünen, V, 312).
Rikâz bazılarına göre mâden ve mâdenlerden çıkan maddelerin tümüne verilen bir addır.
Mağrib dilinde ise rikâz, mâdenler ile yeraltında bulunan definelere denilir. Bazıları ise, bu kelimeyi yalnız definelere hâs bir isim olarak kullanmışlardır. (Dâmad, I, 212; bkz. Buhârî, Tecrid-i Sarih, tere.. V, 311).
Ta'rifât-ı Seyyid'de rikâz kelimesi şöyle ta'rîf edilmektedir: İster tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altında gizlenmiş bulunan maldır. (Ta'rîfât-ı Seyyid, 312).
Mâden: Gümüş, altın vs. gibi yeraltında bulunan cevher kaynağına denilir.
Define: Eskiden insanların toprağa gömdükleri altın, gümüş" ve benzeri eşyaya denir.
Rikâz: Mâden ve definelerin her ikisine şâmil daha umûmî bir mânâ ifâde eder. (Buhârî, Tecrid-i Sarih, tere. V, 311). Yukarıdaki ma1-lûmâtm ışığı altında günümüzün gerçeklerini daha bariz olarak aksettirmesi bakımından onu şöyle ta'rîf edebiliriz :

Rikâz: îster tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altındaki bütün kaynak ve zenginliklere şâmil bir ifâdedir.
Buna göre mâdenler, defineler, petrol ve petrolden istihsâl edilen bütün ürünler, bu ifâdenin mefhûmu cümlesine girer.
İmâm Mâlik, mâdenlerin zekâtı konusunda: Emek sarfı ile istihsâl edilenlerin 1/40 hesabı ile zekâta tâbi olmalarını; parça olarak bulunan ve fazla emek sarfedilmeden saf olarak elde edilen mâdenlerde ise, 1/5 hesabı ile zekât almayı kabul etmiştir.
Saf hale getirilerek emek sarfedilen mâdenlerden 1/40, ham maddelerden de 1/5 zekât almayı öngören İmâm Mâlik, definelerin zekâtında, ister emek sarfedilsin ister edilmesin, eskiden gayr-i müslimlerin toprağa gömdükleri definelerden de 1/5 zekât alınması görüşünü savunmuştur. (Bkz. Mâlik, el-Müdevvene, II, 47 vd; Zürkânî, Muvatta, şerhi, II, 46 vd.)
İmâm Ahmed İbn Hanbel ile İmâm Şafiî, mâdenlerin, nisaba göre zekâta tâbi olmaları gerektiği görüşünü kabul etmişlerdir. Bunların dayandıkları delil, gümüş ve altın nisabında kaydettiğimiz : 200 dirhem gümüş ve 20 dînâr altından zekât vermek gerektiğini emreden hadîs-i şeriftir. (Bkz. Aynî, Buhârî şerhi, IV, 283 ve İbn Mâce, Sünen, I, 580 ve Abdurrahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, VIII, 240).
Ancak Hanbelî mezhebine göre; mâdenler, kâfirlerin toprağa gömdükleri mal olması hasebiyle, definelerden ayrılmaktadır. Defineler ganimet mallarına benzediklerinden, 1/5 zekâta tabidirler.
Mâdenler, definelerden ayrı bir özellik arzettikleri için, diğer zekât malları gibi belli bir nisaba tabidirler. Bunlarda gümüş ve altında olduğu gibi, 200 dirhem veya 20 miskale ulaşmak şarttır. Defineler birden elde edildikleri için, bir senelik zaman geçmesi de şart değildir; elde edilenin tümünden 1/5 i alınır. Defineler bu bakımdan toprak mahsûllerine benzemektedirler. (Bkz. İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 25).
İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, üzerlerinden sene geçmesini ve nisâb miktarını doldurmasını şart koşmaksızm bütün define ve mâdenlerden 1/5 zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur. Delili, yukarıda mealini zikrettiğimiz hadîs-i şerifin umûmî oluşudur. (Bkz. İbn Kudâme, aynı eser, II, 25 ve Dâmad, I, 212).
Yukarıda kaydedilen bilgilerden anlaşıldığına göre, İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbelî mezhebleri, yeraltı zenginliklerini kaynak olarak değil de hammadde ve işlenmiş maddeler olarak iki kısımda mütalaa etmekte ve bağlı bulunduğu statüye göre 1/40 veya 1/5 zekâta tâbi olmaları gerektiğini kabul etmektedirler.
Ebu Hanîfe ve diğer müctehidlerin yaşadıkları devirlerde mâden denilince ilk akla gelen şey, altın ve gümüş gibi maddelerdi. Buna binâen mâdenler ve defineler bahsinde altın ile gümüşten misâl verilmiştir.
Oysa ki medeniyet ilerledikçe mâden ocaklarından yüzlerce ürün elde edilmiştir; yeraltı kaynaklarından petrol ile petrolden istihsâl edilen birçok maddeler keşfedilmiştir.
İmâni A'zâm Ebu Hanîfe, hadîs-i şerifin umumîliğine dayanarak mâden ve definelerde 1/5 zekât alınması esâsım kabul ettiğine göre, günümüzde toprak altından çıkan bütün ürünlerle kıyamete kadar çıkacak olanların da aynı hükmün umumîliği içine girmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber devrinde ve yakın zamana kadar keşfedilmeyen petroller de yeraltında depo edilmiş birer hazîne olduklarına göre, rikâzın hükmü içine girmektedirler; bunlar yeraltı zenginliklerindendirler.
İslâm dininin büyüklüğü, meseleler karşısında külli ve umûmî hükümler koymasındadır. Yukarıdaki ta'rîfinden de anlaşılacağı gibi, hadîs-i şerifte yeraltı kaynakları ifâdesi geçmektedir. Bu ifâde define, mâden, petrol ve bundan sonra bulunacak bütün maddelere şâmildir.
Hadîs-i şerifte bu maddelerden 1/5 zekât alınması esâsı vaz'edil-diğine göre, ister işlenmiş halde bulunsun, ister hammadde halinde bulunsun, her ikisinden de 1/5 zekât alınmasını kabul eden Ebu Hanîfe'-nin görüşünün, diğerlerine göre İslâm dininin gerçeklere uygun hükümlerini ifâde etmesi bakımından en doğru görüş olduğu kanaatindeyiz.
Zîrâ hammaddelerden verilecek 1/5 zekâtla, işlenmiş maddelerden verilecek zekât arasında bir fark yoktur. Bunların menşe'Ierine itibâr olunmak gerekir- Çünkü bunlar yeraltı zenginliklerindendirler. Mâliki ve Hanbelî mezheblerinin kabul ettikleri görüş, gümüş ve altın nisabı ile mâdenleri aynı statüde mütâlaaya zorladığından kabulüne imkân yoktur.
İşlenmiş maddeler satılırken * emeğe göre değerlendirildiğinden, hammaddelerle işlenmiş maddeler arasında bir fark gözetmeğe luzûm kalmamak gerekmektedir. Her iki çeşit mâdenlerden ve yeraltı kaynaklarından da 1/5 zekât alınması lâzımdır.

Temel İhtiyaçlar

Zekâtın farz olmasının şartlarından biri de, malın aslî ve zarurî ihtiyâçların dışında kalmasıdır. Keyfî ve lüks harcamalarla israflar bundan hâriçtir. Malın zekâtında ayrıca üzerinden bir sene geçmesi şart koşulduğundan (Tirmizî, Sünen, II, 392) temel ihtiyâçlar, senelik olarak hesâb edilmelidir.
Temel ihtiyâçlar, bir sene müddetle mal sahibine tanınan bir muafiyettir. İslâm, mal sahiplerine zarar verilmemesi ve zekâtların, muntazam olarak ödenmesi için, bir garanti olmak üzere malda böyle bir muâfiyet sının tanımıştır. Buna mal sahibinin sigortası demek de müm-kündür.
Keyfî ve zevkî harcamalara meydan verilmeden bütün zarurî ihtiyâçları te'mîn edilen bir müslüman için, zekât ödemede hîle ve sahtekârlık düşünmeye imkân bırakılmadan zekâtın ödenmesi böylece garanti ediliyor. Temel ihtiyâçlar, mal sahipleri için konulmuş âdilâne bir hükümdür. Biz burada nassların belirttiği hükümler, ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında temel ve zarurî ihtiyâçların nelerden ibaret olduğunu tesbît etmeye çalışacağız.
Buhârî ve diğer Sünen'lerde Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz temel ve zarurî ihtiyâçlar konusunda şöyle buyurmuştur: Müslümana atı ve kölesinden dolayı zekât yoktur. (Buhârî, Sahîh,II, 121; bkz. Müslim, Sahîh, II, 676; Tirmizî, Sünen, II, 389; Neseî, Sünen, V, 25 ve Ebu Dâvûd, Sünen, I, 369).
At ile köle (hizmetçi) nin zarurî ihtiyâçtan sayılması, harblerde kullanıldıkları ve ev ihtiyâçlarında kullanılmak suretiyle İslâm dinince muhterem kabul edilen ve cemiyette köle mevkiinden kurtulan kadınlara, eski telâkkinin tam aksine olarak

onları birer efendi .durumuna çıkarmak ve kendilerine yardımda bulunmak düşüncesine binâendir.
Atlarla kölelerden başka zarurî ihtiyâçların tamâmını tesbît eden bir hadîs-i şerîf'e rastlanılmamaktadır. Diğer temel ihtiyâçların nelerden ibaret bulunduğunu Hz. Peygamber devrindeki ashabın yaşayışlarını bildiren rivayetlerden ve ilim adamlarının bu babda ileri sürdükleri fikir ve mütâlâalardan öğrenmekteyiz. Şimdi biz bu görüşleri ve rivayetleri kaydettikten sonra günümüzde zarurî ihtiyâçtan sayılabilecek eşya ve maddelerin neler öldugpanu tesbîte çalışacağız.
Buna binâen Hanefî âlimleri demişlerdir ki; bir ilim adamının büyük bir servet kıymetine denk olacak kadar kitabları bulunsa fakat hepsine de ihtiyâcı olsa ona zekât verilebilir. Ancak ihtiyâçtan fazla nisabı dolduracak kadar kitabı bulunduğu takdirde ona zekât verilmez.
Ticâretle uğraşanların da meskenleri, hizmetçileri, yiyecek, giyecek ve binecekleri ile çoluk-çocukîann yiyecek ve giyecekleri, ticâret gayesine ma'tûf kullanmadıkları bâzı süslü çanaklar, inci at ve ticâret için olmayan eşyadan israfa kaçmamak şartı ile zekât lâzım gelmez. Zîrâ zekâtın nisabında nema (büyüme) şarttır. Adı geçen eşya, ticâret gayesi dışında kullanmak için bulundurulduğu takdirde, büyüme imkân ve maksadı bulunmadığından zekâta tâbi değillerdir. (Bkz. Serahsî, Meb-
sût, II, 197 vd.)
Yukarıda kaydettiğimiz görüşler bize şu noktayı hatırlatıyor: Zekât verilecek fakirlerin hayat seviyelerinin çok düşük olması şart değildir. Hizmetçi tutabilecek seviyede maddî gücü olan bir müslüman, eğer geçim sıkıntısına ma'rûz kalıyorsa hizmetçisini terke mecbur edilmeyip ona zekâttan yardım yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, hizmetçi bulundurmak lüks olmayıp temel ihtiyâçlardandır. Bu durum bize gösteriyor ki, bir müslümanın zengin sayılabilmesi için epey miktarda maddî bir güce sâhib olması gerekiyor.
Günümüzde ise 20 miskal altın (96 gr.) in piyasadaki değeri olan 2000 TL. ile bir müslüman, senelik zarurî ihtiyâçlar çıkıldıktan sonra zengin sayılıyor. Halbuki hizmetçi, silâh, ev ve ev eşyasının da te'mîn edilmiş bulunması lâzımdır. Zarurî ihtiyâçları giderilmeyen kimse, nasıl zengin sayılabilir?
Temel ihtiyâçlar konusunda Yûsuf el-Kardâvî şu görüşü ileri sürüyor : Bizim kanaatimiz, temel ihtiyâçlar insanlar için zamanın şartlarına ve gelişmelere göre değişebilir. En doğrusu, temel ihtiyâçların tes-bîtinin re'y ve içtihada, devlet adamlarının takdirine bırakılmasıdır.
Burada itibâr edilecek husus, zekât vermesi gereken kimsenin, bakmakla mükellef bulunduğu çoluk-çocuğu, ana-babası ve akrabasının da temel ve zarurî ihtiyâçlarıdır. Zîrâ onların ihtiyâçları kendi ihtiyâcı gibidir.
Temel ihtiyâçlar şartını ortaya koymakla İslâm vergi hukuku, ancak yakın zamanlarda medenî vergi sisteminin ortaya koyduğu vergi muafiyetini asırlarca evvel kurmakla öne geçmiş bulunmaktadır. (Bkz. Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, I, 152.)
Daha önce de belirtiğimiz gibi İslâm, müslümana bir nevi vergi olarak yüklediği zekât farizasında azımsanmayacak kadar bir muafiyet sının koymuştur. Günümüzde bir müslümanın senelik ihtiyâcı, binek ve hizmetçi masrafları dâhil 30.000 TL. civarında bir para eder. Mükellefin hayatı bununla garanti altına alınmaktadır ki, ferd için bu bir hayat sigortası demektir.

Müslümanın zekât verirken senelik yiyecek, giyecek masrafları ile ömür boyu barınacağı ev, ev eşyası ve hizmetçi masraflarını çıktıktan sonra elinde kalan maldan zekâtın alınması, aynı zamanda zekât ödemeye teşvik edici bir mâhiyet arzetmektedir.
Bugünkü vergi muafiyet sistemi ile İslâm'ın tanıdığı muafiyet sının karşılaştırıldığı takdirde arada kıyâs götürmeyecek kadar büyük fark bulunduğu görülür.
Meselâ, bir kimsenin senelik zarurî ihtiyâçları orta derecede bir yaşayış nazar-ı itibâra alınırsa, ev kirası da vermeye mecbur olanlar için 18.000 TL. olarak kabul edildiği takdirde hizmetçi ve binek masrafını da buna eklersek 30.000 TL. civarında bir meblağa ulaşır. 30.000 TL. günümüzde normal yaşama hakkına sahip olmak için zarurî ihtiyâçtandır: Bu harcamadan sonra eğer müslümanın elinde nisâb miktarı mal kalırsa bu inaldan zekât alınır. Nisâb miktarını zarurî ihtiyâçlara âit masraflara eklersek ancak 40-45.000 TL. veya bu değerde malı bulunan kimse zekât vermeğe zorlanabilir. Yalnız şu noktayı da belirtmek îcâbeder ki, gereken masrafı yapmak veya yapmamakta ferd serbest bulunduğundan, fazla masrafı tercih etmezse, o zaman yaptığı masraf ne ise o kadarı çıkarılır. Geride kalan mal nisabı doldurunca ondan zekât alınır.
1) Cessâs, «Ahkâm'ul - Kur'an» adlı tefsirinde temel ihtiyâçlar konusunda şöyle diyor : Bazı ilim adamları 200 dirhem gümüş veya bunun karşılığı olan mesken, ev eşyası, hizmetçi ve zarurî ihtiyâçlarda kullanılan at gibi temel ihtiyâçtan fazla eşyaya sâhib olan kimse müstağnî sayılır; başkasından yardım isteyemez, Hanefî mezhebinin görüşü de budur. Bunun delili, Ebu Bekr el-Hanefiyye'den rivayet edilen şu ha-dîs-i şeriftir: Kim 200 dirhem gümüş (640 gr.) tutarında malı bulun-duğu halde dilenirse haksız yere istemiş olur. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, varak 564, Nur-i Osmaniye Ktb. yz. nüsh. No : 81/107).
2) Saîd İbn Cübeyr'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir : Evi, hizmetçisi, binek ve silâhı olan kimseye bunlara ihtiyâcı olmasa da zekât verilebilir. (Ebu Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, III, 130). Mâliki mezhebinin görüşü de bu yoldadır.
Mâliki fıkhı «el-Müdevvene» de şöyle bir rivayet nakledilmiştir : Ömer İbn Abdülazîz, evi, hizmetçisi ve bineği bulunan kimseye zekât verilmelidir, demiştir. (Mâlik, el-Müdevvene, I, 57).
3) Gâlib İbn UbeydiUah'm İmâm Hasan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir : Rasûlullah (s.a.) m ashabı 10.000 dirhem (100.000 TL.) değerinde silâh, zırh ve mülkleri bulunduğu halde zekât kabul ederlerdi. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, I, 564).
4) İbrâhîm en-Nehaî'den de şu rivayet nakledilmiştir : Ashâb evi, hizmetçisi bulunan kimseyi zekât almaktan men'etmezlerdi. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, Nuru Osmaniye ktb. yz. nüs. varak 564, No: 81/107).
5) İmâm Mâlik'in bu konudaki görüşü dikkate şayandır. El-Müdev-vene'de Mâliki mezhebinin görüşü şöyle 'belirtiliyor : îmâm Mâlik'e evi ve hizmetçisi bulunan kimseye zekât verilip verilmeyeceği soruldu. O da şöyle cevab verdi:
Devirlere göre hüküm değişir. Eğer oturduğu evi satıp bunun parası ile başka ucuz bir ev te'mîn edip, geride iaşesini sağlayacak kadar para artmazsa, ona zekât verilebilir. Eğer mevcûd evini satıp parası ile ihtiyâca cevab verecek normal bir ev satın alabilir ve geride iaşesini te'mîn edecek kadar para artarsa, bu takdirde o

kimse zengin sayılacağından ona zekât verilemez. (Bkz. Mâlik, el-Müdevvene, I, 55.)
6) Hanefî mezhebine göre temel ihtiyâçlar :
Hanefî mezhebine göre, ihtiyâca cevab verebilecek mesken, zarurî giyim eşyası, ev eşyası, binek hayvanları, hizmetçi ve harplerde kullanılan silâhlarla ilim adamlarının istifâde için bulundurdukları kitablar, zarurî ihtiyâçtan sayılmaktadır. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 487).
Yiyecek maddeleri ile sanatkârlara lâzım olan âletler ve zirâatla uğraşanların kullandıkları zirâat araçları da zarurî ihtiyâçlrdan nıa'-dûd olup, bunlardan zekât lâzım gelmez. (Bkz. Seyyid Sabık, Fıkh es-Sünne, I, 383).
Hanefi mezhebine göre, bir kimsenin 1000 dirhem parası ve 1000 dirhem de borcu olsa, buna karşılık ticarî gaye dışında kullandığı 10.000 dirhem değerinde bir evi ile hizmetçisi bulunsa, bunlardan zekât vermesi gerekmez. Zîrâ elindeki para borcuna mahsub edileceğinden yok hükmündedir. Ev ile hizmetçi de zarurî ihtiyâçlardandır. Binâenaleyh bunların satılıp borca verilmesi gerekmez. Borç karşılığındaki para da yok hükmünde bulunduğundan, evi ve hizmetçisi bulunması müslü-mana zekât verilmesine mâni değildir. Çünkü bunlar onun ihtiyâçlarım gidermiyor, belki artırıyor. Ev ta'mîr ister, hizmetçi masraf ister. Hattâ bu konuda Hasan el-Basrî'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir :
Hz. Peygamber devrinde 10.000 dirhem parası bulunan bir kimseye zekât vermek helâl oluyordu. Kendisine : Bu nasıl olur? Denilince, cevaben : Bir kimsenin bu para değerinde evi, hizmetçisi, zırh ve silâhı bulunurdu. Bu eşyaya sâhib olan ashâb bunları satıp paraya çevirmekten de men'edilirlerdi.
Temel ihtiyâçlar konusunda Hanefî ve Mâlikîlerce kabul edilen görüşe göre, karşımıza şöyle bir mesele çıkıyor : Acaba bir müslümanın elinde hizmetçi, ev, ev eşyası, silâh ve binek satın alabilecek kadar parası bulunsa, bu kimse şer'an zengin sayılabilir mi?
Ashâbtan 10.000 dirhem (Hz. Peygamber devrindeki satın alma gücüne göre, 100.000 TL.) değerinde hizmetçi, ev ve ev eşyası ile silâh ve bineğe sâhib oldukları halde zekât kabul edenler bulunduğunu öğrendiğimize göre, günümüzde bir müslümanın bu kadar parası elinde bulunsa, ihtiyâçlarına sarfettiği takdirde o paradan elinde bir şey kalmazsa zekât vermesi gerekmez. Eğer ihtiyâçlarına sarf etmeden nisâb miktarı ve daha fazla parayı elinde bulundurursa o takdirde zekâtını vermesi gerekir.[38]

61 — İçlerinden öyleleri de vardır ki; o, her şeye kulak kesiliyor, diyerek peygambere eziyyet verirler. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü1-minlere inanır. Ve aranızda îmân etmiş olanlara rahmettir. Allah'ın Rasûlüne eziyyet verenler için elem verici bir azâb vardır.

Onlar bu sözleriyle şöyle demek istiyorlar : Kim ona bir şey söylese, onu doğruluyor, bizim hakkımızda kim ona bir şey bahsetse doğruluyor, biz gelip ona yemîn ettiğimizde bizi de doğruluyor. Bu anlam İbn Ab-bâs, Mücâhid ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Doğrunun ve yalancının kim olduğunu tanır. Allah'a inanır,

mü'minlere inanır, onları doğrular ve aranızda îmân etmiş olanlara rahmet, kafirlere karşı bir hüccettir. Allah'ın Rasûlüne eziyet verenler için elîm bir azâb vardır.[39]

62 — Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler. Halbuki Allah'ı ve Rasûlünü hoşnûd etmeleri daha doğrudur. Eğer mü'min iseler.
63 — Bilmezler mi ki; kim Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya kalkışırsa muhakkak ona, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu en büyük rüsvâylıktır.

«Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler...» âyeti hakkında Katâde der ki: Bana anlatıldığına göre; münafıklardan birisi: Allah'a yemîn olsun ki onlar, en hayırlılarınız ve en şereflilerinizdir. Muham-med'in söyledikleri her ne kadar hak ise de, onlar nıerkeblerden daha şerlidirler, demiş ve bunu müslümanlardan birisi işiterek : Allah'a yemîn olsun ki, Muhammed'in söyledikleri mutlak gerçektir. Ve andolsun ki sen merkebden daha kötüsün, demişti. (Müslüman) kişi Hz. Peygamber (s.a.) e koşup bu durumu haber verdi de Hz. Peygamber o adama (münafığa) haber gönderip çağırttı ve : Seni böyle söylemeye sev-keden nedir? diye sordu. O kişi, kendi kendine la'net etmeye ve bunu söylemediğine dâir Allah'a yemîn etmeye bağladı. Müslüman kişi ise : Ey Allah'ım, doğru söyleyeni doğrula, yalancıyı yalanla, dedi de Allah Teâlâ: «Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler. Halbuki Allah'ı ve Rasûlünü hoşnûd etmeleri daha doğrudur. Eğer mü'min iseler.» âyetini indirdi.
Allah Teâlâ : «Bilmezler mi ki; kim Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya kalkışırsa muhakkak ona, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır.» buyurur. Onlar yakînen bilmediler mi ki Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya, onunla harbetmeye, ona muhalefet etmeye kalkışan kimse bir noktada, Allah ve Rasûlü de bir noktadadır. «Muhakkak ona, içinde hor ve azâblandırılmış olarak ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu en büyük rüsvâylık, en büyük zillet ve en büyük mutsuzluktur.»[40]

64 — Münafıklar; üzerlerine kalblerinde olanı haber verecek bir sûrenin indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: Siz alay edin bakalım, Allah çekindiğinizi ortaya çıkarandır.

Mücâhid. der ki: Aralarında sözü söylüyor, konuşuyorlar, sonra da : Umulur ki Allah bizim bu sırrımızı ifşa etmez, diyorlardı. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın: «Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar. Kendi içlerinden de : Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi?, derler. Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir!» (Mücâdile, 8) kavli gibidir. Bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «De ki: Siz alay edin bakalım, Allah çekindiğinizi ortaya çıkarandır.)) Allah Teâlâ Rasû-lüne sizi rüsvây edecek ve sizin durumunuzu ona açıklayacak şeyleri yakında indirecektir. Nitekim başka bir âyette de : «Yoksa kalblerinde hastalık olanlar, onların kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar? ... Sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.

Allah bütün amellerinizi bilir.» (Mu-hammed, 29-30) buyurmaktadır. Bu sebepledir ki Katâde : Bu sûreye el-Fâziha ismi verilirdi, ki münafıkların rüsvây edicisidir, demiştir.[41]

65 — Şayet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki: Andolsun ki biz dalmış oyalanıyorduk. De ki: Allah ile, O'nun âyetleri ve peygamberi ile mi alay ediyorsunuz?
66 — Ma'zeret beyân etmeyin, gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz. İçinizden bir topluluğu affetsek bile, mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz.

Ebu Ma'şer el-Medînî'nin Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarından rivayetine göre şöyle demişlerdir : Münafıklardan birisi: Bizim şu kurrâmızı ancak midelerine en düşkün, dilleri en yalancı ve düşmanla 'karşılaşma sırasında en korkaklarımız olarak görüyorum, dedi. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıldı. Hz. Peygamber kalkmış, devesine binmişken (bu sözü söyleyen münafık) geldi ve ; Ey Allah'ın elçisi, andolsun ki, biz sadece eğlenip duruyorduk, dedi. Hz. Peygamber : «Allah ile, O'nun âyetleri ve peygamberi ile mi alay ediyordunuz... Mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz.» buyurdu. Münafığın ayaklan taşlara takılıyor ve Allah Rasûlü (s.a.) ona dönüp bakmıyordu. O, Allah Rasûlü (sa..) nün binitinin gemine asılmıştı.
Abdullah Ibn Vehb der ki: Bana Hişâm İbn Sa'd'm... Abdullah îbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Tebûk gazvesinde birisi bir mecliste : Bizim şu kurrâmız kadar midelerine düşkün, dilleri yalancı ve düşmanla karşılaşma esnasında korkak kimseyi hiç görmedim, demişti. Birisi mescidde : Yalan söyledin, fakat sen münafıksın. Mutlaka Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dedi. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştı ve Kur'an (âyet) nazil oldu. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben onu gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin palanına (üzengisine) asılmış ve taşlar ayağını yaralıyorken : Ey Allah'ın elçisi, biz sadece eğleniyorduk, diyor ve Allah Rasûlü (s.a.) de : «Allah ile O'nun âyetleri ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz? Ma'zeret beyân etmeyin, gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz.» buyuruyordu. Bu hadisin bir benzerini Leys de Hişâm İbn Sa'd'dan rivayet etmiştir. İbn İshâk der ki: Münafıklardan bir grup içinde Amr İbn Avf oğul-larından Ümeyye İbn Zeyd oğullarının kardeşi Vedîa İbn Sabit ve Seleme oğullarının müttefiki Eşca' kabilesinden Muhaşşin (veya Mahşî) İbn Humeyyir, Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk'e giderken ona işaret ederek bir diğerine : Asfar oğullarıyla savaşmayı araplann birbirleriyle savaşması gibi mi sanıyorsunuz? Allah'a yemîn olsun ki yarın sizin iplerle bağlanmış olduğunuzu görür gibiyiz, diyorlardı. Bununla inananları üzmek ve korkutmak istiyorlardı. Muhaşşin İbn Humeyyir : Allah'a yemîn olsun ki bu sözümüz sebebiyle hakkımızda Kur'an (bir âyet) inmemesini ve buna mukabil her birimize yüz sopa vurulmasının karar-laştırılmasını daha çok isterdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) —bana ulaştığına göre— Ammâr İbn Yâsire : O topluluğa yetiş; muhakkak ki onlar yandılar. Ne söylediklerini onlara sor. Eğer inkâr ederlerse : Bilakis evet, şöyle şöyle söylediniz de, buyurdu. Ammâr onlara gitti ve Allah Rasûlü'nün söylemesini emrettiği şeyleri

söyledi de özür beyân etmek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) biniti üzerinde dururken Vedîa İbn Sabit binitinin üzengisini tutmuş ve : Ey Allah'ın elçisi, biz sâdece eğleniyorduk, dedi de Allah Teâlâ : «Şayet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki: Andolsun ki biz, dalmış oyalanıyorduk.» âyetini indirdi. Muhaşşin îbn Humeyyir : Ey Allah'ın elçisi, beni ismim ve babamın ismi geri bıraktı, dedi de bu âyette Muhaşşin İbn Humeyyir affedilen kişi oldu ve ona Abdurrahmân ismi verildi. Allah'tan şehîd olarak öldürülmesini ve yerinin bilinmemesini diledi. Ye-mâme günü öldürüldü ve ondan hiç bir iz bulunamadı.
«Şayet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki: Andolsun ki biz, dalmış oyalanıyorduk, diyeceklerdir.» âyeti hakkında Katâde der ki: Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk gazvesinde iken münafıklardan bir grup önünde yürüyor ve : Şu, Rûm saraylarını ve kalelerini fethedeceğini sanıyor. Heyhat, heyhat, diyorlardı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ni .onların söylemiş olduklarına muttali' kıldı da : Şu kimseleri bana getirin, buyurup onları çağırtdı ve : Siz, şöyle şöyle dediniz, buyurdu. Onlar, biz sâdece dalmış oyalanıyorduk, diye yeminler ettiler.
Bu âyetin tefsirinde İkrime der ki inşâallah Allah'ın kendisini affedeceği kişilerden birisi şöyle diyordu : EyAllah'ım, muhakkak ben benim kasdedildiğim bir âyet işitiyorum ki ondan tüyler ürperir ve kalb-ler titrer. Ey Allah'ım, benim vefatımı senin yolunda öldürülme kıl. Hiç kimse : Ben gaslettim (cenazesini yıkadım), ben kefenledim, ben defnettim, demesin. Yemâme günü öldürüldü de müslümanlardan hiç kimse onu bulamadı.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ma'zeret beyân etmeyin, (alay etmekte olduğunuz bu sözünüzle) gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz. İçinizden bir topluluğu affetsek bile, (elbette hepiniz affedilecek değilsiniz. Bu günahkâr ve hatalı sözlerinden dolayı) mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz*.»[42]

67 — Münafık erkeklerle, münafık kadınlar birbirle-rindendirler. Münkeri emreder ve ma'rûfu nehyederler. Ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; O da on-ları unuttu. Muhakkak ki, münafıklar, fâsıklarıı kendileridir.
68 — Allah; münafık erkeklerle, münafık kadınlara ve kâfirlere cehennem ateşini va'detmiştir. Orada temelli kalıcıdırlar. Bu, onlara yeter. Ve Allah onlara la'net etmiştir. Onlara sürekli bir azâb vardır.

Münafık Erkekler ve Kadınlar

Allah Teâlâ, mü'minlerin sıfatlarının zıddına olan münafıkları takbih buyuruyor. İnananlar ma'rûfu emredip münkerden nehyettiklerin-de bunlar: «Münkeri emreder, ma'rûfu nehyederler. (Allah yolunda infâkda (harcamada) bulunmaktan) ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı (zikri) unuttular; O da onları unuttu. (Onlara kendilerini unutanın muâmelesiyle muamelede bulundu.)» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur: «Denilir ki: Siz nasıl ki bu güne kavuşacağınızı unuttuysanız, biz de sizi unutup terkettik...» (Câsiye, 34). «Muhakkak ki münafıklar, fasıkların kendileridir.» Hak yoldan çıkmış, sapıklık yoluna girmişlerdir. «Allah; münafık erkeklerle, münafık kadınlara ve kâfirlere, (yaptıkları zikredilen bu işleri üzerine,) cehennem ateşini va'detmiştir. Orada (münafıklar ve

kâfirler) temelli kalıcıdırlar. Bu, azâb olarak onlara yeter. Ve Allah onlara la'net etmiş (onlan kovmuş, uzaklaştırmış). tır. Onlara sürekli bir azâb vardır.»[43]

69 — Sizden öncekiler gibi. Onlar kuvvet bakımından sizden daha yaman, mallar ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar hisselerince bundan faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız ve onların daldığı gibi siz de daldınız. îşte onların yaptıkları dünyada da, âhirette de boşa gitmiştir. Ve onlar, hüsrana uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ buyurur. ki: Kendilerinden öncekilerin daha güçlü kuvvetli ve daha çok mal ve evlâd sahibi olmalarına rağmen dünya ve âhirette Allah'ın azabına uğramaları gibi bunlar da dünya ve âhirette azaba uğramışlardır. «Onlar hisselerince —Hasan el-Basrî'ye göre dinlerinden— faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız. Ve onların (yalan ve bâtıla) daldığı gibi siz de daldınız. İşte onların yaptıkları (çalışmalar) dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. (Bozuk olmaları sebebiyle onlara, bu çalışmalarından hiçbir sevâb yoktur.) Ve onlar, hüsrana uğrayanların kendileridir.» Zîrâ bu işler üzerine onlar için bir sevâb hâsıl olmamıştır.
îbn Cüreyc'in Ömer îbn Atâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Sizden öncekiler gibi...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu gece, geçen geceye ne kadar benzemektedir. Siz de tıpkı kendinizden evvelkiler gibisiniz. Bunlar İsrâiloğullaridır. Bizi onlara benzetmiştir. Bilmiyorum, herhalde şöyle de demişti: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim ki sizler mutlaka onlara uyacaksınız. Hattâ onlardan birisi bir keler kovuğuna girse dahi siz oraya gireceksiniz.
îbn Cüreyc der ki: Bana Ziyâd İbn Sa'd'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki sizden öncekilerin yoluna karış karış, arşın arşın* kulaç kulaç uyacaksınız. Hattâ onlar bir keler yuvasına girmiş olsalardı mutlaka siz de girerdiniz, buyurdu. Onlar kimdir ey Allah'ın elçisi? Kitab ehli mi? diye sordular, ya kim? buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Ebu Ma'şer de Saîd el-Makburî'den, o Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiş olup bunda şu fazlalık vardır : Ebu Hüreyre der ki: Dilerseniz Kur'an'ı okuyunuz : «Sizden öncekiler gibi. Onlar; kuvvet bakımından sizden daha yaman, mallar ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar hisselerince bundan —Ebu Hüreyre bunun din olduğunu söyler— faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız. Ve onların daldığı gibi siz de daldınız.» Dediler ki: Ey Allah'ın elçisi, İran ve Rumların yaptığı gibi mi? Hz. peygamber : İnsanlar hep aynı değil mi? buyurdu. Bu hadîsin sahih bir rivayette şahidi de vardır.[44]

70 — Onlara kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavminin, İbrahim kavminin, Medyen ve altüst olmuş şehirler halkının haberleri gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Allah Teâlâ, elçilerini yalanlayan bu münafıklara nasîhatta bulunarak buyuruyor ki: Onlara kendilerinden öncekilerden Rasûlleri yalanlamış ümmetlerin, haberleri gelmedi mi? Allah'ın kulu ve elçisi Nûh (a.s.) a îmân edenler dışında yeryüzünde bulunanların hepsinin suda nasıl boğulduğu Hûd (a.s.) u yalanladıklarında Âd kavminin kuru rüzgârla nasıl helak edildikleri Salih (a.s.) i yalanlayıp deveyi boğazladıklarında Semûd kavmini çığlığın nasıl yakalayıverdiği, Allah'ın İbrahim'i açık mucizelerle destekleyip kavmine göndererek nasıl yardım ettiği, kral Nemrûd İbn Ken'ân İbn Kûş el-Ken'ânî —Allah'ın la'-neti onun üzerine olsun— yi nasıl helak ettiği, Şuayb (a.s.) m kavmi olan Medyen halkım gölgelik günün azabı, zelzele ve çığlığın nasıl yakaladığı, altüst olmuş şehirler halkı olan Lût kavminin haberleri onlara gelmedi mi? Lût (a.s.) un kavmi şehirlerde otururlardı. Bu hususta başka bir âyette Allah Teâlâ : «Altı üstüne gelen kasabaları da o kaldırıp çarptı.» (Necm, 53) buyurmaktadır. Söylendiğine göre, onların baş şehirleri Sodom olup burada, altüst olan şehir ile burası kasdedil-mektedir. Netice olarak Allah Teâlâ, peygamberi Lût (a.s.) u yalanlamaları sebebiyle ve bir de âlemlerde kendilerinden önce hiç kimsenin yapmamış olduğu bir fuhşu yapmaları yüzünden sonuncularına varıncaya kadar tamâmını helak buyurmuştur.
«Peygamberleri onlara apaçık delillerle (kesin hüccetlerle) gelmişlerdi. (Onları helak etmekle) Allah onlara zulmediyor değildi. (Zîrâ peygamberler göndermek suretiyle onların aleyhine delil ikâme etmiş, ma'-zeretleri onlardan uzaklaştırmıştır.) Ama onlar (peygamberleri yalanlamaları, hakka zıt gitmeleri ile) kendilerine zulmediyorlardı.» Böylece azaba dûçâr kalmış ve yok olmuşlardır.[45]

71 — Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velîleridirler. Ma'rûfu emreder, münkerden nehyeder-ler. Namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Mü'min Erkekler ve Kadınlar

Allah Teâlâ münafıkların yerilmiş sıfatlarını zikrettiğinde hemen peşinden inananların övülmüş sıfatlarını zikredip : «Onlar birbirlerinin velîleridir. (Onlar birbiriyle yardımlaşırlar, birbirlerine arka çıkarlar.)» buyuruyor. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü: Mü'min, mü'min için; biri diğerini kuvvetle tutan yapı gibidir, buyurmuş ve parmaklarını birbirine kenetlemiştir. Yine sahîh bir hadîste şöyle buyurulur: Birbirlerini sevmede ve birbirlerine merhamet etmede mü'minlerin misâli bir cesed gibidir. Ondan bir organ şikâyet ettiğinde (hastalandığında) cesedin diğer organları ateş ve uykusuzlukla ona katılırlar. «Ma'-rûfu emreder, münkerden nehyederler.» Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.» (Âl-i îmrân,104).
Namaz kılarlar, Allah'a itaat ederler. Zekât verirler, Allah'ın yaratıklarına iyilik ederler. Emrettiklerinde ve yasakladıklarım terketmede Allah ve Rasûlüne itaat ederler. İşte Allah bunlara; bu sıfatlarla nitelenmiş olanlara rahmet edecektir. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir. Kendisine itaat edeni azız kılar. Muhakkak ki izzet

Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. Bu sıfatları bunlar arasında bölüştürmesinde ve daha önce geçen münafıklara âit sıfatlan onlara tahsisinde hikmet sahibi olup Allah Teâlâ bütün yaptıklarında mutlak hikmet sahibidir.[46]

72 — Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, içinde temelli kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetleri va'detti. Ve Adn cennetlerinde çok güzel mesken-ler de. Allah tarafından bir hoşnûdluk ise daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde temelli kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlerde hazırlamış olduğu hayırlar, devamlı nimetler ve çok güzel (yapılmış), içinde kalınması hoş meskenler hazırladığını haber veriyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Ebu îmrân el-Cevnî kanalıyla Ebu Bekr İbn Ebu Mûsâ Abdullah îbn Kays el-Eş'arî'den ve onun da babasından rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kablan ve içindekiler altından iki cennet, kablan ve içindekiler gümüşten iki cennet. Adn cennetinde bulunan topluluk ile Rablanna bakmaları arasında sâdece Kibriya örtüsü vardır. Yine Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettikleri bir hadîste Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'min cennette bir tek inciden oyulmuş, uzunluğu altmış mil olan bir çadırda olacaktır. Mü'minin orada yanlarına vardığı eşleri olacak fakat bu eşlerden biri diğerini göreme-yeceklerdir. Yine Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân eder, namazı kılar, Ramazân orucunu tutarsa, ister Allah yolunda hicret etmiş, isterse doğduğu yerde oturmuş olsun onu cennete koyması Allah üzerinde bir haktır. Ey Allah'ın elçisi, bunu insanlara haber vermeyelim mi? dediler de şöyle buyurdu : Muhakkak ki cennette yüz derece vardır. Allah bunları kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yer arası kadar mesafe vardır. Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz. Muhakkak o, cennetin ortası ve en üstüdür. Onun da üstü Rahmân'ın arş'ıdır. Cennet ırmakları oradan kaynar. Bu hadîsin bir benzerini Taberânî, Tirmizî ve İbn Mâce'de Zeyd İbn Eşlem kanalıyla... Muâz İbn Cebel (r.a.) den rivayetle mevcûdtur. Hadîsin bir benzeri, Ubâde İbn es-Sâmit'den rivayetle Tirmizî'de de vardır. Ebu Hâzim'den, onun da Seni İbn Sa'd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki cennet halkı, cennetteki odada gökte yıldızı gördüğünüz gibi birbirlerini göreceklerdir, buyurmuştur. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'-lerinde tahrîc etmişlerdir.
Sonra bil ki cennette arş'a yakınlığı sebebiyle «el-Vesîle» denilen bir derece vardır ki; bu, derecelerin en üstünüdür. Burası cennette Allah Rasûlü (s.a.) nün meskenidir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bana duâ ettiğinizde Allah'tan benim için Vesîle'yi isteyiniz. Ey Allah'ın elçisi, Vesile nedir? denildi de : Cennetteki en üstün derecedir. Oraya sâdece bir kişi ulaşacaktır. Onun ben olacağımı umarım, buyurdu. Müslim'in Sahîh'inde Kâ'b İbn Alkame kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn e]-Âs'dan rivayete göre o, Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işitmiş : Müezzini işittiğiniz zaman onun söylediği gibi söyleyiniz,

sonra bana dua ediniz. (Benim üzerime salevât getiriniz). Muhakkak ki kim bana bir salevât getirirse; buna mukabil Allah Teâlâ, o kişiye on salevât eder. Sonra benim için Vesî-Je'yi isteyiniz. O, cennette öyle bir derecedir ki Allah'ın kullarından sâdece bir kula yaraşır. Onun ben olacağımı umarım. Kim benim için Vesîle'yi isterse; kıyamet günü ona şefaatim vâki' olacaktır.
Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Ali'nin... İbn Abbas'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'tan benim için Vesîle'yi isteyiniz. Dünyada benim için onu isteyen hiç bir kul yoktur ki kıyamet günü onun için şâhid —veya şefaatçi— olmayayım. İmâm Ahmed'in Müsned'inde Sa'd Ebu Mücâhid et-Tâî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi,. bize cennetten bahset. Onun binaları nasıldır? dedik.. Kerpiçleri altın ve gümüş, sıvası misk, çakılları inci ve yakut, toprağı za'ferândır. Kim ona girerse;'ihtiyâçlı ve kötü halli olmaz, nimete kavuşur. Ebedî olur ve ölmez. Elbiseleri eskimez ve gençliği sona ermez, buyurdu. Hadîsin bir benzeri, İbn Ömer'den merfû' olarak rivayet edilmiştir. Tirmizî de Abdurrahmân İbn İshâk kanalıyla... Ali (r.a.) den rivayete göre Allah Rasûlü : Cennette öyle odalar var ki dışları içlerinden, içleri de dışlarından görülür, buyurdu. Bir bedevi kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, bunlar kimin içindir? diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Hoş söz eden, yemek yediren, oruca devam eden, insanlar uyurken geceleyin namaz kılanlar içindir, buyurdu. Tirmizî, hadîsin garîb olduğunu söyler. Hadîsin bir benzerini Taberânî de Abdullah İbn Amr ve Ebu Mâlik el-Eş'arî kanallarından olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiştir. Her iki hadîsin de isnadı ceyyid ve hasendir. Ta-berânî'nin rivayetinde soruyu soranın Ebu Mâlik olduğu kaydedilir. En doğrusunu Allah bilir.
Üsâme İbn Zeyd'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Cennete koşan yok mu? Muhakkak ki cennetin bir "benzeri yoktur. O. —Kâ'be'nin Rabbına yemin olsun ki— parlayan bir nûr, sallanan bir reyhan, yüce bir köşk, devamlı akan bir nehir, olgun bir meyve, güzel bir eş, pekçok hülleler, selâmet yurdunda ebedî kalış, meyveler, yeşillikler, bol geçim, yüce ve güzel bir yerde nimet, buyurdu. Onlar, Allah dilerse, biz ona koşanlarız, ey Allah elçisi, dediler de şöyle buyurdu : Allah dilerse deyiniz, dediler. Hadîsi İbn Mâce rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Allah tarafından bir hoşnûdluk ise daha büyüktür.» buyurur ki onların içinde bulunacakları nimetlerden Allah'ın hoşnûd-luğu daha büyük, daha üstündür. Nitekim İmâm Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— Zeyd îbn Eşlem kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudri (r.a.) den rivayet eder ki Allah Rasûlü '(s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ cennet halkına: Ey cennet halkı, buyurur. Onlar: Buyur Rabbımız, mutluluk ve hayır Senin elindedir, derler. Allah Teâlâ : Hoşnûd oldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, niçin razı olmayacağız ki yaratıklarından hiç birine vermediğin bize verildi, derler. Bundan daha üstününü size vermeyeyim mi? diye sorar. Onlar: Ey Rabbımız, hangi şeydir bundan daha üstünü? diye sorarlar da Allah Teâlâ : Sizin üzerinize hoşnûdluğumu helâl kılıp bundan sonra ebediyyen size gazab etmeyeceğim, buyurur. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'den rivayetle tahrîc etmişlerdir.
Ebu Abdullah el-Hüseyin İbn İsmâîl der ki: Bize Fadl er-Ruhâmî'-nin... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet halkı

cennete girdiği zaman Allah Teâlâ : Arzuladığınız bir şey var mı, size arttırayım? buyurur. Onlar: Ey Rabbımız, bize verdiğinden daha hayırlı olan nedir? derler de Allah Teâlâ : Benim hoşnûdluğum en büyüktür, buyurur. Hadîsi el-Bezzâr Müsned'inde Sev-rî kanalıyla rivayet etmiştir. Hafız Ziya el-Makdîsi de «Sıfat'ül-Cenne» kitabında : Bu hadîs bana göre sahîh hadîs şartlarına uygundur, der. En doğrusunu Allah bilir.[47]

73 — Ey peygamber; kâfirler ve münafıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir ve o ne kötü dönüş yeridir.
74 — Allah adına yemîn ederler ki: Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslü-manlıklarmdan sonra kâfir olmuşlardır. Başaramayacakları bir şeye yeltendiler. Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah'ın ve Rasûlünün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur. Eğer tevbe ederlerse; onlar için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse; Allah onları dünyada da, âhirette de pek acıklı bir azaba uğratır. Ve onlar için yeryüzünde bir dost ve yardımcı yoktur.

Ey Peygamber Kâfirlerle Cihâd Et

Allah Teâlâ Rasûlüne kâfirlerle, münafıklarla savaşmayı ve onlara sert davranmayı emrediyor. Bunların yanında kendine tâbi olan mü'-minlere kanat germesini de emretmiş, kâfirler ve münafıkların âhiret yurdunda varacakları yerin cehennem olduğunu haber vermiştir. Daha önce de Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayetle geçtiği üzere o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) dört kılıçla gönderilmiştir: Bir kılıç; müşrikler için : «Haram aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5), bir kılıç; kitab ehlinin kâfirleri için : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din edinme-yenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar--- savaşın.» (Tevbe, 29), bir kılıç; münafıklar için : «Ey peygamber, kâfirler ve münafıklar ile cihâd et.». Bir kılıç da âsîler için : «O saldıranla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın.» (Hucurât, 9).
İbn Cerîr'in de tercih ettiğine göre bu, açıkça münâfıklrk ettiklerinde onlarla savaşmayı gerektirir. «Kâfirler ve münafıklar ile cihâd et.» âyeti hakkında İbn Mes'ûd : Eliyle, kalbiyle buna da güç yetiremez ise yüzüne karşı kızgın davranarak (abus bir yüzle) karşı çıksın, demiştir. İbn Abbâs ise : «Allah Teâlâ kâfirlerle kılıçla, münafıklarla dille cihâdı emretmiştir. Ayrıca onlara yumuşak davranmayı gidermiş, kaldırmıştır, der. Dahhâk der ki: Kâfirlerle kılıçla cihâd et, münafıklara sözle sert davran. Bu onlarla cihâddır. Mukâtil ve Rebî'den bu görüşün bir benzeri rivayet edilmiştir. Hasan ve Katâde ise : Onlarla cihâd, onlara hadlerin uygulanmasıdır, derler. Bu sözler arasında bir zıtlık olmadığı söylenebilir. Zîrâ durumlarına göre bazan bununla, bazan diğeriyle cezalandırılırlar. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Allah adına yemin ederler ki: Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklanndan sonra kâfir olmuşlardır.)) buyurur ki Katâde bu âyetin Abdullah îbn Übeyy hakkında nazil olduğunu söyler.

Cüheyne kabilesinden olan Ansâr'dan olana ağır basmış ve Abdullah, Ansâra : Kardeşinize yardım etmeyecek misiniz? Allah'a yemîn olsun ki bizimle Muhammed'in durumu : Köpeğini semirt seni yesin, diyenin sözü gibidir, demişti. Ayrıca : Medine'ye dönersek muhakkak ki azîz olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır, demişti. Müslümanlardan birisi koşup bunu Hz. Peygamber (s.a.) e haber verdi de Hz. Peygamber Abdullah'a birini gönderip çağırttı ve ona sordu. Bunun üzerine Abdullah, bu sözü söylemediğine dâir Allah adına yemîn etmeye başladı. Allah Teâlâ da onun hakkında bu âyeti indirdi.
îsmâîl İbn İbrahim İbn Ukbe'nin amcası Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle dermiş: Harre olayında kavmimin başına gelenlere üzülmüştüm. Şiddetli üzüntümün kendisine ulaştığı Zeyd İbn Erkam bana yazdı ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işitmiş : Ey Allah'ım, ansârı bağışla, an-sârın çocuklarını da bağışla. —İbn Padl Allah Rasûlü'nün, ansârm ço-cuklarının çocukları hakkında böyle söyleyip söylemediğinde şüphe etmiştir.— İbn Fadl der ki: Enes'in yanında olanlardan birisi ona Zeyd İbn Erkâm'ı sordu da şöyle dedi: O, hakkında Allah Rasûlü (s.a.) nün; kulaklarının işittiklerini haber vermesinde Allah onun doğruluğunu izhâr etmiştir, buyurduğu kimsedir. Allah Rasûlü (s.a.) hitâb ederken münafıklardan biri : Eğer şu doğru ise biz merkeblerden daha kötüyüz, demişti. Zeyd İbn Erkam: Allah'a yemîn olsun ki o doğrudur. Muhakkak sen merkebten daha kötüsün, demiş ve bu durum Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıldığında bu sözü söyleyen sözünü inkâr etmişti. Allah Teâlâ da Zeyd'in tasdiki makamında olmak üzere bu âyeti yani «Allah adına yemîn ederler ki: Bir şey söylemediler.» âyetini indirdi. İşte bu, kulaklarının işittiğini haber vermesinde doğruluğunu Allah'ın izhâr buyurup tasdik ettiği kişidir, kısmına kadar hadisi Buhârî Sahîh'inde İs-mâîl İbn Ebu Üveys kanalıyla İsmâîl İbn İbrahim İbn Ukbe'den rivayet etmiştir. Herhalde hadîsin bundan sonrası Mûsâ İbn Ukbe'nin sözüdür. Hadîsi Muhammed İbn Füleyh de kendi isnadı ile Mûsâ İbn Ukbe'den rivayet etmiş, sonra : İbn Şihâb der ki... deyip bundan sonraki kısmını Mûsâ kanalıyla İbn Şihâb'dan rivayetle zikretmiştir.
Bu kıssa hakkında meşhur olan ise bunun Mustalik oğullan gazvesinde vuku bulmuş olmasıdır. Herhalde râvî vehmederek âyeti zikretmiş olsa gerektir. Bir başka âyeti zikretmek istemiş ve fakat bu âyeti zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.[48]

— Ek —

Bize Muhammed İbn İshâk'ın Zührî'den, onun Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'den, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) geldiğinde-kavmim beni'yakaladı ve : Sen şâir bir adamsın. Dilersen bazı sebepler ileri sürerek Allah Rasûlü (s.a.) ne özür beyân edebilirsin. Sonra bir günâh olursa Allah'tan mağfiret dilersin.., dediler. Sonra râvî hadîsi uzunca zikredip dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.) in beraberinde olanlardan haklarında Kur'an inen ve münafıklardan geride kalanlardan bi-' risi de Cülâs İbn Süveyd İbn es-Sâmit idi. Ümeyr İbn Sa'd'ın annesi ile evliydi. Umeyr, onun yamnda yetînx idi. Kur'an nazil olup ta Allah Teâlâ münafıklar hakkında

zikrettiklerini zikredince Cülâs: Allah'a yemîn olsun ki eğer bu adam söylediklerinde doğru ise muhakkak biz merkeblerden daha kötüyüz, dedi. Bunu işiten Umeyr İbn Sa'd : Allah'a yemîn olsun ki, ey Cülâs, muhakkak ki sen bana insanların en sevimlisi, imtihan yönünden en güzeli ve hoşlanmadığı şeyin kendisine isabet etmesini en çok istemediğim kimse idin. Fakat öyle bir söz söyledin ki; eğer ben onu anlatırsam, bu seni rüsvây eder. Eğer onu gizlersem, gizlemem beni helak eder. Bunlardan birisi (birincisi) bana diğerinden daha hafiftir, dedi ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip Cülâs'ın söylediklerini ona anlattı. Bu Cülâs'a ulaşınca hemen Hz. Peygamber (s.a.) in yanma gelip Umeyr İbn Sa'd'ın anlattıklarını kendisinin söylemediğini ve onun kendisine iftira ettiğini belirtip bu hususta Allah'a yemîn etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun hakkında : «Allah adına yemîn ederler ki: Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müs-lümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır...» âyetini indirip Allah Rasûlü (s.a.) nü buna muttali' kıldı. Cülâs'ın güzelce tevbe edip nifaktan sıyrıldığını rivayet ederler. Hadîs bu şekliyle müdrectir. İdrâc edilen kısım hadîse muttasıl olarak gelmiştir. Sanki o, —en doğrusunu Allah bilir— bizzat îbn İshâk'ın sözü olup Kâ'b İbn Mâlik'in sözlerinden değildir.
Urve İbn Zübeyr der ki: Bu âyet, Cülâs İbn Süveyd îbn Sâmit hakkında nazil olmuştur. O ve karısının oğlu Mus'ab Küba'dan gelmişlerdi. Cülâs : Şayet Muhammed'in getirdiği hak ise; biz, üzerinde olduğumuz şu merkeblerimizden daha kötüyüz, dedi. Mus'ab: Ey Allah'ın düşmanı, Allah'a yemîn olsun ki söylediklerini Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) e geldim. Ve benim hakkımda Kur'an inmesinden veya bana bir musibet isabet etmesinden veya onun hatâsına karıştırılmamdan korktum da : Ey Allah'ın elçisi, ben ve Cülâs Küba'dan geldik. Şöyle şöyle dedi! Onun hatâsına karıştırılmam veya benim başıma bir musibet gelmesinden korkum olmasaydı, sana bunU haber vermezdim, dedim. Cülâs'ı çağırıp : Ey Cülâs, Mus'ab'ın bildirdiğini dedin mi? diye sordu. Ö yemîn etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah adına yemîn ederler ki: Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklanndan sonra kâfir olmuşlardır.» âyetini indirdi.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana ulaştığına göre; bu sözleri söyleyen Cülâs îbn Süveyd İbn es-Sâmit olup, bu sözleri Allah Rasûlü'ne onun evinde yetîm olan Umeyr İbn Saîd ulaştırmış ve Cülâs bu sözleri inkârla söylemediğine dâir Allah'a yemîn etmiş; Allah Teâlâ onun hakkında âyet indirince tevbe etmiş, nifaktan sıyrılmış ve bana ulaştığına göre güzelce tevbe etmiştir.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Eyyûb İbn İshâk İbn İbrâhîm'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Ra-sûlü (s.a.) bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Muhakkak size (biraz sonra) bir insan gelip şeytânın gözleriyle bakacak. Geldiği zaman onunla konuşmayın, buyurdu. Çok geçmeden mavi gözlü bir adam çıktı geldi. Allah Rasûlü (s.a.) onu çağırıp : Sen ve arkadaşların bana ne ile hakaret ettiniz? diye sordu. Adam gidip arkadaşlarını getirdi ve söylemediklerine dâir yemin ettiler de Allah Rasûlü (s.a.) onları affetti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah adına yenim ederler ki: Bir şey söylemediler...» âyetini indirdi.

«Başaramayacakları bir şeye giriştiler.» âyetinin Cülâs hakkında nazil olduğu söylenir. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dediği zaman karısının oğlunu öldürmeye kalkmıştı. Âyetin Abdullah İbn Übeyy hakkında nazil olduğu da söylenir ki o Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmeyi kasd etmişti. Süddî der ki: Allah Rasûlü razı olmasa dahi Abdullah İbn Übeyy'e tâc giydirmek isteyen bir takım kişiler hakkında nazil olmuştur. Rivayete göre Allah Rasûlü Tebûk gazvesinde iken yürüyüş sırasında gecelerden birinde münafıklardan bir grup Hz. Peygamber (s.a.) e suikast düzenlemeye niyyet etmişlerdi. On küsur kişi idiler. Dahhâk, bu âyetin onlar hakkında nazil olduğunu söyler. Bu, Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin «Delâil'ün-Nübüvve» isimli kitabında rivayet ettiği hadîste açıkça görülmektedir. Beyhakî, Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yemmân (r.a.) dan rivayet eder ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin geminden tutmuş ben Önden çekiyor, Ammâr da deveyi sürüyordu. — Veya ben deveyi sürüyordum, Ammâr da önden çekiyordu.— Biz, dağın bir yamacına vardığımızda birden orada Hz. Peygamberin önüne çıkan oniki süvari gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) ne onları haber verdim. Onları çağırdı. Onlar gerisin geri dönüp kaçtılar. Allah Rasûlü (s.a.) bize : O topluluğu tanıdınız mı? diye sordu. Biz : Hayır ey Allah'ın elçisi, yüzleri peçeli idi. Fakat biz binitlerini tanıdık, dedik. Bunlar, kıyamet gününe kadar münafıklardır. Ne istediklerini biliyor musunuz? buyurdu. Biz hayır, dedik. Onlar, Allah Rasûlü (s.a.) ne akabe (dağının, yamacın) de galebe çalmak ve onu oradan atmak istiyorlardı, buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, her kavmin, arkadaşlarının başını sana göndermesi için aşiretlerine birini göndermeyecek misin? diye sorduk. Hayır, arabların kendi aralarında : Muhammed bir kavimle savaştı. Allah Teâlâ onu onların üzerine gâlib kılınca döndü onları öldürdü, diye konuşmalarından hoşlanmam, buyurup sonra şöyle dedi: Ey Allah'ım, onlara dübeyle at. Biz : Ey Allah'ın elçisi, dübeyle nedir? diye sorduk. Onlardan birinin kalb damarına isabet edip onu helak edecek bir ateş parçasıdır, buyurdu. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki! Bize Yezîd'in... Ebu et-Tufeyl'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk gazvesinden dönerken bir münâdîye emretti ve o; şöyle nida etti: Allah Rasûlü yamaç yolunu tutmuştur. Kimse o yolu tutmasın. Hu-zeyfe Allah Rasûlü (s.a.) nün binitini geminden feutup çeker ve Ammâr' da sürerken birden binitleri üzerinde yüzleri peçeli bir grup gelip Allah Rasûlü'nün devesini sürmekte olan Ammâr'ın üstüne çullandılar. Ammâr (r.a.) onların binitlerinin yüzlerine vurmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) Huzeyfe'ye : Dur, dur, buyurup binitinden indi. Hz. Peygamber inince o da indi. Ammâr döndüğünde : Ey Ammâr, o topluluğu tanıdın mı? diye sordu. Ammâr : Binitlerinin hepsini tanıdım. Fakat kavim peçeliydi, dedi. Hz. Peygamber : Ne istediklerini bilir misin? diye sordu. Ammâr: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Hz. Peygamber : Allah Rasûlü (s.a.) nü ürkütüp atmak istediler, buyurdu. Ammâr, Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından bir adama gitti. O : Allah için söyle, akabe ashabı (yamaçta size karşı gelenler) kaç kişiydiler* biliyor musun? dedi. Ammâr: Ondört, şayet sen de onlardan isen onbeş kişi idiler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.), onlardan; Allah'a yemîn olsun ki biz, Allah Rasûlü'nün münâdisini işitmedik. Ve o topluluğun ne istediğini de bilmiyorduk, diyen üçünü ma'zûr gördü. Ammâr der ki: Ben şehâdet ederim ki kalan onikisi dünya hayatında ve şâhidlerin

ortaya çıktığı günde Allah ve Rasûlüne düşmandırlar. İbn Lehîa'nın Ebu'l-Esved'den, onun da Urve İbn Zübeyr'den buna benzer rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) insanlara vâdînin alt tarafında yürümelerini emretmiş, o, Hu-zeyfe ve Ammâr yamaca tırmanmıştılar. Yüzleri peçeli olarak bu rezîl güruh, onların peşine takılıp yamaca tırmanıp ordan gitmek istemişler, Allah Teâlâ da Rasûlü (s.a.) ne onların maksadlarım bildirmiş, buna muttali' kılmıştı. Hz. Peygamber Huzeyfe'ye emretmiş, Huzeyfe onlara dönüp binitlerinin yüzlerine vurmuş, korkmuşlar ve kabahatli olarak dönmüşlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) onların isimlerini ve kendisini öldürme niyyetlerini Huzeyfe ve Ammâr'a bildirmiş ve gizlemelerini emretmişti. Yûnus İbn Bükeyr de, İbn İshâk'tan bu şekilde rivayet etmiştir. Ancak burada onlardan bir cemâatin isimleri verilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Beyhakî'nin söylediğine göre, Taberânî'nin Mu'cem'inde de bu şekilde anlatılır. Anlatılan bu kıssanın sıhhatine Müslim'in rivayet ettiği şu hadîs delâlet etmektedir: Müslim der ki:. Bize Züheyr îbn Harb'm... Ebu Tufeyliden rivayetine göre o, şöyle demiştir: Huzeyfe ile akabe halkından bir adam arasında, halkın arasında olan şeyler ol-muştu. Akabe halkından olan adam : Allah için söyle, akabe ashabı kaç kişiydi? dedi. Topluluk Huzeyfe'ye : Madem sordun, haber ver, dediler. Huzeyfe : Bize onların ondört kişi olduğu haber verilmişti. Şayet sen de onlardan isen onbeş kişidirler. Allah'ı şâhid tutarım ki onlardan onikisi bu dünya hayatında ve şâhidlerin dikileceği günde Allah ve Rasûlüne düşmandırlar. Bizler, Allah Rasûlü (s.a.) nün münâdîsini işitmedik. Ve o topluluğun ne istediğini de bilmiyorduk, diyen üç kişinin ma'zereti ise kabul edilmiştir. Hz. Peygamber Harre'de iken yürüyüp; su az, benden önce hiç kimse oraya varmasın, buyurmuştu, oraya varınca kendinden önce bir topluluğun geldiğini görmüş o gün onlara la'net etmiş, dedi. Müslim'in Katâde kanalıyla Huzeyfe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet ettiği şu hadîs de yukardaki kıssanın sıh-hatına şâhiddir : Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Ashabım içinde oniki münafık var ki onlar cennete girmeyecek ve deve iğne deliğinden geç-medikçe cennetin kokusunu duymayacaklardır. Onlardan sekizine, kürek kemikleri arasından girip göğüslerinden çıkacak bir ateş parçası yetecektir. Bu sebepledir ki Huzeyfe'ye Allah'tan başkasının bilmediği «Sırrın sahibi» denilmiştir. Yani o münafıklardan bir grubu biliyordu. Bunu Huzeyfe'ye isnâd edenlerin zannına göre Allah Rasûlü (s.a.) onların kim olduğunu başkasına değil, sâdece ona bildirmişti. En doğrusunu Allah bilir.
Taberânî'nin Müsned'indeki Huzeyfe maddesinde akabe ashabının isimleri belirtilmiştir. Taberânî'nin Ali îbn Abdülazîz'den, onun da Zübeyr İbn Bekkâr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Onlar {akabe ashabı) Muattib İbn Kuşeyr, Vedîa îbn Sabit. Cedd İbn Abdullah îbn , Nebtel İbn el-Hâris —bu kişi Amr İbn Avf oğullarındandır— Haris İbn Yezîd et-Tâî, Evs İbn Kayziyy, Haris İbn Süveyd, Sa'd îbn Zürâre, Kays İbn Fehd, Hublâ oğullarından Süveydâ ve Daîs Kays İbn Amr İbn Sehl Zeyd îbn Lusayt, Sülâle (?) İbn Hamam (?) dır. Bu ikisi Kaynukâ' oğullarına mensûb olup müslüman olduklarını izhâr etmişlerdi.
Allah Teâlâ : «Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah'ın ve Ra-sûlünün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur.» buyurur ki onların yanında Allah'ın onlara bereket ve Allah Rasûlünü onlara" elçi olarak göndermesiyle kendilerini zengin kılmasından başka Hz. Peygamberin hiç bir suçu yoktur. Şayet

onlar hakkında mutluluk tamamlanmış olsaydı, Allah Teâlâ Hz. Peygamberin getirdiklerine onları eriştirir ve hidâyetini bahşederdi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) ansara : Ben, sizi sapıklar olarak buldum da Allah benimle sizi hidâyete kavuşturmadı mı? Sizler parça parça idiniz de Allah Teâlâ benimle sizi birleştirmedi mi? Fakirler idiniz de Allah Teâlâ sizi benimle zenginleş-tirmedi mi? buyurmuş ve sözlerinden hangisini söylemişse onlar : Allah ve Rasûlü en çok nimet verendir, demişlerdi. Bu ifâdeler ancak hiç bir günâh olmaması durumunda söylenir. Nitekim Allah Teâlâ : «Onlar, ancak Azız, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öç almışlardı.»
(Bürûc, 8) buyururken Hz. Peygamber (s.a.) de : İyilik sahibinden öç alınmaya kalkışılırsa ve eğer fakîrse mutlaka Allah Teâlâ onu zengin kılar, buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ onları tevbeye çağırıp şöyle buyurur : «Eğei tevbe ederlerse; onlar için hayırlı olur. Şayet yüz çevirir (ve yollarında devam eder) lerse; Allah onları (öldürülme, düşünce ve üzüntü ile) dünyada da (azâb, horluk ve hakîrlikle) âhirette de pek acıklı bir azaba uğratır. Ve onlar için yeryüzünde bir dost ve' yardımcı da yoktur.» Onları mutlu kılacak, onlara imdada gelecek hiç kimse yoktur. Kimse onlar için hiç bir hayır sağlayamaz ve hiç bir kötülüğü onlardan engelleyemez.[49]

75 — içlerinden kimi de: Eğer bize lutf ve kereminden ihsan ederse; andolsun ki, zekâtını vereceğiz ye muhakkak sâlihlerden olacağız, diye Allah'a ahdetmişlerdi.
76 — Ama Allah onlara lutf ve kereminden ihsan edince; cimrilik ettiler ve yüz çevirdiler. Onlar zâten dönektirler.
77 — Allah'a verdikleri va'di tutmadıkları ve yalanı âdet edindikleri için, kendisinin huzuruna çıkacakları güne kadar Allah kalblerine nifak soktu.
78 — Bilmezler mi ki; Allah onların içlerinde gizlediklerini de, fısıltılarını da bilir.. Ve Allah gaybları çok iyi bilendir.

Allah'ın Lutfundan Cimrilik Edenler

Allah Teâlâ buyurur ki: Münafıklardan «Şayet Allah Teâlâ kendi fazlından zengin kılarsa malından sadaka verip sâlihlerden olacağına dâir» Allah'a ahid ve söz verenler vardır. Halbuki onlar söylediklerini yapmamış, iddialarını doğrulamamışlardır. Sonucunda ise bu yaptığına karşılık —'Allah bizi bundan korusun— kıyamet günü Allah'a kavuşacağı güne kadar kalblerinde bir münafıklık yerleşecektir. İçlerinde İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'nin de bulunduğu müfessirlerden bir çoğu bu âyetin, Sa'lebe İbn Hâtıb el-Ansârî hakkında nazil olduğunu söylerler. Bu hususta îbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Maân İbn Rifâa kanalıyla... Sa'lebe îbn Hâtıb el-Ansârî'den rivayet ettikleri bir hadîse göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne : Bana mal vermesi için Allah'a duâ et, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Yazıklar olsun sana, ey Sa'lebe, şükrünü yerine getireceğin az, güç yetiremeyeceğin çoktan daha hayırlıdır, demişti. Sa'lebe tekrar aynı şeyi söyleyince Hz. Peygamber : Allah'ın peygamberi gibi olmaya razı değil misin? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a'yemin ederim ki, dağların benimle beraber altın ve gümüş olarak -yürümesini isteseydim yürürlerdi, buyurdu. Sa'lebe : Seni hak ile gönderene

yemîn ederim ki, sen Allah'a duâ eder ve O da bana mal verirse •muhakkak her hak sahibine hakkını vereceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Allah'ım, Sa'lebe'ye mal ver, diye duâ etti. Râvî devamla şöyle anlatır : Sa'lebe bir koyun edindi. Koyun, kurdun ürediği gibi üredi. Medine ona dar geldi ve oradan uzaklaştı ve Medine vadilerinden birine indi. Nihayet sâdece öğle ve ikindiyi cemaatla kılıp diğerlerini terket-meye başladı. Sonra koyun üredi, çoğaldı ve o (Medine'den) o kadar uzaklaştı ki cum'a dışında namazları terketti. Koyun kurdun ürediği gibi üremeye devam etti ve cum'ayı da terketti. Cum'a günü atlıları bekleyip onlardan haberler sormaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) : Sa'lebe ne yaptı? diye sordu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, bir koyun edindi ve Medine ona dar geldi, deyip durumunu ona haber verdiler. Yazık Sa'lebe'ye, yazık Sa'lebe'ye, yazık Sa'lebe'ye, buyurdu. Allah Teâlâ : «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın...» (Tevbe, 103) âyetini indirdi. Râvî şöyle anlatır : Hz. Peygambere sadaka (zekât) âyeti nazil olunca Allah Rasûlü (s.a.) birisi Cü-heyne kabilesinden, diğeri Süleym kabilesinden olmak üzere iki kişiyi zekât toplamak üzere gönderdi. Müslümanlardan nasıl zekât (sadaka) alacaklarını onlara yazdı ve : Sa'lebe'ye ve Süleym oğullarından filancaya uğrayıp zekâtlarını alın, buyurdu. Çıkıp Sa'lebe'ye geldiler, ondan zekâtı istediler ve Allah Rasûlü (s.a.) nün mektubunu ona okuttular. Sa'lebe : Bu, cizyeden başka bir şey değil, bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değil, bilmiyorum nedir bu? dedi. Ayrılıp gittiler işlerini bitirince tekrar ona döndüler. Yine ayrılıp gittiler. Süleym oğullarından olan kişiye vardılar. Onları dinledi sonra develerinin en iyilerine baktı ve onları zekât için ayırıp bunlarla zekât me'mûru olan iki kişiyi karşıladı. Zekât için ayrılan malları görünce : Sana vâcib olan bu değil, biz bunları senden almak istemiyoruz, dediler. Sa'lebe ise : Alın bunları.
Benim gönlüm bununla hoş olacak. (Ben bunları gönül hoşluğuyla veriyorum.) Şu diğerleri de benim içindir, dedi. Ve onları ondan kabul edip aldılar. Zekât toplama işini bitirdiklerinde döndüler ve .nihayet Sa'lebe'ye uğradılar. Mektubunuzu bana gösterin, dedi ve ona bakıp : Bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değildir. Siz gidin, ben görüşümü bildireceğim, dedi. Ondan ayrılıp Hz. Peygamber (s.a.) e geldiler. Allah Rasûlü onlar konuşmadan önce : Yazık Sa'lebe'ye, buyurup Sü-leym kabilesinden olan kişiye bereket için duâ buyurdu. İkisi Hz. Peygambere Sa'lebe'nin ve Sülemî'nin yaptığını haber verdiler de Allah Teâlâ : «İçlerinden kimi de : Eğer bize lutf ve kereminden ihsan ederse; andolsun ki, zekâtını vereceğiz... diye Allah'a ahdetmişlerdi... Allah da kalblerine nifak soktu.» âyetlerini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında Sa'lebe'nin akrabalarından birisi vardı. Bunu işitti ve çıkıp Sa'lebe'ye vardı. Ve : Vay sana ey Sa'lebe, Allah Teâlâ senin hakkında şöyle şöyle âyet indirdi, dedi. Sa'lebe çıkıp Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve zekâtını kendisinden kabul buyurmasını istedi. Hz. Peygamber : Doğrusu Allah, senin zekâtını kabul etmemi yasakladı, buyurdu. Sa'lebe başına toprak saçmaya başladı da Allah Rasûlü (s.a.) ona : İşte senin işin bu, sana emretmiştim, bana itaat etmemiştin, buyurdu, Allah Rasûlü (s;a.), zekâtını almamakta ısrar edince Sa'lebe evine döndü. Allah Rasûlü (s.a.)onun zekâtını (vefatına kadar) almadı ve ondan hiç bir şey kabul etmedi. Halîfe olduğunda Ebubekir (r.a.) e geldi ve : Sen benim Allah Rasûlü katında derecemi ve ansâr içindeki yerimi biliyorsun. Zekâtımı kabul et,

dedi. Ebubekir: Allah Rasûlü (s.a.) senden zekâtı kabul etmedi, deyip zekâtını kabul etmeniekte ısrar etti. Vefatına kadar onun zekâtını almadı. Hz. Ömer (r.a.) halîfe olduğunda ona geldi ve : Ey mü'minlerin emîri, zekâtımı kabul et, dedi. Hz. Ömer : Ne Allah Rasûlü (s.a.) ve ne de Ebubekir senin zekâtını kabul etmemişken ben mi kabul edeceğim? dedi. Vefatına kadar da onun zekâtını kabul etmedi. Sonra Hz. Osman (r.a.) halîfe oldu. Ve ona gelip zekâtını kabul etmesini istedi. Hz. Osman: Senin zekâtını Allah'ın Rasûlü (s.a.), Ebubekir ve Ömer kabul etmemişken ben mi kabul edeceğim? dedi ve zekâtını kabul etmedi. Sa'lebe Osman'ın haHfeliği zamanında öldü.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a verdikleri va'di tutmadıkları ve yalanı âdet edindikleri için, kendisinin huzuruna çıkacakları güne kadar Allah kalblerine nifak soktu.» Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen sahîh bir hadîse göre; o, şöyle buyurmuştur : Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, va'dettiğinde va'dinden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde emânete hiyânet eder, Bu hadîsin birçok şâhidleri vardır ve en doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Bilmezler mi ki; Allah onların içlerinde gizlediklerini de fısıltılarını da bilir. Ve Allah gayblan çok iyi bilendir.» âyetinde onlara Allah'ın gizliyi ve açığı bildiğini, malları olunca sadaka verip şükredeceklerini açığa vursalar dahi, onların içlerinde (gönüllerinde) olanı en iyi bilen olduğunu, onları kendilerinden daha iyi bildiğini haber veriyor. Zîrâ O, gayblan çok iyi bilendir. Gaybı ve açık olanı, her bir sırrı ve iki kişi arasındaki fısıltıları, açığa çıkanı ve gizli olanı en iyi O bilir.[50]

79 — Sadaka vermekte gönülden davranan mü'min-lere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir. Ve onlar için elim bir azâb vardır.

Mü'minlere Dil Uzatanlar

Bunlar da münafıkların sıfatlarındandır. Hiç kimse, her durumda onların ayıplamalarından ve dil uzatmalarından kurtulamaz. Hattâ ta-saddukta bulunanlar dahi onlardan kurtulamaz : Onlardan birisi bol mal (zekât vermek üzere) getirse : Bu, riyakârdır, derler. Az bir şey getirse : Allah Teâlâ bunun sadakasından müstağnidir, derler. Nitekim Buhârî der ki: Bize Ubeydullah İbn Saîd'in... Ebu Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Zekât âyeti nazil olduğunda; biz, sırtlarımıza yüklenir (getirir) dik. Bir adam geldi ve pek çok sadaka verdi. Riyakâr, dediler. Bir adam da geldi ve bir sâ' (miktarında) sadaka verdi. Allah Teâlâ bunun sadakasından müstağnidir, dediler de «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» âyeti nazil oldu. Bu hadîs, Müslim'in Sahîh'inde Şu'be kanalıyla da rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Selîl'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bizim Bakî'deki meclisimizde birisi yanımızda durdu ve şöyle dedi: Bana babam —veya amcam— rivayet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü Bakî'de şöyle buyururken işitmiş: Kim bir sadaka verecek? Kıyamet günü bu sadakasında onun için ben şâhid olacağım. Sadaka olarak verme arzusu ile sarığımdan bir veya iki

katmı çözdüm, ancak âdemoğluna gelen (utanç) bana da geldi ve sangımı yeniden sanp bağladım. Bir adam geldi ki, Bakî'de onun kadar siyah, onun kadar boyu kısa, onun, kadar gözü çirkin birisini görmemiştim. Bir deveyi çekiyordu. Bakî'de o deveden daha güzelini görmedim. -Ey Allah'ın elçisi, zekât mı? (Bu zekât olur mu?) diye sordu. Allah Rasûlü; evet, buyuranca.: Bu deveyi al, dedi. Birisi ona dil uzatıp : Şu kimse şunu tasadduk ediyor. Allah'a yemin olsun ki bu deve ondan daha hayırlıdır, dedi. Bunu işiten Allah Rasûlü (s.a.) üç defa : Yalan söyledin, bilakis o, senden ve bu deveden daha hayırlıdır, buyurup yine üç defa : Yüzlerce devesi olanlara yazıklar olsun, buyurdu. Kimler müstesna ey Allah'ın elçisi? diye sordular. Malı şöyle şöyle yapanlar müstesna, buyurup sağından ve solundan elleriyle topladı. Ve yine üç Sefa : Malı az, ibâdeti çok olan kurtuluşa ermiştir, buyurdu.
Ali İbn Ebu Talha, bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan onun şöyle dediğini nakleder : Abdurrahmân İbn Avf, Allah Rasûlü (s.a.) ne kırk ûkkiye altın getirdi. Ansârdan birisi de bir sâ' yiyecek getirdi.' Münafıklardan birisi: Allah'a yemin olsun ki Abdurrahmân getirdiğini sâdece gösteriş için getirmiştir, dedi. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü şu bir sâ'dan müstağnidir, dediler.
îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki : Bir gün Allah Rasûlü insanlara çıkıp onların içinde : Sadakalarınızı (zekâtlarınızı) toplayınız, diye nida etti. İnsanlar, zekâtlarını topladılar. Arkadan bir adam bir sâ' hurma getirdi ve : Ey Allah'ın elçisi, şu bir sâ' hurmayı geceleyin ücretle sırtımda iple su taşıyarak kazandım. Gece iki sâ' hurma kazanmıştım. Birini bıraktım, diğerini sana getirdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona bu bir sâ' hurmayı zekâtların içine serpmesini (koymasını) emretti. Bazıları onunla alay edip : Muhakkak ki Allah ve Rasûlü bundan müstağnidir. Allah ve Rasûlü senin bu bir sâ'mı ne yapsın? dediler. Sonra Abdurrahmân İbn Avf Allah Rasûlü (s.a.) ne : Zekât ehlinden kimse kaldı mı? diye sordu. Hz. Peygamber; hayır, buyurunca Abdurrahmân İbn Avf ona : Benim yanımda zekâtlar hususunda (zekât olarak verilmek üzere) yüz ûkkiye altın var, dedi. Ömer îbn Hattâb ona: Sen deli misin? dedi. O : Bende hiç bir delilik yoktur, dedi. Hz. Ömer: Yapacağını yaptın mı? diye sordu, o : Evet, benim sekiz bin (dirhem param) var. Dörtbinini Rabbıma borç olarak veriyorum. Kalan dörtbin ise benim içindir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Tuttuğunda (vermeyip bıraktığında) ve verdiğinde Allah seni bereketlendirsin, buyurdu. Münafıklar ona dil uzatıp : Allah'a yemîn olsun ki Abdurrahmân, bu verdiğini ancak gösteriş (riya) için vermiştir, dediler. Onlar yalancıdırlar. O, bu hususta ancak gönülden davranmıştı. Allah Teâlâ onu ve bir sâ' hurma getiren yoksul arkadaşını ma'zûr gören bir âyet indirip kitabında şöyle buyurdu : «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'-minlere dil uzatan...» Mücâhid ve bir çoklanndan da bu şekilde rivâyer edilmiştir.
İbn İshâk der ki: Mü'minlerden gönüllü sadaka verenler, Abdur-rahmân İbn Avf idi. Dörtbin dirhem sadaka vermişti. Diğeri de Aclân oğullarından Asım İbn Adiyy idi. Allah Rasûlü (s.a.) zekât vermeye te§vîk buyurmuştu. Abdurrahmân İbn Avf kalkfp dörtbin (dirhem) sadaka verdi. Âsmı da kalkıp yüz vesak hurmayı sadaka verdi. Her ikisine de dil uzatıp : Bu, riyadan başka bir şey değil, dediler. Ancak gücünün yetebildiği kadarını sadaka olarak veren ise Amr İbn Avf oğullarının dostu Üneyf el-İrâşî oğullarından Ebu Akîl idi. Bir sâ' hurma getirmiş ve bunu zekât •mallarının

içine boşaltmıştı. Aralarında ona güldüler ve : Allah Ebu Akîl'in bir sâ'ından müstağnidir, dediler.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Tâlût İbn Abbâd'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) : Sadaka veriniz, muhakkak ki ben bir hey'et göndermek istiyorum, buyurmuştu. Abdurrahmân İbn Avf gelip : Ey Allah'ın elçisi, benim yanımda dörtbin (dirhem) var. İkibinini Rabbıma borç veriyorum. İkibini de ailem içindir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Verdiğinde Allah seni bereketlendirsin, yanında tuttuğunda Allah seni bereketlendirsin, buyurdu. Ansârdan birisi geceleyin iki sâ' hurma kazandı ve : Ey Allah'ın elçisi, iki sâ' hurma kazandım. Bir sâ'ı Rabbıma borç veriyorum, bir sâ' da ailem içindir, dedi. Münafıklar onunla alay edip dil uzattılar ve : İbn Avf'ın vermiş olduğu ancak riya içindir. Ve : Allah ve Rasûlü şunun bir sâ'ından müstağni değiller mi? dediler de Allah Teâlâ:' «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» âyetini indirdi. Sonra hadîsi Ebu Kâmil kanalıyla... Ömer İbn Ebu Seleme'-den, onun da babasından mürsel olarak rivayet etmiş ve Tâlût'tan baş-kasının hadîsi müsned olarak rivayet etmediğini söylemiştir.
İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Bize ibn Vekî'nin... İbn Ebu Akîl'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Geceleyin iki sâ' hurma karşılığı sırtımda iple su çektim. Bir sâ'ını yemeleri için aileme götürdüm. Diğerini takdim etmek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne götürdüm. Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip; bunu haber verdim de : Zekâtın içine kat, buyurdu. Kavim alay edip : Muhakkak ki Allah, şu yoksulun sadakasından (zekâtından) müstağnidir, dediler. Bunun üzerine Allah- Teâlâ: «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan...» mealindeki iki âyeti indirdi. Hadîsi bu şekliyle Zeyd İbn Habâb'dan rivayet eden Taberânî, Ebu Akîl'in isminin Habbâb olduğunu; Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Sa'lebe de denildiğini ekler.
Allah Teâlâ : «... eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» buyurur ki onların bu kötü işlerine ve mü'minlerle alay etmelerine bir mukabele kabîlindendir. Zîrâ ceza, yapılan işin cinsinden olur. Allah Teâlâ onlara karşı, alay edenin davranışı ile mukabelede bulunmuştur. Böylece mü'-minlere dünyada yardım etmiş; münafıklara da âhirette elem verici bir azâb hazırlamıştır.[51]

80 — Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır. Bu, Allah'ı ve Peygamberini inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne bu münafıkların mağfiret dilenmeye ehil olmadıklarını, onlar için isterse yetmiş defa mağfiret dilese bile Allah'ın onları bağışlamayacağını haber vermektedir. Buradaki yetmiş sayısının, onlar için mağfiret dilemeyi kesmek için zikredildiği de söylenmiştir. Zîrâ arablarm sözünde yetmiş sayısı, mübalağa İçin zikredilir. Yoksa bu sayıyla tahdîd ve fazlasını bu hükmün dışında bırakmak için değil.
Burada mefhûm-ı muhalifin bulunduğu da söylenmiştir. Nitekim Avfî'nin îbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), bu âyet nazil olduğunda :

Rabbımı işittim, bana onlar hususunda ruhsat verdi. Allah'a yemîn olsun ki yetmiş defadan fazla mağfiret dileyeceğim. Umulur ki Allah onları bağışlar, buyurmuştur. Halbuki Allah Teâlâ, onlara olan gazabının şiddetinden : «Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.» (Münâfikûn, 6) buyurmuştur. Şa'bî der ki: Abdullah İbn Übeyy'in hastalığı ağırlaşınca oğlu Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Muhakkak babam ölüm halindedir. Yanında bulunup ona duâ etmenizi isterdim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : İsmin nedir? diye sordu. O Hubâb İbn Abdullah, dedi. Allah Rasûlü : Bilakis sen Abdullah İbn Abdullah'sın. Hubâb şeytân ismidir, buyurdu ve onunla birlikte gidip Abdullah İbn Übeyy'in yanında bulundu, ona gömleğini giydirdi. O, terli idi. Ona duâ etti. O bir münafık olduğu halde ona duâ mı ediyorsun? denildi de şöyle buyurdu : Muhakkak ki Allah Teâlâ : «Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de...» buyurmuştur. Muhakkak ki ben onun için yetmiş, yetmiş ve yetmiş defa mağfiret dileyeceğim. Hadîs Urve İbn Zübeyr, Mücâhid İbn Cebr ve Katâde İbn Diâme'-den de rivayet edilmiş olup bunları îbn Cerîr kendi isnâdları ile rivayet etmiştir.[52]

81 — Allah'ın peygamberine muhalefet için geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmek hoşlarına gitmedi. Bu sıcakta savaşa çıkmayın, dediler. De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keski bilselerdi.
82 — Artık yaptıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

Cihâddan Hoşlanmayıp Oturanlar

Allah Teâlâ, Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından geride kalanları, onun çıkışından sonra oturmalanyla sevinen münafıkları yermek, kınamak üzere buyurur ki: «Allah yolunda (Allah Rasûlü ile birlikte) mallarıyla, canlarıyla cihâd etmeleri hoşlarına'gitmedi. (Birbirlerine) Bu sıcakta savaşa çıkmayın dediler.» Tebûk gazvesi gölgenin hoş ve meyvelerin bol olduğu şiddetli sıcak günlerde olmuştu. Bu sebeple : «Bu sıcakta savaşa çıkmayın.» demişlerdi. Allah Teâlâ ise elçisine : «De ki: (Muhalefetiniz sebebiyle gideceğiniz) cehennem ateşi (kaçmış olduğunuz sıcaktan ve hattâ ateşten) daha sıcaktır.» İmâm Ahmed der ki: Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Âdemoğlunun yakmakta olduğu ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bu (bir tek parça) bile yeterli olurdu, dediler de şöyle buyurdu : Bunun üzerine altmışdokuz parça daha arttırılmıştır. Hadîsi Buharî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre, şöyle buyurmuştur: Sizin şu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. İki kere denize sokulmuştur. Bu olmasaydı, Allah Teâlâ onda hiç kimse için bir menfaat kılmazdı. Bu hadîsin de isnadı sahihtir.
İmâm Ebu İsa et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin Abbas ed-Dûrî kanar lıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetlerine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ateş, bin sene yakılmış ve nihayet kızarmış. Sonra bin sene daha yakılmış nihayet

beyâzlaşmış. Sonra bin sene daha yakılmış siyahlaşmış. O zifiri karanlık gece gibi simsiyahtır. Tirmizî, hadîsin Yahya dışında merfû' olarak hiç kimse tarafından rivayetini bilmediğini söyler. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de hadîsi îbrâhîm İbn Muham-med kanalıyla... Şerîk İbn Abdullah en-Nehaı'den rivayet etmiştir. Keza İbn Merdûyeh hadîsi Mübarek îbn Fudâle'den, o Sâbit'den, o da Enes'ten rivayet eder ki o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) : «Yakacağı insanlar ve taşlar olan ateş...» (Tahrîm, 6) âyetini okuyup şöyle buyurdu : Bin sene yakıldı ve beyâzlaştı, bin sene yakıldı ve kızardı, bin sene yakıldı ve siyahlaştı. Onu alevleri dahi aydınlatmaz, gece gibi siyahtır. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Temmâr İbn Necîh —bu râvî hakkında ihtilâf edilmiştir— kanalıyla... Enes'ten merfû1 olarak rivayetine göre; doğuda cehennem ateşinden bir şerare olsa, sıcaklığı batıda duyulurmuş.
Hafız Ebu Ya'lâ'nın, İshâk İbn Ebu İsrâîl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şu mescidde yüzbin kişi veya daha fazlası olsa ve içlerinde cehennemliklerden birisi bulunsa da nefes alıp verse ve nefesi onlara değse, hem mescid ve hem de içindekiler yanardı. Bu hadîs garîbdir.
A'meş'in Ebu İshâk'dan, onun Nu'mân İbn Beşîr'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü cehennemliklerin azâb bakımından en hafîf olanına ateşten iki pabuç giydirilir de pabuçlarının hararetinden beyni kaynar.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya'nın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz' Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Cehennemliklerin azâb bakımından en hafifi kendisine iki nâlin giydirilen ve bunlardan beyni kaynayan kimsedir. Bu hadîsin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir. İsnâd zincirindeki râvîleri Müslim'in şartlarına uygundur. En doğrusunu Allah bilir.
Bu hususta hadîsler pek çoktur. Allah Teâlâ da Kitâb-ı Azîz'inde başka âyetlerde şöyle buyurur: «Fakat ne mümkün, çünkü o hâlis alevdir. Deriyi soyup kavurandır.» (Meâric, 15-16), «Başlarına kaynar su dökülecektir. Bununla karınlanndakiler ve derileri eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir. Ne zaman oradan ve oradaki ızdırabtan çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri döndürülürler. Yakıcı azabı tadın, denir.» (Ha.cc, 19 -22), «Şüphesiz ki âyetlerimizi inkâr edenleri yakında ateşe atacağız. Derileri piştikçe azabı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz.» (Nisa, 56).
Bu âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ : «De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keski bilselerdi.» buyurur ki şayet onlar bilip anlasalardı, içinde bulundukları sıcaktan kat kat fazla olan cehennem ateşinden sakı-nabilmeleri için sıcakta Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Allah yolunda cihâda çıkarlardı.
Sonra Allah Teâlâ, bu münafıkları yaptıkları bu işten dolayı teh-dîdle : «Artık yaptıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Ebu Talha der ki: Dünya azdır. Orada diledikleri kadar gülsünler. Dünya bitip Allah'a vardıklarında ağlamaya başlarlar. Ağıtları hiç kesilmez. Ebu Razın, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Hüşeym, Avn el-Akîlî ve Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Abdullah İbn Abdüssa-med İbn Ebu Hıdâş'ın... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Ey insanlar, ağlayınız, ağ-layamazsanız ağlar görününüz. Muhakkak cehennem halkı, o kadar ağlayacak ki gözyaşları yüzlerinden ırmaklar

gibi akacak. Gözyaşları kesilince gözlerinden kanlar akacak. Eğer gemiler bu gözyaşlarına ko-yulsa yüzerdi. Hadîsi İbn Mâce de A'meş kanalıyla Yezîd er-Rukâşî'den rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Bekr İbn Abdullah İbn Muhammed îbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Muhammed İbn Abbâs'ın... Zeyd İbn Refî'den merfû* olarak rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Cehennemlikler ateşe girdiklerinde, bil* zaman gözyaşı dökerek ağlayacaklar. Sonra bir zaman gözlerinden irin dökerek ağlayacaklar. Cehennem bekçileri onlara : Ey mutsuzlar güruhu, dünyada; halkına rahmet edilen bir yurtta ağlamayı terketti-niz. Bu gün kendisinden imdâd isteyeceğiniz birini bulabiliyor musunuz? diyecekler. Onlar seslerini yükselterek : Ey cennet halkı, ey babalar, analar ve çocuklar topluluğu, kabirlerden susuz olarak çıktık. Uzun süre susuz olarak durdurulduk. Bu gün biz yine susuşuz. Sudan veya Allah'ın size nzık olarak verdiklerinden bize de akıtın, diye kırk sene duâ edecekler de onlara cevab verilmeyecek. Sonra onlara: «Siz böyle kalacaksınız.» (Zuhrûf, 77) diye cevab verilecek ve her türlü hayırdan ümitlerini kesecekler.[53]

83 — Allah seni onlardan bir topluluğa geri döndürür de; senden savaşa çıkmak için izin isterlerse, de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz, baştan oturup kalmaya razı oldunuz. Artık siz, geri kalanlarla birlikte oturun.

Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip şöyle buyuruyor : «Allah seni (bu savaştan geri döndürüp) onlardan bir toplulukla —Katâde'nin söylediğine göre bunlar oniki kişidir— karşılaştırdığı zaman; eğer senden (seninle birlikte başka bir gazvede) savaşa çıkmak için izin isterlerse, (onlara bir azarlama ve" ceza olarak) de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız.» Allah Teâlâ sonra bunun sebebini şöyle açıklıyor : «Çünkü siz, baştan oturup (geride) kalmaya razı oldunuz.» Allah Teâlâ başka bir âyette : «Biz, onların kalelerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110) buyuruyor ki kötülüğün cezası, hemen ardından bir kötülüktür. Aynı şekilde iyiliğin de sevabı hemen ardından bir iyiliktir. Nitekim Allah Teâlâ, Hudeybiye umresi hakkında bir âyette şöyle buyurur : «Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar diyeceklerdir ki: Bırakın biz de arkanıza düşelim. Onlar, Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler. De ki: Bize uymayacaksınız. Allah daha önce böyle buyurmuştur.» (Fetih, 15). «Artık siz geri kalanlarla birlikte oturun.» âyeti hakkında İbn Ab-bâs : Savaştan geri kalanla erkeklerle birlikte, derken Katâde : Kadınlarla birlikte, demiştir. Zîrâ geride kalanlarla kadınlar kasdedilmiş olsaydı kelimenin çoğulu şeklinde gelirdi. Böylece İbn Cerîr, İbn Abbâs'ın sözünü tercih etmiş oluyor.[54]

84 — Onlardan ölen hiç birinin namazını asla kılma kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah'a ve Rasû-lüne küfrettiler ve fâsıklar olarak öldüler.

Allah Teâlâ, Rasûlüne münafıklardan uzak ve berî olmasını, onlardan birisi öldüğünde namazını kılmamasını, duâ etmek veya mağfiret dilemek üzere kabri

başında durmamasını emretmiştir. Zîrâ onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişler ve bu hal üzere Ölmüşlerdir. Bu, münafıklığı bilinen herkes hakkında genel bir hükümdür. Ancak âyetin nüzul sebebi, münafıkların başı olan Abdullah tbn Übeyy İbn SelûFdtır.
Buhârî der ki: Bize Ubeyd İbn İsmail'in... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah İbn Übeyy Öldüğünde; oğlu Abdullah İbn Abdullah, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip babasının kefenlen-mesi için gömleğini vermesini istedi de Allah Rasûlü gömleğini ona verdi. Sonra namazım kıldırmasını istedi ve Allah Rasûlü (s.a.) onun namazım kıldırmak üzere kalktı. Ömer kalkıp Allah Rasûlü (s.a.) nün elbisesinden tuttu ve : Ey Allah'ın elçisi, Rabbm onun namazını kıldırmaktan seni men'ettiği halde onun namazını mı kılacaksın? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Rabbım beni ancak muhayyer kılmıştır. O: «Onlar" için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır.» (Tevbe, 80) buyurdu. Ben ise yetmişden fazla mağfiret dileyeceğim, buyurdu. Ömer : Muhakkak ki o, münafıktır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onun namazını kıldı da Allah Teâlâ : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazım kılma, kabrinin başında durma.» âyetini indirdi. Hadîsi Müslim de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Ebu Üsâme Hammâd İbn Üsâme'den rivayet etmiştir. Hadîsi Buhârî de İbrahim İbn Münzir kanalıyla... Ubeydullah îbn Ömer el-Amrî'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Allah Rasûlü onun namazını ktldı ve onunla birlikte biz de kıldık. Allah Teâlâ da : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma...» âyetini indirdi. Hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed de Yahya İbn Saîd el-Kattân kanalıyla Ubeydullah'tan rivayet etmiştir. Hadîs buna benzer şekilde bizzat Ömer İbn Hattâb'dan da rivayet edilmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb'un... Ömer îbn Hattâb (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle diyor : Abdullah İbn Übeyy öldüğünde Allah Rasûlü (s.a.) onun namazına çağırıldı. Hz. Peygamber onun namazını kılmak için kalktı. Namazını kılmak üzere başında durduğunda döndüm ve göğsü hizasında durdum. Ey Allah'ın elçisi, filân, filân günler —onun günlerini sayar— şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanı Abdullah İbn Übeyy üzerine mi (namaz kılacaksın)? dedim. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm buyurdu. Ben bunu fazlaca söyleyince : Geri çekil ey Ömer, ben muhayyer bırakıldım ve (onun namazını kılmayı) tercih ettim. Bana «Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır.» denildi. Şayet yetmişden fazla mağfiret dilediğimde bağışlanacağını bilsem mutlaka mağfiret dilemeyi arttırırdım, buyurdu, sonra namazını kıldı ve onunla (cenaze-siyle) birlikte yürüdü, defin işi bitinceye kadar kabri başında durdu.
Allah ve Rasûlü en iyi bilen olduğu halde Allah Rasûlü (s.a,) ne karşı olan bu cür'etime ne kadar şaşılır. Allah'a yemîn olsun ki çok geçmeden şu iki âyet indi: «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfrettiler ve fâsıklar olarak öldüler.» Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) hiç bir münafığın namazını kılmadı ve vefatına kadar hiç birinin kabri başında durmadı. Hadîsi bu şekliyle tefsir babında Muhammed İbn İshâk kanalıyla Zührî'den rivayet eden Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsin bir benzerini Buhârî de Yahya İbn Bükeyr kanalıyla... Zührî'den rivayet etmiştir. Bu hadîsin lâfzı şöyledir : Allah Rasûlü : Ey Ömer, benden geri dur,

buyurdu. Ben fazla konuşunca: Ben muhayyer bırakıldım ve (namazını kılmayj) tercih ettim. Şayet yetmişden fazla mağfiret dilediğimde bağışlanacağını bilseydim mutlaka yetmişden fazla mağfiret dilerdim, buyurdu. Allah Rasûlü namazını kılıp ayrıldı. Çok geçmemişti ki Berâe sûresinden şu iki âyet nazil oldu : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma...» Allah Rasûlü (s.a.) en iyi bilen olduğu halde Allah Rasûlüne karşı olan bu cür'etime sonraları çok şaştım.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah İbn Übeyy öldüğünde oğlu Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, şayet sen (onun namazına) gelmezsen biz bununla devamlı ayıplanacağız, dedi de Hz. Peygamber (s.a.) ona geldi ve kabrine indirilmiş olarak buldu. Kabrine konmadan önce (haber verseniz olmaz mıydı?) buyurdu. Mezarından çıkarttı, başından ayaklarına kadar üzerine üfürdü ve (kefen yerine) ona gömleğini giydirdi. Hadîsi Neseî de, Ebu Dâvûd el-Harrânî kanalıyla... Abdülmelik İbn Ebu Süleyman'dan rivayet etmiştir.
Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Osman'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre o,, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Abdullah îbn Übeyy kabrine konulduktan sonra geldi, çıkarılmasını emretti de çıkarıldı. Onu dizlerine koyup tükrüğünden üzerine .serpti ve ona gömleğini giydirdi. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsi Buhârî, birçok yerde Müslim ve Neseî ile birlikte başka şekillerde olmak üzere Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir.
İmâm Ebu Bekr Ahmed İbn Amr îbn Abdülhâlik el-Bezzâr Müs-ned'inde der ki: Bize Amr İbn Ali'nin... Câbir'den; Yûsuf İbn Mûsâ kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Münafıkların başı —Yahya İbn Saîd'in söylediğine göre Medine'de— öldü, Namazını Hz. Peygamber (s.a.) in kıldırmasını vasiyyet etmişti. Oğlu Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip : Muhakkak ki babam senin gömleğin ile kefen-lenmesini vasiyyet etti. —Bu söz hadîsin Abdurrahmân İbn Muğrâ ed-
Devsî riv Niyetindedir. Yahya ise hadîsinde şöyle demektedir; Allah Rasûlü onun namazını kıldı, ve gömleğini ona giydirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : (Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma.» âyetini indirdi. Abdurrahmân şöyle ilâve eder: Hz. Peygamber (s.a.) gitti ve namazını kıldı, kabri başında durdu. Geri döndüğünde Cebrail gelerek şöyle dedi: «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» Hadîsin isnadında birşey yoktur ve baş tarafı bunu göstermektedir.
İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî der ki: Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Enes'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Abdullah İbn Übeyy'in namazını kılmak istedi de Cibril elbisesinden tutup ; «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» dedi. Hadîsi Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde Yezîd er-Rukâşî'den rivayet etmiştir. Ancak Yezîd er-Rukâşî zayıftır.
Katâde der ki: Abdullah İbn Übeyy hasta iken Allah Rasûlü (s.a.) ne haber gönderdi, Hz. peygamber yanma gelince ona : Seni yahûdîle-rin sevgisi helak etti, buyurdu. Abdullah : Ey Allah'ın elçisi, beni azarlaman ve serzenişte bulunman için değil, bana mağfiret dilemen için sana haber gönderdim, dedi. Sonra Abdullah babasının kefenlenmesi için Rasûlullahtan gömleğini istedi. Hz. Peygamber gömleğini ona verdi, namazını kıldı ve kabri başında durdu. Bunun üzerine Allah

Teâlâ : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» âyetini indirdi.
Seleften bazılarının zikrettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) nün gömleğini ona giydirmesinin sebebi şudur : Hz. Abbâs (Medine'ye) geldiğinde ona bir gömlek aranmış, iri ve uzun boylu olması sebebiyle Abdullah İbn Übeyy'in dışında kimsenin elbisesi ona uymamış ve Abdullah İbn Übeyy elbisesini ona vermişti. Allah Rasûlü (s.a.) bu işi ona bir mükâfat (daha önce yaptığına bir karşılık olarak) yapmıştır. En doğrusunu Allah bilir. Yine bu sebepledir ki bu âyet-i kerîme'nin nüzulünden sonra münafıklardan hiç birinin namazını kılmamış, kabri başında durmamıştır. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb'un... Abdullah İbn Ebu Katâde'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bir cenazeye çağırıldığında onun durumunu sorardı. Eğer hayırla yâd edilirse kalkıp onun namazını kılar; başka bir şekilde zikredilirse cenaze sahiplerine : Onu siz alıp namazını kılın, buyurur ve namazını kılmazdı. Ömer İbn Hattâb da durumu bilinmeyen cenazenin namazını kılmaz ve o cenazenin namazını Huzeyfe İbn el-Yemmân kıldırırdı. Çünkü o, münafıkların elebaşılarını bilirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onları kendisine haber vermişti. Bu sebepledir ki ona sahabeden başka bir kimsenin bilmediği «sının sahibi» denilirdi. Ebu Ubeyd'in «el-Ğarîb» kitabında zikrettiğine göre; Hz. Ömer bir adamın cenaze namazını kılmak istemiş ve Huzeyfe onu çimdiklemişti. Sanki o, bu tavrıyla onun namazını kılmaktan engellemek istemişti. AUah Teâlâ münafıkların namazım kılmaktan, mağfiret dilemek üzere kabri başında durmaktan nehyettiğine göre; bu, mü'minler bakımından Allah'a yaklaşma yollarının en büyüklerindendir. Bunun için meşru' kılınmış olup yapıldığında, bol ecir vardır. Sahihlerde ve diğer hadîs kitaplarında Ebu Hüreyre'den rivayetle sabit olduğuna göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Kim namazı kılımncaya kadar cenazede hazır bulunursa, ona bir kırat, defnedilinceye kadar cenazede hazır bulunursa ona iki kırat var, buyurdu. İki kırat nedir? denildi de : Onların en küçüğü Uhud gibidir, buyurdu. Mü'minin kabri başında durmaya gelince; Ebu Dâvûd der ki: Bize İbrâhîm İbn Mûsâ er-Râzî'nin... Osman (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Birisinin defin işi bittiğinde Hz. Peygamber (s.a.) (kabri) başında durur ve : Kardeşiniz için mağfiret dileyin, onun için destek isteyin. Muhakkak ki o, şimdi sorguya çekilmektedir, buyururdu. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd —Allah ona rahmet eylesin— tahrîc etmiştir.[55]

85 — Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah bunlarla, ancak onlara dünyada azâb etmeyi ve kâfir oldukları halde canlarının zorla çıkmasını diler.

Bu âyet-i kerîme'nin bir benzerinin tefsiri daha önce (aynı sûrenin 55. âyetinde) geçmişti. Hamd, ancak Allah'a mahsûstur.[56]

86 — Allah'a îmân edin, Rasûlü ile birlikte cihâd edin, diye bir sûre indirildiğinde; içlerinden gücü yetenler senden izin isteyip: Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım, derler.
87 — Geri kalanlarla birlikte oturmaya razı oldular. Kalblerine mühür vurulmuştur onların. Bu yüzden onlar iyice anlamazlar.

Allah Teâlâ burada güç yetirdikleri ve zengin oldukları halde cihâd-dan geri duran, cihâddan yüz çeviren, oturup kalmak için Allah Rasû-lünden izin isteyip : «Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım.» diyerek ordunun savaşa çıkmasından sonra geride kalan kadınlarla birlikte oturup kalma aybını kendilerine reva görenleri azarlayıp yeriyor. Harb çıkınca onlar, insanların en korkakları; emniyyet gelince de insanların en çok konuşanlarıdır. Allah Teâlâ onlardan bahisle başka bir âyette : «Korku geldiği zaman görürsün ki onlar, ölüm baygınlığı ile gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek keskin dilleriyle sizi incitirler.» (Ahzâb, 19) buyuruyor ki emniyet durumu hâsıl olunca keskin, kuvvetli sözlerle dilleri bir karış olur, harbde ise en korkak yaratıklardır.
Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «îmân etmiş olanlar : (Cihâd hakkında) keski bir sûre indirilmiş olsaydı.» derler. Derken muhkem bir sûre indirilip de orada muharebe zikrolununca kalblerinde hastalık olanların; ölüm korkusundan, bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını gördün. Korktukları başlarına gelsin. (Onlara gereken) itaattir ve güzel sözdür. Bunun için iş ciddileşince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu.» (Mu-hammed, 20-21).
«(Cihâddan ve Allah Rasûlü ile birlikte Allah yolunda savaşa çıkmaktan yüz çevirmeleri sebebiyle) kalblerine mühür vurulmuştur onların. Bu yüzden .onlar, iyice anlamazlar. (Kendileri için uygun olanı anlamazlar ki onu yapsınlar, kendileri için zararlı olan şeyi bilmezler ki ondan çekinsinler.)»[57]

88 — Fakat peygamber ve onunla îmân etmiş olanlar; mallarıyla, canlarıyla cihâd ettiler. Bütün hayırlar, işte onlarındır. Ve işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.
89 — Onlar için Allah; içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

Allah Teâlâ münafıkları yerdikten sonra mü'minleri övüyor ve âhirette onların nelere sahib olacağını anlatıp onların durumlarını ve âkibetlerini beyânla : «Fakat peygamber ve onunla îmân etmiş olanlar; mallarıyla, canlarıyla cihâd ettiler... işte bu, en büyük kurtuluştur.»
«(Âhiret yurdunda Firdevs cennetlerinde ve en yüce derecelerde (makamlarda)). bütün hayırlar işte onlarındır.» buyuruyor.[58]

90 — Bedevilerden özür beyân edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı. İçlerinden küfretmiş olanlara elim bir azâb isabet edecektir.

Ma'zeret Beyân Edenler

Sonra Allah Teâlâ, cihâdı terketme hususunda Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip özür beyân eden, içinde bulundukları zayıflığı ve çıkmaya güçlerinin olmadığını beyân eden özür sahiplerinin durumunu açıklar. Bunlar, Medine civarındaki arab kabîlelerindendirler.

Dahhâk, îbn Abbâs'tan rivayetle onun âyetteki kelimesini şeklinde tahfif ile okuduğu ve ; Onlar özürlülerdir, dediğini nakleder. Bunu İbn Uyeyne de Humeyd'den, o da Mücâ-hid'den rivayet etmiştir. İbn İshâk der ki: Bana ulaştığına göre; onlar, aralarında Hufâf îbn îmâ İbn Rahaza'nm da bulunduğu Ğıfâr oğulla-rından bir grup idiler. Âyetin tefsiri konusunda zahir olan görüş budur. Zîrâ bundan sonra : «Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı.» buyurmuştur ki onlar, gelmemiş ve özür beyân etmemişlerdir.
İbn Cüreyc, «Bedevilerden özür beyân edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.» âyeti hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder : Onlar, Ğıfâr oğullarından bir gruptur. Geldiler ve özür beyân ettiler. Ancak Allah Teâlâ onlann özürlerini kabul etmedi. Hasan, Ka-tâde ve Muhammed İbn İshâk da böyle söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir ama bundan sonra «Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı.» buyurulduğuna göre, birinci görüş daha kuvvetlidir. Arablardan (bedevilerden) diğerleri ise özür beyân etmek üzere gel-memişlerdir. Sonra Allah Teâlâ, onları elem verici bir azâbla tehdîd edip : «İçlerinden küfretmiş olanlara elîm bir azâb isabet edecektir.» buyurmuştur.[59]

91 — Zayıflara, hastalara ve harcayacak şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur. İhsan edenleri hesaba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.
92 — Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde : Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman, infak edecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözleri yaşararak geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.
93 — Yol; ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyen ve geride kalanlarla birlikte olmaya razı olan kimseler içindir. Allah da onların kalblerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler.

Allah Teâlâ, savaştan geri kalıp oturanlardan bu durumlarından dolayı günâh kazanmayan özür sahihlerini beyân ediyor. Önce bunlardan özrü kendisinden ayrı olmayanları zikrediyor ki bunlar; birlikte savaş ve cihâda güç yetirilemeyecek olan (yaratılışdaki) körlük, aksaklık, topallık ve benzeri zaaflardır. Daha sonra bir hastalık sebebiyle bedenine bir eksiklik, bir zayıflık arız olanlar zikrediliyor ki bunlar da kişiyi Allah yolunda cihâda çıkmaktan alıkoymuştur. Veya bu zayıflık, harbe hazırlığa güç yetiremeyeceği fakirliği sebebiyle olmuştur. İşte bunlar; oturmaları halinde ihlâslı olur, insanların kötü sözlerle morallerini bozmaz, onlan savaştan ve Allah yolunda cihâddan caydır-mazlarsa onlara bir günâh yoktur. Onlar, bu hallerinde dahi iyilik edenlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İyilik edenleri hesaba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafurudur, Rahîm'dir.» buyurmuştur.
Süfyân es-Sevrî der ki: Abdülazîz İbn Refî'den, onun da Ebu Sü-mâme (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Havariler : Ey Rû-hullah, bize Allah için ihlâslı olanı haber ver, dediler de şöyle dedi: Allah'ın hakkını insanların hakkına tercih eden, biri dünya diğeri âhi-ret işi olmak üzere iki işle (durumla) karşılaştığında âhiret için olanla başlayıp sonra dünya için olanla meşgul olandır.

Evzaî der ki: İnsanlar yağmur duasına çıkmışlardı. Aralarından Bilâl İbn Sa'd kalkıp Allah'a hamdetti ve senada bulundu, sonra : Ey hazır bulunanlar, sizler kötülük yaptığınızı ikrar ettiniz mi? diye sordu. Onlar; evet, dediler. Ey Allah'ım, biz Senin «iyilik edenleri hesaba çekmeye de bir yol yoktur.» buyurduğunu işitiyoruz. Ey Allah'ım, muhakkak ki biz kötülük yaptığımızı ikrar ettik. Bizi bağışla, bize acı ve bize yağmur gönder, dedi, ellerini kaldırdı, insanlar da ellerini kaldırdılar da yağmur gönderildi.
Katâde, bu âyetin Âiz İbn Amr el-Müzenî hakkında nazil olduğunu söyler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Zeyd îbn Sabit'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne gelen vahyi yazardım. Berâe (sûresini) yazıyordum. Kalemi kulağımın üzerine koyduğum sırada savaşla emrolunduk. Allah Rasûlü (s.a.) kendisine indirilen âyete bakmaya başlamıştı ki bir a'mâ geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, ben a'mâyım, durumum ne olacak? dedi de Allah Teâlâ : «Zayıflara, hastalara... bir sorumluluk yoktur.» âyetini indirdi.
Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) insanlara kendisiyle birlikte harbe çıkmalarını emretmişti. Ashabından bir grup ona geldi. Abdulalh İbn Muğaffel el-Müzenı de içlerindeydi. Ey Allah'ın elçisi, bize binek ver, dediler. Hz. Peygamber onlara : Allah'a yemîn olsun ki, size bir binek bulamıyorum, dedi. Ağlayarak döndüler. Cihâddan geri kalıp oturmak onlara ağır gelmiş, harcayacak ve binecek birşey bulamamışlardı. Allah Teâlâ, onların Allah ve Hasûlüne karşı aşın sevgilerini gördüğünde kitabında onların, ma'zûr olduklarına dâir : «Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur...» âyetlerini indirdi. Mücâhid, «Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde...» âyetinin Müzeyne kabilesinden Mukarrin oğulları hakkında nazil olduğunu söyler.
Muhamnıed İbn Kâ'b der ki: Onlar yedi kişi idiler : Amr İbn Avf oğullarından Salim İbn Umeyr, Vâkıf oğullarından Heramî İbn Amr, Mazin İbn en-Neccâr oğullarından Selnıân İbn Sahr, Harise oğullarından Abdurrahmân İbn Yezîd Ebu Able. Bu Ebu Able eşyasını sadaka olarak vermiş ve Allah Teâlâ bunu ondan kabul buyurmuştu. Selime oğullarından Amr İbn Aneme ve Abdullah İbn Amr el-Müzenî.
Muhammed İbn İshâk, Tebûk gazvesini anlatırken şöyle der : Sonra müslümanlardan bazıları Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler, ağlıyorlardı. Onlara «el-Bekkâûn» denilmişti. Ansârdan ve diğer kabilelerden olmak üzere yedi kişi idiler : Amr İbn Avf oğullarından Salim İbn Umeyr, Harise oğullarından Able İbn Zeyd, Mazin İbn Neccâr oğullarından Ebu Leylâ Abdurrahmân İbn Kâ'b, Selime oğullarından Amr İbn Hamam İbn Cemûh, Abdullah İbn Muğaffel el-Müzenî — Bazıları bu zâtın Abdullah İbn Amr el-Müzenî olduğunu söyler— Vâkıf oğullarından Heramî İbn Abdullah, İrbâz îbn Sâriye el-Fezârî'dir. Bunlar, ihtiyâçlı kimseler olup Allah Rasûlünden kendilerine binit vermesini istemişler o da : Size bir binek bulamıyorum, dediğinde harcayacak bir şey bulamadıklarından ötürü üzüntüden gözleri yaşararak dönmüşlerdi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ömer İbn el-Evdî'nin... Hasan'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Siz Medine'de öyle kimseleri geride bıraktınız ki siz infâk ettiğinizde, bir vâdîyi geçtiğinizde ve düşmana karşı bir zafer kazandığınızda onlar

ecirde size ortaktırlar, buyurmuş ve sonra : «Kendilerine binek vermen, için sana geldiklerinde : Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman...» âyetini okumuştur. İmâm Ah-med der ki: Bize Vekî'nin... Câbir'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur: Siz Medine'de öyle kimseleri geride bıraktınız ki siz bir vâdîyi geçtiğinizde ve bir yola girdiğinizde onlar ecirde size ortaktırlar. Onları hastalık (Medine'de) alıkoymuştur. İbn Ebu Hâtim'in rivayet etmiş olduğu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerin-de Enes'den rivayetle mevcûd olup bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Medine'de öyle bir topluluk vardır ki siz bir va'dîyi geçtiğinizde ve yürüdüğünüzde, onlar sizinle beraberdirler. Onlar; Medine'-de oldukları halde mi? dediler de : Evet, onları özür alıkoymuştur, buyurdu. İmâm Ahmed'in yukarda zikrettiğimiz hadîsini Müslim ve îbn Mâce de muhtelif kanallarla A'meş'den rivayet etmişlerdir.
Sonra Allah Teâlâ, zengin oldukları halde oturup kalmak için izin isteyenleri kınayıp yolculuk esnasında geride bırakılan kadınlarla birlikte olmaya razı olanları azarlayarak : «Allah da onların kalblerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler.» buyuruyor.[60]

94 — Kendilerine döndüğünüz vakit de size özür beyân ederler. De ki: Özür dilemeyin. Size kat'iyyen inanmıyorum. Doğrusu Allah, bize haberlerinizi bildirmiştir. Allah da, Rasûlü de amellerinizi görecektir. Sonra hepiniz, görüleni de görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.
95 — Kendilerine döndüğünüz zaman; onlardan vazgeçmeniz için Allah'a yemin edeceklerdir. Öyleyse onlardan yüz çevirin. Çünkü murdardırlar. Yaptıklarının kar-şılığı olarak varacakları yer cehennemdir.
96 — Size yemîn ederler ki kendilerinden hoşnûd olasınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız da şüphesiz ki Allah, fâsıklar güruhundan hoşnûd olmaz.

Allah Teâlâ, onlar Medine'ye döndüklerinde münafıkların kendilerine özür beyân edeceklerini haber vererek şöyle buyurur: «De ki: Özür dilemeyin. Size kat'iyyen inanmıyorum. (Sizi asla, doğrulamaya-cağım.) Doğrusu Allah, bize haberlerinizi (durumlarınızı) bildirmiştir. Allah da Rasûlü de amellerinizi görecek (Allah Teâlâ amellerinizi dünyada insanlara açık edecek) tir. Sonra hepiniz, görüleni de görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecek (hayrı ile şerri ile amellerinizi size haber verecek ve bunlardan dolayı sizi cezalandıracak) tır.»
Sonra Allah Teâlâ, sizin onları bırakmanız (vazgeçmeniz) ve onları azarlamamanız için özür beyân ederek Allah'a yemîn edeceklerini haber verip şöyle buyurur : «Öyleyse (onlara bir hakaret olmak üzere) onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar (in içleri ve inançları) murdardırlar. Yaptıkların (günâh ve hatâların) in karşılığı olarak (âhirete) varacakları yer cehennemdir.»
Yemîn etmeleri nedeniyle mü'minler, onlardan hoşnûd olsalar dahi Allah Teâlâ'nm onlardan hoşnûd olmayacağını haber verip şöyle buyuruyor : «Şüphesiz ki Allah, fâsıklar güruhundan (kendine ve rasûlüne itaatin dışına çıkanlardan) hoşnûd olmaz.»[61]

97 — Bedeviler; küfür ve nifak bakımından daha yaman ve Allah'ın peygamberine indirdiğinin hududunu bilmemeye daha müsaittirler. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.
98 — Bedevilerden öyleleri de vardır ki; infâk edeceğini angarya sayar ve sizin başınıza belâlar gelmesini beklerler. Belâlar kendi başlarına olsun. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.
99 — Bedevilerden öyleleri de vardır ki; Allah'a ve âhiret gününe inanır, infâk ettiğini Allah katında yakınlığa ve peygamberin duasına nail olmaya vesile sayar. Bilin ki; bunlar, kendileri için gerçek bir yakınlıktır. Allah, onları rahmetine girdirecektir. Muhakkak ki Allah, Ga-fûr'dur, Rahîm'dir.

Bedeviler

Allah Teâlâ Bedevilerin arasında kâfirler, münafıklar ve mü'minler olduğunu haber veriyor. Onların küfür ve nifakları diğerlerinden daha büyük, daha şiddetli bunun için de Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükümlerin haddlerini bilmemeleri için daha elverişlidir. A'meş'ih İbrahim'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Zeyd İbn Savhân arkadaşlarıyla konuşurken bir bedevi yanına gelip oturdu. Zeyd'in eli Nihâvend savaşında yaralanmıştı. Bedevî : Allah'a yemîn olsun ki, senin sözün hoşuma gidiyor ama elin beni şüphelendiriyor, dedi. Zeyd: Elimden seni şüphelendiren nedir? O sol elimdir, dedi. Bedevî: Allah'a yemîn olsun ki bilmiyorum; sağ eli mi sol eli mi keserler? deyince Zeyd İbn Savhân şöyle konuştu : Allah doğru söyledi: «Bedeviler; küfür ve nifak bakımından daha yaman ve Allah'ın peygamberine indirdiğinin hududunu bilmemeye daha müsaittirler.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân îbn Mehdî'nin... İbn Ab-bâs'tan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuş : Kim çölde oturursa kabalaşır, kim av peşine düşerse unutur, yanılır, kim de yöneticiye giderse aldanır. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Süfyân es-Sevrî'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî: Hasen'dir, garîbdir, sâdece Sevrî hadîsinden bilmekteyiz, der.
çöl halkı sert ve kaba yapılı olduğu için Allah Teâlâ onlardan peygamber göndermemiştir. Peygamber, ancak kasabalar (köyler?) halkından çıkmıştır. Nitekim Allah Teâlâ : «Senden Önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109) buyurmuştur. Bir bedevî, Allah Rasûlüne bir hediyye vermiş ve ancak Hz. Peygamber kendisine verdiğinin kat ve katıyla karşılık verdiğinde ondan hoşnûd oımuştu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) : Bir Kureyş'li veya Sakîf'li veya ansaldan biri veya Devs kabilesinden biri dışında hediyye kabul etmemeye azmet-tim, buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) in saymış olduğu bu kabileler Mekke, Tâif, Medine ve Yemen gibi şehirlerde otururlardı. Onlar, huyca Bedevilerden daha yumuşaktırlar. Zîrâ Bedevilerin tabîatlerinde kabalık vardır.
Çocuğunu öpme hususundaki Bedevî hadîsine gelince; Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Ebu Küreyb'in... Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bedevilerden bazı insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve : Çocuklarınızı öpüyor musunuz? dediler. Evet cevabı üzerine : Fakat Allah'a yemîn olsun ki biz öpmeyiz, dediler de Allah Rasûlü (s.a.) : Allah sizden merhameti söküp almışsa ben

ne yapabilirim? buyurmuştu. İbn Nümeyr : Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa... şeklinde rivayet eder.
Allah Teâlâ : «Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyuruyor ki îmân ve ilmi bildirmeye kimin müstehak olduğunu en iyi bilendir. İlmi veya cehaleti, îmânı veya küfrü ve nifakı kulları arasında taksim etmesinde hikmet sahibidir. İlmi ve hikmeti ile yaptığından asla sorulmaz.
Allah Teâlâ yine Bedevilerden bahisle şöyle buyurur : «Bedevilerden öyleleri de vardır ki; (Allah yolunda) infâk edeceği şeyi (bir) angarya (ve kayıp) sayar ve sizin başınıza belâlar (âfetler, musibetler) gelmesini beklerler. Belâlar kendi başlarına olsun. (Belâlar .ve kötülükler onların başlarına dönsün.) Ve Allah (kullarının kendisine duâla"rım) en iyi işitendir, (kimin yardıma kimin de terkedilmeye müstahak olduğunu) en iyi bilendir.»
Allah Teâlâ'nın : «Bedevilerden öyleleri de vardır ki; Allah'a ve âhiret gününe inanır, infâk ettiğini Allah katında yakınlığa ve peygamberin duasına nail olmaya vesile sayar.» âyetinde zikredilenler, bedevilerin övülmüş olan kısmıdır. Onlar Allah yolunda infâkda bulunduklarını, Allah katında yakınlığa vesile edinirler. Ve bununla Allah Rasûlü'nün kendileri için duasını isterler. «Bilin ki; bunlar, kendileri için gerçek bir yakınlıktır. Allah, onları rahmetine de koyacaktır. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.»[62]

100 — Muhacirlerden, ansârdan en ileri ve önde gelenlerle, ihsan ile onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedî kalıcıdırlar. İşte budur en büyük kurtuluş.

Muhacir Ve Ansârdan İlkler

Allah Teâlâ, bu âyette muhacir ve ansârın en ileri ve önde gelenlerinden, ihsan ile onlara uyanlardan hoşnûd olduğunu, kendilerine Naîm cennetlerini ve devamlı nimetleri hazırlayarak hoşnûd olduğunu haber veriyor. Şa'bî, âyette zikredilen muhacir ve ansârın en ileri ve önde gelenlerinin; Hudeybiye yılı Rıdvan Bîatında bulunanlar olduğunu söyler. Ebu Mûsâ el-Eş'arî, Saîd İbn el-Müseyyeb, Muhammed İbn Şîrîn, Hasan ve Katâde bunların Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber iki kıbleye (Kudüs ve Kâ'be) doğru da namaz kılanlar olduğunu söylerler.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki; Ömer İbn Hattâb «Muhacirlerden, ansârdan en ileri ve önde gelenlerle...» âyetini okuyan bir adama uğrayıp elinden tuttu ve : Sana bunu kim okutuyor? diye sordu. O kişi; Übeyy İbn Kâ'b, diye cevab verdi. Hz. Ömer : Seni ona götürün-ceye kadar benden ayrılma, dedi. Übeyy İbn Kâb'a vardıklarında Hz. Ömer: Bu âyeti buna bu şekilde sen mi okuttun? diye sordu. Übeyy evet, deyince: Bunu Allah Rasûlü (s.a.) nden işittin mi? diye sordu. Onun evet cevabı üzerine : Öyle inanıyorum ki bizden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir mertebeye yükseltildik, dedi. Übeyy dedi ki: Bu âyetin tasdiki Cum'a sûresinin başındaki «Onlardan başkalarına da. Ki, henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Cum'a, 3), Haşr süresindeki: «Onlardan sonra gelenler ise, derler ki: Rabbı-mız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla.»

(Haşr, 10), Enfâl süresindeki: «Sonradan îmân edip de hicret edenler ve sizinle birlikte savaşanlar; işte onlar sizdendir.» (Enfâl, 75) âyetleridir. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ, muhacir ve ansânn en önde ve ileri gelenleriyle, ihsan ile onlara uyanlardan razı olduğunu haber vermiştir. O halde onlara kızan veya söven veya onlardan bazısına kızıp şovenlere yazıklar olsun. Özellikle Allah Rasûlünden sonra ashâbm efendisi, en hayırlısı, en üstünü yani Sıddîk-i Ekber, en büyük halîfe Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe —Allah ondan razı olsun— Râfizîlerden ayrılan bir güfûh —Allah bizi bundan korusun— ashabın en üstünlerine düşmanlık etmiş, onlara buğz etmiş ve onlara sövmüşlerdir. Bu, onların akıllarının ve kalblerinin ters çevrilmiş olduğuna delâlet eder. Allah'ın hoşnûd olduklarına sövdüklerine göre Kur'an'a îmân nerecle; onlar nerede? Ehl-i sünnet ise; Allah'ın hoşnûd olduklarından hoşnûd olur, Allah ve Rasûlünün kötülediklerini kötüler, Allah'ın sevdiklerine sevgi besler, Allah'ın düşman olduklarına düşman olur. Onlar (Allah'a ve Rasûlüne) uyanlardır, bid'atçılar değil. Onlar (Hz. Peygambere) uyarlar, dağılmaz, ihtilâfa düşmezler. Dolayısıyla onlar, Allah'ın felaha ermiş taraftarları ve Allah'ın inanan kullandır.[63]

101 — Çevrenizdeki Bedevilerden münafıklar vardır. Medine halkından da. Ki onlar, nifak üzerinde diretirler. Siz. bilmezsiniz onları, Biz biliriz. Onlara iki kere azâb edeceğiz. Sonra da onlar; daha büyük bir azaba döndürüleceklerdir.

Allah Teâlâ, elçisine Medine çevresindeki arafa kabileleri içinde olduğu gibi bizzat Medine halkı içinde de münafıklar olduğunu haber veriyor. «Onlar, nifak üzerinde diretirler (ve nifâkda devam ederler.)»
Allah Teâlâ'nın : «Siz bilmezsiniz onları. Biz biliriz.» kavli O'nun : «Şayet isteseydik Biz onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» (Muhammed, 30) sözüne zıt değildir. Zîrâ bu, kendileriyle tanınacakları alâmetlerle (sıfatlarla) onları bilme kabîlindendir. Değilse o, yanında bulunanlardan nifak ve şüphe edenlerin hepsini şahsen biliyor anlamına değildir. Bazan o, Medine halkından onunla beraber olanlardan bir kısmında münafıklık olduğunu bilirdi. Onlar, kendisini sabah akşam görmelerine rağmen nifak içindeydiler. Buna İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet etmiş olduğu şu hadîs şehâdet etmektedir, şöyle ki:
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Cübeyr İbn Mut'ım'dan —Allah ondan razı olsun— rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, onlar sanıyorlar ki Mekke'de bizim için bir ecir, bir mükâfâat yok, dedim. Allah Rasûlü : Siz, bir tilki ininde olsanız bile, sizin ecirleriniz mutlaka size gelecektir, buyurup başını bana doğru eğdi ve : Muhakkak ashabım içinde münafıklar vardır, buyurdu. Bunun anlamı şudur : Münafıkların ve yalan haber yayanların bazısı, sıhhatli olmayan sözler yayabilirler. Cübeyr İbn Mut'ım'in işitmiş olduğu söz, onların benzerlerinden çıkmış oiabilir. «Başaramayacakları bir işe giriştiler.» (Tevbe, 74) âyetinin tefsirinde de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) münafıkların ileri gelenlerinden on dört veya on beşini Huzeyfe'ye bildirmişti. Bu tahsis, Hz.

Peygamberin onların bütün ileri gelenlerine ve isimlerine muttali' olmasını gerektirmez. En doğrusunu Allah bilir.
Hafız İbn Asâkir «Ebu Ömer el-Beyrûtî»nin hal tercemesinde Hi-şâm İbn Ammâr kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayet eder ki Harmele adında birisi Hz. Peygambere gelmiş ve dilini göstererek; îmân şurada; eliyle kalbini göstererek; münafıklık ta şurada. O Allah'ı çok az zikreder, demişti. Allah Rasûlü (s.a!) : Ey Allah'ım, ona zikreden bir dil, şükreden bir kalb ver. Ona benim sevgimi ve beni sevenlerin sevgisini bahşet. İşini hayra ulaştır, buyurdu. O : Ey Allah'ın elçisi, benim mü-nafıklardan arkadaşlarım var. Zîrâ ben onların reîsi idim. Onlan sana getireyim mi? dedi de Allah Rasûlü : Bize kim gelirse onun için mağfiret dileriz. Kim de dininde ısrar ederse; Allah onun için en uygun olandır. Sen kat'iyyen kimsenin (nifakını gizleyen, örten) örtüsünü yırtma, parçalama, buyurdu. Hadîsi Ebu Ahmed el-Hâkim de Ebu Bekr el-Bâğandî kanalıyla Hişâm İbn Ammâr'dan rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in Katâde'den rivayetine göre; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Şu topluluklara neler oluyor da kendilerini insanları bilmek için zorluyorlar? Falan cennette ve filân cehennemde diyorlar? Onlardan birine kendisini sorsan; bilmiyorum, der. y/emîn ederim ki sen, kendini insanların durumundan çok daha iyi bilirsin. Senden önce peygamberlerin kendilerini zorladıkları bir şeye kendini zorladm. Allah'ın peygamberi Nûh : «Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.» (Şuârâ, 112), Allah'ın peygamberi Şuayb : «îmân ediyorsanız, Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha ha-yırlıdır. Yoksa ben sizi koruyucu değilim.» (Hûd, 86) demiş, Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.) ne : «Siz bilmezsiniz onları, biz biliriz.» buyurmuştur.
Süddî'nin Ebu Mâlik'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) cum'a günü hutbede : Ey filân çık, muhakkak sen münafıksın, ey filan çık, sen muhakkak münafıksın, buyurup onlardan bazı kimseleri mescidden çıkarıp rüsvây etti. Onlar mescidden çıkarlarken Ömer geldi ve cum'ada bulunmadığı için onlardan utanarak gizlendi. İnsanların namazı bitirdiklerini sanıyordu. Onlar da durumlarını biliyor sanarak Ömer'den gizlendiler. Ömer gelip mescide girdi, bir de gördü ki namaz kılmamışlar. Müslümanlardan birisi ona : Müjde ey Ömer, Allah Teâlâ bu gün münafıkları rüsvây etti, dedi. İbn Abbâs der ki: Allah Rasûlü onları mescidden çıkardığı zaman işte bu birinci azâbdır. İkinci azâb ise kabir azabıdır. Bunun bir benzerini Sevrî de Süddî'den, o Ebu Mâlik'den rivayet etmiştir. Mücâhid «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» âyetinde Öldürülme ve esîr edilmenin —bir rivayette ise açlık ve kabir azabının— kasdedildiğini, sonra da büyük azaba döndürüleceklerini söyler. İbn Cüreyc : Dünya azabı, kabir azabı ve sonra cehennem azabına döndürüleceklerdir, demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd : Dünyadaki azâb, mallar ve çocuklardır, demiş ve : «Onların mallan ve çocukları seni imrendirmesin. Allah bunlarla ancak onlara dünyada azâb etmeyi diler.» (Tevbe, 85) âyetini okumuştur. İşte bu musibetler; onlar için azâb, mü'-minler için ecirdir. Âhiretteki azâblan ise cehennemdedir. «Sonra da daha büyük bir azaba döndürüleceklerdir.» Yani cehenneme döndü-rüleceklerdir.
Muhanımed İbn îshâk der ki: «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» Bana ulaştığına göre bu; müslümanların içine girmeleri ve bu durumun onları sayısız kin ve öfkeye

sevketmesidir. Sonra kabir azabı, sonra döndürülecekleri büyük azâb; âhiret azabı ve âhiretteki ebedî cezadır.
Katâde'den rivayetle Saîd, «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» âyeti hakkında; bu iki azabın, dünya azabı ile kabir azabı olduğunu söyler: «Sonra da daha büyük bir azaba döndürüleceklerdir.» Bana anlatıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.) münafıklardan oniki kişiyi Huzeyfe'-ye gizlice söylemiş ve şöyle buyurmuştur : Onlardan altısına cehennem ateşinden bir şerare yetecektir. Onlardan birinin küreğinden girecek ve göğsüne ulaşacaktır. Altısı ise normal bir ölümle öleceklerdir. Yine bana anlatıldığına gör, Hz. Ömer'in onlardan olduğunu sandığı birisi öldüğü zaman Ömer İbn Hattâb (r.a.) Huzeyfe'ye bakarmış. Eğer o namazını kılarsa o da kılar, değilse terkedermiş. Bana anlatıldığına göre; Ömer, Huzeyfe'ye : Allah için söyle, ben onlardan mıyım? diye sormuş ve Huzeyfe : Hayır, senden başka hiç kimseden bu hususta emîn değilim, demişti.[64]

102 — Diğer bir kısmı da günâhlarını itiraf ettiler. Onlar iyi ameli kötü ile karıştırdılar. Onlar ki, Allah onların tevbelerini kabul eder. Muhakkak ki Allah, Gafûr'-dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ harbden yüz çevirerek, yalanlama ve şüphe ile savaştan geri kalan münafıkların durumunu beyân ettikten sonra savaştan tembellik, rahata düşkünlük sebebiyle, hakka îmân ve tasdikleri olmakla beraber, geri kalan günahkârların durumunu beyân etmeye başlar ve şöyle buyurur : «Diğer bir kısmı da günâhlarını itiraf ettiler.» Kendileriyle Rabları arasındaki şeyleri itiraf ettiler ve ikrarda bulundular. Onların bundan başka sâlih amelleri de vardır. Ancak bunlarla onları karıştırmışlardır. İşte onlar, Allah'ın affı ve bağışlaması altındadırlar.. Her ne kadar bu âyet belli bir takım kimseler hakkında nazil olmuşsa da bütün günahkâr; hatalı ve iyi amele kötü ameli karıştıranlar hakkında umûmîdir. Mücâhid der ki: Bu âyet, boynunu eliyle işaret ederek Kurayza oğullarına : Muhakkak ki bu, bir boğazlamadır, diyen Ebu Lübâbe hakkında nazil olmuştur. İbn Abbas; bu âyetin Lübâbe ve arkadaşlarından bir grup hakkında nazil olduğunu söyler. Bazıları; Ebu Lübâbe ve onunla beraber beş kişi hakkında nazil oldu, demişlerdir. Onunla beraber yedi kişi veya dokuz kişi hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) bir savaştan döndüğünde; kendilerini mescidin direklerine bağlamışlar ve Allah Rasûlü (s.a.) dışında kimsenin onları çözmemesi için yemin ettirmişlerdi. Allah Teâlâ : «Diğer bir kısmı da günâhlarını itiraf ettiler.)) âyetini indirince Hz. Peygamber (s.a.) onları serbest bırakmış ve onları affetmiştir.
Buhârî der ki: Bize Müemmel İbn Hişâm'ın... Semüre İbn Cün-deb'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) onlara şöyle buyurmuş : Bu gece baha iki kişi geldi ve beni götürdüler. Altın ve gümüş kerpiçlerden yapılmış bir şehre vardık. Bir takım insanlarla karşılaştık. Yarısı senin gördüklerinin en güzeli gibi yaratılmış, diğer yansı da senin gördüklerinin en çirkini gibi. İkisi onlara : Gidin ve kendinizi şu nehre atın, dediler. Kendilerini o nehre attılar, sonra bize döndüler. Onlardaki kötülük gitmişti. Ve en güzel bir şekle dönmüşlerdi. O ikisi bana : Bu Adn cennetidir, bu senin yerindir (evindir), dediler. Ve şöyle devam ettiler : Yansı güzel, yarısı da çirkin olan kavme gelince; işte onlar, sâlih amel ile kötü ameli

birbirine karıştıranlardır. Allah onları bağışlamıştır. Buhârî bu âyetin tefsirinde bu hadîsi muhtasar olarak da rivayet etmiştir.[65]

103 — Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara dua et. Senin duan şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir. Allah Semi'dir, Alîm'dir.
104 — Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir. Ve muhakkak ki Allah, Tevvâb ve Rahîm'dir.

Onların Mallarından Zekât Al

Allah Teâlâ burada Rasûlüne, onların mallarından kendilerini temizlemek üzere sadaka (zekât) almasını emrediyor. Her ne kadar bazıları, buradaki zamiri «günâhlarını itiraf eden, iyi amel ile kötü ameli birbirine karıştıranlar.» a göndermişlerse de bu hüküm geneldir. Bu sebepledir ki arab kabilelerinden zekât vermeyen bazıları, zekâtın İmâm'a verilmesinin olmayacağına (gerekmediğine) inanmışlardır. Onlara göre bu, sâdece Allah Rasûlü'ne hâs idi. Yine bu sebepledir ki «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duan şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir.» âyetini delil getirmişlerdir. Hz. Ebubekir es-Sıddîk ve diğer sahabe, onların bu te'-vîllerini ve bozuk anlayışlarını reddetmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) ne verdikleri gibi zekâtı halîfeye verinceye kadar onlarla savaşmışlardır. Hattâ Ebubekir es-Sıddîk : Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne vermiş oldukları devenin dizine bağlanan bir ipi —bir rivayete göre bir dişi oğlağı— bile vermezlerse bunun için onlarla mutlaka harb ederim, demiştir.
Allah Teâlâ : «Ve onlara duâ et (onlar için mağfiret dile).» buyurur. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah îbn Ebu Evfâ'dan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü'ne bir kavmin sadakası (zekâtı) geldiğinde onlara duâ ..buyururdu. Babam zekâtını getirdi de : Ey Allah'ım, Ebu Evfâ ailesine merhamet buyur, diye duâ etti. Başka bir hadîste zikredildiğine göre; bir kadın : Ey Allah'ın elçisi, bana ve kocama duâ et, demiş, Hz. Peygamber de : Allah sana ve kocana merhamet etsin, buyurmuştur. «Senin duan şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir.» âye-tindeki kelimesini İbn Abbâs : Onlar için. bir rahmettir, şeklinde anlamış, Katâde ise bu kelimenin vakar anlamında olduğunu söylemiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah (senin duanı) en iyi işitendir. (Senin duana kimin hak kazandığını ve buna kimin ehil olduğunu) en iyi bilendir.»
îmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... tbn Huzeyfe'den, onun da babasından rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), bir adama duâ ettiği zaman; onun duası hem ona, hem çocuğuna hem de torununa ulaşırdı. Sonra İmâm Ahmed hadîsi Ebu Nuaym kanalıyla... İbn Huzeyfe'den de rivayet etmiştir. Mis'ar der ki: —Bir keresinde de o, hadîsi Huzeyfe kanalıyla zikretmiştir.— Muhakkak ki Hz. Peygamber (s.a.) in duası; kişiye, çocuğuna ve çocuğunun çocuğuna ulaşırdı.
Allah Teâlâ'nın : «Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir.)) kavli günâhları azaltıp silen, günâhlardan kurtaran ve günâhları gideren tevbe ve sadakaya teşvikten ibarettir.

Allah Teâlâ tevbe eden herkesin tev-besini kabul buyuracağını, helâl kazançtan sadaka verenin sadakasını sağ eliyle kabul buyurup, bir hurmayı Uhud kadar oluncaya kadar arttıracağını haber vermiştir. Nitekim bu husus, bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilmiştir. Sevri ve Vekî'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah, sadakayı kabul buyurup sağ eliyle alır ve sizden birinizin mehrini arttırdığı gibi artırır. Öyle ki bir lokma, Uhud dağı gibi oluncaya kadar arttınr. Bunun Allah'ın kitabındaki tasdiki: «O, kullarından tevbeyi kabul eder ve sadakaları alır.» Ve : «Allah faizi mahveder, sadakaları arttırır.» (Bakara, 276) âyetidir. Sevrî ve A'meş' in... Abdullah îbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetlerine göre o: Muhakkak ki sadaka, isteyenin eline varmadan önce Allah'ın eline ulaşır, demiş ve sonra da ; «Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir.» âyetini okumuştur.
İbn Asâkir Tarih'inde «Abdullah İbn eş-Şâir es-Seksekî ed-Dimaşkî» nin hal tercümesinde —bu zât, fakîh olup Muâviye ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Havşeb İbn Seyf es-Seksekî İbn Hımsî de kendisinden rivayette bulunmuştur— şöyle rivayet eder : İnsanlar, Muâviye (r.a.) zamanında savaşa çıkmıştı. Başlarında Abdurrahmân İbn Hâlid İbn Velîd vardi^Müslümanlardan birisi, yüz rûm dinarını genîmetten çaldı. Ordunun dönüşünde pişman olup emîre geldi. Ancak o, bunu kendisinden kabul etmeyip : İnsanlar dağıldı. Senden onu asla kabul etmeyeceğim. Tâ ki kıyamet günü Allah Teâlâ onu getirinceye kadar, dedi. Şam'a gelince kabul etmesi için Muâviye'ye götürdü, o da kabul etmedi. Ağlayıp: «İnnâlillâh Ve İnnâ îleyhi Râciûn» diyerek onun yanından çıktı. Abdullah İbn eş-Ş|ir es-Seksekfye uğradı da kendisine : Seni ağlatan nedir? diye sordu. O da durumunu anlattı. Abdullah: Bana itaat eder misin? diye sordu. O; evet, dedi. Muâviye'ye git ve ona : Benden bunun beşte birini kabul et, de. Ona yirmi dînârını ver. Kalan seksen dînâra bak ve onu ordu için sadaka olarak ver. Muhakkak ki Allah, kullarından tevbeyi kabul eder. O, onların isimlerini ve yerlerini en iyi bilendir, dedi. Adam da böylece yaptı. (Bunu duyunca) Mııâvıye (r.a.): Ona bu fetvayı vermiş olmak, sâhib olduğum her şeyden muhakkak ki bana daha sevimlidir. Adam güzel yapmış, dedi.[66]

İzahı

Hiç şüphe yok ki mal, insanlarca doğuştan sevilen bir şeydir. Bunun sebebi şudur : Kudret ve imkân, olgunluk sıfatlarından bir sıfattır. Olgunluk sıfatı ise, başka bir sebebe bağlı olmaksızın bizatihi sevilir. Noksanlık sıfatı da hiçbir işte sevilmez. İşte mal da, o kudret ve imkânı elde etmeğe vesile olduğundan, tabiatıyla sevilir. Yalnız şu var ki, mal sevgisi insanın kalbini kaplayınca onu, Allah'ı sevmekten ve öldükten sonrası için hazırlanmaktan gafil kılar. Bu sebeple İlâhî hikmet; mal sahiplerine, mala çok meyledip bütün varlığı ile ona yönelerek tapmalarını önlemek ve insanın gerçek mutluluğunun, yalnız mal biriktirmekte olmayıp onu Allah yolunda, dolayısıyla cemiyet uğrunda harcamakta olduğunu tenbîh etmek için, ellerinde bulunan malın bir kısmını onlardan almayı gerektirdi.

İslâm dininde zekâtın farz kılınması, inşam mala taptıran dünya sevgisi hastalığını kalbten silmek için konulmuş en iyi ilâçtır. Cenâb-ı Allah, zekâtı bu sebebe binâen farz kılmıştır. «Müminlerin mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın.» mealindeki âyetten kasdedilen mânâ budur.
Malın çokluğu, yukarıda bahsettiğimiz kuvvetin çoğalmasını ve kudretin kemâlini gerektirir. Malın artması da, kudretin artmasını îcâb ettirir. Kudretin artması ise, o kudretten bir haz duymayı gerektirir. Bu hazzın artışı da insanı, onu artırmaya sebep olan malı daha çok elde etmek için çalışmaya sevkeder. Bu şekilde mesele, birbirine bağlı bir zincirleme ve devir meselesi haline gelir ki, bunun içinden çıkılmaz. (Mal hazzı, haz da malı artırır, böylece sonu gelmeyen bir zincirleme devredip gider). Zîrâ insan, çalışmasını artırdığı zaman, malı da artar. Bu artış ise, kudretin artmasına sebep olur, kudretin artması da fazla dadanmayı îcâbettirir. Dadanma; insanı, mal kazanmak için yine çok çalışmaya iter. Bu şekilde mesele bir devir meselesi olur ki, bu devrin ne sonu gelir, ne de bir noktada kesilir; devamlı olarak dolaşıp durur.
İşte İslâm dini; bu sonu gelmeyen ve bir noktada kesilmeyen ihtiras dâiresinin kesilmesi için bir nokta, bitmesi için bir son tesbît etmiş, Allah'ın rızâsını gözeterek kulun nefsini o sonu gelmeyen karanlık yoldan çevirip Allah'a yönelmesi için, bu mdldan bir miktar vermeyi farz kıldı.
Malın çokluğu; kalbte katılaşma ve azgınlığın teşekkülüne sebep olur. Bu azgınlığın sebebi de, yukarıda zikrettiğimiz gibi, malın çokluğunun kudret kazanmaya sebep teşkil etmesidir. Kudret ise bizatihi sevildiğine göre, insanda bir aşk meydana getirir. Âşık ma'şûkuna kavuşunca bu hususta ileri gider; dolayısıyla insan da mal talebinde aşın davranır. Bu esnada, eğer mal toplamaya mâni bir hal ortaya çıkarsa insan, bütün gücü ve imkânları ile (meselâ, rüşvet vermek, baskı yapmak, tehdîd vs. gibi) o engeli ortadan kaldırmaya çalışır. İşte, nefsin azmasından kasdettiğimiz mânâ budur.
Yüce Kttab Kur'an-ı Kerîm'de bu konuya şu âyet-i kerîme ile işaret buyuruluyor: «Şüphesiz insan, kendini Allah'tan müstağni görmek suretiyle azar.»
Zekâtın farz kılınması; azgınlığı azaltıp kalbi Allah'ın rızasını kazanmaya doğru iter. (Bu sebeple ferdde, diğer insanlara ve, topluma karşı bir merhamet hissi belirir. Merhamet damarları coşan insan, her türlü hayır ve yardımlaşma yollarına seve seve koşar.)
İnsanın iki türlü kuvveti vardır : 1) Nazarî kuvvet, 2) Amelî kuvvet.
1) Nazarî kuvvet: İnsanın Allah emirlerine saygı göstermekte olgunluk derecesine ulaşmasıdır.
2) Amelî kuvvet ise : İnsanın, halka şefkat hususunda olgun ve üstün bir seviyeye ulaşmasıdır. İşte Yüce Allah, ruh cevherini, bu kemâl derecesine ulaştırmak için zekât vermeyi emretmiştir. O kemâl sıfatı da, insanın halka iyilikte bulunması, onlara hayırlı hizmetler ulaştırması ve cemiyeti, iktisadî bunalım ile meydana gelecek âfetlerden kurtarmaya çalışmasıdır. Bu inceliğe işaretle Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur : Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın.
Bir şeye muhtaç olmamak; o şeyi elde ettikten sonra İhtiyâcı gidermekten daha üstündür.

Bir şeyden müstağni olmak: Bir şeyi elinde bulundurmamak suretiyle ihtiyâçtan kurtulmak; daha doğrusu varlığa muhtaç olmamaktır. Konuyu; şöyle bir misâl ile genişletelim. Meselâ; lüks hayatı sevmeyen bir kimse, lüks yaşayışla alâkalı bütün imkânlardan müstağ-nîdir; bu tür hayata ve gereklerine ihtiyâç hissetmez. İşte buna, bir şeyden müstağni olmak deniliyor.
Bir şey ile müstağni olmak : Varlıkla ihtiyâcını gidermek, bir şeyi elde etmeğe mutlaka ihtiyâç hissetmek, o şeyi elde etmeden yapamamak, bir şeye sahip olmakla gayesine ulaşmaktır. Bunu, yukarıdaki misâlin aksi ile izah edersek meselâ; lüks hayata düşkün olan bir kimse, lüks için gereken mala ve malzemeye muhtaçtır. Bu hayatı te'mîn etmek için, gerekli imkânları elde ettikten sonra ancak lüks ihtiyâcını giderebilir. Birincisi, yani lükse meraklı olmayan insan için, bu malzeme ve imkânlara ihtiyâç yoktur. İkinci kişi, ancak birçok çalışma ve yorulmalardan sonra birincinin seviyesine çıkabildiği için, birinci bundan daha üstündür.
Buna başka bir misâl daha vermek de mümkündür. Meselâ; normal olarak yürüyebilmek için bastona ihtiyâç hissetmeyen kimse, bas-tonsuz yürüyemeyen kimseden daha üstündür. Çünkü birincisi baston-suz ihtiyâcını gideriyor, ikincisi ise gideremiyor; fakat netice itibarıyla ikisi de aynı işi 'görüyor. Yukarıda belirtilen «bir şeye muhtaç olmamak, o şey ile ihtiyâcını gidermekten daha üstündür.» sözünden kasdedilen mânâ bu istikâmette düşünülmelidir.
Bir şey sebebi ile ihtiyâcını gidermek, o şeye muhtaç olmayı gerektirir. Çünkü o şey elde edilmeden ihtiyâç giderilmiş olmaz. (Meselâ; mal ile zengin olmak, o mala muhtaç olmayı gerektirir.) İhtiyâç, ancak o şeyi elde ederek müstağni olduktan sonra kaybolur.
Bir şeye ihtiyâç hissetmemek, tâm anlamıyla bir zenginliktir. Bu türlü zenginlik ise, Allah'ın sıfatıdır. Bir şeye muhtaç olup onu kazandıktan sonra zengin olmak sıfatı da, kulların vasfıdır. Cenâb-ı Allah, bir kuluna çok mal verince, ona zenginlikten nasîb vermiş demektir. Ona zekât vermeyi emredince; Yüce Allah onu, varlıkla zengin olma derecesinden, daha yüksek bir makam olan varlıktan müstağni kalarak zengin olma derecesine yükseltmeyi murâd etmiştir.
İşte zekât, başkalarına ihtiyâç duymaksızın malı başkalarına vererek Yaratıcının sıfatı ile bir nevî sıfatlanmaktır.
Mala mal adı verilmesinin sebebi, herkesin ona karşı çok meyilli olmasına binâendir.
Mal tatlı, hoş kokuludur. Koku ise çabuk kaybolur; dağılıp gitmeğe yatkındır. Mal, sahibinin elinde durduğu müddet içinde ölüme ve parçalanmaya mahkûm olan kimse gibidir. İnsan onu, iyilik, hayır ve insanlığın faydasına harcarsa, bir daha kaybolmayacak şekilde ebedîleşir. Zîrâ o mal, hayra dönüştüğünden dünyada devamlı olarak övülmeyi, âhirette de mükâfatlanmayı gerektirir. Bu konuda bir zâttan şöyle duydum; insan, altınları ile kabre girmez, diyordu. Ben de ona : Hayır, belki bunu yapmak mümkündür; insan altını Allah'ın rızâsı yolunda âmme menfaatına harcarsa onunla hem kabre, hem de kıyamete gidebilir. İşte zekât, malın bu yolla ebedîleşmesine açılan büyük bir kapıdır.
Malı veren kimse meleklere, peygamberlere ve faziletli kişilere benzer. Malı harcamaktan çekinerek elde tutmakla da herkesin kötülediği cimri insanlara benzer.

Binâenaleyh malı vermek, elde tutmaktan çok daha iyidir. Zekât, bunun en kuvvetli müeyyidesidir.
İnsanın üç türlü varlığı vardır: Ruh, beden ve mal... İnsan, îmân etmekle emrolununca; rûh cevheri bu teklife uydu, namaz ile emrolu-nunca; lisân zikre koyuldu, beden de amele başladı, mal ise geride kaldı. Eğer mal, iyilik ve hayır yollarında sarf edilmezse; insanın mâlî konulardaki cimriliği, ruhî ve bedenî cimrilikten daha çirkin olur. Bu da mahzâ cehaletin eseridir. Çünkü, saadetin üç mertebesi vardır:
1) Ruhî saadet,
2) Bedenî saadet, ki bu orta derecede bir mutluluktur.
3) Haricî saadet, ki o da mal ve rütbe mutluluğudur.
Bu mertebeler, nefsânî mutluluklara hizmetçi durumundadır. Ruh, kulluk makamına daldıktan sonra maldan dolayı cimrilik hâsıl olursa, hizmetçiyi, asıl mahdum (hizmet edilen) dan daha üstün bir mertebeye çıkarmak gerekir. Bu da cahilliktir. Öyle ise akıllı insana lâzım olan; o malı yine Allah rızâsı yolunda sarfederek ruh ile beden arasında bir denge kurmaya çalışmaktır. İşte zekât, rûh ile beden arasındaki bu dengeyi sağlar.
İlim adamlarının dediklerine göre nimetin şükrü, onu verenin razı olacağı yollarda sarfetmekten ibarettir. Zekât ise, mal nimetinin bir şükrüdür. Nimetin vericisine teşekkür etmek gerektiği sabit olduğuna göre, zekâtın da vâcib olmasına hükmetmek gerekmiştir.
Mal, tabiatı itibarıyla sevilir. Malın elde bulunması şükretmeyi, elden çıkması da sabretmeyi gerektirir. Yüce Rabbımız, sanki kuluna şöyle buyuruyor : Ey zengin! Ben sana mal verdim ki, bu sebeble hakkını ödeyip şükredenlerden olasın; sâhib olduğun malın bir kısmını elinden çıkar ki, bu vesile ile malın yokluğunu hatırlayarak sabredenlerden olasın. Ey fakîr, sana da çok mal vermedim; sabrettin, bu sebeble sabredenlerden oldun. Zengine ise, elindeki malından bir kısmım sana vermesini farz kıldım. Tâ ki bu mal, senin eline geçtiği zaman Bana teşekkür edip şükredenlerden olasın.
İşte zekâtın farzolması; hem zenginlere, hem de fakirlere sabır ile şükrün ne demek olduğunu öğretiyor.
Cenâb-ı Allah mallan yarattı; fakat aslında temel gaye mal değildir. Meselâ; altın ve gümüşü düşündüğümüz zaman, bunlardan bizatihi faydalanmak çok az işler için mümkündür. Yaratılmalarındaki esâs gaye, kendileri vasıtasıyla birçok menfaatlar sağlamak ve zararları gidermektir. Şu halde bunlar, birer vâsıtadan başka bir şey değillerdir.
İnsan ihtiyâcı kadar mal elde edince, başkasına bu ihtiyâcından verecek yerde o malı kendi elinde bulundurması kendisi için daha lüzumludur. Diğer ihtiyâç sahipleri ise, ihtiyâç vasfında ona ortak oluyorlar; fakat mal sahibi, o malı elde etmek için bizzat çalışmakla onlardan farklı duruma geçer. O malın, sahibi elinde bırakılması, diğer ihtiyâç sahiplerine verilmesinden daha uygundur.
Fakat mal, ihtiyâcından fazla olup ona ihtiyâcı olan başka biri de bulunursa, bu takdirde o mala sâhib olmayı gerektiren iki kuvvet ortaya çıkar. Malın sahibi için düşündüğümüz takdirde mülkiyeti gerektiren sebep, o malı kazanmaya çalışması ve kalbinin kuvvetle ona bağlanmasıdır. Mala karşı bu bağlanış da bir nevî ihtiyâçtır.

Fakır açısından düşündüğümüz zaman, onda mülkiyeti gerektiren sebep, mala ihtiyâcı olmasıdır. Bu ihtiyâç da mala bağlanmasını gerektirir. Birbiri ile çarpışan bu iki kuvvet ortaya çıkınca İlâhî hikmet, imkân nisbetinde her iki kuvvete de riâyet etmeyi gerektirirdi. İkisine de bir hak tanıdı. Bunu şöyle de izah etmek mümkündür : Mal sahibinin malı kazanma ve ona bağlanma, fakirin de ona ihtiyâcı olma hakkı ortaya çıktı. Cenâb-ı Allah, bu meyânda mal sahiplerini mülkiyet husu-sunda fakirlere tercih ederek malın çoğunu onların elinde bıraktı; imkânlar nisbetinde bu iki kuvvet arasında bir denge meydana getirmek için bir kısmını da fakirlere ayırdı.
Gerçekten fakirler, Allah'ın nzıP. vermeyi tekeffül ettiği. kimselerdir. Zîrâ Yüce Allah, Kur*an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkım vermek yalnız Allah'a aittir.»
Zenginler de Allah'ın birer tevzi me'mûru ve malının bekçisidirler. Çünkü zenginlerin ellerindeki mallar, gerçek mânâda Allah'ın malıdır. Eğer Cenâb-ı Allah o malı zenginlere vermeseydi, bir habbeye dahi sâ-hib olamazlardı. Çok akıllı ve zekî insanlar vardır ki, bütün şiddetiyle çalışmalarına rağmen ancak karınlarını doyuracak kadar rızık bulabilirler. Bununla beraber öyle ahmak, câhil kimseler de vardır ki, dünya nimetleri fazlasıyla ayaklarına gelir. Bu konuda bir şâir ne güzel söylüyor:
"Çok akıllı kimseler vardır ki geçim sıkıntısı çekerler,
Öyle câhil insanlar vardır ki onları nimetler içinde görürsün.
Akıllan hayrete düşüren,
Ve derya gibi âlimleri zındık yapan işte budur.»
Malın gerçek sahibinin Cenâb-ı Allah olduğu sabit olunca; mal sahibinin, hazîne bekçisine onun bir kısmını: «Kullarımdan ihtiyâç sahiplerine ver» demesi garip karşılanmamalıdır.
Müslümana, namaz kılma ve zekât vermenin farz olduğuna delil olan bu âyet-i kerîme, aynı zamanda bu iki ibâdeti ifâ eden kimseye mal ve canının müslümanlar tarafından korunması imkânını getirir. Ancak İslâm'a göre had cezasını gerektiren bir cinayeti, ta'zîr ya da borçlandırmayı gerektiren bir suç işleyen kimsenin mal ve canı korunmaz.
Bazı fıkıh imamları bu âyeti ileri sürerek namaz kılmayan ve zekât vermeyenin kâfir olacağına hükmetmişlerdir. Bu zâtlara göre, müşriklerin müslüman olmaları halinde bunun kabul edilmesi ve onların canlarının bağışlanması için üç şeyin birlikte bulunması şart koşulmuştur. Bunlar, Allah'a şirk koşmayı bırakmak, namaz kılmak ve zekât vermektir. Bu şartlardan herhangi biri bulunmadığı zaman müslü-manlarla savaşan müşrikin, canını koruyacak olan müslüman olma özelliği gerçekleşmez. Bazı ilim adamları da zorla alınması mümkün olduğu ve Hz. Ebubekir (r.a.) in yaptığı gibi, vermeyenlerle savaşmak gerekeceği için zekât vermeyen kimsenin kâfir olmayacağını sâdece namaz kılmayanın kâfir olacağını söylemişlerdir.
Birinci görüşü ileri sürenler, Abdullah İbn Ömer'in merfû' olarak rivayet ettiği şu hadîsi delil getirirler : Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed (s.a.) in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna şâhidlik edinceye, namaz kılıp zekât verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdikleri zaman, İslâm'ın

gerektirdiği durumlar hâriç, mal ve canlarını benden korurlar. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Buhârî'de ve üç Sünen kitabında bulunan, Enes (r.a.) in rivayet etmiş olduğu hadîs de şöyledir: Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. İnsanlar bu cümleyi söyleyip namazımızı kıldıkları, kıblemize döndükleri ve bizim kestiğimiz gibi hayvan kestikleri zaman İslâm'ın gerekli kılındığı haller hâricinde mal ve canlan bize haram olur. Görülüyor ki; bu hadîste zekâttan bahsedilmemiş buna karşılık bizim kestiğimiz gibi hayvan kesmeleri şart koşulmuştur. Yani, hayvanlarını kestikleri zaman Allah'ın adını anarak kesmeleri istenmiştir.
Bu hadîs, Sünen ve diğer sahîh hadîs kitablarında farklı kelimelerle rivayet edilmiştir. Bunlardan bazılarında, sahîh olduğu hususunda ittifak bulunan Ebu Hüreyre (r.a.) nin rivayet ettiği hadîste olduğu gibi, sâdece kelime-i şehâdet'in zikredildiği görülmektedir. Câmi'üs-Sa-ğîr'de de bulunan bu hadîsin mütevâtir olduğu da söylenmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.) nin hadîsi şöyledir : Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah (c.c.) in rasûlü olduğuma şâhidlik edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. İnsanlar buna şâhidlik etttiği zaman, gerekli olduğu haller dışında mal ve canlarını benden korumuş olurlar... Bazı rivayetlerde ise yalnız «lâilâhe illallah» cümlesinin söylenmesi istenmiştir. İşte bu farklı rivayetlerden dolayı fukahâ bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı fıkıh âlimleri şöyle demektedirler : Namaz kılmamak, zekât vermemek günâhtır. Bunların birini veya ikisini yapmayan kimse İslâm dininden çıkmaz. Nitekim bu hadîs de bu hükmü doğurur. Bu hadîs Abdullah îbn Ömer ve Enes'in rivayet ettikleri hadîsten daha sahihtir. Bunların dışında kalan fıkıhçılar ise şöyle demektedirler : Abdullah İbn Ömer ve Enes'in rivayet ettikleri hadîste Ebu Hüreyre'nin hadîsinde bulunmayan kayıdlar vardır. Sika kimselerin yaptığı farklı rivayetler kabul edilir. Bu gibi durumlarda mutlak olan mukayyed olana hamledilir. Gerçek şudur : Bu âyet ve değişik lâfızlarla rivayet edilen hadîsler aynı mânâya gelmektedir : Küfrü bırakmak ve İslâm'a girmek. İslâm'a girmek için, başta bilhassa savaş meydanlarında keüme-i şehâdeti söylemek yeterlidir. Hattâ müşrikin «lâilâhe illallah» demesi bile kâfidir. Çünkü müşrikler, ilk önce kendilerinden istenen bu kelimeyi inkâr ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Hâlid İbn Velîd (r.a.) Cezime kabilesinden bazılarını «dinden çıktık,» demelerine rağmen öldürmesi üzerine onu tenkîd etmiş ve : Allah'ını, Hâlid'in yaptığı işten Sana sığınırım, buyurmuştu. Çünkü müşrikler bu kelimeyi söyleyerek İslâm'ı kasdeder, bir müşrik müslüman olduğu zaman; o, dinden çıktı, derlerdi.
Hz. Peygamber (s.a.) her yerde münâsib düşecek tarzda konuşurdu ise de hepsinde güttüğü gaye aynı idi Bu gaye onun sözlerinin bütününden kesin olarak bilinirdi. Bu hadîslerde söylenmek istenen bazı hallerde Allah ve Rasûlünü kabul etmekle veya sâdece Allah'ı kabul ettiğini söylemekle gerçekleştiği kabul edilen küfrü bırakma ve İslâm'a girme, ancak esâslarını yerine getirme ve mümkün olduğunca gereklerini yerine getirme ile gerçekleşir. Sâdece bir müslüman kızgınlık, şehvet veya tenbellik sebebiyle bilmeyerek bu rükünlerden birini bırakırsa Allah'a tevbe eder ve af diler.
Bilinmektedir ki; asr-ı saadette Yahudiler, «iâ ilahe illallah» cümlesini söylerlerdi. Ancak Yahudilerin bu cümleyi söylemesi, bir müşrik arabuı söylemesi ölçüsünde

bunların İslâm'ı kabul ettiklerini göstermez. Hattâ Yahudilerden bir grup vardı ki bunlar, «lâ ilahe illallah» cümlesini söyledikten sonra bir de Rasûlullah (s.a.) m Allah (c.c.) in araplara göndermiş olduğu elçisi olduğuna inanırlardı. İslâm ulemâsı bu gibilerin, Rasûlullah (s.a.) in bütün insanlara elçi olarak gönderildiğini kabul etmedikleri sürece, müslüman olamayacakları hususunda ittifak etmişlerdir. Zîrâ Allah Teâlâ «Biz seni ancak tüm insanlara müjdeleyici ve sakındmcı olarak gönderdik» buyurmaktadır.
Görülüyor ki; İslâm^ Hz. Peygamber (s.a.) in yapmak veya yapmamak nevinden olmak üzere getirmiş olduğu dinî emirlere, yaşayarak boyun eğmektir. Şu da bilinmelidir ki; bu yaşayarak boyun eğme, ancak Hz. peygamber (s.a.) in elçiliğine îmândan kaynaklanan ruhî bir teslimiyet olduğu takdirde Allah katında makbul ve geçerli olabilir. Çünkü münafıklar Rasûlullah (s.a.) a «biz senin Allah'ın rasûlü olduğuna inanıyoruz» diyor, namaz kılıyor, zekât veriyor ve savaşa katiliyarlardı. Allah (c.c), münafıkların yalan söylediklerine şâhidlik ediyor, îmân kesin ve doğru olduğu zaman, teslimiyet ruhî, kalbî olur ve bunun peşini zorunlu olarak" çoğu zaman ve bir bütün olarak yükümlülüklerde fiilî bir hayat ta'kîb eder. Arasıra herhangi bir sebeble bir farzı yapmamak veya bir günâhı irtikâb etmek îmânı ortadan kaldırmaz. Böyle bir insan, kendisini günâha iten o sebeb ortadan kalktığı zaman pişman olur ve kendi kendini ayıplayarak Allah'tan af diler. Cenâb-ı Allah; «Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir...» buyurarak bu noktaya işaret etmektedir. Bir kimse bazı sebeblerden ötürü bir vakit veya birkaç vakit namazı terk eder, Allah'ın affını umar ve kaza etmeyi düşünürse işlediği günâh o kesin îmânın gerektirdiği emir ve yasağın esâsındaki teslimiyete zıd olmaz. Fakat bu affedilme ümidi eğer bir özre mebnî olmazsa, kendini aldatmanın ötesinde bir değer ifâde etmez. Ancak, namaz vb. İslâmî emirleri önemsememek, edebsizlik ve kötülükler gibi dinî yasaklan terk etmemek, İslâm'ın hakikati olan itaati ortadan kaldırır. Bir insanda İslâm olmadan sahîh bir îmânın bulunması düşünülemez. îmân olmadan da tâm bir İslâm olmaz. Bu iki kavram birbirlerinden ayrılmazlar. Kelime-i şehâdeti söyledikten sonra İslâm'ın emir ve yasaklarını dikkate almayan, veya kelime-i şehâdet söylemekten başka herhangi bir İslâmî emri de yerine getirmeyen kimse kesinlikle aklanmıştır. Zaman zaman bazı kimselerin, İslâm'ın bir takım icâblannı gösteriş için yerine getirdikleri görülür. Bazı Batılı politikacıların Hicaz bölgesine girebilmek veya müslümanları denemek için biz müslümanız, müslüman olduk, demeleri gibi.
Özet olarak : İslâm'ı tebliğ edip te onun hak din olduğuna delil getirdikten sonra; müşriklerle savaşmayı bırakmak için bu üç şeyin şart koşulması bilfiil İslâm toplumuna dâhil olmaları içindir. Çünkü sâdece tevbe etmek, müşriklerin güvenlik altına alınmaları ve Mescid-i Harâm'a girebilmeleri, müslümanlarla beraber haccetmeleri ve Hicaz'da oturanlara uygulanan bir takım muamelelere muhâtab olabilmeleri için yeterli değildir. Herne kadar daha önce de belirtildiği gibi, kelime-i tev-hîdi veya kelime-i şehâdeti söyleyerek bir müşrikin dine döndüğünü ifâde etmesi, savaş meydanında canının bağışlanması için yeterli ise de böyle bir kimseye bundan sonraki hayatında müslüman muamelesi yapmak için kâfi değildir. Bunun için İslâm esâslarını kabullenip yerine getirmek şarttır. Allah'tan başka bir ilâh olmadığına şâhidlik etmek, eğer bu şâhidliği yapan samimî ise ibâdet etmek,

hayvan boğazlamak gibi konularda Allah (c.c.) tan başkasına ibâdet etmeyi bırakmasını gerektireceği gibi; Hz. Muhammed (s.a.) in Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna şâhidlik etmek de tebliğ ettiği ilâhî emirlerde ona itaati gerektirir. Bu iki şâhidliğin gerektirdiği amel bunları te'yîd eder mâhiyette bulunmadığı zaman, bu şâhidlikler aldatmadan başka bir şey olmazlar. Şunu da biliyoruz ki: İslâm'ın hükümleri bir çok fiili yapmak ve birçoğunu da terketmekten meydana gelir. Bunların çoğu ise oruç ve hacc gibi İslâm'a girme anında yükümlülük konusu değildir. Bunun içindir ki, İslâm'a giriş anında en büyük olan iki esâs ile yetinilmiştir: Bunlar günde beş defa kılınması farz olan ve sosyal, psikolojik, dinî bir bağ olan namaz ile, sosyal, idâri ve ekonomik bir bağ olan zekâttır. Ki, bunları yerine getiren İslâm'ın diğer esâslarını kolaylıkla edâ eder.
Yine kesinlikle bilinmektedir ki; müslüman olup namaz kılmayı ve zekât vermeyi kabul ettiği halde gücü yetmesine rağmen haccı ve Ramazân orucunu yerine getirmeyen bir müşrikin müslümanlığı geçerli olmaz. Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) nün kesinlikle yasakladığı bir şeyi yasak olarak kabul etmediği zaman da sonuç aynıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) İslâmiyet'i kabul etmesi için zinayı serbest kılmasını şart koşan bir bedevinin teklifini kabul etmemiştir. Çünkü bir günâhı mübâh bilip o konuda Allah (c.c.) in hükmüne boyun eğmemek ile, O'na boyun eğip îmân etmekle birlikte o günâhı işlemek arasında' açık bir fark vardır. Fakat bazı ilim adamları, namaz ve zekâtın kesinlikle dinden olduğu bilinen ve üzerinde ittifak bulunan diğer İslâm esâslarından farklı bir durum arzettiğini ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki: Bu iki emri yerine getirmemek, İslâm'a girdikten sonra veya İslâm'ın hak ve bu iki enirin onun esâslarından olduğunu kabul edinceye kadar müslüman kaldıktan sonra dinden çıkma mânâsına küfür sayılır. Bazı âlimler ise bu iki emri yerine getirmeyenin küfründen dolayı değil de bir ceza olarak öldürüleceğini söylemişlerdir. Bu hükmü yalnız namaz için ileri süren bazı âlimler ise Ramazân orucu ve hacc konusunda bunları terk etmenin küfür olmadığını, ancak bu terk helâl sayıldığı veya bile bile inkâr edildiği zaman küfür olacağını söylemişlerdir. Çünkü helâl saymak. İslâm'ın esâsı olan fiili ve teslimiyeti kaldırmaktan ibarettir.
Âyet-i kerîme ve aynı mealdeki Abdullah İbn Ömer (r.a.) in rivayet ettiği hadîs-i şerîf; tenbellik veya şer'î olmayan bir özürden dolayı zaman zaman namazı terkeden bir müslümana uygulanacak hükmün; mürtede uygulanacak hüküm olacağına delâlet etmez. Buna delâlet etmediği gibi kasden bir müslümanı öldüren bir katilin işlediği suçun cezası olarak Öldürüldüğü gibi öldürüleceğine de delâlet etmez. Çünkü bunlar, müslümanlarla savaşmakta olan müşriklerin savaş meydanında öldürülmeleri için gerekli olan şartı açıklamaktadır.
Şöyle bir fikir ileri sürülebilir: Hadîs, lâfzı itibarıyla kâfirlerle savaş konusunda genel ve mutlak bir özellik taşımakta olup, âyet gibi sâdece müşriklere hâs değildir. Biz bu noktada bir kaç meseleye temas edelim. 1) Yüce Allah bu sûrede ehl-i kitab'la savaşmanın genel gayesinin dışında bir başka gaye ortaya koymuştur. Bu gaye cizye vermektir. Bu ise âyeti nesh veya tahsis etmez. Çünkü kaynakları farklıdır. 2) Bu hadîs her halükârda bizimle savaşan kâfirlerle savaşın durdurulma noktasını göstermek için söylenmiştir. Bir müminin hangi fiili işlediği zaman kâfir olacağı konusu bunun kapsamına girmez. 3) Kâfirlerle savaşmak, ölümü hak etmiş bir müslümanı öldürmekten farklı bir şeydir. Nitekim bazı ilim adamları bu noktaya

temas etmişlerdir. Savaşmak iki topluluk arasında olan ortak bir fiildir : Şer'î Öldürme ise suçu sabit olanın cezasını infaz etmektir. 4) Bu hadîsi âyetin delâlet ettiği dinden çıkma hükmü ve cinayet cezasından başka bir mânâya almak isteyenlerin yorumları kabule şâyân değildir. Çünkü bu gibi önemli hükümler, nassda mutlaka bir sıhhat derecesi ister. Oysa bu hadîsin rivayet zincirinde —bazı hadîscileri Buhârî'nin bu hadîsi kitabına almasını yadırgamaya iten— garîblik vardır. Bu gibi hadîslerde daha müsamahakâr olan Ahmed İbn Hanbel, onu Müsned'ine almamıştır. Bazı ilim adamları, bu hadîsin sahîh olma şansının az olduğunu açıkça ifâde etmişlerdir. Nitekim Hafız da bu hadîsin bütün muhâddislerin tahrîc ettiği Ebu Hüreyre'nin rivayet etmîş olduğu söylemiştir. Hattâ bazı âlimler, namaz ve zekât lâfzı olmayan bu Ebu Hüreyre rivayetinin mütevâtir olduğunu bile söylemişlerdir. Ebu Hüreyre'nin hadîsi tercihe şayandır. Sonra bu hadîs, Kur'an ve sünnet nevinden gelen diğer nasslarla da çelişir durumdadır. Cumhûr-u ulemâ da diğer nasslan tercih etmişlerdir. O halde hadîsin kâfirler hakkında genel olduğunu söylemek, ictihâdî bir şeydir. Biz bir müslümanı ancak rivayet ve delâletinde ihtilâf olmayan kat'î bir nass ile tekfir edebiliriz.
Namaz kılmayanın kâfir olacağını ileri süren âlimler; bu âyet ve hadîsle istidlal noktasından daha uygun olan başka hadîsleri delil getiriyorlar. Buna rağmen ilk ve son devir fıkıhçılarınm cumhuru, bu nofetada bu zevata karşı çıkmışlardır. Bu zâtların istidlal ettiği hadîslerin iddialarına delâleti en açık olanı Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Câbir (r.a.) den merfû olarak rivayet ettiği şu hadîstir : Kişi ile küfür arasında namazı terketmek vardır. Bir başka rivayette «küfür» yerine «şirk'» kelimesi geçmektedir. Bir de Ahmed îbn Hanbel ile dört sünen sahibi ve diğerlerinin Büreyde'den merfû' olarak rivayet ettikleri şu hadîs vardır : Bizimle onlar (kâfirler) arasında andlaşma namazdır. Kim onu bırakırsa kâfir olur. Bu iki hadîsten daha açık olanı Enes (r.a.) in rivayet etmiş olduğu «Bir kimse kasden namazı bırakırsa kâfir olur.» hadîsidir. Bu hadîsi Taberânî el-Evsat'ta rivayet etmiştir. Doğrusu, Dârekutnfnin dediği gibi bu hadîs mürseldir.
Ahmed İbn Hanbel, Abdullah İbn Mübarek ve İshâk İbn Rahûyeh namaz kılmayanın kâfir olacağını söylemişlerdir. Hz. Ali (r.a.) nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. İçlerinde Ebu Hanîfe, Şafiî ve Mâlik'in de bulunduğu ilk ve sonraki devir fakîhlerinin cumhuru ise namaz kılmayanın kâfir olmayıp fâsık olacağı, dolayısıyla kendisine tevbe ettirileceği görüşündedirler. Mâlik, Şafiî ve diğerleri namaz kılmayan kimsenin tevbe etmediği takdirde hadd cezası olarak öldürüleceğini ileri sürerken; Ebu Hanîfe, bir kısım Küfe fıkıhçısı, Şafiî'nin talebelerinden Müzeni de öldürülmeyip ta'zîr cezasına çarptırılacağı, namaz kılmcaya kadar hapsolunacağı görüşünü savunurlar. Bu sonuncular namaz kılmayanın kâfir olacağı mânâsına gelen hadîsleri; inkâr etme veya helâl sayma şartına bağlamışlar ve bu hadîslerin bazı nasslarla ve Allah'tan başka bir ilâh olmadığına benim de Allah'ın elçisi olduğuma şâhidlik eden bir müslümanm kanı ancak üç şeyden biri ile helâl olur : Evli bir kimsenin zina etmesi, cana can durumu, İslâm toplumundan ayrılarak, dinden çıkma, hadîsi ile çeliştiğini söylemişlerdir. İbn Mes' ûd'un rivayet ettiği bu hadîsin sahîh olduğunda ittifak vardır. Ayrıca bu hadîs Müslim ve bazı hadîsçilerce Hz. Âişe (r.a.) kanalıyla da rivayet edilmiştir ki, buna

göre; İslâm toplumundan ayrılma, dinden çıkıp savaşma ile açıklanmıştır. Bu ikinci metin şöyledir: Bir de İslâm'dan çıkıp Allah ve Rasûlü ile savaşan bunun sonunda öldürülen veya asılan ya da sürgün edilen kimse. Bazı kimseler tarafından namazı bırakmalım küfür ve İslâm toplumundan ayrılma olduğu, dolayısıyla namazı terk edenin yukarıdaki istisnanın kapsamına girmeyeceği tarzında bir iddia ileri sürülmüşse de, daha önce İslâm'ın hakikatim açıklarken bunlara gerekli, muknî' cevab verildiği için burada aynı meseleleri tekrar etmeyeceğiz. Ancak bu zevat bir tek vakit namazın terk edilmesiyle kâfir olunacağını iddia etmektedirler. Bunlardan biri olan Şevkânî; namazı terketme, namaz kılmama fiili bir vakit ile de meydana gelmiş olur, demektedir. Ancak, bu görüş doğru değildir. Çünkü küllî bir kavram, mantıktaki cins gibidir. Herhangi bir parçasının yok olmasıyla tamamen ortadan kalkmaz. Meselâ Ramazân'da bir gün oruç tutmayan bir kimse her halükârda oruç farizasını terk etmiş olmaz. Nitekim bazı dersleri bırakan bir talebe de ilim taleb etmeyi bırakmış olmaz.
Denilebilir ki: Bir vakit namazı bırakıp ondan sonrakileri kılan kimse o bir vakit namazı kılmaması ile kâfir olur ondan sonrakileri kılarak da İslâm'a döner. Bizim bu görüşe cevâbımız şöyle olur : Eğer bir vakit namazı kılmamak İslâm'dan çıkmak mânâsına kâfir olmak ise; bu fiili işleyen bir kimsenin ondan sonraki vaktin namazını kılmakla dine dönmesi gerçekleşmiş olmaz. Meğer ki küfründen dolayı tevbe edip şehâdet getirerek tecdîd-i îmân etmiş olsun. Öte yandan, böyle bir müslümanın kâfir olduğunu söylemek, çok ciddî sonuçlar doğurmaktadır.
Meselâ, böyle bir kimsenin o güne kadar yapmış olduğu tüm hayırlar sonuçsuz kalır, öldürülmeyi hak eder, öldüğü zaman namazı kılınmaz, müslüman mezarlığına gömülmez, malı mirasçısına verilmez, hazîneye devredilir. Mürted bir kimse öldürülürken tevbe ettirilmesi gerekmez, sözü de böyle bir iddianın doğru olmayacağını göstermektedir. Bahsettiğimiz bu sözü söyleyen Ahmed İbn Hanbel'in, namazı bırakan kimsenin kâfir olmayacağını söylediği de rivayet edilmektedir. Tabakât eş-Şâfiiyye kitabında Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in namazı bırakan bir kimse hakkında münazara ettiklerini zikreden Sübkî;. konuyu şöyle sürdürmektedir : Şafiî, Ey Ahmed bu kimse kâfir olur mu? dedi. Ahmed İbn Hanbel, evet, dedi. Şafiî, peki, nasıl müslüman olabilir? demiş. Ahmed İbn Hanbel, lâ ilahe illallah Muhammedün Rasûîullah, demekle, karşılığını vermiş. Şafiî, adam bu sözü söylüyor, bırakmamış ki? demiş. Ahmed İbn Hanbel, öyle ise namaz kılarak müslüman olur, demiş. Şafiî, kâfirin namazı sahih olmaz. Namazla müslüman olunmaz, deyince Ahmed İbn Hanbel diyecek bir söz bulamamış.
Sözün özü : Yürekterv inanılabilecek ve dinî anlayışın, dinin rahmet ve kolaylık olmasının gereği olan söz; îmân sahibi bir müslümanm bir özre veya tenbelliğe mebnî olarak bir veya bir kaç vakit namazı kılmamakla yaptığı hayırların hükümsüz sayılıp cehennemde sonsuza dek yanmasını doğuracak şekilde dinden çıkmış olmayacağı sözüdür. Nitekim bir insanın, namazı sürekli veya arasıra terketmeyi âdet haline getirmesi, kıldığı zaman ilâhî bir emir olduğu düşüncesi, âhirette mükâfat ve ceza niyeti olmaksızın yapması; bıraktığı zaman da herhangi bir günâh hissi olmadan, ailesi ve toplumu içinde yaşanagelen bir âdeti bırakır gibi bırakması mümkün değildir. Böyle bir şeyi ancak vahye, âhiret ve ilâhî cezaya inanmayan İslâm'dan isimden başka bir payı olmayan dinsizler yapabilir. Allah

Teâlâ münafıkları «onlar, namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.» şeklinde tavsif etmektedir. Bu konuda münafık dahi olamayan böyleleri gerçek mü'min olabilirler mi?
Dinin hakikatini ve Allah (c,.c.) m ferd ve toplumu ıslâh etmek için koyduğu kuralları bilmeyen bir takım taklîdçi müslümanlar, günler ve hattâ aylarca namaz kılmamaktadırlar. Yıl ve hattâ yıllar geçer de böyleleri sadece bazı cum'a, bayram ve nadiren farz namazı kılarlar. Allah'a, peygamberine, âhiret gününe ve orada yapılacak olan sorgulama ve cezalandırmaya cehalet ve hurafe karışık, taklîdî îmân ile îmân eden bu gibiler bu itâatsızlıklan sebebiyle günahkâr olduklarına inanırlarsa da; bundan sonra işi ya Allah'ın rahmet ve bağışlamasına, ya hacc farizası gibi günâhları temizleyici ibâdetlere veya şefâatçılarm şefâatı-na bırakırlar. Bu son üç meselede sahîh, zayıf ve mevzu birçok hadîs rivayet edilmektedir. Bu hadîsler, bazı kitablarda, matbu hutbe kitab-lannda çokça görülmektedir. Bir takım ehliyetsiz hatîbler, hurafe meraklısı vaizler, bu gibi hadîsleri tekrarlayarak halka günâh işlemeyi basît gösteriyorlar. Hz. Peygamber (s.a) e iftiradan başka bir şey olmayan ve Ramazânda milyonların cehennemden âzâd edildiğini anlatan hadîsler bunların tipik örneğini teşkil ederler. Günâhları işlemek ve farzları terketmek için bu hadîslerden daha cesaret verici bir şey olama?
ıBu rivayetlere aldanan halk, bu hadîslerin sahihini zayıfından ayıramamakta ma'zûrdurlar. Hattâ bunlar, eskiden dinî olduğu kolaylıkla bilindiği halde bugün artık bilinemez olan şeyleri bilmemekte de ma' zûrdurlar. Ancak gerçek ilim adamlarının Allah (c.c) in affı konusunda vârid olan âyet ve hadîsleri halkın aldanmasını önleyecek şekilde anlatmaları gerekir.[67]

Zekât Farizası

Şimdi de İslâm'ın rükünlerinden biri de sosyal görünümlü bir rükün olan «Zekât» tan söz edelim. Zekât ile ilgili söylenebilecekler, İslâm'ın mâlî siyâsetiyle en yakından ilgili olan şeylerdir.
Zekât, maldaki haktır. Zekât bir taraftan ibâdettir, diğer taraftan sosyal bir görevdir. İslâm'ın ibâdetlerle ve sosyal hayatla ilgili görüşünü gözönünde bulunduracak olursak, şunu söyleriz: Zekât taabbudî bir görevdir. Bu nedenle o adı almıştır. Zekât; temizlik ve nema (büyüme, gelişme) demektir. Farz kılınmış bu hakkın ödenmesiyle borçtan bir kurtuluş ve vicdanın da temizlenmesidir. Aynj zamanda nefis ve kalbin cimrilikten ve bencillikten arınmasıdır. Mal sevimlidir, mülk de hoştur. Nefis başkalarına karşı maldan cömertlik gösterince, temizlenir, yücelir ve aydınlanır. Ayrıca o, kendisinde bulunan hakkın ödenmesi ve bundan sonra da helâl olması ile malın temizlenmesi demektir. Zekât; ibâdet anlamını da içerdiğinden İslâm, hassasiyeti gereği kitab ehli olan zimmîlerden zekât vermelerini istememiş, bunun yerine onlara «cizye» koymuştur, ki böylelikle onlar da devletin kajnu harcamalarına katılmış olsunlar. Zimmîlere, —istemiş olmaları dışında— İslâmî mükellefiyetlerden herhangi birisi onlara farz kılınmamış olur.
Böylelikle İslâm : «Tâ ki mal, sîzden zengin olanlar arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasın» diye ifâdesini bulan genel esâsının bir kısmını gerçekleştirmiş olur... Çünkü İslâm, insanların fakirlik ve ihtiyâç içerisinde bulunmalarından

hoşlanmaz; gücü yettiği takdirde her ferdin kendi özel çalışması ye husûsî gelirleri ile yetecek kadarını elde etmeşini, herhangi bir neden dolayısıyla bunu yapamadığı takdirde ihtiyâcının toplum malından sağlanmasını kesinlikle istemiştir.
İslâm, insanların fakirlik ve ihtiyâç içerisinde bulunmalarından hoşlanmaz. Çünkü o, daha büyük ve Allah'ın âdemoğullanna özel olarak verdiği insanî yüceliğe daha lâyık olan hedeflere yönelebilmeleri için, onları hayatın zorunlu maddî ihtiyâçlarının baskısından kurtarmak istiyor:
«iAndolsun ki Biz, âdemoğullannı bir izzet ve şerefe mazhar kılmışladır. Onlara karada, denizde taşıyacak. (vâsıtalar) verdik, onlara güzel güzel nzıklar verdik,. onlan yarattığımızın bir çoğundan cidden üstün tuttuk.» (İsrâ, 70).
Allah insanları; akıl, duygu ve beden için zorunluluk ifâde etmekten öte bir takım ruhî arzularla fiilen üstün kılmıştır. Hayatın zarurî ihtiyâçlarından kendilerine bu ruhî arzulara ve bu fikrî alanlara harcamak üzere imkân, gayret ve zamanı bulamayacak olsalar, bu yüce ve üstün kılınmışlığı kaybederler ve hayvan mertebesine düşerler. Hattâ hayvan çoğunlukla yiyecek ve içeceğini bulur. Hattâ bazı hayvanlar, yeteri kadar yiyecek ve içeceğini aldıktan sonra gider gelir, hoplayıp zıplar; bazı kuşlar da sevinçlerinden neşeli neşeli öter.
Yeme ve içme gibi zorunlu ihtiyâçlarının içerisinde çırpman ve Allah'ın üstün kıldığı insanın uğraşması gereken şeylerle uğraşama-ması bir yana, kuşun ve hayvanın elde edebildiğine bile sâhib olamayan insana, gerçekten insan nazarıyla bakılamaz, Allah'ın azîz kıldığı ve öyle nitelediği insan tipi bu olamaz. Bütün gayret ve zamanını harcadığı halde geçimine yetecek kadarını elde edemeyecek olursa; işte bu, inşam Allah'ın uygun gördüğü mevkiden aşağılara düşüren bir mu-sibet olur ve bu, içinde yaşadığı toplumu, Allah'ın tekrîmine (yüce ve şerefli kılmasına) lâyık olmayan aşağılık bir toplum olarak ayıplanacak hale getirir. Çünkü bu toplum, bu haliyle Allah'ın irâdesine ters düşmüştür.
İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halîfesidir. Allah, hayatı ilerletmek ve geliştirmek, sonra da hayatı aydınlık kılmak ve güzellik ve aydınlığıyla da hayattan faydalanmak üzere onu yeryüzünde halîfe yapmıştır. Bundan sonra da kendisine verdiği nimetler dolayısıyla Allah'a şükretsin diye bu makama oturtulmuştur. İnsan ise, hayatını —yeterli bile gelse— bir lokma uğruna tüketip gidiyorsa, bütün bunların hiç birisini yapamaz. Peki ya yeteri kadar ihtiyâçlarını karşılamayarak hayatım sürdürürse, tüm bunları nasıl gerçekleştirebilecek?...
Bir kısmı lüks ve israf seviyesinde, diğer bir kısmı fakirlik ve mahrumiyet düzeyinde yaşayan bir ümmetin ferdleri arasında bu derece farkların bulunmasını sonraları da bunun yoksulluk, açlık ve çıplaklığa varmasını İslâm, asla hoş karşılamaz. Böyle bir toplum, «İslâm ümmeti» olamaz. Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmaktadır :
Herhangi bir yerde bulunanlar arasında bir kişi aç sabahlayacak olursa, onların üzerinden Allah'ın himâyesi kalkar.
Başka bir hadîste de şöyle buyuruyor :
Kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe; sizin herhangi biriniz (tâm) îmân etmiş olamaz.
İslâm, toplum kesimleri arasındaki bu farklılıkları hoş karşılamaz. Çünkü bunların arkasında toplumun temellerini paramparça eden kin ve nefretler gizlidir. Çünkü

bunda ruhu ve vicdanı dejenere eden bencillik, katılık ve tamah vardır. Bunda muhtaçlan zorunlu olarak hırsızlığa, gasba götüren veya zillete, şerefini ve yüceliğini satmaya mecbur eden özellikler vardır... Bütün bunlar ise aşağılık şeylerdir. İslâm, toplumu bunlardan uzak tutar.
İslim, malın zenginler arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasını, çoğunluğun ise harcayacak bir şey bulamamasını hoş görmez. Çünkü bu, sonunda bu ümmet içerisinde hayatın, çalışmanın ve üretimin dondurulması sonucunu verecektir. Oysa bir ümmetin büyük çoğunluğunun elinde mal varsa; malın, bu büyük çoğunluğun hayatî zaruretlerinin giderilmesi için harcanması sonucunu sağlayacak, böylece mallara yöneliş çoğalacak, bu da üretimin çoğalması sonucunu doğuracaktır. Bu ise çalışabilecek durumda olan herkesin çalışmasına imkân sağlayacaktır... Böylelikle hayat; çalışma, üretim, tüketim çarkı, tabiî ve verimli dönüşüne devam edecektir.
İşte bütün bu anlamlı gerekçeler dolayısıyla İslâm; zekâtı teşri* etmiş, malda infâkı farz kılmış, verenler tarafından faziletli bir davranış olarak değil de, hak sahiplerinin bir hakkı olarak farz kılmıştır. Onun için muayyen bir nisâb belirlemiş, gücü yetenlerin tümünü onu edada bir araya getirmiştir. Zekât verilmeyecek en yüksek miktar, yirmi mıskal altın değerine eşit olan maldır. Ayrıca bu yirmi miskal altının veya ona eşit değerdeki başka malın, sahibinin zarurî ihtiyâçlarından ve borcundan fazla olması, üzerinden de bir senenin geçmiş olması gereklidir. Bunun nedeni açıktır. Çünkü zekât alabilecek durumdaki birisinden zekât vermesi istenemez. Ekin ve meyvelere gelince; bunların zekâtı mevsimlik, hasad ve devşirme zamanlarında verilir. Ticâret malları, altın ve gümüşe göre değerlendirilir. Hayvanların zekâtı da altın ve gümüş oranlarına denk belirli oranlardadır. Bu oran da yaklaşık olarak öşürün dörtte biri (yani kırkta biri) kadardır... Rikâza gelince, —çeşitlerine göre «bu rikâz arazî sahibinin mi olacak yoksa toplumun mu olacak» ihtilâfının varlığı ile birlikte— onda da, beşte bir vardır...
Zekât almak hakkına sahip olanlara gelince, Kur'an'ın belirlediği gibi bu kimseler şöyle sıralanır:
Fukara (Fakirler) : Nisâbdan daha aşağı değerde olan mala veya nisâb değerinde mala sâhib oldukları halde, buna karşılık borçlu olan kimselerdir. Bu grup insanın bir şeylere mâlik oldukları açıktır. Ancak bu, az bir şeydir, tslâm ise, insanlann kendilerine yetecek kadarına, hattâ mümkün olduğu kadar da dünyadan faydalanmakta kendilerine yardımcı olacak şekilde yetecek miktardan fazlasına mâlik olmalarını ister.
Mesâkîn (Miskinler) : Bunlar, hiç bir şeye mâlik olmayanlardır. Haliyle bunlar, zekât verilmeye fakirlerden daha lâyıktırlar. Âyet-i ke-rîme'de fakirlerin onlardan önce zikredilmiş olmalarından, az bir malın ellerinde bulunmasının fakirlere yetmediğini seziyorum. Bu nedenle onlar da sanki miskinler gibidir. Çünkü İslâm'ın hedefi, yalnızca zarurî ihtiyâçlann karşılanması değildir. Daha önceden belirttiğim gibi, yetenden fazlasının sağlanmasıdır.
Zekât Âmilleri (Toplama Me'mûrlan) : Bunlar, zekât toplayıcılardır. Zengin bile olsalar çalışmalarının karşılığı onlara verilir. Bu emeğin bir karşılığıdır. Bu ise emek ve ücret düzeni ile ilgilidir. İhtiyâç ve ihtiyâcın karşılanması ile ilgili değildir.
Müellefe-i Kulûb (Kalbleri Isındırılacaklar) : Bunlar, İslâm'a yeni girmiş olup hem kalblerindeki îmânı güçlendirmek amacı gözetilir, hem de başkaları —bu yolla—

İslâm'a doğru çekilmeye çalışılır. Fakat bu harcama kapısı Hz. Ebubekir (r.a.) döneminde Ridde savaşlarından sonra Allah'ın İslâm'ı aziz kılmasıyla kapatılmış ve kalbîerin mal ile İslâm'a ısmdınlmasma gerek kalmamıştır. Bunlara zekât verilebileceğini Kur'an âyeti hükme bağlamış olmasına rağmen Hz. Ömer (r.a.), bu konuda tasarrufta bulunmakta bir sakınca görmemiştir.
Köleler : Bunlar, sahipleriyle üzerinde anlaştıkları belirli bir miktardaki mal karşılığında hürriyetlerine kavuşacak olan mükâteb kölelerdir. Hürriyete kavuşmaları için kolaylık sağlamak amacıyla zekâttan onlara pay verilir.
El-Ğârimîn (Borçlular) : Borçlan servetlerini kapsayan kimselerdir, bunlar. Ancak bu borçlan ma'siyetten dolayı olmamalıdır; yine borcun nedeni lüks ve benzeri şeyler, olmamalıdır. Bunlara zekâttan bir pay verilmesi suretiyle, borçlanm ödemelerine yardımcı olunur ve borç yükünden kurtarılmış olurlar. Aynca bunda şerefli bir hayat sürmelerine yardımcı olmak da vardır.
Fîsebîlillah (Allah yoluda): Bu da genel bir harcama yeridir. Bunun sınırlarını şartlar çizer. Mücâhidlerin ihtiyâçlannm karşılanması, hastaların tedavisi, öğrenme imkânı bulamayanlara öğrenim sağlamak, İslâm toplumunun herhangi bir faydasını sağlayan benzeri diğer hususlar, bu türdendir. Bu konudaki tasarruf, diğer şart ve ortamlar içerisinde Sosyal her çalışmayı kapsayacak kadar geniş boyutlara ulaşır.
İbn'üs-Sebîl (Yolda Kalmış) : Harcayacak bir şey bulamayan ve malından uzakta bulunan kimselerdir. Savaş, talan ve zulümden do-'layı hicret edip mallarını geride bırakan ve mallarından yararlanma imkânını bulamayan kimseler gibi.
İslâm bu grupların zekâttaki mallarını, ancak bizzat kendilerinin rızık aramak için özel yolların tümünü denemelerinden sonra tanır. İslâm, insanın kerametini (şeref ve haysiyetini) korumaya Özen gösterir. Bu bakımdan o, her ferdin bir nzık kapısına sahip olmasını ve bu konuda topluma bile boyun eğmemesini şiddetle ister.
Bu nedenle İslâm, çalışma yoluyla ihtiyâçtan kurtulmayı teşvik etmiş ve içinde yaşayan her bir ferde çalışma imkânı hazırlamayı toplumun ilk görevi olarak belirlemiştir. Rasûlullah (s.a.) a birisi gelip ondan dilenir. Rasûlullah (s.a.), ona bir dirhem vererek, odunculuk yapıp, elinin emeği ile geçinebilmesi için onunla bir ip almasını emreder ve buyurur ki:
Sizden birinizin sırtında bir demet odun getirmesi, —versin veya vermesin— birisinden dilenmesinden daha hayırlıdır. (Buhârî, Müslim.)
Zekât şeklindeki bu yardım, toplum için" bir muhafaza, bütün gücünü harcadığı halde birşey elde edemeyen veya yetecek miktardan azını veya ancak yetecek kadarını elde edebilen kimseler için de bir garantidir. Diğer taraftan zekât; üretim, tüketim ve çalışma arasında malın sağlıklı ve mükemmel bir şekildeki dolaşımını gerçekleştirmek için, bütün toplum grupları arasında dönüp dolaşan bir devlet olabilmesi için de bir araçtır. Böylelikle İslâm; her ferdin bütün gücüyle çalışmasını, sosyal yardıma güvenerek çalışmayı bırakmamasını sağlamış, hem de ihtiyâcı olana açığını kapatacak şekilde yardımcı olmayı, zaruretlerin ağırlığını, ihtiyâçların baskısını üzerinden kaldırmayı ve ona şerefli bir hayatı kolaylaştırmayı gerçekleştirmiş olur. Bundan ayrı olarak da —önceden açıkladığımız gibi— ümmetin sermâyesinin sağlıklı dolaşımım garantilemiş olur.

Zekât; dayanışması ve karşılık garantisi bulunan, hayatının hiç bir cephesinde faizci düzenin hiç bir garantisine gerek duymayan bir toplumun ana direğidir.
Bizim duygularımızda ve İslâm düzeninin uygulanmasına tanık olmayan, bu düzenin îmânı bir tasavvur, îmânı bir terbiye, îmânî bir ahlâk esâsı üzeıine kurulduğunu, insan ruhunda özel bir şekilde dokunulduğunu, bundan sonra da doğru tasavvurlarını, temiz ahlâkını ve yüce faziletlerini yerleştireceği düzenini kurduğunu görmeyen kuşakların duygularında «zekât», bir şaşkınlığa yol açmıştır. Bu şaşkınlar, İslâm'ın «Zekât» ı, faiz esâsı üzerine kurulu câhili düzenin karşısına koyduğunu, ferdî gayret veya faizden uzak bir yardımlaşma yoluyla da hayatı gelişir, iktisâdı ilerler hale getirdiğini, göremeyenlerdir.
İnsanlığa mal olmuş bu yüce tabloyu göremeyen bu bahtsız kuşakların hissinde bu tablo şaşkınlık uyandırmıştır. Bu bahtsız kuşaklar, faiz esâsı üzerinde yükselmiş materyalist düzenin çukurlarında doğmuş ve yaşamıştır. Cimrilikten, birbirini yemekten, ferdiyetçilikten, insanların vicdanlarına egemen olan ve malın, muhtaç olanlara ancak aşağılık faizle aktarılmasını öngören bencillikten başkasına tanık olmamıştır bu kuşaklar. Onların tanık oldukları bu düzenler, insanları bir mal bi-rikimi olmadıkça veya mallarının bir kısmı ile faizci sigorta kurumlarına ortak olmadıkları sürece hiç bir garanti ve güvenlikleri olmaksızın yaşamak zorunda bırakmıştır. Bu düzenler, faizci yollarla elde etmediği sürece, sanayii ve ticâreti, kendilerini ayakta tutan malı elde edemez hale düşürmüştür. İşte bu bahtsız kuşakların duygularında, bu faizci düzenden başka bir düzenin bulunmadığı, hayatın ancak bu temel üzerine kurulacağı kanısı yer etmiştir.
Bu kuşaklar, zekâtın şeklinden o derece hayrete kapılmışlar ki onu, gülünç ve ferdî bir ihsan sanıyorlar ve bu temel üzerine çağdaş hiç bir düzenin yükselemeyeceğini kabul ediyorlar : Kân ile birlikte sermâyelerin yüzde iki buçuğunu ifâde eden zekâtın toplam büyüklüğü ne olacak ki? (Bu oran zirâat ve kenzlerde % 20'ye, % 10'a ve % 5'e kadar yükselir, diyorlar.) Halbuki İslâm'ın özel bir şekilde işlediği, tevcîhât (yöneltmeler) ve teşrîât (yasamalar) ile özel bir şekilde eğittiği içinde yaşamayanların vicdânlarındakine oranla daha yüce bir tasavvura sahip özel hayat düzeniyle ortaya çıkardığı insanlar bu zekâtı verirler. Müslüman devlet de bu zekâtı, ferdî bir ihsan olarak değil, farz kılınmış bir hak olarak tahsil eder ve onunla müslüman toplum içerisinde özel imkânları yeterli gelmeyen herkese güvenlik sağlayacak şekilde harcar. O kadar ki ferd, her durumda kendisinin de, çoluk çocuğunun da hayatının güvenlik altında olduğunu anlar; borcu sermâyesini kap-layan borçluların borcu, ticarî olsun veya olmasın zekât gelirinden ödenir.
Düzenin şeklîliği önemli değildir. Önemli olan düzenin ruhudur. Yöneltmeleriyle, yasamalarıyla ve düzeniyle İslâm'ın eğittiği toplum, düzenin şekil ve uygulamalarıyla uyum halindedir, yasama ve yöneltme ile birlikte mükemmeldir. Dayanışma, toplumun vicdanından ve nizâmından, uyumlu ve mükemmel halde ortaklaşa doğar. Bu gerçeği, diğer materyalist düzenlerin gölgesinde doğup büyümüş ve yaşamış olanlar düşünemezler. Fakat bu, biz müslümanlann yakından bildiğimiz ve îmânı zevkimizle zevkine vardığımız bir gerçektir. Eğer onlar, talihsizlikleri, nasîbsizlikleri ve liderliklerini ellerinde bulundurdukları insanların bedbahtlığı nedeniyle bu zevkten mahrum iseler, onların payı da varsın bu olsun ve Allah Teâlâ'nın : «îmân edip sâlih amel işleyen, namaz kılıp zekât verenler...» diye

müjdelemiş olduğu bu hayırdan mahrum kalsınlar,.. Ecir ve sevâbtan mahrum olmalarının yanında rahat, huzur ve endişesizlikten de mahrum kalsınlar. Onlar, başka bir nedenden değil, yalnızca cahillikleri, câhiliyetleri, sapıklıktan ve inâdlan dolayısıyla tüm bunlardan mahrum kalıyorlar.[68]
Zekât konusunda Yûsuf el-Kardâvî de şu açıklamayı yapıyor :
Zekât, cimrilikten temizleme ameliyesidir. Allah'ın emrini yerine getirmek ve O'nun rızâsını kazanmak için müslümamn ödediği zekât, onu bütün günâhların kirlerinden, özellikle cimrilik ve başkalarını hor görme gibi kötü huylardan temizlemekten başka bir şey değildir. Nefislerin hazırladığı ve insanın kendisi sebebiyle imtihana çekildiği bu çirkin huy cimrilik, onu yeryüzünde çalışmaya ve toprağı i'mâr etmeğe sevk eder. Mülkiyet, şahsiyet kazanma ve devamlılık sevgisi, bu itici kuvvetlerdendir. İnsanın, elindeki varlığı başkalarından esirgeyip faydayı yalnız kendine ayırması da yine bu kötü huyun eseridir. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyuruyor : «İnsan çok cimridir.»; «Zâten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır.» Yücelmek isteyen veya insanın kendini, dâima başkalarına tercîh etmek gibi bencillik hallerinden uzak tutması, kaçınılmaz bir zarurettir.
Cimrilik, ferd ve toplum için tehlikeli bir âfettir. Bu sıfat, sahibini kana bulaştırır; şeref ile oynatır, şerefini alçaltır; dini götürür, dinini satar; vatana götürür, vatanını satar, ihanet eder. Cenâb-ı Allah, nefsinin cimriliğinden korunanların kurtulacaklarını beyân buyurmaktadır : «Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, kurtulacak olanlar onlardır.» Bu âyet-i kerîme, Kur'an-ı Kerîm'de iki kerre zikrediliyor. Bunun sebebi, bu öldürücü zehirden korunmanın önemine dayanmaktadır.
Hz. Peygamber de bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruyor : Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden Önceki ümmetleri yok etmiştir. İşte zekât; bu mânâda, sahibini mahveden cimrilikten, malını da düşmanlıktan, zehirli bakışlardan koruyarak temizler. Mal sahibinin ve malının temizlenmesi, verdiği zekât ve diğer harcamaların miktarı ile orantılıdır. Allah yolunda ne kadar çok sarfederse, kendini ve malını, kirlerden o nisbette temizler.
Zekât; sahibini ve malı temizleme, mânâsını ifâde ettiği gibi, onu aynı zamanda hürriyete kavuşturur; mala. bağlanmak, ona boyun eğerek esîr olmak ve paraya tapmak zilletinden kurtarıp serbestliğe kavuşturur. Zîrâ İslâm dini, müslümanı her türlü esirlikten uzakta tutarak yalnız Allah'a tapmaya, ma'nevî ve insanî değerlere bağlı kalmaya iter; onun Allah'tan başka hiç bir varlığa boyun eğmeden hür bir hayat geçirmesini, kâinatta bulunan her şeyin efendisi olmasını emreder. Nübüvvet kandilinin saçtığı o nurun, müslümanları Allah'tan başkasına tapmayı gerektiren bu öldürücü zehirden sakındırmasında şaşılacak bir şey yoktur.
Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: Altın ile gümüşe (paraya) tapanlarla kadifeye (lüks yaşayış) tapanlar helak olmuştur...
Zekâtın ifâde ettiği mânâlardan biri de, mal sahibinin şahsiyetini geliştirmesi ve halk arasındaki mevkiini yükseltmesidir. Elini hayırlı işlere uzatıp iyilik yapan, insanlara şefkat ve merhamet kanatlarını gererek Allah'ın hakkını ödemek için eli ile bizzat veren kimse içinde bir ferahlık duyar, zevkyâb olur; harp durumundaki müslüman orduya yardımda bulunan kimsenin duyduğu haz ve genişliği duyar. Çünkü o, beşerî zaafına ve nefsânî arzularına karşı harbediyor. İşte bu, nefsin

tezkiyesi, gelişmesi ve ma'nevî temizliğidir. Âyetteki «tezkiye ve temizleme» den anladığımız mânâ budur. Tezkiye kelimesinin tahhir kelimesine atfedilmesi de bu mânâyı ifâde eder. Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de bulunan bütün kelimelerin ayrı ayrı mânâları vardır.
(İşte zekât, zenginin, toplumda itibâr sahibi olmasını ve müsbet mânâda şahsiyet kazanmasını sağlar. Zekât vermeyen, diğer hayır işlerine de el uzatmayan cimrilerin, cemiyette en sevimsiz kimseler olması, şahsiyetlerinin zedelendiğine, mertebelerinin düştüğüne en güzel bir örnek teşkîl eder. Böyle insanlar, hiç bir zaman mutluluğa ve gönül hoşluğuna eremezler; malın, hakîkî mânâda saadetini tadamazlar. Bir insan için, husûsiyle bir müslüman için en büyük mutluluk, içinde yaşadığı topluma faydalı hizmetler götürerek hem dünya, hem de âhiret saadetini kazanmasıdır. Varlığından cemiyetin faydalanamadığı zenginler, toplum için tehlikeden başka bir şey değildir.)
Zekât, malın büyümesine ve bereketlenmesine sebebtir. Bazı insanlar bunu garib karşılıyorlar; zekât, görünüşte malı noksânlaştırıyor, nasıl olur da onu çoğaltır? diyorlar. Biz'buna şöyle cevab veriyoruz :
Bu meseleyi gerçekten kavrayanlar, bu zahirî noksânlaşmanın arkasında hakîkaten bir artışın bulunduğunu anlarlar. Zekâtta bütün mal için, husûsiyle zenginin kendi serveti için bir artış vardır. Çünkü mal sahibinin verdiği az bir miktar, ona bilmediği bir taraftan kat kat iade edilir. Bunun misâlini günümüzde görmekteyiz : Kalkınmış zengin devletlerin, bütçelerinden, bazı fakîr devletlere —Allah rızâsı için olmayıp— yalnız kendi sanayi v.s. ma'mûllerini onlara satabilmek düşüncesine rna'tûf olarak onların satın alma güçlerini artırmak, dolayısıyla verdiklerinin birkaç mislini geri almak için yardım fonu ayırmaları, bu fikri açıklıkla ortaya koyuyor. (Zekâtta ise, Allah rızası gözetilmek zorunluluğu bulunduğu için, karşı menfaat düşünülemez. Fakat Ce-nâb-ı Allah, rızâsına uygun hareket edenlere elbette diğerlerinden daha çok verecektir. Bu veriş, gökten inme olmayıp yine cemiyetteki güçsüz şahıs ve müesseselerin güç kazanması sonunda refaha kavuşan toplumun kalkınması ile olacaktır. Ticarî hayatta yatırımların azalmasından doğan iktisadî sıkıntılar, piyasa darlığı, umûma te'sîr ettiği gibi, ferdlere de te'sîr eder. Bu gerçek bize gösteriyor ki, kapital sahipleri harcamaları kısıtladıkları takdirde piyasada meydana gelecek darlıktan bizzat kendileri de zarar görür; daha az kazanırlar. Yatırımlar çoğaldıkça, kazançları da çoğalır. Zekât da geniş mânâda düşünüldüğü takdirde, bir yatırımdır. Bu yatırımla piyasada ferahlık doğar, satın alma gücü noksan olanların güçleri çoğalarak piyasa daha hareketli duruma gelir. Netîce itibânyla verilen zekâtlar, birkaç misli daha fazlasıyla geri döner.) Bu konuda Yüce Rabbımız şöyle buyuruyor : «Verdikleriniz yerine gelecektir. Allah nzık verenlerin en hayırlısıdır.»
«Şeytân, sizleri fakîr olmaktan korkutuyor ve kötülükleri emrediyor. Allah ise sizlere, mağfiret ve fazileti va'dediyor. Allah'ın hazînesi geniştir, O, her şeyi bilendir.»
«Allah faize verilen malı noksânlaştırır; zekâtı verilen malı ise çoğaltır.»
Yukarıda mealleri zikredilen âyetlerin, toplum ve piyasadaki darlıkları giderecek harcamalara verdiği Önem, cidden düşündürücü ve üzerine araştırmalar yapmayı gerektirici ehemmiyeti hâizdir.

Zekât, cimrilik ve para stokuna sebebiyet veren hırsın kapısına vurulan bir kilit; yatırım yapmaya alıştıran, bir âmil, hayır ve harcama yollarına açılan muazzam bir kapıdır.
İnsanlar, alışkanlık zaafları sebebiyle iyiliğe de kötülüğe de mey-yaldırlar. Az da olsa insan, iyilik yapa yapa en büyük hayırsever ve vatanperver bir kimse olabildiği gibi, kötülük yapa yapa, vermeye vermeye nihayet en cimri bir kimse olarak vatanına ve milletine karşı büyük kötülük işler.
Her devirde, özellikle yaşadığımız devirde müslüman ülkeler, iktisâdı bunalım içinde kıvranırken müslüman zenginlerin, paralarını yatırımdan kaçırmaları, yalnız nefsânî zevklerini düşünmeleri, hattâ zür-riyetlerinin istikbâlleri endîşesi ile çırpınmaları, vatan ve milletlerinin akıbetlerinden endîşe duymamaları, müslümanların dertlerini dert edinmemeleri, cemiyet ne olursa olsun bana ne? zihniyetiyle hareket' etmekten başka bir şey değildir. Peygamber Efendimiz, bu tip kimseler için şöyle buyuruyor: Kim, müslümanlarm işlerini düşünmezse; o, on-lardan değildir.
Günümüzdeki müslümanlann yürekler acısı durumu meydandadır. Malî güçsüzlük, yardımlaşmama, herkesin nefsi, nefsî diyerek ayrı bir yol tutması, iki müslümamn bir araya gelip toplumun dertlerini düşünmeğe vakit ayıramaz hale gelmeleri, öyle kötü bir çözülme ve dağılma meydana getirmiştir ki, bu durumun düzeltilmesi, birinci derecede önem kazanmıştır.
Mâlî ve iktisadî konulara müteallik meseleler için bir çözüm yolu bulalım, denildiği zaman müslüman zenginler, teşkilâtsızlıktan ve eleman noksanlığından şikâyetle kendilerini mes'ûliyetin dışına atarak ucuz kurtulma yolunu tercîh ediyor; ne yapalım? Kimseye güvenilmez oldu, demek suretiyle veya birçok hayır işlerine yardım ettiklerini üe-riye sürerek kendilerini ma'zûr kabul ediyorlar. Oysa ki, zenginler de İslâm cemiyetinin birer uzvu olduklarına göre, bu elemanları yetiştir-mek ve teşkilâtları kurmaktan, zekâtları bir cemiyet elinde toplayıp toplum için en faydalı sahalara sarfetmekten bizzat kendileri de sorumludurlar. Sırf para vermek kâfi değildir. Çünkü müslümamn emrolun-duğu cihâd; hem mal, hem de beden ile yapılan cihâddır. Kendi servetlerine servet katmak için nasıl gece-gündüz durmadan çalışıyorlarsa, sevdikleri ve bağlandıklarını iddia ettikleri dinlerinin yücelmesi ve cemiyetlerinin terakkisi için de bir zaman ayırarak bizzat daha büyük bir gayretle çalışmadıktan sonra hiç bir zaman kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar.
İşte zekât, kasalara tıkılan veya bu mânâda arsa ve binalara yatırılarak toplumun istifâdesinden kaçırılan malın, cemiyet hizmetine yatırılması için ahştıncı bir mâhiyet arzetmekte ve bu sahanın kapışım fiilen açmaktadır. Zekât, bu açıdan çok büyük bir önem arzeder.
Zekât, mal sahibini harcamaya alıştırır. Pedagoji ve ahlâkçılarca, âdetlerin insan ahlâkı üzerinde onu yola getirmek ve istenilen istikâmete yöneltmek bakımından büyük te'sîri olduğunda ihtilâf yoktur. Bu sebebe mebnî: Âdet ikinci bir huydur, demişlerdir.
Harcamayı, husûsiyle hasad zamanında zirâat mahsûllerinin, kasasına giren parasının, küçük ve büyük baş hayvanlarının ve ticâret mallarının zekâtını her şene muntazaman vermeyi âdet edinen bir müslüman, her Ramazân fitresini verip, her

bayram kurbânını keserse, artık vermek ve iyilik yapmak, bu müslümamn asıl sıfatlarından biri olur.
Veren nefis, harcamak ve iyilik yapmak i'tiyâdındaki hayır sever nefistir. Bu nefis, malının en iyisini hem kendisi, hem de başkası için verir. Böyle bir kimse, kendisinden su içilen ve zirâatte sulama İşleri için insanların faydalandıkları bir su kaynağı gibidir. Onlar, o kaynaktan istedikleri gibi faydalanırlar. Kaynak onlara geniş ölçüde bu imkânı tanır. İyiliksever insan da böyledir. Nereye giderse oradaki insanlara fayda sağlar. Bunun mükâfatı da Allah'ın onu, kolaylığa müyesser kılmasıdır.
Zekât, başka bir yönden de kalbi Rabbına ve âhirete doğru yöneltmeye ve zararlı durumdaki dünya ve mal sevgisine karşı bir ilâçtır.
Şüphesiz Cenâb-ı Allah, müslümana mal toplamayı ve dünyanın hoş nimetlerinden faydalanmayı mübâh kılmıştır; fakat dünyanın, insan hayatının en önemli gayesi olmasına rızâ göstermez. İnsan, daha büyük bir gaye için yaratılmıştır. Dünya ve dünyada bulunan her şey, insanın faydalanması için yaratılmış; insan da âhiret âleminde ebedî bir hayat sürmek ve bu dünyada, öbür âlem için hazırlanmaya ma'tûf gönderilmiştir. Dünya, âhirete uzanan köprüden başka bir şey değildir.
Zekât, kalbten dünya sevgisini ve mala taparcasına bağlanarak hayat gayesi yapma hastalığını tedavi ederek onu esâs gayeye yöneltir.[69]
Zekâtın toplumdaki hedeflerinden biri de, sosyal yönü ağırlıklı olan hedeftir. İhtiyâç sahiplerine yardım etmek, fakır, miskin, borçlu ve yolda kalmış yolcular gibi zayıf insanların elinden tutmak, bu hedefin en bariz noktalarından biridir. Bu sınıflara yardım edip ellerinden tutmak, onlara te'sîr ettiği gibi, birbirine bağlı bulunması hasebiyle bütün cemiyete de te'sîr eder. Doğrusu ferd ile cemiyet içice girmiş durumdadır. Belki cemiyet, ferdlerin meydana getirdiği topluluktan başka bir şey değildir. Ferdin şahsiyetini takviye eden, maddî ve ma'nevî bütün imkânlarım geliştiren her şey, hiç şüphesiz cemiyeti de kuvvetlendirir. İster farkına varsınlar, ister varmasınlar genel olarak topluma te'sîr eden her şey, ferde de tesîr eder.
Zekât, İslâm'da sosyal sigorta nizâmının bir parçasıdır. Bu sigortayı Garb, dar bir çerçeve içinde anlamıştır. Bu çerçeve de; âciz, kimsesiz ve fakîr kimselere yardım yapmak suretiyle bir geçim sigortası anlayışıdır.
İslâm onu, derin ve gayet geniş bir çerçeve içinde, maddî ve ma'nevî hayatın bütün yönlerini kapsayacak şekilde tanıtmıştır. Edebî, ilmî, siyâsî, savunma, cinayet, ibâdet, medeniyet ve en son hayat sigortası bu dâirenin içine girmektedir. Hayat sigortasına, yanlış olarak sosyal sigorta adı verilmiştir. Bu mânâda sosyal sigorta, zekâttan çok daha geniş ve şümullü bir nizâmdır. Çünkü o, hayatın bütün dallarına şâmil olan muhtelif çizgilerde ve beşerî münâsebetlerin bütün köşelerinde görünmektedir. Zekât, yalnız bu çizgilerden biri olup şimdi sosyal güvenlik ve sosyal sigorta denilen müesseselerin her ikisini de içine almaktadır.
Sosyal güvenlikle sosyal sigorta arasındaki fark şudur : Sosyal güvenliğe giren kimse, devamlı olarak veya muvakkaten âciz kaldığı zamanlarda kendini garanti altına almak gayesiyle oraya âidât öder.
Sosyal sigortada ise, ferdler muayyen bir prim ödemeksizin, doğrudan doğruya sosyal dengeyi devlet sağlar.

Şu bir gerçektir ki, bir sene zekât ödeyenler, öbür sene muhtelif sebeplerle, zekât alacak derecede fakır düşebilirler. Öyle kimseler de vardır ki, daha önce kendilerine zekât vermek farz olmadığı halde fakır ve ihtiyâçlı olmakta devam ettikleri için zekât almaya devamlı hak kazanırlar. İşte bu açıdan mütâlâa edildiği takdirde zekâtın bir sosyal sigorta olduğu görülür. Bu yönü ile zekât, nafile sadakalara ihtiyâç kalmadan, sosyal sigorta yolunda atılan ilk adımdır.
Zekât, ferdin aczinden, sosyal sebeplerden ve beşerin, te'sîrinden kurtulamayacağı umûmî hallerden doğması düşünülen bütün ihtiyâç kapılarını kapamıştır. Zekât, ihtiyâç sahibi bütün sınıflara; bu sınıfların bedenî, ruhî ve ahlâkî çeşitli ihtiyâçlarına şâmil bir sigortadır. Meselâ; İslâm, evlenmeyi tatmini gereken ihtiyâçlardan saymıştır. İlim adamlarına lâzım olan kitaplarda böyledir.
Bu sigorta, yalnız müslümanlara mahsıis bir sigorta olmayıp müs-lüman devletin idaresi altında yaşayan bütün Kitab ehli gayr-i müslim-lere de şâmildir. Nitekim Hz. Ömer, bir gün kapı kapı dolaşıp dilenen fakîr bir yahûdîye, Beyt'ül-Mâl (Bütçe) den kendisine yetecek kadar maaş bağlatarak bunu, o ve benzeri kimseler için bir başlangıç yapmıştı.
Hz. Ömer Şam'a giderken hıristiyanlardan bir kısmının ayaklan üzerine dikilip durduklarını görünce, onlara müslümanlarm hazînesinden maaş bağlanmasını emretti.
İşte bu, Gurb'ın ancak yakın zamanda düşünebildiği sosyal sigortadır. Garb bunu, Allah rızâsı veya düşkünlere yardım için düşünmemiştir. Onda bu fikri doğuran âmil, taşkın ihtilâllerle Sosyalizm ve Komünizm gibi zehirleyici akımlardır. Nitekim İkinci Cihan Harbi Batı dünyasına halkı memnun etme ve istiklâllerini devam ettirme düşüncesi vermiştir.
Bu sosyal sigorta fikrinin ilk tezahürü, 1941 senesinde vuku' bulmuştur. İngiltere ile A. B. Devletleri temsilcileri, 1941 senesinde Atlantik Andlaşması için toplanmış ve bu toplantıda ferdler için sosyal sigorta teşkilâtının gerçekleştirilmesini de karâra bağlamıştır.
Fakirlerin haklarını zenginlerin pençesinden kurtarmak için, dînin farz kıldığı, İslâm devletinin tanzim ettiği ve buna dayalı olarak kılıçların çekildiği sosyal sigortayı gerçekleştirmek için İslâm'ın bu devletleri asırlarca geride bırakması hayret edilecek bir husustur. Bununla beraber bazı yazarların, sosyal sigortayı bulmanın üstünlüğünü Avrupa'ya irca' ettiklerini de görüyoruz. Kendi tarihimiz ve mirasımız olan sosyal sigorta üzerine ise toprak serpiliyor. Hiç şüphe yoktur ki sosyal sigorta, müslüman hükümetin vergi toplama ve harcama bakımından üzerine dayanacağı bir nizâmdır. Bu sigorta, ferdî iyilik veya nafile sadaka kabilinden olmayıp belli başlı bir haktır. Mal sahipleri bakımından farz olan bir vergidir. Zekât; toplama ve tevzî bakımından müslüman devletin dayanağı olan bir vergidir. Ancak, zekât devamlı olması hasebiyle kanunlara dayalı vergilerden ayrı bir özellik arzeder. Hükümetler, zekâtı ihmâl edip aramadıkları zamanlarda aa müslümanların îmânları ve müslümanlıkları, ancak bunu mallarından ayırıp vermekle tahakkuk edebilir. Çünkü Hz. Allah onu, kula, Rabbını razı kılmak, kendini ve malını temizlemek için farz kılmıştır. Müslümanın onu gönül hoşluğu ve fakirlere eziyyetten hâlî olarak ödemesi gerekmektedir. Zekâtı alan fakır de onu, Allah'ın

kuluna ihsan ettiği malda kendisinin bir hakkı olduğu ve bu haktan ötürü gerekirse harbedilebileceğini bilerek alır; zillet ve minnet altında kalmaktan kurtulur.
Müslüman toplum —üstâd Behî el-Hûlî'nin dediği gibi— sadece hissî değerleri ile değil ruhî değerleri ile Ümmet vasfını hâizdir. Bilakis Ümmetin temelinde, varlığını takviye eden ruhî değerler olmaksızın hissî değerlerin bir kıymeti yoktur. Bu sebeple İslâm'ın zekâta önem verdiğini, hakkına riâyet edip, onu desteklemek maksadı ile toplumun malından infâk yapılmasını farz kıldığını görüyoruz. Ma'nevî âlem için zekât, duygu âlemi için yemek - içmek gibi bir şeydir. İslâm, bu ruhî değerleri, zekâtın verileceği yerleri beyân eden âyet-i kerîme'nin işaret ettiği şu üç esâsta toplamıştır :
1) Toplumun ferdlerine tâm bir hürriyet tanımafe :
Kur'an-ı Kerîm bu konuda kölelerin, kölelik zilletinden kurtarılmalarının müslümanlar üzerine farz olduğunu açıklıyor. Kölelerin hürriyete kavuşturulması hususunda müslümanlara, mallarından belli bir miktarı vermelerini farz kılmakta, bütün insanlığın ilk defa öğrendiği yüce bir teşrî'dir. Zekâtın verileceği yerlerden biri, Tevbe sûresinin 59. âyetinde belirtilen köleler sınıfıdır.
2) Ferdlerin Bağış ve Mürüvvet Gayretlerini Toplum için Hissî veya Edebî Menfaat Sağlayan veya Olması Muhtemel Çirkin Halleri Cemiyetten Uzaklaştıran İyilik Yoluna Sarfetmek : Ferdlerin, hayır eeverlikte hudûdsuz kudretleri ve topluma âit muhtelif hizmetlere karşı, kabiliyetleri vardır. Bu kabiliyetler, akıl vergisi gibidir. Cenâb-ı Allah onu boşuna yaratmamıştır; bilakis hayattaki vazifesini yerine getirmek ve kendi varlığını tahakkuk ettirmek için yaratmıştır. Toplum, ihtiyâç-larım bu şekilde giderir. Toplumda hayır yapma azminin yaygın bir hale gelmesi, yaşama ehliyeti ve şeref olarak kâfî gelir. Belki ferdlerin bizatihi varlıklarının kaynağından, canından, hazînelerinin en kıymetli varlığı olan paralan ve mâdenlerinin en şereflisinden vermeleri, onlar için iyilik olarak kâfî gelir. Ve hayatta mânâların en şereflisini bahşederek insanlığı en üstün kıymet seviyesine yükseltir. İşte bu, Allah'ın insanlık için dilediği yüce örneklerden biridir.
3) İnsandaki fıtratı tezkiye için, özellikle Allah'a ulaşmak ve ferdî hayattaki gayesine ulaştırmak için gönderilen ta'lîmât ve inanç esâslarına riâyet etmek. Bu gaye; âyet-i kerîme'de '<Allah Yolunda» diye açıklanan sınıftır. Allah yolunda mefhûmuna giren ordu hazırlamak, düşmana karşı kendini müdâfaa ve İslâm dini uğrunda cihâd için yapılacak harcamalar, aslında inançların korunması ve bu uğurda çarpışmaktan başka bir şey değildir. Bu cihâd, sırf medeniyetle ilgili veya Allah ile alâkası kesilen kuru bir vatan mefhûmundan ibaret olmayıp aksine bu savaş, her şeyden önce Allah yolunda olan cihâddır. Allah yolunda yapılacak en önemli cihâd ise, inançların korunması, müdâfaası, yerleştirilmesi ve hâkimiyetinin devam ettirilmesi yolunda yapılandır.[70]
Zekâtın hedefi; senede bir kerre dolaşan ve muvakkat gibi görünen yardımlarla yalnız fakirliğe karşı mücâdeleye münhasır değildir. Zekâtın önemli hedeflerinden biri de; mülk edinmenin esâslarını genişletmek, mülk sahiplerinin adedini çoğaltmak ve güçlü, fakat ihtiyâçlı kimseleri, ömürleri boyunca kendilerine yetecek kadar varlığa sahip olan zenginler sınıfına yükseltmektir.
Zekâtın hedefi, imkânların müsâade ettiği kadar fakiri zenginleştirip onu, ihtiyâç dâiresinden imkân dâiresine çıkarmaktır. Bu da her meslekten ihtiyâç sahibi olan

kimselere, kendi iş ve ihtiyâçlarına yetecek kadar mal vermek suretiyle olur. Meselâ; ticâretle uğraşıp daralan ihtiyâç sahibine, daha başka bir deyişle esnaf ve san'atkârlara sermâye, malzeme vs. te'mîn etmek, zirâatla uğraşanlara toprak ve toprağı işlemek için gerekli araç vs. vermek gibi.
İşte zekât bu şekliyle büyük bir hedefin gerçekleştirilmesine yardımcıdır. Bu hedef de fakirlerin sayılarını azaltmak, mal sahiplerinin adedini çoğaltmaktır. Bu, İslâm'ın iktisadî ve içtimâi alanlardaki en büyük hedeflerinden biridir : Bütün insanların, yeryüzünde Allah'ın kullarına emânet ettiği hayır ve menfaatlarda ortak olması,. hayır ve menfaatin yalnız zenginler sınıfına hasredilip diğerlerinin de bundan mahrum bırakılmaması'hedef i...
Yüce Allah şöyle buyuruyor : «Allah öyle bir Allah'tır ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin faydalanmanız için yaratmıştır.» Âyetteki hepiniz sözü, yeryüzündekiler sözünü de te'kîd olabilir, muhâtab olan insanlar sözünü de... Her iki te'kîd mânâsına almaktan men'edecek bir karine bulunmadığına göre mânâ şöyle olur : Yeryüzünde bulunan her-şey bütün insanlar için yaratılmış olup yalnız bir sınıfın faydalanması için yaratılmış değildir. Bu nokta-i nazardan İslâm, gelir dağılımı adaletini sağlamakta ve toplumda mal sahiplerini birbirlerine yaklaştırma-ya çalışmaktadır. Bu da zekât nizâmı, harplerden elde edilen ganimet malları ve diğer mâlî imkânlarla tahakkuk eder.
İslâm, toplumda muvâzenenin kurulmasına ve sınıfların bir kısmını diğer bir kısmına yaklaştırmaya gayret etmektedir. Kur'an-ı Ke-rîm'de ganimet mallarının taksimi bahsinde bu noktaya açıkça işaret edilmiştir.
İslâm; güç, kabiliyet ve ilâhî ihsanlarda doğuştan bir farklılığın neticesi olarak, insanlar arasında yaşama ve nzık taksîmindeki farklılığı ikrar ediyor. Bu ikrarın mânâsı : İslâm; zengini kendi haline bırakıyor, istediği gibi zenginliğini artırsın, servet üstüne servet kazansın; buna karşılık fakirin de fakirliği artsın; sürünsün, bu vesile ile her iki sınıf arasındaki mesafe uzayıp gitsin; zenginler toplum içinde kendileri için köşklerde ve villalarda yaşayacakları yazılmış, nimet ve zenginliğe vâris olan yüksek bir tabaka olmaya; fakirleri de mahrumiyet ve sıkıntı içinde kulübelerde ölüme mahkûm edilen bir sınıf olmaya bırakıyor, demek değildir. Bilakis İslâm, hukukî teşrîâtını, amelî nizâmlarını, teşvik ve tavsiyelerini iki sınıf arasındaki mesafeyi yaklaştırmak için sarfediyor.
Ben burada iki sınıf arasındaki mesafeyi yaklaştıracak sebeplerden bahsedecek değilim. Ancak, aralarında bariz bir ilişki olması itibarıyla zekâttan bahsedeceğim. Çünkü zekât, zenginden alıp, fakire vermek ameliyesidir.
«O Allah ki, sizin için yeryüzünü müsahhar kıldı. O halde yeryüzünün etrafında gezin de Allah'ın rızkından yeyin.» (Mülk, 15) mealindeki âyet-i kerîme'nin çağrısına uyarak faydalanmaya hazır olan yeryüzünün çevresinde dolaşıp vadilerinde rızık arayan; zirâat, san'at, ticâret veya çeşitli iş kollarında çalışan ve gayret sarfeden, güçleri yettiği kadar yerde ve gökte Allah'ın verdiği bütün nimetlerden faydalanarak ferdleri mükemmel bir şekilde çalışan sağlam bir İslâm cemiyetini düşünecek olursak; böyle bir cemiyette servetlerine zekât vermek farz olan güçlü mükelleflerin nisbeti ne kadar olur acaba?...

Şüphesiz nisbet, cidden büyük ve böyle kimselerin sayısı da fazla olur. Aczinden dolayı çalışmayan, yahut aile ferdlerinin çokluğu ve gelirin azlığı, kendilerini acze düşürenlerin sayısı da daha az olur.
Toplumun bünyesini sarsan, bilerek veya bilmeyerek temelini yıkan en büyük âfetlerden biri de bir tarafta fahiş bir servetin, diğer tarafta şiddetli ibr fakirliğin, bir yanda bol miktarda paranın, öte yanda günlük rızkını te'mîn edemeyen düşkünlerin; bir tarafta çok yemenin verdiği zahmetten şikâyet ederek ellerini göbekleri karnı üzerine koyanların, öbür tarafta komşularında açlığın verdiği ızdırabtan şikâyet ederek elini böğrüne koyanlann; bir yanda ihtiyâcı olmadığı halde fazladan boş olarak bekletilen muazzam köşklere sahip olanların; öbür yanda komşuları arasında kendisi, zevcesi, ana-babası ve çocukları ile birbiri üzerinde istif halinde yaşamaya mecbur kaldıkları bodrum katlan, gece kondulann bulunmasıdır.
Zekâtın hedefi, bu insanları birbirinden uzaklaştıran ve toplumun ağız tadını bozan sınıf farklarını ortadan kaldırmaktır. Zekât, en azından bu kendine uygun tarzda yaşama imkânı bulamayan fakirler sınıfının sokaklara dökülerek kendini hissettirmesini önler. Bundan daha önemlisi; İslâm, fakirlerin zenginler sınıfına yaklaşmalarını sağlayarak onları orta sınıf haline getirmeyi hedef almasıdır.[71]

Ferd Açısından Zekâtın Önemi:

insanlar, dinî ye ahlâkî müeyyidelerden uzak yaşayamazlar. Bir an için böyle yaşadıklarını düşünelim, o takdirde cemiyet ferdlerini derhâl menfaatlar ve şahsî kaprisler kaplar; paraya ve maddeye karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duygusu belirir. Maddeye karşı beliren bu bağlılık, zamanla insanı maddeperestliğe kadar götürür; en iğrenç kötülükleri âdet haline' getirir, en gaddar cinayet ve zulümleri işlettirerek, toplum için en büyük felâketleri hazırlar.
Ferdlerin, bu ihtiraslarını yenebilmeleri ve mala karşı beliren aşın sevgilerini cemiyet hizmetine döndürmek suretiyle onlan harcamalara alıştırmak için, Yüce İslâm Dini, müslüman zenginlere nakit paralarının kırkta birini (% 2,5), toprak mahsûllerinin onda birini ve hay-vanlann belli nisaba göre, belli bir kısmını, Kur'an-ı. Kerîm'de beyân buyurulan yerlere vermelerini emretmiştir.
Zekât miktan ise, mallann cinslerine göre değişiktir. Bütün mallarla toprak mahsûllerinden ve diğer küçük ve büyük baş hayvanlardan alman zekât miktan, büyük bir yekûn teşkil eder. Bunlar gereği gibi tevzî edildiği takdirde, ilâhî tekeffül kısmen yerine getirilmiş oluyor. Dolayısıyla kul, Rabbma toarşı, mal nimetinden ötürü şükür borcunu edâ eder. Her nimetin bir şükrü vardır; malın şükrü de vermektir. Lisân ile yapılan şükürle malın şükrü edâ edilemez. Zekât, malın şük-rüne açılan bir kapıdır.
Zekât, toplumun iktisâden gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olduğu için, sosyal dengeyi sağlar; cemiyette bir orta sınıf teşekkül etmesine âmil olur. iktisadî güçler; iyi değerlendirildiği takdirde, cemiyette bir refah husule gelir. Bu refah, iktisadî krizlerin düzelmesine, dolayısıyla fakîr ve düşkün kimselerin azalmasına ve sınıf mücâdelelerinin son bulmasına vesile olur. Refah içinde yaşayan bir toplumda kıskançlık, hırsızlık, anarşi, soygun, mal ve can düşmanlığı görülmez; haklı davaların bâtıl savunucuları, haklı kılığına büründürdükleri fikirlerini yaymak için

ne bir açık kapı ve ne de anarşi doğuracak bir ortam bulamazlar. Böylece fikirleri ve davaları iflâs eder.
Son zamanlarda İslâm cemiyetlerinde meydana gelen karışıklıklar, ihtilâller, anarşi hareketleri ve içtimaî bozukluklar, fikir adına işlenen birçok cinayetler, ahlâksızlıklar, mal ve servet düşmanlığı, Komünizm propagandası ve bu meyânda silahlı hareketler: müslüman bir cemiyette İslâm'ın en mühim iktisadî emirlerinden biri olan zekâtın verilmemesi sonucu, malların temizlenmemesi ve zenginlerin bu mühim emir karşısında gevşek davranmalarından doğan boşluklardan faydalanarak cemiyetin içine sızmıştır. Kısacası, içtimâi ve iktisadî bozukluklar, zenginlerin ellerindeki malıların kirlerinden doğmuştur.
Bütün dünyada ve umumiyetle İslâm memleketlerinde görülen bu krizler, iktisadî açıklardan sızan İslâm dışı fikir cereyanları, müslüman memleketlerinde ne kadar tutunmuş ve ne kadar yayılma isti'dâdı göstermişse, bunun birinci derecede mes'ûlleri müslüman zenginler, ikincj derecede din âlimleri, üçüncü derecede yöneticilerdir.
Zekât, bu açıdan mütâlâa edildiği takdirde, ferdi ve elindeki malını, düşmanlık, kıskançlık, anarşi ve hırsızlık gibi pisliklerden temizleyerek insanların malını da, canını da emniyet içinde bulundurur; mal sahiplerinin, mallarından huzur içinde faydalanarak can ve mal emniyeti içinde gönül hoşluğu ile yaşamalarını te'mîn eder.
Bütün mal sahipleri, mallarının zekâtını muntazam olarak ödeyip diğer yatırım ve harcamalarda cemiyetin menfaatlarını da göz Önünde bulundurarak hareket ettikleri takdirde, bu emniyeti kendileri sağlamış plurlar. Malı tehlikeye düşüren, malın sahibinden başkası değildir.
Zekât, cidden azımsanmayacak büyük bir meblağ teşkil eder. Yalnız paradan değil, yukarıda mükerreren belirtildiği ve ilerde de mufassal olarak açıklanacağı gibi, gelir te'mîn eden bütün mallardan, yeraltı kaynakları ile toprak mahsûllerinden, hattâ baklagillerden dahi alındığı düşünülürse; senede milyarlarca lira değerinde zekât toplamak ve bununla birçok açık delikleri tıkamak mümkündür. Zekâtın verileceği yerler bahsinde de açıklanacağı üzere, bu miktarın sekiz sınıfa tevzî edilmesi gerekir. Bu sınıflardan biri de «Allah yolunda» başlığını taşır.
Bunun mânâsı çok geniştir. İslâm cemiyetlerinin kalkınması ve bu ve-sîle ile yabancı esaretinden kurtulması, birinci derecede Allah yolunda olma vasfını hâizdir; çünkü müslümanlar için en fecî durum, müslti-man olmayanlara boyun eğmektir. Bundan kurtulmak için de mutlaka kalkınmak, sanayileşmek zorunluluğu vardır. Bu kalkınma, müslümanlar için en büyük ve çetin harplerden biridir. Zekât mallarından, her sene yüzlerce fabrika kurmak, çalışacak durumda olup da iş sahası bulamayanlar için geniş ölçüde iş sahaları açmak mümkündür. İslâm cemiyetlerinin birkaç sene bu şekilde gayret göstermeleri, iktisadî bağımsızlığı elde etmek için kâfidir. Bu sayede fakirlik önlenir; cemiyet içindeki hastalıklar tedavi edilir; mal da, sahibi de her türlü düşmanlıklardan, kötü bakışlardan korunarak ma*nevî kirlerden temizlenir.
Müfessir Muhammed Abduh, bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde şöyle diyor: Zekât; mal sahiplerini cimrilik, düşkünlük, alçaklık, fakirlere karşı kalb katılığı ve buna bağlı bütün kirlerden temizler. Mal sahiplerinin nefislerini de hayır kazanmak ve

berekete nail olmak suretiyle yükseltip bu vesile ile hem dünya, hem de âhiret saadetine ulaştırır. Burada temizleyen Hz. Peygamber: temizleme aracı da zekâttır. Tezkiye, büyümek mânâsında bir mübalağa sîgasıdır; ziraî mahsûllerle benzer-lerinin büyümesine işaret ediyor. (Zekât, büyük bir hamle ve hareket olduğu için malı büyütür. Yukarıda da belirtildiği üzere fabrikaların kurulması ve iş sahalarının açılması,- bu büyümenin güzel Örneklerinden biri olabilir.)
Nefsin tezkiyesi ise, bilfiil Allah'a nisbet edilir. Çünkü Cenâb-ı Allah, yaratan, takdir eden ve kulu, kendini temizleyecek işler yapmaya muvaffak kılandır. Nitekim bu babta şöyle buyuruyor :
«Eğer üzerinizde Allah'ın fazlı ve rahmeti bulunmasaydı, hiç biriniz temize çıkamazdı; fakat Allah, dilediğini temize çıkarır.» (Nûr, 21).
Tezkiye, Hz. Peygamber'e de isnâd edilir; çünkü o, nefisleri tezkiye edip mertebelerini yükseltmek üzere, Allah'ın buyruklarını beyân eden kavlî ve fiilî sünneti ile mü'minlerin terbiyecisidir.
Tezkiye, bazan da kula nisbet edilir; çünkü kendisi fail durumundadır. Allah onu, nefsinin temizlenmesine ve yükselmesine sebep kılmıştır. Bu sebep, zekât ve benzeri hayırlı işlerdir. Kulun nefsinin tezkiyesine işaret eden âyet-i kerîme'nin meali şöyledir : «Nefsini temizleyen kurtulmuş, azdıran da ziyandadır.» (Şems, 9 - 10), «Kendini temize çıkaran ve Rabbının adını anıp ta namaz kılanlar kurtulmuştur.» (A'la, 14, 15).
«Onlara duâ et» mealindeki âyet-i kerime'nin mânâsı; Ey Peygamber! Zekât verenlere duâ et ve şefkat edip onların günâhlarının örtülmesini iste; çünkü senin duâ ve istiğfarın onlar için bir huzurdur. Bu sebeple günâh işleyip tevbe ettikleri zaman, içlerindeki ızdırab giderek tevbelerinin kabul edilişi dolayısıyla kalbleri tatmin olur; zekât verdikleri zaman da, onu bizzat senin alman sebebiyle kabul edildiğinden emin olarak feraha kavuşurlar. (Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, XI, 24).
İslâm dini, müslüman ferdin, mâlî ve iktisâdı alandaki kanunlara riâyet etmekle mükellef olduğunu bildirir. Ferd, yaşadığı toplumda can ve mal emniyeti içinde hayat sürebilmesi için, devletin koyduğu vergileri noksansız ödemek zorundadır. Devletin vergileri, kanunlar ve prensiblerle tahdîd edilmiştir. Gerektiğinde devlet, ağır vergiler yüklemek zorunda kalır. Bu durum karşısında ferd, ya hileye başvurup malını vergiden kaçırmak veya hiç vergi ödememek ister; hattâ tamamen vergi ödemeyebilir. Bu gibiler pek çoktur.
Zekât veren bir müslüman ise, kuruşu kuruşuna, hattâ fazlasıyla hesâb ederek malının zekâtını ödemeye alışkın olduğundan, devletin yüklediği mâlî mükellefiyetlerde de aynı disiplin ruhu ile hareket etmeyi vicdanî bir borç bilir. Ticarî ahlâka sahip olduğu için vergi kaçır-maz. Vicdanı buna mâni olur.
Hulâsa zekât, ferdi ticarî ahlâk bakımından eğiterek disipline sokar; diğer mâlî sorumluluklarda da dürüst hareket etme i'tiyâdını bahşeder; müslümanm aynı zamanda iyi bir vatandaş olmasını te'mîn eder. Böylece zekât veren müslüman bir zenginin, vergisini ödemesi de garanti edilmiş demektir.
Bir milletin, varlığını devam ettirebilmesi için ferdlerinin iktisadî meseleler hakkında bilgi sahibi olması; mâlî gücün bağımsızlık ..savaşındaki rolünü kavraması îcâbeder. Devlete Ödenmesi gereken bir kuruşun ihmâlinden doğacak

çöküntü ve büyük tehlikelerin millî bünyede yapacağı tahribatı müdrik olması gerekir.
İslâm dini diğer dinlerde görülmeyen zekât gibi mâlî bir ibâdeti müslünıanın müslüman kalma şartlarından biri saymakla ona, mâlî konulardaki devlet emirlerinin önemini de tanıtmaktadır. Zekâtın Allah'a karşı bir ibâdet olarak vaz'edilmesi, onun ne derece büyük bir önemi hâiz bulunduğunu göstermektedir. Zekâtım ödemeyen bir zengin, diğer emirleri yerine getirse de müslümanlığını ikmâl edemez. Onun tâm bir müslüman olması için bu mâlî emri îfâ etmesi gerekir. Zîrâ zekât vermeyeceğini ilân ederek isyan eden bir mü'mine karşı devlet harb ilân ediyor.
Zekât veren mü'min; kalkınma ve faydalı işler başarmak zorunda olan devletin, iktisadî güce sâhib olma, dolayısıyla diğer rakîb milletlere üstün gelme mecburiyetinin şuuruna varmış bir vatandaştır. Böyle mü'min, zekât gibi devlete maddî güç te'mîn eden diğer emirleri de önemseyerek bu emirlerin gerçekleştirilmesinde ihmalkâr davranmaz; bilakis tatbik edilmelerinde yardımcı olur; bilir ki, bu emrin ihmâli devletin çökmesine, zayıflayarak başkalarının oyuncağı haline gelmesine ve toplumda iktisâdı problemlerin doğmasına sebebtir. İşte zekât müslümana bu şuuru da aşılar.
Buraya kadar zekâtın önemini, veren açısından ele aldık. Ve yapabildiğimiz kadarıyla açıklamaya, çalıştık. Aynı konuda daha geniş araştırmalar yapıldığı takdirde daha mükemmel izahlar yapmak mümkün olduğunu belirterek bu faslı kapatalım. Ve zekatın, alan açısından önemini açıklamaya çalışalım :
îslâm; insanların bolluk içinde refaha kavuşacakları, yerle göğün bereketlerinden faydalanacakları, başlan üstünden ve ayaklan altından rızıklar elde edecekleri; içinde, güven hissedecekleri güzel ve müreffeh bir hayat sürmelerini ister. Hz. Peygamber, dünya mutluluğu konusunda şöyle buyuruyor:
Dört şey, kişinin mutluluğunu sağlar :
Sâliha bir hanım, geniş bir mesken, İyi bir komşu ve kolay binile-bilen bir binek.
Dört şey de mutsuzluktur :
Kötü bir komşu, kötü bir hanım, kötü bir binek ve dar bir mesken.
Evet, İslâm insanlann zenginleşerek mutlu olmalarını ister, hiç bir şekilde fakirlikle nıes'ûd olmalarını istemez ve tavsiye de etmez. Husûsiyle İslâm'ın fakirliğe karşı açtığı savaş çok büyüktür. îslâm, fakirliği çirkin görmüştür.
İslâm nizâmı ile diğer dünya nizâmları arasındaki fark şudur: Maddeye bağlı nizâmlar, sâdece kann doyurmaya ve cinsî arzulan tatmine ehemmiyet verir; maddî menfaat dâiresinden öteye geçmezler. Dünya nizâmlarının hedefi ve yeryüzündeki hayâl cenneti, refah olup ondan başka bir cennet hayâli ve ideali yoktur.
İslâm nizâmı ise, zenginlik ve refahtan başka önemli bir gayeyi hedef alır. Bu hedef, insanlann ruhları ile Rablanna yükselmeleridir. Rızık ve ekmek mücâdelesinin kendilerini, Allah'ı bilmek, O'na güzel bir şekilde bağlanmaktan meşgul etmemesi, daha hayırlı ve daha devamlı bir hayata kavuşma arzusu insanı bu hedefe götürür.
İnsanlar, kendileri ve çoluk çocuklannın rızkını bol miktarda te'mîn etme imkânına sâhib olunca, hayatlanndan memnun olarak, kendilerini zilletten kurtarıp korkulardan emin kılan Rablanna karşı huzur içinde ibâdete yönelirler. İslâm'ın

fakirliği kötülediğine, zenginlik ve müreffeh hayatı övdüğüne; Allah'ın Rasûlüne onu zengin kılmakla sitem etmesinden daha kuvvetli bir delil bulunamaz. Yüce Allah şöyle buyuruyor : «Rabbın seni yoksul bulup zengin etmedi mi?» «Hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev-bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden rızıklandırdı.» (Enfâl, 26).
Peygamber Efendimiz de bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruyor : Ey Allahım! Senden takva, iffet ve zenginlik isterim.
Kur'an-ı Kerîm, fakirlik ve dar geçimi kâfirler ve âsîler için dünyevî bir ceza yaptığı gibi, zenginlik ve müreffeh hayatı da sâlih müslü-manlar için bir mükâfat yapmıştır. Yüce Allah'ımız bu noktayı işâre-ten şöyle buyuruyor : «Erkek olsun, kadın olsun kim inandığı halde iyi bir iş yaparsa, muhakkak onu müreffeh bir hayat ile yaşatacağız.1) (Nahl, 97), «Eğer o memleketlerin ahâlîsi, inanıp Allah'tan korksalardı, şüphesiz onlara gökten ve yerden bereket kapılarını açardık.» (A'râf, 96), «Kim Allah'tan kor-karsâ ona, (darlıktan) çıkış yolu ihsan eder ve ona, ummadığı taraftan rızık verir.» (Talâk, 2-3), «Kim, Benim zikrimden (Kur'an'ımdan) yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Ve kıyamet günü onu, kör olarak hasredeceğiz.» (Taha, 124).
Âyet ve hadîslerden anlaşıldığına göre; tasavvufta fakirliğin Övülmesi, ona bu sahada geniş ölçüde yer verilmesi; bunun aksine zenginliğin kötülenmesi ve halkın ondan sakındırılması, Fars Manicheistleri ile Hind mistikleri ve hıristiyan râhiblerinin ortaya attıkları fikirlerden başka bir şey değildir. Bu fikirler, her halde İslâm'a dışardan sokulmuş fikirlerdir.
İşte bu sebeple Cenâb-ı Allah, zekât vermeyi farz kılarak onu İslâm'ın esâslarından biri yapmıştır. Zekât, zenginlerden alınıp fakirlere verilir. Onunla fakirler; yemek-içmek, giymek, mesken ve evlenmek gibi, ilim adamlarına göre, insanın mübrem ihtiyâçlarından olduğu kabul edilen hayatî ihtiyâçlarını te'mîn ederler.
Fakîr, zekât sayesinde hayata katılma imkânına sahip olur ve Allah'a itaat yolunda O'na karşı olan vazifelerini kalb huzuru içinde gereği gibi yerine getirebilir, kendisinin cemiyetin diri bir uzvu olduğunu, işe yaramaz bir varlık olmadığını, insan cemiyetinde kendisine itibâr, edilen kimse olduğunu, elinden tutulup ona iyi bir şekilde muamele edilerek sitemsiz ve eziyetsiz yardım ellerinin uzatıldığını anlar. Hattâ devlet elinden ve zekât müessesesinden zekât almak suretiyle şahsiyeti rencide olmaz başı dik, şerefli bir şekilde alır. Çünkü o, kendine ayrılan öz malını alıyor.
Fakirin, cemiyette zayi' olmadığını, toplumun kendisine önem verdiğini ve haklarına riâyet ettiğini bilmesi, onun şahsiyeti bakımından büyük bir kazançtır. Yalnız bu şuur, bütün müslüman cemiyetler için küçümsenmeyecek bir servettir. Hz. Peygamber bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruyor : Veren el, alan elden daha üstündür.
Zekât, zannedildiği gibi fakirleri tembelliğe sevkeden bir fariza değildir, bilakis çalışmaya teşvik eder. İnsan için en zor şey, başkalarına muhtaç olmak, yabancıya el açıp şahsiyetini rencide etmektir. Bir kimse aldığı zekât ile her ne kadar ihtiyâcını karşılasa da, kendini minnet esareti altında kalma ve başkalarına yük olarak şahsiyeti zedelenme hâlet-i rûhiyesinden kurtaramaz; onda bir azim duygusu

belirmeğe başlar. Veren elin, alan elden daha üstün olduğunu fiilen idrâk eden bu müslüman, vakarını korumak, cemiyet içinde şerefli bir mevkie oturmak için mutlaka çalışıp kendi rızkını kendi te'min etmeğe, topluma yük olma zilletinden kurtulmaya gayret eder; yapilan yardımları, bedavadan geçinme vesilesi edinmeyip, bunu bir basamak yapmak suretiyle dünya varlığından nasibini alma yollarına baş vurur ve alnının teri ile kazanmak zevkinden hisseyâb olur. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor :
Kimse, kendi el emeğinden daha hayırlı bir yemek yiyemez.
Zekât bu manâsıyla düşünüldüğü takdirde, fakir kimselerin kalkınmasında büyük rol oynayan mühim âmillerden biri olduğu anlaşılır. Zekât sayesinde ferd, hem kendini ihtiyâç ve zaruretten kurtarır, hem başkalarına yük olmaktan kurtulur, hem de çalışma azmi kamçılanır.
Zekâtın önemli faydalarından biri de, fakirin kıskançlık ve kıskançlıktan doğan düşmanlık duygularım körleterek malın ve mal sahibinin güvenliğini sağlamasıdır. Dünyevî nimetlerden bolca faydalanma imkânına sahip olan bir zengin müslüman ile, bu imkânları bulamayan fakir bir komşusunu düşünelim. Eğer imkânsızlık sebebiyle çalışmayan veya hiç bir günâhı olmadığı halde geri kalmış cemiyetin umûmî gidişi içinde fakru zaruretle kıvranan, borç üstüne borç yaparak hayatım sürdüren o fakır, zenginden yardım görürse, ona karşı sevgi ile bağlanır; servetinin genişlemesi için duacı ve yardımcı olup kıskançlık ve düşmanlık duygulan kaybolur; onu mal sahibine düşman etmek için harcanan çabalar da boşa gider; hiç bir akımın te'sîri altında kalmadan îmânını korur.
Günümüzdeki anarşik olaylar, kıskançlık, mal ve servet düşmanlığı, Özellikle aristokrat muhitlerde sık sık rastlanan hırsızlık ve adam kaçırma olayları, zekâtın cemiyet hayatına uygulanmadığı ve sosyal adaletin gerçekleştirilmediği toplumlarda meydana gelebilecek tehlikelere ve çöküntüye güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zekâtın hayata uygulandığı bir cemiyette, ferd ve cemiyet huzur ve güven içinde bulunur. Hiç bir kimse malından ve canından asla endîşe duymaz. Zekât vermekle mükellef olan zenginler, zekâtlarım kendileri tevzî ettikleri takdirde, onu verecekleri fakır bir müslüman bulup teslim etmedikçe borçtan kurtulamazlar. Fakirlerin çok olduğu ve zekâtın fakir ferdlere verilmesinin lüzumu belirdiği zamanlarda, zengin kimse bir fakîr bulup ona zekât vermekle mükelleftir. Fakir, zenginin bu mes'ûliyetini kaldırıyor. Bu konuda Fahreddîn Razî şöyle diyor :
Zenginin, zekât verecek bir fakîr bulmaya mecbur edilmesi şu mânâya gelir : Cenâb-ı Allah, gûyâ fakire şöyle der : Ey fakîr! Ben seni, her ne kadar birçok mal ve nimetlerden mahrum ettimse de, zengini sana borçlu kıldım. Zengine de her ne kadar çok mal verdimse de, Ben onu senin peşinde koşmaya mecbur kıldım. Sen zenginin zekâtını kabul ederek onu cehennem ateşinden kurtarmakla, kendisine ikramda bulunmuş gibi oluyorsun. Ey fakîr, de ki: Dünyada kötülenmekle ardan, âhirette de azâbtan kurtarmakla aslında belki Ben sana ikram ediyorum.
Bu açıklamaya göre; fakîr, cemiyette zenginlerin ibâdetlerinin kabulüne medar bir uzuv olması sebebiyle kıymet ve itibâr sahibi olur.

Toplum Açısından Zekâtın Önemi

Zekât, mülk isteklerinin çatışmasından doğacak dengesizliği gidererek muvâzene te'mîn eder. Ne tamamen mal sahibinin mülkiyetini yok eder, ne de tamamen elinde bırakarak fakirlerin de onu edinmelerine mâni olur.
Zekât görünüşte her ne kadar mâlî bir nizâm ise de, aslında inanç, ibâdet, ahlâkî değerler, yönetim, cihâddan ayrı olmadığı gibi ferd ile toplum, hayat ile yaşayanlardan ayrı bir unsur da değildir.
Zekât, cemiyette malın varlıklı sınıflardan daha fakîr sınıflara aktarılmasını, dolayısıyla orta sınıfın çoğalmasını te'mîn eder.
Toplumda malın, yalnız zenginler elinde dolaşması; zengin sınıfın daha zengin, fakîr sınıfın da daha fakîr ve muhtaç duruma düşmesini gerektirir. Halbuki Cenâb-ı Allah malı yalnız bir sınıfın faydalanması için değil, bütün insanların faydalanması için yaratmıştır. Allah'ın ihsan ettiği maldan bütün insanların faydalanamadığı, daha başka bir deyişle, sınıf farklarının ortadan kalkmadığı cemiyetlerde para mutluluk getirmez, belki huzursuzluk konusu olur. tslâm dini bu sınıf farklarının ortadan kalkması ve cemiyette orta sınıfın çoğalması için etkili bir tedbîr alarak, zenginlerin elindeki varlıktan, ihtiyâç sahibi olan, çalışamayan veya çalışma kudretine sâhib olduğu halde gerekli sermâye te'mîninden mahrum olan kimselere, mallarının bir kısmını vererek onların mertebelerini ve güçlerini yükseltmeyi öngörmüştür.
Çok kimseler vardır ki iş yapabilecek kabiliyete sâhib oldukları halde sermaye bulamadıkları için bir iş kuramamaktadırlar. Çünkü sermayesiz bir iş kurmak çoğu zaman mümkün değildir. İşte zekât, az da olsa bu sermâyeyi elde etme imkânını verir. İleride zekât miktarının ta'yîni bahsinde de belirtileceği gibi, Hanefî, mezhebine göre bir fakire nisâb miktarı veya daha fazla zekât vermek mekruhtur. Nisâb miktarı 96 gram altın veya bu altının Hz. Peygamber devrinde satın aldığı ya 40 koyun, ya 30 sığır veya 35 devedir. Bugün 40 koyunun karşılığı, küçük bir iş çevirmek için normal bir sermâye sayılabilir. 39 koyun karşılığının fakire verilmesinde adı geçen mezhebe göre bir beis yoktur. Fakire verilebilecek en çok zekât miktan 39 koyun olabileceğine göre, günümüzde bu miktar koyunun tanesi 400 lira hesabı ile 15600 T.L.dır. Bu miktar ise, bir kimseye basit bir sermâye demektir. Kaldı ki, diğer mezhebler nezdinde durum daha da değişiktir. Şimdi onlardan da biraz bahsedelim.
İmâm Şafiî, ve İmâm Ebu Yûsuf'a göre, fakire nisâb miktan zekât vermekte bir mahzur yoktur. Nisâb miktarından fazla vermek ise mekruhtur.
. Hanbelî mezhebine göre ise fakire ne çok, ne de az ama tâm ihtiyâcı kadar zekât vermek caizdir.
İmâm Mâlik, verilecek zekât miktarında bir tahdîd koymuyor, bunu içtihada bırakıyor. Ona göre zekât verirken cemiyetin ve cemiyet içindeki fakirin durumunu, zekâtın verileceği diğer sınıflan da nazar-ı itibâra alarak verilecek zekât miktannı tesbît etmek gerekmektedir. Eğer fakirlere vermek daha yararlı ise, toplumdaki fakirlerin miktanna göre zekât verilir.
İmâm Mâlik'in bu görüşüne göre, fakire verilecek zekât miktannın sının yoktur. Gerektiği zaman bol miktarda verilebilir. Zekâtın toplum açısından sağladığı faydalan daha güzel aksettirmesi bakımından bu görüş, diğer üç görüşten daha kuvvetli ve tercihe şayan gözükmektedir.

Buna göre, daha da serbest hareket ederek, durum müsait olduğu takdirde bir kimseye, onu mükemmel bir iş sahibi yapabilecek kadar zekât vermek mümkün olmaktadır. Zekât müessesesini bu yönü ile düşündüğümüz takdirde, toplumda muazzam bir hareketlenme meydana getirmeğe çok müsait olduğunu görürüz. Bu haliyle zekât? cemiyette sınıflar arasındaki çatışmayı düşürerek bir alış-veriş husule getirir; sınıf farklarını yok eder. Üst smıflann düşkün sınıflara tazyikleri azalır; alt smıflann da mukavemeti çoğalır. Böylece cemiyet içindeki çatışmalar önlenerek bir huzur teessüs eder; her türlü eşkiyâlık ve anarşinin ürediği zemin önlenerek telâfi edilir.
Toplumda orta sınıfın çoğalması, piyasada rahatlık meydana getirir. Mal yalnız bir sınıfın esîri olmaktan kurtularak fakirlerin de satın alma güçleri çoğalır. Sırf zenginler değil, bütün cemiyet ferahlık içinde, sıkıntıya düşmeden istediğini alıp yiyebilme, istediği gibi yaşayabilme imkânına kavuşur. Malın yalnız zenginler elinde dolaşmasını kınayan şu âyet-i kerîme, bizlere bu konuda ışık tutmaktadır :
«Cenâb-ı Allah'ın, Peygamberine, kâfir memleketlerin ahâlîsinden ihsan ettiği ganimet malları; Allah'ın. Peygamber'in, akrabasının, yetimlerin, yoksul ve yolcuların hakkıdır. Tâ ki mal, sizden yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir devlet olmasın.» (Haşr, 7).
İslâm'ın beş temel emrinden biri olan zekât, aynı zamanda paranın stok edilmesini önleyen önemli bir iktisâdı tedbîrdir. Zekât, paranın yatırım yapılmasını öngörür. Elde tutulup yatırılmayan paradan alınan bir vergi gibidir. Bu vergi, 1/40 nisbetinde olup ana parayı kırk senede tüketeceği için sahibini yatırım yapmaya teşvik eder. Ticâret mallarından 1/40, satılan toprak mahsûllerinin parasından da 1/10 nis-betinde zekât alınmaktadır ki bu, yiyecek maddelerinin stokunu önlemekte çok etkili bir tedbîrdir. İş sahalarına yatırılan paralardan zekât lâzım gelmeyişi de bu fikri kuvvetlendirmektedir. Zekât, ihtiyâçtan fazla, bir sene elde tutulan paradan alınır. Zekât verme emri ile Cenâb-ı Allah kula şu istikâmeti veriyor :
İnsanların faydalanması için yarattığım maldan başkalarını da faydalandıracaksın. (Bu yatırımla olur. Meselâ; bir kasabada bulunan zenginler o kasabada fakır ve işsizlerin çalışacakları iş sahaları açtıkları takdirde onlar rızıklarını çalışarak kazanırlar, zekâta muhtaç olmazlar). Ya da paranı elinde tuttuğun tak'dîrde çalışma sahası bulamayan fakirlerin ihtiyâçlarını gidereceksin.
Parasını yatırıma aktaran kimsenin elinde para olmadığı için zekât vermekle mükellef değildir. Fakat, paranın ticâret niyeti ile arsa ve binalara yatırılması halinde aynı problem bahis konusu olacağından, mes'ûliyet kalkmaz. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor:
Bütün harcamalar Allah yolundadır. Bina müstesna; binalarda hayır yoktur.
İhtiyâçtan fazla inşâ edilen bütün binalar, sahiplerine vebaldir.
Kim ihtiyâçtan fazla bir bina inşâ ederse; kıyamet gününde ona vebal olacaktır.
Bu açıdan bakıldığı takdirde zekât, müslümanlan çalışmaya itici bir mâhiyet arzettiği görülür.
Para dışındaki toprak mahsûlleri, mâdenler ve petrollerden alınacak zekât miktarı da göz önünde tutulursa, zekâtın iktisadî bakımdan önemi daha bariz bir şekilde ortaya çıkar.

Dışardan bir güç tatbiki ile sulanmayan bütün toprak mahsûllerinden 1/10, insan gücü ile sulanan mahsûllerden 1/20, mâdenler ile definelerden 1/5 nisbetinde zekât alınması öngörülmektedir. Bu miktarlar, malın piyasadan kaçırılarak stok edilmesinin toplum piyasasında meydana getireceği sıkıntı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. O demektir ki, 10 sene bekletilen toprak mahsûlleri, beş sene işletilmeyen mâdenler ve petrol yatakları sahiplerinin elinden alınır.
Parada zekâtın 1/40, toprak mahsûllerinde 1/10-1/20 ve 1/5 olmasının sebebi, kanâatimizce paranın zamanla değerini kaybetme isti'-dâdı göstermesi, toprak mahsûllerinde ise bu ihtimâlin bulunmamasına binâendir. Çünkü para, eşyanın karşılığıdır. Toprak mahsûlleri değer kaybetmeyip sâdece fiyatlarında yükselme ve alçalma olur. Fahreddîn Râzî zekâtın^ iktisâdı bakımdan önemini açıklarken şöyle diyor :
İnsan temel ihtiyâçlardan artan malı elinde tuttuğu zaman mal, yaratılış gayesinden uzaklaşarak muattal kalır. Malın elde stok edilmesi, Allah'ın hikmetinin tezahürüne mâni olmaya çalışmaktır. Bu ise caiz değildir. Bu sebeple Cenâb-ı Allah, malın bir kısmını, fakirlere vermeyi emretti ki, bu gaye tamamen muattal kalmasın.
Kalkınmada büyük rolü olan para ve. diğer maddelerin ilâhî bir emirle bir nevi vergiye tâbi tutulması, müslüman sayılmanın şartlarından biri olan zekât emri ile tahakkuk ediyor. Bu emir, İslâm dininin kalkınmaya, iktisâdi meselelere, tek kelime ile dünyaya verdiği önemi açıkça göstermeğe kâfidir.
Şayet ferd; saklanması kabil toprak mahsûllerini satma gereği duymaz, toplumun ihtiyâç ve zaruretlerini nazara almaz da sırf kendi kârım düşünmeğe yönelirse; daha evvel devletçe miktarı tesbît ve tahmin edilen malın zekâtı 1/10 nisbetinde elinden alınarak memleket menfaati için piyasaya arzedüir. Durum 10 sene bu şekilde devam ederse, ana mal tükenerek asıl zarar sahibine olur. İşte zekât, malın da bu şekilde stok edilmesini önler.
Parada 1/40, ilk bakışta basit gibi görünürse de rakamlar çoğaldıkça zekât miktarı da çoğalacağından, zengine bu parayı vermek ağır gelir. Meselâ; 1.000.000 TL.smdan 25.000 lira zekât vermek gerekir. Bu ise parayı yatırıma sarf etme azmini güçlendirir. Hattâ bu sebebten bazı müslüman zenginlerin sene başında paralarını arsa ve binalara yatırdıkları da görülmektedir. Bu durum ise, zekâtını ödememekten daha çok vebali gerektirmektedir. Yukarıda kaydettiğimiz hadîs-i şe-riflerde, bu vebalin derecesi beyân buyurulmuştur. Parasını zekâttan kaçırıp arsa ve binalara yatıranlar, insanları kandırabilirler, fakat Allah'ı nasıl kandıracaklar? Allah'ın bilgisinden, O'nun muhasebesinden gizleyebilecekler mi? Allah'a gerçekten inanan bir müslüman asla parasını zekâttan kaçırmaz, fakirlerin hakkını yiyerek malına ve aşına haram karıştırmaz. Müslüman, hem kendisini hem de cemiyetin men-faatlarını gözeterek paranın ve malın hizmete en uygun sahalarda kullanılmasına gayret sarf eder; iktisadî meselelerin cemiyetteki önemini idrâk ederek kanayan yaralan tedâvî etmenin yollarını araştırır. Mâlî konularda sarfedilen gayretler de bir cihâddır. Yüce Allah'ımız bu konuda şöyle buyurmaktadır :
«Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.» (Tevbc, 41).

Hiç şüphe yoktur ki, zenginlerin paralarını iş sahalarına çevirmek suretiyle çalışabilecek işçilere iş sahası açmaları, onları fakru zaruretten kurtaracağı için büyük bir hizmet ve cihâddır. Müslüman Türklerin din, dil, âdet, an'ane ve ahlâk ölçüleri tamamen değişik yabancı ülkelere kadar çalışmak için gitmeleri, bu arada çoluk çocuklarının hı-ristiyan inanç ve terbiye metodlarına göre yetiştirilmeğe terk edilmeleri, müslüman âlem için en büyük bir felâket olduğunda hiç şüphe yoktur. İşçileri ve ailelerini bu felâketten kurtaracak iş sahaları açmak, her halde büyük bir cihâddır. Müslüman işte bu şuura varmalı ve bütün hayatını ona göre tanzim etmelidir.
Zekât, sosyal bir yardımlaşma olması hasebiyle toplum ferdlerinin birbirlerine şefkat, sevgi ve saygı bağları ile bağlanmasını sağlar; aralarındaki kıskançlık ve düşmanlık duygularını yok ederek zenginlere şük-retmeyi ve şefkati, fakirlere de minnet esirliği altında kalmamak için çalışma azmini aşılar. Ve ihsan edicilerine karşı duacı olmayı öğretir. Meselâ; bir fabrikanın sahibi, zekâtının tamâmını veya bir kısmını, fabrikasında çalışan dar gelirli işçilerine verdiği takdirde, bu fabrikada iş sahibine karşı grev yapmak, isyan etmek, düşmanca davranışlarda bulunmak, hainlik gibi kötü hallerin vukuu düşünülemez.
Bu konuda büyük müfessir Fahreddîn Râzî şöyle demektedir : Halk, bir insanın, kendilerine iyilik yaptığını, gelen âfetleri defetmeğe çalıştığım bilince, onu tabiatıyla sever; kalpler mutlaka ona meyleder. Hz. Peygamber bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruyor : Kalpler, iyilik yapanı sevmeye, kötülük yapanı da sevmemeye zorlar.
Fakirler,- zenginlerin kendilerine mallarının bir kısmını sarf ettiklerini bilirler ve mallan çoğaldıkça daha da sarfedeceklerine kani' olurlarsa, ona duâ ve minnet duyguları içinde yardımcı olurlar; malının daha da çoğalması için gayret gösterirler. Kalblerin büyük te'sîri, ruhların da harareti vardır. Bu durumda dualar, zengin kişinin hayır üzerinde kalmasına sebeb olur. Şu âyet-i kerîme bu noktaya işaret etmektedir . «İnsanlara faydalı olan (mal) ise yeryüzünde kalır.» (Ra'd1, 17). Peygamber Efendimiz de : Mallarınızı zekât vermek suretiyle temizleyin, buyurmaktadır.
Toplumun hayatiyetini devam ettirebilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ferdlerinin birbirlerine karşılıklı sevgi ve saygı bağlan ile bağlanmaları neticesi toplum bütünlüğünün korunmasına bağlıdır.
Toplumda şiddetli ihtiyâç ve geçim sıkıntısına ına'ruz kalan ferd-lerin gittikçe çoğalması, cemiyetteki birliğin yavaş yavaş bozulmasına ve bazı müzmin yaraların açılmasına yol açar. İçten ve dıştan toplum düşmanlarının tehlikeli istismarları neticesi büyük tahribata sebebiyet verir. Toplum düşmanları, çalışmalarını hızlandıracak zemin buldukça sûret-i hak1 tan görünereK fakır ve düşkünlerin haklı davalarım istismar ederler, onları kucaklarına alırlar. Bu vesile ile toplumun birliği bozulur ; Bilerek veya bilmeyerek İslama düşman olan cepheye iltihâklar çoğalmaya başlar. Çünkü insanın en zayıf tarafı, geçim darlığından kurtulma ve menfaat sağlama endişesidir. Bu zayıf noktadan yakalanan ferd, menfaatini ve görünüşte hakkını müdâfaa etme uğruna işlemeyeceği kötülük, yapmayacağı ahlâksızlık yoktur. Boyleleri için rüşvet almak, cinayet işlemek, hırsızlık ve şakilik

gibi en iğrenç davranışlar mübâh olarak kabul edilir. Büyük müfessir Fahreddîn Râzî, bu konuda şöyle demektedir:
Eğer zenginler, fakirlerin mühim ihtiyâçlarını gidermezler ve bu noktadan doğacak yarayı tedâvî etmezlerse, şiddetli ihtiyâç ve geçim sıkıntısı onları, müslümanlığa düşman kimselerin cephesine katılmaya; veya hırsızlık, yol kesme, adam öldürme vb. kötülükleri işlemeğe sevke-der.
İşte zekât, bu açıdan büyük fayda sağladığı için Allah'ın hikmeti, onun kullara farz olmasını gerektirdi.
Yukarıda da belirttiğimiz gibi zekât, paranın ve malın stok edilmesine karşı muazzam bir tedbîrdir. İhtiyâçtan fazla paranın elde tutulması, piyasada darlık husule getirir. Malın elde saklanması veya bu hükme giren stoklar da netice itibarıyla para darlığına götürdüğünden, aynı hükmün içinde yer almaktadır,
Zekât veren bir mü'min, parasını harcamaya alışarak yatırım yapmakta tereddüt göstermez. Para stokunun mes'ûllyeti gerektirdiğini bildiği için, onu arsa ve binalara yatırarak cemiyetin istifâdesinden kaçırmaz. Paranın arsa ve binalara yatırılması, toplum için önemli bir fayda sağlamadığı gibi, ihtiyâçtan fazlası ekonomik yapıya önemli bir katkıda bulunmaz. Hattâ zararlıdır. Mülke yatırılan paralar, yalnız sahibinin ve gelecek neslinin hayatlarını garanti edebilir; fakat cemiyetin ve memleket ekonomisinin zararına .ters bir istikâmette gelişmelere sebebiyet verir. Piyasada para darlığı meydana gelir.
İslâm dini, bu acıklı manzarayı göz önünde bulundurarak toplum yararına yatırılmayan malın, toplum menfaatlanndan kaçırılacak şekilde elde tutulmasını, sorumluluğu gerektiren stok hükmüne sokmuş; ve bunu kötü bir akıbetle müjdelemiştir.
Cenâb-i Allah bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Biliniz ki, mallarınız ve evlâdlarınız, fitneden başka bir şey değildir. Allah katında ise, büyük mükâfat vardır.» (Enfâl, 28).
Bu âyet-i kerîme, malın fitne olduğunu beyân buyuruyor. Burada fitne, imtihan konusu mânâsına gelmektedir. Yoksa âdette kullanılan mânâsı ile düşünülecek olursa, bu takdirde dünya varlığından uzaklaşmak gerekecektir. Halbuki Yüce Rabbımız, müslünıanlann hem dünyaya, hem de âhirete aynı ölçüde çalışmalarını emretmektedir. Malın, fitne konusu olduğunu açıklamakla Yüce Rabbımız, onun hakkını vermemenin doğuracağı anarşiye ve çöküntülere işaret etmektedir. Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerifte bu noktayı şöyle açıklıyor :
Her ümmetin bir fitnesi vardır; benim ümmetimin fitnesi ise maldır.
İhtiyâçtan başka bütün binalar, sahibi için bir vebaldir.
Yukarıda meallerini kaydettiğimiz âyet ve hadîs-i şerifler, İslâm'da iktisâdın ve mâliyenin ne derece önem taşıdığını açıkça göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, mâlî harcamaların Allah yolunda bir cihâd oluşu, dolayısıyla paranın harcanmasının ibâdetten sayılması da bu fikri kuvvetlendiriyor.
Zekât, malın cemiyet yararına harcanmasına yardımcı olup insan tabîatındaki yalnız kendini düşünme ve cimrilik gibi kötü alışkanlıklar zincirini kırar. Bu bakımdan değişik bir önem arzetmektedir.
Zekât, yalnız fakirlere değil başlangıçta kaydettiğimiz diğer sınıflara da verilmesi gereken bir farizadır. Onun önemi, bu sınıflar nazar-ı itibâra alınarak mütalaa

edilmesi gerekir. Zekâtın hem sosyal yönü, hem de iktisâdi yönü vardır. Bu bakımdan bir kalkınma hamlesidir.
Zekât, fakirler dışında zekât görevlilerine, borçlulara, kölelikten kurtulmak isteyenlere, yolda kalmış yolculara ve bilhassa Allah yolunda olanlara verilmesi gerekir. Allah yolu, geniş manâlı bir mefhûm olduğundan, Allah yolunda savaşanlar; Allah yoluna davet eden müesseseler ve müslüman toplumun bünyesini kuvvetlendiren sahaları içine almaktadır. Durum ve gereklere göre; zekât, bu sınıflara tevzî edilir. «Allah yolunda» sınıfı, inançlann tehlikeye düştüğü devirlerde hepsinden daha çok ehemmiyet kesbeder. İnançların zaafa uğramasına tes'îr eden sebep, gerileme ve iktisadî darlık olduğu devirlerde bu sebebin ortadan kaybolması için gerekli yatırımları yapmak, hayır işlerine koşmak, en önemli vazifelerden biridir. Bu şekliyle zekât, bir kalkınma hamlesidir.[72]

105 — De ki: işleyiniz, Allah, Rasûlü ve mü'minler işlediklerinizi görecektir. Ve görüleni de, görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neyi işlediğinizi bildirecektir.

Çalışın Bakalım

Mücâhid der ki: Bu, Allah'tan emirlerine muhalefet edenler için bir tehdîddir. Allah Teâlâ'ya, Rasûlüne ve mü'minlere onların amelleri arzedilecektir. Kıyamet günü bu, şüphesiz olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O gün siz huzura alınırsınız ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» (Hakka, 18), «O günde ki,' sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Târik, 9), «Göğüslerinde bulunanların derlenip toparlanacağı ân.» (Âdiyât, 10). Allah Teâlâ bazan bunları dünyada iken de açıklar. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlünden rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Sizden biriniz kapısı penceresi olmayan katı, sert bir kayanın içinde amel yapmış olsa da Allah Teâlâ onun amelini olduğu gibi insanlara gösterir.
Yine vârid olduğuna göre; dirilenlerin amelleri, akraba ve aşiretlerinden olan ölülere berzâh'ta arzedilir. Nitekim Ebu Dâvûd et-Ta-yâlisî der ki: Bize Salt İbn Dinar'ın Hasan'dan, onun Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki sizin amelleriniz akraba ve aşiretlerinize kabirlerinde arzedilir. Eğer amelleriniz hayır ise sevinirler. Aksi ise : Ey Allah'ım, Senin tâatmı işlemesini ona ilham et, derler. İmâm Ahmed der ki: Bize Ab-dürrezzâk'ın... Enes'den rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki sizin amelleriniz, ölü olan yakınlarınıza arzolunur. Eğer hayır ise sevinirler. Değilse : Ey Allah'ım, bize hidâyet verdiğin, gibi onları da hidâyete kavuşturmadıkça onları öldürme, derler. Buhârî'nin rivayetine göre Hz. Âişe (R. Anhâ) şöyle demiştir: Birisinin amelinin güzelliği senin hoşuna gittiğinde : İşleyiniz, Allah, Ra-sûlü ve mü'minler işlediklerinizi görecektir, de. Buna benzer şekilde ifâdeler, hadîste de vârid olmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Enes'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sonunun nasıl olacağım beklemeden birinin ameline hayran olmanız gerekmez. Amel yapan kişi, ömrünün bir zamanında —veya zamanının bir parçasında— sâlih amel işler. Şayet

o amel üzere ölürse, mutlaka cennete girer. Büâhere o kişi değişip kötü amel işleyebilir. Bir kul da vardır ki zamanının bir bölümünde kötü amel işler. Şayet o amel üzere ölseydi mutlaka cehenneme girerdi. Sonra değişir de sâlih amel işler. Allah Teâlâ bir kulu için hayır dilediğinde, ölümünden önce ona (hayır amel) işletir, Ey Allah'ın elçisi, ona (hayır ameli) nasıl yaptınr? diye sordular da : Onu sâlih amel işlemeye muvaffak kılar, sonra da 6 amel üzere onun ruhunu kabzeder, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan rivayette Ahmed İbn Hanbel tek kalmıştır.[73]

106 — Diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır; ya onlara azâb eder veya tevbelerini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakim'dir.

İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve birçokları derler ki : Bunlar, tevbeden geri bırakılan üç kişidir : Mürare İbn Rebf, Kâ'b İbn Mâlik, Hilâl İbn Ümeyye. Oturup tenbellik, rahata meyletme, korunma, meyve ve gölgenin hoşluğuna dalarak Tebûk gazvesinden, geri kalıp oturmuşlardı. Bu geri kalmaları, şüphe ve münafıklıklarından değildi. Onlardan bir grup Ebu Lübâbe ve arkadaşlarının yaptığı gibi kendilerini (mescidde) direklere bağlamışlar, diğer bir grup ise bunu yapmamışlardı. İşte bunlar anılan üç kişidir. (Kendilerini direklere bağlayanların) tevbesi diğerlerinden önce kabul olmuş, bunların tevbesi ise : «Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhacir ve ansârın tevbelerini kabul etti... Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmişti...» (Tevbe, 117, 118) âyeti nazil oluncaya kadar geri bırakılmıştı. Nitekim bu konunun açıklaması ilerde Kâ'b İbn Mâlik hadîsinde gelecektir.
Allah Teâlâ : ((Ya onlara azâb eder veya tevbelerini kabul eder.»
buyurur ki onlar, Allah'ın affı içindedirler. Dilerse onlara bunu, dilerse diğerini yapar. Ancak O''nun rahmeti gazabına üstün gelmiştir. O, «Alîm'dir, Hakîm'dir.» Kimin azaba ve kimin de affa müstehak olduğunu en iyi bilendir. İşlerinde ve sözlerinde yegane hikmet sahibidir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.[74]

107 — Zarar vermek, küfretmek, mü'minlerin arasım açmak ve daha evvel Allah'a, peygamberine karşı savaşan kişiyi beklemek ve gözetlemek üzere bir mescid edinenler: Biz iyilikten başka bir şey istemedik, diye yemîn ederler. Allah şehâdet eder ki; onlar hiç şüphesiz yalancılardır.
108 — Orada asla durma. İlk gününden takva üzerine kurulmuş olan mescid, içinde durmana daha uygundur. Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.

Dırâr Mescidi

Bu âyetlerin nüzul sebebi şöyledir : Allah Rasûlü (s.a.) nün Medine'ye gelmesinden önce orada Hazrec kabilesinden Ebu Âmir er-Râhib isminde birisi vardı. Câhiliye devrinde hıristiyan olmuş, kitab erilinin ilmini okumuş ve câhiliye devrinde ibâdet etmiş olup Hazrec kabilesi içinde büyük bir yer sahibiydi. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye muhacir olarak gelip müslümanlar onun etrafında toplanınca, îslâm

kelimesi en yüce olunca, Allah Teâlâ Bedir günü onları üstün kılınca la'netli Ebu Âmir hiddetinden dilini gösterdi ve düşmanlığını izhâr etti, düşmanlara yardımcı oldu ve Kureyşli müşriklere, Mekke kâfirlerine kaçıp gitti. Onları Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı harbe teşvik etti. Arap kabilelerinden onlara muvafakat edenler toplanıp ta Uhud senesinde müslüman-lara karşı çıktıkları zaman müslünıanların başına gelenler gelmiş, Allah onları imtihan etmiş ve sonuçta güzel akıbet müttakîlerin olmuştu. Bu fâsık, her iki saf arasına çukurlar kazmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) o gün bunlardan birine düşmüş ve yaralanmıştı. Yüzü yaralanmış, sağ alt çenesinin ön dişi kırılmış, başı yarılmıştı. Bu Ebu Âmir savaşın başlangıcında kendi kavmi olan Ansâra doğru ilerlemiş, onlara hitâb ederek onları kendine yardıma ve muvâfakata meylettirmek istemişti. Onun sözünü (sesini) tanıdıklarında : Ey fâsık, ey Allah'ın düşmanı. Allah senin gözünü aydın etmesin, demişler, üzerine yürüyüp dövmeye kalkışmışlardı. O : Benden sonra andolsun kavmime bir kötülük isabet etmiş, diyerek dönmüştü. Mekke'ye firarından önce Allah Rasûlü (s.a.) onu Allah yoluna çağırıp, ona Kur'an okurdu. O ise müslüman olmamakta diretir inâd ederdi. (Firarından sonra) Hz. Peygamber (îmândan) uzak, kovulmuş olarak ölmesi için ona beddua etti de bedduası onu tuttu. Uhud da iş bitip de Allah Rasûlü (s.a.) nün durumunun devamlı bir yükselme içinde olduğunu görünce; Ebu Âmir, Hz. Peygambere karşı yardım istemek üzere Rûm kralı Hirakl'e gitti. Hirakl, ona vaadde bulunup ümit verdi. O da Hirakl'in yanında (bir süre) ikâmet etti. Orada iken kavmi olan Ansâr'da nifak ve şüphe içinde bulunan bir gruba yazıp onlara vaadlerde bulundu. Allah Rasûlü (s.a.) ile savaşacak bir ordu ile birlikte onların yanına geleceği, ona gâlib geleceğini bildirdi ve durumu tersine çevireceği konusunda ümid verdi. Mektuplarını iletmek üzere kendisinin yanından gelecek kimselerin sığınabilmesi için bir yer yapmalarını emretti. Burası daha sonra onların yanma geldiğinde onun için bir gözetleme yeri olacaktı. Kubâ mescidi civarında bir mescid inşâsına başladılar. Yapılarını kurup tahkim ettiler. Bu işi Hz. Peygamber (s.a.) in Tebûk'e çıkışından önce bitirdiler ve Allah Rasûlü'nün gelerek mescidlerinde kılacağı namazla bu mescidi makbul saydığına delil olarak kullanmak üzere gelmesini ve mescidlerinde namaz kılmasını istediler. Bu mescidi sâdece içlerindeki zayıf ve hastalıklıların soğuk ve yağmurlu gecelerde namaz kılmaları için yaptıklarım söylediler. Allah Teâlâ peygamberini orada namaz kılmaktan korudu da : Şimdi biz sefere çıkmak üzereyiz. Fakat Allah dilerse döndüğümüzde, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk'den Medine'ye dönmek üzere yola çıktığında, onlarla arasında bir gün ya da bir günün bir bölümü kadar zaman' kalmışken mescid-i dırâr'la ilgili vahiy geldi ve bu mescidi bina edenlerin, bu mescidleriyle ilk günden takva üzerine kurulmuş olan Kubâ mescidindeki mü'minler cemâatim bölme ve küfür maksadı taşıdıkları bildirildi. Allah Rasûlü Medine'ye gelişinden önce bu mescidi yıkmak üzere adam gönderdi. İbn Abbâs'tan rivayetle «Zarar vermek, küfretmek... üzere bir mescid edinenler...» âyeti hakkında Ali îbn Ebu Talha der ki: Bunlar ansârdan bir gruptur. Bir mescid kurmak istediler. Ebu Âmir onlara : Bir mescid bina edin. Gücünüz yettiğince kuvvet ve silâh hazırlayın. Ben Rûm kralı Kayser'e gidiyorum. Rûm diyârından bir ordu getireceğim, Muhammed ve ashabını (Medine'den) çıkaracağım, dedi. Mescidlerini bitirdiklerinde Hz. Peygambere gelip mescidimizin inşâsını bitirdik, senin orada

namaz kılmanı ve bize bereketle duâ etmeni isteriz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Orada asla (namaza) durma. İlk gününden takva üzerine kurulmuş olan mescid, içinde namaza durmana daha uygundur... Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» âyetlerini indirdi. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Katâde ve âlimlerden bir çoğundan bu şekilde rivayet edilmiştir.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın Zührî kanalıyla... Asım İbn Ömer İbn Katâde ve başkalarından rivayetine göre; onlar, şöyle demiştir : Allah Rasûlü Tebûk'den gelişinde Medine'ye bir günden az bir mesafede bulunan Zû Evân'da konakladı. Daha önce o, Tebûk için hazırlanırken mescid-i dırâr'ın sahipleri ona gelmişler ve : Ey Allah'ın elçisi, biz hastalıklı ve ihtiyâçh kimseler için yağmurlu ve soğuk gecelerde (namaz kılmaları İçin) bir mescid inşâ ettik. Gelip orada bize namaz kıldırmanı isterdik, dediler. Hz. Peygamber : Ben şimdi yola çıkmak üzereyim ve meşgulüm. —Veya buna benzer bir söz söyledi— Allah diler de gelirsek (dönersek) size gelir ve orada size namaz kıldırırım, buyurdu. (Dönüşünde) Zû Evân'da konakladığında bu mescidin haberi (mescid-i dırâr olduğu) nazil olunca Allah Rasûlü (s.a.) Salim İbn Avf oğullarından Mâlik İbn ed-Dahşum ve Ma'n İbn Adiyy'i —veya Bil'ac-lân kabilesinden olan kardeşi Âmir İbn Adiyy'i— çağırdı ve : Gidin, halkı zâlim olan şu mescidi yıkın ve yakın, buyurdu. Sür'atle çıkıp Mâlik İbn ed-Dahşum'un topluluğu olan Salim İbn Avf oğullarına geldiler. Mâlik, Ma'na : Beni bekle, ailemden sana ateş getireyim, dedi. Ailesinin yanına girip yapraklı bir hurma dalı aldı, onu yaktı, sonra çıkıp hızla gittiler ve mescide girdiler. Mescid halkı mescidin içindeydi. Mescidi yaktılar, yıktılar. İçindekiler kaçıp dağıldı. İşte onlar hakkında Kur'an' dan : «Zarar vermek, küfretmek üzere bir mescid edinenler...» âyetleri nazil oldu. Ve râvî kıssanın devamını sonuna kadar zikretti.
Bu mescidi inşâ edenler on iki kişidir : Ubeyd İbn Zeyd oğullarından Hazam İbn Hâlid Amr İbn Avf oğullarından birisi, —bu,şekavet mescidi fikri onun evinde çıkarılmıştı—. Ubeyd oğullarından ve Ümeyye İbn Zeyd oğullarının dostu Sa'lebe İbn Hâtib. Dubey'a İbn Zeyd'den Muattib İbn Kuşeyr. Dubey'a İbn Zeyd oğullarından Ebu Habîbe İbn Ez'ar, Amr İbn Avf oğullarından ve Sehl İbn Huneyf'in kardeşi Abbâd İbn Huneyf, Câriye îbn Âmir ve iki oğlu Mücemmi' îbn Câriye ve Zeyd İbn Câriye, Nebtel el-Hâris —bunlar Dubey'a oğullarındandır— Dubey'a oğullarından Bahzec, Dubey'a oğullarından Bicâd İbn Osman, Ümeyye oğullarının dostu olan Vedîa îbn Sabit. Bunlar Ebu Lübâbe îbn Abdülmün-zir'in topluluğudur.
«(Bu mescidi bina edenler : Bu mescidi bina etmekle ancak hayır murâd ettik ve insanlara acıdığımızdan bunu inşâ ettik.) Biz iyilikten başka bir şey istemedik, diye yemîn ederler.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Allah şehâdet eder ki; onlar hiç şüphesiz (maksadlarında ve niy-yetlerinde) yalancılardır.» Onlar, bu mescidi ancak Kubâ mescidine zarar vermek, Allah'a küfretmek, mü'minleri parçalamak ve kendisine râhib denilen gerçekte ise fâsık olan Allah ve Rasûlü ile harbeden Ebu Âmir el-Fâsık için —Allah ona la'net etsin— bir hazırlık olmak üzere inşâ etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın : «Orada asla (namaza) durma.» kavli Allah tarafından Rasûlüne bir yasaklamadır. Ümmeti de orada namaa kılma hususunda kendisine tâbidir.

Daha sonra Allah Teâlâ, ilk gününden Allah'a, Rasûlüne itaat ve takva üzere, mü'minleri toplamak, İslâm ve ehline sığmak olmak üzere inşâ edilmiş olan Kubâ mescidinde namaza teşvik etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İlk gününden takva üzerine kurulmuş olan mescid, içinde (namaza) durmana daha uygundur.» buyurmuştur. Âyetin akışı (ifâdeleri), Kubâ mescidi hakkındadır. Bu sebepledir ki sahih bir hadîste Allah Rasûlü : Kubâ mescidinde namaz umre gibidir, buyurmuş-tur. Yine sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün Kubâ mescidini bi-nitli ve yaya olarak ziyaret ettiği kaydedilmiştir. Bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Kubâ mescidini Amr İbn Avf oğullarına ilk gelip konakladığında inşâ ve te'sîs etmiş ve kıble yönünü ona bizzat Cibril ta'yîn etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn A'Iâ'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır.» âyeti, Kubâ halkı hakkında nazil olmuştur. Su ile istincâ ederlerdi de onlar hakkında bu âyet indi. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Yûnus İbn Haris kanalıyla rivayet etmişlerdir ki o, zayıftır. Tirmizî, hadîsin bu kanaldan rivayetinin garîb olduğunu söyler.
Taberânî der ki: Bize Hasan İbn Ali el-Ma'merî'nin... İbn Abbâs'-tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır.» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) Uveym İbn Sâide'-ye birini gönderip (onu getirtti ve) : Allah'ın sizi övdüğü şu temizlenme nedir? diye sordu. Ey Allah'ın elçisi, bizden bir erkek veya kadın büyük abdest bozmadan çıktığında mutlaka fercini —veya mak'adım, demiştir— yıkar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de : İşte o, budur, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... Uveym İbn Sâide el-Ansârî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) Kubâ mescidinde onların yanına gelmiş ve : Muhakkak Allah Teâlâ mescidinizin kıssasında temizlenmeniz hususunda sizi güzelce övmüştür. Sizin yapagelmekte olduğunuz bu temizlenme nedir? buyurmuş ve onlar şöyle demişler : Ey Allah'ın elçisi, biz bir şey bilmiyoruz. Şu kadar var ki bizim, yahûdîlerden komşularımız var. Onlar, büyük abdestten sonra dübürlerini yıkıyorlardı. Biz de onların yıkadığı gibi yıkadık. Hadîsi İbn Huzeyme Sâhîh'inde rivayet etmiştir. Hüşeym'in Abdülhamîd el-Medenî'den, onun da İbrâhîm İbn İsmâîl el-Ansârî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Uveym İbn Sâide'ye : Allah'ın sizi: «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah temizlenmek isteyenleri sever.» kavliyle neden övmüştür? buyurdu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, biz dübürleri suyla yıkarız, dediler.
İbn Cerîr der ki: Bana Mu-hammed İbn Sâbit'ih şöyle dediğini işittim : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti nazil oldu. Onlar, büyük abdestten sonra dübürlerini yıkarlardı. İmâm Ah-nıed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn Âdem'in... Muhammed İbn Abdullah İbn Sellâm'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Küba'ya geldiğinde : Muhakkak ki Allah Teâlâ, temizlik hususunda sizi hayırla övmüştür. Bana haber vermeyecek misiniz? buyurdu. Bununla «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyetini kasdediyordu. Onlar, şöyle dediler : Ey Allah'ın elçisi, biz Tevrât'da su ile istincânın bize farz kılındığını gördük.

Âyette kasdedilen mescidin, Kubâ mescidi olduğunu seleften bir topluluk açıkça belirtmişlerdir. Bunu Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'-tan; Abdürrezzâk da Ma'mer kanalıyla... ürve İbn Zübeyr'den rivayet etmişlerdir. Atiyye el-Avfî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem, Şa'bî, ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Beğavî, bu görüşü Saîd İbn Cü-beyr ve Katâde'den rivayet eder.
Sahih bir hadîste takva üzere kurulmuş olan mescidin, Medine'deki Allah Rasûlü (s.a.) nün mescidi olduğu da vârid olmuştur ki bu haber sahîh'dir. Âyetle bunun arasında bir çelişki söz konusu değildir. Zîrâ Kubâ mescidi, ilk gününden takva üzere kurulmuşsa elbette Allah Rasûlünün mescidi buna daha lâyıktır. Bu sebepledir ki İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde şöyle der: Bize Ebu Nuaym'ın... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a,) : Takva üzere kurulmuş olan mesqid, şu benim mescidimdir, buyurmuştur. Hadîsi sâdece Ahmed İbn Hanbel rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'-nin... Seni îbn Sa'd es-Sâidî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü'nün zamanında iki kişi, takva üzere kurulmuş olan mescid konusunda ihtilâf ettiler. Birisi; O, Allah Rasûlü (s.a.) nün mescididir, derken; diğeri: O, Kubâ mescididir, demişti: Hz. Peygamber (s.a.) e gelip ona sordular da : O, benim şu mescidimdir, buyurdu. Bu hadîsi d? sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Mûsâ İbn Davud'un... Saîd İbn Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Takva üzere kurulmuş olan mescid konusunda iki kişi münâkaşa etti. Birisi: O, Kubâ mescididir, dedi. Diğeri ise : O, Hz. Peygamber (s.a.) in mescididir, dedi. Hz. Peygamber ',s.a.) ; O, benim şu mescidimdir, buyurdu. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk îbn îsâ'nın... İbn Ebu Raîd'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İlk günden takva üzere kurulmuş olan mescid hakkında iki k'şi münâkaşa etti. Birisi: O, Kubâ mescididir, diğeri : O, Allah Rasûlü'nün mescididir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : O, benim mescidimdir, buyurdu. Hadîsi Tirmizî ve Ne-seî, Kuteybe'den, o da Leys'den rivayet etmiş, ve Tirmizî hadîsin sahîh olduğumu belirtmiştir. Hadîsi ilerde geleceği üzere Müslim de rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Biri Hadre oğullarından diğeri Amr İbn Avf oğullarından iki kişi takva üzere kurulmuş olan mescid hakkında ihtilâf ettiler. Hadre kabilesinden olan : O, Allah Rasûlü'nün mescididir, dedi. Amr İbn Avf kabilesinden olan ise : O, Kubâ mescididir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve bunu ona sordular da şöyle buyurdu : O, bu mesciddir, Allah Rasûlü'nün mescididir. Kubâ mescidini kasdederek de : Onda çok hayır vardır, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Humeyd el-Harrât el-Medenî'den rivayetine göre; o, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân İbn Ebu Saîd'e : Ba-banın takva üzere kurulmuş olan mescid konusunda neler konuştuğunu hiç işittin mi? diye sormuş. O, babasının şöyle dediğini nakletmiş : Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim ve hanımlarından birinin evinde onun yanına varıp : Ey Allah'ın elçisi, takva üzere kurulmuş olan mescid nerededir? diye sordum. Yerden bir avuç çakıl alıp yere saçtı. Sonra : O, sizin şu mescidinizdir, buyurdu. Humeyd der ki: Ona şöyle dedim : Babanın bu şekilde zikrettiğini işittin mi? Hadîsi sâdece Müslim, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve başkaları kanalıyla... Humeyd el-Harrât'dan rivayet etmiştir. Selef ye haleften bir topluluk; bu mescidin, Hz.'Peygamberin mescidi olduğunu

söylemişlerdir. Bu görüş Ömer İbn Hattâb ve oğlu Abdullah ile Zeyd İbn Sabit ve Saîd İbn Müseyyeb'den rivayet edilmiş olup İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. «İlk gününden takva üzerine kurulmuş olan mescid; içinde namaza durmana daha uygundur. Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti; ilk inşâ edilirken tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet üzere kurulmuş eski mescidlerde namazın; sâlihler ile abdesti mükemmel almaya riâyet eden, pislik şüphelerinden sakınan âbidler eemâatıyla beraber namaz kılmanın müstehâb olduğuna delâlet eder. İmâm Ahmed der M : Bize Muhammed İbn Ca1-fer'in... Ebu Ravfdan rivayetine göre; o, Hz. Peygamberin ashabından birisinden şöyle rivayet eder : Allah Rasûlü (s.a.) onlara sabah namazını kıldırdı ve Rûm sûresini okudu, (kırâette) yanıldı. Namazı bitirdiğinde şöyle buyurdu : Doğrusu Kur'an'ı karıştırdık. Çünkü sizden bizimle beraber namaz kılan bazı kimseler abdesti güzel almıyorlar. Kim bizimle beraber namazda hazır bulunursa abdesti güzel alsın. İmâm Ahmed hadîsi başka iki kanaldan olmak üzere Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla... Zû'1-Kelâ'dan da rivayet etmiş; o Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber namaz kılmış... Ve yukardaki hadîsi olduğu gibi zikretmiştir. Bu da delâlet ediyor ki temizliğin mükemmel oluşu; ibâdeti yerine getirmeyi kolaylaştırır, tamamlanmasına, nıükemmelleştirümesine ve rükünlerinin tam olarak edasına yardımcı olur.
«Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti hakkında Ebu'l-Âliye der ki: Suyla temizlenmek elbette güzeldir. Fakat onlar, günâhtan temizlenenlerdir. A'meş : Günâhtan tevbe ve şirkten temizlenme, der. Muhtelif kanallardan olmak üzere sünen ve başka eserlerde zikredildi-ğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Kubâ halkına : Temizlik hususunda Allah Teâlâ sizi övmüştür. Siz ne yapıyorsunuz? diye sormuş ve onlar da : Su ile istincâ ediyoruz, demişlerdir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abdullah İbn Şebîb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti, Kubâ halkı hakkında nazil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) onlara sordu da : Biz taştan sonra su ile istincâda bulunuruz, diye cevab verdiler. Bez-zâr : Hadîsi Zührî'den rivayette Muhammed İbn Abdülazîz tek kalmıştır. Oğlu dışında ondan kimse rivayet etmemiştir, der. Ben de derim ki: Fakîhler arasında meşhur olduğu için hadîsi bu lâfzı ile zikrettim. Daha sonraki muhaddislerden birçoğu veya tamâmı bunu bilmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.[75]

109 — Binasını Allah korkusu ve rızâsı üzerine kuran kimse nü daha hayırlıdır, yoksa binasını bir yar kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
110 — Kalbleri paralanmcaya kadar kurdukları bina kalblerinde kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Binasını Allah Korkusu Üzerine Kuran île Binasını Bir Yar Kenarına Kuran Kimse

Allah Teâlâ buyurur ki: Binasını Allah korkusu ve Allah'ın hoş-nûdluğu üzere kuran kimse ile, zarar vermek, küfretmek, mü'minlerî parçalamak, daha önceden Allah ve Rasûlü ile harbedene bir gözetleme yeri olmak üzere mescid yapan elbette bir değildir. Bunlar, binalarını «bir yar kenarına kurmuş» olup bunun misâli cehennem ateşindedir. «Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.)) Allah, fesâd çıkaranların işini asla düzeltmez.
Câbir İbn Abdullah der ki: Zarar vermek üzere kurulan mescidi gördüm. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında ondan duman çıkıyordu. İbn Cüreyc der ki: Bize anlatıldığına göre; bazı kimseler, (orayı) kazmışlar ve oradan duman çıktığını görmüşlerdir. Katâde de böyle söylemiştir Halef İbn Yasin el-Kûfî der ki: Allah Teâlâ'run Kur'an'da zikretmiş olduğu münafıkların mescidini gördüm. Orada bir çukur vardı ve o çukurdan duman çıkıyordu. Bu gün orası bir mezbeleliktir. Bu haberi İbn Cerîr -^Allah ona rahmet eylesin— rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Kalbleri paralanıncaya kadar, kurdukları bina, kalblerinde kuşku kaynağı olmakta devam edecektir.» buyurur ki bu şenî' işe kalkışmaları sebebiyle bu, onlarda ve onların kalblerinde bir münafıklık, bir şüphe doğurmuştur. Nitekim buzağıya tapanların kalblerine de buzağı sevgisi doldurmuştu.
Allah Teâlâ : «Kalbleri paralanmcaya kadar.» buyurur ki buradan maksad, onların Ölümleridir, Bu açıklamayı İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Zeyd İbn Eşlem, Süddî, Habîb îbn Ebu Sabit, Dahhâk, Abdurrah-mân îbn Zeyd İbn Eşlem ile selef âlimlerinden bir çoğu yapmıştır. «Ve Allah (yaratıklarının amellerini) en iyi bilendir. (Hayır olsun, şer olsun bu amelleri ile onları cezalandırmasında) hikmet sahibidir.»[76]

111 — Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır. Onlar, Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler. Tevrât'da, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir va-addir. Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir? Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ, canlarını ve mallarını Allah yolunda cömertçe veren inanmış kullarına bunlara bedel cenneti verdiğini haber veriyor. Bu, O'nun fazlı, keremi ve ihsanı iledir. Kendisine itaat eden kullarına kereminden, lutfundan onlardan cennetin karşılığını kabul buyurmuştur. Bu sebepledir ki Hasan el-Basrî ve Katâde şöyle söylerler: Allah'a yemin olsun ki, Allah Teâlâ onlarla bîatlaşmış ve bedellerini çok yüksek tutmuştur. Şemr İbn Atiyye : Hiç bir müslüman yoktur ki boynunda Allah'ın bîatı olsun da ona vefa göstermesin veya o bîat üzere ölmesin, demiş ve sonra bu âyeti okumuştur. Yine bunun içindir ki: Kim, Allah yolunda hamle ederse (cihâd ederse), yani bu ahdi kabul edip ona vefa gösterirse; Allah ile bîatlaşmıştır, denilmiştir.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkaları der ki: Akabe gecesi Abdullah İbn Revâha (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.) ne : Rabbın ve kendin için dilediğini şart koş, demişti. Allah Rasûlü : Rabbım için O'na ibâdet etmenizi ve O'na hiç bir şeyle ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de canlarınızı ve mallarınızı nelerden koruyorsanız, beni de ondan korumanızı şart koşuyorum, buyurmuştu.

Onlar : Bunu yaparsak bizim için ne var? diye sorduklarında Hz. Peygamber: Cennet, buyurmuştu. Onlar : Kazançlı bir alış-veriş; ahş-verişi bozmayız ve bozulmasını istemeyiz, demişler. Bunun üzerine : «Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır...» âyeti nazil olmuştur.
Allah Teâlâ : «Onlar, Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler.» buyuruyor ki ister öldürsünler, ister öldürülsünler, isterse hem ölsün, hem öldürülsünler her üç durumda onlar için cennet vâcib olmuştur. Bu sebepledir ki Buharı ve Müslim'in Sahihlerinde bulunan bir hadîste şöyle buyurulur : Allah Teâlâ kendi yolunda (cihâda) çıkana kefîl olmuştur. O, sırf Benim yolumda cihâd ve rasûlleri tasdik için cihada çıkmıştır. İşte Allah Teâlâ, eğer o ölürse; kendisini cennete koymayı tekeffül eder. Veya ona ecir veya ganimetten elde ettikleriyle beraber evine döndürecektir.
Allah Tâlâ'nm : «Tevrât'da, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir vaaddır.» kavli yukardaki va'di bir pekiştirmedir. Bunu kendi nefsine yazdığını ve bu va'dini (önceki) büyük kitablarda rasûllerine bildirdiğini buradan haber vermektedir. Bu büyük kitablar; Musa'ya indirilmiş olan Tevrat, İsa'ya indirilmiş olan İncil ve Muhammed (s,a.) e indirilmiş olan Kur'an'dır.
Allah Teâlâ : «Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir?» buyurur ki O, asla va'dinden hulfetmez, dönmez. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?)) (Nisa, 87, 122). Bu sebebledir ki burada da : «Öyleyse yaptığınız alış -verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.» buyurur. İşte bu ahdin gereğini yerine getiren, bu ahdine vefa gösterenler buna mukabil kazanmış oldukları büyük kurtuluş ve devamlı nimete sevinsinler.[77]

İzahı

Bilindiği gibi, Huneyn savaşında İslâm ordusunun sayısı' düşman ordusunun üç katıdır. Ancak İslâm ordusunun içinde ikibin adet Mek-ke'li olduğu gibi, küfrünü gizleyen intikam almak için mü'minlerin fırsatını kollayan, Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmek isteyen münafıklar, îmânı zayıf kimseler, cihâd ederek hakkı yükseltmek için değil de sırf ganimet için savaşa katılmış olan bazı genç kimseler de bulunmaktadır.
İşte bu saydıklarımız ok yağmuru başlayınca gerisin geriye kaçtılar. İslâm ordusu paniğe kapıldı ve bu gibi durumlarda normal olarak meydana gelen durum meydana geldi; bunların dışında kalan İslâm askerleri korkudan değil de mecburiyetten dolayı geri çekildiler, dağıldılar. Bu olayda Allah (c.c.) in hikmeti müslümanlan eğitmek idi. Ra-sûlullah (s.a.) her zamanki gibi sebat etti. Kendisine yakın -olan ehl-i beyt'i ve kendisinden hiç ayrılmayan Ebubekir, Ömer ve İbn Mesûd (r.a.) gibi muhacirlerin ileri gelenleri de Hz. Peygamber (s.a.) le beraber kalıp sebat ettiler. îbn Mes'ûd (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber sebat edenlerin seksen kişi olduğunu rivayet etmektedir. Bunların sayısının daha az olduğunu söyleyenler, sâdece Rasûlullah'ın yakınında gördüğü kimseleri hesaba katmaktadırlar. Ancak bu demek değildir ki, bunların dışında kalan tüm ordu korkuya kapılarak dağılmış ve yerini bildiği halde Rasûlullah (ş.a.) ı kasden

terketnıişti. Gerçek şu ki; ordu, oklardan canını kurtarmak için kaçan yeni yetme müslüman-lar ve Mekke'lilere bakarak dağılmıştı. Binlerce kişiden oluşan bu in-sanların çoğu etrafındakiler gibi Hz. Peygamber (s.a.) in yerini bilmi-yordular. Hz. Abbâs (r.a.) m bağırması üzerine Rasûlullah (s.a.) in bulunduğu yeri öğrenen müslümanlar, özellikle Ansâr dönüp toparlanmakta gecikmemişlerdir. Bunlar, hadîsçi ve tarihçilerin rivayet ettikleri haberlerdir.
Râfızîler ise âdetleri üzere bu konuda bütün sahabeyi suçlamaktadırlar. Bunlara göre; bütün ashâb korkuya kapılmış, Allah'a karşı gelmiş, Rasûlullah'ı ölüme terk ederek kaçmışlardır. Bunun içindir ki Enfâl sûresinde geçen ilâhî tehdide ve gazaba müstahak olmuşlardır. Ancak sayıları onu geçmeyen bir grup Hz. Ali (r.a.) ye uyarak Rasûlullah (s.a.) ile beraber sebat etmişti. Hz. Peygamberle beraber kendi-liğinden sebat eden tek insan Hz. Ali'dir. Eğer o olmasaydı o gün Rasûlullah (s.a.) öldürülecek ve İslâm dini de yeryüzünden silinecekti.
Bu sûrenin beş ve altıncı âyetlerini açıklarken bazı çağdaş Şîa ulemâsının yazmış olduğu bir kitabtan bahsettik. Yine orada bu zevatın, hicretin dokuzuncu senesinde bu sûrenin ilk âyetlerini okumak için Hz. Ali (r.a.) nin gönderilmesini fazla abarttıklarını, buna mukabil Hz. Ebubekir (r.a.) in hacc başkanlığına getirilmesini küçümsediklerini zikretmiş ve bu konudaki şüpheleri dağıtmıştık.
Mezkûr kitabın müellifi Hz. Ali (r.a.) nin Rasûlullah (s,a.) ile bir^ likte sebat etmesini ise ondan daha fazla abartmış öte yandan diğer sahabeyi çirkin şekilde tahkir etmiştir. Bu zâtın iddiasına göre; o gün Hz. Ömer (r.a.) de kaçanlar arasındaymış ve onunla birlikte bütün müslümanlar kaçmışlar. Yalnız Hz. Ali (r.a.) ve diğer üç kişi (bir rivayete göre dokuz kişi) onunla birlikte kaçmamışlar.
Burada şunu hemen ifâde edelim ki; bu zâtın Hz. Ömer (r.a.) hakkında ileri sürdüğü iddia hiç bir muhaddis ve siyer müellifince doğru bulunmamıştır. Müellif Buhârî'nin Katâde (r.a.) den rivayet ettiği hadîse dayanmaya çalışmaktadır. Buna göre Müslümanların dağıldığı ve Hz. Ömer'in de aralarında olduğu anlatılıyor. Katâde sözün burasında şöyle devam ediyor : Bir de baktım, Ömer (r.a.) de insanların içinde. Bunlara ne olmuş, ya Ömer? dedim. Ömer, Allah'ın takdiri, dedi. Sonra insanlar, Hz. Peygamber (s.a.) in bulunduğu yere döndüler. Müellif böyle naklediyor. Biz, onun iddiasında yer alan cehalet ve iftirayı açıklama durumundayız, çünkü o, kendine göre âyeti tefsir etmek istemektedir. Onun durumunu açıklayalım ki, kitabına rastlayanlar yanlış bilgi edinmekten kurtulabilsinler.
Hadîsi tümüyle almayan bu râfızî âlimi sâdece Ebu Katâde (r.a.) nin : !Bir de baktım, Ömer topluluk içindeydi, sözüne nazarını teksif etmektedir. Çünkü, şayet Ömer {r.a.) in sebat edenler arasında bulunduğu bilinmese, Ebu Katâde'nin sözü müsâid olduğu için onu «kaçan insanlar» içinde diye tefsir etmek istiyor, denebilir. Bu ihtimâle binâen olmalıdır ki Kastalânî, bu sözü Hz. Ömer (r.a.) in kaçmayanlar arasında olduğu tarzında yorumlamıştır. Hz. Ömer (r.a.) nasıl savaştan kaçan bir korkak olabilir? O, Rasûlullah (s.a.) in İslâm'ı kendisiyle güçlendirmesi için Allah (c.c.) a dua ettiği ve Allah'ın da kabul buyurduğu zâttır. Hattâ İbn Mes'ûd (r.a.), Ömer (r.a.) müslüman oluncaya kadar, Allah (c.c.) a alenen ibâdet edilmediğini bildirmektedir.

Aynı Râfızî bütün sahabeye, hattâ «Bî'at'ür-Rıdvân» ehline de iftira etmektedir. O ashâb ki, Allah (c.c.) onları Kur'an'da övmüş kendilerinden razı olduğuna ye'mîn etmiştir. «Andolsun ki, o ağacın altında sana bîat ederlerken Allah, mü'minlerden razı olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş, onlara güven indirmiş ve onlan pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır. Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunan-lar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralannda merhametlidirler. Onları rükûa varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rızâ isterler. Yüzlerinde secde izinden nişanlan vardır. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir : Onlar filizini yarıp çıkarmış gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu ziraatçıların da hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah, inanıp sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat va'detmiştir.»
'Bu ve benzeri Râfızî kitapları Râfızîlerin sahabeye kâfirlerden daha çok kızdıklarını göstermektedir. Çünkü Râfızî olan müellif; tüm sahabenin Mekke'li müellefe-i kulûb'un peşinden giderek savag alanından kaçtıklarını iddia etmektedir. Rasûlullah (s.a.) m yanında üç kişinin dışında kimse kalmadı diyor. Bunlar: a) Ali (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.) in Önünde kılıç sallıyordu, b) Abbâs (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.)in devesinin yularını tutuyordu, c) Ebu Süfyân İbn Haris İbn Abdülmut-talib (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.) in devesinin üzengisini tutmaktaydı. Bu üçüncü şahıs hakkında ihtilâf vardır. Bu zâtın Rasûlullah'ın sol yanında bulunmakta olan İbn Mesûd (r.a.) olduğunu söyleyenler de vardır. Öte yandan orda Benu Hâşim'den dokuz kişinin sebat ettiği de rivayet edilmiştir.
Müellif, «Sonra Allah; Rasûlü ile mü'minler üzerine sekînetini (sükûnet sağlayan emniyyetini) indirdi.» mealindeki âyetin, bu savaşta Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte sebat eden mü'minler hakkında nazil olduğunu iddia etmektedir. Buna şu sorularla cevab verilir : O halde âyet niçin birbirini ta'kîb mânâsını ifâde eden (^) ile bir öncesine bağlanmıştır? Sekînetin inmesi Bî'at-i Rıdvan ehli Ansâr ve Muhacirlerin savaş alanına dönmesini gerektirmez mi? Ya da onların dönmesi üzerine bu sükûnetin doğması îcâb etmez mi? Müellefe-i kulübün savaş alanından kaçması sonucu kapıldıkları panik ortadan kalktıktan sonra geri dönmemişler midir? Meydana gelen panik ve keşmekeş Rasûlultah (s.a.) in ve Abbâs (r.a.) in çağırması ve kendisinin bulunduğu mahalli bilmelerinden sonra Yüce Allah'ın üzerlerine sekînet indirmesiyle dağılmamış mıdır?
Doğrusu şudur ki: Bu âyette sekînetin savaş alanından kaçmaktan sonra olduğuna delâlet eden (^) edatının kullanılması, sekînetin zıddı olan panik müellefe-i kulûb'un dağılması ile olmuştur. Ve büyük kalabalığın dağılması ile de umûmî bir hal almıştır. Bu gibi hallerde bu, tabîî bir durumdur. Sebebi ve başlangıcı farklı olsa da neticesi aynı olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ise müslümanların bu durumuna üzülmüş, zihnî sıkıntıya düşmüştür. Bundan sonra Yüce Allah'ın mü'min-leri imtihan etmekteki hikmeti tamamlanınca peygamberine sükûnetini indirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.^ amcası Abbâs (r.a.) a Muhacir ve Ansan geri çağırmasını .emretmiştir. Abbâs (r.a.) m onları çağırması ile Allah (c.c.) onların üzerine sekînet indirmiş, onlar da Allah ve Rasûlüne icabet etmişlerdir.
Olayı istediği biçimde aktaran ve birtakım bâtıl yorumlarla karıştıran bu Rafızî, savaş hakkında nazil olan iki âyeti tahrîf etmeye yeltenmiş, bu âyetlerin RasûluUah

(s.a.) ile beraber sebat eden ve kendi iddiasına göre, üç veya bir kişinin dışında kalanları kınamak için indirildiğini iddia etmiş, sahabeyi küfrü gerektiren bir yerme ile yermiştir. Sözün burasında müellif şöyle diyor :
«Nerede kaldı sizin Allah (c.c.) a verdiğiniz söz? Rıdvan bî'atı günü bırakıp kaçmayacağına dâir ettiğiniz yemin? Şunu bilesiniz ki; kaçan cehennemdedir, öldürülen ise şehîd olmuştur. Allah (c.c.) a vermiş olduğunuz söze uymadınız. Yüce Allah «Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler. (Bu) Allah üzerine hak bir vaaddır.» buyurmuştur. Sözünüzü mü bozdunuz, yoksa bî'atı mı? Ki, savaşa bakmadan, orduya aldırmadan sırtınızı dönüp kaçıyorsunuz? Kim bunu yaparsa Allah'ın gazabına uğrar.» Müellif Huneyn savaşı ile ilgili âyeti tefsir ederken Allah (c.c.) in kelâmını böyle tahrîf ediyor. O âyet ki, Yüce Allah'ın mü'minlere olan lutfunu, savaşın başında meydana gelen panik ve dağılmadan sonra kendilerine yapmış olduğu yardımım hatırlatmaktan başka bir şey değildir. Bu zâtın bundan maksadı, Kur*an'da geçen sahabe ile ilgili övgüleri yoketmek, onları Allah katında mahlûkâtın kötülerinden saymak, onlar hakkında Allah (c.c.) in rızâsını gazaba, cennet va'dini cehennem tehdidine çevirmek istemektir.
Bu Rafızî'nin şu bi'at âyetini nasıl eksik bıraktığını görüyorsunuz değil mi? Çünkü âyetin devamı, onun görüşünün karşısında ve yorumunu bozan bir delil durumundadır. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor : «O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin işte bu (gerçekten) büyük kurtuluştur;» Şayet Yüce Allah onların verdikleri sözü bozacaklarını veya bu bî'atı feshettiklerini bilseydi, onlara sevinmeyi emretmez, başka bir şeyi değil de sâdece bu işi büyük bir kurtuluş diye ifâde buyurmazdı. Müellif «Yoksa bî'atı fesih mi ettiniz?» sözüyle Ansârın Akabe bî'atında kendi mal ve canlarını korudukları gibi Hz. Peygamberin de mal ve canını koruyacaklarına dâir Rasûlul-lah (s.a.) a verdikleri söze işaret etmektedir. İşin garibi, Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) sahabenin (r.a.) verdiği sözü yerine getirdiğine şâhid-lik ederlerken, bu Rafızî hıyanet ettiklerini, kasıdh olduklarım ve bî'atı feshettiklerini iddia etmektedir.
Müellif bundan sonra sözü tekrar Hz. Ömer (r.a.) in savaştan kaçtığı iddiasına getiriyor. O Ömer (r.a.) ki, Allah (c.c.) kendisiyle İslâm'a kuvvet kazandırmış, onun görüşüne uyan âyet indirmiştir. O Ömer (r.a.) ki, Hz. Peygamber (s.a.) den sonra Kur'an'ı yeryüzüne en çok yayan kimsedir.
Bütün sahabeye iftira eden bu kişi sonra şöyle devam ediyor : Müslümanların halini, düştükleri badireyi, Yüce Allah'ın kendilerini kınamasını ve o cesur asker, üstün insanla Hz. Ali (r.a.) ile sahabenin ileri gelenlerine, Ansâr ve Muhacirinin büyüklerine ve kendilerine îmâ ve işaret olunan kimselere karşı nasıl övündüğünü düşünecek olursan, o zaman Hz. Ali (r.a.) nin büyüklüğünü, Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) katındaki derecesini din ve devlet uğruna ne denli mücâdele yaptığını an-larsın. Müellif, bunlardan başka bütün mü'minlere hakaret mânâsında bir sürü şairane lâflar ediyor. İşi iyice azdırarak Zübeyr, Talha, Sa'd İbn Ebu Vakkâs gibi Peygamber (s.a.) tarafından cennetle müjdelenmiş kimseleri; Allah ve Rasûlünün kılıcı, Şâm ve Irak fâtihi, İslâm sancaktan Hâlid îbn Velîd'i, Ebu Dücâne, Sa'd İbn Ubâde, Haris İbn Sum-me ve Ebu Eyyûb gibi İslâm kahramanlarını, isimlerini vererek suçluyor. Sonra Hz. Ali (r.a.) yi; nasıl da o dağınıklığa karşı koydu, onun

uzaydan daha geniş olan göğsü ve kaderden daha geçerli olan kalbi ile ters çevirmeyi başardı, diyerek bu paniğin, sahabenin kalblerini bozduğu, darmadağınık ettiği yalanını söylemek durumunda kalıyor. Ve yemin ederek; o, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabı (r.a.) arasından bu olayın mükâfatı ile ayrıcalık kazanıyor, onun şerefiyle üstünlük elde ediyor, onun şerefiyle doluyor, diyor. İftira edip diğer ashaba hakaret yağdırdığı ve Allah adına yalan söylediği takdirde ancak aşırılığının tamamlanacağını sanıyor.
Sonra bu sözleri —diğer sahabeye hakaret ettiği gibi— Rasûrullah1-la (s.a.) beraber sebat eden dokuz kişilik Hâşimî topluluğuna, hakaret etmek için söylemediğini, onlara sâdece neseblerinden ötürü hakaret etmediğini, yoksa bunların da bir cesaret ve üstünlüğü olmadığını —oysa bu da bir hakarettir— söyleyerek şöyle devam ediyor : «Kendisinden başka hak ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki; bunlar ancak Ali (r.a.) sebat ettiği için sebat etmişler, onun savunmasından dolayı tutunabilmişlerdir. Çünkü Hz. Ali (r.a.) nin onları korumak ve savunmak için yeterli olacağını biliyorlardı. Çünkü tarihi inceleyen, azıcık okuyan bir kimse Hâşimîlerden olan bu şahısların daha önce kahramanlıkları olmadığını bilir. Tarih bunlann o güne kadar hiç bir kimseyi öldürdüklerini yazmamıştır.»
«Allah aşkına bana söyleyiniz. Cesaret ve metanetini bildikleri Hz. Ali (r.a.) şu dokuz kişinin içinde bulunmasaydı onların herhangi biri sebat eder miydi? Vallahi hayır!.. O zaman kıyamet kopar, Rasûlullah (s.a.) öldürülür, din ve devlet giderdi. Bu ümmetin kurtuluşunu mü-teâkib yok olması, yaşarken yıkılması demektir. İşte Hz, Ali (r.a.) nin Rasûlullah (s.a.) ı koruması, onunla beraber yüzü (?) aşmayan savaşçının sebat etmesi Hz. Peygamber (s.a.) in yaşamasına, din ve devletin bakâsına halkın yok olmaktan kurtulmasına sebeb olmuştur.»
Müellif, bu şairane hayâllerden, râfizîce iftiralardan sonra halifelik konusunda din, devlet ve devlet başkanlığı İşlerine Allah (c.c.) in kendisine işaret buyurduğu zâttan başkalarını seçtiklerinden dolayı ümmeti suçlamaya yöneliyor.
Bundan sonra da Buhârî, Müslim ve benzeri sahih hadîs kitabı sahiplerini suçlamaya geçiyor. Çünkü bu zâtlar, bu konuda kendisinin ve emsalinin yaptığı gibi Allah (c.c.) a Rasûlüne (s.a.) Ansâr ve Muhacirine iftira etmemektedirler. Buhârî ve Müslim'i suçlarken bu konuda şöyle diyor : «Buhârî ve Müslim'e şaşıyorum. Bu çok önemli meselede Ali (r.a.) yi nasıl sözkonusu etmiyorlar? Oysa Kur'an bu olayda onu zikrediyor.» Biz, el-Menâr mecmuasında onun Buhârî ve Müslim'e iftiralarını cevablandırmıştık. Burada ise Allah (c.c.) in kitabını savu-malım ve ona yaptığı iftirayı cevablandırmaya çalışalım.
Cenâb-ı Allah Kur'an'da ne lâfzan ve ne de zımnen Hz. Ali'nin Hu-neyn'de mü'minleri kurtardığını ifâde buyurmamıştır. Yüce Allah nıü'-minleri kendisinin kurtardığını şöyle ifade etmektedir ; «Allah size çok yerde ve Huneyn'de yardım etti.» ve «sonra Allah sekînetini Rasûlü-nün ve mü'minlerin üzerine indirdi». Ne Hz. Ali'nin ve ne de —şiîlerin onlardan başka kimsenin Rasûlullah (s.a.) m yanında sebat etmediğini iddia ettikleri— üç veya dokuz kişinin üzerine indirdiğini söyle-memektedir. Hz. Peygamber (s.a.) Ie beraber adlan bilinen 80 kişinin daha orada sebat ettiğini söyledik. Bu rivayetler, bu 80 kişiden başka kimsenin orada sebat etmediğini de gerektirmez. Yüce Allah Kur'an'ın-da «Sizin görmediğiniz ordular

(melekler) gönderdi de (onlarla) kâfirlere azâb etti», buyurmaktadır. Görülüyor ki, Allah Teâlâ burada kâfirlere Hz. Ali (r.a.) nin azâb ettiğini, onları bozguna uğrattığını söylememiştir. Bunu ne bir muhaddis, ne de bir siyer bilgini söylememiştir.
Eğer müellif «bu zâtlar oldum olası Hz. Ali (r.a.) nin meziyetlerini saklarlardı onun için böyle bir şeyden bahsetmiyorlar» gibi bir iddiada bulunursa; buna şöyle cevab veririz : Muhaddisler ve siyer âlimleri Hz. Ali (r.a.) nin meziyetlerini anlattıkları kadar hiç bir sahabenin meziyetlerini anlatmamışlardır. Buhârî ve Müslim Hz. Peygamberin sebat ettiğini bildirip te Hz. Ali'den bahsetmemişlerse; bu olayda Ebubekir ve Ömer (r.a.) i de zikretmemişlerdir. Buhârî ve Müslim bilinen şartlarına uyduğu için Abbâs ve Ebu Süfyân İbn Haris (r.a.) i özellikle zikretmişlerdir. Müellif Buhâri'den muallak bir rivayet naklederek bu rivayetin Ömer (r.a.) in savaştan kaçanlar arasında olduğunu gösterdiğini, bu zâtın Muâviye hakkında hiç bir şey rivayet etmediğini, oysa Ali (r.a.) hakkında birçok hadîse yer verdiğini de iddia etmektedir.
Eğer Buhârî ve Müslim güvenilirliğinden emîn olamadıkları bazı râfızîlerin rivayetini kabul etmemişlerse bundan dolayı niçin kınansınlar? Biz görüyoruz ki; bu zât gibi müellifler.aşırılıklarından dolayı, sahabeye iftira ve onları haksız yere yerme maksadıyla Allah (c.c.) a ve Rasûlüne (s.a.) iftira edebilmekte, Allah (c.c.) in âyetlerini tahrife, cür'et edebilmektedirler.
Şunu ifâde edelim ki, Buhârî ve Müslim'in bu dürüstlüklerinde şaşılacak hiç bir şey yoktur. Asıl şaşılacak olan Rafızî'nin halidir : Olmayan bir şeyi, hattâ aksi olan bir şeyi Allah (c.c.) in kitabına isnâd ederken, Huncyn savaşında Hz. Peygamber (s.a.) le beraber Ali (r.a.) ve onunla beraber cesaret, îmân ve Rasûlullah (s.a.) in hayatına önem verdiklerinden dolayı değil de, onun sebatına dayanarak üç veya dokuz kişiden başka kimsenin sebat etmediğine yemîn ederken nasıl oluyor da utanmıyor? Bundan başka, «O olmasaydı Rasûlullah (s.a.) ölecek, din ve devlet yok olacaktı» gibi iddialarda bulunurken; Allah (c.c.) tan ve Hz. Ali (r.a.) nin bütün meziyetlerini kendisinden aldığı Rasûlullah (s.a.) tan nasıl utanmıyor? Utanmıyor da Rasûlullah (s.a.) la beraber tek başına onun sebat ettiği tarzında iftira ederek Rasûlullah (s.a.) ı, dini ve bütün halkı ona borçlu kılıyor. İddia ettiği olayın bir an için gerçek ol-duğunu kabul etsek bile; bu, bahsettiğimiz borçluluğu gerektirmez. Çünkü, zâten Muhacir ve Ansâr'm savaş alanına dönmesi ve nihayet onları savaş alanında desteklemek için meleklerin inmesiyle Rasûlullah (s.a.) ve beraberindekilere önce Allah'ın lutfu, sonra desteği, müyesser olmuştur.
Bu zât Yüce Allah'ın «Ey Rasûl, Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.» âyetine inanmıyor olmalı ki, Rasûlullah (s.a.) in öldürülmesinden söz ediyor?
Bilmiyor mu ki, Hz. Ali (r.a.) yanında bulunmadığı halde Rasûlullah (s.a.) nice insanlar ve topluluklar tarafından öldürülmek istenmiş ve Allah (c.c.) kendisini onlardan korumuştur?
Bu zât, Allah (c.c.) m Kur'an ve hadîste Peygamberini muzaffer kılacağı ve dinini bütün dinlerden üstün yapacağına dâir va'dini, düşmanlarını ise perişan edeceğini de mi bilmiyor? Rasûlullah, (s.a.) Hevâzin kabilesinin Huneyn'de savaşmak için

toplamış olduğu şeylerin müslümanlara ganimet olacağını biliyordu. Buna rağmen müellif «Ali (r.a.) olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.) öldürülür, İslâm devleti yıkılır, ümmet helak olurdu.» sözünü nasıl .sarfedebiliyor? Hevâzin kabilesi, diğer araplann yapamadığı bir şeyi yapmaya kadir miydi? Öte yandan müslünıanlar her bakımdan onlardan daha güçlü değiller miydi? Bütün bunlardan başka Allah (c.c.) in yardımı onlara tahsis edilmemiş miydi?
Müslümanları Rafızîliğe döndürmek için muhaddislere ve sahabeye hakaret etmek olur şey mi?
Sağlam akıl, bağımsız fikir sahibi ve İslâm tarihinden haberi olan herkes kesinlikle bilmektedir ki; Rasûlullah (s.a.) in ashabı (r.a.) korkak değil, aksine insanların en cesuru idiler. Yüce Allah Peygamber (s.a.) ini yardımı ve ashabı ile desteklemişti. Sâdece Hz. Ali (r.a.) ile değil. Nitekim Cenâb-ı Allah «O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyendir.» buyurmuştur. Şunu da bilmek gerekir ki; Bedir savaşında Rasûlullah (s.a.) ile beraber bulunanlar da sayıca az, yaya ve aç kimselerdiler. Bununla beraber, Allah (c.c.) onları kendilerinin üç katı olan Kureyş ordusuna ve ileri gelenlerine karşı muzaffer kılmıştır. İşte bu mü'minler, sayı bakımından Bedir'in şartlarının tamamen aksi olan bu savaşta Hevâzin kabilesi ile savaşmaktan korkacak değillerdi.
Ancak Allah Teâlâ onları imtihan etti. Bu imtihanın sebebini daha önce söylemiş bulunuyoruz. Ki Yüce Allah, kendisine, inayetine, Rasûlü-ne (s.a.), onu yardımıyla destekleyeceğine îmânlarının artmasını, sâdece sayı bakımından çoğunlukta olmalarına aldanmamalarını istiyordu.
Biri çıkıp ta kendisini aşırılık kuşatan, aklını taassub alan bu Şiî'nin yeminine zıt bir yemîn etse ve dese ki: Allah (c.c.) a yemîn ederim ki, Hz. Peygamber (s.a.) i peygamberlerin (a.s.) sonuncusu, dinin tamamlayıcısı, âlemlere rahmet olarak gönderen Allah (c.c), onu kâfirlere karşı muzaffer kılmaya, baskıncıların baskınına karşı korumaya Hz. Ali (r.a.) veya bir başkasının yardımıyla değil, sırf kendi lutfuyla kendisi üstlenmiştir. Eğer Allah (c.c.))Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) i yaratmamış veya Hz. Ali (r.a.) Huneyn savaşında Rasûlullah (s.a) in ordusunda bulunmamış olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) öldürülmeyeceği gibi, din de yeryüzünden silinmeyecek, ümmet yok olmayacaktı. Allah (c.c.) da Peygamberine vermiş olduğu zafer sözünü yerine getirecekti. Evet şimdi, sahabenin tümünü sevmekte olan bir Sünnî Allah (c.c.) in kitabına, Rasûlullah (s.a.) in sünnetine, doğru tarihe uygun olan bu yemîni etse, bu yemîn Allah (c.c), Rasûlü (s.a.) ve Hz. Ali (r.a.) nez-dinde, şu Şiî'nin cehaletle ve bütün zikrolunanlara uymayan taassubu ile yapmış olduğu yeminden daha doğru ve daha güzel olurdu. «Allah'ın yoldan sapıttırdığı bir kimse için artık hiç bir yol gösterici olamaz.»[78]

112 — Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû' edenler, secde edenler, ma'rûfu emredenler, münkeri nehyedenler, Allah'ın hududunu koru-yanlardır. Mü'minleri müjdele.

Bu güzel sıfatlar ve güzel huylar; mukabilinde Allah'ın canlarını ve mallarını satın almış olduğu mü'minlerin sıfatlandır. Onlar; Bütün günâhlardan «tevbe edenler»,

kötülükleri terkaderler, ibâdet ederler, Rablarının emirlerini yerine getirirler, ve ona ibâdete devam ederler.
Onların söz ve fiilleri bunlardır. Sözle yapılan amellerin en özeli hamdet-mektir. Bu sebepledir ki: «Hamd edenler...» buyurmuştur. Amellerin en faziletlisi ise oruçtur. Oruç; yemek, içmek ve cima' gibi lezzetleri terketmektir. Burada seyahat ile kasdedilen işte budur. Bu sebepledir ki: «Seyahat edenler.» buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) in hanımları da : (Tahrîm, 5) âyetinde bununla nitelenmişlerdir. Yani
onlar, oruç tutanlardır. Aynı şekilde «rükû' ve secde edenler.» buyurmuştur. Bunlarla birlikte onlar, Allah'ın yaratıklarına fayda verirler. Ma'rûfu emretmek, münkerden nehyetmek suretiyle Allah'a itâata onları irşâd ederler. Zîrâ onlar, neyin yapılması gerektiğini, neyin de terke-dilmesi gerektiğini bilirler. O, helâl kılma ve haram kılmasında Allah'ın hükümlerinin hududunu muhafaza etmektir. Bu muhafaza hem ilim, hem de amel bakımından olacaktır. Onlar, hem Allah'a ibadet eder ve hem de yaratıklarına nasihat ederler. Bu sebepledir ki: «Mü'minleri müjdele.» buyurmuştur. Zîrâ îmân, bütün bunları içine almaktadır. İşte bu sıfatlarla nitelenmiş olanlara ne mutlu.
Süfyân es-Sevrî'nin Âsim kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o : «Seyahat edenler, oruç tutanlardır.» demiştir. Aynı görüş Saîd İbn Cübeyr ve Avfî tarafından İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: «Allah Teâlâ'nm Kur'an'da zikretmiş olduğu her seyahat; oruç tutanlardır.» Dahhâk —Allah ona rahmet eylesin— de böyle söylemiştir. İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Âişe (R. Anhâ) dan rivayetine göre o : Bu ümmetin seyahati oruçtur, demiştir. Burada seyahat edenlerden maksadın, oruç tutanlar olduğu Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Dahhâk İbn Müzâhim, Süfyân İbn Uyey-ne ve başkalarınca da söylenmiştir. Hasan el-Basrî ise : Seyahat edenler; Ramazân ayında oruçlu olanlardır, demiştir. Ebu Amr el-Abdî de : Seyahat edenler; mü'minlerden oruca devam edenlerdir, demiştir. Bu sözün bir benzeri, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur. Şöyle ki: îbn Cerîr'in Muhammed İbn Abdullah kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Seyahat edenler; işte onlar, oruçlu olanlardır, buyurmuştur. Bu hadîsin mevkuf olarak rivayeti daha sıhhatlidir. Yine İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Ubeyd İbn Ünıeyr'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e seyahat edenler soruldu da : Onlar, oruçlu olanlardır, buyurdu. Bu da ceyyid bir mürseldir.
Bunlar, görüşlerin en sıhhatli ve en meşhur olanlarıdır. Ancak seyahatin cihâd olduğuna delâlet eden haberler de vârid olmuştur. Şöyle ki: Ebu Davud'un Sünen'inde Ebu Ümâme'den rivayet ettiği bir hadise göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, bana seyahat için izin ver, demişti. Hz. Peygamber (s.a.) : Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihâd-cbr, buyurdu. İbn Mübârek'in İbn Lehîa'dan rivayetine göre; Umâre İbn Ğaziyye, ona şöyle haber vermiş : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında seyahat anılmıştı. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Allah Teâlâ bunun yerine bize Allah yolunda cihâd ve her bir yüksek yerde tekbîri vermiştir. İkrime'den rivayet edildiğine göre o : Onlar, ilim öğrenenlerdir, (İlim peşinde

koşanlardır.) demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem de : Onlar muhacirlerdir, demiştir. Her iki görüşü de İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Burada seyâhattan maksad; sâdece yeryüzünde seyahat etmeyi ve çöllerde, mağaralarda, dağların tepelerinde yalnız kalmayı ibâdet sayanların anladığı mânâ değildir. Zîrâ bu, fitne ve dinde sarsıntılar olduğu günlerin dışında meşru' değildir. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kişinin en hayırlı malı, peşine düşerek dağların tepelerine, yağmurların düştüğü yerlere gideceği ve böylece dinini fitnelerden koruyacağı koyun olacaktır.
Avfî ve Ali îbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; o, «Allah'ın hududunu koruyanlardır.» âyeti hakkında: Allah'ın tâatı üzere kâim olanlardır, demiştir. Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Ondan gelen rivayetlerden birinde ise o : Allah'ın farzlarını koruyanlardır, demiştir. Başka bir rivayette ise : Allah'ın emri üzere şâhid ve kaim olanlardır, demiştir.[79]

Îzâhı

113 — Cehennem ashabı oldukları munakkak meydana çıktıktan sonra, akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.
114 — İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi; sadece ona verdiği bir vaaddan dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki tbrâhîm, çok içli ve halim idi.

Müşrikler İçin Mağfiret Dilemek

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... İbn el-Müseyyeb'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ebu Tâlib'in vefatı esnasında Hz. Peygamber (s.a.) onun yanına girdi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye onun yalımdaydılar. Hz. Peygamber ; Ey amca, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur de. Bu kelime ile ben Allah katında senin için bir delile sahip olayım, dedi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye : Ey Ebu Tâlib, Abdülmutfcaüb'in dininden yüz mü çevireceksin? dediler. Onlar böyle söylemeye devam ettiler de sonunda onun konuştuğu son söz : Abdülmuttalib'in dini üzere, demek oldu. Hz. Peygamber (s.a.) : Sana mağfiret dilemekten men'olunmadiğim sürece senin için mutlaka mağfiret dileyeceğim, buyurdu da : «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyeti ile : «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin...» (Kasas, 56) âyetleri nazil oldu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Âdem'in... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Müşrik olan ana babasına mağfiret dileyen birini işittim, müşrik oldukları halde kişi ana babasına mağfiret diler mi? dedim. İbrahim babasına mağfiret dilemedi mi? dedi. Bunu Hz. Peygamber (s.a.) e söyledim de : «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akraba bile olsalar, müşrikler

için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz... Ama öldüğünde onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» âyetleri nazil oldu. «Öldüğü zaman.» kısmını bilmiyorum, Süfyân mı, yoksa İsrail mi söyledi; yoksa hadîsin metni içinde midir? Ben de derim ki: Bu, Mücâhid'den rivayetle sabit olup, o : Öldüğü zaman, demiştir.
îmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... îbn Büreyde'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Bizi indirdi (konaklattı). Biz, onunla beraber yaklaşık süvari bin kişi idik. İki rek'at namaz kıldı. Sonra yüzünü bize çevirdi. Gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Ömer İbn Hattâb kalkıp; babam anam sana feda olsun, dedikten sonra : Ey Allah'ın elçisi, sana ne oldu? diye sordu. Şöyle buyurdu : Ben Rabbımdan ümmetime mağfiret dileme hususunda istekte bulundum, bana izin vermedi. Onlara acımamdan dolayı gözlerim yaşardı. Ben size üç şeyi yasaklamıştım : Sizi kabir ziyaretinden men'etmiştim, onları ziyaret ediniz. Zîrâ kabirleri ziyaret, size hayrı hatırlatır. Üç günden sonra kurbânların etlerini size yasaklamıştım; yeyiniz ve ondan dilediğinizi alıkoyunuz. Kablardan içmeyi size yasaklamıştım; hangi kabdan dilerseniz için, sarhoşluk veren şeyi içmeyin.
İbn Cerîr'in Alkame îbn Mersed kanalıyla Süleyman İbn Büreyde'den, onun da babasından rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye geldiğinde, bir kabir kalıntısının yanma gidip oturdu. Ona hitâb etmeye başladı, sonra ağlayarak kalktı. Biz : Ey Allah'ın elçisi, senin yapmış olduğun şey bizi şüphelendirdi, dedik. Şöyle buyurdu : Annemin kabrini ziyaret konusunda Rabbımdan izin istedim, bana izin verdi. Ona mağfiret dilemek için izin istedim, bana izin vermedi. Allah Rasû-lünün o gününden daha çok ağladığı görülmemişti.
İbn Ebu Hatim Tefsîr'inde der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bir gün kabristana çıktı. Biz de peşinden gittik. Geldi ve nihayet kabristanda bir kabrin yanında oturdu. Uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı. Onun ağlaması ile biz de ağladık. Sonra Ömer İbn Hattâb kalkıp ona doğru gitti. Önce onu, sonra bizi çağırdı ve : Sizi ağlatan nedir? buyurdu. Biz : Senin ağlamana ağladık, dedik. Buyurdu ki: Yanında oturduğun kabir Âmine'nin kabridir. Rabbımdan onu ziyaret için izin istedim, bana izin verdi. Sonra râvî, hadîsi başka bir şekliyle rivayet eder. Sonra da buna yakın olarak İbn Mes'ûd hadîsini zikreder. Onda şu fazlalık vardır : Rabbımdan ona dua için izin istedim, izin vermedi. Bunun üzerine : «Akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyeti indi. Beni bir çocuğun annesi için hissettiği üzüntü kapladı. Size kabir ziyaretini yasaklamıştım, kabirleri ziyaret ediniz. Zîrâ o, âhireti hatırlatır. Bu hadîsle aynı anlamda diğer bir hadîs-i şerîf şöyledir : Taberânî der ki: Bize Muham-med İbn Ali el-Mervezî'nin... İbn Abbâs'-tan rivayetine göre; Allah Ra-sûlü (s.a.) Tebûk gazvesinden dönüp de umre yaptığında, Usfân yokuşuna indiğinde ashabına : Ben size dönünceye kadar yokuşa arkanızı verin, buyurdu. Gitti ve annesinin kabrinin yanında indi. Rabbına uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı ve ağlaması arttı. Onlar da onun ağlamasına ağladılar ve : Allah peygamberinin burada ağlaması, ancak ümmeti hakkında onun güç yetiremeyeceği bir şey meydana gel-diğindendir, dediler. Onlar ağladığında Hz. Peygamber kalktı, onlara döndü ye : Sizi ağlatan nedir? buyurdu. Onlar : Ey

Allah'ın Peygamberi, senin ağlamana ağladık ve : Herhalde ümmetin hakkında senin güç yetiremeyeceğin bir şey vuku buldu, dedik. Hayır, bir kısmı olmuştur. Fakat annemin kabrine indim, kıyamet günü ona şefaat etmeme izin vermesi için Allah'a dua ettim. Bana izin vermedi. Ona acıdım, zîrâ o benim annemdir ve ağladım. Sonra Cibril bana geldi ve : İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Sen de annenden İbrahim'in babasından uzaklaştığı gibi uzaklaş,-dedi. Ona acıdım, zîrâ o benim annemdir. Rabbımdan, ümmetimden dört şeyi kaldırmasını diledim : Onlardan ikisi kaldırtfdı, ikisini kaldırmayı ise kabul buyurmadı: Gökten taş yağdırılması, yeryüzünden boğulma, fırkalara ayrılmamaları ve bazısının hıncını bazısını tattırmaması hususunda Rabbıma dua ettim. Allah onlardan; gökten taş yağmasını ve yerden boğulmayı kaldırdı. Katil ve karışıklığı kaldırmayı ise kabul buyurmadı, Allah Rasûlü (burada) ancak annesinin kabrine yönelmiştir. Zîrâ o, bir kedâ ağacı (hurmaya benzer bir ağaç) altına def-nedilmişti ve Usfân onlarındı.
. Bu, garîb bir hadîs olup siyakı da garîbdir. Hatîb el-Bağdadî'nin «es-Sâbık ve'1-Lâhık» isimli eserinde meçhul bir sened ile Hz. Âişe'den rivayet etmiş olduğu şu hadîs münker olması hasebiyle çok daha ga-rîbdir : Bu hadîste anlatıldığına göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamberin annesini diriltmiş, o. îmân etmiş, sonra (tekrar eski haline) dönmüş. Sü-heylî'nin «er-Ravd» isimli eserinde içinde meçhul râvîlerin bulunduğu bir isnâd ile rivayet etmiş olduğu şu hadîs de aynı şekilde münker ve son derece garîbdir : Muhakkak ki Allah Teâlâ babasını ve anasını Hz. Peygamber için diriltmiş ve her ikisi de ona îmân etmiş. Hafız (Ömer İbn Hasan) îbn Dihye der ki: Bu, Kur'an'ın ve iemâ'ın reddettiği uydurma bir hadîstir. Allah Teâlâ : «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» (Nisa, 18) buyurmuştur. Ebu Abdullah el-Kurtubî : Bu hadîsin muktezâsı... der ve îbn Dihye'ye cevab verir. Onun bu istidlalinin Özeti şudur : Muhakkak ki bu, yeni bir hayattır. Nitekim batışından sonra güneş dönmüş ve Hz. Ali ikindiyi kılmıştır. Tahâvî der ki: Bu. yani güneş hadîsi sabittir. Kurtubî der ki: O ikisinin (Hz. Peygamberin anne ve babasının) diriltilmeleri aklen ve şer'an muhal değildir. Ben işittim ki Allah Teâlâ, Hz. Peygamberin amcası Ebu Tâlib'i diriltmiş ve o kendisine îmân etmiştir. Ben de derim ki: Bütün bunlar, hadîsin sahih olmasına bağlıdır. Şayet hadîs sahîh ise elbette bunlara bir mâni yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, «Akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve müşriklere yaraşmaz.» âyeti hakkın-da der ki: Allah Rasûlü (s.a.) annesine mağfiret dilemek istedi de Allah Teâlâ onu bundan men'etti. Muhakkak ki Allah'ın Halîli İbrâ-hîm, babası için mağfiret dilemiştir, dedi de Allah Teâlâ : «İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi; sâdece ona verdiği bir vaaddan dolayı idi.» âyetini indirdi. Yine bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Onlar bu âyet nazil oluncaya kadar onlara (akrabaları olan müşriklere) mağfiret dilerlerdi. Bu âyet nazil olunca, ölüleri için mağfiret dilemekten men'olunmadılar. Sonra Allah Teâlâ : «İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi...» âyetini indirdi.
Bu âyet hakkında Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından bazıları: Ey Allah'ın peygamberi, muhakkak ki bizim babalarımızdan

komşuluğu güzel olan, akrabalarına gelip giden, esirleri kurtaran, zimmetlerine vefa gösterenleri vardır. Onlar için mağfiret dilemeyelim mi? dediler. Hz. Peygamber (s.a.) : Evet, Allah'a yemîn olsun ki, ben de İbrahim'in babası için mağfiret dilediği gibi babama mağfiret diliyorum, buyurdu da Allah Teâlâ : «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyetini indirdi. Sonra Allah Teâlâ, İbrahim'i ma'zûr görerek : «İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» buyurmuştur. Râvî der ki: Bize anlatıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana öyle kelimeler vahyolundu ki onlar kulağıma girdi, kalbime yerleşti: Müşrik olarak ölen kimseye mağfiret dilememekle emrolundum. Kim, malının fazlasını verirse; bu onun için en hayırlı olandır. Kim de tutar (vermez ise) bu onun için en kötü olandır. Allah Teâlâ (hiç kimseyi) yalnızca kendine yetecek kadar malı olduğundan dolayı infâk etmeyenleri kınamaz.
Sevrî'nin Şeybânî'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir ; Yahûdî birisi Ölmüştü. Onun müslüman bir oğlu vardı. Müslüman olan oğlu onunla beraber (onun cenazesine) çıkmadı. Bu, İbn Abbâs'a anlatıldığında şöyle dedi: Onunla beraber yürümesi ve onu defnetmesi gerekirdi. Hayatta olduğu sürece de onun salâhı için, duâ etmeliydi. Öldüğünde ise onu kendi haline bırakmalıydı. Sonra şöyle dedi: İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Ona duâ etmedi.
Bunun sıhhatine Ebu Dâvûd ve başkalarının Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etmiş oldukları şu hadis şehâdet etmektedir : Bu hadîste Ali İbn Ebu Tâlib der ki: Ebu Tâlib öldüğünde : Ey Allah'ın elçisi, senin ihtiyar, dalâlette olan amcan ölmüştür, dedim. Buyurdu ki: Git ve onu defnet. Bana (geri) gelinceye kadar hiç bir şey konuşma. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti. Rivayete göre; amcası Ebu Tâlib'in cenazesi ile karşılaştığında Allah Rasûlü (s.a.) : Ey amca, muhakkak sana akrabalığı yerine getirdim, buyurmuştu.
Atâ îbn Ebu Rebâh der ki: Zinadan hâmile kalmış bir Habeş'li kadın dahi olsa kıble ehlinden bir kimse üzerine duayı elbette bırakacak değilim. Zîrâ ben; müşrikler dışında Allah'ın duayı men'ettiğini asla işitmiş değilim. Allah Teâlâ : «Müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve rnü'nünlere yaraşmaz.» buyurmuştur.
îbn Cerir'in îbn Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle dermiş : Ebu Hüreyre ve annesi için mağfiret dileyene Allah rahmet eylesin. Ben: Ya babası için? diye sordum da : Hayır, muhakkak ki babam müşrik olarak ölmüştür, dedi.
«Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» âyeti hakkında İbn Abbâs der ki: İbrâhîm babası ölünceye kadar onun için mağfiret dilemekte devam etti. Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Bir rivayette ise o, şöyle demiştir: Öldüğünde onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli oldu. Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkaları da —Allah onlara rahmet eylesin— böyle söylemişlerdir. ,
Ubeyd İbn Umeyr ve Saîd İbn Cübeyr der ki: Kıyamet günü Hz. İbrâhîm babasıyla karşılaştığında ondan uzaklaşacaktır. Babasının yüzü boz renkli ve bulanık olacak,

ey îbrâhîm, ben sana karşı gelirdim, bu gün ise karşı gelmeyeceğim, diyecek de Hz. îbrâhîm : Ey Rabbım, (yaratıkların)- diriltileceği günde beni rüsvây etmeyeceğini bana va'det-memiş miydin? Uzaklaştırılmış babamdan daha şiddetli bir rüsvâylık var mı? diyecek. Ona : Arkana bak, denilecek. Bir de görecek ki, o (babası) çamura bulanmış bir erkek sırtlan olmuş. Sonra ayaklarından tutulup ve ateşe atılır.
Allah Teâlâ : «Muhakkak ki İbrahim çok içli ve halîm idi.» buyurur. Süfyân es-Sevrî ve birçoklarının Âsim İbn Dehdele kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o : kelimesinin çok duâ eden anlamına geldiğini bildirmiştir. Başka bir kanaldan olmak üzere bu, İbn Mes'ûd'dan da rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Müsen-nâ'nın... Abdullah İbn Şeddâd İbn el-Hâd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) otururken birisi: Ey Allah'ın elçisi, Evvâh nedir? diye sordu da : Çokça niyazda bulunan, buyurup : Mur hakkak ki İbrahim çok içli ve halîm idi, dedi. Hadîsi İbn Ebu Hatim, İbn el-Mübârek kanalıyla Abdülhamîd İbn Behrâm'dan rivayet etmiştir ki o: Çok tazarrû'da bulunan, çok duâ edendir, demiştir. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Ebu Ubeydeyn'den rivayet ettiğine göre; o, İbn Mes'ûd'a kelimesini sormuş da : O, çok merhametli olandır, demiş. Mücâhid, Ebu Meysere Amr İbn Şurahbil, Hasan el-Basrî ve Katâde de bu kelimenin; çok merhametli, Allah'ın kullarına çok acıyan anlamında olduğunu söylemişlerdir. İbn el-Mübârek'in Hâlid kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «el-fîvvah»; Habeş dilinde yakîn sahibi anlammadır, demiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî de bu kelimenin, yakîn sahibi anlamına olduğunu söyler. Mücâhid, Dahhâk, Ali İbn Ebu Talha ve Mücâhid'in İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; el-evvâh, mü'mindir. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Ebu Talha: Fazlaca tevbe eden mü'min, ibaresini kaydetmiştir. Avfî ise İbn Abbâs'tan rivayetle bu kelimenin, Habeş dilinde mü'min anlamına olduğunu söyler. İbn Cüreyc de aynı görüşü paylaşır. Ahmed der ki: Bize Musa'nın... Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Zû el-Bi-câdeyn adındaki kişi için : O, Evvâh'tır, buyurmuştu. Bunun sebebi; o kişinin, K.ur'an'da Allah'ı çok zikretmesi ve duada sesini yükseltmesidir. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve Şa'bî, kelimesinin tesbîh eden anlamında olduğunu söylerler. İbn Vehb'in Muâ-viye İbn Salih kanalıyla Ebu Derdâ (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kuşluk namazına ancak Evvâh olan devam eder. Ebu Ey-yûb'dan naklen Şüfeyy İbn Mâni' : «el-Evvâh»; hataları anıldığı zaman onlardan mağfiret dileyendir, demiştir. Mücâhid'den rivayete göre ise Evvâh; kendini muhafaza eden, korkan, günâhı gizlice işleyip yine gizli olarak ondan tevbe edendir. Bütün bu görüşleri İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— zikretmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Hasan İbn Müslim İbn Ben-nâk'dan rivayetine göre; birisi Allah'ı çokça zikreder ve tesbîh ederdi. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e zikredildi de : Muhakkak o, Evvâh'tır, buyurdu. Yine İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) bir ölüyü defnetmişti. Rasûlullah; Allah sana rahmet eylesin. Muhakkak ki sen Evvâh idin, buyurdu. Burada onun Kur'an'ı çokça okuduğunu kasdediyordu. Şu'be'nin Ebu Yûnus el-Bâhilî kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Birisi Beyt-i Harâm'ı tavaf ediyor ve duasında : Evveh, evveh (oh, oh) diyordu. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e anlatıldı da : O, muhakkak ki Evvâh'tır, buyurdu. Ebu Zerr der

ki: Bir gece çıkmıştım; bir de ne göreyim? Allah Rasûlü (s.a.) yanında lâmbalar ile o adamı geceleyin defnediyor. İbn Cerîr'in rivayet etmiş olduğu bu hadîs garîbdir.
Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edildiğine göre; o, «Muhakkak ki İbrâ-hîm çok içli idi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Cehennem zikredildiği zaman : Ah ateşten! dermiş.
İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc; âyetteki («lyjM   ) kelimesinin, fakîh anlamında olduğunu söylemiştir.
İlim imâmı Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bu görüşlerin en evlâsı; Muhakkak kî o, çokça duâ edendir, diyenlerin görüşüdür. Âyetin akışına münâsib olan da budur. Zîrâ Allah Teâlâ, İbrahim'in babasına olan bir va'dinden dolayı ona mağfiret dilediğini zikretmiştir. Hz. İbrâhîm çok duâ ederdi, kendisine zulmeden ve hoşlanmayacağı şeyleri yapan kimseye karşı halîm idi. Bu sebepledir ki: «Babası Hz. İbrahim'e : Sen benim tanrılarımı beğenmiyor musun, ey İbrâhîm! Andolsun ki bundan vazgeçmezsen seni taşlarım, uzun bir müddet benden ayni git, dediğinde; İbrâhîm dedi ki: Selâm olsun sana, senin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Zîrâ O, bana karşı çok lütuf kârdır.» (Meryem, 46 - 47) âyetinde zikredilen şiddetli eziyetine rağmen babası için mağfiret dilemiştir. Kendine olan eziyyetine rağmen ona karşı halîm davranmış, ona duâ etmiş, onun için mağfiret dilemiştir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki İbrâhîm çok içli ve halîm idi» buyurmuştur.[80]

115 — Allah bir kavmi hidâyete erdirdikten sonra; sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça dalâlete dü-şürmez. Muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.
116 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Öldürür ve diriltir. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da yoktur.

Allah Teâlâ burada, kendi şerefli nefsinden ve adaletli hükmünden haber verir ki; O, kendilerine risâlet ulaştıktan sonra aleyhlerine hüccet ve delil ikâme edilmiş olmadıkça bir kavmi dalâlete düşürmez. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Semûd kavmine gelince; onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar, körlüğü doğru yola tercih ettiler.» (Fussilet, 17).
«Allah bir kavmi hidâyete erdirdikten sonra; sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça dalâlete düşürmez.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Allah Teâlâ'nın mü'minlerin müşrikler için mağfiret dilemeleri hususundaki beyânı husûsîdir. İtaat ve ma'siyet olan şeyleri yapınız veya bırakınız şeklinde ifâde etmesi ise umûmîdir.
îbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Size bir yasaklama ıgelip te terketmediğiniz durumlarda Allah Teâlâ size hidâyetini bahşedip te Zâtına ve elçisine îmân etmenizi sağladıktan sonra müşrik olan ölülerinize mağfiret dilemenizden dolayı Allah sizin hakkınızda sapıklık (dalâlet) hükmü verecek değildir. Bir şeyin çirkin olduğunu size onu yasaklamak suretiyle beyân etmeden önceki duruma gelince; muhakkak ki siz O'nun nehyini kabul edip, yasaklarına uyacaksınız. Bu durumda elbette O, sizin dalâlete düşmeniz için hükmedecek değildir. Zîrâ itaat da, günâh da ancak emredilen ve yasaklanan şeylerden dolayıdır. Emredilmeyen ve yasaklanmayan hususlarda kul ne mutî' ve ne de âsî olmaz.
Allah Teâlâ : «Göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir. Öldürür ve diriltir. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur.» buyurur. İbn Cerîr der ki: Burada

Allah Teâlâ, inanan kullarım müşriklerle ve küfrün ileri gelenleriyle savaşa, göklerin ve yerin mâliki Allah'ın yardımına güvenmelerine, O'nun düşmanlarından korkmamalarına teşvik ediyor. Zîrâ onlar için Allah'ın dışında bir dost ve Allah'tan başka bir yardımcı yoktur.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Ebu Dilâme el-Bağdâdî'hin... Hâkim İbn Hizâm'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ashabı arasında iken birden onlara : Benim işittiğimi işitiyor musunuz? diye sordu. Onlar; biz bir şey işitmiyoruz, dediler de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Doğrusu ben, göğün iniltisini işitiyorum. în-lediği için de onu ayıplamamak gerekir. Zîrâ ondaki her karış yerde ya üzerinde secdede veya kıyamda olan bir kimse vardır. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Yeryüzünde bir iğne başı kadar yer yoktur ki orası ile görevli bir melek olmasın. Bu melekler oranın bilgisini Allah'a yükseltir, ulaştırırlar. Göğün melekleri kumlardan daha fazladır. Arş'ı taşıyan (melekler) den birinin topuğu ile başı arasındaki mesafe yaya yürüme ile yüz yıllık mesafedir.[81]

117 — Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhacir ve ansârın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, kendilerine Rauf ve Rahîm'dir.

Mücâhid ve birçokları, bu âyetin Tebûk gazvesinde nazil olduğunu söylemişlerdir. Onlar suyun ve azığın zor bulunduğu, boğucu sıcağın ve kuraklığın hâkim olduğu son derece zor şartlarda Tebûk savaşına girmişlerdi.
Katâde der ki: Müslümanlar Tebûk savaşında boğucu sıcakta ve Allah'ın bildiği zorluklar içinde Şam'a gittiler. Bu seferde onlar, şiddetli bir sıkıntıya dûçâr kaldılar. O kadar ki bize anlatıldığına göre; iki kişi, bir hurmayı ortadan yarıp paylaşıyordu. Bir grup hurmayı aralarında elden ele dolaştırır; birisi hurmayı somurur, sonra üzerine su içer; sonra bir diğeri hurmayı emer, sonra üzerine su içermiş. îşte bunun için Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul buyurmuş ve bu gaz-
velerinden (salimen) geri döndürmüştür.
İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus tbn Abd'üİ-A'lâ'nın... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Ömer İbn Hattâb'a «güçlük anı» nı sormuşlardı. Ömer İbn Hattâb şöyle anlattı: Allah Rasûlü fs.a.) ile beraber bunaltıcı sıcakta Tebûk'e doğru çıktık. Bir yerde konakladık. Susuz kalmıştık. O kadar ki boynumuzun kopacağım sandık. O kadar ki birisi su aramak üzere gider, bir şey bulmadan döner ve boynunun kesileceğini (kopacağım) sanırdı. (Dûçâr kaldığımız susuzluk o derece idi ki) kişi devesini keser, karnındaki pisliği çıkarıp sıkar, ondan çıkan suyu içer ve kalanı da ciğerinin üzerine koyardı. Ebubekir es-Sıddîk : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak AUah Teâlâ hayır duayı senin için adet haline getirmiştir. Bizim için dua et, dedi. Allah Rasûlü : Bunu ister misin? diye sordu. Onun; evet, cevabı üzerine ellerini kaldırdı, ellerini geri in-dirmemişti ki gökyüzü değişti ve kapkara bulutla doldu, sonra yağmur yağdı. Yanlarında olan kapları doldurdular. Sonra gidip baktık ki yağmur askerin bulunduğu yeri geçmemiş.
«Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhacir ve ansârın tevbelerini kabul etti.» âyetini İbn Cerîr şöyle tefsir eder: Andolsun ki Allah; peygamberin; nafaka, binek, azık ve su hususunda güçlük anında ona uyan muhacir

ve ansânn tevbelerini kabul buyurdu. İçlerinden bir kısmının kalbleri, Allah Rasûlü'nün bu sefer ve gazvesinde başlarına gelen meşakkat ve zorluk sebebiyle, Allah Rasûlü'nün dini hususunda şüpheye düşmek ve haktan kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu, sonra onlara Rablanna dönüşü, dini üzere sebatı bahşeyledi. Çünkü O, Rauf ve Rahîm'dir.[82]

118 — Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da, Allah'tan başka sığınacak hiç bir şey olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah, Tevvâb, Rahîm olandır.
119 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.

Yeryüzü Kendilerine Dar Gelen Üç Kişi

İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... Kâ'b İbn Mâ-lik'den rivayetine göre; o, Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nden geri kalması hususundaki hadîsi şöyle anlatıyor : Tebûk gazvesi dışında hiç bir gazvede Allah Rasûlü (s.a.) nden geri kalmamıştım. Bir de Bedir gazvesinde geri kalmıştım. Ancak bu gazveden geri kalan hiç kimse ayıplanmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) (Bedir gazvesinde) Kureyş kervanına doğru (onu hedef alarak) yola çıkmış ve Allah Teâlâ onlarla düşmanlarını umulmayan bir şekilde biraraya getirivermişti. Akabe gecesi; İslâm üzerinde ona el verdiğimizde Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundum. Bunun yerine insanlar arasında daha çok anılır ve daha çok meşhur olsa da Bedir'de bulunmuş olmamı istemezdim. Tebûk gazvesinde Allah Rasûlünden geri kalmam hususundaki haberime gelince; bu gazveye katılmayıp geri kaldığım zaman kadar güçlü, kuvvetli ve bolluk içinde olmamıştım. Allah'a yemin olsun ki bu gazveye gelinceye kadar hiç iki binitim olmamıştı. Tebûk gazvesine gelin- ' ceye kadar Allah Rasûlü'nün çıkmış olduğu gazvelerde nereye çıkacağı bilinmesin diye onu gizlemediği (sanki başka bir tarafa gazveye çıkı-lıyormuş hissini vermediği) gazveler son derece azdır. Tebûk gazvesinde ise Allah Rasûlü (s.a.) şiddetli sıcakta gazveye çıkmış, çölde uzak bir sefere ve kalabalık bir düşmana karşı yönelmişti. İşte bu gazvede, düşmanları için hazırlansınlar diye müslümanlara durumu açıklamış ve yöneldiği tarafı onlara haber vermişti. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında müslümanlar çoktu. Onların isimleri bir kitabda —Râvî dîvânı kasdediyor— toplanmamıştı. Gizlenmek isteyen çok az kişi, hakkında Allah'tan bir vahiy inmedikçe durumunun gizli kalacağını sanmıştı. Allah Rasûlü meyvelerin ve gölgenin insanlara sevimli geldiği bir zamanda savaşa çıktı. Ben de bu gazveye çıkmaya niyyeüi idim. Allah Rasûlü (s.a.) ve onunla birlikte mü'minler bu harbe hazırlandılar. Ben de onlarla birlikte harbe hazırlanmak için döndüm. Ama hiç bir hazırlık görmedim. Kendi kendime : İstediğim zaman ben bunu yapabilirim, diyordum. Ben bu şekilde devam ederken insanlar, ciddiyetle işe sarıldnar"ve bir sabah Allah Rasûlü ve yanındaki müslümanlar yola çıktılar. Ben hiç bir hazırlık yapmamış ve : Bir veya iki gün sonra hazırlanır, sonra onlara iltihâk eder, yetişirim, demiştim. Onlardan ayrıldıktan sonra hazırlanmak üzere çıktım, ama hiç bir hazırlık yapmamış olarak döndüm. Sonra tekrar çıktım ve hiç bir hazırlık görmemiş

olarak döndüm. Ben bu şekilde devam ederken onlar, sür'atle yol almış oldukları için savaşa geç yetişmiştim. Yola çıkıp onlara yetişmeye niyetlendim. —Keşke bunu yapmış olaydım— Sonra bu benim için mukadder değilmiş. Allah Rasûlü (s.a.) nün harbe gitmesinden sonra insanların yanına çıktım, aralarında dolaştım. Sâdece münafıklığı için ayıplanan veya Allah'ın özrünü kabul buyurduğu bazı kimseleri görmüş olmam beni hüzünlendiriyordu. Tebûk'e ulaşıncaya kadar Allah Rasûlü (s.a.) beni hatırlamamış. Tebûk'de halkın arasında otururken : Kâ'b İbn Mâlik ne yaptı? buyurmuş. Selime oğullarından birisi: Ey Allah'ın elçisi, kendisini beğendiği ve iki cübbeye sâhib olduğu için geri kaldı, demiş. O kişiye Muâz İbn Cebel: Ne kötü söyledin, Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, biz onun için hayırdan başka bir şey bilmeyiz, demiş ve Allah Rasûlü (s.a.) susmuşlar. Kâ'b İbn Mâlik devamla şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) nün Tebûk'ten ayrılıp dönüşü haberi bana ulaştığı zaman beni bir üzüntü aldı ve bir yalan düşünmeye başladım. Yarın onun öfkesinden ne ile kurtulacağım, diyordum. Bu hususta ailemden aklı eren herkesten yardım istedim. Allah Rasûlü (s.a.) geldi, denildiğinde bütün bâtıllar benden uzaklaştı ve hiç bir şekilde kurtulamayacağımı anlayıp doğru söylemeye karâr verdim. "Allah Rasûlü (s.a.) sabahleyin teşrif buyurdular. Bir seferden geldikleri zaman önce mescide gider ve orada iki rek'at namaz kılar, sonra orada otururdu. (Bu seferinden dönüşünde de) böyle yaptığında geride kalanlar kendisine gelip ondan özür dilemeye ve ona yemîn etmeye başladılar. Seksen küsur kişiydiler. Allah Rasûîü (s.a.) onların açıkladıkları özürlerini kabul buyurup kendileri için mağfiret diliyor ve içlerinde sakladıkları şeyi Allah'a havale ediyordu. Nihayet ben geldim. Kendisine selâm verdiğimde öfkeli bir tebessümle tebessüm etti, sonra bana : Gel, buyurdu. Yürüyerek geldim ve önüne oturdum. Bana : Seni geri bırakan nedir, bineğini satın almamış miydin? diye sordu. Ey Allah'ın elçisi, eğer senin dışında dünya halkından birinin yanına oturmuş olsaydım, bir bahane beyân ederek onun öfkesinden kurtulmayı düşünürdüm. Bir mücâdele verdim. (Kendi kendime çok düşünüp mücâdele ettim.) Fakat sonunda inandım ki bu gün, sana hoşnûd olacağın bir yalan söylersem muhakkak Allah Teâlâ seni bana (daha sonra) mutlaka kızdıracaktır. Şayet sana doğruyu söylersem, bu hususta bana sen kızacaksın. Fakat ben bunun Allah katında affa mazhar olmam için elverişli olcağmı umarım. Allah'a yemîn olsun ki benim bir özrüm yoktur. Yine Allah'a yemîn olsun ki (bu gazvede) senden geri kaldığımda hiç bu kadar boş (meşgûliyetsiz) ve eli bol durumda olmamıştım, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki bu, doğru söylemiştir. Senin hakkında Allah hüküm verinceye kadar kalk, git, buyurdu. Kalktım, Selime oğullarından bazıları koşup peşimden geldiler ve : Allah'a yemîn olsun ki bundan önce senin bir günâh işlediğini bilmiyoruz. Geride kalanların beyân ettikleri gibi Allah Rasûlü (s.a.) ne Özür beyân etmekten âciz kalcın. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) nün senin için mağfiret dilemesi bu günâhın için sana yeterdi, dediler. Allah'a yemîn ederim ki bana o kadar serzenişte bulundular ki dönüp kendi kendimi yalanlamak istedim. Sonra onlara : Benim bu yaptığımı kimse yaptı mı? diye sordum. Onlar; evet dediler, iki kişi daha penin gibi yaptı. Ve senin söylediğini söylediler. Sana söylenenler onlara da söylendi. Ben kim bu iki kişi? diye sordum. Mürâre İbn Rebî' el-Âmirî ve Hilâl İbn Ümeyye el-Vâkıfı, dediler. Ve Bedir'de bulunmuş güzel ahlâk sahibi, sâlih İki kişiyi zikrettiler.

Bana o ikisini söyledikleri zaman dönüp gittim. Allah Rasûlü müs-lümanların (Tebûk gazvesinden) geri kalan üç kişiyle konuşmasını yasakladı. İnsanlar bizden uzaklaştı ve bize karşı değiştiler. O kadar ki yeryüzü bana garib gelmeye başladı. Sanki burası benim tanıdığım yeryüzü değildi. Bu şekilde elli gece kaldık. îki arkadaşım evlerinde ağlayarak oturup kaldılar. Ben o topluluğun en genci ve güçlüsü idim. Müslümanlarla beraber namazda hazır bulunuyor, çarşılarda do-laşıyordum. Kimse benimle konuşmuyordu. Namazdan sonra Allah Rasûlü meclisinde otururken ona varıyor, selâm veriyor ve kendi kendime : Selâmımı almak için dudaklarını hareket ettirdi mi, hareket ettirmedi mi? diyordum. Sonra ona yalan bir yerde namaz kılıyor, ona gizlice bakıyordum. Namaza döndüğüm zaman bana bakıyor, kendisine döndüğüm zaman ise yüz çeviriyordu. Müslümanların benden uzaklaşmaları bu şekilde uzayınca, yürüdüm ve Ebu Katâde —amcam oğlu olup bana insanların en sevimlisidir— nin duvarına tırmandım, ona selâm verdim. Allah'a yemîn olsun ki selâmımı almadı. Ona : Ey Ebu Katâde, Allah için söyle, benim Allah ve Rasûlünü sevdiğimi biliyor musun? dedim. Sustu. Tekrar Allah'ın adını vererek sordum. Yine sustu. Üçüncü kere Allah'ın adını vererek sordum : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Gözümden yaşlar boşandı, geri döndüm ve duvara tırmandım. Ben, Medine çarşısında yürürken Şam Nabatîlerinden Medine'ye satmak üzere yiyecek getirenlerden biriyle karşılaştım. Kâ'b İbn Mâlik'i kim gösterir? (Bana Kâ'b İbn Mâlik'i kim gösterir?) diyordu. İnsanlar beni ona göstermeye başladılar. Geldi ve bana Gassân kralından bir mektup getirdi. Ben (okuma yazma bilen) olduğum için mektubu okudum. Şunlar yazılıydı: Bundan sonra; bize ulaştığına göre Allah seni horluk, hakaret yurdunda kılmamışken arkadaşın sana cefâ ediyormuş. Bize iltihâk et, seni rahata erdirelim? Mektubu okuduğumda : İşte bu da imtihandır, dedim. Ve onu fırına atıp yaktım. Nihayet elli gecenin kırk gecesi geçtiği zaman bir de gördüm ki Allah Rasûlü (s.a.) nün elçisi bana geliyor: Allah Rasûlü senin karından ayrılmanı emrediyor, dedi. Onu boşayayım mı, yoksa ne yapayım? diye sordum. Bilakis ondan ayrıl, ona yaklaşma, dedi. İki arkadaşıma da bu emrin bir mislini göndermişti. Hanımıma: Ailene git ve bu hususta Allah hüküm verinceye kadar onların yanında kal, dedim. Hilâl İbn Ümeyye'nin hanımı Allah Rasûlü (s.a.) ne varıp : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ki Hilâl güçsüz, kuvvetsiz bir ihtiyardır. Hizmetçisi de yok. Ona hizmet etmemi kerîh görür müsün? diye sordu da : Hayır, fakat sana asla yaklaşmasın, buyurdu. Kadın : Allah'a yemin olsun ki onda hiç bir şeye karşı bir hareket yok. Vallahi senin bu emrin vuku bulduğundan bu yana bu güne kadar devamlı ağlıyor, dedi. Ailemden bazısı bana : Hanımın konusunda Allah Rasûlü (s.a.) nden keşke izin isteseydin. Hilâl İbn Ümeyye'nin hanımına, kendisine hizmet etmesi için izin verdi, dediler. Ben : Allah'a yemin olsun ki bu hususta Allah Rasûlü (s.a.) nden izin istemeyeceğim. Ben genç birisiyim, kendisinden izin istediğim zaman Allah Rasûlü (s.a.) nün bana ne söyleyeceğini bilmiyorum, dedim. Bundan sonra on gece kaldık ve bizimle konuşmayı yasaklamasından itibaren bizim için elli gece tamâm oldu. Sonra ellinci gecenin sabahında bizim evlerin birinin üstünde sabah namazını kıldım. Allah Teâlâ'nın bizim hakkımızda buyurduğu gibi bütün genişliğine rağmen yeryüzü bana dar gelmiş bir vaziyette otururken Sel' dağına çıkmış birinin en yüksek sesiyle : Ey Kâ'b İbn Mâlik, müjde, diye bağırdığını duydum. Secdeye

kapandım ve anladım ki bir ferahlık (keder ve üzüntüden kurtuluş) gelmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazını kıldığı sırada Allah'ın bizim tevbemizi kabul buyurduğunu ilân etti. İnsanlar bana ve iki arkadaşıma müjde vermeye geldiler. Birisi bana doğru at koştururken Eşlem (kabilesi) den birisi de koşup .dağa çıkmıştı. Zîrâ ses, attan daha sür'at-liydi. Bana müjdeyi veren sesin sahibi bana geldiğinde elbisemi çıkardım ve müjdesine karşılık üzerimdeki iki elbiseyi ona giydirdim. Allah'a yemîn olsun ki o gün, benim o iki elbisemden başka verecek bir şeyim yoktu. İki elbise ödünç aldım, onları giydim ve Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru yola çıktım. İnsanlar bölük bölük beni karşılıyor ve tevbemin kabulünden dolayı beni tebrik ediyor: Allah'ın tevbeni kabul etmesi kutlu olsun, diyorlardı. Nihayet mescide girdim. Allah Rasûlü (s.a.) mescidde etrafında insanlar olduğu halde oturuyordu. Talha İbn Ubey-dullah kalkıp bana doğru koştu ve beni kucaklayıp tebrik etti. Allah'a yemîn olsun ki muhacirlerden onun dışında kimse kalkmadı. — Kâ'b Talha'nın bu hareketini hiç unutmazdı.— Kâ'b devamla şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) ne selâm verdiğimde sevinçten yüzü panldayarak: Annenin seni doğurduğundan beri üzerinden geçen şu günde sana hayrı müjdelerim, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, senin katından mı, yoksa Allah katından mı? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.); bilakis Allah katından, buyurdu. Râvî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) sevindiği zaman yüzü aydınlanır ve sanki bir ay parçası olurdu da sevinci bundan bilinirdi. Önüne oturduğum zaman : Ey Allah'ın elçisi, tevbemin kabulü nedeniyle Allah ve Rasûlü için malımdan bir sadaka vermek istiyorum, dedim. Malının bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlıdır, buyurdu. Ben : Hayber'deki hissemi tutuyorum, deyip şöyle devam ettim : Ey Allah'ın elçisi, Allah Teâlâ beni yalnızca doğruluğumdan dolayı kurtarmıştır. Kaldığım sürece yalnızca doğruyu söylemem muhakkak ki benim tevbemin kabul olmasının nedenidir, dedim, Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü fs.a.) ne doğruyu söylediğimden beri Allah Teâlâ' nın hiç bir müslümana bana verdiğinden daha güzelini verdiğini bil-miyorum. Allah Rasûlü (s.a.) ne bu sözleri söylediğimden beri Allah'a yemin olsun ki şu günüme kadar asla yalana teşebbüs etmedim. Bundan sonra da Allah'ın beni bundan koruyacağını umanm. Allah Teâlâ : «Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhacir ve ansârın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, kendilerine Rauf ve Rahîm'dir. Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da, Allah'tan başka sığınacak hiç bir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah Tevvâb, Rahîm olandır. Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.» âyetlerini indirdi. Kâ'b der ki: Allah'a yemîn olsun ki Allah Teâlâ bana İslâm hidâyetini verdikten sonra, o gün Allah'ın Rasûlü (s.a.) ne doğru söylemiş olmaktan daha büyük bir nimet bahsetmemiştir. Zîrâ o gün yalan söylemek suretiyle helak olanlar gibi Allah Rasûlü'ne yalan söyleyip helak olmamıştım. Zîrâ Allah Teâlâ vahyi indirdiğinde, Allah Rasûlü'ne yalan söyleyip helak olmamıştım. Zîrâ Allah Teâlâ vahyi indirdiğinde, Allah Rasûlü'ne yalan söyleyenler hakkında şu âyeti indirmişti: «Kendilerine döndüğünüz zaman onlardan vazgeçmeniz için Allah'a yemîn edecek-lerdir. Öyleyse onlardan yüz çevirin, çünkü murdardırlar. Yaptıklarının karşılığı

olarak varacakları yer cehennemdir. Size yemîn ederler ki, kendilerinden hoşnûd olasınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız, şüphesiz ki Allah fâsıklar güruhundan hoşnûd olmaz.» Biz —üç kişi— Allah Rasûlü (s.a.) ne yemîn ettiklerinde Allah Rasûlü'nün yeminlerini kabul buyurup bîat aldığı, haklarında mağfiret dilediği kimselerden geriye bırakılmıştık. Allah Rasûlü (s.a.), Allah hakkımızda hüküm verinceye kadar bizim işimizi te'hîr etmişti. İşte Allah Teâlâ bu hususta : «Geri bırakılan üç kişiye de...» buyurmuştur. Bizi geri bırakması ve durumumuzu te'hîr etmesi, daha önce zikredilen gazveden geri kalmamızla geri bırakılmamız değildir. Bu, Allah Rasûlü'ne yenıîn edip ona özür beyân ederek Allah Rasûlü'nün yeminlerini kabul ettiği kimseler içindir.
Bu; sahîh, sabit ve sıhhatinde ittifak edilmiş bir hadîstir. Buhâri ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Zührî'den yukardakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bu hadîs-i şerif, bu âyetin en güzel ve en geniş bir şekilde tefsirini içermektedir. Hadîs, seleften birçoğu tarafından da bu âyetin tefsiri sadedinde rivayet edilmiştir, Hadîsi «Geri bırakılan üç kişiye de...» âyeti hakkında A'meş. Ebu Süfyân'dan, o da Câbir İbn Abdulalh'tan nakleder. Bu üç kişi; Ka'b İbn Mâlik, Hilâl İbn Ümeyye ve Mürâre İbn Rabîa olup hepsi de ansârdandır, der. Mücâhid, Dan-hâk, Katade, Süddî ve birçokları da böyle söylemişlerdir. Bunlar : Mürâre İbn Rabîa, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr'den gelen bir rivayette ise : Rebî' îbn Mürâre, denilmiştir. Hasan el-Basrî ise : Rebî' İbn Mürâre veya Mürâre İbn Rebî', demiştir. Dahhâk'dan gelen bir rivayette : Mürâre İbn Rebî', denilmiştir. Buhâri ve Müslim'in Sahîh'lerinde de böyle kaydedilmiş olup, doğru olanı da budur.
Hadîste geçen : Bedir'de bulunmuş iki kişinin ismini verdiler, kısmı hakkında : Bu, Zührî'nin yanılgısıdır. Bu üç kişiden birinin bile Bedir'de hazır bulunduğu bilinmiyor, denilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ (bu âyet-i kerîmelerde) bu üç kişiyi sıkıntı ve kederden kurtardığını zikrediyor. Müslümanlar, onlardan elli gün ve gece ayrılmışlar, nefisleri onları sıkıştırmış, bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendilerine dar gelmiş, çıkış yolları kapatılmış, ne yapacaklarını bilmez hale gelmişler ve fakat Allah'ın emrine sabredip boyun eğmişler, geri kalmaları hususunda Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru söylemeleri sebebiyle Allah Teâlâ onları sıkıntıdan kurtanncaya kadar sebat etmişlerdir. Onların savaştan geri kalmaları, bir özürden dolayı değildir. Bu sebeple bir süre cezalandırılmışlar, sonra Allah Teâlâ onların tev-besini kabul buyurmuştur. İşte doğru söylemelerinin akıbeti, onlar için bir hayır ve tevbelerinin kabulü olmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.» buyurmuştur. Yani doğru söyleyiniz, doğruluğa yapışınız, doğru söyleyenlerle olunuz ki helâktan kurtulasınız ve Allah Teâlâ sizin işlerinize bir ferahlık ve çıkış yolu kılsın. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâvi-ye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğruluğa sarılınız. Muhakkak ki doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye ve doğruluğu aramaya ve tercih etmeye devam ederse sonunda Allah katında sıddîk olarak yazılır. Yalandan sakının. Muhakkak ki yalan günâha, günâh da ateşe götürür. Kişi, yalan söylemeye ve yalanı arayıp tercih etmeye devam ederse, Allah katında yalancı olarak yazılır. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Şu'be'nin Amr İbn Mürre kanalıyla...

Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetlerine göre;- o şöyle demiştir : Ciddî de olsa, eğlenmek için de olsa yalan hiç doğru değildir. Dilerseniz : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklardan olun.» âyetini okuyun. İbn Mes'ûd âyeti: «Sâdıklarla beraber olun.» şeklinde değil de «sâdıklardan olun.» şeklinde okumuş ve : Bunda herhangi bir kimseye bir ruhsat görüyor musunuz? demiştir. Abdullah İbn Ömer' den rivayete göre o, âyeti şöyle anlamıştır: Allah'tan korkun ve sâdıklarla (Muhamnıed (s.a.) ve ashabı ile) beraber olun. Hasan el-Basrî der ki: Eğer sâdıklarla beraber olmak istersen, dünyada zühde ve (diğer) din sahiplerinden geri durmaya koyul.[83]

120 — Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan Bedeviler için; Allah'ın peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmak ve düşmana karşı başarı kazanmak karşılığında; onlara mutlaka bir sâlih amel yazılır. Muhakkak ki Allah, ihsan edenlerin mükâfatını zayi1 etmez.

Allah Teâlâ Medine halkından ve Medine çevresindeki arap kabilelerinden Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nden geriye kalanları tekdîr buyurup azarlıyor. Vuku bulan meşakkatde ona yardımcı olmaktan kendilerini uzak tutmalarını da takdir buyuruyor. Muhakkak ki onlar kendilerini ecir ve mükâfattan mahrum etmişlerdir. Zîrâ : «Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri kızdıracak, (düşmanlarını korkutacak) bir yere ayak basmak ve düşmana karşı (bir zafer ve başarı) kazanmak karşılığında; —ki bu ameller onların kaderlerine dâhil olmayıp onların fiillerinden neş/et etmiştir— onlara mutlaka bir sâlih amel (ve bol sevâb) yazılır. Muhakkak ki Allah, ihsan edenlerin mükâfatını zayi' etmez.» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur: «Muhakkak ki Biz/iyi hareket edenlerin ecrini zayi' etmeyiz.» (Kehf, 30).[84]

121 — Onlar, küçük veya büyük nafaka olarak ne infâk ederlerse, ne kadar yol giderler ve bir vâdî geçerlerse; mutlaka onların lehine yazılır ki Allah yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırsın.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bu Allah yolunda savaşanlar «Küçük veya büyük, (az veya çok) nafaka olarak ne infâk ederlerse, (düşmana karşı yürümede) ne kadar yol giderler ve bir vâdî geçerlerse; mutlaka kendilerine onların lehine yazılır.» Allah Teâlâ burada : «Bu, yazılır.) buyurmamış ve «Onların lehine yazılır.» buyurmuştur. Zîrâ bu ameller, onlardan sâdır olmuştur. Yine bu sebepledir ki: «Kendilerini yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırsın için...» buyurmuştur. Mü'minle-rin emîri Osman îbn Affân (r.a.) m bu âyet-i kerîme'den büyük bir hissesi vardır. Zîrâ o bu gazvede büyük nafakalar infâk etmiş, çok mal harcamıştır. Nitekim Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Mûsâ el-Anezî'nin... Abdurrahmân İbn Habbâb es-Sülemî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) hutbe îrâd buyurdu ve güçlük ordusuna katılmaya teşvik buyurdu. Osman İbn Affân (r.a.): Koşumları ve silâhlarıyla beraber yüz devenin donatımı benim üzerime, dedi. Allah Rasûlü tekrar teşvik buyurdu da Osman : Koşumları ve silâhlarıyla diğer bîr yüz

devenin donatımı da benim üzerime, dedi. Sonra Allah Rasûlü minberden bir basamak inip tekrar teşvîk buyurdu da Osman İbn Affân: Koşumları ve silâhlarıyla beraber diğer bir yüz devenin donatımı daha benim üzerime, dedi. Râvî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün elini şöyle yaptığını —elini hareket ettirdiğini— gördüm. Abdüssamed burada elini hayret edenler gibi çıkardığını söyler. Bundan sonra (herhangi bir) amel işlememiş de olsa Osman'a bir şey yoktur, buyurdu.
Yine Abdullah der ki: Bize Hârûn İbn Ma'rûfun... Abdurrahmân İbn Semure'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) güçlük ordusunu techîz ettiği sırada Osman, Hz. Peygamber (s.a.) e elbisesinin içinde bin dînâr getirdi ve bunları Allah Rasûlü (s.a.) nün kucağına döktü. Bu günden sonra yapacakları İbn Affân'a zarar vermez, buyurup bunu defalarca tekrarladı.
«Ne kadar yol giderler ve bir vâdî geçerlerse... Onların lehine yazılır.» âyeti hakkında Katâde der ki: Bir kavim Allah yolunda ailesinden uzaklaştığı ölçüde Allah'a yakınlığı artar.[85]

122 — Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir taifenin dinini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.

Bir Grup ta Dinde Derin Bilgi Sahibi Olmak için Savaşa Çıkmasın

Bu âyet kabilelerin de Allah Rasûlü ile birlikte savaşa çıkmalarını sağlayan bir açıklama niteliğindedir. Allah Rasûlünün Tebûk savaşına, kabilelerin de kendisiyle birlikte savaşa çıkmalarını bir açıklamasıdır. Seleften bir grup, Allah Rasûlü (s.a.) sefere çıktığında her müslümana sefere çıkmanın vâcib olduğu görüşündedirler. Zîrâ Allah Teâlâ : «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın...» (Tevbe, 41) ve: «Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan Bedeviler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak yaraşmaz.» buyurmuştur. Bunlar derler ki: Bu hüküm bu âyetle neshedilrrûştir.
Şöyle de denebilir: Allah Teâlâ kabilelerin; hepsi savaşa çıkmadığı takdirde her kabileden küçük bir grubun savaşa çıkmasını istemektedir, îşte burada bu husus beyân ediliyor: Allah Rasûlü ile beraber savaşa çıkanlar ona inen vahyi öğrenecekler ve kavimlerinin yanına döndüklerinde düşmanın durumu hakkında vuku bulan şeylerle kavimlerini uyaracaklardır. Böylece belirli bir sefere çıkma işinde onlar için iki durum (hem savaşa çıkma ve hem de Hz. Peygambere inen vahyi öğrenme) birleşmiş olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.) den sonra ise kabilelerden sefere, çıkan grup ya dini iyice öğrenmek veya cihâd için çıkacaklardır. Bu, kabileler üzerine bir farz-ı kifâyedir.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu. Talha der ki: «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Mü'minler toptan sefere çıkıp da Hz. Peygamber (s.a.) i yalnız başına bırakacak değillerdir. ((Her topluluktan bir taifenin dinini iyi öğrenmek üzere geri kalmaları gerekmez mi?» Burada seriyyeler kas-dedilmektedir. Onlar, ancak Hz. Peygamberin izni ile seriyyeye çıkarlardı. Seriyyeler geri döndüklerinde onlardan sonra Kur'an inmiş olur ve oturanlar (seriyyeden geri kalanlar) bunu Hz. Peygamber (s.a.) den

öğrenmiş olurlar da : Muhakkak ki Allah Teâlâ peygamberinize Kur'an indirmiştir ve biz onu kendisinden öğrendik, derlerdi. Bu seriyyelere çıkanlar, kendilerinden sonra Allah Teâlâ'nın peygamberine indirdiğini öğrenmek üzere geri kalırlar ve diğer seriyyeler gönderilirdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Dinini iyi öğrenmek üzere...» buyurması budur. Burada buyurur ki: Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiğini öğrenmeleri ve seriyyeler kendilerine döndüğü zaman onlara öğretmeleri için. «Olur ki kaçınırlar.» Mücâhid der ki: Bu âyet, Muhammed (s.a.) in ashabından bazıları hakkında nazil olmuştur. Onlar çöllere çıkmışlar, insanlardan iyilik ve istifâde edecekleri bolluk elde etmişler, insanlardan bulduklarını hidâyete çağırmışlardı. İnsanlar kendilerine : Biz sizi arkadaşlarını terketmiş ve bize dönmüş görüyoruz, demişlerdir. Onlar da içlerinde bir sıkıntı duyarak hep birden çölden gelip Hz. Peygamber (s.a.) in huzuruna girmişlerdi. Allah Teâlâ buyurur ki: «Her topluluktan (hayrı isteyen) bir taifenin dinini iyi öğrenmek, (insanların içinde olan sözleri dinlemek ve kendilerinden sonra Allah'ın indirdiklerini iyice öğrenmek) ve kendisine döndüklerinde kavmini (bütün insanları) uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.»
Bu âyet hakkında Katâde der ki: Allah Rasûlü (s.a.) ordular gönderdiği zaman, Allah Teâlâ onlara peygamberini (s.a.) yalnız bırakmamalarım, bir grubun dinini iyice öğrenmek üzere Allah Rasûlü ile beraber kalmasını, bir grubun da kavmini davet etmek üzere, .kendilerinden Öncekilerin başına gelenlerle onları sakındırmaları için gitmesini emretmiştir.
DahhâK der ki: Allah Rasûlü, (s.a.) bizzat gazaya çıktığı zaman özür sahipleri dışında müslümanlardan hiç kimsenin ondan geri kalması helâl değildir. Hz. Peygamber kendisi ikâmet buyurup da seriyye gönderdiği zaman ise onların ancak Hz. Peygamberin izni ile çıkmaları onlara helâldir. Kişi, seriyyeye katılarak savaşa çıkınca Kur'an nazil olursa Allah Rasûlü (s.a.) kalan ashabına bunları okurdu. Seriyye döndüğü zaman Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber kalanlar onlara : Sizden sonra Allah Teâlâ peygamberine Kur'an indirdi, deyip onlara okurlar ve onlara dinlerini iyice öğretirlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» sözü budur. Allah Teâlâ buyurur ki: Allah Rasûlü ikâmet buyurduğu zaman «Her topluluktan bir taifenin geri kalmaları gerekmez mi?» Bununla kasdedilen şudur : Hz. Peygamber (s.a.) otururken müslümanlarm tamâmının sefere çıkmaları gerekmez. Hz. Peygamber oturduğu zaman seriyyeler gönderilirse insanların büyük bir kısmı onunla beraber oturur, kalırdı.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» âyeti cihâd hakkında değildir. Allah Rasûlü (s.a.) Mudar'ın kuraklık senelerine dûçâr kalmasına beddua buyurduğunda, onların ülkeleri kuraklaşmıştı. Onlardan bir kabile bütünüyle gelir ve sıkıntı içinde Medine'ye konarak yalancı oldukları halde müslüman olduklarını söylerlerdi, (Bu gelişleriyle) Hz. Peygamber (s.a.) in ashabını sıkıntıya sokmuş oldular. Allah Teâlâ da elçisine onların (gerçek) mü'minler olmadıklarını haber verdi ve Allah Rasûlü onları aşiretlerine geri gönderdi. Kavimlerini de onların yaptıklarını yapmamaları hususunda uyardı. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.» sözü budur.

Bu âyet hakkında îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Arap kabilelerinden her birinden bir grup ayrılıp Hz. Peygamber (s.a.) e gelir, dinî konularda dilediklerini ona sorarak dinlerini iyice öğrenirler ve Hz. Peygambere : Ne yapmamızı emredersin? Kavmimize vardığımızda aşiretlerimize ne söylememiz gerektiğini bize bildir, derlerdi. Allah Rasûlü onlara Allah'a ve elçisine itaati emreder, kavimlerine namazı ve zekâtı emretmelerini söylerdi. Onlar kavimlerine vardıklarında : Muhakkak ki kim İslâm'a girerse; o bizdendir, derler ve onları uyarırlardı. O kadar ki kişi babasından ve anasından bile ayrılırdı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haber verir ve kavimlerini onlarla uyarırdı. Kavimlerine döndüklerinde onları İslama çağırır, onlan ateşten sakındırır ve onlara cenneti müjdelerlerdi.
İkrime der ki: «Eğer elbirliğiyle çıknıazsanız sizi elîm bir azâbla azâblandırırız.» (Tevbe, 39), «Gerek Medîne'liler için gerekse onların çevresinde bulunan bedeviler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak yaraşmaz.» âytleri nazil olduğunda münafıklar: Muhammed'den geri kalan ve onunla beraber sefere çıkmayan çöl halkı helak oldu, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından bazıları dinlerini öğretmek üzere çöldeki kavimlerinin yanına gitmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir taifenin geri kalmaları gerekmez mi?» âyetini indirdi ve : «Kabul olunduktan sonra Allah'ın dini hakkında, tartışmaya girişenlerin delilleri Rabları katında boştur...» (Şûra, 16) âyeti nazil oldu.
Hasan el-Basrî der ki: Her topluluktan bir taifenin dinini iyi öğrenmek üzere sefere çıkmaları gerekmez mi? Çıkanların Allah Teâlâ'-nın kendilerini müşriklere karşı muzaffer kılmasını, onlara yardımını görmek suretiyle dinlerini iyice öğrenmeleri ve kendilerine döndüklerinde kavimlerini uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez mi?[86]

123 — Ey imân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler. Ve bilin ki; Allah, muhakkak müttakîlerle beraberdir.

Kâfirler Sizde Sertlik Görsünler

Allah Teâlâ mü'minlere önce kâfirlerin Önde gelenleriyle İslâm diyarına en yakın olanlarla, sonra onları ta'kîb edenlerle savaşmalarını emrediyor. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü Arap Yarımadasındaki müşriklerle savaşmaya başlamıştır. Sonra Mekke, Medine, Tâif, Yemen, Ye-mâme, Hecr, Hayber, Hadramût ve Arap Yarımadasının diğer bölgeleri ile diğer arap kabilelerinden insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerinde kitab ehli ile savaşa başlamış, Arap Yarımadası'na insanların en yakını ve kitab ehli olmaları sebebiyle İslâm'a davete insanların en lâyığı olan rumlarla savaş için ordu hazırlamıştır. Tebûk'e kadar varmış, sonra insanların sıkıntıya düşmeleri, ülkenin kuraklığı ve durumun darlığı sebebiyle geri dönmüştür. Bunlar, Allah Rasûlünün hicretinin 9. senesinde meydana gelmiştir. Hicretin 10. senesi veda haccı ile meşgul olmuş ve veda haccmdan onsekiz gün sonra Allah Rasûlü vefat etmiş; Allah Teâlâ onu kendi katındaki nimetlere nail kılmıştır.

Hz. Peygamberden sonra İslâm yıkılmaya yüz tutmuş haldeyken veziri, sıddîkı ve halîfesi Ebubekir (r.a.) işi üzerine almış, Allah Teâlâ dini onunla sağlamlaştırmış, İslâm'ın direklerini sağlamlaştırmış, kendilerine galebe çalmak suretiyle dinden dağılanları geri çevirmiş, irtidâd edenleri İslâm'a döndürmüştür. Ebubekir zekât vermeyi reddeden rezîl kişilerden zekâtı almış, hakkı bilmeyenlere açıklamış ve üstlendiği görevi Allah Rasûlüne niyâbeten yerine getirmiştir. Daha sonra haça tapan rumlara ve ateşe tapan iranlılara karşı İslâm ordularının hazırlığına girişmiş, risâletin bereketiyle Allah Teâlâ ona ülkelerin hepsini nasîb etmiş, Kisra ve Kayser ile kullardan onlara itaat edenlerin burunlarını yere sürtüp, ordularını dize getirmiş, Allah Rasûlü'nün haber verdiği şekilde onların hazînelerini Allah yolunda harcamıştır.
Hz. Ebubekir'in kendisinden sonra tavsiye ettiği veliahdı demek olan Allah'a çokça sığman mihrâb şehidi Ebu Hafs Ömer İbn Hattâb el-Farûk'un ellerinde iş tamamlanmış, kemâle ermiş ve Allah Teâlâ onunla inkarcı kâfirlerin burunlarını yere sürtmüş, azgın ve münafıkları hor, zelîl kılmıştır. O, doğuda ve batıda ülkeler fethetmiş, uzaktan, yakından diğer ülkelerin. hazîneleri ona taşınmış, o da şeriata uygun şekilde ve hoşnûdluk yolunda bunları dağıtmış, buluşturmuştur.
Övülmüş olarak yaşayan Hz. Ömer şehîd olarak vefat ettiğinde muhacir ve ansârdan ashâb-ı kiram, mü'minlefin emîri ve evinde şehîd edilmiş olan Osman İbn Affân'ın halifeliğinde icmâ' etmiştir. En geniş anlamıyla riyaset elbisesini müslümanlara giydirmiş, Allah'ın en yüce hüccetleri diğer iklimlerdeki kulların boyunlarına uzanmış, yeryüzünün doğu ve batılarında İslâm gâlib gelmiş, Allah'ın kelimesi yüce olmuş ve dini en üstün olmuştu]-. Bu hanîf ümmet, Allah'ın düşmanlarına karşı gayesinin en yücesine erişmiştir. Ne zaman başka bir ümmete gâlib gelseler, onlardan bir sonrakine geçiyor, sonra onları ta'kîb eden zâlim ve fâcirlere intikâl ediyorlardı. Bunda Allah Tealâ'nın : «Ey îmân edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın ve onlar sizde sertlik görsünler.» âyetine imtisal etmiş, sarılmış oluyorlardı. Allah Teâlâ : «Ve onlar sizde sertlik görsünler.» buyurur ki kâfirler, kendileri ile savaşırken sizde bir sertlik görsünler. Kâmil mü'min, ancak mü'min kardeşine karşı yumuşak ve düşmanı kâfire karşı serfolan kişidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Allah'ın sevdiği ve onlann da O'nu sevdikleri, müzminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54), «Muhammed Allah'ın Ra-sûlüdür. Beraberinde bulunanlarda kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.» (Feth, 29), «Ey peygamber, kâfirler ve münafıklar ile cihâd ©t ve onlara karşı çetin ol.» (Tevbe, 73), «Ey peygamber kâfirler ve münafıklarla savaş. Onlara karşı sert davran.» (Tahrîm, 9). Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Ben çok gülen, çok savaşanım, buyurmuş ve bununla dostunun yüzüne gülen, Allah düşmanlarının ileri gelenleri ile çokça savaşan olduğunu beyân buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Ve bilin ki Allah, muhakkak müttakîlerle beraberdir.» buyurur ki kâfirlerle savaşın, Allah'a tevekkül edip güvenin ve bilin ki, kendisinden korkup itaat ettiğiniz takdirde muhakkak Allah sizinle beraberdir.
Bu ümmetin en hayırlıları olan üç nesilde, durum son derece istikâmet üzere olup Allah'a itâata riâyet ediliyordu. Onlar, dâima düşmanlarına karşı gâlib geliyor ve pekçok fetihler yapıyorlardı. Düşmanlar devamlı horluk ve hüsran içindeydiler.

Sonra fitneler, hevâ ve hevesler ile hükümdarlar arasında ihtilâflar meydana gelince İslâm ülkelerinin etrafındaki düşmanlar tamâa düşüp İslâm ülkelerine doğru ilerlediler. Kralların birbirleriyle uğraşmaları sebebiyle onlara engel olunamadı. Sonra İslâm ülkelerine doğru ilerleyip etraftaki birçok ülkeleri ele geçirdiler, devam ederek İslâm ülkelerinden birçoğunu istilâ ettiler. Şüphesiz ki is, ondan önce de sonra da Allah'ın elindedir. Müslüman lardan ne zaman bir kral kalkıp Allah'ın emirlerine itaat etmiş, Allah'a tevekkül edip güvenmişse; Allah Teâlâ ona ülkelerin hepsini nasîb etmiş ve Allah'ın sevmesi ölçüsünde düşmanlarından İslâm topraklarım geri alabilmiştir. Müslümanları Allah'ın düşmanları kâfirlere karşı muzaffer kılacak, onların kelimesini diğer ülkelerde yüceltecek ve bu hususta yardım istenecek yalnız Allah'tır. Muhakkak ki O, Cömerttir, Kerîm'dir.[87]

124 — Bir sûre indirilince; onlardan kimi: Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler.
125 — Kalblerinde hastalık bulunanların ise, murdarlıklarına murdarlık katmıştır. Ve kâfir olarak ölmüşlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Bir sûre indirilince; münafıklardan kimi : Bu hanginizin îmânını artırdı?» der. Birbirlerine bu sûre hanginizin îmânını artırdı? derler. Allah Teâlâ da buyurur ki : «îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler,»
Bu âyet, îmânın artıp eksilebileceğine delâlet eden delillerin en önemlilerinden biridir. Selef ve halef âlimleriyle imamların çoğunun mez nebi budur. Birçoklarından bu hususta icmâ' bile rivayet edilmiştir. Bu-hârî Şerhinin başında bu konudan uzunca bahsedilmiştir.
«Kalblerinde hastalık bulunanların ise murdarlıklarına murdarlık katmıştır.» Onların şüphelerine yeni şüpheler eklemiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsranı artırır.» (İsrâ, 82), «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Allah Teâlâ'nın kalblere hidâyet bahşettiği şeyin onların sapıklık ve helakine sebeb olması bahtsız oluşlarının bir bölümüdür. Nitekim mizacı kötü olan (mizacı düzgün olanların) beslendiğiyle beslenmiş olsaydı bu, ancak onun fesadını ve noksanlığım artırırdı.[88]

126 — Onlar görmezler mi ki; her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyorlar da yine tevbe etmiyorlar. Ve ibret almıyorlar.
127 — Bir sûre indiği zaman; birbirlerine bakarlar ve: Sizi bir kimse görüyor mu? der, sonra dönüp giderler. Allah onların kalblerini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar güruhudur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bu münafıklar «Her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyor (deneniyor) lar da yine (geçmiş günâhlarından) tevbe etmiyorlar ve (gelecek

hallerinden) ibret almıyorlar.» Mücâhid; onların, kuraklık, kıtlık ve açlıkla denendiklerini (deneneceklerini) söylerken, Katâde; senede bir veya iki defa savaşla deneneceklerini söylemiştir.
Şerîk'in Câbir kanalıyla... Huzeyfe'den rivayetine göre; o, «Onlar görmezler mi ki, her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyorlar.» âyeti Hakkında şöyle demiştir : Biz, her sene bir veya- iki yalan duyardık. İnsanlardan büyük bir kitleyi onunla sapıtırdı. Huzeyfe'nin bu sözünü İbn Cerîr rivayet etmiştir. Enes'den rivayet edilen bir hadîste şöyle denilir : İş mutlaka zorlaşacak, insanlar cimrileşecek ve hiç bir sene olmayacak ki kendisinden sonraki daha kötü olmasın. İşte bunu peygamberiniz (s.a.) den işittim.
«Bir sûre indiği zaman birbirlerine bakarlar ve : Sizi bir kimse görüyor mu? der, sonra dönüp giderler. Allah onların kalbierini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar güruhudur.» âyeti de münafıklardan haber vermektedir. Allah Rasûlü (s.a.) ne bir sûre indiği zaman : «Onlar birbirlerine bakarlar ve : Sizi bir kimse görüyor mu?» der, sonra hakdan yüzçevirip, ayrUıp dönüp giderler. İşte onların din hususundaki durumları budur. Onlar hakkın yanında sebat etmez, onu kabul etmez ve onu anlamazlar. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «O halde bunlara ne oluyor ki, öğütten yüz çeviriyorlar? Ürkek yaban eşekleri gibi. Ürkmüş olan arslandan.n (Müddes-sir, 49-51), «O küfredenlere ne oluyor ki, gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar. Sağdan ve soldan halka halka olarak.» (Meâric, 36-37). Bunlar, öyle bir kavimdir ki haktan kaçıp bâtıla gitmek üzere senin yanından sağa ve sola dağılıp uzaklaşırlar.
Allah Teâlâ'nın : «Sonra dönüp giderler. Allah onların kalbierini döndürmüştür.» kavli: «Fakat onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalbierini saptırmıştı.» (Saff, 5) âyeti gibidir ki onlar kitabını anlamazlar, onu anlamayı istemezler. Aksine ona karşı bir şaşkınlık ve nefret durumundadırlar, içindedirler. Bu sebepledir ki yaptıkları bu işe düşmüşlerdir.[89]

128 — Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahîm'dir.
129 — Eğer yüz çevirirlerse; de ki: Allah, bana yeter. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O büyük Arş'm Rabbıdır.

Allah Teâlâ burada mü'minlere kendilerinden, kendi cinslerinden ve kendi dinleri üzere bir elçi gönderme nimetini haber veriyor. Nitekim İbrahim (a.s.) : «Rabbımız onlann arasından bir peygamber gönder.» (Bakara, 129) demiş, Allah Teâlâ da : «Ândolsun ki Allah, mü'minlere büyük bir lutufda bulunmuştur. Zîrâ onlara, kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.» (Âl-i tmrân, 164) buyurmuştur. Burada da : «Ândolsun ki, size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» buyurur. Bu peygamber sizin içinizden ve sizin dilinizle gelmiştir. Nitekim Ca'fer îbn Ebu Tâlib, Necâşî'ye; Muğîre İbn Şu'be de Kisrâ'nın elçisine şöyle demiştiler : Muhakkak ki Allah, bizim aramızdan bir peygamber göndermişti. Onun nesebi ve sıfatı, çıkışı ve girişi, doğruluğu ve emîn oluşu bilinir... Ve râvî hadisi bütünüyle zikretmiştir.
Süiyân İbn Uyeyne'nin Ca'fer îbn Muhammed'den, onun da babasından rivayetine göre; o, «Ândolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» âyeti hakkında

şöyle demiştir: Câhiliye devrinde doğmuş olmaktan dolayı Hz. Peygambere hiçbir zarar isabet etmemiştir. AUah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur : Ben nikâhlı (aileden) doğdum, zinadan değil. Bu hadîs, başka bir kanaldan mevsûl olarak rivayet edilmiştir. Hafız Ebu Muhammed Hasan İbn Abdurrahmân er-Râmehürmüzî'nin «el-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî» isimli eserinde Ebu Annem Yûsuf îbn Hârûn İbn Ziyâd kanalıyla.., Ali'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Âdem'den babamın ve anamın beni doğurmasına kadar nikâh (lı aileden) doğdum, zinadan doğmadım. Bana câhiliye devrinin ahlâksızlıklarından hiç bir şey dokunmamıştır, buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir.» buyurur ki ümmetini sıkıntıya sokan ve onlara zor gelen şeyler ona ağır gelir. Muhtelif kanallardan olmak üzere Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadîste o : Ben müsamahakâr hanîf dini ile gönderildim, buyurmuştur. Sahîh bir hadîste : Muhakkak ki bu din kolaylıktır, buyurulmuştur. Onun şeriatının bütünü kolay, müsamahakâr, mükemmeldir. Allah Teâlâ kime kolaylaştırmışsa, bu din ona kolaydır.
«Sizin üzerinize düşkündür.» Sizin hidâyetinize, dünya ve âhiret faydasının size ulaşmasına düşkündür. Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadremî'nin... Ebu Zerr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü gökte kanat çırpan kuşa vanncaya kadar Allah Rasûlü her şeyden bilgi vermiş olarak bizden ayrılmıştır. Allah Rasûlü (s.a.) buyurmuştur ki: Cennete yaklaştıran ve ateşten uzaklaştıran hiç bir şey yoktur ki size açıklanmış olmasın.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Fatn'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ haram kıldığı her bir şeye sizden bazılarının göz dikeceğini elbette bilir. Kelebeğin veya sineğin (ateşe ve ışığa) düşmesi gibi sizin peşpeşe ateşe düşmemeniz için muhakkak ki ben sizin kuşaklarınızdan tutmuş, sarıl-mışımdır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre (bir gece) rü'yâsında Allah Rasûlü (s.a.) ne iki melek gelmiş; biri ayakları ucuna, diğeri başucuna oturmuş. Ayakucuna oturan başucuna oturana : Şuna ve şunun ümmetine bir misâl ver demiş. Öteki şöyle demiş : Bunun ve ümmetinin misâli bir kavimdir ki onlar, yolculuklarında bir çölün başına varmıştır. Yanlarında çölü geçebilecekleri ve dönebilecekleri azıkları yoktur. Onlar bu durumda iken abâ giymiş birisi kendilerine gelir ve : Ne dersiniz, sizi otlan bol bir bahçeye, su dolu bir havuza götürsem, benim peşimden gelir misiniz? der. Onlar; evet, derler ve onları götürüp otları bol bir bahçeye, su dolu bir havuza eriştirir. Yerler, içerler ve beslenirler. Onlara : Sizin bu halinizi artırsam, burayı bana bıraksanız ve sizi otları bol bir bahçeye, su dolu bir havuza götürsem bana uyarmışınız? der. Onlar; evet, derler. Muhakkak ki sizin önünüzde otları bundan daha bol bir bahçe, suları bundan daha çok bir havuz vardır, benim peşimden geliniz, der. Onlardan bir grup : Doğru söyledi, Allah'a yemin olsun ki ona uyacağız, derler. Diğer bir grup ise : Biz bundan hoşnûd olduk, burada kalacağız, derler.
Bezzâr der ki: Bize Seleme İbn Şebib ve Ahmed îbn Mansûr'un birlikte... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetlerine göre; bir bedevi bir hususta kendine yardımcı olmasını istemek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişti. —îkrime : .Öyle sanıyorum ki bir kan (diyet) hususunda dedi— Allah Rasûlü (s.a.) ona bir miktar bir şey verdi.

Sonra: Sana iyilik ettim mi? diye sordu. Bedevi; hayır, güzel yapmadın, dedi. Müslümanlardan bazısı öfkelenip ona karşı gelmeye çalıştılar. Allah Rasûlü onlara bırakmalarını işaret etti. Allah Rasûlü (s.a.) kalkıp evine vardı, bedeviyi eve çağırdı ve ona : Muhakkak sen bize geldin, bizden istedin ve biz de sana verdik Sen ise söylediğin şu sözü söyledin, buyurdu. Allah Rasûlü ona bir miktar daha verdi ve : Sana -iyilik ettim mi? diye sordu. Bedevi: Evet, Allah Teâlâ seni hayırlı aşiret ve aile ile mükâfatlandırsın, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak sen bize geldin, bizden istedin ve biz de sana verdik, sen de söylediklerini söyledin. Ashabımın gönüllerinde sana karşı bundan dolayı bir öfke meydana gelmiştir. Sen geldiğin zaman onların önünde benim önümde söylediğini söyle ki onların kalblerindeki öfke gitsin, buyurdu. Adam; pekiyi, dedi. Bedevi tekrar meclise geldiğinde Allah Rasûlü : Muhakkak ki arkadaşınız bize gelmiş, istemiş ve biz de ona vermiştik. O ise söylediğini söylemiş ve biz de onu çağırıp ona vermiştik. O razı olduğunu sanıyor. Ey bedevi öyle mi? buyurdu. Bedevi : Evet, Allah Teâlâ seni hayırlı akrabalarla mükâfatlandırsın, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Benim ve şu bedevinin misâli, bir adam gibidir ki onun bir devesi vardır ve o kaçmıştır. İnsanlar devenin peşine düşerler. Ancak sâdece onun kaçmasını arttırırlar. Devenin sahibi onlara der ki : Devemle aramı serbest bırakın. Muhakkak ki ben ona karşı daha yumuşağım ve onu en iyi bilenim. Deveye yönelir ve yerden bir miktar toz alıp devesini çağırır. Deve gelir ve isteğine (çağrısına) icabet eder. O kişi de yükünü devenin üzerine yükler. Daha önce söylediğini dediğinde şayet ben de size uysaydım muhakkak ki cehenneme girerdi. Sonra Bezzâr hadîsin bu kanaldan başka rivayetini bilmediklerini söyler. Ben de derim ki: İbrâhîm İbn el-Hakem İbn Ebân'ın durumundan dolayı bu hadîs zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ burada : «Mü'minlere Rauf ve Rahîm'dir.» buyurmaktadır. Nitekim bu Allah Teâlâ'mn ona bir emri olup, bir âyette bu şöyle belirtilmektedir : «Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını aç. Şayet sana baş kaldırırlarsa de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım. Aziz, Rahîm'e tevekkül et.» (Şuarâ, 215-217).
Allah Teâlâ : «Eğer yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter.» buyurur. Senin onlara getirmiş olduğun temiz, mükemmel, şümullü şeriattan yüz çevirirlerse; Allah bana yeter de. O'ndan başka ilâh yoktur ve ben O'na tevekkül ettim, de. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğunun ve batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» (Müzzemmil, 9).
«Ve O, büyük Arş'ın Rabbıdır.» O, her şeyin mâliki ve yaratıcısıdır. Zîrâ O, göklerde ve yerdeki yaratıkların hepsinin tavanı ve toplayıcısı olan büyük Arş'ın Rabbıdır. Arş'ın altında ve göklerle yeryüzü arasında' ne varsa hepsi Allah'ın kudreti altındadır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Takdiri her şey hakkında geçerlidir. O, her şeye Vekü'dir.
İmâm Ahmed der ki: Bana Mubammed İbn Ebu Bekr'in... İbn Abbâs'tan, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kur'an'dan son nazil olan âyet, sûrenin sonuna kadar olmak üzere : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» âyetidir. Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki: Bize Ravh İbn Abdülmü'-min'in... Übeyy îbn Kâ'b (r.a.) dan rivayetine göre; onlar, Ebubekir (r.a.) in halifeliğinde Kur'an'ı mushaflarda toplamışlardı. Bazı kimseler yazıyor ve onlara Übeyy İbn Kâ'b imlâ ettiriyordu. Berâe sûresinden «Sonra dönüp giderler.

Allah onların kalblerini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar güruhudur.» âyetine geldiklerinde Kur'an'dan son nazil olanın bu olduğunu sandılar. Onlara Übeyy İbn Kâ'b : Bu âyetten sonra Allah Rasûlü bana iki âyet daha okuttu : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve Rahîm'-dir... Ve O, büyük Arş'ın sahibidir.» deyip şöyle devam etti: Kur'an'dan son nazil olan âyet işte budur. Kur'an; kendisinden başka hiç bir ilâh olmayan Allah ile başladığı gibi, yine onunla bitmiştir. Bu, Allah Teâ-lâ'nın : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) âyetidir. Bu hadîs de garîbdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Bahr'm... Abbâd İbn Abdullah İbn Zübeyr'den (r.a.) rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Haris İbn Hazeme, Ömer İbn Hattâb'a Berâe sûresinin sonundan iki âyeti, «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir...» âyetini getirdi. Hz. Ömer : Bunun üzerine seninle beraber kim vardı? diye sordu. O : Bilmiyorum, Allah'a yemin eder ve şehâdet ederim ki ben bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden işittim, anladım ve ezberledim, dedim. Hz. Ömer : Ben de şahidim ki bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden işittim, dedi ve şöyle devam etti: Şayet bunlar üç âyet olsalardı, mutlaka onları başlıbaşına bir sûre yapardım. Kur'an'dan bir sûreye bakın ve bu âyeti ona koyun. Ve bu âyeti Berâe sûresinin sonuna koydular.
Daha önce de geçtiği üzere Kur'an'ın toplanması fikrini Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) a veren Ömer İbn Hattâb'dır. Ebubekir, Zeyd îbn Sâ-bit'e emretmiş ve o da Kur'an'ı toplamıştır. Hz. Ömer onlar yazarken yanlarında bulunurdu. Sahih bir haberde belirtildiğine göre, Zeyd şöyle demiştir : Berâe sûresinin sonunu Huzeyme İbn Sabit —veya Ebu Huzeyme— de buldum. Daha önce de geçtiği üzere her ne kadar âyeti ilk defa onlara getiren Huzeyme İbn Sabit ise de sahabeden bir topluluk da bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden duyduklarını hatırlamışlardır. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Davud'un Yezîd İbn Muhammed'den, onun Abdürrezzâk İbn Ömer —müslümanların güvenilirlerinden ve çok ibâdet edenlerinden-dir— den onun Müdrik İbn Sa'd'dan —Yezîd'in söylediğine göre bu zât da güvenilir bir şeyhdir— onun Yûnus İbn Meysere'den.,. onun da Ebu Derdâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kim sabah ve akşam: «Allah bana yeter, O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın Rabbıdır.» diye yedi kere söy-lerse onu hüzünlendiren şeye karşı Allah ona yeter.
İbn Asâkir'in Abdürrezzâk İbn Ömer'in hal tercemesinde Ebu Zür'a ed-Dimaşkî kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayetine göre; o, şöyle dermiş : Hiç bir kul yüktür ki doğru veya yalancı olarak yedi kere : «Allah bana yeter, O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş/ın Rabbıdır.» desin de kendisini üzen, hüzünlendiren şeye Allah yeterli olmasın. Bu, garîb bir fazlalıktır. İbn Asâkir, bu hadîsin bir benzerini fazlalığı ile beraber Abdürrezzâk Ebu Muhammed'in hal tercemesinde Ahmed İbn Abdullah İbn Abdürrezzâk'dan, o dedesi Abdürrezzâk İbn Ömer'den şeklinde bir rivayet zinciri ile merfû' olarak rivayet etmiştir. Ancak bu hadîs de münkerdir. En doğrusunu Allah bilir.[90]

İzahı

İslâm Öncesi Arap toplumuna baktığımızda.bir sistemin gelişip yayılabilmesi için zorunlu olan unsurlardan hiçbirinin mevcûd olmadığını görürüz. Ne tabiî çevre, ne sosyal yapı, ne tarihî altyapı, ne de insan unsuru bakımından İslâm öncesi Arap toplumu, kapsamlı ve evrensel bir düşünce sistemini hazırlayacak imkânlara sahip değildi.
Şöyle ki; tabiî çevre bakımından Arap Yarımadası, tarih öncesi dönemlerden beri insan hayatı için elverişli bir tabiat yapısına sahip değildi. Yeterli yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, insan hayatı için elverişli iklim şartlan, ekonomik imkânları, ulaşım kolaylıkları ve yeterli besin kaynaklan bulunmadığı için; tarihin en eski devirlerinden beri burada geniş yerleşim merkezleri kurulmamıştır. Milâddan önceki asırlarda Sînâ Yarımadası'nda (Vadi Mağara'da) bakır madeni ocaklan bulunuyordu. Kuzey Arabistan'da Medyen civarında altın madeni ya-taklanna rastlanıyordu. Aynca Güney Arabistan'da Bab'ül-Mendeb boğazı civarında Hadramût'ta buhur ve günlük ticâreti yapılmaktaydı. [91]Her bakımdan fakır olan bu çöllerde gündelik hayat öylesine meşakkatli ve zor idi ki; hemen hemen hiç bir büyük devlet bu kum yığınlarına sahip olmayı düşünmemiştir.
Sosyal yapı bakımından Arap cemiyeti kabîleciiik, soy-sop ve asabiyet bağı üzerine oturuyordu. Göçebe ve yerleşik olmak üzere ikiye aynlan halk tabakası, büyük çoğunluğu itibariyle deve sürülerini otlatarak geçimlerini sağlıyorlardı. Bilhassa Orta ve Kuzey Arabistan halkının çoğunluğu göçebeydi. Çok küçük yerleşim merkezleri ancak vâ-hâlarda ve içmek için açılmış su kuyularının başlarında bulunuyordu. Yerleşik halk, daha çok ticâret kervanlarının güzergâhındaki mahallerde oturuyordu. Kendileri de geçimlerini ticâret ve kervancılıkla sağlı-yorlardı. Bunlara şehirli anlamına medenî (Civil) adı veriliyordu. Be-devî denilen ve çölde göçebelikle, develerini otlatarak geçinen büyük halk yığınları ise yaz-kış otlaklar peşinde dolaşıyorlardı.
Toplum hayatı tamamıyla kabile sistemine dayanıyordu. «Reîs», «Şeyh», «Seyyid» denilen kabile reisleri, mutlak yetkiye sahip bulunuyorlardı. Çok evlilik esâsına dayanan ailede; erkek tek hâkim idi. Kadının hemen hemen hiçbir yetkisi yoktu. Diğer herhangi bir eşya gibi kadın da babadan oğula intikâl ediyordu. Abdullah İbn Abbâs'ın ifâdesine göre, «bir kişinin babası ölünce hanımları o kişiye kalırdı. Ya mehrini verinceye kadar kadını kendi yanında alıkordu, yahut ta kadın ölür malı o kişiye kalırdı.» (Ebu'l-Hasan Nedevî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 109) Öüddî'nin ifâdesine göre, «bir kişinin babası, kardeşi veya oğlu ölür de geriye karısı .kalırsa, ölenin vârislerinden birisi erken davranarak elbisesini kadının üzerine atardı. O zaman bu kişi, o kadını almaya veya mehrini alarak başka biriyle ni-kâhlamaya hak kazanırdı.» (Taberî, Tefsir,IV, 308). Kız çocuğu olan bir baba günlerce halk arasında dolaşmaktan utanırdı. Bu sebeple kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hz. Ömer başta olmak üzere kız çocuğunu diri diri toprağa gömen babaların İslâm sonrası acıklı hâtıraları İslâm kaynaklannda geniş olarak anlatılır. Evlilik müessesesi ise kadına bakış tarzının sapıklığından kaynaklanan bir düşüklük içinde idi. Hz. Âişe (r.a.) nin naklettiğine göre, araplar arasında dört çeşit nikâh şekli vardı: «Normal olarak bugünkü gibi nikâh. Bir adam birinin kızı veya

evlâdlığı ile nişanlanır, mehrini öder ve evlenirdi. İkinci tür nikahlanma da şöyle idi: Bir kişinin karısı âdetten temizlenince o kimse karısına; falancaya var ve ondan hâmile kal, derdi. Ve o kişi bir daha karısına hiç yaklaşmazdı. Kadının hâmile olduğu anlaşılınca, adam isterse karısına tekrar yaklaşırdı. Daha çok çocuğun soylu olması için bayie yapılırdı ki buna «istibdâ» nikâhı adı verilirdi. Bir başka nikâh şekli de şöyle idi: On kişiden aşağı olmamak üzere bir grup birleşerek bir kadının yanına varırlar ve hepsi onunla münâsebette bulunurlardı. Şayet kadın hâmile kalırsa, çocuğun doğumundan birkaç gün sonra, kadın o on kişiye haber yollardı. İçlerinden hiç birisi gelmemezlik edemezdi. Hepsi biraraya gelince kadın, falanca çocuk senindir, derdi ve on kişiden beğendiği kişiye çocuğunu verirdi. Bu adam o çocuğu alma-mazlık edemezdi. Ve nihayet dördüncü bir nikâh şekli de şöyle idi: Birçok kişi toplanarak bir kadının yanına varırlardı ve kadın gelenlerden hiç birini geri çevirmezdi. Umûma âit olan bü kadınlar kapılarının üzerine bir işaret çekerlerdi. Kadın hâmile kalıp doğum yapınca bütün erkekler gelip başına toplanır ve çocuğun babasını tesbît için bir yetkili (ehl-i vukuf) seçerlerdi. Çocuk ehl-i vukufun tesbît ettiği kişiye verilir ve onun adıyla anılırdı. Teslim edilen şahıs çocuğu kabul etmekten ka~ çınamazdı.»[92]
Kumar son derece yaygındı. Hattâ mallarıyla birlikte kadınlarını kumara verenler bulunuyordu. Faiz son derece yaygındı ve toplumda ticâret faiz esâsına dayanıyordu. Faiz, parada katlanma ve hayvanlarda yaş hesabına göre olurdu. (Taberî, Tefsir, IV, 59). İçki ve fal da çok yaygındı.
Her kabilenin özel bir putu vardı. «Ensâb» adı verilen putlar, toplu mahallerde bulunmayan, ancak ferdler tarafından dikilen taşlardan oluşuyordu. (İbn el-Kelbî, Kitâb el-Asnâm, 33). Bir adam yolculuğa çıkıp herhangi bir yerde konakladığı zaman, yerden dört taş alır, en düzgününü seçerek kendine ilâh edinirdi. Diğer üçünü ise tenceresinin altına koyardı. Gideceği zaman seçtiği taşlar olduğu yerde kalırdı. (İbn el-Kelbî, Kitâb el-Asnâm, 44). Belirgin bir âhiret inancı yoktu. Meleklerin, Allah'ın kızları olduğunu kabul ediyorlardı.
Kabîlecilik öylesine yerleşmiş idi ki, «ister zâlim olsun, ister mazlum olsun» herkes kendi kabilesinden olana yardım ediyordu. Kabileler arası savaşlar uzun yıllar devam edip gidiyordu. Nitekim «Eyyâm'ül -Arab» adını alan destanı metinler, bu kabile savaşlarının kahramanlıklarını anlatıyordu. Bu ismi alan üç büyük savaş olmuştu.
a- Yevm el-Buâs : Ficâr harbi de denilen bu savaş, Medine'deki Evs ve Hazreç kabilesi arasında ve dört dönem olarak uzun süre devam etmiştir.
b- Yevm el-Bessûs : V. asrın sonlarına doğru meşhur Arap kabilelerinden Benu Bekr ile Benu Tağlib arasında cereyan etmiştir. Kıs-sat'ül-Zîr adlı halk destanında anlatılan bu savaş «Bessûs» adlı kadına âit bir dişi devenin yaralanması sonucu çıkmış ve kırk yıl sürmüştür.
c- Yevm ed-Dâhis v'el-öabrâ : Bu çatışma Abes kabilesi reisine âit Dâhis isimli bir at ile, Zübyân kabilesi reisine âit öabrâ isimli atın yanşması sırasında, Zübyânîlerin rakîblerine haksızlık etmeleri üzerine çıkmıştır. Bu savaşta meşhur halk şâiri Antere İbn Şeddâd (522 -615) şiirleri ve silahıyla ün kazanmıştır. Savaş, İslâmiyet'in gelişine değin sürmüştür.[93]

Araplar için mükemmel insan olmanın üç şartı vardı : Belagat, okçuluk ve ata binmek.
Sosyal yapı itibarıyla Arapların insanlık ortak camiasına verebilecekleri hemen hemen hiç bir evrensel değerleri yoktu.
Tarihî alt yapı bakımından da Arap cemiyeti son derece yetersiz idi. Araplar, tarih sahnesinde çok geç zamanlarda görünmeye başlamışlar ve İslâm öncesinde, yarımadanın dışına ulaşabilen bir varlık gösterememişlerdir. Devlet- kurma süreci araplarda çok geç zamana rastlar. Nenle ise tarihte söz sahibi olan devletler kurulur, yıkılır ve ancak araplar o yıkılış döneminde devlet kurma sürecine girerler. Bu da yarımadanın dar sınırları dışına asla çıkamaz.
Şöyle ki; Araplar genellikle Arab-ı Bâide (Âd, Semûd, Tasm ve Cedis kavimleri gibi "yokolup gitmiş araplar) ve Arab-ı Bakiye (varlıklarını devam ettiren araplar) diye ikiye ayrılırlar. Arab-ı Bakiye de ikiye ayrılır :
a- Arab-ı Âribe. Bunlar, Yemen'de yaşayan Güney araplarıdır. Tevrat'ta Joktan diye geçen Kahtânî'ler bu gruba girer.
b- Arab-ı Müsta'ribe. Hz. İsmail'in soyundan, gelen, Adnan kanalıyla Rasûlullah'a ulaşan Kuzey araplarıdır. Bunlar Hicaz, Necid, Palmyra ve Nabt'ta yaşayan Nizârî'ler ve Maadîlerdir.
Yarımadanın tarihinde ilk devletleşme sürecine Güney Arabistan'da rastlanıyor. Güney Arabistan'da Main veya Maan devleti adı verilen M.Ö. 1400-650 yılları arasında yaşadığı sanılan küçük bir devlet kurulmuştur. Daha sonra yine aynı bölgede başkenti Ma'rib olan Sabâ devleti kurulmuştur. (M.Ö. V. -M.Ö. II. asır) Hz. Süleyman ile ilişkisinden Tevrat'ta bahsedilen Sabâ melikesi Belkîs bu devletjn kraliçesi idi. Keza Habeşistan'a bu adı veren «Habasat» kavminin de bu devletin mensubu olduğu sanılmaktadır. Bilâhere Güney Arabistan'da Himyerî devleti kurulmuştur. (M.Ö. II. - M. 525). Meşhur Zu Nüvâs isimli devlet adamının Hıristiyan Habeş'liler ile mücâdelesi destanlara konu olmuştur. Keza Fil ordusunun komutanı olan Ebrehe el-Eşrem (Dudağı yarık. Ebrehe) San'â'da Külleys tapınağını yaptırarak, araplann Mekke'yi bırakıp oraya gelmelerini istemiş, bunu başaramayınca ünlü, fillerle donatılmış ordularıyla Mekke'ye saldırmıştır. Seyf İbn Zi Yezn de Güney Arabistan'da Habeş'lilere karşı İran'lıların desteğiyle başkaldırmış ve neticede Güney Arabistan 629 da müslümanlar tarafından fethedilene değin bir İran eyâleti haline dönüşmüştür.
Kuzey Arabistan'da devletleşme süreci ise daha geç zamanlara rastlamaktadır. Nabatî Krallığı (M.Ö. IV. asrın sonları) Akabe körfezinin kuzeyindeki Petra kentini başkent yapmış bilâhere Roma İmparatoru Trianus tarafından yıkılmıştır. Tedmür devleti (I. Asır) ise kral Uzeyne (Edentus) ile karısı Zenobya (Zeyneb-Zennube) ile şöhret bulmuştur. Uzeyne, İran ile savaşarak başkent Medâin (Ktesiphon) i zab-tetmiş ancak karısının hilesi sonucu öldürülmüştür. İmparatoriçe olan Zenobia Mısır'ı Roma'lılarm elinden almış bilâhere Roma orduları tarafından esîr edilerek devleti yıkılmıştır (274). Kuzey Arabistan'da kurulan devletlerden birisi de Gassânî devletidir. (III. Asır) Komşularıyla iyi ilişkiler kuran bu devletin ünlü hükümdarı Haris, Bizans imparatorları tarafından Basileus unvanı ile taltif edilmiştir. 613 te İran'lılar tarafından yıkılmıştır. Lahmî (Hîre) devleti ise (III. Asır ortaları) Hîre'-de kurulmuş ve Hâlid İbn Velîd tarafından yıkılmıştır. (633) (Küçük İslâm

Ansiklopedisi, Arabistan maddesi). Bu devletlerde yönetim biçimi mutlak monarşi idi, krallık ve kabile reisliği verasetle intikâl ederdi.
Kıyaslanacak olursa araplar, tarihî altyapı bakımından da son derece zayıftılar. Nitekim devletleşme süreci Bâbil'de (M.Ö. 4500-728), Mısır'da (M.Ö. 4400 - 525), İsrâiloğulları'nda (M.Ö.. 2300), Hitit'lerde (M.Ö. 2000-546), Fenikelilerde (M.Ö. 1600-800)., Asurlular'da (M.Ö. 1830-535), İran'da (M.Ö. 900), Hindistan'da (M.Ö, 900), Yunanistan'da (M.Ö. 900-146), Çin'lilerde (M.Ö. 3341), Japonlar'da (M.Ö. 1200) ve Türk'lerde (M.Ö. 220) yıllarında başlamıştır. Buna karşılık bu devletlerin birçoğu, dünyanın büyük bir kesiminde, hâkimiyetlerini uzun asırlar sürdürmüşler ve parlak medenî gelişmelere katkıda bulunmuşlardır.
Kültür bakımından da İslâm öncesi arapların insanlığa takdim edecekleri birşey yoktu. Yazının gelişmediği, dolayısıyla okuma yazma bilmeyen —Kur'an'm ta'bîriyle ümmî— bu toplumda kültürel bakımdan evrensel etkinlikler göze çarpmaz. Beşerî kültür varlığının en önemli sahası olan güzel san'atlar alanında edebiyat müstesna hemen hemen hiç bir gelişme görülmez. Kalıcı ve âbidevî çapta bir mi'mârî eser görülmediği gibi, mûsikî, resim ve heykel dallarında çok cılız ve sâdece çöl insanının ilkelliklerini yansıtan verimlerin dışında, san'at değerini hâiz eserler yoktur. Yazının teşekkülü çok geç zamanlara rastladığı için süsleme ve hat san'atı da gelişme kaydetmemiştir.
Edebiyat sahasına gelince, İslâm Öncesi Arap toplumunda yazılı edebiyat mahsûlleri hemen hemen yok gibidir. Bugün karşımızda duran eserler ise İslâm sonrası dönemlerde yazıya aktarılmış, oral (simâî) mahsûllerdir. Hikmetli sözler ve darb-ı meseller halindeki halk edebiyatının meşhur isimleri Eksem İbn Sayfî, Hâcib İbn Zürâre ve Huss'un kızı Hind, İslâm'ın gelişinden önceki yakın dönemlerde yaşamışlardı. Halbuki aynı dönemlerde dünya edebiyatının klasikleri ürünlerini vereli asırlar olmuştu.
Araplarda edebiyatın gelişen tek dalı şiirdir. Araplar her şâire şiirini ilham eden ve fısıldayan bir cin olduğunu ve şâirin o cin ile dostluk kurduğunu kabul ediyorlardı. Panayırlarda, yıllık toplantılarda dinî ve millî günlerde şiirlerini okuyan şâir, Arap insanı için gaybın habercisi veya kâhin gibi idi. Çölün bitmez tükenmez ufukları içinde yol alan, hayvanını otlatan bir bedevî için, zengin bir yapıya sahip olan Arap dili, ifâde edilmez bir hazîne sayılırdı. Bu zengin dilin en iyi yorum vâsıtası ise şiirdi. Şiirin gelişme tarihi de çok eskilere varmaz. Bi-lâhere Emevîler devrinde derlenip yazılı hale getirilen câhiliyyet devri şiirinin en eski mahsûlleri ancak 500 yılı civarına kadar iner. Yukarda zikredilen Bessûs savaşı esnasında Mühelhil (öl. 531) kasîdeleriyle kavmini harekete geçirmişti. Yine bu dönemde muallakât adı verilen askı şiirleri ortaya çıkmıştır. Nitekim Tâif yakınlarındaki Nahle mevkiinde kurulan Ukâz, Mecenne ve Zü'1-Mecâz panayırlarında toplanan halk huzurunda tertîb edilen şiir yarışları esnasında birinci gelen şiirler Ka'be'nin duvarına asılarak halka teşhir ediliyordu. Ve genç olsun, yaşlı olsun bütün araplar birinci gelen bu şiirleri okumaktan sonsuz haz duyuyorlardı. Bu yarışmada birinci gelen şiirler arasında, daha sonra «Muallakât-ı Seb'a» adı verilecek olan yedi askı şâirlerinin (İmrı'ül Kays öl. 540), Tarafa, Züheyr, Lebîd, Amr İbn Külsûm, Antere (öl. 615), Nabiğa el-Zübyânî bazan da Haris ve A'şâ'nın adı geçer) gibi câhiliyye devrinin ünlü isimleri bulunuyordu. Muallakât, daha sonraları Emevîler devrinde Mufaddal

ed-Dâbbî tarafından (öl. 786) el-Mufaddaliyyât isimli eserde toplanmıştır. Klâsik devir Arap şiirinin başlıca konuları, medh (övme), fahr (övünme), mersiye (ağıt), Risâ (ağıt söyleme), hicâ (hicvetme), nasîb, tegazzül, teşebbüb (kadın ve aşk şiirleri), i'tizâr (özür dileme), isti'tâf (şefkat dileme), vasf (niteleme), teşbih (benzetme), ha-mâse (yiğitlik ve kahramanlık), rnülah (hafif şiirler) ve lehv (eğlence) gibi konulardı. Bu konular, çoğunlukla dar çöl hayatının çerçevesinin dışına taşmayacak şekilde anlatılıyordu. Sevgilinin yurdundan göçmesi, sevgiliye ifâde edilen duygular, sevgilinin kabilesinin kahramanlığı, sevgilinin bineğinin —genellikle deve ve at— tasviri, çölde konaklama yeri, sevgilinin çadırı ve nihayet konak yerinden göçetmiş olan sevgilinin kabilesinden arta kalan ocak vs. gibi şeylerin tasvirinden ibaret olan bu şiir, hiç bir zaman için evrensel boyutlara ulaşamamıştır. İslâm gelinceye kadar da, yarımadanın sınırlarının dışında okunup ezberlenmiş değildi. Ancak İslâm'ın gelişinden sonra, onu getiren kavmin malı olan bu eserler yarımadanın dışına taşabilmiştir. *

İslâm öncesi Arap cemiyetinin gelişmiş olduğu yegâne saha olan edebiyatın durumu bu idi. Ancak konularının dışında bu edebiyatın inkârı imkânsız bir hususiyeti vardı ki bu da çok zengin bir yapıya sahip olan Arap dilinin kıvraklığı ve zenginliğiydi. İşte Arap insanına edebiyat zevkini bu zengin dil veriyordu. Konusu son derece zayıf, fakat lisânî cephesi fevkalâde üstün olan bu edebiyata İslâm aynı zamanda Kur'an-ı Kerîm ile zengin bir muhteva kazandırmıştır.

Gelişmesini İslâm'dan Önceki iki asrın Ötesine indiremeyen şiir san'atı ile de araplar İslâm'dan önce insanlığa takdim edecek bir hazîneye sahip değillerdi.

Nihayet son önemli faktör olan insan unsuru bakımından da İslâm öncesi Araplar bir varlık gösterememişlerdi. Arap insanı, şansı kabiliyeti itibariyle hiç bir konunun derinliğine inecek çapta değildi. Kabile taassubu ile dolu olan bu topluluk, kabilesiyle iftihar etmenin ve gösteriş için canını vermenin ötesinde ne teknik bakımdan, ne de nazarî ilimler yönünden dikkat çekici bir yetenek gösterebilmiştir.

İnsan zekâsının en önemli ifâdelerinden birisi olan felsefe dalında varlık gös-termemişlerdi. Nitekim bu hususu Şehristânî şöyle ifâde ediyor : «Arap hakimleri çok az bir topluluktur. Hikmetlerinin çoğu da düşünce boşluklarından ve tabiat bozukluğundan ibarettir.»[94]

Arap insanının bu konudaki yetersizliğini Ahmed Emîn de şöyle belirtiyor : «Arap insanı, kâinata umûmî ve evrensel olarak bakmamıştır... Bilakis o, çevresine göz atarken, hayranlığını te'mîn eden bir manzara görecek olursa harekete gelerek, içinden bir veya birkaç mısra veya darb-ı mesel veya hikmet dolu söz coşuverir... O manzaranın derinliklerine inmek, temellerini ve mâhiyetini inceden inceye değerlendirip ona kapsamlı biçimde bakmak ise Arap zekâsı ile uyuşmayan bir şey-dir. Bunun da ötesinde o, birşeye bakarken o şeyi derinliğine düşünerek kuşatmaz. Sadece hayranlığını tahrik edecek özel noktalan üzerinde durur.» [95]

İlmî ve teknik alanda ise hiç bir varlık göstermemişlerdir. Ancak bazı astrolojik ve astronomik bilgilere sahip bulunuyorlardı ki bunlar o günün dünyasında bilinenlere nisbetle bir hiç mesâbesindeydi.

Görülüyor ki; İslâm öncesi Arap toplumu ve insanı, çağında yaşanan hayat tarzından habersiz, dışındaki dünya jle boy ölçüşemeyecek derecede geri ve hiç bir alanda başarı gösterememiş bir toplumdu. İşte İslâm bu toplumu aldı, kendi özel

eğitim sistemiyle terbiye ederek cihanın en hareketli kavimlerinden, en bilgin ve en medenî toplumlarından biri haline getirdi. Bu gelinen nokta neydi ve bu gelişin sırrı nerede saklıydı?
Bu gelişmenin sırrı, Rasûlullah'ın getirmiş olduğu sistemin ana kaynağında; Kur*an'da saklıydı ve Allah'ın Rasûlü bu insanların üzerine zaman zaman şefkatla, zaman zaman ibret dolu dersler, öğütler vererek eğilmiş ve onları cihanın en seçkin insanları durumuna getirmişti. Ümmetine karşı böylesine özenli davranan peygamberin getirdiği risâletin önemini iyice kavramış olan ashabı; onun öldüğü gün dehşete kapılarak «Muhammed öldü» diyenleri reddetmiş, hattâ Hz. Ömer gibi bazıları da ((Muhammed öldü diyenleri bu kılıcımla öldürürüm» diyerek karşı çıkmış ama bu çıplak gerçeği de Kur'an'ın buyruğunu hatırlayarak kabul etmişlerdir.
İşte kendi aralarından çıkan peygamberin Arap insanına ve daha sonra tüm insanlığa kazandırdığı bu değerler, şu kadar asır sonra bile tüm ihtişamıyla gözler önündedir.[96]

İslâm'ın Doğduğu Zaman Dünya Milletlerinin Durumu :

Yukarda İslâm'ın —dolayısıyla İslâm düşüncesinin— doğuşu sırasındaki Arabistan ve Arap toplumunun durumunu gözden geçirdik. Acaba o zaman dünyanın diğer milletleri düşünce, kültür ve medeniyet alanında hangi noktada bulunuyorlardı?
İslâm Öncesi dünyanın durumu Arabistan'dan hemen hemen farksızdı. Dünyadaki kültürel durgunluk her yanda etkinliğini sürdürüyordu. Kocamış iki kültür bölgesi Bizans ile İran hiç bir yeni fikir getirmiyordu insanlık âlemine. Uzak Doğu'da yeni bir fikir ışığı yanmadığı gibi, ne Kuzeyde ne de Güneyde insanlığa bir kurtuluş ufku gösterecek çapta t?ir fikir meş'alesi yanmıyordu. En uzak doğudan Batıya doğru gelindiğinde milletlerin ve devletlerin durumu kısaca şöyleydi:
a- Çin : M.Ö. 1450 -1050 yıllan arasında Shang sülâlesinin hâki-miyyeti ile tarihte büyük bir devlet kuran Çin'de; bilâhere, M.Ö. 1050 - 242 yıllan arasında Chou-sülâlesi iktidarı ele geçirdi.
Çin'de M.Ö. 551-479 yıllan arasında yaşamış olan Konfüçyüs (Kung-Fu-Tseu) Çin toplumunu uzun asırlar etkileyecek olan fikir sistemini kurar. Aynı dönemlerde yaşayan Lao-tse'nin Taoizm'i, Hindistan'dan gelmiş olan Budizm'in etkisiyle kaybolmaya başlar. 220 - 589 yıllan Çin tarihinin parçalanma donemidir. Bu devirde pek çok devletçikler kurulur ve dağılır. Nihayet 580 yıllan civânnda. Sui devleti Çin'e hâkim olur. Ve bu dönemde Çin'de Budizm müesseseleşir, Budist tapınakları bir nevi bankerlik kurumları haline gelir. Çin'in ekonomik hayatında faizle muamele gören Budist râhiblerin etkisi fazla olur.[97]
Çin ile yakın ilişki içerisinde bulunmamış olan Arap Yarımadası sakinleri, Çin'in eski ve köklü bir tarihinin bulunduğundan haberdâr olmalıdırlar ki, Rasûluüah : «İlim Cinde de olsa arayın» buyurmuştur. M. Hamîdullah'a göre Hz. Peygamber, Ummân'a yaptığı ticarî seyâ-hatta Çin'lilere rastlamıştır.[98]
b- Japonya : Japonların dünya politikasında görünmeye başladıkları dönem tarihin çok geç bir devrine rastlamaktadır. Güneş tanrıçasının soyundan geldiklerini bildiren Japon rivayetlerine göre, Jimmo -Tenno (Mikado) M.Ö. 660 da imparator

olur ve ilk japon devletini kurar. Daha sonra bu milletin kültürel hayatı hakkında fazla bilgiye rastlanmaz. Çin'li seyyâhlann günlüklerinden bilgi edinilmektedir. 250 yılında Yamato devleti kurulur. Bu devlet IV. yüzyılda Budizm'i resmen kabul eder ve böylece Rasûlullah'ın yetiştiği dönemde Budist kültür Japonya'ya hâkim olur.[99]
c- Hindistan : Mîlâddan önce yaklaşık 900 yıllarında Ârî ırka mensûb olanlar, bugünkü Hindistan'a gelip yerleşmişlerdi. Aryânîler kast sistemi ile dört sınıfa ayrılmışlardı. Bu sınıflardan birinden diğerine geçiş olmazdı:
1- Brahmanlar (râhibler)
2- Kasitaryalar (prensler ve askerler)
3- Vasiaslar (çiftçiler ve hayvancılar)
4- Çudralar (işçiler ve köleler)
Ârî ırka mensûb olmayanlar ise bu kast sisteminin dışında ve daha aşağı bir mertebede bulunuyorlardı.
M.Ö. 560 yılında Gottama Buddha dünyaya gelir ve Hind'li insanın tabiat karşısındaki zaaf ve aczini bir nevi içe dönüşle ve gerçeklerden kaçışla telâfi etmeye çalışır. Aynı dönemlerde Jainizmin kurucusu olan Jina (M.Ö. 540) da dünyaya gelir. Daha sonra M. Ö. 400 yılı dolaylarında Hindistan'da Mağada devleti kurulur. M.Ö. 327 yılında Yunanlı İskender Hindistan'ı zabtederek ülkesine katar. İskender'in çekilmesinden bir süre sonra ise M.Ö. 298 Marya devleti kurulur. M.Ö. 155 yılında, da Saka türkleri Hindistan'a hâkim olurlar. 308 yılı civarında Gupta devleti Hind birliğini yeniden kurar ve 455 de dağılır. Nihayet 450 de Eptalidler Hindistan'da iktidarı ele geçirirler.
Hindistan'da Hıristiyanlığa benzer bir üçlü ilâh sistemi (trimurti) hâkim idi.
1- Brahma (yaratıcı tanrı)
2- Vişnu-Rrişna (koruyucu tanrı)
3- Şiva (yokedici ve yenileyici tanrı)
Putlar kolleksiyonunu andıran, Hind Budizminde bir zaman geldi ki putların sayısı 400 milyona ulaştı. (M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 20).
Rasûlullah'ın geldiği dönemden kısa bir süre sonra Budizm Hindistan'dan tamamen kovulacaktır. Milâdî 606 yılında Kuzey Hindistan, Sanekar kralının oğlu olan Hars tarafından ele geçirildi. Hars İmparatorluğunu Güneye doğru genişletti. Kısa bir süre sonra yenildi ve böylece Hindistan'da tâm bir anarşi hüküm sürmeye başladı ve uzun yıllar daha güçlü bir devlet kurulmadı.[100]
d- Türkler: Tarihi mîlâddan önce ikinci binlere kadar uzanan türklerin tarih sahnesinde belirmesi bir hayli geç dönemlere rastlar.
M.Ö. 1050 - 242 yılları arasında Çin'de hüküm sürmüş olan Çhou- hanedanının Türk olduğu bazı kaynaklarca belirtilmektedir.
Türk milletinin devletleşme sürecine geçişi, M.Ö. 220 yıllarında Teoman Yabgu tarafından kurulan Hun devleti ile olur. M.Ö. 48 yılında Türk devleti, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılır. 216 - 394 yılları arasında Siyenpiler (Tabgaçlar), 394-552 yılları arasında Avarlar, 552 - 745 yılları arasında da Göktürkler hâkim olurlar. 552 yılında Göktürk Hakanı Bûmin Kağan imparator olmuş ve ondan sonra 12 kağan iktidara gelmiştir. Rasûlullah'ın geldiği devirde Göktürk devleti Doğu ve Batı kağanları tarafından yönetiliyordu, ancak etkin bir rol oynayamıyordu.

e- İran : M.Ö. 2750 - 640 yılları arasında bugünkü İran'da Elâm-lılar hâkim bulunuyordu. Başkentleri Sus kenti olan Elâmlılar ilkin Akad, sonra Asur, sonra da Pers İmparatorluğunun egemenliği altına girmişlerdir. Daha sonra M.Ö. 708 de bu bölgede Medler hâkim olmuşlardır. 153 yıl bu devletin hâkimiyetinden sonra M.Ö. 555'te Kirus'un, büyük babasını esîr etmesi sonucunda Pers İmparatorluğu kurulmuştur. Ahmenidler denilen bu hanedanın kurucusu olan Kirus, 546 da Lidya devletini, 539 da Babil'i alarak, imparatorluğunu bütünüyle İran, Afganistan, Kuzey Hindistan, Belucistan, Güneybatı Türkistan, Mezopotamya, Küçük Asya, Suriye, Lübnan, Kıbns, Filistin ve Güney Kafkasya'ya kadar genişletmiştir. Onun yerine geçen oğlu Kambiz, Mısır ve Batı Libya'yı da imparatorluğuna katmıştır. M.Ö. 521 yılında Darayawuş diye bilinen meşhur Dârâ (Yunanca Darius) bu geniş imparatorluğa, Trakya, Makedonya, Batı Karadeniz kıyıları, Sind, Pencap ve Orta Asya'da büyük bir toprak parçasını ekleyerek doğuda Çin ile komşu yapmıştır. Büyük İskender'in Asya seferine çıkmasıyla Pers İmparatorluğuna bir süre ara verilir. İskender M.Ö. 331 de Gavgamela ve Arbela (Erbil) da III. Dârâ'nm ordularını dağıtır, 330 da Ekteban'a (Hemedân) girerek Pers İmparatorluğuna son verir. Ancak İskender fırtınasının dinmesinden sonra M.Ö. 249 da Arsakiler (Partlar) yeniden İran devletini kurarlar ve 475 yıl boyunca İran'ı yönetirler. M.S. 226 da Arsakilerin yerini Sâsânîler alırlar. Başkentleri Ktesiphon (Medâin) idi. Zerdüşt dinine mensûb olup, Pehlevî farsçası konuşurlardı. İlk imparator I. Er-deşir'dir. Sâsânîler Roma İmparatorluğuyla sürekli mücâdele ettiler.
Rasûlullah'ın geldiği dönemde I. Husrev Enuşirwan (531 - 579) (İslâm kaynaklarında Nûşirevân-ı Âdil diye geçer.) imparator bulunuyordu. Bu imparator İran'ın hudûdlarını, Küçük Asya ve Yemen'e kadar genişletti. Bunun yerine geçen oğlu Hürmüz Türkzâd (579-589) Türk anadan doğma idi. Onun yerine
geçen II. Hüsrev Pervîz (589 - 628) Rasûlullah'ın devrinde imparator idi. Bu dönemde Bizans ile İran arasında Doğu Akdeniz ve Anadolu'da büyük mücâdeleler oluyordu. Aynı devirde güneyde bir volkan gibi genişleyen İslâmi hareketten habersiz iki büyük devlet birbiriyle toprak mücâdelesi içinde idiler. 617 yılında Üsküdar'a kadar olan arazîyi alan İran'lılar Bizans İmparatorluğunun başkentinin karşı kıyılarına yerleştiler. 626 da Kadıköy'ü aldılar. Muhteşem Sâsânî İmparatorluğu kendini mahvedecek tehlikeyi sezmeksi-zin, Boğazlara hâkim olmanın sevinç sarhoşluğu içindeydi. Nihayet 642 de III. Yezdigerd İslâm orduları tarafından Nihâvend meydan muharebesinde yenilerek 651 kasımında öldürüldü. Kızı Bibi Şehr-Bânû Hz. Hüseyin ile evlendi.
Rasûlullah'ın geldiği esnada gerçekten yeryüzünün iki süper devletinden birincisi olan İran, Zerdüşt dinine mensûb ve Mazdeizm'in hâkimiyeti altında idi. Mazdek'e göre kadınlar ve mülk eşit olarak paylaşılmalıydı. İsteyen isteyen kadınla birlikte olabilirdi. Hattâ imparatc-riçe bile herkesin birleşme vâsıtası olabilirdi.
f- Habeşistan : Habeşistan'ın halkı aslen Arabistan'dan buraya göç etmiş kavimlerdendi. Daha sonra Habeşistan Hıristiyanlığı kabul ederek, Kıbtî kilisesine bağlandı. Ve muhtelif defalar Arabistan'a hücum edip burayı hâkimiyetleri altına aldılar. Habeş imparatorlarına «Necâşî» denirdi (Negus). Arabistan'ı ele geçiren Habeş'liler buraya umûmî bir vâlî atadılar. Bu idare böylece devam edip gitti. Nihayet Rasûlullah'ın geldiği sıralarda Arabistan umûmî vâlîsi Aryat, Ebrehe isimli

bir kumandan tarafından öldürüldü. Habeş imparatoru durumu düzeltmek için Ebrehe'yi Arabistan umûmî vâlîsi olarak atadı. 570 yılında fillerle donatılmış ordusuyla birlikte Kâ'be'yi yıkmaya tevessül etti ise de Ebâbîl kuşlarının attıkları taşlar sonucu mağlûb olarak geri döndü.
g- Bizans: Roma devletinin doğu bölümü, daha sonra Bizans adını almıştır ki araplar buna «Rûmiyye» diyorlardı. Roma devleti M.Ö. 216 yılında Roma Cumhuriyeti ile Makedonya Krallığı arasında. 11 yıl devam eden I.Makedonya savaşı ile varlığını göstermeye başlar. Roma M.Ö. I. yüzyılda Akdenizi bir göl haline getirdiği gibi Doğu'da Anadolu'yu Fırat'a kadar alarak İran ile sınırdaş olur. 395 yılında imparator Büyük Theodosius imparatorluğunu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye böler. Doğu Roma'nm başkenti Konstantinopolis, Batı Roma'nın başkenti de Roma olur. İmparator Konstantinus, 313 yılında Hıristiyanlığı meşru' din olarak tanır ve bilâhere Büyük Theodosius 379 da devletin resmî dini haline getirir. Theodosius'un büyük oğlu Arcadius Doğu Roma imparatoru olarak, İstanbul'da, Honorius ise Batı Roma imparatoru olarak Roma'da babalarının yerine geçerler. Ancak Batı Roma, 80 yıl sonra 476 da yıkılır. Böylece Doğu Roma imparatorları tek başlarına Roma imparatoru olarak devam ederler. Charlamagne'nin 800 yılında kendini Batı Roma imparatoru ilân etmesine değin durum böyledir.. Sayısı 72 olan Roma imparatorlarının 40 ı öldürülmek suretiyle tahtı terketmişlerdir.
Doğu Roma, 395 ten 1453 e, Fâtih'in İstanbul'u fethine kadar devanı eder. Resmî dili latince olan Bizans'ta bilâhere VI. yüzyılın sonunda resmî dil Yunanca olmuştur. Ekonomik bakımdan gayet müreffeh yaşayan Bizans 1071 Malazgirt yenilgisiyle bu etkinliğini yitirmiştir.
Rasûlullah'm bi'seti esnasında Bizans'ta Latin asıllı Mauricius hanedanından I. Mauricius (582-602), Grek asıllı Phocas hanedanından I. Phocas (602-610) ve Ermeni asıllı Heraclius hanedanından I. He-raclius (610-641) iktidarda bulunuyordu. Sürekli İran'la savaşan Bizans, zaman zaman İran'a karşı mağlûb olmuştur. Nitekim Hicretin 6. yılında Ninova'da İran'lılan yenilgiye uğratmışlardı. Bu sırada dünyanın birinci süper devleti olan Bizans, 641 e doğru Suriye, Filistin, Mısır gibi en büyük eyâletlerini müslümanlara kaptırdı.
Fikrî ve siyâsî hercümerç içerisinde bulunan Bizans da insanlığa taze kan verecek bir ruha sahip bulunmuyordu.
Görülüyor ki; Milâdın yedinci asrında insanlık, dünyanın her tarafında dinamizmini yitirmiş, yaşlı bir organizmaya benziyordu. İnsanlık, organizmaya canlılık verecek bir kurtarıcıyı beklemekte son dorece haklıydı. Çünkü kurtuluşu beklemekten başka birşey yapamıyordu. Beklenen kurtarıcı, dünyanın en ücra köşesinden çıktı. İlkel bir toplumda yeni bir dinamizm insanlığa yepyeni ümidlerin ufkunu açtı.
Rasûlullah'm doğduğu dünyayı Mehmed Akif bize şöyle tasvir etmektedir :
Ondört asır evvel yine bir' böyle geceydi,
Kumdan, ayın ondördü, bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin, o ne hüsrandı ki: hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nereden görecekler? Göremezlerdi tabiî:
Bir kerre, zuhur ettiği çöl en sapa yerdi!

Bir kerre de, ma'mûre-i dünya, o zamanlar,
Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zeminin,-
Salgındı, bugün şarkı yıkan tefrika derdi.
(Safahat, VII, kitap, Gölgeler, 500)

Ve Büyük Değişim :

Rasûlullah, dünyanın o gün için bilinen üç kafasının tam orta noktasında ve bu sebeble kısa zamanda çevreye yayılma imkânı bulunan bir muhitte zuhur etti. Dünyanın Doğusunda veya Batısında, Kuzeyinde veya Güneyinde değil, tam merkeze en yakın olan bir bölgede dünyaya geldi. Böylece her yere rahatlıkla yayılma imkânı buldu.
Rasûlullah, siyâsî otoritenin en az etkili olduğu bir muhitte zuhur etti. Eğer çok güçlü devlet otoriteleri ile mücâdele etmek durumunda kalsaydı, Hz. îsâ gibi daha başlangıçta ağır zulüm ve işkencelere ma'rûz kalabilirdi. Kaldı ki otorite bakımından çok zayıf olan Arabistan'da bile fevkalâde tehlikelere ma'rûz kalmıştır. Yeraltı ve yerüstü kaynakları itibarıyla dünyanın en verimsiz bir muhitinde zuhur etti. Böylece dünyada hâkim olan otoritelerin —doğarken— baskısı ile yüz yüze gelmekten uzak kalması mümkün oldu. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin olmaması dış güçlerin ve özellikle iki süper gücün dikkatini üzerine çekmekten alıkoydu. Öyle ki Bizans ve İran; ancak tehlike kendi saraylarını tehdîd edecek duruma geldiği zaman işin önemini farkettiler.
Arabistan tabiî olarak bir fikir sisteminin yayılmasına elverişli en sakin bir ortam idi.
Rasûlullah son derece ibtidâî hayat süren bir toplumda zuhur etti. Çünkü bu toplum, her bakımdan medenîleşmemiş olmakla bakir bir durum arzediyordu. Bakir toplumlar; oturmuş kurumlara sahip olmadıkları için, gelenekleşmiş ve hattâ kireçleşmiş ilkelerden yoksun olurlar. Bu ise onlara rahat hareket etme imkânı sağlar. Bu yüzden çok atak davranabilirler. Halbuki kurumlaşmış toplumlar, çok zor hareket etme kâbiliyyetine sahiptirler. Bu sebeple hızlı atılımlar da yapamazlar. Ayrıca bakir toplumlarda, refahın getirdiği gevşeklik bulunmayacağı için, herşeye kolaylıkla katlanılabilir. Hattâ insanlar seve seve kendilerini tehlikeye atabilirler. Nitekim Germenler Roma'lıları, Moğollar Çin'lileri bu sebeple mağlûb etmişlerdir. Ölüm korkusu medenî toplumlarda daha fazla görülmektedir. Zîrâ hayatın nimetlerinden yararlanma, isteği; olur olmaz maceralara atılmaya engel olmaktadır. Buna karşılık ticâret ile iştigâl, dünyanın terkedilmiş bölgesinde yaşayan bu insanlara, dünyada olup bitenlerden haberdâr olma fırsatı sağlıyordu.
Arabistan'ın verimli bir alanda bulunmayışı, Arap ırkının göçler ve savaşlarla dejenere olmasını Önleyen Önemli bir faktör olmuştur. Eğer Akdeniz kıyıları veya Anadolu gibi verimli topraklan olsaydı; 3ün-ya fâtihlerinin gözü Arabistan'ın üzerinde olurdu ve bu da Arap insanının değişik kanlarla karışması sonucunu doğururdu.

İslâm öncesi dönemde arapların büyük bir etkinlik gösterememiş olmaları, onların yeni sisteme uyum göstermeleri için en büyük sebep oldu. Bu insanlar kendilerinin dünyanın en üstün, en zekî en seçkin kavmi olduklarını iddia etmiyorlardı. Ayrıca göğün veya güneşin çocukları olduklarını da söylemiyorlardı. Ama çok ilkel bir kabile taassubu içindeydiler.
Hz. Muhammed gerek soyu-sopu, gerekse şahsiyyeti itibarıyla yeni bir sistemi yüklenmeye en müsait kişiliğe sâhibti. Okuma yazma bil-meyişi, onun kafasının olumsuz şartlanmalardan uzak olmasını sağlıyordu. Kavminin içinde emin bir kişi olarak, sözünde doğru olması; onun fikrinin benimsenmesinde önemli bir unsurdu. Ticarî kafilelere katılmış olması da ona, çevresindeki dünyayı ve insanlığı kendi vatandaşlarına göre daha yakından tanıma imkânı sağlamıştı.
Arap dili de İslâm risâletinin tebliğinde önemli bir unsur teşkil ediyor. Zîrâ kelime yapısı, kalıplan ve çekimi ile bu dilin yapısı, evrensel bir mesajın insanlığa ulaşmasında uygun bir vâsıta olabilecek durumdaydı. Dilin yapısından gelen bu zenginlik ve etkileyici hitabet kâ-biliyyeti, İslâm'ın anlatılmasında büyük bir görev üstlenmiştir.
İşte Rasûlullah böyle bir vasatta ve böyle bir kişilik ile İslâm'ın mesajım getirdi. İnsanları önce kendi iç dünyalarına ve dış âleme yönlendirerek dikkatleri hep varlıklar âlemine çekti. Gerçek ve her türlü sapkınlıktan uzak tek bir Allah inancı ile insanın başka şeylere ve varlıklara karşı durumunu sağlamlaştırdı. Böylece insanlar, kula kul olmaktan veya herhangi bir şeye, kendinden geçercesine bağlanmaktan kurtuluyorlardı.
Bütün insanların eşitliğini haykırarak, arap cemiyetinde hâkim olan kabîlecilik taassubunu yıktı. Kavmi ve kabilesiyle övünmeyi çok seven bu topluluğa, üstünlüğün takvada olduğunu söyledi. Bir toplum yapısı için gerekli olan bütün ıslâhatı getirdi.
Ezilen zümreleri —köleler, kadınlar, fakirler— ayağa kaldırarak onların hakkını te'mînât altına aldı. Kavmin liderliğini yapmış ve zulmü ile kötü ün salmış kişileri, bu davranışlarından alıkoydu. Vazgeçmeyenleri uslandırarak adaleti hâkim kıldı.
-Bölgenin dar sınırlarını aşmamış olan Arap insanına, evrenin tüm enginliğim hedef olarak gösterdi. Böylece artık bu insanlar için yalnız Arabistan'a hâkim olmak amaç değildi, tüm dünyada «i'Iâyı kelimâ-tullah» için savaşmaya başladılar.
Basît ve değersiz hedeflere değil, bütün insanlığa şâmil hedeflere, doğru yöneltti onlan. Ve böylece çölün dar sınırlarının dışına taşmalarını sağladı.
Katı ve ilkel bir hayat yaşayan bu topluma, metafiziğin engin kapılarını açtı. Mücerred konulara ve özellikle gayb alanına açılmalarını sağladı. Buna mukabil soyutlamalardan da uzak tutmayı başardı.
Sıcak iklimin genel karakteristiği olarak çabuk kızan ve sinirlerine hâkim olmayan bu topluma, nefsine hâkim olmayı ve kızgınlığını aklıyla ve îmânıyla frenlemeyi öğretti.
O güne değin kültürün çetin ve zahmetli handikapları içine girmemiş olan bu toplumu, kültür faaliyeti içerisine çekti. Okuma yazma dahi bilmeyen insanları, yalnız dünyanın değil, göklerin meseleleriyle uğraşan topluluklar haline getirdi.
O güne değin kabilesi uğruna, ailesi uğruna, hattâ atı ve devesi uğruna ölüme giden insanları, Allah'ı ve .akidesi uğrunda ölüme giden insanlar haline dönüştürdü.

Bu gerçeği çok iyi kavramış olan ilk müslümanlar, bunu her yerde rahatlıkla söylüyorlardı. Nitekim İran ordusunun karargâhına bir elçi olarak giden Reb'î İbn Âmir bu gerçeği şöyle dile getiriyordu :
«Bizi buralara Allah gönderdi. Allah'ın dilediği kadarıyla kullan kullara kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmektir muradımız. Dünyanın darlığından, dünya ve âhiretin bolluğuna eriştirmektir maksadımız. Dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine getirmektir istediğimiz.)) (İbn Kesîr, el^Bidâye ve'1-Nihâye'den naklen Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 168).
Keza Habeşistan'a giden müslümanları, geri getirtmek için Mek-ke'li müşrikler tarafından Necâşî'ye gönderilen elçiler, «ey kral, içimizden birkaç budala genç, senin memleketine sığındı, onlar kendi kavimlerinin dinini terketti, ama seninkini de kabul etmedi. Buna mukabil sizce olduğu gibi, bizce de yeni bir din îcâd ettiler. Bu mültecilerin hatâ ve günâhlarım herkesten iyi bilen ebeveynleri, amcaları ve yakınları arasındaki en yüksek şahsiyetler onlann iadesini istemek için bizi gönder-diler.» derler. Bunun üzerine müslümanlar adına söz alan.Hz. Ca'fer şöyle der : «Ey kral, doğrusu biz câhil idik putlara tapardık, şehvetimizin esîri idik. Zayıflara zulmeder ve çirkin olan her şeyi işlerdik. İşte böyle bir zamanda Allah aramızdan bize Hasûlünü gönderdi. Onun emînliğini, namusunu, bütün faziletlerini eskiden beri bilirdik. O, bize başkasına fenalık yapmaktan kaçınmayı, bir olan Allah'tan başkasına tapınmamayı, namaz kılmayı,'zekât vermeyi ve iyi olan her şeyi yapmayı öğretti. Bu, bizim hoşumuza gitti ve tatbik etmeye başlıyorduk, fakat hemen ardından hemşehrilerimiz bize zulmetmeye başladılar...» (İbn Hişâm, es-Sîre, 21.7-221). Nitekim Hz. Peygamberin geldiği sıralarda Mekke'de toplam okuma yazma bilenlerin sayısı 20 kişiyi aşmıyordu. (M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 69). Rasûlullah, Bedir savaşında esîr düşenlerden fidye olarak kişi başına 4000 dirhem alıyordu. Buna mukabil Medîne'li 10 çocuğa okuma yazma öğretenleri fidyesiz bırakacağını bildiriyordu. (A.g.e. II, 75).
İnsanların genellikle en çok zorluklarla karşılaştığı konular, alışkanlıklarını terketmeleridir. Bilhassa tiryakilik peyda eden alışkanlıkları bırakmak çok zordur. İşte Rasûlullah bu alanda da eşine ender rastlanır büyük bir başarı gösterdi. İçkinin oluk oluk aktığı Arap toplumu, içkiyi yasaklayan âyet-i kerîme inince; istisnasız Medîne'li herkes, bu vazgeçilmesi çok zor olan alışkanlıklarını bırakarak, evlerinde depo ettikleri şarapları testi testi sokaklara dökmüşler ve bir daha ağızlarına içki koymamışlardır. Nitekim İbn Cerîr Taberî, bize bu konud? çarpıcı bir örnek aktarmaktadır : «Ebu Büreyde babasından nakleder .ki; o, şöyle demiş : Topluca oturmuş içki içiyorduk- Bir süre içtikten sonra kalkıp Rasûlullah'ın yanına gittim, selâm verip oturdum. Bu sırada Mâide süresindeki içkiyi yasaklayan (90-91) âyetler nazil olmuştu. Hemen kalkıp arkadaşlarımın yanına geldim ve yeni gelen bu âyet-i kerîme'yi okumaya başladım. «Artık vazgeçtiniz değil mi?» cümlesine geldiğimde o esnada elinde içki kâsesi bulunan arkadaşlarım, kâ-selerindeki içkinin bir kısmını içtiler bir kısmını döktüler. Kadehler üst dudakların altında durakaldı. Hemen henüz yutmamış oldukları kalan içki artıklarını tükürerek; vaz geçtik ya Rab, dediler ve içki içmeyi bıraktılar...» (İbn Cerîr Taberî, Câmi'ül-Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an, Mâide sûresi, 90-91. âyetlerin tefsiri. Ayrıca İbn Kesîr, Türkçe çev. V. 2448 - 2460).

Rasûlullah'ın gerçekleştirdiği değişimin boyutlarım gözler önüne serecek sayfalar dolusu parlak nümıineler, İslâm tarihlerinde kaydedilmektedir. Konumuza ışık tutması için yalnızca bu birkaç örnek ile yetiniyoruz.
Rasûlullah; o câhil, ilkel ve gelişmemiş toplumu 23 sene gibi çok kısa bir süre içerisinde eğiterek, çağlarındaki en gelişmiş medenî toplumların seviyyesinin üstüne çıkarmıştır. Tarihte varlık gösterememiş bu toplumu, o günkü iki süper devlete üstün gelecek düzeye çıkarmıştır. Bunu yaşayan ilk müslümanlar, bu akılları durdurucu hârika karşısında kendilerinden geçiyor ve İslâm öncesi dönemdeki hallerini, düşünce ve davranışlarını hatırladıkça, gülümseme ile karışık bir utanç duyuyorlardı. Bunun en parlak örneği Hattâb oğlu Ömer (r.a.) dir.
Rasûlullah'ın en büyük mucizelerinden birisi olan bu eşsiz değişimi sağlayan güç kaynağı neydi? Verilecek biricik cevab onun getirmiş olduğu Kur'an'ın ortaya çıkardığı dünya görüşüdür. Bu dünya görüşü o.
insanları, çölün ufuklarından kâinatın enginliklerine açıvermişti.
Kur'anî dünya görüşünün ortaya koyduğu düşünce sistemi sayesinde gerçekleştirilmişti bu anlatılması güç değişim.
Peygamberin ashabı bu değişimin ne demek olduğunu; bizzat yaşadıkları câhiliyyet hayatı ile İslâm hayatını karşılaştırarak biliyor ve Allah Rasûlünün kendileri için ne kadar değerli ve o nisbette de merhamet ve şefkat numunesi olduğunu ikrar ediyorlardı.[101]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3397-3404
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3404-3406
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3407-3413
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3414
[5] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3414-3418
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3419-3421
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3422-3423
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3423-3424
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3424-3425
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3431

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3432-3433
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3433-3434
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3434-3436
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3437-3439
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3440-3441
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3441-3447
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3448-3452
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3455-3456
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3464-3466
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3467-3474
[21] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3477-3485
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3485-3491
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3492-3494
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3499-3501
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3501-3502
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3502-3505
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3505-3506
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3506-3507
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3507-3508
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3509
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3509-3510
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3511

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3511-3512
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3512-3513
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3513
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3514-3515
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3515-3520
[38] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3527-3560
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3560
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3560-3561
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3561-3562
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3562-3564
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3564-3565
[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3565-3566
[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3566-3567
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3567-3568
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3568-3571
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3572-3573
[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3573-3578
[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3578-3581
[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3581-3584
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3584-3585
[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3585-3587
[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3588

[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3588-3592
[56] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3592
[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3593-
[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3594
[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3594-3595
[60] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3596-3598
[61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3598-3599
[62] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3600-3601
[63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3601-3602
[64] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3603-3605
[65] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3605-3606
[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3607-3608
[67] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3609-3621
[68] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3621-3627
[69] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3627-3631
[70] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3631-3634
[71] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3634-3636
[72] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3636-3650
[73] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3650-3651
[74] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3651-3652
[75] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3652-3658
[76] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3659

[77] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3660-3661
[78] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3661-3669
[79] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3669-3671
[80] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3680-3686
[81] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3687-3688
[82] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3688-3689
[83] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3690-3696
[84] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3696-3697
[85] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3697-3698
[86] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3698-3701
[87] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3701-3703
[88] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3703-3704
[89] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3704-3705
[90] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3706-3710
[91] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3710
[92] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3710-3712
[93] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3712
[94] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3712-3716
[95] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3716
[96] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3710-3717
[97] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3717
[98] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3717

[99] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3717-3718
[100] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3718
[101] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 7/3710-3726

YUNUS SURESİ

YUNUS SURESİ

1 — Elif, Lam, Râ. Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.
2 — İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere Rableri katında yüksek bir makam olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler : Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

Vahiy Gerçeği

Sûrelerin başındaki tek tek harfler hakkında Bakara sûresinin başında bilgi verilmişti. Ebu Duhâ'nın İbn Abbâs'tan «Elif, Lam Ra...» âyeti hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ben, Allah'ım, görürüm. Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir.
«Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.» Bunlar apaçık, muhkem Kur'an'm âyetleridir. Mücâhid, «Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.» âyeti hakkında: Kitab; Tevrat ve İncil'dir, demiştir'. Katâde de burada Kur*an'dan önce geçen kitablarm kasdedildiğini söyler. Ancak bu, izahı, yorumu ve bir anlamı olmayan bir sözdür.
«İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere... müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» âyetinde Allah Teâlâ, beşerden peygamberler gönderilmesine şaşan kâfirleri haber verip, onları tekdir buyurmaktadır. Kur'an da geçmiş nesillerin: «Bizi bir beşer mi doğru yola götürecekmiş?» (Teğâbün, 6) dediklerini de haber vermektedir. Hûd ve Salih (a.s.) de kavimlerine : «Sizi uyarması için aranızdan bir adama Rabbınız tarafından bir haber geldi diye mi hayret ediyorsunuz?» (A'râf, 63, 69) demişlerdi. Yine Allah Teâlâ, Kureyş kâfirlerinin şöyle dediklerini haber vermektedir : «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu çok tuhaf bir şeydir.» (Sâd, 5).
İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk der ki: Allah Teâlâ Muham-med (s.a.) i elçi olarak gönderdiğinde araplar veya onlardan inkâr edenler, bunu inkâr ettiler ve : Allah Teâlâ Muhammed gibi bir beşeri elçi olarak göndermekten yücedir, dediler de Allah Teâlâ : «İçlerinden bir adama vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» âyetini indirdi.
Müfessirler «îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makam vardır.» âyetinde ihtilâf etmişlerdir, Ali İbn Ebu Talha'nın, «îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makam olduğunu müjdele.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle dermiş : İlk zikirde onlar için mutluluk geçmiştir.
Avfî'nin yine İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Rabları katında yüksek bir makam olduğunu müjdele.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Takdim ettikleri, işleyip önden gönderdikleri mukabilinde onlar için güzel bir mükâfat vardır. Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Kendi katından şiddetli bir baskım haber vermek ve sâlih amel işleyen mü' minlere güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için. Orada temelli kalacaklardır.» (Kehf, 2-3). âyetleri gibidir. Mücâhid ise : «Rabları katında yüksek bir makam olduğunu müjdele.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Sâlih ameller; onların namazlan, oruçları, sadakaları ve teşbihleridir. Muhammed (s.a.) onların

şefâatçisidir. Zeyd İbn Eşlem ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemişlerdir. Katâde onların; Rabları katında sâdık selef, olduklarını söyler. İbn Cerîr, âyette zikredilen yüksek makamın, onların takdim etmiş oldukları sâlih ameller olduğunu söyleyen Mücâhid'in kavlini tercih etmiştir.
«Kâfirler : Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» Her ne kadar Biz onlara kendilerinden, kendi cinslerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak bir elçi göndermişsek de kâfirler; bu apaçık bir büyüdür, deyip yalanladılar.[1]

3 — Doğrusu sizin Rabbınız, gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. îşi düzenler. İzni olmadıktan sonra kimse şefaat edemez. İşte Rabbınız Allah budur, O'na kulluk edin; öğüt dinlemez misiniz?

Göklerle Yerin Yaratılışı

Allah Teâlâ bütün âlemin Rabbı olduğunu, gökleri ve yeri altı günde yarattığını haber veriyor. Bu altı günün şu günler gibi olduğu; her günün insanlann saymakta olduğu günlerden bin sene gibi olduğu söylenmiştir. Bunun açıklaması ilerde gelecektir. Sonra O, Arş'a hükmetmiştir. Arş; yaratıkların en büyüğü ve tavanıdır. İbn Ebu Hâ-tim'in Haccâc İbn Hamza kanalıyla... Sa'd et-Tâî'den rivayetine göre o : Arş, kırmızı yakuttandır, dermiş. Vehb İbn Münebbih Allah'ın, Arş'ı nurundan yarattığını söylemiştir ki bu açıklama garîbdir.
Allah Teâlâ yaratıkların işlerini idare eder. «Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir.» (Sebe', 3). Bir durum ve iş, O'nu bir başkasından meşgul edip alıkoymaz, müşkiller ona zor gelmez, isteyenlerin ısrarlı isteyişleri onu usandırmaz, dağlarda, denizlerde, ma'mûrelerde ve çöllerde büyükleri idare O'nu küçükleri idareden alıkoymaz. «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerL lerini de bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.» (Hûd, 6), «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'ânı, 59).
Derâverdî'nin Sa'd İbn İshâk İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, şöyle dermiş : «Doğrusu sizin Rabbınız gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır.» âyeti nazil olduğunda, onlara araplardan büyük bir bi-nitli grubu tesadüf etmiş. Onlara : Siz kimlerdensiniz? diye sormuşlar. Onlar da : Cinlerdeniz. Medine'den çıktık. Oradan bizi bu âyet çıkardı, demişler. Bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ burada : «İzni olmadan kimse şefaat edemez.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe, onların şefaati hiç bir şeye yaramaz.» (Necm, 26), «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» (Sebe', 23).
«İşte Rabbınız Allah budur. O'na kulluk edin. Öğüt dinlemez misiniz?» İbâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis ediniz, ey müşrikler, durumunuz hakkında öğüt dinlemez misiniz ki Allah ile beraber O'nun yegâne yaratıcı olduğunu bildiğiniz halde bir başkasına da ibâdet ediyorsunuz. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle

buyurmaktadır: dAndolsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan «Allah» diyeceklerdir.» (Zuhruf, 87), «Yedi göğün Rabbı ve yüce Arş'ın Rabbı kimdir? de. Allah'tır, diyeceklerdir. Öyleyse O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de.» (Mü'minûn, 86-87).[2]
****

İzahı

4 — Hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di haktır. Doğrusu O, yaratmaya başlar, sonra îmân edip iyi amel işleyenlere adaletle karşılık vermek için onu tekrar eder. Küfredenlere de; küfreder olmalarından dolayı kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azâb vardır.

Allah Teâlâ, yaratıkların kıyamet günü dönüşlerinin kendisine olacağını haber vermiştir. Hiç kimseyi bırakmayacak ve başladığı gibi onları tekrar iade edecektir. Sonra Allah Teâlâ, yaratmaya başladığı gibi yaratmayı tekrar edeceğini zikredip : «Önce yaratan, sonra onu tekrar eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27) buyurur.
Sonra îmân edip iyi amel işleyenleri hakkaniyetle ve onların yaptıklarına uygun bir mükâfatla mükâfatlandırmak için yaratmayı tekrar eder. Kâfir olanlara da küfürleri yüzünden kıyamet günü kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azâb vardır. Onlar, küfürleri sebebiyle kıyamet günü aşağıdaki âyetlerde haber verilen çeşitli azâblarla azâb-landmlacaklardır: «Onlar, kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar. Ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» (Vakıa, 42-43), «İşte kaynar su ve irin, tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd, 57-58), «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur! Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahman, 43-44).[3]

İzahı

5 — Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.
6 — Gece ile güdüzün değişmesinde; Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında, sakınan bir kavim için âyetler vardır.

Güneş ve Ay

Allah Teâlâ, kudretinin kemâline ve saltanatının büyüklüğüne delâlet eden alâmetler yarattığım haber veriyor. O, güneş kitlesinden nesle günler, ayın seyri ile de aylar ve seneler bilinir, san'at, diğeri de başka bir san'attır. Birbirlerine karışmasın diye, birini diğerinden üstün kılmıştır. Güneşin hükmünü gündüz, ayın hükmünü de gece kılmış, ay için konaklar düzenlemiştir. İlk göründüğünde

küçüktür. Sonra nuru ve kitlesi artar ve nihayet toplanıp dolunay haline gelir. Sonra tekrar küçülmeye başlar ve ayın sonunda ilk haline döner. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Ay için konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda kuru bir hurma dalına döner. Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azız, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96). Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de de : «Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için, aya konak yerleri düzenleyen O'dur.» buyurmuştur. Gü-husule gelen şuayı bir ziya; ayın şuasını da bir nûr kılmıştır. Bu bir
«Allah, bunlan ancak hak ile yaratmıştır.» Allah Teâlâ bunları boş yere yaratmamıştır. Bilakis bunda onun için büyük bir hikmet ve yüce bir hüccet vardır, Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları, boşuna yaratmadık. Bu küfretmiş olanların sannıdır. Vay ateşe uğrayacak inkarcıların haline.» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarat-tığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115-116).
Allah Teâlâ buyurur ki: Bilen insanlar için âyetlerini, hüccetleri, delilleri uzun uzadıya açıklar.
Allah Teâlâ: «Gece ile gündüzün değişmesinde; âyetler vardır.» buyurur. Biri geldiğinde hemen öteki gider, biri gittiğinde hemen öteki gelir. Bunlar hiç bir şekilde birbirlerinden geç gelmezler ve birbirlerini peşpeşe ta'kîb ederler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Gündüzü durmadan kovalayan gece ile bürür.» (A'râf, 54), «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir.» (Yâsîn, 40), «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96).
Allah Teâlâ burada: «Allah'ın göklerde ve yerde (azametine delâlet eden âyetlerde), yarattıklarında (günâh işlemekten) sakınan bir kavim için âyetler vardır.» buyurur ki, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır...» (Yûsuf, 105), «Göklerde ve yerde neler var, bir bakın, de. Fakat bunca âyetler ve ihtarlar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101), «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» (ÂH İmrân, 190). Burada ise şöyle buyurmaktadır: Allah'ın azabından, öfkesinden sakınan bir topluluk için âyetler vardır.[4]

İzahı

Işık Enerjisi ve Kaynaklan

Kâinat, madde ve ışımadan ibarettir. Işıma derken neticesi görülebilen fakat maddî varlığı farkedilemeyen enerji kaynağım kasdedi-yoruz ki buna «esir dalgalan» adı da verilir. Bu dalgalardan bir kısmını duyu organlarımız doğrudan doğruya alırlar ki biz bunlara «kırmızı altı dalgalar» adını veriyoruz. Bunlardan kırmızı altı dalgaları, duyu organlarımız ısı şeklinde alırlar. Gözümüz bunu farkeder. Güneşin

gönderdiği beyaz ışıklar ise aslında değişik renklerden meydana gelmiştir. Gerçekte esîr dalgaları adını verdiğimiz bu ışınların sâdece izlerini görürüz. Meselâ mor ötesi (ültraviyole) ışınlarını dağların tepesinde veya deniz kıyısında güneşe mâruz kalan vücûdlarda yaptığı izleri ile görürüz. Denizde yanmış veya güneşlenmiş kişinin rengj bronzlaşır. Keza ay yüzeyine yansıyan ve ayı aydınlatarak bize hilâl şeklinde görünmesini sağlayan, cisimleri yakan, yeryüzünün hava kü-t esinin alt kısımlarına kadar sızarak kalınlığı 200 metreyi bulan ince bir tabakadan dünyamızı aydınlatan güneş ışınları gibi. Bu ışınlar fezada saniyede 300.000 km. hızla yayılırlar. Bu ışın dalgalan, telsiz dalgaları gibi boyu mm. veya cm. ile ölçülen özel ölçü ve uzunluğa sâ hiptir. Kısa dalgalar ise mikron adı verilen ve cm. nin onbinde biri kadar olan bir ölçekle ölçülürler. Dalganın, saniye içerisindeki tekrar etme sayısına «dalga sayısı» adı verilir.
Işık, birçok renkler ıskalasından meydana gelir. Iskala, kısa dalgalı ışınlardan mor ile başlar, uzun dalgalı tarafa doğru yürüyerek kırmızı ile son bulur. Bu renklerin karışımından beyaz ışık teşekkül eder. Mor ışıklardan önce morötesi ışıklar gelir, bunlar gözle görülmez. Kimyasal etkileri vardır, çok hassas fotoğraf ilimlerine veya kart-lanna etki ederler. Kırmızı renkten önce kırmızı altı renk gelir ki, bu da ısı şeklinde ortaya çıkar. Fakat gözle görülmez. Şu halde ışık enerjisi, esîrî dalgalardan ibarettir. Özelliklerinin farklılığı ve cisimler üzerine etkisinin değişikliği, yalnızca dalga boyunun farklılığından gelmektedir. İlmî bir gerçek olarak «Görülen ışık» diye adlandırılan ışık aslında görülmektedir. Meselâ güneş ışığı, bütün kâinatı yararak bize kadar gelir, ancak biz onu görmeyiz. O, yayıldığı şeffaf maddî ortamı aydınlatır. Ay yüzeyi veya atmosfer tabakası gibi şafak veya gurûb adı verilen, ufuk aydınlanması denilen göğün, gündüzün ışığıyla değişik renk alması da bir sırdır.
Işığı, tayf analizi adını verdiğimiz yollarla ayırmak mümkündür. O zaman görülecektir ki en uzunu kırmızı, en kısası da mor dalgalardan meydana gelen bir renkler yekûnundan başka birşey değildir.

Esir dalgalan ışık türü	on olarak ifadesi
Kozmik ışınlar	10-10-10-7
Gama ışınları	10-7-10-4
X ışınları	10-4-10-1
Mor ötesi ışınları	10-1
Işık	10-1-1
Kızıl Öncesi ışınları	1-10-3
Radar dalgaları	10-10
Radyo telsiz dalgaları	10-10

Işık dalgalarının uzunluğu ;
Beyaz ışığı oluşturan belli başlı ışınlar : Dalganın mikron olarak uzunluğunun ortalaması:
Mor ......•..................... 0,44
Mavi 0,48
Yeşil 0,50
Sarı 0,58
Portakal rengi............... 0,62

Kırmızı 0,71

Bu dalgalar ve ışınlar maddî ortamı geçerken (atmosfer tabakası gibi) yansır ve birtakım tabiî olaylarla karşılaşır. Bir kısmı da böylece geri gönderilir.

Normal cisimlerin ışın neşretmeleri: Normal cisimler, farklı oranda esîr dalgalarını emerler ve bu ışınlan farklı oranlarda tekrar salıverirler; bu olaya maddî ışıma adı verilir. Yani maddî cisim, esîr dalgalarıyla aldığı ışınları tekrar gönderir. Bu durumda bu ışınlar, ısı derecesini ve enerji gücünü yitirirler. Öyleyse maddî ışıma, maddî cisimlerin tabiatından doğan bir olaydır. Meselâ biz bir parça demiri ısıttığımız zaman ısının demire yayıldığım farkederiz. Demiri daha fazla ısıtınca ışık saçtığını görürüz. Bu ışık önce kırmızı, sonra sarı, sonra maviye dönüşür. Isı derecesi arttıkça demirden saçılan renk dalgalan da farklılaşır. Genellikle maddî cismin saçtığı ışık dalgalarının ve esîr ışınlarının boyu, Ölçüsü bu cismin ısısına ve cinsine bağlıdır. En çok ışın yayan cisimler, siyah cisimlerdir. Öyle ki siyah ci-simlerin yüzeyinin cm3 sinin yaydığı ısı enerjisi oran itibarıyla 0,4 e ulaşır. Bu enerjinin tümü, cismin yaydığı dalga boylarına göre eşit olarak yayılmaz. Her ısı derecesinin tabiî olarak cisim tarafından yayılan muayyen bir gücü vardır. Siyah cismin yaydığı dalganın boyunu bir mikron, bu cismin ısı derecesini d olarak kabul edecek olursak neticede şöyle bir denklem ortaya çıkar :

2940

—____________.- .—......-

—

273 + d

Meselâ, güneşin dış yüzeyindeki ısı derecesinin 6000 C° olduğunu kabul edelim. Buradan 047 boyunda ortalama dalgalar yayılır ve bu dalgalar umumiyetle mavi renktedirler. Yeryüzü atmosferinin ısı derecesinin ortalama olarak sıfırın altında 70 C° olduğunu kabul edecek olursak atmosfer tabakası 15 mikron uzunluğunda dalgalar yayar. Bu boy, görülmeyen ısı mıntıkasını aşamaz. Aşağıda 3 no'lu cet-velde güneş yüzeyinin ve atmosfer yüzeyinin yaydığı dalga -uzunlukları açıklanmıştır. Gök cisimlerinin içinde yüzdüğü feza adı verilen boşluk da, radyo dalgalarından esîr dalgalarına kadar birçok dalgalar neşreder. Şu halde feza, düşünüldüğü gibi tamamen boş bir ortam değildir. Bu ışınların yanı sıra gözden uzak tutulmayacak kadar gaz ve toz kümelerini de ihtiva etmektedir. Bazıları, engin fezanın boş bir alan olduğunu sanmaktadırlar. Aslında fezadan yayılan enerji, dikkat çekici bîr mucizedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm, bu noktaya işaret ederek şöyle buyurmaktadır :

1- «o, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbıdır. O halde O'na kulluk et. Ve ibâdetinde sebat et. Hiç O'nun ismini taşıyan birini bilir misin?» (Meryem, 65)

2- «Musa : Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbıdır. Eğer hakikati yakînen bilmeye ehil kimselerseniz, dedi.» (Şuârâ, 24)

3- «o, göklerin, yerin ve ikisi arasında olanların Rabbı olan Rahmân'dır. (Kâfirler) O'na hitâbda bulunmaya nail olamazlar.» (Nebe'i 37)

En büyük Dalga enerji M° + 273 En küçük En
büyük Uzunluğu miktarı
Mutlak ısı derecesi ve mikron olarak dalganın boyu ;

Güneş çevresi 6000 0,7 4 047

Dünyanın yüzeyi	300	3,00	80	0010
Dünya Atmosferi	200	4	120	15

Herhangi bir maddî cisimden yayılan esîr ışınlarının dalga uzunluğuna «tayf» adı verilir. Tayf; bir cisimden yayılan tüm dalga uzunluklarını ve katı cisimlerin enerji miktarını ihtiva eder.

Gazların çoğunluğu ve buharlar, katı cisimler gibi sürekli ışık neşretmezler. Gazlar, katı cisimlerden daha az ışınlar yayarlar. Bir başka deyimle herhangi bir gazın veya buharın ışıma gücü, belirli dalgalarda ve muayyen olarak ancak siyah cismin ısınma gücüne yaklaşır. Öteki dalgaların bir kısmı ise sıfıra yaklaşır. Isının emilmesine gelince; (absorbasyon) birim alanlarına göre düşen ışığın, absorbe oranıyla ölçülen bu güç «Krichof» tarafından şöylece tesbît edilmiştir : Bir cismin bir dalgasının ısınma gücüyle ısı derecesinin arasındaki orandır. Yani belirli ısı derecesinin altında herhangi bir maddî cisim, özel dalgada bir ışın yayarsa; kendisinin üzerine düşen aynı dalga boyundaki ışınları da aynı şekilde emer. Binâenaleyh belirli ölçülerde dalga gönderen gazlar, bu ölçülerdeki dalgaları da emebilirler. Gazların ısınması veya absorbe etmesi diye bilinen bu olay, güneş ışınının geçmesine imkân sağlayan bir yapıya sâhib olan atmosferde mühim bir rol oynar. Atmosferdeki gazlar, dalga uzunluklarına göre güneş ışınlarını emerler ve tekrar yayarlar. Cisimlere özgü absorbe örneklerinden birisi de şöyledir< Biz, termometrenin alt kısmını doğrudan doğruya güneş ışınlarına tuttuğumuz zaman; bu kısım, gelen ışınların çoğunu katı bir cisimmiş gibi emer. Termometrenin derecesinin hızla yükseldiğini görürüz. Bu yükseklik, normal havadaki ısıdan fazladır, İşte bunun için termometrelerin alt kısmı, doğrudan doğruya güneş ışınlarından koruyan bir çerçeve içerisine konur.

Güneş ışınları :

Güneş büyük bir yıldızdır. Çapı 1,3 milyon km'ye ulaşır. Güneşin çapı dünyamızın çapından 100 kat daha büyüktür. Güneşin dış yüzeyinde ısının derecesi 6000 C° ye ulaşır. Merkeze yaklaştıkça bu ısı hızla artar ve merkezde ısı miktarı 20 milyon Cû nin üzerindedir. Güneşte büyük gaz fırtınaları meydana gelir ki boylan binlerce km' yi bulur. Bu korkunç fırtınaların çapı bazan 50 km. civarındadır. Güneşte meydana gelen fırtınalardan sonra fezada bir elektrik dalgası veya manyetik dalga yayılır. Bu fırtınaların, dünyamızın manyetik alanları üzerinde büyük te'sîrleri vardır. Güneş ışınlan dünyamızın atmosferine girmeden önce değişik ölçüde esîr ışınları ihtiva eder. Bu ışınların boylan değişiktir. Ancak 0,17 mikrondan 4 mikrona kadar ulaşır. Güneşin tayf analizinden yüzde oranı itibânyla ışın miktarlan şöyle tesbît olunmuştur :

1- % 9 civarında morötesi ışın vardır. Bu ışınların dalga boylan 0,17 mikrondan 0,39 mikrona kadar uzar.

2- % 45 oranındaki parlak ışınları vardır. Bu ışınların dalga boylan 0,40 dan 0,74 mikrona kadar değişir. Asıl aydınlığın kaynağı bu ışıktır. Gün ortalarında bu ışığın meydana getirdiği aydınlık son dereceye (maksimum) ulaşır. Bu ışıklar, yaz aylarında kış ayların-dakinin iki katıdır. Kahire civarında bu ışıklar yazın 10.000 muma ulaşırken kışın 5.000 mum civarındadır. Rakamlan zihnimizde can-landırabilmemiz için şöyle diyebiliriz : Geniş bir salonu rahatlıkla aydınlatmak

için 500 mum kâfidir. Güneş ışığının bitkilerin yetişmesinde ve çiçeklerin açmasında büyük bir önemi vardır.
3- % 46 oranındaki ısı şeklinde beliren kızıl altı ışınlar. Bu ışınlann dalga boyu, 0,75 mikrondan 4 veya daha fazla mikrona kadar çıkar. Hava durumları üzerinde bu ışınlann büyük rolü vardır. Atmosferin dışında güneş işınlannm yoğunluğu cm2 ye C° ye ulaşmaktadır. Bu miktara güneş sabitesi adı verilir. Güneş sabitesi füzelerle ölçülmüş ve 1,970 CVCm olarak tesbît edilmiştir. Güneş ışınları atmosfer tabakasına girince, Atmosferdeki birçok nedenlerden dolayı kınlırlar. Bunlardan bir kısmı, atmosferin üst tabakalannda bulunan toz halindeki oksijenler tarafından emilir. Bu emilen ışınlar,
morötesi ışınlardır ve bu emmenin neticesinde iyonosfer tabakasında ısı dengesi sağlanır. Güneşin saldığı morötesi ışınlann bir kısmını, ozonosfer veya stratosfer tabakasındaki ozon gazlan emerler. Burada yükselen ısı derecesi, atmosferin ısı dengesini sağlar. Güneş ışınlarının bir kısmı da, atmosfer tabakasının yüzey kısmında biriken su buharı tarafından emilir. Normal olarak havanın taşıdığı su buha-nnın oranı, ısınma ameliyesi üzerinde büyük bir etki yapmaz. Ancak basıncın 300 mm'ye kadar düştüğü yükseltilerde bu farkedilir. Gaz-lann emilmesi konusunda bu noktaya yine temas edeceğiz. Güneş ışınının atmosferde azalmasının en önemli sebeplerinden birisi de yansıma olayıdır. Çünkü fırtına ve volkanlann atmosfere dağıttığı tozlar ve bulutlar, her gün dünyamıza gelen güneş ışınlarının büyük bir kısmını fezaya geri götürür. Ayrıca dağınık halde dünyamızın kendisine gelen ışınlan tekrar yansıtması da önemli bir kayıp faktörüdür. Atmosfer tabakasının alt kısımlarında soğuk su buharı ve bulut çok bulunduğundan ancak dağların tepesindeki rasathanelerde güneş sabitesini ölçmek mümkün olur. Bazı etkenlere bağlı olarak yeryüzünün muhtelif bölgelerindeki güneş enerjisi miktarı değişiktir:
1- Bir bölgeye gelen güneş ışınlarının eğim açısı. Güneş ışınları yeryüzüne dik geldiği sürece bol ışık gelir.
2- Güneşle bu bölgenin arasındaki mesafe. Mesafe azaldıkça güneş ışınlarının kesafeti fazlalaşır. Genellikle yeryüzüne gelen güneş ışınlarının miktarı, enlemlere göre farklı olur. Yeryüzüne gelen güneş ışınları en çok Ekvatora, en az kısmı da kutuplara gelir. Biz, bir günlük ismin ısı ortalamasını 24 saatte Ekvator bölgesindeki ışın oranına göre değerlendirecek olursak, muhtelif enlem çizgilerine göre yıl boyu güneş enerjisinin miktarı şöyle olur :
Enlem : 50, 52, 54, 56, 58
Isı günü : 360, 345, 289, 208, 157
Dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesini yuvarlak olarak değil de hafif, eğik dâire şeklinde kat'ettiği için veya teknik tâbiri ile elips şeklinde olduğu için dünyamızın güneşe olan uzaklığı her zaman değişmektedir. Meselâ, ocak ayında 147.000.000 km. iken, Temmuzda 152.000.000 kilometreye ulaşır ki bu 5 milyon kilometrelik bir farktır. Dünyamızın ekseni 23,5 derecelik eğime sâhib bulunmaktadır. Bu yüzden ancak 21 Martla 22 Eylülde —ki bu tarihlerde dünyanın her tarafında gece ile gündüz birbirine eşit olmaktadır— Ekvatorda güneş ışınları tâm olarak dikey iner. 21 Marttan sonra güneş kuzeye doğru yükselir. Ve bu sayede dönencelere gelinceye kadar Kuzey Yarımkürede gündüzler gecelerden uzun olur.

21 Haziran tarihinde Kuzey Dönencede güneş ışınları diktir. Bundan sonra güneş, güneye doğru kaymaya başlar ve 22 Eylülde Ekvatorda güneş ışınlan dikleşir. Güneş tekrar güneye doğru kaymaya devam eder, 22 Aralıkta güneyde Oğlak Burcunda (Güney Dönencesinde) olur. Bunun neticesinde mevsimden mevsime günün uzunluğu değişir. Mevsimden mevsime değiştiği gibi, enlem hattına bağlı olarak da değişir. Bunu şöyle bir çizelge ile gösterebiliriz :
Enlem hattına göre günün uzunluğu Enlem hattı : 50 41 63 66 67 28 93
Günün uzunluğu : 12 15 21 6,4 1 ay 4 ay 6 ay
22 Eylül ile 21 Mart tarihleri arasında Kuzey Kutbunda güneş doğmadığı için güneş ışını görülmez. Şu halde buradaki güneş ışını 21 Marttan 22 Eylüle kadardır. 21 Martla 22 Eylül arasında güneş doğmakla beraber havanın ısısı kutuplarda yaz aylarında da sıfırın altındadır. Kışın donan buzlan eritmek üzere gelen enerjinin büyük bir kısmı kaybolur.
Güneşte muntazam olmayan aralıklarla pek çok fırtınalar meydana gelir. Bu aralıklar ortalama 11 yıldır. Güneşteki patlamalar ve fırtınalarla dünya atmosferindeki enerjide değişiklik olup olmadığı uzun süre araştırılmıştır. Şüphesiz ki güneşte meydana gelen patlama ve fırtınaların, atmosfere yansıyan ışınların üzerinde büyük etkisi olması gerekir. Güneş ışınları, dünyamızın yüzeyindeki herhangi bir bölgede şu üç nedenden dolayı değinir :
a) Güneşin dış durumundaki değişiklikler. Bunun neticesinde mevsimler meydana gelir.
b) Zaman zaman güneş sabitesinin değerindeki değişiklikler. Güneşteki fırtınaların maksimum ve minimum derecelerinin arasında oynaması, güneş sabitesinin dünya atmosferinin dış kısmındaki durumuna te'sîr eder. Bu fırtına ve patlamalara göre, güneş sabitesinin değeri azalır veya çoğalır.
c) Dünyanın atmosferindeki havanın şeffâiiyetinin değişmesine bağlı olarak yeryüzüne ulaşan güneş ışınlarının miktarı da değişir. Havanın şeffâfiyeti; volkanlarla, petrol ve kömür yakıtlarla, atom bombalarının patlamasıyla değişir. Çünkü atom bombası, havaya sayısız derecede gaz ve toz yayar. Bunun ise ışığın emilmesi ve yansıması üzerinde büyük te'sîri vardır.
Güneşin saçtığı ışık dalgalarının en kısası, morötesi ışınlardır. Gök, parlak ve temiz olmadıkça bu ışıklar dünyamızın yüzeyine ulaşamaz. Ancak bu ışınların; sağlığın korunmasında, hastalıklara mukavemette büyük etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bunun için güneşin bol olduğu yerde ültraviyole ışınlarından istifâde etmek için, yüksek dağ tepelerinde güneş banyosu yapılması tavsiye edilmektedir.

Manyetosfer :

Her saniye dünyamıza milyonlarca büyük enerji yığınları taşıyan ve güneş sistemimizin dışında bulunan fezadan kozmik ışınlar gelir. Fezadan gelen bu ışınlar, atmosfer tabakasına girince atmosferdeki dağınık elementler üzerinde etki yaparak onları parçalar. Bu parçacıklar yeryüzüne iner (dışardan gelen ışınlar değil) her saniye dışardan ğ-elen bu parçacıklardan yeryüzünde 1 cm2 lik alana 8 tanesi düşer. Bu demektir ki her an fezadan gelen cisimler insan vücûduna çarpmaktadır. Eğer bu cisimler, fezadan gelen ışınlar olsaydı; yeryüzündeki canlıların hepsini

öldürürdü. İşte bize fezadan gelen bu cisimlerin çarpmasını önleyen şey, manyetosfer tabakasıdır. Bilindiği gibi yeryüzünün merkezinde meydana gelen manyetik güç, binlerce km. boyunca etkisini kaybetmeden fezaya yayılır. Yeryüzünde manyetosfer tabakası büyük bir etkendir. Güneşin yaydığı ve sürekli olarak atmosfer tabakasına gelen sayısız ışınlar ve cisimlerin dünyamıza doğrudan doğruya girişini manyetosfer tabakası önler. Dünyamızın manyetik alanı, bir motor ve dinamodan oluşur. Şöyle ki, motor dinamoyu harekete geçirir. Dinamo da motor için lâzım olan elektriği verir. Elektrik enerjisini veren dinamonun harekete geçmesini sağlayan enerjinin doğduğu mıntıka dünyamızın merkezidir. Dünyamızın manyetik alanının ekseni, coğrafî eksenine göre 11,5 derece batıya eğiktir. İnsanoğlu son yıllarda iyonosfer tabakasının, radyo dalgalarını nasıl yansıttığım bilmektedir. Bu vesile ile radyo dalgalarının uzak mesafelere ulaştırılması mümkün olmuştur. Keza insanoğlu bugün atmosfer tabakasına çarpan milyonlarca meteorların kül haline geldiğini bilmektedir. 1962 yılında manyetosfer tabakası belirlenmiş ve içerisinde güneşten fırlayan parçaların ve atomların yakalandığı bir kapan mesabesinde kabul edilmiştir. Manyetik alanın etkisiyle güneşten kopan bu parçalar, kutuplarda kuzey ışınlarını meydana getirir. Dünyamız, kalınlığı 65 bin km. olan manyetosfer tabakasıyla çevrilidir. Bu manyetosfer tabakasının çevresinde manyetik alan boyunca yeryüzünün merkezinde üretilen elektrik akımları meydana gelir. Birçok bilginlere göre; manyetosfer tabakası, fezanın muhtelif bölümlerinden kalkıp budalaca dünyamıza doğru koşan öldürücü ışınların önlenmesi için bir te'mînât ve sigorta durumundadır. Güneş ışınlarıyla birlikte çekirdek enerjisinin ve elektriğin sürekli olarak dünyamızın manyetik alanına saptığı bilinmektedir. Dünyamızın görülen ve görülmeyen kısmında ta ilk çağlardan beri insanları kimi zaman hayrete kimi zaman korkuya düşüren parlak renkler ve değişik olaylar dolup taşar. Belirli bir mıntıkada radar bağlantısını kesmek için sun'î kutuplar yaratmak mümkündür. Meselâ Hint Okyanusunun üzerinde 30 km. yükseklikte bir atom bombasının patlatılması Doğu Avrupa'da televizyon bağlantısının kesilmesini sağlar.[5]

7 — Doğrusu; Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatından hoşnûd olup ona bağlananlar ve âyetlerimizden habersiz bulunanlar;
8 — İşte kazanır olduklarından dolayı onların varacakları yer cehennemdir.

Allah Teâlâ burada, kıyamet günü Allah'a kavuşmayı inkâr eden, Allah'a kavuşmakta hiç bir şey ummayan, bu dünya hayatından hoşnûd olup, gönülleri ona bağlanmakta huzur bulan, mutsuzların durumlarını haber veriyor. Hasan der ki: Allah'a yemîn olsun ki dünyayı o kadar süsledi ve yükselttiler ki, sonunda Allah'ın kevnî âyetlerinden gafil olarak dünyadan hoşnûd oldular, Allah'ın kevnî âyetleri üzerinde düşünmediler. Allah'ın şer'î âyetlerini düşünüp, bunlara uymadılar. Allah'a döndükleri günde onların varacakları yer, dünyalarında kazanmış oldukları günâhlar, hatâlar, cürümler sebebiyle ve bir de Allah'ı, elçisini ve âhiret gününü inkâr etmiş olmalarının bir cezası olarak cehennemdir.[6]

9 — îmân edip, sâlih amellerde bulunanları, îmânlarına karşılık Rabları doğru yola eriştirir. Nimet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.
10 — Oradaki duaları: Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennileri: Selâm sizedir- , dualarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.

İmân Edenlere Müjdeler

Bu, Allah'a îmân eden, peygamberlerini doğrulayan, emrolunduk-larına uyup, sâlih ameller işleyen mutlu kişilerin halini haber vermektedir. Muhakkak ki Allah, onlan îmânlarına karşılık doğru yola iletecektir. Âyet-i kerîme'deki îmân kelimesinin başında bulunan Bâ harfi cerrinin, sebeb anlamına olması mümkündür. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olacaktır : Allah Teâlâ dünyadaki îmânları sebebiyle kıyamet günü sırat üzerinde onlara hidâyet buyuracak da onu geçecekler ve kurtulup cennete girecekler. Bu harfi cerrin istiane mânâsında olması da mümkündür. Nitekim Mücâhid, «îmânlarına karşılık Rablan onları doğru yola eriştirir.» âyetinde : îmânları onlar için kendisiyle yürüyecekleri bir nûr olur, demiştir. Bu âyet hakkında İbn Cüreyc der ki: Kabrinden kalktığında ameli kişiye güzel bir şekil ve hoş bir koku içinde temessül ettirilir. Sahibini karşılar ve her bir hayrı ona müjdeler. Kişi ona : Sen kimsin? diye sorar. Ben senin amelinim, der ve onun için cennete girinceye kadar önünde bir nûr kılınır. İşte Allah Teâlâ'nın : »îmânlarına karşılık Rabları onları doğru yola eriştirir.» âyeti budur. Kâfire gelince; ameli onun için kötü bir şekil ve pis bir koku içinde temessül ettirilir. Sahibine yapışır ve sonunda onu ateşe atar. Bu açıklamanın bir benzeri, Katâde'den mürsel olarak rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Oradaki duaları : Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennileri : Selâm sizedir. Dualarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rab-bı olan Allah'a mahsûstur.» buyurur ki bu, cennet halkının durumudur. İbn Cüreyc der ki : «Oradaki duaları : Münezzehsin Allah'ım...» âyeti hakkında bana haber verildi ki; onların iştahlarının çektiği bir kuş yanlarından geçtiği zaman onlar : »Münezzehsin Allah'ım.» derler. Onların duaları budur. Melek onlara arzuladıklarım getirir ve onlara selâm verir. Onlar da meleğin selâmını alırlar. İşte : «Dirlik temennileri : Selâm sizedir.» âyeti budur. Yedikleri zaman Rabları olan Allah'a hamdederler. İşte Allah Teâlâ'nın : «Dualarının scnu ise: Hamd âlemlerin- Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» kavli de budur.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: Cennet halkı, bir yemek arzu ettiklerinde içlerinden birisi : «Münezzehsin Allah'ım.» der. Onlardan birisi için on bin hizmetçi kalkar. Her hizmetçinin yanında altın bir tabak vardır. Her bir tabakta diğerlerinde olmayan bir yemek vardır. Onların hepsinden yer. Süfyân es-Sevrî der ki: Onlardan birisi, bir şey arzuladığında : «Münezzehsin Allah'ım.» der. Allah Teâlâ'nın : «Dirlik temennileri: Selâm sizedir. Dualarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» âyeti şu âyetlere benzemektedir :
«Allah'a kavuştukları gün temennileri «Selâm» dır. Onlara cömertçe bir mükâfat hazırlamıştır.» (Ahzâb, 44), «Orada boş bir lâf, günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık selâm işitirler.» (Vakıa, 25-26), «Rahîm Rablarından bir de «Selâm» sözü vardır.» (Yâsîn, 58), «Melekler her kapıdan yanlarına gelir.

Sabrettiğiniz için selam size. Burası dünyanın en güzel karşılığıdır, derler.» (Ra'd, 23-24).
Alllah Teâlâ : «Dualarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» buyurur ki buranın da delaletiyle Allah Teâlâ'ya ebediyyen hamdedilir, zaman boyunca yegâne ma'bûd O'dur. Bu sebepledir ki O, yaratmaya başladığında, yaratmaya devamında, kitabının başlangıcında, kitabını indirmeye başlamasında nefsine hamdet-miştir. Allah Teâlâ : «Hamd, O Allah'a ki kuluna dosdoğru kitabı indirdi.» (Kehf, 1), «Hamd, gökleri ve yeri yaratan, Allah'a mahsûstur.» (En'ânı, 1) buyurmaktadır. Bu ve anlatılması son derece uzun sürecek her durumda hamdedilen O'dur. İlk ve son, dünya ve âhiret hayatında, her durumda hamdedilen anffak O'dur. Bu sebepledir ki bir hadîste : Muhakkak ki cennet halkına nefes almaları ilham edildiği gibi tesbîh ve hamdetmeleri ilham olunur, buyurulrriuştur. Bu böyledir, zîrâ onlar Allanın nimetlerinin üzerlerine kat kat arttırıldığını, tekrarlandığını, tekrar tekrar üzerlerine döndürülüp arttırıldığını, bir nihayeti olmadığını görürler. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında hiç bir Rab yoktur.[7]

11 — Eğer Allah insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu. İşte Biz, Bize kavuşmayı ummayanları böyle az-gınlıkları içinde bocalamaya terkederiz.

Allah Teâlâ, kullarına Latif ve Halim olduğunu haber veriyor. Onlar sıkıntı ve öfke hallerinde kendilerine, mallarına ve çocuklarına beddua ettiklerinde onların bu beddualarına icabet etmez. Onların bu beddualarında bir kasıd olmadığını bilir de bu sebeple onlara icâbe'* etmez. Bununla beraber bu, O'ndan bir lütuf ve rahmettir. Ancak onlar kendilerine veya mallarına veya çocuklarına hayır, bereket ve artma için dua ettiklerinde onlann bu dualarına icabet eder. Bu sebebledir ki: «Eğer Allah, hayrı çarçabuk istedikleri gibi, insanlara; şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu.» buyurmuştur. Şayet onlar, kendisine her duâ ettiklerinde onlara icabet buyur-sa idi, onları helak ederdi. Fakat yine de bunu (bedduayı) çoğaltmak yaraşmaz. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Müsned'inde rivayet edilen bir hadîs şöyledir : Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Câbir'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kendinize, çocuklarınıza, mallarınıza beddua etmeyiniz. Allah Teâlâ'nın icabet buyuracağı bir saata rastlarsınız da, sizin bu bedduanıza icabet eder. Hadîsi Ebu Dâvûd da Hatim İbn İsmail kanlıyla rivayet etmiştir. Bez-zâr der ki: Bu hadîsi rivayette Ubâde İbn Velîd İbn Ubâde İbn Sâmit el-Ansarî tek kalmış olup bunda hiç kimse ona katılmamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlî gibidir ; «İnsan, hayır istiyormuşçasına şer ister. Ve esasen insan çok acelicidir.» (İsrâ, 11), Mücâhid bu âyetin, yani : «Eğer Allah, hayrı çarçabuk istedikleri gibi, insanlara; şerri de sür'atle verseydi...» âyeti hakkında der ki: Bu, insanın öfkelendiği zaman çocuğuna ve malına : Ey Allah'ım, onu bereketli kılma ve ona lanet et, demesidir. Kendilerine hayırda icabet edildiği gibi, şu hususta da çarçabuk icabet olunsaydı, elbette Allah Teâlâ onları helak buyururdu.[8]

12 — İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı

sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner. Böylece aşırı gidenlere işledikleri hoş görünür.

İnsan Gerçeği

Allah Teâlâ burada, insanın kendisine bir zarar dokunduğu zamandaki sıkıntı, kararsızlık ve sabırsızlığını haber veriyor. Başka bir âyette de : «Başına bir fenalık gelince, uzun uzun yalvarır.» (Fussi-let, 51) buyurmuştur. İnsana bir zorluk isabet ettiği zaman muzdarib olur, bundan feryâd eder, o esnada çokça duâ eder, yan gelip yattığı, oturduğu ve ayakta bulunduğu anlarda, bütün durumlarında bu durumun giderilmesi ve açılması için Allah'a duâ eder. Allah Teâlâ ondaki bu zorluğu kaldırıp gam ve kederini giderdiğinde ise yüz çevirir, uzaklaşır ve kendisine ulaşan bu şey sanki hiç olmamış gibi çekip gider. <dKarşılaştığı sıkıntıdan Ötürü Bize hiç yal varmamışa döner.»
Sonra Allah Teâlâ, yollan ve nitelikleri böyle olan kimseleri kötüleyerek : «Böylece aşırı gidenlere işledikleri hoş görünür.» buyurur. Allah Teâlâ'nın hidâyet, doğruluk, tevfîk ve olgunluk bahşettiklerine gelince; onlar, bundan müstesnadırlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Sâdece sabredip de güzel amel işleyenler...» (Hûd, 11) buyurur. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmaktadır : Mü'minin işine şaşılır; Allah Teâlâ onun için ne hüküm vermişse bu onun için ancak bir hayır olur. Ona bir sıkıntı isabet ettiğinde sabreder ve bu onun için bir hayır olur. Ona bir genişlik ve ferahlık geldiğinde şükreder ve bu da onun için hayır olur. Bu, ancak bir mü'min içindir.[9]

13 — Andolsun ki; sizden Önce nice nesilleri zulmettikleri zaman helak ettik. Peygamberleri onlara apaçık delilleri getirdikleri halde,
onlar inanmamışlardı. İşte Biz, suçlu kavmi böyle cezalandırırız.
14 — Sonra onların ardından sizi, nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde onların yerine getirdik.

Eski Nesiller

Allah Teâlâ geçmiş nesillerin, peygamberlerin kendilerine getirmiş olduğu açık hüccetleri ve delilleri yalanlamaları dolayısıyla başlarına gelenleri haber veriyor. Allah Teâlâ onlardan sonra bu kavimleri onların yerine getirmiş; kendisine itâatlarına ve peygamberine tâbi olmalarına bakmak üzere, onlara peygamber göndermiştir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Nadra kanalıyla Ebu Saîd'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Muhakkak ki dünya tatlıdır, yeşildir. Allah Teâlâ sizi orada halîfeler kılmıştır, yapacaklarınıza bakacaktır. Dünyadan ve kadınlardan sakının. İsrâiloğullannın ilk fitnesi, kadınlar konusunda olmuştur.
İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'mn... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan rivayetine göre Avf İbn Mâlik, Ebubekir'e şöyle dedi: Rü'-yâmda gördüm ki gökten bir ip sarkıtılmış ve Allah Rasûlü (s.a.) bununla göğe çekilmiş. Sonra ip tekrar sarkıtılmış ve Ebu'bekir çekilmiş. Sonra insanların minber çevresinde minbere olan uzaklıkları

ölçülmüş ve Ömer minbere üç arşın daha yakın bulunmuş. Ömer : Bırak rü'yâ-nı, bizim ona ihtiyâcımız yok, dedi. Ömer halîfe olduğunda : Ey Avf, rü'yân (ne idi?) dedi. Avf : Senin benim rü'yâma ihtiyâcın mı var? Sen beni azarlamamış miydin? dedi. Hz. Ömer : Yazıklar olsun sana, ben sâdece Allah Rasûlü (s.a.)) nün halîfesinin ölüm haberinin verilmesini hoş görmemiştim, dedi. Ve Avf ona rü'yâyı anlattı. Rü'yânın : İnsanların minbere olan uzaklığı bu üç arşınla ölçüldü, kısmına gelince şöyle dedi : Birincisi muhakkak halîfe olacaktır. İkincisi Allah yolunda ayıplayanın ayıplamasından korkmaz. Üçüncüye gelince; o, şehîd-dir, dedi ve şöyle devam etti: Allah Teâlâ : «Sonra onların ardından sizi, nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde onların yerine getirdik.» buyurur. Ey Ömer'in annesinin oğlu, muhakkak ki sen halîfe seçildin. Nasıl yapacağına bak. Onun : Muhakkak ki ben, Allah yolunda ayıplayanın ayıplamasından korkmam, sözüne gelince; Allah'ın dilediği olur. O, muhakkak şehîddir, sözüne gelince; müslümanlar onun çevresinde dolaşıp dururlarken şehîdlik Ömer'e nereden gelsin ki?(...)[10]

15 — Âyetlerimiz onlara açık açık okununca; Bizimle karşılaşmayı ummayanlar : Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir, dediler. Dedi ki : Onu kendili-ğimden değiştireni em. Ben, ancak bana vahyolunanauyanırı. Ben, Rabbıma karşı gelirsem; büyük bir günün azabına uğramaktan korkarım.
16 — De ki : Allah dileseydi, ben onu size okumaz dım. Ve size hiç bildirmezdim. Daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?

Allah Teâlâ hakkı inkâr eden, haktan yüzçeviren Kureyş müşriklerinden kâfirlerin inâdlaşmalarını haber verir. Allah Rasûlü (s.a.) onlara Allah'ın kitabını, apaçık hüccetlerini okuduğunda: «Bundan başka bir Kur'an getir.» demiştiler. Yani onlar dediler ki: Bunu geri çevir ve bir başkasını bir başka şekilde bize getir. Veya onu bir başka şekle çevir. Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.) ne buyurdu ki: «De ki: O'nu kendiliğimden değiştiremem (O'nu değiştirmek bana âit değildir.) Ben, ancak (emredilen bir kul ve Allah'tan tebliğ eden bir elçiyim. Ben ancak) Kur'an'a uyanm. Ben, Rabbıma karşı gelirsem; büyük bir günün azabına uğramaktan korkarım.» Daha sonra Allah Teâlâ, onun kendilerine getirdiğinin sıhhatına bir delil olmak üzere şöyle buyurur : «De ki: Allah dileseydi, ben onu size okumazdım. Ve size hiç bildirmezdim.» Ben size getirdiklerimi ancak Allah'ın bana izni, dilemesi ve iradesiyle getirm isimdir. Bunları kendiliğimden söyleyip haber vermediğime ve kendim düzmediğime delil ise, sizin ona karşı durmakta âciz olmanızdır. Muhakkak ki siz, benim doğruluğumu, emîn olduğumu, sizin aranızda yetişip büyüdüğüm andan bağlayarak Allah'ın beni peygamber olarak göndermesine kadar açıkça bilmektesiniz. Siz, beni ayıplayabileceğiniz hiç bir şeyle şimdiye kadar tenkîd de etmemiştiniz. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor mumunuz?» Sizin hakkı bâtıldan ayırıp bileceğiniz akıllarınız yok mu? Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân ve yanındakilere Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatına dâir sorduğu sorular içinde : Söylediği o sözleri söylemeden önce, siz hiç onu yalanla itham etmiş miydiniz? diye sormuş ve Ebu Süfyân; hayır, demişti. O zamanda Ebu Süfyân kâfirlerin reîsi, müşriklerin büyüğü idi. Bununla beraber hakkı itiraf etmişti.

«Fazilet ve üstünlük, düşmanların şehâdet ettiğidir.» Hirakl de ona : Muhakkak ben biliyorum ki o, insanlara yalam bırakacak da sonra gidip Allah'a mı yalan söyleyecek, demişti.
Ca'fer İbn Ebu Tâlib de, Habeşistan kralı Necâşî'ye şöyle demişti : Allah Teâlâ bizim içimizde nesebini, doğruluğunu ve emîn olduğunu bildiğimiz bir elçi gönderdi. Peygamberlikten önce o, bizim aramızda kırk sene gibi bir süre kalmıştır. Saîd İbn Müseyyeb'den «Kırk üç sene.» rivayeti var ise de sahîh ve meşhur olan birinci görüştür.[11]

17 — Allah'a karşı yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir? Suçlular muhakkak ki felaha ermezler.

Allah'a İftira Edenler

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'a karşı yalan uyduran, Allah'a karşı yalan söyleyen, Allah Teâlâ kendisini peygamber olarak göndermemişken Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğini sanandan daha zâlim, daha azgın ve günâhı daha şiddetli hiç kimse yoktur. Cürüm yönüyle, zulüm yönüyle ondan daha büyüğü yoktur. Böyle bir kimsenin benzerinin durumu aptallara bile gizli kalmazken, böyle birinin hali nasıl olur da peygamberlere benzeyebilir? Doğru veya yalan olarak kim böyle bir söz söylerse; muhakkak ki Allah Teâlâ, güneşten daha açık bir şekilde onun iyiliğine veya günahkârlığına açıkça deiller koyar. Muhammed (s.a.) ve Müseylime el-Kezzâb arasındaki fark, her ikisini de gören kimseler için kuşluk vakti ile zifiri karanlıktaki gece yansı vakti arasındaki farktan daha açıktır. Basiret sahibi olan herkes her birerinin simasından, sözünden ve işlerinden Muhammed (s.a.) in doğruluğunu, MüseyHme el-Kezzâb, Secâh ve Es-ved el-Ansî'nin yalanını kolayca çıkarıp anlayabilir.
Abdullah İbn Sellâm der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde insanlar ondan kaçtılar. Ben de kaçanlar içindeydim. Onu gördüğüm zaman bildim ki onun yüzü, yalancı bir kişinin yüzü değildir. Ondan ilk işittiğim sözler şunlardır :jky insanlar, selâmı yayınız, yemek yediriniz, akrabalarınıza gidip geliniz, insanlar uyurken geceleyin namaz kılınız ki cennete selâmetle giresiniz.
Dımâm İbn Sa'lebe, Sa'd îbn Bekr oğullarından bir grup içinde Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiğinde : Bu göğü kim kaldırdı? diye sordu. O; Allah, buyurdu. Bu dağlan kim dikti? diye sordu, Allah Rasûlü : Allah, buyurdu. O : Bu yeryüzünü kim yaydı? diye sordu, Hz. Peygamber : Allah, diye cevab verdi. Bu göğü kaldıran, dağları diken ve yeryüzünü yayan adına söyle; bütün insanlara seni Allah mı gönderdi? diye sordu, Hz. Peygamber; evet, buyurdu. Sonra ona namazı, zekâtı, haccı ve orucu sordu. Bunlardan her birini sorduğunda yukardaki yemini veriyor ve Allah Rasûlü (s.a.) yemîn ediyordu. Sonunda Hz. Peygambere : Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bunlann üzerine ne ziyâde edeceğim ve ne de bunları eksilteceğim, dedi. Bu adam sâdece bununla yetinmiş ve onun doğruluğuna delâlet eden delilleri bizzat müşahede etmekle, görmekle onun doğruluğuna inanmıştı. Hasan İbn Sabit der ki:

«Şayet onun hakkında apaçık âyetler olmasaydı bile, onun açıklığı sana muhakkak haber getirirdi.» Müseylime'ye gelince; basiret sahipleri onun fasih olmayan rekâketli sözleriyle, güzel olmayıp aksine çirkin olan işleriyle hasret ve rüsvâylık günü onu ebediyyen cehennemde bırakacak olan Kur'an'ıyla onun durumunu kesinlikle bilmiştir. O'nun sözüyle, «Allah, O'dur ki kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. On) an koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, öyle ulu, öyle yücedir.» (Bakara, 255). âyeti arasında ne kadar fark vardır. Bir de Müseylime —'Allah onu çirkinleştirsin ve la'net etsin— nin gevelediği şu sözlere bakınız : «Ey iki kurbağanın kızı kurbağa, ne kadar temizsin, nicelerini temizledin, suyu bulandırmadm, su içenleri engellemedin, Allah gebeye nimet vermiştir, ondan koşan bir canlı çıkarmıştır. Karın derisi ile iç organlar arasında. Fil, fil nedir bilir misin? Onun uzun bir hortumu vardır. Hamur yapan hamurculara, ekmek yapan ekmekçilere, yağ ve iç yağını lokma lokma yiyenlere yemîn olsun ki Kureyş muhakkak haddi aşan bir kavimdir.» Bu ve benzeri bir sürü hezeyan ve hurafeleri daha vardır ki; bu sözleri, çocuklar fctile bir alay olarak telaffuz edip söyleyebilirler. Nihayet «Hadîkat'ül-Mevt» günü ölüm şerbetini içmiş, işleri dağılmış, arkadaşları ve ailesi ona la'net edip tevbe ederek Sıddîk'a gelmişlerdir. Onlar, Allah'ın dinine rağbet ederek gelmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün halîfesi Sıddîk (r.a.), onlardan la'netli Müseylime'nin Kur'an'ın-dan bir şeyler okumalarını istemiş, onlar kendilerinin bundan affedilmelerini istemişler ve fakat Hz. Ebubekir, insanlardan onu işitmemiş olanların işitmeleri ve üzerinde oldukları hidâyetin, ilmin üstünlüğünü bilmeleri için mutlaka ondan bir şeyler okumalarım istemişti. Bu-
nun üzerine onlar, yukarıda zikrettiklerimiz ve benzerlerinden Hz. Ebubekir''e okumuşlardı. Okumalarını bitirdiklerinde Sıddîk (r.a.) on-lapa şöyle demişti: Yazıklar olsun size, akıllarınız nereye gitmişti? Allah'a yemîn olsun ki bu hiç bir şekilde Allah'tan sâdır olmaz, olmamıştır.

Anlatırlar ki Amr İbn el-Âs, Müseylime'ye gitmişti. Câhüiye devrinde Amr onun arkadaşıydı ve henüz müslüman olmamıştı. Müsey-lime ona Allah Rasûlü (s.a.) nü kasdederek : Yazık sana ey Amr, arkadaşınıza bu süre içinde ne nazil oldu? diye sordu. Amr : Onun ashabının büyük ama kısa bir sûre okuduklarını işittim, dedi. Müseylime : O nedir? diye sordu. «Asr'a andolsun ki, hiç şüphesiz insan hüsranda-dır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler, bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3). dedi. Müseylime bir süre düşündü, sonra şöyle dedi : Muhakkak ki bana da onun bir benzeri indirildi. Amr : O nedir? diye sordu da şöyle söyledi : «Ey çöl kedisi, muhakkak ki sen iki kulak ve bir göğüsten ibaretsin. Kalan kısmın küçük, hakirdir.» Nasıl buluyorsun ey Amr? Amr ona : Allah'a yemîn olsun ki, muhakkak sen de kendinin yalan söylediğini pek âlâ biliyorsun, dedi. Müşrik olduğu halde bir müşrikten bu sözler sâdır olur; Muhammed (s.a.) in durumu ve doğruluğu ile Müseylime —Allah ona la'net etsin— nin durumu ve yalanı ona karışmaz ise basîret ve akıl sahipleri ile doğru, selîm akıl sahiplerinin bunu anlamaları daha evlâ olmaz mı? Bu sebepledir

ki Allah Teâlâ : «Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiç bir şey vahyedil-memişken; bana da vahyolundu, diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim, diyenden daha zâlim kimdir?» (En'âm, 93) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Allah'a karşı yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir? Suçlular muhakkak ki felaha ermezler.» Peygamberlerin getirmiş olduğu hakkı yalanlayan ve aleyhinde hüccetlerin kâim olduğu kimseden de daha zâlimi elbette yoktur. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Allah'a karşı insanların en azgını, şüphesiz bir peygamberi öldüren veya peygamberin kendisini öldürdüğü kimsedir.[12]

18 — Onlar Allah'ı bırakarak; kendilerine fayda da, zarar da vermeyen şeylere taparlar. Bunlar Allah katında bizim şefâatcılarımızdır, derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz? Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve yücedir.
19 — İnsanlar tek bir ümmetten başka bir şey değildiler. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbuı daha önceden bir söz vermemiş olsaydı; ayrılığa, düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu.

Allah Teâlâ, Allah katında şefâatlan kendilerine fayda verir sanarak Allah ile beraber başkasına ibâdet eden müşrikleri takbih ediyor. Onların fayda ve zarar veremeyeceklerini, onların zannettiklerinin vuku bulmayacağını ve asla meydana gelmeyeceğini haber veriyor. Buyuruyor ki : «De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz?»
İbn Cerîr buranın anlamının : Siz, Allah'a göklerde ve yerde olmayan bir şeyi mi haber veriyorsunuz? şeklinde olduğunu söyler. Sonra Allah Teâlâ, kendisinin onlann şirk ve küfürlerinden münezzeh olduğunu beyânla : «Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve yücedir.» buyurur.
Allah Teâlâ bu şirkin insanlar arasında önceleri yok iken, sonradan olduğunu haber verir. Önceden bütün insanlar, bir tek din olan İslâm üzere idiler* İbn Abbâs der ki: Âdem ile Nûh arasında on nesil vardır ve hepsi de İslâm üzeredir. Sonra insanlar arasında ihtilâf meydana gelmiş, putlara, Allah'a eş koşulan şeylere ibâdet edilmiştir. Allah Teâlâ âyetleri, beyyineleri, yüce, üstün hüccetleri ve beyne işleyen burhanları ile elçileri göndermiştir. «Tâ ki, helak olan apaçık bir delilden dolayı helak olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın.» (Enfâl, 42).
Allah Teâlâ : «Eğer Rabbm daha önceden bir söz vermemiş olsaydı; ayrılığa düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu.» buyurur ki şayet daha Önceden Allah Teâlâ, hakkında hüccet konulmadan hiç kimseye azâb etmeyeceği sözünü vermemiş ve yaratıkları sayılı bir ecele kadar te'cîl etmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hüküm verir; inananları mutlu kılar ve kâfirleri sıkıntıya sokardı.[13]

20 — Ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi? derler. De ki: Gaybı bilmek Allah'a mahsûstur. Bekleyin, doğrusu- ben de sizinle birlikte beklemekteyim.

Gaybın Bilgisi

Bu inâdçı ve Hz. Peygamberi yalanlayan kâfirler : «Muhammed'e Rabbından bir âyet inseydi ya.» deyip bununla Semûd kavmine devenin verilmesi gibi kendilerine de bir mucize verilmesini veya Safa tepesinin kendileri için altma çevrilmesini veya Mekke dağlarının kendilerinden uzaklaştırılıp yerlerine bahçeler ve nehirler konulmasını ve benzeri olmak üzere Allah'ın kadir olduğu bir mucize istemişlerdi. Fakat Allah Teâlâ, işlerinde ve sözlerinde muhakkak hikmet sahibidir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Dilerse sana bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah'ın şanı yücedir. Fakat onlar, kıyamet saatim da yalanladılar. Biz, o saatin geleceğini" yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki...» (Furkân, 10-11), «Bizi âyetler göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik. Ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» (İsrâ, 59). Allah Teâlâ ezcümle şöyle buyurur : Yaratıklarım hakkında sünnetim şudur : Ben onlann istediklerini verdiğim zaman eğer îmân ederlerse ne âlâ, değilse onlara azabımı çabuklaştırırım. Bu sebepledir ki Allah Ra-sûlü (s.a.), onlann istediklerinin verilmesi ile onların bırakılarak mühlet verilmesi arasında muhayyer bırakılmıştır. İstedikleri verildiği takdirde icabet ederlerse ne âlâ, değilse azâbları çabuklaştırılacak, bırakıldıkları takdirde ise onlara mühlet verilecekti. Hz. Peygamber, onlara mühlet verilmesini tercih buyurmuştu. Nitekim onlara karşı defalarca hilim ile muamele etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, peygamberine onların istediklerine karşılık cevab olarak şöyle demesini öğütlemiştir : «Gaybı bilmek ancak Allah'a mahsûstur. İşlerin hepsi Allah'ın elindedir. O, işlerin sonuçlarını en iyi bilendir. Bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.» Eğer siz, istediğinizi görmedikçe îmân etmeyecekseniz o haide benim ve sizin hakkınızda Allah'ın hükmünü bekleyin. Bununla birlikte onlar, istediklerinden daha büyüğü olmak üzere Hz. Peygamberin mucizelerini müşahede etmişlerdir. Bu cümleden olarak Allah Rasûlü (s.a.) bir dolunay gecesi aya işaret buyurmuş ve o ikiye bölünmüştü : Bir parçası dağın arka-sından, bir parçası da Önünden görünmüştü. Muhakkak ki bu, onlann istedikleri ve istemedikleri diğer yeryüzü mucizelerinden daha büyüktü. Eğer Allah Teâlâ onların bu isteklerinin irşad ve hak üzere sabit olma isteğinden doğmuş olduğunu bilseydi, mutlaka onların bu isteklerine icabet buyururdu. Fakat Allah Teâlâ bildi ki; onlann bu istekleri, ancak bir inâd ve azgınlık sebebiyledir. Allah Teâlâ da onları şüpheleri içinde bırakmıştır. Zîrâ onlardan hiç birinin îmân etmeyeceğini bilmektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97), «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onlar bilmediler.» (En'âm, 111), «Onlara gökten bir kapı açsak da yukarı çıkmaya koyulsalardı; gözle-rimiz döndü. Biz herhalde büyülendik, derlerdi.)* (Hicr, 14-15), «Gökten bir parça düşer görseler : Birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.» (Tür, 44), «Eğer sana kâğıt içinde bir kitab indirmiş olsaydık da elleriyle ona dokunsalardı; yine de küfretmiş

olanlar derlerdi ki: Bu, apaçık bir büyüden başkası değildir.» {En'âm, 7). Bu ve benzeri istekler, cevab verilmekten uzak ve değersiz şeylerdir. Zîrâ bunlara cevab-ta hiç bir fayda yoktur. Çünkü onların günâh ve fesâdlarımn çokluğundan onlann inâd ve azgınlıklarında devam etmelerine mâni olamayacaktır. Bu sebepledir ki : «Bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.)) buyurmuştur.[14]

21 — Kendilerine dokunan sıkıntılardan sonra insanlara bir rahmet tattırdığımızda; hemen âyetlerimize düzen kurmaya kalkışırlar. De ki: Düzen kurmada Allah en hızlıdır. Elçilerimiz de kurduğunuz düzenleri hiç şüphesiz yazmaktadırlar.
22 — Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide bulunduğunuzda geminin onları hoş bir rüzgârla götürdüğünde ve onunla sevindiklerinde birden şiddetli bir kasırga gelip onları her taraftan dalgaların sardığı ve çepeçevre kuşatıldıklarım sandıkları anda, Allah'ın dinine sarılarak : Bizi bu tehlikeden kurtarırsan; andolsun ki, şük-redenlerden oluruz, diye O'na yalvarırlar.
23 — Allah onları kurtarınca; hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. Ey insanlar, yaptığınız taşkınlık aleyhinize,
dünya hayatının eğlencesidir. Sonra dönüşünüz Bizedir. Biz de yaptığınızı size bildiririz.

İnsan Psikolojisi

Allah Teâlâ haber veriyor ki, insanlar kuraklıktan sonra yağmur, kıtlıktan sonra bolluk, zorluktan sonra ferahlık gibi kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra rahmetini tattırdığı zaman; onlar, hemen Allah'ın âyetlerine dil uzatmaya kalkışırlar. Mücâhid, onların «Alay etme ve yalanlama» ile Allah'ın âyetlerine karşı tavır aldıklarını söyler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu, veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakanr. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12). Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin yağan bir yağmurdan sonra sabah namazı kıldırmış ve : Bu gece Rabbi-nız ne buyurdu biliyor musunuz? diye sormuştu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu : Kullarımdan Bana îmân eden ve kâfir olanlar sabahladı. Allah'ın fazlı ve rahmeti ile bize yağmur yağdı, diyenler bana îmân etmiş, yıldızı inkâr etmişlerdir. Falan ve falan yıldızın doğmasıyla (veya batmasıyla) bize yağmur yağdı diyenler ise, Beni inkâr etmiş, yıldıza inanmışlardır.
Allah Teâlâ : «Onlara de ki: Düzen kurmada Allah en hızlıdır.» buyurur ki; Allah Teâlâ, onların küfürlerini derece derece arttırır ve onlara mühlet verir. O kadar ki cürüm işleyenler kendilerine mühlet verilmiş olduğu ve bu mühleti kullanır haldelerken azâb edilmeyeceklerini sanırlar. Sonra bir gaflet anında yakalanıverirler. Şerefli yazıcılar onun her yaptığını yazar ve onun adına kaydeder, sonra,da gaybı ve alenî olanı bilen Allah'a arzederler. O da büyük ve küçük, bir hurma çekirdeği veya hurma çekirdeğinin çukuru mesabesinde olan her amellerinin karşılığını verir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide bulunduğunuzda, geminin onları hoş bir rüzgârla götürdüğünde ve onunla sevindiklerinde birden şiddetli bir kasırga gelip (gemiyi ve) onları her taraftan dalgaların sardığı ve çepeçevre kuşatıldıklarını ve helak olacaklarını sandıklan anda, Allah'ın dinine sarılarak; O'na yalvarırlar.» O'nunla beraber hiç bir puta duâ etmezler. Bilakis sâdece O'na duâ ve huşu' ile yalvarırlar. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklarınızm hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca; yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankördür.» (İsrâ, 67). buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın dinine sarılarak : Bizi bu tehlikeden kurtarırsan andolsun ki, (bu duruma) şükredenlerden oluruz, (hiç bir şeyle Sana şirk koşmayız, nasıl ki burada yegâne Sana duâ ediyorsak, bundan sonra da yegâne Sana ibâdet ederiz) diye 'Ona yalvarırlar. Allah Teâlâ da buyurur ki; «Allah onları (bu tehlikeden) kurtarınca; hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. (Sanki başlarına bu felâket gelmemiş gibi olurlar. Kendilerine dokunan bir zarardan Allah'a duâ etmemiş gibi olurlar.)»
Allah Teâlâ : «Ey insanlar, yaptığınız taşkınlık aleyhinizedir.» buyurur ki, bu taşkınlığın vebalini ancak yine siz tadarsınız. Ve dışınızda hiç kimseye bir zarar veremezsiniz. Nitekim bir hadîste şöyle buyu-rulur : Haddi aşma ve akrabalarına gidip gelmeyi kesmekten Allah'ın böyle yapana âhirette hazırlayıp biriktirmiş olduğu azâbla beraber dünyada cezasını çabucak vermesine lâyık başka bir günâh daha yoktur.
Allah Teâlâ : «Bunlar, dünya hayatının eğlencesidir.» buyurur ki, sizin için bu değersiz ve hakîr dünya hayatında birtakım nimetler, faydalanmalar vardır. «Dönüşünüz Bizedir. Biz de yaptıklarınızı size bildiririz.» Bütün amellerinizi size haber verir ve size onları tâm olarak veririz. Kim hayır bulursa' Allah'a hamdetsin, kim de hayırdan başka bir şey bulursa ancak kendini ayıplasın.[15]

24 — Dünya hayati; gökten indirdiğimiz su gibidir. Onunla, insan ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir; yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir. Ve yerin sahipleri bütün bunlara kadir olduklarım sandıkları sırada; geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir ve orayı hiç bir şey bitirmemişe çeviririz. İşte Biz, âyetlerimizi düşünen insanlar için böylece açıklarız.
25 — Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.

Dünya Hayatının Misâli

Allah Teâlâ dünya hayatının saltanatı, güzelliği, süsü ve sür'atle sona erip bitmesine; çeşitleri ve sınıflan farklı, insanların yediği ekin ve meyvelerden, hayvanların yedikleri mer'a, yoncalık ve başka şeylerden olmak üzere gökten indirilen su ile Allah'ın yeryüzünden çıkarmış olduğu bitkiyi misâl veriyor. «Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit ve fânî zînetleriyle, mahsûllerle süslenir, tepelerinden çıkan muhtelif şekil ve renklerde taptaze çiçeklerle güzelleşir ve ekip dikenler bütün bunları kesmeye ve hasadına mâlik olduklarını sandıkları sırada geceleyin veya gündüzün emrimiz, bir yıldırım veya soğuk bir rüzgâr geliverir de

yapraklarını kurutur ve meyvelerini telef eder.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir de orayı hiç bir şey bitirmemişe çeviririz.» Tazelik ve yeşilliğinden sonra orayı kurutuve-ririz. «Hiç bir şey bitirmemişe çeviririz.» Sanki ondan önce hiç güzel olmamış gibidir. Katâde der ki: Orayı hiç bir şey bitirmemişe çeviririz, sanki orada hiç bir şey yaşamamış ve orada hiç bir nîmet bitmemişe döner.
Zevalinden sonra işler de böyledir; sanki hiç olmamış gibi olur. Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle buyurulur : Dünya halkının en çok nîmete kavuşmuş olanı getirilir, cehenneme bir kere daldırılır ve kendisine : Hiç hayır gördün mü, sana hiç nimet uğradı mı? diye sorulur da; hayır, der. Dünyada insanların en şiddetli azaba dûçâr olanı getirilir ve bir kere nimete daldırılır, sonra kendisine : Hiç bir sıkıntı ve yoksulluk gördün mü? diye sorulur ve o da; hayır, der. Allah Teâlâ helak olanlardan haber vererek şöyle buyurur : «Oldukları yerde diz üstü çöküverdiler. Sanki orada hiç yaşamamışlardı.» (Hûd, 94-95).
Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte Biz, dünya ehlinden ona mağrur ve aldanmış, onun vaadlerine kanmış ve fakat o onlardan birden bire aynlıverirken dünyanın çarçabuk sona ereceği konusunda vermiş olduğumuz misâlden ibret alan ve âyetlerimizi, hüccet ve delillerimizi düşünen insanlar için böylece açıklarız.» Dünyayı isteyenden dünyanın kaçması, ondan kaçanın da peşine düşmesi dünyanın tabîatın-dandır. Allah Teâlâ dünya hayatına, yeryüzünün nebatları ile Kitab-ı Azîz'inde birçok âyette misâl getirmektedir. Meselâ Kehf sûresinde şöyle buyurur : «Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çörçöpe^döner. Allah her şeyin üstünde bir kudret sahibidir.» (Kehf, 45). Aynı şekilde Zümer sûresinde (âyet, 21) ve Hadîd sûresinde (âyet, 20) dünya hayatına suyu misâl olarak verir.
İbn Cerîr der ki: Bana Hâris'in... Abdurrahmân İbn Ebu Bekr İbn Abdurrahmân İbn Haris İbn Hişâm'dan rivayetine göre; o, söyle demiştir : Mervân İbn Hakem'i minberde : «Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir ve yerin sahipleri bütün bunlara mâlik olduklarını sandıkları sırada; —Allah onları sahiplerinin günâhları karşılığı olma dışında helak edecek değildir— ...» şeklinde okuduğunu işittim. Mushaf'da olmadığı halde onu okudun, dedim. Abhâs İbn Abdullah İbn Abbâs : İbn Abbâs da bunu böylece okur, dedi. İbn Abbâs'a birini gönderdiler de şöyle dedi: Übeyy İbn Kâ'b bana böylece okuttu. Bu, garîb bir kıraat olup tefsir için ziyâde edilmiş gibidir.[16]
Allah Teâlâ : «Allah selâmet yurduna çağırır...» buyurur. Allah Teâlâ dünyayı, onun çarçabuk sona ereceğini haber verdiğinde cennete teşvik edip oraya çağırır; cennete âfetlerden, noksanlıklardan, me-şekkatlerden kurtuluş yurdu ismini verir ve : «Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.)) buyurur.
Eyyûb'un Ebu Kılâbe'den, onun Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Bana : Gözlerin uyusun ve fakat kalbin uyanık kalıp anlasın, kulağın işitsin, denildi. Gözüm, kalbimin aklı uyudu ve kulağım işitti. Sonra şöyle denildi: Bir efendi, bir yurt (bir ev))binâ etti. Sonra yemek hazırladı ve bir davetçi gönderdi. Davet-çiye icabet eden eve girdi ve yemekten yedi, efendi ondan hoşnûd oldu. Davetçiye icabet etmeyen eve girmedi ve yemekten yemedi, efendi de ondan

hoşnûd olmadı. Allah o efendidir. Ev İslâm'dır. Yemek cennet' tir. Davetçi ise Muhammed (s.a.) dir. Bu hadîs mürseldir. Muttasıl olarak da rivayet edilmiştir. Muttasıl olarak rivayeti şöyledir : Leys kanalıyla... Câbir İbn Abdullah (r.a.) dan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu: Ben rü'yâmda gördüm ki Cibril başucumda, Mîkâîl ayak ucumda. Biri arkadaşına : Şunun için bir misâl ver, dedi. O, şöyle dedi: İşit, kulağın duysun, aklınla anla. Muhakkak ki senin ve ümmetinin misâli bir kral gibidir ki o, önce bir yurt edinir, sonra orada bir ev bina eder. Orada bir yemek (ziyafet) verir. Daha sonra insanları yemeğine çağıracak bir elçi gönderir. Onlardan elçiye icabet edenler ve terkedenler vardır. İşte Allah o kraldır. Yurt İslâm'dır. Ev cennettir. Ve sen ey Muhammed, işte o elçisin. Kim sana icabet ederse İslâm'a girer, kim İslâm'a girerse cennete girmiştir. Kim de cennete girmişse ondan yemiştir. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Katâde der ki: Bana Huleyd el-Asarî'nin Ebu Derdâ'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Güneşin doğduğu hiç bir gün yoktur ki, iki tarafında nida eden iki melek olmasın. İnsanlar ve cinler hâriç, Allah'ın bütün yaratıkları o iki meleği işitirler. Onlar, şöyle derler : Ey insanlar, Rabbınıza geliniz. Yeterli ve az olan; çok olup da oyalayandan daha hayırlıdır. Muhakkak ki bu, Kur'an'da : «Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.» âyetinde indirilmiştir. Hadîsi îbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet etmişlerdir.[17]

26 — Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var. Onların yüzleri ne kararır, ne de zilletten kızarır. Onlar cennetin yaranıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.

Güzele Güzel

Allah Teâlâ dünyada îmân ve sâlih amelle iyilik yapanlara âhiret yurdunda bunlara bedel iyilikler olduğunu haber veriyor. Başka bir âyette de şöyle buyurur : «İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahman, 60).
Allah Teâlâ : «Daha güzeli ve fazlası var.» buyurur ki; bu, amellerin sevabının bir iyilik karşılığı on mislinden yediyüz misline kadar katlanması, arttırılmasıdır. Bunun da üzerine ziyâdelik, fazlalık vardır. Ayrıca bu fazlalık; Allah'ın onlara cennetlerde vereceği sarayları, hurileri ve onlardan olan hoşnûdluğunu onlar için saklamış olduğu göz aydınlığını da kapsamaktadır. Bunlardan daha faziletli ve üstün olanı ise Allah'ın yüzüne (zâtına) bakmaktır. İşte bu, Allah'ın onlara verdiklerinin tamâmının en büyüğü olan bir ziyâdeliktir. Onlar buna amelleri ile hak kazanmamışlardır. Bilakis bu, Allah'ın fazlı ve rahmeti iledir. Âyetteki ziyâdeliğin Allah'ın yüzüne (vech-i kerîm'ine) bakmak olduğu şeklindeki açıklama Ebubekir es-Sıddîk, Huzeyfe İbn Ye-mân, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ, Abdurrahmân İbn Sabit, Mücâhid, İkrime, Âmir İbn Sa'd, Ata, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî, Muhammed İbn İshâk ile selef ve haleften başkalarından da rivayet edilmiştir. Bu husus (ziyâdeliğin Allah'a bakmakla tefsiri) birçok hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetle vârid olmuştur. İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîs bunlardandır : Bize AflEan'ın...

Suheyb'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : «Güzel davranana, daha güzeli ve fazlası var.» âyetini okuyup şöyle buyurmuştur :
Cennet ehli cennete, girdiği zaman Allah Teâlâ : Size, artıracağım bir şey ister misiniz? buyurur. Onlar : Bizim yüzlerimizi beyazlatıp bizi cennete koymadın mı? Bizi ateşten kurtarmadın mı? derler. Allah Teâlâ hicabı (örtüyü) onlar için açar. (da O'na bakarlar) Allah'a yemîn olsun ki onlara Rablanna bakmaktan daha sevimli olan başka bir şey vermiş değildir. Hadîsi Müslim ve imamlardan bir grup Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmişlerdir.
İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nden şöyle rivayet etmiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, kıyamet günü bir münâdî gönderir de münâdî ilklerinin ve sonlarının duyabileceği bir sesle şöyle nida eder : Ey cennet halkı, muhakkak ki Allah Teâlâ sizin için iyilik ve fazlalık va'detmiştir. İyilik cennettir. Ziyâdelik ise Rahmân'm yüzüne bakmaktır. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Ebu Bekr el-Hüzelî kanalıyla Ebu Temime el-Hecîmî'den rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Kâ'b İbn Ucre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Güzel davranana daha güzeli ve fazlası var.» âyeti hakkında şöyle rivayet etmiştir : Rahman' in yüzüne bakmaktır. Yine İbn Cerir'in İbn Abdurrahîm kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne : «Güzel davranana daha güzeli ve fazlası var.» âyetini sormuş da şöyle buyurmuş : İyilik cennettir, ziyâdelik ise Allah'ın yüzüne bakmaktır. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Züheyr'den rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Mahşer'deki Arafat'ta kâfir ve günahkârların yüzlerine siyahlık ve toz rengi gelmesinin aksine onların yüzleri ne karanr, ne de zilletten kızarır.» Onlara ne içte ve ne de görünüşte bir aşağılama, horlama meydana gelmez. Bilakis onlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Bu yüzden Allah, o günün şerrinden bunları korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.» (İnsan, 11). Onların yüzleri parlak, kalbleri sevinçlidir. Fazlı ve rahmeti ile Allah Teâlâ bizleri de onlardan kılsın. Âmîn.[18]

27 — Kötülükleri kazananlara, kötülükleri kadar ceza verilir; onların yüzlerini zillet bürür. Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir. İşte bunlar da ateşin yaranıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.

Allah Teâlâ, iyiliklerin kendileri için kat kat arttırıldığı ve bu durumları devamlı olarak artan mutlu kişilerin durumunu haber verdikten sonra, mutsuzların durumuna geçer ve onlar hakkındaki adaletini beyân buyurur. Allah Teâlâ, onların kötülüklerine karşılık ancak onların misliyle karşılık verecek ve onlara cezayı arttırmayacaktır. Onların yüzlerini, günâhları ve bu günâhlarından olan korkuları sebebiyle zillet bürür. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : »Ateşe sunulurken zilletten başları öne eğilmiş göz ucuyla gizli gizli çevreye baktıklarını görürsün...» (Şûra, 45), «Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma. Sâdece gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları te'hîr etmektedir. O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sabit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır. İnsanları kendilerine azabın geleceği gün ile uyar...»

{İbrahim, 42-45). Burada ise «Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Allah'ın azâbmdan onları koruyacak ve azaba mâni olacak kimse yoktur.» buyururken başka bir âyette de şöyle buyurulmaktadır : «İnsan o gün : Kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbınm huzurudur.» (Kıyâme, 10-12).
Allah Teâlâ'mn : «Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir.» âyeti, âhiret yurdunda onların yüzlerinin karalığını haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır. O zaman yüzleri kara olanlara : îmânınızdan sonra küfrettiniz ha! İşte o küfrünüzün cezası olarak tadın azabı, denir. Ama yüzleri ağaranlar, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar, orada temelli kalacaklardır.» (Âl-i İmrân, 106-107), «O gün yüzler vardır, pırıl pırıl parlar. Güleç, sevinçli. O gün yüzler de vardır, tozlanmış. Bir karanlık bürümüştür. İşte bunlar, kâfirler ve ıâcirlerdir.u (Abese, 38-42).[19]

28 — O gün hepsini toplarız. Sonra şirk koşanlara; Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır. Ortakları derler ki: Bize tapmıyordunuz.
29 — Allah, sizinle bizim aramızda şâhid olarak yeter. Sizin tapınmanızdan haberimiz yoktur.
30 — İşte orada herkes önceden yapmış olduğunu bilir. Gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Uydurdukları şeyler ise kendilerinden kaybolup gider.

Allah'a Ortak Koşanlar

Allah Teâlâ buyurur ki: «İnsan, cin, hepsini iyi ve günahkâr olmak üzere bütün yeryüzü halkını bir gün toplarız.» Başka bir âyette de şöyle buyurur : «Hiçbirini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47).
«Sonra şirk koşanlara : Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır.» Onlara siz ve putlarınız muayyen bir yere gidiniz. Orada inananların makamından aynimiz, denilir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ayrılın bugün ey suçlular.» (Yâsîn, 59), «Kıyametin kopacağı gün, işte o gün inananlar ve inanmayanlar birbirinden ayrılır.» (Rûm, 14), «O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.» (Rûm, 43). Onlar iki bölük olacaklardır. Bu, Rabb Teâlâ hükümleri ayırmak üzere geldiği zaman olacaktır. Bu sebeble denilmiştir ki: Mü'minler Allah Teâlâ'dan hükümleri ayırması, vermesi ve bulundukları yerden ayrılarak kurtarılmaları için Allah Teâlâ'nm gelmesi için O'ndan şefaat isterler. Diğer bir hadîste ise : Bizler, kıyamet günü insanların üstünde ve yüksek bir yerde olacağız, buyurulmuştur.
Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de kıyamet günü müşrikler ve putlarına emredeceği şeyi haber verip şöyle buyurur : «Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır. Ortaklan onlann kendilerine ibâdetlerini inkâr edip onlardan uzaklaşır ve derler ki: Bize tapmıyordunuz.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Putlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82), «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmışlardır.»

(Bakara, 106), «Allah'ı bırakıp ta kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onlann tapm-malannı inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6).
Bu âyette Allah Teâlâ, şeriklerin (müşriklerin Allah'a koştukları ortakların) kendilerine ibâdet edenler ibâdet iddiasında bulundukları sırada ve kendilerine mürâcatlarında şöyle diyeceklerini haber verir : «Allah, sizinle bizim aramızda şâhid olarak yeter. Sizin tapınmanızdan haberimiz yoktur.» Biz sizin ibâdetinizi hissetmemiş ve bilmemiştik. Siz, bizim sizi bilmeyeceğimiz bir şekilde bize ibâdet etmiştiniz. Sizinle aramızda Allah şâhiddir ki bize ibâdete sizi çağırmadık, size bunu emretmedik ve sizden bu konuda hoşnûd da olmadık.
İşte bu sözler, Allah ile beraber O'ndan başkasına tapınan müşrikler için işitmeyen, görmeyen, kendilerine bir yarar sağlamayan, kendilerine ibâdeti emretmeyen, bundan hoşnûd olmayan, bunu istemeyen, aksine en muhtaç oldukları bir zamanda kendilerinden uzaklaşandan büyük bir susturmadır. Onlar Hayy, Kayyûm, Semî, Basîr, her şeye gücü yeten, her şeyi en iyi bilene ibâdeti terketmişlerdir. O; elçile-rini göndermiş, kitablannı indirmiş, tek ve ortağı olmaksızın Zâtına ibâdeti emretmiş, kendinden başkasına ibâdeti yasaklamıştır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Andolsun ki, her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. İçlerinden kimini Allah hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti.» (Nahl, 36), «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «Senden Önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka İbâdet edilecek tanrılara meşru kılmış mıyız?» (Zuhrûf, 45).
Müşrikler, birçok nevîlere ve kısımlara ayrılır. Allah Teâlâ kitabında onları zikretmiş, durumlarını ve sözlerini beyân buyurmuş, en mütekâmil biçimde onların içinde bulundukları durumu reddetmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte orada, kıyamet günü hesâb yerinde her nefis dünyada yapmış olduğu hayrı ve şerri bilir, hepsinden haberdâr olur.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «O günde ki, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Târik, 9), «O gün insana, önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13), «Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız. Oku kitabını. Bugün kendi hesâbm için kendi nefsin yeter sana.» (İsrâ, 13-14).
Bu âyet-i kerîme'yi bazıları : «işte orada herkes dünyada yapmış olduğunu okur...» şeklinde okumuşlardır. Bazıları da bu yeni okuyuşa göre; âyetteki kelimesini, geç-mişte yapmış olduğu hayır ve şerrin peşine düşeceği, şeklinde anlamışlardır. Bazıları da âyeti şu hadîsle tefsir etmişlerdir : Her bir ümmet, yapmış olduğunun peşine düşecektir. Güneşe tapmış olanlar güneşin peşine, aya tapmış olanlar ayın peşine, tâğûtlara tapmış olanlar da tâ-ğûtların peşine düşecektir...
Allah Teâlâ : «Gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler.» buyurur ki her iş, adaletli hâkim Allah'a döndürülür. Allah Teâlâ onlar hakkında hüküm vererek aralarını ayırır ve cennet ehlini cennete, cehennem ehlini cehenneme koyar. «Uydurdukları (ve Allah'a bir iftira olmak üzere Allah'ın dışında ibâdet etmiş oldukları) şeyler ise kendilerinden kaybolup gider.»[20]

31 — De ki: Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Kulak ve gözlere hükmeden kimdir? Diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir? Her işi düzenleyen kimdir? Onlar: Allah'tır diyecekler. O halde O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de.
32 — İşte gerçek Rabbınız olan Allah budur. Haktan sonra dalâletten başka ne vardır? O halde nasıl çevriliyorsunuz?
33 — Böylece, fâsık olanların îmân etmeyeceklerine dâir Rabbının sözü gerçekleşti.

Kimdir Rızık Veren?

Allah Teâlâ müşriklerin, zâtının birliğini, Rabb olduğunu itiraf etmelerini onlara karşı tanrının birliğine delil getirir ve buyurur ki : «De ki: Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Gökten yağmur suyunu indiren, kudreti ve dilemesiyle yeryüzünü şak şak yaran, böylece orada taneler bitiren, üzümler ve yoncalar, zeytinlikler ve hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve mer'alar çıkaran.» (Abese, 27-31) kimdir? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Onlar ; Allah'tır, diyeceklerdir. «Kimdir o ki, eğer o rızkını tutup kesiverecek olursa size rızık verecek?» (Mülk, 21). Allah Teâlâ'nın şu sözü de böyledir : «Kulak ve gözlere hükmeden kimdir?» (Yûnus, 31). Size bu işitme ve görme gücünü veren şayet dileseydi bunları sizden söker alır ve giderirdi. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «De ki: Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler veren O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz!» (Mülk, 23), «De ki: Bana haber verir misiniz; eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alır ve kalblerinizin üstüne mühür vurursa; Allah'tan başka onları size getirecek ilâh kimdir?» (En'âm, 46).
Allah Teâlâ : «Yüce kudreti ve genel nimeti ile diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir?» buyurur ki, bu konudaki ihtilâfları daha önce vermiştik. Âyet, bütün bunlar hakkında geneldir.
Allah Teâlâ : «Her işi düzenleyen kimdir?» buyurur. Her şeyin me-lekûtu elinde olan kimdir? O, koruyan, korunmaya ihtiyâcı olmayan, hükmünün dışında kimsenin kalmadığı yegâne Hâkim ve tasarruf sahibidir. O, yaptığından sorulmaz ama onlar sorulacaklardır. «Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, hergün bir şe'n (durum) içindedir.» (Rahman, 29). Ulvî ve sûflî olanı ile bütün mülk O'nun-dur. Onlardaki melekler, insanlar ve cinler O'na muhtaçtırlar, O'nun kullarıdır ve O'nun katında O'na boyun eğerler ve : «Bütün bunlan yapan ve bunların sahibi Allah'tır.» diyerek bunu bilir ve itiraf ederler. «O halde O'na karşı gelmekten, kendi indî görüşlerinizle ve bilgisizliğinizle O'nunla birlikte başkasına tapınmaktan dolayı O'ndan sakınmaz mısınız?» de.
Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte gerçek Rabbınız olan Allah budur. Haktan sonra dalâletten başka ne vardır? O halde nasıl çevriliyorsunuz?» Bütün bunlan yaptığını itiraf ettiğiniz; işte yegâne ibâdete müs-tehak olan gerçek Rabbınız ve İlâhınızdır. «Haktan sonra dalâletten başka ne vardır?» O'nun dışındaki bütün ma'bûdlar bâtıldır, O'ndan başka ilâh yoktur, O tektir ve ortağı yoktur. «O halde her şeyde tasarruf sahibi olduğunu, her şeyi yaratan Rabb olduğunu bile bile O'nun ibâdetinden başkasına ibâdete nasıl çevriliyorsunuz?

«Böylece, fâsık olanların îmân etmeyeceklerine dâir Rabbının sözü gerçekleşti.» İşte nasıl bu müşrikler Allah'ın yegâne yaratıcı, rızık veren, mülkünde yegâne tasarruf sahibi, peygamberlerini tevhidi ile gönderen olduğunu itiraf etmekle beraber Allah ile birlikte başkasına ibâdet ve O'na şirk koşmada devam etmişlerse; böylece onların cehennemde kalacak mutsuzlar olduğuna dâir Allah'ın sözü gerçekleşmiş oldu. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlar da : Evet geldi, dediler. Fakat azâb sözü, küfredenlerin üzerine hak oldu.» (Zümer, 71).[21]

34 — De ki: Ortaklarınız içinde önce yaratan, sonra bu yaratmayı tekrar eden var mıdır? De ki: Allah önce yaratır, sonra bunu tekrar eder. Nasıl da döndürülüyorsunuz?
35 — De ki: Sizin ortaklarınız içinde; hakka ileten var mıdır? De ki: Allah hakka eriştirir. Hakka eriştiren mi, yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır. Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?
36 — Onların çoğu, sâdece zanna tâbi olurlar. Şüphe yok ki zan, hakikat karşısında bir şey ifâde etmez. Doğrusu Allah onların bütün işlediklerini bilendir.

Kim Hakîkata Götürür?

Bu, bir başkasıyla Allah'a şirk koşmalarında, putlara ve ortaklara tapınmalarındaki davalarının bir ibtâlinden ibarettir. «De ki: Ortaklarınız içinde önce yaratan, sonra bu yaratmayı tekrar eden var mıdır?» Bu gökler ve yeri yaratmaya başlayan, sonra onlardaki yaratıkları var eden, gök cisimlerini ve yeryüzünü ayıran, onlardakileri yokluğa çeviren ve sonra da yaratıkları yeni bir yaratışla tekrar eden kimdir? De ki: Tek ve ortağı olmaksızın yalnız başına bunları yapan Allah'tır. Olgunluk yolundan bâtıla nasıl da döndürülüyorsunuz? De ki: «Sizin ortaklarınız içinde; hakka ileten var mıdır? De ki : Allah hakka eriştirir.» Siz de biliyorsunuz ki ortaklarınız sapıklığa düşmüş, birini hidâyete eriştiremezler. Şaşkınlığa ve sapıklığa düşenleri hidâyete eriştiren, kalbleri azgınlıktan olgunluğa çeviren ancak kendinden başka tanrı olmayan Allah'tır. Gerçeğe eriştiren mi, yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır? Kul, kendini körlükten sonra gördüren ve hakka eriştirene mi yoksa körlüğü ve dilsizliği sebebiyle götürülmeden gidemeyene mi uyar, peşinden gider? Allah Teâlâ İbrahim'in şöyle dediğini haber verir : ((Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?» (Meryem, 42). Hz. İbrahim kavmine de şöyle demişti: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» (Sâf-fât, 95-96). Bu ve benzeri âyetler çoktur.
«Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Size ne oluyor da aklınız gideriliyor? Allah ile yarattığını nasıl müsâvî tutuyor, birini diğerine nasıl denk kılıyor ve hem O'na hem buna ibâdet ediyorsunuz? İbâdeti Rabba, Mâlik, Hakîm, dalâletten hidâyete eriştirene mahsus kıl-saydımz, sâdece O'na duâ edip dönseydiniz ya.
Sonra Allah Teâlâ, onların bu dinlerinde bir delile, bir burhana dayanıp tâbi olmadıklarını beyân buyurur. Bu; yegâne bir zan, teveh-hüm ve hayâlden ibarettir, bunlar ise hiç bir fayda sağlamazlar. «Doğrusu Allah, onların bütün işlediklerini bilendir.» kavli onları bir teh-dîd ve şiddetli bir vaîdden ibarettir. Zîrâ Allah Tealâ,

onları bu yaptıkları sebebiyle yaptıklarına tâm uygun bir ceza ile cezalandıracağını haber vermektedir.[22]

37 — Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Ancak kendinden evvel geleni tasdik eder ve kitabı uzun uzun açıklar. Onda hiç şüphe yoktur. Âlemlerin Rabbındandır.
38 — Yoksa: «Onu uydurdu» mu? diyorlar. De ki: Sâdıklardan iseniz, onun benzeri bir sûre getirin. Ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.
39 — Hayır, onlar bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak.
40 — İçlerinden kimisi buna imân eder, kimisi de buna îmân etmez. Rabbın fesâd çıkaranları daha iyi bilir.

Bu Kur'an

Bu, Kur'an'ın i'câzını beyândır. İnsanlık onun ne bir benzerini, ne on sûresinin benzerini ve ne de sûrelerinden birinin benzeri bir sûreyi getirmeye güç yetiremez. Zîrâ o; fesahati, belâğati, vecîzliği, halâveti nâdir; dünya ve âhirete faydalı mânâları içermesi sebebiyle ancak sıfatlarında, işlerinde, sözlerinde ve zâtında hiç bir şeyin kendisine benzemeyeceği Allah katından olabilir. O'nun sözü de yaratıkların sözüne benzemez. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir.» buyurmuştur. Bu Kur'an'ın bir benzeri ancak ve ancak yine Allah katından olabilir. Ve bu hiç bir zaman beşer sözüne benzemez. Kendinden evvel gelen kitapları tasdik eder, onları muhafaza eder, onlarda meydana gelen tahrif, te'vîl ve değiştirmeleri beyân eder. Kitabı uzun uzun açıklar. Hükümleri, helâl ve haramları yeterli bir şekilde beyân eder. Âlemlerin Rabbı Allah'tan olduğunda hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Haris el-A'ver kanalıyla Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir : Onda sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi, aranızda olan hususların hail ü faslı vardır. Geçenleri ve gelecekleri haber verir. İnsanlar arasındaki hususlarda Allah'ın sevip hoşnûd olacağı bir şeriatla hüküm verir. Yoksa senin için : Onu uydurdu, mu diyorlar? De ki: «Sâdıklardan iseniz; onun benzeri bir sûre getirin. Ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» Eğer iddia ediyor, iftira ediyor, bunun Allah katından olduğunda şüphe ediyor ve bir yalan olarak : Muhakkak bu Muhammed'dendir, diyorsanız, Muhammed de sizin gibi bir beşerdir. Sizin zannımıza göre bu Kur'an'i o uydurmuştur. O halde onun benzeri bir sûre de siz getirin. Kur'an cinsinden bir sûre de siz yapm. İnsan ve cinlerden gücünüz yettiği herkesi de bu hususta yardıma çağırın.
Bu, meydan okumanın üçüncü derecesidir. Allah Teâlâ ilk olarak onlara meydan okumuş ve eğer Kur'an'ın Muhammed katından olduğu iddiasında samimî ve doğru iseler onun karşısına onun tek başına getirmiş olduğunun bir benzeriyle çıkmaları çağrısında bulunmuştur.
Bunda dilediklerini de yardıma çağıracaklardır. Ancak hemen bu çağrının peşinden buna güç yetiremeyeceklerini ve ona yol bulamayacaklarını haber vermiş ve şöyle

buyurmuştur : «De ki: İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini yapmak için toplansalardı, birbirlerine yardımcı da olsalar (yine de) onun bir benzerini getiremezlerdi.» (İsrâ, 88). Sonra (ikinci mertebe olarak) onları, Kur'an'dan on sûrenin benzerini getirmeye çağırmıştır. Hûd sûresinin başında şöyle buyurur : «Yoksa : Onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydin onun sûrelerine benzer on sûre meydana getirin. Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» (Hûd, 13). Allah Teâlâ (üçüncü mertebede) onlann getirecekleri benzeri bir sûreye indirmiş ve bu sûrede şöyle buyurmuştur : «Yoksa : Onu uydurdu mu diyorlar? De ki: Sâdıklardan iseniz; onun benzeri bir sûre getirin. Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» Aynı şekilde Bakara sûresinde —ki bu sûre Medine'de nazil olmuştur— onlara Kur'an'dan bir sûre getir-meleri çağrısıyla meydan okumuş ve onların asla buna güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir. Orada şöyle buyurur : «Fakat yapmazsanız —ki yapamayacaksınız— o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.» (Bakara, 24).
Gerçekten fesahat, onlarda bir seciyye halinde olup onların şiirleri ve muallâkaları bu hususta en üstün mertebeye erişmişti. Fakat hiç kimsenin güç yetiremeyeceği bir şey Allah katından onlara gelmiş ve bu sebepledir ki bu sözün belagatını, halâvetini, güzelliğini, talâve-tini, ifâdesini ve parlaklığını bilmek suretiyle onlardan îmân edenler, îmân etmiştir. Zîra onlar, bunu insanların en iyi bilenleri, en iyi anlayanları, ona en iyi bir şekilde tâbi olanları ve boyun eğmede insanların en güçlüleri idiler. Nitekim sihirbazlar da sihir san'atını bilmeleri sebebiyle Musa'nın yaptığı şeylerin ancak Allah tarafından gönderilmiş, doğrultulmuş ve te'yîd edilmiş bir peygamberden sâdır olabileceğini anlamışlardı. Onlar bildiler ki bir beşer buna ancak Allah'ın izni ile güç yetirebilir. Hz. İsa da tıp âlimleri ve hastaların tedâvî edildiği bir zamanda gönderilmişti. O da dilsizleri, alatenlileri tedâvî eder ve Allah'ın izni ile ölüleri diriltirdi. Bu gibi şeyler, o zamanda tedâvî edilemeyen ve ilâcı olmayan şeylerdi. İşte onlann içinden bilenler onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu anlamışlardı. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Peygamberlerden hiç birisi yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği âyetler (mucizeler) verilmiş olmasın. Bana verilene gelince; o, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu vahiydir. Ben (bununla) onlann tâbi-si en çok olanı olacağımı umanm.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Hayır, onlar bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlar Kur'an'ı yalanladılar, onu anlamadılar ve bilmediler. Onlara bunun yorumu da gelmemişti. Onlar bilgisizlik ve beyinsizlikle Kur'an'ı yalanladıklarında ondaki hak dini ve hidâyeti elde edememişlerdi. Onlardan evvelki geçmiş ümmetler de böyle yapmış, hakkı yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonuna bir baksana. Bak ki peygamberlerimizi zulüm ve büyüklenme ile, küfür, inâd ve bilgisizlikle yalanlamaları sebebiyle onları nasıl helak ettik. Ey yalanlayanlar, onların başına gelenlerin sizin de başınıza gelmesinden sakının. Onların içinde buna îmân edenler de vardır. îmân etmeyenler de. Rabbın, fesâd çıkaranları daha iyi bilir. Ey Muhammed, senin kendilerine gönderildiğin kimseler içinde bu Kur'an'a îmân eden, sana tâbi olan ve senin kendisiyle gönderildiğinden istifâde edenler vardır. Ona îmân etmeyen, îmân

etmemiş halde ölen ve bu halde haşro-lunacak olanlar da vardır. Rabbın, fesâd çıkaranları daha iyi bilir. Kimin hidâyete hak kazandığım en iyi bilen O'dur ve onu hidâyete eriştirir. Kimin dalâlete hak kazandığını bilir ve onu sapıklık içinde bırakır. O, asla zulmetmeyen Âdil'dir. Herkese hak ettiğini verir. Yücedir, mukaddestir, münezzehtir, O'ndan başka ilâh yoktur.[23]

İzahı

41 — Şayet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.
42 — İçlerinde sana kulak verenler vardır. Fakat sen sağırlara işittirebilir misin? Üstelik akılları da hiç ermi-yorsa.
43 — İçlerinde sana bakanlar da var. Körlere sen mi yol gösterceksin? Üstelik hiç görmüyorlarsa,
44 — Doğrusu, Allah insanlara hiç zulmetmez, ama insanlar kendilerine zulmederler.

Sen mi Duyuracaksın Sağırlara?

Allah Teâlâ, peygamberi (s.a.) ne şöyle buyurur: Eğer bu müşrikler seni yalanlarlarsa onlardan ve onların işlerinden uzaklaş. Ve ; «Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir, de.» Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : «De ki: Ey kâfirler, ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Benim taptığıma da siz tapmazsınız. Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz. (O halde) sizin dininiz size, benim dinim banadır.» (Kâ-firûn, 1 - 6). Hz. İbrâhîm ve ona tâbi olanlar da müşrik olan kavimlerine şöyle demişlerdi: «Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke baş göstermiştir.» (Mümtahıne, 4).
Allah Teâlâ : «İçlerinde sana kulak verenler vardır.» buyurur ki onlar senin güzel sözünü, Kur''an-ı Azîm'i, kalblere, bedenlere ve dinlere faydalı, fasîh, sıhhatli sözlerini dinlerler. Aslında bu, büyük ölçüde yeterlidir. Ama bu sözden istifâde ne sana ve ne de onlara âit değildir. Zîrâ sen, sağırlara işittiremezsin. Aynı şekilde Allah'ın diledikleri dışında sen bunları hidâyete erdiremezsin.
Allah Teâlâ : «İçlerinde sana bakanlar da var.» buyurur. Onlar sana, Allah'ın sana vermiş olduğu vakar ve teenniye, güzel simaya, yüce ahlâka, akıl ve basiret sahipleri için senin peygamberliğine açıkça delâlet eden delillere bakarlar. Başkalarının baktığı gibi sana bakarlar. Ancak başkaları için meydana gelen hidâyet onlar için husule gelmez. Sana, ancak inananlar vakar gözüyle bakarlar. Kâfirler ise hakaret gözüyle sana bakıyorlar. «Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'-ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik, bizi az kalsın onlardan saptıracaktı, derler. Azabı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» (Furkân, 41 - 42).

Sonra Allah Teâlâ haber veriyor ki, bazılarını Hz. Peygamber ile hidâyete erdirmiş, körlüğünü gidermiş, kör gözleri, sağır kulakları, kilitli kalbleri açmış ve diğer bir kısmını da îmândan saptırmış olmakla birlikte asla hiç kimseye zulmetmez. O, mülkünde dilediğiyle tasarrufta bulunan hüküm sahibidir. Yaptığından sorulmaz. Ama ilmi, hikmeti ve adaleti ile onlar sorulacaklardır. Bu sebepledir ki: «Doğrusu Allah, insanlara hiç zulmetmez, ama insanlar kendilerine zulmederler.» buyurmuştur. Ebu Zerr'in, Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü Rabbından şöyle rivayet eder : Ey kullarım, Ben zulmü kendime haram etim, sizin aranızda da haram kıldım. Birbirinize zulmetmeyin. Nihayet sonunda şöyle buyurdu : Ey kullarım, işte şunlar amellerinizdir, onları sizin için saydım. Sonra onları size tâm olarak veririm. Kim, hayır bulursa; Allah'a hamdetsin. Kim de, hayırdan başka bir şey bulursa; kendinden başkasını ayıplamasın. Hadîsi Müslim uzunca rivayet etmiştir.[24]

45 — O gün, Allah onları sanki dünyada gündüzün sâdece bir saat kalmışlar gibi toplayınca; birbirlerini tanırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar ziyana uğramışlardır. Onlar hidâyete ermişler de değillerdi.

Allah Teâlâ burada insanlara kıyametin kopmasını, kabirlerinden kalkıp kıyamet sahasında toplanmalarını hatırlatıyor. Onlar burada toplandıklarında sanki dünyada gündüzün sâdece bir kısmında kalmış gibidirler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ve onlar onu gördükleri gün (dünyada) sâdece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» (Nâziât, 46), «Sûr'a üflendiği gün, işte o gün, gözleri korkudan gövermiş olarak suçluları toplarız. Aralarında gizli gizli konuşarak : Siz dünyada sâdece on gün eğleştiniz, derler. Söylediklerini Biz daha iyi biliriz. En akıllıları da : Sâdece bir gün eğleştiniz, der.» (Tâhâ, 102-104), «Kıyametin kopacağı gün suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar, böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler : Andolsun ki; Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.» (Rûm, 55-56). Bütün bunlar, âhiret yurdunda dünya hayatının çok kısa bulunacağının delilleridir. Başka bir âyette de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Buyurdu ki: Yeryüzünde kaç yıl kaldınız? Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor, derler. Buyurdu ki: Çok az bir süre kaldınız. Keski bilseydiniz.» (Mü'minûn, 112-114).
Allah Teâlâ : «Birbirlerini tanırlar.» buyurur ki, oğullar babalan ve akrabalar da birbirlerini dünyada olduğu gibi tanırlar. Fakat herkes kendisiyle (kendi nefsi ve derdiyle) meşguldür. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Sûr'a üflendiği zaman o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez, birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü' minûn, 101), «Hiç bir yakın bir yakma soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler. Suçlu kişi, o günün azabından kurtulmak için oğulların:! feda etmek ister. Eşini ve kardeşini, kendisini barındırmış olan sülâlesini. Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Fakat ne mümkün, çünkü o hâ' üs alevdir...» (Meâric, 10-15).
Allah Teâlâ'nm : «Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar, ziyana uğramışlardır. Onlar hidâyete ermiş de değillerdi.» kavli «Yalanlayanların o gün vay haline!» (Mürselât,

15) kavli gibidir. Zîrâ onlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini kaybetmişlerdir. İşte bu en açık bir ziyandır, en büyük kayıptır. Hasret ve pişmanlık gününde sevdiği ile arası ayrılanın ziyanından daha büyük bir ziyan ve kayıp var mıdır?[25]

46 — Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana gösteririz, veya seni (dünyadan) alırız. Onların dönüşü bizedir. Allah onların yaptıklarına şâhiddir.
47 — Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların rasûl-leri gelince aralarında adaletle hükmedilir. Ve asla zulme uğratılmazlar.

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.) ne hitaben şöyle buyurur : Onlara va'-dettiğimiz azabın bir kısmını sen hayatta iken gözün onlar yönünden aydın olsun diye onlardan intikam almak suretiyle sana gösteririz, veya seni dünyadan alırız. Nasıl olsa onların dönüşü ve varacakları yer Bizedir. Allah senden sonra onların yapagelmekte oldukları amellerine şahididir.
Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed'in... Huzeyfe İbn Esîd' den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Dün, şu taşın yanında ilkiyle ve sonuyla ümmetim bana arzolundu. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, yaratılanlar sana arzolundu. Peki yaratılmamış olan nasıl arzedildi? diye sordu da şöyle buyurdu : Benim için çamurda tasvir olundular da, sizden birinin arkadaşını tanı-dığından daha iyi bir şekilde onları tanıdım. Taberânî, hadîsi ayrıca Muhammed İbn Osman İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Huzeyfe İbn Esîd' den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir.
«Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların rasûlleri gelince...» âyetinde Mücâhid'e göre, kıyamet günü kasdedilmektedir.
Allah Teâlâ : «Aralarında adaletle hükmedilir ve asla zulme uğratılmazlar.» buyurur. Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır : «Yer Rabbmm nuru ile aydınlandı, kitab konuldu, Peygamberler ve şâhid-ler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında adaletle hükmo-lundu.» (Zünıer, 69). Her ümmet Allah Teâlâ'ya peygamberinin huzurunda arzolunacak, hayır ve şerri ile amellerinin kitabları konulup aleyhlerine şâhid olacaktır. Aynı şekilde ümmet ümmet hafaza melekleri de hazır bulundurulacaktır. Her ne kadar bu şerefli ümmet yaratılışta ümmetlerin sonuncusu olmuşsa da, kıyamet günü ümmetlerin İlki olacak, araları ayrılacak ve haklarındaki hüküm verilecektir. Bu-hârî ve Müslim'de Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur : Bizler sonuncular, kıyamet günü ilkler (öncüler) iz. Bütün yaratıklardan önce haklarında hüküm verilenleriz. Onun ümmeti bu ilkliği ancak Rasûlünün şerefiyle kazanmıştır. Allah'ın salâtı ve selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun.[26]

48 — Derler ki: Doğru sözlülerden iseniz bu vaad ne zamanmış?
49 — De ki: Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Her ümmet için bir süre vardır. Süreleri gelince; ne bir an geciktirilir, ne de öne alınırlar.
50 — De ki : Görmüyor musunuz ya Allah'ın azabı size gece veya gündüz gelirse? Suçlular neden bunu acele istiyorlar?

51 — Gerçekleştikten sonra mı ona inanacaksınız? Hemen şimdi mi. Hani siz onu acele istiyordunuz.-
52 — Sonra zulmetmiş olanlara denilir ki: Sürekli azabı tadın. Yalnız kazanır olduğunuz şeylerle cezalandırılmıyor musunuz?

Ne Zamanmış O Va'd?

Allah Teâlâ, bu müşriklerin kendilerine bir faydası olmadığı halde azabın vakti ta'yîn edilmezden önce onun vaktini sormaları ve azâb-da acele etmelerindeki küfürlerini, inkârlannı haber veriyor. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «O'na inanmayanlar, çabucak gelmesini isterler. îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler, ve O'nun hak olduğunu bilirler.» (Şûra, 18). Onlar her ne kadar kesin olarak vaktini biliniyorlarsa da o, mutlaka vuku bulacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne onlara şöyle cevab vermesini öğütler : «De ki: Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim.» Ben ancak O'nun bana öğrettiğini söylüyorum. Beni muttali' kıldıkları dışında ilmini kendine sakladığı hiç bir şeye gücüm yetmez. Ben O'nun kulu ve sizlere olan elçisiyim. Kıyametin geleceğini ve olacağını size haber verdim. Onun vaktine beni muttali' kıl-mamıştır. «Her ümmet için bir süre vardır.» Her neslin takdir edilmiş bir Ömrü vardır. Süreleri bittiğinde «ne bir an geciktirilir, ne de öne alınırlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Eceli gelince Allah hiç bir nefsi geri bırakmaz.» (Münâfikûn, 11). Sonra onlara Allah'ın azabının ansızın geleceğini haber vererek şöyle buyurur : «De ki: Görüyor musunuz ya Allah'ın azabı size gece veya gündüz gelse? Suçlular neden bunu acele istiyorlar? Gerçekleştikten sonra mı ona inanacaksınız?» Onlara azâb geldiğinde şöyle 'derler : «Rabbimiz, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleye-lim.» (Secde, 12), Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama bizim baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda -vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Ötedenberi kullan hakkında yürürlüktedir. Ve kâfirler burada hüsrana uğrayacaklardır.» (Ğâfir, 84-85)
Sonra zulmedenlere kıyamet günü onları bir azarlama ve susturma şeklinde : «Sürekli azabı tadın.» denilir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : cO gün cehennem ateşine itildikçe itilirler. Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya! Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz, denirj) (Tur, 13-16).[27]

53 — O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Elbette siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz.
54 — Yeryüzünde bulunan her şey, nefsine zulmeden kimsenin olsaydı, onu fidye verirdi. Azabı gördükleri zaman içlerinden pişmanlık duyarlar. Halbuki onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında adaletle hükmolunmuştur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Onlar sana; dönüşün, cisimler toprak olduktan sonra kabirlerden kalkmanın, gerçek olup olmadığını sorarlar. Onlara de ki: «Evet, Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz. Sizin toprak olmanız, sizi yoktan yaratmış olan Allah'ı sizi tekrar döndürmekten âciz bırakacak değildir.» «O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82).
Bu âyetle beraber üç âyet dışında Allah Teâlâ'nm elçisine âhireti (âhiret yurdunda Allah'a cEönüşü) inkâr edenlere karşı kendi ismiyle yemîn etmesini emrettiği başka bir âyet daha yoktur. O iki âyetin birisi Sebe', diğeri de Teğâbün sûresinde olup şöyledir ; «Küfredenler dediler ki: Kıyamet saati bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki, o saat muhakkak size gelecektir.» (Sebe', 3), «O küfredenler öldükten sonra kat'iyyen diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki : Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.» (Tegâbün, 7).
Sonra Allah Teâlâ, kıyamet koptuğunda kâfirin keşke yeryüzü dolusu altınla bunları fidye olarak vermek suretiyle Allah'ın azabından kurtulmuş olmasını isteyeceğini, haber verir. Azabı gördükleri zaman pişmanlık gösterirler. Onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında doğrulukla ve adaletle hükmolunmuştur.[28]

55 — Dikkat edin, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dikkat edin, Allah'ın va'di şüphesiz bir gerçektir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.
56 — Dirilten ve öldüren O'dur. O'na döneceksiniz.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, va'dinin gerçek ve mutlaka olacağını, dirilten ve öldüren olduğunu, onların dönüşünü kendisine olduğunu, bütün bunlara kadir olduğunu, dağılan cisimleri ve yeryüzünün diğer ülkelerinde deniz ve çöllerinde parçalanıp dağılan şeyleri en iyi bilen olduğunu haber veriyor.[29]

57 — Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olanlara bir şifâ, mü'minîer için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.
58 — De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ yaratıklarına, şerefli elçisine Kur'an-ı Azîm'i indirmek suretiyle ihsanda bulunduğunu haber veriyor. Ey insanlar, size Rabbınızdan kötülüklerden men'eden bir Öğüt, göğüslerde olan şüphe ve tereddüdleri, onlardaki pislikleri gideren bir şifâ, mü'minîer, tasdik edenler ve içindekileri iyice anlayanlar için Allah'tan bir hidâyet ve rahmet gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kur'an'dan mü'minîer için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsranı arttırır.» (İsrâ, 82), «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).

Allah Teâlâ : «De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» buyurur. Onlar, Allah'tan kendilerine gelen hidâyet ve hak dine sevinsinler. Zîrâ o, sevinecekleri şeylerin en üstünüdür. O, bütün toplayıp yığdıklarından, dünya menfaatlarından, mutlaka gidecek fâ-nî güzelliklerinden, nimetlerinden daha hayırlıdır. İbn Ebu Hatim bu âyetin tefsirinde der ki: Bakiyye İbn Velîd'den anlatıldığına göre; Saf-vân İbn Amr, Eyfâ İbn Abd el-Kelâî'nin şöyle dediğini işitmiş : Irak'ın haracı Ömer (r.a.) e geldiğinde Ömer ve bir kölesi çıkmıştı. Ömer, develeri saymaya başladı. Bir de gördü ki gelmesi beklenenden fazladır. Ömer : Allah'a hamdolsun, demeye başladı. Kölesi ise : Allah'a yemin olsun ki bu, Allah'ın inayet ve rahmetindendir, diyordu. Ömer şöyle dedi: Yalan söyledin. Bu, o değildir. Bu, ancak Allah Teâlâ'nm : «De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsin-ler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» buyurduğudur. Bu ise, onların toplayıp yığdıklanndandır. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Tabe-rânî, hadîsi müsned olarak Ebu Zür'a ed-Dimaşkî kanalıyla... Bakiy-ye'den rivayetle zikretmiştir.[30]

59 — De ki: Allah'ın size gönderdiği, sizin de bazılarını haram, bazılarını da helâl kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?
60 — Allah'a karşı yalan uyduranlar, kıyamet gününü ne sanıyorlar? Doğrusu Allah, insanlar hakkında lütuf sahibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bu âyetin, «Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar...» (En'âm, 136) âyetinde olduğu gibi kulağı kesik develeri, adak develerini ve vasile develerini [31] haram veya helâl kılmaları konusunda müşriklere bir redd makamında nazil olmuştur, derler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in.,. Ebul-Ah-vas Avf İbn Mâlik İbn Nadle'den, onun da babasından rivayetine göre, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim. Üstüm başım temiz ve düzenli değildi. Malın var mı? diye sordu, ben; evet, dedim. Hangi maldan? diye sordu. Ben : Bütün mallardan : Deve, köle, at ve koyundan, diye cevab verdim. Allah Teâlâ sana mal verdiği zaman senin üzerin-de görülsün, buyurdu ve şöyle devam etti: Senin kavminin develeri kulakları sağlam olarak doğarlar, kavmin eline bir ustura alıp kulaklarını keser ve : Bu beş defa doğurmuş ve beşincisi dişi olmuştur ve bu adaktır, deyip kulağını yarar veya derisini yarar da : Bunun kulağı kesik, deyip kendisine ve ailesine onu haranı kılar. Öyle değil mi? O; evet, diye cevab verdi. Allah Rasülü (s.a.) şöyle buyurdular: Allah'ın sana verdiği helâldir. Allah'ın pazusu senin pazundan daha güçlü, Allah'ın usturası seninkinden daha keskindir. Ve Râvî, hadîsin tamâmını zikretti. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Ebu'l-Ahvas'dan; Sehl İbn Esed kanalıyla da... Ebu'l-Ahvas'dan rivayet etmiş olup hadîsin isnadı kuvvetlidir ve ceyyid bir hadîstir.
Allah Teâlâ hiç bir delilleri, hiç bir dayanakları olmaksızın mü-cerred kendi ve indî zayıf görüşleriyle Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığım helâl kılanları ayıplayıp bu yaptıklarından ötürü onları kıyamet günü ile tehdîd edip şöyle buyurur

: «Allah'a karşı yalan uyduranlar, kıyamet gününü ne sanıyorlar? Kıyamet günü Bize döndükleri günde kendilerine ne yapılacağını sanıyorlar?»
«Doğrusu Allah, insanlar hakkında lütuf sahibidir.» âyeti hakkında İbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ dünyada onlara hemen azâb etmemek suretiyle insanlar hakkında lütuf ve inayet sahibidir.,
Ben de derim ki: Allah. Teâlâ, dünyada yarattığı menfaatleri in7 sanlara mübâh kılmak, sâdece dünyalarında veya dinlerinde kendile'-rine zararlı olanları üzerlerine haram kılmakla insanlar hakkında lu-tuf ve inayet sahibidir. Âyetten bu anlamın kasdedilnıesi de mümkündür.
«Fakat onların çoğu şükretmezler.» Aksine Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri haram kılarlar, dini kendilerine daraltırlar, bazısını helâl, bazısını haram kılarlar. Nitekim müşrikler, kendileri için koydukları kanunlarda bunu yapmışlar, kitab ehli de dinlerinde bu tür şeyler uydurmuşlardır. İbn Ebu Hatim bu âyetin tefsirinde der ki: Bize babamın... Mûsâ İbn Sabâh'tan rivayetine göre; o, «Doğrusu Allah, insanlar hakkında lütuf sahibidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kıyamet günü olunca, Allah'ı sevenler getirilir ve Allah'ın huzurunda üç sınıf olarak dururlar. Birinci sınıftan birisi getirilir ve : Niçin amel ettin? diye sorar. Kul: Ey Rabbım, cenneti, ağaçlarını, meyvelerini, ırmaklarını, hurilerini, nimetlerini ve Sana itaat edenler için hazırladıklarını yarattın. Onlara iştiyakımdan gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim, der. Allah Teâlâ : Ey kulum, sen sâdece cennet için amel ettin. İşte cennet, gir oraya. Sana olan lutfumdan olarak seni ateşten âzâd ettim. Yine sana bir lutfum olarak cennetime koydum, buyurur. O ve yanındakiler cennete girer. Sonra ikinci sınıftan birisi getirilir ve : Ey kulum, niçin amel ettin? diye sorar. Kul: Ey Rabbım, cehennemi yarattın. Cehennemin bukağılarını, ateşini, kavurucu rüzgârlarını, kapkara dumanlarını ve düşmanlarınla Sana âsî gelenlere hazırladıklarını yarattın. Onlardan korkumdan gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz geçirdim, der. Ey kulum, sen sâdece ateşimden korkundan dolayı amel ettin. Ben seni ateşten âzâd ettim. Sana lutfumdan olarak seni cennetime koyuyorum, buyurur. O ve beraberindekiler cennete girer. Sonra üçüncü sınıftan birisi getirilir ve : Ey kulum, niçin amel ettin? diye sorar. Kul : Rabbını, Senin sevginden ve Sana iştiyakımdan. İzzetine yemîn olsun ki Sana iştiyakım ve sevgimden dolayı gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim, der. Rab Teâlâ : Ey kulum, sen ancak Bana sevgi ve iştiyakından dolayı amel ettin, buyurur. Rab Teâlâ ona tecellî eder ve şöyle buyurur : İşte ben O'yum. Bak bana. Sonra şöyle buyurur : Sana lutfumdan olarak seni ateşten âzâd ediyor, cennetimi sana mübâh kılıyor, meleklerime seni ziyaret ettiriyor ve bizzat Ben sana selâm veriyorum. O ve yanındakiler cennete girerler.[32]

61 — Ne işte bulunsan, Kur'an'dan. ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbın-dan gizli değildir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitabtadır.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne onun, ümmetinin, bütün yaratıkların her saatte, her an ve lâhzada bütün durumlarını bildiğini haber verir. Hiç bir şey O'nun ilmine

ve görmesine gizli değildir. Göklerde ve yerde bütün küçüklüğüne rağmen zerre ağırlığı, ondan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık bir kitabda olmasın. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gaybın anahtarları O'nun katmdadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir dane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabtadır.» (En'âm, 59). Allah Teâlâ : «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablanna toplanırlar.» (En'âm, 38), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki; nzkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.» (Hûd, 6) âyetlerinde de ağaçlar ve diğer câmid şeylerin hareketlerini bildiğini haber verir. Gezip dolaşan hayvanlar da böyledir. Şayet Allah'ın ilmi, bu eşyanın hareketleri hakkında böyle ise O'na ibâdetle emrolunmuş mükelleflerin hareketlerini bilmesi nasıldır? Başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Azîz, Rahîm'e tevekkül et. Görür o seni (namaza) kalktığında. Secde edenler arasında bulunduğunda.» (Şuarâ, 217-219). Bu sebepledir ki burada da : «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz.» Sizi görüyoruz ve sizi işitiyoruz, buyurmuştur. Allah Ra-sûlü (s.a.) Cibril kendisine ihsanı sorduğunda şöyle buyurmuştu : Sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a ibâdet etmendir. Eğer sen O'nu görmüyorsan muhakkak ki O seni görüyor.[33]

62 — Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar, mahzun da olacak değillerdir.
63 — Onlar ki îmân edip takvaya ermişlerdir.
64 — Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözleri değişmez. Bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

Allah'ın Dostlarına Korku Yoktur

Allah Teâlâ haber veriyor ki, O'nun dostlan —ki onlar Rablarının da açıkladığı gibi îmân edenler ve sakınanlardır ve her kim muttaki ise; Allah'ın dostudur— na ilerde karşılarına çıkacak olan kıyametin korkularından hiç bir korku yoktur. Ve onlar, dünyada arkalarında bıraktıklarına mahzun da olacak değillerdir. Abdullah İbn Mes'ûd, îbn Abbâs ve seleften bir çokları derler ki: Allah'ın dostları; görüldükleri zaman Allah'ın hatırlandığı, anıldığı kimselerdir. Bu mânâ, merfû' bir hadîste şöyle ifâde edilir : Bezzâr der ki: Bize Ali İbn Harb er-Râzî'-nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın dostları kimlerdir? diye sormuştu, şöyle buyurdu : Görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir. Bezzâr bu hadîsin Saîd'den mürsel olarak da rivayet edildiğini söyler. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Hişâm er-Rifâî'nin... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın kullarından öyle kullar vardır ki peygamberler ve şehîdler onlara gıbta eder. Ey Allah'ın elçisi, kimdir onlar? Olur ki onları severiz, denildi de şöyle buyurdu : Onlar öyle bir kavimdir ki mal ve neseb için değil, Allah için birbirlerini severler. Yüzleri nurdur. Nurdan minberler

üzerindedirler. Bütün insanların korkacağı zamanda onlar korkmayacaklar, insanların mahzun olacağı zamanda onlar mahzun olmayacaklardır. Sonra : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi İbn Cerîr ve Ebu Dâ-vûd, Cerîr kanalıyla... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan, o ise Hz. Peygamber (s.a.) den yukardakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Bunun da isnadı ceyyid olmakla birlikte Ebu Zür'a ile Ömer İbn Hattâb arasında kopuktur. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed'in Ebu Nadr kanalıyla... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Uzak kabilelerden ve bilinmeyen insanlardan öyle bir kavim gelecek ki, onları akrabalık bir araya getirmiş değildir. Onlar, Allah için birbirlerini severler. Allah için bir safta toplanırlar. Allah Teâlâ kıyamet günü onlar için nurdan minberler koyacak ve bunların üzerine onları oturtacaktır. İnsanlar korkacak ve onlar korkmayacaklar. Onlar hiç bir korkuları olmayan ve mahzun da olmayacak olan Allah'ın dostlarıdırlar. Hadîs uzundur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Derdâ (r.a.) dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Bu müjde müslümanın gördüğü veya ona gösterilen sâlih rü'yâdır. İbn Cerîr der ki: Bana Ebu es-Sâib'in... Ebu Derdâ'dan «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkındaki rivayetinde şöyle demiştir : Bir adam Ebu Derdâ'ya bu âyeti sormuştu. Şöyle dedi: Öyle bir şey sordun ki birisinin Allah Rasûlüne sorduğundan bu yana kimsenin bunu sorduğunu işitmedim. O buyurmuştu ki: Müslüman kişinin gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır. Bu, dünya hayatındaki nıüjdesidir. Âhiretteki müjdesine gelince; o da cennettir. İbn Cerîr'in Süfyân kanalıyla... Mısır halkından birisinden rivayetine göre; of Ebu Derdâ'ya bu âyeti sormuş ve İbn Cerir hadîsi yukardaki şekilde rivayetle zikretmiştir. Yine İbn Cerîr'in Müsennâ kanalıyla... Ebu Salih'ten rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Derdâ'yı İşittim. Ona : «Onlar ki îmân edip, takvaya ermişlerdi. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır...» âyetini sormuşlardı... Ve İbn Cerîr yukardakine benzer şekilde hadîsi zikretti. İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Ubâde İbn Sâmit'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş ve şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi, Allah Teâlâ'nın : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» kavlini görür müsün? (Allah Teâlâ'nın bu sözü hakkında ne buyurursun?) Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Bana öyle bir şey sordun ki, ümmetimden kimse senden önce onu sormamıştı. O, sâlih kişinin gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin İmrân el-Kattân kanalıyla... Ebu Seleme'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bize haber verildiğine göre; Ubâde İbn Sâmit, Allah Rasûlü {s.a.) ne bu âyeti sormuş... ve râvî hadîsi zikretmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Ebu Humeyd el-Hımsî'nin... Humeyd İbn Abdullah el-Müzenî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bir adam Ubâde İbn Sâmit'e gelip dedi ki: Allah'ın kitabında bir âyet var ki sana onu soracağım. Allah Teâlâ'nın : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti. Ubâde dedi ki : Senden önce bunu bana kimse sormadı. Onu Allah'ın peygamberine sordum da bunun bir benzeri olarak : Senden önce bunu bana kimse sormadı. Mü'min kulun rü'yâsında gördüğü veya ona gösterilen sâlih rü'yâdır, buyurdu. Yine İbn Cerîr in Mûsâ İbn Ubeyde

kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne demiş ki: «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Âhiret müjdesinin cennet olduğunu bildik, fakat dünya müjdesi nedir? Allah Rasûlü buyurmuş ki: Kulun gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır ve o, peygamberliğin kırk dört veya yetmiş parçasından bir parçadır. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz'in... Ebu Zerr'den rivayetine göre o : Ey Allah'ın elçisi, kişi bir amel işlerse; insanlar bu işinden dolayı onu över ve ona senada bulunur, demiş de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : İşte bu, mü'minin âcil müjdesidir. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Abdullah İbn Amr'-dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre O, şöyle buyurmuş : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Mü; minin müjdelendiği sâlih rü'yâ, peygamberliğin kırk dokuz parçasından bir parçadır. Kim bunu görürse, onu haber versin. Kim de bunun dışında bir şey görürse, muhakkak o şeytândan olup, onu üzmek içindir. Bu durumda üç kere soluna üflesin, tekbîr getirsin ve kimseye bunu haber vermesin. Bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir. İbn Cerîr der ki :
Bana Yûnus'un... Abdullah İbn AmrMan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre şöyle buyurmuş : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Mü'minin müjdelendiği sâlih rü'yâ, peygamberliğin kırk altı parçasından birisidir. Yine İbn Cerîr'in Muham-med İbn Hatim el-Müeddeb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : O, dünyada kulun gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâ; âhirette ise cennettir. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre o : Güzel rü'yâ, Allah'tan müjdedir ve o müjdecilerdendir, demiştir. İbn Cerîr'in bu kanaldan rivayeti mevkuftur. Yine İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Müslümanın gördüğü veya kendisine gösterilen güzel rü'yâ müjdedir, buyurmuştur.
İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn Hammâd ed-Devlâbî'nin... Üm-mü Kürz el-Kâ'biye'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Peygamberlik gitti ve müjdeciler kaldı. İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Yahya İbn Ebu Kesîr, İbrâhîm en-Nehaî ve Ata İbn Ebu Rebâh'dan rivayet edildiğine göre; onlar, bunu sâlih rü'yâ ile tefsir etmişlerdir. Bundan maksadın, mü'min kişinin ölüm halinde melekler tarafından cennet ve bağışlanma ile müjdelenmesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «Muhakkak ki, «Rabbı-mız Allah'tır.» deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerlerine melekler iner, onlara : Korkmayın, üzülmeyin; size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlannızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir. Ve burada size umduğunuz her şey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak...» (Fussilet, 30-32). Berâ hadîsinde şöyle buyurulur : Mü'min kişi, ölüm halinde iken kendisine beyaz yüzlü, beyaz elbiseli melekler gelir ve : Ey temiz rûh, rahat ve reyhana, öfkeli olmayan bir Rabba çık, derler de rûh onun ağzından su kabından damlanın aktığı gibi çıkıverir. Onların âhiretteki müjdesine gelince; Allah Teâlâ başka âyetlerde bu hususta şöyle buyurur : «O, en büyük korku bile onları tasalandırmaz. Melekler onları: Size söz

verilen gün, işte bu gündür, diye karşılarlar.» (Enbiyâ, 103), «O gün ki, erkek mü'minlerle kadın mü'minle-ri, önlerinden ve sağlarından nurlarını koşarken görürsün. Müjde, bugün içlerinden ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacağınız cennetler sizindir, denilir. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.» (Hadîd, 12).
Allah Teâlâ : «Allah'ın sözleri değişmez.» buyurur ki Allah'ın bu vaadi değişmez, bu vaaddan dönülmez ve değiştirilmez. Bilakis o kararlaştırılmış, sabit olup, mutlaka yerine gelecektir. «Bu, büyük kurtuluşun kendisidir.»[34]

İzahı

İyi bil ki; biz bu âyetin tefsirinde, önce velî adının kime uygun düştüğünü, kimlerin velî olduğunu açıklamak zorundayız. Biz deriz ki: Velî adının kime verilmesi gerektiği konusunda bilginler ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs bu âyetin tefsirinde der ki: Velîler; Allah Te-âlâ'yı göreceklerini Allah'ın bizzat zikrettiği kimselerdir. Taberî kendi senediyle mürsel olarak Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o, Ra-sûlullah (s.a.) a Allah'ın evliyasının sorulduğunu ve Rasûlullah'ın da onların Allah'ı görünce zikredenler olduğunu, söylediğini bildirir. İbn Zeyd ise velîlerin; imân edip takva sahibi olan kimseler olduğunu söyler. Takvâsız îmânın kabul edilmeyeceğini bildirir. Bazıları da dediler ki: Velîler; Allah için sevişenlerdir. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) den nakledilen bir hadîs de buna delâlet eder. Nitekim bu hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Muhakkak Allah'ın insanlardan öyle kullan vardır ki; onlar peygamber değildirler, şehîd de değildirler, ancak peygamberler ve şehîdler kıyamet günü Allah katındaki makamlarından dolayı onlara imrenirler. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Ra-sûlü, onların kim olduğunu bize haber verir misin? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar; aralarında akrabalık bulunmadığı ve alış-veriş ettikleri malları olmadığı halde, Allah için sevişen bir topluluktur. Allah'a andolsun ki, onların yüzü nurdur ve kendileri nûr üzeredirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar üzüldükleri zaman onlar üzülmezler. Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar, mahzun da olacak değillerdir.» âyetini okudu. Ebu Dâvûd, Ebu Hüreyre'den naklen bildirir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Allah Tebâreke ve Teâlâ kıyamet günü : Sevişenler neredEdir? buyurur. Celâlime andolsun ki Benim gölgemden başka bir gölgenin bulunmadığı bu günde onları gölgemde gölgelendiririm.
Müslim'in tahrîc ettiğine göre, Muâz İbn Cebel Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu duymuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Benim celâlim için sevişenlerin nurdan minberleri vardır. Peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Tirmizî, bu hadîsi tahrîc etmiştir. Beğa-vî ise kendi isnâdıyla Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamber'in yanında bulunuyordum. Rasûlullah dedi ki: Allah'ın öyle kullan vardır ki; ne peygamberdirler, ne de şehîd-dirler. Ancak kıyamet günü Allah katındaki makamlarından ve Allah'a yakınlıklarından dolayı peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Ebu Mâlik el-Eş'arî dedi ki: Halkın bir tarafında bir bedevi oturmuştu. İki dizi üstü kalkarak elini yanına salıverdi sonra şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bize onlardan bahset, kimdir onlar? Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) in yüzünde bir muştu alâmeti gördüm. Buyurdu ki: Onlar, Allah'ın kullarından bazı kullardır. Muhtelif ülkelerden ve değişik

kabilelerdendirler. Buluşacakları bir akrabalık bağı yoktur. Sarfedecekleri dünyevî menfaatları yoktur. Ama yine de Allah'ın rızâsı için sevişirler. Allah onların yüzünde bir nûr halkeder. Ve Rahmân'm huzurunda onlara inciden minderler koyar. Halk dehşete düşerken, onlar dehşete düşmezler. Halk korkarken onlar korkmazlar. Rasûlullah (s.a.) dan rivayet edilir ki: O, Allah Tebâreke ve Teâ-lâ'nın şöyle buyurduğunu bildirmiştir : Benim kullarımdan öyle velîlerim vardır ki; onlar, beni anarak zikrederler, ben de onları anarak, zikrederim. Beğâvî de senedsiz olarak aynı şekilde rivayet etmiştir. Taberî ise kendi senediyle Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki peygamberler ve şehîdler onlara imrenirler. Onlar kimdir ey Allah'ın Rasûlü? Belki biz onları görürsek severiz, denildiğinde; buyurdu ki: Onlar; mal ve neseb bağı olmaksızın Allah için sevişenlerdir. Yüzleri nurludur. Nurdan minderler üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar üzüldükleri zaman onlar üzülmezler. Rasûlullah (s.a.) daha sonra : «İyi bilin ki; Allah'ın velîleri için korku yoktur. Onlar üzülecek de değildirler.» âyetini okudu. İmrenmek, bir nevi kıskanmaktır. Ancak kıskanma kötülenmişken, imrenme övülmüştür. İmrenme ile kıskanma arasında şu fark vardır : Kıskanç kişi, kıskandığı kişinin üzerindeki nimetin zevalini ister. İmrenen kişi ise, imrendiği kişideki nimetin onun üzerinden kalkmadan kendisine de verilmesini ister.
Ebu Bekr el-Hasan der ki: Allah'ın velîleri, Allah'ın hidâyetlerini kendi üzerine aldığı kimselerdir. Onlar da Allah'a kulluğu ve Allah yoluna daveti yerine getirme hakkını üstlenmiş olanlardır. Velînin aslı kelimesinden olup yakınlık ve yardım anlamına gelir. Allah'ın velîsi, kendisinin üzerine farz kılınan her şeyde Allah'a yaklaşan kişidir. O, kalbi Allah'ın celâlinin nuru ile dolu olarak kendini Allah'a verir. Gördüğü zaman, Allah'ın kudretinin delillerini görür. Duyduğu zaman; Allah'ın âyetlerini duyar. Konuştuğu zaman; Allah'a hamd ü sena eder. Hareket ettiği zaman; Allah'a itaat için hareket eder. Çalıştığı zaman; kendisini Allah'a yaklaştıracak şeyler için çalışır. Allah'ın zikrinden hiç uzak kalmaz. Kalbiyle Allah'tan başkasını asla görmez. İşte Allah'ın velîlerinin nitelikleri bunlardır. Kul böyle olunca; Allah da onun velîsi ve yardımcısı olur. Onu destekler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah, îmân etmiş olanların ve-lîsidir.» Kelâmcılar' dediler ki: Allah'ın velîsi; delile dayalı olarak gelmiş olan sahîh inançlara bağlanıp şeriatta vârid olduğu şekilde sâlih amelleri işleyenlerdir. İşte bu âyette «Onlar ki inanmış ve takvaya ermişlerdir.» buyruğu da buna işaret etmektedir. îmân bütünüyle inanç ve amellerin üzerine dayanmalıdır. Takva makamı ise; kulun, Allah'ın yasakladığı her şeyden sakmmasıdır. Allah Teâlâ'mn, «Onlar için korku yoktur» buyruğu âhirette başkalarının korktuğu zamanda onların korkmayacağını belirtmektedir. «Onlar üzülecek değillerdir» buyruğu da dünya nimet ve zevklerinden kaybettikleri hiç bir şeye üzülmezler, demektir. Bazı muhakkikler dediler ki: Allah'ın velîlerinden korku ve üzüntünün zail olması, ancak âhirette söz konusudur. Çünkü dünya diyarında üzüntü, keder ve sıkıntıdan uzak olmak mümkün değildir. Ariflerden bazıları dediler ki: Velayet, Allah'a yaklaşmak ve Allah ile devamlı hemdem olmaktan ibarettir. Kul, bu durumda olunca hiç bir şeyden korkmaz, hiç bir şeye üzülmez. Çünkü velayet ve bilgi makamı onun korkup üzülmesini engeller. [35]

Bu âvet-i kerîme, Allah'ın velîlerinin açıklanması konusunda bir esâstır. Allah Teâlâ Kitâb-ı Kerîm'inde, Rasûlü de sünnet-i seniyye'-^inde şeytânın dostları olduğu gibi, insanlardan da Allah'ın dostlarının bulunduğunu belirtmiştir. Nitekim İmâm Takıyyüddîn İbn Tey-miyye merhum «Rahmân'ın Velîleri ile Şeytânın Velîlerinin Arasını Avırma» adıyla bir eser yazmıştır. Üzerinde durulması gereken bazı bölümleri oradan iktibas edelim. Çünkü velî ve evliya konusunda dillerde çok şeyler dolaşıyor. İbn Teymiyye merhum der ki: İnsanlar arasında Rahmân'ın velîleri ile şeytânın velîleri bulunduğu bilindiğine göre; bunların arasını Allah ve Rasûlünün ayırdığı gibi ayırmak gerekir. Allah'ın velîleri, bu âyette olduğu gibi mü'min ve müttakî olanlardır. Buhârî'nin ve başkalarının Ebu Hüreyre tarîkıyla Rasülul-lah'dan rivayet ettikleri hadîste Hz. Peygamber buyurur ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu : Kim, Benim bir velîmi kendine düşman edinirse; Bana karşı savaşa çıkmış olur. Veya Ben ona savaş ilân etmiş olurum. Bu hadîs, velîler konusunda rivayet edilen hadîslerin en sahîhidir. Bu da gösteriyor ki kim Allah'ın velîsine düşmanlık ederse; Allah'a karşı savaş açmış olur.
Bir başka hadîste de; nasıl arslan intikam hırsıyla atılırsa ben de velîlerimin intikamını öylece alırım, buyuruluyor. Yani onlara düşmanlık edenlerden intikam alırım, tıpkı arslanın savaşta intikamını aldığı gibi. Bunun sebebi şudur: Allah'ın velîleri; Allah'a inanmış ve O'nu dost edinmiş olanlardır. Onlar; Allah'ın buğz ettiğine buğz etmiş, hoşnûd olduğundan hoşnûd olmuş, gazab ettiğine gazab etmiş, emrettiğini yerine getirmiş ve nehyettiğinden kaçınmışlardır. Allah'ın verilmesinden hoşlandığı kimselere vermişler, verilmemesinden hoşlandığı kimslere de vermemişlerdir.
Velilik, düşmanlığın zıddıdır. Velayetin aslı, mehabbet ve yaklaşmadır. Allah'ın velîlerinin en afdalı peygamberleri, nebileridir. Nebilerinin en afdalı da onlar arasından gönderilmiş olan rasûllerdir. Ra-sûllerin en afdalı ise, Hâtem'ül-Enbiyâ olan Muhammed Aleyhisse-lâm'dır. O, müttakîlerin önderidir. Allah onu kitablarmın en önemlisi ile göndermiştir. Şeriatlarının en değerlisi ile onun dinini va'zet-miştir. Kendi nebileri ile düşmanlarının arasında ayırıcı olarak onu göndermiştir. Öyleyse ancak Allah'a inanan onun velîsi olur. Onun Allah'tan getirdiği emre zahir ve bâtın olarak bağlananlar onun dostu olabilirler. Kim Allah'ın sevgilisi ve velîsi olduğunu iddia edip de peygamberlere tâbi olmazsa; o, Allah'ın velîlerinden değil, Allah'a muhalefet eden Allah düşmanlarından ve şeytânın dostlanndandır. İnsanlardan bir çokları, kendilerinin veya başkalarının Allah'ın velîleri olduklarını iddia etseler de gerçekte onun velîsi değildirler. Nitekim yahûdîler ve hıristiyanlar da, kendilerinin Allah'ın dostları ve velîleri olduklarını söylüyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında şöyle buyuruyor: «De ki öyleyse neden sizi günâhlarınızdan dolayı azâb-landırıyor? Bilakis sîz, Allah'ın yarattıkları kimseler gibi birer beşersiniz.» (Mâide, 18)- Arap müşrikler de, kendilerinin Allah'ın ehli olduklarını iddia ediyorlardı. Mekke'de oturdukları ve Allah'ın evine komşu oldukları için Allah'ın ehli olduklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar Allah'ın dostları değildirler. ((Allah'ın dostları ancak müttakîlerdir.» (Enfâl, 34) buyurdu. Keza kâfirlerden bir kısmı da kendilerinin Allah'ın velîleri olduklarım iddia ediyorlardı. Ancak onlar Allah'ın velîsi değil düşmanı idiler. Açıktan müslüman olduklarını söyleyen ve kelime-i şehâdet getiren

fakat gizliden gizliye buna ters düşen inançlara sahip olan münafıklar da böyledirler. Çünkü onlar, derûnî olarak Peygamber'in risâletini kabul etmiyorlardı. Onun, yalnız insanları kendi görüşüne boyun eğdiren ve peşinden sürükleyen bir hükümdar olduğunu diğer hükümdarlar gibi gücünün yettiğini söylüyorlardı. Veya Hz. Peygamber'in yalnızca ümmîle-re hâs bir peygamber olduğunu bildiriyorlardı. Ya da onun avam kitlesi için gönderilmiş bir peygamber olduğunu, Allah'ın velayetinin ise halka değil, kendilerine âit olduğunu söylüyorlardı... Allah'ın velîleri ancak Allah'ın kitabında tavsif ettiği gibi olanlardır. Dikkat edin, Allah'ın dosttan için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir. Onlar ki îmân edip takvaya ermişlerdir. îmân sahibi olabilmek için; Allah'a, meleklerine, kitablarma, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmak gerekir. Hz. Peygamberin, insan ve cinlere gönderildiğine inanmak gerekir. Hz. Peygamber'in getirdiği her şeye inanmayan mü'min sayılmaz. Nerde kaldı ki o kişi, Allah'ın müttakî velîleri arasında bulunsun. Hz. Peygamberin getirdiklerinden bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden de mü'min değil, kâfirdir. Hz. Peygamber'e îmânın bir gereği de; onun, Allah ile mahlûkâtı arasında Allah'ın emir ve yasaklarını azâb ve tehdîdlerini, haram ve helâllarını teblîğ etmek üzere tavassut etmiş olduğuna inanmaktır. Helâl; Allah ve Rasûlünün helâl kıldıklandır. Haram ise; Allah ve Rasûlünün haram kıldı&ı şeylerdir. Din; Allah ve Rasûlünün koyduğu şeriattır. Kim, Hz Muhammed'e tâbi olmaksızın herhangi bir evliyanın peşinden giderek Allah'a ulaşılacağına inanırsa; o, kâfirdir ve şeytânın dostlanndandır... Ayrıca bir kişi bilgi, zühd ve ibâdetle ulaşabileceği mertebelerin en üstününe ulaşsa, ama Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu gerçeklerin heo-sine inanmasa o, mü'min değildir ve Allah ile onun dostlu&u olamaz. Yahûdî ve Hıristiyan hahanılarıyla bilginleri bunlar arasındadır. Keza Arap, Türk, Hind ve diğer milletlerin putperestlerinden kendilerini ilim ve ibâdete adayanlar da beyledirler. Nitekim Hind ve Türk hakimlerinden bilgi ve zühd sahibi kimseler vardı. Dinlerinde âbid idiler, ama Hz. Peygamberin getirdiği hakîkatlara inanmamış oldukları için onlar da kâfirdiler, Allah'ın düşmanlarıdırlar. İsterse bir erup; onlann, Allah'ın dostlan olduklarını iddia etsin. İran'daki Mecûsî hakimlerinin kâfir oldukları gibi. Keza Aristo ve benzeri Yunanlı hakimler de kâfirdirler. Onlar müşrik idiler. Putlara ve yıldızlara taparlardı. Bu ffibi müşrikler arasında ilim, zühd ve irâde konusunda ileri gitmiş ve çaba sarfetmiş olanlar vardır. Ama bunlar, peygamberlere inanmadıkları, onların getirdikleri gerçekleri doğrulamadıklan ve onların emrine itaat etmedikleri için mü'min sayılmazlar. Allah'ın dostları da değildirler. Bunlar ancak şeytânlara yaklaşırlar. Onlara ancak şev-tânlar geliverir. İnsanlara bazı konulan bu sayede açıklayabilirler. Sihir cinsinden bazı fevkalâde tasarruftan olur. Bunlar; kendilerine şeytânların indiği kâhinler ve büyücüler cinsindendir...
Allah'ın velîleri, mü'minler ve müttakîler olduğuna göre; onun îmânı ve takvası nisbetinde de velayeti olur. Kimin îmânı ve takvası daha mükemmel ise; onun Allah'a dostluğu da daha mükemmeldir. İnsanlar îmân ve takvadaki üstünlüklerine göre Allah'a dostlukta da üstündürler. Keza küfür ve nifâkdaki derecelerine göre de Allah'a düşmanlıkta ileri derecededirler.
Allah'ın velîleri iki tabakadır. «Birisi Sâbikûn ve Mukarrebûn (önden giden ve Allah'a yaklaştırılmış olanlar) dır. Diğeri de iktisâd yapan sağcılardır.» Allah Teâlâ

Kitab-ı Kerîm'inin birçok yerinde bunlardan bahsetmiştir. İyiler sağcılardır. Bunlar farzları îfâ ederek Allah'a yaklaşırlar ve Allah'ın emrettiklerini yapar, haram kıldıklarını terkederler. Bunlar kendilerini mendûblarla sorumlu tutmadıkları gibi mubahların fuzûlîlerinden de alıkoymazlar. Sâbikûn ve Mukarrebûn zümresinden olanlar ise; farzlardan sonra nafile ibâdetlerle Allah'a yaklaşırlar. Hem vâcibeleri hem de müstehablan îfâ ederler. Hem haramları hem de mekruhları terkederler. Onlar, bütün sevgileriyle güçleri yettikçe Allah'a yaklaştıkları zaman, Allah da onları tâm olarak sever. Nitekim Kudsî hadîste; kul, Bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder ve nihayet Ben onu mutlak mânâda severim, buyuruluyor. Sonra kul, mü'min ve müttakî olunca Allah'a dost olur. Binâenaleyh kâfir ve münafıklardan bir kimse Allah'a dost olmaz. Keza îmân ve ibâdeti doğru olmayan da —günahsız dahi olsa— Allah'a dost olmaz. Kâfirlerin çocukları gibi ve kendilerine ilâhî davetler ulaşmamış olanlar gibi. Her ne kadar onlara peygamber gönderilinceye kadar azâb edilmeyeceği söylenirse de, onlar yine de ancak mü'min ve müttakî olunca Allah'ın velîleri olabilirler. Keza iyilikleri yapmayarak kötülükleri işleyerek Allah'a yaklaşmak isteyen kimse de Allah'ın velîsi olamaz. Deliler ve çocuklar da böyle. Çünkü Hz. Peygamber; üç şeyden kalem kalkmıştır : Ayılıncaya kadar deliden, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, uyanmcaya kadar uyuyandan, buyurmuştur. Bu hadîsi Sünen ehli, Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Ve ma'rifet ehli de onu kabulde ittifak etmiştir. Mümeyyiz olan çocuğun ibâdeti sahîh olur ve ulemânın cumhuruna göre bundan dolayı sevâb elde eder. Hakkında kalem kalkmış olan deliye gelince; ulemânın ittifakıyla onun ibâdetlerinden hiç birisi sahîh olmaz. Ne îmânı, ne küfrü, ne namazı ne de diğer ibâdetleri sahîh olur. Genellikle akıl sahipleri katında hiç bir dünya işinde selâhiyyeti, olmaz. Ticâret ve san'atta ehil sayılmaz. Bezzaz veya attâr veya demirci veya marangoz olmaya ehil değildir. Ulemânın ittifakıyla onların akidleri de sahîh olmaz. Ne alışı, ne verişi ne evlenmesi, ne nikâhı, ne boşaması, ne ikrarı, ne şehâdeti ve daha buna benzer hiç bir sözü sahîh kabuledilmez. Bütün sözleri manasızdır, ona sevâb ve ceza terettüb etmeyeceği gibi, şerl hükümlere de konu olmaz. Mümeyyiz olan çocuğun durumu ise bundan farklıdır. Çünkü icmâ ve nassa göre; bazı yerlerde onun sözü muteberdir. Bazı yerlerde ise tartışma konusudur. Delinin îmânı ve takvası farz ve nafilelerle Allah'a yaklaşması doğru olmadığına ve kabul edilmediğine göre; Allah'ın velîsi olması da imkânsız olur. Öyleyse bir kimsenin, delinin Allah'ın velîsi olmasına inanması caiz değildir. Bilhassa deliden duyduğu bir mükâşefeye dayanarak veya delinin bir adamı gösterdiğini ve o adamın da delirdiğini veya öldüğünü görmek gibi bir tasarrufa dayanarak onun Allah'ın velîsi olduğuna inanmak caiz değildir. Bilindiği gibi kâfirlerin, münafıkların ve müşriklerle ehl-i kitabın da, bazı mükâşefeleri ve şeytânı tasarrufları vardır. Müşriklerin ve ehl-i kitabın âbidleri sihirbazları ve kâhinleri böyledir. Öyleyse onların bu halinden dolayı Allah'ın velîsi olduklarına hükmetmek caiz değildir. (...) Meselâ bir kimse; peygambere zahirî ve bâtinî olarak itti-bâ etmenin vâcib olduğuna inanmadığını, aksine şeriatın bâtinî hakî katma değil de zahirine tâbi olduğunu belirtirse veya Allah'ın velîlerinin Allah'a gitmek için peygamberlerden ayrı bir yol tuttuklarını kabul ederse veya peygamberlerin yollan zorlaştırdıklarını veya peygamberlerin avamın önderleri olduklarını, havasın önderleri olmadıklarını söylerse veya buna benzer sözleri söyleyip de kendisinin

velî olduğunu açıklarsa; o kimsenin Allah'ın velîsi olması şöyle dursun, îmâna ters düşen tavırları sebebiyle küfür içerisindedir. Böyle kimseden fevkalâde bir durumun sâdır olduğunu görüp de velî olduğunu sanan kimse, yahûdî ve hıristiyanlardan daha sapıktır. Deli de böyledir. Çünkü delinin deli oluşu onun îmân ve ibâdetinin —ki bunlar velî olmanın şartıdır— sahîhliği ile çelişir. Zaman zaman delirip, zaman zaman ayılan kimse; ayılmış iken Allah'a ve Rasûlüne îmân eder farzları yerine getirir ve haramlardan sakınırsa; delirdiği takdirde delirmesi; onun akıllı iken îmân ve takva üzere olmasından dolayı Allah'ın sevabına nail olmasına engel değildir. Ayık iken yapmış olduğu amellerden dolayı Allah'ın velîsi olabilir. Keza îmân ve takva sahibi olduktan sonra deliren bir kimseyi de Allah Teâlâ daha önceki îmân ve takvasından dolayı sevaba nail eder. Kendi fiilinin neticesi olmaksızın delilik haline dûçâr olmuş bir kimsenin daha önceki emelleri karşılıksız bırakılmaz. Ancak delirdiği anda kalem kalkar.
Buna göre; farzları îfâ etmeksizin haramlardan sakınmaksızın, Allah'ın emrine ters düşen fiilleri işleyen bir kişi, velî olduğunu iddia etse de onun Allah'ın velîsi olduğunu söylemeye kimsenin hakkı yoktur. Çünkü böyle bir kimse eğer deli değilse, aklını yitirmiş veya bu-namıştır. Ya da zaman zaman delirmekte, zaman zaman ayılmaktadır. Şayet farzları îfâ etmez ve peygambere tâbi olmanın gereksizliğini söylerse kâfirdir. Açık veya gizli olarak delirmişse onun hakkında kalem kalkar ve kâfirlerin çarptırılacağı cezaya çarptırılmazsa da îmân ve takva ehli gibi Allah Azze ve Celle'nin lutfuna da nail olmaz. Her iki takdirde de onların velî olduğuna inanmak doğru değildir. Fakat bir kişi ayıldığı anda mü'min ve muttaki ise bu takdirde ayık iken Allah'ın velîsi olabilir. Veya bir kişi küfür ve nifak halinde iken delirir-se; o, küfür ve nifâkdan dolayı cezasını çeker. Deliliği, onun ayık iken sâhib olduğu küfür ve nifak durumunu ve bunun cezasını ortadan kaldırmaz.
Zahirde Allah'ın velîleri için diğer insanlardan ayrı olarak mübâh kılınmış hiç bir şey yoktur. Bir elbiseyi giyip diğerini giymemek, saçı kesmek veya kısaltmak veya örmek gibi eğer mübâh bir davranış içe-ıisindeyse bunlardan herhangi birini ayırd edici bir özellik olarak kullanma diye bir şey yoktur.(...) Velîler Muhammed ümmetinin her sınıfı arasında bulunurlar. Yeter ki açıkça bid'at ve fücur ehli olmasınlar. Kur'an ehli ve ilim ehli arasında velî bulunabilir. Cihâd ve savaş ehli arasında velî bulunabilir. Ticâret, san'at ve zirâat ehli arasında velî bulunabilir.
Selef-i Sâlihîn, din ve ilim ehline kurrâ adını veriyorlardı. Bunlar arasında âlim ve nâsikler bulunuyordu. Sonra sûfiyye ve fukara ismi ortaya çıktı. Sûfiyye ismi, yünden elbise giymeye nis-bet edilerek sûfdan türetilmiştir. Bu doğru olandır. Fakîhlerin safve-tine veya saffa veya Arap kabilelerinden zühd ve ibadetiyle tanınmış bir kabile olan Savfe İbn Edde mensûb olanlara verilmiş bir isim olduğu söylenmiştir. Safvet veya Suffe ehline isim olarak verildiği de söylenmiştir. Allah'ın huzurunda ön safta bulunanlara bu ismin verildiği de söylenmiştir. Bütün bu sözler zayıf kavillerdir. Çünkü eğer bu sözler doğru olsaydı, onlara safî, safâî, sâffî denirdi de sûfî denmezdi. Keza suîûk ehline de fakirler adı verilmiştir. Bu da sonradan meydana gelmiş bir örftür. İnsanlar, sûfî adını vermenin mi yoksa fakır demenin mi daha iyi olduğu konusunda tartışmışlardır. Keza şükreden zengin mi, yoksa sabreden fakîr mi daha üstündür? diye münakaşa etmişlerdir. Halbuki bütün bunlarda Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu şu hüküm en doğrusudur: «Ey insanlar,

doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletlere ve kabilelere böldük ki tayaha takvadan başka üstünlüğü yoktur. Yine Allah Rasûlü buyurur ki; Allah Teâlâ sizden câhiliyyet dönemindeki övünme kibir ve gururu kaldırmıştır ve atalarla iftiharı yok etmiştir. İnsanlar iki kişidirler ya mü'min, muttaki veya fâsık, şakı.
Allah velîsinin yanılmaz, şaşırmaz bir ma'sûm olması şart değü- dir. Aksine bazı şeriat bilgilerinden haberdâr olmaması caizdir. Hattâ Allah'ın emrettikleriyle nehyettiği konulan birbirine karıştırması caizdir. Bazı hârikaların; Allah ve velîlerinin kerametleri sanılıp da aslında derecesi düşük olduğu için şeytanın aldattığı şeyler olması da caizdir. Derecesinin düşük olması nedeniyle o, bunların şeytândan olduğunu bilmeyebilir. Bunlar onu Allah'ın velîsi olmaktan çıkarmaz. Çünkü Allah Teâlâ bu ümmetin hatâ, unutma ve zorlanarak yaptığı şeylerden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber yanılan müçtehidi günahkâr saymamış ve aksine içtihadından dolayı ona mükâfat vaadetmiş, hatâsını bağışlamıştır. Bunun için Allah velîsinin hatâ etmesi caizdir. Ayrıca peygamber dışında insanların velî olduklarını sandıkları kimselerin her sözüne inanmaları gerekmez... [36]

Evliya hakkında rivayet edilen hadîsler :

Bazı müfessirler, bu âyeti tefsîr meyâmnda bir takım hadîsler rivayet etmekte iseler de, bunların hiç biri sahîh değildir, râvî zinciri Ra-sûlullah (a.s.) a kesintisiz olarak ulaşmamaktadır. Bu müfessirlerin evliya hakkında rivayet ettikleri sofilerin bu konudaki anlayışlarına en uygun hadîs Ebu Hüreyre'nin merfû' olarak rivayet etmiş olduğu şu hadîstir: Allah'ın bazı kulları vardır ki; peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Onlar kimlerdir? ya Rasûlallah, diye soruldu. Ra-sûlullah: Onlar; bir menfaat ve mevki gözetmeden, sâdece Allah için birbirlerini sevenlerdir. Bunlann yüzü nurludur ve nurdan yapılmış minderler üzerinde otururlar. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmaz, üzüldüğü zaman da üzülmezler, buyurdu ve «İyi bil ki, Allah'ın velîlerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini okudu. Bu hadîsi İbn Cerîr, hocası Ebu Hâşim er-Rufâî'den rivayet etmiştir. Bu-hârî; hadîs âlimlerinin, bu hadîsin zayıf olduğu konusunda ittifak ettiklerini gördüğünü söylemiştir. Aynı hadîsi Ebu Dâvûd Ömer İbn Hat-tâb (r.a.) dan İbn Cerîr'inkine benzer bir râvî zinciri ile rivayet etmişse de bu râvî zinciri Ebu Zür'a ile Amr arasında kopukluğa uğramaktadır. Bazıları, bu hadîsi Hâkim'in de rivayet ettiğini ve; bu hadîs sahihtir, dediğini söylemişse de, biz onun el-Müstedrek isimli eserinde böyle bir şey göremedik. Şu da var ki; Hâkim'in «sahihtir» dediği her hadîs sahîh değildir. Ayrıca bu hadîs, anlaşılması zor bir hadîstir. Çünkü, evliyanın peygamberlerden daha üstün olduğu mânâsına gelmektedir. Ki bu, müslüman âlimlerin görüşüne ters düşmekte, bazı şeytânı evliyanın (şeytân dostlarının) görüşlerine uymaktadır. Bu şeytân dostları, bir velînin peygamberden daha üstün olduğunu, bir peygamberin veliliğinin peygamberliğinden önemli olduğunu söylemektedirler ki; bu, şeytânı bir te'vîlden başka bir şey değildir.
Ebu Mâlik el-Eş'arî'nin merfû' olarak rivayet ettiği şu hadîs de böyledir : İnsanlar içerisinde bir takım kimseler gelecek. Aralarında akrabalık bulunmayan bunlar birbirlerini Allah için sevecek, Allah için bir araya gelecekler. Allah, kıyamet günü

bunlar için nurdan yapılmış minberler kurar ve onları bu minberlerin üzerine oturtur. İnsanların korktuğu gün, onlar korkmazlar. Onlar; Allah'ın korkmayacak ve üzülmeyecek olan dostlarıdır. Ahmed İbn Hanbel'in Şehr İbn Havşeb'den rivayet etmiş olduğunun tamâmı uzundur. Ancak bu Şehr eleştirilmiş, Hâftz'm et-Takrîb'de belirttiği gibi pek makbul sayılmamıştır.
Dünyada insana verilen müjdeyi; müslümanm gördüğü veya kendisine gösterilen gerçek rü'yâ olarak açıklar mâhiyette, bir takım hadîsler rivayet edilmiştir. İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs gibi sa-hâbîler; Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Yahya İbn Ebu Kesîr, İbrâhîm en-Nehaî, Atâ İbn Ebu Rebâh ve diğerleri bu görüştedirler. Bazıları da bunu, daha önce tefsiri ile beraber zikrettiğimiz Hâ Mîm secde âyeti ile tefsir etmişlerdir. Ayrıca İbn Abbâs v.b. lerinin evliyanın; Allah (c.c.) ı gördüğü zaman, Yüce Allah'ın da onlann bu görmesini andığını söylediği rivayet edilmektedir. Bazı zâtların da merfû' olarak rivayet ettiği bu hadîs zayıftır. Ebu Hanîfe ve Şafiî'nin de : Eğer ulemâ; Allah (c.c.) m evliyası değillerse; evliya diye bir şey yoktur, dedikleri rivayet edilmektedir. Nevevî ise; âyette geçen evliyanın, ilmiyle amel eden kimseler olduğunu söylemiştir. Bu âyetin tefsiri meyânında riva-yet edilen hadîs ve görüşlerin özeti böyledir.
Sahîh hadîsler arasında evliya ile ilgili olarak sofiyyenin anlayışına en yakın hadîs olarak şu hadîs-i kudsîden başkasını bulabilmiş değiliz : Benim bir velîme düşmanlık eden kimseye savaş ilân ederim. Bu hadîsi, sâdece Buhârî rivayet etmiştir. Fakat metni gibi râvî zincirinde de tuhaflık olduğu meydandadır. Bu hadîsin râvî zincirinde Hâlid el-Katavanî, Ahmed İbn Hanbel, Zehebî, Hafız İbn Receb gibi zevat tarafından tenkid edilmiş, hadîsinin yazılabileceğini ancak kendisiyle istidlal edilemeyeceğini söylemişlerdir. Ahmed İbn Hanbel, onun rivâ yet etmiş olduğu bu hadîsi Müsned'ine almamış, Ezdî de bu zâtın baz hadîslerinin tenkid götürdüğünü söylemiştir. İbn Sa'd da bu zâtın müf rit bir şiî olduğunu ileri sürmektedir.
Bu hadîsde metin bakımından da bir takım garîblikler bulunmaktadır. Hadîsin devamında şöyle denmektedir : Kulum nafilelerle bana yaklaşmaya devam eder, tâ ki, Ben onu sevinceye kadar. Artık, Ben kulumu sevdiğim zaman, onun kendisiyle duyduğu kulağı olurum. Hadis, bu minval üzere devam ediyor. Bazıları bu hadîsle «hulul» ve «it-tihâd» inancına istidlal ediyorlar. Âlimler bu hadîsi te'vîl etmişlerdir. Biz de bu kitabımızda, Allah sevgisi ile ilgili açıklamalarımız arasında bize en uygun gelen te'vîli beyân etmiş bulunuyoruz.

Hayâl ve Şeytân Evliyaları

Buraya kadar bu iki âyeti, aynı mânâya gelen âyetleri örnek göstererek açıklamış bulunuyoruz. Kur'an-ı Kerîm'i en güzel ve en doğru açıklayan müfessir yine Kur'an'dır. Kur'an'a uymayan her tefsir bâtıldır. Ayrıca açıklamamızı, bu mânâda rivayet olunan bazı hadîslerle de desteklemiş bulunuyoruz. Bizim inandığımız şudur: Allah (c.c.) in kendine dost olduklarını ilân ettiği evliyası müttakî, sâlih mü' minlerdir. Fakat selef asrından sonra müslümanlar arasında evliyaların, akıl erdirilemeyen hayâlı bir âlem olduğu yaygın hale gelmiştir. Bundan itibaren evliyaların; gayb âleminde bir takım özellikleri, yer ve göklerde Allah (c.c.) in

kitabında ve peygamberinin (a.s.) Sünnet' inde peygamberlere tanınan yetkinin üstünde bir yetkileri vardır. Hattâ bunlar, putperestlerin Allah (c.c.) tan başka bir ilâh bildiği putlarının da üstünde bir yetkiye sahiptirler.
Bu iddialar; kimi tarihte adı geçen velî diye meşhur olmuş bazı kimselerden, bazan da sâdece mutasavvıf ve ehl-i tarikat denen kimselerden, bundan sonra vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi şirk kokan hurâfevarî iddialarını te'yîd eder mâhiyette anlatılan hikâyelerdir.
Herhangi bir muhaddis veya müfessir, bu zâtların yukarıda naklettiğimiz görüşlerini Rablarının kitabına ve peygamberlerinin hadi sine dayanarak reddetse ona : Bu sapıktır, kerameti inkâr eden bir sa-pıtıcıdır. Kur'an'a muhaliftir, gibi karalamalarla saldırır ve hemen «İyi bil ki, Allah (c.c.) in dostlarına (evliyalarına) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini okurlar. Halbuki bu âyet, yüce Allah (c.c.) in şu ve daha Önce örnek verdiğimiz âyetlerin mânâsından başka ne mânâ ifâde eder ki... «Şüphesiz îmân edenler : yahûdîler, hiristiyanlar ve Sâbiîler, bunlardan kim ki, Allah (c.c.) a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rablan katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» Evet iyi iş yapan bu müminler şüphesiz yüksek mevkilerdedirler. Ki, biz, bu dereceleri en aşağısı ve en yükseğine daha önce kitabımızda (X, 24) işaret etmiş bulunuyoruz.
Tasavvufçular, kendi ürünleri olan bu hayalî velayete önce şeriat kılıfı girdirmişler, şeriata paralel bir kavram, «hakîkat» ihdas etmişlerdir. Bu hakikati, zaman içinde şeriatla iyice karıştıran tasavvufçular, bid'atta aşırılıkları ve şeriattan uzaklaşmaları ile orantılı olarak İslâm'ın rûh ve mânâsından uzak düşmüşlerdir. Bunlar, kendilerinden önceki tabakadan Haris el-Muhasibî, Sirrî es-Sekatî, Mansûr, îbn Ammâr, Cüneyd, Şiblî, bütünüyle Kuşeyrî risalesinde zikri geçen ta-savvufçuların Ebu İsmâîl el-Herevî ve bunlardan sonra gelmiş geçmiş olan sûfı zevatın yolundan gittiklerini söylemişlerdir. Çünkü adım verdiğimiz bu zâtların çoğu; hadîs rivayet etmiş, dinî bilgilerde ileri seviyelere ulaşmışlardı; Kurban ve Sünnet'e sarılmayı şiar edinmiş, mürid-lerini bid'atlardan sakındırmış, sahabe, tabiîn, ehl-i beyt imamları, ha-dîsçiler ve dört mezheb imâmı gibi selefe uymaya teşvik etmişlerdi. Şayet bu durum olmasaydı, ortaçağın a§ın tasavvufçulan ve daha sonra gelen o bid'atçı hurâfeci sapık tasavvufçular ile bu zevat arasında Brahman mistisizmi ile' İslâm, Elyeda ile Kur'an arasındaki durum olurdu.
Şimdi Şa'rânî'nin Tabakat'ül-Kübrâ'sina bakalım. Burada hadîs ve fıkıh imamlarının yaşayışı ile tasavvuf imamlarının yaşayışı arasında ibâdet, takva, ilim ve hikmet bakımından büyük bir fark göremeyiz. Bir de bunlardan sonraki Ortaçağ ve daha sonrasına bakalım da, düşünelim ve karşılaştıralım. İşte buralarda deliler; başlarında, sakallarında ve çürüyünceye kadar hiç yıkamadıkları veya ancak senede bir kez yıkadıkları o kokuşan elbiselerinin üzerinde haşerât dolaşan hırpanîler görürüz. Ve bunlar, bütün bu hallerine rağmen kendilerini peygamberlerden üstün görmektedirler. Bunların içinde Allah (c.c.) la birleştiği veya Allah olduğunu iddia edenler de göze çarpmaktadır.
Şa'rânî'nin, tasavvufçulann «Aktâb-ı Erbaa» adını verdikleri kimselerin hayatları hakkında yazdıklarına bakalım. İçlerinde Abdülkâdir Geylânî'den başka, halka şeriat İlimleriyle faydalı olan herhangi birini bulamayız. İşte Ahmed er-Rufâî.

Çağdaşı âlimlerce tenkid edilmekte, deccâl lakabı ile anılmakta, kadınlarla erkekleri bir araya getirmekle suçlanmaktadır. Desukî hakkında ise; bu zâtın farşça, süryânîce, ib-rânîce, kuş ve hayvanların dilini bildiğini yazar. Aynı müellif, bu zâ-tın bu dillerden biriyle yazdığı ve müridlerden birine gönderdiği, aslında saçma sapan şeylerle dolu olan bir kitab ve hacılardan biriyle Ra-sûlullah (a.s.) a gönderdiği mânâsız, faydasız, aynı saçmalıkta bir selâmdan bahsetmektedir.
Aynı müellif, bu zât gibi tasavvufçulardan sudûru normal olan faydalının yanında böylelerinin evliyalığına inananların dinini bozan bir takım sözler nakletmektedir. Kitabda şöyle deniyor: Hazret şöyle derdi: Ben, münâcâtmda Mûsâ (a.s.) hamlelerinde Ali (r.a.) idim. Ben yeryüzündeki velîlerin her biriyim. Ben onu elimle yarattım. Onlardan dilediğimin şekline girerim. Ben Allah <c.c.) ı gökte gördüm, O «kürsî» üzerinde iken O'nunla konuştum. Cehennem kapılan benim elimdedir, onları kapattım; Firdevs cenneti de elimdedir, onu açtım. Kim, beni zi-yaret ederse; onu Firdevs cennetine koyarım.
Ve işte bu âyetin tefsiri ile ilgili sözleri: Bil ki, ey oğul, Allah'ın evliyaları; korku ve üzüntüleri olmayan Allah ile birleşmiş olanlardır. Allah (c.c) ile birleşen her bir velî Mûsâ (a.s.) nın Allah (c.c.) a mü-nâcât ettiği gibi nıünâcât eder. Her bir velî Hz. Ali (r.a.) gibi, küf fara hamle yapar. Ben ve Allah'ın diğer evliyaları, ezelde Allah'ın ve Ra-sûlullah (a.s.) in huzurunda yaslı halde bulunuyorduk. Allah (c.c.) beni, Hz. Peygamber (a.s.) in nurundan yarattı ve bütün velîlere kendi elimle giydirdim. Rasûlullah (a.s.) bana, ey İbrahim, dedi, sen bunların reisisin. Ben Rasûlullah (a.s.) ile beraberdim. Benim arkamda kardeşim Abdülkâdir, onun da arkasında Rufai'nin oğlu vardı. Sonra Rasûlullah (a.s.) a döndüm. Bana, ey İbrâhîm, dedi, Mâlik'e git, Cehennemi kapamasını söyle, Rıdvan'a git, Cennetleri açsın. Mâlik ve Rıdvan emirleri yerine getirdiler.
Şa'rânî, bu zâtın çok konuştuğunu zîrâ «istîtâle» makamı denen bu mertebede, kişinin çok konuşacağını yazıyor. Ona göre; Abdülkâdir Geylânî ve diğerleri de, bu nevi konuşmalar yaptıklarını bunlara ancak açık «nass» ile karşı çıkılabilir.
Biz diyoruz ki: Açık nassa ihtiyâcı olan; gayb âleminden Allah (c.c.) a, meleklerine, en büyük peygamberine (a.s.), cennet ve cehenneme âit bir takım asılsız iddialarda bulunandır, onları inkâr eden değil. Çünkü bu gibi iddialar, ancak kesin delil (nass) ile sabit olur. İlerde bu iddiaların dini bozma ve milyonlarca müslümanm sapıttmlma-sı gibi sonuçlarına ayrıca temas edeceğiz.
Rufâî tarikatına âit kitablarda zikredildiğine göre; Ahmed er-Ru-fâî bir balığa eliyle dokunmuş, müridleri bu balığı pişirmek istediğinde ona ateş te'sîr etmemiş. Durum kendisine iletilen hazret şöyle demiş : Rabbım bana, bu fakirin elinin dokunduğu bir şeyi dünyada da âhirette de ateşin yakmayacağını va'detti. Yine bu kitablarda şöyle ifâdelere yer verilir: Efendimiz Rufâî, canlıları öldürebilir ve ölüleri de diriltebilirdi, saadet ve şekavet fakirlik ve zenginlik verirdi. O, yedi kat göklerin ayaklarında bir halhal gibi olduğu bir makama vâsıl olmuştur. el-Bahçe adlı eserde ise; efendilerinin bazı kimselere cennette bahçeler sattığı, hattâ onun dört sınırını belirlediği yazılıdır.
Abdülkâdir Geylânî'nin mertebelerine âit yazılmış olan bazı ki-tablarda ise şunlar yazılıdır : Bir gün Hazretin müridlerinden biri ölür. Merhumun çok üzülen annesi gelir, ağlayarak ona yalvarır ve oğlunu kendisine tekrar döndürmesini ister. Buna

üzülen imâm, ölüm meleği göklere çıkmakta iken onun peşinden göklere doğru uçarak ona yetişir. Bu esnada melek o gün kabzettiği ruhları, bir zenbil içinde taşımaktadır. Ondan müridinin ruhunu kendisine iade etmesini ister. Melek, isteğini kabul etmeyince de zenbili tutup çekerek zenbilin içinde, bulunan ruhların dökülüp âit oldukları cesedlere dönmesi üzerine melek, Allah (c.c.) m huzuruna çıkarak Abdülkâdir Geylânî'yi O'na şikâyet eder. Ve Cenâb-ı Allah (c.c.) m buna verdiği cevabı burada zikretmeye edebimiz elvermemektedir.
Bu mealde zikredilen hurafeler zincirinden bir halka daha zikredelim : Hindistan'da müslümanlara va'zetmekte olan bir zât Abdülkâdir Geylânî'nin bir menkabesini anlatır. Menkabe şöyledir: Karganın biri Abdülkâdir Geylânî'nin doğum gününde —putlara kesilen kurbânlar gibi— kesilen kurbânın etinden bir parça kapar. Sonra karga o etin kemiğini bir mezarlığa düşürür. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah Abdülkâdir Geylânî'nin hürmetine o mezarlıkta yatan bütün mevtaları affeder. İşte bu gibi hurafeleri inkâr edenlerin vay haline! Bunları inkâr edenler (onlara göre) Allah (c.c.) m, «İyi bil ki, Allah'ın velîlerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini ve kerameti inkâr ediyorlar.
Onların iddiasına göre; inkârı kabil olmayan kerametlerden biri de, evliyalara vahiy gelmesi iddiasıdır. Yine onlara göre; bu kerametlerin Kur'an'a ters düşmesi, şeytâna tapmış olma, bunun gayb ilmine girmesi, farzları bırakıp kötülükleri irtikâb etmiş olmak kerametlerin vukuu açısından önemli değildir. Çünkü onlara göre bu gibi haller, hattâ açıkça küfür demek olan bir takım iş ve sözler, Allah (c.c.) in bu dostlanndan ancak bir maslahattan dolayı zahirî olarak meydana gelmektedir. Bu noktada birkaç örnek verelim :
Birinci Örnek: İblisin ulûhiyyetine inanan sapık bir velînin kerametleri hakkındadır.
Şa'rânî Şeyh Muhammed el-Hudrî'nin hayatı hakkında şunları zikreder: Bu zât, Cediy'nin dostlanndan biri idi. Normal halinde iken ilim ve ma'rifetin ince meselelerinden bahseden bu zât, cezbe haline girdiği zaman peygamberler v.b. hakkında sarfettiği sözleri dinlemeye kimse tahammül edemezdi. Şeyh efendi bir anda birkaç yerde görü- nürdü. Şeyh Ebu'I Fadl'ın anlattığına göre, bir cum'a günü onu görmüşler. Kendisinden hutbe okuması ricası üzerine minbere çıkmış, Allah (c.c.) a hamd ve sena ettikten sonra şöyle devam etmiş : Sizin, şeytândan başka bir ilâhınız olmadığına şâhidlik ederim. Tüm insanlar kâfirdirler. Bundan sonra kılıcım çekerek aşağıya inmiş. Fakat bütün cemâat câmi'den kaçmışmış. İkindiye kadar orada bekledikten sonra ayrılıp gitmiş. Sonra komşu köylerden insanlar gelmiş ve her bir köy halkı, aynı gün kendi köylerinde de namaz kıldırıp hutbe okuduğunu söylemişler. Belki otuz köy halkı o gün aynı şeyi anlatmış.
Şeyh Ahmed el-Kalaî'nin anlattığına göre; Sultan Kayıtbeg, bu zâtı yolda gördüğünde, kendisiyle karşılaşmaktan çekindiği için yolunu değiştirirmiş. Şeyh efendi birini beğenmediği zaman sakalını tutar, iyice hırpalaymcaya kadar yüzüne tükürürmüş. Onun dayağından kurtulan insan çok az olurmuş. Bu zât şöyle dermiş : Benim gözümde dünya, önümde yemek yediğim kap gibidir. İnsanların bedenleri ise, cam şişeler gibidir. Ben onların içlerini görürüm.
Bana göre bu gibi saçmalıkları konuşabilen delilerin yeri tımarhanedir. Ancak bu şekilde bunların küfür ve şerrinden emîn olunabilir.

İkinci Örnek: Fahişelerin dostu ve sapık bir velînin kerameti hakkındadır.
Yine Şa'rânî, Ali Vahhiş Efendi dediği bir zât hakkında da şunları yazmaktadır : Hazret, meczûb ve ehl-i kerametin ileri gelenlerinden idi. Şehir şehir dolaşan bu zâtın birçok kerameti vardır. Şeyh Muhammed Tannihî bana bu zâtla ilgili şöyle bir hatırasını anlattı: Şeyh Vahhiş, bizim mahallede fahişelerin kaldığı bir handa kalırdı. Onların yanından çıkan herkese dur derdi, sana şefaat edeyim. Yanında bunun için alıkoyduğu kimseleri bir iki gün bırakmadığı olurdu. Birgün handa kalan fahişelere: Hanı boşaltın, han yıkılacak, demiş. İçlerinden sadece biri ona inanıp çıkmış. Han, kalanların üzerine yıkılmış. Hepsi ölmüşler... Bu zâtın garip halleri vardı. Bu durumları, Muhammed İbn A'nan efendiye anlattım. Efendi hazretleri bunların gerçek olmadığını, bu gibi işlerin hayâlini gösterdiklerini söyledi. Fahişelerle zina eden günahkârlara şefaat ettiğini söyleyerek bağışlanma garantisi va'det-mekle fahişelere kavatlık eden şu delinin kerametini gördünüz, değil mi? Bunun kerametinin çığırtkanlığım yapan hurâfeci "âlimler ise ondan daha sapıktırlar.
Üçüncü Örnek: Küfür ve hezeyânlariyla Kur'an'a karşı çıkan bir delinin evliyalığı hakkındadır.
Şa'rânî, meczûb Şeyh Şa'bân'ın tercüme-i halinde de şöyle demektedir : Mısır'da olay ve varlıkları, dilediği gibi idare edebilen bir kimşeydi. Şeyh Ali el-Havvâs'ı Allah (c.c.) in yılbaşında o sene olacak her şeye muttali' kıldığını anlatırdı. Ayrıca bu zâtın câmi'lerde Kur'an'da bulunmayan bazı sûreler okuduğunu, kimsenin bunlara karşı çıkmadığını âyetlere olan benzerliğinden dolayı ümmî bir kimsenin bunları Kur'an zannettiğini de söylerdi...
Bu zât dâima çıplak gezer, sâdece ön ve arkasını bir deri veya bir paçavra ile örterdi. Çünkü, bunların ötesindeki dünya nimetlerini haram sayardı. Şa'rânî bundan sonra şöyle devam ediyor : Herkes ona son derece i'tirnâd ederdi. Onun herhangi bir halini kınayan hiç bir kimseyi görmedim. Hattâ halk, onu görmeyi bir bayram telâkki ederdi.
Ben diyorum ki: Eğer Şa'rânî Ezher ulemâsının en büyüklerinden ise, bu deli de Allah'ın evliyalarından ve sözüne güvenilen, şeyhinden bahsederken anlattıklarına inanılan bir kimse kabul edilebilir. Bu zâtın ve benzerlerinin, evliyalık ve kerametine şâhidlik edenlerin her birinin deli kimseler olduğunu söylesek hatâ mı ederiz? Onun asnnda akıl, ilim ve dinin ne kıymeti vardı? Bu zâtın deliliklerinin ilâhî bir cezbe değil de, şeytanî bir hastalık olduğuna Şa'rânî'nin duyduğu, gördüğü ve rivayet ettiği saçmalıklarla Kur"an'a karşı gelmesinden daha iyi delil olur mu?
Ticânî diye bilinen bir zâtla ilgili birkaç örnek :
Mağrib'te XIII. hicrî asırda Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed et-Ticânî adında biri vardı. Bu zât Mağrib'ten Sudan, Cezayir, Tunus ve Mısır'a kadar yayılan bir tarikat kurmuştu. Bu tarikatın yüzbinlerce mensubu vardı. Tarikat, bir dizi hurafe ve bid'atlarla doluydu. Burada tarikatın şeyhi, kendisinden önce gelmiş geçmiş tüm kutublardan, hattâ peygamberlerden daha üstün sayılırdı. Meselâ, şeyhin tüm usûl, fürû' ve mürîdlerine ve şeyhe yemek ile de olsa ikramda bulunan herkese herhangi bir hesâb ve cezaya tâbi tutmadan Rasûlullah (a.s.) m yanında en yüksek mertebeyi kesinlikle sağlayacağı, çünkü şeyhin hatırı için tüm günâhlarının bağışlanacağı inancı vardı. Görülüyor ki bu zât, tarikatını sanki bütün tarikatların hilâfına

insanların malım yemek ve onlar nezdinde nüfuz te'mîn etmek için kurmuştur. Bu zâtın mürîdle-rinden biri onun menkabeleri, kerametleri ve virdleri hakkında kendi-sinin kaleminden ve ağzından aldığını söylediği bir kitab yazarak Allah (c.c.) m kitabı ve Rasûlullah (a.s.) m sünnet'ini altüst etmiştir. Şeyh efendinin iddia ettiği Cevâhir'ül-Meânî adlı bu kitabdan birkaç örnek verelim :
Dördüncü Örnek: Ticânî ile ilgisi olan herkesin hesâbsız ve cezasız olarak cennete girme te'mînâtı ile ilgilidir.
Müellif, birinci babın ikinci faslında şöyle diyor :
Rasûlullah (a.s.), rü'yâda değil uyanık bir halde iken bana dedi ki: Sen ve seni görüp de îmân ile ölen herkes kurtulmuşlardansınız. Sana hizmet v.s. ile yardım eden, sana yemek yediren herkes cennete hesâb ve ceza görmeden girerler. Rasûlullah (a.s.) m beni sevdiğini görünce dostlarımı, bana iyiliği dokunanları, bana hizmet edenleri hatırladım, çoğunun; eğer sen göre göre cehenneme girersek Allah (c.c.) in huzurunda senden davacı oluruz, dediklerini duyuyor, ben de onlara bu konuda hiç bir şey yapamayacağımı söylüyordum. Hz. Peygamber (a.s.) in beni sevdiğini görünce; bana dost olan bana düşmanlık etmeyip çok az bir şeyle de olsa bir iyilikte bulunan, bana yiyecek ikram eden herkesi benim için bağışlamasını rica ettim. Hepsi cennete hesâbsız girecekler, buyurdu.
Ve benden el alan herkesin geçmiş gelecek tüm günâhlarının bağışlanmasını, iyiliklerini kabul etmesini, Allah'ın onlardan uhrevî hesabı kaldırmasını, ölüm anından cennete girinceye kadar Allah (c.c.) in azabından emîn olmalarım, hesâbsız olarak ilk Önce cennete girenlerden olmalarını, cennetin en yüce makamlarında Rasûlullah (a.s.) m yanında benimle beraber bulunmaları için niyazda bulundum. Bana bunların hepsine te'mînât verdiğini söyledi.
Müellif, bunların Ticânî'nin kendisine yazdırdığı sözler olduğunu, şunları da şeyhin notlan arasında bulduğunu söylüyor :
Peygamber ©fendimiz (a.s.) den kendimin, annemin, babamın, bütün dede ve ninelerinin, onlardan doğan onbirinci batna kadar kadın -erkek, küçük-büyük herkesin, bana çok az da olsa iyilikte bulunanların, aramızda ilim, zikir ya da sır bakımından bir şeyhlik ilişkisi olan herkesin —bana düşmanlık etmemesi şartıyla— beni seven, beni dost edinen, ziyaret eden, hizmet eden, bir ihtiyâcımı karşılayan, bana duâ eden herkesin, bunların babası, anası ve çocuklarının cennete hesâbsız olarak girmelerini istedim. Kendimin ve bunların her birinin îmân üzere ölmemizi, Allah'ın beni ve bunların hepsini azâb ve felâketlerinden, ölümle cennet arası sıkıntılardan emîn kılmasını, gelmiş geçmiş tüm günâhlarımızı bağışlamasını, tüm haksızlıklarımızı bağışlamasını, kıyamet gününü hesâb, suâl ve rahatsız edici hallerinden korumasını, Arş'ımn gölgesinde gölgelendirmesini, sırat üzerinden meleklerin kanatları üzerinde en sür'atli biçimde geçmemizi, Rasûlullah (a.s.) m havzından su içmemizi, cennete hesâbsız olarak ilk grup içinde girmemizi sağlamasını, bu konuda güvence vermesini istedim. Rasûlullah (a.s.) bunların tümü için te'mînât verdiklerini söylüyor.
Sonra efendi hazretleri, Rasûlullah (a.s.) la yapılan bu konuşmanın uyanıklık halinde olduğunu tekrar ederek şunları söyledi: Siz ve bütün dostlarım, beni görmeniz gerekmez. Bana dost olmayanlar yani benden el almayan ve yemeğini

yemediklerim buna muhtaçtırlar. Benim dostlarım için, beni görme şartı olmaksızın yukardakilere dâir te' mînât verildi.
Ticânî devamla şöyle diyor: Beni sâdece görüp de gayesi hesâb ve cezasız cennete girmek olan kimse eğer saydığımız kimselerden, dostlarımız, bize iyilik eden, bizden el alanlardan ise bizimle beraber cennetlerde kalır. Rasûlullah (a.s.) bu konuda bana garanti verdi, söz verdi. O, sözünden dönmez. Ancak ben, bize dost olup iyilik ettikten sonra düşman olanları bu listeden çıkardım. Bunlar cenneti ummasınlar. Eğer bizim dostluğumuza sanlırsanız size haber verdiklerimle müjde-lenirsiniz. Çünkü bunlar kesinlikle olacaktır.
Müellif bu noktada bu büyük kerametin, daha önce hiç bir velîye müyesser olmadığını söylüyor. Biz buna ilâve olarak diyoruz ki; Hz. Peygamber (a.s.) hayatta iken ne ehl-i beytinden herhangi biri, ne de ashabının ileri gelenlerinden biri için, hattâ kendilerini cennetle müjdelediği kimseler için Ticânî'nin iddia ettiği gibi usûl ve fürûu mürid-leri içine alacak ölçüde bir te'minât vermemiştir. Hattâ onun getirdiği dinde, Allah (c.c.) m kendisine böyle bir şey. için izin verdiğini gösteren herhangi bir şey de yoktur. Onun getirdiği dinin kuralı; ücretin, külfetle olduğu tarzındadır.
Sahih olarak anlatıldığına göre, «Yakın akrabam sakındır.» âyeti indirildiği zaman, onları toplayan Rasûlullah (a.s.) in söylediklerinden biri de : Dinin gereklerini yapınız. Ben Allah (c.c.) nezdinde sizin için hiç bir şey yapamam, hadîsidir. Hz. Peygamber (a.s.) bu cümleyi amcası, halası, kızı Fatıma ve eşi Hatice (r.a.) için söylemiştir. Ticânî ise tüm kendisine uyanların, yakınları ve dostlarının, kendisine iyilik edenlerin cennette peygamberlerin ümmetlerinin de üstünde bir yerde olacaklarını açıkça söylüyor. Bu; kendisinden önce kimsenin cür'et edemediği bir yalandan başka bir şey değildir.
Beşinci Örnek: Ticânî'nin uydurma virdlerinin, hadîslerle nakledilen tüm nafile ibâdetlerden daha üstün olduğuna dâirdir.
Müellifin «Fâtih» dediği ve uyanık bir halde iken Rasûlullah (a.s.) m emrettiğini söylediği şu salavâta bakalım : Allah'ım, kapattığı zaman açan daha öncekilerin sonu olan, hakka hak ile yardım eden, senin doğru yolu gösteren Muhammed efendimize onun akrabalarına rahmet et. Bu zâtın anlattığına göre; Şeyhi Ticânî bunu okurmuş, sonra onu bir defa okumaya bedel Delâil-i Hayrât'ı yetmiş bin defa hatmetmek üzere bırakmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Delâil-i Hay-rât'ı bırakıp o salavâta dönmesini emretmiş. Bu konu kitabta şöyle anlatılmaktadır : Peygamber efendimiz (s.a.) bu duayı okumamı emrettiler. Bunun üzerine onu okumanın faziletini sordum. Peygamber efendimiz (s.a.) bu duayı bin kere okumanın, altı defa Kur'an'ı hatmetmeye denk olduğunu buyurdu. Bir defasında da bu duayı bir defa okumanın, dünyada çekilen bütün teşbihlere küçük büyük tüm zikirlere, altı bin kere Kur'an'ı okumaya denk olduğunu açıkladılar.
Dualardan biri de seyfi duasıdır. Onu bir defa okumanın sevabı; Ramazân orucunun, kadir gecesini ihya etmenin ve bir senelik ibâdetin sevabına denktir. Rasûlullah (a.s.) bana böyle spyledi.
«Ya men azhare...» diye başlayan duâ ise, bu seyfi duasından daha büyüktür. Bu duâ, Cebrail (a.s.) in Peygamber (a.s.) e hediyesidir. Onun Hz. Peygamber (a.s.) e haber verdiğine göre; yedi kat göklerin melekleri, bu duanın faydalarını anlatmaya

çalışsalar kıyamete kadar anlatıp bitiremezler. Bu duâ hakkında Allah Teâlâ şöyle buyu-rurmuş : Bu duayı edene yedi kat göklerde, cennet ve cehennemde, Arş ve Kürsî'de yaratmış bulunduğum varlıklar kadar, yağmur damlaları denizler, kum ve çakılların sayısı kadar sevâb veririm. Yine Allah Teâlâ, bu duayı okuyana yetmiş tane büyük peygamber sevabı verir. Bu; Ömer İbn Şuayb'm defterinde bulunmaktadır. Babası, dedesi ve Rasûlullah (a.s.) senedi ile rivayet edilmektedir. Sahîh olan bu hadîsin sıhhatini Hâkim doğrulamaktadır.
Müellif, baştan sona tamamen yalandan ibaret olan bu sözleri' kendisine şeyhi Ticânî'nin yazdırdığını söylemektedir. Müellif şeyhinden nakillere şu ifâdelerle devam ediyor :
Kendisine Fâtih Salavâtını sordum. Altı yüz bin rek'at namaza denk olduğunu söylediler. Her bir salavâtta bu sevâb olur mu? diye sordum. Evet, dediler...
Sonra kendisine : Ona salavât getirmenin her biri dört yüz defa haccetmeye denk olan dört yüz defa cihâd etmeye denk olduğu mealinde rivayet edilen hadîsin sahîh olup olmadığım sordum. Sahihtir, buyurdular. Kendisine Fâtih salâvatını da sordum. O, salavâtın her biri dört yüz bin defa cihâd etmek değerinde olan altı yüz bin rek'at namaza denk olduğunu buyurdu. Bu salavâtı bir defa okuyan kimse için meleklerin, cinlerin ve insanların dünya kurulandan beri kılmış olduğu namazın altı yüz bin kat sevabı bir hûrî, on günâhın silinmesi, on sevâbm yazılması, kendisine on derecenin verilmesi, Allah (c.c.) ve meleklerinin kendisine on defa rahmet göndermesi, istiğfar etmesi gibi mükâfatlar vardır. (Şeyh efendi şöyle dedi":) Bunu kalbinle düşünürsen bu salavâta denk bir ibâdet olmadığım görürsün. Şimdi bir de onu çok defalar okuyan kimsenin Allah (c.c.) katında ne kadar mükâfatlar alacağını düşün.
Müellif bundan sonra, kendi aklının da ermediği ve aslında bunu aklın kavrayamayacağını söylediği yukarıda zikrettiğimizden daha aşırı olan mübalâğalara yer vermektedir. Milyonlarca insan ve meleğin sevabına denk saydığı ve İsm-i A'zam ile yapılan duadan başka bütün dualardan üstün tuttuğu şeklinde ifade ettikleri duâ bu cümledendir.
Kitabın yüz ikinci sayfasında müellif şöyle diyor: Faide, Efendi hazretleri dedi ki: Hz. Peygamber (a.s.) e bir defa salavât getirildiği zaman, onu getiren için Allah (c.c.) a tesbîh etmesi ve bunun duası o salavâtı getirene olması için Allah (c.c.) m yaratacağı yetmiş bin kanatlı meleğin dillerinin sayısı 1.400 bindir. Her bir dil, bir anda Allah (c.c.) ı 70.000 lisân ile tesbîh eder. Bütün bunların sevabı, Hz. Peygamber (a.s.) e bir defa salavât getiren için verilir. Bu salavât-ı Fâtih için değildir. Onun için Allah (c.c.) yukarıdaki özelliklere sahip 600.000 kuş yaratır.
Altıncı Örnek : Ticânî'yi sevmeyen onu tenkid eden kimsenin kâfir olarak öleceği hakkındadır.
Bu kitapta tümüyle selef akidesine, muhaddis, fıkıh imâmı, mü-fessir ve kelâm âlimlerinin îmânlarına ters inanışlar vardır ki; bu tür inançlar Bâtmiyye, İttihâdiyye v.s. aşın mutasavvifeden sudûruna alışmış olduğumuz şeylerdir.
Ticânî mürîdlerini, kendisine itiraz etmek ve reddetmekten men'e-derken aşırılığa kaçmaktadır. Onun iddiasına göre onun yaptığı bir işi beğenmeyen, sözünü yanlış bulan, onu kınayan suçlayan ve sevmeyen kimse kesinlikle kâfir olarak ölür. Bu iddia da bütün mürîdlerinin, usûl ve furûunun kesinlikle cennete gireceği iddiası

gibi bâtıldır. Çünkü bunlar, gayba âit bilgilerdir ve bunları ancak Allah (c.c.) bilir. Ulemâ, muayyen bir kimsenin kesinlikle cennete veya cehenneme gireceğine hükmetmenin Allah (c.c.) tarafından bildirilmedikçe caiz olmadığı meselesinde ittifak etmişlerdir. Ancak kesin olan şudur ki; îmân ile ölen kimse cennete, şirk ve küfür üzere ölen ise cehenneme girecektir. Ölüm anını ise Allah (c.c.) tan başka kimse bilmez.
Eğer bu zâtın Mısır ve Mağrib topraklarında mürîdleri olmasaydı; bu sayfalan, hurafeleri ile karalamayacaktık. Bana bu zâtın batıl id-diâlan ile ilgili bazı fetvalar sorulduğunda, onlann bâtıl olduğunu söyledim ve görüşlerimi el-Menâr mecmuasında neşrettim. Sonra bu tarî-katm mensûblanndan bazılan, aynı meseleleri el-Ezher meşîhat-ı İs-lâmiyyesinin Nûr'ul-İslâm adlı mecmuası müelliflerine götürmüşler. Bu makamın müftüsü, toprağın peygamberlerin bedenlerini çürütmeyeceğini, onlann mezariannda diri olarak bulunduklarını, kendilerine selâm verenlerin selâmlarını karşıladıklarını ileri sürerek onların if-tiralarını tasvîb eder bir fetva vermiştir.
Gerçek şu ki: Şühedâ ve peygamberlerin ölüm sonrası hayatlarına dâir rivayet edilen haberler; gayba âit meseleler olup bunlara başkaları kıyâs olunamaz, bu konuda nakillerin dışına çıkılamaz. Ulemâ, bu noktada icnıâ' etmiştir.
Bunlara ilâve olarak şunu ifâde edelim ki: Ticânîy'ye tarikatının Mağrib ve Sudan'da Sünûsiyye ve Kâdiriyye gibi, İslâm düşmanı sömürgecilik ve hıristiyanlaştırma hareketine karşı koyma noktasında lehinde puanları olduğunu biliyoruz. Fakat bu tarikat mensûblannm temel kitabı mâhiyetinde olan Cevâhir'ul-Maânî kitabı, İslâm'ın kesin ve temel konularını bilen herhangi bir nıüslümanın kabul edemeyeceği yanlış ve bâtılları onların üzerine yüklemiş durumdadır.[37]

65 — Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü izzet, bütünüyle Allah'ındır. O, Semî'dir, Alîm'dir.
66 — Dikkat edin; göklerde ve yerde kim varsa, hepsi Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte Allah'a koştukları ortaklara tâbi olmuyorlar, onlar bir takım zanlara uyuyor ve ancak yalan söylüyorlar.
67 — O'dur size geceyi dinlenesiniz diye karanlık ve gündüzü çalışasmız diye aydınlık kılan. Kulak veren bir kavim için bunlarda âyetler vardır.

Allah Teâlâ, elçisi (s.a.) ne hitaben buyurur ki: «Bu müşriklerin söylemiş oldukları sözler seni üzmesin. Onlara karşı Allah'tan yardım iste ve O'na tevekkül et. Bütün izzet muhakkak ki Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. O, kullarının sözlerini en iyi işiten ve onların durumlarını en iyi bilendir.» Sonra Allah Teâlâ, göklerin ve yerin mâliki olduğunu, müşriklerin ne zarar ve ne de bir faydalan olmayan putlara taptıklarım, onların putlara tapınmalarında bir delilleri olmadığını, aksine onların sâdece zanlanna, iftira ve yalanlarına tâbi olduklarını haber verir. Ve yine haber verir ki; hareketlerinden, yorgunluk ve zahmetlerinden istirahat etsinler diye kullan için geceyi yaratan O'dur. Gündüzü de onlann geçimleri, çalışmaları, seferleri ve faydalan için aydınlık olarak O yaratmıştır. Kulak veren, bu hüccet ve delilleri işi-terek onlardan ibret alan, bunlarda onları yaratanın, takdir edenin ve idare edenin azametine delil bulanlar için âyetler vardır.[38]

68 — Allah çocuk edindi, dediler. Hâşâ, Allah bundan münezzehtir. O, müstağnidir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu hususta hiç bir deliliniz yok. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?
69 — De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır.
70 — Dünyada biraz faydalanma vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.

Allah'a Çocuk İsnâd Edenler

Allah Teâlâ, kendisinin çocuğu olduğunu iddia edenlerin iddialarını reddederek buyurur ki: «Hâşâ, Allah bundan münezzehtir, yücedir. O'nun dışındaki her şeyden müstağnidir. Her şey O'na muhtaçtır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun yarattıklanndan bir çocuğu nasıl olabilir? Her şey O'nun malı ve her şey O'nun kulu iken bu nasıl mümkün olabilir? Bu hususta hiç bir deliliniz yok. Söylediğiniz yalan ve iftiraya dâir yanınızda herhangi bir delil yok. Bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?» Bunlar kuvvetli bir vaîd, inkâr ve şiddetli bir tehdîddir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Bir kısım kimseler: Rahman çocuk edindi, dediler. Andol-sun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız. Neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti. Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü. Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmân'a mutlaka kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95).
Sonra Allah Teâlâ kendisini yalanlayan, iftira eden, kendisinin çocuğu olduğunu sananları tehdîdle onların dünyada ve âhirette kurtuluşa ermeyeceklerini haber verir. Dünyada onlarm küfürlerini derece derece arttırır, onlara mühlet verir. Ve onları az bir miktar faydalandırır. Sonra onları, şiddetli bir azaba dûçâr kılar. Nitekim şöyle buyurur : «Dünyada biraz kısa bir müddet faydalanma vardır. Sonra kıyamet günü dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı, Allah'a karşı iddia etmiş oldukları iftira ve yalanlarında; yalanları, iftirâlan sebebiyle onlara en şiddetli azabı tattıracağız.»[39]

71 — Onlara Nuh'un haberini oku. Hani Nuh, kavmine demişti ki: Ey kavmim, aranızda kalmam, Allah'ın âyetlerini hatırlatmam, onlarla öğüt vermem size ağır geliyorsa; ben Allah'a tevekkül ettim. Siz ve ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı karârlaştırm, içinizde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın, sonra bana mühlet de vermeyerek yapacağınızı yapın.
72 — Yüz çevirirseniz; zâten ben sizden öğütlerimin karşılığı olarak bir ücret istemedim. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Ben, müslümanlardan olmakla emro-lundum.
73 — Onu yalanladılar; ama Biz, onu ve gemide beraberinde bulunanları kurtardık. Bunları yeryüzünün halîfeleri yaptık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. Bir bak uyarılanların sonu nice oldu.

Hz. Nuh'un Haberi

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitaben şöyle buyurur : Seni yalanlayan ve sana muhalefet eden Mekke kâfirlerine Nuh'u ve kendisini yalanlayan kavmi ile olan haberini anlat, haber ver, Allah Teâlâ sonuncularına varıncaya kadar onların topunu suda boğma ile nasıl helak edip köklerini kazımıştır. Belki bu suretle onların başına gelen helak ve yok olmanın kendi başlarına gelmesinden sakınırlar. Nuh kavmine : «Ey kavmim, aranızda kalmam, Allah'ın âyetlerini, hüccet ve burhanlarını sizlere hatırlatmam, onlarla öğüt vermem size ağır geliyorsa; ben (ancak) Allah'a tevekkül ettim. (Size bunun ağır gelip gelmemesi beni ilgilendirmez ve ben bu davetimden asla vazgeçmem.) Siz ve (Allah'ın dışında tapagelmekte olduğunuz putlardan olan) ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı karârlaştırın. İçinizde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın. (Benimle durumunuzu açığa vurup halledin. Eğer kendinizin doğru ve gerçekçi olduğunu sanıyorsanız, üstüme yürüyüp hakkımdan gelin.) Sonra bana mühlet de vermeyerek (Bir an bile benim hakkımda) yapacağınızı (geciktirmeyip, gücünüz neye yetiyorsa onu) yapın.» Ben size aldırmıyorum, sizden korkmuyorum. Zî-râ siz hiç bir şekilde hak üzere değilsiniz. Nitekim Hûd (a.s.) da kavmine şöyle demiştir : «Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki, sizin Allah'tan o başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana, sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben sâdece benim de, sizin de Rabbı-nız olan Allah'a dayanıp güvendim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 54-56).
«Yüz çevirirseniz; (ve itaat etmez, yalanlarsanız) zâten ben sizden öğütlerimin karşılığı olarak bir ücret istemedim. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum. (Emrolun-muş olduğum Allah'a teslim olmaya sımsıkı yapışırım.)» İslâm; her ne kadar şeriatları ve metodlan müteaddit olsa da, ilklerinden sonuncularına varıncaya kadar bütün peygamberlerin dinidir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: «Sizden her biriniz için bir yol, bir şeriat kıldık.» (Mâide, 48). İbn Abbâs, bu âyetteki ve kelimelerini yol ve sünnet olarak açıklamıştır. Bu cümleden olarak Nûh (a.s.) şöyle demişti: «Ben müslümanlardan olmakla emrolundum.» (Nemi, 91). Allah Teâlâ İbrahim Halil'in şöyle dediğini haber verir : «Hani Rabbm ona : Teslim ol, buyurduğu zaman o da: Âlemlerin Rabbına teslim oldum, demişti. İbrahim bunu oğullarına da tavsiye etti. Ya'kûb da : Ey oğullarım, Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin,'dedi.» (Bakara, 131-132), Yûsuf (a.s.) demiştir ki: «Rabbım bana Sen mülk verdin ve sözlerin te'vîlini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı, Sen dünyada da, âhi-rette de benim velîmsin. Müslüman olarak canımı al. Ve beni sâlihlere kat.» (Yûsuf, 101). Mûsâ (a.s.) : «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve teslim olmuşsanız O'na güvenin.» (Yûnus, 84) demiş; sihirbazlar: «Rabbımız; üzerimize sabır yağdır ve bizi müslüman olarak öldür.» (A'râf, 126) demişler, Belkıs : «Rabbım, şüphesiz ben kendime zulmetmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum.» (Nemi, 44) demiştir. Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Doğrusu Tevrat'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş

peygamberler... onunla hükmederlerdi.» (Mâide, 44), «Hani ben, Havarilere : Bana ve peygamberime îmân edin, diye vahyetmiştim de; inandık, şâhid ol ki biz, müs-lümanlanz, demişlerdi.» (Mâide, 111). Rasûllerin sonuncusu ve beşe-riyyetin efendisi de şöyle demiştir: «Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O' nun hiç bir ortağı yoktur. Ben böylece emrolundum ve ben müslüman-ların ilkiyim.» (En'âm, 162-163). Yine bu sebepledir ki kendisinden rivayeti sabit olan bir hadîste Hz. Peygamber : Biz peygamberler topluluğu; baba bir, analar ayrı kardeşleriz, dinimiz birdir, buyurmuştur ki o da; her ne kadar şeriatları çeşitli olsa dahi tek ve ortağı olmaksızın
Allah'a ibâdettir. Hz. Peygamberin hadîsinde geçen kısmının anlamı; baba bir, değişik annelerden olma erkek kardeşlerdir.
«Onu yalanladılar; ama Biz, onu ve gemide beraberinde bulunan {onun dinindeki) lan kurtardık. Bunları yeryüzünün halîfeleri yaptık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. (Ey Muhammed.) uyanlanların (söz dinlemeyenlerin) akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak; (inananları nasıl kurtardık ve yalanlayanları nasıl helak ettik.)»[40]

74 —Sonra onun arkasından peygamberleri kavimlerine gönderdik. Onlara apaçık âyetler getirdiler. Fakat önceden yalanladıkları için inanmadılar. Aşırı gidenlerin kalblerini işte böylece mühürleriz.

Allah Teâlâ buyurur ki: Sonra Nuh'un arkasından peygamberleri kavimlerine gönderdik. Onlar getirdiklerinin doğruluğuna hüccetler, deliller, burhanlar getirdiler. Fak*^ önceden yalanladıkları için inanmadılar. Ümmetler kendilerine ilk gönderileni yalanlamaları sebebiyle peygamberlerinin kendilerine getirdiklerine inanmadılar. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları ifcinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110).
Allah Teâlâ : «Aşın gidenlerin kalblerini işte böylece mühürleriz.» buyuruyor. Nasıl ki Allah Teâlâ onların kalblerini nıühürlemiş ve önceki yalanlamaları sebebiyle îmân etmemişlerse aynı şekilde Allah Teâlâ onlardan sonraki benzerlerinin kalblerini de mühürler. Ve acıtıcı azabı görünceye dek îmân etmezler. Burada kasdedilen şudur: Allah Teâlâ, peygamberleri yalanlayan ümmetleri helak buyurmuş, onlara îmân edenleri ise kurtarmıştır. Bu, Nuh (a.s.) dan sonradır. İnsanlar Âdem'in zamanından itibaren, Nûh'dan önce putlara tapmayı ihdas edinceye kadar İslâm üzere idiler. Allah Teâlâ onlara Nûh (a.s.) u gönderdi. Bu sebepledir ki kıyamet günü mü'minler ona : «Sen Allah Te-âlâ'nın yeryüzü halkına göndermiş olduğu ilk peygambersin.» diyeceklerdir. İbn Abbâs der ki: Âdem ile Nûh arasında on nesil vardır ve hepsi de İslâm üzeredir. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Nuh'tan sonra nice nesilleri yok etmişizdir. Kullarının günâhları için Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.» (İsrâ, 17). buyurur ki bu,-peygamberlerin ve rasûl-lerin sonuncusu ve rasûllerin efendisini yalanlayan müşrik araplar için büyük bir tehdîddir. Bu peygamberleri yalanlayanların başlarına Allah Teâlâ'nın zikretmiş

olduğu azâblar gelmişse, onlardan daha büyüğü irtikâb eden, işleyenler hakkında ne düşünürler?[41]

75 — Bunlardan sonra Müsâ ile Harun'u âyetlerimizle Firavun'a ve erkânına gönderdik. înanmayı kibirlerine yediremediler. Zâten günahkâr bir topluluktular.
76 — Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakit; doğrusu bu, apaçık bir büyüdür, dediler.
77 — Mûsâ dedi ki: Hak size geldiğinde mi böyle söylersiniz? Bu mudur büyü? Halbuki büyücüler felah bulmazlar.
78 — Dediler ki: Siz ikiniz; bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünün büyükleri olmak için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz.

Hz. Mûsâ ve Hârûn

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunlardan (rasûllerden) sonra Mûsâ ile Harun'u âyetlerimiz (hüccet ve burhanlarımız) le Firavun'a ve erkânına gönderdik. İnanmayı, (hakka tâbi olup boyun eğmeyi) kibirlerine yediremediler. Zâten günahkâr bir topluluktular. Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakit; doğrusu bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» Sanki onlar, —Allah onları kahretsin— söylediklerinin yalan ve iftira olduğunu bile bile bu hususta yemîn de ettiler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Gönülleri, kesin olarak kabul ettiği halde zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların so-nunun nasıl olduğuna bir bak.» (Nemi, 14). Onlan inkâr sadedinde olmak üzere Mûsâ kendilerine : «Size gelen hakka dil mi uzatıyorsunuz? Bu sihir midir? Sihirbazlar zâten felah bulmazlar.» dedi. Onlar : «İkiniz; bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden çevirmek ve yeryüzünün büyükleri olmak, (büyüklük ve riyaset size olması) için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz, dediler.»
Allah Teâlâ Azız Kitabı'nda Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun kıssasını birçok kez zikretmiştir. Zira o, kıssaların en şaşırtıcısıdır. Firavun Mû-sâ'dan şiddetle korkutulmuş ve fakat kader onu hükmü altına almış, şiddetle korkutulduğa Hz. Musa'yı yatağında, sofrasında çocuğu gibiy-mişçesine terbiye etmiştir. Sonra Mûsâ büyümüş, yetişmiş ve Allah Teâlâ bir sebep yaratarak onu onların arasından çıkarıp ona peygamberlik, risâlet ve Allah ile konuşma nimeti bahşetmiş; onu Firavun'un hükümranlık ve saltanatında yüce olduğu bir zamanda Firavun'u Allah'a ibâdete ve Allah'a dönmeye çağırmak üzere peygamber olarak göndermiş, Mûsâ ona Allah'ın risâletini getirmiştir. Onun, kardeşi Hâ-rûn (a.s.) dışında bir veziri ve yardımcısı da yoktu. Firavun büyüklen-miş, inâdla isyan etmiş, hamiyyetine ve baş kaldıran habîs nefsine kapılmış, çağrıya uymamakta diretmiş ve Musa'nın böyle bir şeye hakkı ve salâhiyeti olmadığı iddiasıyla açıkça Allah'a karşı gelmiş, büyüklen-miş, haddi aşmış ve îsrâiloğullarından îmân ehlini tahkir etmiştir. Allah Teâlâ ise elçisi Mûsâ ve kardeşi Harun'u inayeti ile korumuş, uyumayan gözüyle onları gözetmiştir. Mücâdele devam etmiş; mucizeler, akıl sahiplerini dehşete düşürüp âciz bırakacak ve karşı durulamaya-cak bir şekilde ve ancak Allah tarafından te'yîd edilmiş bilişince getirilecek şekilde birer birer Musa'nın ellerinde ortaya konulmuştur. Her bir âyet, ancak bir öncekinden daha büyük olarak zuhur etmiş, ama fakat Firavun

ve taraftarları —Allah onları çirkinleştirsin— bütün bunları yalanlama, inkâr, inâd ve büyüklenmekte ısrar etmişler, sonunda Allah Teâlâ onlara geri çevrilemeyecek gücünü, azabını göndermiş, onları bir sabah vakti toptan suda boğup helak etmiştir. «Ve böylece zulmedenler güruhunun kökü kesilmişti. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 45).[42]

79 — Firavun: Bütün bilgin büyücüleri bana getirin, dedi.
80 — Sihirbazlar gelince, Mûsâ onlara : Atacağınızı atın, dedi.
81 — Onlar atacaklarını atınca; Mûsâ dedi ki: Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, elbette fesâdçüarın işini düzeltmez.
82 — Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) mn sihirbazlarla olan kıssasını A'râf sûresinde zikretmiştir. Bu husustaki açıklamalar orada geçmişti. Kıssa; bu sûrede, aynca Tâhâ ve Şuarâ sûrelerinde de zikredilir. Firavun —Allah ona la'net etsin— insanların zihinlerini karıştırmak, Mûsâ (a.s.) mn getirmiş olduğu apaçık gerçeğe sihirbazların ve gözbağcıla-rm saçmalıklarıyla karşı durmak istemiş ve fakat kurduğu düzen ter-sine dönüp Firavun'un arzuladığının yerine o büyük ve genel toplantıda ilâhî burhanlar zuhur etmiş, ona galebe çalmıştır. «Bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar. Dediler ki: Biz, âlemlerin Rabbına inandık. Mûsâ ve Harun'un Rabbına.» (Şuarâ, 46-48). Firavun bütün sırları bile Allah'ın elçisine sihirbazlarla gâlib geleceğini sanmış, ancak hüsrana düşüp cenneti kaybetmiş ve ateşi kendine vâcib kılmıştır.
«Firavun : Bütün bilgin büyücüleri bana getirin, dedi. Sihirbazlar gelince, Mûsâ onlara : Atacağınızı atın,» dedi. Hz. Mûsâ sihirbazlara bu sözü söylemiştir, zîrâ onlar Firavun tarafından bol hediyyeler ve kendisine yakınlardan kılınma va'dini almış olarak saf tuttuklarında : «Dediler ki: Ey Mûsâ, sen at, ya da ilk atanlar biz olalım. O da: Hayır, siz atın, dedi.» (Tâhâ, 65-66). Hz. Mûsâ, insanlar onların yaptıklarını görsünler, sonra kendisi onların peşinden hakkı getirip bâtılı izâle etsin diye başlamanın onlar tarafından olmasını istemiştir. Bu sebepledir ki: «Atınca; halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir getirmiş oldular.» (A'râf, 116), «Bunun için Mûsâ, içinde bir korku hissetti. Korkma, muhakkak sen üstünsün, dedik. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun... Yaptıkları başarı kazanamaz.» (Tâhâ, 67-69). İşte onlar attıklarında Hz. Mûsâ : «Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, elbette fe-sâdçılarm işini düzeltmez. Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir, demiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr İbn Haris' in... Leys İbn Ebu Süleym'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre; bu âyetler, Allah'ın izniyle sihre şifâdır. İçinde su olan bir kaba okunur, sonra sihir yapılmış olanın başına bu su dökülür. Bu âyetler Yûnus sûresinden : «Onlar atacaklarını atınca; Mûsâ dedi ki: Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Al-lah, elbette fesâdçıların işini düzeltmez. Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir.)» âyeti, «Böylece hak yerini buldu ve onların yapmakta oldukları şeyler de boşa gitti.» (A'râf, 118) âyeti ve sonraki dört âyet, ve

((Yaptıkları sâdece sihirbaz düzenidir. Nerede olursa olsun, sihirbaz asla başarı kazanamaz.» (Tâhâ, 69) âyetidir.[43]

83 — Firavun ve erkânının kendilerine fenalık yapmasından- korktuklarından, kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Musa'ya îmân etmedi. Çünkü Firavun, yeryüzünde çok ululanan ve gerçekten aşırı gidenlerdendi.

Allah Teâlâ, getirmiş olduğu apaçık âyetler, kesin hüccetler ve parlak burhanlara rağmen Hz. Mûsâ (a.s.) ya Firavun kavminden Firavun ve erkânı kendilerini eskiden içinde bulundukları küfre yeniden döndürür korkusuyla bu kavmin gençlerinden çok azı dışında kimsenin îmân etmediğini haber veriyor. Zîrâ Firavun zâlim, inâdçı, isyan ve haddi tecâvüzde aşın idi. Satvetli, heybetli olup tebeası ondan şiddetle korkardı.
Avfî, «Firavun ve erkânının kendilerine fenalık yapmasından korktuklarından, kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Musa'ya îmân etmedi.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : İsrâilo-ğullan dışında Musa'ya îmân eden gençler, Firavun kavminden az sayıda kimselerdir. Firavun'un karısı, Firavun ailesinden birisi, Firavun' un hazinedarı ile hazinedarın karısı bunlardandır. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Musa'ya îmân etmedi.» âyetinde İsrâiloğullarmın kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs, Dahhâk ve Katâde'den rivayete göre; âyette geçen kelimesi, az anlamındadır. Mücâhid, «Kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Musa'ya îmân etmedi.» âyeti hakkında der ki: Bunlar, Musa'nın kendilerine gönderildiği kimselerin çocuklarıdır. Uzun bir süre geçmiş ve babaları ölmüştü. İbn Cerîr, zamirin âyette kendinden önce zikredilenlerin en yakınma dönmesi suretiyle âyette kasdedilen gençlerin, Firavun kavminden olmayıp, İsrâiloğullanndan olduğu şeklindeki Mücâhid'in sözünü tercih etmiştir. Ancak bu, şüphelidir. Zîrâ Mücâhid, zürriyet kelimesi ile yeni yetme gençleri ve bunların İsrâiloğullarmdan olduğunun kasdedildiğini söylemiştir. Halbuki bilinen; İsrâiloğuUanmn bütününün, Mûsâ (a.s.) ya îmân etmiş olduğudur. Onlar, Mûsâ ile müjdelenmişlerdi. Geçmiş kitablarında Hz. Musa'nın sıfatlarını, niteliklerini, Allah'ın Hz. Mûsâ ile kendilerini Fi-ravun'un esaretinden kurtarıp ona gâlib getireceğini biliyorlardı. Bu sebepledir ki bu, (Hz. Musa'nın yapacakları) Firavun'a ulaştığında son derece korkmuş ve fakat bu korkusu ona bir fayda sağlamamıştı. Hz. Mûsâ geldiğinde; Firavun, İsrâiloğullarına ağır eziyyetler etmiş ve onlar : «Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildi' » demişler. Hz. Mûsâ (a.s.) da : «Rabbınızm, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine getirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129) demişti. Bu, kesin olduğuna göre; gençlerin, İsrâiloğulları olan Musa'nın kavminden olması nasıl kas-dedilebilir?
Allah Teâlâ buyurur ki: «Firavun ve erkânının kendilerine fenalık yapmasından korktuklarından...» Firavun kavminin eşrafının, onları fitneye düşürmesinden korkuyorlardı. İsrâiloğullanndan Kârûn dışında Firavun'un kendisini îmânı sebebiyle fitneye düşürmesinden korkan kimse olmamıştır. Kârûn, Musa'nın

kavminden idi ve onlara karşı gelmişti. Aynı zamanda o, Firavun'a yakın ve onunla ilişki halinde olup onun ipine sarılmıştı.(...)[44]

84 — Mûsâ dedi ki: Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a imân etmişseniz ve müslüman olmuşsanız artık O'na tevekkül edin.
85 — Onlar da dediler ki: Biz, Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler güruhu ile sınama.
86 — Merhametinle o kâfirler güruhundan bizi kurtar.

Allah Teâlâ, Hz. Musa'nın İsrâiloğullanna şöyle dediğini haber verir : «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve müs-lüman olmuşsanız artık O'na tevekkül edin.» «Allah, kendine güvenip tevekkül edenlere yeter. Allah kuluna yetmez mi?» (Zümer, 36), «Kim Allah'a tevekkül ederse; O, kendisine yeter.» (Talâk, 3).
Allah Teâlâ, bir çok yerde ibâdet ile kendine tevekkülü birlikte zikreder. Şu âyetlerde durum böyledir : «Öyleyse O'na ibâdet et. Ve O' na güven.» (Hûd, 123), «De ki: O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayanıp güvendik.» (Mülk, 29), «Doğunun da Batının da Rab-bıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» (Müzzem-mil, 9). Ayrıca Allah Teâlâ, mü'minlere bütün namazlarında defalarca : «Ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.» demelerini emretmiştir. İsrâiloğulları bu emre uymuşlar ve : Biz Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler güruhu ile sınama. Onları bize muzaffer kılma, onları bizim üzerimize musallat etme. Eğer bize karşı muzaffer olurlarsa kendilerinin hak üzere bizim de bâtılda olduğumuzu sanır ve buna aldanır, bununla fitneye düşerler, demişlerdir. Bu açıklama, Ebu Miclez ve Ebu Duhâ'dan rivayet edilmiştir. İbn Ebu Necîl ve bir çokları Mücâhid'den rivayetle burayı şöyle açıklar: Bizi, ne Firavun kavminin elleriyle ve ne de katından bir azâbla azâblan-dırma. Eğer böyle yaparsan, Firavun kavmi : Eğer hak üzere olsalardı, azaba dûçâr kalmaz ve biz onların üzerine musallat kılınmazdık, derler ve bizim yüzümüzden fitneye düşerler. Abdürrezzâk'm İbn Uyey-ne kanalıyla Mücâhid'den rivayetine göre; o, «Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler güruhu ile sınama.» âyeti hakkında şu açıklamayı getirir*: Onları bizim üzerimize musallat kılıp, bizi onlarla sınama. «Merhametinle, ihsanınla o hakkı inkâr eden, örtüp gizleyen o kâfirler güruhundan bizi kurtar.» Muhakkak ki biz, sana îmân ve tevekkül etmişizdir, dediler.[45]

87 — Mûsâ ve kardeşine de vahyettik ki: Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın; evlerinizi namazgah edinin namaz kılın; ve mü'minlere müjdele.

Allah Teâlâ İsrâiloğullannı Firavun ve kavminden kurtarmasının sebebini ve İsrâiloğullannı onlardan nasıl kurtardığını zikrediyor. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun'a Mısır'da kavimleri için evler edinmelerini emretmişti. Müfessirler, «Evlerinizi namazgah edinin.» âyetinin anlamında ihtilâf etmişlerdir. Sevrî ve başkalarının Husayl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; o, «Evlerinizi namazgah edinin.» âyeti hakkında : Evlerini mescid haline getirmekle (evleri mescidler edinmekle) emrolundular, demiştir. Yine Sevrî'nin Mansûr' dan, onun da

İbrahim'den rivayetine göre; o, «Evlerinizi namazgah edinin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar korkuyorlardı da evlerinde namaz kılmakla emrolundular. Mücâhid, Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve babası Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir ama Firavun ve kavminin, onlara olan işkencesi artıp onları iyice sıkıştırdıklarında namazı çoğaltmakla emrolunmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Ey îmân edenler, sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin.» (Bakara, 153) buyurmuştur. Bir hadîste zikredildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) herhangi bir sıkıntıya dûçâr kaldığında namaz kılardı. Hadîsi, Ebu Dâvûd tahrîc etmiştir. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Evlerinizi namazgah edinin, namaz kılın; ve mü'minlere (sevâb ve yakın bir zaferi) müjdele.» buyurmuştur. Bu âyetin tefsirinde Avfî, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : İsrâilo-ğulları Firavun'un kendilerini bir araya getiren (cemâatin toplandığı) kiliselerde öldürmesinden korktuklarında evlerini kıbleye doğru mescidler haline getirmek ve oralarda gizlice namaz kılmakla emrolundular. Katâde ve Dahhâk da böyle söylemiştir. «Evlerinizi namazgah edinin.» âyetini Saîd İbn Cübeyr : Birbirlerine karşı (mukabil) hale geti-rin, şeklinde açıklamıştır.[46]

88 — Mûsâ dedi ki: Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin
Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar, elim azabı görmedikçe îmân etmezler.
89 — Allah : İkinizin de duası kabul olundu. İkiniz de doğru yolda devam edin ve sakın bilmezlerin yolunu tutmayın, buyurdu.

Allah Teâlâ burada Hz. Musa'nın, Firavun ve erkânına isyan, kibir, büyüklenme ve haksızlık ile sapıklıklarında, küfürlerinde, inâd ve inkârla devam edip hakkı kabul etmemekte direttikleri zaman nasıl beddua ettiğini haber veriyor. O, şöyle demişti: «Rabbımız, Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin. Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? (Onların benimle gön-derdiğine îmân etmeyeceklerini bildiğin halde, katından onların küfürlerini derece derece arttırmak üzere onlara bunları verdin.) Bu anlam, âyetteki kelimesinin ilk harfini fetha ile okuma halindedir. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Onlardan bazılarını denemek için...» (Tâhâ, 131) buyurmuştur. Diğerleri ise, bu kelimenin ilk harfini zamme ile okumuşlardır. Buna göre anlam şöyle oluyor : «Onlara verdiğinle kullarından dilediklerin sapıtıp fitneye düşsün, senin saptırdığın kimseler onlara bu malları onları sevdiğin ve onlarla alâkalandığın için verdin sansınlar için.» «Rabbımız, mallarını yok et.» âyet-i kerîme'sindeki kelimesini İbn Abbâs ve Mücâhid, «Helak et.» şeklinde anlamışlardır. Dahhâk, Ebu'l-ÂIiye ve Rebî' İbn Enes : Allah Teâlâ, onları (mallarını) eskiden oldukları şekil üzere nakışlı taşlar kılmıştır, derler. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre; onların ekinleri, taşa dönüşmüştü. Mu-hammed İbn Kâ'b el-Kurazî burayı; Onlann şekerlerini taş haline getir, şeklinde açıklar.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize îsmâîl İbn Ebu Harisin... Muhammed tbn Kays'dan rivayetine göre; Muhammed İbn Kâ'b, Ömer îbn Abdül-azîz'e Yûnus sûresinden :

«Mûsâ : Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin... Rabbımız, mallarını yok et.» âyetini sonuna kadar okumuştu. Ömer ona : Ey Ebu Hamza, yok etme, silme hangi şeydir? diye sordu. Muhammed İbn Kâ'b: Bütün mallan taşa dönüşmüş, dedi. Ömer İbn Abdülazîz kölesine : Bana bir kese getir, dedi de köle keseyi getirdi. Bir de baktılar ki içinde kesilmiş, taşa dönüşmüş, taş kesilmiş nohut ve yumurtalar var.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Onların kalblerini sık. —İbn Abbâs'a göre; kalblerini mühürle.— Çünkü onlar, can yakıcı azabı görmedikçe îmân etmezler.») Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun ve erkânına bu şekilde Allah için ve Allah'ın dini için öfkelenerek beddua etmiştir. Onun için iyice anlaşılmıştır ki onlarda hiç bir hayır yoktur ve onlardan bir hayır da gelecek değildir. Nitekim Hz. Nûh (a.s.) da beddua etmiş ve : «Rab-bım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç kimse bırakma. Çünkü Sen onları bırakırsan, kullarını yoldan çıkarırlar. Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» (Nûh, 26-27) demişti. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) nın onlar hakkındaki bu bedduasını kabul buyurmuştur. Kardeşi Hârûn da bu duaya âmîn demişti. Bunun için Allah Teâlâ: «İkinizin de duası kabul olundu.» buyurmuştur. Ebu'1-Âli-ye, Ebu Salih, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve Rebî' îbn Enes derler ki: Mûsâ duâ etmiş ve Hârûn da âmîn demişti. Buranın anlamı şöyledir: Firavun ailesinin helaki hususunda ikinizin de dileğine icabet ettik. İmâma uyanın Fâtiha'nın okunmasında âmîn demesi, onu okumuş olması mesabesindedir, diyenler bu âyeti delil getirirler. Zîrâ Mûsâ duâ etmiş, Hârûn da âmîn demiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «İkinizin de duâası kabul olundu. Nasıl ki duanıza icabet olunmuşsa, siz de doğru yolda ve benim emrim üzere devam edin.» İbn Abbâs'tan rivayetle îbn Cüreyc âyetteki kelimesini: Emrime uyun, emrimi yerine getirin, şeklinde anlamışlardır ki; bu, istikâmet üzere olmaktır. İbn Cüreyc der ki: «Firavun'un bu bedduadan sonra kırk sene kaldığı (yaşadığı) söylenir. Muhammed îbn Ali İbn Hüseyin ise Firavun'un bu bedduadan sonra sâdece kırk gün yaşadığını söyler.[47]

90 — İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri haksızlık ve düşmanlıkla ardlanna düştüler. Firavun boğulacağı anda: İsrâiloğullarınm îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslüman-lardanım, dedi.
91 — Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculardan olmuştun.
92 — Senden sonrakilere âyet olman için bu gün sâdece senin cesedini kurtaracağız, dedik. Doğrusu insanların çoğu âyetlerimizden gafildirler.

İsrâiloğullarının Denizi Geçişi

Allah Teâlâ Firavun ve ordusunu denizde nasıl boğduğunu haber veriyor. İsrâiloğulları Mısır'dan Hz. Mûsâ ile birlikte çıktıklarında söylendiğine göre, gençler dışında altı yüz bin muhârib imişler ve kıptîler-den birçok zînet eşyasını emânet olarak almış, onları da yanlarında çıkarmışlardı. Buna son derece öfkelenen Firavun, şehirlere toplayıcılar göndermiş ve ülkesinin her tarafından ordularını toplayıp getirmişler; Firavun büyük bir azamet ve korkutucu bir ordu içinde onların

peşlerine düşmüştü. Zîrâ Allah Teâlâ, onlar hakkında murâd buyurduğunu mutlaka infaz edecekti. Memleketinin şâir yerlerinde devlet ve saltanatının uzandığı yerlerdeki herkes geri kalmayıp, orduya katıldı. Nihayet güneş doğarken İsrâiloğullarına yetiştiler. «İki topluluk karşı karşıya geldiğinde Musa'nın arkadaşları dediler ki: Gerçekten biz yakalandık.» (Şuarâ, 61). İsrâiloğulları deniz sahiline varıp Firavun peşlerinden yetiştiğinde, İki ordunun savaşmasından başka 'bir çâre kalmayınca; Mûsâ (a.s.) nın ashabı, içinde bulundukları durumdan nasıl kurtulacaklarını ısrarla sormaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) ise : «Buraya gelmekle emrolundum. Hayır, muhakkak ki Rabbım benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir.» (Şuarâ, 62) diyordu. İş ne zaman da-ralsa, genişler, fehvasınca Allah Teâlâ Hz. Musa'ya asasını denize vurmasını emretti. Hz. Mûsâ asasını denize vurdu da deniz koca dağ gibi yarıldı. «Her parçası yüce bir dağ gibi oldu.» (Şuarâ, 63). Ve her bir İsrâiloğulları kolu için bir yol olmak üzere on iki yol haline geldi. Allah Teâlâ rüzgâra emretti de, rüzgâr yanlan yerlerin toprağını kuruttu. «Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endîşe etme.» (Tana, 77). Yollar arasında her bir kavim diğerlerini görüp de helak olduklarını sanmasın için sular pencere şeklinde yarıldı. İsrâiloğullaıı denizi geçtiler. Onların sonuncuları da denizden çıkmıştı ki; Firavun ve ordusu, deniz sahiline ulaştı. Ordunun diğer sınıfları dışında Firavun'un etrafında yüz bin süvârî vardi. (Denizin yarılıp İsrâiloğullannın geçmesini) gördüğü zaman korktu, durdu ve geri dönmek istedi. Fakat heyhat! Artık kaçacak yer yoktu. Kader yerini buldu ve Hz. Musa'nın duasına icabet olundu. Cibril (a.s.) bir kısrak üzerinde geldi. Cibril'in kısrağı Firavun'un atının yanından geçip ona kişnedi. Cibril ilerleyip denize atıldı ve içine girdi. Firavun'un atı da onun peşinden ileri atılıp denize girdi. Kendine hâkim olamayan Firavun yiğitlendi de kumandanlarına cesur görünmeye çalıştı ve : İsrâiloğulları denize girip oradan geçmeye bizden daha lâyık değildirler, dedi. Sonuncularına varıncaya kadar hepsi birden ileri atıldı. Mikâîl ardlannda idi ve onlardan hiç birini bırakmayıp tamâmını önde yürüyenlere iltihâk ettirdi. Tamâmı deniz içinde toplanıp ilkleri oradan çıkmaya davranmca her şeye gücü yeten Allah Te-âlâ denize onların üzerine kapanmasını emretti. Deniz yüzerlerine kapandı da onlardan biri bile kurtulamadı. Dalgalar onları bir altına alıyor, bir yukarı fırlatıyordu. Dalgalar Firavun'un üstünde toplanıyordu. Nihayet sekerât-ı mevt kendini kapladığında bu durumdayken: aîsrâiloğullannm îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanmı.» dedi. îmânın fayda vermeyeceği bir yerde îmân etti. «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Ötedenberi kulları hakkında yürürlüktedir ve işte kâfirler burada hüsrana uğrayacaklar.» (Ğâfir, 84-85).
Firavun bu sözleri söylediğinde; Allah Teâlâ, ona cevaben şöyle buyurdu ; «Şimdi mi inandın? (Bu sözü şimdi mi söylüyorsun?) Halbuki daha önce (kendinle Allah arasındaki hususlarda Allah'a isyan etmiş) baş kaldırmış ve (yeryüzünde insanları saptıran) bozgunculardan olmuştun.», «Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü de yardım görmezler.» (Kasas, 41). Allah Teâlâ'nın Firavun hakkında naklettikleri bunlardır. Allah Teâlâ, Rasûlüne bunları gaybın sırları

cümlesinden olarak hikâye buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleyman İbn Harb'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Firavun : «İsrâiloğuIIarınm îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım.» dediğinde Cibril bana dedi ki: Ey Muhammed, beni bir görecektin; denizin kara çamurundan almış, rahmet kendisine yetişir korkusuyla bunları Firavun'un ağzına dolduruyordum. Hadîsi Tirmizî; İbn Cerir ve İbn Ebu Hatim tef-sirlerinde Hammâd İbn Seleme kanalıyla tahrîe etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Şu'be'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Cibril bana dedi ki: Beni bir göreydin; denizin kara çamurundan almış, rahmet kendine yetişiverir korkusuyla bunu Fira-vun'un ağzına dolduruyordum. Hadîsi Ebu îsâ et-Tirmizî ve İbn Cerîr de değişik bir şekli ile Şu'be'den rivayet etmişler; Tirmizî hadîsin ga-rîb, hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Hadîsin İbn Cerîr'deki bir rivayetinde Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Atâ ve Adiyy'den, onlar da Saîd'den, Saîd ise İbn Abbâs'tan şeklinde bir isnâd zikredilir ki, buna göre Atâ ve Adiyy'den biri hadîsi merfû' olarak rivayet ederken, sanki öbürünün rivayeti merfû' değil gibidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşeec'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Firavun'u suda boğdu-ğunda; o, parmağı ile işaret edip sesini yükselterek : «İsrâiloğullarınm îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım.» demişti. Cibril, onun hakkında Allah'ın rahmetinin öfkesini geçeceği korkusundan kanadıyla denizin kara çamurundan almaya ve bununla onun yüzünü sıvayıp örtmeye başlamıştı. Hadîsi İbn Cerîr de Süfyân İbn Vekî' kanalıyla Ebu Hâüd'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bu husus Ebu Hü-reyre hadîsinde de rivayet edilmiş olup, bu hadîs şöyledir : İbn Cerîr'in îbn Humeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Cibril bana dedi ki: Ey Muhammed, beni bir görecektin; Allah'ın rahmeti kendisine erişecek de Firavun'u bağışlayacak korkusuyla ben onu suya daldırıyor ve ağzına çamur dolduruyordum. Hadîsin isnadında bulunan Kesîr îbn Zâzân hakkında İbn Maîn : Onu tanımıyorum, derken; Ebu Zür'a ve Ebu Hatim onun meçhul bir râvî olduğunu kaydetmişlerdir. Hadîsin isnadında bulunan diğer râvîler ise güvenilir kimselerdir. Bu hadîsi, seleften bir cemâat —Katâde, İbrahim et-Teymî ve Meymûn İbn Mihrân— mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Dahhâk İbn Kays'dan nakledildiğine göre; o, bunu insanlara bir hutbesinde zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ'nın : «Senden sonrakilere âyet olman için bugün sâdece senin cesedini kurtaracağız, dedik» âyeti hakkında İbn Abbâs ile seleften başkaları şunları anlatırlar: İsrâiloğullarmdan bazıları Fira-vun'un ölümünde şüphe ettiler. Allah Teâlâ da denize onun ruhsuz cesedini dışarı atmasını emretti. Üzerinde tanınan, bilinen zırhı vardı. Yüksek bir yere atılmıştı. Böylece îsrâiloğullan onun öldüğüne, helak olduğuna kesin olarak inanacaklardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bugün sâdece senin cesedini kurtaracağım.» buyurmuştur. Yani seni
yüksek bir yere kaldıracağız. Âyette geçen kelimesini Mü-câhid : Senin cesedini kurtaracağız, şeklinde açıklarken; Hasan : İçinde ruh olmayan cismini kurtaracağız, açıklamasını getirir. Abdullah İbn Şeddâd ise : Tanısınlar ve kesin olarak inansınlar diye parçalanmamış, düzgün bir şekilde, demiştir. Ebu Sahr da : Zırhınla, açıklama-

sını getirmiştir. Daha önce de geçtiği üzere bu sözler arasında birbirine zıdlık yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Senden sonrakilere âyet olman için...» buyurur ki, İsrâiloğullarına senin ölümün ve helakine, her canlının işinin Allah Te-âlâ'nın elinde olduğuna, öfkesi karşısında hiç bir şeyin kalmayacağına, her şeye gücü yeter olduğuna delil olması için... Bu sebepledir ki seleften bazıları burayı : (lilil». J> j^cj) şeklinde okumuşlardır ki böylece anlam: Seni yaratanın bir âyeti olması için... Doğrusu insanların çoğu âyetlerimizden habersizdir, şeklinde olacaktır. Yani onlar, Bizim âyetlerimizden nasihat almaz ve onlardan ibret almazlar. Bu, Buhârî' nin de rivayet ettiği aşağıdaki hadîse göre aşûrâ günü olmuştur. Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir :
Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye teşrif buyurdu. Yahudiler âşûrâ günü oruç tutuyor ve : Bu gün Musa'nın Firavun'a gâlîb geldiği gündür, diyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) ashabına : Sizler Musa'ya onlardan daha lâyıksınız, (o gün) oruç tutunuz, buyurdu.[48]

İzahı

Şihâbüddîn el-Hafâcî; el-İnâye isimli eserinde der ki : Kişinin ümitsizlik ve ölüm halindeki îmânı kabul edilmez. Nitekim âyet-i kerime, buna serâhaten delâlet eder : «Bizim azabımızı gördükleri vakit, îmânları kendilerine fayda verecek değildir.» (Ğâfir, 85) Füsûs el-Hi-kem'de; Firavun'un îmânının sahih olduğu ve onun «İsrâiloğullarımn inandığından başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben O'na teslim olanlardanım» sözünün Firavun'un Mûsâ Aleyhisselâm'a inandığı şeklinde yorumlanması nassa ve icmâa muhaliftir. Her ne kadar Ce-lâleddîn ed-Devvânî merhum âyetin zahirine kail olmuşsa da, ben ona âit bir risaleyi okumuş ve gerçekten hayret etmiştim. Nihayet Halebî merhumun Tarih'inde bu risalenin ona âid olmadığını, Muhammed İbn Hilâl en-Nahlî isimli bir adama âit olduğunu gördüm. Nitekim Kaz-vinî de, bu risaleyi reddetmiş ve onu kötülemiştir. Bu, hiç bilinmeyen bir adamın meşhur olmak için Mekke'ye geldiğinde zemzem kuyusunu kirletmesi gibidir. Muhalefet et, tanınırsın, sözünde olduğu gibi. İbn Hacer merhumun fetvaları arasında, fakîhlerimizden bir kısmının; Firavun'un îmân ettiğini söyleyenleri kâfir saydıkları bildirilmektedir. Bunun için de onun sözündeki Firavun'dan maksad, nefs-i em-mâredir, denilmiştir. Bütün bunlar hiç gereği olmayan şeylerdir. Ben derim ki: Şeyhimiz Attâr merhum Muhyiddîn'e itiraz edenlerin itirazını red konusunda Feth el-Mübîn isimli kitap yazmış ve bu konuda şöyle demiştir. Bu arif kişiye nisbet edilen Firavun'un îmân edip kurtulduğu sözünün sıhhatinin butlanı konusunda bir hatime. Sonra şöyle devam eder. İyi bilinsin ki: İlim ehli arasında Muhyiddîn hazretlerinin, Firavun'un îmân edip kurtulduğunu söylediğine dâir şayi' olan rivayet gerçekte böyle değildir. Nitekim ondan aktarılan bölümlerde bu görülecektir. Evet o, Firavun'un îmân ettiği ve Kur'an âyetlerinden alarak onun kurtulup kurtulmadığı konusunda söz etmiştir. Ancak bu mücerred bir söz ediştir. Yoksa başka bir şey değildir ve kesinlikle Firavun'un îmân ettiği konusunda söz söylememiştir. Muhyiddîn Firavun'un kurtuluşu ve îmânı meselesini kendisine göre iki esâsa dayandırmıştır ki, bu

esâslarda bilginlerin meşhurlarından büyük bir topluluk da ona muvafakat etmişlerdir. Bu iki esâs şunlardır :
Birinci esâs : Ümitsizlik halindeki îmânın hakikati beyânındadır. Muhyiddîn İbn el-Arabî'nin ve bilginlerden büyük bir topluluğun yanında; ümitsizlik îmânı, azabı görme anındaki inanmadır. Ölmekten başka durumu olmayan kişinin hali gibi. Bu durumda îmân fayda vermez. İlim ehli arasında bu konu üzerinde ittifak vardır. Bazıları da demişlerdir ki: Ümitsizlik îmâna; dünyevî veya uhrevî azabın görüldüğü andaki îmândır. Bu iki halden herhangi birisinde îmân fayda vermez. Bu arif kişinin ve bir topluluğun kanâatma göre; dünyevî azabı görmek îmânın sıhhatini engellemez. Her ne kadar dünyada helak olmayı gerektirirse de. Çünkü bu azabı gören kişinin dünyada helak olacağı kesindir. Ancak îmân ederse âhiret azabından kurtulabilir. Sadece Yûnus peygamberin kavmi bunun müstesnâsıdır. Çünkü Allah Teâlâ, onları dünyevî helakten de kurtarmıştır.
İkinci esâs : Üzerine azâb hak olmuş kimse îmân lafzını inanmak kasdıyla söyleyemez. Söyleyecek olursa da inanmak kasdı gütmez. Binâenaleyh Allah'ın onu yalanlaması gerekir. Hattâ onun dilinden konuyu anlatırken bile, yalan olduğunu belirtmesi îcâb eder. Nitekim Allah Teâlâ, onlar şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında; biz sizinle beraberiz dediler, buyuruyor. (Bakara, 14) Ve yine; bedeviler inandık, dediler. De ki; inanmadınız. (Hucurât, 14) Yani Allah Teâlâ, bu iddialarında onları yalanlamîştır. İşte bu esâs Allah Teâlâ'nın : «Üzerlerine Rabbı'nın sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar îmân etmezler.» (Yûnus, 96-97) kavlinin mealidir. Buradaki hattâ edatı, gaye içindir. Allah Teâlâ onların îmânını, elîm azabı gördükleri son ana bırakmaktadır. Bu da uhrevî andır, başka değil. Çünkü âhiret azabı elîm olarak nitelendirilir. Bundan önce îmân ettikleri iddiasını Allah Teâlâ reddetmektedir. Öyleyse âhiretten önce inanmalarının vukuu kasıdlı olur. Bu ise âyetin nassıyla imkânsızdır.
Bu iki esâsı belirttikten sonra derin âlimin Firavun konusunda Fütuhat el-Mekkiye ve Füsûs isimli eserlerinde söylediklerine dönelim : Fütûhât'ta cehennem ehlinin tabakalarını zikrederken der ki: Firavun, cehennem ehlindendir. Nitekim bu bahiste; Firavun ve benzerleri gibi, der. Ona ve benzerlerine cehennemde ebediyyen kalacakları özel bir kat ayırır. Ve yine şu hadîsi zikrederken Fütûhat'ın bir başka yerinde Firavun'un küfrüne işaret eder : Hadîs şudur : Senden sana sığınırım. Der ki: Rasûlullah (s.a.), Firavun'un üzerinde bulunduğu ittihâd makamından Allah'a sığınmıştır. Nitekim Firavun; ben sizin en yüce Rabbmızım, demişti. Bu işaretlere göre herkesin olduğu gibi Muhyiddîn İbn el-Arabî'nin yanında da Firavun kâfirdir. Bu konuda bir problem yoktur. Ve sözün uzatılmasına da gerek yoktur. Geriye delil bakımından Firavun'un kurtulup îmân ettiğiyle ilgili söz kalıyor. Bu, mücerred olarak onun küfrüne kânı' olanlarla yapılmış bir tartışmadır. Ancak bu konuda kesinlik yoktur. Çünkü Kur'an'dan alınan delil bunun hilafını gösteriyor. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Boğulacağı zaman; inandım, dedi.» Firavun burada üç kerre îmândan söz ediyor. İkisi Allah'ın huzurunda son anında söylenmiştir. Diğeri de Musa'ya îmândır.
Sonra şeyhimiz merhum dedi ki: Fütuhat da bu hususta özet olarak şöyle denilir : Firavun'un îmânı, .ümitsizlik anındaki îmân değildi. Bu ne onun mezhebine göre,

ne ona uyanların mezhebine göre, ne de başkalarının mezhebine göredir. Birincisine gelince; onun îmânı, dünyevî azabı gördüğü andaki îmânıdır. Ölüm anındaki îmân değildir. Dünyevî azabın görüldüğü andaki îmân, ümitsizlik îmânı sayılmaz. Hem onun yanında hem de başka herkesin yanında böyledir. İkincisine gelince; Firavun'un sözü, dünyevî hayattan ümit kestiği anda olmamıştır. Çünkü o, Musa'ya ve onunla beraber kavminin inandığı şeylere inanan kimsenin mü'minler için açılmış olan yola iştirak anlamına geldiğini bilmektedir. Binâenaleyh îmânda onlara iştirak etmiştir. Onun zannına veya yakînine göre mü'minler için özel olan bu durum kendisinin gözüne görülmüştü. O bu durumda olan kimsenin muhakkak dünyevî helake düşeceği konusunda Allah'ın mevcûd olan kanununu bilmemiştir. Dünyada helak olmak ise, âhirette kur-tulmamaya delâlet etmez. Bu da açıktır. Öyleyse Firavun'un îmânı, her iki görüşe göre de yeis halindeki îmân değildir. Birincisi yakîn ile, ikincisi ortaya çıkan zahir iledir. Öyleyse kesin olarak kurtulduğundan ümitvar olmak da mümkün değildir, çünkü iştirak umûmîdir. Bu arifin mezhebi kendisine hâs olup ilâhî rahmetin genişliğine dayanmakta ve âyetlerin zahirini almaktan kaynaklanmaktadır.(...) İbn el-Arabi'nin; Firavun'un îmânı ve kurtuluşu konusundaki bahsini kesin bir ifâde olarak kullanmayıp Kur'an'ın zahirine dayandırdığı açıktır.[49]

93 — Biz İsrâiloğullarını güzel bir yere yerleştirmiştik. Onlara tertemiz şeylerden rızıklar verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar hiç ihtilâfa düşmediler. Şüphesiz Rabbm, kıyamet günü aralarındaki ihtilâflar hakkında hükmünü verecektir.

Allah Teâlâ, İsrâiloğullanna dinî ve dünyevî nimetler bahşettiğini ve onları «Güzel bir yere» yerleştirdiğini haber veriyor. Allah Teâlâ' nın onları yerleştirdiği güzel yerler Beyt-i Makdîs ve çevresi ile civarındaki Mısır ve Şam ülkeleridir. Allah Teâlâ, Firavun ve ordusunu helak ettiğinde; Musevî devleti Mısır ülkelerine tamamen hâkim oldu. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Hor görülmüş o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbmın isrâiloğullanna vuku bulan güzel sözü de sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137), «Fakat Biz onları bahçelerden ve pınarbaşlanndan çıkardık. Hazînelerden ve şerefli makamlardan. Böylece onlara İsrâiloğullarını mîrâsçı kıldık. Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.» (Şuarâ, 57-60). Fakat İsrâ-iloğulları, Hz. Mûsâ (a.s.) ile beraber Beyt-i Makdîs ülkesine doğru yola devam ettiler. Orası Halîl (a.s.) in ülkesiydi. Hz. Mûsâ, yanındakiIerle birlikte Beyt-i Makdîs'e doğru yola devam etti. Orada Amâlika'-dan bir topluluk vardı. İsrâiloğulları, onlarla savaşmaktan korktular da, Allah Teâlâ onları kırk sene Tîh'de vatansız ve darmadağınık bir halde bıraktı. Orada önce Hârûn, sonra Mûsâ (a.s.) vefat ettiler. İsrâ-iloğulları, Hârûn ve Musa'dan sonra Yûşâ İbn Nûn ile beraber Tîh'den çıktılar ve Allah Teâlâ onlara Beyt-i Makdîs'in fethini nasîb etti. Buh-tunnasr onlardan burayı alıncaya kadar oraya hâkim oldular. Bir süre Buhtunnasr işgalinden sonra bu ülke tekrar onların eline geçti. Sonra Yunan kralları burayı ele geçirdiler. Uzun bir süre Yunan'lılann elinde kaldı. Bu sırada Allah Teâlâ, Hz. îsâ İbn Meryem (a.s.) i peygamber olarak gönderdi. Yahudiler —Allah onları

kahretsin— îsâ (a.s.) ya karşı düşmanlıklarında Yunan krallarından yardım istediler. Bu sırada Beyt-i Makdîs, Yunan krallarının hükümranlığı altındaydı. Hz. îsâ'yı bu krallara gammazladılar, ve onun tebeayı kendilerine karşı kışkırttığını söylediler. Yunan kralı, Hz. îsâ'yı yakalamak üzere adamlar gönderdi de Allah Teâlâ onu kendi katına kaldırdı. Allah'ın dilemesi ve kaderi ile, Havarilerden birisi onlara îsâ gibi gösterildi de onu yakalayıp haça gerdiler ve haça gerdiklerinin îsâ olduğuna inandılar. «Kesin olarak onu öldürmediler ve asmadılar. Bilakis Allah, onu kendi katma yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Nisa, 157-158). Me-sîh (a.s.) den yaklaşık üç yüz sene sonra Yunan krallarından birisi olan Konstantin hıristiyan dinine girdi. Bundan önce de bir filozof idi. Hıristiyanlık dinine girmesinin takvasından olduğu söylenir. Bir söylentiye göre ise, bu dini bozmak üzere hıristiyanlığa girmiştir. Onlardan (Yunanlılardan) piskoposlar onun için kanunlar, bir şeriat ve sonradan uydurdukları bid'atlar koydular. Konstantin, onlar için büyüklü küçüklü kiliseler, manastırlar, heykeller, ma'bed ve ibâdet yerleri inşâ ettirdi. İşte bu zamanda Hıristiyanlık dini yayıldı, içindeki tebdîlât, tağyîrât, tahrîb, yalan ve Mesîh dinine muhalif şeylerle birlikte şöhret buldu. Gayet az bir ruhban grubu dışmda gerçek Mesîh dini üzere kimse kalmadı. Onlar da kendileri için çöllerde, boş ve ıssız yerlerde manastırlar edindiler. Hıristiyanlar Şam, Cezire ve Rûm ülkelerini ele geçirdiler. Yukarda anılan kral; Konstantiniyye şehrini, Kumâme ve Beyt Lahm'i, Beyt-i Makdîs, Busrâ ve başkaları olmak üzere Havran şehirlerinin kiliselerini sağlam, büyük binalarını inşâ ettirdi. O zamandan başlayarak haça ibâdet ettiler, doğuya doğru namaz kıldılar, kiliselerini resimlediler, domuz etini helâl kıldılar, dinlerinin usûl ve fürû'unda bunlara benzer başka şeyler ihdas ettiler. Büyük emânet diye isimlendirdikleri küçük emâneti koydular. Onun için kanunlar tas-nîf ettiler. Bunu anlatmak oldukça uzun sürer. Nihayet onların devlet ve galebesi, sahabe —Allah onlardan razı olsun— bu ülkeleri alıncaya kadar devam etti. Beyt-i Makdîs'in fethi, mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb (r.a.) eliyle olmuştur. Hamd ve minnet Allah'adır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Onları tertemiz, faydalı, tabiat ve şeriatça temiz, helâl nimetlerle besledik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ihtilâfa düşmediler.» Onlar, meseleler hakkında ancak kendilerine ilim geldikten sonra ihtilâfa düşmüşlerdir. Halbuki ihtilâfa düşmemeleri gerekirdi. Zîrâ Allah Teâlâ, onlara bütün meseleleri beyân buyurmuş ve her türlü karışıklığı onlardan izâle etmiştir. Bir hadîste şöyle buyu-rulur : Yahudiler yetmiş bir fırka üzere ihtilâfa düştüler. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Onlardan bir tanesi cennette, yetmiş ikisi cehennemdedir. Onlar kimdir ey Allah'ın elçisi? diye soruldu da şöyle buyurdu : Benim ve ashabımın durumunda olanlar. Hadisi bu lafızla Hâkim, Müs-tedrek'inde rivayet etmiştir. Hadis Sünen ve Müsned'lerde mevcûddur. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Şüphesiz Rabbın, kıyamet günü aralarındaki ihtilâflar hakkında hükmünü verecektir.»[50]

94 — Sana indirdiklerimizden şüphe ediyorsan, senden önce indirdiğimiz kitabları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbından hak gelmiştir. Sakın şüpheye düşen-lerden olma.

95 — Sakın Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan olma, yoksa hüsrana uğrayanlardan olursun.
96 — Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar.
97 — Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.

Onlara Ne Kadar Mucize Gelse İnanmazlar

Katâde İbn Diâme der ki: Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphe etmiyorum ve sormuyorum, buyurmuştur. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Bunda ümmet için sağlamlaştırma ve peygamberlerinin (s.a.) sıfatlarını kitab ehlinin ellerinde bulunan geçmiş kitablarda mevcûd olduğunu onlara bildirmek gayesi güdülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlar ki; yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar...» (A'râf, 157). Sonra onu kitablarında oğullarını bildikleri gibi bilmelerine rağmen durumu karıştırıyor, tahrif ediyor, değiştiriyor ve aleyhlerine delil konduğu halde îmân etmiyorlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Doğrusu, üzerlerine Rabbınm sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» buyurmuştur. Onlar, kendilerine fayda verecek bir îmânla îmân etmezler. Bilakis onların îmânları, kişiye îmânının fayda vermediği bir Samandadır. Bu sebepledir ki Mûsâ (a.s.), Firavun ve taraftarlarına (kavminin ileri gelenlerine) beddua ettiğinde şöyle demişti: «Rabbımız, mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar elim azabı görmedikçe îmân etmezler.» Allah Teâlâ diğer bir âyette de şöyle buyurur: «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bilmediler.» (En'âm, 111).[51]

98 — îmân edip îmânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesna. Onlar, îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azabını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.

Allah Teâlâ buyurur ki: Kendilerine peygamberler gönderdiğimiz geçmiş ümmetlerden bir kasaba bütünüyle îmân etmiş olsalardı ya. Bilakis ey Muhammed, senden önce hiç bir peygamber göndermemişizdir ki kavmi veya kavminin çoğunluğu onu yalanlamış olmasın. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Yazık şu kullara ki kendilerine bir peygamber gelmeyedursun, onu hemen alaya alırlardı.» (Yâ-sîn, 30), «İşte böyle. Onlardan öncekilere de herhangi bir peygamber geldiğinde sâdece «büyücüdür» veya «delidir.» dediler.» (Zâriyât, 52). «Senden önce de herhangi bir kasabaya bir uyarıcı gönderdiğimiz vakit, o kasabanın varlıklıları sâdece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23). Sahîh bir hadîste şöyle buyurulur. Peygamberler bana arzolundu. Bir peygamber geçiyor, yanında insanlardan bir cemâat var, bir peygamberin yanında bii adam var, bir peygamber yanında iki kişi var, bir peygamber yanında kimse yok. Sonra Allah Rasûlü, Mûsâ (a.s.) ya tâbi

olanların çokluğunu, daha sonra da ümmetinin çokluğunu zikretmiştir ki; onlar, doğu ve batıyı kapatacak (dolduracak) bir çoklukta imişler.
Buradan maksad şudur : Geçmiş kasabalardan Yûnus'un kavmi dışında bütünüyle peygamberlerine îmân etmiş bir kasaba yoktur. Yûnus'un kavmi, Nînevâ halkıdır; Onların îmânı, peygamberlerinin sakındırdığı azabın kendilerine ulaşması korkusundandı. Ancak bu azâ-bm sebeplerini (alâmetlerini) gördükten ve peygamberi aralarından çıkıp gittikten sonra îmân etmiştiler. Peygamberleri aralarından çıkıp azabın alâmetlerini gördüklerinde Allah'a duâ ettiler, O'ndan imdâd dilediler, huzurunda yalvardılar, alçaldılar, çocuklarım, hayvanlarını hazır ettiler ve Allah Teâlâ'dan peygamberlerinin kendilerini sakındırdığı azabı üzerlerinden kaldırmasını dilediler. İşte o zaman Allah Te-âlâ, onlara rahmet buyurup azabı onlardan açtı ve te'hîr etti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Yûnus'un kavmi müstesna. Onlar îmân ettikleri zaman; üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azabını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.»
Onlardan dünya azâbıyla beraber âhiret azabı da kaldırıldı mı, yoksa sâdece dünya azabı mı kaldırıldı? Bu hususta müfessirler iki görüş ileri sürerler. Birincisine göre bu, sâdece dünya hayatmdadır. Nitekim âyette bu şekilde kayıdlanmıştır. İkinci görüş ise Allah Teâlâ' nın : «Ve onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik. Nihayet ona inandılar. Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.» (Saffât, 147-148). âyetinin de delâleti ile hem dünyada ve hem de âhiret hayatında onlardan azâb kaldırılmıştır. Zîrâ Allah Teâlâ, bu âyette onlar için îmân kelimesini kullanmıştır. îmân ise âhiret azabından kurtarıcıdır. Bu, açıktır. En doğrusunu Allah bilir.
Bu âyetin tefsirinde Katâde der ki: Önce küfredip de azâb geldiğinde îmân edip, îmân kendisine fayda verip bırakılan Yûnus kavmi dışında hiç bir kasaba yoktur. Onlar, peygamberlerini kaybedip de azabın kendilerine yaklaştığım zannettiklerinde, Allah Teâlâ onların kalblerine tevbe ilham etti. Kıldan elbiseler giydiler, her bir hayvanı yavrusundan ayırdılar, sonra da tâm kırk gece Allah'a yüksek sesle yalvarıp yakardılar. Allah Teâlâ onların kalblerindeki sadâkati, tevbeyi ve geçmiş davranışlarından pişmanlığı bilip, azâb üzerlerine sarkıtıldıktan sonra onlardan azabı kaldırdı. Katâde der ki: Anlatıldığına göre Yûnus'un kavmi, Musul ülkesindeki Nineva'da idi. Bu açıklama; İbn Mes'ûd, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr ve seleften bir çoklarından rivayet edilmiştir. (...)
Ebu İmrân'm Ebu Celd (Ceylân İbn Ebu Ferve el-Esedî) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Azâb onlara inip de başkalarının üzerinde kapkara gece parçaları gibi dolaşmaya başlayınca, âlimlerinden birisine gittiler ve : Bize bir duâ öğret de onunla duâ edelim; olur ki Allah Teâlâ bizden azabı kaldırır, dediler de onlara : Hiç bir dirinin olmadığı zamandaki diri, ey ölüleri dirilten, senden başka tanrı yok, deyiniz, dedi ve azâb onlardan kaldırıldı. Kıssanın tamâmı mufassal olarak inşâallah Sâffât sûresinde gelecektir.[52]

99 — Eğer Rabbm dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi. Öyleyse sen mi insanları mü'min olmaları için zorlayacaksın?

100 — Allah'ın izni olmadan hiç kimse îmân edemez. Ve o, pisliği akledemeyenlerin üzerine kılar.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, eğer Rabbm dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi. Şayet Rabbm yeryüzü halkının bütününe senin getirdiğine îmâna izin vermiş 'olsaydı, onların hepsi îmân ederdi. Fakat yaptıklarında hikmet Allah'ındır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Rabbm dileseydi, bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbınm rahmet ettikleri müstesnadır. Bunun-la beraber Rabbının şu sözü de tamamen yerine gelmiştir: Şüphesiz ki, Ben cehennemi hep insan ve cin ile dolduracağım.» (Hûd, 118-119), «İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi.» (Ra'd, 31). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyurmaktadır : ((Öyleyse sen mi insanları mü'min olmalarına zorlayaçaksın?» Bu senin* üzerine vazife değildir ve sana da havale edilmemiştir. Muhakkak ki, Allah dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Mü'min olmuyorlar diye nerede ise kendini mahvedeceksin.» (Şuarâ, 3), «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56), «Senin vazifen sâdece tebliğ etmektir. Hesâb gör-mekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün. Onlara zor kullanıcı değilsin.» (Gâşiye, 21-22). Bu ve benzeri âyetler Allah Teâlâ'nın dilediğini işleyen, dilediğine hidâyet bahşeden, dilediğini de ilmi, hikmeti ve adaleti gereği sapıklıkta bırakan olduğuna delâlet eder. Bu sebepledir ki burada şöyle buyurur : «Allah'ın izni olmadan hiç kimse îmân edemez. Ve O, pisliği akledemeyenlerin üzerine kılar.» Allah'ın hikmet ve delillerini anlamayanlara kötülük, fe-sâd ve sapıklık verir. Hidâyete erdirdiğini hidâyete erdirmesinde ve saptırdığını da sapıklığa düşürmesinde O mutlak adalet sahibidir.[53]

101 — De ki : Göklerde ve yerde neler var, bir bakın. Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.
102 — Kendilerinden önce geçenlerin başlarına gelen olaylardan başka bir şey mi bekliyorlar? De ki : Bekleyin, ben de sizinle beraber beklemekteyim.
103 — Sonra Biz, peygamberlerimizi ve îmân edenleri kurtarırız. Böylece üstümüze bir hak oldu : Mü'minleri kurtaracağız.

Göklere ve Yere Bakın

Allah Teâlâ kullarına; nimetleri, göklerde ve yerde yaratmış oldu-duğu akıl sahipleri için son derece açık ve parlak âyetleri üzerinde düşünmelerini öğütlüyor. Hele bir bakıp düşünsünler. Göklerde sabit nurlu yıldızları, seyyareleri, güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü yaratmış. Birbirlerinin peşinden geliyor, birbirlerini ta'kîb ediyor, biri diğerine girdiriliyor da biri uzarken diğeri kısalıyor, sonra uzayan kısalı-yor, diğeri uzuyor. Gök yükseltilip genişletilmiş, onda güzellikler ve zî-netler var. Allah Teâlâ ondan yağmur indiriyor da ölümünden sonra yeryüzünü onunla

diriltiyor, onda envâı çeşit meyveler, ekinler, çiçekler ve sınıf sınıf bitkiler çıkarıyor. Onda şekilleri, renkleri ve faydaları muhtelif hayvanlar yaratmış. Onda dağlar, ovalar, çöller, ma'mûr ve harâb yerler kılmış, denizde şaşılacak şeyler ve dalgalar var. Bununla birlikte o, üzerinde yola çıkanlara müsahhar kılınmış gemilerini taşıyor ve gemileri, her şeye gücü yetenin müsahhar kılmasıyla yu-muşakça yürütüyor. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rabb yoktur.
Allah Teâlâ : «Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.» buyurur. Gökteki ve yerdeki âyetler, doğruluğuna delâlet eden bürhân, hüccet ve âyetlerle gelen peygamberlere îmân etmeyen bir kavme ne fayda getirecek? Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).
Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerinden önce geçenlerin başlarına gelen olaylardan başka bir şey mi bekliyorlar?» Ey Muhammed, şu seni yalanlayanlar kendilerinden önce geçenlerden peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin Allah tarafından başlarına getirilen azâb ve musibetler gibisini mi bekliyorlar? Bekleyin, ben de sizinle beraber beklemekteyim, de. Nihayet Biz, peygamberleri yalanlayanları helak eder, peygamberlerimizi ve îmân edenleri selâmete erdiririz. Böylece mü'-minleri üstümüze bir hak olarak kurtaracağız. Bu öyle bir haktır ki Allah Teâlâ yüce nefsine bunu yine kendisi vâcib kılmıştır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazdı.» (En'âm, 54). Buharı ve Müslim'de Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur - Muhakkak ki Allah Teâlâ yaratmayı bitirdiğinde katında, Arş'ın üzerine : «Şüphesiz rahmetim öfkeme üstün gelmiştir,» yazdı.[54]

104 — De ki .- Ey insanlar, benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Ben, mü'min-lerden olmakla emrolundum.
105 — Ve : Yüzünü tevhîd dinine döndür, sakın müşriklerden olma.
106 — Allah'ı bırakıp da sana ne fayda, ne de zarar getiremeyecek olan şeylere tapma. Eğer böyle yapacak olursan; şüphesiz zâlimlerden olursun.
107 — Allah sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak Allah giderir. Sana bir iyilik dilediği takdirde; onun lutfu-nu geri çevirecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine verir. O, Gafur'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.) e hitaben şöyle buyurur: De ki: Ey insanlar, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu, size getirdiğim hanîf dinin sıhhatmdan şüphede iseniz, işte ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Fakat ben, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet eder, taparım. O, sizi nasıl diriltmişse öldürecek olandır. Sonra dönüşünüz O'nadır. Eğer Allah'tan başka tapındığınız ilâhlarınız gerçek ise, işte ben onlara tapmıyorum. Çağırın onları da bana zarar versinler bakalım. Muhakkak ki onlar ne fayda, ne de zarar veremezler. Zarar ve fayda ancak tek ve ortağı olmayan Allah'ın elindedir. Ben mü'minlerden olmakla emrolundum.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Yüzünü tevhîd dinine döndür, sakın müşriklerden olma.» Sâdece tek olan Allah'a bir muvahhid olarak ibâdet et. Şirkten ayrıl, yüzçevir.

Hanîf; şirkten ayrılan, yüzçevirendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sakın müşriklerden olma.» buyurmuştur. (...)
Allah Teâlâ'nın : «Allah sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak Allah giderir...» âyeti hayrın, şerrin, fayda ve zararın ancak ve yegâne Allah'a âit olduğunu beyân eder. Bu hususta hiç kimse O'na ortak değildir. Tek ve ortağı olmaksızın ibâdete müstehak olan O'dur.
Hafız İbn Asâkir, Safvân İbn Süleym (veya Selîm) in hal terceme-sinde Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bütün ömrünüz boyunca hayır isteyiniz. Allah'ın rahmetinin esintilerine göğsünüzü açınız. Muhakkak ki Allah'ın rahmetinin esintileri vardır. Kullarından dilediğine onu isabet ettirir. Ayıplarınızı örtmesini ve korkularınızdan emîn kılmasını da O'ndan isteyiniz. Bu hadîsin bir benzerini İbn Asâkir, Leys kanalıyla... Ebu Hüreyre'den meriu' olarak da rivayet etmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki: «O, hangi günâhtan olursa olsun, şirkten bile olsa kendine tevbe eden, kendisine tevekkül edenin tevbesini kabul buyurur.' O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.[55]

108 — De ki : Ey insanlar; size Rabbmızdan hak gelmiştir. Artık kim hidâyeti kabul ederse; o, ancak kendi faydası için hidâyete ermiş, kim de saparsa; kendi zararına sapmış olur. Ben, sizin başınıza bir bekçi değilim.
109 — Sana vahyedilene uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.
Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip şöyle buyurur : İnsanlara haber ver ki, senin Allah katından onlara getirmiş olduğun, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Kim, onunla hidâyete erer ve ona tâbi olursa; bunun faydası ancak kendisine döner. Kim de, ondan saparsa; bunun vebali ancak kendisine aittir. Onlara de ki: Ben sizin başınıza bir bekçi değilim. Sizler mü'minler oluncaya kadar ben sizin başınıza bekçi dikilmedim. Ben sâdece sizi uyarıcıyım. Hidâyete erdirmek tse Allaîı'a aittir. Sana vahyedilene uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. Allah'ın sana indirip vahyettiğine yapış. İnsanlardan sana zıd gidenlerin muhalefetlerine sabret. Tâ ki Allah, seninle onların arasını açıp hükmünü verinceye kadar. O, adaleti ve hikmeti ile hüküm verenlerin, seninle onların arasını ayırıp açanların en hayırlısıdır.

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3739-3740
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3741-3742
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3748
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3764-3765
[5] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3769-3776

[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3777
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3778-3779
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3779-3780
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3780-3781
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3781-3782
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3783-3784
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3784-3786
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3787
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3788-3789
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3790-3791
[16] (Hadîsin râvîlerinden olan Abdülazîz îbn Ebân el-Emevî'den Haris İbn Ebu Usârae hadîs rivayet etmiştir- Yahya onun hakkında : Yalancıdır, habistir, uydurma hadîsler rivayet eder, demiştir- Buhârî ise, hadîs imamlarının onun hadîsini terkettiklenni söyler.)
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3792-3794
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3795-3796
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3796-3797
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3798-3800
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3800-3801
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3802-3803
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3804-3806
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3824-3825
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3826
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3827

[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3828-3829
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3830
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3830-3831
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3831-3832
[31] On batın doğurmuş veya yedi batın ikiz doğurmuş deveye Vasile denilirdi
[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3832-3834
[33] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3834-3835
[34] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3835-3839
[35] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3839-3841
[36] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3841-3847
[37] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3847-3859
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3859-3860
[39] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3860-3861
[40] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3862-3864
[41] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3864
[42] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3865-3866
[43] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3867-3868
[44] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3868-3869
[45] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3870
[46] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3870-3871
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3872-3873
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3874-3877
[49] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3877-3880

[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3880-3882
[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3883
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3883-3885
[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3885-3886
[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3886-3887
[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3888-3889

HÛD SÛRESİ

HÛD SÛRESİ

(Bu Sûre Mekke'de Nazil Olmuştur.)

Bu Kitab

Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Halef İbn Hişam el-Bezzâr'm... Ebube-kir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne sordum ; Seni ihtiyarlatan nedir? Şöyle buyurdu : Beni Hûd, Vakıa, Amme Yetesâelûn ve Veize'ş-şemsü Küvvirat sûreleri ihtiyarlattı. Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ebu Küreyb Muhammed İbn el-A'lâ'nın... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, ihtiyarladın, demişti. Allah Rasûlü: Beni Hûd, Vakıa, Mürselât, Amme Yetesâelûn, Veize'ş-şemsü Küvvirat (sûreleri) ve kardeşleri, ih-tiyarlattı, buyurdu. Bir rivayette ise : Hûd (sûresi) ve kardeşleri, buyurmuştur. Taberânî der ki: Bize Abdan İbn Ahmed'in Sehl İbn Sa'd' dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Beni Hûd ile kardeşleri Vakıa, Hakka, Veize'ş-şemsü Küvvirat (sûreleri) ihtiyarlattı. Başka bir rivayette ise: Hûd sûresi ve kardeşleri, buyurmuştur. Hafız Ebu'l-Kâsım Süleyman İbn Ahmed et-Taberânî'nin el-Mu'cem el-Kebîr'inde Muhammed îbn Osman îbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ab-dullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, seni ihtiyarlatan nedir? demişti. Allah Rasûlü: Hûd ve Vakıa sûreleri buyurdu. Hadîsin isnâd zincirinde bulunan Amr İbn Sabit metruk bir râvî olup, Ebu İshâk da İbn Mes'ûd'a yetişmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.[1]

Râhmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Elif, Lam, Râ. Bu kitab, âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da Hakim ve Habîr olan Allah tarafından uzun uza-dıya açıklanmıştır.
2 — Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye. Muhakkak ki ben, size O'nun katından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.
3 — Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin. Her lütuf sahibine lutfunu versin. Eğer yüz çevirirseniz; o zaman ben, başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım.
4 — Dönüşünüz ancak Allah'adır. Ve O, her şeye Kadir'dir.

Sûrenin başındaki hece harfleri hakkında Bakara sûresinin başlangıcında bilgi vermiştik ki burada tekrarına gerek görmüyoruz. Tev-fîk Allah'tandır.
Allah Teâlâ : «Âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da uzun uzadıya açıklanmıştır.» buyurur ki âyetler lafızlarında muhkem, mânâlarında uzun uzadıya açıklanmış, mufassaldır. Böylece o, hem şekil ve hem de mânâ itibarıyla mükemmeldir. Bu açıklama; Mücâhid ve Katâde'den rivayet edilmiş olup İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüştür.
Allah Teâlâ: «Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından...» buyurur ki; O, sözlerinde, hükümlerinde hikmet sahibi, işlerin âkibetlerinden bihakkın haberdâr olan Allah katmdandır.

«Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye.» Bu muhkem ve uzun uzadıya açıklanmış olan Kur'an, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet için inmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka Tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «An-dolsun ki, her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamber göndermişizdir.» (Nahl, 36).
«Muhakkak ki ben, size O'nun katından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.» Muhakkak ki ben, O'na muhalefet ettiğiniz takdirde azâb ile uyarıcı, O'na itaat ettiğinizde ise sevabı müjdeleyiciyim. Nitekim Sahih bir hadîste rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de Safa tepesine çıkmış (en yakınlarından başlayarak Kureyş'ten olan akrabalarını) çağırmış ve Kureyş toplanınca.
Sizin üzerinize sabah veya akşam düşmanın ansızın gelmekte olduğunu size haber versem ne dersiniz, beni doğrular mıydınız? diye sormuş, onlar da; evet, demişlerdi. Şöyle buyurdu : Muhakkak ki ben, sizi şiddetli bir azabın önünde uyarıcıyım.
«Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin.» Geleceğiniz hususunda geçmiş günâhlarınızdan Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunmanızı ve bu hal üzere devam etmenizi size emrediyorum. Eğer böyle yaparsanız belli bir süreye kadar dünyada sizi güzelce geçindirir. Her fazilet sahibine de âhiret yurdunda hak ettiğini verir. Geçimin dünyada, fazilet sahibine hak ettiğinin verilmesinin de âhiret yurdunda olduğu şeklindeki açıklama Katâde'ye aittir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Kadın olsun, erkek olsun her kim inanmış olarak iyi amel işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfatlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.» (Nahl, 97). Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd'a şöyle buyurmuştur : Hanımının ağzına koyduğun lokma ve yiyeceğe varıncaya kadar Allah'ın rızâsını dileyerek vermiş olduğun her bir nafaka ile muhakkak ki sen ecre nail olacaksın.
İbn Cerîr'in Müseyyeb İbn Şerîk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, «Her lütuf sahibine lutfunu versin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kim bir kötülük işlerse; bu, onun aleyhine bir kötülük olarak yazılır. Kim de bir iyilik işlerse; bu, onun lehine on iyilik olarak yazılır. Şayet işlemiş olduğu kötülüğün cezasını dünyada iken görürse onun için on iyiliği kalmış olur.
Eğer bununla dünyada cezalandırılmaz ise, (âhirette) on iyiliğinden birisi alınır ve dokuz iyilik ona kalır. Sonra İbn Mes'ûd şöyle der : Birleri onlarına gâlib gelen kişi helak olmuştur.
Allah Teâlâ : «Eğer yüz çevirirseniz; o zaman ben, başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım.» buyurur ki; bu, Allah'ın emirlerinden yüzçeviren, elçilerini yalanlayan kimseler için şiddetli bir tehdîddir. Allah'a döndüğü günde muhakkak azâb onu yakalayacaktır. «Dönüşünüz ancak Allah'adır.» Kıyamet günü dönüşünüz ve varacağınız yer Allah'tır. «Ve O, her şeye Kâdir'dir.» O, dostlarına dilediği ihsanda bulunmaya, düşmanlarından intikam almaya ve kıyamet günü yaratıkları (kendine) döndürmeye elbette güç yetiricidir. Burası korkutma makamıdır. Daha önce geçen kısım ise teşvik makamı idi.[2]

izahı

5 — Dikkat edin, onlar peygambere düşmanlıklarını gizlemek için iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründük-leri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, göğüslerde olanı bilendir.

İbn Abbâs der ki: Cinsî temas halinde avret yerlerinin göğe dönmesinden hoşlanmazlardı da Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi Buhârî, İbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder. Bu rivayete göre İbn Abbâs : «Dikkat edin, onlar iki büklüm olurlar.» âyetini okumuştur. Ey Ebu Abbâs, iki büklüm olmaları da nedir? diye sordum. Şöyle cevabladı: Kişi, hanımı ile temasta bulunduğunda veya abdest bozmaya çıktığında utanırdı da, «Dikkat edin, onlar iki büklüm olur-lar.» âyeti nazil oldu. Yine Buhârî'nin bir rivayetinin lafzı şöyledir : İbn Abbâs dedi ki: Bir takım kimseler abdest bozmaya çıktıklarında avret yerlerinin göğe dönük açık olmasından ve kadınlarıyla temasta bulunduklarında yine avret yerlerinin göğe dönmüş olmasından utanırlardı da bu onlar hakkında nazil oldu. Sonra Buhârî der ki: Bize Humeydî'nin... Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: îbn Abbâs, «Dikkat edin, onlar iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründükle-ri zaman da dikkat edin.» âyetini okudu.   Buhârî ve başkaları;   ibn Abbâs'tan rivayetle (Oyu^j) kelimesini «Başlarını örterler.» şeklinde açıklamışlardır.
Bu âyetin tefsîrindeki diğer bir rivayette ise İbn Abbâs şöyle der : Bununla Allah hakkındaki şüphe ve kötü amel kasdedilmektedir. Bu açıklama Mücâhid, Hasan ve başkalarından da rivayet edilmiştir ki; onlar, bir şey yaptıklarında veya söylediklerinde bunu Allah'tan gizle-yebileceklerini sanarak iki büklüm olurlardı. Allah Teâlâ da onlara bildirdi ki; onlar, uykularında gecenin karanlığında elbiselerine bü-ründükleri zaman onların gizledikleri sözü ve açığa vurduklarını bi-lir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir. Onların kalblerinin gizlemiş olduğu niyyetleri ve gizlilikleri iyi bilir. Züheyr İbn Ebu Sülmâ meşhur muallâkasında ne güzel söylemiş :
«İçinizdekileri, gizli kalsın için Allah'tan sakın gizlemeyin. Zîrâ Allah'tan ne gizlenirse onu mutlaka bilir.»
«Geciktirilir ve bir kitaba konulur. Bir hesâb günü için biriktirilir veya çabuklaştırılır da intikam alınır.»
Bu câhiliye devri şâiri bu sözleriyle bir yaratıcının varlığını, cüz'-iyyâtı bildiğini, ona dönüş ve cezayı, kıyamet günü için amellerin sayfalarda yazılmasını itiraf etmiştir.
Abdullah İbn Şeddâd der ki: Onlardan birisi Allah Rasûlü (s.a.) ne uğradığı zaman, iki büklüm olur ve başını örterdi de Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. «Ona gizli kalsın için...» kısmındaki zamirin Allah'a döndürülmesi daha uygundur. Zîrâ hemen peşinden «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» buyurmaktadır.[3]

6 — Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.

Allah Teâlâ, yaratıkların büyüğü ve küçüğü ile, yeryüzündeki, denizdeki ve karadaki diğer hayvanların rızıklarına kefîl olduğunu haber veriyor. O, onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Onların yeryüzünde yürümeleriyle varacakları, sığınacakları yuvalarını da en iyi bilir. Ali İbn Ebu Talha ve başkalarının İbn Abbâs'-tan rivayetlerine göre âyetteki «Durup dinlenecek yerleri)); sığınacakları yer, «Saklanacak yerleri» ise; ölecekleri yerdir. Mücâhid'den rivayete göre; «Durup dinlenecekleri» yer, rahimde; «Saklanacak yerleri» ise sulblerdedir. Nitekim bu husus hayvanlarda da böyledir. Bu açıklama İbn Abbâs, Dahhâk ve bir cemaattan da rivayet edilmiştir. İbn Ebu Hatim burada müfessirlerin sözlerini zikretmiştir. Ayrıca En'âm sûresinin doksan sekizinci âyetinde de bunları zikreder ki, en doğrusunu Allah bilir. Bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın katında bir kitabda, bunların tamâmını açıklar mâhiyette yazılıdır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablarına toplanırlar.» (En'âm, 38}, «Gaybın anahtarları O'nun ka-tındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki, onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.)) (En'âm, 59).[4]

7 — Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için; gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi. Andolsun ki; ölümden sonra muhakkak siz yine diriltileceksiniz, desen; küfredenler mutlaka : Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir.
8 — Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azabı erteleyecek olsak mutlaka: Bunu alıkoyan da ne? derler. Dikkat edin, o geldiği gün onlardan asla dönmeyecek, alaya aldıkları şey onları mahvedecektir.

Gökleri ve Yeri Yaratan

Allah Teâlâ her şeye Kadir olduğunu, gökleri ve yeri altı günde yarattığını, bundan önce Arş'ının su üzerinde olduğunu haber veriyor. Nitekim İmânı Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... İnırân İbn Husayn'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Temim oğullan, müjdeyi kabul ediniz, buyurmuştu. Onlar : Bize müjdeledin, o halde bize müjdelediğini ver, dediler. Ey Yemen ehli, müjdeyi kabul ediniz, buyurdu, onlar : Biz kabul ettik, bu işin (başlangıcının) nasıl olduğunu bize haber ver, dediler. Her şeyden önce Allah vardı. Arş'ı su üzerindeydi. Levh-i mahfûz'da her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı, buyurdu. İmrân İbn Husayn devamla şöyle anlatır : Birisi bana gelip : Ey İmrân, deven bağından boşandı, dedi, peşinden çıktım ve bilmiyorum benden sonra neler oldu? Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde değişik lafızlarla tahrîc olunmuştur. Onlardan birinin lafzı şöyledir :

Onlar : Bu işin başlangıcını sana sormak üzere geldik, dediler de : Allah vardı ve O'ndan önce hiç bir şey yoktu. —Bir rivayette «O'ndan önce» lafzı yerine «O'ndan başka», diğer rivayette ise «O'nunla beraber» ifâdeleri vardır. —Arş'ı su üzerindeydi. Zikir'de her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı, buyurdu.
Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr İbn el-Âs-'dan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yaratıkların kaderlerini takdir etti, yazdı. Arş'ı su üzerindeydi.» Bu âyetin tefsirinde Buharı der ki: Bize Ebu Yemmâm'm... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki: İnfâkda bulun ki sana infâk olunsun. Ve şöyle buyurdu : Allah'ın eli doludur, harcama onu eksiltmez. Gece ve gündüz devamlı verir. Yeri ve göğü yarattığından bu yana ne infâk ettiğini görür müsünüz? Elinde olanı hiç eksiltmemiştir. Arş'ı su üzerindeydi ve bir elinde terazi olup alçalıp yükseliyordu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Ebu Razîn Lakît İbn Âmir İbn Müntefik el-Ukaylî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatır : Ey Allah'ın elçisi Rabbımız yaratıklarını yaratmazdan önce nerede idi? diye sorduk, şöyle buyurdu. Bir bulutun üstündeydi. Altında hava, üstünde hava vardı. Bundan sonra Arş'ı yarattı. Hadîsi tefsirde Tirmizî; Sünnet'te İbn Mâce, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler.
Mücâhid, «Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında; hiç bir şey yaratmazdan önce açıklamasını getirir. Vehb İbn Münebbih ve Damre İbn Habîb de böyle söylemişlerdi. Katâde, İbn Cerîr ve bir çokları da bu görüştedirler.
«Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında Katâde der ki: Gökleri ve yeri yaratmazdan önce yaratmaya başlamasının nasıl olduğunu size haber veriyor. Rebî' İbn Enes de: «Arş'ı su üstünde idi.» Gökleri ve yeri yarattığında bu suyu ikiye böldü; yarısını Arş'ın altına koydu ki doldurulmuş deniz işte odur, demiştir. İbn Abbâs : Arş'a Arş isminin verilmesi onun yüceliğindendir, demiştir. İsmâîl İbn Ebu Hâlid'in Sa'd et-Tâî'den işittiğine göre; o, Arş'ın kırmızı yakuttan olduğunu söylemiş.
Muhamed İbn İshâk, «Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında der ki: «o, yüce nefsini nitelediği gibi idi. O zaman da sudan başka hiç bir şey yoktu ve suyun üzerinde Arş'ı, Arş'ın üzerinde de celâl ve ikram sahibi, izzet, saltanat, mülk, kudret, hilim, ilim, rahmet ve nimet sahibi, dilediğini işleyen Allah vardır. A'meş'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre, İbn Abbâs'a «Arş'ı su üstünde idi.» âyeti sorulmuş. Ve : Su neyin üstündeydi? denilmişti. Şöyle cevabladı: Rüzgârın sırtı üstündeydi.
Allah Teâlâ : «Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için...» buyurur ki O, gökleri ve yeri tek ve ortağı olmadığı halde kendisine ibâdet etsinler diye yarattığı kullarının faydalanması için yaratmıştır. O, bunları boş yere yaratmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannı-dır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.» (Sa'd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş'm

Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115, 116), «Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56).
Allah Teâlâ : «Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için...» buyurmuş, «Hanginizin daha çok ameli olduğunu denemek için...» buyurmamış. Zîrâ amel, sırf Allah için olmadıkça, Allah Ra-sûlü (s.a.) nün şeriatı üzere olmadıkça güzel olmaz. Ne zaman bir amelde bu iki şarttan birisi bulunmazsa o amel bâtıldır ve boşa git-miştir.
«Andolsun ki; ölümden sonra muhakkak siz yine diriltileceksiniz, desen; küfredenler mutlaka : Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muham-med, sen bu müşriklere Allah'ın kendilerini nasıl ilk defa yaratmışsa aynen onun gibi ölümlerinden sonra dirilteceğini haber versen, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu bildikleri halde kıyameti ve ba'su ba'del mevti yine de inkâr edeceklerdir. Allah Teâlâ bu hususu şu âyetlerde dile getirmektedir : «Andolsun ki; onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan; Allah diyeceklerdir.» (Zuhrûf, 87), «Andolsun ki, onlara : Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir? diye sorsan; şüphesiz «Allah'tır.» diyecekler.» (Ankebût, 61), Bütün bunlara rağmen, onlar, ilk defa yaratmadan daha kolay olmakla birlikte, kıyamet günü diriltilme ve O'na döndürülmeyi inkâr ederler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Önce yaratan, sonra onu tekrar eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28). Onlar: Bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir. Bu sözlerini sırf küfür ve inâdlarından söylerler ve derler ki: Diriltilmenin vuku bulacağına dâir haberini doğrulamayız, tasdik etmeyiz. Bunu ancak büyülediğin kimse kabullenir ki, ancak o senin söylediğine tâbi olur.
«Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azabı erteleyecek olsak: Bunu alıkoyan da ne? derler.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: Bu müşriklerin azabını ve cezalandırılmasını mahdûd bir süreyle, sayılı bir müddete kadar te'hîr edip konulmuş, belli edilmiş bir müddete kadar bununla onları tehdîd etmiş olsak, onlar yalanlama ve çabuklaştırılmasını isteme sadedinde olmak üzere : Bu azabı bizden alıkoyup geciktiren de nedir? diyeceklerdir. Zîrâ onların seciye ve tabiatları ya-lanlama ve şüpheye alışmıştır. Yalanlama ve şüpheden kaçacak bir yerleri yoktur.
«Ümmet» kelimesi, Kur'an ve sünnette müteaddit mânâlarda kullanılır. Ondan, «bir süre» kasdedilir. Nitekim Allah Teâlâ bu âyette : ((Sayılı bir müddete kadar.» buyurmuştur. Hz. Yûsuf hakkında da: «O ikiden kurtulmuş olan nice zaman sonra hatırladı da dedi ki...» (Yûsuf, 45) buyurmuştur. Bu kelime, uyulacak önder hakkında da kullanılır. Nitekim şu âyette böyledir. «Muhakkak ki İbrahim, başlı başına bir ümmet idi. Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhiddi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.» (Nahl, 120). Din mânâsında kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ müşriklerin şöyle dediklerini haber verir : «Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhrûf, 23). Cemâat, grup hakkında kullanılır. Nitekim şu âyetlerde bu anlamdadır: «Medyen suyuna varınca davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü.» (Kasas, 23), «Andol-sun ki; her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36), «Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların Rasûlleri

gelince aralarında adaletle hükmedilir ve asla zulme uğratılmazlar.» (Yûnus, 47). Buradaki ümmetten maksad ise mü'mini ve kâfiri ile kendilerine peygamber gönderilenlerdir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde rivayet edilen bir hadîste şöyle buyuru-lur : Nefsim kudret elinde olana yemîn olsun ki; bu ümmetten yahû-dî ve hıristiyan beni işitip de bana îmân etmeyen hiç kimse yoktur ki cehenneme girmesin. Tâbi olan ümmete gelince; onlar peygamberleri tasdik edip doğrulayanlardır. Nitekim Allah Teâlâ : «Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» (Âl-i İmrân, 110) buyururken sahîh bir hadîste şöyle buyurulur : Ben : Ümmetim, ümmetim, diyeceğim. Ümmet kelimesi, fırka ve grup anlamında da kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde buyurur ki: «Musa'nın kavminden bir topluluk da vardır ki; hakk'a irşâd ederler ve onunla hükmederler.» (A'râf, 159), «Kitab ehlinden secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Âl-i İmrân, 113).[5]

İzahı

Hangimizin daha güzel ameli olduğunu denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi. Yani gökleri ve yeri yaratmazdan önce Arş'ı su üstünde idi. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Allah Teâlâ yeşil bir yakut yarattı. Sonra ona heybet nazarıyla baktı ve o titreşen su haline döndü. Sonra rüzgârı yarattı ve suyu onun üzerine koydu. Sonra Arş'ı suyun üzerine koydu.
Samure der ki: Allah Sübhânehu'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Kalemi yarattı ve yarattığı şeyleri onunla yazdı. Kıyamet gününe kadar yarattığı ve yaptığı her şeyi de onunla yazdı. Sonra o yazı, bin yıl Allah'a hamd ile tesbîh etti. Henüz Allah, yaratıklarından hiç birini yaratmamıştı.
Saîd İbn Cübeyr dedi ki: İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın «Ve Arş'ı su üzerinde idi» kavli sorulup su, neyin üzerindeydi? denildi. İbn Ab-bâs; rüzgârın üzerindeydi, dedi.
Vehb İbn Münebbih der ki: Gökleri ve yeryüzünü yaratmasından önce Allah'ın Arş'ı vardı. Sonra Allah Teâlâ suyun süzmesinden bir avuç aldı. Sonra avucunu açtı, bir duman yükseldi. Sonra bundan iki günde yedi göğü yarattı. Bilâhare sudan bir çamur aldı ve onu Bey-tullah'ın olduğu yere koydu. Sonra ondan yeryüzünü yuvarladı. Sonra iki günde rızıkları yarattı. Gökleri iki günde, yeryüzünü de iki günde yarattı. Yedinci günde son yaratma işini bitirdi.
Bazı bilginler dediler ki: Bütün eşyanın yaratılıp suyun üzerinde konulmasında, Allah'ın kudretinin mükemmelliğinin delilleri vardır. Çünkü zayıf bina katı ve sağlam bir temel üzerine kurulmazsa ayakta duramaz. Öyleyse en büyük yaratık olan şu Arş gökler ve yeryüzü suyun üzerinde nasıl durur? Bu iş de Allah'ın kudretinin mükemmelliğini gösterir.
îmrân îbn Hüsayn (r.a.) der ki: Hz. Peygamberin yanına vardım ve kapıda devemi bağladım. O sırada Temîm oğullan kabilesinden bir topluluk geldi. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Temîm oğullan müjdelerle geldiniz. Onlar da; bizi muştuladın, öyleyse bize iki defa ver, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah'ın yüzü değişti. Sonra Yemen'den bir topluluk yanma geldi. Onlara; Temîm oğulları kabul etmediğine göre ey Yemen halkı, siz muştuyu alın, buyurdu. Onlar: Kabul ettik ey Allah'ın

Rasûlü, dediler. Sonra; biz din konusunda senden bilgi almak ve bu dünyanın başlangıcının nasıl olduğunu sana sormak için geldik, dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah vardı ve onunla beraber daha önce hiç bir şey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Ve her şeyi zikirde kaydetti. İmrân İbn Hu-sayn der ki: Sonra bir adam geldi ve bana dedi ki: Ey İmrân, koş ve deveni tut. Çünkü kaçtı. Ben kalktım, devemi aradım. Bir de baktım ki önüne çit engel olmuş duruyor. Allah'a yemin ederim ki; devem kaçmamış olsaydı da ben oradan kalkmamış olsaydım. Bunu çok arzu ederdim.
Ebu Rezîn el-Akîlî: Ey Allah'ın Rasûlü, yaratıkları yaratmazdan önce Rabbımız neredeydi? dedi. Rasûlullah buyurdu ki: O, amâ'da idi. Onun üstü hava, altı hava idi. Arş/mı suyun üzerinde yaratmıştı. Tirmizî bu hadîsi tahrîc eder. Ahmed İbn Hanbel ise der ki: Amâ'dan maksad; O'nunla beraber hiç bir şey yoktu, demektir. Ebu Bekr el-Beyhâkî, el-Esmâ ve's-Sıfât isimli eserinde; Hz. Peygamberin, Allah vardı ve O'ndan önce hiç bir şey yoktu, sözü ile ilgili olarak şöyle der : Ne su vardı, ne Arş vardı, ne de bu ikisinin dışında bir şey. Arş'ı suyun üzerindeydi, kavli ile de suyu yarattı ve suyun üzerine Arş'ı koydu, demek istediğini söyler. Sonra her şeyi zikire kaydetti. Ben Amâ kelimesini medli olarak harekelenmiş biçimde kitapta gördüm. Aslında memdûd olarak amâ diye yazılır ve mânâsı ince bulut demektir. Hz. Peygamber (tama» kavli ile bulutun üzerinde onu yönetiyor ve onun üzerinde bulunuyordu, demek istemiştir.1.. Üzerinde hava yoktu. Yani bulutun üzerinde hava yoktu. Altında hava yoktu, sözü de bulutun altında hava yoktu, demektir. Denildi ki: Bu amâ kelimesi maksûr olarak yazılır. Ve böyle yazılınca da sabit hiç bir şey yoktu, anlamına gelir. Çünkü yaratılışdan kör edilmiş mânâsını taşır. Ya-ratılıştan görülmeyen şey olmadığı için görülmez. Sanki Allah'ın Rasûlü cevabında şöyle buyurmuştur : Allah yaratıklarını yaratmazdan önce vardı ve O'ndan başka hiç bir şey yoktu. Üzerinde de hava yoktu, altında da hava yoktu sözünden maksad, amâ'mn üzeridir. Yani hiç bir şey olan amâ'mn üzerinde hava yoktu, altında da hava yoktu, demektir. Çünkü bir şey olmayınca onun üzerinde veya altında hava durmaz. Allah en iyisini bilendir.
İbn el-Esîr der ki: Lugatta amâ; ince buluttur. Kesîf buluttur dendiği de olmuştur. Denildi ki: Bu; kabarcık anlamına gelir:.. Bazılarından nakledilir ki maksûr elifle yazılan amâ zekânın kavrayamadığı her şey demektir.[6]

9 — Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra onu geri alırsak; andolsun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur.
10 — Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak: Kötülükler başımdan gitti, der, şıma-rır ve öğünür.
11 — Sâdece sabredip de güzel ameller işleyenlere; işte onlara mağfiret ve büyük ecîr vardır.

İnsan Psikolojisi

Allah Teâlâ, Allah'ın merhamet buyurduğu inanan kulları müstesna olmak üzere insanı ve ondaki zemmedilmiş, kötü sıfatları haber veriyor. Bir nimetten sonra ona bir zorluk dokunduğu zaman geleceğe nisbetle hayırdan ümit kesme, geçmiş haline

nisbetle ise bir küfür ve inkâr meydana gelir. Sanki o, hiç bir hayır görmemiş ve bundan sonra da hiç bir açıklık, ferahlık ummaz haldedir. Aynı şekilde bir musibetten sonra ona bir nimet ulaştığında : «Kötülükler başımdan gitti, der.» Bundan sonra bana ulaşacak hiç bir eziyyet ve kötülük kalmadı, der. O, elindekilerle şımarmış, başkalarına karşı şımarık ve övüngen olmuştur. Allah Teâlâ buyurur ki: «Sâdece (zorluklara, musibetlere) sabredip de (afiyet ve bolluk halinde) güzel ameller işleyenler; işte onlara (kendilerine dokunan sıkıntıya mukabil bir) mağfiret ve (bolluk zamanlarında işlemiş olduklarına karşılık da) büyük bir ecîr vardır.» Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki kendisine batan bir dikene varıncaya kadar mü'min kişinin başına bir üzüntü, bir keder, bir dert ve hastalık, bir hüzün gelmez ki Allah Teâlâ onlarla onun hatâlarından bir kısmım bağışlamış olmasın. Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîste ise şöyle buyurulur:
Mü'minin işine şaşılır. Onun bütün işleri hayırdır ve bu özellik sâdece mü'mine mahsûstur. Şayet ona bir ferahlık gelirse; şükreder ve bu onun için hayır olur. Şayet kendisine bir sıkıntı dokunursa; sabreder de bu da onun için hayır olur. Bu, mü'min dışında kimse için değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Asr'a andolsun ki, hiç şüphesiz insan hüsrandadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3), «Gerçekten insan, hırsına düşkü» yaratılmıştır. Başına bir fenalık gelince, feryadı basandır. Kendisine hayır dokununca da çok cimridir. Ancak namaz kılanlar müstesna.» (Meâric, 19-22).[7]

12 — Belki de sen; ona bir hazîne indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi? demelerinden ötürü sana vahyolunanların bir kısmını terkedecek olursun. Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah, her şeye Vekil' dir.
13 — Yoksa: «Onu kendisi uydurdu» mu? diyorlar. De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydi onun sûrelerine benzer uydurma on sûre meydana getirin, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.
14 — Size cevab veremezlerse bilin ki; o, ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve O'ndan başka ilâh yoktur. Hâlâ müslüman olmuyor musunuz?
Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere O, peygamberi hakkında müşriklerin söylemiş oldukları sözler ve inâdlaşmalan hususunda elçisi (s.a.) ni teselli buyuruyor. Allah Teâlâ bir âyette müşriklerin Hz. Peygamber hakkında şöyle dediklerini haber verir: «Bu nasıl peygamberdir ki; yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya. Yahut kendisine bir hazîne verilseydi veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya. O zâlimler dediler ki: Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.» (Furkân, 7-8). Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip onlann söyledikleri bu sözlerden dolayı kalbinin daralmamasını, bundan dolayı üzülmemesini, bunların kendisini gece ve gündüz Allah'a götüren dayanaklardan caydırmamasını tavsiye ediyor. Nitekim başka bir âyette : «Andolsun ki, onlann söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et. Ve secde edenlerden ol. Ve sana yakın gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hicr, 97-99) buyururken, burada da

şöyle buyurur: Bu sözleri söylemelerinden senin kalbin daralır ve sana vah-yolunan şeylerin bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın. Senden önceki peygamber kardeşlerin sana bir Örnektir. Onlar da yalanlandılar ve eziyyet edildiler. Onlar, kendilerine Allah'ın yardımı gelinceye kadar sabrettiler.
Sonra Allah Teâlâ, Kur'an'ın i'câzına işaret buyurur. Beşer hiç bir şekilde onun bir benzerini, onun sûreleri gibi on sûreyi, onunki gibi bir sûreyi getirmeye güç yetiremez. Zîrâ Rabbın sözü; yaratıkların sözüne benzemez. Nitekim sıfatlan sonradan olanların sıfatlarına benzemediği gibi, O'nun zâtına da hiç bir şey benzemez. Yücedir, Mukaddestir, Münezzehtir, O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.
«Size cevab veremezlerse, sizin çağırmış olduğunuz muârazaya güç yetiremez ve karşı duramazlarsa; biliniz ki onlar, bundan âcizdirler. Muhakkak ki bu kelâm, Allah katında O'nun ilmini, emir ve yasakla-nnı içerir halde indirilmiştir.» O'ndan başka ilâh yoktur. Hâlâ müslüman olmuyor musunuz?[8]

15 — Kim, dünya hayatını ve onun süsünü isterse; onlara amellerinin karşılığım burada tamamen öderiz. Onlar bu hususta hiç bir zarara da uğratılmazlar.
16 — Onlar, öyle kimselerdir ki; âhirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri ameller boşa gitmiştir. Yapageldikleri zâten bâtıldır.

Bu âyet hakkında îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Muhakkak ki riyakârlar, iyiliklerinin karşılığını bu dünyada alırlar. Şüphesiz onlar, zerre miktar haksızlığa uğratılmazlar.
O, buyurur ki: Kim oruç, namaz veya geceleyin teheccüd namazı gibi sâlih ameller işler ve bunu yegâne dünyayı isteyerek yaparsa Allah Teâlâ : Dünyada onun istemiş olduğu sevabı, karşılığı ona tam olarak veririm, buyurur. Dünyayı isteyerek yapmış olduğu ameli böylece boşa gitmiştir. O, âhirette hüsrana uğrayanlardandır. Mücâhid, Dah-hâk ve bir çoklarından da böyle rivayet edilmiştir. Enes İbn Mâlik, âyetin Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylerken, Mücâhid ve başkaları da riyakârlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Katâde der ki: Kimin düşüncesi, üzüntüsü, düşkünlüğü, isteği ve niy-yeti dünya olursa; Allah Teâlâ, onun iyiliklerinin karşılığını dünyada verir. Sonra karşılığı verilecek bir iyiliği olmadığı halde âhirete götürülür. Mü'mine gelince; iyiliklerinin karşılığını dünyada görür, bunlara karşı âhirette de sevaba nâû olur. Bu husus, yukandakine benzer şekilde merfû' bir hadîste de belirtilmiştir.
Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Kim, geçici dünyayı isterse; onun için oradan dilediğimiz kadar dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. O, kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların çabalan şükre değerdir. Her birine, bunlara da onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız. Rabbının nimeti kimseye engellenmiş değildir. Bak nasıl onları birbirine üstün kıldık. Elbette ki âhiret, dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» (İsrâ, 18-21).

«Kim, âhiret kazancını isterse; onun kazancım artırırız. Kim de, dünya kârını isterse; ona da bundan veririz. Âhirette ise onun (başkaca) hiç bir nasibi yoktur.» (Şûra, 20).[9]

med (s.a.) Allah'ın risâletini tebliğ etmişlerdir. Cibril Muhammed'e, Muhammed de ümmetine tebliğ etmişlerdir.
Burada kasdedilenin Hz. Ali olduğu da söylenmişse de bu, zayıf bir görüş olup söyleyeni dahi belli değildir. Birinci ve ikinci açıklama doğru olandır. Zâten mü'minin fıtratı, icmâlî olarak şeriata şâhiddir. Tafsilâtı, uzun uzadıya açıklanması ise şeriattan alınır ve fıtrat onu doğrulayıp îmân eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Rabbmdan açık bir delili bulunan, ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen...» buyurmuştur ki; bu, Kur'an olup Cibril onu Hz. Peygamber (s.a.) e, peygamber Muhammed de ümmetine tebliğ edip ulaştırmıştır.
Sonra Allah Teâlâ: «Ondan önce de Musa'nın rehber ve rahmet olan kitabını tasdik eden...» buyurur ki, Kur'an'dan önce Musa'nın kitabı vardır ve o da Tevrat'tır. Allah Teâlâ Tevrat'ı o ümmete kendisine uyulacak bir önder, bir rehber ve Allah katından onlara bir rahmet olarak indirmiştir. Kim ki ona gerçekten îmân ederse; o kimseyi Kur'an'a îmân etmeye götürür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İşte onlar, Kur'an'a inanırlar.» buyurmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ, Kur' an'ı veya onun bir kısmını inkâr edenleri tehdîdle şöyle buyurur : «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» Müşrik olsun, kitab ehli olsun, başkaları olsun renkleri, şekilleri, cinsleri değişik olmakla beraber diğer bütün âdemoğulları cemiyetlerinden, Kur' an'ın kendisine ulaşıp da Kur'an'ı inkâr edenin varacağı yer ateştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde: «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158) buyururken burada da: «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» buyurmuştur.
Müslim'in Sahîh'inde Şu'be kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin olsun ki yahûdî veya hıristi-yan olsun, bu ümmetten bir kimse beni işitir de sonra bana îmân etmezse ateşe girer.
Eyyûb esHSahtiyânî, Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakleder: Gerektiği şekilde Allah Rasûlü (s.a.) nün hiç bir hadîsini işitmemişim-dir ki onun bir isbâtım —veya tasdikini demiştir— bir delilini Kur' an'da bulmuş olmayayım. Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Yahûdî veya hıristiyan olsun, bu ümmetten beni işitip de bana îmân etmeyen mutlaka ateşe girer, buyurmuş. (Kendi kendime) : Bunun Allah'ın kitabında isbâtı, delili neresidedir? diye konuşmaya başladım. Allah Rasûlü (s.a.) nden işitip de tasdikini Kur'an'da bulamadığım hemen hemen yok gibidir. Nihayet şu âyeti buldum : «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» Burada kasdedilen güruh, diğer bütün dinlerden olanlardır.
Allah Teâlâ: «Senin de bundan şüphen olmasın. Doğrusu o, Rab-bm tarafından gelen bir gerçektir.» buyurur ki; Kur'an, Allah katından gelen bir gerçektir, onda hiç bir şek ve şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur: «Elif, Lâm, Mîm. Şüphe götürmeyen kitabın indirilmesi âlemlerin Rabbmdandır.»

(Secde, 1-2), «Elif, Lâm, Mîm. İşte bu kitab, onda hiç bir şüphe yoktur.» (Bakara, 1-2). Allah Teâlâ burada : «Ama insanların bir çoğu inanmazlar.» buyurur ki; başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116), «Andolsun ki, İblîs, onlar hakkındaki zarınım gerçekleştirmiş ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardı.» (Sebe, 20).[10]

18 — Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim vardır? Bunlar Rablarmm huzuruna götürülürler ve şâ-hidler: Rablarına yalan uyduranlar bunlardır, derler. Bilin ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir.
19 — Onlar ki Allah yolundan alıkorlar. Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar. Ve âhireti inkâr edenler de onlardır.
20 — Bunlar yeryüzünde âciz bırakacak olanlar değillerdir. Allah'a karşı duracak yardımcıları da yoktur.
Onların azabı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ve göremezlerdi de.
21 — Kendilerini kayba uğratanlar, işte bunlardır. Uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir.
22 — Şüphesiz âhirette büsbütün kayba uğrayanlar da bunlardır.

Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar

Allah Teâlâ burada Zâtına karşı yalan uyduranların âhiret yurdunda melekler, peygamberler, diğer beşer ve cinlerin huzurunda rüs-vây olacaklarını beyân buyurur. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Behz ve Affân'ın... Safvân İbn Mihrez'den rivayetlerine göre; o, şöyle anlatmıştır: İbn Ömer'in elini tutmuştum. Birden karşısına bir adam çıktı ve : Kıyamet günü necvâ (Rabb ile kulun gizlice konuşması) hakkında Allah Rasûlü (s.a.) nün nasıl buyurduğunu işitmiştin? diye sordu. İbn Ömer şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ Mü'mini yaklaştırır ve onun üzerine affını, bağışlamasını koyar. Ona günâhlarını ikrar ettirip der ki : Şu günâhı biliyor musun? Palan günâhı biliyor musun? Falan günâhı biliyor musun? Kul iki defa : Biliyorum Rabbım, biliyorum Rabbım, der. İşte o zaman Allah Teâlâ : Muhakkak ki Ben, bunları dünyada giz-lemiştim. Bu gün ise onları sana bağışlıyorum, buyurur, sonra iyiliklerinin kitabı durulur. Diğerlerine veya kâfirler gelince; bütün yaratıkların huzurunda : Rablanna yalan uyduranlar bunlardır, diye nida olunur. Hadîsi, Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Katâde'den tahrîc etmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Onlar ki Allah yolundan alıkorlar. Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar.» buyurur ki; onlar, insanları Allah'a ulaştıran hidâyet yoluna girmekten, hakka tâbi olmaktan alıkoyup çevirirler. Onları cennetten uzaklaştırırlar. «Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar.» Yolların eğri büğrü olmasını, i'tidâl üzere ve doğru olmamasını isterler. «Ve âhi-reti, âhiretin meydana geleceğini, olacağını inkâr edenler de onlardır. Bunlar yeryüzünde âciz bırakacak olanlar değillerdir. Allah'a karşı duracak yardımcıları da yoktur.» Bilakis onlar; Allah'ın kahrı, galebesi,

kabzası ve hükümranlığı altındadırlar. O, âhiretten önce dünya yurdunda onlardan intikam almaya güç yetiricidir. «Sâdece gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları te'hîr etmektedir.» (İbrâhîm, 42). Buharı ve Müslim'de bulunan hadîste : Muhakkak ki Allah Teâlâ zâlime mühlet verir. Nihayet onu yakaladığında asla kurtulmaz, buyurulmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onların azabı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ve göremezlerdi.» buyurmuştur ki; onlara kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Ama kulakları, gözleri ve kalbleri onlara hiç bir fayda sağlamamış, aksine onlar hakkı işitmekten sağır, hakka tâbi olmaktan kör olmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ, onlann ateşe girerken şöyle diyeceklerini haber verir : «Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasında bulunmazdık.» (Mülk, 10). Başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Küfredip Allah yolundan alıkoyanlara, bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırırız.» (Nahl, 88). Yine bu sebepledir ki onlar, terketmiş oldukları her bir emir ve işlemiş oldukları her bir yasaktan dolayı azaba dûçâr kalacaklardır. Görüşlerin en sıhhatlisine göre; onlar, âhiret yurduna nisbetle emir ve yasaklanyla şeriatların fürûu ile de mükelleftirler.
Allah Teâlâ : «Kendilerini kayba uğratanlar, işte bunlardır. Uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir.» buyurur ki, onlar, gerçekten kendilerine yazık etmişlerdir. Zîrâ onlar; yakıcı, kızgın bir ateşe girmişlerdir. Orada azâb edilecekler, göz açıp kapayıncaya kadar bile cehennem azabı onlardan çekilmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur; «O ne zaman sönmeye yüz tutsa hemen alevini artırırız.» (îsrft, 97).
«Allah'ın dışında uydurmuş oldukları eşler ve putlar da kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuştur.» Onlara bir fayda vermemiş, aksine onları büsbütün zarara uğratmışlardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onlann tapınmalarım inkâr ederler.» (Ahkâf, 6), <(Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler. Hayır, aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82-83). İbrâhîm Halîl de kavmine şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25). Allah. Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştu.» (Bakara, 166) Bu ve başka âyetler onların hüsranda olduklarına, büsbütün kaybedeceklerine ve helak olacaklarına delâlet etmektedir. Bu sebepledir ki burada da : «Şüphesiz âhirette büsbütün kayba uğrayanlar da bunlardır.» buyurmuş ve onların durumlarını açıklamıştır. Onlar, âhi-ret yurdundaki alış-verişte insanların en fazla kayba uğrayanlarıdır. Zîrâ onlar yüce dereceleri bırakmış, alçak dereceleri almışlardır. Cennet nimetleri yerine kaynak suyu, misk kokulu, ağzı kapalı saf bir içecek yerine insanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su ile kara bir dumanın gölgesini; huri iyn yerine kanlı irinden bir' yiyeceği, yüce köşkler yerine cehennem çukurunu, Rahmân'a yakınlık ve O'nu görme yerine Deyyân olan Allah'ın öfkesi ve azabını bedel olarak almışlardır. Hiç şüphe yok ki âhirette en fazla zarar gören, kayıpta olanlar bunlardır.[11]

(en-Nazar îlallâh) içermektedir. Onlar; bu durumda ebedî kalacaklar, ölmeyecekler, ihtiyarlamayacaklar, hastalanıp uyumayacaklar, büyük abdeste çıkmayacaklar, tükrük ve sümükleri olmayacaktır. Bunlar sâdece misk kokan bir ter olarak kendilerinden çıkacaktır.
Sonra Allah Teâlâ, kâfirlerle inananlara bir misâl verir ve buyurur ki: Bu iki zümre; Allah Teâlâ'nın mutsuzlukla nitelendirdiği kimselerle, mutlu kişiler olan mü'minlerin durumu şöyledir: Birincileri kör ve sağır, ikincileri ise gören ve işiten gibidir. Kâfir, dünyada gerçek hakkı görmekten kördür. Âhirette ise hayra yol bulamaz ve onu bilemez. Hüccetleri işitmekten sağırdır, faydalanacağı şeyi işitemez. «Şayet Allah, onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23). Mü'mine gelince : Zekî, anlayışlı, akıllı, hakkı görendir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırır ve hayra tâbi olup şerri terkeder. Hüccet işitendir. Onunla şüpheyi birbirinden ayırır ve bâtıla rağbet etmez. Hiç bu ve diğeri birbirine eşit olur mu?
«Hâlâ ibret almıyor musunuz?» İbret alıp bunlarla diğerlerini birbirinden ayıramıyor musunuz? Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). «Kör ile gören bir değildir. Karanlıklarla aydınlık da (bir değildir). Gölgelik ile sıcaklık da bir değildir. Diriler ile ölüler de bir değildir. Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir. Sen kabirlerde olanlara işittirecek değilsin. Sen, ancak bir uyarıcısın. Muhakkak ki Biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiç bir ümmet yoktur ki, ona uyarıcı gelmiş olmasın.» (Fatır. 19-24).[12]

25 — Gerçekten Nuh'u da kavmine göndermiştik. Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım.
26 — Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Doğrusu ben, hakkınızda acıklı bir günün azabından korkuyorum.
27 — Bunun üzerine kavminden küfredenlerin ele basıları dediler ki : Biz, senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İçimizde sâdece ayak takımının, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir. Sizin bize üstün bir meziyyetinizi görmüyoruz. Aksine Biz sizi yalancılar sanıyoruz.

Hz. Nûh ve Kavmi

Allah Teâlâ, Nûh (a.s.) dan haber veriyor. O, Allah Teâlâ'nm yeryüzü halkından putlara tapan müşriklere göndermiş olduğu ilk elçidir. O, kavmine : Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Eğer Allah'tan başkasına tapınacak olursanız; sizi başınıza gelecek Allah'ın azabı hususunda uyarıyorum. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Doğrusu ben, hakkınızda acıklı bir günün azabından korkuyorum. Eğer içinde bulunduğunuz halde devam edecek olursanız, azâblandırılmanızdan korkuyorum, demişti. Bunun üzerine kavminden küfredenlerin elebaşları ve reisleri dediler ki: Biz, senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Sen bir melek değilsin. Fakat bir beşersin. Nasıl oluyor da bizim dışımızda sana vahyolunuyor? Sonra görüyoruz ki sana içimizde sâdece terziler, alış-veriş yapanlar —sokaktaki

değersiz kimseleri kasdediyorlar— ve benzerleri tâbi oluyor. Eşraf ve ileri gelenler sana tâbi olmuyorlar. Sonra sana tâbi olanlar düşünüp, taşınıp, görüp öyle tâbi olmuş değiller. Aksine mücerred senin davetin ile sana icabet edip tâbi olmuşlardır. Onların, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir. Bu dininize girdiğinizden bu yana yaratılış, ahlâk, nzık ve durumca sizin bize bir üstünlüğünüzü de görmedik. Biz kendiniz için iddia etmiş olduğunuz iyilik, salâh, ibâdet ve şayet varacak olursanız âhiret yurdunda mutluluk iddianızda sizi yalancı sanıyoruz.
Bunlar, kâfirlerin Nûh (a.s.) ve ona tâbi olanlara itirazlarıdır. Bunlar onların 'bilgisizliklerine, ilim ve akıllarının azlığına delâlet eder. Zîrâ Hakk'a tâbi olanların aşağı tabakadan olmaları, hak için bir âr ve ayıp değildir. Muhakkak ki tâbi olanları eşraftan veya ayak takımından olsun hak, hadd-i zâtında sıhhatli ve doğrudur. Onların iddialarının aksine hakkında hiç bir şek ve şüphe olmayan hakka tâbi olan-lar; işte onlar, fakîr dâhi olsalar şereflilerin ta kendileridir. Zengin dâhi olsalar ona tâbi olmamakta ayak direyenler; işte onlar rezîl, pespaye kimselerdir. Sonra çok kere vuku bulan, insanların zayıflarının hakka tâbi olmasıdır. Şerefli ve büyük kimseler hakkında çok kere vuku bulan da hakka muhalefettir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerî-me'de şöyle buyurur : «Senden önce de herhangi bir kasabaya bir uyarıcı gönderdiğimiz vakit; o kasabanın varlıklıları sâdece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23). Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'e Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatlarından sorduğunda : Ona tâbi olanlar insanların şereflileri mi yoksa zayıfları mı? diye sormuştu. Ebu Süfyân'ın : Bilâkis zayıfları, cevabı üzerine de : Fakirler, rasûl-lerin tabiileridir, demiştir.
Onların : «Başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir.» demeleri de bir ayıp değildir. Zîrâ hak, bedîhî olduğ 'ndan düşünmeye gerek ve mahal kalmaz. Bilakis her temiz ve zekî kişiye düşen, hemen hakka tâbi olmakdır. Burada ancak beceriksiz, âciz ve ahmaklar düşünürler. Bütün peygamberler —Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun— son derece açık bir iş getirmişlerdir. Bir hadîste rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kimi İslâm'a davet etmişsem, onun bir tereddüdü oldu. Ancak Ebube-kir müstesna. Zîrâ o, ne tereddüd etti ve ne de düşündü. Çünkü o, son derece açık ve büyük bir işi görmüş ve sür'atle ona koşmuştur.
Allah Teâlâ : «Sizin bize üstün bir meziyyetinizi görmüyoruz.» dediklerini haber verir. Evet, onlar bunu görmüyorlardı. Zîrâ hakka karşı kör olup, onu işitmiyor ve görmüyorlardı. Aksine onlar, şüpheleri içinde gidip geliyor, bilgisizlik karanlıklarında bocalıyorlardı. Onlar; müfteriler, yalancılar, nasîbsizler ve alçak kimselerdi. Âhirette ise, en ziyâde kayıpta olanlar onlardır.[13]

28 — Nuh dedi ki: Ey kavmim, eğer Rabbım tarafından bir delilim bulunur ve O, katından bana ihsan eder de bunlar sizden gizli kalırsa; onu istemediğiniz halde size zorla mı kabul ettireceğiz?

Allah Teâlâ, Nuh'un kavmine şöyle cevab verdiğini haber veriyor : Ey kavmim, eğer Rabbım tarafından bir delilim bulunur ve ben kesin bilgi, apaçık bir iş, gerçek

ve doğru bir peygamberlik —ki o, hem Nûh ve hem de onlara Allah'ın büyük bir rahmetidir— üzere olursam ve bunlar da size gizli kalır, ona ulaşamaz, onun kadrim bilmez, aksine onu yalanlamaya ve reddetmeye koşarsanız; onu istemediğiniz halde, size zorla mı kabul ettireceğiz?[14]

29 — Ey kavmim; buna karşılık olarak sizden hiç bir mal istemiyorum. Benim ücretim yalnız Allah'a aittir. îna-nanları da kovacak değilim. Çünkü onlar, Rablarına kavuşacaklardır. Ne var ki ben, sizi câhil bir kavim olarak görüyorum.
30 — Ey kavmim; ben onları kovarsam beni Allah'a karşı kim savunur? Hâlâ düşünmüyor musunuz?

Hz. Nûh (a.s:) kavmine şöyle diyor: Size olan nasîhatıma karşılık sizden bir mal, bir ücret istemiyorum. Ben ecrimi ancak Allah'tan diliyorum. İnananları da kovacak değilim. Sanki onlar, Hz. Nûh(a.s.) dan inananları yanından kovmasını istemişlerdi. Onlarla beraber oturmayı soyluluk ve ihtişamları ile bağdaştıramıyorlardı. Nitekim onların benzerleri de, rasûllerin sonuncusu (s.a.) ndan yanında bulunan zayıf kimseler topluluğunu yanlarından uzaklaştırmasını ve kendileriyle özel bir mecliste oturmasını istemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirmişti: «Sabah akşam Rabblarına, rızasını dileyerek dua edenleri kovma.» (En'âm, 52), «Sabah akşam Rablannm nzâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» (Kehf, 28). Allah Te-âlâ başka bir âyette de şöyle buyurur: «Biz, böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» (En'âm, 53).[15]

31 — Ben size : Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Meleğim de demiyorum. Hor gördüklerinize Allah iyilik vermeyecektir de demiyorum. İçlerinde olanı en iyi bilen Allah'tır. Yoksa ben de zâlimlerden olurum.

Hz. Nûh onlara, Allah'ın izni ile kendilerini tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağıran Allah'ın bir elçisi olduğunu haber veriyor. Bundan dolayı onlardan bir ücret de istemiyor. Bilakis o, şerefli olsun, değersiz olsun kime rastlarsa Hakk'a davet ediyor. O'na icabet eden kurtulmuştur. Sonra onlara haber veriyor ki, Allah'ın hazîneleri üzerinde tasarrufa gücü yoktur. Allah'ın muttali kılmış oldukları dışında gaybı da bilmemektedir. O meleklerden bir melek de değildir. Aksine risâletle gönderilmiş, mucizelerle desteklenmiş bir beşerdir. O diyor ki: Şu sizin küçümseyip hor gördükleriniz var ya; işte îmânları sebebiyle Allah katında onların bir sevabı yoktur da demiyorum. Zîrâ onların içlerinde-kini en iyi bilen Allah'tır. Eğer dış durumlarında olduğu gibi içlerinden de îmân etmiş iseler onlar için en güzel karşılık, mükâfat vardır. Onlar îmân ettikten sonra her kim, onlara bir kötülük ederse; zâlim ve hakkında bilgisi olmadığı bir sözü söylemiş olur.[16]

32 — Onlar dediler ki : Ey Nûh; bizimle tartıştın, çok uğraştın, doğru sözlü isen haydi tehdîd ettiğin şeyi getir.

33 — Dedi ki : Onu size dilediği takdirde ancak Allah getirir. Ve siz, O'nu asla âciz bırakamazsınız.
34 — Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz, Rabbınız O'dur. O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ, Hz. Nuh'un kavminin Allah'ın intikamına, azabını ve öfkesinin acele olarak gelmesini istediklerini haber veriyor. Belâ ve musibet ise konuşmaya bağlıdır. Onlar dediler ki: Ey Nuh; bizimle tartıştın, çok uğraştın. Biz sana tâbi olmayacağız. Eğer doğru sözlü isen haydi bakalım bizi tehdîd etmiş olduğun azâb ve intikamı getir. Bizim için dilediğin bedduada bulun, bize va'detmiş olduğunu getir. Dedi ki: Onu size dilediği takdirde ancak Allah getirir. Ve siz, O'nu asla âciz bırakamazsınız. Sizi cezalandıracak ve azabı hemen getirecek olan sizin kendisini hiç bir şeyle âciz bırakamayacağınız Allah'tır. «Allah sizi azdırmak isterse; ben, size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» Şayet Allah Teâlâ sizi azdırmak ve helak etmek istemişse; size dini teb-lîğ etmem, sizi sakındırmam ve size nasihat etmem ne fayda getirecek? «Rabbınız O'dur. O'na döndürüleceksiniz.» İşlerin dizgini O'nun elindedir. O, asla zulmetmeyen adaletli hâkim ve tasarruf sahibidir. Yaratma ve işler O'nundur. İlk defa yaratan yoktan varedip açığa çıkaran ve sizleri kendine döndürecek olan O'dur. Dünya ve âhiretin mâlikidir.[17]

35 — Yoksa; «onu kendiliğinden uydurdu» mu derler? De ki : Ben bunu uydurduysam vebali banadır. Oysa ben, sizin işlediğiniz günâhlardan tamamen uzağım.

Burası bu kıssanın ortasında bir ara cümlesi ve sözüdür. Bu, kıssayı te'kîd ve gönüllere yerleştirmek üzere getirilmiştir. Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) e şöyle buyurur: Bu inkâr eden kâfirler, yoksa bunu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? «De ki: Ben bunu uydurduysam vebali banadır. (Bunun günâhı benim üzerimedir.) Oysa ben, sizin işlediğiniz günâhlardan uzağım.» Bunlar, uydurulmuş değildir. Zîrâ ben, Allah'a karşı yalan söyleyenler hakkında Allah katındaki azabı en iyi bilenim.[18]

36 — Nuh'a vahyolundu ki : Senin kavminden îmân edenlerden başkası asla inanmayacaktır. Bunun için onların işlediklerine üzülme.
37 — Gözetimimiz altında sana bildirdiğimiz gemiyi yap. Zulmedenler için Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar, suda boğulacaklardır.
38 — Gemiyi yapmaya başladı. Kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla eğlenirlerdi. O da dedi ki: Bizimle alay ediyorsunuz, ama sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.
39 — Rüsvây edici azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kime ineceğini göreceksiniz.

Gemi Yapılıyor

Allah .Teâlâ haber veriyor ki; Nuh'un kavmi, Allah'ın intikamı ve onlara azabının çarçabuk gelmesini istediklerinde, Allah Teâlâ ona vahyetti. Nûh (a.s.) onlara Allah Teâlâ'nın : «Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç bir kimse bırakma.» (Nûh, 26), «O da Rabbı-na yalvarmış : Ben yenildim, bana yardım et, demişti.» (Kamer, 10) âyetlerinde haber vermiş olduğu bedduasını etti. İşte o zaman Allah Teâlâ, kendisine şöyle vahyetti: «Senin kavminden îmân edenlerden başkası inanmayacaktır. Bunun için onların işlediklerine üzülme. Gözetimimiz altında sana bildirdiğimiz ve ne yapacağını öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap. Zulmedenler için Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar, suda boğulacaklardır.»
Seleften birisi der ki: Allah Teâlâ Hz. Nuh'a ağaçlan parça parça kesmesini ve kurutmasını emretti. Bunlar, yüz senede oldu. Diğer bir yüz senede de yontup düzeltti. Bunun kırk senede olduğu da söylenmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Muhammed İbn îshâk'm naklen zikrettiğine göre : Allah Teâlâ Hz. Nuh'a gemiyi sac ağacı (siyah, sert mo bilyalık kereste) den yapmasını, uzunluğunu 80 kulaç, genişliğini de 50 kulaç yapmasını, iç ve dışını ziftlemesini, suyu yarması için ona meyilli bir göğüs yapmasını emretti. Katâde geminin uzunluğunun 300, genişliğinin de 50 kulaç olduğunu söyler. Hasan'dan rivayete göre, geminin uzunluğu 600 kulaç, genişliği de 300 kulaçtı.
Yine Hasan ve İbn Abbâs'dan rivayete göre geminin uzunluğu 1.200 kulaç, genişliği de 600 kulaç idi. Geminin uzunluğunun 1.000 kulaç, genişliğinin de 100 kulaç olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Yukardakilerin hepsi şöyle demiştir: Geminin göğe doğru yüksekliği 30 kulaçtı, 3 katlı idi. Her kat on kulaç idi. En alt kat hayvanlar ve vahşî hayvanlar için, orta kat insanlar için, üst kat da kuşlar içindi. Kapısı yan tarafmdaydı ve üzerini örten bir örtü vardı.
İmâm Ebü Ca'fer İbn Cerîr garîb bir haber zikreder : Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'dan rivayet edilen bir hadîste o, şöyle demişti: Havariler, îsâ İbn Meryem'e : Gemide bulunan birisini bizim için diriltseydin de, bize ondan bahsetseydi, dediler. Onları alıp götürdü ve bir toprak tepeciğine vardı. Avucuyla topraktan bir avuç alıp : Biliyor musunuz bu nedir? diye sordu. Onlar : Allah ve Ra-sûlü en iyi bilendir, dediler. O : Bu, Hâm İbn Nuh'un topuğudur, dedi. Ve tepeciğe asası ile vurarak : Allah'ın izni ile kalk, dedi. Bir de gördüler ki; o, kalkmış başından toprağı silkeliyor ve ihtiyarlamış. îsâ (a.s.) ona : Bu şekilde mi helak oldun? diye sordu. O; hayır, dedi. Genç iken öldüm. Fakat ben sandım ki o tûfân kıyamettir. İşte bunun için ihtiyarladım. Hz. îsâ : Bize Nuh'un gemisinden bahset, dedi. Dedi ki: Uzunluğu 1.200 kulaç, genişliği 600 kulaç idi. 3 kat idi. Ondaki bir kat hayvanlar ve vahşîler için, bir kat insanlar için, bir kat da kuşlar içindi. Hayvanların pislikleri çoğaldığında Allah Teâlâ Nûh (a.s.) a vahyetti ki, filin kuyruğunu sık. O da filin kuyruğunu sıktı ve ondan bir erkek bir de dişi domuz düştü. Pisliğe yöneldiler. Geminin levhaları arasında fareler meydana gelip geminin omurgasını ve iplerini kemirmeğe başladıklarında, Allah Teâlâ Nuh'a aslanın iki gözü arasına vurmasını vahyetti. Nûh vurdu da onun burun deliğinden bir erkek, bir de dişi kedi çıktı ve farelere yöneldiler. îsâ (a.s.) ona : Bütün ülkelerin battığını Nûh nasıl bildi? diye sordu. Şöyle dedi: Kendisine bir haber getirmesi için kargayı gönderdi. Bir leş buldu da üzerine indi. Hz. Nûh ona korkması için bedduada bulundu. İşte bu sebeple evcilleşmez. Sonra güvercini gönderdi. Güvercin,

gagasında bir zeytin yaprağı ve ayaklarıyla çamur getirdi. Nûh bununla ülkelerin batmış olduğunu anladı.
Nuh onu da boynundaki yeşillikle taçlandırdı. Ünsiyet ve emniyet içinde olması için ona dua etti. İşte bu sebepledir ki evlere alışır, dedi. Biz dedik ki: Ey Allah'ın elçisi, onu ailelerimize götürsek de bizimle beraber otursa ve bizimle konuşsa. Rızkı olmayan nasıl bize tâbi olur? dedi ve ona : Allah'ın*izni ile dön, dedi de tekrar toprak oldu.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Gemiyi yapmaya başladı. Kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla eğlenir alay eder, onun va'detmiş olduğu suda boğulmayı yalanlarlardı. O da dedi ki: Bizimle alay ediyorsunuz, ama sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.» Bu, şiddetli bir vaîd ve kuvvetli bir tehdîddir. «(Dünyada) rüsvây edici azâ-bın kime ineceğini göreceksiniz.»[19]

40 — Nihayet buyruğumuz gelip sular kaynamaya başlayınca : Her cinsten birer çifti ve hakkında hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye al, dedik. Zâten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.

Sular Kaynamaya Başlayınca

Hiç kesilmeyen, aralıksız, devamlı yağmurlardan ibaret Allah'ın emri geldiğinde; bu, Allah Teâlâ'nm Nûh (a.s.) a bir va'didir. Bu öyle bir yağmurdur ki, Allah Teâlâ bu hususta başka bir âyette şöyle buyurur : «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık da su belirtilen bir ölçüye göre birleşiverdi. Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik. Nankörlük edilmiş olan mükâfat olmak üzere bizim gözetimimizle yüzüyordu.» (Kamer, 11-14), âyette geçen kelimesi hakkında İbn Abbâs'tan rivayete göre; bu kelime, yeryüzü anlamındadır. Sanki yer yüzü, kaynayan -su kaynaklan haline gelmiş ve nihayet ateş yeri olan fırınlardan su kaynamıştı. Bu; selefin cumhuru ile halef âlimlerinin görüşüdür. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayete göre ise; bu kelime sabahın açılması, şafağın sökmesidir ki, sabahın ve fecrin ışığı ve aydınlatmasıdır. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir. Mücâhid ve Şa'bî derler ki: Bu fırın Kûfe'de idi. İbn Abbâs'tan rivayete göre; Ten-nûr, Hindistan'da bir kaynaktır. Katâde'den rivayete göre ise; adına Ayn el-Verde denilen Cezîre'de bir kaynaktır. Bu sözler de garîbdir.
İşte o zaman Allah Teâlâ Nûh (a.s.) a kendisiyle beraber her cinsten birer çifti gemiye yüklemesini emretti. Ruh taşıyan her bir yaratık cinslerinden birer çifti yanma alacaktı. Erkek ve dişi olmak üzere nebatlardan da ikişer tane almakla emrolunduğu söylenir. Yine söylendiğine göre; onun ilk koyduğu kuş, dere (Ojjj|) kuşu olup sonuncu olarak koyduğu hayvan da merkebdir. İbÜs de merkebin kuyruğuna yapışmış olarak girmişti. Merkeb ayağını gemiye bastı ve doğrulmaya çalıştı. Ancak kuyruğuna yapışmış olan İblîs onu ağırlaştırmıştı. Nûh ona : Sana ne oluyor? Yazıklar olsun, girsene, demeye başladı. Merkeb doğrulmaya çalıştıysa da başaramadı. Bunun üzerine Hz. Nûh : Seninle beraber İblîs olsa dahi gir, dedi ve ikisi birden gemiye girdiler.

Ebu Ubeyde İbn Abdullah İbn Mes'ûd'un anlattığına göre; onlar, Hummaya tutuluncaya kadar arslanı beraberlerine alıp gemiye yük-leyememişler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Zeyd İbn Es-lem'den, onun da babasından rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Nûh gemiye her bir cinsten birer çift yüklediğinde ashabı : Yanlarında aslan varken hayvanlar nasıl sükûnet içinde olacaklar? diye sormuşlar. Allah Teâlâ da aslana hummayı musallat kılmış. İşte bu, yeryüzüne inen ilk humma olmuş. Sonra fareden şikâyet ederek : Şu küçük hayvancık bizim yiyeceklerimizi ve eşyalarımızı bozuyor, demişler. Allah Teâlâ aslana vahyetmiş ve hapşırmış ve bu hapşır-masıyla kedi çıkmış. Bunun üzerine fare kediden gizlenmiş.
Allah Teâlâ : «Hakkında hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye al.» buyurur ki; hakkında hüküm verilmiş olanlar, Allah'a îmân etmemiş olanlardır. Yalnız başına bir tarafa çekilmiş olan oğlu Yâm ile Nuh'un karısı onlardandı. Nuh'un karısı Allah'ı ve O'nun elçisini inkâr etmişti. Allah Teâlâ: «Kavminden inananları gemiye al.» buyurmuştur. «Zâten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.» Hz. Nûh, onların arasında dokuz yüz elli sene yani uzun bir müddet kalmasına rağmen onlardan çok azı kendisine îmân etmişti. İbn Abbâs'tan rivayete göre; onlar, kadınları da dâhil olmak üzere seksen kişiydiler. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edildiğine göre ise; onlar, yetmiş iki kişiydiler. Sayılarının on olduğu da söylenmiştir. Başka bir rivayete göre ise; bunlar, sâdece Nûh ile üç oğlu Sâm, Hâm, Yâ-fes ve bu üçünün hanımları ile Yâm'ın karısı olmak üzere dört geli-ninden ibarettir. Nuh'un karısının da, onlarla beraber gemide olduğu söylenmişse de şüphelidir. Aksine zahir olan, Nuh'un karısının helak olduğudur. Zîrâ o, kavminin dini üzere idi ve onların başına gelenler onun da başına gelmiştir. Nitekim -Lût (a.s.) un karısının başına da onun kavminin basma gelenler gelmiştir. En doğrusunu Allah bilir ve O, hüküm verenlerin en yücesidir.[20]

İzahı

41 — Nûh dedi ki : Ona binin, onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbım muhakkak Gafur ve Rahîm'dir.
42 — Dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken
Nûh bir kenarda ayrı kalmış oğluna : Bizimle beraber gel, küfredenlerle birlikte olma, diye seslendi.
43 — O : Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır, deyince; Nûh : Bu gün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi. Ve aralarına dalga girdi. Oğlu da boğulanlardan oldu.

Binin Gemiye

Allah Teâlâ, Hz. Nûh (a.s.) un gemide beraberinde taşımakla em-rolunduğu kimselere şöyle dediğini haber verir: «Ona binin. Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır.» Suyun üzerinde yürümesi de, yürümesinin sona ermesi de yanaşması da Allah'ın adıyladır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen

ve beraberindekiler gemiye yerleşince : Bizi zâlim kavimden kurtaran Allah'a hamdolsun, de. Ve sen indirenlerin en hayırlısısm.» (Mü'minûn, 28-29). Bu sebeple her işin başında, gemiye, hayvana vs. binerken besmele çekilmesi müs-tehabdır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «O, bütün çiftleri yaratmıştır. Sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar varetmiş-tir. Ta ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızm nimetini anarak : Bunları buyruğumuza veren ne yücedir, diyesiniz. Yoksa biz bunlan zaptedemezdik ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» (Zuhruf, 12-14). İlerde inşâallah Zuhruf sûresinde de geleceği üzere işlerin başında besmele çekmeye teşvik eden hadîsler vârid olmuştur. Güvenimiz Allah'adır.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize İbrahim İbn Hâşim el-Beğa-vî'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Gemilere bindikleri zaman ümmetimin suda boğulmaktan emîn olması şöyle demeleridir : «Melik Allah'ın adıyla. Onlar, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü onun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle dürül-müş olacaktır. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» (Zü-mer, 67). «Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbım muhakkak Gafur ve Rahîm'dir.»
Allah Teâlâ : «Rabbım muhakkak Gafur ve Rahîm'dir.» buyurmuştur ki, kâfirlerin toptan suda boğulmaları ile intikamın hemen peşinden Allah'ın Gafur ve Rahîm olduğunun zikredilmesi son derece münâsibtir. Nitekim: «Şüphesiz ki Rabbın; cezayı çabuk verendir. Ve muhakkak ki O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (A'râf, 167). «Doğrusu Rab-bm, insanların zulmetmelerine rağmen mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki, Rabbının cezalandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6) ve benzeri âyetlerde de Allah Teâlâ intikamı ile rahmetini birlikte zikretmiştir.
Allah Teâlâ : «Dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken...» buyurur ki, gemi onları bütün yeryüzünü örtmüş, kaplamış olan suyun üzerinde götürüyordu. Su dağlann başına kadar yükselmiş ve hattâ dağların başından on-onbeş kulaç daha yükseğe çıkmıştı. Suyun dağların başından yüksekliğinin seksen mil olduğu da söylenmiştir. İşte bu gemi suyun yüzünde Allah'ın izni ile, O'nun koruması, inayeti ve nimeti altında yürüyordu. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Gerçekten su taştığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım. Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hakka, 11-12), «Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik. Küfredilmiş olan mükâfat olmak üzere bizim gözetimimizle yürüyordu. Andolsun ki, Biz, onu bir âyet olarak bıraktık. İbret alan yok mudur?» (Kamer, 13-15).
Allah Teâlâ : «Nûh bir kenarda ayrı kalmış oğluna : Bizimle beraber gel, küfredenlerle birlikte olma, diye seslendi.» buyurur ki; bu, dördüncü oğul olup ismi Yâm idi ve kâfirdi. Babası gemiye binerken onu îmâna, kendileriyle beraber gemiye binmeye, kâfirlerin boğulacağı gibi boğulmamaya çağırdı. O da : «Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır.» dedi. Onun camdan bir binit edindiği söylenmişse de, bu isrâiliyyâttan-dır ve sıhhatini en iyi Allah bilir. Kur'an'da açıkça belirtilen ise onun : «Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır.» demiş olmasıdır. Bilgisizliği ile tufanın dağların başlarına ulaşmayacağını sanmış ve bir dağ başına çıkarsa bunun kendisini suda boğulmaktan kurtaracağım sanmıştı. Babası Nûh (a.s.) da ona : «Bugün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş

yoktur, Allah'ın buyruğundan bugün seni koruyacak bir şey yoktur, demişti. (Bu arada) aralarına dalga girdi, oğlu da boğulanlardan oldu.[21]

44 — Denildi ki : Ey yer suyunu çek, Ey göK, sen üe tut, su çekildi, iş de bitti. Gemi Cûdî'ye oturdu. Zâlimler güruhu Allah'ın rahmetinden uzak olsun, denildi.

Sular Çekiliyor

Allah Teâlâ haber veriyor ki gemide olanlar dışında yeryüzü halkı suda boğulduğunda O, yeryüzüne, ondan kaynamış ve üzerinde toplanmış olan suları çekmesini, göğe de yağmurunu tutmasını emretti. Su çekilmeye eksilmeye başladı. İş de bitti. Bütün yeryüzü halkından Allah'a küfredenlerden hiç kimse kalmadı. Gemi içindekilerle Cûdî'yc oturdu. Mücâhid, Cûdî'nin Cezîre'de bir dağ olduğunu söyler. O günde dağlar suda boğulmaktan (kurtulmak üzere) uzanıp yükselmişler, o ise Allah için tevazu göstermiş ve suya batmamıştı. İşte Nuh (a.s.) un gemisi onun üzerinde durdu, demir attı.
Katâde der ki: Gemi dağın üzerinde bir ay durdu da sonunda ondan indiler. Yine Katâde şöyle diyor: Allah Teâlâ Nûh (a.s.) un gemisini Cezire topraklarından Cûdî üzerinde bir ibret ve alâmet olmak üzere bıraktı ki; bu ümmetin ilkleri onu görsünler. Ondan sonra nice gemiler helak olup gitti ve kül oldular.
Dahhâk, Cûdî'nin Musul'da bir dağ olduğunu söylerken, bazıları da onun Tür olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Tevbe İbn Sâlih'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Zirr İbn Hubeyş'in Kinde kapılarından girişte sağda bulunan bir zaviyede namaz kıldığını gördüm. Ona niçin orada cum'a günü çokça namaz kıldığını sorduk da şöyle söyledi: Bana ulaştığına göre; Nuh'un gemisi, burada karaya oturmuş. Albâ' İbn Ahmer'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Nûh ile beraber gemide seksen erkek vardı ve aileleri de onlarla birlikteydi, onlar yüzelli gün gemide kalmışlardı. Allah Teâlâ gemiyi Mekke'ye doğru yöneltmiş ve kırk gün Beyt'-in etrafını dolaşmış, sonra Allah Teâlâ onu Cûdî'ye yöneltmiş ve onun üzerinde karâr kılmış. Hz. Nûh kendisine yeryüzü hakkında haber getirmesi için kargayı göndermiş ve o da gidip leşlerin üzerine konmuş, dönüşü gecikmiş. Bunun üzerine güvercini göndermiş ve güvercin, kendisine bir zeytin dalı getirmiş, ayaklarını da çamura bulaştırmış. Böylece Nûh (a.s.) suyun çekilmiş olduğunu anlayıp Cûdî'nin alt kısmına (eteğine) inmiş ve orada bir köy inşâ tetirerek köye «semânûn» adını vermiş. Bir gün eski dillerini unutmuşlar ve seksen dil meydana gelmiş. Bunlardan birisi de Arab dili olmuş. Bazısı diğer bazısının sözünü anlamaz olmuş da, Hz. Nûh (a.s.) onları birbirleriyle anlaştırır imiş.
Kâ*b el-Ahbâr der ki: Gemi, Cûdî üzerinde karâr kılmazdan Önce Doğu ile Batı arasında dolaşmıştır. Katâde ve başkaları derler ki: Gemiye Receb ayının onuncu günü binmişler, yüz elli gün su üzerinde kalmışlar ve gemi onları, Çûdî üzerinde bir ay durdurmuş. Gemiden çıkışları Muharrem ayının aşûra günü olmuş. Bu açıklamanın bir benzeri, merfû' bir hadîste de vârid olmuş ve hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Onlar, o günlerinde oruç tutmuşlar. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Ca'fer'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.), yahûdîlerden bir kısım insanlara uğramıştı. Onlar, aşûra günü oruç tutuyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.) : Bu oruç da nedir? diye sormuş ve onlar: Bu günde Allah Musa'yı ve îsrâiloğullarını suda boğulmaktan kurtardı ve bu gün de Firavun'u suda boğdu. Bu günde gemi Cûdî üzerine oturdu. Nûh ve Mûsâ — Allah'ın selâmı ikisinin üzerine olsun— Allah'a şükür için bu günde oruç tuttular, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) : Ben Musa'ya ve bu günün orucuna daha lâyığım, buyurdu, oruç tuttu ve ashabına: Sizden kim sabaha oruçlu çıkmışsa; orucunu tamâmlasın, kim de ailesinin yemeğinden bir şeyler yemişse; günün kalanını tamâmlasın, buyurdu. Hadîs bu kanaldan rivayetinde garîb olmakla beraber sahîh bir hadîste bunun bir kısmı için şâhid vardır.
Allah Teâlâ : «Zâlimler güruhu Allah'ın rahmetinden uzak olsun, helak olma ve hüsran onlara olsun, denildi» buyurur ki, sonuncularına varıncaya kadar hepsi helak oldular, onlardan hiç bir kalıntı kalmadı.
İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr ve yüce Âlim Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim tefsirlerinde Mûsâ İbn Ya'kûb kanalıyla... Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Âişe'den rivayet ederler ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Eğer Allah Teâlâ Nuh'un kavminden birisine merhamet etmiş olsaydı, küçük çocuğun annesine merhamet ederdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devam buyurdu : Nûh (a.s.), kavmi içinde dokuz yüz elli sene kaldı. Yani yüz sene ağaç dikti, ağaçlar büyüyüp her bir tarafa dal budak sardı. Sonra onlan kesti, sonra onları gemi yaptı. Ona uğruyor, onunla alay ediyor ve : Karada gemi yapıyorsun, peki nasıl yüzecek? diyorlar; o ise : Yakında bileceksiniz, diyordu. Gemiyi bitirip sular kaynadığında ve sular evlerin deliklerinden girmeye başlayınca, küçük çocuğu hakkında korkmuştu. Onu çok fazla seviyordu. Dağa çıkmaya başladı. Ve nihayet üçte birine ulaştı. Su kendisine ulaşınca, yine çıkmaya başladı ve dağın üçte ikisine ulaştı. Su kendisine yetişince, çıkmaya devam etti ve nihayet dağın tepesine vardı. Su dizlerine ulaşınca çocuğu iki eliyle birden yukarı kaldırdı ve ikisi birden boğuldu. Şayet Allah Teâlâ onlardan birine acımış olsaydı; işte bu küçük çocuğun annesine acırdı. Hadîs bu kanaldan rivayetinde garîb bir hadîstir. Kâ'b el-Ahbâr ve Mücâhid İbn Cebr'den bu çocukla annesinin kıssası yukardakine benzer şekilde rivayet edilmiştir.[22]

İzahı

Siyer bilginleri dediler ki: Gemi durunca Nuh, yeryüzünden haber getirmesi için kargayı gönderdi. Karga bir leş gördü ve gemiye dönmedi. Bunun üzerine güvercini gönderdi. Güvercin, gagası arasında bir zeytin dalı ile döndü. Ayağına da çamur bulaşmıştı. Bunun üzerine Nûh, suların çekildiğini anladı. Bu sebeple karga için korku temennisinde bulundu ve bu nedenle karga evlerde duramaz. Güvercini de boynundaki yeşillik tâcıyla taçlandırdı ve ona emniyyet için duâ etti. Bu sebeple güvercin evlerde yaşar. Rivayete göre Hz. Nûh, Re-ceb'in yirmisinde gemiye binmişti. Gemi altı ay suların üzerinde yüzdü. Bu sırada Beyt el-Harâm'a uğradı, Allah onu batmaması için suyun üzerine çıkarmıştı. Gemi, Beyt el-Harâm'da durdu ve yedi kerre tavaf etti. Hacer-i Esved'i ise, Ebu Kubeys dağına kaldırmıştı. Nûh ve beraberindekiler Aşûra günü gemiden indiler. Nûh Aleyhisselâm o gün oruç tuttu

ve beraberindekilere de Allah'a şükür için oruç tutmalarını emretti. Dağın yakınında bir köy kurdular. Oraya «seksenler çarşısı» adı verildi. Orası yeryüzünde tufandan sonra i'mâr edilen ilk köydür. Denildi ki kâfirler içerisinde tufandan kurtulan sâdece Ûc İbn Unk olmuştur. Su, onun dizlerine kadar ulaşmıştır. Tufanla helak olmaktan kurtuluşunun nedeni de şu idi: Nûh Aleyhisselâm gemi yapmak için sedir ağacına gerek duydu. Ancak onu taşıması mümkün olmadı. Ûc İbn Unk bu ağacı Şam'dan Nûh Aleyhisselâm'a getirdi. Bunun için Allah Teâlâ onu boğulmaktan kurtardı.
Derseniz ki: İlâhî hikmet, yüce kerem; henüz bulûğ çağına erişmemiş ve işledikleri günâhlar dolayısıyla mükellefiyet altında bulunmayan çocukların helak edilmesini neden îcâbettirmiştir? Ben derim ki: Bazı müfessirler; Allah Azze ve Celle'nin, o sırada kadınların rahimlerini kırk yıl kısır bıraktığım ve o müddet esnasında hiç bir kadının çocuk doğurmadığım söylemişlerdir. Bu cevab pek kuvvetli değildir. Çünkü kuş ve hayvanlar gibi öteki canlıların batırılması için de aym suâl îrâd edilebilir. Ayrıca Nuh'un kavminden başka diğer kâfir milletlerin çocuklarının helak edilmesi halinde de bu suâl söz konusu olabilir. Bu konuda susturucu cevap şudur : Allah Sübhânehu yaratıklarının hepsine hâkimdir. Mutlak mülk sahibi O'dur. İstediğini yapar ve dilediğine hükmeder. Yaptığından sorulmaz. Başkaları ise yaptığından sorumludurlar.[23]

45 — Nûh Rabbına yakardı ve: Ey Rabbım; oğlum benim âilemdendi, ama Senin va'din haktır. Ve Sen hakimlerin en iyi hükmedenisin, dedi.
46 — Buyurdu ki: Ey Nûh; o senin ailenden değildir. Çünkü kötü bir iş işlemiştir. Öyleyse bilmediğin şeyi Benden isteme. Câhillerden olmaman için sana öğüt veriyorum.
47 — Rabbım; bilemediğim şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve yarlıgamazsan, hüsrana uğrayanlardan olurum, dedi.

Hz. Nûh Rabbına Yalvarıyor

Hz. Nûh (a.s.) un bu sorusu suda boğulan çocuğunun durumu hakkında bilgi edinmek içindir. Demişti ki: «Ey Rabbım; oğlum benim âilemdendi.» Sen bana ailemin kurtulacağını va'detmiştin. Muhakkak ki Senin va'din haktır, ondan dönülmez. O halde Sen hüküm verenlerin en iyi hükmedeni olduğun halde nasıl suda boğuldu? Allah Teâlâ da buyurdu ki: Ey Nûh; o senin ailenden; kurtarılmalarını va'-dettiğim ailenden sayılmaz. Zîrâ Ben, ancak ailenden îmân edenlerin kurtuluşunu sana va'dettim. Bu sebepledir ki: Hakkında hüküm verilmiş olanlardan idi, buyrulmuştur.
Suda boğulan bu çocuğun Hz. Nuh'un oğlu olmadığı, onun ancak zinadan olma bir çocuk olduğu şeklinde bir açıklamaya gidenlerin bu görüşlerinin hatalı olduğu imamlardan bir çoğu tarafından belirtilmiştir. Bu çocuğun Hz. Nuh'un oğlu olmadığı, ancak karısının oğlu olduğu şeklindeki görüş Mücâhid, Hasan, Ubeyd îbn Umeyr, Ebu Ca'fer el-Bâkır ve İbn Cüreyc'den nakledilmiş olup bazıları: «Çünkü kötü bir iş işlemiştir.» âyeti ile «Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken hainlik ettiler...» (Tanrım, 10) âyetlerini buna delil getirirler. Bu iki âyeti delil

getirerek bu görüşe sâhib olanlardan biri de Hasan el-Basri'dir, Diğer bazıları da onun, karısının çocuğu olduğunu söylerler. Bu söz sahibinin bununla Hasan'ın kasdettiği mânâyı kas-detmiş olması veya çocuğun Hz. Nuh'un yanında büyümüş olması göz önüne alınarak cna nisbet edilmesinin mecazî olduğunu kasdetmiş ol-ması ihtimal dahilindedir. İbn Abbâs ve seleften bir çokları: Hiç bir peygamberin karısı asla zina etmemiştir, derler. İbn Abbâs : «O senin ailenden değildir.» âyeti hakkında : Kurtulmalarını sana va'detmiş olduklarımızdan değildir, demiştir. Şüphesiz İbn Abbâs'ın bu sözü gerçektir. Zîrâ Allah Teâlâ, bir peygamberin karısına ahlâksızlık imkânı vermeyecek kadar kıskançtır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ mü'minle-rin annesi, Sıddîk'ın kızı, Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Hz. Âişe'ye zina isnadında bulunanlara Öfkelenmiş ve bunu söyleyip yayan mü'-minleri ayıplamış, takbih etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: «O uydurma haberi getirenler, içinizden belli bir zümredir. Bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günâha karşılık ceza vardır. En büyük azâb da-içlerinden elebaşılık yapanadır... Onu dilinize dolamıştınız. Ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Önemsiz bir şey sanıyordunuz ama Allah katında önemi büyüktür.» (Nûr, 11, 15)
Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Muhakkak ki o, sâlih olmayan bir amel işlemiştir, şeklinde olup hainlik zinadan başka bir konuda olmuştur. Âyetin Allah Rasûlü tarafından bu şekilde okunduğuna dâir bir de hsdîs vârid olmuştur. Şöyle ki: İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Esma Bint Yezîd'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nü : Muhakkak o, sâlih olmayan (bir iş) işlemiştir, şeklinde oku-duğunu ve şöyle dediğini işittim : «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları yarhğar ve aldırmaz. Çünkü O, Ga-fûr'dûr, Rahînı'dir.» (Zümer, 53). Yine Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivayetine göre; Allah Rasûlü âyeti : Muhakkak ki o, sâlih olmayanı işlemiştir, şeklinde okumuştur. Hadîsi Ahmed Müs-ned'inde de tekrar vermiştir. Ümmü Seleme, Mü'minlerin annesidir ve açık olan odur ki —en doğrusunu Allah bilir— o, Esma Bint Yezîd olup künyesi Ümmü Seleme idi.
Abdürrezzâk da der ki: Bize Sevrî ve İbn Uyeyne'nin... Süleyman İbn Katte'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs Kâ'be'nin yanında iken Allah Teâlâ'nın: «O ikisine ihanet ettiler.» (Tahrîm, 10)
âyeti sorulmuştu. Şöyle dedi: O, muhakkak ki zina değildir. Fakat birisi insanlara onun deli olduğunu haber verir, öteki ise (kavmine) misafirleri gösterir, onlara delâlet ederdi. «Çünkü kötü bir iş işlemiştir.» âyetini okudu. İbn Uyeyne der ki: Bana Ammâr ed-Dühnî'nin haber verdiğine göre; o, Saîd İbn Cübeyr'e sormuş da şöyle demiş: Nuh'un oğluydu. Muhakkak ki Allah, yalan söylemez, Allah Teâlâ: «Nûh oğluna... seslendi.» buyurmuştur. Âlimlerden birisi de: Hiç bîr peygamber hanımı asla zina etmemiştir, der. Bu açıklama Mücâhid, İkrime, Dehhâk, Meymûn İbn Mihrân ve Sabit İbn Haccâc'dan da rivayet edilmiş olup, Ebu Ca'fer İbn Cerir bu sözü tercih etmiştir ve şüphesiz doğru olan da budur.[24]

48 — Ey Nûh; bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber olan ümmetlere hayır ve bereketler olsun. Ama öyle ümmetler var ki, onları bir süre geçindireceğiz. Sonra onlara can yakıcı bir azâb vereceğiz, denildi.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; gemi Cûdî üzerine oturup durduğunda, Allah katından selâmetle inmesi söylendi. Bu selâmet onun üzerine, onunla birlikte olan mü'minlere ve kıyamet gününe kadar onun zürriyetinden gelecek bütün müzminleredir. Nitekim Muhammed İbn Kâ'b der ki: Bu selâmete, kıyamet gününe kadar inanan her erkek ve kadın girmiştir. Aynı şekilde azâb ve faydalandırmaya da kıyamet gününe kadar her bir kâfir erkek ve kadın girmiştir.
Muhammed îbn İshâk der ki: Allah Teâlâ, tufanı durdurmayı murâd ettiğinde; yeryüzüne bir rüzgâr gönderdi, su sakinleşti, yerin derinliklerindeki yeryüzü kaynaklan ve gökyüzünün kapılan kapandı. Allah Teâlâ «Yere suyunu çek, göğe de sen de tut, denildi...» buyurdu. Su eksilmeye, yere batıp çekilmeye başladı. Tevrat ehlinin zannettiğine göre geminin Cûdî üzerine oturması yedinci ayın onyedinci ge-cesindedir. Onuncu ayın ilk günü de dağların başlan görülmüştür. Bundan itibaren kırk gün geçtiğinde Nûh, gemiye binmiş olduğu deliği açtı, sonra ne olduğuna bakması için kargayı gönderdi ve karga geri dönmedi. Güvercini gönderdi ve güvercin kendisine geri döndü. Ayakları için yer bulamadı da, Hz. Nûh güvercin için elini açıp yaydı ve onu gemiye aldı. Sonra yedi gün geçti ve Hz. Nûh güvercini bakması için tekrar gönderdi. Akşam olduğunda geri dönmüştü ve ağzında bir zeytin yaprağı vardı. Hz. Nûh anladı ki, yeryüzünde su azalmıştır. Sonra yedi gün daha kalıp tekrar güvercini gönderdi ve o dönmedi. Hz. Nûh anladı ki yeryüzü belirmiştir. Tûfân'ın gönderilmesi ile Hz. Nuh'un güvercini göndermesi arasındaki zaman bir seneye ulaşıp ikinci senenin birinci ayının ilk günü girdiğinde yeryüzü açıldı ve kara görüldü. Hz. Nûh geminin örtüsünü açtı ve yeryüzünü gördü. İkinci senenin ikinci ayında,«bu ayın yirmi yedinci gecesinde : «Ey Nûh, bizim katımızdan selâmetle in... denildi.»[25]

İzahı

Bilginler tûfân konusunda farklı görüşleri benimsediler. Ekseriy-yet, tufanın bütün yeryüzünü kapladığını söylerken, bazıları da sâdece o gün insanların yaşadıkları dünyayı kapladığını belirttiler. Hattâ bir kısmı tufanın bütün yeryüzünü kaplamadığı gibi, bütün insanları da yoketmiş olmadığını belirtirler. Her grubun görüşünü destekleyen delilleri bulunmaktadır.
Takiyeddîn el-Makrizî el-Hitat isimli eserinde der ki: Müslüman, yahûdî ve hıristiyan peygamberlere tâbi olan şeriat mensûblarının hepsi; Hz. Nuh'un, insanlığın ikinci atası olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. Âdem'den sonra ikinci çoğalış Nuh'a aittir. Ve Allah Âdem'in çocuklarını Hz. Nûh soyundan türetmiştir. Âdem'in torunlarının hepsi Nûh Aleyhisselâm'ın çocuklarından üremişlerdir. Ancak kıbtîler, mecûsîler, hindliler ve cinliler bu görüşe karşı çıkarak tûfâ-m reddetmişlerdir. Bir kısmı tufanın yalnızca Bâbil bölgesinde ve onun gerisinde kalan Batı diyarında olduğunu iddia etmişlerdir. Mecûsîlere göre; ilk insan olan Kiyumers'in çocukları Bâbil'in Doğu tarafındaki ülkelerde yaşıyorlardı.

Tûfân onları kuşatmadığı gibi, Hind'i ve Çin'i de kuşatmamıştır. Şeriat ehlinin görüşleri ise hakikatin kendisidir. Allah Nûh Aleyhisselâm'ı ve beraberindekileri gemiyle kurtarınca; Hz. Nuh'un dışında seksen kişi de, birlikte kurtulmuşlardır. Ancak bilâhare bu seksen kişi ölmüş, onların soyundan kimse kalmamıştır. Daha sonra devam eden nesiller, Nuh'un üç çocuğunun neslinden olmuştur. Allah Teâlâ'nın; «Baki kalanları da onların soyundan kıldık» (Sâffât, 77) kavli de bunu desteklemektedir. İbn el-Esîr''in el-Kâmü isimli eserindeki görüşü de böyledir.
îbn Haldun der ki: Tufanın, Nûh Aleyhisselâm'ın daveti zamanında olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Tûfân bütün yeryüzündeki i'mârı harâbetmiştir. Nûh ile beraber gemiye binemeyenlerin hepsi helak olmuşlar ve onlann arkasından nesiller gelmemiştir. Dolayısıyla yeryüzü halkının hepsi, Nuh'un soyundan gelmiştir. Nûh, yaratıkların ikinci atası olmuştur. Bazıları tufanın umûmî olduğu görüşünü belirtmek için ve buna delil olmak üzere derler ki: Tûfân esnasında sular, yeryüzünün dış tabakalarında acâib izler bırakmıştır. Muhtelif yerlerde hattâ dağların tepesinde muhtelif cevherlerle kaplı deniz kalıntıları görülmektedir. Keza ovalarda ve çöllerde deniz maddeleriyle karışık halde canlı ve bitkisel madde artıkları birbirinin üzerine kcn-muş ve birbirinin içine gömülmüş olarak bulunmaktadır. Mağaralarda birbiriyle uyuşması mümkün olmayan muhtelif yapıdaki canlı kemikleri bulunmuştur. Bunların yanında yapılmış birçok araç kalıntıları ve beşeri izlere rastlanmıştır. Bu da gösteriyor ki; tûfân, o araçları ve kalıntıları oralara sürüklemiş ve hepsini yoketmiştir. Bu maddeler, katı çamur tabakaları arasına karışıp taşlaşmıştır. Ve Halîk Teâlâ'nın emrini gösteren birer şâhid olarak devam edegelmiştir.
Mısır müftüsü Şeyh Muhammed Abduh'a tûfân'ın umumiyeti ve Hz. Nuh'un risâletinin umumîliği konusunda suâl sorulduğunda, aşağıdaki şekilde cevab vermiştir : Kur'an-ı Kerîm'de tufanın ve Hz. Nuh'un risâletinin umumiyeti konusunda kesin bir nass vârid olmamıştır. Yer alan hadîslere gelince; senedlerinin doğruluğu farzedilse bile, bunlar âhad rivayetlerdir ve kesin inancı gerektirmez. Çünkü bu gibi gerçeklerin belirlenmesi için tahminlere değil kesin inanca gerek vardır. Dinî bir akîde olarak inanılması gerektiği zaman; zanna değil, kesin inanca dayanmak gerekir. Tarihçi ve araştırmacı ise tercîh ettiği bir zanna bağlanabilir. Görüş sahibi, tarihçi veya râvîye güvenip güvenmemekte serbesttir. Tefsîrcilerin ve tarihçilerin bu konuda zikrettikleri şeyler rivayet sınırını aşıp da kişiyi güven hududundan güvensizlik hududuna götürecek ağırlıkta değildir. Keza bu rivayetler, dinî bir inanç için kesinlik ifâde eden delil de sayılmazlar. Tûfânm bütün yeryüzünü kaplayıp kaplamadığı meselesi din mensûbları ve jeoloji bilginleri arasında tartışma konusudur. Keza milletler arası tarihçiler arasında da ihtilâf mevzuudur. Kitab ehli ve İslâm ümmetinden bilginler tûfânm bütün yeryüzünü kapladığını söylerler. Nazar ehli bilginlerden bir çokları da bunlara uymuşlardır. Bunlar görüşlerine delil olarak, dağların tepelerinde katılaşmış sedefleri ve balık kalıntılarının varlığım göstermektedirler. Bu gibi şeylerin ancak denizlerde oluşabileceğini ve dağların tepesinde görülmesinin, suyun birçok kereler oraya kadar çıktığına delil olduğunu söylerler. Bu ise, ancak suların bütün yeryüzünü kaplaması halinde mümkün olur. Müteahhi-rînden nazar ehlinin çoğu, tufanın umûmî olmadığı kanâatındadırlar. Onların bu konuda açıklanması uzun

sürecek delilleri vardır. Ancak müslüman bir kişinin mücerred olarak Çinlilerden hikâyeler duyulduğu veya yüce kitabın âyetlerinin muhtemel te'vîllerine dayanarak tû-fânın umûmî olduğu hükmünü inkâr etmesi doğru olmaz. Aksine dine inanan herkesin, âyetlerin zahirinin ve senedi sahîh olan hadîslerin delâlet ettiği gerçeklerden hiç birini inkâr etmemesi ve te'vîle sapmaması gerekir. Ancak zahirin kasdedilmemiş olduğunu kesinkes gösteren aklî bir delil olunca buna başvurulabilir. Bu gibi meselede böyle bir delile ulaşmak uzun araştırmayı ve çok yorulmayı icâbettirir. Yeryüzünün katmanlarını derinden derine bilip incelemeyi gerektirir. Bu ise, muhtelif aklî ve naklî bilimlere vâkıf olmakla mümkündür. Kesin bir bilgi olmadan kendi kanâatinin doğru olduğunu söyleyen kimse aşın gitmiştir. Onun sözü dinlenmez ve bilgisizliklerini yaymasına müsamaha edilmez. Şüphesiz ki Allah Sübhânehu ve Teâlâ en iyi bilendir.[26]

49 — îşte bunlar, gayb haberlerindendir ki sana vah-yediyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilemezdiniz. Öyleyse sabret, çünkü akıbet müttakîlerindir.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne buyurur ki: Bu kıssa ve benzerleri; gayb haberlerindendir, geçmiş gaybların haberleridir, sanki sen onlara şâhid imisin gibi olduğu şekilde onları sana vahyediyoruz, tarafımızdan sana bir vahy olarak bunlan bildiriyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunlan bilemezdiniz. Ne sende ve ne de kavminden bir kimsede bu hususta herhangi bir bilgi yoktur ki, seni yalan-layanlar : Muhakkak sen bunlan O'ndan öğrendin, desinler. Bilâkis sana bunlan Allah doğru bir şekilde, olduklan hale mutabık olarak haber vermiştir. Nitekim senden önceki peygamberlerin kitablan da buna şâhiddir. O halde kavminden seni yalanlayanların yalanlamasına ve sana olan eziyyetlerine sabret. Muhakkak ki Biz, inayetimizle seni koruyup gözetecek ve sana yardım edeceğiz. Dünyada ve âhirette nasıl ki daha önce peygamberlere, düşmanlarına karşı yardım etmişsek güzel akıbeti sana ve sana tâbi olanlara kılacağız. «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara mutlaka yardım ederiz.» (Ğâfir, 51), «Andolsun ki Bizim, peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar; muhakkak ki yardım görenlerdir.» (Sâffât, 171-172), «Öyleyse sabret, çünkü akıbet Allah'tan sakınanlarındır.»[27]

İzahı

50 — Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. O dedi ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur, yoksa sâdece yalan uyduran kimseler olursunuz.
51 — Ey kavmini; ben sizden bunun için bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, yalnız beni yaratana aittir. Aklınız ermiyor mu?
52 — Ey kavmim; Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki.size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Ve suçlular olarak dönmeyin.

Âd Kavmi ve Hûd Peygamber

Allah Teâlâ buyurur ki: Âd'a da, onlara tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdeti emretmesi, uydurmuş oldukları ve ilâh isimleri yakıştırdıkları putlardan men'etmesi için kardeşleri Hûd'u gönderdik. O da onlara haber verdi ki, bu nasihati ve Allah'tan tebliği karşılığında, onlardan herhangi bir ücret istememektedir, o sevabını ancak kendisini yaratan Allah'tan dilemektedir. O demişti ki: «Aklınız ermiyor mu? ücretsiz olarak dünyada ve âhirette sizin salâhınıza olana çağıranı anlamıyor musunuz?» Sonra onlara geçmiş günâhlarını örtecek istiğfar ve gelecekleri hakkında da tevbe ile emretti. Kim, bu sıfatla nitelenmiş olursa; Allah Teâlâ onun rızkını genişletip işlerini kolaylaştırır ve onun durumunu muhafaza eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Size gökten bol bol yağmur göndersin...» buyurmuştur. Bir hadîste şöyle buyurulur: Kim, istiğfara yapışır ve devam ederse; Allah Teâlâ her bir üzüntüden ona bir ferahlık, her bir sıkıntıdan bir çıkış yolu kılar ve onu hiç ummadığı yerden nzıklandırır.[28]

53 — Onlar dediler ki : Ey Hûd; sen bize apaçık bir burhanla gelmedin, senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terkedemeyiz ve sana inanmayız.
54 — ilâhlarımızdan biri seni fena çarpmış, demekten başka bir şey de söylemeyiz. Dedi ki : Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım.
55 — Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin.
56 — Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.

Allah Teâlâ onların, peygamberlerine şöyle dediklerini haber verir : Ey Hûd; sen bize dâvana delâlet edecek apaçık bir burhanla gelmedin. Senin mücerred «onları terkedin.» sözünle biz ilâhlarımızı terketmeyiz ve sana inanıp seni doğrulamayız. «İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış.» demekten başka bir şey de söylemeyiz. Onlar diyorlardı : «İlâhlarımızdan biri onlara ibâdeti men'etmen onları ayıplaman sebebiyle senin aklını bozmuş ve seni delirtmiş sanıyoruz.» O da dedi ki: Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka O'na şirk koştuğunuz bütün eşlerden ve putlardan ben uzağım. Hepiniz; siz ve gerçek iseler ilâhlarınız birlikte tuzak kurun bana. Sonra da göz açıp kapayacak kadar bile müsâade etmeyin.
Allah Teâlâ: «Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki O, alnından tutmasın.» buyurur ki; bunların hepsi O'nun kahrı, hükümranlığa altındadır. O, hükmünde asla zulmetmeyen Âdil, Hâkim'dir. Muhakkak ki O, doğru yoldadır. Velîd İbn Müslim'in Salvân İbn Amr'dan, onun da Eyfâ' İbn Abd el-Kelâf'dan rivayetine göre; o, aYürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rab-bım.» âyeti hakkında der ki: Kullarının alınlarından (başlarının ön kısımlarından) tutar. Mü'min kulu karşılar. Öyle ki onun için bir babanın çocuğuna olduğundan daha

şefkatlidir. Kâfir için ise şöyle buyrulur: «Ey insan, keremi bol Rabbma karşı seni ne aldattı?» (İn-fitâr, 6)
Bu makam onun, onlara getirdiğinin doğruluğuna ve onların fayda ve zarar vermeyen, aksine işitmeyen ve görmeyen bir cansızdan ibaret, sevemeyen ve düşman olamayan putlara ibâdetlerinin bâtıl olduğuna kesinlikle delâlet eden yüce bir hüccet ve burhanı içine almaktadır. İbâdetin sâdece kendisine tahsisine hak kazanan ancak ve ancak tek ve ortağı olmayan, mülkün elinde olduğu, tasarrufun kendisine âit olduğu Allah'tır. Hiç bir şey yoktur ki O'nun mülkü, kahn ve hükümranlığı altında olmasın. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.[29]

57 — Yüz çevirirseniz, bilin ki; ben size neyi bildirmek için gönderildimse onları bildirdim. Rabbım, yerinize sizden başka bir kavmi de getirebilir. Ve siz ona bir şey yapamazsınız. Doğrusu Rabbım, her şeyi hakkıyla koruyandır.
58 — Emrimiz gelince; Hûd'u ve beraberindeki mü'-minleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları katı bir azabtan kurtardık.
59 — Âd da, Rablannm âyetlerini bile bile inkâr ettiler. Peygamberlerine isyan ettiler. Ve her inâdçı zorbanın emrine uydular.
60 — Bu dünyada da, kıyamet gününde de la'nete uğradılar. Bilin ki : Âd Rablarını inkâr ettiler. Ve yine bilin ki; Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Hûd onlara demişti ki: Şayet size getirmiş olduğum tek ve ortağı olmayan Rabbınız Allah'a ibâdetten yüz çevirecek olursanız, muhakkak ki Allah'ın beni kendisiyle göndermiş olduğu risâletini size tebliğ etmemle aleyhinize hüccet konulmuş olur. Rabbım yerinize sizden başka ve yegâne O'na ibâdet edip, O'na şirk koşmayan bir milleti de getirebilir ve size aldırmaz. Siz ona, onu inkâr etmenizle hiç bir zarar veremezsiniz. Aksine bunun vebali yine size döner. Doğrusu Rabbım her şeyi hakkıyla koruyandır. Kullarının söz ve işlerine şâhiddir ve onları hakkıyla muhafaza eder de onlara bunların tam karşılığını verir. Eğer işledikleri hayır ise bulacakları hayır, kötülük ise bulacakları kötülüktür.
Allah Teâlâ : «Emrimiz gelince...» buyurur ki; bu, kısır (yağmur getirmeyen ve nebatatı döllemeyen) rüzgârdır. Allah Teâlâ, sonuncularına kadar onları helak buyurmuş, Hûd ve ona tâbi olanları rahmeti, lutfu ile çok ağır işkencelerden kurtarmıştır.
«Âd da, Rablannm âyetlerini bile bile inkâr ettiler, Allah'ın peygamberlerine isyan ettiler.» Zîrâ bir peygamberi inkâr eden; bütün peygamberleri inkâr etmiş olur. Zîrâ kendisine îmânın vâcib olması yönüyle onlardan hiç birinin arasında bir fark yoktur. Âd kavmi, Hûd'u inkâr etmiş ve onu inkâr etmeleri bütün peygamberleri inkâr etme mevkiinde kabul edilip bununla bir tutulmuştur. ((Her inâdçı zorbanın emrine uydular.» Doğru yoldaki peygamberlerine tâbi olmayı bıraktılar da her bir inâdçı zorbanın emrine uydular. Bu sebepledir ki bu dünyada hem Allah'ın, hem de her anışlarında Allah'ın inanan kullarının la'netine uğradılar. Kıyamet günü de bütün varlıkların huzûrunda onlara: «Bilin ki Âd Rablannı inkâr ettiler...» diye nida edilecektir. Süddî der ki: Âd'dan sonra gönderilen hiç bir peygamber yoktur ki onun diliyle onlara la'net edilmiş olmasın.[30]

61 — Semûd'a da kardeşleri Salih'i gönderdik. Ey kavmim; Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O'dur sizi yeryüzünden yaratıp orayı i'mâr etmenizi isteyen. Mağfiret dileyin O'ndan, sonra da tev-be edin. Şüphesiz Rabbım, size yakındır, kabul edendir, dedi.

Semûd Kavmi ve Hz. Salih

Allah Teâlâ buyurur ki: «Semûd'a da kardeşleri Salih'i gönderdik...» Bunlar Tebûk ile Medine arasındaki Hıcr şehirlerinde otururlardı. Âd'dan sonra olup Allah Teâlâ onlardan, kardeşleri Salih'i peygamber olarak göndermişti. Onlara yegâne Allah'a ibâdeti emretti. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «O'dur sizi yeryüzünden yaratan...» Sizi ilk önce O'ndan yaratmış, babanız Âdem'i orada halketmiştir. O'dur sizi yeryüzünü i'mâr edenler kılan ve siz onun ürünlerini yetiştirip alıyorsunuz. Geçmiş günâhlarınız için O'ndan bağışlanma dileyin. Sonra gelecekte yapacaklarınız hususunda O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbım, size yakındır, kabul edendir. Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurur: «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki, Ben çok yakınım. Bana dua edince Ben, o duâ edenin duasına karşılık veririm.» (Bakara, 186).[31]

62 — Dediler ki : Ey Salih, aramızda bundan önce kendisinden iyilik beklenmiş kimseydin sen. Şimdi kalkıp da babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu, bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endîşe içindeyiz.
63 — Dedi ki : Ey kavmim; Rabbımdan açık bir delilim olur, bana rahmet eder ve ben de O'na baş kaldırır-sam söyleyin bakalım, beni Allah'a karşı kim savunur? Bana hüsrandan başka bir şey kazandırmazsınız.
Allah Teâlâ burada, Salih (a.s.) ile kavmi arasında geçen konuşmaları, kavminin ona karşı söylediklerinde bilgisizlik ve inâd içinde olduklarını zikreder. Onlar; şöyle demişlerdi: «Ey Salih, aramızda bundan önce kendisinden iyilik beklenmiş kimseydin sen. (Bu söylediklerini söylemezden önce biz senin aklından iyilik ve hayır umardık.) Şimdi kalkıp da babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu, bizi çağırdığın şeyden büyük bir şüphe ve endîşe içindeyiz.» O da dedi ki: «Ey kavmim; Rabbımdan beni size gönderdiği şey hakkında kesin bilgi ve bir burhana sahip olursam, bana rahmet eder ve ben de sizi Hakk'a, yegâne Allah'a ibâdete çağırmayı terketmek suretiyle O'na baş kaldırırsam; söyleyin bakalım, beni Allah'a karşı kim savunur? Şayet O'nu terketseydim, siz asla bana bir fayda sağlamaz ve bana hüsrandan başka bir şey kazandırmazdınız.»[32]

64 — Ey kavmim; bu, size bir âyet olarak Allah'ın yarattığı dişi devedir, bırakın onu da Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötü maksadla dokunmayın. Yoksa siz, pek yakın bir azaba uğrarsınız.
65 — Buna rağmen onu kesip devirdiler. O zaman: Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür, dedi.
66 — Emrimiz gelince; Salih'i ve beraberindeki mü' minleri, tarafımızdan bir rahmet ile azâbdan ve o günün
rüsvâyhğından kurtardık. Doğrusu Eabbın Kavî'dir, Azîz'dir.

67 — Zulmedenleri bir çığlık tuttu. Oldukları yerde diz üstü çöküverdiler.
68 — Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki; Se-mûd, Rablarını inkâr etmişlerdi. Ve yine bilin ki; Semûd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Bu kıssa hakkında yeteri kadar bilgi A'râf sûresinde (âyet, 73-78) geçmişti ki burada tekrarına gerek görmüyoruz. Tevfîk Allah'tandır.[33]

69 — Elçilerimiz İbrahim'e müjdelerle gelmiş : Selâm, demişlerdi de o; Selâm, demiş ve beklemeden onlara kızartılmış bir buzağı ikram etmişti.
70 — Ellerinin ona uzanmadığını görünce, durumlarmi beğenmedi ve içine korku düştü. Korkma, biz Lût kavmine gönderildik, dediler.
71 — Karısı ayakta idi. Bunun üzerine güldü. Biz de ona İshak'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.
72 — Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken. Doğrusu bu, şaşılacak bir şey, dedi.
73 — Dediler ki : Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O, Hamîd'dir, Mecîd'dir.

Hz. İbrahim'e Gelen Elçiler

Allah Teâlâ, elçileri olan meleklerin Hz. İbrahim'e müjdelerle geldiklerini haber veriyor. Meleklerin ona îshâk'ı müjdeledikleri söylenmiştir. Başka bir görüşe göre ise; onlar, Lût kavminin helaki müjdesini getirmişlerdir. Bunlardan birinci görüşe Allah Teâlâ'nm : «İbrahim'in korkusu dinip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.» (Hûd, 74) âyeti de delâlet etmektedir.
Melekler geldikleri zaman; selâm demişler, o da onlara; selâm size, diye mukabele etmişti. Beyân âlimlerinin ifâdesine göre; Hz. İbrahim'in vermiş olduğu selâm, meleklerin selâmından daha güzeldir. Zîrâ İbrahim'in selâmı, cümlede merfû' olarak getirilmiştir ki; arap dilinde merfû' olma durumu, sübût ve devama delâlet eder.
«Onlara semiz bir buzağı ikram etmişti.» İbrahim çabucak gitmiş, onlara yiyecek getirmişti ki; bu, kızdırılmış taşta kızartılmış bir buzağı idi. Bu mânâ İbn Abbâs, Katâde ve bir çoklarından rivayet edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Hemen ailesine giderek semiz bir buzağı getirmiş, onların önüne sürüp : Yemez misiniz? demişti.» (Zâriyât, 26-27). Bu âyet-i kerîme birçok yönlerden müsâfirlik âdabım içermektedir.
Allah Teâlâ: «Ellerinin ona uzanmadığım görünce; durumlarını beğenmedi ve içine korku düştü.» buyurur ki, elbette meleklerin yemeğe karşı bir arzulan ve istekleri yoktur ve onlar yemek de yemezler. Bu sebepledir ki Hz. İbrahim, onların getirdiğinden yüz çevirme hallerini ve bütünüyle uzaklaşmalarını gördüğü zaman, onların durumlarını beğenmemiş ve içine korku düşmüştü.
Süddî der ki: Allah Teâlâ Lût kavmine melekleri gönderdiğinde; melekler, genç erkekler şeklinde yürüyerek gelmişler ve İbrahim'in yanma inerek ona müsâfir olmuşlardı. Hz. îbrâhîm onları görünce, onlara ta'zîmde bulunmuş ve hemen ailesinin yanına giderek onlara semiz bir buzağı getirmiş, onu kesmiş, sonra kızgın taşlarda kızartmış ve onlara ikram ederek onlarla birlikte oturmuştu. Sârre, ayakta

onlara hizmet ediyordu. Allah Teâlâ bu anı şöyle anlatır: Hanımı ayaktaydı ve îbrâhîm oturmuştu. İbrahim onlara ikram etmiş ve yemez misiniz? demişti. Onlar: Ey İbrahim, biz bir yemeği ancak ücreti mukabilinde yeriz, demişler, Hz. İbrahim : Muhakkak ki bunun ücreti vardır, demişti. Melekler: Bunun ücreti nedir? diye sormuşlar. O: Başında Allah'ın ismini zikredersiniz, sonunda da Allah'a hamdedersiniz, demişti. Hz. İbrahim, onların ellerinin yemeğe uzanmadığını gördüğünde; onların durumlarını beğenmedi. Onların yemediklerini görünce onlardan korktu, içine bir korku düştü. Sârre İbrahim'e baktı. O meleklere ikramda bulunmuş, kendisi ayakta onlara hizmet ediyordu. Güldü ve şöyle dedi: Şu müsâfirlerimize şaşılır; onlara ta'zîmde bulunarak bizzat kendimiz hizmet ediyoruz, onlar ise bizim yemeğimizi yemiyorlar.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin'in... Osman İbn Mih-san'dan İbrahim'in müsâfirleri hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Onlar, dört kişiydiler : Cibril, Mîkâîl, İsrafil ve Rafâîl. Râvî Nûh İbn Kays der ki: Nûh İbn Ebu Şeddâd'ın sandığına göre onlar, İbrahim'in yanma girdiklerinde; Hz, İbrahim onlara bir buzağı ikram etmişti. Cibril buzağıyı kanadıyla meshetmiş ve buzağı kalkıp çıkarak annesine kavuşmuştu. Buzağının annesi de evdeydi.
Allah Teâlâ meleklerin: «Korkma...» dediklerini haber verir. Yani onlar şöyle demişlerdi: Bizden korkma, biz Lût kavmini helak etmek üzere gönderilmiş melekleriz. Bunun üzerine Sârre onların helak olacağı müjdesine gülmüştü. Zîrâ onların fesadı çok, küfür ve inâd-lan şiddetli idi. İşte bu gülmesi sebebiyle Sârre, ümit kesildikten sonra çocuk müjdesiyle mükâfatlandırılmıştır. Katâde der ki: Sârre gülmüş ve gaflet içindelerken bir kavme azabın gelmesine şaşmıştı.
Allah Teâlâ: «Bunun üzerine güldü. Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivayetle Av-fî; âyetteki kelimesini hayız gördü, şeklinde anlamıştır. Muhammed İbn Kays der ki: Sârre gülmüştür. Zîrâ o, onların (meleklerin) Lût kavminin yapageldiklerini yapmak istediklerini sanmıştı. Kelbı: Sârre, İbrahim'deki korkuyu gördüğü için gülmüştür, der. Her ne kadar İbn Cerîr, Muhammed İbn Kays ve Kelbî'nin bu açıklamalarını onlara kadar varan isnadı ile rivayet ediyor ise de son derece zayıf olup hiç bir şekilde iltifat edilemez. En doğrusunu Allah bilir. Vehb İbn Münebbih : O, ancak İshâk ile müjdelendiği için gülmüştür, der. Ancak bu da âyetin akışına muhaliftir. Zîrâ âyette açıkça görülmektedir ki; müjde, onun gelmesinden sonradır. «Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» Yani onu öyle bir çocukla müjdeledik ki; o çocuğun da çocuğu, devamı ve nesli olacaktır. Ya'kûb, îshâk'm çocuğudur. Nitekim Allah Teâlâ Bakara süresindeki âyette şöyle buyurur : «Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına : Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da: Senin ilâhına ve ataların İbrahim'in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» (Bakara, 133). Bu âyeti delil olarak alanlar, Hz. İbrahim' in boğazlayacağı oğlunun İsmail olduğunu, bu çocuğun İshâk olmasının mümkün olmadığını söylerler. Zîrâ kendisi hakkında müjde verilen ve Ya'kûb'un kendisi için doğacağı müjdelenen İshâk'tır. Henüz vücûdu va'dedilen Ya'kûb isminde çocuğu olmamışken ve küçük bir çocuk iken Hz. İbrâhîm onu boğazlamakla nasıl emrolunabilir? Allah'ın va'di haktır ve onda dönme olmaz. O halde bu durumda İshâk' in boğazlanmasının emredilmesi

mümkün değildir ve neticede boğazlanması emredilenin, îsmâîl olduğu ortaya çıkar. Bu istidlal son derece güzel, sıhhatli ve açıktır. Allah'a hamdederiz. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de Sârre'nin şöyle dediğini hikâye eder : «Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken.» Allah Teâlâ Sârra'nın ne yaptığını Zâriyât sûresinde şöyle hikâye eder : «Bunun üzerine zevcesi, hayretle seslenerek döndü, yüzünü kapayarak : Kısır bir kocakarı, dedi.» (Zâriyât, 29). Nitekim kadınlar, şaşkınlık halinde söz ve işlerinde böyle davranırlar. Melekler : Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın işine şaşma. Zîrâ O, bir şeyin olmasını istediği zaman ona; ol, der ve o da hemen oluverir. Buna şaşma. Sen çocuktan kesilmiş bir ihtiyar ve kocan yaşlı bir ihtiyar dahi olsa muhakkak ki Allah Teâlâ dilediğine güç yetiricidir, dediler. Ve şöyle devam ettiler : «Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizedir. O Hamîd'dir, Mecîd'dir.» Muhakkak ki Allah Teâlâ bütün işlerinde Hamîd, sözlerinde ise Mahmûd'dur. Sıfatlarında ve zâtında temcîd olunmuştur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edildiğine göre; sahabe : Sana selâmı bildik, ey Allah'ın elçisi, senin üzerine duâ nasıldır? diye sormuşlardı. Şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, İbrâhîm ve İbrâhîm ailesine duâ buyurmuşsan, Muhammed ve Muhammed ailesine de duâ buyur. Nasıl İbrahim'in ailesini mübarek kılmışsan, Muhammed ve Muhammed ailesini de mübarek kıl. Muhakkak ki Sen; Hamîd'sin, Mecîd'sin, deyiniz.[34]

74 — İbrahim'in- korkusu geçip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.
75 — Doğrusu İbrahim; yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi.
76 — Ey İbrahim; bundan vazgeç, zîrâ Rabbmın fermanı gelmiştir. Onlara muhakkak geri çevrilmeyecek bir azâb gelmektedir.

Allah Teâlâ, bu âyetlerde de Hz. İbrahim'den haber veriyor. Melekler onun ikram ettiğinden yemediklerinde gönlüne bir korku düşmüştü. Bu korkusu gidip de melekler onu çocukla müjdeleyip Lût kavminin helakini haber verdiklerinde onlarla konuşmaya başlamıştı. Olayı Saîd İbn Cübeyr bu âyetin tefsirinde şöyle anlatır : Cibril ve yanındakiler Hz. İbrahim'e geldiklerinde ona : Muhakkak ki biz, şu köyün ahâlîsini helak edicileriz, demişlerdi. İbrahim onlara : Siz içinde üç yüz mü'min olan bir köyü mü helak edeceksiniz? diye sormuş. Onlar : Hayır, demişler. İçinde kırk mü'min olan bir köyü mü helak edeceksiniz? diye sormuş, onlar; hayır, demişler. Otuz, demiş, onlar beşe ulaşıncaya kadar hep hayır, demişler. Ne dersiniz; orada bir tek müslüman kişi olsa orayı helak eder misiniz? diye sormuş ve onlar yi-ne hayır, demişler. İşte bu sırada İbrahim (a.s.) : Muhakkak ki orada Lût var, demiş ve onlar : Orada olanı biz iyi biliriz, karısı dışında onu ve ailesini muhakkak kurtaracağız... demişler ve İbrahim susup gönlü huzur bulmuş. Katâde'nin söyledikleri buna yakındır. İbn İs-hâk şöyle ilâve eder : Ya orada bir tek mü'min varsa ne dersiniz? diye sormuş, onlar; hayır, demişlerdi. Hz. İbrahim: Şayet orada Lût varsa; onunla onlardan azâb alıkonulup geri çevrilir, demiş ve onlar da : Biz orada olanı en iyi bilenleriz, demişlerdi.

Allah Teâlâ, «Doğrusu İbrahim; yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi.» âyetinde bu güzel sıfatlarla İbrahim'i övmektedir ki; bunların tefsiri, daha önce (Tevbe sûresinin 114. âyetinde) geçmişti. Allah Teâlâ: «Ey İbrahim; bundan vazgeç, zîrâ Rabbınm fermanı gelmiştir...» buyurur ki, onlar hakkında kaza yerini bulmuş, onların helaki ve suç işleyen kavimlerden çevrilmeyen Allah'ın baskınının başlarına gelmesi sözü hak olmuştur.[35]

77 — Elçilerimiz Lût'a gelince; onların gelmelerinden endîşeye düştü, çok sıkıldı ve : îşte bu çok çetin bir gündür, dedi.
78 — Kavmi ona koşa koşa geldi. Daha önce de kötü işler işlerlerdi. Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun da müsâfirlerin önünde beni rezîl etmeyin. İçinizde aklı erer bir kimse de yok mudur? dedi.
79 — Dediler ki : Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun. Sen, ne istediğimizi de bilirsin.

Elçilerimiz Lût'a Geldiğinde

Allah Teâlâ haber veriyor ki; elçileri olan melekler Lût kavmini Allah'ın o gece helak buyuracağını Hz. İbrahim'e haber verip bildirdikten sonra Hz. Lût'a geldiler. Söylendiğine göre Hz. İbrahim'in yanından ayrıldıktan sonra Hz. Lût (a.s.), kendine âit bir arazîde —başka bir rivayete göre evinde— olduğu sırada ona geldiler. Onlar, Allah Teâlâ'nın bir imtihanı olarak —ki yüce hikmet ve hüccetler Allah'ındır— son derece güzel yüzlü genç şeklinde ona geldiler. Hz. Lût, onların gelmelerinden endîşeye düştü, son derece sıkıldı ve şayet onları müsâfir etmez ise kavminden birinin onları müsâfir edip onlara bir kötülük yapacaklarından korktu da; «îşte çok çetin bir gün, dedi.» İbn Abbâs ve bir çokları derler ki: İmtihanı ve musibeti çok bir gün. Zîrâ Hz. Lût, onları müdâfaa mecburiyetinde kalacağını anladı ve bu ona çok ağır geldi.
Katâde'nin anlattığına göre; melekler Hz. Lût kendine âit bir arazide iken geldiler ve Ona müsâfir oldular. Hz. Lût onlardan utandı, önlerinde yürüdü ve yolda dönüp gitmelerini hissettirir bir halde şöyle dedi: Allah'a yemîn olsun ki ey gençler, yeryüzünde halkı bunlardan daha habîs bir yer bilmiyorum. Sonra biraz yürüdü ve bu sözünü onlara dört kere tekrarladı. Katâde der ki: Peygamberleri bu şekilde şehâdette bulunmadıkça, onları helak etmemekle emrolunmuş-lardı.
Süddî der ki: Melekler, Hz. İbrahim'in yanından Lût'un kasabasına doğru yola çıktılar. Gece yarısı Sedom nehrine ulaştılar. Orada Lût'un su taşıyan bir kızını gördüler de: Ey kızcağız, bir ev var mı? diye sordular. Kız: Ben size gelinceye kadar yerinizde durun, dedi. Kavminin onlara bir şey yapmasından korkmuştu. Babasına geldi ve: Ey babacığım, şehrin kapısında gençlere rastladım, yüzleri onlardan daha güzel kimse görmemiştim. Sakın kavmin Onları ele geçirip onlara bir ahlâksızlık yapmasın, dedi. Lût'un kavmi onun, erkekleri müsâfir etmesini yasaklamış ve: Yolumuzdan çekil, erkekleri biz müsâfir edeceğiz, demiştiler. Melekler Hz. Lût'a geldiklerinde, ailesi halkından başka kimse onların geldiğini bilmiyordu. Ancak Lût'un karısı çıkıp kavmine haber verdi de koşa koşa ona geldiler. Allah Teâlâ : «Kavmi ona koşa koşa geldi.» buyurur ki; onlar gençlerin

gelmesine sevinçlerinden koşa koşa ona gelmişlerdi. «Daha önce de kötü işler iş-lerlerdi.» Bu onlarda âdeta bir huy haline gelmişti ki zâten bu hal-delerken azâb onları yakalamıştır. Lût onlara : «Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» deyip onlara kavminin kadınlarını göstermişti. Peygamber, ümmeti için baba mesabesindedir. Onlara dünya ve âhirette kendileri için en faydalı olanı göstermişti. Nitekim başka bir âyette zikredildiğine göre; onlara şöyle demişti: «İn-sanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Ve Rabbınızın sizin için yarattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.» (Şuarâ, 165-166). Allah Teâlâ başka bir âyette aralarında şu konuşmaların geçtiğini zikreder: «Biz seni elâlemin işine karışmaktan (erkekleri müsâfir etmekten) men'etmedik mi? dediler. Alacaksanız işte bunlar benim kızlarım, dedi. Senin ömrüne andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde muhakkak serseri bir halde idiler.» (Hicr, 70, 72). Bu âyet:i kerîme'de ise o, şöyle demiştir : «İşte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» Mücâhid; Hz. Lût'un kızları olmadığını, onların ümmetinden olduğunu, zîrâ her peygamberin ümmetinin babası olduğunu söyler. Bu açıklama, Katâde ve bir çoklarından rivayet edilmiştir, îbn Cüreyc der ki: Onlara kadınlarla evlenmeyi emretmiş, onlara zina yolunu göstermemiştir. Saîd İbn Cübeyr de şöyle der: O, kavminin kadınlarını kasdetmiştir ki; onlar, peygamberin kızları, o da kavminin babasıdır. Ahzâb sûresinin altıncı âyetinin kırâetlerin-den birisi şöyledir : «Peygamber, mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. O da onlann babasıdır.» (Ahzâb, 6). Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî, Muhammed İbn İshâk ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir. «Allah'tan korkun da müsâfirlerin önünde beni rezîl etmeyin.» Kadınlarınızla yetinme emrini kabul edin. «İçinizde aklı erer bir kimse yok mudur?» Kendisine hayır olan, emrettiğimi kabul edecek, yasakladığımı bırakacak bir kimse yok mu? Onlar şöyle dediler: «Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun?» Sen iyi bilirsin ki bizim kadınlarımıza ihtiyâcımız ve onlara karşı bir iştihâmız yok. «Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» Bizim erkeklerden başka bir arzumuz, maksadımız yok, sen bunu biliyorsun. O halde bu sözü bize tekrarlama ihtiyâcını nereden duyuyorsun. Süddî der ki: Onlar : «Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» sözleriyle kendilerinin sâdece erkekleri istediklerini belirtmişlerdir.[36]

80 — Keski size yetecek bir kuvvetim olsaydı. Veya sağlam bir yere sığmsaydım, dedi.
81 — Dediler ki: Ey Lût; biz Rabbmm elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler. Bir ara geceleyin ailenle birlikte yola çık. Karının dışında kimse geri kalmasın. Doğrusu onların başına gelecek olan onun da başına gelecektir. Onların başına gelecek sabahleyindir. Daha sabah yakın değil mi?

Allah Teâlâ peygamberi Lût (a.s.) dan haber vererek buyurur ki: Muhakkak ki Lût (a.s.) onları: «Keski size yetecek bir kuvvetim olsaydı...» sözüyle tehdıd etmiştir. Yani keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı da sizi cezalandırmış olsaydım, bizzat kendim ve aşiretim size gerekenleri yapsaydım. Bu sebepledir ki Muhammed İbn Amr İbn Alkame kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Lût'a rahmet eylesin, muhakkak ki o sağlam

bir yere sığınmıştı. —Bununla Hz. Peygamber Allah'ı kasdediyor— Allah Teâlâ ondan sonra hiç bir peygamber göndermemiştir ki onu, kavminden kalabalık bir grup içinde göndermiş olmasın.
İşte o esnada melekler kendilerinin ona Allah'ın elçileri olduklarını, kavminin kendisine ilişemeyeceklerini haber verdiler ve: «Ey Lût; biz, Rabbının elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler.» dediler, gecenin sonunda ailesini yürütmesini, ailesinin arkasından, onları yürüterek kendinin de gitmesini emrettiler. Dediler ki: «Kimse geri kalmasın.» Yani onların (kavminin) başına gelenleri işittiğinde üzücü, rahatsız edici o sesler sizi ürkütmesin. Aksine yolunuza devam edin. «Karısının dışında...» Bir çokları; âyetin bu kısmının, olumlu mânâdan istisna olduğunu, «Geceleyin ailenle birlikte yola çık.» emrinden istisna edildiğini söylerler. İbn Mes'ûd, âyeti bu şekilde okumuş ve âyetteki kelimesini mansûb olarak okumuştur. Zîrâ bu istisna, olumlu bir mânâdan istisna edilmiş olup bu görüşte olanlara göre bu kelimenin mansûb okunması vâcibtir. Diğer kâri' ve nahivci-ler ise; âyetteki kelimesinin, «Kimse geri kalmasın.» kısmından istisna edildiğini söyleyip, bu kelimenin merfû' ve mansûb okunmasının caiz olduğu görüşündedirler. Bunlar Lût'un karısının onlarla beraber çıktığını sarsıntıyı duyunca arkasına döndüğünü, «Vah kavmim.» dediğini, gökten başına bir taş gelerek onu öldürdüğünü anlatırlar. Sonra melekler ona bir müjde olmak üzere kavmin helakinin yakın olduğunu haber verdiler. Zîrâ o, kendilerine : Onları hemen helak edin, demiş; onlar da : «Onların helak olma zamanı sabahleyindir. Sabah yakın değil mi?» demişlerdi. Lût'un kavmi kapıda durmuş ve sanki oraya bağlanmışlardı. Onlar her bir taraftan oraya koşa koşa gelmişlerdi. Lût kapıda durmuş, onlarla mücâdele ediyor, onları men'-ediyor ve içinde bulundukları halden onları nehyediyordu. Onlar ise onun (bu sözlerini) kabul etmiyorlar, bilakis onu tehdîd ediyorlardı. İşte bu sırada Cibril (a.s.) karşılarına çıkıp yüzlerine kanadı ile vurdu ve gözlerini kör etti. Döndüler ve yollarını bile bulamadılar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Andolsun ki, onlar rnüsâfirlerine kötülük yapmayı kaydetmişler di. Biz de gözlerini kör ettik. Azabımı ve tehdidimi tadın.» (Kamer, 37). Ma'mer'in Katâde'den, onun da Hu-zeyfe İbn Yemmân'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : İbrahim (a.s.), Lût kavmine gelir ve şöyle derdi: Adabına uğramamız için Allah sizi bundan men'etmedi mi? Onlar kendisine itaat etmediler, tâ ki haklarında yazılan vaktine ulaşınca melekler Lût'a ulaştılar. O kendine ait bir yerde çalışıyordu. Onları müsâfir olmaya davet etti. Dediler ki: Bu gece biz senin müsâfirleriniz. Allah Teâlâ Cibril'e, Lût onların aleyhinde üç defa şehâdette bulununcaya kadar onlara azâb etmemekle emretmişti. Lût onları müsâfir olmaya çağırdığında kavminin yapmakta olduğu kötülüğü zikretti, bir süre onlarla beraber yürüdü, sonra onlara dönüp : Bu kasaba ahâlîsinin ne yapmakta olduklarını biliyor musunuz? Yeryüzünde onlardan daha şerlisini bil-miyorum. Sizi nereye götüreyim? Kavmime mi? Onlar Allah'ın yaratıklarının en şerlileri iken, dedi. Cibril meleklere dönüp : Bunu muhafaza ediniz, bu birinci, dedi. Lût, onlarla bir süre daha yürüdü. Kasabanın yolunun yansına geldiklerinde, kasaba halkının onlara bir kötülük yapmasından korktu, onlardan utandı ve : Bu kasaba halkının ne yaptığını bilmiyor musunuz? Yeryüzünde onlardan daha şerli-sini bilmiyorum. Muhakkak ki benim kavmim Allah'ın yarattıklarının en şerlisidir, dedi. Cibril meleklere dönüp : Muhafaza ediniz; bu ikinci, dedi. Evin kapısına

ulaştığında onlardan utancından ve onlara (kavminin bir kötülük yapmasından) korkarak ağladı ve : Muhakkak ki benim kavmim Allah'ın yarattığının en şerlisidir. Bu kasaba ahâlîsinin ne yapmakta olduğunu bilmiyor musunuz? Yeryüzünde bunlardan daha şerli bir kasaba halkı bilmiyorum, dedi. Cibril meleklere : Muhafaza ediniz; bu üç, azâb hak oldu, dedi. (Eve) girdiklerinde kötü ihtiyar kadın (karısı) gitti, yüksek bir yere çıktı ve elbisesiyle işareti verdi. Günahkârlar koşarak ona geldiler ve : Ne haber var? dediler* Dedi ki: Lût'a öyle bir kavim müsâfir oldu ki yüzü onlardan daha gü-. zelini, kokulan onlardan daha hoş olanını asla görmedim. Koşarak kapıya geldiler. Lût onlan kapıda karşıladı ve uzun uzun onlarla ınücâ-* dele etti. O içerde, diğerleri dışarda idiler, Onlara Allah'ın adını ve-i rip : «İşte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» dedi. :
Melekler kalktı ve kapıyı kapadı. Cibril, onların cezâlandmlması için izin istedi de Allah Teâlâ ona izin verdi. Olduğu (aslî) şekli ile semâya yükseldi. Kanadını açtı. —Cibril'in iki kanadı vardır. Kanadı üzerinde dizi dizi incilerden tüyler vardır. Ön dişleri parlak, alnı açık, saçları mercan gibi, siyah kıvırcık saçlıdır. O, kar gibi bembeyaz incidir, ayakları yeşile çalar—. Dedi ki: «Ey Lût; biz, Rabbının elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler.» Ey Lût, kapıdan çekil ve bizi onlarla başbaşa bırak. Lût kapıdan çekildi, Cibril çıkıp kanadını yaydı ve kanadıyla onların yüzüne öyle bir vuruş vurdu ki gözlerini yardı, kör oldular. Yolu bilemediler ve evlerini bulamadılar. Sonra Lût, o gece ailesini götürmekle emrolundu da şöyle buyuruldu : «Bir ara geceleyin ailenle birlikte yola çık.» Muhammed" İbn Kâ'b, Katâde ve Süddî'den de bunların bir benzeri rivayet edilmiştir.[37]

82 — Emrimiz gelince; oranın üstünü altına getirdik ve üzerine yığın yığın sert taşlar yağdırdık.
83 — Ki bu taşlar, Rabbmın katında işaretlenmiştir. Bunlar zâlimlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Emrimiz gelince; —ki güneş doğarken-dir— oranın —Sedom'un— üstünü altına getirdik.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Onlara giydirdiğini giydirdi...» (Necm, 54). Yani onların üzerine slccîl'den taş yağdırdık. Siccîl kelimesi, Farsça olup çamurdan taş anlamındadır. Bu açıklama İbn Abbâs ve baş-kalarınmdır. Diğer bazıları ise bu kelimenin iki kelimeden müteşekkil olduğunu söylerler. Birinci kelime olan «Senk» kelimesi taş anlamında, kil kelimesi ise çamur anlamındadır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ki üzerlerine çamurdan taş yağdıralım.» (Zâriyât, 33). Yani taşlaşmış son derece katı. Bazıları buradaki siccîl kelimesinin kızartılmış anlamında olduğunu söyler.(...) Bazıları, âyetteki kelimesinin : Gökte bu iş için hazırlanmış, anlamında olduğunu söylerler. Başkaları ise bunun : Onların başlarına inmede birbirini ta'kîb eden, yığın yığın, anlamında olduğunu söylemişlerdir. Allah Teâlâ : «Ki bu taşlar, Rabbının katında işaretlenmiştir.» buyurur ki bunlar belirlenmiş, mühürlenmiş olup üzerlerinde sahiplerinin isimleri vardır. Her taşın üzerinde ineceği kimsenin ismi yazılıdır. Katâde ve İkrime ise kelimesinin tokalı anlamında olduğunu, onlarda kırmızılıktan bir eser olduğunu söylemişlerdir. Anlattıklarına göre; bu taşlar, ülke ahâlîsinin üzerine inmiştir. Ayrıca oranın çevresindeki köylere dağılmış olanların

da üzerine inmiştir. Onlardan birisi insanların yanında konuştuğu esnada birdenbire gökten bir taş gelmiş ve insanların arasından onun tepesine düşerek helak etmiştir. Taş, diğer ülkelerde olanları da ta'kîb etmiş ve sonuncularına varmcaya kadar onları helak ederek onlardan hiç kimse kalmamıştır.
Mücâhid der ki: Cibril Lût kavmini evlerinden, avlularından almış, onları hayvanları ve eşyalarıyla birlikte taşıyıp kaldırmış ve nihayet gök ehli, köpeklerinin ulumasını dahi işitmiştir. Sonra onları ters çevirmiş. Onları sağ kanadının, kanadını örttüğü zaman örtülen kısmı üzerinde taşımış. Onları çevirdiğinde onlardan ilk düşen ayrı olanları olmuş. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre; Cibril, orta (büyük) kasabayı kenarlarından yakalamış, sonra onu gökyüzüne uçurmuş. Nihayet gökyüzü halkı, onların köpeklerinin seslerini dahi işitmiş. Sonra birbiri üzerindelerken onları helak etmiş. Sonra alay ederek kavimden (başka yerlere) dağılmış olanların peşine düşmüş. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre dört kasaba olup, her kasabada yüz bin kişi varmış, Bir rivayette ise; onlar, üç kasaba olup büyükleri Sedom imiş. Yine bize ulaştığına göre; İbrahim (ajs.), Sedom'un başına (karşısındaki yüksek bir yere) çıkıp şöyle dermiş : Ey Sedom, bu gün sana ne oldu?
Katâde ve başkalarından bir rivayette şöyle anlatılır : Bize ulaştı ki Cibril (a.s.) sabah olunca kanadını açmış, onların arazîsini içindeki sarayları, hayvanları, taşlan ve ağaçlarıyla, içinde olan şeylerin bütünüyle yerden koparmış, sonra onları kanadı" içinde toplayıp katlamış, sonra onları dünya semasına çıkarmış. Nihayet gökyüzü sakinleri, insanların ve köpeklerin seslerini işitmişler. Onlar, dört bin kere bin kişi (4 Milyon) imişler. Sonra onları ters çevirip, ters çevrilmiş halde yeryüzüne dönderip birbirleri üzerine atmış, onları alt üst etmiş ve üstlerine sert taşlar yağdırmış. Muhammed İbn Kâ'b el-Ku-razî der ki: Lût kavmi beş kasabada idiler; Sedom —ki bu en büyüktür—, Sa'be, Sa've, Asre ve Doma. Cibril bunları kanadına yüklemiş, yükseltmiş ve nihayet dünya göğünün ahâlîsini köpeklerinin ulumasını ve tavuklarının seslerini işitmişler. Sonra onları yüzleri üzeri çevirmiş ve sonra da Allah Teâlâ, onların üzerine taş yağdırmıştır. Allah Teâlâ : «Ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine sert taş yağdırdık.» (Hicr, 74) buyurur ki; Allah Teâlâ onu (Sedom'u) ve çevresindeki şehirleri helak buyurmuştur.
Süddî der ki: Lût kavmi, sabaha eriştiklerinde Cibril inmiş, yedi kat yerden yeryüzünü söküp koparmış, onu taşıyarak göğe ulaştırmış. O kadar ki dünya semâsı halkı, köpeklerinin ulumalarının ve horozlarının seslerini işitmişler. Sonra onları ters çevirip öldürmüş. İşte Allah Teâlâ'nm : «Altı üstüne gelen kasabaları da o kaldırıp çarptı.» (Necm, 53) sözü budur. Yeryüzüne düştüğünde ölmeyene gelince; Allah Teâlâ, o yerin altında iken üzerine taş yağdırmıştır. Yeryüzünde onlardan dağılmış olanların ise köylerde peşine düşülmüş; birisi konuşurken taş gelmiş ve onu öldürmüş. İşte AJlah Teâlâ'nın «Ve üzerlerine (köylerde) sert taşlar yağdırdık.» kavli budur. Süddî böyle söylemiştir.
Allah Teâlâ : «Bunlar zâlimlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır.» buyurur ki bu ceza ve azâb zulümlerinde onlara benzeyenlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır. Sünenlerde İbn Abbâs'tan rivayet edilen merfû' bir hadîste şöyle buyurulur : Lût kavminin yaptığını yapanı bulduğunuz zaman, hem yapanı ve hem de yapılanı öldürünüz. Kendisinden rivayet edilen bir kavlinde İmâm Şafiî ve âlimlerden bir

grup bu hadîsle amel ederek evli olsun veya olmasın livâta yapanın öldürüleceği görüşündedirler. İmâm Ebu Hanîfe ise onun önce yüksek bir yerden atılıp, sonra taşlanacağı görüşündedir. Nitekim Allah Teâlâ Lût kavmine böyle yapmıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.[38]

84 — Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı yolladık. Dedi ki : Ey kavmim; Allah'a kulluk edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü tartıyı eksik tutmayın. Ben, sizi iyi bir halde, refah içinde görüyorum. Ve sizi azâbla kuşatacak bir günden korkuyorum.

Medyen Halkı ve Şuayb Peygamber

Allah Teâlâ : «Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı yolladık.» buyurur. Bunlar araplardan bir kabile olup Hicaz ile Şam arasında Meân ülkesine yakın ve onlarla tanınan, adına Medyen denilen bir yerde otururlardı. Allah Teâlâ onlara Şuayb'ı yolladı. Şuayb, neseb yönünden onların şereflilerinden idi. Bu sebepledir ki: «Kardeşleri Şuayb'ı yolladık» buyurmuştur. Onlara yegâne Allah'a ibâdet etmelerini emretmiş, ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan onları men'etmiştir. Şöyle demişti: «Ben sizi (maişet ve rızkında) iyi bir halde, refah içinde görüyorum.» Allah'ın haramlarını işlemeniz sebebiyle içinde olduğunuz şeylerin sizden sökülüp alınmasından «Ve sizi azâbla kuşatacak âhiret yurdundaki bir günden korkuyorum.»[39]

85 — Ey kavmim; ölçüyü ve tartıyı hakkaniyetle yerine getirin. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.
86 — îmân ediyorsanız, Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Sonra ben sizin üzerinizde bir koruyucu da değilim.

Şuayb (a.ş.) önce onları, insanlara verdikleri zaman ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan men'etmiş, sonra ise verme ve almalarında adaletle ölçü ve tartıyı tâm tutmalarını emretmiş, yeryüzünde fesada koşmaktan onları men'etmiştir. Onlar yol keserlerdi. Allah Teâlâ : «Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır.» buyurur. İbn Abbâs der ki: Allah'ın rızkı, sizin için daha hayırlıdır. Allah'ın vereceği rızık sizin insanlara eksik vermenizden daha hayırlıdır, demiştir. Rebî' İbn Enes : Allah'ın tavsiyesi (vasiyyeti) sizin için daha hayırlıdır, derken; Mücâhid : Allah'a itaat sizin için daha hayırlıdır, demiş, Katâde de : Allah'tan olan nasibiniz, sizin için daha hayırlıdır, demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de şöyle der : Helak azâbda, kalma (geride bırakılan) ise rahmettedir. Ebu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Ölçü ve tartıyı tâm tuttuktan sonra kalan kâr sizin için insanların mallarını almanızdan daha hayırlıdır. Bu açıklama, İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın : «De ki: Murdarın çokluğu hoşunuza gitse de; murdarla temiz bir olmaz.» (Mâide, 100) âyetine benzemektedir. Yoksa ben sizin üzerinizde bir koruyucu değilim. Ben sizi murâkebe edici ve koruyucu değilim. Bunları insanların sizi görmesi için değil, bilakis Allah için yapınız.[40]

87 — Dediler ki : Ey Şuayb; senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor? Sen, doğrusu aklı başında, yumuşak huylu birisin.

Onlar —Allah onları kahretsin— alay yollu ona diyorlardı ki: Ey Şuayb, senin namazın mı —A'meş: Senin Kur'an'ın mı? diye açıklıyor— bize babalarımızın taptığı putları ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor? Yani biz senin sözün üzerine mi ölçü ve tartıyı eksik tutmayı bırakacağız? Onlar bizim mallarımız; onlarda biz dilediğimizi yaparız.
Senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını bırakmamızı emrediyor? âyeti hakkında Hasan der ki: Evet, Allah'a yemin olsun ki onun namazı babalarının taptıklarını bırakmalarını onlara emrediyor. Sevrî: «Mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor.» âyetinde zekâtı kaydettiklerini söyler.
îbn Abbâs, Meynûn İbn Mihrân, İbn Cüreyc, İbn Eşlem ve İbn Ce-rîr'in söylediklerine göre onlar —Allah düşmanları— «Sen, doğrusu aklı başında, yumuşak huylu birisin, d sözünü alayvarî söylüyorlardı. Allah onlan kahretsin ve rahmetinden uzaklaştırsın ki, öylece de yapmıştır.[41]

88 — Dedi ki : Ey kavmim; ben Rabbımdan apaçık bir delil üzere iken O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmişse ne dersiniz? Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem. Gücümün yettiği kadar islâh etmekten başka bir isteğim yoktur. Başarım ancak Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve O'na yöneliyorum.

Şuayb onlara diyor ki: Ey kavmim; (ben kendisine çağrıldığım hususta) Rabbımdan apaçık bir delil (ve basiret) üzere iken O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmişse ne dersiniz? Burada güzel rızık ile peygamberliğin kaydedildiği de, helâl rızkın kasdedildiği de söylenmiştir ki, her ikisine de ihtimâli vardır.
Sevrî «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» âyetinde der ki: Size bir şeyi yasaklayıp da sizden gizli olarak, gizli saklı yerlerde ona aykırı hareket etmem. Nitekim Katâde de, «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» âyetinde şöyle diyor : Sizi bir işten men'edip de ben onu işleyecek değilim. Size emredip yasakladıklarımda gücüm yettiğince ve bütün gücüm ve tâka-tımla sizi ıslaha çalışmaktan başka bir amacım yoktur. İstediklerimde hakka isabet etmede başarım ancak Allah'tandır. Bütün işlerimde O'na güvendim. Ve ona yönelip dönüyorum. Bu açıklamaya Mücâhid ve başkaları yapmışlardır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Hakîm İbn Muâviye'den, onun da babasından rivayetine göre, kardeşi Mâlik : Ey Muâviye, Mu-hammed komşularımı aldı, ona git, muhakkak ki o seninle konuşur ve seni tanır, demişti. Şöyle anlatıyor : Onunla birlikte gittim. Dedi ki: Komşularımı bana bırak. Onlar müslüman olmuşlardı. (Hz. Peygamber) ondan yüzünü çevirdi de o öfkeyle kalktı ve : Allah'a yemin olsun ki eğer sen böyle yaparsan insanlar senin bir şey emrettiğini ve ona aykırı hareket ettiğini sanırlar, dedi. O konuşurken ben onu çekiyordum. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Ne diyorsun? Şöyle dedi: Allah'a yemîn olsun ki, sen eğer böyle yaparsan; insanlar senin bir şey emrettiğini ve buna (emrettiğine) aykırı hareket

ettiğini sanırlar. Allah Rasûlü : Gerçekten bunu söylerler miydi? Şayet ben bunu yapmışsam bunun vebali ancak banadır, onlara bundan bir vebal yoktur, buyurdu. Komşularını ona gönderdiler.
Yine Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Behz İbn Hakîm'den, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Hz. Peygamber (s.a.) benim kavmimden bazı kimseleri bir töhmet yüzünden yakalamış ve hapsetmişti. Kavmimden birisi Allah Rasûlü (s.a.) hutbe okurken gelip : Ey Muhammed komşularımı niçin hapsediyorsun? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona cevab vermedi de o : Muhakkak ki bazı kimseler : Sen bir şeyi yasaklıyorsun ve yalnız başına onu yapıyorsun, diyorlar, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Ne söylüyor? buyurdu. Ben, Allah Rasûlü onun sözünü işitir de kavmine beddua eder ve bu bedduadan sonra ebediyyen felah bulamazlar korkusuyla aralarına lâf karıştırmaya başladım. Allah Rasûlü (s.a.) sözüne devam etti de nihayet onun ne dediğini anladı ve şöyle buyurdu : Gerçekten onu söylediler mi —onlardan birisi gerçekten böyle söyledi mi?— Allah'a yemîn olsun ki şayet yapmışsam bu onlara değil, benim üzerime bir vebaldir. Komşularını serbest bırakınız.
Yine bu kabilden olmak üzere İmâm Ahmed şu hadîsi rivayet eder : Bize Ebu Âmir'in... Ebu Hamîd ve Ebu Esîd'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benden bir söz işittiğiniz zaman kalbleriniz bilir, tanır, size yumuşak gelir, kendinize onu yakın görürseniz; bilin ki o söze en lâyığınız benim. Benden bir söz işitip de o sözden kalbiniz hoşnûd olmaz ve sizler ondan nefretle uzaklaşır, kendinizden onu uzak görürseniz; bilin ki o söze sizin en uzağınız benim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Aynı isnâd ile Müslim : Sizden biriniz mescide girdiğinde : Ey Allah'ım, bana rahmetinin kapılarını aç; mescidden çıktığında ise : Ey Allah'ım, ben senden fazlasını, ihsanını isterim, desin, hadîsini tahrîc etmiştir. Yukardaki hadîsin anlamı —en doğrusunu Allah bilir— şöyle olmalıdır : Benden size bir hayır ulaştığı zaman bilin ki ona en lâyığınız benim. Her ne ki hoşlanılmaz; ona sizin en uzağınız benim. Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.
Katâde'nin Azra'dan, onun Hasan el-Uranî'den, onun Yahya İbn el-Bezzâr'dan, onun da Mesrûk'tan rivayetine göre; bir kadın, İbn Mes'ûd'a gelip : Sen saçına saç ekleyeni (peruk takam) men mi ediyorsun? diye sormuş ve o; evet, demiştir. Kadın : Fakat belki senin kadınlarından bazısında da vardır, değil mi? demiş ve İbn Mes'ûd şöyle cevab vermiş : O halde sâlih kulun vasiyyetini ben muhafaza etmemiş olurum : Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.
Osman İbn Ebu Şeybe'nin Cerîr'den, onun da Ebu Süleyman'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ömer İbn Abdülazîz'in içinde emir ve yasak bulunan mektupları bize gelirdi. Sonunda şöyle yazılıydı: Bunlardan ancak sâlih kulun dediği gibisi olmuştur : «Başarım ancak Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve O'na yöneliyorum.»[42]

89 — Ey kavmim, bana karşı gelmeniz; Nuh kavminin, Hûd kavminin, Sâlih kavminin başına gelen felâketin benzerini, sakın başınıza getirmesin. Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.
90 — Rabbmızdan mağfiret dileyin, sonra da tevbe edin O'na. Doğrusu benim Rabbım, Rahîm'dir, Vedûd'-dur.

Şuayb onlara der ki: Ey kavmim, bana karşı gelmeniz; bana düşmanlık ve kin beslemeniz sizi içinde bulunduğunuz küfür ve fesâdda ısrara sürüklemesin. Böyle yaparsanız Nuh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerinin başına gelen musibet ve azabın bir misli sizin de başınıza gelir. Katâde, «Ey kavmim, bana karşı gelmeniz... felâketin benzerini sakın başınıza getirmesin.» âyetindeki (jlü) kelimesini: Benden ayrı olmanız, şeklinde Süddî ise : Bana olan düşmanlığınız sebebiyle sapıklık ve küfürde devam ederseniz, onların başına gelen azâb, sizin de başınıza gelir, şeklinde açıklamıştır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Avfın... Ebu Leylâ el-Kindî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatır: Efendimin hayvanını (binitini) tutmuş onunla beraberdim. İnsanlar, Osman İbn Affân'ın çevresini kuşatmışlardı. Birden evinden üzerimize (karşımıza) çıktı ve : Ey kavmim, bana karşı gelmeniz Nûh kavminin, veya Hûd kavminin veya Salih kavminin başına gelen felâketin benzerini sakın başınıza getirmesin. Ey kavmim, beni öldürmeyiniz. Eğer siz beni öldürürseniz şöyle olursunuz, dedi ve parmaklarını birbirine geçirdi.
Allah Teâlâ : «Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.» buyurur ki burada zaman yönünden uzaklığın kasdedildiği söylenmiştir. Katâde der ki: Onlar ancak dün sizin önünüzde helak olundular. Bu uzaklığın yer bakımından olduğu da söylenmiş olup her ikisine de ihtimâli vardır. «Rabbınızdan geçmiş günâhlar için mağfiret dileyin, sonra da gelecekte vuku bulacak kötü amellerinizden O'na tevbe edin. Doğrusu benim Rabbım; tevbe edip O'na dönenler için Rahîm'dir, Vedûd'-dur.»[43]

91 — Dediler ki : Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyor ve seni aramızda cidden zayıf görüyoruz. Taraftârlarm olmasaydı, seni taşlardık. Esasen sen bizim yanımızda şerefli kimse de değilsin.
92 — Dedi ki : Ey kavmim; benim taraftarlarım size göre Allah'tan daha mı üstün ki O'na sırt çevirdiniz? Doğrusu Rabbım, sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.

Onlar diyorlar ki: Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Bizim kulaklarımızda sağırlık, bizimle senin aranda perde var. Ve seni aramızda cidden zayıf görüyoruz. Saîd İbn Cübeyr ve Sevrî'nin söylediğine göre; onun gözlerinde rahatsızlık vardı. Ayrıca Servî ona peygamberlerin hatibi dendiğini ae kaydeder. Süddî' «Seni aramızda cidden zayıf görüyoruz.» âyetinde. onların : Sen bir teksin, demek istediklerini söyler. Ebu Ravk der ki: Onlar bununla onun zelîl olduğunu kasdetmişlerdir ve demişlerdi ki: Zîrâ senin aşiretin bile senin dinin üzere değiller. «Taraftarların, kavmin ve aşiretin olmasaydı; şayet senin kavmin şerefçe bize üstün olmasaydı, muhakkak ki biz seni taşlardık.» Burada taşlamanın; taş ile olacağı da, sövme ile olacağı da söylenmiştir. «Esasen sen bizim yanımızda şerefli kimse de değilsin.» Ey kavmim, benim taraftarlarım size göre Allah'tan daha mı üstün ki beni kavmim sebebiyle bırakıyorsunuz da peygamberine bir kötülük dokundurmanızın Allah'a büyük ve ağır geleceğinden dolayı beni bırakmıyorsunuz? Allah'ın tarafını arkanıza attınız, O'na sırt çevirdiniz, O'na itâatla ta'zîmde bulunmadınız? «Doğrusu Rabbım, sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.» Sizin bütün amellerinizi O en iyi bilendir ve bunlar sebebiyle sizi mutlaka cezalandıracaktır, dedi.[44]

93 — Ey kavnrni; elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Kime rüsvây edecek bir azabın gelece ğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözetmeyenlerdenim.
94 — Emrimiz gelince; Şuayb'ı ve beraberindeki inananları, katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı ve oldukları yerde diz üstü çöküverdiler.
95 — Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki; Se-mûd da Medyen de Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Allah'ın peygamberi Şuayb (a.s.) kavminin davetine icabet etmesinden ümidi kestiğinde dedi ki: «Ey kavmim, elinizden geleni yapın, yolunuz üzere gitmeye devam edin. —Bu şiddetli bir tehdîddir—. Ben de yolum ve metodum üzere gideceğim. Âhiret yurdunda kime rüs-vây edecek bir azabın geleceğini ve benimle sizden kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözetleyenlerdenim.» Allah Teâlâ buyurur ki: Emrimiz gelince; Şuayb'ı ve beraberindeki inananları, katımızdan bir rahmet olarak kurtardım. Kavminden zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı. Ve oldukları yerde hareketsiz, sönmüş, cansız halde diz üstü çöküverdiler. Allah Teâlâ burada onlara korkunç bir sesin geldiğini, A'râf sûresinde bir sarsıntının onları yakaladığını, Şuarâ sûresinde de onlara «zul-le gününün azabının» geldiğini zikreder. Halbuki onlar, bir tek ümmettir. O halde azaba dûçâr kaldıkları günde bütün bu aaablar, onlar için bir araya gelmiştir. Allah Teâlâ bu âyetlerden her birinde, sözün akışına uygun olanını zikretmiştir. A'râf sûresinde onlar: «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, memleketimizden çıkarırız.» (A'râf, 88). dediklerinde, orada sarsıntının zikredilmesi uygundur. Onların üzerinde zulmettikleri ve peygamberlerini çıkarmak istedikleri yer, onları sarsmıştır. Burada onlar peygamberlerine karşı sözlerinde edebsizlik ettiklerinde; onları susturacak ve söndürecek VkOTİEünç bil sesin zikredilmesi münâsibttr. Şuaiâ sûresinde ise on\ar. «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187). de-diklerinde Allah Teâlâ (onların bu davranış ve sözlerine en münâsib gelen azabı zikrederek) şöyle buyurur : «Ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.» (Şuarâ, 189). İşte bu son derece ince, garîb (Kur'an) sırlarındandır. Devamlı ve çok hanıd, minnet Allah'adır.
Sanki yurtlarında ondan önce hiç yaşamamışlardı. Bilin ki;' Se-mûd kavmi gibi Medyen halkı da, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı. Semûd kavmi onların yurtlarına komşu, yol kesme ve küfürde onların tenzeri olup onlar gibi arap idiler.[45]

96 — Andolsun ki Musa'yı, âyetlerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a ve erkânına gönderdik.
97 — Yine de onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri hiç de doğru değildi.
98 — O, kıyamet gününde kavmine Öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittikleri yer.

99 — Hem burada, hem de kıyamet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.

Hz. Musa'yı Da Belgelerle Gönderdik

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.) yi âyetleri, kesin, parlak delil ve hüccetleri ile kıbtî milleti üzerinde Mısır diyarının kralı olan Firavun —Allah ona la net etsin— a gönderdiğini haber veriyor. Firavun'un azgınlık ve sapıklıkta ki yoluna ve metoduna uydular. Oysa Firavun' un emri'hiç de doğru değildi. Onda bir olgunluk ve hidâyet yoktu. Sırf bilgisizlik, sapıklık, küfür ve inâddan ibaretti. Onlar, nasıl ki dünyada ona uymuşlarsa; kıyamet günü de onların öncüleri ve reisleri olup onları cehennem ateşine götürecek, ölüm havuzlarından içeceklerdir. En ağır azâbdan onun nasibi elbette en çok olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur: «Fakat Firavun, peygambere isyan etti. Biz de onu çok ağır bir cezaya uğrattık.» (Müzzemmil, 16) «Ama o yalanlayıp isyan etti. Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı. (Adamlarım) toplayıp seslendi ve : Sizin en yüce Rabbınız benim, dedi. Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhirette azâbıyla yakaladı. Şüphesiz ki, bunda korkan kimseler için ibret vardır.» (Nâziât, 21-26) : Allah Teâlâ burada ise şöyle buyurur : «O, kıyamet gününde kavmine Öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittikleri yer.» İşte kendilerine uyulanların hali budur; onlar (Allah'a) dönüş gününde azâblan en çok olacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerînıe'de : «Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38) buyururken kâfirlerin ateşte şöyle diyeceklerini haber verir: «Rab-bımiz, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik, Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ahzâb, 67-68).
îmâm Ahmed der ki: Bize Huşeym'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İmr'ül-Kays câhi-liyye şâirlerinin sancağını ateşe (doğru giderken) taşıyandır.
Allah Teâlâ: «Hem burada, hem de kıyamet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış, ne kötü bir bağıştır.» buyurur ki; onları, cehennem azabı ile cezalandırmamıza ilâveten bu dünya hayatında da la'nete uğrattık. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır. Mücâhid der ki: Kıyamet günü de onlara bir la'net artırılmış olup işte iki la'net budur.
Ali İbn Ebu Talha'nm İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Bu bağış ne kötü bir bağıştır.» âyeti hakkında şöyle der: O, dünya ve âhiret la'-netidir. Dahhâk ve Katâde de böyle söyler. Allah Teâlâ'mn şu .sözü de böyledir: ((Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü de yardım görmezler. Bu dünyada arkalarına la'neti taktık. Kıyamet gününde de onlar iğrenç kimselerden olacaklardır.» (Kasas, 41-42) Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet çattığı gün : Firavun'un adamlarını azabın en şiddetlisine sokun, denir.» (Ğâfir, 46).[46]

100 — Bunlar; o kasabanın haberleridir ki, sana anlatıyoruz. Onların bir kısmı hâlâ duruyor, bir kısmı ise silinip gitmiştir.

101 — Onlara Biz zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbınm emri gelince de Allah'ı bırakıp taptıkları ilâhları kendilerine bir fayda vermedi. Kayıplarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.

Allah Teâlâ bu peygamberlerin ümmetleri ile beraber haklarında cereyan eden olayları, kâfirleri nasıl helak buyurup inananlan nasıl kurtardığını zikrettiğinde buyurur ki: Bunlar o kasabaların haber-lerindendir ki sana anlatıyorum. Onların bir kısmı hâlâ ma'mûr halde duruyor, bir kısmı ise helak olmuş, köhneleşmiş ve silinip gitmiştir. Onları helak ettiğimizde biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar elçilerimizi yalanlamak ve onları inkâr etmek suretiyle kendi kendilerine zulmettiler. Rabbının emri gelince Allah'ı bırakıp da taptıkları, dua ettikleri putları, ilâhları kendilerine bir fayda vermedi. Allah'ın onları helak etme emri geldiğinde onları bundan kurtaramadı. Kayıplarını artırmaktan başka bir şeye de yaramadı. Mücâhid, Katâde ve başkaları âyetteki kısmını «Eksiltmesiz» şeklinde açıklamışlardır. Bu böyledir; zira onların helak ve yok olmaları ancak bu ilâhlara tâbi olup onlara ibâdet etmeleri sebebiyledir. İşte bu sebeple onların başlarına gelen gelmiş; dünyada ve âhirette onlar sebebiyle hüsrana uğramışlardır.[47]

102 — İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Peygamberlerimizi yalanlayan o zâlim nesilleri nasıl helak etmişsek, aynı şekilde onların benzer ve emsallerine de böylece yaparız. O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Musa el-Eş'arî (r.a.) den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Allah Teâlâ muhakkak ki zâlime mühlet verir. Nihayet onu yakaladığında asla kurtulamaz, buyurmuş ve sonra da : «İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» âyetim okumuştur.[48]

103 — Muhakkak ki âhiret azabından korkanlar için, bunda âyet vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.
104 — Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.
105 — O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Andolsun ki, kâfirleri helak etmemizde, peygamberlere yardım etmemiz ve inananları kurtarmamızda hiç şüphesiz âhiret yurdundaki va'dimizin doğruluğuna ibretler ve âyetler vardır. Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz.» (Gâfir, 51). Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Rabları da peygamberlere vahyetti ki: Biz, zâlimleri mutlaka helak edeceğiz. Onlardan sonra yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlara va'dimdir.» (İb-râhîm, 13-14).

Allah Teâlâ burada : «O gün onlardan hiç biri kalmamak üzere ilkleri ve sonlarıyla bütün insanların toplanacağı gündür.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur ; «Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47) «Ve o görülecek gündür.» o, öyle büyük bir gündür ki; bütün melekler orada hazır bulunur, bütün peygamberler orada toplanır, insan, cinnî, kuş ve vahşî hayvanları ile toptan bütün yaratıkların toplanacağı bir gündür. Onlar hakkında zerre ağırlığı zulmetmeyen Âdil hüküm verir. Şayet bir tek iyilik dahi olsa onu kat kat artırır.
«Biz o günü, ancak belli bir süreye kadar erteleriz.» Kıyametin kopmasını ancak şu sebeple geciktiriyoruz : Âdem'in neslinden sayılı insanların vücûda gelmesi hususundaki Allah'ın sözü, kazası ve kaderi kesinleşmiştir. Allah Teâlâ onlar için belli bir süre koymuştur. Süre sona erip Âdem'in zürriyetinden çıkmaları takdir buyurulmuş olanların varlıkları tekâmül ettiği zaman Allah Teâlâ kıyameti koparır. Bu sebepledir ki: «Biz o günü, ancak belirli bir süreye, muvakkat bir müddete kadar erteleriz.» buyurmuştur. Bu süre ne artar ve ne de eksilir. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. O gün gelince —ki, kıyamet günüdür— Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.» (Nebe', 38), «Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin.» (Tâhâ, 108). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen uzun şefaat hadîsinde şöyle buyurulur : O gün peygamberler müstesna kimse konuşamaz. O gün peygamberlerin davası ise : Ey Allah'ım kurtar, kurtar, demekten ibarettir. Allah Teâlâ : «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» buyurur ki orada toplananlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» (Şûra, 7). Hafız Ebu Ya'lâ Müs-ned'inde der ki: Bize Mûsâ İbn Hayyân'm... Hz. Ömer (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» âyeti nazil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) e sonlum ve dedim ki: Ey Allah'ın elçisi, ne üzere amel edeceğiz? Bitirilen bir şeye mi, yoksa bitmemiş bir şey üzerine mi? Buyurdu ki: Elbette bitirilen şey üzerine ey Ömer, kalem onu yazmıştır. Fakat herkes yaratıldığı şeye müyesser ve muvaffak kılınır.
Sonra Allah Teâlâ bedbaht ve bahtiyârlann durumunu açıklamak üzere buyurur ki:[49]

106 — Bedbahtlara gelince; onlar, cehennemdedirler. Orada yüksek sesle solurlar.
107 — Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Rabbmm dilediği müddet başka. Muhakkak ki Rabbm, dilediğini yapandır.

Allah Teâlâ : «Orada yüksek sesle solurlar.» buyurur ki bu âyette geçen ve kelimeleri hakkında İbn Abbâs şöyle der: Zefir boğazda, şehîk ise göğüstedir. Yani onların teneffüs etmeleri zefir, nefes almaları ise şehîk'tir ve bunda onlar için bir azâb vardır. Allah bizi bundan korusun. «Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır.» İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Araplar bir şeyi ebedî olarak devamla nitelemek istediklerinde : Bu; gökler ve yerin de-vâmınca devamlıdır, derlerdi. Aynı şekilde : O, gece ve gündüz birbirini ta'kîb ettikçe, gece ve gündüz

durdukça ve geyikler kuyruklarını sallayıp hareket ettirdikçe bakîdir, derler ve bununla ebedî olmayı kasdederlerdi. İşte Allah Teâlâ. da aralarında bildikleri ve âdet haline getirdikleri ile hitâbda bulunmuş ve : «Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır.» buyurmuştur. Ben de derim ki: Burada gökler ve yerin devamından, onların cinsinin kasdedilmiş olması muhtemeldir. Zîrâ âhiret âleminin de gökleri ve yeri olması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmede : «O gün yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» (İbrâhîm, 48) buyurur. Bu sebepledir ki Hasan el-Basrî «Gökler ve yer durdukça...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu gök bir başka gök ile, bu yeryüzü başka bir yeryüzü ile değiştirilir. Bu gök ve yer kalmaz. İbn Ebu Hatim der ki: Süfyân İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbas'tan gökler ve yer durdukça... âyeti hakkında anlatıldığına göre; o, şöyle demiştir : Her cennetin göğü ve yeri vardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de : Yer yer olarak, gök de gök olarak devam ettikçe... der.
Allah Teâlâ'nın : «Rabbının dilediği müddet başka. Muhakkak ki Rabbın, dilediğini yapandır.» âyeti Allah Teâlânın şu kavli gibidir : «Allah'ın diledikleri müstesna, devamlı kalmak üzere duracağınız yer ateştir. Muhakkak ki Rabbın Hakîm'dir, Alîm'dir.» (En'âm, 128). Mü-fessirler, bu âyette zikredilen istisnadan maksadın ne olduğu hususunda, birçok görüşler ileri sürerek ihtilâf etmişlerdir. «Zâd'ül-Mesîr» kitabında Şeyh Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî ve diğer tefsir âlimleri bu görüşleri nakletmişlerdir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— kitabında bunlardan bir çoğunu nakletmiş ve Hâlid İbn Ma'dân, Dahhâk, Katâde ve Ebu Sinan'dan nakletmiş olduğu görüşü tercih etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs ve Hasan'dan rivayet ettiği bu görüşe göre; buradaki istisna, Allah Teâlâ'nın melekler, peygamberler ve mü'minlerden şefaat edenlerin büyük günâh sahiplerine şefaat ettiklerinde onların şeîâatlan ile ateşten çıkaracağı tevhîd ehlinin âsîlerine aittir. Sonra merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rahmeti gelecek ve ömründe bir gün «Allah'tan başka ilâh yoktur.» diyen ve fakat hiç bir hayır işlememiş olanları ateşten çıkaracaktır. Nitekim bu mânâda olmak üzere Allah Rasûlü (s.a.) nden sahih ve meşhur haberler; Enes, Câbir, Ebu Saîd, Ebu Hüreyre ve sahabeden başkaları tarafından rivayet edilen hadîsler de vârid olmuştur.
Bundan sonra cehennemden asla kurtulup uzaklaşamayacak ve orada ebediyyen kalmak hakkında vâcib olan dışında ateşte kimse kalmayacaktır. Eski ve yeni âlimlerden bir çoğunun, bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde söyledikleri budur. Bu âyetin tefsirinde sahabeden mü'min-lerin emîri Ömer İbn Hattâb, İbn Affân, İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr, Câbir ve Ebu Saîd'den; Tâbiûn'dan Ebu Miclez, Şa'bî ve başkalarından; İmamlardan Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem, İs-hâk İbn Rahûyeh ve başkalarından; garîb görüşler rivayet edilmiştir. Taberânî'nin Mu'cem el-Kebîr'inde Ebu Ümâme Sudayy İbn Aclân el-Bâhilî'den garîb bir hadîs rivayet edilmişse de isnadı zayıftır. En doğrusunu Allah bilir. Katâde : Allah neyi istisna ettiğini en iyi bilendir, demiş; Süddî de bu âyetin «Onlar orada temelli kalacaklardır.» âyeti ile mensûh olduğunu söylemiştir.[50]

108 — Bahtiyar olanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça temelli kalacaklardır orada, Rabbınm dilediği başka. Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Peygamberlere tâbi olmuş olan bahtiyarlar ise cennettedirler, gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Rabbınm dilediği başka. Buradaki istisnanın anlamı şudur : Onların içinde bulundukları nimetlerde devamları Allah'ın zâtına vâcib bir şey değildir. Bilakis bu, Allah Teâlâ'mn dilemesine bağlıdır ve bu onlara Allah'ın bir nimetidir. Bu sebepledir ki kendilerine nefes (alıp verme) ilham olunduğu gibi tesbîh ve hamdetme de ilham olunur. Dah-hâk ve Hasan el-Basrî derler ki: Bu; cehennemde olan muvahhidlerin âsîleri hakkındadır. Sonra oradan çıkarılırlar. Nitekim bunun hemen peşinden : «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» buyurmuştur. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu'l-Âliye ve bir çoklarına aittir. Zîrâ bazı kimseler, Allah'ın dilemesinin zikredilmesinden sonra ortada bir kopukluk, kesiklik veya bir kapalılık, veya başka bir şey olduğunu sanabilirler. Aksine Allah Teâlâ burada devamlı ve kesinti olmayacağını kesinleştirmiştir. Nitekim burada cehennem halkının ateşteki azabının devamlı ve dilemesine bağlı olduğunu da beyân buyurmuştur. O, adaleti ve hikmeti gereği onlara azâb eder. Bu sebepledir ki: «Muhakkak ki Rabbın dilediğini yapandır.» buyurmuştur. Başka bir âyette de : «O, yaptığından sorumlu değil, fakat onlar sorumludur.» (Enbiyâ, 23) buyurur. Allah Teâlâ burada : «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» sözüyle kalbleri hoş tutmuş ve kasdedileni kalblere yerleştirmiştir. Buhârî ve Müslim'in, Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurulur : Ölüm, çok güzel bir koç şeklinde getirilir ve cennetle cehennem arasında boğazlanıp sonra şöyle denilir : Ey cennet halkı, ebedîlik var, ölüm yok; ve ey cehennem halkı ebediyyet var ve ölüm yok.» Yine Bu-hâri ve Müslim'de rivayet edildiğine göre; bir münâdî şöyle nida edecek : Sizin için sıhhatli olmak var. ebediyyen hasta olmayacaksınız, size yaşamak var, asla ölmiyeceksiniz, sizin için genç olmak var asla ihtiyarlamayacaksınız, sizin için devamlı nimetlendirilmek vardır, ebediyyen yoksul düşmeyeceksiniz. İşte Allah Teâlâ'nın : «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mîrâsçı kılındığınız cennet işte budur, diye ses-İL.nilir.» (A'râf, 43). kavlinden murad budur.[51]

109 — Öyleyse bunların taptıkları şeyler konusunda sakın şüphede olma. Daha önce babalarının taptıkları gibi onlar da taparlar. Onların paylarını eksiksiz ödeyeceğiz.
110 — Andolsun ki Musa'ya da, kitabı verdik de hakkında ihtilâfa düştüler. Eğer Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı; aralarında hüküm verilmiş bitmişti bile. Doğ-rusu onlar, bundan yana şiddetli bir tereddüd ve şüphe içindedirler.
111 — Hiç şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamamen ödeyecektir. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bu müşriklerin taptıklarının bâtıl, bilgisizlik ve sapıklık olduğunda şüphen olmasın. Muhakkak ki onlar, daha önce babalarının taptıklarına tapıyorlar. Onların içinde bulundukları durum hakkında, bilgisizliklerinde babalarına tâbi olmaktan başka bir dayanakları yoktur. Allah Teâlâ bu yüzden onları yaptıklarının tâm karşılığı bir ceza ile cezalandıracak; âlemlerden hiç kimseyi azâb-landırmadığı bir azâb ile onların kâfir olanını azâblandıracaktır. Şayet

onların iyilikleri olursa Allah Teâlâ âhiretten önce dünyada bunların karşılığını onlara tâm olarak ödeyecektir. Süfyân es-Sevrfnin Câbir el-Cu'fî'den, onun Mücâhid'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Onların paylarını eksiksiz ödeyeceğiz» âyeti hakkında şöyle der : Kendilerine va'dolunmuş olan hayır veya şer. Abdurrah-mân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Onların azâbdan nasîblerini eksiksiz ve tâm olarak vereceğiz.
Sonra Allah Teâlâ Musa'ya kitab verdiklerini zikreder. İnsanlar onun hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Kimi îmân etmiş, kimi de onu inkâr etmiştir. O halde ey Muhammed, senden önce geçen peygamberlerde senin için güzel bir örnek vardır. Seni yalanlamaları, seni öfkelendirmesin ve bu seni kederlendirip korkutmasın. «Eğer Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı; aralarında hüküm verilmiş bitmişti bile.» İbn Cerîr der ki: Şayet azabın belli bir süreye kadar te'cîline dâir söz geçmiş olmasaydı, Allah Teâlâ onlar arasında hüküm verip bitmişti bile. Buradaki (4JO) kelimesinden maksadın; Allah Teâlâ'nm peygamber gönderip, aleyhinde hüccet konulmaksızın kimseye azâb etmeyeceği, olabilir. Nitekim Allah Teâlâ : «Biz, peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) buyurmuştur. Başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Şayet Rabbmın verilmiş bir sözü ve ta'yîn ettiği bir vakit olmasaydı; hemen azaba uğrarlardı. Onların söylediklerine sabret.» (Tâhâ, 129-130). Sonra Allah Teâlâ, peygamberin kendilerine getirdiğinde kâfirlerin kuvvetli bir şüphe içinde olduklarım haber verip : «Doğrusu onlar, bundan yana şiddetli bir tereddüd ve şüphe içindedirler.» buyurmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ ümmetlerin ilklerini ve sonuncularını toplayacağım, amellerine göre eğer hayır ise hayırla, şer ise şer ile onları cezalandıracağını haber verip şöyle buyurur : Hiç şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamamen ödeyecektir. Muhakkak ki O, (onların bütün amellerinden; büyüğü, önemsizi, küçüğü ve büyüğü ile bütün) yaptıklarından haberdârdır.» Bu âyet-i kerîme'nin birçok kırâetleri vardır ve mânâları da yukarda zikrettiklerimize dönmektedir. Allah Teâlâ'nın : «Hepsi muhakkak huzurumuza getirileceklerdir.» (Yâsîn, 32) kavlinde olduğu gibi.[52]

112 — Öyleyse sen, emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et. Beraberindeki tevbe edenler de. Aşırı gitmeyin. Çünkü O, yaptıklarınızı görür.
113 — Zulmedenlere meyletmeyin, yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.

Sen Dosdoğru Ol

Allah Teâlâ, Rasûlü ile inanan kullarına dosdoğru yolda devam ve sebatı emrediyor. Bu, zıd gidenlere muhalefet ve düşmanlara karşı zaferde yardımların en büyüklerindendir. Onları haddi aşmaktan ve azgınlıktan men'ediyor. Zîrâ bu; bir müşriğe karşı dahi olsa helaktir, helak edicidir. Allah Teâlâ kullarının amellerini en iyi gören olduğunu, hiç bir şeyden gafil olmadığını, ona hiç bir şeyin gizli kalmayacağını bildiriyor. Allah Teâlâ : «Zulmedenlere meyletmeyin.» buyurur. İbn Ab-bâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha burayı : Onlar* yağcılık yapmayın, şeklinde açıklar. Avfî ise İbn Abbâs'ın buradaki meyli, küfre meyletmekle tefsir ettiğini söylemiştir. Ebu'l-Âliye : Onların amellerini hoşgörüyle karşılamayın, derken; îbn

Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc ; Haksızlık edenlere meyletmeyin, açıklamasını getirmiştir. Bu söz güzeldir. Yani zâlimlerden yardım istemeyin ki böylece onların geri kalan işlerinden hoşnûd olmuş gibi olursunuz. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka sizi kurtaracak bir dostunuz, O'nun azabından sizi kurtaracak bir yardımcınız da yoktur.[53]

114 — Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarmda namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.
115 — Sabret, çünkü Allah ihsan edenlerin ücretini zayi' etmez.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Gündüzün iki tarafında namaz kıl...» âyetinde sabah ve akşam namazının kasdedildiğini söyler. Hasan ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. Kendinden gelen bir rivayette Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları; bunun, sabah ve ikindi namazları olduğunu söyler. Mü-câhid der ki: O, günün başında sabah, sonunda ise öğle ve ikindidir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve kendinden gelen bir rivayette Dahhâk da böyle söylemiştir. «Gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetinde İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve başkaları, yatsı namazının kasdedildiğini söylerler. İbn Mübârek'in Mübarek İbn Fudâle'-den rivayetine göre; Hasan, «Gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetinde akşam ve yatsının kasdedildiğini söylemiştir. Allah Rasûlü buyurur ki: O ikisi, gecenin gündüze yakın iki kısmı olup akşam ve yatsıdır. Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Katâde ve Dahhâk da bunun akşam ve yatsı namazları olduğunu söylemiştir. Bu âyetin îsrâ gecesinde beş vakit namazın farz olmasından önce nazil olmuş olması ihtimâl dahilindedir. (Beş vakit namazın farziyyetinden önce) namazlardan ikisi vâcib idi ki bunlar güneşin doğuşundan önce bir namaz ve güneşin batışından Önce bir namaz idi. Gece esnasında da kıyamda bulunma (geceyi ihya etme) hem Hz. Peygamber ve hem de ümmeti üzerine vâcib idi. Sonra ümmeti hakkında nesholundu da Hz. Peygamber üzerinde vâcib olarak kaldı. Bir kavle göre ondan da bunun vücûbu nesholunmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.» buyurur ki; hayırları işleme, geçmiş günâhlara keffârettir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etmiş oldukları bir hadîste o, şöyle demiştir : Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hadîs işittiğim zaman, mutlaka Allah Teâlâ benim hakkımda ne fayda dilemişse beni onunla faydalandirmıştır. Bana on-dan birisi bir hadîs rivayet ettiği zaman ona yemîn verdirir, yenîn verdiğinde onu doğrulardım. Ebubekir bana Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işttiğini — ki o doğru söylemiştir— rivayet etti: Hiç bir müslüman yoktur ki bir günâh işlesin, peşinden abdest alıp iki rek'at namaz kılsın da bağışlanmasın. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'le-rinde mü'minlerin emîrî Osman İbn Affân'dan rivayet edilir ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nün abdesti gibi abdest almış sonra etrafındakilere şöyle demiş : Allah Rasûlünü böylece abdest alırken gördüm. Buyurdu ki: Kim, benim şu abdestim gibi abdest alır da sonra kalkıp öğle namazını kılarsa; sabah namazı ile o namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra ikindi namazını kılarsa; ikindi namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra akşam namazım kılarsa; ikindi namazı ile bu namazı

arasındakiler bağışlanır. Sonra yatsıyı kılarsa; akşam namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra geceler ve belki o gecesinde vefat eder. Sonra eğer kalkar, abdest alır ve sabah namazını kılarsa; yatsı namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. İşte kötülükleri gideren iyilikler bunlardır.
Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet etmiş olduğu sahih bir hadîste o, şöyle buyurmuştur :
Şayet birinizin kapısında bol sulu bir nehir olsa, her gün onda beş kere yıkansa, onun kirinden bir şey bırakır mı? Ne dersiniz? Hayır, hiç bir kir bırakmaz, dediler de şöyle buyurdu : İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah Teâlâ bunlarla günâh ve hatâları siler. Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Tâhir ve Hârûn İbn Saîd'in... Ebu Hüreyre'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu :
Beş vakit namaz; cum'aya kadar, cum'a; Ramazân'a kadar, Ramazân; büyük günâhlardan sakındığı takdirde birbirlerinin arasında-kilere keffârettirler. İmâm Ahmed der ki; Bize Hakem İbn Nâfi'in... Ebu Eyyûb el-Ensarî'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyururmuş : Muhakkak ki her namaz, önündeki hatâyı giderir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Avn'ın... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Namazlar; birbirlerinin aralanndakine keffâret kılınmıştır. Allah Teâlâ : «Çünkü iyilikler; kötülükleri giderir.» buyurmuştur.
Buhârî der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd'in... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; bir adam bir kadını öpmüş, sonra Hz. Peygamber (s.a.) e gelip bunu haber vermişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Gündüzün iki tarafında gecenin gündüze yakın saatlarmda namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.» âyetini indirdi. Adam : Bu benim için mi ey Allah'ın elçisi? diye sordu da : Bütün ümmetim içindir, buyurdu. Buhârî hadîsi Kitâbü's-Salât'da bu şekilde rivayet etmiştir. Tefsîr'de ise Müsedded kanalıyla Yezîd İbn Züreyn'den bir benzerini tahrîc etmiştir. Hadîsi Müslim, Ahmed ve Ebu Dâvûd dışındaki Sünen sahipleri muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu Osman en-Nehdî'den rivayet etmişlerdir. Ebu Osman en-Nehdî'nin adı Abdurrahmân İbn Müll'dür.
İmâm Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Cerîr'in —Lafız İbn Cerîr'indir— muhtelif kanallardan olmak üzere Semmâk İbn Harb'dan... onun da İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, ben bir bahçede bir kadın buldum ve ona her şeyi yaptım. Şu kadar var ki onunla cinsî temasta bulunmadım. Onu öptüm ve kucakladım, bun-dan başka bir şey yapmadım. Bana dilediğini yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bir şey söylemedi. Adam gitti ve Ömer : Allah Teâlâ bunu ona gizlemiş, keşke o da kendi nefsinde gizleseydi, dedi. Allah Rasûlü peşinden baktı, sonra : Onu bana geri getiriniz, buyurdu. Geri getirdiler de ona : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatla-rında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu. Muâz der ki: Bir rivayette Ömer : Ey Allah'ın elçisi, bu sâdece ona mı yoksa bütün insanlara mı? diye sordu da : Bilakis bütün insanlara, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Muhakkak ki Allah Teâlâ aranızda huylarınızı; rızıklarınızı paylaştırdığı gibi bölüştürmüştür. Allah dünyayı

sevdiğine de, sevmediğine de verir. Dini ise sâdece sevdiğine verir. Allah kime din vermişse; muhakkak ki onu sevmiştir. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin olsun ki, kalbi ve dili müslüman olmadıkça kul müslüman olmaz. Komşusu musibetlerinden, kötülüklerinden emin olmadıkça kişi îmân etmiş olmaz. Biz : Ey Allah'ın peygamberi, komşunun musibet ve kötülükleri de nedir? diye sorduk da şöyle buyurdu : Aldatması ve zulmüdür, Kul, haram bir mal kazanır da ve ondan harcamada bulunursa (infâkda bulunursa) bu onun için bereketlendirilmez, sadaka olarak verse ondan kabul olunmaz. Arkasında bıraktığı ancak onun cehennem azığı olur.
Muhakkak ki Allah kötüyü kötü ile silmez, fakat kötüyü iyi ile siler. Muhakkak ki çirkin (pis) çirkini silmez.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Sâib'in... İbrahim'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ansârdan birisi olan Muattib'in oğlu falan dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, bir kadının yanına girdim ve kişinin hanımına yaptığı şeyleri ona yaptım. Şu kadar var ki; onunla cinsî temasta bulunmadım. Allah Rasûlü (s.a.) ona ne cevab vereceğini bilemedi. Tâ ki: «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de (gündüze) yakın sa-atlarında namaz küm. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyeti nazil oluncaya kadar. O zaman Allah Rasûlü onu çağırdı ve âyeti kendisine okudu. İbn Abbâs'tan rivayete göre; bu şahıs, Amr İbn Ğaziyye el-Ansârî et-Temmârdır. Mukâ-tü bunun Ebu Nüfeyl Âmir İbn Kays el-Ansârî olduğunu söyler. Ha-tîb el-Bağdâdî ise onun Ebu'l-Yeser Kâ'b İbn Amr olduğunu zikreder.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus ve Affân'ın... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; bir adam Ömer'e geldi ve: Benden bir şey satın almak üzere bir kadın geldi. Onu evde bir odaya soktum ve cinsî temas dışında ona bir şeyler yaptım, dedi. Ömer : Yazıklar olsun sana, belki de o, kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, dedi. Adam; evet, dedi de Hz. Ömer : Git, Ebubekir'e sor, dedi. Adam Ebube-kir'e gelip ondan sordu da Ebubekir : Belki de o kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, deyip Ömer'in dediği gibi konuştu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) geldi. Allah Rasûlü ona Ömer ve Ebubekir'in sözleri gibi: Belki de o, kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, buyurdu. «Gündüzün iki tarafında gecenin de yakın saatlann-de namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.» âyeti nazil oldu. Adanı: Ey Allah'ın elçisi, bu sâdece bana mı mahsûs, yoksa bütün insanlara mı? diye sordu. Ömer elini göğsüne vurup : Hayır, bir tek kişiye âit bir nimet değil, aksine bütün insanlaradır, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdu.
İmâm Ebu Ca'fer'in Kays İbn Rebî' kanalıyla... Ebu Yeser Kâ'b İbn Amr el-Ansârî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Benden bir dirhemlik hurma almak üzere bir kadın gelmişti. Evde bundan daha temiz ve daha iyi hurma var, dedim. Girdi, ona eğildim ve onu öptüm. Ömer'e gelip ona sordum. Allah'tan kork, bunu kendine gizle ve kimseye haber verme, dedi. Sabredemedim, nihayet Ebubekir'e gelip ona sordum da: Allah'tan kork, bunu kendine gizle ve kimseye haber verme, dedi. Sabredemedim, nihayet Hz. Peygamber (s.a.) e gelip ona haber verdim de : Allah yolunda gazaya çıkan birinin arkasından hanımına böyle bir şey mi yaptın? buyurdu. O kadar ki kendimi cehennem ehlinden sandım ve o saatta müslüman olmuş olmamı temenni ettim. Allah Rasûlü (s.a.) bir süre başlarını öne eğdiler de

Cibril indi: Ebu Yeser nerede? buyurdu. Geldim ve bana : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl... Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, sâdece ona mı mahsûs, yoksa bütün insanlara mı? diye sordu da : Bütün insanlara, buyurdu.
Hafız Ebu'l-Hasan ed-Dârekutnî der ki: Bize Hüseyn İbn İsmâîl el-Mehâmilî'nin... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) in yanında otururken bir adam gelmiş-ve : Ey Allah'ın elçisi, kendisine helâl olmayan bir kadına dokunan, onunla cima' etme dışında kişinin karısıyla yaptıklarından hiç birisini bırakmayıp yapan bir adam hakkında ne dersin? demişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona : Güzel bir abdest al, sonra kalk namaz kıl, buyurdu. Allah Teâlâ bu âyeti yani: «Gündüzün iki tarafında gecenin de yakın saatlarında namaz kıl.» âyetini indirdi. Muâz : Bu; sâdece ona mı mahsûs, yoksa bütün müslümanlara mı? diye sordu da Allah Rasûlü : Bilakis bütün müs-lümanlara, buyurdu. Bu hadîsi İbn Cerîr muhtelif kanallardan olmak üzere Abdülmelik İbn Umeyr'den rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk der ki: Bize Muhammed İbn Müslim'in... Yahya İbn Ca'de'den rivayetle haber verdiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birisi bir kadını anmıştı. O, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyordu. Bir ihtiyâcı için ondan izin istedi, Hz. Peygamber ona izin verdi, ihtiyâcının peşinden gitti de onu bulamadı. Adam Hz. Peygamber (s.a.) e yağmuru müjdelemek üzere geldi ve kadını bir su bi-rikintisi yanında oturur buldu. Onu göğsünden itip ayaklan arasına oturdu. Erlik organı elbise saçağı gibi oldu. Adam pişman olarak kalktı ve Hz. Peygamber (s.a.) e gelip yaptığını haber verdi de Rasûlullah ona : Rabbından mağfiret dile ve dört rek'at namaz kıl, buyurup : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetim okudu.
İbn Cerîr der ki: Bana Abdullah İbn Ahmed İbn Şebbye'nin Ebu Ümâme'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, bana Allah'ın cezasını uygula, diye bir veya iki defa tekrar etti. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra namaz kılındı. Hz. Peygamber (s.a.) namazını bitirdiğinde : Benim hakkımda Allah'ın cezasını uygula, diyen adam nerede? diye sordu. O : İşte ben oyum, dedi. Allah Rasûlü : Abdesti tâm olarak alıp biraz önce bizimle beraber namaz kıldın mı? diye sordu. Adam; evet, dedi. Muhakkak ki sen, o hatândan annenin seni doğurmuş olduğu zamandaki gibi tertemizsin. Bir daha ona dönme, buyurdu da Allah, elçisi (s.a.) ne : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini indirdi.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebu Osman'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatır: Bir ağaç altında Selmân el-Fârisî ile beraberdim. Ağaçtan kuru bir dal aldı, onu salladı ve yaprakları döküldü. Sonra şöyle dedi: Ey Ebu Osman, bunu niçin yaptığımı sormayacak mısın? Ben : Niçin yaptın? diye sordum. Ben Allah Rasûlü (s.a.) ile bsraber bir ağacın altında iken o bana böylece yaptı. Ağaçtan bir kuru dal aldı, salladı ve yapraklan döküldü. Ey Selmân, bunu niçin yaptığımı sormayacak mısın? buyurdu. Ben : Niçin yaptın? diye sordum. Muhakkak ki müslüman güzelce abdest alıp, sonra beş vakit namazı kıldığında hatâları şu yaprakların döküldüğü gibi dökülür, buyurdu ve : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında

namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Muâz (r.a.) dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) ona : Ey Muâz, kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara güzellikle muamele et, buyurmuştur. Yine İmâm Ahmed —Allah ondan razı olsun— der ki: Bize Vekî'nin... Ebu Zerr'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Nerede olursan ol Allah'tan kork. Kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara güzel muamele et. Ahmed der ki: Bir kötülük yaptığın zaman peşinden onu silecek bir iyilik getir, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, Lâ İlahe İllallah iyiliklerden mi? diye sordum. O; iyiliklerin en üstünüdür, buyurdu.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Hüzeyl İbn İbrahim el-Cümmânî'nin... Enes İbn Mâlik'ten rivâ-tinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gece veya gündüzün bir kısmında Lâ İlahe İllallah diyen hiç bir kul yoktur ki; iyiliklerden onun bir benzerini yapıncaya kadar sayfasındaki kötülükler silinmiş olmasın. Hadîsin isnâdındaki Osman İbn Abdurrahmân, el-Vakkâsî denilen kişidir ki zayıftır.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Bişr İbn Âdem ve Zeyd İbn Ahram'm... Enes'den rivayetine göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, nefsimin beni sürüklediği hiç bir günâhı terketmedim, işledim, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? diye sordu. Adam; evet, deyince : İşte bu; onların hepsinin hakkından gelir, buyurdu. Hadîsi bu- kanaldan sâdece Bezzâr rivayet etmiş olup hadîs mesturdur.[54]

116 — Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydiler? Onlardan kurtardıklarımız pek. azdır. Zâlim olanlar ise yalnız kendilerine verilen refahın ardına düştüler. Suçlu kimselerdi onlar.
117 — Kasabaların halkı ıslâh edip dururken Rabbm haksız yere onları yoketmez.

Allah Teâlâ buyurur ki: Geçmiş nesillerde aralarında meydana gelen kötülükler, münkerler ve yeryüzünde fesâd çıkarmalardan men'-edecek hayır ehli kimseler bulunmalı değil miydi? Allah Teâlâ : «Onlardan kurtardıklarımız pek azdır.» buyurur ki; bu neviden kimseler, onların içinde az bulunup çok değildiler. İşte Allah Teâlâ'nın, o kavimlerin durumlarının değiştirildiği ve ansızın azabına dûçâr kaldıkları sırada kurtardıkları bunlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu şerefli ümmete içlerinde iyilikle emreden ve kötülükten men'eden kimselerin bulunmasını emretmiştir. Nitekim şöyle buyurur: «İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar; kurtuluşa erenlerdir.» (Âl-i İmrân, 104). Bir hadîste de şöyle buyurulmaktadır : İnsanlar kötülüğü görüp de onu değiştirmediklerinde Allah, onların tamâmına azâb edeyazdı. Bunun içindir M Allah Teâlâ : «Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydiler? Onlardan kurtardıklarımız pek azdır...» buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Zâlim olanlar ise yalnız kendilerine verilen refahın ardına düştüler.» buyurur ki; onlar, içinde bulundukları günâh ve münkerler üzere devam ettiler ve diğerlerinin bunu hoş karşılamamasına iltifat etmediler. Sonunda azâb, beklemedikleri bir anda başlarına geliverdi. «Suçlu kimselerdi onlar.» Sonra Allah

Teâlâ bir kasabayı ancak zâlim ise helak buyurduğunu, zâlimler olmadıkça azâb ve baskınının ıslâh olmuş bir kasabaya gelmediğini haber verir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onlara Biz zulmetmedik, fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler.» (Hûd, 101), «Ve Rabbın kullarına zulmedici değildir.»   (Fussilet, 46).[55]

118 — Rabbın dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar.
119 — Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbı-nın rahmet ettikleri müstesnadır. Bununla beraber, Rab-bınm şu sözü de tamamen yerine gelmiştir: Şüphesiz ki Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.

Allah Teâlâ, bütün insanları îmân veya küfür ümmeti olmak üzere tek bir ümmet yapmaya kadir olduğunu haber verir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99). «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Rabbmın rahmet ettikleri müstesnadır.» İnsanlar ara-sında dinlerinde, inançlarında, görüşlerinde ve mezheblerinde ayrılık hâlâ devam etmektedir. İkrime bu âyette : Onlar ise hâlâ hidâyet konusunda ayrılıktadırlar, derken Hasan el-Basrî: Onlar ise hâlâ rızık-ta, (nzıkları hususunda) ayrılıktadırlar. Bazısı bazısına müsahhar kılınmıştır, demiştir. Ancak meşhur ve sahîh olan, ilk (yani İkrime'nin) görüşüdür.
«Rabbmın rahmet ettikleri müstesnadır.» Allah Teâlâ'nın elçilerinin kendilerine haber vermiş olduğu ve emr edildikler i dine yapışan, peygamberlerin tâbîlerinden rahmet olunanlar bundan müstesnadır. Nihayet bunlar ümmî olan Hz. Peygamber (s.a,) Rasûl ve peygamberlerin sonuncusu olduğunda ona tâbi olmuş, onu doğrulamış, ona yardım edip destek olmuşlar, böylece dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmışlardır. Zîrâ onlar; Fırka-i nâciye'dirler. Nitekim Müsned ve Sünen'lerde birbirini kuvvetlendiren kanallardan rivayet edilmiş bir hadîsde şöyle buyurulur : Muhakkak ki yahûdîler yetmiş bir fırkaya bölündüler. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bir fırka dışında ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Bir fırka dışında hepsi cehennemdedir. Onlar kimdir ey Allah'ın elçisi? dediler de : Benim ve ashabımın durumunda olanlar, buyurdu. Hadîsi bu fazlalıkla Müstedrek'inde Hâkim rivayet etmiştir.
Atâ'nın söylediğine göre, «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar.» âyetinde; yahûdîler, hıristiyanlar ve mecûsîler kasdedilmektedir. «Rabbının rahmet ettikleri müstesnadır.» âyetinde ise hanîfler kaydedilmiştir. Katâde der ki: Ülkeleri ve bedenleri ayrı dahi olsa, Allah'ın rahmetine layık olanlar; cemâat ehlidir. Ülkeleri ve bedenleri toplanmış, bir araya gelmiş dahi olsa, Allah'a âsî gelenler; ayrılık ehlidir.
«Esasen onlan bunun için yaratmıştır.»- âyeti hakkında kendinden gelen bir rivayette Hasan el-Basrî: Onları ihtilâf için yaratmıştır, der. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise; onları fırka fırka (fırkalar halinde) yaratmıştır, der. Bu; «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.»   (Hûd, 105) âyeti gibidir. Onları rahmet için fırka fırka yaratmıştır, da denilmiştir. İbn Vehb der ki: Bana Müslim îbn Hâlid'in... Tâvûs'tan rivayetine göre iki adam ona gelip hasımlaşmışlar

ve hasımlıkta ileri gitmişlerdi. Tâvûs : İhtilâf ettiniz ve çoğalttınız, dedi. O iki kişiden birisi: Bunun için yaratıldık, deyince Tâvûs : Yalan söyledin, dedi. O adam : Allah Teâlâ : «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesna.» buyurmamış mı? dedi. Tâvûs : Onlan ihtilâf etsinler diye yaratmadı. Fakat onları, cemâat ve rahmet için yarattı, dedi.
Hakem İbn Ebân'm İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Onları rahmet için yaratmıştır, değilse azâb için yaratmamıştır. Mücâhid, Dahhâk ve Katâde de böyle söyler. Bu sözün anlamı Allah Teâlâ'nın şu sözüne dönmektedir : «Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56).
«Onları rahmet ve ihtilâf için yaratmıştır.» anlamı kasdedilmektedir de denilmiştir. Nitekim kendisinden gelen bir rivayette Hasan el-Basrî «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnadır.» âyeti hakkında şöyle der : İnsanlar, muhtelif dinlere ayrılmışlardır. «Rabbının rahmet ettikleri müstesnadır.» Rabbm kime rahmet etmişse; ihtilâfa düşmemiştir. Ona : Bunun için (ayrılığa düşmeleri için) yaratmadı mı? denildi de şöyle dedi: Bunları cenneti için, öbürlerini cehennemi için, bunları rahmeti için, öbürlerini de azabı için yaratmıştır. Atâ İbn Ebu Rebâh ve A'meş de böyle söyler.
İbn Vehb der ki: Mâlik'e «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onlan bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnadır.» âyetini sordum. Bir grup cennette, bir grup da cehennemdedir. Kendisinden bize rivayet edildiğine göre Tefsîr'de Mâlik «Esasen onlan bunun için yaratmıştır.» âyetinde: Onları rahmet için yaratmıştır, der. Bir grup ise : Onları ihtilâf için yaratmıştır, demiştir.
Allah Teâlâ : «Bununla beraber, Rabbının şu sözü de tamamen yerine gelmiştir: Şüphesiz ki Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.» âyetinde kaza ve kaderinde tâm ilmi, geçerli hikmeti ile yarattıklarından cennete hak kazanacakların ve cehenneme hak kazanacakların olduğunu haber verir. Muhakkak ki O, cehennemi mutlaka cinn ve insan topluluklarından dolduracaktır. Bu husustaki yüce hüccet ve tâm hikmet O'nundur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ve cehennem hasımlaştılar. Cennet: Bana ne oluyor ki bana sâdece insanların zayıflan ve önemsizleri girecek? dedi. Ateş de: Ben sâdece büyüklenenler ve zâlimlere seçildim, dedi. Allah Teâlâ cennete : Sen rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim, buyurdu. Ateşe de : Sen azâbımsın. Seninle dilediğimden intikam alırım. Her bireriniz de dolacaktır, buyurdu. Cennete gelince; onda devamlı bir üstünlük olacaktır. Nihayet Allah Teâlâ onun için cennet faziletlerinde kalacak yaratıklar yaratacaktır. Ateşe gelince; o : Daha yok mu? demeye devam edecek de sonunda Azız olan Rab, üzerine ayağım koyacak ve : İzzetim hakkı için yeter, yeter, diyecek.[56]

120 — Peygamberlerin haberlerinden sana nakletmemiz, senin kalbini bunlarla pekiştirmek içindir. Bununla sana hak, mü'minlere de öğüt ve nasihat geldi.

Allah Teâlâ buyurur ki: Senden önce geçen peygamberlerin üm-metleriyle birlikte olan haberleriyle ilgili kıssalarını sana haber veriyoruz, anlatıyoruz. Onlarla nasıl

mücâdele ve münâkaşalar olmuş, peygamberler yalanlama ve eziyyetlere nasıl katlanmışlar, Allah Teâlâ kendi taraftarları olan mü'minlere nasıl yardım etmiş, düşmanla-n olan kâfirleri nasıl yalnız bırakmış? İşte bütün bunlar ey Muham-med, senin kalbine sebat vermemiz içindir. Ayrıca geçen peygamber kardeşlerin senin için bir örnek olsunlar içindir.
Allah Teâlâ : «Bununla sana hak geldi.» buyurur ki İbn Abbâs, Mücâhid ve seleften bir grubun söylediğine göre; burada, bu sûre kas-dedilmektedir. Kendisinden gelen bir rivayette Hasan ve Katâde'den rivayete göre ise; burada, bu dünya kasdedilmektedir. Yani anlam:
Bu dünyada sana hak geldi, şeklindedir. Sahîh ojan ise şudur': Peygamberlerin kıssalarını ve Allah'ın hem onlan ve-hem de onlara inananları nasıl kurtardığını, kâfirleri nasıl helak eylediğini içeren bu sûrede kâfirlerin geri durup yüz çevirdiği, mü'minlerin mutmain olduğu öğütler, nasihatler, doğru haber ve hak kıssalar sana gelmiştir.[57]

121 — İnanmayanlara de ki : Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız.
122 — Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.

Allah Teâlâ Rasûlüne, tehdîd şeklinde Rabbmdan getirdiklerine inanmayanlara şöyle demesini emrediyor: Yolunuz, metodunuz üzere elinizden geleni yapın. Biz de yolumuz ve metodumuz üzere yapacağız. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz. Bu yurdun (dünyanın) akıbetinin kime olacağını bileceksiniz. Şurası muhakkak ki; zâlimler, asla kurtuluşa eremezler. Allah Teâlâ elçisine olan va'dini yerine getirmiş, ona yardım edip desteklemiş, kelimesini en yüce, kâfir olanların kelimesini ise en aşağı kılmıştır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.[58]

123 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et. Rabbın, yaptıklarınızdan gafil değildir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini, dönüşün kendisine olduğunu, hesâb günü her bir amel işleyene karşılığım tâm olarak vereceğini haber veriyor. Yaratma ve emr O'nundur. Allah Teâlâ kendine ibâdeti ve kendisine tevekkülü emretmiştir. O'na tevekkül edip dönenlere O kâfidir.
Allah Teâîâ: «Rabbın, yaptıklarınızdan gafil değildir.» buyurur ki ey Muhammed, seni yalanlayanların durumu O'na asla gizli değildir. Bilakis O, onların durumlarını ve sözlerini en iyi bilendir. Bu yüzden dünyada ve âhirette onlan yaptıklarına tâm uygun bir ceza ile cezalandıracak; her iki dünyada da onlara karşı sana ve taraftarlarına yardım edecektir.
İbn Cerîr der ki. Bize İbn Vekî'nin... Kâ'b'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Tevrat'ın sonu, Hûd sûresinin sonudur.[59]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3893
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3894-3896
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3900-3901
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3901
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3902-3905
[6] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3906-3907
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3908-3909
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3910
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3911
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3912-3914
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3915-3917
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3917-3918
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3919-3920
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3920-3921
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3921
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3922
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3923
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3923
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3924-3926
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3926-3928
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3931-3932
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3933-3934

[23] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3935
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3936-3938
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3938-3939
[26] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3939-3941
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3941-3942
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3957-3958
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3958-3959
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3960-3961
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3961
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3962
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3963
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3964-3966
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3967-3968
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3968-3970
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3970-3973
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3973-3975
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3975
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3976
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3977
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3977-3979
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3980
[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3981

[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3982-3983
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3983-3984
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3985
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3985
[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3986-3987
[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3987-3989
[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3989-3990
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3991-3992
[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3992
[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3993-3998
[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/3999-4000
[56] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4000-4002
[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4002-4003
[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4003
[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4003-4004

YÛSUF SÛRESİ

YÛSUF SÛRESİ

(Sûre Mekkî'dir.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
1— Elif, Lam, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.
2— Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.
3— Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Halbuki sen daha önce bundan habersizdin.

Arapça Kur'an

Hurûtf-ı mukattaa hakkındaki bilgi Bakara sûresinin başında geçmişti.
Bunlar apaçık, nıübhem ve kapalı şeyleri açıklığa kavuşturan, tefsîr ve beyân eden kitabın, Kur'an'm âyetleridir.
«Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye apaçık bir Kur'an olarak indirdik.» Bu böyledir; zîrâ Arap dili dillerin en basiti, en açığı, en genişi, gönüllerde olan mânâları en güzel ve en çok karşılayabilen bir dildir. Bu sebepledir ki kitapların en şereflisi, en şerefli dille en şe-şerefli peygambere meleklerin en şereflisinin elçiliğiyle indirilmiştir. Bu, yeryüzünün en şerefli yerinde olmuştur. İndirilmeye başlanması, senenin aylarının en şereflisi olan Ramazân'dadır. Böylece o, her yön-den mükemmelleştirilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.» buyurmuştur.
Bu âyetlerin nüzul sebebi hakkında İbn Cerîr şöyle rivayet eder: Bana Nasr İbn Abdurrahmân el-Ebedî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, bize keşke kıssa anlatsay-dm, dediler de «Biz, sana... kıssaların en güzelini anlatıyoruz...» âyeti nazil oldu. İbn Cerîr, hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Amr îbn Kays'dan mürsel olarak da rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Saîd el-Attâr'ın... Sa'd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) e Kur'an nazil oldu. Bir süre onlara (ashabına) bunu okudu. Ey Allah'ın elçisi, bize kıssa anlat-saydm, dediler de Allah Teâlâ : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.» âyetlerini indirdi. Sonra Allah Rasûlü onlara bir süre bunları okudu da: Ey Allah'ın elçisi, bize rivayet etseydin ya, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah, sözün en güzelini... indirmiştir...» (Zümer, 23). âyetini indirdi. Ve râvî, hadîsin tamâmını zikretti. Hadîsi, Hâkim de İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla Amr îbn Muhammed el-Kuraşî'den rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in kendi isnadı ise Mes'ûdî'den onun da Avn îbn Abdullah'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı usandılar da: Ey Allah'ın elçisi, bize rivayet et, dediler. Allah Teâlâ : «Allah, sözün en güzelini... indirmiştir...» (Zümer, 23) âyetini indirdi. Sonra tekrar usandılar da : Ey Allah'ın elçisi, bu sözün üstünde ve Kur'an dışında bize rivayet et, dediler. Bununla kıssaları kasde-diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Biz, .sana bu Kur'an'ı vahyet-mekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Halbuki sen daha

önce bundan habersizdin.» âyetlerini indirdi. Onlar hadîs (kıssa) istediler de onlara sözlerin en güzelini verdi. Onlar, kıssalar istediler de onları kıssaların en güzeline irşâd etti.
Kur'an'ı övmeyi de içeren bu âyet-i kerîme'de onun, (Kur'an'ın) dışındaki bütün kitablardan müstağni kıldığına dâir İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîsi zikretmemiz uygun olacaktır : O der ki: Bize Süreye İbn Nu'mân'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre; Ömer îbn Hattâb, Hz. Peygamber (s.a.) e kitab ehlinden birisinden elde etmiş olduğu bir yazıyı getirmişti. Bunu Hz. Peygamber (s.a.) e okudu da o kızdı ve : Ey Hattâb oğlu, yahûdî ve hıristiyanlann düşünmeden dalıp uyduklan gibi sizde mi ona kapılıyorsunuz? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ben size onu bembeyaz ve tertemiz olarak getirdim. Yahûdî ve hıristiyanlara bir şey sormayın. Size bir gerçeği haber verirler de yalanlamış; bir bâtılı haber vermiş olurlar da onları doğrulamış olursunuz. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; şayet Mûsâ diri olsaydı, bana tâbi olmaktan başka yapacağı hiç bir şey olmazdı, buyurdu.
îmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Sabit' den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ömer, Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, Kurayza kabilesinden bir arkadaşıma uğramıştım. Bana Tevrat'tan cümleler yazdı. Sana arzetmeyeyim mi? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) nün yüz ifâdesi değişti. Abdullah İbn Sabit devamla şöyle anlatır : Ben Ömer'e : Allah Rasûlü (s.a.) nün yüzü ne hale girdi görmüyor musun? dedim de Ömer: Allah'ı Rabb olarak, İslâm'ı din olarak, Muhammed'i de Rasûl olarak kabul edip razı olduk, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ,in kızgınlığı gitti ve şöyle buyurdu: Mu-hammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, Mûsâ aranızda olsaydı da sonra beni bırakıp ona tâbi olmuş olsaydınız mutlaka sapıklığa düşmüş olurdunuz. Siz ümmetlerden benim nasibim, ben de peygamberlerden sizin nasîbinizim.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Abdülgaffâr İbn Abdullah İbn Zübeyr'in Hâlim İbn Urfata'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor:[1]

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, kavmine anlatacağın kıssalar içinde Yûsuf'un baoasma söylediklerine dâir olan kıssayı da onlara anlat. Hz. Yûsuf'un babası Ya'kûb (a.s.) dur. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... İbn Ömer'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buvurmuştur : Kerîm oğlu, Kerîm oğlu, Kerîm Yûsuf İbn Yafcüb İbn İshâk îbn İbrahim'dir. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Buhârî hadîsi Abdullah îbn Muhammed' den o da Abdüssamed'den rivayet etmiştir. Yine Buhârî der ki: Bize Muhammed'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ne soruldu : İnsanların hangisi en şereflidir? Şöyle buyurdu : Allah katında onların en şereflisi en çok Allah'tan korkanlarıdır. Biz bunu sormuyoruz dediler de, İnsanların en şereflisi Allah'ın halîl'inin oğlu, peygamberinin oğlu, peygamberinin oğlu, Allah peygamberi Yûsuf'tur, buyurdu. Bunu sormuyoruz, dediler de : Arap kabilelerinden mi soruyorsunuz? buyurdu. Onlar; evet, dediler. İdrâki güzel olursa câhiliye devrinde en hayırlınız İslâm'da da en hayırlınızdır, buyurdu. Râvî der ki: Bu hadîse Ebu Üsâme de Ubeydullah'dan rivayetle tâbi olmuştur.

İbn Abbâs peygamberlerin rü'yâsımn vahiy olduğunu söyler. Bu rü'yânın tâbîri üzerinde müfessirler görüş beyân etmişlerdir. Şöyle ki: On bir yıldız onun kardeşlerinden ibarettir ki, onlar on bir kişiy* diler. Güneş ve ay ise, onun ana ve babasından ibarettir. Bu açıkla* ma İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslenı'den rivayet edilmiştir. Bu rü'yânın yorumu (açıklaması) kırk sene sonra —seksen sene sonra olduğu da söylenmiştir--meydana gelmiştir. Ki o, ana babasını tahtının üzerine çıkarmış ve kardeşleri de önünde idi. Kur'an diliyle bu, şöyle anlatılır: «Hepsi onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: Babacığım; işte bu, vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbım, onu gerçekleştirdi.» (Yûsuf, 100). Bir hadîste bu on bir yıldızın isimleri sayılmıştır.
İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Bana Ali İbn Saîd el-Kindî' nin... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) e Büstâne el-Yahûdî denilen birisi geldi. Ve ona ; Ey Muhammed, Yûsuf'un kendisine secde ettiğim gördüğü yıldızlan bana haber ver, isimleri nedir? dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bir süre susup ona hiç bir cevap vermedi. Cibril (a.s.) gelip ona isimlerini haber verdi. Allah Rasûlü (s.a.) ona haber gönderip : Eğer sana onların isimlerini haber verirsem, bana îmân eder misin? buyurdu. Adam; evet, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Haretân. Tank, Zeyyâl, Zû el-Kenefât, Kâbis, Vessâb, Amûdân, Füleyk, Mısbâh, Darûh, Zu el-Farğ (?), Dıyâ' ve Nûr. buyurdu. Yahûdî: Allah'a yemîn olsun ki bunlar, onların isimleridir, dedi. Hadîsi Beyhakî Delâil'de Saîd İbn Mansûr kanalıyla eı-Hakem îbn Zahîr'den rivayet etmiştir. Bu hadîsi Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî ve Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'lerinde, İbn Ebu Hatim de tefsirinde rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ hadîsi dört şeyhinden, onlar da Hakem İbn Zahîr'den rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ'nm rivayetinde şu fazlalık vardır : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Yûsuf bunları gördüğünde, babası Yakûb'a anlattı. Babası ona dedi ki: Bu, dağınık bir iştir. Bundan sonra Allah onu toplayacaktır. Allah Rasûlü buyurdu ki: Güneş babası, ay da annesidir. Hakem İbn Zahîr el-Fezârî ha-dîsi rivayette tek kalmıştır. İmamlar onu zayıf görmüşler ve bir çokları da onu terketmiştir. (Hadîsini metruk kabul etmişlerdir.) Cuzcâ-nî: Sakıttır, Yûsuf'un güzelliğine dâir hadîsin de sahibidir, demiştir.[2]

5 — Dedi ki : Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytân insanın apaçık bir düşmanıdır.

Allah Teâlâ oğlu Hz. Yûsuf kendisine görmüş olduğu rü'yâyı anlattığında Ya'kûb'un, oğluna neler söylediğini haber veriyor. Onun rü'-yâsının tâbiri kardeşlerinin kendine boyun eğmesi, ona aşın ta'zîm ve hürmette bulunmalarıdır. Zîrâ ona hürmet, ikram ve ta'zînıden dolayı secde edeceklerdir. Ya'kûb (a.s.) onun bu rü'yâsmı kardeşlerinden birine anlatmasıyla onların kendisini çekemeyeceklerinden ve bu sebeple de ona kin tutacaklarından korkmuştu. Bu sebepledir ki ona: Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma. Sonra sana tuzak kurarlar. Sana öyle bir hîle yaparlar ki bu hîle ile seni öldürürler, demişti. Yine bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) bir hadîste şöyle buyurur: Sizden birisi sevdiği (bir rü'yâ) gördüğünde onu anlatsın. Sevmediği bir şey gördüğünde ise (yattığı yerde)

diğer tarafına dönsün ve üç defa soluna üfürerek onun kötülüğünden Allah'a sığınsın ve onu kimseye anlatmasın. Bu kendisine hiç bir zarar vermeyecektir. İmâm Ah-med'in ve Sünen sahiplerinden bazısının Muâviye İbn Hayde el-Ku-şeyrî kanalıyla rivayet etmiş oldukları başka bir hadîste ise Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Rü'yâ, ta'bîr edildiği zaman düşer, buyur-, muştur. Bulunup zahir oluncaya kadar, nimetin gizlenmesi emri de buradan alınmıştır. Nitekim bir hadîste de şöyle Duyurulur: İhtiyâçların giderilmesine, onların gizlenmesi ile yardım isteyiniz. Muhakkak ki her nimet sahibi hased olunmuştur.[3]

6 — Rabbın seni böylece beğenip seçecek, sana rü1 yaların yorumlanmasına dâir bilgi verecek, ve daha önce ataların İbrahim'e ve îshâk'a nimetlerini tamamladığı gibi, sana ve Ya'kûb hanedanını da tamamlayacaktır. Muhakkak ki Rabbın Alîm'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb'un oğlu Yusuf'a şöyle dediğini haber verir : Muhakkak ki Rabbın nasıl seni seçmiş, bu yıldızlar güneş ve ay ile beraber sana göstermişse aynı şekilde Rabbın seni öylece beğenip peygamberliği için seçecek ve sana —Mücâhid ve bir çoklarının tefsirine göre— rü'yâların yorumlanmasına dâir bilgi verecek ve daha önce ataların İbrahim —Halil ile onun oğlu— tercih edilmeyen bir görüşe göre kurbân edilen— îshâk'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Ya'kûb hanedanını da tamamlayacaktır. Muhakkak ki Rabbın ri-sâleti (peygamberliği) kime vereceğini en iyi bilendir, Hakîm'dir. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyette şöyle buyurmaktadır:[4]

7 — Andolsun ki, Yûsuf'da ve kardeşlerinde soranlar için nice âyetler vardır.
8 — Hani demişlerdi ki: Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde Yûsuf ve kardeşi, babamızın yanında bizden daha sevgilidirler. Doğrusu babamız apaçık bir sapıklık içindedir.
9 — Yûsuf'u öldürün veya bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size kalsın, ondan sonra da tevbe eder, sâlihler topluluğu olursunuz.
10 — İçlerinden bir sözcü dedi ki : Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun derinliklerine bırakın da yolculardan biri onu bulup alsın, eğer yapacaksanız (böyle yapın).

Allah Teâlâ buyurur ki: Yûsuf'un kıssasında ve onun kardeşleriyle beraber olan haberinde bunu soranlar, bu konuda bilgi sahibi olmak isteyenler için ibret, öğütler ve âyetler vardır. Muhakkak ki o, hayretengîz bir haber olup gerçekten öğrenilmeye değerdir. «Hani demişlerdi ki: Biz, güçlü bir topluluk olduğumuz halde; Yûsuf ve kardeşi, babamızın yanında bizden daha sevgilidirler.» Zanlanna göre şöyle yemîn etmişlerdir: Allah'a yemîn olsun ki; Yûsuf ve kardeşi, —onun ana bir kardeşi olan Bünyâmîn'i kaydediyorlar— toplulukça daha fazla ve güçlü olduğumuz halde babamızın yanında bizden daha sevgilidirler. Doğrusu babamız, o ikisini bizden öne geçirme ve onları bizden daha fazla sevme suretiyle apaçık bir sapıklık içindedir.

Burada Yûsuf'un kardeşlerinin peygamberliğine dâir bir delil olmadığı bilinmelidir. Aksine âyetin akışının zâhîri bunun tersine delâlet etmektedir. İnsanlardan bazıları, bundan sonra onlara vahyedildi-ğini sanmışlardır. Halbuki bu şüphelidir ve bunu iddia eden bir delile muhtaçtır. Bunlar: «Biz; Allah'a, bize indirilmiş olana, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilmiş olanlara... îmân et-tik... deyiniz.» (Bakara, 136) âyeti dışında bir delil zikretmemektedirler. Bu ise, bir ihtimâlden ibarettir. Zîrâ İsrâiloğulları kabilelerine «Es-bât» denir. Nitekim arap kabilelerine «kabâîl», Aden kabilelerine de «Şuûb») denilir. Allah Teâlâ İsrâiloğullan kabilelerinden peygamberlere vahyedildiğine dâir bir delil yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
«Yûsuf'u öldürün. Veya bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın.» Diyorlardı ki: «Babanızın sizi sevmesi ile aranızdaki bu engeli babanızın gözü önünden yok edip kaldırın ki babanız sâdece sizinle ilgilensin. Bunu, ya onu öldürmek suretiyle veya bir arazîye atmak suretiyle yapın ki ondan yana rahata eresiniz ve babanızca se-vilesiniz. Onun yok edilmesinden sonra sâlih bir kavim olursunuz. Böylece günâhtan önce içlerinde tevbeyi de gizlemiş oldular.
«İçlerinden bir sözcü dedi ki...» âyeti hakkında Katâde ve Muhammed îbn tshâk der ki: Bu, en büyükleri olup. ismi Rûbîl idi. Süddî bu sözü söyleyenin Yahûzâ, Mücâhid ise Şem'ûn olduğunu söyler. «Yûsuf'u Öldürire-yin.» Ona düşmanlık ve kininizde onu öldürmeye kadar varmayın Halbuki onların Yûsuf'u öldürmeye imkânları yoktur. Zîrâ Allah Te-âlâ, onun hakkında mutlaka yerine getirilmesi ve tamamlanması gereken bir iş murâd etmişti ki, o da ona vahyetmesi ve peygamberlilr vermesi, Mısır ülkesine yerleştirmesi ve orada kendisine hüküm ver-mesi idi. Allah Teâlâ, Rûbîl'in sözü ve onu bir kuyunun derinliklerine atmaları işaretiyle onlan bundan çevirip caydırdı. Katâde, bu kuyunun Beyt'ül-Makdis kuyusu olduğunu söyler. «Yolculardan biri onu bulup alsın.» Yolculardan gelip geçenler onu alırlar da siz de böylece onun tarafından rahata erersiniz. Onu öldürmeye gerek yoktur, dedi «Eğer yapacaksanız.» Şayet söylediğinizi yapmaya azmetmiş iseniz böylece yapın.
Muhammed îbn Yesâr der ki: Onlar sıla-i rahm'i kesmek, babaya âsî gelmek gibi büyük bir işi aralarında kararlaştırdılar. Onların kararlaştırmış oldukları bu iş, hiç bir günâhı olmayan zayıf ve küçük bir çocuğa acımasızlık; hak, hürmet ve fazilete lâyık bir pîr-i fânîye merhametsizlik örneğidir. Üstelik bu iş, Allah katında büyük bir öne-me sahiptir. Bunlarla birlikte kemiklerinin incelik ve zayıflığı, yaşının büyüklüğüne rağmen oğlu ve sevgili yavrucuğu ile aralarım ayırmak suretiyle babanın çocuğu üzerindeki hakkını da ihlâl etmiş oluyorlardı. Yukarda anılan sıfatlarına ilâveten o (babaları), küçük çocuğu sevmek suretiyle Allah katında bir makama da sahiptir. Babası ile arası ayrılan çocuk ise; kuvvetsiz, yaşı küçük, babasının lutfuna ve ona sığınmaya muhtaçtır. Allah, onları yine de bağışlayacaktır. Zîrâ O, merhametlilerin en merhametlisidir. Muhakkak ki onlar büyük bir iş yüklenmişlerdir. Bu sözleri İbn Ebu Hatim, Seleme İbn Fadl kanalıyla rivayet etmiştir.[5]

11 — Dediler ki : Ey babamız; sen bize Yûsuf'u neden güvenmiyorsun? Halbuki biz, onun iyiliğini istemekteyiz

12 — Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz..

Yûsuf'u tutup kuyuya atmayı büyük kardeşleri RûbîTin kendilerine öğrettiği biçimde plânladıklarında, babalan Ya'kûb (a.a.) a geldiler ve dediler ki: Ey babamız, sana ne oluyor ki bize Yûsuf'u güven miyorsun? Halbuki biz, onun iyiliğini istemekteyiz. Bu; onlar tarafin dan ortaya atılan bir iddia ve (yapacakları işe doğru) atılmış bir adım, bir hazırlıktı. Onlar, babasının onu sevmesine karşı kalblerindeki çe-kememezlikten ötürü bu söylediklerinin tersini istiyorlardı. «Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın, (veya: gezelim, oynayalım.)» dediler. İbn Abbâs der ki: Koşsun ve neş'elensin. Katâde, Dah-hâk, Südd! ve başkaları da bu şekilde tefsir etmişlerdir. «Şüphesiz biz onu koruruz.» Yani onlar: Biz onu senin için korur, muhafaza ederiz, dediler.[6]

13 — Dedi ki: Onu götürmeniz doğrusu beni tasaya düşürüyor. Siz ondan habersizken onu kurdun yemesinden korkuyorum.
14 — Dediler ki : Biz bir toplulukken onu kurt yerse; bu takdirde biz, muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; peygamberi Ya'kûb, Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'u, kendileriyle beraber sahraya çobanlığa göndermesini İstediklerinde oğullarına cevab olarak şöyle demişti: Onu götürmeniz, doğrusu beni tasaya düşürüyor. Sizin gitmenizle dönmeniz arasındaki sürede ondan ayrı kalmak bana zor geliyor. Zîrâ Hz. Ya'kûb, ona aşırı bir sevgi besliyordu. Çünkü onda, büyük hayrın alâmetlerini sezmiş, yaratılış ve huyca onda kemâl ve peygamberlik alâmetlerini görmüştü. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. Siz atmaya ve çobanlığa dalarak meşgul olursunuz ve siz ondan habersizken bir kurdun gelip onu yemesinden korkuyorum, dedi. İşte onlar, Hz. Ya'-kûb'un ağzından bu kelimeyi alıp, yaptıklarında bunu kendilerine bir özür edindiler. Hemen o saat ona cevab olarak şöyle dediler: Andol-sun ki biz, bir toplulukken ona kurt hücum edip aramızdan onu yerse; bu takdirde biz, muhakkak ki âciz, helak olmuş, hüsrana uğrayanlardan olmuş oluruz.[7]

15 — Onu götürdükleri vakit, kuyunun derinliklerine bırakmayı birlikte kararlaştırdılar. Biz de kendisine vahyettik ki :.Sen onlara, kendileri hiç farkına varmadan yaptıklarını bir bir haber vereceksin.

Allah Teâlâ buyurur ki: Babalarına müracaattan sonra babalarının yanından Yûsuf'u alıp götürdüklerinde, «Onu kuyunun derinliklerine bırakmayı birlikte kararlaştırdılar.» Bu, onların yaptıklarının ne kadar büyük olduğuna işaret eder. Onlar, bütünüyle Hz. Yûsuf'u kuyunun derinliklerine bırakmayı çoktan kararlaştırmış ve bunda ittifak etmişlerdi. Babalarına izhâr ettiklerine göre; onlar, Yûsuf'u, ona bir ikram olsun, diye ve sanki ona değer vererek, onu rahatlatmak ve gönlünü hoş etmek, onu neş'elendirmek için almışlardı. Denilir ki; Hz. Ya'kûb (a.s.), Yûsuf'u onlarla beraber gönderdiğinde onu kucaklamış, onu öpmüş ve ona

duâ etmişti. Süddî ve başkaları der ki: Onlar, babalarının gözünden kaybolur kaybolmaz hemen ikramı bir tarafa bırakmışlar, hemen ona eziyyete başlamışlardı. Sövme ve benzeri şekillerle sözle; dövme ve benzeri şekillerle de fiilen ona eziyyet vermeye başlamışlardı. Sonra içine atmaya karâr verdikleri kuyunun başına gelmişler, onu ipe bağlayıp kuyuya sarkıtmışlardı. Yûsuf, onlardan birine sarılınca; sarıldığı kişi onu tokatlayıp dövmüştü. Kuyunun kenarlarına tutunmaya teşebbüs ettiğinde ise ellerine vurmuşlar, daha sonra kuyunun yarısına geldiğinde ipi kesivermişlerdi. Yûsuf, önce suya düşüp suya gömülmüş, daha sonra kuyunun ortasındaki bir kayaya tırmanmıştı. O kayaya «râğûfe» denilir ki, Yûsuf onun tepe-sine oturmuştu.
Allah Teâlâ : «Biz de kendisine vahyettik ki: Sen onlara, kendileri hiç farkına varmadan yaptıklarını bir bir haber vereceksin.» buyurur ki, böylece zorluk halinde ona kolaylık indirdiğini, lutfunu ve rahmetini anlatır. İşte bu darlık halinde Hz. Yûsuf'a, onun kalbini hoş etmek ve ona sebat vermek üzere şöyle vahyetmiştir: Sen içinde bulunduğun duruma üzülme, muhakkak ki senin için bundan güzel bir kurtuluş ve ferahlık vardır. Onlara karşı Allah sana yardım edecektir. Seni ve senin mertebeni yüceltecektir. Sen onlara, sana yaptıkları bu işi ilerde haber vereceksin. Allah Teâlâ: «Kendileri hiç farkına varmadan...» buyurur ki Katâde burayı şöyle anlar: Kendileri Allah'ın ona vahyetmekte olduğunun hiç farkına varmadan... İbn Ab-bâs der ki: Onların senin hakkında yapmış oldukları işlerini onlara haber vereceksin. Onlar seni tanımayacaklar ve sen olduğunu hissetmeyecekler. Nitekim İbn Cerîr der ki: Bana Hâris'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'un yanına girdiklerinde; o, onları tanımış, onlar ise kendisini tanımamışlardı. Bir ölçek getirildi ve Yûsuf onu alıp eline koydu. Sonra içine üfledi de ölçek tınladı. Yûsuf : Muhakkak bu gümüş kap bana haber veriyor ki; sizin babanızdan Yûsuf denilen bir kardeşiniz varmış., onu sizin önünüze geçirir imiş. Siz onu götürmüş ,ve bir kuyunun derinliklerine atmışsınız, dedi. Sonra tekrar üfledi ve kab tınladı. Babanıza gelmiş ve : Muhakkak ki onu kurt yedi, demişsiniz, sahte bir kana bulanmış gömleğini getirmişsiniz, dedi. Birbirlerine : Muhakkak ki şu gümüş kab, ona sizin haberlerinizi ulaştırıyor, dediler. îbn Abbâs (r.a.) der ki: Öyle sanıyoruz ki bu âyet, onlar hakkında ve onlar hiç farkına varmadan bu durumlarını onlara haber vermek için nazil olmuştur.[8]

16 — Akşam üstü ağlaya ağlaya babalarına geldiler.
17 — Dediler ki : Ey babamız; gerçekten biz gitmiştik ki yanş yapalım. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanacak değilsin.
18 — Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler. Dedi ki : Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.

Allah Teâlâ Yûsuf'un kardeşlerinin, onu kuyunun derinliklerine attıktan sonra neler yaptıklarını haber verir. Onlar gece karanlığında ağlayarak," Yûsuf'un arkasından üzüntü ve feryâd, figan izhâr ederek, babalanna karşı kederli görünerek dönmüşlerdi. Kendi zanlarına göre, vuku bulanlar hakkında özür dileme sadedinde

şöyle demişlerdi : ((Gerçekten biz gitmiştik ki yarış yapalım, Yûsuf'u da eşya ve elbiselerimizin yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş.» Hz. Ya'kûb'un da Yûsuf hakkında korktuğu zâten bu idi. Onların : «Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanacak değilsin.» demeleri, giriştikleri işi anlatmakta ne kadar yumuşak davrandıklarına işaret eder. Onlar diyorlar ki: Şayet biz, senin katında doğrular olsaydık dahi senin bize inanıp bizi doğrulamayacağmı biliyoruz. Sen bizi bu hususta itham edip dururken inanman ve bizi doğrulaman nasıl olacak? Zîrâ sen onu kurt yemesinden korkmuştun ve onu kurt yedi. Meydana gelenin garipliği ve bu işimizdeki garip tesadüf sebebiyle bizi yalanlamanda elbette sen ma'zûrsun. ((Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler.» Bu işler, onların Yûsuf'a karşı topluca kurup işlemiş oldukları desiseyi te'yîd sadedinde yaptıkları işlerdendir. Mücâhid, Süddî ve bir çoklarının zikrettiğine göre; onlar, bir oğlağı tutmuşlar, boğazlamışlar ve kurt Yûsuf'u yerken üzerinde olan gömleği imiş intibaını vermek üzere Yûsuf'un elbisesine oğlak kanını bulaştırmışlardı. Kanı gömleğe bulaştırmışlar-dı ama onu yırtmayı, parçalamayı unutmuşlardı. Bu sebepledir ki Allah'ın peygamberi Ya'kûb yanında bü işleri kabul görmemiş; aksine onların işlemiş oldukları işten dolayı içinde husule gelen düşünceye i'mâ yollu olarak onlara: «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce bir sabır gerekir.» Sizin ittifak ettiğiniz ve işlediğiniz işe karşı ben, güzel bir şekilde sabredeceğim. Sonunda Allah, yardımı ve lutfu ile bunu giderecektir. Sizin anlattığınız şu yalan ve olmayacak şeylere karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır, demişti. Sevrî'nin Semmâk'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da îbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler.» âyeti, hakkında şöyle demiştir: Şayet onu, yırtıcı hayvan yemiş olsaydı; elbette gömleğini de parçalardı. Şa'bî, Hasan, Katâde ve bir çokları da böyle söylemiştir. Mücâhid: Güzel sabır; içinde feryâd ü figan olmayan sabırdır, demiştir. Hüşeym'in Abdurrahmân İbn Yahya'dan, onun da Hibbân İbn Ebu Cebele'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne: «Artık bana güzelce bir sabır gerekir.» âyeti sorulmuştu. İçinde şikâyet olmayan sabırdır, buyurdu. Bu hadîs mürseldir. Abdürrezzâk der ki: Sevrî, ashabından birisinin şöyle dediğini naklediyor : Üç şey sabırdandır : Acını anlatmaman, başına gelen musibeti söylememen ve
nefsini temize çıkarmaman. Burada (Yûsuf sûresinin tefsirinde) Buhârî, İfk hâdisesi konusunda Hz. Âişe (r.a.) hadîsini zikreder de, onun şu sözüne*yer verir : Allah'a ye-mîn olsun ki; bana ve size, Yûsuf'un babasından başka bir misâl bulamıyorum. «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.»[9]

19 — Bir kervan gelip sucularını gönderdiler. O da kovasını salıp dedi ki : Müjde; işte bir oğlan. Onu bir mal olarak sakladılar. Allah yaptıklarını bilendir.
20 — Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Onu yanlarında alıkoymak istemediler.

Kervan Geçiyor

Allah Teâlâ, kardeşleri Yûsuf (a.sj u o kuyuya atıp da orada yapayalnız .
bıraktıkları zaman onun başına gelenleri haber verir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'm söylediğine göre; Hz. Yûsuf, kuyuda üç gün kalmıştır. Muhammed İbn İshâk der ki: Kardeşleri onu kuyuya attıkları zaman, o gün kuyunun etrafına oturmuşlar, onun ne yapacağını ve ona ne olacağını gözlemeye başlamışlar. Allah Teâlâ, onun için bir kervan göndermiş. Kervan o kuyuya yakın bir yere konaklayarak sucularını göndermişlerdi. Sucu kuyuya gelip de kovasını oraya sallandırdığı zaman Yûsuf (a.s.) kovaya sarılmış ve sucu onu çıkararak müjde vermiş : «Müjde; işte bir oğlan.» demişti. Kurrâdan bazısı burayı şeklinde okumuşlar ve Süddî bunun, kovayı sallandıran adamın bir çocuk elde ettiğini bildirmek üzere seslendiği kim-senin ismi olduğunu sanmıştır. Süddî'den böyle bir sözün sâdır olması garîbdir. Zîrâ bu Kirâeti bu şekilde tefsir, sâdece İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette vardır. En doğrusunu Allah bilir. Buna göre bu kırâetin anlamı, ancak diğer bir kırâete dönebilir ve bu durumda müjdeyi kendi nefsine izafe etmiş, tamlamanın ikinci kısmı olan birinci şahıs zamirini de hazfetmiş olur. Bu şekil kullanılış Arab dilinde mevcûd olup cümlelerinde durum böyledir. Bu kıráeti diğer bir kırâet olan kırâeti açıklamaktadır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Onu bir mal olarak sakladılar.» buyurur ki; sucular onu, kervandaki diğerlerinden saklamışlar ve şayet onun durumunu söylerse onda kendilerine ortak olurlar korkusuyla; Biz bunu satın aldık ve suyun sahiplerinden onu kendimize mal edindik, demişlerdi. Bu açıklama Mücâhid, Süddî ve İbn Cerîr'indir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, «Onu bir mal olarak sakladılar.» âyeti hakkında der ki: Burada Yûsuf'un kardeşleri kasdedilmektedir. Onlar (Yûsufun kardeşleri) kendini öldürür korkusuyla Hz. Yûsuf da durumunu aynı şekilde gizlemiş ve satılmayı tercih etmişti. Buna göre Yûsuf da kardeşleri kendini Öldürür korkusuyla durumunu aynı şekilde gizlemiş ve satılmayı tercih etmişti. Buna göre Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'u kervanın sucusuna anlatmışlar ve o da arkadaşlarına : «Müjde, işte satılan bir oğlan.» diye seslenmiş ve kardeşleri onu satmıştı. Allah Teâlâ : «Allah onların yaptıklarını bilendir.» buyurur ki, Yûsuf'un kardeşlerinin ve onu satın alanların ne yaptıklarını en iyi bilen O'dur. O, bunu değiştirmeye ve engellemeye elbette Kâdir'dir. Fakat geçmiş takdiri ve hikmeti ile, kaderi ve kazasının yerine gelmesi için o halde bırakmıştır. Dikkat ediniz; yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir. Bunda Rasûlü Muhammed (s.a.) e bir ta'rîz vardır. Allah Teâlâ ona bildiriyor ki: Muhakkak Ben, kavminin sana olan eziyyetini en iyi bilenim. Onların yaptıklarım elbette inkâra da kadirim. Fakat Ben, onlara mühlet veriyorum. Sonra akıbeti sana, hükmü de onların aleyhine kılacağım. Nitekim kardeşlerine karşı hüküm ve güzel akıbeti de Yûsuf'a hâs kılmıştım.
Allah Teâlâ : «Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.» buyurur ki; kardeşleri Yûsuf'u az bir bedelle satmışlardı. Bu açıklama, Mücâhid ve İkrime'nindir. Ayette geçen kelimesi noksanlık, azlık anlamındadır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Ecrinin eksilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.» (Cinn, 13). Yani kardeşleri onun karşılığında son derece az bir ücret almışlardır. Bununla birlikte onlar, onu yanlarında alıkoymak istemiyorlardı. Ona karşı bir rağbetleri yoktu. Şayet onlar, hiç karşılıksız istemiş olsaydılar ona da icabet edeceklerdi. İbn Affân, Mücâhid ve Dahhâk; «Onu sattılar.» kısmındaki özne

zamirinin, Yûsuf'un kardeşlerine âit olduğunu söylerler. Katâde ise kervana âit olduğunu söylemiştir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Onu yanlarında alıkoymak istemediler.» buyurur ki, bunu istemeyen Yûsuf'un kardeşleri olup kervandakiler değildir. Zîrâ kervandakiler, onu müjdelemişler ve bir mal olarak onu saklamışlardı, şayet onu yanlarında alıkoymak istememiş olsalardı, onu satın almazlardı. Böylece buradaki zamirin, Yûsuf'un kardeşlerine âit olduğu görüşü tercihe şayan görülüyor.
Âyetteki kelimesinde haram anlamı kasdedildiği de, zulüm anlamı kasdedildiği de söylenmiştir. Bu her ne kadar böyle ise de, burada maksad bu değildir. Zîrâ herkesçe ma'lûm olup bilinmektedir ki; her durumda onun bedeli herkese haramdır. Zîrâ o; Rafc-mân'ın haUTinin oğlu, peygamber oğlu, peygamber oğlu peygamDer-dir. Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm'dir. Burada maksad, ancak eksik veya bozuk (ayarsız) anlamları veya her ikisi birden olabilir. Yani onlar; Yûsuf'un kardeşleridir ve onu satmışlardır. Bununla birlikte bedellerin en düşüğü ile bu işi yapmışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Birkaç dirheme.» buyurmuştur. İbn Mes'ûd'dan rivayete göre; onlar, Yûsuf'u yirmi dirheme satmışlardır. İbn Abbâs, Nevf el-Bekâlî, Süddî, Katâde ve Atiyye el-Avfî de böyle söylemiştir. Atiyye buna ilâve olarak : İkişer dirhem paylaşmışlardır, der. Mücâhid : Yirmi iki dirheme; Muhammed İbn İshâk ve İkrime : Kırk dirheme sattıklarını söyler, Dahhâk: «Onu yanlarında alıkoymak istemediler..) âyeti hakkında der ki: Zîrâ onlar, onun peygamberliğini ve Allah katındaki derecesini bilmediler, demiştir. Mücâhid de der ki: Onu sattıklarında peşinden gitmeye başladılar. (Onu satın alanlara) : Ona sıkı sahip olun ki sakın kaçmasın, diyorlardı. Nihayet onu Mısır'a götürdüler ve dediler ki: Bunu kim satın alırsa; muhakkak ferahlanır, sevinir. Ve onu müslüman birisi olan Kral satın aldı.[10]

21 — Onu satın alan Mısırlı, karısına dedi ki : Ona güzel bak, olur ki bize faydası dokunur veya onu evlâd ediniriz. îşte böylece Yûsuf'u Biz oraya yerleştirdik. Ve ona rü'yâlarm yorumunu öğrettik. Ve Allah emrinde gâ-libdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.
22 — Erginlik çağına gelince; ona hüküm ve ilim verdik. İşte böyle mükâfatlandırırız, Biz ihsan edenleri.

Yûsuf'u Mısır'a Götürüyorlar

Allah Teâlâ, Yûsuf (a.s.) a lutuflanndan olarak, onu Mısır'da satın alacak birini takdir buyurup hazırladığını, bu kişinin ona itinâ, gösterip ikramda bulunduğunu, ailesine onun hakkında hayır tavsiye ettiğini, onda hayır ve felah sezdiğini haber verir. O kişi karısına : «Ona güzel bak, olur ki bize faydası dokunur veya onu evlâd ediniriz.» demişti. Mısır'da onu satın alan kişi Mısır'ın azîzi, veziri idi. İbn Abbâs' can rivayetle Avfî, onun isminin Kıtfîr olduğunu söyler. Muhammed İbn İshâk ise; isminin Itfîr İbn Rûhayb olup, onun Mısır azîzi ve Mısır hazîneleri üzerine görevli olduğunu söyler. Buna göre; o zamanda Mısır kralı, Reyyân İbn Velîd isminde Amâlika'dan birisiydi. Muhammed İbn İshâk'a göre karısının ismi Râîl Bint Raâîl imiş. Başkaları ise karısının isminin Zelîhâ (veya Züleyhâ) olduğunu söylerler.

Yine Muhammed İbn Sâib'den, onun Ebu Sâlih'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Hz. Yûsuf'u Mısır'da satın alan, Mâlik İbn Bûyeb İbn Anka İbn Medyan İbn İbrahim imiş. En doğrusunu Allah bilir. Ebu İs-hâk'ın Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde İbn Mes'ûd şöyle demiş : İnsanların en ferasetlileri üçtür : Karısına : «Ona güzel bak.» dediğinde Mısır azîzi, babasına : «Babacığım onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emin kişidir.» (Kasas, 26) diyen kadın ve kendisine Ömer İbn Hattâb (r.a.) ı halîfe bırakan Ebubekir es-Sıddîk. Allah Teâlâ buyurur ki: Nasıl ki Yûsuf'u kardeşlerinden kurtarmışsak yine «böylece Yûsuf'u Mısır ülkesine yerleştirdik. Ve ona rü'yâların yorumunu öğrettik. Ve Allah emrinde gâlibdir.» Bir şeyi murâd ettiği zaman geri çevrilmez, engellenmez ve muhalefet edilemez. Bilakis O, dışındaki her şeye gâlibdir. Saîd İbn Cübeyr, «Ve Allah, emrinde gâlibdir.» âyetinin tefsirinde: O, dilediğini yapandır, demiştir. Allah Teâlâ : «Fakat insanların çoğu bilmezler.» buyurur ki; yaratıkları hakkındaki hikmetini ve dilediğine lutuf-da bulunmasını anlayamazlar, bilemezler.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Yûsuf erginlik çağına gelip aklı ve yaradılışı kemâle erince; ona hüküm ve ilim verdik.» Burada peygamberlik kasdedilmektedir. Allah Teâlâ o kavimler arasında peygamberliği ona vermiştir. «İşte böyle mükâfatlandırırız, Biz ihsan edenleri...» Muhakkak ki o, amelinde ihsan sahibi olup, Rabbı Teâlâ'nm itâatma uygun ameller işlerlerdi. Hz. Yûsuf'un erginlik çağma ulaştığı sürenin miktarında ihtilâf edilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde; otuz üç sene derler. İbn Abbâs'tan rivayete göre; otuz küsur senedir. Dah-hâk : Yirmi, Hasan : Kırk, İkrime : Otuz beş, Süddî: Otuz, Saîd İbn Cü-beyr: On sekiz sene derler. İmâm Mâlik, Rabîa, Zeyd İbn Eşlem ve Şa'bî erginliği baliğ olmakla açıklamışlardır. Bundan başkaları da söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.[11]

23 — Evinde bulunduğu kadın onu kendine ram etmek istedi. Kapıları sımsıkı kapadı. Ve : Sana söylüyorum gelsene, dedi. O da : Allah'a sığınırım, doğrusu o, benim efendimdir, bana iyi bakmıştır. Muhakkak ki zâlimler asla felah bulmaz, dedi.

Kadın Onu Kendine Râmetmek İstiyor

Allah Teâlâ burada, Yûsuf'un Mısır'da evinde bulunduğu azizin karısından haber vermektedir. Kocası ona, Yûsuf'a ikramda bulunmasını tavsiye etmişti. «Evinde bulunduğu kadın, onu kendine râm etmek istedi.» Onu kendine davet etti. Zîrâ güzelliği ve dehâsı sebebiyle onu kuvvetli bir sevgi ile sevmiş ve bu onu Yûsuf için güzelleşmeye sevketmişti. Kadın Yûsuf'un üzerine kapılan kapamış ve onu kendine davet ederek : «Sana söylüyorum gelsene.» demişti. Yûsuf bundan şiddetle kaçınmış ve : «Allah'a sığınırım, doğrusu o, benim efendimdir.» demişti. Onlar, Rabb kelimesini büyük efendi hakkında kullanırlardı. Yani Yûsuf şöyle demek istemişti: Muhakkak ki senin kocan benim efendimdir ve bana iyi bakmış, bana iyilik etmiştir. Ben ona ailesi hakkında fuhuşla mukabele etmem. Zîrâ, «Muhakkak ki zâlimler asla felah bulmaz.» Mücâhid, Süddî, Muhammed İbn İshâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

Kâriler kelimesinin okunuşunda ihtilâf etmişlerdir. Çokları bunu he harfinin fethası, ye harfinin sükûnu ve te harfinin fethası ile okumuşlardır. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları der ki: Bunun anlamı: O, Yûsuf'u kendine çağırmıştır, şeklindedir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de İbn Abbâs'tan rivayetle bu kelimenin, «gelsene» anlamında olduğunu söylerler. Zirr İbn Hubeyş, İkrime, Hasan ve Ka-tade de böyle söylemiştir. Hasan'dan rivayetle Amr İbn Ubeyd bu kelimenin süryânîce olup, «yapış, tut» anlamında olduğunu söyler. Süddî İse; «gelsene» anlamında kıptîce olduğunu söylemiştir. Mücâhid bunun Arap dilinde olduğunu ve çağırma fiilini ifâde ettiğini söyler. Bu-hârî îkrime'nin Havran dilinde «gelsene» anlamında olduğunu söylediğini nakleder. Buhârî bunu bu şekliyle muallâk olarak rivayetle zikretmiştir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ise müsned olarak şöyle rivayet eder: Bana Ahmed İbn Süheyl el-Vâsıtî'nin... İbn Abbâs'ın kölesi İk-rime'den : «Sana söylüyorum gelsene.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Haydi gelsene. Bu, Havran dilindedir. Ebu Ubeyd Kasını İbn Sellâm der ki: Kisaî kırâetini hikâye eder ve der ki: Bu Havran halkının dili olup Hicaz halkına geçmiştir. Mânâsı: Gel, dir. Ebu Ubeyd der ki: Havran halkından yaşlı bir âlime sordum da bunun bildiği, tanıdığı dilleri olduğunu anlattı. İmâm İbn Cerîr, bir şâirin Ali İbn Ebu Tâlib'e göndermiş olduğu bir şiirini bu kırâete şâhid olarak getirir.(...)
Diğerleri ise : Senin için hazırlandım, anlamında olmak üzere burayı he harfinin kesresi, he harfinden sonra bir hemze ve te harfinin zammesi ile şeklinde okumuşlardır. İbn Abbâs, Ebu Abdur-rahmân es-Sülemi, Ebu Vâil, İkrime ve Katâde, bu kırâetin kendilerinden rivayet edildiği kimselerdir. Hepsi de burayı «senin için hazırlandım.» anlamıyla açıklamışlardır. İbn Cerîr : Ebu Amr ve Kisâî, bu kırâeti hoş karşılamazlardı, der. Abdullah İbn İshâk da burayı he harfinin fethası ve te harfinin kesresi ile şeklinde okumuştur ki bu da garibtir. Bütün Medine halkının da içlerinde bulunduğu diğerleri ise; bu kelimeyi he harfinin fethası ve te harfinin zammesi ile şeklinde okumuşlardır.(...)
Abdürrezzâk der ki: Bize Sevrî'nin... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ben kârileri işittim ve onların kırâetlerinin birbirine yakın olduğunu duydum. Siz, size öğretilen şekilde okuyunuz. Derine dalmaktan ve ayrılığa düşmekten sakınınız. Bu; ancak sizden birinin, aynı mânâda olan ve demesi gibidir. Sonra Abdullah burayı şeklinae okudu. Râvî Ebu Vâil dedi ki: Ey Ebu Abdurrahmân, muhakkak ki bazı kimseler burayı şeklinde okuyorlar, ne dersin? Abdullah : Ben onu, bana öğretilen ve sevdiğim bir şekilde okuyorum, diye cevab verdi. İbn Cerîr der ki: Bana İbn Vekî'nin... Ebu Vâil'den rivayetine göre; Abdullah: şeklinde okumuştur. Mesrûk ona : Muhakkak ki insanlar, burayı şeklinde okuyorlar, ne dersin? diye sordu da : Beni bırakın; muhakkak ki ben onu bana okutulan, sevdiğim şekilde okuyorum, dedi. Yine İbn Cerîr der ki: Bana Müsenna'nın... İbn Mes' ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: ne ve te harfinin fethası ile olup biz onu hemzeli okumayız.
Diğerleri ise burayı şeklinde he harfinin kesresi, ye harfinin sükûnu ve te harfinin zammesi ile okumuşlardır. Ebu Ubeyde Ma'mer İbn Müsennâ bu kelimenin tesniye, cemî ve rriüennes yapılmayacağını, herkese sâdece bu lâfızla hitab olunacağını söylemiştir. Bu ifâdeye nazaran sâdece sonundaki zamirler şu şekilde değiştiril-mektedir[12]

24 — Andolsun ki o, istekli idi. Eğer Habbının burhanını görmemiş olsaydı; o da onu arzu etmiş gitmişti. İşte Biz, böylece ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf ettik. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

İnsanların bu makamdaki sözleri ve ibareleri birbirinden çok farklıdır. İbn Cerîr ve başkalarının zikretmiş oldukları İbn Abbâs, Mücâ-hid, Saîd İbn Cübeyr ve seleften bir grubun sözleri bu konuda rivayet edilenler arasındadır. En doğrusunu Allah bilir. Bazıları der ki: Yûsuf'un istekli olmasından maksad, bunu hatırından geçirmesidir. Nitekim Beğavî, Tahkik ehlinden olan bazılarından hikâye etmiş, sonra Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet ettiği bir hadîse burada yer vermiştir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki:
Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Kulum bir iyilik yapmaya niyet ettiğinde onu işlemediği takdirde onun lehine bir iyilik olarak yazarım. Şayet işleyecek olursa; on misli ile yazarım. Eğer o bir kötülüğe niyetlenir de onu işlemezse; bağışlarım. Eğer işlerse; onu misli ile yazarım. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiş olup, birçok farklı lâfızlarla rivayeti vardır. Ve yukardaki de bunlardan bi-risidir.
Onu dövmeye niyetlendi, denilmiştir. Başka bir rivayette : Onu zevcesi olarak temenni etmişti de denilmiştir. Yine denilir ki: «An-doısun ki, o istekli idi. Eğer Rabbının burhanını görmemiş olsaydı.» Yani buna niyyet dahi etmemiştir. Arab dili bakımından bu söz şüphelidir. Bununla birlikte İbn Cerîr ve başkaları zikretmişlerdir.
Hz. Yûsuf'un gördüğü bürhân hakkında da bir çok şey söylenmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Şîrîn, Hasan, Katâde, Ebu Salih, Dahhâk, Muhammed İbn İshâk ve başkalarından rivayete göre; o, babası Ya'kûb (a.s.) un suretini görmüş. Bu suretinde Ya'kûb (a.s.), parmağını ısırır halde imiş. Sâîd İbn Cübeyr' den gelen bir rivayete göre şöyle denilmiştir : Ya'kûb, Yûsuf un göğsüne vurmuş. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Efendisinin hayâlini gördü. Muhammed İbn İshâk da bazılarından hikâye ederek böyle söylemiştir. Buna göre o (yani Yûsuf'un görmüş olduğu bürhân) kapıya yaklaşmış olan efendisi Itfîr'in hayâlidir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Yûsuf, başını evin tavanına kaldırmış ve evin duvarında şu yazıyı görmüş : «Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (İs-râ, 32). Ebu Ma'şer el-Medenî de Muhammed. îbn Kâ'b'dan bu şekilde rivayet etmiştir. Abdullah İbn Vehb der ki: Bana Nâfi' îbn Yezîd'in... el-Kurazî'den rivayetine göre; o, Yûsuf'un gördüğü bürhân hakkında şöyle dermiş : Bunlar; Allah'ın kitabından üç âyettir : «Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır.» (İnfitâr, 10), «Ne yaparsan yap... Mutlaka Biz sizi görürüz...» (Yûnus, 61), «Herkesin yaptığını gözeten Allah... bir olur mu?» (Ra'd, 33). Nafi' der ki: Ebu Hilâl'i Kurazî'nin sözünün bir benzerini söylerken işittim. Ancak o dördüncü bir âyet olarak : «Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32). âyetini de eklemiştir. Evzaî der ki: Kendirini bundan men'eden Allah'ın kitabından bir âyeti duvarda görmüştür. İbn Cerîr der ki:

Doğrusu; şöyle denilmesidir: Muhakkak ki o niyet ettiğinden kendisini men'eden Allah'ın âyetlerinden bir şey görmüştür. Bunun Ya'kûb'un sureti olması, kralın (veya bir meleğin) sureti olması, kendisini bundan men'eden yazılmış bir şeyi görmüş olması caizdir. Bunlardan birinin ta'yîn edilmesine kesin bir delil yoktur. Doğru olan, Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu veçhile mutlak olarak' bırakılmasıdır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «îşte Biz, böylece ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf ettik.» İçinde bulunduğu durumdan onu çeviren bir burhanı ona nasıl göstermişsek aynı şekilde onu bütün işlerinde fuhuştan ve kötülükten temizlemişizdir. «Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş, seçilmiş, temizlenmiş ve en hayırlı kullanmızdandı.» Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun.[13]

İzahı

25 — İkisi de kapıya koştular. Kadın, onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı. Kapının yanında efendisine rast geldiler. Kadın dedi ki: Ailene kötülük etmek isteyenin cezası; zindana atılmaktan veya acıklı bir azâbdan başka ne olabilir?
26 — Dedi ki: O, beni kendisine râm etmek istedi. Kadının ailesinden biri de şehâdet etti : Eğer gömleği önden yırtılmışsa; o (kadın) doğru söylemiştir. Bu (Yûsuf) ise yalancılardandır.
27 — Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, o (kadın) yalan söylemiştir, bu (Yûsuf) ise doğru söyleyendir.
28 — Gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce; (kadının kocası) dedi ki : Doğrusu bu, sizin tuzağı-nızdandır, siz kadınların tuzağı büyüktür.
29 — Yûsuf; sen bundan vazgeç. Ey kadın; sen de günâhının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten suçlulardan oldun.

Yûsuf'un Gömleği Yırtılıyor

Allah Teâlâ, onların (Yûsuf ile Azîz'in karısının) kapıya doğru koşarak çıktıkları hali haber veriyor. Yûsuf kaçıyor, kadın ise onu eve geri döndürmek için peşinden gidiyordu. İşte bu esnada kadın ona yetişmiş, arkasından gömleğini tutmuş ve boydan boya yırtınıştı. Gömleğin üzerinden düştüğü de söylenir. Yûsuf kaçmaya devam etmiş, kadın da peşinden. Kapının yanında kadının kocası ile karşılaşmışlar. İşte bu sırada kadın, hilesi ile içinde bulunduğu durumdan sıynlıver-miş ve kendini temize çıkarıp Yûsuf'a iftira ederek kocasına şöyle demiş : Ailenize zina ile kötülük etmek isteyenin cezası; zindana atılmaktan veya acıtıcı bir şekilde dövmek suretiyle acıklı bir azâbdan başka ne olabilir? İşte o zaman Yûsuf (a.s.), Hakk'tan medet aramış, kadının kendisine atmış olduğu hıyanet suçundan kendini temize çıkararak doğru bir şekilde : «O, beni kendisine ram etmek istedi», diyerek kadının peşine düştüğünü, kendine çektiğini ve gömleğini yırttığını anlatmıştır. Kadının ailesinden biri de şehâdet etti ki: Eğer gömleği önden yırtılmışsa; kadın Yûsuf'un, onu kendine ram etmek istediğine dâir sözünde doğru söylemiştir. Zîrâ çağıran Yûsuf, ona karşı

direnen de kadın ise; bu durumda kadının onu göğsünden itmiş ve gömleğini Önden yırtmış olması gerekir. Eğer böyle ise kadının sözü doğrudur. «Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa; kadın yalan söylemiştir, Yûsuf ise doğru söyleyendir.» Ve gerçekten vuku bulan da böyledir. Yûsuf kadından kaçıp kadın onun peşinden koşarak gömleğinin arkasından onu geri çevirmek üzere tuttuğunda, gömleğini arkasından yırtınıştı.
Kadının ailesinden olan bu şâhid hakkında ihtilâf edilmiştir : Bu şâhid küçük mü yoksa büyük müdür? Burada seleften iki görüş rivayet edilmiştir. Abdürrezzâk der ki: Bize İsrail'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; «Kadının ailesinden biri de şehâdet etti.» âyeti hakkında : O, sakallıydı, demiştir. Sevrî ise Câbir kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetle onun, kralın yakın adamlarından birisi olduğunu söyler. Mü-câhid, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî ve Muhammed İbn İshâk; onun bir erkek olduğunu söylerler. Zeyd İbn Eşlem ve Süddî; onun, kadının amcası olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs onun, kralın has adamlarından biri olduğunu söyler. İbn İshâk; Züleyhâ'nm, kral Reyyân İbn el-Velîd'in kız kardeşinin kızı olduğunu zikreder. Avfî, İbn Abbâs'ın, «Kadının ailesinden biri de şehâdet etti.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Beşikte bir çocuk idi. Ebu Hüreyre, Hilâl İbn Yesâr, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk İbn Müzâhim'den onun, evde bir çocuk olduğu rivayet edilmiştir ki, İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Bu hususta merfû' bir de hadîs vârid olmuştur ki İbn Cerîr şöyle der:
Bize Hasan İbn Muhammed'in... îbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre o: Küçük oldukları halde dört kişi konuşmuştur. v buyurmuş ve onlar arasında Yûsuf'un şahidini de zikretmiştir. Hadîsi başkaları da Hammâd İbn Seleme kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Buna göre; o, şöyle demiştir: Küçük oldukları halde dört kişi konuşmuştur: Bunlar; Firavun'un kızı Mâşi-ta'nın oğlu, Yusuf'un şahidi, Cüreyc'in arkadaşı ve îsâ İbn Meryem'dir. Leys İbn Eşlem ise Mücâhid'den naklen: O, Allah'ın emrinden olup, insan cinsinden değildi, der. Ancak bu, garîb bir sözdür.
Allah Teâlâ: «Gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce...» buyurur ki; kadının kocası, Yûsuf'un doğru; kadının da Hz. Yûsuf'a attığı iftirada yalancı olduğunu anlayınca: Doğrusu bu, sizin tuzağı-nızdandır. Bu gencin ırzına atmış olduğun şu çamur ve iftira, sizin tuzaklarınız cümlesindendir. Siz kadınların tuzağı büyüktür, demiştir. Sonra Azîz, Yûsuf (a.s.) a, olanları gizlemesini emrederek şöyle demiştir : «Ey Yûsuf, sen bundan vazgeç. (Bu sayfayı kapat ve kimseye anlatma:) Ey kadın; sen de günâhının bağışlanmasını dile.» Adam karısına böyle söylemiştir. Zîrâ o yumuşak huylu, yumuşak tabiatlı birisiydi. Veya onu ma'zûr görmüştü. Kocası ona : Sen de günânının bağışlanmasını dile, sen bu genç hakkında kötülük düşündün, sonra suçsuz olduğu halde ona iftira ettin. İşte meydana gelen bu günâhlarının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten suçlulardan oldun, de-miştir.[14]

İzahı

30 — Şehirde bir takım kadınlar dediler ki : Azız'in karısı delikanlısını kendine ram etmek istiyormuş, sevgisi bağrını yakmış. Görüyoruz ki o, apaçık bir sapıklıktadır.
31 — Onların dedikodularını işitince; onlara haber yolladı. Onlar için yaslanacak yerler hazırladı ve onlardan her birine birer bıçak verdi. (Yûsuf'a) : Çık karşılarına, dedi. Hepsi onu görünce kendisini çok büyüttüler. Ve ellerini kestiler. Dediler ki: Allah'ı tenzih ederiz. Hâşâ bu, bir beşer değildir, ancak çok şerefli bir melektir.
32 — Kadın dedi ki : işte beni, onun için ayıpladığınız budur. Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi. Eğer istediğimi yapmazsa; andolsun ki, zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.
33 — Dedi ki : Rabbım, zindan bana bunların beni davet ettiklerinden daha iyidir. Eğer Sen bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meyleder, câhil-lerden olurum.
34 — Rabbı onun duasını kabul etti de onların tuzaklarını kendisinden savdı. Muhakkak ki O'dur O, Se-mi'. Alîm.

Kadınlar Ellerini Kestiler

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Yûsuf ile Azîz'in karısının haberi şehirde yani Mısır'da yayıldı da, insanlar arasında konuşulmaya başlandı. Şehirde büyük emirlerin kadınları gibi bir takım kadınlar; vezîr olan Azîz'in karısının bu yaptığını hoş görmeyip bu yüzden onu ayıpladılar ve dediler ki: Azîz'in karısı delikanlısını kendisine râm etmek istiyormuş ve onu kendine davet etmiş. Sevgisi bağrını yakmış. Sevgisi, k'albinin zarına kadar ulaşmış. İbn Abbâs'tan rivayetle Dah-hâk âyetteki kelimesinin; öldürücü sevgi (kara sevda) olduğunu söyler. Şeğâf bundan daha aşağı derecededir.. kelimesi, kalb zarı anlamınadır. Kadınlar şöyle de demişlerdi: Görüyoruz ki delikanlısını sevmesinden ötürü onu kendisine râm etmek istemesinde o, apaçık bir sapıklıktadır. «Onların dedikodularını, konuşmalarını İşitince...» âyeti hakkında Muhammed İbn İshâk der ki: Onlara Yûsuf'un güzelliği haberi ulaştı da, onu görmeyi çok arzuladılar. Bu sözleri, onu görebilmek ve müşahede edebilmek için söylediler. İşte o zaman «Onlara haber yolladı.» Onları evinde bir ziyafete davet etti. ((Onlar için yaslanacak yerler hazırladı.» İbn Abbâs, Saîd İbn Cü-beyr, Mücâhid, Hasan, Süddî ve başkaları derler ki: O, hazırlanmış oturacak yerlerdir. Orada örtüler, yastıklar, yiyecekler vardır. Orada turunç (portakal) ve benzeri bıçaklarla kesilecek yiyecekler vardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onlardan her birine birer bıçak verdi.» buyurmuştur ki; bu, kadının bir hîlesi idi. Ayrıca onların Yûsuf'u görmek üzere çâre aramalarına bir mukabelesinden ibaretti. «Yûsuf'a: Çık karşılarına, dedi.» Kadın, Yûsuf'u başka bir yere saklamıştı. Yûsuf karşılarına çıkıp da onu gördüklerinde, kendisini çok büyüttüler ve onu görmenin şaşkınlığı ile bıçaklarla portakalı kesiyoruz sanarak ellerini kesmeye başladılar. Burada maksad, onların ellerini bıçaklarla kesmiş olmalarıdır ki, bunu bir çokları söyler. Mücâhid ve Katâde'-den rivayete göre ise; onlar, ellerini kesmişler ve nihayet bıçakları atmışlardır. En doğrusunu Allah bilir. Zeyd İbn Eslem'den rivayetle anlatıldığına göre; Azîz'in karısı, onlar yeyip (içip) gönülleri hoş olduktan sonra, onların önlerine portakal koymuş ve her birine birer

bıçak vermiş. Sonra : Yûsuf'u görmek ister misiniz? diye sormuş. Onlar; evet, deyince Yûsuf'a birini gönderip karşılarına çıkmasını emretmiş. Kadınlar, Yûsuf'u gördüklerinde ellerini kesmeye başlamışlar. Sonra kadın Yûsuf'a dönmesini emret-, miş, o da dönmüş. Onların Yûsuf'u önden ve arkadan görmelerini istemiş. Onlar habire ellerini kesiyorlarmış. Nihayet acıyı hissettiklerinde arkalarım dönmeye başlamışlar. Azîz'in karısı: Siz bir kere bakmakla böyle yaptınız, o halde ben nasıl ayıplanırım? demiş. Onlar da demişler ki: «Allah'ı tenzih ederiz. Hâşâ, bu, bir beşer değildir, ancak çok şerefli bir melektir.» Sonra Azîz'in karısına şöyle demişler: Bu gördüğümüzden sonra, artık senin ayıplanacağını sanmıyoruz. Zîrâ onlar beser içinde ne onun bir benzerini ve ne de güzellikte ona bir yakınını asla görmemişlerdir. Hz. Yûsuf —Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun— a güzelliğin yansı verilmiş imiş. Nitekim İsrâ olayına dâir sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre; Allah RasûliL (s.a.), üçüncü gökte Yûsuf (a.s.) a uğramış. Şöyle buyurur: Bir de baktım ki, güzelliğin yansı ona verilmiştir, buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu tshâk'tan, onun Ebu'l-Ahvas'tan, onun da Abdullah İbn Mesûd'dan rivayetinde o, şöyle demiş : Yûsuf ve annesine, güzelliğin üçte biri verilmiştir. Yine Ebu İshâk'ın Ebu'l-Ahvas'dan,. onun da Abdullah'dan rivayetinde o, şöyle demiş : Yûsuf'un yüzü şimşek gibi parıldardı. Bir kadın herhangi bir ihtiyâcı için ona geldiği zaman kendisi yüzünden fitneye düşer korkusuyla yüzünü örterdi. Hadîsi Hasan el-Basrî de Hz. Peygamber (s.a.) den mürsel olarak rivayet eder ki; o, şöyle buyurmuştur : Yûsuf ve annesine; dünya halkının güzelliğinin üçte biri, insanlara ise kalan üçte ikisi verilmiştir. Süfyân'ın Mansûr'dan, onun Mücâhid'den, onun da Rabîa el-Cüraşî'den rivayetinde; o, şöyle demiştir : Güzellik ikiye bölündü de Yûsuf ve annesi Sâr-rs'ye güzelliğin yansı, diğer yarısı da öbür yaratıklar arasında bölüştürüldü. İmâm Ebu Kasım es-Süheylî der ki : Bunun anlamı şudur : Yûsuf Âdem (a.s.) in güzelliğinin yansına sahibdi. Zî-râ Allah Teâlâ, Adem'i eliyle en mükemmel surette ve en güzel şekilde yaratmıştı. Onun zürriyyeti içinde, güzelliğinde ona denk olabilecek kimse yoktur. Yûsuf'a onun güzelliğinin yansı verilmişti. Bu sebepledir ki o kadınlar Yûsuf'u gördükleri zaman : «Hâşâ.» demişlerdi. Mücâhid ve birçoklan burayı: Allah korusun, şeklinde açıklamışlardır. «Bu, bir beşer değildir.» Bazılan burayı şeklinde okurlar ki, bu durumda anlamı: Bu; satın alınabilecek bir şey değildir, şeklindedir. «Ancak çok şerefli bir melektir. Kadın dedi ki: İşte beni, onun için ayıpladığınız budur.» Azîz'in karısı bu sözü, onlara karşı bir ma'zeret beyânı olarak söylemiş ve bununla Hz, Yûsuf'un güzelliği ve kemâli ile sevilmeye lâyık olduğunu belirtmiştir.
Kadın dedi ki: ((Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi.» Bazılan der ki: Kadınlar, onun apaçık güzelliğini gördüğünde; Azîz'in karısı onlara, gizli olan diğer sıfatlannı da haber verdi. Bu ise, güzelliği ile beraber olan iffetidir. Azîz'in karısı sonra teh-dîdle şöyle der: «Eğer istediğimi yapmazsa; andolsug ki zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.» İşte o zaman Hz. Yûsuf (a.s.), onların kötülük ve hilesinden Allah'a sığınıp şöyle demişti: Rabbım, zindan bana bunların beni davet ettikleri fuhuştan daha iyidir. Eğer Sen, bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meylederim. Eğer beni nefsimle başbaşa bırakırsan, benim nefsime karşı bir gücüm yoktur. Senin kuvvetin, kudretin olmaksızın ben kendime ne bir zarar ne bir fayda veremem. Sensin kendisinden

yardım istenilen, ancak Sana tevekkül edilir. Sen- beni kendi nefsime bırakma. Eğer Sen, bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meyleder, câhillerden olurum. Rabbı onun duasını kabul etti de onların tuzaklarını kendisinden savdı. Muhakkak ki O'dur O, Semî\ Alîm. Böylece Allah Teâlâ, Hz. Yûsuf (a.s.) u büyük bir iffet ile korumuş, onu muhafaza etmiş ve Yûsuf kadından şiddetle çekinip geri du-' rarak zindana atılmayı buna tercih etmiştir. İşte bu kemâl derecelerinin en üstünüdür: Güzellik, kemâl ve gençliğine rağmen hanımı Mısır Azîz'inin karısı, kendisini davet etmiş; kadın, Mısır Azîz'inin karısı olmasına ilâveten güzellik, mal ve makam bakımından en üst düzeyde olmasına rağmen Hz. Yûsuf, kendisini ondan alıkoymuş ve Allah'tan korkusu, O'nun sevabı ümidiyle hepsini buna tercih etmiştir.
Bu sebepledir ki, Buhârİ ve Müslim'in Sahihlerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Allah'ın gölgesinden başka hiç bir gölgenin olmadığı bir günde Allah Teâlâ, şu yedi sınıf kimseyi gölgesi altında gölgelendirir : Adaletli imâm (devlet reisi), Allah'ın ibâdetinde yetişen genç, mescidden çıktığı zaman oraya dönünceye kadar kalbi mescide bağlı kalan kişi, Allah için birbirini seven, Allah sevgisi üzere bir araya gelen ve bu sevgi ile birbirinden ayrılan iki kişi, güzellik ve makam sahibi bir kadın kendisini davet ettiği halde: Muhakkak ben Allah'tan korkarım, diyebilen kişi, sadaka verip sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek kadar sadakayı gizleyen kişi, yalnız olduğu halde Allah'ı anıp gözleri yaşa-ran kişi.[15]

35 — Sonra bütün delilleri onun lehinde gördükleri halde yine de bir süre için onu zindana atmayı uygun buldular.

Allah Teâlâ buyurur ki: Sonra yine de onu bir süre zindanda hapsetmeyi kendileri için daha uygun ve faydalı gördüler. Onun bu günâhtan beri olduğunu anladıktan sonra, onun iffet ve temizliğinde doğru olduğuna dâir deliller ortaya çıktıktan sonra onlar —yine de en doğrusunu Allah bilir— söz yayıldığı zaman Hz. Yûsuf'un kadını kendine râm etmek istediği vehmini uyandırır şekilde onu hapse attılar. Bu sebepledir ki; büyük kral, Hz. Yûsuf'un zindanda kaldığı sürenin sonunda kendisini istediği zaman; kendisine isnâd edilen ihanetten beri ve uzak olduğu meydana çıkıncaya kadar çıkmak istememişti. İşte bu anlaşıldıktan ve meydana çıktıktan sonradır ki, ırzı tertemiz olarak hapisten çıkmıştır. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. Süddî der ki: Kadının Hz. Yûsuf hakkında yaptıklarının şüyu bulmaması, onun ırzı temize çıkıp da kadını rüsvây etmemesi için onu hapsetmişlerdir.[16]

36 — Onunla beraber iki kişi daha zindana girdi. Bunlardan biri dedi ki : Ben rü'yâmda kendimi şarap sıkıyor gördüm. Öbürü de : Ben de başımın üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm, dedi. Bize bunun yorumunu bildir, çünkü senin gerçekten iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz.

Yûsuf'u Zindana Atıyorlar

Katâde der ki: Onlardan birisi kralm sâkîsi, diğeri de ekmekçisi idi. Muhammed İbn îshâk ise der ki: Kralın sakisinin ismi Nebvâ, diğerinin de ismi Micles (?) idi. Süddî der ki: Kralın o ikisini hapsetmesinin sebebi; onların yemek ve içeceği ile, kendisini zehirlemeyi planladıklarını sanmasından idi.
Yûsuf (a.s.) hapiste cömertliği, emîn oluşu, doğru sözlülüğü, ağırbaşlılık ve vakan, çok ibâdeti —Allah'ın salât ve,selâmı onun üzerine olsun— rü'yâ ta'bîrini bilmesi, hapistekilere ihsanda bulunması, hastalarını ziyaret etmesi, onların haklarına riâyeti ile meşhur olmuştur. Bu iki genç, hapishaneye girdikleri zaman ona yakınlık duydular, onu çok sevdiler de kendisine : Allah'a yemîn olsun ki biz seni çok sevdik, dediler. Hz. Yûsuf: Allah sizi mübarek kılsın, beni kim sevmişse; mu-hakkak onun sevgisinden bana zarar gelmiştir: Beni halam sevmişti, onun yüzünden zarara girdim, beni babam sevmişti, onun yüzünden eziyete dûçâr kaldım, beni Azîz'in karısı sevdi yine öyle oldu, dedi. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki; bundan başkasına gücümüz yetmiyor, dediler. Daha sonra bir rü'yâ gördüler. Kralın sâkîsi kendini şarap —yani üzüm— sıkarken gördü. Abdullah İbn Mes'ûd'un kirâetinde şarap kelimesi yerine üzüm kelimesi vardır. Bu kıraêti İbn Ebu Hatim, Ah-med İbn Sinan kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. «Ben rü'-yâmda kendimi şarap sıkıyor gördüm.» âyeti hakkında Dahhâk da der ki: Burada üzüm kasdediîiyor. Umman ahâlîsi, üzüme şarap adı verirler.
İkrime şöyle anlatır : Kralın sâkîsi rü'yâyı şöyle anlatmıştır : Rü'-yâmda gördüm ki üzüm çubuğu dikmişim, üzüm çubukları bitmiş ve onda salkımlar çıkmış. Ben onları sıkmışım, sonra onlarla kralı suvarmışım (onlardan krala içki-vermişim.) Hz. Yûsuf şöyle dedi: Hapiste üç gün kalacaksın, sonra çıkıp ona şarap vereceksin. Ekmekçi olan diğeri de şöyle dedi: Ben de başımın üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu bildir. Çünkü senin, gerçekten ihsan edenlerden olduğunu görüyorum. Âlim ve müfessirlerden çoğuna göre meşhur olan, bizim zikretmiş olduğumuzdur ki; o ikisi rü'yâ görmüşler ve bu rü'yânm ta'bîrini istemişlerdir. Ancak İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî' ve İbn Humeyd'in... Abdullah'dan rivayetlerinde o, şöyle demiştir. Yûsuf'un iki arkadaşı bir şey görmemişlerdi. Onu tecrübe etmek üzere kendilerini rü'yâ görmüş gibi göstermişlerdi.[17]

37 — Dedi ki : Size rızık olmak üzere verilen yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm. Bu; Rabbımın bana öğrettiklerindendir. Doğrusu ben, Allah'a inanmaz bir kavmin dinini terkettim. Hem onlar âhirete küfrederdi.
38 — Atalarım İbrahim, îshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

Hz. Yûsuf (a.s.) o ikisine, her ne rü'yâ görürlerse görsünler; onun açıklamasını bildiğini ve o ikisine bunların vuku bulmasından önce ta'bîrini haber vereceğini söyler. Bu sebepledir ki: «Size rızık olmak üzere verilen yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm.» demiştir. Mücâhid der ki: Hz. Yûsuf şöyle diyor : Uykunuzda (rü'yânızda) sîze rızık olmak üzere yemek getirildiğini görseniz, ye-meklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm. Süddî de böyle söylemiştir.

îbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ali İbn el-Hüseyn'in.. İbn Afobâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Bilmiyorum, herhalde Yûsuf (a.s.) bazı alâmetlerden bilgi çıkarıyordu. Bu, herhalde böyledir. Zîrâ ben Allah'ın kitabında, onun o iki kişiye şöyle dediğini görüyorum: «Size rızık olmak üzere verilen ye-meklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm.» Yemek tatlı veya acı olarak geldiği zaman, işte o sırada bundan birtakım mânâlar çıkarırdı. Sonra îbn Abbâs şöyle devam eder: Ancak bu; ona öğretilen ve onun da böylece bildiği bir ilimdir. Bu; garîb bir eser (haber) dir.
Sonra Hz. Yûsuf şöyle demiştir: Bu; ancak bana Allah'ın öğret-mesindendir. Çünkü ben Allah'ı, âhiret gününü inkâr eden, âhiret günü Allah'ın sevabını ve azabını ummayan kimselerin dinini terkettim. «Atalarım îbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum.» Küfür ve şirk yolundan ayrıldım, bu peygamberlerin —Allah'ın sala ti ve selâmı hepsinin üzerine olsun— yoluna girdim. Hidâyet yoluna giren, peygamberlere uyan ve zâlimlerin yolundan yüzçevirenin hali böyle olur. Allah Teâlâ onun kalbine hidâyet bahşeder, bilmediklerini öğretir, onu hayırda kendisine uyulan ve olgunluk yoluna çağıran bir reîs kılar.
«Herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmamız bize yaraşmaz. Bu (Tev-hîd), Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır.» Bu tevhîd, tek ve ortağı olmaksızın O'ndan başka ilâh olmadığını ikrar ve kabul etmektir. İşte bu, «Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır.» Bunu bize vahyetnıiş ve bununla emretmiştir. Bu aynı zamanda Allah'ın insanlara da bir lutfudur. Zîrâ biz, insanları buna çağıran davetçiler kılın-mışızdır. «Fakat insanların çoğu şükretmezler.» Allah'ın peygamberler göndermek suretiyle kendilerine nimet bahşetmiş olduğunu bilmezler. Aksine : «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirirler ve milletlerini helak olacakları yere götürürler.» (İbrâhîm, 28).
İbn Ebu Hatim der ki : Bize Ahmed îbn Sinan'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, dedeyi baba makamında sayar ve şöyle dermiş: Allah'a yemîn olsun ki; kim dilerse Hacer (ül-Esved) yanında kendisiyle la'netleşirim; Allah Teâlâ ne dedeyi, ne de nineyi zikretmemiş-tir. Allah Teâlâ Yûsuf dan haber vererek şöyle buyurur: «Atalarım îbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum.»[18]

39 — Ey zindan arkadaşlarım; darmadağınık ve değişik Rablar mı hayırlıdır, yoksa Vâhid ve Kahhâr olan
Allah mı?
40 — Sizin O'nu bırakıp taptıklarınız; kendinizin ve atalarınızın takmış oldukları adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir hüküm indirmemiştir. Hüküm; ancak Allah'ındır. Kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din. Ama insanların çoğu bilmezler.

Sonra Hz. Yûsuf (a.s.), bu iki gence hitâb ile onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete ve kavimlerinin tapmakta oldukları Allah'ın dışındaki putları terketmeye çağırıp onlara şöyle der: «Darmadağınık ve değişik Rablar mı hayırlıdır, yoksa (izzeti, celâli, azamet ve saltanatı ile her şeyin idaresini üzerine alan) Vâhid ve Kahhâr olan Allah mı?»

Sonra onlara açıklar ki; onların ilâh ismi vererek taptıkları, onların bilgisizliklerinden başka bir şey değildir ve onlar kendiliklerinden onlara adlar takmışlar, sonradan gelenler bir öncekilerden bunları almıştır. Bunların Allah katından bir dayanakları yoktur. Bu sebepledir ki: «Allah onlara hiç bir hüküm, (hüccet ve bürhân) üıdir-memiştîr.» demiştir. Sonra Hz. Yûsuf onlara hükmün, tasarrufun, dileme ve hükümranlığın bütünüyle Allah'a ait olduğunu, kullarına sâdece kendisine ibâdeti kesinlikle emrettiğini haber verir. Ve der ki: «İşte dosdoğru din budur.» Sizi çağırmış olduğum Allah'ı birleme, ameli sâdece O'nun için yapma, Allah'ın emretmiş olduğu, sevip razı olduğu hüccet ve burhanla indirdiği dosdoğru din budur. «Ama insanların çoğu bilmezler.» Bu sebepledir ki onların çoğunluğu müşriklerdir. «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103).
îbn Cerîr der ki: Hz. Yûsuf, onların rü'yâlarını ta'bîr etmeyip bu sözlere yönelmiştir. Zîrâ o biliyordu ki; rü'yâlarınm ta'bîri, onlardan birisi için zararlıdır. Dolayısıyla onları rü'yânm ta'bîri ile ilgili sözlere dönmemeleri için başka bir şeyle meşgul etmek istemiş, onlar bu sözlerine dönünce o yine nasîhata dönmüştür. îbn Cerîr'in bu söylediği şüphelidir. Zîrâ o, önce rü'yânın ta'bîrini onlara va'detmiş, fakat onların seciyyelerinde hayrı kabul ile hayra yönelme ve kulak verme gördüğü için, onların kendisine ta'zîm ve ihtiramda bulunarak soru sormalarını onları tevhide ve İslâm'a çağırmaya bir sebep kabul etmiştir. Bu sebepledir ki onları tevhîd ve İslâm'a çağırmayı bitirdikten sonra, onların tekrar sorma ve istemelerine mahal bırakmaksızın rü'-yâlanm ta'bîr etmeye başlamış ve şöyle demiştir:[19]

41 — Ey zindan arkadaşlarım; biriniz efendisine şarap içirecek, diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecektir. İşte sorduğunuz iş böylece olup bitmiştir.

Hz. Yûsuf o ikisine şöyle diyor: «Ey zindan arkadaşlarım; biriniz efendisine şarap içirecek.» Bu, kendisini şarap sıkıyor olarak gören idi. Fakat Hz. Yûsuf diğeri üzülmesin diye, onu belirtmemiş ve «Diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecekler.» kavlinde bunu belirsiz olarak bırakmıştır. Halbuki o, başının üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığını gören kimsedir. Sonra onlara bu işin bitmiş olduğunu, çaresiz meydana geleceğini bildirmiştir. Zîrâ rü'yâ; ta'bîr edilmediği sürece, kişinin başında bir kuştur. Ta'bîr edildiği zaman ise vuku bulur. Sevrî der ki: İmâre İbn Ka'kâ'nm İbrahim'den, onun da Abdullah'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Onlar söyleyeceklerini söyleyip Hz. Yûsuf'un rü'yâlarının ta'bîrini onlara haber verdiğinde o ikisi: Biz hiç bir şey görmedik, demişler, bunun üzerine Hz. Yûsuf: «İşte sorduğunuz iş böylece olup bitmiştir.» demiştir. Abdullah İbn Mes'ûd'-dan bu sözünü Muhammed İbn Fudayl, Alkame'den, o da İbn Mes'ûd'-dan rivayet etmiştir. Mücâhid, Abdurrahmân İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Mücâhid, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve başkaları da böyle tefsir etmiştir.
Bunun özeti: Kim, bâtıl (aslı olmayan) bir rü'yâ uydurur ve tef-sîr ederse; (yorumunu yaptırsa) bu rü'yânın yorumu kendisini bağlar, şeklinde olup en doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed'in Muâviye İbn Hayde'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetle zikrettiği bir hadîste şöyle buyurulur: Rü'yâ, ta'bîr edilmediği sürece

kişinin üzerinde bir kuştur. Ta'bîr edildiği zaman vâki' olur. Ebu Ya'lâ'nın Müsned'inde Yezîd er-Rukâşî kanalıyla Enes'den merfû' olarak rivayete göre : Rü'yâ, ilk ta'bîr edenindir, buy-rulmuştur.[20]

42 — O ikisinden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki : Efendinin yanında beni an. Fakat şeytân onu efendisine anmayı unutturdu. Bu yüzden daha nice yıl zin-danda kaldı.

Hz. Yûsuf, kurtulacağım sandığı kralın şarapçısına diğeri asılacağını hissetmesin diye ondan gizli olarak —yine de en doğrusunu Allah bilir— şöyle dedi: «Efendinin yanında beni an.» Benim hikâyemi efendin olan kralın yanında an. Ancak kendisine tavsiye edilen bu kişi, efendisinin yanında Hz. Yûsuf'u ve onun hikâyesini anmayı unuttu. Bu, Allah'ın peygamberinin hapisten kurtulmaması için şeytânın yapmış olduğu hileler cümlesindendir. «Fakat şeytân onu efendisine anmayı unutturdu.» âyetindeki zamirin, hapisten kurtulana âit olduğu açıklaması doğrudur. Mücâhid, Muhammed İbn İshâk ve bir çok-lan böyle söylemiştir. Zamirin Hz. Yûsuf (a.s.) a râci olduğu da söylenmiştir. İbn Cerîr bu görüşü İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve başkalarından rivayet etmiştir. İbn Cerîr burada bir de müsned hadîs rivayet edip şöyle der: Bize İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Yûsuf, söylemiş olduğu sözü söylememiş olsaydı; uzun süre hapiste kalmazdı. Zîrâ o, kurtuluşunu Allah'tan başkasının yanında aramıştır. Bu hadîs, gerçekten zayıftır. Zîrâ Süfyân îbn Vekî' zayıf bir râvîdir. Hadîsin râvîleri içindeki İbrâhîm İbn Yezîd, el-Hûzî olup diğerinden daha zayıftır. Hadîs, Katâde ve Hasan'dan mürsel olarak rivayet edilmiştir. Başka yerde mürsel hadîsler kabul edilse bile burada bu mürsel hadîsler kabul edilmez. En doğrusunu Allah bilir.
Âyette geçen (£&.) kelimesini Mücâhid ve Katâde : Üç ile dokuz arası, şeklinde açıklarlar. Vehb İbn Münebbih der ki: Eyyûb belâda yedi sene, Yûsuf hapiste yedi sene kalmış ve Buhtunnasr azabı (işkencesi) yedi sene sürmüştür. Dahhâk'ın İbn Abbâs (r.a.) dan rivayetine göre; o, «Bu yüzden daha nice yıllar (Yûsuf) zindanda kaldı.» âyeti hakkında: On iki sene demiştir. Dahhâk ise on dört senedir, der.[21]

43 — Hükümdar dedi ki : Ben gördüm ki, yedi semiz ineği yedi zayıf inek yemektedir. Yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak. Ey ileri gelenler; eğer rü'yâ yorumlayabiliyorsanız şu benim rü'yâmın anlamını söyleyin.
44 — Dediler ki : Karmakarışık rü'yâlar bunlar. Biz böyle rü'yâlarm yorumunu bilenler değiliz.
45 — O ikiden kurtulmuş olanı nice zaman sonra hatırladı da dedi ki : Ben, size onun yorumunu bildireyim. Hemen gönderin beni.
46 — Yûsuf, ey doğru sözlü; bildir bakalım bize : Yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yemesini ve yedi yeşil başakla bir o kadar da kuru başağı. Geri dönüp insanlara haber vereyim de onlar bilsinler.
47 — Dedi ki : Yedi sene alıştığınız biçimde ekin ekin. Yediğiniz bir mikdar dışında biçtiklerinizi başağında bırakın.

48 — Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelir. Saklayacağınız az bir mikdar dışında biriktirdiklerinizi yer, götürür.
49 — Sonra bunun ardından öyle bir yıl gelir ki insanlar, onda yağmura kavuşturulur ve onda sıkıp sağarlar.

Aziz'in Rü'yâsı

Mısır kralının bu rü'yâsı, Allah Teâlâ'nm Hz. Yûsuf'un hapisten izzet ve ikram ile çıkmasına sebep olarak takdir buyurmuş olduğu bir rü'yâdır. Kral bu rü'yâyı görmüş, rü'yâ onu korkutmuş ve ne yapacağım, yorumunun ne olacağını bilmeyerek şaşkınlık içinde kalmış, kâhinleri, kâhinlik taslayanları, devletin ileri gelenlerini ve emirlerini toplamış, gördüğünü onlara anlatmış ve yorumlamalarını istemiş, onlar ise bunu bilemeyip onun karmakarışık rü'yâlar olduğunu ileri sürerek özür beyân etmişler; «Karmakarışık rü'yâlar bunlar. Biz böyle rü'yâlarm yorumunu bilenler değiliz.» demişlerdi. Yani onlar şöyle demişlerdi: Şayet bu sahîh bir rü'yâ olsaydı neyse, ama bu karmakarışık bir şeydir. Ve biz bunun yorumunu bilmeyiz. İşte o esnada Hz. Yûsuf'un kendisini kralın yanında anma tavsiyesini şeytân ona unutturmuştu. İşte o anda ve nice zaman sonra hatırlayıp krala ve kralın bu rü'yânm yorumu için topladıklarına dedi ki: Ben size bu rü'yâ'nın yorumunu bildireyim. Beni hapisteki doğru sözlü Yûsuf'a gönderin. Onlar bu adamı, Hz. Yûsuf'a göndermişler ve o, Hz. Yûsuf'un yanına gelip : «Ey Yûsuf, ey doğru sözlü; bildir bakalım bize...» diyerek kralın görmüş olduğu rü'yâyı ona anlattı. İşte o zaman Hz. Yûsuf (a.s.), tavsiyesini unutmuş olan bu gence öfkelenmeksizin ve rü'yânm yorumundan önce çıkmayı şart koşmaksızın rü'yânm ta'bîrini anlatmış, şöyle demişti: «Yedi sene alıştığınız biçimde ekin ekin.» Size peşpeşe yedi sene yağmur ve bolluk gelecek. Hz. Yûsuf, yedi semiz' ineği senelerle yorumlamıştır. Zîrâ meyveler ve ekinlerin istihsâl olunduğu yeryüzünü işleyen onlardır. Yeşil başaklar da bunlardır. Sonra onlara bu yedi sene ne yapacaklannı öğretip der ki: «Yediğiniz bir mik-dar dışında biçtiklerinizi başağında bırakın.» Bu yedi bolluk senesinde yerden ne kaldırırsanız yiyeceğiniz az bir mikdar dışında sür'atle bozulmaması ve kalıcı olması için başaklarında bırakıp biriktirin. Yedi darlık yılında yararlanmanız için israf etmeyin ve yemeniz azar azar olsun. Yedi darlık; yedi bolluk senesini izleyen yedi kıtlık sene-sidir. Semiz inekleri yiyen ank inekler; işte bu yedi kurak yıldır. Zîrâ kıtlık, senelerinde, bolluk yıllarında biriktirdiklerini yiyeceklerdir. İşte kuru başaklar da bunlardır. Sonra Hz. Yûsuf onlara bu yedi kıtlık yılında hiç bir bitki bitirilmeyeceğinî, atmış oldukları tohumların onlara hiç bir şey getirmeyeceğini haber verip : «Saklayacağınız az bir mikdar dışında biriktirdiklerinizi yer, götürür.» demiş, daha sonra kıtlığın peşinden insanların kendisinde yağmura kavuşturulacakları ve sıkıp sağacakları bir senenin geleceğini müjdelemiştir. Yani onlara, bu yedi kurak seneden sonra öyle bir yıl gelecek ki; insanlara yağmur yağacak, ülkelerde bitkiler bitecek ve insanlar âdetleri üzere sıkmakta oldukları zeytinyağı, şeker ve benzerlerini sıkacaklar. Hattâ bazıları, süt sağmanın da buna dâhil olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha kısmım; sağarlar, şeklinde açıklamıştır.[22]

Îzâhı

Rü'yâ konusunda İbn Haldun diyor ki:
Rü'yâ görmenin hakikati, nefs-i natıkanın, ruhanî olan kendi zâtında, bir an için vak'aların suretlerini mütâlâa etmesidir. Şüphe yok ki, nefs ruhanî olduğu zaman (ma'nevî bir hale geldiği vakit), vak'a-ların suretleri, onda bilfiil mevcûd olur. Nitekim rûhânî olan bütün zâtların hali böyledir. Nefs-i natıka, cismânî maddelerden, bedene âit idrâk hallerinden ve organlarından tecerrüd ettiği zaman, rûhânî bir hal alır. Nefs için bu hal, uyku sebebiyle bir an için vukua gelir. Nitekim bundan bahsedeceğiz. İmdi nefs, uyku sayesinde ve o an içinde, istikbâlde meydana gelecek işlerden merak ettikleri hakkında bilgi iktibas ederek, kendine hâs idrâk vâsıtalarına, bu bilgi ile döner. Şayet bu iktibas zayıfsa, karışık olması sebebiyle hayâldeki misâli ve remzi (nıuhâkât) açık bir şekilde aksettirmiyorsa, bu remz, ta'bîre muhtaç olur. Bu iktibas, rumuzdan müstağni kalınacak kadar kuvvetli olursa, misâl ve hayâlden arınmış ve hâlis olması sebebiyle ta'bîre muhtaç olmaz.
Nefste böyle bir anın (lemha) vâki' olmasının sebebi şudur: Nefs bilkuvve rûhânî olan bir zâttır. Beden ve ondaki idrâk vasıtalarıyla ikmâl edilmiştir. Onun, bedenden ve öna âit idrâklerden mutlaka kurtulması gerekir. Tâ ki zâtı saf akıl haline gelsin, vücûdu oilfiil kâmil olsun. Bu suretle nefs, bedendeki idrâk vâsıtalarından hiç bir şeye muhtaç olmadan ve doğrudan idrâk eden rûhânî bir zât olur. Ancak nefs nev'inin ruhanîler arasındaki derecesi, ufuk-ı a'lâ sakinleri olan meleklerden aşağıdır. Çünkü melekler, zâtlarını ne bedendeki idrâk organları vasıtasıyla ne de diğer bir şeyle kemâle erdirmiş değillerdir (Onlardaki kemâl bi-gayrihi değil bi'z-zâttir).
Nefs, bedende bulunduğu müddetçe, kendisi için bu isti'dâd hâsıl olur. Bu isti'dâdın bir Özel şekli vardır. Evliyada mevcûd olan gibi. Bir de geneli vardır, umûm insanlarda mevcûd olan gibi. İşte rü'yâ hâdisesi budur.
Nebîlerdekine gelince: Bu, beşerî varlıktan insilâh ederek, ruhanîlerin en yükseği olan saf meleklik haline geçişi te'mîn eden bir isti*-dâddır. Bu isti'dâd vahiy hallerinde nebilerde mükerrer olarak ortaya çıkar. Nebî, bedendeki idrâk hallerine ve vâsıtalarına avdet edip idrâkten ne vâki' olacaksa, o vukua geldiği zaman; bu, açıkça uyku vaziyetine benzer. Her ne kadar uyku ve rü'yâ hali, bu vaziyetin çok aşağısında ise de, yine de bu benzerlik mevcûddur. Bu benzerlikten dolayı Sâri' (Muhammed s.a.) rü'yâyı, «O, nübüvvetin kırk altı cüz'-ünden bir cüz'dür», ta'bîri ile ifâde etmiştir. Diğer bir rivayette kırk üç, başka bir rivayette ise yetmiş sayısı zikredilmiştir. Fakat bu rivayetlerin hiç birinde bizzat sayı kasdedilmiş değildir. Maksad, bu mer-tebelerdeki farklı durumların çokluğunu anlatmaktan ibarettir. Bu-nun da delili, hadîsin bazı rivayetlerinde, Araplarda çokluğu ifâde eden yetmiş sayısının zikredilmiş olmasıdır. Bazılarının, «Kırk altı sayısının bahis konusu edilmesi, vahiy başlangıcından itibaren ilk altı ay rü'yâ şeklinde idi. Bu süre bir senenin yarısıdır. Mekke üe Medine'deki nübüvvet müddetinin tümü yirmi üç senedir. Bu duruma göre bu müddete dâhil olan yarım sene bu sürenin kırk altıda biridir», şeklinde bir görüş ortaya atmaları, hakikat olmaktan uzak bir sözdür. Çünkü bu durum, sâdece Nebî (s.a.) için vâki' olmuştur. Aynı müddetin, diğer Nebilerden her biri için de vâki' olduğunu nereden biliyoruz? Bununla beraber bir

de şu var: Bu durum, sâdece rü'yâ ile geçen zamanın nübüvvetle geçen zamana olan nisbeti hakkında bir fikir verir, nübüvvetin hakikati karşısında rü'yânın hakikati ve mâhiyeti hakkında hiç bir şey ifâde etmez.
Evvelce verdiğimiz izahat anlaşıldıktan sonra, şu hususun da bilinmesi lâzım gelir: «Rü'yâ nübüvvetin şu kadarda biridir» sözü ile, insanlara şâmil olan ilk kademedeki isti'dâdın, fıtratan nebiler sınıfına hâs olan yakın isti'dâda olan nisbeti kasdedilmiştir. Zîrâ ilk kade medeki bu isti'dâd her ne kadar insanların umûmunda mevcûd ise de, (Peygamberlerdeki isti'dâddan) uzak olan bir isti'dâddır ve bu isti'-dadla beraber birçok engel ve köstekler (mevâni' ve avâik) bulunur. Bu engel ve köstekler, o isti'dâdın (kuvve halinden çıkıp) fiil haline gelmesine mâni olur. Bahis konusu engellerin en büyüğü, zahirdeki hisler ve dış duyu organlarıdır. Bu sebeple Allah, insanları, uykuda iken kendilerinde tabiî bir hal olarak mevcûd olan uyku hali ile hicâb ve hissi perdeleri üzerlerinden kalkacak bir yapıda yaratmıştır. Bu perde kalktığı zaman nefs, hak olan âlemde, merak ve arzu ettikleri şeyleri öğrenmeye teşebbüs eder, bazı vakitlerde bu âlemden bir lemha ye an idrâk eder, bu an içinde maksadını ele geçirir, merak ettiğini öğrenir. Bundan dolayı sâri' (Hz. Muhammed), rü'yâyı mübeşşirâttan (ve nübüvvetin müjdecisi olan işaretlerden) saymış ve : Mübeşşirât müstesna, nübüvvetten bir şey kalmadı, demiş; ya Rasûlallah, mübeşşirât ned'ir? diye sorulduğu zaman: Salih (iyi) bir adamın gördüğü veya ona gösterilen sâlih (ve sâdık) rü'yâdır, buyurmuştur.
Uyku ile his hicabının ve duyu perdesinin ortadan kalkmasının sebebini size tasvir edeyim: Nefs-i natıkanın idrâki ve fiilleri sâdece cismânî olan hayvanı ruhla vukua gelir. Hayvanı rûh ise latîf bir buhardır ve merkezi, kalbin sol iç kısmıdır. Nitekim Calinos ve diğer tabîbler, teşrîh hakkındaki eserlerinde meseleyi böyle izah etmişlerdir. Bu ince buhar, atar ve diğer damarlarda kanla birlikte dolaşır. Vü-cûdda his, hareket ve diğer bedenî fiilleri meydana getirir. Latîf buharın en ince kısmı dimağa yükselir, beynin soğukluğunu mutedil hale getirir, böylece beynin iç taraflarında mevcûd olan kuvvetlerin fiillerini ve te'sîrlerini tamâmlar. İmdi nefs-i natıka sâdece bahis konusu rûh-i buhârî ile idrâk eder ve düşünür, ona bağlıdır. Latîf bir şeyin kesin bir şeyde te'sîr vücûda getirmemesi, tekvindeki hikmetin ge-reğidir. Bedendeki maddeler arasında latîf olan, bahis konusu hayvani ruhtur. Onun için bu rûh, cismâniyet itibarıyla kendisine zıd olan bir zâtın yani nefs-i natıkanın eserlerine ve te'sîrlerine mahal olmuştur. Nefs-i natıkanın bedendeki eser ve te'sîrleri bu rûh vasıtasıyla hâsıl olmuştur. (Nefs-i natıka çok latîf ve ince olduğu ve kesîf olan bedendeki organlara doğrudan te'sîr edemediği için bu organlar içinde en latîf olan hayvânî ruha te'sîr etmiş, o vâsıta ile de kesîf ve cismânî olan, bu özelliği sebebiyle kendisine zıd bulunan beden üzerinde müessir olmuştur. Kısaca nefs-i natıkanın, beden üzerindeki te'sîri sâdece hayvânî rûh vasıtasıyla olmaktadır).
Daha evvel nefs-i natıkanın iki çeşit idrâki bulunduğunu izah etmiştik. Dış duyularla olan idrâk bu 'beş duyudur. İç duyularla olan idrâk, bu beynin kuvvetleridir. Bu idrâklerin tümü, nefs-i natıkayı, kendisinin üstündeki rûhânî zâtlan (zevât-ı rûhâniyye) idrâk etmekten alıkoyar, halbuki o, fıtrattan bu gibi şeyleri idrâk etme isti'dâdma sahiptir. Dış duyu organları cismânî oldukları için, karşılaştıkları yorulma ve bıkma gibi haller sebebiyle uyuklamaya, gevşemeye ve zayıflamaya ma'rûz kalırlar, tasarruf ve meşguliyetinin çokluğu se-bibiyle rûh

darmadağınık bir hale gelir. Bu yüzden, kâmil surette (dış) idrâkten tecerrüd etmesi için Allah, dış duyu organları için istirahat etme arzusu yarattı. Bu ise; hayvânî ruhun, dış duyu organlarının (havâss-ı zahirenin) tümünden geri çekilmesi ve iç duyuya (hiss-i bâtın) dönmesiyle hâsıl olur. Bedeni bürüyen ve saran gece serinliği bu durumun husule gelmesine yardam eder. Böylece garîzî ve tabiî hararet bedenin derinliklerini (ve oraya ulaşmayı) ister, zahirden çekilerek batma yönelir, Biniti olan hayvânî ruhu bâtına doğru sevkeder. Ekseriya insanların sâdece gece uyumalarının sebebi budur.
Ruh, dıştaki duyulardan çekilir, iç kuvvetlere döner, nefs-i natıka, kendisine ağırlık veren meşgaleleri ve engelleri üzerinden atarak hafifler ve (dış formlardan uzaklaşıp) hafızadaki surete döner. O vakit, ondan, kendisine, terkîb ve tahlil yolu ile bir takım hayâlı suretler aks eder. Bu şekilde temessül eden hayâli suretlerin çoğu mu'tâd-dır. Zîrâ kısa bir müddet evvel idrâk" edilen ma'lûm şeylerden çıka-rılıp vücûda getirilmiştir. Sonra dış duyuları toplayan müşterek his, bu suretleri kendine indirir ve dıştaki beş duyu organına uyg^ın bir şekilde onları idrâk eder. Nice zaman olur ki, kendine hâs bâtmî kuvvetlerle çekişme halinde bulunmakla beraber, bir an için nefs-i natıka, rûhânî zâtına yöneliverir ve bu suretle kendi rûhânî idrâki ile doğrudan idrâk eder bir duruma gelir. Çünkü nefs, böyle bir idrâke isti'dadlı olarak yaratılmıştır. O vakit zâtına bağlı bir vaziyete gelen eşyanın suretlerini iktibas eder, onları kapıverir. Sonra hayâl, idrâk edilen o suretleri alır ve onları hemen hakikatte olduğu gibi veya bilinen kalıplardaki remizlerle temsil eder. Bu temsillerden rumuz (muhâkât) şeklinde olanlar ta'bîre ihtiyâç gösterir, (gayb âleminden) idrâk etmekte olduğu lemhayı ve anı (tâm olarak) idrâk etmeden önce, (dış âleme âit) hafızadaki suretler üzerinde nefs-i natıkanın terkîb ve tahlil faaliyetine girişmesi, karışık rü'yâları oluşturur, (adgâs ü ahlâm, Yûsuf, 44; Enbiyâ, 5).
Sahih bir hadîsle Nebi (s.a.) şöyle buyurur: Rü'yâ üç çeşittir: Allah'tan olan rü'yâ, melekten olan rü'yâ, şeytândan olan rü'yâ. Bu tafsilât ve izah şekli, bahsettiğimiz hususa mutabıktır. Rü'yânın açık olanı Allah'tan, rumuz şeklinde (ve temsili) olduğu için ta'bîre ihtiyâç göstereni melekten, adgâs ü ahlâm da şeytândandır. Çünkü sonuncu türden olan (bedenî ve hissî) rü'yâlar tümü ile bâtıl ve asılsızdır. Bu bâtılın kaynağı da şeytândır.
Rü'yânın hakikati ile ona sebep olan ve vücûda gelmesini sağlayan uyku halinin mâhiyeti işte budur. Rü'yâ insanî nefsin özelliklerinden olup, umumiyetle insanlarda mevcûddur. İnsanlar içinde rü'yâ görmeyen hiç bir kimse yoktur. Hattâ her insan, uyanık iken kendisinden sâdır olan şeyleri, daha evvel rü'yâsmda, bir kere değil, birçok defa görmüş ve bu suretle uykuda iken nefsin gaybı idrâk ettiği-ne, vaziyetin mutlaka böyle olduğuna dâir kendisinde kesin bir kanâat hâsıl olmuştur. Böyle bir halin uyku âleminde vukua gelmesi mümkün olunca, diğer hallerde de aynı şeyin vücûda gelmesini imkânsız kılan herfiangi bir şeyin bulunmadığı anlaşılır. Çünkü zât-ı müdrike birdir ve hususiyetleri de umumiyetle her halükârda mevcûddur. Lutfu ve ihsanı ile hak olana ulaştıran Allah'tır.
Yukarda anlatılan rü'yâ hali, ekseriya kasıdsız ve ona kadir olmak bahis konusu olmadan vukua gelir. Şöyle ki: Nefs belli bir şey hakkında merak içinde olur, o

yüzden uykuda, bahsedilen o «anda» (lemha'da), o şey nefse vâki' olur, ve nefs de onu görür, ama kasdet-tiği için görmüş değildir.
(Mesleme İbn Ahmed Macritî'ye ait) Kitâb'ül-Gâye'de (Gâyet'ül-Hâkim) ve riyazet ehlinin diğer eserlerinde, uykudan önce söylenilen isıimler Zikredilmiştir. Bu isimler, merakla arzu edilen şeylerin rü'yâ-da görülmesine sebep olur. Buna Halûmiye ismi verilmektedir. Mesleme, Kitâb'ül-Gâye'de bunlardan bir Halûme zikretmiş ve buna: Ha-lûmetu't-tabbâ-ı tâm (tâm olan tabiatın halûmesi) ismini vermiştir,[23]

Rü'yâ Ta'bîr Etme İlmi

Şer'î ilimlerden olan bu ilim, ilimler san'atlar haline gelip, âlimler bunlara dâir eserler yazdıkları sırada İslâm'da ortaya çıkmıştır. Rü'yâ ve onu ta'bîr etme (yorumlama) hususu, halefte olduğu gibd selefte de mevcûd idi. Hattâ bu husus, İslam öncesi dinî cemaatlarda (krallıklarda) ve milletlerde de var olagelmiştir. (Meselâ Yunan rü'yâ ta'bîrcisi Artemidorus'un Arapçaya çevrilen eseri, bk. İstanbul Üniversitesi ktp. Ay. Nu. 4726) Ancak bu hususta Müslüman rü'yâ ta'bîr-cilerinin söyledikleriyle iktifa edildiği için, eskilerin rü'yâ ta'bîrleri bize ulaşmamıştır. Her neyse, beşer nev'inde rü'yânm mutlaka mevcûd olduğu ve zarurî olarak ta'bîr edildiği muhakkaktır. (Meselâ) Kur'an'-da da geçtiği üzere doğru sözlü (ve sıddîk) bir zât olan Yûsuf (a.s.) rü'yâ ta'bîr ederdi, (bk. Yûsuf, 43-44). Keza Hz. Peygamber (s.a.) in ve Hz. Ebubefcir (r.a.) in rü'yâ gördükleri sahîh hadîslerde nakledilmiştir. Rü'yâ, gayba âit idrâklerden bir idrâk (ve o âlemi idrâk etme vâsıtalarından bir vâsıta) dır. Hz. Peygamber (s.a.) bir hadîslerinde: (Sâdık ve) sahîh rü'yâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'dür, diğer bir hadîste ise : Mübeşşirâddan (ve gayb âleminden verilen müjdelerden) sâlih bir şahsın gördüğü veya diğer bir şahsın onun hakkında gördüğü rü'yâyı sâdıkadan başka bir şey kalmamıştır, buyurmuş-lardır.
Vahiy nâmına Hz. Peygamber (s.a.) de ilk önce görülen şey rü'yâ idi. Gördüğü her rü'yâ, mutlaka sabah aydınlığı gibi (apaçık olarak doğru) çıkardı. Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazını kıldıktan sonra cemaata döner ve ashabına : İçinizden bu gece rü'yâ gören biri var mı? diye sorardı. Onlara bu hususta suâl sormasının sebebi, İs-lâm'ın gâlib geleceğine ve izzet bulacağına dâir onlar tarafından görülen rü'yâda vâki' olan şeyler (ve manevî işaretler) ile sevinmek (çevresindekileri de sevindirmek) idi.
Rü'yanın gaybı idrâk etme vâsıtası oluşunun sebebi şudur: Kal-bî rûh (kalbteki rûh) latîf bir buhar halinde, et olan kalp çukurundan çıkarak atar damarlara ve kanla beraber bütün bedene yayjlır. (İnsandaki) hayvani kuvvetlerin fiilleri ve ihsası, o sayede kemâl bulur. Beş duyu organı vasıtasıyla fazla tasarrufta bulunması ve za-hirî kuvvetlerin sevk ve idaresi yüzünden ona, (kalbî ruha melal ve) bitkinlik gelir. Beden sathını, ma'lûm olduğu üzere gecenin serinliği burur. İşte o vakit kalbteki merkezine doğru bedenin her tarafından gerisingeri çekilir. Tekrar faaliyete geçebilmesi için (üzerindeki yorgunluğu ve bıkkınlığı atarak) bu suretle istirahata geçer. O yüzden dış duyu organları tümden muattal olur. Daha evvel bu eserin baş tarafında da geçtiği gibi uykunun ve uyumanın mânâsı budur. Sonra sözü edilen

kalbî rûh, (kalbin ruhu) insandaki akıllı ruhun (rûh-ı akıl) bineğidir. Akıllı rûh, emir (ve gayb) alemindeki her şeyi zâtıyla idrâk eder. Çünkü onun hakikati ve zâtı, idrâkin kendisidir. Onun gayba âit idrâkleri taakkul etmesine engel olan şey, içinde bulunduğu beden, cismânî kuvvetler ve hislerle meşguliyet perdesidir. Eğer bu perdeden hâlî olup ondan tecerrüd etse, ayn-ı idrâk olan hakîka-tına döner, ve idrâk edilebilir her şeyi idrâk eder. Şayet ondan kısmen tecerrüd edecek (ve1 cismâniyetten sıyrılacak) olsa, meşguliyetleri hafifleyeceğinden, tecerrüd ettiği miktarda kendi (ruhanî) âleminden mutlaka bir anlık (lemha) idrâke sahip olur. O bu halet içinde iken, en büyük şâğıl olan zahirî his şâğıllan tümüyle hafifler. Böy-lece orada bulunan kendi (rûhânî) âleme lâyık idrâkleri kabul edebilme isti'dâdım kazanır. Kendi âleminden idrâk edeceği şeyi idrâk edince (bunlarla birlikte) bedenine döner, (bedene dönmek zorundadır). Çünkü bedeninde bulunduğu sürece cismânîdir, ve (bu âlemde) cos-mânî idrâk vâsıtaları olmadan, faaliyette bulunmak onun için mümkün değildir.
Bilgi elde etmeye yarayan cismânî idrâkler (ve melekeler) sâdece beyinle ilgilidir. Bunlardan faal (mutasarrıf) olan hayâldir. (Muhayyile) o hissî suretlerden bir takım hayalî suretler çıkarır. Sonra bunları, nazar ve istidlal esnasında kendilerine ihtiyâç duyulan vakte kadar muhafaza etmek üzere hafızaya sevk eder. Aynı şekilde nefs de o hayâtı suretlerden diğer bir takım rûhî-aklî suretler tecrîd eder. Böylece tecrîd hissî (mahsûs) olandan aklî (ma'kûl) olana yükselir. İkisi arasındaki vâsıta ise hayâldir. Onun için nefs, kendi âleminden idrâk edeceği şeyleri idrâk ettiğinde, bunu hayâle ilkâ eder. O da bunu, kendisine münâsib düşen bir suretle şekillendirdikten sonra onu müşterek hisse sevk eder. Bunun üzerine uyku halinde bulunan şahıs bunu mahsûs, (hissi, cismânî ve maddî) imiş, gibi görür. Böylece id1 râk, aklî ruhtan hissî idrâk seviyesine inmiş olur. Ve yine hayâl ikisi arasında vâsıta olur. Rü'yânın hakikati budur.
Bu ifâdelerden, «doğru çıkan düş» (rü'yâ-yı sâliha) ile «asılsız olan karmakarışık düş» (adgâs ü aiılâm) arasındaki fark sizin için zahir olmalıdır. Şüphe yok ki bunların hepsi de uyku halinde hayalde (muhayyilede) mevcûd olan suretlerden ibarettir. Ancak bu suretler eğer (onları) idrâk eden aklî ruhtan inmişse, bu rü'yâdır. Yok eğer uyanıkken, muhayyilenin hafızaya tevdî' ettiği suretlerden alınmışsa, bu da adgâs ü ahlâm (denilen karmakarışık ve asılsız düş) dür.
Malûm olsun ki rü'yâ-yı sâdıkanm doğruluğuna delâlet ve sıh-hatına şehâdet eden bir takım alâmetler vardır. Öyleki rü'yâ gören şahıs uyku esnasında (bu alâmetler ve işaretler vasıtasıyla) Allah tarafından kendisine bir müjdenin verildiğini hisseder.
Birinci alâmet, rü'yâ gören şahsın derhal uyanmasıdır. Çok derin bir uykuda bile olsa, sanki acele olarak his âlemine dönmek istercesine hemen uyanır. Çünkü (gaybtan) ona ilkâ olunan idrâk, o kadar ağır (ve o derece kuvvetlidir) ki, bu halet karşısında nefs his âlemine, bedenî gaile ve cismânî meşguliyetlerle dolu olacağı bir hâlete kaçmak zorunda kalır.
Diğer bir alâmet, mezkûr idrâkin devamlı ve sabit olmasıdır. Çünkü bu rü'yâ bütün teferruatıyla onun hafızasına nakşedilmiştir. Hiç bir şekilde yanılma ve unutma hali ona yol bulamaz. Onu hatırlamak için düşünmeye ve' hafızasına müracaat etmeye hiç ihtiyâç duymaz. Daha doğrusu uyandığı zaman görmüş olduğu rü'yâyı zihninde, aynen müşahede ettiği gibi taze ve canlı olarak muhafaza eder. Onun hiç bir

teferruatı kaybolmaz. Çünkü ruhî idrâk, zaman içinde geçmez, zihinde bir tertîb üzere olmaz. Tersine bir anda ve defaten hâsıl olur. Evet adgâs ü ahlâm denilen (ve şuur altına hapsedilmiş olan fikir, duygu ve düşüncelerin şuur üzerine vurmasından ibaret olan asılsız) rü'yâ zaman içinde geçer. Söylediğimiz gibi bu çeşit rü'yâlar dimağın kuvvetlerinde yer alır ve muhayyile kuvveti onu hafızadan alarak müşterek hisse gönderir. Bedenin fiilleri, zaman içinde geçtiğinden idrâk bir tertîb dâhilinde vukua gelir. Sıra ile kimi önce, kimi sonra zihne gelir. Beynin kuvvetlerine arız olan unutma hali ona da arız olur. Halbuki nefs-i natıkanın idrâkleri hiç de böyle değildir. O zaman süreci içinde geçmez, bir tertibi de yoktur. Nefse intiba ederek ona nafcş olunan bütün idrâkler bir andan daha kısa bir sürede ve defaten vücûda gelir. Bazan rü'yâ gören şahıs, uyandıktan sonra da rü'yâ uzun müddet hafızasında (canlı ve taze olarak) baki kalır ve ilk idrâkin kuvvetli olması halinde gaflet se-bebiyle asla fikirden uzaklaşmaz. Şayet bir rü'yâ, uykudan uyandıktan sonra ancak düşünülerek ve üzerinde durularak hatırlanabiliyor ve tekrar hatırlanınca da bir çok tafsilâtı unutuluyor ise, o çeşit rü'yâ (asli faslı olmayan ve) adgâs ü ahlâm denilen bir rü'yâdır.
Bahis konusu rü'yâ-yı sâdıkamn alâmetleri aynı zamanda vahyin hususiyetleridir. Nitekim Allah Teâlâ: «Ya Muhammed, sana inen vahiy hususunda acele edip dilini hareket ettirme, şüphe yok ki, onu toplamak ve okutmak bize aittir. Biz okuduğumuz zaman onun kı-râetini ta'kîb et. Sonra onun beyân: da Bize aittir.» (Kıyame, 16), buyurmuştur.
Rü'yânın vahiy ve nübüvvetle bir münâsebeti vardır. Onun için sahih bir hadîste: Rü'yâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'dür, buyurulmuştur. Bundan dolayı rü'yânın mümeyyiz vasıflan ile nübüvvetin mümeyyiz vasıfları arasında da bu miktarda bir münâsebet mevcûd olmuştur. İmdi bu nükteleri nazar-ı dikkatten uzak tutmamak lâzımdır. Bunun izahı da, bahsettiğimiz husustan ibarettir: «Ve Allah dilediğini yaratır».
Rü'yâ ta*bîr etmenin mânâsına gelince. Bilmek lâzımdır ki aklı rûh, idrâk edeceği şeyi idrâk edip, bunu muhayyileye gönderdiği ve muhayyile de ona bir suret verdiği zaman, o idrâki az çok onun mânâsına münâsib düşen suretler dâhilinde şekillendirir. Meselâ aklî rûh, en muazzam sultanın mânâsını idrâk edince muhayyile onu deniz suretinde şekillendirir veya düşmanlığı idrâk ettiğinde muhayyile bunu yılan suretinde tasvir eder. Şayet rü'yâ gören şahıs uyandığı zaman kendi haline dâir hiç bir şey bilmiyor ve sâdece bir deniz veya yılan gördüğünü hatırlıyorsa, rü'yâyı ta'bîr eden zât, denizin hissi bir suret olduğuna ve idrâk olunan mânânın onun ötesinde bulunduğuna kesinlikle kanâat getirdikten sonra teşbih ve temsildeki kuvvetle nazar edip idrâk olunan mânâyı tesbîtte kendisine yardımcı olacak diğer bir takım karinelerle de istidlalde bulunarak; meselâ der ki: Denizden maksad sultandır. Zîrâ o, muazzam bir şeydir. Onun için sultanı ona teşbih etmek münâsib düşer.
Aynı şekilde verdiği zararın büyüklüğünü dikkate alarak düşmanının yılana teşbih edilmesi uygun düşer. Keza kadınlar da kab kabilinden olduklarından onları da (ev eşyasına ve) kablara benzetmek muvafık olur. Ve bunun emsali çoktur.
Bazan (rü'yâda) görülen şey sarih olur. Vazıh ve aşikâr olduğundan veya idrâk olunan mânâ ile onun benzeri olan suret arasında yakın bir münâsebet

bulunduğundan bu çeşit rü'yâlar tâbire muhtaç olmaz. Bundan dolayı sahih bir hadîste : Rü'yâ, üç çeşittir. Allah'tan olan rü'yâ, melekten olan rü'yâ ve şeytândan olan rü'yâ, denilmiştir. İmdi Allah'tan olan rü'yâ sarîh olup ta'bîre ihtiyâç göstermez. Melekten olan rü'yâ, rü'yâ-yı sâdıka olup ta'bîre muhtaçtır. Şeytândan olan rü'yâ ise adgas ü anlamdır.
Şunu da bilmek gerek : Rûh, idrâk ettiği şeyi muhayyileye gönderdiğinde, muhayyile mu'tâd his kalıplarına dökerek ona bir suret verir. Çünkü muhayyile hissin mu'tâd kalıplarda idrâk etmediği, bir şeye hiç bir şekilde bir suret veremez. Onun için anadan doğma amâ olana sultam deniz, 'düşmanı yılan ve kadını kab - kaçak şeklinde tas-vîr edemez, tecessüm ettiremez. Zîrâ o, böyle bir şey idrâk etmemiştir. Belki muhayyile bu gibi şeyleri o şahsa, onun işiterek ve koklayarak idrâk ettiği şeylere benzeyen ve münâsib düşen bir biçimle tasvir eder. Onun için ta'bîr yapan bir kimsenin bu gibi şeylere dikkat etmesi (ve hatâya düşmekten kendisini koruması) lâzım gelir. Zîrâ. çok kere bu gibi şeyler sebebiyle ta'bîr karışır ve ta'bîre esâs olan kanun bozulur.
Bilinmelidir ki ta'bîr ilmi, küllî kanunlara ve umûmî kaidelere dâir bir bilgi olup rü'yâyı ta'bîr eden şahıs kendisine hikâye edilen hususların ibaresini ve te'vîlini bu kanun ve kaideler üzerine bina eder. Meselâ (muabbirler bir yerde) deniz pâdişâha delâlet eder, der; başka bir yerde deniz gayza ve öfkeye delâlet eder, derler; diğer bir yerde ise deniz derde ve musibete delâlet eder, derler. Yine onlar meselâ bir yerde yılan düşmana delâlet eder; başka bir yerde yılan sır saklayan şahıstır, diğer bir yerde de yılan hayattır, derler ve buna benzer bir takım şeyler söylerler.
İmdi muabfoir sözü edilen küllî kanun ve umûmî kaideleri hafızasına iyice yerleştirir. Her bir yerde rü'yâya en lâyık olmak üzere mezkûr kaidelerin ta'yîn ettiği karinelerin gereğine göre ta'bîr yapar. Bahis konusu karinelerden bazısının menşe'i uyanıklıkta bazısının kökü uykuda olur. Diğer bir kısmının kaynağı kendisinde yaratılan hâssa sebebiyle muabbirin nefsinde doğan (ve tulûât kabilinden olan) şeyler olur.
«Bir kimse niçin yaratılmışsa o şey o kimseye kolaylaştırılır.» (Bir kimsede fıtratan rü'yâ ta'bîr etme isti'dâdı varsa o kimse bu işi kolaylıkla yapar.)
Öteden beri bu ilim selef arasında nakledilegelmiştir. Muhammed İbn Şîrîn (Öl. 110/770) bu konuda ulemânın en meşhuru idi. Buna dâir olan kaideler ona istinaden yazılmış. Halk bu kanunları çağımıza kadar birbirinden nakledegelmiştir. Ondan sonra bu ilme dâir eser te'lîf eden Kirmânî olmuştur.
Daha sonra muahhar müellifler, bu ilme dâir birçok eserler yazmışlardır. Bugün çağımızda, Mağrîb ahâlîsi arasında rağbette olan, Kayravan ulemâsından îbn Ebu Tâlib Kayravânfnin el-Mümti' ve diğer eserleridir. Sâlimî'nin (Muhammed İbn Ahmed İbn Ömer) Ki-tâb'ül-îşâre'si de bu konuya dâir kısa ve çok faydalı bir eserdir. Tunus'taki hocalarımızdan İbn Râşid'in Merkabet'ül-Ulyâ'sı da böyledir.
Bu, nübüvvet nuru ile ışık saçan bir ilimdir. Zîrâ ikisi arasında bir münâsebet vardır ve rü'yâ, vahyi idrâk etme ve alma vâsıtalarından biridir. Nitekim bu husus sahîh bir hadîste bu şekilde sabit olmuştur. «Gaybı bilen Allah'tır.» (Mâide, 116).[24]

50 — Hükümdar dedi ki : Onu bana getirin. Bunun üzerine ona elçi gelince : Efendine dön ve ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir, dedi.
51 — Dedi ki : Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde idiniz? Onlar dediler ki : Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik. Azîz'in karısı da şöyle dedi: Şimdi hak ortaya çıktı. Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o, gerçekten sâdıklardandır.
52 — Bu; gıyabında kendisine gerçekten hıyanet etmediğimi, hâinlerin hilesini Allah'ın başarıya erdirmeye-ceğini, onun da bilmesi içindi.
53 — Ve ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü ne^ fis var şiddetiyle kötülüğü emredendir. Meğer ki Rabbı-mın esirgediği bir nefs ola. Rabbım Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; kralın adamları kendisine görmüş olduğu rü'yânın yorumunu hoşuna giden ve anladığı bir şekilde getirdikleri zaman Hz. Yûsuf (a.s.) un faziletini, ilmini, rü'yâsına güzel bir şekilde muttali' olduğunu ve ülkesindeki tebeasmdan ahlâkça üstün olduğunu bildi ve : Onu hapisten çıkarıp bana. getirin, diye emretti. Elçi, Hz. Yûsuf'a bu haberi getirdiği zaman; kral ve tebeası onun suçtan berî olduğunu, Azîz'in, karışı tarafından kendisine nisbet edilen suçtan ırzının temiz olduğunu kesin olarak bilmeleri için hapisten çıkmayı kabul etmedi. Onlar, kesin olarak bileceklerdir ki; onun hapsedilmesi, hapsedilmesini gerektiren bir işten dolayı olmayıp, ona bir zulüm ve düşmanlıktan ötürü olmuştur. Demişti ki: «Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir.»
Bu davranışı üzerine Hz. Yûsuf'u öven, onun fazilet ve şerefine, kadrinin yüceliğine ve sabrına işaret eden hadîsler vârld olmuştur. Müsned ile Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Biz şüphe etmeye İbrahim'den daha lâyığız. «Hani İbrahim : Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince : İnanmıyor musun? demişti. O da: Hayır öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, demişti.» (Bakara, 260)
Allah Lût'a merhamet eylesin. Muhakkak ki o, sağlam bir yere sığınmıştı. Şayet ben Yûsuf'un kaldığı kadar hapiste kalsaydım, çağırana hemen icabet ederdim. (Alah Rasûlü (s.a.) nün bu sözleri tevazu' kabîlindendir. Yoksa elbette o azîmce peygamberlerin en güçlüsü, makam yönüyle en yücesi, her türlü övmeye en çok lâyık olanıdır.) İmâm Ahmed de der ki: Bize Affân'm... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Semiz ve ank ineklerden sorulduğunda, Yûsuf'un sabrına ve şerefine şaşarım. Allah muhakkak onu bağışlamıştır. Şayet onun yerinde ben olsaydım, hemen kapıya koşardım. Fakat o, kendisinin ma'-zûr görülmesini istemiştir. Bu, mürsel bir hadîstir.
«Dedi ki: Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde idiniz?» Kral, Azîz'in karısı yanında ellerini kesmiş olan kadınları topladığı zaman, onların hepsine birden hitâbla, veziri olan Azîz'in karısını kasdederek onlara şöyle demişti: Ziyafet

günü «Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde (ne durumda) idiniz? Onlar dediler ki: Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik.» Allah için Yûsuf itham edilmiş, değdldir. Allah'a yemîn olsun ki biz, onun herhangi bir kötülüğünü bilmiyoruz. «İşte o zaman Azîz'in kansı da şöyle dedi: Şimdi hak ortaya çıktı.» İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları derler ki: Azîz'in kansı o zaman : Hak ortaya çıktı, zahir oldu, demiştir.
Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o: «O beni kendine râm etmek istedi.» sözünde gerçekten sâdıklardandır. Bu; gıyabında kendisine gerçekten hiyânet etmediğini onun da bilmesi içindi. Ben bunu kendime karşı itiraf ediyorum ki; kocam kendisine ihanet etmediğini, büyük günâhın meydana gelmediğini kocam bilsin. Evet, ben bu gençten kâm almak istedim ama o kabul etmedi. İşte kocamın benim suçsuz olduğumu bilmesi için bunu itiraf ettim. Hâinlerin hilesini Allah'ın başarıya erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi bu. Bununla birlikte ben, nefsimi temize çıkarmam. Zîrâ nefis konuşur, temennide bulunur. Ve bu sebepledir ki ben ondan kâm almak istedim. Zîrâ nefis kötülüğü çokça emredendir. Meğer ki Rabbımın, Allah'ın esirgediği bir nefs ola. Muhakkak ki Rabbım Gafûr'dur, Rahîm'dir. Kıssanın akışına, sözün mânâlarına en uygun, en lâyık ve en meşhur görüş budur ki; bu sözler, Azîz'in karısına aittir. Mâverdî Tefsîr'inde bu görüşü hikâye etmiş, İmâm el-Allâme Ebu Abbâs İbn Teymiye —Allah ona rahmet eylesin— de bu görüşü desteklemek üzere başlı başına bir eser meydana getirmiştir.
Bu sözleri «Bu; gıyabında kendisine (kocasına) gerçekten hiyânet etmediğini... onun da bilmesi içindi...» âyetinden itibaren iki âyetin, Hz. Yûsuf (a.s.) un sözü olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Kralın benim ma'sûnı olduğumu'bilmesi, Azîz'in gıyabında karısı hususunda kendisine gerçekten hıyanet etmediğini, hâinlerin hilesini Allah'ın başarıya erdirmeyeceğini bilmesi için elçiyi geri çevirdim. Bununla birlikte ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, var şiddetiyle kötülüğü emredendir. İbn Cerir ve İbn Ebu Hatim, bu görüşün dışında başka bir görüş rivayet etmezler. İbn Cerir der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmıştır : Kral kadınları topladığında onlara : Yûsuf'tan kâm almak istediniz mi? diye sormuş; onlar: Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik, demişler. Azîz'in kansı da şöyle demiş : Şimdi hak ortaya çıktı. Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o, gerçekten sâ-d^dardandır. Yûsuf da dedi ki: «Bu; gıyabında kendisine gerçekten hiyânet etmediğimi   onun da bilmesi içindi.»   Bunun   üzerine Cibril (a.s.) ona : Düşündüğünü düşündüğün gün de mi? diye sormuş ve Hz. Yûsuf: «Ve ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, var şiddetiyle kötülüğü emredendir.» demiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, İbn Ebu Hüzeyl, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Ancak birinci görüş, daha kuvvetli ve daha açıktır. Zîrâ sözün akışının tamâmı kralın huzurunda Azîz'in karısının sözle-rindendir. Hz. Yûsuf (a.s.) yanlarında değildi. Aksine ondan sonra kral Hz. Yûsuf'u yanma getirmiştir.[25]

54 — Hükümdar dedi ki: Onu bana getirin de yanıma alayım. Onunla konuşunca da dedi ki: Sen bugün bizim yanımızda önemli bir mevki sahibisin, eminsin.

55 — Dedi ki: Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'ynı et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.

Yûsuf Hazînenin Başına Getiriliyor

Allah Teâlâ haber veriyor ki; kral, Hz. Yusuf (a.s.) un ma'sûm olduğunu, ırzının kendisine nisbet edilen suçtan berî, tertemiz olduğunu anlayınca dedd ki: «Onu bana getirin de yanıma alayım.» Onu hâs adamlarımdan ve kendileriyle meşverette bulunduklarımdan kılayım. Onunla konuşup tanışınca, fazilet ve üstünlüğünü görünce ondaki yaradılış ve huy güzelliğini, kemâlini anlayınca kral kendisine şöyle dedi: «Sen bugün bizim yanımızda önemli bir mevki sahibisin, eminsin.» Hz. Yûsuf da dedi ki: «Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'yîn et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.» deyip kendini övdü. O halde bir kimsenin, ihtiyâç halinde ve durumu bilinmediği zaman kendini övmesi caizdir. Hz. Yûsuf kendisinin emniyetli bir hazinedar, üzerine aldığı işi bilen birisi olduğunu da söylemiştir. Şeybe İbn Neame der ki: Bana tevdî' edip vereceğini iyi korurum, kuraklık senelerini iyi bilirim. Şeybe'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Hz. Yûsuf, güç yetireceğini bildiği bir işi insanların menfaatma olarak istemiştir. Yeryüzü hazîneleri üzerine vazifelendirilmesini hemen istemiştir. Bunlar; durumlarım haber vermiş olduğu başlarına gelecek kıtlık seneleri için mahsûllerin toplandığı ehramlar (büyük binalar) dır. Böylece ihtiyâca en muvafık, en doğru ve faydalı bir şekilde onlar için tasarrufta bulunacaktır. Ona rağbet ve bir ikram olarak, onun bu isteğine icabet edilmiş, bu isteği kabul edilmiştir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İşte böylece, Biz Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı. Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve îhsân edenlerin ecrini zayi' etmeyiz.»[26]

İzahı

57 — Ama âhiret mükâfatı, îmân edip de takvada dâim olanlar için daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte böylece Biz, Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı.» Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem : Orada dilediği gibi tasarrufda bulunurdu, demişlerdir.
İbn Cerîr der ki: Darlık, hapis ve esaretten sonra, orada dilediği yerde konaklama yeri edinirdi. «Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsan edenlerin ecrini zayi' etmeyiz.» Yûsuf'un; kardeşlerinin eziyys-tine sabretmesini, Azîz'in karısı yüzünden hapsedilmeye sabretmesini zayi* etmedik. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bunların hemen peşinden ona selâmet, yardım ve onu destekleme olarak getirmiştir. «Ve ihsan edenlerin ecrini zayi* etmeyiz. Ama âhiret mükâfatı, îmân edip de takvada dâim olanlar için daha hayırlıdır.» Allah Teâlâ, burada peygamberi Yûsuf (a.s.) için âhiret yurdunda biriktirdiklerinin, dünyada iken ona vermiş olduğu tasarruf ve nüfuzdan daha büyük, daha çok ve üstün olduğunu haber verir. Nitekim O, Süleyman (a.s.) hakkında da şöyle buyurur : «Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister

hesâbsızca ver, ister tut, dedik. Doğrusu katımızda onun için yüksek bir makam ve güzel bir netice vardır.» (Sad, 39-40).
Mısır kralı Reyyân İbn Velîd Hz. Yûsuf'u, Mısır'da satın alan ve kendisinden kâm almak isteyen kadının kocasının yerine Mısır ülkesinde vezirlik makamına getirdi. Hükümranlığı Yûsuf (a.s.) un ellerine teslim etti. Âyetten maksadın bu anlam olduğunu Mücâhid de söylemiştir.
Muhammed İbn İshâk der ki: Yûsuf krala : «Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'yîn et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.» dediğinde, kral; öylece yaptım, deyip anlattıklarına göre onu Itfîr'in işine ta'yîn etti ve Itfîr'i görevinden azletti. Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte böylece Biz, Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı. Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsan edenlerin ecrini zayi' etmeyiz.» Bana anlatıldığına göre; --yine de en doğrusunu Allah bilir— Itfîr, o günlerde öldü ve kral Reyyân İbn Velîd Hz. Yûsuf'u Itfîr'in karısı Râîl ile evlendirdi. Râîl, Hz. Yûsuf'un yanına girdiği zaman : Bu, senin istemiş olduğundan daha hayırlı değil mi? demişti. Anlattıklarına göre Râîl şöyle demiştir : Ey doğru sözlü, beni ayıplama, gördüğün gibi ben güzel, mal, mülk ve dünya nimetleri içinde bir kadın idim. Arkadaşım (kocam) kadınlara varmazdı. Benim gördüğüm kadarıyla sen de Allah'ın seni yarattığı üzere güzel bir görünüşe sahipsin. Yine anlattıklarına göre; Hz. Yûsuf, onu bakire olarak bulmuş, onunla münâsebetinden kadın kendisine Efrâhîm İbn Yûsuf ve Mîşâ İbn Yûsuf isminde iki erkek çocuk doğurmuş. Efrâhîm'in de Yûşa' İbn Nûn'un babası olan Nûn adındaki çocuğu, bir de Eyyüb (a.s.) un karısı olan Rahmet olmuş.
Fudayl İbn İyâz der ki: Azîz'in karısı yolun ortasında durmuş ve nihayet Yûsuf oradan geçince şöyle demiş : Allah'a itaati sebebiyle köleleri krallar, Allah'a isyanları sebebiyle kralları da köleler yapan Allah'a hamdolsun.[27]

58 — Yûsuf'un kardeşleri gelip yanma girdiler. Onları tanıdı, ama onlar kendisini tanımıyorlardı.
59 — Onların yüklerini hazırlatınca dedi ki : Bana baba bir kardeşinizi getirin. Görmüyor musunuz ki ben, ölçüyü tam ölçüyorum ve ben konukseverlerin en iyisi-yim.
60 — Eğer onu bana getirmezseniz; benden bir ölçek dahi alamazsınız ve bir daha bana yaklaşmayın.
61 — Dediler ki : Onu babasından istemeye çalışırız ve herhalde bunu yaparız,
62 — Yûsuf uşaklarına dedi ki: Karşılık olarak getirdiklerini de yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine dönünce bunu anlarlar da geri dönerler.

Yûsuf'un Kardeşleri Geliyor

Süddî, Muhammed İbn İshâk ve bunların dışındaki müfessirlerin anlattığına göre; Yûsuf'un kardeşlerini Mısır ülkesine getiren sebep şudur : Hz.
Yûsuf (a.s.) Mısır'da vezîr olup yedi bolluk senesi geçtikten sonra kıtlık seneleri onların peşinden gelmiş ve kuraklık bütün Mısır ülkesini kaplayarak Hz. Ya'kûb (a.s.) ve çocuklarının da bulunduğu Ken'ân ülkesine ulaşmıştı. îşte o zaman Hz. Yûsuf, insanların mahsûllerini ihtiyatla sarfetmiş, onların mahsûllerini güzel bir

şekilde toplamış, bundan büyük bir meblâğ, müteaddit çok büyük depolar meydana gelmişti. Diğer ülkelerden insanlar, kendilerine ve ailelerine yiyecek almak üzere gelmişlerdi. Hz. Yûsuf, her bir kişiye senede bir deve yükünden fazla vermiyor imiş. Bizzat Hz. Yûsuf (a.s.) kendi karnını doyurmaz, o, kral ve orduları gündüzün ortasında bir defa yemek yer imişler. Tâ ki insanlar, ellerinde bulunanla yedi sene süresince ye-tinsînler diye. Bu, Allah'ın Mısır ahâlîsine bir rahmetidir.
Müfessirlerden bazılarının anlatmış olduğu; Hz. Yûsuf birinci sene zahireyi onlara mallan karşılığında, ikinci sene eşyaları karşılığında, üçüncü ve dördüncü sene de bu şekilde satmış, nihayet onların ellerinde olan her şeye sahip olduktan sonra kendileri ve çocukları mukabili onlara zahire satmış. Daha sonra onları âzâd edip, bütün mallarını kendilerine geri vermiş, şeklindeki ifâdelerin sıhhatim en iyi Allah bilir. Bunlar doğrulanmayıp yalanlanmayan İsrâiliyyât cinsin-dendir.
Burada anlatılanlardan maksad şudur : Yiyecek için gelenler içinde babalarının bu husustaki emrine uyarak gelen Yûsuf'un kardeşleri de vardı. Onlara Mısır Azîz'inin insanlara, bedeli mukabilinde yiyecek verdiği haberi ulaşmıştı. Onlar, karşılığında yiyecek almak üzere satılacak mallarını da yanlarına almışlar, on kişi olarak binitlerine binip yola çıkmışlar, Ya'kûb (a.s.), Hz. Yûsuf (a.s.) un kardeşi Bünyâ-mîn'i yanma alıkoymuş. O, Yûsuf'tan sonra çocuklarının en sevgilisi imiş. Yûsuf azameti ile otururken onun yanma girdiklerinde onlara bakar bakmaz tanımış, onlar ise Yûsuf'u tanımamışlar. Zîrâ o, daha küçük bir çocukken ondan ayrılmışlar, onu kervana satmışlardı. Kervanın onu nereye götürdüğünü bilmiyorlardı. Onun nelere sâhib olduğunu da hissetmemişlerdi, bilmiyorlardı. Bu sebepledir ki onu ta-nımamışlar. Hz. Yûsuf ise, onları tanımıştır. Süddî ve başkaları şöyle anlatırlar : Hz. Yûsuf, onlara hitâb etmeye başlamış ve onları hoş karşılamayan bir tavırla kendilerine : Sizi ülkemize getiren nedir? diye sormuş. Onlar : Ey Azîz, muhakkak biz yiyecek için geldik, demişler. Hz. Yûsuf : Belki de siz casussunuz, demiş. Onlar : Allah korusun, demişler. Neredensiniz? diye sormuş, onlar : Ken'ân ülkesinden, babamız Ya'kûb Allah'ın peygamberidir, demişler. Hz. Yûsuf : Onun sizden başka evlâdı var mı? diye sormuş, onlar : On iki kardeş idik. En küçüğümüz gitti ve çölde helak oldu. Babasına bizim en sevimlimiz idi. Onun kardeşi kaldı ve babası da onunla teselli bulmak üzere yanında alıkoydu, demişler. Hz. Yûsuf, onların müsâfir edilmelerini ve kendilerine ikramda bulunulmasını emretmiş.
Onların ölçeklerini tâm olarak ölçüp yüklerini yükleyip hazırlatınca onlara dedi ki: Sizin anlattıklarınızda doğru olduğunuzu foilebil-mem için bahsetmiş olduğunuz kardeşinizi bana getirin. «Görmüyor musunuz ki ben, ölçüyü tâm ölçüyorum ve ben konukseverlerin en iyi-siyim.» Böylece onları dönmeye teşvik etmiş, sonra da korkutarak şöyle demiş : «Eğer onu bana getirmezseniz; benden bir ölçek dahi ala-mazsınız ve bir daha bana yaklaşmayın.» Eğer ikinci kere yanınızda onu da getirmezseniz; sizin için benim yanımda bir daha yiyecek yok. «Ve bir daha bana yaklaşmayın. Onlar da demişler ki: Onu babasından istemeye çalışırız.» Bizim söylemiş olduğumuz hususlarda doğruluğumuzu bilmen için onu sana gelmesini sağlamak üzere mümkün olan her şeyi yapar ve sarfetmedik gücümüzü bırakmayız. Süddî der ki: Onu (Bünyâmîn'i) beraberlerinde getirinceye kadar onlardan rehinler almış. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ Hz. Yûsuf, onlara iyilikte ve ihsanda bulunup

onlara çok ilgi göstermiştir. Bunun sebebi de, onların dönmesini çok istediğindendir.
Yûsuf uşaklarına dedi ki: Karşılığında yiyecek almak üzere getirmiş oldukları eşyalarını da yüklerinin içinde onların anlayamayacağı bir yere koyun. Olur ki ailelerine dönünce bunu anlarlar da onu geri getirirler.
Söylendiğine göre; Hz. Yûsuf (a.s.), yiyecek almak için dönecekleri bir başka eşyalarının olmamasından korkmuştur. Yine söylendiğine göre Hz. Yûsuf, yiyecek karşılığında babası ve kardeşlerinden bir bedel almaktan sakınmıştır. Bir başka anlatılışa göre ise; onu eşyaları içinde bulduklarında, almış oldukları eşyanın bedelini sahibine geri götürmedikçe rahat edemeyerek onların geri dönmelerini istemiştir. Zîrâ onların böyle yapacaklarını bilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.[28]

63 — Babalarına döndüklerinde dediler ki : Ey babamız; artık bize zahire verilmeyecek. Kardeşimizi bizimle beraber gönder de zahiremizi alalım. Biz herhalde onu koruruz.
64 — Dedi ki : Daha önce kardeşinizi size ne kadar inandıysam, bunu da ancak o kadar inanırım. Ama Allah, koruyucuların en hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.

Allah Teâlâ, onların babalarına döndüklerinde : «Ey babamız, artık bize zahire verilmeyecek.» dediklerini ve bununla bundan sonra şayet onlarla birlikte kardeşleri Bünyâmîn'i göndermeyecek olursa zahire verilmeyeceğini kaydetmişlerdir. Ona «Onu bizimle beraber gönder
ki bize zahire verilsin.» demişlerdir. Bazıları kelimesini, başında ye harfi ile okumuşlardır ki; buna göre anlam : Kardeşimizi bizimle beraber gönder de, o (Azız) bize zahire versin, şeklindedir. «Biz herhalde onu koruruz.» Onun için korkma. Muhakkak ki o, sana geri dönecek, demişlerdi. Nitekim onlar Yûsuf hakkında da : «Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.» (Yûsuf, 12) demişlerdi. Bunun içindir ki onlara : «Daha önce karde-şinizi size ne kadar inandıysam, bunu da ancak o kadar inanırım.» Sanki ona daha önce kardeşine yaptığınızdan başkasını mı yapacaksınız? Onu benden kaybettiniz ve onunla benim arama girmediniz mi? Ama Allah koruyucuların en hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir. O, yaşlılığım ve oğluma olan sevgim sebebiyle elbette bana merhamet edecektir. Allah'tan onu bana geri döndürmesini, onunla işlerimi toparlamasını umarım. Muhakkak ki O, merhametlilerin en merhametlisidir, demiştir.[29]

65 — Yüklerini açtıkları vakit, karşılık olarak götürdüklerinin kendilerine iade edilmiş olduğunu gördüler.
Dediler ki : Ey babamız, daha ne isteriz, işte mallarımız da bize geri verilmiş, onunla ailemize yine zahire getiririz Kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü zahire artırırız. Esasen bu, az bir ölçektir.
66 — Dedi ki : Etrafınız kuşatılmadıkça muhakkak bana getireceğinize dâir Allah'a karşı sağlam bir söz vermezseniz, onu sizinle asla göndermem. Artık onlar söz ve-rince : Allah söylediklerinize Vekîl'dir, dedi.

Allah Teâlâ buyurur ki: Yûsuf'un kardeşleri, eşyaları açtıklarında karşılık olarak götürdükleri mallarının kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Yûsuf uşaklarına onu kendilerinin yükleri içine koymasını emretmişti. Onu eşyaları içinde buldukları zaman : Ey babamız, daha ne isteriz? «İşte mallarımız da bize geri verilmiş.» dediler. Katâde de der ki: Daha bundan başka ne isteriz? Bize tâm olarak verildiği halde, karşılık olarak götürdüğümüz eşyamız da bize geri verilmiş. Şayet kardeşimizi bizimle beraber gönderirsen; onunla ailemize yine zahire getiririz. «Kardeşimizi koruruz. Ve bir deve yükü zahire artırırız.» Hz. Yûsuf (a.s.) her bir kimseye bir deve yükü (yiyecek) veriyordu. Mücâhid der ki: Bir merkeb yükü. Diğer dillerde deve ismi bazan merkebe de verilir. Bu, onun söylediği gibidir. «Esasen bu, az bir ölçektir.» Bu; sözün tamamlanması ve güzelleştirilmesi kabîlinden-dir. Mânâ şöyle oluyor: Kardeşlerinin alması mukabilinde bu zâten azdır ve ona denk de değildir.
Dedi ki: Etrafınız kuşatılıp hepiniz mağlûb olup onu kurtarmaya gücünüz yetmez halde olmadıkça muhakkak bana getireceğinize dâir Allah'a karşı sağlam bir söz verip yemîn etmezseniz, onu sizinle asla göndermem. «Artık onlar söz verince» ve bunu onlara karşı te'-kîd edince : «Allah söylediklerinize Vekîl'dir.» dedi. İbn İshâk der ki: Hz. Ya'kûb böyle yapmıştır. Zîrâ mutlak ihtiyâçları olan yiyecek için onları göndermekten başka çâre bulamamış ve Bünyâmîn'i onlarla birlikte göndermiştir.[30]

67 — Ve dedi ki : Oğullarım, hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber, Allah katında size bir faydam olmaz. Hüküm ancak Allah'-ındır. Ben, O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler.
68 — Babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiler. Bu, Allah katında onlara bir fayda sağlamazdı. Ancak Ya'kûb içindeki dileği meydana çıkarmış oldu. O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi, ama insanların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Ya'kûb (a.s.), çocuklarını kardeşleri Bünyâmîn ile birlikte Mısır'a doğru yola çıkarmak için hazırladığı zaman onlara hepsinin bir kapıdan girmemelerini, ayrı ayrı değişik kapılardan girmelerini emretmiştir. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Süddî'nin de söyledikleri gibi onlara göz değmesinden korkmuştur. Gerçekten de onlar, son derecede güzellik sahibi idiler. Onlara insanların nazarlarının değmesinden korkmuştur. Muhakkak ki göz (nazar) gerçektir ve atlıyı kısrağından aşağı düşürür. İbn Ebu Hâtim'in İbrâhîm en-Nehaî'den rivayetinde o, «Hepiniz ayrı ayrı kapılardan girin.» âyeti hakkında der ki: Hz. Ya'kûb onun (Hz. Yûsuf'un) kardeşlerini kapılardan birinde karşılayacak ğını bilmiştir.
«Bununla beraber, Allah katında size bir faydam olmaz.» Bu sakınma, Allah'ın kader ve kazasını elbette geri çevirmez. Zîrâ Allah Teâlâ bir şey murâd ettiği zaman, O'na muhalefet ile karşı gelinmez. «Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler. Babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiler. Bu, Allah katında onlara bir fayda

sağlamazdı. Ancak Ya'kûb, içindeki dileği meydana çıkarmış oldu.» Ki, o da onlara nazar değmesinin önüne geçmektir. «O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi.» Katâde ve Sevrî : İlmi ile amel ederdi, demişler, İbn Cerîr de : Biz ona öğrettiğimiz için" ilim sahibiydi, demiştir. «Ama insanların çoğu bilmezler.»[31]

İzahı

69 — Yûsuf'un yanma girince o, kardeşini yanına aldı ve: Ben senin kardeşinim, onların yapmış olduklarına artık üzülme, dedi.

Yûsuf Kardeşini Yanına Alıyor

Allah Teâlâ haber verir ki Hz. Yûsuf'un kardeşleri, yanlarında onun kardeşi Bünyâmîn olduğu halde Yûsuf'a geldiklerinde, onları şerefle kabul etmiş ve onları müsâfir ederek onlara lütuf ve ihsanlarda bulunmuş, kardeşi ile yalnız kalarak durumunu, başından geçenleri ona anlatmış, kendisinin kardeşi olduğunu bildirmiş, ona : «Onların yapmış olduklarına üzülme.» diyerek bunu onlardan gizlemesini, kardeşi olduğuna dâir verdiği bilgiye onları muttali' etmemesini emretmiş ve sonra da onu izzet, ikram, ta'zîm içinde yanında bırakmak üzere bir hile kuracağı hususunda onunla anlaşmıştı.[32]

70 — Onların yüklerini yüklettiğinde su kabını öz kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra bir münâdî.- Ey kafile; siz gerçekten hırsızlarsınız, diye bağırdı.
71 — Onlara döndüler ve: Ne kaybettiniz? dediler.
72 — Dediler ki: Hükümdarın su kabını kaybettik, onu getirene de bir deve yükü var. Ben de buna kefilim.

Hz. Yûsuf, onların yüklerini hazırlatıp develerine yiyecek yüklettiğinde, uşaklarından birine su kabını da (yüklerin içine) koymasını emretti. Âlimlerden çoğunun görüşüne göre; bu, gümüşten bir kab-dır. Bunun altından olduğu da söylenmiştir. —Ki bu görüş, İbn Zeyd'-indir— ondan su içer ve o zamanda yiyecek son derece kıt olduğundan insanlar için yiyeceği onunla ölçerdi. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhit!, Katâde, Dahhâk ve Abdurahmân İ'bn Zeyd'indir. Şu'be'nin Ebu Bişr'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Bu, kralın su kabı olup, gümüştendi ve ondan su içerlerdi. Bir kile (veya Sâ) gibi idi. Câhiliye devrinde Ab-bâs'da onun bir benzeri vardı. Hiç kimsenin hissetmeyeceği bir şekilde onu Bünyâmîn'in eşyası içine koydu. Sonra aralarından bir münâ-dî şöyle bağırdı: «Ey kafile, siz gerçekten hırsızlarsınız.» Münâdîye döndüler ve : Ne kaybettiniz? dediler. «Dediler ki: Hükümdarın (ölçmede kullandığı) su kabını kaybettik, onu getirene bir deve yükü var.» Bu, bir ücret kabîlindendir. «Ben de buna kefilim.» Bu sözler, bir çeşit kefalet ve garantidir.[33]

73 — Dediler ki: Allah'a yemin ederiz, siz de öğrendiniz ki biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik ve biz hırsızlardan değiliz.

74 — Eğer yalancılar iseniz; bunun cezası nedir? dediler.
75 — Dediler ki: Bunun cezası, yükünde bulunan kimsenin kendisidir. îşte o kimse bunun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız.
76 — Bunun üzerine kardeşinin kablarmdan evvel onlarınkini
aramaya başladı. Sonra onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte Biz, Yûsuf için böyle bir tedbîr kullandık. Yoksa o hükümdarın dinine göre kardeşini tutabilecek değildi. Meğer ki Allah dileye. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır.

O uşaklar, Yûsuf'un kardeşlerini Hırsızlıkla itham ettiklerinde; Yûsuf'un kardeşleri onlara şöyle dediler : «Allah'a yemîn ederiz, siz de öğrendiniz ki biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik ve biz hırsızlardan değiliz.» Bizi tanıdığınızdan bu yana bildiniz ve anladınız ki; —zîrâ onlarda güzel bir ahlâk müşahede etmişlerdi— biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik. Ve biz hırsızlar değiliz. Bizim seciyyelerimiz, bu sıfata müsâid seciyyeler değildir. Uşaklar onlara dedi ki: Eğer yalancılar iseniz; su kabını alanı sizin içinizde bulursak ve hırsız sizin içinizde ise onun cezası nedir? «Dediler ki: Bunun cezası, yükünde bulunan kimsenin kendisidir. İşte o kimse bunun cezasıdır. Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız.» Hz. İbrahim'in şeriatı böyle idi. Hırsız, kendisinden hırsızlık yapılan kimseye verilirdi. Yûsuf da zâten bunu istiyordu. Bunun için aramaya kardeşinin kabından önce onların kablarmdan başladı. Durumu gizlemek için, önce onları araştırdı. Sonra onu kardeşinin kabından çıkardı. Kardeşini onların itirafları ve kendilerini ilzam etmeleri hiikmü- ile onlardan aldı. Böylece onlan, inandıkları ile bağlamış oldu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte Biz, Yûsuf için böyle bir tedbîr kullandık.» buyurur ki; bu hik met ve beklenen faydadan dolayı Allah'ın sevip hoşnûd olduğu arzu lanan, sevilen bir hiledir. «Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini tutabilecek değildi.» Dahhâk ve başkalarının söylediğine göre; Mısır kralının hükmüne binâen onu (kardeşini) alma hakkı yoktu. Ancak Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'un kardeşini, kardeşlerinin ilzam etmeleri ile alıkoymasını takdir buyurmuştur. Hz. Yûsuf, onların şeriatlarında böyle olduğunu biliyordu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onu : «Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.» şeklinde övmüştür. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir...» (Mücâdile, 11). «Ve her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır.» Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ'ya varıncaya kadar hiç bir âlim yoktur ki, onun üzerinde bir âlim olmasın. Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : İbn Abbâs'ın yanında idim. Garib, şaşırtıcı bir söz söyledi. Bir adam hayretle : Allah'a hamdolsun, her bir bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır, dedi. İbn Abbâs : Ne kötü söyledin, Allah en iyi bilendir ve O, her bilenin üzerindedir, dedi. Semmâk'ın îkrime'den onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Ve her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Şu şundan, bu ötekinden daha bilgilidir. Allah ise her bilenin üstündedir. İkrime de böyle söylemiştir : Katâde der ki : İlim Alfah'ta nihayet buluncaya kadar her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır. O'ndan başlanmış, âlimler ilmi öğrenmişler ve

(ilim) O'na dönecektir. Bu âyet, Abdullah (İbn Mes'ûd) un kırâetin-de : Her bilenin üstünde en iyi bilen vardır, şeklindedir.[34]

77 — Dediler ki: O çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı. Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı. Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir, dedi.

Hz. Yûsuf'un kardeşleri, su kabının Bünyâmin'in eşyası içinden çıkarıldığını gördükleri zaman: «O çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı.» diyerek kendilerinin ona benzemekten beri olduklarını Azîz'e ifâde ettiler ve Hz. Yûsuf (a,s.) u kasdederek, bunun yaptığı gibi daha önce onun bir kardeşinin de böyle yaptığım anlattılar. Katâde'den rivayetle Saîd İbn Cübeyr der ki: Hz. Yûsuf anne tarafından dedesinin bir putunu çalmış ve onu kırmıştı.
Muhammed İbn îshâk'ın Abdullah İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Bana ulaştığına göre Hz. Yûsuf'un başına gelen ilk belâ şöyledir : Onun, îshâk'm kızı olan bir halası vardı ve İshâk evlâdının en büyüğü idi. Onların aralarında, büyüklerine mîrâs olarak bırakılan İshâk'ın kuşağı ona ulaşmıştı. Onu korumayı üzerine alan kim ise, onun için bir mal olur, bu hususta .münâkaşa edilmez ve onun hakkında dilediğini yapardı. Ya'kûb'un Yûsuf adlı çocuğu doğduğu zaman Yûsuf'un halası onu almış ve büyütmeye başlamıştı. Çocuk, sanki ondan olmuş gibi ona ısınmış ve onun Yûsuf'u sevdiği kadar hiç kimse hiç bir şeyi sevmemişti. Yûsuf on yaşlarına gelince; Ya'kûb'un gönlüne Yûsuf'un sevgisi düşmüş vp kadına gelerek : Ey kızkardeşciğim, Yûsuf'u bana teslim et. Allah'a yemin olsun ki; benden bir an bile ayrı olmasına dayanamıyorum, demişti. Kadın : Allah'a yemîn olsun ki; ben onu terkedecek değilim, deyip : Onu benim yanımda birkaç gün bırak, ona bakayım, ona doyayım, olur ki bu beni teselli eder, avutur. Veya benzeri bir söz ekledi. Hz. Ya'kûb onun yanından çıktığında, İshâk'ın kuşağına yönelip onu aldı ve elbisesinin altından Yûsuf'un beline doladı. Sonra: İshâk (a.s.) in kuşağı kayboldu. Kimin aldığını, kimin ele geçirdiğini araştırınız, dedi. Arandı, sonra : Ey ev halkı, üstlerinizi çıkarınız, dedi, onlar üstlerini çıkardılar ve kuşağı Yûsuf'ta buldular. Kadın : Allah'a yemin olsun ki; o benim malımdır, onun hakkında dilediğimi yaparım, dedi. Ya'kûb ona geldiği zaman durumu haber verdi de, Hz. Ya'-kûb kendisine : İşte sen, işte o. Şayet bunu yapmışsa o (Yûsuf) senin malındır, bundan başkasına gücüm yetmez, dedi. Kadın, Yûsuf'u alıkoydu ve kadın ölünceye kadar Ya'kûb Yûsuf'u alamadı. Mücâhid der ki: İşte Hz. Yûsuf kardeşini alıkoyduğu zaman kardeşlerinin : «O çal-mışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı.» demeleri budur.
Allah Teâlâ : «Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı.» kav-liyle bundan sonraki «Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir.» kısmını kasdetmiştir. Hz. Yûsuf'un bu sözü ızmâr Kable'z-zikir kabilinden olup gerek Kur'an'da, gerek hadîste, gerekse nesir ve şiir olarak arap dilinde pek çoktur.(...)
Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı.» âyeti hakkında şöyle der : Yûsuf «Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir.» sözünü içinde gizledi.[35]

78 — Dediler ki : Ey Azîz, gerçekten bunun ihtiyar bir babası var, onun yerine bizden birini al. Doğrusu biz seni ihsan edenlerden görüyoruz.
79 — Dedi ki : Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız. Çünkü biz o zaman zâlimlerden oluruz.

Bünyâmîn'in yakalanarak Yûsuf'un kardeşlerinin itirafı gereğince onun yanında bırakılması kesinleşince; onlar, Hz. Yûsuf'u yumuşatmaya ve merhamete getirmeye çalıştılar ve dediler ki: «Ey Azîz, gerçekten bunun ihtiyar bir babası var.» Onu çok sever ve kaybetmiş olduğu çocuğunun yerine onunla teselli bulur. Onun yerine, senin yanında ondan bir bedel olmak üzere bizden birisini al. «Doğrusu biz seni ihsan edenlerden, (adaletli ve hayn kabul edenlerden) görüyoruz.» Dedi ki: Sizin sözleriniz ve itirafınızdan sonra eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız. Çünkü biz, suçlunun yerine bir suçsuzu alıkorsak «o zaman zâlimlerden oluruz.»[36]

80 — Ondan ümitlerini kesince, fısıldaşarak bir yana çekildiler. Büyükleri dedi ki : Bilmiyor musunuz ki, babanız sizden Allah adına bir söz almıştı, daha önce de Yû-suf hakkında bir kusur işlemiştiniz. Babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda hükmedinceye kadar, ben buradan asla ayrılmam. O, hükmedenlerin en hayırlısı-dır.
81 — Siz babanıza dönün de deyin ki : Ey babamız; doğrusu oğlun hırsızlık etti. Ve biz bildiğimizden başka bir şey görmedik. Hem biz gaybın bekçileri de değildik.
82 — Bulunduğumuz kasabanın halkına, aralarında geldiğimiz kervana da sor. Biz gerçekten sâdıklarız.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Yûsuf'un kardeşleri, babalarına geri getireceklerine dâir söz yerdikleri ve ahidde bulundukları kardeşleri Bünyâmîn'i kurtarmaktan ümidlerini kesip bu onlar için mümkün olmayınca aralarında fısıldaşarak insanlardan ayrılıp bir kenara çekildiler. Büyükleri olan Rûbîl —'Bunun, Yûsuf'un kardeşleri onu öldürmeye kalkıştıklarında kuyuya atılma fikrini ortaya atan Yahûzâ olduğu da söylenir— onlara dedi ki: Bilmiyor musunuz ki babanız onu kendisine geri götüreceğinize dâir sizden Allah adına bir söz almıştı. Daha önce ondan Yûsuf'u kaybetmiş olmanız sebebiyle bunun (Bün-yâmîn'in geri götürülmesinin) sizin için nasıl imkânsız olduğunu görüyorsunuz. Babam benden hoşnûd olarak dönmeme izin verinceye veya Allah hakkımda kılıçla hükmedene, yahut da kardeşimi geri alma imkânını bana verinceye kadar ben bu ülkeden asla ayrılmam. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır .
Sonra onlara olayların ne şekilde olduğunu; babaları katında kendileri için bir özür olması ve ona suçsuz olduklarını anlatabilmeleri için haber vermelerini emretti. «Hem biz gaybın bekçileri de değildik.)» âyeti hakkında İkrime ve Katâde derler ki: Biz, oğlunun hırsızlık yapacağını bilmiyorduk. Abdurrahmân İbn Zeyd Eşlem de der ki : Onun gizlice bir şey çalacağını bilmedik. Bize ancak hırsızın cezası sorulmuştu.

Bulunduğumuz kasabanın halkına —bu kasabadan maksadın Mısır olduğu söylenmiştir. Katâde bir başkasının da söylendiğini ifâde eder. —aralarında geldiğimiz kervana da bizim doğruluğumuzu, emin olduğumuzu ve onu nasıl muhafaza edip koruduğumuzu sor. Biz, onun hırsızlık yaptığı ve hırsızlığı sebebiyle onu yakaladıklarına dâir sözümüzde gerçekten sâdıklarız.[37]

83 — Ya'kûb dedi ki : Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir. Umulur ki Allah, onların hepsim birden bana getirecektir. Muhakkak ki Alîm, Hakîm O'dur O.
84 — Ve onlardan yüz çevirdi de : Vah, yazık oldu Yûsuf'a, dedi ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu.
85 — Dediler ki : Vallahi sen, hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya kederinden bitkin düşeceksin veya helake uğrayanlardan olacaksın.
86 — Dedi ki : Ben üzüntümü ve kederimi yalnız Allah'a açarım. Ve ben, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum.

Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'un sahte kana bulanmış gömleğini getirdikleri zaman, onlara söylediği gibi yine onlara : «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» demiştir. Muhammed İbn İshâk der ki: Onlar, Hz. Ya'kûb'a gelip de olanları haber verdiklerinde; onları itham etmiş ve Yûsuf'a yaptıklarının aynını Bünyâmîn'e de yaptıklarını sanarak : «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» demiştir. Bazı kimseler derler ki: Onların bu yaptıkları ilk işlerinin üzerine gelince; birincinin hükmü, bu ikinci olaya çekildi de onun : «Hayır, nefsleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» sözü sahîh olmuştur.
Sonra Hz. Ya'kûb üç evlâdını kendisine geri döndürmesi için Allah'a yalvarır. Bunlar; Hz. Yûsuf ile kardeşi Bünyâmîn ve babası kendisinden hoşnûd olup dönmesini emretmesi veya kardeşini gizlice geri alması şeklinde Allah'ın kendisi hakkındaki emrini bekleyerek Mısır diyarında kalan Rûbîl'dir. Hz. Ya'kûb şöyle demiştir : «Umulur ki Allah, onların hepsini birden bana getirecektir. Muhakkak ki (benim durumumu en iyi bilen) Alîm'dir, (işlerinde, kaza ve kaderinde) Ha-kîm'dir O.»
Oğullarından yüzçevirdi de Yûsuf'un ilk, eski üzüntüsünü hatırlayarak : «Vah yazık oldu Yûsuf'a.» dedi. İki oğlunun (Bünyâmîn ile Rûbü'in) üzüntüsü, onun küllenniış olan üzüntüsünü yeniledi. Ab-dürrezzâk der ki : Bize Sevrî'nin... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : İstircâ —bir musibete dûçâr kalındığında İn-nâ Lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demek— bu ümmetin dışında hiç kimseye verilmemiştir. Hz. Ya'kûb (a.s.) un; «Vah, yazık oldu Yûsuf'a.» dediğini duymaz mısınız? Böyle dedi ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu. Susuyor ve durumunu bir mahlûka şikâyet etmiyordu. Katâde ve başkaları da böyle söylemiştir. Dahhâk, «Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu.» kısmını; hüzünlü idi, şeklinde açıklar.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ahnef İbn Kays'dan rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dâvûd (a.s.); Ey Rabbım, İsrâiloğulları sana İbrahim, İshâk ve Ya'kûb ile (bunların isimleriyle) dilekte bulunuyorlar. Beni de

dördüncü kıl, dedi de; Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: Ey Dâvûd, muhakkak ki İbrahim, Benim sebebimle ateşe atıldı da sabretti. Bu musibet senin başına gelmedi. Muhakkak ki İshâk, Benim sebebimle kanını verdi. (Kurbân edilmeye razı oldu.) da sabretti. Bu musibet de senin basma gelmedi. Ya'-kûb'un sevgili (çocuğunu) ondan aldım da nihayet üzüntüden gözleri ağardı. Ve sabretti. Bu musibet de sana gelmedi. Bu hadîs, mürsel olup aynı zamanda münkerdir. Doğru olan ise, kurbân edilenin Hz. İs-mâîl olduğudur. Hadîsin râvîlerinden Alî İbn Zeyd İbn Cüd'ân'm birçok münker ve garîb hadîsleri vardır. En doğrusunu Allah bilir. Bu hususta doğruya en yakın olanı; bunu Kâ'b, Vehb ve benzerleri gibi Ahnef İbn Kays — Allah ona rahmet eylesin— in İsrâiloğullarından hikâye etmiş, olmasıdır. En doğrusunu Allah bilir. İsrâilliyyâtı anlatanlar nakleder ki; Hz. Yûsuf; hırsızlık sebebiyle kardeşini hapsettiği zaman Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'a onu geri göndermesi için bir mektup yazmış ve kendilerinin musibetlere dûçâr kalmış bir aile olduğunu hatırlatmıştı. Bu cümleden olarak Hz. İbrâhîm ateş, Hz. İshâk boğazlanma, Hz. Ya'kûb ise oğlunun ayrılığı musibetine düşmüştü. İsrâiliyyâtı anlatanlar, bunu uzun bir hadîste zikrederler ki sıhhatli değildir ve en doğrusunu Allah bilir. İşte o zaman Hz. Ya'kûb'un oğulları ona acımışlar ve ona olan şefkat ve merhametlerinden kendisine şöyle demişler : «Vallahi sen hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun.» Onu anmayı hiç bırakmıyorsun. Sonunda ya kederinden bitkin düşeceksin, veya helâka uğrayanlardan olacaksın. Eğer senin bu durumun devam ederse; biz senin helak ve telef olacağından korkarız. Onların söylediklerine bir cevab olarak Hz. Ya'kûb dedi ki: «Ben, üzüntümü ve kederimi yalnız Allah'a açarım. Ve ben, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum. (O'ndan her hayrı umuyorum.)» İbn Abbâs, «Ve ben Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum.» kısmını şöyle açıklar : Ben biliyorum ki Yûsuf'un rü'-yası doğrudur ve muhakkak ki ben ona secde edeceğim.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Arafe'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Peygamber Ya'kûb (a.s.) un bir kardeşliği vardı. Bir gün ona : Gözlerini gideren ve sırtını kamburlaştıran nedir? diye sordu. Hz. Ya'kûb : Gözlerimi gideren Yûsuf'a ağlamamdır. Sırtımı kamburlaştıran ise Bünyâmîn üzerine olan üzüntümdür, diye cevab verdi. Bunun üzerine Cibril (a.s.) ona gelip : Ey Ya'kûb, Allah sana selâm söylüyor ve buyuruyor ki; Beni benden başkasına şikâyet etmekten utanmıyor musun? dedi de Ya'kûb : «Ben üzüntümü ve kederimi ancak Allah'a açarım.» dedi. Cibril (a.s.) : Senin şikâyetini Allah en iyi bilendir, dedi. Bu hadîs de garîb olup aynı zamanda münkerdir.[38]

87 — Ey oğullarım; haydi gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Zî-râ kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.
88 — Onlar yanma vardıklarında dediler ki : Ey Aziz; bizi de ailemizi de darlık bastı, pek değersiz bir malla geldik. Bize yine tam ölçek ver ve tasadduk et. Muhakkak ki Allah, tasadduk edenleri mükâfatlandırır.

Yûsuf'un Kokusu

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb (a.s.) un, çocuklarını Hz. Yûsuf ve kardeşi Bünyâmîn hakkındaki haberleri araştırmak üzere yola çıkmaya çağırdığını haber verir. Ara'ştırma anlamındaki kelimesi hayırda, tecessüs ise şer ve kötülükte kullanılır. Hz. Ya'kûb onları çokça gayret göstermeğe çağırmış, onları müjdelemiş ve Allah'ın rahmetinden ümîd kesmemelerini emretmiştir. İsteyip kasdettiklerin-de Allah'tan ümîd ve emellerini kesmeyecekler; zîrâ Allah'tan ümîdi ancak kâfir olan bir kavim keser.
Allah Teâlâ : «Onlar yanma vardıklarında dediler ki...» buyurur ki, burada sözün takdiri şöyle olacaktır : Gittiler, Mısır ülkesine girdiler ve Yûsuf'un yanma vardılar da şöyle dediler : «Ey Azız, bizi de, ailemizi de darlık bastı.» Bununla kıtlık, kuraklık ve yiyecek azlığını kasdediyorlar. «Pek değersiz bir malla geldik.» Bizim, karşılığında yiyecek almak üzere yanımızda bulunan yiyecek ücreti az bir ücrettir. Bu açıklamayı Hasan, Mücâhid ve bir çokları yapmıştır. İbn Abbâs der ki: Harar çuvalı, ip gibi geçersiz kötü şeylerdi. Yine İbn Abbâs'-tan gelen rivayetlerden birinde : Ancak noksanı ile geçerli olan bozuk dirhemler, denilmiştir. Katâde ve Süddî de böyle söylemiştir. Saîd İbn Cübeyr bunların yaramaz, kıymetsiz dirhemler olduğunu söyler. Ebu Salih de; çam ağacı, çitlembik (veya sakız ağacı) meyvesi idi, demiştir. Dahhâk bunların, geçmeyen dirhemler olduğunu söyler. Ebu Salih der ki: Onlar, çitlembik ağacı meyveleri getirmişlerdi. (...)
Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini haber verir : Bu pek değersiz ve az ücret karşılığında bize. daha önce vermiş olduğun kadar yiyecek ver. İbn Mes'ûd burayı : Binitlerimizi yükle ve bize ta-âadduk et, şeklinde okumuştur. İbn Cüreyc der ki: Kardeşimizi geri vermek suretiyle bize tasadduk et. Saîd İbn Cübeyr ve Süd-dî, «Bize tasadduk et.» âyeti hakkında onların şöyle demek istediklerini belirtirler : Bu değersiz mal karşılığı olarak bize tasaddukta bulun ve bunları yeterli kabul et. Süfyân İbn Uyeyne'ye soruldu : Hz. Peygamber (s.a.) den önce peygamberlerden birisine sadaka haram kılındı mı? Şöyle cevapladı: Allah Teâlânm : «Bize yine tâm ölçek ver ve tasadduk et. Muhakkak ki Allah tasadduk edenleri mükâfatlandırır.» kavlini işitmediniz mi? Süfyan İbn Uyeyne'nin bu sözünü İbn Cerîr, Hâris'ten, o da Kâsun'dan rivayet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Hâris'in... Osman îbn Esved'den rivayetine göre; o, Mücâhid'e : Kişinin duasında : Ey Allah'ım, bana tasadduk et, demesi, mekruh olur mu? diye sorulduğunu işitmiş. Mücâhid şöyle cevaplamış : Evet sadaka ancak sevâb bekleyen, isteyen içindir.[39]

89 — Siz, câhiller iken Yûsuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz? dedi.
90 — Dediler ki : Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun? O da dedi ki : Ben, Yûsuf'um, bu da kardeşim. Doğrusu Allah size lütfetti. Çünkü kim sakınır ve sabrederse; muhakkak ki Allah ihsan edenlerin ecrini zayi' etmez.
91 — Dediler ki : Allah'a yemin ederiz, Allah gerçekten seni bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz suçlu idik.
92 — Dedi ki : Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhamet-
lisidir.

Allah Teâlâ burada Hz. Yûsuf (a.s.) tan haber veriyor ki; kardeşleri, başlarına gelen darlık, zorluk, yiyecek azlığı ve genel kıtlığı anlattıklarında, onun içinde bulunduğu hükümranlık, tasarruf ve genişliğin yanında babasının iki çocuğunu kaybetmekten doğan üzüntüsünü hatırlattıklarında; babası ve kardeşlerine karşı acıma, merhamet ve şefkat benliğini kapladı da dayanamayıp ağladı ve kendini onlara tanıttı. Onun tacı alnından kaldırdığı, alnında bir ben bulunduğu söylenir. Dedi ki : «Siz câhiller iken Yûsuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?» Yûsuf'la babasını birbirinden nasıl ayırdınız? İşlediğiniz bu işe sizi ancak bilgisizliğiniz sürüklemiştir. Seleften birisi: Allah'a asî gelen herkes câhildir, bilgisizdir, demiş ve : «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip de tevbe eden ve ıslâh olanlardan yanadır. Bundan sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nahl, 119) âyetini okumuştur. En doğrusunu Allah bilir ama açık olan; Hz. Yûsuf kendisini onlara Allah Teâlâ'nm bu husustaki izni ile tanıtmıştır. Nitekim ilk iki kerede kendisini onlardan bu husustaki Allah Teâlâ'nm vâki' emri üzerine gizlemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Fakat durum sıkışıp iş güçleşince; Allah Teâlâ bu darlığı açmış, ferahlatmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirah, 5). İşte o zaman onlar : «Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?» demişlerdir. Burayı Übeyy İbn Kâ'b (»Ju-^ cJljî) şeklinde, İbn Muhaysın da şeklinde okumuşlardır. Birincisi, meşhur olan kırâettir. Zîrâ soru sîgası büyük görmeye, hayrete delâlet eder. Yani onlar bu duruma şaşırmışlardır. Zîrâ iki veya daha çok sene ona gidip gelmişler ve onu tanımamışlardır. Bununla birlikte o, kendilerini tanımış ve kendini gizlemişti. Bu sebepledir ki onu büyük görme sadedinde olarak : «Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?» demişler. O da şöyle cevap vermiş : Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Doğrusu Allah Teâlâ ayrılıktan ve bir müddet sonra bizi bir araya getirmek suretiyle bize lütfetti. «Çünkü kim sakınır ve sabrederse; muhakkak ki Allah, ihsan edenlerin ecrini zayi' etmez.» Onlar da Hz. Yûsuf'un kendilerine olan yaradılış, tasarruf ve —Yûsuf'un kardeşlerinin peygamber olmadıklarını söyleyenlere göre— peygamberlik yönüyle üstünlüğünü itiraf, ve ona kötülük edip hakkında hatalı davrandıklarını ikrarla dediler ki: «Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok.» Bu günden sonra benim hakkımdaki günâhınızdan bir daha bahsetmeyeceğiz. Buna ilâve olarak Hz. Yûsuf, onların bağışlanmasına dua ederek : «Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhametlisidir.» demiştir. Süddî der ki: Onlar Yûsuf'tan özür dilediler de şöyle dedi: «Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok.» Bir daha sizin günâhınızı size hatırlatmayacağım. İbn İshâk ve Sevrî: «Bugün size başa kakmak ve kınamak yok.» âyetini şöyle açıklarlar : Yaptığınızdan ötürü katımda bugün size başa kakma ve kınama yok. Allah sizi bağışlasın. Yaptığınız şeyleri Allah gizlesin. O, merhametlilerin merhametlisidir.[40]

93 — Şimdi siz, şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün, görmeye başlar. Bütün ailenizi de bana getirin.
94 — Kafile ayrılınca babaları dedi ki : Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.
95 — Dediler ki : Allah'a yemin ederiz, sen hâlâ eski şaşkınlığmdasın.

Hz. Yûsuf der ki: Şimdi siz, şu gömleği götürün de çok ağlamaktan kör olmuş olan babamın yüzüne sürün, görmeye başlar. Ya'kûb oğullarının tamâmını, bütün ailenizi de bana getirin. Kafile Mısır'dan çıkınca babaları olan Hz. Ya'kûb (a.s.), oğullarından yanında kalmış olana dedi ki: «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» Abdürrezzâk der ki: Bize İsrail'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiş : Kafile (kervan Mısır'dan) çıkıp ayrılınca, bir rüzgâr esip Yûsuf'un gömleğinin kokusunu Ya'kûb'a getirdi de : «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» demiş ve onun kokusunu sekiz günlük: yoldan almıştır. Süfyân es-Sevrît Şu'be ve başkaları bunu Ebu Sinan'dan rivâyet etmişlerdir. Hasan ve İbn Cüreyc derler ki: Aralarında seksen fersah vardı. Ayrılmalarından beri ise seksen sene geçmişti.
«Bana bunak demezseniz...» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Katâde ve Saîd İbn Cübeyr: Bana beyinsiz, sefih demezseniz, açıklamasını getirmişlerdir. Yine Mücâhid ile Hasan ise : Bana ihtiyarladın (bunadın) demezseniz, açıklamasını getirirler. Onların, «Sen hâlâ eski şaşkınlığmdasm.» sözleri hakkında İbn Abbâs : Eski hatân üzeresin, demiştir. Katâde der ki: Yani Yûsuf'a olan sevginden sen onu unutmadın ve başka bir şeyle teselli de olmadın, Onlar ne babalarına ve ne de Allah'ın bir peygamberine söylenmemesi gereken ağır bir kelime konuştular. Süddî ve başkaları da böyle söylemiştir.[41]

İzahı

96 — Fakat müjdeci gelip de onu yüzüne sürünce; derhâl gördü ve dedi ki: Ben, size Allah katından sizin bilmeyeceğinizi biliyorum, dememiş miydim?
97 — Dediler ki : Ey babamız; bizim için mağfiret dile, biz gerçekten suçlular idik.
98 — Dedi ki : Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Muhakkak ki O'dur O, Gafur, Rahim.

İbn Abbâs ve Dahhâk âyetteki müjdeciyi; ulak, haberci olarak tefsir etmiştir. Mücâhid ve Süddî, bunun Hz. Ya'kûb'un oğlu Yahûzâ olduğunu söylerler. Süddî der ki: Sahte kana bulanmış gömleği getiren o olduğu için, bu sefer de gömleği bir önceki suçunu bununla gidermek isteyerek getirmiş ve babasının yüzüne sürmüş, böylece o da derhal görmüştür. İşte o zaman Hz. Ya'kûb oğullarına dedi ki: «Ben, size Allah katında sizin bilmeyeceğinizi biliyorum, dememiş miydim?» Ben biliyordum ki Allah onu bana geri dönderecek. Ve ben size : «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» demiştim. İşte o zaman, babalarına karşı yumuşak davranarak (ya da onu yumuşatmaya çalışarak) babalarına dediler ki: «Ey babamız; bizim için mağfiret dile, biz gerçekten suçlular idik. Dedi ki: Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Muhakkak ki O'dur, O Gafur, Rahîm.» Kim ona tevbe ederse; onun tevbesini kabul buyurur. İbn Mes'ûd, İbrahim et-Teymî, Amr İbn Kays, İbn Cüreyc ve başkaları; onlara mağfiret dilemeyi, seher vaktine ertelediğini söylerler. İbn Ce-rîr der ki: Bana Ebu Sâib'in... Muhârib İbn Disâr'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Hz. Ömer (r.a.) mescide gelmiş ve birisinin : Ey Allah'ım, beni davet ettin, icabet ettim. Bana emrettin, itaat ettim. İşte şu seher vakti, beni bağışla, dediğini duymuştu. Sesi işitti de bir de ne

görsün; ses, Abdullah îbn Mes'ûd'un evinden geliyor. Bunu Abdullah'a sorduğunda o, şöyle dedi: Muhakkak ki Hz. Ya'kûb, «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» sözü ile oğullarına duayı seher vaktine ertelemişti. Bunun cum'a gecesi olduğuna dâir hadîs vârid olmuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... İbn Abbâs'tan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre; «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» âyeti hakkında şöyle buyurur: Cum'a gecesi gelinceye kadar. O, kardeşim Ya'kûb'un oğullarına olan sözüdür. Hadîs bu kanaldan rivayetinde garîb olup, merfû' oluşu şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir.[42]

99 — Onlar Yûsuf'un yanma girdiklerinde; o anasını, babasını bağrına bastı ve : Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi.
100 — Ana - babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsi onun için secdeye kapandılar. Dedi ki : Babacığım; işte bu; vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu, Rabbım onu gerçekleştirdi ve bana ihsan etti de, şeytân benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindandan çıkardı ve sizi çölden getirdi. Muhakkak ki Rabbım, dilediğine lutufkârdır. Muhakkak ki O'-dur O, Hakîm, Alîm.

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb (a.s.) un Mısır ülkesine, Hz. Yûsuf (a.s.) un yanma gelişini haber verir. Hz. Yûsuf kardeşlerine, ailelerinin bütününü yanına getirmelerini söylediğinde; onlar, sonuncularına varıncaya kadar yüklenip Ken'ân ülkesinden göçmüş ve Mısır ülkesine doğru yola çıkmışlardı. Hz. Yûsuf onların yaklaştıklarını haber alınca; onları karşılamaya çıkmış ve kral, emirlerine, ileri gelenlerine Hz. Yûsuf'la beraber Allah'ın peygamberi Ya'kûb (a.s.) u karşılamak üzere çıkmalarını emretmiş. Kralın da Hz. Ya'kûb'u karşılamak üzere çıktığı söylenirse de bu kesin değildir. Müfessirlerden bir çoklarına; «O, anasını, babasını bağrına bastı ve : «Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi.» âyeti müşkil görülmüştür. Bazıları: Burada tak-dîm te'hîr vardır. Âyetin anlamı: Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi ve ana - babasını bağrına bastı, tahtın üzerine çıkarttı, şeklindedir, demişlerdir. îbn Cerîr, bunu kabul etmemiş ve Süddî'den rivayet etmiş olduğu şu açıklamayı tercih etmiştir : Muhakkak ki Yûsuf, ana - babasını karşıladığı zaman onları bağrına basmış, sonra ülkenin giriş kapısına ulaştıklarında : «Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin.» demiştir. Ancak bu da şüphelidir. Zîrâ bağrına basma ancak evde olur. Nitekim, «Yûsuf kardeşini yanına aldı.» (Yûsuf, 69) âyetinde de böyledir. Yine bir hadîste : Kim, bir bidatçi ile kucaklaşırsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onun üzerinedir, buyurulmuştur. O halde onlar yanına girip de onları bağrına bastıktan sonra, «Allah'ın dilemesi ile Mısır'a emîn olarak girin.» demiş olmasına ne engel vardır. Kaldı ki bunun zımnında : Allah dilerse içinde bulunduğunuz zorluk ve kıtlıktan emîn olarak Mısır'da ikâmet edin, anlamı da vardır. En doğrusunu Allah bilir ama Allah Teâlâ'nın geriye kalan kuraklık senelerini de Hz. Ya'kûb'un gelişinin bereketiyle Mısır halkı üzerinden kaldırmış olduğu söylenir. Nitekim Allah Rasû-lü (s.a.) de, Mekke ahâlîsi hakkında : Ey Allah'ım, onlara karşı bana Yûsuf'un yedi senesi gibi yedi sene ile yardım et, diye beddua etmiş, sonra ona gelip yalvarmışlar,

şefaat dilemişler ve bu konuda Ebu Süf-yân'ı göndermişler de onlar için duâ etmiş ve onun (s.a.) duası bereketi ile geriye kalan seneler onlardan kaldırılmıştı.
«Anasını, babasını bağrına bastı.» âyeti hakkında Süddî ve Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem şöyle derler : Bağnna bastığı ancak babası ve teyzesidir. Annesi ise, daha önce ölmüştü. Muhammed İbn İshâk ve İbn Cerir ise; ana ve babasının yaşamakta olduklarını söylerler. İbn Cerir der ki: Annesinin öldüğüne dâir bir delil yoktur. Kur'-an'ın zahiri annesinin yaşadığına delâlet eder. İbn Cerîr'in desteklediği bu görüşe, âyetin akışı da delâlet etmektedir.
Allah Teâlâ'nın : «Ana - babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu.» âyetinde İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çoklarının söylediğine göre, taht kasdedilmektedir. Yani kendisi ile birlikte ana - babasını tahtına oturtmuştur.
«Hepsi onun için secdeye kapandılar.» Ana - babası ve kardeşleri —ki on bir kişi idiler— onun için secde ettiler. «Dedi ki: Babacığım; işte bu, vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir.» Hz. Yûsuf bu rü'yâyı babasına anlatmış ve şöyle demişti: «Babacığım, rü'yâmda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde etmektedirler.» (Yûsuf, 4). Büyüklerine selâm verdikleri zaman ona secde etmeleri onların şeriatında caizdi. Bu, Hz. Âdem'den itibaren Hz. îsâ (a.s.) nın şeriatına gelinceye kadar caiz kalmakta devam etmiştir. Bu, bu ümmete haram kılınmış ve secde, sâdece Rabb Teâlâ'ya hâs kılınmıştır. Katâde ve başkalarının sözlerinin içeriği budur. Bir hadîste rivayet edildiğine göre :
Bir' keresinde Muâz Şam'dan döndüğünde Allah Rasûlü (s.a.) ne secde etti de Allah Rasûlü : Bu da nedir ey Muâz? diye sordu. Muâz : Ben Şam'a gittim ve onları papazlarına, patriklerine secde eder gördüm. Kendi kendime bunu sana yapmamızın güzel olacağını düşündüm, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Böyle yapmayınız. Şayet bir kimseye başka birine secde etmesini emretmiş olsaydım, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki bir kadın kocasının hakkını yerine getirmedikçe Rabbının hakkını yerine getirmiş olamaz. İstemediği halde kocası onu davet ederse bu daveti geri çevire-mez (ve kocasının emrine) itaat eder. Başka bir hadîste rivayet edildiğine göre; Selmân, İslâm'a yeni girdiği sıralarda Medine sokaklarından birinde, Hz. Peygamber (s.a.) e rastlamış ve ona secde etmişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Ey Selmân, bana secde etme, ölmeyen, diri (Allah) a secde et.
Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin, ona secde etmesinden maksad şudur : Onların şeriatlarında bu caiz idi. Bu sebepledir ki ona secde etmişlerdir. İşte o zaman Yûsuf şöyle demiştir : «Babacığım; işte bu, vaktiyle g-ördüğüm rü'yâmn gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbım, onu gerçekleştirdi.» İş buraya vardı. İşin vardığı neticeye te'vîl ismi verilir. Nitekim Allah Teâlâ da bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Onlar onun te'-vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün, daha Önce onu unutmuş olanlar derler ki...» (A'râf, 53) Yani kıyamet günü onlara va'dedilmiş olan hayır ve şer onlara gelir.
«Doğrusu, Rabbım onu gerçekleştirdi,» sahîh ve doğru kıldı. Daha sonra Hz. Yûsuf, Allah'ın kendisi üzerine olan nimetlerini anıp, şöyle demiştir: «Ve bana ihsan etti de, şeytân benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindandan çıkardı ve sizi çölden getirdi.» İbn Cüreyc ve başkaları şöyle diyor : Onlar; çölde

koyunları olan ahâlî idiler. İbn Cüreyc der ki: Onlar; Şam havzasındaki Filistin ülkesinde arabalarda otururlardı. Yine İbn Cüreyc'in ifâdesine göre birisi de şöyle demiştir : Onlar, Hımsa'dan aşağıdaki Şi'b civarındaki el-Evlâc'da idiler. Koyun ve develeri olan çöl ahâlîsi idiler.
«Şeytân, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindandan çıkardı ve sizi çölden getirdi. Muhakkak ki Rabbım, dilediğine lütuf kârdır.» Bir işi murad ettiği zaman ona sebepler halkeder, onu kolaylaştırır ve takdir buyurur. Muhakkak ki kullarının faydasına olanları en iyi bilendir O. Sözlerinde, fiillerinde, kaza ve kaderinde, seçip irâde buyurduklarında hikmet sahibidir O. Ebu Osman en-Nehdî, Selmân'dan rivayetle der ki: Yusuf'un rü'yâsı ile yorumu arasında kırk sene vardır. Abdullah İbn Şeddâd : Rü'yâmn en yücesi ona (Yûsuf'un rü'yâsına) erişmiş, onda son bulmuştur, der ki bu sözü İbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr şöyle der : Bize Amr İbn Ali'nin... Hasan'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Yûsuf un Ya'kûb'dan ayrılmasından onların karşılaşmalarına kadar geçen süre seksen senedir. Hz. Ya'kûb'un kalbinden hüzün, yanaklarına akan yaş hiç kesil-memiştir. Yeryüzünde Allah'a Ya'kûb'dan daha sevgili hiç bir kul yoktur. Hüşeym'in Yûnus'dan, onun da Hasan'dan rivayetine göre Yûsuf'un rü'yâsı ile yorumu arasındaki süre seksen üç senedir. Mübarek İbn Fudâle, Hasan'dan rivayetle der ki: Yûsuf on yedi yaşında iken kuyuya atıldı. Babasından seksen sene ayrı kaldı. Bundan (babası ile buluşmasından) sonra yirmi üç sene yaşadı. Öldüğünde yüz yirmi yaşında idi. Katâde; Hz. Yûsuf'un rü'yâsı ile yorumu arasında otuz beş sene olduğunu söyler. Muhammed İbn İshâk der ki: En doğrusunu Allah bilir ama anlatıldığına göre; Yûsuf'un Ya'kûb'dan ayrı kalışı, on sekiz senedir. Kitab ehli ise, bu sürenin kırk sene veya o civarda olduğunu sanırlar. Ya'kûb (a.s.) Mısır'a Hz. Yûsuf'un yanma geldikten sonra Yûsuf'la beraber on yedi sene kalmış, sonra vefat etmiştir. Ebu İshâk es-Sübey'î'nin Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'-dan rivayetinde o, şöyle demiştir : İsrâiloğulları Mısır'a girdiklerinde altmış üç kişi olarak girmişlerdi. Oradan çıktıklarında ise altı yüz yetmiş bin kişi idiler. Ebu İshâk ise Mesrûk'tan rivayetle onların Mısır'a girdiklerinde, erkekli kadınlı üç yüz doksan kişi olduklarını söyler ki, en doğrusunu Allah bilir. Mûsâ İbn Ubeyde'nin Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den, onun da Abdullah İbn Şeddâd'dan rivayetinde; Ya'kûb ailesi, Mısır'da Hz. Yûsuf'un yanında toplandıklarında büyüklü küçüklü, kadınlı erkekli seksen altı kişi imişler. Oradan' çıktıklarında ise altı yüz bin küsur kişi imiş.[43]

101 — Rabbım; bana Sen mülk verdin ve sözlerin te'-vîlini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı, Sen dünyada da, âhirette de benim velîmsin. Müslüman olarak ca-nımı al. Ve beni sâlihlere kat.

Benim Dostum Yerlerin ve Göklerin Yaratanıdır

Hz. Yûsuf'un üzerine nimet ana - babası ve kardeşlerinin onunla bir araya gelip toplanması ile tamamlandığında ve Allah Teâlâ ona peygamberlik ve hükümranlık nimeti bahşettiğinde, Rabbma bu şekilde duâ etmiş ve Rabbından nasıl ki dünyada onun üzerine nimetini tamâmlamışsa bunları âhirette de sürdürmesini, öldüğü

zaman müs-lüman olarak vefat ettirmesini istemiştir. —Bu açıklama Dahhâk'ın-dır.— Hz. Yûsuf Rabbından kendisini peygamber ve rasûllerden kardeşleri olan sâlihlere katmasını da istemiştir. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun. Bu duayı Hz. Yûsuf (a.s.) un ölüm anında söylemiş olması da mümkündür. Nitekim Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiş :
Allah Rasûlü (s.a.) hastalanıp ağırlaştığı sırada onu yapmakta olduğu gibi yapmak üzere elini tuttum. Elini elimden çekti ve şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, beni bağışla ve Refik el-A'lâ ile beraber kıl.
Hz. Yûsuf'un eceli gelip ömrü sona erdiği zaman İslâm üzere ölmeyi ve sâlihlere katılmayı istemiş olması da ihtimâl dahilindedir. Çünkü o, bunu bir temenni olarak istemiştir. Nitekim bir başkasına . duâ eden kişi: Allah seni İslâm üzere öldürsün, der. Duâ eden de şöyle der : Ey Allah'ım, bizi müslümanlar olarak yaşat, müslümanlar olarak öldür ve bizi sâlihlere kat.
Hz. Yûsuf'un bunları, ölümü temenni ederek istemiş olması da mümkündür. Zîrâ bu, onların dininde caiz idi. Nitekim Katâde, «Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihlere kat.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ, onun işlerini toparlayıp gözünü aydın ettiğinde; o, o gün dünya nimetleri, hükümranlığı, bolluk ve genişliği içindeydi de, kalbi sâlihlere karşı bir iştiyak duydu. İbn Abbas şöyle dermiş : Yûsuf (a.s.) tan önce hiç bir peygamber ölümü temenni etmemiştir. İbn Cerîr ve Süddî'nin İbn Abbâs'tan rivayetle zikrettiklerine göre, bu şekilde dua eden ilk peygamber odur. Buna göre İslâm üzere ölmeyi ilk kez isteyenin Hz. Yûsuf olması muhtemeldir. Nitekim Hz, Nûh da, «Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni... bağışla.» (Nûh, 28) diyenlerin ilkidir. Bunu bir temenni olarak isteyenlerin ilki olması da muhtemeldir. Nitekim Katâde'nin bu husustaki ifâde şekli açıktır. Fakat bu, bizim şeriatımızda caiz değildir. İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize İsmail İbn İbrahim'in... Enes İbn Mâlik'ten rivayetinde, Allah Rasû-lü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Başına gelen bir zarardan dolayı hiç biriniz ölümü temenni etmesin. Eğer mutlaka ölümü temenni edecekse : Ey Allah'ım, hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, ölüm benim için hayırlı olduğu zaman beni öldür, desin. Hadîsi Buharı ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim'de şöyle bir hadîs vardır : Sizden birisi başına gelen bir zarardan ötürü asla ölümü temenni etmesin. Eğer iyi bir kimse ise iyiliği artar, kötülük yapan biri ise belki özrü kabul olunur. Fakat şöyle desin : Ey Allah'ım, hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, ölüm benim için hayırlı olduğu zaman beni öldür.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Ebu Ümâme'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturmuştuk. Bize öğüt verdi ve kalblerimizi yumuşattı. Bu sırada Sa'd îbn Ebu Vakkâs ağladı ve ağlamasını çoğalttı da : Keşke ölmüş olsaydım, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Ey Sa'd, benim yanımda mı ölümü te-mennî ediyorsun? diye sordu ve sorusunu üç kere tekrarlayıp, sonra şöyle buyurdu : Ey Sa'd, eğer sen cennet için yaratılmış isen; ömrünün uzaması veya amelinin güzel olması, senin için en hayırlı olandır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: Sizden birisi, asla ölümü temenni

etmesin ve ameline güvenmiş olması dışında kendisine gelmezden önce asla ölümüne duâ etmesin. Zîrâ sizden birisi öldüğü zaman ameli kesilir. Mü'minin ömrü, ancak hayrını arttırır. Hadîsi, sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Bu; zarar sâdece o kişiye hâs olması durumundadır. Fitnenin, din hususunda olması durumuna gelince; işte o zaman Ölümü istemek caizdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın haber verdiğine göre; Firavun, dinlerinden dolayı sihirbazların peşine düşüp onları öldürmekle tehdîd ettiği zaman şöyle demişlerdi : «Rabbımız; üzerimize sabır yağdır ve bizi müslümanlar olarak öldür.» (A'râf, 126). Hz, Meryem de doğum sancısı kendisini bir hurma ağacının altına getirdiğinde: «Keski bundan evvel öleydim de unutulup gideydim.» (Meryem, 24) demişti. Zîrâ o biliyordu ki insanlar, kendisine zina isnadında bulunacaklardır. Çünkü kocası yokken hâmile kalmış ve çocuk doğurmuştu. Onlardan birisi: Bu da sana nereden geliyor? diyecektir. Nitekim onlar, kendisini ilk olarak şu sözlerle karşılamışlardı: «Ey Meryem! Andolsun ki utanılacak bir şey yaptın. Ey Harun'un kızkardeşi, baban kötü birisi değildi. Anan da iffetsiz değildi.» (Meryem, 27-28). Allah Teâlâ ona bu durumdan bir çıkış ve ferahlık kılmış; çocuğu beşikte iken konuşturarak, ona Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylemiştir. O, büyük bir âyet, parlak bir mucizedir. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. İmâm Ahmed ve Tirmizî'nin «Uyku (rü'yâ) ve duâ kıssası» nda rivayet ettikleri Mu-âz hadîsinde şöyle buyurulur : Bir kavmin fitnesini murâd ettiği zaman, beni fitneye düşmemiş olarak kendi katına al, beni vefat ettir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Seleme'nin... Mahmud İbn Lebîd'-den rivayetinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : İki şey vardır ki Âdemoğlu onlardan hoşlanmaz : (Birincisi) ölümdür. Halbuki ölüm, mü'min için fitneden daha hayırlıdır. O, mal azlığından da hoşlanmaz, flalbuki malın azlığı, hesabın azlığıdır. Dinde fitne vuku bulduğu zaman ölümü istemek caizdir. Bu sebepledir ki Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.), halifeliğinin sonlarında işlerin toparlanıp bir araya gelmeyeceğini, durumun daha da zorlaşacağını gördüğünde : Ey Allah'ım, beni katına al, ben onlardan usandım, onlar da benden usandılar, demiştir. Buhârî de — Allah ona rahmet eylesin— mihnetlere dûçâr kalıp Horasan emîri ile aralarında geçen nahoş hâdiseler meydana geldiği zaman : Ey Allah'ım, beni katına al, beni öldür, demiştir. Bir hadîste şöyle buyurulur : Muhakkak ki kişi, Deccâl'in zamanında bir kabre uğrar da gördüğü fitneler, sarsıntılar, her fitneye düşen için bir fitneden ibaret olan korkunç işler sebebiyle : Keşke ben senin yerinde olaydım, der. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Anlatıldığına göre Hz. Yûsuf'a yaptıklarım yapan Ya'kûb'un oğulları için babaları istiğfar etmiş, Allah Teâlâ onlar hakkındaki tevbesini kabul buyurup onları affetmiş ve günâhlarını bağışlamıştır. Kasım der ki: Bize Hüseyn'in... Enes İbn Mâ-lik'ten rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Allah Teâlâ, Hz. Ya'kûb'un işlerini düzene koyup gözünü aydın kıldığı zaman, oğullan aralarında konuşarak bir kenara çekilmişler, birbirlerine : Siz ne yaptığınızı bilmiyor musunuz, sizden şu ihtiyara neler ulaştığını, Yûsuf'a neler geldiğini bilmiyor musunuz? demişler. Aralarında evet, denilmiş. Birisi demiş ki: O ikisinin bizi affetmesi sizi aldattı. Peki Rabbınız katında sizin durumunuz ne olacak? Nihayet işlerini ihtiyara götürmeye karâr vermişler. Onun huzuruna çıkıp oturmuşlar. Hz. Yûsuf da babasının yanında oturuyormuş. Ey babamız, biz sana bir iş hususunda geldik ki bir benzeri için sana asla gelmemiştik. Bizim başımıza bu

işin bir benzeri daha gelmemişti, demişler ve nihayet babalarını harekete geçirmişler. Peygamberler; insanların en merhametlileridir. Ey oğullarım, size ne oluyor, neyiniz var? diye sormuş, onlar : Bizden sana, bizden kardeşimiz Yûsuf'a erişenleri bilmedin mi? demişler, o; evet demiş. İkiniz bizi affetmediniz mi? demişler, evet, demiş. Eğer Allah bizi affetmemişse; ikinizin affetmesi bize hiç bir fayda sağlamaz, demişler. Ey oğullarım, ne istiyorsunuz? diye sormuş da şöyle demişler : Bizim için Allah'a duâ etmenizi istiyoruz. Yaptıklarımızdan ötürü Al-lah'ın bizi affettiğine dâir Allah'tan sana vahiy geldiği zamandır ki ancak bizim gözümüz aydın olacak ve kalblerimiz sükûnet bulacak. Değilse bize, dünyada asla göz aydınlığı yok. İhtiyar kalkmış, kıbleye yönelmiş. Yûsuf da babasının arkasında durmuş. Onlar da ikisinin arkasında boynu bükük bir halde ve huşu' içinde durmuşlar. Hz. Ya'kûb duâ etmiş, Hz. Yûsuf âmin demiş. Yirmi sene onlar hakkında duaya icabet olunmamış. Salih el-Mürrî der ki: Bu onları korkutmak için imiş. Râvî anlatmaya şöyle devam eder : Nihayet yirminci senenin başı geldiğinde Cibril (a.s.), Hz. Ya'kûb'a inmiş ve şöyle demiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, beni sana çocukların hakkındaki duana icabet ettiğini, yaptıklarından ötürü onları affettiğini ve senden sonra peygamberlik üzere onların sözlerini kabul buyurduğunu müjdelemem için gönderdi. Bu hadîs Enes'den mevkuf olup, Yezîd er-Rukâşî ve Salih el-Mürrî gerçekten zayıftırlar.
Süddî şöyle anlatır: Hz. Ya'kûb (a.s.) ölüm zamanı geldiğinde, Hz. Yûsuf'a kendisini İbrâhîm ve İshâk'ın yanma defnetmesini vasiy-yet etmiş. Vefat ettiğinde Hz. Yûsuf, onu tahnit ettirmiş ve Şam'a göndermiş de, Hz. İbrâhîm ve İshâk (a.s.) in yanlarına defnolunmuş.[44]

102 — Bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahye-diyoruz. Onlar elbirliği edip düzen kurdukları zaman sen orada değildin.
103 — Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.
104 — Halbuki sen, buna karşı onlardan hiç bir ücret de istemiyorsun. O, âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir.

Bunlar Gayb Haberleridir

Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıssasını, Allah'ın Hz. Yûsuf'u onlardan nasıl üstün kıldığını, onların Yûsuf'u helak ve yok etmek istemelerine rağmen ona güzel akıbet, zafer, hükümranlık ve hüküm verdiğini anlattıktan sonra, kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitaben buyurur ki: Ey Muhammed, bunlar geçmişin gayblannın haberlerindendir ki, sana bir ibret ve sana muhalefet edenler dinlerler de öğüt alırlar diye bildirip, vahyediyoruz. Bunlar elbirliği edip, Yûsuf'u kuyuya atmak üzere düzen kurdukları zaman sen onların yanında, onları müşahede eder değildin. Fakat biz sana (bu Kur'an'ı) inzal etmek ve sana vahyetmek suretiyle bunları bildiriyoruz. Nitekim Allah Teâlâ (bu kabilden olmak üzere) başka âyetlerde şöyle buyurur : «Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» (Âl-i İmrân, 44), «Musa'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen. Gören-

lerden de değildin... Biz Musa'ya seslendiğimiz vakit sen, Tûr'un yanında değildin. Fakat sen, Rabbmdan bir rahmet olarak gönderildin.» (Kasas, 44-46), «Sen, Medyen halkı arasında bulunup da onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz.» (Kasas, 45), «Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur. Bana sâdece vahyolunur. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.» (Sâd, 69-70).
Allah Teâlâ bunlarla onun (Muhammed'in) Rasûlü olduğunu, insanlara bir ibret, dünya ve dinlerinde kendileri için bir kurtuluş olduğu için geçenlerin haberlerine onu muttali* kıldığını anlatıyor. Bununla birlikte insanların çoğu îmân edici değildir. Bu sebepledir ki burada : «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» buyururken başka bir âyette ise şöyle buyurmuştur : «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116) Buna benzer daha birçok âyetler mevcûd-dur. Halbuki ey Muhammed, sen nasihatin, hayra, olgunluğa çağırmanın karşılığı olarak onlardan bir ücret ve karşılık istemiyorsun. Bilakis sen, bunu Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek ve yaratıklarına bir nasihat olması için yapıyorsun. «O (Kur'an), âlemler için (öğüt alacakları, hidâyete erişecekleri, dünyada ve âhirette kendisiyle kurtulacakları) bir öğütten başka bir şey değildir.»[45]

105 — Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler.
106 — Onların çoğu Allah'a îmân etmezler ille de şirk koşanlardır onlar.
107 — Allah tarafından onları kuşatacak bir azabın kendilerine gelip çatmasından veya farkında olmadan kıyamet saatinin ansızın gelmesinden emin midirler?

Allah Teâlâ insanların çoğunun Allah'ın âyetleri ve O'nun birliğine delâlet eden deliller üzerinde düşünmekten gafil olduklarını haber verir, Allah Teâlâ göklerde ve yerde parlak, sabit yıldızlar, seyyareler, dönen felekler yaratmıştır. Hepsi O'nun emri altındadırlar. Yeryüzünde nice birbirine komşu kıt'alar, hayvanlar, bitkiler; tatlarında, kokularında, renklerinde ve niteliklerinde birbirine benzeyen ve ben-zemeyen meyveler vardır, Vâhid, Ahad, çeşitli yaratıkları yaratan, devam ve bakâda yegâne, her şeyin kendine muhtaç olduğu, O'nun hiç bir şeye muhtaç olmadığı isimler (Esmâ-i Hüsnâ) ve sıfatlar sahibi olan Allah'ın sânı ne yücedir. Allah Teâlâ: «Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» buyurur ki, İbn Abbâs şöyle der : Onlar îmânlarında ille de şirk koşanlardır. Şirk koşanlar oldukları halde onlara: Gökleri yaratan kimdir? Yeryüzünü yaratan kimdir? Dağlan kim yaratmıştır? denildiğinde; Allah, derler. Mücâhid, Ata, İkrime, Şa'bî, Ka-tâde, Dahhâk ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiş-lerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde rivayet edildiğine göre; müşrikler, (Hac'daki) telbiyelerinde şöyle derlerdi: Buyur (Rabbımız) senin ortağın yok, ancak senin için olan müstesna. Sen ona ve onun sahip olduklarına sahipsin. Sahih bir hadîste rivayet edildiğine göre ise onlar : Buyur (Rabbımız), senin hiç bir ortağın yok, dediklerinde Allah Rasûlü (s.a.) : Yeter, yeter, bunun üzerine ziyâdede bulunmayın, anlamında olmak üzere; kâd, kâd, buyurmuş. Allah Teâlâ da : «Doğ-rusu şirk, büyük bir zulümdür.» (Lokman, 13) buyurur. Allah ile beraber O'ndan bir

başkasına ibâdet etmek; işte o, en büyük şirktir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'İerinde İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre; o, şöyle anlatır : Ey Allah'ın elçisi, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde, Allah'a denk (eş) Koşmandır, buyurdu.
Hasan el-Basrî, «Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» Ayeti hakkında : O, münafıktır. Bir amel işlediği .zaman insanlara gösteriş için yapar. O, bu amelinde müşriktir, sözü ile Allah Teâlâ'nm : «Doğrusu münafıklar, Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar namaza tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı pek az anarlar.» (Ni-sâ, 142) âyetini kasdetmektedir.
Ortada başka bir şirk daha vardır ki, gizli olup çok kere onu yapan bunun şirk olduğunu hissetmez. Nitekim Hammâd îbn Seleme'-nin Asım İbn Ebu Necûd'dan, onun da Urve'den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır : Huzeyfe, bir hastanın yanma girmişti. Onun pazusunda bir kayış (muska şeklinde bir deri parçası) görmüş ve onu kesmiş —veya onu söküp çıkarmıştır— sonra şöyle demiş : «Onların çoğu Allah'a îman etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» Bir hadîste ise şöyle buyrulur : Kim, Allah'tan bir başkası ile yemîn ederse; muhakkak şirk koşmuştur. Hadîsi İbn Ömer'den rivayet eden Tirmizî hasen olduğunu söyler. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve başkalarının İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Üfürükçülük, muskacılık, tılsım ve büyü şirktir, buyurmuştur. Yine İmâm Ahmed ve Ebu Davud'un rivayet etmiş oldukları bu hadîsin diğer bir rivayette lafzı şöyledir : Kehânet (fal), şirktir. Bizden kim böyle bir şeye düşmüş ise Allah muhakkak onu tevekkül ile giderir. Hadîsi İmâm A'hmed bundan daha geniş bir şekilde şöyle rivayet eder : Bize Ebu Muâviye'nin,.. Abdullah İbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah, bir ihtiyâcını giderip kapıya geldiği zaman bizi, hoşlanmayacağı bir halde görmekten hoşlanmadığı için öksürür ve tükürürdü. Bir gün geldi ve öksürdü. Yanımda bana yılancık hastalığına karşı muska yapan bir ihtiyar kadın vardı. Onu yatağın altına soktum. Girdi ve yanıma oturdu. Boynumda bir ip gördü de : Nedir bu ip? diye sordu. Benim için muska yapılmış bir iptir, dedim. Onu aldı, kopardı, sonra şöyle dedi: Muhakkak ki Abdullah'ın ailesi şirk'den müstağnî'dir. Allah Rasûlünü şöyle buyururken işittim : Muhakkak ki muska, tılsım ve büyü şirktir. Ben ona : Niçin böyle söylüyorsun? Gözüm yaşarıyor idi. Ben falan yahûdîye gözüme muska yapması için gidip gelirdim. Muska yaptığı zaman gözüm sakinleşmişti, dedim. Abdullah şöyle dedi: Bu, ancak şeytândandır. Şeytân, eliyle gözüne vururdu. O sana (gözüne) muska yaptığı zaman ise bundan alıkonuldu. Halbuki Allah Rasûlû (s.a.) nün söylediği gibi söylemen sana yeterdi. O, şöyle derdi: Kötü hâli gider, ey insanların Rabbı; şifâ ver, Sensin şifâ veren. Senin şifândan başka bir şifâ yoktur. Hiç bir hastalığı bırakmayan şifâ ver.
İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... îsâ İbn Abdurrahmân'dan rivayet ettiğine göre; o, şöyle anlatıyor : Abdullah İbn Ukeym hasta iken onu ziyaret etmek üzere yanına girmiştik. Ona : Bir şey assaydın ya denildi de şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) : Kim bir şey asarsa ona teslim edilmiş olur, buyurmuşken ben mi bir şey asacağım! Hadîsi Neseî, Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Müsned'in-de Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, bir tılsım asarsa; muhakkak şirk koşmuştur. Hadîsin bir başka rivayeti şöyledir :

Kim bir tılsım asarsa; Allah Teâlâ onu tamâma erdirmesin. Kim bir katır boncuğu (nazar boncuğu) asarsa; Allah onu rahat ve sükûn içinde kılmasın. Alâ'dan, onun babasından, onun da Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ buyurur ki: Ben ortakların şirkten en müstağni olanıyım. Kim bir amel işler de, amelinde Benimle birlikte bir başkasını şirk koşarsa; Ben, onu ve şirk koştuğunu terk ederim. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Ebu Saîd İbn Ebu Fudâ-le'den rivayete göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ ilkleri ve sonuncuları, şüphe olmayan bir günde topladığı zaman bir münâdî şöyle çağırır (nida eder) : Kim Allah için işlemiş olduğu bir amelde ortak koşmuş ise; onun sevabını, Allah'tan bir başkasının katından istesin. Muhakkak ki Allah Teâlâ, ortakların şirkten en müstağni olanıdır. Hadîsi Ahmed rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus'un... Mahmûd îbn Lebîd'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Sizin hakkınızda en çok korktuğum; şirk-i asgar (en küçük şirk) dır, buyurmuştur. Şirk-i asgar da nedir ey Allah'ın elçisi? dediler de : Riyadır, Allah Teâlâ kıyamet günü insanların amellerinin karşılıklarım verdiği zaman : Dünyada kendilerine gösteriş yapmakta olduklarınıza gidin; bakın bakalım onların yanında bir karşılık bulacak mısınız? buyurur, buyurdu. Hadîsi İsmâîi İbn Ca'fer de Muttalib'in kölesi Amr İbn Ebu Amr kanalıyla... Mah-mûd İbn Lebîd'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Abdullah İbn Amr'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Kehânet,, kimi bir ihtiyâçtan geri çe-virmişse; muhakkak ki b, şirk koşmuştur, buyurmuştur. Ey Allah'ın elçisi, bunun keffâreti nedir? dediler de şöyle buyurdu : Onlardan birinin : Ey Allah'ım, Senin hayrından başka hiç bir hayır yok. Senin uğurundan başka hiç bir uğur yok. Senden başka hiç bir İlâh yok, demesidir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Nemîr'in... Kâhil oğullarından birisi olan Ebu Ali'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ebu Mûsâ el-Eş'arv bir hutbe okudu da şöyle dedi: Ey insanlar, bu şirkten sakininiz. Muhakkak ki o, bir karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Abdullah İbn Hazm ve Kays İbn Mudârib kalkıp şöyle dediler : Ya söylediğinden dönersin (sözünü geri alırsın), ya da bize izin verilsin veya verilmesin Ömer'e gideriz, dediler. Şöyle dedi: O halde söy-lediğimden dönüyorum. Allah Rasûlü (s.a.) bir gün bize hutbe okudu da şöyle buyurdu : Ey insanlar, bu şirkten sakınınız. Muhakkak ki o, karıncanın kımıldamasından daha. gizlidir. Allah'ın söylemesini mu-râd buyurduğu birisi şöyle dedi: Ey Allah'ın elçisi, karıncanın kımıldamasından daha gizli iken biz ondan nasıl sakınırız? Ey Allahım, bile bile Sana herhangi bir şeyle şirk koşmaktan yine Sana sığınırız. Bilmediğimiz şeylerden de Senden mağfiret dileriz, deyiniz, buyurdu. Hadîs başka bir kanaldan da rivayet edilmiş olup, burada Hz. Peygambere soru soranın Ebubekir es-Sıddîk olduğu belirtilmektedir. Nitekim Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Abdülazîz İbn Müslim kanalıyla... Ma'kıl İbn Yessâr'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.) in yanında bulundum —veya bana Ebubekir es-Sıddîk, Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet etti —ki o, şöyle buyurdu : Şirk sizde, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Ebubekir : Şirk, sâdece Allah ile beraber bir başka ilâha duâ edeninki değil midir? diye sordu da Allah Rasûlü (s.a;) : Şirk sizde, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Onun küçüğünü ve

büyüğünü senden gidereni sana gos-termeyeyim mi? Ey Allahım, bile bile Sana şirk koşmaktan Sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden dolayı Senden mağfiret dilerim, buyurdu. Hafız Ebu Kasım el-Beğavî'nin Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla.,. Ebubekir es-Sıddîk'tan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) :
Şirk, ümmetimde karıncanın Safâ'yâ çıkmasından (tırmanmasından) daha gizlidir,. buyurmuştu. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bundan kurtuluş ve çıkış nasıldır? dedi de : Söylediğin zaman onun azından, çoğundan, küçüğünden ve büyüğünden kurtulacağım bir şeyi sana haber vermeyeyim mi? buyurdu da onun; evet ey Allah'ın elçisi, demesi üzerine : Ey Allah'ım, bildiğim halde Sana şirk koşmaktan yine Sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden de Senden mağfiret dilerim, de, buyurdu. Darekutnî, hadîsin isnâdmdaki Yahya İbn Kesîr'e, Ebıı Nadr denildiğini ve hadîsinin metruk olduğunu söyler. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî, —Neseî hadîsin sahîh olduğunu söyler— nin Ya'lâ İbn Atâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiklerine göre; Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi, sabahladığımda, akşamladığımda ve yatağıma yattığımda söyleyeceğim bir şey öğret. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ey Allah'ım, ey gökleri ve yeri yaratan, ey görüleni ve görülmeyeni bilen, her şeyin Rabbı ve mâliki olan, Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Nefsimin şerrinden, şeytânın şerrinden ve şirkinden Sana sığınırım, de. İmâm Ahmed'e âit bir rivayette onun Leys îbn Ebu Süleym kanalıyla... Ebubekir'den naklettiğine göre; o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) bana şöyle dememi emretti... Ve râvî duayı zikretti. Sonunda şöyle bir fazlalık vardır: Nefsime karşı kötülük işlemekten veya kötülüğü bir müslümana sürüklemekten, (çekmekten)... Sana sığınırım.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah tarafından onları kuşatacak bir azabın kendilerine gelip çatmasından, veya farkında olmadan kıyamet saatinin ansızın gelmesinden emîn midirler?» Bu müşrikler, hissetmeyecekleri bir yerden kendilerini kuşatacak bir şeyin (azabın) gelmesinden emîn mi oldular? Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın, kendilerini yere batırmasından, yahut haberleri yokken üzerlerine ansızın azâb gelmesinden emîn mi bulunuyorlar? Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini yakalamasından mı? Allah'ı âciz bırakacak değillerdir. Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı? Muhakkak ki Rab-bin, Rauf'tur, Rahîm'dir.» (Nahl, 45-47), «Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Artık onlar; Allah'ın düzeninden emîn mi oldular? Hüsrana uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 97-99).[46]

108 — De ki: Benim yolum işte budur. Allah'a basiretle davet ediyorum, ben de bana uyanlar da Allah'ı tenzih ederiz. Ben asla müşriklerden değilim.

Allah Teâlâ, insanlık ve cin âlemlerine elçi olarak gönderdiği kuluna, insanlara şöyle haber vermesini emreder : Muhakkak ki bu, O'nun yolu, sünnetidir. O yol; yegâne ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdete davettir. O, basiret, yakın (kesin bilgi) ve burhanla Allah'a davet etmektedir. O ve ona tâbi olan

herkes Allah Rasûlü (s.a.) nün davet etmiş olduğuna şer'î ve aklî bürhân, kesin bilgi ve basiretle davet etmektedirler.
«Allah'ı tenzih ederiz.» Allah'ı tenzih ederiz, O'nu ulular O'nun ortağı ve benzeri veya dengi veya çocuğu veya babası veya arkadaşı veya veziri veya O'na bir işaret edeni olmasından tenzih ve takdîs ederim. Yücedir, mukaddestir ve bunlann hepsinden münezzehtir. «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar O'nu teşbih eder. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur, ama siz onların teşbihlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O, Halim, Gafur olandır.» (İsrâ, 44)[47]

109 — Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vâhyettiğimiz birtakım erkeklerdi. Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, görsünler kendilerinden önce geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu. İttikâ edenler için âhiret yurdu elbet daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

Allah Teâlâ, Peygamberlerini kadınlardan değil erkeklerden- gönderdiğini haber veriyor. Bu, âlimlerin Cumhurunun görüşüdür. Nitekim bu âyetin akışı da delâlet etmektedir ki Allah Teâlâ, Âdemoğul-ları kızlarından hiç bir kadına kanun koyucu mâhiyette bir vahiy ile vahyetmemiştir. Bazıları (Hz. İbrahim) Halil'in hanımı Sârra, Hz. Musa'nın annesi ile Hz, îsâ'nın annesi Meryem'in peygamber olduğunu sanmışlar ve meleklerin Hz. Sârra'ya İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u müjdelemeleri ile Allah Teâlâ'nm : «Musa'nın annesine : Onu emzir... diye vahyettik.» (Kasas, 7) âyeti ile, meleğin Hz. Meryem'e gelip ona Hz. îsâ (a.s.) yi müjdelemesini; Allah Teâlâ'nm: «Hani melekler : Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu, demişlerdi. Ey Meryem, Huşu' ile Rabbınm dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.» (Âl-i îmrân, 42-43) âyetlerini delil olarak göstermişlerdir. Evet; bu kadarı kadınlar için meydana gelmiştir. Fakat bununla onların peygamber olmaları gerekmez. Onlann peygamber olduklarını söyleyenler bununla, bu kadar şereflendirmeyi kasdetmişlerse elbette bunda şüphe yoktur. Ancak burada söylenecek bir söz daha kalıyor ki; o da, sâdece bunların peygamberlik için yeterli olup olmadığıdır. Ehl-i Sünnet ve'1-Cemâat Mezhebinin kabul ettiği ve Şeyh Ebu Hasan Ali İbn İsmail el-Eş'arî'nin onlardan rivayet ve nakletmekte olduğu görüşe göre; kadınlar içinde peygamber olmayıp, sâdece onlann içinde Sıddîk'lar vardır. Nitekim Allah Teâlâ, onlann en şereflisi olan İmrân kızı Meryem hakkında şöyle buyurur : «Meryem Oğlu Mesih peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi...» (Mâide, 75) Allah Teâlâ burada, onun kadınların makâmlannın en şereflisi olan Sıddîklık makamında olduğunu haber vermiştir. Şayet peygamber olsaydı, bu- şereflendirme ve yüceltme makamında elbette onu da zikrederdi. İmrân Kızı Meryem bizzat Kur'ân'ın metni, âyetin delaletiyle Sıddîk'tır.
İbn Abbâs'tan rivayetle, «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» âyeti hakkında Dahhâk der ki: Sizin söylediğiniz gibi onlar, gök ehlinden değildirler. İbn Abbâs'tan vârid olan bu sözü, Allah Teâlâ'nm şu âyetleri de desteklemektedir: «Senden Önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinir-

lerdi...» (Furkân, 20), «Biz onları, yemek yemez bir cesed kılmadık ve onlar (dünyada) ebedî de değildirler. Nihayet onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik. Kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık, aşırı gidenleri de yok ettik.» (Enbiyâ, 8-9), «De ki: Ben, peygamberlerin ilki değilim.» (Ahkâf, 9).
Allah Teâlâ : «Kasabalar halkından...» buyurur ki; burada kasabalar ile, şehirler kasdedilmektedü\ Onlar tabiat ve huy bakımından insanların en sertleri ve kuruları olan çöl halkından değildirler. Alışılmış ve bilinen; şehirler halkının tabiatça daha ince, köy halkından daha latif olduğudur. Koy ve kasabalar halkı ise, çöllerde oturanlara göre şehirlilerin durumuna daha yakındırlar. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Bedeviler; küfür ve nifak bakımından daha yaman ve (bununla beralser) Allah'ın peygamberlerine indirdiğinin (hükümlerin) hududunu bilmemeye daha müsaittirler.» (Tevbe, 97) buyurmuştur. «Ancak kasabalar halkından...» âyeti hakkında Kâtâde der ki: Zîrâ onlar, çadırlarda yaşayanlardan daha bilgili ve daha çok hilim sahibidirler. (Bir hadîste rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü bedeviler-den birisine devamlı olarak verdirdi ve artırdı ki sonunda razı edebildi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Bir Kureyş'li, An-sâr'dan birisi, Sakîf ve Devs'den biri dışında hiç kimseden bir hediye kabul etmemeye azmettim.
İmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc'ın... Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından yaşlı zâttan —A'meş bunun îbn Ömer olduğunu söyler— onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : İnsanlara kansan ve onların eziyetlerine sabreden - mü'min onlara karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyenden daha hayırlıdır.
Allah Teâlâ: «Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki...» buyurur ki; ey Muhammed, şu seni yalanlayanlar yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, görsünler kendilerinden önce geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu? Peygamberleri yalanlayan ümmetlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Kâfirler için de bunun bir benzeri vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada akledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 46). Onların haberlerini işittikleri zaman görürler ki; Allah Teâlâ kâfirleri helak etmiş ve inananları kurtarmıştır. Bu, yaratıkları hakkında Allah Teâlâ'nın sünneti olmuştur. Bu sebebledir ki: «İttikâ edenler için âhiret yurdu elbet daha hayırlıdır.» Nasıl ki dünyada inananları kur-tarmışsak aynı şekilde âhiret yurdunda da onlara kurtuluşu yazmışız-dır. Elbette bu onlar için dünyadan çok daha hayırlıdır, buyurulmuş-tur. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şüphesiz ki Biz peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52). (...)[48]

110 — Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada, onlara yardımımız gelmiştir. Böylece dilediğimiz kurtarılmıştır. Suçlular güruhundan ise baskınımız asla geri çevrilmeyecektir.

Sıkışık durumda ve yardıma muhtaç olunan zamanların en şiddetlilerinde Allah Teâlâ'dan bir ferahlık ve açıklık beklendiği zaman; Allah'ın yardımının, Allah'ın

elçileri —'Allah'ın sâlat ve selâmı onlar üzerine olsun— üzerine indiğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Onlara öyle yoksulluk, öyle bir sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'-minler : Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214). Âyetteki (ı^J-5" * kelimesinde iki kırâet vardır. Bunlardan birincisi, zâl harfinin şeddesi iledir. Hz. Âişe (r.a.) böyle okumuştur. Buharı der ki: Bize Abdülazîz İbn Abdullah'ın... Urve İbn Zübeyr'den rivayetine göre; Urve, Hz. Aişe'ye «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşünce...» âyetini sormuştu. Urve şöyle anlatır : Yalan mı söylediler yoksa yalanlandılar mı? dedim. Âişe : Yalanlandılar, dedi. Ben : Madem ki kavimlerinin kendilerini yalanladığını kesin olarak bildiler, o halde bu zan nedir? dedim. Evet, yemîn olsun ki bunu kesin olarak bildiler, anladılar, dedi. Ben ona : Kendilerinin yalan söylemiş olduklarını mı sandılar? dedim. Allah korusun, Peygamberler Rab'larına karşı böyle bir zan içine düşmemişlerdir, dedi. Ben : O halde bu âyet nedir? dedim. Onlar Rabla-rına îmân eden ve onları doğrulayan, peygamberlerin tâbileridir. Üzerlerine belâ, musibet uzamış ve Allah'ın yardımı onlara gecikmişti. Nihayet o Peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlamış olan kimselerden ümitlerini kesip kendilerine tâbi olanların da kendilerini yalanlamış olduklarını sandıklan zaman Allah'ın yardımı onlara gelmiştir, dedi. Yine Buhârî'nin Ebu Yemmân kanalıyla... Urve'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Herhalde bu kelimedeki zâl harfi şeddesiz olmalıdır, değil mi? dedim de, Hz. Âişe : Allah korusun, dedi. Râvî'nin anlattıkları burada sona eriyor.
İbn Cüreyc der ki: Bana İbn Müleyke (veya Melike) nin haber verdiğine göre; İbn Abbâs, bu âyetteki kelimesini şed-desiz olarak okumuş. Abdullah İbn Ebu Müleyke, İbn Abbâs'ın : Onlar beşer idiler, dediğini ve İbn Abbâs'ın : «Nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214) âyetini okuduğunu söyler. İbn Cüreyc der ki: Bana İbn Ebu Müleyke'nin söylediğine, Urve'nin de Hz. Âişe'den haber verdiğine göre; o, buna muhalif olup kabul etmemiş ve : Allah Teâlâ'nın Muhammed (s.a.) e va'det-miş olduğu hiç birşey yoktur ki; o, Ölünceye kadar bunun olacağını bilmiş olmasm. Fakat peygamberlere musibetler o kadar devam etti ki, sonunda onlar beraberlerindeki inananların kendilerini yalanlamış olduklarını sandılar, demiştir. Urve hadîsinde İbn Ebu Müleyka şöyle der : Hz. Âişe, bu âyeti yalanlama kökünden olarak zâl harfinin şeddesi ile okurdu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın kırâet yoluyla... Yahya İbn Saîd'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Birisi Kasım İbn Muhammed'e gelip : Muhakkak ki Muhammed İbn Kâ'b Kurazî, bu âyetin : «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle kendilerinin yalanlandıklarını sandıkları sırada...» şeklinde olduğunu söylüyor, demişti.. Kasım dedi ki: Benden ona haber ver; ben Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Âişe'nin, «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle kendilerinin yalanlandıklarını sandıklan sırada.» âyetini okuyup : Onları kendilerine tâbi olanlar yalanlamıştır, diye ilâve ettiğini işittim. Bu hadîsin de isnadı sahihtir.
İkinci kırâet, bu kelimedeki zâl harfinin şeddesiz okunuşudur. Bunun da tefsirinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'ın açıklaması yukarıda geçmişti. Süfyân es-Sevrî'nin

A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'-ûd'dan rivayetine göre; o, «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» âyetindeki kelimesini şeddesiz olarak okumuştur. Abdullah der ki: İşte Âişe'nin hoşlanmadığı budur. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs (R. Anhümâ) dan olan bu rivayetler, diğerlerinin bunlardan yaptıkları rivayete muhaliftir. A'meş'in Müslim'den onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Peygamberler, kavimlerinin kendilerine icabet etmesinden ümit kesip, kavimleri de Peygamberlerin onları yalanladıklarını sandıklan sırada onlara, buna karşı yardım gelmiştir. «Böylece dilediğimiz kurtarılmıştır.» Bu görüşün bir benzeri Saîd İbn Cübeyr, İmrân İbn Haris es-Sülemî, Abdurrahmân İbn Muâviye, Ali İbn Ebu Talha, Avfî'den, onlar da İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir.
İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... İbrahim İbn Ebu Hurre el-Cezerî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Kureyş'ten bir genç Saîd İbn Cübeyr'e sorup : Ey Ebu Abjdullah, şu harf (Kırâet) nasıldır? Ben buraya geldiğim zaman bu sûreyi hiç okumamış olmamı temenni ettim. «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» Saîd İbn Cübeyr dedi ki: Evet, nihayet o peygamberler kavimlerinin kendilerini doğrulamasından ümitlerini kesip, kendilerine gönderildikleri kimseler de peygamberlerin yalan söylediklerini sandıklan sırada onlara yardım gelmiştir. Dahhâk îbn Müzâhim der ki: O günkü gibi ilme çağınlıp da duraksayan bir kimseyi hiç görmemiştim. Bunun için Yemen'e kadar yolculuk yapmış olsaydım bu dahi az gelirdi. İbn Cerîr'in başka bir kanaldan rivayetinde ise Saîd İbn Cübeyr'e bu soruyu soranın Müslim İbn Yessâr olduğu, Saîd İbn Cübeyr'in, bu cevabı verip sonra kalkıp onu kucakladığı ve : Sen nasıl beni ferâhlatmışsan Allak da seni ferahlatsın, dediği kaydedilir. Saîd İbn Cübeyr'den bundan başka bir kanaldan rivayette onun, âyeti bu şekilde tefsir ettiği kaydedilir. Mücâhid İbn Cebr ve Seleften bir çokları da âyeti böyle tefsir etmişlerdir. O kadar ki Mücâhid, âyetteki kelimesini zâl harfinin fethası ile okumuştur. Bu kırâeti İbn Cerîr de rivayet eder. Şu kadar var ki âyeti böyle tefsir edenler; sanmak fiilindeki özne zamirini, peygamberlere tâbi olan inananlara döndürürler. İçlerinden bazıları ise bu zamîri kâfirlere döndürürler ki buna göre mânâ şöyle olacaktır : Kâfirler peygamberlere va'dedilen yardım hususunda onların yalan söylemiş olduklarını sandılar.
İbn Mes'ûd'dan gelen -rivayetlere gelince; İbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... Temîm îbn HazlenVden rivayetine göre; o, Abdullah İbn Mes'ûd'un bu âyet hakkında şöyle dediğini işitmiş : «Nihayet o Peygamberler kavimlerinin kendilerine îmân etmesinden ümitsizliğe düşüp, onlara Allah'ın emri geciktiğinde kavimleri de onların yalan söylemiş olduklarını sandılar.» Burada kelimesinin zâl harfi şeddesiz okunmuştur. Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan gelen bu her iki rivayeti de hoş görmemiş ve bu şekilde tefsir edeni de hoş karşılamamıştır. İbn Cerîr Hz. Âişe'nin görüşünü kabul ile Cumhûr'-dan nakledilen görüş olarak almış, diğer görüşü bütünüyle zayıf görmüş, reddetmiş, kabul etmemiş ve ondan hoşnûd da olmamıştır. En doğrusunu Allah bilir.[49]

111 — Andolsun ki, onların (peygamberlerin) kıssalarında aklı olanlar için ibretler vardır. Bu (Kur'an), uy-durulabilecek bir söz değildir. O; sâdece kendinden önceki kitablarm tasdiki, her şeyin tafsilidir. İnananlar topluluğu için de hidâyet ve rahmettir

Allah Teâlâ buyurur ki: Andolsun ki peygamberlerin kavimleriyle olan haberlerinde, inananları nasıl kurtarıp küfredenleri nasıl helak ettiğimizde aklı olanlar için ibretler vardır. Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulabilecek bir söz değildir. O sâdece kendinden önce gökten indirilmiş kitablarm içindeki sıhhatli olanları tasdik eder, onlardaki tahrif, tebdil ve değiştirmeyi kabul etmez, onlan ya nesheder veya kabul eder. O, herşeyin tafsilidir. Onda helâl kılma, haram kılma, sevilen ve hoşlanılmayan şeyler, tâatlar, vâcib'ler, müsta-hablar ile emir, haramlar ve onlara benzeyen mekruhlardan yasaklama, işleri bütün açıklığıyla, geleceğe dâir gayb'ları (bilinmezlikleri) mücmel ve mufassal bir şekilde haber verme, isimlerle ve sıfatlarla Rab Teâlâ'dan haber verme, yaratıklara benzemekten O'nun tenzih edilmesi vardır. Bu sebebledir ki: İnananlar topluluğu için hidâyet ve rahmettir. Onunla kalbleri azgınlıktan olgunluğa, sapıklıktan doğruluğa erişir. Onunla kulların Rabbından bu dünya hayatında ve öbür dünyada rahmet isterler. Yüce Allah'tan bizleri de dünyada ve âhiret-te onlardan kılmasını dileriz. O günde yüzleri beyazlatılmış ve parlak olanlar kazanmış, yüzleri karartılmış olanlar da alış verişlerinde kaybederek dönmüşlerdir.[50]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4030-4031
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4034-4035
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4035-4036
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4036
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4037-4038
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4039
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4039
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4040-4041

RA'D SÜRESÎ

RA'D SÜRESÎ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla
1 — Elif, Lam, Mîm, Râ. Bunlar kitabın âyetleridir. Sana Rabbından indirilen; haktır. Ama insanların çoğu inanmazlar.

Kitabın Âyetleri

Sûrelerin başındaki hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi Bakara sûresinin başında geçmişti. O zaman da ifâde edildiği üzere bu harfle başlayan sûrelerde Kur'an'm zaferine, Allah katından indirildiğinin beyânına, hakkında hiç bir şek ve şüphe olmayan hak olduğuna işaret vardır. Bu sebepledir ki: «Bunlar kitabın âyetleridir.» buyurmuştur. Bunlar kitabın, Kur'an'ın âyetleridir. Buradaki kitabın, Tevrat ve İncil olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Mücâhid ve Katâde'ye âit olup şüphelidir ve hattâ uzaktır. «Bunlar kitabın âyetleridir.» kısmına, sıfatın atfedilmesi suretiyle «Sana Rabbından indirilen; haktır.» kısmı atfedilmiştir. Ey Muhammed, «Sana Rabbından indirilen haktır.» Cümledeki kelimesi, haber olup mübtedâsı hemen önce geçen «Sana Rabbından indirilen» kısmıdır. Mücâhid ve Katâde'nin tefsirlerine uygun gelen ve sahîh olan budur. İbn Cerîr, bu cümlenin başındaki vâv harfinin zâid olduğu veya sıfatı sıfata atfeden bağlaç olduğu görüşünü tercih etmiştir. (...) Allah Teâlâ'nm : «Ama insanların çoğu inanmazlar.» âyeti, «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103) âyeti gibidir. Bu açıklama ve apaçıklığa rağmen kendilerindeki (içlerindeki) düşmanlık, muhalefet, inâd ve nifaktan dolayı onların çoğu îmân etmez.[1]

İzahı

2 — Allah. O'dur ki; gökleri gördüğünüz gibi direksiz yükseltmiş, sonra Arş'a hükmetmiştir. Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir süreye kadar hareket edecektir. İşleri yürütür. Rabbınızla karşılaşacağınıza kesin olarak inanmanız için âyetleri uzun uzun açıklar.

Gökleri Direksiz Yükselten

Allah Teâlâ, kudretinin kemâlini ve hükümranlığının büyüklüğünü haber veriyor : O; izni ve emri ile gökleri direksiz yükseltendir. İzni ve emri, buyruğu altına almasıyla gökleri yeryüzünden öyle bir uzaklıkla yükseltmiştir ki erişilmez ve nihayetine ulaşılamaz. Dünya semâsını yeryüzü ve çevresindeki suyu, havayı her yönden, her tarafından ve her yönde müsâvî şekilde ondan yüksek olmak üzere kuşatmıştır. Her taraftan yeryüzü ile arasındaki uzaklık beş yüz yıllık yoldur. Dünya semasının kendi kalınlığı da beş yüz yıllık yoldur. Sonra ikinci gök, dünya semasım ve onun ihtiva ettiklerini kuşatmıştır. İki gök arasındaki uzaklık beş yüz yıllık yoldur. İkinci semânın kalınlığı da beş yüz yıldır. Sonra üçüncü gök, ikinciyi ve ikinci göktekileri kuşatmıştır. İkisi arasındaki mesafe beş yüz yıl, üçüncü semânın kalınlığı da beş yüz yıldır. Dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci semâlar da

böyledir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın- buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye Kadir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12).
Bir hadiste ise şöyle buyrulur : Yedi kat gök ve ondakilerle ara-larındakiler Kürsî'ye göre çöle atılmış bir halka, arşa göre Kürsî ise o çöldeki halk mesabesindedir. Bir rivayette ise şöyle denilir: Arş'ın miktarını ise, ancak Allah Teâlâ takdir buyurup ölçebilir. Seleften bazısından rivayetle geldiğine göre; Arş ile yer arasındaki uzaklık elli bin senelik yol, Arş'ın iki kutru arasındaki uzaklık ise elli bin senelik yoldur. O, kırmızı yakuttandır.
Allah Teâlâ: «Gördüğünüz gibi direksiz yükseltmiş» buyurur. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Katâde'den rivayete göre; onlar şöyle demişlerdir : Onun direği vardır fakat sen görmezsin. İyâs İbn Muâ-viye der ki: Yeryüzü üzerinde gök, direksiz olarak kubbe gibidir. Katâde'den de böyle rivayet edilmiş olup âyetin akışına ve Allah Teâlâ'-nın : «Buyruğu olmadıkça, göğü düşmemesi için
O tutar...» (Hacc,65) âyetinin zahirine uygun olan da budur. Buna göre, «gördüğünüz gibi» kısmı bu olumsuzluğu (direksiz oluşu) kuvvetlendirmek için gelmiştir. Yani sizin de gördüğünüz gibi direksiz olarak O yükseltmiştir. Bu, kudret ve güç yönünden en mükemmel olandır.(...)
Allah Teâlâ : «Sonra Arş'a hükmetmiştir.» buyurur ki buranın tefsiri daha Önce A'râf sûresinde (54 üncü âyet) de geçmiştir. Bunlar geldiği şekil üzere keyfiyeti araştırılmaksızın teşbih, ihmâl ve temsile gidilmeksizin aynen kabul edilir. Allah Teâlâ en yücedir.
«Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir süreye kaüar hareket edecektir.» Buradan güneş ve ayın kıyametin kopması ile hareketlerinin kesilmesine kadar harekete devam edeceklerinin kasdetiildiği söylenmiştir. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu, Azîz, Alîm'in ölçüsüdür.» (Yâsîn, 38). Bu âyette geçen karâr yerinden mak-sadın ne olduğu hakkında şöyle denilmiştir : O, diğer yönden yeryüzünün içini ta'kîb eden Arş'ın altıdır. Güneş ve ay ile diğer yıldızlar, oraya ulaştıkları zaman Arş'tan en uzak noktada olurlar. Delillerinin de getirildiği sahîh görüşe göre o, bu yüzden âlemi ta'kîb eden taraftan bir kubbe olup diğer felekler gibi (âlemi) kuşatmamıştır. Zîrâ onun dayanakları ve onu taşıyan «Hamele Melekleri» vardır. O halde bu, yuvarlak felekler içinde tasavvur olunamaz. Âyetler ve vârid olan sahîh hadîsleri düşünen kimseler için bu açıktır. Hamd ve minnet Allah'adır.
Allah Teâlâ burada güneş ve ayı zikretmiştir. Çünkü sabit yıldızlardan daha şerefli ve büyük olan yedi seyyare yıldızlarının en açık olanları bu ikisidir. Madem ki Allah Teâlâ bunları buyruğu altına almıştır, o halde diğer yıldızların buyruğu altına girmeleri evleviyetle gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette buna şöyle işaret buyurur : «Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz onları yaratmış olan Allah'a secde ediniz.» (Fussi-let, 37). Bununla birlikte Allah Teâlâ başka bir âyette bunu daha da açık bir şekilde şöyle zikreder : «Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.» (A'râf, 54).

Rabbınızla karşılaşacağınıza kesin olarak inanmanız için O'ndan başka ilâh olmadığına, dilediği zaman yaratmaya nasıl başlamışsa yaratmayı tekrar edeceğine delâlet eden âyetleri, delâletleri uzun uza-dıya açıklar.[2]

İzahı

Pozitif İlmin Kâinat Anlayışı

Kâinatın menşe'ini; pozitif ilmin metodlarım ve verilerini kullanarak açıklama tarzına ilmî kâinat anlayışı diyoruz. Aslında bilgi olayının analizi halinde pozitiflik durumunun çok zor olduğu anlaşılır. Pozitif ilimde metod; gözlem, deney ve hipotez safhası olmak üzere üçe ayrılır. Pozitif ilim de hadd-i zâtında din ile ortak noktalara sahip bulunmaktadır. Çünkü pozitif ilim, her konuyu bu üç safhadan geçirme imkânına sahip değildir. Engin kâinatı bütün geniş-liğiyle tecrübe alanı içerisine yerleştirmek şöyle dursun genişliğini tasavvur etmek dahi zordur. Kaldı ki pozitif ilimde de tıpkı din gibi görülmeyen, gözlenemeyen ve denenemeyen unsur önemli bir yer tutmaktadır. Sözgelimi bilimin bugün kendisi için konu aldığı birçok hususu gözlem, deney ve hipotez safhalarından geçirdiği söylenemez. İlimler içinde en gerçek ve yalın olarak kabul edilen matematiğin maddî alana indirgenmesi sayılan geometrinin prensibleri tâm olarak bu safhadan geçmiş değildir. Matematik isbâtm esâsını teşkil eden dedüksiyonun dayandığı prensibler, aksiomlar, tanımlar ve postulatlardır.
1- Aksiomlar (axiome); belirsiz nicelikler arasındaki oranlan göstermeye yarayan, apaçık, zorunlu ve apriori önermelerdir. Buna göre aksiomlar, isbât edilemezler, isbât edilmeksizin kabul edilirler. Çünkü isbâta muhtaç değildirler. Aksiomlar, ancak zihnimizin kendi yapısından kaynaklanan aynilik prensibi ile isbât edilebilirler. Aksiomlar, ayniyet prensibinin matematiğin konusu olan niceliklere uygulanmasından ibarettir, Aksiomlar apaçıktır, zîrâ onlardan şüpheye düşmeksizin olduğu gibi kabul ederiz. Aklın mevcûd yapısı içerisinde aksiomların aksini iddia etmek imkânsızdır. Aksiomların doğrulukları doğuştan (apriori) dır. Deneye tâbi olmaksızın akıl tarafından kabul edilirler. Her türlü deneyden öncedirler ve geneldirler, bütün niceliklere uyarlar. Bazı aksiom örnekleri şunlardır :
a) Bütün; kendisini meydana getiren parçalardan büyüktür.
b) İki şey; ayrı ayrı üçüncü bir şeye eşit olursa; o iki şey de birbirine eşit olur.
c) Eşit niceliklere eşit nicelikler eklenirse; eşitlik bozulmaz.
d) Eşit niceliklerden, eşit nicelikler çıkarılırsa; sonuç aynı kalır.
2- Matematik Tanımlar : Matematik kavramların ve geometrik şekillerin temelli özelliklerini, aralarındaki münâsebeti bildiren, onlarm sınırını çizen önermelerdir. Sayının, birimin, açının, noktanın ve paralelin tanımı gibi. Matematik, aklî bir ilim olduğu için tanımlar; matematik ilimlerin temelini-teşkil ederler. Gerek sayılar, gerekse geometrik şekiller zihnimizin yapısından "kaynaklanan ve zihin tarafından konulmuş olan kurallardır. Tanımlar; her ilimde ayrı ayrı olmak üzere özeldirler (geometrik, mekanik, matematik tanımlar gibi) aprio-ridirler. Deneyden önce zihinde vardırlar. Matematik tanımlar değişmezler. Çünkü tanım, zihin yapısından

kaynaklanmaktadır. Dış dünyada müşahhas bir gerçeklikleri, karşılıkları yoktur. Matematik tanımların kaynağının, akıl veya deney olduğu konusu tartışılmıştır.
3- Postulatlar(Postulat); isbât edilmeksizin kabul edilmeleri istenen fakat apaçık ve zorunlu olmayan önermelerdir. Postulatları koyan matematikçidir ve onun aksiomlar gibi isbât edilmeksizin kabulünü ister. Ancak postulatlar apaçık değildir, akıl onu doğrudan doğruya kabul etmez. Geometri ve mekanik gibi bazı bilimlerin postulatı vanjır, dolayısıyla özeldirler. Zihin postulatların aksini düşünebilir, onun için zorunlu değildirler. Postulatlar, deneyden sonra (aposteriori) elde edilirler. Meselâ Euclides (M.Ö. 306-283) geometrisine göre :
a) îki noktadan ancak bir doğru geçer,
b) İki nokta arasındaki en kısa yol doğrudur,
c) Bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya yalnız bir paralel çizilebilir.
Bunlar postulattırlar. Bu postulatlardan uzayın üç boyutlu olduğu, uzayın düzlem şeklinde olduğu ve uzayın homojen ve izotrop (yani her tarafa doğru ne kadar uzatılırsa uzatılsın, her yönde ve her parçası kendi kendisinin aynı) oluşu gibi postulatlar zımnen mevcûddur. Ancak XIX. yy. da Euclides dışı ve metageometri adı verilen, klasik geometrinin dışında bazı geometriler çıkmıştır. Rus matematikçisi Lobatscbevski ve Macar J. Bolyai, Euclides'in; bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya ancak bir paralel çizilir postulatını reddederek, başka düzlemlerde olmak kaydı ile sonsuz paralel çizilebileceğini iddia etmiştir. Uzay da hem içbükey, hem de üç boyutlu değil (n) boyutlu olarak kabul edilmiştir. Bilâhare Alman matematikçisi Riemann, uzayın küre şeklinde (dışbükey) olduğumu belirtmiştir. Bu takdirde, iki nokta arasındaki en kısa yol doğru değil eğri olur. İki noktadan birçok doğrular geçer. Bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya hiç bir paralel çizilemez. Einstein da uzayı üç boyutlu kabul etmiş ve-zamanı dördüncü boyut olarak vaz'etmiştir.
Bu geometrilerden her birisi kendi içinde tutarlı ve değerlidir. Ancak basit olduğu için Euclides geometrisi uygulanmaktadır. Uzayı yirmi boyutlu tasavvur etmek bizim için son derece güçtür. Fakat elektron, proton ve elektromagnetizm söz konusu olunca; Euclides geometrisi kâfî gelmemekte, diğer geometrilere baş vurulmaktadır. (Bkz. Henri Poincare, Bilim ve Hipotez; Bilimin Değeri; Bilim ve Metod)
Şu halde ilim, bugün için kesin bir hükme değil, kesin olduğu kabul edilen postulatlara dayanmaktadır. Yani bilinmeyen ve görünmeyene. Görülüyor ki en yakın ve gerçek bilim olarak kabul edilen matematik için dahi tam anlamıyla bir pozitiflik söz konusu edilmemektedir.
Platon'a göre evren, etrafı cehennemlerle çevrili yuvarlak bir masa gibidir. Aristoteles ise, dünyanın küre biçiminde olduğunu ve kâinatın merkezini teşkil ettiğini söylüyordu. Newton, feza içerisinde maddenin eşit olarak yayıldığını kabul ediyordu. Einstein'a göre evren, sonlu ve sınırsızdır. Sözgelimi bir kürenin yüzeyi sonlu olmasına rağmen üzerinde düzensiz hareket eden bir varlık için sınır düşünülemez. Ona göre üç boyutlu uzay, sonlu fakat sınırsızdır. Uzay, maddeden ayrı bir varlık değil maddenin ayrılmaz bir bütünüdür. Üç boyutlu uzay ile zaman dört boyutlu uzayın ayrılmaz boyutlarıdır.

De Sttar'a göre ise evren, sürekli genişleme içerisindedir. Lemaitre (Belçika'lı, 1929) ve Freidman (Rus, 1922) Einstein ile De Sttar'm kâinat anlayışlarının birbirini tamamladığım belirterek, Einstein'ın tasavvur ettiği gibi evren, ebedî değildir ve var olduğu andan beri genişlemektedir.
Eddington'a göre evrenin yarıçapı 1068 milyon ışık yılı (bir ışık yılı, saniyede 300 bin kilometre hızla giden ışığın bir yılda aldığı yoldur ki, yaklaşık, 9.460.800 milyon km. dir.)dır. Genişlemeye devam ederek başlangıcından en az 10 veya 20 defa daha az yoğun hal aldı-ğ'nı belirtir.
Günümüz ilminin evren telâkkileri bundan ibarettir.
Kâinatın menşe'i konusuna gelince; bu hususta Rönesans'tan itibaren antikçağa göre çok farklı teoriler ortaya atılmıştır. Kâinatın menşe'i konusunda ilk pozitif izah denemesini yapan Newton'a göre; güneş, gezegenlere kuvvet tatbik etmektedir. Güneşin gezegenleri çekmesi sonucu gezegenlerin doğrultusu değişmiştir. Gezegenlerin doğuşu ile evren doğmuştur. Newton'un izahı gravitasyon (cazibe) kanunu doğrultusundadır. Buffon (1750) ise bir kuyruklu yıldızın güneşe çarpması sonucu dağılan parçaların sonradan yoğunlaşarak gezegenleri meydana getirdiğini iddia eder.
Kant'a göre; kâinat, ilkin gelişigüzel dağılmış ve çeşitli elementlerden meydana gelmiş bir buluttan ibaretti. Bulutu teşkil eden bu ilk madde bir araya gelerek güneşi oluşturmuştur. Kütle halinde toplanan bu madde yavaş yavaş soğumuş, soğurken büzülmüş ve devir hızı gittikçe artmıştır. Ekvator kısmından fırlayan gaz kütlelerinin soğuması ile önce sıvı, sonra katı olan gezegenler ve dünya meydana gelmiştir.
Laplace da Kant'tan habersiz olarak 1796 yılında, benzer bir teori öne sürmüştür. Ona göre; güneşten kopan parçaların hızının gittikçe artmasıyla dönen kütle, yassılaşmış ve mercek halini almıştır. Bu esnada ekvator kısmından fırlayan parçalardan aralıklı olarak gezegenler, uydular meydana gelmiştir. En sonunda güneş büzülemeyecek bir hal almıştır ve artık yeni gezegenler doğuramaz olmuştur. Clark-Max-wall bu iki bilginin teorisinin matematik gerçeklere uygun olmadığını belirtirler.
Yeni Zelanda'h bir bilgin olan Bickerton'a göre; güneşe bir yıldız çarpmış ve bu çarpmadan üçüncü bir cisim meydana gelmiştir. Daha sonra Sedwig, güneşe bir yıldızın çarpması yerine, gezegenlerin yakınından geçen bir yıldızın uyguladığı med kuvveti ile güneşten koptuğunu belirtmiştir. Aynı teoriyi benimseyen Chamberlain ve Mo-ulton, güneş üzerinde patlamalar olduğunu, eskiden daha fazla olan bu patlamaların yakından geçen bir yıldızın uyguladığı med sonucu, gaz fiskelerinin güneşin atmosferinden uzaklaştığını ve bunların da soğuyarak gezegenleri meydana getirdiğini belirtmiştir. Sir James Je-ans ise güneşin ikinci bir yıldıza uyguladığı med kuvvetinin etkisiyle gezegenlerin teşekkül ettiğini söyler. Ünlü Alman fizik bilgini Weiz-saker ise 1943 yılında Kant-Laplace teorisini reddederek, dünyamızı meydana getiren elementlerin güneşte ve diğer gezegenlerde pek az nis-bette bulunduğunu, ayrıca güneşte büyük nisbette mevcûd olan helyumun ve hidrojenin dünyamızda az bulunduğunu, dolayısıyla güneşten kopma esnasında bu elementlerden çok az kısmının dünyaya geldiğini belirtmektedir. Bunlar güneş üzerinde veya yıldızlar arası alanda kalmış olabilir.

Gezegenlerin aslını teşkil eden bu ince tozlar büyük kütleler halinde toplanmıştır. En azından 'ki yüz milyon senede bu toplanma olmuştur. Med teorileri tutarsızdır. Zîrâ kırk milyar yıldızın bulunduğu kabul edilen galakside milyarlarca senede bile çarpışma imkânı yoktur.
Materyalist bir bilgin olan Fred Hoyle'e göre, kâinatın başı veya sonu yoktur. Milyarlarca sene zarfında boşlukta başıboş olarak dönen galaksilerden yenileri doğmuştur. Bu doğuş; çarpma, med veya başka şekilde olabilir. Neticede hidrojen atomlarından madde varolmuştur. Yokolan eski kehkeşânlann yerine yenisi gelecek ve bu devr-i dâim sürüp gidecektir.
Rus asıllı olup Amerika'da yaşayan George Gamow ve arkadaşla-n ise, adına «Bigbang» denilen, «Büyük patlama» teorisini geliştirmişlerdir: Gelişmiş gözlem tekniğiyle isbât edilmeye çalışılan Bingbang teorisine göre; kâinatın bütün madde ve enerjisinin toplamını teşkil eden iptidaî atom veya kozmik bileşik'in dehşetli bir patlama üe genişlemesi sonucunda kâinat meydana gelmiştir. Patlamanın ilk anında sıcaklık trilyonlarca derecede imiş. Bu esnada hâl-i hâzırdaki kâinatı meydana getiren atomlar yaratılmış, Sonra bu parçalarından atomlar, atomlardan gaz ve toz bulutları, bulutlardan da galaksiler teşekkül etmiştir. Bu patlamanın etkisiyle kâinat genişlemektedir. Ancak çekim gücünün karşı koyması sonucu bu genişlemenin etkisi gittikçe zayıflamaktadır. Gamow'a göre bu da yaklaşık on beş milyar sene önce cereyan etmiştir. [3]
Şimdi de içinde yaşadığımız kâinatın ömrü konusundaki ilmî faraziyeleri görmeye çalışalım.
Gamoıv'a göre; kâinatın şimdiki hali devamlı bir tekâmülün eseridir. Tekâmül hareketi, birkaç milyar sene evvel mütecanis bir halde bulunan maddede yüksek bir basınçla başlamıştır. Bunu, kâinatın içinden alıp laboratuvarlarda tahlil ettiği muhtelif maddelerin muhtemel yaşlarını inceleyerek isbâtlamaya çalışır. Meselâ Thorion ve âdî Uranyumun period denilen yarı hayat devirlerini inceleyerek yaşlarını tahmin etmek mümkündür. Gamow, bir maddenin kendi aslî miktarının yarısının parçalanması için gerekli zamanı ilmî incelemeler neticesi tahmîn etmektedir ki; bu miktar, Thorion ve âdî Uranyum için dört buçuk milyar senedir. Bu bilindiğine göre, bir maddenin atomlarının şekillenmesi için kaç milyar seneye ihtiyâç olduğunu bulmak zor değildir. U235 ile ifâde edilen bir başka cins uranyumun hayat periodu ise 0,9 milyar senedir. U235, kâinatımızda çok nâdir olarak bulunur. Ve bu duruma gelebilmesi için yedi period devir geçmesi gerekir ki; bu, aşağı yukarı altı milyar senedir. Radyoaktif elemana sahip olan potasyum izotoplarının da, birkaç milyar senelik period içinde bozularak azaldığı ilim erbabınca bilinmektedir. İzotopların tesbîti, çekirdeklerin şekillenmesi (formasyonu) ile mümkün olur. Kâinatta bir milyar seneden daha az yan hayat periodlu bir radyoaktif madde bulmak mümkün değildir. Buradan da atomun teşekkülü için ortalama olarak birkaç milyar seneye ihtiyâç olduğu gerçeği ortaya çıkar[4]
Bu hususta James Jeans da şöyle diyor: «Bütün teorileri bir tarafa bırakarak müşahedeler ile kâinatın yaşını tesbîte çalıştığımız takdirde, şu neticeleri elde ederiz; Kâinat her yüz milyon ışık senelik uzaklık için saniyede 168 kilometrelik zahirî bir genişleme hızına sâhibtir. Başka bir ifâde ile kâinatın boyutları her 20

milyon senede yüzde bir miktarında artmaktadır. Bu takdirde esâs genişlemenin, son 200 milyon sene içinde vâki' olması gerekir» [5]
Kâinatımızda mevcûd olan taşların ve kayaların hayat devrelerini ve teşekküllerini de ilmî bir inceleme ile tahmin etmek mümkündür. Radyoaktif saat metodu ile yapılan bu incelemelerden kâinattaki kayaların ve taşların teşekkülü için ortalama üç buçuk milyar seneye ihtiyâç olduğu ortaya çıkmaktadır.
Okyanusların yaşı da Halley metodu ile tahmin edilmektedir. Nehirlerin getirdikleri tuzların nisbetine göre okyanuslardaki sular da tuzlu olacaktır. Tuzlar, kaya ve toprak yüzeylerini yalayan sular tarafından nehirlere ve oradan da okyanuslara akıtılmaktadır. Buharlaşma neticesi tuzlar gittikçe artmaktadır. Okyanus sularındaki bu tuzluluk oranı asırlara göre taksim edildiği takdirde, bu miktarın her asır için milyonda bir nisbetinde olduğu bulunmaktadır. Bu ölçü sayesinde okyanusların yaşının ortalama üç milyar sene olduğu tahmin edilmektedir.
Ayın yaşını tahmin işlemi de oldukça dikkat çekicidir. İlmî ölçülere göre her yıl ay dünyadan 12,7 cm. hızla uzaklaşmaktadır. Bu arada güneşimizin de, bugün içinde bulunduğu yıldızlar kümesinden 0,75 saniyelik bir hızla uzaklaştığını söyleyelim. Dünyamızın güneşten koptuğu ve ayın da dünyadan ayrılmış bir parça olduğu hatırlanınca, ayın ömrünü tesbît etme imkânı kolaylaşacaktır. Ayın bugünkü uzaklığı yukarda verdiğimiz rakamlara bölününce 3,5 milyar sene gibi bir rakamla karşılaşırız.
Kâinatın, tedricî tekâmülün eseri olarak meydana geldiğini isbât için, güneşin yaşını tesbît etme usûlü, de delil olarak gösterilir. Güneşin ömrü, içinde bulunan hidrojenin transformasyonu (dönüşümü) ile ölçülmektedir. Çekirdek transformasyonu denilen bu işlemde bir hidrojen atomundan 2x10^ kalori serbest kalmaktadır. Güneşte her saniyede 5xlO38 atom parçalanmakta ve 800 milyon ton hidrojen yanmaktadır. Güneşin hacminin yüzde ellisini hidrojen teşkil eder (Etrafımızdaki Kâinat, 95). Bu hidrojen miktarının bitip tükenmesi için 5xlO10 sene geçmesi gerekir. Bu tahminlere göre-güneşin yaşının 3 milyar seneye yaklaşık olduğu sanılmaktadır[6]
Aynı metod ile yıldızların yaşının da 3 milyar sene civarında olduğu tesbît edilmiştir. Kehkeşânların yaşlan da bu miktarın altında değildir [7]
Bu izahattan kâinatımızın yaşının 1-10 milyar sene arasında değiştiği sanılmaktadır.
Materyalist bir bilgin olan Fred Hoyle'e göre; kâinatımızın başı veya sonu diye bir şey kabul edilemez. Milyonlarca sene zarfında boşlukta dönmekte, olan galaksiler arasından yenileri meydana gelmiş-tir.Bu teşekkül sonunda madde, hidrojen atomlarından var olmuştur. Uçan eski kehkeşânların yerine yenisi gelip yerleşmektedir. Sonsuza kadar bu devr-i dâim sürecektir. Yok olup giden eski galaksilerin yerine yenisi teşekkül edecektir. Yıldızlar arası sahada bulunan maddeler fasılasız yenilenip tekrar teşekkül etmektedir.
Kâinatın başlangıçta gaz kümelerinden meydana geldiğini bildirmiştik. Ancak o durumdan bugünkü şekle nasıl geçmiştir? Hangi merhaleleri ta'kîb ederek hayata elverişli hale dönüşmüştür?
Yayılmadan önce kâinatımızın esâs maddesini gaz teşkil ediyordu ve bu gaz, bilinen bütün mekânı ihata etmişti. Sıcak gaz, genişleme esnasında hararetini

kaybeder. Ve çekim kanunu gereğince gazlı maddeler cazibenin te'sîri ile birbirinden bulutlar halinde aynlıverirler. Bunun neticesi bizim güneş manzumemizin de bir uzvu bulunduğu kehkeşânlar meydana gelir. Semâda halk ta'bîri ile «Samanyolu» adı verilen kehkeşânların sayısı pek çoktur. Kâinatın, başlangıçta bir olan kütlesinden kehkeşânların ayrılışında en büyük rolü cazibe kanunu oynamıştır.
Cazibe kanununu daha iyi anlayabilmek için yeryüzündeki atmosferi inceleyen J. Jeans şöyle diyor :
«Arz atmosferinde 10" molekül var. Neden bunlar mekâna dağıl-mayıp da arza bağlı bir atmosfer teşkil ediyorlar? Bunları böyle tutan nedir? Bu suâlin tabiî cevabı arzın gravitasyonudur. Yeryüzünden saniyede onbir kilometre veya daha yüksek hızla atılan bir mermi uçup mekâna dalar, çünkü arzın çekme kuvveti, bu kadar hızlı bir mermiyi durduramaz. Fakat bundan daha az bir hızla atılan bir mermi arzdan ayrılmaz. Çünkü hızı yer çekiminden kurtulmasına kifayet etmez. Hızları saniyede bir buçuk kilometreden düşük olan molekül mermiler arzdan uzaklaşamazlar. Arzın cazibe kuvveti bunları mütemâdi surette çeker ve bu suretle arzımız, havadan yapılmış bir örtü ile örtülmüş olur.
Nâdir zaman aralığında bir molekül diğer moleküllerle, saniyede onbir kilometre kadar bir hız kazanmak üzere, tesadüfi bir çarpma yapabilir. Atmosferin dışına düşen ve böyle bir hıza sahip olan bir
molekül, yıldızlar arasındaki tembel moleküller kalabalığına katılır, böylece atmosferimiz gayet küçük bir kesrini mütemâdi bir surette kaybetmektedir; fakat bu, pek cüz'îdir.
Aynı keyfiyet, güneş için de vâriddir. Güneş ışığı atmosferindeki molekülleri parçalayıp atomlara çevirir. Bunlar, saniyede yaklaşık olarak üç kilometrelik hızla hareket ederler, fakat bir atım merminin güneşten kurtulabilmesi için saniyede altı yüz kilometrelik bir hıza mâlik olması îcâbettiğinden dolayı güneş atomları da atmosfer teşkil etmeye mahkûmdur.
Gezegenlerin atmosferleri, genel olarak, en dıştaki moleküllerin hızlarıyla geri kalan kütlenin bunlara tatbik ettiği çekme kuvveti arasındaki çatışmadan ileri gelmektedir.
Meselâ; ay çekimi, atmosferindeki moleküllere tatbik ettiği çekme kuvvetinin yirmi üçte biri kadar olup, ayda vaktiyle bir atmosfer var idiyse çoktan uçup gitmiştir. Utarid'in çekme kuvveti arzın çekme kuvvetinin onda biri kadar olup, güneşe bakan yüzünün çok sıcak olmasından dolayı atmosferi kaçmıştır. Merih'in çekme kuvveti, arzındakine nazaran beşte bir kadar ise de yüzü daha soğuktur. Hesapla anlaşıldığına göre; su buharı ve diğer ağır moleküller, Merih atmosferinde kalırsa da helyum ve hidrojen gibi hafîf atomlar uçup gitmiş olmalıdırlar.
Newton diyor ki: Bana öyle geliyor ki, büyük nebulaların bu tarzda teşekkülü akla en yakın geldiği gibi, bugünkü nebulaların varolması hakikatini izah için de en uygun gelen faraziye bu olsa gerekir.
Nebulalar bu yolda var olmuşlarsa, molekül hızlarının pek yüksek —saniyede 25.000 metre yahut âdî hava molekülleri hızlarının elli katı mertebesinde— olması îcâbeder. Âdî hava molekülleri böyle bir hızı iktisâb edemez, çünkü bunlar bu hıza varmadan evvel ısı yüzünden atomlarına parçalanır; filhakika bu ısı, değil

molekülleri hattâ atomları 'bile bu hızlara varmadan parçalanır ve en dış elektronlardan birkaçını atmış olurdu.
O halde nebulaların bir ilkel kaostaki yoğuşmalarla teşekkül ettiğini farz edecek olsak bu kaos, ne tâm moleküllerden ve ne de tâm atomlardan terekküb edemeyecektir. Bunun birkaç tâm molekül ile, gevşek elektron ve atomlar karışımından mürekkeb olması ihtimâl dahilindedir. Böyle bir ilkel kaosla işe başlayarak nebulaların, New-ton'un tasvir ettiği gibi, gravitasyonel kondansasyonlarla teşekkül etmiş olduğunu kolayca farzedebiliriz. İlkel madde sıcaklığının pek yüksek olmasına luzûm yoktur. Âdî oda sıcaklığında bile elektronların ortalama hızları saniyede 100.000 metre kadar olup, birkaç serbest elektronun varlığı bile karışımın ortalama hızını pek yükseltir ve makul bir karışımda, saniyede 25.000 metrelik istenilen ortalama hız te'mîn edilebilir.
Her molekül, komşularının hepsine bir çekme kuvveti tatbik eder. Tabiî ki molekül fazla olunca, çekme kuvveti, de fazlalaşır. Mekânın herhangi bir yerindeki gaz moleküllerinin sayısı, etrafına nazaran çok olursa; kondansasyon hali (tekasüf) ortaya çıkar. Bu kondansasyon kâfî miktarda olursa, çekim kuvvetinin fazlalığı yayılmanın önüne geçer. Mekânda bir kondansasyon uzadıkça, mütemadiyen büyümesi için normal şartları bulur. James Jeans'ın bildirdiğine göre; 2 milyon km. çapındaki kondansayonun en dışındaki moleküle tatbik ettiği çekme kuvveti, çapı 1 milyon km. olan kondansasyonun en dışındaki moleküllere tatbik ettiği çekme kuvvetinin iki katı ise de, basınç fazlalıkları her iki halde de aynı kalır. O durumda büyük kondansasyon büyümeye daha müsaittir. Büyüğü de daha büyükleri ta'kîbeder [8]
Buradan kâinatın istihalesi mevzuuna dönelim ve bu olayın nasıl cereyan ettiğine göz atalım. Kainatınızın cevheri, yapısını meydana getiren ilk maddesi (gaz veya buhar) mekânda üniform olarak yayılmış olsaydı, beher santimetre küpüne 10!B gramlık madde isabet ederdi. Muhayyel olarak kabul ettiğimiz maddeye vereceğimiz yoğunluk da bu cinsten olacaktır. Bu ise aklın alamayacağı kadar düşük bir miktardır. Yoğunluğu, suyunkinin sekiz yüzde biri kadar olan âdı havada iki komşu molekül arasındaki ortalama uzaklık, metrenin milyarda sekizi kadardır. Atmosferimizde bir iğne topuzu hacmini işgal eden hava yoğunluğu bu değere düşürülürse, bir milyar metre küp hacminde yer işgal eder. Bu da bizi mekânın sonsuz boşluğuna iter"[9]
Kâinatın istihale edişi mevzuunda G. Gamow da «Kainatın Yaratılışı»1 adlı eserinde kısaca şöyle demektedir: «Yeni atom şekillerini ihtiva eden sıcak gaz kümesi, devamlı olarak genişlemekte ve harareti de yavaş yavaş düşmekte idi. Eskiden hararet miktarı birkaç milyon derece iken bu devrede birkaç bin dereceye düşmüş olsa gerekir. Nitekim bu özelliği taşıyan maddeye yıldızlararası sahalarda hâlâ rastlamaktayız. Kâinatın esâs maddesi tedricen parçalar halinde toplanmıştır. İmkân olsaydı da H. G. Wels'in zaman makinesine sahip olsaydık, geriye doğru giderek kâinatın yaratılmasından sonraki 30.000 seneye varabilseydik, kendimizi —bugün galaksimizdeki yıldızlar arasında nıevcûd olan boşluğa benzeri bir boşluğa benzer bir boşlukta, vakum içinde— yüzer bir vaziyette bulacaktık. Yaratılışın ilk günlerinde mevcûd olan fevkalâde parlaklık halinin genişleme

ameliyesi yüzünden, zamanla donuklaşmaya başlaması sebebiyle zifiri karanlık olacaktı.
Kâinatın istihalesini en iyi şekilde anafor hâdisesi anlatır. Bir nehir içindeki anafora dikkatle bakıldığı zaman bunun muntazam olmadığı görülür. Gaz halindeki iptidaî galaksilerin de, böyle gayri muntazam bir hareket ile başlamış olması mümkündür. Ancak gazlardaki anafor hareketi, sıvı maddelerdekinden farklıdır. İşte buna benzer bir termo nükleer reaksiyon ile yıldızlar teşekkül etmeye başlıyor.
Kâinatımızın tarihinde birbirinden farklı iki ameliyenin bulunması lâzım gelmiştir. İptidaî gazın bir tek şekilde genişlemesi anında milyarlarca galaksilere parçalanma muamelesi ve her galaksideki maddenin milyarlarca müstakil yıldızlar halinde tekasüf etme muamelesi. İşte bu iki devrenin sonunda galaksiler teşekkül etmiştir[10]

Kâinatın Genişliği

İlim bunca ilerledi, fen bu kadar terakki etti ama, bilinmeyen şeyler bilinene nisbetle eskiye göre daha da arttı. Hızı saatta 40.000 kilometreye yaklaşan Apollo seferleri henüz kâinatımızda en yakın komşumuz olan aya ulaşabilmiştir. Yarın Merih'e de gidebilir insanoğlu, ama 500 milyon ışık senesi mesafede bulunan komşu galaksiye gitmek için bir müddet daha zamanın geçmesi îcâbedecek herhalde. Bakınız astronomi bilgini Pierre Rousseau ne diyor : «İnsan tabiatta ne-dir? Sonsuza nazaran bir yokluk, yokluğa nazaran bir kül ve yoklukla kül arasında bir mutavassıttır. İnsan; sonsuzdan ve yokluktan ibaret olan iki uçtan sonsuz derecede uzaktır. Ve onun varlığı; içinden çıktığı yokluktan ve içine batmış bulunduğu sonsuzdan aynı derecede farklıdır.»[11]
Fakat insanoğlunun o yaman azminin elinden kurtulacak hiç birşey yoktur kâinatta. Yarın olmazsa bir gün ta o uzak mekânlara da gideceğinden asla ümidimizi kesmeyelim. Ne der İmâm Ali (k.v.) : «Ey insanoğlu, sen kendini küçük bir cüsse sanıyorsun ama sende koca bir âlem gizlidir.»
Küçük bir vücûddan ibaret olan insanoğlu, kâinat nizâmında bir zerrecik bile olamazken 500 milyon ışık senesi uzaklığa gömülmüş olan kehkeşânlan, semânın bağrına batırdığı teleskoplar sayesinde gözetlemiş ve terkibini öğrenmiştir. Gözle görülmeyecek derecede küçük olan atomların kalbine dalmış ve gizli bulunan koca bir âlemi gözler önüne sermiştir.
Kâinatın genişliğini anlayabilmek için aşağıdaki vâsıtalardan birisini kullanmak gerekir :
1- Değişen yıldızlar: Yıldızlar umumiyetle kararlı bir seviyede ışık neşrederler. Böylece bir yıldızın mum cinsinden kuvvetini öğrenebilmek için pek zorluk çekmeyiz. Orta dereceli bir yıldız olan güneşimiz 2x23x10" mumluk [12]ışık neşreder. Bu arada birtakım yıldızların ışık kuvveti azalıp çoğalır. Ancak bu değişliklerde de yine pek kuvvetli bir nizâm hâkimdir. «Biz, her şeyi, bir ölçü içinde yarattık» âyet-i kerîme'si bunun ifâdesi değil midir? Zâten kâinatta nizamsız ne vardır ki? Rabbım her şeyi yerli yerinde bir nizâm ve düzen içinde yerleştirmiştir. Chepid değişenler adı verilen yıldızlar vasıtasıyla kâinat muammasının en derin ve meçhul taraflarını inceleme fırsatını Allah, insanoğluna

vermiştir. Bu yıldızlarda, ışığın çabukça bir artış kaydedip, peşinden yavaş yavaş bir azalma kaydettiği görülür. Sonra tekrar bir hızla artar ve eskisi gibi yavaşlar. Bu ışık değişiminin periyodlan, birkaç gün veya saattan başlayarak nâdir hallerde bir aya varır. Umumiyetle 6 ilâ 10 saattir.
2- Uzun periyodlu değişkenler : Bunların parlaklıkları, güneşin parlaklığının on bin katını bulur. Chepidlerin görülmediği derinliklerde ölçü vâsıtamız bunlardır [13]
3- Novalar : Yeni yıldızlar demek olan novalar, arasıra gökte âdî bir yıldızın fevkalâde bir parlaklık kaydettiği, lüminosite kabiliyetinin bin kat üstüne çıktığı görülür. Bu arada Dr. Schemid'in 24 Eylül 1876 da rasad ettiği «Novacini» adlı bir novanın; dört gün içinde en son parlaklık noktasına vardığını, iki hafta sonra söndüğünü ve artık ışığının teleskopla görünmez olduğunu zikretmemiz yerinde olacaktır. Schemid'in bildirdiğine göre Novacini'nin hacmi güneşten daha büyüktü. Jeans'ın dediğine göre; «Novalardan çoğu güneş ışığının yirmi beş bin katı eşit maksimum lüminositiye sâhib olurlar.»[14] Süper novalar ise, kısa bir müddet içinde güneşin lüminosite kudretinin yüz milyon kat fazlasına ulaşırlar. O yüzden istisnaî durum arzederler. Novalar göğün muhtelif noktalarında, bilhassa akstra galatik nebulalarda görüldüğünden, uzaklık ölçmesinde tahminî ölçek vazifesini görürler.
Ayrıca «mavi yıldızlar» adı verilen ve pek az değişebilen bir tür yıldız daha vardır. Standart ölçüde bunlar da pek faydalı olmaktadırlar.
Buna göre şimdi kâinatımızın genişliğine dalabiliriz. Bu konuda ilim adamlarının durumu, kuyuya düşen körlerden farksızdır. «Ve siz her şeyi bilemezsiniz» hükmü, kâinatın her zerresinde carîdir. Bize en yakın yıldızın ışığının 4. 1/2 ışık yılında geldiğini ve ışığın da saniyede 300.000 kilometre hızla ilerlediğini İkiliyoruz. Güneşin ışığı bize 8 dakika 18 saniyede gelir. Güneşimizin en uzaktaki uydusu olan Plüton'a ise ışığı 5,5 saatta ulaşır. Wolf 424 denilen en yakın yıldızın ışığının bize ulaşması için 4,5 yıl geçmesi gerekir. Vega yıldızının ışığı ise bize sadece 26 senede gelir [15]
Globular kümesinden en yakın yıldızın ışığı bize 22.000 ışık senesinde gelir. N.G.C. 7006 no'lu globu kümesinin ışığı bize 186.000 ışık senesinde gelir. Bu kümeden bize gelen ışığın, yeryüzünde Hz. Âdem'in zuhuru sırasından kalmış olup saniyede 300.000 kilometre hızla hareket ederek, insanlığın çocukluğu, gençliği ve ihtiyarlığı devrelerinde tarihin kaydedebildiği bütün zaman şeridi içinden geçerek ancak şimdi bize ulaştığını (P. Rousseau, a.g.e., 67) söylersek, astronomik rakamların dehşeti karşısında başımızın nasıl döndüğünü, aklımızın nasıl yerinden hopladığını anlarız. Bu korkunç rakam, bizi henüz kâinatın sınırlarına yaklaştırmış mıdır? Nerede?... 186.000 ışık yılı bizi sâdece galaktik sınır karakoluna teslim ediyor. Bütün globular kümeleri, merkezi güneşten 50.000 ışık yılı olan ve yan çapı 115.000 ışık yılı kadar tutan bir daire içine düşer. Kehkeşanlar diyânna dalan teleskoplar, cinler ülkesine giren delileri andırırlar. Işık, bir keh-keşâmn ucundan diğer ucuna tâm 50.000 ışık yılında ulaşır. Jeans'a göre; güneşimiz, galaksi (kehkeşân) etrafındaki seyahatim 250 milyon senede ancak tamamlayabilir. Galaksi kümesinin yörüngesinin uzunluğu da 230.000 ışık senesidir. Bu sahadaki yıldızların sayısı da bir milyar beş yüz milyona ulaşır (P. Rousseau, 75). Kehkeşanlar diyârmdaki yıldızlar ormanının tahminî adedi 40 milyar yıldızdan ibarettir

(Dilerseniz şimdi nebülozlar ülkesine kısaca dalıp tahminleri serdedelim. Nebülozlar ülkesinin bize en yakın nebulası, Andromedea burcundaki büyük nebula olup 680.000 ışık senesi uzaklıktadır. Nebulaların arasındaki uzaklık ise, ortalama olarak 1.500.000 ışık senesi bir mesafedir. Ülkemizde bazı sönük nebulalar vardır ki, tahminî uzaklığı 500 ile 1000 milyon ışık senesidir. Andromedea'daki M 31 nebulasının kütlesi de güneşimizin kütlesinin üç milyar beş yüz milyon katı kadardır. Virgoda N.G.C. 4594 nebulasının kütlesi ise güneşinkinin tâm 35 milyar katıdır. Einstein'ın orijinal kozmolojisine göre, kâinatın mekânda yarı çapı 3.3 milyar ışık senesidir.
İsterseniz verdiğimiz bu rakamları müşahhas haliyle zihnimize yerleştirmek için birer model olarak görelim. Bu arada iki modelden bahsedeceğiz.

James Jeans'ın Kâinat Modeli

Bize en yakın yıldızın uzaklığı olan dört buçuk ışık senesinin bile kavranmasının zor olduğunu bilirken, bizi görünebilen en uzaktaki nebulalara götüren^ yüz milyonlarca ışık senesini düşünmekten vazgeçmek tavsiye edilebilirse de, münâsib bir eşele göre çizilmiş bir model yardımıyla bu mesafeleri birbiriyle kıyas ederek bu zorluk az çok ortadan kalkar. Tahayyül edilemeyecek derecede büyük olan uzaklıkları, mikyas küçültmek suretiyle, kolay tasavvur edilebilecek şekle sokmuş olabiliriz.
Bir ekspres treninden bin kat hızla koşan arzımız, her sene güneş etrafında 950 milyon kilometre kadar uzaklık kat ediyor. Bu yörüngeyi çapı 1.5 mm. kadar tutan bir iğne topuzuna benzetelim, bu mikyasa göre güneşin çapı 1/136 milimetre kadar olur. Arz ise en kuvvetli mikroskopla görülemeyecek derecede küçülmüş olur. Gökte en yakın yıldız olan Proxinıa Centauri, bu mikyasa göre, 200 metre uzak-^ ta bulunur. Bu modelin, mekânda güneşimize en yakın yüz yıldızı ihtiva edebilmesi için, uzunluğunun 1,6 kilometre, genişliğinin 1,6 km. ve yüksekliğinin 1,6 kilometre olması îcâbeder.
Modeli kurmakta devam edelim. Yıldızlan toz zerreleri gibi kabul edebiliriz. Çünkü bunların büyüklükleri arasındaki fark, toz zerreleri büyüklükleri arasındaki farka benzer. Modelde güneş civarındaki yerlere ortalama 400 metre açıklıkta toz zerreleri koymalıyız. Mekânın diğer mıntıkalarında bunların arası, genel olarak daha açıktır; çünkü «lokal kümeler» in varlığından dolayı güneş civarı, göğün tesadüfen en kalabalık mıntıkasıdır. Modelimizi her doğrultuda yüzlerce kilometre büyütür ve galaktik düzlemden epey açıklara çıkarsak, toz zerreleri seyrekleşmeye başlar; böyle yapmakla galaksi sınırına yaklaşmış oluruz. Galaktik düzlemde en uzaktaki globular kümeye henüz varmadan sekiz bin kilometre gitmiş oluruz; güneşten bu kadar uzaklaştığımız halde galaktik sistemden henüz çıkmış değiliz. Arzın güneş etrafındaki yörüngesi, bir iğne topuzu büyüklüğüne inerse, galaktik sistemin büyüklüğü de Asya kıt'ası büyüklüğüne iner. Zihnimizde kurduğumuz kâinat modelinde daha ileriye gitmezden evvel bir kıt'a ile iğne topuzu büyüklükleri arasındaki farkı bir düşünelim.
Galaktik sistemi bitirdikten sonra, modelimize yeni bir parça eklemeden evvel otuz iki bin kilometre kadar gitmeliyiz. Bundan sonraki yıldız ailesini bu uzaklığa

koyacağız. Öyle bir aile ki, bizim galaktik ailemize nazaran daha küçük ve daha iyi istifli olması ihtimâl dâhilinde bulunmakla beraber, büyüklük ve sayı bakımından bizimkiyle kıyâs edilebilir. Bundan sonra modelimizi büyütmeye devam edersek, her elli bin kilometre içine bir milyar yıldızlık bir aile sokmak üzere yürüyeceğiz ve bu ailelerden iki milyonuna yer vereceğiz. Bu modelin her doğrultudaki uzunluğu beş milyon kilometre kadar olacaktır. İşte bu model, şimdi teleskopla göreceğimize göre, mekânımızı gösteriyor; gerçi bu modelin daha büyüyebileceğini düşünebilir-sek de nasıl ve nereye kadar, işte bunu bilmiyoruz. Şimdilik bildiğimiz bir şey varsa, o da kâinatın ancak bir kesrinin modelini yapmış olmaklığımızdır.
Bu modele göre güneş, pek küçük —çapı milimetrenin yüz otuzda biri kadar olan— bir toz zerresi kadar olduğu gibi, diğer yıldızların büyüklüğü de bundan biraz büyük veya biraz küçük toz zerreleriyle gösterilir. Modelimizdeki toz zerrelerinin toplam sayısı, Londra veya Neıvyork gibi büyük şehirlerdeki toz zerreleriyle kıyâs edilebilir. Filhakika beher santimetreküpe 40.000 toz zerresi isabet etmek üzere 12 kilometreküp havadaki toz zerreleri kadardır. Güneşimizi böyle büyük bir şehirdeki bir toz zerresi ve arzımızın da böyle tozlardan birinin milyonda biri kadar bir parçası haline girdiğini bir düşünebilsek mekândaki vatanımızla, kâinatın diğer parçaları arasındaki bağ hakkında bir fikir edinebilmiş oluruz.
Londra'daki bütün tozlan, mekândaki muhtelif yıldızlan göstermek üzere tâm uzaklıklanna yaymak suretiyle diğer bir model yapabiliriz. Londra'daki toz zerreleri arasındaki ortalama uzaklığı, bir santimetrenin küçük bir kesri olarak alalım : Modelimizi doğru mikyasta yapabilmek için, mekânın güneş etrafındaki kalabalık parçasını kurabilmek için bile, bu uzaklık dört yüz metreye çıkarılmalıdır. Modeli-mizi bu yolda kurabilirsek, mekânın boşluğunu daha canlı bir surette gösteren bir model yapabilmiş oluruz. Eğer bomboş Waterlo istasyonunda, sâdece altı toz bulundursak burasını mekândaki yıldızlara nazaran daha kalabalık bir halde bulundurmuş oluruz. Bu keyfiyet, ga-laktik sistem içindeki nisbeten en kalabalık oları mıntıka için bile vâ-riddir. Bir yıldız sistemiyle diğeri arasındaki müdhiş boşluğu bu bile anlatamıyor. Bütün model içinde ortalama işine devam edersek, bir tozla en yakınındaki toz arasındaki ortalama uzaklığın yüz otuz kilometre kadar olacağını buluruz. Bu halde kâinat yıldızlarla dolu değil, belki sâdece büyük bir boşluktan ibarettir, akla sığmayacak derecede büyük ve öylesine bir çöl mekân ki, içinde bir yıldıza nadiren tesadüf edilir.
Bu hesaplara göre önümüzden bu hızla bir yıldız geçti mi, diğer ylıdızm geçmesi için milyon, milyon, milyon sene beklemek îcâbeder. Bunu diğer bir şekilde ifâde etmek istersek, bir yıldızın ikinci bir yıldıza çarpabilmesi için milyon, milyon, milyon senelik bir zamanın geçmesi lâzımdır. Yıldızlar mekânda körükörüne hareket ediyorlar; yıldızların bu körebe oyunlanna iştirak eden oyuncu sayısı o kadar az ve aralan o kadar açık ki, bir yıldızın diğer birine rastlamak şansı ihmâl edilecek derecede küçüktür. Bu hesâb yıldızların direk çarpmaları için değil, aynı zamanda yıldızların birbirine yakın gelmeleri olayı için de doğrudur; bu hesaba göre bir yıldızın mekânda diğer bir yıldıza, çapının on katını bulan, bir mesafeye yaklaşması için yüz milyon kere milyon kere milyon yıl geçecektir [16]

Pierre Rousseau'nun Kâinat Modeli

Pierre Rousseau'nun modeli de James Jeans'inkinden az hayret verici değil.
Bu ışık senelerinin sizlere büyük bir şey ifâde etmesinden korkuyorum; bu sebepten bir mukayeseye başvuracağım: Güneşimizi 11 santimetre çaplı bir portakal olarak tasavvur ediniz ve bu portakalın herhangi bir yere konulduğunu farzediniz. Aynı mikyasla dünya 11,7 metre uzağa konmuş 1 milimetre çaplı bir kum taneciği ve güneş sisteminin ardıcı olan Plüton 1000 metre ötede bir toz tanesidir.
En yakın komşumuz Wolf 424'ü nereye koymak lâzım gelir biliyor musunuz? 27.000 kilometre uzağa, Vega'yı da 19.000 kilometre uzağa! 380.000 kilometreden daha uzak bir yere konulması îcâbedecek Rigel'den hiç bahsetmeyelim!
Kehkeşânlarla yapacağımız mukayesede, dünya-güneş mesâfesini 11,7 metre olarak gösteremeyiz. Bu mesafeyi sadece 1 milimetreye indireceğiz. O takdirde güneş ve dünya hiç fark edilmeyen iki toz zerresi olur. Dünya, iki milimetre çaplı bir daire içinde bulunur : Demek ki bu daire, bütün güneş sistemini ihtiva eder. En yakın yıldız, Wolf 424, 250 metre uzaklıkta olacak ve bu mikyasta, fezadaki bütün yıldızlar arasında 250 ilâ 300 metreye kadar değişen birer mesafe ile dağılmış olacaklardır. Kehkeşânın merkezi 1.270 kilometre uzakta ve en yakın kenarı da 1.900 kilometrede bulunacaktır. Bütün yıldızlar ormanı, merkezi Viyana olan ve Tahran, Basra, Tomboktu, Reykjavik'den geçen bir daire içinde kalır. Buna göre en yakın taneli yıldız kümesi Roma'da, en uzaktaki de Afrika'nın güneyindeki Ümit Burnu'nun 2.000 kilometre güneyindedir.
Eğer mekânı kısalttığımız nisbette zamanı da kısaltırsak, hesap gösteriyor ki; güneş, Kehkeşan'ın merkezi etrafındaki devrini 55 saniyede tamâmlar, 7.890 km. uzunluğundaki mahrekini yalnız 40 milyar yıldız, aynen bohr atomundaki çekirdek etrafında çılgın hızlarla dönen elektronlar gibi delicesine bir girdap hareketi yaparlar. Burada, atomdaki hareketle seyyarelerin ve nihayet yıldızların hareketi arasında garip bir benzerlik birdenbire göze çarpmaktadır. Her zaman sonsuz büyük âlem, sonsuz küçük âlemi birbirine yaklaştıran şâirlerin sezişlerinde, muhayyelenin doğurduğu bir hayâlden veya herhangi bir filozofun aslı olmayan bir düşüncesinden belki daha fazla bir şey mevcûd olduğunu hissediyoruz ve şu hakikati da aşağı yukarı görüyor gibi oluyoruz: Muayyen bir mekân mikyasında ve muayyen bir zaman mikyasında göz önüne alındığı vakit, kehkeşânımız, belki netice itibarıyla, bir gaz bulutu teşkil eden birkaç molekül yğınından, hafif, bir nefes dumandan başka bir şey değildir...
Nebülozlar okyanusuna göre modelimizi düzenleyecek olursak, daha dehşetli ve korkunç uçurumlara sürükleniriz. Kehkeşânımızdan görülebilen en son nebülozlar 300.000 kilometre Ötede bulunurlar. Mikyasımızı daha fazla küçültelim ve kehkeşânımız ancak bir futbol topu kadar olsun. Andromedea nebülozu, iki metreden biraz daha uzakta bulunan diğer bir toptur. Ve bütün mevziî grup, üç metre çaplı ktire-vî bir hacim içinde kalacaktır. Umûmî sahanın nebülozları ise, birbirinden 15 metre kadar uzakta bulunan tenis toplan kadardır. Ölçü sahamızın hududu olan beş yüz milyon ışık senesi ise; kehkeşân bir futbol topuna irca1 edilmekle güneş ve dünyamız gözden kaybolur. Ehemmiyetsiz toz zerresi gibi kalır.[17]

Şimdi kâinatın sonuna doğru yaklaşmış bulunuyoruz. Bu söz gerçekten doğru mu? Ne gezer... Yine gördüğümüz hayalî bir serâbtan başka nedir ki? «Sonsuzluk Kervanının» yolcularından başka kim anlayabilmiş ki orasını?... Her şeyde bir bilinmezlik var. Zerreden tutun da en büyük küreye kadar. «İlim bu kadar ilerledi, teknik bu kadar gelişti artık. Allah mefhûmu kadar gülünçlük olur mu?» diyenlerin yüzüne Rabbım ne müdhiş tokatlar indiriyor değil mi? Artık ilim, sonsuzluğu aramaktan vaz geçmiştir. Her şey «Allah bilir fakat siz bilemezsiniz» emr-i hakiminin ışığı altında tecellî ediyor. Kâinatın sınırı var mıdır? Astronomi bilginlerinin pek çoğu kâinatı daha fazla mâhiyetini bilmediğimiz bir vasat içinde tecrîd edilmiş bir küre, bir kabarcık olarak kabul ediyorlar. Bu kürenin yan çapı ne kadardır bilinmez. Belki de 2 ilâ 10 milyar ışık senesi arasındadır. İnsanoğlu daha kendisini bile bilmemektedir ki bu korkunç esrarı çözebilsin. Rousseau diyor ki: «Manzaradan almanızı tavsiye ettiğim son intiba; mâhiyetinin ne olduğunu bilmediğiniz bir çölde kaybolmuş bir bulut parçası intibâıdır. Öyle bir bulut parçasıdır ki, yüzlerce milyar ışık senesi boyundaki, bir mahlûk, bir mikroskop yardımıyla bu bulut içinde son derece küçük mikroplar gibi yüzen kehkeşânlan güçlükle tefrik ediyor...»[18]

Güneş Manzumesi

Sonsuzluğun başlangıcına gelmek ve oradan kâinatı seyre dalmak, buna rağmen de yüce yaratanın huzurunda diz çökmemek ne büyük küstahlıktır. Ne acı bedbahtlıktır?... Ve insanoğlu bütün bunlara rağmen hâlâ câhiliyyet nizâmının, hâlâ cehalet ve dalâlet şebekesinin uğursuz ağlan arasında mahkûm mu kalacaktır? İnsan, hâlâ o ebedî kaynaktan mahrum mu yaşayacaktır? Bir takım sahtekârlar hâlâ karanlık yollarında beşeriyyeti bataklıklara yuvarlamaya devam edecek midir? İnsanlığın çektiği bunca ezâ ve cefâ yetmiyor mu?... Bu uyku, bu gaflet daha ne zamana kadar devam edecek?... Kâinatta her şey bir ilâhî kanuna bağlı. Tabiat kanunlarıyla beşeriyyet kanunları arasındaki münâsebet girift bir örgü halinde. İnsanlık beşerî kanunlarla, tabiî kanunları uyuşturmadıkça, bütün hayat düstûrunu Allah'ın sisteminden almadıkça selâmet sahiline asla ulaşamayacaktır!...
Şimdi kendi âlemimize, yani güneş manzumesine dalabiliriz. Bu dalışta rehberimiz nedir önce onu görelim.
Pratik hayatta mesafe ve arazî ölçümüzde, üçgenlerin kenar uzunluklarından faydalanılır. Biz de mekânın derinliklerine dalarken şüphesiz ki, aynı metoda baş vurabiliriz. Uzaklığını ta'yîn etmek istediğimiz cismi, son derece uzun olan üçgenimizin bir köşesine hayalî olarak yerleştiririz. Üçgenin tabanı ile tabanına bitişik bir açı ölçülür. Bundan sonra yapılacak küçük bir hesapla cismin uzaklığını ölçebiliriz. Tabiî bu ölçme işlemi pek de basit olmayacaktır. Zîrâ uçsuz bucaksız mekânda ölçülmesi gereken cismi, bir köşesine oturtacağımız üçgenin tabanını yerleştireceğimiz bir yer bulmak pek zordur. Dünyamızın yan çapı 6.300 kilometredir. Bu yarı çapa, ancak 384.000 kilometre uzaklıktaki ayı ölçmek için kullanacağımız üçgenin tabanı yerleşebilir. İlim, elbette olmazlan oldurmaya çalışacaktır. Bu dünyada imkânsızdır diye bir şey yok. Ancak bunu kavrayalı çeyrek asırdan fazla bir zaman olmamıştır. Amerikan atasözü pek meşhurdur. «Bir

şeyin imkânsız olduğunu-söyleyerek uykuya dalan bir kimse, yanında bu şeyi yapmakta olan komşusunun gürültüsüyle uyanacaktır.» İlim bunun da imkânını buldu. Bu ölçüde dünyanın mahreki yani ta'kîb ettiği yörünge, üçgene taban olarak alınır. Dünya, altı ayda yörüngesinde karşı karşıya olan iki noktadan geçer, Bu iki noktadan açıları ölçmek mümkündür. Bununla birlikte bize en yakın yıldız üzerinde olup bu yörüngeye baksaydık, saniyede 30 kilometre hızla yani bir ekspres hızının bin misli sür'atle (Etrafımızdaki Kâinat, 34) dönen dünyanın altı aylık mahrekinin uzunluğunu ancak 27 metre ötedeki bir saçın kalınlığı kadar görecektik. Altair yıldızından bakıldığında; bu uzaklık, 100 metre uzaktan bir saçın genişliği kadar görünür.[19]
İkinci bir metod da ışık tayfının analiziyle elde edilir.
Güneş sistemimizin üyeleri iki kısma ayrılırlar :
1- İç gezegenler.
2- Dış gezegenler.
Yeryüzüyle güneş arasında bulunan Merkür (Utârid) ve Venüs (Zühre) e iç gezegenler denir. Dünyamızdan güneşe daha uzak olanlara da dış gezegenler denir.
Güneşin yere olan uzaklığı, Eros dünya paralaksı metoduyla ölçülür. Bu ölçü sonunda, yer ile güneş arasındaki mesafenin 149,5x10 649.550.000 km. olduğu bulunur. Işığın, saniyede 300.000 km. hızla hareket ettiğini biliyoruz. Bu hızla giden ışık huzmeleri bize 8,17 saniyede gelir. Sakın bu mesafenin uzaklığı karşısında hayrete düşmeyelim. Zîrâ kâinat okyanusundaki yıldızlar âlemine dalınca basitliğini göreceğiz. Şayet güneş bir helvacı kabağı kadar olsa bile bir bezelye, ay ufak gelincik çiçeği tohumu ve New York'taki yüz bir katlı Empir-re Stade binası da mikroskopla ancak görülebilecek bir bakteri kadar olurdu. (G. Gamow, 1., 2, 3... sonsuz 232)
Güneşin çapı, dünyamızın çapının 108 mislidir. Alam da dünya-mızınkinin 11.880 katıdır. Hacmi, yer hacminin 1.297.000 katıdır. Kütlesi ise dünyamızın 332.000 katıdır. Güneşin çekim gücü, yer çekiminin 27 katıdır. Saatta 100 kilometre hızla giden bir tren ancak 5 yılda güneşin çevresini dolaşabilir (Sezai Hazer, Astronomi, 65).
Güneş alev halinde patlayan gaz kümelerinden meydana gelmiş olup, küre şeklindedir. Çapı 1,3 milyon kilometredir. Yüzeyindeki sıcaklık derecesi 5500 santigrattır. Güneşin yüzeyindeki patlamalarda meydana gelen lavların yüksekliği 5000 metreye ulaşır. Fezada meydana gelen bu lav kümelerinin enerji miktarı, metrekareye 167x400 beygir gücünde bir kuvvet saçmaktadır. Bu ısıdan, yeryüzüne ancak 2 milyonda biri ulaşır. Güneşin fezamızda dolaşan yıldızlardan birisi olduğu kabul edilmektedir. Fezamızda güneşten kat kat daha büyük yıldızlar mevcûddur. Güneşin yüzeyinde, şiddetli kasırgaların ve fırtınaların bulunduğu sanılmaktadır, İlim adamlarını hayrete düşüren problemlerden biri de, milyonlarca seneden beri bu kadar enerji sar-feden ve ısı veren güneşin ısısının henüz bitmemiş olmasıdır. Şayet bilginlerin dediği gibi güneşin harareti, içinde meydana gelen yanmaların neticesi ise, asırlardan beri yanan güneş neden yakıcı maddesini tüketememiştir? Şüphesiz ki; güneşte cereyan eden yanma şekli, bizim bildiğimiz ve alışageldiğimiz yanmalara benzemez. Yoksa, ilim otoritelerinin de kabul ettiği gibi (60.000 seneden beri) var olan güneşin yanıp bitmesi ve sönmesi gerekirdi. Bazı bilginlere

göre; fezadaki ateş verici cisimlerin, güneş yüzeyine çarparak alev vermesi neticesinde yeniden yanmalar meydana gelmektedir. İşte ışık saçarak kaybettiği yanma enerjisini böylece te'mîn etmektedir. Griniç rasathanesi müdürü Thomas Golt diyor ki; «23 Şubat 1956 da güneşte meydana gelen patlama, 1 milyon hidrojen bombasının patlamasından doğacak bir enerjiye denkti. Bu patlama sonucu fırlayan parçalar, şualar yoluyla tâ dünyamıza kadar ulaşmıştır.» Thomas Golt devam ediyor : «Güneşten yeryüzüne gelen şualarda meydana gelen büyük artış, Griniç saatıyla iki saat boyu devam etmişti. Yeryüzüne ulaşan bu çok fazla ışık artışı, tarihte meydana gelen en büyük kev-nî şuaların birisi olarak kabul edilmektedir.» Doktorun anlattığına göre; patlamaların meydana geldiği mıntıkanın yüzölçümü, yeryüzünden birkaç kat fazlalıktadır. Patlamalar esnasında meydana gelen enerjinin şiddeti, insan aklının alamayacağı derecede fazla idi. Rasathanenin mekanik âletleri sayesinde kaydedebildiği bu kevnî şuaların artışı esnasında yeryüzündeki, bütün varlıkların hissettiği de bir vakıadır.
Bu patlamalar esnasında meydana gelen ışıklar, gayet uzun ve yüksek derecede idi. Hertz şualarından daha fazla olduğu apaşikâr görülüyordu. Şuaların uzunluğu bir santimetre ile bir metre arasında değişmekteydi. Bu patlamlardan sonra güneşten kopan parçaların etrafa fırladığı da görülmüştü. Güneşte meydana gelen patlamadan tam yirmi saat sonra yeryüzünde en büyük magnetik sarsıntı oldu.
1956 yılının 13 Martında Amerikan Hava Kuvvetleri Araştırma Merkezi'ne bağlı rasathaneden yapılan yayınlara göre, bu tarihte güneşin dış yüzeyinde büyük bir patlama meydana gelmiştir. (Alagnog-raf, güneşin dış yüzeyinde meydana gelen ısı ve ateş şulelerini kaydetmeye yarayan bir cihazdır.) Alagnograf filmlerinden anlaşıldığına göre; o gün meydana gelen patlamanın kuvveti, bir anda yüz milyon hidrojen bombasının patlatılması esnasında saçacağı enerjiye sahipti. Tokyo'da elli astronomi bilgini ve jeoloji âlimi, güneşin saçtığı kevnî şualar mevzuunda birifing yaparak bazı incelemeleri efkâr-ı umûmi-yeye açıklamışlardır.» (Allah ve Modern İlim, 40)
İşte henüz esrarı bilinmeyen ve sâdece tahminlerle sözü edilen şu güneş, hâlen bugün bile Hindistan'da Mecûsîlerin ilâh olarak kabul ettiği güneş, sâdece ışık ve ısımızın kaynağı olarak değil, hayatımızın ve kâinat nizâmının mihveri durumunda bulunan güneş, her gün meydana gelen ilmî incelemeler sayesinde zihinleri biraz daha hayrete sevkeden güneş, zirvesine ulaşan ilmin atom çağında bile künhüne vâkıf olmadığı güneş, normal yanması esnasında ağırlığından saatte beş milyon ton kaybeden ve her an yeniden aynı ağırlığı te'mîn edip enerji saçan güneş, Allah'ın Varlığına bir delil değil de nedir? Evet bütün bunlar, semâmızda seyreden milyonlarca yıldızlar arasında bir seyyare olan güneşi yoktan var edici bir zâtın varlığına delâlet etmez mi? Daha fezada hacmi güneşten kat kat büyük, sür'ati ondan çok daha fazla ve ışığı çok daha parlak olan yıldızlar bulunmaktadır. Bütün bunlar, Allah'ın varlığına şehâdet etmez mi?
Güneşin yüzeyi çok parlak olduğundan bir fikir serdedebilmek için çok zahmet çekeriz. Buna sebep de başta etrafını bizim atmosfer tabakamıza benzer şeylerin sarmış olmasıdır. Bunlar dört tabakaya ayrılır.
a) Işıktan küre: Parlaklığını anladığımız güneş kursu bu kısımdır. Güneş lekesi denilen siyah noktalar da bu kısımda bulunur. Lekeleri biz, güneşe nisbetle siyah

görüyoruz. Hadd-i zâtında lekelerin bile parlaklığı dolunaydan 4.000 defa fazladır. Bu lekelerin göründükten birkaç gün sonra kaybolanları bulunduğu gibi, uzun müddet devam edenleri de vardır.

b) Tersine çeviren tabaka : Işıktan kürenin üstünde sekiz yüz kilometrelik kısmı işgal eder. Işıktan küre kısmından gelen ışık huzmeleri bu kısımda kırılır. Güneşin bu tabakasında, gaz ve buhar halinde sodyum, magnezyum, alüminyum, demir, nikel, bakır gibi metallerle oksijen
gibi ametaller bulunduğu spektroskoplarla anlaşılmıştır.

c) Renk küre : 15.000 kilometrelik yer tutan bu kısmının en büyük özelliği görülen patlamalardır.

d) Taç tabaka : Güneş etrafında bir hâle gibidir. Belirli bir sının yoktur. Güneş de dünyamız gibi kendi ekseni etrafında döner ve bu dönüşü 25,5 günde tamâmlar (J. Gamow, Kâinatın Yaratılışı, 305). Bakınız Rabbımın azametine ki, güneşteki lekelerin yeryüzündeki hayata ne büyük te'sîrleri oluyor. Güneş lekelerinin elektrikî te'sîriyle yer atmosferinde iyonize tabaka meydana gelir. Bu tabaka, radyo dalgalarının aksetmesini ve dünyanın her tarafına yayılmasını te'nıîn eder. Güneşimizin yüzeyinden bir dakikada çıkan enerji miktarı, astronomi ilminin verileriyle şu şekilde hesaplanmıştır. 4x(149,5xlO2)x 10ıox 1,94 : 0,7xl025 kalori bundan sonra güneşin 1 santimetre karelik yüzeyinden fışkıran enerji miktarı 90.000 kaloridir. Güneş enerjisinin kaynağı hakkında G. Gamow diyor ki: «Bugünkü bilgimize göre güneş, radyasyonu için lâzım gelen enerjiyi cevherlerinin atomik tertip tarzlarını değiştirmesiyle te'mîn etmekte olup, hafîf elemanlar birleşmekle ağırlığını hâsıl ediyor. Ve bu suretle büyük kütlesinde esaslı bir değişiklik olmaksızın, kimyasal terkibi mütemâdi surette değişmiş oluyor. Kütleleri, güneş kütlesinin aynı olan ana serî yıldızların hepsinin güneş kadar radyasyon neşrettiklerini biliyoruz. Bu da bize güneş kütlesindeki bir yıldızın radyasyon miktarını öbür ana-serî yıldızı halinde kaldıkça pek az değiştirebileceğini gösteriyor. Eğer böyle ise gezegenlerin sıcaklıkları da pek az değişikliğe ma'rûz kalıyor demektir. Merih, güneşten aldığı ısıyla ısındığı pek eski devirlerden beri bugünkü düşük sıcaklığını muhafaza ettiği gibi, Zühre de güneşimiz hafif elemanlar deposu tükenip büzülerek daha küçük «beyaz cüce» haline geçinceye kadar bugünkü ısısını muhafaza edecektir. Eğer bu böyle ise hayatın gezegen serîsi boyunca ilerlemesi bir hayâlden ibaret olur. Arz, bir hayat gezegenidir. Çünkü güneşe nazaran en uygun uzaklıktadır; o halde yeryüzünde bildiğimiz neviden hayatın —tekâmülü için yüz milyonlarca yıla lu-zûm gösteren hayatın— Merih için geçmiş olmasını ve Zühre'de istikbâlde türeyeceğini düşünmemize sebep kalmaz, çünkü bu gezegenler güneşe nazaran hayat bakımından uygun olmayan uzaklıklarda bulunmaktadırlar.»

Sir James Jeans ise diyor ki;

«Dahası var; biraz sonra göreceğimiz genel astronomik mu'tâlara göre güneş 3.000 milyon seneden, yani, arzın doğum tarihinden beri aynı hızla radyasyon neşretmektedir.

Güneş radyasyonu; güneş için enerji kaybı olduğu aşikâr olmasına ve enerjinin korunma prensibinin de enerjinin yoktan var olamayacağını kabul etmesine göre,

bu kadar uzun zamandan beri müthiş bir enerji sarfı için elbette bir kaynak aramak îcâbeder. Böyle bir kaynak neredeir?
Güneşin bugünkü radyasyonuna bakarak diyebiliriz ki; bu enerji, güneş dışında bir istasyondan te'mîn edilse bu istasyonun saniyede bin milyon, milyon tonlarla ifâde edilen bir miktarda kömür yakması îcâbederdi. Tabiî böyle bir istasyon mevcûd değildir. Boş bir okyanustaki bL gemi gibi seyreden güneş, sarfettiği enerji için kendi yağıyla kavurulmaya mecburdur. Güneşi, kömürünü kendi taşıyan bir cisim ve sarfettiği ışık ve ısı enerjisinin bu kömürden hasıl olduğunu farz etmiş olsak, bu kömürün birkaç bin senede kül ve cürufa intalâb etmesi îcâbederdi.
İlim tarihinde, güneş enerjisine dışarda bir kaynak arayan, bir tek düşünce görüyoruz. Hızı birdenbire kesilen bir mermi kinetik enerjisinin, ısı enerjisine inkılâb ettiğini biliyoruz. Astronomide buna benzer bir misâl ararsak o da şahaplardır; şahaplar da dışarıdan arz atmosferine düşen ve mermilere benzeyen cisimlerdir.
Mekân içinde seyreden böyle bir cisim, arza yaklaşırken hızı gittikçe artmakta ise de arz atmosferine girince, hava direnci yüzünden hızı kesileceğinden dolayı hareket enerjisi yavaş yavaş ısı enerjisine inkılâb eder.
Şahap, ısına ısına sonunda enkondesan hale girerek ışık neşreder. Bundan sonra kendi ısısıyla buhar haline geçerek gözden kaybolup geride parlak bir gaz izinden başka bir hatıra "bırakmaz. Şahap enerjisinin orijinal hareket enerjisi ışık ve ısıya, kalbedilmiş olur. Biz onu bu ışıkla görürüz, o da bu ısı ile buhar haline geçer.
1849 yılında Bobert Mayer, güneşin radyasyon yoluyla neşretmekte olduğu enerjisinin, ona mütemâdi surette düşmekte olan şahaplar veya benzer cisimlerle te'mîn edilmiş olması ihtimâlini bildirmişti. Bunlar güneş atmosferine girerken hızlan kesiliyor ve hareket enerjileri ısıya inkılâb ediyor. Gerçi şahaplar ve benzer cisimlerin güneşe mütemâdi bir surette düştükleri tabiî iseler de bunların verebilecekleri enerji, güneşin neşrettiği enerji karşısında, ihmâl edilecek derecede küçüktür; böylece cisimlerin ağırlıklar toplamı arz ağırlığına eşit olduğu takdirde bile, bunun güneş radyasyonunun ancak bir asırlık miktarına kâfî gelebileceği basit bir hesapla anlaşılabilir. Bu hipotez kabul edildiği takdirde güneş ağırlığının, 30 milyon senelik radyasyonu te'mîn eden şahaplar yüzünden iki katma çıkması îcâbeder.
50 beygir gücündeki bir projektörün neşrettiği radyasyon, evvelce hesâbettiğimiz gibi, bir asırda 1,5 gram kadar bir kütle taşır. Güneşin her santimetre karesi 8,10 beygir gücüyle çalışan bir projektöre benzetilirse, güneşin her santimetre karesinde bir asırda 1/4 gram kadar maddenin eksileceğini hesaplayabiliriz. Gerçi bu kadar ağırlık kaybı, bir bakışta az görünürse de bunu güneşin bütün yüzüyle çarpmakla büyük bir miktara varırız. Bu hesaba göre güneş, her saniye 4 milyon ton, yahut dakikada 250 milyon ton kadar kaybetmektedir. Kıyâsla söylemek istersek Niyagara şelâlesinin taşıdığı su miktarının 650 katı kadardır. Eğer güneş 3000 milyon seneden, yahut arzın var olduğu tarihten beri bu hızda radyasyon neşrediyorsa bu müddet zarfında kaybetmiş olduğu kütle 400.000 milyon, milyon, milyon ton olacak ki, bu da toplam kütlesinin beş binde biri kadardır.
Radyoaktif atomların kendi kendine parçalanmaları esnasında, maddenin radyasyona inkılâb ettiğini biliyoruz. Bu olayın yeryüzünde gördüğümüz en canlı

misâli, uranyumun kurşuna dönüşmesidir; burada toplam kütlenin dört binde bir kadarı radyasyona inkılâb etmektedir. Bu halde güneş, aslında uranyumdan yaratılmış olsaydı, maddesinin bu kadar kesrini radyasyon şeklinde neşredecek ve bu da, bugünkü şiddetinde, güneş radyasyonu ancak 4.000 milyon sene idâme edecekti. Gerçi kendi kendine radyoaktif parçalanma, güneşin yaydığı enerjinin epey bir kısmını hâsıl ederse de bunu güneş enerjisinin bilfiil kaynağı olarak düşünmeye sebep yoktur. Böyle olsaydı, bugünkü güneşin, uranyum parçalanma mahsûllerinden ibaret olması îcâ-bederdi; halbuki bunun Tx>yle olmadığına eminiz. Kaldı ki, güneşin radyasyon problemi tecrîd edilmiş bir problem olmayıp, belki yıldızlar radyasyonuna âit olan geniş ve genel bir problemin küçük bir parçasıdır. Yıldızların çoğu güneşe nazaran daha yüksek enerji neşrederler; o halde güneş için kâfi bir enerji kaynağı olan bir şey, yıldızlar için kifâyetli olmayabilir. Biraz sonra göreceğimiz veçhile radyoaktivite, yıldız enerji kaynağı için tâm bir çözüm veremez.
Işığın muhtelif dalga uzunlukları, yatay eksen üzerindeki noktalarla gösterilir. Bu dalga uzunlukları, santimetrenin yüz milyonda birine eşit olan ve bir Angstrom adı verilen bir birimle ölçülür. Eğrinin yükseldiği de bu noktaya, yani bu dalga uzunluğuna karşılık radyasyon bolluğunu verir.
Yıldızların sıcaklığını ta'yîn için kullanılan iki metod, bu eğrileri gözden geçirmekle kolayca anlaşılabilir. 6000 dereceye âit olan eğrinin en yüksek noktası 4800 Angstromluk dalga uzunluğuna karşı gelmekte olduğuna göre, 4800 Angstrom dalga uzunluğundaki ışık herhangi bir yıldız tayfında en çok bulunuyorsa yıldız yüzeyinin sıcaklığı 6000 derecedir.
Bu metodlardan herhangi biri, güneş yüzü sıcaklığının 6000 mutlak derece civarında veya biraz daha aşağı olduğunu gösteriyorsa da yine ark lâmbasına nazaran 2000 derece sıcaktır. Arza güneşten gelen ışık ve ısının toplam miktarı güneş radyasyonunun, tâm değilse de pek yaklaşık olarak bu sıcaklıktaki tâm radyatörün neşrettiği radyasyona benzer (James Jeans, a.g.e., 174).
Materyal kâinatın solit cevherini mütemâdi surette inhilâl ederek elle tutulamayan radyasyona inkılâb ettiğini görürüz. Güneş dün, bugüne nazaran üç yüz milyar ton daha ağırdı; 24 saatlik bu ağırlık farkı mekân içinde radyasyon halinde intişâr ediyor. Ve radyasyonun mekân içindeki seyahati zaman sonuna kadar devam edecektir. Bu radyasyonun bir gramından az miktarı, büyük bir gemiyi Atlas Okyanusunu geçirmeye kâfi geleceği gibi yarım kilosu bütün İngiltere halkının on beş günlük —ısınma, aydınlanma, fabrika, tren, vapurlar vesaire için lâzım gelen— enerjisini te'mîn edebilir.[20]

Dünyamız

Bizim en fazla tanıdığımız ve üzerinde en çok laf ettiğimiz bir seyyare olan dünyamız, güneşten koptuktan sonra bir takım gazlardan müteşekkil bir tabakanın sardığı seyyâl bir küre biçiminde tekasüf etmiş, bir mihver etrafında toplanmıştır. Bu toplanma esnasında madenler; granitler ve oksit bileşikleri gibi hafîf maddeler üst kısma çıkmış, demir ve benzeri ağır madde bileşimleri ise merkeze doğru alt kısımlarda toplanmıştır. En üst kısımda da, taşların ayrışmasından meydana gelen

toprak tabakası yer almıştır. Bu tekasüf devresini soğuma merhalesi ta'kîbeder. Yüzeyde ısı miktarı 1200 santigrat dereceye düşünce kayaların oluşumu başlar. Bu miktar, kayaların oluşumu için en az derecedir. Artık yeryüzünün kabuk kısmı da yavaş yavaş donmaya başlar. Kabuk kısmının üstünde su kabarcıkları toplanmıştı. Onun da üstünde atmosferi teşkil edecek olan gaz kütleleri bulunuyordu.
Daha sonra iç tabakalardaki çöküntüler ve hareket, yerin yüzeyindeki yükseltileri (dağları), çöküntüler gölleri, denizleri, okyanusları meydana getirdi.
Yapılan araştırmalardan yerin dibine, merkezine doğru gidildikçe her kilometrede 30 C° lik bir ısı artışının bulunduğu görüldü. Yani dünyamızdan üç buçuk kilometrelik derinliğe ulaştığımızda suyun kaynama noktasına varmış oluruz.
50 kilometrelik derinliğe indiğinizde bütün kayaların erime noktasına ulaşırsınız.
Netice-i kelâm : Dünyamızın kütlesi; kurak bir kabuğun üst kısmını sardığı ateş denizlerinden, lavlardan meydana gelmiştir. Bu ateş denizi, üstündeki yüksek basınçlı kayalardan dolayı yüz kısmına doğru akmamaktadır. Zîrâ yüzeyden dibe doğru 15 millik bir derinliğe inildiğinde bu basınç, bütün kayaları ezmeye kâfî ge-lecek miktardadır. Yerin yüzeyinde ufak bir yarık oluverse, basınç olT madığmdan buharlar dışarıya doğru fırlarlar. İşte bundan volkanlar, fışkıran yanar dağlar meydan gelir.

Arzın yaşı :

Arzın yaşını tahmin hususunda ilk ilmî adım 1715 yılında mâruf astronom Halley tarafından atılmıştır. Her gün nehirler denizlere belirli miktarda su taşırken bu eriyikte bulunan az miktardaki tuzu da birlikte taşırlar. Gerçi buharlaşan su, tekrar nehirlere iade edilirse de tuz tebahhur edemez. Bunun neticesi olarak okyanuslardaki tuz miktarı gittikçe artar; deniz suyunun bugünkü tuz yüzdesi evvelki gün-dekinden biraz fazladır. Şu halde, okyanusların bugünkü tuzluluğunun tuzun birikmesi için geçen zamanın tahmini hususunda iyi bir âlet olabileceğini düşünen Halley, biraz da iyimser bir iddia ile «Bu suretle bütün şeylerin müddetini tahmin için bir argüman elde etmiş oluyoruz», demişti.
Jeolojik saat. — Yağmurların sürüklemiş olduğu birikintiler bize daha değerli bilgiler verir. Seneler geçtikçe arzın yüzü tesviye edilmektedir. Geçen sene tepelerde ve dağ tepelerinde yer almış olan toprak, şimdi yağmurlarla çamurlu nehirlerin diplerine taşınmış olup buralardan da denizlere taşınmaktadır. Acaba İngiltere buna ne kadar müddet için dayanabilir ve bu işlem ne zamandan beri devam edegel-mefctedir? Hepimiz, ömrümüz içinde deniz kıyılarının bir kısmının denize sürüklendiğini, bazı kısımlarının denize doğru yürüdüğünü biliriz.
Needle'lar gibi göze batan kara parçalan, Wight adasının güney kıyısının büyük bir parçasının gözlerimiz önünde göçmekte olduğunu bildirir. Jeologlar bu gibi işlemlerin hızlarına bakarak birikintilerin jeolojik tabakalarda müşahede edilen kalınlığı hâsıl etmek üzere geçireceği zaman aralığını tahmin edebilirler.
Bu kalınlıklar pek büyüktür. Prof. Arthur Holmes müşahede edilen maksimum kalınlıkları şu suretle veriyor :

Kainozik devir (Modern hayat)	21-.950 metre
Mesozoik devir (Orta hayat)	23.300 »

Paleozik devir (Eski hayat) 55.500 » Pre-kampriyum devir (Daha evvelki
hayat, ilk hayat, hayatın fecri) 54.000 »
Toplam 154.750 »
Jeolojik zamanı tahmin hususunda kullanılan bu metoda ((Jeolojik kum saati» adı verilmektedir. Şimdiye kadar ne kadar kum akmış olduğunu ve kumun ne hızla aktığını görerek, saattaki kumun ne zamandan beri akmakta olduğunu hesâbedebiliyoruz. Kum saatlarının başlıca kusuru olan kumun sabit hızla akmaması keyfiyeti, bu metodun büyük kusurudur. Jeolojik metodlar, arz yaşının yüz milyonlarca senelerle ifâde edilebileceğini göstermeye kâfî olup bu yaş hakkında daha ciddî ve belirli tahminler için fizik ve astronominin te'mîn edeceği daha ciddî metodlara baş vurmak îcâbeder. Radyoaktif atomlar da, mükemmel kum saatlan yerine geçmektedir. Çünkü bunların hızları, bugünkü bilgimize göre devirden devire kıl kadar dahi inhiraf etmemektedir.

Radyoaktif Saat

1 gramlık uranyum parçalanarak, uzun bir müddet sonra, 0,865 gram kurşun ve 0,135 gram helyuma inkılâb eder.
Şu halde arzın yaşını bulmak için azıcık uranyum, mükemmel bir saat gibi kullanılabilir. Teşekkül etmiş kurşun miktarıyla el'ân mev-cûd olan uranyum miktarını ölçmekle mesele halledilmiş olur. Arz ka-tılaştığı zaman birçok uranyum parçaları kayalarda hapsedilmişti, bu parçalar şimdi arzın yaşını bulmak hususunda kullanılabiliyor. Uranyumla birlikte rastlanan kurşunun hepsine radyoaktif parçalanma yüzünden teşekkül etmiş olan kurşun gibi bakmaya da hakkımız yok. Fakat' bereket versin ki, uranyumun parçalanmasıyla teşekkül etmiş plan kurşun, âdî kurşundan biraz farklıdır; âdî kurşunun atom ağırlığı 207 olduğu halde, bu kurşunun atom ağırlığı 206 dır. Binâenaleyh bir radyoaktif mineral numunesi üzerinde yapılan kimyasal analiz, bunda ne kadar âdî kurşun ve ne kadar da radyoaktif artığı kurşun bulunduğunu bize bildirebilir. Bu nevi kurşun miktarıyla mevcûd olan uranyum miktarı arasındaki orantı, bizi parçalanma işleminin başlan-gıcına kadar götürebilir.
Genel olarak aynı jeolojik tabakalardan alınan kaya numuneleri, aynı hikâyeyi söylemekte olup, bu tabakaların birikmesinden beri geçen sene sayısını bize verebilir. Radyoaktif saata göre arzın yaşı şöyledir :
1- Radyoaktif kayalardaki kurşun - Uranyum oranından (1.750 milyon seneden fazla).
2- Uranyum ve aktino - Uranyumun izafî bolluğundan (3.400 milyon seneden az).
3- Kurşun izotopları izafî bolluğundan (5.300 milyon seneden az).
4- igneous kayaların kurşun mevcudundan (300 milyon seneden az).
Güneş sisteminin yaşı ise şöyledir :
1- Utâridin yörüngesinden bin ile on bin milyon sene.
2- Ayın yörüngesinden takriben 4000 milyon sene.
Meteorik taşların radyoaktiviteleri de "bizim için bir saat te'mîn edebilir. Birçok taşlar üzerinde kimyasal ve radyoaktif analizleri yapan Paneth ve arkadaşları, 110

milyon seneyle 7000 milyon sene arasında yaş tahmininde bulunmuşlardır. Bu son sınıfa giren meteoritlerin güneş sistemi içinde hâsıl olduklarına emîn olsaydık, güneş sistemini teşkil eden madde için en aşağı 7000 milyon seneyi kabule mecbur olurduk. 'Bu muhtelif rakamlar bir gezegen olarak arzın ve yeryüzündeki maddenin yaşlarını tâm olarak tahmine yaramazsa da bunların bin milyon senelerle ölçülebileceğini göstermektedir. Fikirlerimizi yuvarlak bir rakam üzerinde tesbît etmek istersek arz için yaş olarak üç bin milyon serieyi seçmek T^elki doğru QÎur; arza âit maddenin, arzın teşekkülünden daha evvel var olduğu tabiîdir.

Arzın Şekli

Dünya yuvarlaktır, ancak tam küre biçiminde değil, elips şeklindedir. Ekvator bölgesi şişkince, kutuplar ise basıktır. Bu basıklık oranı 1/297 dir. Yer kürenin boyutları aşağıdaki şekildedir.
Ekvator çevresi Meridyen çevresi Ekvator yarı çapı Kutuplar yarı çapı Yerin yüzölçümü Yerin hacmi
40.076.594 metre 40.009.152 » 6.378.388 » 6.356.912 ». 51.011.000 km2 1.083.320.000 m3
Dünyamız iki çeşit hareket eder :
a) Kendi mihveri etrafında 24 saatte bir dönüş yapar. Gece ile gündüz, bu hareketin neticesidir. Böylece dünyamız saatta 1666 kilometre hızla dönerek kendi mihveri etrafında günde 40.000 kilometrelik yol alır. Yerin bu dönüşü Jiroskobun icadıyla kat'iyyet halini almıştır.
b) Güneşin etrafındaki hareketini ise bir senede tamâmlar. Arzımız, güneş etrafında dönerken tâm yuvarlak değil elips şeklinde bir yörünge ta'kîp eder ve bu esnadaki ortalama hızı saniyede 30 kilometredir. Bunun sonucu olarak yeryüzünün muhtelif noktalarında gece ile gündüz uzunluğu değişir ve mevsimler meydana gelir. Dünyanın, ekvator düzlemi ile güneşin etrafındaki hareketinde ta'kîb ettiği yörünge düzlemi arasında 23 derece 27 dakikalık bir fark vardır. Aynı zamanda yerin ekseni de dik değil, 66 derece 33 dakika eğiktir. Arzın kütlesi 6 milyar milyon, milyon tondur.
'Bunun rakamla ifâdesi şöyledir. 6 x 1021 ton. (James Jeans, Etrafımızdaki Kâinat, 46). Bu sayı 6 rakamının önüne 21 tane sıfır koymakla değerlendirilir.
Şimdi düşünün şu Yaratıcının azametini ki, bu 6 milyar, milyon, milyon ton ağırlığındaki bize göre müthiş bir rakamı, kâinatın genişliğine göre ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçücük bir değer ifâde eden dünyamızı bunca dağlan, taşlan, dereleri, tepeleriyle saniyede 30 kilometre gibi baş döndürücü bir hızla döndürüyor. Şimdi hesaba koyulsun bakalım matematikçiler bu kocaman küreyi değil döndürmek yerinden kımıldatmak için ne kadar enerji gerekir? Kaç ton kömür yakmalıyız?.. Güneş, dünyamızdan 1.4004)00 defa daha büyük. Ağırlığına ne dersiniz? Tâm 332.000 dünya ağırlığında, kısaca 2x10^ ton. Andromedea M 31 nebulasının ağırlığı ise, sâdece 3,5 milyar güneş kütlesi kadardır. Buyurun varlığına delil. Hâlâ mı inkâr? Hâlâ mı ilhâd?... Şimdi bir de Allah'ın Kelâmı'ndan okuyalım dünyayı:

«Gece de onlar için bir âyettir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız. Bir de bakarlar ki karanlığa girmişlerdir onlar.» (Yâsîn, 37)
«O geceyi gündüzün üstüne bürüyüp örtüyor. Gündüzü de gecenin üstüne getirip sarıyor.» (Zümer, 5)
Bu iki âyet bize açıkça dünyanm yuvarlaklığını ifâde .etmektedir. Ancak bu ifâde gayet i'câzlıdır. Birinci âyetteki «sıyırıp çıkarmak» ifâdesi, Arap dilinde yuvarlak bir şeyden çıkarmak mânâsına' gelen «selh» kelimesiyle anlatılmıştır. İkinci âyetteki «tekvîr» kelimesi ise, sarahaten bu mânâyı ifâde eder. Bir de efendimizin şu hadîsini sadet hârici olarak zikredelim. «İhtilâf-i metali dolayısıyla dünyada ezansız bir an yoktur.» Şimdi düşünün her an ezan okunulan bir dünyayı.
«Sen dağlan görür, onları yerinde durur sanırsın. Halbuki onlar bulut geçer gibi geçer gider. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır.» (Nemi, 88)
Buyurun, saniyede 30 kilometrelik baş. döndürücü hızla koşan dünyamızın dönüşünün ilâhî kelâmla tasdikini görün.
Bir de atmosferimizin durumunu öğrenelim gerçek hayat kitabından.
«Allah; kimi hidâyete erdirmek isterse; onun kalbini İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse; onu da göğe yükseliyormuş gibi kalbini daraltır, sıkar. Allah; îmân etmeyenlerin üstüne, işte böylece murdarlık çökertir.» (En'âm, 125)
Bilindiği gibi yer çekiminin te'sîriyle hava küresi, dünyanın üstünde bir basınç yapar, havanın basıncı yaklaşık olarak 6 000 000 000 000 000 tonduıv Deniz yüzeyinde hava basıncı 1033 gramdır. Solunumun hayatımız bakımından ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir. '
Dünyamızın tâm küre biçiminde olmayıp kutupların biraz basık, ekvatorun da geniş olduğunu biliyoruz. Daha önce öğrendiğimiz gibi kendi mihveri etrafında dönen cismin basıklığı gittikçe artar. İşte ki-tab-ı mübînin açıklaması: «Göremediler mi biz arza geliyor, onu etrafından eksiltip duruyoruz.» (Ra'd, 41)
«Bundan sonra da yeri yayıp döşedi.» (Nâziât, 30) Bu âyette «yayıp döşedi» ifadesi, kelimesiyle belirtilmiştir. Arap dilinde «deve kuşu yumurtasına» denir. Bilindiği gibi dünyamız da tâm küre biçiminde değil, yumurta şeklinde, ekvator şişkince kutuplar basıkçadır. Daha açık şekilde çevirecek olursak şöyle dememiz gerekir : Bundan sonra da yeri bir deve kuşu yumurtası haline getirdi. Aynı kelimeyi bir Türk âlimi olan Mustafa bin Şemseddîn Karahisarî şöyle açıklıyor : Dahy: Bir nesneyi yayıp döşemektir. Âyet de aynı mânâdadır. Deve kuşunun yumurtladığı yere de madhaa denirdi. (Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, 1143), [21]

Yıldızlar Âlemi

Işık, dünyamızın çevresini bir saniye zarfında 7,5 defa dönebilecek hıza sâhibtir. Işık, saniyede 300.000 km. hızla hareket ettiğine göre 1 dakika 60 saniye, 1 saat 60 dakika, 1 gün 24 saat, 30 gün 1 ay, 12 ay 1 sene olduğuna göre, ışığın bir senede alacağı yolu bulmak mümkündür. Işığın 1 yıl içerisinde aldığı yol aşağı yukarı 9.460.800.000.000 km. dir.[22]
Şimdi Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettiği sıralarda ana kaynağından çıkıp da bize henüz ışığı ulaşamamış olan yıldızların mevcudiyetini söylersek birçok kişi bize

inanmayacaktır. Ama biz de onlara, kâinatımızda beş yüz milyon ışık senesi uzaklardaki cisimlerin varlığını hatırlatmak isteriz.
Yıldızların uzaklığı hususunda bize rehber yine parallaks metodudur. Ancak daha önce gördüğümüz taban artık bu uzaklıklar karşısında kâfi gelmeyecektir. Zîrâ arzın güneş etrafındaki yörüngesinin bütün çapı olan üç yüz milyon kilometrelik mesafe şimdi yetişmez. Artık karşı karşıya bulunduğumuz uzaklığı tasavvur etmeniz bilmem mümkün oluyor mu? Dünyamıza en yakın yıldızdan kalkan ışık bize ancak 4,5 İşık senesinde ulaşıyor. En yakını bu olursa uzağını varın siz tahmin edin. Hadd-i zâtında ışık da, telsiz telgraf dalgaları gibi elektromanyetik dalgalardan ibarettir. Bir teoriye göre de kâinatımızda bulunan her şey, titreşimlerin muhtelif şekillerinden ibaret sayılmaktadır. Saniyede 1-16 titreşim yapan maddeyi insanoğlunun organları kavrayamaz. 16-40.000 arasındaki titreşimleri ses olarak alırız. 40.000 -1.000.000 arasındaki titreşimleri insanoğlunun vücûdunda hissedecek bir organ mevcûd değildir. Saniyede 1 milyon ile 3 milyar arasındaki titreşimler elektrik şeklinde ortaya çıkar. 3 milyardan yukarı titreşimler ise ışık halinde beliriyor. Bunun üzerindeki titreşimler de ısı şeklinde telâkki ediliyor.[23]
Uzaklık ölçmede ışık tayflarından chepid (değişken) yıldızlardan faydalamldığını daha önce söylemiştik. Bu hususu Sir James Jeans şöyle anlatıyor :
Göğün başka başka parçalarındaki A ve B chepidleri ışıklarının eşit hızlarla değiştiği görülüyorsa, bunların mum kuvvetleri aynı olmalıdır. Bu halde bunların zahirî parlaklığındaki herhanjgi bir fark bizden olan uzaklıklarındaki farkla ilgili olmalıdır. A yıldızı B den yüz defa daha parlak görünüyorsa, B yıldızının uzaklığı A nın uzaklığının on katı olmalıdır. Aynı suretle, üçüncü bir C chepid'inin uzaklığı A nın uzaklığının on katı olabilir. Bu halde C yıldızı A ya nazaran yüz defa uzaktadır. C ye nazaran on defa uzakta olan D de A ya nazaran bin defa uzaktadır. Ölçü çubuğunu bu yolda devam ederek uzatabiliriz. Bunun için, pek uzaklara varasıya kadar bir sınır yoktur; öyle bir uzaklık ki orada, fevkalâde parlak yıldızlar olan, chepid değişkenler görünmez olurlar. Şimdiye kadar sâdece chepid'lerin mukayeseli uzaklıklarım gözden geçirdik. Maamafih, en yakın chepid'lerden çoğunun mutlak uzaklıkları yukarda izah edilmiş olan parallaktik metodla, yani arzın güneş, etrafındaki hareketinden dolayı bunların gökteki zahirî hareketlerini ölçmekle ta'yîn edilmiştir; Bu yıldızlardan herhangi birini esâs olarak ve bir chepid'i diğerine katlamak yoluyla gökteki bütün chepid değişkenlerin mutlak uzaklıklarını hesâbedebiliriz. Bu yoldan giderek chepid değişkenlerin ışık değişim periyodu ile parlaklığı arasında müşahede edilen bağ, yani «periyod lüminosite» bizim için bir mikyas olabilir. Bir chepid'in mutlak lüminositesi yahut mum kuvveti, ışık değişimlerinin müşahede edilen periyodundan, bu mikyas vasıtasıyla doğrudan doğruya okunabilir. Bu halde değişkenler, kâinatın pek uzak yerlerine dikilmiş fener kuleleri gibi addedilebilir. Nasıl gemici fenerleri neşrettikleri ışık keyfiyetiyle tanınırsa, biz de bunları neşrettikleri ışık kaliteleriyle tanırız. Nasıl bir gemici sahil fenerinin mum kuvvetini bir deniz haritasından çıkarıyorsa; biz de chepid'lerin mum kuvvetlerini, müşahede edilen ışık değişimleri peri-yodlarmdan bulabiliriz.
Meselâ, ışıklan kırk saatlik periyodla değişen chepid'lerin lümino-siteleri güneşinkinin, yaklaşık olarak, 200 katı olup 6.46x10/29 kuv-vetindedir; on günlük

periyoda karşı lüminosite ise güneşinkinin 1600 katı yahut 5x17x10/30 un kuvvetidir. Pek uzakta olan bir yıldızın müşahede edilen ışık değişim periyodu on gün ise ve değişimin kalitesi bunun bir chepid değişken olduğunu gösteriyorsa, bilfiil mum kuvvetinin 5x17x10/30 olması lâzım geldiğini anlarız. Bunun zahirî parlaklığı, bilfarz 16 ncı kairden bir yıldız parlaklığına eşit olur ve bundan bize gelen ışık 900 km. uzaktaki bir mumdan gelen ışığın aynıdır diyebiliriz. Binâenaleyh bir mum ile 5x17x10/30 mum arasındaki fark 900 km. ile yıldızın bizden olan uzaklığı arasındaki farka denk gelir.
Işığın, uzaklığın karesiyle azalması kanununu tatbik edersek, cismin bizden olan uzaklığı 220.000 ışık senesi kadardır.
Fakat böyle bir hesaba, mekândaki ışığı azaltan hâilelerin söndürme payını da sokmak lâzımdır.
Bize en yakın olan yıldızların bir kısmını şöylece sıralayabiliriz :

Kantores burcundaki Alfa yıldızı	4,5	ışık senesi	
Sirius burcundaki yıldız	10	»	»
Vega yıldızı	26,5	»	»
Kutub yıldızı	76	»	»
Betelgeuse	200	»	»
Rigel	466	»	»

Bunlardan sâdece birkaçını buraya dercettik. J. Jeans diyor ki:
«En yakın Centauri kümesi 22.000 ışık senesi uzakta olduğu gibi yakınlık bakımından bundan sonra gelen Toucani 47 kümesi yüzde üç kadar uzaktır. Fakat bilinen en uzaktaki N.G.C. 7006 işaretli küme, bizden 186.000 ışık senesi uzaktadır.
Böyle uzaklıkların ölçüsünde parallaktik metoddan medet umula-nıaz. Bizden uzaklığı 186.000 ışık senesi olan bir yıldız yörüngesinin parallaktiği, Atlas Okyanusu'nun öbür tarafından tutulan" bir iğne topuzunun Avrupa'daki birine nazaran büyüklüğü kadardır, değil bu kadar uzaktaki hattâ biraz daha yakındaki yörüngeyi bile takdîr edecek bir teleskopumuz yoktur. 186.000 ışık senesinin sâdece rakamı bile pek uzaktaki bu yıldız kümelerinin bizden olan uzaklığını kavramak hususunda pek az yardım eder. Fakat biz, bunlardan bize bugün gelen ışığın oralardan ilk insanın yeryüzündeki zuhuru sıralarında kalmış olduğunu düşünmekle uzaklığın derecesini daha iyi. kavrayabiliriz. Bu ışık insan neslinin çocukluğu, gençliği ve yaşlılığı içinden, medeniyetin pek geç doğan fecri içinden, tarihin kaydedebildiği "bütün zaman şeridi içinden, hükümdarlık ve imparatorlukların çöküp batması içinden saniyede 300.000 km. hızla muntazam surette akmış ve ancak şimdi bize varabilmiştir. Bu korkunç mekân uzunluğu, bizi kâinatın sınırlarına götürmez; şimdi anladığımıza ve bütün ihtimâllere göre bunlar bizi, ancak galaktik sistem sınırlarına götürüyor. Globular kümenin tâm sisteminin haritasını yapmaya muvaffak olan Sehapley bunların, Samanyolu düzleminin her iki tarafında yatan bir uzun ob-long şeklindeki mıntıkayı işgal ettiklerini iki büyük çapının bu düzlemde bulunduğunu ve bunlara dik çapın nisbeten kısa olduğunu bulmuştur.
Maamafih bu müthiş mekân şeridi de, bizi kâinatın sınırına getiremez; belki galaktik sistem sınırına ancak götürebilir.

Globular kümeler tâm sisteminin haritasını yapmış olan Shaplay, bunların Samanyolu düzleminin iki tarafında yatan uzun bir mıntıka işgal ettiğini, iki büyük çapının bir düzlemde bulunduğu ve bunlara dik çapının ise nisbeten kısa olduğunu bulmuştur. Mekânda galaktik düzleme dik doğrultuda baktığı farzolunan bir şahıs globular kümeler sistemini bu diyagramdaki gibi görecektir. N.G.C. 7006 istisna edilirse bütün globular kümeler merkezi güneşten 50.000 ışık senesi kadar uzakta bulunan ve yarıçapı 115.000 ışık senesi kadar tutan bir daire içine düşer.»[24]

Diğer Gezegenler

1- Utârid (Merkür)
Merkür'ün dünyamızdan uzaklığı 91.170.000 km. dir. Güneşe olan uzaklığı 57.830.000 km. dir. Güneşin etrafındaki bir devreyi 88 günde tamâmlar. Ne gariptir, Allah'ın her yerde, her şeyden ayrı bir tecellîsi. Bu takdirde Utârid gezegeninin bir tarafında hep gündüz olur. Bunun neticesi güneşe dönük tarafındaki sıcaklık kurşunu eritir. Güneş görmeyen yüzü ise dünyamızdaki hava gazım bile dondurur. Ve hayatın izine rastlanmaz Utârid'de. Utarid'in yörüngesi çok yassıdır. Güneşe bazan çok yaklaşır, bazan çok uzaklaşır. Ve yörüngesinde her zaman aynı hızla hareket etmez. Çekim hızı da dünyadakinden azdır. Sir James Jeans diyor ki: «Gezegenler arasında güneşe yakın ve binâenaleyh en sıcak olanı «Utârid» dir. Nasıl ay dâima aynı yüzünü Arz'a çeviriyorsa, Utârid de dâima aynı yüzünü güneşe gösterir. Bu halde Utarid'in bir yan küresinde daimî —ve fevkalâde sıcak— bir gündüz ve diğer yarı küresinde dâima öğle vaktinde bulunan bu noktadaki sıcaklık derecesi «345°» kadardır; bu sıcaklıkta kurşun ve kalay likit halindedir. Eğer Utârid'-te insanlar yaşıyorsa , bunların güneşe bakan yüzde bulunmayacakları şüphesizdir. Eğer böyle mahlûklar varsa bunlar ancak güneşten 90° kadar uzakta, fecir ve şafak mıntıkasında, yaşayabilirler ki, bu mıntıkada güneş dâima ufka yakın olduğu halde sıcaklık yine epey miktardadır. Maamafih buradaki mahlûkların da yeryüzündeki evlerde yaşamalarına imkân yoktur; çünkü güneş, kendine bakan her duvarı 345° sıcaklığa çıkarır ki, bu sıcaklıkta mahlûklar fınnda kebâb olma durumuna düşerler. Bu halde bu insanların Utârid yüzünde açılmış hendek ve sokaklarda yaşadığım ve buradan yüze çıkarılan demir borularla aldıkları ısı ile sularını kaynattıklarını ve makinelerini çalıştırdıklarını farz edebiliriz. Maamafih astronomi, Utârid yüzünde herhangi bir neviden hayatın mevcûd olduğuna dâir bir delil izi bulamamıştır.
Utarid'in bir atmosferinin bulunup bulunmadığı konusu üzerinde hâlâ münâkaşa cereyan etmektedir. Gezegenlerin en hafifi olan Utâ-rid, kütlesinin Arz' kütlesinin yirmide birinden az olmasından dolayı, bir atmosfer tutma kabiliyetini hâiz değildir. Gerçi bugünkü şartlar altında oksijen ve daha ağır gazları yüzünde tutabilecek kabiliyette ise de eski zamanlarda, bugüne nazaran pek sıcak olduğu devirlerde, pek ağır mekâna gitmişlerdir.»
2- Zühre (Venüs)
Dünyamızdan 41.000.000 kilometre uzak olan Zühre, güneş etrafındaki seyrini 224 günde tamâmlar. Bize pek açık görünmeyen Züh-re'nin etrafını gaz kümeleri sarmıştır. Ve biz, meçhullere bürünen bu dünyadan pek az şeyler bilebiliyoruz.

Zühre'den gelen ışık tayfının analizinden oksijen emaresine rastlanmadığı halde, CO_2 (karbondioksit) bol miktarda mevcûddur.
Sir James Jeans diyor ki:
Utârid'den sonra Arz'm ikiz kardeşi olan Zühre gezegeni gelir. İki gezegen birbirine tıpatıp benzemez, Arz'ın çapı Zühre çapından % 3 kadar büyük ve kütlesi ise onunkinden % 23 kadar büyüktür. Bu küçük farklar, iki gezegenin atmosfer tutma kabiliyetinde mühim bir fark hâsıl etmeyeceğine göre; Zühre gezegeni, arzımız gibi hidrojen de dâhil olmak üzere gazlan tutabilen bir atmosfere mâliktir.
Problemi sâdece gezegenlerin bugünkü hali yönünden mütalaa edersek, Zühre'nin de biraz küçük miktarda olsa bile Arz'mkine benzeyen atmosferlerle mücehhez olması neticesine varmak îcâbecler. Fakat hakikatte iki atmosfer birbirinden çok farklıdır. Zühre'nin genel görünüşü bu farkın bir kısmım ihtar ediyor. Arz'a, Zühre'den baktığı farzedilen bir astronom yeryüzünün yarısını kaplayan parlak beyaz bulutlar görecektir. Bulutlardaki boşluklar deniz, çöl ve münbit arazîye ebedî vasıflarını verecektir. Fakat Arz'dan Zühre'ye bakan bir astronom böyle değişmez vasıfları görmeyip sâdece buluta benzeyen yüz görmektedir.
Zühre atmosferinin üst kısımlarının Arz'dan etüdü burada ne oksijen ve ne de su buharı mevcûd olmadığını ve belki fazla miktarda karbondioksit gazının bulunduğunu gösteriyor. Şpektroskopik muayenenin kat'î surette hassas olmamasına göre, bu da orada oksijen ve su buharının kati olarak mevcûd olmaması demek değil ise de oksijen ve su buharı miktarlarının muayyen sınırın altında bulunması dmektir. Arz atmosferindeki oksijenin hepsi atmosfer basıncı altında bir tabaka halinde yayılmış olsaydı, bu tabakanın kalınlığı birbuçuk kilometre olurdu; eğer oksijen yerine karbondioksit gazı aynı muameleye tâbi tutulsaydı bu tabakanın kalınlığı ancak birkaç metre olurdu. Zühre atmosferinin üst tabakalarındaki mütenazır kalınlıkları oksijen için bir metreden az ve karbondioksit için yedi, sekiz yüz metre tutardı. Kısaca, Arz'dan Zühre'ye geçmekle karbondioksit ve oksijen yerlerini değiştiriyor. St. John'un buluşuna göre Zühre'nin üst atmos-ferindeki su buharının toplam miktarı arz üzerindeki en yüksek bu-lutlardakinden azdır; eğer bunların hepsi yağmur halinde yağmış olsa bile milimetre kalınlığında yağmur tabakası teşkil edemez.
3- Merîh (Mars)
Güneşe uzaklığı 227.000.000 km. olan Merîh, güneş etrafındaki do-lanımını 686 günde tamâmlar, kendisinin etrafında da iki uydusu vardır. Eskiden her ne kadar Merih'te hayat olduğu sanılmakta ve orada da canlıların yaşadığı kabul edilmekteyse de, son ilmî araştırmalar ve bilhassa Amerikan Feza Merkezi N.A.S.A.'nın gönderdiği peyklerden gelen sinyallere göre hayat olmadığı anlaşılmıştır. Merîh de kendi mihveri etrafındaki dönüşünü 24 saat 37 dakikada bitirir. Çapı 6.784 km. dir. Uyduları Phobos ve Deimos'tur. Sir James Jeans diyor ki:
Güneşten uzaklaştıkça Zühre'den sonra Arz'a ve sonra da Merih'e varılır. Bunun güneşten aldığı radyasyon ortalama sıcaklığı Arz sıcaklığının 0.81 katı yahut, yaklaşık olarak —40° kılar. Bilfiil müşahede edilen sıcaklık dereceleri bu ortalamanın iki tarafında geniş bir aralık teşkil etmekte olup Merîh, yaz günlerinde

ekvatordaki sıcaklık derecesi 10° ile, Merîh kışının ortalarında kutupların sıcaklık derecesi olan —70° arasında değişmektedir.
Eğer Merîh esaslı bir atmosferle çevrilmemiş olsaydı, bu yayılma daha geniş mikyasta olacaktır; müşahedeler böyle bir atmosferin varlığını te'yîd ediyor.
Merih'in iki kutbu, (kutub buz tepeleri) diye anılan, beyaz alanlarla çevrilmiş olup, bunlar sıcak havalarda küçülmekte ve yaz aylarında tamamıyla ortadan kalkmaktadır. Gerçi bu isim, arz üzerindeki tepelerine benzetilmek üzere verilmişse de Merih'te buz varsa, bu buzun pek ince olması îcâbeder: Çünkü orada pek kuvvetli olmayan güneş işim, kaim buz tabakasını eritmeye müsait değildir. Merîh yüzünde buz varsa, kutba yalan yerleri istisna edilmek üzere bu buz tabakası kalınlığı, hesaba göre birkaç santimetreyi geçemez.
4 - Müşteri (Jüpiter)
Güneşe uzaklığı 777.270.000 km. olan Müşteri'nin dokuz tane uydusu olup, güneş etrafındaki seyrini İ 2 senede tamâmlar. Müşteri'nin yüzeyinde sühunet, sıfırın altında —127 dereceyi bulur. Bol miktarda metan gazına rastlanır. O yüzden canlı organizmanın yaşaması imkân dışındadır, gezegenlerin en büyüğüdür. Çapı 147.700 km. dir. Kütlesi 318.3 dünya kadardır. Müşteri'nin kütlesi, öbür gezegenlerin kütlesinin toplamının üç katma yakındır. Dünyamıza çok uzak olduğundan parlak ve küçük kurs halinde görülür. Kendi ekseni etrafındaki seyrini 9 saat 50 dakikada tamâmlar. Atmosferinde metandan ayrı olarak amonyak gazına da rastlanır. Uyduları Müşteri'nin etrafında 12 saatla 745 gün arasında değişen bir müddet içinde seyreder. Bu uydular çeşitli büyüklüktedir. En büyüğünün yarı çapı 5.600 km., en kü-çüğününki ise 16 km. dir. Gneymand adı verileri 5.600 km. yançapm-daki uydusu aydan iki kere daha büyüktür. Müşteri'deki atmosfer basıncı yeryüzünden tâm 700.000 kere fazladır. Çekim kuvveti de yeryüzünden 1.000.000 kere fazladır. Müşteri'nin bir yılı, dünyamızın 4380 günü kadardır. Demek ki Müşteri, dünya etrafında bir kere dönünce-ye kadar dünyamız güneşin çevresinde tâm on üç defa tur yapmaktadır. Müşteri'nin çapı güneşinkinin onda biri kadardır.
5- Zühal (Satürn)
Güneşten uzaklığı 1.425.000.000 km. olup on tane peyki vardır. Güneş etrafındaki seyrini 29.5 senede tamâmlar. Zühal'in atmosferinde de. metan ve amonyak gazı vardır. Zühal gezegeninin etrafındaki peykler halka biçimindedir. Çapı yaklaşık olarak 75.000 mildir. Yüzeyi sert değil bilakis hafîf gaz gibi bir maddeden yapılmıştır. Kendi ekseni etrafındaki seyrini 10.5 saatta tamâmlar. Zühal ile güneşin arası hemen hemen dünya ile güneşin on mislidir. Zühal'de insan yaşamış olsaydı ne acâyibtir ki; dokuz yaşına basınca bizim dünyamızın pîr-i fânileri kadar yani seksen sekiz sene yaşamış olacaktı. Zühal, bizim dünyamızdan yedi yüz otuz üç defa daha büyüktür. Zühal'in yüzeyindeki atmosfer basıncı dünyamızdakinin 1.000.000 katıdır. Zühâlde de amonyak ve metan gazına rastlanır. Yüzeydeki ısı —158 C° dir.
6- Uranüs
Güneşten 28.866.000.000 km. uzaklıkta dönen Uranüs, seyrini seksen dört senede bitirir. Peyki dört tanedir. Çapı 32.000 mildir. Atmosferi, zehirli metan gazıyla doludur. Sıcaklık miktarı —183 dereceden daha azdır. Yüzeyindeki (Sir James Jeans, Etrafımızdaki Kâinat, 290)

buz kalınlığı 10.000 km. kadardır. Bunun da üzerindeki atmosfer 5.000 km. dir. Fazla soğuk yüzünden amonyak gazı da donmuş haldedir (Fen Ansiklopedisi, 617). Uranüs'ün bir yılı dünyanın seksen dört yılı kadardır. Bu gezegeni insanlık tanıyalıdan beri henüz güneş etrafında iki defa seyrini tamamlamıştır.
7- Neptün
Güneşten 4.490.000.000 km. uzaklıkta bulunup, yüz altmış beş senede güneş etrafında bir kez seyir yapmaktadır. Bir tane uydusu vardır. Neptün'ün atmosferinde de zehirli metan gazı bulunduğu tayfların analizinden anlaşılıyor. Sıcaklık derecesi ise —210 C° dir. Üzerindeki buz kalınlığı Uranus'ta olduğu gibi 10.000 kilometre kadardır. Atmosfer derinliği ise 3.000 kilometredir.
8- Plüton
Güneşe dünyadan kırk defa daha uzakta altı trilyon dört yüz milyar kilometre mesafede olan Plüton, güneş etrafındaki seyrini iki yüz kırk sekiz senede tamâmlar. Plüton, Amerika'lı Lovel tarafından bulunmuşsa da tâm keşfi 1930 "yılma rastlar. Plüton'un çapı 5.500 kilometredir. Plüton hakkında henüz pek fazla şeyler bilmiyoruz.
Şu anda gezegenler sistemindeki seyahatimizi da bitirmiş oluyoruz. Gezegenler sistemi kâinatın genişliği, yıldızların acâyibliği, keh-keşânlann dehşeti, nebülozlann azameti karşısında bir zerre kadar. Daha önceki sayfalarda kâinat modellerini gördünüz. Bunca âlemler neden böyle bomboş, hiç birinde hayat yok mu? İlmin şimdilik verdiği tek cevab «henüz bilemiyoruz.» Bu arada ilimden pek az nasîb alan câhiller de yirminci asırda pek az değil.
Bunca hakikatleri gördükten sonra hâlâ Allah'ı inkâra yeltenecek bir kimse çıkar mı bilmem. Milimetrenin milyarda bir küçüklüğünde 50.000 kilometrelik hızla dolaşan elektronlardan tutun da, sonsuz âlemde aynı hızla dolaşan milyarlarca ton ağırlığındaki maddeden müteşekkil cisimleri, seyyareleri, yıldızlan, kehkeşânları, nebülozlan bir topaç gibi oynatan Allah'ın hikmeti önünde başımızı önümüze eğerek «henüz bilmiyoruz» demekten başka ne gelir elimizden? Bunu demeyenler nankör değil midir? «Ve hepsi felek içre yüzerler».[25]

3 — O'dur yeri düzleyen ve orada dağlar, nehirler var eden, her türlü mahsûlden çift çift yetiştiren ve gündüzü geceyle bürüyen. Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için âyetler vardır.
4 — Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akle-den bir kavim için âyetler vardır.

Yeri Düzleyen

Allah Teâlâ, ulvî âlemi zikrettikten sonra süflî âlem hakkındaki kudretini, hikmetini ve onu nasıl sağlamlaştırdığını zikretmeye başlayıp şöyle-buyurur: «O'dur yeri düzleyen...» onu uzunluk ve en bakımından geniş kılmıştır. Yüksek, sarsılmaz dağlarla onu tesbît etmiştir. Onda her bir şekil ve cinsten çift çift kokularında,

tatlarında, şekil ve renklerinde birbirinden .farklı olan meyvelerin sulanması için orada nehirler, ırmaklar ve kaynaklar akıtmıştır.
«Ve gündüzü gece ile bürür.» Onlardan her birini, biri ötekini sür'atle ta'kîb eder, peşinden gider kılmıştır. Biri gidince diğeri onu bürür. Biri sona erince hemen öteki gelir. Mekân ve mekânda olanlarda tasarrufta bulunduğu gibi zaman üzerinde de tasarrufta bulunur. Muhakkak ki bunda Allah'ın nimetleri, hikmet ve delilleri üzerinde düşünenler için âyetler, ibretler vardır.
«Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçalan vardır.» biri diğerine mücavir arazîler vardır. Bununla birlikte birisi temiz, hoş olup insanların faydalanacakları şeyleri bitirir. Öteki çorak, tuzlu olup hiç bir şey bitirmez. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Zübeyr, Dahhâk ve başkalarından rivayet edilmiştir. Aynı şekilde yeryüzü parçalarının değişik renklerde olması da bu âyete girer. Bir.toprak kırmızı, biri beyaz, biri san, biri siyah, biri taşlık, diğeri ova, biri kumsal, biri katı ve yoğun, diğeri yumuşaktır. Hepsi de birbirine komşudur. Birinin vasıflan böyle iken, diğerinin Özellikleri daha başkadır. İşte bütün bunlar, bir Fâil-i Muhtâr'a delâlet eden şeylerdendir. O'n-dan başka İlâh ve O'nun dışında Rab yoktur.
«Üzüm bağlan, ekinler ve hurma ağaçlan vardır.» Âyetteki kısmının başındaki vav harfinin bunları kelimesi üzerine atfeden bağlaç olması muhtemeldir. Buna göre bu iki kelime nıerfû* okunurlar. Buna göre mânâ : tjzüm bağlan, ekinler ve çatallı çatalsiz hurma ağaçlan vardır, şeklindedir. Bu kelimelerin kelimesi üzerinde atfedilmiş olması da muhtemel olup buna göre mecrûr olacaktır. Buna göre ise anlam şöyle olur : Üzüm, ekin, çatallı ve çatalsız hurma bahçeleri (bağları) vardır. İmamlardan bir grup âyetleri her iki kırâetle de okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Çatallı ve çatalsız hurma ağaçları vardır.» buyurur ki âyetteki kelimesi; bir bitkideki toplanmış kökler, anlamındadır. Nar, incir ve hurma ağaçlarının bir kısmı ile benzeri ağaçlar böyledir., kelimesi ise, diğer ağaçlarda olduğu gibi tek kökü olanlardır. Buradan hareketle kişinin amcasına da «Babasının çatalı» denilmiştir. Nitekim sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Ömer'e : Kişinin amcasının, babasının çatalı olduğunu hissetmedin mi (Her ikisinin de aynı soydan olduklarını hissetmedin mi?) buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin Ebu İshâk'dan, onun da Berâ (r.a.) dan rivayetine göre; bir kökte olan hurma ağaçları ise dağınık hurma ağaçlandır. Bu açıklama İbn Abbâs, KEücâhid, Dahhâk, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'indir.
Allah Teâlâ : «Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onlan birbirinden ayn kılmışızdır.» buyurur. A'meş'in Ebu Salih'ten, onun Ebu Hüreyre (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, «Ama lezzetçe onları birbirinden ayn kılmışızdır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Bozuk, kuru hurma, başka bir çeşit hurma, tatlı ve ekşi hurmadır. Hadîsi rivayet eden Tirmizî hasen, garîb olduğunu söylemiştir. Şekilleri, renkleri, tadlan, kokulan,, yapraklan ve çiçeklerinde meyve ve ekin cinsleri arasında farklılıklar vardır. Şu gayet tatlıdır. Öteki gayet ekşidir. Şu gayet acıdır, şu acı, diğeri tatlıdır. Birisi hem onu hem diğerini kendinde toplamış, sonra Allah'ın izniyle başka bir tada dönüşmüştür. Şu sandır, bu kırmızıdır, diğeri beyaz, öteki siyah, beriki mavidir. Çiçekler de böyledir. Bununla birlikte hepsi de bir tek tabiattan —ki o da sudur— beslenmektedirler. Bununla birlikte aralarında sayılamayacak kadar çok farklılıklar vardır. İşte bütün bunlar anlayan kimseler için

alâmetlerdir. Gücüyle eşyayı birbirine üstün kılan, eşyayı dilediği gibi yaratan bir Fâil-i Muhtâr"a en büyük delillerdendir bunlar. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için ibretler vardır.» buyurmuştur.[26]

İzahı

5 — Şaşacaksan, onların: Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? demelerine şaşmak gerekir. İşte onlar, Rablarını inkâr edenlerdir. îşte onlar, boyunlarına demir halkalar vurulanlardır. Ve işte onlar; cehennemliklerdir, orada temelli kalacaklardır.

Asıl Şaşılacak Olan

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) e şöyle buyurur : Bu müşriklerin âhireti (yeniden diriltilmeyi ve Alah'a döndürülmeyi) yalanlamalarına şaşacaksan onların... demelerine şaşmak gerekir. Bununla birlikte onlar Allah'ın dilediğine güç yetirici olduğuna delâlet eden yaratmasındaki âyetlerini müşâhade etmektedirler. Onlar aynı zamanda Allah'ın eşyayı yaratmaya başladığını, anılmış bir şey olmadıktan sonra onları yarattığını itiraf etmektedirler. ' Bütün bunlardan sonra onun âlemleri yeni bir yaratılışla iade edeceği (onları tekrar yaratacağı) haberini yalanlamaktadırlar. Halbuki onlar yalanladıklarından daha şaşırtıcı olanını müşâhade etmiş ve itiraf etmişlerdir. İşte sen şaşacaksan, onların şu sözlerine sağmalısın : «Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız?» Her bilgili ve akıllı kişi bilir ki gökleri ve yerleri yaratmak insanları yaratmaktan daha büyüktür. Yaratmaya başlayana onu tekrar etme daha kolaydır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Görmüyorlar mı ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet O, muhakkak herşeye kâdir'dir.» (Ahkâf, 33). Sonra Allah Teâlâ, yalanlayanları şöyle niteler : «İşte onlar, Rablarını inkâr edenlerdir. İşte onlar, boyunlarına demir halkalar vurulup bunlarla ateşe sürüklenenlerdir. Ve işte onlar; cehennemliklerdir, orada temelli kalacak-lardır, (orada ebedî olarak kalacaklar, başka bir yere dönüp geçemeyecekler ve orada son bulmayacaklardır.)»[27]

6 — iyilikten önce kötülük isterler çabucak senden. Oysa onlardan önce nice örnekler geçmiştir. Doğrusu insanların zulmetlerine rağmen, Rabbın mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki Rabbmın cezalandırması, şiddetlidir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bu yalanlayanlar iyilikten önce kötülük, azâb isterler senden. Allah Teâlâ başka âyetlerde onlardan haber vererek şöyle buyurur : «Dediler ki: Ey kendisine kitab indirilen kişi, sen mutlaka delisin. Doğru söyleyenlerdensen bize melekleri getirmeli değil misin? Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.» (Hicr, 6-8), «Senden azabı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azabı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem (yakında) kâfirleri kuşatacak-tır.» (Ankebût, 53-54), «İsteyen birisi inecek azabı istedi.» (Me'âric, 1), «Ona

inanmayanlar çabuk gelmesini istediler. îmân edenler ise, ondan korku ile titrediler. Ve onun hak olduğunu bilirler.» (Şûra, 18), «Ve dediler ki: Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «Hani demişlerdi ki : Ey Allahımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Onlar, Allanın elçisinden Allah'ın azabını başları-na getirmesini istiyorlardı. Bu onların yalanlama, küfür ve inâdlan-mn şiddetindendir.
Allah Teâlâ buyurur ki : «Oysa onlardan Önce ibret alınacak nice örnekler geçmiştir. Geçmiş ümmetlerin üzerine intikamımızı gönderdik ve onları onlardan ibret alacaklar için bir örnek, ibret ve nasihat kıldık.» Sonra Allah Teâlâ, şayet ilmi ve affı olmasaydı, onlara azabını hemen göndermiş olacağını haber verir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Şayet Allah insanları kazandıkları ile müzâkere etmiş olsaydı; onun üstünde bir canlı bırakmazdı.» (Fâtır, 45). Bu âyet-i kerîme'de ise: «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbm mağfiret sahibidir.» buyurur ki zulmetmelerine, gece gündüz hatâ etmelerine rağmen insanlar için af, bağışlama ve onların hatâlarını örtme sahibidir. Daha sonra onlarda, hem ümit ve hem de korkunun birlikte olması için bunun peşinden cezalandırmasının şiddetli olduğunu bildirir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Seni yalanlarlarsa; de ki: Rabbınız geniş rahmet sahibidir. O'nun gücü günahkârlar güruhundan döndürülemez.» (En'âm, 147), «Şüphesiz ki Rab-bın; cezayı çabuk verendir. Ve muhakkak ki O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (A'râf, 167), «Kullanma bildir ki: Muhakkak Ben Gafur, Rahîm olanım. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbdır.» (Hicr, 49-50). Bu ve benzeri birçok âyette korku ve ümit birlikte zikredilmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir. «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki Rabbmm cezalandırması, şiddetlidir.» âyeti nazil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Şayet Allah'ın affı ve (günâhlardan) vazgeçmesi olmasaydı hiç kimseye hayat tatlı olmazdı. Şayet O'nun tehdidi ve cezalandırması da olmasaydı o zaman herkes (varlığına, hayata, ameline) güvenir, dayanırdı. Hafız İbn Asâkir, Hasan İbn Osman Ebu Hassan ez-Zi-yâdî'nin hâl tercümesinde rivayet eder ki o, Rab Teâlâ'yı uykuda (rü'~ yasında) görmüş Allah Rasûlü (s.a.) de onun Önünde durmuş ümmetinden birine şefaat ediyormuş. Ona şöyle buyurmuş : Sana Ra'd sûresinden : «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbın mağfiret sahibidir.» âyetini indirmiş olmam sana yetmiyor mu? ve sonra Ebu Hassan ez-Ziyâdî uykusundan uyanmış.[28]

7 — Küfredenler derler ki: Ona Rabbmdan bir âyet indirilmeli değil miydi? Sen, ancak bir uyarıcısın ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.

Allah Teâlâ müşriklerin küfür ve inâdlarından şöyle diyeceklerini haber verir : «Daha öncekilere gönderildiği gibi ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi?» Nitekim onlar Allah Rasûlü (s.a.) nden Safa tepesini kendileri için altın yapmasını, kendilerinden dağları izale edip onların yerine otlaklar ve nehirler koymasını teklif etmiştiler. Allah Teâlâ buyurur ki: ((Bizi âyetlerle göndermekten

alıkoyan şey; ancak öncekilerin onlan yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik. Ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» (İsrâ, 59). Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen, ancak bir uyarıcısın» Senin vazifen, sâdece Allah Teâlâ'nın sana emretmiş olduğu Allah'ın risâletini tebliğ etmektir. «Onlan hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272).
Allah Teâlâ'nın : «Her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha: Her kavmin bir davetçisi vardır, demiştir. Bu âyetin tefsirinde yine İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Ey Muhammed sen bir uyarıcısın. Her kavme yol gösterici olan benîm. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Mücâhid'den rivayete göre; âyette geçen «Yol gösterici» den maksad, Peygamberdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Hiç bir ümmmet yoktur ki, ona uyarıcı gelmiş olmasın.»   (Fâtır, 24) Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd de böyle söyler. Âyetteki «Yol gösterici» yi, Ebu Salih ve Yahya İbn Râfi', kumandan olarak anlamışlardır. Ebu'l-Âliye der ki : Yol gösterici; kumandandır. Kumandan, başkandır, başkan ise ameldir. İkrime ve Ebu Duhâ'dan rivayet edildiğine göre âyetteki yol gösterici Muhammed (s.a.) dir. Mâlik ise «Her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyetinde der ki: Onları Allah'a çağıran (davet eden) kimsedir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn Yahya es-£ûfî'nin... İbn Abtoâs (r.a.) tan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti nazil olduğu zaman, Allah Rasûlü (s.a.) elini göğsüne koyup : Ben uyarıcıyım. Ve her kavmin bir yol göstericisi vardır, buyurup eliyle Ali'nin omuzuna işaretle şöyle buyurdu : Ey Ali, yol gösterici sensin. Benden sonra hidâyete erenler seninle hidâyete ulaşacaktır. Bu hadîste şiddetli bir ne-kâret vardır. (Bu hadîs münkerdir). İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ali'den rivayetinde, «Ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir: Yol gösterici, Hâşim Oğullarından birisidir. Cüneyd : O, Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) dir, der. İbn Ebu Hatim der ki: Kendisinden gelen rivayetlerden birinde İbn Abbâs'tan ve Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali'den de bu görüşün bir benzeri rivayet edilmiştir.[29]

8 — Allah; her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.
9 — Görüleni de görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesidir O.

Görülenin ve Görülmeyenin Bilgisi

Allah Teâlâ haber veriyor ki; tâm ve kâmil ilmine hiç bir şey gizli kalmaz. Canlıların bütün dişilerinden hâmile olanların neye hâmile olduklarını ilmi ihata etmektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Ve rahimlerde olanı O bilire (Lokman, 34) Yani hâmile olduğu şey erkek mi dişi mi, güzel mi çirkin mi, mutlu mu, mutsuz mu, uzun ömürlü mü yoksa kısa ömürlü mü? Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz analarınızın karınlarında döller halinde iken sizi en iyi bilen O'dur. Kendinizi

temize çıkarmayın. O, kötülükten sakınanları en iyi bilendir.» (Necm, 32), «Sizi analarınızın karınlarında, üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır.» (Zümer, 6), «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan (süzül-müş) bir özden yarattık. Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik, derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik etten kemikler yarattık. Kemiklere de et giydirdik. Ve sonra onu başka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.» (Mü'mi-nûn, 12-14). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Muhakkak ki sizden birinin yaratılışı annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra aynı sürede bir kan pıhtısı, sonra aynı sürede bir çiğnem et olur. Sonra ona bir melek gönderilir de ona ruh üfürür ve dört kelime emrolunur. Rızkını, ömrünü, amelini, mutlu mu mutsuz mu olduğunun yazılmasıyla emrolunur. Başka bir hadîste de şöyle buyrulur : Melek der ki: Ey Rabbım, erkek mi dişi mi? Ey Rabbım, mutsuz mu mutlu mu? rızkı nedir? eceli nedir? Allah Teâlâ söyler, melek yazar. Allah Teâlâ : «Ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir.» buyurur ki Buhârî şöyle diyor : Bize İbrâhîm İbn Münzir'in... İbn Ömer'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Gaybın anahtarları beş olup onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez : Yarın ne olacağını ancak Allah bilir. Rahimlerin neyi eksilttiğini ancak Allah bilir. Yağmurun ne zaman geleceğini Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bir nefis nerede öleceğini bilmez. Allah'tan başka hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez.
İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: «Rahimlerin neyi eksilttiğini bilir.» âyetinde, düşüğün kasdedildiğini söyler. «Neyi artırdığını bilir.» âyeti hakkında ise şöyle der : Rahim hamilelikte eksilttiğinin üzerine artırır da sonunda tamâm olarak doğurur. Kadınlardan kiminin hamileliği on ay, kiminin dokuz ay olup kimininki bundan fazla, kimininki de eksiktir. İşte Allah Teâlâ'nın zikretmiş olduğu eksiltme ve artır-ma budur. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın ilmi iledir. Dahhâk, «Rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Dokuz aydan eksiği ve onun üzerine artanı. Yine Dahhâk der ki: Annem beni iki sene karnında taşıdıktan sonra doğurmuş. Beni ön dişlerim çıkmış halde doğurmuş. İbn Cüreyc'in Ce-mîle bint Sa'd'dan, onun da Hz. Âişe'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Hamilelik bir iğin gölgesinin hareket edeceği miktarda dahi iki seneden fazla olmaz. Mücâhid, «Rahimlerin neyi eksiltip artırdığım bilir» âyetinde şöyle demiştir : Kadının hamileliğinde görmüş olduğu kandır. Artırdığı ise, dokuz ay üzerine olandır. Atıyye el-Avfî, Katâde, Hasan el-Basrî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Yine Mücâhid şöyle diyor : Kadın dokuz ay içinde kan görürse, dokuz aydan (hamileliği) fazla olur. Aynen hayız günlerinde olduğu gibi. İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. Yine Mücâhid şöyle diyor : Rahimlerin eksilttiği, kadının kan dökmesi (âdet görmesi) dir. Nihayet çocuk eksik (zayıf) olur. Rahimlerin artırdığı ise; şayet kadın kan dökmez (âdet görmez) ise çocuk tâm ve büyük olur.
Mekhûl der ki: Cenîn annesinin karnında (bir şey) istemez. Mahzun ve kederli olmaz. Onun rızkı annesinin karnında hayız kanından gelir. İşte bu sebepledir ki

hâmile kadın, hayız görmez. Yere düştüğü zaman bağırır. Onun bağırması yerini yadırgamasındandır. Göbeği kesildiği zaman Allah Teâlâ, onun rızkını annesinin memesine çevirir de çocuk yine bir şey istemez, mahzun ve kederli olmaz. Sonra bir şeyleri eliyle alıp yiyecek çocuk olur. Bir de bakmışsın ki o baliğ olmuş : Ya açlıktan öleceğim, ya da öldürüleceğim. Rızık bana nereden gelecek? diyor. Mekhûl der ki: Yazıklar olsun sana; sen annenin karnında iken, sen küçük bir çocuk iken Allah seni besledi. Nihayet güçlenip aklın erer olduğu zaman : Ya açlıktan öleceğim, ya da öldürüleceğim. Rızık bana nereden gelecek? dedin. Sonra Mekhûl şu âyeti okumuş : «Allah her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.»
Katâde, «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» âyetinde ecelin, yaratıkların nzıklarınm, ecellerinin kasdedildiğini, bütün bunlar için belli bir ecel konulduğunu söyler. Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) in kızlarından birisi- ona : Bir oğlunun ölüm halinde olduğu ve yanında hazır bulunmasını istediği haberini göndermişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona haber gönderip şöyle buyurdu : Muhakkak ki veren de alan da Allah'tır. O'nun katında her şeyin belirli bir süresi vardır. Ona emrediniz de sabretsin ve sevabını Allah'tan beklesin. Râvî hadîsin tamâmım zikretmiştir.
Allah Teâlâ: «Görüleni de, görülmeyeni de bilir.» buyurur ki kulların müşâhade ettiği ve onlara gizli kalan her şeyi bilir. Hiç bir şey ona gizli kalmaz. Her şeyden büyük ve yücedir, en yücedir O. İlmi her şeyi kuşatmıştır. Her şey kahr u galabesi altındadır. Boyunlar O'na eğilmiş, isteseler de istemeseler de kullar O'na boyun eğmişlerdir.[30]

10 — Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.
11 — Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler. Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez. Ve Allah, bir kavmin fenalığını dileyince; artık onun Önüne geçilemez. Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.

Bir Toplum Kendini Değiştirmedikçe Allah O Toplumu Değiştirmez

Allah Teâlâ, ilminin bütün yaratıklarını ihata ettiğini haber veriyor. Onlardan sözünü gizleyen veya açıklayan O'nun için müsavidir, onu mutlaka işitir. Hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Spzü açığa vursan da (vurmasan da) şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7), «Gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye...» (Nemi, 25)
Hz. Âişe (r.a.) der ki: İşitmesi bütün sesleri ihata eden Allah'ı tesbîh, tenzih ederim. Allah'a yemin olsun ki kocasını Allah Rasûlü (s.a.) ne şikâyet etmek üzere gelen ve onunla tartışan kadın geldiğinde, ben evin bir köşesindeydim. Allah Rasûlü (s.a.) kadının bazı sözlerini bana gizlemişti de Allah Teâlâ : «Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunan (kadın) in sözünü Allah işit-mistir. Allah

sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah, Semî'dir, Basîr'dir.» (Mücâdile, 1) âyetini indirdi.
Allah Teâlâ buyurur ki: İster gecenin karanlığı içinde evinin derinliklerinde bürünüp gizlensin, ister gündüzün beyazlık ve ışığında yürür, açık halde ortaya çıksın her ikisi de müsâvî olarak Allah'ın il-mindedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.» (Hûd, 5), «Ne işte bulunsan, Kur'-an'dan ne okusan oku ve siz (insanlar) ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbından gizli değildir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitabdadır.» (Yûnus, 61).
«Ardından ve önünden onu ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» Kul için onu nöbetleşe gözeten melekler; gece koruyucular ve gündüz koruyucular vardır. Onu kötülüklerden ve musibetlerden korurlar. Ayrıca hayır olsun şer olsun onun amellerini muhafaza ile kaydeden başka melekler de vardır. Bunlar da, gece melekleri ve gündüz melekleri olarak iki kısımdır. Sağ ve solunda olmak üzere iki melek olup bunlar amellerini yazarlar. Sağındaki melek iyilikleri, solundaki de kötülükleri yazar. Ayrıca birisi arkasından, diğeri önünden olmak üzere onu muhafaza edip koruyan diğer iki melek daha vardır. Kul gündüz dört, gece de dört meleğin arasındadır. Bunlardan ikisi koruyucu ikisi de yazıcı meleklerdir. Nitekim sahih bir hadîste şöyle buyrulur : Gece melekleri ile gündüz melekleri sizin başınızda nöbetleşe dururlar. Sabah ve ikindi namazında bir araya gelirler. Sizinle gecelemiş olanlar (Allah'a) yükselirler de sizi en iyi bilen olduğu halde onlara sorar : Kullarımı ne halde bıraktınız? Onlar : Onlara vardık namaz kılıyorlardı, onları bıraktık yine namaz kılıyorlardı, derler. Başka bir hadîste ise şöyle buyrulur : Muhakkak ki sizinle beraber sâdece helada ve cima' halinde iken sizden ayrılanlar vardrr. Onlardan utanın ve hoşlanılmayacak şeyler yapmamak suretiyle onlara ikramda, ta'zîmde bulunun.
İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Talha der ki: «Ardından ve önünden onu ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» Ardından ve önünden Allah'ın emri ile ta'kîb edenler, meleklerdir. îbn Abbâs'tan rivayetle İkrime de : «Allah'ın emri ile onu gözetirler.» âyeti hakkında şöyle der : Onu önünden ve ardından muhafaza eden, meleklerdir. Allah'ın kaderi geldiği zaman ondan ayrılır, onu yalnız bırakırlar. Mücâhid der ki: Hiç bir kul yoktur ki uykusunda, uyanıklığında onu cinlerden, insanlardan ve haşarattan korumakla görevlendirilmiş bir melek olmasın. Onlardan birisi kulu kasdederek geldiği zaman melek : Arkana dikkat et, der. Ancak Allah'ın izin verdikleri müstesna. İşte onlar kula isabet eder. Sevrî'nin Habîb İbn Ebu Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır.» âyeti hakkında : O, dünya krallarından bir kraldır ki onun çok çok koruyucuları vardır, demiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır.» âyetinde şeytânın dostu kasdedilmektedir, ona karşı koruyucu olurlar, der. Bu âyetin tefsirinde İkrime der ki: Onlar; emirler (başkanlar) dir, önünde ve ardında askerleri bulunur. Dahhâk da, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» âyeti hakkında şöyle der : O, Allah'ın emriyle korunan; sultandır ve onlar şirk ehlidir. En doğrusunu Allah bilir

ama burada açık olan şudur : İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk'ın bu sözlerinden maksad, meleklerin kulları korumasının; insanların, kral ve başkanlarını korumasına ben-zetilmesidir.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr gerçekten garîb bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bana Müsennâ'nın... Kinâne el-Adevî'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Osman İbn Affân, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanma girdi ve : Ey Allah'ın elçisi, kul ile beraber kaç melek vardır bana haber ver, dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Sağında iyiliklerini muhafaza ile görevli bir melek, o solunda görevli olanın âmiridir. Sen bir iyilik yaptığın zaman o, on iyilik olarak yazılır. Bir kötülük işlediğinde solunda görevli olan sağında görevli olana : Yazayım mı? diye sorar da o : Hayır, belki o, Allah'tan mağfiret diler de tevbe eder, der. Üç defa söylediği zaman : Evet, yaz. Allah bizi ondan rahata erdirsin, ne kötü arkadaştır. Allah'ın hukukunu gözetmesi ne kadar az ve bizden utanması ne kadar az, der. Allah Teâlâ : «O bir söz atmaya dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» <Kâf, 18) buyurur. Önünde ve ardında iki melek vardır. Allah Teâlâ : «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emri ile onu gözetirler.» buyurur. Bir melek de vardır ki senin alnından tutmuştur. Sen, Allah için alçak gönüllülük yaptığında; seni yüceltir, Allah'a karşı büyüklendiğin zaman da; senin belini kırar, seni alçaltır. İki dudağın üzerinde iki raelek daha vardır ki bunlar da sâdece senin Muhammed (s.a.) e olan sa-lavâtını muhafaza ve kaydederler. Bir de ağzın üzerine görevli melek olup ağzına yılanın girmesini engeller. İki gözün üzerinde de iki melek vardır. İşte her Âdemoğlu için görevli olan on melek bunlardır. Gece melekleri, gündüz melekleri üzerine inerler. Zîrâ gece melekleri, gündüz meleklerinin dışındadır. Böylece her Âdemoğlu için görevli olan yirmi melek bunlardır. İblîs gündüzün, çocukları da geceleyin görev-lidirler.
İmâm Ahmed —Allah ona. rahmet eylesin— der ki: Bize Esved İbn Âmir'in... Abdullah'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden hiç kimse yoktur ki; cinlerden bir arkadaşı ve meleklerden bir arkadaşı onunla görevli bulunmasın. Onlar: Senin için de mi ey Allah'ın elçisi? dediler de şöyle buyurdu : Evet bana da. Fakat ona karşı Allah Teâlâ bana yardım eder de bana sâdece hayrı emreder. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.
Allah Teâlâ : «Allah'ın emri ile onu gözetirler.» buyurur ki .burada maksadın, meleklerin kulu Allah'ın emri ile korumaları olduğu söylenmiştir. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha ve başkaları îbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İbrahim en-Nehaî ve başkaları da bu görüşe zâhibdirler.(...)
Kâ'b el-Ahbâr der ki: Âdemoğlu için her ova, ve dağ tecellî etmiş olsaydı, bunlardan her şeyde şeytânları görürdü. Şayet Allah Teâlâ sizin için yiyeceğinizde, içeceğinizde ve avret yerlerinizde sizi koruyan melekler görevlendirmiş olmasaydı; mutlaka kapılırdınız (şey-tânlarca) elde edilirdiniz. Ebu Ümâme der ki: Hiç bir Âdemoğlu yoktur ki; onunla birlikte onu koruyan bir melek olmasın. Tâ ki kendisi için takdir olunana onu teslim edinceye kadar. Ebu Miclez der ki: Murâd (kabilesinden) birisi Hz. Ali ir.a.) namaz kılarken ona gelip : Korun, muhakkak ki Murâd'dan bir kısım insanlar seni öldürmek istiyorlar, demişti. Hz. Ali şöyle dedi: Muhakkak ki herkesin beraberinde, onu kendisi için takdir olunmamış şeylerden

koruyan iki melek vardır. Kader gelince, kaderle onu başbaşa bırakırlar. Muhakkak ki ecel sağlam bir kalkandır.
Bazıları âyetini: Allah'ın emriyle onu korurlar, şeklinde anlamışlardır. Nitekim bir hadîste varid olduğuna göre onlar: Ey Allah'ın elçisi, kendisiyle korunulacak muskalar hakkında ne dersin? Allah'ın kaderinden herhangi bir şeyi engeller mi? demişler de şöyle buyurmuş : Onlar da Allah'ın kaderindendir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbrahim'den rivayetinde o, şöyle demiştir: «Allah Teâlâ İsrâiloğulları peygamberlerinden birisine vahyetti ki kavmine şöyle söyle : Bir kasaba ve bir ev ahâlîsi Allah'a itaat üzere olup ta bu durumdan Allah'a isyan olan bir hale döndükleri zaman; Allah Teâlâ onlar için onların sevdiğinden onların sevmediğine döner. İbrahim sonra şöyle demiştir : Bunun, Allah'ın kitabından doğruluğuna delil: «Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez.» âyetidir. Bu, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur. Hafız Muhammed İbn Osman Ibn Ebu Şeybe, «Sıfat'ül-Arş» adlı kitabında der ki: Bize Hasan İbn Ali'nin... Umeyr İbn Abdülmelik'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ali İbn Ebu Tâlib, Küfe minberinde bize hutbe okudu ve şöyle dedi: Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında sustuğum zaman o, benimle söze (konuş-maya) başlardı, ona bir haber sorduğum zaman haber verirdi. Muhakkak ki o, Rabbından bana rivayet etti ve şöyle dedi: Rab buyurur ki": tzzetim, Celâlim ve Arş üzerine yücelmem hakkı için; bir kasaba ve bir aile halkı bana isyan olan, hoşlanmadığım bir halde olur da sonra bu durumdan benim sevdiğim itâatıma dönerlerse; muhakkak Ben, onlar için onların hoşlanmadığı azabımı, sevdikleri rahmetime çeviririm. Bu, garîb bir hadîs olup isnadında tanımadığım bir kimse vardır.[31]

12 — O'dur size korku ve ümide düşürmek için şimşeği gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren.
13 — Gök gürültüsü; hamd ile, melekler de korku ile O'nu teşbih eder. O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı. O, kudretinde pek çetin olandır.

Şimşek ve Bulutlar

Allah Teâlâ, şimşeğe hükmedenin kendisi olduğunu haber verir. Şimşek; bulutlar arasında görülen parlak nûr, ışıktır. İbn Cerîr'in rivâyetine göre; İbn Abbâs, Ebu el-Celd'e yazıp ona kelimesini sormuştu da o, şöyle demişti : sudur.
«Korku ve ümide düşürmek için...» âyeti hakkında Katâde der ki: Yolcu için korku olarak. Zîrâ o, şimşeğin eziyet ve meşakkatinden korkar. Mukîm halde olan da ümîde düşer. Zîrâ o onun bereketini, faydasını umar, Allah'ın rızkını ister. Allah Teâlâ : «Yağmur yüklü bulutları meydana getiren.» buyurur ki; onları yeni bir yaratılışla yaratır. Onlar, suyunun çokluğu sebebiyle ağır ve yeryüzüne yakındırlar. Mücâhid âyetteki kelimelerini, içinde su olan
bulutlar, şeklinde açıklar. Allah Teâlâ : «Gök gürültüsü; hamd ile, O'-nu tesbîh eder.» buyurur ki başka bir âyette şöyle buyurmuştur: «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44).

İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in İbrahim İbn Sa'd'dan, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Mescidde Humeyd İbn Abdurrahmân'ın yanında oturuyordum. Gıfâr oğullarından bir ihtiyar uğradı. Humeyd onu yanına davet etti. Geldiği zaman : Ey kardeşim oğlu, aramızda ona yer ver (otursun). Muhakkak ki o Allah Ra-sûlü (s.a.) ile beraber olmuştur, dedi. İhtiyar geldi ve benimle onun arasına oturdu. Humeyd ona : Bana Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet etmiş olduğun hadîs ne idi? diye sordu da ihtiyar şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Muhakkak Allah, bulutları meydana getirir de onlar en güzel şekilde konuşur, en güzel şekilde güler. En doğrusunu Allah bilir ama konuşmasından maksad yıldırım, gülmesinden maksad ise şimşektir. Mûsâ İbn Ubeyde, Sa'd İbn İbrahim'in şöyle dediğini nakleder : Allah Teâlâ yağmuru gönde-rir. Gülmesinde ondan daha güzeli ve konuşmasında ondan daha uysal ve ünsiyyet kesbedilmişi yoktur. Onun gülmesi şimşek, konuşması da yıldırımdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Muhammed İbn Müslim'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Bize ulaştığına göre şimşek, dört yüzü olan bir melektir : İnsan, öküz, akbaba ve arslan yüzü. Kuyruğuyla vurduğu zaman işte o şimşektir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Sâlim'den onun da babasından rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şimşek ve yıldırımı işittiği, zaman şöyle dermiş; Ey Allah'ım bizi öfkenle öldürme, bizi azabınla helak buyurma ve ondan önce bize afiyet ver. Hadîsi Tirmizî, Kitâb'ül-Edeb'de Buhârî, el-Yevm ve el-Leyle'de Neseî, Müstedrek'inde Hâkim, Haccâc İbn Artât kanalıyla Ebu Matar'dan rivayet etmişler; Hâkim, Ebu Matar'ın ismini vermemiştir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir— rivayetinde, Allah Rasûlü gök gürlemesini işittiği zaman : Gök gürlemesinin, hamd ile tesbîh ettiğini tesbîh ederim, dermiş. Hz. Ali (r.a.) den rivayet edildiğine göre; o, gök gürieme-si sesini işittiği zaman : Senin tesbîh ettiğini tesbîh ederim, dermiş. İbn Abbâs, Esved İbn Yezîd ve Tâvûs'dan rivayete göre onlar da, böyle söyler imişler. Evzaî der ki: İbn Ebu Zekeriyya şöyle derdi: Kim gök gürlemesini işittiği zaman; Allah'ı tesbîh eder ve O'na hamd ederim, derse; ona yıldırım isabet etmez. Abdullah İbn Zübeyr'den rivayete göre; o, gök gürlemesini işittiği zaman konuşmayı bırakır ve : Gök gürlemesinin; hamd ile, ve meleklerin O'nun korkusuyla tesbîh ettiklerini tesbîh ederim, der ve şöyle eklermiş : Muhakkak ki bu, yeryüzü halkı için şiddetli bir tehdîddir. Abdullah İbn Zübeyr'in bu sözünü Mâlik Muvatta'da, Buhârî de Kitâb'ül-Edeb'de rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd et-Tayâlisî'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Rabbınız buyurur ki: Şayet kullarım, Bana itaat etselerdi; Ben onlara yağmuru geceleyin gönderir, gündüzün onlara güneşi doğdurur ve onlara gök gürlemesinin sesini işittirmezdim. Taberânî der ki: Bize Zekeriyya İbn Yahya es-Sâcî'nin.., İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gök gürlemesini işittiğiniz zaman Allah'ı anınız, muhakkak ki zikreden birine o isabet etmez.
Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» buyurur ki; O, dilediklerinden intikam almak üzere bir musibet olarak yıldırımları gönderir. Bu sebepledir ki âhir zamanda çoğalacaktır. Nitekim İmâm Ahmed şöyle der : Bize Muhammed İbn Mus'ab'-in... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivayetinde, Allah Rasûlü

(s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet yaklaştığında yıldırımlar çoğalır, o kadar ki birisi kavme gelir ve : Bu sabah kimi yıldırım çarptı? der de onlar, filân, filân ve filânı yıldırım çarptı, derler.
Bu âyetin nüzul sebebi hususunda Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî şu hadîsi rivayet ediyor : Bize İshâk'ın... Enes'ten rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) bir keresinde Arap firavunlarından birine bir adam gönderip : Git, onu bana çağır, buyurmuştu. O kişi gitti ve : Seni Allah Rasûlü çağırıyor, dedi. Bu arap firavunu gönderilen elçiye : Allah'ın elçisi de kim? Allah nedir? O altından mı, gümüşten mi, yoksa bakırdan mı? dedi. Elçi, Allah Rasûlü (s.a.) ne dönüp durumu haber verdi ve : Ey Allah'ın elçisi, işte sana onun kabul etmediğini haber verdim. Bana şöyle şöyle, dedi, dedi. Allah Rasûlü : İkinci defa olarak ona dön, git, buyurdu. Adam gitti ve bir evvelki cevabın benzerini alarak Allah Rasûlü (s.a.) ne döndü ve : Ey Allah'ın elçisi, onun kabul etmediğini sana haber verdim, dedi. Allah Rasûlü : Ona dön ve onu çağır, buyurdu da üçüncü defa dönüp ona gitti ve o da aynı sözü tekrarladı. O, bu sözleri söylediği esnada Allah Teâlâ tepesi üstüne birden bir bulut gönderdi, bulutta şimşekler çaktı ve ondan bir yıldırım düşerek adamın beynini aldı götürdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı. O, kudretinde pek çetin olandır.» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Cerîr de Ali İbn Ebu Sârra kanalıyla rivayet etmiştir. Aynı şekil-de Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr da hadîsi Abde İbn Abdullah kanalıyla... Enes'den rivayetle yukarıdakine benzer şekilde zikretmiştir. İbn Cerîr der ki: Bize Hasan İbn Muhammed'in... Abdurrahmân İbn Sahâr el-Abdî'den rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) onu, çağırmak üzere bir zâlime göndermiş, o kişi: Rabbınızı gördünüz mü? O altın mı, gümüş mü, yoksa inci mi? demiş. O, kendileri ile bu şekilde tartışırken; Allah Teâlâ bir bulut göndermiş de, bulutda şimşekler çakmış ve onun üzerine bir yıldırım göndermiş. Yıldırım adamın beynini alıp götürmüş ve bu âyet nazil olmuş. Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Bir yahûdî gelmiş ve: Ey Muhammed bana Rabbmdan haber ver, O nedendir? Bakırdan mı, inciden mi, yoksa yakuttan mı? demiş. Bir yıldırım gelip onu çarpmış ve Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» âyetini indirmiş. Katâde der ki": Bize anla-tıldığına göre; bir adam, Kur'an'ı inkâr edip Hz. Peygamber (s.a.) i yalanlamış. Allah Teâlâ bir yıldırım gönderip onu helak etmiş ve : «O yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar...» âyetini indirmiş. Bu âyetin nüzul sebebi hususunda Âmir İbn Tufeyl ve Erbed İbn Rabîa olayını şöyle anlatırlar : Bu ikisi Medine'ye Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiklerinde, işin (hükümranlığın) yarısını kendilerine vermesini istemişler. Allah Rasûlü (s.a.) bunu kabul buyurnıadı. Âmir İbn Tufeyl —Allah ona la'net etsin— Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle dedi: Allah'a yemîn olsun ki, burayı sana karşı güçlü kuvvetli atlar ve genç cengâverlerle dolduracağım. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah Teâlâ ve Kay-le oğullan (Kayle, Evs ve Hazrec kabilelerinin nisbet edildikleri kadının ismidir) senin için buna fırsat vermeyecektir, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.), Kayle oğulları ile Ansâr'ı kasdediyordu. Sonra o ikisi, Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmeyi düşündüler. Onlardan birisi Allah Rasûlü (s.a.) ile konuşmaya başladı, diğeri arkasından hücum edip Allah Rasûlü (s.a.) nü Öldürmek üzere kılıcını çekti. Allah Teâlâ onlardan Hz. Peygamber (s.a.) i himaye edip

korudu. İkisi de Medine'den çıkıp Hz. Peygamber (s.a.) ile savaşmak üzere insanlar toplamak için arap kabilelerine gittiler. Allah Teâlâ Erbed'in üzerine bir bulut gönderdi. Bulutda bir yıldırım vardı ve onu yaktı. Âmir İbn Tufeyl'e gelince : Allah Teâlâ ona da taunu gönderdi. Onda büyük bir çıban çıkti da şöyle demeye başladı: Ey Âmir oğullan, deve yavrusu çıbanı gibi bir çıban ve Selûliyye'nin evinde bir Ölüm mü? [32] Nihayet her ikisi de —Allah ikisine birden la'net etsin— öldüler ve Allah Teâlâ, onların benzerleri hakkında : «O yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» âyetini indirdi.(...)
Hafız Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize. Mes'ade İbn Saîd el-Attâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Erbed İbn Kays İbn Cez' İbn Celîd İbn Ca'fer İbn Kilâb ile Âmir İbn Tufeyl İbn Mâlik Medine'ye Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişler ve o otururken yanına varıp önüne oturmuşlar. Amir İbn Tufeyl: Ey Muhammed, eğer ben müslüman olursam bana ne vereceksin? demiş. Allah Rasûlü (s.a.) : Müslümanların lehine olan senin de lehine, onların aleyhine olan senin de aleyhine, buyurmuş. Âmir İbn Tufeyl: Eğer müslüman olursam senden sonra emri (hükümranlığı) bana verir misin? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.) : Bu ne sana, ne de kavminedir. Fakat atların dizginleri senindir, buyurmuş. O: Şimdi zâten Necd atlarının dizginleri benim elimdedir. Çöller benim, kasabalar senin olsun, demiş. Allah Rasûlü; hayır, buyurmuş. Yanından ayrıldıkları zaman Amir : Allah'a yemîn olsun ki, burayı sana karşı atlılar ve insanlarla mutlaka dolduracağım, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Allah sana engel olur, buyurmuş. Erbed ve Âmir çıktıklarında Âmir : Ey Erbed, ben Muhammed'i sözle oyalayayım, sen ona kılıçla vur. Sen Muhammed'i öldürdüğün zaman, insanlar diyete razı olmaktan başka bir şey yapamaz, harbden kaçınırlar. Biz de onlara diyeti veririz, demiş. Erbed : Yap, demiş. Dönüp Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişler. Âmir : Ey Muhammed, benimle beraber kalk, seninle konuşayım, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) onunla birlikte kalkmış ve o ikisi bir duvarın yanma oturmuşlar. Allah Rasûlü (s.a.) Âmir'le konuşmak üzere onunla birlikte durmuş. Erbed kılıcını sıyırmış. Elini kılıca koyduğu anda eli kılıcının kabzası üzerinde kurumuş ve kılıcını çekememiş. Böylece Âmir Allah Rasûlü (s.a.) nü sözle oyalarken, Erbed vurmakta gecikmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) dönüp Erbed'i ve ne yaptığını görerek onlardan ayrılmış. Âmir ve Erbed, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından çıktıklarında, Harretü Vâkım denilen Medine yakınlarındaki bir tepeye gelmişler ve oraya inip konaklamışlar. Sa'd İbn Muâz ve Üseyd İbn Hudayr [33] yanlarına çıkıp : Ey Allah'ın düşmanları, Allah ikinize de la'net etsin, çıkın gidin, demişler. Âmir : Ey Sa'd kim bu? diye sormuş da o : Bu, Üseyd İbn Hudayr el-Ketâib'dir, demiş. Âmir ve Erbed çıkmışlar ve nihayet ikisi, Rakam denilen yerde iken Allah Teâlâ, Erbed'in üzerine bir yıldırım göndermiş ve yıldırım onu öldürmüş. Âmir çıkmış ve Harîm denilen yere ulaştığı zaman Allah Teâlâ ona da bir çıban göndermiş ve çıban onu yakalamış. Geceleyin Selûl oğullarından bir kadının evine ulaşmış. Boynundaki çıbanı sıvazlayıp şöyle diyormuş : Evinde ölmeni isteyen Selûl oğullarından bir kadının evinde deve çıbanı gibi bir çıban! Sonra kısrağına binmiş, onu (sürmeye) hazırlanmış ki ölü olarak düşmüş. Allah Teâlâ o ikisi hakkında : «Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.» âyetine kadar, «Allah her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir...» âyetlerini indirmiş. Râvî : Ardından ve önünden onu

ta'kîb edenler, Allah'ın emri ile Mu-hammed (s.a.) i gözetip korurlar, demiş, sonra Erbed'i ve onu neyin öldürdüğünü zikretmiştir. Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı.» buyurur ki; onlar, Allah'ın azameti ve O'ndan başka ilâh olmadığı konusunda şüphe içindedirler. Halbuki: «O, kudretinde pek çetindir.» İbn Cerîr der ki: O, kendisine isyan edenlere baş kaldırıp, küfürde ısrar edenlere karşı azabı şiddetli olandır. Bu âyet, Allah Teâlâ'nm şu sözüne benzemektedir : «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettir-meden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik.» (Nemi, 50-51). Hz. Ali (r.a.) den rivayete göre; «O, kudretinde pek çetindir.» yani O'nun yakalaması çetindir; Mücâhid de : Kudret ve kuvvetinde çetindir, demiştir.[34]

14 — Gerçek dua ancak O'nadır. O'ndan başka taptıkları kendilerine bir cevâb veremezler. Durumları; suyun ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir. Oysa o, hiç bir zaman suya kavuşamaz. İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.

Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) der ki: «Gerçek duâ ancak O'nadır.» Bu, tevhîd'dir. Hz. Ali'nin bu sözünü İbn Cerîr rivayet eder. İbn Abbâs, Katâde ve Mâlik, Muhammed İbn el-Münkedir'den rivayetle «Gerçek duâ ancak O'nadır.» âyetinde lâ ilahe illallah sözünün kasdedildiğini söylerler.
«Allah'tan başka taptıkları ilahlar kendilerine bir cevab veremezler. Durumları; suyun, ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir.» Ali İbn Ebu Tâlib der ki: Onların durumları; kuyunun bir ucundan eliyle suyu almaya çalışanın durumu gibidir. Su hiç bir zaman eline ulaşamaz. Ağzına nasıl ulaşsın ki? Mücâhid, «Avuçlarını suya açmış kimsenin durumu gibidir.» âyeti hakkında der ki: Diliyle suyu istiyor ve eliyle ona işaret ediyor. Su hiç bir zaman ona gelmez. (...) Sözün anlamı şöyle oluyor : Nasıl ki elini suya doğru ister onu avuçlayarak ve ister uzaktan onu alarak yayan (açan) kimse su içme yeri olan ağzına ulaşmayacak bir sudan menfaat görmüyorsa; işte Allah ile beraber O'nun dışında bir ilâha tapan müşrikler de böyledir. Ne dünyada ve ne de âhirette hiç bir şekilde onlardan bir fayda göremeyeceklerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.» buyurmuştui.[35]

15 — Göklerde ve yerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.

Allah Teâlâ, her şeyin boyun eğdiği ve her şeye güç yetirip kahru galebesi altına alan azamet ve hükümranlığını haber verir. Bunun içindir ki her şey ona secde eder. İnananlar isteyerek, müşrikler de istemeyerek. «Gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa sola vurarak, boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?» (Nahl, 48).[36]

16 — De ki : Göklerin ve yerin Rabbı kimdir? Allah'tır de. Yoksa O'nu bırakıp kendilerine bir fayda ve zararı olmayan velîler mi edindiniz? de. De ki : Hiç körle gören bir olur mu? Yahut karanlık ile aydınlık bir midir? Yoksa Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki : Her şeyi yaratan Allah'tır. Ve O, Vâhid ve Kahhâr'dır.

Göklerin ve Yerin Rabbı Kimdir?

Allah Teâlâ kendisinden ba^ka ilâh olmadığını anlatıyor. Zîrâ onlar, gökleri ve yeri yaratanın; bunların Rabbı ve idare edicisi olduğunu itiraf etmektedirler. Bununla birlikte onlar, Allah'ın dışında tapındıkları velîler edinmişlerdir. Halbuki o ilâhlar, kendileri için herhangi bir şeye sahip değildirler. O halde kendilerine tapmanlar için evle-viyetle hiç bir şeye mâlik değildirler. Hiç bir fayda hâsıl edemez ve hiç bir zararı def edemezler. Allah ile beraber bu ilâhlara tapmanla Rab-bından bir nûr üzere olan, tek ve ortağı olmayan Allah'a tapınan hiç eşit olur mu? Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Hiç körle gören bir olur mu? Yahut karanlık ile aydınlık bir midir? Yoksa Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler?» buyurur. Bu müşrikler Allah ile beraber Rabba benzettikleri, yaratma-da O'na benzer kıldıkları ilâhlar mı uydurdular da, o ilâhlar Allah'ın yaratması gibi yarattı ve yaratma onlara karışık (birbirine benzer) gibi geldi? Böylece onlar, başka bir yaratık tarafından yaratılmış olduğunu mu bilemediler? Durum böyle değildir. Hiç bir şey O'na benzemez, O'nun benzerî, dengi, veziri, çocuğu ve arkadaşı yoktur. Allah, bütün bunlardan münezzeh ve yücedir. Bu müşrikler Allah ile beraber ilâhlara tapınıyorlar. Ancak onların Allah tarafından yaratıldığını ve O'nun kulları olduğunu itiraf da ediyorlar. Nitekim onlar telbiye-lerinde şöyle diyorlarmış : Buyur (Rabbımız) senin ortağın yok, senin için olan bir ortak müstesna. Sen ona ve onun sahip olduklarına mâliksin. Nitekim Allah Teâlâ onların : «Onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» (Zümer, 3) dediklerini haber verip, onların bu sözlerini reddeder. Zîrâ onlar buna inanmışlardır. Halbuki Allah Teâlâ yücedir ve O'nun katında O'nun izin verdikleri dışında hiç kimse şefâatta bulunamayacaktır. «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» (Sebe', 23), «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaati hiç bir şeye yaramaz.» (Necm, 26), «Çünkü göklerde ve yerde olan her şey, Rahmân'a mutlaka kul olarak gelecektir. Andolsun ki ilmi, onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 93-95). Mademki her şey O'nun kuludur. O halde niçin bir delil ve bürhân olmaksızın mücerred kendi görüş ve uydurmaları ile birbirlerine tapınmaktadırlar. Sonra Allah Teâlâ, ilklerinden sonuncularına kadar onlardan peygamberler göndermiş, peygamberler onları bundan alıkoymuş ve Allah'ın dışındaki şeylere ibâdetten onları men'etmişlerdir. Ancak onlar, bu peygamberleri yalanlamış ve onlara zıd gitmişler de Allah'ın kaçınılmaz azâb kelimesi onlar hakkında hak olmuştur. «Ve Rabbın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49).[37]

17 — Gökten su indirir de dereler onunla dolar taşar. Üste çıkan köpüğü sel alır götürür. Süslenmek veya yararlanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Böyle misâl verir Allah hak ile bâtıl için. Köpük uçar gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. îşte böyle, Allah daha nice misâller verir.

Allah Gökten Su İndirir

Bu âyet-i kerîme, sebat ve kalıcı olmasında hak için, mahvolması ve sona ermesinde bâtıl için iki misâli içermektedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Gökten yağmur indirir de dereler onunla dolar taşar.» Her vâdî, kendince o yağmur suyunu alır. Birisi büyüktür çok su alır, di-
geri küçüktür miktarınca suyu taşır. İşte bu, kalblere ve onların birbirlerinden farklı olduğuna işarettir. Onlardan kimisi vardır çok ilim alır. Kimisi de vardır ki çok ilim almaz, ona dar gelir. «Üste çıkan köpüğü sel alır götürür.» Bu vadilerde akan suyun yüzünde üste çıkan köpük vardır. İşte bu bir misâldir. Allah Teâlâ'nın : «Ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır...» sözü de ikinci misâldir. Eşya yapmak, demir veya kurşunu süslemek üzere ateşte eritilip kalıba dökülen altın veya gümüş üzerinde de aynen vâdîde akan suda olduğu gibi köpük vardır ve bu köpük üste çıkar. «İşte böyle misâl verir Allah hak ile bâtıl için.» Nasıl ki köpük; su, altın ve benzerlerinden ateşte eritilenle beraber sebat edip kalmıyor, gidip mahvolu-yorsa; hak ile bâtıl bir araya geldiği zamanda bâtıl için sebat ve de-vam yoktur. Bu sebepledir ki Allah Tealâ : «Köpük uçar gider.)» buyurmuştur. Ondan istifâde edilmez, ayrılır, parçalanır ve vâdînin iki tarafına gider, ağaçlara takılır ve rüzgârlar onları alıp gider, altın, gümüş, demir ve bakırın kiri de aynı şekilde gider ve ondan hiç bir fayda olmaz. Sâdece su kalır. Altın ve benzerleri de böyledir ki, işte sâdece onlardan istifâde edilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ ; «İnsanlara fayda veren ise yerde kalır. İşte böyle, Allah daha nice misâller verir.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «İçte misâller. Biz onları, insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» (Ankebut, 43).
Seleften birisi der ki: Kur'an'dan bir misâl okuyup da onu anlamadığım zaman kendime acımış, ağlamışımdır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Onu ancak bilginler akledebilir.» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Gökten su indirir de, dereler onunla dolar taşar.» âyeti hakkında şöyle der : Bu, Allah'ın vermiş olduğu bir misâldir. Kalbler ondan yakın ve şüpheleri ölçüşünce yüklenirler. Şüpheye gelince; onunla birlikte amelin bir faydası yoktur. Yakîn ise: Allah Teâlâ yakîn sahiplerini onunla birlikte faydalandıracaktır. Allah Teâlâ : «Köpük uçar gider.» buyurur ki bu şüphedir. «İnsanlara fayda veren ise yerde kalır.» Bu ise yakındır. Nasıl ki süs, ziynet eşyası ateşe konulur, hâlis temiz olanı alınıp kiri ateşte bırakılırsa; Allah Teâlâ da yakîni kabul buyurup şüpheyi bırakır.
Avfî, İbn Abbâs'ın «Gökten su indirir de, dereler onunla dolar, taşar. Üste çıkan köpüğü sel alır götürür.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Sel, vadideki dallan ve çöpleri alır götürür. «Ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır.» Bunlar; altın, gümüş, süs ve zînet eşyası, bakır ve demirdir. Bakır ve demirin kiri vardır. Allah Teâlâ bunların kirini, su köpüğü gibi kılmıştır. İnsanların

faydalandıkları ise, altın ve gümüştür. Yere fayda veren, onun sudan emdiği kısımdır ki, bununla bitki bitirir. Allah Teâlâ bunu da sâlih amel için misâl getirmiştir ki; bu, sahipleri için kalıcıdır. Kötü âmel ise; köpüğün gittiği gibi sahibini terkedip gider. Aynı şekilde hidâyet ve hak, Allah katından gelmişlerdir. Kim hak ile amel ederse; o lehine olur ve yeryüzünde insanlara fayda verenin kaldığı gibi kalır. Demir de böyledir. Ateşe sokulup ateş onun kirini izâle edip hâlis olanı çıkmadıkça; ondan faydalanılmaz ve bıçak, kılıç gibi şeyler yapılamaz. Aynı şekilde bâtıl da, kıyamet günü gelip insanlar kabirlerinden kaldırıldıklarında, ameller arz olunduğu zaman bâtıl şaşıp kalacak ve helak olacaktır. Hak ehli ise, hak ile faydalandırıiacak-tır.
Bu âyetin tefsirinde Mücâhid, Hasan el-Basrî, Atâ, Katâde ile Selef ve Haleften bir çoklarından bu şekilde rivayet edilmiştir.
Allah Teâlâ Bakara Sûresinin başında, münafıklar için biri ateşle diğeri su ile olmak üzere iki misâl verir. Bunlar Allah Teâlâ'nın : «Onların misâli; ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların ışığını giderdi...» (Bakara, 17), «Yahut gökten inen sağnağa tutulmuş gibidir ki; onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır...» (Bakara, 19) âyetleridir.
Aynı şekilde Nûr Sûresinde de kâfirler için iki misâl vermiştir. Bunlardan birisi: «O küfredenlere gelince; onların amelleri, engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su sanır.» (Nûr, 39) âyetidir. Serab ancak şiddetli sıcakta olur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur : Kıyamet günü yahûdîlere ne istiyorsunuz denilecek de onlar : Ey Rab-bımız, biz susadık bizi sula, diyecekler. Gitmez misiniz? denilecek de ateşe gidecekler. Bir de görecekler ki serâb gibi (alevleri) birbirlerini yutmaktadır. Allah Teâlâ diğer misâlde de şöyle buyurur : «Veya (kâfirlerin ameli) engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar bürür ve dalgaların üstünde de bulutlar örter...» (Nûr, 40). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayete göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilmin misâli, yere isabet eden yağmurun misâli gibidir. Yeryüzünde tertemiz bir yer vardır ki suyu kabul eder, birçok otlar bitirir. Yeryüzünden çorak bir yer vardır ki suyu tutar ve Allah Teâlâ onunla insanları faydalandırır; ondan içerler, (hayvanlarını) sularlar, (arazîlerini) sular ve zirâat yaparlar. Yağmur yeryüzünden başka bir yere de isabet eder ki orası düz ve kaygan bir yer olup suyu tutmaz ve ot da bitirmez.. İşte Allah'ın dininde bilgin olup Allah'ın benimle göndermiş olduğuyla faydalandırdığı, bilen ve öğreten kimse ile buna başını kaldırıp ilgilenmeyen, benimle gönderilen Allah'ın hidâyetini kabul etmeyenin mi-sâlî budur. Bu; su ile verilmiş bir misâldir. îmâm Ahmed'in Abdür-rezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet ettiği diğer bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Benim ve sizin misâliniz ateş yakan birisinin misâli gibidir. Ateş çevresini aydınlattığında, kelebekler —Bunlar ateşe düşen hayvancıklardır— ateşe düşmeye başlarlar. Adam onları engellemeye başlar da ona üstün gelip •ateşe atılır, ateşe girerler. İşte benim ve sizin misâliniz budur. Ben sizin ateşe girmemeniz için eteklerinizden (veya bellerinizden) tutmuş : Ateşten bana gelin, ateşten bana gelin, gelin, diyorum; siz bana üstün gelip ateşe

giriyorsunuz. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. İşte bu da, ateş ile verilmiş bir misâldir.[38]

18 — Rablarına icabet edenlere en güzel karşılık vardır. O'na icabet etmeyenler ise, şayet yeryüzünde bulunan her şey ve bir katı daha onların olsa, kurtulmak için onu fidye verirlerdi. Hesabın kötüsü, onlar içindir. Varacakları yer cehennemdir ve o, ne kötü konaktır.

Allah Teâlâ mutlu ve mutsuz kişilerin varacakları yeri haber verir : Rablannın emrine icabet eden, Allah'a ve Rasûlüne itaat eden, emirlerine boyun eğen, geçmiş ve gelecekle ilgili haberlerini doğrulayan kimselere en güzel karşılık vardır. Nitekim Allah Teâlâ Zülkar-neyn'den haber vererek şöyle buyurur: «Kim zulmederse; ona azâb edeceğiz. Rabbma döndürülür ve onu Rabbı görülmemiş bir azaba uğratır. Fakat kim de îmân eder ve sâlih ameller işlerse; ona mükâfat olarak güzel şeyler vardır. Ona emrimizden kolayını da söyleyeceğiz.') (Kehf, 87-88). Başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Güzel davrananlara, daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) O'na icabet etmeyenler, Allah'a İtaat etmeyenler ise âhiret yurdunda şayet yeryüzünde bulunan altın ve benzeri şeylerden yeryüzü dolusu ve bir katı daha onların olsaydı da, kurtulmak için onu fidye olarak verme imkânları olsaydı; bunları fidye olarak verirlerdi. Fakat bu, onlardan kabul edilmeyecektir. Zîrâ Allah Teâlâ, kıyamet günü onlardan (yeryüzüne) geri çevrilmeyi de, fidyeyi de kabul buyurmayacaktır. «(Âhiret yurdunda) hesabın kötüsü onlar içindir.» Bir naftîr ve kıtmîra (Çekirdeğin, hurmanın zarına ve hurma çekirdeğindeki bir noktaya), büyük ve küçük her şeye varıncaya kadar hesaba çekileceklerdir. Kam de hesabı tâm olarak görülmüşse —şayet Allah'ın ihsanı imdadma yetişmemiş-se— azâb olunacaktır. Bu sebepledir ki: «Varacaklan yer cehennemdir ve o, ne kötü konaktır.» buyurmuştur.[39]

19 — Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir? Ancak akıl sahipleri ibret alırlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, insanlardan Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen ile kör müsâvî değildir. Sana indirilen gerçekte hiç bir şek, şüphe, kapalılık ve zıdlık yoktur. Onun tamâmı gerçektir. Bir kısmı diğer bir kısmını doğrular, ondan hiç bir-şey diğer bir kısmına zıd değildir. Bütün haberleri gerçektir, emirleri ve yasakları mahz-ı adalettir. Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Rabbınm sözü; doğruluk ve adalet yönünden tâm kemâlin-dedir.» (En'âm, 115). Haber vermesinde doğru, istemesinde adaletlidir. İşte ey Muhammed; senin getirdiklerinin doğruluğunu kesinlikle bilen ile, hayra ulaşamayan ve onu anlamayan kör eşit değildir. Şayet anlasaydı bile ona boyun eğmez, onu doğrulamaz ve ona tâbi olmazdı. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20) buyururken bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir?» Bu, diğeri gibi midir?

Aralannda hiç bir eşitlik yoktur. An- cak sıhhatli, selîm akıl sahipleri anlar, ibret alır, nasihati kabul ederler. Allah Teâlâ bizleri de onlardan kılsın.[40]

20 — Onlar ki; Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.
21 — Ve onlar ki; Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler, Rablarmdan korkarlar ve kötü hesâbdan ürkerler.
22 — Ve onlar ki; Rablarmın rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça infâk ederler. Kötülüğü, iyilik yaparak ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı;
23 — Adn cennetleridir; oraya girerler. Babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler. Melekler her kapıdan yanlarına gelir.
24 — Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.

Allah'ın Ahdini Yerine Getirenler

Allah Teâlâ, bu güzel sıfatlarla nitelenmiş olanlardan haber vererek; bu dünyanın karşılığı olarak, dünyada ve âhirette yardımın ve güzel akıbetin onlara hâs olduğunu belirtir. «Onlar ki; Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.» Onlar; içlerinden biri anlaşma yaptığında haksızlık eden, hasımlaştığı zaman günahkâr olan, bir söz söylediğinde yalan söyleyen, kendisine bir emânet verildiğinde ihanet eden münafıklar gibi değildirler.
Ve onlar ki; Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği sıla-i rahm'e, akrabalara, fakirlere, ihtiyâç sahihlerine ihsanda bulunmaya ve çok iyilik yapmaya riâyet ederler. Yaptıkları ve yapmadıkları amellerde Rab-larından korkarlar, bu hususlarda Allah'ın hukukuna riâyet ederler ve âhiret yurdunda kötü hesâbtan ürkerler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onlara bütün davranışlarında, kusurlu ve haddi aşan bütün durumlannda doğruluk ve istikâmet üzere olmalarını emretmiştir. Ve onlar ki; Rablarının rızâsını, bol sevabını dileyerek haramlara ve günâhlara karşı sabreder, Allah için bunlardan nefislerini uzaklaştırırlar. Hoşnûd olunacak, şer'î usûllere uygun şekilde huşu' ile secdelerine, rükûlarına, vakitlerine ve farzlarına riâyetle namazı kılarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan gizlice ve açıkça, gece ve gündüz jnfâk edilmeleri gereken hanımlarına, akrabalarına, yabancı fakır, ihtiyâç-lı ve yoksullara infâk ederler. Bir durumda infâkta bulunmuş olmaları, diğer durumlarda infâkta bulunmalarını engellemez. Kötülüğü, iyilik yaparak ortadan kaldırırlar. Birisi onlara eziyet verdiği zaman; ona sabırla, tahammülle bağışlama ve af ile iyilik yaparak mukabelede bulunurlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen fenalığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiştir. Bu; ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir.» (Fussilet, 34-35). Allah Teâlâ bu dünyanın karşılığının, bu güzel sıfatlarla vasıflandırılan mutlu kişilere âit olduğunu haber verir ve sonra bu karşılığı «Adn cennetleridir...» şeklinde açıklar. Âyetteki (iD-uJi) kelimesi; ikâmet etme, kalma anlamındadır. Yani onlara bu dünyanın karşılığı; içinde ebedî kalacakları, ikâmet edecekleri cennetlerdir. Abdullah İbn Amr'dan rivayete göre o, şöyle demiştir : Cennette bir köşk vardır ki, ona Adn denilir. Çevresi burçlar ve mer'alardır Onda beş bin kapı,

her kapının üzerinde beş bin (çizgili, yollu) kumaş vardır. Oraya ancak ya bir peygamber ya bir sıddîk veya bir şe-hîd girecektir. «Adn cennetleridir.» âyeti hakkında Dahhâk der ki: Cennetin şehridir. Orada Rasûller, nebiler, şehîdler ve hidâyet önderleri olacaktır. İnsanlar, onlann etrafından uzaktırlar ve cennetler o şehrin çevresindedir. Abdullah İbn Amr ve Dahhâk'ın sözlerini İbn Cerîr rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler.» buyurur ki; Allah Teâlâ onlarla babalarından, ailelerinden, çocuklarından inanıp da cennete girmeye lâyık olan dostlarını onlarla gözleri aydın olması için bir araya getirir. O kadar ki Allah'tan bir nimet ve ihsan olarak yüce olanın derecesini eksiltmeksizin aşağı derecede olanı üstün bir dereceye yükseltir. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «îmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar, onlara soylarım da kattık. Ve onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik. Herkes kazandığı ile bağlıdır.» (Tur, 21).
Allah Teâlâ : «Melekler de her kapıdan yanlarına gelir. Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.» buyurur ki; melekler oradan, buradan cennete girmeleri sebebiyle onları tebrik etmek için yanlarına girerler. Onlar cennete girdikleri sırada melekler yanlarına hey'et olarak gelir, onlara selâm verir, şerefli rasûl, peygamberler ile sıddîklann komşusu olarak selâmet yurdunda ikâmet ve Allah Teâlâ'nın onları kendine yaklaştırması ve nimetleri sebebiyle tebrik ederler. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin—• der ki: Bize Ebu Abdurrahmân'ın... Abdullah îbn Amr îbn el-Âs (r.a.) dan onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre o : Allah'ın yaratıklarından cennete girenlerin ilki kimdir bilir misiniz? buyurmuştu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu : Allah'ın yaratıklarından cennete gireceklerin ilki, gediklerin kendileriyle kapandığı, kötülüklerden kendileriyle sakınılan fakır muhacirlerdir. Onlardan birisi ölür de yerine getirmeye güç yetiremediği bir ihtiyâcı içinde bir ukde olarak kalmış olurdu. Allah Teâlâ, meleklerinden dilediğine şöyle buyurur : Onlara gidin ve onları selâmlayın, melekler : Biz, Senin semânın sakinleriyiz, yaratıklarından seçtikleriniz. Şunlara gitmemizi ve onlara selâm vermemizi mi bize emrediyorsun? derler de şöyle buyurur : Onlar öyle kullar idiler ki; Bana ibâdet eder, Bana hiçbir şeyle şirk koşmazlardı. Onlarla gedikler kapanır, onlarla hoşlanılmayan şeylerden sakındırdı. Onlardan birisi ölürdü de, yerine getiremediği ihtiyâcı içinde bir ukde olarak kalmış olurdu. İşte o zaman melekler onlara gelir, her kapıdan yanlarına girer ve : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler. <>
Ebu Kasım et-Taberânî'nin Ahmed İbn Ruşdeyn kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: Cennete girecek toplulukların ilki, fakîr muhacirlerdir. Hoşlanılmayan şeylerden onlarla sakınılır. Bir şeyle emrolun-dukları zaman dinlerler ve itaat ederler. Onlardan birinin bir sultana ihtiyâcı olsa, o göğsünde olarak ölünceye kadar bu ihtiyâcı yerine getirilmezdi. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyamet günü cenneti çağıracak da o, süs ve zîneti ile gelecek. Allah Teâlâ : Benim yolumda vuruşan, Benim yolumda eziyete uğrayan ve Benim yolumda cihâd eden kullarım nerede? Azâbsız ve hesâbsız olarak girin cennete, buyuracak. Melekler gelip secdeye kapanacak ve

şöyle diyecekler : Ey Rabbımız, biz Seni gece gündüz tesbîh eder, takdis ederiz. Bize tercih buyurmuş olduğun bunlar da kim? Rab Teâlâ buyuracak ki: Bunlar Benim yolumda cihâd eden, Benim yolumda eziyete uğrayan kullanmdır. Melekler her kapıdan yanlarına girecek ve : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır.» diyecekler.
Abdullah İbn Mübârek'in Bakiyye İbn Velıd'den, onun Artât İbn Münzir'den rivayetine göre; o, Ebu Haccâc denilen ordu vaizlerinden birisinin şöyle dediğini işitmiş : Ebu Ümâme'nin yanına oturdum. Dedi ki: Mü'min, cennete girdiği zaman koltuğuna yaslandığında, yanında iki saf halinde hizmetçiler olacak. İki safın öbür ucunda kapalı (kapıcı bulunan) bir kapı olacak. Melek gelip izin isteyecek de hizmetçilerin en sonda olanı yanındakine: Bir melek, izin istiyor, diyecek. O, kendisini ta'kîb edene : Bir melek, izin istiyor, diyecek. Nihayet bu, mü'min kişiye ulaşacak da : İzin veriniz, diyecek. Hizmetçilerin mti'-mine en yakın olanı : İzin veriniz, diyecek. Onun yanındaki kendinden sonra gelene : İzin veriniz, diyecek. Nihayet kapının yanında olan en sonuncularına ulaşacak da kapıyı meleğe açacak ve o da girip selâm verecek sonra ayrılıp gidecek. Ebu Ümâme'nin bu sözünü, İbn Cerîr rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim de, İsmâîl İbn Ayyaş kanalıyla... Ebu Haccâc Yûsuf el-Elhânî'den rivayetle onun Ebu Ümâme'den bunları işittiğini kaydeder ve yukarıdakine benzer şekilde onun sözlerini zikreder.
Bir hadîste rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) her sene başında şehîdlerin kabirlerini ziyaret eder ve onlara : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın en güzel karşılığıdır.» derdi. Ebube-kir, Ömer ve Osman da böyle yapmışlardır.[41]

25 — Pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde 'bozgunculuk yapanlar; işte la'net onlaradır. Yurtların en kötüsü de onlarındır.

Allah'ın Ahdini Bozanlar

Bu, bedbahtların durumları ve sıfatlarıdır. Nasıl ki onlar dünyada mü'minlerin sıfatlarının aksi ile nitelenmişlerse; âhiret yurdunda da onların durumları ve varacakları yer, mü'minlerin durumları ile varacakları yerin aksidir. Mü'minler; Allah'ın ahdini yerine getirir, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeye de riâyet ederlerdi. Bunlar ise, anlaştıktan sonra Allah'ın ahdini bozar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiğini ayırır ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlardı. Nitekim bir hadîste belirtildiği üzere : Münafığın alâmeti üçtür : Konuştuğu zaman yalan söyler, va'd ettiği zaman va'dinden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde ihanet eder, Bir rivayette ise şöyle buyurulmuştur : Anlaştığı zaman ahdini bozar, hasımlaştığı zaman günahkâr olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte la'net, (rahmetten uzaklaştırılma) onlarındır. Yurtların (akıbetin) en kötüsü de onlarındır.» Varacakları yer cehennemdir ve orası ne kötü duraktır. Ebu'l-Âliye, «Pekiştirdikten sonra, Allah'ın ahdini bozanlar...» âyeti hakkında der ki: Bunlar; münâfıklardaki altı haslettir. Onlar, insanlara karşı güçlü olduklarında; bu huylarını açığa vururlar : Konuştukları zaman yalan söyler, bir vaadde bulunduklarında vaadlerinden dönerler, kendilerine güvs-nildiği zaman ihanet eder, anlaştıktan sonra Allah'ın

ahdini bozarlar. Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. Eğer onlara karşı güçlü olunursa; o zaman da şu üç huyu açığa vururlar : Konuştuklarında yalan söyler, bir şey va'dettik-lerinde dönerler ve kendilerine güvenildiği zaman ihanet ederler.[42]

26 — Allah, dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır. Onlar ise dünya hayatı ile sevindiler. Halbuki dünya hayatı âhiretin yanında sadece bir geçimlikten ibarettir.

Allah Teâlâ dilediğine rızkı genişleten, dilediğine daraltan olduğunu zikrediyor. Bu konuda hikmet ve adalet O'nundur. Şu kâfirler ise; küfürlerini, derece derece arttırma ve kendilerine bir mühlet vermeden ibaret olan şu dünya hayatında verilenlerle sevinmişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız, hayır farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Allah Teâlâ daha 5onra âhiret yurdunda inanan kulları için biriktirmiş olduklarına nis-betle dünya hayatının küçük, hakir olduğunu beyânla şöyle buyurur : «Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında sâdece bir geçimlikten ibarettir.» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır.
Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» (Nisa, 77), «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bakîdir.» (A'lâ, 16-17). İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Yahya İbn Saîd'in... Fihr oğulları kardeşi Müstevrid'den rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) : Âhirete göre dünya, sizden birinin şu parmağını denize daldırmasının misâli gibidir. Bir baksın bakalım ne getirecek! buyurmuş ve şehâdet parmağını işaret etmiştir. Başka bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), kulakları küçük bir oğlağa rastlamış ve şöyle buyurmuştur : Allah'a yemîn olsun ki şunu bıraktıktan zamanda, bu sahiplerine ne kadar değersiz ise; Allah'a göre dünya ondan daha da değersizdir.[43]

27 — Küfredenler dediler ki: Rabbmdan kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki; Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.
28 — Onlar ki; inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin; gerçekten kalb-ler, ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.
29 — İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.

Gönüller Allah'ı Anmakla Huzur Bulur

Allah Teâlâ müşriklerin : «Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi?» dediklerini haber verir. Nitekim onlar : «Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin.» (Enbiyâ, 5) demişlerdir. Bundan daha önce defalarca bahsettik ve muhakkak ki Allah Teâlâ bunların bu isteklerine icabet etmeye güç yetiricidir. Bir hadîste şöyle buyrulur : (Müşrikler) Allah Rasûlü (s.a.) nden Safa tepesini altına çevirmesini, kendileri için pınarlar akıtmasını, Mekke çevresindeki dağları kaldırıp onların yerine otlaklar ve bahçeler olmasını istedikleri zaman Allah Teâlâ,

elçisine : Ey Muhammed, istersen bunları onlara veririm. Şayet küfreder (küfürlerinde devam ederler) se onlara öyle bir azâb ederim ki âlemlerden hiç kimseye tou şekilde azâb etmemişimdir. Dilersen onlara tevbe ve rahmet kapılarını açayım, diye vahyetti de Allah Rasûlü : Bilakis onlara tevbe ve rahmet kapılarını aç, buyurdu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ elçisine : «Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.» buyurmuştur. Tekliflerine uygun olarak mucize ile elçi göndersin veya onların isteklerine icabet etmesin her iki durumda da saptıran ve hidâyete erdiren O'dur. Hidâyet ve saptırma, Allah'ın onların isteklerine icabet edip etmemesine bağlı değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : ((Fakat bunca âyetler ve ihtarlar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101), «Doğrusu üzerlerine Rabbı-nın sözü hak olanlar, inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97), «Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.» (En'âm, 111) Bu sebepledir ki burada da : ((De ki: Allah dilediğini saptırır, kendisine yönelen (Allah'a dönen, O'ndan yardım dileyen ve katında boyun eğerek yalvaran) i doğru yola eriştirir.» buyurmuştur. «Onlar ki; inanmışlardır, ve kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur.» Allah'ın tarafına meyledip O'nunla kalbleri hoş olmuş, O'nu zikretme sırasında huzur bulmuş, mevlâ ve yardım edici olarak O'ndan razı olmuştur. «Gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur» ve O, buna gerçekten lâyıktır. «İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.» îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Tal-ha : Sevinç ve göz aydınlığı vardır, demiştir. İkrime : Onların gelecekleri ne kadar güzeldir, demiştir. Dahhâk da: Onlar için gıbta vardır, der. İbrahim en-Nehaî ise : En hayırlı şeyler onlarındır, demiştir.
Katâde kelimesinin arapça olduğunu söyler. Kişi : dediği zaman bunun anlamı: Hayra kavuştun, demektir. Katâde'den gelen bir rivayette ise o, bu kelimeyi: En güzel sonuç onlarındır, şeklinde açıklamıştır. Güzel bir gelecek, güzel bir dönüş onlarındır. Bütün bu sözler, bir anlamda olup aralarında herhangi bir zıdlık söz konusu değildir. Saîd İbn Cübeyr'in İbn Abbas'tan rivayetine göre kısmı hakkında of şöyle demiştir.- O, Habeş dilinde cennet arazîsi demektir. Saîd İbn Mescûh da, «Tûbâ» kelimesinin Hind dilinde cennetin ismi olduğunu söyler. İkrime'den rivayetle Süddî, bu kelimenin cennet anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid de böyle söyler. İbn Abbas'tan rivayetle el-Avfî der ki: Allah Teâlâ cenneti yaratıp bitirdiği zaman : «İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.» buyurmuştur ki; bu, cennet onun hoşu na gittiği zamandır. İbn Cerîr der ki: Bize îbn Humeyd'in... Şehr İbn Havşeb'deh rivayetinde o, şöyle demiştir : Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Cennetin bütün ağaçları ondandır. Dalları, cennet surunun (duvarlarının) arkasındadır. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Muğîs İbn Sümeyy, Ebu İshâk es-Sübey'î ve Seleften bir çoklarından rivayet edildiğine göre; Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Her evde ondan bir dal vardır. Bazılarının zikrettiğine göre; Rahman, onu eliyle bir inci tanesinden dikmiş, ona uzanmasını emretmiş de Allah Teâlâ'nm dilediği yere kadar uzanmış. Bal, içki, su ve sütten cennet nehirlerinin kaynakları onun kökünden çıkmış. Abdullah İbn Vehb der ki: Bize Amr İbn Hâris'in... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den merfû' olarak rivayet ettiğine göre;

Tûbâ, cennette bir ağaç olup (boyu) yüz senelik yoldur. Cennet halkının elbiseleri onun kabuklarından çıkar. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetinde bir adam : Ey Allah'ın elçisi, seni gören ve sana îmân edene müjdeler olsun, demişti. Allah Rasûlü : Beni gören ve bana îmân edene müjdeler olsun. Sonra müjdeler, sonra müjdeler olsun, sonra müjdeler olsun, sonra beni görmediği halde bana îmân edene müjdeler olsun, sonra beni görmediği halde bana îmân edene müjdeler olsun, buyurmuş. O adam Allah Rasûlüne : Tûbâ nedir? dîye sormuş da şöyle buyurmuş : Cennette yüz senelik yol uzunluğunda bir ağaçtır. Cennet halkının elbiseleri onun kabuklarından çıkar.
Buhârî ve Müslim, ikisi birden İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla... Seni İbn Sa'd'dan rivayet ederler ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç var ki, binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. Râvî der ki: Hadîsi Nu'mân İbn Ebu Ayyaş ez-Zerakî'ye rivayet ettim de şöyle dedi: Bana Ebu Saîd el^Hudrî'nin Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuş : Cennette Öyle bir ağaç var ki; sür'atli koşu atına binmiş birisi, yüz sene yürür de yine de kat'edemez. Buhârî'nin Sahîh'inde Yezîd İbn Zürey' kanalıyla Enes (r.a.) den rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Uzanmış, yayılmış gölgeler.» (Vakıa, 30) âyeti hakkında şöyle buyurmuş : Cennette öyle bir ağaç var ki; binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. İmâm Ahmed der ki: Bize Süreyc'in... Ebu Hüreyre'-den rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç var ki gölgesinde binitli yüz sene yürür. Dilerseniz : «Uzanmış, yayılmış gölgeler.» âyetini okuyunuz. Hadîsi, Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Yine Ahmed der ki: Bize Muham-med İbn Ca'fer ve Haccâc'ın... Ebu Hüreyre'den onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki cennette öyle bir ağaç vardır ki; binitli onun gölgesinde yetmiş — veya yüz— sene yürür. O, ebediyet ağacıdır.
Muhammed İbn İshâk'ın Yahya İbn Abbâd İbn Abdullah İbn. ez-Zübeyr kanalıyla... Esma Bint Ebu Bekr (r.a.) den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü işitmiş de Hz. Peygamber Sidre-i Müntehâ'yı zikredip şöyle buyurmuş : Binitli onun dalları gölgesinde yüz sene yürür. —veya şöyle demiştir : Onun dallarının gölgesinde yüz binitli gölgelenir— Onda altından kelebekler vardır. Meyvesi sanki büyük testiler gibidir. Hadîsi Tirmizî rivayet etmiştir. İsmâîl İbn Ayyâş'm Saîd İbn Yûsuf kanalıyla... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden cennete giren hiç kimse yoktur ki; Tuba'ya varmasın. Onun için Tuba'nın salkımları (veya kabukları) açılır da ondan dilediğinden alır. Dilerse beyaz, dilerse kırmızı, dilerse sarı, dilerse siyah. (Onun salkımları) gelincik çiçeği gibi, son derece ince ve güzeldir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Muham-med İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetinde o, şöyle demiştir : Tûbâ; cennette bir ağaçtır. Allah Teâlâ ona : Kulum için açıl, onun dilediğini çıkar, buyurur da onun için açılıp ona değerli ve gemlenmiş atlar, gemlenmiş develer, ve dilediği yiyecekleri çıkarır. İbn Cerîr burada Vehb İbn Münebbih'den rivayetle garîb bir eser rivayet eder. Buna göre Vehb —Allah ona rahmet eylesin— şöyle anlatmıştır : Cennette Tûbâ denilen bir ağaç vardır. Binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. Çiçekleri incecik elbiseler, yaprakları çizgili kumaşlar,

dalları amber, bulunduğu vadinin çakılları yakut, toprağı kâfur, balçığı misktir. Onun kökünden içki, süt ve bal nehirleri çıkar. Orası cennet halkının oturma yeridir. Onlar oturma yerlerinde otururlarken birden melekler soylu develer sürerek Rabları katından onlara gelirler. Develer altından zincirlerle gemlenmiştir. Yüzleri güzellikçe (ışık saçan) lâmbalar gibidir. Onların (develerin) yünü yumuşaklığında tiftik gibidir. Üzerlerinde levhaları yakuttan, yan yüzleri altından eğerler vardır. Elbiseleri atlastandır. Develeri çöktürürler ve derler ki: Rabbımız kendisini ziyaret edesiniz ve ona selâm veresiniz diye size bizi gönderdi. Develere binerler. Develer kuştan daha sür'atli, kelebekten daha hafîf basışlı, hizmetçileri (seyisleri) olmayan soylu develerdir. Kişi, kardeşinin yanında onunla konuşarak ve fısıldaşarak yürür. Onlardan hiç bir binitin kulağı, diğerinin kulağına değmez. Hiç bir binitin dizi diğerinin dizine değmez. O kadar ki kişinin kardeşiyle arasını ayırmamak için ağaçlar yollarından eğilip onlara yol verirler. Nihayet Rahman ve Rahîm olanın yanına varırlar da keremli yüzünü onlar için açar ve O'na bakarlar. O'nu gördükleri zaman : Ey Allahımız, selâm Sensin, selâm Sendendir. Celâl ve ikram Senin için hak olmuştur, derler. îşte o zaman Allah Teâlâ : Ben selâmım, selâm Bendendir. Rahmetim ve sevgim sizin için hak olmuştur, gaybda (Beni gönneksizin) Benden korkan ve emrime itaat eden kullanma merhaba, buyurur. Onlar: Ey Rabbımız, Sana lâyık bir şekilde Sana ibâdet etmedik, Senin kadrini lâyıkı veçhile bilmedik. Önünde secde etmemize izin ver, derler. Allah Teâlâ : Burası zahmet ve ibâdet" yurdu değildir. Fakat mülk ve nimet yurdudur. Ben sizden ibâdet zahmetini kaldırdım. Benden dilediğinizi isteyin. Muhakkak ki sizden her birinin bir umudu vardır, buyurur. Onlar da O'ndan isterler. O kadar ki onlardan umudu en kısa olanı: Ey Rabbım, dünya halkı dünyaları hususunda yarıştılar ve orada birbirlerini darlığa düşürdüler. Ey Hab-bım, dünyayı yarattığın günden dünyanın sona erişine kadar, onların içinde bulundukları her şeyin bir mislini bana ver, der. Allah Teâlâ : Senin umudun ne kadar kısa oldu. Muhakkak sen, derecenden daha aşağısını istedin. Bu, Benden sanadır. Ben, kendi katımdan sana bahşediyorum. Zîrâ Benim vermemde zorluk ve azaltılma yoktur, buyurur. Sonra: Kullanma umutlarının ulaşamayacağı ve onlardan hiç birinin aklına gelmeyenleri arzediniz, buyurur. (Allah'ın nimetleri) onlara arz edilir de onların içlerinde bulunan umutları çok kısa kalır. Onlara arzedüenler içinde yan yana dizilmiş atlar vardır. Onlardan her dördünün üzerinde yekpare yakuttan bir taht vardır. Her tahtın üzerinde yekpare altından bir kubbe vardır. Onlardan her bir kubbenin içinde ise cennet yataklarından gösterişli yataklar vardır. Her bir kubbenin içinde hûr-i înden iki câriye bulunur. Onlardan her bir câriye üzerinde cennet elbiselerinden iki elbise vardır. Cennette bulunan bütün renkler onlardadır. Hiç bir hoş koku bırakmamış sürünmüşlerdir. Yüzlerinin aydınlığı kubbenin kadınlığından geçer. O kadar ki onları görenler, her ikisinin de kubbenin dışında olduğunu sanır. Tepeden tırnağa şeffaftırlar, o kadarki beyinleri kırmızı bir yakut içindeki beyaz iplik gibi görünür. Her iki câriye de (emrine verildikleri mü'mini) arkadaşına göre güneşin taşa olan üstünlüğünde veya daha üstün görür. (Mü*-min kişi de) onlar için aynı şekilde düşünür. Onların yanma girer, onu selâmlar, onu öper ve kucaklayıp ona : Allah'a yemîn olsun ki; Allah'ın .senin gibisini yaratmış olduğunu sanmayız, derler: Sonra Allah Teâlâ meleklere emir buyurur da, bir saf halinde onları cennete yürütürler ve nihayet onlardan her

bir kişi, kendisi için hazırlanmış olan yerine ulaşır. Hadîsi îbn Ebu Hatim de kendi isnadı ile Vehb İbn Münebbih'-ten rivayet etmiştir. Onun rivayetinde şu fazlalık vardır: Rabbmızın size bağışlamış olduklarına bir bakınız. Bir de bakar ki o Refîk-ı A'lâ'-da evlerdedir, inci ve mercandan yapılmış odalardadır. Kapılan altmdan, dîvânları yakuttandır. Yatakları ince ve kaim atlastan, minberleri nurdandır. Kapılarından ve odalarından güneş şuası gibi nûr taşar. Onun yanında aydınlık günde nurlu yıldız gibidir. Bir de bakar ki o, yüceliklerin yücesinde yakuttan, nuru parıldayan muhteşem saraylardadır. Eğer emrine verilmiş olmasaydı gözleri kamaştınrdı. Bu sarayların beyaz yakuttan olanı beyaz ipekle, kırmızı yakuttan olanı kırmızı atlasla, yeşil yakuttan olanı yeşil atlasla, sarı yakuttan olanı san kadife, erguvan ile düşenmiş, yeşil zümrüt, kırmızı altın ve beyaz gümüşle süslenmiştir. Direkleri ve temelleri cevherdendir. Balkonları, inciden kubbelidir. Burçları, mercandan odalardır. Rablarmın onlara verdiklerine ulaştıklarında onlara beyaz yakuttan kendilerine rûh üfü-rülmüş semerli atlar takdim edilir. Yanlarında ebedî kılınmış çocuklar vardır. Onlardan her bir çocuğun elinde bu atlardan bir atın gemi vardır. Gemleri beyaz gümüşten, inci ve yakutla süslenmiştir. Eğerleri inci ve cevherle dokunmuş, ince ve kalın atlaslarla döşenmiş tahtlardır. Bu atlar onları, cennet bahçelerinin içinde sür'atle götürür. Nihayet makamlarına ulaşırlar. Melekleri, nurdan minberler üzerinde oturur bulurlar. Kendilerini ziyaret etmek, onlarla musâfaha etmek ve Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu şereften dolayı tebrik etmek üzere onları bekliyorlardır. Saraylarına girdikleri zaman orada Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu, istemiş ve temenni etmiş oldukları her şeyi bulurlar. Bir de bakar ki bu saraylardan her bir sarayın kapısında dört cennet var: İki cennet çeşit çeşit ağaçlarla dolu, iki cennet koyu yemyeşil. İkisinde durmadan fışkıran iki kaynak var. İkisinde her bir meyveden çift çift, çadırlarda gözlerini onlara (sâdece onlara) çevirmiş hûrîler var. Makamlarını öğrenip yerleşecekleri yere yerleştiklerinde Rabları onlara : Size va'detnıiş olduklarımı gerçekten buldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, Sana yemîn olsun ki evet, derler. Rabbmızm sevabından hoşnûd oldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, biz hoşnûd olduk, Sen de bizden hoşnûd ol, derler. Benim sizden hoşnûdluğum ile yurduma indiniz, yüzüme baktınız ve meleklerim sizlerle musâfaha etti. Kutlu olsun, size kutlu olsun. «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir..» (Hûd, 108). Onda dirliksizlik ve azaltma yoktur, buyurur. İşte o zaman onlar : Bizden üzüntüyü gideren, fazlı ile ebediyyet yurduna bizi girdiren Allah'a hamdol-sun. Orada bize zahmet ve yorgunluk değmez. Muhakkak ki Rabbımız Gafûr'dur, Şekûr'dur, derler. Hadîsin ifâde tarzı garîbdir ve garîb bir eserdir. Bir kısmı için şâhidler vardır. Bu cümleden olarak Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde şöyle rivayet edilir : Muhakkak Allah Teâlâ, cennete girmede cennet ehlinin sonuncusu olan kişiye : Temenni et, buyurur. Temennide bulunur ve nihayet umutlarının sonuna ulaşır da Allah Teâlâ : Şundan iste, şundan temenni et, buyurup ona hatırlatır ve şöyle buyurur : Bunlar senindir ve on misli de. Müslim'in Sahîh'in-de Ebu Zerr'den, onun Allah R&sûlü (s.a.) nden, onun da Allah Teâlâ'-dan rivayetine göre; o şöyle buyurmuştur :

Ey kullarım, ilkleriniz ve sonlarınız, insanlarınız ye cinleriniz bir tek arazîde dikilip Benden isteseler, her insana istediğini versem Benim katımdakilerden ancak denize

sokulduğunda bir iğnenin eksilttiği kadarı eksilir... Müslim hadîsi uzunca bir metinle rivayet etmiştir.
Hâlid İbn Ma'dân der ki: Muhakkak ki cennette tûbâ denilen bir ağaç vardır. Onun memeleri olup, hepsi de cennet halkının çocuklarını emzirirler. Kadından bir düşük olsa, o cennet nehirlerinden bir nehirde olur da, kıyamet kopuncaya kadar orada yetişir ve kırk yaşında olarak haşrolunur. Hâlid İbn Ma'dân'm bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.[44]

30 — İşte böyle, sana vahyettiğimizi okuman için seni de onlardan önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik. Onlar Rahmân'ı inkâr ederler. De ki : O, benim Rabbımdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Yalnız O'na tevekkül ederim. Dönüşüm de O'nadır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman, Allah'ın risâletini kendilerine ulaştırman için seni bu ümmete nasıl göndermişsek, aynı şekilde Allah'ı inkâr eden geçmiş ümmetlere de peygamberler gönderdik. Senden önce de peygamberler yalanlandı. Onlarda senin için güzel bir örnek vardır. Nasıl ki onların üzerine baskınımızı ve azabımızı indirmişsek, bunlar da üzerlerine azabımızın inmesinden korksunlar. Muhakkak ki onların seni yalanlamaları, diğer peygamberlerin yalanlamalarından çok daha şiddetlidir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de (peygamberler) gönderdik. Şeytân onlara yaptıklarını güzel gösterdi. Bugün de onların dostu odur. Ve onlar için can yakıcı azâb vardır.» - (Nahl, 63), «Andolsun ki, senden önce de nice peygamberler yalanlandı da yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek t, oktur. Andolsun ki peygamberlerin haberinden bir kısmı sana gelmiştir.» (En'âm, 34). Onlara nasıl yardım ettik, güzel akıbeti dünyada ve âhirette onlara ve onlara tâbi olanlara nasıl kıldık!
İçlerinde seni peygamber olarak gönderdiğimiz bu ümmet; Rah-mân'ı inkâr ederler, O'nu ikrar etmezler. Zîrâ onlar, Allah'ın Rahman ve Rahim sıfatlarıyla nitelenmesini kabul etmezlerdi. Bu sebebledir İÜ Hudeybiye günü «Rahman, Rahîm olan Allah'ın Adıyla.» yazılmasını kabul etmemişler ve : Rahman,. Rahîm de nedir biz bilmiyoruz? demişlerdi. Bu rivayet Katâde'dendir. Hadîs Buhârî'nin Sahîh'indedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: İster Allah deyin, ister Rahman de-yin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir...» (İs-râ, 110).
Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilir ki Allah Rasûlü (s.a.) : Sizin isimlerinizin Allah'a güzel geleni Abdullah ve Abdurrahmân' dır, buyurmuştur.
«De ki: O benim Rabbımdır, O'ndan başka ilâh yoktur.» Sizin inkâr ettiğinize ben inanıyorum, O'nun Rab ve ilâh olduğunu ikrar ve itiraf ediyorum. «O benim Rabbımdır, O'ndan başka ilâh yoktur. (Bütün işlerimde) yalnız O'na tevekkül ederim. Dönüşüm de O'nadır.» Ben ancak O'na dönerim. Zîrâ buna O'ndan başkası asla müstehak değildir.[45]

31 — Şayet Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı; kâfirler yine de inanmazlardı. Halbuki bütün işler Allah'a aittir. İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi. Ve yaptıklarından dolayı Allah'ın va'di yerine gelene kadar küfredenlerin ya başına veya evlerinin yakınma bir belâ gelirdi. Şüphesiz Allah, verdiği sözden caymaz.

Bu Kur'an İle Dağlar Yürütülseydi

Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) e indirmiş olduğu Kur'an'ı medhe-dip, kendisinden önce indirilmiş diğer kitablardan üstün olduğunu belirterek şöyle buyurur: «Şayet Kur'an ile dağlar yürütülmüş... olsaydı.» Geçmiş kitablar içinde kendisiyle dağlann yerinden yürütüldüğü, yeryüzünün' kesilip parçalandığı veyahut kendisiyle kabirlerinde ölülerin konuşturulmuş olduğu bir kitab olsaydı bu niteliklere sahip ki-tab yine de Kur'an'dan başkası olmazdı. Veya sonuncularına varıncaya kadar insanlar ve cinlerin bir mislini, benzeri bir sûresini getirmek üzere toplandıklarıncla bundan âciz kalacakları bir i'câza sâhib olduğundan dolayı budurum Kur'an için evleviyetle olurdu. Bununla birlikte bu müşrikler, onu inkâr etmektedirler. Halbuki bütün işler, bütün işlerin dönüşü Allah'adır. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Allah kimi saptırmışsa; onu hidâyete erdirecek yoktur. Kime de Allah hidâyet bahşetmişse; onu saptıracak yoktur.
«Kur'an» ismi, geçmiş kitablann hepsine isim olarak verilebilir. Zîrâ bu kelime, hepsinden- müştaktır. İmâm Ahmed der ki: Bize Ab-dürrezzâk'm..: Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Okuma Davud'a hafifletilmiş, kolaylaştırılmıştı. Hayvanın eğerlenmesini emreder ve hayvanı eğerlenmezden önce Kur'an'ı okurdu. O, ancak iki elinin emeğinden yerdi. Hadîsi sâdece Buharı tah-rîc etmiştir. Burada Kur'an'dan maksad Zebur'dur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «İnananlar (bütün yaratıkların îmân etmeyeceklerini) hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi.)) Zîrâ akıllara ve gönüllere daha fazla te'sîr eden, daha belîğ Kur'an'dan başka bir mucize ve hüccet yoktur. O Kur'an ki, şayet Allah Teâlâ onu bir dağa indirmiş olsaydı; Allah korkusundan baş eğerek onun parça parça olduğunu görürdün. Sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hiç bir peygamber yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği (bir mucize) kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen ise, Allah'ın bana vahyetmiş olduğudur. Ben kıyamet günü kendisine tâbi olunanlar yönünden onların en fazlası olacağımı umarım. Bunun mânâsı şudur : Her peygamberin mucizesi, ölümüyle sona ermiştir. Bu Kur'an ise ebe-diyyeri bakî kalacak bir hüccettir. Kerametleri sona ermez, bitmez, Çokça okunmaktan eskimez. Âlimler ona doymaz. O, kesin hüküm veren Fasl'ül-Hitâb'dır, asla bir alay değildir. Hangi zâlim onu terk etmişse; Allah onun belini kırmıştır. Kim onun gaynsmda hidâyet aramışsa; Allah Teâlâ onu saptırmıştır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nm... Amr İbn Hassân'dan, onun da Atiyye el-^Avfî'den rivayetinde o, Atiyye'ye şöyle demiş : «Şayet Kur'an ile dağlar yürütülmüş... olsaydı...» Onlar Muhammed'e dediler ki: Mekke dağları bizim için

yürütülse de genişlese ve biz orada zirâat yapsak, veya Hz. Süleyman yeryüzünü kavmine rüzgârla nasıl parçalamışsa yeryüzü bizim için parçalansa, veya îsâ'nm, kavmi için ölüleri dirilttiği gibi bizim için de ölüler diriltilse. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Ben dedim ki: Bu hadîsi Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birisinden rivayet ediyor musunuz? Evet dedi; Ebu Saîd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiştir. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında İbn Abbâs, Şa'bî, Katâde, Sevrî ve bir çoklarından böyle rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Katâde der ki: Eğer bunu sizin Kur'an'ınızdan başka bir Kur'an yapsaydı, yine sizin Kur'an'ınız yapılırdı.
Allah Teâlâ : «Halbuki bütün işler Allah'a aittir.» buyurur. İbn Abbâs der ki: Bunlardan ancak dilediğini yapar, dilemediğini yapacak değildir. İbn Abbâs'm bu sözünü İbn İshâk da ona varan bir isnâd, ile rivayet etmiştir. İbn Cerîr de böyle söylemiştir. Selefden bir çokları, «İnananlar ümit kesmediler mi...» âyetini; îmân edenler hâlâ bilmedi, anlamadılar mı... şeklinde anlamışlardır. Diğerleri ise âyeti: İnananlar hâlâ açıkça anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi, şeklinde okumuşlardır. Ebu'l-ÂIiye der ki: İnananlar, hidâyete erdirümelerinden ümit kestiler. Şayet Allah dileseydi, bütün insanları hidâyete eriştirirdi.
Allah Teâlâ: «Ve yaptıklarından dolayı Allah'ın va'di yerine gelene kadar küfredenlerin ya başına veya evlerinin 'yakınına bir belâ getirdi.» buyurur ki; onların yalanlamaları sebebiyle dünyada belâlar onların başına devamlı gelecek, veya onların çevrelerine gelecek ki öğüt kabul etsinler ve ibret alsınlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye, âyetleri tekrar tekrar açıkladık.» (Ahkâf, 27), «Fakat şimdi görmüyorlar mı ki Biz, o yeryüzüne gelip çevresinden eksiltip duruyoruz. Onlar mıdır üstün gelenler şu halde?» (Enbiyâ, 44). Katâde'nin Hasan'dan rivayetinde, âyetteki fiilinin öznesi belâ, musibettir. Âyetin akışından bu zâten açıkça anlaşılmaktadır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Mes'ûdî kanalıyla... İbn Ab-bas'dan rivayetinde o, âyetteki «belâ» kelimesini seriyye ile, «evlerinin yakınına inecek olan şey» i de Muhammed (s.a.) ile, «Allah'ın va'-dinin yerine gelmesini» ise Mekke'nin fethi ile tefsir etmiştir. îkrime, Saîd îbn Cübeyr ve bir rivayette Mücâhid de böyle söylemiştir. İbn Ab-bâs'tan rivayetle Avfî, âyetteki belânın; üzerlerine gökten inecek azâb olduğunu, evlerinin yakınma inecek olanın; Allah Rasûlü (s.a.) nün onların tepelerine inmesi ve onlarla savaşması olduğunu söylemiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle söyler. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde îkrime, İbn Abbâs'ın âyetteki belâyı, şiddet ve meşakkatle tef-sîr ettiğini kaydeder. Hepsi birden derler ki: «Allah'ın va'di yerine gelene, kadar.» âyetinde, Mekke'nin fethi kaydedilmektedir. Hasan el-Basrî ise, burada kıyamet gününün kasdedildiğini söyler.
Allah Teâlâ : «Şüphesiz Allah, verdiği sözden caymaz.» buyurur ki; peygamberlerine ve onlara tâbi olanlara, dünyada ve âhirette yardıma dâir va'dini bozmaz. «Sakın, Allah'ın peygamberlerine verdiği va'dinden cayacağını sanma. Muhakkak Allah, Azîz'dir, intikam sahibidir.» (İbrahim, 47).[46]

32 — An dolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Küfredenleri önce te'hîr ettim, sonra cezalarını verdim. Cezalandırmam nasıldı?

Allah Teâlâ, kavminden kendisini yalanlayanların yalanlaması hususunda, elçisi (s.a.) ni teselli ederek şöyle buyurur : «Andolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti». Onlarda senin için güzel bir örnek vardır. Küfredenleri Önce te'hîr ettim, onlara mühlet verdim sonra şiddetli bir şekilde cezalarını verdim. Onlara ne yaptığım ve onları nasıl cezalandırdığım saha nasıl ulaştı görmez misin? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Nice kasabalar vardır ki zâlim oldukları halde (halkına) mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim ve dönüş yalnız Bana'dır.» (Hacc, 48). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak Allah Teâlâ zâlime mühlet verir de, sonunda onu yakaladığı zaman asla kurtulamaz. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) şu âyeti okumuştur : «İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünfcü O'mm yakalaması nem şiddetti, tvem de acıklıdır.»[47]

33 — Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç? Oysa onlar, Allah'a ortak koştular. De ki: Onlara bir ad bulun bakalım. Yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz? Yoksa kuru sözlere mi aldanıyorsunuz? Küfredenlere kurdukları düzenler güzel gösterildi. Ve doğru yoldan alıkonuldular. Allah, kimi saptırırsa ona doğru yolu gösteren bulunmaz.

Allah Tealâ buyurur ki: Herkesin yaptığını gözeten, nefes alıp veren her nefsi gözeten, bilen, koruyan böyle olmayanla bir olur mu hiç? Amel edenlerin hayır olsun şer olsun yaptıklarını bilir. Hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz.» (Yûnus, 61, «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin.» (En'âm, 59), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kita'bdadır.» (Hûd, 6), «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10), «Şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7), «Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir. Ve Allah yaptıklarınızı görmektedir.» (Hadîd, 4). İşte O, onların tapmakta oldukları işitmeyen, görmeyen, aklı ermeyen, ne kendilerine ve ne de kendilerine tapınanlara bir fayda veremeyen, ne kendilerinden ve ne de kendilerine tapınanlardan bir zararı gideremeyen putlar gibi midir? Âyetin devamının da delaletiyle yetinilerek burada cevab hazfedilmiştir. Ki âyetin devamı: «Oysa onlar Allah'a ortak koştular. Allah Ue birlikte onlar putlara, Allah'a denk kabul ettiklerine tapındılar.» olacaktır.
De ki: Onlara bir ad bulun bakalım.» Onları bize bildirin, onları bize açıklayın ki bilinsinler. Muhakkak ki onların bir hakikati yoktur. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?» Onların varlığı yoktur. Şayet yeryüzünde bir varlığı olsaydı, Allah Teâlâ mutlaka onu bilirdi. Zîrâ hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz. «Yoksa kuru sözlere mi aldanıyorsunuz?»

buyurmuştur. Mücâhid der ki: Âyetteki kelimesi; zan anlamındadır. Dahhâk ve Katâde ise; bu kelimenin, bâtıl anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani siz ancak fayda ve zarar vereceğini sandığınızdan dolayı bu putlara tapmışınızdır ve onlara ilâh adı vermişiniz-dir. «Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâdan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarından doğruluk rehberi gelmiştir.» (Necm, 23).
Mücâhid, «Küfredenlere kurdukları düzenler güzel gösterildi» âyetini şöyle anlıyor : Küfredenlere kurdukları, söyledikleri sözleri güzel gösterildi. îçinde bulundukları sapıklık, o sapıklığa gece ve gündüz davet güzel gösterildi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz onlara birtakım yoldaşlar katarız da geçmişlerini, geleceklerini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde gerçekleşmiştir söz. Doğrusu onlar hüsranda idiler.» (Fussilet, 25).
Allah Teâlâ : «Ve doğru yoldan alıkonuldular.» buyurur ki; âyetteki (\jJ^t> j) kelimesindeki sad harfini fetha ile okuyanlara göre, âyetin anlamı şöyledir : İçinde bulundukları durum onlar için güzel gösterilip onun hak olduğu zannı verilince ona davet ettiler ve insanları peygamberlerin yoluna uymaktan alakoydular. Kelimedeki sâd harfini zamme ile okuyanlara göre ise anlam şöyledir : Üzerinde oldukları şeyin doğru olduğu kendilerine süslenip güzel gösterilmekle Allah'ın yolundan alıkonuîdular. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ burada : «Allah, kimi saptarsa ona doğru yolu gösteren bulunmaz.)) buyururken, başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Kimin de Allah fitneye düşmesini isterse onun için senin Allah'a karşı hiç. bir şeye gücün yetmez.» (Mâide, 41). «Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakkak ki, Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez. Ve onların yardımcıları da yoktur.» (Nahl, 37).[48]

34 — Onlara dünya hayatında azâb vardır. Ahi ret azabı ise daha zorludur. Allah'a karşı onları koruyacak kimse de yoktur.
35 — Müttakîlere va'dolunan cennetin içinden ırmaklar akar. Oranın yiyecekleri de gölgeleri de ebedidir. Bu, takva sahiplerinin akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.

Müttakîlere Va'dolunan Cennet

Allah Teâlâ burada, kâfirlerin azabını ve iyilerin sevabını zikreder. Müşriklerin durumunu ve içinde oldukları küfür ve şirki haber verdikten sonra şöyle buyurur : Onlara dünya hayatında inananların elleriyle öldürülme ve esîr edilme şeklinde azâb vardır. Dünyadaki bu rüsvâylıkla beraber âhirette onlar için biriktirilen azâb ise bundan çok daha zorludur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) karşılıklı la'netleşen iki kişiye şöyle buyurmuştur : Muhakkak dünya azabı; âhiret azabından daha kolay, daha hafiftir. O, Allah Rasûlü (s.a.) nün buyurduğu gibidir ki dünya azabının sonu vardır, öteki ise buna göre yetmiş kat olan ateşte (cehennemde), kesafet ve şiddeti tasavvur dahi olunamayan bukağılar içinde devamlıdır, ebedîdir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «O gün Allah azabı gibi hiç bir kimse azâb

edemez. O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.» (Fecr, 25, 26), «Biz, o saatin geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki... Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışım ve uğultusunu duyacaklardır. Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler. Bugün, «'Bir kere yok olmayı değil birçok kereler yok olmayı isteyin.)) De ki: «Bu mu daha hayırlıdır, yoksa müttakîlere va'd olunan cennet mi daha iyidir? Ki bu, onlar için bir mükâfat ve bir mercîdir.» (Furkân, 11-15).
Bunun için Allah Teâlâ bunu diğeri ile birlikte zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: «Müttakîlere va'dolunan cennetin içinden ırmaklar akar, muhtelif yörelerinde, kıyılarında, cennet halkının diledikleri yerlerde ırmaklar akar, onlar nasıl isterler ve nereye isterlerse oraya çevirirler.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Müt-takîlere va'dolunan cennet böyledir. Orada temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarab ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Ve Rablarından mağfiret vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» (Muhamnıed, 15).
Allah Teâlâ : «Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir.» buyurur ki orada yiyecekler, meyveler ve içecekler vardır. Bunlar kesintisiz ve sonu olmayan nimetlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde küsûf namazı hakkında İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadîste onlar: Ey Allah'ın elçisi, biz görüyoruz ki bir şeye uzandın, sonra gürdük ki du-raladm, demişlerdi. Şöyle buyurdu : Muhakkak ben, cenneti gördüm —veya cennet bana gösterildi— ondan bir salkıma uzandım. Şayet onu almış olsaydım, dünya kaldığı sürece ondan yerdiniz. Hafız Ebu Ya'-lâ'mn Ebu Hayseme kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Biz öğle namazındaydık. Birden Allah Rasûlü (s.a.) ilerledi, biz de ilerledik. Sonra almak için bir şeye uzandı, sonra geri çekildi. Namazı bitirdiğinde Übeyy İbn Kâ'b ona : Ey Allah'ın elçisi, bugüne kadar yaptığını görmediğimiz bir şeyi namazda yaptın, dedi de şöyle buyurdu : Muhakkak ki bana. cennet ve ondaki güzellik, tazelik arzo-lundu. Ondan bir üzüm salkımına, size getirmek için uzandım da be-nimle onun arasına engel girdi. Şayet onu size getirmiş olsaydım gökle yer arasındakiler ondan yerdi de eksilmezdi. Bu hadîsin bir kısmına şâhid olarak Müslim de Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir*den bir hadîs rivayet etmiştir. Utbe İbn Abd es-Sülemî'den rivayete göre bir bedevî Hz. Peygamber (s.a.) e cenneti sormuş ve: Onda üzüm var mıdır? demişti. Allah Rasûlü; evet, buyurdu. Bedevî: Salkımının büyüklüğü ne kadardır? diye sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu : Alaca karga uçu-şuyla bir aylık yoldur, yine de bitmez. Hadîsi İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Taberânî'nin Muâz İbn Müsennâ kanalıyla... Sevbân'dan riva-yetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak birisi bir cennet meyvesini kopardığı zaman onun yerine hemen bir başkası gelir. Müslim'in Câbir İbn Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet halkı yerler, içerler, balgamları olmaz, büyük ve küçük abdest bozmazlar. Bunun yerine yiyecekleri misk kokusu gibi bir geğirme ile (vücûdlarından çıkar.) Nasıl ki nefes alma kendilerine ilham olunuyorsa; aynı şekilde tesbîh ve takdis de onlara ilhanı olunur. İmâm Ahmed ve Neseî'nin A'meş kanalıyla Zeyd İbn Erkam'dan rivayetlerinde o, şöyle anlatır : Kitab ehlinden birisi geldi ve: Ey Ebu

Kasım, cennet halkının yeyip içeceklerini mi sanıyorsun? diye sordu. Hz. Peygamber : Evet, Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki onlardan birisine yemede, içmede, cima' ve şehvette yüz kişi kuvveti verilecektir, buyurdu. Adam: Yiyen ve içenin (abdest bozma) ihtiyâcı olur. Halbuki cennette eziyet yoktur, dedi de Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Onlardan birinin ihtiyâcını gidermesi misk kokusu gibi derilerinden ter çıkmasıdır. Böylece karnının şişliği iner, boşalır.
Hasan İbn Arafe'nin Halef İbn Halîfe kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bana buyurdu ki: Muhakkak sen cennette bir kuşa bakarsın da senin önüne kızartılmış olarak düşer. Hadîslerden birisinde ise şöyle buyurul-muştur: Onu yiyip bitirdiği zaman kuş, Allah'ın izni ile eskiden olduğa şekle döner. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Birçok meyveler arasında, bitmeyen, tükenmeyen, yasak edilmeyen...» (Vakıa, 32-33), «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkıtılmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiş (tir).» (İnşân, 14). Cennetin gölgeleri de böyle olup zail olmaz ve eksilmez. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: «îmân edip, sâlih amel işleyenleri içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz zevceler (eşler) vardır. Onları koyu bir gölgeye sokacağız.» (Nisa, 57). Muhtelif şekillerde Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayetle daha önce geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak cennette bir ağaç vardır ki hızlı yarış atma binmiş gayretli bir binici gölgesinde yüz sene yürür de yine kat'edemez, buyurmuş sonra, «Yayılmış gölgeler...'dedirler.» (Vakıa, 30) âyetini tilâvet buyurmuştur.
Allah Teâlâ, cennete teşvik ve ateşten sakındırmak için, çok kere cennetin sıfatıyla cehennemin sıfatını birlikte zikreder. Bu sebepledir ki cennetin vasfına dâir zikrettiklerinden sonra : «Bu; takva sahiplerinin akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir. değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). . Dimaşk Hatibi Bilâl İbn Sâ'd bir hutbesinde şöyle demiştir : Ey Allah'ın kulları, ibâdetinizden bir şeyin sizden kabul olunduğuna dâir birisi size bir haber mi getirdi? veya hatâlarınızdan birisinin sizin için bağışlandığı haberi mi size geldi? «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» (Mü'minûn, 115). Allah'a yemîn olsun ki dünyada sevâb sizin için hemen verilmiş olsaydı, hepiniz üzerine farz kılınanları az bulurdunuz. Veya dünyanızın ta'cîl edilmesi için Allah'a itâata rağbet gösterirdiniz de, cennet için yanşmazdınız. «Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir. Bu; takva sahiplerinin akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.» Bilâl İbn Sa'd'm bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.[49]

36 — Kendilerine kitab verdiklerimiz, sana indirilenden memnun olurlar. Karşı gruplar içinde de onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki : Ben, ancak Allah'a ibâdet etmek ve O'na şirk koşmamakla emrolundum. Ben, hepinizi O'na çağırıyorum ve dönüşüm de O'nadır.

37 — İşte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra, onların heveslerine uyarsan; andolsun ki Allah katından sana bir dost ve koruyucu çıkmaz.

Arapça Hüküm

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerine kitab verdiklerimiz, kitâb-larında onun doğruluğuna şâhidler ve müjde olduğu içindir ki sana indirilen (Kur'an) dan memnun olurlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar. Kim ona küfrederse, hüsrana uğrayanlar da işte onlardır.» (Bakara, 121), «De ki: İster ona inanın, ister inanmayın, muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o, okunduğu zaman yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki: Tenzih ederiz Rabbımızı. Rabbımızm va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» (İsrâ, 107-108). Şayet Allah Teâlâ'nm bizim kitab-lanmızda Muhammed (s.a.) i peygamber olarak göndereceğine dâir va'di hak, doğru, mutlaka yerine gelecek ve olacak ise elbette Allah Teâlâ va'dinde sâdıktır, doğrudur. Hamd yegâne O'nadır. «Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.» (İsrâ, 109).
Allah Teâlâ : ((Karşı gruplar içinde de onun bir kısmını inkâr edenler vardır.» buyurur ki; kabilelerden, sana indirilenin bir kısmını yalanlayanlar vardır. Mücâhid'e göre âyetteki karşı gruplar; Hz. Peygambere gelen hakkın bir kısmını inkâr eden yahûdî ve hıristiyan-lardır. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibidir : «Ehl-i kitab'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olan Allah'a huşu' duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların ecirleri Rabları kalındadır. Allah, şüphesiz hesabı çabuk görendir.» (Âl-i İmrân, 199).
«De ki: Ben, ancak Allah'a ibâdet etmek ve O'na şirk koşmamak-la emrolundum.» Benden Önce nasıl peygamberler gönderilmiş ise, ben de tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetle gönderildim. «Ben, hepinizi (insanları) O'nun yoluna çağırıyorum ve benim dönüşüm de O'nadır.»
«İşte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm olarak indirdik.» Nasıl ki senden önce peygamberler gönderdik ve onlara gökten kitablar in-dirdiysek, aynı şekilde sana da Kur'an'ı muhkem ve arapça olarak indirdik. «Önünden de ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiş.» (Fûssilet, 42) olan, son derece açık bu kitab ile seni senin dışmdakilerden üstün ve şerefli kıldık. «Sana Allah'tan gelen bilgiden sonra, onların heveslerine (görüşlerine) uyarsan; andol-sun ki Allah katından sana bir dost ve koruyucu çıkmaz.» Bu, tarikat-] Muhammediyye, Sünnet-i Nebeviye'ye sülük edip girdikten sonra sapıkların yoluna tâbi olmamaları için ilim ehline bir tehdîddîr.[50]

38 — Andolsun ki senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah in izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez. Herkesin süresi yazılıdır.
39 — Allah, dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ve ana kitâb O'nun katmdadır.

Kitabların Anası

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed seni nasıl beşerden bir Rasûl olarak göndermişsek aynı şekilde senden önceki peygamberleri de beşer olarak gönderdik. Onlar yemek yer, çarşılarda dolaşır, kadınlarla evlenir, onlarla münâsebet kurar, çocukları olurdu. Onlara hanımlar ve çocuklar verdik. Allah Teâlâ peygamberlerin en şereflisi ve en sonuncusuna şöyle buyurur: «De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Yalnız bana tanrımızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor.» (Kehf, 110).
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana gelince; ben oruç tutar, iftar ederim (oruç tutmam). (Geceleri) ihya eder ve uyurum. İç yağı yerim ve kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Eyyûb'dan rivayetinde Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Güzel koku sürünmek, evlenmek, misvak kullanmak ve kına. Hadîsi Ebu îsâ et-Tirmizî de Süfyân 'İbn Vekî' kanalıyla... Ebu Eyyûb'dan zikretmiş ve şöyle demiştir : İsnâd zincirinde Ebu Şimâl'in zikredilmemiş olduğu hadîse göre bu hadîsin isnadı daha sıhhatlidir.
Allah Teâlâ : «-Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez.» buyurur ki; peygamber, ancak Allah'ın kendisine vâki' izni ile harikulade şeyler yapabilir, değilse bu ona âit bir iş olmayıp, Allah'a aittir. O, dilediğini yapar, dilediğine hükmeder.
«Herkesin süresi yazılıdır.» Konulmuş her sürenin yazılı bulunduğu bir kitab vardır. Her şey Allah'ın katında bir ölçü iledir. «Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz bunlar kitab-dadır. Doğrusu bunları bilmek Allah'a pek kolaydır.» (Hacc, 70). Dah-hâk İbn Müzâhim, «Herkesin süresi yazılıdır.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Her kitabın bir ömrü vardır. Yani Allah Teâlâ'nm gökten indirmiş olduğu her kitab için Allah katında konulmuş bir süre, ta'yîn edilmiş bir ölçü vardır. Bu sebepte dilediğini siler, dilediğini bırakır. Sonunda Allah Teâlâ'nm, Rasûlü (s.a.) ne indirmiş olduğu Kur'an ile tamâmı kaldırılmıştır.
Allah Teâlâ: «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» buyurur. Müfessirler, bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Sevrî, Vekî' ve Hüseyin'in İbn Ebu Leylâ kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetlerine göre; Allah Teâlâ, bir senenin işlerini tedbîr eder; mutluluk ve mutsuzluk, hayat ve ölüm dışında dilediğini siler. Yine bir rivayette ise İbn Abbâs,' «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hayat, ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hâriç her şey. Zîrâ bu ikisinin işi bitirilmiş, sona erdirilmiştir, Mücâhid ise, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında şöyle der : Hayat ve ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hâriç. Zîrâ bu ikisi değişmezler. Mansûr der ki: Mücâ-hid'e - sorup : Bizden birinin : Ey Allah'ım, eğer ismim mutlular içinde ise ismimi onlar içinde sabit kıl. Eğer mutsuzlar içinde ise onlardan sil ve onu mutlular içinde kıl, diye duâ etmesi hakkında ne dersin? dedim. Güzel, dedi. Bir sene veya daha çok bir zaman sonra ona kavuştum ve bunu sordum. «Gerçekten Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, uyarıcı idik. O gecede her hikmetli iş ayrılır.» (Du-hân, 3-4). Kadir gecesi o senede olacak rızık veya musibetler hakkında hükmeder. Sonra dilediğini öne geçirir, dilediğini geri bırakır. Mutsuzluk ve mutluluk kitabına gelince; o sabit olup değiştirilmez,

dedi. Ebu Vâil Şakîk İbn Seleme'den rivayetle A'meş der ki : O, şu duayı çokça yapardı : Ey Allah'ım, eğer bizi mutsuzlar olarak yazmışsan, onu sil ve bizi mutlular olarak yaz. Şayet mutlular olarak yazmışsan orada sabit kıl. Muhakkak ki Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitab, Senin katındadır. Ebu Vâil'in bu duasını İbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Amr İbn Ali kanalıyla... Ebu Osman en-Neh-dî'den rivayetine göre, Ömer İbn Hattâb (r.a.) Kâ'be'yi tavaf ederken ağlar ve şöyle duâ edermiş : Ey Allah'ım, benim üzerime mutsuzluk veya bir günâh yazmışsan onu sil. Muhakkak Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitab, Senin katındadır. Onu mutluluk ve bağışlama kıl. Hamnıâd'm Hâlid el-Hazzâ kanalıyla İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre, İbn Mes'ûd da bu şekilde duâ edermiş. Bu haberin bir benzerini Şerik de Hilâl İbn Hamîd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. İbn Cerîr'in el-Müsennâ kanalıyla... İbrahim'den rivayetinde Ka'b, Ömer İbn Hattâb'a : Ey mü'minlerin emîri, şayet Allah'ın kitabınOa bir âyet olmasaydı, kıyamet gününe kadar olacakları sana haber verirdim, demişti. Hz. Ömer : O âyet nedir? diye sordu da Kâ'b şöyle dedi: Allah Teâlâ : «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitab O'nun katındadır.» buyurur. Bütün bu sözlerin anlamından çıkan; Allah Teâlâ'nm kaderlerden dilediğini sildiği, dilediğini de bıraktığıdır. İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs de bu sözü destekler mâhiyettedir: İmâm Ahmed'in Vekî1 kanalıyla... Sevbân'-dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak kişi işlediği günâhla rızıktan mahrum kalır. Kaderi, ancak duâ geri çevirir. Ömür de ancak iyilikle artar. Hadîsi Neseî ve İbn Mâce de, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayet etmişlerdir. Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere sıla-i rahim de ömrü artırır. Başka bir hadîste şöyle buy-rulur : Muhakkak ki duâ ve kaza, gökle yer arasında çekişirler.
İbn Cerîr'in Muhammed İbn Sehl İbn Asker kanalıyla... İbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah için beş yüz senelik yol uzunluğunda beyaz inciden, iki levhası yakuttan bir levh-i mahfuz vardır. Allah Teâlâ için hergün üç yüz altmış lâhza vardır. Dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitab O'nun katındadır.
Leys İbn Sa'd'ın, Ziyâde İbn Muhammed kanalıyla . Ebu Derdâ'-dan rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah Teâlâ, geceden kalan üç saatta zikri açar. Onlardan birinci saatta O'ndan başka hiç kimsenin planlayıp düşünemeyeceği zikri planlar. Dilediğini siler, dilediğini bırakır... Ve râvî hadîsin tamâmını zikreder. Hadîs, İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında Kelbî şöyle der : Rızık-tan dilediğini siler, dilediğini artırır. Ecelden dilediğini siler, dilediğini artırır. Kelbî'ye : Bunu sana kim rivayet etti? denildi de : Ebu Salih, Câbir İbn Abdullah İbn Riâb'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti, diye cevabladı. Sonra ona bu âyet soruldu da şöyle dedi : Bütün sözler yazılır. Nihayet perşembe günü olduğunda yedim, içtim, girdim, çıktım ve benzeri sözler gibi içinde sevâb ve azâb olmayan her şey ondan atılır. O, sâdıktır ve hakkında sevâb ve azâb olanı sabit kılar, bırakır. İbn Abbâs'tan rivayetle İkrime şöyle der : Kitâb ikidir : Bir kitâb vardır ki Allah ondan dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ana Kitâb da O'nun katandadır. Avfî, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitâb O'nun katandadır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : O öyle bir kişidir ki, bir müddet Allah'ın itâatmca ameller işler. Sonra Allah'a isyana döner de sapıklık üzere Ölür. İşte Allah'ın sildiği budur.

Allah'ın bıraktığı ise, öyle bir kişidir ki Allah'a isyan olan amelleri işler. Onun için önceden bir hayır geçmiştir de, Allah'ın itaati üzere iken ölür. İşte Allah'ın bıraktığı da budur. Saîd İbn Cübeyr'den rivayete göre ise bu âyet; «Allah dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.» (Bakara, 284), anlamındadır. Ali İbn Ebu Talhâ, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Dilediğini değiştirir ve kaldırır. Dilediğini bırakır, değiştirmez. «Ve ana kitab O'nun katındadır.» Bunların tamâmı Allah'ın katında ana kitabdadır : Nâsih ve mensûh, değiştirilen ve bırakılan hepsi bir kitabdadır. Katâde, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında bunun «Biz, bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz...» (Bakara, 106) âyeti gibi olduğunu söyler.
İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : «Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez.» âyeti nazil olduğu zaman; Ku-reyş kâfirleri: «Ey Muhammed, görüyoruz ki sen hiç bir şeye sahip değilsin ve muhakkak iş bitirilmiş.» dediler de bu âyet onları bir korkutma, onları bir tehdîd sadedinde olmak üzere nazil oldu : Eğer biz dilersek, işlerimizden dilediğimizi meydana getiririz ve her Ramazân'çla yeniden yaratınz. İnsanların rızıklarından ve musibetlerinden, onlara vereceğimiz ve onlar için bölüştüreceğimiz şeylerden dilediğimizi siler, dilediğimizi bırakırız. Hasan el-Basrî, «Allah dilediğini siler.» âyeti hakkında der ki: Kimin eceli gelmişse gider. Bırakılan ise diri olup eceline doğru gider. Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu sözü tercih etmiştir. Allah Teâlâ : «Ve ana kitab O'nun katındadır.» buyurur ki; Hasan el-Basrî, bunun helâl ve haram olduğunu söyler. Katâde ise : Kitabın tamâmı ve aslıdır, der. Dahhâk da «Ve ana kitab O'nun katındadır.» âyeti hakkında : Âlemlerin Rabbı katında bir kitabdır, demiştir. Sü-neyd İbn Davud'un Mu'temir kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, Kâ'b'a «Ümmü'l-Kitâb» ı sormuş da şöyle demiş : Allah Teâlâ yaratacağını ve yarattıklarının ne yapacaklarını bilir, sonra ilmine : Kitâb ol, buyurur da kitab olur. İbn Cerîr'in İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Ve ana kitab O'nun katındadır.» âyetinde : O, zikirdir, demiştir.[51]

40 — Onlara va'dettîğimizin bir kısmını sana göstersek de, senin canını alsak da; senin vazifen sadece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.
41 — Görmüyorlar mı ki; Biz yeryüzünün etrafından gitgide eksiltmekteyiz. Allah hükmünü verir. O'nun hükmünü bozacak yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir.

Senin Görevin Tebliğdir

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne buyurur ki: Senin düşmanlarına va'detmiş olduğumuz horluk ve azabın bir kısmını sana dünyada göstersek-1 de, bundan önce senin canını alsak da senin vazifen sâdece, tebliğ etmektir. Biz seni, ancak Allah'ın risâletini onlara tebliğ edesin diye gönderdik ve sen de sana emredileni tebliğ ettin. Onları hesaba çekmek ve cezâlandırmaksa bize düşer. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün.

Onlara zor kullanıcı değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse; Allah onu en büyük azâta ile azâblandırır. Onların dönüşü şüphesiz ancak Bize'dir. Sonra, hesâblarını görmek de şüphesiz Bize düşer.» (Ğâ-şiye, 21-26).
Allah Teâlâ : «Görmüyorlar mı ki; Biz yeryüzünün etrafından gitgide eksiltmekteyiz.» buyurur. îbn Abbâs der ki: Onlar görmüyorlar mı; biz Muhammed'e bir yerden sonra başka bir yerin fethini nasîb ediyoruz. Bir rivayette ise şöyle demiştir : Bir kasabanın harâb olunduğunu görmüyorlar mı ki, sonunda ma'mûrluk bir köşede kalıyor. Mücâhid ve İkrime, âyetteki eksiltmenin harâb olma olduğunu söylemişlerdir. Hasan ve Dahhâk, bunun müslümanlann müşriklere galebe çalması olduğunu söylerler. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, bu eksiltmenin halkının ve bereketinin eksilmesi olduğunu söyler. Mücâhid de şöyle demiştir: İnsanların, meyvelerin eksilmesi ve yeryüzünün harâb olmasıdır. Şa'bî der ki: Şayet yeryüzü eksilmiş olsaydı; bağları, bahçeleri sana dar gelirdi. Fakat insanları ve meyveleri eksilir. Aynı şekilde İkrime de şöyle demiştir : Şayet yeryüzü eksiltilmiş olsaydı; sen, oturacak bir yer bulamazdın. Fakat o, ölümdür. Bir rivayette İbn Abbâs şöyle der : Fakîhleri, âlimleri ve hayır ehlinin ölümü ile yeryüzünün harâb olmasıdır. Mücâhid de aynı şekilde burada, âlimlerin ölümünün kaydedildiğini söyler. Bu mânâda olmak üzere Hafız İbn Asâkir de 4h-med İbn Abdülazîz Ebu Kasım el-Mısrî adındaki İsfahan'da oturan bir vaizin hâl tercümesinde... Ahmed İbn GazzâPm kendisi hakkında şu şiiri söylediğini nakleder:
«Âlimi yaşadığı sürece yeryüzü yaşar. Ondan bir âlim öldüğü zaman bir tarafı ölür. Bir yer gibi ki oraya yağmur indiği sürece yaşar. Yağmur düşmezse onun bir tarafları telef olur.»
Bu görüşlerden birincisi, tercihe şayan olup o da köy be köy, kasaba be kasaba İslâm'ın gâlib gelmesidir.[52]

İzahı

42 — Onlardan öncekiler de düzen kurdular. Halbuki bütün düzenler Allah'ındır. Herkesin ne kazandığını bilir. Küfredenler yurdun sonunun kimin olacağını bilecektir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Onlardan öncekiler de peygamberlerine düzen kurdular ve onları ülkelerinden çıkarmak istediler. Allah Teâlâ da onların düzenlerini tersine çevirdi ve güzel akıbeti Allah'tan korkanlara kıldı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken, Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukabele edenlerin en hayirlısıdır.» (Enfâl, 30), «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik. İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki, bunda, bilen bir kavim için ibretler vardır.» (Nemi, 50-52).

Allah Teâlâ : «Herkesin ne kazandığını bilir.» buyurur ki Allah Teâlâ bütün gizlilikleri ve gönüllerdekini bilendir ve her bir amel edene amelinin karşılığım verecektir.
«Küfredenler yurdun sonunun kimin olacağını bilecektir.» Güzel akıbet kimindir? Onlann mı yoksa peygamberlere tâbi olanların mı? Hayır; aksine o, dünyada ve âhirette peygamberlere tâbi olanlar için. Hamd ve minnet Allah'adır.[53]

43 — Küfredenler : Sen peygamber değilsin, derler. De ki : Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve kitabın bilgisi kendi yanında olanlar yeter.

Allah Teâlâ buyurur ki: Şu kâfirler seni yalanlar ve : Sen peygamber değilsin, Allah seni peygamber olarak göndermedi, derler. De ki: Benimle sizin aranızda, şâhid olarak Allah yeter. O, bana ve size şâhiddir. Risâleti O'ndan tebliğ edip etmediğim hususunda bana; bana atmış olduğunuz iftiralar hakkında da ey yalanlayıcılar size şâhiddir.
«Kitabın bilgisi yanında olanlar yeter.» âyetinin Abdullah İbn Selâm hakkında nazil olduğu söylenmiştir ki, bu kavil Mücâhid'indir. Ancak bu söz garîbdir. Zîrâ bu âyet Mekke'de nazil olmuştur. Abdullah İbn Selâm ise Allah Rasûlü (s.a.) nün Medine'ye gelmesi ile müs-lüman olmuştur. Bu hususta İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî'nin : Onlar; yahûdî ve hıristiyanlardandır, sözü daha kuvvetlidir. Katâde der ki ; İbn Selâm, Selmân ve Temîm ed-Dârî onlardandır. Kendinden gelen bir rivayette Mücâhid : O, Allah Teâlâ'dır, demiştir. Bu âyetten maksadın, Abdullah İbn Selâm olduğunu kabul etmeyen Saîd İbn Cü-beyr şöyle dermiş : Âyet Mekke'de nazil olmuştur. Saîd İbn Cübeyr, bu âyeti: O'nun katından kita'b bilinir, şeklinde okur ve ; Allah katmdan-dır, dermiş. Mücâhid ve "Hasan el-Basrî de, âyeti bu şekilde okumuşlardır. İbn Cerîr'in, Hârûn el-A'ver kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) âyeti: O'nun katından kitab bilinir, şeklinde okumuş. Sonra İbn Cerîr : Zührî kanalıyla rivayet edilen bu hadîsin güvenilir râvîlere göre aslı yoktur, der. Ben de derim ki: Hadîsi Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde Hârûn İbn Mûsâ kanalıyla Süleyman İbn Erkam'dan —Ki bu râvî zayıftır— o Zührî'den, o Sâlinı'den, o da babasından bu şekilde merfû' olarak rivayet etmiştir. Hadîs, sabit değildir. En doğrusunu Allah bilir.

İBRÂHÎM SÜRESİ

İBRÂHÎM SÜRESİ

(Bu Sûre Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.
1 — Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitabdır. Onu sana indirdik ki; insanları Rablarının izniyle karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamid'in dosdoğru yoluna çıkarsın.
2 — O Allah ki; göklerde ve yerde ne varsa O'n undur. Uğrayacakları şiddetli azâbdan dolayı vay kafirlere.
3 — Onlar ki; dünya hayatını âhirete tercih ederler. Allah yolundan alıkoyarlar ve onda eğrilik ararlar. İşte onlar derin bir sapıklık içindedirler.

Bu Kitab

Sûrelerin başlangıçlanndaki hurûf-ı mukattaa ile ilgili bilgi daha önce geçmişti.
Ey Muhammed, bu bir kitabdır ki onu sana indirdik. O, Kur'an-ı Azîm'dir. Allah'ın gökten indirdiği en şerefli kitabdır. Onu; arabiyla, acemi ile bütün yeryüzü halkına göndermiş olduğu en şerefli elçisine indirmiştir.
«İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için...» Ey Muham-med, seni bu kitab ile insanları içinde bulundukları sapıklık ve azgınlıktan hidâyete ve olgunluğa çıkarman için gönderdik. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'-tur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır (sürükler)...» (Bakara, 257), «Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» (Hadîd, 9).
Allah Teâlâ: «Rablarının izniyle...» buyurur ki; kendileri için hidâyeti takdir buyurmuş olduklarım, gönderilmiş Rasûlü elleriyle hidâyete erdiren O'dur. Rasûlü O'nun emriyle onlan hidâyete, üstün gelinemeyen, karşı durulamayan, kendisi dışında her şeyi kahr u galebesi altında tutan Azîz'in yoluna eriştirir. O; bütün sözlerinde, işlerinde, kanun koymasında, emir ve yasaklamasında övülmüştür, haber vermesinde sâdıktır.
Allah Teâlâ : «O Allah ki; göklerde ve yerde ne varsa O'nundur.» buyurur. Bazıları âyetin bu kısmını, başlangıç cümlesi olarak merfû* okurlar. Diğer bazıları ise; daha önce geçen lafza-i celâl'in sıfatı olarak mecrûr okumuşlardır. Nitekim şu âyette de böyledir : «De ki: Ey insanlar; ben, gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan... Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158).
Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sana muhalefet edip seni yalanladıkları için kıyamet günü uğrayacakları şiddetli azâbdan dolayı vay kâfirlere. Sonra Allah Teâlâ, onları dünya hayatını âhirete tercih etmeleri, öne geçirmeleri, diğerine tercih etmeleri, dünya için çalışıp âhireti unutmaları ve âhireti bütünüyle arkalarına atmaları sıfatıyla niteler. İnsanları Rasûllere tâbi olmak suretiyle Allah'ın yoluna girmekten alıkoyarlar ve Allah'ın yolunun eğri büğrü olmasını isterler. Halbuki o, hadd-i zâtında dosdoğrudur. O'na muhalefet eden ve O'ndan ayrılanlar O'na hiç bir

zarar veremezler. Onlar; bu isteklerinde bilgisizlik, sapıklık ve hak'dan uzaklık içindedirler. Bu durumda onlar için bir iyilik ve düzelme umulmaz.[1]

4 — Biz, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik ki; onlara apaçık anlatsın. Bundan sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Her Peygamber Kendi Milletinin Diliyle

Allah'ın yarattıklarına kendi içlerinden peygamberleri, kendilerine gönderilenleri ne istediklerini anlamaları için onlann dilleriyle göndermiş olması Allah'ın bir lutfudur. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Tealâ her peygamberi, ancak kavminin diliyle göndermiştir.
Açıklamadan sonra, aleyhlerine delil ve hüccet konulduktan sonra Allah, dilediğini hidâyet yolundan saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, dilediği olan, dilemediği olmayan Azîz'dir. İşlerinde Hakîm'-dir. Sapıklığa düşürülmeyi hak edeni saptırır, hidâyete ehil olanı da hidâyete eriştirir.
Allah Teâlâ'nın yaratıkları hakkındaki sünneti şudur : O, her ümmete peygamberi mutlaka onların diliyle göndermiştir. Her peygamber Allah'ın risâletini başka ümmetlere değil, sâdece kendi ümmetine ulaştırma özelliğine sahiptir. Allah Rasûlü Muhammed İbn Abdullah ise, Allah'ın risâletini diğer insanların da tamâmına ulaştırma özelliğine sahiptir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benden önce peygamberlerden hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi : Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescîd ve temizleyici kılındı. Benden önce hiç kimseye helâl kılınmamışken ganimetler bana helâl kılındı. Bana şefaat verildi. Peygamber sâdece kendi kavmine gönderilirken ben, bütün insanlara gönderildim. Bu hadîsin muhtelif yönlerden şâhidleri vardır ve Allah Teâlâ : «De ki: Ey insanlar; ben, gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158) buyurmuştur.[2]

5 — Andolsun ki Biz, Musa'yı; kavmini karanlıklar dan aydınlıklara çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat, diye gönderdik. Şüphesiz bunda sabreden ve şükreden herkes için âyetler vardır.

Mûsâ da Kendi Kavmine

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, nasıl ki seni peygamber olarak göndermiş bütün insanları karanlıklardan aydınlığa çıkmaya çağırman ve onları karanlıklardan aydınlıklara çıkarman için sana kitabı indirmişsek, aynı şekilde Musa'yı da İsrâiloğullan içinde âyetlerimizle göndermişizdir. Mücâhid, bu âyetlerin dokuz mucize olduğunu söyler.
Ona emredip şöyle buyurduk : «Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar.» İçinde bulundukları bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından hidâyet nuruna ve îmân

basiretine çıkmaları için onları hayra çağır. Onlara Allah'ın günlerini hatırlat. Onlara; Firavun'un esaretinden, baskısından ve zulmünden çıkarması, düşmanlarından kendilerini 'kurtarması, denizi onlar için yarması, bulutla gölgelendirmesi, üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın indirmesi ve bunlar dışındaki nimetlerini, yardımlarım onlara hatırlat. Mücâhid, Katâde ve bir çokları âyeti bu şekilde anlamışlardır. Bu hususta İmâm Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının Müsned'inde bir de merfû' hadîs rivayet eder ve der ki: Bana Hâşim oğullan kölesi Yahya İbn Abdullah... Übeyy İbn Kâ'b'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den «Onlara Allah'ın günlerini hatırlat.» âyeti hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etti: Allah Teâ-lâ'nın nimetlerini hatırlat. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de Mu-hammed İbn Ebân kanalıyla rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah, hadîsi mevkuf olarak da rivayet eder ki bu daha doğrudur.
Allah Teâlâ buyurur ki: Dostlarımız İsrâiloğullarını, Firavun'un elinden ve içinde bulundukları alçaltıcı azâbdan kurtarmamızda sıkıntıda sabreden, genişlikte şükreden herkes için âyetler, ibretler vardır. Katâde der ki: Musibete dûçâr kaldığı zaman sabreden, kendisine (nimet) verildiğinde şükreden kul ne güzel kuldur. Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mü'-min'in her işine şaşılır; Allah Teâlâ'mn onun hakkında vermiş olduğu her hüküm, onun hakkında mutlaka hayır olur. Eğer ona bir sıkıntı isabet ederse; sabreder de bu onun için hayır olur. Ona bir genişlik isabet ederse şükreder ve bu da onun için hayır olur.[3]

6 — Hani Mûsâ kavmine demişti ki : Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü o, sizi azabın kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğaz-layan Firavun hanedanından kurtarmıştı. Bunda Rabbı-nızdan büyük bir imtihan vardır.
7 - Hani Rabbınız : Şükrederseniz; andolsun ki size artırırım, nankörlük ederseniz; bilin ki azabım, çok şid detlidir, diye bildirmişti.
8 — Mûsâ : Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi
nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, müstağni ve hamd'e lâyık olandır, demişti.

Allah Teâlâ Musa'dan haber veriyor. Hz. Mûsâ kavmine, Allah'ın günlerini ve onlara olan nimetlerini hatırlatmıştı. Allah Teâlâ onları Firavun hanedanından, onların uğratmış olduğu azâbdan ve horlanmadan kurtarmıştı. Firavun hânedânr onların erkek çocuklarını, boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyorlardı. İşte Allah Teâlâ İsrâilöğulla-rını bütün bunlardan kurtarmıştır. Ki bu büyük bir nimettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Bunda Rabbınızdan büyük bir imtihan vardır.» buyurur. Yani bu hususta Allah Teâlâ'nın sizin üzerinize büyük bir nimeti vardır. Sizler bunun şükrünü yerine getirmekten âcizsiniz. Buranın anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir : Firavun kavminin size yaptıklarında büyük bir imtihan vardır. Bu âyetten maksadın hem onun hem de bunun olması muhtemeldir ki en doğrusunu Allah bilir. Nitekim o, şöyle buyurmuştur: ((Belki dönerler diye onlan güzellikler ve kötülüklerle denedik.» (A'râf, 168). Allah Teâlâ : «Hani Rabbınız :

Şükrederseniz; andolsun ki size (karşılığını) artırırım... diye (size olan va'dini) bildirmişti.» Buranın anlamının şöyle olması da muhtemeldir : Hani Rabbımz; izzeti, celâli ve kibriyâsı üzerine yemîn etti ki şükrederseniz andolsun size karşılığını artınrım...
Allah Teâlâ buyurur ki: Eğer size olan nimetime şükrederseniz; andolsun ki size o nimeti artırırım. Eğer nankörlük eder, nimetleri inkâr eder ve gizlerseniz; bilin ki azabım çok şiddetlidir, buyurur ki; bu, o nimetleri kendilerinden çekip alması ve nankörlük etmeleri yüzünden onlara azâb etmesi iledir. Bir hadîste şöyle buyrulur : Muhakkak kul, işlemiş olduğu günâhla rızkı kendine haram kılar (rızıktan mahrum kalır).Müsned'de rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne bir dilenci gelmiş ve Hz. Peygamber ona bir hurma vermişti. Adam ona kızdı ve hurmayı kabul etmedi. Sonra bir diğeri uğradı ve Hz. Peygamber ona da bu hurmayı verdi. O kabul edip : Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hurma mı? dedi. Hz. Peygamber ona kırk dirhem verilmesini emretti. İmâm Ahmed'in Esved kanalıyla... Enes'ten rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) e bir dilenci gelmiş ve efendimiz ona bir hurma verilmesini emretmişti. O, hurmayı almadı —veya attı— Bir diğer dilenci Hz. Peygambere geldi ve Hz. Peygamber ona da bir hurma verilmesini emretti. Adam : Sübhanallah, Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hurma mı? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) cariyesine : Ümmü Seleme'ye git, ona yanındaki kırk dirhemi versin, buyurdu. Hadîsi sâdece İmâm Ah-med rivayet etmiştir. Hadîsin isnadında bulunan İmâre İbn Zâzân'ı İbn Hıbbân, Ahmed ve Ya'kûb İbn Süfyân güvenilir kabul ederler. İbn Maîn, onun Salih olduğunu söyler. Ebu Zür'a : Zararı yoktur, der. Ebu Hatim de : Hadîsini yazar, hüccet kabul edilmez, sağlam değildir, der. Buhârî der ki: Bazan hadîsine başka şeyler karıştırır. Ahmed'den nakledildiğine göre; o, şöyle demiştir : Ondan münker hadîsler rivayet edilmiştir. Ebu Dâvûd : Böyle değildir, derken; Dârekutnî, onun zayıf olduğunu söylemiştir... İbn Adiyy de: Hadîsini yazanlardan olarak zararı yoktur, demiştir.
Allah Teâlâ : «Mûsâ : Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, hepinizden müstağni ve hamd'e lâyık olandır, demişti.» buyurur ki; O, kullarının şükründen müstağnidir, O'nu inkâr edenler inkâr etse bile O Hamîd'dir, Mahmûd'dur. Nitekim O, başka âyetlerde şöyle buyurur: «Eğer küfrederseniz; bilin ki Allah, sizden müstağnidir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur.» (Zümer, 7), «Onlar küfredip yüz çevirmişlerdi. Allah ise, hiç birşeye muhtaç olmadığını göstermişti. Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.» (Teğâbün, 6). Müslim'in Sa-hîh'inde Ebu Zerr'den, onun Allah Rasûlü (s.a.) nden onun da Azîz ve Celîl olan Rabbından rivayetinde o, şöyle buyurmuştur : Ey kullarım; ilkleriniz, sonlarınız, insanlarınız ve cinleriniz içinizden en çok takva sahibi olanın kalbi.üzere olsalar bu Benim mülkümde hiç bir şey artırmaz. Ey kullarım, ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz sizden en günahkâr kalbli olanınız gibi olsalar bu, Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Ey kullarım; ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz bir tek yerde dikilip benden isteseler ve her insana isteğini versem bu, Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Denize daldırüdığı zaman iğnenin eksilttiği gibisi müstesna. Allah Teâlâ Ganî'dir, Hamîd'-dir.[4]

9 — Sizden önce geçenlerin Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimlerin haberi size gelmedi mi? Peygamberleri onlara âyetlerle geldiler de onlar ellerini ağızlarına koyup : Biz, sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik, bizi çağırdığınız şeyden şüphe ve endîşe içindeyiz, dediler.

Sizden Önceki Kavimlerin Haberi

îbn Cerîr : Bu, Hz. Musa'nın kavmine olan sözlerinin tamâmıdır, der ki; bu, Allah Teâlâ'nın, peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlerden intikam aldığı Allah'ın günlerini ona hatırlatmasıdır. tbn Cerîr'in bu söylediği şüphelidir. Açık olanı ise; bunun Allah tarafından bu ümmete başlı başına bir haber olduğudur. Şöyle denilmiştir : Muhakkak ki Âd ve Semûd kıssası Tevrat'da yoktur. Şayet bu, Hz. Musa'nın kavmine olan sözünden olsaydı ve Hz. Mûsâ bunu onlara anlatmış olsaydı; şüphesiz ki bu iki kıssa Tevrat'da olurdu. En doğrusunu Allah bilir. Hulâsa olarak Allah Teâlâ Nûh kavminin, Âd, Semûd ve peygamberleri yalanlamış olan diğer ümmetlerin haberlerini anlatmıştır. Onlann sayılarını ancak Allah bilir. Peygamberleri onlara hüccetlerle, açık, parlak ve kesin delillerle gelmişlerdir.
İbn İshâk'm Amr İbn Meymûn'dan, onun da Abdullah (İbn Mes'-ûd) dan rivayetinde o, «Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimlerin haberi...» âyeti hakkında : Ensâb âlimleri yalan söylemiştir, der. Urve İbn Zübeyr ise: Ma'd İbn Adnan'dan sonrakileri bilen hiç kimseyi görmedik, demiştir. Allah Teâlâ : «Onlar ellerini ağızlarına koydular.» buyurur ki; müfessirler bunun anlamında ihtilâf etmişlerdir. Buranın anlamının şöyle olduğu söylenmiştir: Peygamberler, onları Allah'a çağırdıklarında; onlar peygamberlerin ağızlarına işaretle onlara susmalarını, bu sözlerden vazgeçmelerini emretmişlerdir. Bu hususta şu görüşler de vardır : Onlar ellerini ağızlarına peygamberleri bir yalanlama olarak koymuşlardır. Aksine bu, peygamberlere cevab vermemelerinden ibarettir. Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b ve Katâde derler ki: Buranın anlamı şöyledir : Onlar; peygamberleri yalanlamış ve ağızlarıyla olan konuşmalarıyla onlara cevab vermişlerdir.(...) Ben de derim ki: Âyetin devamı, Mücâhid'in sözünü kuvvetlendirmektedir. Allah Teâlâ : «Biz sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik, bizi çağırdığınız şeyden şüphe ve endîşe içindeyiz, dediler.» buyurur ki; sanki bu, «Ellerini ağızlarına koydular.» kısmının anlamını tefsir mahiyetindedir. Süfyân es-Sevrî ve İsrail'in Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah'tan rivayetine göre; o, «Onlar ellerini ağızlarına koydular.» âyeti hakkında : Buna öfkelerinden ellerini ısırdılar, demiştir. Şu'be'nin Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah'tan rivayetine göre; o, böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bu görüşü tercih eder. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercihle Allah Teâlâ'nm münafıklar hakkındaki : «Yalnız başlarına kaldıkları vakit de, size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.» (Âl-i İmrân, 119) âyetini buna delil getirirler. İbn Ab-bâs'tan rivayetle Avfî der ki: Allah'ın kitabını işittiklerinde şaştılar ve ellerini ağızlarına götürdüler. Onlar dediler ki: «Biz sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik. (Bize getirdiğiniz şeyi biz doğrulamayız.) Bizi çağırdığınız şeyden kuvvetli bir şüphe ve endîşe içindeyiz.»[5]

10 — Peygamberleri onlara : Gökleri ve yeri yaratan, günâhlarınızı -bağışlamak için çağıran ve size belirli bir süreye kadar müsâade eden Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz? demişlerdi. Onlar da : Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız. Siz, bizi "atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin, demişlerdi.
11 — Peygamberleri onlara : Biz de sizin gibi birer insanız, ama Allah kullarından dilediğine ihsanda bulunur. Allah'ın izni olmadıkça biz size delil getirenleyiz. Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler, demişlerdi.
12 — Hem biz ne diye Allah'a tevekkül etmeyelim ki; bize dosdoğru yolları O göstermiştir. Bize yaptığınız eziyetlere elbette dayanacağız. Tevekkül edenler de yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Allah Teâlâ, kâfirler ile peygamberleri arasında geçen mücâdeleyi haber veriyor. Onların ümmetleri kendilerine getirmiş oldukları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet hususunda şüpheyle karşı koydukları zaman peygamberler : «Allah hakkında şüphe mi var?» demişlerdi. Bunun iki şeye ihtimâli vardır :
Birincisi: Allah'ın varlığında şüphe mi var? şeklindedir. Zîrâ fıtratlar, O'nun varlığına şâhiddir ve O'nu ikrar üzere yaratılmıştır. Fıt-rat-ı selime tarafından O'nun varlığım itiraf zarurîdir. Ancak bazı fıtratlarda şüphe ve kararsızlık olabilir ve O'nun varlığına ulaştıran deliller üzerinde düşünmeye ihtiyâç duyarlar. Bu sebebledir ki peygamberler, Allah'ı bilme yoluna onları irşâd etmek üzere Allah'ın : «Gökleri ve yeri yaratan.» olduğunu söylemişlerdir. Gökleri ve yeri yaratan, geçmiş bir misâli olmaksızın yoktan var eden O'dur. Sonradan olma, yaratma ve müsahhar kılma delilleri; buna açıkça delâlet etmektedir ki; onlar için bir yaratıcı olmalıdır. Bu da kendisinden başka ilâh olmayan her şeyin yaratıcısı, ilâhı ve mâliki olan Allah'tır.
Peygamberlerin : «Allah hakkında şüphe mi var?» demelerinin ikinci bir anlamı şudur : Allah'ın ilâh oluşunda ve ibâdetin yegâne O'na vâcib oluşunda şüphe mi var? O, bütün varlıkları yaratandır. Tek ve ortağı olmaksızın ibâdete sâdece O müstehaktır. Muhakkak ki ümmetlerin çoğunluğu, bir yaratıcının varlığını ikrar etmişlerdir. Fakat onlar, kendilerine fayda vereceği veya kendilerini Allah'a yaklaştıracağı zannıyla Allah ile birlikte O'nun dışındaki vâsıtalara da ibâdet etmişlerdir. Peygamberleri onlara şöyle demişti: «Günâhlarınızı (âhi-ret yurdunda) bağışlamak için çağıran ve size (dünyada) belirli bir süreye kadar müsâade eden Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz?» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki; belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin. Her lütuf sahibine lutfunu versin...» (Hûd, 3). Peygamberlerin birinci makamdaki sözlerini kabul etmelerinin takdirinden sonra ümmetleri, peygamberlerin risâlet makamı hakkında onlarla mücâdele sadedinde peygamberlere : «Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız.» demişlerdir. Demek istiyorlardı ki : Sizden bir mucize görmemişken mücerred sizin sözünüzle size nasıl uyalım? Bize apaçık bir delil getirin. Size teklif ettiğimiz bir mucize getirin. Peygamberleri de onlara şöyle demişti: Evet gerçekten biz de sizin gibi birer insanız. Beşer oİ-ma hususunda bizim de sizin gibi birer insan olduğumuz doğrudur. Ama Allah, kullarından cülediğine risâlet ve peygamberlikle ihsanda

bulunur. Biz Allah'tan istemedikçe ve O'nun bize bu hususta bir izni olmadıkça size bir delil getiremeyiz. Mü'minler bütün işlerinde Allah'a tevekkül etsinler. Sonra peygamberler demişlerdir ki: «Hem biz ne diye Allah'a tevekkül etmeyelim ki; bize dosdoğru yolları O göstermiştir. (O, bizi yolların en doğrusuna ve en açığına iletmişken bizim O'na tevekkül etmemize ne engel var. Kötü sözler ve beyinsizce işlerle) bize yaptığınız eziyetlere elbette dayanacağız. Tevekkül edenler de yalnız Allah'a tevekkül etsinler.»[6]

13 — Küfredenler peygamberlerine dediler ki ; Ya bizim dinimize dönersiniz, ya da sizi memleketimizden çıkarırız. Rabları da onlara vahyetti ki : Biz, zâlimleri mutlaka helak edeceğiz.
14 — Onlardan sonra da yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlara va'-dimdir.
15 — Yardım istediler ve bütün inâdçı zorbalar da hüsrana uğradılar.
16 — Ardından da cehennem. Orada irinli sudan içi-rilecektir.
17 — Onu yudum yudum alacak ama yutamayacak-tır. Her taraftan ona ölüm geldiği halde ölemeyecektir. Ve arkasından şiddetli bir azâb gelip çatacaktır.

Her Azgın Zorba

Allah Teâlâ haber veriyor ki; peygamberlerini yalanlayan ümmetler, onları ülkelerinden çıkarma, aralarından sürme ile tehdîd etmişlerdir. Nitekim Şuayb (a.s.) in kavmi ona ve kendisine îmân edenlere : «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, ya memleketimizden çıkarırız veya mutlaka bizim dinimize dönersiniz...» (A'râf, 88) demişlerdir. Lût kavmi de şöyle demişti: Lût'un ailesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar temiz kalmaya çalışan insanlardır.» (Nemi, 56) Allah Teâlâ Kureyş müşriklerinden haber vererek şöyle buyurur : «Seni memleketten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin ardından onlar da ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76), «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukabele edenlerin en hayırlısıdır.» (En-fâl, 30).
Allah Teâlâ rasûlünü gâlib kılmış, ona yardım etmiş ve Mekke'den çıkması sebebiyle ona yardımcılar, Allah yolunda savaşan ordular kılmıştır. Allah Teâlâ onu peyderpey yüceltmiş ve sonunda müşriklerin onu çıkarmış oldukları Mekke'nin fethini ona nasîb buyurmuş. Oranın hükümranlığını kendisine vermiş, gerek onlardan ve gerekse yeryüzündeki diğer milletlerden düşmanlarının burnunu yere sürt-müştür. Sonunda insanlar fevc fevc Allah'ın dinine girmişler, kısa sürede yeryüzünün doğu ve batılarında Allah'ın kelimesi, dini diğer dinlere üstün gelmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Rab-ları da peygamberlere vahyetti ki: Biz, zâlimleri mutlaka helak edeceğiz. Onlardan sonra da yeryüzüne sizi yerleştireceğiz.» Allah Teâlâ. başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Andolsun ki Bizim peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar; muhakkak ki yardım görenlerdir. Ve şüphesiz ki bizim askerlerimiz; onlar gâliblerdir.» (Sâffât, 171-173), «Allah : Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz... diye yazmıştır.

Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Andolsun ki Tevrât'dan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mîrâsçı olduğunu yazmıştık.» (Enbiyâ, 105), «Mûsâ kavmine dedi ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Yeryüzü, muhakkak ki Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mîrâsçı kılar. Ve akıbet müttakîlerin-dir.» (A'râf, 128), «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbının İsrâilo-ğullarma vuku bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137).
Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlara va'dimdir.» Bu tehdidim, kıyamet günü öncesinde makamımdan korkan, korkutmam ve azabımdan ibaret tehdidimden ürkenler içindir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Artık kim haddi aşarak sapıtmışsa, ve dünya hayatım tercih etmişse; şüphesiz ki onun varacağı yer, cehennemdir. Kim de Rabbının makamından korkup da nefsini heveslerden alıkoyduysa; şüphesiz ki onun varacağı yer, cennettir.» (Nâziât, 37-41), «Rabbının huzurunda durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.» (Rahman, 46).
Allah Teâlâ : «Yardım istediler.» buyurur ki peygamberler kavimlerine karşı Rablarından yardım istemişlerdir. Bu açıklama İbn Ab-bâs, Mücâhid ve Katâde'nindir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise : Ümmetler kendilerine karşı yardım istediler, der. Nitekim Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini haber verir : «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Burada maksadın hem bu, hem de diğeri olması mümkündür. Nitekim onlar (müşrikler) Bedir günü kendilerine karşı yardım istemişler, Allah Rasûlü de yardım istemişti. Allah Teâlâ müşrikler için : «Eğer fetih istiyor idiyseniz, (ey kâfirler) işte size fetih gelmiştir. Eğer vaz geçerseniz bu, sizin içn daha hayırlıdır.» (Enfâl, 19) buyurur ki en doğrusunu Allah bilir.
«Ve bütün hakka karşı inâdçı, nefsinde zorba olanlar da hüsrana uğradılar.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «İkiniz bir atın cehenneme, her inâdçı kâfiri, hayra bütün hızıyla engel olan zâlim azgını. Ki o, Allah'tan başka bir ilâh edinmiştir. Haydi, ikiniz bir onu en çetin azabın içine atın.» (Kâf, 24-26). Bir hadîste : Kıyamet günü cehennem getirilir, yaratıklar bağrışırlar da cehennem şöyle der : Muhakkak ben her bir inâdçı zorba için görevlendirildim... Peygamberler, cehennemin Azîz ve Muktedir olan Rabbına yalvarıp yakardıklarında; bu inâdçı ve zorbalar kaybetmiş, hüsrana uğramışlardır.
Allah Teâlâ : «Onun önünde cehennem vardır.» buyurur ki; buradaki kelimesi ön anlamındadır. Nitekim, «Zîrâ arkalarında her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı.» (Kehf, 79) âyetindeki kelimesi de aynı anlamdadır. Ve İbn Abbâs bu âyeti şeklinde okumuştur. Yani inâdçı zorbanın önünde cehennem vardır, cehennem onu gözetlemektedir. Orada kıyamet günü ebedî kalacaktır. Kıyamet gününe kadar ise sabah akşam cehenneme arz edilecektir.
«Orada irinli sudan içirilecektir.» Ateşte onun için kaynar su veya kan ve irinden başka bir içecek yoktur. Birisi gayet kızgın, diğeri ise gayet soğuk ve kokuşmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «İşte kaynar su ve irin, tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd, 57-58). Müçâhid ve

İkrime, âyetteki kelimesinin; irin ve kandan olduğunu söylerler. Kata-de ise : O, onun etinden ve derisinden akan şeydir, demiştir. Ondan gelen bir rivayette ise sadîd; kâfirin karnından çıkan şeydir ki kan ve irinle karışmıştır. Şehr îbn Havşeb'in Esma Bint Yezîd İbn es-Seken'-den rivayetinde o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, cehennemdeki ha-bâl deresinin aslı nedir? diye sordum da, şöyle buyurdu : Cehennem halkının kan ve irinleridir. Diğer bir rivayette ise : Cehennem halkının sıkılmışıdır, (usâresidir) buyurmuştur. İmâm Ahmed'in Ali İbn İshâk kanalıyla Ebu Ümâme (r.a.) den onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, «Orada irinli sudan içirilecektir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Oraya yaklaştırılacak da ondan tiksinecek. Ona yaklaştığında yüzü kavrulacak ve başının derisi düşecek. Onu içtiği zaman, mide ve bağırsakları parçalanacak ve arkasından çıkacak. Allah Teâlâ şöyle buyurur :«Hiç bu; bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» (Muhammed, 15), «Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O, ne kötü içecektir.» (Kehf, 29). Hadîsi İbn Cerîr, Abdullah İbn Mübarek kanalıyla; İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de Ba-kiyye İbn Velîd kanalıyla Safvân İbn Amr'dan rivayet etmişlerdir. Allah Teâlâ : «Onu yudum yudum alacak.» buyurur ki, onu yutmaya çalışacak ve tiksinecektir. Zorla, zorlamayla içecek, onu ağzına koyar koymaz melek, demirden bir tokmakla ona vuracaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Demir topuzlar da onlar içindir.» (Hacc, 21) buyurmuştur. «Ama yutamayacaktır.» Kokusunun, tadının, renginin kötülüğünden, harareti veya dayanılamayacak derecedeki so-ğukluğuyla onu yutamayacaktır. «Her taraftan ona ölüm gelecektir. Bütün bedeni ve organları ondan acı duyacaktır. Meymûn İbn Mihrân : Her kemik, damar ve sinirden ölüm ona gelecektir, der. İkrime de : Kıl uçlarından dahi, demiştir. İbrahim et-Teynıî de şöyle der : Kıl uçlarına varıncaya kadar cesedinin her bir kıl yerinden ona ölüm gelecektir. İbn Cerîr der ki: Her taraftan ona ölüm gelecektir. Önünden, arkasından, sağından, solundan, üstünden, ayaklarının altından ve cesedinin diğer organlarından. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk, «Her taraftan ona ölüm geldiği halde...» âyeti hakkında şöyle der : Kıyamet günü cehennem ateşinde Allah Teâlâ'nın onu azâblandıracağı azabın her türlüsü. Şayet ölecek olsa onlardan ölümün gelmeyeceği hiç bir çeşidi yoktur. Fakat o ölmeyecektir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Küfretmiş olanlara gelince; aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da eksiltilmez.» (Fâtır, 36) buyurmuştur. İbn Ab-bâs (r.a.) in sözünün anlamı şudur : Bu azâb çeşitlerinden hiç birisi yoktur ki ona geldiği zaman bu azâb ile ölmesi iktizâ etmesin. Tabiî şayet Ölecek olsaydı. Fakat o azâbda ve cezada devamlı, ebedî kalması için ölmeyecektir. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Her taraftan ona ölüm geldiği halde ölemeyecektir.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Ve arkasından şiddetli bir azâb gelip çatacaktır.» buyurur. Bu durumdan sonra, onun için daha ağır başka bir azâb daha vardır. Bu; daha zor, daha ağır ve bundan öncekinden daha acıdır. Nitekim Allah Teâlâ zakkum ağacından haber vererek şöyle buyurur : «O cehennemin dibinde yetişen bir ağaçtır. Tomurcuklan, şeytânların başları gibidir. Onlar muhakkak ki ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır. Sonra onlar için üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır. Sonra muhakkak ki onların dönüşü cehennemdir.» (Sâffât, 64-68)

Böylece Allah Teâlâ, onların bir keresinde zakkum yiyeceklerini, bir keresinde kaynar su içmede olacaklarını, Allah korusun başka bir seferinde ateşe döndürüleceklerini haber vermiştir. Bu böyledir ve Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahman, 43, 44), «Muhakkak ki Zakkum ağacı, günahkârların yiyeceğidir. Erimiş maden gibidir. Karınlarda kaynar suyun kaynaması gibi. Onu yakalayın, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün. Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sensin, İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» (Duhân, 43-50), «Solcular, onlar ne (bahtsız) solculardır. Onlar, kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar. Ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler. Ne serindir, ne de hoştur.» (Vakıa, 41-44), «Bu böyle, azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır : Cehennem. Oraya girerler. O ne kötü bir konaktır. İşte kaynar su veirin. Tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd, 55-58). Bu ve benzeri âyetler (onların durumlarına) en uygun bir ceza olarak cnlara azabın çok çeşitli olacağına, tekrarlanacağına, ancak Allah'ın bileceği kadar çeşitli olacağına delâlet eder. «Ve Rabbın kullara zulmedici değildir.» (Fussilet, 46).[7]

18 — Rablarma küfredenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.

Küfredenlerin Misâli

Bu, Allah Teâlâ'mn Allah ile beraber O'ndan başkasına ibâdet eden, elçilerini yalanlayan, amellerini sağlam bir temele oturtmayan kâfirler için vermiş olduğu bir misâldir.. Sağlam bir temele oturmayan amelleri yıkılır gider de, onlara en muhtaç oldukları zamanda onlardan yoksun kalırlar. Allah Teâlâ : «Rablarına küfredenlerin amelleri; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer.» buyurur. Kıyamet günü amellerinin sevabını Allah Teâlâ'dan diledikleri zaman, küfredenlerin amellerinin misâli budur. Onlar kendilerinin hak üzere olduklarını sanıyorlardı. Böylece hiç bir şey bulamamış olurlar. Hiç bir şey elde edemezler. Şiddetli fırtınalı bir günde külden ne elde edi-lebiliyorsa işte onların da eline geçen odur. Dünyada iken kazanmış oldukları amellerinden hiç bir şey elde edemezler. Nasıl ki şiddetli fırtınalı bir günde külleri toplamaya güç yetiremiyorlarsa. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz duman ederiz.» (Furkân, 23), «Bu dünya hayatında onların sarf ettikleri şeylerin durumu; kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet ederek mahveden kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer.» (Âl-i İmrân, 117), «Ey îmân edenler, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hali; üzerinde toprak bulunan kayanınki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler. Allah kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.» (Bakara, 264). Bu âyette ise : «İşte bu uzak sapıklıktır.» buyurur ki; onların çalışmaları ve amelleri, temelsiz ve istikâ-

metten yoksundur. Sonunda en muhtaç olduklarında onların sevabını kaybedeceklerdir. İşte bu derin sapıklıktır.[8]

19 — Görmez misin ki Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir.
20 — Ve bu, Allah için hiç de güç değildir.

Yepyeni Bir Halk

Allah Teâlâ kıyamet günü, bedenleri diriltmeye (yeniden yaratmaya) güç yetirici olduğunu haber verir ve insanları yaratmaktan daha büyük olan gökleri ve yeri yarattığını bildirir. Yüksekliği, genişliği ve büyüklüğü ile bu gökleri, ondaki sabit ve hareketli yıldızları, muhtelif hareketleri, parlak âyetleri (alâmetleri), bu yeryüzünü ve ondaki düzlükleri, çukurları, dağları, çölleri, sahraları, boş arazîleri, denizleri, ağaçları, bitkileri ve çeşitleri, faydaları, şekil ve renkleri muhtelif hayvanları yaratan O değil midir? «Görmezler mi ki gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye Kâdir'dir. Evet O, muhakkak her şeye Kâdir'dir.» (Ahkâf, 33), «İnsan, kendisini gerçekten bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşman kesilmektedir. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir. Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz. Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya Kadir olmaz mı? Elbette O, yaratandır, AlînVdir. O'-nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir. Her şeyin hükümranlığı elinde olan (Allah'ı) tesbîh ederiz. Ve siz O'na döndürülürsünüz.» (Yâsîn, 77-83).
Allah Teâlâ : «Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah için hiç de muhal olan bir şey değildir.» buyurur ki; şayet O'mın emirlerinle muhalefet ederseniz sizi gidermesi ve sizin niteliklerinizde olmayan diğerlerini getirmesi O'nun içn son derece kolaydır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur: «Ey insanlar; sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir. İsterse sizi giderir ve yeni bir yaratık getirir. Bu, Allah'a göre güç değildir.» (Fâtır, 15-17), «Eğer O'n-dan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38), «Ey îmân edenler; içinizden her kim dininden dönerse; Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54), «Ey insanlar, O dilerse; sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna Kâdir'dir.» (Nisa, 133).[9]

21 — İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna toplanıp çıkarlar. Zayıflar büyüklük taslayanlara : Doğrusu biz, size uymuştuk. Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz? derler. Onlar da : Allah bizi doğru yola eriştirseydi biz de sizi eriştirirdik. Şu halde artık sızlansak da, katlan-sak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur, derler.

Allah Teâlâ buyurur ki; İyisi ile, günahkârı ile bütün yaratıklar açık bir arazîde Vâhid, Kahhâr olan Allah için toplanıp O'nun huzuruna çıkarlar. Orası öyle bir yerdir ki orada hiç kimseyi gizleyebilecek bir şey yoktur. Tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetten O'nun elçilerine uymaktan büyüklenen idarecilerine, efendilerine ve büyüklerine uyan zayıflar onlara (büyüklük taslayanlara) derler ki: Doğrusu biz, size uymuştuk. Bize ne emretnıişseniz emrinizi tutmuş ve yapmıştık. Bize va'dedip umdurduğunuz şekilde Allah'ın azabından bizi koruyabilecek ve onu bizden defedebilecek misiniz? Büyüklenenler onlara derler ki:.Allah bizi doğru yola eriştirseydi biz de sizi eriştirirdik. Fakat Rabbımızın sözü bizim hakkımızda gerçekleşmiş, hak olmuş bizim ve sizin hakkınızda Allah'ın kaderi geçmiş, Allah'ın azâb sözü kâfirlere hak olmuştur. Şu halde artık sızlansak da katlansak da birdir. İçinde bulunduğunuz durumdan bizim için kurtuluş yoktur.
A'bdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Cehennemliklerin bir kısmı diğerlerine derler ki: Geliniz; cennetlikler cennete ağlamaları ve Allah'a yalvarmaları ile kavuşmuşlardır. Gelin biz de ağlayalım ve Allah'a yalvarahm. Ağlarlar ve yalvarırlar. Bunun onlara hiç bir fayda vermediğini gördüklerinde : Gelin derler; cennet halkı, cennete ancak sabırla ulaşmışlardır. Gelin biz de sabredelim. Ve öyle bir sabrederler ki bir benzeri görülmemiştir. Bu da onlara bir fayda vermez. İşte o zaman: Artık sızlansak da, katlansak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur, derler.
Ben de derim ki : Bu müracaatın, ateşe girmelerinden sonra cehennemde olduğu açıktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler büyüklük taslayanlara derler ki: Doğrusu biz, size uymuştuk, şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? Büyüklük taslayanlar : Doğrusu hepimiz onun içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında hü-küm vermiştir, derler.» (Ğâfir, 47-48), «Buyurur ki: Sizden önce geçmiş cinn ve insan topluluklarıyla girin ateşe. Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder. Nihayet hepsi birbiri ardından orada toplanınca, sonrakiler öncekiler için derler ki : Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz. Öncekiler de sonrakilere : Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Öyleyse ne kazandıysanız kar-şılığı olan azabı tadın, dediler.» (A'râf, 38-39), «O gün yüzleri ateşte çevrilirken : Ne olurdu keski Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik, derler. Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar da teizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'net-le.» (Ahzâb, 66-68). Onların mahşerde hasımlaşmaları ve birbirleriyle mücâdelelerine gelince; Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Bir görseydin hani zâlimler Rablarmın huzurunda dikilmişler bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız biz muhakkak inananlar olurduk. Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan çevirdik? Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayania-ra dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün işiniz hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla cezalandırılmazlar.» (Sebe', 31-33).[10]

22 — İş olup bitince, şeytân dedi ki : Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esasen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır,
23 — îmân edenler, sâlih amel işleyenler altlarından İrmaklar akan cennetlere konulurlar. Rablarınm izni ile orada ebediyyen kalırlar. Onların birbirine sağlık temennileri de; selâm'dır.

Allah Teâlâ kulları arasında hüküm verip mü'minleri cennetlere koyduktan ve kâfirleri cehennemlere yerleştirdikten sonra İblîs —Allah ona la'net eylesin— kendisine uyanların üzüntülerine üzüntü, aldanmalarına aldanma ve hasretlerine (özlemlerine) hasret katmak için aralarında kalkıp şöyle konuşur : Gerçekten Allah peygamberlerinin diliyle size sözün doğrusunu söylemişti. Onlara tâbi olmakla size kurtuluşu, selâmeti va'detmişti ve bu gerçek bir va'd, doğru bir haberdi. Ama ben size söz verdim, sonra sözümden caydım. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine va'dettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisa, 120). Sizi zorlayacak hiç tor gücüm de yoktu. Yalnız benim sizi çağırdığım şey hususunda size va'dettiğimin doğruluğuna bir hüccet ve delilim de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım ve mü-cerred benim çağırmamla -siz de geldiniz. Halbuki peygamberler, size getirdiklerinin duruluğuna delâlet eden gerçek deliller ve hüccetleri sizin aleyhinize ikâme etmişlerdi- de, siz onlara muhalefet etmiş ve içinde bulunduğunuz duruma düşmüştünüz. O halde bugün beni kınamayın. Kendinizi kınayın. Hüccetlere muhalefet etmiş olmanız ve benim mücerred bâtıla çağırmamla bana uymuş olmanız yüzünden günâh sizindir. Artık içinde bulunduğunuz durumdan ben sizi kurtaramam, size bir fayda veremem. Siz de beni içinde bulunduğum azâb-dan kurtarabilecek, bana fayda verebilecek değilsiniz. Esasen daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Katâde der ki: "Esasen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanız sebebiyle ben küfre düşmüştüm. İbn Cerîr şeytânın şöyle demek istediğini söyler : Esasen ben, Allah'a ortak olmamı kabul etmemiştim. İbn Cerîr'in bu sözü tercih edilen kavildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ah-kâf, 5-6), «Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82), «Doğrusu haktan yüz çevirmeleri ve bâtıla uymaları yüzünden zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.»
Âyetin akışından açıkça anlaşıldığına göre şeytânın bu konuşması daha önce de söylediğimiz üzere, onlar ateşe girdikten sonradır. Fakat îbn Ebu Hatim —Hadîsin lafzı onundur— ve İbn Cerîr'in Abdur-rahmân İbn Ziyâd kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den, onun da Allah Ra-sûlü (s.a.) nden rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur :

Allah Teâlâ ilkleri ve sonları toplayıp aralarında hükmedip, hükmetmeyi bitirdiği zaman mü'minler : Rabbımız abamızda hükmetti. Bizim için kim şefaat edecek? deyip : Âdem'e gidelim, derler. —Allah Rasûlü burada Nuh'u, İbrahim'i, Musa'yı ve İsa'yı zikreder— îsâ : Size ümmî olan peygamberi tavsiye ederim, der de bana gelirler. Allah Teâlâ kendi katına çıkmama izin verir ve benim oturduğum yerden öyle güzel bir koku yükselir ki onu hiç kimse koklamamıştır. Nihayet Rabbıma varırım ve beni şefaatçi kılar. Benim için başımın kılından iki ayağımın tırnaklarına kadar bir nûr yaratır. Sonra kâfirler şöyle derler : İnananlar, kendilerine şefaat edecek olanı buldular. Bize kim şefaat edecek? O, bizi saptırmış olan İblîs'ten başkası olamaz. İblîs'e varır ve : İnananlar kendilerine şefaat edecek olanı buldular, sen de kalk bize şefâet et. Bizi saptırmış olan sendin, derler. Kalkar ve oturduğu yerden öyle pis bir koku yükselir ki, onu hiç kimse koklamamıştır. Sonra ağlamaları büyür, çoğalır da iş olup bitince şeytân ; «Gerçekten Allan, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın.» der. Hadîsin İbn Ebu Hatim tarafından yapılan rivayetinin akışı budur. Hadîsi İbn Mübarek de Ruşdeyn İbn Sa'd kanalıyla... Ukbe'den merfû' olarak rivayet etmiştir. Muhanımed İbn Kâ'b el-Kurazî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Cehennemlikler : «Artık sızlansak da, katlansak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur» dediklerinde, İblîs onlara : «Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti...» der, Onun sözünü işittiklerinde; kendi kendilerine öfkelenir, kızarlar da onlara şöyle nida edilir : «Allah'ın gazabı, sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyorsunuz.» (Ğâfir, 10).
Âmir eş-Şa'bî der ki: İnsanların huzurunda kıyamet günü iki konuşmacı kalkacaktır. Allah Teâlâ Meryem Oğlu îsâ'ya şöyle buyurur : «Ey Meryem Oğlu îsâ; sen mi insanlara : Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin?... Allah buyurdu ki: Bu; doğru söyleyenlerin doğruluklarının fayda verdiği gündür...» (Mâide, 116, 119). İblîs —Allah ona la'net eylesin— kalkar ve şöyle der : «Sizi zorlayacak hiç bir gücüm yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz...»
Allah Teâlâ mutsuzların sonlarını, varacakları rüsvâylık ve azabı, konuşmacılarının İblîs olduğunu zikrettikten sonra mutluların durumunu zikreder. Onlar; kıyamet günü altlarından ırmaklar akan cennetlere gireceklerdir. Irmaklar orada, onlar nerede yürürlerse ve nereye giderlerse oralarda akacaktır. «Rablarının izni ile orada ebediyyen kalırlar.» Oradan çevrilmezler ve orada sona ermezler, sonları yoktur. «Onların birbirlerine sağlık temennileri de selâmdır.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Oraya varıp da kapılan açılınca bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size, hoş geldiniz...» (Zümer, 73), «Melekler her kapıdan yanlanna gelir. Sabrettiğiniz için selâm size... derler.» (Ra'd, 23-24), «Ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar.» (Fur-kân, 75), «Oradaki duaları: Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennileri : Selâm sizedir. Dualarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10).[11]

İzahı

24 — Görmez misin Allah nasıl bir misâl verdi. Hoş bir söz; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan hoş bir ağaca benzer.
25 — Ki, Rabbmm izniyle her zaman yemişini verir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl veriyor.
26 — Çirkin bir söz; yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.

Hoş Bir Sözün Misâli

îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Hoş bir söz; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir, hoş bir ağaç; mü'-mindir. Kökü sağlamdır. Allah'tan başka ilâh yoktur sözü mü'minin kalbindedir. Dalları göğe doğrudur. Mü'minin ameli göğe yükseltilir. Dahhâk, Saîd İbn Cübeyr, îkrime, Katâde ve bir çoklarının söylediğine göre; bu, mü'min ile onun hoş sözü ve sâlih amelinden ibarettir. Muhakkak ki mü'min, hurma ağacı gibidir. Her an ve vakit, sabah ve akşam onun için sâlih amel yükseltilmekte devam eder. Süddî'nin Mürre'den, onun da İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, hurmadır. Şu'-be'nin Muâviye İbn Kurre'den, onun Enes'ten rivayetine göre; o, hurmadır. Hammâd İbn Seleme'nin Şuayb İbn Habbâb'dan, onun da Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne henüz koparılmış bir tabak taze hurma getirilmişti de şöyle buyurdu : Hoş bir söz; hoş bir ağaca benzer. Ve o hurmadır. Hadîs, bu ve başka şekilleri ile Enes'ten mevkuf olarak rivayet edilmiş, Mesrûk, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Katâde ve başkaları da bu şekilde belirtmişlerdir. Buhârî'nin Ubeyd İbn İsmâîl kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında idik. Her zaman meyva veren ve yapraklarını dökmeyen, müslüman kişiye ben-zeyen ağacı bana haber veriniz, buyurdu. İbn Ömer der ki: içimden onun hurma olduğunu düşündüm. Baktım ki Ebubekir ve Ömer konuşmuyorlar, konuşmamı hoş görmedim. Onlar bir şey söylemeyince Allah Rasûlü (s.a.) : O, hurmadır, buyurdu. Kalktığımız zaman Ömer'e : Ey babacığım, Allah'a yemîn olsun ki içimden onun hurma olduğunu geçirmiştim, dedim de seni konuşmaktan alıkoyan nedir? diye sordu. Sizin konuşmadığınızı gördüm de konuşmamı veya bir şey söylememi hoş görmedim, dedim. Ömer : Onu söylemiş olman benim için şundan ve şundan daha sevimlidir, dedi. İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Medine'ye giderken İbn Ömer'e arkadaşlık ettim. Onun Allah Rasûlü (s.a.) nden şu bir tek hadîsten başkasını rivayet ettiğini işitmedim. Dedi ki: Biz Allah Rasûlü (s.a.) nün yanındaydık. Ona hurma (veya hurma göbeği) getirilmişti. Ağaçlardan müslüman kişinin benzeri olan ağaç nedir? buyurdu. Ben : O, hurmadır, demek istedim, baktım ve gördüm ki kavmin en küçüğü benim, sustum. Allah Rasûlü (s.a.) : O hurmadır, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Mâlik ve Abdülazîz'in Abdullah İbn Dinar'dan, onun da İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashabına : Ağaçlardan öyle bir ağaç var ki yapraklarını dökmez, mü'-minin benzeridir, buyurmuştu. İnsanların içinden, onun çöl ağaçlan olduğu geçti. Benim kalbime ise onun hurma olduğu düşüncesi geldi, (söylemeye) utandım. Nihayet Allah Rasûlü : O, hurmadır, buyurdu. Hadîsi yine Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Katâde'den rivayetine .göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, mal mülk sahipleri ecirleri (sevâbla-rı) aldı götürdüler, demişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Dünya malına yönelse, bazısını bazısı üzerine yığsa ne dersin göğe ulaşabilir mi? Sana kökü yerde, dallan gökte olan bir ameli haber vermeyeyim mi? Adam : O nedir ey
Allah'ın elçisi? diye sordu da şöyle buyurdu :
Her namazın arkasından on kere Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah en büyüktür, Allah'ı tesbîh ederim, -hamd Allah'a mahsûstur, de. İşte bunun kökü yerde, dallan göktedir. İbn Abbâs'tan rivayete göre, «Hoş bir ağaç»; cennette bir ağaçtır.
Allah Teâlâ: «Her zaman yemişini verir.» buyurur ki meyve vermesinin sabah ve akşam; her ay; her iki ayda bir; her altı ayda bir; her yedi ayda bir; her sene olduğu söylenmiştir. Âyetin akışından açıkça anlaşılan odur ki; mü'minin benzeri, bir ağacın misâli gibidir. Yazın veya kışın, gece veya gündüz her vakit onda meyva bulunur. Mü'-min de böyledir; geceleyin, gündüz her vakit ve her anda onun için sâlih amel (göğe, Allah'a) yükseltilir. «Ki, Rabbının izniyle her zaman (mükemmel, güzel, çok ve hoş) yemişini verir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl veriyor.»
Allah Teâlâ : Çirkin bir söz; kötü bir ağaca benzer, buyurur ki; bu, kâfirin küfrünün benzeridir. Onun aslı ve sebatı yoktur. O, Ebu-cehil karpuzuna benzetilmiştir. Şu'be'nin Muâviye İbn Kurre'den, onun da Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o, Ebucehil karpuzudur. Hafiz Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Yahya İbn Muharnmed İbn Seken kanalıyla... Enes'den rivayetine göre —Öyle sanıyorum ki Enes, hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir— şöyle der ; Hoş bir söz; hoş bir ağaca benzer. O, hurmadır. Çirkin bir söz; kötü bir ağaca benzer. Bu da Ebucehil karpuzudur. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi Muhammed İbn Mü-sennâ kanalıyla... Enes'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) : Çirkin bir söz, kötü bir ağaca benzer. O, Ebucehil karpuzudur, buyurmuş. Bunu Ebu'l-Âliye'ye haber verdim de : Biz de böylece işitirdik, dedi. Hadîsi İbn Cerîr de Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivayet etmiştir. Ebu Ya'lâ ise Müsned'inde bundan daha geniş bir şekilde rivayet eder ve der ki: Bize Ğassân'm... Enes'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) ne içinde yeni koparılmış hurma bulunan bir tabak getirilmişti: Hoş bir söz; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbının izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzer. O, hurmadır, Çirkin bir söz; yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer. Bu da Ebucehil karpuzudur, buyurdu. Şuayb der ki: Bunu Ebu'l-Âliye'ye haber verdim de o; Biz de böylece işitirdik, dedi.
Allah Teâlâ : «Yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.» buyurur ki, onun kökü ve sebatı yoktur. İşte küfür de böyledir; onun ne kökü, ne de dallan vardır. Kâfir için hiç bir amel (Allah'a) yükseltilmez ve ondan hiç bir şey kabul olunmaz.[12]

27 — Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.

Allah İnananları Sebat Ettirir

Buhâri'nin Ebu'l-Velîd kanalıyla... Berâ İbn Âzib <r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslümana kabirde sorulduğu zaman Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muham-med'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, işte «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti budur. Hadîsi Müslim ile.diğer hadîs âlimleri de Şu'be kanalıyla rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayetinde o, şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Ansâr'dan birinin cenazesine gitmiştik. Kabre vardık, henüz kabir yapılmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) oturdu, biz de çevresinde oturduk. Sanki başlarımızın üzerinde kuşlar vardı. Allah Rasûlü (s.a.) nün elinde bir değnek vardı ve onunla yere vuruyordu. Başını kaldırdı ve iki veya üç kere : Kabir azabından Allah'a sığınınız, buyurup şöyle devam etti: Muhakkak ki inanan kul, dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiği zaman, ona gökten beyaz yüzlü, yüzleri sanki güneş gibi olan melekler iner. Yanlarında cennet kefenlerinden bir kefen, cennet kokularından bir koku vardır. Nihayet göz ulaşabilecek bir yerina otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve onun başucuna oturur. Ey hoş nefis (rûh) Allah'ın bağışlamasına ve hoşnûdluğuna çık, der. Rûh, su kabının ağzından damlanın aktığı gibi akarak çıkar. Ölüm meleği onu alır. Onu aldığı zaman elinde göz açıp kapayacak kadar dahi bırakmayıp hemen alırlar ve o kefenin içine koyup kokularlar. Ondan yeryüzünde bulunabilecek misk kokusunun en hoşu gibi bir koku çıkar. Onu yükseltirler. Uğradıkları her melek grubu : Bu tertemiz rûh kimdir? derler. Onu alıp götüren melekler onun dünyada iken isimlendirilmekte olduğu isimlerinin en güzeli ile falan oğlu falandır, derler. Nihayet dünya semâsına onu ulaştırırlar, onun için açılmasını isterler ve ona açılır. Her semâdan o semânın mukarrabûn melekleri, onu bir sonraki semâya geçirirler. Nihayet yedinci göğe ulaştıklarında Allah Teâlâ : Kulumun kitabını İlliyîn'de yazın, onu yere geri çevirin. Muhakkak Ben onları ondan yarattım, ona döndüreceğim ve diğer bir sefer oradan çıkaracağım, buyurur. Ruhu cesedine iade edilir. Ona iki melek gelir, onu oturtur ve ona : Rabbın kimdir, derler. Rabbım Allah'tır, der. Ona : Dinin nedir? derler. Dinim İslâm'dır, der. Ona : Sizin içinizde gönderilen şu adam da kim? derler. O, Allah'ın elçisidir, der. Ona : Senin bilgin nedir? derler. Allah'ın kitabını okudum, cna îmân ettim ve doğ--miadım, der. Gökten bir münâdî nida eder ve der ki: Muhakkak kulum doğru söyledi. (Onun kabrini) cennetten döşeyin, onu cennetten giydirin ve onun için cennete bir kapı açın. Ona cennetin hoş esen rüzgârının serinliği ve hoşluğu gelir. Onun için kabri gözünün uzanabileceği kadar genişletilir. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, hoş kokulu birisi ona gelir ve : Seni sevindiren şeyle müjdelerim. Bu, va'dolun-muş olduğun gündür, der. Ona : Sen kimsin? Yüzün öyle bir yüz ki hayır getiriyor, der. O kişi: Ben senin sâlih amelinim, der de kul : Ey Rabbım kıyameti kopar, ey Rabbım kıyameti kopar ki aileme ve malıma döneyim, der.
Kâfir kul dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiği zaman, gökten ona siyah yüzlü melekler iner. Yanlarında palaslar, (çullar) vardır. Gözünün ulaşabileceği bir yere otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başu-cuna oturur. Ey pis nefis, Allah'tan bir öfke ve kızgınlığa çık, der. Ruhu cesedinde dağılır da ölüm meleği ıslanmış yünden

şişin çıkarıldığı gibi onu çıkarır, alır. Ölüm meleği ruhunu çıkardığı zaman melek-ler, onun elinde göz açıp kapayacak kadar bırakmaz hemen onu bu çula sararlar. Ondan yeryüzünde bulunabilecek bir cife kokusunun en kokmuşu gibi bir koku çıkar. Onu alıp yükseltirler. Meleklerden bir gruba uğramazlar ki onlar : Bu pis ruh da kim? demesinler. Onlar, dünyada iken isimlendirilmekte olduğu isimlerin en çirkini ile falan oğlu falandır, derler. Nihayet onu dünya semâsına ulaştırır ve onun için açılmasını isterler. Dünya semâsı ona açılmaz. Sonra Allah Ra-sûlü (s.a.), «Onlara göğün kapıları açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler.» (A'râf, 40) âyetini okudu. Allah Teâlâ : Onun kitabını yedi kat yerin altında en alt yerde yazın, buyurur ve onun ruhu atılır. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Kim Allah'a ortak koşarsa; gökten düşüp de kuşların kaptığı veya rüzgârın bir uçuruma attığı şeye benzer.» (Hacc, 31) âyetini tilâvet buyurdu.
«Ruhu cesedine iade edilir ve iki melek gelip onu oturturlar, ona : Rabbın kim? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Ona : Dinin nedir? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Ona : Sizin içinizde gönderilen şu adam kim? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Gökten bir mü-nâdî: Muhakkak o yalan söyledi, ona cehennemden bir yatak döşeyin, cehennemden ona bir kapı açın, diye çağırır. Ona cehennemin sıcaklığı ve kızgın yeli gelir, kabri onun üzerine daralır ve nihayet kaburga gemikleri dağılıp saçılır. Çirkin yüzlü, çirkin elbiseli pis kokulu birisi ona gelir ve : Seni üzen şeyi müjdelerim. Sana va'dolunmuş olan günün işte budur, der. Kâfir kişi: Sen kimsin? Yüzün öyle bir yüz ki kötülük getiriyor, der. Gelen kişi: Ben senin çirkin amelinim, der de, kâfir kişi: Ey Rabbını kıyameti koparma, der. Hadîsi Ebu Dâvûd, A'meş kanalıyla; Neseî ve İbn Mâce de Minhâl İbn Amr kanalıyla rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed'in A'bdürrezzâk kanalıyla.,. Berâ İbn Âzib (r.a.) den rivayetinde o : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir cenazeye gittik... demiş ve yukardaki hadîsin benzerini zikretmiştir. Bu rivayette şu kısım da vardır : Ruhu çıktığı zaman gökle yer arasında ve gökteki her melek ona dua eder, göğün kapıları açılır her kapının ahâlîsi (olan melekler) o kişinin ruhunun taraflarınca Allah'a yükseltilmesini is-terler. Hadîsin sonunda ise şu fazlalık vardır : O (kâfir) kişi için kör, sağır, dilsiz birisi yaratılır. Elinde bir balyoz (tokmak) vardır ki şayet onu bir dağa vurmuş olsa dağ toprak olurdu. Ona öyle bir vurur ki toprak olur. Allah Teâlâ onu, eski haline iade eder ve o tekrar vurur da öyle bir bağırır ki, insan ve cinler hâriç her şey bağırışını duyar. Berâ der ki: Sonra onun için ateşe (cehenneme) bir kapı açılır ve cehennem yataklarından bir yatak yapılır.
Süfyân es-Sevrîının babasından, onun Hayseme'den, onun da Be-râ'dan rivayetine göre; o, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhi-rette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, kabir azabıdır.
Mes'ûdî'nin Abdullah İbn Muhârık'tan, onun babasından, onun da Abdullah'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Mü'min öldüğü zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? denilir. Allah Teâlâ onu sebat üzere kılar da : Rabbım Allah, dinim İslâm, peygamberim Muhammed (s.a.) dir, der. Ve Abdullah, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyetini okumuştur.

İmâm Abd İbn Humeyd —Allah ona rahmet eylesin— Müsned'in-de der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kul kabrine konulup ailesi ve yakınları yanından ayrılıp gittikleri zaman muhakkak o, na'linlerinin sesini işitir. Ona iki melek gelir, oturtur ve ona : Bu adam hakkında ne demekteydin? diye sorarlar. Mü'min:
Onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Ona : Cehennemdeki yerine bak; Allah Teâlâ senin oturacak yerini cennetle değiştirmiştir, denilir. Hz. Peygamber (s.a.) : Her ikisini birden görür buyurmuştur. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; kabri onun için yetmiş kulaç genişletilir, ve kıyamete kadar yeşillikle doldurulur. Hadîsi Müslim de Abd İbn Humeyd'den rivayet etmiştir. Ayrıca Neseî de hadîsi Yûnus İbn Muhammed el-Müeddeb kanalıyla tahrîc eder.
İmâm Ahmed der ki: Biz Yahya İbn Saîd'in... Ebu Zübeyr'den rivayetine göre; o, Câbir İbn Abdullah'a kabirdeki iki imtihan ediciyi sormuş da o, Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işittiğini söylemiş : Muhakkak ki bu ümmet kabirlerinde imtihan edilecektir. Mü'-min kabrine konulup ailesi ayrılıp gittikleri zaman, çok öfkeli bir melek gelir ve ona : Şu adam hakkında ne demekteydin? diye sorar. Mü'-min kişi: O, Allah'ın elçisi ve kuludur, derim, der. Melek ona : Senin cehennemde olan yerine bak, muhakkak Allah seni ordan kurtarmış ve cehennemde görmüş olduğun yeri görmekte olduğun cennetteki yerinle değiştirmiştir, der. Mü'min kişi her ikisini birden görür de : Bırakın beni, aileme müjdeleyeyim, der. Ona : Kal, (burada) ikâmet et, denilir. Münafığa gelince; ailesi ondan ayrılıp gittiği zaman oturtulur ve ona : Şu adam hakkında ne demekteydin? denilir. O : Bilmiyorum, insanların söylediği gibi söylerdim, der. Ona : Bilemedin, şu senin cennette olan yerindir. Senin bu yerin cehennemdeki yerin ile değiştirildi, denilir. Câbir der ki: Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işittim : Her kul, öldüğü hal üzere kabirde diriltilir : Mü'min îmâm üzere, münafık da münafıklığı üzere. Hadîsin isnadı Müslim'in şartlarına göre sahihtir, Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir.
îmâm Ahmed'in Ebu Âmir kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir cenazede bulunduk. Alîah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak bu ümmet kabirlerinde imtihan olunacaktır. Kişi defnedilip ailesi yanından ayrılıp dağıldıklarında; elinde bir tokmak olan melek gelir, onu oturtur: Şu adam hakkında ne dersin? diye sorar. Eğer o mü'min ise : Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Melek ona doğru söyledin der, sonra onun için cehenneme bir kapı açılır ve melek şöyle der: Şayet Rabbını inkâr etmiş olsaydın burası senin yerin idi. Ancak sen îmân ettiğin için senin evin şudur. Onun için cennete bir kapı açılır. Ona doğru doğrulmak ister de melek ona otur, der. Kabri onun için genişletilir. Şayet o kişi kâfir veya münafık ise melek kendisine : Şu adanı hakkında ne dersin? diye sorar da o : Bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediğini işittim, der. Melek : Bilmedin, bilemezdin, hidâyete de ermedin, der, sonra onun için cennete bir kapı açılır ve melek ona : Şayet Rabbına îmân etmş olsaydın işte şu senin evindi. Fakat sen, Allah'ı inkâr ettiğin için muhakkak Allah onun yerine sana şunu vermiştir, der ve onun için cehenneme bir kapı açılır. Sonra ona tokmakla öyle bir vurur ki insan ve cin dışındaki Allah'ın bütün yaratıkları bunu duyarlar. Kavimden birisi: Ey Allah'ın elçisi, elinde tokmakla başına meleğin

dikildiği kim olsa o esnada mutlaka korkar, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) : Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar, buyurdu. Bu hadîsin isnadının zararı yoktur. Buhârî hadîsin isnadında bulunan Abbâd İbn Râşid et-Temîmî'den hadîs rivayet etmiştir. Ancak bazıları onu zayıf görürler.
İmâm Ahmed'in Hüseyn îbn Muhammed kanalıyla... Ebu Hürey-re'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; melekler ölünün başında hazır bulunurlar. Şayet sâlih bir kimse ise : Temiz bir cesedde olan ey huzurlu nefis (rûh) çık, övülmüş olarak çık, rahatı, rahmeti ve öfkeli olmayan bir Rabbı sana müjdeleriz, derler. Böyle demekte devam ederler de nihayet rûh çıkar, sonra göğe yükseltilir ve göğün onun için açılması istenilir. Bu kimdir? denilir. Falandır derler. (O gök ehli) Temiz bir cesedde olan temiz rûh merhaba, övülmüş olarak gir, rahatı, rahmeti ve öfkeli olmayan bir Rabbı sana müjdeleriz, derler. Böyle demekte devam ederler de nihayet o, Allah Te-âlâ'nın bulunduğu göğe kadar ulaştırılır. (Ölen kişi) kötü birisi olduğunda ise : Pis bir cesedde olan pis rûh çık, kötülenmiş olarak çık, kaynar su, kan ve irin onun şeklinde katmerli olan bir diğeri için sana müjde, derler. Böyle demekte devam ederler de nihayet çıkar, sonra o göğe ulaştırılır ve onun için açılması istenilir. Bu kimdir? denilir de falandır, derler. Pis bir cesedde olan pis rûh, sana merhaba yok Kötülenmiş olarak dön. Muhakkak senin için gök kapıları açılmayacak, denilir ve gökten geri gönderilir, sonra kabre varır. Sâlih kişi oturtulur ve ona, birinci hadîste söylenenlerin benzeri söylenir. Kötü kişi de oturtulur ve ona birinci hadîste söylenenlerin benzeri söylenir. Hadîsi Neseî ve İbn Mâce de, îbn Ebu Zi'b kanalıyla yukarıdakine ben-ber şekilde rivayet etmişlerdir.
Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : Mü'min kulun ruhu çıktığı zaman onu iki melek alır ve yükseltirler. — Hammâd şöyle diyor : Ebu Hüreyre kokusunun hoşluğunu ve miski de zikretti— Gök ehli: Yeryüzünden gelen temiz rûh, Allah sana ve i'mâr etmiş olduğun cesede rahmet eylesin, derler. Onu Rabbına götürürler de : Onu ecelin sonuna (kıyamete) kadar alıp götürünüz, buyurur. Kâfir ise, ruhu çıktığı zaman —Hammâd'm söylediğine göre; Ebu Hüreyre, onun pis kokusunu ve (Rabbm veya meleklerin) kızgınlığını da zikretti— gök ehli: Yeryüzünden gelen pis rûh, derler. Sürenin sonuna kadar onu alıp götürünüz, buyru-lur. Ebu Hüreyre der ki: Allah Rasûlü, yanında (üzerinde) olan ince bir bez parçasını burnuna şöylece götürdü.
İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Ömer İbn Muhammed el-Hemedânî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Mü'minin ruhu kabzolunduğu zaman, rahmet melekleri beyaz bir ipek getirirler ve : (Ey rûh) Allah'ın rahmetine çık, derler. En hoş misk kokusu gibi çıkar ve hemen aralarında dolaştırıp onu kokularlar ve gök kapısına götürürler. (Oradakiler) : Yeryüzü tarafından gelen bu hoş koku da nedir? derler. Vardıkları her gökte olanlar, buna benzer şekilde söylerler ve nihayet nıü'-minlerin ruhlarına onu götürürler. Bir şey kaybetmiş olanların kaybettiklerini bulmalarından doğan sevincinden daha fazla sevinip : Falan ne yapıyor? diye sorarlar. (Melekler) : Bırakın ki istirahat etsin, muhakkak o üzüntüde idi, derler. Gelen kişi : O öldü, size gelmedi mi? diye sorar da onlar : Cehenneme götürüldü, derler. Kâfir olana gelince; azâb melekleri ona (ellerinde) bir çul ile gelirler ve : Allah'ın gazabına çık, derler. En kokmuş bir cîfe misâli çıkar ve yeryüzü kapısına götürülür. Hadîsin bir

benzerini Hemnıâm İbn Yahya kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiştir. Bu hadîste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Falan ne yaptı, falan ne yaptı, falanca kadın ne yaptı? diye sorulur, kâfire gelince; ruhu kabzolunup yeryüzü kapısına götürüldüğü zaman yeryüzünün bekçileri : Bundan daha pis bir koku duymadık, derler ve en alt yere ulaştırılır. Katâde der ki: Bana birisinin Saîd İbn Müseyyeb'den, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Mü'min-Ierin ruhları el-Câfoiye'de, kâfirlerin ruhları da Hadramût'taki çorak bir yer olan Berhût'da toplanır.
Hafız Ebu İsâ et-Tirmizî —Allah ona rahmet eylesin— nin Yahya İbn Halef kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ölü —veya : Sizden birisi demiştir— kabre konulduğu zaman ona biri siyah, diğeri mavi iki melek gelir. Birine Münker, diğerine Nekîr denilir. Onlar : Şu adam hakkında ne diyorsun? derler de (dünyada iken) söylemiş olduğu gibi: O, Allah'ın kulu ve elçisidir. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, Mu-hammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Münker ve Nehir : Senin böyle söylemekte olduğunu biliyorduk, derler. Kabri onun için yetmişe yetmiş kulaç olarak genişletilir, sonra onun için aydınlatılır ve ona : Uyu, denilir. O kişi: Aileme dönüp onlara haber vereyim mi? der de Münker ve Nekîr: Ailesinden kendisine en sevgili olanın uyandırdığı damat (veya gelin) in uyuması gibi uyu, (ier-ler. Tâ ki bu yattığı yerden Allah Teâiâ onu diriltinceye kadar. Eğer münafık idiyse o (bu soruya cevab olarak) : İnsanların (bir şeyler) söylediklerini işittim, ben de onlar gibi söyledim. Bilmiyorum, der. Münker ve Nekîr : Senin böyle söylemekte olduğunu biz biliyorduk, derler. Yeryüzüne : Onun üzerine kapan, daral, denilir de, üzerine kapanır ve kaburga kemikleri dağılır. Allah Teâlâ onu yattığı bu yerden diriltinceye kadar orada azâb içinde kalır. Tirmizî hadîsin hasen, ga-rîb olduğunu söylemiştir.
Hammâd İbn Seleme'nin Muhammed İbn Amr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Bu, ona kabirde : Rabbın kimdir, dinin nedir? denildiği zamandır. O : Rabbım Allah'tır, dinim İslâm'dır, peygamberim Muhammed'dir. Allah katından delille bize geldi. Ona îmân ettim ve doğruladım, der. Ona : Doğru söyledin, bunun üzerine yaşadın, bunun üzerinde öldün ve bu (ikrar) üzere haşrolunacaksm, denilir.
İbn Cerîr'in Mücâhid İbn Mûsâ ve Hasan İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; ölü, (onu defnedenler) geri dönüp gittikleri zaman nâlinlerinin sesini işitir. Eğer mü'min idiyse; namaz başucunda, zekât sağında, oruç solunda, sadaka, sıla-ı rahim, iyilik ve insanlara olan ihsanı gibi hayır işleri ayakları ucunda olur. Ona başucu tarafından gelinir de namaz : Benim tarafımdan giriş yok, der. Sağından gelinir de zekât: Benim tarafımdan giriş yok, der. Solundan gelinir de oruç : Benim tarafımdan giriş yok, der. Ayak uçlarından gelinir de hayır işleri.- Benim tarafımdan giriş yok, der. O kula otur denilir, oturur, güneş batmaya yaklaşmış halde onun karşısına getirilip temessül ettirilir de ona : Soracaklarımızı bize haber ver, denilir. O : Bırakın ki namaz kılayım, der. Muhakkak sen yapacaksın (namazını kılacaksın), soracaklarımızı bize haber ver, denilir de o : Bana ne soracaksınız? der. Şu içinizde olan adam hakkında görüşün nedir, onun hakkında ne dersin, nasıl şehâdet edersin? denilir, O : Muhammed mi? der, ona

evet, denilir. Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim. Muhakkak o bize Allah katından delillerle gelmiş ve biz onu tasdik etmişizdir, der. Ona : Bu (ikrar) üzere yaşadın, onun üzerine öldün ve Allah dilerse bunun üzerine haşrolunacaksm, denilir. Sonra kabri onun için yetmiş kulaç genişletilir, onun için aydınlatılır, onun için cennete bir kapı açılır ve ona : Allah'ın senin için orada hazırladıklarına bak, denilir. Böylece onun gıbtası ve sevinci artar. Sonra ruhu, temiz ruhlar içine katılır. O, cennette bir ağaca asılmış yeşil bir kuştur. Cesedi de başlangıçta olduğu gibi toprağa iade edilir. İşte Allah Te-âlâ'nın : «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» kavli budur. Hadîsi İbn Hıbbân da Mu'temir İbn Süleyman kanalıyla Muhammed İbn Amr'dan rivayet etmiş olup, onun rivayetinde kâfirin cevabı ve azabı da anlatılmıştır.
Bezzâr der ki: Bize Saîd İbn Bahr el-Karâtîsî'nin... Ebu Hürey-re'den rivayetine göre; —öyle sanıyorum Ebu Hüreyre hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir— o, şöyle demiştir : Muhakkak mü'min, ölüm kendisine gelip de göreceklerini gördüğünde; ruhunun çıkmasını sever, ister. Allah Teâlâ onu karşılamayı (ona kavuşmayı) sever. Mü'-minin ruhu göğe yükseltilir. Mü'minlerin ruhları ona gelir ve yeryüzü halkından tanıdıkları hakkında ondan haber sorarlar. Falanı yeryüzünde bıraktım, dediği zaman bu onların hoşuna gider. Falanca ölmüştü, dediği zaman : Bize getirilmedi, derler. Mü'min kabrinde oturtulur ve sorulur : Rabbın kimdir? O : Rabbım Allah'tır, der. Peygamberin kimdir? diye sorulur, Muhammed peygamberimdir, der. Dinin nedir? denilir, Dinim İslâm'dır, der. Kabrinde onun için bir kapı açılır ve : Oturacağın yere bak, denilir, sonra kabri sanki bir uyuklama, is- • tirâhat yeri imiş gibi görür. (Ölen kişi) Allah'ın düşmanı ise; ölüm ona gelip de gördüklerini görünce, ruhunun ebediyen çıkmamasını ister. Allah Teâlâ ona kavuşmayı istemez. Kabrinde oturduğu —veya oturtulduğu— zaman ona : Rabbın kimdir? denilir, bilmiyorum, der. Bilmedin, denilir ve onun için cehennemden bir kapı açılır, sonra ona öyle bir vuruşla vurulur ki, insan ve cinler hâriç bütün hayvanlar o vuruşu işitirler. Sonra ona : Menhûş'un uyuduğu gibi uyu, denilir. Ebu Hüreyre'ye : Menhûş nedir? diye sordum da : Yılan- çıyanın ısırdığı kimsedir, sonra kabri onun üzerine daraltılır, dedi. Sonra Bezzâr: Ve-lîd İbn Kâsım'dan başkasının bu hadîsi rivayet ettiğini bilmiyoruz, demiştir.
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Huceyn İbn Müsennâ'nm... Esma Bint es-Sıddîk (r.a.) dan rivayetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet edip şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İnsan kabrine girdiği zaman şayet mü'min idiyse ameli onun etrafım çevirir: Namazı ve orucu. Melek ona namazı tarafından gelir de namazı onu geri çevirir. Orucu tarafından gelir de orucu meleği geri çevirir. Melek ona otur, diye seslenir ve o oturur. Melek, Hz. Peygamber (s.a.) i kasdederek ona : Şu adam hakkında ne dersin? der. O : Kim? diye sorar, melek : Muhammed, der. Mü'min kişi : Onun Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Melek: Nereden biliyorsun, sen ona kavuştun mu? der. O : Onun Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Melek : Bu (ikrar) üzere yaşadın, onun üzerine öldün, onun üzerinde haşrolunacaksm, der. Şayet günahkâr veya kâfir ise; melek ona gelir, meleği ondan geri çevirecek melekle kendi arasında hiç birşey yoktur. Melek onu oturtur ve : Otur, şu adam hakkında ne diyorsun? der. O hangi adanı diye sorar. Melek : Muham-med, der. O kişi: Vallahi bilmiyorum,

insanların bir şeyler söylediklerini işittim ve ben de onu söyledim, der. Melek ona : Onun üzerine yaşadın, bunun üzerine öldün, bunun üzerinde haşrolunacaksın, der. Kabrinde ona bir hayvan musallat edilir. Onun yanında ucundaki düğümü deve kırbacı misâli bir kor olan bir kamçı vardır. Allah'ın dile diği kadar ona vurur. Sağırdır, onun sesini duymaz ki ona acısın.
Bu âyet hakkında İbn Ab'bâs (r.a.) dan rivayetle Avfî der ki: Mü'-minin ölüm vaktinde melekler onun yanında hazır bulunur, ona selâm verir, onu cennetle müjdelerler. Öldüğü zaman cenazesi ile birlikte yürür, insanlarla beraber onun üzerine (cenaze) namazı kılarlar. Defnolunduğu zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir? denilir. O : Rabbım, Allah'tır, der. Ona : RasûTün kimdir? denilir, o : Muhammed (s.a.) dir, der. Ona : Şehâdetin nedir? denilir, o : Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Gözünün ulaşabileceği kadar kabri onun için genişletilir. Kâfire gelince; melekler ona inerler, ellerini yayarlar (ellerini yaymak, vurmaktır) ölüm anında yüzlerine, arkalarına vururlar. Kabrine konulduğu zaman oturtulur, ona : Rabbın kimdir? denilir. Onlara hiç bir cevab vermez. Allah bunu anmayı ona unutturmuştur. Size gönderilmiş olan rasûl kimdir? denildiği zaman, aklına gelmez ve hiç' bir şeyle cevab veremez. İşte Allah Teâlâ zâlimleri böylece saptırır.
İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Osman İbn Hâkim el-Evdî kanalıyla... Ebu Katâde el-Ansârî'den «Allah inananları dünya hayatında da âhirette de sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Mü'min öldüğü zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir? denilir. O : Allah'tır, der. Ona : Peygamberin kimdir? denilir, Muhammed İbn Abdullah'tır, der. Bu ona defalarca sorulur, sonra onun için cehenneme bir kapı açılıp ona : Şayet sapmış, yanılmış olsaydın ateşteki evine bak, denilir. Sonra onun için cennete bir kapı açılır ve : Sebat etmiş olduğun için cennetteki evine bak, denilir. Kâfir öldüğü zaman ise; kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir, peygamberin kimdir? denilir. O : Bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediklerini işitirdim, der. Ona: Bilemedin, denilir, sonra onun için cennete bir kapı açılıp kendisine : Sebat etmiş olsaydın, senin için (hazırlanmış olan) evine bak, denilir. Sonra onun için cehenneme bir kapı açılıp : Sapmış olduğun için evine bak, denilir. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» kavli budur. Abdürrezzâk'm Ma'nıer'den, onun İbn Tâ-vûs'tan, onun da babasından rivayetine göre, Allah'ın inananları dünya hayatında üzerinde tutacağı sağlam söz «Lâ İlahe İllallah.» sözüdür. Âhirette üzerinde tutacağı sağlam söz ise, kabirdeki sorgudur. Ka-tâde der ki: Dünya hayatında Allah onları hayır ve sâlih amelde sabit tutar. Âhirette sağlam bir söz üzerinde tutması ise kabirdedir. Se-lef'den bir çoklarından da bu şekilde rivayet edilmiştir.
Ebu Abdullah Hâkim et-Tirmizî'nin «Nevâdir'ul-Usûl» kitabında babası kanalıyla... Abdurrahmân İbn Senüre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza geldi. Biz Medine mescidinde idik. Şöyle buyurdu : Muhakkak ben dün garip bir şey gördüm. Ümmetimden birini gördüm; ölüm meleği ruhunu almak için gelmiş, Ana-babasına olan iyiliği, ona gelen meleği kendisinden geri çevirmiş. Ümmetimden birini gördüm; kabir azabı onun üzerine yayılmış. Abdesti ona gelip kendisini bundan kurtarmış. Ümmetimden birini

gördüm; şeytânlar onu ortalarına almışlar ve ona Allah'ın zikri gelip onların arasından kendisini kurtarmış. Ümmetimden birini gördüm, azâb melekleri onu ortalarına almışlar, namazı ona gelip onların ellerinden kendisini kurtarmış. Ümmetinden birini gördüm, susuzluktan dili dışarı sarkmış. Havza her bir gelişinde ondan alıkonuluyor. Orucu ona gelmiş, onu sulamış ve suya sandırmış. Ümmetimden birini gördüm, peygamberler halka halka oturmuşlar. Ne zaman bir halkaya yaklaşsa ondan kovuluyor. Cüni ölükten yaptığı .guslü ona gelmiş, elinden tutmuş ve benim yanıma jrtmuş. Ümmetimden birini gördüm, önünde karanlık, arkasında karanlık, sağından karanlık, solundan karanlık, üstünden karanlık, altından karanlık. Onların içinde şaşkın bir halde. Haccı ve umresi ona gelmiş, onu karanlıktan çıkarmış ve nura sokmuş. Ümmetimden birini gördüm; mü'-minlerle konuşuyor. Mü'minler onunla konuşmuyorlar. Sıla-ı rahm'i ona gelmiş ve: Ey inananlar topluluğu, onunla konuşunuz, demiş, onunla konuşmuşlar. Ümmetimden birini gördüm; ateşin alevlerinden veya şerarelerinden eliyle yüzünü korumaya çalışıyor. Sadakası ona gelmiş ve onun yüzüne karşı bir örtü, başı üzerine bir gölge olmuş. Ümmetimden birini gördüm; zebaniler her bir yerde onu yakalamışlar, iyilikle emretmesi ve kötülükten men'etmesi; ona gelmiş ve onların ellerinden kendisini kurtarıp, rahmet melekleri içine dâhil etmişler. Ümmetimden birini gördüm; dizleri üzerine çökmüş, Allah ile onun arasında bir örtü var. Güzel ahlâkı ona gelmiş, elinden tutmuş, Allah'ın huzuruna
sokmuş. Ümmetimden birini gördüm; sayfası soltarafına doğru eğilmiş. Allah'tan olan korkusu gelip onun sayfasını tutmuş, sağ tarafını ağır bastırmış. Ümmetimden birini gördüm, mî-zânı (terazisi) hafîf gelmiş, sabî çocukları ona gelmişler ve terazisini ağırlaştırmalar. Ümmetimden birini gördüm; cehennemin kenarında durmuş; Allah'tan olan korkusu ona gelmiş ve kendisini bundan kurtarmış da yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini gördüm; ateşe sarkmış, dünyada iken Allah korkusundan ağlamış olduğu göz yaşları ona gelmişler, onu ateşten çıkarmışlar. Ümmetimden birini gördüm; Sırat üzerinde durmuş, yaprak gibi titriyor. Allah hakkındaki hüsn-ü zannı gelmiş ve onun titremesini sâkinleştirmiş, yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini Sırat üzerinde gördüm; bazan yorgun argın yürümeye çalışıyor, bazan emekliyor. Benim üzerime getirmiş olduğu salavât-lar ona gelmişler, elinden tutmuşlar, onu doğrultmuşlar ve Sırat üzerinde yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini gördüm; cennet kapılarına ulaşmış da kapılar yüzüne kapanmış. Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâdeti; ona gelmiş, ona kapıları açmış ve cennete koymuş. Hadîsi bu şekli ile zikreden Kurtubî daha sonra : Bu, uzunca bir hadîstir. Onda özel korkulardan kurtaran özel ameller zikredilmiştir, demiştir. Aynı şekilde Kurtubî hadîsi et-Tezkira adlı kitabında da zikreder.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî bu konuda garîb ve uzun bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bize Ebu Abdullah Ahmed İbn İbrahim'in... Temim ed-Dârî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ ölüm meleğine : Dostuma git, onu Bana getir. Muhakkak Ben onu genişlik ve sıkıntı ile imtihan ettim. Onu sevdiğim şekilde buldum. Onu rahat ettirmem için Bana getir, der. Ölüm meleği yamnda beş yüz melekle ona gider. Meleklerin yanlarında cennetten kefenler ve kokular, reyhan demetleri vardır. Reyhanın kökü bir, baş kısımlarında ise yirmi renk vardır. Onlardan her bir rengin kokusu yanındakinden farklıdır.

Yanlannda ayrıca içinde en güzel misk bulunan beyaz ipek vardır. Ölüm meleği başucuna oturur, melekler de onu çevreler. Onlardan her bir melek elini onun organlarından birisi üzerine koyar, beyaz ipeği yayar, o en güzel miski çenesi altına koyarlar. Onun için cennete bir kapı açılır. İşte o zaman gönlü bazan cennetin bir ucuyla, bazan zevceleriyle, bir keresinde yi-yecekleriyle, bir keresinde meyveleriyle aynen çocuk ağladığında ailesi onu nasıl avutup meşgul ediyorlarsa öylece meşgul olur. Muhakkak ki onun (cennetteki) zevceleri o sırada kendisine doğru koşuşurlar. Ruhu, arzuladığına hemen kavuşmak için çıkmak ister. Ölüm meleği : Ey temiz rûh dikensiz kirazlara, meyveleri tıklım tıklım dizili muzlara, yayılmış gölgelere ve çağlayan sulara çık, der. Ölüm meleği, bir ananın çocuğuna olan yumuşaklığından çok daha yumuşak davranır.
Bilir ki bu rûh, Rabbının sevgilisidir ve ona karşı lutfu ile Rabbın kendisinden hoşnûdluğunu diler. Ruhu, kılın hamurdan çekildiği gibi çekilir, (tereyağından kıl çekilir gibi sıyrılır, çıkar). Allah Teâlâ buyurur ki: «Ki onlar, meleklerin güzel güzel canlarını alacakları kimselerdir.» (Nahl, 32), «Eğer o kişi gözdelerden ise; rahatlık, güzel rızık ve Naım cenneti onundur.» (Vakıa, 88-89). Yani kişi ölüm yönünden rahattadır, reyhana kavuşacaktır, onu karşılayan Naîm cennetleri vardır. Ölüm meleği ruhunu aldığı zaman rûh cesede : Allah Teâlâ seni benden hayırla mükâfatlandırsın. Beni Allah'ın itaatma koştururdun, Allah'a isyandan beni sakındırırdın. Sen de kurtuldun, beni de kurtardın, der. Cesed de ruha bunun bir benzerini söyler. İçinde Allah'a itaat ettiği yeryüzünün her bir köşesi, amelinin kendisinden geçerek yükseldiği gökyüzü kapılarının hepsi ona ağlar. Kırk gece rızkı gökten kendisine iner. Ölüm meleği ruhunu teslim aldığı zaman; beş yüz melek cesedi yanında dikilir, âdemoğulları onu hangi yönüne çevirse melekler onlardan önce onu çevirirler, yıkarlar, âdemoğullarının kefenlemelerinden önce onu kefenlerler, âdemoğullannın kokulamala-rından önce onu kokularlar. Evinin kapısından kabrinin kapısına kadar iki saf melek dikilir, onu istiğfarla karşılarlar. İşte o sırada İbiîs öyle bir çığlık kopanr ki; bu çığlıktan cesedin kemikleri dağılır, birbirinden ayrılır. Ordularına : Yazıklar olsun size, bu kul sizden nasıl kurtuldu! der. Onlar : Muhakkak bu ma'sûm bir kul idi, derler. Ölüm meleği onun ruhunu yükselttiği zaman; Cibril, yetmiş bin melek içinde onu karşılar. Bu meleklerden her bireri Rabbından ona bir müjde ile gelir. Her meleğin müjdesi, arkadaşının müjdesinden başkadır. Ölüm meleği onun ruhunu Arş'a ilettiği zaman, rûh secdeye kapanır. Allah Teâlâ ölüm meleğine : Kulumun ruhunu götürün, dikensiz kirazlar, meyveleri tıklım tıklım dizili muzlar, yayılmış gölgeler ve çağlayan sular içine koyun, buyurur.
Kabrine konulduğu zaman; "namazı ona gelir sağına durur, orucu ona gelir soluna durur. Kur'an gelir başucuna durur. Namaza yürümesi, gelir ayak uçlarına durur. Sabır ona gelir ve kabrin bir köşesinde durur. Allah Teâlâ ona bir parça azâb gönderir. Azâb sağından gelir de namazı: Arkana dön, git. Allah'a yemîn olsun ki o, bütün ömrü boyunca çalışmaya devam etti, şimdi kabrine konulduğu zamandır ki ancak istirahat edecek, der. Azâb solundan gelir de; oruç, namazın söylediğinin bir benzerini söyler. Sonra başucundan gelir Kur'an ve zikir benzerini söylerler. İki ayakları yanından azâb ona gelir de namaza yürümesi bir benzerini söyler. Azâb onun yanma girecek bir yer bulabilir miyim diye ona hangi yönden gelse, Allah'ın

dostu-nun kalkanını takınmış olduğunu görür. Mağlûb olur, çıkar gider. Sabır, diğer amellere şöyle der: Benim bizzat müdâhale etmemi engelleyen, ancak sizde olanlara bakmam içindi. Şayet siz çaresiz kalsaydı-nız onun arkadaşı ben olurdum. Fakat siz ona yeterli oldunuz. O halde ben sırat ve mizanda onun saklanmış azığıyım. Allah Teâlâ iki melek gönderir. Gözleri çakan şimşek, sesleri gümbürdeyen gökgürtiltü-sü, köpek dişleri çengel, nefesleri alev gibidir. Saçlarına basarak gelirler. Her birinin omuzlan arası şu şu kadarlık yoldur. Acıma ve merhamet onlardan alınmıştır. Onlara Münker ve Nekîr denilir. O ikisinden her birerinin elinde bir tokmak vardır. Ra'bîa ve Mudar kabileleri birleşmiş olsalardı; o tokmağı kaldıramazlardı. İkisi de ona otur, derler. Kalkıp oturağına gelir. Kefenleri böğürlerine düşer. Ona : Rabbm kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? derler. Ashâb-ı Kiram : Ey Allah'ın elçisi, sen iki meleği böyle nitelediğine göre; o esnada kim konuşabilir? dediler de, Allah Rasûlü (s.a.) : Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptınr. Allah dilediğini yapar buyurdu.
Kul: Rabbım; tek ve ortağı olmayan Allah'tır. Dinim; meleklerin boyun eğmiş oldukları İslâm'dır. Peygamberim peygamberlerin sonuncusu Muhammed'dir, der. Melekler: Doğru söyledin, derler. Onu kabre bırakır; kabri önünden kırk kulaç, sağından kırk kulaç, solundan kırk kulaç, arkasından kırk kulaç, başucundan kırk kulaç, ayak uçlarından kırk kulaç genişletirler. Kabri onun için iki yüz kulaç genişletmiş olurlar. Bersânî der ki: Öyle sanıyorum ki o, onu çeviren kırk kulaçtır. Sonra ona : Üst tarafına bak, derler. Bir de bakar ki cennete açılmış bir kapı. Ona : Ey Allah dostu, Allah'a itaat ettiğin içindir ki işte şu senin evindir, derler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Muham-med'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, onun kalbine o zaman bir ferahlık ulaşır da, asla ayrılmaz. Sonra ona : Altına bak, denilir, Alt tarafına baktığında görür ki, cehenneme açılmış bir kapı. Ey Allah dostu, işte bundan da kurtuldun, derler. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : O zaman kalbine bir ferahlık ulaşır da, bu ferahlık asla ondan ayrılmaz. Hz. Âişe der ki: Onun için cennete yetmiş yedi kapı açılır ve Allah onu tekrar diriltinceye kadar cennetin kokusu ve serinliği gelir. Hadîsin yukardaki isnâd ile merfû' olarak rivayetinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ ölüm meleğine : Düşmanıma git, onu Bana getir. Muhakkak Ben ona nimetimi bolca verdim, nimetimi ona kolaylaştırdım, Bana isyan etmekte diretti. Ondan intikam almam için onu Bana getir, buyurur. Ölüm meleği ona insanlardan hiç kimsenin görmemiş olduğu kadar çirkin, hoşlanılmayan bir suretle gider. Onun on iki gözü vardır. Yanında çok dikenli ateşten bir şiş vardır. Yanında beş yüz melek bulunur. Meleklerin yanlarında, cehennem korlarından bakır ve korlar bulunur. Ayrıca yine onların yanında ateşten kamçılar vardır. Kamçılar kamçı yumuşaklığında ve alevlenen ateştirler. Ölüm meleği bu şişle ona öyle bir vurur ki; bu şişin her bir dikeni her bir kıl, damar ve tırnağın köküne, sonuna kadar batıp kaybolur. Sonra şiddetle büker ve ruhunu iki ayağının tırnaklarından söker alır. Ruhunu onun topuklarına koyar. Allah düşmanı bu sırada bir süre sarhoş gibi olur. Ölüm meleği bu durumdan onu uyandırır. Melekler onun yüzüne ve arkasına bu kamçılarla vururlar. Ölüm meleği onu öyle bir sıkar ki; ruhunu topuklarından söker alır, dizlerine atar. Sonra Allah düşmanı bu sırada tekrar sarhoş gibi olur ve ölüm

meleği onu uyandırır. Melekler onun yüzüne ve arkasına bu kamçılarla vururlar. Sonra ölüm meleği onu tekrar şiddetle çeker ve ruhunu dizlerinden alıp iki böğrüne koyar. Bu sırada Allah düşmanı yine sarhoş gibi olur ve ölüm meleği onu bundan uyandırır. Melekler yüzüne ve arkalarına bu kamçılarla vururlar. Aynı şekilde ruhunu sırayla göğsüne, sonra boğazına koyar. Sonra melekler bakırı ve cehennem korunu çenesi altına yayarlar ve ölüm meleği : Ey la'netlenmiş mel'un ruh, sam yeli, kaynar su, kapkara dumandan bir gölgeye çık, serinliğe \e şerefe değil, der. Ölüm meleği ruhunu aldığı zaman rûh cesede : Allah seni benim yüzümden kötülükle cezalandırsın. Beni Allah'a isyan olan şeylere koşturur, Allah'a itâat-tan sakındırır din. Muhakkak sen helak oldun ve (beni) helak ettin, der. Cesed de ruha bunun aynısını söyler. Üzerinde Allah'a karşı gelmiş olduğu yeryüzü parçaları ona la'net ederler. İblîs'in orduları İb-lis'e gelip kendilerinin âdemoğullarından bir kulu ateşe götürmüş oldukları müjdesini verirler.
Kabrine konulduğu zaman kabri ona daraltılır da kaburga kemikleri parça parça olup dağılır, sağ tarafı sol tarafına, sol tarafı sağ tarafına girer. Allah Teâlâ deve boynu gibi kapkara dişi yılanları ona gönderir de burnunun ucunu, iki ayağının iki baş parmaklarını kemirir ve ta ortasına kadar varırlar. Allah Teâlâ ona- iki melek gönderir. Bu meleklerin gözleri çakan şimşek, sesleri gümbürdeyen gök gürültüsü, köpek dişleri çengel, nefesleri alev gibidir. Saçlarına basarak yürürler. Her birerinin iki omuzları arası şu şu kadarlık yoldur. Acıma ve merhamet, onlardan kaldırılmıştır. Onlara Münker ve Nekîr denilir. Her birerinin elinde bir tokmak vardır. Eğer Rabîa ve Mudar kabileleri onu kaldırmak için bir araya gelseler yerinden kaldıramazlardı. Ona : Otur, derler ve kalkıp doğrulur, oturur, kefenleri böğürlerine düşer. Ona : Rabbın kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? diye sorarlar. O, bilmiyorum, der. Onlar': Bilmedin, bilemezdin de, derler, ikisi birden ona öyle bir vururlar ki; bu vurmanın şerareleri kabrinde uçuşur. Sonra dönüp : Üst tarafına bak, derler. Bakar ve görür ki cennetten açılmış bir kapı. Onlar : Ey Allah'ın düşmanı, şayet Allah'a itaat etmiş olsaydın, işte burası senin evindi, derler. Allah Ra-sûlü (s.a.) buyurur ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, o sırada kalbine öyle bir hasret ulaşır ki bir daha asla çıkmaz. Melekler ona : Alt tarafına bak, derler. Alt tarafına bakar ve görür ki cehenneme açılmış bir kapı. Onlar : Ey Allah'ın düşmanı, Allah'a âsî olduğun için işte bu senin evindir, derler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki; onun kalbine o sırada bir hasret ulaşır da, bir daha asla ayrılmaz, kalbinden çıkmaz. Hz. Âişe der ki: Onun için ateşte yetmiş yedi kapı açılır ve Allah Teâlâ onu tekrar cehennem için diriltinceye kadar ona sıcaklığı ve sıcak yeli gelir.
Bu; gerçekten garîb bir hadîs olup, ifâdesi de garîbdir. Hadîsin isnadında bulunan ve Enes'in Râvîsi olan Yezîd el-Rukâşî'nin rivayet ettiği garîb ve münker hadîsler vardır. İmamlar katında rivayeti zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Davud'un İbrâhîm İbn Mûsâ er-Râzî kanalıyla... Hz. Osman (r.a.) dan rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) birisinin defnedilmesini tamamladığı zaman baş ucuna dikilir ve : Kardeşiniz için mağfiret dileyiniz ve onun sabit kılınmasını isteyiniz. Zîrâ o, şu anda sorulmaktadır, buyurmuş. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, «Bir görseydin; o zâlimler can çekişirken, melekler de ellerini uzatmış...» (En'âm, 93) âyetinin tefsirinde, garîb bir kanaldan olmak üzere Dahhâk'dan, o İbn Abbâs'tan merfû' olarak ve çok uzun bir hadîs rivayet etmiş olup bunda da ga-rîblikler vardır.[13]

İzahı

28 — Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun?
29 — Yaslanacakları cehenneme ki o, ne kötü bir karargâhtır.
30 — Onlar Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşmuşlardı. Yaşayın bakalım, varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır, de.

Nimete Küfredenler

Buhârî, <(Allah'm verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyetindeki «görmek» mânasına olan fiilin burada «bilmiyor musun?» anlamında olduğunu söyler ve bu açıklamasına şu âyetleri delil getirir: «Rabbının Fîl sahihlerine ne ettiğini görmedin mi?» (Fîl, 1), «Binlerce oldukları halde ölünr korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?» (Bakara, 243). Âyetteki kelimesi de helak anlamındadır.(...) Ali İbn Abdullah'ın Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar Mekke halkının kâfirleridir. Yine İbn Abbâs'tan bu âyet hakkında Avfî'nin rivayetine göre; o, Cebele İbn Eyham ile arap-lardan ona uyup rumlara iltihâk edenlerdir. Âyet her ne kadar bütün kâfirler hakkında umûmî ise de, İbn Abbâs'tan rivayeti sahîh olan görüş bunlardan birincisidir. Muhakkak ki Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i âlemlere rahmet, insanlara nimet olarak göndermiştir. Kim O'nu kabul eder ve şükrünü yerine getirirse; cennete girer. Kim kabul etmeyip inkâr ederse; o da ateşe girer. Yukarda verdiğimiz İbn Abbâs'ın birinci görüşü, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Şöyle ki: İbn Ebu Hâtim'-in babası kanalıyla... Abdullah İbn el-Kevâ'dan rivayetine göre; o, Hz. Ali'ye : «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacak yere götürenleri görmüyor musun?» âyetini sormuş da o : Bedir günündeki Kureyş kâfirleridir, demiş. Yine İbn Ebu Hâtim'in Münzir İbn Şâzân kanalıyla... Ebu Tufeyl'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Birisi Hz. Ali'ye geldi ve : Ey Mü'mirüerin emîri, Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştiren ve milletlerini helak olacakları yere götürenler kimlerdir? diye sordu. Hz. Ali: Kureyş müna-fıklarıdır, dedi. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Ebu Hüseyn'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : (Bir gün) Ali İbn Ebu Tâ-lib (r.a.) kalktı ve : Bana Kur'an'dan soracak kimse yok mudur? Allah'a yemin olsun ki, bugün onu benden daha iyi bilen birini bilmiş olsaydım ve o kişi denizler aşırı bir yerde de olsaydı, mutlaka ona giderdim, dedi. Abdullah İbn el-Kevâ kalkıp : Allah'ın nimetini küfre çevirip değiştirenler ve milletlerini helak olacakları yere götürenler kimlerdir? diye sordu da o, şöyle dedi: Onlar; Kureyş müşrikleridir. Onlara Allah'ın nimeti olan

îmân geldi de Allah'ın bu nimetini küfre çevirip değiştirdiler ve milletlerini helak olacakları yere götürdüler.
«Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında Süddî der ki: Müslim el-Müstevfî, Hz. Ali'den rivayet ediyor ki; o, şöyle demiştir : Bunlar; Kureyş'den iki günahkâr kabile olan Ümeyye oğullan ve Muğîre oğullarıdır. Muğîre oğullan, kabilelerini Bedir günü helak olacakları yere götürmüşlerdir. Ümeyye oğulları ise, Uhud günü kabilelerini helak olacakları yere indirdiler. Ebu Cehil Bedir günü, Ebu Süfyân da Uhud günü bu işi yapmışlardır. Âyette geçen «helak olacakları yer» ise, cehennemdir. İbn Ebu Hâtim'in —Allah ona rahmet eylesin— Muhammed îbn Yahya kanalıyla... Amr İbn Mürre'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. Ali'yi «Milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun?» âyetini okurken işittim. Şöyle dedi : Bunlar Kureyş'den en günahkâr iki kavim olan Ümeyye oğulları ve Muğîre oğullarıdır. Muğîre oğullan, Bedir günü helak olundular. Ümeyye oğulları ise bir süreye kadar faydalandırıldılar. Hadîsin bir benzerini Ebu İshâk da, Amr zî-Mürr kanalıyla Hz. Ali'den rivayet eder. Hadîs bu şeklinden başka bir şekilde de rivayet edilmiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'-dan rivayetine göre; o, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bunlar Ku-reyş'den en günahkâr iki kavimdir: Muğîre oğullan ve Ümeyye oğulları. Muğîre oğullarının Bedir günü haklarından geldiniz. Ümeyye oğullarına gelince; onlar bir süreye kadar faydalandırıldılar. Aynı şekilde Hamza ez-Zeyyât'm Amr İbn Mürre'den rivayetine göre; İbn Ab-bâs, Ömer İbn Hattâb'a : Ey mü'minlerin emîri, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında ne dersin? demişti. Hz. Ömer şöyle dedi: Onlar Kureyş'den iki en günahkâr kavimdir : Benim dayılarım ve senin amcaların. Allah Teâlâ Bedir günü benim dayılarımın kökünü kazıdı. Senin amcalarına gelince; Allah Tsâlâ bir süreye kadar onlara mühlet vermiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dah-hâk ve Katâde İbn Zeyd bunların Bedir günü öldürülen Kureyş kâfirleri olduğunu söylerler. Aynı görüşü Mâlik de tefsirinde Nâfi'den, o ise İbn Ömer'den rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Onlar Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşmuşlardı.» buyurur ki; onlar Allah'a O'nunla beraber tapındıkları ortaklar koşmuşlar ve insanları da tuna çağırmışlardır.
Sonra Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) nin diliyle onları tehdîd eder ve : Yaşayın bakalım, varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır, de, buyurur. Dünyada neye gücünüz yetiyorsa yapınız. Her ne olursa olsun dönüp dolaşıp varacağınız yer, mutlaka ateş olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24), «Onlara, dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bize'dir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 70).[14]

31 — İmân eden kullarıma söyle : Namazı kılsınlar, alışveriş ve dostluğun olmayacağı gün gelmezden önce; kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli, açık infâk etsinler.

Allah Teâlâ kullarına kendisine itaati, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetten ibaret olan namazı yerine getirmek, zekâtlarını edâ etmek, akrabalara harcamada bulunmak ve yabancılara iyilikte bulun: makla Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden infâkda bulunmak suretiyle Allah'ın hakkını yerine getirmeyi ve yaratıklarına iyilik yapmayı emreder. Burada namazların ikâmesinden maksad; vakitlerine, hadlerine, rükû', secde ve huşûuna riâyet etmektir. Allah Teâlâ rızık olafak verdiklerinden gizliden ve açıktan infâkı emretmiştir. Kullar, alış-veriş ve dostluğun olmayacağı gün olan kıyamet günü gelmezden Önce kendilerini kurtarmak için bunlara koşmalıdır. O günde nefsinin salıverilmesi karşılığı olarak hiç kimseden bir fidye kabul olunmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Bugün sizden ve küfretmiş olanlardan fidye kabul edilmez.» (Hadîd, 15). «Dostluğun olmayacağı gün gelmezden önce...» âyeti hakkında İbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Orada hiç bir dostun dostluğu yoktur. Azabı hak eden kimse bir dostun dostluğu ile bağış-lanmayacaktır. Aksine orada adalet vardır! Katâde der ki: Muhakkak ki Allah Teâlâ, dünyada alış-verişin ve insanların dünyada iken birbirleri arasında kuracakları dostluğun olduğunu bilmektedir. Kişi kiminle dostluk yaptığına ve niçin onunla beraber olduğuna baksın; şayet bu, Allah rızâsı içinse devanı etsin. Şayet Allah rızâsından başka bir şey içinse ondan ayrılsın. Ben de derim ki: Buradan maksad şudur: Allah Teâlâ (o günde) kimseye alış-verişin faydası olmayacağım, bulmuş olsa dahi yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse fidyenin kabul olunmayacağını, eğer Allah'a kâfir olarak kavuşmuşsa kimsenin dostluğunun ve şefaatinin fayda vermeyeceğini haber ver-mektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ve öylesi bir günden sakının ki; o gün kimse kimseden yana bir şey ödeyemez, kimseden bedel kabul olunmaz, şefaat fayda vermez ve yardım olunmaz.» (Bakara, 123), «Ey îmân edenler; alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı gün gelmezden evvel size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler, işte zâlimlerin kendileridir.» (Bakara, 254).[15]

32 — Allah O'dur ki; gökleri ve yeri yaratan, indirdiği su ile size rızık olarak ürünler çıkarandır. Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri ve nehirleri em-rinize verdi.
33 — Devamlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü de size tahsis etti.
34 — O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz. Doğrusu insan pek zâlim ve nankördür.

Allah'ın Nimetini Sayacak Olsanız Bitiremezsiniz

Allah Teâlâ, yaratıklarına olan nimetlerini sayıyor. Gökleri korunmuş bir tavan olarak onlar için yaratmıştır. Yeryüzünü döşek kılmıştır. Gökten su indirmiş ve onunla renkleri, şekilleri, tadları, kokulan ve faydaları değişik meyve ve ekinlerden çeşitli bitkilerden çifter çifter çıkarmıştır. Deniz suyunun dalgaları üzerinde yüzer kılmakla gemileri onların enirine vermiştir. Gemiler denizin dalgalan üzerinde Allah'ın emriyle yüzerler. Denizi de onlara müsahhar kılmıştır. Yolcuların bir iklimden başka bir iklime oradakileri buraya, buradakileri oraya taşıyabilmeleri ve

gidebilmeleri için gemileri taşımaya tahsis buyurmuştur. Yeryüzünü bir yerden başka bir yere kadar yaran nehirleri; içmek, sulamak ve çeşitli faydalar edinmek suretiyle kullarına rızık olması için müsahhar kılmıştır. «Devamlı olarak gece ve gündüz durmadan yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı da size müsahhar kılmıştır.», «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yasın, 40), «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.» (A'râf, 54). Güneş ve ay, birbirlerini ta'kîb ederler. Gece ve gündüz birbirlerini eksiltir. Bazan birisi diğerinden alıp uzar, sonra diğeri bundan alıp kısalır. «Gündüzü geceye girdirir, geceyi gündüze girdirir. Güneşi ve ayı buyruk altına almıştır. Her biri belli bir süre için hareket eder.» (Fâtır, 1?). İşte bunları yapan Azîz ve Gaffar olan Allah'tır. «Geceyi gündüze dolar, gündüzü geceye dolar. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar yörüngelerinde cereyan eder.» (Zümer, 5).
«O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» Her durumunuzda halinizle ve sözünüzle istediğiniz şeylerden ihtiyâç duyduklarınızın hepsini sizin için hazırlamıştır. Seleften birisi der ki : «İstediğiniz ve istemediğiniz her şeyden size verdi.» Bazıları burayı: İstemediğiniz, arzulamadığınız her bir şeyi size vermiştir, anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz.» buyurarak burada, verilen nimetlerin şükrünü yerine ge-tirmek bir tarafa kulların nimetleri saymaktan bile âciz olduklarını haber vermektedir. Nitekim Talk İbn Habîb —'Allah ona rahmet eylesin— şöyle demiştir: Allah'ın hakkı, kulların yerine getiremeyeceği kadar ağırdır. Allah'ın nimetleri, kulların sayamayacağı kadar çoktur. Fakat sabaha tevbe ediciler olarak çıkın ve tevbe ediciler olarak akşamlayın. Buhârî'nin Sahîh'inde rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururmuş : Ey Alah'ım, nankörlük edilmeden, tâat-tan geri durulmadan ve müstağni olunmaksızın ey Rabbımız, hamd Sana mahsûstur.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'm Müsned'inde İsmâîl İbn Ebu Haris kanalıyla,.. Enes'ten, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü Âdemoğlu için üç dîvân çıkarılır : İçinde sâlih amelinin olduğu bir dîvân, günâhlarının olduğu bir dîvân ve Allah tarafından ona bahşedilen nimetlerin bulunduğu bir dîvân. Allah Teâlâ nimetlerin dîvânındaki nimetlerin en küçüğüne : Onun sâlih amelinden ücretini al, buyurur. O, nimet sâlih amellerinin hepsini alır, sonra bir kıyıya çekilip şöyle der : İzzetin adına yemîn olsun ki hakkımı tâm almadım. Günâhlar ve nimetler kalır. Allah Teâlâ merhamet buyurmak istediği zaman: Ey kulum, senin için iyiliklerini kat kat artırdım ve günâhlarından, vazgeçtim, buyurur. Râvî der ki: Öyle sanıyorum : Nimetlerimi de sana bağışladım, buyurur. Hadîs garîbdir ve senedi zayıftır. Bir eserde rivayet olunduğuna göre Dâvûd (a.s.) : Ey Rabbım, Sana şükretmem dahi Senin bana bir nimetin iken Sana nasıl şükredeyim? demişti de Allah Teâlâ : Ey Dâvûd işte şimdi Bana şükrettin. Nimetlerin şükrünü edâ etmekten âciz olduğunu itiraf ettiğinde Bana gerçekten şükretmiş oldun, buyurdu.[16]

İzahı

35 — Hani İbrâhîm demişti ki -. Rabbım; bu şehri emniyetli kıl, beni de oğullarımı da puta tapmaktan uzak tut.
36 — Rabbım; çünkü onlar insanlardan birçoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havale ederim. Muhakkak ki Sen, Gafur, Rahîm'sin,

Rabbım, Bu Şehri Emniyetli Kıl

Allah Teâlâ burada (bu makamda) arap müşriklerine karşı bir cevab olarak haram belde olan Mekke'nin kurulduğu ilk günden itibaren tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet üzre kurulduğunu, burasının İbrahim sebebiyle ma'mûr ve meskûn olduğunu, Hz. İbrahim'in Allah'tan başkasına ibâdet edenlerden berî olduğunu, Mekke'nin emîn olmasına duâ ettiğini ve : «Rabbım bu şehri emniyetli kıl.» dediğini zikreder. Allah Teâlâ onun bu duasına icabetle şöyle buyurur: «Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı mukaddes bir haram yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67). Başka bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır : «Muhakkak ki; insanlar için konulmuş ilk ev, çok mübarek kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'dekidir. Orada apaçık alâmetlerle, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emîn olur...» (Âl-i İmrân, 96-97). Bu kıssada ise: «Rabbım bu şehri emniyetli kıl.» demiştir. Buradan anlaşılıyor ki Hz. İbrâhîm, bu duasını şehri bina ettikten sonra yapmıştır. Bu sebeble-dir ki: «İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun.» (İbrâhîm, 39) demiştir. İsmail'in İshâk'tan onüç yaş daha büyük olduğu bilinmektedir. Hz. İbrâhîm, İsmâîl ve annesi-ni Mekke'nin yerine götürdüğü zaman o, henüz süt emen bir çocuktu. Hz. İbrâhîm şöyle de duâ etmişti: «Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap.» (Bakara, 126). Bu konuyu Bakara sûresinde genişçe ve uzunca zikretmiştik.
Hz. İbrâhîm : «Beni de, oğullarımı da puta tapmaktan uzak tut.» diye duâ etmiştir. O halde duâ eden herkesin kendisine, ana-babasına ve zürriyyetine duâ etmesi gerekir. Daha sonra Hz. İbrâhîm insanlardan bir çoklarının putlarla sapıklığa düştüklerini, kendisinin" putlara tapanlardan berî olduğunu zikreder ve onların işini Allah'a bırakır. Dilerse onlara azâb eder, dilerse bağışlar. Nitekim Hz. îsâ da şöyle duâ etmişti: «Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şayet bağışlarsan; muhakkak ki Sensin Sen Azız, Hakim.» (Mâide, 118). Bu, sâdece durumu Allah'ın dilemesine bırakmaktan ibaret olup bunun vukuunu caiz görme kabilinden değildir.
Abdulah İbn Vehb'in Amr İbn Haris kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hz. İbrahim'in: «Rabbım, çünkü onlar insanlardan bir çoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havale ederim. Muhakkak ki Sen, Gafur, Rahîm'sin.» sözünü ve Hz. îsâ (a.s.) nın : «Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kulların-dır. Şayet bağışlarsan; muhakkak ki Sensin Sen Aziz, Hakim.;) (Mâide, 118) sözünü içeren âyetleri okumuş ve ellerini kaldırarak: Ey Allah'ım ümmetim, ey Allah'ım ümmetim, ey Allah'ım ümmetim, deyip ağlamıştı. Allah Teâlâ

(Cibril'e) Rabbın en iyi bilen olduğu halde : Muhammed'e git, onu ağlatanın ne olduğunu sor, demiş de Cibril (a.s.) Hz. Peygambere gelmiş, ona sormuş ve Allah Rasûlü (s.a.) de söylediklerini ona haber vermişti. Allah Teâlâ : Muhammed'e git ve ona de ki: Ümmetin. konusunda Biz senden mutlaka hoşnûd olacağız ve seni üzmeyeceğiz, buyurmuş.[17]

37 — Rabbımız; ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için Senin mukaddes evinin yanında çorak bir vâdîye yerleştirdim. Rabbımız; insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları meyvelerle rı-zıklandır.

Bu da delâlet ediyor ki Hz. İbrahim'in bu duası, Hâcer ile oğlunun yanından ayrıldığı zaman yapmış olduğu ilk duadan sonraki ikinci bir duadır. O Beyt'in binasından öncedir. Bu ise Beytullah'ı bina etmesinden sonra olup birinci duasını te'kîd makamında ve Allah'a rağbetindendir. Bu sebebledir ki: «Senin mukaddes evinin yanında.» demiştir. Allah Teâlâ: «Rabbımız, namaz kılabilmeleri için...» buyurur ki, İbn Cerîr âyetin bu kısmının kelimesine bağlı olduğunu söyler. Buna göre mânâ şöyle oluyor : Ben orayı ancak ahâlîsi, yanında namazlarını kılabilmeleri, namazlarını kılmaya imkân bulabilmeleri için haram, mukaddes kıldım.
«Rabbımız; insanların (bir kısmının) gönüllerini onlara meylettir.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid ve Saki İbn Cübeyr derler ki: Şayet o: «İnsanların gönüllerini» demiş olsaydı İran'lı, rum, ya-hûdî, hıristiyan ve bütün insanlar onun başına toplanırdı. Fakat o : «İnsanlardan» demiş ve bunu sâdece müslümanlara hâs kılmıştır.
Sana itâatlarma yardımcı olması ve «Sana şükretmeleri için onları meyvelerle rızıklandır.» Orası madem ki ekin olmayan, çorak bir vâdîdir; onlar için yiyecekleri meyveler kıl, Allah Teâlâ onun bu duasına icabet eylemiştir. Nitekim o : «Katımızdan bir rızık olarak onları, her şeyin mahsûlünün toplandığı korkusuz bir haramda yerleştirmedik mi?» (Kasas, 57) buyurmuştur. Bu; Allah Teâlâ'nın lutfu, keremi, rahmeti ve bereketindendir ki; haram ülke Mekke'de meyve veren bir ağaç yoktu. Çevresinin meyveleri Hz: İbrahim HaJîl fa.s.) in duasına icabetle oraya getirilir.[18]

38 — Rabbımız; doğrusu Sen, gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Zâten yerde ve gökte hiç bir şey Allah'tan gizli kalmaz.
39 — İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbım, duaları işitendir.
40 — Rabbım; beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle. Duamı kabul buyur Rabbımız.
41 — Rabbımız; hesabın görüldüğü günde beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.

İbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ, dostu İbrahim'in, şöyle dediğini haber verir: Rabbımız; doğrusu Sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Duâmdaki maksadımı bilirsin. Bu ülke ahâlîsi için yapmış olduğum duamda ne

istediğimi de en iyi bilen Sen'sin. Buradaki maksadım, ancak Senin hoşnûdluğun ve Sana olan ihlâsımdır. Muhakkak Sen, eşyanın açık ve gizliliklerini bilirsin. Yerde ve gökte hiç bir şey Sana gizli kalmaz. Daha sonra Hz. İbrâhîm, ihtiyarlığından sonra kendisine çocuk bahşettiği için Allah'a hamdeder ve : «İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbım, duaları işitendir.» Kendisine duâ edenin duâsına muhakkak icabet eder. Kendisinden çocuk istediğim duama icabet buyurmuştur, der.
Hz. İbrâhîm duasına şöyle devanı eder: «Rabbım; beni ve çocuklarımı namazı kılan, hadlerine riâyetle namazlarına devam edenlerden kıl. Dualarımda, istediklerimi kabul buyur Rabbımız. «Rabbımız, hesabın görüldüğü, (kulların hesaba çekilip amelleri hayır ise hayırla, şer ise şerle cezalandırdığın) günde beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.» Hz. İbrahim'in bu duâsındaki kelimesini bazıları tekil olarak okumuşlardır. Onun bu duası, babasının Allah'a düşmanlığı açığa çıkıp da babasından uzaklaşmasından öncedir.[19]

42 — Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanma. Onları sâdece gözlerin dehşetle belireceği bir güne kadar te'hîr etmektedir.
43 — O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sabit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır.
44 — İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma. Onlara mühlet verdiği için Allah'ın onlardan gafil olduğunu, onları başıboş bıraktığını ve yaptıklarına karşılık onları azâblandırmayacağmı sanma. Aksine O, bütün bunları onların aleyhine yazmakta, saymaktadır. Yani: Kıyamet gününün korkularının şiddetinden gözlerin dışarı fırlayacağı o güne kadar onları te'hîr etmektedir. Sonra Allah Teâlâ, onların kabirlerinden nasıl kalkacaklarını ve mahşerde dikilmeye nasıl geleceklerini zikredip : «Onlar koşturup duracaklardır...» buyurur. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «O çağırana koşarak, kâfirler : Bu zorlu bir gündür... derler.» (Kamer, 8), «O gün hiç bir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır. Sesler Rahmân'ın heybetinden kesilmiştir. Ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin... Ve bütün yüzler diri ve her şeye hâkim olan Allah'a baş eğmiştir. Bir zulüm yükü taşıyanlar ise gerçekten hüsrana uğramıştır.» (Tâhâ, 108-111), «O gün onlar, dikili taş-
lara doğru koşuyoriarınış gibi kabillerden çabuk çabuk çıkarlar.» (Meâric, 43). Âyetteki kısmını İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları : «Başlarını kaldırmışlar...» şeklinde açıklarlar. «Gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sabit kalmış.» Gözleri yerinden fırlamış, uçmaktadır. Devamlı bakacaklar ve Allah bizleri korusun; başlarına gelenlerden dolayı içinde bulundukları korku ve düşüncenin çokluğundan bir an bile gözlerini kapayamayacaklardır. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Gönülleri bomboş olarak.» buyurmuştur. Kalbleri bomboştur. Korkunun çokluğundan onda hiç bir şey kalmamıştır. Katâde ve bir topluluk : Onların kalblerinin yerleri boştur. Zîrâ bu kalbler, korkunun şiddetinden yerlerinden fırlamış hançerlerine dayanmıştır, derler. Bazıları da âyetteki ((bomboş» kısmını : Harâbtır, hiç bir şeyi içine alamaz, şeklinde açıklarlar. Allah

Teâlâ haber verdiklerinin şiddetinden dolayı Rasûlüne : «İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar.» buyurmuştur
(...) Zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?[20]

45 — Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz, onlara yaptıklarımız ise sizlere açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.
46 —Gerçekten onlar, düzenlerini kurmuşlardı. Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile, onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.

Allah Teâlâ, kendilerine zulmedenlerin azabı gördüklerinde şöyle diyeceklerini haber verir : «Rabbımız, bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlardan birine ölüm geldiği vakit: Rabbım, beni geri çevir. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve iyi iş işlerim, der. Hayır bu söylediği sâdece kendi lafıdır. Tekrar dirüti-lecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir engel vardır.» (Mü'minûn, 99-100), «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Herhangi birinize ölüm gelip de : Rabbım beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size mülk olarak verdiğimizden infâk edin.» (Münâfikûn, 9-10). Allah Teâlâ onların mahşerde toplandıkları durumu şöyle haber verir : «Suçluları Rablarının huzurunda başları Öne eğilmiş olarak : Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12). Başka âyetlerde ise şöyle buyurulmaktadır : «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28), «Orada onlar bağrışırlar; Rabbımız bi-zi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse tadın (azabı), zâlimler için bir yardımcı yoktur.» {Fâtır, 37)
Allah Teâlâ onların bu sözlerine şöyle cevab verir : «Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» Bu durumdan önce içinde bulunduğunuz halden sizin için zeval olmadığına, âhi-ret ve cezanın olmadığına yemîn etmemiş miydiniz? Bunun karşılığında işte bu azabı tadın. Mücâhid ve başkaları «Sonunuzun gelmeyeceğine...» âyetini şöyle açıklarlar : Sizin için dünyadan âhirete geçiş olmayacağına... nitekim Allah Teâlâ onlardan şöyle haber verir: «Onlar : Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler. Hayır, öyle değil bu, O'nun dosdoğru bir va'didüv. (Nahl, 38).
«Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara yaptıklarınız ise size açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.» Sizden önce (peygamberleri) yalanlayan ümmetlere neler yaptıklarımız size ulaşmış, siz bunları görmüştünüz. Bunlarla

birlikte onlardan ibret almadınız. Onların başlarına getirdiklerimiz sizi (yaptıklarınızdan) engellemedi. «Gayeye erişen hikmet de geldi. Fakat uyarılar fayda vermiyor.» (Kamer, 5).
Şu'be'nin Ebu İshâk'tan, onun Abdurrahmân'dan rivayetine göre; Hz. Ali (r.a.), «Dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Hz. İbrâhîm ile Rabbı hususunda mücâdele eden iki küçük doğan almış, onları yetiştirmiş, terbiye etmiş ve nihayet onlar büyüyüp semirmişler. Onlardan her birerinin ayağını bir kazıkla bir tabuta bağlamış. Onları aç bırakmış, o ve başka bir adam tabuta oturmuşlar. Tabutda, ucunda et olan bir değneği yüksekte tutmuş, kuşlar uçmuşlar. O arkadaşına : Bak, ne görüyorsun? diye sormaya başlamış. Arkadaşı: Şöyle şöyle görüyorum, demiş ve sonunda : Bütün dünyayı bir sinek gibi görüyorum, demiş. Değneği baş aşağı eğ, demiş de arkadaşı değneği aşağı doğru tutmuş ve inmişler. İşte Allah Teâlâ'nın : «Halbuki onların düzenleri neredeyse dağlan yerinden oynatacaktı ve bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti budur. Ebu İshâk der ki : Bu âyet, Abdullah (İbn Mes'ûd) m kırâetinde şeklindedir. Buna göre anlam: Halbuki onların düzenleri, neredeyse dağları yerinden oynatacaktı, şeklindedir. Ben de derim ki: Übeyy İbn Kâ'b, Ömer İbn Hat-tâb (r.a.) dan rivayete göre, onlar da âyeti bu şekilde okumuşlardır. Nitekim Hz. Ali de böyle okur. Süfyân es-Sevrî ve israil'in Ebu İshâk kanalıyla Hz. Ali'den onun âyeti bu şekilde okuduğunu rivayet etmişlerdir. İkrime'den rivayete göre; bu kıssanın akışı Ken'ân ülkesi kralı Nernrud'a âitir. O, bu hilesi ile göklere çıkmak istemiştir. Nitekim Kıptîlerin kralı Firavun da, Nemrud'dan sonra aynı gaye ile yüksek bir kule yaptırmak istemiş, ikisi de bundan âciz kalmışlardı. Halbuki istedikleri son derece basit, hakîr, küçük ve rezîl bir işti. Mücâhid bu kıssayı, Buhtunnasr'a âit olarak zikreder. Gözleri yeryüzünden ve yeryüzü halkından ayrıldığında ona : Ey azgın, nereye gidiyorsun? diye nida edilmiş, o korkmuş. Sonra sesi üst tarafından işitmiş, mızrağın ucunu aşağı doğru eğmiş, (tabutu yukarı doğru uçurmakta olan) doğanlar da baş aşağı dönmüşler, dağlar o sesin şiddetinden ürkmüşler ve dağlar az kalsın bu sesin şiddetinden yerinden oynayayazmış. İşte Allah Teâlâ'nm : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti budur. (...)
Afvî'nin İbn Abbas'tan rivayetinde o, «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onların düzenleri, dağlan yerinden oynatacak değildi. Hasan el-Basrî de böyle söylemiş, İbn Cerîr ise bu görüşü şöyle tevcih etmiştir: Onların Allah'ı inkâr ve şirklerinden yapmış oldukları bu şey ne dağlara ne de başka bir şeye zarar vermiş değildir. Aksine bunun vebali yine kendilerine dönmüştür. Ben de derim ki: O halde bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüne ne kadar benzemektedir : «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» (İsrâ, 37).
Bu âyetin tef şirindeki ikinci görüşü AH' İbn Ebu Talha, İbn Ab-bâs'tan rivayet eder. Buna göre : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri...» âyetinde onların şirkleri kasdedil-mektedir. Nitekim şu âyet de böyledir : «Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecektir.

Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.» (Meryem, 91-92) Dahhâk ve Katâde de böyle söylemiştir.[21]

47 — Sakın, Allah'ın peygamberlerine va'dindeii cayacağını sanma. Muhakkak Allah, Azîz'dir, intikam sahibidir.
48 — O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.

Vâhid ve Kahhâr Olan Allah'ın Huzurunda

Allah Teâlâ va'dini kuvvetlendirme ve zihinlere yerleştirme sadedinde şöyle buyurur : «Sakın, Allah'ın peygamberlerine (vermiş olduğu, Onlara dünya hayatında ve şâhidlerin dikildiği günde yardım edeceği) va'dinden cayacağını sanma.» Sonra izzet sahibi olduğunu, dilediği hiç bir şeyin O'na muhal olmayacağını, O'na üstün gelinmeyeceğini, onu inkâr edenlerden intikam sahibi olduğunu haber verir. «Vay işte o gün yalanlayıcılara!» (Tür, 11). Bu sebepledir ki: «O gün, yet başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» buyurmuştur. O'nun bu va'di, yeryüzünün başka bir yerle değiştirileceği gün meydana gelecektir. O yeryüzü, alışılmış ve bilinen niteliklerinden başka bir şekil üzere olacaktır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'le-rinde Ebu Hâzim kanalıyla Seni İ'bn Sa'd'dan rivayete göre, Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İnsanlar kıyamet günü hiç çiğnenmemiş toprak gibi bembeyaz, tertemiz bir tabak gibi olan yer üzerinde toplanacaklardır. Orada hiç kimse için bir nişane, işaret yoktur.
îmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ebu Adiyy kanalıyla... Hz. Âışe'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne «o gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâ-hid ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.» âyetini soranların ilki ben oldum. Dedim ki: Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? Sırat üzerindedirler, buyurdu. Hadîsi, Buhârî dışında tek başına Müslim, Tirmizî ve îbn Mâce; Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivayet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Hadîsi İmâm Ahmed de Affân kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet etmiş ötüp bunun isnâd zincirlerinde Mesrûk zikredilmemiştir. Katâde'nin Hassan İbn Bilâl el-Müzenî'den, onun da Hz. Âişe (r.a.) den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne: «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir, Gökler de başka göklerle.» âyetini sormuş ve şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? Allah Rasûlü (s.a.) : Bana öyle bir şey sordun ki, ümmetimden hiç kimse bunu bana sormamıştı. Bu böyledir ve insanlar cehennem köprüsü üzerindedirler, buyurmuş, îmâm Ahmed'in Habîb İbn Ebu Amre kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne, «Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle durulmuş olacaktır.» (Zümer, 67) âyetini sormuş ve : Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? demiş de Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, cehennemin üstündedirler, buyurmuş. İbn Cerîr'in Hasan kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetinde o, şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, yer başka bir yerle de- -ğiştirildiği gün insanlar nerededir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Bu öyle bir şey ki bana hiç kimse sormamıştı. Ey

Âişe, onlar sırat üzerindedirler. Hadîsi Ahmed de Affân kanalıyla... Hasan'dan rivayet etmiştir.
İmâm Müslim İbn Haccâc Sahîh'inde der ki: Bana Hasan İbn Ali el-Hulvânı'nin... Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbân'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında duruyordum. Yahûdî hahamlarından birisi ona geldi ve : Selâm sana ey Muhammed, dedi. Ben onu öyle bir ittim ki az kaldı düşecekti. Beni niçin itiyorsun? dedi de : Ey Allah'ın elçisi demek yok mu? dedim. Yahûdî: Biz onu, ancak ailesinin koyduğu ismi ile çağırırız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ailemin bana vermiş olduğu ismim Muhammed'dir, buyurdu. Yahûdî: Sana sormak üzere geldim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ; Eğer seninle konuşursam sana bir fayda verir mi? diye sordu o : Kulağımla işitir, (kabul ederim), dedi. Allah Rasûlü (s.a.) elindeki bir çubukla yere bir şeyler çizmeye başladı ve : Sor buyurdu. Yahûdî: Yer başka bir yerle gökler de başka göklerle-değiştirildiği günde insanlar neredelir? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, sıratın önünde karanlıktadırlar, buyurdu. İnsanlardan onu ilk geçecekler kimdir? sorusuna: Muhacirlerin fakirleri, cevabını verdi. Yahûdî: Cennete girdiklerinde hediyeleri nedir? dedi. Allah Rasûlü : Balık ciğerinin uç tarafıdır (havyardır) buyurdu. Yahûdî: Onun peşinden gıdaları nedir? diye sordu da Allah Rasûlü : Cennetin kenarlarında otlamakta olan cennet öküzleri onlar için boğazlanır, buyurdu, yahûdî: Bu yemekler üzerine içecekleri nedir? diye sordu. O : «Selsebîl» ismi verilen oradaki bir kaynaktan, bu-.yurdu. Yahûdî doğru söyledin, sana öyle bir şeyi sormaya geldim ki; onu yeryüzü halkından bir peygamber veya bir iki kişi dışında hiç kimse bilmez, dedi. Allah Rasûlü ; Onu haber verdiğim takdirde sana fayda verecek mi? diye sordu. Yahûdî: Kulağımla işitir (kabul ederim) dedi. Şöyle devam etti: Sana çocuğu sormaya geldim. Allah Rasûlü buyurdu ki: Erkeğin suyu (menisi) beyaz, kadınmki sarıdır. İkisi birleştiği zaman erkeğin menisi kadının menisine üstün gelirse; çocuk, Allah'ın izniyle erkek olur. Kadının menisi erkeğin menisine üstün gelirse; çocuk, Allah'ın izni ile kız olur. Yahûdî: Andolsun ki doğru söyledin ve muhakkak sen peygambersin, dedi sonra ayrılıp gitti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Bunun bana sormuş olduğu şeyler hakkında Allah'tan bana bir bilgi gelinceye kadar hiç bir bilgim yoktu.
Ebu Ca'fer İbn Cerir Taberî'nin İbn Avf kanalıyla... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Yahudilerden bir haham Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : Allah kitabında : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» diyor. O sırada yaratıklar neredelir, ne dersin? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar Allah'ın müsâfirleridir. O'nun katmdakiler onları hiç bir zaman geri bırakmaz, elde tutarlar, buyurdu. Hadîsi îbn Ebu Hatim de Ebu Bekr İbn Abdullah İbn Ebu Meryem kanalıyla rivayet etmiştir.
Şu'be der ki: Ebu İshâk bize şöyle haber verdi: Amr İbn Ebu Mey-mûn'dan işittim —Amr bazan : Abdullah dedi ki der, bazan da demezdi. —Ona : Abdullah'tan mı? diye sordum, şöyle dedi: Amr İbn Mey-nıûn'un «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında şöyle dediğini işittim : Yeryüzü bembeyaz, tertemiz gümüş gibidir. Orada kan dökülmemiş, .üzerinde hatâ işlenmemiştir. Göz her şeyi görür, çağıran onların hepsine işittirir. Onlar yaratıldıkları gibi yalınayak, çıplaktırlar. Öyle sanıyorum ki şöyle de dedi: Gök yere batıncaya kadar

ayaktadırlar. Hadîs başka bir şekliyle Şu'be ve İsrail'den Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan yukandakine benzer şekilde rivayet edilmiştir. Aynı şekilde Âsim da hadîsi Zirr'den, o da îbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Süfyân es-Sevrî ise hadîsi Ebu İshâk'tan o Amir İbn (Meymûn'dan rivayet etmiş ve bu rivayetinde «haber verme» ifâdesini kullanmamıştır. Bütün bunları İbn Cerîr zikreder.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'm Muhammed İbn Abdullah İbn Ubeyd İbn Akîl kanalıyla... Abdullah'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Yeryüzü beyazdır, üzerinde kan dökülmemistir, üzerinde hiç bir hatâ işlenmemiştir. Sonra râvî der ki: Hadîsi merfû' olarak sâdece Cerîr îbn Eyyûb'un rivayet ettiğini biliyoruz ki, o da kuvvetli değildir. Sonra İbn Cerîr şöyle der: Bize Ebu Kü-reyb'in... Zeyd'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) yahûdîlere haber gönderdi ve: Onlara niçin haber gönderdim biliyor musunuz? buyurdu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu: Onlara Allah Teâlâ'nın : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyetini sormak için haber gönderdim. Yeryüzü o gün gümüş gibi bembeyazdır. Onlar geldiklerinde sordu da: Tertemiz kab gibi beyaz olacaktır, dediler. Hz. Ali, İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik ve Mücâhid İbn Cebr'den rivayete göre; kıyamet günü yeryüzü, gümüşten bir yeryüzü ile değiştirilecektir. Hz. Ali (r.a.) den rivayete göre ise o : Yeryüzü gümüş, gökler de altın olacaktır, demiştir. Rebf-nin Ebu'I-Âliye'den onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetinde o : Gökler; cennetler olacaktır, demiştir. Ebu Ma'şer'in Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den veya Muhammed İbn Kays'dan rivayetine göre; o, «O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : İnananların ayaklan altında, yiyecekleri bir ekmek olacaktır. Vekî'nin Ömer îbn Beşîr el-Hemedânî'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'-den «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Yeryüzü beyaz bir ekmekle değiştirilir. Mü'-min, ayakları altından yer. A'meş'in Hayseme'den rivayetine göre; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle diyor : Kıyamet günü yeryüzü bütünüyle ateştir. Cennet de onun arkasında olup hurileri ve bardakları (kadehleri) görülür. İnsanlar henüz hesaba ulaşmadan kan tere batarlar. Yine A'meş'in Minhâl İbn Amr kanalıyla... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Kıyamet günü yeryüzü bütünüyle ateştir. Cennet onun arkasında olup hurileri ve bardakları görülür. Abdullah'ın nefsî kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, kişiden öyle bir ter boşanır ki ayağı yere batar. Sonra ter yükselir ve henüz hesâb onu yakalamamışken, ter burnuna kadar ulaşır. Oradakiler : Ey Ebu Abdurrahmân bu nedendir? diye sordular, Abdullah: İnsanların atıldıklarını gördüğündendir, diye cevapladı. Ebu Ca'fer er-Râzı'nin Rebî' İbn Enes'ten, onun da Kâ'b'dan «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Gökler cennetler olur, denizlerin yeri ateş olur ve yeryüzü bir başkasıyla değiştirilir. Ebu Davud'un rivayet etmiş olduğu bir hadîste şöyle buyrulur: Bir gazi veya bir hacca giden veya bir umreye giden dışında kimse deniz yolculuğu yapmasın. Zîrâ denizlerin altında ateş vardır. —veya ateşin altında deniz vardır— Ebu Hüreyre'den rivayet edilen meşhur «Sûr Hadîsi» nde' Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Yer başka bir yerle, gökler de başka göklerle değiştirilir. Allah Teâlâ yeryüzünü Ukkâz derisinin çekilip uzatıldığı gibi uzatır. Sen orada hiç

bir eğrilik ve yükseklik göremezsin. Sonra Allah Teâlâ yaratıkları oraya sürer de bir de bakarsın bu değiştirilen yerdedirler.
Allah Teâlâ buyurur ki: Bütün yaratıklar kabirlerinden çıkıp Vâ-hid ve Kahhâr olan, her şeyin kahr ve galabesi altında olduğu, boyunların ve kalblerin kendisine boyun eğdiği Allah'ın huzuruna çıkarlar.[22]

49 — O gün, mücrimleri zincirlere vurulmuş olarak görürsün.
50 — Gömlekleri katrandandır, yüzlerini ateş bürü-yecektir.
51 — Bu, Allah'ın herkese yaptığının karşılığını vermesi içindir. Muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.

Zincire Vurulmuş Mücrimler

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği, yaratıkların sâhiblerine çıkıp toplandıkları gün (yeryüzünde) küfür ve bozgunculuklanyla suç işlemiş olan mücrimlerin biribirlerine zincirlerle bağlanmış olduklarını görürsün. Allah Teâlâ onlardan birbirine benzeyenleri bir arada toplamıştır. Her sınıf bir sınıfın yanındadır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: ((Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini top-layınız...» (Sâffâti 22), «Ruhlar çiftleştirildiği zaman...» (Tekvîr, 7) «Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler.» (Furkân, 13), «Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytânları da. Demir halkalarla bağlı diğerlerini de...» (Sâd, 37-38). Âyette geçen (jli*»Vl) bağlardır. İbn Abbâs, Saîd İbn
Cübeyr, A'meş ve Abdurrahmân İbn Zeyd kelimeye bu anlamı vermişlerdir ki dilde meşhurdur.(...) Allah Teâlâ: «Gömlekleri katrandandır.» buyurur ki; onların üzerlerine giyecekleri elbiseleri katrandandır. Katran, develerin boyandığı (sıvandığı) şeydir. Katâde bunun ateşe en çok yapışan şey olduğunu söyler. Bu kelimenin Katırân, Katran, Kıtrân şeklinde okunuşları vardır.(...) İbn Abbâs şöyle dermiş: Katran, erimiş bakırdır. O, âyeti bazan : Hararetinde son dereceye gelmiş kızgın bakırdandır, anlamında olmak üzere (ö\Jai ja j»^!/-*) şeklinde okurmuş. Mücâhid, İtrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Katâ-de'den de böyle rivayet edilmiştir. Allah Teâlâ'nın : «Yüzlerini ateş bürüyecektir.» âyeti, «Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır.» (Mü'minûn, 104) âyeti gibidir. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Yahya İbn İshâk'ın... Ebu Mâlik el-Es/arT-den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Terke-dilmeyen şu dört şey câhiliyet işlerindendir : Haseb ve neseble övünme; neseblerle yerme, ayıplama; yıldızlarla yağmur isteme ve ölü üzerine bağırıp çağırarak ağlama. Ölü üzerine bağıra çağıra ağlayan kadın, ölümünden önce tevbe etmemişse; kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise ve uyuzluk gömleği olduğu halde kaldırılacaktır. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.
Kasım kanalıyla Ebu Ümâme (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ölü üzerine bağıra çağıra ağlayan kadın tevbe etmemişse; cennet ve cehennem arasında bir yolda durdurulacaktır. Elbiseleri katrandandır ve yüzünü ateş bürüyecektir.

Allah Teâlâ'nın: «Bu, Allah'ın herkese yaptığının karşılığını (kıyamet günü) vermesi içindir.» âyeti, «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necnı, 31) âyeti gibidir. «Muhakkak ki, Allah, hesabı çabuk görendir.» âyetinin «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1) âyeti gibi olması muhtemeldir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın hesabı çabuk görmesi; kulu hesaba çekmesi halinde bunu çabuk bitirmesi de olabilir. Zîrâ O, her şeyi en iyi bilendir. Hiç bir gizlilik O'na gizli değildir. Bütün yaratıklar O'nun kudretine nisbetle onlardan bir tanesi gibidir. Nitekim O: «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28) buyurmaktadır. Bu, Mücâhid'in sözünün de anlamı olup Allah Teâlâ : Sayma yönüyle hesabı çabuk gö-rendir. Bu âyetten her iki anlamın da kasdedilmiş olması mümkündür. En doğrusunu Allah bilir.[23]

52 — Bu; uyarılsınlar ve yalnızca bir tek ilâh bulunduğunu bilsinler, akıl sâhibleri de öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.

Allah Teâlâ bu Kur'an'ın insanlara bir tebliğ olduğunu haber veriyor. Nitekim O : «Bu Kur'an; bana, sizi de ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu...» (En'âm, 19) buyurmaktadır. Bu Kur'an, insan ile cinni ile bütün yaratıklara bir tebliğden ibarettir. Nitekim O, bu sûrenin başında : «Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitâbdır. İnsanları Rabla-rımn izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarman için...» (İbrahim, 1) buyurmaktadır. Ondaki hüccet ve Allah'tan başka ilâh olmadığına delâlet eden deliller ışığında yalnızca bir tek ilâh bulunduğunu bilsinler ve akıl sâhibleri öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.[24]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4285-4286
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4287
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4288
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4289-4291
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4291-4292
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4293-4294
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4298-4302
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4302-4303

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4303-4304
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4304-4305
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4306-4308
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4312-4314
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4315-4329
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4335-4337
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4338
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4339-4340
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4346-4347
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4347-4348
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4348-4349
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4349-4350
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4351-4353
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4353-4358
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4358-4359
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 8/4360

HİCR SÛRESİ

HİCR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.
1 — Elif, Lanı, Râ. Bunlar kitabın ve Kur'ân-ı Mü-bin'in âyetleridir.
2 — Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.
3 — Bırak onları; yeğinler, eğlensinler ve kendilerini oyalayadursun. Sonra öğreneceklerdir.

Bu Kitab

Sûrelerin baharındaki hurûf-ı mukattaa ile ilgili bilgi daha önce geçmişti. Allah Teâlâ, «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» buyurup, onların içinde bulundukları küfürden dolayı pişman olacaklarım ve dünya yurdunda müslümanlarla beraber olmuş olmayı temenni edeceklerini haber verir. Süddî'nin tefsirinde meşhur isnadı ile tbn Abbâs, îbn Mes'ûd ve diğer bazı Sahabe'den naklet-tiğine göre; kâfirler, ateşe arzolundukları zaman müslümanlar olmayi temenni edeceklerdir. Burada maksadın: Her kâfirin ölüm anında keşke mü'min olaydım, diye hayıflanacağıdır, da denilmiştir. Başka bir görüşe göre bu, kıyamet gününden bir haber vermedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavli de böyledir : «Bir görsen; ateşin başında durdukları : KeşM geri döndürülseydik ve Rabbımızm âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman...» (En'âm, 27). Süfyân es-Sevrfnin Seleme İbn KüheyPden, onun Ebu Za'râ'dan, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetine göre; o, «Kâfirler bir zaman müslüman olmayı isteyeceklerdir,)) âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu; cehennemlikler hakkındadır. Zîrâ onlar (günahkâr mü'min-lerin) ateşten çıktıklarını göreceklerdir. İbn Cerîr der ki: Bana Mü-sennâ'nın... İbn Abbâs ve Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; onlar, «Kâfirler bir zaman müslüman olmayı isteyeceklerdir.)) âyetini şöyle te'vîl ederlermiş : Allah Teâlâ müslümanların günahkârlarını (hatâ işleyenlerini) müşriklerle beraber ateşte hapsettiği gün müşrikler onlara : Dünyada iken yapagelmekte olduğunuz ibâdetler, size hiç bir fayda vermedi, diyecekler. Allah Teâlâ onlara gazablamp rahmetiyle hatalı müslümanları ateşten çıkaracak. «Kâfirler bir zaman gelecek ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyetinde anlatılan işte budur.
Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre; cehennemlikler, Allah'ı birleyenlere : îmânınız size fayda vermedi mi? diyecekler. Onlar böyle söylediği zaman Allah Teâlâ ; Kalbinde zerre ağırlığı îmân olanı (ateşten) çıkarın, buyuracak. İşte Allah Teâlâ'nın: «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli bu zamana işaret etmektedir. Dahhâk, Katâde, Ebu'l-Âliye ve başkalarından da böylece rivayet edilmiştir. Bu konuda merfû' hadîsler de vârid' olmuştur.
1- Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Muhammed İbn Abbâs kanalıyla... Enes tbn Mâlik (r.a.) den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Lâ İlahe İllallah diyenlerden bazı kimseler günâhları sebebiyle ateşe girecekler. Lât ve Uzzâ'ya tapanlar onlara: Lâ İlahe İllallah demeniz size hiç bir fayda vermedi mi ki

siz de ateşte bizimle birliktesiniz? diyecekler. Allah Teâlâ onlara kızıp, «Lâ İlahe İllallah» diyenleri çıkaracak, onları hayat nehrine atacak ve ayın, tutulmasından ayrılıp sıyrıldığı gibi yanıklarından kurtulup iyileşecekler ve cennete girecekler. Onlara orada «Cehennemlikler» ismi verilecek. Bir adam:Ey Enes, sen bunu Allah Rasûlü (s.a.) nden işittin mi? dedi de Enes: Allah Rasûlü (s.a.) nü : Kim kasden benim hakkımda yalan uydurursa; cehennemdeki yerine hazırlansın, buyurduğunu işittim. Evet, ben Allah Rasûlü (s.a.) nü böyle söylerken işittim, dedi. Taberânî'nin ifâdesine göre Cehbez hadîsi rivayette tek kalmıştır.

2- Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel?in... Ebu Mûsâ (r.a.) dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemlikler ateşte toplandığı zaman yanlarında kıble ehlinden Allah'ın diledikleri de olacak. Kâfirler müslümanlara: Sizler müslümanlar değil mi idiniz? diye soracaklar, onlar: Evet müslüman-lar idik, diyecekler. Kâfirler : Müslüman olmak size fayda sağlamadı da bizimle beraber ateşte kaldınız, diyecekler. Müslümanlar: Bizim günâhlarımız vardı da bu yüzden azaba dûçâr kaldık, diyecekler. Allah Teâlâ onların söylediklerini işitecek ve kıble ehlinden ateşte olanların çıkarılmalarını emredecek. Geride kalan kâfirler bunu gördüklerinde : Keşke biz de müslümanlar olaydık ve onların çıktığı gibi biz de çıkayaık, diyecekler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : Tardolunmuş şeytânın şerrinden Allah'a sığınırım : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar kitabın ve Kur'an-ı Mübîn'in âyetleridir., Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyetlerini okudu. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Hâlid İbn Nâfi' kanalıyla rivayet etmiş olup, onun rivayetinde Eûzü yerine Besmele vardır.

3- Taberânî'nin Mûsâ İbn Hârûn kanalıyla... Salih İbn Ebu Tâ-lib'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Saîd el-Hudrî'ye sordum ve : Allah Rasûlü (s.a.) nün «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.)) âyeti hakkında bir şey söylediğini işittin mi? dedim. O, evet dedi ve şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Allah Teâlâ mü'minlerden bir grubu, ken-dilerinden intikamını aldıktan sonra ateşten çıkaracaktır. Allah Teâlâ onları müşriklerle beraber ateşe koyduğunda; müşrikler onlara: Siz dünyada iken Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyordunuz. Size ne oluyor da bizimle beraber ateştesiniz? diyecekler. Allah Teâlâ onların bu sözlerini işittiği zaman, mü'minler hakkında şefâata izin verecek de; melekler, peygamberler ve mü'minler şefaat edecekler ve nihayet onlar Allah'ın izniyle ateşten çıkacaklar. İşte müşrikler bunu gördükleri zaman: Keşke biz de onlar gibi olsaydık da, bize şefaat ulaşıp onlarla beraber çıkaydık, diyecekler. İşte Allah Teâlâ'nın: «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli budur. Onlara, cennette yüzlerindeki karalık yüzünden «Cehennemlikler» adı verilecek. Onlar : Ey Rabbımız, bizden bu ismi gider, diyecekler ve Allah Teâlâ emredecek de, cennet nehrinde yıkanacaklar ve bu isim onlardan kaldırılacak. Hadîsi Ebu Üsâme'ye naklettim de evet böyledir, dedi.

4- İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Muhammed îbn Ali'den, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ateş onlardan kimini dizlerine kadar, kimini beline kadar, kimini boğazına kadar olmak üzere günâhları ve amelleri miktarmca yakalayacaktır. Onlardan kimisi bir ay orada kalacak,.sonra çıkacak. Kimisi bir sene kalacak, SQnra çıkacak. Onlardan ateşte en uzun kalacak olanın süresi, dünyanın yaratıldığı

günden son bulmasına kadar geçen süredir. Allah Teâlâ onların da ateşten çıkmalarım dilediği zaman yahûdîler, hıristiyaniar ve ateşte olan diğer din sâlikleri ile putperestler; tevhîd ehlinden ateşte olanlara : Allah'a, kitablarına ve elçilerine îmân ettiniz. Bugün biz ve siz ateşte eşit durumdayız, diyecekler. Allah Teâlâ onlara öyle bir öfkelenecek ki daha önce hiç bir şeye o kadar öfkelenmemiştir. Onları ateşten çıkarıp cennette bir kaynağa sokacak. İşte Allah Teâlâ'nın: «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli budur.
Allah Teâlâ'nın: «Bırak onları; yesinler, eğlensinler.» âyeti onlar için şiddetli, kuvvetli ve sert bir tehdîdtir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Yaşayın bakalım. Varacağınız yer; şüphesiz ateş olacaktır, de.» (İbrahim, 30), «Yeyin ve biraz zevklenin. Doğrusu sizler, suçlularsınız.» (Mürselât, 46). Bu sebebledir ki burada şöyle buyurmuştur: «Ve kendilerini emel, (tevbe ve Allah'a dönüşten) oyalayadursun. Sonra (onlar işlerinin sonucunu) öğreneceklerdir.»[1]

4 — Biz, hiç bir kasabayı bilinen bir yazısı olmaksızın helak etmedik.
5 — Hiç bir ümmet, kendi süresini öne alamaz, geciktiremez de.

Kasabaların Yazısı

Allah Teâlâ: Hiç bir kasabayı aleyhlerinde delil konulmadan ve süreleri, bitmeden helak edecek değilim. Helak olunmaları zamanı gelen hiç bir ümmetin va'dolunan bu vakti geciktirilmez, sürelerini öne de alamazlar, buyurur ki bu; Mekke halkına bir tenbîh ve helake müs-tehak oldukları şirk, inâd ve inkârlarını bırakmaya bir davetten, yol göstermeden ibarettir.[2]

6 — Dediler ki: Ey kendisine kitab indirilen kişi; sen mutlaka delisin.
7 — Doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirmeli değil misin?
8 — Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.
9 — Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbet Biziz.

Allah Teâlâ, onların: «Ey kendisine kitab indirilen kişi...» sözlerindeki küfür, inâd ve haddi aşmalarını haber veriyor. Onlar demişlerdi ki: Ey kendisine kitab indirildiğini iddia eden kişi; bizleri kendine uymaya, babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyleri terketmeye çağırmanda sen mutlaka delisin. Doğru söyleyenlerden isen senin getirdiklerinin sıhhatma şehâdet etmeleri için bize melekleri getirmeli değil misin? Nitekim Firavun da şöyle demişti: «Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi?» (Zuhruf, 53) Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Bizimle karşılaşmayı ummayanlar : Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbımızı görmeli değil miydik? derler. Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve azgınlıkta çok aşın gitmişlerdir. Melekleri görecekleri gün, işte o gün günahkârlara hiç iyi haber yoktur. Melekler : İyi haber size yasaktır yasak, derler.» (Furkân, 21-22). Burada ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Biz, melekleri ancak hak ile indiririz.

O zaman da kendilerine mühlet verilmez.)» Mücâhid, «Biz, melekleri ancak hak ile indiririz.» âyetini şöyle açıklar : Biz melekleri ancak risâlet ve azâb ile göndeririz. Sonra Allah Teâlâ zikri yani Kur'ân'ı indirenin kendisi olduğunu, onu değişiklikten koruyacak olanın da kendisi olduğunu anlatıyor. Bazıları. kısmındaki zamiri Hz. Peygamber (s.a.) e döndürürler. Nitekim, «Allah; seni insanlardan korur.» (Mâİde, 67) âyetinde de durum böyledir. Ancak birinci mânâ daha evlâ olup, âyetin akışından açıkça anlaşılan da odur.[3]

10 — Andolsun ki; senden önce çeşitli milletler içinde de peygamberler göndermiştik.
11 — Onlara gelen her peygamberle alay ediyorlardı.
12 — Biz, böylece onu suçluların kalbine sokarız.
13 — Kendilerinden öncekilerin uğradıkları ortada iken yine de ona inanmazlar.

Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerinden Allah Rasûlünü yalanlayanların yalanlamasına karşı Rasûlünü teselli ederek, ondan önce geçmiş ümmetler içinde de peygamberler gönderdiğini, hangi ümmete peygamber gelmişse; onlann bu peygamberi yalanlayıp onunla alay ettiklerini, hidâyete tâbi olmaktan büyüklenen, inâdlaşan mücrimlerin kalb-lerine yalanlamayı koyanın kendisi olduğunu haber verir. Enes ve Hasan el-Basrî: «Biz, böylece onu suçluların kalbine sokarız.» âyetinde, şirkin kasdedildiğini söylerler. Allah Teâlâ: «Kendilerinden öncekilerin uğradıkları ortada iken yine de ona inanmazlar.» buyurur ki; Allah Teâlâ'nın, elçilerini yalanlayan kimseleri nasıl helak ettiği, yok ettiği, Allah'ın peygamberleri ile dünyada ve âhirette onlara uyanları nasıl kurtardığı bilinmektedir.[4]

14 — Onlara gökten bir kapı açsak da çıkmaya ko-yulsalardı.
15 — Gözlerimiz döndü, biz herhalde büyülendik, derlerdi.

Gökten Bir Kapı Açsak

Allah Teâlâ, onların inkârlarının ve hak ile inâdlaşmalarının ne kadar güçlü olduğunu haber yeriyor. Şayet onlar için gökten bir kapı açılsa da ondan yukarı çıkmaya, yükselmeye başlasalar yine de bunu doğrulamazlar, aksine : «Gözlerimiz döndü.» derler. Âyetteki kısmını Mücâhid, İbn Kesîr ve Dahhâk : Gözlerimiz kapandı, şeklinde; İbn Abbâs'tan rivayetle Katâde : Gözlerimiz alındı, şeklinde; İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Bize benzetildi (karıştırıldı), biz ancak büyülendik, şeklinde; Kelbî: Gözlerimiz kör oldu, şeklinde açıklarlar. İbn Zeyd de, «Gözlerimiz döndü.» kısmını: Aklı ermeyen sarhoşlar gibi olduk, şeklinde açıklamıştır.[5]

16 — Andolsun ki Biz, gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için donattık.
17 — Ve onları, kovulmuş her şeytândan koruduk.
18 — Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa; apaçık görülen bir ateş onu kovalar.
19 — Yeri de döşeyip yaydık. Oraya sabit dağlar yerleştirdik. Ve orada her şeyden ölçülü olarak yetiştirdik.

20 — Orada hem sizin için, hem de rızıklarını te'mîn edemeyecekleriniz için geçimlikler meydana getirdik.

Allah Teâlâ, düşünenler ve ibret gözüyle bakanlar için, bütün yüceliği ile gökyüzünü ve onu süsleyen parlak yıldızlan yarattığını zikreder. Düşünen ve ibret alan; onda gariplikler, bakışım hayrete düşürecek parlak âyetler görür. Mücâhid ve Katâde; bu âyette zikredilen burçların, yıldızlar olduğunu söyler. Ben de derim ki: Bu âyet Allah Teâlâ'nın,' «Gökte burçlar vareden, orada ışık saçan güneş ve aydınlatan ayı var eden Allah, yücelerin yücesidir.» (Furkân, 61) âyeti gibidir. Bazıları da; buradaki burçların, güneş ve ayın duraklan olduğunu söylemişlerdir. Atıyye el-Avfî buradaki burçların, koruyucuların sarayları olduğunu söyler. Allah Teâîâ, mütscâyiz şeytânların Mele-i A'lâ'da olanları işitmemeleri için delici, yakıcı alevleri onlara korucu-lar^ kılmıştır. Onlardan herhangi birisi kulak hırsızlığı yapmaya kalkışırsa; üzerine yakıcı, delici bir ateş gelir ve onu yok eder. Ancak bazı kere bu kulak hırsızlığı yapan, işitmiş olduğu kelimeyi yakıcı ateş kendisine yetişmeden önce bir altındakine ulaştırmış, bir alttaki onu almış ve dostuna götürmüş olabilir. Nitekim sahîh bir hadîste bu husus açıkça belirtilmiştir. Buhârî, bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi Uz. Peygamber (s.a.) e ulaştırmıştır— rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Te-âlâ gökte bir işe hükmettiği zaman melekler, Allah Teâlâ'nm sözüne boyunlarını eğerek kanatlarını çırparlar. O (Allah'ın hükmü) cilâlı düz bir taş üzerindeki zincir gibidir. —Ali böyle söylemiştir. Başkaları ise : Cilâlı düz taş, onları bundan (Allah'ın hükmüne muttali' olmaktan) geri bırakır, demişlerdir— Onların kalblerinden korku giderilince : Rabbınız ne dedi? derler. Onlar: Rabbımızın söylemiş olduğu ancak gerçektir. Muhakkak O yücedir, büyüktür, derler. Bunu kulak hırsızlığı yapanlar işitir. Kulak hırsızlığı yapanlar biribirlerinin üzerinde şu şekildedirler. —Süfyân durumu eliyle anlatıp sağ elinin parmaklarım açtı ve bazısını bazısından yukarıda tuttu— Bazan olur ki işittiğini arkadaşına açmadan önce yakıcı alev ona ulaşıp yakar. Bazan da olur ki yetişemez de, o işittiğini kendisinden aşağıda olan kendini ta'kîb edene atar. O da yeryüzüne ulaştırır. —Herhalde Süfyân şöyle de demişti:— Nihayet (kulak hırsızlığı yapanların işittikleri) yeryüzüne ulaşır da, bir sihirbazın ağzına —veya bir kâhinin ağzına— konulur. Onunla birlikte yüz yalan da o uydurur ve gökten işitilen kelime için : Falan falan gün şu şu şekilde olacak diye bize haber verilmedi mi? derler. Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığını, yeryüzünü yayıp genişlettiğini, orada sabit dağlar, vâdîler, arazîler, kumsallar var ettiğini, orada ekinler ve birbiriyle ahenkli meyveler bitirdiğini zikreder. İbn Abbâs, âyetteki kelimesini; crBilinen» şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Ebu Mâlik, Mücâhid, Hakem İbn Uteybe, Hasan îbn Muhammed, Ebu Salih ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Onlardan : Bir ölçü ile ölçülmüş, şeklinde açıklayanlar da vardır. İbn Zeyd : Her şeyden, ölçülen ve bir ölçü ile takdir edilen, açıklamasını getirir. Yine İbn Zeyd : Çarşı esnafının tarttığı gibi, demiştir.
Allah Teali : «Orada hem sizin için, hem de nzıklannı te'mîn edemeyecekleriniz için geçimlikler meydana getirdik.» buyurarak anları, yeryüzünde çeşitli sebeblere sarılmaya ve geçimlikler peşinde koşmaya salıverdiğini zikreder. Mücâhid'in

söylediğine göre; «Rızıklarını te'mîn edemeyecekleriniz», hayvanlardır. İbn Cerîr ise bunların; köleler, cariyeler ve hayvanlar olduğunu söyler. Buradan maksad şudur ki Allah Teâlâ kazanç yollarım, çeşitli sebebler ve çeşitli geçimlikleri kolaylaştırmak suretiyle onlara nimetler bahşetmiş oluyor. Belki de binecekleri ve yiyecekleri hayvanları, hizmetlerinde kullanacakları köle ve cariyeleri onların emrine vermiştir. Bunların nzıkları onlar üzerine değil, yaratıcıları üzerinedir. Bunlar kullan için menfaatlardır, nzıklan verecek olan ise ancak Allah Tealâdır.[6]

İzahı

«Andolsun ki Biz, gökte burçlar var ettik.» Burçlar; güneşin seyri esnasında konakladığı mahallerdir. Tekili burçtur. Feleğin on iki tane burcu vardır. Bunlar koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burçlarıdır. Bu burçlar yirmi sekiz durağa ayrılmışlardır. Her burcun İki durağı ve üç menzili vardır. Yûnus sûresinde ayın duraklan zikredilmişti. Burçlar 360 dereceye bölünür. Her burcun otuz derecesi vardır. Güneş her dereceyi senede bir kere geçer ve böylece feleğin dönümü tamamlanmış olur. Ay ise her burcu yirmi sekiz günde tamamlar, tbn Abbâs, bu âyetin tefsirinde şöyle der : Güneşin ve ayın burçları ile, konakladıkları yerler kaydedilmektedir, îbn Atiyye İse; burçların, gökyüzündeki köşkler olduğunu ve üzerinde bekçiler bulunduğunu bildirir. Hasan, Mücâhid ve Katâde; burçların, büyük yıldızlar olduklannı söylerler. Ebu îshâk der ,ki: Bununla burç-lardaki yıldızlar kasdedümiştir. Bu yıldızlar, tasvir edildikleri biçimde yer alırlar. Ve isimleri de bu şekillerden alınmıştır... Bilginler, şeytân ların Rasûlullah (s.a.) m peygamber olarak gönderilmesinden önce yıldızlarla kovulup kovulmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki ayn görüş vardır. Birinci görüş; Hz. Peygamberin, peygamber olarak gönderilmesinden önce şeytânlann yıldızlarla kovulmadıklannı belirtir. Bu hususun Hz. Peygamberin bi'setiyle başladığını söyler. Ve bunun da Hz. Peygamberin nübüvvetinin esâsı olduğunu belirtir. Abdullah tbn Abbâs'tan nakledilen şu hadîs bu görüşün doğruluğuna delâlet eder: Hz. Peygamber ashabından bir grupla beraber Ukâz çarşısına doğru yürüdüler. O sırada şeytânlarla gökyüzünün haberi arasına bir engel girdirümişti ve onların peşine şihâblar takılmıştı. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin zahirinden anlaşılıyor ki, şihâblarla şeytânların kovulması, Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce yoktu. Bilâhare bu husus meydana geldi. Ya'kûb İbn Muğîre İbn Ahnes İbn Şüreyk'in rivayet ettiği şu söz bu görüşü destekler : Yıldızlarla kovulan ilk kavim, Sakîf kabilesinden şu mahalledir. Onlar, Amr İbn Ümeyye adı verilen ve araplarca gözü en keskin olarak bilinen bir adama gelip dediler ki: Yıldızların kaydırılması konusunda gökte cereyan eden olayı gördün mü? O; evet, dedi. Ama bakınız eğer kara ve denizde yol bulunan yıldızlardan insanların geçimlerini sağlamak için yaz kış gittikleri yönleri kendileriyle bildikleri yıldızlar kaydırılıyorsa; Allah'a andolsun ki bu, dünyanın dürülüşü ve içinde bulunan mahlûkâtın yok oluşuna işarettir. Ama kayan yıldızlar başka yıldızlar ise ve kendileriyle yol bulunan o işaret yıldızları sabit duruyorlarsa bu, Allah Teâlâ'nın halk arasından murâd ettiği bir emri gerçekleştirmesine delâlettir. Zeccâc der ki: Bu da gösteriyor ki; hâdise peygamberin doğumundan

sonra olmuştur. Çünkü yıldırımı ve hızlı giden eşyayı şiirlerine konu eden veya şiirlerinde onlardan bahseden Arap şâirleri kayan yıldızlardan hiç söz etmezler. Ancak Hz. Peygamberin doğumundan sonra şâirler bu konuyu şiirlerinde bahsetmişlerdir. Nitekim Zu'r-Rûmme şöyle der : Sanki o ifriyyenin izinde bir yıldızdır, Gecenin karanlığında belirlenmiş ve ok gibi gitmiştir. İkinci görüşe göre; peygamberin gönderilmesinden önce de yıldızların şeytânı kovalaması mevcûd idi. Fakat Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderilince, bu husus pekiştirilip şiddetli davranıldı. Ma'-mer der ki: Ben, Zührî'ye câhiliyyet devrinde yıldızlar fırlatılır mıydı? diye sordum. O; evet, dedi. Ben; «her ne kadar önceleri orada kulak verecek yerlerde oturur isek de» kavlini görüyor musun? dedim. O; evet, ağırlaştırıldı ve Hz. Peygamberin gönderilmesinden sonra konu şiddetlendi, dedi. Bu görüşün sıhhatına delâlet etmek üzere îbn Ab-bâstan nakledilir ki o, şöyle demiş : Peygamberin ashabı olan Ansâr'-dan bir adam bana haber verdi ki; onlar, bir gece Hz. Peygamberle birlikte oturuyorlarmış. O sırada bir yıldız parlayarak fırlamış. Rasûlul-lah (s.a.) orada bulunanlara demiş ki: Câhiliyyet döneminde böyle bir fırlatma olunca siz ne derdiniz? Onlar; bu gece büyük bir adam doğdu veya büyük bir adam öldü, derdik, demişler. Rasûluliah (s.a.) buyurmuş ki: Şüphesiz ki yıldız, bir kimsenin ölmesi veya yaşaması için fırlatılmaz. Fakat Rabbımız Tebâreke ve Teâlâ bir konuda karar verince, Arş/ı yüklenen melekler tesbîh ederler. Sonra onların gerisinde bulunan gök ehli tesbîh ederler ve nihayet tesbîh bütün gök halkına ya-yüır. Sonra Arş/ı taşıyan meleklerin gerisinde bulunanlar onlara derler ki: Rabbınız size ne dedi? Onlar da Rablarının söylediklerini haber verirler, Gök ehli birbirinden haber alarak nihayet bu haber dünya göğüne kadar ulaşır. Cinler, o habere kulak kesilirler ve onu alıp kendi dostlarına ulaştırırlar. Ordan olduğu gibi getirdikleri haberler doğrudur. Ancak bazan onu getirirken içine ilâveler yaparlar. Müslim de bu hadisi tahrîc etmiştir. îbn Kuteybe der ki: Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce de şeytânlar, yıldızlar tarafından kovalaniyor-du. Ancak Peygamberin gönderilişinden sonra bu, çok daha şiddetlenmiştir. Buna göre eski şâirlerin şiirinde, bu hususu belirten mısralar da vardır. Nitekim câhiliyye şâiri olan İbn Ebu Hâzim der ki:
Kervanın çıkardığı sesler ve merkep yavrularının sesleri,
Onun arkasında yıldızın kayışı gibi kayıyordu...
Bu iki görüşün arasını şöylece birleştirmek mümkündür. Hz. Peygamberden önce de, yıldızların şeytânları kovalaması mevcûd idi. Peygamber gönderildikten sonra bu husus pekiştirildi ve gaybdan gelen haberlerin sesinin korunması için gökyüzü muhafaza altına alındı.
«Yeri de döşeyip yaydık.» Yani onu suyun yüzüne yaydık. Söylendiği gibi o, Kâ'be'nin alt tarafından yuvarlanmaya başlamış, sonra yayılmıştır. Bu, tefsîr ehlinin görüşüdür. Hey'et erbabı (astronomi bilginleri) yeryüzünün büyük bir küre biçiminde olduğunu ,bir kısmının suyun içinde, bir kısmının suyun dışında bulunduğunu ve su dışında bulunan kısmın ma'mûr olan kısım olduğunu söylemişlerdir. Allah Te-âlâ'nm «Yeri de döşeyip yaydık» kavline şu şekilde izah getirmişlerdir. Bir küre büyük olunca, onun her bir bölümü büyük bîr yüzey gibi olur. Böylece yeryüzünün yayvan ve küre biçiminde olduğu sabit olur. Tefsîr ehli bu görüşü reddederek; Allah Teâlâ kitabında yeryüzünün serilmiş ve yayılmış

olduğunu bildiriyor. Eğer küre biçiminde olmuş olsaydı bunu da haber verirdi, derler. Kendi murâdını ve yeryüzünü nasıl yaydığım en iyi bilen Allah'tır.
«Oraya sabit dağlar yerleştirdik.» Oynamayan dağlar. Allah Teâlâ yeryüzünü suyun üzerinde yarattığı zaman dünya oynadı ve titredi. Bunun üzerine Allah, dağlar koyarak yeryüzünü tesbît etti. «Orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik.» Yeryüzünde her bitkiden yetiştirdik. Çünkü yararlanılan her türlü bitki yeryüzünde yetişir. «Orada» derken zamirin dağlara râci' olduğu da söylenmiştir. Çünkü dağlar kelimesi daha yalandır. Ayrıca «bir Ölçüye göre» ifâdesi de bunu destekler. Çünkü ancak dağlarda meydana gelen madenler ölçülüp tartüabilir. îbn Abbâs ve Saîd îbn Cübeyr ölçünün; bilinen anlama geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid ve îkrime ise, takdîr edilen anlamına geldiğini söylerler. Bu takdirde anlam; Allah Teâlâ katında bilinen bir takdire göre, şeklinde olacaktir. Çünkü Allah Teâlâ, kendi katında insan-ların geçimleri ve nzıklan için ne kadara muhtaç olduklarını bilir. Binâenaleyh miktar için «ölçü» ta'bırinin kullanılması mecazîdir. Çünkü insanlar eşyanın miktarını ancak tartarak bilirler. Hasan, îkrime ve İbn Zeyd ise bununla altın, gümüş, demir, kurşun gibi tartılan şeyle-. rin kasdedildiğini ve bunların ise madenlerden elde edildiğini söylerler. Bütün bunların tartıldığını bildirirler. 'Bazıları da şekil, durum ve güzellik bakımından mütenâsib anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim araplar falancanın hareketleri ölçülü ve tartılıdır, dedikleri zaman; güzel ve ahenkli hareketler yaptığım kasdederler. Söz de güzel ve yanılgıdan uzak olunca; mevzun kelâm adını alır. Denildi ki; yeryüzünde ve dağlarda biten her şey iki türlüdür. Bir kısmı madenlerden çıkarılır ki bunların hepsi tartılır ve mevzundur. İkincisi bitkilerdir ki bir kısmı tartıyla, bir kısmı ölçüyle bilinir. Ölçü, tartıya dayalıdır çünkü Sâ ve Müdd gibi ölçü miktarları tartıya göre ayarlanmıştır.[7]
«Andolsun ki Biz, gökte burçlar meydana getirdik.» Gözlem ve deneylerin gösterdiğine göre, göğün genişliğine uygun özellikleri ve farklı şekilleri bulunan on iki burç meydana getirdik. Ve onu ibretle bakanlar İçin parlak şekillerle süsledik. Ondan yaratıcısının kudretini ve yapıcısının birliğini çıkarmaya çalışanlar için. Ve onlan kovulmuş her şeytândan koruduk. Artık şeytânlar oraya çıkıp halkına vesvese vermeye, islerine tasarruf etmeye, durumlarına muttali' olmaya güç yetire-mezler.
«Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa.» Bu ifâde, »her şeytân» ifâdesinden bedeldir. Kulak hırsızlığı; gizlice çalmaktır. Bu, şeytânların gökyüzünde hızlıca hareket etmelerine benzetilmiştir. Çünkü cevher bakımından aralarında ilişki vardır. Ya da delil yoluyla benzetilmiştir, çünkü yıldızların durumları ve hareketleriyle bir yaratıcının varlığına ve birliğine delil getirilir. Nitekim îbn Abbâs'tan nakledildi-ğine göre şeytânlar, önceleri gökyüzüne çıkmaktan alıkonulmazlardı. îsâ Aleyhisselâm doğunca, göğün üçte biri onlara yasaklandı. Muham-med Aleyhisselâm doğunca şihâblarla şeytânlar göğün her tarafından kovuldular. Hz. Peygamber doğmazdan önce orda bulunmalarından dolayı reddedilmiş olamazlar. Çünkü bunun başka sebepleri de olabilir. Bazıları bu istisnanın münkatı' olduğunu söylemişlerdir. Yani ancak kulak hırsızlığı yapanlar müstesnadır, şeklinde mânâ vermişlerdir. Kulak hırsızlığı yapan olursa; görülebilen apaçık bir ateş onu kovalar. Pesine düşer ve onu yakalar. Bu ateş sizin gibi göz sahibi olanlar tarafından

görülür. Ateş anlamına kullanılan şi'hâb kelimesi parlak şule demektir. Parlak oldukları için yıldız ve mızrağa da bu ta'bîr kullanılmıştır.[8]

21 — Hiç bir şey yoktur ki; hazinesi Bizim katımızda olmasın. Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.
22 — Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktire-mezdiniz.
23 — Doğrusu Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz. Hepsine vâris de Biziz.
24 — Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.
25 — Şüphe yok ki Rabbın, onları toplayacaktır. Gerçekten O, Hakİm'dir, Alîm'dir.

Aşılayıcı Rüzgârlar

Allah Teâlâ her şeyin mâliki olduğunu, her şeyin O'na kolay, katında son derece basit olduğunu, her sınıftan eşyanın hazînelerinin katında olduğunu haber veriyor. «Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» buyurur ki dilediği gibi ve istediği şekilde indirir. Bunda O'nun için yüce hikmet ve kullarına rahmet vardır. Değilse bu, O'nun ürerine vâcib değildir. Aksine O, kendine rahmeti yazmıştır. Yezîd Ibn Ebu Ziyad'ın Ebu Cühayfe'den, onun da Abdullah (îbn Mes'ûd) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hiç bir sene diğerinden daha çok yağmurlu değildir. Fakat Allah Teâlâ yağmuru dilediği yere ve dilediğine bölüştürür. Bir yıl buraya, bir yıl başka bir yere. Daha sonra Abdullah îbn Mes'ûd, «Hiç bir şey yoktur ki; hazînesi Bizim katımızda olmasın. Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» âyetini okumuştur. Abdullah'ın bu sözünü îbn Cerîr rivayet eder. Yine İbn Cerîr'in Kasım kanalıyla... Hakem İbn Uteybe'den rivayetine göre; o, «Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hiç bir sene diğer bir seneden yağmur bakımından daha fazla veya daha az değildir. Fakat bir kavme yağmur verilirken, diğerleri mahrum bırakılır. Bazan da yağmur denize yağar. Bize ulaştığına göre yğmurla beraber İblîs çocuklarının ve Âdem çocuklarının sayısından daha fazla melek de iner ve her damlanın nereye düşeceğini, ne bitireceğini sayar, hesaplarlar. Bezzâr'ın Dâvûd İbn Bekr et-Tüs-terî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre, Allah Rasû-lü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın hazîneleri, kelâmıdır. O, bir şeyi murâd buyurduğu zaman; ona «ol» der, o da oluverir. Sonra Bezzâr der ki: Hadîsi sâdece hadîsin isnadında bulunan Ağleb İbn Temîm rivayet etmiştir ki o da kuvvetli bir râvî değildir. Mütekaddimîn'den bir çoğundan rivayette bulunmuş fakat ondan sâdece oğlu rivayet etmiştir. Allah Teâlâ : «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» buyurur ki, rüzgârlar bulutları aşılar da onlardan su sağılır. Ağaçlan aşılar da yaprakları ve salkımları açılır. Burada «rüzgârlar» kelimesi, semereli ve kendisinden bir fayda hâsıl olduğu için çoğul vezninde getirilmiştir. Kısır rüzgârda durum bunun tersinedir ki o da tekil olarak getirilmiş ve kısırlık sıfatıyla nitelendirilmiştir ki bu; meyvesizlik, semeresizlik-tir. Meyve verme (doğurma), ancak iki şey ve daha fazlasından meydana gelir.

A'meş'in Minhâl İbn Amr kanalıyla ...Abdullah İbn Mes'ûd'dan «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» âyeti hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Su yüklü rüzgârlar gönderilir de sonra bulutlan sıvazlar ki yeni doğurmuş devenin sütü çokça aktığı gibi o da suyunu çokça indirsin. İbn Abbâs, İbrâhîm en-Nehaî ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Dahhâk da şöyle der ; Allah Teâlâ rüzgârları bulut-lar üzerine gönderir de, bulutlar onlan aşılar ve su ile dolarlar. Ubeyd İbn Umeyr el-Leysî der ki: Allah Teâlâ müjdeci rüzgârları gönderir de bunlar yeryüzünü süpürürler. Sörira Allah Teâlâ bulutlan hareket et? tiren rüzgârları gönderir ve onlar bulutlan hareket ettirirler. Sonra Allah Teâlâ, birleştirici rüzgârlar gönderir ve onlar da bulutlan birleştirirler. Daha sonra da Allah Teâlâ aşılayıcı rüzgârları gönderir ve bunlar ^ağaçları aşılarlar. Daha sonra Ubeyd îbn Umeyr, «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» âyetini okumuştur.
îbn Cerîr'İn Ubeys îbn Meymûn kanalıyla... Ebu HüreyTe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur : Güney rüzgârı cennettendir ve aşılayıcı rüzgâr odur. Allah Teâlâ'-nın kitabında anmış olduğu rüzgâr da budur ve bunda insanlar için bir çok faydalar vardır. Bu hadîsin isnadı zayıftır. İmâm Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el- HumeydTnin Müsned'inde Süfyân kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah Teâlâ rüzgârdan yedi sene sonra cennette başka bir rüzgâr daha yaratmıştır. Onun önünde kapalı bir kapı vardır. Size rüzgâr aneaK o kapıdan gelir. Şayet açılmış olsaydı, gökle yer arasında hiç bir şey bırakmaz uçururdu. O Allah katında «Ezyeb» denilen güney yelidir. Sizin aranızdaki ise, Cenub denilen güney yelidir.
Allah Teâlâ : «Onunla sizi suladık.» Ondan içebilmeniz için onu size tatlı olarak indirdik. Dıleseydik onu tuzlu kılardık, buyurur. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde de buna işaret etmektedir : «Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu, buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler? İsteseydik onu tuzlu bir su yapardık. Öyleyse şükretmeli değil misiniz.» (Vakıa, 68-70), «O'dur size semâdan su indiren, ondan içersiniz ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.» (Nahl, 10).
Allah Teâlâ : «Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.» buyurur. Süfyân es-Sevri, âyetteki kelimesini: Yoksa siz onu engelleyemezdiniz, şeklinde açıklar. Burada maksadın şöyle olması da mümkündür : Yoksa siz onu koruyamazdınız. Aksine onu Biz indiriyoruz, sizin için koruyoruz, yeryüzünde onu akarsu ve kaynaklar kılıyoruz. Şayet Allah Teâlâ dileseydi onu sür'atle akıtır, giderirdi. Ancak rahmetinden dolayı onu size indirmiş, tatlı kılmış, bütün bir sene boyunca pınarlar, kuyular," nehirler ve başka şekillerde sizin için kalsın; içesiniz, hayvanlarınızı, ekinlerinizi ve ağaçlarınızı sulayasanız diye onu muhafaza etmiştir.
Allah Teâlâ : «Doğrusu Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz.» buyurarak ilk yaratmaya ve yaratmayı tekrar etmeye kadir olduğunu haber verir. Muhakkak yaratıkları yoktan dirilten, sonra onları öldüren, sonra da onları toplanma günü için bütünüyle yeniden dirilten O'dur. Allah Teâlâ yeryüzüne ve yeryüzü üzerinde olanlara vâris olduğunu, hepsinin kendine döneceğini haber verir. Daha sonra ilkleri ve sonla-rıyla hepsini en mükemmel bir şekilde bildiğini haber verir ve : «Andolsun ki; sizden önce geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.»

buyurur. İbn Abbâs (r.a.) der ki: Önce geçenler; Âdem (a.s.) den beri helak olan, yok olan herkestir. Geri kalanlar ise, hâlen diri olanlar ile kıyamet gününe kadar gelecek olanlardır. Bu açıklamanın bir benzeri İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Muhammed îbn Kâ'b, Şa'bî ve başkalarından da rivayet edilmiş olup îbn Cerîr — Allah rahmet eylesin— bu görüşü tercih etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Mervân îbn Hakem'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Bazı kimseler kadınlar yüzünden saflarda geri kalırlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine: «An-dolsun ki; sizden önce geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetini indirdi. Bu konuda gerçekten garîb bir hadis de rivayet edilir. Şöyle ki: îbn Cerîr'in Muhammed îbn Mûsâ el-Hareşî kanalıyla... îbn Abbâs (r.a.) tan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Ra-sûlü (s.a.) nün arkasmda bir kadm namaz kılardı. —İbn Abbâs der ki: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki, onun bir benzerini asla görmedim— Müslümanlardan bazısı namaz kıldıklarında o kadını görmemek için ileri geçerler, bazıları da geri kalırlardı. Secde ettikleri zaman bacaklarının arasından ona bakarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andol-sun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetini indirdi. Bu hadîsi İmâm Ahmed, îbn Ebu Hatim, Sünen'inin tefsir bölümünde Tirmizî, Neseî ve îbn Mâce muhtelif kanallardan olmak üzere Nuh İbn Kays el-Huddânfden rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed,. Ebu Dâvûd ve başkaları bunun güvenilir bir râvî olduğunu belirtirler. İbn MaSn'den onun, bu râvîyi zayıf gördüğü rivayet edilir. Müslim ve Sünen sahipleri onun hadîslerini tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs münkerdir. Hadîsi Abdürrezzâk da Ca'fer îbn Süleyman kanalıyla... Ebu'l-Cevzâ'dan rivayet eder ki o, «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetinde: Namazdaki saflarda, açıklamasını getirmiştir. Anlaşıldığına göre bu sözler, Ebu'l-Cevzâ'nın sözlerinden olup burada îbn Abbâs'ın adı geçmemektedir. Tirmizî de : Bu, Nûh îbn Kays'ın rivayetinden doğruya daha yakındır, der ki en doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr'in Muhammed İbn Ebu Ma'şer'den, onun da babasından rivayetine göre Avn İbn Abdullah ile Muhammed İbn Kâ'b, «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyeti ile bunun namazın saflarında olup olmadığı konusunda müzâkerede bulunuyorlarmış. Muhammed îbn Kâ*b: Bu, böyle değildir. «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz.» kısmında kasdedilen; ölüler ve öldürülenlerdir. «Geri kalanları da Biz biliriz.» kısmında kasdedilenler ise, henüz yaratılmayanlardır. «Şüphe yok ki Rabbın, onları toplayacaktır. Gerçekten O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» dedi. Bunun üzerine Avn İbn Abdullah : Allah seni muvaffak kılsın, seni hayırla mükâfatlandırsın, dedi.[9]

26 — Andolsun ki Biz, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.
27 — Daha önce de cinleri alevli ateşten yarattık.

İnsan ve Cinin Yaratılışı

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, âyetteki kelimesinin burada kuru toprak anlamında olduğunu söylerler. Açık olan odur ki bu; Allah Teâlâ'nın : «O, insanı pişmiş çamur

gibi (bir) balçıktan yaratmıştır. Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.» (Rahman, 14-15) âyeti gibidir. Mücâhid'den rivayete göre ise bu kelime, kokmuş (kokuşmuş) anlammadır. Ancak âyetin, diğer bir âyetle tefsiri daha evlâdır. Allah Teâlâ : «Kuru bir çamurdan şekillenmiş bir balçıktan yarattık.» buyurur ki, buradakikelimesi çamur; kelimesi ise pürüzsüz anlamındadır.(...) Bu sebepledir ki İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilir : O, yaş topraktır. Yine İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk*dan rivayete göre kokuşmuş anlamındadır. kelimesinden burada akışkanlığın kasdedildiği de söylenmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «İnsandan önce de cinleri alevli ateşten yarattık.» İbn Abbâs buradaki kelimesinin, öldürücü sam yeli olduğunu söyler. Bazıları semûm'un; gece ve gündüz esen sıcak yel olduğunu söylerken, bazıları da semûm'un; gece esene, harûr'un da gündüz esen rüzgâra ad olarak verildiğini söylemişlerdir. Ebu Dâ-vûd et-Tayâlisî'nin Şu'be'den, onun Ebu îshâk'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Hasta iken ziyarete gittiğim Amr el-Esamm'ın yanına girdim. Abdullah İbn Mes'ûd'dan işitmiş olduğum bir hadîsi sana rivayet edeyim mi? O, şöyle derdi: Şu sam yeli, cinlerin yaratılmış olduğu sıcak yelin yetmiş parçasından bir parçadır, deyip sonra :
«Daha önce de cinleri alevli ateşten yarattık.» âyetini okudu. İbn Ab-bâs'tan rivayete göre; cinler, ateş alevinden (yalazından) yaratılmıştır. Bir rivayette ise onların, en güzel ateşten yaratıldığı söylenir. Amr İbn Dinar'dan rivayete göre ise onlar, güneşin ateşinden yaratılmışlardır. Sahih bir hadîste vârid olduğuna göre; melekler nurdan, cinler dumansız ateşten, âdemoğulları da size bu âyette anlatılandan yaratılmışlardır. Âyetten maksad; Âdem (a.s.) in şerefine, unsur ve as-lının temizliğine dikkati çekmektir.[10]

28 — Hani Rabbın meleklere demişti ki: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım.
29 — Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.
30 — Bunun üzerine meleklerin hepsi bütünüyle secde etti.
31 — Ancak İblîs secde edenlerle beraber olmaktan çekinerek dayattı.
32 — Buyurdu ki: Ey îblis, sen neden secde edenlerle beraber değildin?
33 — Ben, dedi: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın insana secde etmem.

Allah Teâlâ, Âdem'i yaratmazdan önce melekler içinde Âdem'in -adını yücelttiğini, meleklerin ona secde etmesini emretmek suretiyle onu şereflendirdiğini zikreder. Ayrıca Allah'ın düşmanı İblîs'in diğer melekler arasında hased, küfür, inâd, büyüklerime ve bâtıl ile iftihar etmek suretiyle ona secde etmekten geri kaldığını da zikreder. îblîs :
«Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın insana secde etmem.» demişti. Başka âyetlerde de İblîs'in şöyle dediği zikredilir : «Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.» (A'râf, 12), «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesna, onun soyunu emrim altına alırım.» (İsrâ, 62). Burada İbn Cerîr gerçekten garîb, acâib bir hadîs rivayet eder. İbn Cerîr'in Şebîb îbn Bişr kanalıyla...

İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ melekleri yarattığında: Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu yaptığımda ona secde edin, buyurmuş. Onlar: Yapmayız, demişler de Allah Teâlâ onların üzerine bir ateş gönderip onları yakmış. Sonra başka melekler yaratmış ve onlara yukardakinin bir benzerini söylemiş de onlar: Yapmayız, demişler, onların üzerine de bir ateş göndermiş ve ateş onları yakmış. Sonra diğer birtakım melekler yaratmış ve : Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu yarattığım zaman ona secde edin, buyurmuş; onlar kabul etmemişler de Allah Teâlâ üzerlerine bir ateş göndermiş ve ateş onları yakmış. Sonra (başka) melekler yaratmış ve : Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Ben onu yarattığım zaman ona secde edin, buyurmuş. Onlar : İşittik ve itaat ettik, demişler. Sâdece İblis, kâfirlerin ilki olmuş. Bu hadîsin İbn Abbâs'tan rivayetle sabit olması uzaktır. Açık olan odur ki bu, isrâiliyyâttandır. En doğrusunu Allah bilir.[11]

İzahı

«Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; ona secdeye varın.» Ruhumun etkisi onun organlarındaki boşluklarda cereyan etmeye başlayınca, o dirilir. Üfürmenin aslı, bir başka cismin boşluğuna rüzgâr akıtmaktır. Rûh, öncelikle kalbden boşalan latîf bir buharla alâkalı olduğundan ve canlılık gücünün boşanması sonucu, damarların içerisinde onu taşıyarak bedenin derinliklerine sirayet ettirmesi nedeniyle ruhun bedene ilişmesi üfürme olarak belirtilmiştir. Ruhun nefse izafeti ise Nisa sûresinde geçtiği gibidir.[12]

34 — Buyurdu ki: Öyleyse çık oradan. Sen artık kovulmuş birisin.
35 — Muhakkak ki ceza gününe kadar la'net sanadır.
36 — Dedi ki: Rabbım-, beni hiç olmazsa tekrar dirilecekleri güne kadar ertele,
37 — Buyurdu ki: Şüphesiz sen ertelenenlerdensin.
38 — Bilinen gün gelene kadar.

Allah Teâlâ îblîs'e, muhalefet edilemeyen, engel olunamayan kev-nî bir emirle içinde bulunduğu Mele-i A'lâ makamından çıkmayı emrettiğini, onun «kovulmuş, taşlanmış.» olduğunu haber verir. Şüphesiz Allah Teâlâ onun peşine öyle bir la'net takmıştır ki dâima ona yapışacak, kıyamet gününe kadar onun üzerine devamlı yağacaktır. Sa-îd îbn Cübeyr'den rivayete göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ İblîs'e la'net ettiği zaman sureti meleklerin suretlerinden değişti ve yüksek sesle ağladı. Kıyamet gününe kadar dünyada olan her bir yüksek sesle ağlama bundandır. Saîd îbn Cübeyr'in bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet eder. îblîs Allah Teâlâ'nın dayanılmaz ve önünde durulmaz Öfkesini anlayınca, Hz. Âdem ve zürriyetine karşı aşırı çekememezliğin-den kıyamet gününe, yeniden diriltilme gününe kadar kendisine mühlet verilmesini istedi. Onun küfrünü derece derece artırmak ve ona mühlet vermek kabilinden olarak kendisinin bu isteğine icabet olundu, îblîs — Allah onu çirkinleştirsin— mühlet verildiğini bilince dedi ki:[13]

39 — Dedi ki: Rabbım; beni azdırdığın için, anclolsun ki ben de onlara yeryüzündeki fenalıkları güzel göstereceğim ve onların hepsini azdıracağım.
40 — Ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesna.
41 — Buyurdu ki: İşte, Benini taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.
42 — Muhakkak ki kullarımın üzerinde senin bir nüfuzun olmaz. Ancak sana uyan sapıklar müstesna.
43 — Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer, cehennemdir.
44 — Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.

Allah Teâlâ İblîs'den, onun isyan, inâd ve haddi aşmasından haber verir ki o Rab Teâlâ'ya : «Rabbım; beni azdırdığın için...» demiştir. Bazıları İblîs'in : Allah Teâlâ'nın onu azdırması adına yemîn ettiğini, söylerler. Ben de derim ki: Beni azdırman ve saptırman sebebiyle... anlamında olması da mümkündür. «Andolsun ki ben de (Âdem (a.s.) in zürriyetine) yeryüzündeki fenalıkları güzel göstereceğim.» Beni azdırdığın, bana azgınlığı takdir buyurduğun gibi onlara günâhları sevdireceğim, onları teşvîk ve tahrik edeceğim, onları ta'cîz edeceğim. «Ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesna.» Nitekim başka bir âyette belirtildiği üzere o, şöyle de demiştir: «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen pek azı müstesna, onun soyunu emrim altına alırım.» (İsrâ, 62). Allah Teâlâ onu tehdîd ve korkutarak şöyle buyurmuştur: «İşte, Benim taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.» Hepinizin dönüşü Ba-na'dır. Sizi amellerinizle cezalandıracağım; amelleriniz hayır ise hayırla, şer ise şer ile. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Çünkü Rabbın hep gözetlemekteydi.» (Fecr, 14), buyurur. Hak yolun dönüşü Allah Teâ-lâ'yadır ve O'nda son bulur, da denilmiştir. Bu söz Mücâhid, Hasan ve Katâde'nindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» (Nahl, 9). Kays İbn Ubâd, Muhammed İbn Şîrîn ve Katâde, bu âyeti, «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Sânı yücedir, hikmet doludur.» (Zuhruf, 4) âyetinde de olduğu üzere: İşte dosdoğru ve yüce yol budur, anlamında olmak üzere şeklinde okumuşlardır ki birinci kırâet meşhur olan kırâettir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki (haklarında hidâyeti tak-dîr etmiş olduğum) kullarımın üzerinde senin bir nüfuzun olmaz.» Senin onların aleyhine bir yol bulman ve onlara ulaşman mümkün değildir. «Ancak sana uyan sapıklar müstesna.»
Burada İbn Cerîr, Abdullah İbn Mübarek kanalıyla... Yezîd İbn Kuseyyat'dan bir hadîs rivayet eder ki bu hadîste şöyle denilmektedir : Peygamberlerin kasabaları dışında bir mescidleri olurdu. Rabbın-dan herhangi bir şey hakkında bilgi almak istediği zaman mescidine çıkar ve orada Allah'ın kendisine farz kıldığı kadar namaz kılar, sonra istediğini sorardı. Bir peygamber mescidinde iken birden Allah düş-manı İblîs ona çıkageldi, kıble ile arasına oturdu. Peygamber : Kovulmuş şeytândan Allah'a sığınırım, dedi. Allah düşmanı: Kendisinden Allah'a sığındığın hakkında ne dersin? İşte o karşında duruyor, dedi Peygamber yine : Kovulmuş şeytândan Allah'a sığınırım, dedi. Bunu üç kere tekrarladı. Allah düşmanı: Benden ne ile kurtulacağını bana haber verir misin? dedi. Peygamber iki kere : Bilakis sen bana, Âdemoğ-luna ne ile üstün geleceğini haber ver, dedi. Her bireri diğerinden {so-

rulanı söyleyeceğine dâir) söz aldı. Peygamber : Muhakkak ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki kullarımın üzerinde senin bir nüfuzun olmaz. Ancak sana uyan sapıklar müstesna.» buyuruyor, dedi. Allah düşmanı : Bunu sen doğmazdan önce ben işittim, dedi. Peygamber : Allah Teâlâ : «Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.» (A'râf, 200) buyuruyor. Allah'a yemin olsun ki ben seni hissedip te senden Allah'a sığınmadığım vâki' değildir, dedi. Allah düşmanı: Doğru söyledin, ancak bununla benden kurtulabilirsin, dedi. Peygamber : Bana, Âdemoğluna ne ile üstün geldiğini haber ver, dedi de İblîs : Onu öfkeli ve arzulu olduğu anda yakalarım, dedi.
Allah Teâlâ : «Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer, cehennemdir.» buyurur ki; cehennem, İblîs'e uyan herkese va'dolunan yerdir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an'dan bahisle şöyle buyurur: «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» (Hûd, 17).
Daha sonra Allah Teâlâ cehennemin yedi kapısı olduğunu haber verip: «Onun yedi kapısı vardır ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» buyurur. Ondaki her bir kapıya İblîs'e uyanlardan hangi kısmın gireceği yazılmıştır. Onlar bundan asla kurtulamayacaklardır. —Allah bizi ondan kurtarsın— Her bireri amelleri ölçüşünce bir kapıdan girecek ve yapmış olduklarının ölçüşünce cehennemin derecelerinden birisinde kalacaklardır. İsmâîl İbn Uleyye ve Şu'be'nin Ebu Hârûn el-Ğanevî'den, onun Hittân İbn Abdullah'tan rivayetine göre; o, Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'i hutbe okurken işitmiş, o şöyle demiş : Muhakkak cehennemin kapılan şöyle şöyledir. Ebu Hârûn der ki: Onlar; kat kat olup birbirleri üzerindedirler. İsrail'in Ebu İshâk kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Cehennem kapıları yedi tanedir ve birbiri üzerindedirler. Önce birincisi, sonra ikincisi, sonra üçüncüsü dolacak. Tâ ki tamâmı doluncaya kadar. İkrime de buradaki yedi kapının, yedi kat olduğunu söyler. İbn Güreye der ki: Yedi kapının ilki cehennem, sonraki lezâ, soraki hutame, sonraki saîr, sonraki sekar, sonraki cahîm, sonraki hâviye'dir. Dahhâk, İbn Âbbâs'-tan bunun bir benzerini rivayet etmiştir. Aynı şekilde bunun bir benzeri A'meş'den de rivayet edilir. Katâde der ki: Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır. Allah'a yemîn olsun ki bunlar, amelleri karşılığı onların duraklarıdır. Bu açıklamaların hepsini İbn Cerîr nakleder.
Cüveybir'in Dahhâk'dan rivayetine göre; o, «Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kapı yahûdîler, bir kapı hıristiyanlar, bir kapı yıldıza tapanlar, bir kapı mecûsîler, bir kapı Allah'a şirk koşan arap kâfirleri, bir kapı münafıklar, bir kapı da tevhîd ehli içindir. Tevhîd ehlinin (buradan kurtulacakları) umulur. Diğerleri için asla böyle bir umut yoktur. Tirmizî'nin Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Cehennemin yedi kapısı vardır. Bunlardan bir kapı ümmetime karşı —veya Muhammed ümmetine karşı demiştir— kılıç çekenler içindir. Tirmizî, bu hadîsi sâdece Mâlik îbn Miğvel kanalından rivayetle bildiklerini söyler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Semure İbn Cündeb'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki cehennem halkından ateş kimisini

topuklarına, kimisini beline, kimisini boynuna kadar yakalamıştır. Durakları, amelleri karşılığıdır. İşte Allah Teâlâ'nın: «Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» kavli budur.[14]

45 — Müttakîler ise; muhakkak ki cennetler ve pınarlar içindedirler.
46 — Selâmetle ve güven içinde girin oraya.
47 — Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.
48 — Onlara orada hiç bir yorgunluk ve zahmet değmez. Oradan çıkarılacak da değillerdir.
49 — Kullarıma bildir ki : Muhakkak Benim Ben, Gafur, Rahim olan.
50 — Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbtır.

Müttakîler

Allah Teâlâ cehennem halkının durumunu zikrettikten sonra peşinden cennet halkını zikreder, onların cennetlerde, pınarlarda olacaklarını haber verir. Allah Taâlâ buyurur ki: Âfetlerden kurtulmuş ve size selâm verilir halde, her türlü korkudan emîn olarak girin oraya. Oradan çıkarılmaktan, kesintiye uğramasından ve son bulmasından korkmayın.
«Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» Kâsım'ın Ebu Ümâme'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Cennetlikler cennete dünyada iken göğüslerinde (içlerinde) olan kin, düşmanlık ve hınçları ile girerler. Nihayet hepsi girip karşılıklı durdukları zaman Allah Teâlâ, onların dünyada iken içlerinde olan kinlerini çıkarır. Sonra Ebu Ümâ-me, «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık.» âyetini okumuştur. Ebu Ünıâme'den rivayetinde Kasım İbn Abdurrahmân zayıftır. Sü-neyd'in Tefsîr'inde İbn Fudâle'den, onun Lokmân'dan, onun da Ebu Ümâme'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Mü'min cennete girer girmez Allah Teâlâ, onların gönüllerindeki kini çıkarır. O kadar ki onların gönüllerinden kini avlanma öğretilmiş vahşî hayvandan kin ve düşmanlığın çıkarılarak ehlîleştirildiği gibi çıkarı verir. Bu açıklama Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen sahîh bir hadîse de uygun düşmektedir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'minler ateşten kurtulur ve cennetle cehennem arasındaki bir köprüde hapsedilirler. Dünyada- iken aralarında meydana gelmiş haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılır. Nihayet süslenip temizlendikleri zaman cennete girmelerine izin verilir.
İbn Cerîr der ki: Bize Hasan'ın... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : Ester, Hz. Ali (r.a.) nin yanma girmek için izin istedi. Hz. Ali'nin yanında Talha'nın bir oğlu vardı. Eşter'e (önce) girme izni vermedi, sonra izin verdi de Ester girdiği zaman : Öyle sanıyorum ki şunun yüzünden beni içeri almadın, dedi. Hz. Ali; evet, dedi. Ester : Öyle sanıyorum ki yanında Osman'ın bir oğlu olsaydı beni yine içeri almayacaktın, deyince; Hz. Ali evet, dedi. Muhakkak ben ve Osman'ın Allah Teâlâ'mn : «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından olacağımızı umuyorum.

Yine İbn Cerîr'in Hasan kanalıyla ...Talha'nın bir kölesi olan Ebu Habîbe'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Hz. Ali (r.a.) Cemel ashabının işini bitirdikten sonra İmran İbn Talha onun yanına girmişti. Hz. Ali ona' merhaba dedikten sonra : Allah Teâlâ'nm beni ve babanı haklarında : «Biz onların gönüll erindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından kılacağını umarım, dedi. İki kişi serginin bir kenarında oturuyorlardı. Allah Teâlâ- senin bu söylediğinden daha adaletlidir. Dün onları öldürdün şimdi de kardeşler mi olacaksınız? dediler. Hz. Ali (r.a.) : Kalkın ve benden uzaklasın. Ben ve Talha kardeş olmayacak isek o halde kim olur? dedi. Râvî Ebu Muâviye hadîsi uzunca rivayet etmiştir.
Vekr1 de Ebân İbn Abdullah el-Becelî kanalıyla ...Hz. Ali'den yukarıdaki haberin bir benzerini rivayet etmiştir. Onda şu kısım da vardır : Hemdân kabilesinden birisi kalktı ve : Ey Mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ bundan (bunu yapmaktan) daha Âdil'dir, dedi. Hz. Ali, öyle bir bağırdı ki köşkün sallandığını sandım. Sonra : Eğer biz olmaya-caksak ya kim olacak? dedi. Saîd İbn Mesrûk da Ebu Talha'dan rivayetle aynı olayı anlatmıştır. Onda da şu kısım vardır: Haris el-A'ver böyle söyleyince, Hz. Ali (r.a.) üzerine yürüyüp elinde olan bir şeyle başına vurdu ve : Eğer biz olmayacaksak kim olacak ey şaşı? dedi, Süfyân es-Sevrî'nin Mansûr'dan, onun da İbrahim'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Zübeyr'in katili tbn Cürmûz gelip Hz. Ali (r.a.) nin yanma girmek üzere izin istedi. Hz. Ali uzun süre onu kabul etmedi, sonra izin verdi. İbn Cürmûz: Belâ ehlinin kökünü kuruttun, dedi. Hz. Ali: Ağzına toprak dolsun; muhakkak ben; Talha'nın ve Zübeyr'in benim Allah Teâlâ'nm haklarında : «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından olacağımızı umuyorum, dedi. Sevrî de Ca'fer İbn Muhammed kanalıyla... Hz. Ali'den yukardaki olaym bir benzerini rivayet etmiştir. Süfyân îbn Uyeyne'nin îsrâîl kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivayetine göre, Hz. Ali: Allah'a yemîn olsun ki, «Biz onların gönüllerindeki kini çıkardık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyeti, biz Bedir ehli hakkında nazil olmuştur.
Kesir en-Nevvâ şöyle anlatıyor : Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali'nin yanma girdim ve : Benim dostum sizin dostunuzdur, benim barışta olduğum sizin de barışta olduğunuzdur, benim düşmanım sizin de düşmanmızdır, benim harb halinde olduğum sizin de harb halinde olduğunuz kimselerdir. Allah için bana söyle : Ebubekir ve Ömer'den be-rî misin? dedim. O zaman ben, sapıklığa düşmüşüm ve ben hidâyete erenlerden değilim. Ey Kesîr, o ikisini sev. Sana ulaşan şey var ya işte o, benim şu omuzumdadır. Daha sonra : «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Onlar, Ebubekir, Ömer ve Ali'dir. Allah hepsinden hoşnûd olsun.
Sevrî'nin bir adamdan, cnun da Ebu Salih'ten rivayetine göre; o, «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar on kişidir : Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Tâlha, Zübeyr, Abdurrahmân İbn Avı, Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Saîd îbn Zeyd, Abdullah İbn Mes'ûd. Allah cümlesinden hoşnûd olsun.
«Karşılıklı otururlar.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Birbirlerinin enselerine bakmazlar. Bu konuda merfû' bir hadîs de vardır, şöyle ki: İbn Ebu Hâtim'in Yahya

İbn Abdek el-Kazvînî kanalıyla... Zeyd İbn Ebu Evfâ'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bizim yanımıza çıktı ve : «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyetini okudu ve : Allah için birbirlerine ba-karlar, buyurdu.
Allah Teâlâ : Onlara orada hiç bir yorgunluk ve zahmet değmez, buyurur ki; burada meşakkat ve eziyet kaydedilmektedir. Nitekim Bu-hârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste şöyle buy-rulur: Allah Teâlâ bana emretti ki, Hatice'ye cennette inciden oyulmuş bir evi müjdeleyeyim. Orada gürültü patırtı, meşakkat ve yorgunluk yoktur.
Allah Teâlâ : «Oradan çıkarılacak da değillerdir.» buyurur. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur : Ey cennet halkı; muhakkak sizin için sıhhatli olmak vardır, asla, ebediyen hasta olmayacaksınız. Muhakkak sizin için yaşamak vardır ve siz ebediyyen ölmeyeceksiniz. Muhakkak sizin için genç kalmak vardır ve siz, ebediyyen ihtiyarlamayacaksınız. Muhakkak siz ikâmet edip kalacaksınız ve ebediyyen ayrılmayacaksınız, denilir. Allah Teâlâ : «Orada temelli kalırlar ve hiç ayrılmak istemezler.» (Kehf, 108) buyurmuştur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Ey Muhammed,) kullanma bildir ki muhakkak Benim Ben, Gafur, Rahim olan. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbtır. (Muhakkak Ben, rahmet ve elem verici bir azabın sahibiyim.)» Daha önce de bu âyet-i kerîme'nin bir benzeri zikredilmişti. Bu; ümit ve korku makâmlanna delâlet eder. Bu âyetin nüzul sebebinde Mûsâ İbn Ubeyde'den, onun Mus'ab İbn Sâbit'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ashabından gülmekte olan bir gruba rastladı. Cenneti hatırlayın, ateşi hatırlayın, buyurdu. Akabinde «Kullarıma bildir ki: Muhakkak Benim Ben, Gafur, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbtır.» âyeti nazil oldu. Hadîs İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiş olup mürseldir. İbn Cerîr'in Müsennâ kanalıyla... İbn Ebu Rebâh'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birisinden rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) Şeybe oğullarının girmiş olduğu kapıdan bize göründü ve : Bana ne oluyor ki sizi gülerken görüyorum? buyurdu, sonra arkasını dönüp gitti. Hicr'in [15] yanma varınca gerisin geriye bize dönüp : Muhakkak ki ben yanınızdan ayrıldığımda Cibril bana geldi ve : Ey Muhammed, Muhakkak Allah Teâlâ : Kullarım niçin Benden ümit kesiyor? «Kullarıma bildir ki: Muhakkak Benim Ben, Gafur, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbtır.» buyuruyor, dedi.
Saîd'in Katâde'den rivayetine göre; o, «Kullarıma bildir ki muhakkak Benim Ben, Gafur, Rahim olan.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Şayet kul, Allah Teâlâ'nm affının miktarını bilmiş olsaydı; haramdan sakınmaz; Allah'ın azabının miktarını da bilmiş olsaydı, tasadan kahrolurdu, buyurmuştur.[16]

51 — Hem onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver.
52 — Onun yanına girip: Selâm demişlerdi. O da: Doğrusu biz, sizden endîşe ediyoruz, demişti.
53 — Demişlerdi ki: Korkma, biz sana bilgin bir" oğlun olacağını müjdelemeye geldik.

54 — Ben kocamışken mi bana müjde veriyorsunuz? O halde neye dayanarak müjdeliyorsunuz? dedi.
55 -- Dediler ki; Seni gerçekten müjdeliyoruz, öyleyse ümidini kesenlerden olma.
56 — Dedi ki: Sapıklardan başka Rabbmın rahmetinden kim ümidini keser?

İbrahim'in Konukları

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, onlara İbrahim'in konuklarından, onun yanına nasıl girip «selâm» dediklerinden ve İbrahim'in : Doğrusu biz, sizden endîşe ediyoruz, demesinden haber ver. Anlatılır ki Hz. İbrahim, onların, ikram etmiş olduğu kızartılmış semiz buzağıya ellerini uzatmadıklarını gördüğü zaman onlardan korkmuştur. Onlar demişlerdi ki: «Korkma, biz sana bilgin bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik.» Bu, daha önce Hûd sûresinde geçtiği üzere İshâk (a.s.) dır. Sonra Hz. İbrahim, kendisinin ve hanımının yaşlılığına şaşırmış, va'din gerçek olup olmadığını anlamak üzere : «Ben kocanınken mi bana müjde veriyorsunuz? O halde neye dayanarak müjdeliyorsunuz?» demişti. Onlar müjdelerini te'kîd eden bir müjde ile ona cevap verip demişler ki: «Seni gerçekten müjdeliyoruz, öyleyse ümi- dini kesenlerden olma.» Bunun üzerine Hz. İbrahim onlara ümîd kesmediğini, kendisinin ve hanımının yaşlı olmasına rağmen Allah'tan çocuk umduğunu söyleyerek cevab vermiştir. Zîrâ o, Allah Teâlâ'nın kudret ve rahmetinden, bundan daha yüce olanını biliyordu.[17]

57 — Ey elçiler, gerçek işiniz nedir? dedi.
58 — Dediler ki: Biz, günahkâr bir kavme gönderildik.
59 — Şu kadar var ki Lût ailesi bunların dışındadır. Biz, onların hepsini behemehal kurtaracağız.
60 — Karısı müstesna. Karısının geride kalanlar arasında bulunmasını takdir ettik.

Allah Teâlâ Hz. İbrahim (a.s.) den haber veriyor ki korkusu geçip ona müjde gelince, kendisine niçin geldiklerini sormaya başlamış. Onlar Lût (a.s.) un kavmini kasdederek : «Biz, günahkâr bir kavme gönderildik.» demişler ve onların arasından Hz. Lût'un karısı dışında ailesini kurtaracaklarını, karısının ise helak edilecekler içinde olduğunu haber vermişlerdir. Bu sebepledir ki: Karısı müstesna. Karısının geride kalan ve helak olunacaklar arasında bulunması takdir olundu, demişlerdir.[18]

61 — Elçiler Lût ailesine varınca,
62 — Lût: Doğrusu siz tanınmamış kimselersiniz, dedi.
63 — Onlar da: Biz sana sâdece onların şüphe edip durdukları azabı getirdik.
64 — Gerçekle geldik sana. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz, dediler.

Allah Teâlâ, Hz. Lût'tan haber veriyor ki melekler ona yüzleri güzel gençler suretinde gelip yanına, evine girdikleri zaman : «Doğrusu siz tanınmamış kimselersiniz.» demiştir. Onlar da Lût kavminin kendileri hakkında vuku bulacağında ve kendi sahalarına ineceğinde şüphe edegeldikleri azâb, helak ve yok olmalarını kasdederek : «Biz, sana sâdece onların şüphe edip durdukları azabı

getirdik. Gerçekle geldik sana.» demişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz melekleri ancak hak ile indiririz.» (Hicr, 8). Allah Teâlâ: «Biz, şüphesiz doğru söyleyenleriz, dediler.» buyurur ki; bu, onun kurtarılması ve kavminin helakine dâir meleklerin vermiş olduğu haberleri te'yîd içindir.[19]

65 — O halde geceleyin bir ara, aileni yola çıkar, sen de arkalarından git. Hiç biriniz arkaya bakmasın ve emro-lunduğunuz yere doğru yürüyün, demişlerdi.
66 — Böylece ona bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahı edeceklerini bildirdik.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; melekler, Hz. Lût'a ailesini gecenin bir kısmı geçtikten sonra geceleyin yürütmesini, onlar için daha emniyetli olsun diye kendisinin de arkalarından yürümesini emrettiler. Allah Rasûlü (s.a.) de gazvelerde artçılarla birlikte yürürdü. Zayıfları lutf ile yürütür, yürümekten kesilenleri taşırdı. «Hiç biriniz arkaya bakmasın.» Kavmin başına gelen haykırışı işittiğiniz zaman onlara dönüp bakmayın. Onları başlarına gelen azâb ve ceza içinde bırakın. «Ve emrolunduğunuz yere doğru yürüyün.» Buradan onların yanında kendilerine yol gösteren birisinin olduğu anlaşılıyor.
Böylece ona bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahı edeceklerini önceden bildirdik. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Onların başına gelecek sabahleyindir. Daha sabah yakın değil mi?» (Hûd, 81).[20]

67 — Şehir halkı sevinerek geldiler.
68 — Dedi ki: Bunlar benim konuklarımdır, onlara karşı beni mahcûb etmeyin.
69 — Allah'tan korkun da beni rezîl etmeyin.
70 — Dediler ki: Biz seni âlemlerden men'etmemiş miydik?
71 — Dedi ki: Alacaksanız işte bunlar, benim kızlarım.
72 — Senin ömrüne andolsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serseri bir halde idiler.

Allah Teâlâ Lût kavminin, Hz. Lût'un müsâfirleri olduğunu ve onların parlak yüzlü kimseler olduğunu, bilir bilmez hemen sevinerek, ve birbirlerine müjdeler vererek ona geldiklerini haber verir. Hz. Lût: «Bunlar banim konuklarımdır, onlara karşı beni mahcûb etmeyin. Allah'tan korkun da beni rezîl etmeyin.» demiştir. Hz. Lût, Hûd süresindeki âyetin gelişinde de olduğu üzere bu sözleri kavmine, meleklerin Allah'ın elçileri olduğunu bilmeden önce söylemiştir. Burada ise önce meleklerin Allah'ın elçileri olduğu zikredilmiş, daha sonra kavminin gelişi ve onunla münâkaşası bunun üzerine atfedilmiştir. Fakat aradaki bağlaç olan vâv harfi, birbirine bağladığı cümlslar arasında zaman itibarıyla tertibi gerektirmez. Özellikle bunun tersine bir delil mevcûd olduğu bir durumda. Onlar Hz. Lût'a cevap vererek : «Biz seni âlemlerden men'etmemiş miydik?» Herhangi birini müsâfir etmekten seni men'etmedik mi? demişler. Hz. Lût da onlara kadınlarını, Allah Teâlâ'nın onlarda kendileri için yaratmış olduğu mübâh yerlerini göstermiş, buna irşâd etmiştir. Daha önce, bu konuyu tekrar etmeye gerek bırakmayacak kadar bilgi verilmişti. Evet, onlar böyle yapmışlardır ama kendileri hakkında takdir olunanı, onları kuşatmış

olan musibeti, sabahleyin başlarına geleceği kesinleşmiş azabı bilmiyor, ondan gafil durumda bulunuyorlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne : «Senin ömrüne andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serseri bir halde idiler.» buyurmuş ve Peygamberi (s.a.) nin hayatı üzerine yemîn buyurmuştur. Burada onun için büyük bir şereflendirme, yüce bir makam, geniş bir mevki vardır. Amr îbn Mâlik en-Nükrî'nin Ebu'l-Cevzâ'dan, onun da îbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ kendi katında Muhammed (s.a.) den daha soylu, daha şerefli bir nefis yaratmamıştır. Allah Teâlâ'nın onun dışında herhangi birinin hayatı üzerine yemîn buyurduğunu işitmedim. Allah Teâlâ: «Senin ömrüne andolsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serseri bir halde idiler.» buyurur. Îbn Abbâs'm bu sözünü İön Cerîr rivayet eder. Katâde âyetteki «Sarhoşlukları» kısmını; onların sapıklıkları ile, kelimesini de; oynamakta, oyalanmakta idiler, şeklinde açıklamıştır. İbn Abbâs'tan rivayetle AH İbn Efcu Talha, âyeti şeyle açıklar : Senin ömrüne, hayatına andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak şaşkın bir halde idiler.[21]

73 — Tan yeri ağarırken çığlık onları yakalayıverdi.
74 — Ülkelerinin üstünü altına getirdi. Üzerlerine sert taş yağdırdık.
75 — Bunda görebilenler için âyetler vardır.
76 — O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.
77 — Muhakkak ki bunda inananlar için âyetler vardır.

Allah Teâlâ : «Onları çığlık yakalayıverdi.» buyurur ki bu, güneş doğarken onlara gelen şiddetli bir sestir. Bu sesle birlikte ülkeleri gökyüzüne kaldırılmış, sonra ters çevrilerek üstü altına getirilmiş, üzerlerine sert taşlar yağdırılmıştır. Sert anlamına gelen kelimesi hakkında Hûd sûresinde yeterli ma'lûmât verilmiş lir. «Bunda görebilenler için âyetler vardır.» Bu azâbların izleri o ülkeler üzerinde; bunlar hakkında düşünebilen, gözüyle ve basireti ile görebilenler için açıkça durmaktadır. Mücâhid, âyetteki kelimesini «düşünce ve firâset sahibi kimseler» diye açıklar. İbn Abbâs ve Dahhâk*-tan rivayete göre; bu kelime, «bakanlar» anlamınadır. Katâde ise bu kelimeyi «İbret alanlar» diye açıklar. Mâlik'in, Medine halkından bazısından rivayetine göre ise bu kelime; «düşünenler» anlamınadır. îbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Araf e kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetine göre Allah Rasûlü : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ o, Allah'ın nuru ile bakar, buyurmuş, sonra : «Bunda görebilenler için âyetler vardır.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî ve İbn Cerîr, Amr İbn Kays kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsi sâdece bu kanaldan rivâyetiyle bildiklerini söyler. Yine İbn Cerîr der ki : Bana Ah-rned İbn Muhammed et-Tûsî'nin... İbn Ömer'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ mü'min, Allah'ın nuru ile bakar, buyurmuştur. İbn Cerîr'in Ebu Şurahbil el-Hımsî kanalıyla... Sevbân'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ o, Allah'ın nuru ile bakar ve Allah'ın tevfîki ile konuşur. Yine İbn Cerîr'in Abd'ül-A'lâ İbn Vâsıl kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak Allah'ın öyle kulları vardır ki insanları firâsetle tanırlar, buyurmuştur. Aynı hadîsi Hafız Ebu Bekr el-Bezz&r da Seni İbn Bahr kanalıyla... Enes'den rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ : «O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.» buyurur ki zahirî ve ma'nevî bakımdan altını üstüne getirmenin taşa tutulmanın isabet ettiği ve sonunda pis, kokuşmuş bir göl haline gelen Sedom kasabası; giriş çıkışları açık olup, bugüne kadar işleyen bir yol güzergâhı üzerindedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?» (Sâffat, 137-138). Mücâhid ve Dahhâk, âyetteki kelimesini «bellikli, bilinen» şeklinde açıklarlar. Katâde, buranın; apaçık bir yol güzergâhında olduğunu söylemiştir. Yine Katâde'nin söylediğine göre burası, yeryüzünden bir / bölgededir. Katâde'nin her iki açıklaması da aslında birdir. Süddî buraların «açık bir kitabda» olduğunu söyleyerek bunun: «Biz, her şeyi apaçık bir kitabda yazıp saymışızdır.» (Yâsîn, 12) âyeti gibi olduğunu sanmıştır. Fakat buradaki anlam, onun söylediği gibi değildir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyurur ki: Lût kavmine yapmış olduğumuz helak, yoketme ile Lût ve ailesini kurtarmamızda Allah'a ve peygamberlerine «inananlar için apaçık (delâletler,) âyetler vardır.»[22]

78 — Ormanlık yerde oturanlar da gerçekten zâlim kimselerdi.
79 — Bunun için onlardan öc aldık. Her ikisi de hâlâ işlek bir yol üzerindedir.

Ormanlık Yerde Oturanlar

Âyette zikredilen Eyke ashabı, Şuayb (a.s.) in kavmidir. Dahhâk, Ka-tâde ve başkaları; âyetteki (iîG^I) kelimesinin, sık ağaçlık anlamına geldiğini söylerler. Onların zâlim oluşları Allah'a şirk koşmaları, yol kesmeleri, ölçüyü ve tartıyı eksik tutmaları iledir. Allah Teâlâ onlardan çığlık, yer sarsıntısı ve zulle günü azabı ile intikam almıştır. Onlar Lût kavmine yakın, zaman itibarıyla onlardan sonra, yer itibarıyla onların karşısında (yerleri karşılıklı, birbirine bakar) idi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Her ikisi de hâlâ (işlek) açık bir yol üzerindedir.» buyurmuştur. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk onların; görünen bir yol üzerinde, olduklarını söylemişlerdir. Bu sebepledir ki Şuayb (a.s.), kavmini tehdîd ettiği zaman onlara : «Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.» (Hûd, 89) demişti.[23]

80 — Andolsun ki Hicr ahâlîsi de peygamberlerini yalanlamışlardı.
81 — Onlara âyetlerimizi verdiğimiz halde yüz çevirmişlerdi.
82 — Onlar dağlardan emîn evler yontup oyarlardı.
83 — Sabaha karşı çığlık onları da yakalayıverdi.
84 — Binâenaleyh yaptıkları da kendilerine bir fayda sağlamadı.

Hicr ahâlîsi, peygamberleri Salih'i yalanlamış olan Semûd kavmidir. Bir peygamberi yalanlamış olan, bütün peygamberleri yalanlamıştır. Bu sebebledir ki onların, peygamberleri yalanladığı belirtilmiştir. Allah Teâlâ Salih (a.s.) in getirdiğinin doğruluğuna delâlet eden mucizelerin onlara geldiğini zikreder. Allah Teâlâ'nın Hz. Salih (a.s.) in duası ile düz bir kayadan çıkarmış olduğu deve de bu mucizelerdendir. Deve, onların ülkelerinde dolaşırdı ve onlara bir gün, deveye bir

gün olmak üzere su içmeleri için belli günler vardı. Onlar haddi aşıp deveyi boğazladıkları zaman Salih (a.s.) onlara : «Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür.» (Hûd, 65) demişti. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Semûd kavmine gelince; onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.» (Fussilet, 17).
Allah Teâlâ onların : «Dağlardan emin evler yontup oyduklarını» zikreder. Onlar bu evleri, korku ve onlara ihtiyâç duyduklarından değil aksine azgınlık ve taşkınlıklarından, abes olarak yapmışlardır. Hicr vadisindeki evlerinde bu işlerin izleri hâlen görülmekte, müşahede edilmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Tebük'e giderken oraya uğramış, elbisesiyle başını Örtüp binitini hızlandırmış, ashabına : Azaba uğratılmış kavmin evlerine ancak ağlayarak girin. Şayet ağlamaz iseniz, onların başına gelenin sizin de başınıza gelmesi korkusuyla ağlar görünün, buyurmuştur.
Dördüncü günün sabahına karşı çığlık onları da yakalayıverdi. Binâenaleyh yaptıkları da kendilerine bir fayda sağlamadı. Yani kaldırmış oldukları ekinler ve meyveler onlara hiç bir fayda sağlamadı. Ülkenin suyunu deveden esirgemişler, sularını azaltmaması için onu bo-ğazlamışlardı. Fakat bu mallar, Allah'ın emri geldiği zaman onlara hiç bir fayda sağlamamış ve bu azabı onlardan engellememiştir.[24]

85 — Gökleri, yeri ve aralarmdakini ancak hak ile yarattık. Kıyamet günü muhakkak gelecektir. O halde sen yumuşak ve iyi davran.
86 — Muhakkak ki senin Rabbin, yaratan ve bilendir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Gökleri, yeri ve aralarmdakini ancak hak ile, (adalet ile) yarattık." Başka âyetlerde ise şöyle buyurmuştur:
«Kötülük edenleri yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31), «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeeeğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur. Ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'-minûn, 115-116).
Sonra Allah Teâlâ peygamberine kıyametin kopacağını, şüphesiz meydana geleceğini haber verip kendisine eziyetlerine ve getirmiş olduğunu yalanlamalarına mukabil müşriklere yumuşak ve iyi davranmasını emretmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Sen on-lan geç ve: Selâm de. Yakında bileceklerdir.» (Zuhruf, 89). Mücâhid, Katâde ve başkaları bunun, kıtal emrinden önce olduğunu söylerler. Bu husus, onların söylediği gibidir. Çünkü bu âyet, Mekke'de nazil ol-muştur. Kıtal (savaş) ise, ancak hicretten sonra meşru' kılınmıştır.
Allah Teâlâ'nın: ((Muhakkak ki, senin Rabbın yaratan ve bilendir.» kavli Allah'a dönüşü ve kıyameti anlatmaktan, zihinlere yerleştirmekten ibarettir. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyameti koparmaya kadirdir. Dilediğini yaratmaktan âciz olmayan yaratıcıdır. Parçalanan, yeryüzünün muhtelif yerlerine dağılan cesedleri en iyi bilen O'dur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır ; «Gökleri ve yeri

yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya Kadir olmaz mı? Elbette O, yaratandır, Alîm'dir. O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir. Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ı tesbîh ederiz. Ve siz O'na döndürülürsünüz.» (Yasin, 81-83).[25]

87 — Doğrusu sana, Biz tekrarlanan yediyi ve şu Kur'ân'ı verdik.
88 — Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözlerini dikme ve üzülme, inananları kanatların altına al.

Allah TeâHLpeygamberine şöyle buyurmaktadır : Sana nasıl Kur'-ân-x Azîm'i vermişsek sen de dünyaya, dünyanın süslerine, dünya ehline geçimlik olarak verdiğimiz, onları imtihan için bahşettiğimiz fâni güzelliklere gözlerini dikme, onların içinde bulundukları nimete gıbta etme. Seni yalanlıyorlar, senin dinine zıd gidiyorlar diye üzüntüden kendini harâb etme. Sana tâbi olan inananları kanatların altına al. Onlara yumuşak davran. Başka bir âyette Allah Teâlâ, Rasûlünü şöyle tavsif eder : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahimdir.» (Tevbe, 128).
nin ne olduğunda ihtilâf edilmiştir. İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve bir çokları bunların «yedi uzun sûre» olduğunu söyleyip bununla Bakara, AI-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus sûrelerini kasdederler. İbn Abbâs ve Saîd îbn Cübeyr, bunu kesin olarak belirtmişlerdir. Saîd der ki: Onlarda farzları, cezaları, kıssaları ve hükümleri beyân etmiştir, îbn Abbâs da: Emsali (misâlleri), haberleri ve ibretleri beyân buyurmuştur, der. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın İbn Ebu Ömer'den rivayetine göre Süfyân şöyle demiştir : Tekrarlanan (yedi sûre); Bakara, Al-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf sûreleri ile bir sûre sayılan Enfâl ve Berâe sûreleridir.
İbn Abbâs der ki: Bunlar; Hz. Peygamber (s.a.) dışında hiç kimseye verilmemiştir. Musa'ya onlardan (sâdece) ikisi verilmiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hüşeym, Haccâc kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivayet etmiştir. A'meş'in Müslim el-Batîn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e, tekrarlanan yedi uzun (sûre) verilmiştir. Hz. Mûsâ (a.s.) ya ise altı verilmişti. Üzerinde Tevrat nüshalan yazılı levhaları attığında bunların ikisi kaldırıldı, dördü kaldı. Mücâhid, bunların; yedi uzun sûre olduğunu söyler. Bunların, Kur'ân-ı Azîm olduğu da söylenir. Husayf'ın Ziyâd İbn Ebu Meryem'den rivayetinde o, «Tekrarlanan yedi sûre» hakkında şöyle demiştir : Sana yedi kısım verdim : Emrederim, yasaklarım, müjdelerim, sakındırırım, misâller veririm, nimetleri sayarım ve Kur'an'm haberlerini sana bildiririm. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet ederler.
İkinci görüş ise, es^Seb'ul-Mesânî'nin Fatiha sûresi olduğudur. Zî-râ Fatiha sûresi yedi âyettir. Bu görüş; Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan rivâyst edilir. İbn Abbâs der ki: Besmele, yedinci âyettir. Allah Teâlâ bu yedi'yi size hâs kılmıştır. İbrâhîm en-Nehaî, Abdullah İbn Ubeyd îbn Umeyr, îbn Ebu Müleyke, Şehr İbn Havşeb,Hasan el-Basrî ve Mücâhid de böyle söylemişlerdir. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre; es-Seb'ul-Mesânî, Fâtihat'ül-Kitâb'dır. Bunlar her

okumada —Bir rivayete göre ise farz veya nafile olan her rek'atta— tekrarlanır. İbn Cerîr* bu görüşü tercih etmiş ve bu hususta vârid olan hadîsleri de delil getirmiştir. Biz bunları tefsirimizin başında Fatiha sûresinin faziletleri bölümünde takdim etmiştik. Hamd, Allah'a mahsûstur. Ancak burada Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— nin zikretmiş olduğu iki hadîsi almadan geçemeyeceğiz :
Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'm... Ebu Saîd İbn Muallâ'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Ben namaz kılarken Hz. Peygamber (s.a.) bana uğramış, beni çağırmıştı. Namaz kılmcaya kadar ona gitmedim, sonra yanına vardım da bana : Yanıma gelmekten seni alıkoyan nedir? buyurdu. Ben: Namaz kılıyordum, dedim. Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin.» (Enfâl, 24) buyurmamış mı? Mes-cidden çıkmadan önce Kur'an'daki en yüce sûreyi sana öğretmeyeyim mi? buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.) mescidden çıkmak üzere giderken ona hatırlattım da şöyle buyurdu : Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. O, es-Seb'ul-Mesânî'dir ve bana verilmiş olan Kur'ân-ı Azîm'-dir.
Yine Buhârî'nin Adem kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ümmü'l-Kur'ân (Kur'-ân'ın anası), es-Seb'ul-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm'dir.
Bu; Fâtiha'nm es-Seb'ul-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm olduğuna delâlet eden nassdır. Fakat yedi uzun sûrenin de bu sıfatla nitelenmesine —ki onlarda da bu sıfat vardır— engel değildir. Ayrıca bütün Kur'an'-ın bu sıfatla nitelenmesine de engel olmaz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Allah sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir.» (Zümer, 23) buyurmuştur ki o, bir yönüyle tekrarlanan, diğer bir yönüyle da müteşâbihtir ve o, aynı zamanda Kur'ân-ı Azîm'dir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) takva üzerine kurulmuş mes-cid sorulduğu zaman, Mescid-i Nebevî'ye işaret buyurmuş ve âyet Ku-bâ mescidi hakkında nazil olmuştur. Ancak burada bir zıdlık söz konusu değildir.. Çünkü niteliklerinde müşterek oldukları takdirde bir şeyin anılması, onun dışındakilerin de anılmasını, zikredilmesini engellemez. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözünü dikme ve üzülme.» Onların içinde bulundukları geçimlik ve fânî güzelliklerden sana Allah'ın vermiş olduğu Kur'ân-ı Azîm ile müstağni ol. Buradan hareketle îbn Uyeyne, sahîh olan : Kur’an'da teğannî yapmayan bizden değildir, hadîsini Kur'an ile, Kur'an dışındakilerden müstağni olunması gerektiği ile tefsir etmiştir. Evet bu, doğru bir açıklamadır. Fakat hadîsten maksad, bu değildir. Nite-kim sûrenin başında bu konu geçmişti.
İbn Ebu Hatim der ki: Vekî' İbn Cerrâh'tan nakledildiğine göre... Hz. Peygamber (s.a.) in arkadaşı Ebu Raf i' şöyle anlatıyor : Hz. Peygamber (s.a.) e bir müsâ-fir gelmişti. Hz. Peygamber (s.a.) in yanında ona yarar (onu ağırlayabileceği) bir şey yoktu. Yahudilerden birisine haber gönderip : Allah'ın elçisi Muhammed sana diyor ki : Receb hilâline (Receb ayının başına) kadar bana bir miktar un ödünç ver, dedirtti. Yahûdî: Rehinsiz olmaz, cevabım verdi. Hz. Peygamber (s.a.) e gittim ve bunu haber verdim. O : Allah'a yemîn olsun ki ben, gökte-kilerin eminiyim, yeryüzündekilerin eminiyim, şayet bana borç verir veya satarsa muhakkak ona ödeyeceğim, buyurdu. Onun yanından çıktığımda âyetin sonuna kadar «Sakın

onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözlerini dikme...» âyeti nazil oldu da, sanki Allah Teâ-lâ bununla onu dünyaya karşı sabra teşvik etti. Avfî'nin rivayetine göre İbn Abbâs, «Gözlerini dikme.» âyeti hakkında : Kişiyi, arkadaşının malı hakkında temennide bulunmaktan men'etmiştir, der. Mücâhid de, «Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz, geçimliğe...» âyetinde, zenginlerin kasdedildiğini söyler.[26]

89 — De ki: Ben, apaçık bir uyarıcıyım.
90 — Tıpkı o bölüşenlere indirdiğimiz gibi.
91 — Onlar ki, Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı.
92 — Rabbına andolsun ki, onların hepsine birden mutlaka soracağız;
93 — Yapmakta oldukları şeyleri.

Apaçık Uyarıcı

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne, insanlara kendisinin apaçık bir uyarıcı olduğunu söylemesini emrediyor. O, insanların kendisini yalanlamaları yüzünden başlarına gelecek elîm bir azâbdan uyarıcı ve sakmdırıcıdır. Nitekim kendilerinden önce peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin de başlarına elem verici bir azâb gelmiş, Allah Teâlâ onların üzerine azâb ve intikamını indirmiştir. Âyet-i kerîme'deki «bö-lüşenler» kelimesinden maksad; birbirleri arasında yemînleşenlerdir. Yani onlar peygamberleri yalanlama, onlara eziyet etme ve zıd gitme hususunda birbirlerine yeminler etmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Salih (a.s.) in kavminin şöyle dediklerini haber verir : «Aralarında Allah'a yemîn ederek : Gece biz ona ve ailesine baskın verelim.» (Nemi, 49) Yani onlar, Salih ve ailesini geceleyin öldürme hususunda birbirlerine yeminler etmişlerdi. Mücâhid, âyetteki kelimesini; anlaştılar, yemînleştiler, şeklinde açıklamıştır. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onlar : Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler.» (Nahl, 38), «Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» (İbrahim, 44), «Bunlar mıydı ki; kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemîn etmiştiniz.» (A'râf, 49). Sanki onlar neyi yalanlamışlarsa hemen onun üzerine yemîn etmişler ve bu sebeple onlara bu isim verilmiştir. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Âyette zikredilen «bölüşen-ler», Salih (a.s.) in onu ve ailesini geceleyin öldürmeye yemîn etmiş olan kavmidir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Benim ve Allah'ın benimle göndermiş olduğunun misâli şudur: Bir adam kavmine gelir de: Ey kavmim, ben (düşman) ordusunu gözlerimle gördüm. Muhakkak ben apaçık uyarıcıyım. Kaçın, kaçın ki kurtulun, der. Kavminden bir grup itaat edip geceleyin yola çıkar, hemen yola koyulurlar da kurtulurlar. Onlardan bir grup da onu yalanlar ve yerlerinde sabahlarlar. Sabahleyin ordu onların üzerine gelir, helak eder ve köklerini kazır. İşte bana itaat edip benim getirdiklerime tâbi olanla, bana isyan edip getirdiğim gerçeği yalanlayanların misâli budur.
Allah Teâlâ : «Onlar ki, Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.» buyurur ki kendilerine indirilen kitabları parçalara bölmüşler; bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr

etmişlerdir. Buhârî der ki: Bize Ya'kûb İbn İb-râhîm... îbn Abbâs'tan rivayet eder ki o, «Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar, kitab ehlidir; kitabı parçalara ayırmışlar, bir kısmına inanmışlar, bir kısmım inkâr etmişlerdir.(...) Yine Buhârî'nin UbeyduIIah İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Tıpkı o bölüşenlere indirdiğimiz gibi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kısmına inandılar, bir kısmım inkâr ettiler. Bunlar; yahûdi ve hıristiyanlardır. İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; Mücâhid, İlerime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Dah-hâk'dan bu görüşün bir benzeri rivayet edilmiştir. Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre c, «Onlar ki, Kur'-an'ı parçalara ayırmışlardı.» âyetinde sihrin kasdedildiğini söyler. İk-rime, kelimesinin; Kureyş dilinde «sihir» anlamına geldiğini söyler. Nitekim onlar, sihirbaz için kelimesini kullanırlar. Mücâhid şöyle demiştir : Onu parçalara ayırdılar : Sihirdir dediler, kehânettir dediler, öncekilerin masallarıdır dediler. Atâ ise şöyle der : Bazıları sihirbaz, bazıları deli, bazıları kâhindir, dediler. İşte parçala-ra ayıranlar bunlardır. Dahhâk ve başkalarından da bu açıklama rivayet edilmiştir. Muhammed İbn İshâk'ın Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Kureyş'ten bir grup Velîd îbn el-Muğîre'nin yanında toplanmışlardı. Velîd, onlar arasında şeref sahibi bir kimse idi. Hac mevsimi gelmişti. Onlara : Ey Kureyş topluluğu, muhakkak ki hac mevsimi geldi. Arab heybetleri bu mevsimde sû&e gelecekler. Onlar muhakkak sizin şu arkadaşınızın durumunu işitmiş-lerdir. Onun hakkında bir görüşte birleşin de ayrılığa düşüp birbirinizi yalanlamayın, birinizin sözü diğerini yalan çıkarmasın, dedi. Onlar : Ey Abd Şems, sen söyle. Bizim için bir görüş ortaya koy biz de onu söyleyelim, dediler. O : Bilakis siz söyleyin ki dinleyeyim, dedi. Onlar : Kâhindir deriz, dediler. O, bir kâhin değildir, dedi. Delidir deriz, dediler. O, bir deli değildir dedi. O, Şâirdir deriz dediler. O, bir şâir değildir dedi. Sihirbazdır deriz, dediler. O, bir sihirbaz değildir, dedi. O halde ne diyelim? dediler de, şöyle dedi: Allah'a ye-mîn. olsun ki; onun sözünde bir tatlılık var. Siz, bunlardan hangisini söylerseniz söyleyin, sözünüzün bâtıl olduğu hemen bilinir. Sözlerin söylenmeye en uygunu; o sihirbazdır, demenizdir. Bunu duyunca, onun etrafından dağılırlar, dedi de Allah Teâlâ onlar hakkında : Onlar ki, Kur'an'ı parçalara (sınıflara) ayırmışlardı. Rabbına andolsun ki (onlara, Allah'ın elçisi hakkında bunu söyleyen gruba (işte onların topuna mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyetini indirdi.
Atıyye el-Avfî'nin İbn Ömer'den rivayetinde o, «Rabbına andolsun ki, onların topuna mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Lâ İlahe İllallah deyip demediklerini soracağız. Abdürrezzâk'ın es-Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre; o, «Andolsun ki, onların topuna mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şeyle demiştir : Lâ İlahe İllallah sözünden sorulacaktır. Tirmizî, Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, İbn Cerîr ve îbn Ebu Hâtim'in Şerîk eUKâdî kanalıyla... Enes'den, onun Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, «Rabbına andolsun ki; onların topuna mutlaka, soracağız.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: La İlahe İllallah (sözünden). Hadîsi İbn îdrîs de... Enes'den mevkuf olarak rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet eder ki o, şöyle demiştir : Kendinden başka ilâh olmayan (Allah) a yemîn olsun ki, sizin her

bireriniz kıyamet günü nasıl ki sizden biri ayın ondördü gecesi ayı sâdece o görüyormuş gibi hisseder ve onunla yalnız kalırsa Allah o kimseyle yalnız kalacak ve : Ey Âdemoğlu, Bana karşı seni ne aldattı? Ey Âdemoğlu bildiklerinle ne amel yaptın? Ey Âdemoğlu peygamberlere ne cevab verdin? buyuracaktır. Ebu Ca'fer'in Rebî'den, onun Ebu'l-Âliye'den rivayetinde o, «Rabbına andolsun ki; onların topuna soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şeyle demiştir: Bütün kullar, kıyamet günü iki huydan sorulacaktır : Yaptıkları ibâdetlerden ve peygamberlere ne cevab verdiklerinden. İbn Uyeyne : Amelinden ve malından sorulacaksın, demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Muâz İbn Cebel'den rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) bana şöyle buyurdu : Ey Muâz, muhakkak mü'min kıyamet günü iki gözündeki sürmeye, parmağın-daki basit bir yüzüğe (?) varıncaya kadar bütün amelinden sorulacaktır. Kıyamet günü, Allah'ın kendisine verdikleri ile başka birisinin senden daha mutlu olduğu halde sana kavuşmayayım.
îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ önce : «Rabbına andolsun ki; onların topuna mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» buyurmuş sonra da : «İşte o gün insana da cinne de günâhından sorulmaya hacet kalmaz.» (Rahman, 39) demiştir. Onlara : Şunu şunu yaptınız mı? diye sormayacaktır. Zîrâ O, bunları onlardan daha iyi bilmektedir. Fakat: Niçin şunu şunu yaptınız? diye soracaktır.[27]

94 — Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müş riklere aldırış etme.
95 — O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.
96 — Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler. Onlar yakında bileceklerdir.
97 — Andolsun, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz.
98 — Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol.
99 _ Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.

Yakîn Gelinceye Kadar İbâdet

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne kendisiyle gönderdiğini tebliğ etmesini, enirini yerine getirmesini, müşriklere karşı aşikâre söylenmesini emrediyor. İbn Abbâs, âyetteki (*ju*|) kelimesini; yerine getir, infaz et, şeklinde açıklar. Ondan gelen bir rivayette ise buranın anlamı : Sana emredileni yap, şeklindedir. Mücâhid : O, namazda Kur'an'ı açıktan, okumaktır, der. Ebu Ubeyde'nin Abdullah İbn Mes'ûd'dan riva-yetle söylediğine göre; Hz. Peygamber (s.a.), «Sana emrolunduğun şeyi açıktan söyle.)) âyeti nazil oluncaya kadar namazı gizlice kılardı. Bu âyet nazil olunca, o va ashabı meydana çıktılar ve namazı aşikâre kıldılar. Allah Teâlâ buyurur ki: «Müşriklere aldırış etme. O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.» Rabbindan sana indirileni tebliğ et ve seni Allah'ın âyetlerinden çevirmek isteyen müşriklere iltifat etme. «Onlar; sen yumuşak davranasm da, kendileri de yumu-şaklık göstersinler isterler.» (Kalem, 9), Onlardan korkma. Onlara karşı Allah sana yeter ve seni onlardan koruyacaktır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ey peygamber; Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67).

Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yahya İbn Muhammed tbn Seken'in... Enes'den rivayetinde o, «O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz. Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Allah Rasûlü (s.a.) geçti de bazıları kaş-göz hareketleriyle ona işaret ettiler (onunla alay ettiler.). Cibril geldi —Öyle sanıyorum ki şöyle de demiştir:— Onlara kaş-göz işareti yaptı ve bu onların cesedlerinde bir darbe te'sîri yaptı, bununla öldüler.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Yezîd İbn Rûmân'm Urve İbn Zübeyr'den rivayet ettiği gibi (Allah Rasûlü) ile alay edenlerin elebaşıları beş kişiydiler. Bunlar, kavimleri içinde yaşlı ve şerefli kimselerdi. Bu kimseler şunlardır : Esed İbn Abdüluzzâ, İbn Kusayy oğullarından Esved İbn Muttalib Ebu Zem'a. Bana ulaştığına göre, Allah Ra-sûiü (s.a.) ile alay etmesi ve ona eziyyeti arttığında Allah Rasûlü (s.a.) ona beddua etmiş ve : Ey Allah'ım, gözünü kör et ve çocukları ölü-münü görsünler, demiş. Zühre oğullarından Esved İbn Abd Yağûs İbn Vehb İbn Abd Menâf İbn Zühre. Mahzûm oğullarından Velîd İbn Mu-ğîre İbn Abdullah İbn Ömer İbn Mahzûm. Sehm İbn Amr İbn Hüsays İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarından As İbn Vâil İbn Hişâm İbn Süayd İbn Sa'd. Huzâa (kabilesinden) Haris îbn Tulâtıla İbn Amr İbn Haris İbn Abd Amr İbn Milkân. Bunlar kötülükte devam edip Allah Rasûlü (s.a.) ile alayı artırdıklarında Allah Teâlâ, «Onlar yakında bileceklerdir.» âyetine kadar olmak üzere «Sana emrolunduğun şeyi açıkça söyle. Ve müşriklere aldırış etme. O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.» âyetlerini indirdi.
İbn İshâk der ki: Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urv3 İbn Zübeyr'den veya başka âlimlerin rivayet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Kâ'be'yi tavaf ederken Cibril ona geldi, dikildi ve Allah Rasûlü (s.a.) de yanına durdu. Yanına Esved İbn Muttalib uğradı. (Cibril veya Hz. Peygamber) yüzüne yeşil bir yaprak attı da kör oldu. Ona Esved İbn Abd Yağûs uğradı. Onun karnına işaret buyurdu da karnı su topladı (istis-kâ hastalığına tutuldu) ve karnı şişerek öldü. Ona Velîd İbn Muğîre uğradı da ayak topuğunun altındaki bir yaraya işaret buyurdu. Muğîre bundan iki sene önce yaralanmıştı ve elbisesini yerde sürüyerek yürürdü. Huzâa kabilesinden kendisine ok yapan birisine uğramış ve oklarından birisi onun elbisesine takılarak ayağındaki bu yarayı açmıştı. Aslında önemli bir yara değildi. İşte bu yarası yeniden nüksetti ve ölümüne sebeb oldu. Ona Âs İbn Vâil uğradı. Onun da ayak ayasının ortasına işaret buyurdu. Âs merkebi üzerinde Taife doğru yola çıktı. Bir eyle dikeni üzerine çöktü ve bir diken ayağının ayasına battı ve onu öldürdü. Ona Haris İbn Tulâtıla uğradı. Onun da başına işaret buyurdu ve burnundan irin boşanarak öldü.
Muhammed îbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle demiş : Onların elebaşısı Velîd İbn Muğîre olup, onları toplayan odur. Yukardaki îbn İshâk'ın ifâdelerine benzer şekilde Saîd îbn Cübeyr, İkrime, Yezîd ve Urve'den de bu şekilde uzunca rivayet edilmiştir. Ancak Saîd; Haris İbn Ğaytala, İkrime ise, Haris İbn Kays, demişlerdir. Zührî der ki: İkisi de doğru söylemiştir. Zîrâ o, Haris İbn Kays olup annesi Ğaytala'dır. Mücâhid, Miksem, Katâde ve bir çoklarından rivayete göre, onlar beş kişiydiler. Şa'bî bunların, yedi kişi olduğunu söyler ki birincisi daha meşhurdur.
Allah Teâlâ'nın «Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler. Onlar yakında bileceklerdir.» kavli Allah ile birlikte başka bir ma'bûd tanıyanlar için ağır bir tehdîddir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Andolsun, onların söylediğinden dolayı

kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbmı bamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol.» Ey Muhammed, onların sana eziyetlerinden ötürü içinin daraldığını Biz iyi biliyoruz. Bunlar seni üzmesin ve Allah'ın risâletini tebliğden alıkoymasın. Sen, Allah'a tevekkül et. Muhakkak O, sana yeter ve onlara karşı sana yardım edicidir. Allah'ı zikirle, hamd ile, teşbihle ve namaz ile, O'na ibâdetle meşgul ol. Burada zikredilen hamd ve teşbihten maksad; namazdır. Bu sebepledir "ki Allah Teâlâ : «Ve secde edenlerden ol.» buyurmuştur. Nitekim İmâm Ahmed'in Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Nuaym İbn Hemmâr'dan rivayet ettiği bir hadîste o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Âdemoğlu günün başında dört rek'attan âciz olma ki günün sonu için sana yeteyim. Hadîsi buna benzer şekilde Ebu Dâvûd da Mekhûl kanalıyla Kesîr İbn Mürre'den rivayet etmiştir. Yine bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.), kendisine herhangi bir iş sıkıntı verdiği zaman namaz kılardı.
Allah Teâlâ : «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» buyurmuştur. Buhârî'nin ifâdesine göre; Salim, âyetteki «yakîn» i .ölümle tefsir etmiştir. Bu Salim; Salim îbn Abdullah İbn Ömer'dir. Nitekim îbn Cerir'in Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Salim İbn Abdullah'tan rivayetinde o, «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» âyetindeki «yakîn» in, ölüm olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Hasan, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Buna delilleri, Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere cehennem halkının şöyle demiş olmalarıdır : «Biz, namaz kılanlardan değildik. Yoksulu doyurmazdık. Bâtıla dalanlarla birlikte dalardık. Ve biz din gününü yalanlardık. Sonunda ölüm bize gelip çattı.» (Müddessir, 43-47).
Zührî'nin Hârice İbn Zeyd İbn Sâbit'den, onun Ansâr'dan bir kadın olan Ümnıü Alâ'dan rivayet etmiş olduğu sahîh bir hadîse göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) Osman İbn Maz'ûn'un cenazesi yanına girdiğinde, olanları şöyle anlatmış : Ben : Ey Ebu Saîd Allah sana rahmet eylesin. Benim senin hakkındaki şehâdetim odur ki Allah Teâlâ sana mutlaka ikramda bulunmuştur, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'ın ona ikramda bulunduğunu nereden biliyorsun? buyurdu. Ben; Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana feda olsun, ya kim (e ikram edecek) ? dedim de, şöyle buyurdu : Ona gelince; muhakkak ki ona yakîn (Ölüm) gelmiştir. Muhakkak ben onun için hayır umana
Namaz ve benzeri ibâdetlerin insana, aklı başında olduğu sürece vâcib olduğuna, «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» âyeti delil getirilir. însan, durumu ölçüşünce ve aklı başında olduğu sürece namazını kılar. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde İmrân İbn Hu-sayn (r.a.) dan rivayetle sabit olan bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Ayakta durarak namaz kıl. Güç yetiremez isen oturarak, buna da güç yetiremezsen yanın üzere, buyurmuştur. Yakînden maksadın, ma'rifet olduğunu ileri süren mülhidlerin de hatalı olduklarına bu âyet delil getirilir. Onlara göre, bir kimse ma'rifete ulaştığı zaman; ondan teklîf düşer. Muhakkak ki bu; bir küfür, bir sapıklık ve bilgisizliktir. Zîrâ peygamberler ve onların ashabı; insanlar içinde Allah'ı en iyi bilen, Allah'ın haklarını ve sıfatlarını, O'nun müstehak olduğu ta'zîmi en iyi bilen kimselerdi. Bununla birlikte onlar insanların en çok ibâdet edenleri, ölümlerine kadar hayır işlerine en fazla devam edenleridir. O halde burada yakînden maksad, yukarda söylediğimiz gibi ancak ölüm olabilir. Hamd ve minnet

Allah'adır. Hidâyet bahşettiği için Allah'a hamdederiz. O'ndan yardım diler ve O*na tevekkül ederiz. Durumların en mükemmeli ve güzeli üzere bizi öldürmesi de elbette O'ndan istenilir.[28]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4373-4376
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4376
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4377-4378
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4378
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4379
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4379-4381
[7] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4381-4384
[8] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4384-4385
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4385-4389
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4389-4390
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4390-4391
[12] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4391
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4392
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4393-4395
[15] Mescid-i Harâm'daki Hatim denilen yerin bir adı da Hicr'dir
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4396-4399
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4400-4401
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4401
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4401-4402
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4402

[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4403-4404
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4404-4405
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4406
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4406-4407
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4407-4408
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4409-4411
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4411-4414
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4415-4418

NAHL SÛRESİ

İbrahim'in Ümmeti
Hikmet ve Güzel Öğütle Davet
İzahı

NAHL SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin. O; ortak koşmakta oldukları şeylerden münezzehtir, yücedir.

Allah'ın Emri Geldiğinde

Allah Teâlâ kıyametin yaklaştığını kesinlikle meydana gelmiş olmaya delâlet eden geçmiş zaman sîgası ile haber verir. «İnsanların hesap görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1). Allah Teâlâ : Sizin uzak sandığınız şey yakındır. «Artık onu acele istemeyin.» buyurur. Buradaki zamirin Allah'a da, azaba da dönmesi muhtemeldir. Ancak her ikisi de âyetin lâzimî mânâlarındandır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Senden azabı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azabı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem, yakında kâfirleri kuşatacaktır.» (Ankebût, 53-54). Bu âyetin tefsirinde Dahhâk, garîb bir görüş ileri sürer ve «Allah'ın emri geldi.» kısmında Allah'ın farzlarının ve cezalarının kasdedildiğini söyler. îbn Cerîr bu görüşü reddedip der ki: Varlığından önce farzların ve şeriatların acele gelmesini isteyen liiç kimse bilmiyoruz. Ancak azâb bundan farklıdır. Zîrâ onlar, uzak görerek ve yalanlayarak vukuundan önce azabın acele gelmesini istemişlerdir. Ben de derim ki: Allah Teâlâ buna benzer olarak başka bir âyette şöyle buyurur: «O'na inanmayanlar çabucak gelmesini isterler. îmân edenler ise, O'ndan korku ile titrerler. Ve O'nun hak olduğunu bilirler. İyi bilin ki kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.» (Şûra, 18). İbn Ebu Hâtim'in Yahya İbn Âdem kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur ; Kıyamet sırasında size batıdan, kalkana benzeyen simsiyah bir bulut doğar (çıkar) gökte yükselmeye devam eder de İçinden bir münâdi: Ey insanlar, diye nida eder. İnsanlar birbirlerine gelir ve: İşittiniz mi? diye birbirlerine sorarlar. Onlardan bir kısmı evet, derken bir kısmı da şüphe eder. Sonra ikinci kere : Ey insanlar, diye çağırır. İnsanlar birbirlerine : İşittiniz mi? diye sorarlar ve evet, derler. Sonra ses, üçüncü kere nida eder : Ey insanlar, Allah'ın emri geldi. Acele gelmesini boşuna istemeyin, der. Allah Rasûlü buyurur ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki biri satıcı, diğeri alıcı iki kişi elbiseyi yaymışlar bir daha onu asla düremeyecekler. Muhakkak bir adam havuzunu suvar da ebediyyen ondan bir şeyi sulayamaz. Kişi devesini sağar da, ebediyyen onu içemez. İnsanlar, (kıyametle) meşguldürler. Sonra Allah Teâlâ, zâtının; onların bir başkasıyla zâtına şirk koşmalarından, onunla birlikte zâtına denk saydıklarına ve putlara ibâdetlerinden münezzeh olduğunu bildirir. Allah Teâlâ yücedir, mukaddestir, uludur. Onlar; işte onlardır kıyameti yalanlayanlar. «O, ortak koşmakta oldukları şeylerden münezzehtir, yücedir.»[1]

2 — O, kullarından dilediğine kendi emrinden melekleri rûh ile indirir ki; Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar.

Allah Teâlâ burada: «O, kendi emrinden melekleri rûh ile indirir.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurmuştur: «işte böylece sana da buyruğumuzdan bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu kullarımızdan dilediğimizi doğru yola eriştirdiğimiz bir nûr kıldık.» (Şûra, 52). «Kullarından dilediğine.» âyetinde peygamberler kasded ilmektedir. Şu âyetler de böyledir : «Allah, risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124), «Allah, hem meleklerden ve hem de insanlardan elçiler seçer.» (Hacc, 75), «Allah karşılaşma gününden korkutmak için, kullarından dilediğine emrinden olan ruhu (vahyi) indirir. O gün onlar ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 15-16).
Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ve onlara bildirsinler ki muhakkak Benden başka tann yoktur, bana ibâdet edin.» (Enbiyâ, 25) buyururken bu âyette de «Benden sakının.» buyurmuştur. Yani emrime zıd gidip de Benden bir başkasına tapınanlar Benim azabımdan korksunlar.[2]

İzahı

3 — O, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onların ortak koştukları şeyden münezzehtir.
4 — İnsanı bir damla sudan yarattı. Öyleyken o, nasıl da apaçık bir hasım kesilmiştir.

Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Allah Teâlâ ulvî âlemi —ki göklerdir— ve süflî âlemi —ki içindekilerle beraber yeryüzüdür— yarattığını, bunların boşuna, eğlenmek için değil hak ile yaratılmış olduklarını haber verir. Bunlar «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31). Daha sonra onunla birlikte başkasına tapınanlann şirk koşmalarından zâtının münezzeh olduğunu bildirir. O, ortağı olmaksızın yegâne yaratıcıdır. Bu sebeple yalnız kendisine ibâdet edilmeye müstehaktır, O'nun ortağı yoktur. Daha sonra Allah Teâlâ, insan cinsini zayıf bir damla sudan yarattığına işaret eder. İnsan kendine yeter hale gelip gelişince, yükselince bir de bakarsın ki Rabbı ile hasımlaşmakta, O'nu yalanlamakta ve peygamberleri ile savaşmaktadır. Halbuki Allah Teâlâ onu ancak kendisine bir kul olarak yaratmıştır, değilse kendine karşı bir düşman olarak değil. Bu hakikate şu âyetlerde de işaret edilmektedir : «İnsanı sudan yaratarak ona soy sop veren O'dur. Ve Rabbm her şeye Kâdir'-dir. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar veremeyen şeylere kulluk ederler. Kâfir Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.» (Furkân, 54-55), «İnsan, kendisini gerçekten bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir düşman (kesilmekte) dır. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı

hakkıyle bilendir.» (Yâsîn, 77-79). İmâm Ahmed ve İbn Mâ-ce'nin Büsr İbn Cehâş'dan rivayet ettikleri bir hadîste şöyle buyrulur: Allah Rasûlü avucuna tükürdü sonra şöyle buyurdu : Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Âdemoğlu, Ben seni şöyle bir şeyden yaratmışken sen Beni nereden âciz bırakacaksın? Nihayet seni yaratıp ölçülü, düzgün yapılı kıldığımda sabah akşam yürüdün, yeryüzünde senin sesin, sânın vardı. Topladın ve kimseye vermedin. Nihayet can boğaza geldiği zaman : Tasadduk edeceğim» dedin. Heyhat sadaka zamanı geçti.[3]

İzahı

Bu âyet-i kerime insanın yaradılışını izah konusunda çok önemli bilgiler vermektedir. Bu konuda enerji" sarf eden ve yorulan tıbbın nesiller sonra vardığı nokta da bu âyette açıklanmış olanın Ötesinde bir şey değildir. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Andolsun ki Biz insanı süzme çamurdan yarattık.» Doğrusu Allah Teâlâ, Âdem Aleyhis-selâm'ı çamurdan yaratmış ve Âdem'in soyundan gelen insanları da «Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» âyetinde be-lirtildiği gibi, süzülmüş çamurdan meydana gelmiş olan nutfeden çoğaltmıştır. Çamur, su ve topraktan teşekkül eder. Bir şeyden yapılmış olan nesnenin bileşiminde yapıldığı maddelerin bulunması gerekir elbette, însan veya hayvan organizması kimyevî olarak tahlil edildiğinde toprağın elementlerinden müteşekkil olduğu görülür. Toprakta mev-cûd olan maddelerin çoğunluğu oksijendir. Hidrojen, klor, fosfor, flor, kalsiyum, magnezyum, potasyum, sodyum, demir, silikon, kireç, karbonat, klorit, fosfat ve oksit bulunduğu gibi üç şekilde nitrojen de bu-lunmaktadır. Azot önce erimiş maddeler şeklinde sonra nisadır ve nisadır tuzu şeklinde bulunur, daha sonra da nitrik asit ve nitrat şeklinde bulunur. Bunların yanı sıra toprakta muhtelif türlerine göre hava da bulunur. Hattâ en katı kayalarda ve en sert taşlarda bile hava bulunmaktadır. İşte toprakta mevcûd olan en önemli elementler bunlardır.
Şimdi bir de insan bedeninde mevcûd olan elementlere göz atalım : İnsan bedeninin yapısı araştırıldığında vücûdun muhtelif tuzlarla sudan meydana geldiği görülür. Organizmada fosfat, karbonat, potasyum, sodyum, kalsiyum, magnezyum ve fosfor bulunur. Çok az nis-bette florür bulunduğu gibi kandaki yuvarların al ve akyuvar biçiminde midede klorik asit bulunur. İdrarda nisadır bulunur. Kandaki plazmada sodyum tuzlan önemli bir yapıyı oluştururlar. Hücre ve dokularda potasyum yer alır. Kemikler böylesine katı ve dayanıklı oluşlarını, kalsiyum karbonat ve fosfat ihtiva eden bileşimlerine borçludurlar. Keza organik bileşime sahip insan ve hayvan bedeninde erimiş maddeler halinde nitrojen elementi de bulunmaktadır. Bu element karbon, hidrojen, oksijen ve fosforu ihtiva eder. Ayrıca yağlı maddeler gibi nitrojen dışındaki maddeler de organizmada yer alır. Bunlar karbon, hidrojen ve oksijenden teşekkül eder. Gelişmeyi sağlayan maddeler ise, aynen yağlı maddelerin elementlerinden oluşur. Ancak bu maddelerdeki hidrojen ve oksijen elementlerinin nisbeti farklıdır. Kan dediğimiz akıcı maddenin yüzde doksandan çok su ihtiva ettiğini görüyoruz. Bunun yanı sıra yağlı ve klcrid, fosfat, karbonat ve sodyum, po-tasyum, kalsiyum, magnezyum ve danıir bileşikleri taşıdığı oksijen, nitrojen ve karbonik asit gibi eriyici gazlar ihtiva ettiği bilinmektedir. İnsan bedeninde yer alan

en önemli elementlerden birisi de sudur. Kanda % 90 ı aşan su nisbeti kaslarda % 75 e ulaşır. Bedenin her tarafında su vardır. Annenin memesinden gelen süt, gözlerden akan yaşlar .ağızda yiyeceğimiz maddeleri eriten tükürükler ve muhtelif organların ifraz ettiği salgılar büyük bir ölçüde su ihtiva ederler.
İnsan bedeninin bileşimi ile, su ve topraktan oluşan çamurun bileşimini karşılaştırdığımızda; şu neticeyi görürüz : İnsan bedeni toprakta mevcûd olan elementlerden ve maddelerden mürekkeb bir yapıya sahiptir. Peki öyleyse neden organizma başka elementlere de ihtiyâç hissetmektedir? Bir başka ifâdeyle; insan bedeni toprakta mevcûd olan ve kendinde mevcûd olmayan diğer elementlere niçin gerek duymaktadır? İşte bunun cevabı Allah Teâlâ'nm «Andolsun ki insanı süzme çamurdan yarattık.» kavlinde saklı bulunmaktadır. Yani insan bedeni, topraktaki maddelerin özünden oluşmuştur. Binâenaleyh toprakta mevcûd olan bütün maddelerin, bu özde de mevcûd olması kesinkes mümkün değildir. Çünkü toprak, içinde bütün maddelerin eridiği bir bileşik değildir ki ondan bir miktar süzüp aldığımızda, bütün maddelerin bu öze de bu süzme kısma da geçtiği söylenebilsin. Toprak terkibi bakımından muhtelif bileşikleri ihtiva eder ve içinde taşıdığı elementler de yönüne, tabakasına ve yerine göre farklı olur. Söz ge-limi bir yerde tuzlar çok olurken bir yerde tuz hiç bulunmaz veya çok az olur. Nitekim Allah Teâlâ Hıcr sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Hani Rabbm meleklere demişti ki: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.» (Hıcr, 28-29) İşte bu âyet te yer alan ve balçık anlamına gelen (JUJU») kurumuş çamurdur.
«Kuru bir çamurdan» ifâdesinde kokmuş ve rengi değişmiş toprak kasdediimektedir. Rahman sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır.» Buna göre Allah Teâlâ insanı istediği gibi döndürüp şekil verdiği kuru çamurdan yaratmıştır. Tıpkı çömlekçinin bir parça çamuru alıp eliyle muhtelif şekillerde ve biçimlerde değişik çömlekler yapması gibi. Sonra Allah Teâlâ bu şekil verdiği balçığa kendi ruhundan üfürmüş ve en güzel şekilde bir insan varlığını meydana getirmiştir. Nitekim bu hususta şöyle buyurmaktadır : «Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır. Size kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Buna rağmen çok az şükrediyorsunuz.» (Secde, 7-9) Bu kuru çamurun kaynağı, yukarıda sözü edilen kara çamurdur. Bunda bazı kimyevî değişiklikler meydana gelmiş ve belki de bu değişikliğin sonucunda ona bazı elementler karışmış ve bazı elementlerin ayrılması neticesinde başka bileşikler doğmuş, başka gazlar atılmıştır. Bu değişikliklerin en güzel örneklerinden birisi hidrojen per sülfatın iğrenç kokusu olabilir. Keza nisadır gazı da ayrı bir örnek olabilir. Yukarıda geçenlerden anlaşılıyor ki; toprakta bulunan bütün elementler insan bedeninde yer almamıştır. Çünkü toprak değişik merhalelerden geçmiş ve onda farklı etki ve tepkiler olmuş, alaşımlar neticesinde değişiklikler meydana gelmiş, bir kısım elementler atılmış, bir kısım elementler alınmış ve mevcûd olan elementler sağlam biçimde birleştirilmiştir. Bu konuda Cenâb-ı Allah diğer âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Allah, sizi topraktan yaratmış, sonra nutfeden meydana getirmiştir. Sonra da sizi çifter çifter kılmıştır.» (Fâtır, 11)

«Onun âyetlerinden birisi de sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra siz beşer halinde etrafa yayılırsınız.» (Rûm, 20)
«Sizi yerden bir bitki gibi bitiren Allah'tır.» (Nûh, 17) «Onunla konuşurken arkadaşı kendisine dedi ki: Seni topraktan yaratmış olan, sonra nutfe haline getiren sonra da bir erkek şeklinde düzelten Allah'ı mı inkâr ediyorsun?» (Kehf, 37)
«Hani Rabbın meleklere demişti ki ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye varın.» (Sâd, 71) ve daha buna benzer pek çok âyet-i kerîme vardır[4]

5 — Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden de yersiniz.
6 — Akşamleyin getirir, sabah salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.
7 — Kendi kendinize zor varacağınız memleketlere yüklerinizi taşırlar. Muhakkak ki Rabbmız, Rauf'tur, Ra-hîm'dir.

Hayvanların Yaratılışı

Allah Teâlâ kulları için develer, inekler, koyunlar gibi —En'âm Sûresinde açıklandığı üzere— sekiz çeşit hayvan yaratmak suretiyle onlara nimetler bahsetmiştir. Onlarda kulları için maslahatlar ve faydalar kılmıştır. Yünlerinden ve kıllarından giyerler, evlerini döşerler, sütlerinden içerler vs yavrularını yerler. Ayrıca bunlarda kendileri için bir güzellik ve süs vardır. Bu sebepledir ki : «Akşamleyin getirir, sabah salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.» buyurmuştur. Onlar akşamleyin otlaktan dönme vaktinde böğürleri semiz, memeleri büyük ve hörgüçleri yüksektir. Sabahleyin onlan otlağa salarken de onlarda sizin için bir güzellik ve zevk vardır. Onlar, taşıma ve nakline güç yetiremeyeceğiniz ağır yüklerinizi kendi kendinize zor varacağınız memleketlere taşırlar. Bu taşıma; hacc, umre, gaza, ticaret ve buna benzer yerlerde olup onları binme, yükleme gibi çeşitli kullanma yerlerinde kullanırsınız. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Davarlarda da sizin için âyet vardır. Onların karınlarındakinden size içiririz. Sizin için daha birçok faydaları vardır ve onlardan yersiniz de. Hem onların üzerinde, hem de gemilerin üstünde taşınırsınız.» (Mü'minûn, 21-22), «Allah, binek olarak kullanasımz ve yiyesiniz diye davarları sizin için yaratandır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız. Allah size âyetlerini gösterir. Artık, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?» (Ğâfir, 79-81). Yine aynı sebeple burada da bu nimetleri saydıktan sonra : «Muhakkak ki size, sizin için bu hayvanları yaratan ve onları sizin emrinizs veren Rabbınız Rauf'tur, Rahîm'dir.» buyurur. Başka âyetlerde ise bu nimetlere şöyle işaret edilir: «Görmezler mi ki, kendi gücümüzle onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sahip bulunmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi bineklerdir, kimisinden de yerler.» (Yâ-sîn, 71-72), «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar varetmiştir. Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak : Bunları buyruğumuza veren ne yücedir! Yoksa biz bunları zaptedemezdik. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz diyesiniz.»' (Zuhruf, 12-14). İbn Abbâs,

«Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır.» âyetindeki kelimesini elbiselerle; kelimesini de yiyecekler ve içecekler ile onlardan istifâde edeceğimiz şeylerle açıklamıştır. Abdürrezzâk der ki: Bize İsrâîl... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; «Sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar» her hayvanın neslidir. Mücâhid: Onlarda sizi ısıtacak dokunan elbiseler, binilmeleri, et ve süt gibi birçok faydalar vardır, demiştir. Katâde der ki: «Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır.» âyetinde Allah Teâlâ: Onlarda sizin için elbiseler, menfaatler ve size yetecek kadar yiyecek vardır, buyurur. Müfessirlerden bir çoğu da birbirine yakın lâfızlarla böyle söylemişlerdir.[5]

8 — Atları, katırları ve merkebleri de sizin için binek ve süs hayvanı olarak yaratmıştır. Bilmediğiniz daha nice şeyleri de yaratır.

Bunlar Allah Teâlâ'nın kullarına bir nimet olarak yaratmış olduğu diğer bir sınıf olup, Allah'ın binmek için ve süs olarak varettiği atlar, katırlar, merkeblerdir. Bunlardan en büyük maksad binme ve süstür. Allah Teâlâ'nın bunları diğer hayvanlardan ayırıp tek olarak zikretmesine bakarak âlimlerden bazıları at etinin haram olduğu görüşüne zâhib olmuşlardır. îmânı Ebu Hanîfe -—Allah ona rahmet eylesin— ve fakîhlerden ona muvafakat edenler bu cümledendir. Zîrâ Allah Teâlâ, atlan katırlar ve nıerkeblerle birlikte zikretmiştir ki; bunlar (katır ve merkebler) sünnet-i nebeviyye'de sabit olduğu üzere (etlerinin yenmesi) haramdır. Âlimlerin çoğu bu görüştedirler. İmâm Ebû Ca'fer İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o at, katır ve merkeblerin etlerini mekruh olarak görür ve şöyle dermiş : Allah Teâlâ : «Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden de yersiniz.)) buyurmuştur ki, bunlar yemek içindir. «Atlan, katırlan ve merkebleri de sizin için binek hayvanı olarak yaratmıştır.» buyurur ki, bunlar da binmek içindir. Saîd İbn Cübeyr'den ve başka kanallardan olmak üzere İbn Abbâs'tan yukardaki sözün bir benzeri rivayet edilmiştir. Hakem îbn Uteybe (r.a.) de bu görüşün bir benzerine zâ-hibdir. Bunlar, İmâm Ahmed'in Müsnedinde rivayet etmiş olduğu şu hadîse dayanmaktadırlar : İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Abdirabbih kanalıyla... Hâlid îbn Velîd (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) at, katır ve merkeblerin etlerini yemeyi yasakladı. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, Salih İbn Yahya İbn Mik-dâm kanalıyla —ki bu Râvî hakkında birtakım sözler mevcûddur— tahric etmişlerdir. Ayrıca hadîsi İmâm Ahmed de bundan daha geniş ve delâlet bakımından daha kuvetli olarak bir başka şekliyle rivayet eder ve der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Mikdâm İbn Ma'dîke-rib'den rivayet etti ki o, şöyle anlatmıştır : Yazın Hâlid îbn Velîd ile savaşa çıktık. Ashabımız eti özlediler. Benden bir kısrak istediler. Onlara bir kısrak verdim (boğazlamak üzere) onu bağladılar. Hâlid'e gidip ona soruncaya kadar olduğunuz yerde durun, dedim. Hâlid'e varıp sordum. Hayber Gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber savaşta bulunduk. İnsanlar yahûdîlerin bahçelerine koşuştular. Allah Rasûlü bana : Haydin toplayan namaza, cennete ancak müslüman olan girecektir, diye nida etmemi emretti. Sonra şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak siz yahûdîlerin bahçelerine koşuştunuz. Dikkat edin; anlaşmalı olanlann mallan ancak hak karşılığı helâl olur.

Ehlîleşti-rilmiş merkeblerin etleri, buranın atları ve katırlan, köpek dişi olan her yırtıcı hayvan ve tırnaklı olan her kuş size haramdır. Hadîsin metninde geçen kelimesi, kısrak anlamındadır. «Bağladılar» kısmından ise onlann, kısrağı boğazlamak üzere iple bağlamaları anlaşılır.' Yine hadîste geçen kelimesi, evlerin yakınındaki bahçeler anlamınadir. Sanki oniann bu işleri, ona söz vermelerinden sonra ve işlerinin yarısına vardıklarında vuku bulmuştur. En doğrusunu Allah bilir. Şayet bu hadîs sahîh olsaydı, at etinin haram kılınmasına dâir bir nass olabilirdi. Fakat Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde sabit olan bir hadîs karşısında bir hüküm ifâde etmez. Câbir İbn Abdullah'tan rivayet edilen bu hadîste o, şöyle demiştir: Allah Basûlü (s.a.) ehlîleştirümiş merkeblerin etini yasakladı ve at etleri yenmesine izin verdi. Hadîsi Ahmed ve Ebû Dâvûd iki isnâdla rivayet etmiş olup her birinin isnadı Müslim'in şartlarına uygundur. Yine Câbir'den rivayete göre o, şöyle demiştir: Hayber günü biz at, katır ve merkebleri boğazlamış tık. Allah Rasûlü (s.a.), katır ve merkeblerin (etini) bize yasakladı da at eti yememizi yasaklamadı. Müslim'in Sahîh'inde Esma Bint Ebu Bekr (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste o, şöyls demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında ve biz Medine'de iken bir kısrak boğazladık ve onu yedik. Bu hadîs, delâlet bakımından daha kuvvetli, daha sağlam ve sabittir. Âlimlerin cumhuru; Mâlik, Şafiî, Ahmed ve bunların ashabı ile Selef ve Halef âlimlerinin çoğu bu görüştedirler. En doğrusunu Allah bilir.
Abdürrezzâk der ki: Bize îbn Cüreyc'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Atlar vahşî idiler de Allah Teâlâ onları îsmâîl İbn İbrahim (a.s.) e itaat ettirdi. Vehb îbn Münebbih'in, isrâ-iliyyâtı içinde anlattığına göre; Allah Teâlâ, atları güney rüzgârından yaratmıştır. En doğrusunu Allah bilir.
Muhakkak ki nass (Kur'an ve Hadîs'ten deliller) bu hayvanlara binmenin caiz olduğuna delâlet eder ki, katırlar bunlardandır. Allah Rasûlü (s.a.) ne bir katır hediye edilmişti ve ona binerdi. Bununla birlikte neslinin kesilmemesi için merkeblerin (dişi atlarla) çiftleşti-rilmesini yasaklamıştır. İmâm Ahmed der ki: Bana Muhammed îbn Ubeyd... Dıhye el-Kelbî'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, bir kısrağı bir merkeb ile çiftleştirsem de senin için bir katır doğursa ve sende ona binsen? dedim: Bunu ancak bilgisizler yapar, buyurdu.[6]

9 — Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir. Ondan sapan da vardır. O, dileseydi; hepinizi birlikte doğru yola iletirdi.

Yolun Doğrusu

Allah Teâlâ hissî yollarla insanlan sevindirip mutlu eden hayvanları zikrettikten sonra, dinî, ma'nevî yollara işaret buyurur. Çok kere Kur'an'da hissî işlerden dinî, faydalı, ma'nevî işlere intikâl vuku bulmuştur. Nitekim şu âyetler de böyledir : «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki, azığın en hayırlısı, takvadır.» (Bakara, 197), «Ey Âdem oğulları; size çirkin yerlerinizi örtecek bir giyimlikle, bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takva örtüsü ise daha hayırlıdır.» (A'râf, 26).
Allah Teâlâ, bu sûrede önce etlerinin yenilmesi ve başka şekillerde istifâde edilen hayvanları, gönüllerindeki ihtiyâçlara üzerlerine binerek erişecekleri hayvanları, zor yolculuklarda uzak yerlere, uzak ülkelere eşyalarını taşıyacakları

hayvanları zikrettikten sonra, insanların girecekleri yollan zikretmeye başlar ve bu yolların hak olanını, kendisine ulaştıranını beyân eder de :
«Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» buyurur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır.» (En'âm, 153), «İşte, Benim taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.» (Hıcr, 41).
Mücâhid «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» âyeti hakkında: Hak yol Allah'a aittir, der. Süddî de «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a'aittir.» âyetinde İslâm'ın kasdedildiğini söyler. Avfî'nin rivayetinde İbn Abbâs, «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Allah'a âit olan, açıklamaktır. Yani hidâyetin ve sapıklığın açıklanmasıdır. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Ab-bâs'tan bu açıklamayı rivayet etmiştir. Katâde ve Dahhâk da böyle söyler Ancak Mücâhid'in görüşü burada siyakı itibarıyla daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü Allah Teâlâ burada girilecek yolları haber vermektedir. Bu yollardan O'na ulaşan ancak hak yoludur. Bu ise Allah Teâlâ'nın kanun olarak koyduğu ve hoşnûd olduğu yoldur. Bunun dışındakiler çıkmaz yollardır ve onlarda yapılan ameller kabul olunmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : Ondan sapan, haktan meyledip ayağı kayan, ayrılan da vardır, buyurmuştur. İbn Abbâs ve başkaları: Bunlar; Yahûdîlik, Hıristiyanlık ve Mecusîlik gibi muhtelif yollar, parçalanmış görüşler ve arzulardır, derler. İbn Mes'-ûd âyeti: Sizden sapan da vardır, şeklinde okumuştur.
Daha sonra Allah Teâlâ bütün bunlann kudreti ve dilemesi ile olduğunu haber verip: «Allah dileseydi, hepinizi birlikte doğru yola iletirdi.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur: «Eğer Rab-bın dileseydi; yeryüzündeki insanların hepsi imân ederdi.» (Yûnus, 99), «Rabbın dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar İse hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnadır. Bununla beraber, Rabbının şu sözü de tamamen yerine gelmiştir: Şüphesiz ki, Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.» (Hûd, 118-119).[7]

10 — O'cfur size semâdan su indiren, ondan içersiniz. Ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.
11 — Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler bitirir. Düşünen bir kavim için bunda âyet vardır.

Sular ve Bitkiler

Allah Teâlâ (kullarına) etleri yenilen, binilen hayvanları nimet olarak bahşettiğini zikrettikten sonra gökten yağmur indirmedeki nimetini anlatmaya başlar. Bunda onların ihtiyâçlarını giderecek miktarda yiyecekler, hem kendileri hem de hayvanları için faydalanma vardır. «Ondan içersiniz» buyurur ki; onu sizin için içilmesi mümkün olsun diye tuzlu, acı kılmamış; tatlı kılmıştır. «Hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.» Onunla sizin için hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler çıkarmıştır. İbn Abbâs, İkrime, Dahhak, Katâ-de ve İbn Zeyd âyetteki kelimesini; otlatırsınız, şeklinde açıklamışlardır. otlayan deve tabiri bu kökten gelir.

Kökün, (mastarın) anlamı otlatmaktır. İbn Mâce'nin Ali İbn Muhammed kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) güneşin doğmasından önce develerin otlatılmasını yasaklamıştır.
«Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler yetiştirir.» Bu bir tek yağmur ile yeryüzünden sınıflan, tatlan, renkleri, kokulan ve şekilleri değişik olarak bunlan çıkarır. Bu sebepledir ki: «Düşünen kimseler için bunda (Allah'tan başka tanrı olmadığına delâlet ve- hüccetler) âyet vardır.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğinizi nice güzel bahçeler meydana getiren mi ?Allah yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta ısrar eden bir güruhtur.» (Nemi, 60).[8]

İzahı

Yeryüzünde Su Kaynaklan

Yeryüzünde su üç şekilde bulunmaktadır.
Yüce Allah, daha ilk yaratılışından itibaren dünyamıza belli bir ölçü içerisinde su tahsis etmiştir. Yine yeryüzünde suyun oluşmasını sağlayan unsur, güneş manzumesinin öteki ferdlerinin doğmuş olduğu galeksi kümesinden ayrıldığı zaman meydana gelmiştir. Görülüyor ki, yeryüzünün derinliklerinden fışkıran veya kimyevî reaksiyonlarla meydana gelen, yahut da havadaki buharın yoğuşması neticesinde teşekkül eden su eskiden beri dünyamızda bir ölçüde bol bulunmaktaydı. Su öylesine bir nitelik ve özelliğe sâhib olarak biliniyor ki, yeryüzünde hayatın devamı için elverişli sayısız vasıflar taşıyor. Suyun özgül ağırlığı l'dir. Yeryüzünün beşte dördü sularla kaplıdır. Büyük deniz akıntıları; ekvator bölgelerindeki fazla sıcaklıkları soğuk noktalara taşır, kutup soğukluğunu da dönencelere iletir. Şu halde su, yeryüzünde dengeli bir ısı dağılımının da ana unsurudur. Eğer yeryüzünde su ile kaplı alanların miktan böyle olmasaydı, hayatın mümkün olmayacağı büyük ısı değişiklikleri meydana gelirdi. Dünyamızda yaz ve kış mevsimlerinin oluşmasında su büyük bir önem ifâde eder.
Normal sıcaklıkta su yeryüzünde üç şekil alır.
a) Katı: Kar ve buz.
b) Sıvı: Okyanuslarda ve denizlerde rastlanan su.
c) Gaz: Yağmur ve bulutların oluşumunu sağlayan su buharı. Normal olarak akışkan halde bulunan cisimler, katı cisimlerden
yoğunluk bakımından daha azdır. Çünkü .çoğuma ile büzülme yoğunluğu artırır. Lâkin su bu kurala bağlı bulunmamaktadır. Suyun yoğunluğu 4 "C'de en üst düzeye ulaşır, sonra donma noktasında 0 °C'ye iner. Bundaki sır nedir acaba? Bu sırrı çözmek çok Önemlidir. Kutuplarda meydana gelen büyük buz dağları okyanuslara doğru açılır. Okyanuslara yaklaştıkça güneş ışığının te'sîri ile yavaş yavaş erimeye başlar. Eğer buz sudan daha ağır olsaydı, güneş ışınlarının te'-sîrine ma'rûz kalmayacak şekilde suyun derinliklerine dalardı. Isı derecesi sıfır noktasında bulunacağından erimezdi. Böylece uzun bir süre sonra okyanusların her tarafı buzlarla kaplanacak, denizler donacak ve neticede canlıların yaşama imkânı

kalmayacaktı. Ayrıca yağmurun ana kaynağı olan buharlaşma ortadan kalkacak ve yağmur yağmayacaktı. Bunun neticesinde canlı varlıklar da karalarda susuzluktan ölecekti. Ama yüce Yaratıcı yeryüzünü hayat için elverişli bir alan haline getirdiğinden buzu sudan daha hafîf kılmış ve böylece buzun, suyun üzerinde erimesini sağlamıştır. Ne yücedir Allah'ın fermanı: «Bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman o şeye «ol!» deriz. O da oluverir.» (Nahl, 40).

Canlı varlıkların organizmalarının büyük bir bölümü sudan meydana gelir. Biz bir et parçasını kopardığımız zaman önce suyu buharlaşır, sonra karbondan ve bazı tuzlardan müteşekkil kemik parçası kalır. Şu halde canlı varlıkların ana unsurunu teşkil eden karbon atomu da muhtelif bileşimlerin erimesi için büyük miktarda suyun bulunması gerekir. Ne buyuruyor yüce Allah Enbiyâ sûresinde : «Ve Biz her şeyi sudan canlı kıldık.» (Enbiyâ, 30)

Su Küre veya Hidrosfer :

Su Küre ile yeryüzünde mevcûd olan denizler, okyanuslar ve göllerden müteşekkil sulu alanlar kasdolunmaktadır. Eğer dünyamız yüzey kısmında girinti ve çıkıntıların bulunmadığı düz bir küre biçiminde olsaydı; bugünkü sular yüzey kısmının tümünü 2 mil kalınlığında doldurur ve kuşatırdı. Ama bilindiği gibi dünyamız girintili ve çıkıntılı olduğu için alçak ve yüksek alanlar bulunduğundan tâ başlangıcından beri girinti ve çökük alanlarda sular birikmiş; böylece okyanuslar ve denizler meydana gelmiştir. Hidrosferle atmosfer arasında sürekli bir gaz değişimi vardır. Bu gazların en önemlisi, atmosfer tabakasında değişik oranda bulunan ve atmosferdeki canlılığın kaynağı olan su buharından oluşmaktadır. Rüzgârların ve güneş ışınlarının şiddetinden dolayı okyanus ve denizlerden buharlaşan sular atmosfere yükselmektedir. Güneş ışınları dünyamızın yüzeyine geldiğinde, bir kısım dünyamızın yüzeyi tarafından emilir ve bu emilen enerji ısı şeklinde saklanır. Ancak güneşten yansıyan tüm
ışınlar, dünyamızın yüzeyi tarafından emilmemektedir. Bunlardan bir kısmı tekrar fezaya dönmekte veya yansımaktadır. Yeryüzü, yüzey kısmının durumuna göre güneş ışığını emer veya yansıtır. Meselâ sathı ot ve ağaçlarla kaplı olan sahalarda yansıma gücü % 3 ile % 10 arasında değişir. Halbuki buzla kaplı alanlarda bu miktar; eğer buz yeni ise % 90 a, eski ise % 50 ye ulaşır. Suyla kaplı yüzeylerin güneş ışınlarını yansıtma gücü ise güneş ışınının eğimine ve gökyüzünün durumuna bağlıdır. Yansıma oranı bulutsuz parlak havada güneş ışınının eğimi 42 derece civarında iken % 4 ü aşmaz. Fakat, eğim 84,5 civarında olduğu zaman % 46,5 e ulaşır. Bulutsuz havalarda ise güneş ışınının yansıma gücü, su yüzeyinde % 10 civarındadır. Dünyamızın yüzeyi beşte dört oranında su ve buzlarla kaplı olduğuna ve güneş ışınlarının eğim açısı bu suyla kaplı alanlarda gün ve yıl boyunca büyük değişiklikler arzettiğine göre; güneş ışınlarından elde edilen enerjinin büyük bir kısmı, su yüzeyinde buharlaşma ameliyesine harcanır. Deniz suyunun bir kısmı bu enerji ile buharlaşarak gökyüzüne yükselir. Ancak yerden yere buharlaşma farklıdır. Ayrıca mevsimlerde de farklılık arzeder. Ancak genellikle 1 gram deniz suyunun buharlaşması için 600 °C ısının emilmesi gerekmektedir. Buharlaşma ameliyesi için kesilen enerji değerine ortalama olarak su yüzeyine yansıyan ısının % 33 üne ulaştığı kabul edilmektedir. Okyanuslarda yüzey kısmındaki buharlaşma ortalamasının yılda 1 cm2 de 43 cm'ye kavuştuğu ve

bu oranda yansıma imkânının % 10 ilâ % 15 i geçmediği kabul edilmektedir. Bir yılda tüm okyanuslardan meydana gelen buhar miktarı 334.000 km3 civarındadır. Bu miktardan 297.000 km3 ü yoğuşma yoluyla yağmur olarak tekrar okyanuslara inmekte, geriye kalan 37.000 km3 ü ise ırmaklar kanalıyla tekrar okyanuslara dönmektedir. Kara parçalarının üzerine yoğunlaşan yağmur miktarının yaklaşık olarak 99.000 km3 olduğu bunun 37.000 km3 ünün okyanus sularının buharlaşmasından elde edildiğini, öteki kısmın —ki 62.000 km3 tür— kara parçalarının içerisindeki sularla dolu alanlardan ve ekilen mer'alardan meydana geldiği kabul edilmektedir. Yeryüzündeki su deveranı şöyledir.
Güneş ışınlarından karaların ancak kabuk kısmı faydalanmaktadır. Şeffaf olmadığı için iç kısımlar istifâde edememektedirler. Bunun için de yaz aylarında karaların ısı derecesi büyük ölçüde yükselir. Su yüzeylerinde ise karalara nisbetle suyun şeffaf olmasından dolayı derin tabakalara kadar güneş ısısı emilir. Bunun yanı sıra su kütlelerinin akıntı ve dalga yoluyla hareketini de eklemek lâzımdır. Su yüzeylerince emilen güneş enerjisinin 1/3 ü buharlaştırma için kullanılır. Suyun erime ısısı yani bir maddenin bir gramının 1 santigrat derece yükselmesi için gerekli olan hararet miktarı suda yaklaşık olarak tâm bire eşittir, katı maddelerde ise normal olarak 0,2 dir. Isı derecesinin yükselmesi, emilen ısının miktarı ile erime ısısı ve kabuk kısmının ağırlığıyla orantılıdır. Bunu şöyle bir denklemle ifâde edebiliriz:
emifen ısı miktarı
Isı derecesinin yükselmesi =--
erime ısısı X kabuk ağırlığı
Emilen ısı enerjisinin neticesinde yükselen ısı derecesi büyüdükçe, emilen alanın kabuk kısmının ağırlığı azalır. Kabuk kısmının kalınlığı azalınca erime ısısı azaljr, aksi halde yükselir.
Okyanuslarda ve denizlerde suyun buharl açtırılması ameliyesi neticesinde kazanılan güneş enerjisi su buharı halinde atmosfere yükselir. Su buharı, bir nevi saklanmış ısı enerjisi demektir. Nihayet atmosferde bulut tabakasının içerisinde, yoğunlaşma olur ve bu ısı tamamen veya kısmen dağılır ve hava tabakasının ısısının yükselmesine sebep olur. Böylece bol miktarda ısı, su yüzeyinden atmosferin yüksek tabakalarına taşınmış olur. Bilâhare rüzgârlar sayesinde at-mosferdeki bu ısı, dünyanın değişik bölgelerine dağıtılır. Atmosferin yoğunlaşma ameliyesi yoluyla elde ettiği enerjinin dakikada her cm2 için 0,086 C ye eşit olduğu kabul edilmektedir. Yoğuşma ameliyesinin dışında diğer reaksiyonlarla atmosferin elde ettiği enerji miktarı dakikada cm2 ye 0,01 °C kadardır. Bu demektir ki; atmosfer tabakasındaki enerji ve ısının en büyük miktarı ve rüzgârlarla dünyamızın diğer bölgelerine taşman ısının en büyük miktarı okyanuslardan ve denizlerden elde edilmektedir. Sıcak bölgelerde buharlaşma ameliyesi en çok olduğuna göre, bu kanalla elde edilen enerjinin büyük bir kısmının da dönenceler arasındaki bölgede kalan okyanuslardan elde edilmesi gayet tabiîdir.

Su Buharının Atmosferdeki Hikâyesi

Tabiî olarak su buharı hava içerisinde değişik oranda bulunur. Çünkü su buharı havadan daha hafiftir. Su buharının ve havanın yoğuşma oranı aynı ısı ve basınç

altında % 5 ile % 8'e kadar ulaşır. Hava buharla yüklü (rutubetli) olunca ısı "derecesinin düşmesi nedeniyle bu buharı taşıma gücü azalır. Ve soğuyarak yoğuşma meydana gelir. Bulutların ve yağmurlann ana kaynağı, atmosferdeki bu su buharının yoğuşmasıdır. Yağmur ise tatlı suyun ana kaynağıdır. Şimdi tatlı suyun hikâyesini görmeye çalışalım. Şüphesiz ki su, dünyanın en büyük eritkenidir ve yeryüzündeki hsr elementi eritebilir. Bazı bilginler okyanusların tuzluluğunu ölçerek yaşını tahmine çalışmışlardır. Buna göre yeryüzünde mevcûd olan 1.500.000.000 km2 lik tuzluluk oranlarına göre eritilen tuzun hacmi 20 milyon km3 tür. Yani her yanı 270 km. uzunluğunda bir alanı kaplar. Bu kadar saha 4 milyar tonluk bir miktarı ifâde eder. Jeoloji bilginleri ırmaklar ve öteki faktörlerle her yıl denizlere 400 milyon ton civarında su taşındığını hesaplamışlardır. Okyanusların yaşı böylece 1 milyar seneden fazla olsa gerektir. Dünyamızın yaşı ise 3 veya 4 milyar sene olarak hesaplanmıştır.

Denizlerde Hayat

Denizlerde yaşayan canlıların çeşidi pek çoktur. Yalnız balıklar 19.000 türdür. Fakat denizlerin her tarafı canlılar bakımından aynı derecede zengin değildir. Kıyıdan denizlere ve açık denizlere doğru gittikçe azalır. Bu bakımdan denizler üç büyük bölgeye ayrılır :
I- Şelf Bölgesi: Bitki ve hayvan bakımından en zengin bölge burasıdır. Zâten bitkiler sâdece bu bölgede yer alır. Çünkü bitki hayatı için lâzım olan ışık ancak bu sığ sularda bulunmaktadır. Deniz bitkileri, çeşitli su yosunlanndan müteşekkildir. Bunlann bir kısmı 5-6 metre boyunda şeritler halindedir. Deniz diplerinde hakîkî çayırlıklar meydana getirirler. Varak adı verilen bazı su yosunlan da kayalara yapışık olarak yaşarlar. Sığ denizlerdeki hayvanlara gelince, bunların başlıcaları şunlardır : Ilık denizlerde kayalara yapışık olarak yaşayan midyeler, istiridyeler ve kumlu diplerde yaşayan yengeç, karides ve İstakoz gibi kabuklular ile tekir balığı, dil balığı ve kum balığı gibi birtakım yassı balıklar, tropikal denizlerde sayısız polip ve madropolar ve bunların meydana getirdikleri mercan resifleri arasında yaşayan inci istiridyeleri ve süngerler.
II- Açık Deniz Bölgesi: Bu bölge, planktonların yani akıntılarla sürüklenen irili ufaklı canlıların çok bol olduğu yerlerdir. Planktonları meydana getiren hayvan ve bitkiler çeşitlidir. Bunlar diato-meler gibi mikroskobik su yosunlarından, bazıları fosfor ışıl özelliğine sahip olan küçük kabuklulardan, çeşitli meduzalardan ve sayısız balık yumurtası ve kurtçuklardan müteşekkildir. Bu planktonlar, çeşitli balıkların besin maddeleridir. Bu sebeple balıklar sürü halinde planktonları takîb ederler. Planktonlar bilhassa iki akıntının birbirine karıştığı yerlerde zengindir. Bu açık denizlerin diğer önemli hayvanlan, balinalar gibi büyük deniz memelileri ile çeşitli balıklardır. Bu balıklardan en çok rastlanılanları, nisbeten sıcak denizlerde sar-dalya ve ton, soğuk denizlerde de morina ve ringadır. Etçil balıklardan köpek balıklan da bu bölgede yaşarlar. Bütün açık deniz balıkları yıl boyunca, mevsimden mevsime göç ederler. Bu göç sırasında, bazı aylar şelf bölgesine de girerek kıyılara da yaklaşırlar. Meselâ Kuzey ve Manş denizlerinde yaz sonlarında uskumru ve rin-

galar, Newfoundland ve İslanda banklarında ise morinalar boldur. Hattâ som balığı gibi bazıları nehirlerin içlerine kadar girerler.
III- Derin Deniz Bölgesi: Hayat bakımından çok fakirdir. Burada basınç çok yüksektir. Sıcaklık azdır ve ışık yoktur. Bu elverişsiz şartlara ancak bir kaç tür uyabilmiştir. Bunların şekil ve biçimleri de diğer hayvanlara hiç benzemez. Bazıları mafsallı ve zırh gibi sert bir kabuk içindedir. Bazılarının mideleri bütün vücûdunu kaplayacak şekilde büyüktür. Bazıları avlarını kolayca görmek ve onları şaşırtmak için her tarafa fosforiu ışık saçar. Bazılarının gözleri çok büyük ve yuvalarından fırlamış gibidir; bir kısmının ise gözleri hiç yoktur. Bu derin deniz hayvanlarının bir kısmının dokunaçları çok hassastır ve vücûdlarınm geri kalan kısmının 5-6 katı büyüklüğünde-dir. Bu garip hayvanlar derin denizlerin koyu karanlığı içinde koloniler halinde yaşarlar.
Büyük Deniz Akıntıları:
Denizlerde ve okyanuslarda akıntı yoluyla sular uzak mesafelere taşınır. Bir nevi ırmaklar kanalıyla su akıtılmasına benzer. Bütün okyanuslarda ve açık denizlerde büyük su akıntıları bulunduğu tesbît olunmuştur.
Akıntılar ya tuzluluk ve seviye farkından, ya da sürekli rüzgârlardan meydana gelir. Bunlardan başka, bir de yukarıda açıklanan medd ü cezir akıntıları vardır.
a) Tuzluluk ve Seviye Farkından Doğan Akıntılar : .
Bu nevi akıntılar; tuzluluk dereceleri, beslenmeleri ve buharlaşma yolu ile su kaybetmeleri birbirinden farklı denizleri birleştiren boğazlarda görülür. Buna en güzel örnek İstanbul ve Çanakkale boğazlarıdır. Bunlar beslenme şartlan birbirinden farklı iki denizi, Karadeniz ve Akdenizi birleştiriyorlar. Akdeniz'e nazaran çok daha küçük olduğu halde Karadeniz, gerek akarsularla, gerek yağmurlarla daha çok su alır. Üstelik Akdeniz'e nazaran daha serin bir bölgede bulunur. Bu şartlar altında, Karadeniz'in fazla suları Akdeniz'e boşalır. Meydana gelen akıntı satıhtadır. Çünkü Karadeniz'in tuzluluğu (% 18), Akdeniz'inkinden (% 38) iki kat daha azdır. Satıhtaki akıntı bilhassa boğazların dar akıntısının altında bir de ters yönde ilerleyen bir alt akıntı vardır. Fakat bu akıntı üsttekine nazaran zayıftır. Bu nevi akıntılara dünyanın diğer yerlerindeki boğazlarda da rastlanır. (Kerç, Cebelitarık, Babülmendep, Baltık boğazları vs. de olduğu gibi).
b) Okyanus Akıntıları : Akıntıların ikinci çeşidi, okyanusların yüzeylerinde görülen büyük akıntılardır. Bunların genişliği bazan yüzlerce kilometreyi bulur. Bu akıntıları sürekli alize rüzgârları doğurur. Her iki yarımkürede kuzeydoğu ve güneydoğudan ekvatora doğru hiç durmadan ve hiç yön değiştirmeden esen alizeler, okyanusun yüzey sularım batıya doğru sürükleyerek okyanus akıntılarını meydana getirirler. Ancak Hint Okyanusu'nun kuzey kısmında bunların sebebi muson rüzgârlarıdır. Bu yüzden buradaki akıntılar musonların yönü değiştikçe yön değiştirirler.
Okanuslar üzerindeki büyük akıntıları gösteren bir harita incelenirse, bunların Atlas Okyanusunda ve Büyük Okyanusta, her iki yarımkürede birer halka meydana getirdiği görülür. Bu halkaların arasında ve ekvatoral bölgede aksi yönde ilerleyen ters akıntuar meydana gelmiştir. Sular, akıntı halkaları boyunca ekvatoral bölgede batıya doğru sürüklenirler. Sonra önlerine çıkan karaların şekline uyarak, daha yüksek enlemlere doğru kıvrılırlar. Bazan burunlara, adalara çarparak kollara

ayrılırlar. Okyanus akıntılarının halka şeklini alması, yerin dönmesinden ileri gelen sapma yüzünden olur. Bu halkaların batı yarısında sular sıcaktır. Çünkü bunlar, ekvatoral bölgeden buralara sürüklenmiş olan sulardır. Akıntı halkalarının doğu yarısındaki sular soğuktur. Çünkü bunlar, buraya daha serin yerlerden gelmişlerdir. Hem de buralarda, alizelerin sürüklediği üst suların yerine alttan soğuk dip suları çıkar. Akıntı halkalarının ortası durgundur. Bazan buralarda, dalgaların kıyılardan kopardığı ve akıntıların sürükleyip getirdikleri su yosunları birikir. Kuzey Atlas Okyanusundaki akıntı halkasının ortasında çok sayıda toplanan Sa*--gassum yosunları, buraya Sargasso Denizi adının verilmesine sebep olmuştur.
Okyanuslarda bu akıntılardan başka kutup bölgelerinden glen soğuk su akıntıları da görülür.
Buraya kadar yalnız okyanusların yüzeyindeki su akıntılarından bahsettik. Fakat gerçekte okyanusların büyük derinliklerinde de sular durgun değildir. Kutup bölgesinde soğuyan üst sular ağırlaşarak dibe inerler ve buradan ekvatora doğru ilerler. Ekvatorda tekrar yükselerek ısınırlar ve yeniden kuzey akıntılarıyla kutup bölgesine dönerler. Derin sularda yaşayan hayvanlara gerekli olan oksijeni bu dip akıntıları sağlar. Eğer sular okyanus yüzeyi ile dibi arasında bu şekilde dolaşmasaydı, derin sulardaki oksijen zamanla tükenir ve buralarda hayvanların yaşamasına imkân kalmazdı. Dip sularının bu dolaşımı son derece yavaştır.
Şimdi akıntılar hakkında bu genel bilgileri edindikten sonra her bir okyanusta görülen büyük yüzey akıntılarını gözden geçirelim. Bunların gemicilik ve iklim bakımından önemleri çok büyüktür.
1- Atlas Okyanusu Akıntıları:
Atlas Okyanusunda alizeler ekvatorun kuzeyinde ve güneyinde suları batıya doğru sürükleyerek geniş kuzey ekvatoral ve güney ekvatoral akıntılarını meydana getirirler. Bunların arasında doğuya doğru ilerleyen dar bir ters akıntı vardır.
Güney ekvator akıntısı, Güney Amerika kıyıları ile karşılaşınca iki kola ayrılır. Bunlardan biri güneye döner; sıcak Brezilya akıntısı adı altında batı rüzgârları kuşağına kadar uzanır ve orada doğuya dönerek Afrika'ya yönelir. Sonra kuzeye dönerek Güneybatı Afrika kıyılarında Benguela akıntısı adını alır. Bu, soğuk akıntıdır ve güney ekvator akıntısına karışır.
Güney ekvator akıntısının öteki kolu Antil Denizinden geçerek Meksika körfezine girer. Kuzey ekvator akıntısının bir kısmı da gene Antil Denizinden geçerek Meksika körfezine sokulur. Fakat diğer kısmı sağa doğru sapar Antillerin doğu kıyılarını ta'kîb ederek kuzeye doğru ilerler. Güney ve kuzey ekvator akıntılarının sıcak suları, Meksika Körfezinde su seviyesinin yükselmesine sebep olur. Bu yüzden körfezin fazla sulan Florida Boğazından Atlas Okyanusuna doğru akar. İşte bu akıntıya Gulf Stream adı verilir. Gulf- Stream çok sür'atli, geniş, derin ve sıcak bir akıntıdır. Florida Boğazının açıklarında, kuzey ekvator akıntısının Antillerin dışında dolaşan kolu da Gulf Stream'a karışır. Gulf Stream önce kuzeye dönerek kıyıya paralel olarak ilerler. Fakat bu sırada gittikçe yayılır, kalınlığı ve sıcaklığı azalır. Gulf Stream'ın bir kolu İspanya açıklarında güneye dönerek Afrika kıyılarındaki soğuk Kanarya akıntısını meydana getirir. Bu akıntı nihayet kuzey ekvator akıntısıyla birleşir. Fakat Gulf Stream sularının büyük bir kısmı kuzeydoğuya

doğru sürüklenerek Britanya takımadalarını ve Norveç kıyılarını yalar. Güney İslanda kıyılarına da bir kol gönderir.
Tropikal bölgenin sıcak sularının Avrupa'ya doğru böylece devamlı bir şekilde sürüklenmesi, bu kıt'anın kuzeybatı kısmında iklimin yumuşak olmasını sağlar.
Atlas Okyanusunun en önemli soğuk su akıntısı Labrador akmtı-sıdır. Bu akıntı Baffin körfezinden gelerek Labrador kıyıları boyunca ilerler ve çok sayıda aysberg getirir. Labrador akıntısı Gulf Stream ile Newfoudland yakınlarında karşılaşır. Bu sıcak ve soğuk suların karşılaşması yüzünden bu belgede çok sis meydana gelir. Labrador akıntısı, kıyı ile Gulf Stream arasında güneye doğru ilerler ve burada «so-ğuk duvar» adını alır. Bu soğuk akıntının ağır suları, Hatteras burnunun yakınlarında Gulf Stream'ın suları altına dalarak kaybolur.
Güney yarımkürede, kıt'alarm güney uçları ile Antartika arasındaki geniş denizlerde sular şiddetli ve sürekli batı rüzgârları ile doğuya doğru sürüklenir. Buna güney yarımkürenin batı rüzgârları akıntısı adı verilir.
2- Büyük Okyanus Akıntıları :
Buradaki durum da Atlas Okyanusundakine çok benzer. Fakat akıntı halkaları daha büyük çaptadır. Büyük okyanusta da kuzeyde ve güneyde iki ekvatoral akıntı ile bunlar arasında bir ters ekvatoral akıntı vardır. Kuzeydeki akıntı halkasının doğu yansında bulunan soğuk Kaliforniya akıntısı Kanarya akıntısının, güneydeki akıntı halkasının doğu kısmında bulunan Humboldt ve Peru soğuk akıntıları da Benguela akıntısının karşılığıdır. Fakat Büyük Okyanusun Çin Hindi ve Batı Amerika kıyılarında akıntıların yönü Muson rüzgârlarının te'-sîri altında mevsimlik değişikliklere uğrar. Orta Amerika'nın batısında akıntı dâima kıyıya paraleldir. Fakat kışın güneydoğuya, yazın kuzeybatıya ilerler. Büyük Okyanusun batısında Güney Çin denizi Meksika, körfezinin rolüne benzeyen bir durum gösterir. Fakat kışm kuzeydoğu musonları bu denizin sularını Malakka boğazından ve diğer boğazlardan Hint Okyanusuna sürükler. Buna karşılık yazın güneybatı musonları eserken Çin Denizinin sıcak suları Filipinler ve Formoza arasından geçerek Japonya'nın doğu kıyılarına doğru ilerler. Burada bu sıcak akıntıya Kuro Şiyo adı verilir. Kuro Şiyo ile Japonya arasına soğuk Oya Şiyo akıntısı sokulur.
3- Hint Okyanusu Akıntıları :
Bu Okyanusta akıntı bakımından iki ayrı bölge seçilir : Güney Hint Okyanusunda akıntı durumu öteki okyanuslardakine benzer. Bati Avusturalya kıyılarındaki soğuk akıntı kuzeye doğru ilerler ve batıya doğru dönerek- ekvator akıntısını meydana getirir. Bu sıcak akıntı, Afrika'ya kadar uzandıktan sonra Madagaskar'ın iki yanından geçerek güneye iner. Hint Okyanusunun bu kısmında akıntıların yönü mevsimlik değişikliklere uğramaz.
Halbuki ekvatorun kuzeyinde Hind Okyanusunda suların hareketi muson rüzgârlarına bağlıdır. Kuzeydoğu musonu suları önüne katarak Benguela körfezi ve Umman Denizinde saat yelkovanının aksi yönde sürükler. Bu sırada ekvator boyunca bir ters akıntının meydana geldiği görülür. Buna karşılık yazın güneybatı musonunun te'sîri altında akıntıların yönü tersine döner. Bu defa sular aynı yerlerde saat yelkovanının ilerlediği yönde hareket ederler.

Tatlı Su

Tatlı suyun macerasından söz etmeden önce bu konuda vârid olan bazı âyetleri zikretmeye çalışacağım. Kur'an-ı Kerîm rüzgârların, bulutların önemine işaretle tatlı su kaynağı olarak aralarındaki ilişkilerden söz eder ve rüzgârların bulutları taşıdığını belirtir. Bulut çeşitlerine ve salkım bulutların kar ve dolu gibi yağışlar getirdiğine işaret eder. Bulutların taşınmasında ve yağmurun yağmasında en büyük faktörün rüzgâr olduğunu ve rüzgârın buhar yüklü bulutları taşıdığına işaret eder. Ayrıca yağmur yüklü bulutlarla yağmur yüklü olmayan bulutlar arasında fark gözetir :
1- «Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra diriltttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)
2- «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de onunla bulutları sevkeder.» (Rûm, 48)
3- «Allah, rüzgârları gönderip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken o bulutu ölü toprağa sevkedip onunla ölümünden sonra yeri diriltiriz. İşte ölülerin dirilmesi de böyledir.» (Fâtır, 9)
4- «Bilmez misin ki Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen onların arasından yağmur yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir. Dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alıv,recek!» (Nur, 43)
5- «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de onunla bulutları sev-keder. Gökte onları dilediği gibi yayar, onu parça parça da kılar. Nihayet onlann arasından yağmurun çıktığını görürsün. O yağmuru kullarından dilediğine nasîb eder de onlar da sevinirler. Ve birbirlerine müjdelerler.» (Rûm, 48)
6- «İçtiğiniz suyu görmez misiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa biz miyiz indiren?» (Vakıa, 68-69)
7- «Size karaların ve denizlerin karanlıklarında yol gösteren kimdir? Rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen kimdir? Allah ile beraber başka ilâh var mıdır? Allah, onların şirk koştukları şeylerden çok yücedir.» (Nemi, 63)
8- «Eğer biz bir rüzgâr gönderir ve onlar da ekinleri sararmış görürlerse muhakkak ardından (Allah'ı ve nimetlerini) inkâra koyulurlar.» (Rûm, 51)
9- «Odur ki rahmetinin önünde rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihayet bunlar, ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûlleri yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57)
İnsanoğlu ne kadar ilmî gelişmsler kaydederse etsin, hiç bir zaman rüzgârları kendi arzusuna göre hareket ettiremeyecektir. Atom enerjisini kullansa da çok dar bir sınırın ötesinde rüzgârları hükmü altına alamayacaktır. Bunun sebebine gelince güneş her yıl dünyamıza yüzbinlerce atom bombası gücünde enerji göndermektedir. Bunu bütünüyle elde etmek mümkün değildir. İşte elde edilen bu

güneş enerjisi rüzgârların hareketine yön vermektedir. Kur'an-ı Kerîm de bu noktaya işaretle şöyle der :
10- «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik. Gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz, saklayamaz-dınız.» (Hıcr, 22)
Bizim içtiğimiz, kandığımız, tatlı suların aslı; ister ırmaklardan, ister kuyulardan, ister çeşmelerden gelsin yağmurun bulutlardan gelebilmesi için bulutların su buharıyla yüklenmesi ve rüzgârlar tarafından taşınması gerekir. Kur'an-ı Kerîm bunu bulutların aşılaması olarak ta'bîr etmektedir. Yani bulutlar su buharıyla aşılanacaktır ki yağmur yağsın. «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik. Gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.» (Hıcr, 22)
«İndirmek» ta'bîri üzerinde biraz durmak gerekir. Rüzgârların aşılaması sonucunda yağmur inmektedir. Âyette biriktirip saklanmak konusu üzerinde de durulmakta ki bu, yeryüzü ile gökyüzü arasında tatlı su dolaşımına işarettir. Aslında tatlı su belli bir yerde saklanmış değildir. Aksine sürekli deveranla akar. Eskiden bazı milletler yağmurun gökyüzünde saklı bir hazîneden aktığını, bu hazînenin kapısı açılınca yağmurun yağdığını kabul ederlerdi. Nitekim eski Mısır'lılar, bir gün gelip yağmur sularının tükeneceğini ve bir daha ellerine su geçmeyeceğini söyleyerek yunanlıları tehdîd. ederler ve kendilerinin ise her yıl yenilenen büyük bir okyanustan gelen Nil nehri ile sularını elde edeceklerini söylerlerdi. Eskiden bazı bilginler bu âyetteki aşılama ta'bî-rini rüzgârın bitkileri aşılaması olarak ifâde etmişlerdir. Bilindiği gibi rüzgârlar bitkileri aşılar ve bu aşılama tarzı eski Yunandan beri bilinmektedir. Ancak bize göre buradaki aşılayıcı ta'bîrini bitkileri aşılayıcı olarak almak, âyetin diğer bölümleri arasında bağlantı kurama-maktan • doğmaktadır. Kur'an'ın rüzgârların bitkileri aşılaması konusuna başka hiç bir âyette temas ettiğini görmüyoruz. Ancak o zaman rüzgârlar vasıtasıyla bitkilerin aşılandığı biliniyordu. Bugün ise bulutların da, rüzgârlar kanalıyla yağmuru taşıdıkları ortaya çıktı. Bu da Kur'an'ın bir i'câzıdır. Kur'an mucizesi belirli bir kültür veya bir çağda kalmaz, her çağa hitâb eder.
İnsan hayatı üzerinde ısıdan sonra en önemli etken, atmosfer olayları arasında yağmurdur. Çünkü yağmur yeryüzündeki tatlı suların kaynağıdır. Bize bol ürünler sağlayan tarım hayatı yağmura dayanır. Bir bölgede yağmur yağmadığı zaman, kuraklık olunca sâdece tarım hayatı ölmekle kalmaz, her türlü organik hayat da mahvolur, îster sulama kanallarıyla, ister doğrudan doğruya yağmur sularıyla sulanmış olsun toprak ve tarım her zaman bol yağmura dayalıdır. Tâ ilk çağlardan beri insanlar yağmurun kendi hayatları ve hayvanların hayatı üzerindeki etkisini görmüşlerdi. Ve yağmur yağmadığı sene bunu büyü ve çeşitli tapınmalarla yağdırmağa çalışmışlardır. Bugün de medenî milletlerin bir çoğu yağmur duasına çıkmaktadırlar. Yağmur duası kitab ve sünnet'le sabittir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de buyrulur ki: «Rabbınıza istiğfar edin, muhakkak ki O, çok bağışlayandır. Size göğü bol bol indirir.» (Hûd, 52) Allah'ın Rasûlü de yağmur duasına çıkmış ve yağmur yağdırmasını Cenâb-ı Allah'tan niyaz etmiştir; hattâ dualarının birisi şöyledir : Allah'ım, bizi yağmurla sula, bizi ümidini kesenlerden eyleme. Allah'ım kulların, şehirlerin uğradıkları zorluktan, açlıktan ve sıkıntıdan dolayı ancak Sana şikâyet ederiz. Allah'ım bize buğday yetiştir, süt gönder. Yeryüzünün bereketlerinden bitir, gökyüzünün bereketlerinden yetiştir. Senden başka kimsenin kaldıramayacağı

musibetleri üzerimizden kaldır. Allah'ım senden mağfiret dileriz. Çünkü sen çok bağışlayansın. Bize gökten bol bol yağmur indir.
Kuraklık konusunda gerek ilerlemiş milletler, gerekse geri kalmış milletler Allah'tan yardım istemeyi her zaman için denemişlerdir. Yağmur, orta doğuda mevsimden mevsime belli bölgelerde büyük farklılıklar arzeder. Gökten yağmur yağdırmak ve ceninin cinsiyetini ana karnında iken bilmek gibi bazı konular üzerinde kısaca durmak istiyorum. Lokman sûresinde şöyle buyrulur: «Kıyametin ne vakit kopacağının ilmi Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdınr. Rahimlerde olanı O bilir. Bir kimse yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» (Lokman, 34). Sun'î yağmurlamaya kısaca temas ettikten sonra bu âyetin açıklamasına tekrar döneceğiz. Yağmur yağdırabilecek bulutların sıkıştırılması yoluyla sun'î yağmurlama yapılmaya çalışılmıştır. Günümüzde sun'î yağmurlama metodları tatbîk edilmektedir. Ancak çok pahalıya mal olmakta hem de büyük tehlikeler arzetmektedir. Pakistan'da, Mısır'da, sun'î yağmurlama çalışmaları yapılmaktadır. Amerika gibi büyük devletler bu işi son derece geliştirmişlerdir. Sun'î yağmurlamada Amerika'nın ta'kîb ettiği metcd, ilmî noktadan pek çok hücumlara ma'rûz kalmıştır. Nitekim 1953 yılında Birleşik Devletler hükümeti bu konuyu danışmak üzere bir komisyon teşkil etmiştir. Sun'î yağmurlama müesseselerinin çalışmalarını incelemiş, salâhiyetlerini takdir etmiş zirâat ve hayvancılık konusunda fayda ve zararlarını araştırmıştır. Bu kurum Amerika'da ve Amerika dışında uygulanan çeşitli metodları uzun uzadıya araştırmış ve birçok istatistikler çıkarmıştır. Ayrıca sun'î yağmurlamayı ilmî yönden tedkîk eden bir başka kurul da çalışmalar yapmış. Varılan netîce, bir bildiri ile umûmî efkâra açıklanmıştır. Bu bildiride sun'î yağmurlama işiyle uğraşan bazı müesse-selerin tecrübelerinden ortaya çıkan parlak arzuların kesin neticelere kavuşmayan hayâller olduğu ifâde edilmiştir. 1927 yılında Amerika Astronomi Konseyi geçmiş on yıl içerisinde yapılan suni yağmurlama tecrübelerinin ilmî tecrübe durumundan öteye geçmediğini açıklamıştır. Bugün kullanılan metodların geliştirilmesi gerektiğini ve bu metodların, geliştirilmesinden sonra başarılı olabileceğini açıklamıştır. Bu bildiriye göre, yapılan sun'î yağmurlamanın birtakım ilmî metod-lara dayandırılması gerekir. 1958 yılında yayınlanan Millî İlimler Kurultayının astronomik bildirilerinde de bu konu tartışılmıştır. Ve orada insanoğlunun, atmosfer tabakasına hâkimiyet sağlayabilme imkânlarının araştırıldığı belirtilmiştir. Bu konuda birtakım tecrübelerin yapılması için yetenekli elemanların yetiştirilmesi tavsiye edilmiş, meteoroloji sahasında olduğu gibi, diğer alanlarda da pek çok yetişkin elemanın gereğine işaret olunmuştur. Bilâhare Birleşik Devletler hükümeti tarafından toplanan istişârî kurulun aldığı kararlarla yaptığı tavsiyelerin en önemlileri şunlardır :
a) Geniş çapta meteorolojik gözlemler ve araştırmalar yapılmalıdır. Bu konuda çalışanlar desteklenmelidir.
b) Bu araştırmalarda sağlam ilmî metod uygulanmalı, denetim ve gözetim tatbik olunmalıdır.
c) Bu konuyla ilgili her türlü kolaylıklar sağlanması gerektiği gibi, araç ve gereçler de te'mîn edilmelidir. Bu kurula bildiri sunan bilim adamlarından biri sun'î yağmurlamanın yapılmadığı günle yapıldığı gün arasında % 30 oranında fazla yağış

elde edildiğini belirtmiştir. Elbetteki bilginler sun'î yağmurlama konusunda ilerde daha geniş çalışmalar ve daha büyük keşiflerde bulunacaklardır. İstişârî kurula sunulan bildirilerin birisinde özellikle bulutların oluşumu konusunda çalışılması gerektiği ifâde olunmuştur. Ve sun'î yağmurlamanın başarıya kavuşabilmesi için yağmur ve karın oluşumunda tabiatın izlediği yolları iyice tedkîk etmenin ve bu konuda elde edilecek bilgilerin önemine işaret olunmuştur. Bugünkü sun'î yağmurlama metod-larınm karanlığa kurşun sıkmak anlamına geldiği, fakat tamamen ba-şrısiz da olmadığı ifâde olunmaktadır.
1958 yılı şubat ayında toplanan sun'î yağmurlama kongrelerinin birisinde aşağıdaki ihtiyâçlar belirtilmiştir :
a) Yoğunlaşmaların ölçülmesi için çok hassas araçlar.
b) Yağmur damlacıklarının hacminin ölçülmesi için çok hassas âletler.
c) Bulutların taşıdığı toplam yağmur miktarının ölçülmesi için yeni araçların bulunması.
d) Bulutlardaki elektriklenmenin ölçülmesi için yeni araçların keşfi.
Görülüyor ki sun'î yağmurlama alanında yapılan ilmî araştırmaların ağırlığını, bulutlardaki su oranının tesbîti teşkil etmektedir. Ame-rika'lılar Büyük Okyanus kıyılarında meydana gelen fırtınalarla birlikte yağmurun yağış şeklini denemişler ve bu hususta şu gözlemleri yapmışlardır:
a) Yağmurların ihtiva ettiği su oranı.
b) Yoğunlaşma ameliyesinin yığılma derecesi.
c) Basınç, ısı ve 1 cm2 ye düşen yağmur gibi belirli hava ölçüleri. Yeryüzündeki elektrikli alanların değişme oranı. Böylece normal yağışla suni yağmurlama oranlan arasında karşılaştırma imkânı elde edilmiştir.
Ba§ taraftaki âyetin (Lokman, 34) yorumu : Varlığın en son haberi kıyamet gününün bilgisi Allah katındadır. Yağmurun ve ana karnındaki ceninin cinsiyetini O bilir. İnsanlar Allah'ın bilgisini ihata edemezler. Ancak kıyametin bazı alâmetleri vardır ki o alâmetlerle kıyametin ne zaman vuku bulacağını anlarlar. Tıpkı bunun gibi yağmurun ne zaman yağacağına dâir de işaretler vardır. Bilginler bu işaretleri elde ederek çeşitli yollarla yağmurun ne zaman yağacağını bildirecekleri gibi, sun'î yollarla da yağmur yağdırabilirler. Keza çok dar çerçeve içerisinde de olsa ana karnındaki yavrunun cinsiyetini öğrenebilme imkânı doğabilir. Bu demektir ki, bu üç konuyu insan kesin olmamakla beraber dar bir çerçeve içerisinde öğrenebilme imkânına sâhib olabilir. Rızık ile insanın nerede ölebileceği konusunda ise âyet-i celîle bilmenin imkânsız olduğunu serâhatle ifâde etmekte, en küçük bir bilgi elde etmenin mümkün olamayacağını bildirmektedir. Şüphesiz ki en doğruyu bilen Allah'tır.[9]
«Muhakkak ki bunda tefekkür eden bir topluluk için âyetler vardır.» Yaratıcının varlığına ve hikmetine delâlet eden deliller vardır. Bir tanenin yeryüzüne düşüp içine nemin sızmasıyla üstten yarılıp buradan ağacın gövdesinin çıkması; alttan yarılıp burdan damarların çıkması; sonra bunların gelişip yaprakların, çiçeklerin, başakların, meyvelerin meydana gelmesi ve onlardan her birinin maddeleri bir olmasına rağmen muhtelif şekillere ve tabiatlara sahip cisimleri ihtiva etmeleri ve süflî tabiatların felekî te'sîrlerin hepsine birden münâsebetinin aynı olması gibi

hususları düşünen bir kimse; bunların karşıtlarından uzak ve benzerlerinden münezzeh muhtar bir failin fiilinden ibaret olduğunu anlar.[10]
Bitkiler alemindeki hârikaları Lawrence Cotton Waker; Ormanların Sicil Defterindeki Gerçekler isimli makalesinde şöyle anlatıyor :
Birçok kişi vadilerin dibinden sarp dağların tepelerine bakarlar ve karşılaştıkları azameti Allah'a atfederler. Yahut kasırganın çıkardığı gürültüyü duyarlar, ağaçların dalını kırdığını, bitkilerin boynunu büktüğünü görürler de Allah'ın âyetlerinden birisini görmenin ürpertisiy-le çarpılırlar. Allah'ın kâinattaki azameti karşısında ünlü Süleyman Peygamberin mülkü bile son derece basit ve değersiz kalır.
Bu kâinatın sonsuz güzelliklerinin yücelerin yücesi Yaratıcı tarafından var edildiği bir gerçektir. Fakat insanın bu noktada durup kalması, hayret ve dehşetle onları seyretmesi, usta bir marangozun elinden çıkan hârika bir eserin karşısındaki duruşuna benzer. Bu san'at eserindeki fevkalâde oymalara ve işlemelere dikkat edeceğine onun dış süsüne kaptırır kendisini.
Eğer Allah'ın içinde yaşadığımız kâinata koyduğu nizâmı; sâdece vadilerin tabanına, rüzgâr ve yağmurlarla koparılıp getirilen toprak tabakalarının birikmesi sonucu verimli arazîlerin oluşması gibi tabiî faktörlere münhasır kalsaydı, bu husus bitki fizyolojisi ve jeoloji bilginleri nokta-i nazarından gayet ehemmiyetsiz bir nokta olarak kalırdı. İnsanın bu kâinat hârikasını ve onun Ötesindeki ilâhî kudret ve hikmeti kavrayıp anlayabilmesi için, onu dikkatle inceleyip tarlalarda ve ormanlarda meydana gelen olayları dikkat ve itinâ ile ta'kîb etmesi gerekir. îşte o zaman onlar ki, tabiatın ötesinde insan aklının kavramaktan âciz kaldığı, künhüne vâkıf olamadığı fevkalâde üstünlükler vardır ve bunlar kişiyi Allah'a îmâna, O'nun kudret ve azametini kabule zorlar.
«Hıristiyanlık ve Fizikî İlimler» adlı eserinde Kari Haim der ki:
«Kâinatta karşılaştığımız şaşırtıcı olaylar, bize, sâdece Allah'a inanma fırsatı vermekle kalmaz; aynı zamanda inanmaya da zorlar. Rönesans'tan sonra kâinattan alınan delillerle Allah'ın varlığını isbât metodu yeniden ortaya çıktı. Çünkü daha önceleri kâinattan alınma deliller ile Allah'ın varlığını isbât eden görüşler yok olmuştur. Röne-sansla ile birlikte otomatizmin ve mekanik görüşlerin iflasıyla tekrar zihinlere yerleşmeye başlamıştır.»
Ben bu makaleyi kendi mesleğim açısından kaleme alıyorum, çünkü ben ormanlar üzerinde çalışma yapmış, botanik ilminde ehliyet kazanmış ve bitki fizyolojisi ve kolonileri üzerinde incelemelerde bulunmuş birisiyim. Böylece kendi sahamda gördüğüm, Allah'ın varlığıyla ilgili delilleri ortaya koyacağım.
Adirondac dağlarında kumlar görülür. Ki bu kumların aslı, çok eski jeolojik devirlerde buz nehirleri vasıtasıyla oraya toplanmıştır. Birtakım protein elementlerinin eksikliği yüzünden burada asitli topraklar çok az bulunur. Organik maddelerin analizi sonunda meydana gelmiş olması nedeniyle, suların akıttığı potasyum elementi de çok azdır. Bu elementten sâdece organik maddelerin bileşimine katılan kısmı toprakta kalır. Bu kumluk yamaçlarda çam, spurce, hemlock gibi ağaçlar vardı eskiden. Ancak tabiî durumun rahatlığı ve toprağın ekilebilir hale getirilmesinin kolaylığı yüzünden zamanla bu ağaçlar söküldü ve yerini tarıma elverişli toprak alanları aldı. Yüz yıl sonra topraktaki elementler tükendiğinden toprak son derece verimsiz ve çorak hale geldi. Çünkü bu esnada

durmadan ekilmiş ve sürülmüştü. Sonra yeniden çoraklaşan bu topraklarda ağaç dikimine başlandı.
Çam, kestane, köknar, spurce, hemlock gibi ağaçların ekiminden kısa bir süre sonra toprağın potasyum bakımından zayıf olması ağaçlarda etkisini gösterdi. Bu ağaçların ekimi ve yetiştirilmesi üzerine yapılan çalışmalar ve araştırmalar göstermiştir ki, yeri değiştirilmiş olan bazı ince kabuklu ağaçların —ki Birch bunlar arasında yer alır— yaprağında topraktan eksik miktarda bulunan potasyumun etkileri son derece anormal renklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu vâsıtayla o ağacın yetiştiği toprağın sahip bulunduğu birçok özellikleri öğrenmek mümkündür. Böylece o toprağın bulunduğu mıntıkada ne tür ağaç yetiştirilebileceği dahi tesbît edilebilir.
Böylelikle insanların kendi elleriyle sebep oldukları hatâları düzeltmek için, Cenâb-ı Allah bize ne kadar yardımcı ve eşsiz bir avn ü inayet sahibi olduğunu göstermiş oluyor.
Allah, kendi lütuf ve keremiyle bize hemlock, spurce ve çam, köknar gibi ağaçların ekimi için elverişli toprakları bulma imkânını lütfetmiştir. İktisadî önemi pek büyük olan Scotlande çamı gibi ağaçların hangi mıntıkada ne miktarda yetiştirilebileceği imkânını da bahsetmiştir. Ki bunlarda toprağın potasyum bakımından zengin veya fakır olmasının bir etkisi yoktur. Ayrıca bazı ağaçların değişik mıntıkalarda yetiştirilmesi için hangi toprakların elverişli, hangilerinin elverişsiz olduğunu kimyevî olarak tahlil etme imkânını da bize sunmuş bulunuyor. Meselâ köknar, iğneli yapraklarında potasyum oranı % 5'in altına düştüğü zaman potasyum eksikliği kendisini gösteriyor. Biz bu sayede yapraklarda mevcûd olan potasyum oranını bularak ağacın yetiştiği topraktaki potasyum nisbetini anlayabiliyor ve bunun ne kadarının absorbe edilebileceğini öğreniyoruz.
Bu ağaçlarda göze çarpan bir başka mucize daha var. Şöyle ki, Birch her ortamda kolayca yetişebilen bir ağaç türüdür. Daha çok düz alanlarda boy atar ve son derece gelişir. Kökünün yanında ye alt kısmında fidanlar biter ve kısa zamanda yayılır. Denemeler göstermiştir ki Birch'in dibinde yetişen fidanlarda potasyum eksikliğine pek tesadüf edilmemektedir. Hattâ o kısımdaki toprakların tahlilinden anlaşılıyor ki Birch'in bulunduğu topraklarda diğer alanlardan üç kat daha fazla potasyum elementi bulunmaktadır ve emilmesi kabildir. Bu da gösteriyor ki; Birch'in bulunduğu topraklarda, toprağın ihtiva ettiği elementlerin çabucak değiştirilmesiyle verimliliği artmaktadır. Çünkü ekimi esnasında karşılaşılan zorluklar ve tarımı süresince harcanan büyük çabalardan dolayı
topraktaki elementlerin karışımı değişmekte ve verimlilik durumu artmaktadır.
Şüphesiz ki potasyum, bitkiler için son derece önem ifâde eder. İnsanoğlunun da inorganik maddeleri organik maddeler haline çevirmesi için başvurduğu metodun sol anahtarını teşkil eder.
Concticit vadisinde görülen son derece şaşırtıcı olaylardan birisi de kırmızı sedir ağaçlarının topraktan üreyen bir haşerenin yardımıyla yetiştiği topraktaki kalsiyum miktarını yükseltmesidir. Uzun boylu sedir ağaçlarının yaprakları dibine dökülür. Bunun üzerine topraktan çıkan bir haşere gelir ve bu yaprakları hemencecik yer. Yediği yaprakların kalsiyum ihtiva eden bölümlerini tekrar toprağa bırakır -ve böy-

lece bu kalsiyum miktarı bol .olan gıdalar, ağaç tarafından emilmeye hazır hale gelir.
Kırmızı sedir ağaçlarının faydası sâdece topı-ağın besin miktarını artırmaktan ibaret değildir. Bunun yanısıra toprağın tabiî özelliklerinden bir çoğunu da değiştirir. Kokusunu, içine suyun kolayca sızmasını sağlar. Sonra suyu içinde uzun süre saklamasını te'mîn eder. Bunlar ise su kaynakları bakımından son derece önemlidir. Çünkü artezyen kuyuları böylece meydana gelir.
Bütün bunlardan çok daha farklı ve husûsî olarak şunu belirtebiliriz ki; Cenâb-ı Allah'ın sonsuz inayeti ve lu.tfu, bize toprağı yenilemesinde ve verimini artırmasında göze çarpmaktadır. Balta girmemiş ormanlarda, insan eli değmediği için pek çok ağaçlar ve bitkiler yetişir. Nesiller boyu birbiri ardısıra uzanır gider. Bir bitki topluluğu oluşur. Uzun asırların sonunda bu bitkiler bir hususiyet kesbederler. Netîce-de belirli mıntıkalarda belirli ağaç türleri oluşur. Ama bir ormana insan eli değince, yahut tabiî bir âfet sonucu yangınlar çıkacak olursa veya bir kasırga, bir yıldırım ormanı kül duman edecek olursa, orada yetişen ağaç türlerinde de bir değişiklik olur. Bu tabiî özelliklerini koruyan ormanlığa insan eli girdiğinde onun yetiştirici özelliğini giderir ve tarıma elverişli alanlar haline getirir. O zaman da biz sâdece ağaçlan kaybetmiş olmakla kalmayız, aynı zamanda toprağı da birlikte kaybederiz. Zîrâ erozyonlarla ağaçsız kalmış olan topraklar tükenir gider İnsanlar, erozyon tehlikesini azaltmak için dayanıklı sedler ve duvarlar inşâ etmek üzere büyük projeler ve yatırımlar yapmaktadırlar. Ne var ki bu sedlerin yapımı, problemi halletmeyecek, sâdece muvakkat bir tedbir olarak kalacaktır. Çünkü erozyonun yıkıcı ve ezici gücü karşısında dayanabilecek hiç bir sed ve engel yoktur. Erozyonun önü-ne yüksek duvarlar yapmakla geçilmez, ancak problemin kaynağına inilerek gerçek bir çözüm mümkün olabilir.
Erozyonun önüne yüksek sedler inşâ edilerek geçilemez, ama erozyona uğrayan arazîye ağaç dikilerek geçmek mümkün olur. Zâten bunu tabiat kendiliğinden yapmaktadır. Zîrâ herhangi bir yer devamlı ekilen arazî parçasında ve ihtiva ettiği elementlerin emilmesi sonucu verimsiz hale gelmiş olan tarlalarda ekim yapılamayarak toprak olduğu gibi bırakılır ve bu bol arazîde yetişen yaygın otlar, bitkiler ve fidanlar arazînin yeniden verimli bir hale dönüşüp canlanmasını sağlar. Birleşik Devletlerin doğusunda yer alan Betmound mıntıkasında toprağın yüzünü örten ve ona yeniden verimlilik veren maddelerin bulunduğu bir tabakanın meydana gelmesi için yirmibeş yıllık bir süre gerekir. Bu mıntıkadan daha soğuk olan ve organik maddelerin çok yavaş çözümlendiği bölgelerde bile böyle bir maddenin bulunduğu tabakanın oluşabilmesi, elli yıldan fazla bir zamana gerek duymaz. Her ne kadar erozyon tehlikesini önlemek bakımından bu şekilde ıslâh edilmiş toprakların eski haline dönmesinin mümkün olmadığı düşünüle-bilirse de; her şeye rağmen ondan önceki durumundan daha güzel bir şekil aldığı muhakkaktır. Bu konuda Coth der ki:
«Doğrusu tabiat israf nedir bilmiyor. Her zaman doğru, her zaman şiddetli ve her zaman azametlidir. Devamlı hedefe isabet ettirmektedir. Hatâ ancak bizim tarafımızdan sâdır olur. Gerçekten de ta-bîat acizliğe karşı savaş açmış bulunuyor. Esrarını ancak güçlü, zekî ve samimî çalışanlara açar, başkalarına değil.»

Endothia hastalığı, yayıldığı sıralarda —ki bu hastalık kestane ağaçlarına çok büyük zararlar verir— bu yüzyılın ilk iki çeyreğinde insanlar ormanlıklarda büyük yarıkların meydana geldiğine şâhid oldular. Ve bu yarıkların bir daha kapanamayacağını düşündüler. Amerika'da yetişen büyük kestane ağaçları, yeryüzündeki diğer kestane türlerinden çok başka bir yapıya sahiptir. Onunla başka yerdeki hiç bir kestane boy Ölçüşemez. Gerek türü, gerekse mukavemeti ve ihtiva ettiği özsuyu itibarıyla diğerlerinden ayrılır. Keza meyvesi, boyu ve çevresine verdiği gölgeleriyle de diğer kestane türlerinden -ayrıdır. Kestane ağaçları dağların toparlakça zayıf yamaçlarında yetiştiği gibi verimli vadilerde de yetişir. 1900 yıllarında Asya'dan gelen Endothia hastalığı yaygınlaşıncaya kadar hiç bir hastalık görülmemişti. Ve bunun için Amerika'daki kestaneler gerçekten ormanların kralı olmaya hak kazanmış idiler. Ama bugün bu ağaçlar yıkıldı, devrildi ve ormanlarda görülemez oldu. Bir zamanlar uzun boy atmış olan bu ağaçlann ancak şurada burada kalmış olan cılız ve kuru kütüklerine, köklerine rastlanır oldu. Ki bu bize yalnız Allah'ın bakî olacağını hatırlatmaktadır. Ağaç ne kadar güçlü olursa olsun; en güçlü kişiler gibi bir gün elbette yıkılacaktır diye haykırmaktadır sanki. Ormanlıklarda meydana gelen ve bu hastalık dolayısıyla devrilmiş olan ağaçların meydana getirdiği boşluklar çok sonra ancak kapatılıp doldurulabildi. Sanki bu yeni yetişen ağaçlar devrilmiş olan kestanelerin üstüne binen mikrobun gelmesini bekliyorlardı ki sabırla yeterince ışık alıp, enerji alıp boy salsınlar. Bu yeni yetişen ağaçlar son derece ışık isteyen ve gölgeliklerde yaşamaya tahammülü olmayan cinstendi. O zamana kadar bu ağaçlar kerestesi bakımından bir değer ifâde etmek imkânından mahrum, cılız ve bodur ağaçlarıydı ormanların. Kerestesinden fayda-lanılabilecek durumda olanlar ise, çok azdı. Ama bugün kimse Endot-hia hastalığının sirayet etmesiyle kaybedilen kestane ağaçlarının başına gelenlere üzülmüyor. Çünkü onun yerini alan ağaçların koca gövdeleri son derece hızlı olarak gelişmiş yılda bir inç kalınlığında ve altı inç yüksekliğinde bir büyüme hızına erişmiştir. Çabuk büyümesinin yanı sıra son derece üstün bir kereste vermektedir. Acaba tabiat bu akılları durdurucu şartları hazırlayarak plânlıyor ve tanzim mi edi-yordu?
Ben, orman bilimleri konusunda mütehassıs olan güvendiğim bir arkadaşımla kestane ağaçlarına sirayet eden Endothia hastalığı hakkında konuşuyordum. O ise ormanla iştigâl edenlere her zaman Allah'ın açık kitabı olan kâinata ve tabiata bakmalarını ve orada her müşküllerini çözecek formüller bulacaklarını öğütlüyordu : Nitekim bu mânâda Isaak Watson der ki:
«Tabiat kendi açık kitabını birlikte taşımaktadır.»
«Tabiat Allah'a hamd ile teşbih etmektedir.»
Ünlü botanik bilgini Asa Giray 1880 yıllarında verdiği konferanslarından birisinde der ki:
«İlimlerin bilinmezlikler dünyasında tabiat âlemine aktardığı şeyler, îmânı zedeleyici veya onunla çelişecek hiç bir şey getirmemektedir. Çünkü ilim, tabiatın yürüdüğü yönde hareket etmektedir. Şu halde ilimlerin görevi; kâinatta cereyan eden hâdiseleri ve onların ilk doğuşunu yüce Allah'ın azamet ve kudretinin delili olarak kabul etmektir.»

Bitkiler muhtelif vazifeler 'icra eden hormonlar ihtiva ederler. Bu hormonlar arasında kimya diliyle 2, 4, 5 adı verilen ve bitki tarafından yapılan bir bileşik, domatesin olgunlaşmasını sağlamakta, toprağa gömülen patatesin çabucak çimlenmesini te'mîn etmektedir. Belki de henüz keşfedememiş olduğumuz daha birçok biyolojik fonksiyonlar icra etmektedir. Bu hormon veya doğru bir deyimle bitkilerin olmasını te'mîn eden bileşik —zâten realitede bu hormon, hormonal fonksiyonlar icra eden ve bitki tarafından i'mâl edilen bir bileşiktir— üzerinde ilim adamları çalışmalarına devam etmektedirler. Bitkinin olmasında ve gelişmesindeki etkisini araştırmaktadırlar.

Bizim şurada göstermek istediğimiz husus, tabiatta bu tür bileşiklerin keşfedilmesinin, yüce Yaratıcının varlığına delâlet etmesidir. Zîrâ insanlar, laboratuarlarda uzun süre düşünerek kafa yorduktan sonra ancak bu tür bileşikleri yapabilmektedirler. Halbuki Allah'ın tabiat âlemine koyduğu fabrika, ince bir nizâm ve ahenk ile çalışmasını sürdürüp gitmektedir.

Burada bizi ilgilendiren bir başka husus da bu bileşiğin işaretlenmiş bir eşinin, ağaçların içinde ta'kîp ettiği yoldur. Yukarıda adını belirttiğimiz bileşiğin bileşimine katılan Cı2 atomunun yerine onun benzeri olarak sun'î şekilde yapılan C» ü koyabiliriz. Laboratuarda işaretlemiş olduğumuz bu karbon atomunun yapraktan itibaren dallara ve köklere doğru ta'kîb ettiği yolu bütün incelikleriyle izlememiz kabildir. Daha da ileri gidebilir ve bitkinin içinde hareket miktarını da anlayabiliriz. Din dışı düşünceye bağlı bulunanlar için bu olay bir tabiat hârikası olarak kabul edilebilir. Bize göre ise bu olay, varlıklar alemindeki her atomun gideceği yolu ve duracağı yeri ta'yîn ve tesbît eden yüce Allah'ın, sonsuz gücünü ve kudretini ifâde eder.

Bu hormonlar üzerinde yapılan etüdlerden ortaya çıkan hayret verici gerçek de, bitkinin içinde değişik reaksiyonlara ma'rûz kalmış olduğu halde özelliğini yitirmeden olduğu gibi kalmasıdır. Yapılan etüdlerden anlaşılmıştır ki, bu hormonların bitki içi reaksiyonlara katılması halinde ancak % 10 nisbetinde bir miktarı kimyasal reaksiyona katılmaktadır. Bundan daha garibi de bu hormonlardan bir bitki yaprağının yüzey kısmına ne kadar konulursa konulsun; o bitki ancak kendisi için lâzım olan miktarı emmektedir. Çünkü bitki, fotosentez ameliyesini gerçekleştirmek için yaptığı faaliyetlerde bu hormonların ancak çok az bir miktarını kullanmaktadır. Bütün bunlar son derece düşünceli bir Yaratıcının ince ve garip nizâmının delili değil midir?

Biz bu bileşiğin bir bitkide olup olmadığını renkli kâğıtlar metodunu kullanarak deneyip anlayabiliriz. Bu ameliyeyi kısaca şöyle anlatabiliriz : Denemek istediğimiz maddeden bir damla, deney kâğıdının veya bir şeridin üzerine damlatırız. Sonra yaprağın bu kısmını boyayı açığa çıkaran ayıracağın yer aldığı kaba daldırırız. Öbür tarafı ise asılı olarak kalır. Bu esnada boyalı kısmı açığa çıkaran maddeyi yaprak emer ve çabucak yüzeysel obsürbasyon yoluyla yaprağın yüzeyine dağılır. Deney yaprağının bir tarafına koyduğumuz maddeyi rengi açığa çıkaran ayıraç temizler. İşte denemek istediğimiz madde budur.

Ayıraçla birlikte bu maddenin reaksiyonundan ortaya çıkan bileşiklerin içindeki organik bileşikler süzülerek renk skalasında belirtildiği şekilde belli bir miktarda deney yaprağının üzerinde belli bir noktada toplanır. Bundan sonra artık

yapacağımız şey Geiger sayacı adı verilen âleti deney yaprağının üzerine koyup CM atomunun nerede bulunduğunu anlamaktır. Ve işte böylece Cw atomunun varlığı anlaşılmış olur.
Şüphesiz ki bu ince reaksiyonlar ve muntazam hareketler ile birlikte bunların bağlı bulunduğu değişmez kurallar bize gösteriyor ki, kâinatta son derece üstün ve mükemmel bir nizâm ve intizâm hâkimdir. Buna Hegel, «kâinatın mükemmelliği teorisi» adını verir. Organik bileşiklerdeki C14 karbonunun atomu -ve bundan deney yaprağı üzerine yayılan elektronlar dürüst bir araştıncı için ilimlerin koyduğu pren-siblerle Allah'ın varlığı düşüncesi arasında hiç bir çelişki bulunmadığını ifâde eder. Her şeyi yaratan ve yarattığını en güzel şekilde var eden O'dur. İlmin keşfettiği gerçekler arasında birer birer tecellî etmektedir, O'nun insanlar için koyduğu işaretler. Halbuki size ilimden çok az bir pay verilmiştir. Filozof Paul'ün dediği gibi: «Şüphesiz ki Allah'ın gücü her şeyde tecellî etmektedir. Her şey gücünü O'ndan almaktadır.» Philips ise bu sözü yorumlarken der ki:
«Gerçekten de hak meydana çıkmıştır. Cenâb-ı Allah bu kâinatı meydana getirip var etmiş olduğu andan beri âyetleri tecellî etmekte, insan hissinin ulaştığı ve zekâsının kavradığı her şeyde O'nun sonsuz gücü kendisini göstermektedir.»
Bir gül fidanının anlattığı dersi, Mariette Stanley Congden şöyle dile getiriyor :
Yıllarca önceydi, Pensyllvania'da yol kenarında bitmiş, goncasını açmış bir gül fidanı görmüştüm. Bir süre sonra aynı yere tekrar uğradığımda gül fidanının yakınlarında üstü bitkilerle dolmuş, çör çöp yığınlarıyla kaplanmış yıkık, çökük bir kulübe enkazına rastlamıştım. Bu harab kulübe buraya en yakın bir yerde bulunuyordu. Aşağı yukarı yarım günlük bir mesafede. O zaman bu gül fidanının tesadüfen rüzgârın, suyun veya diğer canlıların attıkları, yahut da tesadüfün buraya fırlattığı bir gül dalının içinden düşen tohumlar vasıtasıyla yetişmiş olması ihtimâli zihnimden çok uzak bir fikir olarak geçti. Ve o zaman bedîhî olarak idrâk ettim ki; bu gül fidanını buraya muhakkak bir insan dikmiştir ki oturduğu o kulübenin yanında ondan faydalanabilsin. Gerçi ben o fidanın dikildiğini görmemiştim. Onun ne zaman dikilmiş olabileceğini de kestiremezdim. Ama bir insan vasıtasıyla buraya bu fidanın dikildiğini kuşkusuz kabul sttim.
İşte bu, bir nevi istidlal (akıl yürütme) yoludur. Gerçi ilmin söz ettiği sahalardan herhangi birinde bu tür düşünce ve mantık yolunu seçmek çok garip bir şey olarak görülür. Ama karşılaşacağımız gerçek bizi buna bir yerde zorlar. Çünkü çok eski zamanlardan beri tabiî ilimler, hep bu tür istidlal metodunu biricik metod olarak kullanmışlardır. Bu ilimlerin başında da astronomi yer alır. Biz fezadaki galaksileri, yıldızları ve gezegenleri incelemek ve tecrübe etmek için yerinden oynatanlayız. Onları tedkîk ederken bu semavî cisimlerle araıeıızı ayıran kâinat boşluğunda yayılmış bulunan ışınların etkisinden de tamamen kurtulamayız. Hattâ bizimle onların arasını ayıran baş döndürücü mesafeler yüzünden, bu cisimlerden yayılan ışık ve ses dalgalarının yansıyışlarını düzeltemeyiz de.
Bununla beraber, biz, hiç bir zaman bu yıldızları ve gezegenleri incelemekten geri durmayız. Yaptığımız tedkîkler sonunda ulaştığımız kanun ve varsayımlardan diğer ilimler sahasında da faydalanmaktan vazgeçmeyiz. Hattâ bu gezegenler ve gök cisimlerinden —onları görmediğimiz halde— âletlerle elde ettiğimiz birçok bilgi ve gerçekleri kabul ederiz. Onları deneyip tecrübe tahtasından geçirmemiz kat'iy-yen

mümkün değildir. Hattâ uzaklara gitmemize gerek yok. Biz bugün atomu incelemiş kütlenin sakinimi kanunundan, enerjinin sakımı prensibinden öğrendiğimiz şeyleri kullanmaktayız. Ne var ki, bugüne kadar atomu ve enerjiyi doğrudan doğruya görebilmiş değiliz. Atomla ilgili elde ettiğimiz kanunlar ve varsayımları, onun görülmeyen yapısı ve rolünü atom bombasının kullanılması te'yîd etmiş bulunuyor. İşte biz bu hususta da .sırf mantıkî esâslara dayanarak deliller getirmekteyiz. Bu konuda kullanmakta olduğumuz mantığın aynısını Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunda da kullanabiliriz. Bu kâinatın bir yaratanı bulunduğunu ve O'nun, birtakım sıfatlarla muttasıf olduğunu idrâk edebilmek için aynı mantığı kullanabiliriz.
Şüphesiz ki biz Yaratıcıyı tanımak ve sıfatlarını bilmek için birtakım deyimlere ve terimlere muhtaç olacağız ki bunlar maddî âlemde kullandığımız deyimlerden ve terimlerden tamamen ayrı bir hüviyete sahip olacaktır. Bu bilgiyi elde etmemiz için behavioristlerin dayanağı olan maddî ve mekanik izahlar bize kat'iyyen yardımcı olamazlar. Bilhassa içinde yaşadığımız kâinatın sırf maddeden ibaret olmadığı onun yanı sıra hem madde, hem ültra maddeden ibaret olduğu ortaya konulduktan sonra mekanik izahlar kat'iyyen bize yardımcı olamaz. Çünkü biz maddî olmayan şeyleri madde ile izah edemeyiz.
Çoğu kere öğrencilerimden, bana maddî olmayan bir şeyi meselâ «düşünceyi» anlatmalarını, nitelendirmelerini istemişimdir. Düşüncenin kimyevî bileşimi, santimetrik uzunluğunu, gram bakımından ağırlığını, rengini ve basıncını açıklayarak şeklini ve biçimini anlatmalarını söylemişimdir. Ama böyle bir şeyi yapmaktan âciz kalmışlardır. Öyleyse maddî olmayan bir şeyi anlatabilmemiz için maddî olan ilimlerin sahasında kullandığımız terminolojiden tamamen ayn ve başka bir nitelikte terminoloji kullanmamız gereği belirtmeye luzûm kalmayacak kadar açıktır.
Şüphesiz ki biz bu problemi ne istediğimiz yöne götürebiliriz, ne de ondan büsbütün kaçabiliriz. Eğer bu kâinat, düalist bir yapıya sahip olmamış olsaydı; biz düşünceyi sırf maddî tanımlarla tanımlayabilmek durumunda olurduk. Ki ebediyyen böyle birşey vuku bulmamıştır. Demokritos, Hobbes ve behavioristlerin ileri sürdükleri materyalist teoriler keza bu kâinatı sırf ma'nevî izahlarla açıklamaya kalkışan Leibniz, Berkeley ve Hegel gibi idealist filozofların ortaya koydukları teoriler tamamen tahminlere dayanan ve hiç bir tecrübî yönü bulunmayan mücerred varsayımlardan öteye geçemez. Şu halde kâinatı ve tabiatı açıklamaya çalışan her felsefî akımın, bu kâinatın meydana geldiği gerçekleri, faktörleri ve elementleri bütünüyle bilmeye ve açıklamaya da gücü yetebilmelidir.
Her ne kadar ilimler, denenmiş gerçekleri ifâde ederlerse de insan hayâlinin ve düşüncelerinin etkisinden kendilerini kurtaramazlar. Gerek planlamasında, gerek anlatımında, gerekse neticeler elde edilmesinde insanın dikkatlerinin te'sîrinden kurtulamazlar. İşte ilimlerin vardıkları sonuçlar bu noktada ve bu hudut dahilindedir. Böylece ilmîn sahası saymak, nitelemek ve anlatmak noktasına münhasır kalır. Binâenaleyh ilim; ihtimâllerle başlar, ihtimâllerle son buiur. Kesin gerçeği hiç bir zaman ifâde etmez. Keza ilmin vardığı sonuçlar, yaklaşık neticeler olup karşılaştırma ve mukayeseye dayalıdır. Hatâlar ve yanılmalar her zaman mümkündür. Vardığı sonuçlar her zaman değişebilir. Eklemeler veya kısaltmalar

yapılabilir. Nihaî sonuçlar değildir. Biz görüyoruz ki bir ilim adamı, bir kanun veya teoriyi ortaya attığı veya elde ettiği zaman der ki; bugüne kadar ulaştığımız sonuç budur. Ve her zaman bu sonucun değişebileceğini belirterek kapıyı ardına kadar açık bırakır.
İlim, her zaman önermelerle işe başlar. Bu önermeler her ne kadar elle dokunulabilecek fizikî bir gerçeğe isnâd etmez ise de, doğruluğu herkes tarafından kabul edilmiştir. Şu halde ilim aslında bir felsefî esâsa dayanmaktadır. Felsefede ve dinde olduğu gibi ilimde de şahsî tecrübeler bütün gerçeklerin denendiği, en son ölçeklerdir, tlim adamları tarafından denenip araştırılabildiği gibi bizim şahsî algılamalarımız ile, tabiî hâdiseleri idrakimiz de bize has şartlara dayanır ve nisbî bir hüviyet ifâde eder.
Bununla bsraber ilmin bağlı bulunduğu bu kayıdlar ve sınırlar ilmî metodun değerini düşürmez, elde ettiği sonuçların kullanılmasını engellemez. Sâdece çabaları bir yöne sevkederek neticeleri sınırlandırır. Bunun için anlıyoruz ki ilim kemiyet bakımından analiz ve sentezden uzak olan problemleri tâm manâsıyla çözümlemekten uzaktır.
Şu halde şimdi Allah'ın varlığı konusunun, üzerinde dönüp dolaştığı meseleye gelelim. Elbette ki Allah'ın varlığı konusundaki soruların cevabını, belirli sınırların içerisinde mahkûm bulunan ilim bu dar kapasitesi ile cevablandıramaz. Ama ruhî dünyadan maddî dünyaya bir etki söz konusu olduğu zaman, bu etki tabiî ilimlerin sınırlan içerisine girer şüphesiz. Ve bu durumda ortaya çıkacak problemi çözümleyebilmek için, sağlam bir metod kabul etmek gerekir ki işte hâdiseleri benzerleriyle veya eşitlikleriyle açıklama esâsına dayanan ve biraz önce işaret ettiğimiz mantıkî istidlal metodu bunlardan birisidir.
İlim, bu kâinatta cereyan eden pek çok fizikî olayı inceler. İlimler hali hazırda her ne kadar madde üstü bir âlemin varlığını bütünüyle te'yîd etmemekte iseler de, kesin olarak maddî âlemin üstünde madde ötesi âlemin varlığını red edememektedirler de. Biz birer mantık kuralı olan istidlal ve kıyas metodunu kullanarak insanın, aklî olayların dolup taştığı bir dünyada idrâkinin madde üstü bir varlığa ulaşabileceğini söylüyoruz. Bu varlık kâinatı son derece muntazam olarak idare etmektedir. Ayrıca kâinatımızda henüz açıklayamadığımız suyun deveranı, karbondioksit dengesinin korunması, şaşırtıcı genetik faktörleri, güneş enerjisinin canlı varlıkların hayatı için son derece ehemmiyet ifâde eden biriktirilme ameliyesi olan foto sentez olayının izahı konusunda ve daha buna benzer pek çok kâinatın hâdiselerini açıklamak hususunda yardımcı olur. Aksi takdirde biz son derece komple halde bulunan bu ameliyeleri tesadüf esâsına göre nasıl izah edebiliriz? Ve kâinatta mevcûd olan bu düzen, sebsp-sonuç ilişkisini, tekâmülü, belli bir gayeye doğru yönelişi ve muvâzeneyi nasıl açıklayabiliriz? Kaldı ki bütün hâdiseleri, bu izah tarzı neticeye bağlayacaktır. Kâinat, eğer bir yaratıcısı yoksa nasıl çalışmaktadır? Kimdir onu yoktan var edip yönetimini tanzim eden?
Kâinatta bulunan her şey Allah'ın varlığına şahadet ediyor, kudret ve azametine delâlet ediyor.[11]

12 — Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin buyruğunuza verdi. Yıldızlar da O'nun buyruğu ile müsahhar kılınmıştır. Bunda akleden bir kavim için âyetler vardır.

13 — Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için O, yaratmıştır. Öğüt alan bir kavim için bunda âyetler vardır.

Güneş ve Ay

Allah Teâlâ büyük âyetlerini, büyük nimetlerini kullarının gözleri önüne seriyor. O; peşpeşe gelen gece ve gündüzü, durmadan dönüp duran güneş ve ayı, göklerin derinliklerinde karanlıklarda yol bulmak isteyenlere bir ışık ve nûr kıldığı sabit ve dönen yıldızları insanların emrine vermiştir. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın onları içinde kıldığı Allah'ın felek'inde (göğünde) yürürler. Kendileri için takdir edilmiş bir hareketle yürürler. Takdir edilen hareketin ne üstüne çıkar, ne de ondan eksik hareket ederler. Hepsi Allah'ın kahrı, saltanatı, buyruğu, takdiri ve yürütmesi altındadır. Nitekim başka bir âyette : «Muhakkak ki sizin Rabbımz; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. Gündüzü; durmadan kovalayan' gece ile burur. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın sânı ne yücedir.» (A'râf, 54) buyururken burada da: Bunda akleden bir kavim için, Allah'ı akleden ve hüccetlerini anlayan bir kavim için Allah'ın parlak kudretine, yüce saltanatına âyetler, delâletler vardır, buyurmuştur. Allah Teâlâ : «Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için O, yaratmıştır.» buyurmak suretiyle Önce göklerdeki işaretlere dikkatleri çektikten sonra yeryüzünde yaratmış olduğu garîb işlere, muhtelif şeylere, renkleri ve şekilleri değişik hayvanlara, madenlere, bitkilere, cansız varlıklara ve onlardaki faydalarla özelliklere dikkatleri çeker ve buyurur ki: «(Muhakkak Allah'ın nimetleri ile) öğüt alan (ve bunlara şükreden) kimseler için bunda âyetler vardır.»[12]

İzâhı

Topraktaki hârikalarda Allah'ın azametini görmeye çalışan Will Draper şöyle diyor: Büyük kentlerde oturanların arabalarına binip kırlarda gezindikleri zaman yolda giderken gördükleri tarımsal ürünlere hayretle baktıklarını görürüz. Onlar, bu mahsûllerin topraktan çıktığını bilmesine bilirler ama, o bitkileri yetiştiren toprağı dikkatle inceledikleri çok az görülmüştür. Bunun tersine tarımla uğraşan çiftçiler, toprağın çeşitlerini ve özelliklerini çok iyi bilirler ve dikkatle incelerler. Onların bü-yük bir çoğunluğu toprağın ihtiva ettiği maddeleri-, ilmî bir inceleme sonucunda öğrenmiş değillerdir. Hayat seviyelerini elinde tutan ve kazançları kendisine bağlı olan toprağı inceden inceye araştırmalarını da onlardan bekleyemeyiz elbette. Toprak, gerçekten gariplikler ülkesidir. Onun garipliklerini ancak ilmî araştırmalar ve etüdler ortaya koyabilir ve anlatabilir bize. Bunun için ben kısaca toprağın özelliklerine işaret etmek istiyorum burada. İlmî terimlerini kullanarak izahlara girişecek olsam belki de okuyucularımın bir çoğu beııi rahatlıkla izleyemeyecek ve konunun detaylarını anlayamayacaklardır. Şuna eminim ki ilmî terminolojiden haberi olmayan okuyucularım bile bu yazıdan sonra anlayacaklardır toprağın ne denli hayret verici garipliklerle dolu bir dünya olduğunu. Ve bu dünyaya iç içe sayısız ilişkilerin hükmettiğini ve bunlardan hiçbirisinin plânsız ve projesiz

meydana gelmiş olamayacağım. Bunu anladıktan sonra elbetteki okuyucu, büyükler büyüğü Yaratıcıyı düşünmeye başlayacak ve O'nun varlığım kabul edecektir. Şimdi öyle ise toprağın nasıl çıplaklaştığını ve bu çıplaklaştıncı faktörlerden kendisini nasıl kurtardığını görelim. Bu faktörlerin neticesi birkaç bölüme ayrılır. En altta ufalmış alt tabaka, onun üstünde üst tabaka, sonra da toprak dediğimiz tabaka gelir. Toprağın adını saydığımız üç tabakası da, tabiî güçlerin sebep olduğu parçalanma ve kırılma ameliyesi sonucunda meydana gelir. Bizim açımızdan toprağın önemi sonsuzdur. Çünkü bitkilerin gelişmesi esnasında ürettikleri önemli gıda bileşik-lerinin ana kaynağı topraktır. Ayrıca yeryüzünün yüzey kısmında bitkilerin yetişip ayakta durabilmesi için de toprağın bulunması zarurîdir.
Soğumuş kaya kitleleri tabiî aşınma yoluyla aşınınca, önce suda eriyebilecek kısımlar dökülür. Meselâ kalsiyum, magnezyum ve potasyum bu ilk aşınma esnasında dökülen maddelerdir. Silisyum oksit artıkları, alüminyum oksit ve demir oksit kısımları ki bunlar toprağın büyük kısmını meydana getirirler, oldukları gibi kalırlar. Bu ameliye esnasında azot nisbetinin yükseldiği görüldüğü halde fosfor nisbetinin büyük bir düşme kaydettiği görülmemiştir.
Aşındırıcı faktörlerin etkisiyle bu temel silikat elementleri eriyerek balçıkları meydana getirir. Soğuk ve orta kuşak iklim bölgelerinde bulunan balçıklar, büyük bir oranda kristalleşmiş silikat bileşikleri ile birlikte çok az bir miktar da diğer bileşikleri ihtiva ederler. Ekvator bölgelerinde ise balçıkların bileşim nisbetinde karbondioksitlerle alüminyum ve hidroksitlerin oranı oldukça yüksektir. Balçıkların çok önemli özelliklerinden birisi de, katyon denilen artı yüklü iyonlarının yer değiştirebilme gücüne sahip olmasıdır. Çünkü bu özelliğiyle erime için ve bitkilerin gelişmesi için gerekli olan temel maddeleri koruyabilir. Bu da toprakta bu ana maddelerin oranının büyük nisbette azalmasına veya tamamen tükenip gitmesine sebep olur. Görüyoruz ki aşınma ameliyesi, bu bir yandan eriyebilen temel maddelerin kaybına sebep olurken bir yandan da bu maddelerin korunup yok olmamasını te'mîn etmektedir.
Buradaki bitkilerin hayatı için gerekli olan diğer besin maddelerini taşıyan elementleri ele almaya yerimiz müsait değil. Şu halde bundan başka bir konuya göz atalım, yüce Yaratıcının eski jeolojik devirlerde bitkilerin meydana gelmesi, canlıların hayatlannı devam ettirmeleri ve soylarını sürdürmeleri için gerekli olan uygun ortamı ne şekilde hazırlamış olduğuna bakalım. Eğer biz, bu eski jeolojik devirlerde yaşamış olan bitkilerin bugünkü bitkilerin muhtaç olduğu besin maddelerinin aynısına muhtaç olduklarını kabul edecek olursak kendiliğinden eritken ve fosforik maddelerin toprakta o günlerde bugünkünden çok daha büyük bir kemiyette bulunmuş olmasını kabul etmek zorunda kalırız.
Azot için ise durum tamamen değişik bir veçhe arzeder. Bitkiler büyük bir miktarda azotlu maddelerle beslenmek zorundadırlar. Ama eski toprakların azotu muhafaza etme gücü çok zayıftı. O zaman ilkel bitkiler azot ihtiyâcını nereden ve ne şekilde karşılamakta idiler?
Bugün eski kayaların aşınma faktörleriyle etkilenmezden önce büyük bir miktarda azot ve amonyak bileşimlerinin ihtiva ettiğini gösteren pekçok deliller vardır elimizde. Olabilir ki ilkel bitkiler bu kaynaktan faydalanmışlardır. Bunun dışında başka kaynaklar da var faydalanmış olabilecekleri. Meselâ bu kaynaklardan birisi

şimşektir. Bitkiler, topraktaki nitratları emer ve protein yapmak için kullanırlar. Hayvanlar bitkileri yer ve bitki proteinlerini hayvansal proteine çevirirler. Hayvanlar ve bitkiler ölünce vücutlarındaki proteinler toprak bakterileri ve bazı mikroplar yoluyla yeşil bitkilerin kullanmasına elverişli olan nitratlar haline geçer. Bu değişme dolaşımında başlıca element, azot (nitrojen) olduğundan buna «'Azot dolaşımı» deriz.
Topraktaki azotun başlıca kaynağı, hayvan ve bitki kalıntılarıdır. Dunlar önce amonyum bileşikleri haline geçerler. Nitrat bakterileri bu bileşikleri nitritlere, diğer bir kısmı bakteriler de nitritleri nitrat bileşiklerine çevirirler. Şimşek etkisi altında azot, atmosferin yüksek tabakalarında az miktarda hidrojenle birleşerek amonyak meydana gelir.
Azot, oksijenle de birleşerek nitrik oksitler yapabilirler. Eter halindeki bu amonyak ve nitrik oksitler yağmur sularıyla toprağa geçer ve burada amonyum ve nitrat bileşikleri meydana gelir.
Bazı baklagillerin köklerinde bazı bakterilerin yaşadığı küçük yumrular vardır. Bu bakteriler havadaki azottan faydalanarak nitratları meydana getirirler.
Şimşekli havalarda da toprak biraz azot kazanır.
Nitrifikasyon bakterilerine karşı diğer bazı toprak bakterileri (de-nitrifikasyon bakterileri) nitratları, nitritlere ve amonyumun bileşiklerine çevirirler. Halk genellikle şimşeği yıkıcı ve öldürücü bir şey olarak kabul eder, yararlı yanları olabileceğini hiç düşünmez. Halbuki şimşek çakınca meydana gelen elektrik akımının boşanmasıyla, havada azot oksitlerinin meydana gelmesine sebep olur ve bu azot yağmur veya kar vasıtasıyla toprağa iner. Bunu toprakta yetişen bitkiler, kökleri yoluyla alırlar. Bu yolla toprağın elde ettiği azot nisbeti yıllık olarak yaklaşık 4200 metrekareye 8 kilogramdır ki, bu yaklaşık olarak 210 kg. sodyum nitrata denktir ki, bu da bitkilerin gelişmesi için yeterli miktardır.
Şimşek vesilesiyle ortaya çıkan azot miktarının ekvator bölgelerinde, tropikal bölgelerdeki miktardan daha fazla olacağı düşünülebilir. Burada "toprağa düşen azot miktarı, çöl iklimlerinin hâkim olduğu kuru mıntıkalardan farklı olacaktır.
Biz her şeyi son derece intizamlı olarak idare eden yüce yaratıcıdan söz ederken toprakla bitki arasındaki iç içe ve girift ilişkiden, tabiattaki açık idare ve hedefin varlığından söz edebilir miyiz acaba? Elbette bu konuyu ilmin verileri ışığında ortaya koymadan verebileceğimiz bir cevab yoktur.
Bilginler ilmî metod üzerine tek bir yol belirleme konusunda anlaşabilmiş değillerdir. Ancak bütün bilimlerin, tabiat kanunlarını keşfetmeyi hedef aldığında cümlesi müttefiktir. Müsbet ilimle uğraşan ilim adamı, elbetteki önce tabiat kanunlarının doğruluğunu kabul etmek zorundadır. Tâ ki, kendisiyle çelişkiye düşmüş olmasın. Bir çoklarının çeşitli alanlarda ortaya konulan tabiat kanunlarını inkâr etme gayreti boşunadır. Elbetteki herkes tabiat kanunlarının varlığını kesin olarak kabul ettikten sonra bu kanunlar için var olmuştur sorusunu, soracaktır kendisine. Değişik eşya arasında —ki bu meyânda toprakla bitki ilişkisi de bulunmaktadır— bunca sayısız münâsebet ve ilgiler akılları durduracak şekilde nasıl kurulmuştur? Tabiat kanunları arasındaki bu ahenk nasıl sağlanmıştır?
Tabiatı itibarıyla düşünce ufkumuz bu noktaya kadar ulaşınca biz, ilimlerle felsefe arasındaki ayırıcı çizginin bulunduğu noktaya gelmiş oluyoruz. Kâinata hâkim olan

bu sonsuz nizâmı ve ahengi neyle izah edebilir ve nasıl açıklayabiliriz? Bu soru iki yolla cevaplandırılabilir :
a- Ya bu nizâm tesadüfen yoktan varolmuş ve ortaya çıkmıştır. Fakat bu; mantık kaideleri ve tecrübe kuralları ile uyuşmadığı gibi, çağdaş bilginlerin son derece titizlikle üzerinde durduğu termodinamik kanunlarıyla da uyuşmaz.
b- Yahut da bu nizâm iyice düşünüp taşındıktan sonra çok kuvvetli bir zât tarafından konulmuştur ki, bu görüş akıl ve mantık kurallarına da uygun düşer.
Buradan hareket ederek diyebiliriz ki, bitki ile toprak arasındaki bu akılları durduran ilişki yüce Yaratıcının büyük san'atını ve eşsiz tedbîr gücünü gösterir.
Ben emmim ki, bu görüşü benimsemekle kâinatta bir hedef bulunduğunu, tabiat kanunlarının ve fenomenlerinin gerisinde plânlı bir maksadın yattığını kabul etmeyen bu görüşün muarızlarını birtakım tenkîdlere sevkedecektir. Bunların başlnda da mekanik teorileri kabul edip kâinatı mekanik verilerle izaha kalkışan ve bu izah tarzlarının dayandığı teorilerin doğrudan doğruya gerçeği temsil ettiğini sananlar yer alır. Fakat bizim ilmî adını verdiğimiz izah ve yorumlann genel bir mâhiyet taşımadığı ve mutlak bir mânâ ifâde etmediği, bunun aksine muvakkat ve şartlara bağlı, yorumlar olduğunu kabule zorlayan birçok nedenler de yok değildir.
İşte biz, kâinatın varlığını izah konusunda belirtmiş olduğumuz görüşü kabul ettiğimiz takdirde kâinattaki gaye ve hedefi mekanik verilerle izaha kalkışan muarızlarımızın gücü azalacak ve zayıflayacaktır.
Şurası -muhakkaktır ki, gerek üstümüzdeki muazzam gökyüzünde olsun, gerek —bize göre— altımızdaki yeryüzünde olsun, her şeyde bir plân, maksad ve gaye vardır. Binâenaleyh bu maksadı ve plânı meydana getiren bir kuvvetin ve sonsuz Yaratıcının varlığını inkâra kalkışmak akıl ve mantık kurallarıyla Öylesine çelişir ki, yazın sararmış, boyunlarını bükmüş buğday bacaklarıyla dolup taşan bir buğday denizini andıran tarlayı gördüğümüz halde, onu eken bir çiftçinin bulunduğunu ve onun, tarlanın yakınındaki bir kulübede veya başka bir yerde oturmakta olduğunu inkâr edip kabullenmeyen kişinin düşebileceği çelişkiden hiç de az bir çelişki değildir.
Toprak ve bitkilerdeki fevkalâde dikkat çekici özellikleri dile getiren Lastergon Simurden ise şöyle diyor :
Çoğu kez olur ki, herbirimiz bir filozof kesiliriz kendiliğimizden.
Bir buğday tarlasının civarında gezinirken, bir bahçede dolanırken, bindiğimiz otomobilimizle bir tarladan veya bahçeden taşman çeşitli yeşilliklerle yüklü bir arabayı ta'kîb ederken, bir elma fidanlığını, aşağı doğru sarkmış olgun üzüm salkımlarını incelerken, sonbaharda ormanların aldığı o sapsan renkleri hayretle izlerken, her biri yanan birer alevi andıran ağaçlan görürken hep sorarız kendi kendimize: Nereden gelmiştir bütün bunlar?
îsâ Peygamber bir gün havarilerine der ki:
«Eğer bir buğday tanesi yeryüzüne düşmese ve Ölü toprağa gömül-mese kat'iyyen mahsûl veremez.»
Doğrusu îsâ Peygamber söylediği şeylerin derinliğini çok iyi anlamış olacak ki, tabiattaki gerçeklerden birisini, garip bir olayı son derece basit ve açık bir ifâdeyle dile getirmiştir. Şöyle ki bir buğday tanesi ölümle yüzyüze gelmeden ve kendisini yok etmeden hayat veremez, canlanamaz.

Fakat bir buğday tanesinin hayat verebilmesi için suyun bulunması ve bitkinin yeşerebilmeği için gerekli olan besin maddelerin topraktan emip çekebilmesi gerekir. Bitkilerin topraktan aldıkları ve fotosentez dediğimiz olayla besin maddeleri haline getirdikleri hammaddeler ve kimyevî bileşikler ihtiva eden elementlerin bulunması îcâbe-der. Bunların yanı sıra güneş enerjisinin bulunması gerekir ki, bitkiye gelişmesi için lâzım olan gücü sağlasın ve onun büyümesini te'mîn etsin.
Hayatın var olabilmesi için suya ihtiyâç vardır. Veya Barson'un dediği gibi su, hayatın kanı gibidir. Hayat ve gelişme için gerekli olan kimyevî reaksiyonların başlıcası, ya doğrudan doğruya suya muhtaçtır, yahut da neticede suyun oluşumu ile elde edilebilir. Su pek çok maddeleri eritir. Ve bu eritkenliği sebebiyle bitkilerin iç dünyasında zarurî olan kimyevî reaksiyonların meydana gelmesini te'mîn eder. Bitkinin iç mekanizmasının her tarafında bol miktarda suya rastlanır. Suyun, yeryüzünün ve canlıların hayatındaki rolü ebediyyen sürecek ve hiç bir zaman son bulmayacaktır.
Bütün maddeler kimyasal elementlerden meydana gelir. Bir bitkinin büyüyüp gelişmesi için ana unsur ve elementlerin kaynağı toprak ve havadır. Peki toprak nereden gelmiştir? Ve bir bitki için gerekli olan gıda maddelerini nasıl muhafaza etmektedir?
Verimli bir toprak, birçok madenî maddelerden meydana gelir. Ama madenî maddelerin yanı sıra birçok organik maddeler de bulunur ki; aslı, eski çağlardaki canlıların ve bitkilerin toprak altındaki kalıntıları olan bu organik maddeler, zamanla eriyerek ayrışırlar. Ama bu ayrışma reaksiyonu esnasında birçok bitkiler ve hayvanların doğmasına ve hayat sahibi olmasına sebep olurlar. Bu elementlere ilâve olarak hava ve su İle canlı varlıkların organları içerisindeki canlılık reaksiyonları hiç durmadan sürüp gider.
İnorganik madensel bileşiklere sahip olmayan toprak, çorak bir arazî olur ve bitkilerin gelişmesi için bir beşik rolünü oynayamaz. Çünkü ayrılma ameliyesi esnasındaki reaksiyonlardan mahrumdur. Verimli toprak parçalarına gelince devamlı canlılık kaynağıdır. Sayısız bitki ve hayvan yaşar içerisinde. Verimli bir toprak parçasındaki organik varlıkların nisbeti zaman zaman % 20 ye yaklaşır. Bazı arazîlerde canlı maddeler ihtiva eden toprağın bir gramında milyarlarca canlı organizmanın sayıldığı olur. Şu halde toprak, yeryüzünün katı kısımlarından atmosferin te'sîriyle ve meteorolojik faktörlerin etkisiyle meydana gelir. Bunun yanı sıra uzun asırlar boyu içinde yaşayan canlı varlıklar ve onların ürünleri neticesidir.
Peki bu reaksiyonlar ne zaman ve nasıl başlamıştır?
Işığın, suyun, havanın ve kimyasal maddelerin bulunması bir bitkinin gelişmesi için yeterli nedenler değildir. Bunların yanı sıra hepsinden ayrı olarak tohumun içinde uygun ortamda filizleniverek son derece karmaşık ve iç içe birçok reaksiyonlar gerçekleştirecek ve her zaman akıllan hayrete düşüren bir ahenkle çalışan bir gücün bulunması zarureti vardır. İki hücrenin birleşmesiyle hayata başlamış olan bir tohum mikroskop altına alındığı zaman her hücresinin içinde çok sayıda elementlerin ve reaksiyonların olduğu görülür. Bu hücrenin bölünmesiyle hayat yolunu aşıp giden yeni bir bitki ferdi doğar. Ve bu doğan ferd kendisini üretmiş

olan bitkiye tıpa tıp benzerdir. Öyle ki buğdayın buğdaydan başka bir şey ürettiği görülmemiştir. Bir çınarın da çınardan başka bir şey ürettiği görülmüş değildir. Bitki türleri arasında her ne kadar son derece geniş bir benzerlik bulunmakta ise de, her birisinin kendisine hâs özellikleri ve nitelikleri vardır. Doğruyu söylemek gerekirse her bitkinin sahip bulunduğu üstün nizâm ve eşsiz güzelliğin benzeri yoktur. Sonsuz gariplikler vardır içerisinde. İşte insanoğlunun hangi bitkiye bakarsa baksın karşılaşacağı akıllan durdurucu gariplikler özeti bunlardır.
Bitkilerin değişip bir başka şekil almasını sağlayan bazı fırsatlar yok değildir. Bugün ekmekte olduğumuz buğday tohumlarının geçmiş nesillerin ürettikleri buğday tohumlarından birçok nitelikleri şekil itibarıyla farklıdır. Demek istiyoruz ki, bitkileri ıslâh etmek veya tohum seçimini tanzim etmek mümkündür. Şekli, rengi ve verdiği mahsûlün miktarını değiştirebilmek, boyunun uzun veya kısa olmasını sağlayabilmek için bitki yetiştiricileri muayyen yollara baş vururlar. Hattâ bir tohumun toprak içerisindeki geçirdiği hayat süresine te'sîr etmek ve yetiştiği mevsimin uzunluğuna ayak uydurmasını sağlamak bugün için mümkündür. Ayrıca insanlar hastalıklara dayanıklı bol verim sağlayan ve diğer birçok nitelikleri itibarıyla kendi ihtiyâç ve gayelerine uygun birçok bitki türü yetiştirebilmişlerdir.
Gelişmiş bitkiler birbirlerinden bazı nitelikleri itibarıyla ayrılmakla beraber hepsinin ortak olduğu birtakım ortak ve genel nitelikler bulmak mümkündür. Meselâ hepsi de fotosentez ameliyesini îfâ ederler. Yani toprakta bulunan gıda maddelerini havanın karbondioksitini emerek ve su sayesinde güneşten aldıkları enerjiyi besin maddeleri haline çevirirler. (İster bitki ister ot olsun her canlı, vücûd yapısında aşınan kısımları yenilemek, çeşitli bütün çalışmaları ve gereken enerjiyi elde etmek için besin almaya mecburdur. En son besin kaynağı, fotosentez adı verilen ve hücrelerinin içindeki kromoplast denen özel nıaddeciklerle klorofil dediğimiz bir renk karışımı bulunan bütün yeşil bitkilerde meydana gelen bir olaydır. İşte üzerinde yaşadığımız gezegendeki bütün hayat için bu olay esâstır.
Fotosentez, güneş ışınlarının enerjisi ile en basit anorganik maddelerin bazılarında kloroplast içinde büyük bir hızla, önce şeker, fakat bazı yüksek enerji taşıyan diğer birtakım besin maddelerini meydana getirmesinden ötürü olağanüstü bir olaydır.
Bu olayda kullanılan maddeler karbondioksit ve su olmakla beraber bir miktar madensel tuzlara da ihtiyâç vardır. Karbondioksit havadan, toprak bitkilerinin topraküstü kısımlarındaki yapraklarıyla, su ve .tuzların en önemli kısmı ise toprak altındaki kökleriyle alınır. Su altında yaşayan bitkiler, karbondioksit de dâhil, bütün maddeleri sudan, erimiş halde elde ederler. Bitkilerin yeşil yaprakları güneş ışınlarından en iyi yararlanabilecek şekilde yapılmıştır.
Fotosentez olayı, hücrelerdeki mayalar tarafından kontrol edilen bir sıra kimyasal reaksiyonlardır. Bu-reaksiyonlardan birinde oksijen sudan ayrılır ve bitki tarafından dışarı atılır. Işıkta meydana gelen bu reaksiyondan elde edilen enerji, bitkilerin muhtaç oldukları besin maddelerini meydana getirmek üzere diğer birçok reaksiyonlardan geçirecek olan kimyasal maddelere verilir.
Fotosentezin nasıl olduğu hâlâ kesin olarak anlaşılamamıştır.)
Bitkilerin bir ortak benzerliği de muhtelif türlerin arasında tohumun, dalların, filizlerin ve çiçeklerin benzer yapılara sahip olmasıdır. Dış etkenlere karşı hepsi de aynı şekilde karşılık verirler. Bütün bitkiler ışığa doğru yönelirler. Işıktan mahrum

oldukları veya oksijen alamadıkları zaman ölürler. İşte buna benzer birçok niteliklerde bütün bitki türleri ortaktır.
Öyleyse niteliklerine te'sîr eden, gelişmelerini sağlayan ve ırsî özelliklerini kendisinden sonrakilere nakletmesini te'mîn eden bunca sayısız kanunları hangi güç plânlamış ve yoktan varetmiştir?
Bu soru, bizi ondan çok daha zor, çok daha karmaşık ve çok daha derin bir soruya götürecektir kendiliğinden. O da ilk bitkilerin nereden gelmiş olacağı sorusudur. Veya bir başka deyimle ilk bitki türü nasıl var olmuştur? Biz tabiî zekâmız ve sağlam kurallara dayalı mantığımızla biliyoruz ki; eşya kendi kendisini yoktan varedemez. Veya bütün bu varlıklar tesadüfen meydana gelmiş olamaz. Bunu aklımız kabul etmiyor. Öyleyse yoktan varedici bir Yaratıcının varlığını kabullenmemiz gerekir ki, Yaratıcının varlığını itiraf, aklımızın bizi mecbur ettiği çok bedîhî bir gerçektir.[13]

14 — Taze et yemeniz, giyineceğiniz süs eşyanızı çıkarmanız ve Allah'ın bol nimetinden istifâde etmeniz için denizi müsahhar kılan O'dur. Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün, O'nun lutfunu aramanız ve şükretmeniz içindir, belki şükredersiniz artık.
15 — Yeryüzünde sarsılmayasınız diye sabit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulaşınız.
16 — İşaretler de. Yıldızlarla da, onlar yollarını bulurlar.
17 — Yaratan; yaratmayan gibi midir hiç? Artık öğüt almaz mısınız?
18 — Allah'ın nimetini sayacak olursanız bitiremezsiniz. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Sarsılmaz Dağlar

Allah Teâlâ dalgalan birbirine çarpan denizleri müsahhar kılmış ve onu kullarının emrine vermiştir. Denizleri, üzerinde onların gidebileceği şekilde yaratmış, onda balıklar yaratmış, bunların diri ve Ölülerinin etlerini ihramda olduklarında ve diğer zamanlarda kullarına helâl kılmıştır. Onlarda inciler, değerli cevherler yaratmış ve süsler edinmeleri için onları çıkarmayı kullarına kolaylaştırmıştır. Ayrıca denizi yara yara giden gemileri taşımak üzere Allah Teâlâ denizleri müsahhar kılmıştır. Âyette geçen «Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün.» kısmında gemilerin, rüzgârları yara yara ilerlediğinin kasde-dildiği de söylenmiştir ki, her iki açıklama da doğrudur. Gemiler önlerinde bulunan hörgüçlü göğüsleriyle hem denizi ve hem de rüzgârları yara yara ilerler. Allah Teâlâ gemileri bu şekilde yapmalarım kullarına işaret buyurmuş bunu babalan Nûh (a.s.) dan mîrâs olarak almışlardır. Gemilere binenlerin ilki Nûh (a.s.) dur. Allah Teâlâ onun nasıl yapılacağını Nûh (a.s.) a öğretmiş; sonra insanlar asır be asır, nesil be nesil bunu Öğrenerek bir ülkeden başka bir ülkeye, bir iklimden başka bir iklime gitmişler buradaki malı oralara, oralardaki malı buralara getirmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: Belki Allah'ın nimetlerine ve ihsanına şükredersiniz artık, buyurmuştur. Hafız TCbu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Kitabımda Muhammed İbn Muâ-viye el-Bağdâdî kanalıyla bulmuş olduğum... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir haberde o, şöyle

demiştir: Allah Teâlâ şu batı deniziyle ve doğu deniziyle konuştu. Batı denizine : Kullarımdan bazı kullarımı senin üzerinde taşıyacağını. Onlar hakkında nasıl davranacaksın? buyurdu. O : Onları batırırım, dedi. Allah Teâlâ : Senin baskının kenar-larındadır. Onları ben elimle taşırım, buyurdu ve onu süs ve avdan yoksun kıldı. Şu doğu deniziyle konuştu ve : Kullarımdan bazılarını senin üzerinde taşıyacağım. Sen onlara ne yapacaksın? buyurdu. O : Onları ellerim üzerinde, taşıyacağım ve onlar için bir annenin çocuğuna olduğu gibi müşfik olacağım, dedi. Allah Teâlâ da mükâfat olarak ona süs ve av verdi. Sonra Bezzâr der ki: Bu hadîsi Süheyl'den Ab-durrahmân İbn Abdullah fbn Ömer'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz. Onun ise hadîsi münkerdir. Hadîsi Süheyl... Abdullah İbn Ömer'den mevkuf olarak da rivayet etmiştir.
Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü, yeryüzünde yaşayan canlıların hayatı yeryüzünün sarsılması sebebiyle bozulmasın diye, bir de oranın karâr kılması, sarsılmaması için yüksek, sarsılmaz, sabit dağlan yeryüzünde yarattığını zikreder. Bu sebepledir ki başka bir âyette: «Dağ lan dikmiştik.» (Nâziât, 32) buyurmuştur. Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Hasan'dan rivayetle haber verdi ki o, şöyle dermiş : Yeryüzü yaratıldığında sarsılıyordu, (melekler) : Bu, sırtında hiç kimseyi karâr kıldırmayacak, dediler, sabahleyin bir de gördüler ki dağlar yaratılmış. Melekler dağlann niçin yaratıldığını bilmediler. Saîd'in Katâ-de kanalıyla... Kays İbn Ubâd'dan rivayetinde Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman yeryüzü hareket etmeye, sarsılmaya başlamış, melekler : Bu, sırtında hiç kimseyi barındırmayacak (karar kıldırmayacak), demişler, bir de sabah olmuş ki orada yüksek dağlan görmüşler. İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayet etti ki o, şöyle demiş : Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında, o sallandı (sarsıldı) ve : Ey Rabbım, benim üzerime Adenıoğlunu koyacaksın da üzerimde hatâlar işleyip benim üzerimde pislikler mi yapacaklar? demiş. Allah Teâlâ orada onlann gördükleri ve görmedikleri dağlan dikmiş. Böylece yeryüzünün sarsılması, etin seyirmesi gibi olmuş.
Allah Teâlâ yeryüzünde nehirler ve yollar koymuştur. Oraya koyduğu nehirler bir yerden başka bir yere kullarına rızık olsun için akar. Bir yerden kaynar ama başka bir yer ahâlîsinin nzkıdır. Bölgeleri, çölleri, kurak yerleri geçer, dağlan ve yüksek yerleri deler ve ahâlîsinin emrine verilmiş olduğu ülkeye ulaşır. Onlar yeryüzünde sağa sola, güneye kuzeye, doğuya batıya doğru akarlar. Küçükleri, büyükleri vardır. Dereler bazan akar, bazan kesilir. İçlerinde Allah'ın muradı ve takdiri ölçüşünce çağlayanları, toplanıp dumlanlan, hızlı ve yavaş akanları vardır. Allah Teâlâ onlan müsahhar kılmış ve kullanna kolaylaştırmıştır. O'ndan başka tanrı, O'nun dışında bir Rab yoktur. Aynı şekilde yeryüzünde, kulların bir ülkeden bir ülkeye gidecekleri yollar yaratmıştır. O kadar ki Allah Teâlâ, aralarında bir geçit ve yol ol-sun diye dağları yarmıştır. Nitekim bir âyette şöyle buyurur : «Doğru yolda gitsinler diye, geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31). Allah Teâlâ büyük dağlar, küçük tepelerden işaretler de yaratmıştır. Yolcular karada ve denizde yollarım kaybettikleri zaman onlarla yollarını ta'yîn eder, bulurlar. Gece karanlığında «Yıldızlarla da onlar yollarını bulurlar.» Yıldızlarla yollarını bulacakları açıklaması İbn Abbâs'ındır. Mâ-lik'den «İşaretler de yarattı.» âyeti hakkında rivayete göre. onlar : İşaretler yıldızlardır, öbürleri ise dağlardır, derlermiş.

Sonra Allah Teâlâ azametine dikkati çekerek hiç bir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan Allah dışındaki putlara değil de sâdece zâtına ibâdetin gerekli olduğuna işaret buyurur. «Yaratan; yaratmayan gibi midir hiç? Artık öğüt almaz mısınız?»
Sonra Allah Teâlâ onlara nimetlerinin çokluğuna ve ihsanına işaretle : «Allah'ın nimetini sayacak olursanız bitiremezsiniz. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur. Sizin günâhlarınızı bağışlar. Şayet bütün nimetlerinin şükrü ile sizi yükümlü kılmış olsaydı, bunu yerine getirmekten âciz kalırdınız. Şayet bununla emretmiş olsaydı, zayıf düşer ve bırakırdınız. Şayet size azâb etmiş olsaydı, size zulmetmiş olmaksızın size azâb ederdi. Fakat O Gafûr'dur, Rahîm'dir, çoğunu bağışlar ve ancak az bir kısmı yüzünden sizi cezalandırır.
îbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ bu âyette şöyle buyuruyor : Madem ki siz nimetlerin bir kısmının şükrünü edaya güç yetiremiyor, bundan âciz kalıyorsunuz bu durumda tevbe eder, Allah'ın tâatına, O'nun hoş-nûdluğuna tâbi olmaya dönerseniz; muhakkak Allah; Gafûr'dur, O'na dönüp tevbeden sonra size azâb etmeyecek olan Rahîm'dir.[14]

İzahı

Denizler ve Okyanuslar

Şüphesiz ki insanların sığınağı ilk çağlarda mağaralar idi. Çünkü henüz yapı san'atını bilmemekteydiler. Taş devri öncesi mağarada yaşamış; taş devrinde kar, dolu, fırtına ve yağmur gibi tabiat olaylarından korunmak için taşları yontmuş ve kendini vahşî hayvanların saldırısından mağaralara sığınarak korumuştur. Dağlar, dünyamızın katı kabuğunun ayrılmaz bir parçasıdır. Dünyamızın dış kabuğu sarsıldığı zaman' birlikte dağlar da sarsılır. Dağlarda muhtelif madenler vardır. Demir, bakır, altın vs. gibi. Biz onları durur gibi görüyoruz ama onlar fezada kurşun gibi hızla hareket etmektedirler. Çünkü yeryüzü hareket etmektedir. Dağların en önemli rollerinden birisi de, dünyamızın kabuk tabakasının birbiriyle tutunmasını sağlamasıdır. Bir direğin cadın tuttuğu gibi dağlar da dünyamızı tutmaktadır. Dağların tabiî fonksiyonlarından bir diğeri de yeryüzünün kabuk dengesini korumaktır. Değişik tabiat olaylarının aşındırması neticesinde dünyamızın kara kabuğu sürekli değişimlere uğramaktadır. Bu değişme, kabuğun yüksek' kısımlanyla alçak kısımları arasında sürekli devam edip gitmektedir. İşte bütün bu hususlara temas eden Kur'an-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır :
1- «Onlar dağlardan evler oyarak kendilerini emin kılarlardı.» (Hıcr, 82)
2- «Allah yarattığı şeylerden size gölgelikler yaydı. Dağlardan mağaralar yaptı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve harbde sizi muhafaza edecek elbiseler yarattı. O'na teslimiyetle itaat etmeniz için size böylece nimetini tamamlıyor» (Nahl, 81)
3- Nuh'un oğlu: «Beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım,» dedi. Nuh da: «Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur. Ancak Allah'ın rahmet ettiği kurtulur, dedi. O sırada aralarına bir dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.» (Hûd, 43)

4- «Arz ve dağların sarsıldığı günde, dağlar akıp dağılan kum gibi olurlar.» (Müzzemmil, 14)
5- Allah'ın; gökten su indirip, kendisiyle çeşit çeşit meyvalar çıkardığımızı görmedin mi? Keza dağlardan, renkleri muhtelif beyaz, kırmızı ve gayet siyah yollar peyda eyledik. (Fâtır, 27)
6- «Sen dağları görür, onları hareketsiz ve sabit sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi geçerler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz o, işlediğiniz şeylerden haberdârdır.» (Nemi, 88)
7- «biz yeri beşik kılmadık mı? Dağları kazıklar yapmadık mı?» (Nebe, 6-7)
8- «O, sizi çalkalamasın diye yeryüzüne büyük dağlar, yolunuzu bulmanız için de yollar ve nehirler koydu.» (Nahl, 15)
9- «Yeryüzünde insanları çalkalamamak için sabit dağlar yarattık. İnsanlar diledikleri yere gidebilsinler diye yeryüzünde geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)
10- «Ve göğü korunmuş bir tavan kıldık. Halbuki müşrikler bu-
nun (gökyüzünün) alâmetlerinden yüz çeviricidirler.» (Enbiyâ, 32)
11- «Allah, arz üzerinde sabit dağlar yarattı. Onu bereketli kıldı. Yiyecek ve içeceklerini takdir etmek, sorup suâl edenler için bunların yaratılması dört günde tamamlandı.» (Fussilet, 10)
Şimdi yeryüzünün kabuğunda bir gezinti yapalım. Oradaki dağlan, denizleri, ırmakları, vadileri ve çölleri görmeye çalışalım. Dünyamız ilk elbiselini giydiği günden beri bu tabiat parçaları acaba olduğu gibi duruyor mu? Dünyamızın ilk yaratıldığı gündeki görünümü bugünkünün aynı mıydı, yoksa değişikliğe uğramış mıdır? İçinizden dünyanın hiç değişikliğe uğramadığım söyleyecek birisi çıkabilir. Nitekim bizim gördüğümüz tabiat manzaraları, tarihin muhtelif çağlarında yaşamış olan cedlerimizin görmüş olduğunun hemen hemen aynıdır. Dün cedlerimiz nasıl Nil vadisinde yerleşmişse bugün de biz yerleşiyoruz. Dün nasıl onların çevresinde çöller yer alıyorduysa bugün de bizim çevremizde çöller yer almaktadır. Ama gerçek hiç de böyle değildir. Şüphesiz ki dünyamızda her an renkli değişimler olmakta, ancak bu değişimler pek yavaş yürümektedir. Binlerce yılda ancak farkediIİr. Dünyamızın yaşına ve jeolojik olaylara göre, Firavunların Nil vâdîsine yerleştiği günden bizim yaşadığımız güne pek fazla zaman geçmiş değildir. Yalnızca tabiat mı değişiyor? Hayır, tabiattaki tüm canlılar değişiyor. İlk doğuşundan beri sürekli bir değişme ve gelişme var. Dünya üzerindeki çok yavaş yürüyen değişme, tabiat ve atmosfer olaylarının neticesinde meydana gelmektedir. Yeryüzündeki bu tabii değişimlerin eskiden beri en büyük etkeni ısı derecesinin değişikliğidir. Gece ve gündüz, yaz ve kış değişen hava sıcaklığı en büyük tabiî aşınmanın sebebidir. Bu değişmeler, kayalann parçalanıp dağılmasına sebep olmaktadır. Meselâ bir parça kayayı ısıtsak sonra soğut-sak ve bu ameliyeyi uzun zaman devam ettirsek bir müddet sonra taşın parçalandığını görürüz. Yalnız hava sıcaklığı değil, rüzgârlar, yağmurlar, seller ve dalgalar da büyük tabiî aşınmanın sebebleridir. Hepsi de kayalara çarpar, onları parçalar, bu parçalanan bölümleri, vadilere ve deniz kıyılarına taşırlar. Orada üst üste yığılan bu parçalar tabakalar halinde birleşir, yan yana gelir ve yığma kayaları oluştururlar. Tabiattaki değişikliklerin en önemli âmillerinden birisi de deniz kıyılarıdır. Denizin dibinde kalan kısımlar, zamanla kalkerli taşların oluşumuna sebep olurlar. Aşınma

ameliyesi adı verilen bu ameliye, aynı zamanda hem yapma hem de yıkma ameliyesidir. Tıpkı büyük bir kayayı kırıp taşlarından istifâde ederek caddeleri döşeyen veya binaları yapan kimsenin durumu gibi. Yeryüzünde oluşum şekline göre çeşitli kayalara rastlanır.

Vadilerin yamaçlanna, deniz kıyısındaki dikliklere, yapı için kazılan temellere, açılan kuyulardan çıkan maddelere bakarsak yer kabuğunun bazan yumuşak, bazan sert, türlü renk ve görünüşte kayalardan yapıldığını anlarız. Kayalar (kütleler) tek bir maddeden yapılmış değildir. Ayrı ayrı bileşimlerde, renklerde sert veya yumuşak elemanların bir araya gelmesiyle teşekkül etmişlerdir. Bir kayayı teşkil eden bu çeşit elemanların her birine mineral denir. Meselâ granit adı verilen kaya, üç mineralin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiştir. Bunlar feldspat, kuvars ve mika'dır. Kayalar üzerinde görülen yüzey şekillerin şu veya bu biçime girmesinde kayaların büyük rolü vardır. İşte coğrafyanın kayalar ve onların özellikleri ile ilgilenmesi bilhassa bu sebeptendir. Bu te'sîrleri iyice kavrayabilmek için, önce kayalar hakkında bilgi edinmek lâzımdır.

Yerkabuğunu meydana getiren kayalar üç farklı takıma ayrılır:

a) Katılaşım kayaları: Bunlar, dünyanın iç kısımlarında bulunan ve magma denilen erimiş ve kızgın maddelerin taşküre içine sokularak ya da kırıklardan, volkanlardan yeryüzüne çıkarak soğuması ve katılaşması ile meydana gelmişlerdir. Bu kayalar tabakalaşma göstermezler. Bazıları İri taneli, bazıları çok küçük taneli olur; bazılarında ise iri taneler adeta hamur içine serpilmiş gibidir. Bu durum, o kayayı meydana getiren magmanın, yavaş ya da hızlı soğumasına bağlıdır. Yeryüzüne kadar çıkan magma çabuk soğur. Bu yüzden kaya, küçük taneli ya da cam gibi olur. Yerkabuğunun derinliklerinde ise, magma yavaş yavaş soğuduğu için buralarda iri kristalli kayalar meydana gelir. Memleketimizde en çok rastlanan katılaşım kayalar; granit, bazalt ve andezitlerdir. Bunlardan granit, iri kristallidir.

b) Tortul kayalar : Dış kuvvetlerle kayalardan koparılıp çukur yerlere, göl ve deniz diplerine taşınıp yığılan ve zamanla kaim tabakalar teşkil eden tortulara bu ad verilir. Bunların yığılmaları çeşitli şekillerde olur.

Tortulaşma, kimyasal yollarla olabilir. İçlerinde erimiş bir halde kalsiyum karbonat taşıyan karbon dioksitli sular, bazı hallerde karbon dioksitin uçması yüzünden içindeki kalsiyum karbonatı tortu halinde bırakır. Yeraltı mağaralarında görülen sarkıt ve dikitler, kalkerli arazîlerde kaynakların ağız kısımlarında görülen traverten denilen (Denizli yakınında Pamukkale'de ve Antalya'da görüldüğü gibi) tortular böyle meydana gelirler.

Bazan tortulaşma, organik yollarla olur. Denizlerde yaşayan ve kalkerli ya da silisli kavkılara sâhib olan küçük canlılar, öldükten sonra deniz diplerine yığılarak, zamanla kalın tabakalar meydana getirirler. En çok rastlanan diğer tortulaşma şekli de; akarsuların, buzulların, rüzgârların, deniz kıyılarında dalgaların ve akıntıların daha önce mev-cûd olan kayaları aşındırıp, küçük parçalara ayırmaları ve bunları sürükleyip çukur yerlere yığmaları ile meydana gelir. Kum, kum taşları, killer, çakıl ve konglomeralar bu şekilde meydana gelirler.

Bütün bu tortular, eğer sonradan iç kuvvetlerle bozulmamış, alt üst olmamışlarsa meydana gelişi sırasına göre birbiri üzerine yığılır ve yatay tabakalar meydana getirirler. Bu tortulaşma, uzun jeoloji devirleri boyunca bazan yüzlerce hattâ

binlerce metre kalınlığa erişebilir. Bu tabakaların içinde, onların teşekkül ettikleri jeoloji devrinde yaşayan hayvan ve bitkilerin kalıntılarına, izlerine rastlanır. Bunlara «fosil» adı verilir Fosiller, yerkabuğunu teşkil eden bu tortul kayaların ve tabakaların birbirine nazaran yaşlarım tâyîn etmeye yararlar.
c) Başkalaşmış kayalar: Bunlar tortul kayaların arasına sonradan kızgın magmanın girmesi ya da iç etkenlerin etkisi altında bu kayaların yüksek basınçlara ve yüksek sıcaklıklara mâruz kalmaları sonucunda meydana gelmişlerdir. Bu olaylar tortul kayaların özelliklerini değiştirir. Eskiden kristalli olmayanlar yüksek sıcaklık ve basınç altında eriyip yeniden katılaşan kristalli bir hal alırlar. Yüksek basınçlar bunlara, birbirine sıkı bir şekilde yapışmış ince levhacıklı bir görünüş verir. Gene sıcaklık ve basınç altında meydana gelen kimyasal olaylar neticesinde bileşimleri de değişebilir.
Başkalaşmış kayalar, kristalli oluşlarıyla katılaşım kayalarına yakınlık gösterirler. Fakat bir yandan da tabakalar halinde bulundukları için tortul kayalara benzerler. Bunların en yaygın örnekleri gnasylar, şistler ve mermerlerdir. Gnaysın bileşimi granitin aynıdır; onun gibi kristallidir. Fakat kristalleri tabaka tabaka ezilmiş olduğu için kolayca granitten ayrılır. Şistler çok çeşitli olurlar; bazıları kristalli, bazıları kristalsizdir. Bunlar yaprak yaprak oluşlarıyla tanınırlar. Mermerler, kalkerlerin değişikliğe uğraması ve tamamıyla kristalli bir hal alması ile meydana gelmişlerdir.
Yukarıda açıkladığımız kayalann her birinin ayrı bir yapısı vardır. Bu sebeple bunlar aşındırıcı dış etkenlere karşı aynı derecede dayanamazlar ve bu yüzden de üzerlerinde aynı şekiller meydana gelemez. Demek ki yeryüzü üzerinde gördüğümüz çeşitli arazî şekilleri, sadece iç ve dış kuvvetlerin işi değildir. Bu şekillerin şu ya da bu görünüşte olmaları, onları meydana getiren kayaların özellikleri ile de ilgilidir. Bu durum aynı zamanda bitki örtüsü ve insan hayatı için de önemlidir.
Granit gibi iri taneli katılaşım kayaları üzerinde, günlük sıcaklık farklarının şiddetli olduğu yüksek dağlarda sivri uçlu tepeler meydana gelir. Buna karşılık aşınımın çok ilerlemiş olduğu eski dağlarda ve nemli iklimlerde, granitler kubbe şeklinde yuvarlak tepeler meydana getirirler. Granit farklı minarellerden yapıldığı için kolayca dağılır ve ufalanır. Neticede killi ve kumlu bir toprak teşekkül eder. Bu topraklar bitek değildir.
Kum taşlan, genellikle sarp diklikler meydana getirir. Bu dikliğin üst kısmında az ya da çok geniş düzlükler görülür. Bazı kum taşlarının içinde kolayca aşınan maddeler bulunur. Bu dirençsiz maddeler daha çabuk aşınır ve neticede harabelere benzeyen garip yer şekilleri meydana gelir.
Killer ve şistler, geçirimsiz kayalardır. Aşımma karşı dirençleri azdır. Bu sebepten yüksek tepeler teşkil ettikleri nadiren görülür. Bunların üzerinde şekiller basık, yamaçlar az eğilimli ve vadiler sıktır. Killerden meydana gelen ve bitki örtüsü tarafından korunmayan bazı yamaçlar, sel yarıntıları ile geçilemeyecek kadar parçalanmıştır.
Kalkerler ve bazaltlar çok defa sarp dikliklerle kuşatılan düzlükler meydana getirirler. Çok çatlaklıdırlar. Bu yüzden sular derinlere sızar;

yüzeyleri kurudur. Ayrıca kalkerler suda erirler. Bunun sonucunda kalkerler üzerinde bazı özel erime şekilleri (karst şekilleri) meydana gelir.
Gnayslar da sebep oldukları şekiller bakımından az çok granitlere benzer. Bunlar yüksek dağlar üzerinde testere dişlerine benzeyen tepeler meydana getirirler. Buna karşılık çok aşınmış yerlerde üzerlerinde kubbemsi şekiller görülür.
Bilindiği gibi dünyamız hiç bir zaman olduğu şekilde kalmamıştır. Nitekim güneşin, gezegenimize her sabah yeniden doğduğu ve her sabah yeni bir dünya ile karşılaştığı söylenegelmiştir. Aşınma ameliyesinin sonucunda zamanla dağlar kaybolur. Denizlerin dibine dökülen kayalardan okyanusların ağzını dolduran akıntılardan yeni birikimler meydana gelir. Ve yerkabuğunun hareketinden uzun jeolojik zamanlar boyunca yeni dağlar ve denizler oluşur. Bu şekilde meydana gelen en son silsile Alpler ve Himalayalardır. Alplerde ve Himalayalarda yıkılma ve yok olma ameliyesi teşekkül etmemiştir. Bu dağlar 4. Jeolojik devrede meydana, gelmiştir.
Yeryüzünün kabuğu çok hassas Ölçülere dayanmaktadır. Yeryüzünün kabuğundaki her yer diğerini dengeleyen bir terazinin iki kefesi gibidir. Hassas bir terazinin iki kefesi birbirini tam dengeler. Bu denge öbür kefeye bir ağırlık konuncaya kadar devam eder. Ama kefelerden birisinin ağırlığı değişince denge bozulur ve öbür kefe kalkar. Ancak iki kefedeki ağırlık eşitleşince, terazi dengesini tekrar sağlar. îşte dağlar, dünyamız üzerinde böylesine bir denge rolü oynamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm buna işaretle şöyle buyurmaktadır :
1- «Yeryüzünde sarsılmayasıniz diye sabit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulaşınız.»
2- «Yeryüzünde insanları çalkalamamak için sabit dağlar yarattık. İnsanlar diledikleri yere gidebilsinler diye yeryüzünde geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)
Dünyamızın dış kabuğu Öyle bir denge rolü oynarken merkezdeki iç şartlar bu dengenin rahat ve sürekliliğini bozar. Yerin merkezindeki yüksek basınçlar; merkez ve kabuk arasındaki sıvı kısımda -ki bu kısım henüz donanmıştır- şiddetli yayılan sarsıntılara, bu ise yeryüzünün kabuğunun yükselip alçalmasına sebep olur. Alçalan kısımlara sular dolar ve büyük denizler teşekkül eder. Bu durum, jeolojik devrelerde vâriddir. Karaların ortasını dolduran bu yığınları içerisinde büyük ağırlıklar mesâbesindeki tortular teşekkül eder. Tortulan aşınma ameliyesi dağlardan ve platolardan taşır. Denizlerdeki tortular çoğaldıkça yığılan bu tortular şiddetli basınç neticesinde gelecekteki dağların kökünü teşkil eder. Basınç neticesinde bu kısımlar yükselir ve buranın yükselmeşinden sonra meydana gelen alçak bölümler sularla dolar. İşte jeolojik devreler, uzun yıllar sonunda böyle meydana gelir. Yeryüzünde tabiî dengeyi, yeryüzünün şeklini bozan en büyük sarsıntı; bugünkü jeolojik devrin ortalarına rastlayan ve kırk milyon sene içerisinde teşekkül etmiş olduğu sanılan Alp silsilelerinin oluşmasıdır. Hindistan'ın kuzeyinden Amerika kıyılarına kadar uzandığı tahmin edilen Orta Akdeniz tortularından bugünkü Himalayalar ve Alpler teşekkül etmiştir. Tabiatı itibânyla bu oluşum çok yavaş cereyan etmektedir. Bugün de aynı oluşum sürmektedir. Yerkabuğundaki bu değişikliklerle beraber pek çok volkanlar fışkırmıştır. Kuzey Hindistan'da Dekkan platosunda meşhur bazalt tabakaları bu zamanda teşekkül etmiştir. Bizim memleketimizde (Mısır) Ebu Züber'de Süveyş yolunda ve Peyum civarındaki bazalt tabakalar da bu jeolojik

devreye aittir. Yeryüzündeki bu volkanik patlamalar büyük ölçüde azalmış, günümüzde ancak üç yüze yakın volkanik saha kalmıştır. Bunlardan çoğunluğu zaman zaman durur, zaman zaman fışkırır. Bu volkanlar yeryüzünün bazı bölgelerinin çökmesine, bazı bölgelerin de yükselmesine sebep olur.[15]

19 — Allah; gizlediklerinizi de, açığa vurduklarınızı da bilir.
20 — Allah'tan başka taptıkları; hiç bir şey yaratmazlar. Çünkü onların kendileri yaratılmıştır.
21 — Onlar; diri değil, ölüdürler. Ne zaman dirileceklerini de fark edemezler.

Allah'tan Başka Taptıkları

Allah Teâlâ açık olan şeyleri bildiği gibi gizlilikleri ve gönüllerde olam da bildiğini haber veriyor. O, kıyamet günü her amel işleyeni ameli ile cezalandıracaktır: Eğer ameli hayır ise hayırla, şer ise şerle karşılığını verecektir. Sonra Allah Teâlâ, Allah'ın dışında ibâdet edegeldikleri putların hiç bir şey yaratamayacaklarım, aksine onların yaratılmış olduklarını haber verir. Nitekim İbrâhîm Halîl de şöyle demişti : «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» (Sâffât, 95-96).
«Onlar diri değil, ölüdürler.» buyurulur ki; onlar cansızdırlar, onlarda rûh yoktur. İşitemezler, göremezler ve akledemezler. «Ne zaman dirileceklerini de fark edemezler.» Kıyametin ne zaman kopacağını bilmezler. O halde onların katında menfaat veya sevâb veya bir ceza nasıl umulabilir? Bunlar ancak her şeyi bilen (Allah) tan umulabilir ki. O her şeyin yaratıcısıdır.[16]

22 — Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların kalbleri inkâr edicidir ve onlar büyüklük tasla-yanlardır.
23 — Şüphesiz Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. Ve O, büyüklük taslayanları sevmez.

Tek Bir İlâh

Allah Teâlâ Vâhid, Ahad, Ferd ve Samed olan zâtından başka tanrı olmadığına, kâfirlerin kalblerinin bunu inkâr ettiğini haber verir. Nitekim onların şaşkınlık içinde şöyle dediklerini de haber veriyor : «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, çok tuhaf bir şeydir.» (Sâd, 5). Başka bir âyette de şöyle buyurur: «Allah tek olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir. Ama Allah'tan başkaları anıldığı vakit hemen yüzleri güler.» (Zümer, 45).
«Kalblerinin Allah'ı birlemeyi inkâr etmesiyle birlikte onlar Allah'ın ibâdetinden de büyüklük taslarlar.» Başka bir âyette: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Gâfir, 60) buyrulurken burada da: «Şüphesiz (gerçekten) Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir (ve bunlar karşılığında onları tâm bir ceza ile cezalandıracaktır.) Ve O, büyüklük taslayanları sevmez.» buyurur.[17]

24 — Onlara: Size Rabbımz ne indirdi? denildiği zaman; geçmişlerin masallarını, derler.
25 — Bununla onlar, kıyamet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerinden bir kısmını da sırtlarlar. Dikkat edin; yüklendikleri yük, ne kötüdür.

Allah Teâlâ bu âyetlerde buyurur ki: O, yalanlayanlara : Size Rabbımz ne indirdi? denildiği zaman; onlar cevabtan yüz çevirerek : Geçmişlerin masallarını. O, hiç bir şey indirmemiştir. Bize okunan şey geçmişlerin masallarından başka bir şey değildir. Eskilerin kitab-lanndan alınmadır, derler. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmak-tadır, dediler.» (Furkân, 5) buyurur ki; onlar peygambere iftira ediyor, bütünüyle bâtıl olan birbirine zıd muhtelif sözler söylüyorlardı. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Bir bak; sana nasıl misâller getirdiler? Onlar sapmışlardır, bir daha yol bulamazlar.» (Furkân, 9). Bu böyledir; zîrâ kim haktan çıkmışsa; ne söylerse söylesin hatâ etmiştir. Onlar : «O, sihirbazdır, şâirdir, kâhindir, delidir.» diyorlardı. Sonunda biricik şeyhleri Velîd İbn Muğîre el-Mahzûmî'nin onlar için uydurmuş olduğu sözde karâr kıldılar. Onun hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını dönüp büyüklük tasladı. Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.» (Müddes-sir, 18-24). İşte onun bu sözü nakledildi, hikâye edildi ve onun söz ve görüşünden kaynaklanarak yayıldı. Allah hepsim çirkin kılsın.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Bununla onlar; kıyamet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar.» Onların böyle söylemelerini takdir buyurduk ki; böylece bütün yüklerini taşısınlar, onlara tâbi olan, onlara muvafık hareket edenlerin de yüklerini sırtlasınlar. Böylece kendi sapıklıklarının suçu, günâhı üstlerinde kaldığı gibi başkalarını yoldan çıkarmalan ve onların da kendilerine uymaları suçu da onların üzerinde kalsın. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Kim bir hidâyete çağırırsa ona uyanların mükâfatlarının bir benzeri ona da olur. Ona uyanların mükâfatlarından bu hiç bir şey" eksiltmez. Kim de bir sapıklığa çağırırsa; ona uyanların günâhlarının bir misli o çağıranın da üzerine olur. Bu ona uyanların günâhlarından hiç bir şey eksiltmez. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Gerçekten onlar, hem kendi yüklerini ve hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyamet günü sorguya çekileceklerdir.» (Ankebût, 13). Avfî'nin İbn Abbâs'tan «Bununla onlar; kıyamet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar.» âyeti hakkında rivayet ettiğine göre; bu âyet, Allah Teâlâ'nın: «Bununla onlar kıyamet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerinden bir kısmını da sırtlarlar.» (Nahl, 25) âyeti gibidir. Mücahid der ki: Onlar kendi yüklerini taşıyacaklar, kendi günâhlarını ve onlara itaat edenlerin günâhlarını da taşıyacaklardır. Onlara tâbi olanların (itaat edenlerin) azabından hiç bir şey hafîfletilmeyecektir.[18]

26 — Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah; binalarını temellerinden çökertti de üstlerindeki tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb, onlara hissedemeyecekleri taraftan gelmişti.
27 — Sonra da kıyamet gününde onları rezîl eder ve der ki: Haklarında tartıştığınız Benim (ortaklarım) nerede? Kendilerine bilgi verilmiş olanlar derler ki: Doğrusu bugün, rezillik ve zillet kâfirleredir

Düzen Kuranlar

İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî'nin «Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı.» âyeti hakkında söylediğine göre o (düzen kuran), yüksek bir kule inşâ ettiren Nemrud'dur. İbn Ebu Hâtim'in ifâdesine nazaran bu görüşün benzeri Mücâhid'den de rivayet edilmiştir. Abdür-rezâk'ın Ma'mer'den, onun da Zeyd İbn Eslem'den rivayetine göre, yeryüzündeki zâlimlerin ilki Nemrud'dur. Allah Teâlâ onun üzerine bir sivrisinek göndermiş sinek onun burun deliğine girmiş ve orada dört yüz sene kalmış. Bu sırada onun başına tokmaklarla vurulurmuş. İnsanların ona en acıyanı ellerini birleştirir ve ikisiyle birden onun başına vururmuş. Zîrâ o, tâm dört yüz sene zalimane yaşamış. Allah Teâlâ da onun hükümranlığı miktarınca ona dört yüz sene azâb etmiş. Sonra da öldürmüştür. İşte göğe doğru yüksek bir kule inşâ etmiş olan budur. Allah Teâlâ'nın hakkında : «Bunun üzerine Allah; binalarını temellerinden çökertti.» buyurduğu kişi de budur. Başkaları : Bilakis, o Buhtunnasr'dır, demişler ve Allah Teâlâ'nın burada hikâye etmiş olduğu hileyi (düzeni) anlatmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ İbrahim sûresinde şöyle buyurur : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile, onların bu düzenleri Allah'ın elindeydi.» (İbrahim, 46). Bir başkaları da bunun Allah'ı inkâr eden, O'na ibâdette bankalarını ortak koşan kimselerin yaptıklarını ibtâl için bir misâl kabilinden olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Nûh (a.s.) da şöyle demişti: «Büyük büyük düzenler kurdular.» (Nûh, 22). Onlar her vesile ile insanları şirklerine meylettirmek ve insanları saptırmak için her türlü hileyi, düzeni kurmuşlardır. Bu sebeple kıyamet günü onlara tâbi olanlar kendilerine şöyle diyeceklerdir: «Hayır, gece ve gündüz işiniz hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» (Sebe, 33).
«Bunun üzerine Allah; binalarını temellerinden çökertti.» Onu kökünden söküp attı, amellerini yok etti, kazıdı. Başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Savaş için ateşi ne zaman körükleseler; Allah onu söndürür.» (Mâide, 64). «Fakat Allah'ın azabı, onlara, hesaplamadıkları yerden geldi. Ve kalblerine korku saldı. Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın.» (Haşr, 2). Burada ise şöyle buyurulmaktadır: ((Bunun üzerine Allah; binalarını temellerinden çökertti de tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb; onlara hissedemeyecekleri taraftan gelmişti. Sonra da kıyamet günü onları rezîl eder.» Rtisvâylıklannı, kalblerinin gizlediklerini açığa çıkarır, alenî kılar. Başka bir âyette de şöyle buyrulur: «O günde ki sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Tank, 9). Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü her bir zâlim için oturak yerinin yanına zulmü ölçüşünce bir bayrak dikilir ve : Bu filân oğlu filânın zulmüdür, denilir.

Böylece onların gizlemiş oldukları hîle, insanlara açıklanır ve Allah Teâlâ bütün yaratıkların gözleri önünde onları rüsvây eder. Rab Teâlâ, onları -azarlama sadedinde şöyle buyurur : «"Haklarında tartıştığımız Benim eşlerim nerede? Onların yolunda savaştığınız, düşmanlık ettiğiniz ortaklar nerede? Onlar nerede; size yardım etmeleri, burada sizi kurtarmaları nerede? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?» (Şuarâ, 93). (cArtık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.» (Tank, 10). Hüccetler onların aleyhine yönelip aleyhlerinde delil ortaya konup ta (azâb) kelimesi onlar hakkında gerçekleşince ve kaçılamayacak bir zamanda, özür dileyemeyecek bir duruma düşürüldüklerinde, susturulduklarında; dünya ve âhirette efendi olan ve kendilerine bilgi verilmiş olanlar, dünyada ve âhirette hakkı aramış olanlar işte o zaman derler ki: Doğrusu bugün; rezillik, zillet, rüsvâylık, azâb Allah'ı inkâr etmiş, hiçbir fayda ve zarar veremeyecek biriyle Allah'a ortak koşmuş olan kâfirleredir, onları kuşatmıştır, derler.[19]

28 — Melekler; kendilerine zulmetmiş olanların canını alırken: Biz, hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar. Hayır, Allah sizin neler yaptığınızı bilir.
29 — Haydi cehennemin kapılarından girin. Orada temelli kalacaksınız. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.

Haydin Cehenneme

Allah Teâlâ, kendilerine zulmetmiş müşriklerin ruhlarını teslim etme anındaki durumlarım ve ruhlarını almak üzere onlara meleklerin gelişini haber verir. Onlar, «Biz, hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek (işitme, itaat ve boyun eğme izhâr ederek) teslîm olurlar.» Nitekim onlar Allah'a dönüş gününde (âhirette) şöyle diyeceklerdir: «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; biz müşriklerden değildik» (En'âm, 23). «Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi O'na da yemin ederler.» (Mücâdile, 18). Allah Teâlâ onların bu sözlerini yalanlayarak şöyle buyurur : Hayır, Allah sizin neler yaptığınızı bilir. Haydi cehennemin kapılarından girin. Orada temelli kalacaksınız. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür. Allah'ın âyetlerine karşı ve Allah'ın elçilerine tâbi olmaktan büyüklenen kimseler için ne kötü kalacak yer ve ne kadar aşağılatılmış (alçaltılmış) bir yurttur orası.
Onların ruhları cehenneme, öldükleri günden itibaren girecek, ka-birlerindeki cesedlerine cehennemin sıcaklığı ve sıcak yeli gelecektir. Kıyamet günü olduğunda, ruhları cesedlerine girecek ve cehennem ateşinde ebediyyen kalacaktır. «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da eksiltilmez.» (Fâtır, 36). «Sabah-akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet koptuğu gün; Firavun'un adamlarını azabın en şiddetlisine sokun, denir.» (Ğâfir, 46).[20]

30 — Müttakîlere: Rabbınız ne indirdi? denildiği vakit : Hayır indirdi, derler. Bu dünyada ihsan edenlere iyilik vardır, âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Müttakîlerin yurdu ne de güzeldir.

31 — Adn cennetlerine girerler. Onların altlarından ırmaklar akar. Orada diledikleri kendilerinindir. Ve işte Allah, müttakîleri böyle mükâfatlandırır.
32 — Onlar; meleklerin, güzel güzel canlarını alacakları kimselerdir. Selâm size, yaptıklarınıza karşılık haydi girin cennete, derler.

Ve Müttakiler

Bu, âyet biraz Önce mutsuzlar hakkında verilen haberin hilâfına mutlular hakkında verilen bir haberdir. Mutsuzlar kendilerine: «Rab- biniz ne indirdi.» denildiği zaman cevaptan yüz çevirerek: «Hiç bir şey indirmedi. Bu ancak geçmişlerin masallarından ibarettir.» demişlerdi. Bunlar ise : Hayır indirdi, ona tâbi olan ve îmân edenler için rahmet, bereket ve güzellik indirdi, derler. Sonra bunlara (mutlu kişiler) Allah'ın peygamberlerine indirdikleri içinde Allah'ın, kullarına neler va'detmiş olduğu şöyle haber verilir: «Bu dünyada ihsan edenlere iyilik vardır. Âhiret yurdu ise. daha hayırlıdır.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Kadın olsun, erkek olsun; her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfatlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.» (Nahl, 97). Kimin dünyada ameli güzel olursa; Allah Teâlâ dünyada ve âhirette ihsanda bulunur. Sonra da onlara âhiret yurdunun dünya hayatından daha hayırlı olduğu, oradaki mükâfatın dünyadaki mükâfattan daha mükemmel olacağı haber verilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Kendilerine bilgi verilmiş olanlar da şöyle demişti: Yazıklar olsun size. Allah'ın mükâfatı iman ve iyi amel eden kimseler "için daha hayırlıdır.» (Kasas, 80). «Allah katında olanlar; kendileri için daha hayırlıdır.» (Âl-i İmrân, 198). «Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bakîdir.» (A'lâ, 17) buyururken Rasûlü (s.a.) ne de şöyle buyurur: «Elbette âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.» (Duhâ, 4). Daha" sonra onlar, âhiret yurdunu vasfeder ve: «Müttakîlerin yurdu ne de güzeldir!» derler.
âyeti bir önceki âyette bulunan kısmından bedeldir. Yani âhirette onlar için And cennetleri; girecekleri, ebediyyen ikâmet edecekleri cennetler Vardır. Onların altlarından ırmak lar akar. Bu cennetlerin ağaçları ve köşkleri arasında ırmaklar akar. Orada diledikleri kendilerinindir. Allah Teâlâ, «Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz orada ebediyyen kalacaksınız.» (Zuhruf, 71) buyururken bir hadîste de şöyle haber verilmektedir: Muhakkak bir bulut, içeceklerinin başında oturmuş cennet ehlinden bir gruba uğrar. Onlardan birisi bir şeyi arzular arzulamaz hemen onların üzerine yağdınverir. O kadar ki onlardan birisi: Bize genç huriler yağdır, ûese bu hemen oluverir. «Ve işte Allah müttakîleri, (zâtına îmân eden,,.O'ndan sakınan ve âmelini güzel yapan herkesi) böyle mükâfatlandırır.»
Sonra Allah Teâlâ onların, ruhlarım teslîm etme anındadaki durumlarını haber verir. Onlar şirkten, kirden ve her türlü kötülükten tertemizdirler. Melekler onlara selâm verecek ve onları cennetle müjdeleyecektir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: <(Muhakkak ki, Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin Üzerlerine melekler iner, onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostlannizız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizindir. Ve burada size,

umduğunuz her şey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak.» (Fussilet, 30-32). Mü'minin ve kâfirin ruhlarının kateolunması hakkındaki vârid olmuş hadîsleri, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (İbrahim, 27) âyetinin tefsirinde vermiştik.[21]

33 ~ Onlar, kendilerine meleklerin veya senin Rab-bmın emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.
34 — Bunun için işledikleri kötülüklere uğradılar ve alay ettikleri şey onları kuşattı.

Allah Teâlâ müşriklerin bâtılda ısrar ve devam etmeleri ve dünya ile aldanmaları karşısında onları tehdîdle : Bunlar meleklerin canlarını almaya gelmesini mi bekliyorlar? buyurur. Bu açıklama Katâ-de'nindir. «Veya senin Rabbının emrinin gelmesini mi bekliyorlar?» âyetinde kıyamet günü ve orada görecekleri korkular kasdedilmek-tedir
Onlardan öncekiler de, onların benzerleri olan geçmiş müşrikler de şirklerinde böyjece devam etmişler ve nihayet Allah'ın baskınını tatmışlar, içinde bulundukları azâb ve cezaya dûçâr kalmışlardır, Allah onlara zulmetmemiştir. Zîrâ Allah Teâlâ onlara elçilerini göndermek ve kitablarmı indirmek suretiyle hüccetlerini onların aleyhine dikmiş ve onlardan özür beyan etmek hakkını kaldırmıştır. Ancak onlar elçilere muhalefet etmek ve onların getirdiklerini yalanlamak suretiyle kendilerine zulmetmişlerdir. Bu sebepledir ki bu fiillerine karşı-Üİ Allah'ın azabına dûçâr kalmışlar ve alay etmiş oldukları elem verici azâb onları kuşatıvermiştir. Peygamberler onları Allah'ın cezalandırması İle tehdîd ettiğinde; onlar, peygamberlerle alay etmişlerdi. Bunun içindir ki kıyamet günü onlara : «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur.» (Tür, 14) denilecektir.[22]

35 — Şirk koşanlar dediler ki: Allah dileseydi; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık. O'nun emri dışında hiç bir şeyi haram kılmazdık. Onlar-dan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygambere; apaçık tebliğden başka ne düşer?
36 — Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah, içlerinden kimini hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti. Şimdi yeryüzünde gezin de; peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.
37 — Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakkak ki Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez ve onların yardımcıları da yoktur.

Müşriklerin Boş İddiaları

Allah Teâlâ müşriklerin içinde bulundukları şirkde aldanmada olduklarını ve kaderi delil getirerek Özür beyân etmeye kalkıştıklarını haber verir. Onlar bunu şu sözleriyle ifâde ederler: Allah dileseydi; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık. O'nun emri dışında beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan develeri,

putlara adanan ve serbest bırakılan develeri, altı batın çifter çifter doğuran koyunları ve benzerlerini haram kılmazdık. Halbuki onlar, Allah kendilerine bu hususta bir hüküm indirmemişken; bunları kendiliklerinden ileri sürüp uydurmuşlardır. Onlar bu sözleri ile şöyle demek İstiyorlar : Şayet Allah Teâlâ bizim yaptıklarımızdan hoşlanmamış olsaydı, bunu bizim üzerimize indireceği bir ceza ile belli eder ve bunları yapmamıza fırsat vermezdi. Allah Teâlâ onlann bu şüphelerine bir reddiye olmak üzere şöyle buyurur: «Peygambere; apaçık tebliğden başka ne düşer?)) "İ'ani durum onlann sandığı gibi değildir. Alİah Teâlâ onları kınamamış, yermemiş değildir. Bilakis onları şiddetle yermiş ve en kuvvetli yasaklama ile onlara bu yaptıklarını yasaklamış, her ümmete peygamber göndermiştir. İnsanlardan her nesle ve gruba peygamber göndermiştir ki; bu peygamberlerin hepsi de, Allah'a ibâdete çağırmış ve Allah'ın dışındaki şeylere ibâdeti yasaklamıştır. Peygamberler, «Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının.» emrini onlara iletmişlerdir. Allah Teâlâ Âdem oğullarından yeryüzü halkına Allah'ın göndermiş olduğu ilk peygamber olan Nûh (a.s.) un gönderilmiş olduğu Nûh kavmi içinde Allah'a ortak koşmanın meydana gelmesinden bu yana daveti doğu ve batılarda bütün insan ve cinleri kapsayan Muhammed (s.a.) ile tamamlayıncaya kadar insanlara peygamberler göndermeye devam etmiştir. Bütün peygamberler Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde belirtilen niteliklere sahiptir: «Senden Önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25). «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrıları meşru kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45). Bu âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ «Andolsun ki, her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçınızı, diye peygamberler göndermişizdir.)) buyurur ki; bundan sonra hangi müşrik, «Allah dileseydi; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık.» diyebilir ki? Allah Teâlâ'nın şer'î dilemesi, bunu onlar için muhal kılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ onları, peygamberlerinin dili ile bundan men'etmiştir. Kevnî dilemesine gelince; Allah'ın kevnî dilemesi, Allah'ın bir takdiri olarak onlara bu imkânı vermesidir. Onların bu hususta Allah Teâlâ'ya karşı bir hüccetleri yoktur. Çünkü Allah Teâlâ cehennemi ve şeytânlarla kâfirlerden oluşan oranın ehlini yaratmıştır. O kullan için küfre asla razı olmaz. Bu hususta en yüce hüccet ve kesin hikmet O'nundur.
Allah Teâlâ onları yerdiğini, peygamberlerin uyarmasından sonra onları dünyada azâbla tehdîd buyurduğunu haber veriyor. Bu sebepledir ki: «İçlerinden kimini Allah hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı haketti. Şimdi yeryüzünde gezin de, peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.» Peygamberlere zıd giden ve gerçeği yalanlayanların durumu ne olmuştur bir sorun. «Allah onlan yere batırmıştır ve kâfirlere de bunun benzerleri vardır.» (Muhammed, 10). «Andolsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Ama Benim inkârım nice oldu?» (Mülk, 18). Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) nün onların hidâyete ermelerine olan hırsının eğer Allah Teâlâ onları saptırmayı murâd buyurmuşsa hiç bir fayda vermeyeceğini haber verir. Nitekim başka. bir âyette: Allah kimin de fitneye düşmesini isterse; onun için senin Allah'a karşı hiç bir şeye gücün yetmez.» (Maîde, 41) buyururken Nûh (a.s.) da kavmine : «Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» (Hûd," 34) demiştir. Bu âyet-i

kerîme'de ise : «Onların hidâyeti bulmalarına ne.kadar hırs göstersen muhakak ki, Allah dalâlete sapam hidâyete erdirmez.» buy-rulurken Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Kimi Allah saptınrsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıkları içinde serseri bir halde bırakır.» (A'râf, 186), «Doğrusu, üzerlerine Rab-bınm sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).
«Muhakkak ki Allah'ın şâm ve durumu şudur ki; O'nun dilediği olur, O'nun dilemediği olmaz.» Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah, dalâlete sapanı hidâyete erdirmez. Allah'ın saptırdığını Allah'tan sonra hidâyete erdirecek kimdir? Hiç kimse yoktur ve onları Allah'ın azabından kurtaracak yardımcıları da yoktur. «Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şâm ne yücedir.» (A'râf, 54).[23]

38 — Onlar: Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler. Hayır, Öyle değil. Bu, O'nun dosdoğru bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.
39 — Üzerinde ihtilafa düştükleri şeyi onlara açıklasın ve küfredenler gerçekten yalancı olduklarını bilsinler diye, diriltecektir.
40 — Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona, sözümüz sâdece; ol, demektir ve o, hemen oluverir.

«Ol» Emri

Allah Teâlâ müşriklerden haber veriyor ki; onlar, Allah'ın ölenleri diriltmesini uzak görerek peygamberlerin bu hususta vermiş oldukları haberleri yalanlayarak, peygamberlerin verdiği haberlerin zıddına yemîn ederek, kuvvetli en ağır yeminlere kendilerini zorlayarak: «Ölen kimseyi Allah diriltmez.» demişlerdir. Allah Teâlâ onları yalanlama ve onlara bir cevab olarak : ((Hayır öyle değil, (aksine bu mutlaka olacaktır.) Bu; O'nun dosdoğru, (mutlak ve kesin) bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.» Bilgisizliklerinden ötürü peygamberlere muhalefet eder ve küfre düşerler.
Daha sonra Allah Teâlâ, Allah'a dönüşün ve kıyamet günü cesed-lerin diriltilmesinin hikmetini beyânla şöyle buyurur: «Üzerinde ihtilâfa düştükleri (her) şeyi onlara (insanlara) açıklasın... diye dirilte-cektir.» «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31). «Küfredenler (Allah'ın ölen kimseyi diriltmeyeceğine dâir yaptıkları yeminlerinde) gerçekten yalancı olduklarını bilsinler diye.» Bu sebepledir ki onlar, kıyamet günü cehennem ateşine atılacaklar ve zebaniler kendilerine şöyle diyeceklerdir: «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz.» (Tür, 14-16).
Daha sonra Allah Teâlâ dilediğine güç yetireceğini, yeryüzünde ve gökte hiç bir şeyin O'nu âciz bırakamayacağını, bir şeyi murâd buyurduğu zaman ona emrinin «ol» demesi olacağını, onun da hemen olu-vereceğini, varlıkları yeniden

diriltmesinin bu cümleden olduğunu, onların olmasını murâd buyurduğu zaman buna emrinin bir defa olacağını ve onların da dilediği şekilde hemen meydana gelivereceğini haber verir. Başka âyetlerde : «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28) buyururken, bu âyet-i ke-rime'de de şöyle denilmektedir: «Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman; ona, sözümüz sâdece; ol, demektir. (O'na bir kere emretmektir) ve (bir de bakarsın ki) o, hemen oluvermiştir. (...) Allah Teâlâ'nın emrettiğini te'kîde ihtiyâcı yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ'ya karşı durulamaz ve O'na muhalefet edilemez. Muhakkak Vâhid, Kahhâr, Azîm O'dur. Saltanatı, ceberûtu ve izzeti her şeyi hükmü altına almıştır, O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur.
İbn Ebu Hatim der ki: Hasan İbn Muhammed îbn Sabâh'm zikrettiğine göre... Ebu Hüreyye şöyle dermiş: «Allah Teâlâ buyurur ki: Âdemoğlu, Bana sövmesi yaraşmazken sövmüştür. Beni yalanlaması yaraşmazken beni yalanlamıştır. Beni yalanlamasına gelince: «Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler.» Ben büyürdüm ki: «Hayır, öyle değil. Bu, O'nun dosdoğru bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.» Bana sövmesine gelince o : «Mu-hakkak Allah üçün üçüncüsüdür.» demiştir. Ben de büyürdüm ki: «De ki: O Allah bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğu-rulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» (İhlâs, 1-3). Hadîs İbn Ebu Hatim tarafından mevkuf olarak zikredilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sajıîh'lerinde merfû olarak ve başka lâfızlarla mevcûddur.[24]

41 — Zulmedildikten sonra, Allah yolunda hicret eden kimseleri, andolsun ki dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Şayet bil-selerdi.
42 — Onlar sabreden ve yalnız Rablarına tevekkül edenlerdir.

Allah Teâlâ, Allah'ın sevabını ve mükâfatını umarak ülkelerinden, kardeşlerinden ve dostlarından ayrılan, Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek Allah yolunda hicret edenlere vereceği mükâfatı haber veriyor. Bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebebinin, Mekke'de kavimlerince şiddetli eziyete dûçâr. bırakılan ve Habeşistan'a hicret edenler hakkında olması muhtemeldir. Onlar, kavimlerinin kendilerine eziyeti ağır-laşınca; Rablarına ibâdet imkânı bulmak üzere onların aralarından ayrılıp Habeş ülkesine hicret etmişlerdir. Osman İbn Affân ve hanımı Allah Rasûlü (s.a.) nün kızı Rukıyye, Allah Rasûlü'nün amcası oğlu Ca'fer îbn Ebu Tâlib, Ebu Seleme İbn Abdülesed bunların eşrafından olup kadınlı erkekli sıddîk ve sıddîkalardan müteşekkil yaklaşık seksen kişilik bir grup idiler. Allah Teâlâ. onlardan hoşnûd ol-sun ve onları hoşnûd kılsın. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında böylece yapmış, dünya ve âhirette güzel karşılık ve mükâfatı onlara va'-detmiş, dünyada onları güzel bir yere yerleştirmiştir. îbn Abbâs, Şa'bî ve Katâde, «Dünyada güzel bir yere yerleştiririz.» âyetinde Medine'nin kasdedildiğini söylerler. Bunun «Temiz rızık» olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş Mücâhid'e aittir. Ancak bu iki görüş arasında bir zıdlık yoktur. Muhakkak ki onlar; evlerini, mallarını bırakmışlar. Allah Teâlâ da dünyada buna mukabil onlara daha hayırlısını bahsetmiştir. Kim ki Allah

için bir şeyi bırakırsa; Allah Teâlâ onun yerine kendisine daha hayırlısını verir. Onlar hakkında da böyle olmuştur. Allah onları ülkelere yerleştirmiş, kullarının idaresini onlara vermiş, emirler, hâkimler olmuşlar, onlardan her bireri müttakîlere imâm, önder olmuştur. Allah Teâlâ, muhacirler için âhiret yurdunda hazırlamış olduğu sevabın onlara dünyada iken vermiş olduğundan daha büyük olduğunu haber verir ve : «Âhiret mükâfatı ise (dünyada onlara verdiğimizden) daha büyüktür. Şayet bilselerdi.» Onlarla beraber hicret etmeyip de geri kalanlar, Allah'ın kendisine itaat edenlerle Rasûlüne tâbi olanlar için hazırlayıp biriktirmiş olduğu şeyleri bir bilseler! Bu sebebledir ki Hüşeym'in Avvâm'dan, onun da birisinden rivayetine göre; Ömer İbn Hattâb (r.a.),muhacirlerden birine bir şey (hediyye) verdiği zaman : Al, Allah bunu senin için bereketlendirsin (mübarek kılsın). Bu, Allah'ın sana dünyada iken va'detmiş olduğudur. Âhirette senin için biriktirdiği ise daha üstündür, der sonra: «Andolsun ki, dünyada onları güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Şayet bilselerdi.» âyetini okurmuş. Allah Teâlâ daha sonra onların niteliklerini beyânla şöyle buyurur : «Onlar (kavimlerinden kendilerine eziyet edenlere) sabreden ve yalnız (dünyada ve âhirette güzel akıbeti onlara bahşeden) Rablarına tevekkül edenlerdir.»[25]

43 — Senden önce de ancak kendilerine vahyeder olduğumuz adamlar gönderdik. Öyleyse bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.
44 — Kitablar ve apaçık delillerle Sana da insanlara indirileni açıklayasm diye bu zikri indirdik. Belki düşünürler.

İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk der ki: Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde, araplar veya araplardan inkâr edenler bunu kabullenmediler ve : Allah, bir beşeri elçi olarak göndermeyecek kadar büyüktür, dediler de Allah Teâlâ : «İçlerinden bir adama... vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» (Yûnus, 2) ve: «Senden önce de ancak kendilerine vahyeder olduğumuz adamlar gönderdik. Öyleyse bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.» âyetlerini indirdi. Burada geçmiş kitâblar ehli kasdedilmektedir. Onlara sorun ki: Size gelmiş olan elçiler beşer miydiler, yoksa melekler miydiler? Eğer melekler idiyseler inkâr edin, ama beşer idiyseler Muhammed (s.a.) in peygamber oluşunu inkâr etmeyin. Allah Teâlâ başka bir âyette: «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109) buyurur ki; onlar, sizin söylediğiniz gibi gök ehlinden değildiler. Burada «Zikir ehli» nden maksadın, ehli kitâb olduğu Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Bu açıklama Mücâhid ve A'meş'indir. Abdur-rahmân İbn Zeyd'in : Zikirden maksad, Kur'an'dır, demesi ve buna: «Muhakkak ki Kur'an'ı, Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hıcr, 9) âyetini delil getirmesi doğrudur. Ancak burada maksad, bu değildir. Zîrâ muhalif olan kişi, onu inkârından sonra kabule (bununla) dönmez. Aynı şekilde Ebu Cafer el-Bâkır'ın : Biz, zikir ehliyiz, demesi ve bununla bu ümmetin zikir ehli olduğunu kasdedmiş olması da doğrudur. Muhakkak ki bu ümmet, geçmiş bütün ümmetlerden daha iyi bilen bir ümmettir. Dosdoğru sünnet üzere oldukları takdirde Rasûlullah'm Ehl-i beyt'inin âlimleri de, âlimlerin en hayırlıla-rmdandır. Hz. Ali, İbn Abbâs, Hz. Ali'nin oğulları Hasan, Hüseyin, Mu-

hammed İbn Hanefiyye, Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidin, Ali İbn Abdullah İbn Abbâs, Ebu Ca'fer el-Bâkır ki bu zât Muhammed İbn Ali İbn Hüseyn'dir— oğlu Ca'fer ve emsali ile benzerleri bunlardandır. Bunlar Allah'ın sapasağlam ipine, dosdoğru yoluna sarılmış, her hak sahibinin hakkını tanımış, onlardan her bireri Allah ve Rasûlünün kendilerine vermiş olduğu mertebelere çıkarılmış, Allah'ın bütün inanan kalbleri onların sevgisinde toplanmıştır.
Bu âyetten maksad şudur ki; âyette, Muhammed (s.a.) den önce geçen peygamberler, Hz. Muhammed (s.a.) in de olduğu gibi beşer idiler. Nitekim buna şu âyetlerde de işaret edilmektedir : «De ki: Tenzih ederim Rabbımı. Ben, peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim. Onlara hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan alıkoyan sâdece: Allah, peygamber olarak bir beşer mi göndermiştir? demeleridir.» (îsrâ, 93-94), «Senden Önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkan, 20), «Biz onları yemek yemez bir cesed kılmadık ve onlar dünyada ebedî de değillerdir.» (Enbiyâ, 8), «De ki: Ben, peygamberlerin ilki değilim.» (Ahkâf, 9), «De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana vahyediliyor.» (Kehf, 110).
Sonra Allah Teâlâ peygamberlerin beşer olması'hususunda şüphesi olanlara, geçmiş kitâb sahiplerinden geçen peygamberlerin beşer mi yoksa melekler mi olduklarını sormalarını öğütlüyor. Ve onları; kitâblar, deliller ve hüccetlerle gönderdiğini beyân buyuruyor. Âyette geçen kelimesi, kitâblar anlammadır. Bu açıklama İbn Ab-bâs, Mücâhid, Dahhâk ve başkalarına aittir. Âyetteki bu kelime, kelimesinin çoğuludur. Araplar «yazdım» diyecekleri zaman bu anlamda olmak üzere v derler. Şu âyetlerde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır : «Yaptıkları her şey kitablar-da kayıdlıdır.» (Kamer, 52), «Andolsun ki Tevrât'dan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mîrâscı olduğunu yazmıştık.» (Enbiyâ, 105).
Allah Teâlâ buyurur ki: «Sana da insanlara (Rablarmdan) indirileni açıklayasın diye bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik.» Senin sana indirileni bilmem, ona arzulu, istekli olman, ona tâbi olup uyman sebebiyle bir de Biz senin yaratıkların en üstünü, Âdemoğlunun efendisi olduğunu bilmemizle sana bu zikri; Kur'ân'ı indirdik. Sen ondan mücmel kalanı onlara açıklarsın, müşkil olanlarını da beyân edersin. «Belki düşünürler.» Kendi nefislerine bakarlar, hidâyete ererler, böylece dünya ve âhirette kurtuluşu kazanırlar.[26]

45 — Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın kendilerini yere batırmasından, yahut haberleri yokken üzerlerine ansızın azâb gelmesinden emîn mi bulunuyorlar?
46 — Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini yakalamasından mı? Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.
47 — Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı? Muhakkak ki Rabbın, Rauf'tur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ halım olduğunu ve âsîlere mühlet verdiğini haber veriyor. O âsîler ki; kötülükleri işlerler, insanları kötülüklere çağırırlar, insanlara karşı kötü işler düzenlerler, insanları kötülüklere çağırır, kötülüklere sürüklerler Allah Teâlâ onları yere batırmaya kadir olmakla ve azâbdan haberleri yokken, azabın kendilerine

nereden geleceğini bilmezlerken üzerlerine ansızın azabı göndermeye kadir olmak-la birlikte onlara mühlet vermektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden emîn mi oldunuz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Gökte olanın başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Benim tehdidimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» (Mülk, 16-17).
«Yahut onlar dönüp dolaşırlarken, (yolculuk ve benzeri oyalayıcı meşguliyetler içinde geçimleri için dönüp dolaşır, bunlarla meşgul olurlarken azabın) kendilerini yakalamasından emîn mi oldular?» Katâ-de, ve Süddî, âyetteki kelimesini; yolculukları, şeklinde açıklamışlardır. Mücâhid ve Dahhâk ise bu kelimeyi; gece ve gündüz, şeklinde açıklar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken azabımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular?» (A'râf, 97-98) «(Muhakkak ki onlar, hangi halde olurlarsa olsunlar) Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.»
Allah Teâlâ : «Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı?» buyurur ki; onlar, Allah'ın kendilerini yakalayıvermesinden korkmaları halinde Allah'ın yakalamasından emîn mi oldular? Muhakkak ki bu, yakalama hallerinin en şiddetlisidir. Zîrâ korku ile meydana gelmesi beklenenin husulü elbette daha şiddetlidir. Bu sebepledir ki İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî onun «Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı?» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ buyurur ki: Dilersem onu arkadaşının ölümünün peşinden ve bundan korkması hali üzere iken yakalayıveririm. Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkalarından da bu açıklama rivayet edilmiştir.
Sonra Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rabbm, Rauf'tur, Rahîm'dir.» buyurur ki, size azabı hemen göndermez. Nitekim Öuhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü : Muhakkak Allah zâlime mühlet verir de sonunda öyle bir yakalar ki o, asla kurtulamaz, buyurmuş sonra: «işte böyledir Rabbmın yakalayışı, kasabaların zâlim halkım yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuştur. Allah Teâlâ da başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Nice kasabalar vardır ki, zâlim olduğu halde halkına mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim ve dönüş yalnız Bana'dır.» (Hacc, 48).[27]

48 — Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa sola vurarak boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?
49 — Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler, büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler.
50 — Üstlerinden, Rablarından korkarlar ve emro-lundukları şeyleri yaparlar.

Gölgelerdeki Hikmet

Allah Teâlâ cansızı ile, hayvanları ile, mükellef olan insan, cin ve melekleri ile bütün yaratıkların, her şeyin boyun eğdiği kibriyâ, celâl ve azametinden haber veriyor. Allah Teâlâ haber verir ki, gölgesi olan her şeyin gölgesi sağa ve sola doğru meyleder. Gölgesi olan her şey sabah ve akşam gölgesi ile Allah'a secde

etmektedir. Mücâhid der ki: Güneş, zeval vaktinden kayınca her şey Allah'a secde eder. Ka-tâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Hem de onlar, «Boyun eğerek, (küçülerek) Allah'a secde etmektedirler.» Yine Mücâhid der ki: Her şeyin secdesi bundadır. Dağlar zikrolundu da o: Onların secdeleri de bundadır, dedi. Ebu Ğâlib eş-Şeybânî: Denizin dalgalan, onun namazıdır (duâsıdır) demiştir. Bu âyette Allah Teâlâ bütün bunları (gölgesi olan her şeyi) onlara secdeyi isnâd etmek suretiyle aklı erenler derecesinde tutmuştur-.
Allah Teâlâ burada : «Göklerde ve yerde bulunan canlılar Allah'a secde ederler.» buyururken, başka bir âyette de: «Göklerde ve yerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah-akşam ister İstemez Allah'a secde ederler.» (Ra'd, 15) buyurmuştur. «Ve melekler, Allah'ın ibâdetine karşı büyüklük taslamaksızm Allah'a secde ederler. Üstlerinden, Rab-lanndan korkar (ak O'na secde eder) lar ve emrolundukları şeyleri yaparlar.» Allah'a itâata, emirlerine uymaya, yasaklarını terketmeye devam ederler.[28]

51 — Allah buyurdu ki: İki ilâh edinmeyin. O, ancak bir tek ilâh'tır. Yalnız Benden korkun.
52 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Din de sürekli olarak O'nundur. Yoksa Allah'tan başkasından mı sakınıyorsunuz?
53 — Sizdeki her nimet, Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız.
54 — Sonra sıkıntınızı giderince de içinizden bir grup; Rablanna şirk koşarlar.
55 — Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için. Geçinin bakalım, yakında bileceksiniz.

Göklerin ve Yerlerin İzahı

Allah Teâlâ zâtından başka tanrı bulunmadığını, ibâdetin tek ve ortağı olmaksızın sâdece zâtına yaraşacağını, her şeyin mâliki, yaratıcısı ve Rabbı olduğunu gönüllere yerleştiriyor. «Din de sürekli olarak O'nundur.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Meymûn İbn Mihrân, Süddî, Katâde ve bir çokları âyetteki kelimesini; sürekli olarak, şeklinde açıklamışlardır. Kelimenin «vâcib» anlamında olduğu da îbn Abbâs'tan rivayet edilir. Mücâhid kelimeyi; hâlis olarak, şeklinde açıklar ki göklerde ve yerde olan her şeyin ibâdeti sâdece O'na hâstır. Bu anlamda olmak üzere Allah Teâlâ : «Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslîm olmuştur.» (ÂI-i İmrân, 83) buyurmuştur. îbn Ab-bâs ve İkrime'nin açıklamalarına göre; âyetteki ifâde, haber kabîlin-dendir. Mücâhid'in açıklamasına göre ise taleb (emir) ifâde etmektedir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Bana herhangi bir şeyle ortak koşmaktan korkun ve istemeyi sâdece Bana hâs kılın. Şu âyet te böyledir : «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» (Zümer, 3).
Sonra Allah Teâlâ, fayda ve zararın mâliki olduğunu,. kulun n-zık, nimet, afiyet ve kula yardımın Allah tarafından onun üzerine bir ihsanı ve fazlı olduğunu haber verip buyurur ki: «Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda (bunu gidermeye ancak O'nun güç yetireceğini bildiğinizden) yalnız O'na sığınırsınız.» Zaruretler anında O'na

iltica edersiniz, O'ndan istersiniz ve imdâd dileyerek O'ndan istemeye ısrarla devam edersiniz. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Denizde size bir sıkıntı dokununca, yaşardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca; yüz çevirirsiniz; Ve insan zâten pek nankördür.» (tsrâ, 67) Burada da şöyle buyurur : «Sonra sıkıntınızı giderince de içinizden bir grup; Rablanna şirk koşarlar. Kendilerine verdiğimize nankörlük etmek için.» Âyetteki nankörlük etme anlamındaki fiilin başında bulunan lâm harfinin lâmu'l-âkıbe olduğu söylenmiştir. Bu lamın ta'lîl bildiren lâm olduğu da söylenir ki buna göre anlam şöyle oluyor : Nankörlük etsinler, Allah'ın kendilerine olan nimetlerini gizleyip inkâr etsinler, Allah'ın kendilerine nimetler veren, kendilerinden musibetleri gideren olduğunu inkâr etsinler için onlar hakkında böylece hükmettik. Daha sonra onları tehdîdle buyurur ki'. «Geçinin bakalım.» Dilediğinizi yapın ve içinde olduğunuz durumdan birazcık faydalanın. «Yakında (bunun akıbetini görecek) bileceksiniz.»[29]

56 — Kendilerine verdiğimiz nzıktan, bilmediklerine pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki, uydurup durduğunuz şeylerden muhakkak sorguya çekileceksiniz.
57 — Onlar Allah'a kızlar isnâd ederler. O'nun şanı yücedir. Hoşlandıkları da kendilerinindir.
58 — Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse; içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir.
59 — Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Utana utana onu tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Bakın ne kötü hükmediyorlar.
60 — Âhirete inanmayanlar kötülük örneğidirler. En yüce örnek ise Allah'ındır. O; Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah'a Kızlar İsnâd Edenler

Allah Teâlâ, Allah ile beraber O'nun dışındaki putlara, denk ve eş koştukları şeylere tapınan, putlar için Allah'ın kendilerine rızık ola-da, Allah'a âit olanlar ortaklarına giderdi. Ne kötüdür hükmedegel-veriyor. Onlar şöyle demişlerdi : «Bu, Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklar ımızındır, dediler. Ortaklarına âit olanlar Allah'a ulaşmazdı dikleri şeyler.» (En'âm, 136). Allah ile beraber tanrılarına hisse ayır-rak verdiklerinden pay ayıran müşriklerin çirkin hareketlerini haber mışlar, onları Allah'a tercihle üstün tutmuşlardır. Allah Teâlâ yüce zâtına yeminle bildiriyor ki, bu iftiralarından ve uydurmalarından onlara mutlaka soracaktır. Bu yüzden cehennem ateşinden onlara en uygun ve tâm cezayı verecek, onlara bunun karşılığını gösterecektir ki, «Allah'a andolsun ki, uydurup durduğunuz şeylerden muhakkak sorguya çekileceksiniz.» buyurmuştur.
Sonra Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ın kullan olan melekleri dişiler olarak tasvir ettiklerini, Allah'ın kızları saydıklarını ve Allah ile beraber onlara tapındıklarını haber verir. Onlar, bu üç konuda da büyük bir hatâ içindedirler. Allah'ın çocuğu olmadığı halde, önce O'na çocuk nisbet etmişler, sonra kendileri için hoşnûd olmadıkları çocukların en değersizi olarak gördükleri kızları Allah'a vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Demek erkekler sizin de, dişiler O'nun mu?

Öyleyse bu insafsız bir paylaşma.» (Necm, 21-22) buyururken burada İse şöyle buyurmuştur: «Onlar Allah'a kızlar isnâd ederler. O'nun şanı (onların bu sözlerinden ve iftiralarından münezzehtir) yücedir.» «İyi bilin ki gerçekten onlar uydurmalarından şöyle söylüyorlar: Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar yalancılardır. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş? Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?» (Sâffât, 151-154).
Allah Teâlâ: «Hoşlandıkları da kendilerinindir.» buyurur ki; onlar, kendileri için erkek çocukları seçerler ve Allah'a nisbet etmiş oldukları kız çocuklarını ise kendilerine kabul etmezler. Allah Teâlâ onların bu sözlerinden yücedir. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjde-lenirse; (üzüntüden mahzun bir halde) yüzü simsiyah kesilir.» İçinde olduğu şiddetli üzüntüden sus pus olur. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır, İnsanların kendisini görmesinden hoşlanmaz. «Utana utana onu tutsun mu?» Şayet onu bırakacak olursa kız çocuğunu hor, hakîr bir halde bırakır, ona mîrâs bırakmaz, onunla ilgilenmez, erkek çocuklarını ondan üstün tutar. «Yoksa toprağa mı gömsün?)) Câhiliye devrinde yaptıkları gibi diri diri defnetsin, gömsün mü? İşte kendileri için bu şekilde hoşlanmadıklarını ve kendisi için kabulden yüz çevirdiklerini Allah için mi kı-lıyorlar? «Bakın, ne kötü hükmediyorlar.» Ne kötü söylüyorlar, ne kötü taksim ediyorlar, Allah'a nisbet ettikleri ne kötüdür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ama onlardan birisi Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla müjdelenince, yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.» (Zuhruf, 17) buyururken burada da şöyle buyurur : Âhirete inanmayanlar kötülük örneğidirler. Noksanlık (eksiklik) an-cak onlara nisbet edilebilir. En yüce örnek ise Allah'ındır. Her yönden mutlak kemâl Alah'mdır. Bunlar ancak Allah'a nisbet edilirler. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.[30]

61 — Şayet Allah, zulümlerinden dolayı insanları yakalayacak olsaydı; yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir müddete kadar te'hir eder. Müddetleri dolunca onu ne bir an geciktirebilirler, ne de bir an öne alabilirler.
62 — Beğenmediklerini Allah'a mal ederler. Dilleri de güzel şeylerin kendilerinde olduğunu yalan yere söyler durur. Şüphesiz cehennem onlarındır. Ve onlar, ger-çekten aşırı gidenlerdir.

Allah Teâlâ, zulümlerine rağmen yaratıklarına hilmi ile muamele buyurduğunu haber verir. Şayet O, kazandıkları mukabilinde onları yakalayıvermiş olsaydı; yeryüzü üstünde hiç bir canlıyı bırakmazdı. Âdemoğullarının helak olunmasına tâbi olarak yeryüzü canlılarının tamâmını da helak buyururdu. Fakat Rab celle ve alâ hilim sahibidir, onların günâhlannı örter ve onları belli bir müddete kadar te'hîr eder. Onlara azabı hemen vermez. Şayet onlar hakkında böyle yapimş olsaydı, hiç kimseyi bırakmazdı. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk'dan, onun da Ebu'l-Ahvas'dan rivayetinde o : Âdemoğullarının günâhı ile az kaldı pislik böceğine bile azâb dokunayazdı, der ve : «Şayet Allah zulümlerinden dolayı insanları yakalayacak olsaydı; yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı.» âyetini okurmuş. A'meş'in Ebu İshâk'dan, onun Ebu Ubeyde'den rivayetine göre Abdullah İbn Mes'ûd şöyle dermiş: Âdemoğullarınm hatâsı ile neredeyse yuvasmdaki pislik böceği bile helak

olunacaktı. İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ'nm... Ebu Seleme'den rivayetine göre Ebu Hüreyre birisinin: Zâlim ancak kendisine zarar verir, dediğini işitmiş. Ona dönmüş ve şöyle demiş : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki zâlimin zulmü ile toy kuşuna varıncaya kadar bütün hayvanlar arıklayıp (zayıflayıp) yuvalarında ölürler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Derdâ (r.a.) dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında konuşuyorduk. Şöyle buyurdu : Bir şeyin eceli geldiği zaman, Allah onu hiç bir şeyle geciktirmez. Ömrün fazlalığı, ancak Allah'ın kula bahşetmiş olduğu sâlih nesildir. Kendisinden sonra ona dua ederler de onların duaları kabrinde iken ona kavuşur. İşte ömrün fazlalığı budur. Allah'ın kulları olan kızları ve edindikleri ortaklarım beğenmezler de Allah'a mal ederler. Halbuki onlar kendilerinden birinin, yanında ortak olmasını asla kabul etmezler. Allah Teâlâ'nm: «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu dilleri yalan yere söyler durur.» kavli onların bu iddialarını red makâmmdadır. Onlar dünyada güzel şeylerin kendilerine âit olduğu iddiasındadırlar. Şayet ortada bir de âhiret ve dönüş varsa; iddialarına göre güzellikler, orada da kendilerinindir. Allah Teâlâ'nın bu sözü, onlardan böyle söyleyenler olduğunu haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrultu*: «Biz insana tarafımızdan bir nimet tattırır, sonra da o nimeti geri alırsak; andol-sun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur. Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak: Kötülükler başımdan gitti, der, şımarır ve öğünür.» (Hûd, 9-10), «Başına gelen sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattı rırsak mutlaka : Elbette bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum. Rabbıma döndürülür-sem muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım, der. An-dolsun ki Biz, muhakkak küfredenlere yaptıklarını bildireceğiz. Ve andolsun ki Biz, onlara ağır bir azabı tattıracağız.» (Fussilet, 50), «Âyetlerimizi inkâr eden : Bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?» (Meryem, 77). Allah Teâlâ misâl olarak verdiği iki kişiden birisinin durumunu şöyle .haber verir: «O, nefsine böylece zulmederek bahçesine girerken dedi ki: Bu bahçenin batacağını hiç sanmam. Kıyametin kopacağını da tahmin etmiyorum. Eğer Rabbıma döndürülürsem andolsun ki, bundan daha iyisini bulurum.» (Kehf, 35-36). Böyleleri kötü amel ile, bu ameli mukabili güzellikle mukabele göreceği bâtıl temennisini bir araya getirmiştir. Yaptıklarına karşılık güzellikle mükâfâtlandırılması ise mümkün değildir. Nitekim İbn İshâk anlatır ki; yenilemek üzere Kâ'be'nin temelini açtıkları zaman üzerinde hikmetli sözler ve öğütler yazılı olan bir taş bulunmuş. Onda yazılı olanlar içinde şöyle deniyormuş : «Kötülükleri işliyorsunuz da, karşılığında iyilikler bulacağınızı mı sanıyorsunuz? Evet, dikenden üzüm toplandığı gibi. (Dikenden nasıl üzüm toplanmaz ise siz de işlediğiniz kötülükler karşılığında iyilikler bulamayacaksınız).» Mücâ-hid ve Katâde «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu dilleri yalan yere söyler durur.» âyetinde (âhiret yurdunda ve cennetteki) ğılmân-ların kasdedildiğini söylerler. İbn Cerîr, «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu...» âyetinde, daha önce de açıkladığımız üzere kıyamet gününün kasdedildiğini söyler. Doğru olan da budur. Hamd Allah'adır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onlann bu temennilerine bir reddiye olarak : «Şüphesiz kıyamet günü cehennem onlarındır. Ve onlar, gerçekten aşın gidenlerdir.» buyurmuştur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve başkaları: Orada

unutulmuşlar ve zayi' olunmuşlardır, derler. Bu Allah Teâlâ'nın : «İşte onlar; bu günlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlar idiyse, Biz de bugün onları öylece unuturuz.» (A'râf, 51) âyeti gibidir. Yine Katâde'den rivayete göre âyetteki «Aşırı gidenlerdir.» kısmı: Sür'atle ateşe sürüleceklerdir, anlamında olmak üzere kelimesinden türetilmiştir ve bu kelime : Suya koşan, sulama yerine doğru yanşan, anlamındadır. Bu açıklamalar arasında herhangi bir zıdlık yoktur. Zîrâ onlar; kıyamet günü sür'atle ateşe sürülecekler, orada unutulacaklar yani ebediyyen kalacaklardır.[31]

63 — Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Şeytân, onlara yaptıklarını güzel gösterdi. Bugün de onların dostu odur. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.
64 — Sana kitabi; sırf ihtilâfa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve inananlar topluluğuna hidâyet ve rahmet olmak üzere indirdik.
65 — Allah; gökten su indirir de onunla yeryüzünü öldükten sonra tekrar diriltir. Muhakkak ki bunda, dinleyen topluluklar için âyet vardır.

Allah Teâlâ geçmiş ümmetlere peygamberler gönderdiğini ve peygamberlerin yalanlandığını zikrediyor. Ey Muhammed, senin peygamber kardeşlerinde senin için güzel bir örnek vardır. Kavminin seni yalanlaması seni üzmesin. Peygamberleri yalanlamış olan müşriklere gelince; onları bu işlere sürükleyen, yaptıklarını şeytânın süslemesi, güzel göstermesidir. «Bugün de onların dostu odur.» Onlar (bugün) azâb ve cezalandırma altındadırlar. Şeytân da onların dostudur. Ancak onlar için herhangi bir kurtuluşa (onları kurtarmaya) mâlik değildir. Onların imdadına yetişecek kimse yoktur. Ve onlar için elîm bir azâb vardır. Sonra Allah Teâlâ, Rasûlüne hitaben şöyle buyurur : Allah Teâlâ sana bu kitabı ancak hakkında ihtilâfa düştükleri şeyleri insanlara beyân edesin, açıklayasm diye indirmiştir. Kur'an; hakkında çekiştikleri her şeyde insanlar arasını ayırıcıdır. Bu Kur'an inananlar topluluğuna, onların kalbleri için bir hidâyet ve ona sarılanlar için de bir rahmettir. Allah Teâlâ nasıl ki Kur'an'ı küfürle ölmüş kalbler için bir hayat kılmışsa aynı şekilde gökten üzerine su indirmek suretiyle ölümünden sonra yeryüzünü de diriltir. Muhakkak ki bunda söz dinleyen, sözü .ve anlamını anlayan topluluklar için âyet vardır.[32]

66 — Sizin için hayvanlarda da ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından; size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru bir süt içiririz.
67 — Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden; şerbet, şıra ve güzel rızık elde edersiniz. Akleden bir kavim için bunda bir âyet vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey insanlar sizin için hayvanlarda —develer, inekler ve koyunlarda— âyetler, yaratıcısının kudretine, hikmetine, lutfuna ve rahmetine delâletler vardır. «Size onlann karınların dâki fışkı ile kan arasından dupduru süt içiririz.» âyetteki kelimesinin sonunda bulunan zamîr, «nimetler» anlamında olmak üzere ve bu mânâya râcî olacak şekilde tekil olarak getirilmiştir. Veya bu zamîr hayvana dönmektedir. Zîrâ âyette geçen kelimesi; hayvanlar, anlamındadır. Buna

göre anlam şöyle oluyor : Size bu hayvanın (canlının) karnındaki fışkı ile kan arasından dupduru süt içiririz. Başka bir âyette ise bu zamîr dişil (müennes) olarak getirilmiştir. (Aynı sûrenin 69 ncu âyetinde) Gramer bakımından bunların her ikisi de caizdir. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir: «Hayır, muhakkak ki bu (Kur'an) bir öğüttür. Kim isterse ondan öğüt alır.» (Müddesir, 54-55), ((Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım. O (mal) Süleyman'a geldiğinde...» (Nemi, 35-36). Burada gelmek fiilinin öznesi tekil, eril zamirdir ve «mal» olarak takdir edilir.
Allah Teâlâ: «Fışkı Üe kan arasından; size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru süt.» buyurur ki; hayvanın karnından fışkı ile kan arasından beyazlığı, kokusu ve tatlılığı ile süt ayrılır. Her biri yerine süzülüp gider. Gıda hayvanın midesinde olgunlaştığı zaman ondan (meydana gelen) kan damarlara, süt memelere, sidik mesaneye, fışkı da fışkının çıkış yerine gider. Bunlardan hiç biri diğerinden ayrıldıktan sonra artık birbirine kanşmaz ve değişmez. Allah Teâlâ: «Size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru süt.» buyurur ki; bu, hiç kimsenin boğazına durmaz.
Allah Teâlâ sütü insanlar için boğazlarından kolaylıkla geçen bir içecek kıldığını zikrettikten sonra ikinci olarak; insanların, hurma ve üzüm meyvelerinden edinmiş oldukları içecekleri ve haram kılınmazdan önce yapmakta oldukları sarhoşluk verici şırayı zikreder. Bununla onlara nimet vermiş olduğunu beyânla: «Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerinden; şerbet, şıra elde edersiniz.» buyurur ki; bu, haram kılınmasından önce şer'an bunların mübâh olduğuna delâlet eder. Ayrıca burada üzümden elde edilen şıra ile, hurmadan elde edilen şıranın hükümde müsâvî olduğuna delâlet vardır. Nitekim îmâm Mâlik, Şâfü, Ahmed îbn Hanbel ile âlimlerin cumhurunun mezhebi budur. Buğday ,arpa, darı ve baldan elde edilen diğer içeceklerin de hükmü böyledir. Nitekim Sünnet bunu etraflıca açıklamıştır ve burası elbette ki bu konunun genişçe anlatılacağı yer değildir. Nitekim Îbn Ab-bâs, «Şıra ve güzeî rızık elde edersiniz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : onların (hurma ağaçlarının meyveleri ve üzümlerin) meyvelerinden haram olanlardır. Güzel rızık ise; bunların meyvelerinden helâl kılınmış olanlardır. Yine İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise bunların haram olanı, güzel rızık ise helâl olanıdır. Yani hurma meyveleri ve üzümlerden kurutulmuş elan hurma ve kuru üzüm, bunlardan yapılan pekmez, sirke ve şıra helâl olup mayalan-mazdan önce içilebilir. Nitekim bu, sünnette belirtilmiştir.
Allah Teâlâ : «Akleden bir kavım için bunda âyet vardır.» buyurur ki; burada aklın zikredilmesi son derece münâsibtir. Zîrâ insanda olanların en şereflisi; akıldır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, akıllarını korumak üzere sarhoşluk veren içecekleri bu ümmete haram kılmıştır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık. Tâ ki Allah'ın ürününden ve ellerinin emeğiyle yetiştirdiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi? Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratanı tenzih ederiz.» (Yâsîn, 34-36).[33]

İzahı

68 — Ve Rabbın bal arısına vahyetti ki: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış koyanlarda yuva edin.
69 — Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabbının işlemen için gösterdiği yoldan yürü. Karınlarından insanlara şifâ olan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar. Bunda düşünen bir kavîm için şüphesiz âyet vardır.

Arıdaki İlâhi Mucize

Burada vahiyden maksad bal ansına olan ilham, ve ona dağlardan, ağaçlardan ve hazırlanmış kovanlardan evler edinmesine bir ir-şâd, bir yol göstermedir. Sonra o, aralarında açıklık olmaması hasebiyle yapıştırılmış ve altıgen yapısıyla son derece sağlamdır. Sonra Allah Teâlâ bal ansına her tür meyveden yemesine, Allah Teâlâ'nın kendisine kolay kılmış olduğu her yola girmesine takdirî ve onu müsah-har kılacak bir izinle izin vermiştir. Bal anlan bu uçsuz bucaksız fezada, geniş sahralarda, vadilerde, yüksek dağlarda dilediği yer ve şekilde dolaşır. Sonra her bireri yerine, evine döner. Sağa ve sola meyletmez, aksine evine, evindeki yavrularına ve balına döner. Kanatlarından balmumu yapar, ağızdan bal çıkanr, yavrular yumurtlar. Sonra tekrar otlaklarına gider. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem âyetteki kelimesini; itaat edici olarak, anlamına almışlardır. İbn Zeyd bu âyetin : «Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi bineceklerdir, kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 72) âyeti gibi olduğunu söyleyip, şöyle devam eder: «Onların (insanların) bal arılarını evlerinden bir ülkeden başka bir ülkeya beraberlerinde naklettiklerini görmez misin?» Ancak bunlardan birinci görüş daha kuvvetli olup buna göre; kelimesi, âyetteki kelimesinden haldir. Yani anlam: Senin için kolay, sana müsahhar kılınmış yollardan yürü, şeklindedir. Mücâhid bunu açıkça belirtmiş ve İbn Cerîr her iki görüşün de sahîh olduğunu söylemiştir. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Şeybân İbn Ferrûh... Enes'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sineğin ömrü kırk gündür. Bal arısı dışında bütün sinekler ateştedir.
Allah Teâlâ : «Karınlarından muhtelif renklerde bal çıkar.» buyurur ki; o, yayıldığı yer ve yediklerinin çeşitliliğine göre san, beyaz, kırmızı ve diğer güzel renklerdedir. «Onlarda insanlar için şifâ vardır.» Balda insanlara arız olan hastalıklara karşı şifâ bulunmaktadır. Tıbb-ı Nebevi konusunda konuşan bazı kimseler derler ki: Şayet burada : denilmiş olsaydı; bal, her hastalığa ilâç olurdu. Fakat böyle buyrulmamış ve âyetteki şifâ kelimesi belirsiz olarak getirilmiştir. Yani bal, herkes için soğuk hastalıklara karşı tedâvî edicidir. Zîrâ o sıcaktır ve hastalık zıddı ile tedâvî edilir. Mücâhid İbn Cebr «Onda insanlara şifâ vardır.)) âyetinde, Kur'-an'ın kasdedildiğini söyler. Hadd-i zâtında bu, doğru bir sözdür. Yani Kur'an insanlar için bir şifâdır. Fakat bu anlam burada âyetin akışında açık değildir. Zîrâ âyette sâdece bal zikredilmektedir. Zâten Mü-câhid'in bu kavline burada uyan olmamıştır. Mücâhid'in bu sözünü başkaları, «Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» (İsrâ, 82) âyeti ile «Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olanlara bir şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.» (Yûnus, 57) âyetinin tefsiri sadedinde zikretmişlerdir.

«Onda insanlara şifâ vardır.» âyetinden maksadın, bal olduğuna Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivayet etmiş oldukları şu hadîs de delâlet etmektedir :
Bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve : Kardeşim ishal oldu, ne yapalım? dedi. Allah Rasûlü: Ona bal içir, buyurdu. Adam kardeşine bal içirdi sonra geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, kardeşime bal içirdim, ishalini arttırmaktan başka bir şeye yaramadı, dedi. Hz. Peygamber: Git ve ona bal içir, buyurdu. Adam gitti, ona bal içirdi, sonra geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, ishalini arttırmaktan başka bir işe yaramadı, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah mutlaka doğru söylemiş, senin kardeşinin karnı ise yalan söylemiştir. Git ve ona bal içir, buyurdu. Adam gitti, ona bal içirdi de iyileşti.
Tıp âlimlerinden bazıları derler ki: O adamın «fadalât» hastalığı varmış. Ona bal içirince -ki bal sıcaktır- çözülmüş ve süratle yerinden ayrılmıştır. Böylece onun ishali artmıştır. Bedevi, bunun kardeşine zarar verdiğine inanmış, halbuki o kardeşi için uygun, iyileştirici bir ilâçtır. Sonra yine ona bal içirdiğinde, çözülme ve defetme, boşalma olmuş, bedene zarar veren bozuk maddeler tamamen çıktıktan sonra karnı düzelmiş, mizacı iyileşmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) nün Rabbından alarak işaret buyurmuş olduğu tedavinin bereketi ile hastalıkları ve acıları bütünüyle sona ermiştir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) nün tatlı ve baldan hoşlandığı belirtilmektedir. Hadîsin lafzı Buhârî 'nindir. Yine Buhârî'nin Sahîh'inde Salim el-Aftas kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şifâ; üç şeydedir: Hacamat yapılan neşter, veya bal içme, veya ateşle dağlama. Ümmetimi ateşle dağlamaktan men'ederim. Buhârî der ki: Bize Ebu Nuaym'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Eğer sizin ilâçlarınızdan birinde hayır var ise; hacamat yapılan neşterde, veya bal içmede, veya hastalığa uygun düşecek ateşle dağlamadadır. Ateşle dağlanmamı sevmem. Hadîsi Müslim de Âsim İbn Ömer İbn Katâde'den, o ise Câbir'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn İshâk... Ukbe İbn Âmir el-Cühenî'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Eğer bir şeyde şifâ var ise şu üçündedir: Hacamat yapılan neşter, bal içme, veya acı veren ateşle dağlama. Ben ateşle dağlamadan hoşlanmam ve onu sevmem. Hadisi Taberânî de Hârûn îbn Melûl el-Mısrî kanalıyla... Abdullah İbn Velîd'den rivayet etmiş olup onun lafzı: Eğer bir şeyde şifâ varsa; hacamat yapılan neşter... şeklindedir. Taberânî, hadîsi bu şekliyle zikretmiştir ki; hadîsin isnadı sahihtir, diğer hadîs imamları tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ebu Abdullah Muhammed İbn Zeyd İbn Mâce el-Kazvînî Süneu'inde der ki : Bize Ali İbn Seleme'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s,a.) şöyle buyurmuştur : İki şifâya yapışın : Bal \e Kur'an. Bu hadîsin isnadı ceyyid olup merfû olarak sâdece îbn Mâce tahrîc etmiştir. İbn Cerîr de Süfân İbn Vekî kanalıyla... Süfyân es-Sevrî'den hadîsi mevkuf olarak rivayet etmiş olup, bu doğruya daha yakındır.
Bize mü'minlerin emiri Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Sizden birisi şifâ arzuladığı zaman Allah'ın kitabından bir âyeti bir sayfaya yazsın, o sayfayı yağmur suyu ile yıkasın, karısından onun gönül

hoşnûdluğu ile bir dirhem alsın, bu dirhem ile bal satın alıp o suyla birlikte o balı içsin. Muhakkak o, şifâdır. Gerçekten bunun şifâ olması bir çok yöndendir. Allah Teâlâ : «Kur'ân'da mü'minler için şifâ olanı indiririz.» (îsrâ, 82), «Gökten bereketli busu indirdik.)) (Kâf, 9), «Şayet ondan bir kısmım gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu afiyetle yeyin.» (Nisa, 4) buyurmuştur. Bal hakkında ise Allah Teâlâ : «Onda insanlara şifâ vardır.» buyurmuştur. Yine İbn Mâce der ki: Bize Mahmûd İbn Hıdâş... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Her kim, her ayda üç sabah bir kaşık bal yerse; ona belânın büyüğü isabet etmez. Hadîsin isnadında bulunan râvîlerden Zübsyr İbn Saîd metruktür. Yine îbn Mâce der ki: Bize İbrâhîm îbn Muhammed îbn Yûsuf îbn Serh'in... Ebu Übeyy İbn Ümmü Haram -ki bu zât iki kıbleye doğru da namaz kılmıştır- dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş; Sinameki bitkisi ve dere otuna yapışın. Muhakkak bu ikisinde sâm hastalığı dışında her hastalığa şifâ vardır. Ey Allah'ın elçisi, sâm nedir? denildi de : Ölümdür, buyurdu. Amr, İbn Ebu Able'nin şöyle dediğini nakleder: bir çeşit köksüz bitkidir. Diğerleri İse; bu kelimenin, yağ tulumlarında olan bal anlamına geldiğini söylerler. (...)
Düşünen, bunları yaratanın, takdir buyuranın, müsahhar kılanın, kolaylaştıranın azametini düşünen, bununla onun Kadir, Hakîm, Alîm, Kerîm ve Rahim olduğunu bilen topluluklar için Allah'ın bu zayıf ve fakat uzak yerlere gitmeye, muhtelif meyveleri balmumu ve bal yapmak için toplamaya -ki o bal içeceklerin en hoşudur- uygun yaradılışlı hayvancıklara Allah'ın ilhamında âyetler, deliller vardır.[34]

İzahı

«Karınlarından insanlara şifâ olan muhtelif renklerde bir içecek çıkar.» Yâni bal. Çünkü bal da içilecek şeylerdendir. Bu ifâdeye dayanarak bazıları; arının çiçekleri, kokulu yapraklan yeyip bunları karnında bala dönüştürdükten sonra kusmasının kış için bir depolama olduğunu öne sürmüşlerdir. Arının iğnesiyle yapraklar ve çiçekler üzerinde serpiştirilmiş olan küçük tatlı zerrelerini bulup toplayarak peteğine götürdüğünü ve petekte bunlardan büyük bir kısmını birleştirince bal olduğunu iddia edenler de; «karınları» kelimesini ağızları diye tefsir etmişlerdir. Arının yaşma ve döneminin farkına göre, renkleri de beyaz, san, kırmızı ve siyah olur. Onda insanlar için şifâ vardır. Balgam ve hastalıklarda olduğu gibi, ya bal doğrudan doğruya şifâdır veya diğer hastalıklarda olduğu gibi, başka yiyeceklerle birlikte şifâdır. Çünkü içinde bal bulunmayan macun çok azdır. «Şifâdır,» derken kelimenin nekre olarak kullanılması, bir kısmının böyle olduğunu iş'âr etmektedir. Ta'zîm için olması da caizdir. Nitekim Katâde der ki: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve dedi ki: Kardeşim karnının ağrıdığından dertleniyor, Hz. Peygamber; ona bal içir, dedi. Adam gitti, sonra döndü ve dedi ki: Bal içirdim ama yaramadı. Hz. Peygamber; git ve ona bal içir, dedi. Çünkü Allah doğru söyler, senin kardeşinin karnı yalan söyler. Adam gitti, bal içirdi ve Allah şifâsını verdi de adam iyileşti. Sanki bir bağdan kurtulmuş gibi oldu. Denilir ki: «Onda» deki zamir Kur'an'a gitmektedir. Veya Allah'ın arının durumlarıyla ilgili açıklamalarına gitmektedir. «Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için bir âyet vardır.» Çünkü arının o derin bilgileri ve hayret verici işleri, nasıl güzel bir biçimde yaptığım iyice düşünen kişi

kesin olarak bilir ki; mutlaka ona bunu ilham eden ve buna sev-keden hikmetli kudretli bir zât vardır.[35]
Balansı eksiksiz cihazlarla donatılmış, 1,5 cm. civarında bir vücûd yapısına sahiptir. Bu vücûdun içerisinde tıpkı diğer yaratıklarda olduğu gibi; tükürük bezlerinden sindirim sistemine, akkan ile sağlanan dolaşım sisteminden kalbe kadar ve nihayet çok iyi gören gözlerden koku almaya yarayan duyarlı vâsıtalara kadar mükemmel biçimde bütün uzuvlar bulunmaktadır. Arının vücûdu öylesine kusursuzdur ki; gözleri çok uzaklarda bulunan cisimleri altmış defa büyütülmüş olarak görür. Balansi 1 km. ötedeki bir çiçeğin kokusunu alır ve kendi duyu vâsıtalanna gelen diğer kokulara kanştırmadan mükemmel bir şekilde ayırarak düzene koyar. Nokta büyüklüğünde olan sinir düğümleri sayesinde hangi çiçeğin daha çok bal özü verdiğini ve hangi çiçek tozlarının toplanmaya hazır vaziyette beklediğini hatasız olarak ayır-deder. Kanatlan yaklaşık saniyede beş yüz defa hareket eder. Ve çiçeğe yaklaşır yaklaşmaz, ondaki balozunu çok usta bir cerrahın vücûdun bir parçasını koparıp alması gibi kısa bir sürsde alıverir. Tükürük bezleri, koku neşreden bezlerle karışmaz. Kursağında meydana gelen bal, hemen yanı başında yer alan ve bazı kerreler öldürücü nitelikte olan zehirle asla karıştırılmaz. Arı, aynı zamanda bir bal mumu fabrikası gibi çalışır. Vücûdundan plakalar halinde çıkan balmumları, gecenin karanlığında hiç eksik yanı bulunmayan altıgen biçiminde örülür. Ve onları dolduran bal özlerini insanların önüne koyar. Arının yaptığı petek, 70 derece 32 dakikalık dar açısı olan eşkenar dörtgen biçimindedir ve kendi içinde mi'marî bir şaheseri andırır. Çok az bir malzeme kullanılarak geniş bir mekân sağlanmaya çalışılır. Bala gelince; canlıların temel yapı maddelerinden glikozu ihtiva eder. Ancak bu maddeyi ihtiva etmekle beraber bal, içinde, mikrop taşımayan tek yiyecektir. Suda eriyen bütün vitaminleri taşır. B13) Bı4, B12 vitaminlerine balda çok rastlanır. Ve DNA moleküllerinin meydana gelmesinde esrarengiz bir görev icra eder, Biyolojik maddeler içinde esrarlı bir yapıya sahip olan ve çok özel bir büyütme hormonu ihtiva eden arı sütü, baldan elde edilir. Bal; şifâ değeri büyük olan değişik bitki ve ;içeklerden toplanmış esrarengiz bir mahsûldür. Karaciğer hastalıklarından bronşite, gastritten romatizmaya, mide ve 12 parmak bağırsağı ülserinden, deri hastalıklarına, kansızlıktan zayıflığa kadar sayısız organların şifâ menbaı olduğu gibi, kalb kasları ile de kalbe ait sinir sisteminin hayatiyet veren besin kaynağıdır. Beyni besleyen akıl almaz özelliklere sahiptir. Arı balı kendisi için yapmaz, çünkü bir kovandaki balın yüzde biri dahi kendsi için yeterlidir. Arının yayılımı da değşik bir maceradır. Çok hassas ve kendine özgü ses dalgalarıyla, bunların yansıması arının yayılmamı sağlayan önemli unsurlardır. Ve arı, bu ses dalgalarıyla bunların akislerinden kovanını bulur. Yukarıda bahsi geçen Riboz, kapalı bir şeker halkası türüdür, Canlının temel yapı maddelerinden biri, belki de en önermişidir. İşte bütün besinler içinde yalnız balda Riboz maddesi bulunur. Vücûd bilhassa iyi hücreler yapmak zorunda olduğu zaman hastalıklardan sonra, yetişme çağında ve kan yapımı esnasında Riboz çok büyük bir değer ifâde eder. Balda suda eriyen tüm vitaminler. vardır. Ayrıca başka cisimlerde bulunmayan ve canlılarda karaciğerde var olduğu sanılan Bı3, Bı4, B, T vitaminleri vardır. Ve bu vitaminler, hücre içerisinde DNA maddesinin imâlinde görev alırlar. Ayrıca balda fosfor enzimleri, asitforik gibi hayati maddeler de vardır. Halkın

arısütü dediği ve husûsî bir büyütme ve sentez hormonu ihtiva eden baldır. Bu hormon kraliçe arı için hazırlanır, bunu yiyen kraliçe arı bir kaç kat büyür. Fakat bu hormonun salgıladığı salgı, kraliçenin birkaç yüz katıdır ve ayrıca kraliçe arı dışındaki arıların bu hormonu, yemeleri yasaktır. Devam eden ve kronik sayılan hastalık özellikle kronik romatizma, kansızlık, genel zayıflık, karaciğer hastalıklarının hepsi, eskimiş deri hastalıkları, nekâhat döneminde balın insan organizması için büyük yararları vardır. Çam ormanlarında yayılıma bırakılmış arı, ürettiği bala sinir sistemini yatıştırıcı maddeler eklenmektedir. Bazı bölgelerdeki arıların balı ise, kalb için takviye edici özellik taşır. Fakat balın normal olarak taşıdığı B grubu vitaminleri ile Riboz ve Glikoz şekerleri, kalb adalesinin hayatî gıda maddesidir. Kalbteki sinir sistemi bilhassa balın B vitamini grubu ile fosforundan çok olumlu biçimde yararlanır. Keza balda bulunan fosfor, Riboz, asitforik, B grubu vitaminleri akıl almaz biçimde besleyici unsurlar taşır.
Arının topladığı çiçek tozlarına tıp dilinde «polen» adı verilir. Polen, bitkinin erkek hücre taşıyan yapısıdır ve her biri mikronla ölçülecek kadar küçük görünüme sahiptirler. Arılar ve böcekler çiçeklerden çiçeğe taşıyarak hem bitkinin döllenmesini sağlar ve hemde yavrularını beslemek için kovana polen götürürler. Ve arıyı rahatsız etmeksizin kovandaki polenlerin 1/10 unu almak bugün teknik olarak mümkün hale gelmiştir. Bu polenlerin özelliğine şöyle bir göz atalım. Polen; metabolizmamız için çok değerli temel maddeleri ihtiva eder. Vücûdumuzu zinde tutmak ve dengeli beslenmek için muhtaç olduğu eksik maddeleri tamâmlar. Ve vücûdun korunmasında hayatî önem taşır. Polenlerin renk, şekil ve yapı bakımından büyük farklılık arzet-tikleri görülür. Ancak % 80 inin rengi sarıdır. Bunun dışında siyah, kırmızı, mor, pembe, eflâtun renklerde polene rastlamak da mümkündür. Polene bu renkleri veren renk maddeleridir. Renk maddelerinden Karotenoidler başlıca Alfa karoten, Beta karoten Lycopin, Sanr tophyl ve Zeaksantihinden ibarettir. Polende yaklaşık % 25 oranında protein vardır. Ancak her polene göre protein miktarı da farklılık ar-zeder. Polende Cystin, Histidin, Tryptophan, Methionin, Phenylalanin, Thersonin, Arginin, İzoleicin, Leodin, Lysin, Valin gibi amino asitler bulunmaktadır. Ayrıca Pantothenic, Linoleik, Ascorbik ve Arachidonik gibi asitler de bulunmaktadır. Diğer taraftan demir, bakır, kalsiyum, sodyum, magnezyum, silisyum gibi çeşitli elementlerin polende bulunduğu son zamanlarda tesbît edilmiştir. Alüminyum, Nikel, Titanium ve Çinko gibi az elementler de bulunmaktadır.
Polende ayrıca Bj, B2, B3j B5, BB, C, A, E gibi vitaminlerin bulunduğu da tesbît edilmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda H vitamininin de bulunduğu açıklanmıştır. Bu vitamin vücûdun gelişmesini kolaylaştırır, deri ve göz kapağı iltihâblanm önlemede önemli bir rol oynar. Polende ayrıca rutin olduğu tesbît edilmiştir. Rutin kılcal damarları etkileyerek fazla kanamaya engel olur ve kalb kasının çalışmasını kuvvetlendirir. Son zamanlarda yine polende antibiyotikler bulunduğu da ortaya konmuştur. Ayrıca Staphylococcus Sal-monella, Bacillus Antharcise gibi mikroplara engel olduğu da tesbît edilmiştir. Hattâ bazı tıp otoritelerine göre; bağırsak iltihabının bile polen kürü adı verilen bir usûlle iyileştirildiği görülmüştür. Çünkü polenler, bağırsak bakteri ve fermentleri üzerinde olumlu etki yaparlar. Bu sebeple polenlerin bağırsakların polisi diye adlandınldığı

ifâde edilmektedir. Bu ifâdeler çiçek tozlarının, gıda maddesi bakımından ne kadar zengin bir özelliğe sâhib olduğunu ve terkibinin insan hayatı bakımından nasıl önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim zayıf düşmüş bünyelerin polen yoluyla iştah açıcı özelliğinden istifâde edilerek şişmanlatıldığı, kabızlık ve bağırsaktaki tıkanmaların ortadan kaldırıldığı, ishalleri önlediği, bağırsak mikroplarını temizlediği, sinir sistemini rahatlatdığı düşünme yeteneğini artırdığı tecrübe edilmiştir. Alyuvarların sayısını % 25-30, hemoglobini % 25 civarında yükselttiği ve ihtiva ettiği Riboflowin sayesinde görmeye te'sîr ettiği, görme yeteneğinin artmasını sağladığı yine polende mevcûd olan amino asitlerden Cystin (kükürt ihtiva eden bir amino asittir) saçın gelişmesinde önemli rol oynadığı ve saç dökülmesini önlediği tıp otoriteleri tarafından tesbît edilmiştir. Keza prostat hastalıklarında iyileştirici fonksiyon icra ettiği, cilde parlaklık ve zindelik kazandırdığı bildirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre 20.000 civarındaki arı türü içerisinde yalnızca % 15'inin toplumsal biçimde yaşadığı, diğer büyük ekseriyetinin ise münferid yaşadığı anlaşılmıştır. Fakat münferid yaşayan anlar, bal yapmamakta bunun yerine bazı bitkilerin tozlaşmasında önemli vazifeler îfâ etmektedirler. Arılardaki disiplin de son derece dikkat çekicidir. Arılardaki zaman ayarlaması ise başından beri araştırıcıları hayretten hayrete düşürmüştür. Nitekim bu konuda uzun __ ve dikkatli tecrübeler yapmış olan Karlvou Frich diyor ki:

Herkeste, kendi tecrübelerinden elde ettiği bir zaman hissi vardır. Bu his az veya çok doğru olabilir. Fakat hiç kimsede tamamen noksan olamaz. Meselâ sabahleyin bir yürüyüşe çıksak ve saatimizi de evde unutmuş olsak öğle zamanı birimiz saatin on bir buçuk veya yarım olduğundan şüphe eder, diğerimiz on bir veya on iki olduğunu söyler, fakat hiç kimse sabahın sekizi veya akşamın yedisi olduğunu hatırına getirmez. Çünkü evvelâ açlık derecemiz veya güneşin vaziyeti bizi bu gibi hatâlardan korur. Fakat bu cümleyi yazmam için yarım dakikadan daha fazla ve on dakikadan daha az, yani iki dakikadan beri düşündüğümü bilirsem bunun ne açlığımla, ne de güneşin vaziyetiyle bir ilgisi vardır. Bu, zamanın akışını bildiren muayyen bir hissin tezahürüdür. Temelleri bazan dahilî, bazan haricî hâdiselerde bulunabilen bu his hakkında fazla bir şey bilinmemektedir.

Hayvanlarda da bir zaman hissi vardır. Mesela Saizburg'un Alp çayırlarında inek ve öküz sürülerinin, çobanların müdâhalesi olmadan öğleden evvel on bire doğru dağ kulübelerinin önünde toplandıkları görülür. Çünkü bunlar bu saatte ahıra girmektedirler. Hayvanlarla ilgisi olan kimseler buna benzer daha birçok müşahedeler yapmışlardır. Fakat bu hayvanlar, daha ziyâde yapıları insanlardan, böcekler kadar çok farklı olmayan kedi, köpek, at veya diğer memeli hayvanlardır. Böceklerde de bizdeki zaman hissiyle mukayese edilebilecek bir hissin mevcudiyeti hakkında hiç kimse kat'î bir şey söyleyemez. Bu suâlin, biraz sonra da anlayacağınız gibi arılarla husûsî bir 'ilgisi vardır. Fakat bunu kat'î olarak bilmediğimiz için araştırmamız lâzımdır. Bu araştımalar ise arılarda pek kolaylıkla yapılır.

Açık havada bir masa üstüne arıları cezbetmek ve saat cammdaki şekerli su ile beslemek suretiyle onlara yeniden sun'î bir besin mahalli arasında şekerli su verelim. Bu zamandan evvelce de kullandığımız metodla birer birer işâretliyelim. Fakat arılara bütün gün değil, günün yalnız muayyen saatlerinde, meselâ öğleden

sonra 4-6 arasında şekerli su verelim. Bu zamandan evvel ve sonraları saat camını boş bırakalım. Bu hali birkaç gün devam ettirelim. Bizim numaraladığımız arılardan yalnız bir tanesi gözcü olarak dörtten evvel veya altıdan sonra gelir. Fakat henüz bir şey hazırlanmadığını görerek geri döner. Dörtten sonra gelen ise, saat camını dolu bulur. Bunun üzerine numaralı bütün ânlar şekerli suya üşüşürler ve danslarım yaparak bunu büyük bir gayretle toplarlar. İlk zamanlarda bundan iyi netice acınacağından biraz tereddüt edildiği için tecrübelere üç hafta devam .edilmiştir. Bu müddet zarfında hergün müsait oldukça 4 ile 6 arası arılara şekerli su verildikten sonra nhâyet bir kontrol tecrübesi yapılır ve 4 ile 6 arasında da saat camı boş bırakılır. Sabahın altısından akşamın sekizine kadar da bir kişi devamlı bir surette masa başında oturarak saat camına gelen arılan gözetler. Bu, çok sıkıcı bir iştir. Çünkü bir gün evvel şekerli suya gelen ve böylece işaretlenmiş olan altı andan buuzun zamanda, yani sabahın altısından öğleden sonra dört buçuğa kadar yalnız 11 numaralı bir arı bir kontrol uçuşu yapar. Bu arı sabahın 7 ile 7.30 arası bir defa, biraz sonra bir ikinci defa daha gelir. Bundan sonra besin mahallinde kat'î bir sükûnet hüküm sürer. Fakat her zamanki yem saati yaklaşınca yani 4 ile 6 arasında saat camı, numaralanmış olan 6 arıdan 5 tanesi tarafından otuz sekiz defa ziyaret edilir. Boşuna gelmiş olmalarına rağmen, kısa bir zaman sonra tekrar geri dönerler ve yarım saat içinde on defa boş saat camına konarlar. Burada sanki muhakkak bir şey bulacaklarını biliyorlarmış gibi inâdla aranırlar. Normal yem saati geçince, yani altıdan sonra gidiş gelişler azalır ve nihayet yeniden bir sükûnet başlar. Bu suretle tecrübeden ümidin fevkinde iyi bir netice alınmış olur.
Bu tecrübe diğer arılarla birçok defalar ve günün her saatinde tekrarlanabilir. Kontrol tecrübesiyle de isbât edildiği gibi arılar her yem saatini birkaç gün içinde hayret edilecek bir şekilde öğrenmektedirler:
Bu muvaffakiyetli netice bizi, arılardaki zaman hafızasını daha zor tecrübelerle kontrol etmeğe sevkeder. Bunun için arılara bu defa günün iki ayrı zamanında, sabahleyin 5.45 ile 9.45 ve akşam 6.30'dan karanlığa kadar şekerli su verilir ve yine numaralar konur. Bu vaziyete bir halta devam edilir. Bundan sonra yine bütün bir gün saat camları boş bırakılmak üzere bir kontrol tecrübesi yapılır ve birisi tecrübe masası başında arıları müşahede eder. İşaretlenmiş olan 15 arıdan 14 tanesi yem saatlerinde boş saat camına ısrarla konarlar. Bu tecrübe de bu suretle iyi bir şekilde neticelenmiş olur.
Arıları günün üç ayrı yem saatına dahi alıştırmak kabildir. Yalnız bu defa arılar saat camına yem saatından biraz daha evvel gelirler. Bu da hiç fena değildir. Çünkü tabiat aç hayvanlarla doludur ve biri diğerinin yemini daha evvel gelerek alabilir. Bunun için geç gelip bir şey bulamamaktansa, vaktinden evvel gelmek daha iyidir. Bu sebepten arıların şekerli suya biraz erken gelmelerini hoş görmeliyiz.
Bu tecrübelerden sonra ilk akla gelen suâl şudur : Acaba anların saati nereîerindedir? Muayyen yem saatları yaklaşınca onları kovandan dışarıya, şekerli suya gönderen saatları gidelerinde midir? Böyle bir şey olamaz. Çünkü bizim seçtiğimiz yem saatları arıların hakîkî yem saatları değildir. Anlar karınlarını doyurmak için değil, bilakis kovandaki bal depolarını fazlalaştırmak maksadıyla şekerli suya uçarlar. Bundan başka bunlar bütün günlerini bal dolu peteklerin üzerlerinde geçirirler. Acıktıkları zaman ise bu peteklere hortumlarını uzatmaları

kâfidir. Veyahut yürüyüş yapan bir insan gibi güneşin vaziyetine mi bakarlar? Arıların bazan güneşin vaziyetine dikkat ettiğini işitsek dahi buna yine inanamayız. Bunun için yeni bir tecrübe daha yapmamız lâzımdır.
Bir arı cemiyetini, her tarafı kapalı karanlık bir odaya getirmek suretiyle arıların uçuş sahalarını haftalar ve aylarca dört duvar arasında tahdîd edelim. Şüphesiz karanlıkta hiç bir arı uçmayacaktır.
Fakat kuvvetli bir elektrik ampulünü mütemadiyen yakmak suretiyle, gece ve gündüz mefhûmunu ortadan kaldıralım. Bu vaziyette arı, zamanını tâyîn etmek için güneşin vaziyetinden veya aydınlık derecesinden faydalanamayacaktır. Bütün bunlara rağmen anlar, yine muayyen zamanlarda şekerli suyu bulmağa muvaffak olurlar. Bu sun'î ışık altında yem saatini gecenin herhangi bir saatma koymuş olsak dahi, yine gündüzki gibi aynı muvaffakiyetli neticeyi alırız.
Şu halde arılarda; açlık, saat ve güneşle ilgisi olmayan bir zaman hafızası vardır. Fakat acaba arıların zaman hafızası, insanın zaman hafızası ile mukayese edilebilir mi? Ben bunu pek zannetmiyorum. Çünkü arılar, gece ile gündüz aynı kalan bu karanlık odada kısa zamanları değil, bilakis günlerin muayyen saatlarını tanımaktadırlar.
Bu vaziyette iki ihtimâl mevcuddur : Ya arılar iki yem saati arasında geçen zamanı doğru olarak tahmin ediyorlar ve bu zamanı hafızalarında tutuyorlar, veyahut harice karşı tamamen kapalı olan bu yerde günün muhtelif saatlarını tanıyorlar ve buna dikkat ediyorlar. Bunların ikincisi doğrudur. Hakîkaten haftalarca devam eden dresaj tecrübeleri bize arıların, yem zamanları her defasında günün bir başka saatına rasladığı takdirde muayyen bir zamana alışamadıklarını isbât etmiştir. Meselâ, arıları karanlık odada 19 eaatta, bir ve iki saat müddetle şekerli su ile besleyelim. Birinci şekerli suyu verdikten 19 saat sonra ikinci şekerli suyu, ikinciyi verdikten 19 saat sonra üçüncü şekerli suyu verelim. Bir müddet sonra bir kontrol yapmak istesek son şekerli suyu verdikten 19 saat sonra arıları yem mahallinde boşuna bekleriz ve bu suretle tecrübemizde muvaffakiyetli bir netice almamış oluruz. Eğer şekerli suyu günün aynı saatlarmda verecek olursak, anlar bunu öğrenirler ve biz de ancak o zaman müsbet bir netice alabiliriz. Şu halde arılardaki zaman hafızasının bizim kendi hayatımızdan bildiğimiz kısa zaman fâsüalannın tahmini ile ilgisi yoktur. Arılardaki bu mühim kabiliyetin mâhiyeti şimdilik bilinmemektedir.
Eğer hayvanlarda herhangi bir kabiliyet çok fazla inkişâf etmişse bunun mutlaka biyolojik bir kıymeti olduğu tahmin edilir. Meselâ anları sun'î olarak beslemek için saat camını istediğimiz herhangi bir saatta şekerli su ile dolduruyoruz. Bu halin, bize tabiattaki vaziyetlerle pek ilgisi yokmuş gibi görünür. Fakat bu, göründüğü kadar gayri tabiî değildir. Tabiat da anlar için masasını muayyen saatlarda hazırlar. Anların dâima bir cins çiçeğe konduklarını ve bütün gün yalnız bu muayyen çiçek cinsine uçuştuklarım hatırlamalıyız. Çiçeklerin pek azı sabahtan akşama kadar nektar ifraz eder. Bunların bir kısmı çiçeklerini akşamdan, birçokları öğleden evvel veya öğleden sonra kapatır ve günün diğer saatlannda kapalı olarak kalır. Bir kısmı ise çiçeklerini sabahleyin erkenden, bazıları da daha sonra açar. Her çiçek nev'inin muyyen bir zamanı vardır. Bu sebepten gözcü arılann günün muhtelif saatlarmda hangi cins bitkilerin çiçek açtığını bilmesi lâzımdır. Bakkal dükkanlan düşünülecek

olursa bunlar da günün muayyen saatlarmda dükkânlannı açık tutarlar veya kapatırlar. Kapandıktan sonra bunlardan artık bir şey almak kabil olmaz. İşte çiçekler de nektarlarını böyle günün muayyen saatlannda hazırlarlar. Meselâ, arılann kendilerinden geçerek uçtukları esmer buğday, sabahleyin 9-11 arasında nektar ifraz eder. Polen toplayan arılann da buna dikkat etmeleri lâzımdır. Çünkü çiçeklerin polenini de günün herhangi bir saatında bulmak kabil değildir.
Demek oluyor ki, besin maddeleri tabiatta da devamlı bir surette bulunmaz. Şu halde arılar çok eski zamanlardan beri ve dünyanın her tarafında günün muayyen saatlannda yem bulmağa alışmışlardır. Bunu öğrenmeleri ve buna göre hareket etmeleri kendi menfaatları icâbıdır. Çünkü arılar kovanın dışında her zaman için ölüm tehlikesiyle karşılaşabilirler ve eğer haberci arılar çiçeklerde polen veya nektar bulunmadığı zamanları bilir ve ona göre hareket ederlerse birçok arılann da hayatı böylece kurtulmuş olur.
Bütün bu nizâm ve ahenk bize büyük Yaratıcının gücünü göstermiyor mu? [36]

70 — Allah, sizi yaratmıştır, sonra da öldürecektir. İçinizden bir kısmı ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki bilirken bilmez olur. Muhakkak Allah Alîm'dir, Kadîr'dir.

Ömrün En Kötü Çağı

Allah Teâlâ kullan hakkındaki tasarrufunu, onlan yoktan vare-den olduğunu, bundan sonra onları öldüreceğini haber verir. Onlardan kimini bırakacak ki, sonunda yaradılışı zayıflığına, ihtiyarlığa ulaşsınlar. Başka bir âyette şöyle buyurur : «Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvet-liliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir, Kadîr'dir.» (Rûm, 54). Hz. Ali (r.a.) den «Ömrün en fena zamanı -ki buna erzel-i ömür denilir-» âyeti hakkında rivayete göre bu, yetmiş beş senedir. Bu yaşta kişiye kuvvet ve akıl zayıflığı, hafıza zafiyeti ve bilgi azlığı ânz olur. Bu sebepledir ki: «Bilirken bilmez olur.» buyrulmuştur. Bilgili olduktan sonra, söyleyecek sözü bilemez olur. Bu sebepledir ki Buhârî bu âyetin tefsirinde şöyle der : Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle dua edermiş : Cimrilik, tembellik, ihtiyarlık, erzel-i ömr, kabir azabı, Deccâl'in fitnesi, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım. Hadîsi Müslim de Harun el-A'ver kanalıyla rivayet etmiştir.
Züheyr İbn Elpu Sülmâ da meşhur muallakasmda şöyle diyor :
Hayatın yüklerinden usandım.
Kim seksen sene yaşarsa elbette uzanır.
Gördüm ki ölümler kör deve yürüyüşü gibi yürüyor.
Kime isabet ederse öldürüyor.
Kimi şaşırırsa uzun yaşayıp bunuyor.[37]

71 — Allah, rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, buyrukları altında bulunanların rızıklarmı vermezler. Halbuki bunda hepsi eşittir. Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?

Rızıktaki Farklılıklar

Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'a koştukları ortakların Allah'ın kullan olduklarını bile bile, itiraf ettikleri halde Allah'ın ortaklan olduğunu sanmalarındaki küfür ve bilgisizliklerini açıklıyor. Nitekim müşrikler haclarındaki telbiyelerinde şöyle derlerdi: Lebbeyk, senin hiç bir ortağın yok. Ancak senin olan ortak müstesna. Sen ona ve onun sahip olduklarına mâliksin. îşte Allah Teâlâ onlara red makamında buyurur ki: Size rızık olarak verdiklerimizde kullarınızın (kölelerinizin) sizinle eşit olmasına razı olmuyorsunuz. Nasıl olur da Allah Teâlâ kendi kullarının tanrılık ve tâzîm göstermede zâtına eşit tutulmasına razı olur? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «O, size kendinizden bir örnek verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız?» (Rûm, 28). Avfî, İbn Abbâs'tan rivayetle bu âyet hakkında şöyle der : Allah Teâlâ buyurur ki: Onlar mallarında ve kadınlarında kölelerini (kendilerine) ortak kılıyor değiller. Nasıl olur da kullarımı saltanatımda Bana ortak koşarlar? İşte Allah Teâlâ'nm : «Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?» kavli budur. Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette o şöyle demiştir : Kendileri için razı olmadıkları bir şeye benim için nasıl razı oluyorlar? Mü-câhid, bu âyet hakkında der ki: Bu, bâtıl tanrılar için bir misâldir. Katâde şöyle diyor : Bu, Allah'ın vermiş olduğu bir misâldir. Sizden herhangi birisi, kölesini karısı ve yatağı konusunda kendine ortak eder mi ki Allah'ı yaratıklarına ve kullarına denk sayıyorsunuz? Şayet sen kendin için bunu kabul etmiyorsan elbette Allah Teâlâ bundan münezzeh olmaya senden daha lâyıktır.
Allah Teâlâ : «Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?» buyurur ki; onlar, Allah'ın yaratmış olduğu bitki ve hayvanlardan Allah için bir pay ayırıyorlar, sonra O'nun nimetini inkâr edip O'ndan başkasını O'na ortak koşuyorlar. Hasan el-Basrî'den rivayette o, şöyle demiş : Ömer İbn Hattâb (r.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'ârî'ye şu mektubu yazdı: Dünyadan olan rızkına kanâat et. Muhakkak Rahman, rızık konusunda kullarından bir kısmım diğerlerine üstün kılmıştır. Bilakis bununla hepsini imtihan etmektedir. Rızkı genişçe verdiğini imtihan eder ki; Allah'a şükrü, kendisine rızık olarak verip mal mülk sahibi kıldığı şeylerde onun üzerine farz kıldığı hakkı yerine getirmesi nasıldır? Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Hatim rivayet eder.[38]

72 — Allah, sizin için kendinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti. Temiz şeylerden size rızık verdi. Böyleyken bâtıla inanıyorlar da Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

Allah Teâlâ kullarına olan nimetlerini anıyor. Onlar için kendilerinden, kendi cinslerinden ve şekillerinde eşler yaratmıştır. Şayet eşleri başka bir cinsten yaratmış olsaydı; ülfet, sevgi ve rahmet meydana gelmezdi. Fakat Allah Teâlâ rahmetinden olarak Âdemoğullarm-dan erkekler ve dişiler yaratmış, dişileri erkeklere eşler kılmıştır. Sonra Allah Teâlâ, eşlerden oğullar ve torunlar yarattığını zikreder. Âyet-

te geçen kelimesi; oğulların çocuklarıdır. Bu açıklama İbn Abbâs, İkrime, Hasan, Dahhâk ve İbn Zeyd'indir. Şu'be'nin Ebu Bişr'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; âyette geçen kelimeleri, oğul ve oğlun oğludur. Süneyd der ki: Bize Haccâc... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle demiş: Sana hizmet ettikleri ve sana yardımcı oldukları zamanda oğullarındır. (...)
Mücâhid âyetin bu kısmını: Oğlu ve hizmetçisi, şeklinde anlamıştır. Ondan gelen bir başka rivayette ise kelimesi; yardımcılar ve hizmetçiler, olarak belirtilmiştir. Tâvûs, bu kelimenin; hizmetçiler olduğunu söyler. Katâde, Ebu Mâlik ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İkrime'den rivayetinde o, bu kelime hakkında şöyle der : Hafede; oğullarından ve oğullarının oğullarından sana hizmet edenlerdir. Dahhâk der ki: Araplara sâdece oğulları hizmet ederdi. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Kişinin kendi çocukları değil de karısının çocuklarıdır. Kişinin yanında çalışana denilir. Bu anlamda olmak üzere Arapçada denilir. Bazıları hafede'nin; kişinin hısımları (karısının babası, kardeşi ve benzeri gibi karısı tarafından olan akrabaları) olduğunu sanmışlardır. İbn Abbâs'ın görüşlerinden biraz önce zikrettiğimizi İbn Mes'ûd, Mesrûk, Ebu Duhâ, İbrahim en-Ne-haî, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid ve Kurazî de söylemişlerdir. Bu açıklamayı İkrime, İbn Abbâs'tan rivayet eder. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetle söylediğine göre; bunlar, kadın tarafından olan akrabalardır. İbn Cerîr der ki: Bütün bu sözler, kelimesinin anlamına girer. Zîrâ bu kelime, hizmet.etmek anlamınadır. Nitekim kunut duasında: Sana koşar, sana hizmet ederiz, denilir. Madem ki hizmet çocuklardan, hısımlardan ve hizmetçilerden olmaktadır, o halde nimet bütün bunlarla meydana gelmektedir. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ: «Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti.» buyurmuştur.
Ben de derim ki: Şayet âyetteki kelimesi, kelimesine atfedilirse; burada maksadın çocuklar, çocukların çocukları, dâmâd ve enişteler olması gerekir. Zîrâ onlar, kızların eşleri ve eşin çocuklarıdır. Nitekim Şa'bî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Bunlar çoğunlukla kişinin koruması altında, evinde ve hizmetinde olurlar. Allah Rasûlü (s.a.) nün Busrâ İbn Eksem hadîsindeki: Çocuk, senin için bir köledir, sözünden de maksad herhalde bu olmalıdır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Ancak şayet bu kelime, ayetteki kısmına atfedilmiş olursa —ki bu durumda kelime hizmet edenler anlammadır— âyeti şöyle anlamak gerekecektir : Sizin için eşlsr ve çocuklar yarattı.
«(Yiyecek ve içeceklerden) temiz şeylerden size rızık verdi.» Sonra Allah Teâlâ, nimet veren Allah'a ibâdette O'na bir başkasını ortak koşanlara reddiye olarak şöyle buyurur : «Böyleyken bâtıla -putlara ve eşlere- inanıyorlar da Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?» Allah'ın onlara olan nimetlerini gizleyip bunları Allah'tan bir başkasına mı izafe ediyorlar? Sahîh bir hadîste şöyle buyrulmuştur : Allah Teâlâ kıyamet günü kula, minnette bulunarak şöyle buyuracaktır : Seni çiftlemedim mi? (Sana eş yaratmadım mı?) Sana ikramda bulunmadım mı? Atları ve develeri senin emrine vermedim mi? Seni reîs olmaya ve rahat içinde yaşamaya bırakmadım mı?[39]

73 — Onlar; Allah'ı bırakarak, göklerden ve yerden kendilerine verecek rızıkları olmayan, olsa bile veremeyen şeylere mi tapmıyorlar?
74 — Allah'a benzerler koşmaya kalkmayın. Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Allah Teâlâ, Allah ile beraber O'ndan bir başkasına tapman müşriklerden haber veriycr. Bununla birlikte O, nimet veren, ihsanda bulunan, yaratan, rızık veren, tek ve ortağı olmayandır. Bütün bunlara rağmen onlar, göklerden ve yerden kendilerine rızıkları olmayan, yağmur indiremeyen, ekinler ve ağaçlar bitiremeyen, bunların hiç birine mâlik olmayan, isteseler dahi bunlara güç yetiremeyen Allah'tan başka putlara, ortaklara ve eşlere tapınıyorlar. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : Allah'ı bir şeye benzetmeye kalkmayın. O'na eşler, benzerler kılmayın. Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz, buyurmuştur. Muhakkak O bilir ve şehâdet eder ki, Allah'tan başka tanrı yoktur. Sizler bilgisizliğinizle O'na bir başkasını ortak koşuyorsunuz.[40]

75 — Allah, size bir misâl verir : Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen bir köle ile tarafımızdan güzel bir rızka nail olup gizli veya açık infâk eden hiç bir olur mu? Hamd, Allah'a mahsûstur. Fakat onların çoğu bilmezler.

Allah'ın Verdiği Örnek

İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, bunun Allah'ın kâfir ve mü'min için verdiği bir misâl olduğunu söyler. Katâde de böyle söylemiş ve İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen köle, kâfirin misâlidir. Kendisine temiz bir rızık verilmiş, bu rızıktan gizli ve açık sarfeden ise mü'mindir. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh şöyle der : Bu; put ve Hak Teâlâ için verilmiş bir misâldir; hiç bu ve öteki eşit olur mu? İkisi arasındaki fark, sâdece aptalların bilemeyeceği kadar açık olduğundan Allah Teâlâ : «Hamd, Allah'a mahsûstur. Fakat çokları bilmezler.» buyurur.[41]

76 — Allah, iki kişiyi de misâl veriyor: Biri hiç bir şeye gücü yetmez bir dilsizdir ki, efendisine yüktür. Nereye gönderse bir hayır getirmez. Bununla; doğru yolda olup adaletle emreden bir olur mu hiç?

Mücâhid der ki: Bununla da put ve Hak Teâlâ kasdedilmektedir. Yani put dilsizdir, konuşamaz, ne hayır, ne de başka bir şey söyleyemez, bütünüyle hiç bir şeye güç yetiremez. Konuşması ve çalışması yoktur. Bunlara ilâveten o, efendisine bir yük, bir külfettir. Nereye gönderse bir hayır çıkmaz, uğraşmasında başarıya ulaşamaz. Nitelikleri böyle olan biriyle doğru yolda olup adaletle emereden, sözü hak, işi dosdoğru olan kimse bir olur mu hiç? Süddî, Katâde ve Atâ el-Hora-sânî de âyeti böyle açıklamışlardır. İbn Cerîr, bu açıklamayı tercih eder. İbn Abbâs'tan rivayetle daha önce geçen görüşe muvafık olarak Avfî bunun yine kâfir ile mü'min için verilmiş bir misâl olduğunu söyler.
İbn Cerîr der ki: Hasan İbn Sabah el-Bezzâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Allah, size bir misâl verir : Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen bir köle ile...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kureyş'ten birisi ile, onun kölesi

hakkında nazil oldu. «Bununla; doğru yolda olup adaletle emreden bir olur mu hiç?» kısmına kadar «Allah; iki adamı misâl veriyor: Biri dilsizdir...» âyeti hakkında da şöyle der : O, Affân oğlu Osman'dır. Efendisi nereye gönderse bir hayır getirmeyen dilsiz ise, Affân oğlu Osman'ın bir kölesidir. Hz. Osman onun nafakasını üstlenir ve gıdasını temîn ederdi. Diğeri ise buna karşılık İslâm'dan hoşlanmaz, İslâm'ı kabul etmez, Hz. Osman'ı sadaka ve iyilikten alıkordu. İşte bu, ikisi hakkında nazil olmuştur.[42]

77 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Saat (kıyamet) hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye Kâdir'dir.
78 — Sizi, annelerinizin karnmdan Allah çıkardı. Hiç bir şey bilmezdiniz. Ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz.
79 — Göğün boşluğunda; Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başka kimse tutmaz. İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da, âyetler vardır.

Göklerin Ve Yerin Gaybı

Allah Teâlâ her şeye güç yetirici olduğunu, kemalini, göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini haber verir. Bu sâdece O'na mahsûstur. Dilediklerini muttali' kılması dışında hiç kimse, göklerin ve yerin bilinmezliklerine muttali' değildir. Bütün bunlar muhalefet edilemeyen ve engel olunamayan (karşı durulamayan) tâm gücü içindedir. Bir şeyi murâd buyurduğu zaman ona sadece; ol, der, o da hemen oluverir. Nitekim bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50). O'nun murâd buyurduğu, göz açıp kapama gibi oluverir. Burada ise şöyle buyurmaktadır : «Saat hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye Kâdir'dir.» Başka bir âyette şöyle buyurulur : «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28).
Allah Teâlâ kullarına olan nimetini burada anmaktadır. Onları annelerinin karınlarından hiç bir şey bilmez halde çıkarmıştır. Bundan sonra onlara sesleri idrâk edebilecekleri kulak, görünenleri hissedebilecekleri gözler, akıllar bahsetmiştir. Aklın, merkezi, sahîh olan görüşe göre kalbdir. Aklın merkezinin dimağ olduğu da söylenmiştir. Eşyanın zararlı ve faydalısı ancak akılla temyiz edilip ayrılabilir. Bütün bu kuvvetler ve hisler insanda tedricî olarak, azar azar meydana gelir. Büyüdüğü ölçüde işitmesi ve görmesi geliştirilir, rüşdüne erinceye kadar aklı kuvvetlenir. Allah Teâlâ bunları insanda, Rabbına ibâdete imkân bulsun diye yaratmıştır. însan Mevlâsına itaat için her bir uzvundan ve kuvvetinden yardım alır. Nitekim Buhârî'nin Sa-hîh'inde Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet ettiği bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki: Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse; muhakkak Bana harb ilân etmiştir. Kulum ona farz kıldığımı yerine getirmenin bir benzeriyle bana yaklaşmış değildir. (Kulumu bana yaklaştıran şeylerin en hayırlısı, ona farz kıldıklarımı yerine getirmesidir). Kulum nafile (ibâdetler) ile Bana yaklaşmaya devam eder de sonunda onu severim. Ben onu sevdiğim zaman işiteceği kulağı, göreceği gözü, tutacağı eli,

yürüyeceği ayağı olurum. Şayet Benden bir şey isterse ona veririm. Şayet Bana duâ ederse, duasına icabet ederim. Bana sığınırsa onu sığındırırım. İnanan kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm gibi yaptığım bir işte tereddüt etmedim. O ölümden hoşlanmıyor, Ben onun üzülmesinden hoşlanmıyorum, ölüme karşı onun hiç bir çâresi yoktur. Hadîsin mânâsı şudur : Kul ibâdeti sâdece Allah için yaptığı zaman, bütün işleri Allah için olur : Sâdece Allah için görür. Yani Allah'ın kendisine meşru' kıldıklarını görür. Ancak Allah'a itaat olan şeye yürür, Allah'a itaat olan şeyi tutar. Bütün bunlarda Allah'tan yardım diler. Hadîsin Buhârî dışındaki rivayetlerinin birinde : Yürüyen ayağı olurum, kısmından sonra şöyle denilmektedir : Benimle işitir, Benimle görür, Benimle tutar, Benimle yürür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada : «Ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi ki, şükredesiniz diye.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur : «De ki; Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz. De ki: Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.» (Mülk, 23-24).
Sonra Allah Teâlâ, gökle yer arasında Allah'ın buyruğuna boyun eğen kuşlara bakmalarını emreder, Allah onu nasıl yaratmış ki iki kanadıyla gökle yer arasında, gökyüzünde uçuyor. Onu orada ancak kudreti ile Allah Teâlâ tutmaktadır. O Allah ki; orada bunları yapan güçler yaratmıştır. Havayı kuşları taşımaya müsahhar kılmıştır ki kuş cnunla uçmaktadır. Nitekim Mülk Süresindeki bir âyette : «Onlar, üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi? Onlan havada Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O, her şeyi görendir.» (Mülk, 19) buyururken burada da : «İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da âyetler vardır.» buyurmuştur.[43]

İzahı

İnsan Denen Varlık

En son ilmî inkişâfların isbât ettiğine göre, insan denilen şu muamma, hadd-i zâtında bir tek hücreden meydana gelmiştir. Bu hücrenin bir parçası kemikten ve bir kısmı da kıkırdaktan, etten meydana gelmiştir. Hücre, kandan ve dokudan aldığı besinlerle gelişerek insanın deri kısmını bilhassa alt deriyi ve göz kapaklarını teşekkül ettirir.
İşte gözler, kulaklar ve kalp bu bir tek hücreden neş'et eder. İnsan vücûdunda bulunan kısa uzun, büyük küçük her şey bu bir hücreden meydana gelmiştir. Bir hayat muamması olan bu biricik hücrenin yapısını, bileşimlerini inceleyip, gelişmesini, büyüyerek parçalanmasını araştırmak imkânı bugün ilim erbabınca mevcûddur. Fakat içinde gizlenmiş bulunan hayat esrarına gelince işte bu noktada ilim de, ilim erbabı da duraklamakta ve Allah Zülcelâl'in kudretini itiraf etmekten başka bir şey yapamamaktadır...
1946 yılında, hücrenin bileşiminde bulunup da o zamana kadar bilinmemiş olan yabancı maddelerin yer alışı ve bu maddeler sayesinde hücrenin kendiliğinden muzır şeyleri yok etmesi ve böylece kendi hayatını koruyabilmesi hususu keşfedilince, bütün biyoloji âlemi yaratıcı kudretin azametini ikrar etmişti. Nasıl

oluyor bu ameliye?.. Bir hücre nasıl yapıyor bu işlemi?.. Bir tek Allah'tan başka kim bilir onun orasını?..
Ana karnına düşmüş olan cenîn, o daracık yerde kendi gıdasını nasıl temîn ediyor? Nasıl teneffüs imkânı bulabiliyor oracıkta? Bütün canlılık ihtiyâçlarını ne şekilde gideriyor? Bütün uzuvları, o dar imkânlar ve şartlar altında nasıl teşekkül ediyor? Nasıl bir yerdir ana rahmi ki, cenîn incecik bir ip gibi bağ ile oraya bağlanıyor da sonra bütün gıdasını bu ip sayesinde te'mîn ediyor ve annenin bütün uzuvları ile temas kurabiliyor. İnsanları vareden Yaratıcı, ceninin teşekkül ettiği yeri o kadar muntazam düzenlemiş ki, yavrunun gelişmesi için lüzumlu olan hiç bir şeyi eksik kılmamış orada. Anne tarafından alınan gıdanın, asit haline inkılâb edip de yavruya zarar vermemesi için Hak Teâlâ cenini anneye bağlayan incecik bağı son derece intizamlı halk etmiş. Ve çok kerre ana karnındaki yavruya eziyet verip, zorluk çıkarması muhtemel olan gıdaların ulaşmasını engelleyici kasılmalar tamamen bertaraf edilmiş.
Bize basit gibi gelen bu hususları dikkatle düşündüğümüz takdirde kudret sahibi Yaratıcının lutf-u Rabbâniyesini itiraf etmemek elden gelmez. Bugün ilim, ana rahmine düşen yavrunun hayat seyrini merhale merhale bize anlatabilmektedir. Ve bu anlatılanlar, Kur*an-ı Azîm'in anlattıkları ile hiç de çelişki halinde değildir. Şimdi her ikisini de görmeye çalışalım :
Hamilelik müddeti artık son anlarına yaklaştığı vakit kadının guddeleri bir takım ifrazatta bulunur ki, bu ifrazların pek çok özellikleri vardır. Bir kısmı ana rahminin büzülüp kasılmasını te'mîn eder. Bir kısmı ceninin bulunduğu mahalden sıyrılmasını te'mîn eder. Bir kısmı da, çocuğun tabiî şekli üzerine doğmasına yardımcı olur. Meme de bir gudde olduğuna göre, o da hamileliğin son anları ile doğumun başlangıcında birtakım beyaz, sarımsı akıntılar salgılar ki; ilâhı tecellînin eseri olarak bu salgılar, çocuğu muhtelif hastalık mikroplarından muhafaza edecek kimyevî maddeler ihtiva etmektedir. Doğumu müteakiben ikinci gün annenin memelerinden süt gelmeye başlar. Yine en büyük tedbîr sahibi Allah Teâlâ'nın hikmetinin eseri olarak anne memesinden gelen süt miktarı gün be gün artar. Bir yıl sonra bu miktar, günde iki buçuk litreye baliğ olur. Halbuki ilk günlerde bu miktar birkaç yüz gramı geçmez. Buradaki hayreti mûcib hal, sâdece sütün artışı ile kalmaz, çocuğun yaş durumuna göre sütün ihtiva ettiği kimyevî maddelerin bileşim oranının da değişmesidir. Başlangıçta anne sütündeki kimyevî maddelerin bileşiminde su içerisinde az miktarda şeker ve besin maddelerinin nisbeti artar. Bu değişiklikte bir gün diğer bir günü tutmaz. Bu artış çocuğun devamlı olarak gelişmesine .organlarının deşekkülüne, dokuların kuvvetlenmesine uygun şekilde olur. Anne memesinde sütün teşekkül ameliyesi de, gayet dikkat çekici bir haldir ki bu, kudret sahibi Hallâk-ı Azîm'in varlığından başka bir şey ile ifâde edilemez. Meme, çok sayıda ince damarcıklardan meydana gelmiştir. Memeyi meydana getiren damarlar, diğerlerinden kan deveranının fazlalığı ile ayırdedilir. Haddinden fazla kan deveranı vardır memelerde. Bu damarların içi süt yapan hücrelerden müteşekkil gözenekler ile doludur. Bunlar damarlarda deveran eden kan içinde mevcûd olan bileşikleri süzerek süt yaparlar. Tahminen dört yüz gram kandan on gram süt meydana gelir. Bu gözeneklerde teşekkül eden süt, sayısı yirmiyi veya yirmibeşi bulan kanalcıklar sayesinde memenin uç kısmına gelir. Memenin

yüzeyinden uca doğru geldikçe bu kanalcıklar da daralır. Nihayet memenin başında aynı miktarda küçük delikler halinde kalır. Böylece süt, gayet uygun şekilde memenin her tarafından çekilmiş olur ve çocuğun emmesi de kolaylaşır. Biraz Önce de bildirdiğimiz gibi meme emen yavru, bütün gıdasını zaman zaman bileşimi değişen sütten te'mîn eder. Ve yavrunun gelişimine uygun şekilde sütün bileşimi de fazlalaşır. Tabiî ki, buna uygun şekilde de dişler teşekkül eder. Çocuğun kendi gıdasını yiyecek şeylerden almasına muvafık olarak gelişir. Hadd-i zâtında dişlerin teşekkülü bile Allah'ın varlığına en büyük delil sayılacak niteliktedir. Ağzın ön cephesinde kesici dişler yer alır. Bunlar sayesinde en katı yiyecekler bile ufalanır. Bunun yanında yardımcı rolü oynayan köpek dişleri yer alır.

Daha sonra küçük azılar ve büyük azılar yer alır ki, bunlarla yiyecekler parçalanır ve boğazdan aşacak şekilde öğütülür. Diş tababeti ile uğraşan bilginler takma diş yaparken bu sırayı bozup daha başka bir dizi kurmak istemişlerse de bir türlü aynı vazifeyi görecek şekilde yeni bir şekil verememişler ve kudret sahibi Yaratıcının azameti karşısında apışıp kalmışlardır. Diş manzumesi için bulunacak en iyi ve en ideal şeklin bugünkü yaratılış şekli olduğunu kabul etmişler ve ona göre takma dişleri de aynı nizâm içinde yapmışlardır. Yeri, sırası ve şekli itibarıyla en ufacık bir değişiklik yapmamışlardır...

Çocuk memeden kesilip de yavaş yavaş yemek yemeye başlayınca; yine bir iâhî ihsan ile karşılaşıyor, Allah'ın varlığının alâmetlerini müşâhade ediyoruz... Hem de insanı yaratan Rabbı Zülcelâl'in müdebbir san'atma delil sayılacak şekilde, insanoğlunu nasıl halk ettiğini ve onun hayatını nasıl idâme ettirdiğini gözlerimizle görüyoruz. Ağızdan buruna östaki borusu adı verilen bir kanal gider. Ondan sonra nefes borusu yer alır. Daha sonra da yutak gelir ki, sindirim sistemi buradan başlar. Bugün ilim bize diyor ki; ne zaman bir toz zerresi, yolunu şaşırıp da nefes borusuna kadar ilerleyecek olursa hemen kapı dışarı edilir. Çok kimsede müşahede ettiğimiz öksürükler, nefes borusuna kadar gelmiş olan toz zerreciklerini geri kovalamak için yapılan çırpınıştan başka bir şey değildir. Nefes borusundan ileri geçecek olan toz zerreleri, insanın hayatını mahvedebilecek kadar tehlikelidir. Böyle elmasına rağmen yenen lokmalar, nasıl oluyor da nefes borusuna geçmiyor ve doğrudan doğruya yemek borusundan aşağı iniyor. Halbuki iki delik yanyana. Yutma anında bademcikler yukarı kalkıyor, küçük dil teneffüs borucunu tıkıyor, böylece lokmalar yemek borusuna gidiyor. Küçük dilin kendi vazifesini şaşırdığı görülmüş değildir. Tıpkı meçhul bir asker gibi vazifesini devamlı yerine getirmektedir. Düşünün bir kerre yeryüzünde ne kadar insan ağzı var, her saniye kaç muhafız bekliyor yemek borusunun, ağzını da yemeklerin nefes borusuna gitmesini engelliyor. Ve her saniye kaç kerre açılıp kapanıyor çeneler de Allah'ın varlığını insanoğluna İsbât ediyor. Biz de yemek borusundaki ilâhî kudretin azametini ikrar eden bir bilginin dediği gibi: Burada Allah'ın varlığının delillerini görüyoruz, demekten başka bir şey yapmayacağız.

Yemek borusundan inen yemekler, sert ve katı maddeler halindedir. Bunun yumuşak ve akıcı maddeler haline gelmesi için gayet ince ve hayretâmiz işlemlerden geçmesi gerekir. Bunun da Allah'ın varlığına bir delil olduğunu söylemek herhalde tuhaf olmasa gerektir. İnsanlar tarafından yenilen katı, sıvı, sert, yumuşak, acı ve tatlı, ağır ve hafîf, sıcak, soğuk, et ve ekmek, sebze ve meyve,

sun'î ve tabiî yağlar gibi bütün yiyecek ve içecekler pişmiş veya pişmemiş hepsi de aynı muameleye tâbi tutulmakta ve hepsi de aynı şekilde hazmedilmektedir. İnsan vücûdu tarafından alınan muhtelif yapıya ve bileşiklere sahip maddeler aynı metodlar ile sindirilir. Yeryüzünün en' ince ve en basit kimya laboratuvarı faaliyete geçer. Hepsi de aynı yerde toplanır ve midenin içinde bulunan guddeler vâsıtası ile üzerine asit ifrazatı başlar. Mide tarafından belirli bir miktar dâhilinde öz sular serpilir. Bu miktar Öyle bir nizâm içinde ayarlanmıştır ki, şayet az olsa yemeklerin hazmı imkansızlaşır. Aksine bu asit miktarı ve öz suların ölçüsü normalden fazla olursa her şeyi yakıp mahveder. Hamdolsun Ulu Yaradanımıza ki, bu nizâmı vermiş bize...
Ağza giren her lokmanın başından sindirim işleminin ilk merhalesi geçer. Önce ağzın iki tarafında yerleşmiş olan ve ağırlıkları 25 gramı geçmeyen tükürük bezleri tarafından tükürükler salıverilir yenilen maddenin üzerine. Tükürük, bileşimindeki kimyevî maddeler sayesinde gelen yemekleri yapışkan maddeler halinde yoğurur. Yemeklerin içine saldığı öz sular ile yoğurarak normal bir seviyeye getirir. Şâ^et sıcak ise soğutur. Soğuksa mideye gidecek şekilde soğukluğunu giderir. Tükürük, ayrıca acı ve yakıcı bileşikler ihtiva eden maddelerin şiddetini hafifletici özelliklere sahiptir. Bundan sonra çiğnenmiş olan lokma, tükürükle karışmış halde boğaza gelir. Mide tarafından salgılanan ve özel olarak hazırlanmış olan binde dört veya beş nisbetindeki hidroklorik asit ile karışarak mide içinde bekletilir. Şayet hidroklorik asidin miktarı bu nisbetten biraz daha fazla olsa, midenin içindeki dokuların hepsini yakar. Sonra bağırsaklarda daha bir yığın kimyevî maddelerin tahlilinden geçerek içindeki vücûd için lâzım olan besinler emilir. Safra kesesinde veya pankreas bezinde ayrı ayrı özsularla karıştırılır. Hazım cihazının uzunluğu dokuz metreyi bulur. Sindirim sistemi boyunca ifraz edilen maddelerin bütünü, alı-nan gıdanın durumuna uygun biçimdedir. İnsan organlarında yer »lan birtakım guddelerin faaliyet durumu ancak yirmi yıldan beri an-laşılabilmektedir. İnsan vücûdunun her tarafında bulunan bu gudde-lerdeki kimyevî terkîbleri meydana getiren o hayretâmiz kimyasal muameleler, insanı dehşetten dehşete sevketmektedir. Her bezin salgısı, bir diğerini tamamlayıcı mâhiyettedir. Bu ifrazatın nasıl meydana geldiği ise ayrı bir problemdir. Girift bir örgü gibidir. Ve bu if-râzâtın muayyen miktarı aşması ise insan vücûdunda onulmayacak telefata sebep olur.
Balgam teşekkülüne yarayan guddeler ile, böbreklerin üzerinde bulunan kapsüllerin ihtiyâç halinde faaliyet icra eden birer enerji depoları mâhiyetinde olduğu da ancak son zamanlarda anlaşılmıştır. Diğer zamanlarda çalışmayıp boş durdukları halde, dar zamanlarda enerji depoları vazifesini görmektedirler. Bu guddelerin esâs vazîfe-si, vücûdun kimyevî ve enerjik muvâzenesini sağlamaktır. Ancak insan, soğuk bir muhît ile karşılaşınca; bu guddeler bir takım ifrazat salıverir ve kan damarlarına baskı yapar. Böylece kanın basıncı artar. Bunun üzerine kan basıncının fazlalaşmasından meydana gelen vücûd içindeki sıcaklık sayesinde çevrenin soğuk şartlarına karşı konulur.
Tehlikeli yaralanmalar esnasında da bu guddelerin faaliyet sahası tersine döner. Bu sefer de kandaki basıncı azaltıcı rol oynar. Ve çabucak kan kaybını önler... Yine bu

guddeler asabî gerginlikler ve psikolojik buhranlarda da kan basıncını azaltıcı te'sîrler icra eder.
Bugün modern ilim, uzunluğu 6,5 metreyi bulan ince barsakla-rın kendiliklerinden yaptıkları iki çeşit refleks hareketi karşısında hayrete düşmüştür. İnce barsaklar refleks yoluyla önce ince barsağa kadar gelmiş olan yiyecekleri bağırsak öz sulan ile sindirilmesi kolay olacak şekilde karıştırır. İkinci olarak da sindirilecek duruma gelmiş elan yiyecak maddelerini bağırsak içinde imkân dâhilinde olan en geniş bir mesafe sathına iterek bütün yüzeyde bulunan emici tümörler sayesinde gıdaya müsait elan en yüksek miktarı emer. Bundan sonra kaim bağırsakların devri başlar. Kaim bağırsaklar ise, ince bağırsaklarda emildikten sonra arta kalan fazla maddeleri sindirecek öz sular salıverir. Böylece insan midesine girmiş olan gıdalardan ancak faydalanma imkânı olmayan maddeler dışarı atılır. Kalın bağırsaklar ayrıca bu fazla maddeleri vücudun dışına atacak birtakım sümüksü akıntılar ifraz ederler.
Bunca kimyevî muamelelere ve esrarengiz işlemlere ilâveten insan vücûdunda birtakım mikroplar ve bakteriler yer alır ki, bunların herhangi birisinin miktarı gerekli olan miktarı aşarsa veya ondan az olursa, yahut herhangi bir sebeple bazı değişikliklere ma'rûz kalırsa korkunç bir boğuşma başlar.
Tıb bilginleri ve biyoloji âlimleri diyorlar ki; insan vücûdu öyle faaliyetler icra ediyor ki, bunun karşısında Allah'ın azametini ve kudretini itiraf etmemek imkânsızdır. İnsan vücûdunda bulunan her şey, bir ölçü içerisinde yaratılmıştır ve tesadüfün imkânı yoktur. Buna Örnek olarak sâdece vücûd içinde yıpranan ve eskiyen kısımların yenilenmesi ameliyesini gösteriyorlar. Müşahede ve deneyler ile isbât-lanmıştır ki, vücûdun herhangi bir kısmı yıpranırsa veya bezlerden bir tanesi eskiyecek olursa; diğer bsz hemen Öbürünün yaptığı işleri de yüklenir ve faaliyetini iki misline çıkarır. İnsan buna hiç bir müdâhale yapamaz. Yine kalbin içinde bir arıza meydana gelecek olsa kalbin iç cidarının kalınlığının fazlalaşması için bir hareket başlar ve dokular kuvvetlendirilir. Kalbin kendisini iyileştirmek için yaptığı faaliyetler esnasında hacmi haddinden fazla genişler. Bu konuda Russel Reks ve Richard Kapott müştereken yazdıkları bir eserde şöyle derler : «İnsan vücûdunda bütün uzuvların depolama faaliyetleri vardır. İhtiyâç zamanında bunları kullanır. Akciğer veremine tutulmuş olan bir kimse, akciğerinin bir kısmı olmadan da yaşayabilir. Doktor Trau-deau akciğerinden birisi olmadan kırk yıl yaşayabilmiştir.»
Tecrübeler isbât ediyor ki: «İnsan vücûdunda uzuvlardan birisi telef olursa, ihtiyatî olarak diğerinin idare edeceği kısımlar mevcûd-dur. Bir insan, bir metre bağırsağı kesilmiş olarak yaşayabilir de yokluğunu hiç hissetmez. Hattâ insan hayatı üzerinde hiç bir te'sîri müşahede edilmeden uzuvlarının birisinin kökten yok olması ile yaşadığı görülmüştür. Bu konuda vuku bulmuş en garip bir misâli 1966 yılında Moskova'da toplanan beynelmilel psikoloji bilginleri kongresine doktor Aron Smith tarafından sunulmuştur. Doktor Smith sunduğu raporunda, beyninin yarısı ameliyat esnasında alınan bir Amerikah'-mn hâlâ yaşadığını, müzik dinleyip gezdiğini hattâ ameliyattan önce olduğu gibi bürosunun muhasebe işlerini de idare ettiğini belirtmiştir.

İnsan bünyesinde, değişen durumlara göre intibâk'ı sağlayabilme kabiliyeti de mevcûddur. Bir kadın hamileliğin son anlanna geldiği vakit muhtelif organlar tarafından mihbilin ağzına doğru salgılar akı-tılmaya başlar. Böylece mihbilin ağzındaki dokular yumuşar ve bu akıntılar sayesinde esnek bir hal alır. Ve çocuğun kolayca doğması, rahimden çabucak nüzulü kolaylaşır. Halbuki doğumun yaklaşması olduğu devrelerden önce böyle salgılara rastlanmaz. Şu halde nereden geliyor bu salgılar? Ve neden daha önceden akmıyor? Burada artık tesadüfün imkânı var mı? Neden öyleyse daha önce tesadüfen vuku bulmuyordu bu?.. Hayır hayır, bütün bunlar kudret sahibi Yüce Yaratıcının varlığının ifâdesi ve delili...
İnsan vücûdunun içindeki esrarı örten, sağlam ve güzel bir perde vardır. Bu perde deridir. Deri, Allah'ın güzel san'atına delâlet eden en ince ve akıllara durgunluk verecek âyetlerindendir.
Cild; vücûdun içindeki fazla suyu dışarıya veren, fakat içeriye suyun girmesine mâni olan gözeneklerinin bulunmasına rağmen su ve gazlan geçirmez. Deri, her zaman havada dolaşan mikrop ve bakterilerin hücumuna ma'rûzdur. Bundan dolayı, mikrop öldürücü nitelikte bir sıvı salgılar. Mikroplar galip gelip, derinin sınırına tecâvüz ettiğinde ise; aklın, azametini idrâkten âciz kaldığı düzenli bir savaş ameliyesi başlar. Bir düşmanın girdiğini haber vererek bütün vücûd organlarını uyarmak için alarma geçer. Bu alarmın zilleri, vücûdun hissettiği ağrılardır. Bunun üzerine sının bekleyen muhafız grubu harekete geçer, düşmanla amansız bir mücâdeleye girişir. Ya düşmanım mağlûb edip kapıdan dışarı atar, yahut da mağlûb olarak ölür. İkinci ve üçüncü gruplar ölenlerin yerini alır ve böylece savaş devam eder gider...
Bu muhafızlar, sayıları otuz milyar civarında olan akyuvarlardan başka bir şey değildir. Cild üzerinde, içinde irin bulunan kırmızı bir sivilce görüldüğünde, bilinmelidir ki burada vazifesi uğruna ölen birçok muhafız bulunmaktadır. Cild üzerindeki kızarmalarda da, mütecaviz bir düşmanla çarpışan akyuvarlar bulunur.
Cildin en mühim vazifelerinden birisi de, vücûdun hararetini muayyen bir derecede tutmasıdır. Zîrâ ciltteki kan damarları, hava ısındığında, ısıyı yayabilmek için açılır. Ter bezleri fazla olan suyu dışarıya atar. Böylece vücûda temas eden havanın ısı derecesi düşer. Havanın ısısı düşünce kılcal damarlar büzüşür, hararetini korur ve terde azalma olur.
İşte bu acâib cihaz, inâyet-i ilâhiyye ile vücûdun hararetini devamlı olarak 37 °C tutmak için kurulmuş bulunmaktadır.
Dr. Richard Kaputt'un bu husustaki beyânı şöyledir :
«Allah, vücûdumuza, sıhhatmııza yardımcı olması için, şifâ verici ve göz kamaştırıcı büyük bir kudret bahşetmiş bulunmaktadır. Doktorlar bu durumu önce teşhis için incelemekte, sonra da tedâvî için deneyler yapmaktadırlar. Bu akıl durdurucu üstün kudret, hastalıkların tedavisinde devamlı olarak mücâdelemize katılmaktadır.»
İnsanın cildi kendisine özgüdür. Hiç bir insanın cildi diğerine benzemez. Ayrıca durmadan yenilenmektedir. Şu andaki cildiniz geçen seneki cildinizin aynısı değildir.
Derinin yenilenmesi, cildin bulunduğu tabakalardaki hücrelerin gelişmesine paralel olarak devam eder. Hücrelerin her yeni tabakası, derinin yüzeyini oluşturur.

İlmin bu kadar ilerlemesine, insan vücûdunda ulaştığı garip hakikatlere rağmen, insanı hayrette bırakan ve zarurî olarak Allah'ın varlığına, kudret ve azametini kabule götüren, keşfe muhtaç birçok esrar henüz çözülebilmiş değildir.
İşitme duyusu, dış kulak ile başlar. Fakat nerede bittiğini sâdece Allah bilir.
îlim isbât ediyor ki; sesin havada meydana getirdiği titreşimler, dış kulak kepçesine, buradan da iç kulak boşluğuna geçer.
Korty denilen iç kulak dünyası, insanı hayretten hayrete sevket-mektedir.
Kcrty, iç kulak bahsinde çok garip ma'lûmât veriyor :
İç kulakta burgu ile yarım dâire arasında birçok kanal bulunuyor. Sâdece burguya mahsûs, beyindeki işitme sinirlerine bağlı dört bin küçük yay vardır. Bu yayların uzunluğu ve hacmi ne kadardır? Sayıları binlere ulaşan ve her birinin husûsî bir terkibi bulunan bu yaylar nasıl terekküb etmiştir? Konuldukları yer nedir? İnsanı hayrette bırakacak ve başka bir şeye müracaat etmeye mahal bırakmayacak elan bu incelikler, görülmeyen iç kulak boşluğundadır.
Kulakta yüz bin işitme hücresi bulunur. Sinirler, insan aklının alamayacağı, incelik ve azamet dolu sinirciklerle sona erer.
Görme duyusunun merkezi, içinde görme sinirlerinin uçlarından teşekkül eden yüz 'otuz milyon ışık alıcı proses bulunan gözdür. Gözleri, gece gündüz kirpiklerin bağlı bulunduğu göz kapaklan korur. Bunların hareketleri irâde dışıdır. Gözü her türlü toz ve yabancı, zararlı zerreciklerden .korurlar. Fazla ışığa karşı gözleri muhafaza ederler. Gözyaşı olarak isimlendirdiğimiz sıvı ise, en kuvvetli bir temizleyicidir. Bu vaziyette göz, kendisini koruyan ve temizleyen tâm bir cihaz ile çevrilmiş bulunuyor.
Göz, sert tabaka, damar tabaka ve ağ tabakadan teşekkül etmektedir. Bunların her biri ise, korkunç sayıda damar ve sinirden meydana gelir.
Mucize olarak şu hususu bilmemiz kâfidir :
Göz ekranı üzerinde cismin görüntüsünü dâima ters olarak teşekkül eder. Görme sinirleri bu ters görüntüyü olduğu gibi beyine nakleder. Beyin bunu doğrultarak tekrar göze gönderir. Cisme bakan şahıs da böylece onu doğru olarak görür.
Beşeriyyet tarihinde, bir tek insanın dahi bir şeyi ters gördüğü vâki' midir? Böyle bir şey vâki' olmayınca —ki asla vâki' olmayacaktır da— artık tesadüfe mahal kalır mı? Allah'ın varlığına bundan daha belîğ olarak delâlet eden bir alâmet mevcûd mudur?
Koklama, duyusu, cidden acâib bir manzara arzeder. BU duyunun merkezi, koku alma merkezi diye adlandırılan ve burun içinde bulunan sümüksel bîr zarla kaplanmış bulunmaktadır. Sinir bulundurmayan bu bölgede uzunca, kuvvetli birçok koku alma hücresi mevcûd-dur. Kokuyu bunlar beyine nakleder. Bunlar insan hayatının dayandığı teneffüs cihazının başlangıcında bulunan burnun içindedir.
Hava, burun deliklerinden içeri girdiğinde havayı temizleme vazîfesl gören kıllarla karşılaşır. Hava buradan geçerken ısınır, içeriye girmeden evvel münâsib bir dereceye ulaşır.
Hepimiz ağızdan nefes almanın zararlarını biliriz. Burundan geçip ısınmadığı için anjin yapar, akciğer iltihaplanmasına sebep olur.
timin izahından âciz kaldığı bir husus da burnun yanlarında, kafa kemiğinin içinde bulunan içi hava dolu keselerdir.

Belki de ilâhî geometriye uygun onun kudreti önünde eğilen en bariz numune insan vücûdunun kemikleridir. İnsan vücûdunda sayıları iki yüz altıya varan kemik bulunur. Bu kemikler yekdiğerine mafsallarla bağlı olup, hareketlerini kaslar te'mîn eder.
İskeletin parça parça kemiklerden teşekkül etmesinin hikmeti ise gayet açıktır. Böylece her. parça, kolaylıkla ve rahatça hareket etme imkânını elde eder. İlim bugün isbât etmiştir ki; omurgada bulunan omurlar, insanın rahatça eğilebilmesini mümkün kılacak bir hacimdedir. Aynı zamanda bunların içinde ilik bulunmaktadır. İskelet; ifâ ettiği vazifeleri, çalışması, muhtelif parçalarının şekillenmesindeki hikmeti, tekevvün yollarının farklılığı ile, Allah'ın yaratma kudretinin en vazıh alâmetlerinden sayılır. Zîrâ bu kemikler, kandaki alyuvarları ve akyuvarları meydana getirmekle vücûdda hayatın bizzat yapıcısı durumundadırlar.
Bu hususun ehemmiyetini iyi kavramak için, bu yuvarların bizatihi hayatın esâsı olduğunu, insan hayatının her dakikasında en az yüz seksen milyon alyuvarın, vücûdu dışarıdan giren mikroplara karşı savunurken çok sayıda akyuvarın öldüğünü, bunları i'mâl ederken yorulmak suretiyle, hayat için çok tehlikeli olan aşırı kan artışını ayarladığını bilmek lâzımdır.
Kemikler, bu alyuvarlar ve akyuvarlar vasıtasıyla vücûdda hayatın yapıcısı olduğu gibi, vücûdun ihtiyâç fazlası gıdaların saklandığı bir depo vazifesi de görmektedir. Meselâ yağlı maddeleri içinde, kireçli maddeleri de dışında saklar.
Kemiklerin,- yapacağı vazifelere uygun bir durum alması ise, gerçekten hârika bir şeydir. Meselâ beyni muhafaza eden kafatası kemiğini, daha çok tehlikeye ma'rûz yerlerde oldukça sağlam ve kuvvetli görmekteyiz. Her ne kadar ince ve nâzik bir dokunun muhafazası bahis konusu olsa, kemik o nisbette metîn ve dokuyu tâm manâsıyla muhafaza edecek sağlamlıkta bulunur.
Kemik; dışındaki sert bir tabaka ile, içindeki yumuşak bir tabakadan teşekkül eder ki, içinde muhafaza ettiği dokuyu incelikle koruyabilsin. Sırt omurları, çarpma esnasında kırılmaması için kıkırdakla örtülmüştür. Vuruşlardan korunmak için arkasında bir çıkıntısı, yan-, larmdan korunması için de yandan iki kanadı mevcûddur. Bütün omurlar; birbirine sinirsel bağlarla kenetlenmiş, tek bir parça haline gelmiştir. İki kemik karşılaştığında ise, her yönüyle serbest hareket edebilecek tarzda eklemlerle yekdiğerine uygun hale gelmiştir. Meselâ, ucu oyukla nihâyetlenen bir kemiğe, ucu tümsek bir kemik tekabül ediyor ve birbirine her yönüyle mütenâsib bir vaziyet arzediyorlar.
Beden üzerinde tam bir hâkimiyeti bulunan bu cihaz, bütün vücûdu dolaşan incecik sinirlerden teşekkül eder ki, bunlar daha büyüklerine, onlar da vücûddaki sinir sistemi merkezine bağlıdır. Cismin herhangi bir parçası dışarıdan bir te'sir aldığında —etrafındaki hararet derecesinin değişikliği de olabilir— sinirler bunu vücûddaki sinir merkezlerine, orası da hareket tarzını tesbît edebilen beyne iletir. Sinirlerdeki bir uyarma ve işaretin sür'ati saniyede yüz metreyi bulmaktadır.
Akıl da insanın tesadüf edebileceği en garip ve enteresan bir mekanizmadır.
Mark Twain diyor ki: «İnsan aklı, eşi bulunmayan bir makine özelliğine sahiptir. Bu makinenin faaliyet şekli apayrı bir tarzdadır. Çalışması isteğe bağlı değildir. Akü, kendi üzerinde bir hâkimiyete sahip olmadığı gibi, sahibi de onu istediği şeylerin te'sîrine mahkûm edemez.»

Gerçekten akıl, devamlı bir faaliyet içerisindedir. Uyanık bulunduğumuz dakikaların her anında durmadan dinlenmeden aklınız çalışmakta ve enerji sarf etmektedir. Bir gecenizi uykusuz geçirdiğinizi düşünün. Yatağınızda kıvranıp dururken birtakım emirler verir, ricalarda bulunursunuz. Sonra aklınızdan her şeyi çıkararak çalışmamasını ve uyumayı arzu edersiniz. Aklınızı kendi hizmetinizde kullandığınızı, dilediğiniz hususta emrinize âmâde olduğunu, istediğiniz hususta düşüneceğini kabul ediyordunuz değil mi? Şayet beşer aklı çalışmak isterse, kâinatta onu bir an durduracak hiç bir kuvvet mevcûd değildir.
Şayet akıl insanın müsâadesine muhtaç bulunsaydı, sabahleyin uyanırken, ona çalışmak için bir mevzu takdim edinceye kadar beklerdi. Şu halde akla ilham veren ve onu kontrol eden nedir?
Ayrıca, insanın iradî olmayan bir sinir sistemi mevcûddur. Ve her ferde hükmetmektedir. Meselâ yüzde, utanmadan dolayı meydana gelen kızarma, korku esnasında etrafımız] saran serinlik bunun eseridir. Yine bu sistem, ferdin te'sîr etmesine ve mâni olmasına imkân olmayan kalb atışlarım hızlandırır. Bütün bunları harekete geçiren ve idare eden nedir?
tnsan neslini muhafaza eden bu sistem, bütün insanlarda birbirine uyar ve karışık bir yolla çalışır. Menideki insan tohumunu hareket ettiren canlı hücreler olduğu 1768 yılma kadar bilinmiyordu. Bu hücreler hareketlerinde sülüklere benzemekte, genişçe başları, kısa boynu ve uzun kuyrukları bulunmaktadır. Kuyruklarının yardımıyla hareket etmektedirler.
Bugün ilim, Allah Teâlâ'nın, bu hücrelere beşer nev'ini muhafaza edecek bir kuvvet bağışladığım isbât etmiştir. Hücreler; gayr-i münâ-sib bir vasatta hayatm özelliklerini muhafaza etmekte, dış gelişimini kaybetmektedir. Böylece kadının tenasül organının ifraz ettiği hormonlarla birleşip nesli meydana getirmek için bir müddet hayatiyetini muhafaza ederek beklerler. Bütün bunlar »sâdece ilâhî kudretle meydana gelmektedir. Çünkü erkek hormonlarının, dişi hormonlarına yö-nelmesinde hiç bir bünyevî veya fizyolojik kuvvetin müdâhalesi mev-cûd değildir.
Dolaşım sistemi; 25-30 trilyon alyuvarlar ile, 50 milyar kadar akyuvarlardan meydana gelen kanı ihtiva etmektedir. Bütün bunlar yapışkan maddeler, asitler, şekerler, yağlar ile hastalık anında ortaya çıkan mikrop öldürücü maddelerden meydana gelen bir sıvının içinde bulunmaktadır. Dolaşım sistemini idare eden kalb, kastan yapılmış bir organdır. İrâdenin onun üzerine hiç bir hükmü yoktur. Kendisine hâs bir intizâmla açılır, kapanır. Kalb, dört odacıktan meydana gelmiştir. Ortasından bir perde ile iki bölüme ayrılır. Yukarıda kalan iki odacığına kulakçık, aşağıdakilerine de karıncık denir. Karıncıkları ku-Jakçıklardan, kapakçıklar ayırır. Hacmi bir yumruğu geçmemekle beraber, yirmi dört saatte sarfet-tiği enerji normal bir adamı yüz yirmi beş metre havaya kaldıracak güçte bir enerjidir. Bir senede normal atışla 80 milyon galon kan vermektedir. Bu atışlar 36.792.000 kereye baliğ olmaktadır.
Dolaşım sisteminin geri kalan kısmını damarlar teşkil eder. Bunlar sağlam ve esnek kanallardır. Vazifeleri temiz kanı kalbten vücûda, kirli kanı da ciğerlere taşımaktır. Atardamarlar temiz kanı vücûda dağıtır; toplardamarlar tekrar kalbe dönen kanı akciğere göndererek tasfiye eder. Oradan da vücûda pompalamak üzere temizlenmiş kan tekrar yüreğe gelir.

Dolaşım sisteminin bu ameliyesi, insan hayatının esâsını v teşkil eder. Kirli kan, bir toplardamar ile sağ kulakçığa döner. Kulakçık dolduğunda yürek kapanır, kan sağ karıncığa geçer. Karıncığın kapanmasıyla da kan akciğer atardamarları ile ciğere taşınır. Orada oksijen alarak ve karbondioksit vererek temizlenen kan, akciğer toplardamarı ile yüreğin sol kulakçığına döner, oradan karıncığa ve bütün vücûda geçer. Bütün bunlardan daha garibi tüm damarlann, kan vücûd-dan kalbe doğru sıkılırken geri inmesine mâni olmalarıdır. Kalbe bağlı olan damarların da kapakları, insanın durumu ne olursa olsun, bunun gidiş yolundan aksi istikâmete dönmesini engeller.
Ayrıca bu cihazın zikre şayan en tuhaf tarafı şurasıdır: Şayet dolaşıma mahsûs damarlar, ayrılıp uç uca getirilmiş olsa uzunluğu 100.000 mili bulurdu.
Hayat maddesi de dediğimiz lenf boğumları; kan plazmasına benzeyen bir sıvıdan ibarettir. Ancak kandaki proteinleri ihtiva etmez ve hücreleri de renksizdir. Lenf boğumları şeffaf ve ince damarlar olup, derinin içinde ve altında bulunur. Vücûdun çeşitli yerleri çoğunlukla boyun, bağırsaklar ve kalçalar lenf boğumlarının bulunduğu yerlerdir.
Bu cihaz; bedenin hayatiyetini ve emniyetini korumak için garip bünyevî ameliyelerde bulunur. Vücûda tecâvüz eden mikroplarla savaşmak için akyuvarları hazırlar. Mikroplar bunlara galip gelip, durum tehlike arzedince, lenf bağının mikropları çok sayıda akyuvarın bulunduğu bir düğüme çeker. Buradan akyuvarlar mikropların üzerine hücum ederler. Böylece mikropların kesin hezimeti kaçınılmaz bir son olur. Çoğu zaman vücûdda bir yara veya çıban bulunduğu vakit, insan o sızısının hemen lenfatik bir düğüme sirayet ettiğini hisseder. Artık orada mücâdele başlamıştır. Bundan dolayı âlimler lenfe «hayat sıvısı» adını vermişlerdir.
Bir başka cihetten de lenf boğumları mühim bir vazife görür: Akyuvarlar, mikrop mücâdelesinde ölen mikrop ve hücreleri alıkor. Çünkü bunlar ahkonmayıp kana karışır, oradan da yüreğe girerse, zehirlenmelere sebep olur. Bu ikinci vazifesine denk olarak lenf düğümlerine âlimler «hayatı koruma kutuları» adını vermişlerdir.
Kasları Araştırma Enstitüsü Müdürü olup, Nobel mükâfatı kazanan Dr. Albert Georgy şöyle diyor :
«Kaslardaki bu esrarengiz perdeyi sıyırıp hakikatim öğrenmemiz, başta gelen meselelerdendir.»
Başka bir âlim de şöyle diyor :
«Hayatın, acâibliklerle dolu pazarında arzettiği şeylerin en mühimi kaslardır.»
Adeleler, insan vücûdunun yarısından fazlasını kaplar. Gıdaları ağızdan yemek borusuna aktaran, ciğerlere havayı çeken kaslardır. Yine besinleri harekete, yani kimyasal enerjiyi mekanik enerjiye çeviren de kaslardır.
Kaslar, hayatın başlamasını sağlar. Ceninin ana rahminden çıkmasını te'mîn eder. Hayat boyunca insanı korur. Nihayet kalb adele-lerinin durmasıyla hayat da durur. Kaşları her zaman ilâhî esrar arasında saymışlardır. Nitekim ilim, bu cihazı kontrol eden kuvvetin üzerinden esrar perdesini henüz sı-yırmamıştır. Âlimlerin iştirak ettiği husus, diğer sistemler gibi bu sistemin de hayatın esrarını teşkil etmesidir. En basit bir adalevî hareketin hattâ burun temizlememiz esnasında bile meydana gelen fizyolojik ameliyenin, bir hidrojen bombasının terkip ve çalışmasından daha ince ve daha karışık olduğu ilim erbabınca belirtilmektedir.

«Allah'ın nimetlerini birer birer saysanız (bu ne mümkün? Onu) icmal suretiyle bile sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok yarlığayıcı, çok esirgeyicidir.»
İnsan vücûdu; muhtelif gaye ve vazifeleri bulunan, daha çeşitli birtakım cihazlara mâliktir. Bunların her biri onu yaratan Allah'ın kudretini şüphe götürmez bir tarzda isbât etmektedir :
Vücûdu asitlerden ve bazı zararlı tuzlardan tasfiye eden idrar cihazı böbreklerden meydana gelir. Böbreğin çalışması, idrar bileşimlerini kandan ayıracak tarzdadır. Böbrek hücreleri, tasavvuru imkânsız bir hassasiyet derecesine mâliktir. Bu hücreler, kandaki muhtelif nis-bet ve yoğunluktaki en küçük değişmeleri bile telâfi eder.
Meselâ kandaki su oranı fazlalaşmca, hücrelerin faaliyetleri artar ve bununla kanın su nisbetinin normale dönmesi için idrar fazlalaşır. Aynı şekilde böbrekler, kandaki bütün zararlı ve zehirli maddeleri ayırırlar.
Böbreklerde idrarı mesaneye nakleden iki kanal mevcûddur. İlâhî san'atın cilvelerinden biri de, insanın duruşu nasıl olursa olsun, bu ka-nallardaki idrarın aksi istikâmete geri dönmeyişidir. İdrar cihazının sonu, bevlin dışarı çıktığı mesanedir.
İnsanda tad alma cihazı dildir. Çalışması sümüksel yapıdaki tad alma hücrelerinde toplanmıştır. Bu kabarcıklar iplik, mantar ve mer-ceksel gibi çeşitli şekiller gösterir. Bu kabarcıkları dilin yutak kısmında bulunan bazı sinirler beslemektedir. Tad alma sinirleri, yemek esnasında tadı alarak beyne iletir.
Tad alma cihazı ağzın bidayetinde bulunur. İnsan diliyle tad aldığı gibi konuşur da. Bir şeyin acı veya tatlı, ekşi veya tuzlu olduğunu dilimizle anlayabiliriz.
Dilde dokuz bin adet tad alan hücre vardır. Bunların her biri birçok sinirlerle beyine bağlanır. Bu durumda sinirlerin sayılan ve hacmi ne olur?
Ayrıca bunların her birinin münferiden beyine bildirdiği şeyleri, beyin nasıl bir bütün halinde hissediyor ve hemen cevabını gönderiyor?
Hiç bir gün elinizi düşündünüz mü? Nasıl çalışıyor ve vazifesi nedir?
İngiliz İlimler Ansiklopedisi'nde deniliyor ki:
«İnsan eli, vücûdun tabiî acâiblikleri arasında başta gelir. Gerçekten insan eli gibi, rahatlıkla çalışan ve çok çabuk maharetlerle hareket eden bir âlet meydana getirmek son derece güç ve hattâ imkânsızdır.»
En basiti elinize aldığınız bir kitabı çevirir, okumaya müsait bir şekilde durdurursunuz. Tabiî hareketle düzen verirsiniz. Kitabın sa-hîfelerini de aynı rahatlıkla açar, kapatır, değişik vaziyete sokarsınız.
Kalemi elinizle tutar, yazınızı onunla yazarsınız.
Çataldan bıçağa ve yazı âletlerine kadar insan için lüzumlu olan her şeyde onu kullanırsınız. Pencereyi açar, kapatır, istediğinizi ellerinizle taşırsınız. Ellerin toplam olarak yirmi yedi kemiği vardır. Her kemiğinde on dokuz kası bulunur.
Kaliforniya Üniversitesi Profesörü Dr. Gordon Haine şöyle diyor :
«Hekim, elindeki belirtilerden cismin dahilî durumunu öğrenir. Meselâ normalden daha büyük bir el, balgam guddelerinin normal çalışmadığını gösterir. Elin kuruluğu, soğukluğu ve üst derisinin renk değişimi, deri altı guddesinin noksan ifrazına delâlet eder. Sıcak, titrek ve fazla terleyen eller ise bu guddelerin fazla ifrazatına delâlet eder.
El üzerinde siyah beneklerin teşekkülü, böbrek üstü bezlerinin hastalığını gösterir.

Muayyen bir koku salarak el ayasının sararması ise, tifo hastalığına işarettir.»
Meşhur bir kalb doktoru şöyle diyor :
«Elin terleme ve titreme derecesi, sahibinin kalb rahatlığının durumunu ta'yîn eder.»
Tırnaklar da, insanda bulunan en mühim âletlerdendir. Halbuki onlara çok az kimse önem verir. Hattâ bunların ne faydası var diyenler bile vardır. Halbuki iki bin senedir tıb ve hikmette kendisine müracaat edilen Hipokrat şöyle diyor :
«Tırnaklar, ayna gibi insanların sıhhat durumunu gösterir.» Bugün dahi bu söz, değerinden bir şey kaybetmemiştir. Nice doktorlar vardır ki; bir hastalığa teşhis koyamayınca, hastanın tırnaklarından tutup hastalığın nev'ini teşhis imkânı bulur.
Morarmış tırnaklar, kan azlığına, maviye çalanlar kalb rahatsızlığına, tırnakta siyah noktaların teşekkülü ise, kan dolaşımının bozuk olduğuna işaret sayılmaktadır.
İş bu kadarıyla da bitmiyor. İlim, tırnakların kendilerine hâs vazifeleri bulunduğunu da gösteriyor. Nitekim tırnaklar parmak uçlarını korurlar. Zîrâ oralar tehlikeye en yakın noktalarıdır. Aynı şekilde parmak uçları çok hassastır. Tırnaklar olmaksızın ufak şeyleri derlemeye, hattâ cildi kaşımaya imkân yoktur.
İnsan vücûdu üzerinde araştırma yapıldığında, pek çok husus müşahede edilir.
İnsanın şeklen ve ahlaken bütün hususiyetleri, ferd-lerin irsen aldığı kromozomlar taşır.
Bunlar, o kadar küçük cisimciklerdir ki; şayet bütün insanların kromozonları bir araya toplansa, bir avuçtan fazla yer işgal etmez. Bu bir avuçluk kromozönlar; milyonlarca insanın şekil, renk, özellik ve ahlâklarındaki farklılığı meydana getirir.
Garip değil midir ki; yüzeyi birkaç cm2 yi aşmayan insan yüzü üzerinde aynı tertib üzere bir baş iki göz, burun, ağız ve iki kulak bulunmasına rağmen dünya yaratılan beri bugüne kadar, ikisinin kesinlikle aynı şekil üzere bulunduğu duyulmamıştır.
Yine garib değil midir ki, hayatı boyunca her şahsın parmak izleri diğerlerinkinden ayrıdır. İşte ince ve nâzik bir nokta. Bütün bunlar tesadüf eseri midir? İnsan vücûdunda; müdebbir, hikmetli ve ulvî bir kuvvetin tevcih ve ilhamı olmaksızın çalışan bir şey var mıdır?
Bundan sonra tesadüfün yeri kalıyor mu hayatta?...
Evet, her organ hattâ her adele, her hücre, hattâ hücreyi meydana getiren her parça, Yaratıcının azametini haykırıyor ve O'nu tes-bîh ediyor. Bundan sonra tereddüdünüz var mı artık?..[44]

80 — Allah; evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı ve size hayvan derilerinden; gerek göç gününüzde gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler, yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticâret kumaşı verdi.
81 — Allah; yaratıklarından sizin için gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, harbde muhafaza edecek zırhlar vermiştir. Müslüman olasınız diye, size olan nimetini işte böylece tamamlamıştır.
82 — Eğer yüz çevirirlerse; sana düşen, ancak açıkça tebliğdir.
83 — Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler.

Allah Teâlâ kulları üzerine nimetlerini tamamladığını zikreder. Onlar için bir sükûn yeri olan, sığınacakları, gizlenecekleri, çeşitli fay-dalanma yollarıyla istifâde edecekleri evler yaratmış, onlar için hayvan derilerinden evler vermiştir. Bu evleri seferlerinde kolaylıkla taşırlar, yolculukta ve ikâmette kolaylıkla kurarlar. Koyunların yünlerinden, develerin ve keçilerin kıllarından döşemelikler vermiştir. Âyette geçen kelimesi mal anlamındadır. Bu kelimenin eşya, elbise olduğu da söylenilmiştir. Sahîh olan ise bu kelimenin bütün bunlardan daha şümullü ve geniş olduğudur. Zîrâ ondan; döşemelik, elbise ve başka şeyler, mal edinilir ve onunla ticâret yapılır.
îbn Abbâs bu kelimenin eşya anlamında olduğunu söyler. Mücâ-hid, îkrime, Saîd İbn' Cübeyr, Hakem, Atiyye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Bahhâk ve Katâds de böyle söylemiştir.
Belli, muayyen bir süreye, bilinen bir vakte kadar... Katâde, «Allah; yarattıklarından sizin için gölgeler yapmış.» âyetinde, ağaçların kasdedildiğini söyler. Allah dağlarda sığınacağınız sığınaklar, kaleler var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak pamuk, keten ve yün elbiseler, harb-de sizi muhafaza edecek yassı demirden ve başka şeylerden zırhlar vermiştir. Selâmette olasınız (kurtulasmız) diye, size olan nimetini işte böylece, işlerinizde size yardımcı olacak şeyleri, ihtiyâç duyduğunuz şeyleri vermek suretiyle tamamlamıştır. Bütün bunlar ona itaat ve ibâdetinizde size yardımcı olsun diye verilmiştir. Âyetteki kelimesini Cumhur : Selâmette olasınız, kurtulasınız, şeklinde tefsir etmiştir. Bu kelimenin lâm harfini: Müslüman olasınız diye, anlamında olmak üzere kesreli olarak okuyanlar da vardır. Katâde «İşte size olan nimetini böylece tamamlamıştır.» âyeti hakkında der ki: Bu sûreye «Sûret'ün-Niâm» adı'verilir. Abdullah İbn Mübarek ve Abbâd tbn Avvâm'ın Hanzala es-Sedûsî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre o, kelimesini: Yaralanmaktan kurtulasınız diye, anlamında olmak üzere lamın fethası ile okurmuş. İbn Ab-bâs'ın bu kırâetini Ebu Ubeyd el-Kâsım İbn Sellâm, Abbâd'dan rivâ yet etmiştir. İbn Cerîr bu rivayeti iki kanaldan tahrîc etmiş ve bu kı-râeti reddetmiştir. Ata el-Horasânî der ki: Kur'an ancak araplarm bilgisi ölçüsünde indirilmiştir. Allah Teâlâ'nm : «Allah; yarattıklarından sizin için gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş.» kavlini görmez misin? Halbuki ovalardan yaratılanlar daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar dağ ahâlîsi idiler. Allah Teâlâ'nın : «Yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticâret kumaşı verdi.» kavlini görmez misin? Halbuki sizin için bunun dışında yaratmış oldukları daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar kıl ve yapağılara sahiptiler. Allah Teâlâ'nm : «Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir.» (Nûr, 43) sözünü görmez misin. Onlar elbette bundan hoşlanıyorlardı. Halbuki kar ile indirilen daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar bunu bilmiyorlardı. Allah Teâlâ'nın : «Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler vermiştir.» kavlini görmez misin? Soğuktan koruyan daha büyük ve daha çoktur, ama onlar sıcak ülkenin ahâlîsi idiler.
Eğer bu beyân ve bu nimetlerden sonra yüz çevirirlerse; onların yaptıklarından sana herhangi bir vebal yoktur. Sana düşen, ancak açıkça tebliğdir ki sen de onlara karşı bunu yerine getirdin. Allah'ın nimetini bilirler. Bunları kendilerine ihsan edenin

Allah olduğunu, bunları kendilerine bağışlayanın O olduğunu hem bilirler, hem de inkâr eder ve O'nunla birlikte bir başkasına ibâdet eder, yardım ve nzki O'nun gayrısma isnâd ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Mücâhid'den rivayetinde bir bedevi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve ona sordu. Allah Rasûlü (s.a.) ona: «Allah; evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı.» âyetini okudu. Bedevi; evet, dedi. Hz. Peygamber : «Size hayvan derilerinden; konduğunuz zaman hafifçe taşıyacağınız evler verdi.» buyurdu. Bedevi evet, dedi. Sonra ona yine okudu. Bütün bunlarda bedevi evet, diyordu. Nihayet, «Müslüman olasınız diye, size olan nimetini işte böylece tamamlamıştır.» âyetine gelince, bedevi arkasını dönüp gitti ve Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetim hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler.» âyetini indirdi.[45]

84 — Bir gün;.her ümmetten birer şâhid getiririz. İnkâr edenlere itiraz için izin verilmez, özürleri de dinlenmez.
85 — O zâlimler azabı görünce; ne hafifletilir, ne de mühlet verilir.
86 — Allah'a şirk koşanlar; şirk koştuklarını gördüklerinde derler ki: Rıbbımız, işte şunlar Seni bırakıp da kendilerine yalvardığımız şerîklerimizdir. Bunlar da onlara : Doğrusu siz yalancılarsınız, diyerek söz atarlar.
87 — O gün Allah'a arz-ı teslimiyet ederler. Uydurdukları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiştir.
88 — Küfredip te Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırdık.

O Zâlimler Azabı Görünce

Allah Teâlâ müşriklerin âhiret yurdunda Allah'a döndükleri gündeki durumunu haber veriyor. O, her ümmetten bir şâhid gönderecektir ki; bu şâhid, onların peygamberi olup Allah'tan alıp tebliğ ettiklerine karşılık olarak vermiş oldukları cevaba şâhidlik edecektir. İnkâr edenlere itiraz ve özür beyân etmeleri için izin verilmez. Zîrâ onlar, yaptıklarının bâtıl ve yalan olduğunu bilmektedirler. Başka bir âyette : «Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.» (Mürselât, 35-36) buyurulurken, burada şöyle buyurulur: Özürleri de dinlenmez. O şirk koşmak suretiyle zulmedenler azabı görünce ne hafifletilir, onlardan ne bir an kesilir, ne de onlara mühlet verilip azâb onlardan geciktirilir. Bilakis toplanma yerinden onları hesâbsız olarak sür'atlice yakalayıverir. Cehennem yetmiş bin bağla çekilerek getirildiği zaman —ki her bir bağ ile beraber yetmiş bin melek vardır— cehennemin bir parçası yaratıkların karşısına çıkar, öyle bir soluk verir ki dizleri üstü çökmeyen hiç kimse kalmaz. Cehennem : Muhakkak ben, Allah ile beraber başka ilâh edinen her bir inâdçı zâlim için görevlendirildim... der ve insanlardan çeşitli sınıfları zikreder. Nitekim bu, bir hadîste belirtilmiştir. Sonra onların üzerine kapanır ve toplanma yerinden onları kuşun taneyi topladığı gibi toplar. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Bu kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır. Elleri boyunlarma bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler. Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.»

(Furkân, 12-14), «Suçlular ateşi görünce, ona düşeceklerini anlarlar ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zamanı keşke bilselerdi. Doğrusu o aniden gelecek ve onları şaşırtacaktır. Bir daha onu geri çeviremeyeceklerdir. Ve onlara mühlet de tanınmayacaktır.» (Enbiyâ, 39-40).
Sonra Allah Teâlâ en muhtaç oldukları bir anda tanrılarının onlardan ayrılacağını haber vererek buyurur ki: «Allah'a şirk koşanlar, dünyada iken ibâdet edegeldiklerini, şirk koştuklarını gördüklerinde derler ki: Rabbımız, işte şunlar Seni bırakıp ta kendilerine yalvardığımız şerîklerimizdir.» Dünyada iken tapmakta oldukları tanrılar da onlara : Doğrusu siz yalancılarsınız. Bize ibâdet etmenizi size biz öğretmedik, diyerek söz atarlar. Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe ka"dar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onlar kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82-83) buyururken, İbrahim Halîl (a.s.) şöyle demiştir: «Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebut, 25).
Allah Teâlâ başka bir âyette : «O gün ki, Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der. Onları çağırırlar ama hiç birisi cevab veremez. Aralarına bir uçurum koyarız.» (Kehf, 52) buyurmaktadır ki bu hususta âyetler çoktur.
«O gün Allah'a arz-ı teslimiyet ederler.» âyeti hakkında Katâde ve Ikrime der ki: O gün alçalır ve arz-ı teslimiyet gösterirler. Hepsi Allah'a arz-ı teslimiyet eder. İşitip itaat etmeyen hiç kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Bize geldikleri gün; neler görüp işitecekler!» (Meryem, 38), «Suçluları Rab-larının huzurunda başlan öne eğilmiş olarak : Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz, kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12), «Ve bütün yüzler Diri ve her şeye Hâkim olan Allah'a baş eğmiştir.» (Tâ-hâ, 111) Yani yüzler alçalır, boyun eğer, Allah'a döner ve arz-ı teslî-miyyet eder.
«O gün Allah'a arz-ı teslimiyet ederler. Allah'a bir iftira olarak ta-pmagelmekte oldukları şeyler onlardan uzaklaşıp, yok olup gitmiştir. Onlara yardım edecek ve onları kurtaracak hiç kimse yoktur. Küfredip te Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırdık.» Bir azâb küfürlerinden dolayı, bir azâb da insanları Hakk'a tâbi olmaktan alıkoydukları içindir. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlar hem bundan (Kur'an'a tâbi olmaktan) vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar sâdece kendilerini helake sürüklerler de farkına varamazlar.» (En'âm, 26). Bu, kâfirlerin azâblarında değişik derecelerde olduğuna delildir. Nitekim mü'minler de cennetteki evlerinde ve derecelerinde değişik birbirinden farklı mertebelerdedir. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Buyurur ki : Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38).
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Süreye İbn Yûnus'un... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetinde o, «Onlara azâb üstüne azâb artırırız.» âyeti hakkında şöyle demiştir:

Köpek dişleri uzun hurmalar gibi olan akrepler (onlar için) artırılır. Yine Hafız Ebu Ya'lâ'nın Süreye İbn Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Onlara azâb üstüne azâb artırırız.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, Arş'ın üzerinde ateşten beş nehirdir. Onun bir kısmıyla gece, bir diğer kısmıyla gündüz azâb olunurlar.[46]

89 — O gün; her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şâ-hid tutarız. Seni de onların üzerine tastamam şâhid olarak getirdik. Sana; her şeyi açıklayan, hidâyet ve rahmet, müslümanlara da bir müjde olan kitabı indirdik.

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitaben buyurur ki: «O gün; her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şâhid tutarız. Seni de ümmetin üzerine tastamam şâhid olarak getirdik.» Ey Muhammed, o günü an. O günün korkusunu, Allah'ın o günde sana vereceği yüce şeref ve yüce makamı an. Bu âyet, Abdullah İbn Mes'ûd'un Allah Ra-sûlü (s.a.) ne Nisa sûresinin baş kısmını okuduğu zaman ulaşmış olduğu âyete benzemektedir. İbn Mes'ûd, «Her ümmetten bir şâhid kıl-dığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?» (Nisa, 41) âyetine ulaştığında Allah Rasûlü (s.a.) : Bu sana yeter, buyurmuştur. İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Döndüm bir de ne göreyim (Allah Rasûlü'nün) gözlerinden yaş boşanmış.
«Sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik.» âyeti hakkında İbn Mes'ûd : Şu Kur'an'da bizim için her ilim ve her şey açıklanmıştır, derken Mücâhid : Her helâl ve haram açıklanmıştır, der. İon Mes'ûd'un sözü, daha genel ve daha şümullüdür. Zîrâ Kur'an geçmişlerin haberlerinden faydalı her ilmi, geleceklerin ilmini, her helâl ve haramın hükmünü, din, dünya, yaşama ve âhiretlerine dâir işlerde insanların muhtâç oldukları her şeyi içine almaktadır. Kalbler için bir hidâyet ve rahmet, müslümanlara da bir müjdedir bu kitab. Evzaî der ki: «Sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik.» âyetiyle ifade edilen açıklama sünnet iledir.
((Sana; kitabı indirdik.» âyeti ile «Seni de onların üzerine tastamam şâhid olarak getirdik.» kavlinin beraber getirilmiş olmasının hikmetine gelince; en doğrusunu Allah bilir ama buradan maksad şudur : Sana indirmiş olduğu kitabın tebliğini sana farz kılmış olan (Allah) kıyamet günü bunu sana soracaktır, «Andolsun ki; kendilerine peygamber gönderilmiş olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.» (A'râf, 6), «Rabbına andolsun ki, onların topuna soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hıcr, 92-93), «Allah, peygamberleri topladığı gün şöyle buyurur: Size ne cevab verildi? Onlar da: Bizim bir bildiğimiz yoktur, doğrusu gaybları bilen Sensin Sen, derler.» (Mâ-ide, 109), «Kur'an'ı (okuyup ona uymayı) sana farz kılan Allah elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» (Kasas, 85). Sana, Kur'an'ı tebliği vâcib kılan elbette kıyamet günü seni kendine döndürecek, senin üzerine farz kılmış olduğunu yerine getirip getirmediğini sana soracaktır. Bu; âyetin açıklamasındaki kavillerden biridir ve güzel bir açıklamadır.[47]

90 — Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.

Adalet ve İhsan

Allah Teâlâ kullarına; müsavat, eşitlik ve adaleti emrettiğini, iyiliğe çağırdığını haber verir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Ceza verecek olursanız, size nasıl ceza verildi ise siz de öylece ceza verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126),-«Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, ecri Allah'a aittir.» (Şûra, 40), «Yaralamalara kısas vardır. Kim de, hakkından vazgeçerse; o kendisi için bir kefarettir.» (Mâide, 45). Adaletin meşruiyetine ve ihsana çağırmaya delâlet eden bu ve benzeri âyetler çoktur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki adaletin; Allah'tan başka tanrı olmadığına şehâdet etmek, olduğunu söyler. Süfyân İbn Uyeyne der ki: Burada adalet; Allah için amel işleyen herkesin gizli ve açık amellerinin eşitliğidir. İhsan ise; gizlide işlediğinin, açığından daha güzel olmasıdır. Hayâsızlık ve fenalıklarda ise açık işlerinin gizlisinden daha güzel olmasıdır.
«Yakınlara vermeyi emreder.» âyetinde Allah Teâlâ, sıla-i rahm ile emretmektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Yakınlara hakkını ver. Miskine, yolcuya da. Ama saçıp savurma.» (İsrâ, 26). Allah Teâlâ: «Hayâsızlığı, fenalığı yasaklar.» buyurur ki; âyetteki kelimesi, haram kılınan şeylerdir. ise; haram kılınan du şeyleri yapanlardan zahir olan, ortaya çıkanlardır. Bu sebepledir ki başka bir yerde şöyle buyrulmuştur : «De ki: Rabbım, açığıyla gizlisiyle tüm hayâsızlıkları haram kılmıştır.» (A'râf, 33) âyetteki kelimesine gelince : Bu; insanlara zulmetmek, haksızlık etmektir. Bir hadîste şöyle buyrulur: Âhirette sahibi için biriktirilen ceza ile beraber dünyada Allah'ın cezasını çabuklaştırmasına zulüm ve sıla-ı rahm'i terketmekten daha lâyık başka bir günâh daha yoktur.
Allah Teâlâ size emretmiş olduğu hayırları ve size yasaklamış olduğu kötülükleri iyice dinleyip tutasınız diye öğüt vermektedir. Şa'bî'-nin Şüteyr İbn Şekel'den rivayetle söylediğine göre; o, İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini duymuş ; Kur'an'daki en cami âyet, Nahl süresindeki «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı... emreder.» âyetidir. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Cerîr rivayet eder. «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı emreder...» âyeti hakkında Katâde'den rivayetle Saîd şöyle diyor : Câhiliyye halkının yapıp güzel gördüğü hiç bir güzel huy yoktur ki; Allah onu emretmiş olmasın. Yine onların aralannda birbirlerini ayıplayageldikleri hiç bir kötü huy yoktur ki; Allah onu yasaklamış olmasın. Allah Teâlâ ancak ahlâkın adîsini ve yerilmiş olanlarını yasaklamıştır. Ben de derim ki: Bu sebeple bir hadîste : Muhakkak Allah üstün ahlâkı sever ve adîsinden hoşlanmaz, buyrulmuştur.
Hafız Ebu Nuaym, «Ma'rifetu's-Sahâbe» adlı kitabında der ki: Bize Ebu Bekr Muhammed İbn Feth el4îanbelî'nin... Abdullah îbn Umeyr'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Eksem îbn Sayfî'ye Hz. Peygamber (s.a.) in çıktığı (peygamber olduğu) haberi ulaştı ve Ek-sem Hz. Peygamberin yanına gitmek istedi. Kavmi onü gitmeye bırakmadı ve : Sen bizim büyüğümüzsün, elbette ona gidecek değilsin, dediler. Eksem : Benden ona, ondan da bana tebliğ edecek (haber ulaştıracak) birisi gitsin, dedi. İki kişi seçildi de Hz. Peygamber (s.a.) e vardılar. Biz Eksem İbn Sayfî'nin elçileriyiz. O sana : Sen kimsin, sen nesin? diye soruyor, dediler. Hz.

Peygamber (s.a.) : Benim kim olduğuma gelince; Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Ne olduğuma gelince; ben Allah'ın kulu ve elçisiyim, buyurup onlara : «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.» âyetini okudu. Onlar : Bu sözü bize tekrarla, dediler. Hz. Peygamber bunu onlara tekrarladı ve nihayet ezberleyip Eksem'e vardılar ve : Nesebini yükseltmek istemedi. Biz nesebini araştırdık ve onun temiz ne-sebli, Mudar içinde şerefli olduğunu gördük. Bize bir takım kelimeler söyledi ve biz bu kelimeleri işittik, dediler. Eksem bu kelimeleri işittiğinde : Muhakkak ben onun mekârim-i ahlâk ile emrettiğini, ahlâkın ayıplananlarını yasakladığını görüyorum, inanıyorum. Siz bu işte başlar (ilk, önde gidenler) olunuz, kuyruklar olmayınız, dedi.
Bu âyet-i kerîme'nin nûzülü hakkında hasen bir hadîs vârid olmuştur. Bu hadîsi İmâm Ahmed şöyle rivayet eder: Bize Ebu Nadr... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor : Allah Rasû-lü (s.a.) evinin avlusunda otururken Osman İbn Maz'ûn ona uğradı ve Allah Rasûlü (s.a.) ne tebessüm etti. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Oturmaz mısın? buyurdu. O; evet, otururum, dedi. Allah Raslûlü (s.a.) onun karşısına oturdu. Onunla konuşurken Allah Rasûlü (s.a.) birden gözünü göğe kaldırdı. Bir süre göğe baktı. Sonra gözünü indirmeye başladı ve sağında bir yere indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) beraber oturduğu Osman'ın yanından ayrılıp gözünü indirdiği yere gitti. Söyleneni anlamak istermiş gibi başını sallamaya başladı. İbn Maz'ûn, ona bakıyordu. Hz. Peygamber ihtiyâcını giderip söyleneni anladıktan son-ra Allah Rasûlü (s.a.) birinci kere yaptığı gibi gözünü yine göğe kaldırdı. Ta'kîb ettiği gökte kayboluncaya kadar gözüyle ta'kîb etti. İlk oturduğu yerde duran Osman'a yöneldi. Osman İbn Maz'ûn : Ey Mu-hammed, seninle niçin beraber oturuyordum? Bugünkü yaptığın gibisini daha önce görmemiştim, dedi. Hz. Peygamber: Beni ne yaparken gördün? diye sordu. îbn Maz'ûn : Gördüm ki gözünü göğe diktin. Sonra indirdin, sağ tarafında bir yere çevirdin. Ona doğru ayrılıp gittin ve beni terk ettin. Sana söylenen bir şeyi iyice anlamak istermiş gibi başını sallamaya başladın, dedi. Hz. Peygamber: Bunu sezdin mi? diye sordu. Osman evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Biraz önce sen otururken bana Allah'ın elçisi geldi. Osman : Allah'ın elçisi mi? diye sordu da, o evet, buyurdu. İbn Maz'ûn: Sana ne dedi? diye sordu. Hz. Peygamber: «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.» buyurdu. Osman İbn Maz'ûn der ki: İşte o zaman îmân kalbime yerleşti ve Muhammed (s.a.) i sevdim. Bu hadîsin isnadı ceyyid, muttasıl ve hasen'dir. İsnâdda muttasıl bir semâ' (işitme) beyân edilmiştir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Ab-dülhamîd İbn Behrâm kanalıyla kısa olarak rivayet etmiştir. Bu konuda Osman İbn Ebu'l-Âs es-Sekafî'den başka bir hadîs daha rivayet edilmiştir ki İmâm Ahmed bu hadîsi Esved İbn Âmir kanalıyla... Osman İbn Ebu'l-Âs'dan rivayet eder. Bu hadîste İbn Ebu'I-Âs şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyordum. Birden gözünü dikti (gözü sâbitleşti) ve şöyle buyurdu : Bana Cibril geldi ve şu âyeti şu sûrede şuraya koymamı emretti... «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder...» bu hadîsin isnadının zararı yoktur. Herhalde râvîlerden Şehr İbn Havşeb'in yanında iki şekli ile mevcûd olsa gerekir. En doğrusunu Allah bilir.[48]

İzahı

91 — Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin. Pekiştirdiğiniz yeminleri bozmaym. Çünkü Allah'ı üzerinize kefil yapmışsınızdır. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızı bilir.
92 — İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra, söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yeminlerinizi aranızda aldatma vâsıtası yapıyorsunuz. Allah onunla sizi imtihan eder. Kıyamet günü ihtilaf ettiğiniz şeyleri elbette size beyân edecektir.

İpliğini Büktükten Sonra Söküp Bozan Kadın

Allah Teâlâ'nın emrettiklerinden birisi de ahidlere, anlaşmalara vefa göstermek, pekiştirilmiş yeminleri muhafaza etmektir. Bu sebepledir ki: ((Pekiştirdiğiniz yeminleri bozmayın.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ : «Yeminlerinizde; Allah'ı iyilik etmenize, fenalıktan sakınmanıza engel yapmayın.» (Bakara, 224), «İşte bu, yemîn ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâretidir. Yeminlerinizi tutun.» (Mâide, 89) buyurmuş; Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'a yemîn olsun ki ben, Allah dilerse yemîn eder ve bir başkasını ondan daha hayırlı görürsem hayırlı olanı yapar ve yemini bozarım, buyurmuştur. Başka bir rivayette : Yeminimin keffâretini veririm, buyrulmuştur. Bu âyetler ve hadîs ile, buradaki «Pekiştirdiğiniz yeminleri bozmayın.» âyeti arasında bir çatışma söz konusu değildir. Zîrâ kasdedilen yeminler bir şeye teşvik veya bir şeyden men'etmeye dâir vârid olmuş yeminler olmayıp ahidlere, anlaşmalara dâhil olan yeminlerdir. Bu sebepledir ki «Pekiştirdiğiniz yeminleri bozmayın.» âyeti hakkında Mücâhid şöyle demektedir: Burada dostluğu bozmamaya dâir edilen yeminler kasdedilmektedir ki bu, câhiliyet âdetidir. İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs de bunu destekler mâhiyettedir: Bize Abdullah İbn Muhammed —Bu, İbn Ebu Şeybe'dir— ...Cübeyr İbn Mut'im'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İslâm'da dostluğu bozmamaya dâir yemîn yoktur. Câhiliye devrinde olan hangi bir yemîn varsa; İslâm ancak onun kuvvetini artırır. Hadîsi Müslim, îbn Ebu Şeybe'den bu şekilde rivayet etmiştir. Bunun mânâsı şudur: Câhiliye halkının yapa-gelmekte olduğu bu tür yeminlere İslâm'ın gelmesiyle artık ihtiyâç kalmamıştır. İslâm'a sarılmak onların bütün yapagelmekte olduklarına yeterlidir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Âsim el-Ahvel'den, onun da Enes (r.a.) den rivayet ettiği ve : Allah Rasûlü bizim evimiz-de muhacirler ve ansâr arasında dostluk yemîni ettirdi, şeklindeki hadîse gelince; bunun mânâsı Allah Rasûlü'nün onlar arasında kardeşlik bağı kurmuş olmasıdır. Allah Teâlâ kaldırmcaya (neshedinceye) kadar onlar bu kardeşlik ile birbirlerine mîrâsçı olurlardı. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerir der ki: Bana Muhammed İbn Umâre el-Esedî'nin... Me-zîde'den rivayetine göre; o, «Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.) e bîat hakkında nazil olmuştur. Müslüman olan kişi Hz. Peygamber (s.a.) e İslâm üzere bîat ederdi. Buyurdu ki:

«Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin.» İslâm üzere yapmış olduğu-nuz bu bîata uyun. «Pekiştirdiğiniz yemînleri (bîatı) bozmayın.» Muhammed ve ashabının azlığı, müşriklerin çokluğu İslâm üzere yapmış olduğunuz bu bîatı bozmaya sizi sürüklemesin.
İmâm Ahmed .der ki: Bize İsmail... Nâfi'den rivayet etti ki, o şöyle anlatmış : İnsanlar Yezîd İbn Muâviye'yi hal' ettiği (halifelikten azlettiği) zaman İbn Ömer ailesini topladı, kelime-i şehâdet getirdi, sonra şöyle dedi: Muhakkak biz şu adama Allah'ın ve Rasûlü-nün bîatı ile bîat etmiştik. Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Kıyamet günü zâlim için bir sancak dikilir ve : Bu filancanın zulmüdür, denilir. Allah'a şirk koşmuş olma dışında kişinin, birine Allah ve Rasûlü'nün bîatı ile bîat edip, sonra da bîatın-dan dönmesi (bîatını bozması) zulümlerin en büyüklerindendir. Sizden hiç kimse Yezîd'den asla ayrılmasın ve bu konuda sizden hiç kimse ileri gitmesin. Değilse benimle onun arasında bir kesiklik ve kopukluk meydana gelecektir. Hadisin merfû' olan kısmı (Hz. Peygam-ber'den rivayet edilen kısmı) Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde mev-cûddur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Huzeyfe'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim kardeşi için, uymak istemediği bir şart koşarsa o, komşusunu korumaksı-zın bir şeye sevkeden kimse gibidir.
Allah Teâlâ'nın«Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızı bilir.» kavli pekiştirildikten sonra yemînleri bozanlara bir tehdîd ve vaîddir.
Allah Teâlâ : «İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra, söküp bozan kadın gibi olmayın.» buyurur ki, Abdullah İbn Kesir ve Süddî şöyle derler; O, Mekke'de olan ahmak bir kadındır. Her ne eğirip bükse kuvvetle büktükten sonra onu bozarmış. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd: Bu, pekiştirildikten sonra ahdini bozan kimse için bir misâldir, derler. Bu söz Mekke'de, eğirip büktüğü ipi söküp bozan bir kadın olsun veya olmasın tercihe daha şâyân ve daha kuvvetlidir.
Âyetteki kelimesinin cümlede mef'ûl-ü mutlak olması muhtemeldir. Buna göre anlam: İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi olmayın şeklindedir. Ancak bu kelimenin, cümlenin başındaki fiilinden haber olması da muhtemeldir. Buna göre anlam: İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi siz de pekiştirmiş olduğunuz yeminleri bozmayın, şeklindedir. Bu sebepledir ki bundan sonra: «Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yeminlerinizi aldatma (hile, hud'a) vasıtası yapıyorsunuz.» buyurmuştur. Yani siz, size inansınlar için insanlar sizden çok oldukları zaman onlarla dost oluyorsunuz, dost olduğunuza dâir yeminler ediyorsunuz. Onlara zulmetme imkânı bulduğunuz anda ise onlara gadrediyorsunuz. İşte Allah Teâlâ bunu yasaklamıştır. Allah Teâlâ burada daha aşağı olan bir şeyle daha yükseğine işaret buyurmaktadır. Şöyle ki: Bu durumda şayet Allah zulmü yasaklamışsa, güç yetirme ve imkân bulma halinde elbette ve ev-leviyyetle yasaklamıştır.
Hz. Muâviye'nin kıssasını Enfâl sûresinde daha önce vermiştik. —Hamd Allah'a mahsûstur— Hz. Muâviye ile Rum kralı arasında bir süreli anlaşma vardı. Sürenin sonuna doğru Muâviye onlara doğru yürüdü. Sürenin bitiminde onların ülkelerine yakın olacak ve onlar gafil iken, hissetmeksizin onlara hücum edecekti. Amr îbn Abese ona dedi ki: Alahu Ekber Allahu Ekber, ey Muâviye, vefakarlık var zulüm yok. Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim: Kimin bir kavim ile

arasında bir süre (anlaşma süresi) varsa süre bitinceye kadar bağı asla çözmesin. Muâviye orduyu geri çevirdi ve onu hoşnûd etti. İbn Abbâs, «Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü.» âyetindeki kelimesini; daha çok, şeklinde açıklamıştır. Mücâhid der ki: Bazı kimselerle dostluk anlaşması yaparlar, başkalarım onlardan daha çok ve daha güçlü gördüklerinde onlarla dostluğu bozar ve daha çok, daha güçlü olanlarla dostluk anlaşması yaparlardı. İşte bu, onlara yasaklandı. Dahhâk, Katâde ve İbn Zeyd de bunun bir benzerini söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr, «Allah onunla sizi imtihan eder.» âyetinden çokluğun kasdedildiğini söyler. İbn Cübeyr'in bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. îbn Cerîr ise: Ahde vefa göstermeyi size emretmesiyle sizi imtihan eder, demiştir. Kıyamet günü ihtilâf ettiğiniz şeyleri elbette beyân edecek, her bir amel edenin amelinin karşılığım hayır olsun şer olsun mutlaka verecektir.[49]

93 — Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı. Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola iletir. İşlediklerinizden muhakkak sorumlu tutulacaksınız.
94 — Yeminlerinizi aranızda hîle ve bozgun vesilesi yapmayın. Çünkü bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak, kayabilir. Allah yolundan alıkoyduğunuz için kötü bir azâb tadarsınız. Ve sizin için büyük bir azâb vardır.
95 — Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin. Eğer bilirseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır.
96 — Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur. Sabredenlere mükafatlarını, yaptıklarının daha güzeli ile ödeyeceğiz.

Allah'ın Ahdi

Aİlah Teâlâ : «Ey insanlar, Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı.» buyurur ki, başka bir âyette şöyle buyurmuştur: «Eğer Rab-bın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99). Aranızı düzeltir ve aranıza ihtilâflar, zıdlaşmalar, kin ve düşmanlık koymazdı. «Rabbın dileseydi; bütün insanları, tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbmın rahmet ettikleri müstesnadır.» (Hûd, 118-119) Böylece burada da şöyle buyurmaktadır: ((Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola iletir.» Sonra kıyamet günü amellerinizin hepsinden sizi sorumlu tutar. Bir hurma çekirdeğinin yangı, tane üzerindeki bir nokta ve hurma çekirdeğinin zarı kadar yapmış olduklarınızla sizi cezalandırır.
Sonra Allah Teâlâ kullarını, yeminleri hîle hud'a vesilesi edinmekten sakındırır. «Çünkü bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak, sürçebilir.» âyeti önce istikâmet üzere olan, Allah yolundan çevirmeyi de içeren bozulmuş yeminler sebebiyle hidâyet yolundan ayağı kayan, ayrılan kimse için bir misâldir. Zîrâ kâfir, mü'minin önce ahid-leşip sonra ahdini bozduğunu gördüğü zaman artık onun dinine güveni kalmaz. Onun yüzünden İslâm'a girmekten geri durur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Allah yolundan alıkoyduğunuz için kötü bir azâb tadarsınız. Ve sizin için büyük bir azâb vardır.» buyurmuştur. Sonra şöyle buyurur: «Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin.» Allah adına yaptığınız yeminleri dünya hayatının varlığı ve süsü ile değişmeyin. Zîrâ onlar azdır. Bütünü ile dünya Âdemoğluna ve-

rilse, râm olsa bile Allah katında olanlar onun için yine de en hayırlı olandır. Allah'ın sevabı, mükâfatı onu uman, Allah'a îmân eden, Allah'tan isteyen, va'dini umarak Allah'ın ahdini koruyan için elbette en hayırlı olandır. Bu sebepledir ki: «Eğer bilirseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin yanınızdaki tükenir,» boşalır, sona erer. Zîrâ onlar sayılı bir süreye kadardır, kısıtlıdır» belli bir ölçüde verilmiştir ve sonludur. «Allah'ın katında olanlar sonsuzdur.» Sizin için cennetteki sevâb sonsuzdur, kesilmeyecektir, tükenmeyecektir, devamlıdır, ondan çevrilme ve onun sona ermesi yoktur. Allah Teâlâ'-nın: «Sabredenlere mükâfatlarını yaptıklarının daha güzeli ile ödeyeceğiz» kavli Rab Teâlâ'dan bir yemindir ki başında te'kîd için bir de lâm harfi getirilmiştir. Muhakkak Allah sabredenleri güzel amelleri sebebiyle mükâfatlandıracak ve amellerinin kötü olanlarından vazgeçecektir.[50]

97 — Kadın olsun, erkek olsun; her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfatlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.

Bu, güzel amel işleyenlere Allah'ın bir va'didir. Salih amel; kadın olsun erkek olsun kalbi Allah'a ve Rasûlüne îmân etmiş, âdemoğulla-rmdan sâdır olan, Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine uygun düşen ameldir. Bu amel; emrolunmuş, Allah katından meşru' kılınmış bir ameldir. İşte Allah Teâlâ bu güzel amelleri işleyenlere dünyada iken hoş bir hayat yaşatacağını, âhiret yurdunda iken işlemiş olduklarından daha güzeli ile onları mükâfatlandıracağını va'dediyor. Hoş bir hayat hangi yönden olursa olsun her türlü rahat ve huzuru içine almaktadır. İbn Abbâs ve bir cemaattan rivayet edildiğine göre; onlar, hoş hayatı helâl ve temiz nzıkla tefsir etmişlerdir. Ali îbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayet edildiğine göre ise, o hoş hayatı kanâatla açıklamıştır. İbn Abbâs, İkrime ve Vehb İbn Münebbih de böyle söylemiş-tir, îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise bunun mutluluk olduğunu söyler. Hasan, Mücâhid ve Katâde cennet dışındaki hayatın hiç kimseye hoş olmayacağını söylerler. Dahhâk: O, dünyada helâl n-zık ve ibâdettir, demiştir. Yine Dahhâk : O, Allah'a itaat olan şeyi yapmak ve bununla ferahlık duymaktır, demiştir. Sahih olan ise; hoş hayatın bütün bunları içine aldığıdır. Nitekim İmâm Ahmed'in Abdullah îbn Yezîd kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Müslüman olan, kendine yetecek kadar rızıklandırılan, Allah'ın verdikleri ile kendini kanaatkar kıldığı kimse kurtuluşa ermiştir, buyurmuştur. Hadîsi Müslim de Abdullah İbn Yezîd el- Mukrî'den rivayet etmiştir. Tirmizî ve Neseî'-nin Ebu Hânî kanalıyla... Fudâle İbn Ubeyd'den rivayetlerinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: İslâm'a eriştirilen, maişeti kendine yetecek kadar olan ve bununla kanâat eden kurtuluşa ermiştir. Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söyler. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Enes İbn Mâlik'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah, mü'mins dünyada iken verilen bir iyiliği âhirette eksiltmez. Âhirette bunun üzerine ona ayrıca sevâb verilir. Kâfire gelince; Allah iyiliklerini ona dünyada iken verir. Âhirete sevk edildiği zaman ise karşılığında kendisine hayır verilecek hiç bir iyiliği olmaz. Bu hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.[51]

98 — Kur'an okuyacağın zaman, kovulmuş şeytândan Allah'a sığın.
99 — Doğrusu, inananlar ve yalnız Rablarma güvenenler üzerinde onun bir nüfuzu yoktur.
100 — Onun nüfuzu; sâdece onu dost edinenler ve Allah'a şirk koşanlar üzerindedir.

Kur'an Okuyacağın Zaman

Bu, Allah Teâlâ'nın Peygamberi (s.a.) diliyle kullarına olan emridir. Onlar, Kur'an okumak istedikleri zaman kovulmuş şeytândan Allah'a sığınmakla emrolunmuşlardır. Bu, vâcib anlamında değil men-dûb anlamda bir emirdir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve başka imamlar bu hususta icmâ' bulunduğunu naklederler. Eûzu besmele hakkında vârid olan hadîsleri daha önce tefsirin başında genişçe vermiştik. Hamd ve Minnet Allah'adır. Okumanın başında Allah'a sığınmaktaki mânâ; Kur'an'ı okuyanın Kur'an'ın kırâetini karıştırmaması ve düşünmeden onu alıkoymaması içindir. Cumhurun görüşüne göre; Eûzü ancak Kur'an okumadan öncedir. Hanıza ve Ebu Hatim es-Sİcistânî'den nakledildiğine göre Eûzü, Kur'an okumadan sonra olur. Bunlar bu görüşlerine yukardaki âyeti delil getirmektedirler. Nevevî de, el^Mühez-zeb şerhinde benzer bir görüşü Ebu Hüreyre, Muhammed îbn Sirîn ve İbrâhîm en-Nehaî'den nakletmektedir. Sahîh olan ise, daha önce geçen ye Eûzü'nün Kur'an okumadan önce olduğuna delâlet eden hadîsler ışığında birinci görüştür. En doğrusunu Allah bilir.
«Doğrusu, inananlar ve yalnız Rablarına güvenenler üzerinde onun bir nüfuzu yoktur.» âyeti hakkında Sevrî der ki: Şeytânın, onları tevbe etmeyecekleri bir günâha düşürme gücü yoktur. Başkaları : Bunun mânâsı; şeytânın onlar aleyhine bir hücceti olmamasıdır, derlerken diğer bazıları bu âyetin : «Ancak içlerinden ihlâs verilen kullarım müstesna.» (Hıcr, 40) âyeti gibi olduğunu söylemişlerdir. Mücâ-hid, «Onun nüfuzu; sâdece onu dost edinenler üzerindedir.» âyetinde-ki kelimesini; ona itaat edenler, şeklinde açıklar. Başkaları ise : Allah'ın dışında dost edinenler, şeklinde anlamışlardır. «Onun nüfuzu; sâdece onu dost edinenler ve Allah'a (ibâdette onu) ortak kılanlar üzerindedir.» Bu âyetteki Bâ harfi cerrinin, sebep mâ-nâsına olması da muhtemeldir. Buna göre anlam şöyle olacaktır : Şeytâna itaat etmeleri sebebiyle Allah'a şirk koşanlar olmuşlardır. Başkaları ise şöyle diyor: Buranın anlamı: Şeytân onlara mal ve çocuklarında ortak olmuştur, şeklindedir.[52]

101 — Biz, bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, Allah ne indirdiğini gayet iyi bilirken, onlar: Sen sâdece uyduruyorsun, derler. Hayır, onların çoğu bunu bilmezler.
102 — De ki: Onu Ruh el-Kudüs, mü'minlerin îmânını pekiştirmek, müslümanlara hidâyet ve müjde olmak üzere Rabbm katından hak ile indirmiştir.

Allah Teâlâ müşriklerin akıllarının zayıflığını, sebat ve inançlarının azlığını, üzerlerine mutsuzluk yazılmışken onların îmân etmelerinin tasavvur dahi olunamayacağını haber vermektedir. Zîrâ onlar hükümlerin nâsihleri ile mensûhlarınm değiştirildiğini gördükleri zaman Rasûl için : Sen sâdece

uyduruyorsun, yalancısın, derler. Halbuki Rab Teâlâ dilediğini yapan, dilediği hükmü verendir. Mücâhid, «Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimiz zaman.» âyeti hakkında der ki: Kaldırdığımız ve yerine onun bir başkasını koyduğumuz zaman. Katâde bu âyetin: «Biz, bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut da dengini getiririz...» (Bakara, 106) âyeti gibi plduğunu söyler.
Allah Teâlâ onlara cevaben şöyle buyurmaktadır: «De ki: Onu Ruh el-Kudüs (Cibril) mü'minlerin îmânını pekiştirmek, (onların birinci ve ikinci olarak nazil olanı tasdik etmeleri, kalblerinin Allah'a bağlanması için Allah'a ve elçilerine inanmış) müslümanlara hidâyet ve müjde olmak üzere Rabbın katından hak, (doğruluk ve adalet) ile indirmiştir.»[53]

103 — Andolsun ki; ona mutlaka bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır

Allah Teâlâ, müşriklerin söylemekte oldukları yalan ve iftiraları haber veriyor. Onlar: Onun bize okumakta olduğu Kur'an'ı Muham-med'e ancak bir insan öğretmektedir, diyor ve aralarında Kureyş boylarından birisinin kölesi olan dili yabancı birine işaret ediyorlardı.. Bu bir köle satıcısı olup Safa yanında mal satardı. Bazan olurdu ki Allah Rasûlü (s.a.) onun yanında oturur, onunla bazı şeyler konuşurdu. Onun dili yabancı olup arapça bilmezdi veya kendisine hitâb edilen şeylere cevap verebilecek kadar az bir miktar bilirdi ki bunu elbette bilmesi gerekirdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların bu iftiralarına cevap olarak şöyle buyurur: «Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» Fesahati, Belagatı ve gönderilmiş her bir peygambere indirilen her bir kitabın mânâsından daha mükemmel, şümullü, kâmil mânâlan ile bu Kur'an'ı getiren nasıl olur da dili yabancı bir adamdan öğrenir? Azıcık bir akıl kalıntısı olan dahi bu sözü söylemez.
Muhammed İbn İshâk îbn Yessâr, «es-Sîre» adlı eserinde der ki: Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) Merve yanında bir hıristi-yan olan ve kendisine Cebr adı verilen Hadram oğullarından birine âit bir kölenin sattığı şeylerin yanında çokça otururdu. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki getirdiklerinin bir çoğunu, Muhammed'e ancak Hadram oğullan kölesi hıristiyan Cebr öğretiyor, demekteydiler ki; bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun ki; ona elbette bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» âyetini indirdi. Abdullah İbn Kesîr de böyle söylemiştir. îkrime ve Katâde'den rivayete göre ise bu kölenin ismi Yaîş idi. İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn Muhammed et-Tûsî-nin... îbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de bir köle tanıyordu. Bu kölenin ismi Bel'âm olup dili yabancıydı. Müşrikler, Allah Rasûlü (s.a.) nün onun yanına girip çıktığını görürler ve : Muhakkak ona Bel'âm öğretiyor, derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Andolsun ki; ona elbette bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» âyetini indirdi.
Dahhak îbn Müzâhim.: O, Selmân el-Pârisî'dir, demişse de bu görüş zayıftır. ZIrâ bu âyet Mekke'de nazil olmuştur. Selmân ise ancak Medîne'de müslüman olmuştur.

Ubeydullah İbn Müslim der ki: Bizim iki rûm kölemiz vardı. Kendilerine ait bir kitabı kendi dillerinde okurlardı. Hz. Peygamber (s.a.) onlara uğrar, onlann başında durur ve dinlerdi. Müşrikler: O ikisinden öğreniyor, dediler de, Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetle Zührî şöyle diyor: Müşriklerden onu söyleyen kişi, Allah Rasûlü (s.a.) ne vahiy yazan bir adam idi. Daha sonra İslâm'dan döndü de, bu iftirayı attı. Allah onu kahretsin.[54]

104 — Muhakkak ki Allah'ın âyetlerine inanmayanları Allah, doğru yola eriştirmez. Onlara elîm bir azâb vardır.
105 — Allah'ın âyetlerine inanmayanlar; sâdece yalan uydururlar. Ve işte onlar yalancıların tâ kendileridir.

Allah Teâlâ zikrinden yüz çeviren, Rasûlüne indirmiş olduklarından gafil olan (bilmezmiş gibi davranan), onun Allah katından getirmiş olduklarına îmân niyeti olmayan kimseleri; hidâyete erdirmeye-ceğini haber veriyor. Allah Teâlâ insanlardan bu kısmı, âyetlerine ve dünyada elçilerine gönderdiklerine îmâna eriştirmeyecektir. Âhirette onlar için can yakıcı, elîm bir azâb vardır. Sonra Allah Teâlâ, elçisinin ne bir müfteri ve ne de bir yalancı olmadığını haber verir. Zîrâ Allah ve Rasûlüne karşı yalan uyduranlar; ancak insanların en şerlileridir ki bunlar, insanlar katında yalan ile tanınmış Allah'ın âyetlerine inanmayan kâfirlerdir. Allah Rasûlü Muhammed (s.a.) ise insanların en doğrusu, en ihsan edicisi, amel, îmân, yakîn ve ilim bakımından en mükemmelidir. Kavmi içinde doğruluğu ile bilinmiştir. Onlardan hiç kimse bu hususta asla şüphe etmemiştir ki, onların arasın-da dMuhammed el-Emîn» diye çağırılırdı. Bu sebepledir ki Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatlarına dâir sormuş olduğu meseleler içinde ona : Bu söylediklerini söylemezden önce onu yalanla itham eder miydiniz? diye sormuş ve o hayır, demiş bunun üzerine Hirakl: İnsanlara yalan söylemeyi bırakıp da gidip Allah'a mı yalan söyleyecek! deyivermişti.[55]

106 — Kalbi îmanla dolu olduğu halde zorlananların dışında, her kim; îmânından sonra Allah'ı tanımayıp küfre göğüs açarsa; işte Allah'ın gazabı o gibilerin basınadır. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.
107 — Bu, dünya hayatını âhirete tercih etmeleri ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu hidâyete eriştirmemesinden ötürü, böyledir.
108 — Onlar öyle kimselerdir ki Allah'ın kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimseler. Ve gafiller de işte bunlardır.
109 — Şüphesiz ki âhiret gününde hüsrana uğrayacaklar da, bunlardır.

Allah Teâlâ, îmândan ve basiretten sonra Allah'ı inkâr eden, göğsünü küfre açan ve küfürde karâr kılanlara gazab edeceğini haber vermektedir. Zîrâ onlar; önce îmânı tanımışlar, sonra ondan dönmüşlerdir. Muhakkak ki âhiret yurdunda onlar için büyük bir azâb vardır. Çünkü onlar; dünya hayatını âhirete tercih etmişler, dünya sebebiyle dinden dönmeye atılmışlardır. İşte Allah Teâlâ onların kalblerine hidâyet bahşetmeyecek, hak dini üzerinde sabit kadem kılmayacaktır. Onların kalblerini mühürlemiştir. Kalbleri ile kendilerine fayda veren hiç bir şeyi akledemezler.

Kulakları ve gözlerine mühür vurmuştur ki bunlardan faydalanamazlar. Bunlardan hiç birisi onlara fayda vermez. Onlar başlarına gelecek şeylerden gafildirler. Şüphesiz ki âhiret gününde ailelerini ve kendi nefislerini kaybedecek, hüsrana uğrayacak olanlar; sıfatları böyle olan kimselerdir.
Allah Teâlâ'nm : «Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında...» kavli; dili ile küfreden, dûçâr kaldığı dövme ve eziyet sebebiyle kalbi söylediğini kabul etmez, aksine Allah'a ve Rasûlüne îmân ile dolu olduğu halde, istemeyerek ve zorlanarak sözü ile müşriklere muvafakat edenleri diğerlerinden istisna etmektedir. Avfî İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki bu âyet, Ammâr İbn Yâsir hakkında nazil olmuştur. Muhammed (s.a.) i inkâr etsin diye müşrikler kendisine işkence ettiklerinde zorlanarak onların bu isteklerine muvafakat etmiştir. Daha sonra özür dileyerek Hz. Peygamber (s.a.) e geldi de Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Şa'bî, Ebu Mâlik ve Katâde de böyle söylemiştir. İbn Cerîr der ki: Bize Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Ubeyde tbn Muhammed İbn Ammâr İbn Yâsir'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Müşrikler Ammâr îbn Yâsir'i yakaladılar ve ona işkence ettiler de, sonunda onların istediklerinden bazısını yapmak zorunda kaldı. Daha sonra' Ammâr, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip bundan şikâyet etti de Hz. Peygamber (s.a.) : Kalbini nasıl buluyorsun? diye sordu. Ammâr : îmânla dopdolu, diye cevab verdi. Hz. Peygamber (s.a.) : Onlar işkencelerine dönerlerse; sen de bu sözüne dön, buyurdu. Hadîsi Beyhakî burada-kinden daha geniş olarak rivayet etmiştir. Bu rivayette Ammâr'ın, Hz. Peygamber (s.a.) e sövdüğü ve onların ilâhlarını hayırla andığı da kaydedilmiştir. Bu rivayette Ammâr şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, sana sövmedikçe ve tanrılarını hayırla anmadıkça beni bırakmadılar. Hz. Peygamber : Kalbini nasıl buluyorsun? diye sordu da Ammâr : îmânla dopdolu, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Onlar eğer işkencelerine dönerlerse; sen de bu söze dön, buyurdu ve bu hususta Allah Teâlâ: «Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında...» âyetini indirdi.
Bu sebeple âlimler küfre zorlanan kimsenin hayatını devam ettirmek için, zorlandığı şeyi yapar görünmesinin de, ölüm pahasına yolunda ısrar etmesinin de caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Hz. Bilâl (r.a.) bütün yapılanlara rağmen onların söylediklerini kabule yanaşmamıştı. O kadar ki onlar şiddetli sıcakta göğsüne büyük kayalar koyuyorlar ve Allah'a şirk koşmasını emrediyorlardı. O ise onların bu isteklerini reddediyor ve : Birdir, O birdir, diyor ve şöyle ekliyordu : Allah'a yemîn olsun ki sizi bundan daha fazla kızdıracak bir kelime bilmiş olsaydım onu mutlaka söylerdim. Allah ondan hoşnûd olsun ve onu hoşnûd kılsın. Hubeyb İbn Zeyd el-Ansârî de böyle yapmıştı. Müseylime el-Kezzâb ona : Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder misin? dediğinde; o, evet demiş, Müseylime : Benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? dediğinde ise; dinlemem, demişti. Müseylime onun organlarını birer birer keserken o sözünde sabit kalmıştı.
tmâm Ahmed'in İsmâîl kanalıyla... İkrime'den rivayetine göre Hz. Ali, İslâm'dan dönen bazı kimseleri ateşte yakmıştı. Bu, İbn Ab-bâs'a ulaşınca : Ben, onları ateşte yakacak değildim. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'ın azabı ile azâblandırmayın, buyurmuştur. Ben Allah Rasûlü (s.a.) nü:: Kim dinini değiştirirse onu öldürün, sözü ile onları öldürdüm, dedi. İbn Abbâs'ın bu sözü Hz. Ali'ye

ulaştığı zaman: Yazık İbn Abbâs'ın annesine, dedi. Bu haberi Buhârî rivayet etmiştir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Bürde'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ebu Mûsâ Yemen'de Muâz îbn Cebel'ln yanına geldi. Bir de baktı ki onun yanında birisi var. Bu kim? diye sordu. Muâz : Önce yahûdî idi, sonra müslüman oldu, sonra tekrar yahûdîliğe döndü. Biz de —öyle sanıyorum ki— iki aydan beri onu İslâm'a zorluyoruz, dedi. Ebu Mûsâ : Allah'a yemîn olsun ki, siz onun boynunu vurmadıkça oturmayacağım, dedi ve boynu vuruldu. Ebu Mûsâ dedi ki: Allah ve Rasûlü, dininden dönenin öldürülmesine hükmetti. Veya şöyle demiştir: Kim dinini değiştirirse onu öldürün. Bu kıssa Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde başka lafızlarla geçmektedir.
Bu durumların en faziletli ve üstün olanı ise, katledilmesine sebep olsa dahi müslümanın, dini üzere sebat etmesidir. Nitekim Hafız İbn Asâkir Sahâbe'den birisi olan Abdullah İbn Huzâfe es-Sehmî'nin hal tercümesinde şöyle anlatıyor : Onu rûmlar esir etmiş ve krallarına getirmişlerdi. Kralları ona : Hıristiyan ol ki seni hükümranlığıma ortak edeyim, seni kızımla evlendireyim, dedi. İbn Huzâfe : Sâhib olduklarının hepsini, arabın sâhib olduklarının tamâmını göz açıp kapayacak kadar bir süre Muhammed'in dininden dönmem şartıyla bana vermiş olsaydın dahi bunu yapmazdım, dedi. Kral: O halde seni öldürürüm, dedi. İbn Huzâfe : İşte sen, işte yapacağın şey! dedi. Kralın emri üzerine haça gerildi. Okçulara el ve ayaklarının çok yakınından geçmek üzere ok yağdırmalarını emretti. Bir yandan ona Hıristiyanlık dini arzolunuyor, o ise kabul etmemekte direniyordu. Sonra emretti ve haçtan indirildi. Sonra bakır bir kazan getirilmesini emretti, kızdırıldı, müslümanlardan bir esiri getirip onun içine attılar. İbn Huzâfe bakıyordu. Bir de ne görsün o parlak kemiklerden ibaret kalıverdi. Bunları gören-İbn Huzâfe'ye Hıristiyanlık tekrar teklif edildi yine kabul etmedi. Bunun üzerine kral, bakır kazana atılmasını emretti. Onun içine atılmak üzere bir çıkrığın üstüne çıkarıldı da ağladı. Onun ağladığını gören kral ümitlendi, onu çağırttı. İbn Huzâfe ona: Ben ağ-ladım; çünkü benim nefsim bir tek nefistir ve Allah yolunda bu saat kazana atılacak. İsterdim ki cesedimdeki her bir kıl sayısınca nefsim olsun ve Allah yolunda bu işkence ile bana işkence olunsun. Bazı rivayetlere göre; kral onu hapsetmiş, günlerce yiyecek ve içeceği yasaklamış sonra ona içki ve domuz eti göndermiş. İbn Huzâfe bunlara yaklaşmamış bile. Sonra kral kendisini çağırtıp: Seni yemekten alıkoyan nedir? diye sormuş ve o, şöyle demiş : Muhakkak ki o bana helâl olmuştur. Fakat ben, hakkımda seni ümidlendirecek değilim. Bunun üze-rine kral ona : Benim başımı öp seni serbest bırakayım, demiş. îbn Huzâfe : Benimle birlikte bütün müslüman esirleri serbest bırakacak mısın? diye sormuş; onun evet, cevabı üzerine başını öpmüş ve kral da hem onu hem de yanındaki bütün müslüman esirleri serbest bırakmış. İbn Huzâfe döndüğü zaman Ömer İbn Hattâb: Abdullah İbn Huzâfe'-nin başını öpmek her müslümana hak olmuştur. İşte ben başlıyorum, demiş, kalkıp İbn Huzâfe'nin başını öpmüş.[56]

110 — Hem Rabbm; işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın, bundan sonra da Ga-fûr'dur, Rahîm'dir.

111 — O gün herkes öz nefsi için uğraşacaktır. Herkes ne yaptıysa kendisine eksiksiz olarak verilecek, onlar asla haksızlığa uğratılmayacaklardır.

Hicret, Savaş ve Sabır

Bunlar Mekke'de kavimleri içinde zayıf ve hakir görülen, kavimleri içinde fitne üzere onlara boyun eğen diğer bir sınıftır. Sonra onlar hicret ile kurtuluş imkânı bulmuşlar, Allah'ın hoşnûdluğunu ve bağışlamasını dileyerek ülkelerini, ailelerini ve mallarını bırakmışlar, mü'minlerin yoluna girmişler, onlarla birlikte kâfirlerle cihâd etmişler, sabretmişlerdir. Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; onların bu işlerinden, fitneye icabet etmelerinden sonra Allah'a döndükleri günde onlar için Gafûr'dur, Rahîm'dir.
«O gün herkes öz nefsi için uğraşacaktır.» Kişi için orada uğraşacak hiç kimse yoktur. Ne babası, ne oğlu, ne kardeşi ve ne de eşi. «Herkes (hayır veya şer) ne yaptıysa kendisine eksiksiz olarak verilecek, onlar asla haksızlığa uğratmayacaklardır.» Haynn sevabı eksiltilmeyecek, kötülüğün karşılığı artırılmayacak ve zerre miktar haksızlığa uğ-ratılmayacaklardır.[57]

112 — Allah size huzur ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.
113 — Andolsun ki onlara; kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalanlamışlardı. Zulüm ederlerken kendilerini azâb y akalayı vermişti.

Bu, Mekke ahâlîsinin kasdedildiği bir misâldir. Mekke emîn huzur ve sükûn yeri idi. Çevresinden insanlar öldürülmeye veya esîr edilmeye dûçâr iken oraya kim girerse emniyyette olur, korkmazdı. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ: «Dediler ki: Seninle beraber doğru yolda gidersek yerimizden oluruz. Katımızdan bir rızık olarak onları, her şeyin mahsûlünün toplandığı korkusuz bir haremde yerleştirmedik mi?» (Kasas, 57) buyururken; burada şöyle buyurmaktadır: «Her yandan oraya bol bol, (kolayca) rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine küfrettiler.» Allah'ın nimetlerini inkâr ettiler. Bundan daha ağın olarak Muhammed (s.a.) in onlara peygamber olarak gönderildiğini inkâr ettiler. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Allah'ın verdiği, nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun? Yaslanacakları cehennem ki hepsi oraya atılacaklar o^ ne kötü bir karargâhtır.» (İbrâhîm, 28-29) Bu sebeple Allah Teâlâ, onlar n ilk iki halini tersine çevirmiştir. Şöyle buyurur : «Yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» Her şeyin meyveleri onlar için toplanıp geliyor, her yerden rızkı bolca geliyor iken bundan sonra Allah onlara açlığı tattırdı. Zîrâ onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı gelmişler, ona zıd gitmekte diretmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Yûsuf'a verilen yedi kıtlık senesi gibi yedi sene ile onlara beddua etmiş, onlara öyle bir sene isabet etmiştir ki sâhib oldukları her şeyi gidermiş, boğazladıkları zaman kanına bulaştırmış oldukları deve yününü yemek zorunda kalmışlardı.

«Allah onlara korku belâsını tattırdı.» Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı Medine'ye hicret ettiklerinde; onların bu emniyetleri, Hz. Peygamberin seriyye ve ordularının satvetinden dolayı korkuya dönüştü. Müslümanlar onların olan her şeyi sefalete ve yok olmaya mahkûm etti. Sonunda da Allah Teâlâ inananlara oranın fethini nasîb buyurdu. Bu, Allah'ın onlara kendi içlerinden göndermiş olduğu Rasûlünü yalanlamaları, haddi aşmaları sebebiyle olmuştur. Allah Teâlâ : «An-dolsun ki, Allah müzminlere büyük bir lutufda bulunmuştur. Zîrâ onlara kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.») (Âl-i İmrân, 164) âyetinde, onları minnet altında bırakıyor. Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır : «Ey îmân eden akıl sâhibleri Allah'tan korkun, Allah size gerçek bir zikir indirmiştir.» (Talâk, 10), «Nitekim size içinizden; âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden, kitabı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik... Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.» (Bakara, 151-152).
Nasıl ki kâfirlerin durumları tersine dönmüş, emniyyetten sonra korkuya düşmüşler, bolluktan sonra açlığa dûçâr kalmışlarsa; Allah Teâlâ mü'minlerin korkularından sonra onların bu korkularını em-niyyete, yoksulluktan sonra yoksulluklarını rızka dönüştürmüş, onları insanların emirleri, hâkimleri, efendileri, kumandanları ve imamları kılmıştır. Bu misâlin Mekke için verildiğine dâir vermiş olduğumuz tevcih, Avfî tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Mücâhid, Ka-tâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de bu görüştedirler. Mâlik, bu açıklamayı Zührfden nakleder ki Allah cümlesine rahmet eylesin.
İbn Cerîr'in îbn Abdurrahîm el-Berkî kanalıyla... Selîm İbn Itr'-dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Hafsa ile beraber hacdan dönüyorduk. Hz. Osman (r.a.) Medine'de muhasara altında idi. Hafsa Hz. Osman'ın ne yaptığını soruyordu. Nihâyet iki binitli gördü ve sormak üzere onlara birini gönderdi. Onlar: O <Hz. Osman) öldürüldü, dediler. Bunun üzerine Hafsa şöyle dedi: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki orası Allah Te-âlâ'nın: «Allah size huzur ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine küfrettiler.» buyurmuş olduğu kasabadır. Ebu Şüreyh der ki: Bana kendisine rivayet eden birinden Ubeydullah îbn Muğîre'nin haber verdiğine göre o : Muhakkak ki o kasaba Medine'dir, dermiş.[58]

114 — Artık Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin. Eğer O'na kulluk edecekseniz, Allah'ın nimetine şükredin.
115 — O; size ancak ölüyü, kanı, dcmuz etini, bir de Allah'tan başkası için kesilmiş olanı haram kıldı. Mecbur olan; saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla bunun dışındadır. Şüphesiz Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.
116 — Diliniz yalan yere vasıflandırageldiği için her şeye: Şu helâl; bu, haramdır, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar; asla felah bulmazlar.
117 — Az bir geçim ve ardından onlara elîm bir azâb vardır.

Allah'ın Haram Kıldıkları

Allah Teâlâ inanan kullarına helâl, temiz rızkından yemeyi bu rızıklardan dolayı kendisine şükretmelerini emrediyor. Muhakkak ki başlangıçta onlara nimet veren, fazl u keremiyle onlara muamele eden, tek ve ortağı olmaksızın ibâdete hak kazanan O'dur. Sonra onların hem dinlerine ve hem de dünyalarına zararlı olan ölü, kan ve domuz etini haram kıldığını zikreder, «Bir de Allah'tan başkasının ismi üzere kesilmiş olanı haram kılmıştır. Bununla birlikte mecbur olan, darda kalan saldırmamak, haddi aşmamak ve başkasının hakkına tecâvüz etmemek şartıyla bunun dışındadır. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Ra-hîm'dir.» Bu âyetin benzeri hakkındaki bilgi daha önce Bakara sûresinin 173. âyetinde geçmişti ki burada tekrarına gerek görmüyoruz. Hamd, Allah'ındır. Daha sonra Allah Teâlâ mücerred kendi uydurmaları, kendi görüşleri ve isim koymaları ile helâl ve haram kılan müş-riklerin yoluna girmeyi yasaklıyor. Onlar câhiliyye dönemlerinde uydurmuş oldukları ve kendilerine meşru' gördükleri beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan deveyi, putlara adanan ve serbest bırakılan develeri, erkekli dişili olmak üzere ikiz doğuran koyun veya develeri, on nesli dölleyen erkek deveyi bu şekilde haram sayarlardı. Allah Teâlâ buyurur ki: «Diliniz yalana alışmış olduğu için her şeyi; Şu helâl; bu haramdır, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz.» Şer'î bir dayanağı olmayan her bir bid'ati uyduran, veya Allah'ın haram kıldıklarından bir şeyi helâl kılan veya mücerred kendi görüşü ve arzusuyla Allah'ın mübâh kıldıklarından bir şeyi haram kılan bu hükmün altına girer.
Daha sonra Allah Teâlâ bu yüzden onları tehdîdle buyurur ki: «Şüphesiz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar ne dünyada, ne de âhi-rette asla felah bulmazlar.» Dünyada onlar için az bir geçimlik vardır. Âhirette ise onlara elîm bir azâb vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onları az bir süre geçindirir sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24), «Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Dünyada biraz fayda-lanma vardır. Sonunda dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70).[59]

118 — Sana anlattıklarımızı; daha evvel yahûdî olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmemiştik, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi.
119 — Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe eden ve ıslâh olanlardan yanadır. Bundan sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahimdir.

Allah Teâlâ bundan önce bizim üzerimize kanı, ölüyü, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilmiş olanı haram kıldığını, zaruret halinde de bunlarda bu ümmete ruhsat verdiğini zikretmişti. Muhakkak ki zaruret halindeki ruhsatta, bu ümmet için bir kolaylık vardır. Allah Teâlâ bu ümmet için kolaylığı murâd eder, zorluğu murâd etmez. Bundan sonra Allah Teâlâ, neshetmezden önceki şeriatlarında yahûdîlere haram kıldıklarını zikreder. Onların içinde bulundukları yükleri, bağlan, zorluk ve darlığı beyân eder de şöyle buyurur : «Sana anlattıklarımızı; daha evvel yahûdî olanlara da haram kılmıştık.» Burada, En'âm süresindeki: «Yahûdî olanlara da bütün tırnaklıları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine haram kıldık. Bunlardan sırtlarına ve bağırsaklarına yapışan ve kemiğe karışan müstes-nadır... Biz, elbette sâdıklarızdir.» (En'âm, 146) âyetinde zikredilenler

kasdedilmektedir. Âyetin devamında da şöyle buyuruyor : «Biz onlara işleri daraltmakla zulmetmemiştik, fakat onlar kendilerine zulmetmişler ve bunu haketmişlerdi.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı; kendilerine helâl kılınmış şeyi yasakladık.» (Nisa, 160).
Daha sonra Allah Teâlâ, âsî mü'minler hakkındaki ikram ve nimetini haber verir ki, onlardan kim Allah'a tevbe ederse; tevbesini kabul edecektir. Şöyle buyurur: «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe edenlerden yanadır.» Selef den birisi: Allah'a isyan eden herkes bilgisizdir, demiştir. «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe eden ve ıslâh olanlardan, içinde bulunduğu günâhlardan kendini sıyıran, Allah'a itaat olan işlere yönelenlerden yanadır. Bu hatâ ve işlenenlerden sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahîm'dir.»[60]

120 — Muhakkak ki İbrahim başlıbaşma bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhid idi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.
121 — Rabbının nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti.
122 — Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu o, âhiret-te de iyilerdendir.
123 — Sonra sana: Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vah-yettik.

İbrahim'in Ümmeti

Allah Teâlâ kulu, elçisi, halîli, muvahhidlerin Önderi, peygamberler babası İbrahim'i över ve onun müşriklerden, Yahudilikten ve Hıristiyanlıktan uzak, beri olduğunu haber verir ve : «Muhakkak ki İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhid idi.» buyurur. Âyette geçen kelimesi kendisine uyulan imâm, başkandır. ise itaat eden, boyun eğendir. (Oud-I) ise şirkden tevhide dönen kimsedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.» buyurur. Süfyân es-Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun Müslim el-Batîn'den, onun da Ebu Ubey-deyn'den rivayetine göre; o, Abdullah İbn Mes'ûd'a (bu âyette geçen) ümmet ve kânit kelimelerini sormuş da o, şöyle cevablamış : Ümmet; hayır öğretendir. Kânit ise Allah ve Rasûlüne itaat edendir. Mâlik'ten rivayete göre İbn Ömer : Ümmet; insanlara dinlerini öğretendir, demiştir. A'meş'in Hakem kanalıyla... Ebu Ubeydeyn'den rivayetine göre; o, Abdullah (İbn Mes'ûd) a gelmiş ve : Eğer sana sormaz isek kime sorarız? demiş. İbn Mes'ûd ona yumuşak davranmış da ; Bize ümmeti haber ver, demiş, İbn Mes'ûd : O, insanlara hayrı öğretendir, demiş. Şa'bî'nin Ferve İbn Nevfel el-Eşcaî'den rivayetine göre İbn Mes'-ûd : Muhakkak Muâz başlı başına bir ümmet idi, Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhiddi, demişti. Ben kendi kendime : Ebu Abdurrahmân hatâ ediyor. Allah Teâlâ ancak : «Muhakkak ki İbrahim, başlı başına bir ümmetti.» buyurmuştur, dedim. İbn Mes'ûd : Ümmet nedir, kânit nedir bilir misiniz? diye sordu ben : Allah en iyi bilendir, dedim. Şöyle dedi: Ümmet; hayrı öğreten, kânit ise Allah'a ve Rasûlüne itaat edendir. Bu haber İbn Cerîr'in kaydettiğine göre İbn Mes'ûd'dan baş-ka bir şekliyle de rivayet edilmiştir. Mücâhid, âyetteki ümmet kelimesini : Tek

başına, başlı başına bir ümmettir, şeklinde; kânit'i ise : İtaat eden, diye açıklamıştır. Yine Mücâhid der ki: İbrâhîm yalnız başına bir ümmet, bir mü'min idi. O zamanda bütün insanlar kâfirlerdi. Katâde ümmet kelimesini: O hidâyet rehberiydi, kâniti ise : Allah'a itaat edendi, şeklinde açıklar. Allah Teâlâ : «Rabbının nimetlerine şükrederdi.» buyurur ki; o, Allah'ın kendisi üzerine olan nimetlerinin şükrünü yerine getirirdi. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur ; «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» (Necm, 37) Yani Allah Te-âlâ'nın kendisine emretmiş olduğu her şeyi yerine getirirdi. Allah Teâlâ burada : «Rabbın onu beğenip seçmiştir.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur : «Andolsun ki, daha önce İbrahim'e de doğru yolu bulma kabiliyetini verdik ve Biz onu biliyorduk.» (Enbiyâ, 51). Sonra : «Kendisini doğru bir yola iletmişti.» buyurur ki bu yol; Allah'ın hoşnûd olacağı br şeriat üzere tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. «Dünyada ona iyilik verdik.» Mü'minin hayatını hoşça ikmâl etmesinde ihtiyâç duyduğu şeylerin tamâmı olan dünya hayırlarını onun için topladık. «Doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» Mücâhid, «Dünyada ona iyilik verdik.» âyetinde, doğru söyleyen dilin kasdedildiğini söyler.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Sonra sana : Muvahhid olarak îbrâhîm'-in dinine uy, diye vahyettik.» Onun kemâli, büyüklüğü Allah'ı birlemesinin ve yolunun sıhhatından olarak ey Rasûllerin sonuncusu ve peygamberler efendisi sana : «Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur : «De ki: Şüphesiz Rabbım, beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrahim'in dinine. îbrâ-hîm müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161). Allah Teâlâ yahûdîleri inkârla ve devamla şöyle buyurur : «Cumartesi (çalışmamak) ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı,..»[61]

124 — Cumartesi ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı. Şüphesiz Rabbm, onların ihtilâf ede-geldikleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.

Şüphesiz Allah, her millete ibâdet için toplanacakları haftada bir günü meşru' kılmıştır. Allah Teâlâ bu ümmet için Cum'a gününü koymuştur. Zîrâ Cum'a günü, Allah'ın yaratıkları ikmâl ettiği, yaratıkların kendisinde toplandığı ve Allah'ın kulları üzerine nimetinin tamamlandığı altıncı gündür. Allah Teâlâ'nın bu günü Hz. Musa'nın dilinden İsrâiloğullanna meşru' kıldığı, onların bundan ayrılarak cumartesi gününü seçtikleri söylenir. Zîrâ Rab Teâlâ o günde cum'a günü yaratılışları kemâle eren yaratıklardan herhangi bir şey yaratmamıştır. Allah Teâlâ bu günü, Tevrat şeriatında onlara farz kılmış onlara bu farza sarılmalarını ve onu muhafaza etmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca onlara Peygamber olarak gönderdiği zaman Muhammed (s.a.) e uymalarını emretmiş, Hz. Musa'ya bu hususta onlardan söz ve ahid almasını emretmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Cumartesi (çalışmamak) ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı.» buyurmuştur. Mücâhid: Onlar cumartesiye uydular ve cum'ayı terkettiler, demiştir. Sonra yahûdîler Meryem Oğlu îsâ gönderilinceye kadar cumartesi yasağına uymuşlardır. Hz. îsâ'nın, onların bu gününü pazar gününe çevirdiği söylenir. Hz. îsâ'nın, kaldırılan bazı hükümleri

dışında Tevrat şeriatını terketmemiş olduğu, kaldırılıncaya kadar cumartesiyi muhafaza ettiği, hıristiyanların Hz. İsa'dan sonra Kons-tantin zamanında pazar gününe, yahûdîlere muhalefet etmiş olmak için çevirdikleri, namazlarını da sahradan doğuya döndürdükleri söylenir. En doğrusunu Allah bilir.
Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetle sabit olduğuna göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Biz (yaradılışta) sonuncular, kıyamet günü ise ilkleriz. Şu kadar varki onlara kitâb bizden önce verilmiştir. Sonra onlar (Allah'ın), kendileri üzerine farz kılmış olduğu günlerinde ayrılığa düşmüşler ve Allah Teâlâ o güne bizi hidâyet buyurmuştur. İnsanlar bu hususta bize tabidirler. Yahudiler yarın, hıristiyanlar yarından sonradır. Hadîsin lafzı Buhârî'nindir. Ebu Hüreyre ve Huzeyfe (r.a.) den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Allah Teâlâ bizden öncekilere cum'ayı kaybettirmiştir. Cumartesi günü yahûdîler için, pazar günü de hıristiyanlar içindi. Allah Teâlâ bizi getirdi ve bizi cum'a gününe eriştirdi. Böylece cum'a, cumartesi ve pazarı farz kılmış oldu. Onlar burada olduğu gibi kıyamet günü de bize tabidirler. Dünya halkından sonuncular biziz, kıyamet günü ise ilkleriz. (Bütün) yaratıklardan Önce haklarında hüküm verilecek olanlar da biziz. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir.[62]

125 — Rabbmın yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış. Muhakkak ki Rab-bin, yolundan sapanları en iyi bilir. O, doğru yolda olan-ları da en iyi bilendir.

Hikmet ve Güzel Öğütle Davet

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) e yaratıkları, Allah'a hikmetle çağırmasını emreder. îbn Cerîr der ki: O, Allah'ın ona indirmiş olduğu kitab ve sünnet'tir. «Rabbmın yoluna güzel öğütle davet et.» buyurur Allah Teâlâ. Yani Allah'ın baskınından sakınmaları için onlara insanların başına gelen felâket ve musibetleri hatırlat.
Allah Teâlâ: «Onlarla en güze! şekilde tartış.» buyurur. Onlardan münazara ve mücâdeleye ihtiyâç duyan olursa; bu, güzel bir şekilde, nfk ile yumuşaklıkla ve güzel bir hitâb ile olsun. Nitekim Allah Teâlâ : «İçlerinde zulmedenler bir yana, ehl-i kitab ile en güzel şekilde mücâdele edin.» (Ankebût, 46) âyetinde yumuşak davranmakla emretmiştir. Ayrıca Firavuna gönderdiğinde Mûsâ ve Hârûn (a.s.) a şöyle emretmişti : «Ve ona yumuşak sözle söyleyin. Belki nasihat dinler veya Allah'tan korkar.» (Tâhâ, 44).
Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Rabbm, yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.» buyurur ki onlardan kimin mutlu, kimin mutsuz olduğunu en iyi bilendir ve bunu yazmış, bitirmiştir. Onları Allah'a davet et. Onlardan sapanlara karşı sapmalarından ötürü kendini helak edercesine üzme. Zîrâ onlara hidâyet vermek, senin üzerine vazife değildir. Sen ancak bir uyarıcısın. Sana tebliğ etmek düşer. (Onların) hesabı ise Bize aittir. «Muhakkak ki sen her sevdfğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez.» (Bakara, 272).[63]

İzahı

«Onlarla en güzel şekilde tartış.» Tartışmanın en güzel yolu olan yumuşaklık ve rıfk ile tartış. Katı ve sert olma. Denildi ki; insanlar birbirinden farklı üç kısma ayrılırlar. Birinci kısım kâmil bilginler ve sağlam akıl sahipleriyle keskin basiret sahipleridir. Onlar, eşyayı gerçek şekilde oldukları gibi tanımak isterler. İşte âyet-i kerîme'de; «Rab-bının yoluna hikmetle davet et» kavlinde işaret edilenler bunlardır. Yani kesin ve yakînî delillerle onları çağır ki eşyayı gerçekte oldukları gibi bilsinler ve böylece ondan yararlanıp insanları da yararlandırsınlar. Bunlar Sahâbe'den bilginlerin havâssı ve diğerleridir. İkinci kısım ise selim fıtrat sahibi, sağlam ahlâka mâlik kimselerdir ki bunlar, henüz kemâl derecesinin sonuna ulaşmamışlardır ancak eksikliğin de alt noktasına düşmemişlerdir. Bunlar insanların çoğunluğudur, ortada yer alırlar ve «güzel öğüt» kavliyle işaret edilenler bunlardır. Yani bunları güzel öğütle çağır denmiştir. Üçüncü kısım ise mücâdele eden, tartışan çekişen ve direnen insanlardır. İşte «onlarla en güzel şekilde tartış» kavliyle işaret edilenler bunlardır. Onlar, ancak bu tartışmayla hakka boyun eğer ve hakikate dönerler. Denildi ki: Hikmetten mu-râd nübüvvettir. Yani onlan nübüvvet ve risâletle çağır, demektir. Güzel öğütten maksad ise, yumuşaklık ve davet esnasında rahat davran-madır. «Onlarla en güzel şekilde tartış» kavlinden maksad, onların eziyyetlerine bakma, risâleti tebliğde ve hakka davette kusur etme, demektir. Bunun İçin bazı tefsir bilginleri, bu âyetin kılıç emrini bildiren âyetle neshedildiğihi söylemişlerdir.[64]

126 — Eğer ceza verecek olursanız, ancak size reva görülen ukubetin misillemesiyle ceza verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.
127 — Sabret; senin sabrın ancak Allah içindir. Üzülme onlara. Kurdukları düzenlerden dolayı da endîşe etme.
128 — Şüphesiz ki Allah, müttakîler ve ihsan edenlerle beraberdir.

Allah Teâlâ kısası uygulamada ve hak almada benzerliğe riâyetle, adaletle emrediyor. Nitekim Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... İbn Sîrîn'den rivayetine göre o, «Ceza verecek olursanız, size nasıl ceza verildi ise siz de Öylece ceza verin.» âyeti hakkında : Eğer birisi senden bir şey almışsa sen de ondan bunun benzerini, mislini al, demiştir. Mücâhid, İbrahim, Hasan el-Basrî ve başkaları da böyle söylemiş ve tbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmiştir. İbn Zeyd der ki: Onlar müş-rikleri bağışlamakla emrolunmuşlardı. Güç, kuvvet sahibi kişiler müs-lüman olduklarında: Ey Allah'ın elçisi, keşke Allah bize izin vermiş olsaydı da, şu köpeklerden intikam alsaydık, dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu, sonra Allah Teâlâ bunu da cihâd ile kaldırdı.
Muhammed İbn İshâk'ın arkadaşlarının birinden, onun da Ata İbn Yessâr'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Nahl sûresi bütünüyle Mekke'de nazil olmuştur. Sûre mekkîdir. Ancak sonundan üç âyet Medine'de tfhud Savaşından sonra nazil olmuştur. Orada Hamza (r.a.) öldürülmüş ve ona işkence edilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Şayet biz onlara galip gelirsek mutlaka onlardan otuz kişiye

işkence edeceğiz, buyurmuştu, Müslümanlar Allah Rasûlünün bu sözünü işittiklerinde: Allah'a yemin olsun ki eğer biz onlara galip gelirsek onlara öyle bir işkence edeceğiz ki; araplardan hiç kimse, kimseye böyle bir işkence yapmamıştır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin sonuna kadar: «Ceza verecek olursanız, size nasıl ceza verildi ise siz de öylece ceza verin...» âyetlerini indirdi. Bu hadîs mürseldir. İsnadında ismi belirtilmemiş mübhem bir râvî vardır. Hadîs başka bir kanaldan muttasıl olarak şöyle rivayet edilir ; Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Hasan İbn Yahya'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şehit olunduğunda, Hanaza İbn Abdülmuttalib (r.a.) in başucunda durdu, öyle bir manzaraya baktı ki kalbi daha çok acıtacak başka bir şeye bakmış değildi. Ona baktı ki, işkence edilmişti. Şöyle buyurdu: Allah sana rahmet eylesin. Bildiğime göre muhakkak sen akrabalarına gider gelir, (süa-ı rahme dikkat eder), çokça hayır işlerdin. Allah'a yemîn olsun ki senden sonra sana olan hüznümüz clmamış olsaydı yırtıcı hayvanların karınlarından Allah'ın seni hasretmesine kadar seni bu halde bırakmam beni sevindirirdi. —Veya Allah Rasûlü buna benzer bir kelime söylemiştir— Allah'a yemîn olsun ki bu yüzden onların sana işkence ettikleri gibi yetmişine mutlaka işkence edeceğim. Bunun üzerine Cibril Muhammed (s.a.) e bu sûreyi indirdi ve âyetin sonuna kadar olmak üzere «Ceza verecek olursanız, size nasıl ceza verildi ise siz de öylece ceza verin...» âyetini okudu. Allah Rasûlü <s.a.) yemininin keffâretini verdi ve bu niyetinden vazgeçti ve bunu yapmadı. Bu hadîsin isnadında zayıflık vardır. Zira isnâd-da bulunan Salih —-Ki İbn Beşîr el-Mürrî'dir— imamlar katında zayıf görülmüştür. Buhârî onun hadisinin münker olduğunu söyler. Şa'-bî ve İbn Cüreyc derler ki: İşkence edilenler hakkında Uhud günü müslümanlann : Mutlaka biz de onlara işkence edeceğiz, demeleri hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ, onlar hakkında bu âyeti indirmiştir. Abdullah İbn İmâm Ahmed babasının müsnedinde der ki : Bize Hediyye İbn Abdülvehhâb el-Mervezî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Uhud harbi olduğunda Ansâr'dan altmış, muhacirlerden de altı kişi öldürülmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı : Eğer müşriklere karşı bugün gibi bir gün bizim lehimize olsaydı, mutlaka biz onların bu yaptıklarını kat kat ödetirdik, dediler. (Mekke) feth günü olduğunda birisi: Bu günden sonra Kureyş tanınmayacak, dedi de bir nida edici bazı kimselerin isimlerini vererek : Allah Rasûlü (s.a.) filan ve filanlar dışında siyahlara ve beyazlara emân vermiştir, diye nida eyledi. Allah Teâlâ : «Ceza verecek olursanız...» âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) : Sabrederiz ve ceza vermeyiz, buyurdular. Kur'an'da bu âyetin birçok benzeri vardır ki; bu âyet, adâletin meşrûiyyeti yanında fazla ihsanda bulunmaya çağrıyı da İçermektedir. Nitekim bir âyette : «Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür.» buyurmuş sonra da ; «Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, ecri Allah'a aittir.» (Şûra, 40) buyurmuştur. Yine başka bir âyette : «Yaralamalara kısas vardır.» buyurduktan sonra : «Kim de hakkından vazgeçerse; o, kendisi için keffârettir.» (Mâide, 45) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede de önce : «Ceza verecek olursanız, size nasıl ceza verildi ise siz de öylece ceza verin.» buyurduktan sonra : «Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» buyurmuştur. «Sabret; senin sabrın ancak Allah içindir.» âyeti de sabretme emrini te'kîd etmektedir. Bu, aynı zamanda buna Allah'ın dilemesi, yardımı, gücü ve kuvveti ile ulaşılacağını haber vermekten

ibarettir. Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: Sana muhalefet edenlere üzülme. Muhakkak ki Allah bunu takdir buyurmuştur. Kurdukları düzenlerden, sana düşmanlık yapmaya uğraşmalarından ve sana kötülük ulaştırmaya uğraşmalarından endîşe etme, üzülme. Muhakkak ki Allah s&na yeter, sana yardım edicidir, seni destekleyicidir, seni onlara karşı üstün ve muzaffer kılacaktır.
«Şüphesiz ki Allah, (kendilerine yardımı, te'yîdi ile) müttakîler ve ihsan edenlerle beraberdir.» Bu, «Hani Rabbın meleklere : Ben si-zinleyim, haydi îmân edenlere sebat verin, diye vahyetmişti.» (Enfâl, 12) âyetinde, Mûsâ ve Harun'a hitaben buyurduğu : «Korkmayın, Ben sizinle beraberim, hem görür hem de işitirim.» (Tâhâ, 46) âyetinde de olduğu gibi özel bir beraberliktir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) mağarada iken Sıddîk'a : «Üzülme, muhakkak Allah bizimle beraberdir.» (Tevbe, 40) buyurmuştu. Genel olan beraberliğe gelince; bu işitme, görme ve ilim iledir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerindeki gibidir: «Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir ve Allah yaptıklarınızı görmektedir.» (Hadîd, 4), «Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede (bulunurlarsa) bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir.» (Mücâdile, 7), «Ne işte bulunsan, Kur'-an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz.»   (Yûnus, 61).
Âyetteki «Müttakîler» haramları bırakanlar, «ihsan edenler» ise Allah'a itaat olan işleri yapanlardır. İşte Allah bunları muhafaza edecek, koruyacak, onlara yardım edecek, onları destekleyecek, düşmanlarına ve muhaliflerine karşı onları zafere, erdirecektir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... Muhammed İbn Hâtıb'dan rivayetinde ot şöyle demiştir : ûsmân (r.a.) îmân eden, muttaki ve ihsan edenlerdendi.
Nahl sûresi tefsirinin sonudur. Bütün hamd ve nimet Allah'ındır. O'ndan yardım dilenir. O bize yeter ve O, ne güzel Vekîl'dir.[65]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4421-4422
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4422-4423
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4426-4427
[4] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4427-4429
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4430-4431
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4431-4433

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4434-4435
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4435-4436
[9] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4436-4450
[10] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4450
[11] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4450-4460
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4461-4462
[13] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4462-4469
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4470-4472
[15] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4480-4486
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4486-4487
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4487
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4488-4489
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4490-4491
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4491-4492
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4492-4494
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4494-4495
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4495-4497
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4498-4499
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4499-4500
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4501-4502
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4503-4504
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4504-4505

[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4505-4506
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4507-4508
[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4509-4511
[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4511-4512
[33] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4512-4513
[34] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4517-4520
[35] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4521
[36] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4521-4528
[37] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4529
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4529-4530
[39] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4531-4532
[40] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4533
[41] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4533
[42] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4534
[43] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4535-4536
[44] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4536-4551
[45] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4552-4554
[46] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4555-4557
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4557-4558
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4558-4561
[49] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4570-4572
[50] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4573-4574

[51] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4574-4575
[52] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4576
[53] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4577
[54] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4578-4579
[55] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4579
[56] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4580-4583
[57] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4583-4584
[58] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4584-4586
[59] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4586-4587
[60] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4588
[61] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4589-4590
[62] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4591-4592
[63] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4592-4593
[64] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4593-4594
[65] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4594-4597

İSRÂ SÛRESİ

İSRÂ SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Sânı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mes-cid-i Aksâ'ya götürmüştür. Bir kısım âyetlerimizi göstere-lim diye. Muhakkak ki O'dur O, Sernî', Basîr.

Allah Teâlâ kendi zâtını övüyor ve kendisinden başkasının güç ye-tiremeyeceği kudreti nedeniyle kendi şanını ta'zîm ediyor. O'ndan başka ilâh yoktur. Kulunu geceleyin yürüten Allah'tan başka ilâh yoktur. Yani Muhammed (s.a.) i, Mescid-i Harâm'dan —yani Mekke'deki mescidden— Mescid-i Aksâ'ya İlya (Kudüs) daki mukaddes eve gecenin karanlığında götüren O'dur. O îlyâ ki; İbrahim Halîlullah'tan beri peygamberlerin menbaıdır. Bunun için bütün peygamberler orada toplanmış ve o kendilerine kendi yerlerinde ve yurtlarında imamlık etmiştir. Bu da Hz. Peygamber'in en büyük önder ve en önde giden reîs olduğunu gösterir. Allah'ın salât ve selâmı onun ve diğer peygamberlerin hepsinin üzerine olsun. «Çevresini mübarek kıldığımız» bitkiler ve meyvelerle kutlu kıldığımız. «Bir kısım âyetlerimizi (ona yani Hz. Muhammed'e) gösterelim diye.» Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu o, Rabbının büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür.» (Necm, 18).
Bu konuda vârid olan sünnet ve hadîsleri aşağıda zikredeceğiz. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. «Muhakkak ki O'dur O, Semî', Basîr.» İster mü'min olsun, ister kâfir, ister bu sözü doğrula-sın, ister yalanlasın kullarının sözlerini işiten O'dur. Yaptıklarını gören O'dur. O, her birine dünya ve aşirette müstehak olduklarını verendir.[1]

İsrâ ve Mi'râc Konusunda Vârid Olan Hadisler

I — Enes İbn Mâlik'in Rivayeti:
Abdülazîz İbn Abdullah der ki : Bize Süleyman, Şerik İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Enes İbn Mâlik'in, Rasûlullah (s.a.) in Kâ'be mescidinden mi'râca götürüldüğü gece hakkında şöyle dediğini işittim: Hz. Peygamber Mescid-i Harâm'da uyumakta iken, ona vahyedilmezden önce üç nefer geldi. İçlerinden birincisi; o hangisidir? dedi. Diğeri; ortada olandır ve O en hayırlılarıdır, dedi. Öbürü ise : En hayırlılarını alın, dedi. O gece Hz. Peygamber onları görmemişti. Nihayet ertesi gece kalbi gören ve gözü uyuyup kalbi uyumayanların göreceği şekilde —Peygamberler böyledirler, gözleri uyur kalpleri uyumaz— Onunla konuşmaksızm onu götürdüler. Zemzem kuyusunun yanma koydular. Sonra Cebrâîl onlardan teslim aldı. Cebrâîl, Rasûlul-lah'ın boğazından gırtlağına kadar olan kısmını yardı. Göğsünü ve karnını boşalttı ve eliyle onu zemzem suyunda yıkadı. Nihayet karnını arıttı. Sonra kendisine altından bir tas getirildi, içinde hikmet ve îmânla bezenmiş bir kap vardı. Onunla göğsünü ve boğazmdaki damarları sıvazladı. Sonra yardığı yeri tekrar kapadı ve Allah Rasûlünü dünya semâsına

çıkardı. Dünya göğünün kapılarından bir kapıyı çaldı. Gök ehli; kimdir o? diye seslendiler. Cibril diye karşılık verdi. Beraberinde kim var? dediler. Cebrâîl: Beraberimde Muhammed (s.a.) var, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Cebrâîl; evet, dedi. Onlar; merhaba, hoş geldi, safâlar getirdi, dediler ve gök ehli onu muştuladılar. Gök ehli Allah kendilerine bildirinceye kadar yeryüzü için Allah'ın onunla neyi murâd ettiğini bilmiyorlardı. Dünya göğünde Hz. Âdem'i buldu. Cibril ona; bu, babandır kendisine selâm ver, dedi. O; Âdem'e selâm verdi. Âdem kendisinin selâmını iade ederek; merhaba, hoş geldin, hoş geldin ey oğul, dedi. Ne güzel oğulsun sen. O bir de baktı ki dünya göğünde uzanıp giden iki ırmak vardır. Ey Cebrâîl bu iki ırmak da nedir? dedi. Cebrâîl; bunlar Nîl ve Fırat'ın kökü-dür, dedi. Sonra onunla birlikte gökte yollarına devam etti. Bir de ne görsün, bir başka nehir daha var. Üzerinde de inci ve zebercedden bir köşk var. Elini vurdu, baktı ki o misktir. Ey Cibril bu nedir? dedi. Cebrâîl; Rabbmın seni kendisi ile sevindirdiği senin için sakladığı Kevser işte budur, dedi. Sonra ikinci göğe yükseldi. Orada da melekler birincideki gibi; kimdir o? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler.
Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellem, dedi. Ona peygamberlik verildi mi? dediler. Evet, dedi. Merhaba, hoş geldi safâlar getirdi, dediler. Sonra üçüncü göğe yükseltti onu. Birinci ve ikincidekilerin dedikleri gibi oradakiler de dediler. Sonra onu dördüncüye yükseltti. Aynı şekilde dediler. Sonra onu beşinci göğe yükseltti. Aynı şekilde dediler. Sonra onu altıncıya yükseltti. Onlar da aynı şekilde dediler. Sonra onu yedinci göğe yükseltti. Onlar da aynı şekilde dediler. Her gökte pey-gamberler vardı. Enes bunların adını sıralamıştı ama ben içlerinden ikinci gökte İdrîs'in, dördüncü gökte Harun'un, beşincide de adını hatırlamadığım bir başkasının, altıncı gökte İbrahim'in ve yedinci gökte Musa'nın bulunduğunu hatırımda tuttum. Allah Musa'ya konuşması ile üstünlük bahsetmişti. Mûsâ dedi ki: Rabbım kimsenin benden daha üstününe yükseltileceğini sanmıyorum. Sonra Hz. Peygamberi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği daha üstün yerlere yükseltti. Nihayet Sidre el-Müntehâ'ya geldi. İzzet sahibi Rabb Cebbâr-ı Zülcelâl'a yaklaştı, aşağıya sarktı iki yay aralığı kadar, hattâ daha az (Kabe Kavseyni ev Ednâ) olmuştu. Nihayet Allah Teâlâ, orada vahyettikleri arasında ümmetine de her gün ve gecede elli vakit namaz diye vah-yetmişti. Sonra Hz. Peygamber inmiş ve Musa'ya uğramıştı ki, Mûsâ onu yanında tuttu. Ve dedi ki: Ey Muhammed Rabbm sana ne ahdetti? O; her gece ve gündüzde elli vakit namaz ahdetti, dedi. Mûsâ dedi ki: Ümmetin buna güç yetiremez, dön de Rabbın senin ve ümmetin için bunu hafifletsin. Hz. Peygamber bu konuda istişare edercesine Cibril'e yöneldi. Cibril de ona; evet dercesine işaret etti ve istersen peki, dedi. Ve kendisini Cebbâr-ı Zülcelâl'in huzuruna yükseltti. O'nun huzurunda iken dedi ki: Ey Rabbım bizim için hafiflet, çünkü ümmetim buna güç yetiremez. Bunun üzerine Allah Teâlâ ondan on vakit namazı indirdi. Sonra o, Musa'ya döndü, Mûsâ onu yanında tuttu. Nihayet beş vakit namaz kalıncaya kadar Mûsâ onu her seferinde Rabbına geri gönderiyordu. Sonra Mûsâ, beş namaz kısmında onu tuttu ve dedi ki: Ey Muhammed, Allah'a yemîn olsun ki ben, kavmim olan İsrâiloğullarını bundan daha az bir şeye yönlendirdim, onlar zayıf kaldılar ve terkettiler. Senin ümmetin ise beden, gönül, ce-sed, gözler ve kulaklar bakımından çok daha zayıftırlar. Öyleyse dön de 'Rabbm

bunu sana hafifletsin. Hepsinde de Hz. Peygamber istişare etmek için Cibril'e yönelirdi. Cibril bundan kaçınmazdı. Beşincide onu yine yükseltti. O dedi ki; ey Rabbım, benim ümmetim cesed, kalb, kulaklar ve bedenler bakımından zayıftırlar. Bizim için hafiflet. Cebbâr-ı Zülcelâl, ey Muhammed, dedi. O, emrin başımla gözüm üstüne buyur, dedi. O buyurdu ki: Sana ana kitabda farz kıldığım gibi, Benim katımda söz değiştirilmez. Buyurdu ki: Her iyiliğe on katı vardır. O ana kitabda ellidir. Senin üzerine yükleneni ise beştir. Hz. Peygamber Hz. Musa'ya döndü. O; nasıl yaptın? dedi. Hz. Peygamber bizim için hafifletti ve bize her iyiliğe on katını verdi, dedi. Mûsâ dedi ki: Doğrusu Allah'a andolsun ki ben, İsrâiloğullanna bundan daha azını götürdüm, onlar bunu terkettiler. Rabbına dön, senin için yine hafifletsin Rasûlullah (s.a.) : Ey Mûsâ, doğrusu Allah'a andolsun ki ben Rabbı-mın huzuruna gidip gelmekten utanır oldum, dedi. Hz. Mûsâ da; Allah'ın adıyla in, dedi. Enes İbn Mâlik der ki o uyandığında Mescid el-Harâm'da idi. Buhârî bu rivayeti Kitab et-Tevhîd'de böylece nakleder. Hz. Peygamberin sıfatı bahsinde de îsmâîl İbn Ebu Üvey kanalıyla... Süleyman İbn Bilâl'den bu hadîsi nakleder.
Müslim ise bu hadîsi Hârûn İbn Saîd kanalıyla... Süleyman İbn Bilâl'den nakleder. Ancak biraz fazla, biraz az takdim ve te'hirli olarak rivayet eder. Burada râvîler arasında yer alan Şerîk İbn Abdullah İbn Ebu Nemr, hadîsi iyi ezberlememiş ve yazmamıştır. Bu sebepten hadîsi muzdaribdir. Nitekim bu husus diğer hadîslerin açıklanması esnasında gelecektir. Bazıları da bunu daha sonra vuku bulacak mi'râc hâdisesi için hazırlık olarak kabul ederler. Doğrusunu en iyi Allah bilir
Hafız Ebu Bekr el-Beyhaki der ki: Şerîk'in hadîsinde münferid kaldığı fazlalıklar vardır. Hz. Peygamberin Rabbmı gördüğünü İddia edenlerin mezhebine göre; Şerîk'in bu hadîsi münferid hadîstir. Bununla hadîsteki şu ifâde kasdediliyor: Sonra Rabb-i İzzet'in yanına yaklaştı, aşağıya indi iki yay aralığı kadar, hattâ daha az, vardı. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Âişe, İbn Mes'ûd ve Ebu Hüreyre'nin sözü bu âyetlerin Cibril'i gördüğüne hamledişleri şeklindedir ki bu husus daha da doğrudur. Bu konuda gerçek, Beyhakî'nin söylediği ifâdedir. Çünkü Ebu Zerr şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbını gördün mü? O şöyle buyurmuştur: Bir nurdur, O'nu nasıl görebilirim ki. Bir başka rivayette "de : Ben, bir nûr gördüm, demiştir. Bunu Müslim —Allah ona rahmet eylesin— tahrîc eder.
Necm süresindeki ((Sonra yaklaştı ve sarktı» kavliyle kasdedilen; Cibril Aleyhisselâm'dır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olduğuna göre, mü'minlerin annesi Hz. Âişe ve Abdullah İbn Mes'ûd, böyle demişlerdir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den de böyle menkûldür. Bu âyetîh bu şekilde tefsir edilişine karşı çıkan hiç bir sahabe bilinmemektedir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ,.. Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bana burak getirildi. O, merkebden büyükçe, katırdan küçük durumda, beyaz bir hayvandı. Ayağını gözünün uzandığı en son noktaya koyardı. Ona bindim. Beni götürdü. Nihayet Beyt el-Mukaddes'e geldim. Hayvanı peygamberlerin bağladıkları halkaya bağladım. Sonra içeri girdim ve ora-da iki rek'at namaz kılıp çıktım. Sonra Cebrail bana biri içki, biri süt dolu iki kap getirdi. Ben .sütü tercih ettim. Cebrail dedi ki: Fıtrata uydun. Sonra beni dünya göğüne yükseltti. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrail,

dedi. Beraberinde kim var? denildi. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrail; evet o peygamber olarak gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben Âdem ile beraberim. O beni ağırladı ve hayır duada bulundu. Sonra bizi ikinci göğe yükseltti. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. O; Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; o gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben iki halam oğlu Yahya ve îsâ ile karşı karşıyayim. Her ikisi beni ağırladılar ve benim için hayır duada bulundular. Sonra biz üçüncü göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. O; Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. O; evet peygamber olarak gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki; ben Yûsuf'un yanındayım. Ve gördüm ki ona güzelliğin yarısı verilmiş. O, beni ağırladı ve benim için hayır duada bulundu. Sonra biz dördüncü göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. O; Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi, Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; evet gönderildi dedi. Bunun üzerine kapı açıldı bir de baktım ki; ben İdrîs ile karşı karşıyayım. O, beni ağırladı ve hayır duada bulundu. Sonra Hz. Peygamber dedi ki: Allah Teâlâ onun için «Ve onu yüce bir yere yükselttik» buyurur. Sonra biz beşinci göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi, Cibril, dedi. Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. O; evet peygamber olarak gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı bir de baktım ki Hârûn ile karşı karşıyayım, O beni ağırladı ve hayır duada bulundu. Sonra biz altıncı göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; o gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı. Birden ben Mûsâ ile karşılaştım. Beni ağırladı ve hayır duada bulundu. Sonra biz yedinci göğe çıktık. Cebrâîl, kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben, İbrahim ile karşı karşıyayım. Ve o, Beyt el-Ma'mûr'a dayanmış. Baktım ki oraya her gün yetmiş bin melek giriyor, sonra bir daha geri dönmüyor. Sonra beni Sidre el-Müntehâ'ya götürdü. Baktım ki oranın yaprakları fil kulağı gibi, meyveleri de küp gibi. Allah'ın emri onu kuşatınca o değişti. Allah'ın yaratıklarından hiç kimse onun güzelliğini tavsif edemez. Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah Teâlâ bana vah-yedeceğini etti. Ve her gece ve gündüzde elli namaz farz kıldı. Sonra indim ve Musa'ya uğradım. O, dedi ki: Rabbın ümmetine ne farz kıldı? Her gece ve gündüzde elli namaz, dedim. O, Rabbına dön hafifletilmesini iste, çünkü ümmetin buna güç yetiremez, ben îsrâiloğullanm tecrübe ettim, dedi. Hz. Peygamber der ki: Ben Rabbıma döndüm ve dedim ki: Ey Rabbım, ümmetime Jıafîflet. O, benden beşini indirdi. Döndüm Musa'ya geldim. Dedi ki ne yaptın? Beşini indirdi, dedim. Mûsâ dedi ki: Ümmetin buna güç yetiremez. Rabbına dön ve ümmetin için hafifletilmesini iste. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben Rab-bımla Mûsâ arasında gidip geliyordum ve her seferinde beşer beşer düşüyordu. Ve nihayet buyurdu ki: Ey Muhammed, her gün ve gecede beş namaz, her namaza on bedel. Böylece hepsi elli yapar. Kim de bir iyiliği kasdeder ve işleyemezse, ona bir sevâb yazılır. Şayet

işlerse on sevâb yazılır. Kim de bir kötlüğü kasdeder ve işlemezse ona bir şey yazılmaz. İşleyecek olursa bir tek kötülük yazılır. Ben indim Musa'ya vardım ve durumu haber verdim. Mûsâ dedi ki; Rabbına dön ve kendisinden ümmetin için hafifletilmesini iste. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben Rabbıma döndüm fakat haya ettim.
Bu hadîsi Müslim Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla Hammâd İbn Se-leme'den bu şekilde rivayet eder ki, bu rivayet Şerîk'in rivayetinden daha sahihtir. Beyhakî de der ki: Bu ifâde gösteriyor ki; mi'râc hâdisesi, Hz. Peygamberin Mekke'den mukaddes eve götürüldüğü gece olmuştur. Onun söylediği bu söz, şüphe ve tartışma götürmez gerçeğin kendisidir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) a mi'râc'a çıkarıldığı gece binmek üzere eğerli ve yularlı bir Burak getirildi. Buna binmek Hz. Peygambere zor geldi. Cibril Aleyhisselâm dedi ki: Seni bunun üzerine taşıyan nedir? Allah'a andolsun ki Allah katında senden daha şerefli hiç bir kimse ona binmedi. Enes îbn Mâlik der ki: Rasûlullah (s.a.) kan-ter içinde kaldı. Bu hadîsi Tirmizî de, îshâk İbn Mansûr kanalıyla Abdürrezzâk'dan nakleder ve; bu garîb bir hadîstir, ondan başka bir kimseden nakledildiğini bilmiyoruz, der.
Yine İmâm Ahmed der ki bize Ebu Muğîre... Enes İbn Mâlik'den naklettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Rabbım Azze ve celle beni katına yükselttiği gece bir topluluğa rastladım ki; bakırdan tırnakları vardı. Tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini paralıyorlardı. Bunlar kimdir ey Cebrail? diye sordum. Cebrâîl dedi ki: Bunlar insanların etini yiyenler ve namuslarına tecâvüz edenlerdir. Ebu Dâvûd bu hadîsi Safvân İbn Amr kanalıyla Abdürrezzâk'dan ve Enes'in yer almadığı bir tarîk ile rivayet eder. Allah en iyisini bilendir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Vekf... Enes'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mi'râc'a çıkarıldığım gece Mûsâ Aleyhisselâm'a rastladım. O, kabrinde ayağa kalkmış namaz kılıyordu. Bu hadîsi Müslim de Hammâd îbn Seleme kanalıyla Süleyman ibn Tarhân ve Sabit el-Benânî'den Enes İbn Mâlik'e ulaşan bir rivayetle nakleder. Neseî ise; bu rivayetin Süleyman, Sabit ve Enes kanalıyla nakledilenden daha sahîh olduğunu söyler. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Müs-ned'inde der ki: Bize Vehb îbn Bakiyye Enes'den nakletti ki, o şöyle demiş : Peygamberin ashabından bir kısmının bana bildirdiğine göre; Hz. Peygamber, mi'râc'a çıkarıldığı gece Hz. Musa'ya rastlamış. O, kabrinde namaz kılıyormuş. Ebu Ya'lâ der ki: Bize İbrahim îbn Mu-hammed... Mu'temir kanalıyla babasından nakleder ki; o, Enes'in şöyle dediğini işitmiş : Hz. Peygamber mi'râc'a çıkarıldığı gece Musa'ya rastlamış. Mûsâ kabrinde namaz kılıyordu. Enes der ki: Zikredildiği-ne göre, Hz. Peygamber Burâk"üzerinde taşınmıştır. O hayvanı ya da atı bağlamıştı. Ebubekir demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü onu bana anlat. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Burak şöyle ve şöyledir. Bunun üzerine Hz. Ebubekir; ben şehâdet ederim ki sen Allah'ın Rasûlüsün, demiştir. Ve Hz. Ebubekir Burak'ı görmüştü.
Hafız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Seleme İbn Şerîk... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben uykuda iken birden Cibril Aleyhisse-lâm geldi. İki omuzumun arasına vurdu. Kalktım, kuş yuvası gibi iki yuvanın bulunduğu bir ağaca çıktım, Cebrâîl o yuvalardan birine, ben de diğerine oturdum. Bismillah deyip yükseldi ve ötelerin

ötesine kadar gitti. Ben gözümü çevremde dolaştırıyordum. Göğe elimle dokunmak isteseydim dokunurdum. Cibril bana yöneldi. Sanki o, bir eğerin atın sırtına yapışması gibi yerinde yapışmıştı, ondan hiç ayrılmıyordu. Onun Allah Teâlâ'nın bilgisi konusundaki üstünlüğünü anladım. Bana göklerin kapılarından bir kapı açıldı. En büyük nuru gördüm.
Perdenin ötesinde inci ve yâkût refrefi vardı. Allah Teâlâ dilediği kadar şeyi bana vahyetti. Hafız Ebu Bekr der ki : Bu hadîsi, Enes'ten başka kimsenin rivayet ettiğini bilmiyorum. Ebu İmrân'dan da Haris İbn Abîd'den başka bir kimsenin bu hadîsi rivayet ettiğini görmedim. O, Basra'lı meşhur bir kişi idi. Hafız Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde bu hadisi Ebu Bekr el-Kâdî kanalıyla ...Saîd İbn Mansûr'-dan rivayet eder ve aynı senedleri zikreder. Başkası da bu hadîsin sonunu şöyle ifâde eder: Benim önümde veya perdenin ötesinde inci ve yâkût refrefi belirivermişti. Sonra da Beyhakî der ki: Haris İbn Abîd böyle rivayet etmiştir. Bu hadîsi Hammâd İbn Seleme de... Muham-med İbn Umeyr îbn Utârid'den nakleder. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.) ashabından bir topluluk ile beraberken Cibril Aleyhisselâm kendisine gelmiş ve belini dürtmüş. O, Cebrail'le beraber iki kuş yuvası gibi bir şeyin bulunduğu bir ağaca gitmiş. İki kuş yuvasından birine o, diğe-rine Cebrâîl oturmuş. Rasûlullah demiş ki : O, bizi ufka varıncaya kadar yükseltti. Eğer elimi göğe uzatmış olsaydım ona erişirdim. Bir sebebe asıldı ve nûr indi. Cibrîl sanki (devenin hamutunun sırtına yapışması gibi) yapışıp bayılıverdi. Ben onun haşyetinin benim haşyetimden daha üstün olduğunu anladım. Bana şöyle vahyedildi: Hükümdar peygamber mi, kul peygamber mi? Ve cennette sen nereyi istersin? Cibrîl uzandığı yerden bana îmâ ederek tevazu' göstermemi işaret etti. Ben de; hayır, kul peygamber, dedim. Ben derim ki: Bu hadîs eğer sahih ise, olayın isrâ gecesinden başka bir gecede vuku bulmuş olması gerekir. Çünkü hadîste Beyt el-Mukaddes zikredilmediği gibi göğe çıkış da zikredilmemiştir. Binâenaleyh bu olay, bizim bahis mevzuu ettiğimiz mi'râc gecesinden başka bir zamanda olmuştur. Allah en iyisini bilendir.
Yine Bezzâr der ki bize Amr İbn îsâ... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Hz. Muhammed (s.a.) Aziz ve Celîl olan Rabbını görmüştür. Bu hadîs garîbdir.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Cibrîl Aleyhisselâm Hz. Peygambere Bu-râkı getirdiğinde, sanki o, kuyruğunu oynatıyordu. Cibrîl ona; dur ya Burak, dedi. Allah'a andolsun ki senin binitinin benzeri yoktur. Rasûlullah (s.a.) Burak üzerinde yürüdü. (Hz. Peygamber der ki:) Ben yolun kenarında yaşlı bir kocaya rastladım. Ey Cibrîl bu nedir? dedim. Cibrîl; yürü ya Muhammed, dedi. Râvî der ki Allah'ın yürümesini istediği mikdarda yürüdü. Bir de baktı ki yolun bir köşesinde uzaklaşan birisi kendisini çağırıyor; gel ya Muhammed, diyor. Cibrîl ona dedi ki: Yürü ya Muhammed. O da Allah'ın yürümesini istediği kadar yürüdü. Râvî der ki: Ona yaratıklardan büyük bir kalabalık rastladı ve kendisine: Selâm olsun sana ey evvel, selâm olsun sana ey âhir, selâm olsun sana ey haşir, dediler. Cibril ona dedi ki: Ya Mu-hammed, onların selâmını iade et. Hz. Muhammed de onların selâmını iade etti. Sonra üçüncü bir kalabalığa rastladı. Onlara da ilk söylediği gibi söyledi. Sonra üçüncüye, sonra Beyt el-Mukaddes'e ulaştı. Orada kendisine su, içki ve süt sunuldu. Rasûlullah (s.a.) sütü aldı. Cibril ona dedi ki: Sen fıtratı tutturdun. Eğer suyu içseydin ümmetin

suya dalar ve sen de suya boğulurdun. İçkiyi içseydin sen de azı-tırdın ümmetinde azıtırdı. Sonra ona Hz. Âdem ve diğer peygamberler (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) gönderildi. Rasûlullah (s.a.) o gece onlara imamlık etti. Sonra Cibril ona dedi ki: Yolun kenarında gördüğün yaşlı kocaya* gelince; o, dünyadır. Dünyanın ömrü o yaşlı kocanın ömründen daha fazla kalmamıştır. Kendisine dönmeni isteyene gelince; o, Allah düşmanı İblîs'tir. Senin kendisine meyletmeni istedi. Sana selâm verenlere gelince; bunlar, îbrâhîm, Mûsâ ve îsâ Aley-hisselâm'dır. Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde bu hadîsi Vehb kanalıyla rivayet eder. Bu hadîsin lafızlarında kısmen garîblik ve mün-. kerlik vardır. Enes İbn Mâlik'den nakledilen bir başka rivayette de gerçekten garîblik ve münkerlik bulunmaktadır. Bu rivayeti Neseî'nin Sünen'inin seçmelerinde mevcûddur, ancak büyük Sünen'inde görmedim. Neseî der ki: Bize Amr İbh Hişâm... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan getirildi. Ayağım gözünün uzandığı noktaya kadar basardı. Ben onun üzerine bindim. Cibril Aleyhisselâm vardı. Yürüdüm. Cibril; in ve namaz kıl, dedi. Ben de indim ve namaz kıldım. Nerde namaz kıldın biliyor musun? dedi. Taybe'de (Taybe Medine'nin ismi) namaz kıldın, Hicret edilecek yer orasıdır, dedi. Sonra; in, namaz kıl, dedi. Ben de indim, namaz kıldım. Nerde namaz kıldım? dedim. Tûr-i Sina'da. Allah Teâlâ'nın Mûsâ Aleyhisselâm'la ko-nuştuğu yerde, dedi. Sonra; in ve namaz kıl, dedi. Ben de namaz kıldım. Nerde namaz kıldın biliyor musun? dedi. Beyt el-Lahm'de, îsâ Aleyhisselâm'ın doğduğu yerde, dedi. Sonra Beyt el-Mukaddes'e girdim. Benim için peygamberler toplandı. Cibril beni öne sürdü ve onlara imâm oldum. Sonra beni dünya göğüne yükseltti. Bir de baktım ki Adem Aleyhisselâm orada bulunuyor. Sonra beni ikinci göğe yük-seltti. Baktım ki orada teyzem oğlu îsâ ve Yahya Aleyhisselâm var. Sonra beni üçüncü göğe yükseltti. Baktım ki orada Yûsuf Aleyhisselâm var. Sonra teni dördüncü göğe yükseltti. Baktım ki orada Hâ-rûn Aleyhisselâm var. Sonra beni beşinci göğe yükseltti. (Baktım ki orada İdrîs Aleyhisselâm var. Sonra beni altıncı göğe yükseltti. Baktım ki orada Mûsâ Aleyhisselâm var. Sonra beni yedinci göğe yükseltti. Baktım ki orada İbrahim Aleyhisselâm var. Sonra beni yedi göğün üstüne çıkardı. Sidre el-Müntehâ'ya geldim. Beni bir titreme kapladı secdeye kapandım. Bana denildi ki: Doğrusu Ben gökleri ve yeri yarattığım gün sana ve ümmetine elli namazı farz kıldım. Kalk, sen ve ümmetin onu edâ edin. Dündüm İbrahim Aleyhisselâm'a geldim. Bana hiç bir suâl sormadı. Sonra Musa'ya geldim. Mûsâ : Allah sana ve ümmetine ne kadar farz kıldı? dedi. Ben; elli namaz, dedim. Mûsâ dedi ki: Ne sen, ne de ümmetin onu yerine getirmeye güç yetiremezsi-niz. Öyleyse dön ve Rabbmdan hafifletilme iste. Ben Rabbıma döndüm, bana on namaz indirdi. Sonra Musa'ya gittim, tekrar dönmemi emretti. Döndüm, Rabbım bana on namaz hafif lettj. Sonra beş namaza kadar döndürüldüm. Mûsâ dedi ki: Rabbına git, hafifletilmesini iste. Çünkü İsrâiloğullarının üzerine iki namaz farz kılındı da onu yerine getiremediler. Ben; Rabbım Azze ve Celle'ye döndüm ve hafifletmesini istedim. Buyurdu ki: Ben gökleri ve yeri yarattığım günde sana ve ümmetine elli namazı farz kıldım. Beş, elli yerinedir. Git, sen ve ümmetin onu yerine getirin. Bunun üzerine anladım ki; bu, Allah Azze ve Celle'nin karârıdır. Ve dönüp

Musa'ya geldim. Mûsâ; geri git, dedi. Ben Allah Teâlâ'nm kesin karârının bu olduğunu bildim ve bir daha dönmedim.
Bu Hadîsin Bir Başka Tarîki de Şöyledir :
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam.... Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber geceleyin Beyt el-Mukaddes'e yürütüldüğünde Cibril kendisine merkebden büyük katırdan küçük bir hayvan getirdi. Cibril Hz. Peygamberi onun üzerine bindirdi. Adımını gözünün uzandığı en son noktaya basardı. Beyt el-Mukaddes'e ulaşıp Muhammed Aleyhisselâm'ın kapısı denilen yere vardığımda orada bulunan taşa geldim. Cibril eliyle taşı deldi. Ve sonra Burak'ı bağladı. Sonra Mescidin içerisinde duruncaya kadar yükseldiler. Cibril dedi ki: Ey Muhammed, Rabbından sana Hûr el-în'i göstermesini istedin mi? Hz. Peygamber; evet, dedi. Cebrail dedi ki: Öyleyse o kadınların yanma var. Onlara selâm ver, kendileri kayanın solunda oturmaktadırlar. Rasûlullah dedi ki: Ben, onların yanma vardım ve kendilerine selâm verdim. Onlar selâmımı iade ettiler. Sizler kimlersiniz? dedim. Onlar: Biz hayırlı güzelleriz, İyi bir topluluğun hanımlarıyız. O topluluk temizlendiler kirlenmediler. Namaza durdular zorlanmadılar, sonsuzlaştılar ölmediler, dediler.
Hz. Peygamber buyurdu ki: Sonra orada fazla durmadım ayrıldım.
Nihayet büyük bir kalabalık toplandı. Sonra müezzin ezan okudu ve namaza duruldu. Hz. Peygamber dedi ki: Biz saflar halinde ayağa kalktık. Kim bize imâm olacak diye bekliyorduk. Cebrail Aleyhisselâm elimi tuttu ve beni öne itti. Ben de onlara namaz kıldırdım. Namaz bitince Cebrâîl dedi ki: Ey Muhammed, arkanda namaz kılanların kim olduğunu biliyor musun? Ben; hayır, dedim. Cebrâîl; arkanda Allah Azze ve Celle'nin gönderdiği her peygamber namaz kıldı, dedi.
Hz. Peygamber buyurdu ki: Sonra Cebrâîl elimden tuttu ve beni göğe yükseltti. Kapıya vardığımızda kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. O; ben Cebrail'im, dedi. Beraberindeki kim? dediler. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Cebrail; evet, dedi. Hz. Peygamber der ki: Kapıyı açtılar ve sana da beraberindekine de merhaba hoş geldiniz dediler. Hz. Muhammed der ki: Ortasına gelince bir de baktım ki orada Âdem var. Cebrâîl bana dedi ki: Ey Muhammed, baban Âdem'e selâm vermez misin? Hz. Peygamber der ki: Evet, dedim varıp ona selâm verdim. O da benim selâmımı iade ederek, merhaba yavrum, sâlih peygamber, dedi. Hz. Peygamber der ki: Sonra beni ikinci göğe yükseltti, açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi rni? dediler. Evet, dedi. Ona göğü açarak merhaba sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada îsâ ve teyzesi oğlu Yahya Aleyhimesselâm var. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra beni üçüncü göğe çıkardı. Açılmasını istedi; kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Bunun üzerine açıverdiler ve; merhaba sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Yûsuf Aleyhisselâm var. Sonra beni dördüncü göğe çıkardı. Açılmasına istedi. Kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Göğü onun için açtılar ve dediler ki : Merhaba sana ve beraberindekine. Bir de baktım ki orada İdrîs Aleyhisselâm var. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sonra beni beşinci göğe yükseltti ve açılmasını istedi.

Kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Ya beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet dedi. Onlar açıp; merhaba sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Hârûn Aleyhisselâm var. Sonra beni altıncı göğe yükseltti ve açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Açtılar ve; merhaba sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Mûsâ Aleyhisselâm var. Sonra beni yedinci göğe yükseltti. Cibril açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibril, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Bunun üzerine açıp; merhaba sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada İbrahim Aleyhi&selâm var. Cibril dedi ki: Ya. Muhammed, atan İbrahim'e selâm vermez misin? Hz. Peygamber diyor ki: Evet, dedim ve varıp ona selâm verdim. O, selâmımı iade etti ve; merhaba sana ey oğlum, ey sâlih peygamber, dedi. Sonra beni yedinci göğün ortasına kadar götürdü. Nihayet üzerinde yâkût, inci ve zeberced bulunan çadırların yeraldığı bir ırmağa ulaştırdı. Çadırın üzerinde yeşil bir kuş vardı. Gördüğüm kuşların en güzeliydi. Dedim ki: Ey Cibril, bu kuş ne kadar güzel? Cibril dedi ki: Ey Muhammed, onun yenmesi kendisinden de güzel. Sonra devam etti: Bu nehir hangi ırmak biliyor musun? Hz. Peygamber der ki: Hayır, dedim Cebrail; bu Kevser ırmağıdır. Allah onu sana verdi. Bir de baktım ki onda altın ve gümüşten kaplar var. Yâhût ve zümrütten çakılların üzerinden akıyor. Suyu sütten daha ak. Hz. Peygamber der ki: Ben o al-tın kaptan birini aldım, o suya daldırdım ve alıp içtim. Bir de ne göreyim baldan daha tatlı, miskten daha güzel kokulu. Sonra beni götürdü nihayet bir ağaca yardık. Orada her renkten 'bir bulut beni kapladı. Cebrail beni bıraktı ve bsn, Allah Azze ve Celle'ye secde ederek kendimden geçtim. Allah Azze ve Celle bana buyurdu ki: Ey Muhammd, doğrusu Ben gökleri ve yeri yarattığımda sana ve ümmetine elli vakit namazı farz kıldım. Kalk, sen ve ümmetin onu yerine getirin. Hz. Muhammed der ki: Sonra bulut kayboluverdi ve Cibril elimden tuttu. Ben hızlıca döndüm ve İbrahim'in yanına geldim. O bana bir şey demedi. Sonra Musa'ya geldim. O dedi ki: Ey Muhammed ne yaptın? Ben dedim ki: Rabbım bana ve ümmetime elli namazı farz kıldı. Mûsâ dedi ki: Ne sen, ne de ümmetin buna güç yetiremezsiniz. Dön, Rabbın-dan senin için hafifletmesini iste. Ben, hızlıca döndüm, ağacın yanma vardığımda yine bir bulut beni kapladı ve Cebrail benim yanımdan ayrıldı. Ben secde ederek kendimden geçtim ve dedim ki: Rabbım, bana ve ümmetime elli namazı farz kıldın. Ama ne ben ne de ümmetim buna güç yetiremeyiz. Bizim için hafiflet. Cenâb-ı Allah buyurdu ki: Ben sizin için on indirdim. Hz. Muhammed der ki: Sonra üzerimden bulut kayboldu ve Cibril elimden tuttu. Hızlıca oradan ayrıldım. İbrahim'in yanma vardım, o bana bir şey demedi. Sonra Musa'ya vardım; dedi ki; Ne yaptın ya Muhammed? Ben; Rabbım, bana on indirdi, dedim. Mûsâ dedi ki: Kırk namaz. Ne sen, ne de ümmetin buna güç yetiremezsiniz. Dön, Rabbına da kendisinden sizin için hafifletmesini dile. Sonra râvî hadîsi diğer rivâyetlerdeki gibi beşer namaz İndirilen şekilde zikrediyor. Mûsâ Hz. Peygamberin yine Rabbına dönüp hafifletmesini dilemesini istiyorsa da Hz. Peygamber diyor ki: Ben, Allah Teâlâ'dan daha fazla hafifletmesini istemekten haya ettim. Hz. Peygamber buyurdu- ki: Sonra vazgeçtim. RasûluIIah (a.s.) Cibril'e dedi ki: Neden her göğe gittiğimde beni güler yüzle ağırladılar. Yalnız bir kişi güler

yüzlü değildi. Ben, ona selâm vprdim o selâmımı iade etti, beni ağırladı, fakat gülmedi. Cibril dedi ki: Ya Muhammed, o cehennemin bekçisi olan Mâlik'tir. Yaratıldığı günden beri gülmedi. Eğer bir kişiye gülecek olsaydı, elbette sana gülerdi. Râvî der ki: Sonra Hz. Peygamber bineğine bindi ve ayrıldı. O bir süre yol almıştı ki Ku-reyş'li bir kervana rastladı; üzerinde biri siyah biri beyaz olan iki çuvalın bulunduğu bir devenin yemek taşıdığını gördü. Devenin hizasına gelince deve ürktü ve döndü. O deve bağırarak çöktü. Sonra Hz. Peygamber döndü. Sabah olunca kavmine başından geçenleri haber verdi. Müşrikler Hz. Peygamberin sözünü duyunca Hz. Ebubekir'e gelip; ey Ebubekir arkadaşında bir şeyler mi var? dediler. Bu gece bir aylık mesafeye gidip döndüğünü haber veriyor. Hz. Ebubekir dedi ki: Eğer bunu o söylemişse, muhakkak doğru söylemiştir. Biz onun için bundan daha ötesini tasdik ederiz, onun göklerden haber aldığını doğrularız. Müşrikler Hz. Peygambere dediler ki: Söylediğinin delili nedir? Hz. Peygamber dedi ki: Kureyş'li bir kervana rastladım. O falanca, yerdeydi. Kervan bizden ürktü ve yön değiştirdi. O kervandan bir devenin üzerinde siyah ve beyaz çuval bulunmaktadır, bağırıp yıkıldı, dedi. Kervan dönünce durumu sordular onlar da Hz. Peygamberin anlattığı şekilde haber verdiler. Bu sebeple Hz. Ebubekir'e «Sıddîk» ismi verildi. Sonra Hz. Peygamber'e; seninle beraber Musa ve îsâ da varmıydı? diye sordular. Hz. Peygamber; evet, dedi. Onları bize vasfet, dediler. Hz. Peygamber, peki, dedi. Hz. Mûsâ esmer tenli bir kişidir, sanki Ummânlı Ezd kabilesinin erkekleri gibidir. Hz. îsâ ise orta boylu uzuncadır. Kızıla çalar gibidir. Sanki saçlarından inci cevher dökülür gibidir. Bu rivayet garîblikler ve acâyibliklerle doludur.
II- Enes îbn Mâlik'in, Mâlik îbn Sa'saa Kanalıyla Rivayeti: Mâlik İbn Sa'saa'dan rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu :
Bir kerresinde ben, Beytullah'ın yanında uyku ile uyanıklık arası bir halde bulunuyordum. Allah Rasûlü burada, iki kişi arasındaki bir kişiden de bahsetti. Bana birisi gelip göğsümü yardı ve kalbimi çıkardı. Sonra içi îmân ve hikmet dolu bir tas getirildi ve boğazımdan karnımın altına kadar yarıldı. Karnım zemzem suyuyla yıkandıktan sonra içine îman ve hikmet dolduruldu. Daha sonra bana katırdan küçükçe, mer-kebden büyükçe beyaz renkli bir binek getirildi ki, o, Burâktır. Cibril'le beraber gittim. Nihayet dünya göğüne vardık. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O'na Peygamberlik verildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhaba ona; bu ne güzel geliştir, denildi. Âdem'e vardım. Ve Ona selâm verdim. Âdem merhaba oğul, merhaba ey peygamber, dedi. Sonra ikinci semâya çıktık. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhaba ona, bu ns £üzel geliştir, denildi. Orada Yahya ve îsâ'ya vardım. Merhaba ey kardeş, ey peygam-beraber gittim. Nihayet dünya göğüne vardık. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhaba ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada Yûsuf'a gittim ve selâm verdim. Merhaba ey kardeş, ey peygamber, dedi. Sonra dördüncü semâya geldik. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kim? denildi. Muhammed (s.a.), dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhaba ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada İd-rîs ile karşılaştım. Ve ona selâm verdim. Merhaba ey kardeş, ey peygamber, dedi.

Sonra beşinci göğe vardık. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhaba ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada Hârûn ile karşılaştık. Ona selâm verdim. Merhaba ey kardeş, ey peygamber, dedi. Sonra altıncı göğe eriştik. Kimdir o? denildi. Cibril dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? Merhaba ona, bu geliş ne güzel bir geliştir, denildi. Orada Mûsâ ile karşılaştım. Ve Ona selâm verdim. Kardeşe, peygambere merhaba, dedi. Ben, Musa'yı bırakıp geçince Mûsâ ağlamaya başladı. Niye ağlıyorsun? denildi. O da, Ey Rab-bım benden sonra gönderilen şu genç peygamberin ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden daha çoktur (onun için ağlıyorum) dedi.
Sonra yedinci göğe geldik. Kapının açılmasını istedi. Kimdir o? denildi. Cibril, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? Merhaba ona, bu ne güzel geliştir, denildi. İbrahim'in yanına vardım, selâm verdim. Merhaba ey peygamber, dedi.
Sonra bana Beyt el-Mâmûr gösterildi. Gördüm ki orada her gün yetmiş bin melek namaz kılıyor. Çıktıklarında artık bir daha oraya dönmüyor, (melekler'in sayısının ne derece çok olduğunu anlatmaya çalışıyor olmalı) Sonra karşıma Sidre el-Müntehâ çıkarıldı. Bir de gördüm ki, Sidre ağacının yemişleri Hecer destileri gibidir. Yapraklan da fillerin kulakları gibidir. Kökeninden dört nehir fışkırır. İki nehir açık, iki nehir de gizli. Ben: Ey Cibril, bu nedir? dedim. O dedi ki * Gizli olan iki nehir, cennetteki iki nehirdir. Açık olan ise Nil ve Fırat'tır. Sonra benim üzerime elli vakit namaz farz kılındı. Ben dönüp Mû-sâ'ya uğradığımda; Musa, ne yaptın? diye sordu. Bana elli vakit namaz farz kılındı, dedim. Mûsâ; ben insanları senden daha iyi bilirim. Ben İsrâiloğulları ile çok uğraştım. Senin ümmetin buna hiç güç yetire-mez. Binâenaleyh sen Rabbına dön (ümmetin için hafifletmesini iste) dedi. Ben de dönüp niyaz ettim. Kırk vakit farz kılındı. Bunun üzerine dönüp Musa'ya geldim. Mûsâ evvelkisi gibi tavsiye etti. Bu defa otuza indirildi. Ben yine Musa'ya geldim. Mûsâ da eskisi gibi öğüt verdi. Ben de Rabbıma niyaz ettim, yirmiye indirildi. Ben yine Musa'ya dönüp geldim. Mûsâ da Önceki gibi tavsiyede bulundu. Ben yine Rabbıma niyaz ettim. Ona indirildi. Dönüp Musa'ya geldim. Mûsâ bana evvelki gibi söyledi. Ben de Allah'a niyaz eyledim ve bu defa beş vakit namazla emrolundum. Bunun üzerine Musa'ya dönüp geldim. Mûsâ ne yaptın? diye sordu. Ben; her gün beş vakit namazla emrolundum, dedim. Mûsâ aynı şeyleri söyledi. Ben: Artık teslimiyet gösteriyorum, dedim de şöyle nida olundu. Farzlarımı imza ve irâde eyledim, kullarımdan fazlasını hafifletip indirdim. Bu hadîsi Buhârî ve Müs-Tlim Katâde kanalıyla aynı şekilde rivayet etmişlerdir.[2]
lir — Enes îbn Mâlik'in Ebu Zerr'den Rivayeti:
Buhârî der ki: Bize Yahya İbn Bükeyr... Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki Rasûlullah (s.â.) şöyle buyurmuş :
Ben Mekke'de iken evimin tavanı yarıldı. Cibril Aleyhisselâm indi. Göğsümü yardıktan sonra zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân ile dolu altın bir tas getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapadı. Sonra elimden tutup beni semâya doğru çıkardı. Dünya göğüne vardığımda Cibril Aleyhisselâm göğün hâ-zin'ine; aç, dedi. Kimdir o? deyince; Cibril, dedi. Beraberinde kimse var mı? deyince, evet, Muhammed Aleyhisselâm benimle beraber, dedi. O gönderildi mi?

deyince, evet, dedi. Açılınca dünya göğünün üstüne çıktık. Bir de ne göreyim birisi oturmuş sağ tarafında birtakım karaltılar, sol, tarafında da diğer karaltılar var. Sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. Hoş geldin, safa getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safa getirdin ey sâlih oğul, dedi. Cibril'e bu kim? dedim. Âdem Aleyhisselâm'dır, sağında solunda olan bu karaltılar da çocuklarının ruhlarıdır. Sağında olanlar cennet ehli, solunda olan karaltılar da cehennem ehlidir. Sağına bakınca güler, soluna bakınca ağlar, dedi. Derken beni ikinci semâya doğru çıkardı. Hâzin'e; aç, dedi. Hâzin de evvelkinin söylediklerini söyledikten sonra açtı.
Enes İbn Mâlik der ki: Ebu Zerr (r.a.) Hz. Peygamberin göklerde Âdem, İdrîs, Mûsâ, îsâ, İbrahim Aleyhisselâm'ı bulduğunu söylediyse de, ayrı ayrı yerlerini söylemedi. Sâdece Âdem'i dünya göğünde, İbrahim'i altıncı gökte bulmuş olduğunu söyledi. Enes İbn Mâlik der ki: Cibril Aleyhisselâm Hz. Peygamber ile birlikte İdrîs peygambere uğradıklarında, İdrîs Aleyhisselâm : Hoş geldin, safâlar getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safâlar getirdin ey sâlih kardeş, demiş. Hz. Peygamber bu kim? diye sorunca; Cibril Aleyhisselâm : Bu İdrîs'tir, demiş. Sonra Musa'ya uğradım. O da; hoş geldin, safa getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safa getirdin ey sâlih kardeş, dedi. Bu kim? diye sordum; bu Musa'dır, dedi. Sonra İsa'ya uğradım. O; hoş geldin safa getirdin ey sâlih kardeş, hoş geldin safa getirdin ey sâlih peygamber, dedi. Bu kim? dedim. Bu îsâ'dır, dedi. Sonra İbrahim'e uğradım. Merhaba ey sâlih peygamber, hoş geldin safa getirdin ey sâlih oğul, dedi. Bu kim? dedim. Bu İbrahim Aleyhisselâm'dır, dedi.
Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî der ki: Bana İbn Hazm'ın bildirdiğine göre; Abdullah İbn Abbâs ve Ebu Habbe el-Ansârî şöyle derlermiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sonra Cibril beni yukarıya gö-türe götüre nihayet kalemlerin cızırtılarını duyacak kadar yüksek bir yere çıktım. İbn Hazm ve Enes İbn Mâlik derler ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Azze ve Celle ümmetime elli vakit namazı farz kıldı. Ben bununla döndüm ve Musa'ya uğradım. Allah ümmetine neyi farz kıldı? dedi. Elli vakit namaz farz kıldı, dedim. Rabbına dön çünkü ümmetin buna .güç yetiremez, dedi. Döndüm Allah Teâlâ bir kısmını indirdi. Ben Musa'nın yanma dönüp; bir kısmını indirdi, dedim. O; Rabbına dön, zîrâ ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Ben, Rabbı-ma döndüm ve bir kısmını indirdi. Musa'nın yanına döndüğümde; Rabbına dön çünkü ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Bir daha döndüm ve Allah Teâlâ : Onlar beştir ama ellidir. Benim katımda karâr değiştirilmez, buyurdu. Musa'nın yanma vardım, O; Rabbına dön, dedi. Ben de artık Rabbımdan utanır oldum, dedim. Sonra Sidre el-Mün-tehâ'ya birlikte varıncaya kadar Cebrail beni götürdü. Sidre'yi öyle renkler kaplamıştı ki onlar nedir bilemem. Sonra cennete konuldum ki içinde birçok inciden kubbeler vardı. Toprağı da misk idi.
Bu; Buhârî'nin Kitâb'üs - Salât'daki lafzıdır. Aynı lafzı Buhârî, Benî İsrail ve Hacc konusunda da zikretmiştir. Peygamberlerin hadîsleri konusunda da bir başka kanalla Yûnus'tan bu hadîsi rivayet eder. Müslim de Sahîh'inde îmân kitabında Harmele kanalıyla Yûnus'tan bu hadîsi rivayet eder.
İmâm Ahmed der ki: Bize Afvân... Abdullah İbn Şakîk'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ebu Zerr'e dedim ki: Eğer Allah'ın Rasûlünü görmüş olsaydım, ona

sorardım. Ebu Zerr neyi sorardın? dedi. Abdullah İbn Şakîk : Ben, ona Rabbını görüp görmediğini sorardım, dedi. Ben bunu ona sordum ve şöyle buyurdu : Ben O'nu nûr olarak gördüm, nuru nasıl görebilirim ki. Ahmed İbn Hanbel'ln rivayetinde böyle vârid olmuştur. Müslim de Sahîh'inde bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'den rivayet eder. Keza Mu-hammed İbn Beşşâr kanalıyla Abdullah İbn Şakîk'den rivayet eder ki; o, şöyle demiştir: Ebu Zerr'e eğer Rasûlullah'ı görmüş olsaydım ona bunu sorardım, dedim. O; neyi sorardın? dedi. Abdullah İbn Şakîk dedi ki: Ben, ona Rabbını gördün mü? diye sorardım. Ebu Zerr dedi ki: Ben ona bunu sordum, o da; nûr olarak gördüm, dedi.
IV- Enes İbn Mâlik'in Übeyy İbn Kâ'b el-Ansârî'den Rivayeti:
Übeyy İbn Kâ'b'ın anlattığına göre, Rasûllullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ben, Mekke'de iken evimin tavanı açıldı. Cibril indi ve göğsümü açtı. Sonra onu zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân dolu, altından bir tas getirdi, onu kalbime boşaltıp kapadı. Sonra elimden tutup beni göğe yükseltti. Dünya göğüne gelince, o açıldı. Kimdir o? deyince; Cibril, dedi. Beraberinde kimse var mıdır? deyince; evet, beraberimde Muhammed var, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? deyince; evet, dedi ve kapı açıldı. Dünya göğüne y'ikseldi-ğimizde bir adam gördük ki sağında siyahlar, solunda siyahlar *ardı. Sağma bakınca güler, soluna bakınca ağlardı. O; merhaba sâlih pey-gamber ve sâlih oğul, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben Cibril'e kimdir bu? dedim. O; bu, Âdem'dir, şu sağında ve solunda duran karaltılar ise çocuklarının zürriyetidir. Sağında bulunan karaltılar cennet ehli, solunda bulunan karaltılar da cehennem ehlidir. Sağ tarafına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar. Hz. Peygamber dedi ki: Sonra Cibril beni yükseltti, nihayet ikinci göğe getirdi. Oranın hâzinine; aç, dedi. Oranın hâzini, dünya göğünün hâzininin söylediğini söyledi. Sonra ona kapı açıldı. Enes der ki: Anlatıldığına göre Hz. Peygamber göklerde Âdem, İdrîs, Mûsâ, îsâ, İbrahim peygamberleri görmüş, ancak onların yerlerinin nasıl olduğunu bana belirtmemişti. Sâdece o, Hz. Âdem'i dünya göğünde, İbrahim'i de altıncı gökte gördüğünü söylemişti. Enes der ki: Cibril Aleyhisselâm ve Hz. Peygamber îdrîs Peygambere rastlayınca, o şöyle dedi: Merhaba sâlih peygamber ve sâlih kardeş. Hz.' Peygamber dedi ki: Ey Cibril, bu kimdir? dedim. O; bu, İdrîs'tir, dedi. Hz. Peygamber dedi ki : Sonra Musa'ya rastladım. O; merhaba sâlih peygamber ve sâlih kardeş, <Jedi. Ben; bu kimdir? dedim.
Cibril; bu, Musa'dır, dedi. Sonra ben, îsâ'ya rastladım. O; merhaba sâlih peygamber ve sâlih kardeş, dedi. Ben; bu kimdir? dedim. Cibril; bu, Meryem Oğlu îsâ'dır, dedi. Hz. Peygamber der ki: Sonra îb-râhîm'e rastladım. O; merhaba sâlih peygamber ve sâlih oğul, dedi. Ben bu kimdir? dedim. Cebrail; bu, İbrahim'dir, dedi, İbn Şihâb der ki: Bana tbn Hazm'ın bildirdiğine göre; îbn Abbâs ve Ansârdan olan Ebu Habbe derlerdi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Sonra beni yükseltti, öyle bir seviye önümde belirdi ki; ben, kalemlerin cızırtısını işitiyordum. İbn Hazm ve Enes İbn Mâlik derler ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Teâlâ ümmetime elli namazı farz kıldı. Mûsâ bana dedi ki: Habbma niyazda bulun, çünkü ümmetin buna güç yetire-mez. Hz. Peygamber dedi ki: Rabbıma niyazda bulundum, o bir kısmını indirdi. Bunun üzerine Musa'ya dönüp durumu haber verdim. O; Rabbma dön çünkü ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Ben de döndüm. Rabbım buyurdu ki: o,

hem beştir hem ellidir, Benim katımda söz değiştirilmez. Hz. Peygamber der ki: Bunun üzerine Musa'ya döndüm; Mûsâ; Rabbma niyazda bulun, deyince; artık ben Rabbım-dan utandım, dedim. Hz. Peygamber der ki: Sonra beni götürdü, nihayet Sidre el-Müntehâ'ya vardım. Hz. Peygamber der ki: Sidre el-Müntehâ'yı ne olduğunu bilmediğim renkler kaplamıştı. Sonra cennete girdirildim, orada inciden kubbeler vardı ve toprağı da miskti. Abdullah tbn Ahmed İbn Hanbel babasının Müsned'inde böyle rivayet eder. Ancak bu rivayet Kütüb-i Sitte'de. yoktur. Bu rivayet Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Yûnus kanalıyla Ebu Zerr'den benzer ifâdelerle geçmiştir. Allah en iyisini bilendir.
V- Zübeyde İbn Husayb el-Eslemî'nin Rivayeti:
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abdurrahmân... Büreyde'den nakletti ki; o, Rasûlullah şöyle buyurdu: demiş : Ben, geceleyin götürüldüğüm sırada Cibril Beyt el-Mukaddes'teki kayayı getirdi, parmağını onun üzerine koyup yardı ve Burak'ı oraya bağladı. Sonra Bez-zâr der ki: Bu ifâdeyi Zübeyr İbn Cünâde'den yalnızca Ebu Nümey-le'nin rivayet ettiğini biliyorum. Bu hadîsi yalnızca Büreyde'den öğ-renmiş bulunuyoruz. Tirmizî Camii'nin tefsir bölümünde Yâkûb İbn İbrahim kanalıyla onu Ebu Nümeyle'den nakleder ve; garîbtir, der.
VI- Câbir İbn Abdullah'ın Riyâyeti:
Bize Ya'kûb... Ebu Seleme'den nakletti ki, o; Câbir İbn Abdullah'ın şöyle anlattığını duydum, demiştir. O da; Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken duydum demiştir : Ben, Beyt el-Mukaddes'e yürütüldüğümde Kureyş'liler beni yalanlayınca Kâ'be'de Hicr'de dikildim. Allah Teâlâ bana Beyt el-Mukaddes'i ayan beyân gösterdi. Ben ona bakarak Beyt el-Mukâddes'in alâmetlerini Kureyşlilere haber veriyordum. Bu hadîsi, Buhârî ve Müslim muhtelif yollarla Zührî'den naklederler.
Beyhakî der ki: Bize Ahmed İbn Hasan... İbn Şihâb ez-Zührî'den nakletti ki; o Saîd İbn elnMüseyyeb'in şöyle dediğini duydum, demiştir. Hz. Peygamber Beyt el-Mukaddes'e vardığında orada İbrâhîm, Mûsâ ve îsâ ile buluştu. Ve orada kendisine iki kâse getirildi. Bir kâsede süt, bir kâsede içki vardı. Bu iki kâseye baktı, sonra süt kâsesini aldı. Cibril dedi ki: İsabet ettin ve fıtratın doğru yolunu buldun. Eğer içkiyi seçseydin, ümmetin azıtırdı. Sonra Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye döndü ve kendisinin geceleyin yürütüldüğünü haber verdi. Birlikte namaz kıldığı insanlardan pek çoğu bunda fitneye düştüler ve aldandılar. îbn Şihâb der ki: Ebu Seleme'nin ifâdesine göre; Kureyş'lilerden bir grup Ebubekir'in yanma gittiler -veya benzer bir ifâde kullanmıştır- ve, senin arkadaşında bir şeyler var mı? dediler. Kendisinin bir gecede Beyt el-Mukaddes'e gidip sonra Mekke'ye döndüğünü iddia ediyor. Ebubekir dedi ki: Öyle mi dedi? Evet, dediler. Ebubekir dedi ki: Eğer o, böyle demişse; ben onun doğru söylemiş olduğuna şehâdet ederim. Onlar; sen bir gecede Şam'a gidip sabah olmadan Mekke'ye dönebileceği konusunda onu doğruluyor musun? dediler. Ebubekir; evet ben cnun için bundan daha ötesini, gökten haber aldığını doğruluyorum, dedi. Ebu Seleme dedi ki: Bunun, üzerine Hz. Ebubekir'e «Sıddîk» sıfatı verildi. Ebu Seleme şöyle der: Ben Câbir İbn Abdullah anlatırken duydum ki o, Rasûlullah'ı şöyle buyururken dinlemiş. Ben, Beyt el-Mukaddes'e götürüldüğüm zaman Kureyş'liler beni yalanlayınca Hicr'de durdum. Allah Teâlâ bana Beyt el-Mukaddes'i ayan beyân gösterdi ve ben oradaki işaretleri Kureyş'lilere bildirirken bu gösterilen şekle bakıyordum.

VII- Huzeyfe İbn El-Yemmân'm Rivayeti:
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nadr Zürr İbn Hü-beyş'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Huzeyfe İbn el-Yemmân'a vardım. O Hz. Muhammed'in mi'râc'a çıkarıldığı geceden söz ediyordu. Hz. Peygamber şöyle demişti: Gittik ve nihayet Beyt el-Makdis'e vardık. Sonra Huzeyfe dedi ki; o ikisi buraya girmediler. Zürr İbn Hubeyş der ki: Ben; hayır Rasûlullah {s.a.) o gece1 oraya girdi ve içinde namaz kıldı, dedim. Huzeyfe; adın nedir senin ey dazlak? dedi. Yüzünü tanıyor fakat adını bilmiyorum. Zürr : Ben; Zürr İbn Hubeyş'im, dedi.
Huzeyfe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) m o gece orada namaz kıldığını nereden biliyorsun? Zürr der ki: Ben; bunu Kur'an haber veriyor, dedim. Huzeyfe dedi ki: Kim Kur'an'la konuşursa, o gâlib gelir, oku. Zürr İbn Hubeyş dedi ki: Ben «Şanı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür...» âyetini okudum. Huzeyfe dedi ki: Ey dazlak, orada namaz kıldığına dâir bir şey var mı? Ben; hayır dedim. Ebu Huzeyfe dedi ki: Allah'a andolsun ki Rasûiullah (s.a.) orada o gece namaz kılmadı. Şayet kılmış olsaydı, orada kıldığı namaz sizin üzerinize de yazılırdı. Nitekim Beyt el-Atîk'de kıldığı namaz, sizin üzerinize farz kılınmıştır. Allah'a andolsun ki onlar Burak'tan ayrılmadılar, nihayet kendilerine göklerin kapıları açıldı. Cenneti ve cehennemi gördüler. Âhiret va'dini bütünüyle gördüler. Sonra da başta olduğu gibi hemen geri döndüler. Zürr İbn Hubeyş dedi ki : Sonra ön dişleri görününceye kadar güldü. Ve onun kaçmaması için Burak'ı bağladığından söz ederler. Halbuki görüleni ve görülmeyeni bilen Allah onu müsahhar kılmıştır. Ben dedim ki: Ey Ebu Abdullah, Burak nasıl bir hayvandır? O dedi ki: Şöyle uzunca, bembeyaz bir hayvandır. Adımı ğöz alacak kadardır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, bu hadîsi Hammâd İbn Seleme ve Âsim kanalıyla Zürr İbn Hubeyş'ten nakleder. Tirmizî ve Neseî de Tefsîr'inde Âsim kanalıyla -ki o Âsim İbn Ebu Necûd'dur- rivayet eder, der. Tirmizî; hasen ve sahihtir, der. Huzeyfe'nin söylemiş olduğu bu söz kabule şayan değildir. Halbuki Rasûlullah (s.a.) m hayvanı halkaya bağladığı ve Beyt el-Makdis'te namaz kıldığı daha önce geçtiği şekilde sabittir. Allah en doğrusunu bilendir.
VIII- Ebu Saîd Sa'd İbn Mâlik İbn Sinan el-Hudrî'nin Rivayeti:
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli kitabında der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hâfız... Ebu Saîd el-Hudrî'-den rivayet eder ki; Rasûlullah'a ashabı şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, senin geceleyin götürüldüğün olaydan bize haber ver. Allah'ın Rasûlü demiş ki: Azîz ve Celîl olan Allah : «Sânı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür. Bir kısım âyetlerimizi gösterelim diye. Muhakkak ki O'dur O, Semî, Basîr.» buyuruyor. Ebu Saîd el-Hudrî dedi ki: Rasûlullah (s.a.) onlara haber vererek şöyle buyurdu : Ben, akşamleyin Mescid el-Harâm'da uyuyorken biri gelip beni uyandırdı. Uyandığımda bir şey göremedim. Bir de baktım ki hayâl gibi bir şekil ile karşı karşıyayım. Gözümle onu izledim, nihayet mescidin dışına kadar çıktım. Bir de baktım ki; ben, sizin şu hayvanlarını- za, şu katırlarınıza daha az benzeyen bir hayvanın üzerindeyim. İki kulağı sakat olan bu hayvana Burak deniyordu.. Benden önce peygamberler de ona binerlerdi. Ayağım gözünün uzandığı noktaya kadar basardı. Ben ona bindim ve

üzerinde yürüdüğüm bir sırada anîden sağımdan bir seslenen şöyle seslendi: Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım, ey Muhammed bana bak, sana sorayım. Ben, cevab vermedim ve yanında da durmadım. Ben hayvanın üzerinde yürüdüğüm sırada bir de baktım ki solumdan bir seslenen beni çağırdı: Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım. Ben ona da cevab vermedim ve yanında durmadım. Ben böylece giderken bir de baktım ki kollarını sıvamış bir kadın. Üzerinde Allah'ın yarattığı her zînetten süsler var. Dedi ki: Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım. Ben ona da bakmadım ve yanında durmadım. Nihayet Beyt el-Makdis*e vardım ve hayvanımı peygamberlerin bağladıkları halkaya bağladım. Cibril Aleyhisse-lâm bana iki kap getirdi: Birisi içki, diğeri süt kabıydı. Ben sütü içtim ve içkiyi bıraktım. Cibril Aleyhisselâm dedi ki: Fıtrata uydun. Ben; AUahu Ekber, Allahu Ekber, dedim. Cibril dedi ki: Şu yanında ne görürsün? Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben yürürken birden beni bir çağıran sağımdan çağırdı ve ey Muhammed; bana bak, sana sorayım, dedi. Ben ise cevab vermedim ve yanında durmadım. Cibril dedi ki; işte o çağıran yahûdîdir. Eğer sen ona cevab verseydin veya yanında durmaydın, senin ümmetin de yahûdîleşirdi. Hz. Peygamber dedi ki: Ben yürüdüğüm sırada bir çağıran solumdan çağırdı ve; ey Muhammed, bana bak, sana sorayım, dedi. Ben ona bakmadım ve yanında da durmadım. Cibril Aleyhisselâm dedi ki: İşte o çağıran da Hrİstiyan-lardır. Eğer sen ona cevab verseydin, ümmetin Hristİyan olurdu. Hz. Peygamber dedi ki: Ben yürürken kolları yırtık bir kadın gördüm, üzerinde Allah'ın yarattığı her türlü zînetten süs vardı. Ve bana; ya Muhammed, bana bak, sana sorayım, dedi. Ben de ona cevab vermedim ve yanında durmadım. Cebrail dedi ki: İşte o da dünyadır. Şayet sen ona cevab verip yanında dursaydın, senin ümmetin dünyayı âhirete tercih ederlerdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sonra ben ve Cibril Beyt el-Mukaddes'e girdik. Her birimiz ikişer rek'at namaz kıldık. Sonra âdemoğullarının ruhlarının göğe yükseldiği bir yükseltici getirildi. Ondan daha güzel bir yükselticiyi mahlûkât görmemiştir. Görmez misin ölünün gözü açıldığı zaman, göğe doğru bakar. Bunun sebebi; göğe doğru yükselen yükselticiye hayretle bakmasıdır. Hz. Peygamber dedi ki: Ben ve Cibril onunla yükseldik. Bir de baktım ki; ben, «tsmâîl» denilen bir meleğin yanındayım. O, dünya göğünün sahibidir. Yanında yetmiş bin melek vardı. Her melekle birlikte yüz bin melekten müteşekkil ordusu bulunuyordu. Hz. Peygamber dedi ki: Allah Teâlâ «Rabbının askerlerini ondan başkası bilemez,» buyuruyor. Cibril, gök kapısının açılmasını istedi. Kimdir o? denildi. Cibril, - dedi. Beraberindeki kimdir? denildi. Muhammed'dir, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Bir de baktım ki; ben, Allah'ın yarattığı suret üzere Hz. Âdem'le karşı karşıyayim. Ona mü'min zürriyet-lerinin ruhları sunulur ve o der ki: Temiz bir ruh, temiz bir nefis onu yücelerin yücesine (İlliyyîn) koyun. Sonra ona, soyundan kötü insanların ruhları sunulur ve o; kötü bir rûh, kötü bir nefis onu Siccîne koyun, der.
Sonra bir süre gittim ve bir de baktım ki; orada üzerinde serilmiş etlerin bulunduğu bir sofra var. Kimse ona yaklaşmıyor. Sonra başka sofralar gördüm. Üzerinde kokmuş ve bozulmuş etler vardı. Orada insanlar gördüm, bu etleri yiyorlardı. Dedim ki: Ey Cibril, bunlar kimlerdir? Cibril dedi ki: Bunlar senin ümmetinden helâli terk edip haram yiyenlerdir. Hz. Peygamber dedi ki: Sonra biraz daha gittim ve bir de baktım ki; karınları evler gibi olan bir topluluk var. Onlardan birisi

kalktığında hemen yıkılır ve der ki: Allah'ım kıyamet kopmasın. Hz. Peygamber dedi ki: Bunlar, Firavun hanedanının yolu üze-rindeydiler. Yolcular geliyor ve onları çiğniyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki: Onların Allah Azze ve Celle'ye yalvararak çığlık attıklarını duydum. Ve dedim ki: Ey Cibril, bunlar kimlerdir? Bunlar ümmetinden .faiz yiyenlerdir. Onlar; ancak şeytân çarpmış kimselerin kalktığı gibi kalkarlar, dedi. Hz. Peygamber dedi ki: Sonra az bir müddet daha git-tik bir de baktım ki; dudaklan deve dudağı gibi olan bir toplulukla karşı karşıyayım. Onlar ağızlarını açıyorlardı ve o kor ateşten ağızlarına sokuluyordu. Sonra altlarından çıkıyordu. Onların da Allah Azze ve Celle'ye yalvarıp gürültü ettiklerini duydum ve; bunlar kimdir ey Cibril? dedim. Bunlar; senin ümmetinden yetimlerin mallarım zulmen yiyenlerdir. Onlar; karınlarına ancak ateş yerler ve yakında cehenneme ulaşacaklardır, dedi. Sonra bir müddet daha gittim birden memelerinden bağlanmış kadınlar gördüm. Bunlar da Allah Azze ve Celle'ye yalvararak ses çıkarıyorlardı. Dedim ki: Ey Cibril, bu kadınlar da kimlerdir? Bunlar senin ümmetinden zina edenlerdir, dedi.
Hz. Peygamber der ki: Sonra az bir müddet daha gittim bir de baktım ki; bir topluluk, yan taraflarından etler kesiliyor ve ağızlarına lckma olarak veriliyor. Sonra onlara; ye, tıpkı kardeşinin etini yemiş olduğun gibi, deniyordu. Dedim ki: Ey Cibril, bunlar kimlerdir? Bunlar ümmetinden laf götürüp getiren, ağzı geveze insanlardır, dedi.
Hz. Peygamber diyor ki: Sonra ikinci göğe yükseldik bir de baktim ki; Allah Azze ve Celle'nin yarattığı mahlûkâtm içinde en güzel olan bir erkekle karşı karşıyayım. Güzellikte o kişi insanlara öylesine üstün olmuş ki, ayın ondördüncü gecesi ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibi. Dedim ki: Ey Cibril kimdir bu? O; bu, kardeşin Yûsuf'tur. Beraberinde de kavminden bir topluluk var. Ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra üçüncü göğe çıktım. Bir de baktım ki; Yahya ve îsâ Aleyhisselâm ile beraberlerinde kavimlerinden bir topluluk var. O ikisine selâm verdim, onlar da bana selâm verdiler. Sonra dördüncü göğe çıktım. Bir de baktım ki; İdrîs var. Allah onu üstün bir yere yükseltmiş. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra beşinci göğe çıktım. Orada Harun'la karşılaştım. Sakalının yarısı beyaz, yarısı siyahtı. Sakalı neredeyse göbeğine değecekti. Dedim ki: Ey Cibril kimdir bu? Cebrail dedi ki: Bu, kavmi tarafından sevilmiş olan Hâ-rûn İbn İmrân'dır. Beraberinde de kendi kavminden bir topluluk var. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra altıncı göğe yükseldim, orada Mûsâ İbn İmrân'la karşılaştım. O esmer tenli, çok saçlı bir adamdı. Eğer üzerinde iki gömlek bulunsaydı, saçları gömleğin dışına taşardı ve baktım ki o, şöyle diyor: Halk, benim Allah katında şundan daha üstün olduğumu iddia ediyor. Halbuki Allah katında şu, benden daha değerlidir. Hz. Peygamber diyor ki: Ey Cibril kimdir bu? dedim. Bu, kardeşin îmrân Oğlu Mûsâ Aleyhisselâm'dır, Beraberinde de kavminden bir topluluk var, dedi. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra yedinci/göğe yükseldim. Orada babamız, Rah-mân'ın dostu İbrahim'le karşılaştım, belini Beyt el-Ma'mûr'a dayamıştı. Erkeklerin en güzeli gibiydi. Dedim ki: Ey Cibril kimdir bu? Bu, baban Halîlulrahmân'dır, beraberinde de kavminden bir topluluk var, dedi. Ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Bu sırada ümmetim-den iki bölük gördüm. Bir bölüğün üzerinde, kâğıt gibi beyaz elbiseler vardı. Bir

bölüğün üzerinde de kül rengi elbiseler vardı. Hz. Peygamber diyor ki: Beyt el-Ma'mûr'a girdim, üzerinde beyaz elbise olanlar da benimle beraber girdiler. Kül rengi elbiseli olanlar ise içeri girdirilmediler. Benimle gelenler hayır üzereydiler. Ben ve beraberimdekiler Beyt el-Ma'mûr'da namaz kıldık. Sonra ben çıktım, onlar da beraber geldiler. Hz. Peygamber der ki: Beyt el-Ma'mûr'da her gün yetmiş bin melek namaz kılar. Sonra kıyamet gününe kadar bir daha oraya hiç dönmezler.
Hz. Peygamber der ki: Sonra bana Sidre el-Müntehâ gösterildi. Bir de baktim ki oradaki her yaprak, bu ümmeti kaplayacak derecede. Ve yine baktım ki orada Selsebîl denilen bir kaynak fışkırıyor ve bundan iki nehir ayrılıyor. Biri Kevser, diğerine Rahmet nehri deniyor.
Orada yıkandım benim gelmiş geçmiş günâhlarımın hepsi bağışlandı. Sonra ben cennete götürüldüm. Beni bir câriye karşıladı. Ona; ey câriye sen kiminsin? dedim. O, ben Zeyd İbn Hârise'nin câriyesiyim, dedi. Baktım ki orada bozulmamış sudan nehirler, tadı değişmemiş sütten ırmaklar, içenlere zevk veren içkiden ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar akmaktadır. Ve yine gördüm ki; orada narlar kova büyüklü-ğünde. Kuşlan ise sizin uzun boyunlu Buhtî deveniz gibi. Bu sırada Hz. Peygamber şöyle dedi: Muhakkak ki Allah; sâlih kulları için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer kalbine gelmeyen şeyler hazırlamıştır. Sonra bana cehennem gösterildi: Orada Allah'ın azabını, kızgınlığını ve gazabını gördüm. Cehenneme taşlar ve demirler atılmış olsaydı onları da yerdi. Bilâhare cehennemin kapıları r.."\me kapandı. Sonra ben, Sidre el-Müntehâ'ya iletildim. O, beni kaplayıver-di. Onunla aramda iki yayın aralığı kadar ya vardı ya yoktu. Hz. Peygamber der ki: Sidre el-Müntehâ'nın her bir yaprağından bir melek iniyordu. Bana elli namaz farz kılındı. Sonra buyuruldu ki: Her iyiliğine karşılık on iyilik vardır. Bir iyilik yapmak isteyip de yapmadığın takdirde; sana bir iyilik yazılır. Yaptığın takdirde; on iyilik yazılır. Bir kötülük yapmak isteyip de yapmadığın takdirde; sana hiç bir şey ya-zılmaz. Eğer yaparsan; sana tek bir kötülük yazılır. Sonra Musa'ya döndürüldüm. Mûsâ dedi ki: Rabbm sana ne emretti? Elli namaz, dedim. O; Rabbına dön ve ümmetin için hafifletilmesini niyaz et. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Güç yetiremeyince de küfreder. Rab-bıma döndüm ve; ey Rabbım ümmetime hafiflet, çünkü o ümmetlerin en zayıfıdır, dedim. Bunun üzerine benden on indirilerek kırk kılındı. Ben, Mûsâ ile Rabbım arasında gidip gelmeye devam ettim. Musa'ya her geldiğimde o, ilk söylediği gibi söylüyordu. Nihayet ona döndüğümde; Rabbın'sana ne emretti? dedi. Ben de on namaz emretti, dedim. Mûsâ dedi ki: Rabbına dön, ümmetin için hafifletmesini niyaz et. Rabbıma döndüm ve; ey Rabbım, ümmetim için hafiflet. Çünkü o, ümmetlerin en zayıfıdır, dedim. Bunun üzerine benden beş daha indirdi ve böylece beş namaz kaldı. Bu esnada huzurunda bulunan me-leklerden birisi bana şöyle seslendi: Farzlarımı tamamladım kullanma yeterince hafiflettim ve onlara her iyiliğe mukabil benzer on iyilik verdim. Sonra Musa'ya dönüm, o; Rabbın sana ne emretti? dedi. Ben de, beş namaz, dedim. O; Rabbına dön ve hafifletmesini niyaz et, çünkü bu onun için hiç de önemli değildir, ümmetin için hafifletmesini İste. Ben dedim ki: Rabbıma o kadar gittim ve niyaz ettim, ki ar-tık gitmeye utanıyorum.
Sonra Hz. Peygamber sabahleyin hayret verici haberi Mekke'lilere anlattı ve şöyle dedi: Dün gece ben Beyt el-Makdis'e gittim. Oradan göklere çıkarıldım ve şunu

şunu gördüm. Ebu Cehil tbn Hişâm dedi ki: Muhammed'in dediğine hayret etmiyor musun? O dün gece Kudüs'e gittiğini iddia ediyor. Sonra da sabahleyin yanımızda oluvermiş. Halbuki bizlerden birimiz bineğiyle bir ayda oraya gider ve bir ayda ancak dönebilir. Bu dediğin iki aylık yolu bir tek gecede aşmış. Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Hz. Peygamber onlara Kureyş'lilerin kervanını haber verip şöyle dedi: Ben göğe doğru çıktığımda onları falanca, falanca yerde gördüm içlerinden bir deve ürkmüştü. Dönüşümde onu Akabe'nin yanında gördüm. Ve onlara her kişiyi devesiyle birlikte teker teker haber verdim. Şu devesi, şu yükle yüklü, dedi. Ebu Cehil ise; bize bazı şeyleri bildiriyor, dedi. Müşriklerden bir adam kalkıp dedi ki: Ben insanlar arasında Beyt el-Makdis'i en iyi bilenim. Onun yapısı nasıldır? Şekli nedir? Dağa yakınlığı ne kadardır? Eğer Mu-hammed doğru söylüyorsa size onu bildiririm, eğer yalan söylüyorsa onu da bildiririm. O müşrik geldi ve dedi ki: Ey Muhammed, ben insanlar arasında Kudüs'ü en iyi bilenim. Onun yapısı nasıldır bana bildir. Onun şekli nasıldır? Dağa yakınlığı ne derecedir? Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Rasûlullah (s.a.) in gözünün önüne oturduğu yerde Beyt el-Makdîs getirildi. Bizden birimizin evine bakması gibi Rasûlullah da ona baktı. Yapısı şöyle ve şöyledir, şekli şöyle ve şöyledir, dağa yakınlığı şu kadardır, dedi. Öbür adam da; doğru söylersin deyip arkadaşlarına vardı ve Muhammed söylediğinde doğrudur, ya da buna benzer bir şey söyledi.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî de, bu hadîsi uzun olarak Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den yukarda geçen ifâdelerle zikretmiştir. Keza İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den bu rivayeti nakletmiş, diğerlerinin ifâdelerinden daha düzgün, daha güzel ve üslûblu biçimde uzun olarak zikretmiştir. Ancak bunda garîblik ve münkerlik vardır.
Ayrıca Beyhakî bu olayı, Nûh İbn Kays kanalıyla Ebu Hârûn el-Abdî'den rivayet etmiştir ki, onun adı İmâre îbn Cüveyn'dir. Bu zât hadîs imamları yanında zayıf kabul edilmiştir. Biz bu zâtın rivayetini, sâdece Beyhakî naklettiği için ve ayrıca diğer hadîslerdeki rivayetleri doğrulayan ifâdeler bulunduğu için buraya kaydettik.
Ebu Osman İsmâîl İbn Abdurrahmân... Yezîd İbn Ebu Hâtim'den nakleder ki; o şöyle demiş : Rü'yâmda Rasûlullah (s.a.) ı gördüm ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü ümmetinden Süfyân es-Sevrî denilen bir adam var. Onda bir fenalık var mıdır, yok mudur? Rasûlullah; onda hiç bir kötülük yoktur, dedi. Ebu Hârûn el-Abdî, Ebu Saîd el-Hudrî'-den senin mi'râca çıktığın geceyi bize anlattı ve senin gökte şunları gördüm dediğini söyledi. Sen bu hadîsi söyledin mi söylemedin mi? dedim. Rasûlullah (s.a.) bana; evet, söyledim, dedi. Sonra dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, senin ümmetinden bazı kişiler senin gece yürüyüşün hakkında acâyib şeyler naklediyorlar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar; kıssacılarm sözlerinden ibarettir.
IX- Şeddâd İbn Evs'in Rivayeti
İmâm Ebu îsmâîl Muhammed İbn İsmâîl et-Tirmizî der ki: Bize îshâk İbn İbrahim... Şeddâd İbn Evs'den şöyle dediğini nakletti: Ey Allah'ın Rasûlü, senin gece yürüyüşün nasıl oldu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben ashabımla birlikte Mekke'de yatsı namazını gecikerek kılmıştım. Bu sırada Cebrâîl bana beyaz bir hayvan getirdi. Mer-kebden büyükçe katırdan küçükçe idi. Ve; bin, dedi. Ona binmek bana zor geldi. Bunun üzerine Cebrâîl, kulağından onu tutup beni üzerine bindirdi. Hayvan yürüdü, bizi uçuruyordu. Öyle ki ayağını gözünün ulaştığı yere

basıyordu. Nihayet bizi hurmalıklı bir arazîye götürdü, beni orada indirdi. Ve; namaz kıl, dedi. Ben namaz kıldım. Sonra bindik. Nerede namaz kıldın biliyor musun? dedi. Ben; en iyisini Allah bilir, dedim. Yesrib'de, güzellikler yurdunda namaz kıldın, dedi. Hayvan bizi uçururcasma götürüyordu, gözünün eriştiği yere tırnağını basıyordu. Sonra bir yere ulaştık. Cebrâîl; in dedi, indim. Sonra; namaz kıl, dedi. Namaz kıldım. Sonra bindik. Dedi ki: Nerde namaz kıldın biliyor musun? Ben en iyisini Allah bilir, dedim. Dedi ki: Med-yen'de, Musa'nın ağacının yanında namaz kıldın. Sonra hayvan bizi uçururcasma götürdü. Ayağını gözünün erdiği yere basıyordu. Nihayet bir yere vardık, karşımızda köşkler belirdi. İn, dedi indim, namaz kıl, dedi kıldım. Sonra bindik, nerede namaz kıldın biliyor musun? dedi. Ben; Allah en iyisini bilendir, dedim. Beyt el-Lahm'de, Meryem Oğlu îsâ Mesih'in olduğu yerde namaz kıldın, dedi. Sonra hayvan bizi götürdü, bir şehre Yemen tarafındaki kapısından girdik. Mescidin ön tarafına geldi ve oraya hayvanı bağladı. Biz mescide, güneşle ayın eğim gösterdiği kapısından girdik. Ben o mescidde, Allah'ın dilediği kadar namaz kıldım ve çok fazla susuzluk hissettim. Bana iki kap getirildi, birinde süt, diğerinde bal vardı. Her ikisi birlikte uzatıldı, ben hangisini alayım diye düşünürken, Allah Azze ve Celle bana hidâyet nasîb etti de, sütü aldım ve içtim. Ve kab alnıma değinceye kadar hepsini içip bitirdim. Önümde minbere yaslanmış bir İhtiyar vardı. Dedi ki: Arkadaşın fıtratı aldı. O doğru yola iletilecektir. Sonra hayvan bizi götürdü, nihayet şehrin bulunduğu vâdîye girdik. Bir de baktık ki; cehennem toz gibi beliriyor. Şeddâd İbn Evs der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onu nasıl buldun? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: Sıcak su kaynağı gibi. Sonra benden uzaklaştırıldı. Bu sırada falanca ve falanca yerde Kureyş kervanına rastladık. Develerinden birini yitirmişlerdi. Onu falanca toplamıştı. Ben onlara selâm verdim. Bazıları dediler ki: Bu, Muhammed'in sesidir. Sonra Mekke'de sabah olmadan önce, ashabımın yanma geldim. Ebubekir (r.a.) bana gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü bu gece neredeydin? Ben, senin bulunacağın yerlerde seni aradım. Hz. Peygamber dedi ki: Biliyor musun, ben bu gece Beyt el-Mak-dis'e götürüldüm? Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, orası bir aylık yoldur. Onu bana anlat, Rasûlullah dedi ki: Bana bir yol açıldı, ben oraya bakıyor gibiydim. O bana ne sorarsa, onu kendisine bildiri-yordum. Ebubekir dedi ki: Ben, senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâ-det ederim. Müşrikler ise dediler ki: İbn Ebu Kebşe'ye bakın. Bu gece Beyt el-Makdis'e gittiğini iddia ediyor. Şeddâd İbn Evs der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Benim söylediğim sözün delili olarak size bildireyim ki; falanca ve falanca yerde sizin kervanınıza rastladım. Onlar develerini yitirmişlerdi. Falanca onu bulmuştu ve onlann bulundukları yer şu kadar şu kadar mesafededir, falanca gün de buraya geleceklerdir. Kervanın önünde siyah bir deve var, üzerinde siyah bir örtü bulunmaktadır. İki de siyah çuval vardır. O gün olunca halk onların gelişini beklemeye koyuldu. Nihayet günün yarısına yaklaşıldığında, kervan döndü. Önlerinde Rasûlullah (s.a.) in anlattığı deve bulunuyordu. Beyhakî de iki yoldan Ebu îsmâîl et-Tirmizî kanalıyla bu hadîsi rivayet etmiştir. Hadîsin bitiminde de, bunun isnadı sahihtir, bu olay parça parça olarak başka hadîslerde rivayet edilmiştir, înşaal-lah elimize geçeni biz zikredeceğiz, der. Sonra bu hadîse delil olmak üzere isrâ olayıyla ilgili pek çok hadîs anlatır. Bu hadîsi Şeddâd İbn Evs'den uzun olarak İmâm Ebu Muhammed Abdurrahmân îbn Ebu Hatim de Tefsîr'inde,

babası kanalıyla tshâk İbn İbrahim'den nakleder. Şüphesiz ki Şeddâd İbn Evs'den nakledilen bu hadîs birçok bölümler ihtiva etmektedir. Beyhâkî'nin dediği gibi, içinden bir kısmı sahihtir. Bir kısmı da münkerdir. Nitekim Beyt el-Lahm'de peygamberin namaz kılmış olması ve Ebubekir Sıddîk'm Beyt el-Makdis'in niteliğini sorması ve daha diğerleri bu meyândadır. Allah en iyisini bilendir.
X- Abdullah îbn Abbâs'ın Rivayeti:
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Osman İbn Muhammed... Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber geceleyin yürütüldüğü sırada cennete girdi ve orada bir fısıltı işitti. Dedi ki; ey Cibril bu nedir? Cebrail; bu müezzin Bilâl'dir, dedi. Rasûlullah (s.a.) insanların yanına gelince: Bilâl kurtuldu, onu falanca falanca yerde gördüm, dedi. İbn Abbâs der ki: Hz. Peygamber Mûsâ Aleyhissslâm ile karşılaştı, Mûsâ Aleyhisselâm onu ağırladı ve; merhaba ümmî peygamber, dedi. Hz. Peygamber onun esmer benizli, uzun orta boylu, saçı kulaklarının hizasında veya daha yukarıda olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber; ey Cebrail bu kimdir? dedi. Cebrail; bu, Musa'dır, dedi. Hz. Peygamber gitti ve îsâ ile karşılaştı. îsâ onu ağırladı ve peygamber; ey Cebrail bu kimdir? dedi. Cebrail; bu, İsa'dır, dedi. Hz. Peygamber gitti; yaşlı, heybetli bir ihtiyarla karşılaştı. İhtiyar onu ağırladı, o ihtiyara selâm verdi. Hepsi peygamberi selâmlıyordu, Hz. Peygamber; ey Cibril, bu kimdir? dedi. Cebrail; bu, baban İbrahim'dir, dedi. îbn Abbâs der ki: Hz. Peygamber ateşe baktı bir de ne görsün, bir topluluk leş yiyorlar. Ey Cebrail kimdir bunlar? dedi. Cebrail; bunlar insanların etlerini yiyenlerdir, dedi. Sonra gerçekten kırmızı ve mavi bir adam gördü. Ey Cebrail bu kimdir? dedi. Cebrail; bu, deveyi kesen adamdır, dedi. İbn Abbâs der ki: Hz. Peygamber Mescid-i Aksâ'ya gelince, namaza durdu. Sağa sola bakındı, bir de ne görsün peygamberlerin hepsi toplanmış onunla birlikte namaz kılıyorlar. Namazı bitirince iki kâse getirildi. Biri sağdan diğeri soldan sunuldu. Birinde süt, diğerinde bal vardı. Hz. Peygamber sütü aldı, ondan içti. Elinde kâse olan kişi dedi ki: Sen fıtratı tutturdun. Bunun isnadı sahihtir, ancak hadîs imamları tahrîc etmemişlerdir.
Bu Hadîsin Bir Başka Rivayeti:
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Geceleyin Hz. Peygamber Beyt el-Makdis'e götürüldü. Sonra aynı gece geri getirildi. Hz. Peygamber, geceleyin gidiş-geli-şini anlattı ve Beyt el-Makdis'in alâmetiyle Kureyş'lilerin kervanlarının işaretini söyledi. Bazı kişiler dediler ki: Biz, Muhammed'in söylediğini tasdik etmeyiz. Onlar küfür elbisesi giyindiler. Allah Teâlâ, Ebu Cehil ile birlikte onların boynunu vurdu. Ebu Cehil ise dedi ki: Muhammed bizi zakkum ağacıyla korkutuyor. Üzüm ve hurma getirin de yiyelim, zakkûmlanalım, dedi. Hz. Peygamber Deccâl'i göz görüşüyle gördü, rü'yâ görüşüyle değil. îsâ'yı da, Musa'yı da, İbrahim'i de. Hz. Peygambere Peccâl sorulduğunda şöyle dedi: Ben onu büyük cüsseli, bembeyaz birisi olarak gördüm. İki gözünden birisi sağlamdı. O, yıldız gibi bir inciydi. Başının saçları bir ağacın dallan gibiydi. îsâ'yı da bembeyaz gördüm. Saçı kısaydı, gözü keskindi, yaratılış bakımmdan karnı büyükçeydi. Musa'yı da esmer tenli, siyah biri olarak gördüm. Saçı fazlaydı, yaratılışı şiddetliydi. İbrahim'i gördüm, ancak onun hangi uzvuna baktımsa onun benim gibi olduğunu, arkadaşınızın aynı olduğunu gördüm. Cebrail, bana Mâlik'e selâm vermemi söyledi, ben de ona selâm verdim. Bu hadîsi Neseî,

Ebu Zeyd Sabit İbn Yezîd kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet eder ve isnadının sahîh oldu&unu söyler.
Hadisin Bir Başka Kanaldan Rivayeti:
Beyhakî der ki bize Ebu Abdullah el-Hâfız... Ebu'l-Âliye'den"rivayet etti ki; o, şöyle demiş : Bize peygamberimizin amcasının oğlu Abdullah îbn Abbâs anlattı ve şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Geceleyin götürüldüğümde, Mûsâ İbn İmrân'ı gördüm. O, uzunca boylu, kısa saçlı idi ve Şenûe erkeklerine benziyordu. Meryem Oğlu îsâ'yı gördüm. Yaratılışı düzgündü. Kırmızı ile beyaz arasındaydı, saçları düzdü (kıvırcık değildi). Cehennemin hâzini Mâlik ile Deccâl'ı gördüm. Allah Teâlâ âyetlerinde onları göstermişti. Sonra, «Onunla karşılaşacağınızdan şüphede olmayın» âyetini okudu. Katâde bu âyeti şöyle tefsir ediyor : Muhakkak ki Allah Nebî'si Mûsâ ile karşılaşmıştır. Ve «onu İsrâiloğullarma hidâyet rehberi kıldık» âyetinizde Musa'nın îs-râiloğullarma önder olduğu şeklinde tefsir ediyordu. Müslim Sahîh'in'-de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla Şeybân'dan rivayet eder. Bu-hârî ve Müslim ise Şu'be kanalıyla Katâde'den muttasıl olarak bu hadîsi rivayet eder.
Bir Başka Yoldan Rivayeti:
Beyhakî der ki: Bize Ali İbn Ahmed İbn Abdan... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Mi'râca çıkarıldığım gece, çok güzel bir koku ile karşılaştım. Bu ne kokusudur? dedim. Dediler ki: Firavun'un kızının ve çocuklarının taraklarının kokusudur. Tarağı elinden düşmüştü. O sırada Allah'ın adıyla diyerek almak istedi. Firavun'un kızı; babamın adıyla, dedi. O; benim, senin ve babanın Rabbı olan Allah'ın adıyla, dedi. Firavun'un kızı; senin babamdan başka bir Rabbın mı var? deyince, o; evet, benim, senin ve babanın Rabbı olan Allah, dedi. Bunun üzerine Firavun onu çağırdı ve dedi ki: Senin benden başka Rabbın mı var? O; evet, benim ve senin Rabbın olan Allah Azze ve Celle, dedi. Firavun emretti, bakırdan bir parça kızartıldı, sonra onunla dağlanmasını bildirdi. Kadın dedi ki: Benim, senden bir isteğim var. Firavun neymiş o? dedi. Kadın dedi ki; Benim ve çocuklarımın kemiğini bir yerde toplayasm. Firavun; peki Öyle olsun, bizim üzerimizde hakkın olduğu için bunu yapalım, dedi. Firavun emretti; onları birer birer attılar. Nihayet içlerinden meme emen birine varınca, o dedi ki: Anneciğim çekinme gir, sen muhakkak hak üzeresin. Dördü birlikte çocukken böyle konuştular. Yûsuf, Cüreyc'in arkadaşı, îsâ İbn Meryem Aleyhisselâm da buna şehâ-det ettiler. Bu rivayetin isnadında bir beis yoktur. Ancak hadis imamları tahrîc etmemişlerdir.
Bir Başka Yoldan Rivayeti:
İmâm Ahmed der ki bize Muhammed İbn Ca'fer... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Mi'râca çıkarıldığım gecenin, ertesi sabah Mekke'de oldum. Durumumdan endişelenerek halkın beni yalanlayacağını bildim. Hz. Peygamber bu şekilde yalnız basma üzüntülü halde oturmuşken, Allah düşmanı Ebu Cehil geldi ve onun yanına oturarak onunla alay edercesine : Ne o bir şeyler mi var? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Ebu Cehil neymiş o? dedi. Rasûlullah (s.a.); bu gece ben götürüldüm, dedi. Ebu Cehil; nereye? dedi. Hz. Peygamber; Beyt el-Makdis'e, dedi. Ebu Cehil; sonra -sabahleyin aramıza geri mi döndün? dedi. Hz. Peygamber; evet, dedi. Ebu Cehil; halkı çağırınca Hz.

Peygamberin aynı şeyi söylediğini inkâr etmesinden korkarak, onu yalanlamadı ve; ister misin kavmini çağırayım da bana anlattıklarını onlara da anlatasm? dedi. Rasûlullah (S.a.); peki, dedi. Ebu Cehil; ey Kâ'b İbn Lüeyy oğulları koşun gelin, dedi. Bunun üzerine meclis kaynadı ve çevreden insanlar gelip ikisinin yanma oturdular. Ebu Cehil Hz. Peygambere; bana anlattıklarını kavmine de anlat, dedi. Rasûlullah (s.a.); bu gece ben götürüldüm, dedi. Onlar nereye? deyince; Beyt el-Makdis'e, dedi. Onlar; sonra sabahleyin de aramızda mı oldun? dediler. Hz. Peygamber; evet, deyince; içlerinden kimisi alkış tutarak, kimisi de yalana hayret içerisinde elini başına koyarak dediler ki; sen, bize Kudüs'teki mescidi tavsif edebilir misin? Aralarında Kudüs'e gidip mescidi görmüş olanlar vardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben onlara Kudüs'teki mescidin niteliklerini anlatıyordum ve bazan nitelikler birbirine karışır gibi olmuştu. Benim yanıma mescid getirildi ve sanki Akil'in evinin önüne konulmuş gibi ona bakıyordum. Abdullah İbn Abbâs der ki: Hz. Peygamber orayı öylesine güzel tavsif etmişti, ancak ben onları ezberleyemedim. Abdullah İbn Abbâs der ki: Halk; anlattığın şeyler Allah'a an-dolsun ki doğrudur, onlarda] isabet ettirdin, dediler. Neseî bu hadîsi, Avf İbn Ebu Cemile kanalıyla tahrîc eder. Beyhakî de Nadr kanalıyla Avf îbn Ebu Cemile el-Arabî'den nakleder. O güvenilir imamlardan biridir.
XI- Abdullah İbn Mes'ûd'un Rivayeti;
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız..
Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) geceleyin yürütüldüğünde Sidre el-Müntehâ'ya vardı. O altıncı göktedir. Çıkılacak şey oraya kadar varır ve ondan sonra alıkonulur. Ve iniş orada son bulur. Yukardan inenler oraya kadar iner ve* oradan sonra tutuluverirler. Çünkü Sidre'yi kuşatan şey kuşatmıştır. Sidre'yi altından bir örtü kuşatmıştır. Rasûlullah (s.a.) a beş namaz ile Bakara sûresinin son kısımları orada verilmiştir. Allah'a şirk koşmayarak günâh işleyenlere mağfiret orada verilmiştir. Müslim, Sahîh'inde Muham-med İbn Abdullah kanalıyla Abdullah İbn Nümeyr'den ve Abdullah İbn Mes'ûd'dan bu hadîsi zikreder. Beyhakî sonra şöyle der : Abdullah İbn Mes'ûd'un zikrettiği bu hadîs, mi'râc hadîsinin bir parçasıdır. Enes İbn Mâlik, Mâlik İbn Sa'saa kanalıyla Hz. Peygamberden, Ebu Zerr de Hz. Peygamberden bu olayı rivayet etmiştir. Sonra Beyhakî bu hadîsi, bir kere de mürsel olarak o ikisini zikretmeden rivayet etmektedir. Ayrıca Beyhakî yukarıda geçen üç hadîsi zikretmiştir. Ben derim ki: Abdullah İbn Mes'ûd'dan bundan daha geniş olanı rivayet edilmişse de, onda garabet bulunmaktadır. Hasan İbn Arafe'nin meşhur hadîs cüz'-ünde rivayet ettiğine göre; Mervan İbn Muâviye, Ebu Zabyân el-Cen-bîden şöyle dediğini nakleder : Biz Ebu Ubeyde İbn Abdullah'ın, yani İbn Mes'ûd'un ve Muhammed İbn Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın yanında oturuyorduk. O ikisi otururken Muhammed İbn Sa'd, Ebu Ubeyde'ye şöyle dedi: Babanın rivayet ettiği Hz. Peygamberin isrâ hâdisesini bize anlat. Ebu Ubeyde dedi ki: Hayır, sen babandan duyduğunu bize anlat. Muhammed dedi ki: Ben sana sormadan evvel sen bana sorsay-dın anlatırdım. Ebu Zabyân der ki: Ebu Ubeyde, babasından sorulan şeyi anlatmaya başladı ve şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Cebrâîl bana merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan getirdi ve beni üzerine bindirdi. Sonra hayvan bizi hızla götürmeye koyuldu. Bir tepeye tırmandığında arka ayakları ön ayaklarının seviyesinde

oluyordu. Bir tepeyi indiğinde ön ayakları arka ayaklarının seviyesinde oluyordu. Nihayet orta, uzunca boylu, esmer tenli bir adama rastladık. Sanki o Ezd Şenûe kabilesinin erkeklerindendi. Ve o yüksek sesle; ona ikram ettim, lütfettim, diyordu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Onun yanına vardık ve kendisine selâm verdik. O da selâmımızı iade etti ve dedi ki: Ey Cibril, beraberinde bulunan bu kişi kimdir? Bu, Ahmed'dir, dedi. Merhaba ümmî Arap peygambere, dedi. O ki Rabbının risâletini tebliğ etti ve ümmetine nasîhatta bulundu, diye ekledi, Hz. Peygamber diyor ki: Sonra gittik ve ben; ey Cibril kimdir bu? dedim. Bu İmrân Oğlu Musa'dır, dedi. Hz. Peygamber diyor ki: Kime kızıyor? dedim. Cebrâîl, Rabbına senin için, dedi. Rabbına karşı sesini yükseltiyor ha? dedim. Cebrâîl dedi ki: Allah onun kızgınlığını bilmektedir. Sonra gittik ve bir ağaca rastladık. Yüksek ağaçlar gibi meyvesi vardı, altında da bir yaşlı ve ailesi oturuyordu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Bana Cibril baban İbrahim'e var, dedi. Ona vardım ve selâm verdim. O da selâmı iade etti. İbrahim dedi ki: Ey Cibril, yanındaki kimdir? O oğlun Ahmed'dir, dedi. İbrahim; merhaba ümmî peygambere, dedi. O ki Rabbımn risâletini tebliğ etti ve ümmetine öğüt verdi. Yavrucuğum; sen bu gece Rabbınla buluşacaksın. Senin ümmetin, ümmetlerin en sonuncusu ve en güçsüzüdür. Eğar ümmetin konusunda niyazın olabilecekse, onu yap. Hz. Peygamber diyor ki: Sonra gittik ve nihayet Mescid-i Aksâ'ya vardık. İndim, hayvanı mescidin kapısında bulunan ve peygamberlerin hayvanlarını bağladıkları halkaya bağladım. Sonra Mescide girdim. Rükû'da kıyamda ve secdeye varmış kimseler arasında peygamberleri tanıdım. Sonra bana iki kâse getirildi. Bal ve süt vardı. Ben sütü aldım, içtim. Cebrâîl Aleyhisselâm omuzuma vurarak dedi ki: Sen fıtratı seçtin, Muham-med'in Rabbına andolsun ki, sonra namaz kılındı ben onlara imâm oldum. Sonra dönüp geldik.
Bu hadîsin isnadı garîb olup, muhaddisler onu tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsteki garîblikler şunlardır : Peygamberlerin, önce Hz. Peygambere suâl sormaları sonra onun peygamberlerden ayrıldıktan sonra suâl sormasıdır. Halbuki sahîh hadîslerde meşhur olan rivayet daha önce geçen gibidir. Şöyle ki; Cebrâîl ona önce peygamberleri tanıtıyor ve giderek selâm vermesini söylüyordu. Yine bu hadîste peygamberlerin Hz. Peygamberin mescide girmesinden önce toplandıkları belirtilmektedir. Doğrusu ise; onların göklerde toplanmış olmaları, sonra onlarla birlikte Beyt el-Makdis'e inmeleri ve orada namaz kılmalarıdır. Sonra da Burak'a binerek Mekke'ye doğru hareket etmiş olmasıdır. Allah en iyisini bilendir.
Bu Hadisin Bir Başka Yoldan Rivayeti :
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mi'râca götürüldüğüm gece İbrâhîm, Mûsâ ve îsâ ile karşılaştım. Onlar, kıyametin durumunu tartışıyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki : Bu konuda meseleyi İbrâhîm Aleyhisselâm'a götürdüklerinde, o; ben onu bilmem, dedi. Sonra konuyu Mûsâ Aleyhisselâm'a götürdüler o da; benim bu konuda bilgim yoktur, dedi. Bunun üzerine meseleyi îsâ Aleyhisselâm'a sordular. O da; onun zamanını Allah Azze ve Celle'den başka kimse bilmez, dedi. Rabbımın bana verdiği ahde göre Deccâl çıkacaktır. Benim yanımda iki tane kamçı vardı. Deccâl beni görünce bakırın, kurşunun eriyişi gibi eriyecektir. O beni gördüğünde, Allah onu helak edecektir. Öyle ki taş ve ağaç bile; ey müslüman altımda bir kâfir var, gel cnu öldür, diyecektir. Sonra Allah onları helak edecek, ve insanlar ülkelerine,

yurtlarına döneceklerdir. Bu sırada her yönden çoğalan Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak, onların ülkelerini çiğneyecektir. Neye rastlarlarsa cnu mahvedeceklerdir. Hangi suya ulaşırlarsa onu içeceklerdir. Sonra insanlar bana gelip dert yanacaklar, ben de onlar için düşmanlarının aleyhinde Allah'a dua edeceğim, Allah onları helak edip öldürecek ve öyle ki, yeryüzü onların kokularının pisliği ile dolup taşacak. Sonra Allah, yağmur indirecek ve onların cesedlerini sürükleyerek denize atacak. Rabbımın bana verdiği ahidde, bütün bunlar olduktan sonra bunları tamamlayıcı bir taşıyıcı olarak kıyamet gelecektir. İnsanlar kıyametin kendilerini ne zaman ansızın yakalayacağını, geceleyin mi gündüzün mü tu tu vereceğini bilmezler. İbn Mâce, bu hadîsi Bündâr kanalıyla Avam İbn Havşeb'den nakleder.
XII- Abdurrahmân İbn Kurt'un Rivayeti:
Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Miskin... Abdurrahmân İbn Kurt'-tan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) Mescid-i Harânı'dan Mescid-i Ak-sâ'ya götürüldüğü akşam, zemzem ile makam arasında bulunuyormuş. Cibril sağında, Mîkâîl solunda duruyormuş. Onu uçurup yüce göklere erdirdiler. Dönüşünde dedi ki: Yüce göklerde pek çok tesbîh ile birlikte bir tesbîh işittim. Yüce gökler sânı yüce olan Allah'ın huzurunda diz çökerek mehabetle O'nu tesbîh ediyorlar ve yücelerin yücesini tesbîh ederiz, tenzih ve yücelik O'nundur, diyorlardı. Abdurrahmân İbn Kurt bu hadîsi aynı sûrenin «Yedi gök onu tesbîh eder.» âyetinin tefsirinde zikretmektedir.
XIII- Ömer İbn Hattâb (r.a.) in Rivayeti:
İmâm Ahmed der ki: Esved İbn Âmir... Ubeyd İbn Âdem, Ebu Meryem ve Ebu Şuayb'dan rivayet eder ki; Ömer İbn Hattâb Câbiye'de imiş ve Beyt el-Makdis'in fethi zikredilmiş. Ebu Seleme (Hammâd İbn Seleme) demiş ki: Bana Ebu Sinan Ubeyd İbn Âdem'in şöyle dediğini anlattı: Ben Ömer İbn Hattâb'ın Kâ'b'a şöyle dediğini duydum berede namaz kılmamı uygun görürsün? O dedi ki: Eğer beni dinlersen kayanın arka tarafında namaz kılarsın. O zaman bütünüyle Kudüs önünde kalır. Bunun üzerine H";. Ömer (r.a.) dedi ki: Yahûdî kadına benzedin. Hayır, orada değil Rasûlullah (s.a.) in namaz kıldığı yerde kılacağım. Kıbleye doğru yöneldi ve namazını kıldı. Sonra geldi, örtüsünü yere serdi ve örtüsündeki süprüntüleri temizledi. Halk da böylece temizlediler. Hz. Ömer kayaya ta'zîm göstererek onu Kâ'b el-Ah-bâr'ın işaret ettiği gibi önüne alıp namaz kılmadı, aksine arkasında bıraktı. Çünkü Kâ'b kayaya ta'zîm eden bir kavme mensûbtu ve onlar burayı kıblegâh yapmışlardı. Fakat Allah Teâlâ, Kâ'b'a İslâm'ı lütfetti de o Hakk'ın hidâyetine erdi. Bu sebeple Kâ'b ona kayaya doğru namaz kılmasını ifâde edince; mü'minlerin emîri kendisine; yahûdî kadına benzettin, dedi. Ancak Hristiyanlar gibi orayı çiğnemedi. Çünkü Yahudilerin kıblesi olduğu için Hristiyanlar orayı mezbeleye çevirmişlerdi. Hz. Ömer, oradaki pislikleri temizleyip süprüntüleri elbisesiyle süpürerek namaz kıldı. Bu ifâde Müslim'in Sahîh'inde Ebu Mirsed'den nakledilen ve Rasûlullah (s.a.) in; kabirlere oturmayınız ve orada namaz kılmayınız, kavline benzemektedir.
XI- Ebu Hüreyre'nin Rivayeti :
Ebu Hüreyre'nin rivayeti gerçekten uzun ve garîbliklerle doludur. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle der : Bize Ali İbn Seni... Ebu Hüreyre'den veya —bu şüphe Ebu Ca'fer er-Râzî'dendir— başkalarından bu âyetin

tefsiri konusunda şöyle dediğini haber verdi: Cibril Hz. Peygamberin yanına geldi.* Beraberinde Mîkâîl vardı: Cibril Mıkâıl'e dedi ki: Bana bir tas zemzem suyu getir ki onunla Muhammed'in kalbini temizleyeyim ve göğsünü yarayım. Râvî der ki: Hz. Peygamberin karnını yardı ve onu üç kere yıkadı. Mîkâîl ona üç tas zemzem suyu getirdi. Bununla göğsünü yardı ve içinde bulunan pislikleri attı. Göğsünü dilim dilim îmân, yakın ve İslâm ile doldurdu. Ve iki omuzunun arasına peygamberlik mührünü vurdu. Sonra ona bir at getirdi ve atın üzerine bindirdi. O atın her adımı gözünün vardığı noktaya kadar —ya da gözünün görebildiği en son noktaya kadar— uzanıyordu. Hz. Peygamber beraberinde Cibril ile birlikte yürüdüler. Sonra bir gün toprağı eken ve hemen ertesi gün hasâd yapan bir topluluğa rastladılar. O topluluk ekinlerini biçtikçe eskisi gibi oluyordu. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrâîl, bu nedir? Cebrail dedi ki: Bunlar, Allah yolunda cihâd eden mücâhidlerdir. Bunların iyilikleri yedi yüz kat artmaktadır. Ne infâk ederlerse arkadan onlara verilmektedir. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır. Sonra başlan balta ile ezilen bir topluluğun yanma geldi. Başlan ezildikçe tekrar eski haline döndürülüyordu. Ve bu ezme işlemi, durmadan devam ediyordu. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrâîl, bunlara ne oluyor? Cebrail dedi ki: Bunlar, farz namazları için kalkmayanlardır. Sonra bir başka topluluğun yanına geldi. Bunların da önlerinde ve arkalarında yamalar vardı. Deve ve hayvanların koşusu gibi koşuyor ve hurma ağacı dikeniyle zakkum ve cehennemin kızgın taşlarından yiyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrail, bunlar da ne? Cebrâîl dedi ki: Bunlar mallarının zekâtlarını vermeyenlerdir. Allah onlara hiç bir şekilde zulmetmemiştir. Allah, kullara zulmedici değildir. Sonra bir başka topluluğun yanına vardı. Onların önünde, bir kazanda pişmiş et bulunuyordu. Bir başka kazanda da pis ve kokmuş et vardı. O insanlar güzel pişmiş eti bırakıyorlar, pis ve kokmuş etten yiyorlardı. Hz. Peygamber ey Cebrâîl bu da ne? dedi. Cebrâîl dedi ki: Bu, senin ümmetinden o adamdır ki yanında temiz, helâl hanımı bulunur da, o pis bir kadının yanına varır ve sabaha kadar orada kalır. Kadın da temiz ve helâlından kocası bulunurken gider pis bir erkeğin yanında kalır ve sabaha kadar orada geceler.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra Hz. Peygamber bir ağaca rastladı. Yolun kenarında bulunan bu ağaç, kim geçerse onun elbisesini yırtıyor veya parçalıyordu. Rasûlullah dedi ki: Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki: Bu, senin ümmetinden öyle bir topluluğun misâlidir ki, onlar yol üzerine otururlar ve yolu keserler. Sonra «Va'dedüdiğiniz her yolun üzerine de oturmayın.» âyetini okudu. Ebu Hüreyre der ki: Sonra Hz. Peygamber bir adama rastladı. Adam büyük bir ağacın dallarını toplamıştı, ancak götüremeyeceği halde gittikçe üzerine yüklüyordu. Dedi ki: Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki: Bu, senin ümmetinden o kimsedir ki, insanların emânetleri onun üzerinde bulunur ve o bu emânetleri ödemeye güç yetiremediği halde hâlâ bunun üzerine ilâve yüklenmek ister. Sonra dilleri ve dudakları, demirden makaslarla kesilen bir topluluğa rastladı. Bunlar kesildikten sonra tekrar eski haline dönüyor ve bu kesilme durup bitmiyordu. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrâîl bunlar da ne? Cebrâîl dedi ki: Bunlar fitne hatîbleridir. Yapmadıklarını söylerler. Sonra küçük bir çukurun yanına geldiler. O çukurdan büyük bir öküz çıkıyordu. Ancak öküz çıktığı yere tekrar girmsk istiyor, fakat buna güç

yetiremiyordu. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki : Bu, büyük söz söyleyip sonra pişman olan ve geri dönmeye gücü yetmeyen kişinin misâlidir.
Sonra bir vâdî kenarına geldi ve orada soğuk, güzel bir rüzgâr hissetti. Misk kokusu duydu ve bir ses işitti. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrâîl, bu soğuk ve güzel rüzgâr nedir? Bu misk nedir? Bu ses nedir? Cebrâîl dedi ki: Bu, cennet sesidir. Diyor ki: Ey Rabbım bana va'dettiğini ver. Odalarım çoğaldı. İncim, mercanım, dîbâcım, sündüsum, ipeğim, atlasım çoğaldı. Altınım, gümüşüm, kupalarım, sergilerim, ibriklerim ve bineklerim arttı. Balım, suyum, içkim, sütüm fazlalaştı. Bana va'dettiklerini ver. Cenâb-ı Allah buyurur ki: Müslüman her kadın ve her erkek, mü'min her kadın ve her erkek senindir. Bana ve peygamberlerime îmân edip sâlih amel işleyen Bana başka eşler koşmayıp ortaklar aramayanlar senindir. Kim Benden korkarsa; o emniyyet bulmuştur. Kim Benden isterse, ona veririm. Kim Benden borç alırsa, onu silerim. Kim Bana tevekkül ederse; ona kâfiyim. Ben Allah'ım, Benden başka ilâh yoktur. Ben sözümden dönmem. Mü'min-ler doğrusu felah bulmuşlardır. Yaratıcıların en güzeli olan Allah yüce ve Münezzeh'tir. Cennet der ki: Doğrusu ben razı oldum.
Ebu Hüreyre dedi ki: Sonra Hz. Peygamber bir vâdîye geldi. Orada çirkin bir ses duydu ve pis bir koku buldu. Dedi ki: Ey Cebrâîl bu koku nedir? Bu ses nedir? Cebrâîl dedi ki: Bu, cehennemin-sesidir. Der ki: Ey Rabbım, bana va'dettiklerini ver. Benim zincirlerim, bukağılarım, Saîr'im, Hamîm'im, kızgın ' taşlarım, irinlerim ve azabım çoğaldı. Derinliğim arttı, sıcağım fazlalaştı. Bana va'dettiklerinin hepsini ver. Allah Teâlâ buyurur ki: Müşrik her kadın ve erkek, kâfir her kadın ve erkek, kötü her kadın ve erkek senindir. Hesâb gününe inanmayan her azgın zorba senindir. Cehennem der ki: Ben razı oldum.
Ebu Hüreyre dedi ki: Sonra Hz. Peygamber yürüdü ve Beyt el- Mak-dis'e vardı. Bineğinden indi ve atını kayaya bağladı. Sonra mukaddes eve girip orada melekler ile namaz kıldı. Namazı bitirince melekler dediler ki: Ey Cebrâîl, beraberindeki kimdir? Cebrâîl dedi ki: Muham-med Aleyhisselâm'dır. Melekler dediler ki: Muhammed Aleyhisselâm peygamber olarak gönderildi mi? O Evet, dedi. Onlar dediler ki: Allah o kardeşi ve o halîfeyi ağırlasın. Ne güzel kardeştir o, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelendir bu gelen.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra Hz.Peygamber, peygamberlerin rûh-larıyla karşılaştı. Onlar Rablarma hamd've senada bulundular. İb-râhîm Aleyhisselâm dedi ki: Hamd o Allah'a mahsûstur ki; beni dost kılmış ve bana büyük bir mülk vermiştir. Herkesin bana uyduğu doğru yolda yürüyen, ibâdet eden bir ümmet kılmıştır. Ve beni ateşten kurtarmış, ateşi bana soğukluk ve selâmet yurdu kılmıştır. Sonra Mû-sâ AJeyhisselâm Rabbına hamd ve senada bulunarak dedi ki: Hamdol-sun o Allah'a ki; benimle sözlü olarak konuşmuş ve Firavun hanedanının yok olup îsrâiloğullarının kurtuluşunu benim elimden sağlamıştır. Benim ümmetimden hakkı bulup ona göre adaletli davranan bir topluluk meydana getirmiştir. Sonra Dâvûd Aleyhisselâm Rabbına hamd ve sena edip şöyle demiş : Hamdolsun o Allah'a ki; bana büyük bir mülk vermiş, Zebur'u öğretmiş ve demiri elimde yumuşatmıştır. Dağları benim emrime vererek kuşlarla birlikte tesbîh ettirmiş, hikmeti ve güzel konuşmayı bana vermiştir. Sonra Süleyman Aleyhis-selânı Rabbma hamd ve

senada bulunarak dedi ki: Hamdolsun o Allah'a ki; rüzgârı emrime vermiş, şeytânları benim buyruğum altına almış, istşdiğim mihrâbları, temsilleri yapmalarını sağlamıştır. Büyük havuzlara, benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yapmalarım te'-mîn etmiştir. Bana kuş dilini öğretmiş ve her şeyden üstün nimetler lütfetmiştir. Şeytânlardan, insanlardan ve kuşlardan askerleri emrime vermiş ve mü'min kullarından bir çoğuna beni üstün kılmıştır. Bana, beriden sonra kimsenin sahip olamayacağı, büyük bir mülk vermiş ve benini mülkümü hesâbsız olarak güzelliklerle donatmıştır. Sonra îsâ Aleyhisselâm Rabbı Zülcelâl'ım överek dedi ki: Hamdolsun o Allah'a ki; beni kelimesi kılmış ve beni Âdem'e benzetmiş. Âdem'i topraktan yaratmış sonra ona ol, deyivermiş ve o da olmuş. Bana kitabı öğretmiş, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i beüetmiştir. Ve benim çamurdan bir kuş şekli yapıp üfürmemle, Allah'ın izniyle kuş haline getirme imkânını bana vermiştir. Benim abraşları, sağırları iyileştirmemi, ölüleri Allah'ın izniyle diriltmemi sağlamıştır. Beni yüceltmiş, arıtmış, annemi ve beni kovulmuş şeytânın şerrinden korumuş ve şeytânın bizim üzerimizde bir yol bulmasına müsâade etmemiştir.
Sonra Muhammed Aleyhisselâm Rabb-ı Zülcelâl'ım överek demiş ki: Her biriniz Rabbı-nızı övdünüz, ben de Rabbımi öveceğim. Hamdolsun o Allah'a ki; beni âlemlere rahmet olarak göndermiş, bütün insanlara uyarıcı ve korkutucu, müjdeleyici ve ihtar edici olarak irsal buyurmuştur. Bana Fûrkanı indirmiştir ki onda; her şeyin açıklaması vardır. Benim ümmetimi insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı, orta ümmet kılmış. Benim ümmetimi hem öndekiler, hem de sonrakiler kılmış. Göğsümü yarmış, yükümü hafifletmiş, şanımı yüceltmiş ve beni hem açıcı hem kapayıcı kılmıştır. İbrahim Aleyhisselâm demiş ki: İşte böylece Allah Muhammed Aleyhisselâm'ı size üstün kılmıştır. Ebu Ca'fer er-Râzî der ki: Peygamberliği sona erdiren kıyamet gününde de şefâa~ tın açıcısı, fâtihi odur.
Sonra ağzı kapalı üç kap getirilmiş. Getirilen kaplardan birinde su varmış. Hz. Peygambere iç, denmiş. Hz. Peygamber ondan azıcık içmiş. Sonra ona, içinde süt bulunan bir başka kap verilmiş ve; iç, denmiş. O kanmeaya kadar İçmiş. Sonra ona, içinde içki bulunan bir başka kap verilmiş ve; iç, denmiş. Ben kandım artık İçmek istemem, demiş. Cebrâîl demiş ki: İşte artık senin ümmetine bu yasak olacaktır. Eğer ondan içmiş olsaydın, ümmetinden sana çok az kişi tâbi olacaktı.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra göğe yükseldi ve açılmasını istedi. Kin.'dir o ey Cebrail? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, o kardeşi ve halîfeyi ihya etsin, ne güzel kardeş, ne güzel halîfe ve ne güzel gelicidir gelen kişi denildi. Hz. Peygamber girdi, bir de baktı ki yaratılışı tam, hilkatında hiç eksiği bu-lunmayan bir kişi oturuyor. Sağından bir kapı açılıyor, oradan güzel bir koku çıkıyor, solundan bir kapı açılıyor oradan çirkin bir koku çıkıyor. Sağındaki kapıya bakınca müjdeleyip gülüyor. Solundaki kapıya bakınca ağlayıp üzülüyor. Ben dedim ki: Ey Cebrail, yaratılışında hiç bv: eksiklik bulunmayan, bu tâm yaratılışlı ihtiyar kimdir? Bu iki kapı nedir? Cebrail dedi ki: Bu baban Âdem'dir. Sağında bulunan kapı, cennet kapısıdır. Soyundan oraya girenleri gördükçe gülüp seviniyor. Solunda bulunan kapı, cehennem kapısıdır. Oraya girenlere baktıkça üzülüp ağlıyor. Sonra Cebrail onu ikinci göğe çıkardı, açılmasını istedi. Yanındaki kimdir? denildi. Allah Rasûlü Muhammed'-dir, dedi. Muhammed peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, kardeşimizi ve halîfeyi ihya etsin. O ne

güzel kardeş ve ne güzel halifedir. Ne güzel gelişdir o, denildi. Hz. Peygamber girdi, bir de baktı ki orada iki genç var. Ey Cebrail, bu iki genç kimdir? dedi. Onlar birbirlerinin teyze oğulları, olan Meryem Oğlu îsâ ile Zekeriy-yâ Oğlu Yahya Aleyhisselâm'dır, dedi.
Ebu Hüreyre der ki: Cebrail onu üçüncü göğe çıkardı. Açılmasını istedi. Kimdir o? dediler. Cebrâîl, dedi. Ya beraberindeki? Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşimizi ihya etsin. O ne güzel kardeştir, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelicidir bu gelen, denildi. Hz.Peygamber girdi, bir de baktı ki; güzellikte insanlara üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibi elan bir adam var. Güzellikte böylesine üstün kılınmış olan bu adam kimdir ey Cebrâîl? dedi. Cebrâîl; bu, kardeşin Yûsuf Aleyhisselâm'dır, dedi.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra onunla birlikte dördüncü göğe çıktı, açılmasını istedi, kimdir o? dediler. Cibril, dedi. Ya beraberindeki? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşi ihya etsin, o ne güzel kardeş, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelendir bu gelen, denildi. Hz. Peygamber girdi, birden karşısında bir adam gördü. Ejr Cebrâîl kimdir bu? dedi. Cebrâîl, bu İdrîs Aleyhisselâm'dır. Allah onu yüce bir mekâna yükseltti, dedi. Sonra beşinci göğe çıktı, açılmasını istedi, kimdir o? dediler. Cebrâîl dedi. Ya beraberindeki? dediler. Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşi ihya etsin. O ne güzel kardeş ve ne güzel halîfedir, bu gelen ne güzel gelicidir, dediler. Sonra içeri girdi, oturan bir adam gördü. Etrafında bir. topluluk vardı, onlara bir şeyler anlatıyordu. Ey Cebrail kimdir bu? Ve şu çev-resinde bulunanlar kimlerdir? dedi. Bu, kavmi tarafından sevilen Hâ-rûn, çevresinde bulunanlar da İsrailoğullarıdır. Sonra altıncı göğe yükseldi »açılmasını istedi, kimdir o? denildi. Cebrail, dedi. Beraberinde kim var? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. O halîfe ve kardeşi Allah ihya etsin. O ne güzel kardeş ve ne güzel halîfedir. Bu gelen de ne güzel gelicidir, denildi. Hz. Peygamber, oturmuş bir adam gördü. Onu geçti ve bunun üzerine adam ağladı. Hz. Peygamber, ey Cebrâîl bu kimdir, dedi. Cebrâîl, Mûsâ Aleyhisse-lâm'dır, dedi. Hz. Peygamber niçin ağlıyor? deyince, Cebrâîl dedi ki: İsrâüoğullan benim Hz. Âdem'in Allah katındaki en değerli evlâdı olduğumu iddia ediyorlardı. Şu Ademoğlu dünyaya benden sonra geldi ama ben ondan sonra oldum. Eğer o tek başına olsaydı, aldırmazdım ama her peygamber ümmetiyle beraber gelir, dedi.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra yedinci göğe çıktı ve açılmasını istedi, kimdir o? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberinde kim var? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, kardeşi ve halîfeyi ihya etsin. O ne güzel kardeş, ne güzel halîfedir. Ne güzel ge-licîdir bu gelen, dediler. Hz.Peygamber içeri girdi, bir de baktı ki; cennetin kapısında bir kürsü üzerine oturmuş ak saçlı bir adam bulun-maktadır. Onun etrafında beyaz yüzlü ap-ak topluluklar da oturmuşlardı. Bir topluluğun da rengi biraz bulanıktı. Rengi biraz bulanık olan bu topluluk bir nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar ve renklerindeki bulanıklık gitti. Sonra bir başka nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar renklerindeki diğer bulanıklık da gitti. Sonra bir başka nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar ve renkleri arkadaşlarının renkleri gibi hâlis beyaz oldu. Geldiler ve arkadaşlarının yanına oturdular. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Cebrail, bu ak saçlı adam kimdir? Sonra bu ap-ak yüzlü insanlar kimlerdir?

Renkleri bulanık olan şunlar necidirler? Girip renklerini arıttıkları bu ırmaklar nedir? Cebrâîl dedi ki: Bu, baban İbrahim'dir. Yeryüzünde saçı ağaran ilk insandır. Bu yüzü beyaz olanlar ise, îmanlarına zulüm karışmamış olanlardır. Renkleri bulanık olanlar ise, iyi amelle kötü ameli karıştırmış olan bir topluluktur. Tevbe ettiler, Allah onların tevbelerini kabul etti. Irmaklara gelince; birincisi Allah'ın rahmeti, ikincisi Allah'ın nimetidir. Üçüncüsünde ise Rabları onlara tertemiz içeceklerden içirmiştir.
Ebu Hüreyre der ki: Sonra Sidre el-Müntehâ'ya vardı. Kendisine : Burası Sidre'dir, senin ümmetinden sünnetine uyan herkes buraya kadar gidebilir, denildi. Hz. Peygamber "baktı ki Sidre, bir ağaçtır. Kökünden, tatlı sular akan nehirler çıkmaktadır. Tadı değişmemiş sütten nehirler, içenlere tat veren içkiden nehirler ve süzülmüş baldan nehirler çıkmaktadır. Sidre, öyle bir ağaçtır ki, süvariler onun gölgesinde yetmiş yıl giderler de yine bitiremezler. Onun bir yaprağı bütün ümmeti kaplayacak kadardır. Onu yüce Yaratıcının nuru kuşatmıştır Tıpkı kargaların ağaç üzerine toplanmaları gibi melekler onu kuşatmışlardır.
Ebu Hüreyre der ki: Allah Teâlâ o sırada Hz. Peygamberle konuşur. Ve ona; sor, der. O der ki: Sen İbrahim'i dost edindin ve ona büyük bir mülk verdin. Mûsâ ile konuştun, Davud'a büyük bir mülk verdin ve elinde demiri yumuşattın. Dağları buyruğuna müsahhar kıldın. Süleyman'a mülk verdin ve cinleri, insanları, şeytânları emrine âmâde kıldın. Rüzgârı buyruğuna verdin. Ondan sonra kimsenin sahip olamayacağı büyük bir mülk verdin ona. îsâ'ya Tevrat ve İncil'i öğrettin. Onun abraşları ve körleri iyileştirmesini, izninle ölüleri diriltmesine müsâade ettin. Onu ve annesini kovulmuş şeytandan muhafaza ettin. Şeytân bir daha onlara yol bulamaz. Rabbı Azze ve Celle ona der ki : Ben de seni dost edindim. Çünkü Tevrat'ta Rahmân'm dostu diye yazılıdır. Seni tüm insanlığa müjdesi ve uyarıcı olarak gönderdim. Göğsünü açtım, yükünü indirdim, zikrini yücelttim. Ben ne zaman zikredilirsem sen de beraber zikredilirsin. Senin ümmetini, insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı kıldım. Senin ümmetini vasat bir ümmet kıldım. Senin ümmetini hem evvel, hem âhir ümmet kıldım, Senin ümmetinin her hutbede senin, Benim kulum ve rasûlüm olduğuna şehâdet etmelerine imkân sağladım. Senin ümmetinden öyle topluluklar halk ettim ki kalbleri onların indileridir. Seni yaratılış bakımından peygamberlerin ilki, gönderiliş bakımından sonuncusu, hüküm verme bakımından evvelleri kıldım. Senden önce hiç bir peygambere verilmemiş olan iki kere tekrarlanan yediyi verdim (Fâtihâ sûresi) sana Bakara sûresinin son kısımlarını, senden önce hiç bir peygambere vermediğim Arş'ın altındaki hazineleri verdim. Sana Kevser'i verdim. Sana sekiz pay verdim. Bunlar İslâm, hicret, cihâd, sadaka, namaz, ramazan orucu, ma'rûf-u emir ve münkerden nehîydir. Seni hem açan, hem kapayan (Fâtih ve hatim) kıldım. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Rabbım beni altı şeyle üstün kıldı. Bunlar; sözlerin başlarını ve sonlarını bana vermiş olması,   sözlerin toplamını bana vermiş olması, beni bütün insanlara uyarıcı ve müjdeci olarak göndermiş bulunması, bir aylık mesafeden düşmanların kalblerine korkumu salıvermesi, benden önce hiçkimseye helâl kılınmamış olan ganimetleri bana helâl kılması ve bütünüyle yeryüzünü benim için temiz ve mescid kılmış olmasıdır.

Ebu Hüreyre der ki: Orada Hz.Peygambere elli namaz farz kılındı. Hz.Peygamber Musa'nın yanına dönünce; ey Muhammed (s.a.), sana ne emredildi? dedi. Elli namaz, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve hafifletmesini niyaz et. Çünkü senin ümmetin, ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından zorluk çektim, dedi. Hz. Peygam-' ber Rabb-ı Zülcelâl'ine döndü ve hafifletme niyaz etti. Ondan on indirildi. Sonra Musa'ya döndü, O; sana kaç emredildi? dedi. Kırk deyince, Rabbına dön hafifletme dile, çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok zorluk çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafifletme istedi. Ondan on daha indirildi. Bunun üzerine Musa'ya döndü, O, sana kaç emredildi? dedi. O, otuzla emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön, O'ndan hafifletme niyaz et. Çünkü senin ümmetin, ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından çok zorluk çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafifletilme istedi. Bunun üzerine on indirildi. Musa'ya döndü, o; sana kaç emrolundu? deyince yirmi ile emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve hafifletme dile, çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafifletme istedi. Bunun üzerine kendisinden on daha indirildi. Tekrar Musa'ya geldi ve Mûsâ, kaç emro-lundun? deyince on ile emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve ondan hafifletme iste. Çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından çok zorluk gördüm, dedi. Hz. Peygamber Rabbından haya ederek vardı ve hafifletme istedi. Bunun üzerine beş daha indirildi. Musa'ya döndü ve Mûsâ ona; kaç ile em-rolundun? dedi. O da; beş, dedi. Bunun üzerine; Rabbına dön ve ondan hafifletme niyaz et. Çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok zorluk gördüm, dedi. Hz. Peygamber dedi ki: Ben Rabbıma o kadar gidip geldim ki, doğrusu artık haya ediyorum ve bir daha gidip gelecek değilim. Bunun üzerine denildi ki: Sen nasıl kendine beş vakit namaz için sabırlı davran-dınsa, sana elli namazlık mükâfat verilecektir. Çünkü her iyiliğin on katı vardır.
Ebu Hüreyre der ki: Hz. Muhammed tamamen hoşnûd oldu ve dedi ki ; Mûsâ Aleyhisselâm ile karşılaştığımda onu peygamberlerin en şiddetlisi olarak bulmuştum. Döndüğüm zaman ise onu en hayırlıları olarak buldum.
İbn Cerîr Taberî, Muhammed İbn Ubeydullah kanalıyla Ebu Hü-reyre'den bu hadîsi ayrıca rivayet eder ve aynı şekilde zikreder.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî de, Ebu Saîd kanalıyla... Ali İbn Sehl'den bu hadîsi İbn Cerîr'in naklettiği şekilde rivayet eder... Ayrıca Beyhakî der ki: Hâkim Ebu Abdullah... Ebu Hüreyre kanalıyla Hz. Peygamberden nakletmiştir.
îbn Ebu Hatim der ki: Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre kanalıyla Ra-sûlullah (s.a.) dan bu hadîsi bizim anlattığımız gibi uzun uzadıya zikretmiştir.
Ben derim ki: Bu hadîste yer alan Ebu Ca'fer er-Râzî hakkında Ebu Zür'a; hadîste çok itham edildiğini söyler. Bir kısmı onu sika bir râvî sayarken, büyük bir kısmı da onu zayıf sayar. Açık olanı; onun iyi hadîs hafızı olmadığı ve münferiden naklettiği rivayetlerin üzerinde durulması gerektiğidir. Bu hadîsin bir takım sözlerinde çok aşırı münkerlik ve garîblik bulunmaktadır. Ayrıca Semüre İbn Cündeb'in Buhârî'den naklettiği uzun rü'yâlardan bazı rü'yâlar da buraya karış-

mıştır. Bu hadîs; mi'râc olayı dışında başka kıssalardan, rü'yâlardan ve değişik hadîslerden derlenmişe benzemektedir.
Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den naklederler ki; o Rasûlullah (s.a.) in mi'râca gittiği zaman ile ilgili olarak şöyle buyurduğunu nakletmiştir : Ben orada Mûsâ ile karşılaştım. Ebu Hüreyre der M : Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın vasıflarını çizdi ve —öyle sanıyorum ki şöyle dedi— Onun sakat bir adam olduğunu Şenûe'li erkekler gibi başı taralıydı. Hz. Peygamber der ki: îsâ Aleyhisselâm'la da karşılaştım. Hz. Peygamberin tavsif ettiğine göre; îsâ Peygamber orta boylu, kızılımtırak tenli birisiydi. Sanki hamamdan çıkmış gibiydi. Hz. Peygamber dedi ki: İbrahim'i de gördüm. Ben, çocukları içerisinde ona en çok benzeyenim. Yine Rasûlullah buyurdu ki: Bana iki kap getirildi. Birinde süt diğerinde içki vardı; istediğin birini al, denildi. Ben sütü alıp içtim. Bana; fıtratı seçtin veya fıtrata isabet ettirdin, denildi. Şayet sen içkiyi almış olsaydın, ümmetin azıtırdı. Buhârî ve Müslim bu hadîsi bir başka kanalla Zührî'-den de rivayet ederler. Müslim'in Sahîh'inde Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den nakledilir ki; Rasûlullah şöyle demiştir : Sen beni Hıcr'da görmüştün. Kureyş'liler benim gece yolculuğumdan suâl ediyorlardı. Bana Beyt el-Makdis'de iyi zihnimde tutamadığım şeyleri soruyorlardi. Bunun üzerine çok sıkıntı duydum. Öyle ki benzer bir sıkıntıyı hiç bir zaman duymamıştım. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Beyt el-Makdis'i önüme getirdi. Onlar bana neyi sorarlarsa, onu kendilerine bildiriyor-dum. Sonra ben peygamberlerden bir cemâat ile görüldüm. Baktım ki Mûsâ ayakta namaz kılıyor. O, biraz az saçlı idi. Sanki Şenûe kabilesinin erkekler indendi. Sonra Meryem Oğlu îsâ'yı, Musa'ya en yakın kısımda namaz kılarken gördüm. O, en çok Sakîf kabilesinden Urve İbn Mes'ûd'a benziyordu. Sonra İbrahim'i namaz kılarken ayakta gördüm. O da arkadaşınıza —kendisini kasdediyor— en çok benzeyeni idi. Namaz vakti geldi, ben onlara imâm oldum. Namazı bitirince birisi dedi ki: Ey Muhammed, bu, cehennemin bekçisi olan Mâlik'dir. Ona selâm ver. Ben ona yöneldim ve o, ilkin bana selâm verdi. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş : Mi'râc gecesi yedinci göğe vardığımızda yukarıya baktım ki, üzerinde şimşek gök gürültüsü ve yıldırım var. Sonra bir topluluğun yanına vardım, karınları evler gibiydi. Karınlarının dışından içinde yılanların bulunduğu görülüyordu. Bunlar kimlerdir ey Cebrail? dedim. Cebrail; bunlar faiz yiyenlerdir, dedi. Dünya göğüne inince benden aşağıda olan kısma baktım bulut, duman ve sesler duydum. Bu nedir ey Cebrail? dedim. Bu, şeytânlardır, âdemoğul-larını saptırıyorlar ki göklerin ve yerin melekûtunu düşünmesinler. Böyle olmasaydı, göklerde ve yerdeki hârikaları göreceklerdi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Hasan kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den rivayet eder. İbn Mâce de Hammâd kanalıyla aynı hadîsi rivayet eder.
XV- Sahâbe'den Bir Topluluğun Rivayeti:
Hafız Beyhakî der ki: Bize Hâkim Ebu Abdullah... Hemedân'da Abdan İbn Yezîd İbn Dekkâk'dan rivayet etti. Ona Hemedân'lı İbrâ-hîm İbn Hüseyn anlatmış. Ona Ebu Muhammed İsmâîl İbn Mûsâ el-Fezârî anlatmış. Ona Ömer İbn Sa'd en-Nasrî anlatmış. Bu zât Nasr îbn Kuayn oğullarındandır. Ona Abdülazîz anlatmış, ona Leys İbn Ebu Süleym ve Süleyman el-A'meş anlatmış, ona Atâ îbn Saîd anlatmış, o da Ali İbn Ebu Tâlib ve Abdullah İbn Abbâs'tan nakletmiş. Muhammed İbn İshâk

İbn Yessâr, Abdullah İbn Abbâs'tan, Süleym İbn Müslim el-Akîlî kanalıyla, Âmir eş-Şa'bî'den o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletmiş. Cüveybir de Dahhâk İbn Müzâhim'den nakletmiş- ki; bunlar şöyle demişler : Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını kılmış, Ümmühâ-nî'nin evinde uyuyordu. Ebu Abdullah el-Hâkim der ki: Bu ihtiyar bize bunu söyledi ve hadîsleri zikretti. Metin bir nüsha olarak ondan duyulup yazıldı. O, uzun bir hadîs anlattı. Hadîste derecelerin, meleklerin ve rivayet doğru ise, Allah'ın kudretinden inkârı imkânsız olan daha birçok şeylerin mevcudiyetinden bahsetti. Beyhakî der ki: Daha önce zikrettiğimiz Ebu Hârûn el-Abdî'nin hadîsinde isrâ ve mi'râc hâdisesinin isbâtı için yeterli bilgiler vardır. Tevfîk Allah'tandır. Ben derim ki: Bu hadîs, tabiîn ve tefsîrcilerin önderlerinden birçok kişiden mürsel olarak rivayet edilmiştir. Allah'ın rahmeti onların hepsinin üzerine olsun.
XVI- Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe'nin Rivayeti:
Beyhakî der ki: Bize Hafız Ebu Abdullah... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber geceleyin Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünde, sabahleyin insanlara bunu söylemeye başladı. Bunun üzerine ona inanıp doğrulayanlardan bir kısım insanlar tekrar eski günlerine döndüler ve bu hususu gidip Ebubekir'e haber verdiler. Dediler ki: Arkadaşında bir şey var mı? O, bu gece Kudüs'e götürüldüğünü iddia ediyor. Hz. Ebubekir dedi ki: Onu o mu söyledi? Evet, dediler. Hz. Ebubekir dedi ki: Eğer o böyle demişse muhakkak doğru söylemiştir. Onlar; onun geceleyin Kudüs'e gidip sabah olmadan geri döndüğünü doğruluyor musun? dediler. O; evet ben onu bundan daha ötesinde doğruluyorum. Sabah akşam ona göklerden haber geldiğini doğruluyorum, dedi. Bunun üzerine Ebubekir'e Sıddîk ünvânı verildi. Allah ondan razı olsun.
XVII- Ebu Tâlib Kızı Ümnıühânî'nin Rivayeti;
Muhammed İbn İshâk der ki: Bize Muhammed İbn Saîd el-Kelbi, Ebu Salih kanalıyla Ebu Tâlib kızı Ümmühânî'den Hz. Peygamberin gece yürüyüşü hakkında şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber geceleyin götürüldüğünde o benim evimde uyuyordu. O gece benim evimde yatıyordu. Yatsıyı kıldı sonra yattı. Biz de yattık. Şafak sökmeden önce Rasûlullah (s.a.) bizi uyandırdı. Sabah namazını kıldı. Biz de onunla beraber namaz kıldık. Dedi ki: Ey Ümmühânî, gördüğünüz gibi sizinle beraber yatsı namazını bu vadide kıldım. Sonra Beyt el-Mak-dis'e gittim, orada namaz kıldım. Sonra gördüğünüz gibi sabah namazını sizinle birlikte burada kıldım.
Bu rivayette yer alan Kelbî bir kerre metruk bir râvîdir. Ayrıca Ebu Ya'lâ Müsned'inde Muhammed İbn İsmâîl el-Ansârî kanalıyla Ümmühânî'den bundan daha geniş bir rivayet nakleder. Bu sebeple biz, onun rivayetini de buraya alalım : Hafız Ebu'l-Kâsim et-Taberânî Abd'ül-A'lâ'nın hadisinde İkrime kanalıyla Ümmühânî'den rivayet eder ki; o, şöyle demiş : Mi'râca çıkarıldığı gece Rasûlullah (s.a.) benim evimde geceledi. Geceleyin ben onu araştırdım. Kureyş'lilerden bir kısmının ona bir şey yapmış olmasından korkarak uykum kaçtı. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Bana Cibril Aleyhisselâm geldi, elimden tuttu ve beni çıkardı. Bir de baktım ki; merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan kapıda duruyor. Beni onun üzerine bindirdi sonra götürdü, nihayet Beyt el-Makdis'e vardı. Orada bana İbrahim'i gösterdi. Onun yaratılışı benim yaratılışıma çok benziyordu. Benim

yaratılışım da onun yaratılışına çok benziyordu. Bana Musa'yı da gösterdi. O uzun boylu, düz saçlı birisiydi. Ben onu Ezd Şenûe kabilesinin erkeklerine benzettim (çünkü onların boyları uzun olur.) Bana Meryem Oğlu îsâ'yı da gösterdi. O, orta boylu beyaz bir adamdı. Ancak kızıla çalıyordu. Ben onu Sakîf kabilesinden Urve tbn Mes'ûd'a benzettim. Bana Deccâl'ı da gösterdi. Sağ gözü kördü. Onu da Abd'ül-Uzzâ oğlu Katan'a benzettim : Varıp Kureyş'lilere gördüğümü haber vermek istiyorum, deyince; ben elbisesinden tuttum ve dedim ki: Allah adına sana hatırlatmak isterim. Sen söylediğini inkâr eden ve seni yalanlayan bir topluluğun yanına gidiyorsun, sana kötülüklerinin dokunmasından korkarım. Ümmühânî diyor ki: Elbisesini elimden çekip kurtararak gitti ve onları otururken görüp bana haber verdiği şeyleri onlara da haber verdi. Cübeyr İbn Mut'ım dedi ki: Ey Muhammed, eğer sen eskiden olduğun haldeki bir genç olsaydın aramızda bulunup da bize böyle sözler söylemezdin. O topluluktan bir adam da dedi ki: Ey Muhammed, falanca yerdeki bizim develere de rastladm mı? Hz. Peygamber; evet onları gördüm, bir deveyi yitirmişlerdi ve onu arıyorlardı, dedi. Adam; falanca oğullarının da devesine rastladın mı? dedi. Hz. Peygamber; evet onları da falanca ve falanca yerde gördüm. Onların kızıl bir devesi çökmüştü. Yanında bir kova su vardı ve o kovada bulunan suyu içmişti. Onlar dediler ki: Öyleyse bize onların sayısını ve başında bulunan çobanları haber ver. Rasûlullah dedi ki : Ben, o sırada meşgul olduğumdan sayamamıştım. Bunun üzerine Hz. Peygamber yattı gözünün önüne develer geldi, develeri saydı ve oradaki çobanların kimler olduğunu öğrendi. Sonra gelip Kureyş'lilere dedi ki: Siz, bana falanca oğullarının devesini sormuştunuz işte o, şöyle ve şöyledir, çobanları da falanca ve falancadır, dedi. Siz bana falanca oğullarının devesini sormuştunuz o da şöyle ve şöyledir. Çobanlan arasında İbn Ebu Kuhâfe ve falancayla falanca vardır. Yarın cnlar sizin yanınıza gelecektir. Tepede bekleyin. Onlar tepeye çıkıp Hz. Peygamberin dediğinin doğru olup olmadığını gözlemeye başladılar. Deveyi karşıladılar ve çobanlara; deveniz kayboldu mu? dedi-leı. Onlar; evet, dedi. Diğerine de; bir kızıl deveniz çöktü mü? dediler. Onlar evet, dediler. Yanınızda bir kova var mıydı? dediler. Ebubekir dedi ki; evet Allah'a andolsun ki onu ben koymuştum. Kimse ondan içmedi ve toprağa da dökmedi. Ebubekir Hz. Peygamberi doğrulayıp O'na îmân etti. Binâenaleyh o gün «Sıddîk» adını aldı.[3]

Konunun Açıklanması

Sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere bu hadîslerin hepsine vâkıf olunca üzerinde ittifak edilen hususun muhtevası kısaca şöyledir : Ra-sûlullah (s.a.) Mekke'den Kudüs'e geceleyin gitmiştir. Rivayetlerin ifâdeleri farklı da olsa, bir kısmı fazla bir kısmı eksik de olsa bu gidiş bir kerre olmuştur. Bu durum normaldir. Çünkü peygamberden başka herkes hatâ edebilir. İnsanlardan bir kısmı rivayetlerin birbirinden farklı olduğunu görünce; müteaddid isrâlarm vuku bulduğunu zannet-mişlerdir ki bu, çok uzak ve garîb bir zandır. Hiç bir talebi karşılamayacağı gibi, gidilmesi mümkün olmayan bir te'vîle gitmekten öteye geçemez. Müteahhirîn'den bazıları da Hz. Peygamberin bir kez Mekke'den yalnızca Kudüs'e, bir kez de Mekke'den yalnızca gök yüzüne, üçüncü kerre de Kudüs'ten gökyüzüne seyahat

ettiğini belirtmişlerdir. Bu yolu tutmakla bir takım müşküllerden kurtulduklarını sanmaktadırlar. Bu da gerçekten uzaktır. Seleften hiç bir kimseden böyle bir şey nakledümemiştir. Eğer bu mi'râclar birçok kerre olsaydı, Hz. Peygamber bu ayrı mi'râcları ümmetine anlatırdı ve insanlardan pek çokları da bunu müteaçldid kerreler bize naklederlerdi.
Mûsâ İbn Ukbe, Zührî'den nakleder ki; İsrâ, hicretten bir yıl önce olmuştur. Urve de böyle der. Süddî ise altı ay önce vuku bulduğunu söyler. Gerçek odur ki: Hz. Peygamber rü'yâda değil uyanık olarak Mekke'den Kudüs'e götürülmüş, Burak'a bindirilmiş, Mescid'in kapısına varınca bineğini kapının yanına bağlamış, mukaddes eve girmiş ve orada kendi kıblesine dönerek iki rek'at tahiyyet el-mescid namazını kılmıştır. Sonra mi'râca gitmiş —mi'râc; merdiven gibi basamaklı bir şey olup onun üzerinde yukarılara tırmanılır— onunla dünya göğüne çıkmış sonra öteki yedi göğe çıkmış ve her gökte oraya yakın olan mukerrebûnla karşılaşmış ve makamlarına, derecelerine göre göklerde peygamberler onu selâmlamışlardır. Altıncıda Mûsâ Kelimul-lah'a rastlamış, yedincide İbrahim Halîlullah ile karşılaşmıştır. Sonra Hz. Peygamber o ikisinin ve diğer peygamberlerin makamlarını aşarak öyle bir noktaya varmış ki; orada kaderde olacak şeylere dâir yazıları yazan kalemlerin cızırtısını duymuş. Sidre el-Müntehâ'yı görmüş. Allah'ın azamet üstüne azamet dolu olan emriyle kuşatılmış. Altından yataklarda, müteaddid renkli döşeklerde oturmuş. Melekler onu bürüyüvermişler. Orada Cebrail'i gerçek şekli ile altı yüz kanatlı olarak görmüş. Orada Refrefi ufku tutmuş yemyeşil olarak görmüş. Beyt el-Ma'mûr'u görmüş. Yeryüzündeki Kabe'nin banisi olan İbrahim Halîlullah'i görmüş. Sırtını oraya dayamış oturuyormuş. Semavî Kâ'be'-ye her gün ibâdet için yetmiş bin melek girer sonra kıyamet gününe kadar bir daha dönmezmiş. Cenneti ve cehennemi görmüş. Allah Te-âlâ orada kendisine elli vakit namazı farz kılmış, ionra, Allah'tan bir rahmet ve kullarına bir lütuf olarak beşe indirmiş. Bu itinâda namazın değeri ve önemi açık olarak görülmektedir. Sonra Beyt el-Makdis'e inmiş onunla beraber peygamberlerde inmişler ve namaz vakti gelince orada peygamberlere namaz kıldırmış. Bu namazın o günün sabah namazı olması muhtemeldir. Bazıları Hz. Peygamberin peygamberlere gökte imamlık ettiğini iddia etmektedirler. Rivayetlerin açık ifâdesine göre; Hz. Peygamber Beyt el-Makdis'te imamlık etmiştir. Ancak bazıları, Beyt el-Makdis'e ilk girdiğinde imamlık ettiğini söylerlerse de açık olan, tekrar Beyt el-Makdis'e dönüşünde imamlık etmiş olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber peygamberlerin bulundukları makamda onlarla karşılaştıkça; teker teker Cebrail'e onların kim olduğunu soruyor ve o da kendisine bunlar hakkında bilgi veriyordu. Uygun olan da budur. Çünkü o, ilkin yüce huzura istenmişti ki kendisine ve ümmetine Allah'ın dilediği emirler farz kılınsın. Sonra istenileni yerine getirip tamamladıktan sonra o ve kardeşi peygamberler toplanmışlar ve o imamlığa geçirilerek diğer peygamberlere olan üstünlüğü ve fazileti ortaya konmuştur. Peygamberin imamlığı, Cebrail Aleyhisselâm'ın bu konudaki işareti üzerine olmuştur. Sonra Kudüs'ten çıkmış, Burak'a binip geceleyin Mekke'ye dönmüştür. En doğrusunu Allah Sübhânehu ve Teâlâ bilir.
Hz. Peygambere süt, bal veya süt ve içki veya süt ve su veya hepsinin birlikte sunulduğu kaba gelince; bunun Beyt el-Makdis'te olduğu vâriddir. Gökte iken

olduğu da vâriddir. Bu, gelene bir ikram olduğu için, burada da, orada da olması muhtemeldir. Allah en iyisini bilendir.
Sonra insanlar mi'râcın Hz. Peygamberin bedeniyle ve ruhu ile birlikte mi, yoksa yalnızca ruhen mi olduğu konusunda iki ayrı görüş serdetmişlerdir.
Bilginlerden ekseriyyeti, Hz. Peygamberin bedeniyle ve ruhuyla uyurken değil uyanık olarak mi'râca çıktığı konusunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamberin bundan önce rü'yâ ile buraları görmüş olması, sonra uyanık olarak görmüş olması da reddedilemez. Çünkü Hz. Peygamber ne zaman bir rü'yâ görse rü'yâsı gün aydınlığı gibi çıkardı. Buna delil Allah Teâlâ'nın «kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüten Allah'ı tesbîh ederiz» kavlidir. Tesbîh, ancak çok büyük işler sırasında olur. Eğer Hz. Peygamber uyurken gerçekleşmiş olsaydı, bu büyük olarak kabul edilebilecek önemli bir şey sayılmazdı. Ayrıca Kureyş'Ii kâfirler onu yalanlamaya tevessül etmezlerdi. Müslüman olmuş bulunan bazı kimselerin de dinlerinden dönmelerine neden olmazdı. Aynca «kul»; rûh ve bedenin toplamından ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ «kulunu geceleyin götürmüştür» buyuruyor. Ayrıca «sana gösterdiğimiz rü'yâ ancak insanlar için bir imtihandır.» (İsrâ, 60) buyurmaktadır. İbn Abbâs der ki: Bu, gözle görülen bir rü'yâ idi. Rasûlullah (s.a.) a gösterilmişti. Bu kavli Buhârî rivayet eder. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Göz ne kaydı ne de aştı.» (Necm, 17) Göz ruhun değil bedenin âletidir. Ayrıca Hz. Peygamber Burak'ın üzerinde taşınmıştır. Burak beyaz, parlak ve göz alıcı bir hayvandır. Bu da rûh için değil, ancak beden için bir araç olabilir. Rûh hareketleri bakımından üzerine bineceği bir bineğe ihtiyâç duymaz. Allah en iyisini bilendir.
Başkaları da dediler ki: Rasûlullah (s.a.) bedeniyle değil, ruhuyla mi'râca çıkmıştır. Muhammed İbn îshâk İbn Yessâr Sîret'inde der ki: Bana Ya'kûb İbn Utbe İbn Muğîre îbn el-Ahnes dedi ki: Muâvi-ye îbn Ebu Süfy.ân'a Hz. Peygamberin mi*râcı sorulduğu zaman, şöyle demiştir: Bu, Allah tarafından gösterilmiş sâdık bir rü'yâ idi.
Ebubekir'in ailesine mensûb bazıları bana dediler ki: Hz. Âişe şöyle dermiş; Rasûlullah (s.a.) in cesedi kaybolmadı sâdece o, ruhuyla mi'râca çıkmıştı. îbn İshâk der ki: Onun bu sözü reddedilmemiştir. Çünkü Hasan'ın ifâdesine göre; «Sana gösterdiğimiz rü'yâ ancak insanlar için bir imtihandı» âyeti bu vesile ile nazil olmuştur. İbrahim'den bahsederken de Allah Teâlâ şöyle hikâye etmektedir: «Ben rü'yâ-da seni kurbân kesiyor görüyorum. Bak ne dersin?» Sonra bunu uygulamaya geçti. Anladım ki vahiy peygamberlere hem uyanıkken hem de uyurken gelir. İbn İshâk der ki: Rasûlullah (s.a.) : İki gözüm uyuyor ama kalbim uyanıktır, buyurdu. Allah hangisinin gerçekleştiğini en iyi bilendir. Allah hangi durumu isterse onu uyurken ve uyanıkken gösterir. Bütün bunlar haktır, doğrudur. İbn İshâk'm ifâdesi burada son buluyor. Ancak Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî tefsirinde bu görüşü red ve inkâr ederek kötüler ve : Bu görüşün, Kur'an'ın akışınır açık anlamına aykırı olduğunu belirtip yukarıda geçen bazı delilleri irâd ederek bunu reddeder. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Nuaym el-İsfahânî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî'den nakleder ki; o; şöyle demiş : Bana Mâlik îbn Ebu Rical, Amr İbn Abdullah kanalıyla Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o şöyle

haber vermiş : Rasûlullah (s.a.) Dihye İbn Halîfe'yi Kayser'e gönderdi. Muhammed îbn Kâ'b Dihye'-nin Kayser'e gidişini ve dönüşünü nakleder ki; bu ifâdede Heraklius'-un aklının genişliğine delâlet eden büyük işaretler vardır. Kayser'in huzuruna Şam'da bulunan tüccarlar çağrıldığında Ebu Süfyân Sahr İbn Harb ve arkadaşları getirildiler. Buhârî ve Müslim'in yeri gelince zikredileceği gibi rivayet ettikleri meşhur mes'eleleri, Kayser Heraklius onlara sordu. Ebu Süfyân, Hz. Peygamberin durumunu Kayser'in yanında küçük düşürmeğe ve önemsizmiş gibi göstermeğe gayret etti. Ve bu mahalde Ebu Süfyân der ki: Doğrusu benim Hz. Peygamberi Kayser'in gözünden düşürmek için yeterli sözleri söylememe engel olan husus, onun yanında bir yalan söyleyip de bundan dolayı beni sorumlu tutması endîşesi idi. Bu durumda o, benim söylediklerimden hiç birini doğru saymazdı. Ebu Süfyân der ki: Ben Kayser'e onun mi'râca gittiğini anlatırken dedim ki: Ey hükümdar, onun yalan söylediğini bildiren bir haber vereyim mi sana? Kayser, nedir o? dedi. Ben dedim ki: O, bizim toprağımızda bulunan Harem-i Şeriften geceleyin çıkıp sizin mescidiniz olan şu îlyâ (Kudüs) mescidine geldiğini ve sabah olmadan önce o gece tekrar bizim yanımıza döndüğünü iddia ediyor. Ebu Süfyân diyor ki: îlyâ Patriği de Kayser'in yanı başındaydı. Patrik dedi ki: O geceyi biliyor musun? Kayser ona baktı ve dedi ki: Nereden bileceksin? Patrik dedi ki: Ben gece Kudüs mescidinin kapılarını kapamadan önce yatmazdım. O gece bütün kapıları kapamıştım. Ancak bir kapıyı kapayamadım. Yanımda çalışanlardan ve raescidde hazır bulunanlardan yardım istedim, cnlar da gelip bana yardım ettiler ama kapıyı yerinden kımıldatamadık. Sanki bir dağla uğraşıyorduk. Marangozları çağırdım. Baktılar ve dediler ki: Bu kapının üstü yıkılmış. Sabah olup bu yıkıntının nereden geldiğini görünceye kadar yerinden oynatamayız. Patrik dedi ki: Döndüm ve her iki kapıyı açık bıraktım. Sabah olunca oraya geldiğimde, mescidin bir köşesinde bulunan taş delinmişti ve taşın üzerinde bir hayvanın bağının izi vardı. Arkadaşlarıma dedim ki: Bu kapı, bu gece bir peygambere açılmıştır ve o, bu gece bizim mescidimizde namaz kılmıştır... Hafız Ebu Nuaym el-Is-fahânî hadîsin tamâmını zikreder.
Hafız Ebu'l-Hattâb Ömer îbn Dehye, «et-Tenvîr Fî Mevlid'is-Si-râc'il-Münîr» isimli kitabında îsrâ hadîsini Enes tankıyla zikrettikten ve üzerinde uzun uzadıya söz ettikten sonra şöyle der : İsrâ hadîsi ile ilgili rivayetler Ömer İbn Hattâb, Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Zerr, Mâlik İbn Sa'saa, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd, İbn Abbâs, Şeddâd İbn Evs, Übeyy İbn Kâ'b, Abdurrahmân İbn Kurt, Ebu Hayye el-Ansârî, Ebu Leylâ el-An-sârî, Abdullah İbn Amr, Câbir, Huzeyfe, Büreyde, Ebu Eyyûb, Ebu Ümâ-me, Semure İbn Cündeb, Ebu Hamrâ, Suheyb er-Rûmî, Ümmühânî, Aişe, ve Esma Bint Ebubekir gibi zevat tarafından rivayet edilerek tevatür kesbetmiştir. Bunlardan bir kısmı olayı bütün detaylarıyla anlatırken, bir kısmı isnâdlarında ihtisar yaparak anlatmışlardır. Bazılarının rivayetleri; sahîh hadîs şartını hâiz değilse de, İsrâ hadîsi üzerinde müslümanlar icmâ' etmişlerdir. İmansız zındıklar ise ona itiraz etmişlerdir. Onlar «Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Allah ise nurunu tamamlayacaktır. Kâfirler istemeseler de.»[4]

İzahı

İsrâ ve Mi'râc Hâdisesinin Tahlili

îsrâ Hz. Peygamber (s.a.) in gece Mescid-i Haram (Kâ'be) dan Mescid-i Aksa (Beyt el-Mukaddes, Kudüs) ya —hadîslerde ayrıntılı olarak belirtildiği gibi— götürülmesidir. Mi'râc da; Hz. Peygamber (s.a.) in' Kudüs''ten Sidret el-Müntehâ'ya kadar yolculuğudur. Bazı tek tük rivayetlere göre îsrâ ve Mi'râc ayrı ayrı meydana gelen iki olaydı. Ancak İslâm ümmetinin galip ekseriyeti, —ki bunlar arasında en meşhur ulemâ, fakihler, muhaddisler ve müfessirler yer almaktadır— îsrâ ve Mi'râcın aynı zamanda meydana gelen olaylar olduğunda birleşmişlerdir. Bu genel inanca göre Rasûlullah bir gece, bedeni ve ruhuyla uyanık bir durumda Kâ'be'den Kudüs'e götürüldü ve aynı gece semânın en üst noktasına varıp Cenâb-ı Allah'ın huzuruna çıkarıldı ve sabah elmadan Mekke'ye döndürüldü.
Mi'râc vak'ası ne zaman meydana geldi? Kesin tarihi nedir? Bununla ilgili olarak çeşitli rivayetlere rastlıyoruz. İbn Sa'd'ın Vâkıdî'ye dayanarak naklettiği rivayete göre bu olay 17 Ramazân, Bi'setten sonra 12. yılda, yani hicretten 18 ay önce meydana geldi. Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki; Bi'setten sonra tesbît etmeye çalıştığımız tarih, Buhârî ve Müslim'de Hz. Abdullah İbn Abbâs'a atfen kaydolunan hadîse dayandırılmıştır. Hz. Abdullah İbn Abbâs diyor ki : Rasûlullah (s.a.) a ilk vahiy geldiği zaman kendisi kırk yaşında idi.. Rasûlullah, bundan sonra 13 yıl Mekke'de kaldı ve 10 yıl Medînede. Bu kayda dayanarak biz de diyoruz ki Medine'ye hicret, Bi'setten sonra 13. yılın sonunda oldu. İbn Sa'd başka bir kaynağa dayanarak bu vak'anın Bi'setten sonra 13. yılda 17 Rebiülevvel'de yani Hicret'ten yaklaşık bir yıl önce vuku bulduğunu yazmıştır. Beyhakî, Mûsâ İbn Ukbe'ye daya-narak ve o da İmâm Zührî'ye dayanarak. Mi'râcın tarihinin aynı olduğunu belirtmiştir. Urve İbn Zübeyr'in rivayetine göre de bu tarih doğru çıkıyor. Bunu İbn Lehîa'ya, Ebu'l-Esed'e dayanarak nakletmiş-tir. Aynı sebeblerden İmâm Nevevî, Mi'râc için bu tarihin doğru olduğunu ifâde etmiştir. îbn Hazm ise «icmâ'» in fikrinin bu olduğunu iddia etmişse de doğru değildir. İsmâîl es-Süddî'nin bu vak'a ile ilgili olarak iki rivayeti naklolunmuştur. Bunlardan biri Taberî ve Beyhakî tarafından naklolunmuştur, ve bunda Mi'râcın Hicret'ten bir yıl beş ay Önce; yani Bi'setten sonra 12. yıl 1 Şevval târihinde cereyan ettiği ifâde olunmuştur.. Hâkim tarafından nakledilen ikinci rivayete göre bu olay, Hicret'ten bir yıl dört ay önce meydana geldi. Buna göre, Mi'râcın Zilka'de ayında olduğu söylenmiştir. İbn Abdülberr ile İbn Ku-teybe, Mi'râcın Hicret'ten bir yıl sekiz ay öncesinin (yani, Bi'sat sonrası 12. yıl Receb) bir vak'ası olduğunu belirtmişlerdir. İbn Fâris, Hic-ret'ten bir yıl üç ay, İbn el-Cevzî Hicret'ten sekiz ay önce ve Ebu Rebî' İbn Salim altı ay önceki bir hâdise olduğuna işaret etmişlerdir. Bir rivayet de Hicret'ten on bir ay öncekidir, bunu İbn el-Münîr, «Sîret-i İbn Abdülberr'in Şerhi» nde yazmıştır. İbrâhîm îbn İshâk el-Harbî bunun kesinlikle Mi'râcın tarihi olduğunu ifâde etmiştir. Fakat en meşhur rivayet, Mi'râcın 27 Receb tarihinde olmasıyla ilgilidir. Allâme Zürkâ-nî'nin dediği gibi, bir rivayet veya ifâdenin başka br rivayet veya ifâdeye tercih edilmesi için yeterince delil yoksa, en çok meşhur olan rivayet kabul olunmalıdır. Burada da durum aynıdır.
Mi'râc vak'ası, Nebî-i Kerîm (s.a.) in tevhîd için dünyaya sesini duyurmaya başlamasından 12 yıl geçtikten sonra meydana geldi. O zamana kadar muhalifler

İslâmî davet ve hareketin yolunu kapatmak için her yola baş vurmuşlardı. Hile, desise, entrika, iftira, baskı, zulüm ve işkence, kısacası, bütün yollar denenmişti. Ama, her noktada ve her aşamada gerek RasûluUah (s.a.) gerekse, fedakâr arkadaşları sabır, metanet, sebat ve dirayetin en güzel örneklerini vererek hareket ve davalarını canlı tutmuşlar ve günden güne geliştirmişlerdi. Her türlü engele karşı İslâm'ın sesi Arabistan'ın her köşesine yayılmıştı. Arabistan'ın tek bir kabilesi yoktu ki, bundan üç-dört kişi RasûluUah (s.a.) in davetinden etkilenmiş olmasın. Bizzat Mekke'de kelleyi koltukta taşıyan fedailer hatırı sayılır bir grub olmuşlardı. Medine'de Evs ile Haz-rec gibi kuvvetli kabilelerin hemen hemen bütün üyeleri RasûluUah (s.a.) in ve müslümanlann destekçisi haline gelmişlerdi. Artık müslü-manların daha rahat bir ortamda çalışabilmek için Mekke'den Medine'ye hicret edip kuvvetlerini toplama ve etkinliklerini daha geniş çapta gösterme zamanı gelmişti. İşte bu yol ayırımında İsrâ ve Mi'râc gibi, büyük tarihî ehemmiyet taşıyan olaylar meydana geldi. Rasûlul-lan (s.a.) göklere çıkarak Cenâb-ı Allah ile beraber oldu ve dünyaya döndükten sonra başından geçenleri ve İsrâ sûresinde yer alan kıssayı arkadaşlarına anlattı.
İsrâ sûresinin ilk âyetinde Rasûlullah (s.a.) in sâdece Mescid-i Haram (Beytullah) dan Mescid-i Aksâ'ya (Kudüs) götürülmesinden bahsedilmiştir. Bunun amacı da, Cenâb-ı Allah'ın kuluna bazı alâmet ve işaretlerini göstermek olduğu belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de İsrâ ve Mi'râc ile ilgili başka teferruat yoktur. Fakat hadîslerde ve siyerlerde bu vak'a ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu vak'ayı rivayet eden sa-habelerin sayısı en az yirmi beştir, ki istiksâ ile bu sayı kırk beşe kadar çıkıyor. Bu rivayetlerin en etraflıcası Hz. Enes İbn Mâlik, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Mâlik İbn Sa'saa, Hz. Ebu Zerr el-Gıfârî, Hz. Şeddâd îbn Evs, Hz. Abdullah İbn Abbâs, Hz. Abdullah İbn Mes'ûd ve Hz. Ümmü Hânî'nin rivayet ettikleridir.
Hadîslerde etraflıca verilen bilgiye göre gece vakti Cebrail (a.s.) RasûluUah (s.a.) ı uyandırıp Burak (at) üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdü. Rasûlullah (s.a.) Mescid-i Aksâ'da diğer peygamberler ile birlikte namaz kıldı. Daha sonra semâya yolculuk etti ve göğün çeşitli katlarında muhtelif büyük peygamberlerle buluştu. Semânın en yüksek katına çıktıktan sonra da Cenâb-ı Allah'ın huzuruna çıktı. Rasûlullah (s.a.) in, Allah Teâlâ tarafından kabulü sırasında ümmetine beş vakit namaz farz oldu. Bu kabulden sonra Hz. Peygamber (s.a.) Kudüs'e ve oradan da Mescid-i Harâm'a döndü. Bu kudsî yolculuk sırasında Hz. Peygamber (s.a.) e cennet ile cehennemin de gösterildiği çeşitli rivayetlerde ifâde olunmuştur. Ayrıca rivayetlerden, ertesi gün Hz. Peygamber (s.a.) bu yolculuktan bahsedince; kâfirlerin buna çok güldüğü, bunu bir alay konusu yaptığı, müs-lümanlardan bazısının îmânının da sarsıldığı sabittir.
Hadîs-i şerîflerdeki bu. ayrıntılar Kur'an-ı Kerim'e aykırı değildir, aksine Kur'an-ı Kerîm'in ifâdesinin izahı mahiye tindedirler. Bu sebeble, hadîslerdeki bu ek bilgilerin reddedilmesi için ortada herhangi bir sebeb yoktur.
Hz. Peygamber (s.a.) in Mi'râc yolculuğu nasıldı? Bu yolculuk rü'-yâda mı yapılmıştı, yoksa uyanık ve ayıkken mi? Rasûlullah (s.a.) bu yolculuğa fiilen ve bedenen mi çıkmıştı; yoksa bir yerde otururken ma'nen ve hayâller âleminde mi semâyı gezmişti? Bu sorunun cevabını bizzat Kur'an-ı Kerim'in kelimeleri

vermektedir. «Sübhân-ellezî Esra» ile söze başlamak gösteriyor ki; bu, çok fevkalâde ve muazzam bir vak'a idi ve sâdece Allah'ın kudretiyle vuku buldu. Rü'yâsında bir kişiye bu gibi şeylerin gösterilmesi ya da bir kişinin ilham ve keşif yoluyla bunlara tanık olması, böylesine kuvvetli bir ifâde ile söze başlamayı gerektirmez. «Her türlü ayıp ve kusurdan münezzeh olan Allah, kuluna (rü'yâsında veya ilham yoluyla) âyetlerinden bazısını göstermek için...» gibi bir ifâde kullandığı takdirde rü'yâ ve ilhamın pek değer taşımadığı ortaya çıkar. Bunun yanı sıra, «gece vakti götüren» deyimi de, Mi'râcm fiilen ve bedenen olduğunu göstermektedir. Rü'yâ-da, ilhamda veya hayâlde bir kişiye bir yerin gezdirilmesi için «götürme» fiilinin kullanılması uygun olmaz. Onun için, bu yolculuğun fi-ziken ve vücûdça olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu, sâdece ma'-nevî veya zihnî bir tecrübe değildi. Rasûlullah (s.a.) bu yolculuğa bilinçli olarak çıkmış ve her şeyi gözleriyle görmüştü.

Şimdi, Rasûlullah (s.a.) in uçak veya diğer herhangi bir vâsıta olmaksızın Cenâb-ı Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e bir gecede gitmesi mümkün idiyse, hadîs-i şeriflerde yer alan diğer tafsilât niye mümkün olmasın? Bir şeyin mümkün olup olmaması bahsi, ancak bir insanın kuvveti ve kudreti söz konusu olunca ortaya çıkar. Eğer mesele, Allah ile ilgiliyse onun mümkün olması konusunda tereddüde düşmek, Allah'ın Kâdir-i Mutlak sıfatına inanmamak anlamına gelir. Madem ki Allah her şeye kadirdir, o zaman en umulmadık işleri yapabilir. Cenâb-ı Allah bir kulunu, maddeler âleminin en hızlı nesnesi olan ışığın bile milyarlarca yılda yetişebileceği bir yere bir anda götürebilir. Zaman ile mekânın sınırlan mahlûklar için geçerlidir. Kâlnât'ın Yaratıcısı için değil.

Mi'râc yolculuğu hakkında hadîs-i şeriflerde yer. alan tafsilâtlı ma'lûmâta, hadîs münkirleri tarafından muhtelif itirazlar yapılmıştır, ama bunlardan sâdece ikisi dikkate değerdir.

Birincisi; bu vak'a, Cenâb-ı Allah'ın muayyen bir yerde kalması intibaını veriyor. Zîrâ böyle olmasaydı. Rasûlullah (s.a.) in bu kadar yol kat'ederek O'nun yanına gitmesine ne gerek vardı?

ikincisi; henüz kıyamet kopmamış ve Mahşer'de kimsenin ameli hakkında muhakeme yapılmamışken, Rasûlullah (s.a.) in cennet ve cehennemde gezdirilmesi ve cehennemde işkenceye tâbi olan veya cezalarını çekmekte olan kulları görmesi nasıl mümkün olabilir? Eğer insanlara ceza veya ödül, kıyametten sonra verilecekse, söz konusu insanların cehennemde ceza çekmelerinin anlamı nedir?

Dikkat edilirse bu iki itiraz da bilgisizlik ve dar görüşlülüğün mahsûlüdürler. Birinci itiraz yanlıştır; zîrâ Cenâb-ı Allah, şüphesiz zaman ve mekân sınırının ötesindedir ve belirli bir makamı yoktur, ama mah-lûklarıyla münâsebetlerinde kendi zaafından değil kulları ve diğer yaratıklarının sınırlı durumu ve zaafından dolayı sınırlı bazı yollara başvurmayı takdir eder. Meselâ Kâdir-i Mutlak mahlûklarıyla konuşunca, insanların kolaylıkla dinleyip anlayabilecekleri yolları seçer. Halbuki bizzat Cenâb-ı Allah'ın kelâmı, evrensel bir nitelik taşıyor. Aynı şekilde Cenâb-ı Allah kullarından birine, muhteşem saltanatının çeşitli alâmet ve örneklerini göstermek istediği zaman onu muayyen bir yere getirtiyor ve o şeylerin bulunduğu yerleri gezdiriyor. Gayet tabiî ki bir kul, bütün kâinatı aynı anda göremez. Cenâb-ı Allah için bu bir mesele değildir, bir şeyi müşâhade etmek için

bir yerden bir yere gitmesine gerek yoktur. Ama kul, bir yerden bir yere gitmeden, görmek ve gözlemek istediği' şeyi göremez. Aynı durum, Allah'ın huzuruna çı-kılması için geçerlidir. Şüphesiz, Allah belirli bir yerde bulunmuyor ama kulu, O'nu bir yerde görmeye mecburdur. Bu sebeple Allah'ın nuru orada toplanmalıdır.
İkinci itiraz da yanlıştır. Zîrâ Mi'râc kandilinde Rasûlullah (s.a.) a gösterilen pek çok şeyden bazısı temsil, gösteri ve prototip mâhiyetinde idi. Meselâ gezi sırasında fitne yaratan bir söz; küçük bir delikten koskoca boğanın çıkması ve bir daha o deliğe girmeyişi olarak gösterildi. Temsillerden biri de, zina yapanların durumuydu. Zina yapanlar önlerinde taze ve nefis et varKen bozuk, çürümüş ve kokuşmuş ete rağbet eden kişiler olarak gösterildi. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) a cehennemde bazı. kimselerin azâb ve ceza çektikleri gösterilmişse, bunlar da sâdece birer gösteriydi. Anlatılmak istenen; kötü amel işleyan-lerin, kıyametten sonra cehennemde aynı şekilde yanacaklarım ve azâb çekeceklerini bilmeleriydi.
Mi'râc konusunda şunu unutmamalıyız ki; peygamberlerden her biri, kendi mevki ve makamına göre, Cenâb-ı Allah tarafından yeryüzünde ve göklerdeki meleklerle tanıştırılmış ve aradaki maddî perde aralanarak ğaib'deki ebedî gerçekler gösterilmiştir. Zâten ğaib'den gelen bu bilgilerden dolayıdır ki; peygamberler, alelade düşünür ve filozoflardan üstün bir mevkiye sahip bulunuyorlar. Bir düşünür veya filozof ne söylüyorsa kıyâs ve tahmine dayanarak söylüyor. Fakat pey-gamberlerin söyledikleri, doğrudan elde ettikleri bilgi ve gözleme dayanıyor. Böylece peygamberler, filozoflara göre daha emîn bir şekilde ğaib'den ve bazı bilinmeyen gerçeklerden haber verebiliyorlar.
Mi'râcın bir rü'yâ olduğunu isbât etmeye çalışanlar, umumiyetle iki delil ileri sürerler. Bunlar, Isrâ sûresinin altmışıncı âyetinde «temaşa» kelimesi ile bunun imâ edildiğini öne sürerler. İleri sürdükleri birinci delil budur, tkinci delil ise şudur : Hz. Âişe'nin bir rivayetinde : Hz. Peygamber (s.a.) in vücûdu değil ruhu götürülmüştü, ifâdesi kullanılmıştır.
Ne var ki, ortaya atılan delili bizzat Kur'an-ı Kerîm takbih ve tek-zîb etmektedir. Şimdi asıl âyete bir göz atalım. Âyette, «Sana gösterdiğimiz o temaşayı bir fitne (imtihan) yaptık.» denilmiştir. Bu âyette «temaşa» kelimesini rü'yâ anlamında kullanırsak, bunun fitne yapılması herhangi bir anlam taşır mı? Rü'yâda insan her şeyi görür. Eğer Rasûlullah (s.a.) deseydi ki: Ben rü'yâmda bu gece Mescid-i Harâm'-dan Mescid-i Aksâ'ya gittik; o zaman herhangi bir fitne çıkmasına gerek var mıydı? Böyle bir durumda ne bir müslümanın îmânı çetin bir sınavdan geçerdi, ne de kâfirler bunu alaya alabilirlerdi. Hiç bir kimse de kalkıp bu yolculuğun isbâtı için Rasûlullah (s.a.) in bir delil göstermesini istemeyecekti. Fitne çıkma ihtimâli, ancak Rasûlullah (s.a.) in bu yolculuğu bedenen ve şuurlu bir şekilde yapmış olmasını anlatması durumunda ortaya çıkabilirdi.
Ayrıca âyette kullanılan Arapça «rü'yâ» kelimesinin, sâdece «rü'yâ» anlamına geldiğini iddia etmek de doğru değildir. Arap dilinde gerek «rü'yâ» gerekse «ru'yet» kelimesi aynı anlamdadırlar ve birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabiliyor. «Kurba» ve «kurbet» kelimeleri' de aynı şekilde eş anlamda kullanılabiliyor. Arap dilinin en büyük uzmanlarından sayılan Hz. Abdullah îbn Abbâs (r.a.) Kur'an-ı Kerîm'in söz konusu âyetini tefsir ederken şu açıklamada bulunmuştur : Bu, Hz. Peygamberin Kudüs'e gittiği gece kendi gözleriyle gördüğü bir tema-

İsrâ, 1)şâ idi. (Buhârî, Tirmlzî, Neseî). Saîd îbn Mansür, Hz, Abdullah îbn Abbâs'ın bu açıklamasını naklederken şu kelimeleri de eklemiştir: Bu; rü'yâlarda görülen bir temâşâ değildi. Saîd İbn Mansûr başka bir se-nedle Hz. Abdullah İbn Abbâs'ın şu sözlerini de nakletmiştir. Bu kelimeden, Kudüs yolunda Rasûlullah (s.a.) a gösterilen temâşâ kasdedil-miştir.
Şimdi gelelim Hz. Âişe (r.a.) ile ilgili hâdiseye. Aslında Hz. Âişe'-ye âit olduğu söylenen bu hadîs sened bakımından çok zayıftır. Mu-hammed İbn İshâk bunu şu kelimelerle nakletmiştir: Ebubekir ailesinden bazı kimseler (veya bir kişi), bana Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir : Bu gibi kelimelerle anlatılan bir hadîsin, kaynağının meçhul olduğu ortadadır. Böyle meçhul senedli bir hadîsin, mutlaka Hz. Âişe'ye âit olduğu nasıl söylenebilir? Buna karşı çok daha sağlam senedlerle bizzat Rasûlullah (s.a.) in ifadeleriyle anlatılan rivayetler nasıl reddedilebilir? Bu rivayetler doğru ve kuvvetli pek çok senedle son derece güvenilir ve geçerli hadîs kitablannda Hz. Enes İbn Mâlik, Hz. Mâlik İbn Sa'saa, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Ebu Saîd el-Hüdrî, Hz. Ebu Zerr el-Gıfârî, Hz. Şeddâd İbn Evs ve diğer muhterem sahabeler tarafından naklolunmuştur. Bizzat Hz. Âişe'nin bir rivayeti var ki, Bey-hakî tarafından müttassıl senedlerle naklolunmuştur. Bunlarda şu ayrıntılara rastlıyorum : İsrâ'mn ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.) gece geçirdiği tecrübeyi anlatıyordu. Bu hikâyeyi anlatması üzerine kendisine îmân etmiş olanlardan birkaç kişi mürted (dininden döndü, dönek) oldu. Bu şahıslar bu haberi Hz. Ebubekir (r.a.) e getirdiler ve : Baksana arkadaşın ne diyor? O, bu gece Kudüs'e götürüldüğünü söylüyor, dediler. Hz. Ebubekir : O, öyle mi diyor, diye sordu. Onlar; evet, dediler. Hz. Ebubekir dedi ki: Eğer O öyle diyorsa doğrudur. Onlar : Onun aynı gece Kudüs'e gidip sabah döndüğü yolundaki ifâdesini de mi doğru buluyorsun? diye sordular. Hz. Ebubekir dedi ki: Ben sabah, akşam onun gökten gelen haberlerini tasdik ederim. Şimdi Hz. Âişe'nin bu ifâdesini, göz önünde bulundurursak, daha önce zikrettiğimiz senedi meçhul rivayetinin doğru olduğunu söyleyebilir miyiz?

Miracın Hakikati

Mi'râc vak'ası aslında zamanın akışım değiştiren ve tarih sayfalarına geçici iz bırakan, insanlık tarihinin en büyük olaylarından biridir. Mi'râcın asıl önemi, keyfiyetinde veya mâhiyetinde değil, güttüğü amaç, hedef ve doğurduğu sonuçlardadır.
Gerçek şu ki, üzerinde yaşamakta olduğumuz dünya denilen gezegen, Cenâb-ı Allah'ın uçsuz bucaksız muhteşem saltanatının çok küçük bir bölümüdür. Buraya gönderilen peygamberlere bir bakıma Genel vâlî, v&lî veya kaymakam diyebiliriz. Aslına bakılırsa, dünyevî hükümet İle ilâhi saltanat arasında büyük fark vardır, bunun îcâblan da farklıdır. Çünkü dünyevî bir hükümette vâlî ve kaymakam sâdece mülkî âmir oluyorlar ve sâdece idâri işlerle ilgilenirler. Halbuki ilâhî saltanatta vâlî veya kaymakam sıfatındaki peygamberler insanlara En Büyük Hükümdâr'a tâbi olma, O'nun emirlerine göre hareket etme, iyi ahlâk ve karaktere sahip olma, insanlığın yolunu aydınlatan hakikî ilim ve irfanı yayma, kültür ve medeniyetin altın usûllerini öğretme şekillerini gösterirler. Fakat yine de her ikisi arasında bir benzerlik vardır. Dünya'da merkezî hükümetler ancak güvendikleri ve işin ehli

olarak tanıdıkları kişilere valilik görevi verirler. Bu görevi üstlenen vâ-lîlere idarenin iç mekanizması anlatılır, hükümetin güttüğü genel politikası anlatılır ve alelade vatandaşların bilemediği bir takım devlet sırları anlatılır. Allah'ın saltanatı da hemen hemen aynı çizgilerde bulunur. Burada da Allah Teâlâ'nın en güvendiği kişileri peygamberlik mertebesine yükseltilir, Ve bu makama getirildikten sonra bizzat Allah onlara ilâhî nizâmın nasıl kurulmuş olduğunu ve nasıl çalıştığını gösterir. Allah, onlara diğer insanların bilmediği ve bilmelerinde de herhangi fayda bulunmayan Kâinatın bazı sırlarını aşikâr eder. Meselâ, Hz. İbrahim'e yeryüzü ve gökteki iç düzen hakkında bilgi verildi (En'âm, 75). Ayrıca Hz. İbrahim'e ölüleri nasıl dirilttiği de gösterildi. (Bakara, 260). Hz. Mûsâ, Tür dağında Allah'ın tecellîsini ve nurunu gördü. (A'râf, 143) Hz. Mûsâ ayrıca özel bir kulla dolaştırıldı ki, Allah'ın irâdesine göre din ve dünya îşlerinin nasıl yapıldığını görebilsin. (Kehf, 60-82). Rasûlullah (s.a.) da benzeri tecrübelerden geçirildi. Ra-sûlullah (s.a.) bazan Allah'a yakın olan meleklerden birini açık bir biçimde gökte görüyordu. (Tekvîr, 23), bazan da melek kendisine aralarında iki yay kadar mesafe bulunmayacak derecede yakın oluyordu. (Necm, 6-9), bazan aynı melek Rasûlullah'ı maddeler âleminin son haddi olan Sidret el-Müntehâ'ya götürüyor ve orada Rasûlullah, Al-lah'ın büyük işaretlerini görüyor (Necm, 13-18). Fakat Mi'râc, sâdece gözlem ve incelemeden ibaret değildi ve bunun önemi çok daha büyüktü. Mi'râcı şöyle bir olaya benzetebiliriz : En Büyük Hükümdar ta'-yîn ettiği .valisini çok önemli bir tarihte Başkeht'e davet edip kendisine bazı görevler veriyor ve bu arada kendisine bazı tenbîh ve direktiflerde de bulunuyor. İşte Hz. Peygamber (s.a.) de bu şekilde Cenâb-ı Allah'ın huzuruna çağırıldı. Zîrâ İslâmî davet, bir dönüm noktasına gelmişti ve bu noktada Rasûlullah (s.a.) a bazı özel görev ve direktifler verildi. Şimdi biz, akıllara durgunluk yeren bu müdhiş Mi'râc yolculuğunun ayrıntılı olarak yer aldığı hadîslerin özetini sunmağa çalışacağız. Bundan sonra Rasûlullah'ın Mi'râctan döndükten sonra Ce-nâb-ı Allah tarafından dünyaya iletmek üzere ne mesaj getirdiğine değineceğiz.
Bilindiği gibi, Rasûlullah (s.a.) in peygamberlik makamına getirilmesinden itibaren on iki yıl geçmişti. Yaşı elli iki idi. Günlerden birinde K&'be'de uyurken Cebrail (a.s.) gelip kendisini uyandırdı. Rasûlullah (s.a.) henüz uyku sersemliğinde iken Zemzem'e götürüldü ve orada Cebrail tarafından göğsü yarıldı. Cebrail Rasûlullah'ın göğsünün içini Zemzem suyuyla yıkadı ve ilim, metanet, zekâ, îmân ve itimat ile doldurdu. Cebrail bundan sonra Rasûlullah'a binmesi için rengi beyaz, boyu merkebden büyük ve katırdan biraz küçük bir hayvan getirdi. Bu hayvan yıldırım gibi koşuyordu, her adımı bir görüş mesafesi kadardı. Bu sebeple bunun adı «Burak» idi. Geçmişteki peygamberler de yolculuklarını bu hayvanla yaparlardı. Rasûlullah bu hayvana binerken hayvan irkildi. Cebrail «Burâk»a şöyle dedi: Hey, ne yapıyorsun, Muhammed gibi büyük bir şahsiyet şimdiye kadar senin üstüne binmemişti, dedi ve okşadı. Burak da utançtan terledi. Önce Rasûlullah, daha sonra Cebrail bu hayvana bindiler ve yola koyuldular. İlk durak Medine idi, burada Rasûlullah hayvandan inip namaz kıldı. Cebrail dedi ki: Siz hicret edip buraya geleceksiniz. İkinci durak Tûr dağıydı; ki burada Hz. Mûsâ, Allah ile konuşmuştu. Üçüncü durak, Hz. îsâmn doğduğu Beyt el-Lahm idi. Dördüncü durak Kudüs'tü ki Burak'ın uçuşu burada son buldu.

Mi'râc yolculuğu sırasında seslenen bir kişi; buraya gel, dedi. Rasûlullah o tarafa hiç tenezzül etmedi. Cebrail dedi ki: Bu, sizi Yahudiliğe çağırıyordu. Biraz sonra başka bir ses geldi; bu tarafa gel-, Rasûlullah o tarafa da başını çevirmedi. Cebrail; bu, Hıristiyanlığa davet ediyordu, dedi. Bundan sonra çok süslü püslü ve şûh bir kadın geldi ve Rasûlullah'ı kendisine çağırdı. Rasûlullah ondan da yüz çevirdi. Cebrail, bu kadının «dünya» olduğunu söyledi. Bundan sonra Rasûlullah yaşlı bir kadın ile karşılaştı. Cebrail dedi ki; dünyanın geriye kalan ömrünü bu kadının ömrüne kıyaslayın. Daha sonra bir kişi daha geldi ve o da, Rasûluliah'm dikkatini çekmek istedi. Rasûlullah onu da bıraktı. Cebrâîl dedi ki: Bu, şeytândı ve seni yolundan ayırmak istiyordu.
Kudüs'e vardıktan sonra Rasûlullah Burak'tan indi ve ipini diğer peygamberlerin bağladıkları yere bağladı. Rasûlullah (a.s.) Hz. Süleyman'ın tapmağına girdi. (Bu tapınak o sıralarda harabe halinde idi, ama izleri mevcûddu ve Bizans İmparatoru Jüstinianus buraya bir kilise inşâ ettirmişti). Rasûlullah orada, dünyanın kuruluşundan kendi zamanına kadar görevlendirilmiş olan peygamberleri gördü. Rasûlullah varır varmaz bu peygamberler namaz için saf düzenleyip ve kendilerine imamet edecek birini beklediler. Cebrâîl, Hz. Peygamberi elinden tutarak öne götürdü. Rasûlullah bütün peygamberlere imamlık yaptı. Bundan sonra Hz. Peygambere üç kap getirildi. Birinde su, ikincisinde süt, üçüncüsünde şarap vardı. Rasûlullah süt dolu kabı aldı. Cebrâîl kendisini kutladı ve dedi ki; siz fıtratın yolunu buldunuz.
Bundan sonra Rasûlullah'a bir merdiven takdim edildi; ve Cebrâîl bununla Rasûlullah'ı semâya götürdü. Arapça'da merdivene «Mi'-râc» denilir ve bu sebeple bütün bu olaya «mi'râc» denilmiştir.
Rasûlullah ilk semâya varınca kapısının kapalı olduğunu gördü. Nöbetçi melekler; kim geliyor, diye sordular Cebrâîl (a.s.) kendi ismini söyledi. Melekler; seninle beraber olan kimdir? diye tekrar sordular. Cebrâîl; Muhammed, dedi. Kendisinin çağınlıp çağırılmadığını sordular. Cebrâîl; evet, dedi. Bunun üzerine kapı açıldı; ve Hz. Muhammed muhteşem bir şekilde karşılandı. Burada Rasûlullah; melekler, insanların ruhları ve o sırada orada hazır bulunan büyük şahsiyetlerle tanıştırıldı. Ayrıca burada mükemmel ve ihtiyar bir insan ile de tanıştırıldı. Bu zât, boyu poşu ve vücûd yapısı itibarıyla eksiksiz bir insandı. Cebrâîl kendisinin Hz.Âdem (a.s.) olduğunu söyledi; yani sizin atanız. Bu zâtın sağında ve solunda pek çok kişi vardı. Hz.Âdem kendi sağına baktığı zaman seviniyor, soluna baktığı zaman da üzülüyor ve ağlıyordu. Rasûlullah: Mesele nedir? diye sordu. Cebrail dedi ki: Bunlar insan ırkıdır. Hz.Âdem, sağındaki iyi ve dürüst insanları görerek seviniyor, ama solundaki kötü ve sapık ev-lâdlarını görerek ağlıyor.
Bundan sonra Rasûlullah'a her şeyi ayrıntılı bir biçimde inceleme imkânı verildi. Rasûlullah bir yerde çiftçilerin tarlalarda çalıştığını gördü. Bu çiftçiler ne kadar mahsul devşiriyorlar idiyse, mahsûl o kadar büyüyordu. Rasûlullah, bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bunlar, Allah yolunda cihâd edenlerdir.
Rasûlullah daha sonra bazı kimselerin başlarının ezilmekte olduğunu gördü. Bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki; Bunlar, namaz için ağır hareket ediyorlardı ve namaz için başlarını kaldırmıyorlardı.

Rasûlullah {a.s.) yamalı elbiseler giymiş olan bazı kimseleri gör-
dü. Bunlar hayvanlar gibi ot yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bunlar mallarından zekât veya sadaka vermiyorlardı.
Hz.Peygamber (a.s.), bir kişinin ağaç ve tahtalar toplamakta olduğunu ve bunları kaldırmakta güçlük çektiği zaman, bunlara daha çok tahta eklemekte olduğunu gördü. Rasûlullah bu kişinin kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bu adam emânet ve mesuliyetin yükünü ta-şıyamıyordu, fakat bunları azaltmak yerine daha da arttırdı.
Hz.Peygamber bundan sonra bazı kimselerin dil ve dudaklarının makaslarla kesilmekte olduğuna tanık oldu. Bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar dedikoduculardır ki, serbestçe konuşuyor ve fitne yaratıyorlardı.
Rasûlullah bir yerde, bir taşta küçük bir delik gördü. Bu delikten kocaman bir boğa çıktı, daha sonra aynı deliğe dönmek istedi, ama giremedi. Rasûlullah, meselenin ne olduğunu sordu. Dediler ki : Bu fitne yaratan sorumsuz bir kişidir ki, önce düşünüp taşınmadan bir şey söylüyor veya fitne yaratıyor, ama sonra pişman olup hatâsını te-lâfî etmek istiyor, ama edemiyor.
Bir başka yerde adamlar hep kendi vücûdlarının etlerini kesip yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar başkalarına dil uzatıyorlar ve onlarla alay ediyorlardı.
Bu adamların yanında bazı diğer kimseler vardı. Bunların tırnakları bakırdandı ve kendi ağız ve göğüslerini dövüyorlardı. Rasûlullah (a.s.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bunlar insanların arkasından konuşuyor ve namuslarına leke sürmek istiyorlardı.
Bazı diğer kimseler vardı ki, dudakları develer gibiydi ve bunlar ateş yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bunlar yetimlerin mallarını yiyorlardı.
Bundan sonra bazı diğer kimseler görüldü. Bu adamların bir tarafında gayet güzel ve temiz et vardı, ama diğer tarafta çürümüş ve kokuşmuş et vardı. Bu adamlar iyi eti bırakıp kötü eti yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) dedi ki; bunlar kimlerdir? Dediler ki; bunlar kendilerine helâl olan koca ve kanlarım bırakıp, zina yapan ve haram olanlarla nefislerini tatmin eden erkek ve kadınlardır.
Rasûlullah bundan sonra göğüsleriyie asılı kadınları gördü. Rasûlullah, bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar kocalarına onlardan olmayan çocukları musallat eden kadınlardır.
Bu gözlemler sırasında Rasûlullah bir melekle buluştu. Bn melek Rasûlullah'a çok soğuk davrandı. Rasûlullah Cebrail (a.s.)'e sordu : Şimdiye
kadar görüştüğüm bütün melekler güler yüzlü ve nazikti, ama bu melek çok sert ve kaba davranıyor. Bunun sebebi nedir? Cebrail (a.s.) dedi ki; o gülmez ki, cehennemin bekçisidir. Bundan sonra Rasûlullah, Cehennemi görmek istedi. Cebrail (a.s.) derhal Rasûlullah (s.a.) in gözünün perdesini çekti ve Cehennem bütün dehşetiyle gözünün önüne geldi.
Bu safhadan geçtikten sonra Rasûlullah (a.s.) ikinci semâya vardı. Burada tanıştırılan ileri gelen ve mümtaz şahsiyetler vardı : Hz. Yahya ve Hz. îsâ (a.s.).
Üçüncü semâda Rasûlullah (a.s.) öyle bir şahsiyetle tanıştırıldı ki, kendisi yakışıklılığı bakımından yıldız gibi olan diğer insanların yanında, bir dolunay gibiydi. Kendisinin Hz. Yûsuf (a.s.) olduğunu öğrendi.

Rasûlullah (a.s.) dördüncü semâda Hz. İdrîs (a.s.), beşinci semâda Hz. Hârûn ve altıncı semâda Hz. Mûsâ (a.s.) ile tanıştı. Rasûlullah (a.s.) yedinci semâda göz kamaştırıcı ve muhteşem bir saray gördü. Bu saraya melekler girip çıkıyorlardı. Burada Rasûlullah (a.s.) kendisine çok benzeyen muhterem bir zâtla müşerref oldu. Kendisinin Hz. İbrahim (a.s.) olduğunu Öğrendi.
Bundan sonra Rasûlullah (a.s.) daha çok yükseldi, tâ ki Sidret el^Müntehâ'ya vardı. Sidret el-Müntehâ, Yüce Allah'ın Dîvânı ile Mahlûklar Âlemi arasında bir sınırdır. Bu sınıra gelince, bütün yaratıkların bilgisi tükeniyor. Bunun ötesinde ne varsa o gaybdır, ki bunu Cenâb-ı Allah'tan başka kimse bilmez. Ne bir peygamber ne de bir melek. Aşağıdan (yerlerden ve göklerden) ne geliyorsa burada kabul ediliyor ve yukardan (Arş-ı Muallâ) gelenler de buraya teslim ediliyor. İşte bu mevkide Rasûlullah'a cennet gezdirildi, kendisi hiç bir gözün göremediği, hiç bir kulağın duymadığı ve hiç bir zihnin tasavvur edemediği nimet ve imkânların Allah'ın sâlih kullarına te'mîn edildiğini gördü.
Cebrâîl, Sidret el-Müntehâ'da kaldı ve Rasûlullah sınırın ötesine geçti. Rasûlullah (a.s.) düz bir yere vardığında, Cenâb-ı Allah'ı bütün celâli ve cemâliyle gördü. Aralarında geçen konuşmada Cenâb-ı Allah tarafından şu emirler verildi :
1) Günde elli vakit namaz kılınması farz olundu.
2) Bakara sûresinin son iki âyeti vahyolundu.
3) Şirk hâriç bütün günâhların affedileceği belirtildi.
4) Bir kişinin iyi amele niyetlendiği zaman hesabına iyi amel yazıldığı, bu ameli işlediği zaman da hesabına on iyi amel yazıldığı, fakat kötü amele niyetlendiği zaman hesabına hiç bir şey yazılmadığı ve bunu fiilen işlediği zaman da hesabına sâdece bir kötü amel yazıldığı ifâde olundu.
Hz. Peygamber Cenâb-ı Allah'ın huzurundan ayrıldıktan sonra aşağıya inince Hz. Mûsâ (a.s.) ile karşılaştı. Hz. Mûsâ, Rasûlullah'ın başından geçeni dinledikten sonra dedi ki : Ben İsrâiloğullarından acı bir tecrübe edindim. Bana öyle geliyor ki, ümmetin elli vakit namaza tahammül edemeyecektir. Gidin ve namaz sayısının azaltılması için ricada bulunun. Rasûlullah (a.s.) tekrar Yüce Allah'ın huzuruna çıktı ve namazların azaltılmasını rica etti. Namazlardan onu azaltıldı. Rasûlullah dönüşte yine Hz. Mûsâ ile karşılaştı ve Hz. Mûsâ kendisine aynı şeyleri söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) tekrar Allah'ın huzuruna çıktı. Bu defa da on vakit, namaz azaltıldı. Böylece her defasında namaz on vakit azaltıldı. En nihayet, günde beş vakit namaz kılınması emredildi, bu namazların elli vakit namaza eşit olduğu buyuruldu.
Dönüşte Rasûlullah aynı merdivenle Kudüs'e indi. Burada yine toplu halde bulunan peygamberlerle buluştu. Rasûlullah (a.s.) kendilerine muhtemelen sabah namazı kıldırdı Rasûlullah (a.s.) yine Burak'a bindi ve Mekke'ye döndü.
Sabah ilk önce Rasûlullah (a.s.) amca kızı Ümmühânî'ye başından geçenleri anlattı ve evden dışarı çıkmak istedi. Ümmühânî elbisesini tuttu ve dedi ki: Allah aşkına bu hikâyeyi halka anlatmayın. Yoksa onlara sizi alaya almak için bir koz daha vermiş olacaksınız. Fakat Rasûlullah (a.s.) : Ben bunu mutlaka anlatacağım, diyerek evden çıktı.
Rasûlullah (s.a.), Mescid-i Harâm'a varınca Ebu Cehil ile karşılaştı. Ebu Cehil; yeni bir haber var mı? diye sordu. Rasûlullah; var, dedi. Ebu Cehil; nedir? Rasûlullah;

ben bu gece Kudüs'e gittim, dedi. Ebu Cehil; Kudüs'e mi? diye hayret etti ve ekledi; sen bir gecede Kudüs'e gittin ve sabah buraya geri döndün. Rasûlullah; evet, dedi. Ebu Cehil dedi ki; milleti toplayayım mı? Herkesin önünde aynı şeyi söy-leyebilecek misin? Rasûlullah dedi ki; tabii. Bunun üzerine Ebu Cehil bağırıp, çağırıp herkesi etrafına topladı ve Rasûlullah (s.a.) in onlarla konuşmasını istedi. Rasûlullah (s.a.) herkese, geçirdiği tecrübeyi anlattı. Mi'râc vak'asmı dinledikten sonra millet Rasûlullah (s.a.) ı alaya aldı. Bazıları kahkaha atıyor, bazıları ellerini birbirine vuruyordu. Bazıları da şaşkınlık içinde başlarını elleri arasına almıştı. Kendi kendilerine şöyle diyordu : İki aylık yolculuk bir gecede. Allah Allah. İm-kânsız eskiden senin deli divâne olduğunda biraz şüphemiz vardı, ama şimdi inandık ki, sen gerçekten aklını kaçırmışsın.
Rasûlullah'm Mi'râc ile ilgili anlattıkları, bir anda bütün Mekke'de herkes tarafından duyulmuş oldu. Bu olay, bazı müslümanların dinlerinden dönmelerine sebep oldu. Fesâdçı ve fitneci kişiler hemen Hz. Ebubekir (r.a.) e gittiler ve kendisine görünürde imkânsız olan bu olayı anlatmak suretiyle, Rasûlullah (s.a.^) a olan güvenini sarsmak istiyorlardı. Onlara göre, Hz. Peygamberin sağ kolu sayılan Hz. Ebube-kir'in İslâm'ı terketmesiyle İslâmî hareket tamamıyla çökecekti. Fakat Hz. Ebubekir (r.a.) in tepkisi tamamıyla değişik oldu. Hz. Ebubs-kir elayı dinledikten sonra dedi ki: Eğer bu olayı gerçekten Rasûlullah (s.a.) anlatmışsa mutlaka doğrudur. Bunda şaşılacak ne var? Ben her gün ona gökten haber geldiğini duyuyor, tasdik ediyorum.
Hz. Ebubekir (r.a.) daha sonra Mescid-i Harâm'a geldi. Orada hem Rasûlullah (s.a.) hem onunla alay eden topluluk vardı. Hz. Ebubekir (r.a.) kendisine gerçekten bu olayı anlatıp anlatmadığım sordu. Rasûlullah (s.a.) : Evet, dedi. Hz. Ebubekir (r.-a.) dedi ki: Ben Kudüs'ü görmüş ve gezmişimdir. Siz oranın haritasını ve plânını bana anlatın. Rasûlullah (s.a.) hemen oranın plânını açıkladı ve her şeyi öyle anlattı ki, sanki Kudüs onun gözünün önünde idi. Hz. Ebubekir (r.a.) in bu taktiğiyle Mi'râc vak'asım yalanlamaya çalışanlar büyük bir darba yemiş oldular.
Hicaz ve Mekke'den pek çok kişi ticâret için Kudüs'e gidip gelirlerdi. Kudüs'ü görmüş olan, Rasûlullah (s.a.) in anlattığı harita ve plânın doğru olduğunu kabul ettiler. Fakat bundan sonra da millet iyice tatmin olmamıştı ve başka deliller istiyordu. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Mi'râc yolculuğu sırasında ben şu yerlerden geçtim ve şu kafileye rastladım. Kafilelerde şu mallar vardı. Kafiledeki develer Burak'ı görünce sıçradılar ve bunlardan biri filanca vâdîye kaçtı. Ben, kafile-dekilere bu deve hakkında bilgi verdim. Dönüşte ben falan yerde falan kabilenin falan kafilesini gördüm. Herkes uyuyordu. Ben onların kapılarından su içtim ve suyun içildiğinin işaretini bıraktım. Rasûlullah (s.a.) bunun gibi bazı diğer şeyler söyledi. Hz. Peygamberin bu söyledikleri, daha sonra adı geçen yerlerden gelen kafileler tarafından doğrulandı. Böylece itiraz edenlerin dilleri sustu, ama kalplerinde dâima bir tereddüd ve kuşku kaldı, ve böyle bir şeyin nasıl olduğuna şaştılar. Bugün de pek çok kişinin aklı böyle bir olaya ermiyor.
Mi'râcın vukûbulduğu geceden sonra iki gün Cenâb-ı Allah tarafından Cebrail (a.s.) sık sık geldi ve farzolunan beş vakit namazın sa-atlarım Rasûlullah (s.a.) a açıklamaya çalıştı. Cebrail ilk önce bütün namazlarda Rasûlullah'a imamlık yaptı, daha sonra bunların saatları hakkında kendisine izahatta bulundu. İmâm Ahmed,

Neseî, Tirmizî, tbn Hibbân ve Hâkim bu rivayeti Hz. Câbir İbn Abdullah'a atfen nakli etmişlerdir. İmâm Buhârî de, namazların zamanı konusundaki izahları Cebrail (a.s.) in yaptığını nakletmiştir. İmâm Ahmed, Tirmizî, Ebu Dâvûd, îbn Huzeyme, Dârekutnî, Hâkim ve Abdürrezzâk da benzeri bir rivayeti, Abdullah İbn Abbâs'a atfen nakletmişlerdir ve İbn Abdülberr ile Kâdî Ebu Bekr İbn el-Arabî bunu te'yîd etmişlerdir. İmâm Zührî'ye göre Hz. Ömer İbn Abdülazîz'in yanında Hz. Urve İbn Zü-beyr'in, Cebrail'in Rasûlullah'a namaz kıldırdığını anlatması üzerine kendisi hayret içinde şunları söyledi: Urve, düşünsene, sen ne söylüyorsun? Yani Rasûlullah, Cebrail'in imametinde namaz mı kılmıştır. Urve dedi ki: Ben Beşir İbn Ebu Mes'ûd'dan duydum ve Beşir de Ebu Mes'ûd el-Ensârî'den duydu, Ebu Mes'ûd el-Ensârî de bizzat Rasûlul-lah'tan duydu ki; Cebrail nazil oldu ve bana (Rasûlullah'a) imamlık yaptı ve ben onunla beş vakit namazlarımı kıldım. (Muvatta', Buhârî, Müslim, Abdürrezzâk ve Taberânî).
Mi'râc yolculuğundan dünyaya döndükten sonra Rasûlullah (s.a.) m Allah'tan getirdiği mesaj, Kur'an-ı Kerim'in İsrâ sûresinde 2-39. âyetlerine kadar kayıdlı bulunuyor. Bu mesajı ele alın ve de bu mesajın verildiği, Hicret'ten bir yıl önceki mesajlara bakın. Göreceksiniz ki bu mesajda, İslâmî ilkeler üzerinde yeni bir devletin kurulmasından önce, Rasûlullah ve sahabelerinin ihtiyâç duydukları bütün direktifler yer almıştır.
Bu mesajda Mi'râctan bahsedildikten sonra ilk önce İsrâiloğulla-nnın tarihinden ibret alınması istenmiştir. İsrâiloğulları, Mısır'lılara köle olmaktan kurtarıldıktan sonra serbest bir hayat yaşamaya başladılar. O sırada onların hidâyeti için Cenâb-ı Allah, bir kitab indirdi ve kendi hakkında emir ve direktifin tek kaynağının yine kendisi olduğunu bildirdi. Ne var ki İsrâiloğulları, Allah'ın bu nimeti için minnet ve şükranlarını bildirmek yerine nankörlük ettiler ve yeryüzünde sâlih ve ıslahatçı olmak yerine fesâdçı ve isyancı oldular. Bunun neticesinde Cenâb-ı Allah, İsrâiloğullarını bir defa Bâbil'lilere ezdirdi ve ikinci defa da Roma'lı ve Bizans'lıları onlara musallat etti. Cenâb-ı Allah bu ibret verici tarihten örneker vererek, müslümanların doğru yolu ancak Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla bulacaklarını belirtmiştir. Ayrıca müslümanların, Kur'an-ı Kerîm'e tabi olmaları halinde büyük mükâfat alacaklarım da kaydetmiştir.
Bu mesajda dikkat çekilen ikinci husus da, her insanın kendi amel ve ahlâkı için kendisinin sorumlu oluşudur. Bir insanın kendi ameli, onun kaderini ta'yîn eden öğedir. Eğer bir insan doğru yolda yürüyor ise kendisi için yürüyor, yanlış yolda yürüyorsa kendisi için. Faydası ve zararı hep kendisine aittir. Bu şahsî mes'ûliyet hususunda kimse kimsenin arkadaşı veya ortağı değildir. Kimse kimsenin yükünü taşımaz. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur. O halde sâlih bir toplumun her ferdi, kendi şahsî mes'ûliyetlerini gözönünde bulundurmalıdır. Başkaları ne yaparsa yapsın, onları daha sonra düşünebilir. İlk ence kendini düşünmelidir ve kendisinin ne yaptığına dikkat etmelidir.
Bu mesajda anlatılan üçüncü husus, bir toplumun çöküşü veya yok oluşunda en büyük rolün, o toplumun üst sınıfının yozlaşmasına âit olduğudur. Balık baştan kokar misâli bir toplumu mahveden şey; o toplumdaki büyük, zengin, soylu ve muktedir kişilerin ahlâk ve karakterlerinin bozulmasıdır. Bir milletin batmasından önce o milletin seçkin insanları fuhuş, zulüm, ahlâksızlık, yolsuzluk, zina, kumar,

hırsızlık, soygunculuk, yalancılık ve sahtekârlık yaparlar. Bu kötülük, fitne ve ahlâksızlıklar nihayet o toplum ve milletin sonu olur. O halde kendi kendine düşman olmayan bir toplum, siyasî iktidarın ve ekonomik kaynakların basit, âdî, alçak ve ahlâksız insanların elinde bulunmamasına dikkat etmelidir.
Adı geçen mesajda ayrıca, Kur'an-ı Kerîmin diğer yerlerinde de çeşitli vesilelerle dile getirilen bir hususa daha dikkat çekilmiştir. Yani dünya ile âhiret arasındaki fark ve bu hususta müslümanlarm alması gereken tavır. Burada insanların sâdece bu dünyada kazanç, başarı ve mutluluklarını arzulamaları halinde kendilerine bütün bunların ihsan olunacağı, ama sonucun çok kötü olacağı kaydedilmiştir. Fakat gerek bu dünyada gerekse öbür dünyada kalıcı bir başarı ve mutluluğun, ancak insanın âhirette sorguya çekileceği ve hesâb vermeye mecbur olacağını gözönünde bulundurmasıyla mümkün Qİacağı ifâde olunmuştur. Dünyayı seven bir insanın mutluluk ve refahı, görünüşte yapıcı ve yararlı görülüyor. Ancak bu yapıcı niteliğinin arkasında zararlı ve tehlikeli yönleri vardır. Zîrâ dünyayı isteyen bir kimse, âhirette cevab verme kaygısı taşımamasından dolayı bir insanın sahip ol-duğu ahlâk ve faziletinden mahrum kalıyor. Bu fark, dünyada âhire-te inanan ve inanmayanlar arasında bariz ve açık bir biçimde ortaya çıkıyor ve hayatın diğer safhalarında daha da belirginleşiyor. Tâ ki, âhirete inananın hayatı büsbütün bir başarı simgesi haline gelmişken, âhirete inanmayanın hayatı tamamıyla boş ve başarısız kalır.

İslâm Medeniyetinin Temel İlkeleri

Mesajın girişindeki bu temel buyruklardan sonra üzerlerinde İslâm toplumu ve İslâm medeniyetinin kurulması gereken belli başlı ilkeler sayılmıştır. Bu temel ilkeler sayı itibarıyla on dörttür, biz bunları mesajda yer alan sıraya göre aşağıya kaydediyoruz :
1) Tek Allah'ın yerine başka varlıkların ilâhlığına inanılmama-lıdır. Tapılacak, itaat edilecek, kulluk edilecek ve saygı gösterilecek tek ilâh O'dur. Allah'ın dışında başka kimseye itaat kabul edildiği takdirde kötü sonuçlar doğar ve kullar Allah'ın bütün bereketlerinden mahrum kalırlar. Halbuki Allah'a tâbi olma ve itaat etmenin sonuçları bambaşkadır [5]
2) İnsan hakları babında başta gelen hak ana-baba hakkıdır. Ev-lâdlar ana-babalarına son derece bağlı ve saygılı olmalıdırlar. Toplumun genel ahlâkı öyle olmalıdır ki; evlâdlar, ana-babalanndan habersiz ve onlara saygısız olmamalı, aksine onlara iyi muamele etmelidirler. Evlâdlar, anne ve babalarına gereken ilgiyi göstermeli ve yaşlandıkları zaman onlara hakkıyla bakmalıdırlar. Zîrâ anne ve babaları da onlar çocukken bakmışlardı.[6]
3) Toplum hayatında işbirliği, yardımlaşma, sevgi, şefkat, saygı, hakkı bilme ve tanıma, herkesin hakkını verme gibi erdemler canlı tutulmalıdır. Bir akraba, başka bir akrabasına her türlü yardımı yapmalıdır. Muhtaç ve çaresiz bir insan, toplumun kendisine yardım edeceğinden emin olmalıdır. Bir yolcu nereye giderse gitsin, herkesin kendisini ağırlayacağından veya hiç olmazsa güler yüzlü davranacağından emîn olmalıdır ki, kimse hakkının yenmesinden veya kendisine haksızlık yapılmasından yakınmasın. İnsanlar birbirine yardım ederken, bunu bir lütuf veya

ihsan değil, bir vazife ve mükemmeliyet kabul etmelidirler. Bir insan başkalarına herhangi bir yardım veya iyilikte bulunamıyorsa Allah'tan af dilesin ve O'ndan kendisinin başkalarına yardım etmesini sağlayacak bir takım imkânlar istesin.[7]
4) İnsanlar kendi servetlerini çar-çur etmesinler ve yanlış yollarda harcamasınlar. Servetlerini sâdece gösteriş, riya, fısk u fücur ve kötü yollarda sarf etmesinler; aksine iyi ve hayır işlerde kullansınlar, fakir fukaraya yardım etsinler. Aslında serveti yanlış yollarda kullanmak; Allah'ın nimetlerini inkâr etmek veya ona nankörlük etmek anlamına gelir. Servetlerini bu şekilde har vurup harman savuranlar şeytânın kardeşleridir-. Salih ve temiz bir toplum bu tür israf ve yolsuz-luğa dur demelidir.
5) İnsanlar para konusunda tutumlu davranmalıdırlar. Ne servetin birkaç elde toplanmasına veya toprağa gömülmesine sebep olacak kadar cimri olsunlar, ne de hem kendi hem toplumun bireylerinde yapılması gereken harcamaları yapmama ve yapılmaması gereken harcamalardan sakınmama hissi varolmalıdır.[8]
6) Cenâb-ı Allah'ın kendi rızkını dağıtmak amacıyla kurduğu nizâm, insanların yapay tedbirleriyle önlenmesin veya engellenmesin. Cenâb-ı Allah rızkın dağıtımı konusunda az veya çok, küçük veya büyük gibi farklara yer vermiştir; bunu eşit bir düzeyde tutmamıştır. Bu farklılığın hikmetini yalnız Allah biliyor. Onun için doğru ve uygun bir ekonomik düzen Allah'ın koyduğu bu kurala ters değil, uygun olmalıdır. Tabiî, eşitsizlik veya dengesizliği sun'î şekilde eşit hale getirmeye çalışmak ya da bu dengesizliği aşırı uçlara götürmek yanlıştır.[9]
7) Nesillerin doğup büyümesinin, yemek yiyen kişilerin artmasıyla malî ve gelir kaynaklarının azalacağı veya yetişemeyeceği düşüncesiyle durdurulması büyük bir hatâdır. Bu düşünce ve kaygı ile, doğan çocukları öldürenler zannediyorlarki, rızık veya gelir dağılımı kendilerinin ellerindedir. Halbuki rızık veren, insanları dünyaya yerleştiren Yüce Allah'tır. Cenâb-ı Allah nasıl dünyaya şimdiye kadar gelenlerin rızkını vermişse; bundan sonra da gelenlere yiyecek, içecek te'mîn edecektir. Nüfus ne kadar artıyorsa, Cenâb-ı Allah gelir kaynaklarını da o kadar arttırır. Onun için insanlar, Allah'ın yaratıcılık işlerine karışmasınlar ve şartlar ne olursa olsun, nesilleri budama, yok etme yollarına gitmesinler.[10]
8) Zina, kadın-erkek ilişkilerinin en yanlış şeklidir. Zina sâdece yasaklanmamalıdır, ayrıca kadın ve erkeklerin buna sürüklenmelerini mümkün kılan bütün sebepler ortadan kaldırılmalıdır[11].
9) Cenâb-ı Allah, insan hayatının hürmete lâyık bir şey olduğunu belirtmiştir. Onun için, bir insan ne kendi canına kıyabilir ne de başkalarının canına. Allah'ın koyduğu bu yasak ancak Allah'ın bir emrinin yerine getirilmesini îcâbettiren şartlarda ortadan kalkabilir. Böyle bir durumda, ancak işin îcâbı olduğu kadar cana kıyılman veya kan dökülmelidir. Öldürme işinde her türlü israf veya ifrat yasaktır. Meselâ intikam almak için, esâs suçluların dışında başkalarının öldürülmesi caiz değildir. Suçlunun eziyet ve işkence edilerek öldürülmesi, ya da öldürülmesinden sonra ölüsüne saygısızlık yapılması ve buna benzer diğer hareketler de kesinlikle yasaktır.[12]
10) Yetimlerin menfaati, onlar kendi kendilerini besleyecek hale gelinceye kadar korunmalıdır. Yetimlerin malları, menfaatlarına aykırı bir şekilde kullanılmamalı ve harcanmamahdır. [13]

11) Söz; ister bir ferd ister bir millet tarafından verilsin, tam olarak yerine getirilmelidir. Taahhüd, muahede, mütâreke veya anlaşmanın ihlâli için Allah katında büyük azâb vardır.[14]
12) Ölçü ve ağırlık âletleri ve birimleri iyi ve hilesiz olmalıdır. Alış verişte hiç bir hîle ve kötülük yapılmamalıdır[15].
13) İnsanlar, doğru veya uygun olduğunu bilmedikleri bir şey veya kişinin peşinden koşmamalıdırlar. İnsanlar kendi fiil ve sözlerine iyice dikkat etmeli ve ona göre kendilerine çeki düzen vermelidirler. Zira, âhirette kendi gördükleri, duyduklrı ve gönüllerinde taşıdıkları niyet, fikir ve karârları hakkında Cenâb-ı Allah'a hesâb vermek zorunda kalacaklardır.[16]
14) İnsanlar yeryüzünde zâlim, gaddar ve mağrur olmamalıdırlar. Kasılıp, böbürlenmemelidir. Zîrâ, insan kasılarak ne ayağının altındaki toprağı yırtabilir ne de gururlanarak yükseklikte gökleri geçebilir[17].
İşte Rasûlullah (s.a.) Mi'râcta Cenâb-ı Allah'tan aldığı ve dünyaya getirdiği mesaj bu ilkelerden ibaretti. Ve Rasûlullah (s.a.) in kısa bir süre sonra Medine'ye geçip üzerinde İslâm toplumu ve devletini kurduğu altın ilkeler bunlardı.

Mi'râcın Bir Başka Cephesi

Mi'râcın bir başka cephesi de var ki, bunu bu bahsimizde ele almamız yerinde olacaktır. Bunu aşağıda belirtmeye çalışacağız :
Kur'an-ı Kerîm'in Necm sûresinde Rasûlullah (s.a.) m Hz. Cebrail'i ilk kez asıl şekliyle gördüğüne dâir ma'lûmât vardır. Bu sûrede Cebrail'in ilk önce ufukta görüldüğü, daha sonra Rasûlullah (s.a.) a iki yaylık bir mesafeye kadar yaklaştığı ve o sırada kendisine Allah'tan vahiy getirdiği kaydedilmiştir. Bundan sonra şöyle denilmiştir :
«Rasûl'ün kalbi, gördüğünü tekzîb etmedi. Şimdi siz, onun gördüğü şeye karşı kendisi ile mücâdele mi edeceksiniz?» (Necm, 11-12)
Yani Rasûlullah (s.a.), uyanık iken ve gün ışığında geçirdiği bu tecrübeden sonra bunun bir bakış hatâsı, hayâl veya Şeytân'm bir hî-lesi olduğunu düşünmedi. Rasûlullah (s.a.) bu meleğin Cebrail olduğu ve getirdiği mesajın Allah tarafından inen bir vahiy olduğu konulunda herhangi bir şüphe veya tereddüde kapılmadı.
Şimdi aklımıza bir soru geliyor. Hz. Peygamber (s.a.) geçirdiği bu fevkalâde tecrübe hakkında neden herhangi bir şüpheye veya tereddüde kapılmadı? Neden, bir an için duraklayıp gördüklerinin doğru olup olmadığını araştırmadı? Neden gördüklerinin sâdece bir rü'yâ, hayâl, görüntü, şeytân'ın bir hilesi veya başka bir şey olduğunu sanmadı? Bu soruyu gözden geçirdiğimiz zaman, Rasûlullah (s.a.) in herhangi bir kuşkuya kapılma masının beş sebebi ortaya çıkar. Bunları şöyle sıralayabiliriz :
Bu vak'anm meydana gelişinin haricî şartlan, bunun doğru olduğunu gösteren mâhiyette idiler. Rasûlullah (s.a.), bu tecrübeyi karanlıkta, murakabe, uyku veya dalgınlıkta geç irmem iş ti, aksine şafak söküyordu, kendisi tamamıyla uyanıktı. Hava açıktı ve her tarafta aydınlık vardı. Rasûlullah (s.a.) gün ışığında ve dünyanın herhangi bir şeyini gerebileceği şekilde Cebrail'i görmüştü. Nasıl ki, gündüz bir in-

san nehir, dağ, insan, hayvan veya evi gördükten sonra herhangi bir şüpheye kapılmaz, Rasûlullah (s.a.) da gözlerinin iyi görmediği kanâ-atına varmadı.
İkincisi, Rasûlullah (s.a.) in iç dünyası da, başından geçen bu tecrübeyi doğrular nitelikte idi. Rasûlullah (s.a.) uyanık, akıl, zihin ve hislerin yerinde olduğu bir sırada olanları görmüştü. Zihni boştu ve daha önceden böyle bir gözlem veya tecrübeden geçmemişti. Kafasını meşgul eden başka bir şey de yoktu. Bu hâlet-i rûhiyede Rasûlullah (s.a.) in, gözlerinin gördüğü bir şeyden şüphe etmesine gerek yoktu.
Üçüncüsü, Rasûlullah (s.a.) in gördüğü şahsiyet de muhteşem ve mükemmeldi. Bu şahsiyet öylesine güzel, cazibeli, temiz, yakışıklı, parlak ve göz kamaştırıcıydı ki Rasûlullah (s.a.) bunu hiç bir zaman aklına bile getirmemişti. Bu, onun tahmin ettiğinden ds daha güzel ve çekici bir şahsiyetti. Hiç bir cin veya şeytân böylesine mükemmel bir şekle giremezdi. Bu, olsa olsa bir melek olacaktı. Hz. Abdullah İbn Mes'ûd'un rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Ben Cebrail'i gördüm, eyleki, sanki altı yüz kolu vardı. (Müsned-i Ahmed). Başka bir rivayette İbn Mes'ûd bu ifâdeyi daha da açıyor ve diyor ki; Cebrail'in kolu, bütün ufku kaplayacak kadar büyüktü. Kur'an-ı Ke-rîm'de Cenâb-ı Allah da Cebrail (a.s.) i «Şedîd-ül Kuvâ» (Bünyesi kuvvetli olan) ve «Zû-Mirratin» olarak ta'rîf etmiştir.
Dördüncüsü, Rasûlullah (s.a.) in gördüğü varlığın getirdiği mesaj ve ta'lîmât da onun doğru olduğunu kanıtlıyordu. Rasûlullah (s.a.) in bu varlık vasıtasıyla aldığı dünya ve kâinat ile ilgili bilgi daha önceden kendisi tarafından bilinmiyordu, hattâ bunun bir tasavvuru bile zihinde yoktu. Bu bakımdan kendi bilgi ve düşüncelerinin böyle bir varlık şeklinde ortaya çıktığı şüphesinin uyanması için bir sebep yoktu. Aynı şekilde bu bilginin, şeytân veya hemcinslerinden geldiği de düşünülemezdi. Zîrâ, bir şeytân insanlara şirk ve kötülükten men'e-den bir mesajı nasıl getirebilir? Bir şeytân, insanların Allah'a inanmasını, âhireti düşünmesini, câhiliyyetin örf ve âdetlerini terketme-sini, ahlâk ve fazilete önem vermesini nasıl isteyebilir?
Beşinci ve en önemli sebep de şuydu : Cenâb-ı Allah bir insanı peygamberlik makamına getirdikten sonra kalbinden her türlü vesvese, şüphe ve kuşkuyu çıkarır ve yerini güven ve inançla doldurur. Bu durumda bir peygamber ne görüyor ne duyuyorsa onların şekli ve mâhiyeti hakkında herhangi bir tereddüde ve kuşkuya düşmez. Bir peygamber, Allah tarafından gelen her emir ve ta'lîmâtı bütün açık kalblilikle kabul eder. Bu emir ve ta'lîmât; ilham ve vahiy şeklinde de olabilir ve gözle görülür bir gerçek gibi de. Bu durumlarda bir pey-peygamber, şeytân'ın her türlü müdâhalesi ve fitnesinden mahfuz olduğundan emin olur. Kendisine gelen emir ve ta'lîmâtın Rabbından geldiğine yüzde yüz emin olur ve bu hususta herhangi bir yanılgıya imkân olmadığını bilir. Nasıl ki, bir balık kendisinin suda yüzebileceğinden, bir kuş havada uçacağından ve insan kendisinin insan olduğundan emin olur, bir peygamber de Allah vergisi hissiyle kendisinin peygamber olduğuna inanır. Bir peygamber bir an için bile kendisini yanlış olarak peygamber sandığını düşünmez.
Bundan sonra Necm sûresinde şöyle buyurulmuştur :
«Yemin olsun ki, onu bir defa daha gördü. Sidret el-Müntehâ yanında. Cennet el-Me'vâ onun (Sidre) nin yanındadır. O Sidre, Allah'ın nuruyla örtülmüştür. (Hz.

Peygamberin) gözü gördüğünden ne kaydı ne de şaştı. And olsun ki, Rabbının alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü.» (13-16)
İşte burada Cebrail'in Rasûlullah (s.a.) ile asıl şekliyle görüşmesine temas edilmiştir. Buluşma yerinin adı «Sidret el-Müntehâ» olarak gösterilmiştir. Ayrıca bunun «Cennet el-Me'vâ» ya yakın olduğu kaydedilmiştir.
«Sidre» Arapça'da hünnap'a veya lotus ağacına denir. Müntehâ da sıranın sonu mânâsındadır. Böylece, «Sidret el-Müntehâ» nın sözlük anlamı; «uç noktada- veya sıranın sonunda bulunan hünnap veya lotus ağacı» dır. Allâme Âlûsî, «Ruh el-Meânî» isimli eserinde bunun açıklamasını şöyle yapmıştır : «Burada dünyaların bütün ilmi son buluyor ve bundan sonra ne varsa onlan ancak Allah biliyor.» Hemen hemen aynı açıklamayı İbn Cerîr kendi tefsirinde ve İbn Esîr «En-Ni-hâye fî Garîb-il Hadîs ve'1-Eser» adlı kitabında yapmışlardır. Bizim için bu maddeler âleminin son sınırında, hünnap veya lotus ağacının nasıl olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bunlar aslında Allah'ın kâinatının, bizim aklımızın eremeyeceği sırlandır. Her ne olursa olsun, bu ağacın mâhiyetini açıklamak için insanların dilinde «Sidre» den daha uygun bir kelime yoktu ve bunu Cenâb-ı Allah aynen Hz. Pey-gamoer (a.s.) e tanımlamış oldu.
Cennet'ül-Me'vâ'nın sözlük anlamı; oturulacak yer olan Cennettir. Hz. Hasan-ı Basrî'nin dediği gibi bu Cennet, âhiret'te îmân ve takvâ sahiplerinin ikâmetgâhı olacaktır. Hasan-ı Basrî yukardaki âyetleri tefsir ederken söz konusu Cennet'in göklerde olduğunu ifâde etmiştir. Katâde'ye göre ise Cennet; şehîdlerin ruhlarının yerleşeceği yerdir, âhirette herkesin gideceği Cennet değildir. İbn Abbâs (r.a.) da aynı ifâde de bulunuyor ve diyor ki; âhirette îmân sahiplerine verilecek Cennet, göklerde değil yerdedir.
«O sidre, Allah'ın nuruyla örtülmüştür» tabiri gösteriyor ki; bu nur veya tecellînin şanı ve keyfiyeti, anlatılamayacak kadar muhteşemdir. Bu, öyle bir nûr ve tecellîdir ki; ne insan bunu tasavvur edebilir ne de insan dili bunu ifâde edebilir.
Yukarıdaki âyetlerde ayrıca Cenâb-ı Allah'ın bu nûr ve tecellîsini gördükten sonra Rasûlullah'ın, ne gözlerinin kamaştığı ne de aşırı heyecan gösterdiği anlatılmıştır. Rasûlullah (a.s.) in kendi nefsine ve hislerine hâkimiyeti o kadar mükemmeldi ki, dikkatini ve teveccühünü uğruna çağrılmış olduğu asıl amaç ve hedeften bir an bile ayırmadı. Rasûlullah (s.a.) hâşâ acemi bir seyirci gibi etrafıncla varolan sayısız nesne ve ilgi çeken şeylere bakmakla meşgul olmadı> Rasûlullah (s.a.) olgun ve tecrübeli bir kişi gibi davrandı ve asıl maksadını bir an bile gözünden uzaklaştırmada Yüce Allah'ın yeri, büyük bir imparator veya pâdişâhın muhteşem dîvânı ile bile mukayese edilemeyecek kadar ihtişam dolu idi. Rasûlullah burada soylu ve akıllı bir misafir gibi hareket etti.

Rasûlullah (s.a.) Gerçekten Allah'ı Gördü mü?

Son âyette Hz. Peygamber (s.a.) in Rabbmın belli başlı âyet veya işaretlerini gördüğü kaydedilmiştir. Bu âyetten Rasûlullah (s.a.) in Yüce Allah'ı değil, O'nun âyet ve işaretlerini gördüğü anlaşılıyor. Burada anlatılanlara dikkat edildiği takdirde Rasûlullah (s.a.) in bu ikinci buluşma ve mülakatının, ilk defaki buluşmasında gördüğü aynı varlıkla olduğunu anlarız. Bu demektir ki, bu bölümün başında belirt-

tiğimiz gibi, Rasûlullah (s.a.) ilk defa ufukta gördüğü ve kendisine iki yaylık mesafeye kadar yaklaşmış olan varlık Allah değildi. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) in Sidret el-Müntehâ'da gördüğü varlık da Allah değildi. Bu her iki yerde Rasûlullah (s.a.) Allah'ı gerçekten görmüş olsaydı, burada mutlaka açıklanmış olurdu. Zîrâ, olayın ehemmiyeti ve azameti bunu gerektirirdi. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Musa'nın hikâyesi anlatılırken, kendisinin Allah'ı görmek istediği ve kendisine şu cevab verildiği kaydedilmiştir : «Beni kat'iyyen göremezsin.» (A'râf, 143). Görüldüğü gibi bu şeref Hz. Musa'ya verilmemişti. Durum böyle iken, Hz. Peygamber (s.a.) gerçekten böyle bir şerefe nail olsaydı; bunun için açık ve kuvvetli ifâde kullanılırdı. Ne var ki, Rasûlullah (s.a.) in Allah'ı gördüğü Kur'an-ı Kerîm'de hiç bir yerde anlatılmamıştır. Hattâ İsrâ sûresinde de Mi'râctan bahsedilirken Rasûlullah (s.a.) a sâdece bazı âyetler gösterildiği kaydedilmiştir. Yukarıdaki âyette de benzeri bir ifâde kullanılarak «Rabbmın alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü» denilmiştir.
Bu sebeple, zahiren Rasûlullah (s.a.) in Allah'ı görüp görmediği konusunun tartışılmasına hiç imkân kalmıyor. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) in Allah'ı mı, yoksa Cebrail (a.s.) ı mı gördüğünün tartışması için de herhangi bir imkân kalmıyor.[18]

2 — Musa'ya da kitabı verdik. Ve onu, İsrâiloğullan için bir hidâyet kıldık. Beni bırakıp başkasını vekil edin-meyesiniz diye.
3 — Nuh ile beraber taşıdığımız kimselerin soyunu da. Gerçekten o, çok şükreden bir kul idi.

Allah Teâlâ kulu Muhammed'i mi'râca çıkardığını hatırlattıktan sonra, kulu ve kelimi olan Musa'nın zikrini buna bina ediyor, çünkü Allah Teâlâ çoğunlukla Hz. Peygamber'le birlikte Hz. Musa'yı da zikreder. Tevrat'la birlikte Kur'an'ı da zikreder. Bunun için mi'râc olayını zikrettikten hemen sonra «Musa'ya da kitabı verdik» buyuruyor. Yani Tevrat'ı. Ve o kitabı İsrâiloğullan için bir kılavuz kıldık. Tâ ki onlar Allah'tan başka bir mâ'bûd, yardımcı ve dost edinmesinler. Zîrâ Allah Teâlâ gönderdiği her peygambere yalnızca kendisine ibâdet etmeleri ve başkalarını kendisine ortak koşmamalarını bildirmiştir.
Müteakiben de «Nûh. ile beraber taşıdığımız kimselerin soyunu» da buyuruyor. Bunun takdiri şöyledir : Ey Nuh'la beraber taşıdığımız kimselerin soyundan olanlar. Bu ifâdede Allah'ın lutfuna karşı teşvik ve îkâz yer almaktadır. Ve denilmek istenmektedir ki: Bununla beraber gemide taşıyıp ta kurtardıklarımızın soyundan gelenler babanıza benzeyin, çünkü babanız «Gerçekten çok şükreden bir kul idi.» Öyleyse size Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermemdeki nimsti-mi hatırlayın. Seleften nakledilen haberlerde Nûh Aleyhisselâm'ın yemesinde, içmesinde, giymesinde ve her işinde Allah'a hamdatmesi nedeniyle «şükreden kul» adını aldığı zikredilir.
Taberânî der ki: Bize Ali İbn Abdülazîz... Sa'd İbn Mes'ûd es-Se-kafî'den nakletti ki o, şöyle demiş : Nûh Aleyhisselâm'a çok şükreden kul adının verilmesinin nedeni yerken, içerken Allah'a hamdetmesi-dir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Üsâme... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu Allah

Teâlâ, kulun yemek yeyip veya içeceğim içip Allah'a hamdetmesinden hoşnûd olur. Müslim, Tirmizî ve Neseî de Ebu Üsâme tarîkıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi rivayet ederler. Mâlik de Zeyd İbn Eslem'in her halükârda Allah'a hamdettiğini söyler. Buhârî bu konuda Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ben kıyamet gününde insanların efendisiyim... Daha önce geçen bu hadîsi uzun uzadıya zikrederek şu kısmım da kaydeder : İnsanlar Nuh'a gelirler ve derler ki : Ey Nûh, sen yeryüzünde gönderilmiş olan peygamberlerin ilkisin. Allah sana «şükreden kul» adını verdi.. Bizs Rabbın huzurunda şefaat et... Ve hadîsi bütünüyle zikreder.[19]

4 — Isrâiloğullarına kitabda hükmettik ki: Doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlen-dikçe kibirleneceksiniz
5 — O ikiden birincisinin vakti gelince, üzerinize çok güçlü olan kullarımızı saldık. Onlar memleketin her köşesini kontrollarma aldılar. Bu, yerine gelmiş bir va'd idi.
6 — Bundan sonra sizi onlara tekrar gâlib getirdik. Mallar ve oğullarla size yardım ederek sayınızı artırdık.
7 — Eğer ihsan ederseniz, kendiniz için ihsan etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizedir. Diğerinin vakti gelince; yüzünüzü karartsınlar mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve ele geçirdikleri yeri harâb etsinler diye onları tekrar göndeririz.
8 — Belki Rabbınız size merhamet eder. Eğer dönerseniz Biz de döneriz ve Biz, cehennemi kâfirler için bir zindan kılmışızdır.

İsrailoğullarına Verilen Emir

Allah Teâlâ bildiriyor ki: Kitabda İsrâiloğullarına şöyle hükmetmiş : Yani onlara şu karârını bildirip indirdiği kitabta haber vermiş : Onlar yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve büyüklendikçe oüyükleneceklerdir. İnsanlara karşı kötü davranacak cebbar ve azgın hareket edeceklerdir. Nitekim Hicr sûresinde de onlar hakkında şöyle buyurmuştur : «Böylece bunların sonlarının kesilmiş olarak sabah edeceklerini bildirdik.» (Hıcr, 66) Yani onlara böylece haber verip kendilerine bildirdik. Yukarda anılan iki bozgunculuktan birincisinin «Vakti gelince üzerinize çok güçlü olan kullarımızı saldık.» Yaratıklarımızdan kuvveti hazırlığı ve sultası çek fazla olan bir orduyu üzerinize musallat ettik der. «Onlar memleketin her köşesini kontrolla-rına alırlar.» Ülkenizi alıp evlerinizin her tarafına girerler, giderler, gelirler. Hiç bir kimseden korkmazlar. «Bu, yerine gelmiş bir va'd idi.» Müfessirler, Selef ve Halef bilginleri İsrâiloğullarına musallat edilen bu kimselerin kimliği hakkında ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs ve Katâde; bunun Câlût el-Gezeri ve ordusu olduğunu, önce üzerlerine musallat edildiğini, sonra da onu yendiklerini, Davud'un Câlût'u öldürdüğünü bildirirler. Bunun için Allah Teâlâ «Bundan sonra sizi onlara tekrar gâlib getirdik. Mallar ve oğullarla size yardım ederek sayınızı artırdık.» buyuruyor. Saîd İbn Cübeyr ise; üzerlerine salınan bu kişinin, Musul hükümdarı Sencârîb ve ordusu olduğunu söylerken; o ve başkaları da Bâbil kralı Buhtunnasr (Nabu-Kudur-Usur) olduğunu söylerler. İbn Ebu Hatim;

Buhtunnasr'm bir durumdan diğer duruma nasıl geçtiğini, ülkeye nasıl hâkim olduğunu, önceleri halktan yemek ve kuvvet isteyen yollarda oturan zayıf bir fakır olduğunu, sonra bu durumunun değişip güçlendiğini Beyt el-Makdîs diyarına yürüdüğünü ve İsrâiloğullarından. birçok insanı öldürdüğü ga-rîb bir kıssa halinde zikreder. İbn Cerîr Taberî de burada Huzeyfe'ye isnâdla uzunca bir merfû' hadîs nakleder ki, şüphesiz bu hadîs mev-zû'dur. Azıcık bir hadîs bilgisine sâhib olan kimse onun mevzu' olduğundan şüphe etmez. Ne gariptir ki İbn Cerîr Taberî, bunca imamlığına ve üstün yerine rağmen böyle bir mevzu' hadîse iltifat etmiştir. Şeyhimiz Hafız, Allâme Ebu'l-Haccâc el-Mizzî merhum bunun mevzu' ve yalan olduğunu açıkça belirtmiş ve kitabın kenarına da yazmıştır. Ben bu konuda, pek çok İsrâiliyâta dayalı haberler gördüm. Ancak bunları zikrederek kitabı uzatmak istemedim. Bu haberlerden bir kısmı mevzu' idi ve onu da zındıklar vaz'etmişlerdir. Bir kısmının doğru olması muhtemeldir. Ancak bizim onlara ihtiyâcımız yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur. Allah'a hamdolsun ki Allah Teâlâ'nın Kitab-ı Mü-bîn'inde bize anlatmış olduğu şeyler ,ondan önceki diğer kitaplara baş vurmamıza gerek bırakmayacak kadardır. Allah ve Rasûlü, bizi onlara muhtaç etmemiştir. Allah Teâlâ İsrâiloğullarının azgınlığa dalıp isyan etmeleri üzerine kendilerine düşmanlarını musallat ettiğini ve kanlarını helâl kılarak evlerine çepeçevre girdiklerini, onları zelil ve makhûr hale getirdiklerini bunun da uygun bir ceza olduğunu, Rab-bınm kullarına asla zulmetmeyeceğini haber veriyor. Doğrusu onlar Allah'a çok isyan etmişler, bilginler ve peygamberlerden bir topluluğu öldürmüşlerdi.
İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Yahya İbn Saıd'den nakleder ki; o, Saîd İbn Müseyyeb'in şöyle dediğini duydum demiştir : Buhtunnasr Şam'a hâkim cldu. Mukaddes evi harâb edip İsrâiloğullarım öldürdü. Sonra Şam'a geldi, orada bir süpürüntü içerisinde kanın kaynadığını gördü. Bu kan nedir? diye onlara sorduğunda; dediler ki: Biz babalarımızı böyle bulduk. Ne zaman bu kan belirirse belirir. Bunun üzerine Buhtunnasr Müslümanlardan (yani o günkü yahûdîlerden) ve diğerlerinden yetmiş bin kişiyi öldürdü de kan öylece dindi. Bu rivayetin Saîd İbn Müseyyeb'e isnadı sahihtir ve bu meşhur bir rivayettir. Buhtunnasr'ın onların seçkinlerini ve bilginlerini öldürdüğü, Tevrat'ı ezberleyen hiç bir kimseyi sağ bırakmadığı ve içlerinden peygamber torunlarıyla diğerlerini esîr alarak götürdüğü meşhurdur. Onların başlarına öylesine şeyler gelmiştir ki, burada zikretmek uzun sürer. Eğer onlardan sahih veya buna yakın rivâyetleri bulmuş olsaydık, bunların yazılması ve nakledilmesi caiz olurdu. Allah en iyisini bilendir.
«Eğer ihsan ederseniz; kendiniz için ihsan etmiş olursunuz. Eğer kötülük ederseniz, o da kendinizedir.» Yani sizin aleyhinizedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette; «Kim sâlih amel işlerse kendi nefsine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.» (Fussilet, 46) buyurmaktadır.
«Diğerinin vakti gelince.» Yani ikinci seferde. İkinci kez bozgunculuk yaparsanız ve düşmanlarınız da gelip «Yüzünüzü karartsınlar» sizi horlayıp ezsinler «İlk defa mescide girdikleri gibi girsinler». Ülkelerin ötesinden gezindikleri gibi mukaddes eve girip gezinsinler «Ve ele geçirdikleri yeri harâb etsinler». Elde ettikleri her yeri mahvedip yıksınlar «Diye onları tekrar göndeririz. Belki Rabbınız size merhamet eder.» Ve sizden onların kötülüklerini önler. «Eğer dönerseniz, Biz de döneriz.» Siz

bozgunculuk yapmaya dönerseniz Biz de dünyada sizi ezdirmek için döneriz. Bunun yanı sıra âhirette siza azâb ve cezayı da hazırlarız. «Ve Biz, cehennemi kâfirler için bir zindan kılmışızdır.» Kaçınılması imkânsız bir zindan, tutuklanma ve oturma yeri kılmışızdır. İbn Abbâs der ki; âyette yer alan kelimesi, zindan demektir. Mücâhid ise; orada tutuklanırlar, anlamını verir. Ondan başkası da bu anlamı vermiştir. Hasan ise; bu kelimenin, sevgi ve hazırlanmış yatak anlamına geldiğini söyler.
Katâde der ki: İsrâiloğulları tekrar bozgunculuğa döndüler ve Allah onların üzerine bu sefer Muhammed Aleyhisselâm'ı ve ashabını musallat kıldı. Boyun eğerek elleriyle ödedikleri cizyeyi onlardan müs-lümanlar alır.[20]

9 — Muhakkak ki bu Kur'an; en doğru olana götürür. Ve sâlih ameller işleyen mü'minlere kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.
10 — Âhirete inanmayanlar, onlar için elem verici bir azâb hazırladık.

Bu Kur'an

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed'e indirmiş olduğu azîz kitabı yani Kur'an'ı överek onun yolların, en doğrusuna ve en açığına, en düzgününe götürdüğünü bildiriyor. Ve onunla «Salih ameller işleyen mü'-minlere kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.» O Kur'-an'a göre amel eden mü'minlere kıyamet günü büyük bir mükâfatın bulunduğunu müjdeliyor. «Ve âhirete inanmayanlar, onlar için elem verici bir azâb hazırladık.» Âhirete inanmayanlara da, elem verici bir azabın bulunduğunu müjdeler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de; «Onlar için elînı azabı müjdele.» (Âl-i İmrân, 21) buyurmaktadır.[21]

11 — İnsan; hayır istiyormuşçasma şer ister. Ve insan esasen çok acelecidir.
Allah Teâlâ insanın çok aceleci olduğunu bazı zamanlar kendisi çocukları ve mülkü için kötülük istediğini yani ölümü, helaki, mahvolmayı ve la'netlenmeyi arzuladığını haber veriyor. Eğer Allah onun isteğini kabul etmiş olsaydı, insanoğlu isteğinden dolayı helak olurdu. Nitekim Hak Teâlâ : «Eğer Allah insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu.» (Yûnus, 11) buyurmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde de böyle tefsir etmişlerdir. Bu konuda daha önce bir hadîs-i şerif vârid olmuştu (bu hadîs Yûnus sûresinin onbirinci âyeti tefsir edilirken geçmişti.) Orada buyurulur ki: Kendinize ve çocuklarınıza beddua etmeyin. Olabilir ki Allah'ın duaya icabet ettiği ana rastlarsınız da duanıza icabet eder. İnsanoğlunu böyle duaya ve isteğe sevk eden şey, onun kararsızlığı ve aceleciliğidir. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve insan, esasen çok acelecidir.» buyurmaktadır. Selnıân el-Fârisî ve İbn Abbâs (r.a.) burada Âdem Aleyhisselâm'ın kıssasını zikrederler. Şöyle ki: Hz. Âdem'in ruhu ayağına sirayet etmezden önce, ayağa kalkmak için çırpınmak istemişti. Zîrâ ona rûh baş tarafından üfürülmüştü. Rûh Âdem'in beynine ulaşınca aksırmış ve elhamdülillah demiş. Allah Teâlâ Rabbm sana acısın ey Âdem, demiş. Rûh Âdem'in gözlerine ulaşınca gözlerini açmış. Bedenine ve diğer uzuvlarına sirayet edince, ona bakıyor ve hayret ediyormuş. Sonra rûh ayağına ulaşmazdan önce çırpınarak hemen kalkmak istemiş

ancak buna güç yetirememiş. Bunun üzerine; ey Rabbım, gece olmazdan önce acele et, demiş...[22]

12 — Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbı-nızdan lütuf dileyesiniz ve yılların hesabını, sayısını bilesiniz diye gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzadıya açıkladık.

Gece ve Gündüz Mucizesi

Allah Teâlâ yaratıklarına büyük âyetler ihsan buyurduğunu ve bunları vermesindeki nimetini anlatıyor. Bu âyetlerden birisi, geceyle gündüzün birbirinden farklı oluşudur. Tâ ki gündüz çevreye yayılsınlar işlerini, san'atlannı, gezintilerini yapıp yaşamaya gayret etsinler. Geceleyin de sükûn bulsunlar. Günlerin, ayların ve yılların sayısını öğrensinler, borçlarını, ibâdetlerini, muamele ve kiraları gibi diğer sürelerini ta'yîn etmesini bilsinler diye. Bunun için Allah Teâlâ : «Rabbı-nızdan lütuf dileyesiniz diye» buyurmaktadır. Yani geçiminizde ve yolculuğunuzda. «Ve yılların hesabını, sayısını bilesiniz diye.» Şayet zaman biteviye aynı şekilde akışına devam etse ve eşit bir tarzda olsaydı; bunlardan hiç birisi bilinemez, farkedilemezdi. Nitekim bu hususta başka âyetlerde şöyle buyrulur : «De ki: Söyler misiniz eğer Allah, geceyi üzerinize kıyamete değin uzatsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir ışık getirebilirdi? Dinlemez misiniz? De ki: Söyleyin, şayet Allah gündüzü üzerinize kıyamete değin uzatsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh içinde istirahat edebileceğiniz geceyi size getirebilirdi? Görmez misiniz? Allah; dinlenmeniz için geceyi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü meydana getirmiştir. Bunlar onun rahmetinden ötürüdür. Belki artık şükredersiniz.» (Kasas, 71-73), «Gökte burçlar var eden, orada ışık saçan güneş ve aydınlatan ayı yaratan Allah, yücelerin yücesidir. İbret almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» (Furkân, 61-62), «Gecenin ve gündüzün farklılığı O'nun eseridir.» (Mü'minûn, 80), «Geceyi gündüze, gündüzü geceye geçirir. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar akar. Dikkat edin O'dur Azız, Gaffar.» (Zü-mer, 5), «Tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı vakit ölçüsü kılan O'dur. Bu; Azız, Alîm'in takdiridir.» (En'âm, 96), ((Onlara bir delil de gecedir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta ka-lıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu; Aziz Alîm'in takdiridir.» (Yasîn, 37-38).
İmdi Allah Teâlâ geceyi bir âyet yani kendisiyle bilinen bir alâmet kılmıştır. O, karanlık ve ayın belirmesi şeklinde bir işarettir. Gündüzü de bir işaret kılmıştır. O, aydınlık ve parlak güneşin zuhûruyla bir işarettir. Ayın aydınlığıyla güneşin parlaklığı arasında farklılık vardır. Birbirlerinden ayrı olarak bilinsinler diye. Nitekim Allah Teâlâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur: «Güneşi ışık, ayı nurlu yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar. Gece ile gündüzün değişmesinde; Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında, sakınan bir kavim için âyetler vardır.» (Yûnus, 5-6) Bakara sûresinde ise «Sana

aylardan soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189), buy-rulur.
İbn Cüreyc Abdullah İbn Kesîr'den naklen «Gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık.» kavli hakkında şöyle demiştir : Bu, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır. İbn Cüreyc ise Mücâ-hid'den naklen der ki: Güneş gündüzün delili,- ay da gecenin delilidir. «Gece âyetini silip» kavli; ayda görülen karartıdır. Allah Teâlâ onu böyle yaratmıştır. İbn Cüreyc İbn Abbâs'tan naklen der ki: Ay da güneşin ışık saçışı gibi ışık saçar. Ay gecenin işareti, güneş gündüzün işa-retidir. «Gece âyetini silip» kavlinden maksad, aydaki karartıdır. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî müteaddid ve sahîh yollarla rivayet eder ki; İbn el-Kevvâ, Ali İbn Ebu Tâlib'e sorarak şöyle demiş : Ey mü'minlerin emîri, ayda bulunan bu lekeler nedir? Hz. Ali demiş ki: Vay sana, Kur'an okumaz mısın? Kur'an ne diyor: «Gece âyetini silip» buyuruyor ki bu, işte onun silinmesidir. Katâde ise bu âyet hakkında şöyle der : Biz gece âyetinin silinmesinin aydaki karartı olduğunu söylerdik. «Gündüz âyetini aydınlık kıldık» Görülür yaptık. Güneşin yaratılışı aydan daha aydınlık ve daha muazzamdır. İbn Ebu Necîh Abdullah îbn Abbâs'tan nakleder ki; «Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık» kavli, gece ve gündüzleyin demektir. Allah Azze ve Celle bu ikisini öylece yaratmıştır.[23]

İzahı

13 — Her insanın işlediklerini boynuna dolarız/ Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız;
14 — Oku kitabını. Bugün kendi hesabın için kendi nefsin sana yeter.

Oku Kitabını

Allah Teâlâ zamanı ve bu zaman içerisinde âdemoğullarının yaptıkları şeyleri hatırlattıktan sonra, şöyle buyuruyor : «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» Âyette geçen (tj>\b) kelimesi; insandan sadır olan davranışlardır. İbn Abbâs böyle demiştir. Mücâhid ve bir başkası da; insandan sâdır olan hayır ve serden dolayı insanoğlu sorumlu tutulup cezalandırılacaktır. «Kim zerre mikdârı hayır işlerse, onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse onu görür.» (Zilzâl, 7-8) Kâf sûresinde ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sağında ve solunda onunla beraber oturan iki alıcı melek, yânında hazır bulunan birer gözcü olarak, söylediği her sözü zabtederler.» (Kâf, 17-18) İnfitâr sûresinde ise şöyle buyrulur : «Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler. İyiler şüphesiz nimet içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar ise cehennemdedirler.» (İnfitâr, 10-14) Tûr sûresinde ise «Siz ancak yapar olduklarınızdan dolayı cezalandırılırsınız.» (Tûr, 16) buyurulmaktadır. Nîsâ sûresinde de «Kim kötü bir iş yaparsa; cezasını görür.» (Nisa, 123) buyuruluyor.
- Maksad şudur : Âdemoğlunun ameli ister çok, ister az olsun kendisi için saklanır. Sabah, akşam, gece ve gündüz kendisi için yazılır. İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe... Câbir'den nakletti ki; o, Rasûlul-lah (s.a.) m şöyle buyurduğunu duydum demiştir : Her insanın yaptığı şeyler boynundadır. İbn Ebu Lehîa bununla,

kötülüklerin kasde-dildiğini söyler. İbn Eb.u Lehîa'nın bu âyetin tefsirini bu hadîsle yapması cidden garîbtir. Allah en iyisini bilendir.
«Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız.)) Onun işlediklerinin hepsini bir kitapta toplarız. Bu kitap kıyamet günü ona verilir. Eğer saîd ise sağından, şakı ise solundan verilir. (\y&*) kelimesi; onun ve başkalarının okuduğu açılmış kitap demektir. Ömrünün başından sonuna kadar bütün yaptıkları o kitapta yer alır. «O gün insana önceden ve sonradan gönderdikleri bildirilir. Doğrusu insan kendi kendini gözetleyicidir. İsterse ma'zeretler uydurmuş olsun.» (Kıyâme, 13-15) Bunun için Hak Teâlâ, «Oku kitabını. Bugün kendi hesabın için kendin sana yeter.» buyurmaktadır. Yani sen zulmedilmemiş olduğunu, yapmadığın şeyin aleyhinde yazılmadığını bilirsin. Çünkü olan şeylerin hepsini hatırlamaktasın. Yapılanların hiç birisini unutmazsın. Herkes ümmî de olsa kendi kitabını kendisi okuyacaktır.
Âyet-i kerîme'de «Boynuna dolarız» buyurularak boyun zikredilmiştir. Çünkü boyun, bedende eşi bulunmayan bir organdır. Boynuna dolanan bir şeyden kaçıp kurtulmak imkânı yoktur.(...)
Katâde, Cabîr İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ne kaçma ne uçma var. Çünkü «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» İbn Cerîr böyle rivayet eder. Aynı hadîsi Abd İbn Humeyd merhum da Müsned'inde muttasıl olarak rivayet ederek der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Câbir'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum demiştir : Her kulun kuşu boynundadır. İmâm Ah-med der ki: Bize Ali İbn İshâk, Ukbe İbn Âmir'in'Hz. Peygamberden şeyle bir hadîs naklettiğini bildirdi: Her günlük amel mutlaka mühürlenir. Mü'min hastalanınca melekler derler ki: Ey Rabbımız, falanca kulunu sen hapsettin mi? Rab Celle Celâluhû buyurur ki: Ona iyileşinceye veya ölünceye kadar yaptığının benzeriyle mühür vurunuz. Bu hadîsin isnadı sağlam ve kavı olup hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir.
Ma'mer, Katâde'nin «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» âyetiyle amelinin kasdedildiğini söylediğini bildirir. «Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız.» Onun yaptıklarını çıkanr ortaya koyarız. Ma'mer der ki: Hasan el-Basrî, «Sağında ve solunda oturanlar vardır.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir Ey Âdemoğlu senin sayfan önüne açılmıştır. Sana iki değerli melek mü-vekkel kılınmıştır. Biri sağında, diğeri solundadır. Sağında olan iyiliklerini kaydeder. Solunda olan kötülüklerini kaydeder. İstediğin gibi amel et, ister çok ister az. Nihayet öldüğünde senin sayfan dürülür ve boynuna sarılarak kabrine konulur. Nihayet kıyamet günü kitabın açık olarak çıkarılırsın. «Oku kitabını. Bugün kendi hesabın için kendin sana yeter.» denir. Doğrusu Allah Teâlâ'nın, insanın kendi nefsinin hesabını kendine yüklemekle âdil davrandığı muhakkaktır. Bu söz Hasan el-Basrî'nin güzel sözlerindendir. Allah ona rahmet eylesin.[24]

15 — Kim hidâyete ererse; kendi nefsi için hidâyete ermiş olur, kim de dalâlete düşerse, kendi nefsi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Hiç kimse başkasının yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler
değiliz.

Kim Hidâyete Ererse

Allah Teâlâ hidâyete erip hakka tâbi olan, peygamberlerin izinden giden kimsenin bu güzel davranışının neticesinin kendi lehinde olacağını bildirerek haktan sapan, doğru yoldan kaçan kimsenin de yalnızca kendi nefsine cinayet işlediğini, bunun vebalinin sâdece kendisine âid olduğunu haber veriyor ve buyuruyor ki: «Kimse başkasının yükünü yüklenmez.» Kimse başkasının günâhım taşımaz. Kimse kendinden başkasına kötülük yapmaz. Nitekim Hak Teâlâ Fâtır sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Kimse başkasının yükünü yüklenmez. Günâh yükü ağır olan onun taşınmasını isterse, yakını bulunsa bile yükünden bir şey taşınmaz.» (Fâtır, 18) Bu ifâde ile Allah Teâlâ'nın : «Onlar kendi ağırlıklarını ve kendi ağırlıkları yanında daha nice ağırlıkları yüklenecekler.» CAnkebût, 13) ve «Böylece kendi günâhlarını' tâm olarak, bilmeden saptırdıkları kimsenin günâhlarını kısmen yüklenirler.» (Nahl, 25) âyetleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü kötülüğe çağıranlar hem kendilerinin —kendilerini sapıklığa sürüklemiş oldukları için— hem de sapıtmış oldukları kimselerin günâhlarını yüklenirler. Bu yüklenme onların günâhlarından bir şeyi eksiltmeyeceği gibi, onlardan bir şeyi de taşımaları anlamına değildir. Bu ise Allah'ın kullarına adaletinin ve rahmetinin ifadesidir.
Allah Teâlâ'nın «Biz bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» kavli de aynı şekilde Allah'ın adaletini haber vermekte ve hiç bir kimseyi peygamber gönderilerek hüccet ikâme edilmeden azâblan-dırmayacağını bildirmektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka sûrelerde de bu konuda şöyle buyurur : «İçine her bir topluluğun atılmasında bekçileri onlara : Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar : Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve Allah hiç bir şey indirdemiştir, siz büyük bir sapıklık içindesiniz demiştik, derler.» (Mülk, 8-10) «Küfredenler bölük bölük cehenneme sürülürler. Oraya vardıklarında kapıları açılır. Bekçileri onlara : Size içinizden Rabbınızın âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. Onlar : Evet geldi, derler. Fakat azâb sözü kâfirlerin aleyhine gerçekleşti. Onlara : Temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Mütekebbirlerin durağı ne de kötüdür, denir.» (Zümer, 71-72) «Orada : Rabbımız, bizi çıkar. Yaptığımızdan başka sâlih amel işleyelim diye bağınşırlar. O zaman onlara şöyle deriz : Öğüt alacak kişinin Öğüt alabileceği kadar bir süre sizi yaşatmadik mı? Size uyarıcı da gelmişti. Artık azabı tadın. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37). Ve daha buna benzer âyetler, Allah Te-âlâ'nın peygamber göndermeden hiç bir kimseyi cehenneme girdirme-yeceğini göstermektedir. Bu sebeple Buhârî'nin Sahîh'inde «Muhakkak ki Allah'ın Rahmeti; ihsan edenlere çok yakındır.» (A'râf, 56) âyetinin tefsiri bölümündeki hadîste fazla olarak vârid olan lafızdan dolayı bilginlerden bir çoğu Buhârî'ye karşı çıkmışlardır. Bu hadîs şöyledir : Ubeydullah İbn Sa'd... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş ; Cennet ve cehennem birbirleriyle çekiştiler... Ubeydullah hadîsin devamını nakleder ve sonra şöyle der : Cennete gelince; Allah, yaratıklarından hiç birine zulmetmez. O, cehennem için yeni bir yaratık-meydana getirir ve onlar da buraya atılır. Cehennem; daha var mı? diye üç kere sorar. Hadîsin tamâmı Buhârî'de yeralmak-tadır. (Buhârî, Kitâb et-Tevhîd, yukarıda geçen âyetin tefsiri) Bu rivayet lütuf diyarı olduğu için cennet hakkında vârid olmuştur.

Cehenneme gelince; orası adalet yurdudur. Hiç bir kimse bir özür beyân etmeden oraya giremez. Aleyhinde delil bulunmadıkça cehenneme atılmaz. Hadîs hafızlarından bir çoğu, bu ifâde hakkında söz söylemişler ve râvînin bunu değiştirdiğini belirtmişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre —ki lafız Buhârî'nindir— Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ve cehennem birbirlerine karşı delil getirdiler.(...) Râvî hadîsin tamâmını zikreder. Sona doğru şöyle der : Cehenneme gelince; o, dolmaz. Nihayet ayağını cehenneme koyar ve; asla asla, der. İşte o zaman cehennem dolar ve birbiri üzerine eğilir. Allah kullarından hiç birine zulmetmez. Cennet içinde, Allah ayrı bir yaratık meydana getirir.
Burada bir mes'ele kalıyor. Şöyle ki: Gerek eski, gerekse yeni bilginler ve imamlar bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Babaları kâfir olan ve kendileri çocukken ölen yavruların hükümleri nedir? Deli, sağır, bunamış ihtiyar ve İslâm'ın daveti kendisine ulaşmadan fetret devrinde ölenlerin durumu nasıldır? Bunlar hakkında pek çok hadîs vârid olmuştur. Allah'ın inayet ve tevfîkiyle önce bu hadîsleri zikredeceğim, sonra da bu konuda imamların sözlerinden özet bir bölüm kay-dedeceğim. Yardım dilenecek yalnızca Allah'tır.[25]

Kendisine Risâletitı Ulaşmadığı Kimselerin Durumu

1- Esved İbn Serî'nin Hadîsi:
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Esved İbn Seri'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde dört kişi hüccet ikâme ederler. Birisi hiç bir şey duymayan sağır kimse. Diğeri ahmak kimse, üçüncüsü bunak kimse, sonuncusu da fetret devrinde ölmüş olan kimse. Sağır der ki: Rabbım, İslâm geldiği halde ben ondan hiç bir şey duymadım. Ahmak der ki: Rabbım, İslâm geldiği sırada çocuklar benim üzerime pislik atıyorlardı. Bunak der ki: Rabbım, İslâm geldiğinde ben hiç bir şeyi' düşünemiyordum. Fetret döneminde ölen der ki: Rabbım, bana Senin elçin gelmedi. Onlarda itaat etmeleri gerektiğine dâir ahidleri alınır ve onların cehenneme gönderilmesi haberi verilir. Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki; eğer onlar cehenneme girmiş olsalardı, oranın serin ve huzur yurdu olduğunu (dönüşeceğini) görürlerdi. Bu hadîsin bir benzeri Katâde kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledi-lirse de bunun sonunda «oraya girmeyenler zorla girdirilir» kavli yeral-maktadır. İshâk İbn Rahûyeh de Muâz İbn Hişâm'dan aynı şekilde rivayet eder. Beyhakî i'tikâd bölümünde Hanbel İbn İshâk kanalıyla Ali İbn Abdullah el-Medînîıden aynı hadîsi rivayet eder ve; bunun isnadı sahihtir, der. Aynı hadîsi Hammâd İbn Seleme... Ebu Hüreyre'den rivayet eder ve Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu belirtir : Dört kişi Al-lah'ın huzurunda bir hüccetle gelirler ve hüccetlerini sergilerler. Sonra yukarıdaki rivayeti nakleder. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî da Ma'mer kanalıyla mevkuf olarak Ebu Hüreyre'den rivayet eder. Ancak bu rivayetin sonunda Ebu Hüreyre şöyle devam eder : İsterseniz Allah Te-âlâ'nm «Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İs-râ, 15) kavlini okuyun. Aynı rivayeti Ma'mer de... Ebu Hüreyre'den mevkuf olarak nakleder.
II- Enes İbn Mâlik'in Rivayeti:

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Rebî', Yezîd İbn Ebân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Enes İbn Mâlik'e; ey Ebu Hamza, müşriklerin çocukları hakkında ne dersin? diye sorduk. Enes İbn Mâlik dedi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Onların günâhları yoktu ki bununla azâblanıp cehennem ehli olsunlar. İyilikleri de yoktu ki bununla mükâfatlandırılıp cennet ehlinin hükümdarlarından olsunlar. Onlar cennet ehlinin hizmetkârlarıdırlar.
III- Enes İbn Mâlik'in Bir Başka Hadîsi:
Hafız Ebu Ya'lâ... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde doğmuş çocuk, bunak, fetret döneminde ölen ve pîr-i fâni getirilirler. Her biri kendi hüccetini söyler. Rab Tebâreke ve Teâlâ cehennemden bir bölüğe; çık, der. O bu insanlara şöyle der : Ben kullarıma kendilerinden elçiler gönderirdim. Şu anda ise bizzat ben kendimin size elçisiyim. Şuraya girin. Rasûlul-iah buyurur ki: Şakâvet yazılı olan kişi; ey Rabbım, biz ondan kaçıyorduk, ona nasıl girelim? der. Saadet yazılı olan kişi de, koşarak hızlıca oraya dalar. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur : Siz Benim Rasûllerimi yalanlamakta ve onlara isyan konusunda en şiddetli kimseler idiniz. Şunlar cennete, şunlar da cehenneme girsin. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, Yûsuf İbn Mûsâ kanalıyla Cerîr İbn Abdülhamîd'den bu hadîsi aynı isnâdla rivayet eder,
IV- Berâ İbn Âzib'in Hadîsi;
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki: Bize Kasım İbn Ebu Şeybe Berâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygambere müs-lümanların çocukları sorulduğunda; onlar babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Müşriklerin çocukları sorulduğunda; onlarda babalarıyla beraberdirler, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü orada ne yaparlar? denilince; Allah onların durumunu en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ömer İbn Zerr... Berâ kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder.
V- Şeybân'm Hadîsi:
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize İbrahim İbn Saîd el-Cevherî... Şeybân'dan nakletti ki; Hz. Peygamber bu konunun önemini oldukça büyüttü ve dedi ki: Kıyamet günü olduğunda câhili-yet ehli putlarını omuzlarında taşıyarak gelirler. Rabları onlara sorunca; Rabbımız, bize bir peygamber gönderilmemişti, Senin emrin bize ulaşmamıştı. Eğer Sen bize bir peygamber göndermiş olsaydın; biz, kullarının Sana en çok itaat edeni olurduk, derler. Rabları onlara der ki: İster misiniz Ben size bir şeyi emredeyim de emrime itaat edesiniz? Onlar; evet, derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların koşup cehenneme girmelerini emreder. Onlar koşarlar, cehenneme yaklaştıklarında onun kaynayıp uğuldadığını görürler, ve dönüp Rablarına varırlar. Rabbımız, bizi ondan çıkar veya bizi onun üzerinden geçir, derler. Rabları buyurur ki: Size bir şeyi emredince Bana itaat edeceğinizi iddia eden sizler değil miydiniz? Bunun üzerine Allah Teâlâ, onları verdikleri sözden sorumlu tutar ve; gidip oraya girin, der. Koşarlar onu görünce geri dönüp gelirler ve derler ki: Rabbımız ondan korktuk, ona giremeyeceğiz. Allah Teâlâ buyurur ki: Oraya hor ve hakîr olarak girin. Allah Rasûlü (s.a.) dedi ki: Eğer ilk söylendiğinde oraya girmiş olsalardı, oranın serin ve selâmet yurdu olduğunu görürlerdi. Sonra Ebu 'Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîsin metni ancak bu şekilde ma'-rûftur. Hadîsi Eyyûb'dan sadece Abbâd, Abbâd'dan da yalnız Reyhan İbn Saîd rivayet etmiştir. Ben derim ki: İbn Hibbân, sika râvîler arasında onu da zikretmiştir.

îbn Maîn ve Neseî; onun kötü bir tarafı yoktur, ancak Ebu Dâvûd'dan başka kimse ondan hoşnûd olmamıştır, der. Ebu Hatim ise onun fena bir kişi olmadığını, ancak hadîsini yazdığını fakat onun hüccet olarak alınamayacağını belirtir.
VI- Ebu Saîd el-Hudrî'nin Hadîsi :
İmâm Muhammed İbn Yahya der ki: Bize Saîd İbn Süleyman... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : (Kıyamet günü) Fetret devrinde helak olan, bunak ve reşîd olmadan ölmüş çocuk konuşurlar. Fetret devrinde helak olan; bana bir kitap gelmedi, bunak olan; Rabbım, bana akıl vermedin ki onunla hayrı ve şsrri düşüneyim, çocuk da; Rabbım aklım ermedi ki, der. Önlerine ateş getirilir ve; oraya atın, denilir. Allah'ın ezelî ilminde eğer amel işleyecek çağa gelebilseydi saîd olarak yazılanlar ateşten çevrilirler. Amel işleyecek durumda olsaydı Allah'ın bilgisinde şaki olarak yazılmış olanlar ise ateşte tutulur. Allah der ki: Siz Bana isyan ettiniz, eğer peygamberlerim size gelmiş olsaydı durum nasıl olurdu? Bezzâr da bu hadîsi Muhammed İbn Ömer kanalıyla... Fudayl İbn Merzûk'dan nakleder, sonra Ebu Saîd'in hadîsi ancak bu yolla Atıyye'den nakledilmiş olarak bilinir, der. Hadîsin sonunu da şöyle bağlar: Siz, bana isyan ettiniz, ya görmeden elçilerime nasıl isyan edecekdiniz?
VII- Muâz İbn Cebel'in Hadîsi:
Hişâm İbn Ammâr... Muâz İbn Cebel'den nakleder ki; Allah Ra-sulu şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde aklı çelinmiş, fetrette yok olmuş veya küçükken helak olmuş kişiler getirilirler. Aklı çelinmiş olan der ki: Ey Rabbım, eğer bana akıl vermiş olsaydın, akıl vermiş olduklarının arasında saadete benden daha lâyık biri olmazdı. Hz. Peygamber fetret devrinde ve çocukken ölenlerden böyle bir ifâdeyi nakleder. Bunun üzerine Rab Azze ve Celle buyurur ki: Ben, size bir şeyi em-redersem, Bana itaat eder misiniz? Onlar; evet, derler. Allah Teâlâ; gidin cehenneme girin, buyurur —Hz. Peygamber dedi ki; şayet girmiş olsalardı, cehennem onlara zarar vermezdi— Onların önüne engeller çıkar ve cehennemin yok olduğunu, Allah'ın onu hiç yaratmadığını sanırlar ve sür'atle geri dönerler. Sonra ikinci kez Allah onlara emreder, onlar aynı şekilde geri dönerler. Rab Azze ve Celle buyurur ki: Ben, sizi yaratmadan önce ne yapacağınızı bildim ve bu bil-gime göre sizi yarattım. Bu bilgime göre akıbetiniz belirecektir. Onları yakala, der ve cehennem onları tutuverir.
VIII- Ebu Hüreyre'nin Hadîsi:
Ebu Hüreyre'nin hadîsi, Esved İbn Serî'nin hadîsinde münderic clarak daha önce geçmişti. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hü-reyre der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Her doğan fıtrat üzere doğar. Anası ve babası onu ya Yahûdî, ya Hristiyan veya Mecûsî yaparlar. Nitekim hayvan da doğduğunda ayıpsız ve noksansız olarak doğar. Onda bir sakatlık ve noksanlık hisseder misiniz?
Bir rivayette de derler ki: Ey Allah'ın Rasûlü çocuk iken ölenin durumu nedir? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir. îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) —Mûsâ, bu sözün peygambere âid olup olmadığında şüphe edip; sandığıma göre, demiştir— buyurdu ki: Müslümanların küçük çocukları cennettedir. Onlara İbrahim Aleyhisselâm bakar. Müslim'in Sahîh'in-de İyâz kanalıyla Rasûlullah'tan nakledilir ki; Allah Azze ve Celle : Ben, kullarımı

Hanîfler olarak yarattım, buyurmuştur. Başka bir rivayette de; müsümanlar olarak yarattım, buyurmuştur.
IX- Semure'nin Hadîsi:
Hafız Ebu Bekr el-Berkânî el-Harizmî, «el-Müstahrec Alâ'l-Buhârî» isimli eserinde Avf el-Harâbî kanalıyla.,. Semure'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her doğan fıtrat üzere doğar. İnsanlar yüksek sesle ey Allah'ın Rasûlü, ya müşriklerin çocukları? diye seslendiler. Rasûlullah (s.a.) müşriklerin çocukları da, buyurdu. Taberâ-nî der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed... Semure'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocuklarını sorduğumuzda; onlar cennet ehlinin hizmetçileridir, buyurdu.
X- Hasnâ'nın Amcasının Hadîsi:
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk... Süleym oğullan kabilesinden Muâviye'nin kızı Hasnâ'dan nakletti ki; o amcamın bana anlattığına göre kendisi şöyle dedi demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kim var? dedim. Hz. Peygamber : Peygamber cennettedir, şehîd cennettedir, çocuk cennettedir, diri diri gömülen cennettedir.
Bilginlerden bir kısmı bu hadîs üzerinde durur ve çocuklar hakkında bir şey demezken, bir kısmı da Semure İbn Cündeb'in Buhârî'-nin Sahîh'inde naklettiği hadîse dayanarak, onların kesinkes cennette olduklarını bildirirler. Hz. Peygamber bir rü'yâsında ağacın altında bulunan bir ihtiyara rastlar, çevresinde de çocuklar vardır. Cibril ona; bu, İbrahim Aleyhisselâm'dır, şunlar da müslümanların çocuklarıdır, der. Ey Allah'ın Rasûlü müşriklerin çocukları da mı? denilince, o; evet müşriklerin çocukları da, der. Bazı bilginler de; müşriklerin çocuklarının —Hz. Peygamberin; onlar babalarıyla beraberdir, kavline istinaden— cehennemde olduklarını söylerler. Bazıları da çocukların kıyamet gününde Arasât'da imtihana tâbi tutulacaklarını, emre itaat edenin cennete gireceğini ve daha önce Allah'ın onlar hakkındaki saadete ereceklerine dâir bilgisinin açıklık kazanacağını, isyan edenlerin hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerini ve yine Allah'ın daha önce onlar hakkındaki şaki olacaklarına dâir bilgisinin açığa çıkacağını belirtirler. Bu söz, bütün delilleri birleştirir. Bu, birbiriyle şâhid olarak desteklenen daha önceki hadîslerde açıkça belirtilmektedir.. Bu sözü Ebu'l-Hasan Ali İbn İsmail el-Eş'ârî sünnet ve cemâat ehlinden böylece nakletmiştir. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî de «Kitab el-İtikâd» isimli eserinde bu görüşü desteklemiştir. Hadîs tenkîdçileri, hafızlar ve bilginlerin muhakkikleri de böyle demişlerdir. Şeyh Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr en-Nemerî imtihanla ilgili yukarıda geçen hadîslerden sonra şöyle der : Bu konudaki hadîsler kuvvetli değildir ve bir hüccet olarak kullanılamaz. İlim ehli onu reddeder. Çünkü âhiret diyarı mükâfat yurdudur. Amel ve imtihan diyârî değildir. O zaman bunlar nasıl cehenneme girmeye zorlanabilirler? Orada amel ve ibâdet, yaratıkların imkânı haricindedir. Allah bir kula götüremeyeceği yükü yüklemez.
Onun söylediklerine şöyle cevab verilir : Bu konudaki hadîslerden bir kısmı sahihtir. Nitekim bilginlerin önderlerinden bir çokları bu kanâati belirtmişlerdir. Bir kısmı hasendir, bir kısmı da sahîh ve ha-senle kuvvet kazanan zayıf hadîstir. Bir konudaki hadîsler bu tarzda birbirini destekler nitelikte olursa, ona bakan kişinin nazarında hadîsler hüccet ifâde ederler. Şeyh Ebu Ömer'in «Âhiret mükâfat yurdu-

dur» sözüne gelince, şüphesiz ki orası mükâfat yurdudur. Ancak mükâfat yurdu olması, cennet veya cehenneme girmeden önce Arasât'da iken sorumluluk yüklenil meşini engellemez. Nitekim Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, sünnet ve cemâat ehlinin mezhebine göre çocukların ahrette imtihan edileceklerini bildirmiştir. Hak Teâlâ da Kalem sûresinde şöyle buyurmaktadır : «O gün işin dehşetinden baldırlar açılır, secdeye çağırılırlar da buna güçleri yetmez.» (Kalem, 42,43) Sahîh hadîslerde ve diğerlerinde sabit olan sünnete göre; mü'minler kıyamet gününde Allah'a secde edeceklerdir. Münâfıkın buna gücü yetmeyecek belleri arkaya katlanacaktır. Secdeye gitmek istedikleri her seferde kafaları üstü düşeceklerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde vâ-rid olduğuna göre; cehennemden en son çıkacak kişi hakkında şöyle denir : Allah Teâlâ orada bulunandan daha başka bir şey istememesi için o kimseden ahidler ve sözler alır ve bunu defalarca tekrarlatır. Ve Allah Teâlâ şöyle buyurur : Ey Âdemoğlu, sen ne kadar sözünden dönersin. Sonra onun cennete girmesine izin verir.
Şeyh Ebu Ömer İbh Abd'ül-Berr'in «Cehenneme girmeye onları nasıl zorlar. Bu, onların gücü dâhilinde değildir ki?» sözüne gelince. Bu ifâde hadîsin sıhhati için bir engel değildir. Çünkü Allah Teâlâ kıyamet gününde kullarına Sırat köprüsünden geçmelerini emreder. Sırat cehennemin üzerinde bir köprüdür, kıldan ince, kılıçtan keskin-cedir. Mü'minler amellerine göre şimşek gibi, rüzgâr gibi, soylu atlar gibi ve binek atları gibi geçerler. Kimileri yürüyerek, kimileri koşarak, kimileri abanarak, kimileri de yüzüstü sürünerek geçerler. Cehenneme girmeleri emredilenlerin durumu hiç de iyi değildir. Hattâ ook daha zor ve çok daha kötüdür. Kaldı ki sahîh hadîste sabit olduğuna göre, Deccâl'ın da cennet ve cehennemi olacaktır. Şeriatı koyan Şârı; Dec-câl'ın sunduğu ve kendilerine ateş gibi görünen şeyleri çekinmeden içmelerini, onun selâmet ve soğukluk olacağını bildirmiştir. Bu durum da ona benzer. Öte yandan Allah Teâlâ İsrâiloğullarına kendi kendilerini öldürmelerini emretmiştir. Onlar da bir sabah akşama kadar birbirlerinden yetmiş bin kişiyi öldürmüşlerdir. Kişi babasını ve kardeşini öldürüyormuş. Allah Teâlâ onların üzerine bir bulut karanlığı göndermiş. Bu, onların buzağıj'a tapmalarından dolayı bir ceza imiş. Bu durum da şahıslar için gerçekten zordur ve yukarıda zikri geçen hadîste söz konusu edilen hususlardan hiç de aşağı değildir. Allah en iyisini bilendir.[26]

Müşriklerin Çocukları

Bu husus kesinlik kazandığına göre; insanlar müşriklerin çocukları konusunda değişik görüşler serdetmişlerdir :
I- Müşriklerin çocukları cennettedirler. Buna Semure'nin naklettiği ve Hz. Peygamberin İbrâhîm Aleyhisselâm'm yanında müslü-man ve müşrik çocuklarının bulunduğunu bildiren hadîsini delil getirmektedirler. Bu hadîs Ahmed İbn Hanbel kanalıyla Hasnâ'mn amcasından nakledilmiştir. Yukarıda geçmişti: Bu istidlal sahihtir. Ancak imtihan ile ilgili hadîsler daha özel bir anlam taşır. Allah Teâlâ on-lardan itaat edeceklerini bildiği kimselerin ruhunu öbür âlemde İbrahîm Aleyhisselâm'Ia ve fıtrat üzere ölmüş olan müslüman çocuklarla beraber kılar. İçlerinden Allah'ın emrine icabet etmeyeceklerini bildiklerini ise Allah Teâlâ

kıyamet günü cehenneme gönderir. Nitekim imtihan hadîsi buna delâlet etmektedir. Eş'arî de Ehl-i Sünnet'ten bu görüşü nakletmiştir. Müşrik çocuklarının cennette olduğunu söyleyenlerden bir kısmı; bunların cennette serbest olduklarını ifâde ederken, bir kısmı da müslümanların hizmetçileri olacaklarını belirtirler. Nitekim Ali İbn Zeyd kanalıyla Enes'ten nakledilen hadîs bunu göstermektedir. Ancak Ebu Dâvûd et-Tayâîisi'ye göre bu hadîs zayıftır. Allah en iyisini bilendir.
II- Müşriklerin çocukları babalarıyla birlikte cehennemde olacaklardır. Buna delil olarak da Ahmet İbn Hanbel'in Ebu Muğîre kanalıyla Ğutayfın kölesi Abdullah İbn Ebu Kays'tan naklettiği hadîsi göstermektedirler. O, Hz. Âişe'ye gelerek kâfirlerin çocuklarını sormuş, Hz. Âişe de demiş ki: Rasûlullah (s.a.) onların babalarına tâbi olacaklarını söyledi. Ben; Ey Allah'ın Rasûlü amelsiz olarak mı? dedim. Rasûlullah (s.a.) : Onların ne yapacaklarını Allah en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ebu Davûd da Muhammed İbn Harb kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Kays'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Hz. Âişe'den duyduğuma göre o; ben Allah'ın Rasûlü'ne mü'nıinlerin çocuklarını sûrdum da; onlar babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Ya müşriklerin gocukları? dedim; onlar da babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Ben amelsiz mi? dedim; Allah onların ne yapacak olduklarım en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Vekî' kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocuklarını hatırlattığımda; istersen sana onların cehennemdeki çığlıklarını işittirebilirim, dedi.
Abdullah İbn İmâm Abnıed İbn Hanbel der ki: Osman İbn Ebu Şeybe Hz. Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Hadîce Rasûlullah (s.a.) a câhiliyye devrinde ölen iki oğlunun durumunu sorduğunda; cnlar cehennemdedir, buyurmuş. Hz. Ali der ki: Hz. Peygamber, Hz. Hadîce'nin yüzündeki hoşnûdsuzluğu görünce, sen onlann yerini gör-şeydin onlardan nefret ederdin, buyurmuş. Hz. Hadîce; ya senden olan çocuklarım? deyince Hz. Peygamber, onlar cennettedir, demiş. Çünkü mü'minler de, çocukları da cennettedirler, müşrikler de, çocukları da cehennemdedirler, diye eklemiş. Sonra şu âyeti okumuş : «îmân eden, soyları da îmânda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır.» (Tûr, 21) Bu hadîs garîbdir. Çünkü râvîler arasında yeralan Osman, durumu meçhul bir kişidir. Onun rivayet ettiği râvi olan Zâ Zân ise Hz. Ali'ye ulaşmamıştır. Allah en iyisini bilendir.
Ebu Dâvûd da İbn Ebu Zaide kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki; Ra-sûlullah (s.a.) diri diri toprağa gömen de, gömülen de cehennemdedir, buyurmuş. Şa'bî de der ki: Bana bu hadîsi Alkame, Ebu Vâil kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti. Bir topluluk da bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla Şa'bî'den, Alkame'den, Seleme İbn Kays'-tan naklettiler. Seleme İbn Kays el-Eşcaî der ki: Ben ve kardeşim Hz. Peygambere gelip dedik ki: Annemiz câhiliyyet devrinde öldü. Ancak müsâfir ağırlar, akrabaları ziyaret eder idi. O bizim bir kız kardeşimizi henüz bulûğa ermemişken diri diri toprağa gömdü. Hz. Peygamber buyurdu ki: Toprağa gömen de, gömülen de ateştedir. Ancak toprağa gömene İslâm ulaşır da müslüman olursa; müstesnadır. Bu hadîsin isnadı hasendir.
III- Müşriklerin çocukları hakkında bir görüş beyân etmeyenler. Bunlar da Hz. Peygamberin; Allah Teâlâ onların ne yapacaklarını en iyi bilendir, kavline dayanmaktadırlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ca'fer İbn Ebu İyâs...

kanalıyla Abdullah İbn Abbas'-tan nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocukları sorulduğunda; o, Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir, demiş. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den de nakledilir. O der ki: Hz. Peygambere müşriklerin çocukları sorulduğunda; Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir, buyurdu. Bilginlerden bir kısmı da müşriklerin çocuklarını, A'râf ehli olarak kabul ederler. Bu görüş, onların çocuklarının cennette olduklarını söyleyenlerin görüşüyle birleşir. Çünkü A'râf karâr diyarı değildir. Ve A'râf ehlinin akıbeti A'râf sûresinde belirtildiği gibi cennettir. Allah en iyisini bilendir.[27]

Müminlerin Çocukları

İyi bilinsin ki; ihtilâf konusu olan, müşriklerin çocuklarıdır. Mü'-minlerin çocuklarına gelince, bu konuda bilginler arasında ihtilâf yoktur. Nitekim Hanbelî fakîhlerinden Kadı Ebu Ya'lâ İbn el-Ferrâ, Ah-med İbn Hanbel'in şöyle dediğini nakleder : Onların cennet ehli oldukları konusunda ihtilâf yoktur. İnsanlar arasında meşhur olan görüş de budur. Allah dilerse bizim kesin karâr vereceğimiz kanâat da budur. Şeyh Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr'in bazı bilginlerden naklederek onların bu konuda durakladıkları, bütün çocukların Allah Azze ve Celle'nin irâdesi altında bulundukları görüşünü serdettikleri tarzındaki kanâatına gelince : Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr'in ifâdesine göre bu görüşe; aralarında Hammâd İbn Zeyd, Hammâd İbn Seleme, Abdullah İbn Mübarek, İshâk İbn Rahûyeh ve diğerlerinin de bulunduğu hadîs ve fıkıh ehli bir topluluk kail olmuşlardır. Onlar derler ki: Bu husus İmâm Mâlik'in el-Muvatta'mda kader bahsinde çizdiği duruma benzer. Onun bu konuda îrâd ettiği hadîsler de böyledir. Mâli-kîlerin çoğunluğu da bu görüştedir. Ancak İmâm Mâlik'den nass halinde bir şey vârid olmamıştır. Mâlikilerden sonraki bilginler müslü-man çocuklarının cennette olduklarını kabul etmişler, müşrik çocuklarının ise Allah'ın irâdesine bağlı olduklarını bildirmişlerdir. Ömer İbn Abd'ül-Berr'in sözü burada bitiyor. Ancak bu, gerçekten garîbdir. Ebu Abdullah el-Kurtubî de et-Tezkire isimli kitabında aynı şeyi zikreder. AUah en iyisini bilendir. Bu konuda Talha kızı Âişe'den mü'-minlerin annesi Âişe'ye dayanan bir rivayet zikredilir. Hz. Âişe der ki: Hz. Peygamber Ansâr'dan bir çocuğun cenazesine çağırıldı. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ona ne mutlu cennet serçelerinden bir serçe, kötülüğe ne uzandı ne de ulaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Ya bundan başka bir şey ise ey Âişe? Doğrusu Allah cenneti yarattı ve insanlar babalarının sulbünde iken cennet ehlini halketti. Cehennemi yarattı ve insanlar babalarının sulbünde iken cehennem ehlini de yarattı. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce naklederler.
Bu konudaki sözlerin, gerçekten sahîh delillere dayanması îcâbe-der. Ne var ki Şâri'in buyruklarını bilmeyen birçok kişiler de bu konuda söz etmektedirler. Bu sebeple bilginlerden bir çoğu bu konudan bahsedilmesini hoş karşılamamışlardır. Abdullah İbn Abbâs'tan, Ebu Bekr es-Sıddîk'ın oğlu Muhammed'in oğlu Kâsım'dan, Hanefiyye'nin cğlu Muhammed'den ve diğerlerinden böyle rivayet edilmiştir. İbn Hib-bân da Sahîh'inde Cerîr İbn Hâzim'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ebu Recâ el-Utâridî'nin Abdullah İbn Abbâs'ın minberde iken şöyle de-

diğini işittim : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bu ümmetin işi birbirine yaklaşıktır. Yeter ki çocuklar ve kader konusunda konuşmasınlar. İbn Hibbân bununla müşriklerin çocuklarını kasdettiğini söyler. Ebu Bekr el-Bezzâr, Cerîr İbn Hâzim kanalıyla aynı rivayeti naklettikten sonra; bir topluluğun Ebu Recâ kanalıyla bu hadîsi Abdullah İbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet ettiklerini bildirir.[28]

16 — Bir kasabayı da helak etmek istediğimiz zaman; varlıklılarına emir veririz de, orada fâsıklık yaparlar. Bunun üzerine artık oraya söz (azâb) hak olur. Ve Biz de onları yerle bir ederiz.

Kurrâ bu âyetteki kelimesinin okunuşunda farklı görüşler belirtmişlerse de meşhur olan yukardaki kıraâettir. Müfessirler bu kelimenin mânâsı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Denilir ki; bunun mânâsı şöyledir : Biz oranın, o kasabanın varlıklılarına emrederiz de orada fâsıklık yaparlar ve bu, takdirî bir emir olur. Allah Teâlâ'nm şu kavlinde olduğu gibi: «Bizim emrimiz oraya geceleyin veya gündüzün geldi.» Allah Teâlâ kötülüğü ve azgınlığı emretmez. Derler ki: Âyetin mânâsı; Allah Teâlâ onları azgınlık yapmaya mecbur kılar ve böylece azabı hak ederler. Bu âyete şöyle mânâ verenler de vardır : Biz onlara Allah'a itaati emrederiz, onlar kötülükleri ve azgınlıkları işlerler ve cezayı hak ederler. İbn Cüreyc Abdullah İbn Abbâs'tan bu tefsiri nak-letmiştir. Saîd İbn Cübeyr de böyle demiştir.
İbn Cerîr der ki: Bu âyetin mânâsının; onları emirler kılarız, şeklinde olması da muhtemeldir.
Ben derim ki: Bu mânâ ancak şeklinde okuyanlara göre uygundur. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyeti onların varlıklılarını başlarına emir kılarız da orada fâsıklık ederler, şeklinde okuduğunu söylemiştir. Yani azgınlarını başlarına musallat ederiz orada isyan ederler. İsyan edince de azâb ile onları helak ederiz. Bu Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir : «İşte Biz böylece her kasabada ulularını suçlular kıldık ki orada hile yapsınlar.» Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Rebî' İbn Enes de böyle der.
Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen bu âyete şöyle mânâ verir : Bir kasabayı da helak etmek istediğimiz zaman varlıklılarının sayılarını çoğaltırız. İkrime, Hasan, Dahhâk, Katâde, Mâlik ve Zührî'den de bu âyeti şeklinde okudukları varlıklılarını çoğaltırız, şeklinde mânâ verdikleri rivayet edilir. Bazıları da buna İmâm Ahmed'in Vehb İbn Ubâde kanalıyla... Süveyd İbn Hübeyre'den naklettiği şu hadîsi delil getirirler : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kişinin malının en hayırlısı, emredilmiş bir mühür veya iğnelenmiş bir sikkedir. İmâm Ebü Ubeyd Kasım İbn Sellâm merhum el-Ğarîb isimli kitabında der ki: Emredilmiş mühür kelimesindekikelimesi; soyu çoğalmış, manasınadır. kelimesi de; hurmadan yükseltilmiş yoldur. Bazıları da derler ki bu ifâde sözde uyum sağlamak için söylenmiştir. Tıpkı Hz. Peygamberin kavli gibi. Onlar ecir kazanmış olarak değil günâh kazanmış olarak dönsünler, anla-mında söze uyum sağlamak için söylenmiş bir meseldir.[29]

17 — Nûh'dan sonra nice nesilleri yok etmişizdir. Kullarının günâhlarına Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.

Allah Teâlâ Kureyş'li kâfirleri, Hz. Peygamberin risâletini yalanlamaları konusunda uyararak daha Önceki peygamberlerden Nûh'dan sonra gelen peygamberleri yalanlayanların helak edildiğini bildiriyor. Bu da gösteriyor ki; Âdem ile Nûh arasındaki dönem İslâm dönemidir. İbn Abbâs şöyle der : Âdem ile Nûh arasında on nesil gelmişti ve hepsi de İslâm üzereydi. Âyetin mânâsı şöyle oluyor : Ey yalanlayanlar, siz Allah katında onlardan daha değerli değilsiniz. Siz Peygamber-lerin en şereflisi, mahlûkâtın en değerlisini yalanladınız. Sizin cezanız daha ağır ve daha önemlidir. «Kullarının günâhları için Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.» Onların bütün yaptıklarını bilen O'dur. İyiliklerini, kötülüklerini. O'ndan hiç bir şey gizli kalmaz.[30]

18 — Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.
19 — Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir.

Geçici Dünya ve Kalıcı Âhiret

Allah Teâlâ bildiriyor ki: Dünya ve ondaki nimetleri isteyen herkesin istekleri karşılanmaz. Ancak Allah dilediği kimseye, dilediği kadarını verir. Diğer âyetler mutlak iken bu âyet mukayyeddir. Çünkü Hak Teâlâ : «Kim geçici dünyayı isterse; onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz.» Yani âhiret yurdunda veririz ve «Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.» buyuruyor. Cehennem onu her yandan ku-şatıncaya kadar yaptığı kötülüklerle kınanmış ve kötülenmiş olarak girer. Çünkü o kimse geçici olanı kalıcı olana tercih etmiştir. Kovulmuş olarak; hakîr, zelü ve horlanıp uzaklara kovulmuş olarak oraya girer.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn... Hz. Âişe'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dünya; yurdu olmayanın yurdu, malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan kişi de dünya için toplar.
«Kim de âhireti isterse» Âhiret yurdunu ve oradaki nimetleri, sevinci ister, «Sonra onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterir», oraya götüren yolu ararsa. Bu yol; peygambere inanmak ve uyma, se-vâb ve cezayı doğrulayarak bağlanma yoludur. «İşte onların sa'yi şükre değerdir.»[31]

20 — Her birine, bunlara da, onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız. Rabbının nimeti engellenmiş değildir.
21 — Bak, nasıl onları birbirlerine üstün kıldık. Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İki grubdan her birine de veririz. Yani dünyayı ve âhireti isteyen gruplardan her birine isteğini veririz. «Bunlara da, onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız.» Zulmetmeyen yegâne Hâkim ve Mutasarrıf O'dur. Kullarından; istediğine mutluluğu, istediğine şekâveti Verir. O'nun hükmünü,

reddeden verdiğini engelleyen yoktur. İstediğini değiştirecek de yoktur. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbının nimeti engellenmiş değildir» buyuruyor. Kimse onu engelleyemez ve geri çeviremez. Katâde engellenmiş kelimesine eksiltilmiş mânâsı verir. Hasan ve diğerleri de engellenmiş mânâsı verirler.
Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bak, nasıl onları birbirlerine üstün kıldık.» Dünyada kimini zengin, kimini fakır veya ikisi arasında; kimini güzel, kimini çirkin veya ikisi arasında; farklı kıldık. Kimi küçükken ölür, kimi pîr-i fânî oluncaya kadar yaşar, kimi de bu ikisi arasında bulunur. «Elbetteki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» Âhiret diyârındaki farklılıkları dünya-dakinden elbette büyüktür. Çünkü onlardan bir kısmı cehennemin alt basamaklarında zincirlenmiş ve bukağılanmış olarak bulunurlar. Bir kısmı da yüce derecelerde cennetin nimet ve sürûru içerisinde bulunurlar. Cehennemde bulunanlar da kendi aralarında farklı mertebelerde olurlar.. Tıpkı cennet ehlinin farklı mertebeleri bulunduğu gibi. Çünkü cennette yüz derece vardır. Her derecenin arasındaki mesafe gökle yeryüzü kadardır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yüce mertebelere ehil olanlar; îlliyyîn'dekileri tıpkı göğün ufkunda beliren yıldızları gördükleri gibi görürler. İşte bunun için Hak Teâlâ «Âhiret; dereceler bakımından daha büyüktür, üstünlük bakımından da» buyuruyor. TaberânS, Za Zan'ın rivayetine göre Selmân el-Fârisî'den merftV olarak şu hadîsi rivayet eder : Hangi kul dünyada bir derece yükselmeyi isteyip de yükselirse, muhakkak Allah Teâlâ âhirette onu yükseldiği de-receden daha büyük bir dereceye kondurur. Sonra Selmân el-Fârîsî bu âyet-i celîle'yi okudu : «Âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.»[32]

22 — Allah ile beraber başka bir ilâh edinme. Yoksa yerilmiş ve terkedilmiş olarak kalırsın.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey mükellef kişi, ibâdetinde Allah ile beraber bir ortak tutma. Burada maksad, ümmetin mükellefiyet yüklenen ferdleridir. «Yerilmiş ve terkedilmiş olarak kalırsın.» Şirkinden dolayı. Çünkü Allah Teâlâ sana yardım etmez. Seni kendisiyle beraber tapındığın kimselere bırakır. Onlar ise sana ne zarar verebilirler, ne de fayda. Zarar ve fayda vermeye gücü yeten yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'dır. O'nun şeriki yoktur.
İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Ahmed... Abdullah İbn Mes'ûd'-dan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kimin bir ihtiyâcı olur da onu insanların huzuruna götürürse onun ihtiyâcı gideril-mez. Kim de ihtiyâcını Allah'a arzederse Allah ona çabucak ve mutlaka bir zenginlik verir. Ya onu hemen öldürür veya çabucak zengin eder. Bu hadisi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Beşir İbn Selmân kanalıyla İbn Mes'ûd'dan nakleder. Tirmizi bunun ftasen, sahîh ve garîb olduğunu söyler.[33]

23 — Rabbın, buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasmız. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında iken yaş-lılığa erecek olurlarsa, onlara karşı; of dahi deme. Onları azarlama. Ve her ikisine de efendice sözler söyle.

24 — Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger. Ve de ki: Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.

Rabbımıı Buyrukları

Allah Teâlâ kullarına kendisine ibâdet etmelerini ve başkasını zâtına eş koşmamalarını emrediyor. Buradaki «hükmetti» anlamına gelen ifâdesi, emir anlamınadır. Mücâhid ise, tavsiye anlamına geldiğini söyler. Übeyy İbn Kâ'b, Abdullah İbn Mes'ûd ve Dah-hâk İbn Müzâhim de aynı mânâda âyeti şöyle okurlar : "Rabbım kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi tavsiye buyurdu.» Bunun için Hak Teâlâ kendine ibâdetle, anne babaya iyi davranmayı birleştirerek hemen arkasından «Ana ve babaya iyi davranasmız» buyuruyor. Yani bir diğer âyette : «Bana ve anne babana şükredesiniz, dönüş Banadır.» (Lokman, 14) buyurduğu gibi burada da anne ve babaya iyi davranmayı emrediyor.
«Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanındayken yaşlılığa erecek olurlarsa; onlara karşı; öf dahi deme. Onları azarlama.» Onlara kötü bir söz duyurma, hattâ kötü sözün en alt mertebesi olan öf bile deme ve onlara karşı senden çirkin bir fiil sudur etmesin. Nitekim Atâ İbn Ebu Rebâh «Onları azarlama» kavlini; onlara karşı elini oynatma, diye tefsir etmiştir. Allah Teâlâ anne ve babaya karşı kötü sözü ve kötü davranışı yasakladıktan sonra iyi sözü ve iyi davranışı emrederek buyuruyor ki: «Ve her ikisine de efendice sözler söyle.» Yani güzel, tatlı, edebli, saygılı ve hürmetlice. «Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger.» Yaptıklarında onlara karşı mütevâzi' ol. «Ve de ki: Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» Büyüdüklerinde ve vefâtlan anında onlara merhamet et. İbn Abbâs der ki: Bilâhare Allah Teâlâ; «Bir peygamberin ve inanmış olanların yakınları dahi olsa müşrikler için af dilemeleri olur şey değildir...» âyetini indirmiştir.
Anne ve babaya iyi davranma konusunda pek çok hadîs-i şerif vâ-rid olmuştur. Bunlardan birisi de Enes ve başkaları yoluyla rivayet edilen şu hadîs-i şeriftir : Rasûlullah (s.a.) minbere çıkınca üç kere âmin, âmin, âmin, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü neye âmin dedin? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana Cebrail geldi ve şöyle dedi: Ey Muhammed; yanında senin adın anılıp ta sana salâvât getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Sonra ilâve etti; âmin de. Ben de âmin, dedim. Sonra şöyle dedi: Ramazân ayı girip de çıktığı halde kendisini bağışlatamamış olan kimsenin burnu yere sürtülsün. Ve ilâve etti; âmin, de. Ben âmin, dedim. Sonra şöyle dedi: Anne ve babasına, ya da onlardan birine ulaşıp da ikisi kendisini cennete girdirmeyen kişinin burnu'sürtülsün. Ve ilâve etti; âmin, de. Ben de âmin, dedim.
İmâm Ahmed der ki: Bize Huşeym... Mâlik İbn Hâris'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duymuş : Müslüman anne ve babadan olan bir yetimi yemek için oturtup sonra onun buna gerek duymamasını sağlayan kişiye muhakkak cennet vâcib olur. Kim de bir müslüman köleyi âzâd ederse bu onun için cehennemden kurtuluş olur. Onun her uzvuna mukabil bunun her uzvu cehennemden kurtarılır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ali İbn Zeyd'den naklettiğine göre, o da yukarıdaki hadîsi anlatmış sonra şöyle demiş : Ben bunu

Mâlik veya İbn Mâlik denilen birinden duydum, fakat o bu hadîse şunu da eklemişti: Kim anne ve babasına veya bunlardan birine ulaşır da cehenneme girerse; Allah onu kahretsin.
İmâm Ahmed der ki : Bize Affân... Mâlik İbn Amr el-Kuşeyrî'den nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum, demiştir : Bir müslüman köleyi âzâd eden kişi cehennemden âzâd olmuştur. Onun her kemiğinin yerine bunun her kemiğinden birisi âzâd edilir. Kim de anne ve babasından birine ulaşır ve o bunlar sebebiyle mağfirete nail olmazsa Allah Azze ve Celle onu kahretsin. Kim de müslüman anne ve babadan yetîm olan birini yemeğine ve içeceğine ortak ederse, Allah onu ortak eder ve bir daha onu muhtaç bırakmayacak hale getirirse; ona da cennet vâcib olur.
îmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc ve Muhammed İbn Ca'fer'in... Mâlik İbn Amr'dan rivayet ettiklerine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim anne ve babasına ya da onlardan birine ulaşırda yine cehenneme girerse; Allah onu rahmetinden uzaklaştırsın ve kahretsin. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de bu hadîsi Şu'be kanalıyla Mâlik'den nakleder. Ancak onda daha farklı fazlalıklar vardır.
İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Burnu sürtülsün. Burnu sürtülsün. Burnu sürtülsün. Anne ve tabasına, ya da onlardan birine veya ikisine birlikte ulaşıp da onlar yanında yaşlandıkları halde cennete girmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Bu hadîs bu yönden sa-hîh olmakla beraber, bu rivayeti yalnızca Müslim tahrîc etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bana Rebî' İbn îbrâhîm... Saîd îbn Ebu Sa-îd kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Yanında anıldığım halde benim üzerime salavât getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Ramazân ayı girip ds bağışlanmadan çıkan kişinin burnu yere sürtülsün. Anne ve babası yanında yaşlılığa erişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Rebî' der ki: Bilmiyorum ama o, onlardan birisini de demiş olabilir. Bu hadîsi Tirmizî Ahmed İbn İbrâhîm kanalıyla Rebî'den nakleder ve; bu yönden garîbtir, der.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed... Ebu Üseyd Mâlik İbn Rebîa'dan şöyle dediğini nakleder : Ben Rasûlullah'ın katında oturduğum bir sırada anîden Ansâr'dan bir kişi çıkageldi. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, anne ve babam Öldükten sonra benim onlara yapabileceğim herhangi bir iyilik var mıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, dört haslet vardır : Onlara dua etmek, mağfiret dilemek, ahidlerini yerine getirmek, dostlarına ikram etmek, onlar tarafından başka rahmin olmayan akrabalarına sıla-ı rahim'de bulunmak. İşte annen ve baban öldükten sonra senin onlara yapman gereken iyilikler bunlardır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Abdurrahmân İbn Süleyman kanalıyla Ebu Üseyd'den naklederler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Revh... Muâviys İbn Câhime es-Süle-mi'den nakletti ki: Câhime Hz. Peygamber'e gelerek şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, ben savaşmak isterim. Bu konuda seninle istişare etmek için geldim ne dersin? Rasûlullah (s.a.) annen var mı? demiş. O; evet, deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ona koş, çünkü cennet onun iki ayağı altındadır. Hz. Peygamber muhtelif yerlerde iki, üç kez

aynı ifâdeyi tekrarlamıştır. Neseî ve İbn Mâce de bu Hadîsi İbn Cü-reyc kanalıyla Muâviye İbn Câhime'den naklederler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Halef İbn Velîd... Mikdâm kanalıyla... Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletti: Doğrusu Allah Teâlâ size babalarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size en yakın akrabalarınızı tavsiye ediyor. Bu hadîsi İbn Mâce, İbn Ayyaş kanalıyla Mikdâm'dan nakleder.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus... Eş'as İbn Süleym kanalıyla... babasından nakleder ki; Yerbû' oğullan kabilesine mensûb bir kişi şöyle demiş: Hz. Peygamberin huzuruna geldiğimde, onun insanlarla şöyle konuştuğunu duydum : En yüce el annenize babanıza kızkarde-şinize ve erkek kardeşinize veren eldir. Sonra sana en yakın olanadır.
Hafız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlık el-Bezzâr Müs-ned'inde der ki: Bize İbrahim... Süleyman İbn Büreyde kanalıyla babasından nakleder ki; adamın biri tavaf yaparken, annesini de omu-zuna almış tavaf ettiriyormuş. Hz. Peygambere onun hakkını ödedim mi? diye sormuş. Hz. Peygamber; hayır bir kere emzirmenin hakkını bile ödeyemedin. Yahut buna benzer bir ifâde kullanmıştır. Sonra Bez-zâr der ki: Bu hadîsi ancak bu şekilde ve bu tarîkden rivayet edilmiş olarak biliyoruz. Ben derim ki: RâvîJer arasında bulunan Ebu Ca'fer zayıftır. Allah en iyisini bilendir.[34]

25 — Rabbımz; nefislerinizde olanı en iyi bilendir Eğer sâlihlerden olursanız muhakkak ki O, kendine dönenler için mağfiret sahibidir.

Saîd İbn Cübeyr der ki: Bu âyet anne ve babasına karşı yanlış davranışta bulunup da niyyeti ve kalbiyle bundan sorumlu tutulmayacağını kabul eden kimseler içindir. Bir rivayete göre Saîd İbn Cübeyr sonra cümleyi şöyle tamamlamıştır. Yani maksadı yalnızca iyilik yapmaktır. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbınız; nefislerinizde olanı en iyi bilendir» buyurmuştur. «Kendine başvuranlar için mağfiret sahibidir» âyeti hakkında Katâde; namaz ehli olan ve Allah'a ibâdet edenler için mağfiret sahibidir, mânâsını vermiştir. İbn Abbâs da tes-bîh edenler için diye mânâ vermiştir. Bir başka rivayete göre; İbn Abbâs, itaat edip ihsan edenler için mağfiret sahibidir, mânâsını vermiştir. Bazıları da derler ki: Burada söz konusu olan akşam ve yatsı arasında namaz kılanlardır. Bazıları da bunların kuşluk namazı kılanlar olduğunu söylemişlerdir. Şu'be, Yahya İbn Saîd kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'in bu âyet hakkında şöyle dediğini belirtir : Günâh işleyip de sonra tevbe edenler için mağfiret sahibidir. Abdürrezzâk, Sevrî ve Ma'mer kanalıyla Yahya İbn Saîd'den, o da babası Saîd İbn Müsey-yeb'den aynı rivayeti nakleder. Atâ İbn Yessâr da böyle der. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr de; bunlar hayra dönenlerdir, demiştir. Mücâhid ise Ubeyd İbn Umeyr kanalıyla bu âyet hakkında şöyle der : Bunlar, yalnızken günâhlarını hatırlayıp Allah'tan mağfiret dileyenlerdir. Bu görüşte Mücâhid de Ubeyd'e muvafakat etmiştir. Abdürrezzâk der ki: Bize Muhammed İbn Müslim Amr îbn Dînâr kanalıyla, übeyd îbn Umeyr'den nakletti ki; o «O, kendine baş vuranlar için mağfiret sahibidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir :

Biz, «baş vuranlar» ı, müttakî-ler olarak kabul ederdik. Bunların Allah'ım beni bağışla ve şu mecliste düştüğüm günâhımı affet diyenler olduğunu belirtmiştir. İbn Cerîr Taberî ise bu konuda en uygun sözün; günâhdan tevbe edenler, ma'siyetten rücû' ederek Allah'a dönenler ve Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri bırakıp hoşlandığı ve razı olduğu şeylere yönelenler şeklindeki açıklama olduğunu söyler. Taberî'nin söylediği bu söz doğrudur. Çünkü başvuranlar anlamına gelen kelimesi; kelimesin-den türetilmiştir ki bu kelime rücû' anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de aynı kökten bir kalime ile : «Doğrusu onların dönüşü Bizedir.»- (Gâşiye, 25) buyurmuştur. Sahih hadîste vârid olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) her seferden döndüğünde şöyle buyu-rurmuş : Dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenleriz. Rabbımıza hamde-denleriz.[35]

26 — Yakınlara hakkını ver. Miskine, yolcuya da. Ama saçıp savurma.
27 — Muhakkak ki saçıp savuranlar, şeytânlarla kardeş olmuşlardır. Şeytân ise Rabbına pek nankördür.
28 — Rabbından beklediğin bir rahmeti elde etmek için onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan; o zaman onlara tatlı bir söz söyle.

İntak ve İsraf

Allah Teâlâ anne ve babaya iyiliği emr ettikten sonra; buna akrabalara ve yakın kimselere iyi davranmayı ilâve ediyor. Nitekim hadîste de; annen, baban, sonra sana yakın olanlar, buyurduğu daha önce zikredilmişti. Bir rivayete göre de; sonra daha yakınlar, daha yakınlar, buyurmuştur. Bir hadîs-i şerifte ise şöyle buyrulur: Kim rızkının genişletilmesini ister ve ecelinin artırılmasını beklerse, akrabalarına sıla-i rahimde buiunsun.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Abbâd îbn Ya'kûb... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, «Yakınlara hakkını ver» âyeti nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) in Hz. Fâtıma'yı çağırıp ona Fedek arazisini verdiğini söylemiştir. Sonra Bezzâr der ki : Bu hadîsi FudayI İbn Merzûk'tan yalnız Ebu Yahya et-Teymî'nin ve Humeyd İbn Ham-mâd'ın rivayet ettiğini biliyoruz. Bu hadîsin isnadı sahîh olsa da hadîs müşkildir. Çünkü âyet Mekke'de inmiştir. Fedek ise, ancak hicretin yedinci senesinde Hayber'le birlikte fethedilmiştir. Öyleyse bu ikisinin birlikte söz konusu edilmesi nasıl mümkün olur?
Tevbe sûresinde miskinler ve yol oğulları hakkında yeterince söz edilmiş, burada tekrarını gerektirmeyecek kadar açıklama yapılmıştı.
«Ama saçıp savurma.» Allah Teâlâ Önce infâkı emrettikten sonra, israfı da nehyediyor. Orta bir noktayı vaz'ediyor. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurmaktadır : «Onlar ki infâk ettikleri zaman, israf etmezler, kısmazlar da. Bu ikisi arasında bir noktada bulunurlar.» (Furkân, 67) Sonra savurganlığı ve saçkınlığı kınayarak buyuruyor ki: «Muhakkak ki saçıp savuranlar; şeytânlarla kardeş olmuşlardır.» Yani bu konuda şeytânlara benzerler. İbn Mes'ûd der ki: Âyette söz konusu olan saçıp savurma, haksız yere infâk etmedir. İbn Abbâs da böyle der. Mücâhid ise der ki: İnsan, bütün malını hak yolunda infâk etse saçıp

savurmuş olmaz. Bir kişi de bir avuç haksız yere infâk etse bu, saçıp savurmadır. Katâde der ki saçıp savurma; Allah'a isyan haksızlık ve fesâd yolunda harcamadır. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kasım... Enes İbn Mâlik'-den nakleder ki; Temîm oğulları kabilesinden bir adam, Rasûlullah'a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlu, benim çok malım var. Ailem ve çoluk - çocuğum da pekçok. Bana nasıl infâk edeceğimi ve nasıl yapacağımı bildirir misin? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Malının zekâtını verirsin. Çünkü bu, seni temizleyicidir. Yakınlarına sıla-i rahimde bulunursun. Dilencinin, komşunun ve miskinin hakkını verirsin. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlu, bana biraz daha azaltır mısın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Yakınlara hakkını ver. Miskine, yolcuya da. Ama saçıp savurma.» Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlu senin elçine zekâtımı verdiğim zaman, bundan Allah'a ve Rasûlü'ne karşı arınmış olurmuyum? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Evet, onu benim elçime verirsen ondan arınmış olursun. Bunun mükâfatı sana günâhı da onu değiştirene aittir.
«Muhakkak ki saçıp savuranlar; şeytânlarla kardeş olmuşlardır.» Yani saçıp savurmada, Allah'a itaati bırakıp isyan etmede ona kardeş olmuşlardır. Bunun için Allah Teâlâ «Şeytân ise Rabbına karşı pek nankördür.» buyurmuştur. O, münkirdir çünkü Allah'ın kendisine verdiği nimeti inkâr etmiş ve emrine uyup itaat etmemiştir. Allah'a isyan edip O'na muhalefet etmiştir.
«Rabbından beklediğin bir rahmeti elde etmek için onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan; o zaman onlara tatlı bir söz söyle.» Yani akrabaların ve kendilerine vermenizi emrettiğimiz kimseler senden bir şeyler isterler de, sen de onlara verecek bir şey bulamazsan ve bu sebeple onlara bir şey veremezsen hiç olmazsa «O zaman onlara tatlı bir söz söyle.» Onlara kolaylık ve yumuşaklıkla bir şey va'det. Ve de ki: Eğer Allah bana rızık verirse; ben de onu size ulaştırırım. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve bir başkası bu âyeti bu şekilde tefsir etmişlerdir.[36]

29 — Ve elini boynuna bağlı kılma, onu büsbütün de açıp durma. Yoksa kaybedenlerden ve kmananlardan olursun.
30 — Muhakkak ki Rabbın; dilediğine rızkı genişletir ve daraltır. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Ba-sîr'dir.

Zenginlik ve Cimrilik

Allah Teâlâ yaşamada iktisâdlı davranmayı emrederken cimriliği de kötülüyor, israfı ve savurganlığı yasaklıyor. «Ve elini boynuna bağlı kılma.» Cimri ve çekingen olma. Kimseye bir şey vermezlik etme. Nitekim yahûdîler —Allanın la'neti onların üzerine olsun— «Allah'ın eli bağlıdır» demişlerdir. Yani Allah'a cimrilik isnâd etmişlerdir. Kerim ve Vahhâb olan Allah, onların isnadından yüce ve münezzehtir.
«Onu büsbütün de açıp durma.» Yani harcamada israf etme, gücünden fazlasını vermeye kalkışma, gelirinden çoğunu harcama «yoksa kaybedenlerden ve kmananlardan olursun.» Burası gramer bakımından leffü neşr bâbındandır. Yani eğer cimrilik yaparak oturur-san kınanırsın. Halk seni kınar, zemmeder ve senden müstağni dururlar...

Gücünün üstünde elini açacak olursan da, harcayacak bir şey bulmadan oturursun ve o zaman da kaybedenlerden olursun. Kaybedenler anlamına gelen yürümekten âciz kalan hayvandır. Zayıf düştüğü ve bitkin olduğu için durur, o zaman adı verilir. Nitekim aynı kelimeyi Allah Teâlâ Mülk sûresinde kullanarak şöyle buyurmaktadır: «Gözünü bir çevir bak, bir aksaklık görebilir misin? Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrar tekrar çevir bak. Ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.» (Mülk, 3,4) Yani bir eksiklik göremeyip bitkin düşer. Burada cimrilik ve israfın kasdedildiğini söyleyen Abdullah İbn Abbâs, Hasan, Katâde, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd bu âyeti böyle tefsir etmişlerdir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Ebu Ze-nad... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, Rasûlullahın şöyle dediğini duymuştur : Cimri ve infâk eden kişinin misâli, demirden iki cübbesi olan iki adamın misâlidir. Cübbelerinden biri göğüs hizasına kadar, diğeri de gırtlak hizasına kadardır. İnfâk eden kişi, infâk ettiği zaman cübbesi genişler ve parmaklarına kadar örtüp yürümenin eseri silininceye kadar onun içerisine dalar. Cimri kişi ise, bir şey infâk etmek istediği zaman demirden olan cübbenin halkası yerine yapışır ve o, cübbeyi genişletmek ister de genişletemez. Bu, Buhârî'-nin Zekât kitabındaki ifadesidir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve eşi Fâtıma Bint Münzir kanalıyla ninesi Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söylemiştir ;
Sayarak verme ki Allah da sana sayarak vermesin.
Müslim'in Sahîh'inds Abdürrezzâk kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ bana, kendin için infâk et, buyurdu.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Muâviye İbn Ebu Müzerred kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hangi bir gün kullar sabahleyin kalkarlarsa; mutlaka beraberlerinde gökten iki melek iner. Bunlardan birisi der ki: Allah'ım, infâk eden kişiye geride kalan artanı bırak. Diğeri de der ki: Allah'ım, tutan kişiye yokluk ver.
Müslim, Kuteybs kanalıyla Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Sadaka malı eksiltmez. Kul ne kadar affederse mutlaka Allah, onun izzetini o derecede artırır. Kim de Allah rızâsı için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir.
Ebu Kesîr, Abdullah İbn Amr'dan merfû' olarak nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cimrilikten sakının, çünkü sizden önce helak edilmiş olanlar cimriliği emredip de cimrileşmiş olmalarından dolayı helak edilmişlerdir. Onlara sıla-i rahmin kesilmesi emredilmiş onlar da koparmışlardır. Onlara azgınlık emredilmiş onlar da azıtmışlardır.
Beyhâkî Sa'dân kanalıyla... A'meş'in babasından nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bir kişi bir sadaka verirse; yetmiş şeytânın çenesini tutar.
İmâm Ahmed der ki.: Bize Ebu Ubeyde el-Hattâb... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İktisâd yapan muhtaç olmaz.
«Muhakkak ki Rabbın; dilediğine rızkı genişletir ve daraltır.»» âyeti rızkı veren, alan, genişleten ve daraltanın Allah Teâlâ olduğunu bildiriyor. Yarattıklarında dilediği gibi tasarruf hakkının O'na âid olduğunu, dilediğini zengin, dilediğini fakır

kıldığını bunda da Allah'ın bir hikmeti bulunduğunu haber veriyor. -Bunun için âyetin devamında «Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Kimin zenginliğe hak kazandığını, kimin fakirliğe müstehak olduğunu görür ve bilir. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: Kullarımdan bazıları da vardır ki, yalnızca fakirliğe elverişlidirler. Onları zenginleştirmiş olsam dinlerine karşı fesada dalarlardı. Kullarımdan bazıları da vardır ki, ancak zenginliğe elverişlidirler. Onları fakuieştirmiş olsaydım dinlerinde fesada dalarlardı. Bazı insanlar için zenginlik bir istid-râc, fakirlik de ceza olur. Bundan da ondan da Allah'a sığınırız.[37]

31 — Çocuklarınızı açlık korkusuyla Öldürmeyin. Onlara da size de Biz nzık veririz. Muhakkak ki onları öldürmek; büyük bir günâhtır.

Çocukları Öldürmek

Bu âyet-i kerîme, Allah. Teâlâ'nm kullarına babanın evlâdına merhametinden daha çok merhametli olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ, çocukları öldürmeyi yasaklamaktadır. Vs çocuklara mîrâsı emretmektedir. Nitekim câhiliyyet ehli, kız çocuklarını vâris bırakmazlardı. Hattâ onlardan bir kısmı, üzerlerine yük olmasın diye kız çocuğunu öldürürdü. Bunun için Allah Teâlâ : «Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyin.» buyurmuştur ve bu davranışı yasaklamıştır. Yani onların bulunması halinde muhtaç olmaktan korkarak öldürmeyin. Bunun için hemen arkasından Hak Teâlâ onların rızkına özen gösterdiğini bildirirerek «Onlara da, size de Biz rızık veririz.» buyuruyor. En'âm sûresinde ise «Çocuklarınızı açlıktan Öldürmeyin» buyurmuştur. Yani fakirlikten onları öldürmeyin. «Onlara da size de Biz rızık veririz.» (En'âm, 151)
«Muhakkak ki onları öldürmek; büyük bir günâhtır.» Büyük bir hatâdır ifâdesi büyük bir günâhtır anlamınadır. Bazıları da bu âyet-i kerîme'yi okumuşlardır ki bu da aynı mânâyadır.
Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah (İbn Mes'ûd) dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir :
Ey Allah'ın Rasûlü, en büyük günâh hangisidir? dedim. Rasû-lullah buyurdu ki: Seni yaratmış olduğu halde Allah'a eşler koşman-dır. Sonra hangisidir? dedim. Buyurdu ki: Seninle yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir. Sonra hangisidir? dedim. Buyurdu ki: Komşunun helâlıyla zina etmendir.[38]

32 — Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.

Allah Teâlâ kullarını zinadan ve zinaya yaklaşmaktan, yani zinaya sevkeden nedenlerle iç içe olmaktan nehyederek «Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır.» buyuruyor. Yani büyük bir günâhtır. «Ve yol olarak da kötüdür.» Ne çirkin, kötü bir yol ve gidiş yeridir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Ebu Ümâme'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Genç bir delikanlı Hz. Peygambere gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, bana zina için izin ver, dedi. Halk onun üzerine yürüyerek onu tartakladılar ve; dur bakalım, dediler. Rasû-lullah (s.ı.) ona; beri gel, dedi. O da Peygambere biraz yaklaştı. Hz.

Peygamber; otur, dedi. O da oturdu. Rasûlullah buyurdu ki : Onu anne annen için ister misin? O; Allah'a andederim ki hayır, Allah beni sana feda etsin ki hayır, dedi. İnsanlar da anneleri için bunu istemezler, dedi. Rasûlullah : Onu kızın için ister misin? dedi. O; hayır Allah'a ve Rasûlüne andolsun ki, Allah beni sana kurbân etsin ki hayır, insanlar da onu kızları için istemezler, dedi. Rasûlullah onu bacın için ister misin? deyince o hayır, Allah'a andolsun ki, beni sana kurbân etsin ki insanlar da onu kardeşleri için istemezler, dedi. Rasûlullah (s.a.) onu halan için ister misin? dedi. O; hayır beni sana kurbân eden Allah'a andolsun ki insanlar onu halaları için de istemezler, dedi. Rasûlullah (s.a.) onu teyzen için ister misin? dedi. O; Allah'a andolsun ve beni sana kurbân etsin ki insanlar teyzeleri için de bunu istemezler, dedi. Ebu Ümâme der ki: Rasûlullah (s.a.) elini onun üzerine koyarak şöyle buyurdu : Allah'ım onun günâhını bağışla, kalbini temizle, namusunu temiz kıl. Ebu Ümâme der ki: Bundan sonra o delikanlı böyle bir şeye hiç tevessül etmemiştir.
İbn Ebu Dünya der ki: Bize Ammâr İbn Nasr... Heysem İbn Mâlik kanalıyla Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: Allah katında şirkten sonra bir erkeğin kendisi için helâl olmayan bir rahme boşalttığı nutfeden daha büyük bir günâh yoktur.[39]

33 — Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. Ancak hak ile olursa müstesna. Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir yetki tanımışızdır. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Muhakkak ki o, yardım görenlerden olmuştur.

Katil

Allah Teâlâ meşru' bir hakka dayanmadan bir cana kıymayı yasaklıyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor :
Lâ İlahe İllallah Muhammed'ün Rasûlullah, diyen müslüman Dır kişinin kam ancak şu üç şeyden biriyle helâl olur : Cana can. Evli olarak zina eden. Cemaattan ayrılıp dinden çıkan.
Sünen kitaplarında belirtilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah katında dünyanın yıkılması bir- müsîümanın öldürülmesinden daha basittir.
«Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir hak tanımışladır.» Katile karşı ona bir yetki vermişizdir. O, muhayyerdir. İsterse kısas yaparak katili öldürür, isterse diyet karşılığı isterse karşılıksız katili öldürmekten vazgeçer. Sünnet-I Seniyye'de böyle sabit olmuştur. Derin denizler gibi olan İmâm İbn Abbâs, bu âyet-i kerime'nin umûmî hükmünden Muâviye'nin saltanata yetkili olduğu neticesini çıkarmıştır. Onun ileride hükümdar olacağını belirtmiştir. Çünkü o, Hz. Osman'ın velisiydi. Hz. Osman da zulmen öldürülmüş olduğundan Muâviye Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerinin kısas yapılmak üzere kendisine teslim edilmelerini istiyordu. Muâviye Emevî idi. Hz. Ali de imkân bulup böyle yapmak için işi zamana bırakıyordu. Ali, Muâviye'den Şam'ı
kendisine teslim etmesini istemişti. Muâviye de Hz.
Osman'ın katilleri kendisine teslim edilinceye kadar Şam'ı Hz. Ali'ye teslîm

etmekten kaçınmıştı. Bunun için Muâviye ve Şam halkı da, Hz. Ali'ye bîat etmemişlerdi. Nihayet uzun hâdiselerden sonra Muâviye güç kazanıp İbn Abbâs merhumun tefâül ettiği gibi idareyi eline almıştı. İbn Abbâs bu tefâülünü bu âyet-i kerîme'den çıkarmış. Bu da garîb bir iştir. Taberânî, Mu'cem isimli eserinde bunu naklederek şöyle der: Bize Yahya îbn Abdülbâkî... Zehdem el-Cermî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz İbn Abbâs'ın gece meclisindeydik. Dedi ki; Ben size bir hadîs nakledeceğim ki bu ne gizlidir, ne de açıktır. Bu adam —Hz. Osman'ı kasdediyor— hakkında olanlar olunca ben Ali'ye şöyle dedim : Köşeye çekil. Eğer bir delikte bulunacak olursan, çıkarılıncaya kadar ta'kîb edilirsin. Ali bana isyan etti. Allah'a yemîn ederim ki; Muâviye sizin üzerinizde muhakkak emîr olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir yetki tanımışızdır. Artık o da öldürmede aşırı gitmesin.» Ey Kureyş'liler mu-hakak ki o sizi İran ve Bizans kanunlarına götürecektir. Hıristiyan, yahûdî ve mecûsîleri başınıza dikecektir. Sizden her kim o gün bilinen bir şeyi alırsa kurtulur. Kim de terkederse ki, siz de terk edenlersiniz, eski nesiller gibi, helak olanlardan olursunuz.
«Açtık o da Öldürmede aşırı gitmesin.» Yetki sahibi, katili öldürmede aşırı gitmesin. Organlarını kesmesin. Katil olmayana kısas uygulamasın.
«Muhakkak ki o, yardım görenlerden olmuştur.» Yetki sahibi katile karşı şer'an yardım görenlerden olduğu gibi, ölçü olarak da gâlib gelenlerden olmuştur.[40]

34 — Erginlik çağma ulaşıncaya kadar, en güzel şeklin dışında yetimin malına yaklaşmayın. Ahdi yerine getirin. Muhakkak ki ahid mes'ûliyettir.
35 — Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâin tutun. Ve dosdoğru ölçekle tartın. Bu daha hayırlıdır. Ve netice itibarıyla daha güzeldir.

Ölçü ve Tartı

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Erginlik çağına ulaşıncaya kadar, en güzel şeklin dışında yetimin malına yaklaşmayın.» Yani onda iyi niyetle harcamada bulunun. «Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günâhtır.» (Nisa, 2) «Öksüzleri evlenme çağına gelene kadar deneyin, O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf edip de tez elden yemeyin.» (Nisa, 6)
Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) Hz. Ebu Zerr'e şöyle demiş :
Ey Ebu Zerr, ben seni güçsüz görüyorum ve kendim için istediğimi senin için de istiyorum. İki kişinin üzerine emîr olma ve yetîm malına velayet etme.
«Ahdi yerine getirin.» İşlem yaptığınız akidleri ve üzerinde insanlarla anlaştığınız ahidleri yerine getirin. Çünkü ahid de akid de sahibinden sorulur. «Muhakkak ki ahid mes'ûliyettir.»
«Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tam tutun.» Ölçüde aşırı gitmeyin ve eksik ölçerek insanların mallarını azaltmayın.

«Ve dosdoğru ölçekle tartın.» Bazıları kelimesini şeklinde kafin Ötresi ve esresiyle okumu şiar dn\- Bu kelime, ölçek anlamınadır. Mücâhid ise; bunun Rûm dilinde adalet demek oduğunu söyler. Dosdoğru anlamına gelen kelimesi; inhiraf, sarsıntı ve eğrilik bulunmayan şey demektir.
«Bu, daha hayırlıdır.» Sizin hem bu dünyanız; hem de öbür dünyanız İçin daha hayırlı «Ve netîce itibarıyla daha güzeldir.» Âhire-tiniz, dönüşünüz ve varışınız bakımından daha güzeldir. Saîd, Katâ-de'den naklen bu âyeti; sevâb ve ceza bakımından daha hayırlıdır, şeklinde te'vîl ettiğini söyler. Saîd'in bize haber verdiğine göre; Abdullah İbn Abbâs şöyle dermiş : Ey Mevâlî topluluğu, siz iki şeyin başına geçirildiniz ki sizden önceki insanlar bu yüzden helak olmuşlardır. Bunlar şu ölçekler ve şu tartılardır. Saîd der ki: Abdullah İbn Abbâs Hz. Peygamberin şöyle dediğini de bildirir : Bir kişi harama gücü yetip de sonra sırf Allah'tan korktuğu için vazgeçerse; muhakkak Allah ona âhiretten önce şu geçici dünya hayatında o bıraktığı şeyden daha hayırlısını verir.[41]

36 — Hakkında bilgin olmadığı şey üzerinde durma. Çünkü kulak da göz de, kalb de bütün bunlar ondan sorumludurlar.

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyeti şeklinde okuduğunu bildirmiştir, Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyetle, bilgisi olmadığı birisi hakkında bir şeyi kasdetme mânâsı verdiğini bildirmiştir. Muhammed İbn Hanefiyye ise; bununla yalancı şâhidliğin kasdedildiğini söyler. Katâde der ki: Görmeden gördüm, duymadan duydum, bilmeden bildim, deme. Allah Teâlâ bunların hepsini senden soracaktır. Yukarıda zikredilenin özeti şudur : Allah Teâlâ bilgisizce söylemeyi hattâ vehim ve hayâldan ibaret olan tahminle söylemeyi yasaklamıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerime'de şöyle buyurur : «Zannın çoğundan sakının. Çünkü bazı zan-lar vardır ki günâhtır.» (Hucurât, 12) Hadîste ise şöyle buyurulur : Zandan kaçının. Çünkü zan, sözün en yalan olanıdır. Ebu Dâvûd Sü-nen'inde der ki: Kişinin; öyle sandılar, diyerek adım atması ne kötüdür. Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur : Uydurmanın en uydurması; kişinin, gözünün görmediği şeyi gözüyle görmüş gibi bildirmesidir. Yine sahîh hadîste şöyle buyurulur : Kim, bir rü'yâ görmediği halde gördüğünü iddia ederse; kıyamet gününde iki saçı bağlamakla mükellef kılınır. Halbuki o bunu bağlayamaz.
«Bütün bunlar» Yani göz, kulak ve gönül ile elde edilen niteliklerin hepsinde «ondan sorumludurlar.» kıyamet günü kul bunlardan sorulur. Bunlardan da ne yaptıkları suâl edilir. Burada ke limesi yerine kelimesini kullanmak sahihtir.[42]

37 — Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.
38 — Bütün bunlar Rabbın katında beğenilmeyen kötü şeylerdir.

Kibir

Allah Teâlâ, kullarını yürüyüşte tekebbüre, gösterişe ve zorbalığa kaçmaktan nehyederek «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme» buyuruyor. Azgın zorbalar gibi

oraya buraya eğilerek böbürlenip yürüme. «Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin.» Senin yürüyüşünle yeryüzü yarılacak değildir elbette. İbn Cerîr böyle demiş ve bu konuda Ru'be tbn el-Accâc'm bir şiirini delil göstermiştir (...)
«Ne de boyca dağlara ulaşabilirsin» Yani eğilip bükülmen, gururlanıp öğünmen ve kendine hayranlık duymanla dağlara ulaşabilecek değilsin. Aksine bu tür davranışlarda bulunan, onun aksi ile karşılanır. Nitekim sahih hadîste vârid olduğuna göre, şöyle buyrulur : Sizden önceki kavimlerden bir kişi üzerindeki elbisesiyle böbürlenerek yürüdüğü sırada, yer yarıldı ve o içine gömüldü. Kıyamet gününe kadar da gömülmeye devam etmektedir. Keza Allah Teâlâ Karun'dan bahsederken, onun kavmine karşı süslenerek böbürlenip çıktığını ve Allah Teâlâ'nın hem onu hem de onun yurdunu yere batırdığını bildiriyor. Sahîh hadîste vârid olduğuna göre, şöyle buyrulur: Kim Allah için tevazu' ederse, Allah onu yüceltir. O kendi yanında hakîr, halkın yanında büyüktür. Kim de büyüklük taslarsa; Allah onu indirir. O, kendi yanında büyük, halkın yanında fakirdir. Hattâ halkın yanında o köpeklerden ve domuzlardan daha çok menfurdur.
Ebü Bekr İbn Ebu Dünya, el-Humûl ve't-Tevâzu* isimli kitabında der ki: Ahmed îbn îbrâhîm İbn Kesîr, Haccâc îbn Muhammed'-den o da Ebu Bekr el-HÜzelî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Biz Hasan ile beraber bulunduğumuz sırada ona İbn el-Ehîm —Mansûr'u kasdediyor— rastladı. Mansûr'un üzerinde ipekten cübbeler vardı. Üst üste ayağına kadar uzanıyordu. O böbürlenerek yürüyordu. Hasan ona şöyle bir baktı ve of of burnuyla böbürleniyor, omuzu kalkmış, yanağı kabarmış ve iki yanından bakıyor. Yani ahmağm teki. Teşekkür etmeden, zikredilmeden, bir yanından bakarak evet, diyor. Bu konuda Allah'ın emrini tutmuyor ve Allah'ın hukukunu yerine getirmiyor. Allah'a hamdolsun ki, onlardan hiç birisi normal tabiatları üzere yürümüyorlar. Delilerin sarsılışı gibi sarsılıyorlar. Halbuki her uzuvları bir nimettir. Şeytân bile onu la'netler, Mansûr bunu işitince, dönüp kendisinden özür diledi. O; benden özür dileme, Rab-bına tevbe et. Allah Teâlâ'nın «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» buyruğunu duymadın mı? Âbid olan Buhterî, Hz. Ali ailesinden böbürlenerek yürüyen birini görünce ona dedi ki: Seni kendisiyle ikrama erdiren kişinin yürüyüşü böyle değildir. Adam bir daha o yürüyüşünü terketti. Abdullah İbn Ömer de yürüyüşünde böbürle'nen bir adam gördü ve şeytanların da kardeşleri vardır, dedi. Hâlid İbn Madan der ki: Elinizi kolunuzu sallayarak yürümekten kaçının. Çünkü kişinin elleri bedeninin diğer kısmındandır. İbn Ebu Dünyâ her iki rivayeti de kaydeder.
İbn Ebu Dünya der ki: Bize Halef İbn Hişâm el-Bezzâr,.. Bah-nes'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetim elini kolunu sallayarak yürüdüğü ve İranlılarla Bizans'lılar kendilerine hizmet ettiği zaman birbirlerine musallat kılınırlar.
«Bütün bunlar, Rabbın katında beğenilmeyen kötü şeylerdir.» Bu âyetteki kelimesini şeklinde okuyan kişilere göre bu, azgınlık mânâsına gelir. Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur : «Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyin...» (31. âyet) kavlinden bu yana nehyettiğimiz şeylerin hepsi kötü şeylerdir ve bundan dolayı kişi, Allah katında hoş karşılanmayarak muaheze edilir. Allah onları sevmez ve memnun kalmaz.

kelimesini İzafet halinde şeklinde okuyanlara göre âyetin mânâsı şöyle olur: Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız... (23. âyet) kavlinden buraya kadar zikrettiklerimizin hepsinin kötüsü yani çirkini Allah katında da kötüdür. İbn Cebir merhum âyeti bu şekilde yönlendirmiştir.[43]

39 — Bunlar, Rabbmm sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber bir başka ilâh edinme. Yoksa kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.

Rabbının Hikmetleri

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Sana emrettiğimiz şu güzel huylar ve sana yasakladığımız o kötü sıfatlar ey Muhammed, insanlara emretmen için sana vahyettiğimiz hükümlerdir.
«Allah ile beraber bir başka ilâh edinme. Yoksa kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.» Hem kendi kendini kınarsın hem de halk seni kınar. İbn Abbâs ve Katâde kelimesine kovulmuş anlamım vermişlerdir. Bu hitâbla kasdedilenler, Rasûlullah (s.a.) vasıtasıyla ümmetin kendisidir. Hz. Peygamber ise —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ma'sûmdur.[44]

40 — Yoksa Rabbınız size oğulları seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Muhakkak ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.

Allah Teâlâ, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını iddia eden ve yalan söyleyen müşrikleri —Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun— reddediyor. Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi kabul etmişler ve Allah'ın kızları olduklarını iddia etmişlerdir. Sonra da meleklere takılmışlardır. Binâenaleyh her üç durumda da büyük bir hatâ işlemişlerdir. Allah Teâlâ onları reddederek «Yoksa Rabbınız size oğulları seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi?» buyuruyor. Yani size erkekleri verdi de kendisi için kızları mı seçti? diye iddia ediyorsunuz? Sonra onları reddi şiddetle artırarak buyuruyor ki: «Muhakkak ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.» Sizin iddianıza göre Allah'ın çocuklarının bulunması, sonra kendinizin olmasından hoşlaşmadığı-nız kız çocuklarını Allah'a isnâd edişiniz — kaldı ki siz, onları istemediğiniz için diri diri öldürüyordunuz— ve bu konulardaki iddialarınız aslında büyük bir yemindir. «Büyük bir söz söylüyorsunuz.» Nitekim Allah Teâlâ Meryem sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Bir kısım kimseler : Rahman çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız. Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti. Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95)[45]

41 — Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an1-da çeşitli açıklamalar yaptık. Fakat bu, nefretinden başka bir şeyi artırmıyor.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da çeşitli açıklamalar yaptık. Orada bulunan hüccet, belge, öğüt ve benzeri uyarıları görüp ibret alsınlar diye bunları zikrettik. Böylece üzerinde bulundukları şirk, zulüm ve iftiradan vazgeçebilirlerdi. Ama bu öğütler zâlimlere ancak Hak'tan nefret edip uzaklaşmaktan başka bir şeyi artırmadı.[46]

42 — De ki: Onların dedikleri gibi Allah ile beraber tanrılar bulunsaydı, o zaman hepsi Arş'in sahibi olmaya bir yol ararlardı.
43 — Onların söylediklerinden O münezzehtir, yücedir ve uludur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, Allah'ın yarattıklarından ortakları bulunduğunu iddia eden ve kendilerini Allah'a yaklaştırması için bu ortaklara tapman şu müşriklere söyle : Eğer mes'ele sizin dediğiniz gibi olsaydı ve Allah ile beraber kendisine yaklaşılması, huzurunda şefaat edilmesi için başka tanrılar bulunsaydı, o söz konusu olan tanrılar da Allah'a ibâdet ederler, yaklaşırlar ve O'na ulaşmak için -vesileler ararlarda. Öyleyse Allah'tan başka ibâdet ettikleriniz gibi siz de yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet' edin. Sizinle Allah arasında vâsıta olabilecek ma'bûdlara ihtiyâcınız yoktur. Çünkü Allah bunu sevmez ve hoşlanmaz. Aksine nefret eder ve kabul etmez. Allah Teâlâ bu durumu, bütün peygamberlerinin diliyle yasaklamıştır. Sonra Hak Teâlâ yüce zâtını bu gibi iddialardan tenzih ve tak-dîs ederek buyuruyor ki: «Onların söylediklerinden O münezzehtir.» Bu zâlim ve azgın müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka ilâhların bulunmasından O, münezzehtir, yücedir, uludur. O bir tek ve eşsiz Allah'tır. Samed'dir. Doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiç bir kimse O'nun eşi ve dengi değildir.[47]

44 — Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onların teşbihlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O Halîm, Gafur olandır.

Her Şey Allah'ı Teşbih Eder

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Yedi gök ve yeryüzü ile orada bulunanlar Allah'ı tesbîh, takdis ederler. Şu müşriklerin öne sürdükleri iddiadan dolayı onu tenzih, ta'zîm ederler, tesbîh ederler ve rubûbi-yetinde, ulûhiyyetinde tek ve eşsiz olduğuna şâhidlik ederler.
Her şeyde bir delil vardır O'na;
Delâlet eder O'nun bir olduğuna.
Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîmemde şöyle buyurur: «Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden dolayı az kalsın gökler yarılacak, yerler parçalanacak ve dağlar yere kapanacaktı.»
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ali îbn Abdülazîz... Abdurrah-mân İbn Kurt'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) mi'râca çıkarıldığı gece makam ile zemzem arasında imiş. Cibril sağında, Mîkiîl solunda imiş. Hz. Peygamber o ikisi ile birlikte

uçmuş, yedi göğe ulaşmış. Döndüğü zaman şöyle buyurmuş : Pek çok tesbîh ile beraber, göklerin şöyle tesbîh ettiğini duydum :
Yüce gökler heybet sahibini tesbîh ederler. Yücelik sahibinin yüçeliğinden eğilmişlerdir. Tesbîh ederiz yücelerin yücesini, tenzih ve takdis ederiz O'nu.
«O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» Yaratıklardan hiç bir şey yoktur ki; Allah'ı hamd ile tesbîh etmesin. «Ama siz onların teşbihlerini anlamazsınız.» Ey insanlar, dilleriniz farklı olduğu için siz onların teşbihlerini anlamazsınız. Bu hüküm hayvanlar, bitkiler ve katı varlıkların hepsine şâmildir. Bu görüş, en çok meşhur olan görüştür. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah İbn Mes'-ûd'dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir ; «Biz yenirken yemeğin tesbîh ettiğini duyardık.» Ebu Zerr'in hadîsinde de Rasûlullah (s.a.) in eline çakıl taşlarını aldığında, arının vızıltısı gibi onların teşbihinin duyulduğu bildirilir. Ebubekir Ömer ve Osman'ın da elinde taşlar bu şekilde tesbîh etmişlerdir. Allah onlardan razı olsun. Bu meşhur bir hadîs olup, Müsned'lerde yer alır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Sehl İbn Muâz İbn Enes'ten nakletti ki; o, babasından naklen şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir topluluğa rastlamış. Onlar yükleri yüklü olarak hayvanlarının üzerinde duruyorlarmış. Rasûlullah (s.a.) onlara buyurmuş ki: Onlara salim olarak binin, salim olarak bırakın. Ancak yollarda, ve sokaklarda onları kendi lâkırdılarınız için kürsü kılmayın. Nice binilen hayvan vardır ki binenden daha hayırlıdır. Ve ondan daha çok Allah Teâlâ'yı zikreder.
Neseî'nin Sünen'inde Abdullah İbn Amr der ki: Rasûlullah (s.a.) kurbağayı öldürmeyi yasakladı ve onun sesinin tesbîh olduğunu bildirdi.
Katâde... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki: Bir kişi Lâ İlahe İllallah deyince ki bu kelime ihlâs sözüdür. Allah Teâlâ, bir kişi onu demedikçe hiç bir amelini kabul etmez. Elhamdülillah deyince bu, şükür kelimesidir. Bir kul onu söylemedikçe Allah'a asla şükretmiş olmaz. Allahu Ekber deyince bu, göklerle yerin arasını doldurur. Süb-hânellah deyince bu mahlûkâtın duâsıdır. Allah Teâlâ yaratıklarından hiç birini namazsız ve tesbîhsiz bırakmış değildir. Lâ Havle Velâkuvvete İllâbillâh deyince, Allah Teâlâ buyurur ki: Kulum Bana teslim oldu Ben de onun teslîmiyyetini kabul ederim.
İmâm: Ahmed der ki: Bize Vehb İbn Cerîr... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) in huzuruna üzerinde düğmeleri hâlis ipekten taylasân bir cübbe bulunan bir bedevi geldi. —hâlis ipekle süslenmiş diye de söylemiş olabilir— ve dedi ki: Şu arkadaşınız her çobanoğlu çobanı yüceltmek ve her reîsoğlu reisi düşürmek istiyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızarak ayağa kalkmış, cübbesinin eteklerinden tutarak kendine doğru çekmiş ve şöyle demiş : Senin üzerinde akıllı bir adamın elbisesini görmüyorum. Sonra Hz. Peygamber dönüp oturmuş ve şöyle buyurmuş : Hz. Nûh vefat edeceği zaman, iki oğlunu yanına çağırdı ve onlara şöyle dedi: Ben size vasiyyetimi anlatacağım. İki şeyi size emredeceğim ve iki şeyi de size yasaklayacağım. Allah'a şirk koşmaktan ve kibirden sizi neh-yederim. Lâ İlahe İllallah'ı size emrederim. Çünkü gökler, yeryüzü ve ikisi arasında bulunan her şey terazinin bir kefesine konsaydı, Lâ İlahe İllallah da öbür kefesine konsaydı; Lâ İlahe İllallah daha ağır basardı. Eğer göklerle yeryüzü bir halka olsaydı, Lâ İlahe İllallah onların üzerine konmuş olsaydı; o ikisi çöküverirlerdi. Size Sübhanellah ve Bihamdihi'yi emrediyorum. Çünkü bu, her

şeyin duâsıdır ve her şey onunla rızıklanır. Bu hadîsi İmâm Ahmed, ayrıca Süleyman İbn Harb kanalıyla Sak'ab İbn Zübeyr'den daha uzun olarak rivayet etmiştir. Ancak bu rivayetinde münferid kalmıştır.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Nasr İbn Abdurrahmân... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hz. Nuh'un oğluna emrettiği şeyi size bildireyim mi? Nûh oğluna demişti ki: Ey oğlum, sana Sübhanellah demeyi emrederim. Çünkü o, yaratıkların ibâdeti ve teşbihidir. Yaratıklar onunla rızıklanır. Allah Teâlâ da : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmaktadır. Bu hadîsin isnadı zayıftır. Çünkü râvîler arasında yeralan Mûsâ İbn Ubeyde el-Rebezî, pek çok hadîsçilere göre zayıftır.
İkrime : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» âyeti konusunda şöyle der : Direk tesbîh eder. Ağaç tesbîh eder. Seleften bazıları dediler ki: Kapının sesi teşbihidir. Suyun şırıltısı teşbihidir. Çünkü Allah Teâlâ : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmaktadır. Süfyân es-Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrahim'den nakleder ki, o; yemek tesbîh eder, demiştir. Hacc sûresinin başındaki secde âyeti (Hacc, 18) bu söze şâhiddir.
Başkaları da demişlerdir ki: Ancak ruhu olan varlıklar, yani hayvanlar veya bitkiler tesbîh ederler. .Katâde ise der ki: Ruhu olan her şey, ağaç veya onda bulunan her şey tesbîh eder. Hasan ve Dahhâk da bu âyetin tefsirinde ruhu olan her şeyin tesbîh edeceğini bildirir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Humeyd... Cerîr'-den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Yezîd er-Rakkâşî'nin yarımdaydık. Beraberinde Hasan ile birlikte yemek yiyorlardı. Masaya yaklaştılar. Yezîd er-Rakkâşî dedi ki: Ey Ebu Saîd, bu masa da tesbîh eder mi? O bir kere tesbîh ederdi, dedi. Ben derim ki: Masa, ahşap bir sofradır. Hasan merhum yeşil olduğu için onun canlı olduğuna ve tesbîh ettiğine kanâat getirmiştir. Ama ağaç koparılıp kuruyunca onun tesbîhi artık kesilmiştir. Bu görüşe Abdullah İbn Abbâs'm Hz. Peygamberden naklettiği şu hadîs uygun düşmektedir : Hz. Peygambar iki kabre rastladı ve bu iki kabrin sahibinin azâblandırıldıklarını, ancak azâb çekmelerinin büyük bir şeyden dolayı olmadığını bildirdi. Birincisi idrardan sakınmıyordu. İkincisi ise koğuculuk yapıyordu. Sonra Hz. Peygamber yaş bir hurma fidanı aldı, onu ikiye böldü ve her birinin kabrine dikti. Sonra da şöyle dedi: Umarım bu iki fidan kurumadığı sürece onların azabı hafifletilir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsle ilgili söz eden bilginlerden bir kısmı derler ki: Hz, Peygamber kurumadıkça, diye kayıd koymuştur. Çünkü o iki fidan yeşil oldukları sürece tesbîhe devam ederler ama kuruyunca tes-bîhleri biter. Allah en iyisini bilendir.
«Muhakkak ki O, Halım, Gafur olandır.» Yani Allah kendisine isyan edeni çabucak cezalandırmaz. Bilakis erteler ve bekletir. Eğer o, küfür ve inadında devam ederse kudret sahibi bir gücün yakalayışıy-la onu yakalar. Nitekim Buharı ve Müslim'in Sahîh'inde vârid olan bir hadîste Rasûlullah şöyle buyurur : Allah Teâlâ zâlime müsâade verir. Nihayet onu yakalayınca bir daha kaçıp kurtulamaz. Sonra Hz. Pey-gamber şu âyet-i celîle'yi okudu : «İşte Rabbın halkı zâlim olan kasabaları yakaladığı zaman, yakalayışı böyledir. Doğrusu onun yakalayı-şı elimdir, şiddetlidir.» (Hûd, 102) Ve yine Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Nice kasabalar var ki halkı zâlim olduğu halde oraya mühlet verdim, sonra onu yakaladım. Dönüş

Bana'dır. (Hacc, 48) Kim de içinde bulunduğu küfür veya isyandan vazgeçer, Allah'a döner, tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder. Nitekim Hak Teâlâ, Nisa sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Kim de kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafur ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisa, 110) Aynı şekilde burada da «Muhakkak ki O, Ha-Hm, Gafur olandır.» buyurmuştur. Nitekim Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu, zeval bulmasın diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer onlar zevale uğrarsa, O'ndan başka andolsun ki onları kimse tutamaz. O, şüphesiz Halım, Gafur olandır." (Fâtır, 41) Yine aynı sûrede şöyle buyurmaktadır : «Allah insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi; yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belirli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Muhakkak ki Allah, kullarım görmektedir.» (Fâtır, 45)[48]

İzahı

Bütün Kâinat Allah'ı Tesbîh Eder

Astronomi ilmi bize gösteriyor ki; gökyüzündeki yıldızların sayısı, deniz sahillerinde bulunan kum zerrelerinin sayısı gibidir. Bir kısım yıldızların büyüklüğü yerküre kadar yoktur. Fakat ekserisi dünyadan çok büyüktür. Öyle ki bu büyük yıldızlardan birisinin üzerine içinde yaşadığımız dünya büyüklüğündeki milyonlarca yıldızı yerleş-tirsek daha da boş yerleri kalır.
Kâinatımız, cidden çok geniştir. Bunu iyice anlayabilmek için 186.000 mil sür'atinde hayâli bir uçak tasavvur edelim. Ve bu hayâlı uçak bizi, şu anda mevcûd olan kâinatın etrafında dolaştırsın. Bu hayalî yolculuk bir milyar sene gibi bir zaman alacaktır. Buna, üzerinde bulunduğumuz kâinatın kaskatı bir kütle olmadığını, her an genişleme halinde bulunduğunu da ilâve edelim. Bir milyar üç yüz milyon sene sonra bu mesafe iki katına çıkar. Neticede bu hârika uçak, hayâli sür'atiyle kâinat etrafındaki turunu kat'iyyen tamamlayamaz. Ve bu yolculuk, kâinattaki dâima genişlemenin çevresi dâhilinde devam eder, durur...
Hava açık ve berrak olduğu zaman çıplak gözle, beş bin yıldızı rahatlıkla görebiliriz. Fakat normal bir teleskopla bakacak olursak bu rakam iki milyonun da üstüne çıkar. Dünyanın en kuvvetli telesko-bu Amerika Birleşik Devletleri «Mont Palomar» rasathânesindedir. Ve bu teleskop, milyonlarca yıldızı gösterebilecek güçtedir.
Feza denilen boşluk hakîkaten çok geniştir. Hesaba kitaba gelmez. Milyonlarca yıldız bu boşluğun içinde akıl almaz bir hızla dönmektedir. Bazısı tek başına yoluna devanı eder. Bir kısmı çifttir, ikişer ikişer dönerler. Bazıları da gruplar halinde seyrederler. Şayet odanızın penceresinden giren ışık huzmelerine bakacak olursanız, havada uçuşup kaynaşan birçok toz zerrecikleri görürsünüz. Eğer bu şekilleri hayâlinizde büyütecek olursanız, fe2âda yüzen milyonlarca yıldızın hareket tarzı hakkında bir nebze ma lûmât edinmiş olursunuz. Dikkatlice inceleyecek olursak, havada uçuşan toz zerreciklerinin birbirine çarparak hareket ettiklerini görürüz. Fakat yıldızlar böyle değildir. Her yıldız, kendini diğer yıldızlardan ayıran uzak mesafelerle seyrine devam eder. Bu, tıpkı büyük okyanuslarda peşi peşine yol

alan bir kaç gemiden birinin diğerinden habersiz yol almasına benzer. Bu kâinat, «yıldız kümeleri» adı verilen bir çok yıldız gruplarının bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Ve hepsi de dâima hareket halindedir.
Bize en yakın hareket, bizden iki yüz kırk bin mil uzakta bulunan ayın hareketidir. Ay dünyanın etrafında döner. Ve bu turunu yirmi dokuz buçuk günde tamâmlar. Dünyamız güneşten doksan üç milyon mil uzaktadır. Dünyamız kendi yörüngesinde saatta bin mil hızla dönmektedir. Ve böylece yüz doksan milyon mil çapında bir daire çizmektedir. Bu daireyi tâm bir senede, bir defa tamamlıyor. Aynı zamanda dünyamız ile birlikte dokuz tane yıldız bulunmaktadır. Hepsi de baş-döndürücü bir hızla güneş etrafında dönmektedirler. Bu yıldızların en uzakta olanı, «Plüton» adlı bir gezegendir. Güneş etrafında yedi buçuk milyar mil çapında bir daire çizmektedir. Ve bu gezegenin etrafında otuz bir tane uydu dönmektedir. Bü yıldızlardan başka üç bin yıldızdan müteşekkil bir «astroidler» halkası daha vardır. Aynı zamanda binlerce kuyruklu yıldız ve bunun yanında hesaba kitaba gelmez meteorlar vardır. Hepsi de dâima hareket halindedir. Ta'yîn edilen yörüngede dönmektedirler. Bunların ortasında, güneş dediğimiz korkunç seyyare vardır. Güneşin çapı, sekiz yüz altmış beş bin mildir. Ve dünyamızdan bir milyon iki yüz bin defa büyüktür!
Güneş yerinde sabit değildir. Veya belli bir mekânı yoktur. O da diğer yıldız ve gezegenlerle beraber, bu eşsiz nizâmın içinde, saatta altı yüz bin mil hızla dönen bir yıldızdır. Ve burada «yıldız kümeleri» (nebüloz) veya «galaksi» (saman yolu) dediğimiz sistemleri meydana getiren güneş sistemi dışında, daha binlerce sistem vardır. Sanki bunlar, çocukların oynadığı topaç gibi, yıldızların ve gezegenlerin etrafında teker teker veya gruplar halinde döndükleri büyük bir tabaktır. Yıldızlar kendi yörüngelerinde devirlerini tamamlarlar. Güneş sistemimizin içinde bulunduğu yörünge, kendi ekseni etrafındaki turunu iki yüz milyon ışık yılında tamâmlar.
Astronomi bilginlerinin araştırmalarına göre kâinat, bez yüz milyon «yıldız kümesinden» meydana gelmiştir. Bu rakam beş yüz trilyon milyar ile çarpıldığı zaman her yıldız kümesinde yüz milyar yıldız bulunduğu ortaya çıkar. Bu rakam kesin değildir. Fazla veya eksik olabilir. Astronomi bilginlerinin söylediğine göre en yakın yıldız kümesi, (galaksi) geceleyin ince, beyaz bir iplik halinde gördüğümüz Saman yoludur. Bu yıldızların işgal ettikleri saha yüz bin ışık yılıdır. Dünya sakinleri bizler, bu yıldız kümesinin merkezinden otuz bin ışık yılı kadar uzakta bulunuyoruz. Bu yıldız kümesi, (galaksi) yedi yıldız kümesinden (galaksiden) müteşekkil büyük grubun bir parçasıdır. Ve çapı milyarlarca ışık yılım bulur.
Bu deveran bir başka hareket şekli daha ta'kîb etmektedir. O da şudur : Kâinat her yönden genişlemektedir. Tıpkı lastikten yapılmış bir balonun çocuklar tarafından üfürülerek şişirilmesi gibi. Dünyamızı aydınlatan güneş, kendi etrafında dönmektedir. Aynı zamanda güneş, bizimle birlikte kendi yörüngesinin dış kesiminde bir seyir ta'kîb etmektedir. Böylece güneş, bu dış çizgiden saniyede on iki mil uzaklaşır. Güneşin bu hareketine güneş sisteminde bulunan diğer yıldızlar da katılırlar. Bütün yıldızlar, bağlı bulundukları nizâma uygun bir seyir ta'kîb ederek bir yöne veya başka bir tarafa yönelmek suretiyle hareket ederler. Bazıları,

saniyede sekiz mil, bazıları otuz mil hızla döner. Bir kısmı da saniyede seksen dört mil hızla döner. İşte böylece bütün yıldızlar, saniyede akılları durduran bir hızla yerlerinden fırlayarak hareketlerine devam ederler. Akılları hoplatan bu müdhiş hareket, sağlam kaide ve nizâmlara uygun olarak cereyan etmektedir. Evet yek-diğerine çarpmadan, hızlarda herhangi bir değişiklik olmadan, ta'yîn edilen nizâm çerçevesinde yürümektedir.
Dünyanın güneş etrafındaki hareketi, en ince noktalarına kadar muazzam bir intizâm içerisindedir. Asırlar geçmesine rağmen dönü§ hızında en küçük bir değişiklik olmamıştır. Bütün hareketlerinde dünyaya uyan ay ise, ta'yîn ve tesbît edilmiş bir yörüngede asırlardan beri çok az değişiklikle çeşitli şekillere girerek dönmektedir. Bu değişiklik her on sekiz buçuk yılda eşsiz bir nizâm dâhilinde tekerrür eder. Bütün gök cisimlerinin durumu aşağı yukarı bu merkezdedir. Astro-nomi bilginleri bazı yıldız kümelerinin (galaksi) birbiri içerisine girdiğini söylemektedirler. Hareket halinde bulunan milyarlarca yıldızı içine alan bir galaksi, benzeri başka bir galaksinin içine girer ve onun yıldızları da diğerleri ile birlikte hareket eder. Sonra aynı galaksi bütün yıldızlarıyla. birlikte, o galaksinin içinden çıkarak eski yörüngesine döner de öbür galaksinin yıldızları ile hiç çarpışmaz...
Akıl, bu eşsiz nizâmı ve arasındaki zihinleri hoplatan üstün ahengi düşündüğü zaman, bunların çeşitli istihalelerin neticesi olduğunu söyleyemez. Bilakis bu büyük mekanizmayı kurup idare eden yüce bir kudretin varlığına inanır.
Büyük âlemlerde bulunan bu nizâmın en mükemmel şeklini, bildiğimiz en küçük âlemde de görüyoruz. Edindiğimiz ma'lûmât ve tecrübeler neticesinde biliyoruz ki, atom en küçük âlemdir. Çünkü atom, eşyayı milyonlarca kere büyüten mikroskoplarla görülemeyecek kadar küçüktür. Buna göre atom hiç bir şey değildir. Hattâ insan gözünün görebileceği en küçük şeylere nisbetle bir hiç mesabesindedir. Fakat bununla beraber atom, güneş sistemindeki eşsiz nizâmın en mükemmel modelidir. Atom, elektronlar manzumesine verilen bir isimdir. Bu elektronlar, yekdiğerine bağlı değillerdir. Aralannda büyük bir boşluk bulunur. Bu boşlukların genişliği değişebilir, nisbîdir. Atomların yekdiğerine sarsılmaz bağlarla perçinlendiği bir demir parçasını misâl olarak ele alalım. Bu elektronların atomun ancak 1/1.000.000.000 (milyarda birini) işgal ettiklerini görürüz. Geri kalan sahalar boş kalır. Eğer proton ve elektronların büyütülmüş şekillerine bakacak olursak, ara-larındaki uzaklığın yaklaşık olarak iki yüz elli yardaya vardığını görürüz. Atomu, görülmeyen toz zerrecikleri şeklinde düşünebiliriz. Şunu da belirtelim ki, o zaman atomun içindeki elektronların hacmi iki yüz kırk santim çapındaki bu futbol topunun hacmine ulaşır.
Atomun artı kutbunu teşkil eden elektronlar, eksi kutuplu protonlar etrafında dönerler. Esâsında artı ve eksi kutuplar diye bir şey yoktur. Daha ziyâde bunlar, ışık huzmelerinde var kabul edilen hayalî noktalardan başka bir şey değildir. Bunlar merkezle*! etrafında dönerler. Tıpkı dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesinde ta'kîb ettiği nizâm gibi. Başdöndürücü bir hızla dönen elektronların belli bir mekân çerçevesinde tasavvur etmek mümkün değildir. Ancak, yörüngelerinde bulundukları farz edilir. Elektronlar kendi yörüngeleri etrafında saniyede milyonlarca defa dönerler.

Müşâhade altına alınamayan, içindeki faaliyetleri ilimsiz izah edilemeyen bu atom nizâmının kendi kendine tesadüfen var olması imkânsızdır. Fakat böyle bir hârikadan, bu nizâmı ortaya koyanın varlığına niçin bir delil çıkaramıyoruz. Şu bir gerçektir ki; atomdaki akıllan durduran nizâmın sahipsiz olması mümkün değildir. Telefon hatlarındaki girift nizâmı gördüğümüz zaman hayretler içinde kalıyoruz. İngiltere'nin Londra şehriyle Avustralya'nın Melbourne şehri arasında bir kaç saniyede irtibat sağlandığı zaman hayretten kendimizi alamıyoruz. Telefon hatlarındaki akılları hoplatan eşsiz nizâm, bizi böyle bir hayrete sürüklüyor. Peki ya sinir sistemimizdeki nizâm, telefon hatlarındaki nizâmdan daha geniş ve daha karı-şıktır! Milyonlarca haber, sinir sistemimizin emrinde çalışan sinir tel-cikleri kanalıyla gece gündüz demeden bir taraftan diğer tarafa taşınmaktadır. Bu haberler, kalbin atışını ve hareketlerini ta'yîn etmektedir. Aynı zamanda çeşitli organların davranışlarını ve görünen hareketlerini ayarlamaktadır. Şayet vücûdumuzda böyle bir nizâm bulun-masaydı uzuvlar, saçılmış eşyaların birleştirilmesinden meydana gelmiş bir yığın haline gelirdi. Her biri kendine göre bir yön ta'yîn ederdi. Bu haberleşme şebekesinin merkezi insanın beynidir. Beynin içinde bir milyar sinir hücresi vardır. Her hücreden çıkan sinir kolları, bütün vücûda dağılarak bedeni bir ağ gibi sarar. Bu kollara «sinir şebekesi» denir. Bu şebekenin emrinde çalışan haber alma ve haber verme smircikleri saatta yetmiş mil hızla seyrederler. Biz bu sinircikler vasıtasıyla tadarız, görürüz, işitiriz ve diğer hareketlerimizi ayarlarız. Hattâ burada (taste-buda) denilen üç bin tad alma sinircikleri vardır. Çeşitli tadlan, bu sinircikler vasıtasıyla alırız. Kulakta on bin işitme hücresi vardır. Bütün hücreler akılları durduran bir nizâm çerçevesinde çalışarak aldıkları haberleri en hassas ölçülerle değerlendirerek gereken ta'lîmâtı gönderir. Her gözde yüz otuz milyon «light receptors» denilen ışık alıcı hücreler vardır. Bu hücreler, göz ekranı üzerine düşen cisimlerin görüntülerini beyine gönderirler. Bütün cildimizi bir ağ gibi saran duyu alma sinirciklerinden müteşekkil bir cihaz vardır. Cilde sıcak bir şey yaklaştığı zaman, sayıları otuz bini bulan ısı alıcı hücreler derhâl bu hâdiseyi beyne bildirirler. Cilde soğuk bir şey yaklaştığı zaman, görevli bulunan iki yüz elli bin hücre hemen faaliyete geçerek hâdiseyi beyne ulaştırır. Beyin gelen haberleri çabucak değerlendirerek ilgili yerlere gerekli ta'lîmâtı bildirir. Böyle bir durumda vücûd ürperir ve titrer. Deride bulunan kan damarları genişler. Ve derhâl oraya fazla kan göndererek sıcaklık derecesini yükseltir. Bu hücreler şiddetli sıcaklık hissettikleri zaman bu işle görevli uzmanlar hâdiseyi hemen beyne bildirirler. O anda sayılan üç milyona ula§an ter bezleri kendiliğinden vücûdun dışına doğru soğuk ter salgılarlar.
Sinir sistemi de çeşitli kollara ayrılır :
1- Otomatik şebeke; hazım, teneffüs ve kalbin hareketleri gibi, vücûdda irâdemiz dışında cereyan eden faaliyetleri idare eder. Bu şebekeye bağlı iki sistem daha vardır :
a) Hareket veren sistem,
b) Harekete mâni olan sistem.
Bu son sistem, mukavemet ve müdâfaa vazifesini görür. İdare mekanizması şayet birinci sistemin eline bırakılacak olursa kalbin hareketleri fazlalaşır ve hattâ şahsın ölümüne sebebiyet verir. Eğer ikinci sistemin emrine verilecek olursa,

kalbjamâmen durur. Bu iki sistem, tâm bir nizâm ve üstün bir dikkat içinde faaliyetlerini yürütmektedir. Fakat burada iki sistemden birini diğerine üstün kılacak bazı durumlar vardır. Birinci sistem, kalbin herhangi bir kuvvete ihtiyâç duyması ve basınç halinde varlığını gösterir. O zaman akciğer ve kalbin faaliyetleri hızlanır. İkinci sistem ise, uyku anında, vücûdun bütün organları istirahat halindeyken kendisini hissettirir.
İnsanoğlunun yapmış olduğu âletlerin en güzeli bile, kâinattaki eşsiz nizâmın karşısına dikilemez. Bu sebeple, bugün tabiat nizâmını taklit etmek ilmin temel kaidesi olmuştur. İlim erbabı mekanik âletlerin kullanılışında tabiatı taklide özel bir ehemmiyet verir. Bu araştırmalarda «Bionics» denilen yeni bir ilim dalı görmeye başladık. Daha önce bu ilim dalı, tabiattaki gizli enerji stoklarını keşfedip insan-oğlunun eline vermeyi hedef alıyordu.
Bugün biyolojik nizâm, geometrik problemlerin çözümünde yardımcı olacak çeşitli ma'lûmâtlar toplamak için muhtelif yollara baş vurmaktadır.
Tabiat nizâmından faydalanmanın en açık misâlini fotoğraf ma-kinasında görmekteyiz. Fotoğraf makinası aslında insan gözünün mekanik bir taklididir. Lens denilen mercek gözün dış şebekesi gibidir. Diyafram gözün irisi'dir. Işıkları alan filim, gözün ekranını teşkil eder. Gözün ekranında cisimlen ters gören koni ve çubuk şeklinde hücreler vardır.
Moskova Üniversitesi «sesin altındaki titreşimleri» (infra-sonic vibration) tesbît etmek için örnek bir âlet keşfetti. Bu âlet zelzele ve taşma gibi felâketleri, vukuundan on iki veya on beş saat önce haber veriyor. Bu âlet şimdiye kadar kullanılan âletlerden beş misli daha kuvvetlidir. Bilginlerin kafasına bu fikir nereden gelebilir? Bunu «Jelly fish» denilen deniz feneri balığından çıkarmış olabilirler. Mühendisler, organları son derece hassas olan bu balığı taklit ederek «sesin altındaki titreşimleri» tesbît etmenin yollarını aradılar. Ve neticede bu âleti keşfettiler!
Bu sahada bundan başka zikredilmesi gereken daha birçok misaller vardır. Bütün bunlar bize gösteriyor ki; fizik bilginleri ve tekno-loglar ortaya koydukları yeni fikirlerinde tabiattaki canlı numuneleri taklit etmektedirler.
Tabiatın asırlar öncesi hallettiği birçok problem, senelerden beri bilginlerin zihnini kurcalamaktadır. Fotoğraf makınasınm ve teleko-minikasyonun varlığı insan aklının dışında mütâlâa edilmezken, bütün nizâmların en girifti olan kâinat nizâmını aklın ötesinde bir tesadüf olarak düşünmek mümkün mü? Bilakis bu kâinata nizâm veren bir mühendisin olması gerekir. O da Allah'tır. Aklı, san'atını fiiliyata dökmeyen bir şâir olarak mütalaa etmek mümkün değildir. Kâinattaki, eşsiz nizâmı kuran mühendisin varlığına inanmamız akıl dışı değildir. Bilakis bu nizâmın kurucusunu inkâr etmemiz ma'kûl bir davranış olmayıp, düpedüz akıl dışı bir harekettir. Gerçek şudur ki, Allah'ın varlığım inkâr köklü bir esâsa dayanmaz. Kâinat bir çöp sepeti değildir. Aksine dehşetlerle dolu bir ruha sâ-hibtir. Bu ruh, kâinatı yaratıp idare eden bir akıldan sudur etmiştir. Başka türlü düşünülemez. Körü körüne hareket eden, tesadüflere bağlı maddî ameliyelerle belli bir nizâm ve rûh bulmak kat'iyyen mümkün değildir. Kâinat, tasavvuru imkânsız bir insicam ve denge üzerine oturmaktadır. Chadvals şöyle diyor: «Allah'a inansın veya inanmasın

herhangi" bir şahsa, madem ki bu kâinat bir tesadüf eseridir, o halde kâinattaki akıllan durduran nizâmı ne ile izah edebilirsiniz? diye bir suâl tevcih edebiliriz.»
Şüphesiz yeryüzündeki hayatın özel matematiksel oranlarla tesbî-ti imkânsız birçok durumları olması gerekir. Biz bunların yeryüzünde bizzat var olduklarını görüyoruz. İşte bütün bunlar bizi, kâinatın ötesinde, bu durumların varlık sebebi, akıl sahibi yüce bir kudretin mevcudiyetine îmâna zorluyor...
Dünyamız, bildiğimiz âlemlerin en mühim olanıdır. Çünkü dünyada, şu uçsuz bucaksız kâinatta bulunmayan birçok şeyler vardır. Görmüş olduğumuz bu büyük kütle, akıllan hoplatan eşsiz kâinatın bir zerresi bile değildir. Eğer dünyamızın hacmi bugünkünden az veya çok olsaydı, yeryüzündeki hayat tamamen değişirdi. Şayet yer küre, bugünkü hacminin dörtte biri kadar, meselâ ay kadar olsaydı; yerçekimi kuvveti, bugünkü durumun altıda birine düşerdi. Ve neticede etrafında hava ve su bulunmazdı. Tıpkı bugün ayda olduğu gibi... Ayda yerçekimi kuvveti zayıf olduğundan su ve atmosfer bulunmaz. Eğer yeryüzündeki yerçekimi kuvveti aydaki gibi olsaydı; geceleri her şeyi dondurucu şiddetli bir soğuk, gündüzleri de cehennemi bir sıcaklık hüküm sürerdi. Böylece yer yuvarlağı üzerinde bulunan her şey yanıp kül olurdu.
Aynı şekilde, dünyanın hacmi ayın hacmi kadar olsaydı, yer küre büyük su kütlelerini taşıyamazdı. Halbuki yeryüzündeki mevsimlerin normal şekilde yürüyebilmesi için büyük su kütlelerine ihtiyâç, vardır. Bu sebepten bir bilgin, bu ameliyeye «Geet balance wheel — büyük denge çarkı» adını vermiştir. Böylece yeryüzündeki hava tabakası fezada yükseliyor, sonra düşüyor. Ve buna muvâzî olarak yeryüzündeki sıcaklık derecesi normalin üstüne çıkıyor, sonra sıfırın altına düşüyor.
Bunun aksine yerkürenin çapı bugünkünün iki katı olsaydı, yer çekimi kuvveti daha-da artardı. O zaman beş yüz mil uzaklıkta bulunan atmosfer tabakası çok aşağılara düşerdi. Ve neticede santimetre kareye düşen hava basıncı iki misline çıkardı. Böyle bir basınç, yeryüzündeki hayatı büyük çapta aksatırdı.
Eğer yerkürenin hacmi daha büyük, meselâ güneş kadar olsaydı, yer çekimi kuvveti bugünkünün yüz elli misli olurdu. Aynı zamanda atmosfer tabakası çok yaklaşırdı. Hattâ beş yüz mil uzakta olmasına rağmen dört mil yakma kadar gelirdi. Santimetre kareye düşen hava basıncı ortalama olarak bir tona çıkardı. Bu durumda canlılar, birçok değişikliklere uğramak mecburiyetinde kalırdı. Nazarî yönden bu hususu şöyle izah edebiliriz : Bugünkü normal hava basıncı altında yaşayan bir canlı, o zaman yüz beş misli hava basıncına ma'rûz kalacaktı. Burada insanın hacmi büyük bir farenin hacmi seviyesine inecekti. Buna paralel olarak insandaki akıl da bir takım değişikliklere uğrayacaktı. Gerçek şudur ki; insan aklının gereği şekilde işleyebilmesi için, vücûdda birçok «sinir şebekesi» nin bulunması gerekir. Vücûdun hacmi belli bir seviyeye gelmeden önce, bir nizâmın varlığından söz edilemez.
Görünüş itibarıyla yeryüzünde oturuyoruz. Ama aslında «başımız üzerindeyiz» demek gerekir. Bunu şöylece izah edebiliriz: Yerküre, üzerinde insanların oturduğu havaya asılı bir top gibidir. İnsanların yekdiğerine nisbetle durumu bu topa benzer. Amerikalılar, Hindistan'-lıların altındadırlar. Hindistanlılar da Amerikalıların ayakları altında bulunurlar.

Üzerinde yaşadığımız dünyamız, yerinde sabit değildir. Saatta bin mil hızla döner. Bizim dünya üzerindeki durumumuz, hızla dönen bir tekerleğin üzerine konulan bir taşa benzer. Tekerlek taşı havaya fırlatır. Fakat dünyamız bizi hiç bir zaman fezaya fırlatmaz. Bilakis tam bir istikrar içinde, rahat dolaşırız. Peki, dünyamız bu kadar sür'atli döndüğü halde bizi nasıl tutuyor?!
Yeryüzünde büyük bir yerçekimi kuvveti vardır. Yerküre, yerçekimi kuvvetiyle her şeyi kendine bağlar. Yerçekimi kuvveti ve havanın daimî basıncı bizi dünya üzerinde belli bir oran dâhilinde tutarlar. Böylece biz, bu iki kuvvet sayesinde yer küreye her yönden bağlanmış oluruz.
. Havanın santimetre kareye yaptığı basınç yaklaşık olarak bin otuz üç gramdır. Bu, şu demektir. Herkes vücûdu üzerinde ortalama olarak on üç bin yedi yüz gram hava taşır. Fakat insan bu ağırlığı hissetmez. Çünkü basınç tek yönden gelmiyor. Her taraftan baskı yaptığı için insan farkına varamaz. Tıpkı suda yüzerken olduğu gibi. Sonra, şunu da belirtelim ki, birçok gazların muayyen ölçüde birleşmelerinden meydana gelen havanın pek çok faydaları vardır. Ancak bunları bir kitaba sığdırmak mümkün değildir.
Mütalaa ve müşâhadeleri sonunda Newton, cisimlerin birbirlerini çektiği neticesine vardı. Fakat bunun sebebini bir türlü anlayamadı. Ve neticede bu ameliyenin izah edilemeyeceği fikri üzerinde karar kıldı.
Bu meseleyi Waheyt Heyt, şöyle anlatıyor :
«Newton —bu ameliyenin izah edilemeyeceği fikrini kabullenmekle— felsefî büyük bir hakikat keşfetmiştir. O da şudur : Şayet tabiat dengesiz olsaydı, kendini izah edemezdi. Nitekim Ölmüş bir şahıs bize hiç bir hâdiseyi anlatamaz. Yapılan her türlü mantıkî ve fizikî izahlar, en sonunda belli bir hedef göstermekten başka bir şey yapamıyor. Binâenaleyh ölü bir kimsenin hedef taşıması hiç bir zaman mümkün değildir.
Ve en sonunda «Waheyt Heyt» ortaya şöyle bir fikir atıyor : Mademki bu kâinat idrâk sahibi yüce bir kudretin eseri değildir, peki bu dehşetengiz ruhu nereden almıştır?
Dünya, kendi ekseni etrafındaki turunu yirmi dört saatta tamamlıyor. Bu demektir ki; dünya, kendi ekseni etrafında saatta 1000 mil hızla seyrediyor. Bu hızın saatta 200 mile indiğini düşünecek olursak, gece ve gündüz şimdiki durumuna nisbetle on misli daha uzayacaktır. Ve neticede yeryüzünde bulunan her şey, güneşin yakıcı sıcaklığı altında yanıp kül olacaktır. Geriye kalanlar da gecenin dondurucu soğuğu karşısında yok olup gidecektir.
Bugün hayat kaynağı olarak bıraktığımız güneşin yüzeyindeki ısı 12.000 fahrenhayt (yaklaşık olarak 6.650 santigrattır) derecesidir. Güneşle yer küre arasındaki uzaklık yaklaşık olarak 93.000.000 mildir. Bu korkunç mesafe her zaman için sabittir, kat'iyyen değişmez. Ne eksilir, ne de fazlalaşır. Burada bizim için büyük ibretler vardır. Şayet güneş dünyaya bugünkü mesafenin yarısı kadar yaklaşacak olursa, yakıcı sıcaklığı altında her şey kül olacaktır. Ve eğer aradaki mesafe bugünkünün bir misline çıkacak olursa, uzaklığın ortaya çıkardığı şiddetli soğuklar yeryüzünü kasıp kavuracak ve hayattan eser bırakmayacaktır. Şayet güneşin yerine güneşin ısı derecesinden bir misli büyük bir gezegen geçecek olsa, dünya korkunç bir fırın olur...

Sonra üzerinde yaşadığımız yer küre fezada bir dairedir. Ve ekseni de 23 derecelik bir açıyla eğiktir. Bu durumdan mevsimler doğmaktadır. Böylece dünyamızın birçok yerleri, yerleşmeye ve zirâata elverişli bir hale gelmektedir. Eğer böyle olmasaydı, yani yer yuvarlağı 23 derecelik bir açı ile eğik olmasaydı, kuzey ve güney kutbu dâima karanlıkta kalacak ve okyanuslardan yükselen su buharı kuzeye ve güneye doğru dağılacak, neticede yeryüzü buz kütleleriyle dolup taşacaktı. Yer kürede büyük çöller meydana gelecekti. Neticede yeryüzündeki hayatı kurutacak birçok faktörler doğacaktı.
Şayet bilginlerin ölçüsü doğruysa ki onlar şöyle diyorlar : «Madde bugünkü insicamlı ve dengeli durumunu bizatihi kendisi tanzim etmiştir.» Evet, bu ölçü son derece hayret verici ve dehşetengizdir. Şöyle diyorlar : «Dünya güneşten kopmuştur. Bu demektir ki, ilk zamanlar dünyanın sıcaklığı güneşin sıcaklığına eşitti. Her ikisi de aynı ısı derecesinde bulunuyorlardı. Yani 12.000 fahrenhayt idi. Sonra dünya soğumaya başladı. Çünkü bu durumda oksijenle hidrojenin birleşmesi imkânsızdı. Ancak sıcaklığın 4.000 fahrenhayt düşmesinden sonra birleşebilirlerdi. İşte bu safhada su meydana geldi. Böylece yeryüzündeki değişme ameliyesi milyonlarca sene devam etti. Ve neticede yerküre bugünkü durumunu aldı. Aradan milyonlarca sene geçti... Gazlar, yerkürenin atmosferinden kâinat boşluğuna doğru akıp gitti. Geriye kalan gazlar da bileşik su haline geldi. Veya yeryüzündeki şeyler tarafından emildi. Yahut da hava olarak kaldı. Bir çoğu da oksijen ve azot olarak varlığını devam ettirdi. Yoğunlaşan bu hava, yeryüzünün iki milyon parçasından bir parçadır. Gazların hepsi yerküreye çekilmemiştir. Tıpkı bütün gazların havaya dönüşmedikleri gibi,..» Şâyet böyle olmuş olsaydı, insanların yaşamaları imkansızlaşırdı. Biz bu imkânsızı da mümkün farzetsek ve bu şartlar altında hayat var kabul etsek bile bugünkü yaşadığımız şekilde bir hayat bulmak mümkün ol-mazdı. Çünkü santimetre kareye düşen hava basıncı binlerce rıtıl (bir litre kadar olan bir sıvı ölçeği) a ulaşırdı.
Eğer yerkabuğunun kalınlığı bugünkünden on metre daha fazla olsaydı, oksijen bulunmaz ve neticede canlıların yaşaması imkansızlaşırdı.
Aynı şekilde, şayet denizler bugünkünden birkaç metre daha derin olsaydı, karbondioksit ve oksijen alamazdık. Ve neticede hayat şöyle dursun, bitkilerin varlığı bile imkânsız hale gelirdi.
Bir de şunu düşünelim; atmosfer tabakası şimdikine nisbetle çok daha ince olsaydı, uzaklarda akkor haline gelen milyonlarca göktaşı (meteor) her gün dünyamızın dış kabuğunu aşmdınrdı. Ve geceleyin biz onu ışık saçan bir yıldız olarak görürdük. Böylece yerkürenin çeşitli bölgelerine düşerek her şeyin yanıp kül olmasına sebep olurdu. Göktaşlan saniyede kırk mil sür'at kaydederek yol alırlar. Ve bu korkunç hızın neticesinde, yerkürenin yanabilecek her şeyini tutuşturur-lardı. Neticede yeryüzü kısa bir zaman içinde kalbura döner, her tarafı delik deşik olurdu...
Şayet dünyayı çevreleyen atmosfer tabakası bizi bu göktaşlarından korumasaydı, yanar kül olurduk. Çünkü göktaşlarının hızı, bir tabancanın kurşununun doksan mislidir. Aynı zamanda, göktaşlarının sür'-atleri neticesinde ortaya çıkan şiddetli ısı, insan dâhil her şeyi yakıp kül etmeye kâfi olurdu. Şu halde biz, bu yaygın ve kalın gaz tabakasının himayesinde bulunuyoruz- Hemen şunu da belirtelim ki, kimyevî ehemmiyeti hâiz güneş ışınları (Astinic Rays) bu tabakayı yıpratamıyor.

Ancak zararlı mikropları yok edecek, çeşitli vitaminler çıkaracak ve bitkilerin yaşamalarını sağlayacak ölçüde aşındırma yapıyor.
Hayat için zarurî olan bu matematiksel denge hakîkaten dikkate . şayandır.
Yerküreyi saran atmosfer tabakası altı çeşit gazın birleşmesinden meydana gelmiştir. Atmosferin % 21 i oksijendir. Bunun yanında başka gazlar da bulunur. Fakat onların oranları düşüktür. Atmosferin dünya üzerinde santimetre kareye yaptığı basınç aşağı yukarı 1133 gramdır. Bu basınçtaki oksijen miktarı 216,9 gramdır. Geriye kalan oksijenin tümü bileşik olarak yerkabuğunda bulunur. Ve dünyadaki bütün suların 8/10 unu teşkil eder. Oksijen, yeryüzünde yaşayan bütün canlıların biricik solunum vasıtasıdır. Bu sebepten oksijen havadan elde edilir. Hava olmayınca da solunum yapılamaz.
Burada aklımıza şöyle bir suâl gelebilir. Son derece aktif olan bu gazlar, nasıl olmuş da hayat için lüzumlu olacak miktarda birleşerek havada serbest kalabilmiştir.
Biz bu suâli şu şekilde cevablandırabiliriz : Şayet atmosferdeki oksijen oranı % 21 olacağı yerde sözgelimi % 50 veya daha fazla olsaydı, yeryüzünde yanabilen her şey bu oranın artış nisbetinde tutuşma kabiliyeti kazanırdı. Atmosferdeki oksijen oranı % 21 olduğu zaman ormanda yanan bir ağaç bu oranın % 50 ye yükselişinden doğan şiddetli patlamalarla, kısa zamanda bütün ormanın yanıp kül olmasına sebep olurdu!
Eğer havadaki oksijen oranı % 10 a düşseydi, acaba durum ne olurdu? Belki canlılar, asırlarca kendilerini bu orana uydurmak suretiyle varlıklarını devam ettirirlerdi. Fakat beşeriyetin ortaya koyduğu medeniyetin, bugünkü şartlara kavuşması imkansızlaşırdı.
Şayet yeryüzünde bulunan oksijen, daha önce yerküre tarafından emilen oksijenle birlikte çekilip tüketilseydi, bütün canlıların yaşama imkânı ortadan kalkardı.
Oksijen, hidrojen, karbondioksit ve diğer karbonlu gazlar farklı şekillerde bulunmalarına rağmen bir araya gelerek, beşerî hayatın üzerine oturduğu esâslar ve canlıların hayatı için son derece ehemmiyeti büyük bir unsur teşkil ederler.
Binâenaleyh bu gazların hayat için lüzumlu olan bütün husûsiyetleriyle, istenilen oranda muayyen bir yıldız üzerinde tesadüfen birleşmeleri on milyonda bir ihtimâldir (1/10,000.000)
Büyük fizik bilginlerinden biri bu hususta şöyle diyor :
«İlim, hakikatler üzerinde herhangi bir açıklama yapabilecek kudrette değildir. Realiteleri «tesadüflere» bağlamak, matematik kanunlarını çiğnemek ve hiçe saymak demektir.»
Yerkürede; gerçekten «yaratıcı üstün bir kuvvet vardır.» demekten başka mânâ ve izahını kavrayamayacağımız birçok hâdiseler vardır.
Suda bulunan mühim hususiyetleri şöyle sıralayabiliriz : Buzun yoğunluğu (densit) suyun yoğunluğundan daha azdır. Aralannda büyük fark vardır. Şu halde su, donduktan sonra yoğunluğu azalan belli bir maddedir. Bu husus hayatımız için büyük bir değer taşır. Bu özellik sebebiyle buz, suyun yüzünde dolanır, denizlerin veya nehirlerin dibine çökmez. Şayet böyle olmamış olsaydı denizlerde, nehirlerde ve depolarda -bulunan bütün sular donardı. Buz, suyun üzerinde bir perde vazifesi görür. Suyun sıcaklığı sıfırın altına düştüğü zaman balıklar ve suda yaşayan diğer

canlılar böylece hayatlarını devam ettirirler. İlkbahar gelince buzla* yavaş yavaş çözülmeye başlar. Eğer buzların bu Özelliği olmamış olsaydı; iklimi çok sert geçen bölgelerin sakinleri, yığılan'buz kütlelerinin yağdırdığı dayanılmaz güçlük ve felâketlerin altında ölümle pençeleşmek mecburiyetinde kalırlardı.
Yirminci asrın başlarında, Amerika ormanlarında, «Endothia» denilen bir hastalık başgösterdi. Bu hastalık, beklenmedik bir hızla çabucak etrafa yayıldı. Bu büyük hasarı gören bazı kimseler, buraların ebediyyen doldurulamayacağını söylediler!!
O zamanlar bu ağaçlar son derece kıymetliydi. Tahtaları son derece pahalıydı. Yaklaşık olarak 1900 yıllarında Asya'dan gelen «Endothia» mikrobunun sirayetinden önce «Amerikan ormanlarının. sultanı» olarak anılıyordu.
Bugün Amerikan ormanlarında, dillere destan olan o büyük ağaçlardan hiç bir eser görülmez olmuştur...
Ne gariptir ki, Amerikan ormanlarında «Endothia» mikrobunun harâb ettiği sahalar «Tiyulib» denilen bir başka ağaç neviyle kısa zamanda örtüldü. «Tiyulib» denilen bu ağaç, ormanın küçük bir sahasını işgal ediyordu. Daha henüz çiçek açmış değildi.
Tiyulib'ler bu fırsatı gereği şekilde değerlendirdiler. Çiçek açtılar ve kısa bir zaman içinde bütün o harâb sahaları kaplayıverdiler. Bugün Amerika'h hiç bir kereste tüccarı, o eski ağaçları hatırlayamaz. Çünkü onların yerini «Tiyulib» ler kaplamıştır. Bu ağaçların kökleri, her sene bb santimetre oranında kalınlaşır. Bu oran dallarda altı santimetreyi bulur. Ayrıca bu ağaçlardan üstün kaliteli tahta çıkar. Bu tahtalar, her türlü ince san'atlarda kullanılabilecek kapasitededir.
Bu asrın en mühim ilmî hâdiselerinden biri Avustralya'da cereyan etmiştir. Avustralyalılar bahçelerini ve tarlalarını korumak amacıyla kaktüs (cactus) ün özel bir türünü yetiştirdiler. Avustralya'da bu dikenli nebata düşman kesilecek ve onu yiyecek herhangi bir böcek yoktu. Bu yüzden kısa zamanda korkunç -bir gelişme kaydederek etrafa yayıldı. Hattâ İngiltere adasına kadar geniş bir alanı kapladı. Köyleri ve şehirleri istilâ etti. Tarlalar ve bahçeler harâb oldu. Zirâat adetâ imkansızlaştı. Avustralyalılar bir türlü «kaktüs» ün kökünü kazıya-madılar. Ve neticede halk, bütün Avustralya'yı tehdîd eden korkunç bir bitki ordusuyla karşı karşıya kaldı. Bu amansız ordu, kendisine karşı çıkacak hiç bir kuvvet tanımıyor ve bu hızla durmadan ilerliyordu. Bu durum bir müddet böyle devam etti. Ve nihayet böcekleri inceleyen bilginler (entomologiste) bu kaktüsü yiyecek bir böcek araş-tırmaya başladılar. En sonunda «kaktüs» üzerinde yaşayan ve onunla beslenen bir böcek buldular. Bu böcek çok çabuk ürüyor, üstelik Avustralya'da ona engel'olabilecek düşman bir böcek bulunmuyordu. Bu küçücük böcek, az zamanda büyük kaktüs ordularına gâlib geldi. Ve böylece Avustralya'ya yağan felâket yağmuru da kesilmiş oldu!
Bu denge ve kontrol kanununun (ceheek and balances) plânsız projesiz tesadüfen meydana gelmesi mümkün müdür?!
Kâinatta, insan: hayret ve dehşete sürükleyen pek çok sağlam ri-yâzî kanunlar vardır. Hattâ şuur sahibi olmayan cansız madde bile gelişi güzel seyretmez. Belli, kesin kanunlara bağlıdır. Meselâ suyu ele alalım. Geniş dünyamızın neresinde olursa olsun su, % 11,1 hidrojen ve % 88,9 oksijen ihtiva eden akıcı bir maddedir. Her tarafta aynı özelliği muhafaza eder. Bu sebeple, laboratuarında su ısıtan bir

bilgin, termometreye bakmadan havanın basıncı 760 mm. olduğu müddetçe, suyun kaynama derecesinin 100 santigrat derece olduğunu kat'iyyetle söyleyebilir. Eğer havanın basıncı daha az olursa, suyun moleküllerini harekete geçirerek buhar haline getiren ısıyı elde etmek için az bir kuvvete ihtiyâç duyardık. Ve o zaman suyun kaynama derecesi düşerdi. Bunun tam tersine, şayet havanın basıncı 760 milimetreden fazla olursa o zaman da, havanın basıncına paralel olarak suyun kaynama derecesi de artar. Bilginler suyun kaynama derecesini kat'iyyetle tesbît edebilmek için bu ameliyeyi defaatle tekrar ettiler. Ve nihayet suyun ısınma ve kaynama derecesi herhangi bir ölçü kullanmadan kabul edildi. Şayet maddede ve enerjilerin çeşitli faaliyetlerinde görülen bu kontrol ve nizâm olmasaydı, insanoğlu ilmî îcâd ve keşiflerini üzerine oturtacak herhangi bir esâs bulamazdı. Eğer bu kontrol ve nizâm olmasaydı, dünyamıza tesadüfler hâkim olurdu. Aynı zamanda fizik bilginleri; yerküre, doğrudan doğruya muayyen zamanlarda meydana gelen hareketlerin neticesidir! diyemezlerdi.
Talebenin kimya laboratuarında ilk gördüğü şey, elementlerin nizâmı ve periyodik sistemidir. Rus âlimi «Mendeliyef» kimyevî element lerin atomik değerlerini gösteren bir cetvel yapmıştır. Ve buna peri-ycdik cetvel adını vermiştir. O zamanlar bütün elementler daha keşfedilmemişti. Bu sebepten cetveldeki hanelerin hepsi dolu değildi. Bir kısmı boş duruyordu. «Mendeliyef'. kendisinden sonra gelen bilginlerin dolduracağını düşünerek buraları boş bıraktı. Rus bilgini seneler önce bu elementlerin keşfedileceğini seziyor. Bu cetvel bütün elementlerin atomik değerlerini rakamlarla ve çeşitli listelerle bariz bir şekilde ortaya koyuyor. Atomik değerleri gösteren rakamlar, atomun merkezinde bulunan pozitif yüklü protonların sayısını belirtir. Bu sayılar bir elementin atomlarıyla diğer elementin atomları arasındaki farkı gösterir. En basit element olarak bildiğimiz hidrojenin çekirdeğinde pozitif yüklü bir proton vardır. Aynı şekilde Helyum denilen elementte iki ve Lityumda da üç proton vardır. Biz, ancak bu dehşetengiz periyodik sistemin koyduğu kurallara uyarak muhtelif elementlerin bir çizelgesini yapabiliyoruz.
Bilginlerin tabiatta görülen bu eşsiz nizâmı periyodik bir tesadüf (periodic chance) olarak mütalaa etmeleri hiç bir zaman mümkün değildir. Bu ince ve üstün nizâm ancak bir periyodik kanunudur, (periodic law). Bu nizâm ve kontrolün göstermiş olduğu ilâhı ve mühendisi kat'iyyen inkâr edemeyiz. Modern ilmin, Allah'ın varlığına inanmaması, düpedüz keşiflerini inkâr etmesi demektir!!
«Güneş 11 ağustos 1999 milâdî senesinde tutulacaktır. ComawoP-den tâm olarak görmek mümkün olacaktır.» Bu önceden verilmiş tahminî bir haberdir. Fakat astronomi bilginleri, güneşin bugünkü dönüş sistemine dayanarak tutulma olayının mutlaka olacağına inanıyorlar,
Gözlerimizi semâya kaldırıp kaynaşan milyonlarca yıldıza baktığımız zaman hayretten kendimizi alamıyoruz. Milyonlarca seneden beri fezaya bağlanan bu semavî küreler, uçsuz bucaksız boşlukta belli bir nizâm çerçevesinde seyretmektedirler. Hattâ bu eşsiz nizâm bizlere, gelecekteki bütün hâdiseleri vukuundan asırlar önce öğrenme imkânını sağlamaktadır. Atomdan su damlacıklarına ve alabildiğine uzanan fezanın en uzak yıldızlarına kadar bu nizâm eşsiz bir nizâmdır. Evet, esâsları ilmî kanunlara medar olan üstün bir nizâm!

«Newton nazariyesi», fezadaki kürelerin seyir ve hareketlerini izah ediyor. Bu nazariyeye dayanarak Adams ve Leverier adlı iki bilgin, o ana kadar bilinmeyen bir yıldızın varlığını haber veriyorlar. Berlin rasathanesi bu iki bilginin sözüne bakarak 1846 senesinin eylül ayının bir gecesinde teleskobu bilginlerin işaret ettikleri tarafa doğru çevirerek gözetlemeye başladı. Kısa bir zamanda rasathane görevlileri güneş sisteminde, bugün adına «Neptün» dediğimiz bir gezegen buldular!!
En ölçüsüz ve imkân hârici şeylerden birisi de, bu kâinatın ve kâinattaki matematiksel kanunların tesadüf eseri meydana gelmiş olduğunu iddia etmektir. Kâinatta bulunan şeylerin zaruret anında insanın tasarruflarına uygun düşmesi, kâinatın esrarengiz husûsiyetlerindendir. Misâl olarak azotu ele alalım.. Her rüzgâr akımında % 78 nisbetinde azot bulunur. Azotun başka bileşikleri de vardır. Ve biz bunlara «bileşik azot»-deriz. Bitkiler, besinlerimize bileşik azot hazırlamak için çalışırlar. Eğer bu ameliye olmasaydı; hayvanlar, insanlar açlık ve yokluk anında bitkilerle geçinen bütün varlıklar yok olur giderdi.. Zîrâ hiç bir bitkisel gıda kimyasal analiz olmadan gelişemez, olgunlaşamaz.
Azotun toprağa nüfuz edebilmesi için iki yol vardır :
Birincisi, bakterilerin üreme yoluyla. Böylece toprak altındaki bitkilerin köklerinde yaşayan bakteriler meydana gelir. Bu bakteriler havadan azot alarak bileşik hale getirirler. Bitkiler biçilince bu azot, köklerle beraber toprağın altında kalır.
Azot bileşimini sağlayan ikinci yol da şimşektir. Şimşek atmosferden geçtiği zaman bir miktar oksijenle azotu yekdiğerine birleştirir. Bu bileşik azot sonra yağmur yoluyla tarlalara düşer. Her sene tarlaların kolaylıkla elde ettiği bu bileşik azotun miktarı yaklaşık olarak her «eyker» (Bir İngiliz alan ölçüsü) için üç bin gramdır. Bu da üç yüz rıtıl sodyum nitrata tekabül eder.
Fakat zamanla bileşik azot miktarı kâfî gelmez olur. Çünkü uzun zaman ekilen tarlalar, besleyici maddesi olan azotu kaybeder. Bu sebeple, çiftçilerin zirâat mevsimlerinde belli bir süre sonra başka bir tarlada çalıştıklarım görürüz. Bu asrın en enteresan olaylarından biri de —insanların çoğalmasıyla yeryüzünün daraldığı, zirâatın ilerlemesi neticesinde azotun azaldığı ve insanların yokluk ve kıtlıktan korktuğu bir zamanda evet, böyle bitik bir devrede— atmosferden azot elde etme gibi «üçüncü bir yol» keşfetmiş olmamızdır. Böyle bir hareket bu konuda sarfedilen ilk gayretti. Hattâ insanoğlu 3.000.000 beygir gücünde büyük âletler kullanarak, fezada sun'î şimşekler çaktırmak için bil takım tecrübelere girişti. Ve neticede az da olsa bileşik azot üretmeyi başardı. İnsanoğlu bu tecrübeleri daha da geliştirdi. Hattâ üçüncü bir yol buldu. O da, havanın gübre şeklinde bileşik azot gazı yapımında kullanılmasıdır. İşte böylece insan denen varlık gıdanın zarurî parçasını hazırladı... Eğer bu parça olmasaydı açlıktan ölürdü. Bu, dünya tarihinde dikkate şâyân bir hâdisedir. Tarih boyunca ilk defa insan, besin buhranının çözüm yolunu keşfedebilmiştir. Ve böylece, yeryüzünün sakinleri, kaçınılması imkânsız felâketlerin karaltılarından uzaklaşabildiler!!
Kâinattaki eşsiz düzeni gösteren birçok örnekler vardır. Sahip olduğumuz ilimler göstermektedir ki; şimdiye kadar keşfedemediğimiz meselelerin çokluğu yanında keşfedilenler cidden pek azdır! Buna rağmen insanoğlunun yaptığı keşifler yine de çok sayılır. Şayet bu ilimlerin bir katalogunu yapmaya kalkacak olsak, okuyucunun elinde bulunan bu kitaptan daha hacimli büyük ciltlere ihtiyâç duyarız.

İnsanoğlunun dili, Allah'ın âyet ve nimetlerinden ne kadar bahsederse etsin bitiremez gene de eksik kalır. Allah'ın âyetlerini ne kadar açıklarsak açıklayalım ve tefsiri üzerinde ne kadar durursak duralım, neticede gereği şekilde kavrayamadığımızı, ancak «bazı şeyleri» alabildiğimizi anlarız.
Gerçek şudur ki, insanoğlu için kâinatın bütün ilimlerini keşfetmek mümkün olsa, sonra şahane yerlerde oturup bütün ihtiyâçları en güzel şekilde karşılansa hiç bir zaman Allah'ın nimetlerini sayıp tüke-temezler. Delil olarak Allah'ın âyeti kâfi değil midir :
«Eğer yerdeki bütün ağaçlar kalem olsa, deniz de —arkasından yedi deniz daha katılarak-- mürekkep olsa, Allah'ın kelimeleri yine tükenmez. Muhakkak Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokman, 27)
«De ki: Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109)
Kâinatın bir safhasını inceleme fırsatı verilen herkes, bu ilâhî kelimelerde mübalağa olmadığını, ancak mevcûd hakîkatların ifâdesi olduğunu itiraf edecektir.
Dine karşı çıkan gruplar, geçen bölümlerde açıklamış olduğumuz esrarengiz nizâmları, fevkalâde hikmetleri ve kâinatta mevcûd olan kanunları tamamen kabul ediyorlar.
Ama bunlar başka türlü izah yolunu seçiyorlar. Bir başka şekilde açıklıyorlar bütün bu gerçekleri. Aslında onlar bu gerçeklerden bulacakları bir iz,ve işaret ile yüce Yaratıcının varlığına doğru yollanmak istemiyorlar. Ya da yapamıyorlar. Ve bütün bunların doğrudan doğruya tesadüf eseri meydana geldiğini savunuyorlar.
İşte size Julian Hauxley'in birkaç cümlesi : "Altı tane maymun daktiloların başına otursalar ve milyonlarca sene tuşlara vursalar, yazdıkları son kâğıtların bazılarında Shakespeare'in şiirlerinden bir şiir bulmamız güç olmayacaktır! İşte, şu anda üzerinde bulunduğumuz kâinat da milyonlarca senedir «madde» içinde cereyan eden kör ameliyelerin neticesidir.»
Bu sözler, tek kelimeyle saçmadır. Elde ettiğimiz bütün ilimler, bugüne kadar hiç bir tesadüfün kâinat içinde düzenli bir hâdise doğurduğunu kaydetmiyorlar. Evet birtakım tesadüfler ve onların sonuçlarını biliyoruz. Şöyle ki, rüzgâr estiği zaman «döllenme zerrecikleri» kırmızı gülden beyaz güle doğru savrulurlar. Böylece sarı bir gül meydana gelir. Bu tesadüfler, bizim esâs meselemiz için istisnaî, cüz'î bir izahtan başka bir şey değildir. Zîrâ yeryüzündeki güller, varlıklarını bu teselsül sayesinde devam ettirirler. Fakat bu gülün kâinatla olan müdhiş irtibatını tesadüfi bir rüzgâr esmesiyle izah etmek hiç bir zaman mümkün değildir. Bu gül, sarı bir gül haline gelmiştir. Ama kendi kendine gül oluvermemiştir! «Tesadüf kanununun» terminolojisin-deki cüz'î ve istisnai hakîkatlarla kâinatı izaha kalkışacak olursak yanlış hareket etmiş oluruz.
Profesör Edwin Koenly şöyle diyor :
«Hayatın varlığım 'tesadüflere' bağlamak, matbaada meydana gelen rastgele patlamalardan hacimli büyük bir lügat beklememize benzer.» Denilebilir ki, kâinatı tesadüf kanunlarıyla izaha kalkışmanın «hoş bir söz« olmadığı aksine bunun, Sir James Jeans'in dediği gibi «Matematiksel tesadüf kanunlarına» uygun olduğu söylenebilir.
Amerika'lı bir bilgin şöyle diyor :

«Tesadüf nazariyesi bir hipotez değildir. Ancak yüksek matematiksel bir nazariyedir. Bu nazariye, henüz kat'î bilgi edinilemeyen meseleler üzerinde mütalaa yürütür. Herhangi bir hâdisenin meydana gelişini ve neticesini inceleyecek ve doğruyla eğri arasını ayıracak kesin kanunlara sahiptir. Ve bu hâdisenin tesadüf yoluyla ne dereceye kadar mümkün olabileceğini bildirir.
Şayet maddenin kâinatta kendi kendine meydana geldiğini kabul edecek olursak... Aynı şekilde maddenin bir araya gelişinin ve bütün faaliyetlerinin kendiliğinden oluverdiğini farzedecek olursak, —ki ben bu hipotezleri oturtacak herhangi bir temel bulamıyorum— evet bu durumda kâinatı gene de izah edemeyiz. Çünkü diğer tesadüfler yolumuza dikiliyorlar. Ne kötü talihimiz var ki, matematikten aldığımız pahalı «tesadüf nüktesi», bugünkü kâinatın varlığını tesadüf kanunlarına bağlayan bütün riyâzî imkânları bizzat kendisi bertaraf etmektedir.
İlim, kâinatın hacmini ve yaşını keşfedebilmiştir. Fakat bugün modern ilim kâinatın varlığını matematiksel tesadüf kanunlarına bağlamak için hacim ve yaş meselesinde yeteri kadar açıklık göstermemiştir.
Aşağıdaki misâlden, tesadüf kanunu hakkında bir şeyler anlayabiliriz :
«Birden ona kadar numaralanmış, aynı büyüklükte on tane marka alınız, cebinize koyarak iyice karıştırınız. Markaları her alıştan sonra tekrar cebinize koymak suretiyle birden ona kadar, sırasıyla almaya çalışınız. İlk önce bir numarayı çekme ihtimâli onda birdir. Bir ile iki rakamının ardarda çekilme oranı yüzde birdir. Bir iki ve üç numaralı markalan cebinizden çekme şansınız ise binde bire düşer. Dört numarayı da ilâve edersek isabet şansı onbinde birden ona kadar bütün markaları sıra ile çekebilme ihtimâli on milyarda bir oranındadır.
Bu misâli veren meşhur Amerika'lı bilgin A. Cressy Morrison'dur. Yazar sözlerine şöyle devam ediyor :
«Bu basit örneği vermekten maksadımız, tesadüf karşısında rakamların korkunç bir şekilde nasıl arttığını göstermektir.»
Şimdi kâinatın durumunu düşünelim. Şayet bütün bunlar tesadüflere bağlı olsaydı, matematiksel tesadüf kanunlarına göre acaba bu oluşum kaç seneye mal olurdu?
Varlıklar «canlı hücrelerden» meydana gelir. Ve bu hücreler çok küçük bir bileşik durumundadırlar. Aynı zamanda son derece girift bir yapıya da sahiptirler. Bunları «Cydology» denilen özel bir ilim dalı inceler. Hücrede bulunan maddelerden biri de «protein» dir. Protein beş elementten meydana gelmiş kimyevî bir bileşiktir. Bu elementler de şunlardır : Karbon, Hidrojen, Azot, Oksijen ve Kükürttür. Bir protein molekülü, t>u elementlerden kırk bin atomu ihtiva eder.
Kâinatta yüzden fazla kimyevî element vardır. Her biri de kenara saçılmış vaziyettedir. Bu elementlerin terkibinde bulunan hangi oran «tesadüf kanunlarına» uygun düşebilir? Beş element gibi büyük bir rakamın bir «protein molekülü» meydana getirmek için tesadüfen birleşmeleri mümkün müdür?!
Biz tesadüfe bağlı yüksek matematik kanunları yoluyla bir protein molekülünü meydana getirmek için muhtaç olduğumuz maddenin akla ve hayâle sığmayan miktarını belki bulabiliriz. Ayrıca bu ameliyenin alacağı zamanı da hesâb etmek imkân dahilindedir.
Nitekim meşhur İsviçre'li bilgin Charles Jugingway, riyazi yollarda muhtaç olduğumuz bu madde miktarını hesâblamaya çalışmış ve bir protein maddesinin

oluşumu için gerekli olan madde sağlandığı takdirde, tesadüf yoluyla bu oluşumun teşekkül edebilmesi için on bin yüz altmışda bir ihtimâl olduğunu bulmuştur. Bu rakamı da açıklamamız gerekirse lâzım olan madde sağlandığı takdirde ortaya çıkacak ihtimâl, 160 kere "10 x 10 rakamıyla ifâde edilebilir ki, 10 rakamının arkasına sıralayacağımız bu 160 sıfırı belirtecek bir rakam yoktur henüz yeryüzünde.
Bir protein molekülünün bir tesadüf eseri olarak husule gelebilmesi için, kâinatın diğer bölümlerinde mevcûd olan maddeden milyar kere fazla maddeye ihtiyâç vardır. Tâ ki hareket ve faaliyet sağlanabilsin.
Bu ameliyenin te'mîni için sarfedeceğimiz zamana gelince, o da 10 rakamının sonuna 245 adet sıfır koymakla ifâde edilebilir. (10243) Yani on senenin önüne 243 adet sıfır konduktan sonra ortaya çıkacak sene zarfında başarılı bir ameliye yapmak ihtimâl dahilindedir.
Bir protein molekülü, «zincirleme» olarak «amino acids» ameliyeleri neticesinde meydana gelir. Bu ameliyenin en tehlikeli tarafı, halkaların birbiri ile karışmasıdır. Şayet halkalar başka şekilde toplanacak olsa öldürücü bir zehir olur. Halbuki kendisi bir hayat iksiridir.
Profesör «G. B. Leathes» bu halkaların yaklaşık olarak 10 üzeri 48 şekilde toplanıp birleşebileceği neticesine varıyor. Ve şöyle diyor :
«Bu halkaların böyle mükemmel bir şekilde tesadüfen bir araya gelmesi imkânsızdır. Daha önce belirttiğimiz beş elementten sinesinde 40.000 atom barındıran bir protein molekülünün te'mîni tesadüfen hiç mi hiç mümkün değildir.»
Ayrıca okuyucularımıza açıklamamız gereken bir husus daha vardır. O da matematiksel ihtimâl kanunlarının ortaya çıkardığı neticeler, mutlak olması gereken neticeler de değildir. Söylediğimiz şeyler yerine gelince, bu neticeler ortaya çıkacak demek değil, sâdece söylenilen ortam ve müddet içinde olması muhtemeldir. Ama kat'î değil. Olabilir ki bu ameliye esnasında bilinmeyen bir şey çıkar ve ameliyeyi kökten imkânsızlaştırabilir.
Protein molekülü kimyevi bir varlığa sâhibtir. Ama hücrenin bir parçası durumuna gelmeyince hayatiyetinden bahsedilemez. İşte hayata bundan sonra başlar... Bu realite, konumuza çok mühim bir suâl tevcih ediyor: Protein molekülü hücre haline geldiği zaman ona sıcaklık nereden geliyor? Materyalist muarızlarımız ciltlerce eser yazsalar bu suâli cevabi andıramazlar.
Açıkça görülüyor ki; muarızlarımızın matematiksel ihtimâller kanununun gerisine sığınarak ileri sürdükleri açıklama şekli, bütünüyle hücreyi de içine almıyor. Yalnız ve yalnız hücrenin çok küçük bir bölümü içine alıyor. O da sâdece hücredeki protein kısmıdır. Halbuki bu en kuvvetli mikroskopla dahi görülemeyecek kadar küçüktür. Her birimiz yaşarken vücûdumuzda değil protein, hücrelerden bile milyon-larcasını taşırız.
Fransız bilgini «Le Comte de Nouy» bu konu etrafındaki değerli araştırmasında, hülâsa olarak şöyle der :
«Bir proteini elde etmek için;
Zaman, madde miktarı ve sonsuza uzanan feza gibi böyle bir imkânın varlığına medar sayılan şeyler, bugünkü maddenin ve fezanın varlığından ve yeryüzündeki hayatın oluşum müddetinden daha fazladır.» Yazar şöyle devam ediyor :
«Ameliyemizde muhtaç olduğumuz bu değerlerin hacmini, çağdaş modern insanın

ön plâna aldığı akim hudûdları ve tahayyülâtı çerçevesinde değerlendirmek mümkün değildir. İddia ettiğimiz neviden bir hâdisenin tesadüfen meydana geliver-mesi için, çemberinde ışığın 10 üzeri 82 ışık yılı yürüdüğü bir kâinatta ihtiyâç duyarız. Yani 10 rakamının önüne 82 sıfır koymak suretiyle elde ettiğimiz ışık yılı!! Bu hacim, bugün dünyamızda mevcûd olan ışık hacminden çok daha fazladır. Dünyamızdan çok uzaklarda bulunan yıldız kümelerinin ışığı, bize milyonlarca ışık yılında ulaşmaktadır. Binâenaleyh, Einstein'in kâinatın genişliği konusunda ortaya attığı düşünce, faraziye olarak ileri sürülen bu ameliye ile asla bağdaşmamaktadır.»
Ancak bu farazi ameliyeye bağlı olarak, bir an için var olduğunu kabul ettiğimiz farazi maddeyi, gene farazi bir âlemde, 10 rakamının önüne 243 sıfır koymakla elde ettiğimiz seneye ulaşmak için, saniyede beş yüz trilyon hızla harekete geçirecek olursak yüklü bir protein molekülünün varlığı imkân dâhiline girebilir.
Bu hususta «Le Comde de Nouy» şöyle diyor :
«Dünyamızın, milyarlarca" seneyi aşan bir zaman çerçevesinde meydana geldiğini unutmayalım. Hayatta —ne şekilde olursa olsun— bir milyar sene öncesi var olmuştur. O zaman da yerküre soğumuş bulunuyordu.
Bilginler kâinatın yaşını öğrenmek için çok çalıştılar. Bu sahada yapılan araştırmalar dünyamızın beş trilyon seneden beri mevcûd olduğunu göstermiştir. Bu süre matematiksel ihtimâl kanunlarına göre bir protein molekülünün meydana gelebilmesi için gerekli zamana göre cidden çok azdır.
Hayat kaynağı dünyamızın yaşını kat'iyyete yakın biliyoruz. Dünyamız, bilginlerin söylediklerine göre güneşin bir parçasıdır. Güneşle diğer büyük yıldızlar arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalar neticesinde güneşten kopmuştur. İşte tâ o zamandan beri güneş, fezada cehennemi bir ateş parçası olarak dönmektedir. Yüzeyindeki şiddetli sıcaklık yüzünden hayatın mevcudiyeti imkânsızdır. Nihayet asırlar sonra yerküre soğumaya başlıyor. Donuyor ve katılaşıyor. Ve nihayet hayat için elverişli bir duruma geliyor.
Kâinatın yaşını da muhtelif yollardan Öğrenebiliriz. Bunun bildiğimiz en iyi yolu, ancak radyoaktif elementlerin keşfinden sonra öğrenmiş bulunuyoruz. Radyoaktif maddeler belirli bir ölçü dâhilinde parçalanırlar ve bu parçalanma esnasında birtakım atomlarını kaybederler ve bir müddet sonra bu parçlanma da son bulur. Radyoaktif madde neşreden elementlerden birisi de uranyumdur. Uranyumun radyoaktif parçalanması sonucu belirli bir miktarda kurşun meydana gelir ve Dunun oranı da bellidir.
Bu oran, şartlar ne şekilde olursa olsun, sıcaklık hangi derecede bulunursa bulunsun kat'iyyen değişmez. Bu sebeple; uranyumun kurşuna dönüşme hızı belli ve sabittir, dediğimiz zaman isabet etmiş oluruz.
Birçok dağ ve tepelerde uranyum madeni görmek mümkündür.
Hem bu maden dağdan ayrı da teşekkül etmiş değildir. Yeryüzü donmaya başladığı zaman bu uranyum madenleri de onun içinde donmuştu...
Ayrıca yine maden kaynaklarında uranyumdan parçalanmış olan kurşunun dışında kurşun bulmak mümkündür. Ancak bütün bu kurşunların, uranyumdan parçalanarak teşekkül ettiğini söylemek doğru olmaz.
Bunun sebebini şu şekilde izah edebiliriz; uranyumun parçalanması neticesinde meydana gelen kurşun, normal kurşundan daha hafiftir. Bu basit kaideye dayanarak

bir kurşunun uranyumun analizi neticesinde meydana gelen kurşun mu, yoksa normal bir kurşun parçası mı olduğunu kesinlikle ta'yîn edebiliriz. İşte buradan uranyumun parçalanması ameliyesinin ne kadar zaman aldığını hesaplayabiliriz. Çünkü uranyum, dünyanın soğuduğu günden beri varlığını devam ettirmektedir. Aynı zamanda dağın soğuduğu zamanı da bu yolla hesaplayabiliriz.
Tecrübeler isbât etmektedir ki, ilmî belgelere göre dünyanın en eski dağlarının soğumasından, zamanımıza kadar 1.400 milyon sene geçmiştir. Bizden bazıları dünyanın yaşının, bu dağların yaşından bir veya iki misli fazla olduğunu zannediyorlar. Fakat ilmî tecrübeler, bu gerçek dışı zanları tamamen ortadan kaldırmaktadır. Profesör Sul-livan «Normal bir düşünüşle, yaklaşık olarak dünyanın yaşını bir milyar sene olarak gösteriyor.»
Bayağı maddenin ruhsuz olduğunu, bir protein molekülünün orada tesadüfen meydana gelebilmesi için milyonlarca seneye ihtiyâç duyulduğunu öğrendikten sonra, şimdi düşünelim bakalım, bu kısa zaman zarfında milyonlarca hayvan ve iki yüz bini aşkın nebat nev'i nasıl meydana geldi? Bu hayvan nevileri arasında şu insan dediğimiz eşsiz yaratık nasıl çıktı? Tahminlere dayanan tekâmül nazariyesini bütün cepheleriyle tanıdıktan sonra bu türlü inançlara nasıl oluyor da saplanılıyor anlayamıyorum, fakat tekâmül nazariyesinin üzerine oturduğu ((tahminî değişiklikler» i matematikçi, «Patau» hesaplayarak şöyle bir neticeye varmıştır :
«Bir cinsin tamamen değişmesi bir milyon nesli içine alır.»
Atın en büyük ceddi olduğu iddia edilen köpeği düşünelim... Matematikçi Patau'nun sözüne göre köpek, kaç sene sonra at şekline girecektir.
Amerika'lı fizyoloji bilgini «Marlin B. Kendir» ne kadar doğru söylüyor :
«Tesadüf yoluyla yaratılmış olma durumu için gerekli olan sebepleri te'mîn edebilecek riyâzî imkân, en sağlam bir nisbet içinde dahi «hiç bir şey» gibidir, sıfırdır.»
Tesadüfi yaratılış fikrinin bayağı ve çürüklük derecesini açıklayalım derken bahsi biraz uzatmış bulunuyoruz. Gerçekten ben, protein molekülünün ve atomun tesadüfen var oluşunun imkânsızlığı hususunda şüphe ediyor değilim. Kâinattaki maddî ameliyelerin kapsadığı uzun zaman çerçevesi hakkındaki faraziyelerimiz ne kadar çoğalır-sa çoğalsın, kâinatın esrar ve gizliliklerini düşünen aklımız hiç bir zaman tesadüflerin meyvesi olamaz. Bu tesadüfi yaratılış nazariyesi sâdece matematiksel tesadüf kanunlarının ışığı altında imkânsızlaş-mıyor. Aynı zamanda mantık ölçülerine de ters düşüyor, uymuyor.
8u veya kahve ile dolu bir bardak yere düştüğü zaman yerde dünya haritası çizeceğini iddia eden bir kimsenin bu sözünden daha saçma bir söz olabilir mi? Biz bu adama şöyle bir suâlde bulunabiliriz : Altımızdaki bu topraktan döşek, yerçekimi, bardak, su ve eşsiz ahenk ve insicam nereden gelmiştir?
Biyoloji bilgini Haeckl: «Bana hava, su, kimyasal maddeler ve yeteri kadar zaman verin insan yaratayım» diyor. Fakat Haeckl, maddeye ve maddî şekillere muhtaç olduğunu belirtmekle, unutarak veya, bilmemezlikten gelerek kendi kendini yalanlamaktadır.
Bu konuda A. Cressy Morrison şöyle diyor :
«Fakat Haeckl, genleri ve hayatı hesaba katmamıştır. Haeckl, insan yaratabilmek için —şayet gücü yetseydi— görülmeyen bunca atomları ve genleri bulmak,

düzene koymak ve bunlara hayat vermek mecburiyetinde idi. Hattâ bu durumda bile o, neticede —bire oranla milyonlarla ifâde edebilecek bir kesinlikle— ancak benzeri bulunmayan bir canavar meydana getirmiş olacaktı. «Haeckl» bütün bunları başarabilseydi, başarılan işin bir tesadüf eseri değil, aklının mahsûlü olduğunu söyleyecekti.
Bu bahsimizi Amerika'lı tabiat bilgini Jorje İril'in sözleriyle bitirelim :
«Kâinatın kendi kendini yaratması mümkün olsaydı, bu şu demek olurdu: Kâinat, hâlikin vasıflarıyla muttasıftır. Bu durumda kâinatın ilâh olduğuna inanmak mecburiyetinde kalırdık... Böylece ilâhın mevcudiyetini kabul ederdik. Fakat ilâhımız çok tuhaf olurdu; aynı anda hem maddî hem de gaybî bir ilâh! Şahsen ben, maddî âlemi yaratan ilâha inanmak isterim. Çünkü o, bu kâinatın bir parçası değildir, öyle şeylere inanarak gülünç duruma düşmek şöyle dursun, bilakis O, bu kâinatın hâkimi, idarecisi ve yöneticisidir.» [49]

Atomların Dünyası

Varlığın bilmek ne hacet küre-i âlem ile?
Yeter isbâtma halkettiği bir zerre bile...
Evet, kâinatta bulunan her şey O'nu anar, O'na hamdeder, O'nu teşbih eder. Bu harekete katılmayan hiç bir varlık gösteremezsiniz. Her şeyde O, her yerde de O'nun tecellîsi. Kâinatın en küçük zerresinden tutun da, en büyük kehkeşânlara kadar. .Ne akıl almaz bir tecellî hüküm sürmektedir ya Rabbi?
Şâir haksız mıdır? :
«Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdâr
Olsun, daha bir zerreyi derketmiyen efkâr.»
Dediyse? Gerçekten de öyle değil midir? Atomların derinliğine dalıyorsunuz, bir zerreyi milyarlarca defa büyütüyorsunuz, karşınıza koca bir âlem çıkıyor. Akü ermeyecek kadar müdhiş, muntazam ve acâyib bir âlem içi hava ile dolu bir yüksüğü alıyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki, içinde 25 milyar kere milyon (Les Atommes et les eto-iles, 12) atom sıralanmış ve gizli bir gergef dokumaktadır. Bir atomun çapı milimetrenin on milyonda biri kadar. Kâinat nizâmına bakınız. Rabbım ne kadar itinalı yerleştirmiş her şeyi. Çapı milimetrenin on milyonda biri kadar olan atom elde etmek için yüz bin tane elektronu yan yana getirmemiz gerekecek (Aynı eser, 12). Buyurun işte size. Allah'ım bu hayretler âlemine bizi neden böyle kudretsiz yolladm?... Bunları okuyunca aklımızın başımızdan fırlamaması, yüreğimizin hoplamaması imkânsız. İnsan bunu bir türlü kabule yana-şamıyor. Bir yüksüğün içini dolduran havada 25 milyar kere milyon milimetrenin on milyonda biri kadar olan atom bulunsun. Sonra da bir atomu elde etmek için yüz bin tane elektronu yan yana getirmek mecburiyetinde olalım. Şâirin söylediğini tekrarlamaktan başka bir şey gelmez elimizden :
«AUahı ne yolda etsem inkâr
İkrar çıkar neticesi kâr.»
Şimdi mevzûumuzun derinliklerine dalabiliriz. Gerçekten nereye dalacağız? Milyarların üstündeki cisimlerin bağrına mı? Ne gezer, sâdece zerrelerin kalbine gömülüyoruz. Bir asır önce böyle bir şeyden söz etseydik, imansız Pozitivistler hiç

utanmadan alnımıza «deli, çılgın» yaftasını yapıştırırlardı. Atomların ömrüne göre daha dün demek olan VII. asırda Mîrâc'a çıktığını bildiren Aüah elçisine «saç-malıyorsun» diyen putperest müşrikten tutun da, günümüzde bile bunu İslâm'ın alnında bir «leke» olarak gören Batı taklitçisi sahte aydınımıza, kör kafasına,   sapık aklına bir türlü sığdıramayan materyalistine kadar hepsi saniyede 50.000 kilometre hızla dönen elektronları (Aynı eser, 15) işitince küstahlıklarının derecesini anlayabilirler mi bilmem. Daha şimdiden Apollo araçlarının hızının saatta zaman zaman 40.000 kilometreyi bulduğunu gören bizim neslimiz de acaba şirkin o korkunç karanlıklarına dalıp bocalamağa devam edecek midir? Yoksa her şeyi yaratan Allah'ın huzurunda başım iki elinin arasına alıp, feryâd ederek göz yaşı çağlayanı halindeki gözleriyle secdeye mi kapanacaktır? Ne yazık ki, yarım asırdır bizi bizden uzaklaştıranların eğitim sisteminde böyle bir nesilden söz etmek çok acâyib olacaktır. Ama Rabbımıza o kadar şükredelim ki, bunca nimetler yanında bize o neslin öncülerini de gösterme ihsanını bahşettirdi. «Surda açılan gedikten» fetih kahramanları birer birer yol alı-ycrlar. Meydana bizim sancağımızın çekileceği mutlu günler de pek uzakta değildir sanırım. Atomların dünyasına dalarken, aklımıza ilk olarak atomların nasıl bir yapıya sahip olduğu meselesi gelecektir. Atomun yapısını kısaca şöyle izah edebiliriz. Her atomun ortasında proton ve nötronlardan müteşekkil bir çekirdek vardır. Bu çekirdeğin etrafında saniyede ortalama 50.000 kilometre hızla dönen elektronlar yer alar. Atomun çekirdeğini meydana getiren protonlar (+) yani pozitif yüklüdür. Nötronlar ise hiç elektrik taşımazlar. Çekirdeğin etrafında dönen elektronlar ise (—) negatif yüklüdür. Atom, bizim dünyamızın küçük bir nümûnesidir. Atomun çekirdeğini güneşe, elektronlarını da gezegenlere benzetmek mümkündür.
Pierre Rousseau diyor ki: «Şimdi bu atomların büyüklüklerini merak ediyorsunuz. Eğer size bir atomun çapının yaklaşık olarak milimetrenin on milyonda biri kadar olduğunu söylersem, bu size belki de hiç bir şey ifâde etmeyecektir. Öyle ise şu madenî paraya bakınız; bunun kalınlığını elde etmek için on milyon atomu uç uca sıralamak lâzımdır. İçi hava ile dolu bir yüksükte 25 milyar kere milyon atom mevcûddur... Fakat size milyardan bahsediyorum ve belki bu rakamın büyüklüğünü tasavvur edemiyorsunuz değil mi? Farzedi-niz ki, 1880 yılında yaşayan ecdadımız 25 milyar kere milyon franklık muazzam bir servete malik olsun. Eğer ecdadınız, saniyede 417 milyon franklık bir israf yapsalardı, bu servetin, bundan ancak yirmi sene sonra yani 1900 da tükendiğini görecektiniz. Eğer 25 milyar kere milyon atom yan yana dizilebilse idi, böylece dünyanın etrafını altmış defa sarabilecek uzunlukta bir zincir elde edilecekti.
En kuvvetli mikroskoplarımızla bir milimetrenin beş binde birinden küçük cisimleri göremiyoruz. Halbuki milimetrenin beş binde biri, bir atoma nazaran muazzam bir uzunluktur. Bir atomu bir pire büyüklüğünde kabul ederseniz; mikroskopta görülebilen en küçük cisim, bir çoban köpeği büyüklüğünde olacaktır.» (Les Atommes et les etolles, 13)
Bu acâyib hilkafetaki zerrelerden Yaratıcının sonsuz kudretini tekrar ifâde etmeye bilmem luzûm var mı?
Şimdi atomun bölümlerini inceleyelim.
1- Çekirdek : Proton ve Nötronlar

Bir sihirbaz sopası ile bir gram radyumu, atomlardan her birinin çapı 1 santimetre olacak kadar büyüttüğümüzü bir an için tasavvur edelim. Bizi devler diyânna geçirecek olan böyle bir büyütmenin hayret verici neticeleri ne olacaktır? Bir mikrop, 300 metre yüksekliğindeki Eyfel kulesi cesametini alacak ve bir adamın, Ay'ı tutabilmesi için başka birinin omuzuna çıkması kâfi gelecektir. Halbuki bu muazzam büyütmeye rağmen çekirdekler ancak 1/1.000 milimetre çapında olacaktır. Çekirdeği gözle görülebilir bir hale getirebilmek için sihirbaz sopamızın bir büyütme daha yaparak boyumuzu 17.000.000 kilometreye çıkarması ve böylece dünya ile âdeta bir kum tanesi gibi oynayabilmemizi te'mîn etmesi lâzım gelecektir. İşte radyum atomlarını seyreden böyle muazzam bir dev haline geldiğimizi tasavvur edelim (Science et la vie : 614/64.).

2- Elektronlar

Elektrona gelince, o da bir hayretler ve muammalar ülkesidir. Bir elektronun çapı milimetrenin sâdece bir milyarda dördü kadardır.

Thomson, elektronların saniyede 50.000 kilometreye yakın bir hızla hareket ettiklerini, hepsinin birbirinin aynı olduklarına ve birbirinin kütlesinin, bilinen en hafîf atomun, yani hidrojen atomunun kütlesinden aşağı yukarı 1840 defa daha küçük olduğunu buldu. Hattâ, enerjisi hesaplanarak elektronun büyüklüğü hakkında bir fikre varmak da mümkün oldu.

Bu çapı ifâde etmek için küçüklük mikyasında birkaç basamak daha inmek ve atom çapını yüzbin parçaya bölmek lâzımdır. Bir atom, kendi başına büyük değildir, fakat bir atom genişliğini elde etmek için yüz bin elektronu yan yana düzmelidir. Ayasofyanm kubbesini bir atom farz ediniz, buna göre bir elektron ancak pertavsızla görülebilen 0,2 milimetre çaplı bir toz zerresinden ibaret olacaktır. Atom içi boş bir küre olsaydı; bu küreyi doldurmak için, içine 1.000.000.000 milyar elektron koymak lâzım gelecektir (Etrafımızdaki Kâinat, 36.)-

Son derece küçük olan elektronun, ağırlığı da tabiî olarak küçük-
lüğü ile mütenâsib olacaktır. Hidrojen atomunun ağırlığını takribi olarak 1840 da biri kadar olan bu ağırlık gram cinsinden, kavranması güç olan aşağıdaki sayı ile ifâde edilir :

0,000 000 000 000 000 000 000 000 9

Belki de bu ağırlığın, bir gram ağırlığa nisbetle ne demek olduğunu öğrenmek istiyorsunuz. Beş gramlık bir ağırlığın dünyanın ağırlığına nisbeti ne ise, bu ağırlığın bir gramın ağırlığına nisbeti de işte odur! Her saniyede bu elektronların 6 milyar kere milyarı yüz mumluk elektrik lâmbanızın telinden geçmektedir.

Dahası da var : Biliyorsunuz ki elektron âdi bir mermi değil, elektrikli bir mermidir. Bu sebepten bu merminin ne kadar elektrik yükü taşıdığını da söylemek gerekir.

Bu yük çok büyük değildir; takribi olarak bir miliamperin on milyarda biri şiddetindeki bir elektrik akımının milyonda bir saniyede taşıdığı elektrik miktarına eşittir.

Rutherford'un atomu küçük mikyasta, çapı milimetrenin on milyonda birinden büyük olmayan bir güneş sistemi gibiydi. Bu sistemin güneşi, yani atomun çekirdeği bütün atomdan on bin defa daha küçüktür. Demek ki çekirdek, milimetrenin yüz milyarda biri çapında küçücük bir bilye olarak kabul edilebilir.

Elektronun kütlesi, çekirdeğin kütlesi yanında tamamen ihmâl edilebilecek kadar küçük olduğundan denilebilir ki; bütün kütle, atomun bütün maddesi çekirdek içinde toplanmıştır. Milimetrenin on milyonda biri genişliğindeki bu atomda, madde olan kısmın bundan on bin defa daha küçük oluşu ne kadar hayret verici bir keyfiyettir.
Madem ki vücûdumuz yan yana dizilmiş atomlardan müteşekkildir. O halde biz, boşluk içinde yüzen son derece küçük maddî parçacıklardan başka bir şey değiliz;- işte bizi şaşırtan bir keyfiyet... Profesör Joliot Curie bizi te'mîn ediyor ki; eğer vücûdumuzun atomlarını, çekirdekleri arasında boşluk kalmayacak kadar sıkıştırabilseydik, vücûdumuz mercekle güçlükle görülebilir bir toz zerresine müncer olacaktı, fakat bu toz zerresi tabiî yine yetmiş iki kilo ağırlığında olacaktı.
3- Moleküller
Moleküller çok küçüktür. Çaplan milimetrenin on milyonda biriyle ifâde edilir. Küçük olduğu gibi sayıları da fevkalâde büyüktür. Yarım litre suda her birinin ağırlığı 3.2 x 1023 gram olan 1623 molekül vardır. Eğer bu moleküller yan yana dizilirse, arzı iki yüz milyon kere dolaşan bir zincir teşkil eder. Eğer bu kadar suyu arzın kara yüzüne ya-yılabilmiş küçücük tohum gibi farz ederek bunları karalara serpmiş olsak, arz yüzünün kara parçasının beher santimetre karesine 16 milyonu isabet eden bütün tohumlar bir araya getirilince ancak yarım litre teşkil eder.
Moleküller büyük hızlarla hareket ederler; alelade bir oda içindeki âdi havada ortalama molekül hızı saniyede 450 metre kadardır. Bir mermi hızına yakın olan bu hız, ses hızından epey büyüktür.
Yüksek sıcaklıkta moleküllerin hızları artar; bir kazandaki buhar moleküllerinin hızı saniyede 1000 metreyi bulur. Her nefes alışımızda vücûdumuza milyon kere milyon molekül girmekte olup, bunların ciğerlerimiz cidarlarını dövmesi dışardaki hava moleküllerinin göğüslerimizi döverek çöktürmesine karşı koyar. Diğer bir misâl, bir lokomotif silindiri içindeki piston her saniyede sayısı 14 x 1028 kadar ve her biri saniyede 800 metre hızla hareket eden moleküller tarafından bombardıman edilmektedir; sonsuz dereceden sayıdaki bu küçük mermilerin pistona tatbik ettikleri kuvvet pistonu silindir içinde hareket ettirir ve tren de bu suretle hareket etmiş olur.
Bir gazı her istikâmette hareket eden ve arasır'a birbirine çarpan bir mermi sağanağına benzetebiliriz. Normal havada her molekül, diğer bir moleküle saniyede 3.000 milyon defa çarpar ve müteâkib çarpmalar arasında 1/6.400 milimetrelik mesafe alır. Bir gazı yoğunluğu artmak üzere sıkıştırmakla belirli bir mekânda daha çok molekül sıkıştırılmış olur, böylece çarpmalar daha çabuk olur ve bu çarpmalar arasında moleküller daha kısa mesafeler alırlar. (Etrafımızdaki Kâinat, 117.).
4- Radyoaktivite
«Yarının ilmi nedir? Gayet müthiş... Maddenin kudret-i zerriyesi uğraştığı iş. O yaman kudrete hâkim olsam diyerek Sarfedip durmada birçok kafa binlerce emek. Ona yükseldi mi artık değişir rûy-i zemîn Çünkü bir damla kömürden edecektir te'mîn, Öyle milyonla değil namütenahi kudret... İbret al kendi sözünden aman oğlum gayret...
MEHMED AKİF

Ne yana baksan O'nun hikmetinden, akıllan hayrete düşüren mah-lûkâtından bir nişane, bir nümûne vardır varlığına. En küçük zerreye bakıyorsunuz bir hareket var derûnunda. Aklınız hayretten fırla-mışcasına orayı araştırırken karşınıza ondan daha dehşet verici ve daha hayret verici bir başka şey çıkıyor... İşte Allah'ın kudretinin azametine delil olarak atomları, elektronları, molekülleri getiriyorduk. Bir de karşımıza radyoaktivite çıkıveriyor.
Son yüzyılda uranyum ve radyum üzerinde yapılan çalışmalardan çok korkunç neticeler elde edildi. Soğuk gördüğümüz bir gram radyumun üç bin ton (evet, matbaa hatâsı değil tâm 3.000 ton) kömürün yanması esnasında verdiği enerjiyi verdiğini söylersek (Atomlar ve Yıldızlar, 32) hayrete düşmez de ne yaparsınız. Ama çağımızın insanı için artık bu rakamlar pek korkunç değil. Çünkü daha korkunçları ile karşılaşmıştır. İşte büyük İslâm şâiri Akif'in bundan altmış yıl önce Avrupa'ya tahsile göndermek istediği Âsım'a verdiği öğütlerde söylediği şey, artık günümüzde bir gerçek olarak duruyor önümüzde. Bundan sonra bilmem kaç gram uranyum dünyamızın yıkılıp harâb olması için kâfi gelecek. Hayatı boyu Akif îkâz etti bizi. Ama biz hâlâ o ümîdden, o azimden ve o enerjiden ne yazık ki mahrumuz. Kısır düşünceler, basit ihtilâflar yeyip bitiriyor Müslümanları,..
Geiger sayacı adı verilen bir âlet sayesinde 1 gram radyumdan 1 saniye içerisinde çıkan helyumları saymak mümkün olmuştur. Buna göre 1 gram radyumdan 1 saniye zarfında tâm 36 milyar helyum çıkmakta ve bu helyumlar saniyede 20.000 kilometrelik hızla fırlamaktadırlar. Ve ne tuhaftır ki, 150.000 milyar kere milyar helyumun ağırlığı ancak 1 gram gelmektedir. Radyasyon neticesi meydana gelen dalgaların boyu ışık dalgalarının boyundan çok daha kısadır. Radyasyon dalgalarının boyu, milimetrenin yüz milyarda birine kadar inebilir. «Sübhânallah» deyip de susalım artık...
Böylece atomların dünyasındaki gezintimizi bitirmiş oluyoruz. Tıpkı bir rü'yâdan yeni uyanmış, gözleri mahmur insan edasıyla. Evet, biz bir rü'yâdayız. Çünkü Allah'ın bu kâinattaki hakikatlerini tamamen kavrayacak güçte değiliz. Efendimiz (s.a.) «İnsanlar uykudadırlar. Ancak ölürlerse uyanırlar.» buyuruyor. Hele cehaletin derin karanlığında bocalayan biz Müslümanların hali daha da yürekler acısı. Neden bu hale düştük? Bizi kim bu hale soktu? Kurtuluş çâremiz nedir? Bugünkü durumun mes'ûlleri kimlerdir? Daha da uzatacağımız bu sorular kümesinin içinden sâdece birisine kesin cevab verebiliyoruz. Diğerleri ise bir yığın münâkaşa mevzuu. Kurtuluşumuzun tek çâresi «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» diyen Kur'an'a ve «Hikmet, mü'minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır,» diyen Rasûl-i Kibriya'nın düstûrlarına dönmektir. Geriye kalan bütün kurtuluş çâreleri boş, yalan hayâlden ibarettir.
İşte atomlar, işte moleküller, işte elektronlar, işte radyoaktif maddeler, işte yerler, işte gökler, işte yıldızlar, i§te kehkeşânlar, işte nebulalar ve işte daha nice nice bilmediğimiz büyük ve küçük varlıklar. Hepsi de birer üsân-ı hâl ile kendi yaratıcılarının kudsî san'atım izhâr" etmek için durmadan dinlenmeden zikr-i ilâhî ile dönüyorlar. Bunlardan sonra bize söylenecek söz var mı? Ne söylesek hepsi de lâf u güzâftan ibaret kalmaz mı? İnsan bunca delilleri bildikten sonra başını eğerek Allah'ın huzuruna gelmezse, dîvânda di2 çöküp dergâha yüz sürmezse ne kadar bedbahtır. Ne kadar acınacak bir haldedir.

Yirminci asrın insanı her ne kadar maddî sahada başarılar elde etmiş, küçük âlemde atomu parçalamış, büyük âlemde 500 milyon ışık senesi mesafedeki merhaleyi gözetimi altına almış ise de, İslâm gibi ulvî bir nizâmın potasında erimediği, Kur'an gibi sonsuz bir kaynaktan sulanmadığı, Hz. Peygamber gibi büyük ve ebedî kurtarıcının peşine düşmediği için aynı rakamlarla ters orantıda tepe taklak geriye doğru, esfel-i sâfilîn'in dibine kadar yuvarlanmış. Bunca îcâdlar ve keşifler, dünyanın başına çeyrek asırda iki büyük harbi musallat etmiş, bir üçüncüsünün de yani atom harbinin de eşiğine kadar getirmiştir. Eğer bu kaynağa dönülmezse, beşeriyet İslâm'ın rotasına girmezse yakın bir gelecekte bilmem kaç gram uranyum hepimizin mahvına sebep olabilir, ne korkunç netice Ya rabbi?... [50]

45 — Kur'an okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir perde koyarız.
46 — Onu anlarlar diye kalblerine örtüler koyduk. Kulaklarına da ağırlık. Kur'an'da Rabbını tek olarak zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarına döner giderler.

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a buyuruyor ki : Ey Muhammed; bu müşriklere Kur'an'ı okuduğun zaman Biz seninle onların arasına örtülmüş bir perde koyarız. Katâde ve İbn Zeyd der ki: Bu perde kalblerinin üzerine gerilmiş olan perdedir. Nitekim Allah Te-âlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Onlar dediler ki: Senin bizi çağırdığına karşı kalblerimizde bir engel, kulaklarımızda bir ağırlık ve bizimle senin aranda örtü vardır.» Yani senin söylediklerinin bize ulaşmasına engel olan bir perde vardır.
((Örtülmüş bir perde» buradaki örtülmüş kelimesi, örten anlamı-nadır...
Denildi ki; gözleri kapayan bir perdedir, bir daha onlar hakikati göremezler. Bu, onlarla hidâyet arasına gerilmiş bir perdedir. İbn Ce-rîr merhum bu ifâdeyi tercihe meyletmiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Ebu Mûsâ el-Herevî... Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Allah Teâlâ «Ebu Leheb'in eli kurusun» âyetini inzal edince; Ümmü Cemîl gelmiş yüksek sesle bağırıyormuş, elinde de avuç dolusu taş varmış. Kınandığımız için geldik —veya kaçındık— diyormuş. Ebu Mûsâ, bu şüpheli ifâdenin kendisinden kaynaklandığını söyler. Dinini bıraktık, emrine isyan ettik. Hz. Peygamber oturuyormuş. Etjubekir de bir yanındaymış. —Veya beraberindeydi demiş— Ebubekir; şu kadın geliyor seni görmesinden' korkarım, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber; o, beni göremez demiş ve Kur'an'dan bir âyet okuyarak ondan saklanmış. Okuduğu âyet: «Kur'an okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir yerde koyarız.» âyeti imiş. Râvî der ki: Ebu Le-heb'in karısı Hz. Peygamberin yanına gelmiş. Nihayet Ebubekir ayağa kalkmış, o Hz. Peygamberi görmeden demiş ki: Ey Ebubekir, duy-duğuma göre senin arkadaşın beni hicvetmiş. Hz. Ebubekir, hayır şu evin rabbına andolsun ki o seni hicvetmedi, demiş. Esma der ki: Kadın; Kureyş'liler benim, efendilerinin kızı olduğumu bilirler, diyerek uzaklaşıp gitmiş.
«Onu anarlar diye kalblerine örtüler koyduk.» Örtüler anlamına gelen (î£'\ ) kelimesi, (dlf) kelimesinin cem'idir ve kalbi bürü-yen, örten şey demektir.

«Kulaklarına da ağırlık.» Kur'an'ı duyup ta ondan yararlanıp doğru ycla gitmelerini engelleyen bir ağırlık koyduk.
«Rabbını tek başına zikrettiğin zaman da» yani Kur'an okuyarak Rabbmın birliğini belirttiğin ve Allah'tan başka ilâh yoktur, dediğin zaman «onlar nefret ederek arkalarını döner, giderler.» Topluca dönüp giderler...
«Rabbını tek başına zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarını döner giderler.» âyeti konusunda Katâde şöyle der : Müslümanlar Allah'tan başka ilâh yoktur, dediklerinde müşrikler bunu inkâr ettiler. Müslümanlara karşı kibirlendiler. İblîs ve askerleri onları sıkıştırdı. Allah Teâlâ da müslümanları muzaffer kılmak, onları başarısız yapmak istedi. Müslümanları tevhide karşı gelenlere gâlib kıldı. Bu, öyle bir sözdür ki; kim ona düşman olursa yok olur. Kim onun uğrunda savaşırsa muzaffer ciur. Onun değerini ancak şu adada yaşayan müslümanlar bilirler. O ada ki süvarisi az bir gecede onu baştan sona kat'eder. Zaman insan topluluklarının arasında akıp gider de onu bilmezler ve ikrar etmezler.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Cevza kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Rabbmı tek başına zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarına döner giderler» âyetinde, şeytânların kasdedildiğini söylemiştir. Bu ifâde bu âyetin tefsiri bakımından gerçekten garîbdir. Çünkü Kur'an okunduğu veya ezan seslenildiği veya Allah'ın adı anıldığı zaman şeytânlar uzakla-şıp giderler.[51]

47 — Biz, onların seni dinledikleri zaman neye kulak verdiklerini çok iyi biliriz. Gizli toplandıkları zaman da hani zâlimler diyorlardı ki: Siz, sâdece büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz.
48 — Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.

Allah Teâlâ, Nebiy-yi Zişânına Kureyş'li kâfirlerin reislerinin Peygamberin okuduğu Kur'an'ı kavimlerinden gizlice dinlemek üzere geldikleri zaman aralarındaki gizli fısıldaşmalarım haber veriyor. Onlar kavimlerine karşı Hz. Peygamberin büyülenmiş bir kişi olduğunu söylüyorlardı. Ya da ciğer sahibi bir kişi yani yemek yiyen bir beşere uyduklarını iddia ediyorlardı. Çünkü bu kelime her iki anlama da gelir....)
İbn Cerîr Taberî, bu kelimenin beslenme anlamına gelişini doğru sayarsa da, bunun üzerinde durmak gerekir. Çünkü onlar burada Hz. Peygamberin okuduğu sözün çıktığı ciğerlerinin bulunduğunu kasde-diyorlardı. Onlardan kimisi şâirdir, kimisi kâhindir, kimisi mecnûndur, kimisi de büyücüdür diyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir ve bir daha yol bulamamaktadırlar.» buyuruyor. Yani onlar bir daha hak yolu bulamazlar ve o yola düşüp kurtuluşa eremezler.
İbn İshâk Sîret'inde der ki: Bana Muhammed İbn Müslim İbn Şi-hâb ez-Zührî dedi ki: Kendisine şöyle anlatılmış : Harb oğlu Ebu Süf-yân, Hişâm oğlu Ebu Cehil, Şerik oğlu Ahnes bir gece Rasûlullah (s.a.) ı geceleyin evinde namaz kılarken dinlemek üzere gittiler. Onlardan her biri Hz. Peygamberi dinlemek için ayrı bir yer tuttu. Hiç birisi diğerinin yerini bilmiyordu. Onu dinlemeye başladılar. Sabah

olunca ayrıldılar. Nihayet yolları birleşti de birbirlerini kınamaya başladılar. Birbirlerine şöyle diyorlardı : Bir daha yapmayınız. Halkınızın düşkünlerinden bazıları sizi görecek olurlarsa, onların içine bir şey düşürürsünüz. Sonra ayrıldılar. Ertesi gün ikinci gece olunca her biri tekrar bulunduğu yere gelip Kur'an dinlemeye koyuldular. Nihayet fecir ağarınca ayrıldılar ve aynı yolda karşılaştılar. Birbirlerine tekrar ilk söylediklerini söylediler ve dağıldılar. Üçüncü gece olunca her biri Kur'an'ı dinlemeye koyulmak üzere eski yerlerini aldılar. Fecir ağarınca ayrıldılar. Yolları birleşince birbirlerine dediler ki : Bir daha tekrarlamamak üzere sözleşmeden ayrılmayalım. Bunun üzerine sözleşe-rek ayrıldılar. Ahnes İbn Şerik sabah olunca sopasını aldı. Sonra evinden çıktı Ebu Süfyân İbn Harb'a geldi ve ona; ey Ebu Hanzala, Mu-hammed'den duyduğun şey hakkında görüşün nedir bana bildir? dedi. Ebu Süfyân dedi ki: Ey Ebu Sa'lebe, Allah'a andolsun ben, ondan öyle şeyler duydum ki onu ve ne demek istediğini biliyorum. Öyle şeyler de duydum ki ne onun anlamını ne de söylemek istediğini bilmiyorum. Ahnes İbn Şerik dedi ki : Allah'a andolsun ki ben de senin yemin ettiğin durumdayım. Sonra Ebu Süfyân'ın yanından çıkıp Ebu CehFin yanına girdi, onun evine vardığında dedi ki: Ey Ebu Hakem, Muham-med'den duyduğun şeyler hakkında görüşün nedir? Ne duydum ki? dedi. Biz ve Abd Menâf oğulları şeref konusunda yarıştık. Onlar yedir-diler biz yedirdik. Onlar taşıdılar biz taşıdık. Onlar verdiler biz verdik. Nihayet her ikimiz de diz üstü çökünce, ikimiz de bağlı atlar gibi olduk. O zaman onlar dediler ki: Bizden bir peygamber geldi. Ona gökten vahiy geliyor. Biz onu ne zaman kavrayabiliriz? Allah'a andol-Eun ki ona ebediyyen ne inanırız, ne de doğrularız. Bunun üzerine Ahnes İbn Şerik yanından kalkıp onu kendi başına bıraktı.[52]

49 — Ve dediler ki: Biz, kemik ve ufalanmış toprak olduğumuzda mı, cidden biz yeni bir yaratılışla diriltilecek miyiz?
50 — De ki: İster taş ister demir olun,
51 — Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık olun. Diyecekler ki: Bizi tekrar kim diriltir? De ki: Sizi ilk defa yaratmış olan. Sana başlarını sallayacaklar ve ne zaman o? diyecekler. De ki:. Yakın olması umulur.
52 — O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.

Allah Teâlâ yeniden dirilişin vuku bulacağını uzak sayan kâfirlerin durumunu haber vererek istifhâm-ı inkârî ile onların şöyle dediklerini bildiriyor: Biz, kemik ve ufalanmış toprak olduğumuzda mı? Buradaki kelimesi toprak demektir. Mücâhid böyle der. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Abbâs'tan naklen toz anlamı verir. «Cidden biz yeni bir yaradılışla diriltilecek miyiz?» Biz çürüyüp kayda değer dahi olmayan bir hiç durumuna düştükten sonra tekrar diriltilecek miyiz? Nitekim bir başka âyette bu konu şöyle ifâde edilir : «Derler ki: Biz eski halimize mi döndürüleceğiz? Ufalanmış kemik olduğumuz zaman mı? Derler ki: O>C2dîrde bu, zararına bir dönüştür.» (Nâziât, 10-12). Yâsîn sûresinde ise şöyle buyrulmaktadır : «Çürümüş kemikleri kim diriltecek? diyerek bize misâl vermeye kalkar. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 78-79).

Burada da Rasûlüne aynı şekilde cevab vermesini bildiren Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor : «De ki: İster taş ister demir olun.» Taş ve demir, kemik ve çürümüş topraktan çok daha zor değişime uğrar.
«Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık olun.» İbn İshâk, İbn Ebu Necîh ve Mücâhid'den nakleder ki; o, İbn Abbâs'a bunu sorduğunda bu son ifâdenin ölüm anlamına geldiğini söylemiştir. Atıyye de Abdullah İbn Ömer'in bu âyetin tefsirini şöyle yaptığım nakleder: Eğer ölmüş de olsanız sizi muhakkak dirilteceğim. Saîd İbn Cübeyr,
Ebu Salih, Hasan, Katâde ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Bunun anlamı şudur : Eğer siz, hayatın zıddı demek olan ölü durumuna dönüştüğünüzü farz etseniz dahi Allah dilerse sizi diriltecektir. O, bir şeyi dilediği zaman onu önleyecek yoktur. Bu konuda İbn Cerîr şöyle bir hadîs de rivayet eder: Kıyamet günü ölüm güzel bir koç şeklinde getirilir ve cennetle cehennem arasında durdurulur. Sonra denilir ki: Ey cennet ehli, bunu biliyor musunuz? Onlar evet, derler. Sonra; ey cehennem ehli, bunu biliyor musunuz? denilir. Onlar; evet, derler. O, cennetle cehennem arasında kesilir. Sonra denilir ki: Ey cennet ehli, ölmeksizin sermediyyet. Ey cehennem ehli, ölmeksizin süreklilik.
Mücâhid «Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık.» kavli ile gök, yer ve dağların kasdedildiğini söylemiştir. Bir rivayette de bu âyeti şöyle tefsir etmiştir : İstediğinizi yapın. Allah ölümünüzden sonra sizi tekrâf diriltecektir. Bu âyet-i kerîme konusunda İmâm Mâlik ve Zührî'den şöyle bir tefsir vârid olmuştur: Hz. Peygamber bunun ölüm olduğunu söylemiştir.
«Diyecekler ki: Bizi tekrar kim diriltir?» Onlar, biz taş, demir veya daha katı herhangi bir şey olduğumuz zaman bizi tekrar kim diriltir? «De ki: Sizi ilk defa yaratmış olan.» Siz kayda değer bir şey bile değilken sizi yaratıp yeryüzünde dağılan beşer haline getirmiş olan, ne duruma dönüşürseniz dönüşün sizi yeniden getirecek güçtedir. «Yaratılışa ilkin başlayıp sonra onu tekrar eden O'dur. Tekrar kendisi için çok daha kolaydır.» (Rûm, 27).
«Sana başlarını sallayacaklar» İbn Abbâs ve Katâde; alaydan dolayı başlannı sallayacaklar, demişlerdir. Bunların söylemiş olduğu bu açıklama, Arap dilinden anladığımız mânânın kendisidir. Çünkü kelimesi; aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya sallanmadır. Bunun için deve kuşunun yavrusuna adı verilir. Zîrâ o yürüdüğü zaman çabuk çabuk gider ve başını sallar. Keza diş sallanıp yerinden çıktığı zaman şu ifâde kullanılır
«Ve ne zaman o? diyecekler.» .Bunun uznk ve vukuu imkânsız bir hal olduğunu söyledikleri belirtilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Eğer doğru sözlüler iseniz bu va'd ne zamandır? derler.» (Mülk, 25). Ve yine Şûra sûresinde şöyle buyurur: «Ona inanmayanlar onun çabucak gelivermesini isterler.» (Şûra, 18).
«De ki: Yakın olması umulur.» Ondan sakının, çünkü o çok ya-kınınızdadır. Şüphesiz size gelip çatacaktır. Elbette her gelen gelecektir.
«O, sizi çağırdığı gün.» «Allah Teâlâ'nm sizi yeryüzünden bir çağırışla çağırdığı gün bir de bakarsınız ki siz çıkıyorsunuz.» (Rûm, 25). Yani sizin çıkmanızı emrederse O'na muhalefet edip karşı koyamazsınız. Aksine gerçek «Bizim emrimiz yalnızca bir tektir bir, göz açıp kapamak gibidir.» (Kamer, 50) buyruğunda olduğu

gibidir. «Bir şeyi mu-râd ettiğimiz zaman ona sözümüz sâdece; ol, dememizdir. O da oluverir.» (Nahl, 40). «O sâdece bir anî emirdir. Bir de bakarsınız ki; onlar uyanıvermişler.» (Nâziât, 13-14) Bu, sâdece bir uyan emridir. O emirle insanlar yerin altından üstüne çıkarlar. «O sizi çağırdığı gün; ham-dederek davetine uyarsınız.» Emrine itaat etmek, buyruğuna baş eğmek için hepiniz yerinizden kalkarsınız. Ali îbn Ebu Talha İbn Ab-bâs'm «Hamdederek davetine uyarsınız» kavlinin emrine uyarsınız, demek olduğunu söyler. İbn Cüreyc de böyle demiştir. Katâde ise; O'nun bilgisine ve itâatına diye tefsir etmiştir. Bazıları da derler ki: «O sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız» Yâni her halükârda O'na hamdedersiniz. Nitekim bir hadîste şöyle vârid olur: Lâ îlâhe İllallah diyenlere kabirlerinde yalnızlık yoktur. Öyle görüyorum ki kabirlerinden kalkarlar, başlarındaki toprağı silkerler ve Lâ İâhe İllallah, derler. Bu hadîsin bir rivayetinde de kabirlerinden kalkınca şöyle dedikleri bildirilir: «Hamdolsun o Allah'a ki bizim üzerimizden hüznü kaldırmıştır.» (Fâtır, 34). Bu konu Fâtır sûresinde gelecektir. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» Yani kabirlerinizden kalktığınız gün, dünya diyarında çok az kaldığınızı sanırsınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Onlar onu gördükleri gün ancak bir akşam ve kuşluk vaktinden fazla kalmadıklarını sanırlar.» (Nâziât, 46). Tâhâ sûresinde ise şöyle buyrulur : «Sûr'a üflendiği gün, işte o gün; suçluları gözleri korkudan güvermiş olarak toplarız. Siz dünyada sâdece on gün eğleştiniz, diye aralarında gizli gizli konuşurlar. Aralarında konuştuklarını Biz daha iyi biliriz. En akıllıları; sâdece bir gün kaldınız, der.» (Tâhâ, 102-104) Rûm sûresinde ise şöyle buyrulur: «Kıyamet saati koptuğu gün suçlular, sâdece çok kısa bir müddet kalmış olduklarına yemîn ederler. Böylece aldatılıp döndürülürler.» (Rûm, 55). Mü'minûn sûresinde de şöyle buyrulur: «Allah onlara; yeryüzünde kaç yıl kaldınız? der. Bir gün veya daha az bir süre kaldık sayanlara sor, derler. Allah; pek az kaldınız keşke bilseydiniz. Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülemeyeceğinizi mi sandınız? der. (Mü'minûn, 112-115).[53]

53 — Kullarıma de: En güzel olanı söylesinler. Doğrusu şeytân aralarını açmak ister. Zîrâ şeytân, insan için apaçık bir düşman olmuştur.

Allah Teâlâ Rasûlüne emrediyor ki; Allah'ın mü'min kulları birbirleriyle konuşmalarında, hitâmlarında ve sözlerinde en güzel sözleri söylesinler ve en iyi ifâdeleri kullansınlar. Eğer böyle yapmazlarsa, şeytân onların aralarını açar. Sözü fiile döndürür. Aralarında şerr düşmanlık ve çatışma yaratır. Çünkü şeytân, Âdem'e secde etmekten kaçındığı günden beri ona ve soyuna düşmandır. Onun düşmanlığı ayan beyândır. Bunun için kişinin müslüman kardeşine sert laflar söylemesi yasaklanmıştır. Aynı sebeple kişinin müslüman kardeşine demiri göstermesi yasaklanmıştır. Çünkü şeytân aralarına girer ve belki de ona vurmasını sağlar. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizden biriniz kardeşine silâh göstermesin. Çünkü sizden biriniz, şeytânın eline dokunup dokunmayacağını bilmez. Böylece bir cehennem çukuruna düşer. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Abdürrezzâk'dan nakletmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Af fan.., Hasan'm şöyle dediğini nakletti: Selît

kabilesinden bir adam bana anlattı ve dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) in bir topluluk içinde bulunduğu esnada yanma vardım, onun şöyle dediğini duydum : Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu küçük düşürmez. Takva buradadır. — Hammâd der ki: Eliyle göğsünü gösterdi— İki kişi Allah rızâsı için sevişip de araları açılırsa, mutlaka aralarında olan yeni bir şey yüzündendir. Yeni meydana getirilmiş şey ise kötülüktür. İhdas edilmiş şey kötülüktür. îhdâs edilmiş şey kötülüktür.[54]

54 — Rabbınız sizi daha iyi bilir. İsterse size merhamet eder, isterse sizi azâblandırır. Biz, seni onların üzerine vekîl olarak göndermedik.
55 — Rabbın göklerde ve yerde olanları daha iyi bilendir. Andolsun ki Biz, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık, Davud'a da Zebur'u verdik.

Rabbın En İyi Bilendir

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey insanlar, sizden kimin hidâyete müstehâk olduğunu, kimin de hidâyeti hak etmediğini «Rabbınız daha iyi bilir. İsterse size merhamet eder.» Itâatına muvaffak eder ve kendisine sığındırır. «İsterse sizi azâblandırır. Biz, seni onların üzerine vekîl olarak göndermedik.» Biz seni yalnızca uyarıcı olarak gönderdik. Kim. sana itaat ederse cennete girer. Kim de sana isyan ederse cehenneme girer.
«Rabbm göklerde ve yerde olanları daha iyi bilendir.» Onların itaat ve isyan konusundaki mertebelerini en iyi Rabbın bilir. «Andolsun ki Biz, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.» Nitekim bir başka âyette de şöyle buyrulur: «Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah, onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir.» (Bakara, 253).
Bu âyet, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde yer alan ve; peygamberler arasında üstünlük kabul etmeyin, mealindeki hadîsle çelişmez. Çünkü burada kasdedilen; mücerred taassub ve arzulara göre üstün saymaktır. Yoksa delil gereği üstün saymak değildir. Delil bir şeyi gösterirse ona itibâr etmek vâcib olur. Bilindiği gibi rasûller, öteki velîlerden üstündürler. Rasûllerden de azim sahibi olanlar ötekilerden üstündürler. Ülü'1-Azm rasûllerin sayısı Ahzâb ve Şûra sûrelerindeki âyetlerde nass yoluyla zikredilmiş olan şu beş rasûldür : «Hani Biz peygamberlerden âhidlerini almıştık. Senden, Nûh'dan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem Oğlu îsâ'dan.» (Ahzâb, 7). «Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyetmiş olduğumuzu dinde sizin için teşri' etmiştir. İbrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi. Onlara dini yerine getirin ve onda ihtilâfa düşmeyin demiştik.» (Şûra, 13). Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellem'in azim sahibi olan rasûllerin en üstünü olduğunda ihtilâf yoktur. Ondan sonra îbrâhîm, sonra da Mûsâ en meşhurlarıdır. Başka bir yerde bunları delilleriyle anlattık. Başarıya ulaştıran Allah'tır.
«Davud'a da Zebur'u verdik.» Bu da onun üstünlüğüne ve şerefi-[55]

den bir topluluğa ibâdet ederlerdi. Cinnler müslüman oldular ama onlara ibâdet eden insanlar onların müslüman olduklarının farkında değillerdi. İşte bunun üzerine o âyet nazil oldu, demiştir. İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir başka rivayette ise şöyle

denilir. Onlar kendilerine «Cinn» denilen meleklerden bir sınıfa ibâdet ediyorlardı. Müslim, Ebu Salih kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Bu; îsâ, annesi ve Uzeyr'dir. Muğîre, İbrâhîm kanalıyla İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle demiş olduğunu bildirir: Onlar; îsâ, Uzeyr güneş ve aydır. Mücâhid ise; îsâ, Uzeyr ve melekler, demiştir. İbn Cerîr de İbn Mes'ûd'un sözünü tercih eder. Çünkü onlar hakkında «Onlar Rablanna vesile arayarak» buyrulmuş, mâzî sîgasıyla ifâde edilmemiştir ve dolayısıyla îsâ ile Uzeyr'in buna girmesi imkânsızdır. İbn Mes'ûd der ki: Vesile yakınlıktır. Katâde de böyle der. Bunun için âyet-i kerîmede «Daha yakın olmak için» buyrul-muştur.
«O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar.» İbâdet, ancak korku ve ümitle tamamlanır. Korku ile kişi kötülüklerden sakınır, ümitle itâata koyulur.
«Zîrâ Rabbının azabı sakımlmaya değerdir.» Ondan sakınılması ve ona düşüp yanmaktan kaçınılması gerekir. Ondan Allah'a sığınırız.

58 — Hiç bir kasaba yoktur ki; kıyamet gününden önce Biz onu helak edecek veya şiddetli bir azâbla azâb-landıracak olmayalım. Bu, Kitabda yazılmıştır.

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın kendi nezdindeki Levh-i Mah-fûz'da vermiş olduğu kesin bir hükmü haber vermektedir. Buna göre, kıyamet gününden önce helak edilmemiş veya bütün halkı şiddetli bir azâbla yok edilmemiş kasaba yoktur. Ya öldürme veya başka bir imtihanla bu hüküm gerçekleşir. Nitekim bu helak oluş, onların günâhları veya hatâları sebebiyle olur ki, Allah Teâlâ geçmiş milletler hakkında: «Biz onlara zulmetmedik; Ancak onlar kendi nefislerine zulmettiler.» (Hûd, 101) buyurmaktadır. Talâk sûresinde ise şöyle buyurur : «Rablarının ve O'nun peygamberlerinin buyruğundan çıkan nice kasabalar halkını Biz çetin bir hesaba çekmiş, onları görülmedik bir azaba uğratmışızdır. Onlar işlerinin karşılığını tattılar. İşlerinin sonu hüsran oldu.» (Talâk, 8-9)[56]

59 — Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik de, ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.

Âyetlerin Gelişi

Süneyd, Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakleder : Müşrikler dediler ki: Ey Muhammed, sen, senden Önce peygamberlerin geçtiğini iddia ediyorsun. Onlardan kiminin emrine rüzgâr verilmiş, kimi de ölüleri diriltmiştir. Eğer bizim sana inanmamız ve tasdik etmemiz hoşuna gidiyorsa, Rabbına dua et de Safa tepesini bizim için altın yapsın. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygambere vahyetti ki: Söylenenleri Ben işittim muhakkak. İstersen söylediklerini Biz yaparız, ama o zaman inanmazlarsa azâb iner. Çünkü âyetin inişinden sonra tartışma yoktur. İstersen Biz kavmine mühlet verelim ve yavaş davranalım. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ya Rabbi, onlar için yavaş davranılmasını dilerim. Katâde, İbn Cüreyc ve diğerleri de böyle demişlerdir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Osman İbn Muhammed... Saîd tbn Cübeyr kanalıyla, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletti: Mekke halkı Hz. Peygamber'den Safa tepesini kendilerine altın yapmasını, dağların bir tarafında ekin ekme imkânlarının verilmesini istediler. Ona denildi ki: İstersen Biz onlara yavaş davranalım, istersen dilediklerini verelim. Ama o zaman küfrederlerse; onlardan önceki milletlerin heîâk edildiği gibi onlar da helak edilir. Hz. Peygamber; hayır, onlara yavaş davramlmasını dilerim, dedi. Bunun üzerine «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik.» âyetini inzal buyurdu. Neseî bu hadîsi Cerîr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakletmiştir.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân, Abdullah İbn Ab-bâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Kureyş'liler Hz. Peygambere : Rabbına dua et de, bize Safa tepesini altın yapsın sana inanalım, dediler. Rasûlullah öyle yapar mısınız? dedi. Onlar; evet, dediler. Hz. Peygamber duâ etti de Cebrail geldi ve şöyle dedi: Rabbının sana selâmı yar ve buyuruyor ki: İstersen Safa tepesi onlar için altm olur. Ama kim de bundan sonra küfrederse, âlemlerde hiç bir kimseye azâb etmediğimiz şekilde onları azâblandırırım. Dilersen onlar için tevbe ve rahmet kapısını açarım. Hz. Peygamber; hayır, tevbe ve rahmet kapısı, dedi.
Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Zü-beyr İbn Avvâm'ın cariyesi Ümmü Atâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Zübeyr'den şöyle dediğini duydum : «Ve yakın akrabam korkut.» âyeti nazil olunca, Rasûlullah (s.a.) Ebu Kubeys tepesinde : Ey Abd Menâf oğullan, ben sizin için bir uyarıcıyım, diye seslendi. Kureyş'liler yanına geldiklerinde onları uyarıp korkuttu. Onlar dediler ki: Sen, kendisine vahiy gelen bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Süleyman Aleyhisselâm'a dağlar ve rüzgâr müsahhar kılınmıştı. Mûsâ Aley-hisselâm'a deniz müsahhar kılınmıştı. îsâ Aleyhisselâm ölüleri diril-tirdi. Öyle ise Allah'a duâ et de bizim üzerimizden şu dağları götürsün, yeryüzünde ırmaklar açsın ve biz orada tarlalar yapalım, ekelim, yiyelim. Veya Allah'a duâ et de bizim için ölüleri diriltsin de onlarla konuşalım, onlar da bizimle konuşsunlar. Ya da Allah'a duâ et de şu al-tındaki kayayı bizim için altın yapsın. Biz onu oyalım ve böylece yaz ve kış ticâret için seferden kurtulalım. Çünkü sen, onlar gibi olduğunu iddia ediyorsun. Zübeyr der ki: Biz bu sırada onun çevresinde bulunuyorduk. Birden ona vahiy geldi. Vahiy tamamlanınca buyurdu ki: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizin istemiş olduğunuzu bana verdi. Eğer ben de istersem olur. Ancak beni iki şey arasında serbest bıraktı. Sizin rahmet kapısına girip inananlarınızın inanması veya sizi kendinizin tercih ettiği noktada kendi başınıza serbest bırakıp rahmet kapısından uzaklaşmanızı ve hiç birinizin inanmamasını seçmemi söyledi. Ben rahmet kapısını seçtim. İnananlarınız inanır. Ve Rabbım bana bildirdi ki: Eğer sizin o istediğinizi size verir de sonra siz küfredersiniz, muhakkak ki âlemlerde hiç bir kimseyi azarlandırmadığı biçimde sizi azâblandıracaktır. Bunun üzerine «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır» âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber bu üç âyeti okudu sonra Ra'd süresindeki: «Eğer Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı; kâfirler yine de inanmazlardı...» (Ra'd, 31) âyeti nazil oldu.

Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey...» Yani bizim âyetleri gönderip de kavminin senden istediğini onlara vermemiz Bizim için pek kolaydır ve basittir. Ancak ondan evvel de bazı şeyler istedikten sonra yalanlayanlar olmuştur. Onlar ve benzerleri hakkında Bizim sünnetimiz şöyle cereyan etmiştir : İstedikleri şey indikten sonra, yine yalanlarlarsa azâb bir daha ertelenmez. Nitekim Mâide sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah buyurdu ki: Ben, onu şüphesiz indireceğim. Bundan sonra da artık içinizden her kim küfrederse; onu dünyalarda kimseyi azâblandırmayacağım bir azâbla azâblandırırım.» (Mâide, 115). Se-mûd kavmi de Salih'ten bir âyet isteyince Allah Teâlâ onlara belirleyecekleri bir kayadan bir dişi devenin çıkacağını bildirmişti. Salih Rab-bına duâ etmiş ve kayadan dişi deve istedikleri biçimde çıkmıştı. Ancak onlar, «Ona zulmetmişlerdi.» Onu yaratanı inkâr etmişler, O'nun elçisini yalanlamışlar ve deveyi kesmişlerdi. Cenâb-ı Allah onlar için «Evinizde üç gün eğleniniz. Bu yalanlanmayan bir va'ddir.» buyurmuştu. İşte buna işaretle Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik.» Onu yaratanın birliğine ve isteğine icabet edilen Rasûlünün doğruluğuna delâlet eden bir dişi deve. Ancak «Ona zulmetmişlerdi.» Yani onu inkâr etmişler, su içmesini engellemişler ve öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları sonuna kadar mahvetmiş, intikam almıştır. Onları kudretli ve izzetli bir zâtın yakalayışıyla yakalamıştı.
«Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» Katâde der ki: Allah Teâlâ insanları dilediği âyetlerle korkutur ki; onlar ibret alsınlar ve gerçeği hatırlasınlar. Böylece küfürden dönsünler. Bize zikredildi ki; Abdullah İbn Mes'ûd döneminde Kûfe'de zelzele olmuş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Ey insanlar, Rabbmız sizin kötülükten dönmenizi istiyor. Öyle ise dönün ondan. Yine şöyle rivayet edilir ki; Ömer İbn Hattâb döneminde birkaç kere deprem oldu. Hz. Ömer dedi ki: Siz, yeni şeyler uydurdunuz. Allah'a andolsun ki, bir daha tekrar ederse şöyle şöyle yaparım. Hz. Peygamber de müttefakun aleyh olan bir hadîsinde şöyle buyurur: Güneş ve ay, Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Ve bunlar ne bir kimsenin ölümü, ne de yaşaması için tutulurlar. Ancak Allah Azze ve Celle onları göndererek kullarını korkutur. Güneş ve ayın tutulduğunu görürseniz, Allah'ın zikrine dua ve istiğfara koşun. Sonra buyurdu ki: Ey Muhammed ümmeti; Allah'a andolsun ki sizin hiç biriniz kölesi veya cariyesinin zina etmeşinden Allah'tan daha kıskanç değildir. Ey Ümmet-i Muhammed, Allah'a andolsun ki eğer siz, benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız.[57]

60 — Hani sana demiştik ki: Rabbın gerçekten insanları kuşatmıştır. Sonra göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihan kıldık. Kur'an'da la'net-lenmiş olan ağacı da. Biz onları korkutuyoruz ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor.

Allah Teâlâ Rasûlünü; gönderdiği risâleti tebliğ etmek için teşvik ediyor ve Allah'ın peygamberini insanlardan koruyacağını haber veriyor. İnsanlara güç yetiren muhakkak O'dur. İnsanlar O'nun kabzası, kudret ve kahır pençesi içerisindedirler. Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Hasan, Katâde ve diğerleri «Hani sana demiştik ki:

Rabbın gerçekten insanları kuşatmıştır.» kavli hakkında; seni onlardan korumuştur, demişlerdir.
«Sana göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihan kıldık.» Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Rasûlullah'a mi'râca çıkarıldığı gece gösterilmiş olan rü'yâdır. Kur'an'da la'netlenmiş olan ağaç da Rasûl ağacıdır. Keza Ahmed İbn Hanbel, Abdürrezzâk ve diğerleri Süfyân İbn Uyeyne'den bu hadîsi naklederler. Avfî de İbn Abbâs'tan aynı hadîsi rivayet eder. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mesrûk, İbrâhîm, Katâde, Abdurrahmân îbn Zeyd ve bir başkası da; bu rü'yâyı, mi'râc gecesi olarak tefsir etmişlerdir. İsrâ ile ilgili hadîsler sûrenin başında uzun uzadıya geçmişti. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bunun üzerine insanlardan bir kısmının hak dinden döndükleri, kafalan ve gönülleri bunu kavrayamadığı için bilmedikleri şeylerden dolayı peygamberin mi'râcını yalanladıktan anlaşılmıştır. Halbuki Allah mi'râcı başkaları için sebat ve yakîn vesilesi kılmıştır. Bu sebeple imtihan ve tecrübe diye ifâde etmektedir. La'netlenmiş olan ağaç ise, Rasûlullah (s.a.) in bildirdiği gibi Zakkum ağacıdır. Hz. Peygamber cenneti, cehennemi ve zakkum ağacını görmüştür. Müşrikler onu yalanlamış, hattâ Ebu Cehil la'netlisi şöyle demişti: Hurma ve üzüm getirin bize. Hurma ile üzümü yemiş ve; işte biz böyle zukkûnı-lanınz, demişti, Bundan başka zukkûm bilmeyiz, demişti. İbn Abbâs, Mesrûk, Ebu Mâlik, Hasan el-Basrî ve bir başkası da böyle anlatmışlardır. Rü'yânın mi'râc gecesi gösterilen olduğunu söyleyenlerin hepsi, la'netlenmiş ağacın da zakkum ağacı olduğunu bildirmişlerdir. Bazıları da Ja'netlenmiş ağaçtan maksadın, Ümeyye oğulları olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu garîbdir, zayıftır. İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Hasan kanalıyla... Sehl îbn Sa'd'den nakledildi ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.), falanca oğullarını minberinin üzerinde maymunlar gibi zıpladıklarını görünce bu, onun hoşuna gitmemiş sonunda onlar gülerek ölmüşler. İşte bunun üzerine «Sana göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihan kıldık.» âyeti nazil olmuş. Bu hadîsin senedi cidden zayıftır. Çünkü Muhammed İbn Hasan İbn Zebâle metruk bir râvîdir. Onun şeyhi de aynı şekilde tamamen zayıftır. Bu sebeple İbn Cerîr Taberî, burada mi'râc gecesinin kaydedildiğini ve mel'ûn ağacın da zakkum ağacı olduğunu söylemiştir. O, te'vîl ehlinin rü'yâ ve ağaç konusundaki te'vîlinde icnıâ' bulunduğu için bu görüşü tercîh etmiştir.
«Biz onları korkutuyoruz ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor.» Biz kâfirleri azâb, ceza ve vaîd ile korkutuyoruz da bu; onların küfürde, sapıklıkta devam etmelerinden başka bir işe yaramıyor. Bunun sebebi, Allah'ın onları rüsvây etmesidir.[58]

İzahı

Onlar zakkum ağacı sözünü işitince, bunu alay konusu etmişler ve; Muhammed, cehenneminde yakıt olarak taşların kullanıldığını iddia ediyordu. Halbuki şimdi orada ağaç bittiğini söylüyor, demişlerdi. Böylece Allah'ı yeterince takdir edememişlerdi. Çünkü Allah Teâlâ'nın, ateşin yakmayacağı cinsten bir ağaç yaratması imkânsız değildir. Meselâ Türk diyarında yaşayan bir canlı olan

Semenderin yününden mendil yapılır. Kirlenince mendil ateşe atılır ve kiri gider. Ama mendil olduğu gibi kalır. Yani ateş onu yakmaz. Keza devekuşunun çakılları yuttuğunu ve bunun kendisine zarar vermediğini görürsünüz. Her ağaçtan ateşin yaratılmış olduğu halde onu ateşin yakmadığı görülür.
Bu nasıl caiz ise, ateşte de ağacın yaratılıp onu yakmaması caizdir. Mânâ şudur : Âyetler sırf kulları korkutmak için gönderilir. Bunlar dünyada azâb ile yani Bedir günü öldürme azabı ile korkutulmuşlar, âhirette ise zakkum ağacından görecekleri azâbla korkutulmuşlardır. Ama her ikisi de onları etkilememişti[59]
«Sana gösterdiğimiz rü'yâ ile ve Kur'an'da la'netlenmiş ağaçla sâdece insanları denedik». Müfessirlerin çoğunluğu; bu rü'yâdan maksadın Hz. Peygambere mi'râc gecesi gösterilen hârika ve âyetler olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs der ki: Bu, Rasûlullah (s.a.) a mi'râc gecesi yani Kâ'be'den Kudüs'e geceleyin götürüldüğü zaman bizzat gösterilmiş olan şeylerdir. Bunu Buhârî tahrîc eder. Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mesrûk, Katâde, îkrime, İbn Güreye ve diğerleri de böyle demişlerdir. Araplar derler ki: Ben gözümle bir rü'yâ gördüm. Rasûlullah (s.a.) bu rü'yâyı anlatınca bazıları inkâr etmişler ve yalanlamışlardı. İşte bu, insanlar için bir fitne ve deneme olmuştu. İhlâslılann da îmânı artmıştı. Bir topluluk; Hz, Peygamber ruhuyla mi'râca çıkarılmıştır, cesediyle değil, dedilerse de bu görüş zayıftır. Bir topluluk da dedi ki: Hz. Peygamberin iki mi'râcı olmuştur. Birisi, gözüyle vâki* olan mi'râctır ve uyanıkken olmuştur. Diğeri de uyurken vâki' olan rü'yâ şeklindeki mi'râctır. Denildi ki; Bu rü'yâ, Rasûlullah (s.a.) in Hudeybiye yılı Mekke'ye ashabı ile birlikte girişini gördüğü rü'yâsıdır. Rü'yâsmda vaktinden önce Mekke'ye girmek için acele etmiş, ancak müşrikler ona engel olmuşlardı ve Medine'ye dönmüştü. İşte o yıl, Hz. Peygamberin Mekke'ye gireceğini söyleyip de müşriklerin engel olması neticesinde oraya girmemesi, bazıları için bir fitne nedeni olmuştu. Halbuki ertesi yıl Mekke'ye girmişti. Ve Allah Teâlâ, «Allah, Rasûlünü hak gözüyle doğruladı.» (Fetih, 27) âyetini indirmişti. Denildi ki: Hz. Peygamber rü'yâsında Hakem İbn Ümeyye'nin Çocukların topun etrafında dönmeleri gibi döndüğünü görmüştür. Bu, onun hoşuna gitmemişti. Bir itirazcı; bu sûre Mekke'de nazil olmuştur, o iki vak'a ise Me-dîne'de cereyan etmiştir, diye itiraz ederse; ona şöyle cevâb verilir. Olayın, müşkil bir tarafı yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin bu rü'yâyı Mekke'de görüp, sonra Medine'de tahakkuk etmesi uzak görülemez. Kur'an'da «La'netlenmiş olan ağaçla sâdece insanları denedik», buy-ruluyor. Yani zakkum ağacıyla. Nitekim Allah Teâlâ Saffât sûresinde bu ağacın niteliklerini belirtmiştir. Araplar hoş olmayan her yemeğe; la'netlenmiş yemek, derler. Bundaki imtihana gelince; Ebu Cehil: Ebu Kebşe'nin oğlu —Hz. Peygamberi kasdediyordu— sizi; yakıtı taşlar olan ateşle korkutuyor, sonra da orda bir ağacın biteceğini iddia ediyor. Halbuki siz de bilirsiniz ki ateş ağacı yakar, demişti. Denildi ki:
Abdullah îbn Zeb'arî; Muhammed bizi, zakkumla korkutuyor. Halbuki biz, zakkumun sâdece hurma ve üzüm olduğunu biliyoruz. Ebu Cehil dedi ki: Ey câriye, gel beraber zakkûmlanalım. O üzüm ve hurma getirdi. Ve dedi ki: Ey topluluk, zakkumlarım. Çünkü bu, Muham-med'in sizi korkuttuğu yiyecektir. Onların cehennemde ağacın bulunmasına hayret etmeleri üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Eğer zakkum ağacı Kur'an'da nerede la'netlenmiştir? derseniz, ben derim ki: Onu yiyen kâfirlerin la'netlendiği yerde o da la'netlenmiştir. Yoksa ağacın bir

günâhı yoktur ki la'netlensin. Sâdece mecazî olarak onu yiyenlerin la'netlenmesi anlatılırken onun la'netli olduğu bildirilmiştir.[60]

61 — Hani meleklere demiştik ki: Âdem'e secde edin. Onlar secde etmişlerdi. Sâdece İblîs müstesna. Ve demişti ki: Çamurdan yaratmış olduğuna mı secde edeceğim?
62 — Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesna, onun soyunu emrim altına alırım, demişti.

Melekler ve Âdem

Allah Teâlâ, İblis Aleyhi'l-La'ne'nin Hz. Âdem'e ve onun soyundan gelenlere düşmanlığım hatırlatıyor. Bu düşmanlığın Âdem'in yaratılışına kadar varan çok eski kökleri olduğunu bildiriyor. Allah Teâlâ meleklere Âdem'e secde etmelerini bildirmiş, onlar da tamamen secde etmişlerdir. Ancak İblîs, kendini daha üstün kabul ettiği ve Hz. Âdem'i küçük gördüğü için ona secde etmekten kaçınmıştı ve «Demişti ki: Çamurdan yaratmış olduğuna mı secde edeceğim?» Nitekim bir başka âyette de şöyle dediği ifâde edilir: «Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten onu ise balçıktan yarattın.» (A'râf, 12).
İblîs Aleyhi'l-La'ne Allah Azze ve Celle'ye küfür ve cür'etle; «görü-vor musun?» diye soruyor. Cenâb-ı Hak ise ona hilimle bakarken İblîs şöyle devam ediyor : «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesna, onun soyunu emrim altına alırım.» Ali İbn Ebu Talha; İbn Abbâs'ın onun zür-riyetinden pek azı dışında hepsine hâkim olurum, diye tefsir ettiğini, nakleder. Mücâhid ise; onları kuşatırım demek olduğunu, söyler. İbn Zeyd; onları sapıtırım, diye mânâ vermiştir. Hepsi birbirine yakın ifâdelerdir. Manâ olarak şeytân şöyle demektedir : Görüyor musun benden üstün kıldığın kimseleri. Eğer bana kıyamet gününe kadar fırsat verirsen, ben onun soyundan pek azı müstesna hepsini sapıklığa sürüklerim.[61]

63 — Buyurmuştu ki; Haydi git, onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tam bir ceza.
64 — Sesinle onlardan gücünün yettiğini yerinden oynat. Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü. Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol. Ve vaadde bulun kendilerine. Şeytân ancak aldatmak için vaad eder onlara.
65 — Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur senin. Vekîl olarak Rabbm yeter.

İblis Aleyhi'l-La'ne, Allah'tan bekletilmesini isteyince Cenâb-ı Allah ona: «Haydi git», seni bekleteceğim, buyurmuştur. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurmaktadır: «Buyurdu ki: Şüphesiz sen ertelenenlerdensin. Bilinen gün gelene kadar.» (Hicr, 37,38). Sonra ona ve Adem'in soyundan ona uyanlara cehennemi va'dediyor ve buyuruyor ki: «Onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tâm bir ceza. Yaptıklarınızın cezası. Mücâhid; tastamam,

diye tefsir ederken, Katâde; sizin üzerinize bollaştırılmış, hiç eksiltilmeyen bir ceza, diye tefsir etmiştir.
«Sesinle onlardan gücünün yettiğini yerinden oynat.» Denildi ki: Bu şarkıdır. Mücâhid ise; eğlence ve şarkıyla onları yerinden oynat, diye mânâ vermiştir. İbn Abbâs ise bu âyeti şöyle tefsir eder: Allah'a isyana çağıran her şey. Katâde de böyle demiştir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih eder.
«Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü.» Onlara karşı atlılarını ve piyadelerinden oluşan askerlerini gönder...
Onlara gücün. yettiğince ordularını musallat et. Bu takdirî bir emirdir. Nitekim Allah Teâlâ Meryem sûresinde şöyle buyurur : «Bilmiyor musun ki, kâfirlerin üzerine; onları kışkırtan şeytânlar gönderdik. Şu halde sen, onlara kargı acele etme. Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz.» (Meryem, 83,84). Onları zorladıkça zorlar ve götürdükçe götürürler. İbn Abbâs ve Mücâhid, «Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü.» kavlinden maksad; Allah'a isyan konusunda binekli ve yürüyen herkes, demiştir. Katâde ise şeytânın, cinlerden ve insanlardan atlıları ve yayaları bulunduğunu ve bunların onun emrine itaat edenler olduğunu söyler.(...)
«Mallarda ve çocuklarda da onlara ortak ol.» İbn Abbâs ve Mücâhid derler ki: Bu ifâde, şeytânın onlara Allah'a isyan konusunda harcamasını emrettiği şeyleri kasdetmektedir. Atâ ise bunun faiz olduğunu söyler. Hasan da; malın haramdan toplanıp harama harcanması olduğunu bildirir. Katâde de böyle der. Avfî ise; İbn Abbâs'tan naklen der ki: Şeytânın mallarda onlara ortak olması hayvanlarından yani Bahire, Sâibe ve Hâm gibi kendilerine haram kıldıkları şeylerdir. Dan-hâk ve Katâde de böyle derler. İbn-Cerîr ise; âyetin bütün bunları ihtiva ettiğini söyleyerek ta'mîm etmenin daha uygun olduğunu bildirir.
«Ve çocuklarda» Avfî; İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk'dan naklen bununla; zinadan doğma çocukların kaydedildiğini söyler. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan naklen onların bilgisiz yere, budalaca öldürdükleri çocukları olduğunu bildirir. Katâde ise Hasan el-Basrî'den naklen der ki; Allah'a andolsun ki onlar, mallarına ve evlâdlarına şeytânı iştirak ettirmişlerdir. Çocuklarını Mecûsî, Yahudi ve Hıristiyan yaparak İslâm boyasının dışında bir boyayla boyamışlar ve mallarından şeytâna bir bölüm tahsis etmişlerdir. Katâde'nin kendisi de aynı şekilde söylemiştir.
Ebu Salih İbn Abbâs'tan naklen der ki: «Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol.)» âyetinde kasdedilen müşriklerin çocuklarına «Ab-dülhâris», «Abduşems» ve «Abdufûlân» gibi isimler vermeleridir.
İbn Cerîr der ki: Doğrulukta sözlerin en uygunu şöyle denmesidir : Allah'a isyan edilerek, Allah'ın hoşlanmadığı isimler takılarak, Allah'ın hoşnûd olmadığı bir başka dine girdirerek, annesi zina ederek, çocuğunu öldürerek veya diri diri gömerek ve buna benzer Allah'a isyan sonucu her dişiden meydana gelen çocuğun doğumu için İblîs iştirak etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ, «Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol,» buyurarak, şirket ve ortaklık anlamını bir başka anlamla tahsis etmiştir. Öyleyse bu ortaklık, Allah'a isyan sonucu meydana gelen veya şeytânın emrine itaat sonucu doğan her haldir. İbn Cerîr Taberî'nin söylemiş olduğu bu ifâde bir tevcihtir. Selef-i Sâlihîn (Allah onlara rahmet etsin.) ortaklığı bazan şöyle tefsir etmişlerdir: Müslim'in Sahîh'inde İyâz'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle

buyurmuştur : Allah Azze ve Celle buyuruyor ki: Ben, kullarımı ha-nîfler olarak yarattım. Şeytânlar geldiler, onları dinlerinden döndürdüler ve benim kullarıma helâl kıldığım şeyi şeytânlar onlara haram kıldılar.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Sizden biriniz ailesine yaklaşmak istediği zaman; Allah'ın adıyla, Allah'ım, bizi şeytândan uzaklaştır. Şeytânı da bize verdiğin yavrudan uzaklaştır, derse şayet bu sırada onun için bir evlâd takdir edilmişse, şeytân o yavruya ebediyyen zarar veremez.
«Ve va'dde bulun kendilerine.» Şeytân ancak aldatmak için vad'e-der onlara. Allah Teâlâ; hak hükmünü verdiği gün hakikat ortaya çıkınca İblîs'in şöyle dediğini haber veriyor : «İş olup bitince; şeytân dedi ki: Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esasen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu, zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.» (İbrâhîm, 22).
«Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyyetin yoktur senin.» Allah Teâlâ'nm mü'min kullarını desteklediğini, koruduğunu ve kovulmuş şeytândan kendilerini muhafaza ettiğini bu âyet-i kerîme haber vermektedir. Bunun için âyetin devamında «Vekîl olarak Rabbm yeter.» buyurulmaktadır. Koruyan, destekleyen ve yardım eden olarak İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'min; şeytânlarını öylesine yorar ve ezer ki, tıpkı sizden birinizin yolculukta devesini yorup ezdiği gibi.[62]

66 — Rabbımz O'dur ki; lutfundan elde edesiniz diye gemileri sizin için denizde yüzdürür. Muhakkak ki O, sizin için Rahim olandır.

Sizin Rabbımz O'dur Ki

Allah Teâlâ kullarına denizde gemileri müsahhar kıldığı ve bunları kullarının faydasına halk ettiği için kullarına olan lutfunu hatırlatıyor. Gemilerin kolayca denizde yüzmesi sonucu iklimden iklime ticâretle dolaşarak kâr elde etmelerini sağlar. Bunun için Hak Teâlâ âyetin sonunda «Muhakkak ki O, sizin için Rahîm olandır.» buyurmaktadır. Yani Allah size bu lutfunu kendi keremi ve rahmetinden dolayı vermektedir.[63]

67 — Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardık-larınızm hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankör olandır.

Allah Teâlâ; insanlara bir sıkıntı gelince Allah'a yalvardıklarmı ve O'nun dinine döndüklerini haber veriyor. Bu sebeple «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yaşardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak O kalır.» buyurmaktadır. Yani Allah'tan başka ibâdet ettiğiniz her şey kalbinizden silinir gider. Nitekim aynı husus, Ebu Cehil oğlu İkrime için tahakkuk etmiştir. Mekke'nin fethedildiği zaman, Ebu Cehil oğlu İkrime Hz. Peygamberden kaçıp kurtulmak istemiş ve Habeşistan'a geçmek

üzere deniz yolculuğuna çıkmış, bu sırada korkunç bir fırtına belirmiş. Bunun üzerine gemidekiler birbirlerine demişler ki: Bu fırtınanın geçmesi için yalnız ve yalnız bir tek Allah'a duâ edip yalvarmanız gerekir. Bunun üzerine İkrime kendi içinden şöyle demiş : Allah'a andolsun ki eğer Allah'tan başkası denizde fayda vermiyorsa, elbette ki karada da fayda vermeyecektir. Allah'ım Sana ahdim olsun, eğer beni bu fırtınadan kurtarırsan, gider elimi eline koyar ve onu Rauf ve Rahîm olarak bulurum muhakkak. Denizden kurtulmuşlar ve İkrime Rasûlullah'a dönüp gelerek müslümanlığı kabul etmiş ve iyi bir müslüman olmuş. Allah ondan razı olsun ve onu hoşnûd etsin.
«Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca yüz çevirirsiniz.» Denizde Allah'ın birliğini hatırlamanızı unutur ve eşsiz olarak yalnız ve yalnız Allah'a duâ etmekten vazgeçersiniz.
«Ve insan zâten pek nankör olandır.» Onun seciyyesi böyledir. Nimeti unutur, inkâr eder. Allah'ın korudukları müstesna.[64]

68 — Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekil de bulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Karaya çıkmakla O'nun intikam ve azabından emîn mi oldunuz? Eğer Biz sizi kara tarafında yere batırır veya başınıza taş yağdırırsak. Taş ile karışık olarak yağmur yağar ve buna derler. Mücâhid ve başkaları böyle demiştir. Nitekim Allah Teâlâ : «Biz onların üzerine taş yağdırdık, ancak Lût'un ailesi müstesna. Onları seher vakti kurtarmıştık.» (Kamer, 34) buyurarak bu kelimeyi kullanmıştır. Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Ve onların üzerine balçıktan taş yağdırmıştık.» (Hıcr, 74). Ve yine bir başka âyette şöyle buyurmuştur : «Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden güvende misiniz? O zaman yer; sarsıldıkça sarsılır. Gökte olanın başınıza taş yağdırmasından güvende misiniz? Benim uyarmamın nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» (Mülk, 16-17).
«Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız.» Sizin üzerinizden bu taşı kaldırıp sizi ondan kurtaracak bir yardımcı da bulamazsınız.[65]

69 — Yoksa sizi tekrar bir kere daha oraya döndürüp üzerinize ortalığı yıkan bir fırtına göndererek, küfretmiş olmanızdan dolayı sizi suda boğmasından mı emîn oldunuz? Sonra Bize karşı sizi ta'kîb edecek birini de bulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey denizde Bizim birliğimizi kabul ettikten sonra karaya çıkınca geri dönenler, tekrar sizi denize geri döndürerek «üzerinize ortalığı yıkan bir fırtına gönderip küfretmiş olmanızdan dolayı sizi suda boğmasından mı emîn oldunuz?» Gemileri batıran ve ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndermesinden mi? İbn Abbâs ve diğerleri derler ki : kelimesi; gemileri kırıp batıran deniz rüzgârları, demektir. Bütün bunlar, sizin küfretmeniz ve Allah'tan yüz çevirmeniz nedeniyledir. «Sonra Bize karşı sizi ta'kîb edecek birini de bulamazsınız.» İbn Abbâs; ta'kîb edecekten maksadın, yardımcı olduğunu söyler. Mücâhid ise intikam alan bir yardımcı, yani sizden sonra sizin intikamınızı alan birisi, demek olduğunu

ifâde eder. Katâde ise şöyle mânâ verir : Bu konuda bizi ta'kîb edecek hiç bir kimseden korkmayız.[66]

70 — Andolsun ki Biz, Ademoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onları üstün kıldık.

Âdemoğıülantun Değeri

Allah Teâlâ Âdemoğluna değer verdiğini, ikram edip şereflendirdiğini, onu eri güzel şekilde ve mükemmellikte yarattığını haber veriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de : «Doğrusu Biz insanı en düzgün ve güzel bir yaratışla yarattık.» (Tîn, 4) buyurmaktadır. Ayakları üzeri dikilip yürüyen ve eliyle alıp yiyen bir yaratılışla yarattık. İnsandan başka diğer hayvanlar dört ayağı üzere yürüyüp, ağzıyla yemek durumundayken; Biz onu eliyle yiyip ayağı üzeri yürüyen bir canlı kıldık. Ona kulak, göz ve gönül verdik. Bütün bunlar sayesinde görür, anlar ve yararlanarak eşya arasında ayrım yapar. Eşyanın iyisini ve güzelini bilir, dinî ve dünyevî işlerinde neyin kendisinin zararına olduğunu anlar.
«Karada ve denizde taşıdık.» Karada; hayvan, katır ve at üzerinde taşıdık. Denizde de; büyük ve küçük gemilerde.
«Ve onları temiz nimetlerden rızıkl andır dik.)» Meyvelerden, ekinlerden. Etlerden, sütlerden. Ve daha çeşit çeşit rengi, tadı olan lezîz ve hoşlanılan şeylerden. Güzel manzaralardan ve her türlü değerli giyeceklerden. Kendileri için çeşitli türden, renkten, şekilden giyecekler verdik. Muhtelif iklimlerden, bölgelerden ve yörelerden yanlarına getirecekleri nzıklar ihsan ettik.
«Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onları üstün kıldık.» Diğer yaratık türlerine ve canlılara üstün kıldık. Bu âyet-i kerîme delil getirilerek; insan türünün melek türünden üstün olduğu söylenir. Nitekim Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki: Melekler şöyle dediler: Ey Rabbımız; doğrusu Sen âdemoğluna dünyayı verdin. Orada yer ve nimetlenirler. Bize dünyadan bir şey vermediğine göre, onun yerine âhireti ver, Ailah Azze ve Celle buyurur ki: İzzetim ve celâlim hakkı için, elimle yarattıklarımın soyundan sâ-lih olanları; kendilerine ol deyince olanlar gibi kılmam, asla. Bu hadîs bu şekliyle mürseldir. Ancak bir başka şekille muttasıl olarak rivayet edilmektedir. Buna göre Hafız Ebu'l Kasım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed... Abdullah İbn Amr kanalıyla Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: Melekler dediler ki: Rabbımız; âdemoğuUarına dünyayı verdin. Orada yer, içer ve giyinirler. Biz Seni hamd ile tesbîh ettiğimiz halde ne yeriz, ne içeriz, ne de eğleniriz. Nasıl onlara dünyayı vermişsen bize de âhireti ver. Allah Teâlâ buyurdu ki: Elimle yaratmış olduğumun soyundan gelenlerin sâlihlerini; kendisine ol deyince olanlar gibi kılmam. İbn Asâkir, Muhammed İbn Eyyûb tankıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Melekler dediler ki: Rabbımız; Sen bizi de yarattın âdemoğullarmı da. Onları yemek yer, içecek içer, elbise giyer, kadın- . larla evlenir, hayvanlara biner, uyur ve istirahat eder şekilde halket-tin. Bize bunlardan hiç birini vermedin. Dünyayı onlar için kıl, âhireti de bizim için. Allah Azze ve

Celle buyurdu ki: Kendi elimle yaratıp ruhumdan üfürdüklerimi; ol deyip de oluverenler gibi kılmam, asla.
Taberânî der ki: Bize Abdan İbn Ahmed... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde Allah katında âdemoğullarından daha değerli hiç bir şey yoktur. Ey Allah'ın Rasûlü; melekler de mi? denilince; Rasûlullah buyurdu ki: Melekler de. Çünkü melekler güneş ve ay gibi ibâdete mecburdurlar. Bu hadîs gerçekten garîbdir.[67]

İzahı

«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık.» Güzel suret, dengeli mizaç ve düzgün boy vererek şerefli kıldık. Akılla ayırdetme, konuşma ve anlatma, işaret ve çizgiyle meramını belirtme gücü, yeryüzünde geçinme yollarını ve çeşitli san'atlara başvurarak oradaki imkânlardan faydalanma yollarını öğrettik. Ulvî ve süflî sebep ve mü-sebbeblerle kendi faydalanna olan şeyleri öğrenmelerini sağlayarak şerefli kıldık. Ve daha buna benzer sayıya, hesaba gelmez şeylerle. Bunlar arasında İbn Abbâs'ın söylemiş olduğu şu ifâde dikkat çekicidir: Her canlı yiyeceğine kendisi uzanırken, insan yiyeceğini eliyle ağzına getirir.[68]

71 — O gün bütün insanları imamları ile çağırırız. O gün kime kitabı sağından verilmişse.; işte onlar kitabları-nı okuyacaklar, kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.
72 — Kim de burada kör ise âhirette de kördür. Yol bakımından da daha sapıktır.

Allah Teâlâ kıyamet gününden haber vererek, her ümmetin önderleriyle birlikte hesaba çekileceğini bildiriyor. Ancak burada geçen (dmâm» kelimesi üzerinde ihtilâf edilmiştir. Mücâhid ve Katâde derler ki: Peygamberleriyle birlikte hesaba çekilir, demektir. Ve bu Allah Teâlâ'nın : «Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onlann rasûlleri gelince aralarında adaletle hükmedilir. Ve asla zulme uğratılmazlar.» (Yûnus, 47) kavli gibidir. Seleften bazıları dediler ki: Bu hadîs, ashabın şerefinin büyük olduğunu gösterir. Çünkü onların imâmı Hz. Peygamberdir. îbn Zeyd der ki: Her ümmet peygamberlerine indirilmiş olan teşrîâtı hâvî kitablarıyla birlikte çağırılır, demektir. îbn Ce-rîr de bu görüşü tercih eder. İbn Ebu Necîh, Mücâhidden nakleder ki; o imâmdan maksadın kitablan olduğunu, söylemiştir. Mücâhid'in bu açıklamasıyla İbn Abbâs'm «O gün bütün insanları imâmıyla birlikte çağırırız.» Yani amellerini hâvî kitablan ile çağırırız, diye tefsir ettiğine dâir Avfî'nin rivayet ettiği görüşü kasdetmiş olması da muhtemeldir. Ebu'l-Âliye, Hasan, Dahhâk da böyle demişlerdir. Bu; en çok tercih edilen görüştür. Çünkü Allah Teâlâ, «Ve Biz her şeyi apaçık bir kitabta saymışızdır.» (Yâsîn, 12) buyurmaktadır. Ve yine Kehf sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Amel defteri ortaya konulduğunda suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvah bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış derler. Çünkü bütün işlediklerim hazır bulurlar.» (Kehf, 49). Câsiye sûresinde ise şöyle buyrulur : «Her ümmeti diz üstü çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kitabına çağrılır. Onlara denir ki: Bugün size işlediğinizin karşılığı verilecektir. Bu kitabımız gerçekten sizin aleyhinize konuşuyor. Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kaydediyorduk.» (Câsiye, 28-29).

Bu ifadeler, Allah Teâlâ'nın bir ümmet hakkında hüküm verdiği zaman, o ümmetin peygamberini de getirmesini reddetmez. Çünkü peygamberin muhakkak onların yaptıklarına aleyhlerinde şehâdet- etmesi gerekir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur : ((Yeryüzü Rabbının nuruyla aydınlanmıştır. Kitab konmuş ve peygamberlerle, şâhidler getirilmiştir.» (Zümer, 69) Nisa sûresinde ise şöyle buyrulur : «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?» (Nisa, 41).
Ancak burada imâm kelimesi ile kasdolunan; amellerin yazıldığı kitabdır. Bunun için Allah Teâlâ : «O gün bütün insanları imamları ile çağırırız.» buyurmaktadır.
«O gün kime kitabı sağından verilmişse; işte onlar kitablarım okuyacaklar, kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.» Onlar, yaptıkları sâlih amelden dolayı ferahlık ve sürür ile kitablarım okuyacaklar ve sevineceklerdir. Nitekim Hakka sûresinde şöyle Duyurulmaktadır: «Kitabı sağından verilen : Alın kitabımı okuyun, doğrusu bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı umuyordum, der. Artık o meyveleri sarkmış yüksek bir bahçede, hoş bir yaşayış içindedir. Onlara şöyle denilir: Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için. Kitabı kendisine solundan verilen kimse : Kitabım keski bana verilmeseydi. Keski hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.
Bu iş keski son bulmuş olsaydı. Malım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı, der.» (Hakka, 19-29).
«Kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.» Daha önce (Nisa sûresi, kırk dokuzuncu âyetin tefsirinde) kelimesinin, çekirdeğin ortasında uzanan kıl olduğu belirtilmiştir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr bu konuda bir hadîs naklederek şöyle der : Bize Muhammed İbn Yamer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.), «O gün bütün insanları imamları ile çağırırız.» âyeti konusunda şöyle buyurmuştur : Onlardan birisi çağırılır, kitabı sağından verilir. Bedeniyle kendisine destek sağlanıp yüzü akıttırılır. Başının üzerine parlak inciden bir tâç konur. Böylece arkadaşları arasına salıverilir. Onu uzaktan görürler ve derler ki: Allah'ım, bize de ondan ver ve bizi bu hususta kutlu kıl. O kişi yanlarına gelir ve kendilerine der ki: Müjdeler olsun size. Çünkü her birinize bunun gibisi var. Kâfire gelince; yüzü karartılır bedeni çekilir ve arkadaşları onu görürler, derler ki: Bundan —veya bu gibilerin şerrinden— Allah'a sığınırız. Allah'ım, bizi böyle yapma. O, yanlarına gelince derler ki: Allah'ım onu rezîl et. O da; Allah sizi uzak kılsın, çünkü her birinize bunun gibisi var, der. Sonra Bezzâr, bu hadîsin yalnız bu şekilde rivayet edilmiş olduğunu söyler.
«Kim de burada kör ise âhirette de kördür. Yol bakımından da daha sapıktır.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd «Burada» kav-liyle, dünya hayatı kasdedildiğini, «kördür» kavliyle de Allah'ın âyet ve delillerini, hüccetlerini göremez denilmek istendiğini bildirmişlerdir. «Âhirette de kördür.» Aynı şekilde olur. Veya «yol bakımından da daha sapıktır.» Dünyada olduğu gibi âhirette ise yolu daha sapıktır. Bu gibilerden AİJah'a sığınına[69]

73 — Onlar sana vahyettiğimizden ayırıp başka bir şeyi Bize karşı uydurman için seni fitneye düşürmeye çalışırlar. O zaman seni dost edineceklerdi.

74 — Şayet sana sebat vermemiş olsaydık andolsun ki, az da olsa onlara meyledecektin.
75 — Ve o zaman Biz sana hayatın da kat katını, ölümün de kat katını tattırırdık. Sonra Bize karşı sana bir yardımcı da bulamazdın.

Allah Teâlâ; Rasûlünü —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— desteklediğini, te'yîd ettiğini bildiriyor. Azgınların hilesinden, kötülerin şerrinden koruduğunu ve onun işlerini kendisinin yönettiğini, ona yardımı kendisinin .üstlendiğini ve yaratıklarından hiç bir kimseye onu bırakmadığını, aksine onun velîsinin, hafızının, koruyucusunun, yardımcısının, destekleyicisinin, gâlib getiricisinin kendisi olduğunu, onun dinini ona düşmanlık edenlere üstün kılacağını, ona karşı çıkıp reddedenlere gâlib getireceğini, dünyanın doğusunda ve batısında onu muzaffer kılacağını haber veriyor. Kıyamet gününe kadar Allanın pek çok salât ve selâmı onun üzerine olsun.[70]

76 — Nerdeyse seni memleketten çıkarmak için zorlayacaklardı. O zaman senin ardından onlar da ancak çok az kalabilirler.
77 — Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize de bir kanundur. Sen Bizim kanunumuzda değişiklik bulamazsın.

Denilir ki: Bu âyet yahûdiler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar peygamberler yurdu olarak Şam'a yerleşmesini ve Medine'de ikâmeti terketmesini bildirmişlerdi. Bu görüş zayıftır. Çünkü âyet Mekke'de nazil olmuştur, Medine'de ikâmet ise daha sonradır.
Denildi ki: Bu âyet Tebûk savaşı hakkında nazil olmuştur. Bunun sıhhati üzerinde durulması gerekir.
Beyhakî der ki: Hâkim... Abdurrahmân İtan Ganm'den nakletti ki: Bir gün yahûdîler Hz. Peygambere geldiler ve dediler ki: Ey Kâ-sım'm babası, eğer sen gerçekten peygamber isen Şam'a git. Çünkü Şam hem mahşer yurdu, hem de peygamberler toprağıdır. Hz. Peygamber onların dediğini doğruladı. Tebûk savaşma girdi ve Şam'ı almak istiyordu. Tebûk'e ulaşınca Allah Teâlâ Benî îsrâîl sûresinden bazı âyetler indirdi. İşte «Nerdeyse seni memleketten çıkarmak için zor-layacaklardı...» âyeti bu sırada indi. Burada Allah ona Medine'ye dönmesini emretti ve buyurdu ki: Senin hayatın, ölümün oradadır. Ve oradan diriltileceksin. Bu hadîsin isnadına dikkatle bakmak gerekir. Hadîsin sahih olmadığı sarîhdir. Çünkü Hz. Peygamber Tebûk savaşına yahûdîler istediği için çıkmamış, sâdece Allah'ın şu emrine uyarak savaşa çıkmıştır: «Ey îmân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler.» (Tevbe, 123). Keza aynı sûrede yer alan şu ilâhî emre imtisal etti: «Ey îmân edenler; Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve Hak Dîni din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar— savaşın.» (Tevbe, 29), Tebûk'te, Mu'te'de ölen ashabının kısas ve intikamını almak için savaşmıştır. Allah en iyisini bilendir. Eğer sahîh ise Velîd İbn Müslim'in... Ebu Ümâme'den naklettiği şu hadîsin buna hamledilmesi gerekir. Hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Kur'an üç yerde indirildi: Mekke, Medine

ve Şam. Velîd, Şam kelimesiyle Kudüs'ün kasdedildiğini söyler. Şam'ın Tebûk olarak tefsir edilmesi ise, Velîd'in dediği Kudüs tefsirinden daha güzeldir. Allah en iyisini bilendir.
Denildi ki: Bu âyet Kureyş'li kâfirler hakkında nâzü olmuştur. Onlar Hz. Peygamberi aralarından çıkarmak istemişlerdi. Allah Teâlâ bu âyetle onları tehdîd etti. Ve peygamberi Mekke'den çıkarırlarsa orada çok az bir süre kalabileceklerini bildirdi. Gerçek de böyle olmuştur. Onlar Hz. Peygambere eziyyetlerini artırdıktan sonra ancak Mekke'de bir buçuk sene rahat kalabilmişlerdir. Nihayet Allah onları ve peygamberini sözleşmeksizin Bedir'de karşılaştırmış ve onlara karşı üstünlük sağlayarak muzaffer kılmıştır. Rasûlullah onların seçkinlerini öldürmüş, güçsüzlerini esîr almıştır. Bunun için Allah Teâlâ «Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize de bir kanundur.» buyurmaktadır. Yani peygamberlerimizi inkâr edip ona eziyyet edenler hakkındaki kanunumuz budur: Peygamber onların arasından çıkar ve onlara azâb gelir. Eğer Rasûlullah rahmet elçisi olmasaydı, daha önce hiç bir kimsenin başına gelmeyecek şekilde onların başına musîbetler gelirdi. Bunun için Allah Teâlâ Enfâl sûresinde şöyle buyurmuştur : «Sen, onların arasında bulunduğun sürece Allah onları azâblandıracak değildir. Onlar mağfiret diledikleri sürece Allah onları azâblandırıcı değildir.» (Enfâl, 33).[71]

78 — Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl. Sabah vakti de. Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.
79 — Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere te-heccüd namazı kıl. Umulur ki, Rabbm seni öğülmüş bir makama gönderiverir.

Namaz Kıl

Allah Teâlâ Rasûlü'ne farz kılınmış olan namazları vakitlerinde edâ etmesini emrederek buyuruyor ki: «Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl.» Güneşin batıya yönelmesi; batmasıdır, denilmiştir. İbn Mes'ûd, Mücâhid ve İbn Zeyd böyle der. Hüşeym, Muğîre kanalıyla Şa'bî'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; güneşin batıya yönelmesi anlamına gelen kelimesi, güneşin zevali demektir. Nâfi' bu rivayeti Abdullah İbn Ömer'den nak-letmiştir. Mâlik de tefsirinde Zührî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den bu rivayeti nakleder. Ebu Berze el-Eslemî de aynı görüşü bildirir. Bu rivayet, İbn Mes'ûd ve Mücâhid'den de menkûldür. Hasan, Dahhâk, Ebu Ca'fer el-Bâkır da bu görüşü bildirmişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Buna delil olarak da Abd İbn Humeyd kanalıyla... Câbir îbn Abdullah'tan naklettiği şu hadîsi zikreder : Ben, Ra-sûlullah (s.a.) ı ve ashabından dileyenleri davet ettim. Yanımda yemeklerini yediler. Sonra güneş zevale erdiği vakit çıktılar. Hz. Peygamber çıktı ve dedi ki ey Ebubekir çık. İşte bu, güneşin batıya yöneldiği zamandır. Sonra Taberî bu hadîsi Sehl kanalıyla Câbir'den aynı şekilde rivayet eder. Buna göre bu âyet, beş vakit namazın vaktinin girdiği anı belirtmektedir. Çünkü güneşin batıya yönelmesi, gecenin karanlığına kadar olan zamandır. Bazıları da; güneşin batışıdır, demişlerdir. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazı bu âyetten alınmıştır. «Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir,» kavli de, sabah namazını kasdetmektedir.

Namaz vakitlerinin tafsilâtı; Rasûlullah'ın fiil ve sözlerinden tevâtür yoluyla nakledilen Sünnet-i Seniyye ile tesbît edilmiştir. Bugüne kadar müslüman halkın kıldığı namaz vakitleri de böyledir. Bunları sonrakiler Öncekilerden almışlardır. Her nesil bir öncekinden öğrenmiştir. Bu husus yerinde kayıdlıdır. Hamd, Allah'a mahsûstur.
«Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» A'meş, İbrahim kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan; Ebu Salih kanalıyla da Ebu Hü-reyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet-i kerîme hakkında şöyle buyurmuştur : Onu gece melekleri ve gündüz melekleri seyrederler. Buharı der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Cemaatla namazın tek başına namaza üstünlüğü yirmi beş derecedir. Gece melekleriyle gündüz melekleri sabah namazında toplanırlar. Ebu Hüreyre devamla der ki: İsterseniz : «Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» âyetini okuyunuz.
İmâm Ahmed der ki : Bize Esbât... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, A'meş de Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle demiştir: Gece melekleri ve gündüz melekleri ona şâ-hid olur. Tirmizî, Neseî, İbn Mâce, her üçü birlikte Ubeyd İbn Esbât İbn Muhammed kanalıyla babasından bu hadîsi naklederler. Tirmizî ise, hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'in ifâdesine göre Mâlik kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Gece melekleri ve gündüz melekleri sizin peşinizden koşuşurlar. Sabah ve ikindi namazında toplanırlar. Sizinle beraber bulunanlar göğe çıktıklarında Allah Teâlâ sizi onlardan daha iyi bildiği halde meleklerine sorar ve kulumu ne durumda terkettiniz? buyurur. Onlar da : Onların yanına vardığımızda namaz kılıyorlardı, yanlarından ayrıldığımızda yine naniaz kılıyorlardı, derler.
Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Bekçiler sabah namazında buluşurlar. Bunlar göğe yükselirler, onlar burada kalırlar. İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid, Katâ-de ve bir başkası da bu âyetin tefsirinde böyle demiştir.
îbn Cerîr Taberî'nin burada Leys İbn Sa'd kanalıyla... Ebu Der-dâ'dan naklettiği ve nüzul hadîsi diye bilinen hadîste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu belirtilir :
Benden mağfiret dileyen var mı ki, onu bağışlayayım. Benden isteyen var mı ki ona vereyim. Bana duâ eden var mı ki fecir doğuncaya kadar ona icabet edeyim. Bunun için Allah Teâlâ : «Sabah vakti de. Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» buyurmaktadır. Gece melekleri ve gündüz melekleri ona şehâdet ederler. Bu hadîs fazlalığı bulunması sebebiyle münferiddir. Ancak Ebu Davud'un Sünen'inde aynı zâtın bu hadîsi yer almaktadır.
«Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl.» Farz namazlardan sonra Allah Teâlâ ona gece namazı kılmasını emretmektedir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Ebu Hüreyre Rasûlullah'a farz namazlardan sonra en afdal namaz hangisidir? diye sorulduğu, Rasûlullah'm da; gece namazıdır, dediği belirtilir. Bu sebeple Allah Teâlâ farz namazlardan sonra yüce Rasûlü'ne o günün gecesini de ikâme etmesini emretmektedir. Çünkü teheccüd namazı uykudan sonra olan namazdır. Alkame, Esved, İbrahim en-Ne-haî ve bir başkası daha; Arap dilinde bu kelimenin bilinen anlamı budur, demişlerdir. Yine Rasûlullah (s.a.) tan vârid olan hadîslerde Hz. Peygamberin uyuduktan sonra

teheccüd namazı kıldığı İbn Abbâs, Âişe ve daha başka sahabe tarafından nakledilir. Nitekim bu husus yerinde genişçe anlatılmıştır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Hasan el-Basrî ise der ki: Teheccüd namazı, yatsı namazından sonra kı-lman namazdır. Ve uykudan sonra kılınan namaza da hamledilebilir.
Ancak «Yalnız sana mahsûs olmak üzere» kavlinde ihtilâf vardır. Bazıları derler ki: Teheccüd namazının vâcib oluşu yalnız sana mahsûstur. Onlar teheccüd namazının Hz. Peygamber için vâcib olduğunu, diğer ümmet ferdleri için vâcib olmadığım söylerler. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan rivayet eder. Bilginlerin iki görüşünden birisi Şafiî merhû: mun da iki görüşünden birisi budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Bazıları da derler ki: Geceleyin namaz kılmak bahusus Hz. Peygamber hakkında nafiledir. Çünkü onun gelmiş ve.geçmiş günâhları bağışlanmıştır. Ümmeti için ise nafile namazlarla günâhları bağışlanır. Mücâhid böyle der. Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ebu Ümâme el-Bâhilî'den de böyle rivayet edilir.[72]

Makâm-ı Mahmûd

«Umulur ki Rabbın seni öğülmüş bir makama gönderi verir.» Sana emrettiğim bu fiilleri yap ki; seni kıyamet gününde bütün yaratıkların ve yaratıkları yaratanın övgüyle bahsedeceği bir makama çıkaralım. İbn Cerîr merhum der ki: Te'vîl ehlinin ekseriyyeti bu makamın, Hz. Peygamberin insanlara şefaat etmek üzere çıkarılacağı makam olduğunu söylemişlerdir. O gün içinde bulundukları şiddetli ve dehşetli halin ağırlığından böylece Rabları onları huzura kavuşturacaktır.
Bize İbn Beşşâr... Huzeyfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş: İnsanlar bir tepede toplanırlar. Gözler onlara sirayet eder, sesleri duyulur. Yaratıldıkları günde oldukları gibi çırılçıplak, baş açık yalınayak huzurda durdurulurlar. Allah'ın izni olmadan hiç bir nefis konuşamaz. Bu sırada; ey Muhammed, diye seslenilir. Hz. Peygamber der ki: Emrin başımla gözüm üstüne. Hayır Senin ellerindedir. Şer Senden uzaktadır. Senin doğru yola eriştirdiğin hidâyete ermiştir. Kulların Senin önünde Senin huzurunda ve Sana dönüktürler. Senden yine Sana dönüşten başka kurtuluş ve sığmak yoktur. Yücelerden yücesin, kutlusun Sen. Ey Beyt'in Rabbı, tesbîh ederim Seni. İşte Allah Azze ve Cel-le'nin zikrettiği övülmüş makam budur. Taberî daha sonra Bündâr kanalıyla... Ebu İshâk'dan bu ifâdeyi nakleder.
İbn Abbâs der ki: Bu «öğülmüş olan makam» şefaat makamıdır. İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in böyle dediğini nakleder. Hasan el-Basrî de böyle demiştir. Katâde ise der ki: İlkin yerin yarıldığı kimse Hz. Pey-gamber'dir. İlk şefaat eden odur. Allah Teâlâ'nın : «Umulur ki Rab-bın seni övülmüş bir makama gönderiverir» kavlinden maksadın da bu makam olduğunu ilim ehli söylemişlerdir.
Ben derim ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— başkasında bulunmayan, eşi ve benzeri olmayan yüce değerleri vardır. İlk defa onun için yer (kabir) yarılacak ve o binitli olarak Mahşere gelecektir. Hz. Âdem'in ve ondan sonra gelenlerin altında toplandıkları sancak onun sancağıdır. Durak yerinde ziyaretçileri en çok olan havuz onun havuzudur. En yüce ve en büyük şefaat, Allah katında onun şefaatidir. O, yaratıklar arasında hüküm verip haklıyı haksızdan ayırd etmek için gelir. İnsanlar önce Âdem'e sonra Nuh'a, sonra İbrahim'e, sonra Musa'ya, sonra îsâ'ya yal-vardıktan sonra hepsi; ben bunun ehli

değilim, derler. Nihayet Muhammed Aleyhisselâm'a gelirler. O; ben bunun içinim, ben bunun içinim, der. İnşâallah bu rivayeti mufassal olarak zikredeceğiz. Ayrıca Hz. Peygamber, cehenneme gönderilmesi buyrulan topluluklara da şefaat eder ve onları cehennemden geri döndürür. Ümmeti arasında hüküm veren ilk peygamber odur. Ümmeti ile birlikte Sırat köprüsünün üzerinden ilk geçeri odur. Cennette ilk şefaat edecek odur. Nitekim Müslim'in Sa-hîh'inde nakledildiğine göre; bütün mü'minler cennete onun şefaati sayesinde gireceklerdir. Cennete ilk giren odur. Onun ümmeti, diğer bütün ümmetlerden önce cennete girecektir. Amelleriyle cennete erişenıi-yen topluluklara şefaat ederek derecelerinin yükselmesini sağlayacak odur. Cennetteki makamların en yücesi olan ((Vesile» nin sahibi odur. Vesile yalnız ve yalnız onundur, ona yaraşır. Allah Teâlâ âsîlere şefaat için izin verdiğinde; melekler, peygamberler ve mü'minler şefaat edeçeklerdir. O ise Allah'tan başka sayısını kimsenin bilmediği yaratıklara şefaat edecektir. Kimse onun gibi şefaat edemeyecek ve şefâatta hiç kimse ona eşit olamayacaktır. Sîret kitabının sonunda geniş olarak ben bu hususu açıkladım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Şimdi de Makâm-ı Mahmûd (övülmüş makam) konusunda vârid olan hadîsleri zikredelim. Yardım ve tevfîk Allah'tandır.
1- Abdullah İbn Ömer'in Hadîsi: İmâm Buhârî der ki: Bize İs-mâîl İbn Ebân... Âdem İbn Ali'den nakletti ki, o; Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duydum, demiştir : İnsanlar kıyamet gününde diz çökmüş olarak geçerler. Her millet peygamberim ta'kîb eder. Onlar; ey falan şefaat et, ey falan bana şefaat et, derler. Nihayet şefaat sırası Hz. Peygambere gelir. İşte Allah'ın Makâm-ı Mahmûd'a göndereceğini bildirdiği gün, o gündür. Bu hadîsi Hamza İbn Abdullah, babası ka-nalıyla Hz. Peygamberden nakletmiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Abdullah İbn Abd'ül-Hakem... Ubeydullah İbn Ebu Ca'fer'den nakletti ki, o; ben Hamza İbn Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duydum, demiştir : Abdullah îbn Ömer'den duydum ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Güneş öylesine yaklaşır ki terler kulakların yansına kadar varır. Onlar bu durumdayken, Hz. Âdem'den yardım isterler. Hz. Âdem; ben bunun sahibi değilim, der. Sonra Musa'dan yardım isterler, o da böyle der. Sonra Hz. Muhammed'den yardım isterler. O mahlûkât arasında şefaat eder ve yürüyerek cennet kapısının halkasını tutar. İşte o gün Allah Teâlâ onu Makâm-ı Mahmûd'a gönderir. Bu hadîsi Buhârî, zekât babında Yahya İbn Bükeyr kanalıyla Leys İbn Sa'd'dan naklettikten sonra şu ilâveyi kaydeder : İşte o gün Allah Teâlâ Hz. Peygamberi Makâm-ı Mahmûd'a gönderir. Orada bulunan herkes onu övgüyle niteler. Buhârî der ki: Bize Ali İbn Ayyaş... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ezan sesini duyduğun zaman; Allah'ım, bu, tamamlanmış davetin Rabbı, kılman namazın sahibi, Muhammed'e vesîle ve fazileti ver ve onu kendisine va'dettiğin Makâm-ı Mahmûd'a gönder, derse; kıyamet gününde benim şefaatim onun üzerine helâl olur. Bu hadîsi Buhârî münferiden nakletmiştir, Müslim'de yoktur.
2- Übeyy İbn Kâ'b'ın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir el-Ezdî... Übeyy İbn Kâ'b kanalıyla babasından nakletti ki; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü olduğu zaman, ben peygamberlerin imâmı ve hatibi

olurum. Onların şefaat sahibi olurum. Bu, öğünme için söylenmemiştir. Bu hadîsi Tirmizî Ebu Âmir kanalıyla nakleder ve; hasen, sahîh hadîstir, der. İbn Mâce ise Abdullah İbn Muhammed kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder. Biz onun rivayetini, Kur'an'ın yedi harf olduğu konusunu açıklarken zikretmiştik. O hadîsin sonunda Hz. Peygamber şöyle buyuruyordu : Ben dedim ki: Allah'ım ümmetimi bağışla, Allah'ım ümmetimi bağışla. Üçüncüsü ise İbrahim Aleyhisselâm dâhil mahlûkâtın hepsinin onu beklediği güne bıraktım.
3- Enes İbn Mâlik'in Hadîsi: Bize Müslim İbn İbrahim... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'-minler kıyamet günü toplanırlar ve derler ki: Bize Rabbımızdan şefaat dileyecek birisini bulsak. Bunun üzerine Hz. Âdem'e gelirler ve derler ki: Sen insanların atasısın, Allah onları senden yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti. Binâenaleyh sen, bizini şu yerimizde rahatlayabilmemiz için Rabbınm katında bize şefaat et. Hz. Âdem; ben burada sizin yanınızda yoğum, der ve haya ederek kendi günâhım zikreder Ve : Nuh'a gidin. Çünkü Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu ilk Rasûl odur, der. Bunun üzerine onlar Hz. Nuh'a gelir, şefaat isterler. O, bilgisi olmadığı konularda Rabbından istediğini hatırlatarak utanır ve; ben burada sizin yanınızda yoğum, Rahmân'-ın dostu olan İbrahim Halüullah'a gidin, der. Ona gelirler. O ise; ben burada sizin yanınızda yoğum. Hz. Musa'ya gidin, o Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve Tevrat'ı verdiği kuludur, der. Bunun üzerine onun yanına gelirler. O da haksız yere ve cana can olmaksızın bir canı öldürdüğünü hatırlatarak Rabbından utandığını belirtir ve; ben sizin yanınızda yoğum, Allah'ın kulu, rasûlü, kelimesi ve ruhu olan îsâ'ya gidin, der. Onlar Hz. îsâ'ya gelirler. O da; ben, sizin yanınızda yoğum. Allah'ın gelmiş geçmiş günâhlarını bağışladığı Muhammed Mustafâ kuluna gidin, der. Onlar bana gelirler. Ben de Rabbımdan izin istemek üzere ayrılırım. Ben, Rabbımı görünce secdeye kapanırım. Allah, dilediği süreye kadar beni secdede tutar. Sonra bana buyrulur ki: Başını kaldır ve iste, verilirsin. Söyle dinlenirsin. Şefaat et, şefaat edilirsin. Ben bunun üzerine başımı kaldırıp bana öğrettiği hamd ile O'na hamdederim. Sonra şefaat ederim ve O bana bir sınır çizer, ben de onları cennete girdiririm. Sonra kendisine döner ve Rabbımı gördüğümde bir önceki gibi davranırım. Sonra şefaat isterim. O bana bir sınır çizer ve onları da cennete girdiririm. Sonra dördüncüye döner ve derim ki: Cehennemde Kur'an'ı hapsedenden başka kimse kalmadı, ona ebedî olarak cehennemde kalmak vâcib oldu. Enes İbn Mâlik-in naklettiğine göre; Hz. Peygamber devamla şöyle buyurmuştur : La İlahe İllallah deyip de, kalbinde bir arpa ağırlığınca hayır bulunan herkes cehennemden çıkar. Sonra devamla; bir buğday ağırlığında kalbinde hayır bulunan kişi Lâ İlahe İllallah derse cehennemden çıkar, buyurmuştur. Bu hadîsi Saîd İbn Ebu Arûbe, Enes İbn Mâlik'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel Affân kanalıyla, Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi uzun olarak zikretmiştir. (Bu hadîsin metni Bakara sûresi otuz üçüncü âyette yer almıştır)
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Allah Peygamberi bana şöyle buyurdu demiştir : Ben ayakta ümmetimin Sırât'ı geçişini beklerim. Bu sırada îsâ Aleyhisselâm gelir ve bana der ki: Ey Muhammed, şu peygamberler geldiler, senden Allah'a duâ edip Allah'ın dilediği şekilde milletlerin arasında hüküm vermeni isterler. Çünkü onlar, içinde

bulundukarı durumdan dolayı çok kederlidirler. Halk, boyunlarına kadar tere batmıştır. İnanan nezleye tutulmuş gibi, inanmayan da ölmüş gibidir. Hz. Peygamber der ki: Sana dönünceye kadar beni bekle. Hz. Peygamber gider Arş'ın altında durur. Hiç bir seçilmiş meleğin veya gönderilmiş peygamberin karşılaşamayacağı şeylerle karşılaşır. Allah Azze ve Celle Cebrail'e vahyeder ki; Muhammed'e git ve ona söyle başını kaldırsın. İstediği verilecek, şefaat etsin, şefaati kabul edilecek. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben ümmetime şefaat ettim. Doksan dokuz insandan birinin çıkmasını istedim. Nihayet Rabbım Azze ve Celle'ye sürekli gidip geldim ki, O'nun makamında her durdukça şefaat ettim ve Allah bana bunu "verdi. En sonunda da şöyle dedi: Ey Muhammed, Allah'ın yarattığı ümmetinden Allah'tan başka ilâh olmadığına bir gün bile sa-mîmiyetle şehâdet getirip bu şehâdetle ölen herkesi cennete girdir.
4- Büreyde'nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Esved İbn Âmir... İbn Büreyde kanalıyla babası Büreyde'den nakleder ki; o, Muâviye'nin yanına varmış ve orada bir adamın konuşmakta olduğunu görmüş. Büreyde demiş ki: Ey Muâviye, bana konuşma izni verir misin? O; peki konuş —Muâviye onun da diğeri gibi konuşacağını sanıyormuş— Büreyde demiş ki: Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum : Ben kıyamet gününde, yeryüzünde bulunan ağaç ve çakıl sayısınca şefaat etmek isterim. Büreyde demiş ki: Ey Muâviye, sen bunu istiyorsun da Hz. Ali (r.a.) onu istemiyor mu?
5- Abdullah îbn Mes'ûd'un Hadîsi: İmâm Ahmed der ki: Bize Arim İbn Fadl... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Müleyke'nin iki oğlu Hz. Peygambere gelip dediler ki: Annemiz kocasına ikram eder, çocuklarına şefkat ederdi. —Râvî müsâfirleri de zikrettiğini söyler— Ancak o câhiliyyet devrinde kız çocuğunu diri diri toprağa gömmüştü. Durumu nasıldır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Anneniz cehennemdedir. Müleyke'nin iki çocuğu, yüzlerinde üzüntü ve nefret görülerek geri dönüp gittiler. Rasûlullah (s.a.) onların çağı-nlmasuu emretti de çağırıldılar ve dönüşlerinde yüzlerinden sevinç ve sürür görülüyordu. Yeni bir şeyin olduğunu ümîd ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim annem de sizin ikinizin annesiyle beraberdir. Münafıklardan bir adam dedi ki : Bu, onun annesine bir şey sağlamaz. Şu annesine bile faydası dokunamayanın peşinden gidiyoruz biz de. Ansâr'dan bir kişi dedi ki: —ondan daha çok soru soran bir adam görmemiştim— Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbın sana annen veya onların annesi hakkında bir şey va'detti mi? Râvî der ki : O, bir şeyi duymuş olabileceğini sanıyordu. Hz. Peygamber buyurdu : Ben Rab-bımdan ne bir şey istedim, ne de O beni bu konuda ümitlendirdi. Ben kıyamet günü Makâm-ı Mahmûd'a çıkarım. Ansâr'dan olan adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Makâm-ı Mahmûd da ne? Hz. Peygamber buyurdu ki: Makâm-ı Mahmûd şudur : Siz, anadan doğma çıplak, yalın ayak ve başı açık olarak getirildiğiniz zaman ilk elbise giydirilen İbrahim Aleyhisselâm olur. Allah Teâlâ : Dostumu giydirin, buyurur da ona beyaz bir örtü giydirilir. Sonra Arş'ın karşısına oturtulur. Sonra benim elbisem getirilir ve ben onları giyerim, onun sağında dururum. Orası kimsenin duramayacağı bir makamdır. Orada öncekiler ve sonrakiler bana gıbta ederler. Kevser'den Havz'a kadar uzanan bir ırmak açılır. Münafık dedi ki: Orada su sâdece kara çamur veya çakılların üzerinden akmıştır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun kara çamuru misktir,

çakılları ise incidir. Münafık dedi ki : Ben bugüne kadar kara çamur veya çakılların üzerinden akan bir suyun bitki yetiştirdiğini hiç duymadım. Ansâr'dan olan kişi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü : Onun bitkisi de olur mu? Hz. Peygamber buyurdu ki : Evet, altın kırbaçlar onun bitkisidir. Münafık dedi ki : Ben, meyvesi olan ve kırbaç yapılan çok az bitki bulunduğunu duydum. Ansâr'dan olan kişi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü onun meyvası olur mu? Rasûlullah : Evet, rengi cevher rengindedir, suyu sütten ak, baldan tatlıdır. Ondan bir içim içen bir daha hiç susamaz. Ondan mahrum bırakılanı da bir daha hiç bir su kandırmaz. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî dedi ki: Bize Yahya İbn Seleme İbn Küheyl... Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: Sonra Allah Azze ve Celle şefaat için izin verir. Rûh el-Kudüs olan Cebrail kalkar. Sonra Allah'ın Halîli İbrâhîm kalkar. Sonra îsâ veya Mûsâ —râvî; hangisi olduğunu hatırlamıyorum, der— kalkar. Sonra dördüncü olarak peygamberimiz kalkar. Kendisinden başkasının daha fazla şefaat edemeyeceği biçimde şefaat eder. Allah Azze ve Celle'nin «Umulur ki Rabbın seni övülmüş bir makama gönderiverir.» kavlinde bahis konusu ettiği Makâm-ı Mahmûd işte budur.

6- Kâ'b İbn Mâlik'in Hadîsi: İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Abdürrabbih... Kâ'b İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü insanlar kabirlerinden çıkarılırlar. Ben ve ümmetim bir tepe üzerinde bulunuruz. Rabbım Azze ve Celle bana yemyeşil bir kaftan giydirir. Sonra bana izin verilir, Allah'ın di-lediğince söylemek istediklerimi söylerim. İşte Makâm-ı Mahmûd budur.

7- Ebu Derdâ'nın Hadîsi: İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde kendisine secdeye kapanması için ilk izin verilen kişi ben olurum. Ve yine başını secdeden kaldırması için kendisine ilk izin verilen kişi de ben olurum. Önüme bakarım ve diğer ümmetler arasında kendi ümmetimi tanırım. Arkama bakarım aynı şekilde, sağıma bakarım aynı şekilde, soluma bakarım aynı şekilde tanırım. Adamın biri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, diğer ümmetler arasında kendi ümmetini nasıl tanırsın? Nûh peygamberin ümmetinden senin ümmetine kadar arada şu kadar ümmetler geçmiştir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar bembeyaz beneklidirler. Çünkü abdestin izinden tanınırlar. Aynı durum onlardan başkaları için mümkün değildir. Ayrıca onları kitaplarının sağ taraflarından verilmesinden tanırım. Soylarının ön-lerinden koşuşmasından onları tanınm.

8- Ebu Hüreyre'nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn Saîd Ebu Hüreyre'den nakletti ki o, şöyle demiş : Hz. Peygambere bir et getirildi. Etin kol kısmı kendisine sunuldu —ki o kolu çek severdi— ondan dişiyle bir kere ısırdı sonra şöyle dedi : Kıyamet gününde ben insanların efendisiyim. Bunun neden böyle olduğunu biliyor musunuz? Allah öncekileri ve sonrakileri bir yerde toplar. Seslenenin sesini onlara işittirir ve görmelerini sağlar. Güneş yaklaştırılır insanlar taşıyamıyacakları derecede ve tâkatlarının fevkinde üzüntü ve kedere garkolurlar. İnsanlar birbirlerine derler ki: İçinde bulunduğumuz durumu görmüyor musunuz? Ne durumda olduğunuzu farketmiyor musunuz? Rabbımız Azze ve Celle'nin huzurunda bize şefaat edecek birini aramıyor musunuz? İnsanlardan bir kısmı diğerine der ki: Bu babanız Âdem'dir. Hz. Âdem'e gelirler ve derler ki: Ey Âdem, sen insanlığın babasısm. Allah onları senin elinle yarattı ve ruhundan sana

üfürdü. Emretti de melekler sana secdeye kapandılar. Öyleyse Rabbın huzurunda bize şefaat et. İçinde bulunduğumuz hali görmez misin, ne durumda olduğumuzu farketmez misin? Âdem Aley-hisselâm der ki: Doğrusu Rabbım bugün bana öyle bir kızgınlıkla kızdı ki, ondan önce benzer hiç bir kızgınlıkla kızmamıştır ve bir daha da benzeri bir kızgınlıkla kızmayacaktır. Rabbım beni buğday ağacından nehyettiği halde ben O'na isyan ettim. Vay nefsim, vay nefsim. Benden başkasına gidin, Nuh'a gidin, der. Hz. Nuh'a gelir ve derler ki: Ey Nûh, sen yeryüzüne gönderilmiş peygamberlerin ilkisin. Allah seni şükredici kul olarak nitelendirmiştir. Rabbının huzurunda bize şefaat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Ne durumda olduğumuzu farketmez misin? Nûh Aleyhisselâm der ki: Rabbım bugün bana öyle bir kızdı ki, ondan önce hiç böyle bir kızgınlıkla kızmadığı gibi bundan sonra da böyle bir kızgınlıkla kızmaz. Benim kavmimin aleyhinde yaptığım beddua sebebiyledir bu. Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, İbrahim Aleyhisselâm'a gidin.
Hz. İbrahim'e gelir ve derler ki: Ey İbrâhîm, sen Allah'ın nebisi ve yeryüzündeki dostusun. Rabbının huzurunda bize şefaat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Ne durumda olduğumuzu farketmez misin? O der ki: Babbım, bugün bana öylesine kızmıştır ki, ondan önce böyle bir kızışla hiç kızmamıştır ve bundan sonra da böylesine kızmayacaktır. Şüphesiz ben üç kere yalan söylemiştim. Ebu Hay-yân bunları hadîste zikretmiştir. (Bunlar; kavmine ben hastayım, o putu büyükleri kırmıştır demesi, devrinin hükümdarına hanımı için; bu bacımdır, demesi gibi söylediği gerçek olmayan sözlerdir.) Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, Musa'ya gidin. Hz. Musa'ya gelir ve derler ki: Ey Mûsâ, sen Allah'ın Rasûlü-sün. Allah risâleti ve seninle konuşmasıyla seni insanlardan üstün kıldı. Bizim için Rabbmdan şefaat iste. Ne durumda olduğumuzu görmez misin? Nasıl olduğumuzu farketmez misin? Mûsâ Aleyhisselâm onlara der ki: Rabbım, bugün bana öyle bir kızmıştır ki, ondan önce bu şekilde hiç kızmamıştır ve bundan sonra da hiç bir kimseye bu şekilde kızmayacaktır. Çünkü ben, öldürülmesi emredilmediği halde bir cana kıydım ve öldürdüm. Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, îşâ peygambere gidin. Onlar, Hz. îsâ'ya gelir ve derler ki: Ey îsâ, sen Allah'ın rasûlüsün. Meryem'e attığı (bıraktığı) bir kelimesi ve O'ndan bir esintisin. Daha beşikte iken insanlarla konuşmuştun. Binâenaleyh bize Rabbının katında şefaat et, ne durumda olduğumuzu görmez misin, ne halde olduğumuzu farketmez misin? îsâ Aleyhisselâm onlara der ki: Doğrusu Rabbım, bugün bana öyle bir kızgınlıkla kızmıştır ki, ondan önce hiç kimseye böyle kızmadığı gibi, bundan sonra da böyle bir kızgınlıkla kızmayacaktır. Ancak Hz. îsâ günâhının ne olduğunu söylemez. Vay nefsim, vay nemsim, vay nefsim. Benden başkasına gidip, Muhammed Aleyhisselâm'a gidin, der.
Onlar Hz. Muhammed'e gelip derler ki: Ey Muhammed, sen Allah'ın rasûlüsün, peygamberlerin hâtemisin, Allah senin gelmiş geçmiş günâhlarını bağışlamıştır. Binâenaleyh bize Rabbının huzurunda şefaat et, içinde bulunduğumuz durumu görmez misin, ne halde olduğumuzu farketmez misin? Ben; kalkar, Arş'ın altına gelirim ve Rab-bım Azze ve Celle için secdeye kapanırım. Sonra Allah bana bir kapı açar ve O'na güzelce hamd ü senada bulunmam için öyle şeyler ilham eder ki, benden önce hiç bir kimseye bu ilham kapısını açmamıştır. Bunun üzerine denilir

ki: Ey Muhammed; kaldır başını. İste, verilsin sana. Şefaat et, şefâatm kabul edilsin. Ben derim ki: Ey Rabbım, ümmetim. Ey Rabbım, ümmetim. Bunun üzerine denilir ki: Ey Muhammed; ümmetinden hesabı olmayanları cennetin sağ kapısından içeriye koy. Onlar; aynı zamanda diğer kapılar konusunda insanlarla ortaktırlar. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a andolsun ki; cennetin kapısının kanatlarından her birinin arası, Mekke ile Himyer veya Bahreyn arası kadardır. Ya da Mekke ile Busrâ'nm (Şam civânnda bir yer) arası kadardır. Bu hadîsi Buharı ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Müslim merhum der ki: Bize Hâkem İbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet gününde ben, Âdem Aleyhisselâm'ın çocuklarının efendisiyim. Kendisine ilk kabir yarılacak (açılacak) olan benim. İlk şefaat edecek olan benim. Şefaatinin başkalarına ulaştığı ilk kişi benim.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) a «Umulur ki Rabbın seni Övülmüş bir makama gön-deriverir.» âyeti sorulduğunda; bunun şefaat olduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Vekî' ve Muhammed İbn Ubeyd... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) : Burada bahsedilen makam, ümmetime şefaat edeceğim makamdır, demiştir.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Zührî kanalıyla Ali İbn Hü-seyn'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü olunca Allah yeryüzünü pamuk gibi atar. İnsanlardan hiç birine ayağını basacağı yerden başkası kalmaz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İlk çağrılan ben ve Rahmân'ın sağından Cebrail olacak. Allah'a andolsun ki ben, onu daha önce hiç görmemiştim. Diyeceğim ki: Rabbım, Senin kendisini bana elçi olarak gönderdiğini söyleyen işte budur. Allah Teâlâ; evet doğru söylemiştir, buyuracak. Sonra ben şefaat edeceğim ve diyeceğim ki: Ey Rabbım, kulların Sana yeryüzünün dört bir,yanında ibâdet ettiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte Makâm-ı Mahmûd budur. Bu hadîs mürseldir.[73]

80 — Ve de ki: Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.
81 — De ki: Hak geldi, bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.

İmâm Ahmed der ki: Bize Cerîr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber Mekke'de bulunuyordu. Sonra hicret emri geldi ve Allah Teâlâ şöyle buyurdu : «Ve de ki : Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.»
Hasan el-Basrî, bu âyetin tefsirinde der ki : Mekke'li kâfirler Hz. Peygamberi öldürmek, bağlamak veya kovmak üzere komplo kurduklarında; Allah Teâlâ Mekke halkıyla savaşı murâd etti, peygamberine Medine'ye göç etmesini emretti. İşte Allah Teâlâ'mn «Ve de ki: Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» kavliyle bunu kasdediyordu.
Katâde der ki: «De ki: Rabbım beni doğruluk yerine koy.» Yani Medine'ye koy. «Ve doğruluk yerinden çıkar.» Yani Mekke'den. Abdur-rahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle demiştir ki bu, sözlerin en meşhur olanıdır.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : «Rabbım, beni doğruluk yerine koy.» Yani ölüme. «Ve doğruluk yerinden çıkar.» Yani ölümden sonra hayata. Daha başka sözler söylenmişse de, birincisi en doğru olanıdır ki; İbn Cerîr Taberî de onu tercih etmiştir.
«Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» Hasan el-Basrî bu âyetin tefsirinde der ki: Rabbı ona İran'ın mülkünü ve gücünü alıp kendisine vereceğini, Bizans'ın mülkünü ve gücünü alıp kendisine vereceğini va'detmişti.
Katâde de bu âyetin tefsirinde der ki : Hz. Peygamber bu dini ancak bir güçle hâkim kılabileceğini bilmiş ve Allah'ın kitabını ve farzlarını yerine getirmek, Allah'ın dinini hâkim kılmak için Allah'tan destek ve kuvvet istemiştir. Çünkü kuvvet, Allah'ın bir rahmetidir. Allah onu kulları arasında en seçkin olanlara verir. Eğer sultân olmasaydı, insanlar birbirlerine saldırır ve güçlüler güçsüzleri yerlerdi. Mücâhid ise, «Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» kavlini; açık bir hüccet, diye tefsir etmiştir. İbn Cerîr Taberî, Hasan el-Basrî'nin ve Katâde'nin görüşünü tercih etmiştir ki; tercihe şâyân olan da budur. Çünkü hakkın, gücü olmalıdır ki, ona karşı gelenleri ezsin, diretenleri bastırsın. Bu sebeple Allah Teâlâ Hadîd sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki; peygamberlerimizi hüccetlerle gönderdik. İnsanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere Kitâb ve mizanı indirdik. Pek sert olan ve insanlara birçok faydası olan demiri var ettik. Bu, Allah'ın dini ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri açığa çıkarması içindir. Doğrusu Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Hadîd, 25). Hadîs-i şerifte de şöyle buyrulur : Muhakkak ki Allah Teâlâ, Kur'an ile dağıtmadığını sultân ile dağıtır. Yani sultân ile, fuhuşları ve günâhları önler. İnsanlardan bir çoğunu Kur'an ile kaçınmadıkları azgınlıklarını kaldırır. Bu kötülüklerdeki kuvvetli tehdidi ve ağır uyarıyı göstermektedir. Gerçek de böyledir.
«De ki: Hak geldi, bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.» Bu da Kureyş'li kâfirlere tehdîd ve uyarıdır. Çünkü Allah Teâlâ, içinde şüphe bulunmayan hakkı ve daha önce bilmedikleri gerçeği kendilerine getirmiştir. Bu gerçek, Allah'ın Kur'an'ıyla beraber gönderdiği ilim ve faydalı ameldir. Bâtıllarını yıkmıştır onların. Yerle bir etmiş, mahvetmiştir. Çünkü hak ile birlikte bâtıl durup dayanamaz. «Halbuki Biz hakkı bâtılın üzerine salarız da onun beynini ezer. Bir de bakarsınız ki o, yok olmuştur.» (Enbiyâ, 18).
Buhârî der ki: Bize Humeydî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber Mekke'ye girdiğinde Allah evinin etrafında 360 tane dikili taştan put bulunuyordu. Elindeki çöple bu putlara dokunarak; hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak ki bâtıl 2âten yıkılacaktı, diyordu. Böylece Hak gelmiş bâtıl da görülmez olmuştur. Ve bir daha dönmeyecektir. Bu hadîsi Buhârî ve bir başka yerde Müslim, Neseî, Tirmizî hepsi beraber Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet ederler. Hafız Ebu Ya'lâ da rivayet eder ki; Câbir (r.a.) şöyle demiş : Biz Hz. Peygamber ile Mekke'ye girdik, Allah evinin çevresinde 360 tane put bulunuyordu. Allah'tan başka onlara tapılıyordu. Rasûlullah (s.a.) emir buyurdu da onlar yüzü üstü yıkıldı. Ve dedi ki: «Hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.»[74]

82 — Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsranı artırır.

Şifâ ve Rahmet Kaynağı Kur’an

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a indirmiş olduğu kitabından bahsediyor. Bu, önünden ve arkasından bâtılın sızmadığı, Hakîm ve Hamîd olan Allah tarafından indirilmiş olan Kur'an'dır. «Kur'an'dan. mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» Mü'min-lerin kalblerindeki şek, şüphe, nifak, şirk, sapıklık, eğiklik gibi her türlü hastalıkları giderir Kur'an-ı Kerîm. Aynı zamanda o bir rahmettir, îmân ve hikmeti kazandırır. Hayırı taleb ettirir ve ona rağbeti te'mîn eder. Bu, ancak Kur'an'a îmân eden, onu doğrulayan ve bağlananlar için geçerlidir. Bunlar hakkında şifâdır ve rahmettir. Nefsine zulmeden ve böylece küfre dalan kişilere gelince; onların Kur'an'ı dinlemeleri yalanlarını, küfürlerini ve haktan uzaklaşmalarını artırmaktan başka bir şey sağlamaz. Bu musibetin nedeni, kâfirin küfrüdür. Yoksa Kur'an değildir. Nitekim Fussilet sûresinde şöyle buyrulur: «Biz bu Kur'an'ı yabancı bir dil ile ortaya koysaydık; âyetleri uzunca açıklanmalı değil miydi, bir Araba yabancı bir dille söylenir mi? derlerdi. De ki: Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifâdır. İnanmayanların kulaklarında ise ağırlık vardır ve onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Tevbe sûresinde ise şöyle buyrulmuştur : «Bir sûre indirilince, onlardan kimi: Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar birbirleriyle müjdeleşir-ler. Kainlerinde hastalık bulunanların ise, murdarlıklarına murdarlık katmıştır. Ve kâfir olarak ölmüşlerdir.» (Tevbe, 124-125). Bu konuda pek çok âyet vardır.
Katâde der ki: «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» âyetinin mânâsı şöyledir: Mü'min onu duyunca ezberler, korur ve yararlanır. «Zâlimler için ise ancak hüsranı artırır.» kavli hakkında da şöyle demiştir: Zâlim onu koruyup muhafaza etmez ve bu sebeple ondan faydalanmaz. Çünkü Allah Teâlâ bu Kur'an'ı mü'minler için şifâ ve rahmet kılmıştır.[75]

83 — İnsana nimet verdiğimiz vakit, yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de ümitsiz olur.
84 — De ki: Herkes yaratılışına göre hareket eder. Ve Rabbınız kimin yol bakımından daha doğru olduğunu en iyi bilendir.

Allah Teâlâ insanın insan olması bakımından, eksikliklerle ma'lûl olduğunu haber veriyor. Ancak bolluk ve sıkıntı hallerinde Allah'ın muhafaza ettiği insanların durumu müstesnadır. İnsanoğluna Allah sıhhat, mal, fütuhat, rızık ve zafer ihsan eder de istediğine kavuşturursa, insan Allah'a itâattan yüz çevirir ve yan çizer. Mücâhid der ki: kelimesi; bizden uzaklaşır, manasınadır. Ben derim ki : Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm : «İnsana bir darlık gelince; yan yatarken oturur veya ayaktayken bize yalvarıp yakarır; Biz darlığını gi-derince başına gelen darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12) kavl-i celîli ile bu sûredeki şu âyete benzer : «Denizde size bir sıkıntı dokununca, yalvardıklarmızm hepsi

kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca yüz çevirirsiniz.» (îs-râ, 67) İnsana musibetler, felâketler, kötülükler isabet edince de o; «Ümitsiz olur.» Başına gelen bu felâketten sonra bir hayır elde etmekten ve tekrar iyiliğe kavuşmaktan ümidini keser. Nitekim Hûd sûresinde de şöyle buyrulmakta idi: «Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra onu geri alırsak; Andolsun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur. Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattı-rırsak: Kötülükler başımdan gitti, der, şımarır ve öğünür. Sâdece sab-redip ele güzel ameller işleyenlere; işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.» (Hûd, 9-11)
«De ki: Herkes yaratılışına göre hareket eder.» İbn Abbâs; kendi cephesine göre, diye tefsir etmiştir. Mücâhid ise; kendi durumuna ve tabiatına göre, demiştir. Katâde de; niyyetine göre, diye tefsir eder. İbn Zeyd ise; dinine göre, der. Bütün bu sözler, mânâ bakımından bir birine yakındır. Allah en doğrusunu bilir ya bu âyet müşrikleri tehdîd ve onları uyarı sadedindedir. Tıpkı
Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibi:
«İnanmayanlara de ki : Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.» (Hûd, 121-122). Bunun için Hak Teâlâ «De ki: Herkes yaradılışına göre hareket eder. Ve Rabbımz kimin yol bakımından daha doğru olduğunu en iyi bilendir.» Sizin mi yoksa Bizim mi? Allah, her amel sahibine ameline göre mükâfat verecektir. Muhakkak ki hiç bir şey O'ndan gizli kalacak değildir.[76]

85 — Sana rûhdan sorarlar. De ki; Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak, çok azı verilmiştir.

Rûh

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekf... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Ben, Medine'nin mer'alannda Hz. Peygamberle birlikte geziniyordum. O, bir hurma dalının üzerine dayanmıştı. Bu sırada yahûdîlerden bir topluluğa rastladı. Onlar birbirlerine dediler ki : Ona rûhdan sorun. İçlerinden birisi; sormayın, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Hz. Peygambere rûhdan sordular ve; rûh nedir ey Mu-hammed? dediler. Hz. Peygamber hurma dalma dayanmaya devam etti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Öyle sanıyorum ki o sırada kendisine gelen vahiyde «Sana rûhdan sorarlar. De ki rûh, Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyeti nazil oldu. Kendi aralannda yahûdîler şöyle diyorlardı : Biz size sormayın onu demiştik. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi A'meş kanalıyla Abdullah İbn Mes'-ûd'dan rivayet ederler. Buhârî bu âyetin tefsirinde Abdullah İbn Mes'-ûd'dan naklen der ki:
Ben Hz. Peygamber ile birlikte (Medine'nin) merasında dolaşıyordum. Hz. Peygamber bir hurma dalma dayanmıştı. O sırada oradan yahûdîler geçiyorlardı. Birbirlerine, ona ruhu sorun, dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sizi hoşlanmadığınız bir şeyi sormaya sevk eden sebep nedir? Kendi aralarında dediler ki: Sakın hoşlaşmayacağınız bir şeyle sizi karşılamasın. Sonra ona sorun deyip, rûh nedir? diye sordular. Hz. Peygamgamber biraz durdu ve hiç bir cevab vermedi. Ben Hz. Peygambere vahyin gelmekte olduğunu anladım ve yerimden kalktım. Vahiy

nazil olunca Hz. Peygamber : «Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh Rabbımın emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyetini okudu. Bu ifâdeler ilk bakışta bu âyetin Medine'de inmiş olduğu izlenimini yaratmaktadır. Yahudiler Medine'de iken Hz. Peygambere rûhdan sordukları için, âyet orada nazil olmuştur, fakat sûre tamamen mekkîdir. Buna cevab olarak denilebilir ki: Bu sûre Mekke'de inmişse de, bu âyet ikinci kere Medine'de inmiş olabilir. Ya da daha önce inmiş olan bir âyetle ilgili sorularına cevab niteliğinde yeniden vahyedilmiş olabilir. Bu âyetin Mekke'de nazil olduğunu gösteren deliller arasında aşağıdaki rivayetleri zikredebiliriz : İmâm Ah-med der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Kureyş'liler yahûdilere; bize bir şey verin de onu şu adama soralım, dediler. Yahudiler de; ona rûhdan sorun, dediler. Bunun üzerine onlar ruhu sordular ve bu âyet-i kerime nazil oldu : «Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Onlar dediler ki: Bize çok şey verildi. Çünkü Tevrat verilmiştir. Tevrat verilene ise pek çok hayır verilmiştir. İbn Abbâs der ki: Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: «De ki: Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkeb olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109).
İbn Cerîr Taberi der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ İkrime' nin şöyle dediğini nakletti: Ehl-i Kitâb Hz. Peygambere rûhdan sorduklarında Allah Teâlâ : «Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Bunun üzerine Ehl-i kitâb dediler ki: O bize çok az bilgi verildiğini iddia ediyor halbuki Tevrat verilmiştr. Tevrat ise hikmettir. Kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır verilmiştir. İkrime der ki: Bunun üzerine şu âyet-i celîle nazil oldu : «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkeb olsa ve yedi misli deniz daha yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokman, 27).
Muhammed İbn İshâk bazı arkadaşları kanalıyla Atâ İbn Yessâr'-dan nakleder ki; o, «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyetinin Mekke'de nâzü olduğunu söylemiştir. Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret edince yahûdî hahamları yanma gelip demişler ki: Ey Muhammed, bize ulaştığına göre sen, «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» di-yormuşsun. Onunla bizi mi yoksa kendi kavmini mi kasdediyorsun? Hz. Peygamber; hepsi kasdedilmiştir, demiş. Onlar demişler ki: Sen, bize Tevrat'ın verildiğini ve onda her şeyin açıklamasının bulunduğunu söylüyorsun değil mi? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bu, Allah'ın bilgisinde pek az bir şeydir. Allah onu size vermiştir, eğer onunla amel ederseniz dosdoğru yolu bulursunuz. Bunun üzerine Allah Az-ze ve Celle «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkeb olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokman, 27) âyeti nazil olmuştur.
Müfessirler burada rûh ile neyin kasdedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda bazı görüşler vardır :
1- Burada kasdedilen; âdemoğullarmın ruhudur. Avfî der ki: İbn Abbâs «Sana rûhdan sorarlar.» âyeti konusunda şöyle dedi: Ya-hûdîler Hz. Peygambere bize rûhdan haber ver. Bedende olan rûh nasıl azaba uğrar. Rûh Allah katmdandır, dediler. Bu konuda Hz. Peygambere hiç bir şey inmediği için onlara bir söz

söyleyemedi. Bunun üzerine Cebrail gelip dedi ki: «De ki: Rûh, Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Hz. Peygamber onlara bu âyeti bildirince onlar dediler ki: Sana bu haberi kim getirdi? Hz. Peygamber; bunu Cebrail bana Allah katından getirdi, dedi. Onlar ise; Allah'a andolsun ki sana bunu ancak bize düşman olan birisi getirmiştir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki: Kim Cibril'e düşman olmuşsa, kahrolsun. Doğrusu bu kitabı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur.» âyetini inzal buyurdu.
2- Denildi ki: Burada rûhdan maksad, Cebrail'dir. Bunu Kata-de söylerdi. Katâde, İbn Abbâs'm bunu saklamakta olduğunu bildirirdi.
3- Denildi ki: Burada rûh ile bütün mahlûkâtın kaderini tes-bît eden büyük bir melek kasdolunmuştur. Nitekim Ali İbn Ebu Tal-ha, Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyetin tefsirinde ruhun melek olduğunu söylediğini, haber verir. Taberânî de der ki; Bize Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ea-sûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum : Allah Teâlâ'nın öyle bir me-leği vardır ki; ona yedi göğü ve yerleri bir lokmada yut denilse; o, bunu hemen yapıverir. Onun tesbîhi; Seni olduğun gibi tenzih ederim, kavlidir. Bu hadîs garîb, hattâ münkerdir.
İbn Cerîr Taberî merhum der ki: Bana Aii... Yezîd İbn Semure kanalıyla Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiştir : «Sana rûhdan sorarlar.» Rûh; meleklerden bir melektir. Onun yetmiş bin yüzü vardır. Her yüzünde yetmiş bin dil vardır. Her birinde yetmiş bin lügat vardır. O, bütün bu lugatlarla Allah'ı teşbih eder. Allah onun her teşbihinden bir melek yaratır ve o diğer meleklerle birlikte kıyamete kadar uçar gider. Bu haber de hem garîb hem de acâibtir. Allah en iyisini bilendir. Süheylî Hz. Ali'den şöyle dediğini nakleder : Ruh, bir melektir. Onun yüz bin başı, her başında yüz bin yüzü vardır. Her yüzde yüz bin ağız vardır. Her ağızda yüz bin dil vardır. O muhtelif lugatlarla Allah'ı tesbîh eder. Süheylî der ki: Bununla kas-dedilen mânâ, meleklerden âdemoğlu şeklinde olan bir taifedir. Denildi ki: Bunlar öyle bir taifedir ki; melekler onları görmezler ama onlar melekleri görürler. Meleklere karşı onların durumu, meleklerin âdemoğullarına karşı durumu gibidir.
«Rûh, Rabbımın emrindendir.» O'nun şânındandır. O, bunun bilgisini kendine ayırmıştır, size değil. Bunun için de «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» buyurmuştur. Yani Allah'ın bilgisinden sizi haberdâr kıldığı miktar pek azdır. Allah Tabâreke ve Teâlâ'nın dilediğinden başka hiç bir kimse O'nun bilgisinden bir parçayı ihata edemez.
Âyetin mânâsı şöyle olur : Sizin bilginiz Allah'ın bilgisine göre pek azdır. Rûh konusunda sorduğunuz bu soru da Allah'ın kendisi için ayırdığı bilgilerdendir. Ve sizi bundan haberdâr kılmamıştır. Çünkü Allah, size kendi bilgisinden ancak çok az bir miktarını bildirmiştir. İnşâallah bu husus, Musa ile Hadr kıssasında gelecektir. Hadr bir serçeye bakmış, serçe geminin bir köşesine konmuş, gagasıyla denize uza-nıp bir damla su içmiş. Hadr demiş ki: Ey Mûsâ, Allah'ın bilgisi karşısında senin, benim ve bütün mahlûkâtın bilgisi ancak şu serçenin denizden aldığı bir damla kadardır. Ya da buna benzer bir ifâde kullanmıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Bunun için Allah Teâlâ: «Ve size bilgiden ancak pek azı verilmiştir.» buyurmaktadır.

Süheylî der ki: İnsanlardan bazıları şöyle dediler : Burada sorulan soruya cevab verilmemiştir. Çünkü onlar, inâd biçiminde bir soru sormuşlardı. Bazıları da derler ki: Bu âyette onların sorularının cevabı vardır. Süheylî bunu şöyle yorumlar : «De ki: Rûh Rabbımın emrindendir.» kavli ile kasdedilen şudur : O Rabbının şerîatmdandır. Bu şeriata girin. Ruhu bilmenin yolunun; ne fizikten, ne de felsefeden geçtiğini ancak şeriat yoluyla ona ulaşılabileceğini haber vermektedir. Süheylî'nin sevkettiği bu yol ve tuttuğu bu mesleğe dikkat etmek gereklidir. Allah en iyisini bilendir. Sonra Süheylî; bilginler arasında ruhun nefisle aynı mı yoksa ayrı mı olduğu konusunda ihtilâf bulunduğunu zikreder ve der ki: Ruh, hava gibi latif bir varlıktır. Tıpkı suyun, ağacın damarlarında aktığı gibi rûh da bedende akar. Yine onun belirttiğine göre; meleğin cenine üflediği rûh, bedene ilişmesi ve övülecek veya yerilecek nitelikleri kazanması nedeniyle nefsin kendisidir. Çünkü nefis ya mutmainnedir veya kötüyü emreden emmâredir. Nasıl su, ağaç için hayat mesabesinde ise, sonra suyun karışması nedeniyle ağaç özel bir isim kazanırsa — meselâ üzümle su birleşir ve sıkı-lırsa ya taze rakı veya beklemiş rakı haline dönüşürse ve bundan sonra ona su denilmesi ancak mecaz yoluyla mümkün olursa— aynı şekilde nefse de rûh denilmesi ancak bu şekilde mümkün olur. Keza rûh hakkında nefis ifâdesi ancak sonuçta olduğu şey nedeniyle kullanılabilir. Onun söylediğinin özeti şudur : Rûh, nefsin aslı ve maddesidir. Nefs ise rûh ve ruhun bedenle birleşiminden doğan neticedir. İşte bu bakımdan nefis ve rûh aynıdır, yoksa her yönden değil. Bu mânâ gerçekten güzeldir. Allah en iyisini bilendir. Ben derim ki: İnsanlar ruhun mâhiyyeti ve hükümleri konusunda çok söz etmişler ve bu hususta kitaplar te'lîf etmişlerdir. Bu konuda en iyi söz edenlerden birisi de «Rûh» adını verdiğini duyduğumuz kitabın müellifi Hafız İfan Men-deh'tir.[77]
****

İzahı

îmâm Gazzâlî, kalb, rûh, nefis ve akıl terimleri hakkında şu bilgileri veriyor :
Kalb kelimesi iki mânâda kullanılır. Birincisi, insanın sol tarafında sol memenin altına doğru yerleştirilen çam kozalağı şeklinde bir et parçasıdır. Bunun içinde karıncık ve kulakçık diye anılan boşlukları vardır. İçi siyah kan doludur. Ruhun madeni ve kaynağı orasıdır. Cis-mânî olan bu kalb, tababeti alâkadar ettiği ve bizim mevzûumuzla alâkası olmadığı için, ondan bahsedecek değiliz. Kalb, insanlarda, hayvanlarda ve ölülerde de vardır. Biz kalbden bahsettiğimiz ve «kalb» dediğimiz zaman, maksadımız bu değildir. Zîrâ bir çeşit et parçası olan bu kalb, bizim için mühim sayılmaz.
İkinci mânâsı, gözle görülmeyen rûhânî bir varlık olmasıdır. İşte İnsanın hakikati bu kalb-i ruhanîdir. İnsanda anlayan, âlim ve arif bu kalbdir. Hitâb, ikâb ve itâb edilen yine bu kalbdir. Bunun cismânî olan kalb ile alâkası vardır. Rûhânî olan kalbin, cismânî kalb ile alâkasını anlamakta çoklarının aklı hayretlere düşmüştür. Bu alâka, arzın cisim ile veya vasfın mevsûf ile veya âleti kullanan kimsenin âlet ile veya bir yerde oturan kimsenin o mekân ile olan alâkası gibi midir? Yoksa bir yolcunun veya kaptanın, gemi ile olan alâkası gibi midir? Bunda şaşırmışlardır. Bu

hususların izahını iki sebebe binâen mahzurlu görüyor ve bu yüzden izahından sarf-ı nazar ediyoruz.
Birincisi, bu ciheti açıklamak mükâşefe ilmi ile alâkalı olmalıdır. Halbuki biz bu kitabda mükâşefeden değil, muameleden bahsediyoruz.
İkincisi de, bunun hakikatim ortaya çıkarmak, ruhun esrarını açıklamayı gerektirir. Halbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.) in konuşmadığı rûh hakkında başkasının laf etmeye hakkı yoktur.
(cKalb» dediğimiz zaman maksadımız, bu rûhânî kalbdir. Gayemiz hadd-i zâtında onun hakikatim bildirmek değil, belki vasıf ve hallerini anlatmaktır. Zâten muamele ilmi, onun hakikatim anlamaya değil, belki sıfat ve hallerini anlamaya muhtaçtır.
Rûh kelimesi de, bizim maksadımızla alâkalı olarak iki mânâda kullanılır.
Birinci mânâsı : Kaynağı, cismânî kalbin boşluğunda bulunan la-tîf bir cisimdir. Damarlar vasıtasıyla bedenin her tarafına yayılır. Görmek, duymak, koku almak ve benzeri duyularla hayat nurunun buradan a'zalara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lâmbadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Zîrâ lâmbayı hangi köşeye getirsen orayı aydınlatır. Hayat; o köşede meydana gelen aydınlık gibidir. Rûh ise lâmba gibidir. Ruhun yayılması ve batını hareketi, o lâmba gibi, ruhu da damarlar vasıtasıyla bedende dolaştırırlar. Tabîbler, «rûh» dedikleri zaman bu mânâyı kasdederler ki; kalb hareketinin yaktığı latîf bir buhar demektir. Bunu açıklamak, gayemizin dışındadır. Bununla alâkadar olanlar, bedenin tedavisi ile uğraşan tabiblerdir. Allah'a yaklaştırmak için kalbin tedavisiyle uğraşan din tabiblerinin, bu ruhu açıklamakla alâkalan yoktur.
İkinci mânâsı: İnsanın görülmeyen, müdrik ve âlim olan bir parçasıdır. Nitekim kalbi ta'rîf ederken bir mânâ olarak bunu anlatmıştık. Allah Teâlâ'nın «Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh, Rabbımın em-rindendir.» (İsrâ, 85) buyurduğundan muradı da, bu rûhdur. Bu, acâ-ib bir emr-i Rabbanidir ki; bunun hakikatini akıl ve fehimlerin çoğu anlamaktan âcizdir.
Nefis kelimesi de iki mânâda kullanılır. Bizim gayemiz her iki mânâ ile de alâkalıdır.
Birinci mânâsı: İnsanda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan unsurdur. Tasavvuf erbabı ekseriya bu kelimeyi bu mânâda kullanır. Zî-râ onlar nefis demekle insanda kötü vasıfları toplayan bir aslı kasde-derler ve nefis ile mücâdele edip onu kırmak lâzımdır, derler. Nitekim Rasûl-ü Ekrem (s.a.) : Senin en büyük düşmanın, iki koltuğunun arasında seni kuşatan nefsindir, buyurmakla bunu kasdetmişür.
İkinci mânâsı: Kalb ve rûh kelimelerinde anlattığımız ikinci mânâdır ki; insanın hakikati da kendisi demektir. Fakat bu, nefis hallerinin ihtilâfı sebebiyle muhtelif niteliklerle vasıflanır. Meselâ emir ve irâde altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sayesinde sükûna kavuştuğu zaman, ona; «Nefs-i Mutmainne» denir. Nitekim bunlar hakkında Allah Teâlâ : «Ey huzur içinde, olan nefis, hoşnûd etmiş ve edil-miş olarak Rabbına dön,» (Fecr, 27-28) buyurmuştur. Şüphesiz birinci mânâdaki nefsin, Allah'a dönmesi düşünülemez. Zîrâ o nefis, dâima Allah'tan uzaklaştırıcıdır ve aynı zamanda şeytânın avânesidir. Ne zaman tâm manâsıyla sükûna kavuşmaz ve fakat şehvetlere karşı nefsi müdâfaa eder ve ona karşı direnmeye çalışırsa; buna da «Nefs-i Lev-vâme» denir. Zîrâ sahibinin mevlâsına karşı ibâdetindeki

kusurundan dolayı sahibini yerer. Allah Teâlâ'nın : «Ve nedamet çeken nefse ye-mîn ederim ki.» (Kıyamet, 2) kavlinde bu nefis beyân buyurulmuştur. Şayet şehevî nefis ile muâraza etmez, şehvetlerin arzularına ve şeytâ-^ nî yollara uyar giderse, buna da «Nefs-i Emmâre» denir. Nitekim Allah Teâlâ Yûsuf Aleyhisselâm'dan veya Azîz'in hanımından hikâye yolu ile : «Ve ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis var şiddetiyle kötülüğü emredendir.» (Yûsuf, 53) buyurmaktadır. Bununla beraber kötülüğü emreden nefsin, birinci mânâda anlatılan nefis olduğunu söylemek de caizdir. Şu halde birinci mânâdaki nefis, son derece mezmûn, ikinci mânâdaki nefis ise makbuldür. Çünkü Allah Teâlâ'yı ve diğer mahlûkâtı bilen insanın zâtı ve hakikati demektir.
Akıl da, muhtelif mânâlarda kullanılmakla beraber bizi ilgilendiren yalnız iki mânâsıdır.
1- Eşyanın hakikatim bilmekten ibaret olan akıldır ki, kalbde bulunan ilim sıfatından ibarettir.,
2- «Akıl» denmekle, ilimleri anlayan mânâsı murâd olunur ki; o zaman da, kalbin kendisi olur. Halbuki biz biliriz ki; her âlimin, bizatihi kendisi ile kadîm olduğu bir varlığı vardır. İlim, o varlığa giren bir vasıftır. Sıfat ise, mevsûfun aynısı değildir. Bazan akıl denir ve bununla bilen kimsenin vasfı murâd edilir. Bazan da akıl denilir ve idrâkin mahalli yani idrâk edenin kendisi kasdedilir. İşte Rasûl-ü Ekrem'in : Allah Teâlânm ilk yarattığı akıldır, buyurduğu akıl budur. Zîrâ ilim mânâsında olan akıl, a'râzdır. A'râz'ın bir mahalle ihtiyâcı olması ilk yaratılmasına ihtimâl bırakmaz. Mahallinin daha Önce ve hiç olmazsa kendisi ile birlikte yaratılması iktizâ eder. Aynı zamanda cevhersiz a'raz'a hitâb da mümkün değildir.[78]
«Sana rûhdan (İnsanın bedeninin kendisiyle canlı kaldığı ve bedeni yöneten rûhdan) sorarlar. De ki: Rûh Rabbımın emrindendir.» Yani maddesiz olarak meydana getirilmiş olan varlıklardandır. Cesedinin uzuvları gibi bir esâstan doğmamıştır. Veya rûh, Rabbımın emriyle var olmuştur. O'nun var etmesiyle meydana gelmiştir. Bu cevab ancak ruhun kadîm mi yoksa hadis mi, olduğu takdîrindeki suâlin cevabıdır. Ve denildi ki: Rûh, bilgisini Allah'ın kendi zâtına ayırdığı şeylerdendir. Rivayet edilir ki; yahûdıler Kureyş'lilere : Hz. Muham-med'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûhdan sorun, dediler. Eğer bunların hepsine cevab verir veya susarsa; o, peygamber değildir. Bir kısmına cevab verir bir kısmına cevab vermezse, o peygamberdir. Hz. Peygamber Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında açıklamalarda bulunmuş, rûh konusunu mübhem bırakmıştı. Bu konu Tevrat'ta da müb-hemdir. Denildi ki: Rûh, Cibril Aleyhisselâm'dır. Denildi ki: Rûh, meleklerden çok büyük bir yaratıktır. Denildi ki: Rûh, Kur'an'dır. Rabbımın emrindendir, sözü ise Rabbımın vahyindendir, demektir. Ve size bilgiden pek azı verilmiştir. Size verilen bilgiden ancak duyularınız vasıtasıyla yararlanırsınız. Zîrâ aklın nazarî bilgileri elde etmesi, ancak cüz'î ihsaslardan yararlanarak mümkün olur. Bunun için; hissini yitiren bilgisini de yitirmiştir, denmiştir. Bu sebeple duyularla kavranmayan ve durumları anlaşılmayan şeylerin çoğunu bilmek kendiliğinden mümkün değildir,. Bu da ruhun kendisini bilmenin imkânsız olduğunu, ancak arazlarıyla ona benzeyen şeylerden onu ayırmanın mümkün olduğunu gösterir. Bunun için Allah Teâlâ, soruya verilen cevabı kısa kesmiştir. Tıpkı Musa'nın; âlemlerin Rabbı da kim? sorusuna karşılık olarak, O'nun bazı sıfatlarını

zikretmesinde olduğu gibi. Rivayet edilir ki; Hz. Peygamber onlara bunu söyleyince yahûdîler dediler ki: Biz bu hitabın içerisinde miyiz? Hz. Peygamber; evet siz ve biz, dedi. Onlar; ne garîb durumun var. Bir an diyorsun ki; kime hikmet verilmişse, ona hayırdan pek çok şey verilmiştir, bir an da diyorsun ki; size bilgiden pek azı verilmiştir. Bunun üzerine; «Yeryüzünde bulunan bütün ağaçlar kalem olsaydı Allah'ın kelimeleri tükenmezdi...» âyeti nazil oldu. Böyle demelerinin sebebi kötü anlayışlarıydı. Çünkü insanî hikmet, beşerî takatin elverdiği nisbette. hayrı ve hakikati öğrenmeyi gerektirir. Hattâ insanın bu dünyadaki hayatını ve öbür .dünyasını düzenleyen esâsları öğrenmeyi gerektirir. Ama insanın bu bilgileri, Allah Teâlâ'nın sonsuz bilgilerine nisbetle pek azdır. Bu az bilgiyle iki dünyanın iyiliklerini elde eder. İnsana nisbetle bu bilgi çoktur, ama Allah'a nisbetle azdır.[79]
«Rûh Rabbımın emrindendir.B Cumhur burada rûhdan maksadın, canlıda bulunan rûh olduğunu söylemiştir. Hz. Peygambere ruhun ha-kîkatı sorulduğunda, o; bunun Allah'ın emrinden bir emir olduğunu haber vermiştir. Yani bilgisini kendisine ayırdığı hususlardan, demektir. Ebu Hüreyre'den rivayet edilir ki; Hz. Peygamber, vefat ederken de rûh hakkında bir şey bilmiyordu. Eskiler de ruhun mâhiyetini id-râkten âciz kalmışlardır. Uzun yıllar ömürlerini rûh konusuna harcamışlardır. Buradaki hikmet, aklın; kendisine komşu olan bir yaratığı bilmekten ve idrâkten âci2 olmasıdır. Bu da gösteriyor ki akıl, yaratanını idrâkten daha çok âcizdir. Bunun içindir ki ruhun : Havaî, latîf bir cisimdir, canlının her parçasında vardır, şeklindeki tanım reddedilmiştir. Denildi ki: Rûh, büyük ve rûhânî yaratıktır, meleklerden daha büyüktür. İbn Abbâs'tan nakledilir ki; rûh, Cibril Aleyhissalâm-dır. Nitekim, «Onu Rûh el-Emîn senin kalbine indirmiştir.» (Şuarâ, 193,194) buyrulmuştur. Hasan el-Basrî'den nakledilir ki; rûh Kur'an'-dır. Onun delili de şu âyettir. «Böylece sana emrimizden bir rûh indirdik.» (Şûra, 52) Çünkü Kur'anla kalbler hayat bulur. Rabbımm emrindedir ta'bîri; onun vahyindendir ve kelâmındandır, beşer kelâmından değildir, demektir. Rivayet edilir ki; Yahudiler Kureyş'lilere haber gönderip Peygamber'e Ashâb-ı Kehf'i, Zülkarneyn'i ve ruhu sormalarını bildirdiler. Hepsine cevab verir veya hepsine cevab vermezse; pey-gamber değildir. Bir kısmına cevab verir bir kısmına cevab vermezse peygamberdir, dediler. Hz. Peygamber onlara iki hikâyeyi açıkladı ve ruhun durumunu nıübhem bıraktı. Bu Tevrat'ta da mübhem bırakılmıştır. Bunun üzerine onlar, sorduklarına pişman oldular. Denildi ki : Suâl, ruhun yaratılmış olup olmadığı konusundaydı. «Rabbımın em-rindendir.» kavli ruhun yaratılmış olduğuna delildir ve onlara bir cevap teşkil eder. «Size bilgiden ancak pek azı verilmiştir.» kavimdeki hitâb ise umûmîdir. Rasûlullah (s.a.) dan rivayet edilir ki; Hz. Peygamber yahûdîlere bunu söyleyince; onlar : Bu hitâb yalnız bize mi aittir, yoksa sende bizimle beraber ona muhâtab mısın? dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber; biz ve siz, demişti. Hepimize ilimden pek azı verilmiştir. Denildi ki: Bu hitâb, yalnızca yahûdîlere hâstır. Çünkü onlar dediler ki: Bize Tevrat verildi orda hikmet vardır, sen daha önce; kime hikmet verilmişse ona hayırdan pek çoğu verilmiştir, demiştin. Onlara denildi ki: Tevrat'ın bilgisi Allah'ın bilgisinin yanında pek azdır. Çünkü azlık ve çokluk İzafidir. Kula verilmiş olan hikmet, kendisi bakımından pek çok hayır ihtiva eder. Ancak Allah'ın bilgisi-"ne nisbet edildiği zaman bu, pek azdır.[80]

Denildi ki: Rûh, Kur'an'ın kendisidir. Çünkü Allah, ona «rûh» adım vermiştir ve kalblerin yaşaması ona bağlıdır. Denildi ki: Buradaki rûh, insanın yaşadığı ve tabiatına karışmış olan rûhdur. Bu, sözlerin en doğrusudur. Bir topluluk ruhun mâhiyeti hakkında konuştu.
Bir kısmı dediler ki; Rûh kandır. Görmez misin insan ölünce ondan yalnız kan çıkar. Bir topluluk; canlının nefesidir, dediler. Çünkü canlı nefesi tıkanınca ölür. Bir kısmı; rûh arazdır, dediler. Bir kısmı; rûh latîf bir cisimdir, insan onunla canlı olur, dediler. Denildi ki : Rûh; kendisinde aydınlık, güzellik, bilgi, yücelik ve bakanın birleştiği bir toplu mânâdır. Görmez misiniz rûh bulunduğu zaman, insan bütün bu niteliklerle nitelenmiş olur. Rûh gidince, onların hepsi de gider. Hikmet sahipleriyle sûfîlerin, ruhun mâhiyeti hakkındaki sözleri pek çoktur. Burası onların uzun uzadıya anlatılması gereken bir yer değildir. Sözlerin en doğrusu; ruhun bilgisinin Allah Azze ve Celle'ye havale edilmesidir. Ehl-i sünnet'in görüşü budur. Abdullah İbn Büreyde dedi ki: Allah Teâlâ rûh konusuna ne mukarreb bir meleği, ne de gönderilmiş bir peygamberi muttali' kılmamıştır. Çünkü âyette : «De ki: Rûh Rabbımm emrindendir.» buyuruluyor. Yani Rabbımın kendisine ayırdığı bilgilerdendir.[81]
Modern psikiyatrinin ruh ile ilgili görüşlerini ve tarihî gelişimini özetleyen A. Songar diyor ki:
Galenus ve Eflâtun zamanında bedende i'mâl edilen, fakat bedenden ayrı bir ruha inanılıyordu. Hazım kanalından giren gıdaların «ve-na portae» yoluyla karaciğere geçmesi neticesi burada «rûh» i'mal edilmekte idi. Bu rûh bütün venalarla vücûdu dolaşarak çeşitli bölgeleri besler, bir kısmı ise sağ ve sol kalbler arasındaki bölgeyi, septum'u aşarak sağ kalbden sol kalbe geçer, burada akciğerlerden gelen ma-teryel ile karışmak suretiyle bu tabiî rûhdan hayatî rûh meydana gelirdi. Tabiî ruhun arterler, kırmızı kan damarları içinde dolaştığı ve vücûdu ısıtmak gibi vital hizmetleri îfâ ettiği kabul ediliyordu.
İşte bu vital ruhun bir kısmı beyin kaidesine geçiyor, rete mira-bile (mucizevî ağ) adı verilen damar şebekesinde bir çeşit distillation'a, damıtılmaya tâbi tutuluyor, kafa kaidesinin deliklerinden gelen hava ile karıştıktan sonra «psişik pneuma» halinde beyin boşluklarında (ventriculus'larda) muhafaza ediliyordu. Kafatası açıldığı zaman müşahede edilen beyindeki nabız gibi atma hali de beynin, kafatasının müteaddid delikleri hâvî kaidesinden havayı çekebilmek için yaptığı aktif pompa hareketleri olarak tefsir ve telâkki edilmişti. Beyin boş-luklarındaki, ventriculus'lardaki bu psişik pneuma çevre sinirleri yoluyla duyu organlarına ve kaslara gönderilmekte ve bu suretle gerek hissî ve gerekse harekî fonksiyonlar îfâ edilmekte idi.
İskenderiye tababeti, Galen'in görüşlerine ilâveten, beyin boşluklarını, ventrikülleri önden arkaya doğru üç kısma ayırmıştır. Bu üç boşluklu beyin ruhun mabedi olarak telâkki ediliyor ve birincisine «vestibulum», ikincisine «consistorium», üçüncüsüne ise «apotheca» adı veriliyordu. İntibaları toplayan, duyu fonksiyonları ile ilgili önbe-ym birinci boşluğa, icra organı, motor fonksiyonları îfâ eden arka beyin ise üçüncü boşluğa tekabül ediyordu.
Gregor Reich, 1504 senesinde yaptığı bir diagramla gene üç vent-rikül göstermiş, ön ventrikülün ön kısmına koku, işitme, tad alma gibi duyumları, arka kısmına ise

hayâl kurma diyebileceğimiz «phanta-sia» ve «imagination» melekelerini yerleştirmiştir. Ön ventrikülü orta ventriküle bağlayan bir kısım vardır ve orta ventrikülde de düşünce, muhakeme yer almıştır. Arka ventrikül ise bir «hafıza deposu» halindedir.
XIX. yüzyılın başlarında, 1805 de, Viyanalı Franz Joseph Gall'in müşâhadeleri ile başlayıp, 1901 -1907 seneleri arasında büyük nörofizyolog Sherrington'un «uyarılabüen beyin maddesi» ni keşfetmesi ile «ruhî fonksiyonlar» beyin boşluklarından kurtulup bizzat beyin maddesine oturtulmuş, böylelikle beyin de bir pompa, bir torba veya balon olmaktan kurtulmuştur.
Görülüyor ki, tâ Eflâtun devrinden ve İskenderiye tababetinden günümüze kadar gelen bir akım «soma» (beden) nın bir fonksiyonu olan tâli bir «psyche» (rûh) üzerinde durmuş ve müsbet ilimlerin, biyoloji ve psikoloji'nin normları içine giren, dolayısıyla «normal» sayılan birtakım fenomenleri inceliyegelmiştir.
Fakat, bu inceleme ve araştırmalar, insanların bazan bir çeşit sevgi, intuition veya hissetme ils, bazen de «anlaşılmaz olaylar» tarzında bizzat müşahede ederek gördüğü birtakım fenomenleri izah etmekten uzak kalmış, hattâ «paranormal» adını taktığı bu fenomenlere dokunmaktan dahî çekinmiş, çoğu zaman onları yok farzetmiş-tir. Ne çâre ki hâdiseler, gerçekler inâdçıdır ve arkamızı dönmekls yok olmazlar; aksine, kendilerini zorla kabul ettirirler. Bütün ilim adamlarına rağmen insanlar gene de en sevdikleri bir kimsenin bir anda ellerini dahî sürmekten çekinecekleri bir «cesed» haline gelmesine neyin sebep olduğunu, ondan neyin eksildiğini sormaktan geri durmamışlardır. Şurada veya burada bir kimse içine doğan bir şeyin sonradan gerçekleşiverdiğini, bir başkasının ne düşündüğünü veya ne yaptığını hissediverdiğini görmüş, bunun sebebini, mekanizmasını düşünmüş, ancak, devirlerinin «ilim adamlarının» arkasını döndükleri bu hâdiseler asırlar boyu birtakım sihirbazların elinde halkı istismar vâsıtası olarak kalmıştır.
Paranormal fenomenlere dâir ilk aklî ve ilmî izaha insanlığın görüp göreceği en yüksek zekâ'da, büyük İslâm Peygamberi Hazrati Mu-hammed'de rastlıyoruz. Ebu Cehil elins bir mikdâr ufak taş alır, avu-cunu kapatarak : Peygambersen avucumda ne kadar taş var bil, diye sorar. Aldığı, asırlar sonra değerinden hiç bir şey kaybetmeyen cevab : Evvelâ sen kendin say, ben de bileyim... Ve ilâve eder : Bu bir ilimdir, bu ilmi bilen herkes de bunu bilir... İstenen ve izah edilmek arzu bu-yurulan şey şu idi: Birisi bir hâdiseyi veya eşyayı bilirse bu bilgi onun zihninden başkasına aktarılabilir. Bu, telepati'nin bugün, materyalist veya ruha inanan bütün çevrelerce kabul edilen bir izah şeklidir.
İslâm âlemi büyük mistiklerin menkıbeleri ile doludur. Buna karşılık engizisyonun karanlığından ve zulmünden kurtulmaya çalışan Batı dünyasında Rönesans ile birlikte bu konunun önemli temsilcilere kavuştuğunu görüyoruz. Meselâ İtalya'da Campanella, başka insanların fikirlerini hava vasıtasıyla idrâk eden süje'lerden bahsetmektedir. Occultisme (gizli ilimler) adı altında toplanan ve hâlâ sihirbazların inhisarında olan paranormal fenomenler XVIII. asırda Mesmer'-in kurduğu magnetisme animale okulu ile derli toplu bir hal almış, o zamana kadar dinî ve mistik yollarla, çok defa kendiliğinden zuhur eden fenomenler ilk defa tecrübî olarak elde edilir ve incelenir olmuştur. Böylece, Mesmer ve arkadaşları ve uyurgezerliğin kâşifi Puy-segur, Parapsikoloji'nin temellerini atmışlardır.

Manyetizmanın ilim çevrelerine kabul ettirilmesi için yapılan çeşitli mücâdelelerle hemen hemen bir asır bir zaman geçmiş ve nihayet İskoç hekimi Braid'in uykuyu manyetizörlerden farklı bir yolla elde ederek hipnotizmayı keşfetmesi, bu metodu ilim çevrelerine de kabul ettirmeye yol açmıştır.
XIX. asrın ortalarında Amrika'dan Avrupa'ya- yeni bir akım sirayet eder : ispritizma. New York'da, Hydesville'de, çocuk denecek yaşta iki genç kız, Fox hemşireler bu akımın yaratıcısı oldular. Dönen masalar, celseler esnasında beliren darbelerle rûhlann konuşması, birçok medyumluk iddiaları XIX. yüzyılı hayli meşgul etmişti. Nihayet 1882 de İngiltere'de bu mevzu üzerinde çalışmak gayesiyle «Society for Psychical Research» (SPR) isimli bir cemiyet kuruldu. Bu cemiyetin kuruluşu parapsikoloji için bir dönüm noktası oldu. Devrin birçok tanınmış ilim adamı bu cemiyetle ilgilendi. Hattâ büyük psikolog Bergson, bir süre SPR'e başkanlık bile yapmıştır. Bir taraftan hipnoz ilim çevrelerince kabule mazhar olur ve Charcot, Bernheim, Babinski gibi büyük hekimler hipnozu bir metod olarak kullanmaya başlarken, hipnoz zemininde tezahür eden clairvoyance, telepati gibi tezahürler pek ihtiyatla karşılanıyor, hattâ positivizm ve materyalizm baskısı altında red dahi ediliyordu. Psikoloji, bu ilk gelişme devrelerinde paranormal fenomenlere tamamen arkasını döndü. Hele Freud psikanalizi, hipnozu da sahneden uzaklaştırınca parapsikoloji konularına karşı ilim adamlarının dikkati büsbütün yok oldu,
Duke Üniversitesi profesörlerinden Rhine'ın istatistik metodları-nı geliştirerek paranormal hâdiseleri normal, yani medyum diye şöhret yapmamış kimseler üzerinde incelemesinden sonra yeni bir çığır açıldı. Bugün dünyanın dört tarafında gerek üniversiteler, gerekse üniversite dışında inanılır, itimâd edilir, ilmî haysiyeti olan kişilerin kurduğu topluluklar, araştırma cemiyetleri, parapsikoloji ile yakından meşgul olmaktadırlar. Birçok üniversitelerde, parapsikoloji konularında doktora tezleri kabul ve teşvik edilmektedir.
Parapsikoloji bu gelişmeler içinde iken, kendisine karşı ortaya atılan birçok ciddî kritiklere de cevap vermek durumunda idi Bunlan şöyle toparlayabiliriz :
1) Farapsikolojik fenomenler diğer ilmî fenomenlerle aynı sınıfa sokulamadıklan gibi, bilinen tabiat kanunlarının esâslarına uygun olarak izah da edilemezler; hattâ bu kanunlar paranormal fenomenlerin mevcudiyeti iddialarını dahî nakzederler.
Bu itiraz bütün hâdiselerin, vâkıların tanındığı, tekmil tabîat kanunlarının bilindiği noktasından hareket etmekle esasen sakattır. Fizik kanunlarının mâhiyetlerini tanırsak onlara isnâd edilen «değişmezlik» den çok uzak olduklarını hemen görürüz. Aslında bu kanunlar müşahede edilen. bazı vakıalardan çıkarılan neticelerin teşmilinden ibarettirler ve bu görüşle, birer istatistik sonuç olmaktan ileri gidemezler. Bu çeşit genellemelerin matematik kanunlannda dahî her zaman geçerli olmadığını, bir hududa kadar carî olan bir kanuniyetin o noktadan itibaren ortadan kalktığını şu misâlle gösterebiliriz : Matematikte, kendisinden başka bir sayıya tâm olarak bölünemiyen sayılara «asal sayı» dendiği ma'lûmdur. Bir milyara kadar olan bütün asal sayılar bilindiği halde, dâima asal sayı veren bir formül bulma gayretleri bu-'güne kadar neticesiz kalmıştır. (N2 — n + 41 = asal sayı) formülü l'den 40'a kadar bütün sayılar için doğru netice vermiştir, (n) yerine l'den 40'a kadar hangi sayıyı koyarsak çıkacak olan sonuç kendinden başka hiç bir sayıya

bölünemez. Ancak (n = 41) olduğunda artık asal sayı çıkmamaktadır, (n2 — 79 n + 1604 = asal sayı) formülü ise (n = 79) a" kadar geçerlidir. Görülüyor ki pozitif ilimlerde «tekten tüme gidiş» yani «genelleştirme» metodu ile kesin neticelere varılamamaktadır.
Belirsizlik prensibi ile bu-kanunların karşısına dikilmiş olan He-isenberg, «öyle bir noktaya varmış bulunuyoruz ki, hakikat bir duman halinde kayboluyor; madde parmaklarımızın arasında kayıyor.» demektedir. Kâinatın hesaplanan yoğunluğu 10—30 gr/cc dür. Yani, milyon kere yüz milyon kilometre küptük bir hacme ancak bir gram madde düşer, o da varsa!... Madde kendisine yaklaşıldıkça yok olmakta, elektron seviyesine inildiği zaman ise ortada bir enerji dalgasından başka bir şey kalmamaktadır. Bu ise fizikte bir dualizme, tıpkı biyolojideki rûh —beden ikilisi gibi bir madde— enerji ikilisine sebebiyet vermiştir. Artık fizikte zerreleri ve dalgalan hemzaman (senkron) olarak işe karıştırmak gerekmektedir. Şimdiye kadarki fizik kanunlarını alt üst eden bu görüşü müsbet ilim rahatlıkla kabul etmiş, fakat bunun biyolojideki mukabili diyebileceğimiz rûh - beden ikilemesine arkasını dönmüştür. Nasıl enerji maddenin bir mahsûlü değilse rûh da bedenin bir mahsûlü ve fonksiyonu olamaz.
2) İlim, bir fenomenin kimin tarafından, nerede ve ne zaman olursa olsun tekrarlanabilmesini ister. Paranormal fenomenlerin bu tarz tekrarlanabilmek imkânsızlığı bu fenomenleri ilmî tetkik dışında bırakmıştır. Halbuki, birtakım fizik hâdiseleri tekrârlayabilme imkânını bize veren, onlara âid dış şartlan ve kanuniyetleri tanımamız, tamamen bilmemizdir. Kaldı ki, aslında tekrârlanabilen hiç bir şey yoktur. Bir tecrübeyi tekrarlamaya giriştiğimiz anda onu müşahede eden bize, tecrübeciye kadar her şey ilk tecrübedeki halinde değildir. Zaman, dolayısıyla hâdiseler bir daha geri döndürülemeyecek surette akıp gitmektedir. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından zabtı, tarihte bir defa olmuştur ve tekrarlanamaz; ama tarih bir ilim-se bu da ilmî bir vakıa ve bir gerçektir.
3) Bu tenkidlerden başka, meselâ bütün hâdiseleri duyularımıza inhisar ettiren ve bir «duyular dışı idrâk» i, bütün aksi delillere rağmen kabul etmeyen kimselere rastlarız. Röntgen veya ültraviyole şualarının mevcudiyetini, onların birtakım vâsıtalarla tesbîtinden önce birisi iddia etse idi, bu da parapsikolojinin bir bahsi olarak «ilim dışı» ilân edilmeyecek mi idi? Gene bu itirazlar arasında «dine itibâr kazandıran yeni bir çığırın açılması» korkusu da yatmaktadır. Hiç korkmasınlar. Zâten modern fizik, kâinatın mekanik telâkkisini çoktan yıkmıştır. Maddelerin birbirini çekmesini izah için hiç bir mantıkî delil yokken, sâdece «eşyanın tabiatından» olarak peşinen kabul edilen bu çekim kuvvetinin bir an için aradan çıktığını tasavvur edersek, o anda bütün gezegenler, bütün yıldızlar dağılırken bütün atomlarda elektronlar ve çekirdek birbirinden kopacak, dünya atmosferini tutamaz olacak, dağ, taş, deniz, her şey savrulacaktır. Diğer taraftan, bu çekim kuvveti ile yıldızların Samanyolu merkezine, gezegenler ve dünyanın güneş merkezine, elektronların çekirdeğe düşmesine mâni olan şey, dönme hareketlerinden doğan santrifüj (merkezkaç) kuvvettir. Bu da, «isbât ihtiyâcı olmayan bir vakıa» olarak kabul edilir. Ama bütün bu dönen kâinata ilk hareketi veren ve devam ettiren kuvvet çekildiği gün, zerreler birbirine doğru koşacaklardır. Artık dağılma bitecek, dönüş başlayacak, böylece elektron çekirdek üzerine

düşerken dünya, ay, güneş, yıldızlar bir araya dürü-lecektir. Kur'an-ı Kerîm'de Allah şöyle buyuruyor : «O gün ki, Semâyı, kitablann sahifesini dürer gibi düreceğiz. İlk yaratışa başladığımız gibi, yine onu iade edeceğiz; üzerimize aldığımız bir vaaddır ki, muhakkak yapacağız» (Enbiyâ, 104)... Büyük fizikçi George Gamow bu iki ihtimâli şu sözlerle ifâde ediyor: «Biz içindeki her cismin pratik olarak bir nükleer bomba sayılabileceği bir dünyada yaşıyoruz. Çünkü, bütün maddelerin atom çekirdekleri, ya parçalanıp dağılabilir, ya da birbirleriyle birleşip kaynaşabilir. Ve her iki halde de korkunç mikdârda enerji bir anda serbest kalır.»
Milâttan sonra 1432 senesinde, Batılı din adamları arasında atın ağzındaki dişlerin sayısı hakkında bir tartışma başlamıştı. Hararetli münâkaşalar 13 gün durmadan, şiddetle devam etti. Bütün eski kitaplar, kayıdlar karıştırıldı ve oralarda o zamana kadar hiç duyulmadık, harikulade allâmelikler gösterildi. 14 üncü günün başında, genç ve zekî bir rahip, kendisine de bir cümlecik söylemek için izin istedi; «Tartışmalardaki derin irfan ve ilmî hakikatleri bir tarafa bırakalım da bir at bulup ağzım açarak sayalım, bakalım kaç dişi varmış!...» Bunun üzerine din âlimlerinin yüksek vekarları fena halde incinmiş oldu, rahibe hücum ettiler, hattâ onu dövdüler ve bu küstahın şeytâna uyarak yaptığı, mukaddes olmayan bir yoldan hakikatin bulunabileceği teklifini şiddetle reddedip genç rahibi aralarından kovdular. Günlerce süren münâkaşalardan sonra hepsi ittifakla «târihî ve teolojik deliller bulunmadığı için atın ağzında kaç diş olduğunun asla bilinemeyeceği» ne karâr verdiler.
Pek yakın bir geçmişte, bir fizik âlimimiz, insanların aya gitmelerinin mümkün olamayacağını ilim yoluyla isbât ediyordu. İtiraz götürmez delilleri şunlardı:
1- Bir füzeyi yerden bir santim kaldırarak dengede tutabilmek için gerekli hesaplar, bilinen matematik usûlleri ile, senelerce çalışılsa bitirilemezdi. Füzeyi aya götürecek hesapların yapılmasına ise bütün insanlığın ömrü yetmeyecekti. Bugün elektronik hesap makineleri bu işi bir çırpıda halledivermiştir.
2- Belli bir hız aşılınca moleküller o hızla rezonans haline gelecek ve gerek füzenin, gerekse içindeki insanların maddeleri dağılacaktı. Dolayısıyla, böyle bir hıza insanın tahammülü imkânsızdı. Zamanın çürüttüğü bu çok akla yakın (!) delil ve iddia bir defa daha, buharlı tren ilk îcâd edildiği zamanlarda ortaya atılmıştı. Odun ateşi ile ısınan sudan elde edilen buharla işleyen o zamanın lokomotifleri insanın dayanabileceği tasavvur edilen azamî hızla (!) gidiyordu... Bugün ışık hızının limit sür'at olduğu teorisi dahi yıkılmış, pekâlâ ışıktan daha yüksek hızların kâinatta mevcûd olduğu kabul edilmeye başlanmıştır.
Parapsikolojik sayılan vakıalar da böylece yavaş yavaş kendilerini ciddî- ilim çevrelerine kabul ettirmeye ve karşılarındaki tenkid, inkâr ve özellikle taassup duvarlarını yıkmaya başlamışlardır. Tıpta ve bilhassa fizyolojide tecrübe usûlünün kurulmasına önderlik etmiş olan Claud Bernard, XIX. yüzyılın ortalarında şöyle sesleniyordu :
«İlim adamı, aramak keyfi için aramaz; hakikati, sâdece hakikati aramak için arar. İlim hiçbir şeyi yok etmez, dâima arar ve anlamadığı şeylere hiç şaşmaksızın, dimdik bakar. Bu şeyleri inkâr etmekle onları yok etmek mümkün değildir. İnkâr etmek, gözlerini kapayarak «ışık yoktur» demek gibidir. Böyle yapmak ise başını kuma sokarak tehlikeyi geçiştireceğini sanan deve kuşunun kuruntusuna benzer.»

Batı, hür düşüncenin yerleşmesi ve engizisyon devrinin artık çok gerilerde kalması ile bir taraftan positivizme ve diğer taraftan da bunun dışına çıkan ve «paranormal» denen hâdiseleri inceleyen her çeşit düşünce tarzına kapılarını açmış, hattâ bir yerde «sibernetik» bu ikisinin arasını bulma yolunda gayret eder dahi görünmüştür. Bugün, hiç değilse parapsikoloji ve paranormal fenomenlerin etüdü birçok ciddî üniversite ve ilim müessesesinde, yukarda da belirttiğimiz gibi, kendisine ma'kes bulmaktadır.
Hâdiseler artık inkâr edilebilir olmaktan çıkmıştır. Ancak tartışma, bunların izah tarzları ve sebepleri üzerindedir. Hâlâ rûh - beden münâkaşaları, monizm - düalizm çatışmaları devam edip gitmektedir.
Materyalist görüşten başka hiç bir düşünceye yer vermeyen sosyalist ülkeler de bu araştırmalardan kendilerini uzak tutamamışlardır. Muannid vakıalar orada da dikkatleri üzerine toplamış, mümkün mertebe materyalist izah tarzları içinde kalınmak suretiyle parapsikoloji çalışmaları yapılmaya başlanmış ve birçok kayda değer neticeye de varılmıştır.
Çok ilgi çekici sonuçlar veren bu çalışmalara kısaca bir göz atıp birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.
Organizmayı psişik ve somatik fonksiyonları ile bir bütün olarak ele alan ve merkezî sinir sisteminin, bu bütünün faaliyetlerini düzenleyen en üst seviyelerinin çalışma kurallarını ortaya koyan «Şartlı Refleks Teorisi» nin kurucusu İ. P. Pavlov : «Milet'Ii Leucip-pus, asırlarca evvel, sebepsiz sonuç olmadığını, her şeyin mutlaka bir sebebinin bulunduğunu söylüyordu. Ama çağımızda bile, animal organizmada kendiliğinden faaliyete geçen birtakım kuvvetlerin var olduğundan bahsedilmesine şaşmamak mümkün mü?» sözleriyle biyolojide materyalizmin müdâfaasını yapıyordu. Pavlov'a ve refleksolog-lara göre insan, düğmelerinin arasındaki irtibâtlan henüz bağlanmamış bir işaret tablosu veya sayfaları henüz boş bir defter gibi dünyaya gelir. Birtakım şartlanmalar, dış dünyadan alınan stimuluslar bu işaret tablosunda gerekli bağlantıları yapar, defterin sayfalarını yazılarla doldurur ve böylece insanın ruhî hayatı, davranışları, dış ortamdan gelen mesajlara karşı reaksiyon örnekleri şekillenir. Bu tablonun bağlantılarına veya defterdeki yazılan ise, belli şartlar altında ve uygun birtakım metodlarla, her zaman değiştirmek, yenilemek, kısacası, bir insanı programlamak mümkündür.
Böylece, katı bir materyalizmin dar çerçevesi içine sıkışıp kalmış olan Sovyetler Birliği'nde on sene kadar önce, Stalin devrinde, her türlü paranormal fenomene âit araştırma yapmak yasak, adetâ tabu idi. Sovyet parapsikoloj isinin liderlerinden olan Edward Nau-mov bu perdeyi aralamış, bütün Sovyetler Birliğini dolaşarak dört yüz altmış konferans vermiş ve bundan sonra birçok ilim adamının bu işe girdiği görülmüştür. Şurasına da hemen işaret edelim ki, bunlar süpernormal veya paranormal olayları bizim anladığımız çizgide görmemekte ve bütün bu hâdiseleri, telepatiyi, kehânetleri, psikoki-nezileri, zihin kanunları ile izah ve isbâta çalışmaktadırlar.
1966 senesinde Kari Nikolaiev'in Moskova ile Sibirya arasındaki telepati tecrübelerinin, başarı ile sonuçlanmasından sonradır ki Sovyet halkı, «psi» den söz edildiğini duymaya başlamıştır.

1969 senesinde Nautilus, kutupları kaplayan kalın buz tabakasının altından geçer ve Amerikalıların bu seyahat sırasında başarılı telepati denemeleri yaptıkları haberi, bir Fransız gazetesinin manşetlerinden bütün dünyaya yayılır. Fizyolog Dr. Leonid Vasiliev 1960 da, radyonun îcâdını anmak üzere toplanmış olan ve bir burjuva uy-durması saydıkları «mental radyo» dan bahsedilmesini hiç beklemeyen Sovyet ilim adamlarına karşı birtakım açıklamalarda bulunur.
Bu konuşmasında Vasiliev, Stalin rejimi altında bugüne kadar pek çok araştırma yaptıklarını fakat bunlardan hiç birini yayınlaya-madıklannı açıklar. «Bugün Amerikan bahriyesi atomik denizaltıları Nautilus'da telepati denemeleri yapmaktadır» diyen Dr. Vasiliev, Leningrad Üniversitesi Fizyoloji Kürsüsü Profesörü, Sovyet Tıp Akademisi Muhabir Azası, Lenin mükâfatı hâmilidir. Bütün bu sıfatlarıyla Sovyet hiyerarşisi içinde son derece sayılan bir kişi olduğu için sözleri üzerinde ciddiyetle durmak gerekir ve bu konuşmalar ilgili makamların dikkatini çeker. Nautilus'da tecrübeler yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır, bu hiç bir zaman açıklanmamış, ve. derin bir esrar perdesi arkasında kalmıştır ama, «duyular dışı idrâk'in altında yatan enerjinin keşfi, atom enerjisinin keşfi ile aynı değerdedir» diyen Vasiliev, o sene Leningard Üniversitesinde kurulan Parap-sikoloji Enstitüsünün başına geçer. Bu enstitü, Hollanda'da devletin desteklediği ve yıllardır var olan «Psi Enstitüsü» dikkate alınmazsa, doğrudan doğruya devlete dayalı dünyanın ilk ve tek parapsikoloji laboratuarıdır. Bugün artık SSCB'de 20'den fazla, paranormal fenomenleri etüd için kurulmuş enstitü mevcûd olup, bunların 1967 yılı bütçelerinin 12 - 20 milyon ruble (21 milyon Amerikan doları) olduğu tahmîn edilmektedir.
Naumov telepati hakkında şöyle demişti: «Telepati, insanların arasında dâima mevcûddur. Muhtemelen biz telepati yoluyla bir grubun içindekilerinin düşüncelerinden haberdâr oluyoruz. Bu görüş, bir kimseyi birdenbire sevmemizi ve sevmememizi izah eder. İlim adamlarımız, duyular dışı idrâk hâdisesini objektif olarak etüd etmeye ve ölçmeye çalışmaktadırlar.»
19 Nisan 1966 da Novosibirsk'e inen bir uçakdan Moskova'nın. meşhur gazetecisi, tanınmış aktör Kari Nikolaiev çıkıyordu. Novosi-birsk'de Sovyetler, ilim adamlan için bir şehir inşâ etmişlerdi: Aka-demgorodok (ilim şehri). Burada yaşıyanlarm yaş ortalaması 30, zekâ bölümleri (İ. Q) ise 130'un hayli üstünde idi. «Büyük Moskova-Sibirya telepati denemesi» ni gerçekleştirmek üzere buraya gelmiş olan Nikolaiev, ilmî şüpheciliğin bütün kaidelerine riâyet ederek bir denemeye girişmişti. Kendisi devamlı olarak, fevkalâde şüpheci üç ilim adamının kontrolü altında bulunuyordu. Sibirya'da hemen hemen vakit gece yarısı iken Nikolaiev, tâm bir gevşeme ve rahatlık içine girmeye gayret etmekte idi.
Yüzlerce kilometre uzakta, Moskova'da, Kremlin'in saatleri sekizi vurdu. Bu sırada, bir biyofizikçi olan Kamenski'ye bilim adamlarından kurulu bir heyet, mühürlü bir paket verdi ve etraftan tamamen tecrid edilmiş olan odasını kapayarak Kamenski'yi yalnız bıraktı.
Kamenski pakette ne olduğunu ve telepati yoluyla Nikolaiev'e ne göndermesi istendiğini bilmiyordu. Sâdece bildiği, t komitenin kendisine birbirinden ayrı altı objeyi verdiği idi. Bundan sonrasını Kamenski'-nin ağzından dinleyelim :

«Bana verdikleri birinci pakette sekiz halkası olan bir metal yay vardı. Yayı elime aldım, halkaların üzerinde parmaklarımı dolaştırdım. Böylece hem temas ve hem de görme intihalarını almaya çalışıyordum, Aynı anda Nikolaiev'in yüzünü gözümün önüne getirmeye çalıştım. Onu karşımda oturuyor tahayyül ediyordum. Sonra perspektivi değiştirdim ve yay'a, Karl'ın omuzun üstünden bakıyormuş gibi bakmaya başladım. Nihayet spiral'i onun gözleriyle görmeye ça-. lıştım.»
1.860 mü ötede Nikolaiev çok gergindi. Görgü şâhidlerinin ifâdelerine göre elleri ile sanki yalnız kendi gördüğü bir şeyi yakalıyor gibi idi. Şunları yazmıştı: «Yuvarlak... Metalik... parlak... çentikli, girintili çıkıntılı, bir bobin gibi...»
Kamenski siyah, plâstik saplı bir tornavidaya dikkatini topladığı zaman Nikolaiev şöyle yazmıştı : «Uzun ve ince... metal... plâstik... siyah...»
Kamenski, herkesin telepatik mesajları gönderme ve alma kabiliyeti olduğunu, fakat bunun da diğer kabiliyetler gibi çalışmaya ve geliştirilmeye muhtaç bulunduğunu söylemişti. Tabiî, bazı kimseler bu hususta diğerlerinden daha kabiliyetli oluyorlardı.
19 - 27 Nisan târihleri arasında dört gece Nikolaiev, Moskova'da muhtelif şahıslarla telepati yoluyla rezonans haline gelmeye çalıştı. Bazan telepatik mesajları gönderenlerin o anda düştükleri tereddütler, «acaba şu mesajı mı, bu mesajı mı göndereyim» tarzındaki kararsızlıklar aynı şekilde alıcıda da kararsızlıklara sebep oluyordu. Bu hususta Sovyet parapsikologları şu teoriyi ileri sürmüşlerdir : Yetişmiş bir gönderici, telepati denemelerinde, kabiliyetli bir alıcı kadar önemlidir. Eğer göndericinin düşünceleri net değilse alıcıda teşekkül eden imajlar da bulanık olmaktadır. Nikolaiev*in tecrübelerinden sonra Victor Popovkin, Komsomolskaya Pravda gazetesinde «Sovyet bilim adamlarının, herkesde telepatik bir kabiliyetin bulunduğu, bunun ancak derecesinin şahıstan şahısa değişebileceği ve çalışma ile geliştirilmesinin mümkün olduğu tarzındaki kanâatlarına iştirak ettiğini» yazmıştır. Aynı gazetede matematikçi ve sibernetik âlimi Dr. Kogan, «parapsikolojinin, şimdilik ne kadar esrarlı olursa olsun, bir bilim dalı olarak kabulünün zarurî olduğunu» yazmaktadır. Psiki-yatrist Prof. Lazan Soukarebsky, Moskova Pravda'da yazdığı bir yazıda şöyle demektedir : «Nikolaiev'in telepati demonstrasyonları, insanın bilinmeyen kabiliyet ve imkânları noktasından büyük önem taşımaktadır. Belki de bugün için ilmen bilinmeyen yeni bir duyu, bahis konusudur. 'Telepatiye inanırım1 veya 'telepatiye inanmam' diyenlere şunu hatırlatmak isterim ki, inanıp inanmamak meseleye bir ilmî çözüm getirmez. Bu hususun ilmî metodlarla arattırılması gerekir.»
Zamanla Nikolaiev'e karşı çeşitli çevrelerin reaksiyonları başladı. Siyasî taassub bir kerre daha gerçekleri perdelemeye çalışıyordu. Sovyet komiserleri «Rusya'da bir rûhçunun bulunamayacağını» beyân ederken ateistler, çeşitli ilim teşekkülleri Nikolaiev ile mücâdeleye başladılar. Mesele hep o güne kadar bilinenlerin dar çerçevesi içine sığdırılmak isteniyordu. Dr. Alexander Kitaigorodsky, Literary Gazete'-de «Telepati diye bir şey mevcûd olamaz» diyor ve şöyle devam ediyordu : «Beyinden beyine imajların intikâli için bir çeşit elektromanyetik dalgaya ihtiyâç vardır. Böyle bir dalgayı bulamadığımıza göre telepati de vârid olamaz...» Bu çocukça mantık, insanlık târihi boyunca işlemiş, «dünya dönüyor» diyen Galilee'yi mahkûm etmiş, elektromanyetik dalgalardan bahseden Marconi'yi ise

İtalya'dan ingiltere'ye hicrete mecbur kılmıştı. Edison'un ilk okuldan kovulmasının sebeplerinden biri öğretmenine «bulutlar neye yarar, nebatlar neden yeşildir?» diye sorması değil mi idi?... Elbette bir çeşit elektromanyetik dalga ararsak bunu beyinde bulamayacaktık. Beyin hücrelerin-deki mikrovolt mertebesinde ve 9-12/sec. gibi düşük frekanslı titreşimler bir elektromanyetik dalganın intişârı için hiçbir zaman kifâyetli olamayacaktı. Ama beynin kabiliyetleri, sâdece madde içinde kalınsa dahi, bundan mı ibaretti? Grey Walter, «Yaşayan Beyin» (The Living Brain) isimli eserinde, beynin pek basit bazı kabiliyetlerine sahip bir modelin en azından 40.000 metreküp yer işgal edeceğini ve bu sistemi işletmek için asgarî 1.000.000 kilovatlık elektrik enerjisine ihtiyâç olduğunu, halbuki insan beyninin bundan çok komplike işleri yaparken sâdece 25 Watt'lık bir takat sarfettiğini ve tabiatıyla, insanın kafası içine de sığışabildiğim kaydetmektedir. Buharlı trenin ilk servise konulduğu zaman ilim adamlarının, bunun «insanın varabildiği» son sür'at hududu olduğunu, pek yakın bir târihte de insanların aya gitmesinin mümkün olamayacağının ilmen isbât edildiğini (!) yazımızın başında anlatmıştık.
Görülüyor ki, ilimde taassuba yer yoktur ve insan beyninin kabiliyetleri de, o beyin maddesinin içinde kalındığı takdirde dahi, bugün bildiğimizin ve tasavvur ettiğimizin çok üstündedir. «Beyin maddesine bağlı kalındığı takdirde dahi» dedim, zîrâ metod ve temel inanış bakımından materyalizmin dışına çıktığımız zaman Sovyetlerdeki pa-rapsikoloji çalışmalarını ve vardıkları sonuçlan değerlendirmeye imkân olamayacaktır. Varılan katı ilmî gerçekler, materyalizm çerçevesi içinde dahi reddi mümkün olmayan şeylerdir.
Yeni bir serî tecrübenin çerçevesi içine Leningrad Üniversitesi İş Fizyolojisi Laboratuarında elektrofizyolog olan Dr. Lutsia Pavlova ve mesâi arkadaşı, matematikçi Dr. Genady Sergeyev katılmışlardır. Ni-kolaiev, bütün biyolojik fonksiyonlarını kaydeden birtakım cihazlardan gelen tellerle, elektrodlarla bağlanmış bir şekilde, tamamen tec-rid edilmiş ve dışarıdan hiç bir şeyi içeriye geçirmeyen bir odada oturmaktadır. Laboratuarın diğer bir odasında Dr. Pavlova ve Sergeyev, Nikolaiev'den gelen tellerin getirdiği bilgileri kaydeden cihazın başın-dadırlar. Gevşek ve rahat bir pozisyonda bulunan Nikolaiev'in beyin hücreleri «alfa ritmi» dediğimiz, saniyede 9-12 frekanslı istirahat faaliyetini neşretmekte ve bu, elektroansefalogramda kaydedilmektedir. Leningrad'dan çok uzakta Moskova'da, gene dışarıdan tecrid edilmiş bir odada oturan Kamenski telepatik neşriyatına başladığı anda, birdenbire, Nikolaiev'in beyin dalgalarının değiştiği, «istirahat ritmi» nin yerini bir «uyanma ritmi» nin aldığı görülür. Bu hâdiseyi, telepati yolu ile Nikolaiev'in beyninin uyandırılması olayını Dr. Pavlova ve Sergeyev'in âletleri kaydetmiştir. Artık mesele kâğıda geçmiş, is-bât edilmiş bulunmaktadır. Bunu ta'kîben birçok araştırıcının sayısız telepati tecrübeleri dikkati çeker.
1940 senelerinde idi... Telepatist Wolf Messing'in gösteri yaptığı bir tiyatroda birdenbire sahneye yeşil üniformalı iki Sovyet polisi girerek seyircilerden özür dileyip gösterilerin son., bulduğunu söylediler ve hiç bir itiraza mahal bırakmadan Messing'i bir otomobile bindirerek meçhul bir istikâmete hareket ettiler. O târihlerde Sovyetler Bir-liği'nde bir şahsın gizli polisçe tevkif edilip sorgusuz sualsiz götürülmesi ve bir daha kendisinden haber alınamaması olağan hâdiseler-

dendi. Kimse buna da fazla şaşmadı. Sâdece Messing telâşa düşmüş, (totel hesabımı kim Ödeyecek?)) diye polislere soruyordu. Bilmediği bir yere vardılar; otel gibi bir binaya girip bir odaya sokulan Messing karşısında bıyıklı bir adam buldu, bu Stalin'den başkası değildi... Stalin ona, Polonya'da neler olup bittiğini, Polonya'lı liderlerin plânlarının neler olduğunu soruyordu. Messing, alelade bir kimse değildi. Bütün dünyayı gezmiş, Einstein, Freud ve Gandhi gibi kimselerce denemeye tâbi tutulmuş ve Hitler tarafından başına 200.000 Mark konulmuş bir kabiliyetti. Yaptığı işe Stalin'i inandırmak için şöyle bir denemeye girişti: Moskova'da bir bankaya girerek veznedara bir okul defterinden yırtılmış boş bir kâğıt parçasını uzattı. Bu sırada zihninden veznedara kendisine 100.000 Ruble vermesi için mesajlar göndermekte idi. Veznedar beyaz kâğıda baktı, hiç tereddüt etmeden kasayı açtı ve içinden bu muazzam serveti çıkararak Messing'e teslim etti. 'Messing parayı elindeki çantaya koyup bankadan ayrıldı ve Sta-lin'in ta'yin ettiği iki müşahide paraları getirdi. Başarı kesindi, artık paranın bankaya iadesi gerekiyordu. Paralan alan veznedar şaşırarak bir paralara bir de çekmecesindeki beyaz, değersiz kâğıt parçasına bakınca bir kalb krizi geçirerek bankanın döşemelerine yığılıp kaldı. Netîcede veznedarın ölmediğini Messing şükranla kaydetmektedir. Messing, Stalin tarafından Kremlin'de bir odaya kapatılmış ve üç kademe muhafızla çevrilmişken telepatik emirlerle bütün kapıları kendisine açtırmış, serbestçe dışarıya çıkmış ve tekrar dönüp gelmiştir. Bir gün Stalin'in özel ikametgâhına, bütün nöbetçilere telepati yolu ile kendisinin «Beria olduğunu» telkin ederek serbestçe girmiş, nöbetçiler tarafından , saygı ile selâmlanmış ve birdenbire Stalin'in karşısına çıkmıştı.
1937 de Varşova'da bir tiyatro sahnesinden halka hitaben «Hit-ler doğuya döndüğü zaman ölecektir» diye kehânette bulunan Mes-sing, Polonya'nın 1930 Eylülünde Hitler orduları tarafından işgalinden sonra ot yüklü bir vagon içinde gizlice Sovyet Rusya'ya geçmiş ve bir Sovyet vatandaşı olarak yaşamıştı. Stalin'e kabiliyetini isbât ettikten sonra bütün Sovyetler Birliği içinde serbestçe seyahat hakkı tanınmış, hayatı «Bilim ve Din» isimli resmî dergide yayınlanmıştı. Bütün mistik fikirlere olduğu gibi, Messing'in kehânetine de son derecede önem veren Hitler onun başına 200.000 Mark mükâfat koymuştu.
Yale Üniversitesinde Nöroanatomi Profesörü olan Dr. Harold Burr, 1935 de, bütün canlı yapıların bir elektrodinamik saha tarafından çevrildiğini ve kontrol edildiğini ileri sürmüştür. Bu enerji, bütün vücûdu bir 2arf gibi çevreler ve dokulardaki yenilenmeler bu kuvvetin kontrolü altında cereyan ettiği için yeni meydana gelen dokular organizmanın kendi ölçülerine uygun teşekkül eder. Gene Yale'-den nöropsikiyatr Leonard Ravitz, zihnin bu elektrodinamik sahaya te'sîr edebileceğini bulmuştur.
Leningrad'dan Dr. Sergeiev, bu elektrodinamik kuvvet sahasının psikokinezis veya telekinezi adını verdiğimiz, zihnin madde üzerindeki 'te'sîrinde rolü olup olamayacağını araştırmaya girdi. Bu araştırmalar ilk meyvesini, beden etrafındaki elektrostatik ve manyetik sâ-hanın, herhangi bir direkt temas olmaksızın, insan vücûdundan 5 metre kadar mesafeden kaydedilme imkânını veren bir dedektörün keşfi ile verdi. Bu dedektörler, uzaktan maddeleri hareket ettirebilen ve başarılı telekinezi tecrübeleri yapan Mikhailova'nm vücûd çevresindeki kuvvet sahasını

ölçmek için kullanıldı. Tecrübeye başlandığı zaman bu kuvvet sahasının nabız gibi atmaya başladığı, bir çeşit pulsation gösterdiği, sonra da bakışlar istikâmetinde teksif olduğunu ortaya koymuştur. Sergeiev'e göre bu kuvvet sahası titreşimleri, manyetik dalgalar gibi te'sîr etmekte ve manyetik olmayan eşyayı dahi çekip itebilmekte, dolayısıyla uzaktan hareket ettirebilmektedir.

Sovyet uzak çalışmalarının babası sayılan K. E. Tsiolkovsky, 1930 larda, «gelecekteki uzay uçuşlarında telepatik kabiliyetlerin zaruri olduğunu» söylemişti. 1967 de Rusya'da, «Denizcilik Haberleri» dergisinde yayınlanan bir raporda şöyle yazılıyordu: «Dünya çevresinde yörüngeye giren kozmonotlar, dünya yüzündeki kimselerden çok daha kolay telepatik irtibata girmektedirler. Kozmonotların yetiştirilmesinde bir «psi-geliştirme» sistemi de bulunmaktadır. Bu suretle uzayın tehlikelerinden korunmanın mümkün olacağını umarız...»

Parapsikologlar daha da ileri giderek telepati yolu ile, galaksideki başka medeniyetlerle temas kurmanın dahi mümkün olacağını söylemektedirler. Uçan dairelere âit birtakım spekülâsyonlar ve birbirini kovalayan telepati tecrübelerinden sonra başka bir ilgi çekici olaya, bir «reinkarnasyon» iddiasına göz atalım.

Yakın zamanlarda, Moskova'da bir resim atelyesinde, bir stüdyoda öğrenciler, karşılarındaki model genç kızın resmini yapmaya çalışmaktadırlar. Bu sırada Öğretmenleri Dr. Vladimir Raikov, bir ziyaretçisi ile birlikte stüdyoya girer. Öğrencilerini bu ziyaretçiye tanıştıran Dr. Raikov'un önünde genç ziyaretçi, tanıtma sırası kendine gelince elini uzatır ve «Ben Urbino'lu Rafael» diye kendisini takdim eder. Kendisine, «Acaba hangi senede bulunduğumuzu söyler misiniz?» diye sorulduğunda «Elbette... tabiî... 15Ö5 senesindeyiz» diye ce-vab vermişti. Kendisine gösterilen bir fotoğraf makinesini tanımamış, «hayatımda böyle bir şey görmedim» demiştir. Bu ve buna benzer «reinkarnasyon» denemeleri ile fizik talebesi ve san'atla hiç ilgisi olmayan bir genç kıza resimler çizdirilmiş, bilâhare bu genç kız beş dersten sonra bir ressam olmuştur. Sovyet parapsikologları bu rein-karnasyon hâdisesinin, trans halinde iken, esasen mevcûd birtakım kabiliyetlerin geliştirilmesinden ibaret olduğunu, dışarıdan bir şey katılmadığını söylemektedirler.

1960 yılının başlarında, Ural dağlarında, 300.000 nüfuslu Nizhny Tagil şehrinde Rosa Kuleshova adında kendi halinde, mütevazı' bir kadın yaşamakta idi. Ailesinin birçok ferdi kör olan Rosa, körlere mahsûs Braille alfabesini öğrenmişti. 1962 ilk baharında Rosa, Dr. Josif M. Goldberg'a, parmakları ile görebildiğini söylemişti. Gözleri dikkatle kapatılan Rosa sağ elinin üçüncü ve dördüncü parmaklarını gazetelerin, mecmuaların, kitapların üzerinde gezdiriyor, kırmızı, açık mavi, turuncu diye renkleri sayıyor ve gözleri ile olduğu kadar kolaylıkla okuyabiliyordu. «İlk defa parmaklarımla görebildiğimi keşfettiğim zaman bunun okulda, imtihan sırasında cebimdeki kâğıtları, elimi cebime sokarak okumak imkânım vereceği için fevkalâde bir şey olduğunu hissetmiştim» diyen Rosa'nın ellerinde görünüşe göre bir hususiyet bulunmuyordu; elleri herkesin elleri gibi idi. Bir nöro-patolog olan Goldberg, Rosa'yı defalarca etüd etmiş, nihayet 1962 senesi sonlarında Nizhy TagiTde, Psikoloji Cemiyetinin toplantısına takdim etmiştir. Toplantıya gözleri bağlı olarak getirilen Rosa, hattâ bir fotoğrafa parmakları ile «bakarak» oradaki şahsı ta'rîf etmiş, bütün bunları nasıl yapabildiği sorusuna da «son altı yıl içinde her

gün saatlarca buna çalıştım» diye cevap vermiştir. Bu hâdiseye Fransızlar «paraoptik kabiliyet», Amerikalılar ise «eyeless sight» veya «dermo-cptics» adını vermektedirler. Bu kâbliyeti taşıyan daha birçok süje etüd edilmiştir. Bugün Sovyet ilim adamlarını ilgilendiren husus, «gözsüz görme» nin halen bilinen ilmî prensiblerle izah edilebilmesinin mümkün olup olmadığı ve işin içinde henüz bilinmeyen birtakım prensibler mevcudiyeti ihtimâlidir. Birçok kör bu yolla görme duygusuna kavuşmuşlardır. Bu kabiliyete, Sovyetler Birliği'nde «bio -introscopy» adı verilmektedir.

Şimdi, Pavlov ile beraber biz de, «animal organizmada kendiliğinden faaliyete geçen birtakım kuvvetlerin var olduğundan bahsedil-mesine» şaşalım. Ne parapsikolojinin, ne de bizlerin böyle bir iddiamız yoktur. Aksine materyalistler, meseleyi beyin maddesi içinde düşünenler, o maddenin kendiliğinden harekete geçen kuvveti bizatihi temsil ettiğine inanırlar. Halbuki biz diyoruz ki, madde ne her şeyin başı, ne de sonudur ve «kendiliğinden harekete geçemez...» Onun ida-recisi, primum movens'i vardır. İşte bizim anladığımız «rûh telâkkisi» burada, bir tıp dalı olarak incelenen «psikiyatri» den ve «psikoloji» den ayrılmaktadır. Bugün psikolojinin normal halini, psikiyatrinin de hastalıklarını tedkîk ettiği «rûh», beynin, sinir sisteminin bir fonksiyonundan başka bir şey değildir. Müsbet ilim, kendi metodları ve hudutlan ile birlikte orada durur. Beynin üstünde ise, onu idare eden ve gerek Milet'li Leucippus'un söylediği gibi, ruhî faaliyetlerimizin sebebi olan, gerekse Pavlov'un dediği gibi, «beynin kendiliğinden harekete geçmesini kabule mâni teşkil eden» bir «idare edici», «hükmedici» kuvvet vardır. Beyin onun âleti, psikiyatri ve psikolojinin etüd ettiği «ruhî faaliyetler» ise onun fonksiyonudur. Bütün karışıklıklar, her ikisi için de «rûh» diye tek bir isim kullanmakdan doğuyor. Beynin bir fonksiyonu olan «rûh» yerine meselâ «akıl», «zihin» veya, A, B, diye herhangi bir isim bulsak mesele kokundan hallolur. Rûh'un âleti beyindir ve bu âletin bozuklukları ile akıl hastalıkları meydana gelir. Elbette ki âlet işler el Öğünür ve rûh bedene bağlı kaldıkça onun bütün gösterileri de beynin mükemmelliği ile sınırlıdır.

Akıl veya ruhî fonksiyonlar, onun gerisinde beyin, onun üstünde muharrik kuvvet olan rûh... Bu zinciri buradan Öteye inanışlarımız ve idrâkimiz götürür.

Nefis kavramını da şöyle açıklıyor :

İşte çocuk, doğduktan yetişkin insan haline gelinceye kadarki terbiye edilme, eğitilip öğretilme devresinde bilhassa bu baskılarla
karşılaşır. Arzu ve temayüllerini, içgüdülerini istediği gibi doyuramayacağını bu devrede öğrenir ve bu doyurulmamış arzular, istekler «alt şuur» dediğimiz, dışardan müşahede edilen «şuur sathı» nın derinliklerine itilir. Şuûr'u bir okyanusun sathına benzetirsek, onun derinliklerindeki yosunlardan, çakıl taşlarından çeşit çeşit balıklara kadar kaynaşıp duran fakat dışardan 'görülemeyen bir dünya da alt şuûr'u temsil eder. Alt şuurdaki bu itilmiş, hâtıra ve istekler orada, bütün enerjilerini ve teessürî yüklerini de taşıyarak canlı bir halde muhafaza edilirler. Bunlara psikolojide «Kompleks» adı verilmektedir. Kompleksler tıpkı bir atomun elektron ve protonları gibi, enerji ile yüklü ve mütemâdi hareket halindedirler. Karşılıklı birbirlerine te'sîr de ederler. Ama hepsinin tek bir ortak hedefi vardır : Bir gün gelip şuur sathına çıkmak ve doyurulmak, tatmin edilmek. Ancak, şuurun da üstünde

«ben üstü» veya «şuur üstü» dediğimiz, terbiye, din, ahlâk, eğitim, görenek, gelenek v.s. gibi baskı kuvvetleri, bunların şuura çıkmasına devamlı surette mâni olmakta, onları alt şuura doğru itmektedir. Tıpkı deniz sathının üstündeki hava, atmosfer tabakası ve onun su sathına, tazyiki gibi... Nasıl okyanus bu iki kuvvetin te'sîriyle dalgalanır durursa, bizim «şuurlu faaliyetlerimiz» de aynı dalgalanmaları gösterir. Sabah kalkarız, içimizde bir sıkıntı, kimbilir ne olacak, neden bugün üzgün, yarın neş'eliyiz?... Ama bizim görebildiğimiz sathın altında ve üstünde nelerin cereyan ettiğini, ne gibi tazyik değişikliklerinin bu dalgalanmalara sebep olduğunu bilemeyiz ki!...
Alt şuurdaki iptidaî arzu ve istekler, kompleksler olduğu gibi şuura çıkamayacakları için kabul edilebilir kılıklara bürünmek zorundadırlar. Ancak bu suretle şuur üstünün baskılarından kurtulup tatmin olabilirler. Böylece hedefini ve istikâmetini, değiştirmiş kompleks tatminlerine, hayatımız boyunca tesadüf ederiz. Bunlar gündelik hayatımızı yönlendirir, renklendirirler. Bazan iyi istikâmete, bazan da kötü ve zararlı hedeflere çevrilmiş tatmin şekilleri mevcûddur. Meselâ derin bir düşmanlık hissi, kılık değiştirerek büyük bir sevgi ve merhamete dönebilir. Veya tahrîb edici arzular meslek faaliyetlerine çevrilebilir. Hırsla rakibini yumruklayan bir boksörün bu davranışlarının nerden kaynaklandığını zannediyorsunuz? Meslek seçmede, arkadaşlıkların kurulmasında, aile teşkilinde ve eş seçmede, her türlü faa-liyetlerimizde komplekslerimiz en mühim rolü oynamaktadır.
Birçok mânâsız ve maksadsız hasislik vak'aları vardır. İlâç parası vermediği için hastalıktan ölen, hayatını aç ve sefil geçiren nice milyarderler tanırız. Sahibi bulunduğu müessesede çalışanları, yürürken tahta döşemeleri eskitmesinler diye lâstik ayakkabı giymeye zorlayan bir zengin tanımıştım. Şimdi böyle bir hasislik hâdisesini analiz edelim ve alt şuurdaki köklerini bulmaya çalışalım. Bilir misiniz ki, bebek, önceleri kakasından iğrenmez ve onu vücûdunun bir parçası sayar, kakasına kıymet verir, hattâ onunla oynamak, sevdiklerinin üstüne *de sürmek, adetâ ikram etmek ister. Daha sonra şuur üstünde gelişecek terbiye, utanma ve iğrenme duyguları bu kaka sevgisini derhâl şuur altına iter ama kompleks halini alan bu duygu mütemadiyen doyurulmak istediği için kılık değiştirerek meselâ ça-murla oynama merakına dönüşebilir. Elinde kum kovası ile gittiği plajda, "çamurdan kuleler yapan çocuğun ne ile meşgul olduğunu sanırsınız? Daha sonra bu arzu, daha da «medenî» doyum tarzlarına kavuşur. Artık babasının aldığı tahta küplerle .evler kurmaktadır. Zaman gelir, iyi bir telâfi ile bu iş mi'mârlık ihtirasına dönüşebilir. Şantiyeden çıkmayan başarılı bir mi'mârın bu meslek aşkının (!) nerden kaynaklandığını kendisi bilmez ama, bu işi meslek edinen bizler biliriz. Fakat ne zararı var? Gülün de kökü çamurlar içinde değil midir?
Bazan aynı duygu kötü telâfi yollarına sapar. Gaita aşkı meselâ, «para sevgisine» döner. Bu çeşit marazî hasislerin artık parayı bir ihtiyâç maddesi olarak değil, sâdece «para» olduğu için sevdiğine, bir çeşit kolleksiyon merakı halinde para biriktirdiğine şâhid oluruz. Bu «hastalığın» en bariz delillerinden biri, paranın bankaya veya bir işe yatırılamaması, kasalarda saklanmasıdır. Hasis, onu maddeten görmek, hattâ sevip okşamak, öpüp koklamak ihtiyâcmdadır. Tıpkı bebeğin kakasına yaptığı gibi... Ve bu insanlar çoğu zaman servet içinde yüzerken aç bî-ilâç ölür giderler.

Görülüyor ki alt şuur, kompleksler, ruhî faaliyetlerimiz için gerekli enerjiyi bize te'mîn eden bir «yakıt deposudur». Tıpkı lokomotifin buhar kazam, otomobilin benzin deposu gibi. Bu yakıttan te'mîn edilen enerji kontrollü ve uygun bir şekilde kullanılırsa bizi faydalı istikâmetlere sevkeder. Yok, kontrolden çıkar, zincirinden kurtulur, alabildiğine giderse, lokomotifin kazanının patlaması gibi, insanı da birçok marazî ve hatalı davranışlara sürükleyebilir. Atomun parçalanması bir bomba içinde olursa, insan neslini tahrîb edici bir tehlike arzederken atom santrallerindeki kontrollü parçalanma ışık vermekte, hararet vermekte, enerji te'mîn etmektedir.
Akıl konusunda da söyle diyor :
Yeryüzünde mevcûd canlılar, gerek beslenme ve üreme sevk-i tabiîleri sebebiyle, gerekse saadet ve üstünlük duygulan yüzünden sonu gelmeyen bir mücâdeleye girişmişlerdir. Bu hayat kasırgasında, kuvveti yetmeyen varlık yaşayamaz. İnsan, daha ilk yaşama çağından itibaren, kuvvetçe zayıf olmasına rağmen bütün dış etkilerden korunmasını bilmiş, zamanla dünyanın hâkimi olmuştur.
İşte, diğer canlılar arasındaki üstünlüğümüzü sağlayan bu kudrete «akıl» diyoruz. Akıl, insanın sâdece bu hayat mücâdelesindeki başarısını te'mîn etmekle kalmaz, aynı zamanda (şuur altı dünyası) adını verebileceğimiz ve asıl büyük çatışmaların vuku bulduğu iç âlemimizi de düzenler, ruhî olayların bir plân dâhilinde cereyan et-mesini sağlar. Nitekim, yaşayan insanın iç dünyasında her an birçok önemli, bazan bütün hayatına ve saadetine hükmeden kanşık savaşlar olmaktadır. Organlarımız (kalb, ciğerler, mide, barsaklar, guddeler) ve damarlarınıızdaki. hayat iksiri kan, nasıl sağlığımız uğruna daimî surette mikroplarla savaşarak onları vücûddan atıyor ve bağışıklık kazandırıyorsa, akü da ruhî hayatımızı birçok zararlı te'sîrler-den (heyecan, korku, çapraşık arzular, ihtiraslar, ahlâksız temayüller v.s.'den) korumaktadır.
Akıl Melekeleri: Akıl melekelerinin en başında «şuur» gelmektedir. Şuuru, «insanın gerek kendi şahsından ve gerekse muhitinden haberdâr olma ve bu iki ortam arasında bağlantı, münasebet kurabilme melekesi» diye ta'rîf edebiliriz. Hayatımızın herhangi bir ânında şuurumuz, o anda meşgul olduğumuz, dikkatimizi üstüne çevirdiğimiz mevzu için bilhassa uyanıktır. Meselâ; ben bu yazıları yazarken, yazacağım cümleleri düşünüyor ve yazdığım şeyleri gözümle kontrol ediyorum. Duyu organlarım, ruhî faaliyetlerim, bilhassa önümdeki kâğıda ve yazılara çevrilmiştir. O halde bu an için yazdığım yazılar benim için «şuurlu» bir faaliyetin neticesidir. Bu esnada yanıma birisi gelse, bir şeyler söylese ve ben ona pek de dikkat etmesem, bu hâdiseler benim için «yarı şuurlu» geçer. İşim bittikten sonra kendimi zorlar, hafızamı kurcalarsam, o yanıma geleni ve neler söylediğini pekâlâ hatırlayabilirim. Bir de tamamen şuurumun dışında birtakım hâdiseler olabilir. Bunları normal halde hatırlamama imkân yoktur. Bu haller benim için «şuursuz» cereyan etmişlerdir.
Görülüyor ki, kısaca «şuur» diye ta'rîf ettiğimiz ruhî halin de üç ayrı sahası mevcûddur : Şuurlu, yarı şuurlu ve şuursuz sahalar. Karanlık bir oda düşünelim, bu oda birçok eşyalarla dolu bulunsun. Orta yerde bir mum yakılırsa, bu mumun aydınlattığı pek ufak bir kısımdaki eşyalar tamamen farkedilebilir (şuurlu saha);

bunun dışında alaca karanlık olan, eşyaları güçlükle seçilebilen bir bölge
daha vardır (yarı şuurlu saha); nihayet bunun da etrafında kalan büyük kısım
büsbütün karanlıklara gömülüdür (şuursuz.saha).
Şuurun bu ta'rîf ettiğimiz çeşitli bölgelerinden başka bir de şuurlu kısman seviyeleri
bahis konusudur. Bütün gayretimizi, uyanıklığımızı topladığımız, çok dikkat
ettiğimiz bir olay, bizim için, yan uykulu veya dalgın bir halde seyrettiğimiz bir
olayla aynı derecede «şuurlu» olamaz. Sarhoşlukta, bazı uyuşturucu ilâçlar alındığı
zaman, nihayet bazı beyin hastalıklarında da şuur böyle bulamr.
Akıl melekelerinden bir diğeri «idrâk» dir. Gözümüze, kulağımıza, burnumuza,
dilimize, derimize dış dünyadan gelen te'sîrler, intibalar bu organlar tarafından
alınarak beynimize iletilirler. Bunlann bir kısmını şuurlu olarak idrâk ederiz, bir
kısmı ise şuurumuzun dışında kalır. Meselâ, ben bu yazıyı yazarken birisi
görünmeden yanıma gelse ve elimi bir kibritle yaksa, irâdem dâhilinde olmadan
refleks bir şekilde elimi bu zararlı şeyden birdenbire çekerim. Bu şuursuz faaliyetin
dışında bir de elimin acıdığını hissetmem keyfiyeti vardır ki bu, dışardan verilen
uyarının şuuruma iletildiğini gösterir.
Dışardan gelen te'sîrler duyu organlarımız tarafından alınıp beyne iletildikten sonra
beyinde bunlar eski hâtıralarla mukayese edilirler. Meselâ, hiç yazı bilmeyen bir
kimse için bu satırların herhangi bir önemi yoktur. Halbuki yazı öğrenmişsek, daha
doğrusu, beynimizde bu harflerin eskiden kalma izlenimleri mevcûd ise, sonradan
gördüğümüz harfler eskilerle karşılaştırılıp mânâlandınlır.
İnsan'm düşünme kabiliyetini «zekâ» sı verir. Zekâ'yı bilme, anlama ve muhakeme
etme kudretlerinin bir neticesi olarak ele alabiliriz. Duyu organlarımızla aldığımız
intibalar, hâfızamızdakilerle karşılaştırılır, bundan bir netice çıkarılır. Muhakeme
dediğimiz bu faaliyetten sonra çıkarılan neticenin ve eski bilgilerimizin o ana tatbik
edilebilmesi, onlardan faydalanabilmemiz, zekâmız sayesinde mümkün olmaktadır.
O halde zekâ için fikirlerin mikdârı değil, onların kaliteleri mühimdir.
Ruhî faaliyetler esnasında devamlı bir «fikir akışı» olmaktadır. Kafamızda boş, hiç
bir fikrî faaliyette bulunmadan ve düşünmeden geçen bir an dahi yoktur. Willianı
James'in, ilk defa tarif ettiği bu «fikir akışı» çeşitli değişikliklere uğrar, bazı
yerlerde duraklar, ba-zan hızlanır ve nihayet bir neticeye varır.
Böylelikle, bir fikir akışı çeşitli yollardan neticeye varmaktadır. Meselâ, bazı
insanlar hayâlinde birtakım şekilleri canlandırarak düşünürler. Bilhassa talebelik
çağımızda bir kısmımız, ancak kitabın o sayfasını veya resimlerini gözümüzün
önüne getirmek ve hayâlimizde canlandırmakla sorulan suâllere cevap verebilirdik.
Bu tip bir insanın, büyüyen bir ağacı düşünebilmesi için önce tohumu, fidanı, ni-
hayet ağacı ve dallarını gözünün önüne getirmesi ve bu suretle birbirini ta'kîb eden
hayâller halinde fikir akışını yürütmesi lâzımdır. Bazı insan tipleri ise kelimelerle
düşünmeyi âdet etmişlerdir. Bu tiplerde fikir akışını arka arkaya gelen hayâller,
resimler değil, fakat birbirini ta'kîb eden sözler, kelimeler ve cümleler teşkil eder.
İnsanın fikirlerini başkalarına anlatabilmesi için en. başta gelen yol lisândır. İster
konuşma, ister yazı olsun, lisânın herhangi bir şekli ile fikirlerimizi başkalarına
kolaylıkla izah edebiliriz. Lisânın yardımı olmaksızın insan başkalarının
tecrübelerinden belki pek az faydalanabilir, fakat lisansız hayâl kurmanın bile pek
de mümkün olamayacağını tasavvur edebilirsiniz. İnsanın «hayâl kurma» ile de bir

neticeye varması, bu ruhî faaliyetten istifâde etmesi gerekir. Böylece düşünceler sıralanır, diğer fikirlerle mukayese edilerek değerlendirilir ve işe yarayanları arasında bir nevi tercih, bir seçme yapılır.
Bu seçme faaliyetine de «irâde» diyoruz. İnsan düşüneceği, söyleyeceği ve yapacağı şeyleri irâdesinin kontrolüne tâbi tutar. Bazı faaliyetler bir müddet irâdenin kontrolü ve zoru ile yapıla yapıla nihayet itiyâd halini alır. Bazı davranışlarımızın bu şekilde otomatikleşmesi şuurlu faaliyetleri azaltacağı için yorulmamızın önüne geçmektedir. Fakat tekrar edelim, bir davranış itiyâd halini almadan, otomatikleşmeden evvel, düşünce safhasını geçirmiş, irâdemizin kontrolü altında diğerlerine tercih edilmiş ve ondan sonra tekrârlana tek-rârlana itiyâd meydana gelmiştir. O halde eski bir filozofun «düşünen insan vardır» sözünü «seçen, tercih yapan insan vardır» diye değiştirebiliriz.
Bazan bir karâra varmak arzusu, hatâlara da sebep olabilir. Bir-çc-k tecrübelerimiz, geçmişte yaşanmış hâdiseler son karârımız üzerine te'sîr ederler. Bazan bir şeyi şiddetle yapmayı arzu ederiz, fakat aynı zamanda, aynı şiddetle bu şeyi yapmamayı da istediğimizi hissederiz. Bu birbirine zıd, birbiriyle çatışma halindeki iki arzunun beraber bulunması insana sıkıntı verir ve heyecan hallerine sebep olur.
Asırlar boyunca heyecanın, kalbe âid bir hâdise olduğuna inanılmıştı. Bugün biliyoruz ki, bu da akıl melekelerinden birini teşkil etmektedir. Bazan heyecan o kadar şiddetli olur ki bir türlü karâra varacak bir düşünce faaliyeti gösteremeyiz. Şiddetli ve devamlı heyecanlar bir taraftan ma'kûl ve sükûnetle düşünmemizi Önlediği gibi, diğer taraftan da vücûd faaliyetlerinde bazı aksaklıklar meydana ge-tirebilir. Burada gördüğümüz ruhî hâdiselerin vücûd üzerinde te'sîr1İ olmasından başka, bir de vücûddaki olayların ruhî durumumuz üzerine te'sîri bahis konusudur. Kısacası, bütün davranışlarımız, az veya çok, heyecanlarımızın te'sîri altında kalmaktadır. Esasen bunların bir kısmının kendimiz farkına bile varamayız.[82]

86 — Eğer Biz istemiş olsaydık, sana vahyetmiş olduğumuzu götürürdük. Sonra onun için Bize karşı duracak bir vekîl de bulamazdın.
87 — Ancak Rabbından bir rahmet iledir. Muhakkak ki O'nun sana olan lutfu pek büyüktür.
88 — De ki: İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için toplansalardı, birbirlerine yardımcı da olsalar (yine de), onun bir benzerini getiremezlerdi.
89 — Andolsun ki Biz, bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği çeşitli şekillerde açıkladık. Yine de insanların çoğu pek nankör oldu.

Kur'an'ın, Benzerini Getirsinler

Allah Teâlâ; kulu ve şerefli Rasûlü Muhammed'e değerli Kur'an'i vahyetmekle ne büyük lütuf ve ihsanda bulunduğunu hatırlatıyor. O Kur'an ki bâtıl ne önünden ne de arkasından sızabilir. O, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından inmedir.
îbn Mes'ûd der ki: Âhir zamanda Şam tarafından kızıl bir rüzgâr insanlara vurur. Hiç bir kimsenin elinde mushaf, kalbinde âyet kalmaz. Sonra İbn Mes'ûd «Eğer Biz istemiş olsaydık, sana vahyetmiş olduğumuzu götürürdük...» âyetini okumuş.

Sonra Allah Teâlâ bu yüce Kur'an'ın değerine dikkatleri çekerek bütün insan ve cinnlerin toplanıp da Allah'ın, Rasûlüne indirdiği şekilde o Kur'an'ın bir benzerini indirmek isteseler, buna güç yetiremeyeceklerini ve bu konuda ne kadar yardım, destek, güç te'mîn etmeye çalışırlarsa çalışsınlar bunun boş olacağını haber veriyor. Doğrusu bu güç yetirilmesi imkânsız bir mes'eledir. Yaratılmışların sözü, Yaratanın sözüne nasıl benzeyebilir ki? O'nun eşi yoktur, benzeri yoktur, dengi yoktur.
Muhammed İbn İshâk Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla Saîd İbn Cübeyr veya İkrime'den, onlar da İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyet, yahûdîlerden bir topluluk hakkında nazil .olmuştur. Onlar Hz. Peygambere gelip; senin bize getirdiğinin benzerini biz de sana getiririz, demişler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. Bu rivayete dikkat etmek gerekir. Çünkü bu sûre mekkî-dir. Konuları bütünüyle Kureyş'lileri muhatap alır. Yahudiler ise ancak Medine'de bu hitaba karşı, yer almışlardır. Allah en iyisini bilendir.
«Andolsun ki Biz, bu Kur'an'da her türlü örneği çeşitli şekillerde açıkladık.» Kesin burhanları, belgeleri beyân ettik. Hakkı izah edip genişçe bildirdik. Ama buna rağmen «Yine de insanların çoğu pek nankör oldu.» Hakk'ı inkâr edip doğruyu reddeder oldular.[83]

90 — Dediler ki: Sen, bize yerden bir kaynak fışkır-tıncaya kadar sana asla inanmayacağız.
91 — Veya hurmalıklardan ve üzümden bahçelerin olsun ve aralarında ırmaklar akıtmalısın.
92 — Yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza ge-tiresin.
93 — Yahut ta altundan bir evin olsun veya göğe ^ükselesin. Oradan bize okuyacağımız bir kitab indirilin-ceye kadar senin yükselmene de inanmayacağız. De ki: Tenzih ederim Rabbımı. Ben, peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim.

Mucize İsteyenler

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki o, şöyle demiş : Bir gün güneş battıktan sonra Kâ'be'nin arkasında Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Harb oğlu Ebu Süfyân, Ab-düdâr oğullarından bir adam, Esed oğullarının kardeşleri Ebu'1-Bah-terî, Esed oğlu Muttalib oğlu Esved, Esved oğlu Zenı'a, Muğîre oğlu Velîd, Hişâm oğlu Ebu Cehil, Ebu Übeyy oğlu Abdullah, Halef oğlu Ümeyye, Vâil oğlu Âs, Sehm kabilesinden Haccâc'm iki oğlu Nü-beyhâ ve Münebbih aralarında toplandılar. Ve dediler ki: Muham-med'e bir hey'et gönderin onunla-konuşsun, tartışsın ve onu âciz bıraksın. Böylece sizin ma'zeretiniz kalmaz. Bunun üzerine Hz. Peygambere bir hey'et gönderdiler ve; kavminin eşrafı seninle konuşmak için toplandı, dediler. Rasûlullah (s.a.) hak yola girme konusunda onların durumunda bir şey (değişiklik) olduğunu zannederek koşa koşa geldi. Hz. Peygamber onların doğru yola gelmesini çok istiyor, seviyordu. Onların karşı çıkmaları kendisine zor geliyordu. Nihayet varıp yanlarına oturdu. Onlar dediler ki: Ey Muhammed, biz seni bir daha ma'zeretimiz kalmasın diys çağırdık. Allah'a

andolsun ki arap-lardan kavmi arasına, senin kavminin arasına girdirdiğinden daha kötü bir şey girdiren kimseyi tanımıyoruz. Sen, babalara küfrettin, dini ayıpladın, rü'yâları budalalıkla niteledin, tanrılara hakaret ettin ve topluluğu dağıttın. Seninle bizim aramızda olan her konuda işlemedik bir kötülük bırakmadın. Sen bu sözü getirmekle maksadın bir mal elde etmek ise; sana malımızdan toplayalım ve sen içimizde en çok malı olan kişi ol. Eğer maksadın aramızda şeref elde etmekse; seni başımıza efendi yapalım. Eğer kral olmak istiyorsan; üzerimize kral yapalım. Eğer senin gördüğünü söylediğin ve sana gelen şey bir cınn.ise —böyle olabilir— o zaman seni iyileştirmek için tabîb aramak için malımızı sarfedelim. Ve bu konuda seni ma'zûr sayalım.
Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizin söylediklerinizden hiç biri yok "bende. Size getirdiğim şeyi, ne malınızı istemek için, ne üstünüzde şeref elde etmek için, ne de kral olmak için getirdim. Yalnızca Allah Teâlâ beni size vekîl olarak gönderdi. Bana bir Kitab indirdi. Sizi müjdelememi ve uyarmamı emretti. Bunun üzerine ben de size, Rab-bımın risâletini tebliğ ettim ve öğütte* bulundum. Size getirdiğim şeyi kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhirette payınıza düşen şeydir. Eğer reddederseniz; Allah'ın emri uyarınca sabrederim. En sonunda Allah benimle sizin aranızda hükmünü verir. Ya da Rasûlullah (s.a.) buna benzer sözler söylemişti.
Onlar dediler ki: Ey Muhammed; sana açıkladığımızı kabul etmezsen, bilmiş ol; artık insanlardan hiç birisi sana karşı diyar bakımından bizim yanımızda daha dar, mal bakımından daha az ye geçim bakımından daha sıkıntılı bir durumda olamaz. O zaman Rab-bından dile de —seni gönderdiği o şeyle gönderen Rabbından— çev-remizi bize daraltan şu dağlan yürütsün ve ülkemizi düzeltsin. Orada tıpkı Irak'ta Şam'da bulunan ırmaklar gibi ırmaklar' kaynatsın. Atalarımızdan göçmüş olanları geri göndersin. Bize gönderecekleri arasında Kusayy İbn Kilâb da bulunsun. Çünkü o, doğru sözlü bir ihtiyardı. Senin dediğini ona soralım, bakalım doğru mu söylüyorsun yoksa bâtıl mı? Eğer istediğimizi yaparsan ve onlar da seni doğ-rularlarsa, biz de artık seni tasdik ederiz. Senin Allah katındaki mertebeni kabul ederiz. Ve senin; dediğin gibi, Allah'tan gönderilmiş bir elçi olduğuna inanırız.
Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: Ben, bunun için peygamber olarak gönderilmedim. Ben, Allah katından bana verileni size getirmek üzere geldim. Ben, gönderildiğim risâleti size tebliğ ettim. Eğer kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhiretteki nasîbinizdir. Eğer reddederseniz ben, Allah'ın emrine sabırla nzâ gösteririm. Tâ ki benimle sizin aranızda hükmünü versin. Onlar dediler ki: Eğer bu dediğimizi yapmazsan; kendini tut ve Rabbından bize senin söylediğini doğrulayan bir melek göndermesini iste de biz ona senin için müracaat edelim. Yine Rabbından iste de senin için bahçeler, köşkler, altın ve gümüşten hazîneler yapsın ve senin, aramakta olduğunu sandığımız şeylere ihtiyâcın kalmasın.. Çünkü sen, çarşı pazarda duruyor ve bizim gibi geçim peşinde koşuyorsun. İşte o zaman senin Rabbın katında bir mevkiin olduğunu, üstünlüğün bulunduğunu öğreniriz. Şayet iddia ettiğin gibi bir rasûl isen.
Rasûlullah (s.a.) onlara şöyle dedi: Ben, bunu yapacak değilim. Ben, Rabbımdan böyle şeyler isteyecek birisi değilim. Ve ben bunun için size peygamber olarak gönderilmedim. Allah, beni müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. Size getirdiğimi

kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhiretteki nasîbinizdir. Eğer reddederseniz; ben, Allah'ın emrine sabreder rızâ gösteririm. Tâ ki benimle sizin aranızda hükmünü versin.
Onlar dediler ki: Öyleyse senin iddia ettiğin gibi, Rabbın her şeyi yapmaya muktedir ise bize göğü indir. Çünkü biz, bunu yapmadığın takdirde sana inanacak değiliz.
Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: Bu Allah'a âit bir şeydir. îster-se sizin için öyle yapar.
Onlar dediler ki: Rabbının, bizim seninle beraber oturacağımızı ve sana sormak istediğimiz şeyi soracağımızı, dilediğimiz şeyleri isteyeceğimizi bilmesine, sana gelip bizim müracaat edeceğimizi bildirmesine ve bu konuda getirdiğine inanmazsak bize ne yapacağını haber vermesine gelince; duyduk ki bütün bunları sana Yemâme'de kendisine Rahman denilen bir adam bildiriyormuş. Doğrusu, Allah'a an-dolsun ki biz, Rahmân'a ebediyyen inanmayız. Artık ey Muhammed, senin bize beyân edeceğin bir özrün yok. Allah'a andolsun ki biz, senin bu yaptıklarına karşılık seni bırakacak değiliz. Ya sen, bizi mahvedeceksin, ya da biz, seni. Onlardan bir kısmı da dediler ki: Biz Allah'ın kızları olan meleklere ibâdet ederiz. Bir başka grup da dedi ki: Allah'ı melekleriyle beraber karşımıza getirmedikçe biz, sana îmân etmeyiz. .
Onlar böyle deyince, Rasûlullah (s.a) kalktı. Onunla beraber halası oğlu Abdullah İbn Ebu Ümeyye —ki bu Abdülmuttalib'in kızı Atî-ke/nin oğluydu— de kalktı ve şöyle dedi : Ey Muhammed, kavmin sana anlatacaklarını anlattı, sen onların anlattıklarından hiç birini kabul etmedin. Sonra kendileri için senden bazı şeyler istediler ki bunlar vesilesiyle Allah katındaki makamını öğrensinler. Sen, bunu da yerine getirmedin. Sonra kendilerini korkuttuğun azabın çabucak gelmesini senden istediler. Allah'a andolsun ki sen, göğe merdiven dayayıp da yükselmedikçe ve ben de sen dönünceye kadar bekleyip, sen beraberinde dört melekle birlikte söylediğine şehâdet eden yayılmış bir nüsha ile birlikte gelmedikçe sana ebediyyen îmân etmem. O melekler senin dediğine şehâdet etmelidirler. Allah'a yemîn ederim, eğer sen bunu yapmış da olsan öyle sanıyorum ki ben, yine seni doğrulayacak değilim. Sonra Hz. Peygamberin yanından ayrılıp gitti. Rasûlullah (s.a.) da onların yanından ayrılıp, hüzün dolu olarak evine döndü. Çünkü kavmi kendini çağırdığı zaman, onların îmân edeceklerini ummuştu. Fakat onlann îmândan uzaklaştıklarını görünce eseftendi, kederlendi.
Ziyâd îbn Abdullah el-Bekkâî, îbn İshâk'tan bu rivayeti aynı şekilde nakleder. İbn îshâk der ki: Bana bunu ilim ehlinden bir kısmı, Saîd İbn Cübeyr ve İkrime kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti. Sonra da aynı rivayeti zikreder.
Allah Teâlâ, bu kâfirlerin toplanmış oldukları bu mecliste doğru yolu bulmak için o şeyleri gerçekten istemiş olsalardı, onların isteğini karşılardı. Ne var ki onların bu isteklerini sırf küfür ve inâd sebebi olsun diye istediklerini çok iyi bildiği için Rasûlüne şöyle demiştir : Dilersen onların istediklerini sana veririz, ama bundan sonra da küfredecek olurlarsa; âlemlerde hiç bir kimseyi azâblandırmadı-ğımız biçimde onları azâblandırırız. Ama dilersen onlar için tevbe ve rahmet kapısı açılır. Hz. Peygamber; hayır, onlar için tevbe ve rahmet kapısının açılmasını dilerim, dedi. Nitekim 59. âyette Abdullah İbn Abbâs ve Zübeyr îbn Avvâm'dan nakledilen hadîs

geçmişti. Furkân sûresinde de şöyle buyurulur : ((Şöyle dediler : Bu ne biçim peygamber ki yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya. Yahut kendisine bir hazîne verilseydi veya besleneceği bir bostanı olsaydı ya. Bu zâlimler, •mü'minlere; sizin uyduğunuz sâdece büyülenmiş bir adamdır, dediler. Sana nasıl misâller getirdiklerine bir bak. Onlar sapmışlardır, yol bulamazlar. Dilerse sana bunlardan daha iyi olan, içlerinden ır-maklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah, yücelerin yücesidir. Zâten onlar kıyamet saatini da yalanladılar. O saatin geleceğini yalanlayanlara çılgın alevli bir ateş hazırlamışızdır.» (Furkân, 7-11).
«Sen bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana asla inanmayacağız.» Âyet-i kerîme'deki kelimesi; akan göze demektir. Onlar, Hicaz toprağında akan bir göze istiyorlardı. Gerçi bu, Allah için pek kolaydı. Dilerse onu yapar ve onların istediklerinin hepsine cevab verirdi. Ama Allah, buna rağmen onların doğru yola dönmeyeceklerini biliyordu. Nitekim Allah Teâlâ bu gibiler hakkında şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu, üzerlerine Rabbızun sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). Bir başka âyet-i celîle'de ise şöyle buy-rulur: «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.» (En'âm, 111)
«Yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin.» Sen bize kıyamet günü göğün parçalanıp düşeceğini söylüyorsun. Etrafa yayılacağını bildirerek tehdîd ediyorsun. Öyleyse bunu dünyada acele olarak yap ve parça parça göğü üzerimize indir. Bu ifâde onların : «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır.» (Enfâl, 32) kavli gibidir., Şuayb Aleyhisselâm'm kavrai de ondan aynı şeyleri istemiş ve demişlerdi ki: «Eğer doğrulardan isen bizim üzerimize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187). Bunun üze-rine Allah Teâlâ onları, gölgelik günün azâbiyla cezalandırmıştı. Doğrusu o günün azabı, pek büyüktü. Âlemlere rahmet olarak gönderilen tevbe peygamberine gelince; o, bunların bekletilmesini ve kendilerine süre tanınmasını istemiştir. Belki Allah, onların soyundan Allah'a ibâdet edip şirk koşmayan bir nesil çıkarır diye. Gerçekten de böyle olmuştur. Çünkü yukarıda "adı geçen o kişilerden bir kısmı daha sonra müslüman olmuş ve İslâm'da güzel mertebelere ermişlerdir. Hattâ Hz. Peygambere o son sözü söyleyen Abdullah İbn Ebu Ümeyye tamamen teslim olarak İslâm'a girmiş, Allah Azze ve Celle'ye dönmüştür.
«Yahut da altundan bir evin olsun.» Abdullah İbn Abbâs, Mücâ-hid ve Katâde, burada geçen kelimesinin; altun anlamına geldiğini söylerler. Hattâ Abdullah İbn Mes'ûd'un rivayetinde bu âyet şu şekilde okunur:
«Veya göğe yükselesin. Biz sana bakıp dururken bir merdivenle göğe çıkasın.»
«Oradan bize okuyacağımız bir kitab indirinceye kadar senin yükselmene de inanmayacağız.» Oniar her birine tek tek yazılı bulunan sayfalar indirilmesini istiyorlardı. Bu; Allah'tan falan oğlu falana gönderilmiş bir kitabdır, denilmesini istiyorlardı. Böylece bu sayfaların, sabahleyin başkalarının yanına konulmuş olmasını arzu ediyorlardı. Mücâhid böyle tefsir eder.

«De ki: tenzih ederim Rabbımı. Ben peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim.» Huzurunda herhangi bir kişinin Allah'ın saltanat ve melekûtuyla ilgili bir konuda bir fikir öne sürmesinden Allah yüce ve münezzehtir. O, dilediğini yerine getirendir. İsterse sizin istediğinize karşılık verir. İsterse size hiç bir cevab vermez. Ben, ancak Allah tarafından size gönderilmiş bir elçiyim. Rabbımm emirlerini size tebliğ eder ve öğüt veririm. Doğrusu ben, bunu yaptım. Sizin istediğiniz hususta durumunuz Allah'a kalmıştır. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn İshâk... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Rabbım Azze ve Celle bana Mekke'deki Bathâ'yı altun yapmayı söyledi de ben; hayır ey Rabbım, bugün aç, bir gün tok kalırım, dedim. —veya Hz. Peygamber buna benzer bir ifâde kullandı— Aç kaldığım zaman Sana yalvarır ve Seni zik-rederim. Doğduğum gün Sana hamdeder, şükrederim. Bu hadîsi, Tirmizî Zühd babında Süveyd İbn Nasr kanalıyla Ebu Ümâme'den nakleder ve bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Ancak râvîler arasında yer alan Ali İbn Yezîd hadîste zayıf kabul edilmiştir.[84]

94 — Onlara hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan alıkoyan, sâdece: Allah, peygamber olarak bir beşeri mi göndermiştir? demeleridir.
95 — De ki: Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı, Biz ancak onlara peygamber olarak gökten bir melek indirirdik.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İnsanların çoğunun îmân edip peygambere tâbi olmaktan alıkoyan şey, onların bir peygamberin elçi olarak gönderilmesine hayret etmeleridir. Nitekim bu hususu Yûnus sûresinde de şöyle ifâde buyuruyor : «İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makam olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler : Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» (Yûnus, 2). Tegâbûn sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Bu, kendilerine peygamberleri belgelerle geldiğinde, bizi doğru yola bir insan mı eriştirecek? diyerek inkâr edip gerçeğe yüz çevirmelerinden ötürüdür. Allah hiç bir şeye muhtaç olmadığını ortaya koymuştur. Allah; Ganî'dir, Hamîd'dir.» (Teğâbün, 6). Firavun ve erkânının dilinden de şöyle buyurur: «Bizim gibi iki insana mı inanacakmışız. Halbuki o ikisinin kavmi de bize kulluk edenlerdir.». (Mü'minûn, 47). Diğer ümmetler de peygamberlerine böyle demişlerdi: «Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız. Siz, bizi atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin.», (İbrahim, 10). Bu konuda pek çok âyet-i kerîme vardır.
Sonra Allah Teâlâ kullarına lutfunu ve rahmetini hatırlatarak onları uyarıyor ve kendilerine kendi cinslerinden bir peygamber gönderdiğini böylece ondan öğrenip bu peygamberin kendilerine öğretmesini sağladığını ve bu şekilde Allah'ın kitabına ve sözüne muhâtab olma imkânına erdiklerini bildiriyor. Şayet Allah insanlara meleklerden bir elçi göndermiş olsaydı, onunla karşılaşmaya ve ondan çeşitli bilgi-ler almaya güç yetiremezlerdi. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda diğer âyetlerde şöyle buyurur : ((Allah, mü'minlere lütfetmiş de kendilerine içlerinden bir elçi göndermiştir.» (Âl-i İmrân, 164), «Size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» (Tevbe, 128), «Nitekim size içinizden, âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitabı

ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik. Öyleyse siz Beni zikredin ki, Ben de sizi anayım. Bir de bana şükredin, nankörlük etmeyin. (Bakara, 151-152). Yine aynı şekilde burada da : «Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı, Biz ancak onlara peygamber olarak gökten bir melek indirirdik.» buyuruyor. Madem ki siz beşer cinsindensiniz; öyleyse katımızdan bir lütuf ve rahmet eseri olarak size de kendi cinsinizden bir peygamber göndermiş bulunuyoruz.[85]

96 — De ki: Şâhid olarak benim ve sizin aranızda Allah yeter. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'-dir.

Allah Teâlâ Nebiyyi zîşâmna; kavmine karşı getirdiklerinin doğruluğuna bir delil olmak üzere Allah'ın kendisine ve onlara şâhid olduğunu söylemesini bildiriyor. Allah; benim size getirdiğimi bilendir. Eğer ben, yalan söylüyorsam O, benden en ağır biçimde intikamını alır. Nitekim Hakka sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Eğer o, Bize karşı buna bazı sözler katmış olsaydı; Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık.» (Hakka, 44-46).
«Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Kullarından ki^ min ihsana, hidâyete ve ilhama müstehak olduğunu; kimin şakâvete dalâlete ve sapıklığa lâyık olduğunu en iyi O bilir. Bunun için de şöyle buyurmuştur:[86]

97 — Allah, kimi hidâyete erdirirse; o, hidâyete ermiştir. Kimi de dalâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın. Biz, onları kıyamet günü körler dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü hasredeceğiz. Yurtları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.

Gerçek Hidâyet

Allah Teâlâ; mahlûkâtma tasarrufunu ve onıar üzerinde hükmünün geçerli olduğunu haber vererek, hiç bir kimsenin hükümlerinden dolayı Allah'ı sorguya çekemeyeceğini ve O'nun kimi dilerse hidâyete götüreceğini ve hidâyete götürdüklerini de sapıtacak başka kimse bulunmadığını bildiriyor. Müteakiben de : «Kimi de dalâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın.» buyuruyor. Bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Allah, kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa; sen, onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.» (Kehf, 17).
«Biz, onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar Olarak yüzüstü hasredeceğiz.»
İmâm Ahmet İbn Hanbel der ki: Bize İbn Numeyr... Nufeyl'den naklen der ki: Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini duydum:
Birisi ey Allah'ın Rasûlü, kâfir kıyamet günü yüzüstü nasıl haşro-lunur? dedi. Rasûlullah buyurdu ki: Dünyada iken onu ayakları üstü yürüten, kıyamet günü yüzüstü yürütmeye kadir olmaz mı? Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Huzeyfe ibn Esîd'-den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ebu Zerr el-Ğıfârî kalktı ve şöyle dedi: Ey Ğıfâr oğullan, söyleyin ama sözünüzden caymayın. Çünkü doğru söyleyen ve doğrulanmış olan peygamber bana şöyle dedi: İnsanlar üç topluluk halinde haşrolunacak. Bir topluluk binitlidirler, giyimlidirler ve doyumludurlar. Bir topluluk yürürler ve koşarlar. Bir topluluğu da melekler, yüzleri üstü sürükleyip cehenneme götürürler. Bir kişi dedi ki: İkisini ajıladık. Ya yürüyüp koşanlar ne oluyor? Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah Teâlâ bele bir âfet verir de, bel diye bir uzuv kalmaz. Öyle ki kişinin göz alıcı bir bahçesi bulunur, onu,yorgun bir deveye verir de o buna güç yetiremez. «Körler» görmezler, «dilsizler» konuşamazlar, «sağırlar» işitemezler. Bu durum onlara ceza olarak birbirinden farklı hallerde mevcûd olabilir. Onlar bu dünyada hakka karşı kör, sağır ve dilsiz oldukları için, mahşer yerine de ceza olarak en çok muhtaç oldukları bir şekille gelirler. «Yurtlan cehennemdir.» Onların düşüp yuvarlanıp varacakları yer cehennemdir. «O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» İbn Abbâs bu âyetteki kelimesine dursa anlamını vermiştir. Mücâhid ise, sönse anlamını verir. Allah Teâlâ'nm buyurduğu gibi «Tadın, size azâbdan başka bir şeyi artırmayız.» (Ne-be', 30).[87]

98 — Bu, onların cezasıdır. Çünkü onlar, âyetlerimize küfrettiler ve : Kemik, ufalanmış toprak olduğumuzdan sonramı, biz mi yeniden bir yaratılışla diriltileceğiz? dediler.
99 — Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, onların benzerlerini de yaratmaya kâdir'dir. Onlar için şüphe olmayan bir ecel kılmıştır. Buna rağmen zâlimler küfürden başka bir şeyde diretmediler.

Gökleri ve Yeri Yaratan Onları Yaralamaz mı?

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Onlan körler, sağırlar ve dilsizler olarak hasretmekle verdiğimiz bu ceza, kendilerinin müstehak oldukları bir cezadır. Çünkü onlar «Âyetlerimize küfrettiler.» Delillerimizi, hüccetlerimizi inkâr ettiler. Öldükten sonra dirilmenin vuku buluşunu uzak saydılar ve : «Kemik, ufalanmış toprak olduğumuzdan sonra mı, biz mi yeniden bir yaratılışla diriltileceğiz?» dediler. Biz çürüyüp, mah-volup, ayrışıp gittikten ve toprağa karıştıktan sonra mı, ikinci kez tekrar diriltileceğiz? Allah Teâlâ onların aleyhinde delil getirerek buna gücünün yettiğine dikkatlerini çekmekte ve kendisinin göklerin ve yerin yaratanı olduğunu, binâenaleyh onlan yeniden hayâta döndürmeye gücünün rahatlıkla yeteceğini bildiriyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyuruyor : «Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışı, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) Ahkâf sûresinde ise şöyle buyuruyor : «Onlar, görmezler mi ki gökleri ve yeri yaratıp onu yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kadirdir. Evet muhakkak ki O, her şeye kâdîr'dir.» (Ahkâf, 33) Yasin sûresinde ise şöyle buyuruyor : «Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir? Evet, O'dur en çok yaratan, bilen. Muhakkak ki O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, ona; ol, demektir. O da oluverir. Her şeyin mülkü elinde olan Allah'ı tesbîh ederiz ve O'na döndürülürler.» (Yâsîn, 81-83) Burada ise : «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratmış olan Allah,

onların benzerlerini de yaratmaya kadiredir.» buyuruyor. Yani kıyamet günü onların bedenlerini yeniden iade edip bir başka doğuşla onları var eder ve ilk oldukları gibi meydana getirir,
«Onlar için şüphe olmayan bir ecel kılmıştır.» Onların kabirlerinden kaldırılıp yeniden hayata döndürülmeleri için, belirli bir süre ve mutlaka geçmesi gereken bir müddet halketmiştir. Nitekim Allah Te-âlâ Hûd sûresinde de şöyle buyurur : «Biz, o günü ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.» (Hûd, 104).
«Buna rağmen zâlimler küfürden başka bir şeyde diretmediler.» Aleyhlerinde bunca hüccet olmasına rağmen onlar, bâtılda ve sapıklıklarında devam edip gittiler.[88]

İzahı

Haşr konusunda Seyyid Hüseyn el-Cisr diyor ki:
Allah, ruhları esîr gibi latif bir maddenin atomlarından öyle bir tertîb ve şekilde yaratmış olabilir ki, ruhlar bu sayede dinin delillerinden anlaşılan pek çok hususiyetleri tamamen kazanır.
Meselâ : Ruhlar bizzat diridir.. Binâenaleyh bedene girmeden Önce ve bedenden ayrıldıktan sonra onlarda yine de hayat bulunabilir. Yine ruhlar idrâk sahibidir. (Gerçi duyuları kaybolan rûh, husûsî şeyleri kavramaktan geri kalır, ama umûmî şeyleri kavramasına hiç bir zarar gelmez.) Girdikleri cisimlere hayat, idrâk ve hayatla ilgili diğer sıfatlan kazandırırlar. (Mıknatıs da böyle değil midir? Çeliğe sürülünce demiri çekme hususiyetini ona da kazandırır.) Bununla beraber onlar pek latîf olup hissedilemezler.
Allah, atomlardan pek küçük birtakım zerreler daha yarattı ki, ruhun ilgisi sebebiyle hayat ve hayatın hususiyetlerini kazanmaya onlarda tam bir kabiliyet bulunuyor ve mikroskobik maddelerin unsurları gibi onlarda insan uzuvları yaratıldı. İşte insanın anılan asıl kısımları bunlardan ibarettir. Daha sonra insan bedenini yaratarak insanlık zerresini fazlalık kısımları olan bu vücûdun husûsî bir yerine yerleştirdi ki bu yerin kalbden ibaret olması en yakın bir ihtimâldir. (Fizyoloji âlimlerinin, hayat merkezinin kalb olmasını gerektiren görüşlerine dâir ibareleri yakında nakledilecektir.)
Bunun arkasından da Hz. Âdem'in bütün zürriyetlerini zerrelerden ibaret oldukları halde Hz. Âdem'in bedeninin sırt kısmına topladı. Bunu acâib görmeye hakkımız yoktur. Milyonlarca zerreleri o bedenin içine almasına imkân vardır.
Madem ki bir damla su, yeryüzündeki insan kalbleri miktarınca mikroskobik maddeleri içine alıyor. Hz. Âdem'in sırtının bütün zerreleri içine almasına ne engel gösterilebilir?
Daha sonra Hz. Âdem'in vücûdunun içindeki mübarek zerresine mukaddes ruhunu girdirdi ki Kur'an'da «Ve tarafımdan ona rûh verdim.» (Hıcr, 29, Sâd, 72) âyetiyle bu hususa işaret edilmiştir. Hz. Âdem'in ruhunun Allah'a nisbet edilmesi, şeref ve büyüklüğünü anlatmak için olduğu gibi, onun eşsiz yaratılışı ve hakikatinin mâhiyetinin bilinmesinin de Allah'a mahsûs olduğuna işaret edilmektedir.
Rûh o zerreye girince, zerrenin kazandığı hayat bütün bedeninin kısımlarına geçti. Çünkü beden bu kabiliyete tamamen sâhibti. Bir müddet sonra da Âdemoğullarınm

bütün zerrelerini babalarının arkasından çıkarıp ruhlarını kendilerine verdi ve onlar hayat ve idrâk kazandılar. Binâenaleyh hitâb ve söz alma hükmü yürütüldü. Tamamlandıktan sonra da bu ilgi kesilerek onlar çıktıkları hava delikleri vasıtasıyla yine Hz. Âdem'in sırtına döndürüldüler.
Zerrelerin bu şekilde hava deliklerinden girip çıkması da uzak bir ihtimâl değildir. Çünkü hastalık yapan hayvanlar (mikroplar) dâima bedenlere bu yolla girip çıkıyor. Daha sonra bu zerreler, Hz. Havva'nın rahmine giren Hz. Âdem'in menisi vasıtasıyla oraya geçmeye başladı. Kadının yumurtalığından ayrılan tohumlara bu zerreler girdikçe o tohumlarla menî sıvısından bedenler meydana gelip, böylece belli merhalelerden geçerek o bedenler insan bedeni şeklini alıyor. Her beden belli bir sınıra ulaşınca; Allah'ın gönderdiği rûh,. zerresine girip gerek zerreye ve gerek bedene hayat ve hareket veriliyor.
İlk önce geçen zerre ile beraber onun çocukları olacak insan ferd-lerinin zerreleri de ana rahmine geçmiş ve doğumdan sonra bu zerreler onun nesil maddelerinde toplanmıştır.
Dâima böyle çocuktan çocuğa geçiş oluyor ki, Peygamber efendimiz hakkında nazil olan «Secde edenler (namaz kılanlar) içinde dolaşmanı da...» (Şuârâ, 219) âyeti bu hakikate de işaret etmektedir. Çünkü mânâsı: Ey sevgili peygamberim, Rabbm seni ilk yaratılışından beri temiz babalardan temiz rahimlere geçişin sırasında da görmekte demektir.
Her insanın mâhiyet ve hüviyyeti, işte bu zerre ile ruhunun top-iammdan ibarettir. Bu zerre de müslümanların kabul ettikleri asıl kısımlardan ibaret olup, insanın ömrü müddetince devam ettiği gibi ölümün gelmesiyle kendisinden ayrılan, ruhun geri gelmesiyle kıyamet gününde hayatı tekrar verilecek olan da yine budur. İnsanın bedeni, gidip gelen ve artık eksilen fazlalık kısımlarından ibarettir.
Şu halde Allah, bir insanın ölmesini isteyince asıl kısımlardan ibaret bulunan zerresinden ruhunu ayırarak, gerek ondan ve gerek fazlalık kısımları olan bedenden hayatı uzaklaştırır da ikisine birden ölüm gelir. Böylece beden bozulmaya başlayarak ayrılır ve diğer terkîblere karışırsa da zerre hiç bozulmayarak saklanır. Nitekim altın atomları, toprak içinde bozulup çürümeden saklanıyor. Başka bir hayvanın bünyesine girse de ancak fazlalık kısımları olan bedeninin terkibine gire-bilecek değil mi? Hayvanın asıl kısımlarından olan başka bir zerreye giremez. Bedene girince de bir müddet orada bozulmadan korunarak durur, sonra ölümün gelmesiyle o beden dağılınca ona girmiş olan o zerre yine toprak içinde saklanmış olabilir.
Kısacası ölümün gelmesiyle zerrenin girdiği durum, ruhun ayrılmasıyla bedenin bozulmasından ibaret kalıyor. Zerrenin kendisine hiç bir şey olmuyor. Şu halde Allah, onu diriltmek isteyerek ruhu tekrar veriverince hayat durumu, bütün husûsiyetleriyle beraber geri gelecektir. Bedenin bozulmasının buna engel olacağı yoktur. (Husûsî ter-kîb, hayat için normal bir şart olup, hayatın ona bağlı bulunmadığı kelâm kitablarımızda etraflıca isbâtlanmıştır.)
Ölümden sonra tekrar dirilmeden önce, olacaklarını dinî delillerin haber verdiği berzah durumları, meselâ : Kabirde soru sorulması, nimet ve azâb verilmek gibi şeyler hakkında akla gelen şüpheler de bu incelemelerimizle tamamen ortadan kalkmış olur. Bir derece daha açıklayalım:

İlim ve hikmet sahibi olan yüce Yaratıcı, yaratıkları âhiret âlemine sevkedip, niyet ve amellerine göre onlara ceza ve mükâfat vermek isteyince hemen fazlalık kısımları sayılan insan zerrelerinin şekillerini yaratıp, o zerreleri bu bedenlere girdirdikten sonra ruhları il-gilendirmesiyle zerreler ve bedenler hayat kazanır. Böylece insan nevi dünya âleminde oldukları gibi, âhiret yaratılışı ile dirilip ayağa kalkar.
Ayniliğe yaramak ve zerrelerin aynı zerreler olup değişmemesinden ibaret olmak sebebiyle fazlalık kısımları ölümden önceki kısımlardan başka da olsa bir mahzuru yoktur.
İnsan hakkında açıkladığımız bu bedenlerin toplanması durumu kavrayanlar hakkında da uygulanabilir.
Biz, âlemlerin Rabbı ve hâkimlerin Hâkim'i olan Allah'ın ilminin genişliği ve kudretinin yüceliği ile beraber, bu sıfatların âlemde görülen eşsiz eserlerini düşündüğümüzde; anılan konuların hiç birinde akla uzak görülüp tereddüd edilmesine sebep olacak bir şey göremeyiz.
Bedenleri bir araya toplama işini gerçekleştirmek için Allah dilerse atomların birleşip ayrılmasına ve yaratılmasına yarayacak birtakım kanunlar koyar. Yine dilerse hiç bir kanun aracılığı olmadan bu durumu gerçekleştirir.
Ey maddeciler, mikroskop vasıtasıyla keşfetmekte olduğunuz küçük hayvancıklar hakkında incelemelerinizi, onların bir damla suda ' fevkalâde çoklukta bulunmaları ile beraber hayat, hareket ve yaşama hususlarındaki idrâk ve kendilerine zararlı olacak hallerden korunma gibi acâyib sıfatlara sahip olmalarını dikkat nazarına alarak, insan zerrelerinin hayatla onun hususiyetlerine elverişli bir yer ve ruhların da anılan vasıf ve hususiyetlere sâhib olabildiğini düşünüverseniz imkânsızlık değil, hiç bir acâib taraf bile bulamayacağınıza tamamen eminiz.
Yine insan bedeninde hava deliklerinin pek çok olduğunu, hattâ kendi sözlerinize göre bir karış karede 4.000.000 kadar hava deliği bulunmakta olduğunu düşünecek olsanız, insan zerrelerini Hz. Âdemin sırtından çıkıp da yine oraya döndürülebileceğini inkâra bir yol bulamazsınız, zannederiz.
Bu hususları aklınıza bir derece daha yaklaştıracak delil ve sebepler gerekli ise hastalık yapan hayvanların, meselâ : Malarya (sıtma) nm bazı bedenlere girip de oradan başka bedenlere geçip kan dolaşımında hareket ettiğini ve tıp ilminizde bahsetmekte olduğunuz bu türlü hakîkatlann benzerlerini düşünüveriniz.
Meselâ: Erkeklerin tenasül maddelerinden ayrılarak dişi tohumları aşılayan menî sıvılarında mikroskopla görülebilen pek küçük hayvancıklar vardır ki, bunlardan bir tanesinin boyu; bir kıratın (2,5 cm. nin) 500 ve bazan 600 de biri miktarı (0,05 mm.) ve yalnız başının uzunluğu 5.000 veya 6.000 de bir kırat (0,005 mm.) miktarı olabilir. Bununla beraber bu canlılar, kuyruklarını hareket ettirerek menî sıvısında kımıldayıp başları türlü yönlere dönüyor. Hareketleri de müstakil olarak o sıvının tabiî yoğunlukları değişmemek şartıyla devam etmekte ve dış durumlarla ilgisi olmadığı isbât edilmektedir.
Kadın vücûdunun içinde bu hareket yedi veya sekiz, gün, dışında yirmi dört saat kadar devam edebilir. On üç dakikada bir kırat (25 mm.) yol alabildiğini bazı bilginler açıklamışlardır. Bunlar hemen hemen bütün canlıların menî sıvılarında bulunur ve dişi yumurtalara dokunmaları döllenme için zorunludur.

Fizyoloji kitaplarında hep böyle yazılıdır. Şu halde bu canlılara Allah, kendilerinden daha küçük bulunan Âdemoğullarının zerrelerini taşıtır da, bu canlılar onları menî sıvısında öte beri götürüp ana yumurtalığından ayrılan yumurtalara bırakmak işine yarayabilir.
Böylece döllenme olunca, dişi yumurta gelişerek fazlalık kısımlarından ibaret olan insan vücûdu teşekkül etmeye başlar. Bu durumda insan, hakîkatta kendisine ruhun girmesi ve hayatın gelmesi ile ilâve edilen bedeni de hayat yeri edinen şeyden, yani bu menî canlılarının taşıyıp dişi yumurtasına ulaştırdıkları zerrelerden ibaret olur. Bu zerre ile beraber ondan meydana gelen insanın doğacak zür-riyeti sayısınca birtakım zerreler daha onun yumurtasına girip, ortaya çıkan bedende yerleşirler. Sonradan onun menîsiyle çocukların bedenlerini meydana getirmeye sebep olacak yumurtalara geçmeye başlarlar.
Oğulların oğullarında da durum bu şekilde devam edip gitmektedir. İşte akıl ile dinin elverişli bulundukları bu türeme durumu dikkat nazarına alınınca, pek çok akıl sâhiblerinin ve İslâm âlimlerinin ittifakla kabul ettiklerine göre; insanın, hakîkatta babasından ana rahmine geçmekte olduğu anlaşılıyor. Halbuki siz, bu hakikatin aksini kabul ederek : İnsan, anasının yumurtalarından meydana gelir ve babasının menisi sırf döllenme için gereklidir, diyorsunuz. Çünkü siz yalnız insan vücûduna bakıp da ondan başka bir şey anlayamadığınızdan bu iddiaya mecbur oldunuz. Bedenin ötesine geçebilenler ise: İnsan, babasından ayrılıp, anasından yalnız beden meydana gelir, derler. Akıl sahiplerinin çoğunluğu bu hususu kavradığı gibi her babanın tabiatında çocuklarına sevgi ve şefkat bulunması da bu görüşü kuvvetlendirir.
Fizyoloji âlimleri arasında kalbin düzenli hareket etmesinin sebebini belirtmek hususunda ihtilâf çıkmış. İleri sürülen birtakım boş sebepleri önceden kabul edenler bulunmuşsa da, sonradan onların hepsi çürütülerek bu hareketin sebebinin yine kalbin kendisinde bulunan bir hakîkattan ibaret olduğu anlaşılmış. Bunu belirtmek isteyenler, kalbdeki sinir düğümlerini böyle bir şeyin sebebi olmağa pek uygun gördükleri için, bu düzenli hareketin gerçek merkezlerinin; bu sinir düğümlerinden ibaret olması hususunu aralarında kararlaştırmışlar. Şu kadar var ki, bunların te'sîrlerinin düzenli ve kesik kesik olup da devamlı olmadığına dâir şimdiye kadar bir sebep bulunamamıştır. Ayrıca pek çok deneylerle isbâtlandığı gibi, kalb kasılmalarından doğan itici kuvvetin yalnız başına kan dolaşımında kâfî olduğu, bu âlimler arasında incelemelerle uğraşanlarca iyi bilinmektedir.
İşte böylece ilmî ve fennî incelemelerin özeti göz önüne getirilince, az bir düşünme ile; insan zerresinin merkezi, insan vücûdundan kalb olup, ruhun oraya girmesiyle zerreye hayat verdiği ve kalbin hareketi ondan meydana gelerek kan dolaşımının doğduğu, sonra bedenin diğer kısımlarına da hayatın geçtiği, normal akıl sahiplerinin kabul edeceği bir şey olduğu anlaşılır.
Zerrenin ve ruhun son derece küçüklüğü, bedenin hayatına, sinir ve kaslara mahsûs hareketlere yetecek te'sîrlere ana kaynak olabilmelerine engel değildir. Çünkü küçük bir çocuğun hareket ettirebileceği pek küçük ve hafif birtakım âletler görüyoruz ki, onları hareket ettirmekle büyük büyük âletler dönüyor ve bu sayede büyük bir kuvvete bağlı ve muhtaç bulunan acâyib fiil ve eserler pek kolaylıkla gerçekleşiyor.

İnsafa geliniz! Âciz bir insanın îcâd ettiği fabrikaların ve te'sîs-lerin en az bir kuvvetle meydana gelen hârika derecesine yakın eserleri görülmekte iken, eşsiz yaratıklarını akıllara hayret ve korku verecek acâyib şekillerde tertîb ve terkîb eden hikmet sahibi, ezelî Yaratıcının yüce yaratmasının, düşünülenin çok üstünde olacağından şüphe etmek lâyık mıdır?
Sözün kısası, insan, aslında kalbe giren eşsiz bir ilâhî zerredir ki, ruhun ilgisiyle önce kendisi hayat kazanır, sonra da beden!...
Beden ise insanın hakikatinin dışında olup, şu yaratıklar âleminde birtakım işler yapmak ve olgunlaşmak için yaratılmış bir âletten ibarettir.
İnsan hakkında peygamberlerin tebliğ ettikleri âhiret işleri ve dünya teklifleri, işte hep kendisine giren ruhla beraber «zerre» adı verilen bu sabit ve değişmez hakikate yönelmektedir.
Bu açık sözlerimizden akıl ve anlayış sâhiblerine aydınlanmış oluyor ki, dinimizde açıklandığına göre insan ferdlerinin berzah âleminde hayat ve idrâkleri devam ederek soru, cevab, nimet ve cezanın gerçekleşmesi; sonra tekrar dirilme ve bir araya toplanma gibi hallerin meydana gelmesi; tabiat ilimlerinin gerçeklerine hiç de aykırı değil, zann ve şüpheler ise düşünme alanına yakın olanlarca tamamen bo-zuktur.
Eğer derseniz ki; «Biz İslâm dininde, insan vücûdunun kendisinin ve hattâ tekrar yaratılması en uzak ihtimâl görülen beden kısımlarının da tekrar yaratılacağını ifâde eden birtakım deliller buluyoruz. Meselâ; «Bu kemikleri kim diriltir, onlar çürüyüp dağılmışken?» sorusuna cevab olarak nazil olan «(Ey Rasûlüm), de ki: Onları ilk defa yaratan diriltir.» (Yâsîn, 78, 79) âyeti, çürümüş insan kemiklerinin de tekrar yaratılıp diriltileceğine işaret ediyor.
Bu durumda sizin ölümden sonra tekrar yaratılıp diriltilmeye dâir söylediğiniz ma'kûl izah şekli, bu delillere uygun düşebilir mi?
Cevab olarak deriz ki: Evet, İzahımız bu delillere de uygundur. Aralarında hiç bir aykırı taraf yoktur. Çünkü onun gereğine göre ölümden sonra tekrar yaratılıp diriltilmenin insan zerrelerinden ibaret olan asıl kısımlara yukarıda açıklandığı şekilde İlgisi bulunduğu gibi fazlalık kısımlarından ibaret bulunan insan bedenini de içine almaktadır.
Ancak inkarcılar tarafından ortaya atılan şüphelerin reddi, sırf asıl kısımlar yok olmayıp, onların hayatı ve diğer teferruatının tekrar kendisine verilebileceğini inceleyip açıklamakla ortaya çıkıyor ve binâenaleyh insanın asıl kısımlarından olmadıkları halde bedenin kısımlarının da aynıyla veya benzerleriyle tekrar yaratılmaları, bu şüphelerin ortadan kalkmasına yaramıyorsa da bu tekrar yaratılmanın, haş-rin hakîkatından hâriç olmayıp oluş şekli ve durumunun tafsilâtında dâhil olduğu ifâde edilmiştir...
Bu delillerin, fazlalık kısımları olan bedenin tekrar yaratılacağına dâir delâleti, câhiliyyet ehlinin kafalarına takılmakta olan diğer müş-killeri ortadan kaldırmak maksadıyla oluyordu.
"Zîrâ haşr hakkındaki Kur'an âyetleri nazil oldukça onların düşünceleri ancak bu görülen bedenin tekrar yaratılmasına gider de derlerdi ki: Çürüyen kemiklerin hayatı nasıl geri gelebilir ve toprağın derinliklerinde parçalanan bedenin parçaları nasıl bir araya toplanabilir?

Yukarıdaki deliller de, bu zannî müşkilleri Allah'ın yüce ilim ve kudretini hatırlatıp ortadan kaldırarak, acizlik ve eksiklik, yüce sânına yakışmayan hikmet sahibi Yaratıcının, çürümüş kemikleri de yoktan var ettiği gibi bir daha dirilteceğini ve ezelî ilminin bütün eşyayı çevrelemiş ve yüce kudretinin mümkün olan her şeyi içine almış olduğunu isbât ederek bu hususa da yeteceğini açıklamak için nazil olmuştur.
Bu ise münkirlerin yukarıda sayılan şüphelerini ortadan kaldırmak maksadıyla bizim, asıl kısımların tekrar yaratılmasına Önem vermemize aykırı olamaz. Düşünenlere durumun hakikati aydınlanır. Ancak şurası da gizli kalmamalıdır ki, asıl kısımları zerrelerle ve fazlalıkları bedenle tefsir edip de bu esâs üzerine kurduğumuz güzel izah şekli, açıklanan tafsilatıyla din âlimlerimizin sözlerinde açıklanmış değildir. Binâenaleyh «Bedenlerin tekrar yaratılması durumunu sırf bu şekilde kabul etmek, bütün müslüman ferdler için vâcibdir.» demek istemiyorum. Bilakis konunun baş tarafında ifâde edildiği gibi büyük âlimlerden (İmâm, Fahreddîn Râzî, Sirâc'ül-Ukûl sahibi Ebu Tâhir el-Kazvînî, Abdülvah-hâb Şa'rânî ve Hâzin-i Bağdadî gibi) pek çok zâtların hakikat ifâde eden sözlerinden çıkarılabilir ki, insanın asıl kısımlarından âlimlerimizin maksadı; Peygamber efendimizin,. Hz. Âdem'in zürriyetinden £öz alındığı hakkındaki âyetin tefsiri sırasında ifâde buyurdukları zerreler olup, gerçek insan da o zerrelerle onlara giren ruhlardan ibarettir. Fazlalık kısımlarından maksadları da insan bedenleri olmalıdır. Yine bu âlimlerin sözlerinden anlaşılıyor ki; insanın hakikatinin yeri ve merkezi, bedenin kısımlarından kalb olup, devamlı olarak değişmekte olduğu görülen beden ise bu hakikatin yaratıklar alemindeki işlerini yapmasına ve ilim öğrenerek vâcib olan haklan yerine getirmesine âlet kılınmıştır.
Artık bu hakîkatları kabul etmemize akıl ve din yönünden bir engel bulunmadığı halde bedenlerin bir araya toplanıp tekrar yaratılmasının sübûtu aleyhinde düşünülen şüpheleri de aynı yolla ortadan kaldırmak kolay oluyor. Binâenaleyh bunların, hakikatin ta kendisi olduğu zannolunuyor.
Yoksa İslâm'ın bu inanç esâsının doğruluğunu ifâde etmek için şu kadarcık söz yeter : Biz (hamdolsun) inanıyoruz ki, her insanın bir ruhu vardır. Onun hakikatini Allah bilir. Diğer hayvanların da kendilerine göre ruhları vardır. İnsanları kıyamet gününde tekrar dirilterek huzuruna toplayıp hesaba çekecek, onlara nimet ve azâb verecek ve bu hususlar akla aykırı düşmeyecek bir şekilde olacaktır. Nasıl olacağını tafsilâtı ile bilmek bize gerekmez. Fakat iyi biliyoruz ki bunlar, hep akılca mümkün olan şeylerdir. Allah'ın ilminin genişliğine ve yüce kudretinin te'sîrine nisbetle normal şeylerden hiç bir farkları yoktur.Ey maddeciler, bu noktada düşünün ve inceden inceye düşünenlerden ayrılmayın. Çünkü bu kadar tafsilât arasında tabiat ilimlerimize hakîkaten aykırı olarak bir taraf bulamazsınız.
Demek oluyor ki, konunun başında acâyib ve uzak bir ihtimal olarak ortaya attığınız dinî meseleleri de, insaf edecek olsanız kabul etmek zorunda kalacaksınız. Ama verdiğiniz sözü tutmayarak inâdda diretirseniz, Levh-i Mahfûz'u açıp okuyacak olsam, yine bir fayda vermeyeceğini pekâlâ bilirim.
Eğer derseniz ki: Evet, bu anlatılanların akılca mümkün ve caiz olduğu kabul edilebilir. Fakat gerçekten bunların olacağını kesin olarak kabul etmeyi

gerektirecek bir şey bulamayız. Acaba bu inanca bağlanan İslâm milletlerinin dayandıkları deliller neden ibarettir?
Deriz ki: Birçok benzerlerinde ifâde edildiği gibi bedenlerin hasrolunması ve bununla ilgili âhiret halleri tamamen, sözünün doğruluğu parlak mucizelerle sabit olan Peygamber efendimizden alman kesin Kur'an âyetleriyle isbâtlanıyor. Çünkü bu âyetler, hiç te'vîl kabul etmeyecek bir kesinlikte ve açıklıkta bunların her birinin olacağına delâlet ediyor. Halbuki hepsi de akılca mümkün ve aklın hükümlerine uygundur. Şu halde bu türlü delillerin açık mânâlarının kabul edilmesi, kaidelerin gereği olduğu için îslâm milletlerince bu dairenin dışına çıkmak ve te'vîl tarafına sapmak ma'kûl görülemez.
Hele öldükten sonra tekrar dirilmenin mâhiyeti hakkında meşhur olduğu gibi «Mümkün olduğu aklî delillerle ve fiilen gerçekleşeceği de ancak dinî delillerle ve fiilen gerçekleşeceği de ancak dinî delillerle sabittir.» deniyorsa da dikkat edilince ölümden sonra dirilmenin gerçekleşmesi de aklî delillere dayalıdır. Gerçi bu deliller, aslında kesin deliller çeşidinden değilse de, akılların anlayışını ve kalblerin huzurunu gerektirdiği için o kadar açık manâlı işaretler (zann ve kanâat veren deliller) kabilinden oluyor ki, bunların hepsi birleşince düşünceye arkası arkasına gelerek ölümden sonra tekrar dirilmenin gerçekliği hususunu akıl kuvvetle kabul eder ve artık şüpheye sürüklemeye çalışanlara hiç kulak asmaz olur.
Bazı İslâm âlimlerinin (İmâm Fahreddîn Râzî'nin) bu husustaki ifâdelerini nakletmeye geçelim.
(Bu naklimizde açıklama maksadıyla biraz tazlalık, iyi görülen çıkarma ve kısaltma bulunacaktır.)
İyi biliniz ki, Allah'ın varlığına, mükemmellik sıfatlarına, yüce hikmetine, yaratıkları hakkındaki adalet ve bol rahmetine kesin deliller getirildikten sonra vâcib olan bir inanca sahip olanlar açıkça kabul ve itiraf ederler ki; insan nevini iyi ve kötüyü ayırd edecek akla, hayır ve şerri işlemeye yetecek güce sâhib oldukları halde yaratan hikmet sahibi Allah'ın hikmet ve adaletinin gereği, kendi yüce zâtını kötülükle anmak, cahillik, yalancılık ve gereksiz yere insanları (hele peygamberleri ve iyi kulları) küçük düşürecek suçları alışkanlık haline getirmekten onları men'edip sakındırmak ve düzenli yaşamalarına yarayacak üstün ahlâk ve hayırlı işlere teşvik etmektir.
Bu sakındırma ve teşvik ise, ancak iyi işleri sevaba ve kötü işleri cezaya bağlamakla tamamlanabilir. Halbuki sevâb ve cezâmn dünyada yerine getirilmediği görülüyor. O halde onların yerine getirileceği yer olacak olan âhiret âleminin gerçekleşmesi gerekiyor.
Ama men' ve teşvikte ve cezaya luzûm görülmeyip de insanların aklına bırakılan, iyi şeyleri beğenme ve kötü şeyleri kötü görme hususuyla yetinilmiş olsaydı; bu, maksadın gerçekleşmesine yetişmezdi.
Çünkü nefs-i emmâre (insanın yaradılışında bağlı bulunan şehvet ve kızma temayülleri) insan ferdlerini hep maddî istek ve hayvanı zevklere düşkünlüğe davet ediyor. İşte böyle kuvvetli bir zıdlık olunca, daha kuvvetli bir tercih edici ve üstün bir hakime luzûm görülmesi normal bir şey olduğu için va'd ve vaîd vâsıtalarına başvurulması, fiil ve terke karşılık sevâb ve ceza gerekmesinin hayır ve düzeninin gereklerinden olduğu anlaşılır.

Hattâ mutlak olarak aydın bir akıl hükmediyor ki; hikmet sahibinin hikmetinin gereği, iyilik yapanla kötülüğü âdet edinen kimseyi birbirinden ayırmaktır. Bu ayırma ise dünyada olmuyor. Zîrâ kötülük yapmayı âdet haline getiren bazı kimseler rahat ve saygı görmekte, iyilik yapanların da pek çoğu türlü sıkıntı ve hakaretle karşılaşmaktadır. Bu durum her zaman görülmektedir.
Bundan da anlaşılır ki, bu âlemden başka iyilerle kötülerin birbirinden ayrılacağı bir âlem olacak ve «Kıyamet günü ecirleriniz (mükâfatlarınız) size eksiksiz verilecektir.» (Âl-i İmrân, 185) âyetinin sırrı orada ortaya çıkacaktır.
Ölümden sonra tekrar dirilme korkusu insanların gönüllerinde yer ederek onları her türlü kötülükten uzaklaştırmakta olmasa aralarında kargaşalık çoğalır ve fitneler büyürdü. Yaşayışın düzeni de bozularak hiç bir mükellef vazifelerini yerine getiremezdi. Şu halde âlemin düzeni ve bozulmaktan korunması, ancak sevâb ve ceza âlemini yaratıp açıklamakla olabilir.
Diyemezsiniz ki: Âlemin düzeninin dĞ'vâm edebilmesi için pâdi-şahlardaki heybet ve siyâset yeter. Yine ayak takımı bilirler ki, kargaşalığı beğenip doğru bulacak olsalar bozgunculuk dolabı başlarına döner ve onları da öldürüp mallarını yağma eden bulunur. İşte bunun içindir ki, fitneleri tercih etmekten sakınırlar.
Çünkü sâdece padişahların heybeti kâfî gelip bütün kötülükleri ortadan kaldıramayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Zîrâ padişah ya sâ-hib olduğu kudret ve saltanatla halktan hiç de korkusu olmayacak bir dereceye ulaşır veya böyle olmaz.
Birinci ihtimâle göre, kalbinde âhiret korkusu da bulunmazsa zulüm ve eziyete kalkışır. Çünkü nefsin isteklerine karşı dünya ve âhi-retçe bir köstek ve engel bulunmamış olur.
İkinci ihtimâle göre de halkın korkusu tâm hududunu bulmayacağı için zulüm ve diğer kötülüklerden çekinmezler.
Artık isbât edilmiş oldu ki; âlemin düzeni, âhiretçe insanların (halk tabakasının ve hâs kulların) korku ve ümîd sahibi olmalarına bağlıdır.
Ayrıca bilgili, adaletli ve merhametli b\î padişah, kuvvetti ve zayıf sınıflarından meydana gelen halk arasında ilim, hikmet, adalet ve merhametle hükmedeceği için zayıf olan mazlumun, kuvvetli bulunan zâlimden hakkını alması ve insaf ve hakseverliği elden bırakmaması normal bir şeydir.
Allah ise en adaletli, en merhametli ve yüce fiilleri hayır ve hikmete uygun olduğu için, mazlum kulların haklarını zâlimlerden alıp adaleti yerine getirmesi hikmetinin gereğidir. Bu ise dünyada tâm olarak olmamaktadır. Çünkü her asırda bazı mazlumların kahır ve hakaret içinde mallarının elinden alınmış, boş yere kanı dökülmüş ve namusuna saldırılmış olarak kaldığı, bazı zâlimlerin de ömrünün rahat ve eller üstünde geçtiği görülmektedir.
Bu durumda hak ve adaletin tâm olarak ortaya çıkacağı başka bir âlem mutlaka olmalıdır.
Bir de insan nevi için âhiret ve cennette isteklerine kavuşmak arzusu olmayacak olsaydı, bu nevin bütün hayvanlardan şeref ve bahtça daha aşağı olması gerekirdi. Zîrâ insan dünyada diğer hayvanlara göre daha çok belâlarla karşılaşmaktadır. Hayvanlar düşünce sahibi olmadığı için acı ve hastalıklara tutulmadan önce içinden hiç bir şey geçirmeden ömür sürmektedir. Fakat insan, sâhib olduğu akıl ve düşünme kabiliyeti sebebiyle devamlı olarak geçmiş ve gelecek durumlarını

düşündüğünden, geçen durumlarının pek çoğu keder ve üzüntüsünü, gelecek durumlarını düşünmek de bin türlü korku ve endîşesini gerektiriyor. Bu bakımdan insan, akıl ve düşüncesi nisbetinde dünyada sayısız zararlar görmekte ve nefsinin şiddetli acılarına tutulmaktadır.
Ama maddî zevkler, onunla diğer hayvanlar arasında ortak bir husustur.
İnsanın üstünlük ve bahtiyarlığının bu yüzden olması hiç de düşünülmemektedir. Çünkü en tatlı şeylerin zevkinin insana hoş ve tatlı geldiği kadar gübre içinde yaşayan kurtlara da gübre zevk ve safa verir.
Şu durumda insana mahsûs âhiret âlemi olup da onun saadeti ve maddî ve ma'nevî zevklere kavuşması orada olmayacak olsa akıl nimeti ile düşünce çokluğu hakîkaten gam, keder ve üzüntülere boğulmaya sebep olacak ve buna karşılık hiç bir şey kazanılmamış olacaktır. Bu ise hayır ve hikmete aykırıdır.
Demek oluyor ki, âhiret saadeti elde edilmediği takdirde insanın en değersiz hayvan olması ve kurtlardan, böceklerden daha acınacak bir durumda yaşaması gerekir. Madem ki bunun saçma olduğu ortadadır, âhiret âleminin olacağı kesin bir hakikat oluyor ve insanın dünya için değil, âhiret için yaratıldığı anlaşılıyor. Burası da sırf onların imtihan edip, hayır işleyenlerle kötülük yapanları birbirinden ayırd etme noktasına dayalı bir konakları oluyor. Sevâb ve cezayı hak ettikleri de ortaya çıkıyor.
Kötülüğü âdet haline getirenlerin varacakları ev cehennem olacağı için onların nasîbleri, elde edebildikleri şu geçici zevklerden ibaret kalıyor. Fakat bunun hakikat bakımından değerli bir şey olmadığı ifâde edilerek, iyilerden daha çok kötülere yönelmesi acâyib karşı-lanmamalıdır.
Ey maddeciler, bedenlerin haşrolunacağına dâir incelemeleri bu merkeze ulaştırdığımızı insaf gözüyle görenlere aydınlandı ki, din ve millet adamları tarafından ortaya atıldığı gibi sizin görüşleriniz, hele şu haşr konusunu inkâr etmeniz öyle bir kötülük ve bozgunculuktur ki, üstünde değil hattâ umûmî olarak buna denk başka hiç bir kötülük ve bozgunculuk bulunamaz denilse yeridir. Çünkü bunun gereği, dünyada hiç helâl ve haram olmayıp herkesin, canımn istediğini ve fırsat bulduğu çirkin emellerini hemen elde etmeye kalkması olduğu için düzen ve huzurun bulunmamasını gerektirir.
Bu durum karşısında siz diyorsunuz ki: Âlemin düzeninin sağlanması ilmin yayılmasıyla, yani her ferdin kendi haklarım ve üzerindeki vazifelerin neden ibaret olduğunu bilmesi ile tamâm olabilir.
Fakat bu zorbaca dâvanızda, gafletle yanıldığınız her yönden açıktır. Önce şurasını düşünmüyorsunuz ki, ilmin isbât edip gerektirdiği akla dayalı kanunlar, nefsin isteklerine ve şehevî zevkler arzusuna bizzat ve karşı koyacak kuvvette olamaz. Binâenaleyh halkın nefislerini zararlı şeylerden men'edip, iyilik ve kurtuluş yoluna girip yürümeyi tercih ettirecek îmân ve hiç bir hareketin ceza ve mükâfâtsız kalmayacağını ifâde eden âhiret gününün kesin olarak kabul edilmesinden başka, âlemin düzenini sağlamayı üzerine alan hiç bir doğru ve sağlam vâsıta düşünülememektedir:
Aklı başında olanlara az bir düşünme ile aydınlanan şeylerdendir ki; insan, kendisini yeryüzünde biten otlar gibi tabiatın te'sîriyle meydana gelip, bir müddet sonra dağılıp yok olan ve bir daha hayatının geri gelmesi imkânsız olan bir

maddeden ibaret kabul edince, şu varlığından nasibi ve istifâdesini, ömrü boyunca elde edebileceği zevk ve çıkarlardan ibaret olacağını kafasına tamamıyla yerleştirmiş demek olur.
Artık böyle bir insan için nazarî kaideler ve ilmî kanunlar, kendi haklarını sınırlandırıp, hakkında gözetilmesi gereken, medeniyetin akla uygun şartlarını belirtmekle hemen onu insaf ve doğruluk dairesi içinde duracak ve eline geçen fırlat ne kadar elverişli olursa olsun bu yolun dışına çıkmaya tenezzül etmeyecek kadar kayıdlayabileceği iddia edilebilir mi?
Meselâ hiç bir kimsenin göremeyeceğini kesin olarak anlayınca, milyonlarca malını elinden alarak suçsuz bir kimseyi öldürmesine veya şerefli bir ırza tecavüz edip nefsinin arzusunu her ne şekilde mümkün olursa öylece tatmin etmesine ilmî kanunlar ve umûmî bilgiler engel olabilir mi?
Bu sorumuza «Evet!» diye cevab vermek, kibir alanında herkesten ileri geçmiş olmaya bağlıdır.
İnsan, kendisini sevmek, çıkar ve zevklerini tercih etmek hususuna düşkündür. Bunun için insanı gereği gibi bilen, hiç bir şeyde ona güvenmez. Meğer kendisini deneyerek doğru inançlı ve âhiret gününü kabul etmekte olduğunu anlamış ola.
Bazı milletler tanırız ki, âhiret inancına sâhib oldukları halde yine bozgunculuktan kurtulamazlar. Bunlar acaba bu inanca da sâhib olmasalardı halleri nice olurdu? Şüphesiz ki dirhem kadar bulunan bozguncululukları, o takdirde kantarlar miktarını da aşardı.
Bu zamanlarda ferdleri arasında ilmin çok yayıldığını bildiğiniz milletleri de görüyoruz ki, kötülük ve bozgunculuklara saplanmaktan kendilerini alamıyorlar. Hattâ yükselmeleri nisbetinde bunların kötülük ve bozguncukları artmaktadır.
Meselâ : Neseblerin kanşıp kaybolmasını ve yardımlaşma düğümünün çözülmesini gerektiren zina, adam öldürmenin en şiddetli ve adîsi olan intihar, sarhoş edici şeyler kullanarak aklı yok etmek ve bedeni öldürmek, ilim ve san'atlar vasıtasıyla maddî çıkarlar elde etme hilelerine baş vurmak, aldatmak, hıyanetlik gibi toplumun huzurunu bozmayı gerektirecek şekilde serserice huyların ortadan kalkması gere-kirken bir taraftan artıyor.
Bunun gerçek kaynağı ise şudur : Onların zirveye ulaştıkları o ilimler arasında âhiret korkusu verecek bir ilim bulunmuyor da, umûmî ilimleri ahlâkı güzelleştirmek değil, bozgunculuğu artırmak ve ayrılıklara hazırlamak hususlarına yârdım ediyor.
Bereket versin ki, bu milletlerin içinde henüz âhiret inancından bir küçük kalıntı bulunuyor. Yoksa arzettiğimiz görüşler gereğince bunların uzun zamandan beri ölüm çukuruna düşmesi ve varlık tahtasından silinmesi gerekirdi.
Henüz çocuğu ölmüş olup ağlayan anneyi bile güldürecek durumlardandır ki, siz bütün insan ferdlerini içine alıp her yönden mükemmel olmadıkça ilimlerin, insan topluluklarının düzenini korumayı ga-rantileyemeyeceğini düşündüğümüzde ilimlerin ilerlemesinin bu derecesini şart koşmak zorunda kaldınız ve binâenaleyh dediniz ki: «Gerçi bu ilerlemenin olabilmesi için çok zaman ve hattâ yüzlerce asırların geçmesi gerektir. Fakat er-geç gerçekleşecektir.» İşte böyle her yönden kâfi gelecek olan doğru inancı bırakıp da, ilerleme hususunda birtakım boş ümitlerle beklemeniz sebebiyle ey maddeciler, siz öyle bir ahmak doktora benzemiş

oluyorsunuz ki, şiddetli bir hastalığa tutulmuş bulunan bir hastaya şöyle diyormuş : «Sen perhiz falan etme. Aklına geleni yeyiver. Ben birkaç yıl sonra bulacağım ilacı sana veririm de, o zaman şifâyı bulursun.» Bunun durumuna uygun olan meşhur söz ise size de tamamen uygundur.
Bunu araplar; «Irak'tan tiryaki geleceği zamana kadar nefsinin arzularına veya aşk derdine tutulup zehirlenmiş olan bîçâre dünyadan ayrılıp gider.» diye ifâde ederler. Hem de görüşlerinizin gereği olan âhireti inkâr etme esâsım; umûma açıklayıp, ders sırasında da öğrencilere anlatmanız akıllıca bir görüş, iyi bir tedbîr ye doğru bir fikir eseri sayılmaz. Meğer ki, yalnızca ve müstakil olarak âlemin düzenini korumayı garantileyeceğini iddia etmekte bulunduğunuz kadar ilmin yayıldığını ve artık geliştiğini görmüş olasınız. Yoksa siz, şimdiden bu saçma görüşleri hemen açıklayıp yaymakla insan nevinin mahvolunmasma çalışmış oluyorsunuz. Çünkü bu görüşün yayılması nisbetinde zararı da yayılmaktadır. Gerçi bunu normal akıl sahihlerine kabul ettiremezsiniz.
Zîrâ biz eminiz ki; normal akıl sahibi olanlar, bu türlü saçmalıklan kabul etmekten çekinmekte sebat ve devam edeceklerdir. (Fakat bu sınıfın ferdleri nisbeten azdır. Bilhassa yıkmağa çalışmak yapmak kadar güç değildir.)
Bize başvurup danışmanız sebebiyle doğru görüş ve ihtiyatla hareket etmeniz gerektiğini size hatırlatıp tavsiye etmekten geri durmayız. Hiç olmazsa şurasını düşünün ki, siz, âhireti kabul ederek ona göre hazırlıkta bulunduğunuz takdirde gerçek olduğu ortaya çıkınca kurtulanlar sırasında bulunursunuz. Faraza gerçek olmadığı görülürse, bu kabul ve hazırlığın ne zararı olabilir? Birtakım zevkleri tatmin etmekten geri kalmak değil mi? Zâten bunun ne önemi vardır?
Aklı başında bir adamın nefsânî zevklere hiç de önem vermemesi gerekir. Bunun birinci sebebi budur ki, şerefsiz zümrenin yaptığı işlere rağbet edilmemelidir. Bunları ise köpekler bile yapıyor. İkinci olarak da bu zevklerin çabuk geçtiği bilinmekte ve muhakkaktır. Böyle çabuk geçen ve mahvolmaya mahkûm olan bir şeyi bu kadar şiddetle arzu etmek ise, hele sonunda büyük tehlike bulunduğu hatıra gelirse hiç de hoş bir şey değil ve doğru görüş ve ihtiyat prensibini de bozan bir unsurdur. [89]

İnsanlık Tarihi Boyunca Ahi ret Düşüncesi

Şu dünya yıldızında insan Ömrü kısa, bu fânî âlemde insanın günleri sınırlıdır. Buna mukabil insanın yaşama arzusu fıtrî ve bu dünyadaki istekleri sayısız, sonsuzdur. Ama insan ölüyor.
Ölüyor, istekleri, dilekleri içinde kalarak, muradına kavuşamadan Ölüyor. Emellerini geride bırakıp gidiyor. Arkasında ayrılmaktan, kaybetmekten büyük üzüntü duyduğu dostlarım, yakınlarını bırakıp gidiyor. Acaba bu yitirdiklerine tekrar kavuşamayacak mı?
Bu bir!
İnsan dünyaya bakıyor; hayır ve şer çarpışmakta. Kötülük ve iyilik —ya da kötü ve iyi sandığı şeyler— kapışmakta. Şer ardarda gelmekte, rezalet yağmur gibi yağmakta. Çoğu kere de şer hayra gâlib geliyor, rezalet faziletin üstüne çıkıyor. Ömrü pek mahdûd olan ferd, fiilinin aksini, hayır ve şerrin sonuçlarını göremiyor.

Halbuki bu insan, çocuk iken ya da orman kanununa göre yaşarken bunları düşünmüyordu. O zaman ne zarar vardı, ne ziyan. İş kuvvete bağlı idi. Hayat galibin, hak kuvvetlinin idi.
İçi uyanmaya başlayınca hayrın karşılığını bulmamasından, şerrin cezasını görmemesinden üzüntüye kapıldı, bu hal onun zoruna git ti. Âdil bir ulûhiyet varlığına îmân, hayır ve şerre cezayı zarurî görür. Eğer hayır ve şerrin karşılığı burada tam verilmiyorsa, elbette âhi-ret âleminde verilecektir.
Bu iki!
Sonra dünyayı imâr eden, onda istediğini yapan bu akıl sahibi insan cinsinin hayatı, hatt-ı hareketi, herhangi bir haşere, dâbbe veya sürüngenin hareketi, hayati gibi hiç bir şeyi tamâm olmayan, her şeyi ebediyete intikâlden kısa, mahdûd bir hayat mı olmalıdır? Hayatının böyle basit, düşük bir hayat olması, insanın gücüne gider. Böyle bir hayat yaşamasını istemez insan.
Bu da üç!
İşte insanın içinden birbiri ardınca fışkıran bu kaynaklardan, âhi-ret âlemi düşüncesi doğmuştur. Birinci kaynak, insan şuuruna hayatın kıymetini gösterirken; üçüncü kaynak, cinsinin kıymetini bilmesini, 'kevnî kuvvetleri hesaba katmasını, kevnî kuvvetlerin kendisi lehine işlemesini, kendisini bu kısa ferdî hayatla yok edip bitirmemesi arzusunu doğurmuş; ikinci kaynak da onun içini uyarmasını, ruhunda adalet duygusunu, rezîlet ve faziletin neticelerine sağlam bir şekilde inanmasını işaret etmiştir.
İşte bu kaynaklar, insanlığın ta kendisidir. Onun derinliklerinin en derininde, ufuklarının en yücesinde bulunmaktadır..
Eski Mısır, Uyanık insan zamirinde fışkıran kaynağın ilk şafağına şâhid olmuş, ölümden sonra hayır ve şerr'den hesap verileceğine, kötülük ve iyilik karşılığında adaletli ceza verileceğine dâir ilk inanca sahip bulunmuştur. Bugünkü mevcûd bilgimize göre bu akide oradan bu ma'rnûr dünyanın sırtında bulunan başka bir yere sıçramazdan önce iki bin yıldan fazla bir zaman geçmiştir.
Milâd'dan önce 2600 yılı civarında (Beşinci Aile Devrinde) —Eğer daha önce yok ise— Mısır'da bir âhiret inancı vardı. Bu âhiret âleminde hayra ve şerre ceza veriliyordu. O zaman bu inanç, yalnız kâhinlere ve din adamlarına münhasır değildi. Millet arasında yaygındı. Bu yaygınlık gösteriyor ki; inancın kökleri, bu tarihten daha önceki zamanlara kadar uzanır. Merhum Prof. Abdulkâdir Hanıza, kıymetli eseri «Alâ Hamiş 'it-Târîh'H-Mısrıyy'il-Kadîm» de bu fetretten şöyle bahsediyor :
«Bu zamanda Oziris'e tapmılmağa ve bu millî bir hal almağa başladı. Oziris ibâdetinin esâsı şu idi: Her insan, kral olsun ferd olsun herkes, ölümden sonra dünyada yaptığı işlerinden, bizzat Oziris'in idare ettiği ilâhî mahkeme huzurunda hesâb verecektir. Bu mahkemede Oziris'e «Tot, Anubis, Hofus, Maât» ve kırk iki hâkim yardım eder. Eğer mahkeme ölünün iyiliklerinin, kötülüklerinden çok olduğuna hükmederse; o kimse ebedî naîm (cennet) ile mükâfatlandırılır ve Oziris gibi olur. Ama mahkeme, onun hayatında kötülük yaptığına hükmederse; onu vahşî hayvanlar parçalayacak, yahut ateşe atılacak veya başka bir azaba çarptırılacaktır.»
Orta Devlet zamanından kalma «Ölüler Kitabı» na dayanarak, özetle bu hesâbtan şöyle bahsediyor :

«Bu muhasebeyi tasvir ediyorlardı. Ölüler Kitabına ve tâbutlara mahkeme, muhakeme ve mîzân resimleri çiziyorlardı. Bu mahkeme tablolarında : Oziris, değneği ve kırbacı elinde tahtına oturmuş, yanında ilâhlardan kırk iki hâkim var. Bu tablodan, o zaman Mısır'ın, kırk iki bölgeye bölünmüş olduğu düşüncesi hatıra geliyor. Sanki her hâkim, bu bölgelerden birini temsil etmektedir. Ölü, mahkeme huzuruna çıkarıldığı zaman «Anubis» onu selâmlıyor, kalbini tutuyor ve onu alıp terazinin bir kefesine koyuyor. Diğer kefeye tanrıça «Maât» ya da Riştha'nın, heykeli konulmuştur. Sonra tanrı «Tot», sağ elinde kalem, sol elinde kâğıt terazinin yanına geliyor, tartının neticesini yazıyor, Oziris'e takdim ediyor. «Tot» un yanında yırtıcı «İmayît» vardır. Bu, timsah başlı, aslan vücûdlu bir hayvandır. Hüküm giyen ölüyü parçalamaya hazır bekliyor. Bazı resimlerde mahkemenin özel bir yerinde günahkârların atılmasına mahsûs ateşler vardır. Terazideki kalb, ölünün hayatındaki amellerini temsil eder. Çünkü dünyada sahibinin yaptığı hayır ve şer her şeyi o görmüştür.»

Dünyadan âhirete göçü tavsif eden eski Mısır'a âit manzum bir hikâye metni de mevcûddur. Bu hikâyede «Sinoziris» adındaki genç, babası «Satney» e âhiret alemindeki hesâb, ceza ve azâb usûlünü göstermek için babasıyla birlikte âhirete göç eder. Bu göç, edebiyat ve dinler tarihinde âhiret âlemine yapılan ilk göçtür. Hayır ve şerr'in, hesâb ve cezanın; zenginlik, fakirlik ve diğer hayat görünümleriyle ilgisi bulunmadığını göstermek için bu hikâyeyi naklediyoruz :

«Satney bir gün evinin üstünden bakar, zengin bir adamın cenazesini görür. Ağlayanlar, uğurlayanlar... Büyük bir tören ve gösterişle Menfis'ten Cebel'e doğru gidiyor. Yine Satney, bir fakirin cenazesini de görür. Bir hasıra sarılmış. Ne cemâati, ne uğurlayanı, ne ağlayanı, ne de dövüneni var. Satney oğluna bakar ve kendisinin âhirete şu fa-kîr "gibi değil, o zengin gibi götürülmesini istediğini, onun gibi uhrevî bir hayat ve saadete ulaşmayı arzu ettiğini söyler. Baba, çocuğun bu sözüne kızar. Genç, her ikisinin uhrevî hayatını göstermek için babasının elinden tutar, büyük dualar okuyarak babasını Menfis dağında bir yere götürür. Ölülerin hesaba çekildiği «dağa» indirir. Bakarlar ki, her çeşit insanla dolu yedi geniş salon var. Bunlardan üçünü geçer, dördüncüye girerler. Buraya insanlar girip çıkmaktadır. Bunları arkalarından eşekler kemiriyor. Başka insanlar da var. Onlar da başlan •üzerinde asılı yemeğe sıçrıyorlar, erişemiyorlar... Sıçrıyorlar, sıçrıyorlar, bir türlü ulaşamıyorlar. Bir yandan da kazıcılar, bu adamların ayaklarının altından habire kazıp bunlarla başları üzerinde bulunan yemek arasındaki mesafeyi arttırıyorlar.

Daha sonra yedinci salona girerler. Orada iyilerin ruhlarını görür-rürler. Her birinin bulunduğu bir makamı var. Kapıda da suçlu ruhlar var. Bunlar da ayakta niyaz ediyorlar.

Sonra kapının altına sırtı üzerine yatırılmış bir adam görürler. Kapının ekseni de bu adamın gözüne çakılı. Kapı açılıp kapandıkça onun gözü üzerinde dönüyor. Kapı da devamlı açılıp kapanıyor ve adam ıztırâbtan bağırıp duruyor.

Daha sonra yedinci salona girerler. Orada hesâb tanrıları oturmuşlar. Münâdîler (çağmalar) de birbiri ardınca ölüleri hesaba çağırmaktadırlar. Büyük tanrı Oziris, altın tahtında oturmuş, başında iki lalaklı bir taç, tanrı Anobis sağında, Tot solunda. Hesâb meclisinin teşekkül ettiği diğer tanrılar da sağında solunda durmaktalar. Mı-

zân da kurulmuş, günâhları sevâbları tartıyor. Kötülüğü, iyiliğinden ağır gelen kimse vahşî İmayît'in önüne atılıyor. İmayît onu parçalıyor. İyiliği, kötülüğünden ağır gelen kimse, tanrılara katılıyor ve ruhu göğe çıkıyor. İyiliği kötülüğüne denk geleni ise vahşî hayvan parçalamıyor ama tanrılara da katılmıyor. Hizmete ta'yîn ediliyor.
Genç baktı, Oziris'in yakınında gayet güzel giyimli, kadri yüce bir adam gördü... Babasına döndü: «Oziris'in yanında oturan şu adamı görüyor musun? İşte o hasıra sarılı gördüğün, cenazesini uğurlayanların bulunmadığı fakirdir. Buraya getirildi, kötülükleri, iyilikleri tartıldı, ikincisi ağır geldi. Tanrı «Tot», onun defterine ; «Dünyada tam bir saadete kavuşmadı.» diye yazmıştı. Oziris, o cenazesi tören ve debdebe ile kaldırılan zenginin sahip bulunduğu her şeyin buna verilmesini ve bunun tanrılar arasına yükseltilmesini emretti. O zengine gelince; onun da kötülükleri ve iyilikleri tartıldı, birincisi, ikincisinden ağır geldi. Bu yüzden cezaya çarptırıldı. İşte görüyorsun kapı sağ gözü üzerinde dönüyor ve elemden bağırıp duruyor.»
Bu kıssa, eski Mısırlıların âhiret düşüncesini ve o âlemi nasıl anladıklarını göstermesi yanında, mal ve mevkiin, âhirette bir fayda sağlamayacağını, herkesin kendi ameline göre ceza veya mükâfat göreceğini ifâde etmesi bakımından da önemlidir.
Mısır'lıların uhrevî hesâb hakkındaki düşüncelerini tamamlamak için, ölüler kitabından bir başka metin verelim. Bu da cezâmn te-rettüb edeceği hayır ve şerrin mânâsını tasvir etmektedir. Bunu Mory özetlemiş, merhum Abdulkâdir Hamza da tercüme etmiştir. Burada ölülerden biri tanrı Oziris'e yalvararak kendini savunmaktadır:
«Ben şerre bulaşmadım. Tecâvüz etmedim, hırsızlık etmedim, haksız yere kimseyi öldürmedim, kurbânlara dokunmadım, yalan söylemedim, kimseyi ağlatmadım, kirlenmedim, kutsal hayvanları kesmedim, ekili arazîyi telef etmedim, namuslu kimselere iftira etmedim. Gazabın beni haktan çıkarmasına fırsat vermedim, zina etmedim, hakkı işlemekten yüz çevirmedim, krala ve babama kötü zanda bulunmadım, suyu kirletmedim, hiç bir efendiyi kuluna kötülük etmesi için yüklenip taşımadım, yalan yere yemîn etmedim, tartıya hile karıştırmadım, emzikli çocukların süt emmelerine engel olmadım, tanrıların kuşlarını avlamadım, ihtiyâç olmadıkça suya gitmedim, Rey (sulama) kanalını kapatıp sudan mahrum etmedim, yanması gereken ateşi söndürmedim, tanrıları küçümsemek hatırımdan bile geçmedi... Ben ma'sûmum, ma'sûmum.»
Eski Mısırlıların naîm ve azâb düşüncelerinden yukarıda bahsetmiştik. Burada şunu ilâve edelim ki; onların naîm ve azâb hakkındaki düşünceleri, zikrettiklerimden ibaret değildi.
Ehram yazıtları diyor ki:
«Sevâb, güç yolculuklardan sonra tanrılarla ya da tanrı «Ra» ile beraber onun gemisinde oturmak için göğe çıkmaktır. Gökte oturma sevabına erenlere «Azizler» ya da «Mutlular» denir. Bunlar, göğün doğu ya da deniz yönünde kalan doğu tarafında otururlardı. Çünkü Mısırlılara göre, bu iki tarafta sabit yıldızlar vardı. Bunlara ebedî yıldızlar adını vermişlerdi. Göğe çıkanların oturduğu ebedî naîm. (cennet) , bu yıldızlarda idi.»

«Ehram yazıtları, naîm'i tasvir etmekte bu kadarlıkla yetinmemişler, izahata girişmişlerdir. Bu metinlere göre azizler, gökteki adalarda bulunurlar. Orada «Yemek Tarlası» adı verilen bir tarla vardır. Bu tarlada azizler çok nefis, çeşitli, bitmez tükenmez taze yemekler yerler. Orada «Yaro Tarlası» denen bir başka tarla ve «Hayat Ağacı» denen bir ağaç vardır ki, tanrılar bu tarlada otururlar ve bu ağaç-tan yerler.
«Semavî naîm, sâdece bundan ibaret değildir. Bunun yanında gök ve güneşi koruyan ejder; göğe çıkana, oraya kavuşunca memelerini verip emzirirler. Göğe çıkan, onların memesini emince çocuk olur.
O kimse tanrılarla beraber ekmek yer, şarap içer. Gün geçtikçe sıhhati düzelir. Günden güne güzelleşir, bugün dünden güzeldir, yarın da bugünden güzel.
Bunlar, Ehram yazıtlarının naîm (cennet) hakkındaki söylediklerinin özetidir.
Ölüler kitabı ise, sevâb hususunda şöyle diyor: Ölü, bir salonda «Oziris» in önünde oturur. Yaro Tarlasına çıkar, ekmek ve yufka ekmekler yer. Kendisinin, öyle bir buğday ve arpa tarlası olur ki, içindeki ekinin boyu yedi arşına varır. Horis adındaki hizmetçiler onun için bu ekini biçerler ki yesin. Yine bu adam «Süfli Âleme girip çıkabilir, «Yaro Tarlası» nda ya da «Yemek Tarlası» nda oturabilir. Her ikisinde de şerefli olarak eker, biçer kendisinin kadınları olur, onlardan faydalanır, dünyada yaptığı her şeyi yapar.
Azaba gelince : Daha önce günahkârın, timsah başlı aslan vücûd-lu vahşî bir hayvan tarafından yendiğini, bir ateşin içine atıldığını söylemiştik. Başka bir azâb şekli de var ki orada günahkâr, kabrinde açlık ve susuzluğun kucağında, güneşi görmekten mahrum olarak kalır. Bazı zamanlar Oziris'in mahkemesinde onunla beraber oturan kırk iki hâkimin yanında kılıçlar bulunur. O kılıçlarla hâkimler gü-nahkârları vururlar.
Daha önce işaret ettiğimiz Satney ve oğlunun hikâyesi gösterir ki, bu azabın başka şekilleri de vardır. Bunlar arasında : Açılıp kapanan bir kapının ekseninin ölünün gözüne oturtulması ve kapı açılıp kapandıkça gözüne batan eksenin verdiği ızdırâbtan ölünün kıvranması, bağırıp feryâd etmesi; azâbedilen kimselerin başlan üzerine yukarıdan yemek asmak, bu adamlar yemeğe ulaşmak için sıçradıkça yemeğin uzaklaşması şekli de bulunmaktadır.»
Başka hiç bir millette âhiret düşüncesi henüz doğmadan tâm bin yıl önce Mısır'da uhrevî hesaba inanç yerleşmişti. Herkesten önce Mı-sır'lılar âhirete inanmış ve bu inancın ancak üzerinden bin yıl geçtikten sonra bu inanç diğer milletler arasında yayılmıştır. Babilliler, Keldânîler, Mısırlılardan bin sene sonra âhirete inanmışlardır. Fakat onların inancında, ölülerin âhiret hayatına hükmeden mutlak Adalet yoktu. Hayır ve şerr'in cezası da âhirette değildi. Ölüler «Aralo» denen, yerin 'altında ya da dünyanın doğu köşesinde bulunan karanlık bir yere geçiyorlardı. Burada onların mahkemesini tanrıça Alat görüyordu.
Bu konuda Mesbiro şöyle diyor :
«Ölünün hayatta yaptığı hayır ve şerr'in, onun amellerini takdirde pek önemi yoktu. Amellerin takdirinde önemli olan, insanın dünyada kurbânlar, hediyeler ve ma'bedlere bağışlar takdim etmek suretiyle tanrılara ve özellikle tanrıça Alat'a ilgi göstermiş olması idi.

Aradan bin sene daha geçti, nihayet âhiret düşüncesinin İran'da Zerdüşt dininde ve Homeros'un dayandığı Yunan efsânelerinde, Hades' in adı geçen Odysseia efsânesinde meydana çıktı.»
Zerdüşt dininde, ruhun bu dünyadan sonraki hayatı şöyle düşünülmektedir :
«İnsan ölünce ruhu üç gün, üç gece cismin yanında asılı kalır. Cisim nimet içinde ise o da nimetlenir. Azâb içinde ise o da azâb görür. Dördüncü günün şafak vakti ruha bir rüzgâr eser, ölü hayırlı ise güzel kokulu bir rüzgâr, şerli ise kötü kokulu bir rüzgâr. Onu alır, bir yere götürür. Ruh orada ya güzel kızlarla veya korkunç cadılar-la karşılaşır. Aslında ne birinciler hakîkî kızdır, ne de ikinciler hakîkî cadı. Bunlar ölünün iç yüzüdür. Kendisini hesâb geçidine ve son hüküme sevk eden içi. Bu hesâb geçidinin kapısında üç hâkim bulunur. Bunlardan biri Mithra'dır. Burada bir mîzân kurulur. Terazinin kefelerinden birine ölünün iyilikleri, diğerine kötülükleri konur. Kefelerden birinin kalkışma veya inişine göre ölü hüküm giyer. Verilecek hüküm, onun hayatının istikâmetini ta'yîn eder.
Sevâb ve azâb, teker teker her iyiliğe veya kötülüğe değil de, kul olarak bütün iyiliklere ve kötülüklere göre ta'yîn edileceği düşünülmektedir. İyilikler ağır gelirse, bütün günâhlar affedilir. Bunlardan herhangi bir günâh kendi başına ne kadar büyük olsa da ona bakıU maz. Keza pişmanlık ve tevbeye de itibâr yoktur. Hesâbta bağışlanmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. Zîrâ o hesâb rahmet üzerine değil, adalet üzerine kurulmuştur.
Tartı bittikten ve hüküm sâdır olduktan sonra hesaba çekilmiş kimseye; Cehîm üzerinde uzanan, hayırlılara genişleyen, şerlilere de incelen, kıldan ince kılıçtan keskin olan köprü ya da Sırat'tan geçmesi emredilir.
Sonuncular Cehîme düşerler. Karanlık, o kadar ki elle tutulacak kadar kesîf bir karanlık. Bunlar Cehîme düşünce birbiri üzerine yığılırlar. Atın boynundaki saçlar gibi. Böyle olmakla beraber her biri bu kadar kalabalık içinde yine de pek katı, bunaltıcı bir yalnızlık içindedir.
Hayırlılara gelince, onlar da nura giderler. Orada onları Ahura-mazda karşılar. Bunlar iyi amel, iyi söz ve güzel fikir ortasından geçerek buraya gelirler. Burada Mâzda'nın huzurunda ebedî mutluluk içinde yaşarlar.
Bütün bular, terazileri ağır veya hafif gelenler içindir. İyilikleri ve kötülükleri birbirine denk olanlar ise gökle yer arasında çok geniş bir mekâna konulurlar. Orada sıcak ve soğuğun elemini çekerler. Bütün hava değişimlerini hissederler. Dâima ümid ve korku içinde, kaldıkça daha da kararacak olan bu kötü yaşantılarının değişmesi hakkında son hükmü beklerler. Buranın en meşhur sakini «Krizaşba» dır.
Bu adam, korkunç bir canavarı öldürmüştür. Bu iyilik ona yeter. Sonra da kutsal ateşi kirletmiştir. Bu kötülük de ona yeter. (Yani iyiliklerin de kötülüklerin de en büyüğünü yapmıştır.) Kötülüğü iyiliğine denk gelmiş, bu yüzden naîm He Cehîm arasında kalmıştır.
Her halde okuyucu, Zerdüşt dini ile eski Mısır dininin, hayır ve şerre terettübeden cennet, cehennem, hesâb ve ceza tarzı hakkındaki düşünceleri arasındaki yakın benzerliği görmekte gecikmeyecektir. İkisi arasında o derece benzerlik var ki izaha ihtiyâç göstermiyor.

Gelelim Yunan mitolojisine. Orada da âhiretten bahsedilmektedir. Bu akîde orada Milâd'dan önce IX. asır civarında yaşamış olduğu söylenen «Odysseia Homeros» da kendini gösterir. Süflî âlemden olan Hades'in, Homeros'tan önce olması, Homeros'un efsânede Hades'-tan faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Mitolojiye göre Hades, yerin altındadır. Burası karanlık bir yerdir. İnsanlar Ölür ölmez, ruhları buraya iner. Bunun başında tanrı Platos bulunmaktadır. Tanrıçaların hiç biri buna katılmamıştır. O da kendisinin karanlığını bölüşsün diye bahar tanrıçası Bersfonya'yı çalmıştır.
Bazı diriler, özel birtakım yollarla buraya inebilirler. Nitekim Odysseia kahramanı Olis de inmiştir.
Homeros'un ifâdesinden, bu ruhların Hades'te birer gölge halin-,de bulunduklarını, vücûdlarını dünyada bıraktıkları, vücûda bir daha dönemeyecekleri için ınücerred eşbâh haline geldiklerini anlayabiliriz. Çünkü Olis, çok sevdiği annesini burada tutmak istemiş fakat buna muvaffak olamamıştır. Keza bu ruhların, dünyadaki hatıralarım, sevgi ve tepkilerini muhafaza ettiklerini de anlıyoruz. Zîrâ kahraman Açaks, ölümünden sonra İhil'in zırhlarını kullandığı için Olis'i azarlamıştır. Açaks, bu zırhlara sahip olamadığından dolayı Travda savaşında öldürülmüştü. İşte Açaks, süflî âlemde Olis'le karşılaşınca onun bütün râzılık istemesine rağmen Olis'e selâm vermemiştir. Olis, İhil'in dünyada sağ olan oğlu Newptelmus'u övünce İhil sevinmiştir.
Homeros'un Olis dilinden anlattığına göre Olis, Hades'te tanrı Minos'u görmüş. Şöyle : Minos elinde kamçı, tahtına oturmuş. Ölüler dâvalarını ona anlatıyorlar. Pek çok ölü kalabalığı, büyük kapıcılar önünde toplanmış dâvalarını arzetmek için sıra bekliyorlar.
Olis'in gördüğü çeşitli azâblardan biri de şu : Olis görmüş ki zorba Tityos, yüzü koyun uzanmış, dokuz dönümlük yeri kaplamış. İki yanında korkunç birer ejder. Tityos'un büyük, kanlı ciğerini ve kalın barsaklarım koparıp yemektedirler. Tanrılar tanrısının sevgilisi Latona'yı kendine cezbetmeğe çalıştığı için bu azaba çarptırılmıştır. Tityos dünyada işlediği bir suçtan dolayı değil.
Yine Olis orada görmüş ki Tantalos, kaynar bir su içine atılmış. Çenesine kadar su içinde. Kaynar su dalgaları yüzüne çarpıyor. Bu su içinde susuzluktan bağn yanıyor ama dilini ıslatacak bir damla su dahi bulamıyor. Başının üzerinde de meyve ağaçları. Salkımları aşağı sarkmış fakat eli yetişmiyor onlara. Bir meyva koparmak istedikçe bir rüzgâr esiyor, dalları alıp o tarafa götürüyor.
«Sifos» u da görmüş ki önünde büyük bir taş yuvarlıyor. Taşı dağın tepesine çıkaracak. Fakat tâm tepeye yaklaştığı sırada taş yuvarlanıp tâ cehennemin dibine düşüyor. Bu dehşetli yorgunluk içinde Sifos'un vücûdundan terler boşanıyor.
Sırf tanrılar tanrısının karısı Hera'nın keyfi için cebbar Herakl de amcası oğlu Yofizos'a itaat ve hizmet etmeğe mahkûm edilmiştir. (Herakl, tanrılar tanrısının, insanlarla birleşmesinden doğan oğludur.) İşte buna kızan Hera, onu şöyle bir azaba mahkûm etmiş : «Herakl, Hades tanrısı Ploto'nun köpeği Sirbiros'la boğuşmaktadır. Sir-biros'un üç başı vardır. Bu, bir işkence âletidir. Tırnaklarını suçluların ruhlarına batırır.»

Merhum Abdülkâdir, Satney ve oğlu kıssasıyla Odysseia'daki Olis hikâyesi arasında büyük bir benzerlik görmektedir. Şimdi onun düşüncelerini iktibas edelim, ondan sonra da kendi görüşümüzü ekleyelim :
1) «Homeros efsânesinde Olis, cehenneme iner. Mısır efsânesinde de Satney ile oğlu cehenneme inerler.
2) Homeros efsânesinde Minos, elinde altun bir kamçı tutmaktadır. Mısır efsânesinde de Oziris elinde bir kamçı tutar.
3) Homeros efsânesinde ölüler dâvalarını Minos'a arz ederler. Mısır efsânesinde de münâdîler (çağırıcılar), dâvalarını Oziris'e anlatsınlar diye ölüleri çağırmaktadırlar.
4) Homeros efsânesinde ölüler, geniş kapıları olan «Hades» evlerinde durmaktadırlar. Mısır efsânesinde de ölüler yedi büyük salonda beklerler.»
Biz bunlara şunu da ilâve edelim: Mısır efsânesinde suçlu, vahşî İmayît'in önüne atılmaktadır. Homeros efsânesinde de ejderler ya da üç başlı korkunç köpek, suçlunun ciğerini parçalamaktadır. Mısır efsânesinde cehennemde yemek, suçlunun başının üstünde asılı bulunacak, suçlu bundan almak istedikçe yemek ondan uzaklaşacaktır. Yunan efsânesindeki cehennemde de suçlunun başı üstünde meyve ağaçlan var. O uzandıkça meyvalar ondan uzaklaşıyor.
Ancak Abdülkâdir, iki cehennem arasında esaslı bir fark görmektedir. O da şu:
«Homeros diyor ki: Ölüler arasında Minos hükmeder. Ve ölüler dâvalarını Minos'a arzederler. Mori'ye göre —ki Mori bu düşüncesinde isabetlidir.— dâvalar, ölümden sonra ölüler arasında çıkan anlaşmazlıklardır. Nasıl diriler arasında anlaşmazlık oluyorsa, ölüler arasında da anlaşmazlık oluyor demektir. Bu, ölülerin dünyada yaptıklarından hesaba çekilmeleri demek değildir.»
Sonra şöyle diyor:
«O halde Homeros'un cehennemi, insanların hayatta iken yaptıklarından hesaba çekildikleri bir yer değildir; öldükten sonra kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklardan hesâb verme yeridir. Bu takdirde Homeros cehennemi, Mısır düşüncesindeki cehennemin taşıdığı bütün ahlâkî değeri kaybetmiştir. O zaman diyebiliriz ki Homeros, Mısır düşüncesindeki Satney ve oğlu ve Oziris'in mahkemesi efsânesini alıp kısaltmış, bazı şekillerini almış ama özünü yitirmiştir.»
İşte serdetüğimiz bu mütalaalar, Homer cehenneminde sırf tanrılar tanrısının şehveti ya da karısı Hera'nın keyfi veya diğer tanrıların zevki için suçsuz kimselerin de azaba çarptırılmasındaki sebebi izah eden kuvvetli görüşlerdir. Bunlar, Yunan efsânelerinde şehvetlerin ve kaprislerin hâkim olduğunu, ne dünya hayatında, ne de öteki hayatta içsel durumun ve adaletin kıymeti olmadığını gösteren bir ortamda çevrilidir.
Böylece Mısır akidesi, kendinden iki bin sene sonra gelmiş bu putperest inançların çok üstünde yüce ufuklarda parlayan tek akide olarak kalmaktadır.
Homeros devrinden sonra âhiret düşüncesinin İranlılarda ve Ro-ma'lılardaki gelişimini incelemezden önce bu düşüncenin eski Hind dinlerindeki yerinden bahsedelim :
Hâlen bir kısım Hind'lilerin, Seylan halkının, Japonların çoğunluğunun ve birçok Çin'lilerin dini olan Hinduizm'de ve Budizm'de hesâb ve ceza olan âhiret düşüncesi yoktur. Onun yerine «Nirvana» vardır. Nirvana, en büyük ruhta fânî olmak

demektir. Ancak bu iki dinde Nirvana'ya ulaşma yolları değişiktir. Hinduizmin Veda, Brahma-na, Upanişad ve Vedanta adlı kitaplan vardır. Sonuncusu en yenisidir.
«Hindulara göre; Veda, Brahmana ve Upanişad vahiy kitaplarıdır. Bunlar birbirine zıd çeşitli fikirler ihtiva eder. Orada bir taraftan tanrıların ve tanrıçaların çoğaldığını görürken diğer taraftan tev-hîd, hulul ve vahdet-i vücûd fikrini görmekteyiz. Bu, muayyen bir akideye davetten ziyâde, muhtelif inançlara müsamaha eden sosyal bir düzendir. Veda'da tanrılar çoktur. Her birinin ihtisası ve bir işi vardır. Bunların işleri birbirine karışmıştır. Çünkü muhtelif kabilelerin tanrılarıdır. Bu tanrılar sonunda bir birliğe yükselmişlerdir. (Bunların hey'et-i mecmuası bir birlik teşkil eder ki; bütün yaratıklar, bu birlikten fışkırmıştır ve tekrar ona dönecektir. Bu bire yükselme fikri, özellikle Upanişad'da göze çarpar ve bu yükseliş Vedantaya vâsıl olur. Vedanta'nın kelime mânası, Veda'nın hatimesi (sonu) dir.
Vedanta'nın temeli şudur : Allah ve insan nefsi tek bir şeydir. Ama insana iki ayrı şeymiş gibi gelir. Zîrâ insan idrâki, bunlann birliğini görecek seviyeden aşağıdadır. İnsan, kendindeki zât (benlik) hududunu kırmadıkça bu sapıklığında devam edecektir.»
Benlik hududunu kırmayı, bazıları cesedden kurtulmak olarak tefsir ediyorlar. Hindulann, ruhu cesedin tahakkümünden kurtarmak ve kudsal Zât'la birleşip Nirvana derecesine ulaşmak için cesede azâbe-dip onu ağır tecrübelere koştukları meşhurdur. İşte bu hareket, bu inançtan ileri gelmektedir.
İnsan ruhu tam manâsıyla temizlenip cesedin te'sîrinden kurtularak Kudsal Zât'la birleşmedikçe Nirvana derecesine ulaşamaz.
İşte tenasüh, bu gayeyi gerçekleştirmek içindir. Tenasühe göre, insan öldüğü zaman ruhu bir hayvan veya insan vücûduna geçer. Ve o vücûdda çeşitli azâblara dûçâr olur. Böyle azâb çeke çeke temizlenir ve nihayet Nirvanaya ulaşır, tenasühten kurtulur.
Budizme gelince : Bu din daha yenidir. Milâd'dan önce 500 yılı civarında doğmuştur. Tenasühe inanmaz, ruhu temizlemek için cesede azâbetmeyi .gerekli görmez. İnsan ruhundan korkunç şeylerin sıkıntısını kaldırır ve onu Allah'ın rahmetiyle doyurur. Ferde, rûh ne derece sâflaşır, benlikten ve bedenî lezzetlerden ne derece kurtulursa Nirvanaya ulaşacağını, bütün gücüyle büyük ruha yöneleceğini teb-şîr eder.
Buddha ölürken talebesi «Enanda» ya söylediği sözlerden bu fikri anlıyorum:
«Cesedine işaret ederek dedi ki: Bu çeşitli maddelerden meydana gelmiş karışım vücûd, elbette unsurlarına çözülüp dağılacaktır. Seni hiç bir şey, ruhî mücâdelene devam etmekten alıkoymasın. Yakında ısrarcı şehvetin kötülüğünden, mizah ve cehaletin kötülüğünden kurtulacaksın Enanda!»
Yine bazı tâbilerine şöyle demiştir :
«Ey râhibler, işte size ıztırâblardan acılardan yüksek olan, ıztı-râblardan kurtaran hakikat: Doğum azâbtır, ihtiyarlık azâbtır, has^ talik azâbtır, ölüm azâbtır, sevdiğimizden ayrılmak azâbtır, arzu ettiğimiz şeyi yitirmek azâbtır. Sözün kısası dünya hayatı 'azâbtır.

Ey râhibler, işte size ıztırâbların sebebine dâir hakikat: Tekrar doğumun aslı olan ihtirasta şehvet ve lezzet vardır. Üç türlü ihtiras vardır: Lezzet ihtirası, hayat ihtirası, toprak ihtirası.
Ey râhibler, işte size ıztırâbların durmasına dâir yüce hakikat: İhtirasın durmasıyla ıztırâblar durur. Arzular, alâkalar gitmedikçe elemler durmaz. İhtirası atmak, ruhu ondan boşaltıp kurtulmak ve nefsin şehvetlerini yenmekle ıztırâb durur.
Ey râhibler, elemlere bir sınır koymanın yolunu gösteren hakikat şudur : Bu yolun sekiz dalı vardır; doğru îmân, doğru konuşma, doğru gidiş, doğru kazanç, doğru çalışma, doğru düşünce ve doğru teemmül.»
Görülüyor ki Hinduizm ve Budizmde, eski Mısır dininde, Zerdüşt dininde ve Yunan mitolojisinde olduğu gibi bir âhiret âlemi fikri yoktur. Hinduizm'de günâhları temizlemek için Tenasüh, ıztıraplar, azâb-lar ve şehvetlere karşı koyma, arzuları terk etme vardır. Budizm'de de Büyük ruhta, Nirvana.'da fânî olmak, Allah'ın zâtıyla birleşmek için benlikten sıyrılıp çıkmak vardır.
Şimdi tekrar Yunan mitolojisine dönelim : Milâd'dan Önce beşinci asırda yaşayan şâir Pindar, ikinci Olimpia kasidesinde şöyle diyor : «Dünyadaki büyükler, cehennemde bir hâkim bulacaklardır. Bunlardan haram işleyenleri tanrıça Ananki muhakeme, edecektir.» Fakat Vindar, bu muhasebenin ne şekilde cereyan edeceğini açıklamıyor. Ancak bu düşünce, bu hesabın adaletli olacağına dâir Mısır inancına doğru atılmış önemli bir adımdır.
Aradan yıllar geçiyor. Eflâtun (Doğumu M.Ö. 427-419) gelip şöyle diyor :
«Ölüler kendilerini muhakeme edecek olan hâkim Redanıant (Mi-nos'un kardeşi) in önüne gelirler, ona yaklaşırlar. Redamant her ruhu sorguya çeker, fakat kimin ruhu olduğunu bilmez. Ruhu, fesâd ve habaset ile dolu, hakîkattan uzak yaşamış görürse; zindana gönderir, orada hak ettiği azabı çeksin diye.»
Sonra diyor ki:
«Redamant hüküm giyenleri, temizlenmeye kabiliyetli olup olmadıklarına göre damgalayıp nişanladıktan sonra cehenneme gönderir. Temizlik ve hakikat içinde yaşadığını gördüğü ruhu da taltif eder, mutluluk adalarına gönderir.»
Böylece Eflâtun; Homerosun kaybettiğini telâfi etmeye çalışıyor ve kendinden iki bin beş yüz yıl önce zuhur eden Mısır inancının kenarına yaklaşıyor.
Aradan beş yüz sene daha geçiyor. Büyük Roma şâiri «Werçü» geliyor. Milâd'dan önce 70-19 yılları. On iki fasıldan müteşekkil înyada destanını yazıyor. Bunlardan altı fasıl Odysseia tarzında altısı da Ho-meros'un İlyada'sı tarzındadır.
Altı fasıldan birinde mitoloji kahramanı İnyas, babası Anşiz'i görmek ve ondan kendisinin ve çocuklarının istikbâli hakkında bilgi almak için süflî âleme gider. Buraya bir kâhine ile beraber iner. Bu kâhine onu, ölüler diyarına götürür. Burada gölgeler ve ruhlar görür Steks nehrini geçerler. Bu nehir, cehennemde yılanlar ve korkunç hayvanlarla dolu bir nehirdir. Bu nehirden geçmeyi, ölülerin ruhlarım sevk eden pek üzüntülü notî «Şaron» idare eder. Sonra kâhine yoluna devam eder, İnyas da onun ardına düşer. Tamamen üzüntü ve umutsuzluk dolu bir âleme gelirler. Ölü hayâlleri bu âleme gelip gitmektedir. Burada İnyas, Travda kahramanlarından bir çoğunu görür... Sonunda da babasıyla karşılaşır. Babası ona soyu için yazılmış olan şeref ve iftiharı bildirir.

Werçil'in cehennemi de, biraz Önce işaret ettiğimiz Mısır cehenneminden mülhem olan Homeros cehenneminin aynıdır. Yalnız bazı eksiklikler ve değişiklikler vardır.
Şimdi Yunan mitolojisini bırakıp İsrâiloğullarına geçmek ve biraz da onların âhiret düşüncesinden bahsetmek istiyoruz. Bugün, Yahudilerin birinci kitabı Ahd-i Kadîm'de âhiret âleminden hiç bahsedilmez.
Bütün siyaktan (sözün temasından) anladığımıza göre, şerr'e ceza dünyadadır. Ferdler de cemiyetler de kötülüklerinin cezasını bu dünyada göreceklerdir. İsrâiloğullarının tanrısı, kendilerinden herhangi bir ferd veya neslin yaptığı kötülüğü dâima bilir.
Fakat bu inanç, hayattaki realiteye mukavemet edecek nitelikte değildir. Hayatta bazan şer cezasız kalıyor, iyilikle karşılanıyor; hayır da aksine kötülük görüyor. Netîcede bu sâfiyane i'tikâd ile hayat gerçeği arasındaki uyuşmazlık yüzünden bu inanç, İsrâiloğullarının ruhunda bir sarsıntı meydana getiriyor. Ahd-i Kadîm'deki Eyyûb Sifr'in-de bu husus açıkça kendini göstermektedir.
Şimdi Prof. Alî Edhem'in bu sifr'e dayanarak yazdığı Nazarât fi'1-Hayat ve'1-Müctema' adlı kitabından bir fasıl takdim edeceğim. Profesörün sözlerini kısaltmak veya bunlara bir şey ilâve etmek lüzumunu duymuyorum :
«Eyyûb Sifr'inin on üçüncü babında Eyyûb, ashabına verdiği ce-vabta Yüce Zât'tan bahsederken şöyle diyor : «O beni öldürse de, yine onu arzu eder kalacağım. Ancak onun önünde yollarımın doğruluğunu savunacağım.» Bu sözde tâm îmânla biraz inkâr birleşmekte; mutlak güven, şek ve şüphe gölgesine karışmaktadır. Ahd-i Kadîm'in en edebî sifr'lerinden olan ve cür'etli görüşlerle dolu bulunan bu sifr-de Allah'ın verdiği dertlere ıztırâblara sabreden Eyyûb, bir zaman derdini gizlemeğe, duygularını yutmaya çalışır. Bu sifrde çok nüfuzlu görüşler, cür'etli sözler vardır. Burada insanın durumu şöyle izah edilir. «Kadından doğmuş, az ömürlü, çok kötülük yaparı.» Allah'tan da şöyle bahsedilir : «Araştırılamayacak kadar büyük işler yapan, sayılamayacak kadar hârikalar yaratan.» İnsanın adalet arzusundan, hayat olaylarındaki hikmeti aramasından, varlığın hakikatini öğrenme çabasından bahseder. Bu sifr, insanda çarpışan iki kuvveti tasvir eder. însanda, beşerî fiillerinde, milletlerin hayatlarında tecellî eden ilâhî adaletin varlığından duyduğu şüphe ile, kendini bu şüphenin gayyasında boğulmaktan kurtaracak kuvvetli îmân çarpışmasını en ince ve en doğru tasvir eden bir sifrdir bu.
«Bu sifr, İsrâiloğullarının dinî düşüncesine şüphenin girmeye başladığını gösteren önemli bir merhale teşkil eder. İsrâîl dinine göre dürüst, iyi adam dünya hayatında bu istikâmetinin, güzel ahlâkının mükâfatım görecek; iyilikten kaçıp günâhlara dalan da işine uygun cezayı çekecektir. Yani iyilik de kötülük de dünyada karşılığını bulacaktır. Fakat hayatın, yaşanan olayların bu sâf i'tikâdı doğrulamadığı, şerlinin cezasını çekmediği hayırlının mükâfat görmediği, aksine bazan yaptığı dürüstlüğün insanı daha kötü duruma düşürdüğü görülmüştür. Artık bu mesele insan aklını uğraştırmaya ve zihinleri bulandırmaya başlamıştır. Acaba ilâhî adaletten şüphe edilebilir mi? Yahut zulüm görünen bu hayat olaylarında acaba insanın göremediği, düşünemediği çok ince bir adalet mi var? Böylece 'adalet düşüncesinin ufukları genişleyip, kısa görüş ve kısa akıldan gelen itirazlara da müsamaha baş göstermiştir. İşin daha korkunç tarafı, âhiret hayatı düşüncesi üzerine düşen bu gölgenin, ondan sonra bir daha kalkmamalıdır.»

Şüphesiz îsrâiloğullarında Ahd-i Kadîm'in yazılışından sonra, uzun süren tarihleri boyunca âhiret düşüncesi gelişmiştir. Matta İncil'inin yirmi ikinci babında şu ifâdeyi görüyoruz :
^Kıyamet yoktur diyen Sadûkîler, o gün îsâ'ya gelerek sorup dediler...» Bundan anlıyoruz ki Hz. îsâ zamanında Yahudilerden bir fırka kıyametin olmadığını iddia ediyordu. Yine İsrâiloğullanndan Fe-rîsîler ise kıyamete İnanıyorlardı. Bunu da peygamberlerden bahseden yirmi üçüncü bâbtan öğreniyoruz. Orada peygamber Paul şöyle diyor : «Ben Ferîsî oğlu Ferîsîyim. ölülerin kıyametini (kalkacağını) ümid ettiğim için muhakeme olunuyorum... Çünkü Sadûkîler; kıyamet ve melek ile rûh yoktur, derler.. Fakat Ferîsîler ikisini de ikrar ederler.»
Yahudiler, Bizans valisini Paul'e karşı kışkırtıp «o müfslddir, uslu olan Yahudiler arasında fitne uyandırmağa çalışıyor.» diyerek Pa-ul'ü yakalamasını istiyorlar. Paul de kendini savunmak için vâlîye bu sözleri söylüyor : Yirmi dördüncü bâbda Paul şöyle diyor :
«Ben Namusta ve Peygamberlerde yazılı bulunan her şeye inanmış olarak rabbıma ibâdet ederim. Onların beklediği şeyin olacağına inanıyorum : Yakında iyi ve günahkâr ölülerin kıyameti olacaktır.» Demek ki îsrâiloğullarından bir cemâat arasına âhiret inancı girmiştir.
Fakat bu i'tikâdm onlara ne zaman girdiğini ta'yîn edemiyoruz. Bu hususta ilk işareti Milâd'dan önce XIII. asırda yaşamış bulunan Eş'iya'nm Sifr'inde (îşaya, Bâb : 24) buluyoruz. Fakat bu ibare ile, mutlaka kıyamet gününün kasdedildiğine dâir kesin delil yoktur. Bu işaret, onun kehânet tarzındaki şu sözüdür :
«İşte Rab dünyayı boşaltıyor, onu çöl ediyor ve onun yüzünü alt üst ediyor ve orada oturanları dağıtıyor.» Ve şöyle devam ediyor: «Ve vâki' olacak ki dehşet velvelesinden kaçan çukura düşecek; ve çukurun içinden çıkan tuzağa tutulacak; çünkü yüksekteki pencereler açıldı, ve dünyanın temelleri titriyor. Dünya ezildikçe ezildi, dünya yarıl-dıkça yarıldı, dünya sarsıldıkça sarsıldı. Dünya sarhoş bir adam gibi sendeleyecek, ve bir salıncak gibi sallanacak; ve bir daha kalkamayacak.»
«O gün Rab, yüksekte olanların ordusunu yüksekte, ve yerin krallarım yer üzerinde yoklayacak. Ve esirler çukura nasıl toplanırlarsa, onlar da bir araya toplanacaklar, ve zindana kapatılacaklar ve çok günlerden sonra yoklanacaklar ve ay kızaracak ve güneş utanacak; çünkü orduların Rabbı, Sion dağında ve Yeruşalim'de krallık edecek; onun ihtiyarlan karşısında izzet.»
Fakat bugün, dünya günlerinden biri de olabilir. Hattâ böyle olması da kuvvetlidir. Çünkü yirmi beşinci bâbda şöyle deniyor :
«O gün denilecek : İşte beklediğimiz ilâhımız budur. Ve bizi kurtaracaktır. İşte beklediğimiz Rab budur; onu bekledik, onun kurtarışı ile mesrur olacağız ve sevineceğiz. Çünkü Rabbm eli bu dağda rahat edecek; ve gübre yığınının suyunda saman çöpü nasıl çiğnenirse, Moab da olduğu yerde öyle çiğnenecek. Ve yüzen bir adam yüzmek için ellerini uzattığı gibi onun ortasında ellerini uzatacaktır; fakat Rab, onun gururunu ellerinin hüneriyle beraber alçaltacaktır. Ve senin duvarlarının yüJpsek hisarını yıkıyor, alçaltıyor ve toprağa kadar da indiriyor.» (îşaya, Bâb : 25)
Yirmi altıncı bâbda :

«O gün Yahuda diyarında şu ilâhi terennüm edilir : Kuvvetli şehrimiz var; kurtarışı duvarlar ve burçlar olarak koyuyor. Kapıları açın ki emâneti koruyan sâlih millet içeri girsin...»
Demek ki bugün, İsrail'in düşmanı Moab'a gâlib geldiği gündür. Bu Eş/iya (îşaya) nın Ahd-i Kadîm'de bulunan diğer kehânetler gibi haber verdiği mahallî bir gün olacaktır.
. Milâd'dan önce II. asırda yaşanüş olan Danyal Sifr'inin on ikinci bâbmda da kıyamet gününe benzer bir güne işaret edilmektedir. Bu işaret, Eş'iya (İşaya) nın işaretinden daha çok kıyameti gösterirse de bunun da dünya günlerinden bir gün ve İsrâîl milletinin istikbâline dâir verilen haberlerden biri olması ihtimâli vardır.
Danyal, rabbm kendisine vahyini hikâye ederek diyor ki:
«Ve senin kavminin oğulları için durmakta olan büyük reis Mi-kftel, o vakit kalkacak ve millet olalıdan beri o zamana kadar vâki' olmamış bir .sıkıntı vakti olacak; o vakit senin kavmin, kitapta bulunan herkes kurtulacak ve yerin toprağında uyuyanlardan bir çoğu, bunlar ebedî hayata ve şunlar utanca ve ebedî nefrete uyanacaklar. Ve anlayışlı olanlar, gök kubbesinin parıltısı gibi, bir çoğunu salâha döndürenler, de yıldızlar gibi ebediyen parlayacaklar.»
Fakat bu, İran'da üç kralın ve bunlardan daha zengin ve kuvvetli olan dördüncü kralın kalkıp Yunan memleketine hücum edeceklerinden...... bahseden uzun bir konuşmadan sonra söylenir ve; nihayet o gün gelecektir, denir. Bu da gösterir ki bu ifâde, açıkça kıyameti gösteren bir nass değildir. İstikbâle dâir söylenen bu gibi haberlerde Ölümden sonra peygamberlerin kalkıp dirilmesine dâir ifâdeler, çoğu kere İsrail milletinin nihayet yükseleceğine işaret sayılır, âhiret âlemine intikâli göstermez.
İncil'de ve Rasûllerin İşleri'nde bulunan işaretler, netice itibarıyla Yahûdîlerde kıyamet günü i'tikâdının bulunduğunu isbâta kâfidir. Ancak öyle görünüyor ki bu i'tikâd, Yahûdîlerde geç meydana çıkmıştır. Böyle olmakla beraber Yahudiler, bu noktada Mısır akidesinden müteessir olmamışlardır.
Gelelim Hıristiyanlığa : Onda «Rabbın Melekûtu», «Ebedî Hayatı», azâb için «Cehennem», «Nâr» ve «Zulmet» ta'bîrlerr-vardır. Yine Hıristiyanlık'ta «Din günü» ta'bîri de geçer. O gün insanoğlu (Hz. îsâ), Allah'ın melekleriyle birlikte gelecektir. Ama bunun zamanını kestiremiyoruz. Kıyamet günü müdür?, yoksa İncil'de mevcûd olduğu gibi Hz. İsa'nın defninden üç gün sonra dirilip kalktığı gün mü?
Matta İncilinin on altıncı babında şöyle deniyor:
«Zîrâ insanoğlu, Babasının izzetinde onun melekleriyle beraber gelecek ve o zaman herkes kendi ameline göre ceza görecektir. Gerçeği söylüyGrum ki: Bu kalkışta bir kavim vardır ki onlar, insanoğlunun (Mesih'in), melekûtunun içinde geldiğini görmedikçe ölümü tatmazlar.»
Bu İncil'in on dokuzuncu babında şöyle deniyor :
«îsâ tilmizlerine dedi: Size gerçeği söylüyorum ki: Bir zenginin, göklerin melekûtuna girmesi güçtür. Ve yine size diyorum ki: Devenin iğne deliğinden geçmesi, bir zenginin Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır.»
«İnsanoğlu her şeyin yenilenmesinde, izzetinin tahtına oturacağı zaman, siz ki benim ardımca gelenlersiniz, siz de İsrail'in on iki sıb-tına (kabilesine) hükmederek

on iki taht üzerinde oturacaksınız. Ve benim ismim uğruna evler, ya kardeşler, ya kız kardeşler, ya baba, ya ana, ya çocuklar veyahut karılar bırakan her adam yüz katını alacak ve ebedî hayata kavuşacaktır.»
Aynı İncil'in on ikinci babında şöyle deniyor : «Sizs diyorum : İnsanlar söyledikleri her boş söz için hüküm gününde hesâb vereceklerdir.»
On altıncı babında : «Ben yine sana diyorum ki: Sen Petrus'sun. Ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım; ve Ölüler diyarının kapıları (cehennem kapıları) onu yenmeyecektir. Göklerin melekûtunun anahtarlarım sana vereceğim.»
On sekizinci babında : «Şayet elin ve ayağın sürçmene sebeb oluyor, seni düşünüyorsa onu kes at. Zîrâ senin için topal veya çolak olarak hayata girmek, iki ele ya da iki ayağa sâhib olarak ebedî ateşe atılmaktan daha iyidir.»
Markos İncili'nin dokuzuncu babında bu ifâdenin şu ilâvesi var : «Orada onların kurtları ölmez, ateşi sönmez.»
Matta încili'nin sekizinci babında şöyle deniyor : «Doğrusu size diyorum ki: Doğudan ve Batıdan bir çokları gelecekler ve göklerin melekûtunda İbrahim, İshâk ve Ya'kûb oturacaklar ve melekûtun oğulları haricî zulmete (dış karanlığa) atılacaklar; orada ağlayış'* ve diş gıcırtısı olacak.»
Bu İncil'in on birinci babında şöyle deniyor : «Sen ey Keferha-hum, sen göğe kadar mı yükseleceksin? Ölüler diyarına kadar ineceksin. Çünkü sende yapılmış olan kudretli işler Sodom'da yapılmış olsaydı o, bugüne kadar dururdu. Fakat ben size derim ki: Din günü senden ziyâde Sodom diyarına kolaylık olacaktır.»
Yirmi altıncı bâb : «Size diyorum ki: Ben şimdiden itibaren asmanın bu mahsûlünden (şarabından) içmeyeceğim, ta babamın melekûtunda sizinle beraber taze olarak içeceğim güne kadar.»
İşte İncil'lerde naîme, göklerin melekûtuna, azaba, cehennem ateşine veya haricî zulmete dâir sâdece bu kısa işaretlere rastlıyoruz. Yalnız bir defa Matta İncili'nin yirmi beşinci babında azıcık bir tafsilât görmekteyiz:
«İnsanoğlu, bütün melekler kendisiyle beraber olarak izzetiyle gelince, o zaman izzetinin tahtı üzerinde oturacaktır: Bütün melekler onun önünde toplanacak çoban koyunları keçilerden ayırdığı gibi onları birbirinden ayıracaktır. Koyunlan sağma ve keçileri soluna koyacaktır. O zaman kral sağmdakilere diyecektir : Ey sizler babamın mübarekleri gelin, tâ âlemin yaratılışından beri sizin için hazırlanmış melekûta sâhib olun. Zîrâ ben aç idim, siz beni doyurdunuz; susamıştım, bana su verdiniz; garip kalmıştım, beni barındırdınız; çıplaktım, beni giyindirdiniz; hasta idim beni aradınız; zindanda idim, benim yanıma geldiniz : O zaman iyiler ona şöyle cevab verirler : Ya Rab, ne zaman biz seni aç gördük de doyurduk; ne zaman seni susuz gördük de su verdik? Ne zaman seni garip gördük de barındırdık? Yahut ne zaman seni çıplak gördük de giyindirdik? Ne zaman seni hasta, yahut zindanda bulup yanına geldik? Kral cevaben der ki: Doğrusu size derim: Siz şu küçük kardeşlerimden birine yapmakla bana yapmış oldunuz.»
«Sonra solundakilere der ki: Ey mel'ûnlar katımdan çıkın, İblîs ve onun melekleri için hazırlanmış olan ateşe gidin. Zîrâ ben acıktım, siz bana yedirmediniz; susadım, bana su vermediniz; garip kaldım beni barındırmadınız; çıplaktım, beni giyindirmediniz; hasta ve zindanda oldum, beni ziyaret etmediniz.» O zaman onlar da der ki: Ya Rab, biz seni ne zaman aç, ya da susuz ya da garip, ya da çıplak, ya da

hasta, ya da zindanda gördük de sana hizmet etmedik? Onlara cevaben der ki: «Şu küçüklerden birine bunları yapmamakla bana yapmamış oldunuz. Ve bunlar ebedî azaba iyiler de ebedî hayata giderler.»
İşte elimizdeki mevcûd İncil'lerde kıyamet gününe, hesaba ve azaba dâir bulunan tek tafsilât bundan ibarettir. Bugüne kadar Hıristiyanlıktaki âhiret inancı bu kadarlıktır. Risalelerde ve şerhlerde başka hiç bir tafsilât yoktur.
Arap Yanmadası'nda bazı Yahudilerin ve Hıristiyanların bulunmasına rağmen âhiret âlemi inancı Yanmada'da yayılmamış, dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.) Kur'an'ı getirdiği zaman öldükten sonra dirilme fikri, Araplarca son derece şiddetli inkârla karşılanmıştı:
«Küfredenler dediler ki: Siz ölüp tamamen dağıldıktan sonra yeniden dirileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi? Allah'a yalan mı uydurdu, yoksa onun bir deliliği mi var?» (Sebe', 7)
«Dediler ki: Ne varsa bu dünya hayatımızdır, başka yok. Ölürüz ve yaşarız. Bizi Öldüren zamandan başka bir şey değil. Onlann bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sâdece zannediyorlar.» (Câsiye, 24)
Kur'an onları, insanlık tarihinde görülmemiş âhiret inancının, eski Mısır'da doğmasından tâ İslâm'ın gelmesine kadar hiç bir beşerin hayâlinden geçmeyen bir âhiret inancı ufuklarına yükseltmiştir. Tak-dîm edeceğimiz kıyamet meşhedleri, İslâm'ın Arapları yükselttiği bu fikrî sıçrayış hamlesinin derecesini güzel açıklayacaktır. Onlar âhiret âlemine, cennete, cehenneme, naîm ve azaba, mutlak adalete ve geniş rahmete inanmışlardır ve onların bu inancı, ondan önce insanlık tarihi boyunca gelmiş geçmiş bütün uhrevî düşüncelerin hepsinden mükemmel, temiz ve pâk bir âhiret inancıdır.[90]

100 — De ki: Eğer siz, Rabbımın rahmet hazînelerine sâhib olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları saklardınız. Zâten insan pek cimridir.

Allah Teâlâ yüce Rasûlüne diyor ki: Ey Muhammed, onlara şöyle de : Ey insanlar eğer siz Allah'ın hazînelerine tasarruf etme gücüne sâhib olsaydınız, tükenir diye onların hepsini tutardınız. İbn Ab-
bâs ve Katâde derler ki: kelimesi fakirlik demektir. Bu takdirde mânâ şöyle olur : Allah'ın hazîneleri ebediyyen boşalıp tükenmezken siz onun bitip tükenmesinden korkardınız. Çünkü bu, sizin tabiatınız ve seciyyeniz gereğidir. Nitekim Allah Teâlâ âyetin devamında : «Zâten insan pek cimridir.» buyurmaktadır. İbn Abbâs ve Katâde âyetteki (î,,â) kelimesine; cimri ve hiç bir kimseye bir şey vermeyen, anlamını vermiştir. Nitekim Nisa sûresinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «O zaman insanlara bir çekirdek parçası bile vermezler.» (Nisa, 53) Yani onların Allah'ın mülkünde bir payları olsaydı, hiç bir kimseye bir şey vermezlerdi. Bir çekirdek tanesi kadar bile. Allah Teâlâ insanı olduğu gibi tavsif ediyor. Tabiatıyla Allah'ın muvaffak kılıp hidâyete erdirdikleri müstesnadır. Zîrâ cimrilik, çığırtkanlık ve feryâd ü figân etmek, onun vasfıdır. Nitekim Hak Teâlâ Meâric sûresinde şöyle buyurmaktadır : «İnsan gerçekten pek huysuz yaratılmıştır. Başına bir fenalık gelince feryâd eder. Bir iyiliğe uğrarsa, bunu herkesten men'eder. Ancak namaz kılanlar müstesnadır...» (Meâric, 19-22). Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer pek çok

âyet-i kerîme vardır. Ve bu âyet Allah Teâlâ'nın lutfuna, keremine, cömertliğine ve ihsanına delildir. Nitekim Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre, Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur: Allah'ın eli dop-doludur. Hiç bir nafaka onu eksiltmez. Gece ve gündüz ihsan eder. Görmez misiniz göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri infâk etmekte ve elindeki hiç bir şey tükenip gitmemektedir.[91]

101 — Andolsun ki Biz, Musa'ya dokuz tane apaçık âyet verdik. Sor İsrâiloğullarına, hani onlara gelmişti de Firavun ona şöyle demişti: Ey Mûsâ, doğrusu ben seni büyülenmiş zannediyorum.
102 — O da demişti ki: Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbmm, açık deliller olarak indirmiş olduğunu biliyorsun. Ben doğrusu ey Firavun, senin mahvolacağını sanıyorum.
103 — Bunun üzerine onları memleketten sürmek istedi. Biz de onu ve beraberindekileri bütünüyle suda boğduk.
104 — Onun ardından İsrâiloğullarına dedik ki : Haydin o memlekette siz oturun. Âhiret va'di geldiği zaman onları da sizi de bir araya getiririz.

Musa'ya Verilen Dokuz Mucize

Allah Teâlâ, Hz. Musa'yı dokuz apaçık âyet ve belge ile gönderdiğini bildiriyor. Bu âyetler, onun nübüvvetinin sıhhatine vs kendisini gönderenden verdiği haberlerde sâdık olduğuna kesin kes delâlet ediyordu. Bu âyetler; asası, Yed-i beyzâ, yıllar, deniz, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kan olmak üzere peygamberliğini açıklayıcı mucizelerdi, îbn Abbâs böyle der. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ise şöyle der : Bu dokuz mucize; Yed-i beyzâ, el Asâ, A'râf sûresinde zikredilen beş mucize, mallarının helak olması ve taştır. Ayrıca İbn Abbâs, Mü-câhid, İkrime, Şa'bî ve Katâde derler ki: Bunlar Hz. Musa'nın eli, asası, yıllar, meyvelerden eksiltme, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kandır. Bu görüş zahir, ayan-beyân, güzel ve sağlamdır. Hasan el-Bas-rî ise yıllar ve meyvelerin eksiltilmesini bir tek mucize sayar ve ona göre tuttuğunu yakalayan asâ dokuzuncu mucize olur. «Onlar buna rağmen büyüklük taslayıp suçlular güruhu olmuşlar.» (A'râf, 133). Yani bu âyetlere ve gördükleri mucizelere rağmen İsrâiloğulları küfretmişler ve inkâr etmişlerdir. Kendi nefislerini zulüm ve kibirle doldurmuşlardır. Aynı şekilde senden istedikleri şeyleri isteyen ve «Bize yeryüzünden kaynak fışkırtıncaya kadar sana asla inanacak değiliz.» (İsrâ, 90) diyen şu kişilere de istediklerini vermiş olsaydık; onlar yine de icabet etmez her şeye rağmen inanmazlardı. Ancak Allah'ın di^ ledikleri müstesnadır. Nitekim Firavun, Musa'dan bunca mucizelerin zuhur ettiğini görmesine rağmen, yine de; «Ey Mûsâ, doğrusu ben seni büyülenmiş zannediyorum.» demişti. Büyülenmiş kelimesinin, büyücü anlamına geldiği söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.
Burada kasdedilen, yukarıdaki imamların zikrettikleri bu dokuz mucizedir. Nitekim aynı mucizeler Nemi sûresinde de zikredilerek şöyle buyrulmuştur : «Değneğini at. Mûsâ değneğinin yılan gibi hareketler yaptığını görünce; arkasına bakmadan dönüp kaçtı. Ey Mûsâ; korkma. Benim katımda peygamberler korkmaz. Yalnız zulmeden müstesnadır. Kötü hali iyiliğe çeviren kimse, bilsin ki; şüphesiz Ben, bağışlarım

merhamet ederim. Elini koynuna sok. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusursuz bembeyaz çıksın. Gerçekten onlar fâsık bir kavim idiler.» (Nemi, 10-12). Bu âyette Allah Teâlâ, el ve asâ mucizelerini zikretmiştir. A'râf süresindeki diğer âyetler de bunu açıklamıştır. Hz. Musa'ya daha başka mucizeler de verilmişti. Bunlardan bir kısmını şöylece sıralayabiliriz: Değneğini taşa vurması, taştan ırmaklar akması, bulutun üzerlerine gölge yapması, bıldırcın eti ve kudret helvasının inmesi. İsrâiloğulları Mısır diyarından ayrıldıktan sonra kendilerine verilmiş olan daha başka mucizeler. Ancak burada, Mısır'da Firavun ve kavminin şâhid olduğu dokuz mucizeden söz ediliyor. Bu dokuz mucize, Firavun ve kavminin aleyhine hüccet idi. Onlar buna muhalefet ettiler, inâdlaştılar, küf-rettiler ve karşı geldiler.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Safvân İbn Ğas-sâl'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Bir yahûdî, arkadaşına dedi ki: Bizi şu peygambere götür de ona «Andolsun ki Biz, Musa'ya dokuz tane apaçık âyet verdik.» âyetini soralım. Yahûdî ona dedi ki: Ona peygamber deme. Eğer senin böyle dediğini duyacak olursa sevincinden dört göz kesilir. Her iki yahûdî gelip bu âyeti sordular. Hz. Pey7 gamber buyurdu İç : Hiç bir şeyi Allah'a şirk koşmayın, hırsızlık yapmayın, zina etmeyin, hak ile olması dışında Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin, büyü yapmayın, faiz yemeyin, suçsuz bir kişiyi öldürmek için hükümdara götürmeyin, temiz bir kadına iftira atmayın. —Ya da savaştan kaçmayın demiştir— Ey yahûdîler biri de size mahsûstur, cumartesi gününü çiğnemeyin. O iki yahûdî Hz. Peygamberin elini ve ayağını öperek; senin peygamber olduğuna şehâdet ederiz, dediler. Hz. Peygamber onlara; benim peşimden gitmenizi önleyen nedir? deyince, dediler ki: Çünkü Dâvûd Aleyhisselâm, soyundan peygamberin eksik olmaması için duâ etti. Biz müslüman olursak yahû-dîlerin bizi öldürmesinden korkarız. Bu hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce bu şekilde rivayet etmişlerdir. İbn Cerîr ise tefsirinde muhtelif yollarla Şu'be İbn Haccâc'dan nakletmiştir. Tirmizî bu hadîsin ha-sen, sahih olduğunu söyler. Ancak bu hadîs müşkil bir hadistir. Çünkü râvîler arasında yer alan Abdullah İbn Seleme hıfz bakımından eksiktir. Bazıları onun hakkında konuşmuşlardır. Belki de o, dokuz âyeti on emirle karıştırmış olabilir. Çünkü on emir Tevrat'taki tavsiyelerdir. Bir hüccet olarak bununla Firavun'a karşı çıkılmamıştır. Allah en iyisini bilendir. Bunun için Hz. Mûsâ, Firavun'a şöyle demiştir : Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbının açık olarak indirmiş olduğunu biliyorsun. Benim sana getirdiğim gerçeklerin doğruluğunu gösteren deliller olduğunu biliyorsun. «Ben, doğrusu ey Firavun, senin mahvolacağını sanıyorum.» Mücâhid ve Katâde kelimesinin; helak anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs ise; la'netlenmiş anlamına geldiğini bildirir. Ayrıca İbn Ab-bâs ve Dahhâk; mağlûb anlamına geldiğini söylerler. Mahvolmak ve helak olmak —Mücâhid'in dediği gibi— bütün bunları ihtiva eder.
Bazıları âyeti «Biliyorsun» anlamına gelen şeklinde deil de, biliyorum demek olan şeklinde okumuşlardır ki bu okuyuş Ali İbn Ebu Tâlib'den mervîdir. Ancak Cumhûr'un kırâeti Firavuna hitâb tarzında ve tâ harfinin fethasıyla okumaktır. Nitekim Allah Teâlâ Nemi sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve büyüklenmelerinden dolayı onları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» (Nemi, 14)

Bütün bunlar gösteriyor ki; dokuz âyetten maksad, yukarıda zikredilen asâ, el, yıllar, meyvelerin azlığı, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kandır. Bütün bunlarda Firavun'a ve kavmine karşı burhan ve hüccetler yer aldığı gibi, Mûsâ Aleyhisselâm'ın doğruluğunu gösteren hârikalarla onu gönderen Fâil-i Muhtâr'ın varlığına delâlet eden deliller bulunuyordu. Yoksa yukarıdaki hadîste vârid olan husus burada kasdedilm&ş değildir. Zîrâ o emirlerde, Firavun ve kavmine karşı bir hüccet söz konusu değildir. On emirle Firavun ve kavmine karşı ortaya konulan burhanlar arasında ne gibi bir münâsebet bulunabilir? Bu vehim, sâdece Abdullah İbn Seleme tarafından gelmektedir ki onun bazı rivayetleri münker sayılır. Allah en iyisini bilendir. Belki de o iki yahûdî Hz. Peygambere on emri sormuşlar, fakat râvî bunu dokuz âyetle karıştırmıştır. İşte böylece bahis mevzuu olan vehim meydana gelmiştir. Allah en iyisini bilendir.
«Bunun üzerine onları memleketten sürmek istedi. Memleketten kovup yok etmek istedi. Biz de onu ve beraberindekileri bütünüyle suda boğduk. Onun ardından İsrâiloğullarına, dedik ki: Haydin o memlekette siz oturun.» Bu âyette Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethedeceğinin müjdesi vardır. Bu sûre Hicret'ten önce nazil olmuştur. Bu müjde gerçekleşmiştir de. Mekke halkı Hz. Peygamberi Mekke'den çıkarmak istemişlerdi. Bu konu 76 ve 77 nci âyette bahis mevzuu edilmişti. Böylece Allah, Rasûlünü Mekke'nin vârisi kılmıştı. Ve Allah'ın Rasû-lü oraya kendi gücüyle halkını yenerek girmiş, sonra hilim ve kereminden onları serbest bırakmıştı. Nitekim yeryüzünün doğusunda ve batısında zayıf durumda olan İsrâiloğullarından bir topluluğu da Allah Teâlâ Firavun'un ülkesine vâris kılmış, onların mallarını, tarlalarını, ekinlerini, meyvelerini ve hazînelerini onlara vermişti. «Böylece oraya İsrâiloğullanrn- vâris kıldık.» (Şuarâ, 59) buyurmuştu. Burada ise «Onun ardından İsrâiloğullarına dedik ki: Haydin o memlekette siz oturun. Âhiret va'di geldiği zaman onları da sizi de bir araya getiririz.» buyuruyor. Yani hem sizi, hem de düşmanınızı toplar, yan yana getiririz. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk böyle mânâ vermişlerdir.[92]

105 — Biz onu hak ile indirdik. O da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.
106 — Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.

Allah Teâlâ, Azîz kitab olan yüce Kur'an'ını hak üzere indirdiğini ve hakkı ihtiva ettiğini bildiriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'-de : «Lâkin Allah, sana indirdiğini kendi bilgisiyle indirdiği hususunda şâhidlik eder.» (Nisa, 166) buyurmaktadır. Yani o kitâb; Allah'ın sizi haberdâr kılmak istediği bilgisini, ahkâmını, emir ve yasaklarını ihtiva etmektedir.
«O da hak olarak indi.» Ey Muhammed, o sana korunmuş ve saklanmış olarak ulaştı. Başka hiç bir şey ona karışmadı. Ne fazlalık girdi, ne de eksiklik oldu. Sana hak olarak ulaştı. Çünkü onu sana indiren pek şiddetli, kuvvetli, emîn, mekîn, Mele-i A'lâ'da emrine boyun eğilen Cebrail'dir.

«Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ey Muhammed, seni; sana itaat eden mü'minlere müjdeci, sana isyan eden kâfirlere de uyarıcı olarak gönderdik.
«Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bolüm ve gerektikçe indirdik.» kelimesini tahfif ederek okuyanlara göre âyetin mânâsı şöyledir : Onu Levh-i Mahfûz'dan ayırıp dünya göğüncieki İzzet Evine götürdük. Sonra vak'alarm icâbına göre yirmi Üç senede Rasûlullah'a peyderpey oradan indirildi. İkrime, İbn Abbâs'-tan naklen böyle mânâ veriyor. İbn Abbâs'ın bu kelimeyi şeklinde okuduğu da rivayet ediliyor. Bu takdirde mânâ şöyie olur : Biz, onu âyet âyet açıklanmış ve tefsir edilmiş olarak indirdik. Bunun için Hak Teâlâ âyetin devamında «İnsanlara okuman için» buyuruyor. Onlara okuyup tebliğ etmen için, ağır ağır ve gerektikçe indirdik.[93]

107 — De ki: Ona ister inanm, ister inanmayın, muhakkak ki
ondan önce kendilerine bilgi verilenlere, o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar.
108 — Ve derler ki: Tenzih ederiz Rabbımızı. Rabbı-mızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.
109 — Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.

Allah Teâlâ peygamberine buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin kendilerine getirdiğin şu ulu Kur'an'ı inkâr eden o kâfirlere de ki: «İster ona inanın, ister inanmayın.» Siz, ona ister inanmış olun, ister inanmamış olun, o kendiliğinden haktır. Allah onu bizzat indirmiştir ve daha önce gönderilmiş olan peygamberlere indirdiği eski kitâblar-da onun sânını yücelikle zikretmiştir. Bunun için de âyetin devamında «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenler o okunduğu zaman; yüzleri üstü secdeye kapanırlar.» buyuruyor. Yani kitabları-na sarılan ve onu tebdil, tahrif etmeksizin uygulayan ehl-i kitâb'm sâlihleri kendilerine bu Kur'an okunduğu zaman; yüzleri üstü secdeye kapanırlar. Allah'ın kendilerine verdiği nimete ve buna kendilerini ehil kılmasına şükür için secde ederler ve bu kitabın kendisine indirildiği peygambere ulaşmış olmadan dolayı sevinç içindedirler. Bu sebeple de : «Tenzih ederiz Rabbımızı. Rabbımızm va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» derler. O'nun tâm olan gücüne, ta'zîm ve saygıyla bağlanırız. O'nun geçmiş peygamberlerinin dilinden, Hz. Peygamberin geleceğine dâir vermiş olduğu va'dinden hulfetmeyeceğini biliriz. Bunun için O'nu teşbih ederiz, Nitekim onlar; «tenzih ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır,» diyorlardı.
«Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar.» Allah'a boyun eğmekten, Kitabını ve Rasûlünü tasdik ederek inanmaktan dolayı Allah, onların îmân ve teslîmiyyet anlamına gelen huşu' ve huzû'larını artırır. Nitekim Allah Teâlâ; «Kim de hidâyete giderse; Allah onun hidâyetini artırır ve onlara takvalarını verir.» (Muhammed, 17) buyuruyor.[94]

110 — De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de, gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.

111 — Ve de ki: Hamd, O Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır. Düşkünlükten dolayı O'nun bir yardımcısı olmamıştır: Ve O'nu tekbîr et.

En Güzel İsimler Rahmanındır

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, Allah Azze ve Celle'-nin rahmet sıfatını inkâr eden ve O'na^Rahmân adını vermekten kaçınan şu müşriklere de ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir.» Sizin Allah adıyla duâ etmenizle, Rahman adıyla dua etmeniz arasında fark yoktur. Çünkü yüce isimlerin sahibi O'dur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. Görüleni ve görülmeyeni bilir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir... Güzel isimler O'nun içindir. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Haşr, 22-24).
Mekhûl rivayet eder ki; müşriklerden bir adam Hz. Peygamberin secdede; Ey Rahman, ey Rahîm, dediğini duymuş ve demiş ki: O, bir tek Allah'a duâ ettiğini iddia ediyor ama, gerçekte iki tanrıya ibâdet ediyor. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuş. îbn Ab-bâs'tan da böyle rivayet edilmiştir. Her iki rivayetin sahibi de îbn Ce-rîr Taberî'dir.
«Namazında sesini yükseltme de, gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.»
İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Huşeym... Abdullah Îbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) Mekke'de göze görünmemekte idi. Ashabı ile namaz kıldığı zaman Kur'an okurken sesini yükseltirdi. Müşrikler bunu duyunca; Kur'an'a ve Kur'-an'ı indirenle, getirene küfrediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşânma: «Sesini yükseltme» buyurmuştur. Yani Kur'an okurken sesini yükseltme sonra müşrikler duyarlar da Kur'an'a küfrederler. «Gizleme de» sonra ashabın onu duymazlar ve senden alıp öğrenemezler. «İkisi,, arasında bir yol bul.» Buhârî ve Müslim bu hadîsi Ebu Bişr Ca'fer İbn İyâz kanalıyla, Abdullah İbn Abbâs'tan nak-letmişlerdir. Dahhâk da İbn Abbâs'tan aynı hadîsi naklettikten sonra şu fazlalığı kaydeder: Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince bu hüküm sakıt oldu. Hz. Peygamber Medine'de artık istediği şekilde ibâdet ederdi.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Dâvûd İbn Husayn... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber namaz kılarken Kur'an'ı açıktan okuyunca, onun yanından dağılır ve dinlemek istemezlerdi. Bir kişi Hz. Peygamberin namaz kılarken okuduklarından bir kısmını dinlemek isterse; onlardan ayrı olarak peygambere kulak verirdi. Kendisinin Hz. Peygamberi dinlediğini onların fark ettiğini anlayınca onların eziyyetinden sakınarak dinlemezdi. Eğer Hz. Peygamber sesini tam kısacak olursa, onun okuduğu âyetleri dinlemek isteyenler hiç bir şey duyamazlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sesini yükseltme» • ki senden uzaklaşmasınlar. «Gizleme de» ki onlardan ayrı olarak kulak kesilenler seni dinlemek istediklerinde, dinlemekten mahrum kalmasınlar. Belki dinlediklerinden bir kısmını zihinlerinde tutarlar da, ondan yararlanırlar. «İkisi arasında bir yol bul.» İkrime ve Hasan el-Basrî böyle dediler. Katâde ise bu âyetin namazda kırâet hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Şu'be... Abdullah İbn

Abbâs'tan nakleder ki; kulak verip dinleyen hiç bir kimse onun sesinden habersiz kalmazdı.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Muhammed İbn Sîrîn'in şöyle dediğini nakletti: Bana anlatıldığına göre; Hz. Ebubekir namaz kılarken sesini alçaltarak okurdu. Hz. Ömer ise sesini yükseltirdi. Hz. Ebubekir'e niçin böyle yapıyorsun? denildiğinde; Rabbım Azze ve Cel-le'ye münâcâtta bulunuyorum, O benim ihtiyâcımı bilir, diyordu. Bunun üzerine kendisine; iyi yaptın, denildi. Hz. Ömer'e; niçin böyle yapıyorsun? denilince; şeytânı kovuyor ve uyuyanları uyarıyorum, diyordu. Bunun üzerine kendisine; iyi yaptın, denildi. Ama bu âyet nazil olunca; Ebubekir'e biraz sesini yükselt. Ömer'e de sesini alçalt denildi. Eş'as... İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet, duâ hakkında nazil olmuştur. Keza Sevrî ve Mâlik de Hz. Âişe'den nakleder ki; bu âyet duâ hakkında nazil olmuştur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu İyâz, Mek-hûl, Urve İbn Zübeyr de böyle demişlerdir.
Sevrî, İbn Ayaş kanalıyla Abdullah İbn Şeddâd'ın şöyle dediğini nakleder : Temin kabilesinden bedeviler Hz. Peygamber selâm verdiğinde; Allah'ım, bize deve ve çocuk ver, derlerdi. İşte bu âyet, onun üzerine nazil olmuştur. İbn Cerîr der ki : Bizs Ebu Saîd... Hz. Âişe'-den nakletti ki; bu âyet, teşehhüd hakkında nazil olmuştur. Aynı görüşü Hafs da Muhanımed İbn Sîrîn'den nakletmiştir.
Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Namazında sesini yükseltme de, gizleme de.» âyetine; insanlara gösteriş için namaz kılma, ama insanlardan korktuğun için namazım da terket-me, diye mânâ vermiştir. Sevrî de Hasan el-Basri'nin bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir: Namazı açıktan kılarken güzel, gizli kılarken de gelişigüzel kılma. Aynı mânâyı Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla Hasan el-Basrî'den, Huşeym de Avf kanalıyla Hasan'dan Saîd ve Katâ-de'den rivayet eder.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «İkisi arasında bir yol bul.» âyeti hakkında şöyle demiş : Kitâb ehli gizli okuyorlardı. Sonra içlerinden birisi bir harfi yüksek sesle okuyor ve bağırıyordu. Onlar da bunu ta'kîben bağırıyorlar di. Âyet-i kerîme Hz. Peygamberi onlar gibi bağırmaktan hehyetmiştir. Keza onlar gibi sessiz okumayı da yasaklamıştır. Sonra Hz. Cebrail'in namazda koyduğu kaide, bu ikisi arada bir orta yol olmuştur.
«Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır.» Allah Teâlâ kendi yüce zâtı içîn Esmâ-i Hüsnâ'yı tesbîh ettikten sonra, yine kendi zâtını her türlü eksikliklerden tenzih ediyor ve «Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır.» buyuruyor. Bilakis O, bir tek Allah'tır, Samed'dir, doğurmamıştır, doğu-rulmamıştır ve O'nun hiç bir eşi ve benzeri yoktur.
«Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır.» O, düşkün değildir ki kendisine bir dost, vezîr veya müsteşar tutmak ihtiyâcını duysun. Aksine O, tek başına her şeyin yaratanıdır. Ortağı yoktur, takdîr edeni yoktur ve her şeyi tek başına yönetir, eşi benzeri yoktur.
Mücâhid «Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır.» kavlini şöyle tefsir etmiştir : Kimseyle anlaşma yapmamıştır ve kimsenin desteğine ihtiyâç duymaz.
«Ve O'nu (tekbîr ile) tekbîr et.» O'nu ta'zîm et ve azgın zâlimlerin söylediklerinden yüce ve münezzeh olduğunu bildir. İbn Cerîr Ta-berî der ki: Bana Yûnus Kâ'b el-

Kurâzî'den nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle dermiş : Hamd, O AUah'p, mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş...» Yahûdî ve Hıristiyanlar dediler ki: Allah bir çocuk edindi. Araplar da dediler ki: Seni tesbîh ederiz, tenzih ederiz, ortağın yok-tur. Ancak senden olan bir ortağın vardır. Sen ona mâlik olursun o mâlik olmaz. Sâbiî ve Mecûsîler dediler ki: Allah'ın dostları olmasaydı, o düşkün olurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-j kerîme'yi inzal buyurdu. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize anlatıldığına göre; Hz. Peygamber, ailesine bu ayeti öğretirmiş. Ailesinden büyük, küçük her ferde onu bellettirmiş. Ben derim ki : Bir hadîste vârid olduğuna göre, Hz. Peygamber bu âyete «İzzet âyeti» adını vermiştir. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre, bu âyet bir gece hangi evde okunursa, oraya hırsızlık ve âfet uğramazmış. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Bişr İbn Seyhan el-Basrî... Ebu Hü-reyre'nin şöyle dediğini bildirdi: Ben ve Rasûlullah evden çıktık. Elim onun elindeydi. Üstü başı dağınık ve düzgün olmayan bir adamın yanına geldik. Dedi ki: Ey falanca sana ne oldu, haberim yok hiç? O da-, hastalık ve sıkıntı ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sana bazı kelimeler öğreteyim mi ki senin hastalık ve sıkıntını îyok etisin. O; hayır dedi. Adam devam etti; o beni sevindirmez Bedir veya Uhud'da seninle beraber olmak beni sevindirir, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) güldü ve dedi ki: Bedir halkı ve Uhud halkı ka-nâatkâr bir fakirin ulaştığına ulaşabilir mi hiç? Ebu Hüreyre dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onu bana öğret. Rasûlullah buyurdu ki: Ey Ebu Hüreyre de ki: Hiç ölmeyen diriye tevekkül ettim. Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır. Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır. Ve O'nu (tekbîr ile) tekbîr et. Ebu Hüreyre diyor ki: Rasûlullah (s.a.) yanıma geldiğinde durumum düzelmişti. Bana dedi ki: Ne var ne yok? Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü hâlâ senin bana Öğrettiğin sözleri okuyup duruyorum. Bu hadîsin isnadı zayıf olduğu gibi, metninde de münkerlik vardır.[95]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4602
[2] Bu Hadîs Buhârî'deki metne göredir
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4602-4650
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4650-4654
[5] Bu sâdece dinî bir akide değildi, aksine
Rasûlullah'ın daha sonra Medine'de kurduğu siyasi ve içtimaî nizâmın ilk ve en

Önemli ilkesiydi. Bu nizâmın temeli zâten Yüce Allah'ın bütün kâinatın rakipsiz olması ve bütün kâinatta O'nun kanun larının geçerli olması ilkeleri üzerinde kurulmuştu.
[6] Bu ilkede İslâm sosyal düzenin temelidir. İslâm aile düzeninin odağı, ana ve babaya sevgi ve saygıdır. Bu temel ilkeye dayanılarak daha sonra ana-babanın haklarım belirleyen şer'î kanunlar çıkarıldı, uygulandı. Bunların ayrıntıları hadîs ve fıkıh kitablarında vardır. Ayrıca tslâm toplumunun zihnen ve ahlaken terbiyesiyle müs-lümanların âdâb. kültür ve medeniyetine Allah ve Rasûl'den sonra en çok hürmet
gösterilmesi gereken kişiler olarak ana ve babanın ehemmiyeti de yerleştiril di. Böylece islâm'da aile nizâmı için sağlam bir temel sağlanmış oldu.
[7] Bu ilkeye dayanılarak Medine'de kurulan İslâm toplumunda
Sadâkati vacibe ve sadâkat-ı nafile ile ilgili
emir ve kanunlar çıkarıldı; vasiyet, veraset ve vakıfın ilkeleri belirlendi, yetimlerin haklarının korunması için tedbîrler alındı, her köy ve kasabada mûsâfir ve yolcuların en az üç gün ağırlanması için özel tedbîrler alındı.
Buna ilâveten, ahlâki terbiye ve diğer usûllerle bütün toplumda cömertlik, yardım-laşma, işbirliği, sevgi, saygı ve sakatlar ile hastaların bakımıyla ilgili kuralla.* yerleştirildi. Buna göre insanlar, resmi kanunlara bakmaksızın kendi vicdanlarına göre insancıl görevlerini yerine getirecek kadar bilinçlenmiş oldular.
[8] Medine'deki toplumda bu kurala son derece riâyet edildi. Bir
yandan savurganlık
ve lüks yaşantı kanunen yasaklandı. Diğer yandan da aşın tüketim önlen meye çalışıldı. Sâdece bu değil
devlet, kendi servetlerini iki elle. hesâbsız kitabsiz harcamaya çalışanlar için bazı kısıtlamalar getirdi ve bu gibi savurganlıkta bulunanların mal ve topraklarının zabtı için kanunlar çıkarıldı ve uygulandı- Bunun yanı sıra toplum Öylesine bilinçlendirildi ki, lüzumsuz israf olduğu zaman kamu oyundan
sert tepki gelebiliyordu- Ahlâk kurallarının öğretilmesi sayesinde insanlar da servetlerini gereksiz yerde harcamaz oldular. Aynı şekilde cimriliğin önle nmesi İçin de hem kanunlara baş vuruldu hem halk bunun kötü neticeleri hakkında bilinçlendirildi. Zâten bu eğitim ve bilinçlendirilme sayesindedir ki; bugün İslâm toplumunda cimriler ile pintiler ve karaborsacılar ile stokçular diğer toplumlara nazaran en çok hor görülen kişilerdir.
[9] Bu maddede Önemli bir doğa kanununa işaret edilmiştir. Bu doğa kanunu Medine toplumunda öylesine tabiî bir şekilde kabul edildi ki; nzık dağılımı başka bir deyimle gelir dağılımı ve üretim kaynakları arasındaki farklılık, kesinlikle bir adaletsizlik veya eşitsizlik olarak kabul edilmedi- Bu sebeple Medine toplumunda fakirlerle zenginler arasındaki farkın kaldırılması veya sınıflardan arınmış bir toplumun kurulması için hiç bir
çalışma veya çabaya gerek duyulmadı- Bunun yerine, daha ence bahsettiğimiz üç, dört ve beşinci ilkeye dayanılarak ferdlerin ahlâkî açıdan terbiye edilmesine çalışıldı. Bu terbiye sayesinde ferdler, gelir veya servet dağılımındaki farkın herhangi bir adaletsizlikten kaynaklanmadığına inanmaya başladılar. Bu ferdler

aynı zamanda bu farkların birçok ahlâkî, manevî ve kültürel faydaları olduğunu da kabul ettiler.

[10] Geçmiş çağlarda ve çağımızda da ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı kürtaj veya aile plânlamasına başvurulmasına bu madde böylece sünger çekmiş oluyor. Eski devirlerde açlık ve kıtlık bebeklerin öldürülmesine yol açıyordu. Çağımızda ise, çeşitli sloganlar altında kürtaj teşvik ediliyor- Fakat Mi'râcın bu mesajında dünyanın nesillerini tüketmek için olumsuz yollara başvurmaktansa üretim yol ve imkânlarm arttırması isteniyor.

[11] Bu kural daha sonra İslâm hayat nizâmının temel ilkeferinden biri haline geldi. Buna göre İslâm toplumunda zina, ağır ceza davası oldu. Zinanın önlenmesi için •örtünme- (baş örtüsü veya çarşaf) kuralları konuldu. Fuhşa yol açacak her türlü müstehcen fiil, hareket ve yayın yasaklandı. Şarap ve müzik, dans, gösteri, hey-kelcilik ve ressamlıkla şehvanî hisleri kabartan yollar kapatıldı. Ayrıca öyle bir izdivaç kanunu çıkarıldı ki; bununla nikâh kolaylaştı ve zinanın toplumsal sebepleri ortadan kalktı.

[12] Bu ilkeye göre İslâm hukukunda cinayet ve intihar yasaklandı. Taammüden öldürme suç sayıldı. Hatâen (sehven) öldürme için diyet kuralı getirildi- Katli bi'l-Hak(vâcib olan öldürme) beş şarta bağlandı. Bir, taammüden öldürme suçunu işle-miş olan kişi; iki. aleyhlerine savaş açılması gereken, dinin yayılmasını engelleyen kişiler grubu; üç, evli olan bir erkek veya kadının zina yapmaları; dört, İslâm devletini devirmeye çalışan bir grup ve beş; müslümanlıktan donen bir kişi. Bu suç-ları işleyenler Kadı'nın karârına göre i'dâma mahkûm olabilirler. Bunun için de muayyen kanun ve kurallar konuldu

[13] Bu da sâdece bir ahlâk kuralı olmayıp, İslâm devletinin gerek hukuki gerekse idâri sahalarına giren bir kanun ve ilke idi. Bunun ayrıntıları da hadis ve fıkıh kitap-larında vardır. Ayrıca devletin, genel olarak kendi kendine bakacak durumda ol-mayanlara, meselâ dul, yaşlı, sakat ve ma'lûllere bakması da gerekli kılındı

[14] Bu da sâdece İslâm ahlâk nizaminin mücerred ilkelerinden biri olmayıp, ilerde İslâm, devletinin hem iç hem dış politikasının temelini teşkil eden genel bir kural haline sokuldu.

[15] Bu ilkeye gere İslâm devletinde geniş bir teftiş ve kontrol sistemi geliştirildi. Polis ve belediye teşkilâtlan bu ilkeye riâyet ederek çarşı, pazar, borsa ve ticâre' merkezlerini geniş bir şekilde denetim altında tuttular. İlgili kuruluş ve elemanlar; hem ölçü ve tartı âletlerini kontrol ediyor, hem alış - verişte aşırı kâr. stokçuluk, karaborsacılık ve hileli malların satışını önlemeye çalışıyorlardı. Hu noktadan ha-reketle, hükümetin kendi ekonomik politikasını tesbit ederken her türlü haksızlık ve adaletsizliği ortadan kaldırması hayâtı ilkelerden biri haline getirildi

[16] Bu kurala göre müslümanların tahmin, kıyâs veya zan yerine ilim ve irfanla yollarını tesbit etmeleri istenmiştir. Ahlâk, hukuk, mülkî idare, siyâset ve eğitim ni-zâmında ilme ve irfana dayanıldığı takdirde birçok hatâ ve yanılgıdan kurtulmak mümkündür. İslâm toplumu, kıyâsa ve tahmine dayanılarak işlenebilecek birçok hatâ ve uğranılacak zararlardan kurtarılmışlardır. Ahlâk alanında kıyâs ve ha-yaldan kurtulması için kimseye mesnedsiz İftira ve ithamda bulunulmaması isten-

miştir. Hukuk sisteminde de yapılması gereken bütün tahkikat yapılmadan kimsenin suçlanmaması emrolunmuştur. Soruşturma ve kovuşturma için de bu kural geçerlidir, kimse suçsuz yere kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınmamalı ve dövülmemelidir. Yabancı uluslar için de aynı kural geçerlidir. Onlar aleyhinde asılsız, yalan - yanlış propaganda yapılması yasaklanmıştır. Şüpheye dayalı dedikodu ve şikâyet yapılmamalıdır. Eğitim ve kültürde de müsbetilimlerin dışında sâdece kıyâs ve zannlara dayanan ilim veya tecrübelerden kaçınılması istenmiştir. Kısacası, müslümanlann her sahada ve her alanda gerçekçi olmaları istenmiştir.

[17] Bu da sâdece vaazdan İbaret olan bir şey değildi. Müslümanların kuvvet ve iktidar sahibi olduktan sonra gereksiz yerde kibirli ve gösteriş meraklıları olmamaları İstendi. Bu emir ve buyruktan dolayıdır ki, Medine'de kurulan ilk İslâm devletinde en üst seviyedeki hükümdar sivil ve askeri yetkili en hafif kibir ve zulüm kokan sözler söylemediler ve buna benzer herhangi bir harekette bulunmadılar. Onlar; her bakımdan tevazu", alçak gönüllülük, nezâket, kibarlık, ahlâk ve fazilet timsâli idiler.

[18] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4669-4693

[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4693-4694

[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4695-4697

[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4698

[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4698-4699

[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4699-4700

[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4702-4703

[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4704-4705

[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4705-4711

[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4711-4713

[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4713-4714

[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4715-4716

[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4716

[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4717

[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4717-4718
[33] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4718-4719
[34] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4719-4722
[35] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4723
[36] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4724-4725
[37] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4726-4728
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4728-4729
[39] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4729-4730
[40] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4730-4731
[41] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4732-4733
[42] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4733-4734
[43] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4734-4735
[44] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4736
[45] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4736-4737
[46] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4737
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4737-4738
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4738-4741
[49] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4744-4766
[50] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4767-4773
[51] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4773-4775
[52] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4775-4776
[53] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4777-4779

[54] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4780
[55] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4781
[56] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4783-4784
[57] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4784-4787
[58] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4787-4788
[59] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4788-4789
[60] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4789-4790
[61] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4790-4791
[62] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4791-4793
[63] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4794
[64] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4794-4795
[65] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4795
[66] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4796
[67] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4796-4798
[68] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4798
[69] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4798-4800
[70] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4801
[71] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4801-4802
[72] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4803-4805
[73] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4805-4813
[74] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4814-4815
[75] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4816

[76] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4817-4818
[77] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4818-4822
[78] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4822-4825
[79] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4846-4847
[80] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4847-4848
[81] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4848-4849
[82] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4855-4875
[83] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4875-4876
[84] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4877-4881
[85] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4882-4883
[86] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4883
[87] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4884-4885
[88] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4885-4886
[89] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4886-4900
[90] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4900-4918
[91] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4918-4919
[92] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4920-4922
[93] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4923
[94] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4924
[95] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4925-4928

KEHF SÛRESİ

KEHF SÛRESİ
(Mekke'de Nazil Olmuştur.)

1 — Hamd o Allah'a ki; kuluna dosdoğru kitabı indirdi ve onda hiç bir eğrilik koymadı.
2 — Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek için.
3 — Orada temelli kalacaklardır.
4 — Ve: Allah çocuk edindi, diyenleri uyarmak için.
5 — Ne onların, ne de babalarının buna dâir bilgileri vardır. O, ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür. Onlar yalnız ve yalnız yalan söylerler.

Hamd Olsun O Allah'a

Bu tefsirin başında geçtiği gibi, Allah Teâlâ konuların başlangıçlarında ve sonlarında kendi mukaddes zâtını hamd ile tavsif buyurmaktadır. Çünkü O, her halükârda hamdedilendir. Başta da, sonda da hamd O'na mahsûstur. Bunun için Allah Teâlâ burada değerli kitabını, şerefli Rasûlü Muhammed Mustafâ (s.a.) ya indirmekten dolayı kendi zâtına hamd etmektedir. Muhakkak ki bu, Allah'ın yeryüzü halkına ihsan ettiği en büyük nimettir. Çünkü bu değerli kitâb ve o şerefli rasûl insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmıştır. O kitabı Allah eğriliği, büğrülüğü, sapıklığı bulunmayan bir kitab kılmıştır. Bu kitab dosdoğru yola, apaçık, ayân-beyân yola götüren bir kitabdır. Kâfirlere uyarı, mü'minlere muştudur. Bunun için Allah Teâlâ : «Onda hiç bir eğrilik koymadı.» buyurmaktadır. Onda eğrilik, büğrülük, sapıklık ve sahte hiç bir şey yoktur. Aksine onu dosdoğru ve dengeli kılmıştır. Bu sebeple de ona «Dosdoğru» sıfatını vermiştir.
«Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek için.» Kendisine inanmayıp onu yalanlayan ve karşı gelenlere şiddetli bir baskım haber vermek için, bu kitabı indirmiştir. Bu baskın; dünyadaki ceza ve âhirette gelecek olan azâbdır. «Kendi katından» Yani kimsenin kendisi gibi azâb edemeyeceği ve O'nun bağı gibi hiç bir bağla kimsenin bağlayamayacağı Allah katından indirilmiştir. «Ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için.» Yani sâlih amelle îmânlarının doğruluğunu isbât eden mü'minlere, Allah katında güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için. «Orada temelli kalacaklardır.» Allah'ın cennetinde ilâhî sevaba nail olarak zeval bulmaksızın bitimsiz ve sürekli bir sonsuzluğa erişeceklerdir.
«Ve : Allah çocuk edindi, diyenleri uyarmak için.» İbn İshâk bunların, müşrik araplar olduklarını ve; biz Allah'ın kızları olan meleklere tapıyoruz, dediklerini belirtir.
«Ne onların, ne de babalarının buna dâir bilgileri vardır.» Uydurdukları bu iftira dolu sözlerde, ne onların geçmişlerinin ne de kendilerinin bilgisi vardır. «O ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür.» Onların söyledikleri bu söz çok büyüktür. Bu takdirde mânâ temyiz üze re mansûb kabul edilerek verilir. Taaccüb şeklinde olduğu da söylenmektedir ki, bu takdirde şöyle mânâ vermek gerekir : Onların söyledikleri bu söz ne büyüktür. Bazı Basra'lılar böyle taaccüb sîğası kullanırlar.

Nitekim bazı Mekke'li kurrâ da bu ifâdeyi (Â^JS'CjjŞ') şeklinde okumuşlardır. Senin sözün ne muazzam, durumun ne büyük, derken de bu şekilde kullanılır. Cumhûr'un kırâeti ise en açık olanıdır. Çünkü bu ifâde, onların sözlerini kötülemek, iftiralarının büyüklüğünü ortaya koymak için kullanılmış bir ifâdedir. «O ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür.» Bu sözün ağızlarından çıkmaktan öte bir dayanağı olmadığı gibi, yalan ve iftiralarından öte de bir delili yoktur. «Onlar yalnız ve yalnız yalan söylerler.»
Muhammed İbn İshâk bu sûre-i celîle'nin nüzul sebebi hakkında der ki: Mısır halkından ihtiyar bir kişi bana anlattı. O, kırk küsur sene önce bize gelmişti. Ona İkrime İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiş : Kureyş'liler Nadr İbn Haris ve Ukbe İbn Ebu Muayt'ı Medine'deki yahûdî hahamlara gönderdiler ve dediler ki: Onlardan Muham-med'in durumunu sorun, niteliklerini anlatın ve söylediklerini kendilerine haber verin. Onlar kitab ehli bir toplulukturlar ve onların yanında peygamberlerin bilgisine dâir bizde bulunmayan şeyler vardır. O ikisi Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiler. Yahûdî hahamlarına Hz. Peygamberin durumunu sordular, sözlerinden bir kısmını aktararak halini anlattılar ve dediler ki: Siz, Tevrat ehlisiniz. Biz size bu arkadaşınızın durumundan haber almak için geldik. Yahûdî hahamları onlara dediler ki: Biz size, ona üç şeyi sormanızı emrederiz. Eğer o, size bunları bildirirse; gerçekten gönderilmiş bir peygamberdir, eğer bunu bildirmezse, adam söz uyduran birisidir, siz onun hakkında istediğiniz gibi görüş bildirebilirsiniz. Kendisine önce eski devirlerde yaşamış ve geçip gitmiş delikanlıların halini sorun, durumları ne olmuştu? Çünkü onların garîb bir hâdisesi vardır. Sonra ona yeryüzünün doğularına ve batılarına kadar gezen adamın durumunu sorun, size onun haberini versin. Ayrıca ona ruhun ne olduğunu sorun. Eğer o, bunlar hakkında size bilgi verirse; o, peygamberdir, kendisine uyun. Şayet size bunlar hakkında bilgi vermezse; o, lâf eden bir adamdır. Uygun gördüğünüz şekilde ona davranın.
Nadr İbn Haris ve Ukbe İbn Ebu Muayt dönüp Kureyş'lilerin yanına geldiler ve dediler ki: Ey Kureyş topluluğu, biz sizinle Muham-med'in arasını ayıracak bir bilgi getirdik. Yahûdî hahamları bize Hz. Muhammed'e bazı şeyler sormamızı bildirdiler, diyerek onları Kureyş'-lilere anlattılar. Kureyş'liler de Hz. Peygambere gelip dediler ki: Ey Muhammed, bize şunları haber ver : Ve yahûdî hahamlarının kendilerine söylediklerini Hz. Peygamberden sordular. Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: Yarın sorduğunuz şeyleri size haber vereceğim. Fakat in-şâallah demedi. Onlar gittiler ve Hz. Peygamber on beş gece bekledi, Allah ona bu konuda hiç bir vahiy göndermedi. Cibril Aleyhisselâm da gelmedi. Nihayet Mekke halkı şımarıklık ederek dediler ki: Muhammed bize; yarın söylerim, diye va'detti. İşte on beşinci gün de geldi, fakat kendisine sorduğumuz şeyleri hâlâ bize haber veremedi. Nihayet vahyin kesilmesi Rasûlullah (s.a.) ı üzüntüye boğdu. Mekke halkının söyledikleri de ona ağır geldi. Bunun üzerine Hz. Cebrail Allah katından Kehf ashabından bahseden sûreyi getirdi. Bu sûrede Kureyş'lilerin yaptıklarına üzülmesinden dolayı Hz. Peygambere serzeniş vardır. Ayrıca gezginç adamla delikanlının durumu hakkında sordukları soruların haberi vardır. Allah Azze ve Celle «Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh Rabbımın emirlerinden bir emirdir. Ancak size bilgiden çok azı verilmiştir.» âyetini de inzal buyurdu.[1]

6 — Demek ki, bu söze inanmayanların ardından üzülerek nerdeyse kendini mahvedeceksin.
7 — İnsanlardan hangisinin daha güzel amel işlediğini deneyelim diye, yeryüzünde olan şeylere bir süs verdik.
8 — Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.

Allah Teâlâ, Rasûlü Zîşânını, müşriklerin kendisine inanmamaları ve uzaklaşmaları nedeniyle üzülmesinden dolayı teselli ediyor. Nitekim başka sûrelerde de şöyle buyurmaktadır : «Onlara yanarak kendini yok etme.» (Fâtır, 8), «Sen, onlar için üzülme.» (Nahl ,127), «Belki de sen, kendini onlar mü'min olmuyorlar diye helak edeceksin.» (Şu-arâ, 3).
«Demek ki, bu söze inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin.» Kendini üzüp helak etme.
Katâde der ki: Kendini kızgınlık ve üzüntüden öldüreceksin. Mü-câhid ise; feryâd ü figândan mânâsını vermiştir. Her iki anlam da birbirine yakındır. Allah Teâlâ yüce Rasûlüne; onlar için üzülme, sâdece kendilerine Allah'ın risâletini tsblîğ et. Kim hidâyete ererse, kendisi için hidâyeti bulmuş olur. Kim de sapıtırsa; kendi aleyhine sapıtmış olur. İçin yanarak kendini mahvetme, buyuruyor.
Sonra Allah Teâlâ dünyayı fena yurdu kıldığım, geçici süslerle süslediğini ve burada sürekli kalınacak bir yurt yapmadığını, yalnızca imtihan yurdu yaptığını haber vererek buyuruyor ki: «İnsanlardan hangisinin daha güzel amel. işlediğini deneyelim diye yeryüzünde olan şeylere bir süs verdik.» Katâde Ebu Nadre kanalıyla Ebu Saîd'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dünya yeşildir, tatlıdır. Allah, dünyada sizin yerinize başkalarını geçirecektir. O gelenlerin de neler yaptıklarına bakacaktır. Dünyadan ve kadınlardan sakının. Çünkü İsrâiloğulları arasında beliren ilk fitne kadınlardandı.
Sonra Allah Teâlâ dünyanın zevale ve fenaya mahkûm olduğunu, boşalıp yıkılacağını, yok olup gideceğini haber vererek şöyle buyuruyor : «Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» Bunca süsten sonra, mahvedip harabeye çevirebiliriz. Dünyanın üzerinde bulunan her şeyi helak edip «Kupkuru toprak haline» döndürebiliriz. Ne bitki yetişir, ne de fayda sağlanır. Nitekim Av-fî, İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyet-i kerîme konusunda şöyle de-diğini bildiriyor: Onun üzerinde bulunan her şey helak olur ve çürür. Mücâhid ise, bomboş hale döneceğini söyler. Katâde, kelimesinin; bitki ve ağaçtan iz bulunmayan toprak olduğunu söyler. İbn Zeyd ise aynı kelimeye; üzerinde hiç bir şey bulunmayan toprak anlamını verir ve der ki: Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme'de aynı ifâdeyi kullanıyor : «Onlar görmezler mi ki, Biz suyu kupkuru yere göndeririz de oradan ekinler çıkarırız. Onların hayvanları ve kendileri bu ekinlerden yerler. Hâlâ görmezler mi?» Muhammed İbn îshâk ise diyor ki: «Yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» Yani yeryüzünde bulunan her şey fânidir ve yok olucudur. Sonuçta her şey Allah'a döndürülür. Öyleyse sen, duyduğun ve gördüğün şeylere üzülüp tasalanma.[2]

9 — Yoksa sen mağara ve kitabe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?

10 — Hani o yiğitler mağaraya sığınmışlardı da: Rabbımız, bize katından rahmet ver, işlerimizde başarılı kıl, demişlerdi.
11 — Bunun üzerine yıllarca mağarada onların kulaklarına perde vurduk.
12 — Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık.

Mağara Ehli

Bu âyet-i kerîme, kısa ve özet olarak mağara ashabının kıssasını haber vermektedir. Hz. Peygambere hitaben ey Muhammed, «Yoksa sen mağara ve kitabe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?» buyuruyor. Onların durumunda bizim gücümüz ve saltanatımız bakımından şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü göklerin ve yerin yaratılışı, gece ve gündüzün birbiri ardınca getirilişi, güneşin, ayın ve yıldızların emre müsahhar kılmışı ve daha buna benzer Allah'ın kudretine delâlet eden muazzam âyetler Allah'ın dilediğini yapmaya muktedir olduğunu göstermektedir. Mağara halkının haberlerinden daha şaşılacak durumlar bile O'nu âciz bırakamaz. Nitekim İbn Cüreyc Mücâhid kanalıyla : «Yoksa sen mağara ve kitabe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder : Bizim âyetlerimizden bundan çok daha şaşılacak olanları vardır. Avfî ise İbn Ab-bâs'tan naklen bu âyete şöyle mânâ verir : Sana vermiş olduğum bilgi, Sünnet ve Kitab, mağara ve kitabe ehlinin durumlarından çok daha önemlidir. Muhammed İbn İshâk ise şöyle der : Kullarıma karşı izhâr ettiğim hüccetler, mağara ve kitabe ehlinin durumundan çok daha şaşırtıcıdır. Mağara, burada söz konusu edilen yiğitlerin sığındıkları dağdaki kovuktur. Kitabe anlamını verdiğimiz kelimesi ise, Avfî'nin İbn Abbâs'tan nakline göre; Kudüs yakınlarındaki bir vâdî-de bulunan yazıtlardır. Atıyye el-Avfî ve Katâde de böyle derler. Dah-hâk ise mağaradan vadideki mağara, kitabeden ve vadinin adının kas-dedildiğini söyler. Mücâhid ise; kitabenin, onların yaptıkları yapı, olduğunu belirtir. Başkaları da kitabede, onların mağaralarının bulunduğu vâdîdir, derler. Abdürrezzâk der ki: Bize Sevrî, Semmâk kanalıyla İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; kitabeden maksad, —tîbeyy İbn Kâ'b'ın zannına göre— kasabanın kendisidir. İbn Cü-reyc ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; kitabe, mağaramn bulunduğu dağdır. İbn İshâk, Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla, Mücâhid'den ve İbn Abbâs'tan nakleder ki; o dağın adı Bencelos imiş. İbn Cüreyc der ki: Bana Vehb İbn Süleyman'ın Şuayb el-Cübbâî'den naklettiğine göre; mağaranın bulunduğu dağın adı Bencelos ve mağaranın adı da Hayzem imiş. Köpeklerin adı da Himrân imiş. Abdürrezzâk der ki: Bize İsrail, Semmâk kanalıyla İkrime'den nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiş : Ben Kur'an'ı, olarak bilirim. İbn Cüreyc demiş ki; Bana Amr İbn Dinar'ın bildirdiğine göre; o, İkrime'nin İbn Abbâs'tan şöyle dediğini duymuştur : Rakım nedir bilmem, kitabe mi yoksa bina mı? Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rakîm kitabedir. Saîd İbn Cübeyr ise; Rakîm'in taştan bir levha olduğunu ve bunun üzerine mağara halkının kıssasının yazıldığını ve bu taş yazıtın mağaramn kapısına konulmuş olduğunu söylemiştir. Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Rakîm, kitabedir. Sonra «yazılmış kitabe» âyet-i kerîme'sini okumuş. Âyetten zahir olan mânâ budur. İbn Cerîr'in tercih ettiği görüş te budur. fâîl vez-

ninde olup mef'ûl anlamına demektir. Nitekim katil de maktul anlamına, cerîh de mecruh anlamına gelir. Allah en iyisini bilendir.
«Hani o yiğitler mağaraya sığınmışlardı da : Rabbımız, bize katından rahmet ver, işlerimizde başarılı kıl, demişlerdi.» Allah Teâlâ dinleri uğruna kavimlerinden firar edip kaçan ve bunun sonucunda dağda bir mağaraya sığınıp milletlerinden uzak kalıp saklanmak için mağarada yalnız başına kalan yiğitlerden söz etmektedir. Onlar mağaraya girdiklerinde, Allah'ın rahmet ve lutfunu dileyerek şöyle demişler-di : Rabbımız, bize katından rahmet ver de bizi milletimizin gözünden uzak tut. «İşlerimizde başarılı kıl» İşimizi doğruca değerlendir ve akıbetimizi de doğruluk kıl. Nitekim hadîste vârid olduğuna göre; bizim hakkımızda verdiğin her hükmün, neticede bizim için doğruluk olmasını müyesser et, buyrulmuştur. Ahmed İbn HanbeTin Müsned'inde, Büsr İbn Ebu Ertât Rasûlullah'ın şöyle dua ettiğini bildirir : Allah'ım, bütün işlerde akıbetimizi iyi kıl. Bizi dünyada rüsvâylıktan ve âhiret-te azâbdan uzaklaştır.
«Bunun üzerine yıllarca mağarada onların kulaklarına perde vurduk.») Yani onlar mağaraya girdiklerinde üzerlerine uyku attık ve yıllarca uyuyakaldılar. «Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık.» Onlardan bir kısmını uyandırdık da içlerinden birisi beraberindeki parayla yiyecek almak üzere çarşıya gitti. Nitekim aşağıda konunun detayı ve açıklanması gelecektir. «İki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için.» Buradaki (Lul) kelimesinin; sayı anlamına geldiği söylendiği gibi, gaye anlamına geldiği de söylenmiştir.(...)[3]

İzahı

Altıncı Mes'ele: Tasavvufçular, keramet konusunda ileri sürdükleri görüşlerinin doğruluğuna bu âyeti delil göstermektedirler. Bu âyetin, bu noktada delil olması açık bir durumdur. Biz meseleyi burada inceden inceye ele alacağız. Ancak kerametin mümkün olup olmadığına dâir delilleri serdetmeden Önce iki mukaddimeyi bilmeye ihtiyâcımız vardır :
Birinci Mukaddime : «Velî» nin ne olduğu hakkındadır. Bu kelime, iki mânâya gelebilir:
a) Velî; hiç bir günâh işlemeden sürekli olarak Allah (c.c.) a itaat eden kimse, demektir.
b) Velî; Cenâb-ı Allah'ın sürekli olarak kendisini her türlü günâhtan koruduğu, ibâdet etmeye muvaffak kıldığı kimsedir. Bu kelime, «Allah îmân edenlerin dostudur.» (Âl-i İmrân, 68), «O, sâlihleri dost edinir.» (A'râf, 196), «Sen meylâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» (Bakara, 286), «Bu böyledir, çünkü Allah inananların koruyucusudur. Kâfirlerin ise koruyucuları yoktur.» (Muhammed, 11), «Sizin dostunuz yalnız Allah ve O'nun Rasûlüdür.» (Mâide, 55) âyetlerinde bulunan «Velî, mevlâ» gibi kelimelerin kökünden türetilmistir. Bize göre «velî» kelimesi, dil bakımından «yakın» manasınadır. Kul tâat ve ihlâsımn çokluğuyla Allah Teâlâ'ya; Allah Teâlâ da rahmet, iyilik ve nimetiyle kula yaklaştığı zaman burada bir dostluk (yakınlık) meydana gelmiş olur.

İkinci Mukaddime : Bir insan olağanüstü bir iş yaptığı zaman, meydana gelen bu fiili işlerken,ya bir iddiada bulunur veya bulunmaz. Birinci halde de ya ilâhlık, ya peygamberlik, ya evliyalık veya sihirbazlık ve şeytânlara uyma iddiasında bulunur. İslâm uleması ilâhlık iddia edenin olağanüstü bir durum ortaya koymasının mümkün olduğunu kabul etmişlerdir. İlâhhk iddiasında bulunan Firavun'un böyle olağanüstü işler yaptığı rivayet olunduğu gibi, Deccâl'm da böyle şeyler yapabileceği haber verilmiştir. Bunların yaptığı ve yapacağı bu tür işlerin mucize ile karıştırüamayacağı, çünkü bu kimselerin yaratılış ve hallerinin yalancı olduklarını göstereceği düşüncesi bu görüşe sebep olmuştur.
Peygamberlik iddiasında bulunan kimse ya doğru veya yalancı olur. Böyle bir iddiada bulunan kimse eğer iddiasında doğru ise bu kimsenin olağanüstü bir iş yapması zarurî olur. Peygamberlik müessesesini kabul eden tüm ilim adamları bu konuda ittifak etmişlerdir. Eğer bu iddianın sahibi, iddiasında yalancı ise böyle olağanüstü halleri sergilemesi mümkün görülmemiştir. Gösterdiği kabul edilse bile mutlaka ona karşı çıkılmış olmalıdır.
Evliyanın kerametinin hak olduğunu kabul eden İslâm ulemâsı, bu kimselerin keramet gösterme iddiasında bulunmalarının caiz olup olmadığı ve daha sonra da kerametin iddia ettiğine uygun olup olamayacağı konularında ihtilâf etmişlerdir.
Sihir ve cinnlere uyma iddiasında bulunan kimselerin, bu tür işleri yapabilecekleri görüşü İslâm âlimlerince benimsenmişse de Mu'-tezile âlimleri bunun mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.
Olağanüstü bir fiil işleyen kimse yukarıdaki iddialardan herhangi birini ileri sürmüyorsa; bu durumda bu insan ya Allah (c.c.) in razı olduğu iyi bir insan veya günahkâr, kötü bir kişi olabilir. Bunlardan birincisi evliyanın kerameti konusuna girer. İslâm âlimleri kerametin hak olduğu görüşündedirler. Mu'tezile ise bu görüşe katılmaz. Bu gruptan yalnız Ebu'l-Huseyn el-Basrî ve arkadaşı Mahmûd el-Harezmî bizim görüşümüzdedir. Günahkâr bazı kimselerin böyle işler yapması konusuna gelince, buna istidrac adı verilir. Bunları izah ettikten sonra burada şunu belirtelim : Evliyanın kerametinin hak olduğuna Kur'an, hadîs, rivayet edilen olaylar ve 'akıl delâlet etmektedir.
Kur'an âyetleri açısından keramet hakkındaki deliller:
Birinci Delil: Hz. Meryem olayıdır. Âl-i İmrân sûresinde açıklamış olduğumuz bu delili burada tekrara luzûm görmüyoruz.
İkinci Delil: Ashâb-ı Kehf olayı; bu kimselerin zarar ve çürümeye ma'rûz kalmaksızın diri olarak 309 sene uykuda kalmasıdır. Allah Teâlâ bunları güneşin sıcağından korumuştur. Nitekim Kur'an'da onlar için «Uykuda oldukları halde sen onları uyanıklar sanırsın.» (Kehf, 18) «Güneşin doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini görürsün.» (Kehf, 17) buyurulmuştur. Keramet meselesine «Yanında Kitab'dan bir ilim bulunan kimse de :Sen gözünü yummadan ben onu sana getirebilirim, dedi.» (Nemi, 40) âyetini delil olarak almaktadırlar. Ancak biz daha önce bu «yanında Kitab'dan ilim bulunan» kimsenin,'Süleyman (a.s.) olduğunu açıklamış bulunuyoruz. Binâenaleyh bu âyet, bu konuda delil olarak ileri sürülemez. Kâdî bu konuda şöyle bir görüş ileri sürüyor: Ashâb-ı Kehf arasında veya zamanında bir peygamberin bulunması gerekir. İşte bu (yani peygamberlik) onun için bir ilim olur. Çünkü bu, olağanüstü bir olay özelliğindedir. Biz de

diyoruz ki; bu olay mucize olamaz. Çünkü peygamberlerin uyumaları, olağanüstü bir şey değildir ki bir mu'cize olsun. Çünkü insanlar, bu olayda onları tasdik etmezler. Zîrâ onların doğru olup olmadıklarını, ancak bu müddet boyunca hayatta kalmaları ve o zaman çıkıp gelenlerin 309 sene önce uyuyan kimseler olduklarını bilmeleri ile 'anlayabilirler. Bütün bu şartlar bulunmadığına göre, bu olayın herhagi bir peygamberin mucizesi olabilme ihtimâli kalmamaktadır. Bu vakıa bir mucize olamayacağına göre, geriye keramet olduğu gerçeği kalmış oluyor. Keramet konusundaki hadîslere gelince:
Birinci Hadîs : Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edil-dğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : (Henüz) beşikte iken üç kimse konuşmuştur: îsâ (a.s.), Zâhid Cüreyc zamanında bir çocuk ve diğer bir çocuk. îsâ (a.s.) nın konuşması olayını da biliyorsunuz. Cüreyc'e gelince; o, İsrail oğullarından dindar bir kimse idi. Bu adamın bir annesi vardı. Bir gün namaz kılarken annesi onunla konuşmak istedi ve ona seslendi. Namaz kılmanın, annesini görmekten daha iyi bir hareket olduğunu düşünen bu zât namaza devam etti ve annesine cevab vermedi. Üç defa tekrarladığı halde olumlu sonuç alamayan anne bu durumdan çok fazla incindi. Ve onun için şöyle beddua etti: AUahım, ona Mûmisâtı gösterinceye kadar onu öldürme. Orada bir fahişe vardı. Cüreyc'i yoldan çıkaracağını ve zinâ-ya sürükleyeceğini söyleyerek bulunduğu yere gitti, ne kadar uğraşti ise netice alamadı. Hücrenin bulunduğu tapınağın bölgesinde hayvan otlatan bir çoban geceleri oraya sığınırdı. Çobanı yoldan çıkaran bu kadın sonunda hâmile olduğu bebeğini doğurunca, bu çocuğu Cü-reyc'den kazandığı iftirasını yaymaya başladı. Durumu öğrenen ya-hûdîler Cüreyc'in hücresini yıktılar ve kendisine hakaretler ettiler. Cüreyc namaz kılıp duâ ettikten sonra çocuğu dürtüp —Ebu Hürey-re (r.a.) diyor ki; şu anda hâdiseyi anlatan Rasûlullah (s.a.) ı görüyor gibiyim— Ey çocuk, senin baban kimdir? diye sordu. Çocuk; çobandır, diye cevap verdi. Bunun üzerine halk yaptığına pişman oldu, Cüreyc'den özür dileyerek : İzin ver hücreni yeni baştan altın veya gümüşten yapalım, di^e yalvardılar. Cüreyc ise kabul etmedi ve hücresini eskiden olduğu şekilde inşâ etti. Öbür çocuğa gelince; çocuklu bir kadın vardı. Bir gün onu emzirirken yakışıklı bir genç oradan geçmekteydi. Onu gören kadın şöyle duâ etti: Allah'ım, oğlumu bunun gibi yap. (Annesini emmekte olan) çocuk; Allah'ım, beni onun gibi yapma, diyerek cevab verdi. Sonra fahişe ve hırsız olduğu söylenen bir kadın geçti yanlarından. Anne, bu kadını görünce de: Allah'ım, oğlumu bunun gibi yapma, diye duâ etti. Çocuk ise : Allah'ım, beni onun gibi yap, dedi. Anne oğluna bunun sebebini sorunca, çocuk şöyle bir açıklama yaptı: Genç adam zâlim bir kimsedir. Onun gibi olmak istemedim. Şu kadın ise zina ettiği, hırsızlık yaptığı söyleniyorsa da bunlan yapmamıştır. O; Allah bana yeter, diyor.
İkinci Hadîs : Mağara olayı hakkında vârid olan hadîstir ki; sahih hadîs kitablarında Zührî, Salim ve İbn Ömer (r.a.) kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan rivayet edilen meşhur bir hadîstir. Hadîs şöyledir: Sizden önceki (insan) lerden üç kişi yola çıkmışlardı. Akşam olunca bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan yuvarlanan bir. taş mağaranın kapısını kapadı. (Ümitsizlik içinde) birbirlerine : Vallahi dediler, bu-radan ancak yaptığımız iyi şeyleri aracı yaparak Allah'a duâ edersek kurtulabiliriz. Birisi şöyle dedi: Benim yaşlı bir ebeveynim vardı. Onlardan önce akşam yemeği yemezdim. Bir gün bir ağaç gölgesinde uyumuşlardı. Onların yanından ayrılmadım.

Onlar için akşam sütü sağdım, uyuyorlardı, onları uyandırmak istemediğim gibi onlardan önce akşam sütünü içmek de istemedim. Kadeh elimde onların uyanmasını beklerken sabah oldu. Uyandılar ve sütlerini içtiler. Allah'ım, eğer bu işi Senin rızân için yapmış isem bizi bu taştan kurtar! Taş biraz kımıldadı. Ancak, henüz dışarı çıkamazlardı. İkincisi konuştu : Benim bir amcam kızı vardı. Onu çok severdim. Onu istedim, fakat o beni reddetti. Nihayet bir kıtlık senesinde zarurete düşerek bana geldi. Bana teslim olması şartıyla ona birçok mal verdim. Sonra tâm ona sahip olma imkânım olmuştu ki, bu işi haksız şekilde (haram) yapmanın doğru olmadığını söyledi. Ben de bunun üzerine bu işten vazgeçtiğim gibi onu ve malı bırakıp gittim. Allah'ım, eğer bunu Senin rızân için yapmışsam bizi bu taştan kurtar. Taş biraz daha kımıldadı ama yine henüz dışarı çıkamıyorlardı. Sonra üçüncüleri şöyle konuştu : Benim işçilerim vardı. Hepsinin hakkını verdim. Fakat biri parasını almadı, bırakıp gitti. Onun hakkı olan mal benim yanımda çoğaldı. Bir gün geldi ve : Ey Allah'ın kulu, hakkımı öde, dedi. Ben de : Gördüğün şu deve, koyun ve köleler senindir, dedim. Benimle alay mı ediyorsun, dedi. Hayır, dedim. Ve bütün malını aldı. Allah'ım, eğer bu işi Senin rızân için yapmışsam bizi şu taştan kurtar. Taş mağaranın çıkışından yuvarlandı. Onlar da yürüyerek çıkıp gittiler. Müttefekun aleyh olan bu hadîs hasendir, sahihtir.
Üçüncü Hadîs : Allah Rasûlü : Ey Rabbım, saçı başı dağınık, yüzü gözü toz içinde, iki yırtık pırtık elbisesinden başka bir şeyi olmayan, insanların kendisiyle ilgilenmediği; ancak Allah adına yemîn etse Allah'ın yemininde doğru çıkardığı kimseler aşkına... buyurmuş; Allah adına yemîn verdiği bu kimselerden iyi ve günahkâr olanlarını ayır-mamıştır.
Dördüncü Hadîs : Saîd İbn Müseyyeb Ebu Hüreyre'den Rasûlul-lah (s.a.) in şöyle buyurduğunu anlatıyor : Adamın biri sırtına yük de yüklediği bir ineği önünde sürüp götürüyordu. İnek ona döndü ve : Ben bu iş için yaratılmadım. Ben çift sürmek çin yaratıldım, dedi. Oradakiler; Allah Allah, inek de konuşur muymuş? deyince, Hz. Peygamber (s.a.) : Ben, Ebubekir ve Ömer (r.a.) buna îmân ettik, buyurdu.
Beşinci Hadîs : Ebu Hüreyre (r.a.) Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor : Adamın biri bir gök gürültüsü veya buluttan bir ses duyar, falan kimsenin bahçesini sula, diye. Adam o bahçeye gider, orada bulduğu bir adama ismini sorar. O da falan oğlu falan, diye cevab verir. Konuşma şöyle devam eder : Adam : Bu bahçenin meyvelerini toplayınca ne yapacaksın? Bahçevân : Niçin soruyorsun? Adam : Falanın bahçesini sula, diye buluttan gelen bir ses duydum da. Bahçevân : Pekâlâ. Onları (toplayınca) üçe ayıracağım. Birini evime, birini yoksullara, yolda kalmışlara, birini de sadaka olarak ayıracağım. .
Evliyanın Kerametinin Hak Olduğuna Dâir : Diğer Olaylara Gelince; bu noktada önce Hulefâ-i Râşidîn'den sonra diğer sahabeden sadır olan kerametleri zikretmekle başlayalım. Hz. Ebubekir'in kerametleri:
Hz. Ebubekir (r.a.) vefat ettiğinde cenazesini Rasûlullah (s.a.) m mübarek kabrinin kapısına getirmişler ve ; Esselâmu aleyka ya Rasûlullah! Ebubekir kapındadır, diye seslenmişler. Bunun üzerine kapı kendiliğinden açılmış ve o anda kabirden şöyle bir ses işitilmiş : Dostu, dostun yanına içeriye alın. Hz. Ömer (r.a.) in Kerametleri :

1) Rivayete göre Hz. Ömer, Sâriye kumandasında bir ordu göndermişti. Bir cum'a hutbesinde Hz. Ömer (r.a.) in birden şöyle bağırdığı görüldü : Sâriye, dağa çekil, dağa çekil! Hz. Ali (r.a.) buyurmuş ki, onun bu sözü sarfettiği tarihi kaydettim. Sonra ordunun öncü habercisi gelmiş ve : Ey mü'minlerin emîri! Cum'a günü hutbe saatm-da düşmanla karşılaştık. Bizi neredeyse yenmişlerdi ki, bir insan sesi duyduk. Sâriye, dağa çekil, dağa çekil, diyordu. Biz de dağa çekildik ve Allah (c.c.) kâfirleri mağlûb etti. Bu ses sayesinde büyük ganimetler elde ettik. Zikir ehlinden birini şöyle derken işittim : Bu, aslında Hz. Peygamber (s.a.) in bir mucizesidir. Zîrâ O, Hz. Ebubekir ve Ömer'e : Siz ikiniz bana göz ve kulak mesâbesindesiniz, buyurmuştur. Hz. Ömer, Efendimiz'in gözü mesabesinde olduğuna göre bu kadar uzak bir mesafeden görme gücünün kendisine verilmiş olması son derece normaldir.
2) Rivayet edildiğine göre câhiliyet döneminde Nil nehrinin senede bir kere suyu çok az kalır, taşmaz olurmuş. Bunun üzerine ona güzel bir kız atarlar ve o da ancak bunun üzerine akarmış. Amr İbn el-Âs bu durumu mektupla bildirdiği zaman Hz. Ömer (r.a.) bir çömlek üzerine şöyle yazmış: Ey Nil, eğer Allah'ın emri ile akıyorsan ak. Yok, kendi kendine akıyorsan bizim sana ihtiyâcımız yok. Bu çömlek Nil'e atıldıktan sonra bir daha hiç durmamış.
3) Medine'de bir deprem olmuş. Bu esnada Hz. Ömer (r.a.) kırbacını yere vurarak : Allah'ın izniyle dur, demiş. Deprem durmuş. Artık bundan sonra Medine'de deprem olmamış.
4) Medine'de bir yangın çıkmış. Hz. Ömer bir çömlek üzerine : Ey ateş, Allah'ın izniyle dur, diye yazmış. Bu çömleği ateşe atmışlar ve yangın hemen sönmüş.
5) Bizans kralının bir elçisi Hz. Ömer'e gelmiş ve evini sormuş. Onun evinin kralların köşkleri gibi olduğunu samyormuş. Kendisine durumun böyle olmadığı, onun o anda çölde süt sağdığı söylenince şaşırmış ve onu görmek istemiş. Çöle gittiğinde gördüğü manzara şuymuş : Hz. Ömer (r.a.) kırbacını başının altına koymuş, toprak üzerinde uyuyor. Bunun üzerine şaşkınlığı daha da artmış ve : Batı ve doğu insanı şu durumdaki adamdan korkuyor, diye düşünmüş. Sonra kendi kendine: Şunu burada yaînız olarak buldum. Kendisini burada öldüreyim de insanlar kendisinden kurtulsunlar, deyip kılıcını çekmiş, kaldırmış vuracak ki, birden Allah onun karşısına yerden iki arslan çıkarmış üzerine doğru gelmeye başlamışlar. Korkarak elindeki kılıcı atınca Hz. Ömer (r.a.) uyanmış fakat hiç bir şey görmemiş. Hz. Ömer'in sorusu üzerine durumu anlatan elçi müslüman olmuş. Şimdi bunlar âhad tankıyla rivayet edilmiş olaylardır. Ancak herkes bilmektedir ki; Hz. Ömer (r.a.) dünya nimetlerinden her türlü gösterişten uzak idi. Fakat buna rağmen, Doğuyu, Batıyı idare etti, devletleri, memleketleri ele geçirdi. Tarih kitaplarına bakılacak olursa H2. Adem (a.s.) den bugüne kadar böyle bir başarının kimseye nasîb olmadığı görülür. Dünyaya bu kadar önem vermezken bu büyük basanları nasıl elde etmiştir? Şüphesiz ki bu, en büyük kerametlerdendir.
Hz. Osman (r.a.) a gelince, onun da birçok kerameti rivayet edilmektedir :
1) Enes (r.a.) anlatıyor : Bir gün sokakta yürürken başımı kal-dırıp karşımdan gelen bir kadına baktım. Biraz sonra Hz. Osman (r.a.) in yanma girdiğimde bana şöyle çıkıştı: Ne o, üzerinde zina izleri açıkça görünüyorken yanıma giriyorsun? Ben de,

Rasûlullah (s.a.) tan sonra vahiy mi geldi? diye sordum. Hayır, dedi, fakat doğru ferasettir.
2) Kendisine kılıçla vurulduğu zaman kanının ilk damlası, okumakta olduğu Mushaf'ta «Allah sana yeter. O, Semî'dir, Alîm'dir.» âyetinin üzerine düşmüştü.
3) Cehcâh el-Gıfârî Hz. Osman (r.a.) in elinden asasını kapmış, kırmış onun dizine doğru savurmuş, fakat asa Cehcâh'ın dizine değmiş.
Hz. Ali (r.a.) nin kerametleri:
Rivayete göre sevdiği kimselerden biri hırsızlık yapmış. Siyah bir köle olan bu hırsız Hz. Ali (r.a.) ye getirilmiş. Hz. Ali ona : Çaldın mı? diye sormuş. Adam ise; evet çaldım, demiş ve eli kesilmiş. Adam oradan aynldıktan sonra Selmân el-Fârisî ve İbn el-Kerâ'ya rastlamış. İbn el-Kerâ ona elini kimin kestiğini sorunca, adam şöyle cevab vermiş : Mü'minlerin emîri, müslümanlann efendisi, Rasûlullah (s.a.) in damadı, Hz. Fatma (r.a.) nın kocası kesti. İbn el-Kerâ: Elini kesmiş, şimdi sen tutmuş bir de onu övüyorsun, deyince adam; niçin övmeyeyim ki? Elimi haklı olarak kesti ve beni de cehennemden kurtardı, demiş. Bunları duyan Selmân, olayı Hz. Ali (r.a.) ye bildirmiş. İmâm, adamı çağırmış elini koluna bitiştirmiş, onu bir bezle bağlamış ve birtakım dualar etmiş. Selmân şöyle devam ediyor : Gökten bir ses işittik; elindeki bezi kaldır, diyordu. Kaldırdığımızda adamın eli Allah (c.c.) in izniyle iyi olmuştu. Diğer sahabeye ait keramet olayları çok daha fazladır. Örnek olması için birkaçını zikredelim :
1) Muhammed İbn Münkedir Rasûlullah (s.a.) in kölesinin gemisi konusunda şöyle bir şey anlattığını rivayet ediyor : Bir gemiye bindim. Bulunduğum gemi parçalandı. Bir tahtaya tütündüm. Tahta ile yüzerek bir ormana çıktım. Orada bir arslan vardı; üzerime doğru geliyordu. Ey arslan, dedim. Ben Rasûlullah'ın kölesiyim. Bunun üzerine önüme geçti ve bana yolu gösterdi. Sonra kendi kendine birtakım sesler çıkardı. —Galiba bana veda ediyordu.—- Sonra geri döndü.
2) Sâbit'in Enes'ten rivayetine göre Useyd İbn Hudayr ile an-sâr'dan birisi bir akşam Rasûlullah (r.a.) in huzurunda, geç saata kadar müşterek bir dertlerini konuşmuş, sonra yola çıkmışlar. Gece çok karanlıkmış Bu esnada ellerinde birer asaları varmış. İşte bunlardan birinin asası yol ayırımına kadar onların yolunu aydınlatmış. Diğeri asası yolu aydınlatandan ayrıldıktan sonra evine vanncaya kadar kendi asası yolunu aydınlatmış.
3) Hâlid İbn Velîd'e ordusunda içki içenlerin olduğu söylenmiş. Bir gece atına binen Hâlid (r.a.) ordu içinde dolaşırken, elinde içki kabı olan bir süvari görmüş. Nedir, onun içindeki diye sorunca, süvari sirkedir, demiş. Hâlid (r.a.) de : Allah'ım' onu sirke yap? diye dua etmiş. Adam arkadaşlarının yanına vannca, size öyle bir içki getirdim ki, şimdiye kadar böyle bir içkiyi kimse içmemiştir, diye övünmüş. Arkadaşları kabı açmışlar, bir de ne görsünler, içinde içki yerine sirke yok mu? Yahu, demişler, bunda içki yok. Sirke bu. Adam : Bu Hâlid'in duâasından olmuştur, demiş.
4) Meşhurdur, Hâlid İbn Velîd bismillah diyerek bir avuç zehir içmiş ve bir zarar görmemiştir.
5) İbn Ömer (r.a.) bir seferindeymiş. Yolda birkaç kişinin bir yırtıcı hayvandan korkarak durmakta olduklarını görmüş. Hayvanı kovan İbn

Ömer : İnsana korktuğu şey musallat olur. Eğer insan, Allah'tan başka bir şeyden korkmasaydı; kendisine hiç bir şey musallat olmazdı, demiş.
6) Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) A'lâ' İbn el-Hadramî'-yi bir gazveye göndermiş; hedefleri ile aralarım bir deniz kesmiş. Ala, İsm-i A'zam duasını okumuş ve su üzerinde yürüyerek geçmişler. Sofilerin kitablannda bu konuda sayılamayacak kadar çok rivayet vardır.
Şimdi krametin mümkün olduğuna delâlet eden kesin aklî delilleri zikredelim :
Birinci Delil : Şüphesizki kul, Allah'ın dostudur. Allah Teâlâ : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku 'yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir,» (Yûnus, 62) buyuruyor. Aynı şekilde Rab Teâlâ da kulunun dostudur. Zîrâ O : «Allah inananların dostudur.» (Bakara, 257), «O, sâlihleri dost edinir.» (A'râf, 196), «Sizin dostunuz yalnız Allah, ve O'nun Rasûlüdür.» (Mâide, 55), «Sen mevlâmızsın.» (Bakara, 286), «Bu böyledir, çünkü Allah, inananların Mevlâsı'dır.» (Mu-hammed, 11) buyurmuştur. Zikrettiğimiz bu âyetler, kulun Allah (c.c.) m dostu O'nun da kulunun dostu olduğunu isbât etmektedir. Keza, Allah (c.c.) kulun sevgilisi, kul da O'nun sevgilisidir. Buna «Allanın onları sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri.» (Mâide, 54), «îmân edenlerin Allah sevgisi ise daha fazladır.» (Bakara, 165), «Şüphesizki Allah; hem çok tevbe edenleri sever hem de çok temizlenenleri sever.» (Bakara, 222) mealindeki âyetler delâlet etmektedir. Durum bu olduğuna göre bir kul, Allah'ın emrettiği ve işlenmesine razı olduğu her emir ve işi yapar; yasakladığı her şeyi terk ederse, rahmet ve keremi bol olan Allah (c.c.) in, kulunun istediği bir şeyi bir defa olsun yapması nasıl yadırganabilir? Kul, âciz bir varlık olmasına rağmen Allah'ının emrettiği her bir şeyi yapıyorsa, Allah (c.c.) in da bir defa kulunun isteğini yapması akla daha uygun bir haldir. Bunun içindir ki, yüce Allah «Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size olan sözümü yerine getireyim.» (Bakara, 40) buyurmaktadır.
İkinci Delil: Keramet göstermek şayet imkânsız olsaydı, bu; ya Allah (c.c.) in yapamamasından veya kulun bu ihsana lâyık olmamasından kaynaklanırdı. Birinci şık, Allah (c.c.) in gücüne bir eksiklik getirir ki bu küfürdür. İkinci şık da bâtıldır. Çünkü Yüce Allah, kuluna zâtının sıfatlarının, hükümlerinin, isimlerinin ma'rifet ve bilgisini, mahabbet ve tâatını, zikir ve şükrüne devamı lütfetmiş, nasîb bu-yurmuştur. Şüphesiz ki kula bahşedilen bu lutuflar ona çölde bir parça ekmek vermekten, bir yılanı veya bir arslanı onun buyruğuna vermekten daha şerefli, daha üstündür. Henüz kul bunları istemeden veren Allah (c.c), bir çölde o kuluna bir ekmek verse bunda yadırganacak ne olabilir?
Üçüncü Delil: Rasûlullah (s.a.) in Rabbından rivayet ettiği bir hadîs-i kudsı'de şöyle buyruluyor: Kulum Bana farz ibâdetleri edâ etmekle yaklaştığı gibi başka hiç bir yolla yaklaşamaz. Kulum Bana nafilelerle yaklaştıkça yaklaşır da, sonunda onu severim. Ben onu sevdiğim zaman artık onun gözü, kulağı, dili, kalbi, eli ve ayağı olurum. Bundan sonra o, Benimle duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle yürür. Bu hadîs bu kimselerin kulak, göz ve diğer duyu organlarına varıncaya kadar herhangi bir duyu organında, Allah (c.c.) tan başka hiç kimseye yer kalmadığına delâlet eder. Çünkü böyle olmasaydı; onun gözü ve kulağı Ben olurum», buyrulmazdı. Burada şunu kabul edelim ki, kulun erdiği bu makam; bir yılanın, bir yırtıcı hayvanın onun buyruğuna verilmesinden ve ona bir ekmek, bir

salkım üzüm, bir bardak su vermekten daha önemlidir. Allah Teâlâ kulunu kendi rahmetiyle bu yüce makamlara erdirmişse saydığımız şeylere benzer bir şeyi ona nasîb etmesi neden muhal olsun?
Dördüncü Delil: Bir kudsî hadîste şöyle buyurulmaktadır : Kim, Benim bir dostuma (velî'me) eziyyet ederse; Bana savaş açmış olur. Bu hadîste bir velîye eziyyet etmek, Allah (c.c.) a eziyyet etmekle bir tutuluyor. Buna yakın ifâdeler şu âyetlerde de görülmektedir: «Sana bîat edenler, gerçekte Allah'a bîat etmektedirler.» (Fetih, 10), «Allah ve Rasûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.» (Ahzâb, 36), «Allah'a ve Rasûlüne eziyyet edenler; işte onlara Allah dünyada ve âhirette la'net etmiştir.» (Ahzâb, 57) Bu âyet-i kerîmelerde Hz. Mu-hammed'le bîatleşmek Allah ile bîatleşmekle, onun nzâsı Allah'ın rızasıyla, ona eziyyet vermek Allah'a eziyyet vermekle bir tutulmuştur. Şüphesiz Hz. Muhammed'in derecesi, makamların en üstünüdür.
Aynı şekilde yukardaki hadîs-i kudsî'de : Kim Benim bir dostuma eziyyet ederse; Bana harb ilân etmiş olur, buyrulması da delâlet ediyor ki; Allah'ın bir dostuna eziyyet verilmesi, Allah'ın zâtına eziyyet verilmesiyle denk sayılmıştır. Bir kudsî hadîs daha vardır ki, yukarıda zikrettiğimiz hadîsi destekler mâhiyettedir : Allah, kıyamet günü şöyle buyurur: Kulum, hasta oldum, Beni niçin ziyaret etmedin? Su istedim, niçin Bana su vermedin? Senden yemek istedim, Bana niçin yemek vermedin? Kul şöyle cevap verir: Allah'ım, Sen âlemlerin Rab-bısın. Sana ben bunları nasıl yapabilirim? Allah şöyle buyurur: Falan kulum hasta olmuştu, onu ziyaret etmedin. Sen onu ziyaret etsey-din, o ziyaretini katımda bulacağını bilmiyor muydun? Bu hadîsler Allah (c.c.) m sevdiği bu kimselerin bu mevkilere erişeceklerini göstermektedir. Aîlah Teâlâ böyle sevdiği kullarını bu derecelere çıkardığına göre; ona bir parça ekmek, bir bardak su vermesinde, ona bir köpeği, bir arslanı müsahhar kılmasında akla uymayan ne olabilir?
Beşinci Delil: Bu dünyada bir insan kralın yakın çevresine girip özel sohbetlerde onun meclisine girmesine izin verildiği zaman kral ona, başkalarının yapamadığı şeyleri yapma gücü ve imkânı da verir. Sağduyu gösterir ki; bu yakınlığı bu yetkiler ta'kîb eder. Yani krala yakınlık asıldır. Bu makam ve yetkiler ona tâbidir. Kralların en büyüğü ise âlemlerin Rabbı olan Allah'tır. Cenâb-ı Allah bir kuluna özel nimet ve imkânlar verir, onu yüceltir, ma'rifet sırlarına vâkıf kılar, kendisiyle kulu arasındaki birçok perdeleri kaldırır, onu Zâtına kur-biyyet makamına oturtursa; o kuluna bu dünyada da bazı kerametler gösterme imkânı vermesinde akıl dışı ne olabilir? Kaldı ki bütünüyle bu dünya, o ilâhî ma'rifet ve rûhânî mutlulukların bir zerresine oranla bir hiç hükmündedir.
Altıncı Delil: Bu dünyada birtakım işleri yapanın beden değil, ruh olduğu kuşkusuz bir ş«ydir. Yine şüphesiz bir şeydir ki; bu beden için rûh ne ise, rûh için de ma'rifetullah odur. Nitekim bu hususu, daha önce «O, kullarından dilediğine, kendi emrinden melekleri rûh ile indirir.» (Nahl, 2) âyetinin tefsirini yaparken incelemiş bulunuyoruz. Hz. Peygamber (s.a.) de bu mânâya gelen bir ifâde ile : Rabbımm ya-nında gecelerim, bana yemek yedirir ve su içirir, buyurmaktadır. Görülüyor ki, kim gayb âlemi ile ilgili daha çok şey biliyorsa; onun kalbi diğerlerinden daha güçlü olmaktadır. Bu mânâda Hz. Ali (r.a.) şöyle diyor : Vallahi, ben Hayber kalesinin

kapısını şu bedenî kuvvetle koparmadım, onu ilâhî bir kuvvetle yaptım. O anda Hz. Ali (r.a) nin bu dünya ile bağı kopmuş; melekler, yücelikler âleminin nûrlany-la onu aydınlatmıştı. Onun ruhu güçlenmiş, melek ruhlarının cevherlerine bezenmiş, onda azamet ve kudsiyyet âleminin ışıkları parlamıştı. Ve işte böylece, kimsenin güç yetiremeyeceği bir işi yapabilecek bir güce erişmişti. İşte bunun gibi, bir insan Allah (c.c.) a itâata devam ederse, Allah (c.c.) in «Onun gözü ve kulağı olurum.» buyurduğu bir makama yükselir. Allah (c.c.) in nuru, onun kulağı olduğu zaman; bu kimse yakındakini işittiği kadar uzaktakini de duyar. Bu nûr onun gözü olduğu zaman; yakını ve uzağı gördüğü gibi, eli olduğu zaman da zora, kolaya, yakındakine, uzaktakine her şeye gücü yeter.
Yedinci Delil : Daha önce açıkladığımız bilgilerden de anlaşıldığı gibi, ruhun maddesi bu bozulmaya, dağılmaya ma'rûz olan maddî cisimler cinsinden bir şey değil, meleklerin, gökler âlemi yaratıklarının, temiz, mukaddes türlerin maddesi cinsinden bir şeydir. Fakat rûh bu bedene iliştiği, ilk yurdunu, Önceki evini unutacak ölçüde bu bedenin idaresine kendini kaptırdığı zaman; bütünüyle cisme benzer, gücünü kaybeder ve bir şey yapamaz olur. Ancak Allah (c.c.) in ma'rifet ve mahabbetiyle yoğrulduğu, bu bedenin idaresine az daldığı, semavî mukaddes rûhlann nurları onu aydınlattığı ve bu nurlardan ona huzmeler aktığı zaman güçlenir ve bu âlemin maddî varlıkları üzerinde yüce rûhlann yaptığı etkileri yapma gücünü elde eder. İşte bu işler kerametlir. Burada bir başka incelik daha bulunmaktadır. Bize göre insanların ruhları mâhiyyet bakımından farklıdırlar. İnsan ruhlarının kimi güçlü kimi zayıf, kimi nûranî kimi kirli, kimi hür kimi bağımlıdır. Gökler âlemine âit ruhlar da böyledir. Meselâ Cebrail (a.s.) e bakalım. Onun hakkında Allah Teâlâ : «Ki o, şerefli bir elçinin sözüdür. Güçlüdür, Arş sahibinin yanında değerlidir. Orada itaat edilir, güvenilir.» (Tekvîr, 19-21) buyururken, başka bazı melekler için «Göklerde nice melekler var ki onların şefaati hiç bir işe yaramaz...» (Necmt 26) buyurulmaktadır. Bu dünyada bir insanın ruhu güçlü, aydınlık ve yüce yaratılışlı olursa, buna bir de bu varlık ve fesâd dünyasının tozlarını yüzünden atacak birtakım perhiz (çile) çeşitleri eklenirse; bu rûh aydınlanır, ilâhî ma'rifet nurunun yardımı, onun ışıklarının desteği ile şu varlık ve fesâd dünyasının maddî varlıklarında tasarrufta bulunma derecesinde güçlenir. Burada tafsilâta dalmayı gereksiz buluyoruz. Çünkü bu noktanın ötesinde ince sırlar, bunları tasdik et-miyenlerin kavrayamıyacağı derin haller bulunmaktadır.
Kerameti inkâr edenler ise kendilerine göre birkaç delil ileri sürmektedirler :
Birinci İtiraz : Cenâb-ı Allah, olağanüstü bir olayın meydana gelmesini peygamberlik delili olarak vermiştir. Olağanüstü bir işi peygamber olmayan bir kimse göstermiş olsa, olağanüstü bir halin peygamberliğe olan delâlet özelliği kalkmış olur. Çünkü medlul bulunmadan, delilin bulunması onun delil olma durumunu kaldırır, bu da bâtıldır.
İkinci İtiraz : Bir hadîs-i kudsî'de Cenâb-ı Allah : Bana yakınlaşmak isteyenler onlara farz kıldığım ibâdetlerle yaklaştıkları kadar başka bir şeyle yaklaşamazlar, buyurmuştur. Bu hadîs farzlan yerine getirerek Allah'a yaklaşmanın, nafile ibâdetlerle yakınlaşmaktan daha ileri ve büyük olduğunu göstermektedir. Farzları yerine getirenler birtakım kerametler göstermediğine göre, nafile ibâdetler yapanlardan keramet zuhur etmemesi daha uygundur.

Üçüncü İtiraz: Allah Teâlâ,: «Kendi kendinize zor varacağınız memleketlere yüklerinizi taşırlar.» (Nahl, 7) buyurmuştur. Velînin, bir şehirden uzak bir şehire normalin dışında ve bir anda ulaştığını iddia etmek bu âyete ters düşer. Keza, Hz. Muhammed (s.a.) Hicret hâdisesinde Mekke ile Medine arasını günlerce büyük zorluklara katlanarak kat'edebilmiştir. Peygamberlerin imâmı için hal bu olduktan sonra, bir velînin bir tek günde memleketinden kalkıp hacca gittiğini söylemek akılla nasıl bağdaşabilir?
Dördüncü Şüphe : Keramet gösteren bir velî, bir başkasında alacağı olduğunu söylese kendisinden şâhid isteyecek miyiz, yoksa istemeyecek miyiz? Şayet istersek, bu anormal bir şey. olur. Çünkü keramet göstermesi, onun yalan söylemeyeceğinin garantisi demek olur.
Kesin delile rağmen öyle kesin olmayan bir delil ondan nasıl istenebilir? Ancak şâhid istemediğimiz zaman da «İddiacıya şâhid göstermek düşer.» hadisine ters düşmüş oluruz. O halde keramet diye bir şey yoktur.
Beşinci İtiraz : Bazı velîler keramet gösteriyorsa diğerlerinin de göstermesi düşünülebilir. Bu durumda kerametler çoğalacak ve normal bir olay halini alacaktır. Bu hal ise hem mucize hem de keramet olayını yaralar.
Birinci İtiraza Cevab: Ulemâ, velîlerin keramet iddiasında bulurî-malarımn caiz olup olmaması konusunda farklı görüştedirler. Tahkik sahibi bir grup bunun caiz olmadığını söylemekte ve görüşlerini şu tarzda isbât etmektedirler:
Mucize ile keramet arasındaki fark; birincinin peygamberlik iddiasıyla birlikte bulunması, ikincinin ise böyle olmamasıdır. Velîler zâten çoğu kez velilik iddiasında bile bulunmazlar. Peygamberlerle velîler arasında niçin bu fark vardır. Çünkü peygamberler insanları küfürden îmâna, günâhtan itâata döndürmek için davetçi olarak gönderilmişlerdir. Eğer bir peygamber mucize göstermezse, insanlar kendisine îmân etmeyecekler ve küfürde kalacaklardır. Fakat peygamberlik iddiasında bulunup da, mucize gösterdikleri zaman birtakım insanların îmân etmeleri sağlanmış olacaktır. Görülüyor ki peygamberlerin mucizeye yönelmeleri; kendi şahıslarım yüceltmek için değil, küfürden kurtulup îmâna kavuşsunlar diye insanlara olan merhamet duygusundan dolayıdır. Bir velînin veliliği ise böyle değildir, onu tanımamak küfür olmadığı gibi, tanımak da îmân değildir. O halde bir kimsenin velî olduğunu ileri sürmesi, şahsın kendi arzusundan kaynaklanmaktadır. Binâenaleyh bir peygamberin peygamberlik iddiasında bulunması gerektiği halde, velînin velilik iddiasında bulunması caiz değildir. Bir velînin velilik iddiasında bulunmasının caiz olduğunu ileri sürenler, mucize ile keramet arasında birkaç bakımdan fark olduğunu söylemektedirler:
1) Olağanüstü bir işin birisinden sâdır olması, onun günahsız olduğunu gösterir. Sonra bu iş peygamberlik iddiasında bulunan birisinden sâdır olursa, bu, onun peygamberlik iddiasında doğru olduğunu gösterdiği gibi; velilik iddiasında bulunan bir kimseden sâdır olursa, bu kimsenin de iddiasında doğru olduğunu gösterir. Bu da gösteriyor ki; evliyadan kerametin sâdır olması, peygamberlerin mucize göstermesine nakîse getirmez.
2) Bir peygamber mucize göstermek isterse, bunu kesin olarak belirtir. Velî ise keramet iddiasında kesin olmaz. Çünkü mucizenin meydana gelmesi zorunludur. Keramet ise böyle değildir.

3) Mucizeye herhangi bir şekilde karşı durulamaması zorunlu olduğu halde bu, kerametteki zorunlu değildir.
4) Bize göre bir velî zamanının peygamberinin ümmeti olduğunu itiraf etmediği sürece keramet gösteremez. Hâl bu olduğuna göre, herhangi bir velînin gösterdiği keramet aynı zamanda peygamberinin mucizesi, onun destekçisi olmuş oluyor. Binâenaleyh keramet olayı mucizenin varlığını ortadan kaldırmaz, aksine onu kuvvetlendirir.
İkinci İtirazın Cevabı : Şüphesiz ki tek başına farzlarla Allah (c.c.) a yakınlaşmak, nafile ibâdetlerle yakınlaşmaktan daha iyi ve ileridir. Bir insan ancak farz ve nafileleri yapıyorsa velî olur. Farzlara ilâve olarak nafile ibâdetleri de yapan kimsenin derecesi, şüphesiz ki sâdece farz ibâdetleri yapanınkinden daha yüksektir.
Üçüncü İtirazın Cevabı : Âyet-i Kerîme, genel ve sürekli olan şeylerden bahsetmektedir. Oysa velîlerin kerametleri az vâki' olan şeylerdir. Bunlar bir genelin içindeki istisna durumundadır. Bu aynı zamanda dördüncü itirazın da cevabıdır.
Beşinci İtirazın Cevabı: İnsanlardan Allah (c.c.) a itaatkâr olanlar her zaman azınlıkta olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ : «Kullarımdan şükredenler azdır.» (Sebe', 13) buyurmakta, şeytân da; «Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.» (A'râf, 17) demektedir. Böyle az sayıda olan insanların içinden, sayısı daha az olan bazı kimselerin nâdir zamanlarda göstereceği olağanüstü bir şey, bu tür şeyleri olağanüstü olmaktan çıkarmaz.
Yedinci Mes'ele : Keramet ile İstidrâc Arasındaki Fark Hakkındadır : Şunu bilmelidir ki, bir insan bir şey ister, Allah (c.c.) da onun istediğini verirse; bu, o kulun Allah (c.c.) katında sevilen bir kimse olduğuna delâlet etmez. Bu ihsanın normal yolla olması ile olağanüstü bir yolla olması birdir. Aksine bu ihsan bazan kul için bir ikram olabileceği gibi, bazan da istidrâc olabilir. Kur'an'da istidrâc birkaç ayrı kelimeyle anılmaktadır.
1) Bu terimlerden birincisi İstidrâc'dır. «Biz onları bilmeyecekleri noktadan derece derece helake yaklaştırırız.» (A'râf, 182) âyetinde olduğu gibi. İstidrâc; Allah (c.c.) in bir insana bu dünyada dalâleti, azgınlığı, cehaleti ve inadı artsın diye her istediğini vermesi, onun da her gün Allah (c.c.) tan uzaklaşmayı artırması demektir. Bunu aklımıza yaklaştırmaya çalışalım : Birtakım fiillerin tekrarının, güçlü bir melekenin meydana gelmesine sebep olacağı aklen bilinmektedir. İşte insan kalbi bu dünyaya meyleder, Allah (c.c.) da onun bu isteklerini verirse, bu kimse isteğine ulaşmış olur. Bu durum zevk almayı doğurur. Bu da hırsı artırır. Hırs ise daha çok çalışmayı gerektirir. Bu iki şey (hırs ve lezzet) birbirini basamak basamak, artıra artıra birbirlerinden güç ala ala devam ederler. Ve bilinmektedir ki; bu dünyanın lezzetlerine dalmak, keşif makamlarına ve ma'rifet derecelerine ulaşmaya mâni olur. Böylece bu gibi bir insan mutlaka derece derece Allah (c.c.) tan uzaklaşır. İşte istidrâc budur.
2) Bu anlamda kullanılan terimlerin ikincisi «Mekr» dir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Hüsrana uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 99), «Hile yaptılar, Allah da onları cezalandırdı. Ve Allah, hîle yapanların cezasını en iyi verendir.» (Âl-i İmrân, 54), «Bir tuzak kurdular, Biz de onlar hiç farkında,-olmadan onlara bir tuzak kurduk.» (Nemi, 50)

3) Bu terimlerin üçüncüsü dir ; «Allah'a oyun etmeğe yeltenirler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir.» (Nisa, 142), «Allah'ı da îmân edenleri de aldatmaya çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar da farkında değiller.» (Bakara, 9) âyetlerinde olduğu gibi.
4) Bu anlamdaki terimlerin dördüncüsü dir : «Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi; sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz.» (Âl-i îmrân, 178) âyetlerinde olduğu gibi.
5) Bu terimlerin beşincisi : dır: «Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları ansızın yakaladık.» (En'âm, 44), «O Firavun ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin Bize dondürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini tuttuk, denize attık...» (Kasas, 39,40) âyetlerinde olduğu gibi. Bu âyetler de açıkça gösteriyor ki; bir insanın isteklerine kavuşturulması onun derecesinin yüksekliğini ve olgunluğa erdiğini göstermez. Şimdi kerametle istidrâc arasındaki farkı belirtelim. Keramet, sahibini emîn kılmaz. Aksine kerameti görülen bir insan o sırada Allah'tan daha çok korkar, O'nun gazabından daha çok sakınır. Çünkü kendisinden sâdır olan bu kerametin bir istidrâc olmasından endîşe etmektedir. İstidrâc sahibi ise bununla emîn olur. O, kerameti hak ettiği için bunun kendisinden sâdır olduğunu zanneder. Bundan sonra başkalarını küçük görmeye, onlara karşı böbürlenmeye başlar. Allah (c.c.) in azâb ve tuzağından, îmânsız ölmekten korkmaz olur. İşte bir keramet sahibinde bu haller oluyorsa; bunlar o işin keramet değil, bir istidrâc olduğunu gösterir. Bunun içindir ki muhakkikler; Allah (c.c.) tan kopmaların çoğunun, keramet makamında meydana geldiğini söylemişlerdir. Şurası kesindir ki; ehl-i tahkik olan kimseler, musibet kadar kerametten de korkarlardı. Kerametle emîn olmanın, kişiyi yolundan çevireceğini birkaç delille izah edelim :
Birinci Delil : Bu aldanma, ancak kişi kendini bu keramete müs-tehak sanırsa olur. Çünkü kendini kerametté müstehak sanmasa, ona sevinmez. Bu kimsenin kendi yaptıklarına sevinmesinden çok, Allah'ın lutfuna sevinmesi gerekir. Böylece kişinin kerametten dolayı sevinmesinin, kendi yaptıklarına sevinmesinden daha büyük, Önemli olduğu te-beyyün ediyor. Bir insanın kendini keramete müstehak zannederek sevinmesi cehaletin ta kendisidir. Zira melekler : «Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgimi?, yoktur.» (Bakara, 32) diyor, Allah Teâlâ «Allah'ı şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» (En'âm, 91) buyurmaktadır. Yine kesin delil ile sabittir ki, hiç bir yaratığın Allah (c.c.) üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Bu duruma göre kerameti hak etme zannı nasıl tâşımlabilir?
îkinci Delil : Kerametler Allah'tan ayrı şeylerdir. Öyle ise keramete sevinmek Allah (c.c.) tan başka bir şeye sevinmek, Allah'tan mahrum olmaktır. O'ndan mahrum olan bir kimse nasıl sevinebilir?
Üçüncü Delil : Kerameti ameli ile hak ettiğini düşünen kimse, işlediği o ameli de çok beğenmiş olur. Amelini beğenen ise câhildir. Çünkü o, eğer Allah (c.c.) ı bilseydi, O'nun yüceliği yanında tüm halkın bütün ibâdetlerinin çok yetersiz olduğunu, nimetleri karşısında şükürlerinin az olduğunu bilir, tüm bilgilerinin O'nun izzeti karşısında şaşkınlık ve bilgisizlikten ibaret olduğunu anlardı. Bazı kitablarda şöyle bir şey okudum : Ebu Ali Dahhâk'ın bulunduğu bir toplulukta hafızlardan biri «Güzel kelimeler ancak O'na yükselir. Onu da iyi amel yükseltir.»

(Fâtır, 10) âyetini okumuş. Bunu duyan Dahhâk : Allah Te-âlâ'nın senin amelini yükseltmesinin alâmeti, onun zikrini sonra yanında bırakmamasıdır. Eğer senin amelin kendi gözünde kalırsa bil ki o geri çevrilmiştir. Eğer seninle kalmazsa yükseltilmiş, kabul olunmuştur, demiş.
Dördüncü Delil : Keramet sahibi bu kerameti Allah (c.c.) a karşı mutî olduğunu ve tevâzû' gösterdiği için bulmuştur. Şayet o, bu kerametle böbürlenir, kibirlenirse, kendisiyle keramete ulaştığı köprüyü yıkmış olur. Böylece bu ulaştırma yolu bu sefer onu yok olmaya götürür ve reddedilir. İşte bu incelikten dolayıdır ki; Rasûlullah kendini, meziyetlerini her anlatışının sonunda : Ben bunlarla övünmüyorum. Ben yalnız bunları bana lütfeden ve veren Allah ile övünürüm, buyururdu.
Beşinci Delil : Dış görünüş itibarıyla keramet, İblîs ve Bel'âm için de bir çok sayıda vâki' olmuştur. Fakat İblîs için; «Kâfirlerden oldu.» (Bakara, 34) buyurulurken, Bel'âm için de : «Artık onun hali; o köpeğin hali gibidir.» (A'râf, 176) buyurulmuştur. Ayrıca, îsrâiloğulları âlimleri hakkında : «Kendilerine Tevrat yüklenip de sonra onu taşımayanların hali, koca koca kitablar taşıyan eşeğin hali gibidir/.' (Cum'a, 5), «Ancak kendilerine kitab verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki ihtirastan dolayı ayrılığa düştüler.» (Âl-i îmrân, 19) buyuruİmakta, bunların sapıklığa düşmelerinin, kendilerine verilen ilim ve takvaya sevinmeleri sebebiyle olduğu açıklanmaktadır.
Altıncı Delil : Keramet başka, onu veren başkadır. Kerameti verenden başka her şey değersiz olduğuna göre, değersiz bir şeyle yükselmeye çalışan herkes değersizdir. Onun için Hz. İbrahim {a.s.) ateşe atıldığında kendine yardım teklifinde bulunan Cebrail (a.s.) e şöyle demiştir : Sana ihtiyâcım yoktur. Çünkü fakır bir kimseyle zenginleşmeyi istemek fakirliktir, âciz biriyle güçlenmeyi istemek acizliktir, noksan olan biriyle tamamlanmayı istemek noksanlıktır, sonradan var edilenle sevinmek aptallıktır, tamamıyla Allah (c.c.) a yönelmek ise kurtulmaktır. Görülüyor ki, bir kul kerâmetiyle sevindiği zaman bulunduğu makamdan düşer. Fakat bir kimse, keramette yalnız onu vereni, şerefte şereflendireni ve yaratmada yalnız Yaratanı gördüğü zamandır ki, Hakk'a kavuşma gerçekleşir.
Yedinci Delil : Bir insanın şahsı ve sıfatlarıyla övünmesi İblîs ve Firavun'un niteliklerindendir. İblîs «Ben ondan üstünüm.» (Sâd, 76) demiş, Firavun ise «Bu Mısır benim değil mi?» (Zuhruf, 51) diye övün-müştür. Yalan yere İlâhlık veya peygamberlik iddiasında bulunan hsr-kesin gayesi kendini beğendirmek, hırs ve kendi kendini beğenme duygusunu güçlendirmektir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Üç şey insanı helak eder :...... Üçüncüsü kişinin kendini beğenmesi.
Sekizinci Delil : Allah Teâlâ «Sana verdiğimi al ve şükredenler-den ol.» (A'râf, 144), «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hıcr, 99) buyurmuştur. Burada dikkatimizi çeken bir husus da şudur : Yüce Allah en büyük armağanını verdiği zaman, onunla sevinmeyi değil; onu verene hizmetle meşgul olmayı emretmiştir.
Dokuzuncu Delil : Cenâb-ı Allah Hz. Peygamber (s.a.) i kral peygamber veya kul peygamber olma makamları arasında muhayyer bıraktığı zaman; Hz. Peygamber

(s.a.), peygamber bir kul olmayı seçmiştir. Şüphesiz doğuya - batıya hâkim bir kral olmak bir üstünlük ve hattâ bir mucizedir. Ama buna rağmen Hz. Peygamber krallığı bırakmış; kulluğu seçmiştir. Çünkü kul olduğu takdirde Mevlâ'sıyla Övünecekti. Oysa bir kral olsaydı, kullarıyla övünecekti.
Onuncu Delil: Allah (c.c.) ı seven başka, O'nun verdiği nimeti &even başkadır. Allah (c.c.) ı seven O'ndan başkasıyla sevinmez, O'n-dan başkasıyla emîn olmaz. Allah (c.c.) tan başkasıyla emîn olmak, sevinmek; o kimsenin Allah (c.c.) ı değil, kendi payına düşen nimeti sevmekte olduğunu gösterir. Oysa nefsin payı ancak nefis için istenir. O halde bu kimse yalnız kendini sevmektedir. Aslında, o Allah (c.c.) ı sevmiyor, O'nu istediğini elde etmeye bir vesile yapıyor. En büyük put ise; nefistir. Nitekim Allah Taâlâ (c.c.) : «Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü?» (Furkân, 43) buyurmaktadır. İşte bu kimse, en büyük puta tapmaktadır. Hatta ehl-i tahkik demişlerdir ki; herhangi bir puta tapmanın zararı, nefse tapmanın zararı kadar değildir. Putlara tapmaktan korkmaktan daha çok keramet ile sevinmekten korkmalıdır.
Onbirinci Delü : «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yaratır. Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter.» (Talâk, 2,3) âyetidir. Bu âyet delâlet etmektedir ki; Allah'tan korkmayan, O'na tevekkül etmeyen kimse bu gibi fiil ve hallerden hiç birini elde edemez.
Sekizinci Mes'ele : Bir velînin kendisinin velî olduğunu bilip bile-miyeceği meselesidir. Bu noktada Ebu Bekr İbn Fûrek bilemeyeceğini söylerken, Ebu Ali Dahhâk ve talebesi Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî de bilebileceğini ileri sürmektedirler. Bilemeyeceğini ileri sürenlerin delilleri şunlardır :
Birinci Delil: Böyle bir kimse bunu bilse kendisine güven gelecektir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.» (Yûnus, 62) buyurmaktadır. Ancak kişinin kendini emniyette görmesi de caiz değildir, çünkü;
1) Kur'an'da «Hüsrana uğrayanlar topluluğundan başkası Al-lahm düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 99) buyurulmakadır. Öte yandan ümitsizlik de caiz değildir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Zîrâ kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.» (Yûsuf, 87), «Dedi ki: Sapıklardan başka Rabbımn rahmetinden kim ümidini keser?» (Hıcr, 56) buyurmuştur. Çünkü emîn olmak ancak acizliğe ina-nıldığı zaman, ümit kesmek de cimriliğe inanıldığı zaman olabilir. Allah (c.c.) için bir acizlik ve cimrilik düşünmek ise küfürdür. Hal böyle olunca, bu iki şeyin bulunması da kesinlikle küfürdür.
2) Tâatlar ne kadar çoğalırsa   çoğalsın,   Allah (c.c.) m gazabı daha büyüktür. Hal bu olunca da, enıîn olmak diye bir şey söz konusu olamaz.
3) Emin olmak kulluğun sona ermesini gerektirir. Allah'a itaat ve kulluğu bırakmak ise, O'na düşmanlığı gerektirir. Enıîn olmak, ayrıca Allah'tan korkmamayı da gerektirir.
4) Allah (c.c.) ihlâslı olanları «Korkarak ve umarak Bize yal-varıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı   duyuyorlardı.»   (Enbiyâ, 90) diye nitelendirmiştir. Buradaki ve kelimelerine «Sevabımı umarak, azabımdan korkarak,)), «Lûtiumuzu umarak, adaletimizden korkarak.», «Bize kavuşmayı umarak, Bizden ayrı kalmaktan

korkarak.» gibi mânâlar verilmişse de en güzeli «Bizi arzulayarak, Bizden korkarak» mânâsını vermektir.
İkinci Delil: Bir velî, kendisinin velî olduğunu bilmez. Zîrâ bir insan, ancak Allah (c.c.) onu sevdiği için velî olur, kendisi Allah'ı sevdiği için değil. Düşmanlık da böyledir. Sonra Allah (c.c.) in sevmesi ve düşmanlığı, hiç kimsenin bilemeyeceği iki sırdır. Öyle ise insanların tâat ve günâhları, O'nun mahabbet ve düşmanlığını etkilemez. Çünkü tâat ve günâhlar sonradan olma şeylerdir. Allah (c.c.) m sıfatları ise kadîmdir, sonsuzdur. Sonradan olup sona eren bir şey, kadîm ve sonsuz olanı etkileyemez. Binâenaleyh, bugün günâh içinde olan bir insanın ezelden nasibi Allah'ın sevgisi olabilir, bugün tâat içinde olan bir kimsenin ezelden nasibi de Allah'ın düşmanlığı olabilir. Hulâsa, Allah (c.c.) m sevmesi ve düşmanlığı birer sıfattır ve O'nun sıfatları bir illete bağlı değildir. Sıfatlan bu şekilde illetsiz olan birinin günâh illeti ile düşman olması, tâat illetiyle seven olması imkânsızdır. Allah'ın sevmesi ve düşmanlığı hiç kimsenin bilemiyeceği iki sır olduğundan dolayıdır ki, Hz. îsâ (a.s.) : «Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en iyi bilen Sensin, Sen.» (Mâide, 116) demiştir.
Üçüncü Delil: Bir velî, kendinin velî olduğunu bilemez. Zîrâ onun velî olması, mükâfat ve cennet ehlinden olması imanlı ölmesine bağlıdır. Çünkü Allah (c.c.) : «Kim bir iyilikle gelirse; ona onun on katı vardır.» (En'âm, 160) buyurmakta, bir iyilik yapana on katı vardır, dememektedir. Bu da mükâfat elde etmenin îmânh ölmekle olduğunu, baştaki amelle olmadığını gösterir. Bir insan düşünelim, bütün ömrünü küfür içinde geçirmiş ancak son anda müslüman olmuş olsun. Bu kimse cennetlik olur. Aynı kural, bunun aksi için de geçerlidir. İşte bu olay da baştaki amelin değil de, îmânlı ölmenin dikkate alındığını göstermektedir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Allah «Küfredenlere söyle : Vazgeçerlerse, geçmiş günâhları bağışlanır.» (Enfâl, 38) buyurmuştur. Görülüyor ki; dostluk ta, düşmanlık ta, cennet ehli ve cehennemlik olma da imanlı ölme dikkate alınmaktadır ve bu son halin de nasıl olacağını kimse bilemez. Öyleyse bir velî, veli olduğunu bilemez. Velinin, velî olduğunu bilebileceğini ileri sürenler ise bu görüşlerini şöyle isbât ediyorlar :
Velî olmanın iki rüknü (esâsı) vardır :
1) Bu kimsenin görünürde İslâm'a uymuş olması,
2) Bâtında (iç dünyasında) hakikat nuruna dalmış olması. Bu İki şey meydana gelmişse ve insan bunların olduğunu bilirse o zaman velî olduğunu da bilir. Dış hayatta insanın İslâm'a boyun eğmesi açık bir meseledir. İç dünyasının hakikat nuruna dalması ise, onun, Allah (c.c.) a itaat etmekle sevinmesi, huzur bulmasının da O'nu zikirle elması, Allah (c.c.) tan başka hiç bir şeyde huzur bulamaması, mutmain olamaması ile olur. Buna cevaben deriz ki, bu konuda yanlışların girebileceği-çok kapılar vardır. Bu konu kapalı, zor, denemesi tehlikeli, kesin hüküm vermenin aldatıcı olduğu bir konudur. Rubûbiyet âlemine varan yol bazan ateş, bazan da nurdan perdelerle Örtülüdür. Sırların hakikatini ancak Allah (c.c.) bilir.[4]

13 — Sana onların kıssalarını gerçek olarak anlatalım : Doğrusu onlar, Rablarma inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetini artırmıştık.

14 — Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz, yoksa andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalb-lerini pekiştirmiştik.
15 — Şu bizim kavmimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir?
16 — Onlara: Madem ki siz, onlardan ve Allah'tan başka tapmakta olduklarınızdan ayrıldınız; o halde mağaraya çejcüin ki, Rabbmız size rahmetinden genişlik versin, işinizde kolaylık göstersin, denildi.

Ashâb-ı Kehf'in Kıssası

Buradan itibaren olayın anlatılması ve açıklanması başlıyor. Allah Teâlâ onlann yiğit delikanlılar olduklarını, doğruyu kabule daha yakın ve hidâyete ermeğe daha müsait olduklarını belirtiyor. Çünkü gençler bâtıl dinde yürüyüp isyan eden yaşlılardan hakkı kabule daha çok müsaittirler. Bunun için Allah ve Rasûlü'ne icabet edenlerin ek-serriyeti gençler olmu§tur. Kureyş'in yaşlılarına gelince; onlar çoğunlukla kendi dinlerini devam ettirmişler ve içlerinden pek azı müslü-man olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ mağara halkının yiğit gençler olduklarını haber veriyor.
Mücâhid der ki : Bana ulaştığına göre, onlardan bir kısmının kulağında küpeler varmış. Allah onlara ilham etmiş doğru yola sevk etmiş ve kendi korkusunu içlerine atmış, böylece Rablarına inanmışlar, O'nun vahdaniyetini kabullenmişler, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmişler.
«Doğrusu onlar, Rablarına inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetini artırmıştık.» Bu âyeti ve buna benzer âyetleri delil getirerek Buharı ve benzeri diğer imamlar, îmânın artıp eksileceğini söylemişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ'nm «Biz de onların hidâyetini artırmıştık.» buyurduğunu belirtirler. Nitekim Muhammed sûresinde, de şöyle buyurur: «Kim de hidâyete gelirse; Allah onun hidâyetini artırır ve onlara takvasını verir.» (Muhammed, 17). Tevbe sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «îmân edenlere gelince, onların da îmânını artırmıştır.» (Tevbe, 124), Feth sûresinde ise şöyle buyurur: «Tâ ki onların îmânına îmân katsın.» (Feth, 4) Daha buna benzer âyetler îmânın artıp eksileceğine delil getirilmektedir.
Anlatılır ki; bu mağara halkı, Meryem Oğlu îsâ Aleyhisselâm'ın dininden imişler. Allah en iyisini bilir ya açık olanı, bunların bütünüyle Hıristiyan dininden önce yaşamış olmalarıdır. Çünkü onlar Hıristiyan dinine mensûb olsalardı, yahûdî hahamları onların haberlerini ve durumlarını ezberleyip anlatmazlardı. Çünkü Hıristiyanlar yahûdîle-re ters düşmektedirler. Nitekim yukarıda zikredilen İbn Abbâs'tan menkûl rivayette, Kureyş'lilerin Medine'deki yahûdî hahamlarına bir hey'-et gönderdikleri ve onlardan Hz. Peygamberi imtihan etmek için bazı şeyler istedikleri nakledilmiştir. Yahudiler de Kureyş'lilere bu mağara halkının haberini, Zülkarneyn'in haberini, ve ruhun durumunu Hz. Peygambere sormalarını istemişlerdi. Bu da gösteriyor ki; onların haberleri kitâb ehlinin kitablarında saklanmıştır ve bunlar Hıristiyan dininden önceki dönemde yaşamışlardır. Allah en iyisini bilendir.

«Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz ondan başkasına tanrı demeyiz, yoksa andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalblerini pekiştirmiştik.» Kavimlerine ve kentlerine muhalefet konusunda onları dirençli kılmış ve nimet, rahat ve bolluk içinde yaşamayı terketmelerine imkân sağlamıştık. Selef ve Haleften tefsir sâhiblerinden bir çoğunun bildirdiğine göre; bu kişiler, Bizans krallarının soyundan ve kavimlerinin seçkinlerinden imişler. Onların her yıl bayram törenleri için çıktıkları bir yortu yeri varmış. Şehrin dışında yılın belirli bir zamanında bu yortu için toplanırlarmış ve putlara tapar, Tâğût'a ibâdet eder, onun için kurbânlar keserlermiş. O kavmin Dakyanus isimli azgın ve zorba bir reîsi varmış. İnsanları bu yortulara zorla sevk ve teşvik edermiş. Halk bu yortu için şehrin dışına çıktığında, bu delikanlılar da kavimleri ve babalarıyla beraber oraya gitmişler. Ve kavimlerinin yaptıkları şeyi basiret gözüyle görmüşler. O zaman kavimlerinin putlan için secdeye kapanma ve kurbân kesme gibi davranışlarının, göklerin ve yerin yaratanı olan Allah'tan başkasına yapılmasının doğru olmadığım anlamışlar. Ve her biri teker teker kavimlerinden ayrılarak uzaklaşmışlar ve bir köşeye çekilmişler. Onlardan birisi ilkin bir 'ağacın gölgesine oturmuş, sonra öbürü gelip yanma oturmuş, sonra diğeri gelmiş yanma oturmuş, sonra öbürü gelmiş onun yanma oturmuş ve sonra birbiri yanına oturmuşlar. İçlerinden hiç biri diğerini tanımıyormuş. Onları bu şekilde toplanmaya sevke-den şey, kalblerinin îmân üzere birleşmesi imiş. Nitekim Buhârî'nin muallak olarak rivayet ettiği Yahya îbn Saîd'in hadîsinde Hz. Âişe (r.anhâ) der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ruhlar, toplanmış askerler gibidirler. Onlardan birbiriyle tanışan uyuşur. Birbirinden hoşlanmayanlar ayrılır. Müslim de Sahîh'inde Süheyl kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivayet eder. Nitekim halk, birleşmenin nedeni mütecanis olmaktır, der. Kısacası onlardan her biri, inandığı şeyi arkadaşından korkarak gizliyordu ve hangisinin kendi kanâatini benimsediğinin farkında değildi. Nihayet içlerinden biri dedi ki: Aİlah bilir ya arkadaşlar, kavminizden ayrılıp tek başınıza buraya toplanmanızın bir sebebi olmalıdır. Öyleyse her biriniz neden böyle yaptığını açıklasın. Diğeri dedi ki: Bana gelince, vallahi ben, kavmimin durumunu gördüm ve bunun bâtıl olduğunu anladım. Tek başına ibâdete müste-hak olan ve kendisinin ortağı bulunmayan; her şeyi, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları yaratmış olan Allah'tır. Öbürü ise dedi ki: Allah'a andolsun ki ben de aynı şekilde düşündüm. Diğeri de böyle deyince, her biri teker teker aynı nokta üzerinde birleştiler ve tek bir el ve dosdoğru kardeşler halinde buluştular. İçinde Allah'a ibâdet edecekleri bir mabed edindiler. Kavimleri onların durumunu öğrenince, hükümdarlarına şikâyet ettiler. Hükümdarları onları yanma çağırıp durumlarını ve ne yaptıklarını suâl etti. Onlar dosdoğru cevab verdiler ve hükümdarlarını Allah Azze ve Celle'ye davet ettiler. İşte Allah Teâlâ onların bu durumunu şöyle buyurarak haber vermektedir : «Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz, yoksa andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalblerini pekiştirmiştik.», «O'ndan başkasına tann demeyiz.» Buradaki nefiy edatı olan harfi, te'kîd içindir. Yani ebediyyen bizden böyle bir şey sâdır olmaz. Çünkü biz böyle yapacak olursak, bu sözümüz geçersiz olacaktır ve o zaman «Andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz.» demektir.

«Şu bizim kavmimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez mi?» Gittikleri yolun doğruluğunu gösteren sağlam bir delil getirmeli değiller miydi? «Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir?» Onlar bir söz söylediklerinde sâdece yalan söyleyen zâlimlerdir. Anlatıldığına göre mağara halkı, hükümdarlarını Allah'a îmâna davet edince; o bunu kabul etmediği gibi, tehdîd ve ihtârlanyla onları kınadı. Kavimlerinin işaretini taşıyan kıyafetlerini çıkarmalarını emretti. Onların eski günlerine dönmeleri için kendilerine belirli bir süre ta'yîn etti. Bu da Allah'ın onlara bir lutfuydu. Çünkü bu bekleme esnasında kaçmak imkânını elde ettiler ve dinleri uğrunda fitneden kaçıp kurtuldular. İnsanlar arasında fitne çıktığı zaman kulun, dininden endîşe ederek firar etmesi meşru' bir haldir. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: Sizlerden birinizin en hayırlı malının dağların tepesinde ve yağmurlu yerlerde gezdirdiği koyunu olması zamanı yakındır. O zaman kul,' dini için fitneden firar eder. Bu gibi hallerde insanlardan ayrılmak, uzlete çekilmek meşru' olur. Bunun dışında meşru' olmaz, çünkü böyle yapıldığı takdirde topluluğu (cemâat) terk durumu meydana gelir.
Mağara halkının kavimlerinden kaçıp gitmek konusunda karâr verdiklerini ve Allah'ın kendileri için bu kaçışı uygun gördüğünü Allah Teâlâ şu kavliyle kendilerine haber verdiğini bildiriyor : «Onlara : Madem ki siz, onlardan ve Allah'tan başka tapmakta olduklarınızdan ayrıldınız; o halde mağaraya çekilin ki, Rabbınız size rahmetinden genişlik versin.» Siz onların Allah'tan başkasına ibâdet ettikleri dinlerinden ayrılıp onlardan uzaklaştığınıza göre bedenleriniz ile de onlar-dan ayrılıp «Mağaraya çekilin ki, Rabbınız size rahmetinden genişlik versin.» Sizi kavminizden saklayacak rahmet perdesini üzerinize gersin ve bulunduğunuz durumda «İşinizde kolaylık göstersin.» Kolayca geçinebileceğiniz bir durum meydana getirsin. İşte o zaman bu kişiler kavimlerinden uzaklaşıp kaçtılar, mağaraya sığındılar. Kavimleri onları araştırdı, hükümdar da onların peşine adam yolladı. Hükümdara onların bulunamadıkları haberi verildi. Allah Teâlâ onların haberini bunlardan sakladı. Tıpkı Sevr mağarasına sığındığı zaman, Peygamberi ve onun arkadaşı olan Sıddîk'ı sakladığı gibi. Kureyş'li müşrikler Hz. Peygamberin ve Ebubekir'in peşinden gitmişler, ama yanlarından geçtikleri halde onları bulamamışlardı. Hz. Ebubekir'in; ey Allah'ın Rasûlü, onlardan birisi ayağının izine baksa muhakkak bizi görecek, diyerek endîşe etmesi üzerine, Rasûlullah <s,a.) şöyle buyurmuştu : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişiyi ne sanırsın sen? Nitekim Tevbe sûresinde de şöyle buyurmuştu : «Eğer siz ona yardım etmezseniz; doğrusu Allah ona yardım etmişti. Hani kâfirler onu çıkarmışlardı da, o ikinin ikincisiydi. Hani onlar mağarada idiler ve hani o, arkadaşına; üzülme Allah bizimledir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona sekînetini indirmişti, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti. Ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 40). Sevr mağa-rasıyla ilgili kıssa mağara halkının kıssasından hem daha değerli, hem daha Önemli, hem de daha çok şaşırtıcıdır.
Denilir ki : Mağara halkının kavmi onları bulmuşlar ve içine girdikleri mağaranın kapısına gelip dayanmışlar. Sonra; biz onların kendi kendileri için uygun gördükleri cezadan daha fazlasını, onlar için istemiyorduk, diyerek hükümdarın emriyle

mağaranın kapısını yıkarak orada helak olmalarını kasdetmişler ve böyle de olmuş .Ancak bu görüş üzerinde dikkatle durulması gerekir. Allah Teâlâ en iyisini bilendir. Çünkü Allah Teâlâ sabah akşam mağaralarına güneş girdiğini haber vermektedir[5]

17 — Güneşin doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün. Kendileri de mağaranın iç tarafında idiler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi hidâyete erdirirse;
o, doğru yola ermiştir, kimi de şaşıracak olursa-, artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın.

Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki; mağaranın kapısı kuzey tarafın-daymış. Çünkü Allah Teâlâ güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini haber veriyor. Yani gölgenin sağ tarafa doğru kısaldığını bildiriyor. Nitekim İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde bu âyetteki kelimesine eğiliyor diye mânâ vermişlerdir. Şöyle ki: Güneş ufukta yükseldikçe şuaları kısalır, nihayet zeval vaktinde hiç bir şey kalmaz. '"Battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün.» Yani battığı zaman güneş mağaralarına sol kapısından girer ki, bu doğu tarafındaki kapı olmalıdır. Bu ifâde de bizim söylediğimizin doğruluğuna delâlet eder. Güneşin, ayın ve yıldızların seyri ile astronomi bilgisi olan kimseler düşündükleri zaman bu konuyu çok açık olarak anlarlar. Çünkü mağaranın kapısı doğu tarafında olsaydı, batarken güneşin oraya sızmaması gerekirdi. Güney tarafında bulunsaydı, güneşin doğuşu ve batışı anında oraya girmemesi ve gölgenin de sağa sola gitmemesi gerekirdi. Kapı batı tarafında bulunsaydı, güneş doğarken içeriye girmez ancak zevalden sonra girerdi. Ve batıncaya kadar da orada güneş görülürdü. Bu da bizim zikrettiğimizin doğruluğunu gösterir. Hamd Allah'a mahsûstur.
İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde âyetteki kelimesinin, kendilerini terk ettiği anlamına geldiğini söylerler. Allah Teâlâ bunu haber vererek bizim konuyu anlayıp düşünmemizi murâd etmiştir. Yoksa bu mağaranın, yeryüzünün neresinde olduğunu belirtmek istememistir. Çünkü mağaranın dünyanın neresinde bulunduğunu bilmemizde ne bizim için bir fayda vardır, ne de şer'î bir maksad söz konusudur. Ne var ki bazı tefsîrcüer, aşın zorlamalara tevessül etmişler ve değişik görüşler söylemişlerdir. İbn Abbâs'ın buranın Kudüs yakınlarında bir yer olduğunu söylediği yukarıda geçmişti. İbn İshâk ise mağaranın Ninova yakınlarında bulunduğunu söyler. Bazıları Rumelinde (Anadolu) olduğunu söylerler. Bazıları da Balka'da olduğunu söylemişlerdir. Oranın hangi diyarda olduğunu ise en iyi Allah bilir. Eğer bu konuda bizim için bir fayda bahis mevzuu, dinimiz için menfaat söz konusu olsaydı, Allah ve Rasûlü bize bunu da bildirirdi. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Sizi cennete yaklaştırıp, cehennemden uzaklaştıran ne varsa hiç birisini bırakmadan size onları öğrettim. Allah Teâlâ bize mağaranın niteliğini belirtmiş ancak yerini belirtmemiştir. «Güneşin doğduğu zaman mağaralarının, sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün. Kendileri de mağaranın iç tarafında idiler.» Onun içinde geniş bir yerde idiler. Mağarada üzerine

değen bir şey yoktu. Eğer herhangi bir şey onlara dokunmuş olsaydı, hem bedenlerini hem de elbiselerini çürütürdü. İbn Ab-bâs böyle diyor.
«Bu Allah'ın âyetlerindendir.» Allah Teâla'nın onları içinde canlı olarak yaşayacakları mağaraya girdirmesi, güneşin ve rüzgârın mağa-.ranın içinde dolaşması ve böylece vücûdlarınm çürümeden kalmasını sağlaması Allah'ın âyetlerindendir.
«Allah kimi «hidâyete erdirirse; o, doğru yola ermiştir. Kimi de saptıracak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsınız.» Milletlerinin içinden bu yiğitlere doğru yolu buldurup hidâyete sevk eden Allah'tır. Allah kimi hidâyete sevk etmişse; o, doğru yolu bulmuştur. Kim de sapıtmışsa; bir daha onu doğru yola götürecek kimse yoktur.[6]

18 — Onlar uykuda iken, sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağa ve sola döndürüyorduk. Köpekleri de dirseklerini eşiğe uzatmıştı. Onları görsen için korkuyla dolar, geri dönüp kaçardın.

Bazı ilim ehlinin anlattığına göre; Allah Teâlâ onlara uyku verince gözleri kapanmadı, çabucak çürümemeleri için gözleri açık kaldı. Çünkü dışarıdan hava girince bu daha rahat kalmalarını sağlıyordu. «Onlar uykuda iken, sen, onları uyanık sanırdın.» Anlatıldığına göre; kurt da uyurken bir gözünü açar bir gözünü kapar, sonra bir gözünü açar diğer gözünü kapar. İşte bu, onun uyanık kalmasıdır. Şâirin dediği gibi:
Kirpiklerinden birisi uyur, diğeri ile en zor hallerden korunur.
Bu yüzden uyurken o, uyanıktır. (Bu beyt Hamîd İbn Sevr'in Ay-niyye kasidesinden alınmıştır.)
«Biz onları sağa.ve sola döndürürdük.» Seleften bazıları derler ki: Senede iki kere döndürülürlerdi onlar. İbn Abbâs der ki; şayet döndürülmemiş olsalardı, toprak onları yer bitirirdi.
«Köpekleri de dirseklerini eşiğe uzatmıştı.» İbn Abbâs, Katâde, Mü-câhid, Saîd İbn Cübeyr kelimesine eşik demişlerdir. İbn Abbâs; kapı, derken; toprak olduğunu da söyleyenler vardır. Doğru olan; onun eşikte, kapının önünde bulunmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ «O, kendilerinin üzerine kat kat kapanmıştır.» (Hümeze, 8) buyururken bu kelimeyi kullanır. Köpekleri —köpeklerin âdeti olduğu gibi— kapıya uzanmıştı. İbn Cüreyc der ki: Köpek kapıda onları bekliyordu. Bu köpeğin yaratılışı ve tabiatı gereğidir. Köpek onların kapısının önünde uzanmış, kendilerini bekliyormuş gibi duruyordu. Ancak köpek kapının dışındaydı. Zîrâ sahîh hadîste vârid olduğuna göre; resim, cünüb ve kâfir ile köpeğin bulunduğu eve melekler girmezler. Bu son kısım, hasen ve sahîh hadîste vârid olmuştur. Onların bereketleri köpeklerini de kuşatmış ve köpekleri de onlar gibi aynı durumda uyumuştu. Bu haber sahîh ve sağlam olduğu için kaynaklarda bu köpeğin zikri, haberi ve durumu yer almıştır. Denilir ki bu köpek, onlardan birinin av köpeği idi. Bu, doğruya yakın gibi görünmektedir. Yine denildi ki: Bu köpek, hükümdarın aşçısının köpeğiydi, aşçı da girdikleri dinde onlara uymuştu. Bu sebeple köpeği de beraberinde onlara ka-tılmıştı. Allah en iyisini bilendir.

Hafız İbn Asâkir, İmâm İbn Velîd ed-Dimeşkî'nin Tercüme-i Hâl'-inde der ki: Bize Sadaka, Abbâd el-Minkarî'den nakletti ki Hasan el-Basrî merhum şöyle demiş : İbrâhîm Aleyhisselâm'm koçunun adı Ce-rîr idi. Süleyman Aleyhisselâm'm Hüdhüd kuşunun adı Unkuz idi. Ashâb-ı Kehfin köpeğinin adı Kıtmîr idi. İsrâiloğullannın taptıkları buzağının adı Behmût idi. Hz. Âdem Hindistan'a, Hz. Havva Cidde'ye, İblîs Dest Mîsân'a, yılan da İsfahan'a inmişti. Şuayb el-Cübbâî'nin ona (Ashâb-ı Kehf'in köpeğine) Himrân adını verdiği daha yukarda geçmiştir.
Bu köpeğin rengi konusunda da birçok görüş zikredilmiştir ki bunların ne özü vardır, ne de aslı. Bunu uzatmanın gereği olmadığı gibi, bu kcnuda hiç bir delil de yoktur. Bunu anlatmaya gerek de yoktur. Aksine bu hususlar yasaklanmış hususlardır, Çünkü mesnedsizdir ve boşluğa taş atmaktan başka bir anlama gelmez. «Onları görsen için korkuyla dolar, geri dönüp kaçardın.» Allah Teâlâ onlara Öyle bir mehabet vermişti ki; kim onlara baksa mutlaka korkardı. Çünkü Allah Teâlâ onlara öyle bir korku ve dehşet havası vermişti ki başkaları kendilerine yaklaşmasınlar ve elleriyle onlara dokunmasınlar. Böylece yazılmış olan yazı, süresine ulaşsın ve Allah Tebâreke ve Teâlâ'mn onları uykuda bıraktığı süre nihayete ersin. Bunda hüccet, erişilmez hikmet ve engin rahmet vardır.[7]

19 — Böylece, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırırdık. İçlerinden biri, ne kadar kaldınız? dedi. Bir gün veya daha az bir müddet kaldık, dediler. Ne kadar kaldığınızı Rabbınız daha iyi bilendir. Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan size getirsin. Orada nâzik davransın da sakın sizi kimseye duyurmasın, dediler.
20 — Çünkü sizden haberleri olacak olursa; sizi ya taşla öldürürler veya dinlerine döndürürler. Bu takdirde ise asla kurtulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Onları nasıl uyutmuşsak bedenleri, derileri ve saçlarını da sapasağlam olarak dirilttik. Durumlarından ve şekillerinden hiç bir şey yitirmediler. Üç yüz dokuz sene sonra" böylece oldukları gibi kalktılar. Bu sebeple birbirlerine : «Ne kadar kaldınız?» diye sordular. Onlar da : «Bir gün, veya daha az bir müddet, dediler.-» Sanki mağaraya girişleri sabah erken, uyanışları da akşam vaktindey-di. Bu sebeple kendilerine gelerek «Veya daha az bir müddet» dedikten sonra «Ne kadar kaldığınızı Rabbmız daha iyi bilir,» dediler. Allah, bizim durumumuzu en iyi bilendir. Sanki fazla uyudukları konusunda bir nevi tereddüd hâsıl olmuş ve bunun içinde; en iyisini Allah bilir, diyerek kendi kanâatlarından vazgeçip daha önemli olan konuları bahis mevzuu etmişlerdir. Bu, yeme ve içme ihtiyâçlarıdır. Bunun üzerine : «Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan size getirsin.» dediler. Şu gümüş parayı alınız, dediler. Çünkü onlar mağaraya gelirken evlerinden ihtiyâç hâsıl olur diye yanlarında paralar da getirmişlerdi. Onun bir kısmını sadaka olarak vermişler, bir kısmı da yanlarında kalmıştı. Bu sebeple «Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de...» demişlerdi, yani çıkmış olduğunuz kendi kentinize. Buradaki kelimesinin başındaki elif lâm ahid içindir.
«Yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan sizs getirsin.j> Yiyeceklerin en güzelini ve en temizini getirsin. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir

: «Şayet Allah'ın sizin üzerinizdeki lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiç biriniz birinizi ebediyyen temize çıkarmazdınız.» (Nûr, 21) A'lâ sûresinde ise şöyle buyurur : «Arınanlar felah bulmuştur.» Malı arıtıp temizleyen şeye de «zekât» adı ve-riür. Bazıları bu kelimeye, en çok yiyecek ne ise onu getirsin diye mânâ vermişlerdir. Çünkü ekin çok olunca araplar derlerdi.(...)
Sahîh olan birinci görüştür. Çünkü onların istedikleri ister çok olsun, ister az ama yalnızca helâl ve güzel yiyeceklerdi.
«Orada nâzik davransın.» Çıkarken giderken, alış-veriş ederken ve dönerken nâzik davransın. Gücü yettiğince nezâkete dikkat etsin. «Sakın sizi kimseye duyurmasın.» dediler. Yani sizi kimse bilip farketme-sin. «Çünkü sizden haberleri olacak olursa, sizi ya taşla öldürürler veya dinlerine döndürürler.» Yani eğer sizin yerinizi bilirlerse, Dakyânûs ve arkadaşları sizi ya taşla öldürür veya dinlerine döndürürler. Dakyânûs ve adamlarının, kendilerinin yerinden haberdâr olmalarından endîşe ediyorlardı. Çünkü onlar kendilerinin eski günlerine dönmeleri için bunlara eziyyet ediyorlar ve öldürmeye çalışıyorlardı. Eğer onlar sizi görür ve dinlerine döndürürlerse; artık sizin için ne dünyada, ne de âhirette felah vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ onların dilinden «Bu takdirde ise asla kurtulamazsınız.» buyuruyor.[8]

21 — Böylece insanların onları bulmalarını sağladık ki, Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyametin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler. Nitekim bunlar hakkında çekişip duruyorlar : Onların mağaralarının cnüne bir bina kurun, diyorlardı. Halbuki Rabları onları çok daha iyi bilendir. Onların yerlerine gâiib gelenler ise : Onların mağaralarının önünde mutlaka bir mescid yapacağız, dediler.

«Böylece insanların onları bulmalarını sağladık ki, Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyametin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler.» Bunun için insanlara onların durumunu bildirdik. Seleften birden çok kişinin belirttiğine göre; o zaman insanlar arasında öldükten sonra dirilme ve kıyamet konusunda bir şüphe belirmiş. İkri-rne der ki: Onlardan bir grup şöyle diyorlardı: Ruhlar dirilir, ama be-denler dirilmez. Bunun üzerine Allah Teâlâ mağara halkını dirilmeye delil olmak üzere göndermişti. Anlatıldığına göre; onlardan birisi şehre girip yiyecek bir şey almak üzere çıktığında, çevreyi yabancı gördü ve ana caddeden başka yollarda yürümeye başladı. Nihayet şehre vardı. Anlatıldığına, göre, bu şehrin adı Daksûs imiş. O, şehirden ayrılışlarının üzerinden uzun bir zaman geçmiş olduğunu sanmıyordu, ama onlardan sonra asır be asır nesil be nesil değişiklikler olmuş, onların toplumu gitmiş başka bir toplum gelmiş, onların ülkesi kaybolmuş yeni bir ülke doğmuştu. Tıpkı şâirin dediği gibi :
«Yurt onların yurduydu elbet,
Ama gördüğüm adamlar o mahallenin adamları değildi.»
Kendisinin bildiği şehirle ilgili hiç bir şey göremedi. Orada yaşayan insanlardan ne seçkinleri, ne halkı tanıyabildi. Kendi kendine hayret ediyor ve diyordu ki: Ya delirdim, ya* da beni cinler çarptı veya rü'yâ görüyorum. Sonra devam ediyordu : Allah'a andolsun ki bunlardan hiç birinin izi yok bende. Dün akşam gördüğüm ve tanıdığım bu şehir, benim gördüğüm şehir değil hiç. Sonra dedi ki: Bu şehirden

çabucak çıkmak daha iyi olsa gerek. Hemen yiyecek satan bir adama yöneldi ve yanındaki paşayı ona uzatarak kendisine yiyecek vermesini istedi. Adanı onu görünce, hayret etti, verdiği parayı tanımadı. Parayı alıp komşusuna götürdü. Komşu diğer komşuya götürerek aralarında dolaştırdılar ve dediler ki: Muhakkak bu adam, bir hazîne bulmuş olmalı. Bunun üzerine durumu kendisine sordular; bu parayı nereden aldın? dediler. Hazîne mi buldun sen, yoksa nereden geldin? dediler. O ise; ben, bu şehrin halkındanım daha dün akşam buradan ayrıldım. Buranın hükümdarı Dakyânûs adındaki kişidir, dedi. Çarşıda-kiler adamı deli sandılar ve tutup vâlîye götürdüler. Vâlî adamın halini ve durumunu soruşturdu, o da durumu anlatınca, hayretler içerisinde kaldı. Adamın hali vâlîyi şaşırttı. Durumu öğrenince onunla birlikte mağaraya doğru gittiler .Şehir halkı ve yöneticisi topluca mağaranın yanına geldiklerinde, o dedi ki: Bırakın daha önce ben gireyim ve arkadaşlarıma durumu bildireyim. Denilir ki: Halk ve vâlî, adamın içeriye nasıl girdiğini ve nasıl gözden kaybolduğunu bilmediler, görmediler. Allah onları saklayıverdi. Bazıları da derler ki: Bilakis, halk ve vâlî onlarla birlikte mağara halkının yanına girdiler, onları gördüler ve kendilerine vâlî selâm vererek sarıldı, öpüştü. Vâlî daha önce müslüman olmuştu, adı da Teodosius idi. Mağaradakiler bu duruma sevindiler ve onlarla konuşup sohbet ettiler, sonra vedâlaşıp se-lâmlaştilar ve tekrar eski yerlerine döndüler. Bilâhare Allah Azze ve Celle onların canını aldı. En iyisini Allah bilir.
Katâde der ki: Abdullah İbn Abbâs, Habîb İbn Mesleme ile birlikte bir savaşa katıldı ve Rûm diyarında bir mağaraya rastladılar. O mağarada kemikler gördüler. Kimisi; bu, mağara halkının kemikleri olsa gerek, deyince İbn Abbâs dedi ki: Onların kemikleri çürüyeli üç yüz seneden fazla bir zaman oldu. Bu haberi İbn Cerîr Taberî de rivayet eder.
«Böylece insanların onları duymalarını sağladık.» Yani onları nasıl uyutup eski hallerinde tekrar uyandırdıksa, aynı şekilde o günkü insanlara da bunların durumunu haber verdik ki Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyametin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler. Nitekim bunlar hakkında çekişip duruyorlar. Onlar kıyamet konusunda tartışıyorlardı. Kimisi kıyametin varlığını kabul ediyor kimisi de inkâr ediyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara kıyametin varlığına delil olmak için Ashâb-ı Kehf in dirilişini gösterdi. «Onların mağaralarının Önüne bir bina kurun, diyorlardı. Halbuki «Rabları onlan çok daha iyi bilendir.» Onların mağarasının önünü kapayın ve kendilerini oldukları halde bırakın diyorlardı. Onların yerlerine galib gelenler ise: «Onların mağaralarının Önünde mutlaka bir mescid yapacağız, dediler.» İbn Cerîr Taberî der ki: Bu konuda söz edenler iki gruptur. Bir kısmı; onlar müslüman idiler derken, bir kısmı da; onlar müşrik idiler der. Allah en iyisini bilendir. Âyetin metninden açıkça anlaşılan odur ki; böyle diyenler söz sahibi ve nüfuz sahibi kimselerdir. Ancak bunlar öğülmeli mi, yoksa verilmeli mi? Bu konu üzerinde durulması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur :
Allah, yahûdî ve hıristiyanlara la'net etsin. Çünkü onlar, peygamberlerinin kabirlerini ma'bed edindiler.
Böylece Rasûlullah, onların yaptığından bizleri sakındırmaktadır. Rivayet edilir ki mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer (r.a.) kendi zamanında Irak'da Danyal

Aleyhisselâm'm kabri bulununca; halka bu kabrin gösterilmemesi ve bulunan yere olduğu gibi gömülmesini emretmiştir. Bu konuda pek çok kıssa ve hikâyeler vardır.[9]

22 — Karanlığa taş atar gibi: Mağara ehli üçtür, dördüncüsü köpekleridir, derler. Veya beştir, altıncıları köpekleridir, derler. Yahut: Yedidir, sekizincileri köpekleridir, derler. Onların sayısını en iyi bilen Rabbımdır, de. Onları pek az kimseden başkası bilmez. Bu yüzden onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma.

Karanlığa Taş Atanlar

Allah Teâlâ, halkın Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ihtilâf ettiklerini bildirerek üç ayrı görüşü nakletmektedir. Bu da gösteriyor ki; söylenebilecek dördüncü bir görüş yok. Yine Allah Teâlâ ilk iki görüşü «Karanlığa taş atar gibi» diyerek bilgisizce söylendiğini ve bu iki görüşün zayıf olduğunu belirtmektedir. Attığı taşın nereye varacağını bilmeyen kimseler gibi. Mümkündür ki o taş istenen hedefe isâbst etsin, yine mümkündür ki istenen hedefe isabet etmesin. Üçüncü görüşü naklederken de onun hakkında bir şey söylememiş veya «Sekizinciler köpekleridir.» kavli ile bunun doğruluğunu gösteren bir ifâde kullanmıştır. Öyleyse fiilen vâki1 olan, bu son görüştür.
«Onların sayısını en iyi bilen Rabbımdır, de.» Burada en güzel sözün, mes'eleyi Allah Teâlâ'nm bilgisine havale etmek olduğunu ve bu gibi konularda bilgisizce dalmaya gerek bulunmadığını göstermektedir. Allah bizi herhangi bir konudan haberdâr ederse, o konuda söz söyleriz. Aksi takdirde Allah'ın durdurduğu noktada durur kalırız.
«Onları pek az kimseden başkası bilmez. Onları insanlardan ancak çok azı bilir. Katâde, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir : İşte Allah Teâlâ'nm istisna kıldığı bu pek az kişilerden biri de benim. Bunlar yedi kişi idiler. Keza İbn Cüreyc de Ata el-Horasânî'den naklen İbn Abbâs'ın; Allah'ın istisna kıldıklarından biri de benim, dediğini ve bunların sayısının yedi olduğunu bildirdiğini nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onları pek az kimseden başkası bilmez.» kavli hakkında şöyle demiştir : Ben, bu az kimselerden biriyim, bunlar yedi kişiydiler. Bu ifâdelerin İbn Abbâs'a isnadı sahihtir ve bunların sayısının yedi olduğu daha önce zikrettiğimiz kanâata uygundur.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bana anlatıldığına göre; onlardan bir kısmı yaşları genç olduğundan beyaz gümüş gibiydi. İbn Abbâs der ki: Onlar, gece ve gündüz Allah'a ibâdet ediyor, ağlıyor ve Allah'tan yardım diliyorlardı. Ve sayıları da sekiz kişi idiler. Bunlann en büyüğü ve hükümdarla konuşanı Mekselmînâ idi. Diğerlerinin adı ise Mecsimilnînâ, Temlîka, Martonis, Keştonis, Beyronis, Deymos, Vaytonoskaluş. Bu rivayet bu şekilde nakledilmiştir. Bu sözün, İbn İshâk'tan veya ondan başka birinden de menkûl olması muhtemeldir. Çünkü İbn Abbâs'tan nakledilen sahih rivayette; onlann sayısının yedi kişi olduğu belirtilmektedir ki, âyetin zahirinden de bu anlaşılmaktadır. Daha önce Şuayb el-Cubbâî'den; onlann

köpeklerinin adının Himrân olduğu rivayeti nakledilmişti. Onlann adının okunuşunda ve köpeklerinin isminin zikredilişinin sıhhati üzerinde durmak gerekir. Allah en iyisini bilir ya bu konuda aktarılanlann çoğunluğu ehl-i kitâb'ın rivayetlerinden alınmıştır. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Bu yüzden onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma,-» Onlar hakkında yavaş ve yumuşak ifâdelerle tartış. Çünkü bu konunun bilinmesi, önemli bir fayda sağlamaz. Tartışacağın insanların bu konuda boşluğa taş atarcasma kendiliklerinden söyledikleri sözler dışında hiç bir bilgileri yoktur. Yalandan korunmuş bir söze de dayanmazlar. Ey Muhammed, Rabbın olan Allah Teâlâ seni şüphe ve kuşku bulunmayan bir yol üzere göndermiştir. Bu gönderilen hüküm ondan önce geçen bütün sözleri ve kitapları karâra bağlayan son kitaptır.[10]

23 — Bir şey hakkında; ben bunu yarın mutlaka yapacağım, deme.
24 — Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman da Rabbını an ve şöyle de: Umulur ki Rabbım, beni doğruya daha yakın olana eriştirir.

Bu ifâde Allah Teâlâ'nın yüce Rasûlünü (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) bir şey yapmak istediği zaman, o şey geleceğe ait bir iş ise bu konuda irâdeyi, görünmezleri bilen Allah'a bırakmasını, O'nun, olmuş ve olacak şeyleri en iyi bildiğini, olmamış olan şeylerin de olsaydı nasıl olurdu şeklinde neticesinden haberdâr bulunduğunu, binâenaleyh Allah'a havale etmekle bir edeb tavrı gösterilmesi gerektiğini bildirmektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dâvûd Aleyhisselâm'ın oğlu Süleyman Aleyhisselâm demiş ki : Ben, bir gecede yetmiş kadının yanma giriyorum —bir rivayette doksan kadın, bir rivayette de yüz kadın— her kadından bir çocuk dünyaya gelir ve o çocuk Allah yolunda savaşır. Ona denilmiş ki: —Bir rivayette kral ona demiş ki— İnşâallah de. O, inşâallah dememiş. Kadınların yanına girmiş, onlardan yalnızca birisi çocuk doğurmuş o da yarım insanmış. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer inşâallah demiş olsaydı; hânis olmazdı ve ihtiyâcı yerine gelirdi. Bir başka rivayette de bu son kısım şöyledir : Ve c çocuklar doğar ve topluca Allah yolunda süvari olarak savaşırlardı. Ashâb-ı Kehf'in kıssası kendisine sorulunca, Rasûlullah (s.a.) in; yarın cevaplandırırım, demesi üzerine vahyin onbeş gün gecikmesi neticesinde bu âyet-i kerîme'nin nazil olduğunu sûrenin başında zikretmiştik. Orada uzun uzadıya zikrettiğimiz için burada tekrar kaydetmeye gerek duymuyoruz.
«Bir şey hakkında; ben bunu yarın mutlaka yapacağım, deme. Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman da Rabbını an.» înşâallah demeyi unuttuğun zaman da, onu hatırlayınca söyle. Ebu'l-Âliye ve Hasan el-Basri böyle demişlerdir. Hüseyn, A'meş kanalıyla Mücâhid'-den, Abdullah İbn Abbâs; yemîn eden adamın durumu hakkında şöyle dediğini nakleder : Bir yıl sonra da olsa hatırlayınca inşâallah demeli. Bunun için o, «Unuttuğun zaman da Rabbını an» kavlinin bu konuda nazil olduğunu belirtmiştir. A'meş'e; bunu Mücâhid'den sen duydun mu? diye sorulduğunda, o bana Leys İbn Ebu Süleym nakletti ki Kisâî ona bu şekilde mânâ vermiş, dedi. Taberânî de bu rivayeti Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den ve

Mücâhid'den nakleder. İbn Ab-bâs'ın : Bir sene sonra da olsa inşâallah demesi gerekir, sözüne gelince, bu demektir ki: Yemeğinde veya konuşmasında inşâallah demeyi unutan kişi bir yıl sonra da hatırlasa inşâallah demelidir. Bu, sünnet gereğidir. Tâ ki böylece, yeminden sonra da olsa bu istisna sünnetini yerine getirsin. İbn Cerîr merhum bunu söyledikten sonra, bu konuda şöyle bir hüküm îrâd eder. Maksad, yemîn keffâretini kaldırmak ve yemîn günâhını iskât etmek değildir. İbn Cerîr merhumun söylediği bu rivayet hem sahîh, hem de îbn Abbâs'm sözünün hamledilmesi gereken en uygun vecihtir. Allah en iyisini bilendir.
«Unuttuğun zaman da Rabbını an.» İkrime der ki; kızdığın zaman demektir. Bu, bir şeyin lâzımı ile tefsiridir.
Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Yahya el-Hülvânî... Abdullah İbn Abbâs'ian nakletti ki; o, bu âyet konusunda; inşâallah demesi gerekir, demiştir. Taberânî der ki: Bize Muhammed îbn Haris el-Cü-beylî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet inşâallah der, anlamındadır. Yine Taberânî îbn Abbâs'tan nakleder ki; «Unuttuğun zaman da» kavliyle inşâallah demek kasdedilmiştir. Yani unuttuğun zaman ha-tırlayınca inşâallah de. İbn Abbas der ki: Bu, Hz. Peygambere mahsûs bir haldir, yoksa bizden herhangi bir kişiye hâs değildir. Ancak yemini sırasında bunu söyler. Fakat Taberânî, bu rivayette Velîd'in münferid kaldığını bildirir.
Âyette bir başka vechin kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre; Allah Azze ve Celle konuşurken konuşacağı şeyi unutan kimseye, Allah'ı anmasını tavsiye etmektedir. Çünkü unutmanın menşe'i şeytândır. Nitekim Musa'nın arkadaşı kendisine- «Şeytândan başkası unutturmadı onu bana.» (Kehf, 63) demektedir, Allah Teâlâ'yı anmak, şeytânı kaçırır. Şeytân gidince de unutma ortadan kalkar. Binâenaleyh Allah'ı anmak, hatırlamanın bedeli olur. Bunun için Allah Teâlâ «Unuttuğun zaman da Rabbını an.» buyurmuştur.
Ve şöyle de : Umulur ki Rabbım, beni doğruya daha yakın olana eriştir.» Yani bilmediğin bir şey sana sorulursa; o konuda Allah'tan bilgi iste ve seni doğruya, sağlam bilgiye muvaffak kılması için Allah'a yönel. Bu âyetin tefsiri konusunda daha başka ifâdeler de söylenmiştir. En iyisini Allah bilir.[11]

25 — Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler. Buna dokuz daha kattılar.
26 — Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de. Göklerin ve yerin bilinmezlikleri O'na aittir. O ne güzel görendir. O, ne güzel işitendir. Bunların O'ndan başka yardımcısı yoktur. O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.

Bu ifâde, Allah Teâlâ'nm Rasûl-i Zîşânma mağara halkının mağarada ne kadar kaldıklarını bildirmektedir. Allah'ın onlan uyutup yeniden uyandırdığı ve o zamanki insanları onların durumundan haberdâr kıldığı sürenin miktarı; ay yılıyla üç yüz dokuz senedir. Ki bu, güneş yılıyla üç yüz sene eder. Zîrâ ay yılıyla güneş yılı arasında her yüz senede üç senelik fark vardır. Bunun için Allah Teâlâ, üç yüz dedikten sonra «Buna dokuz daha kattılar» buyurmaktadır.
«Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de.» Sana onların mağarada ne kadar kaldıkları sorulursa; senin bu konuda bir bilgin olmadığını bildir ve Allah Azze ve Celle'nin sana bu konuda tevfîk müyesser kılmadığı için herhangi bir şey söyleme. Ancak de ki: «Onların ne kadar kaldıklarım en iyi Allah bilir. Göklerin ve

yerin bilinmezlikleri ona aittir.» O'ndan başkası bu konuda bilgi sahibi değildir. Onun haberdâr ettiklerinden b&şka yaratıklarından hiç bir kimsenin o kcnuda bilgisi yoktur. Bizim bu ifâdemizi, Mücâhid ve halef ile seleften tefsir bilginlerinin pek çoğu söylemişlerdir.
Katâde der ki: «Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler. Buna dokuz daha kattılar.» Bu ifâde, kitâb ehlinin sözüdür. Allah Teâlâ bu söze «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir» kavli ile ce-vab vermiştir. Nitekim Abdullah'ın kırâetinde bu âyetin baş kısmı şeklindedir. O zaman mânâ; «İnsanlar dediler ki: Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler...» şeklinde olur. Katâde'-nin ifâdesine göre, Muttarif İbn Abdullah da böyle demiştir. Ancak Katâde'nin öne sürdüğü bu kanâatin üzerinde durmak gerekir. Çünkü kitâb ehlinin yanında bulunan kaynaklarda onların üç yüz sene kaldıkları belirtilmektedir, üç yüz dokuz sene değil. Onlar güneş senesiyle hesâblannı yapıyorlardı. Eğer Allah'ın bu ifâdesi, onların sözlerinin hikâyesi şeklinde olsaydı; Allah Teâlâ «Buna dokuz daha kattılar.» buyurmazdı. Âyetin zahirinden anlaşılıyor ki; bu ifâde, onlann sözünün hikâyesi değil, Allah'ın bizleri haberdâr kılması şeklindedir. İbn Cerîr merhumun tercih ettiği görüş de budur. Katâde'nin Abdullah İbn Mes'~ ûd'dan naklettiği kırâetin râvî zincirinde kopukluk vardır. Aynca bu kırâet, Cumhûr'un kırâetine nisbetle şazdır. Binâenaleyh hüccet olarak alınamaz. Allah en iyisini bilendir.
«O ne güzel görendir, O ne güzel işitendir.» Onları görür ve söylediklerini işitir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ifâde medhte mübalağa anlamına gelir ve ne güzel gören, ne güzel işitendir, anlamını ifâde eder. Bu takdirde sözün te'vîli şöyle olup: Allah'ın her varlığa gösterdiği hiç bir şey ve buyurduğu hiç bir söz kendisinden gizli kalmaz. İbn Cerîr Taberî sonra da Katâde'den şu izahı nakleder: Allah'tan daha iyi gören ve daha iyi duyan hiç kimse yoktur. îbn Zeyd ise der ki: Allah onların amellerini görür, duyan ve gören olarak onlann söylediklerini işitir.
«Bunların O'ndan başka yardımcısı yoktur. O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.» Her şeyi yaratan O yüce Allah'tır, O'nun hükmünün ta'kîpçisi yoktur. Veziri yoktur. Nasırı yoktur. Şerîki yoktur. Müşiri yoktur. O, yüce ve münezzehtir.[12]

İzahı

Üçüncü Mes'ele : «Buna dokuz (yıl) daha kattılar.» âyetiyle ilgilidir. Burada şöyle bir soru sorulabilir : Niçin 309 yıl denmemiştir de 300 + 9 yıl denmiştir? Bunun ne faydası olabilir? Buna cevaben deriz ki: Bazı âlimler Ashâb-ı Kehf'in, mağaralarında kalma süresi güneş yılıyla üç yüz, ay yılıyla ise üç yüz dokuz yıldır, demişlerdir. Fakat bu görüşü kabul etmek zordur. Çünkü hesâbla doğrulanamayabi-lir. Şöyle bir cevab da verilebilir : Uyanmalarına yakın bir zamana kadar üç yüz yıl uyumuşlar ve bundan sonra uyumalarını gerektiren sebep, dokuz yıl daha kalmalarını gerektirmiş olabilir. Bundan sonra : «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de.» buyurmuştur. Yani Allah (c.c.) bu müddetin ne kadar olduğunu o konuda tartışanlardan daha iyi bilir. Yüce Allah daha iyi bilir; çünkü yer ve göklerin yaratıcısı, kâinatın yöneticisi O'dur. Böyle olduğuna göre yer ve göklerin sırlarını bilen şüphesiz bu olayı da bilir. Bundan sonra «O, ne güzel görendir. O, ne

güzel işitendir!» buyurmaktadır ki bu ifâde ta-accüb için kullanılır. Daha önce Bakara sûresinde Biz bu konu üzerinde yeterince durmuş bulunuyoruz.
«Bunların, O'ndan başka hiç bir yardımcısı yoktur.» Bu âyet birkaç şekilde 'anlaşılmaya elverişlidir :
1) Ashâb-ı Kehf'in Allah'tan başka bir dostu yoktur. Çünkü bu uzun uykuda onlan O korumuştur.
2) Bu kimselerin mağarada kalma süresi hakkında ihtilâfa düşenlerin O'ndan başka bir yardımcısı yoktur. O'nların işlerini üstlenen ve yöneten O'dur. Bu insanlar bu durumda olduklarına göre, bu olayı O'nun bildirmesi olmadan nasıl bilebilirler?
3) Bu konuda birtakım insanlar Allah'ın beyân buyurduğunun aksine görüşler ileri sürerek O'nun cezasına müstehak olmuşlardır. İşte Yüce Allah bu insanlar üzerine azabının gelmesine mâni olacak hiç bir yardımcıları olmadığını beyân buyurmaktadır. Bundan sonra «O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.» buyurmuştur. Yani Cenâb-ı Allah onların şu kadar sene orada kalacaklarına hükmettiğine göre, hiç kimse bunun tersine bir söz söyleme hakkına sahip değildir, demektir. Esasen genel bir kuraldır : İki kimse ortak olurlarsa her birinin ortağına karşı çıkması çok sık vâki olur ve bu hal her ikisinin de işler, istediği gibi yürütmesine mâni olur. Bunu bir öz olarak Yüce Allar «Oralarda Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, bozulurlardı.» (Enbiyâ 22) diye ifâde etmiş, ortaklığı zâtından kaldırmış; »O, hiç kimsey hükmünde ortak yapmaz.» buyurmuştur. İbn Âmir, kıs mini daha Önce geçen iki hitaba bağlayarak diye nehy-hazır şeklinde okumuştur. Buna göre mânâ şöyle olmaktadır : Ashâb-Kehfin sayısı hakkında kimseye soru sorma, O'nun hükmü ve açıklamasıyla yetin, bu olay hakkında bilgi isteme konusunda kimseyi O'na ortak etme. Diğer kırâet imamları ise «Allah Teâlâ kimseyi hükmünde ortak kılmaz.» anlamına gelecek şekilde okumuşlardır.
Dördüncü Mes'ele : Âlimler Ashâb-ı Kehf in zamanı ve yeri üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların yaşadığı zaman hakkında birkaç görüş vardır. Bazıları bu olayın Mûsâ (a.s.) dan önce geçtiğini, Hz. Mûsâ (a.s.) nın Tevrat'ta bunları zikrettiğini ve buna da-yanara-k Yahudilerin bunu sorduğunu ileri sürmüşlerdir. Kimilerine göre; Ashâb-ı Kehf, mağaraya Hz. îsâ (a.s.) dan önce girmiş, ve Hz. îsâ (a.s.) onlardan bahsetmiştir. Sonra Ashâb-ı Kehf, Hz. îsâ (as..) ile Hz. Muhammed (s.a.) in zamanı arasında uyanmışlardır. Kaffâl'm Muhammed İbn İshâk'tan naklen anlattığı görüşe göre ise mağaraya îsâ (a.s.) dan sonra girmişlerdir. Bazı kimseler de Ashâb-ı Kehf in ölmediğini, kıyamete kadar da Ölmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu mağaranın yerine gelince bu konuda Kaffâl, Muhammed İbn Mûsâ el-Harezmî'den şöyle bir olay nakleder : Vâsık, Harezmî'yi Ashâb-ı Kehf'in durumunu öğrenmek üzere Bizans'a göndermişti. Harezmî, Bizans'ta neler yaptıklarını şöyle anlatıyor : Bizans kralı bizi birkaç kişi ile mağaranın bulunduğu söylenen yere gönderdi. Orada görevli kişi, beni içeriye girmekten vazgeçirmeye çalıştı ise de ben içeriye girdim ve adamların göğüslerindeki kılları gördüm. Anladım ki, bu bir hiledir, bu cesedleri çürümemesi için ilaçlamış, dondurmuşlar. Kaffâl, konunun bundan sonrasını şöyle anlatıyor: Bize göre burası Ashâb-ı Kehf'in mağarası mıdır, değil midir yoksa başka bir yer midir bilinmez. Allah (c.c.) m haber verdiği bir konuya kesinlikle inanmak îcâb eder. Bizanslıların buranın Ashâb-ı Kehf'in mağarası olduğu şeklindeki sözüne ise güvenilmez ve itibâr

olunmaz. Keşşafta ise Muâviye'-nin Bizans'a yaptığı bir seferde bu mağarayı gördüğü ve; açılsaydı da görseydik keşke, dediği, İbn Abbâs (r.a.) in ise buna : Allah (c,c.) senden daha hayırlı olanını onları görmekten nıen'etmiş ve «Sen onları görseydin, onlardan kaçar ve korkardın.» buyurmuştur ,diye cevab verdiği, Muâviye'nin ise onları görmekten vazgeçmem diye ısrar ettiği, bir ekip gönderip gidin, araştırın dediği; bu ekip mağaraya girdiği zaman ise Allah (c.c.) m üzerlerine bir rüzgâr göndererek onları yaktığı anlatılmaktadır. Biz diyoruz ki: Bu zaman ve yeri bilme konusunda akim yapacağı bir şey yoktur. Bunlara dâir bilgi ancak nasslardan elde edilebilir. Nassda da böyle bir bilgi olmadığına göre bunu bilmek imkânsızdır.
Beşinci Mes'ele : Kıyamet ve öldükten sonra dirilmenin isbâtı üç esâsa, dayanıyor;
1) Allah (c.c.) mümkün olan her şeye kadirdir.
2) O, küllî ve cüz'î her şeyi bilir.
3) Bazan olabilen bir şey diğer zamanlarda da olabilir. Bu üç esas sabit olduğuna göre kıyamet ve haşr'm mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şey Ashâb-ı Kehf'iri uykusu için de geçerlidir. Yüce Allah her şeyi bilen ve her şeye kadir olduğuna göre, insan bir gün boyunca ölmeden uykuda kalabiliyorsa üç yüz sene ölmeden uyuması da mümkündür. Âlemlerin ilâhı Allah (c.c), onu her türlü âfetten korur. Filozoflar da bu olayı şöyle açıklamaya çalışırlar : Bu varlık ve bozulma dünyasının heyulasında az sayıda garip hallerin meydana gelmesini gerektirecek birtakım acâib gök olaylarının meydana gelmesi mümkündür. Biz diyoruz ki : Peş peşe gelen bu üç sûrenin her biri bu dünyada meydana gelmiş olan olağanüstü bir olay içermektedir. Meselâ Kehf sûresi' bir topluluğun üç yüz seneden fazla bir zaman uykuda kaldığını, Meryem sûresi babasız bir çocuğun meydana geldiğini, İsrâ sûresi ise Hz. Muhammed (s.a.) in bedeninin bir gecede Mekke'den Şam'a götürüldüğünü zikrediyor. Bunlann tümü de olağandışı hallerdir. Peşpeşe gelen bu üç sûrede geçen bu nevi olayların her birinin olabileceğini açıklamanın en güvenli yolu bizim ta'kîb ettiğimiz yoldur. Ebu Ali İbn Sînâ, eş-Şifâ adlı eserinin «Bâbu'z-Zaman» kısmında Aristo'nun, onların dininde ilâh olarak kabul edilen bazılarının Ashâb-ı Kehf olayına benzer bir olay yaşadıklarım söylediğini de zikret-mektedir. İbn Sînâ bu görüşü zikrettikten sonra : Tarih, bu kimselerin Ashâb-ı Kehf'ten önce yaşadıklarını gösteriyor, demektedir ki bu da Ashâb-ı Kehf'in bu durumlarının mümkînâtlar olduğuna delâlet eder. (Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 112-114)
Üç yüz güneş yılı, ay yılına çevrilmek istendiğinde bunun üç yüz dokuz ay yılına tekabül ettiği görülür. Bizi âyetin bahis mevzuu ettiği kıssanın tafsilâtı alâkadar etmiyor. Yaklaşık olarak güneş yılı ile ay yılı arasındaki fark ilmî bakımından her otuz senede şöyledir : 19 x 11 + İİ x 10 + 7,5 = 326,6 gün
Buna göre 300 güneş yılı yaklaşık olarak 326,5 x 10 - 3265 gün ay yılından farklı olur ki bu da 9 seneye tekabül eder, yani üç yüz senede dokuz sene, güneş yılı ile ay yılı arasında fark vardır. Müddetin açıklanışı konusunda Kur'ân-ı Kerîm herhangi bir şey demiyor sâdece : «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir.» (Kehf, 26) buyuruyor.
Yâsîn sûresinin otuz sekizinci âyetinde : «Güneş de kendi karargâhında yürür.» denirken gökyüzündeki hareket kasdolunmaktadır. Yahud da güneş sistemimizin

diğer üyeleri ile birlikte galaksi boyunca yaptığı hareket kasdolunmuş olabilir. Bilindiği gibi dünyamız güneşin çevresinde döndüğü gibi, güneş de bütün sistemin üyeleri ile birlikte galaksi içerisinde belli bir yörünge üzerinde hareket eder. Dünyanın kendi ekseni etrafında 24 saatta bir dönmesiyle gece ve gündüz olayı meydana gelir. Dünyanın güneş etrafında yılda bir kere 960 milyon kilometrelik yörünge boyunca yaptığı dönüş 365 günde tamamlanır. Dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesi, tam bir yuvarlak biçiminde değil elips şeklindedir. Dünyamızla güneş arasındaki mesafe 146,6 milyon kilometre iken senede 4,991 bin kilometrelik bir farklılık yapar. Kış ayları boyunca Kuzey Yarım Küresi güneşe dünyanın en yakın kısmı olur. Ancak güneş ışınları tâm bir eğimle yeryüzüne inmediği için bu bölgeler soğuk olur. Güneş, güneş sistemiyle birlikte saniyede 12 millik bir hızla galaksi içerisinde hareket eder. Keza galaksimiz de, güneş ve öteki üyelerle birlikte kendi ekseni etrafında döner ki, bu dönüş yaratılışından günümüze kadar yirmiyi aşmış değildir. Şu halde galaksinin bir günü, yeryüzünün 200 milyon senesine tekabül etmektedir.[13]

27 — Rabbının kitabından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığmak da bulamazsın.
28 — Sabah akşam Rablarmın rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma. Bizi anmasını unutturduğumuz, hevâ ve hevesine uymuş, haddi aşmış kimselere itaat etme.

Allah Teâlâ, yüce Rasûlü'ne; Azız kitabını okumasını ve insanlara tebliğ etmesini emrediyor. «Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur.» buyuruyor. Onun sözlerini değiştirecek, tahrif edecek, başka maksada yönlendirecek hiç bir kimse yoktur. «O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» İbn Cerîr Taberî der ki: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor ; Ey Muhammed, şayet sen, sana vah-yolunan Rabbmm kitabındaki hükümleri okumazsan, Allah'tan başka senin sığınabileceğin bir yer yoktur. Nitekim Mâide sûresinde de şöyle buyurmakta idi: «Ey Peygamber; Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) Kasas sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Sana Kur'ân'ı indirmiş olan seni tekrar bir dönüşe hazırlayacaktır.» (Kasas, 85) Yani O, sana emrettiği risâleti tebliğ konusunda, soru soracaktır. «Sabah akşam Rablarmın rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» Allah'ı zikreden, tekbîr getiren, hamd ve tesbîh ederek sabah akşam Allah'a niyazda bulunan Allah kullarıyla beraber otur. Bu kullar ister fakir olsunlar ister zengin, ister güçlü olsunlar ister zayıf. Denildiğine göre; bu âyet Kureyş'in eşrafı hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki; onlar, Hz. Peygamberin yalnızca kendileriyle oturmasını ve Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb, İbn Mes'ûd gibi güçsüz ve zayıf kişilerle oturmamasını istemişlerdi. Güçlüler ve güçsüzlerin kendi durumlarına göre ayrı ayrı yerlerde oturmalarını taleb etmişlerdi. İşte Cenâb-ı Allah Hz. Peygamberi bundan nehyederek: ((Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» buyurmuştur. Peygamberine, sabrederek o kişilerle oturmasını emreden Cenâb-ı Allah, «Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» buyurmuştur.

Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, altı kişi Hz. Peygamberin yanındaydık. Müşrikler Rasûlullah'a dediler ki: Şu yanındakileri kov. Onlar, bizim yanımızda oturma cür'etini göstermesin-ler. Sa'd İbn Ebu Vakkâs diyor ki: Ben ve îbn Mes'ûd ile Hüzeyl kabilesinden bir adam, Habeş'li Bilâl orada bulunuyordu. Aynca adını unutmuş olduğum iki kişi de oradaydı. Rasûlullah (s.a.) m gönlünde bu konuda Allah'ın dilediğince bazı şeyler oldu. Hz. Peygamber kendi başına kaldığında, Allah Azze ve Celle «Sabah akşam Rabları-na, rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma.» (En'âm, 52) âyetini, inzal buyurdu. Bu hadîsi Buhârî nakletmemiştir. Yalnızca Müslim zikretmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Cafer... Ebu Teyyâh'-dan nakletti ki; o, ben Ebu Oa'd'ın Ebu Ümâme'den şöyle bir hadîs nakletiğini duydum, demiş : Rasûlullah (s.a.) kıssa anlatan birine rastlamış. Onu tutmuş ve şöyle demiş : Anlat, sabahtan gün batıncaya kadar böyle bir mecliste oturmam, benim için dört köle âzâd etmekten daha sevimUUır. İmânı Ahmed ayrıca der ki : Bize Hâşim, Abdülmelik İbn Meysere'den nakletti ki; o, ben Kerdûs İbn Kays'ın şöyle dediğini duydum, demiştir : (Kerdûs Kûfe'de umûmî olarak kıssa anlatan kişiydi.) Bana Bedir'e katılmış kişilerden birisi haber verdi ki; o, Rasûlullah (s.a.)' in şöyle dediğini duymuş : Benim böyle bir mecliste oturmam dört köle âzâd etmekten benim için daha sevimlidir. Şu'be der ki: Hangi meclis? dediğimde; onun kıssa anlatıcı olduğunu söyledi.
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Müsned'inde der ki: Bize Muhammed... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sabah namazı vakti güneşin doğuşunda Allah'ı zikreden bir topluluğun yanında oturmak, benim için üzerine güneş doğan her şeyden daha çok sevimlidir. İkindi namazından güneş batıncaya kadar Allah'ı zikretmek, benim için İsmâîl Aleyhisselâm'ın çocuklarından olmak üzere sekiz köle âzâd etmekten daha hayırlıdır. Onlardan her birinin diyeti, on iki bin dirhem idi. Onların diyeti bize yeter. Biz Enes'in meclisinde oturduğumuz senede bu diyet doksan altı bine ulaşmıştı. Burada bazı râvîler; İsmâîl Aleyhisselâm'ın soyundan dört köle, diye kaydetmişlerdir. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber, sekiz köle diye söylemiş ve her birinin diyetinin on iki bin dirhem olduğunu belirtmiştir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der .ki: Bize Ehvâz'lı Ahmed İbn İshâk... Kûfe'li Ebu Müslim Ağarr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), Kehf sûresini okuyan bir adama rastlamış. Adam Hz. Peygamberi görünce susmuş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : İşte beraber sabretmekle em-rolunduğum meclis, bu meclistir. Ebu Ahmed de Amr İbn Sabit kanalıyla, Ağarr'dan mürsel olarak bu haberi nakleder. Aynı haberi Yahya İbn Muallâ... Ebu Müslim Ağarr kanalıyla Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den naklederler. Bunların belirttiğine göre; Rasûlullah, Hıcr veya Kehf sûresini okuyan bir adama rastlamış, peygamber yanına gelince adam susmuş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); sabretmekle emro-lunduğum meclis, işte bu meclistir, demiş.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Bekr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın rızâsından başka bir şeyi gözetmek ve beklemeksizin Allah'ı zikreden bir topluluğu gördüğünde, göklerden

bir münâdî şöyle ses lenir : Kalkın, hepiniz bağışlandınız. Kötülükleriniz iyiliklere çevrildi. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel merhum yalnız kalmıştır. Taberânî der ki: Bize İsmâîl İbn Hasan... Sehl İbn Huneyf den nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) evlerinden birinde bulunduğu sırada «Sabah akşam Rablarımn rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» âyeti nazil olunca; evinden çıkmış ve bu yalvaran topluluğu aramaya koyulmuştur. Bu esnada bir tek elbisesi olan başı açık, derisi kuru bir topluluğa rastladı ki bunlar Allah'ı zikrediyorlardı. Onlan görünce beraber oturdu ve; hamdolsun o Allah'a ki ümetimden de benim kendileriyle birlikte sabretmemi emir buyurduğu kullar yaratmıştır, dedi. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Abdurrahmân, Ebu Bekr İbn Ebu Davud'un rivayetine göre sahabelerdendir. Babası Sahâbe'nin önde gelen isimlerindendi.
«Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» İbn Abbâs der ki: Onların yerine servet ve soylu kişileri aramak üzere gözünü onların üzerinden kaldırma,
«Bizi anmasını unutturduğumuz hevâ ve hevesine uymuş, haddi aşmış kimselere itaat etme.» Dünya ile hemdem olması, kendisini dinden alıkoyan ve Rabbına ibâdet etmesini önleyen gafillerle olma. Çünkü onların amelleri ve fiilleri hep sefâhettir, tefrittir ve boşa harcanan emektir. Ne onlara itaat eden ol, ne de onların yolunu seven. Onlara gıbta da etme. Allah Teâlâ'nın Tahâ sûresinde buyurduğu gibi: «Kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme. Rabbmın rızkı daha iyi ve daha devamlıdır.» (Tâhâ, 131).[14]

29 — De ki: Gerçek Rabbmızdandır. İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin. Şüphesiz ki zâlimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışız-dır. Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O, ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.

Zâlimler İçin Hazırlanan Ateş

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyh isselânVa hitaben buyuruyor ki ; Ey Muhammed, insanlara; size Rabbınızdan getirmiş olduğum şu kitâb'kuşku ve şüphe olmayan hakkın kendisidir, de. İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin. Bu da tehdîd ve şiddetli azâb va'didir. «Şüp-.hesiz ki zâlimler için çepeçevre duvarları kendilerini kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır.» Allah'ı, Rasûlünü ve kitabını inkâr edenler için. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûluilah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemin dört duvarı vardır. Her duvarın arasındaki mesafe kırk yıl gibidir. Tirmizî bu hadîsi, cehennemin anlatılması bahsinde tah-rîc eder. İbn Cerîr Taberî ise tefsirinde Derrâc kanalıyla bu hadisi nakleder. İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs; bu âyetteki ifâdesinin, ateşten duvar anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Hüseyn İbn Nasr ve Abbâs İbn Muhammed... Ya'Iâ İbn Ümeyye'den naklettiler ki; Rasûluilah (s.a.) şöyle buyurmuş : Deniz, cehennemin kendisidir. Hz. Peygambere bu nasıl olur? denilince; o, bu âyeti veya bu âyetten «Zâlimler için duvarları kendilerini çepeçevre

kuşatmış bir ateş hazırlanmışızdır.» kısmını okudu. Sonra dedi ki : Allah'a andolsun ki ben, oraya ebediyyen (veya yaşadığım sürece) girmeyeceğim. Ondan bir damla bile bana isabet etmeyecektir.
«Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir sü kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» İbn Abbâs der ki : Bu âyetteki kelimesi, Zeytin yağı gibi ağır bir su anlamına gelir. Mücâhid ise; bu kelimenin, kan ve irin demek olduğunu söyler. İkrime de onun, sıcaklığı son bulmuş şey olduğunu belirtir. Başkaları da bu kelimenin, eritilmiş her şey demek olduğunu söylerler. Katâde der ki: îbn Mes'ûd, Uhdûd'da al-tundan bir parça eritti. Altım sıvı haline gelip köpüklenince, dedi ki; işte bu, âyette geçen kelimesine çok benzeyen bir şeydir. Dahhâk der ki: Cehennemin suyu .simsiyahtır. Cehennem simsiyahtır. Cehennemlikler simsiyahtırlar. Bu sözlerden hiç biri diğerini nakzet-mez. Çünkü âyette geçen kelimesi, bahsedilen kötü vasıfların hepsini içine alan bir kelimedir; siyah, pis kokan, ağır ve sıcak anlamına gelir. Bunun için Allah Teâlâ, «yüzleri kavuran» buyuruyor. Yâni onun sıcağından yüzler kavrulur. Kâfir onu içmek isteyip de, ağzına doğru yaklaştırırsa, yüzleri kavrulur ve yüzünün derileri scyulur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel yukarıda geçen isnâd ile Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiği hadîste Rasûluilah (s.a.) in; «Erimiş maden gibi» kavli hakkında şöyle buyurduğunu belirtir : Zeytin yağının kiri gibi. Onu ağzına yaklaştırdığında yüzünün tüyleri içine dökülür. Tirmizî ve Câmi'inde, Reşdîn İbn Saîd kanalıyla Derrâc'tan; cehennemin vasıfları bahsinde bu hadîsi rivayet eder, sonra şöyle der : Biz bu hadîsi, yalnız Reşdîn kanalından biliyoruz. Ancak bu zât, hadîs ezberi bakımından hakkında konuşulmuş birisidir, îmâm Ahmed de Hasan kanalıyla Derrâc'tan aynı hadîsi rivayet eder. Allah en iyisini bilendir. Abdullah İbn Mübarek ve Bakıyye İbn Velîd, Safvân İbn Amr kanalıyla... Ebu Ümâme'den rivayet ederler ki; Ra-sûlullah (s.a.) : «Ardından da cehennem. Orada irinli sudan içilecektir.» (İbrâhîm, 16) kavli hakkında şöyle buyurmuş : Ona yaklaştırılır, o içmek istemez. Fakat ağzına götürdüğünde su yüzünü kavurur. Başının saçları içine dökülür. Onu içtiği zaman ise bağırsakları paramparça olur. Bunun için Hak Teilâ «Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» buyurmuştur.
Saîd İbn Cübeyr der ki: Cehennem ehli acıkınca yemek isterler, feryâd ederler. Onlara zakkum ağacı verilir. Ondan yeyince yüzlerinin derileri soyulur. Öyle ki bir kişi, onların yanlarından geçecek olsa onları tanır. Çünkü yüzlerinin derisini tanır. Sonra onlara susuzluk verilir de su isterler. Feryâd ederler, o zaman kendilerine erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su verilir. Bu, sıcaklığı sona ermiş olan bir sudur. Ağızlarına yaklaştırdıklarında onun sıcağından yüzlerinin eti kavrulur ve derileri soyulup içine düşer. İşte bunun için Allah Teâlâ o içeceği anlattıktan sonra «O ne kötü içecek.» buyuruyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi.» (Muhammet*, 15) Ğâşiye sûresinde ise şöyle buyurulur : «Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» (Ğâşiye, 5) Rahman sûresinde ise şöyle buyurulur : «Onlar cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahman, 44).

«Ve ne kötü duraktır.» Cehennem konak olarak, oturulacak, toplanılacak ve komşuluk edilecek yer olarak ne kadar kötüdür. Nitekim Furkân sûresinde ise, «O ne kötü bir karargâh ve konaktır.» (Fur-kân, 66) buyrulmaktadır.[15]

30 — Doğrusu îmân edip   sâlih ameller   işleyenlere gelince; muhakkak ki Biz iyi hareket edenlerin ecrini zâyî' etmeyiz.
31 — İşte onlara,   altlarından   ırmaklar   akan   Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezikler takınırlar, ince ve kaim ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerine otururlar. O ne güzel mükâfat ve ne güzel duraktır. .

Sâlih Amel İşleyenler

Allah Teâlâ uğursuzların durumunu anlattıktan sonra, mutluların durumunu övmeye başlıyor. O bahtlı kişiler ki Allah'a inanmışlar, peygamberlerin Allah'tan getirdiklerini doğrulamışlar ve peygamberlerinin kendilerine emrettikleri sâlih amelleri işlemişlerdir. İşte onlara «Adn cennetleri vardır.» Adn kelimesi, ikâmet anlammadır. «Altlarından ırmaklar akan» odalarının, evlerinin altından ırmaklar akan cennet. Nitekim Firavun da şöyle demişti: «İşte şu ırmaklar da benim altımdan akıyor.» (Zuhrûf, 51). Orada altın bilezikler takınırlar. Bir başka yerde ise şöyle buyrulmaktadır : «Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir.» (Fâtır, 33) Burada ise konuyu biraz daha geniş olarak anlatıp «İnce ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerine otururlar.» buyuruyor. Âyette geçen kelimesi ince, rahat giyeceklerdir. Gömlek ve buna benzer giyecekler gibi. Yine âyette geçen kelimesi ise, ipeklinin kalın dokunmuş olanıdır. «Tahtları üzerine otururlar.» Burada oturmak anlamına gelenkelimesinin; uzanma veyahut bağdaş kurma olduğu söylenmiştir. Nitekim buradaki" maksada en uygun olan da bu anlamdır. Sahih hadîste de şöyle buyrulur : Bana gelince, ben uzanmış olarak yemek yemem. Ancak bu konuda
İki farklı kanâat bulunmaktadır. kelimesi ise kelimesinin çoğuludur ve bu kelime, günümüzde insanların paşahana diye tanıdıkları taht ve sedir anlamına gelir. Allah en iyisini bilendir.
Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in Katâde'den naklettiğine göre; bu âyetteki kelimesi, gelin otağı anlamına gelir. Ma'-mer ve başkaları da derler ki: Gelin döşeğindeki sedirler, demektir.
«O ne güzel mükâfat ve ne güzel duraktır.» Cennet onların amellerine karşılık ne güzel bir sevâb ve ne güzel bir duraktır. Oturup dinlenecek ve kalınacak makamdır. Nitekim cehennem hakkında da;
«o, ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» denilmişti. Furkân sûresinde ise; «o, ne kötü bir karargâh ve duraktır.» denilerek aralarında karşılaştırma yapılmıştı, Sonra Allah Teâlâ, mü'minlerin vasıflarını zikrederek şöyle buyurmuştu: «İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleriyle mükâfatlandırılırlar. Orada esenlik ve dirlik dilekleriyle karşılanırlar. Orada ebediyyen kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» (Furkân, 75-76)[16]

32 — Onlara iki adamı örnek ver ki; birisine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.
33 — Her iki bahçe de ürünlerini vermişler ve hiç bir şeyi eksik bırakmamışlardı. İkisinin arasından bir de ırmak akıtmıştık.
34 — Başkaca onun meyvesi de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken: Ben malca senden zengin, nüfuz ca da senden üstünüm, derdi.
35 — O, nefsine böylece zulmederek bahçesine gi rerken dedi ki: Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.
36 — Kıyametin kopacağını da tahmin etmiyorun Eğer Rabbıma döndürülürsem andolsun ki, bundan dah iyisini bulurum.

İki Adam Örneği

Allah Teâlâ müslümanlardan düşkün ve zavallı kişilerle oturrr y\ kibirlerine yediremeyen müşrikleri anlattıktan ve onların mallarla, yerleriyle iftihar ettiklerini zikrettikten sonra, kendilerine iki insan örneğini misâl olarak zikrediyor. Bu iki adamdan «Birisine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.» Etrafı hurmalıklarla çevrili, üzüm bağının sahibiydi. Aralarında da ekinler vardı. Her türlü meyveli ağaç ve ekin geniş ve bolca yayılmıştı. «Her iki bahçe de ürünlerini vermişler ve hiç bir şeyi eksik bırakmamışlardı. İkisinin arasında bir de ırmak akıtmıştık.» Her iki bahçeye de ırmaktan arklar geliyordu.
«Başkaca onun meyvesi de vardı.» Buradaki kelimesi ile, malın kasdedildiği söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den rivayet edilen görüştür. Bazıları da bunun meyveler anlamına geldiğini söylemişlerdir ki bu, buraya daha uygundur. Bu görüşü şeklinde okuyan kıraat imamlarının okuyuşu da te'yîd etmektedir. Başkaları da şeklinde okumuşlardır.
Bu iki bahçenin sahibi «Arkadaşıyla konuşurken: Ben malca senden zengin, nüfuzca da senden üstünüm, derdi.» Birbirleriyle tartışır, konuşur ve karşılıklı övünerek kendisinin daha çok hizmetkârları ve çocuğu olduğunu söylerdi. Katâde der ki: Allah'a andolsun ki, bütün bunlar yani malın çokluğu akrabanın gücü, fâcir kimsenin kuruntularından ibaret olan şeylerdir.
«O nefsine böylece zulmederek bahçesine girerken dedi ki: Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.» O küfrü, isyanı, tekebbürü, azgınlığı, inkârı ve âhireti kabul etmeyişi sebebiyle kendi durumuyla gururlanmış ve gördüğü ekin, meyve, ağaç ve bunun etrafını saran ırmakların ve fidanların yok olmayacağını, tükenmeyeceğini, bir daha ortadan kalkmayacağını zannederek : «Bu bahçenin batacağını hiç sanmanı.» dedi. Bu, onun aklının azlığından, Allah'a inancının zayıflığından, dünya hayatına ve onun zînetine tutkunluğundan, âhireti inkârından kaynaklanıyordu. Bu sebeple devam ederek : «Kıyametin kopacağım da tahmin etmiyorum.» demişti. Yani kıyametin kopması da olur şey değildir. «Eğer Rabbıma döndürüîürsem andolsun ki, bundan daha iyisini bulurum.» Şayet bir dönüş varsa vs bu dönüşte ne-tîce Allah'a varmaksa, benim oradaki durumum buradan daha güzel olacaktır elbette. Çünkü ben, Rabbım katında şanslı bir insanım. Eğer bende bir değer olmasaydı, Allah bunlardan hiç birini bana verir miydi? Bir başka âyette şöyle buyrulduğu

gibi: «Eğer ben, Rabbıma döndürüîürsem, muhakkak ki benim için O'nun katında olan daha güzeldir.» (Fussilet, 50). Bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Âyetlerimize küfredip de; muhakkak bana mal ve evîâd verilecektir, diyeni gördün mü?» (Meryem, 77). Yani âhiret yurdunda bana daha güzeli verilecektir. Allah'a karşı kendinde bir güç olduğunu sanmaktadır. Bilindiği gibi, zikredilen âyetin nüzul sebebi As İbn VâiTdir. İnşâattan yeri geldiğinde bu konu açıklanacaktır. Güven ve itimâdımız Allah'adır.[17]

37 — Arkadaşı ona cevab vererek dedi ki: Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratıp sonunda da seni insan kılığına koyanı mı inkâr ediyorsun?
38 — İşte O, benim Rabbım olan Allah'tır ve ben, kimseyi Rabbıma ortak koşmam.
39 — Bahçene girdiğin zaman her ne kadar mal ve nüfuz bakımından beni kendinden daha az buluyorsan da; mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?
40 — Rabbım bana senin bahçenden daha iyisini verebilir ve seninkinin üzerine gökten bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir.
41 — Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.

Allah Teâlâ, mü'min komşusunun arkadaşına verdiği cevabı ve onun Allah'ı inkâr ve gururlanma sonucu düştüğü hatâya karşı kendisini azarlayıp öğüt verdiğini bildirerek şöyle buyuruyor : «Arkadaşı ona cevab vererek dedi ki: Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratıp sonunda da seni insan kılığına koyanı mı inkâr ediyorsun?» Bu ifâde, Allah'a karşı inkârın son derece utanç verici boyutlara ulaştığının ifadesidir. Onu ilk yaratan çamurdan insan şekline girdiren, sonra onun soyunu değersiz bir sudan devam ettiren Allah'ı inkârın ne kadar kötü bir hal olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Nasıl oluyor da Al-îah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek.» (Bakara, 28) Rabbınızı nasıl inkâr edersiniz, O'nun gücü sizin üzerinizde apâşikârdır. Herkes O'nun gücünü kendi nefsinde bilir. Çünkü yaratıklardan her ferd bilir ki; O, önce yok idi sonra var edildi. Varlığı kendiliğinden olmadığı gibi, yaratıklardan herhangi birine de dayalı değildir. Çünkü diğer yaratıklar da kendisi gibidir. Öyle ise onun var edilişinden yaratıcı olan Allah'a isnâd ndümesi bilinen bir haldir. O Allah'tan başka ilâh yoktur, her şeyi yaratan O'dur. Bunun için Hak Teâlâ şöyle buyuruyor : «İşte O, benim Rabbım olan Allah'tır.» Ben senin dediğin gibi demem. Aksine Allah'ın tanrılığını ve birliğini kabul ederim ve «Ben kimseyi Rabbıma ortak koşmam.» O, eşi, benzeri, ortağı bulunmayan biricik ma'bûd olan Allah'tır.
Sonra adanı şöyle dedi: «Bahçene girdiğin zaman her ne kadar mal ve nüfuz bakımından beni kendinden daha az buluyorsan da; mâ-şâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?» Bu ifâde, onu teşvik ve tahrîk için kullanılmıştır. Yani bahçene girdiğin zaman onu görünce hayret edip Allah'ın sana lütfettiği nimetlerden dolayı O'na hamdetmen gerekmez miydi? Senden başkasına vermemiş olduğu mal ve evlâdı sana verdiği için O'nu hamd ile zikretmen lâzım değil miydi? «Mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen gerekmez miydi?»

Bunun için geçmişlerden bazıları derler ki: Bir kimsenin, hali, malı ve çocuğu birinin hoşuna giderse, o kimse; mâşâallah Allah'tan başka kuvvet yoktur, desin. İşte bu söz, bu âyet-i kerîme'den alınmıştır. Bu konuda merfû' bir hadîs de vardır. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Müsned'inde bu hadîsi tahric ederek der ki: Bize Cerrah İbn Mahled... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlul-lan (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi bir kula Allah eş, mal veya evlâd nimetiyle lutufda bulunur da ve o mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, derse ölümden başka her âfet ondan uzaklaştırılır. Âyetin te'vîli şöyle olmaktadır: Bahçene girdiğin zaman; mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen gerekmez miydi.» Hafız Ebu'1-Feth el-Ezdî der ki: Râvîler arasında yer alan îsâ İbn Avn'ın Abdülmelik İbn Zürâre kanalıyla Enes'ten naklettiği rivayetler sahîh değildir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Sana cennet hazînelerinden bir hazîneyi göstereyim mi? Bu;
Allah'tan başka kuvvet yoktur, sözüdür. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel tek kalmıştır. Sahîh bir hadîste sabit olduğuna göre Ebu Mûsâ der ki: Rasûlullah (s.a.) kendisine şöyle demiş :
Sana cennet hazînelerinden bir hazîne göstereyim mi? Bu;
«Allah'tan başkasının güç ve kudreti yoktur.» sözüdür.
İmâm Ahmed der ki: Bana Bekr tbn îsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah'ın peygamberi bana; ey Ebu Hüreyre, sana Arş'ın altındaki cennet hazînelerinden bir hazîneyi göstereyim mi? dedi. Ben; anam babam sana kurbân olsun, göster, dedim. Rasû-lullah buyurdu ki: demendir. Râvîler arasında yer alan Ebu Bele der ki : Onun şöyle dediğini de zannediyorum: Bu takdirde Allah Teâiâ; kulum Bana teslim oldu, Ben de onun tes-lîmiyyetini kabul ettim, der. Ebu Bele der ki: Amr; ben Ebu Hüreyre'ye mı? dedi diye sordum. O, hayır, benim söylediğim Kehf süresindeki şu âyettir dedi ve «Mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?» âyetini okudu.
«Rabbım bana senin bahçenden daha iyisini verebilir.» Âhirette senin bahçenden daha iyisini bana verebilir «Ve seninkinin üzerine bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir.» Yok olmaz ve yıkılmaz sandığın dünyada senin bahçenin üzerine gökten bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir. İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde ve Mâlik Zührf den naklederler ki ifâdesi; gökten bir azâb, demektir. Âyetten anlaşılan ise bunun ağacı ve ekini yok eden korkunç bir yağmur olduğu mânâsına gelmesidir. Bunun için âyetin devamında «Kaypak bir toprak haline getirebilir.» buyurulmaktadır. Killi verimsiz bir toprak haline döndürür, orada hiç bir ayak duramaz. İbn Abbâs der ki: Hiç bir bitkinin bitmediği çorak bir toprak haline getirir.
«Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.» Su yere batar yok olur. Bu, toprağın yüzüne çıkıp kaynayan gözenin zıddı bir haldir. Kaybolan su, toprağın altına doğru sızar, gider. Nitekim Mülk sûresinde Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor : «De ki suyunuz yere batarsa söyleyin size kim tertemiz bir su kaynağı getirebilir?» (Mülk, 30). Akan, arınmış, tertemiz bir suyu kim getirebilir? Burada ise Allah Teâlâ : «Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.» buyuruyor. (...)[18]

42 — Nitekim ürünleri yok edildi. Sarf ettiği emeğe içi yanarak avuçlarını oğuşturıiyordu. Çardakları hep yere düşmüştü. Ve diyordu ki: Ne olaydım, Rabbıma hiç kimseyi ortak koşmasaydım.
43 — Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktu. Kendi kendini de kurtaramadı'.
44 — îşte burada kudret ve hâkimiyet, yalnız hak olan Allah'ındır. Mükâfatlandırma bakımından da hayırlı olan, neticelendirme bakımından da hayırlı olan O'dur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Nitekim ürünleri yok edildi.» Mallan ve ekinleri. Kasdedilen, bu kâfirin başına anılan akıbetin gelmiş olmasıdır. Nitekim daha önce mü'min kişi, onun gururlanıp Allah'ı tanımazlıktan geldiği bahçesine gökten bir felâketin inebileceğini söyleyerek onu uyarmıştı. «Sarfettiği emeğe içi yanarak avuçlarını oğuş-turuyordu.» Katâde diyor ki: Kaybolup giden mallarına içi yanmış, üzgün ve hüzün dolu olarak avuçlarını birbirine sürüyor ve oğuştu-ruyordu. Diyordu ki: Ne olaydım, Rabbıma hiç kimseyi ortak koşma-yaydım. Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktur.» Ne akrabası, ne çocukları, ne de onun öğündüğü, gururlandığı ve üstünlük tasladığı güçlerinden hiç birisi kendisine bir fayda veremez. «Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktur. Kendi kendini de kurtaramadı. İşte burada kudret ve hâkimiyet yalnız hak olan Al-lah'ındır.» Kurrâ burada ihtilâf etmiştir. Kimisi bu âyetin «Kendi kendini de kurtaramadı işte burada.» kavlinde durmaktadırlar. Buna göre, Allah'ın azabını hak ettikleri o yerde, onu kurtaracak ve koruyacak kimse yoktu, mânâsım vermekte ve «Kudret, hâkimiyet yalnız hak olan Allah'ındır.» kavlini yeni bir cümle başı olarak almaktadırlar. Bir kısmı ise «Kendi kendini de kurtaramadı.» kavlinde durmakta ve «İşte burada kudret ve hâkimiyyet yalnız hak olan Allah'ındır» kavlini yeni bir cümle başı olarak almaktadırlar. Bazıları kelimesinin okunuşunda da ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı vâv harfini üstün okuyarak şeklinde okumuşlardır ki, bu takdirde mânâ; orada bağlanma ve dostluk Allah'a aittir, şeklinde olur. Yani mü'nıin, kâfir herkes orada Allah'a ve azâb geldiği zaman Allah'ın dostluğuna boyun eğmeye dönerler, demektir. Tıpkı Ğâfir süresindeki «Onlar Bizim azabımızı görünce dediler ki; Tek başına Allah'a îmân ettik ve O'na ortaklar saydığımız şeylerin hepsini inkâr ettik.» (Ğâfir, 84). Firavun'dan haber verirken de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Firavun boğulacağı anda : İsrâiloğullarmın îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi. Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozguncülardan olmuştun.» (Yûnus, 90-91). Bazıları da vâv'ın kesresi ile şeklinde okurlar ki; burada mânâ : Hüküm, yalnız hak olan Allah'ındır, şeklindedir. Ayrıca bazıları kelimesini velayet kelimesinin sıfatı olarak merfû* okumuşlardır. Tıpkı Allah Teâlâ'nm şu kavlinde olduğu gibi; «Bugün hüküm Rahman olan Hakk'ındır. O gün kâfirler için çok zorlu bir gün oldu.» (Furkân, 26) Bazıları da kelimenin sonundaki kafi kesre olarak şeklinde okumuşlardır ve bunun Allah Azze ve Celle'nin sıfatı olduğunu belirtmişlerdir. Tıpkı şu âyet-i kerîme'de olduğu gibi «Sonra onlar, gerek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, he-sâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 62). Bunun için Allah Teâlâ burada «Mükâfatlandırmak

bakımından da hayırlı olan, neticelendirme bakımından da hayırlı olan O'dur.» buyuruyor. Allah Azze ve Cel-le'ye yapılan amellerin sevabı hayır, akıbeti övülmeye değer ve doğru bir akıbettir. Binâenaleyh o, tamamen hayırdır.[19]

45 — Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çorçöpe döner. Allah, her şeyin üstünde bir kudret sahibidir.
46 — Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir. Ama bakî kalacak sâlih ameller, sevâb olarak da, amel olarak da Rabbının katında daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, insanlara «Dünya hayatının misâlini de anlat.» Onun zeval bulup yok olması ve yıkılması, «Gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır.» Taneliler boy salar, güzel başak verir. Ağaçlar çiçek açar, aydınlık ve güzellik verir. Sonra bütün bunların ardından «Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çörçöpe döner.» Kupkuru olur. Rüzgâr onları birer birer ayırıp sağa sola saçar, savurur. «Allah her şeyin üstünde bir kudret sahibidir.» O her iki hali de meydana getirmeye muktedirdir. Allah Teâlâ bu örneği, dünya hayatına misâl olmak üzere birçok âyette tekrarlar. Meselâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur : «Dünya hayatı; gökten indirdiğimiz su gibidir. Onunla, insan ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir, yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir. Ve yerin sâhibleri bütün bunlara kadir olduklarını sandıkları sırada; geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir ve orayı hiç bir şey bitirmemişe çeviririz. İşte Biz, âyetlerimizi düşünen insanlar için böylece uzun uzun açıklarız.» (Yûnus, 24). Zümer sûresinde ise şöyle buyurur: «Allah'ın gökten bir su indirip onu yerlere kaynaklara yerleştiren, sonra onunla türlü türlü ekinler yetiştiren olduğunu görmez misin? Sonra onları kurutur ki sen de onları sapsarı görürsün. Sonra da çörçöpe çevirir. Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için öğüt vardır.» (Zümer, 21), Hadîd sûresinde ise şöyle buyurur: «Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, oyalanma, süslenme, aranızda öğünmek ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmak dâvasından ibarettir. Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer. Sonra kuru, sapsarı olduğu görülür. Sonra da o, bir çörçöp olur. Âhirette çetin azâb da vardır. Allah'ın hoşnûdluğu ve bağışlaması da vardır. Dünya hayatı ise sâdece aldatıcı bir geçinmedir.» (Hadîd, 20). Sahîh hadîste de buyrulur ki; dünya tatlıdır, yemyeşildir.
«Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir.» Bu âyet-i kerîme, Âl-i İmrân süresindeki şu âyete benzemektedir : «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altun ve gümüşten, nişanlı atlardan ve develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzeli olan Allah katindadır.» (ÂI-i İmrân, 14). Teğâbün sûresinde ise şöyle buyurulur: «Doğrusu mallarınız da çocuklarınız da sizin için ancak bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah katındadır.» (Teğâbün, 15). Yani Allah'a dönmek, Allah'a ibâdete yönelmek size dünya için meşgul olmaktan ve bir şeyler toplamaktan daha hayırlıdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Ama bakî kalacak sâlih ameller; sevâb olarak da, amel olarak da Rabbmın katında daha hayırlıdır.» buyuruyor. İbn Ab-bâs, Saîd İbn Cübeyr ve Seleften bir başka kişi, «Bakî kalacak

sâlih ameller» ifâdesinin beş vakit namaz olduğunu söylemişlerdir. Atâ İbn Ebu Rebâh, Saîd İbn Cübeyr ise İbn Abbâs'tan naklen «Bakî kalacak sâlih ameller» kavlinden maksad lafızlarıdır derler. Mü'minlerin emir i Affân oğlu Osman (r.a.) a «Bakî kalacak sâlih ameller» nedir? diye sorulduğunda o; La ilahe illallah, Sübhânallah, Elhamdülillah, Allah'ü Ekber, Lahavle velâ kuvvete illâ billâh'tır, diye karşılık vermiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel de bu rivayeti nakleder. Ebu Abdurahmân. el-Mukri' der ki: Bize Hayve... Hz. Osman'ın kölesi Hâris'in şöyle dediğini işittiğini haber verdi: Bir gün Hz. Osman oturmuştu. Biz de beraberinde oturuyorduk. Müezzin geldi, Hz. Osman, bir kapla su istedi. Zannediyorum ki; o kap üç batman alabilecek bir kabtı. Hz. Osman abdest aldı, sonra dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) in benim aldığım şu abdest gibi abdest aldığını gördüm. Abdest aldıktan sonra buyurdu ki: Kim benim şu abdestim gibi abdest alır, sonra kalkar ve öğle namazını kılarsa; sabahtan öğle namazına kadar onun günâhları affedilir. Sonra ikindi namazını kılarsa, öğleden ikindiye kadar işlemiş olduğu günâhlar affedilir. Sonra akşam namazını kılarsa; ikindi ile akşam arasındakiler bağışlanır. Sonra yatsı namazını kılarsa, akşamla yatsı arasındakiler bağışlanır. Sonra o, geceler ve gecesini uykuyla geçirir. Sonra kalkar, abdest alır sabah namazını kılarsa; yatsı namazıyla sabah namazının arasındaki günâhları bağışlanır, İşte iyiliklerin kötülükleri götürmesi budur. Orada bulunanlar dediler ki; iyilikler bunlar, ya «Bakî kalacak sâlih ameller» nedir ey Osman? Hz. Osman
dedi ki: Bu,tır. Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Mâlik, İmâre İbn Abdullah kanalıyla, Sıîd İbn Müseyyeb'in «Bakî kalacak sâlih ameller» in olduğunu söylediğini rivayet eder. Mu-hammed İbn Aclân der ki; İmâre şöyle demiş : Saîd İbn Müseyyeb bana «Bakî kalacak sâlih ameller» i sordu. Ben, namaz ve oruçtur, dedim de, o; tutturamadm, dedi. Ben, zekât ve haccdır, dedim de, o; tutturamadın, dedi. Bunlar şu beş kelimedir :
îbn Güreye der-ki : Abdullah İbn Osman bana haber verdi ki; o. Abdullah İbn Ömer'e «BâkÎ kalacak sâîih ameller» i sormuş. Abdullah İbn Ömer şöyle demiş : İbn Cüreyc, Ata İbn Ebu Rebâh'ın da
böyle dediğini zikreder. Mücâhid ise «Bakî kalacak sâlih ameller» in; olduğunu söylemiştir. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'nıer Hasan ve Ka-tâde'den «Bakî kalacak sâlih ameller» kavli hakkında şöyle dediğini nakletti
İşte bakî kalacak saiilı ameller bunlardır.
İbn Cerîr Taberî der ki; Hasan İbn Sabâıı el-Bezzâr'dan yazdığım bir yazıda gördüm ki; o, Ebu Nasr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den
şöyle nakletmiş ; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : kâkî kalacak sâlih amellerden imiş.
İbn Cerir Taberî der ki bana Yûnus... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bakî kalacak sâlih amelleri çokça tekrarlayın. Orada bulunanlar; bu da nedir ey Allah'ın Rasûlü? demişler. Rasûlullah buyurmuş ki: Bu minnettir. O da nedir ey Allah'ın Rasûlü? denildiğinde; tekbîr, tehlîl, tesbîh, elhamdülillah, velâ havle velâ kuvvete illa billah'tır. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Derrâc kanalıyla Ebu Saîd'den aynı şekilde nakleder. Aynı hususu belirten İbn Vehb der ki: Bana Ebu Sahr haber verdi ki; Abdullah ibn Abdurahmân'a Salim İbn Abdullah'ın kölesi nakletmiş ve şöyle demiş : Salim, beni Muhammed İbn Kâ'b el-

Kurazî'ye gönderdi ve dedi ki: Ona söyle, kabrin yanındaki köşede bana uğrasın, Çünkü ona ihtiyâcım var. Sâlim'in kölesi demiş ki: Orada buluştular ve birbirleriyle selâmlaştılar. Sonra Salim «Bakî kalacak sâlih ameller» i nasıl sayıyorsun? O, bunlar;
tır dedi. Salim ona lâ havle velâ kuvvete illa billah'ı ne zaman ekledin? deyince, o; devamlı böyle yapıyordum, dedi. Salim iki veya üç kerre yine ona bunu sordu, o görüşünden feragat etmedi ve olduğu gibi durdu. O, tesbît edeyim mi? deyince, Salim; evet, tesbît et, çünkü Ebu Eyyûb el-Ansârî bana anlattı ki; Rasûlullah (s.a.) .in şöyle dediğini o bizzat duymuş : Ben, göğe götürüldüğümde İbrâhîm Aleyhisselâm bana gösterildi. İbrahim Aley-hisselâm Hz. Cebrail'e, ey Cebrâîl beraberindeki de kim? dedi. O Mu-hammed'dir deyince; beni ağırlayıp hoş geldin, dedi. Sonra bana dedi ki: Ümmetine emret de cennette dikecekleri ağaçlan çoğaltsınlar. Çünkü oranın toprağı güzel, arazîsi geniştir. Ben de; cennette dikilecekler nelerdir? dedim. O; tır, dedi.
İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Yezîd... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Yatsı namazından sonra biz mescidde bulunuyorduk ki, Rasûlullah (s.a.) yanımıza geldi. Gözünü göğe doğru dikti, sonra indirdi. Biz, gökte bir şeyler olduğunu sandık. Sonra buyurdu ki: Benden sonra yalan söyleyen ve zulmeden emirler gelecektir. Kim, onların yalanını doğrular ve zulümlerini alkışlarsa; ben, ondan değilim, o da benden değildir. Kim de onların yalanını doğrulamaz ve onlara yaltakçılık etmezse; o, bendendir, ben de, ondanım. Dikkat edin; sübhanallah, elhamdülillah, la ilahe illallah, Allah'ü Ekber, bunlar bakî kalacak sâlih amellerdendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Afvân... Ebu Selâm kanalıyla Rasûlullahm kölelerinden birinden nakletmiş ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Peh peh beş şey mîzânda ne kadar ağır gelir. Bunlar lâ ilahe illallah, Allah'ü Ekber, sübhanallah, elhamdülillah. Bir de vefat eden babası için hayır yapan sâlih evlâd. Peh peh beş şeye. Kim, bu beş şeye yakîn getirerek Allah'a vâsıl olursa; cennete girer : Allah'a îmân eder, âhirete inanır, cennete ve cehenneme inanır, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba inanır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vehb... Hassan İbn Atıy-ye'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Şeddâd İbn Evs (r.a.) bir seferdeydi. Bir yerde konaklamıştı. Kölesine dedi ki: Bıçağı getir de onunla cynayalım. O, bunu reddetti ve dedi ki: Müslüman olduğumdan beri söylemiş olduğum şu iki sözün dışında ezip atabileceğin hiç bir söz söylemedim. Sakın onu benden alıp nakletmeyin. Sâdece size söyleyeceğim şu sözü saklayın : Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: İnsanların altın ve gümüş biriktirdikleri zaman; siz de şu sözleri biriktiriniz : Allah'ım; Senden işimde sebat niyaz ederim. Doğru yolda azimet dilerim. Nimetine şükretmek isterim. İbâdetimi güzel yapmak temenni ederim. Selîm bir kalb isterim Doğru bir dil dilerim. Bildiğimin hayırlısını temenni ederim. Bildiğimin kötüsünden Sana sığınırım. Bildiğim şeyden Senden af dilerim. Muhakkak ki gayblan bilen Sensin, Sen. Bu hadîsi Neseî de bir başka kanalla Şeddâd İbn Evs'-ten nakleder.
Taberânî der ki: Abdullah İbn Naciye... Sa'd İbn Cünâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Tâif halkından Hz. Peygambere gelen ilk kişi ben olmuştum. Sabahleyin erkence ailemin yanından ayrılmış, ikindi vakti Minâ'ya gelmiş, dağa çıkmış, sonra

inmiş ve Hz. Peygamberin yanına gelip müslüman olmuştum. Hz. Peygamber bana İhlâs ve Zilzâl sûrelerini öğrettikten sonra, şu sözleri de öğretmişti: Süb-hânallah, elhamdülillah, lâ ilahe illallah, Allah'ü Ekber. Ve; işte bakî kalacak sâlih ameller bunlardır, demişti. Taberânî aynı isnâdla şu hadîsi de rivayet eder : Kim geceleyin kalkar, abdest alır, ağzına su verir sonra yüz kerre sübhânallah, yüz kerre elhamdülillah, yüz ker-re Allah'ü ekber, yüz kerre lâ Hâne illallah derse, günâhları bağışlanır. Aoıcak kan bedeli bunun dışındadır. Çünkü o, yok edilemez.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm «Bakî kalacak sâlih ameller» kavli hakkında şövle dediğini nakleder : Bu; özleriyle Allah'ı zikretmek, Rasûlüne salât ve selâm getirmek, oruç tutmak, namaz kılmak, haccetmek, sadaka vermek, köle âzâd etmek, cihâd etmek, sıla-i rahimde bulunmak ve diğer bütün iyi amelleri işlemektir. İşte bunlar bakî kalacak sâlih amellerdir. Gökler ve yeryüzü bakî kaldığı sürece söyleyenleri cennette bakî kılacak sözler bunlardır. Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen; bunların güzel sözler olduğunu, söyler. Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de; bunların, her türlü sâlih ameller olduğunu bildirir ki, İbn Cerîr merhum da bu görüşü tercih etmiştir.[20]

47 — Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.
48 — Saflar halinde Rabbına sunulduklarında onlara, 'andolsun ki sizi ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz. Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddia etmiştiniz değil mi?
49 — Kitab konulduğunda suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvah btee, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Eabbın kimseye aşla zulm etmez.

Dağların Yürütüldüğü Gün

Allah Teâlâ bu âyette, kıyametin dehşetinden ve o gün meydana gelecek büyük işlerden haber veriyor. Nitekim Tür sûresinde de bu konuda şöyle buyurmaktadır : «Göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüyeceği gün. İşte o gün, daldıkları yerde oyalanarak kıyameti yalanlayanlara yazık olacak.» (Tür, 9-12). Dağlar yerlerinden oynayıp yürüyecek. Nemi sûresinde buyrulduğu gibi: «Sen dağlan görür de katı madde sanırsın. Halbuki onlar, bulutların geçişi gibi geçerler.» (Nemi, 88). Kâria sûresinde ise şöyle buyurur: «O gün dağlar, atılmış pamuk gibi olur.» (Kâria, 5). Tâhâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Sana dağlan sorarlar. De ki: Rabbım onları, ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne tümsek göreceksin. O gün hiç bir tarafa sapmadan bir davetçiye uyarlar.» (Tâhâ, 105-108). Allah Teâlâ dağlan yürüteceğini, yüksekliklerin düzlüğe dönüşeceğini ve yeryüzünü düz, kuru bir toprak haline getireceğini, vâdî ve dağ diye bir şey bırakmayacağını bildiriyor. Nitekim burada da «Dağları yürütürüz de sen yeri dümdüz görürsün.»* Yeri dümdüz çöl halinde görürsün. Ne saklanacak bir yer, ne de bilinecek bir işaret kalır. Bütün insaflar Rabları-na koşarlar. Hiçbir kimse onları Allah'tan gizleyip saklayamaz. «Yeri

dümdüz görürsün.» Mücâhid ve Katâde derler ki: Orada ne saklanılacak bir tümsek, ne de bir vâdî bulursun, demektir. Katâde der ki : Ne bina ne ağaç bulursun, demektir. «Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» Öncekileri ve sonrakilerin hepsini bir tanesini bırakmadan toplarız. Ne büyük, ne küçük hiç birini bırakmayız. Vakıa sûresinde buyrulduğu gibi: «De ki öncekiler de, sonrakiler de belirli bir günün vaktinde toplanacaklardır.>> (Vakıa, 49-50). Hûd sûresinde ise şöyle buyurur : «O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.» (Hûd, 103).
«Saflar halinde Rabbına sunulduklannda.» Burada bütün mahlû-kâtın Allah'ın huzurunda tek bir saf halinde duracağının kasdedil-miş olması muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ Nebe' sûresinde şöyle buyurur : «Rûh ve meleklerin saf halinde kalktıkları gün. O günde Rahmân'ın izin verdiğinden başkası konuşamaz ve o da doğruyu söyler.» (Nebe', 38). Aynca bu ifâdenin insanların saf olarak kalkacakları anlamına gelmesi de mümkündür. Nitekim «Melekler saf saf olup Rabbının emri gelince» kavlinde kasdedilen budur. (Fecr, 22)
«Andolsun ki sizi, ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz.» Dirilişi inkâr edenlerin kulaklarını çınlatmak ve şâhidlerin gözü önünde onları uyarmak için söylenen bir sözdür bu. Bu sebeple onlara hitâb edilerek şöyle buyurulmuştur : «Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddia etmiştiniz değil mi?d Bu durumun başınıza geleceğini sanmıyordunuz ve böyle bir şey olmaz, diyordunuz değil mi?
«Kitab konulduğunda» Yani önemli önemsiz büyük, küçük bir çekirdek veya hurma kadar her şeyin içinde kayidlı olduğu amel defteri konulduğunda.
«Suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün.» Yaptıkları kötü fiiller ve çirkin işlerden dolayı korkarak «Vah bize, eyvah bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük, büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler.» Yanarız geçirdiğimiz ömre ve yazıklar olsun kaybettiğimiz fırsatlara. Bu kitab büyük küçük ne amel işlenmişse, hiç bir şey bırakmadan kaydediyor, zabtediyor ve koruyor, derler.
Taberânî, önceki âyetin tefsirinde zikri geçen Sa'd İbn Cünâde'-ye kadar uzanan isnadında der ki: Sa'd İbn Cünâde şöyle dedi: Ra-sûlullah (s.a,) Huneyn savaşından dönünce; çorak bir arazîde konakladı. Orada hiç bir şey yoktu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Toplanın, kim bir çöp bulursa; onu getirsin. Kim bir odun veya başka bir şey bulursa; onunla gelsin. Bir süre geçmeden bir tomar halinde toparladık. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şunu görüyor musunuz? İşte sizin bu odun ve çöpü topladığınız gibi sizden bir kişinin günâhları toplanır. Öyleyse kişi Allah'tan korksun da, büyük veya küçük hiç bir günâh işlemesin. Çünkü bunların hepsi, onun aleyhinde sayılmıştır.
«Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar.» İyilik ve kötülükten her şeyin onda kayidlı olduğunu görürler. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «O gün ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesafede olmasını ister.» (Âl-i İmrân, 30). Kıyâme sûresinde de şöyle buyurulur : «O gün insana önce ve sonra ne yaptığı bildirilir.» (Kıyâme, 13). Târik sûresinde ise «Bü-tün saklıların açığa çıkarıldığı o gün.» (Târik, 9) buyrulmaktadır. İmâm Ahnıed der ki: Bize Ebu Vetfd... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet günü her zâlimin bir sancağı vardır ve onunla tanınır. Buharı ve Müslim

ise, bu hadîsi şu lafızla tahrîc etmişlerdir : Kıyamet günü her zâlim için bir sancak dikilir.
(cVe Rabbın kimseye asla zulmetmez.» Kullarının bütün amellerinde hükmünü verir ve hiç birine zulmetmez. Aksine affeder, vazgeçer, acır. Ve dini, hikmeti, adaleti ve kudreti uyannca azâb eder. Günahkârları ve kâfirleri cehenneme doldurur. Sonra günahkârları da kurtarır ve kâfirleri cehennemde ebedî olarak bırakır. Zulmetmeyen,[21]

50 — Hani meleklere; Âdem'e secde edin, demiştik de îblîs'den başka hepsi secde etmişti. O ise, cinlerden olduğu için Rabbmın emrinden dışarı çıkmıştı. Şimdi siz, Beni bırakıp da size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.

Allah Teâlâ âdemoğullarını uyararak îblîs'İn daha önce atalarına düşman olduğu gibi, kendilerine de düşman olduğunu-, mevlâsına, yaratanına, kendisin'i yoktan var edip çeşitli nzıklar lütfedip besleyen yaratıcısına muhalefet ederek İblfc'e uyanları uyarıyor. Bütün bu nimetlerden sonra Allah'a düşman olup İblîs'i dost edinenler için .buyuruyor ki: «Hani meleklere; Âdem'e secde edin, demiştik.» Bakara sûresinin başında geçtiği gibi, bütün meleklere böyle touyrulmuştu. îblîs'den başka hepsi secde etmişti. Teşrîf, ta'zîm ve tekrîm secdeleri yapmışlardı. Nitekim Hıcr sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Hani Rabbın meleklere demişti ki: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.» (Hıcr, 28-29).
«îblîs'den başka hepsi seede etmişti. O ise cinlerden olduğu için Rabbının emrinden dışarı çıkmıştı.» O tabiatından dolayı hiyânet etmisti. Çünkü onun tabiatı yalımlı ateşti. Meleklerin yaratılışlarının aslı ise nurdur. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe tankıyla Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu nakledilir : Melekler nurdan yaratıldılar, İblis ise alevli ateşten yaratıldı. Âdem ise size anlatılan şekilde topraktan yaratıldı. İhtiyâç halinde her kap kendi içinde bulunanı emer ve gerektiği zaman tabiatı kişiyi hıyanete sevkeder. O her ne kadar meleklerin fiillerine özenmiş,, onlara benzemiş, kulluk etmiş ve zâhid olmuş ve bu sebeple onlar gibi ilâhi hitaba muhâtab olmuşsa da, neticede onlara muhalefet ederek isyan etmiştir. Burada Allah Teâlâ, onun cinlerden olduğunu söyleyerek ateşten yaratıldığına dikkati çekiyor. Onun dediği gibi: «Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.» (A'râf, 12)
Hasan el-Basrî der ki: İblîs, bir göz açıp kapaması kadar bile meleklerden olmadı. Ö, cinlerin kökeni idi. Tıpkı Âdem Aleyhisselâm'ın insanların kökeni olduğu gibi. Bu ifâdeyi İbn Cerîr sahih bir isnâdla nakleder.
Dahhâk İbn Abbâs'tan naklen der ki: İblis, meleklerin kabilelerinden Hinn adı verilen bir kabileye mensûb idi. Onlar melekler arasında Semmûm ateşinden yaratılmışlardır. İbn Abbâs der ki : Onun adı Hâris'ti ve cennet bekçilerinden bir bekçi idi. Melekler ise, bu kabileden ayrı olarak nurdan yaratılmışlardı. Yine İbn Abbâs der ki : Kur'-an'da zikredilen cinler ise alevli ateşten yaratılmışlardır. Alev, tutuşan, ateşin bir tarafında beliren yalımdır. Yine Dahhâ'k İbn Abbâs'tan naklen der ki ; İblîs, meleklerin en şereflüerindendi ve değerli kabilelerinden birine

mensûb idi. Cennetin bekçisi idi. Dünya ve yeryüzünün hâkimiyyeti onun elinde idi. Allah'ın hükmü olarak o nefsine uymuştu. Böylece gökyüzü halkına şeref bakımından üstün olduğunu zannetti. Bu da kendinde bir kibir belirmesine sebep oldu ki, onun mâ-hiyyetini Allah'tan başka kimse bilmez. Allah ona Âdem'e secde etmesini emredince, kibir yüzünden Allah'a karşı gelmeye tevessül etti. «Bü-yüklendi ve kâfirlerden oldu.» İbn Abbâs, «O ise cinlerden olduğu için» kavline; cennetin bekçilerinden olduğu için, anlamını vermiştir. Bu, insana mekkî, medenî, basri ve kûfî diyerek nisbet atfetmek için kullanılan bir ifâdedir. İbn Cüreyc de İbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder. Saîd İbn Cübeyr ise İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirir : İblîs, cennetin bekçilerindendi ve dünya göğünün işini yönetiyordu. İbn Cerîr, A'meş hadîsinde Haoîb İbn Ebu Sabit kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'in, Abdullah İbn Abbâs'tan bu ifâdeyi naklettiğini belirtir. Saîd İbn Müsey-yeb der ki: İblîs, dünya göğündeki meleklerin reîsi idi. İbn İshâk... İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : İblîs günâh işlemezden önce meleklerdendi ve adı Azâzîl idi. O yeryüzünün sâkinlerindendi. Meleklerin en çok çalışanı ve en çok bileni idi. İşte bu, onu büyüklenmeye şevketti. O Hinnâ adı verilen bir kabileden idi. İbn Cüreyc, Salih kanalıyla... Abdullah tbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder : Meleklerden Hinn adında bir kabile vardı. îbiîs bu kabiledendi. Göklerle yer arasına hükmederdi. Bunun neticesinde isyan etti. Allah onu ters yüz ederek kovulmuş şeytân haline döndürdü. Allah'ın la'neti onun üzerine olsun. Bir kişinin hatâsı kibrinden dolayı ise, ondan hayır bekleme. Eğer isyanından dolayı ise; ondan ümitvar ol. Saîd İbn Cübeyr ise; İblîs'in, cennette çalışan bahçıvanlardan olduğunu söyler.
Bu konuda Seleften pek çok haberler rivayet edilmiştir. Çoğunluğu îsrâiliyyât olan bu haberlerden bir kısmı sırf bakılmak için aktarılabilir. Ancak bunların çoğunun durumunu en iyi Allah bilir. Fakat bir kısmının elimizde bulunan gerçeğe ters düşmesi nedeniyle kesin olarak yalan olduğunu belirtmek gerekir. Kur'an, eskiden geçmiş haberler için başka bir kaynağa ihtiyâç bırakmaz. Çünkü her türlü değiş-meden, artırma ve eksiltmeden uzak olan yegâne kitab Kur'an'dır. Bu eski kaynaklara pek çok şeyler karıştırılmıştır. Bu ümmetin bilginleri, seçkinleri ve derin âlimleri, keskin hafızları gibi hadis tedvin edip yazan sahihini haseninden ayıran, zayıfını, münkerini, mevzuunu, met-rûkunu ve yalanını tefrik eden bilginler uydurmacıların sapıklıklarından ve tahrifatından onların dinini arındırıp temizleyememişlerdir. Halbuki İslâm bilginleri, hadîs uyduranlarla hadîs nakledenleri ve meçhul râvîleri ve daha buna benzer birçok hadîs usûlünü gayet iyi bilirler. Bütün bunlar; Cenâb-ı Peygamberi ve Makâm-ı Muhammedi'yi peygamberlerin hâtemini, insanlığın efendisini yalan isnadından korumak veya söylemediği bir sözü ona atfetmekten muhafaza etmek için yapılmıştır. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnûd etsin. Firdevs cennetlerini onlara durak yapsın. Olan da gerçekten böyledir.
«Rabbının emrinden dışarı çıkmıştı.» Allah'a itâattan dışarı çıkmıştı. Çünkü fısk çıkmak demektir. Çekirdek çıktı, dendiği zaman tomurcuktan çıkma anlamı kasdedilir. Fare deliğinden çıktı, dendiği zaman, farenin bozgun yapmak ve zarar vermek için çıktığı kasdedilir.
Sonra Allah Teâlâ şeytâna uyup ona itaat edenleri uyararak ve ihtar ederek buyuruyor ki: «Şimdi siz, Beni bırakıp da size düşman olan, onu ve soyunu mu dost

ediniyorsunuz?» Benim yerime onu mu dost ediniyorsunuz? «Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.» Bu makam; Yâsîn sûresinde saadete erenlerle, şakâvete düşen gruplardan her ikisinin durumunu ve kıyamet ahvâlini zikrettikten sonraki buyruğu gibidir. «Ey suçlular bugün ayrılın. Ey âdemoğlu Ben size şeytâna ibâdet etmeyin, doğrusu o, sizin apaçık bir düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi? Ve
Bana ibadet edin, bu dosdoğru yoldur diye. Gerçekten o, sizden pek çok kimseyi sapıtmıştir. Siz akletmez misiniz?» (Yâsîn, 59-62).[22]

51 — Oysa Ben onları; ne göklerin ve yerin yaratılmasında, ne de kendilerinin yaratılmasında şâhid tuttum. Saptıranları da hiç bir zaman yardımcı edinmiş değilim.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Benden başka dost edindiğiniz bunlar, sizin gibi kullardır. Hiç bir şeye güçleri yetmez. Ben, göklerin ve yerin yaratılışına onları şâhid kılmadım. O sırada onlar mevcûd da değillerdi zâten. Allah Teâlâ buyuruyor ki: Eşyayı bütünüyle yaratmada serbest olan Benim. Eşyayı idare ve takdir etmek gücü, yalnız Bana aittir. Bu hususta Benim ne ortağım, ne yardımcım, ne vezirim, ne mü-şîrim, ne de nazîrim vardır. Tıpkı Sebe' sûresinde buyurduğu gibi: «De ki: Allah'ı bırakıp da göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sâhib olmadığı, her ikisinde de bir ortaklığı bulunmadığı ve hiç biri Allah'a yardımcı olmadığı halde tanrı olduklarını iddia ettiklerinizi yardıma çağırsanıza. O'nun (katında kendisine izin verilenlerden başkasının şefaati fayda vermez.» (Sebe', 22-23)[23]

52 — O gün ki; Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der. Onları çağırırlar ama hiç birisi cevab vermez. Aralarına bir uçurum koyarız.
53 — Suçlular ateşi görünce ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.

Allah Teâlâ, kıyamet günü şâhidlerin gözü önünde müşriklere nasıl hitâb edeceğini bildirerek onları korkutup uyarıyor ve şöyle buyuruyor: «O gün ki; Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der.» Dünya diyarında Bana ortak olarak kabul ettiğiniz nesnelere bugün seslenin de; sizi içinde bulunduğunuz durumdan gelip çıkarsınlar, kurtarsınlar. Nitekim En'âm sûresinde de şöyle buyurur: «Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz. Ve size verdiğimiz şeyleri ardınızda bıraktınız. Hani ortaklarınız olduğunu sandığınız şefâatçüarınızı beraberinizde görmüyoruz. Andolsun ki; aranızdaki bağlar artık kopmuştur. Ortak sandıklarınız da sizden kaybolup gitmiştir.» (En'âm,94).
«Onları çağırırlar ama hiç birisi cevab vermez.» Nitekim Kasas sûresinde de şöyle buyurulmaktadır: «Şirk koştuğunuz ortaklarınızı çağırın, denir. Onlar da çağırırlar ama, kendilerine cevab veremezler. Cehennem azabını görünce, doğru yolda olmadıklarına yanarlar.» (Kasas, 64) Ahkâf sûresinde ise şöyle buyurulur: «Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere yalvarandan daha sa-pık kimdir? Çünkü yalvardıklan şeyler, onların yalvarışlarından habersizdirler. Ama insanlar toplattırılınca, onlara düşman olurlar ve onlara tapınmalarım inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6). Meryem sûresinde ise şöyle buyurulur : «Onlar, kendilerine

kuvvet kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve onların aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82).
«Aralarına bir uçurum koyarız.» tbn Abbâs, Katâde ve bir başkası (w.y) kelimesinin bir felâket yeri anlamına geldiğini söylemişlerdir. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre; Ömer el-Bekkâlî Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, bu (kelimenin derin bir vâdî anlamına geldiğini ve kıyamet günü doğru yolun yolcularıyla, sapık yolun yolcuları arasına böyle bir vâdî konacağını ifâde etti. Katâde der ki: Bu kelime cehennemde» bir vâdî adıdır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Mu-hammed İbn Sinan'ın... Yezîd tbn Dirhem'den naklettiğine göre; o, (\hj*) in Enes İbn Malik'in cehennemde bir vâdî olduğunu, bu vâ-dîde kan ve irin dolu olduğunu söylediğini işittim, demiştir. Hasan el-Basrî ise «Aralarına bir uçurum koyarız» kavlinin, düşmanlık anlamına geldiğini ifâde etmiştir. Ayetin akışından anlaşılan mânâ, bunun helak olunacaJk bir yer anlamına gelmesidir. Cehennemde veya başka bir yerde vâdî olması da caizdir. Ancak Allah Teâlâ bu müşriklerin kur-tulmalarının imkânı bulunmadığı gibi, dünyada kabul ettikleri ilâhlarına ulaşma fırsatlarının da bulunmadığım haber veriyor. Kıyamet gününde müşriklerin ilanlarıyla arasının ayrılacağını ve her iki grubun da kurtuluş imkânı bulunmayacağım, aralarında bir uçurumun bir büyük ve dehşetengiz merhalenin bulunacağım ifâde ediyor.kelimesindeki zamiri, mü'minlere de, kâfirlere de göndermek mümkündür. Nitekim Abdullah İbn Amr der ki: Kıyamet gününde hidâ-yet ehli ile dalâlet ehlinin arası açılacaktır. Bu ifâde, Allah Teâlâ'mn şu âyetlerinde belirttiği anlama gelir: «Kıyamet koptuğu gün, işte o gün onlar ayrılırlar.» (Rûm, 14), «İşte o gün onlar fırka fırka ayrılırlar.» (Rûm, 43), «Ey suçlular, bugün ayrılın. »(Yâsîn, 59), «Bunların hepsini bir bir toplarız, sonra şirk koşanlara; siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır. Ortakları derler ki: Bize tapmıyordunuz. Allah, sizinle bizim aramızda şâhid olarak yeter. Sizin tapınmanızdan haberimiz yoktur. İşte orada herkes, önceden yapmış olduğunu bilir. Gerçek mevlâlan olan Allah'a döndürülürler. Uydurdukları şeyler ise kendilerinden kaybolup gider.» (Yûnus, 28-30).
(«Suçlular ateşi görünce, ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» Onlar, yetmiş bin bağ ile birlikte sürüklenerek getirilen cehennemi görünce ki her bağı yetmiş bin melek tutmaktadır. «Suçlular ateşi görünce» o zaman cehenneme gireceklerini ve bundan kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığını anlarlar. Bu, onlar için üzüntü ve kederin çabuklaştırılması anlamındadır. Çünkü vuku bulmazdan önce cehennemin azabım beklemek ve ondan kaçmak endîşesi çekilmez bir işkencedir. «Ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» Onların cehennemden geri dönüp kaçacakları bir yol yoktur. Cehenneme muhakkak gireceklerdir. îbn Cerir Taberî der ki: Bana Yû-nus'un... Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kafir kırk yıllık mesafeden cehennemi görür ve ona düşeceğini anlar. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kâfirin önüne dünyada iken amel etmediği yıllar gibi elli bin yıllık bir süre dikilir. Şüphesiz kâfir cehennemi görecek ve ona gireceğini ta kırk yıllık mesafeden anlayacaktır.[24]

54 — . Andolsun ki Biz, bu Kur'an'da insanlara türlü türlü misâl gösterip açıkladık. însanın en çok yaptığı iş ise-, tartışmadır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İnsanlar hak yoldan ayrılmasınlar, hidâyetten geri dönmesinler diye, Biz bu Kur'an'da her şeyi onlara açıkladık. Bütün meseleleri izah ve beyân ettik. Bu açıklamalara ve tafsilâta rağmen insanoğlu, hak ile bâtıl konusunda pek çok tartışma, mücâdele ve çatışmaya girer. Ancak Allah'ın hidâyet lütfedip kurtuluş yolunu gösterdikleri bunun dışındadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Yemmân... Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn'den nakletti ki; Ali İbn Ebu Tâlib ona şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir gece Hz. Ali'yi ve kızı Fâtıma'yi uyandırarak; namaz kılmayacak mısınız? demiş. Hz. Ali demiş ki; Ey Allah'ın Ra-sûlü, bizim nefislerimiz Allah'ın elindedir. .Allah bizi göndermek isterse gönderir. Hz. Ali diyor ki: Ben böyle deyince, Hz. Peygamber yanımızdan ayrıldı ve bir daha dönmedi. Fakat onun ayak baldırlarına vurarak; «insanın en çok yaptığı iş ise tartışmadır» buyurduğunu duydum. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.[25]

55 — İnsanlara hidâyet geldiğinde; onları inanmaktan ve Rablarından mağfiret dilemekten alıkoyan; öncekilerin basma gelenlerin kendilerine de gelmesini veya göz göre göre azaba uğramayı beklemeleridir.
56 — Biz peygamberleri sâdece müjdeci ve uyarıcılar olarak göndeririz. Küfredenler ise hakkı batılla ortadan kaldırmak için mücâdele ederler. Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarılan alaya alırlar.

Allah Teâlâ, gerek eski günlerde olsun, gerekse son zamanlarda olsun, kâfirlerin direnmelerini, çok açık ve ayan beyân olan gerçek-, leri yalanlaftnalarını, onca âyetler ve apaçık delilleri görmelerine rağmen bu hakîkatlan görmezden geldiklerini haber veriyor ve bildiriyor ki: Onların bu şekilde davranmalarının sebebi,.-yalnız ve yalnız kendilerine va'd olunan azabın apaçık olarak görülmesini istemeleridir. Nitekim onlar peygamberlerine: «Eğer sâdıklardan isen, üzerimize gökten bir parça indir.» (Şu'ârâ, 187) demişlerdi. Başkaları da şöyle demişlerdi: «Eğer doğrulardan isen, bize Allah'ın azabını getir.» (Ankebût, 29). Kureyş'liler de şöyle demişlerdi: «Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enîal, 32). Ve yine şöyle demişlerdi: «Ey kendisine kitab İndirilen kişi, sen mutlaka delisin. Doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirmeli değil misin?» (Hıcr, 6-7). Ve daha buna benzer pek çok sözler söylemişlerdi.
Müteakiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Öncekilerin basma gelenlerin kendilerine de gelmesini veya göz göre göre azaba uğramayı beklemeleridir.» Onları azabın kuşatması ve diğerlerinden ayırması konusundaki kanunudur. Sonra şöyle buyurmaktadır: «Biz peygamberleri sâdece müjdeci ve uyarıcılar olarak göndeririz.» Azâbdan önce, kendilerine inanıp doğrulayanları müjdelemek, yalanlayıp karşı gelenleri uyarmak üzere Biz peygamberleri göndeririz.

Daha sonra Hak Teâlâ, kâfirlerin bâtıl yolla tartıştıklarını haber vererek buyuruyor ki: «Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarılan alaya alırlar.» Onlar peygamberlerin getirmiş oldukları gerçekleri küçük düşürmek için âyetlerimizi alaya alırlar ama bu, onlar için mümkün olamayacaktır. Onlar peygamberler ile beraber gönderilen hüccetleri, burhanları ve harikulade hususları alay konusu ederler. Peygamberlerin kendilerini uyanp korkuttukları azabı ciddîye almazlar. Bu. onların yalancılıkta çok şiddetli olduklarının göstergesidir.[26]

57 — Kendisine Rabbının âyetleri anlatılıp da, onlardan yüz çeviren ve önceden yaptıklarını unutan kimseden daha zalim kim vardır? Biz, onların kalblerinin üstüne, onu iyice anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Sen onları hidâyete çağırsan da onlar asla hidâyete gelmezler.
58 — Bununla beraber Rabbın Gafûr'dur, merhamet sahibidir. Eğer onları, yaptıklarından dolayı hemen yaka-lasaydi; elbette çabucak azaba uğratırdı. Fakat onların bir va'desi vardır ve ondan kaçıp sığınacak yer bulamazlar.
59 — İşte zulmettiklerinden dolayı helak ettiğimiz kasabalar. Onları yok etmek için bir süre ta'yîn etmiştik.

Zulmettiklerinden Dolayı Helak Olan Kasabalar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın âyetleri kendisine anlatılıp da onlardan yüz çeviren, onları görmezlikten gelerek vazgeçen ve ilâhî âyetlere kafasını verip de dikkat göstermeyen kimseden daha zâlim hangi kul vardır? O kişi; «Önceden yaptıklarını unutur.» Daha Önce yaptıkları kötü amelleri ve çirkin fiilleri unutmuştur. «Biz onların kalblerinin üstüne, onu iyice anlamalarına engel olan örtü, kulaklarına da ağırlık koyduk.» Bu Kur'an'ı ve onun açıklamalarını önleyen örtü ve perdeler koyduk ve doğru yolda yürümelerine mâni' olan ma'-nevî tıpalar yerleştirdik. «Bununla beraber Rabbın Gafûr'dur, merhamet sahibidir.» Ey Muhammed, senin Rabbın geniş rahmet sahibi ve sonsuz bağışlayandır. «Eğer onları yaptıklarından dolayı hemen ya-kalasaydı; elbette çabucak azaba uğratırdı.» Nitekim bir başka âyet-i kerime'de şöyle buyurur: «Şayet Allah insanları kazandıklarından dolayı tutmuş olsaydı, yeryüzünde hiç bir canlı bırakmazdı.» (Fâtır, 45). Ra'd sûresinde ise şöyle buyurur: «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın, mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki Rabbın cezalandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6). Bu konuda pek çok âyet-i kerîme vardır.
Sonra Hak Teâlâ onlara yumuşak davrandığını, suçlarını örtüp bağışladığını ve hattâ bazılarını eğri yoldan doğruya yönelttiğini ve eğri yolda devam edenlerin yeni doğan çocuğun bir anda ihtiyarlayacağı ve her hâmile kadının yükünü bırakacağı günde mutlaka karşılaşacaklarını haber veriyor. «Fakat onların bir va'desi vardır ve ondan kaçıp sığınacak yer bulamazlar.». O va'diden kaçıp kurtulmaları, dönüp gitmeleri ve sığınıp emniyetli bir yer bulmaları mümkün değildir.
«İşte zulmettiklerinden dolayı helak ettiğimiz kasabalar.» Geçmiş milletler, eski nesiller. Küfürleri ve inâdlan yüzünden Biz, onları helâk etmiştik. «Ve onları yok etmek için bir süre ta'yîn etmiştik.» Onlar için belirli bir müddet ve muayyen bir vakit ayırmıştık. Bu vakit ne artar ne de eksilir. Ey müşrikler, siz de başınıza

geleceklerden korkup kaçının. Çünkü peygamberlerin en değerlisini, nebilerin en büyüğünü yalanladınız. Siz Bizim katımızda o geçmiş kavimlerden daha değerli ve' daha güçlü değilsiniz. Öyleyse Benim azabımdan ve uyarımdan korkun ve kaçının.[27]

60 — Hani Mûsâ genç arkadaşına elemişti ki: Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya, yahut yıllarca yürümeye kararlıyım.
61 — İkisi, iki denizin birleştiği yere gelince; balıklarını unuttular. O, bir delikten kayıp denizi boyladı.
62 — Oradan uzaklaştıkları vakit Mûsâ, delikanlısına azığımızı çıkar, bu yolculuğumuzdan andolsun ki yorgun düştük, dedi.
63 — Bak sen, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası unutturmadı onu bana. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş, dedi.
64 — Mûsâ; zâten istediğimiz buydu, dedi. Hemen izlerinin üstünden gerisin geri döndüler.
65 — Derken kullarımızdan bir kul buldular ki; Biz ona, katımızdan bir rahmet vermiş ve kendisine nezdimiz-den bir ilim öğretmiştik.

Hz. Mûsâ ve Kullarımızdan Bir Kul

Mûsâ Aleyhisselâm'm genç arkadaşına —ki bu Nûn oğlu Yûşa'-dır— bu sözü söylemesinin sebebi şudur : Rivayete göre iki denizin birleştiği yerde onun yanında Allah'ın kullarından bir kul bulunduğu ve onun Mûsâ Aleyhisselâm'm sâhib olamadığı bilgilere sâhib bulunduğu anlatılmış. Hz. Mûsâ da onun yanma gitmek isteyerek genç arkadaşına demiş ki: «İki denizin birleştiği yere ulaşmaya, yahut yıllarca yürümeye kararlıyım.» Ben, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar gitme konusunda kesin karâr sahibiyim. (......)
Katâde ve başka birisi der ki: Bu iki deniz doğunun başladığı İran denizi ile batının sonu olan Rûm denizidir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzî demiş ki: İki denizin birleştiği yer; batı ülkesinin en sonunda olan Tanca'dadır. Allah en iyisini bilendir.
«Yahut yıllarca yürümeye» Yani uzun bir zaman gezmeye kararlıyım, îbn Cerîr merhum der ki: Arap dilini bilen âlimlerden bir kısmının anlattığına göre; âyette geçen (t_JJ-l) kelimesi, Kabes lüga-tmda bir yıl demektir. Abdullah İbn Amr'dan nakledildiğine göre; o, bu kelimenin seksen sene anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid ise bunun, yetmiş yaz olduğunu söyler. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan aynı görüşü nakleder ve «Yahut yıllarca» kavlinin bir asır demek olduğunu bildirir. Katâde ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir.
«İkisi o iki denizin birleştiği yere gelince; balıklarını unutmuşlardı.» Hz. Mûsâ, genç arkadaşına tuzlu balığı da beraberlerinde getirmesini söylemişti. Ve arkadaşına denilmişti ki: Balığı nerede kaybet-tinizse orada durmaktadır. Mûsâ ve arkadaşı, iki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar yürüdüler. Orada Âb-ı Hayât adı verilen bir çeşme vardı. Orada uyuyakaldılar. O suyun damlacıkları balığın üzerine değdi, balık oynadı. Balık Yûşa' Aleyhisselâm'm yanındaki sepette idi. Balık sepetten denize sıçradı. Yûşa' Aleyhisselâm uyandı. Balık denize düşünce yürümeye başladı. Suyun içerisinde oynadı ve bir daha tutulamadı. Bunun için

Allah Teâiâ : «O, bir delikten kayıp denizi boyladı.» buyurmuştur. İbn Cüreyc der ki: İbn Abbas ondan sonra denizin taş gibi olduğunu söylemiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Balık denizde neye dokunursa, o kuruyup kaya gibi kesiliyordu. Muhammed İbn îshâk der ki:Zührî... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İnsanlar varoldu olalı su böylesine donmadı. Balığın bulunduğu yer kaskatı kesildi ve bir çukur gibi oldu. Nihayet Mûsâ Aleyhisselâm onun peşine düştü ve gittiği yolu gördü. «Zâten istediğimiz buydu.» dedi. Katâde der ki: Bu, karada bir deliktir ve denize açılıyordu. Orada ne kadar su arkı açılırsa, oradan geçen su katılaşiyordu.
«Oradan uzaklaştıkları vakit.» Balığı unuttukları yerden uzaklaştıkları vakit. Burada unutma, hem Musa'ya hem de arkadaşına nis-bet edilmişse de gerçekte unutan Yûşa' Aleyhisselâm'ın kendisidir. Nitekim Allah Teala: «O ikisinden inci ve mercan çıkar.» (Rahman, 22) buyurursa da, inci ve mercanın yalnız tuzlu sudan çıktığı bilinmektedir. Fakat Allah onu ikisine de nisbet etmiştir.
Balığı unuttukları yerden ayrılınca Hz. Musa, «Delikanlısına; azığımızı çıkar, bu yolculuğumuzdan andolsun ki yorgun düştük, dedi.» Bu balığı unuttukları yere gelinceye kadar yorulmuşlardı. Sonra «Bak &en, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası unutturmadı onu bana. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş, dedi.» Katade der ki: Abdullah îbn Mes"ûd bu âyeti şeklinde okurmuş. «Mûsâ; zâten istediğimiz buydu, dedi.» Yani biz de bunu anyorduk, dedi ve «Hemen izlerinin üstünden gerisin geri döndüler.» Ve birbirlerinin ayak izlerini ta'kîb ederek gerisin geri döndüler.
«Derken kullarımızdan bir kul buldular ki; Biz ona, katımızdan bir rahmet vermiş ve kendisine nezdimizden bir ilim öğretmiştik.» İşte bu, Hazır Aleyhisselâm'dır. Rasûlullah (s.a.) dan nakledilen sahîh hadîsler buna delâlet etmektedir.
Nitekim bu konuda Buhârî der ki: Bize Humeydî... Amr îbn Dinar'dan nakletti ki; o, bana Saîd îbn Cübeyr şöyle haber verdi dedi: Ben Abdullah İbn Abbas'a; Nevf el-Bikâlî Hazır'm arkadaşı olan Musa'nın îsrâiloğullarmın arkadaşı olan Mûsâ olmadığını iddia ettiğini, söyledim. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbâs dedi ki: Aiiah düşmanı yalan söylemiş. Bana Übeyy îbn Kâ'b anlattı ki; o, Rasûlullah (s.a.)ı şöyle derken işitmiş:
Mûsâ Aleyhisselâm tsrâiloğullan arasında hutbe okudu. Kendisine insanların en bilgini kimdir? diye soruldu. O da; ben, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu azarladı. Çünkü ilmi Allah'a havale etmiş değildi. Allah Teâlâ ona vahiy göndererek bildirdi ki: İki denizin birleştiği yerde Benim bir kulum vardır. Doğrusu o, senden daha bilgindir. Hz. Mûsâ; ey Rabbım, ben ona nasıl varırım? dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: Beraberine bir balık alırsın, onu bir sepete koyarsın, balığı ne-rede yitirirsen işte o kul oradadır. Hz. Mûsâ bir balık aldı, bir sepete koydu, sonra yola koyuldu. Onunla beraber delikanlısı Yûşa' îbn Nûn da gitti. Nihayet bir kayaya varınca, başlarını kayanın üstüne koydular ve uyudular. Balık sepette sıçradı, oradan çıkıp denize düştü ve denizde yüzüp gitti. Allah Teâlâ balığın yüzüp gittiği yerdeki su akıntısını durdurdu. Oradaki sular açılıp balığın üzerine kemer gibi oldu. Mûsâ uyanınca arkadaşı kendisine balığı haber vermeyi unuttu. O gün ve ertesi gece yola devam ettiler. Ertesi gün Mûsâ arkadaşına dedi ki: Bizim sabah yemeğimizi getir. Biz bu yolculuğumuzdan çok yorgun düştük. Râvî der ki: Hz.

Mûsâ Allah'ın kendisine emretmiş olduğu yeri geçinceye kadar hiç bir yorgunluk hissetmemişti. Delikanlısı ona dedi ki: «Bak sen, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası unutturmadı onu bana. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş.» Hz. Peygamber buyurdu ki: Balık denizi boylamış, Mûsâ ve delikanlısı da hayrette kalmışlardı. Bunun üzerine «Mûsâ : Zâten istediğimiz de buydu, dedi. Hemen izlerinin üstünden gerisin geri döndüler.» Hz. Peygamber buyurdu ki: İzlerini dikkatle izleyerek nihayet kayanın olduğu yere geldiler. Orada elbisesini üzerine örtünmüş bir adam buldular. Mûsâ Aleyhisselâm ona selâm verdi. Hazır; senin bölgende selâm ne arasın, dedi. Hz. Mûsâ; ben, Musa'yım, dedi. O; İsrâiloğullannın Musa'sı mı? dedi. Hz. ,Mûsâ; evet, geldim ki sana öğretilen ilimden bana öğretesin de peşinden gideyim. O dedi ki: Doğrusu sen, benim yaptıklarıma asla dayanamazsın ey Mûsâ. Çünkü ben, Allah'ın bana öğrettiği bir bilgi üzereyim. O bilgiyi sen bilmezsin. Sen de Allah'ın bilgisinden sana öğrettiği bir bilgi üzerindesin onu da ben bilmem. Mûsâ (a.s.) dedi ki : «İnşâallah sen, benim sabrettiğimi göreceksin, sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim.» Hazır ona dedi ki: «O halde bana uyacaksan ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın.» Bunun üzerine ikisi birlikte kalkıp gittiler. Denizin kıyısında yürüyorlardı. Bir gemiye rastladılar. Onlarla konuşup kendilerini gemiye bindirmelerini istediler.' Onlar Hazır'ı tanıdılar ve hiç bir şey almaksızın onu gemiye bindirdiler. İkisi birlikte gemiye binince; birden bire Hazır bir keserle geminin tahtalarından birini sökmeye başladı. Mûsâ (a.s.) ona dedi ki: Bunlar bizi karşılıksız taşıyan bir topluluk, sen de tutmuş onların gemisini delmeye çalışıyorsun ki oradakileri boğasın. Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın. Hazır dedi ki: «Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi? Mûsâ Aleyhisselam ona unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma, dedi.» îbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bu birincisi, Musa'dan unuttuğu için sâdır olmuştu. İbn Abbâs der ki: Bir serçe geldi ve geminin bir kenarına kondu. Denize gagasını uzattı ve su aldı. Hazır ona dedi ki: Allah'ın bilgisi karşısında benim ve senin bilgin, ancak şu serçenin bu denizden eksilttiği şey gibidir.
Sonra gemiden çıktılar. Birlikte kıyıda yürüyorlardı ki Hazır'ın gözü bir çocuğa ilişti. Çocuk diğer çocuklarla birlikte oynuyordu. Hazır, çocuğun başını eliyle tuttu ve ezip öldürdü. Mûsâ ona dedi ki: «Cana karşılık can olmaksızın, ma'sûm bir cana mı kıydın? Doğrusu çok kötü bir şey yaptın. O dedi ki: Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi?» Hz. Peygamber buyurdu ki: Bu, birincisinden daha ağırdı. Hz. Mûsâ dedi ki: «Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan ma'zûr sayılırsın. Yine gittiler ve nihayet vardıkları kasaba halkından yiyecek istediler. Kasaba halkı, bu ikisini müsâfir etmek istemedi. İkisi, şehrin içinde yıkılmaya yüz tutan bir duvar gördüler.» Râvî eğilmiş durumda dedi. Hazır kalktı ve eliyle duvarı düzeltti. Hz. Mûsâ dedi ki: Bir kavmin yanına vardık, bizi yedirmediler, müsâfir de etmediler. İsteseydin ondan bir ücret alabilirdin. O dedi ki: İşte bu, seninle benim aynlışımızdır. Dayanamadığın işlerin içyüzünü sana anlatacağım. Ve Hz. Peygamber bu âyeti: «İşte dayanamadığın şeylerin içyüzü budur.» (82. âyet) âyetine kadar

okudu. Ve Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : İsterdik ki Hz. Mûsâ sabredeydi de Allah, bize o ikisinin haberlerinin mâhiyyetini an-lataydı,
Saîd İbn Cübeyr der ki: îbn Abbâs bu âyeti şöyle de okurdu «Onların önünde bir kral vardı. Her sağlam gemiyi gasbeder alırdı.- Sonra âyetin devamını şöyle okurdu «Çocuğa gelince, o kâ,fir idi. Onun anne ve babası ise mü'min idiler.»
Sonra Buharı, bu olayı Kuteybe kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den nakleder ve aynı rivayeti aktarır. Burada aynca şu ifâdeler bulunmaktadır : Hz. Mûsâ, beraberinde delikanlısı Yûşa' İbn Nûn olmak üzere yola çıktı. Yanlarında balık vardı. Nihayet kayaya vardılar ve orada konakladılar. Süfyân İbn üyeyne dedi ki: Mûsâ başını koydu, yattı ve uyudu. Süfyân îbn Uyeyne Amr'dan başkasının rivayetinde ise şu ifâdelerin bulunduğunu zikreder. Kayanın dibinde hayat denilen su kaynağı vardı. Onun suyundan her neye bir şey isabet ederse o dipdiri olurdu. O pınarın suyundan balığa bir damla değdi. Ravî der İd : Balık bunun üzerine canlanıp harekete geçti ve sepetten kayıp denize düştü. Mûsâ uyanınca delikanlısına dedi ki: Bizim yiyeceğimizi getir. Hadîsi bu şekilde sonuna kadar nakleder. Sonra Süfyân İbn Uyeyne hadîsin devamında der ki: Geminin kenarına bir serçe kondu ve gagasını denize daldırdı. Hazır Musa'ya dedi ki: Benim bilgim de senin bilgin de mahlûkâtm bilgisi de Allah'ın ilmi karşısında ancak şu serçenin gagasını daldırarak sudan aldığı miktar kadar. Buhârî, bu hadîsin tamamını yukarıdaki şekilde zikreder.
Yine Buhârî der ki: Bize İbrahim îbn Mûsâ... Saîd îbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakletti: Biz Abdullah îbn Afobas'ın evinde bulunuyorduk. O sırada dedi ki:Bana sorun. Ben ey Abbâs'm babası, Allah beni sana kurbân etsin. Kûfe'de kıssa anlatan bir adam var, adına Nevf deniliyor. O; îsrâiloğullannın Musa'sı ile, bu kıssadaki Musa'nın aynı olmadığını iddia ediyor. Bunu bana Amr söyledi. Abdullah tbn Ab-bas dedi ki: Allah'ın düşmanı yalan söylemiş. Ya'lâ'ya gelince; o, bana şöyle dedi: îbn Abbas dedi ki: Bana Übeyy İbn Kâ'b anlattı ve şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Mûsâ Allah'ın rasûlüydü. Bir gün halka öğüt verdi. Gözler yaşarıp gönüller yumuşayınca başını çevirdi, bir adamla karşılaştı. Adam ona dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, yeryüzünde senden daha bilgin birileri var mı? Mûsâ; hayır, dedi. Bilgiyi Allah'a izafe etmediği için Allah onu azarladı. Evet denildi. (Metin aynen böyle. Çeviren). Mûsâ dedi ki: Ey Rabbım, nerededir o? İki denizin birleştiği yerdedir, buyurdu. Mûsâ dedi ki: Ey Rabbım, Sen bana bir işaret yap da ben bu işaretle onu tanıyayım. Amr İbn Dî-nâr dedi ki: Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu : Balığın senden ayrıldığı yerdedir. Ya'lâ ise bana şöyle dedi: Allah buyurdu ki: Ölü bir balık al. Ona ruhun üflendiği yerdedir. Bunun üzerine bir balık aldı ve onu se-pete koydu. Delikanlısına dedi ki: Sana yalnızca balığın senden ayrıldığı yerde beni haberdâr etme görevini yüklüyorum. (Buhârî, değişik râvîlerin farklı kanâatlarını iç içe zikrediyor.) Delikanlı dedi ki: Sen bana fazla bir sorumluluk yüklemedin. İşte Allah Teâlâ'nın —Sânı yücedir— «Hani Mûsâ delikanlısına demişti ki...» kavlinin mânası budur. Mûsâ, delikanlısı Yûşa' İbn Nûn'a demişti ki: (Bu Saîd'in rivayeti değildir.) Hz. Peygamber buyurdu ki: O, kayanın gölgesinde nemli bir yerde bulunduğu sırada balık çırpındı. Mûsâ uykudaydı. Delikanlısı dedi ki: O uyanıncaya kadar onu uyarmayayım. Sonra balığın çırpındığını haber vermeyi unuttu. Balık çırpına çırpına denize girdi. Allah Teâlâ balığın denizde yüzmesini kaldırdı, öyle ki, onun izi taştaki gibi oluyordu. Amr bana böyle dedi. Onun izi

taştaki gibiydi diyerek, iki parmağını ve onun arkasında olanları birbirine geçirdi. «îMûsâ: Bu yolculuğumuzdan andolsun ki yorgun düştük, dedi.» O; Allah senden yorgunluğu kaldırsın, dedi. Bu ifâde de Saîd İbn Cü-beyr'e âit değildir. Delikanlısı ona durumu haber verdi. Geri döndüler ve Hazır*ı buldular. îbn Cüreyc şöyle der: Bana Osman îbn Ebu Süleyman dedi ki: Denizin ortasında yeşil bir hasırın üzerinde bulunuyordu. Saîd İbn Cübeyr ise dedi ki: Üzerinde elbise Örtülüydü. Elbisesinin bir tarafını ayağının altına, bir tarafını da başının altına koymuştu. Mûsâ Aleyhisselâm ona selâm verdi. Bunun üzerine Hazır, yüzünü açtı ve dedi ki: Benim dünyamdan selâm var mı? Sen kimsin? Ben; Musa'yım, dedi. İsrâiloğullarının Musa'sı mı? dedi. O; evet, dedi. Ne haldesin, işin nedir? deyince; o, sana öğretilen ilimden bana öğretmen için geldim, dedi. O; Tevrat elindedir, sana vahiy de geli-yor. Bu ikisi yetmez mi? Benim Öyle bir bilgim var ki; onu senin öğrenmen gerekmez. Senin de öyle bir bilgin var ki; onu benim öğrenmem gerekmez. Bir kuş gagasıyla denizden su aldı. Hazır dedi ki: Allah'a andolsun ki senin ve benim bilgim, Allah'ın bilgisinin yanında ancak şu kuşun gagasıyla denizden aldığı su kadardır. Nihayet gemiye bindiler. Orada bu yakanın halkını öbür yakaya taşıyan küçük geçirici âlet (sandal) buldular. Onun s&hibleri Hazır'ı tanıdılar ve Allah'ın sâlih kulu, dediler. Râvî der ki: Biz Said İbn Cübeyr'e dedik ki: Hazır'ı mı? o; evet, dedi. Onlar; bu sâlih kulu ücretle taşımayız, dediler. Hazır, gemiyi deldi ve ona bir kazık çaktı. Mûsâ dedi ki: Gemiyi içindeki* halkını boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın. Mücâhid der ki: Bu, kötü bir şey yaptın, demektir. Hazır dedi ki: «Ben, sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi?» Birincisi unutmaktan dolayıydı. Ortadaki şart idi. Üçüncüsü de kasıdlıy-dı. Mûsâ dedi ki: «Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma.» Sonra bir erkek çocuğuna rastladılar. Hazır onu öldürdü. Ya'lâ der ki: Saîd şöyle dedi: Çocukların oyun oynadıklarını gördüler. Nahîf, zarif bir kâfir çocuğunu aldı, sonra onu iyice sıkıştırarak bıçakla (boynunu) kesti. Bunun üzerine Mûsâ dedi ki: «Cana karşılık olmaksızın masum bir kimsenin canına mı kıydın? Doğrusu, çok kötü bir şey yaptın.» îbn Abbâs; âyette geçen bu
ma'sûm bir kimseye anlamına gelen kelimesini, ma'sûm biri anlamına gelmek üzere şeklinde okurmuş. Tıpkı sizin; ma'sûm bir erkek çocuğu, sözünüz gibi. Nihayet gittiler ve bir duvar gördüler. Yıkılmak üzereydi. Hazır onu düzeltti. Saîd İbn Cübeyr der ki: Eliyle şöyle yaptı. Elini yukarı doğru kaldırıp düzeltti. Ya'lâ ise der ki: Öyle sanıyorum ki Saîd İbn Cübeyr şöyle dedi: Eliyle onu sıvazlayıp doğrulttu. Mûsâ dedi ki: «İsteseydin ondan bir ücret alabilirdin.» Saîd dedi ki: Yiyeceğimiz bir ücret alabilirdin, demektir. «Onların arkalarında her sağlam gemiye 2orla el koyan bir hükümdar vardı.» îbn Abbâs bunu şeklinde okurdu. Saîd'den başkasının iddiasına göre, bu hükümdarın adı Hüded İbn Büded'dir. Öldürülen çocuğun adı da Ceysûr'dur. Denizde çalışan «her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı.» İstedim ki; o hükümdar bu gemiye rastlarsa, sağlam olmayıp eksik olduğu için onu almasın. O hükümdarın bölgesini geçince, onu tekrar düzelttiler ve ondan yararlandılar. Bazıları da dediler ki onu bir şişeyle tıkadılar. Mızrakla tıkamıştır, diyenler de vardır. «O çocuğun anne ve babası mü'min idiler.» O ise kâfir idi. Zulüm ve küfürle çocuğun onları azdırmasından ve çocuklarım sevmeleri nedeniyle onların da çocuğun dinine tâbi olmalarından korktuk. İstedik ki, Rabları temizlik

bakımından daha hayırlı ve akrabalık bakımından daha iyi birini versin. Çünkü yukarda ma'sûm bir cana mı kıydın, denmişti. Merhamet bakımından da daha yakın. Ve bu yeni doğan çocuk, Hazır'ın öldürmüş olduğu ilkinden kendilerine daha merhametli olsun. Saîd'den başkaları, bu iki anne ve babaya bir kız çocuğu verildiğini iddia etmişlerdir. Dâvûd İbn Ebu Âsim ise başka birinden nakleder ki; bu, yeni verilen çocuk erkek değil bir kız çocuğu idi.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş; Mûsâ Aleyhisselâm İsrâiloğullanna hutbe okudu ve dedi ki; Allah'ı ve O'nun emrini benden daha iyi bilen hiç kimse yoktur. Bunun üzerine o adamla buluşması emredildi. Sonra Ab-dürrezzâk yukardaki rivayeti biraz eksik, biraz fazla olarak aynen nakleder. Allah en iyisini bilendir.
Muhanımed İbn îshâk der ki: Hasan İbn Umâre, Hakem İbn Uteybe kanalıyla Said İbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakletti: Ben, Abdullah İbn Abbâs'ın yanında oturuyordum. Yanında Ehl-i Kitâb'dan bir topluluk vardı. Bazı kimseler dediler ki; Ey Abbâs'ın babası, Kâ'b'ın hanımının oğlu Nûfa —ki onun Kâ'b'dan doğma olduğu öne sürülüyordu— diyor ki: Bilgini arayan peygamber Mûsâ, Mîşâ'nm oğlu Mû-sâ'dır. Saîd İbn Cübeyr diyor ki: Bunun^ üzerine İbn Abbâs şöyle dedi : Bunu Nevf mi söylüyor? Saîd İbn Cübeyr diyor ki: Ona; evet, dedim, ben Nevf'in böyle dediğini işittim. Abdullah İbn Abbâs; ey Saîd, onu kendisinden s&n mi işittin? dedi. Saîd İbn Cübeyr diyor ki; Evet, dedim. İbn Abbâs dedi ki: Nevf yalan söyledi. Sonra şöyle devam etti : Bana Übeyy îbn Kâ'b Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki; İsrâiloğul-lannın peygamberi olan Mûsâ, Rabbına niyazda bulunup dedi ki: Ey Rabbım, eğer kullarından benden daha bilgin birisi varsa; onu bana göster. Allah Teâlâ buyurdu ki: Evet, kullarım arasında senden daha bilgin birisi vardır. Sonra onun bulunduğu yeri kendisine anlatarak onunla buluşması için Musa'ya izin verdi. Mûsâ, -beraberinde delikanlısı olmak üzere yola çıktı. Yanlarında da bir balık vardı. Ona denilmişti ki: Bu balık nerede dirilirse senin aradığın arkadaşın oradadır, ihtiyâcını elde etmiş olursun. Mûsâ, arkadaşı ve onun taşıdığı balıkla birlikte yola çıktılar. Yürüdüler ve nihayet yoruldular. O kayaya ve o suya vardılar. O su, hayat suyuydu. Ondan bir damla içen ebedî olurdu. Ölü bir şeye değerse de mutlaka canlanırdı. Konakladıkları yerde balığa o sudan değdi ve balık canlandı. O, bir delikten kayıp denizi boyladı. Sonra kalkıp yola koyuldular. Dönüş yerini geçince «Musa, delikanlısına dedi ki: Azığımızı çıkar. Bu yolculuğumuzdan, andolsun ki yorgun düştük. Delikanlı hatırlayıp dedi ki: Bak sen, kayalığa vardığımızda balığı unutmuştum. Şeytândan başkası onu bana unutturmadı. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş.» İbn Abbâs der ki: Mûsâ kayaya tekrar döndü ve oraya vardıklarında, elbisesine bürünmüş bir adam buldular. Mûsâ ona selâm verdi. O bilgin selâmını aldı, sonra dedi ki: Senin halkının arasında işin var, buraya niçin geldin? Mûsâ ona dedi ki: Senin öğrendiğin doğru bilgiden bana da öğretmen için geldim. Bunun üzerine o bilgin kişi dedi ki: Doğrusu benim yaptıklarıma sen asla dayanamazsın. O, gaybı bilen bir kişiydi. Bu konu kendisine öğretilmişti. Mûsâ; evet dayanırım, dedi. O; kavrayamayacağm bir bilgiye nasıl dayanırsın? dedi. Sen, adaletin sâdece dış yüzünü bilirsin. Sana bilinmezliklerin bilgisi verilmedi ki, benim bildiklerimi bilip gaybı kavrayasm. O da; inşâallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim, dedi. Bana ters düşen bir işini görsem de sana

karşı gelmeyeceğim, dedi. Bunun üzerine adam : Bana uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında soru sormayacaksın, dedi. Denizin kıyısında yürümeye başladılar. Kendilerini taşıyacak bir kişiyi aramak üzere oraya buraya bakmıyorlardı. Nihayet sağlam, yeni bir gemiye rastladılar. Gemi sâhiblerinden kendilerini götürmesini isteyince; onlar da, yanlarına aldılar. Gemi durup içindekilerle birlikte denize açılınca; delecek bir âlet aldı, sonra geminin bir tarafına varıp delgiyi koyup gemiyi de-linceye kadar üzerine çekiçle vurdu. Sonra bir tahtayı alıp ters yüz çevirdi, sonra üzerine oturup onu oraya yamamaya başladı. Mûsâ, fecî bir durumla karşılaştığım görerek dedi ki: Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın. O; ben sana yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi? dedi. O; unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden dolayı beni sorumlu tutma, dedi. Sonra gemiden çıkıp yürüdüler ve bir kasabaya vardılar. Arkalarında çocukların oynadığım gördüler. Bu çocukların arasında diğerlerinden çok daha zayıf, çok daha parlak ve çok daha güzel bir çocuk duruyordu. Adam onun elinden tuttu ve bir taş alıp başım ezinceye kadar çocuğun başına vurup onu öldürdü. îbn Abbâs der ki: Mûsâ, çok daha fecî ve dayanılmaz bir durumla karşılaştı. Çünkü küçük bir çocuğu günahsız yere öldürüyordu. Dayanamayıp dedi ki: Cana karşılık olmaksızın ma'sûm bir kimseye mi kıydın? Doğrusu çok kötü bir şey yaptın. O: Ben, sana yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi? dedi. Mûsâ : Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan ma*zûr sayılırsın, dedi. Yine gittiler ve nihayet vardıkları kasaba halkından yiyecek istediler. Kasaba halkı bu ikisini müsâfir etmek istemedi. İkisi şehrin içinde yıkılmaya yüz tutan bir duvar gördüler, o bunu doğrul-tuverdi. Mûsâ : Dileseydin buna karşılık bir ücret alabilirdin, dedi. Yani biz onlardan yiyecek istedik, yedirmediler, müsâfirleri olmak istedik, müsâfir etmediler. Sonra sen, tutmuş üstüne düşmeyen işi yapıyorsun. İsteseydin, yaptığın bu işten sâna bir ücret verirlerdi. Bunun üzerine adam dedi ki: İşte bu, benimle senin ayrılışımızdır. Da-yanamadığın işlerin içyüzünü sana anlatacağım. Gemi; denizde çalışan yoksullara aitti. Onu kusurlu kılmak istedim. Zîrâ arkalarında her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı. Übeyy İbn
Kâ'b'ın kırâetinde (Lap İui-* JT) kısmı (t^£ Ü-U* 4Uİ-. JT) şeklinde idi. Ben, bu gemiyi deldim ki noksanı bulunsun da, hükümdar böyle çürük bir gemiyi görünce teslim almasın. Oğlana gelince;'onun ana ve babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırıp küfre sürüklemesinden korkmuştuk. Rablarınm kendilerine o çocuktan daha temiz ve daha merhametli bir yavruyu vermesini istedik. Duvar ise; o şehirdeki iki yetîm erkek çocuğa aitti. Altında da onlara âit bir define vardı. Babaları iyi trir kimseydi. Rabbım, onların ergenlik çağma ulaşmasını ve Rabbından bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarım İstedi. Ben, bunları kendiliğimden yapmadım. îşte dayanamadığın işlerin içyüzleri bunlardır. îbn Abbas diyordu ki: Bu define, sâdece bilgi idi.

Avfî îbn Abbas'tan naklen der ki: Hz. Mûsâ Mısır'dan çıkıp da İs-râiloğullan kendi yurtlarında rahat bir diyara yerleşince Allah, Hz. Mû-sâ'ya Allah'ın günlerini onlara hatırlatmasını emir buyurdu. Hz. Mûsâ onlara öğüt vererek, Allah'ın kendilerine lütfettiği hayır ve nimeti hatırlattı. Firavun hanedanından kurtuluşlarını,

düşmanlarının helak oluşunu ve yeryüzünün halîfeleri oluşlarını kendilerine bildirdi. Ve dedi ki: Allah, sizin peygamberinizle konuşma nimetini lütfetti ve beni kendisi için seçti. Bana kendi katından bir sevgi indirdi ve Allah size istediğiniz her şeyi lütfetti. Sizin peygamberiniz, yeryüzü halkının en değerlisidir. Ve siz Tevrat'ı okumaktasınız. Allah, size lütfetmediği hiç bir nimet bırakmadı ve her türlü nimetleri onlara anlattı. İsrâiloğulla-rından bir adam kalkıp dedi ki: Ey Allah'ın nebisi; dediklerin yerinde. Ve söylediklerini biliyoruz. Ancak yeryüzünde senden daha bilgin bir kimse var mı? O; hayır, dedi. Bunun üzerine Allah Musa Aleyhisselâm'a Cebrail'i gönderdi. Cebrail dedi ki: Allah Teâlâ buyuruyor ki: Benim bilgimi nereye vereceğimi sen bilir misin? Evet, denizin birleştiği yerde senden çok daha bilgin birisi var. îbn Abbâs dedi ki; İşte bu, Hazır'-dır. Bunun üzerine Mûsâ Rabbından o kişiyi kendisine göstermesini niyaz etti. Allah Teâlâ da, Musa'ya : Denize git, denizin birleştiği yerde bir balık göreceksin. Onu al ve delikanlına ver. Sonra denizin kıyısını tut. Balığı unutursan ve kaybedersen, işte aradığın o sadık kulu orada bulursun. Allah Nebisi Mûsâ Aleyhisselâm'ın seferi uzayıp yorgun düşünce, delikanlısına balığı sordu. Genç çocuk olan delikanlısı dedi ki: Bak sen, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası unutturmadı onu bana. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş. Delikanlı dedi ki: Balığı denize koyulup yol almaya başladığı zaman gördüm. Mûsâ Aleyhisselâm buna şaştı. Dönüp kayanın olduğu yere geldi ve balığı buldu. Balık denizde yüzüyordu, Mûsâ da onu ta'kîb ediyordu. Mûsâ, asâsıyla balığın peşini ta'kîb etmek için denizi açıyordu ve balık denizden neye dokunursa o şey kaya haline dönüşüyordu. Allah nebisi de buna hayret ediyordu. Balık nihayet onu denizdeki adalardan bir adaya götürdü. Orada Hazır'a rastladı. Ona selâm verdi. Hazır, vealeykesselâm dedi. Burada selâm ne arasın? Sen kimsin? dedi. O, ben Musa'yım, dedi. Hazır; îsrâiloğullarının arkadaşı olan mı? dedi. O; evet deyince, hoş geldin, ama niçin geldin? dedi. Mûsâ da : Sana öğretilen ilimden bana Öğretmen için, dedi. O da: Doğrusu sen, benim yaptıklarıma asla dayanamazsın, dedi. Buna güç yetiremeyeceği-ni bildirdi. Mûsâ Aleyhisselâm da: înşâallah sabrettiğimi göreceksin, hiç bir işte sana karşı gelmeyeceğim, dedi. O; öyle ise gel benimle, de-di. Sonra; sana açıklamadıkça yaptığım hiç bir şeyden bana soru sormayacaksın, dedi. İşte Allah Teâlâ'nın «O halde bana uyacaksın, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında soru sormayacaksın» kavlinin mânâsı budur.
Zührî der ki: Ubeydullah îbn Abdullah İbn Utbe İbn Mes'ûd, Abdullah îbn Abbâs'tan nakletti ki, o ve Hürr îbn Kays, Musa'nın arkadaşı konusunda tartışmışlar. İbn Abbâs, onun Hazır olduğunu söylemiş. Bu sırada Übeyy İbn Kâ'b rastlamış. îbn Abbâs onu çağırıp demiş ki: Hz. Musa'nın buluşmak için izin istediği arkadaşı konusunda ben ve şu arkadaşım tartıştık. Sen, Rasûlullah (s.a.) dan onun durumuyla ilgili bir şey işittin mi? O, demiş ki: Ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum: Mûsâ Aleyhisselâm İsrâiloğullarından bir topluluk arasında iken bir adam geldi ve dedi ki; Senden daha bilgin bir adamın yerini biliyor musun? O; hayır, dedi. Allah Teâlâ Musa'ya vahyet-ti ki: Evet; o kulumuz Hazır'dır. Mûsâ onunla buluşmak için çâre aradı. Allah Teâlâ, balığı onun için bir işaret kıldı. Ve ona denildi ki: Balığı kaybettiğin zaman geri dön. Sen onunla buluşacaksın. Mûsâ denizde balığın izini sürüyordu. Musa'nın delikanlısı ona demişti ki: Bak sen,

kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası unutturmadı onu bana. Şaşılacak şekilde o, denizi boylayıvermiş. Bunun üzerine Mûsâ demiş ki: Zâten istediğimiz buydu, hemen izlerinin üstünden gerisin geri döndüler. Ve kulumuz Hazır'ı gördüler. Onların durumu, Allah'ın kitabında anlattığı şekildedir.[28]

İzahı

66 — Mûsâ ona,; Sana öğretilen ilimden bana öğretmen için peşinden geleyim mi? dedi.
67 — O da dedi ki: Doğrusu sen, benim yaptıklarıma aşla dayanamazsın.
68 — Kavrayamayacağın bir bilgiye nasıl dayanırsın?
69 — O da: İnşâallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim, dedi.
70 — O halde bana uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında soru sormayacaksın, dedi.

Allah Teâlâ, Hz. Musa'nın o bilgine söylediği şeyleri bildiriyor. O bilgin Hazır'dır. Allah, Musa'nın haberdâr olmadığı bir bilgiyi sâdece ona lütfetmişti. Aynı şekilde onun sâhib olmadığı bilgiyi de Mûsâ'-ya lütfetmişti. «Mûsâ ona; sana Öğretilen ilimden bana öğretmen için peşinden geleyim mi? dedi.» Zorlama ve mecburiyet şeklinde değil lu-tufkârâne bir sual. Öğrencinin bilginden sorarken ta'kîb etmesi ge-reken yol işte budur. «Peşinden geleyim mi?» Sana yoldaş ve arkadaş olayım mı? «Sana öğretilen ilimden bana öğretmen için» Allah'ın sana öğrettiği' şeyde ben kendi yolumda yararlanmak için, faydalı bilgi ve sâlih amelden istifâde edebilmek için. îşte bu sırada, Hazır Musa'ya dedi ki: «Doğrusu sen, benim yaptıklarıma asla dayanamazsın.» Sen bana arkadaşlık edemezsin. Çünkü senin şeriatına aykırı düşen İşler yapacağım. Ben bunu yaparken Allah'ın sana öğretmeyip de bana öğretmiş olduğu bir bilgiye dayanarak yürüyeceğim. Sen ise; Allah'ın sana öğrettiği bir bilgiye dayanarak yürüyorsun ki; ben de onu bilmiyorum. Her birimiz kendi durumumuzdan sorumluyuz. Allah katında herkes kendi durumundan mes'ûldür. Binâenaleyh sen, benimle arkadaşlık edemezsin. «Kavrayamadığın bir bilgiye nasıl dayanırsın?» Ben biliyorum ki; sen, ma'zûr olduğun için beni reddedeceksin. Sen, benim farkında olduğum hikmeti ve derûnî maslahatı bilmediğin için karşı çıkacaksın. «Mûsâ ona dedi ki: İnşâallah sabrettiğimi göreceksin.» Senin yaptığın işlere dayanacağım. «Sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim.» Muhalefet etmeyeceğim. İşte bu sırada Hazır ona şu şartı koştu: «O halde bana uyacaksan» ilk şart olarak «Ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında soru sorma-yacaksın.» Sen, bana sormazdan evvel ben anlatmaya başlayacağım. Ben anlatmadıkça sen sormayacaksın.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize îbn Humeyd... Abdullah İbn Ab-bas'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Mûsâ Rabbı Azze ve Celle'ye niyazda bulunarak dedi ki: Rabbım, Sana en sevimli olan kulun kimdir? Allah Teâlâ; Beni zikredip unutmayandır, buyurdu. Mûsâ dedi ki: Kullarından hangisi daha doğru hüküm verir? Hakka göre hüküm verip, arzu ve heveslere uymayan, buyurdu. Mûsâ; ey Rabbım, kullarından hangisi en bilgindir? dedi. Allah Teâlâ: Kendi bilgisine ilâve olarak halkın bilgisini

de araştırıp belki doğru yolu gösteren bir kelime yakalarım veya kötü yoldan alıkoyan bir söz işitirim, diyen kimse, buyurdu. Mûsâ dedi ki: Ey Rabbım, yeryüzünde benden daha bilgin biri var mı? Hak Teâlâ buyurdu ki: Evet. Mûsâ; kim o?. dedi. Allah Teâlâ : Hazır, buyurdu. Mûsâ onu nerede arayabilirim? deyince, Hak Teâlâ, kıyıda kayanın yanında, orada balığın kaybolacağı yerde, buyurdu. îbn Abbâs der ki: Mûsâ Aleyhisselâm onu aramaya çıktı. Nihayet Allah'ın zikrettiği yere gelince; Mûsâ kayanın yanına vardı ve her ikisi birbirleriyle orada selâmlaştılar. Mûsâ ona dedi ki: Beni arkadaş edinmeni isterim. O; sen benim arkadaşlığıma dayanamazsın, dedi. Mûsâ; dayanırım, dedi. O; eğer benimle arkadaşlık edersen «Ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında soru sormayacaksın,» dedi. tbn Abbâs der ki: Mûsâ onunla beraber denizde yürüdü. Nihayet denizlerin birleştiği yere vardılar ki dünyada ondan daha çok suyu olan bir yer yoktu. İbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ ona kırlangıcı gönderdi. Kırlangıç denizden gagasıyla su içiyordu. O Musa'ya dedi ki: Şu kırlangıcın denizden ne kadar su azalttığını söyleyebilirsin? O; çok az bir miktar, dedi. O; ey Mûsâ, işte senin ve benim bilgim Allah'ın bilgisi yanında şu kırlangıcın o sudan aldığı miktar kadardır. Hz. Mûsâ, kendisinden daha bilgin birisi olmadığını söylemiş veya içinden geçirmişti. İşte bunun için Allah Teâlâ, onun Hazır'a gitmesini emretmişti. Sonra tbn Cerîr geminin delinmesi, çocuğun öldürülmesi, duvarın düzeltilmesi konusundaki hadîsin tamâmını zikrettikten sonra kendi tefsirini kaydetmektedir.[29]

71 — Bunun üzerine kalkıp gittiler. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o, bu gemiyi deliverdi. Mûsâ: Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın, dedi.
72 — Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi? dedi.
73 — Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma, dedi.

Allah Teâlâ Hz. Musa'dan ve arkadaşı Hazır'dan bahsederek diyor ki : Onlar buluşup anlaştıktan sonra, kalkıp gittiler. Ancak Hazır Musa'ya arkadaşlık için; kendisi bir şeyden bahsetmedikçe, onun soru sormamasını şart koşmuştu. Konunun açıklanmasına ilkin Hazır başlayacaktı. Birlikte gemiye bindiler. Gemiye nasıl bindikleri ve gemi halkının Hazır'ı tanıdığı, onlardan ücret almadığı. Hazır'a saygı duydukları, denize açılıp da dalgalar içerisine gömülünce Hazır'm kalkıp gemiyi deldiği, bir tahtasını çıkarıp sonra bir başka tahtayı yamadığı konusundaki hadîs yukarıda kaydedilmişti. Bu durum karşısında Mûsâ Aleyhisselâm kendine sâhib olamamış ve Hazır'a kızarak : «Gemiyi içindekileri boğmak için mi delciin?» demi.?. kelimesinin başındaki lam ta'iîl lamı değil ta'kîb lamıdır.(...) «Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın.» Mücâhid der ki : Burada kelimesi; kötü bir şey anlamına gelmektedir. Katâde ise. hayret verecuk bir şey anlamına geldiğini söyler. O sırada Hazır Musa'ya daha önce koşmuş olduğu şartı hatırlatarak der ki : »Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi?» Şu senin yaptığın davranış da, benim sana koştuğum şartın nedenidir. Sen bundan dolayı ki-nanmazsın. Çünkü yapılan şeyle ilgili yeterli bilgiye sâhib değilsin. Aslında faydalı olarak böyle yapılmıştır. Ancak sen, onun faydalı olduğunu bilmiyorsun. Bunun üzerine Mûsâ

dedi ki : «Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma. Gücümün yetmediği şeyden beni sorumlu tutma.» Beni sıkma ve bana ağır davranma. Daha önce geçen hadîste Rasûlullah (s.a.) in; birincisi, Musa'dan unutma neticesinde sâdır olmuştur, kavli nakledilmişti.[30]

74 — Yine gittiler, nihayet bir erkek çocuğa rastladılar. O, hemen bunu öldürdü. Cana karşılık olmaksızın ma'-sûm bir kimseye mi kıydın? Doğrusu çok kötü bir şey yaptın, dedi.
75 — O: Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi? dedi.
76 — Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan ma'zûr sayılırsın, dedi.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Nihayet tekrar yola koyuldular ve «Bir erkek çocuğa rastladılar. O, hemen bunu öldürdü.» Çocuğun kasabada çocuklarla beraber oynadığını ve Hazır'ın çocukların arasından ona doğru yönelip yakaladığını, çocuğun oynayanların en güzeli, en sevimlisi ve en parlağı olduğunu ve çocuğu öldürdüğünü yukarda anlatmıştık. Rivayete göre; o, çocuğun başını ezmişti. Bazıları da; taşla kırmıştı, derler. Bir rivayette de eliyle tutup sıkmıştır. Allah en iyisini bilendir.
Mûsâ Aleyhisselâm onun böyle yaptığını görünce; öncekinden daha fazla kızarak şöyle dedi : «Cana karşılık olmaksızın ma'sûm bir kimseye mi kıydın?» Henüz suç işlememiş ve günâha yönelmemiş ma'sûm bir küçücüğe mi kıyıp öldürdün? Onun öldürülmesinin hiç bir mesnedi yoktur. «Doğrusu çok kötü bir şey yaptın, dedi.» Yaptığın şeyin kötülüğü apâşıkârdır, «O : Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi? dedi.» Yine ilk şartım hatırlattı. Bunun üzerine Mûsâ : «Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan ma'zûr sayılırsın, dedi.» Bundan sonra sana bir daha itiraz edecek olursam, tekrar tekrar benim nazarımda ma'zûr sayılırsın, dedi.
İbn Cerîr Ta beri der ki . Bize Abdullah İbn Ebu Ziyâd... Abdullah İbn Abbâs kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; Hz. Peygamber bir kimseden bahsedince ona rtuâ edecek olursa kendisinden başlardı. İşte bir gün şöyie dedi : Allah'ın rahmeti bizim ve Musa'nın üzerine olsun. Arkadaşına biraz daha dayanabilseydl de hayretli şeyleri görseydi. Fakat o «Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, benim-le arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan ma'zûr sayılırsın, dedi...[31]

77 — Yine gittiler ve nihayet vardıkları kasaba halkından yiyecek istediler. Kasaba halkı bu ikisini musâfir etmek istemedi. İkisi şehrin içinde yıkılmaya yüz tutan bir duvar gördüler. O, bunu doğrultuverdi. Musa: Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin, dedi.
78 — O dedi ki: İşte bu; seninle benim ayrılışımızda Dayanamadığın işlerin içyüzünü sana anlatacağım.

Allah Teâlâ, Mûsâ ve arkadaşından bahsederek buyuruyor ki: İlk iki seferden sonra tekrar yola koyuldular: «Nihayet vardıkları kasaba halkından yiyecek istediler.» İbn Cerir, İbn Sîrîn'den nakleder ki; bu kasaba Eyle'dir. Hadîste ise bu ifâde şöyledir :

Nihayet cimri bir kasaba halkına vardılar. «Kasaba halkı bu ikisini müsâfir etmek istemedi. İkisi şehrin içinde yıkılmaya yüz tutan bir duvar gördüler.» Burada irâde, İstiare yoluyla duvara isnâd edilmiştir. Çünkü sonradan var edilmiş olan şeyler için irâde bahis mevzuu olduğu zaman; irâde, eğilim gösterme anlamına gelir. «O bunu doğrultuverdi.» Doğru duruma getirdi. Daha önce geçen hadîste, eliyle bunu geriye ittiği ve eğimi gidecek şekilde destek verdiği zikredilmiştir. Bu da fevkalâde bir haldir. İşte o zaman Mûsâ kendisine dedi ki: «Dileseydin buna karşılık bir ücret alabilirdin.» Onlar, bizi müsâfir etmedikleri için bedelsiz olarak işlerini yapmaman gerekirdi. «O dedi ki: İşte bu; seninle benim ayrılışımızdır.» Çünkü çocuğun Ölümü esnasında sen; bir daha sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme, demiştin. Ama bu şartına uymadın. Öyleyse bu, seninle benim ayrılacağım noktadır. «Dayanamadığın işlerin içyüzünü sana anlatacağım» izah edeceğim.[32]

79 — Gemi; denizde çalışan yoksullara aitti. Onu kusurlu kalmak istedim. Zîrâ arkalarında, her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı.

Bilinmeyen Sırlar

Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavrayamadığı konunun açıklaması İşte budur. Hz. Musa'nın dış görünüşüne bakarak reddettiği konunun derinliğini Allah Teâlâ Hazır Aleyhisselâm'a açıklamıştı. Hazır dedi ki: Gemiye gelince; onu sırf kusurlu kılmak için deldim. Çünkü onlar, zâlim bir hükümdarın bölgesinden geçiyorlardı. Hükümdar her sağlam gemiyi zabtederek el'koyuyordu. Ben onu kusurlu kılarak, başka bir şeyle geçinme imkânı bulunmayan bu zavallıların geçimlerinin devamıyla ondan istifâde etmelerini istedim. Bu gemi sâhibleri-nin, yetim oldukları da söylenmiştir.
îbn Güreye, Vehb İbn Süleyman kanalıyla Şuayb el-Cübbâî'den nakleder ki; o hükümdarın adı Hüded îbn Büded imiş. Bu husus Bu-hârî'nin rivayetinde de geçmiştir. Bu isim Tevrât'da İys İbn îshâk'm soyundan gelen torunları arasında kaydedilir. Yani bu hükümdar Tev-rat'da sözü edilen hükümdardır. Allah en iyisini bilendir.[33]

Izâhı

80 — Oğlana gelince; onun anası babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırıp küfre sürüklemesinden korkmuştuk.
81 — Rablannuı o çocuktan daha temiz ve daha çok merhametli birini vermesini istedik.

Bu çocuğun adının Ceysûr olduğu yukarda geçmişti. Hadîste îbn Abbâs kanalıyla Übeyy îbn Kâ'b'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hazır'm öldürdüğü çocuk yaratıldığı gün; kâfir tabiatıyla yaratılmıştı. Îbn Cerîr bunu Ebu İshâk kanalıyla Saîd İbn Cüreyc'den ve İbn Abbâs'tan nakleder. Onun için Allah Teâlâ: «Onun anası babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırıp küfre sürük-lemesinden korkmuştuk.» buyuruyor. Yani anne ve babanın çocuklarına olan.

sevgileri, onları küfre sürüklemesinden korkmuştuk. Katâdc der ki : Çocuğun anne ve babası çocuk doğduğunda sevinmişler, öldüğünde üzülmüşlerdi. Halbuki çocuk yaşasaydı; bu, kendilerinin felâke> ti olacaktı. Öyleyse herkes, Allah'ın kazasına rızâ göstersin. Çünkü Al lah'ın mü'min için kazası sevmediği şeylerde sevdiğinden daha çok ha yır olabileceği şeklindedir. Sahîh hadîste vârid olur ki; Allah, mü'mir için ne hükmederse mutlaka bu, onun için hayır olur. Allah Teâlâ Ba kara sûresinde de şöyle buyuruyor: «Birşey hoşunuza gitmediği hal de sizin için hayırlı olabilir.» (Bakara, 216).
«Rablarının o çocuktan daha temiz ve daha çok merhametli birini vermesini istedik.» Bu çocuktan daha temiz ve kendilerine daha çok acıyan bir çocuk vermesini. O çocuğa kendileri de daha çok şefkatli davranacaklardır. İbn Cüreyc böyle der. Katâde ise; o çocuğun anne ve babasına daha iyi davranacağı anlamına geldiğini belirtir. Daha önce o, anne ve babaya bir kız çocuğu verildiği zikredilmişti. Denilir ki Hazır, çocuğu öldürdüğünde annesi müslüman bir çocuğa hamileydi. İbn Cüreyc böyle der.[34]

82 — Duvar ise; o şehirdeki iki yetim erkek çocuğa aitti. Altında da onlara âit bir define vardı. Babaları iyi bir kimseydi. Rabbın; onların erginlik çağma ulaşmasını ve Rabbından bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Ben, bunları kendiliğimden yapmadım, işte da-yanamadığın şeylerin te'vîli budur.

Bu âyette kasaba lafzının, şehir anlamına kullanılabileceğine delâlet vardır. Çünkü Allah Teâlâ daha Önce «vardıkları kasaba halkından» buyururken, burada «Duvar şehirdeki iki yetîm erkek çocuğa aittir.» buyurmuştur. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Nice kasabalar vardır ki; onlar, seni çıkaranların kasabalarından kuvvet bakımından daha güçlü idiler.» (Muhammed, 13) Yine müşriklerden naklen şöyle buyurur: «Bu Kur'an şu iki kasabadan birinden büyük bir adama inmeli değil miydi?» (Zuhruf, 31) Yani Mekke ve Tâif'den birine.
Âyetin mânası şöyledir: Bu duvarı Hazır düzeltmişti. Çünkü şehirdeki iki yetîm çocuğa aitti. Ve duvarın altında onlara âit bir define "saklı idi. îkrime, Katâde ve bir başkası der ki: Onun altında çocuklar için gömülü bir mal vardı. Âyetin akışından da bu, anlaşılmaktadır. İbn Cerîr merhumun tercih ettiği kanâat ta budur. Avfî, İbn Ab-bâs'tan naklen; onun altında bulunan hazîne, bilgi hazînesiydi, der. Saîd İbn Cübeyr de böyle demiştir. Mücâhid ise; üzerinde bilgi bulunan sayfalar, olduğunu söyler. Nitekim merfû* bir hadîste bunu te'yîd eden bir rivayet nakledilmektedir. Şöyle ki: Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, Müsned isimli meşhur eserinde der ki: Bize İbrahim îbn Saîd... Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ'nın kitabında zikrettiği define, altından bir sayfaydı. Üzerinde şu ifâde yazılıydı: Kadere kesin olarak inanıp da yorulan insanın niçin yorulduğuna hayret ettim. Cehennemi anıp ta gülen insanın niçin güldüğüne şaştım. Ölümü hatırlayıp da gafil olan insanın niçin gâfîl olduğuna şaştım. Lâ ilahe İllallah Muhammedun Rasûlullah. Burada râvî olarak yer alan Bişr İbn Münzir, Masîs kadısı diye de bilinir. Hafız Ebu Ca'fer el-Akîlî bunun hadîsinde vehm olduğunu bildirir.
Bu konuda Seleften bazı eserler rivayet edilmiştir. Nitekim İbn Cerh* Taberî Tefsîr'inde der ki: Bize Ya'kûb... Naîm el-Anberî'den nakletti ki —o Hasan el-

Basrî'nin meclisinde bulunanlardan imiş— ben Hasan el-Basrî'nin «Altında da onlara âit bir define vardı» âyeti konusunda şöyle dediğini işittim demiş: Bu defîne, üzerinde şu ifâdenin yazılı bulunduğu altundan bir levha idi: Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla. Kadere inanan insanın nasıl üzüldüğüne şaşarım. Ölüme kesin olarak inanan insanın nasıl sevindiğine şaşarım. Dünyayı tanıyıp dünya ehlinin değişimlerine şâhid olup dünyaya bel bağlayan insana şaşarım. Lâ ilahe illallah Muhammedun Rasûlullah.
Bana Yûnus... Ğufre'nin kölesi Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ'nın mağaradan söz ettiği sûrede «Altında da onlara âit bir define vardı.» buyurarak söz konusu ettiği hazîne; altundan bir levha idi. Üzerinde şu ifâdeler yazılı idi: Rahman, Rahîm olan Allah'ın adıyla. Cehennemi bilip de gülen adama şaşılır. Kadere kesin olarak inanıp da yorulan adama şaşılır. Ölümün geleceğine kesin olarak inanıp da güven içinde duran adama şaşılır. Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet ederim. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şahadet ederim. Bana Ahmed İbn Hazım el Ğı-fârî anlattı ki Hennâde Bint Mâlik... Hammâd îbn Velîd'in şöyle dediğini işittim, demiş : Ca'fer îbn Muhammed; «Altında da onlara âit bir defîne vardı.» âyeti konusunda şöyle dedi: Bu; iki buçuk satırdı. Üçüncüsü tamamlanmamıştı ve şu ifâdeler yer alıyordu : Rızka kesin olarak inananın nasıl yorulduğuna şaşarım. Hesaba kesin olarak inananın nasıl gaflete daldığına şaşarım, ölüme kesin olarak inananın nasıl üzüldüğüne şaşarım. Zîrâ Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İsterse bir hardal danesi kadar ağırlıkta olsun, Biz onu da getiririz. Hesâb görücü olarak Biz, kâfiyiz.» (Enbiyâ, 47) Rivayeti nakleden Hennâde Bint Mâlik eş-Şeybânî der ki: O çocukların, babalarının iyiliğinden dolayı korundukları bahsedilmiş fakat onların iyiliği söz konusu edilmemiştir. Onlarla kendileri için korundukları babaları arasında yedi göbek vardı. Ve babaları örgücü idi. Bu, imamların zikrettikleri ile daha önce vârid olan hadîs eğer doğru ise, İkrime'nin kavli ile çelişen bir tarafı yoktur. İkrime; bu hazînenin mal olduğunu söylüyordu. Onlar da altundan bir levha olduğunu söylüyorlar. Bunun içinde fazlasıyla mal bulunduğunu belirtiyorlar. Ayrıca o, levhanın üzerinde bilim, hikmet ve Öğüt yazılı olduğunu da ekliyorlar. Allah en iyisini bilendir.
»Babalan iyi bir kimse idi.» Bu da gösteriyor ki; sâlih bir kişinin soyu korunur ve onun kulluğunun bereketi dünya ve âhirete uzanır, soyundan gelenlere şefaati ulaşır. Onun rahat etmesi için, soyundan gelenlere cennet derecelerinin en üst derecesi verilir. Nitekim bu konuda âyet ve hadîsler vârid olmuştur. Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'tan naklen; çocukların babalarının iyiliğinden dolayı korunduklarını bildirmiştir. Ancak kendilerinin iyi oldukları bahis mevzuu edilmemiştir. Onun yedinci atadan baba olduğu da yukarıda söylenmişti.
«Rabbın; onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbmdan bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi.» Burada irâde, Allah'a isnâd ediliyor. Çünkü onların erginlik çağına ulaşmasını, Allah'tan başka kimse sağlayamaz. Öldürülen çocuk hakkında da şöyle buyurulmuştu: «Rablannm o çocuktan daha teiniz^ ve daha çok merhametli birini vermesini istedik.» Gemiden bahsedilirken de onu kusurlu kılmak istedim, deniyor. Allah en iyisini bilendir.
«Ben, bunları kendiliğimden yapmadım. Rabbımdan bir rahmet olarak.» Yani bu üç durumda da yaptığım şu işlerin hiç birisi benim kendiliğimden yaptığım davranış

değildir. Sâdece Allah'ın bize anlattığı bir rahmettir. Gemi halkı, çocuğun anne ve babası, sâlih ev-lâd konularının hepsi de Allah'ın rahmetindendi. «Ben bunları ken-diliğimden yapmadım.» Böyle emredildim ve böyle yapmam bildirildi. Bu ifâde Hızır Aleyhisselâm'm peygamberliğini söyleyenlerce delil gösterilmektedir. Bununla beraber daha önce «Kullarımızdan bir kul buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve kendisine nezdimizden bir ilim öğretmiştik.» buyuruluyor. Başkaları da dediler ki: Hazır bir rasûldür. Hattâ kraldı diyen-ler de vardır. Bunu Maverdî Tefsîr'inde nakleder. Çoğunluk ise Ha-zır'm nebî olmayıp velî olduğu görüşünü benimsemişlerdir. En iyisini Allah bilir, tbn Kuteybe, el-Maârif isimli eserinde nakleder ki: Ha-zır'ın adı Hazır Belyâ îbn Melkân imiş. Onun babası Fâliğ, onun babası Ğâbir, onun babası Şâlih, onun babası Erfahşez imiş. Onun babası Nûh Aleyhisselâm'm oğlu Sâm imiş. (îbn Kuteybe, El Mârif, 42) Derler ki: Hazır'a «Abbâs'ın babası» künyesi verilmiş ve Hazır lâkabıyla adlandırılırmış. O krallar soyundanmış. Nevevî, Tehzîb el-Es-mâ isimli eserinde bunu nakleder. Sonra gerek o, gerekse başkaları Hazır'ın kıyamet gününe kadar yaşadığını ve diri olduğunu söylerler. Ancak bu konuda iki görüş vardır. Nevevî ve îbn Salâh, onun yaşadığı görüşünü benimserler. Bu konuda Seleften ve diğerlerinden pek çok hikâye ve eserler naklederler. Onun bazı hadîslerde adı geçerse de, bunlardan pek çoğu sahîh değildir. En meşhur olanı ta'ziye ile ilgili hadîslerdir. Bunun isnadı ise zayıftır. Daha sonraki bilginlerle başkaları, bu konuda yukardakinin aksi görüşü tercih ederler. Ve delil olarak da Allah Teâlâ'mn: «Senden önce hiç bir beşeri Ölümsüz kılmadık.» (Enbiyâ, 34) âyetini gösterirler. Nitekim Hz. Paygamber de Bedir günü şöyle buyurmuştur: Allah'ım; eğer şu topluluğu helak edersen, bir daha yeryüzünde Sana ibâdet edilmez. Yine Hz. Peygamberden Hazır'ın kendisine1 geldiği, yanında bulunduğu, beraber savaştığına dâir hiç bir rivayet nakle-dilmemiştir. Eğer Hazır sağ olsaydı; Hz. Peygamberin ve ashabının peşinden gider, onların yanında yer alırdı. Çünkü Hz. Peygamber, her iki topluluğa yani cinnlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber bazı ifâdelerinde : Mûsâ ve îsâ sağ olsalardı, bana uymaktan başka bir şey yapamazlardı, buyurmuştur. Ölümünden kısa bir süre önce de şöyle demiştir: Yeryüzünde bulunan hiç bir kimse bakî değildir. Daha buna benzer bazı deliller zikrederler.
imâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bana Yahya İbn Âdem... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hamr'a Hazır adımn verilmesi; beyaz bir otun üzerine oturmuş olmasındandır. Bir de baktı ki altında bulunan, titreyen yemyeşil bir şeydir. Bunu Ahmed İbn Hanbel Abdürrezzâk kanalıyla da rivayet eder. Buhârî'nin Sahîh'inde de Hemmâm îbn Münebbih kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hazır'a bu adın verilmesi, onun kuru otun üzerinde oturmasındandır. Çünkü bir de baktı ki; arkasında bulunan her şey titreyen yemyeşil ottur. Buradaki kuru ot anlamına gelen (İjyi\) kelimesi, kurumuş ve burulmuş ottur. Abdürrezzâk böyle der. Bununla yeryüzünün kas-dedildiği de söylenmiştir.
«îşte dayanamadığm şeylerin te'vîli budur.» İşte için daralıp ta benim sana haber vermeme kadar sabredemediğin olayların tefsiri budur. Ancak olayları yorumlayıp, açıklayıp, izah edip, müşkilleri hallettikten sonra Allah Teâlâ ifâdesini kullanıyor. Bundan önce ise müşkil çok fazla olduğundan dolayı «Sana, yaptığım işlere

dayanamazsın demedim mi?» buyurarak kelimesini kullanıyor. Böylece ağıra ağır, hafife hafifle mukabele etmiştir. Nitekim bu sûrenin 97 nci âyetinde de şöyle buyurur: «Onlar artık ne onu aşabildiler, ne de delip geçebildiler.» Aynı âyette ile ve kelimelerini birbirine mukâbeleten kullanmaktadır. Binâenaleyh lafız ve anlam bakımından uygun düşen ifâdeyi seçmiştir. Allah en iyisini bilendir.
Denilirse ki: Musa'nın delikanlısının durumu ne oluyor? Kjssa-nın başında söz konusu edilmiş, sonra zikredilmemiştir. Cevab olarak denir ki: Kıssanın anlatılmasında güdülen maksad; Mûsâ Aleyhisse-l&m'ın Hazır ile olan hâdisesi ve aralarında cereyan eden vak'alardır. Musa'nın delikanlısı ise, buna bağlı olarak söz konusu edilmiştir. Daha önce geçen sahih hadîslerde ve diğer rivayetlerde bu delikanlının Yûşa' İbn Nûn olduğu söylenmiştir. Bu zât, Mûsâ Aleyhisselâm'dan sonra İsrâiloğullannın başına geçmişti. Bu da îbn Cerîr Taberî'nin Tefsîr'inde naklettiği rivayetin zayıf olduğunu gösterir. Şöyle ki: İbn Cerîr Taberî, îbn Humeyd kanalıyla... îkrime'den nakleder ki; îbn Abbâs'a şöyle denmiş : Mûsâ Aleyhisselâm'm delikanlısı beraberinde bulunduğu halde ondan hiç bir bahis duymadık, bunun sebebi nedir? İbn Abbâs demiş ki: Delikanlının haberinden bahsedildiğine göre, o sudan içmiş ve ölümsüzler arasına karışmıştır. Âlim zât onu almış, bir gemiye bindirerek denize salmıştır. Kıyamet gününe kadar o, deniz dalgalarıyla boğuşmaktadır. Bunun sebebi, onun içmemesi gereken bir sudan içmiş olmasıdır. Bu hadîsin isnadı zayıftır. Râvîler arasında yer alan Hasan îbn Umâre metruk bir râvîdir, babası da bilinmeyen bir kişidir.[35]

Îzâhı

83 — Sana Zülkarneyn'i sorarlar. Onu size anlatacağım, de.
84 — Doğrusu Biz onu yeryüzünde büyük bir kudret sahibi kılmıştık ve ona her şeyin yolunu öğretmiştik.

Zülkameyn

Allah Teâlâ peygamberine buyuruyor ki: Ey Muhammed; «Sana Zülkarneyn'i sorarlar.» Zülkarneyn'in haberini sorarlar. Daha önce naklettiğimiz gibi Mekke kâfirleri ehl-i kitâb'a (yahûdî ve hınstiyan-lar) bir hey'et göndererek Hz. Peygamberi imtihan edebilecekleri sorular istediler. Onlar da dediler ki: Ona yeryüzünde gezinen adamı, ne yaptıkları bilinmeyen yiğitleri, ruhu sorun. Bunun üzerine Kehf sûresi hâzil oldu. İbn Cerîr burada Emevî el-Meğâzî isimli eserinde isnadı zayıf bir hadîs nakleder. Şöyle ki: Ukbe îbn Âmir dedi: Yahudilerden bir topluluk Hz. Peygambere gelip Zülkarneyn'i sordular. Hz. Peygamber de daha başından itibaren onlara Zülkarneyn'in haberini anlattı. Anlattığı bu haber içerisinde şunlar vardı: Zülkarneyn Rûm asıllı bir delikanlı idi. İskenderİyye'yi o kurmuştu. Bir melek onu göğe yükseltmiş ve şedde kadar götürmüştü. Orada yüzleri köpek yüzü gibi olan bir kavmi görmüştü. Daha uzun uzadıya nakledilen bu rivayet çirkinliklerle doludur ve onun Hz. Peygambere ref Ji sahîh değildir. Daha çok İsrâiloğullarmın haberlerinden aktarmadır. Ne gariptir ki Ebu Zür'a er-Râzî, çok değerli bir yere sâhib olmasına rağmen bu rivayeti bütünüyle Delâil en-

Nübüvve isimli eserinde nakletmiştir. Bu, onun için gârib bir nakildir ve onun naklettiğinde de münker taraflar vardır. Bu kotu hususlardan birisi de, Zülkarneyn'in Bizans'lı olduğunu söylemesidir. Aslında Rûm olan Makedonya'lı Filip'in oğlu îskendir Il.'dir ki Rumlar tarihlerini onunla başlatırlar. İskender I. ise Ezrakî'nin ve diğerlerinin zikrettiğine göre; İbrahim Aleyhisselâm Kâ'beyi yaptığı sırada Allah'ın evini tavaf etmiş, ona inanıp tâbi olmuştur. Beraberinde de Hazır Aleyhisselâm varmış. İkincisi ise Yunanlı, Madekonya'lı Filip'in oğlu İskender'dir. Onun veziri de meşhur feylesof Aristatalis'-tir. Allah en iyisini bilendir. Bu kişi, Rûm milletinin memleketlerinde kullanılan tarihi koyandır. îsâ Mesîh'den yaklaşık üç yüz sene önce yaşamıştır. Kur'an'da zikredilen birinci İskender'e gelince bu, Ezrakî ve diğerlerinin zikrettiği gibi İbrâhîm Halîlullah zamanında yaşamıştır. Hz. İbrâhîm Kâ'beyi bina edip Allah'a kurbân adadığında onunla beraber bu evi tavaf etmiştir. Biz, el-Bidâye ve'n-Nihâye isimli eserimizde bunun haberlerinden bir kısmını aktardık. Oradaki nakillerimiz kâfidir. Hamd, Allah'a mahsûstur.
Vehb İbn Münebbih der ki: Zulkarneyn bir hükümdardı. Bu adı almasının sebebi başının iki tarafında bakır bulunmasıydı. Yine Vehb İbn Münebbih der ki: Bazı ehl-i kitâb bilginlerinin söylediğine göre; Zulkarneyn adını almasının sebebi, Bizans ve İran'a hâkim olmasıdır. Bazıları da derler ki: Onun başında boynuza benzer iki şey vardı, onun için iki boynuzlu anlamına Zulkarneyn adı verilmiştir. Süfyân es-Sev-rî... Ebu Tufeyl'in şöyle dediğini nakletti: Hz. Ali (r.a.) ye Zulkarneyn sorulduğunda, dedi ki : O kendini Allah Azze ve Celle'ye adayan bir kul idi. Kavmini Allah'a davet etti, onu alnından vurdular da öldü. Sonra Allah onu diriltti. Kavmini yine Allah'a davet etti, yine alnından vurdular da öldü. Bunun için ona Züjkarneyn adı yerildi. Aynı ifâdeyi Şu'be de Ebu Tufeyl'den nakleder ki Hz. Ali'nin böyle dediğini işitmiş.
Zülkarneyn'e bu adın verilmesi, güneşin doğduğu ve battığı yere ulaşmış olması nedeniyledir.
«Doğrusu Biz, onu yeryüzünde büyük bir kudret sahibi kılmıştık.» Ona yeryüzünde büyük bir kudret ve yer vermiştik. Bütün hükümdarlara verilmiş olan temkin, asker, harb âletleri ve hisar gibi şeylerin hepsi onda toplanmıştı. Bu sebeple yeryüzünün doğularına ve batılarına hâkim olmuş, ülkeler ona boyun eğmiş, kulların hükümdarları onun önünde diz çökmüş, Arap ve Arap olmayan bütün milletler ona hizmet etmişlerdir. Bunun için bazıları derler ki: O, güneşin doğuş ve batış noktasına ulaştığı için Zülkarneyn adını almıştır.
«Ve ona her şeyin yolunu öğretmiştik.» İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Süddî, Katâde ve Dahhâk ile başkaları bu yolun, ilim anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ayrıca Katâde der ki: «Ve ona her şeyin yolunu öğretmiştik.» âyeti yeryüzünün konaklannı ve işaretlerini bildirmiştik, anlammadır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Bu, dil öğrenimi demektir. Çünkü Zülkarneyn kiminle sa-vaşırsa, o milletin diliyle konuşurdu.
İbn Ebu Lahîa der ki: Bana Salim İbn Ğaylân, Saîd İbn Ebu Hi-lâl'den nakletti ki, Ebu Süfyân oğlu Muâviye Kâ'b el-Ahbâr'a şöyle demiş : Zülkarneyn'in atını Süreyya yıldızına bağladığını söyleyen sen misin? Kâ'b ona demiş ki: Ben bunu söylemişsem ne var? Onun hakkında Allah Teâlâ «Ve ona her şeyin yolunu öğretmiştik» demiyor mu? Muâviye'nin Kâ'b el-Ahbâr'a karşı çıkması doğrudur ve

bu noktada Muâviye haklıdır. Çünkü Muâviye, Kâ'b hakkında şöyle dermiş : Biz onun naklettiklerinde yalan söylediğini sanıyorduk. Onun kendi sayfasında bulunmayanı kasıdlı olarak naklettiği anlamında değildi. Sadece kendi sayfasında bulunanların çoğunluğunun uydurma, muhar-ref ve değiştirilmiş İsrâiliyyât hurafelerinden naklettiğini söylüyordu, anlammadır. Şüphesiz ki Allah ve Rasûlünün haberi varken bu konularda bizim İsrâiliyyâta hiç bir şekilde ihtiyâcımız yoktur. Zîrâ İsrâiliyyât kanalıyla insanlara pek çok kötülük ve yaygın fesâd sirayet etmiştir. Kâ'b el-Ahbâr'ın «Ve ona her şeyin yolunu öğretmiştik.» âyetinin te'vîli olarak, kendi yanında bulunan sayfada onun atını Süreyya yıldızına bağladığı şeklindeki bilgiler doğru olmadığı gibi uygun da değildir. Zîrâ bir beşerin böyle bir şeye gücü yetmez. Göklerin yoluna ulaşmak onun elinde değildir. Nitekim Hak Teâlâ Bülkays[36] hakkında da «Ve sana her şeyden verilmişti.» (Nemi, 23) buyurmuştur. Yâni hükümdarlara verilen şeylerin aynısı sana da verilmiştir. Allah Teâlâ Zülkarneyn'e İklimleri ve illeri, ülkeleri ve topraklan zabtetme yollarını sağlamış, düşmanlarını kırıp geçirmesini te'mîn etmiş, yeryüzünün hükümdarlarını önünde diz çöktürmüş, şirk ehlini önünde boyun eğdirmiştir. Bu sebeple herkesin muhtaç olduğu yollardan ona pek çok şeyler vermiştir. Allah en iyisini bilendir. Hafız Ziyâeddîn el-Makdisî'nin el^Muhtâre fî'1-Hadîs isimli eserin* de Kuteybe kanalıyla... Habîb İbn Hammâz'dan nakledilir ki, o; ben, Hz. Ali'nin yanındaydım, bir adam ona Zülkarneyn'in doğu ve batılara nasıl ulaştığını sormuştu. O da Sübhânallah; ona bulutlar müsah-har kılınmış, yollar sağlanmış, eller onun için açılmıştır, diye cevap verdi, demiştir.[37]

İzahı

85 — O da bir yol tuttu.
86 — En sonunda güneşin battığı yere vardığı zaman onu kara bir suda batıyor buldu. Orada bir kavme rastladı. Zülkarneyn; onlara azâb da edebilirsin, iyi muamelede de bulunabilirsin, dedik.
87 — Dedi ki: Kim zulmederse ona azâb edeceğiz. Sonra Rabbına döndürülür ve Rabbı onu, görülmemiş bir azaba uğratır.
88 — Fakat kim de îmân eder ve sâlih ameller işlerse, onâ mükâfat olarak güzel şeyler vardır. Ona emrimizden kolayını da söyleyeceğiz.

Güneşin Battığı Yer

«O da bir yol tuttu.» İbn Abbâs bunun menzil anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid ise; doğu ile batı arasında bir konak diye, tefsir etmiştir. Mücâhid'in bir başka rivayetinde; «yeryüzünde bir yol», diye tefsir ettiği söylenmiştir. Katâde ise onun yeryüzünün konaklarını ve işaret yerlerini izlediğini söylemiştir. Dahhâk da buradaki yolun, konaklar anlamına geldiğini belirtmiştir. Saîd İbn Cübeyr ise; bunun, bilgi anlamına geldiğini söyler. îkrime, Übeyd İbn Ya'lâ ve Süddî de böyle derler. Matar der ki: Kendinden önce bulunan işaret ve izler, anlamına gelmektedir. «En sonunda güneşin battığı yere vardığı zaman» Yani Zülkar-neyn bir yol tuttu ve nihayet dünyanın batı cephesinde gidilebilecek en son noktaya kadar vardı ki burası

dünyanın batı kısmıdır. Gökte güneşin battığı noktaya ulaşmak imkânsızdır. Kıssa ve eskilerin haberlerini anlatanların, Zülkarneyn'in yeryüzünde bir müddet gittiğini ve nihayet arkasından güneşin battığını söyledikleri şeklindeki haberlere gelince; bunların gerçekle ilgisi yoktur. Çoğunluğu kitâb ehlinin hurafeleri ve onların yalancı ve zındıklarının uydurduğu şeylerdir.
«Onu kara bir suda batıyor gördü.» Güneşi Atlas Okyanusunda batıyor olarak gördü. O kıyıya varan herkes bunu görür. Orada güneşin suya dalıp kaybolduğunu müşâhade eder. Çünkü orası güneşin yerleştirildiği ve kendisinden hiç ayrılmayan dördüncü felekten ayrı değildir. Âyette geçen ve «Kara su» anlamına gelen kelimesi, iki kırâetten birine göre çamurdan alınmıştır. Ve bu anlama gelir. Nitekim aynı kelimeyi Allah Teâlâ Hıcr sûresinde şöyle ifâde etmektedir : «Andolsun ki insanı balçıktan, işlenebilen kara bir topraktan yarattık.» (Hıcr, 28). Aynı âyetin devamında ise şöyle buyurur : «Hani Habbın meleklere demişti ki: Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım.» (Hıcr, 28) Dileyen bu âyetin tefsirine bakabilir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Yûnus... Abdurrahmân el-A'rec'in şöyle dediğini nakletti: İbn Abbâs «Onu kara bir suda batıyor, gördü» kavlini okuduktan sonra şöyle tefsir etmiştir : Çamurlu bir suda. Nâ-fi' der ki: Kâ'b el-Ahbâr'a bu âyet sorulduğunda şöyle dedi: Siz Kur'-an'ı benden daha iyi bilirsiniz. Ben, bu ifâdenin mukaddes kitabda kara bir çamurlukta battığı şeklinde olduğunu gördüm. Başkaları da îbn Abbâs'tan yukarıdaki rivayeti nakletmişlerdir. Mücâhid ve bir başkası da böyle der. Ebu Dâvûd et-Tayâlîsî... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki, Hz. Peygamber kendisine bu âyeti şeklinde okumuştur. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki o, bu âyeti şeklinde okumuştur ve sıcak bir suda diye mânâ vor-miştir. Hasan el-Basrî de böyle der. İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan; bu iki kırâetin de meşhur oluşudur. Okuyucu hangi kırâete göre okursa, doğruyu tutturmuş olur. Ben derim ki: Her ikisinin anlamı arasında bir çelişki yoktur. Çünkü o su, güneşin batışı anında güneşin sıcaklığı yaklaştığı için ısınmış olabilir. Zîrâ o zaman güneşin ışınlan engelsiz olarak suya vurur. Kâ'b el-Ahbâr ve başkasının dediği gibi kelimesi, su ve kara çamur anlamına gelir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... Abdullah'tan naklen dedi ki: Rasûlullah (s.a.) battığı zaman güneşe baktı ve dedi ki: Allah'ın kızgın ateşi eğer Allah'ın emri engel olmasaydı, o yeryüzünde bulunan her şeyi yakardı. Ben derim ki : Bu ha-dîsi Ahmed îbn Hanbel Yezîd İbn Hârûn kanalıyla nakletmiştir. Ancak bu hadîsin Peygambere ref i konusunda şüphe vardır. Abdullah İbn Amr'm sözü olabilir. Yermûk günü bulmuş olduğu iki yük eşyanın içinden çıkmış olabilir. Allah en iyisini bilendir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Haccâc İbn Hamza... Amr îbn Mey-mûn'dan nakletti ki; ona Osman îbn Hâzır nakletmiş : Abdullah îbn Abbâs'a Ebu Süfyân oğlu Muâviye'nin Kehf süresindeki bu âyeti şeklinde okuduğu söylenince, şöyle demiş : Ben Muâ-viye'ye; sen bunu ancak şeklinde okuyabilirsin, dedim. Muâ-viye Abdullah İbn Amr'a onu nasıl okuduğunu sordu. Abdullah; senin okuduğun gibi, dedi. İbn Abbâs dedi ki: Ben Muâviye'ye; elinde indirilmiş olan Kur'an vardır, dedim. Bunun üzerine Kâ'b el-Ahbâr'a haber yollayıp dedi ki : Tevrat'ta güneşin nerede battığını görüyorsun? Kâ'b ona dedi ki: Arapça bilenlere sor. Çünkü onlar

bunu benden daha iyi bilirler. Ben, Tevrat'ta güneşin su ve çamur içerisinde battığını görüyorum, dedi ve eliyle batıyı gösterdi. Osman İbn Hâzır dedi ki: Ben, sizin yanınızda bulunmuş olsaydım, kara bir suda gözün bakışının nasıl arttığı konusunda birkaç söz söylerdim. îbn Abbâs dedi ki: Neymiş öyleyse o? Ben dedim ki : Tübba'm sözünden Zülkar-neyn'nin zikredildiği bölümden aktarılan bir şiirdir. Orada Zül-karneyn'in, bilgiyi ahlâk edindiği ve ona uyduğu konusunda haberler vardır. Orada Tübba şöyle diyor :
Doğulara batılara gitti, arayarak doğru yolu gösteren bir Hâkimin emrine giden yollan.
Güneşin batışını gördü gurûb vakti, pis kokulu balçık gibi katı ve çamurlu suda.
îbn Abbâs dedi ki : kelimesi ne demektir? Ben; onların dilinde çamur demektir, dedim. kelimesi ne demektir? deyince; pis kokudur, dedim. kelimesi ne demektir? deyince; kara, dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs bir adam veya bir çocuğu çağırdı ve; şu adamın dediğini yaz, dedi.
Saîd İbn Cübeyr der ki: Biz îbn Abbâs'm yanında bulunuyorduk.
O, Kehf sûresini okuyordu. Nihayet en sonunda «Güneşin battığı yere vardığı zaman onu kara bir suda batıyor gördü.» âyetini okudu. Bunun üzerine Kâ'b' dedi ki: Kâ'b'ın nefsi kudret elinde olan Allah'a ye-mîn ederim ki; İbn Abbâs'tan başka kimsenin bu âyeti Tevrat'ta indirilmiş olduğu gibi okuduğunu duymadım. Çünkü biz, Tevrat'ta güneşin siyah bir kumsalda battığını okuyoruz. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize İshâk İbn Ebu îsrâîl, Hişâm îbn Yûsuf'dan nakletti ki; İbn Cü-reyc, «Orada bir kavme rastladı» âyetinin tefsirinde şöyle demiş : On iki bin kapısı olan bir şehre girdi. Halkının bağrışması olmasaydı, insanlar batarken güneşin çıkardığı sesi duyacaklardı.
«Orada bir kavme rastladı.» Milletlerden bir millete. Anlatılır ki bu, âdemoğullarmdan büyük bir ümmet imiş.
«Zülkarneyn; onlara azâb da edebilirsin, iyi muamelede de bulunabilirsin, dedik.» Yani Allah Teâlâ onlara karşı Zülkarneyn'i gâlib getirdi, üzerlerine hâkim kıldı, muzaffer etti ve kendisini serbest bıraktı. İsterse onları öldürüp esir alabilir, isterse fidye alıp serbest bırakabilirdi. Onun adalet ve îmânı daha önceki davranışlarında ve açıklamalarında görülmüştü. Çünkü onun «Kim zulmederse, ona âzâb edeceğiz» dediği bildirilmektedir. Kim küfre ve Rabbına şirk koşmaya devam ederse; «ona azâb edeceğiz.» Katâde der ki: Öldürmekle azâb edeceğiz. Süddî der ki: Onlar için bakırdan bir kazan koyuyor ve ısıtıyor, sonra onlar eriyinceye kadar içine atıyordu. Vehb îbn Münebbih der ki: Karanlığı üzerlerine gönderiyor, ağızlarına, evlerine giriyor ve her taraftan onları kuşatıyordu. Allah en iyisini bilendir.
«Sonra Rabbına döndürülür ve Rabbı onu görülmemiş bir azaba u&ratır.» Eşsiz bir şiddette ve çok acı bir azaba uğratır. Bu âyette Öldükten sonra dirilmenin ve ceza görmenin isbâtı vardır.
«Fakat kim de îmân eder» Bizim davet ettiğimiz Allah'a kulluğa, gelir, eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a ibâdet ederse, «Salih ameller işlerse; ona mükâfat olarak güzel şeyler vardır.» Âhirette Allah katında güzel mükâfatlar vardır. «Ona emrimizden kolayını da söyleyeceğiz.» Mücâhid; ma'rûf emri söyleyeceğiz, diye mânâ vermiştir.[38]

İzahı

89 — Sonra o bir yol tuttu.
90 — Nihayet güneşin doğduğu yere ulaştığında; onun, güneşe karşı hiç bir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü.
91 — îşte bunun gibi, onun yaptıklarının hepsini baştan başa biliyorduk Biz.

Güneşin Doğduğu Yer

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Sonra Zülkarneyn bir başka yola koyuldu. Güneşin battığı yerden dönüp doğduğu yere doğru yürüdü. Hangi millete rastlarsa, onları mağlûb edip kahrediyor ve Allah Azze ve Celle'ye ibâdete davet ediyordu. Onlar ya kendisine itaat ediyorlar, ya da o milletleri ezip burunlarını sürtüyor, mallarım ve eşyalarını mubah sayıyordu. Her iklimden komşu olan iklimde, kendisine yardım edecek askerler kullanıyordu. İsrâiloğullannm haberlerinde anlatıldığına göre; o, 1600 yıl yaşamış yeri enine boyuna gezmiş nihayet doğulara ve batılara ulaşmıştır. Yeryüzünde güneşin doğduğu yere varınca Allah Teâlâ'nm buyurduğu gibi «Onun, güneşe karşı hiç bir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü.» Güneşin; kendilerini Örten hiç bir siperin bulunmadığı, gölgeleyen ağaçların olmadığı, güneşin ısısını Önleyen engelin bulunmadığı bir milletin üzerine doğduğunu gördü.
Saîd İbn Cübeyr der ki: Bu millet kısa boylu, kızıl bir milletti. Evleri mağaralardı. Daha çok balıkla geçiniyorlardı. Ebu Dâvûd et-Tayâlîsî der ki: Bize Sehl İbn Ebu Salt nakletti ki; o, Hasan el-Bas-rî'ye Allah Teâlâ'mn «Onun, güneşe karşı hiç bir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü.» âyeti sorulduğunda şöyle dediğini işitmiş : Onların arazîleri bina yapmaya elverişli değildi. Güneş doğduğu zaman, suya dalarlardı, battığı zaman sudan çıkarlar, hayvanların otlandığı gibi otlanırlardı. Hasan el-Basrî der ki: Bu, Se-mure'nin sözüdür. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre; onlar, hiç bir şey yetişmeyen bir toprakta yaşıyorlarmrş. Güneş doğduğu zaman, çardaklarda oturUyorlarmış, battığı zaman tarlalarına gidiyor, maî-şetleri için çıkıyorlarmış. Seleme İbn Süheyl der ki: Onların koruyucu bir yurtları yoktu. Güneş doğduğu zaman, üzerlerine doğuyordu. Her birinin iki kulağı vardı, birini altına seriyor, diğerini üstlerine ge-çiriyorlardı. Abdürrezzâk der ki: Ma'mer Katâde'den naklen dedi ki: Bu âyette söz konusu edilenler, zencilerdir. İbn Cüreyc ise bu âyetin tefsirinde dedi ki: Orada hiç bir bina yapmamışlardı. Kendileri için yapılmış hiç bir yapı da yoktu. Güneş doğunca, çadırlarına çekilirler, batıncava kadar beklerlerdi. Ya da denize girerlerdi. Çünkü onların bölgesinde dağ yoktu. Bir keresinde oraya bir ordu gelmişti. Gelen askerlere oranın halkı demişlerdi ki : Siz burada bulunduğunuz sürece Üzerinize güneş doğmaz. Onlar güneş doğuncaya kadar buradan aynlmayız, şu kemikler nedir? demişler. Onlar da; burada üzerine güneş doğan askerlerin kalıntısıdır. Onlar burada öldüler, demişler, tbn Cüreyc der ki: Bunun üzerine oradan askerler kaçıp gitmişler.
«İşte bunun gibi, onun yaptıklarının hepsini baştan başa biliyorduk Biz.» Mücâhid ve Süddî bilgiye; onun haberlerine muttali' idik mânasını vermişlerdir. Hem onun, hem de askerlerinin haberlerinin hepsini biliyorduk. Bize gizli, saklı hiç bir şeyleri

yoktu. Onlar farklı milletlerden ve değişik bölgelerden de olsalar şüphesiz ki «(Göklerde ve yerde Allah için saklı olan hiç bir şey yoktur.»[39]

92 — Sonra da bir yol tuttu.
93 — En sonunda iki dağın arasına varınca; orada hemen hemen hiç bir söz anlamayan bir kavme rastladı.
94 — Dediler ki: Ey Zülkarneyn; Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede doğrusu bozgunculuk yapıyorlar. Bizim ve onların araşma bir sed yapman için sana vergi verelim mi?
95 — Dedi ki: Rabbımın bana verdikleri sizinkinden daha hayırlıdır. Bana gücünüzle yardım edin de, sizin ve onların arasına sağlam bir duvar yapayım.
96 — Bana demir kütleleri getirin. Bunlar iki dağın arasmı doldurunca; körükleyin, dedi. Nihayet o, bir ateş haline gelince; bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim, dedi.

Şeddin Yapılışı

Allah Teâlâ Zülkarneyn'den haber vermeye devam ederek buyuruyor ki: «Sonra da bir yol tuttu.» Yeryüzünün doğusundan ayrı bir yol edindi. Nihayet «İki dağın arasına varınca» Bu, birbirine karşı iki dağdı. Aralarında bir geçit vardı. Ye'cûc ve Me*cûc buradan çıkıp Türk diyarına girerdi ve orada bozgunculuk yapar, harsı ve nesli helak ederlerdi. Ye'cûc ve Me'cûc, Âdem Aleyhisselâm'm soyundan idiler. Nitekim sahîh hadîste sabit olduğuna göre; Allah Teâlâ buyurmuş ki : Ey Âdem; Hz. Âdem; buyur, emrin başımla gözüm üstüne, demiş. Aî-lah Teâlâ; ateşin çıkışı gibi çık, buyurmuş. O; ateşin yayılışı nasıldır? demiş. Allah Teâlâ; her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu cehenneme, birisi cennete girecektir. O gün çocuklar yaşlanacak, her hâmile hamlini vaz'edecektir. Ve onlara denilecektir ki: Sizden iki ümmet vardır. Neye dokunurlarsa Allah onları çoğaltmıştır. Bu, Ye'cûc ve Me'cûc'dur. Nevevî merhum Müslim Şerhi'nde bazılarından nakleder ki: Ye'cûc ve Me'cûc, Âdem'den çıkıp toprağa kansan meniden yaratılmışlardır. Buna göre onlar; Âdem'den yaratılmış olmaktadırlar, yoksa Havva'dan değil. Bu söz, gerçekten garîbdir. Bu konuda ehl-i kitâb'dan aktarılan bazı hikâyelere güvenmek de caiz değildir. Çünkü onların yanında pek çok uydurulmuş sözler bulunmaktadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde nakledilir ki; Semure Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu haber vermiş : Nûh Aleyhisselâm'm çocukları üç tane idi: Sâm arapların atası idi. Hâm sudanlıların atası idi. Yâfes türklerin atası idi. Bazı bilginler dediler ki: Bunlar (Ye'cûc, Me'cûc) türklerin atası olan Yâfes'in soyundandır. Bunlara Türk adı verilmesinin sebebi; o tarafta şeddin arkasında terkedilmiş olmalarındandır. (Terk ile Türk kelimesinin kökeninden hareket ediyorlar) Ancak türkler, şeddin bu tarafında kalmışlardı. Onlar azgın, bozguncu ve cüretkâr oldukları için türklerin akrabası oldukları halde şeddin Öbür tarafında kalmışlardı.
îbn Cerîr Taberî, burada Vehb Ibn Münebbih'ten naklen Züîkar-neyn'in hayatına, şeddin yapılışına dâir ve başından geçen olaylarla ilgili uzun ve garîb haberler nakletmektedir. Bu haberler hem uzun, hem garîb, hem de münkerdir. Onların

şekilleri ve nitelikleri, boylarının uzunluğu ve kısalığı, kulakları ve benzeri durumlarıyla alâkalı pek cok şev nakletmektedir.
Keza İbn Ebu Hatim de bu konuda isnadı sahîh olmayan garîb hadîsler nakletmektedir. Allah en iyisini bilendir.
«Orada hemen hemen hiç bir söz anlamayan bir kavme rastladı.» İnsanlardan uzak oldukları için sözleri anlaşılmazdı.
«Dediler ki : Ey Zülkarnevn; Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede doğrusu bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir sed yapman için sana vergi verelim mi?» İbn Cüreyc, Atâ kanalıyla tbn Ab-bâs'tan naklen der ki: Vergi, büyük ücret demektir. Yani onlar, aralarında mal toplayıp Zülkarneyn'e vermek ve böylece kendileriyle o kavim arasına bir sed çekmesini sağlamak istemişlerdi. Zülkarneyn; iffet, diyanet, salâh ve hayır maksadı güderek şöyle demişti: «Rabbı-mın bana verdikleri sizinkinden daha hayırlıdır.» Allah'ın bana sağladığı imkân ve mülk, sizin toplamış olduklarınızdan çok daha iyidir. Nitekim Süleyman Aleyhisselâm da şöyle demişti: «Siz, beni mal ile mi destekleyeceksiniz? Allah'ın bana verdiği, sizin vereceğinizden daha hayırlıdır. Hayır, siz hediyyelerinizle sevinirsiniz.» (Nemi, 36) Zülkarneyn de demişti ki: Sizin harcayacağınızdan benim sâhib olduğum şey daha iyidir. Yalnız «Bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir duvar yapayım.» İşiniz ve bina yapımına yarayan âletlerinizle bana destek olun.
«Bana demir kütleleri getirin.» Âyette geçen kelimesi kelimesinin cem'idir ve bu, demirden bir parça anlamına-dır. îbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde böyle derler. Bu parça, kerpiç gibi bir parçadır. Denilir ki: Her kerpiç Şam kantanyla bir kantar civa-rında veya ondan biraz fazladır,
«Bunlar iki dağın arasını doldurunca; körükleyin, dedi.» Temelden başlayarak demirleri üst üste yığıp genişliğine ve yüksekliğine iki dağın arasını dolduracak hizaya gelince; «körükleyin,» dedi. Bu mesafenin eni ve boyu konusunda değişik sözler nakledilmiştir. Zülkarneyn, bunların üzerine körüğü salıp ateş yaktı ve nihayet demirlerin hepsi ateşten kor haline geldi. «Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim, dedi.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Katâde ve Süd-dî kelimesinin bakır anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bazıları buna; erimiş bakır, anlamını vermişlerdir. Bu erimiş bakır, anlamına Allah Teâlâ'nm şu kavlini delil olarak göstermektedirler: «Onun için su gibi erimiş bakırı da akıttık.» (Sebe', 12) Nitekim elbise için de mürekkeblenmiş teşbihi yapılır ki renkli elbise demektir.
İbn Cerîr der ki: Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bir adam Hz. Peygamber'e : Ey Allah'ın Rasûlü, ben Ye'cûc ve Me'cûc'un şeddini gördüm, demiş. Hz. Peygamber, onu bize anlat deyince, mürekkeplenmiş elbise gibi bir siyah yol, bir kızıl yol demiş. Hz. Peygamber; sen onu görmüşsün, buyurmuş. Bu hadîs mürseldlr.
Halîfe Vâsık iktidarı döneminde, bazı emirlerini bir akıncı birliği ile beraber şeddi görmek üzere gönderdi. Burayı görüp anlatmalarım ve yerini tesbît etmelerini bildirdi. Onlar, ülkelerden ülkelere, krallıklardan krallıklara geçtiler ve nihayet orava vardılar. Yapısının demirden, bakırdan olduğunu gördüler ve dediler ki: Orada büvük bir kapı bulunmaktadır, üzerinde de büvük kilitler^ Oradaki burçlardan birisinde, kerpiçler ve işçilerin kalıntılarını gördüler. Onun vanında komşu krallıklardan bekçiler bulunduğunu gördüler. Bu şeddin fevkalade yüksek

ve erişilmez olduğunu, ona ve çevresindeki dağlara güç yetiri-lemeyeceğini bildirdiler. Sonra ülkelerine döndüler. Gidişleri ile dönüşleri arası iki seneden fazlaydı. Orada acâyib, garâyib şeyler gördüler.[40]

97 — Onlar artık onu ne aşabildiler, ne de delip geçebildiler.
98 — Dedi ki: Bu, Rabbımın bir rahmetidir. Rabbı-mın va'di gelince onu yerle bir eder. Rabbımın verdiği söz gerçektir.
99 — O gün Biz, onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sûr'a üflenince hepsini bir araya toplarız.

Ye'cûc ve Me'cûc

Allah Teâlâ Ye'cûc ve Me'cûc'dan bahisle onların şeddin üzerîne çıkmaya güç yetiremedikleri gibi, onu delip geçmeye de güç yetireme-diklerini haber veriyor. Üzerine çıkmak aşağıdan delmekten daha kolay olduğu için Allah Teâlâ her ikisine uygun bir tekâbüliyyet vaz'e-derek buyuruyor ki: «Onlar artık onu ne aşabildiler, ne de delip geçebildiler.» Bu, onların şeddi delemediklerine ve aşamadıklarına delildir. İmâm Ahmed İbn Hanbel'İn rivayet ettiği hadîste Vehb... Ebu Hü-reyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ye'cûc ve Me'cûc her gün şeddi kazarlar. Nihayet güneşin ışınlarını görmeye başladıkları zaman, başlarında bulunan adam der ki: Dönün, kalanı yarın kazacaksınız. Onlar dönerler. Ertesi gün geldiklerinde daha sağlam olduğunu görürler. Nihayet süreleri yaklaşınca ve Allah Teâlâ onları insanların üzerine göndermek isteyince, kazmaya koyulurlar. Güneşin ışınlarım görmeye başladıklarında başlarında olan adam kendilerine; dönün, kalan kısmı Allah isterse yarın kazarsınız, der. Ve sözüne inşâallah kelimesini ekler. Onlar ertesi gün döndüklerinde, o şeddi bıraktıkları şekilde bulurlar. Kazarlar ve oradan insanlara saldırırlar. Sulan kuşatırlar. Onlara karşı insanlar kalelerine çekilirler. Onlar, oklarını göğe fırlatırlar ve döndüğünde üzerinde kan gibi bir şey görürler. Derler ki: Yeryüzünün halkını ve üstümüzde bulunan gökyüzünün halkını kahrettik. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Neğefâ denilen ve develerin burnuna yerleşen böceği onların üzerlerine gönderir de kendilerini öldürür. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; yeryüzündeki canlılar onların etlerini ve kanlarını içerek semiz birer varlık haline gelirler. Aynı rivayeti Ahmed İbn Hanbel, Hasan İbn Mûsâ kanalıyla Süfyân ve Katâde'den nakleder. İbn Mâce de, Ezher İbn Mervân kanalıyla... Katâde'den nakleder ve Katâde bunu Ebu Râfi'in anlattığını söyler. Tirmizî ise bu hadîsi Ebu Avâne kanalıyla Katâde'den nakleder ve bu tarîkdan başka tarikle bilmediğimiz bu hadîs garîbdir, der. Bu ifâdenin isnadı sağlam ve kuvvetlidir, ancak Rasûlullah'a ref'i münkerdir. Çünkü âyet-i ke-rîme'nin zahirinden, onların şedde tırmanmaya veya delmeye güçlerinin yetmediği anlaşılmaktadır. Zîrâ şeddin yapısı sağlam, kuvvetli ve yüksektir. Ancak Kâ'b el-Ahbâr'dan şöyle bir rivayet nakledilir : Onlar şeddin arkasından çıkmazdan önce gelip şeddi kuşatırlar. Delmek için az bir miktar kalır. Yarın onu açarız, derler. Ertesi gün gelirler ki sed eski haline dönmüş. Yeniden delmeye başlarlar ve çok az bir miktar kalınca, aynı şekilde; yarın gelir açarız, derler. Geldiklerinde sed tekrar eski haline dönüşür. Delmeye başlarlar ve; yarın

açarız, derler. O zaman kendilerine inşâallah demeleri ilham edilir. İnşâallah açarız, derler, ertesi ıgün geldiklerinde şeddi bıraktıkları noktada bulurlar ve açarlar. Bu rivayeti Ebu Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan almış olması muhtemeldir. Çünkü Ebu Hüreyre, Kâ'b el-Ahbâr'la çok oturuyor ve çok konuşuyordu. Ondan Ebu Hüreyre hadîs rivayet etmiştir. Bazı râ-vîler bunun merfû' olduğunu vehmedip refetmişlerdir. Allah en iyisini bilendir. Bu söylediğimizi pekiştirme sadedinde onların şeddi del-meve güçlerinin yetmeveceği şeklindeki sözümüzü ve yukarıda zikredilen hadîsin merfû' olduğunu nakleden rivayetin münker oluşunu Ahmed İbn Hanbel'in şu sözü te'yîd eder. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Peygamber Aleyhisselâm'm eşi Cahş kızı Zeyneb'den rivayet eder ki; o, şöyle demiş :
Hz. Peygamber bir gün yüzü kızarmış olarak uykusundan uyandı ve; Lâ ilahe illallah, vay araplara yaklaşan kötülükten, buyurdu. Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un şeddi aynen şu şekilde açıldı buyurdu. Süf-yân elini doksan veya yüz teşkü edecek şekilde halka haline getirdi; Ey Allah'ın Rasûlü, içimizde sâlihler bulunduğu halde de biz helâfe edilir miyiz? dedim. Evet, dedi. Kötülük çoğalırsa helak edilirsiniz. Bu hadîs sahihtir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Zührî kanalıyla tahrîc konusunda müttefiktirler. Sâdece Buhârî'nin rivayetinde Habîbe'nin adı düşmüştür ki bunu Müslim kaydetmiştir. Bu hadîste isnâd tarzı bakımından çok az vuku bulan nâdir şeyler vardır. Meselâ Zührî'nin Ur-ve'den rivayeti bunlardan birisidir. Her ikisi de tâbiîndendirler. Keza bu hadîsin rivayetinde dört kadın birleşmiştir ki hepsi birbirinden rivayet etmektedirler. Sonra bunların her birisi de ashâbtandır. Bun-lardan ikisi câriye, ikisi de hanımdırlar. Buna benzer bir rivayet Ebu Hüreyre'den de menkûldür. Şöyle ki: Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhanımed İbn Merzûk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un şeddi açıldı ve şöyle oldu, demiş, sonra doksanı göstermiştir. [41]Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de rivayet etmişlerdir.
«Dedi ki: Bu, Rabbımm bir rahmetidir.» Zülkarneyn'in yapmış olduğu bu yapı bitince, Zülkameyn : «Bu, Rabbımm bir rahmetidir.» demiş. Yani insanlara rahmetinden Ye'cûc ve Me'cûc ile insanların arasına bir engel koymuş ve onların yeryüzüne dağılıp dünyayı fesada vermelerini Önlemiştir. «Rabbımın va'di gelince, onu yerle bir eder.» Hak olan va'd yaklaşınca onu dümdüz eder. Araplar devenin beli, hör-gücüyle aynı seviyeye gelince, yani hörgüç ortadan kalkınca, böyle de-veye derler. İşte buradaki ayette de bu kelime dümdüz anlamına, kullanılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Rabbı dağa tecellî edince; onu paramparça etti.» (A'râf. 143). Yani yerle bir etti. tkrime bu âyetin tefsirinde der ki: «Rabbt-mm va'di gelince onu yerle bir eder.» kavli; onu eskiden olduğu gibi yol haline getirir, demektir.
«Rabbimm verdiği söz gerçektir.» Muhakkak olacaktır. Buna bir engel yoktur.
«O gün Biz, onları bırakırız.» O gün insanlardan bir kısmını bırakırız. Yani bu sed yerle bir olunca, onlar şeddin arkasından çıkarlar, insanlar arasına dalarlar ve insanların mallarını bozarlar, eşyalarını telef ederler. Süddî, «O gün, Biz cnları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler.» âyeti konusunda şöyle demiştir: O gün, Ye'cûc ve Me'cûc'un insanlar arasına çıktığı gündür. Bütün bunlar, yerinde (Enbiyâ, 96) geleceği gibi Deccâl'm gelişinden sonra, kıyametin kopuşundan öncedir. Nitekim Allah Teâlâ, Enbiyâ sûresinde şöyle buyurur : «Ye'cûc ve

Me'cûc'un şeddi yıkıldığı zaman, her dere ve tepeden boşanırlar.» (Enbiyâ, 96). Aynı şekilde burada da şöyle buyuruyor: «O gün, Biz onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sûr'a üflenince hepsini bir araya toplarız.» tbn Zeyd der ki: Âyetin baş tarafında yer alan «O gün, Biz onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler.» kavli, kıyametin başlangıcıdır. Bunun ardından «Sür'a üflenince hepsini bir araya toplarız» bolümü gelecektir. Başkaları da demişlerdir ki: «O gün, Biz onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler.» kavli ile, kıyamet günü insanlarla cinlerin birbiriyle karışması kasdedilmiştir. îbn Cerîr Taberî, Muhammed îbn Humeyd kanalıyla Fezâre kabilesinden bir yaşlıdan nakleder ki; o, «O gün, Biz onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler.» âyeti konusunda şöyle demiş : İnsanlar ve cinler birbirine girince, İblîs der ki: Ben, bu konuyu sizden daha çok bilirim. Doğuya koşar, meleklerin toprağa girdiklerini görür. Batıya koşar, meleklerin yeryüzüne daldıklarını görür ve der ki: Artık sığınılacak bir yer yoktur. Sonra dünyanın uzak bölgesinde sağa sola koşar ve meleklerin yeryüzüne girdiklerini görür. Artık sığınacak yer yoktur, der. O bu durumda iken, ona ip gibi bir yol görünür. O ve soyundan gelenler bu yola girerler. Bir de bakarlar ki bu yol kendilerini cehenneme sürüklüyor. O sırada Allah, cehennem bekçilerinden bir bekçiyi çıkarır. O der ki: Ey İblîs, senin Rabbm katında bir mevkiin yok muydu? Sen cennette değil miydin? İblîs der ki: Bugün kınama günü değildir. Eğer Allah bana bir farz emretmiş olsaydı, ona öyle bir ibâdetle ibâdet ederdim ki yaratıklarından hic bir kimse ona bövle ibâdet edemezdi. O der ki: Allah sana bir farzı emir buvurdu. îblîs nedir o? der. Hâzin der ki : Sana cehenneme eirmevi emretti. Ve üzerine saldırır. Sonra onu ve soyunu kanatlarıyla tutarak cehenneme atar. Cehennem övle bir ses çıkarır ki ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir neveamber kalmamak üzere herkes yüzüstü çöküverir. îbn Ebu Hatim, Ya'kûb el-Kummî kanalıvla bu hadîsi rivâvet etmiştir. Bir başka yolla da Ya'kûb el-Kummî kanalıvla tbn Abbâs'tan nakleder ki: burada, söz konusu olan, cinler ve insanların birbirine girmesidir. Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Abbâs el-Isfahânî... Abdullah tbn Amr'dan nakletti ki; Rasûluîlah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ye-c'ûc ve Me'-cûc Âdem'in oğullarmdandır. Eğer dünyaya gönderilmiş olsalardı, yeryüzünde insanların geçimlerini bozarlardı. Onlardan bir kişi Öldüğünde soyundan bin veya daha fazla nesil bırakır. Onların ötesinde üç ümmet vardır. Bunlar: Tâvil, Tayis ve Mensik'tir. Bu hadîs garîb, hattâ münker ve zayıf bir hadîstir.
Neseî, Şu'be kanalıyla... Evs İbn Ebu Evs'ten merfû' olarak nakleder ki: Ye'cûc ve Me'cûc'un kadınları vardır. Diledikleri zaman onlarla birleşirler. Ağaçları vardır, diledikleri zaman onları aşılarlar. Onlardan bir kişi öldüğü zaman, geriye soyundan bin kişi veya daha fazlası kalır.
«Sûr'a üflenince hepsini bir araya toplarız.» Hadîste de zikredildi-ği gibi sûr, üfürülen bir borudur. V£ İsrâfîl Aleyhisselâm onu üfürür. Bu hadîs daha önce (En'âm sûresi âyet, 73) uzun uzadıya zikredilmişti. Bu konuda pek çok hadîs bulunmaktadır. Hadîste Atiyye kanalıyla îbn Abbâs ve Ebu Saîd el-Hudrî'den merfû' olarak nakledilir ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Nasıl sevineceğim, boynuzun sahibi boynuzu kapmış, yüzünü eğmiş, ne zaman

emredileceğini beklemektedir. Onlar nasıl diyelim dediklerinde buyurdu ki: «Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir. Allah'a tevekkül ettik.» deyin, dedi.
«Hepsini bir araya toplarız.» Hepsini hesâb için hazırlarız. Bir başka âyette de şöyle buyrulur : «De ki: Muhakkak ki Öncekiler ve sonrakiler belirli bir günün vaktinde toplanmışlardır.» (Vakıa, 49-50), «Onların hiç birini bırakmaksızın toplarız.» (Kehf, 47).[42]

İzahı

100 — O gün kâfirlere cehennemi öyle bir gösteririz ki;
101 — Onların gözleri Bizim öğüdümüze karşı kapalıdır ve öfkelerinden onu dinlemeye tahammül1 edemezler.
102 — Kâfirler Beni bırakıp da kullarımı dost edinmelerini kâfî mi sandılar? Doğrusu Biz, Cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.

Allah Teâlâ kıyamet günü kâfirlere yapacağı şeyi haber vererek buyuruyor ki: Onlara cehennemi gösterir ve oraya girmeden evvel İçindeki azâb ve cezayı önlerine koyarız. Bu, üzüntü ve kederin çabuklaştırılması bakımından çok anlamlıdır.
Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklen denir ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem, kıyamet günü yetmiş bin iple bağlı olarak sürüklenir. Her ipte yetmiş bin melek vardır, onu çekerler.
Allah Teâlâ onlardan haber vererek buyuruyor ki: «Onların gözleri bizim öğüdümüze karşı kapalıdır.» Hakka uyup hidâyeti kabul etme konusunda sağırlaşmışlar, gaflete düşrriüşler ve kör olmuşlardır. Nitekim Allah Teali Zuhruf sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Rahman olan Allah'ı anmaya karşı gözlerini yumana, yanından ayrılmayacak bir şeytanı arkadaş veririz.» (Zuhruf, 36). Burada ise şöyle buyurmaktadır : «Ve öfkelerinden onu dinlemeye tahammül edemezler.» Allah'ın emir ve yasaklarını düşünemezler.
Sonra buyuruyor ki: «Kâfirler Beni bırakıp da kullarımı dost edinmelerini lcâfî mi sandılar?» Bunun kendilerine yarar sağlayacağını ve bundan faydalanacaklarını mı zannettiler? «Doğrusu Biz, cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.» Bunun için Allah Teâlâ kendilerine kıyamet gününde konak olarak cehennemi hazırladığını haber veriyor. Bir başka âyette ise şöyle buyurmaktadır: «Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82)[43]

103 — De ki: Size amel bakımından en çok kayıpta bulunanları haber vereyim mi?
104 — Onlar ki; güzel iş yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatındaki çalışmaları boşa gitmiştir.
105 — îşte onlar, Rablarınm âyetlerini ve Ona kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bunun için yaptıkları boşa gitmiştir. Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.
106 — îşte onların cezası; inkâr edip peygamberlerimi ve âyetlerimi alaya almalarına karşılık, cehennemdir.

Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Mus'ab İbn Sa'd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Babama —yani Sa'd İbn Ebu Vakkas'a— «De ki: Size amel bakımından en çok kayıpta bulunanları haber vereyim mi?» âyetini sordum, burada kasdedilenler, Harûriyye vak'ası-na katılanlar mıdır? dedim. Dedi ki: Hayır, onlar Yahûdî ve Hıristi-yanlardır. Yahudiler Hz. Muhammed'i yalanladılar. Hıristiyanlar da cenneti inkâr ettiler ve, orada yiyecek, içecek yoktur, dediler. Harûriyye vak'asma katılanlar ise; Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozdular. Sa'cl İbn Ebu Vakkâs (r.a.), bu vak'aya katılanların fâsıklar olduğunu söylerdi.
Ali İbn Ebu Tâlib, Dahhâk ve bir başkası derler ki: Burada kasdo-lunanlar Harûriyye vak'asma katılanlardır. Hz. Ali'nin kasdettiği anlam şudur: Bu âyet-i kerîme hem Harûriyye vak'asma katılanları, hem de Yahûdî, Hıristiyan ve diğerlerini içine almaktadır. Yalnız bunlar veya onlar hakkında nazil olmuş mânâsında değil, bundan daha geniş anlamda hepsini ihata ettiği manasınadır. Zırâ bu âyet, Mekke'de nazil olmuştur. Yahûdî ve Hıristiyanlara hitabın vârid olmadığı bir dönemde. Ve bütünüyle Haricîlerin mevcûd olmadığı zamanda inmiştir. Öyleyse âyet ameli merdûd ve hatalı olduğu halde amelinin makbul olduğunu ve davranışlarında isabet ettiğini zanneden Allah kullarından hepsi için umûmîdir. Nitekim Allah Teâlâ Ğâşiye sûresinde şöyle buyurmaktadır : «O gün suçluların yüzlerini zillet bürümüştür. Zor işler altında bitkin düşmüşlerdir. Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» (Ğâşive. 2-5) Furkân sûresinde ise şöyle buvurmaktadır : «Yaptıkları her işi ele alır onu toz duman ederiz.» (Furkân, 23) Nûr sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Kâfirlerin İşleri engin Göllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su zanneder. Fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabım görür. Allah, hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39).
Burada ise buyuruyor ki: «Size amel bakımından en çok kayıpta bulunanları haber vereyim mi? Onlar ki; güzel iş yaptıklarını sandıklan halde dünya hayatındaki çalışmaları boşa gitmiştir.» Yani makbul, meşru' olmayan yollarla boş ve bâtıl işler yapmışlardır. Onlar ki; güzel iş yaptıklarını sandıklan halde dünya hayatındaki çalısmalan boşa gitmiştir. Onlar, kendilerinin doğru yol üzere bulunduklannı, sevimli ve makbul kimseler olduklarını sanıyorlardı.
tcîşte onlar, Rablannın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir.» Dünyada Allah'ın âyetlerini ve vahdâniyyetini gösteren belgeleri inkâr etmişlerdir. Peygamberlerinin doğruluğumu reddedip âhiret diyarının varlığını yalanlamışlardır. «Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.» Tartılannı ağırlaştırmayacağız. Çünkü onların terazisi hayırdan yoksundur.
Buhârî der ki: Bize Muhammed îbn Abdullah... Ebu HüreyreMen nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü büyük cüsseli ve şişmanca bir adam gelir, ama o Allah katında bir sinek kanadı kadar ağırlık çekmez. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: İsterseniz «Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.» âyetini okuyun. Keza Buhârî, Yahya îbn Bükeyr kanalıyla.., Ebu Zenâd'dan benzer bir rivayeti nakleder. Yahya îbn Bükeyr'den bu rivayet, bu şekilde muallak olarak nakledilmiştir. Müslim aynı hadîsi Ebu Bekr Muhammed Îbn İshâk kanalıyla Yahya îbn Bükeyr'den rivayet eder.

tbn Ebu Hâtİm der ki: Bana babam... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki;' Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Şişman, fazla yiyip içen bir adam getirilir. Tartılır, onun tartısı bir dane kadar bile ağırlık taşımaz. Ebu Hüreyre der ki: «Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.» âyetini de okudu. îbn Cerîr Taberî aynı hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla merfû' olarak... Ebu Hüreyre'den rivayet eder ve aynen Bu-hârî'nin ifâdesini tekrarlar.
Ahmed îbn Amr îbn Abdülhâlık el-Bezzâr der ki: Bize Abbâs İbn Muhammed... Büreyde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Rasûlullah (s.a.) m yanında idik. O sırada Kureyş'li bir adam geldi. Elbisesiyle böbürleniyordu. Rasûlullah (s.a.) m yanma dikilince, Rasûlullah buyurdu ki: Ey Büreyde; bu, kıyamet gününde Allah'ın kendisine değer vermediği kimselerdendir. Sonra Bezzâr der ki: Ebu Anbese'nin kölesi Vâsıl ve Avn İbn Umâre bu hadîste münferid kalmışlardır. O, hafız olmadığı için peşinden de gidilmemiştir. Aynca İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Kâ'b'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Kıyamet günü uzun boylu, iri yapılı bir adam getirilir. O, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar bile değer taşımaz. İsterseniz «Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.» âyetini okuyun.
«îşte onların cezası; inkâr edip peygamberlerimi ve âyetlerimi alaya almalarına karşılık, cehennemdir.» Onları cehennemle cezalandırmamızın sebebi; küfretmeleri, Allah'ın âyetlerini ve rasûllerlni alaya almalarıdır. Onlarla alay etmişler ve şiddetli biçimde yalanlamışlardır.[44]

107 — Muhakkak ki îmân edip sâlih ameller işleyenlerin konaklan Firdevs cennetleridir.
108 — Orada temelli kalırlar ve hiç ayrılmak istemezler.

Konakları Firdevs Cenneti Olanlar

Allah Teâlâ, bahtlı kullarından bahsediyor. Onlar ki; Allah'a ve peygamberlerine inanmışlar, peygamberlerin kendilerine getirdiği gerçekleri tasdik etmişlerdir. Onlar için Firdevs cennetleri vardır. Mücâ-hid der ki: Firdevs Rûm dilinde bostan demektir. Kâ'b, Süddî ve Dah-hâk ise; bunun asma ağacının bulunduğu bahçe anlamına geldiğini, söylerler. Ebu Ümâme ise; cennetin ortası olduğunu, söyler. Katâde ise; Firdevs'in, cennetin orta ve en değerli yeri olduğunu söyler. Bu husus merfû' olarak Saîd îbn Beşîr'in hadîsinde Katâde, Hasan ve Semure kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakledilir ki; Firdevs, cennetin en güzel yeri ve ortasıdır. İsmâîl İbn Müslim, Hasan kanalıyla Semure'den bu hadîsi merfû' olarak nakleder. Katâde ve Enes îbn Mâlik'den de merfû' olarak aynı şekilde nakleder. İbn Cerîr merhum da aynı hadîsi nakleder. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olur ki; Hz. Peygamber şöyle demiştir : Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i İsteyiniz. Çünkü o, cennetin en üst yeri ve en ortasıdır. Cennet nehirleri oradan kaynar.
«Konaklan» konaktan maksad ziyafettir. Çünkü konak ziyafet içindir.
«Orada temelli kalırlar.» Orada ikâmet eder ve otururlar ve ebe-diyyen oradan uzaklaştırılmazlar. Oradan başka yere «Hiç ayrılmak istemezler.» Başka bir yeri isteyip sevemezler ve gitmezler.

«Ve hiç ayrılmak istemezler.» kavli, onların cenneti arzu etmelerine ve sevmelerine dikkatleri çekmek içindir. Halbuki bir yerde sürekli kalan insanların bıkıp usanmaları vehmedilebilir. Böylece Allah Teâlâ; onların burada sürekli, ebedî ve sermedi kalışlarına rağmen burayı değiştirmek İstemediklerini, yerlerinden gitmeyi arzu etmediklerini, gezinti ve dolaşmayı bile arzulamadıklarını ifâde etmektedir.[45]

109 — De ki: Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkeb olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, onlara de ki: Denizlerin sulan mürekkep olsaydı ve o mürekkeplerle Rabbımın hikmet dolu âyetleri ve delil dolu buyrukları yazılsaydı, denizler biterdi de yine o buyrukların yazılması bitmezdi. «Ve bir o kadarını da katsak.» Yani bir deniz gibi bir başka deniz daha, sonra bir başkasını daha ve sürekli başkalarını daha buna katsaydık ve bununla Allah'ın buyruklarını yazsaydık, denizler biter Allah'ın kselâmı bitmezdi. Nitekim Allah Teâlâ Lokman sûresinde de şöyle buyurur: «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın kelimeleri bitmezdi. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokman, 27).
Rebi' îbn Enes dedi ki: Bütün kulların bilgisi; Allah'ın bilgisi karşısında, bütün denizlerin suyunun yanında bir damla gibidir. Bu konuda Allah Teâlâ, «Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» buyuruyor. Denizler mürekkep olsaydı; bütün ağaçlar kalem olsaydı, denizlerin suyu biter kalemler kırılır ama Al-lah'ın kelâmı ebedî olarak tükenmeksizin bakî kalırdı. Kullardan hiç bir kimsenin, O'nun değerini takdir edebilmesi ve Allah'ı lâyıkıyla öve-bilmesi mümkün değildir. Ancak O'dur kendi nefsini lâyıkıyla Öven. Muhakkak ki bizim Rabbımız, kendisinin söylediği gibidir ve bizim söylediğimizin üzerindedir. Dünya nimetlerinin baştan sona misâli; âhiret nimetleri karşısında yeryüzüne mukabil bir hardal danesinin misâli gibidir.[46]

110 — De kî: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor. Artık kim, Rabbına kavuşmayı arzu ediyorsa; sâlih bir amel işlesin. Ve Rabbına ibâdette hiç kimseyi ortak koşmasın.

Ben Ancak Bir Beşerim

Taberânî, Hişâm İbn Ammâr kanalıyla.,. Amr İbn Kays el-Kûfî'-den rivayet etti ki; o, Muâviye İbn Ebu Süfyân'ın bu âyetin son inen âyet olduğunu söylediğini duymuştur.
Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a buyuruyor ki: Senin kendilerine peygamber olarak gönderilişini yalanlayan o müşriklere de ki: «Ben de ancak sizin gibi bir beşerim.». Benim yalan söylediğimi iddia edenler benim getirdiğime benzer bir şey getirsinler. Benim size haber verdiğim konularda, gaybı ve geçmişi bilmem. Kehf ashabının kıssasını sordunuz, Zülkameyn'in kıssasını sordunuz. Ben, onları bilmem. Ancak size verdiğim bilgi, gerçeğe uygundur. Çünkü öyle

olmasaydı, Allah onu bana bildirmezdi. Ve ben size bildiriyorum ki: «Yalnız bana tanrınızın bir tek tanrı olduğu vahyediliyor.» Sizi kendisine ibâdet etmeye çağırdığım tanrınızın eşi ve benzeri yoktur, bir tektir. «Artık kim, Rabbına kavuşmayı arzu ediyorsa; güzel bir amel işlesin.» Kim, Rabbının sevabına ve uygun cezasına kavuşmak istiyorsa; sâlih amel işlesin. Allah'ın şeriatına uygun olan işleri yapsın. «Ve Rabbına ibâdette hiç kimseyi ortak koşmasın.» Yalnız ve yalnız Allah'ın rızâsı gözetilerek yapılan ibâdet, şirk koşulmaksızın yapılan bu İbâdettir. Bu ikisi, kabul gören amelin iki temel rüknüdür. İbâdet her şeyden evvel Allah'ın rızâsı için olmalıdır, Rasûlullah'm şeriatına uygun olmalıdır.
îbn Ebu Hatim... Tâvûs'dan nakleder ki; adamın biri: Ev Allah'ın Rasûlü, ben bazı yerlerde duruvorum ve Allah'ın rızâsını diliyorum. Ancak benim bulunduğum verin görülmesini istiyorum, demiş. Ra-sûlullah (s.a.) ona hiç karşılık vermemiş, nihâvet bu âvet nazil olmuş : «Artık kim Rabbına kavuşmayı arzu ediyorsa, sâlih bir amel işlesin ve Rabbına İbâdette hiç kimseyi ortak koşmasın.» Mücâhid ve bir başkası da bu rivayeti böylece mürsel olarak nakletmiştir.
A'meş der ki: Bize Benû Hâşim'in kölesi Hamza Ebu TJmâre, Şehr îbn Havşeb'den nakletti ki. adamın biri Ubâde İbn Samit'e gelmiş ve; sana soracağım şeyi bana bildir, demiş. Bir kişi Allah rızâsını gözeterek namaz kılsın ve övülmekten hoşlansın. Allah rızasını gözeterek oruç tutsun ve övülmekten hoşlansın. Allah rızâsını gözeterek sadaka versin ve övülmekten hoşlansın. Allah rızâsını gözeterek haccetsin ve övülmekten hoşlansın bunun durumu nedir? Ubâde İbn Sâmit demiş ki: Ona hiç bir şey"yoktur. Çünkü Allah Teâlâ; Ben ortak koşulacakların en hayırlısıyûn. Kimin Benimle beraber bir ortağı varsa; o, bütünüyle onundur. Çünkü Benim ortağa ihtiyâcım yoktur.
îmâin Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, Rasûlullah (s.a.) m yanında nöbet tutardık. Geceleyin herhangi bir durum hâsıl olur veya ihtiyâcı olur diye yanında kalırdık. O zaman, bizi gönderir ve ihtiyâcını gördürürdü. Müsâfirler ve nöbet bekleyenler çoğaldı. Biz kendi aramızda konuşuyorduk. Rasûlullah (s.a.) o sırada yanımıza gelip dedi ki: Bu lakırdılar neyin nesi? Ben, size fısıldaşmayı yasaklama-mışmıydım? Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Ey Allah'ın peygamberi, biz Allah'a tevbe ettik. Deccâl olan Mesih'in konusunu tartışıyorduk. Bu konuda farklı görüşler beyân ettik, dedik. Bunun üzerine buyurdu ki: Size benim yanımda Deccâl olan Mesih'ten daha korkulu şeyi haber vereyim mi? İbn Mes'ûd diyor ki: Evet, dedik. Rasûlullah buyurdu ki: Bu, gizli şirktir. Kişi, bir yerde durup başkası için namaz kılar.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr... Şehr İbn Havşeb'den nakletti ki; İbn Ğânem bize nakletti ve şöyle dedi: Ben ve Ebu Derdâ Şam yakınlarındaki Câbiye mescidine girdiğimizde orada Ubâde İbn Sâmit'le karşılaştık. Benim sağ tarafımı kendi soluna, Ebu Derdâ'nm sol tarafım da kendi sağına aldı ve aramızda yürümeye başladı. Kendi aramızda konuşuyorduk. Allah, bizim ne konuştuğumuzu en iyi bilendir. Ubâde İbn Sâmit dedi ki: Eğer Allah sizin birinizin veya ikinizin ömrünü uzatırsa, sizden bir kişinin orta dereceden bir müslümanı görmesi o kişinin Muhammed Aleyhisselâm'ın dilinden Kur'an'ı okuyup tekrarlaması ve yeniden başlaması, onun halâlmı halâl haram kıldığını haram tanıması, onun ^konakladığı

yerlerde konaklaması yakındır. Ancak sizin içinizde ölü bir merkebin başı sizi ne kadar hayrete düşü-rürse; o da öylesine hayrete düşürür. İbn Ğanem dedi ki: Biz bu durumdayken Şeddâd İbn Evs ve Avf îbn Mâlik çıkageldiler ve yanımıza oturdular. Şeddâd dedi ki: Ev insanlar, peygamberden duymuş olduğum en korkulu söz onun sövledi&i şu sözdür: Sizin için şirk ve gizli şehvetten en çok korkarım. Ubâde İbn Sâmit ve Ebu Derdâ dediler ki: Allah'ım, bizi ba&ışla. Rasûlullah (s.a.) bize şeytânın artık Arao yarımadasında kendisine ibâdet edilmesinden ümidini kestiğini söylememiş miydi? Gizli şehvete gelince; biz onu iyi biliriz. Bu dünyanın kadın ve arzulandır. Ey Şeddâd, bizi korkuttuğun şirk nedir? Şeddâd dedi ki: Bakarsınız bir adam bir başkası için namaz kılar veya bir başkası için oruç tutar veya bir başkası için sadaka verir. İşte onun şirk olduğunu görmez misiniz? Evet, dediler. Allah'a andolsun ki, kim bir adam için namaz kılar veya oruç tutar veya sadaka verirse; Allah'a şirk koşmuş olur. Şeddâd dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum : Kim gösteriş içirı namaz kılarsa; şirke düşmüş olur. Kim gösteriş için oruç tutarsa; şirke düşmüş olur. Kim gösteriş için sadaka verirse; şirke düşmüş olur. Bu sırada Avf İbn Mâlik dedi ki: Allah Teâlâ o kişinin yaptığı amellerden kendi rızâsı için olanı ayırıp da kabul etmesi ve kendisine şirk koşularak yapılmış olanı bırakması mümkün değil midir? Bunun üzerine Şeddâd dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim : Allah Teâlâ; Bana şirk koşan kimse için en iyi ortak Benim. Çünkü onun işlediği amelin bütünü, azı veya çoğu şirk koştuğu ortağına aittir. Bense bunlara muhtaç değilim,
îmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd... Şeddâd İbn Evs'ten nakletti ki; o, ağlamış. Seni ağlatan nedir? denildiğinde; Rasûlullah (s.a.) tan duyduğum şu sözdür demiş : Onu hatırladım da ağiadım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ümmetimin şirke ve gizli şehvete düşmesinden korkuyorum. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ümmetin senden sonra şirke düşer mi? Evet, buyurdu. Elbette ki onlar aya veya güneşe taşa veya puta tapmazlar. Ancak amellerini gösteriş için yaparlar. Gizli şehvet ise bir kişinin sabahleyin oruç tutup, isteği baskın gelince şehveti için orucunu terk etmesidir. Bu hadîsi İbn Mâce, Hasan İbn Zekvân kanalıyla Şeddâd îbn Evs'ten nakleder. Ancak bu rivayette yer alan Ubâde zayıf bir râvîdir, onun Şeddâd'dan hadîs duymuş olması; üzerinde durulması gereken bir husustur.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Hüseyn İbn Ali.., Ebu Hüreyre'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş Allah Teâlâ kıyamet günü buyurur ki: Ben, ortakların en hayırhsıyım. Kim Bana birini ortak koşarsa, o bütünüyle onun ortağınındır.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu HÜreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), Rabbı Azze ve Celle'nin şöyle buyurduğunu aktardı: Ben, ortakların en hayırUsıyım. Kim bir amel İşleyip de, ona Benden başkasını ortak ederse, Ben ondan uzağım. O, Bana ortak koştuğunundur. Bu hadis bu yönüyle münferiddlr.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus... Mahmud İbn Le-bid'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizin İçin en çok korktuğum şey küçük şirktir. Ey Allah'ın RasÛlü, küçük şirk nedir? denildiğinde; riyadır, buyurdu. Allah Teâlâ kıyamet günü insanları amelleriyle cezalandırdığı zaman der ki: Siz dünyada kime

gösteriş yapıyor idiyseniz ona gidin. Bakın onun yanında bir karşılık bulacak mısınız?
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Bekr... Ebu Fudâle el-Ansârî'nin oğlu Ebu Saîd'in şöyle dediğini nakletti: Ra-aûlullah (s.a.) m şöyle dediğini işittim : Allah Teâlâ kıyamet günü; geleceğinden şüphe olmayan gün için, öncekileri ve sonrakileri topladığında bir münâdî şöyle seslenir: Kim, amelinde Allah'a bir başkasını ortak koşarsa; sevabım Allah'tan başkasının yanında arasın. Çünkü Allah, ortaklar içinde ortaklığa hiç muhtaç olmayandır. Bu hadîsi Tir-mizı ve İbn Mâce Muhammed İbn Ebu Bekr'den naklederler.
İmim Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Ebu Bükre (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim başkaları duysun diye bir şey yaparsa, Allah da onu başkalarına duyurur. Kim de gösteriş için yaparsa; Allah da ona gösteriş yapar. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Muâviye... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, gösteriş yaparsa; Allah da ona gösteriş yapar. Kim, başkaları duysun diye bir şey yaparsa; Allah da onu başkalarına duyurur. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki; Bize Yahya İbn Saîd... Amr İbn Mürre'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Ebu Ubeyde'nin evinde bir adamdan duydum ki; o, Abdullah İbn Amr'm Abdullah îbn Ömer'in şöyle dediğini duymuş : O da Rasûlul-lah'm şöyle buyurduğunu işitmiş: Kim halkın kendi amelini duyması için iş yaparsa; Allah da bunu onlara duyurur, mahlûkâtı-na işittirir onu küçük ve hakir kılar. Abdullah İbn Ömer'in iki gözü yaşardı.
Ebu Bekr el-Bezzâr dedi ki: Bize Amr İbn Yahya... Enes İbn Mâ-Hk'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Âdemoğulları-nın amelleri kıyamet günü Allah Azze ve Celle'nin huzuruna mühürlenmiş sayfalar halinde sunulur. Allah Teâlâ; şunu atın, şunu kabul edin, der. Melekler derler ki: Ey Rabbım, Allah'a andolsun ki, ondan hep hayır gördük. Allah Teâlâ buyurur ki: Onun amelleri Benim rızâmdan başkası içindi. Ben, bugün ancak Benim rızâm kasdedilerek yapılmış olan amelleri kabul ederim. Sonra Bezzâr der ki: Râvîler arasında yer alan Haris İbn Ğassân'dan bir topluluk rivayet etmiştir, o Basra'lıdır ve eksik bir tarafı yoktur. îbn Vehb der ki: Bana Yezîd İbn îyâz... Abdullah tbn Kays'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Gösteriş ve başkaları duysun diye bir şeye kalkışan kimse; oturuncaya kadar Allah'ın gazabındadır.
Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Abdullah îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Halkın gördüğü yerde güzel namaz kılıp, yalnız başına kaldığı zaman kötü kılan kimsenin bu davranışı küçümsemedir. Onunla Rabbı Azze ve Celle'yi küçümsemiştir. İbn Cerîr Taberi der ki: Bize Ebu Âmir îsmâîl İbn Amr... Amr İbn Kays el-Kindî'den nakletti ki; o, Muâviye İbn Ebu Süfyân'ın «Artık kim Rabbına kavuşmayı arzu ediyorsa, sâlih bir amel işlesin. Ve Rabbına ibâdette hiç kimseyi ortak koşmasın.» âyetini okuduğunu ve bu âyetin Kur'an'dan nazil olan son âyet olduğunu söylediğini işitmiştir. Bu, müşkil bir haberdir. Çünkü bu âyet, Kehf sûresinin son âyetidir. Kehf sûresinin bütünü ise Mekke'de nazil olmuştur. Olabilir ki, Muâviye bu ifadesiyle onu nesheden ve hükmünü değiştiren bir başka âyet inmedi demek, istemiştir. Yani o, muhkem ve sabittir. Ancak bazı râvîler.bu işi karıştırmışlar ve ifâdeye kendi anladıkları mânâyı vererek rivayet etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn Ali îbn Hasan... Ömer îbn Hattâb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her kim bir gece «Artık kim Rabbına kavuşmayı arzu ediyorsa, sâlih bir amel işlesin. Ve Rabbına ibâdette hiç kimseyi ortak koşmasın.» âyetini okursa; bu, kendisi için bir nûr olur. Aden'den Mekke'ye kadar melekler onu kuşatırlar. Bu hadîs gerçekten garîbdir.[47]

İzahı

İslâm düşüncesi, kaynağı ve dayandığı esâslar bakımından İlâhi eserleri ve sonuçları bakımından beşerî bir düşüncedir. İslâm düşüncesinin ilâhî cephesini Kur'ân-x Kerîm ve Onun izah ve yorumlarından meydana gelen Sünnet-i Seniyye temsil eder. Beşerî cephesini ise, Kur'an ve Sünnet temelinden hareketle, insan, hayat, kâinat ve varlık hakkında akıl ve tecrübeler ışığında geliştirilen her neviden fikrî çalışmalar temsîl eder. Bu sebeple İslâm düşüncesi, diğer düşünce tarzlarında mevcûd olmayan, ilâhî ve beşerî özellikleri birlikte taşıma imtiyazına sahiptir.
İslâm düşüncesinin ilâhî cephesi; statik (sâbit-değişmez), beşerî cephesi ise hayat şartlarına göre değişen (dinamik) olduğu için ilâhî cepheye ters olmamak kaydı ile İslâm'da her türden düşünce serbesttir. Kişi aklım kullanarak veya tecrübelerine dayanarak bir görüş beyân ederse bu görüşünde isabet etse de, yanılsa da —İslâm İlkelerine göre— ilâhî mükâfata (sevâb) nail olur. Amr Ibn Âs, Hz. Peygamberden rivayet eder ki o, şöyle buyurmuş: Hâkim ictihad edip hükmünde isabet ederse ona iki mükâfat vardır. İctihâd edip hükmünde vam-Ursa onun için de bir mükâfat vardır.[48]
İslâm düşüncesinin ilâhî cephesi, bütün müslümanları bağlayıcı olduğu halde, beşerî cephesi bağlayıcı bir özellik taşımaz. Dolayısıyla beşeri cephesini reddetmek, kişinin îmânını zedelemez.
İslâm düşüncesinin ilâhî cephesi bakî ve ebedîdir. Beşer eliyle değiştirilemez, reform yapılamaz. Çünkü onu gönderen zât; —İslâm inançlarına göre— ezelî, ebedî ve bakî olan Allah Teâlâ'dır. Beşerî cephesi ise zamana ve şartlara göre değişir, çünkü onun menşe'i olan insan bünyesi sürekli değişime uğramaktadır. İnsan, bir parçasını teşkîl ettiği kâinat gibi fânidir. Fânî bir varlığın bakî ve ebedî prensibler ortaya koyması mümkün değildir. İnsan menşe'i fikirler, zaman ve şartlarla sınırlıdır. Ancak insanlık süreklilik arzettiği gibi, insanların düşüncesi de birbirine ilişerek devamlılık arzetmekte, nesillerden nesillere intikâl etmektedir. Bir düşünürün büyüklüğü; daha geniş bîr zaman aralığında geçerli olan fikirler ortaya koymuş olmasındadır. Ama ne olursa olsun, her düşünürün fikirleri —kendisinin de içinde yaşadığı evrenin yapısı gibi— fânî olduğu için değişmeye ma'rûz ve eksikliklerle ma'lûldur.
I- İslâm Düşüncesinin İlâhî Tarafı:
Gerçek anlamda İslâm düşüncesi, bu düşüncenin ilâhî cephesini teşkîl eden kısımdır. Müslümanlar bakımından tartışmasız kabul edilen de bu bölümdür. Beşerî kısmı ise zamanla ve şartlara göre değişiklik arzeden ve bağlayıcı niteliği olmayan kısımdır. Biz İslâm düşüncesinin ilâhî cephesini burada kısaca ele almak, beşer! cephesini ise daha sonra ve detaylı olarak İncelemek istiyoruz.

Saf haliyle İslâm düşüncesi, ilâhî düşüncedir. Bu düşüncenin İfâdesi İse Kur'an-ı Kerîm'dir. öyleyse sâf İslâm düşüncesi, Kur'an düşüncesidir. Rasûlullah kendiliğinden bir düşünce sistemi getirmemiştir. Arap cemiyetinin sosyal, ekonomik ve politik şartlan da bu düşüncenin doğmasını gerektirmemiştir. O günkü dünya şartlan da böyle bir düşünceyi motive etmemiştir. Dolayısıyla bu düşünce sistemi Kur'-ân-ı Kerim tarafından ve şartlara bağlı olmaksızın ve tamamen özgür bir irâdenin eseri olarak getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm tarihte hiç bir ilâhî esere nasîb olmayan bir titizlikle müslümanlar tarafından korunup saklanmış ve hiç bir el, onun metnini değiştirme imkânını bulamamıştır.
Kur'an'ın getirmiş olduğu bu sâf İslâm düşüncesini, bugün biz de ilk gündeki gibi anlayıp kavrama imkânına sahip bulunmaktayız. Bu, ancak peşin hükümlerden ve bize empoze edilen klasik ve tarihî perspektiflerden uzak olarak doğrudan doğruya ve sâf bir kafa ile ona baktığımız zaman mümkün olur. Bunun da ne kadar zor ve bâdireli bir şey olduğunu söylememek imkânsızdır. Peygamberden sonra, sosyal zaruretler bu ana kaynağın yorumunu gerekli kılmış ve her mütefekkir ona yeni bir yorum eklemiştir. Böylece İslâm düşüncesinin be^ serî cephesi tekevvün etmiştir. Fıkıh tartışmaları, kelâm ve akâid münâkaşaları hep sonradan zuhur etmiş olup, kendi devrinin şartlarım yansıtan beşerî unsurlardır.
İlk müslümanların biricik müracaat kaynaklan, Kur'ân-ı Kerîm ve onu bildiren Resûl-i Ekrem idi. Hz. Âişe'nin ifadesiyle Rasûlullah'-ın ahlâkı, Kur'an'ın kendisiydi. Bunun için İslâm düşüncesinin ilâhî cephesini araştırırken öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'e başvurmak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği düşünce sisteminin temel karakteristik özelliklerini araştırdığımızda başlıca şu hususiyetler ile karşılaşırız :
1- İlâhî Bir Düşünce Sistemi:
Kur'an'a dayalı İslâm düşüncesinin en önemli ve birinci özelliği, ilâhî bir düşünce sistemi olmasıdır. İslâm inancına göre Kur'an Allah tarafından gönderilmiştir. Onun ortaya koyduğu düşünce esâsları da Allah tarafından vaz'edilmiştir. Allah, insanın ve onun içinde yaşadığı kâinatın yaratanıdır. Yaratan, elbette ki yarattıklarını en iyi bilendir. «Yaratan bilmez mi hiç? O, Latîf'dir, Habîr'dir.» (Mülk, 14) Dolayısıyla O'nun yarattıkları için koymuş olduğu esâslar da insanın mekanizması itibarıyla kavramaktan âciz olduğu bütün noktalan kuşatıcı mâhiyette olacaktır. Netîce olarak, insanın mevcûd yapısından kaynaklanan eksiklikler ve yanlışlıklar Yaratıcının vâz'ettiği fikir sisteminde görülmeyecektir.
Ne var ki ilâhî kaynak, günlük hayatın gerekleriyle alâkalı detayları açıklamamıştır. Açıklamaması da bu düşünce sisteminin mantıkî bir gereğidir. Çünkü beşerin temel karakteri değişmez, ihtiyâçları ise zaman içinde değişiklik gösterir. Bu açıklanmayan kısım, insanlar tarafından kendi devirlerindeki şartlara göre değişip gelişebilir. Ancak bu noktada insan zekâsının önüne bir sed çekilmiş değildir. Aksine insan zekâsı kendi kapasitesi içinde serbestçe ve elverdiğince geniş bir alanda faaliyet yapar. Ama insan bünyesinin ve bu bünyeden doğan eksikliklerden uzak olması imkânsız olan araçların, bir türlü mâhiyetini kavrayamayacağı ve çözemeyeceği konularda kendini yıpratıp enerjisini tüketmesine de imkân bırakmaz. Bu gibi ana ilkeler ilâhî menşe'den alınır, hayatın zarurî değişimi ile

değişecek kısımlar ise, o gün düşünen kafaların bu ana ilkelere ters düşmeyecek şekilde geliştirdikleri prensibler olarak kabul edilir.
Kur'an düşüncesi böylece meseleyi son derece elastikî biçimde vaz'etmiştir. Ne bazı düşünce sistemlerinde olduğu gibi, her şeyi ilâhî menşe'e dayandırıp bundan farklı görüşleri afaroz etmiştir, ne de po-zitivist düşünce sistemlerinde olduğu gibi, insan dışı tüm kaynaklan yok farzederek, insanı her şeyin menşe'i kabul etmiştir.
Bundan sonraki özellikler temelde bu ilâhî olma özelliğine dayanmaktadır.
II- Tevhîd Esâsına Dayalı Bir Düşünce Sistemi:
Kur'an düşüncesinin ikinci ve temel özelliği de tevhîdçi bir düşünce sistemi olmasıdır. İnsan zekâsının çoğunlukla yanıldığı konuların başında tanrı anlayışı gelir. Sağlam ve kapsamlı bir tanrı anlayışına sâhib olmadan hayatta sağlam adımlar atmak imkânsızdır. Ne var ki soyut bir alan olan ulûhiyyet konusunda çok eski dönemlerden beri pek çok hurafe ve uydurmalar göze çarpmaktadır. Eksik veya yanlış bir ulûhiyyet fikri, hayatın diğer problemlerine de eksik ve çarpık bakma sonucunu doğurur. Biz kabul etsek de, etmesek de en ilkelinden en gelişmişine kadar insanların kafasını en çok meşgul eden konu tanrı konusu olmuştur. Ve bu konuda —konunun imkânları, dâhilinde^— ki gerçekten çok girifttir— en rasyonel ve en tutarlı, aynı zamanda insanlık varlık yapısına en uygun tanrı anlayışı Kur'an'ın getirdiği tevhîdçi tanrı anlayışıdır.
Tevhîdçi anlayışı, yalnızca Kur'an getirmemiştir, elbette. Gerek Yahûdîlik, gerekse Hıristiyanlık ondan önce tevhîd anlayışını getirmişlerdir. Fakat zaman içinde muhtelif sebeplerle bu iki dindeki tevhîd anlayışı çok tanrıcı bir niteliğe büründürülmüş ve tek tanrıcı özü ortadan kaldırılmıştır. Hemen belirtelim
ki, XIX. yüzyıl pozitivizminin etkisi ile gelişmiş olan sosyoloji ve buna dayanarak kurulmuş olan dinler tarihinin evolüsyonist tezi gerçekte hiç de hakikati ifâde etme-mektedir. Dinler tarihi tarafından ortaya konan, çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru tekâmül anlayışı, Kur'an tarafından reddedilir. Kur'an, bütün dinlerin aslının tek tanrıcılık esâsına dayandığını, ancak bir süre sonra insanlar tarafından tahrif edildiğini belirtir. Dolayısîy-la myth'lerin kaynağı —sosyolojinin iddiasının aksine— dinler olmaktadır. Dinler insanlar tarafından tahrif edile edile, neticede mitoloji haline döndürülmekte ve böylece muharref dinler ortaya çıkmaktadır.
Kur'an anlayışına göre, ilk din yeryüzüne Hz. Âdem ile gelmiş tevhîd (monoteist - tek tanrıcı) dinidir. Bundan sonra insanlar tarafından hep tahrifat yapılmış ve gelen yeni peygamber de tekrar tevhîd esâslarını getirmiştir. Daha sonra gelen Yahûdîlik ve Hıristiyanlık da kendişini tahrifattan kurtaramamış ve en son din olmak üzere İslâm dini tevhîd esaslarını getirmiştir.
Kur'an düşüncesi de bütün kavram ve yorumlarında bu tevhîdçi ilkeyi temel alır ve politeist anlayışa vesile olacak yorumlardan kaçınır. Bu sebeple zâten İslâm düşüncesinin ilâhî cephesi tahrifattan uzak kalmıştır.
Tek bir tanrıya bağlanmak; insanın davranışları bakımından büyük önem ifâde eder. Bilhassa insanın değişik değer merkezleri etrafında eğilip bükülmesini Önler. Kişiye şahsiyet kazandınr. Modern düşüncenin insana vermeye çalıştığı Özgür kişiliğin gelişmesinde büyük bir etken olur.
III- Değişmez Bir Düşünce Sistemi:

însan, hayatı boyunca sürekli değişimlere uğradığı için, her zaman kendine sabit noktalar bulmaya çalışır. Bu sabit noktalara dayanarak birtakım atılımlar yapar. Gündelik hayatımızda karşılaştığımız bu olgu, düşünce hayatımız bakımından da önemlidir. Çünkü bütün değer noktalarının değişmesi halinde ortada başvurulabilecek hiç bir ölçü kalmaz. O zaman da bir sistem kurmak imkânı bulunmaz.
Fakat hayatın değişken akışı içerisinde, değişmez değerlerin bulunması olumsuz bir rol oynamaz mı? Çoğunlukla insanları olduğu yerde saydıran tutucu akımlar, bu değişmez değerlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla İslâm düşüncesi de böyle tutucu bir hüviyete bürünmez mi?
Değişme ve değişmezlik tabiatın içinden kaynaklanan bir kanundur. Ancak tabîat bu ikisi arasında bir denge kurmuştur. Hayat ve kâinatta ana yörünge sabittir, bu yörünge üzerinde değişim vardır fakat yörünge hiç bir şekilde değişmez. İnsanın ihtiyâçları değişmez, ama bu ihtiyâçların karşılanış biçimi değişir. însan tabiatı hiç bir zaman için değişmez ancak bu tabiatın gerekleri ve bunların karşılanış biçimi değişir. Evrenin nizâmı sabittir. Bu nizâmın seyrinde zaman içinde değişiklik olabilr.
Değişmez prensiblerin kabulü, insan ve hayat için belirli bir ölçü kabul etmek ve bu ölçü üzerinde birleşmek demektir. İnsanların geçici arzu ve heveslerine, devrin akışına, şartların icâbına göre her şeyi değiştirmeyip, geçici esâslara göre düzeni bozmayıp, bunların başvurması için bir ölçü, kriter ve mikyas vaz'etmektir. Toplumsal hayat, hukuk, devlet ve bir anlamda hayat belirli ölçüler üzerinde anlaşmaya dayanır. Bu anlaşma noktalan kısa aralıklarla değişecek olursa düzen yerini anarşi alır. Kur'an'ın ifadesiyle, «Eğer hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yeryüzü ve onlarda bulunanlar muhakkak bozulup giderdi.» (Mü'minûn, 71)
Kur'ân-ı Kerîm, değişmez değerleri hayatın bütün sahalarına yaymak yerine sadece bazı temel ilkelere inhisar ettirmiştir. Dolayısıyla hayatın akışı içerisindeki değişimlerin hepsini sabit tutmayı kabul etmemiştir. Bu da dinlerin pek çoğunda ve gelenekselleşmiş kurumlarda karşılaştığımız tutucu niteliği ortadan kaldırdığı gibi, onun karşıtı olarak, modern düşünce akımlarının çoğunda karşılaştığımız sürekli değişim fikrinden kaynaklanan sabit ölçü kabul etmeme anarşisine de imkân bırakmamaktadır. Böylece tıpkı tabîat gibi, değişim ile değişmezlik arasında vasat bir nokta tesbît etmektedir. Zâten İslâm ölçülerine göre, tabiatı yaratan Allah olduğu gibi, Kur'an'ı indiren de Allah'tır. Tabîat Allah'ın görülen eseri, Kur'an Allah'ın okunan kitabıdır. Bu ikisi birbirini nakzetmek şöyle dursun, birbirini tamamlamakta ve tasdik etmektedir. «Allah'ın insanları yarattığı fıtratı.» (Rûm, 30) Tabiata Allah tarafından konulmuş olan bu kanunlar, Allah'ın tabiî sünnetini teşkil eder ki, «Sen Allah'ın sünnetinde bir değişme göremezsin.» (Ahzâb, 62; Fâtır, 43; Fetih, 23) Allah tabiî hayat için kanunlar koyduğu gibi sosyal hayat için de kurallar koymuş ve bunu Kur'an-ı Kerîm vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Bu kurallar yalnız müslümanlar için değil, tüm insanlar için geçerlidir.
IV- Dengeli Bir Düşünce Sistemi:
îslâm düşüncesinin ilâhî cephesini temsil eden Kur'an düşüncesi her konuda dengeyi esâs almıştır. Kur'an'm tasvirine göre Allah; kâinatta bir denge kurmuştur. Bu denge Allah'ın bütün eserlerinde göze çarpmaktadır. «Doğrusu Biz her şeyi bir

kadere (ölçü) göre yarat-mışızdır.» (Kamer, 49) Bu ölçü, içinde yaşadığımız tabiî âlemin her tarafında görülmektedir. Güneş sisteminden dünyanın diğer gök cisimleriyle uzaklığına, dünyanın eğiminden elips şeklindeki yapısına kadar bütün evren denge üzerinde durmaktadır. Şayet bu denge unsurlarından birisi çok cüz'î bir miktar şaşıracak olursa, kâinatın seyri değişir, belki de mahvolup gider.
Canlıların hayatı denge esâsı üzerine kâimdir. Oksijenin biraz fazla veya eksik oranda alınmasından, organların işleyişine kadar her türden fizyolojik vak'alarda bir denge hâkimdir. San'attan, düşünceye kadar her alanda denge esâstır. İşte Kur'an düşüncesi, bir fikir sistemi olarak her konuda dengeyi ana ilke olarak benimsemiştir. Halbuki diğer düşünce sistemleri denge kurmak yerine, denge noktalarından birine ağırlık vermektedirler. Bu denge noktalarını şöylece belirleyebiliriz :
a- Tanrı ile evren arasında denge :
Kur'an düşüncesi, evrende ayrı ayrı tanrılar bulunduğunu ve tabîat güçlerinden herhangi birisini, bir tanrının özel işleyiş alam olarak kabul etmez. Yunan mitolojisinde ve diğer ilkel düşünce sistemlerinde karşılaştığımız çoğunluğu politeist kökenli anlayışa yer verilmez. Tanrı ile evren arasında kesin bir çizgi vardır. Mekanizm'e yer verilmediği gibi, kâinata canlılık ve rûhluluk atfeden düşüncelerin panteizmine de yer verilmez. Buna mukabil tanrı, evren karşısında kör bir mekanizmin mahkûmu değildir. Aristoteles düşüncesinde olduğu gibi tanrı meydana getirdiği kâinat ile ilgilenmemek şöyle dur-Sun, sürekli kâinatı kontrol etmektedir. Tanrı kâinatın biricik hâkimidir.
b- Tanrı ile insan arasında denge :
Kur'an düşüncesine göre; tanrı ile insan birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı varlık alanını temsil eder. İnsanın varlık alanı belirli ve sınırlıdır. Buna karşılık tanrı her türlü kayıd ve sınırlamadan uzaktır. Tıpkı evren ile Allah arasında kesin ve ayırıcı farklılık bulunduğu gibi, insanla Allah arasında da kesin ve ayırıcı çizgi vardır. İnsan, ne yaparsa yapsın tanrılık makamına yücelemez. Buna mukabil insan ile tanrı arasında bir çatışma ve düşmanlık da yoktur. Tanrı her zaman için insanı sever, korur, bağışlar, buna mukabil insan, hatâ ve eksiklikler ile ma'lûl olduğundan kimi zaman tanrının buyruklarını dinlemez. Ama istese de istemese de tanrıya boyun eğmek durumundadır. Tanrıya baş kaldırması geçici bir isyandır. Sonra hatâsından vazgeçip tevbe ve istiğfar eder.
Hıristiyanlıkta olduğu gibi insan, tanrı karşısında doğuştan suçlu durumda değildir. Hıristiyan düşüncesine göre, Hz. Âdem kendisine yasaklanan meyvadan yediği için cennetten kovulmuş ve bu suçu onun neslinden gelen bütün insanoğluna geçmiştir. Bu ezelî günâhtan kurtulması gerekir. Kur'an düşüncesine göre de Hz. Âdem kendisine yasaklanan ağaçtan yemiş ve bu yüzden cennetten çıkarılmıştır. Fakat Âdem'in işlediği suç, soyundan gelen bütün insanlara geçmiş değildir. Aksine bütün insanlar temiz bir fıtratla doğarlar. Suçsuzdurlar. Sonra aldıkları terbiye ile kendi yollarını seçerler.
Yunan mitolojisinde ise insanla tanrı arasında kesin çizgiler belirlenmiş değildir. Aksine tanrılar, insan şeklinde düşünülmektedir. Tıpkı insan gibi onun da arzuları, hevesleri ve zaafları vardır. İnsanla tanrı arasında bir makam ve mevki çatışması vardır.

Kur'an ise insan ile tanrı arasında makara ve mertebe bakımından kesin farklar koyduğu için böyle bir problem yoktur. Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinler insanı tanrı karşısında mağlûb ve makhûr duruma getirirken, mitolojiler ve materyalist düşünceler, insanı tanrı karşısında muzaffer durumuna getirmektedir. Nietzsche'nin «süper insan» görüşü bu düşünceyi yansıtmaktadır.

c- İnsan ile evren arasında denge :

Kur'an düşüncesi, evreni ilâhlarla dolu canlı bir organizma gibi tasavvur etmediği için, tabiat ile insan arasında bir çatışma ve mücâdele yoktur. İnsan da tabiatta Alah'ın enirine müsahhardar. Her ikisinin de sahibi olan Allah, tabiatı insanın emrine müsahhar kılmıştır. İnsan yeryüzünü i'mâr edip yaşamasına elverişli hale getirmekle mükelleftir. Bu sebeple İnsan ile evren arasında dostça bir ilişki vardır. Çünkü genelde her ikisi de Allah'ın emrine boyun eğmektedir. Buna karşılık Yunan mitolojisi tabiat ile insan arasında bir mücâdele bulunduğunu ye bu mücâdelenin de temelde tanrılarla insan arasındaki mücâdeleye dayandığını bildirir. Büyü ve ilkel inançlara sâhib toplumlar ise evrenin gizli ruhlarla dolu olduğunu söyleyerek, o ruhlara iyi görünmek için birtakım âyinler icra ederler, tikel inançlara karşı olduklarını belirten marksistler Sovyetlerde tarımın yeterince verimli olmaması üzerine tabiatın kendilerine karşı çıktığını söyleyerek bu mitolojik anlayışı dile getirmişlerdir.

d- Görülen âlem ile görülmeyen âlem arasında denge :

Kur'an, varlığın yalnızca görülenden ibaret olmadığını, bunun yanı sıra duyularımızla kavrayamadığımız bir âlem bulunduğunu belirtir ve dolayısıyla bu âlemin varlığını (melek-cin gibi) kabul etmek gerektiğini söyler. Ancak varlığın yalnızca görülmeyenden ibaret olup, görülen âlemin hayâl olduğunu da savunmaz. Buna karşılık bazı düşünce sistemleri, sâdece görülen âlemin varlığını kabul etmekte ve bunun dışında kalanı inkâr etmektedir. Materyalist düşünceler her şeyin maddî âlemden ibaret olduğunu savunurken, pozitivist düşünürler gerçeğin yalnızca tecrübe edilebilen gerçek olduğunu savunurlar. Bu arada bazı düşünürler de, görülen âlemin bir hayâlden ibaret olup gerçek âlemin görülmeyen âlem olduğunu ve duyularımızın kavradığı nesnelerin, gerçeğin sâdece gölgesi olup gerçeğin ise bu nesnelerin ideası olduğunu savunmaktadırlar (Platon gibi). Bu düşünce asrımızdaki fizik çalışmaları ile yeniden canlanmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi Sir James Jeans, neticede böyle bir idealizme ulaşmıştır. Bu idealist düşüncenin yanı sıra mistik düşünürler de gerçeğin büyük kısmının görülmeyen aleme âit olduğunu, görülen âlemin ise gerçeğin çok küçük bir bölümünü teşkîl ettiğini savunmaktadırlar. Kur'an düşüncesi ise, her iki aşırılığı da reddederek doğru olan orta bir yol izlemiştir.

e- Rûh ile beden arasında denge :

Kur'an, ruhun varlığım inkâr etmez. İnsanın rûh ile bedenden meydana gelmiş bileşik bir varlık yapısına sâhib olduğunu savunur. Dolayısıyla insanın kemâlinin bu ikisi arasında denge kurması İle mümkün olacağını belirtir.

Buna karşılık bazı düşünce mensûblan insanın mekanik bir varlık yapısına sâhib olduğunu, rûh diye bir şey bulunmadığını, bunun görevini beynin üstlendiğini savunarak, insanın biricik görevinin bedenin arzu ve isteklerini karşılamak olduğunu (Hedonist) savunurlar. Bilhassa pozitivist ve materyalist anlayış ruhu

bütünüyle reddeder. Ölünce insanın ruhunun çıktığını söyleyen fikirlere, ölmeden Önce ve öldükten sonra tartılması halinde insanın ağırlığından bir şey yitir-mediğinin görüldüğü iddiasıyla karşı çıkarlar.
Diğer taraftan spirtualist düşünürler, insanın gerçek varlığı olduğunu savunarak, bedeni bütünüyle ortadan kaldırmada ruhî kemâle ermenin imkânsızlığını bildirirler. Pythagorizm, Platonizm, Budizm ve modern rûhçu akımlar ruhun bedende zindanda olduğunu, bu zin dandan kurtulmak için insanın birtakım exersizler ile, ruhunu olgunlaştırması gerektiğini ve ancak arınan ruhun kemâle ereceğini söylerler. Mistik akımlar ise, bütün çabalarını ruhun terbiyesine tahsis ederler ve ruhî âlemde, organik âlemdeki gibi bir sistem kurmaya çalışırlar. Mistisizm, insanın rûh dünyasını geliştireyim derken, organik yapısını ihmâle kadar vardırmakta, çeşitli exersizler ile bedeni yetersiz hâle getirmektedir.
Kur'an ise beden ile rûh arasında denge kurarak birinin adına diğerini küçültmeye çalışmaz. İnsanın hem beden yapısını, hem rûh yapısını geliştirir.
f- Dünya ile âhiret arasında denge :
Kur'an, kişinin hayatının bu dünyadaki hayatı ile sınırlı olmadığım, aksine ezelden ebede giden yolda bu dünyanın bir durak olduğunu belirterek, her şeyin hesabının bu dünyada görülmeyeceğini, gerçek hesâb verme yerinin öbür dünya olduğunu bildirir. Binâenaleyh bu dünyada tamamlanmamış hesâbların «âhiret» adı verilen bir başka dünyada tamamlanacağını ifâde eder. Müslümanın, hayatı yalnızca bu dünyaya tahsis etmesini kabul etmediği gibi bir başka dünya adına bu dünyayı ihmâl etmesine de izin vermez. İki âlem arasında bir denge kurup her iki âlemi de eşit olarak değerlendirmesi gerektiğini bildirir.
Tarih boyunca insanlar bu dengeyi kuramayarak biri adına diğerini feda etmişlerdir. İslâm dışı dinlerin ekseriyeti, insanın bu dünyayı hiçe saymasını ve sâdece âhiret için çalışmasını isterler. Keza mistik akımlar da insanın âhiretinin i'mân için çalışırlar. Bu fikre karşı çıkan diğer bir kitle de hayatın yalnızca bu dünyadaki hayattan ibaret olduğunu, âhiret diye bir şeyin bulunmadığını savunurlar. Özellikle materyalistler âhiretin varlığını kabul etmezler.
Görülüyor ki Kur'an'a dayalı İslâm düşüncesi her alanda tâm bîr denge kurmuştur. Karşıtlardan her birini ayrı ayrı değerlendirerek, birisini alıp diğerini ihmâl etmemiştir. Diğer düşünce sistemleri ise bir tarafa ağırlıklarını koyarak karşıtlardan öbürünü tamamen inkâr etmişlerdir.
V- Evrensel Bir Düşünce Sistemi:
Kur'an; problemlere dar ve bölgesel bir açıdan değil, geniş ve evrensel açıdan bakar. Hükümlerini koyarken, görüşlerini bildirirken dar bir çerçeve içine tıkanıp kalmaz. Aksine bütün kâinatı kuşatan bir geniş görüşlülük getirir. Genellikle insanlar, olaylara kendi şartları içinde bakarlar. Ya bir bölgenin, ya bir ırkın veya bir milletin menfaat-lan açısından fikir beyân etmeye çalışırlar. Aynca belirli bir zaman diliminde geçerli olabilecek fikirler ortaya koyarlar. Halbuki Kur'an, yalnız yeryüzünü içine alan bir düşünce getirmemiş; evrenin tüm bölümlerini, yalnız bir çağı değil bütün çağları içine alan geniş görüşlülükle eşyaya ve olaylara bakmıştır. Irkların hâkimiyetini reddetmiş, bölge ve sınır engelini aşmış, tüm varlıkları ihata eden bir fikir sistemi kurmuştur. Varlığı topyekün bir bütün olarak değerlendirir. Âdem'in oğlu olmaları hasebiyle insanlar arasında ayırım gözetmez. Renk ve dil

ayrılığını ortadan kaldırır. Peygamberin, yalnızca bir kavmin veya ırkın değil, «Bütün âlemlerin)) peygamberi olduğunu, kâffe-ten tüm insanlığı kurtarmak için geldiğini söyler. Bu sebeple bütün yeryüzü sakinleri müslüman oluncaya kadar inşân, bitmez tükenmez bir enerji ile çalışmak zorundadır.
İnsanlığın ancak XX. asrın yarısına doğru gerçekleştirdiği evrensel birlik anlayışını Kur'an on dört asır evvel getirmiş ve bilfiil gerçekleşmesi için de ilk müslümanlar büyük çaba harcamışlardır. Bugün de bu evrenselliğin bütün yönleriyle gerçekleştiği söylenemez. Çünkü «Birleşmiş Milletler»de, devletler ideolojilerine veya menfaat-larına göre oy beyân etmektedirler. Doğruya ve gerçeğe göre değil.
VI- Müsbet (Pozitiv) Bir Düşünce Sistemi:
Kur'an, eşyaya ve olaylara hep müsbet açıdan bakar. Negatiflik eşyada aslî bir unsur değil, arızî bir unsurdur. Eşyada «asi olan ibâ-hattır» prensibini düstûr haline getirmiştir. Kur'an'ın ilâh anlayışında, insana karşı menfî bir tavır takman tanrı anlayışlarına yer olmadığı gibi, kahredici ve gaddar tanrı anlayışına da yer yoktur. Halbuki mitolojilerin, tanrı anlayışı negatif (olumsuz) bir anlayış olduğu gibi, ilâhî olan dinlerden birisi —Yahudilik— gaddar ve despot Yahve anlayışıyla, diğeri ise —Hıristiyanlık— insanlaştmlmış tanrı anlayışı ile menfiliği esâs almışlardır. Gerek Aristoteles'in meydana getirdiği evrenin işleriyle ilgisiz, gerekse Zerdüşt dininin düalist tanrı anlayışları menfî anlayışı ifâde eder.
Hepsini reddeden materyalizm veya ateizm ise, inkâr yolunda olumsuz bir tavır takınır. Kur'an'ın İlah anlayışı, Kerîm, Rahîm, kötülüklerden hoşlanmayan ve bunları yasaklayan, tevbe edenlerin tevbesini kabul eden ve her şeyde temizliği esas alan bir ilâhtır. Kur'an'ın getirdiği düşünce sisteminin insana, kâinata, hayata ve varlığa bakışı bütünüyle müsbet bakıştır, olumsuzluk Ona göre aslî değil geçici bir haldir.
VII- Pratik Bir Düşünce Sistemi:
Kur'an; insanı insan olarak görür, onu melekleştirmeye çalışmaz. Melek ayrıdır, insan ayrıdır. İnsanı zaafları, kusurları ve faziletleri ile birlikte değerlendirir. Bir yanıyla gökyüzüne bağlı olduğunu, diğer tarafıyla ayağını yeryüzüne bastığım kabul eder. Onun melekleşmesini değil, insan olarak kalmasını, ancak zaaflarının esîri olup şeytânlaş-mamasmı ister. Şeytân kötü olduğu gibi, melek de insandan mertebe bakımından düşüktür. Melek, insana secde etmekle emrolunmuştur.
İslâm'ın insana bakışı pratik, gerçeğe uygun bir bakıştır. Hayat ve kâinatı toz pembe hayâllerin ötesinden görmeye çalışmaz. İnsanın ma'-nevi yönlerini yok saymadığı gibi, maddî yönlerini de inkâr etmez. İnsan zihnini gerçekte mevcûd olmayan hayalî şeylerle uğraştırmaz. Platon'un Aristoteles'in ve Plotinus'un muhayyel anlayışlarına yer vermediği gibi, Marks'm, Conıte'un ve benzerlerinin materyalizmine de düşmez. Her şeyde realiteyi esâs almaya çalışır. Ancak gerçeğin yalnız realiteden ibaret olduğunu söylemez. Akıl yolu ile insanoğlunun bütün problemleri çözebileceğini kabul etmez, ama Hıristiyanlık ve Mistisizm gibi «aklını at Öyle gel» de demez. Aklın alanına giren ve aklın çözebileceği problemleri akılla çözer, akim kavrayış alanı dışında Kalan bölümlerde aklı boşu boşuna yıpratmaz. Sistemini yalnızca akla dayandırmadığı gibi, yalnızca hisse de dayandırmaz. Tıpkı kevnî âhenkte olduğu gibi, tıpkı mûsikî eserinde olduğu gibi, tıpkı bir san'at şaheserinde olduğu gibi, bütün bölümler arasında tâm bir ahenk ve birlik sağlar.

Kur'an, işte bu temel ve karakteristik özellikleri bünyesinde taşıyan mükemmel bir dünya görüşü getirdi. Bu dünya görüşüne dayalı bir fikir sistemi kurdu. Bu fikir sistemini pratik hayatta uygulayarak mensûbları arasında hâkim kıldı. Ve böylece 23 yıllık çok kısa bir süre İçinde çölün o çelimsiz, bilgisiz, görgüsüz çocuklarım dünyanın efendisi, hâkimi haline getirdi.
Bu düşünce sistemini, safiyeti İçerisinde benimseyen İnsanların hangi devirde olursa olsun, her alanda üstün gelmemeleri için bir neden yoktur. Nitekim tarihte de öyle oldu. Ve ilk müslüman toplum hârikası gerçekleşti.
Rasûlullah, bizzat bu düşünce sisteminin canlı bir timsâli olarak bu insanları eğitti, yetiştirdi. Onun gölgesi üzerlerinden çekildikten sonra bir müddet daha bu canlılık ve atılım devam etti. Ama onun kurduğu sistemden uzaklaştıkça, bu sâf düşünce sisteminin içine beşer menşe'li fikirler sirayet etmeye başladı. Anlayışlar değişti ve bu değişiklik gittikçe artmaya başladı. Zaman zaman o sâf anlayışa dönülmek istendi, ama bu istek toplu bir sistem halinde olmadığı için, o ilk defaki tecrübenin gerçekleşmesi mümkün olmadı. Ama yine de o kaynaktan beslenen ana damarlar, bünyeye canlılık vermeye devam ettiler.
Bundan sonraki bölümde İslâm düşüncesinin beşerî cephesi ele alınacaktır. Bu düşüncenin ana kaynak ile irtibatı, tarih içindeki seyri ta'kîb edilecektir.
H- îslâm Düşüncesinin Beşerî Tarafı
İslâm düşüncesinin ilâhî cephesi, Rasûlullah'ın hayatı boyunca aralıksız teşekkül ederek gelişti. Hz. Peygamberin vefatına kadar müs-tümanlar her mes'elede ona danışıyor ve onun önderliğinde gösterdiği yolda yürüyorlardı. Bu vahiy kaynağı müslümanlarca tartışma konusu yapılmıyordu. Böylece müslümanlar her alanda büyük bir dinamizm ile atılımlar yapıyorlardı. Tarihte Rasûlullah gibi kendisine uyanların, her şeyiyle teslim olup bağlandıkları çok az önder vardır.
Rasûlullah'ın uygulamaları iki yönlüydü. Bir yanı ile vahye dayalı olarak, Allah'ın emrini tebliğ ediyor, gördüğü yanlışları düzeltiyordu. Bu sebeple kendi şahsî değerlendirmelerini değil, ilâhî emirler doğrultusundaki değerlendirmelerini dile getiriyordu. îşte onun ağzından çıkan bu tür ifâdeler de vahyin devamı olarak telâkki ediliyordu. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm onun kendiliğinden bir şey söyleyemeyeceğini açıkça bildiriyordu: «O, kendi hevesiyle bir şey konuşamaz. Sâ-dece O, kendisinde vahyedilen bir vahiydir. Onu pek güçlü olan (Allah) kendisine öğretmiştir.» (Necm, 3-5)
Bir de Rasûlullah'ın bir beşer olarak davranışları vardır. Çünkü Hz. Peygamber, bazı din kurucuları gibi kendisini beşer üstü bir varlık olarak takdîm etmiyordu. Her fırsatta beşer olduğunu vurguluyor ve Kur'an'ı kendisinin uydurmadığını söylüyordu. Hattâ o günkü müşrik araplar, Kur'an'ın ümmî bir beşere gelmesini eksiklik olarak görüyor, kasabanın önde gelen efendilerine veya insan nevinden olmayan Deşer üstü bir varlığa, bir meleğe gelmesini istiyorlardı. Rasûlullah da kendisinin bir beşer olduğunu, beşer üstü bir yapıya sâhib bulunmadığını Kur'an'dan âyetler okuyarak onlara anlatmaya çalışıyordu:
«De ki; ben ancak sizin gibi bir beşerim, bana sizin tanrınızın bir tek tanrı olduğu vahyediliyor.» (Fussilet, 6)
Bir beşer olması sebebiyle peygamberden bazı beşerî davranışlar zuhur ediyordu. Rasûlullah bilhassa beşerî davranışlarıyla, vahye müs-tenid davranışlan arasında

ayırım yapıyor, bazı şeylerin kendisine vahyedildiğini, bazılarını da kendiliğinden söylediğini belirtiyordu. Genellikle gündelik hayatın teferruatıyla ilgili, yemek içmek ve beşerî ihtiyâçları gidermek gibi davranışlarla, çoğu tecrübeler sonucu elde edilen teknik bilgileri; dinin esasım ilgilendirmeyen yönleri, bu düşün cenin beşerî cephesini teşkil ediyordu. Nitekim bir hurma aşılama vak'ası üzerine söyledikleri bunun tipik örneğidir: Müslim, Sahîh'in-de bu konuya dâir bir bölüm ayırarak şöyle başlık koyar: «Kendi görüşü ile dünya yaşayışına dâir şeylerde Rasûlullah'a uymanın gerek-meyip, şer'an söylediklerine uymak gerektiği konusunda.» Bu bölümde Rasûlullah'ın bildirdiği gündelik hayat ile ilgili teknik bilgilere uyulmak zarureti bulunmadığını gösteren bazı örnekler vermektedir. Nitekim Kuteybe İbn Saîd, Ebu Uvane, Mûsâ İbn Talha kanalıyla onun babası Talha'dan rivayet ederler ki o, şöyle demiş : Ben Rasûlullah ile birlikte idim, hurma ağaçlarının yanı başında duran bir topluluğa rastgeldik. Rasûlullah : Bunlar ne yapıyor, dedi. Yanında bulunanlar; onlar erkeğini dişisinin içine koyarak aşılıyorlar, dediler. Rasûlullah (s.a.) : Sanmam ki bu (aşılama) bir şey sağlasın, dedi. Bu ifâde o topluluğa haber verilince, onlar aşı yapmaktan vaz geçtiler. Bu durum Rasûlullah'a bildirilince o : Eğer bu (metod) fayda sağlıyorsa yapsınlar. Ben, sâdece bir tahmin yaptım. Benim tahminlerimi almayınız, ancak ben size Allah'tan bir şey söylersem onu alınız. Çünkü ben, Allah Azze ve Celle'ye kesinlikle yalan isnâd edecek değilim, buyurdu.
Aynı bölümde yer alan ve aynı vak'ayı nakleden bir diğer rivayet te şöyle : Abdullah İbn Rûmî, Abbâs İbn Abdülazîm, Ahmed İbn Ca'fer, Nadr îbn Muhammed, îkrime İbn Anımâr, Ebu'n-Necâşî, müteselsil rivayetle Râfi' İbn Hadîc'ten şöyle dediğini naklederler: Allah Nebî-si (s.a.), Medine'ye geldiğinde (Medîne halkı) hurma aşılıyorlardı. Onlara : Ne yapıyorsunuz? dedi. Bunu yapıyorduk, dediler. Rasûlullah: umarım ki eğer öyle yapmasaydınız daha iyi olurdu, dedi. Bunun üzerine onlar da yapmadılar. Hurma bozuldu veya eksildi. Bu durum kendisine anlatılınca buyurdu ki: Ben sâdece bir beşerim. Binâenaleyh size dininizle ilgili bir şey emredersem onu alın. Kendi görüşümle bir şey emredersem, ben sâdece bir beşerim.[49]
Aynı veya benzer bir vak'a üzerine Müslim üçüncü bir rivayet nakleder : Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe, Amr el-Nâkid, Esved îbn Âmir, Ham-mâd İbn Seleme, Hişâm İbn Urve, Hişâm'ın babası Urve, Hz. Âişe, sâ-bit ve Enes îbn Mâlik'den naklederler ki; Rasûlullah hurma aşılayan bir topluluğa rastlamış ve : Eğer öyle yapmamış olsalardı daha iyi olurdu, demiş. O yıl kötü bir hurma cinsi çıkmış. Tekrar onlara rastlamış ve : Hurmanız nasıl oldu, demiş. Onlar da: Böyle böyle dedin, karşılığını vermişler. Bunun üzerine : Siz, dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz, buyurmuş[50]
Bütün bu ifâdeler Rasûlullah'dan beşer olması cihetiyle sâdır olan bazı hususlar bulunduğunu göstermektedir. Ve bunlardan mes'ûl olunmayacağım ifâde etmektedir.
Şu halde Hz. Peygamberden, bize intikâl «sden Sünnet-i Seniyye, İslâm düşüncesinin ilâhî cephesini teşkil etmektedir. îlâhî hükümlerin birer pratik yorumlarından ibarettir. Nitekim Rasûlullah, Yemen'e vâlî olarak gönderdiği Muâz İbn Cebel'in verdiği cevablardan fazlasıyla sevinmiştir. ıfMuâz hadîsi» diye bilinen bu hadis şöyledir : Ebu Dâ-vûd nakleder ki: Hafız İbn Ömer Şu'be'den, o da Ebu Avn'da bir grub-dan nakletmişler, Rasûlullah (s.a.) Muâz'ı Yemen'e göndermek

istediği zaman : Sana bir hüküm getirilirse nasıl hükmedersin? dedi. O da; «Allah'ın kitabı» ile dedi. Rasûlullah; Allah'ın kitabında bulamaz-san? dedi. O da; Allah'ın Rasûlünün sünneti ile, dedi. Rasûlullah; ya Allah'ın kitabında ve Rasûlünün sünnetinde bulamazsan? deyince, Muâz; kendi re'yinıle ictihâd ederim, ne fazlalaştırırım, ne de eksiltirim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah Muâz'ın göğsüne vurarak; Allah'ın Rasûlünü, Allah'ın Rasûlünün memnun kalacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun, dedi.[51]
Rasûlullah'ın uygulamaları bize gösteriyor ki, amelî konularda beşerî faaliyete bizzat Hz. Peygamber kendisi izin vermekle kalmamış, aynı zamanda teşvik etmiştir. Hz. Peygamber hayatta bulunduğu sürece onun değerli ashabı hiç bir konuda ona danışmaksızın bir şey yapmadı. Onun beşerî davranışlarında ilâhî cepheler bulunduğunu kabul ederek, ona :uymaya çalıştı. Fakat Hz. Peygamberin vefatı ile bu ilâhî kaynak son buldu. Artık hayatın akışına yön veren ilâhî buyruklar inmez olmuştu.[52]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4933-4935
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4936-4937
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4937-4939
[4] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4939-4958
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4959-4962
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4963-4964
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4965-4966
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4966-4967
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4968-4970
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4970-4972
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4972-4974
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4974-4975
[13] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4975-4979

[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4979-4982
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4982-4984
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4985-4986
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4986-4988
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4988-4990
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4991-4992
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4992-4997
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 9/4998-4999
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5011-5014
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5014
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5014-5016
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5016-5017
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5017-5018
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5019-5020
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5021-5032
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5044-5045
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5046
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5047
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5048
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5048-5049
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5054-5055
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5055-5059

[36] Müellifin, harekeli nüshasında Belkîs ismi Bülkays diye kaydedilmiş onun için orji-nalde olduğu gibi yazdık.
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5061-5064
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5070-5073
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5078-5079
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5079-5082
[41] Bu doksan veya yüzü gösterme bir nev'î hesaptır ve parmak hesabıyla yapılır. Bu, bir durumu beyan etmek için gösterilir.
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5082-5086
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5090
[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5091-5093
[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5093-5094
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5094
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5095-5099
[48] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5099-5100
[49] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları:5100-5111
[50] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları:5111-5112
[51] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları:5112
[52] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları:5112

MERYEM SÛRESİ

MERYEM SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman, Rahim olan Allah'ın Adıyla.
1 — Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd.
2 — Bu; Rabbmın kulu Zekeriyyâ'ya rahmetini anış-tır.
3 — Hani o; Rabbına içinden yalvarmıştı.
4 — Ve demişti ki: Rabbım; gerçekten kemiklerim yıprandı, baş yaşlılık aleviyle tutuştu. Rabbım; şimdiye kadar Sana yalvarmakla bir şeyden mahrum olmadım.
5 — Doğrusu ben; kendimden sonra yerime geçecek yakınlarımın iyi hareket etmeyeceklerinden korkuyorum. Karım da kısırdır. Bana katından bir oğul bağışla.
6 — Ki bana ve Ya'kûboğullarına mirasçı olsun. Rab-bım; onu razı olunan kıl.

Hz. Zekerriyyâ'yi Anış

(Sûrenin başında bulunan) Hurûf-ı Mukattaa hakkında Bakara sûresinin başında bilgi geçmişti. «Bu; Rabbının kulu Zekeriyyâ'ya rahmetini anıştır.» Bu, Allah Teâlâ'nın kulu Zekeriyyâ'ya olan rahmetini bir anmadır. Zekeriyyâ; İsrâiloğulları peygamberlerinden büyük bir peygamberdir. Buhârî'nin Sahihinde belirtildiğine göre o, marangoz idi ve marangozlukla, elinin emeğiyle kazandığını yerdi.
«Hani o; Rabbma içinden yalvarmıştı.» âyeti hakkında müfessir-lerden bazısı şöyle diyor: Yaşlılığı dolayısıyla kendisine ahmak denilmesin diye duasını gizlemişti. Bu açıklamayı Mâverdî naklediyor. Diğerleri ise şöyle diyorlar : O duasını gizlemişti, çünkü Allah'a sevgili idi. Nitekim Katâde, «Hani o; Rabbma içinden yalvarmıştı.» âyeti hakkında şöyle diyor : Şüphesiz Allah muttaki olan kalbi bilir ve gizli sesi işitir. Seleften birisi şöyle diyor : Ashabı uyumuşken Zekeriyyâ (a.s.) geceleyin kalkar, Rabbma seslenmeye başlayarak gizlice; ey Rabbım, ey Rabbım, ey Rabbım dermiş. Allah Teâlâ da : Buyur, buyur, buyur (ey kulum) diye cevab verirmiş.
«Ve demişti ki: Rabbım; gerçekten kemiklerim yıprandı (güçleri zayıfladı), baş yaşlılık aleviyle tutuştu; Saçlarımın siyahlan içinden beyazları tutuştu, alevlendi.» (...) Burada onun maksadı; zayıflığını, yaşlılığım bunların açık ve gizli (bâtınî) delillerini haber vermektir. «Rabbım; şimdiye kadar Sana yalvarmakla bir şeyden mahrum olmadım.» Senden alıştığım muamele ancak duama icabet buyurmandır. İstediğim hiç bir şeyde beni geri çevirmedin. «Doğrusu ben; kendimden sonra yerime geçecek yakınlarımın iyi hareket etmeyeceklerinden korkuyorum.» Kurra'nın çoğunluğu, kelimesinin sonundaki yâ harfini mef'ûl olarak mansûb okumuşlardır. Kisâî'den rivayete göre o, yâ harfini sükûnlu okurmuş.(...) Mücâhid, Katâde ve Süddî onun burada, asabesini kasdettiğini söylerler. Ebu Salih ise Kelâle'yi kasdet-tiğini söylemiştir. Mü'minlerin emîri Osman İbn Affân (r.a.) dan rivayet edildiğine göre; o, fiilini: Kendimden sonraki asabele-rim (erkek akrabalarım) azaldı, anlamında olmak üzere harfinin şeddesi ile okurmuş.
Bunlardan birinci kırâete göre (f harfinin sükûnu ile olan kıraêti) onun korkusunun açıklaması şöyledir: Onların kendisinden sonra insanlar hakkında kötü tasarrufta bulunmalarından korkmuş ve Allah Teâlâ'dan kendisinden sonra'peygamberliği ve kendisine vahyedilenle onlann başına geçecek ve kendisinden sonra peygamber

olacak bir çocuk istemiştir. Onun bu duasına icabet olunmuştur. Yoksa o; onların, malına vâris olacaklarından korkmuş değildir. Zîrâ peygamberin, malı hakkında bu ölçüde korkmayacak derecede kadri ve derecesi yüksektir. Öyle bir korku ki asabesinin kendisine vâris olmalarını istemeyecek de onlann dışında mirasına hak kazanacak bir çocuğunun olmasını isteyecek. Bu bir açıklamadır. İkinci açıklamaya gelince : Hz. Zekeriyyâ (a.s.) nın (çok) mal sahibi olduğu zik-redilmemiştir. Aksine o, el emeği ile kazandığından yiyen bir marangozdu. Onun gibisi ise elbette çok mal toplayamaz. Ve özellikle peygamberler (a.s.) böyledir. Zîrâ onlar, dünyaya en az rağbet edenlerdir. Üçüncü açıklamaya gelince : Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olan bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Biz mîrâs bırakmayız; bizim terkettiğimiz ancak bir sadakadır. Tirmizî'de sahîh bir isnâdla rivayet olunduğuna göre :-Biz peygamberler topluluğu mîrâs bırakmayız, buyurulmuştur. Böylece «Bana katından bir oğul bağışla ki bana mirasçı olsun.» kavlinin; peygamberlik mirasına ham-ledümesi kesinleşmiş, ortaya çıkmış oluyor. Bu sebepledir ki o : «Ya*-kûb oğullarına da mîrâsçı olsun.» demiştir. Nitekim Allah Teâlâ : «Ve Süleyman Davud'a peygamberlikte mîrâsçı oldu.» (Nemi, 16) buyurmuştur. Şayet bu mîrasçılık malda olmuş olsaydı, kardeşleri arasından ona bunu tahsis etmezdi ve bunu haber vermenin de zâten büyük bir faydası yoktur. Bilinen ve bütün dinlerle şeriatlarda yerleşmiş olan, çocuğun babasına mîrâsçı olmasıdır. Şayet ortada özel bir' mîrâsçı olma mevcûd olmasaydı bunu haber vermezdi. Bütün bunları sahîh bir hadîste: Biz peygamberler topluluğu mîrâs bırakmayız; bizim bıraktığımız bir sadakadan ibarettir, sözü de anlatıp isbât etmektedir".
Mücâhid, «Ki bana ve Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun.)) âyeti hakkında der ki: Onun mîrâsçı olması ilim yönündendir. Zekeriyyâ, Ya'-kûb'un zürriyyetinden idi. Hüşeym'in İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den onun da Ebu Salih'ten «Bana ve Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun.» âyeti hakkında rivayetinde o, şöyle demiştir: Nasıl ki onun babaları peygamber-' ler idiyse, o da peygamber olacaktır. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun Katâde'den, onun da Hasan'dan rivayetine göre; o, Hz. Zekeriyyâ'nm peygamberliğine ve ilmine mîrâsçı olacaktır. Süddî ise şöyle diyor: Benim peygamberliğime ve Ya'kûb oğullarının peygamberliğine mîrâsçı olsun. Malik, «Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun.» âyeti hakkında Zeyd İbn Eslem'den rivayet eder ki o: Onlann peygamberliklerine mirasçı olsun... demiştir. Câbir İbn Nûh ve Yezîd İbn Harun'un İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den, onun da Ebu Salih'ten rivayetlerine göre, «Bana ve Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun.» âyetini o, şöyle anlamıştır: Benim malıma, Ya'kûb oğullarının da peygamberliğine mirasçı olsun. İbn Cerîr tefsirinde bu görüşü tercih etmiştir. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun da. Katâde'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Zekerriyyâ'ya rahmet eylesin. («Bana ve Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun...» diye dua ettiği zamanda) onun vârisleri mi yoktu? Allah Teâlâ Lût'a da rahmet eylesin; şüphesiz o, sağlam bir dayanağa sığınmış, arkasını vermişti. İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Hasan'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah kardeşim Zeke-riyyâ'ya rahmet eylesin. «Bana katından bir oğul bağışla. Ki bana ve Ya'kûb oğullarına mîrâsçı olsun.» dediği zaman onun malına mîrâsçı olacak kimse yoktu. Bu mürsel hadîsler sahîh hadîslerle tearuz halinde değildir (onlarla arasında

tezâd yoktur). En doğrusunu Allah bilir. «Rabbım onu razı olunan kıl.» Kendi katında ve yaratıkların katında hoşnûd olunmuş kıl. Dini ve huylarında onu sev ve yaratıklarına onu sevdir.[1]

7 — Ey Zekeriyyâ; sana, Yahya adında bir oğlan müjdeliyoruz. Daha Önce bu adı hiç kimseye vermedik.

Bu söz, sanki bir kısmı hazfedilmiş gibidir ki baş kısmı şöyle olacaktır : Duasında onun isteğine icabet olundu da kendisine : «Ey Zekeriyyâ; sana, Yahya adında bir oğlan müjdeliyoruz.» Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Orada Zekeriyyâ Rabbma duâ etti: Rabbım, bana katından temiz bir şey bahşet. Muhakkak Sen duayı işitensin. O, mihrâbda namaz kılarken melekler ona seslendiler : Al-îah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler.» (Âl-i İmrân, 38-39).
«Daha önce bu adı kimseye vermedik.» âyeti hakkında Katâde, îbn Cüreyc ve İbn Zeyd: Ondan önce bu isimle kimse isimlendirilme-miştir, derler ki; İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir. Allah ona rahmet eylesin. Mücâhid burayı: Daha önce ona bir benzer yaratmadık, şeklinde anlamıştır. Âyetteki (L«—) kelimesinin benzer anlamına oluşunu Mücâhid sanki: «O halde ona ibâdet et ve bu ibâdetfıı-de sabırlı ol. Sen O'nun adaşı olduğunu bilir misin hiç?» (Meryem, 65) âyetinden almış gibidir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise :
Kısır kadınlar ondan önce onun bir benzerini doğurmamıştır, demiştir. Bu da delâlet ediyor ki Zekeriyyâ (a.s.) ran çocuğu olmuyordu. Karısı da hayatının başından beri kısırdı. Bu durum İbrâlıîm (a.s.) ve Sâr-re'nin durumundan farklıdır. Zîrâ onların İshâk ile müjdelendiklerin-de şaşırmaları kısır olduklarından değil yaşlılıklarından dolayıdır. Bu sebepledir ki o: «Ben kocamışken mi bana müjde veriyorsunuz? O halde neye dayanarak müjdeliyorsunuz?» (Hıcr, 54) demiştir. Bununla birlikte ondan (İshâk'tan) on üç sene önce onun İsmail adındaki oğlu olmuştur. Hz. İbrahim'in karısı da şöyle demişti: «Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken. Doğrusu bu, şaşılacak bir şey.», «Dediler ki : Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. Doğrusu O, Hamîd'dir, Mecîd'dir.» <Hûd, 72-73).[2]

8 — Rabbım; karım kısır ve ben de son derece koca-mışken nasıl oğlum olur ki? dedi.
9 — Öyledir. Rabbın buyurdu ki: Bu, Bana çok kolaydır. Daha önce sen yokken seni de yaratmıştım.

Hz. Zekeriyyâ (a.s.) nın isteğine icabet olunup çocukla müjdelen-diği zaman şaşırmış ve son derece sevinmişti. Bunun peşinden kendisinin nasıl çocuğu olacağını, karısı hayatının başından beri kısır ve kendisi de yaşlı iken kendilerinden nasıl çocuk olacağını sordu. Hz. Zekeriyyâ yaşlanmış, kemiklerinin iliği kuruyup zayıflamış ve onda dölleme ve kadınlarla temas kurma gücü kalmamıştı. Mücâhid

âyetteki (Up) kelimesini, kemiklerin zayıflaması anlamına alır. İbn Abbâs ve başkaları ise burada yaşlılığın kasdedildiğini söylerler. Âyetten açık olarak anlaşılan odur ki bu kelime yaşlılıktan daha husûsî bir anlam taşımaktadır. İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... İbn Abbâs'-tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Sünnetin tamâmını bilmemle birlikte Allah Rasûlü (s.a.) nün öğle ve ikindi namazlarında (Kur'an) okuyup okumadığını bilmiyorum. «Ben de son derece kocamışken...» âyetindeki son kelimeyi veya şeklinde mi okuduğunu bilmiyoruz. İbn Abbas'in bu sözünü İmâm Ahmed, Süreye İbn Nu'man'dan; Ebu Dâvûd da Ziyâd Ibn Eyyûb'dan, bu ikisi de Hüseym'-den rivayet etmişlerdir.
Melek, şaşırdığı şeye cevab olarak Hz. Zekeriyyâ'ya dedi ki: «Öyledir. Rabbın buyurdu ki: Bu, bana çok kolaydır.» Senden ve bir başka kadından değil de şu eşinden çocuk yaratmak Bana çok kolaydır. Sonra Allah Teâlâ Zekeriyyâ'ya onun sorduğundan daha da garîb olanım zikredip şöyle buyurur: «Daha önce sen yokken seni de yaratmıştım.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «İnsanın üzerine uzun bir devirden öyle bir zaman geçmiştir ki o, anılmaya değer bir şey bile değildi.» (İnsan, 1).[3]

10 — Öyleyse Rabbım bana bir nişan ver, dedi. Senin nişanın; birbiri ardı sıra üç gece insanlarla konuşma-mandır, buyurdu.
11 — Bunun üzerine ma'bedden çıkıp kavmine: Sabah akşam Allah'ı tesbîh edin, diye işaret etti.

Allah Teâlâ Hz. Zekerİyyâ (a.s.) nın şöyle dediğini haber veriyor: Öyleyse Rabbım, bana vaMetmiş olduğun çocuğun meydana geleceğine delü ve alâmet olmak üzere, bu gönlüme yerleşsin ve kalbim bana va'dettiğin şeyde mutmain olsun diye bir nişan ver. Nitekim Hz. tb-râhîm: «Rabbım Ölüleri nasıl diriltti̇ğini bana göster, deyince; inanmıyor musun? demişti. O da : Hayır öyle değil, ama kalbim iyice mut-main olsun, demişti.» (Bakara, 260). «Senin nişanın; birbiri ardı sıra üç gece (ve gündüz) insanlarla konuşmamandır.» Bir hastalık ve sebep olmaksızın sen sıhhatli olduğun halde üç gece dilini konuşmadan alıkoymandır, buyurdu. İbn Abbâs, Mücâhid, îkrime, Vehb, Süddî, Ka-tâde ve bir çokları der ki: Bir hastalık olmaksızın dili tutuldu.. Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de şöyle demiştir: Okur, tesbîh ederdi. Kavmi ile işaretle olanın dışında konuşamazdı. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî âyetteki kelimesinin, «Peşpeşe» anlamında olduğunu söyler. Ancak (i) kelimesinin izahında İbn Abbâs'tan ve Cumhûr'dan rivayet edilen açıklama daha doğrudur. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i îmrân sûresinde şöyle buyurmuştur: «Rabbım; bana bir alâmet ver, dedi. Alâmetin, işaretten başka şekillerle insanlarla ko-nuşmamandır. Bununla beraber Rabbını çok an ve akşam, sabah tes-bîh et.» (Âl-i İmrân, 41). Zeyd İbn Eslem'den rivayetle Mâlik de «Birbiri ardı sıra üç gece...» kısmını: Dilsiz olmaksızın, şeklinde anlamıştır. Bu sebepledir ki bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyruluyor: Bunun üzerine kendisine çocuğun müjdelenmiş olduğu ma'bedden çıkıp bu üç günde kendisine emredilenlere muvafık olarak, amelleri üzerine bir fazlalık, Allah'ın kendisine vermiş olduklarına bir şükür olarak kavmine : "Sabah akşam Allah'ı tesbîh edin, diye işaret etti.» Mücâhid, âyetteki «vahy» kelimesinin; işaret etme anlamında olduğunu söyler. Vehb ve Katâde de

böyle söylemiştir. Mücâhid'den gelen rivayetlerden birinde ise o; «Kavmine işaret etti.» kısmım şöyle anlıyor: Onlar için yere yazdı. Süddı de böyle söylemiştir.[4]

12 — Ey Yahya, Kitâb'a kuvvetle sarıl. Daha çocuk iken ona hikmet verdik.
13 — Katımızdan bir kalb yumuşaklığı ile safiyet verdik. O, takva sahibi biriydi.
14 — Anasına ve babasına karşı iyi davranırdı. Baş kaldıran bir zorba değildi.
15 — Selâm olsun ona, doğduğu günde, öleceği günde ve dirileceği günde.

Ey Yahya Kitâb'a Sanl

Sanki tou âyetin de baş kısmı hazfedilmiş olup takdiri şöyle yapılacaktır : Hz. Zekeriyyâ'ya müjdelenmiş olan çocuk, yâni Hz. Yahya (a.s.) vâr edilmiş ve Allah ona kitabı, aralarında okumakta oldukları Tevrat'ı öğretmiş idi. Ö Tevrat ki yahûdîlere, rabbanilere ve âlimlere onu teslim etmiş olan peygamberler onunla hükmederlerdi. O sırada Hz. Yahya'nın yaşı küçüktü. Bunun içindir ki onun zikri yüceltilip anılmış ve hem ona hem de ana babasına bahşedilen nimetlere temas olunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Ey Yahya, kitaba kuvvetle sarıl.» Kitabı öğren, ona ciddî olarak hırsla, gayretle sarıl. Daha çocuk iken ona hikmet, anlayış, ilim, gayret, azim ve hayırlara yönelme, hayra çalışma verdik ki o henüz yeni yetme bir küçüktü. Abdullah İbn Mübarek, Ma'mer'in şöyle dediğini nakleder : Çocuklar Ze-keriyyâ'nın oğlu Yahya'ya : Gidip oynayalım, dediklerinde o : Ben, oynamak için yaratılmadım, dermiş. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Daha çocuk iken ona hikmet verdik,» âyetini indirmiştir.
«Ona katımızdan kalb yumuşaklığı ile safiyet verdik.» âyetinde-ki kelimesini İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha; Ona katımızdan bir rahmet verdik, şeklinde açıklar. İkrime, Katâde ve Dahhâk da böyle söylemiş olup Dahhâk : Bizim dışımızda kimsenin güç yetiremeyeceği bir rahmet, fazlalığını getirir. Katâde'nin açıklamasında : Kendisiyle Zekeriyyâ'ya rahmet olunan bir rahmet, fazlalığı vardır. Mücâhid burayı: Rabbından ona bir şefkat, şeklinde açıklar. İk-rime ise : Ona (onun üzerine) bir sevgi, demiştir. İbn Zeyd : Âyetteki Hanân'a gelince; o sevgidir, demiştir. Atâ İbn Ebu Rebâh ise «Ona katımızdan kalb yumuşaklığı verdik.» âyetinde : Katımızdan bir ta'zim verdik, der. İbn Cüreyc'in Amr İbn Dînâr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah'a yemin olsun ki Hanân'm ne olduğunu bilmiyorum. İbn Cerîr'in îbn Humeyd kanalıyla... Mansûr'dan rivayetinde o, şöyle diyor : Saîd İbn Cübeyr'e «Ona katımızdan bir kalb yumuşaklığı ile safiyet verdik.» âyetini sordum, dedi ki: Bunu İbn Ab-bâs'a sordum da herhangi bir cevab vermedi. Âyetin akışından anlaşıldığına göre âyetteki Hanân kelimesi «Daha çocuk iken ona hikmet verdik.» kısmına atfedilmiştir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Biz ona hikmet, kalb yumuşaklığı, safiyet (temizlik) verdik..Onu kalbi yumuşak, saf temiz kıldık. Hanân; şefkat ve temayülle birlikte olan sevgidir. Nitekim Araplar bu kelimenin türetildiği fiili, şefkat ve sevgi an-lamında kullanmışlardır. Meselâ devenin yavrusuna şefkatini cümlesiyle; kadının kocasına olan sevgisini de cümlesiyle ifâde ederler. Nitekim kadına bu fiilden türetilmiş olarak «hanne» ismi de verilir. Yine bu anlamda olmak üzere «Kişi vatanını özledi» anlamında olmak üzere denilir. Şefkat ve rahmet de bu kelimenin

anlamları içindedir.(...) İmâm Ahmed'in Müs-ned'inde Enes (r.a.) ten rivayet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kişi cehennemde; Ey Hannân, ey Mennân, diye çağırarak bin sene kalır.(...)
Âyetteki kelimesi, kelimesi üzerine atfedilmiş olup buradaki zekât kelimesi; her türlü kirden, günâhlardan temizlik anlamınadır. Katâde buradaki zekâtın, sâlih amel olduğunu söyler. Dahhâk ve îbn Cüreyc ise sâlih ve temiz amel olduğunu söylemiş-lerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî «Ona safiyet verdik. O, takva sahibi biriydi.» âyeti hakkında der ki: Tertemizdi, hiç bir günâh işlememişti.
Allah Teâlâ : «Anasına ve babasına karşı iyi davranırdı. Baş kaldıran bir zorba değildi.» buyurur. Onun Rabbma itaati, onlara iyi davrandığı, sözle, fiille ve yasaklama ile onlara karşı gelmekten sakındığı zikredilmiştir. Bu sebepledir ki : «Baş kaldıran bir zorba değildi.» buy-rulmuştur. Bu güzel vasıfların zikrinden sonra bunlardan dolayı ona bir mükâfat olmak üzere Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Selâm olsun ona, doğduğu günde, öleceği günde ve dirileceği günde.» Bu üç durumda da emniyyet içinde olma onundur. Süfyân İbn Uyeyne der ki: Yaratıklar kendilerini şu üç yerde yapayalnız hissederler : Doğduğu gün; kendisini içinde bulunduğu durumun dışında olarak görür. Öldüğü günde; daha önce görmemiş olduğu bir kavmi görür. Diriltileceği günde; kendisini büyük bir mahşerde görür. İşte Allah Teâlâ Zekeriyyâ'-nm oğlu Yahya'ya, bu durumlarda ikramlarda bulunmuş ve selâmeti ona tahsis edip şöyle buyurmuştur : «Selâm olsun ona, doğduğu günde, öleceği günde ve dirileceği günde.» Süfyân İbn Uyeyne'nin bu sö-zünü İbn Cerîr, Ahmed İbn Mansûr el-Mervezî'den, o da Sadaka îbn Fadl'dan rivayet etmiştir.
Abdürrezzâk Ma'mer'den, onun Katâde'den «Baş kaldıran bîr zorba değildi.» âyeti hakkında rivayetinde şöyle demiştir : îbn Müseyyeb anlatır ve derdi ki: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Zekeriyyâ oğlu Yahya dışında kıyamet günü Allah'a günahsız olarak kavuşan hiç kimse yoktur. Katâde ; O, hiç bir günâh işlememiş ve bir kadınla ilişkiyi düşünmemiştir bile, der. Bu hadîs mürseldir. Muhammed îbn îs-hâk'ın Yahya İbn Saîd kanalıyla... İbn el-Âs'dan rivayetinde ö, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Zekeriyyâ oğlu Yahya dışında bütün Âdemoğullan kıyamet günü günahkâr olarak gelecektir. Bu hadîsi müdelles olarak rivayet eden İbn İshâk'tır. Bu hadîs muan'an olarak da rivayet edilmiş olup en doğrusunu Allah bilir. İmâm Ahmed'-in Affân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Âdemoğlundan hatâ etmemiş veya hatâyı düşünmemiş hiç kimse yoktur, Ancak Zekeriyyâ oğlu Yahya böyle değildir. Hiç kimseye «Ben Yûnus İbn Mettâ'dan daha hayırlıyım.» demek yaraşmaz. Bu hadîs de zayıftır. Zîrâ hadîsin râvîleri içinde olan Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'm münker olarak birçok rivayetleri vardır. En doğrusunu Allah bilir. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den rivayetine göre Hasan şöyle dermiş : Yahya ve îsâ (a.s.) buluştular da Hz. îsâ, Yahya'ya : Benim için mağfiret dile, sen benden daha hayırlısın, dedi. Diğeri de ona: Benim için istiğfar et. Sen benden daha hayırlısın, dedi. Hz. îsâ ona : Sen benden daha hayırlısın; ben kendime selâm verdim, sana ise Allah selâm verdi, dedi. Allah'a yemin olsun ki her ikisinin de üstünlüğü bilinir.[5]

16 — Kitâb'da Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.
17 — Onlardan gizlenmek için de bir perde germişti. Derken Biz de ona ruhumuzu göndermiştik te, tam bir insan olarak görünmüştü ona.
18 — Rahman'a sığınırım senden, dedi. Eğer takva sahibi isen.
19 — O da: Ben, Rabbının sana tertemiz bir oğul vermek için gönderdiği bir elçiden başka bir şey değilim, dedi.
20 — Meryem: Benim nasıl bir oğlum olabilir ki, bana hiç bir beşer dokunmamıştır. Ve ben kötü kadın da değilim, dedi.
21 — Bu böyledir, zîrâ Rabbın; bu, Bana kolaydır, onu insanlar için bir âyet ve katımızdan bir rahmet kılacağız, buyuruyor, dedi. Ve iş, olup bitti.

Meryem'i Anış

Allah Teâlâ Zekeriyyâ (a.s.) nın kıssasını; onun yaşlılığı ve eşinin kısırlığı halinde ondan tertemiz ve mübarek bir çocuk vâr ettiğini zikrettikten sonra Hz. Meryem'in kıssasını; Meryem oğlu Hz. îsâ (a.s.) yi ondan babasız olarak yarattığını zikreder. İki kıssa arasında hem bir münasebet ve hem de bir benzerlik vardır. Bunun içindir ki Allah Te-âlâ her iki kıssayı Âl-i îmrân sûresinde, burada ve Enbiyâ sûresinde zikrederek anlam itibariyle aralarında bir yakınlık olduğu için ve O'-nun dilediğini yapmaya güç yetirici olduğuna, saltanatının büyüklüğüne ve gücüne kulları için delâlet etsin diye birlikte zikretmiştir. Şöyle buyurur : «Kitâb'da Meryem'i de an.» O, Hz. Dâvûd (a.s.) un sülâlesinden olup İmrân'ın kızı Meryem'dir. İsrâiloğullan içinde tertemiz bir evden (aileden) dir. Allah Teâlâ annesinin onu doğurmasına dâir olan kıssayı Âl-i İmrân sûresinde zikretmiştir ki annesi onu Beyt el-Makdîs'e adamıştı. Onlar, bununla Allah'a yaklaşmayı (Allah'a ibâdeti) dilerlerdi. «Bunun üzerine Rabbı onu güzel bir kabul ile karşıladı. Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi.» (Âl-i tmrân, 37) Böylece Hz. Meryem tsrâiloğullan içinde büyüyüp yetişmiş ve gayreti, iffeti ve büyük ibâdeti ile meşhur olmuş, çokça ibâdet eden kadınlardan biri olmuştur. Kızkardeşi —teyzesi de denilmiştir— nin kocası, İsrâiloğulla-n peygamberi Zekeriyyâ'nın koruması altındaydı. Zekeriyyâ o zamanda İsrâiloğullannın dinleri konusunda kendisine müracaat ettikleri büyükleri idi. Hz. Zekeriyyâ, onda kendisini hayrete düşüren büyük kerametler görmüştü. «Zekeriyyâ mihraba her girişinde onun yanında bir yiyecek bulurdu. Ey Meryem, bu sana nereden? derdi. O da : Allah tarafından, derdi. Şüphe yok ki Allah; dilediğini hesâbsız nzıklan-dırır.» (Âl-i İmrân, 37). Anlatıldığına göre Hz. Zekeriyyâ, Meryem'in yanında yazın kış meyvaları, kışın da yaz meyvalan bulurmuş. Nitekim açıklaması daha önce Âl-i İmrân sûresinde geçmişti. Allah Teâlâ Ülü'1-Azm sahibi beş büyük peygamberden biri olan kulu ve elçisi Hz. îsâ (a.s.) yi ondan varetmeyi dilediğinde —Hikmet ve en yüce hüccet Allah'ındır.— «O, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.» Onlardan ayrılmış, uzaklaşmış ve Beyt el-Mukaddes'in doğusuna gitmişti. Süddî bunun; hayız olması dolayısıyla, olduğunu söyler. Bunun dışında başka şeyler (sebepler) de söylenmiştir. Ebu Küdeyne'nin Kâbus İbn Ebu Zabyân'dan, onun babasından, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Beyt'e doğru namaz kılmak ve orayı haccetmek kitâb

ehline farz kılınmıştı. Onları bundan çeviren ancak Allah Teâlâ'nm (senin Rabbının) : «O, ailesinden ayrılarak doğu tararında bir yere çekilmişti.» buyurmuş olmasıdır. Meryem doğu tarafında bir yere çıkmıştı da, onlar güneşin doğduğu tarafa doğru namaz kıldılar. İbn Abbâs'm bu açıklamasını İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet ederler. Yine İbn Cerîr der ki: Bize İshâk İbn Şâhîn'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Şüphesiz ben Allah'ın (herhangi bir şeyi) hangi sebeple yarattığını en iyi bilenim. Hıristiyanlar Allah Teâlâ'nın : «Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.» buyurması sebebiyle doğuyu kıble edinmişlerdi. Onlar, Hz. îsâ'nın doğum yerini kıble edindiler. Katâde «Doğu tarafında bir yere çekilmişti.» kavlini onlardan uzak bir yer olarak açıklar. Muham-med İbn İshâk : Testisine su doldurmak üzere gitmişti, der. Nevf el-Bekâlî de : Kendine içinde ibâdet edeceği bir ev edinmişti, der ki en doğrusunu Allah bilir. «Onlardan gizlenmek için de bir perde germişti.» Onlardan gizlenmiş, örtünmüş ve Allah Teâlâ da ona Cibril (a.s.) i göndermiş de o, tâm, kâmil bir insan suretinde olarak ona görünmüştü. Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İbn Cüreyc, Vehb İbn Münebbih ile Süddî, «Derken Biz de ona ruhumuzu göndermiştik.» âyetinde Cibril (a.s.) in kasd-edildiğini söylerler. Onların bu söyledikleri Kur'an'ın zahirinden de anlatılandır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyurmuştur: "Onu Ruh el-Emîn indirmiştir. Senin kalbine ki, uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 193-194). Ebu Cafer er-Râzî'nin Rebî İbn Enes kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre, o, şöyle demiştir: Şüphesiz Hz. îsâ (a.s.) nın ruhu, Hz. Âdem zamanında kendilerinden ahto alınan ruhlar cümlesindendir. Ona tâm bir insan suretinde eö-rünen rûh da odur. Yani ona tâm bir insan olarak görünen, aslında Hz. îsâ'nın ruhudur. Hz. Meryem, kendisiyle konuşan ve ağzına giren (bu ruha) hâmile kalmıştır. Bu da son derece garîb ve münker olup sanki İsrâüiyyâttandır. «Rahmân'a sığınırım senden dedi. Eğer takva sahibi isen.» Melek Hz. Meryem'e, o münferid bir yerde olup kavmi ile arasında bir perde varken bir insan suretinde göründüğünde ondan korkmuş ve onun kendisine dokunmak istediğini sanmıştı. «Rahmân'a sığınırım senden. Eğer takva sahibi isen.» demişti. Yani! Eğer Allah'tan korkuyorsan diyerek ona Allah'ı hatırlatmıştı. Derece derece (kendisi için) en kolay olanıyla bir kötülüğü menetmek meşru' olan şekildir. Hz. Meryem onu öncelikle Allah ile Korkutmuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Ebu Küreyb'-in... Ebu VâiTden rivayetine göre— O, Hz. Meryem'in kıssasını zikrediyor— şöyle demiştir: Şüphesiz ben Hz. Meryem'in «Rahmân'a sığınırım senden. Eğer takva sahibi isen.» dediğini işittiğim zaman müt-tâkî olan kişinin akıllı olduğunu anladım. Melek : «Ben, Rabbmm gönderdiği bir elçiden başka bir şey değilim» demişti. Melek ona bir cevap olarak, kendisi hakkında ondan meydana gelen korkuyu gidermek için şöyle demişti: Ben, sandığın gibi değilim. Fakat ben Rabbi-hin bir elçisiyim. Allah beni sana gönderdi. Denilir ki: Hz. Meryem Rahmân'ı andığında, Cibril Allah korkusundan silkinmiş ve aslî hey'etine dönmüştü. O: «Ben, Rabbının sana tertemiz bir oğul vermek için gönderdiği bir elçiden başka bîr şey değilim.» demişti. (...) Meryem: "Benim nasıl bir oğlum olabilir ki...» dedi. Hz. Meryem buna şaşıp: Benim nasıl bir oğlum olabilir? Benim kocam yokken, benden bir günâh tasavvur dahi olunamazken hangi sıfatla benden bu çocuk var edilecek? demişti. O: «Bana hiç bir beşer dokunmamıştır. Ve ben kötü kadın da değilim...» demişti. Âyetteki (

Uj) kelimesi; zina eden kadın anlamındadır. Bunun içindir ki hadîste, zina eden kadının mehri yasaklanmıştır.
«Bu böyledir, zîrâ Rabbın : Bu, bana kolaydır, buyuruyor, dedi.» Onun sorduğuna bir cevab olarak melek kendisine şöyle demişti: Şüphesiz Allah Teâlâ buyurdu ki; O, senin bir kocan yokken ve senden bir ahlâksızlık da meydana gelmemişken senden bir çocuk var edecektir. Şüphesiz O, dilediğine güç yetiricidir. Bunun içindir ki: Onu «İnsanlar için bir âyet kılacağız.» buyurmuştur. Yani insanlar için onların yaratılışlarını çeşit çeşit yapan yaratıcılarının gücüne bir alâmet olsun diye böyle yapacaktır. O Âdem'i erkek ve kadın olmaksızın, Havva'yı kadın olmaksızın erkekten, îsâ dışında kalan zürriyyetini de bir erkekle bir dişiden yaratmıştır. îsâ'yı ise erkek olmaksızın bir dişiden var etmiştir. Böylece Allah'ın gücünün kemâline, saltanatının büyüklüğüne delâlet eden dörtlü taksim tamamlanmış oluyor. O'ndan .başka ve O'nun dışında Rab yoktur.
«Onu insanlar için katımızdan bir rahmet kılacağız.» Bu çocuğu, Allah'tan bir rahmet olarak Allah'a ibâdete ve O'nu birlemeye çağıracak peygamberlerden bir peygamber kılacağız. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Melekler demişti ki: Ey Meryem Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı; Meryem Oğlu îsâ Mesih'tir. Dünyada da, âhîrette de şanı yücedir. Allah'a yakın kılınanlardandır.» (Âl-iİmrân, 45). O beşikte iken ve yetişkinliğinde Raibbı olan Allah'a ibâdete çağıracaktır.
İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. Meryem (a.s.) dedi ki: Ben yalnız kaldığım zaman îsâ karnımda iken benimle konuşur; insanlarla beraber olduğum zaman da karnımda tesbîh eder ve tekbîr getirirdi.
«Ve iş olup bitti.» kısmının, Cibril'in Meryem'e olan sözlerinin devamından olması muhtemeldir. Cibril Meryem'e haber veriyor ki, bu iş Allah Teâlâ'nın ilminde, takdirinde ve dilemesinde olup bitmiş, tak-dîr buyrulmuştur. Bu kısmının Allah Teâlâ'nın elçisi Muhammed (s.a.) e haberi cümlesinden olması da ihtimâl dahilindedir. Allah Teâlâ bununla Hz. Meryem'in fercine ruhun üfürülmesini kinaye yollu anlatmış oluyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyur-maktadır: «Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de an.
Ona ruhumuzdan üflemiştik.» (Tanrım, 12), «Mahrem yerini koruyana da ruhumuzdan üflemiştik.» (Enbiyâ 1) Muhammed îbn îshâk «Ve iş olup bitti.» âyeti hakkında şöyle diyor: Şüphesiz Allah Teâlâ buna azmetmiştir ye bunda hiç bir şüphe yoktur. İbn Cerîr de tefsirinde Bu açıklamayı tercih etmiş olup zâten ondan başkası da nakletmiş değildir. En doğrusunu Allah bilir.[6]

22 — Nihayet ona gebe kaldı ve bu sebeple uzak bir yere çekildi.
23 — Doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi. Keski, dedi; bundan evvel öleydim de unutulup gideydim.

Allah Teâlâ Hz. Meryem'den haber veriyor ki, Cibril, Allah Teâlâ'-dan kendisine ulaştırılması gerekenleri ulaştırıp söylediğinde o, Allah'ın takdirine teslim olmuştu. Selef âlimlerinden birçoğu meleğin —ki Cibril (a.s.) dir— o sırada Hz. Meryem'in gömleğinin cebine üfürdüğü-nü, bu üfürmenın inerek onun fercine girdiğini ve

böylece Allah'ın izniyle çocuğa hâmile kaldığını anlatırlar. Çocuğa hâmile kaldığı zaman üzüntüden sıkılıp bunalmış, insanlara ne söyleyeceğini bilmez hale gelmişti. Zlrâ o biliyordu ki insanlar, onlara haber vereceği konuda onu doğrulamayacaklardır. Şu kadar var ki Hz. Meryem, sımm sâdece Hz. Zekeriyyâ'nın hanımı olan kızkardeşine ifşa edip anlatmıştı. Hz. Zeke-riyyâ (a.s.), Allah Teâlâ'dan bir çocuk istemiş ve onun bu isteğine icabet olunarak eşi hâmile kalmıştı. Hz. Meryem onun yanına girdiğinde kalkmış, onu kucaklamış ey Meryem, benim hâmile olduğumu hissettin mi? diye sormuştu Hz. Meryem ona: Peki sen benim hâmile olduğumu bildin mi? demiş ve durumunu ona olduğu şekilde aktarmıştı. Onlar îmân ve tasdik ehli idiler. Daha sonra Hz. Zekeriyyâ'nın eşi, Meryem ile karşı karşıya geldiğinde kendi karnındakinin Meryem'in karnında olana secde ettiğini hissetmişti. Yani karnındaki çocuk Hz. Meryem'in karnmdakini ta'zîmle ona teslîmiyyet gösteriyordu. Selamlaşma sırasında secde etmek onların dininde meşru' idi. Nitekim Hz. Yûsuf'un ana babası ve kardeşleri Hz. Yûsuf'a secde etmişlerdi. Aynı şekilde Allah Teâlâ meleklere Hz. Âdem (a.s.) e secde etmelerini emretmişti. Ratobın büyüklüğünü ta'zîmde kemâl derecesinde olsun diye bu bizim dinimizde haramdır, îbn Etou Hatim der ki; Bize Ali İbn Hüseyn'in... Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— den rivayetinde o, şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre Meryem oğlu îsâ ile Zekeriyyâ oğlu Yahya teyze çocuklarıdır. İkİ-sinin de hamilelikleri birlikte olmuştur. Yine bana ulaştığına göre Yahya'nın annesi Hz. Meryem'e : Karnımda olanın senin kamındakine secde ettiğini görüyorum, demişti. Mâlik der ki: Öyle sanıyorum ki bu, Hz. îsâ (a.s.) nın üstün kılmmasındandır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın emriydi O, Ölüleri diriltir, anadan doğma körleri ve alatenlileri iyileştirirdi. Müfessirler Hz. îsâ (a.s.) nın ana karnında kalış süresinde ihtilâf etmişlerdir. Cumhûr'dan rivayet edilen meşhur görüşe göre Hz. Meryem, onu dokuz ay karnında taşımıştır. îkrime, bu sürenin sekte ay olduğunu söyleyip: Bu sebepledir ki sekiz aylık doğan çocuk yaşamaz, diye ilâve etmiştir. İbn Cüreyc'in Muğîre İbn Osman İbn Abdullah es-Sekafî'den rivayetine göre o, İbn Abbâs'a Meryem'in hamileliğinin sorulduğunu işitmiş de İbn Abbâs şöyle demiş : Hâmile kalır kalmaz onu doğurmuştur. Bu garîbdir. Sanki o Allah Teâlâ'nın : «Nihayet ona gebe kaldı ve ,bu sebeple uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi.)) kavlinin zahirini almıştır. İkinci âyetin başında olan fâ harfi her ne kadar ta'kîb ifâde ediyorsa da her şeyin ta'-kîbi kendi ölçüsündedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir özden yarattık. Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik et parçasını kemik olarak yarattık. Kemiklere de et giydir-dik...» (Mü'minûç, 12-14) buyurur ki bu âyette bulunan fâ harfleri de ta'kîb ifâde etmektedir ve bu ta'kîb elbette kendi ölçusüncedir. Bu-hârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste: İki sıfat (nitelik) 'tan her biri arasında kırk gün vardır, buyurulmaktatıır. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de böylece yeryüzü yemyeşil olmaktadır.» (Hacc, 63) buyurur. Âyetin zahirinden anlaşıldığına ve.meşhur görüşe göre —Allah'ın her şeye gücü yeter— Hz. Meryem ona diğer kadınların çocuklarına hâmile olduğu gibi hâmile kalmıştır. Hz. Meryem ile 'birlikte onun akrabalarından Beyt el-MakdÎs'e hizmet

eden ve adı Yûsuf en-Neccâr olan sâlih bir kişi vardı. Hz. Meryem'de hamilelik alâmetleri ortaya çıktığında ve Yûsuf en-Neccâr onunla birlikte mescidde iken karnının ağırlık ve büyüklüğünü görmüş ve onun bu halini garipsemişti. Sonra Hz. Meryem'in ma'sûmiyyetini, temizliğini, dinini ve İbâdetini bildiği için bu düşüncesini zihninden uzaklaştırdı. Fakat daha sonra tekrar bunun ne olduğunu düşündü de Hz. Meryem'in durumu onun zihnini kurcalamaya devam etti. Bunu zihninden atmaya da gücü yetmedi. Sonunda Hz. Meryem'e : Ey Meryem, ben sana bir şey soracağım ama bana hemen cevab verme, dedi. Hz. Meryem : O. nedir? diye sordu da Yûsuf: Hiç çekirdeksiz ağaç (çekirdek olmaksızın ağaç) olur mu? Hiç tohumsuz ©kdn olur mu? Babasız olarak çocuk olur mu? dedi. Hz. Meryem, onun işaret etmek istediğini anlayarak şöyle cevabladı: Evet olur. «Çe-kirdeKsiz ağaç olur mu, tohumsuz ekin olur mu?» sözüne gelince : Şüphesiz Allah Teâlâ ağaç ve ekinleri ilk yarattığı zaman onları çekirdeksiz ve tohumsuz (çekirdek ve tohum olmaksızın) yaratmıştır. «Babasız herhangi bir yaratık olur mu?» soruna gelince : Şüphesiz Allah Tealâ Hz. Âdem'i babasız ve anasız (bir anne ve baba olmaksızın) yaratmıştır. Yûsuf onun bu sözünü tasdik edip durumunu kendisine havale etti.
Hz. Meryem, kavminin kendisini şüphe ve itham altında koyacaklarını hissettiğinde, onlardan uzak bir yere; onları göremeyeceği, onların da kendisini göremeyeceği bir yere çekildi. Muhammed İbn İs-hâk der ki: Hz. Meryem Hz. İsa'ya hâmile kalıp testisini doldurup döndüğünde kanı (hayzı) kesildi ve hâmile kadının ıbaşına gelen hastalık, aşerme ve rengin değişmesi gibi haller başına geldi, o kadar ki dili yarıldı. Hz. Zekeriyyâ'nm ailesinin yanına gidip geldiği kadar hiç bir ailenin yanına gidip gelmedi. Ve îsrâiloğulları arasında bir çok kötü söz yayıldı da onlar: Onun arkadaşı ancak Yûsuf'tur (Bu işi onunla yapmıştır). Kilisede ondan başka kimse yoktu. İnsanlardan gizlenmiş ve onlarla arasına bir örtü koymuştu. Kimse onu görmüyor, o da'hiç kimseyi görmüyordu, dediler.
«Doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi.» Doğum sancısı onu, insanlardan uzaklaşmış olduğu yerdeki bir hurma ağacının altına sığınmaya mecbur bıraktı. Bu yerin neresi olduğunda ihtilâf edilmiştir. Süddî: Namaz kılmakta olduğu Beyt el-Makdis mihrabının doğusunda bir yerdi, der. Vehb İbn Münebbih de şöyle demiştir : İnsanlardan kaçarak gitti. Şam ve Mısır ülkesi arasında bir yere geldiğinde doğum sancısı tuttu. Vehb İbn Münebbih'ten gelen rivayetlerden biri şöyledir : Bu (Hz. Meryem'i doğum sancısının tutması), Beyt el-Mak-disten sekiz mil mesafede ve oradaki Beyt el-Lahm adı verilen bir köydedir. Ben de derim ki: Neseî'nin Enes'ten, Beyhâkî'nin Şeddâd İbn Evs (r.a.) ten rivayet etmiş oldukları İsrâ hadîsinde daha önce geçtiği üzere bu hâdise Beyt el-Lahm'da olmuştur. En doğrusunu Allah bilir. İnsanların birbirlerinden telakki edip (alıp) rivayet ettikleri meşhur görüş budur. Hıristiyanlar oranın Beyt el-Lahm olduğunda şüphe etmezler. İnsanlar herhalde bunu Hıristiyanlardan almış olmalıdırlar. Şayet sıhhatli ise bu konu hadîste de vârid olmuştur.
Allah Teâlâ : «Keski, dedi; bundan evvel öleydim de unutulup gi-deydim.» âyetinde yine Hz. Meryem'in durumunu haber verir. Burada fitne sırasında ölümü temenni etmenin caiz olduğuna dâir delil vardır. Şüphesiz Hz. Meryem, doğacak bu çocukla imtihan edileceğini ve bir fitneye dûçâr kalacağını bilmişti. Öyle bir çocuk ki Hz. Meryem'in bu durumu insanları doğruluğa götürmeyecek ve onlar ken-diSini

bu haberinde doğrulamayacaklardır. Her ne kadar onların katında daha önceden âbid ve çokça ibâdet eden bir hanım olarak bilinmiş-se de onların zanlarına göre o, bir fahişe durumuna düşecekti. Bu sebepledir ki: «Keski bu durumdan önce öleydim de unutulup gideydim.» yaratılmamış ve bir şey olmamış olaydım, demiştir. Bu açıklama tbn Afobâs'mdır. Süddî der ki: Doğum sancısı onu yakaladığında insanlardan utanarak : İçinde bulunduğum bu üzüntüden; kocasız olarak bu çocuğu doğurma üzüntümden önce keşke ölüp gideydim, atıldığı zaman bir daha aranmayan ve anılmayan, hayızda kullanılan bez parçaları gibi unutulup gideydim, demişti. Katâde şöyle diyor : Keski unutulup gideydim. Bilinmeyen, anılmayan bir şey olaydım ve benim kim olduğum bilinmeyeydi. Rebî* İbn Enes, «Unutulup gideydim.» âyetinde düşüğün kasdedildiğini söyler. İbn Zeyd de burayı: Asla hiç bir şey olmamış olaydım, şeklinde anlamıştır. Fitne esnasında olanı hâriç ölümü temenni etmenin yasaklandığına delâlet eden hadîsleri biz daha önce «Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihlere kat.» (Yûsuf, 101) âyetinin tefsirinde vermiştik.[7]

24 — Altından ona şu nida geldi : Üzülme sakın, Rabbın senin ayağının altında bir ırmak akıttı.
25 — Hurma dalım kendine doğru silkele; üstüne taze hurma dökülsün.
26 — Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan; ben, Rahmân'a oruç adadım. Onun için bugün hiç bir kimseyle konuşmayacağım, de.

Bazıları «Alt tarafında olan bir kimse» anlamında olmak üzere burayı şeklinde okumuştur. Diğerleri ise buradaki kelimesini harfi cer olarak okumuşlardır. Altından ona seslenenin kim olduğu ve burada kimin kasdedüdiğinde müfessirler ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ve .başkaları bunun Cibril olduğunu söyler. Buna göre Hz. îsâ, annesi onu kavmine getirinceye kadar konulmamıştır. Saîd ton Cübeyr, Dahhâk, Amr îbn Mieymûn, Süddî ve Katâde de bu konuşanın melek, Cibril (a.s.) olduğunu söylemişlerdir ki Cibril Hz. Meryem'e vâdînin alt tarafından seslenmiştir. Mücâhid ise burada kasdedilenin Meryem oğlu îsâ olduğunu söyler. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetine göre Hasan : O (Hz. Meryem'e seslenen) oğludur, demiştir. Saîd tbn Cübeyr: Allah Teâlâ'nm: «Onu gösterdi, ona işaret etti.» buyurduğunu işitmez misin? demiştir, tbn Zeyd ile tefsirinde İbn Cerîr bu görüşü ter-cîh etmişlerdir.
«(Ona seslenerek) üzülme sakın, Rabbın senin ayağının altında bir ırmak akıttı.» Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin Ebu İshâk'tan, onun da Berâ İbn Âzib'den rivayetine göre; âyetteki (\j**) kelimesi, küçük ırmak anlamınadır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, bu kelimenin nehir anlamına olduğunu söyler. Amr İbn Meymûn ise kendisinden su içilen nehir olduğunu söylemiştir. Mücâhid kelimenin Sür-yânice nehir anlamında olduğunu; Saîd İbn Cübeyr Nabat dilinde küçük nehir anlamına geldiğini; Dahhâk da Süryânice küçük nehir demek olduğunu söylemiştir. Katâde de : O, Hicaz halkının dilinde küçük ırmaktır, demiştir. Vehb İbn Müneibbih de, bu kelimenin küçük ırmak anlamına geldiğini söyler. Süddî, kelimenin nehir anlamına olduğunu söylerken tbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Bu hususta merfû1 bir de hadîs vârid olmuştur ki Taberânî'nin Ebu Şuayb

el-Harrânî kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'e : «Rabbın senin ayağının altında bir ırmak akıttı.» âyetinde zikretmiş olduğu ırmak, Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'in kendisinden içmesi için çıkarmış olduğu bir nehirdir. Bu şekildeki rivâyetiyle bu hadîs gerçekten garîbdir. Hadîsin isnadında geçen Eyyûb tbn Nehîk hakkında Ebu Hatim er-Râzî: Zayıftır, demiştir. Ebu Zür'a onun hadîsinin münker olduğunu söyler. Ebu'1-Feth el-Ezdî de onun hadîsinin metruk olduğunu belirtir.
Diğerleri ise burada ırmakla Hz. îsâ (a.s.) nın kasdedildiğini söylemişlerdir. Hasan, Rebî' İbn Enes ve Muhammed îbn Abbâd İbn Ca'-fer böyle söylemişlerdir. Katâde'den gelen iki rivayetten biri ile Ab-durrahmân İbn Zeyd îbn Eslem'in kavli budur. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ bundan sonra: «Hurma dalını kendine doğru silkele.» Hurma ağacının dallarını kendine doğru çek, buyurmuştur. îbn Abbâs'm söylediğine göre ağaç kuru imiş. Onun meyveli olduğu da söylenmiştir. Mücâhid, onun iyi cins bir hurma olduğunu söylerken; Ebu Dâvûd, Nüfey* el-A'mâ'dan rivayetle Sev-rî; ağacın sayhanî hurma (âdî bir hurma) olduğunu söyler. Açıktır ki o bir ağaçtı. Fakat meyve verme zamanı değildi. Bu açıklama Vehb İbn Münebbih'indir. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Meryem'e yiyecek ve içecek ihsan etmiş, ona nimet bahşetmiş ve : Üstüne taze hurma dökülsün. Ye iç, göoün aydın olsun, gönlün hoş olsun, buyurmuştur. Bu se-beple Amr İbn Meymûn : Lohusa kadınlar için kuru ve taze hurmadan daha hayırlı hiç bir şey yoktur demiş ve sonra bu âyet-i kerîme'yi okumuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Halanıza hurma ikram ediniz. Şüphesiz o (hurma ağacı), Hz. Âdem (a.s.) in yaratılmış olduğu çamurdan yaratılmıştır. Kendisinden başka bir ağacı aşılayan başka bir ağaç daha yoktur. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Çocuklu kadınlarınıza taze hurma yedirin. Eğer taze hurma yoksa kurusunu yedirin. Allah katında İmrân kızı Meryem'in altına inmiş olduğu ağaçtan daha şerefli başka hiç bir ağaç yoktur. Ebu Ya'-lâ'nm Şeybân'dan rivayet etmiş olduğu bu hadîs te gerçekten mün-kerdir.f...)
«İnsanlardan birini görecek olursan; ben, Rahmân'a'oruç adadım. Onun için bugün hiç bir kimseyle konuşmayacağım, de.» Hz. Meryem'e bu emirden murâd, «Bugün hiç bir kimse ile konuşmayacağım.» kavline zıd düşmemesi için onun bunu işaretle belirtmesidir. Yoksa kasde-dilen, onun bu sözleri telaffuz etmesi değildir. Enes İbn Mâlik, «Ben, Rahmân'a oruç adadım.» âyetindeki orucun susmak olduğunu söyle-miştir. İbn Abbâs ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Enes'ten gelen diğer bir rivayette buradaki oruç, susmaktır. Katâde ve başkaları da böyle söylemiştir. Süddî, Katâde ve Abdurraıhmân İbn Zeyd'in açıkça belirttikleri üzere, onlar oruç tuttukları zaman şeriatlarına göre onlara yemek ve konuşmak haram olurdu. Ebu îshâk'm Hârise'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : İbn Mes'ûd'un yanındaydım. İki kişi gelip birisi selâm verdi, diğeri selâm vermedi. İbn Mes'ûd selâm vermeyene : Senin durumun nedir? diye sordu. Arkadaşları: Bugün insanlarla konuşmamaya yemîn etti, dediler. Abdullah İbn Mes'ûd: İnsanlarla konuş ve onlara selâm ver. Bunu yapan (sâdece kocasız olarak hâmile kaldığını kimsenin doğrulamayacağını bilen bir kadındır, dedi ve bununla Hz. Meryem (a.s.) i kasdetti. Hz. Meryem bunu sâdece kendisine sorulduğu zaman kendisi için bir Özür olsun diye yapmıştır. îbn

Mes'ûd'un bu sözünü İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr rivayet ederler. Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle diyor: Hz. îsâ Meryem'e : Üzülme, dediğinde o : Sen benimle ta-alberken ben kocasız ve bir kimsenin cariyesi değilken nasıl "üzülmeyeyim. İnsanlar katında benim ma'zeretim ne olacak ki? Keski, bundan önce öleydim de unutulup gideydim, dedi. Hz. îsâ ona : Konuşmak için ben sana yeterim. «İnsanlardan birini görecek olursan: Ben, Rahmân'a oruç adadım. Onun için bugün hiç -bir kimseyle konuşmayacağım, de.» dedi. Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle devam eder : Bütün bunlar, Hz. İsa'nın annesine söylediği sözlerdendir. Vehb de böyle söylemiştir.[8]

27 — Derken çocuğu alıp kavmine getirdi. Ey Meryem, andolsun ki utanılacak bir şey yaptın, dediler.
28 — Ey Harun'un kızkardeşi; baban kötü birisi değildi, annen de iffetsiz değildi, dediler.
29 — Bunun üzerine o, çocuğu gösterdi: Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz? dediler.
30 — Çocuk dedi ki: Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı.
31 — Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı ve yaşadığım müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti.
32 — Bir de anneme iyi davranmamı. Ve beni bedbaht bir zorba kılmadı.
33 — Selâm olsun bana; doğduğum günde, öleceğim günde ve diri olarak kaldırılacağım günde, dedi.

Allah Teâlâ bu âyetlerde yine Hz. Meryem'den haber veriyor. Kendisine o gününü oruçlu geçirmesi, insanlardan hiç kimseyle konuşmaması emrolunmuştu. Onun yerine hüccet konulacak ve, elbette onun işi üstlenilecekti. İşte o zaman Hz. Meryem, Allah Teâlâ'nm emrine, İcaza ve kaderine teslîm olarak çocuğunu almış ve kavmine getirmişti. Onlar Hz. Meryem'i bu halde gördüklerinde onun durumu gözlerinde büyümüş ve gerçekten garip görerek : «Ey Meryem, andolsun ki utanılacak bir şey yaptın.» demişlerdi. Mücâhid ve Katâde, âyetteki (. by ti) ifâdesini; «büyük bir iş» olarak açıklamışlardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Nevf el-Bekâlî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Kavmi Hz. Meryem'i aramak 'üzere çıktılar. O, peygamberlik ve şeref âilesindendi. Ondan hiç bir şey hissetmemişlerdi. Onlar bir inek çobanı görerek : Nitelikleri şöyle şöyle olan bir genç kız gördün mü? diye sordular. Çoban : Hayır, fakat geceleyin ineklerimde şimdiye kadar hiç görmediğim bir şey gördüm, diye cevabladı. Onlar: Ne gördün? diye sordular da çoban şöyle cevabladı: Onların şu vâdî-ye doğru secde ettiklerini gördüm. Abdullah İbn Ziyâd der ki : Sey-yâr'dan ezberlediğime göre o, şöyle demişti: Parlayan bir nûr gördüm. Çobanın kendilerine söylediği tarafa yöneldiler, Meryem onları karşıladı. Onları gördüğü zaman oturdu ve oğlunu kucağına aldı. Gelip karşısında dikildiler ve : «Ey Meryem, andolsun ki utanılacak bir şey yaptın, dediler.» Ey Harun'un kızkardeşi, ibâdetlerinde ey Harun'a benzeyen, Baban kötü birisi değildi. Annen de iffetsiz değildi. Sen tertemiz, doğruluk ibâdet ve zühd ile bilinen bir ailedensin. Bu senden nasıl sâdır oldu?

dediler. Ali İbn Ebu Talha ve Süddî şöyle diyor : Ona : «Ey Harun'un kızkardeşi.» denildi. Burada Harun'dan Hz. Musa'nın kardeşi kasdedilmektedir. Zîrâ Hz. Meryem onun neslindendi. Nitekim Temîm kabilesinden olana: Ey Temîm'in kardeşi; Mudar kabilesinden olan birine de: Ey Mudar'ın kardeşi, denilmektedir. Şöyle de denilmiştir : İçlerinde adı Hârûn olan sâlih bir kişiye nisbet edildi, fbâdet-te ve zühdde insanlar ona kıyaslanırdı. İbn Cerîr'in bazılarından nakr lettiğine göre onlar, Hz. Meryem'i içlerindeki günahkâr bir adama benzetmişlerdir. O adama da Hârûn denilirdi. İbn Ebu Hatim de bu açıklamayı Saîd tbn Cübeyr'den nakletmektedir. Bütün bunlardan daha da ıgarîb olanı İbn Ebu Hâtim'in şu rivayetidir: Bize Ali İbn Hüseyn el-Hasencâhî'nin... el-Kurazî'den «Ey Harun'un kız kardeşi...» âyeti hakkında naklettiğine göre; o, şöyje demiştir: O (Hz. Meryem), Hâ-rûn'un ana^baba bir kız kardeşidir. Hz. Musa'nın izini ta'kîb ederek pnları hissetmeksizin onu. (Hz. Musa'yı) uzaktan izleyip gözetleyen Harun'un kardeşi Musa'nın kız kardeşidir. Bu, mahzâ hatadır. Zîrâ Allah Teâlâ kitabında Hz. îsâ'yı peygamberlerden sonra gönderdiğini zikretmektedir. O halde bu, Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilmekle peygamberlerin sonuncusu olduğuna delâlet eder. Ondan sonra sâdece Muhammed (s.a.) vardır. Bu sebeple Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: Ben, insanlardan Meryem Oğlu îsâ'ya en lâyık olanıyım. Şu kadar var ki benimle onun arasında başka bir peygamber yoktur. Şayet durum Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin zannettiği gibi olsaydı, Hz. Muhammed dışında diğer bütün peygamberlerden geriye kalmış olmaz böylece Hz. Süleyman ve Dâvûd'dan da önce olurdu. Şüphesiz Allah Teâlâ, Hz. Davud'un Hz. Mûsâ (a.s.) dan sonra olduğunu: «Musa'dan sonra İsrâilöğullarından bir cemaata bakmadın mı? Hani, onlar peygamberlerine; bize bir hükümdar gönder ki, Allah yolunda savaşalım, dediler...» (Bakara, 246) âyetinde belirtmiştir. Allah Teâlâ âyette kıssayı: «Dâvûd da Câlût'u öldürdü.» (Bakara, 251) âyetine gelinceye kadar anlatmıştır. Kurazî'yi bu sözü söylemeye iten sebep; Tevrat'ta Hz. Mûsâ ve İsrâiloğullarının denizden çık-ması, Firavun ve kavminin denizde boğulmasından sonra yer alan hâdiselerle ilgili Tevrat'taki şu cümlelerdir: «Mûsâ ve Hârûn peygamberlerin kız kardeşi îmrân kızı Meryem def çalıyor onunla birlikte olan kadınlar da Allah'ı tesbîh edip îsrâiloğullanna verdiği nimetlerden dolayı O'na şükrediyordu.» Kurazî, bu Meryem'in Hz. îsâ'nın annesi olduğuna inanmıştır. Bu; korkunç bir hatâ ve bir gaflettir. Aksine o kadın da, Hz. Meryem'in ismini taşımaktadır. Onlar peygam-berlerinin ve sâlihlerinin isimlerini çocuklarına isim olarak verirlerdi. Nitekim İmâm Ahmed'in Abdullah İbn İdrîs kanalıyla... Muğîre İbn Şu'be'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) beni Nec-rân'a gönderdi. Sizin «Ey Harun'un kız kardeşi...» diye okumakta olduğunuz şey hakkında görüşün nedir? Mûsâ, İsa'dan şu şu kadar önce değil midir? dediler. Döndüm ve bunu Allah Rasûlü (s.a.) ne anlattım da şöyle buyurdu : Onlann kendilerinden önceki peygamberler ve sâlihlerin isimlerini (çocuklarına) isim olarak vermekte, olduklarını onlara haber vermedin mi? "Hadîsi Müslim, Tirmizî ve Neseî; Abdullah İbn îdrfe.kanalıyla... Semmâk'dan rivayetle tahrîc etmişlerdir. Tirmizî : Hasendir, sahihtir, garîbdir. Sâdece İbn İdrîs'in hadîsinden bilmekteyiz, der.

İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Bana haber verildiğine göre Kâ'b : Şüphesiz Allah Teâlâ'nm «Ey Harun'un kız kardeşi.» âyetinde zikredilen Hârûn, Hz. Musa'nın kardeşi Hârûn değildir, demişti. Hz. Âişe ona: Yalan söyledin, dedi. Kâ'b : Ey mü'minlerin annesi, şayet bunu en iyi bilen ve en doğruyu haber veren Allah Rasûlü (s.a.) söylememiş olsaydi (ben de söylemezdim). Şu kadar var ki ben, ikisi arasında altı yüz sene olduğunu görüyorum, dedi. Hz. Âişe bunun üzerine sustu. Ancak verilen bu tarih şüphelidir. Yine İbn Cerir'in Bişr kanalıyla... Katâ-de'den «Ey Harun'un kız kardeşi; baban kötü birisi değildi, annen de iffetsiz değildi.» âyeti hakkındaki rivayetinde o, şöyle demiştir: Şüphesiz o (Hz. Meryem), doğrulukla tanınan bir evden (aileden) idi. O aile hakkında herhangi bir fesâü olduğunu bilmiyorlardı. İnsanlardan onları salâh ile bilenler ve salâh haberini yayıp çoğaltanlar ile onları fesâd ile, bozuklukla tanıyıp bu sözleri çoğaltanlar vardı. Hârûn, aşireti içinde sevilen ve ıslâh edici birisiydi. Bu Hârûn, Hz. Musa'nın kardeşi olan Hârûn değildir. Aksine ondan başka bir Harun'dur. Bize anlatıldığına göre, öldüğü gün cenazesinde İsrâiloğullarından kırk bin kişi varmış ve hepsi de Hârûn adım takıyormuş.
«Bunun üzerine o, çocuğu gösterdi: Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz? dediler.» Onlar Hz. Meryem'in durumundan şüphelenip onun delilini garip gördüklerinde, ona zina isnadında bulunup 'böylece iftiralarını kustular. Hz. Meryem o gününde oruçlu ve suskun idi. Dolayısıyla sözü oğlu îsâ'ya havale edip onlara kendisine hitâb etmelerini ve onunla konuşmalarını işaret etti. Hz. Meryem'in kendilerine oyun edip onlarla alay ettiğini sanarak kızgın ve yarı alayla: «Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?» dediler. Meymûn İbn Mihrân der ki : Bunun üzerine Meryem, çocuğu gösterdi ve : Onunla konuşun, dedi. Onlar: Yaptığın bu büyük işin üstüne üstelik bir de beşikteki bir çocukla konuşmayı mı emrediyorsun bize? Süddî der ki: Meryem çocuğa işaret ettiği zaman kızdılar ve : «Şu çocukla konuşmamızı bize emrettiğindeki bizimle alay etmen, yapmış olduğun zinadan bize daha ağır geldi.»
«Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?» dediler. Beşiğinde küçücük bir sabî iken o nasıl konuşabilir? Çocuk dedi ki: «Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum.» Hz. îsâ'nın konuşmuş olduğu ilk söz Rabbinı ten-zîh etmek, Allah'ı çocuktan münezzeh kılmak ve kendisi için Rabbma kulluğu isbât etmek olmuş, annesine nisbet edilen fuhşu ondan kaldırıp uzaklaştırmak üzere : «Bana Kitâb'ı ver*di ve beni peygamber yaptı.» demiştir. Nevf el-Bekâlî der ki: Onlar (İsrâiloğulları), Hz. îsâ'nın annesine söyledikleri sözü konuştuklarında; îsâ annesinin memesini ağzından çıkarıp sağ yanına yaslanmış ve : «Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana Kitabı verdi ve beni peygamber yaptı... Selâm olsun bana; doğduğum günde...» demiş. Hammâd İbn Seleme'nin Sabit el-Bü-nânî'den rivayetine göre Hz. İsâ : «Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana Kitabı verdi ve beni peygamber yaptı...» diyerek işaret parmağını omuzunun üstüne kaldırmış. İkrime, «Bana Kitabı verdi.» âyetini göyIe açıklıyor : Takdir ettikleri içinde O, 'bana kitâb vermeye hükmetmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivayetinde o, şöyle demiştir: Meryem Oğlu îsâ, annesinin kamında iken İncil'i okumuş ve sağlamca öğrenmişti. İşte Allah Teâla'nın : «Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana Kitabı verdi ve beni peygamber

yaptı.» kavli budur. Hadîsin isnadında bulunan Yahya İbn Saîd el-Attâr el-Hımsî'nin hadîsi metruktür.
«Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı.» âyeti hakkında Mü-câhid, Amr îbn Kays ve Sevrî: Beni hayrı öğretici kıldı, demiştir. Mü-câhid'den gelen rivayetlerden birisinde ise buradaki mübarek kılma; onu çok faydalı, fayda verici kılmaktır. İbn Cerîr'in Süleyman İbn Ab-dülcebbâr kanalıyla... Manzum oğulları kölesi Vüheyb İbn el-Verd'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Bir âlim ilim bakımından kendisinden daha üstün diğer bir âlime rastlamış da ona: Allah sana rahmet eylesin, benim amelimden ilân olunan nedir, hangisidir? diye sormuş. O : İyilikle emretme ve kötülükten men'etmedir. Şüphesiz bu Allah'ın dinidir ki, peygamberlerini kullarına bu din ile göndermiştir. Fakîhler AllaJh Teâla'nın : «Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı.» âyetini tefsir etmek istediler de «Onun bereketi, mübarek olması nedir?» denildi. Nerede olursa olsun iyilikle emretme ve kötülükten men'etmedir, diye cevab verdi, demiş.
«Ve yaşadığım müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti.» âyeti, Allah Teâla'nın Hz. Muhammed (s.a.) e şu sözü gibidir : «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hıcr, 99). Abdurrah-mân îbn Kâsım'ın Mâlik İbn Enes'ten «Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti.» âyeti hakkında rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah Teâla'nın kader ehli için tesbît etmiş olduğu ameller cümlesinden olarak Hz. îsâ ölünceye kadar ondan vuku bulacakları ona haber vermiştir.
«Bir de anneme iyi davranmamı.» Anneme iyi davranmamı emretti. Hz. îsâ burada Allah'a (Rabbına) itâattan sonra annesine iyi davranmayla ilgili emri zikretmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ çoğu kere kendisine ibâdet ile ana babaya itaat emrini birlikte getirmektedir. Nitekim şu âyetlerde durum böyledir; «Rabbın, buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23), «Bana ve ana babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır.» (Lokman, 14).
«Ve beni bedbaht bir zorba kılmadı.» Beni bir zorba, Allah'a ibâdet ve İtâattan, anama iyilikten büyüklenerek yüz çeviren birisi kılmadı ki bu sebeple bedbaht olayım. Süfyân es-Sevrî âyette zikredilen «bedbaht bir zorba» nın devamlı olarak öfkeli olan, çok öfkelenen kimse olduğunu söyler. Seleften birisi: Her kimi ana .babasına isyan eder görecek olursan, onun mutlaka bedbaht bir zorba olduğunu görürsün, demiş, sonra «Bir de anneme iyi davranmamı öğütledi. Ve beni bedbaht bir zorba kılmadı.» âyetini okumuştur. Aynı âlim: Her" kimi melekeleri, kâbiliyyetleri kötü olarak görüyorsan mutlaka onun çok övünen ve mütekebbir birisi olduğunu görürsün, demiş ve peşinden : «Elinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah, kendini beğenip böbürlenenleri elbette sevmez.» (Nisa, 36) âyetini okumuştur. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre bir kadın, Meryem oğlu (îsâ) nun Allah'ın kendilerine güç yetirici kıldığı ve göstermesine izin verdiği mucizeler için-de ölüleri dirilttiğini, anadan doğma kör ve alatenlileri iyileştirdiğini görünce : Seni taşıyan karına, seni emziren memeye müjdeler olsun, demiş. Allah'ın peygamberi îsâ (a.s.) ona cevab olarak : Allah'ın kelâmını okuyup ta içindekilere uyan, bedbaht bir zorba olmayan kimseye de müjdeler olsun, demiş.
Hz. îsâ'nm: «Selâm olsun bana; doğduğum günde, öleceğim günde ve diri olarak kaldırılacağım günde.» sözü, kendisinin Allah Teâlâ'-nın bir kulu olduğunu,

Allah'ın diğer yaratıkları gibi yaşayan, ölen sonra da diriltilen bir yaratığı olduğunu isbât sadedindedir. Ancak kulların çoğu kere bedbaht oldukları bu durumlarda selâmet ve kurtuluş O'nundur.[9]

34 — İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem Oğlu îsâ, hak söze göre budur.
35 — Oğul edinmek Allah'a asla yakışmaz. O, münezzehtir. Bir işin olmasını istedi mi, ona sâdece; ol, der, o da oluverir.
36 — Şüphesiz ki Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. O'na ibâdet edin. tşte dosdoğru yol budur.
37 — Fırkalar kendi aralarında ihtilâfa düştüler. Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed. (s.a.) e hitaben şöyle buyurur: Sana Hz. îsâ'nın haberinden anlatmış olduğumuz bu şeyler, «Hak söze göre budur» ki onlar, bunun hakkında şüpheye düşmüşlerdir. Hz. îsâ'-ya inanan ve onu inkâr edenlerden gerek gerçeği söyleyen ve gerekse bâtılda olanlar ayrılık içindedirler.(...)
Allah Teâlâ Hz. îsâ'yı kulu ve peygamberi olarak yarattığını zikrettikten sonra kutsal zâtını tenzih ederek şöyle buyurur: Oğul edinmek Allah'a asla yaraşmaz. Şu bilgisiz, zâlim ve haddi aşanların söylemiş olduklarından (söylemekte olduklarından) O münezzehtir, yücedir. «Bir işin olmasını istedi mi, ona sâdece; ol, der, o da oluverir.» O; bir şeyin (olmasını) murâd ettiğinde, ona sâdece (olmasını) emreder de o şey dilediği şekilde oluverir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : ((Gerçekten Allah katında îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona : Ol, dedi, o da oluverdi. Hak Rabbmdandır. Öyleyse şüphecilerden olma.» (Âl-i tmrân, 59-60).
((Şüphesiz ki Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. O'na ibâdet edin. îşte doğru yol budur.» Hz. îsâ'nın beşiğinde iken kavmine emrettiklerinden birisi de, Allah'ın onların da kendinin de Rabbı olduğunu bildirmesi ve O'na ibâdeti kendilerine emretmesidir. O: «O'na ibâdet edin. İşte dosdoğru yol budur.» Size Allah'tan getirmiş olduğum bu şey dosdoğru, sağlam bir yoldur. O'na uyan olgunluğa ve hidâyete erişir. O'na muhalefet eden de sapıtıp azmıştır, demiştir. «Fırkalar kendi aralarında ihtilâfa düştüler.» Hz. îsâ'nın durumunun beyânından ve halinin açıklığa kavuşmasından sonra dahi kitab ehlinin Hz. îsâ hakkındaki sözleri muhtelif olmuştur. Halbuki Hz. îsâ Allah'ın kulu, elçisi, Meryem'e bırakmış olduğu kelimesi ve zâtından bir ruhtur. Yahudilerin cumhurundan ibaret olan —Allah'ın la'neti onların üzerine olsun— bir grup onun veled-i zina olduğunda karâr kıldılar ve : Onun bu sözü bir sihirdir, dediler. Diğer bir grup: O, Allah'ın kelimesinden ibarettir, dediler. Diğer bazıları: O, Allah'ın oğludur, derken bir başkaları: O, üçün üçüncüsüdür, demişlerdir. Diğerleri ise : Bilakis o, Allah'ın kulu ve elçisidir, demişlerdi 3ci bu; Allah Teâlâ'nın inananları iletmiş olduğu gerçek sözdür. Bu açıklama Amr îbn Meymûn, İbn Cüreyc ve Katâde ile selef âlimlerinden bir çoğun-dan rivayet edilmiştir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'-den rivayetinde o, «İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem Oğlu îsâ, hak söze göre budur.» âyeti hakkında şöyle demiş : îsrâiloğullan bir araya toplandılar ve içlerinden dört kişi çıkardılar. Her kavim bilginini çıkardı da, onlar Hz. îsâ göğe yükseltildiğinde onun

durumunu münâkaşa ve münazara ettiler. Onlardan 'birisi: O, Allah'tır. Yeryüzüne inmiş, dirilttiklerini diriltmiş, öldürdükleri öldürmüş sonra da göğe yükselmiştir, dedi. Bunlar Ya'kûbîlerdir. Diğer üçü : Yalan söyledin, yanıldın, dediler. Sonra enlardan ikisi üçüncülerine: Onun hakkında sen konuş, dediler. O : O, Allah'ın oğludur, dedi. Bunlar da Nas-tûrîlerdir. Kalan ikisi bu sözü söyleyene : Yalan söyledin, dedikten sonra kalan ikiden birisi diğerine : Onun hakkında sen (fikrini) söyle, dedi. O : O, üçün üçüncüsüdür. Allah ilâhtır, o ilâhtır, annesi ilâhtır, dedi. Bunlar Hıristiyanların kralları olan îsrâilîlerdir. Allah'ın la'natleri onların üzerine olsun. Dördüncüleri: Yalan söyledin, aksine o, Allah'ın kulu, elçisi, ruhu ve kelimesidir, dedi. İşte bunlar da müsl umanlardır. Söylemiş oldukları bu sözlerde onlardan her birerinin kendilerine tâbi olanları vardır. Aralarında savaşmışlar ve müsl umanlarına galip gelmişlerdir. İşte Allah Teâlâ'nın : «İnsanlardan adaleti emredenleri öldürenlere; işte onlara elem verici bir azabı müjdele.» (Âl-i İmrân, 21) kavli budur. Katâde der ki: Bunlar Allah Teâlâ'nın : «Fırkalar kendi aralarında ihtilâfa düştüler.)) buyurduklarıdır. Hz. îsâ hakkında ayrılığa düşmüşler ve fırkalara ayrılmışlardır. Bu açıklamaya yakın bir açıklama İbn Ebu Hatim tarafından İbn Abbâs, Urve İbn Zübeyr ve diğer bazı ilim ehlinden rivayet olunmuştur. Gerek kitab ehli ve gerekse başkalarının tarih bilginlerinden bir çoğunun anlattığına göre Kostantin onları aralarında meşhur olan üç toplantıdan biri olan büyük bir konsilde toplamıştı. Onlardan toplanan piskoposların sayısı iki bin yüz yetmişe varıyordu. Meryem Oğlu îsâ- hakkında büyük bir ayrılığa düştüler. Onlardan büyük çoğunluğu bir söz, yüzü başka bir söz, yetmişi diğer bir söz, ellisi başka bir görüş, yüz altmışı ayrı bir görüş ileri sürdü. Onlardan bir 'görüşte birleşenlerin sayıca en fazla olanı üç yüz seksen kişiydi. Bunlar bir söz üzerine ittifak edip bunda karâr kıldılar. Kral da onların ıgörüşüne meyletti. Zâten kral filozof bir adamdı. Onları öne geçirdi, onlara yardım etti ve onların dışındakile-ri kovdu. Böylece onun için (Kostantin için) Emânet-i Kebîre te'sîs ettiler. Aslında bu, eri büyük ihanetten başka bir şey değildi. Bu görüş için kanun kitapları koydular, onun için birçok şeyi meşru' kıldılar, birçok bld'at uydurdular, Mesih'in dinini tahrif edip değiştirdiler. O zaman da Kostantin bunlar için ülkesinin bütününde, Şam ülkesinde, Cezîra ve Rum ülkelerinde 'büyük kiliseler bina ettirdi. Onun zamanında kiliselerin sayısı yaklaşık on iki bin kadardı. Kostantin'in annesi Heylâne [10] de yahûdî ve Hıristiyanların Mesîh olduğunu sandıklan haça gerilenin haça gerildiği yerde bir manastır inşâ ettirdi. Onlar, Mesih'in haça gerilmesi konusunda şüphesiz yalan söylemişlerdir. Şüphesiz Allah Teâlâ onu göğe yükseltmiştir.
Allah Teâlâ'nm: «Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline.» kavli Allah'a karşı yalan söyleyen, iftira eden ve O'nun çocuğu olduğunu sananlara karşı şiddetli bir tehdîddir. Fakat Allah Teâlâ onlara kıyamet gününe kadar mühlet vermiş, onlara güç yetireceğine güveni ve bir de hilmi ile onlara bir süre koymuştur. O, kendisine isyan edenlere karşı azabını hemen vermez. Tam tersine Buhârî ve Müslim'in Sa-hîh'lerinde de belirtildiği üzere: Allah Teâlâ zâlime mühlet verir de, sonunda öyle bir yakalar ki asla kurtulamaz. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): «îşte "böyledir. Rabbınm yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, .hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuşlardır. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'le-rinde Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen bir hadîste o, şöyle

buyurmuştur : İşitmiş olduğu bir eziyete Allah'tan daha fazla sabreden hiç kimse yoktur. O, (kullarına) nzık ve afiyet verip dururken onlar Allah'a oğul isnâd etmektedirler. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'ler-de : «Nice kasabalar var ki zâlim oldukları halde onlara mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim. Dönüş yalnız Bana'dır.» (Hacc, 48), «Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı habersiz sanma. Onları sâdece gözlerin dehşetle belireceği bir güne kadar te'hir etmektedir.» (İb-râhîm, 42) buyururken burada da : ((Vay o büyük günü görecek kâfirlerin haline.» buyurmuştur. Burada kasdedilen o büyük gün, kıyamet günüdür. Sıhhatinde ittifak olunmuş sahih bir hadîste Ubâde İbn Sâmit (r.a.) den rivayet olunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, İsa'nın kulu, elçisi ve Meryem'e ükâ etmiş olduğu kelimesi, O'ndan bir rûh olduğuna, cennetin ve cehennemin hâk olduğuna şehâdet ederse; Allah Teâlâ islemiş olduğu amelleriyle onu cennete koyar.[11]

38 — Bize geldikleri gün; neler görüp işitecekler. Ne var ki zâlimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler.
39 — Sen, onları hasret günü ile korkut. O gün, onlar gaflet içinde inanmamakta iken, iş bitirilmiş olur.
40 — Şüphe yok ki bütün yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara Biz vâris olacağız. Ve onlar, Bize döndürüleceklerdir.

Allah TeâÎâ kâfirlerin kıyamet günü en iyi işiten ve en iyi gören kimseler olacaklarını haber verir. Nitekim başka 'bir âyet-i kerîme'de: «Suçluları Rablarının huzurunda başlan Öne eğilmiş olarak : Rafabı-mız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12) buyurur ki; onlar, bu sözleri kendilerine hiç bir fayda vermeyecek zamanda söyleyeceklerdir. Şayet bu, azabı görmeden önce ol-muş olaydı; onlara fayda verici ve onları Allah'ın azabından kurtarıcı olurdu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Bize geldikleri kıyamet gününde neler görüp neler işitecekler. Ne var ki zâlimler bugün (dünyada) apaçık bir sapıklık içindedirler.» İşitmiyorlar, görmüyorlar ve akılları ermiyor. Halbuki onlardan hidâyete ermeleri istenmektedir de, onlar hidâyete erişememektedirler. Halbuki kendilerine hiç bir fayda vermeyecek bir yerde itaat ediciler oluyorlar. Sen, bütün yaratıkları hasret günü ile korkut, uyar. O gün onlar kendilerinin uyarıldıklarından gaflet içinde inanmamakta, doğrula-mamakta direnirlerken iş bitirilmiş olur ve cennet halkı ile cehennem halkının araları ayrılıp onlardan her bireri ebedî olarak kalacakları yere girerler. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdiklerinde; ölüm boz renkli bir koç şeklinde getirilir, cennetle cehennem arasında durdurulur. Ey cennet .-ehli, bunu tanıyor musunuz? denilir. Onlar, başlarını kaldırıp uzatarak bakarlar ve : Evet, bu ölümdür, derler. Ey cehennem halkı, bunu tanıyor musunuz? denilir de, onlar başlarını kaldırıp boyunlarını uzatarak bakarlar ve : Evet, bu ölümdür, derler. Em-rolunur da o boz renkli koç boğazlanır. Ey cennet ehli,

ebediyyet var, ölüm yok. Ey cehennem halkı ebediyyet var, ölüm yok, denilir. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Sen, onları hasret günü ile korkut. O gün, onlar gaflet içinde inanmamakta iken, iş bitirilmiş olur.» âyetini okuyup: Dünya ehli, dünya gafleti içindelerken, buyurmuştur. İmâm Ahmed de hadîsi bu şekliyle rivayet etmiştir. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh*-lerinde A'meş'den rivayetle tahrîc ederler. Buhârî ve Müslim'in lâfızları da buna yakındır. Bu hadîsi yukardakine benzer şekilde Hasan İbn Arafe de... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet etmiştir. Hadîs, İbn Mâce'nin ve başkalarının Sünen'lerinde Muhammed İbn Amr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetle yukardakine benzer şekilde mev-cûddur. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Ömer'den rivayetle bulunmaktadır. İbn Güreye de hadîsi İbn Abbâs'tan rivayetle yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. Yine İbn Cüreyc babasından rivayet eder ki Ubeyd İbn Umeyr (anlattığı) kıssalar içinde şöyle dermiş : Ölüm sanki bir hayvan gibi (hayvana benzer bir şekilde) getirilir ve insanlar bakarken boğazlanır. Süfyân Sevrî'nin Seleme İbn Ku-heyl kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, anlatmış olduğu bir kıssada şöyle demiş : Hiç bir nefis yoktur ki cennette ve ce-hennemde (kendisi için bina olunmuş) bir eve bakıyor olmasın. İşte hasret günü budur. Cehennem ehli îmân etmiş olsalardı, Allah Teâlâ'-nın kendileri için bina etmiş olduğu evi görürlerdi. Onlara : Şayet îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olsaydınız, cennette görmekte olduğunuz şu ev sizin olacaktı, denilir. İşte onları o zaman bir hasret kaplar. Cennet ehli de cehennemde (kendileri için inşâ olunmuş) evi görür. Ona: Şayet Allah size nimet bahşetmiş olmasaydı... denilir. Süd-dî'nin Ziyâd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan «Sen, onları hasret günü ile korkut. O gün... iş bitirilmiş olur.» âyeti hakkında rivayetine göre o, şöyle demiş : Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme girdikleri zaman, ölüm boz renkli bir koç şeklinde getirilir ve cennetle cehennem arasında durdurulur. Sonra bir münâdî: Ey cennet ehli, dünyada iken insanları öldürmekte olan ölüm işte budur, diye nida eder. İUiyyün cennetleri ehlinden ve cennetin en alt derecesinden hiç kimse kalmayıp ona bakarlar. Sonra aynı münâdî: Ey cehennemlikler, dünyada iken insanları öldürmekte olan ölüm işte budur, diye nida eder. Diz boyuna kadar azâbda olan ve cehennemin en alt derecesinde olanlardan hiç kimse kalmaksızın ona bakarlar. Sonra cennet ile cehennem arasında bu koç boğazlanıp: Ey cennet ehli, ebedler ebediy-yetinde ebedîliktir (ebedîlik var), ey cehennemlikler, bu ebedîlikler ebedîliğinde ebedî kalmadır, denilir. Cennet ehli o kadar sevinirler ki, şayet (orada) sevinçten birisi ölmüş olaydı, mutlaka ölürlerdi. Cehennemlikler de Öyle bir iç çekerler ki şayet iç çekmeden ötürü birisi Ölmüş olaydı, onlar da Ölürlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın «Sen onları hasret günü ile korkut. O gün iş bitirilmiş olur.» kavli budur. Ki bu ölümün boğazlandığı zamandır. Hadîsi îbn Ebu Hatim tefsirinde rivayet etmiştir. «Sen, onları hasret günü ile korkut.» âyeti hakkında îbn Ab-bâs^tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha şöyle diyor : Bu (hasret günü), ki-yâmet gününün isimlerindendir. Allah Teâlâ onu yüceltmiş (büyütmüş) ve kullarını ondan sakındırmıştır. Abdurrahmân ton Zeyd îbn üsıem de «Sen onları hasret günü ile korkut.» âyeti hakkında : Bu kıyamet günüdür, demiş ve «Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun... diyeceği gün gelmezden önce...» (Zü-mer, 56) âyetini okumuştur.

«Şüphe yok ki bütün yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara Biz vâris olacağız. Ve onlar, Bize döndürüleceklerdir.» âyetinde Allah Teâlâ, Zâtının yaratıcı, yegâne mâlik ve mutasarrıf olduğunu, bütün yaratıklarının helak olunup Zâtının bakî kalacağını, yüce ve mukaddes olduğunu, hiç kimsenin hükümranlık ve tasarruf iddiasında bulunamayacağını; aksine bütün yaratıkların Zâtının vâris olacağını, onlardan sonra bakî olacağını, onlar hakkında hüküm vereceğini, zerre ağırlığı veya sivrisinek kanadı ağırlığı herhangi bir şeyle hiç bir nefse zulmedilmeyeceğim (haksızlık yapılmayacağını) haber vermektedir. İbn Ebu Hatim der ki: Hüdbe İbn Hâlid el-Kaysî'nin... Hazm İbn Ebu Hazm el-Kudsî'den rivayetle zikrettiğine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Abdülazîz, Küfe hâkimi Abdülhamîd İbn Abdurrahmân'a şöyle yazdı : Besmele ve hamdeleden sonra; şüphesiz Allah Teâlâ yaratıkları yarattığı zaman onlar için ölümü yazdı. Onların dönüşünü Zâtına kıldı. İlmi ile koruduğu ve yaratmasına meleklerini şâhid tuttuğu dosdoğru kitabından indirdikleri içinde : Şüphesiz ki O, yeryüzüne ve onun üzerinde bulunanlara vâris olacaktır ve onlar, Zâtına döneceklerdir, haberi vardır.[12]

41 — Kitâb'da İbrahim'i de an. Şüphesiz o, dosdoğru bir peygamberdi.
42 — Hani babasına demişti ki: Babacığım; işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun.
43 — Babacığım; doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana gelmiştir, öyleyse bana uy da, seni dosdoğru bir yola ileteyim.
44 — Babacığım; şeytâna tapma. Çünkü şeytân, Rah-mân'a başkaldırmıştım
45 — Babacığım; dosdoğru sana Rahmân'ın katından bir azabın gelmesinden korkuyorum. Böylece şeytânın dostu olarak kalırsın.

İbrahim'i Anış

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.) e hitaben şöyle buyurur : Kitâb'da İbrahim'i de an ve şu putlara tapman kavmine onun haberini oku. Kendilerinin neslinden geldikleri ve dini üzere olduğunu ileri sürdükleri Rahmân'ın dostu İbrahim'in haberinden meydana gelenleri onlara an. O, dosdoğru bir peygamberdi. Babasıyla beraberken onu putlara tapınmaktan nasıl men'etmiş ve : «Babacığım; işitmeyen, görmeyen ve sana herhangi bir faydası olmayan ve senden hiç bir zararı gideremeyen şeylere niçin tapıyorsun?» demişti.
«Babacığım; doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana gelmiştir..» âyetinde Hz. İbrahim şöyle diyor : Her ne kadar ben, senin sulbünden isem ve senin oğlun olduğum için beni kendinden küçük görüyorsan da, bil ki mutlaka ben senin bilmediğin, muttali' olmadığın ve henüz sana gelmemiş olan Allah katından bir ilme muttali' olmuşumdur. Öyleyse bana uy da, seni dosdoğru bir yola; arzulanana ulaştmcı ve korkulandan kurtarıcı dosdoğru bir yola ileteyim. Ey babacığım, şeytâna tapma. Şu putlara tapınma konusunda onlara itaat etme. Şüphesiz §eytân buna çağıran, bundan hoşnûd olandır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Ey Âdemoğulları, Ben size : Şeytâna tapmayın... diye ahdetmedim mi?» (Yâsîn, 60), «Onu bırakıp ta yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar, inâdçı şeytândan başkasına tapmıyorlar.» (Nisa, 117).

Çünkü şeytân, Rahmân'a başkaldırmış, Rabbına itâattan büyük-lenerek yüz çevirmiş ve zıd gitmiştir. Böylece (bu sebeple) Allah Teâlâ onu kovmuş, uzaklaştırmıştır. Ona uyma ki onun basma gelenler senin de başına gelmesin. «Babacığım; doğrusu sana (emrettiklerime karşı gelmen ve şirk koşman sebebiyle) Rahman katmdan bir azabın gelmesinden korkuyorum. Böylece şeytânın dostu olarak kalırsın.» İblîs'ten başka sana dost, bir yarduncı ve imdada gelici de olmaz. Halbuki bunlar (yardım ve İmdada yetişme) ne ona ne de başkasına aittir. Onların elinde hiç bir şey yoktur. Aksine ona tâbi olman, seni azabın kuşatmasına sebebiyet verir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur. «Allah'a andol-sun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Şeytan, onlara yaptıklarını güzel gösterdi. Bugün de onların dostu odur. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.» (Nahl, 63).[13]

46 — Babası dedi ki: Sen, benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Ey İbrâhîm; eğer bundan vazgeçmezsen andolsun ki seni taşlarım, uzun bir müddet benden ayrıl, git.
47 — İbrahim dedi ki: Selâm olsun sana, senin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Zîrâ O, bana karşı çok lutufkârdır.
48 — Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı bırakıp çekilirim, Rabbıma yalvarırım. Rabbıma yalvarışımdan ötürü mahrum kalmayacağımı umarım.

Hz. İbrahim'in babası, oğlu İbrahim'in davetine cevab olarak şöyle demişti: Sen, benirn tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Ey îbrâ-hîm. Sen eğer onlara ibâdeti istemiyor ve bundan hoşnûd olmuyorsan bile onlara sevmekten ve onları ayıplamaktan vazgeç. Şayet sen bundan vazgeçmeyecek olursan bu yaptıklarına karşılık ben de sana söver ve seni ayıplarım. Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki seni taşlarım.» kavli budur. Bu açıklama İbn Abbâs, Süddî, îbn Cüreyc, Dahhâk ve başkalarınındır. «Uzun bir müddet benden ayrıl git.» âyetinde Mücâ-hid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed îbn îshâk ve Hasan el-Bas-rî'ye göre uzun bir müddet kaydedilmektedir. Süddî ise, burada ebe-diyyetin kasdedildiğini söyler. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî'nin îbn Ab-bâs'tan rivayetlerinde «Uzun bir müddet benden ayni, git.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir: Ben seni cezâlandırmazdan önce sağlam ve selâmette olarak git. Dahhâk, Katâde, Atiyye el-Cedelî, Ebu Mâlik ve başkaları da bu açıklamada bulunmuş olup îbn Cerir de bunu tercih etmiştir. İşte o zaman Hz. îbrâhîm babasına şöyle demişti: «Selâm olsun sana.» Nitekim Allah Tsâlâ inananların nitelikleri hakkında şöyle buyurmaktadır: «Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman; selâm, derler.» (Furkâr., 63), «Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirlerdi. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size. Biz câhilleri aramayız, derler.» (Kasas, 55).
Hz. İbrahim'in babasına : «Selâm olsun sana.» sözü; benden sana hoşlanmayacağın bir şey ve eziyet ulaşmayacak, anlamındadır. Bu, babalık hürmeti sebebiyledir. «Senin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» Fakat Allah Teâlâ'dan seni hidâyete eriştirmesi ve günâhını bağışlamasını dileyeceğim. «Zîrâ O, bana karşı çok lütuf kârdır.» îbn Abbâs ve başkaları âyetteki kelimesini: Bana karşı latîftir, lutufkârdır, şeklinde açıklamışlardır. Yani beni kendisine ibâdete ve ih-lâsa ulaştırmasında şüphesiz O lutufkârdır, anlamındadır. Mücâhid, Katâde ve başkaları, «Zîrâ O, bana

karşı çok lutufkârdır.» âyetini şöyle açıklıyorlar: Beni, dualarıma icabete alıştırmıştır. Süddî, âyetteki kelimesini: îşine ihtimam gösteren, şeklinde açıklar.
Hz. îbrâhîm, uzun bir süre babası için mağfiret dilemiştir. Şam diyarına hicret edip Mescid-1 Harâm'ı bina ettikten ve oğulları İsmail ile İs-hâk (a.s.) doğduktan sonra da: «Rabbımız hesabın görüldüğü günde beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.» (İbrahim, 41) âyetinde belirtildiği üzere babası için mağfiret dilemiştir. İslâm'ın başlangıcında, müslümanlar da müşriklerden olan aile ve yakınları için mağfiret dilemişlerdir. Bu hususta onlar, «İbrahim'de ve onun beraberinde olan-larda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı. Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp ta taptığınız şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanmcaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke başgöstermiştir. Yalnız İbrahim'in babasına : Andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim.» (Mümtahine, 4) âyeti nazil oluncaya kadar îbrâhîm Halil'e uymuşlar-dır. Sonra Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in bundan sıyrılmış, dönmüş olduğunu beyân buyurmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıfrtıktan sonra, akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'mlnle-re yaraşmaz. İbrahim'in babası İçin mağfiret dilemesi; sâdece ona verdiği bir vaadden doigyı idi, Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki îbrâhîm, çok içli ve halim idi.» (Tevbe, 113-114).
«Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı bırakıp çekilirim.» Sizden ve tapınagelmekte olduğunuz tanrılarınızdan uzaklaşır, ayrılır, sakınırım. «Rabbıma yalvarırım.» Tek ve ortağı olmayan Rabbıma ibâdet ederim. «Rabbıma yalvarışımdan ötürü mahrum kalmayacağımı umarım.» âyetin «Mahrum kalmayacağımı umarım.» kısmının başında bulunan edat onun kesinlikle mahrum kalmadığına işarettir. Zîrâ Hz. İbrâhîm (a.s.), Muhammed (s.a.) den sonra peygamberlerin efendisidir.[14]

49 — Onları ve Allah'tan başka taptıklarını bırakıp çekilince; ona tshâk'ı ve Ya'kûb'u bahşettik. Ve her birini peygamber yaptık.
50 — Bunlara rahmetimizden lütfettik. Onlar için yüce bir doğruluk dili verdik.

Hz. İbrâhîm Halil, Allah yolunda babasından ve kavminden ayrıldığında, Allah Teâlâ onların yerine kendisine onlardan daha hayırlısını bahşedip ona oğlu îshâk'ı ve tshâk'm oğlu Ya'kûb'u vermiştir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Üstelik bir de Ya'kûb'u verdik.» (Enbiyâ, 72), «îshâk'm ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71).
Hz. İshâk'ın, Ya'kûb'un babası olduğunda herhangi Dir ihtilâf yoktur. Bakara süresindeki «Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da: Senin ilâhına ve ataların İbrahim'in, İsmail'in ve îshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz... demişlerdi.» (Bakara, 133) ayetindeki Kur'an'ın nassı bunu açıkça belirtmektedir. Bunun içindir ki burada sâdece tshâk ve Ya'kûb zikredilmiştir. Yani: Biz onun için, peygamberler olan bir nesil kıldık, bûyrulmuştur. Allah Teâlâ onun gözlerini hayatında iken onlarla aydın etmiştir. Bu sebeple: «Her birini peygamber yaptık.»

Duyurulmuştur, şayet Hz. Ya'kûb'a Hz. İbrâhîm hayatta iken peygamberlik verilmiş olmasaydı, sâdece onun zikriyle yetinilmez ve Allah Teâlâ, oğlu Yûsuf'u da zikrederdi. Zîrâ o da bir peygamberdir. Nitekim sıhhatında ittifak olunan bir hadîste belirtildiğine göre Allah Rasûlti (s.a.) ne insanların en hayırlısı sorulmuştu da şöyle buyurdu : Allah'ın dostu, İbrahim'in oğlu Allah'ın peygamberi İshâk'ın oğlu, Allah'ın peygamberi Ya'kûb'un oğlu Allah'ın peygamberi Yûsuf'tur. Hadîsin başka bir rivayetinin lâfzı şöyledir : Şüphesiz kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm; İbrahim'in oğlu îshâk'ın oğlu Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'tur.
«Bunlara rahmetimizden lütfettik. Onlara yüce bir doğruluk dili verdik.» Ali İbn Ebu Talha'nm İbn Abbas'tan rivayetine göre burada, güzel övgü kasdedilmektedir. Yani onlar her dilde övülmüşlerdir. Süd-dî ve Mâlik îbn Enes de böyle Söylemişlerdir. İbn Cerîr der ki: Allah Teâlâ : «Onlar için yüce bir doğruluk dili verdik.» buyurmaktadır. Zî-ra bütün dinler (e mensûb olanlar) onlara sena etmekte ve onları övmektedirler. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun.[15]

51 — Kitâb'da Musa'yı ela an. O, ihlâsa erdirilmiş ve gönderilmiş bir peygamberdi.
52 — Ona Tûr'un sağ yanından seslendik. Ve. onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.
53 — Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak bağışladık.

Musa'yı Anış

Allah Teâİâ İbrahim Halîl'i anıp ona senada bulunduktan sonra peşinden kelîm (Hz. Mûsâ) i zikreder ve şöyle buyurur : «Kitâb'da Musa'yı da an. O, ihlâsa erdirilmiş bir insandı.» Bazıları; «İbâdette ih-lâs sahibi olmak» anlamında olmak üzere kelimesini lâm harfinin kesresi ile okumuşlardır. Sevrî'nin Abdülazîz İbn Rufey'den, onun da Ebu Lübâbe'den rivayetine göre şöyle demiştir: Havariler (Hz. îsâ'ya) : Ey Allah'ın ruhu, bize Allah için ihlâs sahibi olanı haber ver, demişlerdi. Şöyle cevabladı: Allah için amel eden, insanların kendisini övmesinden hoşlanmayan, bunu sevmeyendir. Diğer bazıları da «seçilmiş» anlamında olmak üzere bu kelimeyi lam harfinin fet-hası ile okumuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Ey MÜsâ; seni insanlar arasından seçtim.» (A'râf, 144)
«O, gönderilmiş bir peygamberdi.» Böylece onun için iki sıfat bir araya gelmiş oluyor. Şüphesiz o, Ülü'1-Azm beş büyük peygamberden birisidir. Bunlar Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. îsâ ve Hz. Mu-hammed'dir. Allah'ın salâtı ve selâmı, onların ve Allah'ın diğer bütün peygamberlerinin üzerine olsun.
«Ona Tûr'un sağ yanından seslendik.» Hz. Mûsâ parlar olarak gördüğü ateşten bir kor alma isteği ile ona yöneldiğinde, Tûr dağının sağ yanında vâdînin kenarında onu bulmuştu. İşte orada Allah Teâlâ onunla konuşmuş, gizlice konuşmak için onu kendisine yaklaştırmıştı, îbn Cerîr der ki: Bize îbn Beşşâr'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» âyeti hakkında şöyle diyor: O kadar yaklaştı ki kalemin cızırtısını işitti. Mücâhid, Ebu Âliye ve

başkaları da böyle söylemiş olup, bununla Tevrat'ı yazmaktaki kalemin cızırtılarını kaydetmişlerdir. Süddî, «Ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» âyeti hakkında şöyle diyor : Göğe girdirildi de Allah Teâlâ (onunla) konuştu. Bu görüşün bir benzeri Mücâhid'-den de rivayet edilmiştir. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun da Katâ-de'den rivayetinde o, «Ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» âyeti hakkında : O, doğruluğu ile kurtulmuştur, demiştir. İbn Ebu Hâr tim'in Abdülcebbâr îbn Asım kanalıyla... Amr İbn Mâ'dî-Kerîb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : «Hususi bir konuşmada bulunmak üzere Allah Teâlâ Hz. Musa'yı Tûr-ı Sina'da yaklaştırdığında şöyle buyurmuş : Ey Mûsâ, senin için şükreden bir kalb, zikreden bir dil, hayırda yardım eden bir eş yaratmışsam senin için hayırdan hiç bir şeyi gizlememişimdir. Kimden de bunları gizlemişsem, onun için hiç bir hayrı açmamışımdır. -
«Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak bağışladık.» Onun isteğine icabet ettik, kardeşi hakkındaki şe-fâatmı kabul ettik Ye, onu bir peygamber kıldık. Allah Teâlâ' başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu benimle beraber yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin. Çünkü ben, tekzîb etmelerinden endîşe ediyorum.» (Kasas, 34), «Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâhâ, 36), «Harun'a da elçilik ver. Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni Öldürürler.» (Şuarâ, 13-14). Bunun için seleften birisi şöyle diyor : Hz. Musa'nın kardeşi Hârûn hakkında onun peygamber olmasına dâir şefâatından daha büyük olarak dünyada kimse hakkında bir şefâatta bulunulmamıştır. Allah Teâlânın : «Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak bağışladık.» âyeti hakkında İbn Abbas'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hârûn, Hz. Mûsâdan büyüktü fakat O (Allah Teâlâ) böyle murâd buyurmuş ve ona (Hz. Mûsâya) peygamberliğini bahsetmiştir. Bu haberi İbn Ebu Hatim de Ya'kûb îbn İbrahim'den muallak olarak zikretmiştir.[16]

54 — Kitâb'da ismail'i de an. O, va'dine sâdık idi ve katımızdan gönderilmiş bir peygamberdi.
55 — Kavmine namaz kılmalarını, zekât vermelerini emrederdi. Rabbının katında hoşnûdluğa ermişti.

İsmail'i Anış

Bu, Allah Teâlâ'nın îbrâhîm Halil'in oğlu Hz. ismâîl (a.s.) i övmesinden ibarettir. O, bütün Hicaz araplarmın babası olup «Sözünde sâdık idi.» İbn Güreye der ki: Rabbına verdiği her sözü, va'di yerine getirmiştir. Yani adakla hangi ibâdeti üstlenmişse onu yerine getirmiş ve hakkını tam olarak vermiştir. îbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'-un... Sehl İbn Ukayl'dan rivayetine göre o, şöyle haber vermiş: Peygamber Hz. îsmâîl (a.s.) bir adama, bir yere geleceği va'dinde bulunmuş. O gelmiş fakat adam unutmuş. Hz. İsmâîl orada beklemiş ve gecelemiş. Nihayet adam ertesi günü gelmiş ve : Buradan hiç ayrılmadın mı? demiş Hz. îsmâîl; hayır, diye cevab vermiş. Adam ; Şüphesiz ben unuttum, demiş. Hz. îsmâîl de : Sen bana gelinceye kadar elbette buradan ayrılacak değildim, demiş. İşte Allah Teâlâ bu sebepledir ki

«O, vadine sâdık idi.» buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî şöyle diyor: Bana ulaştığına göre; Hz. İsmâîl o yerde bekleyerek tâm bir sene kalmış ve nihayet o adam kendisine gelmiş. İbn Şevzeb de der ki: Bana ulaştığına göre; Hz. İsmâîl o yeri kendisine ev (mesken) edinmiş. Ebu Davud'un Sünen'inde ve Ebu Bekr Muhammed İbn Ca'fer el-Harâitî-nin «Mekârim'ül-Ahlâk» adlı kitabında İbrahim îbn Tahmân kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Hamza'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderilmezden önce onunla alış-veriş yaptım. Onun bende bir miktar alacağı kaldı. Bu kalanı kendisine o yerde (bulunduğu yerde) getireceğimi va'dettim. Getireceğim günü ve ertesi gününü unuttum da üçüncü gün ona gittim. O, yerindeydi. Bana: Ey genç, doğrusu beni zor bir durumda bıraktın. Ben burada üç gündenberi seni bekliyorum, dedi. Harâitî'nin rivayetinin lafzı budur. Bu konuda diğer güzel haberler de rivayet etmiştir. Bu haberi İbn Mende Ebu Abdullah da Ma'rifet'üs-Sahâbe adlı kitabında kendi isnadı ile İbrahim İbn Tahmân'dan, o Büdeyl İbn Meysere'den, o da Abdülkerîm'den rivayet etmiştir. Bazıları şöyle diyor: Ona «O, va'dine sadık idi.» denilmesinin sebebi, ancak onun babasına : «İnşâattan beni sabredenlerden bulursun.» (Saffât, 102) demesindendir ki bu va'-dinde sâdık olmuştur. Va'dine sâdık kalma nasıl güzel huylardan (sıfatlardan) ise aynı şekilde va'dinden dönme de yerilmiş niteliklerdendir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Ey îmân edenler, yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz? Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah katında büyük bir gazaba sebep olur.» (Saff, 2-3) buyururken; Allah Rasûlü (s.a.) de : Münafığın alâmeti üçtür : Konuştuğu zaman yalan söyler, bir şey va'dettiğinde sözünden döner, kendisine bir şey emânet olunduğunda ihanet eder, buyurmuştur. Madem ki bu sıfatlar münafıkların sıfatlandır o halde bunların zıddı olan üzerinde taşımak da inananların sıf atlamadandır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kulu ve elçisi İsmail'e va'dinde sâdık olduğundan dolayı senada bulunmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) de aynı şekilde va'dinde sâdık idi. Herhangi bir kimseye bir şey va'detmişse mutlaka bu va'dini yerine getirmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) kızı Zeyneb'İn eşi olan Ebu'l-Âs İbn Rebî'ye senada bulu nup: Benimle konuştuğu zaman bana doğruyu söyler, bana bir şey va'dettiği zaman bu va'dini yerine getirir, buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiği zaman halîfe Ebubekir es-Sıddîk : Kimin Allah Rasûlü (s.a.) nde bir va'di veya bir alacağı varsa bana gelsin yerine getireyim, demişti. Câbir İbn Abdullah kendisine gelip : Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) : Şayet Bahreyn malı (zekâtı) gelirse, sana şöyle ve şöyle ve şöyle vereceğim —bununla avuç dolusunu kasdediyor— demişti, dedi. Bahreyn malı geldiği zaman Sıddîk Câbir'e emretti de iki eliyle maldan avuçladı. Sonra Hz. Ebubekir, aldığının sayılmasını emretti. Bir de gördüler ki beş yüz dirhemdir. Hz. Sıddîk ona, aldığıyla beraber iki mislini de verdi.
Allah Teâlâ : «Ve katımızdan gönderilmiş bir peygamberdi.» buyurmaktadır ki; bunda İsmail'in, kardeşi İshâk'tan üstün ve şerefli olduğuna delâlet vardır. Zîrâ Allah Teâlâ, Hz. İshâk'ı sâdece peygamberlikle nitelemiştir. Hz. îsmâîl ise hem peygamberlikle ve hem de ri-saletle nitelenmiştir. Müslim'in Sahîh'inde bulunan bir hadîste Allah Rasûlü (&a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ, İbrâhîm evlâ-dından İsmail'i seçmiştir... Ve râvî hadîsin devamını da zikretmiştir. Bu hadîs de bizim söylediğimizin doğruluğuna (sıhhatına) delâlet etmektedir.

«Kavmine namaz kılmalarını, zekât vermelerini emrederdi. Rab-bının katında hoşnûdluğa ermişti.» âyeti de aynı şekilde güzel bir övgü ve övülmüş bir sıfattır. Onu dosdoğru huylarla övmedir. Zîra o, Rabbına itâatta devamlı olduğu gibi ailesine de Allah'a itâatta devamlı olmalarını emrederdi. Nitekim Allah Teâlâ Rasûlüne şöyle buyurmaktadır : «Ehline namaz kılmalarını emret. Kendin de onda devamlı ol. Biz senden nzık istemiyoruz. Sana Biz rızık veririz, akıbet takvaya erenlerindir.» (Tâhâ, 132). Başka bir âyet-i kerîme'de ise şöyle buyru-lur: «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun, onun üzerinde iri gövdeli, haşîn tabiatlı melekler vardır.» (Tahrîm, 6). Yani onlara iyiliği emredip onları kötülükten men'edin. Onlan başı boş bırakmayın ki kıyamet günü onları ateş yemesin. Ebu Hüreyre'den rivayetle gelen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Allah bir kimseye rahmet eylesin ki, geceleyin kalkar ve namaz kılar, eşini de uyandırır. Eğer o kalkmak istemezse eşinin yüzüne su serper. Allah bir kadına da rahmet eylesin ki geceleyin kalkıp namaz kılar ve eşini de uyandırır. Eşi kalkmak istemezse onun yüzüne su serper. Hadîsi Ebu Dâvûd ve tbn Mâce tahrîc etmişlerdir. Ebu Saîd el-Hudrî ve Ebu Hüreyre (r.a.) den, onların da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetlerine göre şöyle buyurmuş : Kişi geceleyin uyanır, eşini. de uyandırır ve birlikte iki rek'at namaz kılarlarsa, Allah'ı çokça zikreden erkekler ve Allah'ı çokça zikreden kadınlardan yazılırlar. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce rivayet etmiş olup hadîsin lafzı îbn Mâce'nindir.[17]

56 — Kitâb'da İdrîs'i de an. O, dosdoğru bir peygamberdi.
57 — Onu yüce bir yere yükselttik.

İdrîs'i Anış

Bu, Hz. İdrîs (a.s.) i övgüyle anmadır. Zîrâ, o dosdoğru bir peygamberdi ve Allah Teâlâ onu yüce bir yere yükseltmişti. Daha önce geçen sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Hz. İdrîs dördüncü kat gökte iken îsrâ gecesi ona uğramıştı. îbn Cerîr burada gerçekten garîb bir eser (haber) rivayet eder ve der ki: Bana Yûnus tbn Abd'ül-A'l&'nın... Hilâl îbn Yes&ftan rivayetinde o, şöyle anlatmış : İbn Abbas, ben yanında iken Kâ'b'a sorup : Allah Teâlâ'nın İdrîs hakkında «Onu yüce bir yere yükselttik.» kavli nedir? diye sormuştu. Kâ'b şöyle cevabladı: Allah Teâlâ îdrîs'e : Senin dereceni her gün bütün Âdemoğu Harının ölçüşünce yükselteceğim, diye vahyetmiş-ti. Hz. îdrîs amelinin daha çok olmasını İstedi. Onun meleklerden bir dostu vardı. Kendisine geldi de Hz. İdrîs : Allah Teâlâ bana şöyle şöyle vahyetti. Benim için Ölüm meleği ile konuş da benim ölümümü geciktirsin. Tâ ki amelim artsın, dedi. Dostu olan melek, onu kanatlarının üstüne bindirdi ve göğe yükseltti. Dördüncü kat gökte iken inmekte olan ölüm meleği ile karşılaştılar. Dostu olan melek, İdrîs'in hakkında konuştuğu meseleyi ölüm meleği ile konuştu. Ölüm meleği: îdrîs nerede? diye sordu da o melek: îşte şu sırtımdadır, diye cevabladı. Ölüm meleği şöyle dedi: Garip; ben gönderildim ve bana : İdrîs'in ruhunu dördüncü kat gökte al, denildi. Ben kendi kendime : O yeryüzünde iken ben onun ruhunu dördüncü kat gökte nasıl alırım? diye konuşmaya başladım. Ve ölüm meleği İdrîs'in ruhunu orada kabzetti. îşte Allah Teâlâ'nın : «Onu yüce bir yere

yükselttik.» kavli budur. Bu, Kâ'b el-Ahbâr'ın İsrâiliyydttan olan haberlerindendir. Bir kısmında münkerlik de vardır. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de başka bir kanaldan olmak üzere İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; o Kâ'b'a sormuş... Ve İbn Ebu Hatim yukardakine benzer şekilde haberi zikreder. Şu kadar var ki Hz. îdrîs, dostu olan o meleğe : Benim için ona —ölüm meleğini kasdediyor— ecelimden ne kadar kaldığını sorar mısın? Böylece amelimi arttırırım, diye sormuş. Ve râvî hadîsin kalan kısmını da zikretmiştir. Onda şu kısım da vardır: O melek, ölüm meleğine onun ecelinden kalanı sorduğu zaman ölüm meleği: Bakınca-ya kadar bilmiyorum, demiş, sonra bakıp : Sen bana öyle bir adamı sordun ki ömründen sâdece göz açıp kapayacak kadarı kalmış, demiş. Hz. îdris'in dostu olan melek kanadının altından Îdrîs'e bakmış ki kendisi hissetmeksizin onun ruhu kabzolunmuş. Yine îbn Ebu Hâtim'in başka bir kanaldan olmak üzere îbn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. îdrîs terzi imiş. Her iğne saplayışında «Sübhanallah» dermiş. Akşamladığı zaman yeryüzünde ameli ondan daha üstün hiç kimse olmazmış. Ve îbn Mâce hadîsin kalanını yukardaki gibi veya onun bir benzeri şekilde rivayetle zikretmiştir.
îbn Ebu Necîh, «Onu yüce bir yere yükselttik.)) âyeti hakkında Mücâhid'den rivayet eder ki o, şöyle demiş : Hz. İdrîs, Hz. îsâ'nın yüceltildiği gibi ölmeksizin (göğe) yükseltilmiştir. Süfyân'ın Mansûr'-dan, onun da Mücâhid'den rivayetinde «dördüncü kat gök» açıklaması vardır. Avfî'nin îbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Onu yüce bir yere yükselttik.» âyeti hakkında şöyle demiş : Altıncı kat göğe yükseltildi de orada öldü. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle söylemiştir. Hasan ve başkaları ise «Onu yüce bir yere yükselttik.» âyetinde cennetin kasde-dildiğini söylerler.[18]

58 — İşte bunlar; Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nûh ile beraber taşıdıklarımızdan ve tbrâhîm ile İsrail'in neslinden, hidâyete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Rah-mân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İşte bu peygamberler - kasdedilenler sâdece bu sûrede zikredilenler olmayıp aksine peygamberler cinsidir. Bazılarının şahıs olarak zikredilmesiyle cinsi kasdedilmiştir - «ki bunlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden Âdem'in soyundan...» kimselerdendir. Süddî ve İbn Cerîr -Allah onlara rahmet eylesin-şöyle diyorlar : Âdem'in zürriyetinden kasdedilen İdrîs'dir. Hz. Nûh ile beraber gemide taşınanların zürriyeti ile kasdedilen İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in zürriyyetinden kasdedilen İshâk, Ya'kûb ve İsmail'dir. İs-râîl zürriyyetinden kasdedilenler ise Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Zeka-riyyâ, Hz. Yahya, ve Hz. Meryem Oğlu Hz. İsa'dır. İbn Cerîr der ki: «Her ne kadar onların tamâmını Âdem toplamakta ise de bu sebeple onların neseblerini ayırmıştır. Zîrâ onların içinde Hz. Nûh.ile birlikte gemide taşınanların evlâdından olmayanlar vardır ki, bu da îdrîs'dir. Zîrâ o, Nuh'un dedesidir. Ben de derim ki: İdrîs'in Hz. Nûh (a.s.) un nesebinin başında olması kuvvetli olan görüştür. İsrâ hadîsinden alınarak onun, İsrâiloğullan peygamberlerinden olduğu da söylenmiştir. Zîrâ îsrâ gecesinde Hz. Peygamber (s.a.) e selâmında: Merhaba sâlih peygamber, sâlih kardeş, demiş;

Hz. Âdem, ve Hz. İbrahim'in söyledikleri gibi «sâlih evlâd» dememiştir. îbn Ebu Hâtim'in Yûnus kanalıyla... Abdullah îbn Muhammed'den rivayetine göre Hz. İdrîs, Hz. Nûh'-dan öncedir. Allah Teâlâ onu kavmine göndermiş, onlara «Allah'tan başka ilâh yoktur.» demelerini, dilediklerini yapmalarını, emretmiş; onlar bundan yüz çevirmişler de Allah Teâlâ onları helak buyurmuş.
Bu âyette peygamberlerin cinsinin kasdedildiğini güçlendiren delillerden birisi de bunun En'âm süresindeki şu âyet gibi oluşudur : «İşte bu, bizim huccetimizdir. Onu kavmine karşı İbrahim'e verdik. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve muhakkak ki Rabbın, Hakîm, Alîm'dir. Ve Biz, ona îshâk'ı ve Ya'kûb'u ihsan ettik. Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Musa'yı ve Hâ-rûn'u hidâyete erdirdik. İşte böyle mükâfatlandırırız ihsan edenleri. Zekeriyyâ'yı, Yahya'yı, îsâ'yı ve İlyâs'ı da. Hepsi sâlihlerdendi. İsmail'i el-Yesa'ı, Yûnus'u, Lût'u da. Her birini âlemlerden üstün kıldık. Onların babalarından, zürriyyetlerinden, kardeşlerinden kimini de. On* lan seçtik ve onları dosdoğru bir yola ilettik... İşte bunlar; Allah'ın hidâyet ettikleridir. Öyleyse sen de onların hidâyetine uy. De ki: Ben buna karşı sizden hiç bir ücret istemem. Bu, ancak âlemler için bir öğüttür.» (En'âm, 83-87,90). Allah Teaiâ başka bir âyet-i kerîme'de ise: «Onların kimini sana anlattık, kimini anlatmadık.» (Ğâîir, 78) buyurmaktadır. Buhârî'nin Sahîh'inde Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o İbn Abbâs'a : Sâd sûresinde secde var mı? diye sormuş, İbn Abbâs evet deyip: «İşte bunlar; Allah'ın hidâyet ettikleridir. Öyleyse sen de onların hidâyetine uy.» (En'âm, 90) âyetini okumuş ve sizin peygamberiniz de kendilerine uyulmakla emrolunanlardandır, demiş. Ve İbn Abbâs Davud'u kasdederek : O da onlardandır, demiştir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman secdeye kapanırlardı.» Allah'ın hüccetlerini, delillerini ve burhanlarını içeren kelâmını işittikleri zaman Rabları için boyun eğerek, içinde bulundukları büyük nimetlere şükür ve hamdede-
rek secdeye kapanırlardı. Âyet-i kerîme'deki kelimesi, ağlayan anlamındaki kelimesinin çoğuludur. Bunun için âlimler, onlara ve onların durumlarına, derecelerine ittibâen bu âyette tilâvet secdesinin meşru1 olduğunda icmâ' etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî'-nin A'meş'den onun- İbrahim'den, onun da Ebu Ma'mer'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Ömer İbn Hattâb (r.a.) Meryem sûresini okudu, secde etti ve : Bu; secdedir, ağlama nerede? dedi. Bu haberi İbn Ebu Hatim ve İbn Ceıir de rivayet etmişlerse de îbn Cerîr'in isnâd zincirinden gördüğüm kadarıyla Ebu Ma'mer düşmüşdür. En doğrusunu Allah bilir.[19]

59 — Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Onlar bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir.
60 — Ancak tevbe edip imân ederek salih amel işleyenler müstesnadır. Onlar, hiç bir haksızlığa uğratılmadan cennete girerler.

Sonradan Gelen Nesiller

Allah Teâlâ önce mes'ûd kimseleri zikreder. Bunlar peygamberler ile onlara tâbi olan, Allah'ın hadlerini ve emirlerini yerine getiren, Allah'ın farzlarını edâ eden ve

Allah'ın yasakladıklarını terk eden kimselerdir. İşte Allah Teâlâ bunlardan sonra onların ardından namazı bırakan bir nesil geldiğini zikreder. Onlar namazı terkettiklerine göre, onun dışındaki vâcibleri elbette daha çok zayi' edip terkedeceklerdir. Zîrâ namaz dinin direği, kulların amellerinin en hayırlısıdır. Bu durumda onlar; dünya şehvetlerine ve lezzetlerine yönelecekler, dünya hayatından hoşnûd olup onunla mutmain olacaklardır. İşte bunlar, bu azgınlıklarının cezasını kıyamet gününde göreceklerdir. Burada namazı zayi' etmekten maksadın ne olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları namazın zayi' edilmesinden onun bütünüyle terkedilmesinin kasdedil-diğini söylemişlerdir. Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî, İbn Zeyd tbn Eşlem ve Süddî böyle söylemiş olup, îbn Cerîr bu görüşü tercih eder. Bu sebeple selef ve halef âlimleriyle imamlardan —ki İmâm Ahmedden rivayet edilen meşhur görüş ile Şafiî'den rivayet edilen bir kavil bunlardandır— bazıları namazı terk edenin tekfir edileceğine zâhib olmuşlardır. Bunda delilleri: Kul ile şirk arasında namazı terk etme vardır, hadîsidir. Bu görüşte olanların diğer bir delilleri ise : Bizimle onların arasındaki ahid namazdır. Kim onu (inkârla) terk ederse küfre düşmüş olur, hadîsidir. Elbette burası bu meselenin genişçe anlatılacağı bir yeı değildir. Evzaî'nin Mûsâ îbn Süleyman'dan, onun da Kasım îbn Muhaymira'dan «Ama onların ardından namazı bırakan bir nesil geldi.» âyeti hakkında rivayetine göre o, şöyle demiş : Onlar sâdece namazın vakitlerini bırakmışlardır (namaz vakitlerine riâyet etmemişlerdir.) şayet namazı terk olsaydı, bu küfür olurdu. Vekî'nin Mes'ûdî kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre ona : Şüphesiz Allah Teâlâ Kur'an'da namazı çok zikrediyor. O : «Ki onlar kıldıkları namazdan gafildirler.» (Mâûn, 5), «Onlar ki namazlarında dâimdirler.», «Ve onlar ki, namazlarını muhafaza ederler.» (Meâric, 23, 34) buyurmaktadır, denilmişti. İbn Mes'ûd ; Burada kasdedilen; namazları vakltlerlnde eda etmek, vakitlerine riayet etmektir, dedi. Biz bunun namazı terk etmekle ilgili olduğunu sanıyorduk, dediler de; bu küfürdür, dedi. Mesrûk der ki: Beş vakit namazı kim muhafaza etmez (devamlı kılmaz) ise gafillerden yazılır. Onlarda İfrata gitmede ise helak olma vardır. Onlardaki ifrat; onları vakitlerinde eda etmemek, bırakmaktır. Evzaî'nin İbrahim İbn Yezîd'den rivayetine göre Ömer İbn Abdülazîz «Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Onlar bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir.» âyetini okunup sonra şöyle dedi: Onların namazı bırakmaları namazı terk etme değildir. Fakat onlar, vakitlere riâyet etmemişlerdir, tbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre o, «Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Onlar bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir.» âyetini okuyup sonra şöyle dedi: Onların namazı bırakmaları namazı terk etme değildir. Fakat onlar, vakitlere riâyet etmemişlerdir. îbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre o, «Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kıyamet kopacağı sırada ve Muham-med ümmetinin sâlihleri gittiği esnada kalanlar sokaklarda birbirlerinin üzerine aşacaklardır. İbn Güreye de bu açıklamanın bir benzerini Mücâhid'den rivayet eder. Câbir el-Cufî'nin Mücâhid, İkrime ve Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivayetine göre onlar, bu ümmetten olup âhir zamanlarda olanları kasdedilmektedir. îbn Cerîr'in İbn Haris kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre o: «Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi.» âyeti

hakkında şöyle demiştir: «Onlar bu ümmet içindedirler. Hayvanların ve eşeklerin yollarda birbirleri üzerine aştıkları gibi birbirlerinin üzerine bineceklerdir. Gökte Allah'tan korkmayacaklar, yeryüzünde insanlardan utanmayacaklar. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan el-Vâsıti'-nin... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; o, şöyle dermiş: Allah Rasülü (s.a.) nü şöyle buyururken İşittim: Altmış sene sonra öyle bir nesil gelecek ki, onlar namazı bırakıp şehvetlerine uyacaklar ve bu azgınlıklarının cezasını görecekler. Sonra öyle bir nesil gelecek ki onlar Kur'an'ı okuyacaklar ve fakat Kur'an hançerelerinden aşağıya geçmeyecek. Kur'an'ı üç kişi okuyacak : Mü'min, münafık ve günahkâr. Be-şîr der ki: Velîd'e; bu üç grup kimlerdir? diye sordum da şöyle dedi: Mü'min ona inanandır. Münafık onu inkâr edendir. Günahkâr ise onunla yiyen (onunla, onun sayesinde karnını doyuran) dır. İmâm Ahmed de bu hadîsi Ebu Abdurrahmân el-Mukrî'den rivayet etmiştir. Yine Ebu Hâtim'in babası kanalıyla.,. Ebu Rical'den rivayetine göre Hz. Âişe, Suffe ehline sadaka gönderir ve : Bundan Berberi erkek ve kadınlara vermeyiniz. Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Onlar Allah Teâlâ'nın haklarında «Ama onların ardından namazı bırakan bir nesil geldi.» buyurmuş olduğu bir nesildir, dermiş. Bu da garîb bir hadîstir. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam'ın... Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetine göre; o, «Ama onların ardından namazı bırakan bir nesil geldi.» âyeti hakkında şöyle dermiş: Onlar batılılardır. Mülk sahibi olanların en kötüleri oldukları halde mülke sâhib olacaklardır. Kâ'b el-Ahbar: Allah'a yemîn ederim ki ben, münafıkların niteliklerini Allah Teâlâ'nın kitabında şöyle bulmaktayım : Çok içki içen, namazları çokça terk eden, topuklarla çok oynayan, yatsı namazlarını kılma yerine uyuyarak onu çokça terk eden, sabah namazlarında çok kusurlu olan, cemâati terk eden. Sonra Kâ'b, «Ama onların ar-dından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Onlar, bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir...» âyetini okumuştur. Hasan el-Basrî ise şöyle diyor : Onlar mescidleri boş bırakıp işlerine güçlerine, arazîlerine sarılırlar.. Ebu'l-Eşheb el-Utâridî der ki: Allah Teâlâ Hz. Davud'a şöyle vahyetti: Ey Dâvûd, ashabını çok sevdikleri şeyleri yemekten sakındır ve korkut. Şüphesiz kalbleri dünya şehvetlerine bağlı olanların akılları Benden men'edilmişlerdir. Kullarımdan bir kula şehvetlerinden herhangi birisini tercih ettikleri zaman yapacaklarımın Bana en kolay geleni, ona Bana itaati haram kılmam, onu bundan mahrum etmemdir. İmâm Ahmed'in Zeyd İbn Hubâb kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ümmetim için iki şeyden korkuyorum : Kur'an ve süt. Süte gelince; onlar ekini bol yerlere, köylere giderler, şehvetlere uyarlar ve namazlarını terk ederler. Kur'an'a gelince; onu münafıklar Öğrenir de İnananlarla bununla mücâdele ve münâkaşa ederler. İmâm Ahmed, hadîsi Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Ukbe'den merfû' olarak yukarda-kine benzer şekilde rivayet etmiş olup hadîsi rivayette İmâm Ahmed tek kalmıştır.
«Onlar, bu-azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir.» Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre; bu karşılık, hüsrandır. Ka-tâde ise karşılığın kötülük olduğunu söyler. Süfyân es-Sevri Şu'be ve Muhammed İbn İshâk'ın Ebu tshâk es-SübeyTden, onun Ebu Ubey-de'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre, âyetteki kelimesi; cehennemde bir vadinin adı olup çok derindir ve tadı" da çirkindir. A'meş'in Ziyâd'dan, onun da Ebu İyâz'dan «Onlar bu azgınlıklarının

karşılığını göreceklerdir.» âyeti hakkında rivayetinde şöyle demiş : O, cehennemde kan ve irinden bir vadidir. İmâm Ebu Cft'fer İbn Cerîr der ki: Bana Abbâs İbn Ebu Tâlib'in... Lokman İbn Âmir el-Huzâî'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ebu Ümâme Su-dayy İbn Aclân el-Bâhilî'ye geldim ve : Bana Allah Rasûlü (s.a.) nden işitmiş olduğun bir hadîs rivayet et, dedim. Yemek istedi, sonra şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Şayet on ukkıye ağırlığında bir kaya cehennemin kenarından atılmış olsaydı, elli senede dibine ulaşamazdı. Sonra da Ğayy ve Esâm'a ulaşırdı. Ben : Ğayy ve Esâm nedir? dedim de şöyle dedi: Cehennemin en altında iki kuyudur. Orada cehennem ehlinin kan ve irinleri akar. Allah Teâlâ'nın kitabında: «Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Onlar, bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir.» âyeti ile Furkân Süresindeki: «Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa cezaya çarpar.» (Furkân, 68) âyetlerinde zikredilen iki cezalandırılma yeri bunlardır. Bu, garîb bir hadîs olup Allah Rasûlüne ulaştırılması ise münkerdir.
«Ancak tevbe edip sâlih ameller işleyenler müstesnadır.» Namazı bırakma ve şehvetlere uymaktan vazgeçenler bu hüküm dışındadır. Şüphesiz Allah Teâlâ o kimselerin tevbesini kabul buyuracak, akıbetlerini güzel yapacak ve onları Naîm cennetlerine vâris olanlardan kılacaktır. Bu sebeple : «Onlar, hiç bir haksızlığa uğratılmadan cennete girerler.» buyurmuştur. Zîrâ tevbe, kendinden öncekileri kapatır. Diğer bir hadîste: Günâhtan tevbe eden hiç günâhı olmayan gibidir, buyrulur. Bu sebeple tevbe edenlerin işlemiş oldukları amellerden hiç bir şey eksiltilmeyecek, daha önce işlemiş olduklarının karşılığı verilerek tevbeden sonra işlemiş olduklarından hiç bir şey eksiltilmeyecektir. Zîrâ Kerîm olan Allah'ın keremi ve Halîm olan Allah'ın hilmi ile bunlar (tevbeden Önce işlemiş oldukları günâhlar) yok sayılmıştır. Allah Teâlâ'nın «Ancak tevbe edip îmân ederek sâlih amel işleyenler müstesnadır.» âyetindeki istisna Furkân Süresindeki şu âyetteki istisna gibidir: «Onlar ki, Allah ile beraber başfca bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezaya çarpar. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır. Ancak tevbe eden, İnanıp sâlih amel işleyenlerin; AUah işte onların, kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafur, Rahîm olandır.» (Furkân, 68-70).[20]

61 — Rahmân'ın kullarına gıyaben va'dettiği Adn cennetlerine. Şüphesiz O'nun sözü yerini bulacaktır.
62 — Orada boş sözler değil, sâdece; selâm, sözü işitirler ve sabah-akşam rızıklarını hazır bulurlar.
63 — îşte bu cennetlere; kullarımızdan takva sahihlerini mirasçı kılacağız.

«Rahmân'ın kullarına gıyaben va'dettiği ve onların da görmedikleri halde yakîn ve îmânlarının kuvveti ile îmân etmiş oldukları Adn (devamlı ikâmet edilecek) cennetlerine günâhlarından tevbe edenler gireceklerdir. Şüphesiz O'nun sözü yerini bulacaktır.» âyeti bunun meydana gelmesini, sabit olduğunu ve istikrârını te'kîd makâmındadır. Şüphesiz Allah Teâlâ va'dinden dönmez ve va'dini değiştirmez. Nitekim şu âyette de buna işaret edilmektedir: «Allah'ın va'di yerini bulmuştur.»

(Müzzemmil, 18). Buradaki kelimesi: Kullar mutlaka oraya varacaklardır, anlamındadır. (...)
«Orada boş sözler işitmezler. Bunlar bazan dünyada bulunabilir ama cennetlerde düşük, değersiz ve anlamsız söz yoktur.» Sâdece «Selâm sözü işitirler.» kısmı yukardaki cümleden istisnâ-i munkatî ile istisna edilmiştir. Şu âyette de istisna aynı durumdadır: «Orada boş bir lâf, günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık selâm işitirler.» (Vakıa, 25-26).
«Ve sabah-akşam rızıklarını hazır bulurlar.» Sabah ve akşam vakitleri gibi zamanlarda nzıklannı hazır bulacaklardır. Fakat onlar birbirini ta'kîb eden vakitler içindedirler. Bu vakitlerin geçişini aydınlık ve nurlarla bilip tanırlar. Nitekim İmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Ab-dürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Cennete ilk girecek zümrenin suretleri ayın ondördüncü ge-cesindeki ayın sureti gibidir. Orada tükürmeyecekler, sümkürmeyecek-ler ve büyük abdest bozmayacaklardır. Onların kaplan ve tarakları al-tm ve gümüş, buhurdanlıkları buhur (öd) kokusu, terleri misktir. Onlardan her birinin iki eşi vardır. Bu eşlerin baldırlarının kemikleri (şeffaflığından) ve güzelliğinden etlerinin arkasından görülür. Aralarında zıdlık, düşmanlık yoktur. Kalbleri bir tek kalb üzeredir. «Sabah-akşam Allah'ı tesbîh ederler.» Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Ma'mer kanalıyla tahrîc etmişlerdir. îmâm Ahmed'in Ya'kûb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şehîdler cennetin kapısında pırıl pml parıldayan bir nehirde yeşil bir kubbe içindedirler. Sabah-akşam rızıkları onlara cennetten çıkarılır. Hadîsi bu kanaldan sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Dah-hâk'm İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Ve sabah-akşam rızıklarmı hazır bulurlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Gece ve gündüz ölçülerine göre sabah-akşam nzıklannı hazır bulurlar. İbn Cerîr der ki: Bize Ali İbn Sehm'in Velîd İbn Müslim'den rivayetinde o, şöyle di-' yor : Züheyr İbn Muhammed'e : «Sabah akşam rızıklarını hazır bulurlar.» âyetini sordum, şöyle dedi: Cennette gece yoktur. Onlar ebedî bir nûr içindedirler. Onlar için gece ve gündüzün ölçüsü vardır. Gebenin miktarını, örtülerin salıverilmesinden ve kapıların kapatılma-jmdan anlarlar. Gündüzün miktarını da örtülerin kaldırılıp kapıların açılmasından bilirler. Bu isnâd ile Velîd İbn Müslim'den, onun Hu-leyd'den, onun da Hasan el-Basrî'den rivayetinde cennetin kapıları da zikredilmiş olup şöyle deniliyor : Öyle kapılar ki içinden dışı görünür. Onlara hafîf bir sesle : Açılın, kapanın, denilir de öylece yaparlar. Ka-tâde : «Ve sabah-akşam rızıklarını hazır bulurlar.» âyeti hakkında şöyle diyor : Orada iki zaman vardır, sabah ve akşam. Orada gece ve gündüz yoktur. Orada sâdece aydınlık ve nûr vardır. Mücâhid de şöyle demiştir : Sabah ve akşam yoktur. Sâdece dünyada iken alışmış oldukları ve iştahlarının çektiği zamanlarda onlara rızıkları getirilir. Hasan, Katâde ve başkaları şöyle demiş : Araplar arasında nimet içinde olan kimse, sabah ve akşam yemeği yiyen idi. (Sabah ve akşam yemeği yiyen kimse nimet içinde sayılırdı.) İşte Kur'an da onların içinde bulundukları hâle mutabık olarak indirilmiştir. Allah Teâlâ: «Ve sabah-ak-şam rızıklarını hazır bulurlar.» buyurmuştur. İbn Mehdî'nin Hammâd İbn Zeyd'den, onun Hişâm'dan, onun da Hasan'dan rivayetinde o, «Ve sabah-akşam rızıklarını hazır bulurlar.» âyeti hakkında şöyle demiş : Sabah akşamın hemen peşinden, akşam da sabahın hemen peşinden gelir. Orada gece yoktur. İbn Ebu

Hâtim'in Ali İbn Htiseyn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a) den rivayetinde şöyle buyurmuş : Cennet sabahlarından hiç bir sabah yoktur ki —bütün cennet, sabah vakitlerinden ibarettir— o sabahta Allah'ın dostuna hurilerden bir eş zifaf olunmasın. Onların yaratılışça en aşağı mertebede olanı za'ferândandır. Ebu Muhammed hadîsin münker olduğunu söyler.
«İşte bu cennetlere; kullarımızdan takva sahiplerini mîrâsçı kılacağız.» Bu yüce sıfatlarla nitelemiş olduğumuz cennetlere Allah'tan sakınan kullarımızı mîrâsçı kılacağız. Onlar darlıkta ve bollukta Allah'a itaat eden, öfkelerini yenen ve insanları affeden kimselerdir. Nitekim Mü'minûn sûresinin başında şöyle buyruluyor: «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşu' içindedirler... İşte onlar vâris olanlardır. Onlar ki Firdevs'e vâris olacaklardır. Ve orada ebedî kalıcıdırlar.» (Mü'minûn, 1-11).[21]

64 — Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bu ikisi arasındaki her şey, O'nundur. Ve Rabbın unutkan değildir.
65 — O; göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbıdır. O halde O'na ibâdet et ve bu ibâdetinde devamlı ol. Sen, O'nun adaşı olduğunu bilir misin?

İmâm Ahmed'İn Ebu Ya'lâ ve Vekî' kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'e : Bizi, ziyaret etmekte olduğundan daha çok ziyaret etmeni engelleyen nedir? diye sormuştu. Bunun üzerine : «Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz...» âyeti nazil oldu. Hadîsi sâdece Buhâri tahrîc etmiş olup, bunu bu âyetin tefsirinde Ebu Nuaym'dan, o da Ömer İbn Zerr'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr de hadîsi Ömer İbn Zerr kanalıyla rivayet etmişlerdir. Bu ikisinin rivayetinde hadîsin sonunda şu fazlalık vardır : Bu, Muhammed (s.a.) e cevap olmuştur. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Cibril, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmedi de Allah Rasûlü (s.a.) buna çok üzülüp hüzünlendi. Cibril gelerek : Ey Muhammed, Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bu ikisi arasındaki her şey O'nundur. Ve Rabbın unutkan değildir, dedi. Mücâhid der ki : Cibril Muhammed (s.a.) e on iki gece gelmedi, (müşrikler) : Muhammed terk edildi, dediler. Cibril Allah Rasûiüne gelince : Ey Cibril, bana gelmekte geciktin. O kadar ki müşrikle? birçok zannda bulundular, dedi, de, «Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunun arasındaki her şey O'nundur. Ve Rabbın unutkan değildir.» âyeti nazil oldu. Bu âyet, Duhâ süresindeki âyet gibidir. Dahhâk İbn Mü-zâhim, Katâde, Süddî ve bir çoklarının söylediklerine göre bu âyet Cibril'in gelmemesi hakkında nazil olmuştur. Hakem İbn Ebân'ın İk-rîme'den rivayetinde o, şöyle demiş : Cibril Allah Rasûlü (s.a.) ne kırk gün gelmedi, sonra indi. Hz. Peygamber (s.a.) ona : İnmedin de sonunda seni özledim, dedi. Cibril de kendisine : Bilakis ben seni daha çok özlemişimdir, diye cevab verdi. Bunun üzerine Cibril'e : Ona : «Biz, ancak Rabbının emri ile ineriz..." de, diye vahyolundu. Hadîsi tbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin — rivayet etmiş olup garîbdir. îbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinan kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Elçiler Hz. Peygamber (s.a.) e gecikti. Cibril kendisine geldiğinde ona : Ey Cibril, seni gelmekten alıkoyan nedir? diye sordu. Cibril, ona şu cevabı verdi: Siz tırnaklarınızı kesmez, bıyıklarınızı kısaltmaz ve misvâklanmaz iken biz size nasıl gelelim?

Sonra Mücâhid sonuna kadar olmak üzere: «Biz, ancak Rabbınm emri ile İneriz...» âyetini okudu. Taberânî der ki: Bize Ebu Âmir en-Nahvîf-nin... İbn Abbâs'tan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Cibril ona gelmekte gecikmişti. Hz. Peygamber bunu Cibril'e anlattı da : Siz dişlerinizi misvâklamaz, tırnaklarınızı kesmez, bıyıklarınızı kısaltmaz ve parmaklarınızın boğumlarının iç taraflarında kalan kısımlarını temizlemezken biz (size) nasıl geliriz? dedi. İmâm Ahmed de hadisi Ebu'l-Yenımân'dan, o tsmâîl İbn Ayyâş'dan yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Seyyar kanalıyla... Üm-mü Seleme'den rivayetine göre o, şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) bana : Oturma yerini bizim için düzelt. Zîrâ melek yeryüzüne inecek, buyurdu. Melek oraya hiç inmedi.
«Önümüzde, arkamızda ve bunun arasındaki her şey O'nundur.» Burada «Önümüzdeki» lerden maksad dünya işleri; «Arkamızdaki» lerden maksad da âhiret işleridir, denilmiştir. «Bu ikisi arasındaki» ise iki nefha arasındakilerdir. Bu açıklama; Ebu'l-Âtiye, îkrîme, Mücâhid, kendilerinden gelen rivayetlerinden birinde Saîd İbn Cübeyr ve Katâ-de, Süddî ve Rebî' İbn Enes'indir. «Önümüzdekiler» in ilerde başımıza gelecek âhiret işleri, «Arkamızdakiler» in geçen dünya işleri, «Bu ikisi arasındaki» de dünya ile âhiret arasındakiler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri îbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Dah-hâk, Katâde, İbn Cüreyc ve Sevrî'den de rivayet edilmiş olup, îbn Ce-rîr de bu açıklamayı tercih etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Mücâ-hid'in söylediğine göre «Ve Rabbm unutkan değildir..» âyetinin anlamı : Rabbın seni unutmadı, şeklindedir. Mücâhid'den rivayetle daha önce geçtiği üzere bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın «Andolsun, kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın ne seni terketti, ne de danldı.» (Duhâ, 1-3) âyetleri gibidir. İbn Ebu Hatim derki: Bize Ye-zîd İbn Muhammed İbn Abdüssamed ed-Dimaşkî'nin... Ebu Derdâ'dan —Ebu Derdâ hadîsi .merfû' olarak rivayet ediyor— rivayetinde şöyle buyruimuş : Allah Teâlâ'nın kitabında helâl kıldığı helâldir. Haram kıldığı şey de haramdır. Bir şeyin hükmünü beyân buyurmamışsa bu, O'nun bağışıdır. Allah'tan O'nun bağışını kabul edin. Şüphesiz Allah, herhangi bir şeyi unutacak değildi. Sonra da Ebu Derdâ, «Ve Rabbm unutkan değildir.» âyetini okumuş.
«O; göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbıdır.» Bunları yaratan, idare eden, onlara hâkim olan, hükmünü değiştirip geciktirecek kimsenin olmadığı yegâne tasarruf sahibidir. «O halde O'na ibâdet et ve bu ibâdetinde devamlı ol. Sen O'nun adaşı olduğunu bilir misin.» Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiş : «Sen O'nun adaşı olduğunu bilir misin hiç?» Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, îbn Cüreyc ve başkaları da böyle söylemiştir. îbn Abbâs'tan rivayetle îkrime ise şöyle diyor: Allah Teâlâ'dan başka «Rahman» diye isimlendirilen hiç kimse yoktur. O yücedir, ismi kutsaldır.[22]

66 — însan der ki: Ben öldüğümde mi diriltileceğim?
67 — İnsan hiç düşünmez mi ki; kendisi önceden bir şey değilken Biz yarattık onu.
68 — Rabbına andolsun ki; Biz onları da, şeytânları da beraber mutlaka hasredeceğiz. Sonra cehennemin yanında diz çöktürerek hazır bulunduracağız.

69 — Sonra her toplumdan Rahmân'a karşı en çok başkaldıranları ortaya koyacağız.
70 — Cehenneme en çok lâyık olanları elbette Biz, biliriz.

Ölümden Sonra Diriliş

Allah Teâlâ insanın, ölümünden sonra tekrar diriltilmesine şaşıp bunu uzak gördüğünü haber verir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır. «Şaşacaksan onların: Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? demelerine şaşmak gerekir.» (Ra'd, 5), «însan, gerçekten kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir düşman kesilmektedir. Kendi yaratılışım unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı en iyi bilendir.» (Yâsîn, 77-79). Burada ise şöyle buyuruyor : «însan der ki: Ben Öldüğümde mi diriltileceğim? însan hiç düşünmez mi ki; kendisi Önceden bir şey değilken Biz yarattık onu.» Allah Teâlâ burada (yaratıkları) diriltmeye, onları ilk yaratışını delil getirir. Yani Allah Teâlâ insanı bir şey değilken yaratmıştır. O bir şey olduktan sonra onu tekrar mı diriltemeyecek? Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «önce yaratan sonra onu tekrar eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, ?7). Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Beni yalanlama hakkı yok iken âdemoğlu " Beni yalanladı. Bana eziyet vermeye hakkı yok iken âdemoğlu Bana eziyet verdi. Onun beni yalanlaması: Başladığı gibi beni tekrar diriltemeyecektir, deme-sidir. Yaratmanın ilki elbette Bana sonrakinden daha kolay değildir. Bana eziyet vermesine gelince; Ben Ehad, Samed, doğmamış, doğrulmamış, hiç kimsenin dengi olmadığı (Allah) iken onun, Benim çocuğum olduğunu söylemesidir.
«Rabbına andolsun ki; Biz onları da, şeytânları da beraber hasredeceğiz.» âyetinde Rab Teâlâ yüce nefsine yemîn ediyor ki, onların topunu ve Allah'ın dışında tapmagelmekte oldukları şeytânlarını birlikte haşredecektir. «Sonra cehennemin yanında diz çöktürerek hazır bulunduracağız.» İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî kelimesini; «oturtarak, oturur halde» şeklinde açıklar. Buna göre bu âyet, Allah Teâlâ'nm : «Her ümmeti dizüstü çökmüş görürsün.» (Câsiye, 28) âyeti gibidir. («Sonra cehennemin yanında diz çöktürerek hazır bulunduracağız.» âyeti hakkında Süddî: Yani dikilir halde hazır bulunduracağız, demiştir. Mürra kanalıyla İbn Mes'ûd'dan da bu açıklamanın benzeri rivayet edilmiştir. Mücâhid'in söylediğine göre; «Sonra her toplumdan Rahmân'a en çok baş kaldıranları ortaya koyacağız.» âyetin-deki toplumdan, her bir ümmet kasdedilmektedir. Sevrî'nin Ali İbn Akmer'den, onun Ebu Ahvas'tan, onun da tbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Birbiri üzerine hapsedilip tutulacaklar ve sonunda sayı tamamlanınca (Rab Teâlâ) onların topuna birden gelip, cürüm yönüyle en büyük olanlarından başlayacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın: ((Sonra her toplumdan Rahmân'a karşı en çok baş kaldıranları ortaya koyacağız.» kavli budur. «Sonra her toplumdan Rahmân'a karşı en çok baş kaldıranları ortaya koyacağız.» âyeti hakkında Katâde şöyle bir açıklama getirir: Sonra her din ehlinden onların kötülükte idarecileri ve ileri gelenlerini çıkarıp ayıracağız. İbn Cüreyc ile Seleften bir çokları da böyle söylemiş

olup bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Nihayet hepsi birbiri ardından orada toplanınca, sonrakiler öncekiler için derler ki: Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz. Öncekiler de sonrakilere : Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Öyleyse ne kazandıysanız karşılığı olan azabı tadın, dediler.» (A'râf, 38-39).
Sonra «Cehenneme en çok lâyık olanları elbette Biz biliriz.» âyeti burada haberin haber üzerine atfı kabîlindendir. Kasdedilen; Allah Teâlâ'nın, kullarından cehennem ateşine atılıp orada ebedî kalmayı hak edenle hakkında azabın kat kat kılınmasına müstehak olanı en iyi bilen olduğudur. Nitekim daha önce gecen bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulmaktaydı: «Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38).[23]

71 — Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbının yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.
72 — Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.

İmam Ahmed der ki: Bize Süleyman îbn Harb'ın... Ebu Sümey-ye'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : (Cehenneme) uğrama konusunda ihtilâfa düştük. Bir kısmımız: İnanan oraya girmeyecektir, derken; bazıları da : Topu oraya girecek, sonra Allah Teâlâ takvaya erenleri kurtaracak, dediler. Câbir îbn Abdullah'a kavuşup ona : Cehenneme uğrama konusunda ihtilâfa düştük, dedim. Topu birden oraya varacaktır (girecektir), dedi. —hâvilerden Süleyman, bir keresinde : Topu birden oraya girecektir, demiştir.— Ve iki parmağını kulaklarına doğru götürüp : Susunuz; eğer Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işitmemiş olaydım (elbette bunu söylemezdim) : Hiç bir iyi ve kötü kalmaksızın herkes oraya girecektir. Ancak mü'mine soğuk ve selâmet yeri olacaktır. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.) e de öyle olmuştu. O kadar ki onların soğukluğundan cehennem feryâd edecektir. Sonra: Allah Teâlâ takvaya erenleri kurtarıp zâlimleri orada diz çökmüş olarak bırakacaktır, diye ekledi. Hadîs garîb olup tahrîc etmemişlerdir. Hasan İbn Arafe'nin Mervân İbn Muâviye kanalıyla... Hâlid İbn Ma*-dân'dan rivayetinde o, şöyle demiş : Cennetlikler cennete girdikten sonra : Rabbımız bize cehenneme uğramayı va'detmemiş miydi? diyecekler de, şöyle buyuracak: Siz o sönük iken uğradınız. Abdürrezzâk'ın îbn Uyeyne kanalıyla... Kays îbn Ebu Hâzim'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Abdullah İbn Revâha başını eşinin kucağına koymuş ve ağlamıştı. Eşi de ağladı. Abdullah : Seni ağlatan nedir? diye sordu da hanınu şöyle dedi: Senin ağladığını görüp ben de ağladım. Abdullah dedi ki: Ben Allah Teâlâ'nın: «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» kavlini hatırladım. Bilmiyorum; orada kurtulacak mıyım, yoksa kurtulmayacak mıyım? Başka bir rivayette Abdullah İbn Revâha'mn o sırada hasta olduğu kaydedilmektedir. İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu İshâk'tan rivayetinde Ebu Meysere, yatağına girdiği zaman : Keşke annem beni doğurmamış olaydı, der sonra ağlarmış. Ey Ebu Meysere, seni ağlatan nedir? denilmiş de şöyle cevablamış: Bizim oraya (cehenneme) mutlaka uğrayacağımız bize haber verildi ama oradan çıkacağımız

bize haber verilmedi. Abdullah İbn Mübârek'in Hasan el-Basrî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Bir adam kardeşine : Senin ateşe gireceğin (haberi) sana geldi mi? demişti. Kardeşi; evet, dedi. Oradan çıkacağın haberi sana geldi mi? diye sordu, kardeşi; hayır, dedi. O halde bu gülüş niçin? diye sordu. Bir daha da Allah'a kavuşuncaya kadar güler halde görülmedi. Yine Abdürrezzâk'ın İbn Uyeyne kanalıyla... îbn Abbâs'm Nâfi' İbn Ezrâk ile münâkaşasını işiten birisinden rivayetine göre îbn Abbâs: (Cehenneme) uğrama, girme değil midir? dedi. Nâfi'; hayır, diye cevabladı. İbn Abbâs : «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz.» (Enbiyâ, 98) âyetini okudu. Bu girmek midir, yoksa değil midir? «O, kıyamet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür.» (Hûd, 98) Bu girmek midir, yoksa değil midir? Bana ve sana gelince; biz oraya gireceğiz. Oradan çıkıp çıkmayacağımıza bak. Senin yalanlamanla Allah'ın seni oradan çıkaracağını sanmıyorum, dedi. Bunun üzerine Nâfi' güldü. İbn Cüreyc'in Atâ'dan rivayetine göre Ebu Râşid el-Harûrî —ki bu zât Nâfi' îbn Ezrâk'dır—: «Cehennemin uğultusunu duymazlar.» (Enbiyâ, 102) dedi. İbn Abbâs : Yazıklar olsun sana, sen mecnûn musun? Allah Teâlâ'nın: «O, kıyamet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür.» (Hûd, 98), «Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.)) (Meryem, 86), «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyetleri nerede kaldı? Allah'a yemîn olsun ki geçenlerin duası şöyle idi: Ey Allah'ım, beni ateşten salimen çıkar ve beni kazançlı olarak cennete girdir. İbn Cerîr'in Muhammed İbn Ubeyd el-Muhâribî kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : İbn Abbâs'ın yanındaydım. Ona Ebu Râşid denilen birisi geldi —O Nâfi' İbn Erzâk'tır— ve İbn Abbâs'a : Ey İbn Abbâs, Allah Teâlâ'nın : «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbının yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.» âyeti hakkında ne dersin? dedi. İbn Abbâs şöyle cevabladı: Ey Ebu Râşid, ben ve sen oraya gireceğiz. Bak bakalım oradan çıkacak mıyız, yoksa çıkmayacak mıyız? Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be'den, onun Abdullah îbn Sâib'den, onun da İbn Abbas'ı' ccSizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyetini okurken işiten birisinden rivayete göre, burada kâfirler kasdedilmektedir. Aynı şekilde Ömer îbn Velîd de İkrime'nin, âyeti «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» şeklinde okuduğunu ve şöyle dediğini rivayet eder : Bunlar zâlimlerdir. Biz böylece okurduk, îkrime'nin bu açıklamasını İbn Ebu Hatim ve Îbn Cerîr rivayet eder. Avffnin «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbının yap. mayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.» âyeti hakkında İbn Abbas*-tan rivayetinde, burada hem iyiler hem de günahkârlar kasdedilmektedir. Allah Teâlâ'nın Firavun için : «O, kıyamet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittikleri yer.» (Hûd, 98) ve «Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.» (Meryem, 86) buyurduğunu işitmez misin? Ateşe gitme, (oraya) girme olarak isimlendirilmiştir. Yoksa bu kelimede oradan çıkma anlamı yoktur. İmâm Ahmed'in Abdurrahmân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Bütün insanlar ateşe uğrayacaktır. Sonra onlar, amelleri ile oradan çıkacaklardır. Hadîsi Tirmizî de Abd İbn Humeyd kanalıyla... Süddî'-den rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizî, hadîsi Şu'be kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak da rivayet eder. Bu hadîs burada merfû' olarak bu şe-

kilde vâki' olmuştur. Ayrıca Esbât'ın Süddî'den, onun Mürre'den, onun da Abdullah îbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Bütün insanlar Sırât'a uğrayacaktır. Onların Sırât'a uğramaları, ateşin çevresinde dikilmeleridir. Sonra Sırât'tan amelleri ile geçip çıkacaklardır. Onlardan şimşek gibi geçenleri, rüzgâr gibi geçenleri, kuş gibi geçenleri, en cins at gibi geçenleri, en iyi cins deve gibi geçenleri, insanın koşması gibi geçenleri vardır. Onların geçmekte en sonuncuları, iki ayağının iki parmaklarının önünde bir nûr olan kişidir. Onunla Sırât'ı gözleyerek geçer. Sırat kaygandır. Üzerinde geven dikeni' gibi dikenler vardır. İki tarafında yanlarında ateşten kancalar olan, melekler vardır. Bu kancalarla insanları ansızın yakalayıverirler... Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti. Hadîs îbn Ebu Hatim tarafından da rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki: Bize Hallâd İbn Eslem'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o: «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yok-tur.» âyeti hakkında şöyle demiş : Sırat, cehennem üzerinde kılıcın keskin tarafı gibidir. Birinci tabaka şimşek gibi, ikincisi rüzgâr gibi, üçüncüsü en cins atlar gibi, dördüncüsü en cins hayvanlar gibi geçer. Sonra (diğerleri) geçerken melekler: Ey Allah'ım kurtar, kurtar, derler. Bu hadîsin Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde Enes, Ebu Saîd, Ebu Hüreyre, Câbir ve başka sahâbîlerden rivayetle şâhidleri vardır.
îbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Ğuneym İbn Kays'dan rivayetine göre; «cehenneme uğrama» zikredilmiş de, Kâ'b şöyle demiş: Cehennem insanlar için tutulur (teskin edilir) da sanki donmuş bir yağın yüzü gibi olur. Nihayet iyisi ile günahkârı ile bütün yaratıkların ayakları onun üzerine basınca bir münâdî ona: Ashabını tut, benim ashabımı bırak, diye nida eder. Cehenneme ehil olan herkesi batırır. Şüphesiz o, cehenneme ehil olanları kişinin çocuğunu bilmesinden daha iyi bilir. İnananlar ise elbiseleri ıslanmış olarak çıkarlar. Kâ'b şöyle devam eder: Cehennemin koruyucularından bir koruyucunun iki omuzu arası bir senelik yoldur. Onlardan her birerinin elinde çatal bir direk vardır. Bu direği öyle bir sallar ki bununla yedi yüzbin kişi ateşe yıkılır.
îmam Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Hz. Hafsa'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Şayet Allah dilerse Bedir ve Hu-deybiye'de bulunmuş hiç kimsenin ateşe girmeyeceğini umuyorum, buyurmuştur. Hz. Hafsa der ki: Ben; Allah Teâlâ: «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» buyurmuyor mu? dedim de, şöyle buyurduğunu işittim: «Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» Yine İmâm Ahmed'in îbn îdrîs kanalıyla... Zeyd İbn Hârise'nin hanımından rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a,) Hz. Hafsa'nın evindeydi. Bedir ve Hudeybiye'de bulunan hiç kimse ateşe girmeyecek, buyurdu. Hz. Haf-sa; Allah Teâlâ : «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur,» buyurmuyor mu? diye sordu da Allah Rasûlü (s.a.) : «Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız.» buyurdu. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Müslümanlardan bir kimsenin üç çocuğu ölürse son derece az olanın dışında ateş ona dokunmayacaktır. Abdür-rezzâk'm Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş : Kimin üç çocuğu ölürse son derece az olanın dışında ateş ona dokunmaz. Bununla Allah Rasûlü ona (cehenneme) uğramayı kasdedmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Zem'a kanalıyla...

Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururken işitmiş : Bir müslümanm üç çocuğu ölürse son derece az olanın dışında ateş ona dokunmaz. Zührî der ki: Allah Rasûlü sanki bununla «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbınm yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.» âyetini kasdetmektedir. tbn Cerîr'm îmrân İbn Bekkâr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ashabından sıtmaya tutulmuş birini ziyaret etmek üzere çıkmıştı. Ben de yanındaydım. Sonra şöyle buyurdu : Şüphesiz ki Allah Teâlâ: Bu (sıtma humması, harareti) âhiretteki ateşten nasibi olsun diye inanan kuluma musallat ettiğim ateşimdir, buyurur. Hadîs garîb olup bu kanaldan tahrîc etmemişlerdir. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde o: Humma her mü'minin ateşten payıdır, demiş sonra da: «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyetini okumuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Muâz İbn Enes el-Cühenî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetinde şöyle buyurmuş : Kim, sonuna kadar on kere «De ki: O, Allah tektir...» sûresini (Ihlâs Sûresi) okursa; Allah Teâlâ onun için cennette bir köşk inşâ eder. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, o halde bu sûreyi çokça okuyalım, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Teâlâ en çok ve en temizdir. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Kim, Allah yolunda bin âyet okursa; kıyamet günü peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle birlikte yazılır. Allah dilerse bunlar ne güzel arkadaştırlar. Kim de Allah yolunda müs-lümanların arkasını bir sultanın ücreti ile değil de nafile olarak (ücretsiz olarak) korursa, son derece az olanın dışında iki gözüyle ateşi görmez. Allah Teâlâ : «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» buyurmuştur. Şüphesiz Allah yolunda zikir ve nafaka yedi yüz kat katlanır. Diğer bir rivayette de: Yedi yüz bin kat katlanır, buyurulmuştur. Ebu Davud'un Ebu Tâhir kanalıyla... SehTden, onun babasından, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre, Namaz, oruç ve zikir Allah yolunda harcama üzerine yedi yüz kat katlanır (bunların sevabı Allah yolunda harcamanın yedi yüz katıdır). Abdürrezzâk'ın Ma'mer'-den, onun da Katâde'den rivayetine göre o, «(Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyeti hakkında: Bu, onun üzerinden geçmektir, demiştir. «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.» âyeti hakkında Abdurrahmân îbn Eşlem de şöyle diyor; Müslümanların uğraması, onun üzerindeki köprüden geçmeleridir. Müşriklerin uğraması ise ona girmeleridir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor : O gün ayağı kayan erkek ve kadınlar pek çoktur. O gün köprüyü iki saf melek kuşatmıştır. Onların duaları: Ey Allah, kurtar, kurtar, şeklindedir. Süddî'nin Mür-re'den, onun da İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, «Bu, Rabbının yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür.» âyeti hakkında şöyle diyor: Bu, Rabbının üzerine aldığı kesinleşmiş bir yemindir. Mücâhid de âyetteki kelimesini; kazadır, şeklinde açıklar. İbn Cüreyc de böyle söylemiştir.

«Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız.» Bütün yaratıklar ateş üzerinden geçip kâfirler ve günâhları ölçüsünde günahkâr âsîlerden ona düşenler düştükten sonra Allah Teâlâ amelleri ölçüsünde inanmış ve takvaya ermiş kimseleri oradan kurtaracaktır. Onların Sırat üzerinden geçmeleri ve hızları dünyada yapmış oldukları amelleri ölçü-süncedir. Sonra (Bu geçenler) inananlardan büyük günâh sâhibleri hakkında şefaat edeceklerdir. Melekler, peygamberler ve inananlar şefaat edecekler de yüzleri —ki secde yerleridir— dışında ateş tarafından yenilmiş birçok

kimseyi çıkaracaklardır. Onların bu kimseleri ateşten çıkarmaları, kalblerindeki îmânları ölçüsüncedir. Önce kalbinde îmândan bir dînâr ağırlığı olan kimleri çıkaracaklar, sonra onları ta'kîb edenleri sonra onları ta'kîb edenleri, sonra da onların peşinden gelenleri çıkaracaklardır. Nihayet kalbinde îmândan en aşağı, en aşağı, en aşağı zerre ağırlığı olanı çıkaracaklardır. Daha sonra Allah Teâlâ, hiç bir hayır işlememiş dahî olsa ömründe bir gün «Allah'tan başka ilâh yoktur.» diyenleri de ateşten çıkaracak, orada devamlı kalması vâcib olanlar dışın-tia ateşte kimse kalmayacak. Nitekim bu hususta Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen sahîh hadîsler mevcûddur. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» buyurmuştur.[24]

73 — Âyetlerimiz kendilerine açıkça okunduğu zaman; küfreden o adamlar mü'minlere : Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir? derler.
74 — Onlardan önce nice nesilleri yok ettik ki, varlıkça ve gösterişçe bunlardan çok daha üstündüler.

Allah Teâlâ haber veriyor ki Allah'ın; delâleti açık, hüccet ve bür-hânlığı son derece ayân-beyân âyetleri kâfirlere açıkça okunduğu zaman onlar, bundan yüz çevirip inananlara karşı öğünüp içinde bulundukları bâtıl dinin sıhhatına onların durumlarını delil getirerek derler ki : «Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir?» Yani bu iki takımdan kimin evleri daha güzel, mahalleleri daha yüksek ve sohbet meclisleri daha güzeldir? Âyette geçen kelimesi, erkeklerin konuşmak için toplandıkları yerdir. Yani onların sohbet meclisleri daha ma'mûr, gelip gideni daha çoktur.
Bununla şöyle demek istiyorlar : Bu derecede olduğumuz halde nasıl olur da biz bâtılda; onlar ise Erkam İbn Ebu el-Erkam ve benzeri mahallelerde gizleniyor oldukları halde hak üzere olurlar? Nitekim Allah Teâlâ, onlardan haber vererek şöyle buyurur : «O küfredenler inananlar için : Bu iş, bir hayır olsaydı onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler.» (Ahkâf, 11), Nuh'un kavmi de şöyle demişti: «Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezîl kimselerdir.» (Şuarâ, 111). Allah Teâlâ ise şöyle buyurur : «Biz, böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler. Allah, şük-redenleri daha iyi bilen değil midir?» (En'âm, 53). Bu sebeple Allah Teâlâ, onların şüphelerine bir red makamında olmak üzere şöyle buyurmaktadır : «Onlardan önce nice nesilleri yok ettik.» Yalanlayan nesil ve ümmetlerden nicelerini küfürleri sebebiyle helak etmişizdir. Onlar varlıkça ve gösterişçe, mal, şekil ve görünüşleri ile bunlardan çok daha üstün, çok daha güzeldiler. A'meş'in Ebu Zabyân'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; İbn Abbâs âyetteki kelimesini ev ile, kelimesini meclis ile, kelimesini eşya ile, kelimesini de görünüşle tefsir etmiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ise şöyle diyor : Makam, meskendir. Nediyy; meclis, nimet ve içinde oldukları güzelliktir. Bu, Allah Teâlâ'nm kendilerini helak ettiği zamanda Firavun kavmi hakkında buyurdukları gibidir. Allah Teâlâ onların durumunu Kur'an'da şöyle nakleder : «Onlar nice nice bağlan, pınarları bırakmışlardı.» (Duhân, 25); Makam;

mesken ve nimet, Nediyy ise toplanageldikleri toplantı ve meclistir. Allah Teâlâ Lût kavminin durumu hakkında elçisine anlattıkları içinde : «Ve toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musun?» (Ankebût, 29) buyurur ki; araplar, meclise nâdî ismi verir. Katâde şöyle diyor : Muham-med (s.a.) in ashabının yaşantılarmdaki zorluğu ve benizlerindeki solgunluğu gördükleri zaman şirk ehli işitmekte olduğunuz şu sözlerle onların karşılarına çıktılar : «Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir.» Mücâhid ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Kimileri âyetteki «esâs» kelimesinin mal anlamına geldiğini, kimileri eşya anlamına geldiğim, kimileri de elbise anlamına geldiğini söylemiştir. Âyetin son kelimesi olan kelimesinin ise görünüş anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim İfcn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları böyle söylüyor. Hasan el-Basrî ise, burada suretlerin kasde-dildiğini söyler. Mâlik de burayı : Mal yönünden daha çok, suretler yönünden daha güzel, diye açıklar. Bu açıklamaların hepsi birbirine yakın ve doğrudur.[25]

75 — De ki: Rahman, sapıklıkta olanın günlerinin uzunluğunu uzattıkça uzatır. Nihayet tehdîd edildikleri azabı veya kıyamet gününü gördükleri zaman; kimin ye-rinin daha kötü ve taraftarlarının daha güçsüz olduğunu bileceklerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, Rablarına şirk koşan, kendilerinin hak üzere, sizin de bâtıl üzere olduğunuzu ileri süren şu müşriklere söyle: Rahman, sizden ve bizden sapıklıkta olanın günlerinin uzunluğunu uzattıkça uzatır. Süresi bitip Rabbına kavuşuncaya kadar içinde bulunduğu durumda Rahman ona mühlet verir. Nihayet tehdîd edildikleri ve başlarına gelecek kıyamet gününü gördükleri zaman, delil getirmiş oldukları makamın hayırlılığı ve yerin güzelliği mukabilinde kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha güçsüz olduğunu bileceklerdir. «Günlerinin uzunluğunu uzattıkça uzatır.» âyeti hakkında Mücâ-hid: Allah Teâlâ onu azgınlığı içinde bırakır, demiştir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— de böyle anlatmıştır. Bu, içinde bulundukları durumda hidâyet üzere olduklarını sanan müşriklerle karşılıklı la'netleşmedir. Nitekim Allah Teâlâ, «De ki: Ey Yahudiler, tüm insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz? öyleyse bunda samimî iseniz ölümü te-mennî edin.» (Cum'a, 6) âyetinde yahûdîlerle la'netleşmeyi zikretmiştir. Yani bizden ve sizden bâtıl üzere olanın ölümüne duâ edelim. Şayet siz hak üzere olduğunuzu ileri sürüyorsanız bu duâ size zarar vermeyecektir. Ve yahûdîler bundan imtina' edip vazgeçmişlerdir. Bunun genişçe açıklaması daha önce Bakara suresinde geçmişti. Hanıd, Allah'a mahsûstur. Ayrıca küfür üzere ısrar edip; Hz. îsâ'nın, Allah'ın cğlu olduğu iddialarında aşırı gitmekte devam ettiklerinde Hıristiyan-larla olan la'netleşme Âl-i îmrân sûresinde zikredilmektedir. Allah Teâlâ Hz. îsâ'nın kulluğu ile onun Hz. Âdem gibi yaratılmış olduğuna delâlet eden hüccet ve burhanlarını zikrettikten sonra şöyle buyurur : «Sana ilim geldikten sonra; kim seninle tartışırsa de ki: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kenelinizi çağıralım. Sonra la'netleşelim. Allah'ın la'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.» (Âl-i İmrân, 61). Hıristiyanlar aa bundan imtina' etmişlerdir.[26]

76 — Allah, hidâyete erenlerin hidâyetini artırır. Bakî kalacak sâlih ameller; Rabbının katında hem sevâb olarak daha hayırlı, hem de netice olarak daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ sapıklıkta olanların, içinde bulundukları durumdan medet ummalarını ve üzerinde bulundukları hallerinin (sapıklıklarının) arttığını zikrettikten sonra hidâyete erenlerin hidâyetlerinin arttığını haber verir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «Bir sûre indirilince onlardan kimi: Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleriyle müjdeleşirler. Kalelerinde hastalık bulunanların ise, murdarlıklarına murdarlık katmıştır. Ve kâfir olarak ölmüşlerdir.» (Tevbe, 124-125). «Bakî kalacak sâlih ameller» in açıklaması daha önce geçmişti. Bununla ilgili hadîsler de Kehf sûresinde verilmişti. «Bakî kalacak sâlih ameller; Rabbmın katında hem sevâb, mükâfat olarak daha hayırlı, hem de netîce olarak (ve sahibine faydalı olması yönüyle) daha hayırlıdır.» Abdürrezzâk'ın Ömer İbn Râşid kanalıyla... Ebu Seleme îbn Abdurrahmân'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) bir gün oturdu, kuru bir dal aldı. Bir yaprağı düşürdü sonra şöyle buyurdu : Şüphesiz «Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en yücedir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'ı tesbîh ederim.» sözleri; rüzgânn şu ağaçtan yaprağı düşürmesi gibi hatâları düşürür. Ey Ebu Derdâ, seninle aralarına engel konulmazdan önce bunlara yapış. Bunlar; bakî kalacak sâlih amellerdir. Bunlar; cennet hazînelerindendir. Râvî Ebu Seleme der ki: Bu hadîs anıldığı zaman Ebu Derdâ : Mutlaka Allah'ı tehlîl edeceğim, Allah'ı ululayacağım, Allah'ı tesbîh edeceğim, o kadar ki beni gören bir bilgisiz benim deli olduğumu sanır. Görünüşü ile bu hadîs mürseldir. Fakat bazan Ebu Seleme rivayeti ile Ebu Derdâ'dan nakledilmektedir ki, en doğrusunu Allah bilir. Hadîs İbn Mâce'nin Sünen'inde Ebu Muâviye kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayetle bu şekilde mevcûd olup râvî hadîsi yukardakine benzer şekilde zikretmiştir.[27]

77 — Âyetlerimizi inkâr eden; bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?
78 — O, görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almış?
79 — Hayır, onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.
80 — Onun söylemekte olduğuna Biz, mirasçı olacağız. Kendisi Bize tek olarak gelecektir.

Âyetlerimizi İnkâr Edenler

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Habbâb İbn Eret'-den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Ben demirci idim. Âs İbn Vâil'in bana borcu vardı. Ödemesini istemek üzere ona vardım. Hayır, Allah'a yemin ederim ki Muhammed'i inkâr etmedikçe sana borcumu ödemeyeceğim, dedi. Ben: Hayır, Allah'a yemîn ederim ki; sen ölüp de yeniden diriltilinceye kadar Muhammed (s.a.) i inkâr etmeyeceğim, dedim. Ben öldüğüm, sonra dirütildiğim zaman sen bana geldiğinde, orada benim mal ve çocuklarım olacak, ben de sana veririm, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

«Kendisi Bize tek olarak gelecektir.» kısmına gelinceye kadar: «Âyetlerimizi inkâr eden; bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?» âyetlerini indirdi. Hadîsi Buhârî ve Müslim ile başkaları değişik şekillerde A'meş'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Buhârî'nin lafzında şu kısım da vardır : Ben Mekke'de demirci idim. Âs îbn Vâil'e bir kılıç yaptım ve borcunu ödemesini istemek üzere ona geldim. Ve râvî hadîsin devamını zikretti de, şöyle dedi: «Yoksa Rahman katından bir söz (bir güvence) mü almış?» Abdürrez-zâk'ın Sevrî kanalıyla... Mesrûk'dan rivayetinde Habbâb İbn Eret şöyle anlatmış : Ben, Mekke'de demirci idim. Âs îbn VâİI için iş yapıyordum. Bana borcu birikti. Alacağımı istemek üzere ona vardım. Bana: Muhammed'i inkâr etmedikçe sana borcumu ödemeyeceğim, dedi. Ben de: Sen Ölüp sonra diriltilinceye kadar Muhammedi asla inkâr etmeyeceğim, dedim. Ben diriltildiğim zaman benim mal ve çocuklarım olacaktır, dedi. Bunu Allah Rasûlü (s.a.) ne anlattım da, Allah Teâlâ : ^Kendisi Bize tek olarak gelecektir.» kısmına gelinceye kadar «Âyetlerimizi inkâr eden; bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?» âyetlerini indirdi. İfan Abbâs'tan rivayetle Avfî şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından bazıları Âs İbn Vâil es-Seh-mfden borç istiyor ve haklarını ondan almak üzere ona geliyorlardı da: Siz cennette altın, gümüş, ipek ve bütün meyvelerden olacağını sanmıyor musunuz? diyordu. Onlar: Evet, öyle sanıyoruz, dediler de o: Buluşma yerimiz âhiret olsun (âhirette buluşalım). Allah'a yemîn olsun ki (orada) bana mutlaka mal ve çocuk verilecek, sizin getirmiş olduğunuz kitabın bir misli bana mutlaka verilecek, dedi. Allah Teâlâ da Kur'an'da ona misâl verip : «Kendisi Bize tek olarak gelecektir.» kısmına gelinceye kadar «Âyetlerimizi inkâr edeni gördün mü?» âyetlerini indiçdi. Mücâhid, Katâde ve başkaları da âyetin Âs İbn Vâil hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. «Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.» âyetindeki kelimesini; bazıları vav harfinin fet-hası ile, diğerleri de zammesi ile okumuşlardır ki aynı anlamdadır. Vav harfinin zammesi ile olanın çoğul olduğu da söylenmiştir. Fethası ile tekildir ki bu, Kays lehçesindedir. En doğrusunu Allah bilir.(...)
«O, görülmeyeni mi biliyor?» âyeti «Kıyamet günü bana elbette mal ve çocuk verilecek.» diyeni inkârdır. Yani : Âhirette onun neyi olacağını biliyor mu ki buna yemîn etti? Yoksa Rahman katından Allah'ın kendisine bunları vereceğine dâir bir söz mü almış? Daha önce geçen Buhârî hadîsinde âyetteki (Îo^p) kelimesinin söz, güvence anlamına geldiği geçmişti. «O, görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almış?» âyeti hakkında Dahhâk, İbn Ab-bas'm şöyle dediğini nakleder : (Bu söz) Allah'tan başka ilâh yoktur sözüdür, (bunu mu söylemiş ki) onunla umuyor? Muhammed İbn Kâ1? el-Kurazî âyetteki ahdin; Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâ-det olduğunu söylemiş, sonra da «Yoksa Rahman katından bir söz mü almış?» âyetini okumuştur.
Âyetin başında bulunan kelimesi; kendinden önceki kısmı men'etme, kendinden sonrakini ise te'kîd ve güçlendirme içindir. Hayır, onun istediğini, kendi nefsi için temenni etmiş olduğu şey hakkındaki hükmünü ve Yüce Allah'ı inkârını yazacağız. Âhiret yurdunda söylediği bu söze ve dünyadaki küfrüne karşılık olarak azabını uzattıkça uzatacağız. Söyledikleri ve kendine verileceğini sandığı mal ve çocuğu ondan söküp alacağız da bunlar Bize kalacaktır. Dünyada kendişinin olanlara ilâveten âhiret yurdunda kendisine mal ve çocuk verileceğine dâir söylediğinin

aksine dünyada iken kendisinin olan şeyler de âhirette kendinden soyulup alınacaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ : «(Mal ve çocuktan ayrılmış olarak) kendisi Bize tek olarak gelecektir.» buyurmuştur. Ali İbn Ebu Talha'nın rivayetine göre İbn Abbâs, «Onun söylemekte olduğuna Biz, mirasçı olacağız.» âyetini: Biz ona vâris olacağız, şeklinde açıklar. Mücâhid de: Söylediği mal ve çocuk bize kalacaktır, açıklamasını getirir ki bu, Âs İbn Vâil'in söylediğidir. Abdür-rezzâk'm Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetinde o, âyeti: Yanındaki şeyler bize kalacaktır, şeklinde anlamıştır. Bu Allah Teâlâ'nın : «Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.» diye buyurduğudur. Burası îbn Mes'ûd'un kırâetinde: Yanındakilere vâris olacağız, yanındakiler Bize kalacaktır, anlamında olmak üzere şeklindedir. Katâde, «Kendisi Bize tek olarak gelecektir.» âyetini: Malı ve çocuğu olmaksızın, şeklinde açıklar. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de âyeti şöyle açıklar : Söyledikleri, dünyadan topladıkları ve orada işledikleri şeyler Bize kalacaktır ve kendisi söylemiş olduğu bu şeylerden ayrılmış halde Bize tek olarak gelecektir. Ondan ne az, ne de çok hiç bir şey onun peşinden gelmeyecektir.[28]

81 — Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler.
82 — Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.
83 — Bilmiyor musun ki, kâfirlerin üzerine; onları kışkırtan şeytânlar gönderdik.
84 — Şu halde sen, onlara karşı acele etme. Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz.

Allah Teâlâ, Rablarına şirk koşan müşriklerin kendileriyle güç kazanmak ve kendilerinden yardım ummak üzere Allah'ın dışında tanrılar edindiklerini haber verir. Sonra durumun onların yandığı gibi olmadığını, göz diktiklerinin ve arzuladıklarının meydana gelmeyeceğini haber vererek şöyle buyurur : Hayır, kıyamet günü putlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve onların zannettiklerinin tersine aleyhlerine döneceklerdir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «Allah'ı bırakıp ta kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ah-kâf, 5-6). Süddî der ki: Hayır, onlar (putlar) kendilerine tapmanla-rm ibâdetlerini inkâr edecekler ve bu putlardan umduklarının tersine onlar aleyhlerine döneceklerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, kelimesini;1 aleyhlerine dönecek yardımcılar, olarak açıklar. Mücâhid de şöyle der : Onlara karşı onlarla mücâdele edip yalanlayacak yardımcılar olacaklardır. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, âyetteki kelimesini; arkadaşlar ve yakınlar, olarak açıklar. Katâde : Birbirlerine la'net edecek ve birbirlerini inkâr edecek ateşteki arkadaşlar, der. Süddî bu kelimeyi: Hasımlıkta, düşmanlıkta sert hasımlar, olarak açıklar. Dahhâk da bu kelimeyi; düşmanlar, anlamına almıştır. İbn Zeyd bu kelimenin; belâ, anlamında olduğunu söylerken İk-rime; hasret anlamına almıştır.
«Bilmiyor musun ki, kâfirlerin üzerine; onları kışkırtan şeytânlar gönderdik.» İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha : Onları azdırıp yoldan çıkaracak şeytânlar

gönderdik, açıklamasını getirir. Yine îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî de : Onları Muhammed ve ashabı üzerine kışkırtmak üzere, ilâvesini getirir. Mücâhid, âyetteki kısmını; günâhlara çağıran; Katâde : Allah'a isyan olan şeylere sürükleyen; Süfyân es-Sevrî: Onları teşvik edip acele ettiren; Süddî ise : Azdıran, şeklinde açıklamışlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd buranın; «Rah-mân'ı anmaya göz yumana yanından ayrılmayacak bir şeytânı arkadaş veririz.» (Zuhruf, 36) âyeti gibi olduğunu söyler.
«Şu halde sen, onlara karşı acele etme. Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz.» Ey Muhammed, sen bunların başına azâbm gelmesinde acele etme. Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz. Onları sayılı ve mazbut bir süreye kadar geciktirmekteyiz. Onlar, hiç şüphesiz Allah'ın azabına ve cezalandırmasına uğrayacaklardır. «Zalimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanma. Onları sâdece gözlerin dehşetle belere-ceği bir güne kadar te'hîr etmektedir.» (îbrâhîm, 42), «Biz, onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz.» (Âl-i İmrân, 178), «Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24), «Yaşayın bakalım; varacağınız yer, şüphesiz ateş olacaktır, de.» (İbrahim, 30). Süddî der ki: Biz onların yıllarını, aylarını, günlerini ve saatlannı saydıkça sayıyoruz. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz.» âyetinde : Biz, dünyada onların nefeslerini saymaktayız, demiştir.[29]

85 — Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.
86 — Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.
87 — Rahmân'ın katında, ahid almış olanlardan başkası asla şefâatta bulunamayacaktır.

Rahmanın Huzurunda Müttakîler

Allah Teâlâ dünya yurdunda Allah'tan korkan, elçilerine tabi olup onların kendilerine haber verdiklerini doğrulayan, emrettiklerine itaat edip men'ettiklerinden vazgeçen takvaya ermiş dostlarını kıyamet günü kendisine gelen konuklar olarak hasredeceğini haber veriyor Âyetteki kelimesi; binitli olarak gelenler, anlamındadır. Onlar âhiret yurdu binitlerinden nurdan, soylu atlara binmiş olarak kendisine varılanların en hayırlısına, O'nun şeref ve hoşnûdluk yurduna gele-ceklerdir. Elçilerini yalanlayan ve onlara zıd giden mücrimlere gelince; onlar susamış halde suya götürülür gibi kabaca ve sert bir şekilde ateşe sürükleneceklerdir. Ata, İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve bir çokları onların susamış halde ateşe sürüleceklerini belirtmişlerdir, îşte orada": «Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha 'güzeldir?» denilecektir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Merzûk'dan rivayetinde o: «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Mü'min kabrinden çıkışı sırasında onu daha önce gördüğü suretlerin en güzeli ve kokuların en hoşu ile birisi karşılar. Mü'min : Sen kimsin? diye sorar. O : Beni tanımıyor musun? der. Mü'min : Hayır, şu kadar var ki Allah senin kokunu hoş ve yüzünü güzel kılmış, der. O kimse : Ben, senin sâlih

amelinim. Aynı şekilde sen dünyada iken ameli güzel ve hoş idin. Dünyada ben uzun süre sana bindim, haydi gel bana bin, der. Mü'min ona biner. İşte Allah Teâlâ'nın: «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» kavli budur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» âyetindeki kelimesini: Binitliler olarak, şeklinde açıklar. İbn Cerîr'in İbn Müsennâ kanalıkla... Ebu Hüreyre'den ri-vâyetinde bu âyet-i kerîme hakkında o : Develer üzerinde, demiştir. İbn Cüreyc; onların soylu atlar üzerinde olacaklarını söylerken, Sevrî de; develere binmiş olarak geleceklerini belirtir. Katâde «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» âyetinde: (Onlan) cennete (toplarız), şeklinde açıklar. İmâm Ah-med'in oğlu Abdullah babasının Müsned'inde der ki: Bize Süveyd İbn Saîd'üı... Nu'mân İbn Sa'd'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış : Hz. Ali (r.a.) nin yanında oturuyorduk. «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Allah'a yemîn olsun ki onlar ayakları üzerinde haşrolmayacak-Iardır. Elçiler hey'eti ayakları üzerinde (yaya olarak) haşrolunmaz. Fakat öyle develer üzerinde olacaklar ki, yaratıklar onun bir benzerini görmemişlerdir. O develerin eğerleri altındandır. Onların üzerine binecekler tâ ki cennet kapılarını çalıncaya kadar. İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr de hadîsi Abdurrahmân îbn İshâk el-Medenî kanalıyla rivâ-yet etmişlerdir ki onda şu fazlalık vardır: O develerin üzerinde altından eğerler vardır. Kayışları zeberceddir. Hadîsin kalan kısmı yukar-dakinin aynıdır. Burada İbn Ebu Hatim, gerçekten garîb ve merfû' bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bize babam'ın... Ebu Muâz el-Basri'-den rivayetinde ot şöyle anlatmıştır: Bir gün Hz. Ali: «Müttakîleri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız.» âyetini okuyup: Ey Allah'ın elçisi, ben elçilerin binitli olacağını sanıyorum, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; onlar, kabirlerinden çıktıklarında onlan kanatlan olan beyaz develer karşılayacak —veya onlara kanatlı beyaz develer getirilecek— develerin üzerinde altın eğer vardır. Na-linlerinin kayışı (bağı) nurdandır. Her bir adımda göz alabildiğince parlar. Onlar, kökünden iki kaynak çıkan bir ağaca ulaşırlar. Birisin-den içerler, böylece içlerindeki pislikler yıkanır. Diğerinden yıkanırlar da bundan sonra bir daha asla derileri pislenmez, saçları dağınık ve pis olmaz. Onlann üzerine güzel nimetler akıtılır. Cennet, kapısına ulaşırlar. Bir de görürler ki altın kanatlan üzerinde kırmızı yakuttan bir halka var. Kapı kanadı üzerindeki halkayı çalarlar. Ondan çıkan ses, her bir hûrîye, eşinin gelmekte olduğunu ulaştırır. Hûrî hizmetçisini gönderir de gelen mü'mine cennetin kapısını açar. Mü'min kişi o hiz-metçiyi görünce, onun için secdeye kapanır. Hizmetçi: Kaldır başım, ben sâdece senin hizmetçinim, senin emrine görevlendirildim, der. Mü'min kişi ona tâbi olup peşine düşer. Huriler heyecanla, acele ile koşuşurlar, înci ve yakut çadırlardan çıkıp gelir, onu kucaklar sonra: Sen benim sevgüimsin, ben de senin sevgilinim. Ben ölmeyecek ebedîyim. Ben eskimeyecek nimetim, ben asla kızmayacak hoşnûd olanım. Ben ayrılmayacak (gitmeyecek) olan kalıcıyım, der. Öyle bir eve girer ki tabanından tavanına olan mesafe yüz bin kulaçtır. San, kırmızı ve yeşil yollu inci taşlardan yapılmıştır. Bu yollardan hiç biri diğerine benzemez. Evde yetmiş taht, her bir taht üzerinde yetmiş örtü, her bir örtü üzerinde yetmiş eş, her bir eşin

üzerinde yetmiş hülle vardır. Baldırlarının içi hüllelerin arkasından görülür. Onunla temasını sizin şu gecelerinizden bir gece süresince tamamlayıp geçirir. Altlarından nehirler akar : Tadı ve rengi bozulmayan su nehirleri —bulanma olmayan sâf su nehirleri— bir hayvanın memelerinden çıkmamış, tadı değişmemiş süt nehirleri, insanların ayaklarıyla sıkmamış oldukları, içenlere lezzet veren içki nehirleri, arıların karınlarından çıkmamış sâf bal nehirleri. Meyveleri tatlı bulur da dilerse ayakta, dilerse oturarak ve dilerse yaslanarak onlardan yer. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerine sarkıtılmış, meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.» (İnşân,. 1.4) âyet-i kerîme'sini okuyup şöyle devam etti: Yemek arzuladığında ona beyaz —bazı kere yeşil de demiştir— bir kuş gelir. Kanatlarını kaldırır ve mü'min kişi hangi çeşitten istiyorsa onu istediği yerden yer, sonra kuş uçup gider. Melek (onun) yanına girer ve : «Selâm sana; işte o cennet ki, işlediklerinize karşılık size mîrâs kılındı.» (Zuhruf, 72) der. Hurinin kıllarından bir kıl şayet yeryüzü halkına düşmüş olsaydı, güneşi öyle bir aydınlatırdı ki güneş onun yanında nûr içinde bir siyahlık gibi kalırdı. Hadîs.bu şekilde merfû' olarak rivayet edilmiştir. el-Mukaddimât'ta bize bu hadîs Hz. Ali (r;a.) nin sözü olarak yukardakine benzer şekilde rivayet edildi ki bu daha doğru gibi görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
«Mücrimleri de suya götürür gibi (susamış halde) cehenneme süreriz.» İnananların birbirlerine şefaat etmeleri yanında mücrimler için şefaat edecek hiç kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ onlardan haber vererek başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Şimdi bize şefaat eden kimse yoktur. Ve sıcak bir dostumuz da yoktur.» (Şuarâ, 100-101).
«Rahmân'm katında ahid almış olanlardan başkası asla şefâatta bulunamayacaktır.» âyetindeki istisna, istisnâ-i munkatı'dır. Yani: Fakat Rahmân'ın katında bir ahid edinmiş olanlar (şefâatta bulunabilecektir) . Bu ahid de Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek ve onun hakkını (şehâdetin hakkını) yerine getirmektir. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Rahmân'ın katında ahid almış olanlardan başkası...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Ahid; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, güç ve kudretin ancak Allah'ın olduğunu ikrarla ancak Allah'tan ummaktır. İbn Ebu Hâtim'in Osman îbn Hâlid el-Vasıtî kanalıyla... Esved îbn Yezîd'den rivayetine göre Abdullah İbn Mes'ûd: «Rahmân'm katında ahid almış olanlardan başkası...» âyetini okumuş, sonra şöyle demiş : Allah katında bir ahid edinmişlerdir. Şüphesiz Allah Teâlâ kıyamet günü: Kimin Allah katında bir ahdi varsa ortaya koysun, buyuracaktır. Onlar: Ey Ebu Abdurrah-man, bize öğretsen, dediler de şöyle dedi: Ey Allah'ım, gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve mevcûd olanı bilen; bu dünya hayatında ben Sana söz veriyorum ki eğer beni kendi amelime havale edersen bu ancak beni kötülüğe yaklaştırıp hayırdan uzaklaştırır. Ben ancak Senin Rahmetine güveniyorum. Benim için katından kıyamet gününe ulaştıracağın bir ahid kıl. Sen asla sözünden caymazsın, deyin.
Mes'ûdî der ki: Bana Zekeriyyâ'nın... İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre; o, bu duaya şunları da eklermiş: Korkarak, Sana sığınarak, Senden bağışlanma dileyerek, korkup (sevabını) isteyerek... Sonra İbn Ebu Hatim bu haberi başka bir kanaldan ve yukardakine benzer şekilde Mes'ûdî'den rivayet etmiştir.[30]

88 — Bir kısım kimseler: Rahman çocuk edindi, dediler.
89 —Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız.
90 — Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti;
91 — Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.
92 — Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz.
93 — Çünkü göklerde ve yerlerde olan her şey, Rah-mân'a kul olarak gelecektir.
94 — Andolsun kif ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır.
95 — Hepsi kıyamet günü O'na tek olarak gelecektir.

Rahmana Çocuk İsnâd Edenler

Allah Teâlâ bu şerefli sûrede Hz. îsâ (a.s.) nın kulluğunu ve onu Meryem'den babasız olarak yarattığını anlattıktan sonra, Allah için çocuk iddia edenleri inkâr makamına geçer. Allah Teâlâ mukaddestir ve bundan son derece uzaktır, münezzehtir. Şöyle buyurur: «Bir kısım kimseler : Rahman çocuk edindi, dediler. Andolsun ki (bu sözünüzde) ortaya çok kötü bir şey attınız.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve Mâlik âyetteki kelimesini; büyük, kelimesiyle açıklamışlardır.
«Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecek-ti; Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.» Âdemoğullannın günahkârlarından bu sözü işitmeleri sırasında Rabbı ta'zîm ve iclâl sebebiyle az kaldı böyle olacaktı. Zîrâ onlar Allah'ı birleme üzere te'sîs edilmiş yaratıklardır. O'ndan başka ilâh yoktur. O'nıin ortağı, benzeri, çocuğu, arkadaşı ve dengi yoktur, şeklinde bir tevhîd üzere yaratılmışlardır. Bilakis O (Allah), Ahad ve Samed olandır.
«Her şeyde O'nun "bir" (Vâhid) olduğuna delâlet eden bir alâmet vardır.»
İbn Cerîr der ki: Bana Ali'nin... Ibn Abbâs'tan rivayetinde o, «Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti; Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Gökler, yer ve dağlar ile insanlarla cinler dışında bütün yaratıkları şirkten korktu. Az kaldı Allah'ın azametinden yerlerinden ayrılacaklardı (göçüp çökeceklerdi). Nasıl ki Allah'a ortak koşmayla beraber bir müşriğin iyiliği fayda vermiyorsa, aynı şekilde Allah Teâlâ'mn Allah'ı birleyenlerin günâhını bağışlayacağını umarız. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ölülerinize; Allah'tan başka ilâh olmadığı, şehâdetini telkin edin. Kim, ölümü sırasında bunu söylerse; cennet onun için vâcib olur. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, bir kimse bu cümleyi sağlığında söylerse? dediler de : Bu, daha çok vâcib kılar, daha çok vâcib kılar, buyurup şöyle devam etti: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki gökler, yerler, onlardakiler, ikisi arasındakiler ve altındakiler getirilip terazinin bir kefesine konulmuş olsalar; diğer kefeye de Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâdet konulmuş olsaydı, bu diğerlerine ağır basardı. Hadîsi İbn Cerîr böyle rivayet ediyor. (Daha önce geçen ve üzerinde Allah'tan başka İlâh olmadığına dâir şehâdet bulunan) «etiket hadîsi» de buna şehâdet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
Dahhâk, «Neredeyse gökler parçalanacak...» âyetinde ; Allah'ın azameti korkusuyla neredeyse gökler parçalanacak, der. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem ise bu parçalanmanın Allah için öfkeden olacağını söyler. İbn Abbâs «Dağlar göçecekti.»

âyetini: Dağlar yıkılacaktı, şeklinde anlamıştır. Saîd îbn Cübeyr de burada : Peşpeşe birbiri üzerine kırılıp göçecekti, demiştir.
İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Abdullah îbn Süveyd el-Mak-burî kanalıyla... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Şüphesiz dağ, (başka bir) dağa ismiyle çağırıp : Şy filânca, bugün sana Allah'ı zikreden biri uğradı mı? diye sorar. Sorulan evet, der ve sevinip ferahlar. —Râvî Avn der ki: Şüphesiz gökler ve dağlar hayrı daha çok işitirler. Söylendiği zaman bâtılı ve yalanı işitir de başkasını hiç İşitmezler mi?— Sonra Abdullah: «Neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti; Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.» âyetlerini okumuştur. Yine İbn Ebu Hâtim'in Münzir İbn Şâzân kanalıyla... Ğâlib İbn Acred'den rivayetine göre; Minâ mescidinde Şam ahâlîsinden birisi ona rivayet edip şöyle demiş: Bana ulaştığına göre Allah Teâlâ yeryüzünü ve ondaki ağaçları yarattığında, yeryüzünde Âdemoğullarının gelip de bir fayda bulamadıkları hiç bir ağaç yokmuş. Âdemoğullarından günahkârlar, şu büyük kelimeyi; «Rahman çocuk edindi.» sözlerini konuşuncaya kadar yeryüzü ve ağaçları bu şekilde devam etmiş. Onlar bu kelimeyi konuştuklarında yeryüzü ürpermiş ve ağaçlar dikenli olmuşlar. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Onlar bu sözlerini söylediklerinde melekler öfkelenmiş, cehennem alevlenmiştir. İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Ebu Mûsâ (r.a.) dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İşittiği ezaya Allah'tan daha çok sabreden hiç kimse yoktur: O'na şirk koşulup O'-nun çocuğu olduğu ileri sürülüyor da O, onlara afiyet veriyor, onları koruyor ve rızıklandınyor. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tah-rîc etmişlerdir. Bu rivayetlerden birinin lafzı şöyledir: Onlar, Allah kendilerini rızıklandırıp afiyet verip dururken O'nun çocuğu olduğu ileri sürüyorlar.
«Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz.» Bu, O'nun celâl ve azametinden ötürü O'na yaraşmaz. Zîrâ yaratıklarından O'na denk olan yoktur. Bütün yaratıklar O'nun kullarıdır. Bu sebeple şöyle buyurur : «Çünkü göklerde ve yerlerde olan her şey Rahmân'a mutlaka kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış, ve teker teker saymıştır.» Erkeği, dişisi, küçük ve büyüğü ile yarattığından kıyamet gününe kadar onların sayısını en iyi bilendir. «Hepsi kıyamet günü O'na tek olarak gelecektir.» O'nun herhangi bir yardımcısı, tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka koruyup esirgeyicisi yoktur. Yaratıkları hakkında dilediği ile hükmedecektir. Zerre ağırlığı haksızlık etmeyen Adü'dir O. Elbette hiç kimseye haksızlık yapmaz.[31]

96 — Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenleri, Rahman sevgili kılacaktır.
97 — işte Biz, bunu müttakîlere müjdeleyesin ve inâdçı bir kavmi uyarasın diye senin dilinle indirerek kolaylaştırdık.
98 — Onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Şimdi onlardan hiç bir varlık emaresi hissediyor veya bir ses işitiyor musun?

Müttakîlere Müjde

Allah Teâlâ, şerîat-ı Muhammediye'ye uygunluğu ile Allah'ı hoş-nûd eden sâlih amelleri işleyen inanan kullan için sâlih kullarının kalb-lerinde onlar için bir sevgi yaratacağını haber veriyor. Bu, şüphesiz olacak ve kaçınılmaz (zarurî) bir

durumdur. Bu; Allah Rasûlü (s.a.) nden değişik şekillerde rivayet olunan sahîh hadîslerde belirtilmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibril'i çağırır ve: Ey Cibrîl, Ben filanı seviyorum, sen de onu sev, buyurur. Cibrîl onu sever. Sonra Cibrîl, gök ehli için de nida edip : Şüphesiz Allah filânı seviyor, der. Gök ehli onu sever. Sonra onu Allah yeryüzünde sevgili kılar. Allah Teâlâ bir kula da buğzettiği zaman Cibril'i çağırır ve: Ey Cibrîl, Ben filancaya buğzediyorum, sen de ona buğzet, buyurur. Bunun üzerine Cibrîl de ona buğzeder sonra gök ehli için de : Şüphesiz Allah Teâlâ filâna buğz-ediyor, siz de ona buğzedin, diye nida eder ve gök ehli ona buğzeder-ler. Sonra onun için yeryüzünde öfke, kin ve düşmanlık konulur. Hadîsi Müslim, Süheyl kanalıyla; İmâm Ahmed ve Buhârî de İfan Cüreye kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den yukan-dakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed tbn Bekr'in... Sevbân'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde şöyle buyurmuş : Muhakkak kul Allah'ın hoşnûdluğu-nu arar da bu durumda devam ederse, Allah Teâlâ Cibril'e : Şüphesiz filan kulum Beni hoşnûd etmek istiyor. Muhakkak ki [rahmetim onun üzerinedir, buyurur. Cibril: Allah'ın rahmeti filan üzerinedir, der. Bunu hamele-i Arş (Arş'ı taşıyan melekler) ve onların çevresinde olanlar da söylerler. Nihayet yedi gök ehli bu sözü söyler, sonra (bu söz) yeryüzüne iner. Hadîs garîb olup bu şekliyle tahrîc etmemişlerdir. Yine îmâm Ahmed'in Esved İbn Âmir kanalıyla... Ebu Ümâ-me'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz sevgi Allah'tan, şöhret (bu sevginin yayılması) göktendir. Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibril (a.s.) e: Şüphesiz Ben filanı seviyorum, buyurur. Cibril: Muhakkak Rabbımız filanı seviyor, siz de onu sevin, diye nida eder. —Öyle sanıyorum ki Râvî Şerîk : Onun için yeryüzüne sevgi iner, de demiştir.— Bir kula da buğzettiği zaman Cibril'e: Ben filana buğzediyorum, buyurur, Cibril de ona buğzeder ve : Rabbınız filana buğzediyor, siz de ona buğzedin, diye nida eder. Öyle sanıyorum ki Şerîk şöyle dedi: Onun için yeryüzünde kin, öfke ve düşmanlık akıtılır. Hadîs garîb olup tahrîc etmemişlerdir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibril'e : Muhakkak Ben filanı sevdim, sen de onu sev, diye nida eder. Cibril de gökte nida eder, sonra onun için yeryüzü halkına sevgi indirir. İşte Allah Teâlâ'nm: «Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenleri; Rahman sevgili kılacaktır.» kavli budur. Hadîsi Müslim ve Tirmizî Ku-teybe'den, o da Derâverdî'den rivayet etmiş olup Tirmizî hadîsin ha-sen, sahîh olduğunu söyler.
Mücâhid'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Muhakkak ki Rahman onlar için bir sevgili kılacaktır.» âyeti hakkında : Dünyada insanlar arasında onlar için bir sevgi kılacaktır, demiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cübeyr şöyle diyor : Onları sever ve inanan kullarına onları sevdirir. Mücâhid, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Dünyada müslümanlarca se-vilme, güzel bir rızık ve doğru bir din, der. Katâde, «Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenleri; Rahman sevgili kılacaktır.» âyeti hakkında şöyle diyor: Evet, Allah'a yemîn olsun ki îmân ehlinin kalbJerinde onlar için bir sevgi yaratacaktır. Bize anlatıldığına göre Herîm İbn Hayyân şöyle dermiş: Bir kul, kalbi ile Allah'a

yöneldiği zaman Allah Teâlâ inananların ^kalbleriyle ona yönelir de sonunda ona inananların sevgi ve rahmetini bahşeder. Katâde'nin naklettiğine göre Osman îbn Affân (r.a.) şöyle dermiş : Bir kul, hayır olsun şer olsun bir amel işlediğinde, Allah Teâlâ onun amelinin elbisesini ona giydirir. İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ahmed İbn Sinan'ın... Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— den rivayetinde o, şöyle demiştir : Bir adam : Allah'a yemîn olsun ki Allah'a öyle bir ibâdetle ibâdet edeceğim ki onda Allah'ı zikredeceğim, demişti. Hangi namaz vakti olsa o, dikilmiş namaz kılar olarak görülüyordu. Mescide ilk giren ve son çıkan idi. Ona ta'zîmde bulunulmuyordu. Bu şekilde yedi ay kaldı. Her hangi bir kavme uğrasa : Şu mürâîye (gösteriş için ibâdet edene) bakın, diyorlardı. Kendi kendine : Öyle görüyorum ki ben hâlâ kötü olarak anılıyorum. Amelimin hepsini Allah için kılacağım, dedi, niyyetini tashihten başka herhangi bir ilâve yapmadı, daha önce yapagelmekte olduğu ameli fazlalaştırmadı. Bundan sonra hangi kavme uğrasa : Şimdi filana Allah Rahmet eylesin, diyorlardı. Ve Hasan : «Muhakkak ki, îmân edip sâlih amel işleyenleri Rahman sevgili kılacaktır.» âyetini okudu.
İbn Cerîr bu âyetin, Abdurrahmân İbn Avf m hicreti hakkında nazil olduğuna dâir bir haber rivayet ederse de bu hatâdır. Zîrâ bu sûrenin tamâmı Mekke'de nazil olmuş ve hicretten sonra bundan herhangi bir âyet nazil olmamıştır. Bu haberin zâten isnadı da sıhhatli değildir. En doğrusunu Allah bilir.
İşte Biz, bunu (Kur'an'ı) müttakîlere; Allah'a icabet eden ve doğrulayanlara müjdeleyesin ve inâdçı; kalbleri; eğri, hakdan bâtıla meyletmiş bir kavmi uyarasın diye senin mükemmel, fasîh, apaçık Arapça olan dilinle indirerek kolaylaştırdık. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh «İnâdçı bir kavm» i; doğru yolda olmayanlarla açıklar. Sevrî'nin İsmâîl es-Süddî'den, onun da Ebu Salih'ten rivayetine göre kelimeleri; haktan meyledip sapan kavim, anlammadır. Hasan el-Basrî bunların sağır olduklarını söylerken, bir başkası «Kalblerinin kulakları sağır olanlar.» demiştir. Katâde, burada Kureyş'in kasdedil-diğini söyler. îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, burada günahkârların kas-dedildiğini söyler. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den aynı görüşü nakleder, îbn Zeyd : kelimesi; çok zulmeden, anlammadır, demiş ve Allah Teâlâ'nın : «Halbuki O, düşmanların en yamanıdır.» (Bakara, 204) âyetini okumuştur. Onlardan Önce Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve elçilerini yalanlayan nice nesilleri, ümmetleri yok ettik. Şimdi onlardan hiç bir varlık emaresi hissediyor, onlardan herhangi birisini görüyor veya onlara âit bir ses işitiyor musun? İbn Abbâs Ebu'l-Âliye, İkrime, Hasan el-Basrî, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve İbn Zeyd, âyetteki kelimesini; ses ile tefsir etmişlerdir. Hasan ve Katâde ise şöyle diyor : Sen, herhangi bir göz görüyor veya bir ses işitiyor musun? Arap dilinde aslında gizli ses anlamınadır.(...)
Meryem sûresi tefsirinin sonudur. Hamd ve minnet Allah'adır. în-şâallah bunu Tâhâ sûresinin tefsiri ta'kîb edecektir. Hamd Allah'a mahsûstur.[32]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5116-5118
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5118-5119
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5119-5120
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5120-5121
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5121-5124
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5124-5128
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5128-5131
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5131-5134
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5135-5139
[10] Bu, Helen olmalıdır.
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5140-5142
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5143-5145
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5146-5147
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5147-5149
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5149-5150
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5130-5152
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5152-5154
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5154-5156
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5156-5157
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5158-5161
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5162-5163
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5164-5166
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5166-5168

[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5168-5173
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5173-5174
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5175-5176
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5176
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5177-5179
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5179-5181
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5181-5184
[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5185-5187
[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5187-5190

TÂ-HÂ SÛRESİ

TÂ-HÂ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Tâ-Hâ.
2 — Biz Kur'ah'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.
3 — Ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt;
4 — Yeri ve yüce gökleri yaratanın katından bir kitâb olarak indirdik.
5 — Rahman, Arş'a hükmetmiştir.
6 — Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar O'nundur.
7 — istersen sen sözü açığa vur, şüphesiz ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.
8 — Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. En güzel isimler O'nundur.

Rahmanın Kur'an'ı

Tekrarına gerek kalmayacak şekilde Hurûf-ı Mukattaa hakkında bilgi Bakara sûresinin başında geçmişti. İbn Ebu Hâtim'in Hüseyn İbn Muhammed el-Vâsıtî kanalıyla...' İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, Tâ-Hâ'mn «Ey adam» anlamında olduğunu söylemiştir.
Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed îbn Kâ'b, Ebu Mâlik, Atıyye el-Avfî, Hasan, Katâde, Dahhâk, Süddî ve İbn Ebzâ'dan rivayete göre onlar; Tâ-Hâ'nın «ey adam» anlamında olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Sevrî'den gelen bir rivayette ise; bu kelime, Nabat dilinden bir kelime olup anlamı «ey adam» dır. Ebu Salih, kelimenin Arapçalaşmış (başka bir dilden Arapçaya girmiş) olduğunu söyler. Kâdî îyâz, eş-Şifâ adlı kitabında Abd İbn Humeyd'in tefsirinden Hâşim İbn Kasım kanalıyla... Rebî' İbn Enes'ten müsned olarak rivayet eder ki; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) namaz kıldığı zaman bir ayağı üzerine dikilir, diğerini kaldırırdı. Allah Teâlâ bunun üzerine: «Tâ-Hâ», yani Ey Muhammed, ayağını yere bas. «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.» âyetlerini indirdi. Hiç şüphe yok ki bunda Hz. Peygambere bir ikram ve güzel bir muamele vardır. «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.» âyeti hakkında Dahhâk'dan rivayetle Cüveybir şöyle diyor: Allah Teâlâ Rasû-lüne Kur'an'ı indirdiğinde, o ve ashabı ayağa kalkardı. Kureyş'ten olan müşrikleri: Bu Kur'an Muhammed'e ancak zahmet versin diye indiriliyor, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Tâ-Hâ. Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt (olarak indirdik))) âyetlerini indirdi. Durum elbette bâtıla uyanların sandığı gibi değildir. Aksine Allah, kime ilim vermişse onun için çok hayırlar murâd etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Muâ-viye'den rivayetle zikredilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) :
Allah Teâlâ kimin hayrını murâd buyurmuşsa onu dinde fakîh kılar, buyurmuştur.
Bu konuda Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin rivayet etmiş olduğu şu hadîs ne kadar güzeldir. O der ki: Bize Ahmed îbn Züheyr'in... Sa'lebe îbn Hakem'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü Allah Teâlâ kullar arasında hükmetmek için kürsîsi üzerinde oturduğunda âlimlere şöyle buyuracaktır:

Muhakkak Ben ilmimi ve hikmetimi ancak sizden vuku bulan günâhlarınızı bağışlamayı murâd ettiğim için size vermişimdir, buna aldırmam. Hadîsin isnadı ceyyid olup Sa'lebe îbn Hakem, Leys kabîle-sine mensûbtur. Ebu Ömer «İstiâb» ında verdiği bu bilgiden sonra der ki: Sa'lebe İbn Hakem Basra'da i'kâmet etmiş, sonra Kûfe'ye gitmiştir. Öemmâk İbn Harb ondan hadîs rivayet etmiştir. Mücâhid, «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.» âyetinin «Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.» (Müzemmil, 20) âyeti gibi olduğunu ve onların (ashabın) namazda göğüslerine ipler asmakta olduklarını söyler. [1] «Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.» âyeti hakkında Katâde der ki: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki O, Kur'an'ı bir güçlük olarak değil onu bir rahmet, bir nûr ve cennete bir delil kılmıştır.
«Ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olarak indirdik.» Allah Teâlâ kitabını inzal buyurmuş, elçilerini kullarına rahmet etmek için ve bir rahmet olarak göndermiştir. Böylece zikreden, öğüt alan kişi Allah'ın kitabından işittiğinden istifâde edecektir. O, Allah Teâlâ'nın içinde helâl ve haramlarını indirmiş olduğu bir ZikirMir.
«Yeri ve yüce gökleri yaratanın katından bir kitâb olarak İndirdik.» Ey Muhammed, sana gelen bu Kur'an her şeyin Rabbı, sahibi, dilediğine güç yetiren, yeryüzünü katılığı ve çukurluğuyla, gökleri yüksekliği ve letafeti ile yaratanın indirdiği bir kitâbdır. Tirmizî ve başkalarının sahîh gördükleri bir hadîste şöyle buyurulur: Her bir göğün kalınlığı beş yüz senelik yoldur. Burada İbn Ebu Hatim, Allah Rasûlü (s.a.) nün amcası Abbâs'ın rivâyetiyle el-Ev'âl (geyikler, dağ keçileri) hadîsini zikreder.
Allah Teâlâ: «O Rahman, Arç'a hükmetmiştir.» buyurur ki A'râf sûresinde bu konuda burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde açıklama geçmişti. Bu konuda en salim yol, Selefin yolu olup o da:
Bu konuda keyfiyetini araştırmaksızın, tahrif etmeksizin, teşbihe, ib-tâle ve temsile kaçmaksızm Kitâb ve Sünnet'te geçtiği şeklinde kabul etmektir.
«Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar O'nundur.» Bunların bütünü O'nun mülküdür. O'nun kudret elinde, O'nun idaresi, dilemesi, irâde ve hükmü altındadır. O bunların yaratıcısı, mâliki ve ilâhıdır. O'nun dışında ilâh ve O'ndan başka Rab yoktur^ Muhammed İbn Kâ'b «Toprağın altında bulunanlar»ı; yedinci kat yerin altında olanlar, ile tefsir eder. Evzâî der ki: Yahya İbn Ebu Kesîr'in rivayet ettiğine göre, Kâ'b'a sorulup : Şu yeryüzünün altındaki nedir? denilmişti. ((Sudur,» diye cevab verdi. Suyun altındaki nedir? denildi, «Yeryüzü» dedi. Yeryüzünün altında ne var? denildi, o «su» vardır, dedi. Ya bu suyun altında ne vardır? «Yeryüzü», diye ce-vabladı. Bu yeryüzünün altındaki nedir? denildi, «su» diye cevabladı. Bu suyun altındaki nedir? denildi, o yine «yeryüzü» diye cevabladı. Bu yeryüzünün altında ne var? denildi, buna da «su» diye cevab verdi. Bu suyun altındaki nedir? denildi, o yine «yeryüzü» diye cevabladı. Bu yeryüzünün altındaki nedir? denildi de, «kaya» diye cevap verdi. Bu kayanın altındaki nedir? denildi, «melek» tir dedi. Meleğin altında ne var? denildi: «İki tarafı Arş'a bağlanmış (asılmış) bir balık.» diye cevab verdi. Bu balığın altında ne var? denildi de şöyle cevabladı: «Hava ve karanlık. İşte burada ilim kesilmiş, sona ermiştir.» İbn Ebu Hâ-tim'in îbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle

buyurmuştur: Yeryüzü katlarından herbirinin arası beş yüz yıllık yoldur. Onlardan en üst olanı iki ucu göğe tutunmuş bir balığın sırtındadır. Balık bir kayanın üzerinde, kaya meleğin elindedir. İkinci kat yeryüzü, rüzgârın hapsedildiği yerdir. Üçüncü katta cehennem taşları vardır. Dördüncüde cehennemin tutuşturucusu, beşincisinde cehennemin yılanları, altıncısında cehennemin akrepleri, yedincisinde sekar vardır. îb-lîs orada bağlanmış bir durumdadır. Önünde bir el, arkasında bir el (mania) bulunmaktadır. Allah Teâlâ dilediği bir şey için onu serbest bırakır. Bu, gerçekten garîb bir hadîs olup merfû' olması şüphelidir.
Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde Ebu Mûsâ el-Herevî kanalıyla... Câ-bir İbn Abdullah'tan rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Tebük gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. Çok şiddetli sıcak bir havada geri dönüyorduk. Birer ikişer kişi olarak dağınık bir haldeydik. Ben askerin başında (önlerinde) idim. Birden birisi karşımıza çıktı, selâm verdi, sonra : Muhammed hanginizdir? dedi. Arkadaşlarım yürüdü, ben onunla beraber durdum. Bir de baktım ki Allah Rasûlü (s.a.) askerler arasında kırmızı bir deve üzerinde elbisesini, güneşten korumak üzere başına örtmüş olarak geliyor. Ben : Ey soran kişi, işte Allah Rasûlü sana doğru geliyor, dedim. O hangileridir? dedi. Ben : Şu genç kızıl devenin sahibi, dedim. Ona yaklaştı, binitinin yularını tuttu, bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) durdular. Sen Muhammed misin? dedi, Allah Rasûlü : Evet, buyurdu. Adam : Ben sana bazı şeyler sormak istiyorum ki bunları yeryüzünde bir veya iki kişi bilir, dedi. Allah Rasûlü'nün: Dilediğini sor, demesi üzerine adam : Ey Muhammed, peygamber uyur mu? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Gözleri uyur, kalbi uyumaz, buyurdu. Adam : Doğru söyledin, deyip : Ey Muhammed, çocuk babasına ve annesine nereden (nasıl) benzer? diye sordu, Allah Rasûlü: Erkeğin menisi yoğun, koyu ve beyazdır. Kadmın menîsi ise san ve incedir. Bu iki meniden hangisi diğerine üstün gelirse ona benzer, buyurdu. Adam : Doğru söyledin, deyip : Çocuğun' neresi erkeğin, neresi kadınındır? diye sordu. Hz. Peygamber: Kemiği, damarları ve sinirleri erkeğin; eti, kanı ve saçı kadınındır, buyurdu. Adam yine doğru söyledin deyip, sonra yüzünü kasdederek: Ey Muhammed, şunun altındaki nedir? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Yaratık, diye cevabladı. Adam: Onların altındaki nedir? diye sordu, Hz. Peygamber yeryüzü diye cevabladı. Adam : Yeryüzünün altında ne vardır? diye sordu, Allah Rasûlü «su» diye cevabladı, adam: Bu suyun altındaki nedir? diye sordu: «Karanlık» cevabını aldı. Bu karanlığın altında ne vardır? sorusuna Hz. Peygamber : «Hava» diye cevab verdi. Adam : Bu havanın altındaki nedir? diye sordu Hz. Peygamber; «toprak» diye cevabladı. Adam : Bu toprağın altında ne var? diye sordu, Allah Rasûlü (s.a.) nün gözleri yaşardı ve: Yaratıcının ilmi yanında yaratıkların ilmi burada kesilmiş, sona ermiştir. Ey soran kişi; bu konuda sorulan sorandan daha bilgili değildir, buyurdu. Adam: Doğru söyledin, senin Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey insanlar, bu kimdir biliyor musunuz? diye sordu, onlar: Allah Rasûlü en iyi bilendir, dediler de: Bu Cibril (a.s.) dir, buyurdu. Bu, gerçekten-garîb bir hadîs olup siyakı da garîbtir. Hadîsi sâdece Kasım İbn Abdurrah-mân rivayet etmiştir. Yahya îbn Maîn onun hakkında : Önemsiz bir râvîdir, derken; Ebu Hatim er-Râzî, onun zayıf olduğunu söyler. îbn Adiyy ise onun tanınmadığını belirtir. Ben de derim ki: Bu hadîste karışıklık vardır. Onda bazı şeyler diğer birtakım şeylere,

bir hadîs başka bir hadîse girmiştir. Muhtemeldir ki bunu ya kasden yapmış veya onda değişiklikler olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
- istersen sen sözü açığa vur, şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» Bu Kur'an'ı yeri ve yüce gökleri yaratan, gizliyi ve gizlinin de gizlisini bilen (Allah) indirmiştir. Başka bir âyette Allah Te-âlâ şöyle buyurmuştur : «Der ki: Onu (Kur'an'ı) göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafur, Rahîm olandır.» (Furkân, 6). Ali îbn Ebu Talha, îbn Abb&s'm şöyle dediğini nakleder: Gizli; Âdemoğlunun nefsinde gizlemiş olduğu şeydir. Gizlinin gizlisi ise; yapacak olduğu şeylerden Âdemoğlunun bilmesinden önce ona gizli olan şeydir. Allah Teâlâ bütün bunları en iyi bilendir. Allah'ın bunlardan geçeni ve kalanı bilmesi bir tek ilimdir. Bu hususta bütün yaratıklar O'nun katında bir tek kişi gibidir. Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir : «Sizin yaratılmanız da, yeniden dirilmeniz de bir kişininki gibidir.» (Lokman, 28). «O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» âyeti hakkında Dahhâk: Gizli; içinden geçirdiğin şey, gizlinin gizlisi de; henüz içinden geçirmediğin şeylerdir, derken Saîd İbn Cübeyr: Sen bugünün gizlediğini bilir yarının gizlediğini bilemezsin. Allah Teâlâ ise bugünün gizlediğini ve yarının gizlediğini en iyi bilendir, demiştir. Mücâhid, ((Gizlinin de gizlisi» ile vesvesenin kasdedildiğini söyler. Mücâhid ve Saîd tbn Cübeyr gizlinin gizlisini; içinden geçirmediğin şeylerden kişinin yapacağı şey, olarak açıklamışlardır.
«Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. En güzel isimler O'nundur.» Sana bu Kur'an'ı indiren, kendinden başka ilâh olmayan, en güzel isimler ve en yüce sıfatlar kendisine âit olan Allah'tır. Esmâ-i Hüsnâ hakkında varid olan hadîsler daha önce A'râf sûresinin sonlarında geçmişti. Hamd ve minnet Allah'adır.[2]

9 — Ve Musa'nın haberi sana geldi mi? 10 — Hani o, bir ateş görmüştü de ailesine: Durun, ben bir ateş gördüm. Size ya ondan bir kor getiririm veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti.

Musa'nın Haberi

Allah Teâlâ burada Hz. Musa'nın kıssasını anlatmaya başlar. Ona vahyin başlangıcı ve Allah'ın onunla konuşması nasıl olmuştur bunları anlatır. Bunlar, Hz. Musa'nın kayınpederi ile onun koyunlarını otlatma hususunda aralarında anlaşmış oldukları sürenin bitiminden sonradır. Söylendiğine göre Hz. Mûsâ, ailesiyle birlikte Mısır ülkesine müteveccihen yola çıkmıştı. Oradan ayrılalı on seneden fazla olmuştu. Yanında eşi ile beraber giderken yolunu kaybetti. Soğuk bir geceydi. Bulutlu, karanlık soğuk ve sisli bir gecede dağlar ve vâdîler'arasında bir yerde konakladı. Âdet olduğu üzere ateş yakmak için yanında bulunan bir çakmak taşını çakmaya başladı. Ancak çakmak taşı çakmıyor, ne bir şerare ne de başka bir şey çıkmıyordu. O, bu durumda (uğraşıp dururken) Tur dağı tarafından bir ateş göründü. Sağ tarafından, orada bulunan dağ yönünden ona bir ateş göründü. Ailesine frıüjde verir ki: «Durun, ben bir ateş gördüm. Size ya ondan bir kor getiririm...» dedi. Başka bir âyette: «Yahut ısınmanız için ateşten, alevi olan bir kor getiririm, dedi.» (Kasas, 29) buyurulur ki bu, havanın soğuk olduğuna delâlet eder. Âyetteki «Size ondan bir kor getiririm» kısmı da karanlık olduğuna delâlet eder.

«Veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum.» demişti ki; bu, onun yolunu şaşırmış olduğuna delâlet eder. Nitekim Sevrî'nin. Ebu Saîd el-A'ver'den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum.» âyeti hakkında şöyle demiştir: «Şayet bana yol gösterecek birini bulamazsam size yakacağınız bir ateş get-iririm.»[3]

11 — Ateşin yanına gelince; kendisine:Ey Mûsâ, diye seslenildi.
12 — Şüphesiz ki senin Rabbın Benim Ben. Pabuçlarını çıkar. Zîrâ sen, mukaddes vâdîde, Tuvâ'dasın.
13 — Ve Ben, seni seçtim. Öyleyse vahyolunanları dinle.
14 — Şüphesiz ki Ben, Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl.
15 — Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Her nefis işlediğinin karşılığını görsün diye onu neredeyse gizliyorum.
16 — Ona inanmayan ve hevesine uyan kimse seni bundan alıkoymasın, yoksa helak olursun.

Allah Teâlâ burada: «Ateşin yanına yaklaşıp ona gelince; kendisine : Ey Mûsâ, diye beslenildi.» buyururken bir başka âyette : «Feyizli yerdeki vâdînin sağ yanındaki ağaçtan : «Ey Mûsâ, şüphesiz Ben âlemlerin Rabbı olan Allah'ım, diye seslenildi.» (Kasas, 30) buyurulmuş-tur. Burada da: «Şüphesiz ki (seninle konuşup sana hitâb eden) senin Rabbın Benim Ben. Papuçlannı çıkar.» buyurmuştur. Ali îbn Ebu Tâlib, Ebu Zerr, Ebu Eyyûb ve Seleften bir çokları pabuçlarının ölmüş eşek derisinden olduğunu söylerler. Bulunduğu yere ta'zîm için pabuçlarım çıkarmakla emrolunmuş olduğu da söylenir. Saîd îbn Cü-beyr der ki: Kişi nasıl Kâ'be'ye girmek istediği zaman pabuçlarım çıkarmakla emrolunursa aynı şekilde Hz. Musa'ya da pabuçlarını çıkarması emrolunmuştur. Mukaddes arazîye pabuçsuz olarak, yalınayak basması için pabuçlarını çıkarması emrolunmuştur. Ve başka açıklamalar da getirilmiş olup en doğrusunu Allah bilir. Ali İbn Ebu Talha'-nın îbn Abbâs'tan rivayetine göre; âyetteki (^sj* } «Tuvâ» kelimesi, vâdînin ismidir. Bir çokları da böyle söylemiş olup bu açıklamaya göre Tuvâ kelimesi, cümle içinde atf-ı beyân olmaktadır. Bu kelimenin; ayaklarıyla yere basmanın emredümesi, anlamında olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilir: Zîrâ orası iki kere mukaddes kılınmıştır. Tuvâ, kendisinde bereket olan şeydir ki böylece kutsallık tekrarlanmış oluyor. Ancak bunlardan birinci görüş (İbn Abbâs'ın görüşü) en sahîh olanıdır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetine benzemektedir: «Hani Rabbı ona, mukaddes vâdîde «Tuvâ» da şöyle seslenmişti...» (Nâzi-ât, 16).
Allah Teâlâ'nın: «Ve Ben, seni seçtim.» kavli şu âyetine benzemektedir : «Ey Mûsâ; risâletim ve kelâmımla seni insanlar arasından seçtim.» (A'râf, 144). Yani Allah Teâlâ onu, zamanında mevcûd olan bütün insanlar üzerine seçmiştir. Denilir ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu : Ey Mûsâ, insanlar arasından konuşmamı niçin sana tahsis ettiğimi biliyor musun? Hz. Mûsâ; hayır, diye cevaü verdi de şöyle buyurdu : «Çünkü senin tevazu' gösterdiğin gibi hiç kimse Bana tevazu' göstermedi.» öyleyse şimdi sana söyleyip vahyedeceklerimi iyi dinle: «Şüphesiz ki Ben, Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur.» Mükellefler Üzerine ilk vacib olan şey

onların, tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka hiç bir ilâh olmadığını bilmeleridir.
«Öyleyse Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl.» Buranın anlamının: Beni anmak için namaz kıl, şeklinde olduğu da Beni andığın esnada namaz kıl, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bunlardan ikinci görüşe İmâm Ahmed'in Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Enes'-tan naklettiği hadîsi delâlet etmektedir ki; bu hadîste Allah Rasûlti şöyle buyurmuş : Sizden birisi namazda uyuduğu veya onu unuttuğu zaman hatırladığında hemen kılsın. Şüphesiz Allah Teâlâ: «Beni anmak için namaz kıl.» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerin-de Enes'ten rivayet edilen, bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Kim bir namaz vaktinde uykuda olur veya unutursa bunun kef-fâreti, hatırladığında onu kılmasıdır. Onun bundan başka keffâreti yoktur.
«Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir.» Mutlaka kopacaktır, hiç şüphesiz meydana gelecektir. «Neredeyse onu gizliyorum.» Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, âyeti: Neredeyse onu kendimden bile gizleyeceğim geliyor, anlamında olacak şekilde okumuştur. Allah Teâlâ böyle buyurmuştur. Zîrâ Allah'ın nefsinden hiç bir şey ebediyyen gizli kalmaz. îbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cübeyr: Kendisinden, kendi zâtından, açıklamasını getirir. Mücâhid, Ebu Salih ve Yahya.İbn Râfi' de böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Tal-ha «Onu neredeyse gizliyorum.» âyetinde Allah Teâlâ'mn şöyle buyurduğunu söyler: Ona Benim dışımda kimseyi muttali' kılmayacağım. Süddî der ki: Gökler ve yer ehlinden hiç kimse yoktur ki Allah Teâlâ onlardan kıyametin bilgisini saklamamış olsun. Bu âyet İbn Mes'ûd kırâetinde : Neredeyse onu kendimden dahi gizleyeceğim geliyor, anlamına gelecek şekildedir. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: Onu bütün yaratıklardan gizledim. O kadar ki kendimden gizleyebilmiş olsaydım elbette gizlerdim. Katâde der ki: Âyetin «Onu neredeyse gizliyorum.» kısmı kırâetlerden bazısında: Kendimden gizleyesim geliyor, şeklindedir. Yemîn ederim ki Allah Teâlâ onu Mukarrabûn meleklerinden, peygamberlerden ve rasûllerden gizlemiştir. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'mn : «De ki: Göklerde ve yerde gaybı, Allah'tan başka kimse bilemez.)) (Nemi, 65) âyeti gibidir. Başka bir âyette şöyle buyurur : «Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz. O size ansızın gelir.» (A'râf, 187) Onun bilgisi gökler ve yeryüzü halkına ağır gelmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Vikâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Âyetteki kelimesini Saîd İbn Cübeyr bana Hemze'nin fethası ve fe harfinin kesresi ile okuttu. Buna göre anlam: Onu neredeyse hemen açıklayacağım geliyor, şeklindedir. (...)
Allah Teâlâ buyurur ki: «Her nefis işlediğinin karşılığını görsün.» Her bir amel edene amelinin karşılığını vermek için onu mutlaka koparacağım. ((Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zelzele, 7-8), «Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz, (denir).» (Tur, 16). «Ona inanmayan ve hevesine uyan kimse seni bundan (kıyameti kabulden) alıkoymasın.» âyetinde muhâtablar tek tek mükelleflerdir. Yani: Kıyameti yalanlayan, dünyada kendilerine lezzet veren şeylere yönelen, Mevlâsma İsyan eden, arzularına uyan kimsenin peşinden gitmeyin. Kim, bunlarda onlara muvafakat etmişse; mutlaka kaybetmiş, hüsrana uğramıştır. «Yoksa helak olursun.»

Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: «Düştüğü zaman malı o kimseye fayda vermez.» (Leyi, 11).[4]

17 — O sağ elindeki nedir ey Mûsâ?
18 — Dedi ki: O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla davarıma yaprak silkerim ve daha birçok işlerde ondan faydalanırım.

19 — Buyurdu: Ey Mûsâ bırak onu.
20 — O da bıraktı. Bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.
21 — Buyurdu: Tut onu, korkma. Biz onu yine eski durumuna çevireceğiz.

Bu, Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a,s.) ya vermiş olduğu bir burhan, büyük bir mucize ve harikulade bir şeydir ki; böyle bir şeye Allah'tan başkasının güç yetiremeyeceğine ve bunu ancak Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberin getirebileceğine delâlet eder. Allah Teâlâ: «O sağ elindeki nedir ey Mûsâ?» buyurur ki; müfessirlerden bazısı şöyle diyor: Allah Teâlâ bunu Hz. Musa'ya ancak onu buna alıştırmak üzere söylemiştir. Yani: Senin şu elinde olan ve bildiğin değneğin var ya; İşte şimdi Bizim ona ne yapacağımızı göreceksin. «O sağ elindeki nedir ey Mûsâ?» âyetindeki soru, anlatma ve zihinlere yerleştirme sorusudur. Hz. Mûsâ da: «O benim değneğimdir, (yürürken) ona dayanırım, onunla davarıma yaprak silkerim.» Koyunlarımın yemesi için yaprakları düşsün diye onunla ağaç silkelerim, dedi. İmâm Mâlik'den rivayetle Abdurrahmân İbn Kasım der ki: Âyette geçen ke-limesi; kişinin, ucu kıvrık bir değneği dala takarak yaprak ve meyveleri düşsün diye onu silkmesidir ki dalı kırmaz. îşte âyetteki silkme budur ve ağacın dalını kırmaz. Meymûn İbn Mihrân da böyle söylemiştir.
«Ve daha birçok işlerde ondan faydalanırım.» Onda benim için maslahatlar, menfaatlar ve bunun dışında diğer birtakım ihtiyâçlar vardır. Bazıları âyette mübhem bırakılan diğer ihtiyâçların ne olduğu hususunda kendilerini zorlamışlardır. Geceleyin. onun yolunu aydınlatırdı, o uyuduğu zaman koyunlarını korurdu, onu dikerdi de hemen bir ağaç olup onu gölgelerdi gibi buna benzer harikulade birtakım durumlar zikredilmiştir. Halbuki zahir olan şudur ki onun değneğinden faydalandığı şeyler bunlar değildir. Şayet böyle olsaydı Hz. Mûsâ, değneğinin bir yılan olmasını garip karşılamaz ve ondan kaçmazdı. O halde bütün bunlar İsrâiliyâttandır. Aynı şekilde birisinin : Şüphesiz o, Âdem (a.s.) in değneği idi, sözü ile bir başkasının : Kıyamet gününde önce çıkacak olan Dâbbetü'1-Arz odur, sözü de böyledir. İbn Abbâs'tan rivayete göre o, bu değneğin isminin Mâşâ olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir.
«Buyurdu : Ey Mûsâ, elindeki değneği bırak. O da bıraktı ve bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.» Derhâl o sana büyük bir yılan, sür'atle hareket eden uzun bir ejdarhâ haline gelivermiş. Bir de gördü ki o, sanki beyaz bir yılan gibi hareket ediyor. Bu beyaz yılan, hareket yönüyle yılanların en hızlısı ve fakat aynı zamanda en küçük olanıdır. Bu ise yani Hz. Musa'nın değneğinden oluşan yı-lan ise son derece büyük ve son derece sür'atli idi. Koşan, hareket eden bir yılandı. İbn Ebu Hâtİm der ki: Bize babam'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o : «O da bıraktı. Bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.» âyeti hakkında şöyle

demiş : Ondan önce yılan değilmiş. Bir ağaca uğramış ve onu yemiş. Bir kayaya uğramış ve onu yutmuş. Hz. Mûsâ kayanın onun karnına düşerken çıkardığı sesi işitince arkasını dönüp kaçmış. Ey Mûsâ, onu al, diye seslenmiş de almamış. İkinci kere : Onu al ve korkma, denilmiş, üçüncü seferinde ona: Muhakkak sen, emîn olanlardansın, denilmiş ve onu almış.
«O da bıraktı. Bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.» âyeti hakkında Vehb İbn Münebbih der ki: Hz. Mûsâ asasını ye-' re bırakmış kısa bir zaman sonra bakanların kendisine bakakaldığı büyük bir ejderhâ haline gelivermiş. Bir şeyler arar gibi hareket etmeye başlamış. Sanki yakalayacak bir şeyler arar gibiymiş. Hâmile bir deve büyüklüğünde bir kayaya uğrayıp onu yutmuş. Büyük bir ağacın köküne köpek dişlerinden biriyle vurup onu yerinden sökmüş. Gözleri ateş gibi yamyormuş. Asanın eğri kısmı bir yeleye dönmüş. Yelesinin kıllarının kısa mızrak gibi olduğu söylenir. Asasının iki budağı, içinde azı ve köpek dişleri olan, bu dişleri gıcırdayan geniş bir kuyuya dönüşmüş. Hz. Mûsâ bunu görünce arkasını dönüp hiç ardına bakmadan kaçmış ve uzaklaşmış. Artık yılanı arkasında bıraktığım gördüğünde, Rabbını hatırlayıp Rabbından utanarak durmuş. Sonra ona : Ey Mûsâ, olduğun yere dön, diye seslenilmiş ve o da müdhiş bir korku içinde dönmüş. «Onu elinle tut, korkma, Biz yine eski durumuna çevireceğiz.» buyurmuş. O sırada Hz. Musa'nın üzerinde yünden bir kaftan varmış.(...) Rab Teâlâ asasını almayı ona emrettiğinde, kaftanın bir ucunu eli üzerine uzatmış. Melek ona: Ey Mûsâ, şayet Allah Teâlâ senin korktuğun şeye izin vermiş olsaydı ne dersin kaftan sana bir fayda sağlar mıydı? diye sormuş, Hz. Mûsâ: Hayır, fakat ben güçsüzüm, güçsüzlükten yaratıldım, deyip kaftanı elinden atmış, sonra elini yılanın ağzı üzerine koymuş. Onun azı ve köpek dişlerinin sesini işitmiş. Avucunu yummuş bir de görmüş ki yılan, eskiden almış olduğu asâsıdır ve elinde dayandığı zaman iki budağı arasında daha önce koymakta olduğu yerinde imiş. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: Biz onu yine eski durumuna, bundan önce bilmekte olduğun haline çevireceğiz, buyurmuştur.[5]

22 — Elini de koltuğunun altına koy ki diğer bir mucize olarak kusursuz, bembeyaz çıksın.
23 — Bununla sana daha büyük mucizelerimizi gösterelim.
24 — Firavun'a git, doğrusu o, azmıştır.
25 — Dedi ki: Rabbım, göğsümü aç.
26 — îşimi kolaylaştır.
27 — Dilimden de düğümü çöz ki,
28 — Sözümü iyi anlasınlar.
29 — Kendi ailemden bir vezîr ver bana.
30 — Kardeşim Harun'u.
31 — Onunla destekle beni.
32 — Onu işimizde ortak yap,
33 — Ki Seni daha çok tesbîh edelim.
34 — Ve Seni daha çok analım.
35 — Şüphesiz ki Sen, bizi görmektesin.

Firavun İle Yüzyüze

Bu da Hz. Mûsâ (a.s.) ya verilen ikinci bir burhandır. Diğer bir âyette açıkça belirtildiği gibi Allah Teâlâ ona elini cebine sokmasını emretmiştir. Burada bu durum «Elini de koltuğunun altına koy.» kav-liyle ifâde edilmiştir. Başka bir yerde ise şöyle buyurulur: «Elini koynuna sok... Bu ikisi Firavun ve erkânına karşı Rabbmdan iki burhandır.» (Kasas, 32). Mücâhid «Elini koltuğunun altına koy.» âyeti ile Hz. Musa'nın elini pazusu altına koymakla emrolunduğunu söyler. Hz. Mûsâ (a.s.) elini cebine sokup ta sonra çıkardığında o, bir ay parçası gibi parlamıştır.
Allah Teâlâ : «Kusursuz, bembeyaz çıksın.» buyurur ki; burada elinin alatenlilikten, hastalıktan veya herhangi bir ayıptan âiî olarak çıkacağı haber verilmiştir. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde, Dahhâk, Süddî ve başkalarının sözüdür. Hasan el-Basrî der ki: Mûsâ elini çıkardı, Allah'a yemîn olsun ki o, bir lâmba gibi (parlıyordu). Böylece Hz. Mûsâ, Rabbına kavuşmuş olduğunu bilip anladı. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Bununla sana daha büyük mucizele-rimizi gösterelim.» buyurmuştur. Vehb der ki: Rabbı ona : Yaklaş, buyurdu. Yaklaşmaya devam etti de nihayet sırtım ağacın bir dalma yasladı, sükûnet buldu, titremesi geçti, elini değneğinde topladı, Rabbına baş ve boyun eğdi.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Firavun'a git, doğrusu o, azmıştır.» Daha önce kendisinden kaçarak Mısır'dan çıkmış olduğun Mısır kralı Firavun'a git. Onu tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağır. Ona emret; tsrâiloğullanna iyi davransın, onlara işkence etmesin. Şüphesiz o, azıp haddi aşmıştır. Dünya hayatını tercih etmiş ve en yüce Rabbı unutmuştur. Vehb İbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ Musa'ya şöyle buyurmuş: Benim risâletimle git. Şüphesiz sen, korumam ve gözet-mem altındasın. Ben, seninle beraberim, sana yardım ediciyim. Ben sana hükümranlığımdan öyle bir kalkan giydiririm ki, Benim emrimi yerine getirmede gücünü onunla kemâle erdireceksin. Sen, Benim ordularımdan büyük bir ordusun. Seni yaratıklarımdan zayıf bir yaratığa peygamber olarak gönderdim. Benim hilemden emîn olmuş, dünya ona beni unutturmuş ve sonunda Benim hakkımı, Benim Rab olduğumu inkârla Beni tanımadığını sanmıştır. îzzetim adına yenıîn ederim ki şayet zâtımla yaratıklarım arasında koymuş olduğum kader olmamış olsaydı; onu öfkesiyle göklerin, yerin, dağların ve denizlerin öfkeleneceği cabbâr bir sultânın yakalayışıyla yakalardım. Göğe emretmiş olsaydım onun tepesine taş yağdırırdı. Yeryüzüne emretmiş olsaydım onu yutardı. Dağlara emretmiş olsaydım onu helak ederdi. Denizlere emretmiş olsaydım onu boğardı. Fakat o Bana son derece hafif ve küçüktür, gözümden düşmüştür. Ancak hilmim onu kuşatmış ve katımda olanlarla ondan müstağni olmuşumdur. Benim hakkım şudur ki; Ben zengin olanım, Benim dışımda zengin yok. Ona Benim risâletimi ulaştır, onu Bana ibâdete, Beni bilmeye ve ibâdeti yegâne bana yapmaya çağır. Benim (geçmiş ümmetleri helak ettiğim) günlerimi ona hatırlat. İntikam ve baskınımla onu uyar. Ona haber ver ki, Benim öfkemin karşısında hiç bir şey duramaz. Bununla beraber ona yumuşak söz söyle. Olur ki öğüt alır veya korkar. Ona haber ver ki Ben, öfke ve cezalandırmaktan affetme ve bağışlamaya daha çabuk olammdır. Ona dünya elbiselerinden giydirmiş olduklarım seni korkutmasın. Onun kaderi Benim

elimdedir. Benim iznimle konuşur, gözünü açıp kapatabilir ve nefes alabilir. Ona de ki: Rabbına icabet et. Şüphesiz O'nun bağışlaması geniştir. Sana dört yüz sene mühlet vermiştir. Bunların tamâmında sen O'nunla harb halinde oldun, O'na sövdün ve O'na benzemeye çalıştın. Kullarını O'nun yolundan alıkoydun. Gök sana yağmur yağdırdı, yeryüzü sana bitkiler bitirdi. Hiç hastalanmadın, yaşlanmadın, muhtaç düşmedin. Şayet seni hemen cezalandırmayı dilemiş olsaydı, bunu mutlaka yapardı. Fakat O, vakar sahibidir, büyük bir hilim sahibidir. Onunla bizzat sen ve kardeşin mücâdele edin. Onunla cihâdda Allah'ın hoşnûdluğunu dileyin. Şüphesiz Ben, onun güç ye-tiremeyeceği bir orduyla ona gitmeyi dilemiş olsaydım bunu yapardım. Fakat şu kendini ve kalabalığını beğenmiş olan güçsüz kul, az bir topluluğun — Benim taraftârlanm asla az olmaz— Benim iznimle kalabalık topluluklara galip geleceğini bilsin. Onun debdebesi ve ona verilen nimetler ikinizi şaşırtmasın. Bunlara ikiniz de göz dikmeyin. Şüphesiz bunlar, dünya hayatının ve nimet içinde yüzenlerin süsüdür. Şayet dilemiş olsaydım, Firavun baktığı zaman ikinize verilenin bir misline gücünün yetmeyeceğini bilmesi için size dünyadan bir zînet verip sizi süsleyebilirdim. Ve dileseydim bunu yapardım. Fakat sizin için bunu arzu etmiyorum ve bunları sizden uzaklaştınyorum. Ben dostlarıma böyle yaparım. Bu konuda eskiden beri geçerli olan sünnetim budur. Ben onları (dostlarımı) şefkatli bir çobanın develerini eziyet verici konaklama yeri ve ağıllardan koruduğu gibi dünyanın nimetlerinden ve bolluklarından uzaklaştırırım. Bu, onların Benim katımda ha-kîr olmalarından değildir. Fakat Benim şereflendirmemden paylarını tâm olarak almaları, dünyanın onların paylarını eksiltmemesi içindir bu. Bil ki dünyada kullar, Benim katımda zühdden daha üstün olan bir süsle Benim için süslenmiş değillerdir. Dünyada zühd; Allah'tan korkanların süsüdür. Onların üzerinde bundan bir elbise vardır ki onunla sükûnet ve huşu' ile tanınırlar. Secde izinden yüzlerinde bir işaret vardır. Alâmetleri budur. İşte onlar Benim gerçek dostlanmdır. Onlara rastladığın zaman onlara karşı yumuşak davran, kalbini ve di-lini onlara karşı zelîl kıl. Bil ki kim Benim bir dostumu hakîr görür veya korkutursa Bana harb ilân etmiştir. Muharebeyi Benimle o başlatmış, nefsini bu tehlikeye atmış ve Beni muharebeye o çağırmıştır. Şüphesiz Ben, dostlarıma yardımda en sür'atliyimdir. Benimle harb eden Bana karşı durabileceğini mi sanıyor? Benimle mübâreze eden yoksa Beni geçeceğini mi sanıyor? Dünyada ve âhirette onlardan intikam alıcı olan Ben iken bu nasıl olabilir? Dostlarımdan zor durumda kalanlarını Ben kendimden başkasına havale etmezken bu nasıl olacak? Vehb îbn Münebbih'in bu sözlerini îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«Dedi ki: Rabbım, göğsümü aç. İşimi kolaylaştır.» sözleri Hz. Musa'nın Rabbından İsteğidir. O'ndan kendisini gönderdiği işte göğsüne genişlik vermesini istemiştir. Şüphesiz O, Musa'ya büyük bir İş, önemli bir yük yüklemiş, emretmiştir. Allah Teâlâ Musa'yı o zamanki yer-' yüzü üzerinde olan kralların en büyüğüne, en zâlimine, küfürde en şiddetli olanına, ordusu en çok, ülkesi en ma'mur olanına, en azgın ve İnâdlaşmada en üstün olanına peygamber olarak göndermiştir. O kadar azmıştır ki Allah'ı tanımadığını, kendisi dışında tebaası için bir tanrı olduğunu iddia etmiştir.
Hz. Mûsâ çocukluğu süresince Firavun'un evinde, kucağında, yatağında kalmıştır. Sonra onlardan birisini öldürmüş, onların kendisini öldüreceğinden korkup bu emir

kendisine verilinceye kadar ki sürenin tamâmında onlardan kaçmıştır. Bunlardan sonra Rabbı onu, kendilerini Allah'a çağıran, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete davet eden bir uyarıcı olarak göndermiştir. Bunun içindir ki Hz. Mûsâ : «Rabbım, göğsümü aç. İşimi kolaylaştır.» diye duâ etmiştir. Yani Hz. Mûsâ şöyle demek istemiştir: Eğer benim yardımcım ve desteğim Sen olmazsan buna benim gücüm yetmez.
«Dilimden de düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar.» (Çocukluğunda) Hz. Musa'ya bir hurma ve bir kor gösterilmişti de kor parçasını alıp dili üzerine koymuş ve bu sebeple onun dilinde bir kekemelik hâsıl olmuştu. Nitekim ilerde bunun açıklaması gelecektir. Hz. Mûsâ kekemeliğinin bütünüyle giderilmesini değil istediğini karşısmdakile-rinin anlayabileceği kadarıyla kekemeliğinin giderilmesini istemiştir ki bu da ihtiyâç kadarıdır. Şayet tümden giderilmesini istemiş olsaydı, elbette kekemelik bütünüyle zail olurdu. Fakat peygamberler, ancak ihtiyâç kadarını isterler. Bunun içindir ki onda kekemelikten bir eser kalmıştır. Allah Teâlâ Firavun'un şöyle dediğini haber verir: «Ben, sözü açık söylemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha değerli değil miyim?» (Zuhruf, 52). Hasan el-Basrî: «Dilimden düğümü çöz.» âyeti hakkında der ki: Bir düğüm çözülmüştür. Şayet bundan fazlasını istemiş olsaydı ona verilirdi. îbn Abbâs şöyle diyor: Hz. Mûsâ Rab-bma öldürmüş olduğu kişi hakkında Firavun ailesinden olan korkusu ve dilindeki düğümü şikâyet etmiştir. Onun dilinde bir düğüm vardı ki çokça konuşmasını engelliyordu. Kendisine yardımcı olmak, diliyle fasîh olarak anlatamayacağı birçok şeyi onun yerine konuşmak üzere Rabbından kardeşi Harun'u kendisine yardımcı kılmasını da istemişti. Allah Teâlâ ona istediğini vermiş, dilindeki bağı çözmüştür. İbn Ebu Hatim der ki: Amr İbn Osman kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b'm arkadaşlarından, birisi ondan şöyle rivayet ediyor : Ona bir akrabası gelmiş ve : Okumandaki tutukluk ve konuşmandaki bozukluk olmasaydı, sende başkaca hiç bir zarar (bir kötülük) yoktu, demişti. Kurazî ona: Ey kardeşim oğlu, sana bir şeyler anlattığım zaman anlatamadım mı? diye sordu da o; evet (anlatıyorsun), dedi. Kurazî şöyle devam etti: Şüphesiz Mûsâ (a.s.) Rabbından îsrâüoğullarının sözünü anlamaları için dilindeki düğümün çözülmesini istemiş bundan daha fazlasını istememiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetindeki lâfzı budur.
«Kendi ailemden bir vezîr ver bana. Kardeşim Harun'u.» kavli Hz. Musa'nın kendi dışındaki bir işte Allah Teâlâ'dan bir isteği olup bu; kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olmasıdır. Sevrî'nin Ebu Saîd'-den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demis,: Hz. Musa'ya peygamberlik verildiği saatta Hz. Harun'a da peygamberlik verilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in îbn Nemîr kanalıyla... Hz. Aişe'den rivayetine göre o, bir umreye çıktığında birtakım bedevilerin yanında konaklamış ve birisinin şöyle dediğini işitmiş: Dünyada kardeşine en faydalı olan hangi kardeştir? Onlar: Bilmiyoruz, demişler. Adam : Allah'a yemîn ederim ki ben biliyorum, demiş. Hz. Âişe der ki: Kendi kendime: Yemininde hiç kimseyi istisna etmedi. Şüphesiz o, dünyada kardeşi için en faydalı olan kardeşin hangisi olduğunu biliyor, dedim. Adam : Kardeşi için peygamberlik istediği zamanda Musa'dır, dedi. Ben: Allah'a yemîn olsun ki doğru söyledi, dedim. îşte bu hususta Allah Teâlâ Hz.

Mûsâ (a.s.) yi övme sadedinde şöyle buyurmuştur: «Ve o, Allah katında değerli idi.» (Ahzâb, 69).
((Onunla destekle beni.» âyetindeki (isjj\') kelimesi Mücâhid'e göre «sırtımı» anlamında olup, buna göre âyeti: Onunla sırtımı, arkamı güçlendir, şeklinde anlamak gerekir. «Onu işimde (kendisiyle istişare etmemde) ortak yap ki Seni daha çok tesbîh edelim.» Mücâhid şöyle diyor: Kul dikilirken ve yan üstü uzanmışken Allah'ı anmadıkça Allah'ı çok ananlardan olmaz.
«Şüphesiz ki Sen, bizi görmektesin.» Bizi seçmede, bize peygamberlik vermede, düşmanın Firavun'a bizi peygamber olarak göndermede muhakkak Sen bizi görmektesin. Bundan dolayı hamd Sana'dır.[6]
****

İzâhı

Birinci Mesele : Duanın fayda ve şartlan mes'elesidir. Bu mes'ele hakkında «Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.» (Bakara, 256) âyetini tefsîr ederken bilgi verilmişti. Burada sâdece konuyla ilgili birkaç mes'eleye temas etmekle yetineceğiz. Olgunluk kavramının bir dizi mertebeleri vardır ve bunların en üst basamağı da kişinin hem kendisi kâmil, hem de başkalarını kemâle erdirici, olgunlaştmcı olması halidir. Şimdi bu basamağın birinci şıkkını ele alalım. Kâmil (olgun) olan bir zâtın olgunluğu kendi zâtının gereği olur. Yapısının gereği olgun olan her bir şahıs ise ezelde olgun olur. Fakat böyle bir zât, ezelde başkalarını olgunlaştmcı olamaz. Çünkü olgunlaştırmak, olgun olmayan bir şeyi olgunlaştırmaktan ibarettir. Bu İse ancak olgunluğun olmaması halinde meydana gelir, gerçekleşir. Zî-râ ezelde olgun olmuş olsaydı, kendisine etki etmek imkânsız olurdu. Çünkü zâten elde edilmiş bir şey bir kez daha elde edilemeyeceği gibi, olan bir şey tekrar oluşturulmaz. Binâenaleyh Cenâb-ı Allah her ne kadar başlangıcı olmayan zamandan beri olgun îse de, ancak gelecekteki sonsuz zaman içinde olgunlaştıncı olur. Bu noktada, olgunlaştırmanın da olgunluğun bir parçası olduğu düşüncesinden hareket edilerek, yüce Allah'ın ezelde başkalarını olgunlaştıncı olmaması halinde bir olgunluk sahibi olamayacağı ve böylece Allah'ın noksan sıfatıyla nitelenmesi gerekeceği bunun da muhal olduğu gibi bir İtirazda bu-lunulabilir. Bu itiraza verilecek cevab şu şekildedir: Eğer bu, ezelde mümkün olsaydı, bu durumun olmaması olgunluğun olmaması gibi bir sonucu çıkarırdı. Bununla biz, sâdece fiil-i ezelî'nin muhal olduğunu isbât etmek istiyoruz ki, buna göre ezelde olgunlaştırma da muhal olur ve böyle bir fiilin olmaması Zât-ı Bârî için bir eksiklik sayılamaz. Nitekim, mümkîn el-vücûd olmadığı için Yüce Allah'ın, zâtı gibi bir varlığı meydana getiremeyeceğini söylemek de Allah Teâlâ için bir nok-sanlık ifâde etmez. Keza Allah Teâlâ cennet ehlinin hareketlerini mufassal olarak bilmez, demememiz de böyledir. Çünkü mufassal bir sayısı olan her şey sonludur. Cennet ehlinin hareketleri ise sonsuzdur ve dolayısıyla mufassal bir sayısı olamaz. O halde bunlar ilim sıfatında bulunan bir noksanlıktan değil, haddi zâtında meydana gelmesi mümkün olmadığından dolayıdır. Şimdi bu girişten sonra diyoruz ki; Ce-nâb-ı Allah eşyayı var etmek istediği zaman bundan maksadı eksik olan varlıkları olgunlaştırmak olduğuna, çünkü mümkinât var olmaya elverişli

bulunduğu ve var olma sıfatı da olgunluk sıfatı olduğuna göre O'nun olgunlaştırma kudreti mümkinât için olgunluk sofrasını kurmayı gerektirdi. Zât-ı Bârî, yok olanların bir kısmını bu sofraya oturturken, bir kısmını da oturtmadı. Bunun sebeplerini şöyle sıralayabiliriz. : 1) Yok olan şeyler sonsuzdur. Onun için, şayet bütün yoklar bu var olma sofrasına oturtulsaydı, sonsuz şeyler var olacaktı. 2) Eğer bütün yoklan var etseydi, artık var etmeye kadir olarak kalmayacaktı. Çünkü var olan şeylerin var edilmesi muhaldir. Yokların tümünü var etmek her ne kadar eksik olan bir şey için bir olgunluk İse de, kudret sahibi olan birini yaratacağı bir şey kalmamakla itibarî olarak acze düşüreceği için olgun bir varlığın noksan bir varlık haline gelmesi neticesine götürürdü. 3) Eğer tüm yoklar var edilmiş olsalardı, artık bir ayırma imkânı kalmaz, gücü yeten ile zorunlu olarak yapan birbirinden ayrılamazdı. Oysa güç yetirme bir olgunluk sıfatı olduğu gibi, zorunluluk da bir noksanlıktır. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, Yüce Allah mümkinâtın sâdece bir kısmım varlık'âlemine çıkarmıştır. Ancak bu noktada da iki suâl, sorulabilir: 1) Var edilen eşya sınırlı ve yokluk âleminde kalanlar ise sınırsız olduğuna, aralarında hiç bir bağ, ilgi olmadığına, mahrum bırakılanlar sonsuz olduğuna göre bu ziyafet az olan bir kesime verilmiş olmuyor mu? Bu var etme için; tâm bir var etmedir, denebilir mi? 2) Şayet bu ziyafete alınanİar bunu hak etmiş iseler, ne ile hak etmişlerdir? Yok eğer hak etmemişlerse bu sınırlı davet bir abeslik taşımıyor mu? Bu ise muhal değil midir ve Yüce Allah'a nasıl yakıştınlabilir? Cevab: Bu şüphelerin akıl ve hayâllerde yer alıp dolaşması; Yüce Allah'ın fiillerini insan fiiline benzetme ve Allah'ın fiillerini insanlannkiyle kıyaslama düşüncesinden kaynaklanıyor. Oysa bu, doğru değildir. Çünkü O, yaptıklarından sorulmaz. Oysa insanlar sorulurlar. O halde O'nun bütün mümkinita şâmil rahmet nurundan taşan bu varlık genel bir ziyafet, kapsamlı bir sofra niteliğindedir. «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.» (A'râf, 156) âyeti de bu mânâyı ihtiva etmektedir. Bir de şöyle düşünelim: Mevcudatın canlı ve cansızlar diye iki kısma ayrıldığını biliyoruz. Şu hususta şüphe yoktur ki, yokluğa kıyasla varlık ne ise, cansıza kıyasla canlı da odur. Çünkü cansız, varlığından habersizdir. Ona göre varlığı ile yokluğu aynı şeydir. Ona nisbetle varlığı yokluk; yokluğu da varlık gibidir. Canlı ise, var olan ile yok olanı birbirinden ayırır. Ona göre bu iki kavram ayrı ayrı şeylerdir. Ve yine cansızlar canlı varlıkların araçları durumundadırlar. Çünkü canlı varlıklar, onları kendi iş ve yararlarında kullanırlar. Binâenaleyh cansız varlıklar adetâ itaatkâr birer köle, canlılar ise onlara hâkim efendiler durumundadır. Öyle ise canlılık, cansızlıktan daha şerefli ve üstün bir meziyettir. Ve Yüce Allah'ın lütuf ve rahmeti, mümkinâtın bir kısmını varlık sofrasına oturtup bazılarını oturtmamayı gerektirdiği gibi, mevcudatın bir kısmını hayat sofrasına almayı, bir kısmını ise almamayı iktizâ etti. Ve mevcudatın bir kısmını canlı, diğer bir kısmını ise cansız yarattı. Cansızlğa oranla canlılık ise; karanlığa oranla ışık, körlüğe oranla görmek ve yokluğa oranla varlık gibidir. Bu iktizâ muvacehesinde mevcudatın bir kısmı; iyiyi-kötüyü, acıyı-tatlıyı, hayrı ve şerri algılayabilecek birer canlı oldular. îşte bu noktada canlılar şöyle dediler: Rabbımız, biz varlık ve hayat elbisesini bulduk; bizi bunlarla şereflendirdin. Fakat bu durum ihtiyâçlarımızın artmasına yol açtı. Çünkü biz, yokluk ve cansızlık halinde iken "mizacımıza uygun olana muhtaç; yapımıza uy-mayan ve ezâ veren şeylerden korkar değildik. Şimdi ise varlık ve canlılık olunca

yapımıza uygun olanı elde etmeye, ters olanı ise uzaklaştırmaya muhtaç olduk. Bu durumda eğer kaçmak, istemek, uzaklaştırmak ve elde etmek gibi güçlerimiz olmazsa; yolda oturmuş, her türlü felâkete açık, musibet oklarına hedef olan bir zavallıdan farksız olacağız. Bize rahmet hazînelerinden güç ve kuvvet ver. Onlarla arzuladığımızın peşinden koşmaya, korktuğumuzdan kaçmaya güç yetire-lim. İşte bunun üzerine Allah (c.c.) m sonsuz rahmeti, canlıların bir kısmına güç ve kuvvet vermeyi gerektirdi. Nitekim aynı rahmet mevcudatın bir kısmına hayat, yokların bir kısmına vücûd verilmesini de gerektirmişti. Kendilerine bu güç ve kuvvet verilen canlılar bu defa şöyle dediler : Ey bizim cömert ve merhametli Allah'ımız, akıldan mahrum bir hayat ve kuvvet; ancak ya zincirlerle bağlanacak olan delilere veya yük taşımada kullanılacak olan hayvanlara mahsûstur. Bütün bunlar ise noksan sıfatlardır. Sen bizi eksiklik çukurundan olgunluk bulutlarına yükselttin. Bize, mahlûkâtmm en şereflisi olan, «seninle sorumlu tutar, seninle mükâfat ve ceza veririm» diyerek şereflendirdiğin o en kıymetli yaratığına akıldan bir pay lütfet ki, senin o rahmet hazînelerinden en güzel elbiseler giymiş, tam bir şeref ve fazilet elde etmiş olalım. Canlıların bu isteği üzerine Allah Teâlâ onlara akıl verdi ve onların ruhlarına basiret nuru ve hidâyet cevheri koydu. Böylece ruhlar, dört nişan almış oldular; Varlık, hayat, kuvvet ve akıl. Bunların sonuncusu akıldır. Sonuncu olan ise en üst mertebede bulunur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de Peygamberlerin (a.s.) sonuncusu olduğu için, onların en fazîletlisidir. Aynı şekilde insan, cismânî mahlûkâtın sonuncusu olduğu için onların en fazîletlisidir. Akıl da Yüce Allah'ın bahşettiği nişanların sonuncusu olduğu için, en üstün ve en değerli-dir. Sonra akıl, kendi kendine baktı ve kendini kıymetli mücevherat dolu bir çanağa benzetti. Hattâ parlayan yıldızlarla dolu bir semâyı andırıyordu. Burada mücevherat ve yıldızlar, akıl ve zihinde bulunan kesin zarurî bilgiler gibidir. Nasıl ki göklerde bulunan yıldızlar, kara ve denizin karanlıklarında yol bulmaya yarayan işaretler durumunda iseler akıl semâsına takılmış olan inciler mesâbesindeki zarurî bilgiler de, cismânî âlemin karanlıklarından rûhânî âlemin nurlarına doğru yol almak durumunda olanların kendileriyle yollarını buldukları parlak yıldızlar gibidir. Bu noktada o parlak yıldızlara, o kıymetli incilere bakan akıl; onlar üzerinde hudûs (sonradan var olma) izini gördü ve buradan bu izlerin bir meydana getiricisi olduğu, bu işaretlerin ve nakışların bir İşaretleyicisi, yapıcısı olduğu fikrine intikâl etti. İşte o zaman bu nakışları yapanın bunlardan farklı olduğunu, binayı inşâ ede-nin binadan başka ve farklı biri olduğunu anladı. Bu anlama üzerine ona sonradan var edilen âlemin en yüksek semâsından ezeliyet âleminin manzaralarına, ışıklarına bakan pencereler açıldı ve bu âlemi buradan temaşa etti. Akıl bu âlemin ışıklarına, hudûs ve imkân âleminin karanlıklarından baktığı içindir ki, ezelî nurların ihtişamı onu sarstı ve gözleri görmez oldu. Şaşırmış bir halde olan akıl, tabîatı gereği yine, o nurları saçan Allah (c.c.) a sığındı ve : «Rabbım, göğsümü aç.» diye niyaz etti. Çünkü denizler derin, karanlıklar yoğun, yolda İse iç ve dış düşmanlardan oluşan birçok şakiler vardır, ins ve cin şeytânları çoktur. Onun için, eğer Sen benim göğsümü açmazsan, bana bütün işlerde yardımcı olmazsan ben kesilir kalırım. Bu nişanlar ise sâdece belâlara dûçâr kalmama sebep olur, yüksek mevkilere çıkmama değil. İşte âyetin «Rabbım, göğsümü aç.» kısmından murâd bunlardır. Sonra «İşimi kolaylaştır.» buyuruluyor. Çünkü insan, yaptığı her bir fiil, söz, hareket ve duruşları

dilemezse onları yapan da yapamaz. Fakat insanın bu dilemesi sonradan meydana gelen (hadis olan) bir sıfattır ki, bu sıfatı da meydana getiren biri olması gerekir. Şayet bu irâdenin faili o insanın kendisi ise onu elde etmek için bir başka irâdeye (irâde sıfatına) ihtiyâcı olacak ve bu, sonsuza dek uzayıp gidecektir. O halde teselsülün kâinatın idare edicisinin yaratacağı bir irâdede durması zarurîdir. Bu durumda gerçekte tüm işleri kolaylaştıran, tüm eşyayı tamamlayıp gerçekleştiren Yüce Allah'ın kendisi olmuş olur. Bu noktayı biraz daha açmak gerekirse; sıfatın meydana gelmesi için mutlaka bir kabul edicinin ve bir failin bulunması zorunludur. Bunun içindir ki, âyet-i kerîme'de kabul edicinin isti'dâdı «Rabbim, göğsümü aç.» şıkkıyla ifâde edilirken, fail de «İşimi kolaylaştır.» kav-liyle ifâde edilmiş oluyor. Burada kişiye kabiliyetini ve fâiliyetini verenin Yüce Allah olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunun içindir ki; selef: Ey nimetleri hak etmeden önce veren, diye duâ ederlerdi. Bu iki cümlecik bu âlemde meydana gelen her bir şeyin Allah (c.c.) m kaza, kader, hikmet ve kudretiyle olduğuna delâlet eden kesin bir delil mahiyetindedir. Şöyle de demek mümkündür: Sanki Musa (a.s.) göyle demiştir: Allahım, göğsümü açmanla yetinmiyorum. Aynca Senden işin yerine getirilmesini, gayenin elde edilmesini istiyorum. Yahut şöyle de denebilir : Cenâb-ı Allah Mûsâ (a.s.) ya varlık, hayat, kudret, ve akıl nimetlerini verince, ona şöyle seslenmiştir: Ey Mûsâ, sana bu dört nimeti verdim. Bunlara mukabil her bir nimeti bir vazife ile karşılaman gerekir. Mûsâ (a.s.) : O vazifeler nelerdir ey Rabbım? diye suâl edince, Cenâb-ı Allah şöyle cevab vermiştir: Beni hatırlamak için namaz kıl. Çünkü onda dört nevi vazife bulunmaktadır. Ki bunlar.: kıyam, kırâet, rükûa varmak ve secde etmektir. Binâenaleyh namaz kıldığın zaman, her nimete karşılık bir vazifeyi yerine getirmiş olursun. Bundan sonra Yüce Allah ona bir beşinci payeyi, peygamberliği verince Mûsâ (a.s.) : «Rabbım, göğsümü aç.» diye niyazda bulunmuş; aç' ki bu nimete hangi vazife ile karşılık vereceğimi bileyim, demiştir. Bunun üzerine kendisine şöyle cevab verilmiştir: Bu peygamberlik görevini istenen şekilde yerine getirmeye çalışarak karşılık vereceksin. Mûsâ (a.s.) nın bunun üzerine yakarışı şöyle olmuştur : «Ey Rabbım, âciz, zayıf, maddî imkânı kıt ve düşmanı çok olan ben bunu yapamam. Onun için, göğsümü aç ve işimi kolaylaştır.» İkinci Mes'ele: Kesinlikle bilinmelidir ki duâ Allah (c.c.) a yakın olmanın bir vasıtası ve sebebidir. Mûsâ (a.s.) da O'na yaklaşmak için bu duayı yapmıştır. Bu mes'elede iki konuyu açıklamak durumunda kakacağız: Duanın, Allah (c.c.) a yakınlığın vâsıtası olması ve Mû-sâ (a.s.) nın bu dua ile Yüce Allah'a yakınlaşmayı istemiş olması. Duanın Allah Teâlâ'ya yakınlığın aracı olduğunu birkaç delille açıklayabiliriz : 1) Yüce Allah Kur'an'da suâl ve cevab tarzında ifâdeyi birçok yerde isti'mâl etmiştir. Bunların kimi temel, kimi ise fer'î mes'eleler-dir. Birinci türde olanlara birkaç örnek verelim: 1) Bakara sûresinde «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar, insanların faydası ve haco için birer vakit ölçüleridir», mealindeki âyet. (Bakara, 189) 2) tsrâ sûresinde «Sana ruhtan sorarlar. De ki: Rûh, Rabbımm em-rindendir...» (îsrâ, 85) âyeti. 3) «Sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım, onları ufalayıp savuracak.» (Tâ-Hâ, 105). 4) «Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar.» (A'râf, 187; Nâziât, 42). Birkaç örnek de ikinci türdeküere verelim: 1) «Sana ne intak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayırdan her ne infâk ederseniz ana-babanın ve akrabanın... hakkıdır.» (Bakara, 215). 2) «Sana

haram ayından ve onda savaştan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak; büyük bir günâhtır.» (Bakara, 217). 3) «Sana içkiden ve kumardan soruyorlar. De ki: İkisinde de büyük günâh vardır.» (Bakara, 219). 4) «Sana ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: Af.» (Bakara, 219). 5) «Sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onlar için ıslâhta bulunmak hayırlıdır.» (Bakara, 220). 6) «Sana âdet halinden de soruyorlar. De ki: O bir ezadır.» (Bakara, 222). 7) «Sana ganimetlerden sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlünündür.» (Enfâl, 1) 8) «Sana Zülkar-neyn'i sorarlar. Onu size anlatacağım, de.» (Kehf, 83): 9) «O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir.» (Yûnus, 10). 10) «Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvayı Allah veriyor.» (Nisa, 176). 11) «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben, çok yakınım.»' (Bakara, 186). Görülüyor ki bu âyetlerde suâl ve cevab-lar değişik tarzlarda ortaya konmuştur. Genellikle de önce suâl sorulmuş ve bunu Hz. Muhammed (s.a.) e hitaben bazan da emri ile cevab gösterilmiştir. Bir üçüncü tarz olarak suâl sorulup cevabın verilmediği âyet görülürken, dördüncü yol olarak suâl-den sonra gibi bir hitâb olmaksızın cevabın verildiği de müşahede olunmaktadır. Bu değişik tarzların mutlaka bir mânâsı ve faydası vardır. Meselâ cevabın hitâbıyla başlaması halinde sanki Hz. Peygamberin peygamberliğini bir onaylama, O'na vahiy ve tebliğ görevi verilmesiyle bir nevi onu yüceltme vardır. Ve bu tarzda herhangi bir müşkil yoktur. İkinci tür cevaba «De ki: Rabbım, onlan ufalayıp savuracak.» cevabını örnek olarak gösterebiliriz. Buradaki soru dağlar hakkındadır. Ve onların kadîm (zaman bakımından başlangıcı olmayan) veya bakî (sonu olmayan, yok olmayacak olan) bir varlık olup olmamaları ile ilgilidir. Bu mes'ele İslâm akaidinin ana meselelerinden biri olduğu içindir ki yüce Allah, Hz. Peygambere hemen yerine getirmeyi ifâde eden harfi ilâvesiyle buyurarak derhâl cevab vermesini emretmiştir. Sanki: Ya Muhammed, hemen cevab ver ve kısa kesme. Çünkü bu mes'elede şüphe etmek küfürdür. Onların şek ve şüpheye düşmemesi için bu mes'eleyi ihmâl etme, buyurulmuştur. Bir de cevabın keyfiyetine bakalım. «De ki: Rab-bım onları ufalayıp savuracak» buyuruluyor. Şüphesiz bu savrulup atılma mümkündür. Çünkü bu, dağın her bir parçası için geçerli ve mümkündür. Buna duyulanınız da şehâdet eder. Bu İse dağların kadim ve varlığı kendinden bir varlık olmadığını gösterir. Çünkü kadîm olan bir şeyin, değişmesi ve toz olup savrulması mümkün değildir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Müşrikler, bir defasında Hz. Muhammed (a.s.) e Rabbmın altın mı, gümüş mü, yoksa demir mi olduğunu sormuşlar, «De ki: O Allah birdir.» buyrulmuş ve lafzı-': kullanılmış, ifâdesi kullanılmamıştır. Oysa bu mes'ele de mühim mes'elelerden biriydi? Buna şu şekilde cevab verilebilir: Bahsettiğiniz yerde suâl kısmı zikredilmemiştir. harfi ise.bir atıf harfi olup, daha önce kendisine atıf yapılabilecek bir sözün geçmesini gerektirir. Bunun içindir ki orada bu harf kullanılmamıştır. t Oysa bizim bahsettiğimiz yerde durum farklıdır, burada Yüce Allah suâli zikretmiş olduğu için cevab bölümüne bu harfin gelmesi güzel ol-muştur. Üçüncü metod cevabın zikredilmemesidir. Âyette yâlnız kıyametin kopmasını sordukları ifâde edilmektedir. Bunun hikmeti, kıyametin kopma zamanını belirgin bir şekilde bilmenin birçok mahzurlarının olmasıdır. Biz daha önce bu mahzurları açıklamış bulunuyoruz, îşte bu sebeple Cenâb-ı Allah cevabı

zikretmemiştir. Ayrıca bu durum, bazı suâllerin cevabının verilmeyeceğini de göstermektedir. Dördüncü tarzda ise lafzı zikredilmeden cevaba geçilmektedir. Bunda birkaç nükte vardır:
Birinci Nükte : Bu tarzda doğrudan doğruya cevab kısmına geçilmesi, duanın önemine ve en büyük ibâdetlerden biri olduğuna delâlet eder. Sanki bu tarzda Allah Teâlâ'nın, kuluna: Ey kulum, sen başka konularda seninle aramızda bulunacak bir vâsıtaya muhtaç isen de^ Bana duâ ederken böyle bir aracıya muhtaç değilsin, gibi bir mânâya dikkat çekilmektedir. Çünkü bilinmesi i'tütâdî bir özellik taşımayan diğer kıssalarda hep aynı metod ta'kîb edilmiş, veya gibi herhangi bir lafız zikretmeden doğrudan cevaba geçilmiştir. Bu duruma «Onlara Adem'in iki oğlunun, kıssasını doğru olarak anlat...» (Mâide, 27), «Onlara âyetlerimizi verdiğimiz halde, onlardan sıyrılan ve şeytânın arkasına taktığı ve sonunda azgınlardan olan o kimsenin haberini anlat.» (A'râf, 175), «Kitâb'da Musa'yı da an.» (Meryem, 51), «Kitâb'da İsmail'i de an.» (Meryem, 54), «Kitâb'da îdrîs'i de an.» (Meryem, 56) «Hem onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver.» (Hıcr, 51), «Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.» (Yûsuf, 3), «Sana onların kıssalarını gerçek olarak anlatalım.» (Kehf, 13) âyetleri birer örnektirler. Burada zikrettiğimiz son iki âyette ise Yûsuf (a.s.) un ve Ashâb-ı Kehf'in kıssalarının ilginç olaylara konu olduğuna dikkat çekilmektedir. Burada geçen âyetlerden şöyle umûmî bir mânâ çıkarmak da mümkündür: Bu âyetlerdeki ce-vablarla Cenâb-ı Allah sanki şöyle demektedir : Ey Muhammed, eğer kullarım sana Benden başka herhangi bir şeyi sorarlarsa; onlara sen cevab ver. Fakat senden Beni soraoak olurlarsa, bu takdirde sen cevab verme; Ben vereyim.
İkinci Nükte : «Kullarım sana Beni sordukları zaman.» âyeti, kulun sorma hakkı olduğuna delâlet ettiği gibi, «Şüphesiz ki Ben, çok yakınım.» cevabı da Allah Teâlâ'nın kula yakın olduğunu gösterir.
Üçüncü Nükte : «Kullarım sana Beni sorarsa; şüphesiz ki Ben, çok yakınım.» (Bakara, 186) âyetinde «kulum Bana yakındır» denmeyip, «Ben çok yakınım.» buyurulduğu görülmektedir. Burada ince bir sır bulunmaktadır. Çünkü kul mümkin el-vücûddur; onun var olması ve yok olması aklen mümkündür, zarurî değildir. O, bu özelliği gereği olarak yokluğun ortasında, yok olmanın derinliğindedir. Binâenaleyh kul, Allah Teâlâ'ya yakın olamaz. Fakat Cenâb-ı Allah kula yakındır. Çünkü lütuf ve ihsanı ile onu var eden ve kendine yaklaştıran O'dur. O halde yakın olmak Allah (c.c.) için söz konusudur, kul için değil. Bunun içindir ki âyet-i kerîme'de «Şüphesiz ki Ben, çok yakınım.» buyurmuştur.
Dördüncü Nükte : Duâ etmekte olan bir insanın kalbi mâsivâ ite meşgul olduğu sürece, Allah (c.c.) a tâm mânâsı ile duâ etmiş olmaz. İşte bu gerçeğe binâen bir insan duâ ederken mâsivâdan geçip ma'ri-fet-i ilâhîye ile müstağrak olsa, bu durumda hem Allah Teâlâ'dan başka bir kimseye dikkatini verip hem de bu mâsivâdan geçme halini koruyamaz. İşte duâ makamına mahsûs olan bu hal göz önünde bulundurulduğu içindir ki âyet-i kerîme'de Allah ile kul arasındaki vasıtayı kaldırmaya bir işaret olarak denmemiş denmiştir.
Buraya kadar zikredilen mes'elelerden duanın ne derece değerli olduğu ve ibâdetlerin en büyüklerinden birini teşkil ettiği anlaşılmış bulunmaktadır. Şunu da ilâve edelim ki bir kul, efendisine bir hediye sunmak istediği zaman, ona

hediyelerin en güzelini sunar ve sunmalıdır da. însan tabiatında bulunan bu duygudan dolayıdır ki Hz. Mû-sâ (a.s.), Allah Teâlâ'ya ilk defa itaat ve ibâdet hediyeleri sunmak istediği zaman duâ hediyesi takdim etmiş ve : «Rabbım, göğsümü aç.» diye niyaz etmiştir.
İkinci Nükte : Duâ'mn fazileti hakkındadır. Hz. Peygamber (s.a.) : Duâ; ibâdetin özüdür, buyurmuştur. Allah Teâlâ'mn Hz. Musa (a.s.) ya ilk emri ibâdettir. Çünkü, «Şüphesiz ki Ben, Allah'ım.» (Tâ-Hâ, 14) âyeti bir emir değil, bir ihbardır. Allah Teâlâ'mn Hz. Mûsâ (a.s.) ya verdiği ilk emir ise «O halde Bana ibâdet et» emridir. İşte Allah (c.c.) tarafından Hz. Mûsâ (a.s.) ya yöneltilen ilk emrin ibâdet olması üze^ rine Mûsâ (a.s.) nın Allah Teâlâ'ya sunduğu ilk ibâdet duâ olmuş ve «Rabbım, göğsümü aç.» diye niyazda bulunmuştur.
Üçüncü Nükte : Duanın ibâdet nevilerinden bir nevi olduğuna dâirdir. Cenâb-ı Allah namaz ve oruçla emrettiği gibi, duâ ile de emretmiştir. Cenâb-ı Allah'ın duâ etmemize dâir vârid olan emir örneklerini «Kullarım sana Beni sorarsa; Ben çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duasına icabet- ederim.» (Bakara, 186), «Rabbınız buyurdu ki: Bana duâ edin, duanızı kabul edeyim.» (Gâfir, 60), «Korkarak ve umarak O'na duâ edin.» (A'râf, 56), «Rabbinıza yalvara yal-kara gizlice duâ edin. Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez.» (A'râf, 55), «O diridir, O'ndan başka tanrı yoktur. Dini yalnız kendisine hâlis kılarak O'na yalvann.» (Gâfir, 65), «De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin:» (îsrâ, 110), «Rabbım; içinden yalvararak ve korkarak... zikret.» (A'râf, 205) âyetleri ile : O'na ya Zelcelâli ve'1-îkrâm, diye duâ edin, hadisinde görmekteyiz. Bu âyetler ile duanın bir ibâdet olduğunu yakînen öğrenmiş oluyoruz. Bu âyetler her ne kadar duâ etmenin bir ibâdet olduğunu gösteriyorsa da, bazı câhil kimseler kendilerine göre bazı delillere dayanarak duâ etmenin hilâf-ı akıl bir iş olduğunu iddia etmektedirler. Bunların delilleri şunlardır : 1) Cenâb-ı Allah AIlâmu'l-Ğuyûbdur; gizli açık her şeyi bilir. O halde duâ etmeye ne gerek vardır? 2) Eğer duâ ederek istenilen şey, Allah'ın vuku bulacağını bildiği; öylece takdir ettiği bir şey ise zâten duaya gerek yoktur, şayet meydana gelmeyeceğini bilip takdir ettiği bir şey ise bu takdîrde duanın hiç bir yararı olmaz. 3) Duâ sîgası, bir nevi emir ve nehiy sîgasma benziyor. Kulun böyle Allah'a karşı emir ve nehiy sî-gasına benzeyen bir ifâdeye başvurması ise edebe mugayirdir. 4) Duâ ile Allah Teâlâ'dan istenen şey, eğer kulların yararına bir şey ise Cenâb-ı Allah zâten onu ihmâl etmez; şayet o istenen şey insanların zararına bir şey ise bu takdirde onu istemek caiz olmaz. 5) Nasslarda, Sıddîkînin en yüksek mertebesinin, Allah Tealâ'nın takdirine razı olmak olduğu belirtilmiş ve insanlar kadere razı olmaya teşvik edilmiştir. Duâ ise bu rızâyı yok eder. Çünkü burada bir istek, bir niyaz söz konusudur. 6) Hz. Peygamber (s.a.) in Rabbmdan rivayet ettiği bir Hadîs-i Kudsîde Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: Beni zikretmek kişiyi Benden bir şey istemekten alıkoyarsa, Benden isteyenlere verdiklerimden daha hayırlısını ona veririm. Her ne kadar sizin zikrettiğiniz âyetler duanın vücûbuna delâlet ediyorsa da, bu hadîs de duâ etmemenin daha evlâ olduğuna delâlet ediyor. 7) Hz. İbrahim (a.s.), Allah (c.c.) a duâ etmeyi bırakıp da sâdece : Allah (c.c.) in benim durumumu bilmesi O'ndan bir şey istememe ihtiyâç bırakmıyor, demekle yetindiği İçindir ki, o aşırı derecedeki övgüye lâyık olmuştur. İşte bu mesele de, duâ etmemenin daha evlâ olduğuna delâlet etmektedir.

Şimdi duâ etmemenin daha evlâ olduğuna dâir ileri sürülen bu delillere cevab verelim : 1) Duâ etmekten maksad, kişinin hâlini bildirmesi değil; diğer niyazlar gibi bir niyaz ve yakarmadır. 2) Sizin: Eğer Allah (c.c.) o şeyin vâki' olacağını biliyorsa, takdir etmişse duaya gerek yok. Eğer vâki' olmayacağını takdîr etmiş İse duâ zâten faydasızdır, sözünüz; aç ve susuz bir insan için : Eğer Allah onun tok olacağını, suya kanacağım biliyorsa ve bunları takdîr etmişse yeme içmeye gerek yok; şayet bunların olmayacağını takdîr etmişse bu takdirde yeme ve içme faydasızdır, demeye benzemektedir. 3) Her ne kadar duâ ederken kullanılan ifâde sîgası bir emir sığası ise de, bu fiilin tazarru' ve huşu' ile yapılması durumu, onun emir sîgasında olmasını hükümsüz kılar. 4) Cenâb-ı Allah kullarının bir maslahatının tahakkukunu duâ etmenin sebkat etmesine bağlı kılmış olabilir. 5) Bir İnsan yalvararak duâ eder de, ondan sonra yine Allah Tealâ'mn takdirine razı olursa; bu durumda elde edilen makam, kulların elde edeceği en yüce makam olur. Bu cevab aynı zamanda diğer delillere de cevab olacak vasıftadır. Çünkü duâ da bir ibâdettir.
Dördüncü Nükte : Allah Teâlâ duanın önemine işaret ederken yalnız duâ etmeyi emretmekle yetinmemiş, ayrıca bir başka âyetinde kendisine duâ edilmediği zaman gazab edeceğini de açıklamıştır: «Onlar hiç değilse kendilerine bir azabımız geldiği zaman; yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalbleri katılaşmış, şeytân da onlara yaptıklarını süsleyip püslemişti.» (En'âm, 43) Rasûlullah (s.a.) da aynı mânâya işaretle, sizden biriniz (duâ ederken) : Allahım, beni istersen bağışla, demesin. Fakat kesin söylesin ve: Allahım, bent bağışla, desin, buyurmuştur. İşte bu sırra binaendir ki Hz. Musa (a.s.), duâ ederken kesîn bir ifâde kullanmış ve «Rabbım, göğsümü aç.» demiştir.
Beşinci Nükte : Duanın önemini gösteren «Rabbmız dedi ki: Bana dua edin ki duanızı kabul edeyim.» (Gâfir, 60) âyeti bizim ümmetimizin diğer ümmetlerden daha şerefli olduğuna işaret etmektedir. Evet bu âyet, bizim ümmetimizin en şerefli ümmet olduğunu gösterir. Zîrâ Allah tarafından kendilerine büyük şeref verilen, haklarında «Sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.» (Bakara, 47), «Allah dünyalarda kimseye vermediğini size verdi.» (Mâide, 20) âyetleri in-eâl buyurulan İsrâiloğulları, bu yüksek makamlarına rağmen, Mûsâ (a.s.) ya «Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin.» (Bakara, 68) isteğinde bulunmuşlar; Havariler ise «Biziz Allah'ın yardımcıları» (Âl-i îmrân, 52) demeleriyle ihraz etmiş oldukları mevkilerine rağmen Hz. îsâ (a.s.) dan kendileri için gökten bir sofra inmesi konusunda duâ et-tnesini istemişlerdir. Halbuki Cenâb-ı Allah, zâtına duâ konusunda bizim ümmetimizden aracıyı kaldırmış, «Bana duâ edin ki duanızı kabul edeyim.», «Allah'ın fazlından lutfundan isteyin.» (Nisa, 32) buyurmuştur. Bu sebeple Ümmet-i Muhammed'in bu faziletinden bihakkın haberdâr olan Hz. Musa (a.s.) : Allah'ım, beni Muhammed ümmetinden kıl, diye duâ etmiş. İlk olarak da ellerini kaldırmış ve: «Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir.
Burada, «Kullarım sana Beni sorarsa; şüphesiz ki Ben, çok yakınım.» âyetinde bilinmesi gereken bir husus daha vardır: Bu âyette Cenâb-ı Allah kullarından bahsetmektedir. Cenâb-ı Allah Teâlâ kullarını yedi sınıf kılmıştır: 1) Ma'sûm kulu. Bunlar hakkında «Muhakkak ki kullarımın üzerine bir nüfuzun olmaz.» (Hıcr, 42) buyurul-muştur. Hz. Mûsâ (a.s.) ise ismetin bundan daha fazlasıyla taltif edilmiş, hakkında «Seni kendim İçin yetiştirdim.» (Tâ-Hâ, 41) buyurul-muştur. İşte Hz.

Mûsâ (a.s.) bu durum muvacehesinde ismetinin daha ziyâde olmasını istemiş ve «Rabbını, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir. 2) Seçkin kulur ((Selâm, Allah'ın seçtiği kullarının üzerine olsun.» (Nemi, 59) âyetinde bu smıfa işaret edildiğini görüyoruz. «Ey Mûsâ; risâletim ve kelâmımla seni insanlar arasından seçtim.» (A'râf, 144) âyetiyle daha seçkin bir kul olduğu bilinen Hz. Mûsâ (a.s.), saffetinin daha ziyâde olmasını istemiş ve «Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir. 3) Müjdeleyici kulu. «Sözü dinleyip onun en güzeline uyan kullarımı müjdele.» (Zümer, 18) âyetinde işaret edilen bu sınıfa, «Ve Ben, seni seçtim. Öyleyse vahyolunanları dinle.» (Tâ-Hâ, 13) âyetinin delaletiyle Hz. Mûsâ (a.s.) bu dereceye dâhil idi. Ancak O, daha ziyâde beşaret (müjde) istemiş ve: «Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir. 4) Keramet kulu. Buna «Ey kullarım, bugün size hiç bir korku yoktur.» (Zuhruf, 66) âyeti delâlet eder. Cenâb-ı Allah'ın: «Korkmayın;
Ben sizinle beraberim.» (Tâ-Hâ, 46) buyurduğu Hz. Mûsâ (a.s.) bu kerametle taltif edilmişti. Ancak o, keramet kulluğunun bir derece daha artmasını istemiş ve : «Rabbım, göğsümü aç.» diye duada bulunmuştur. 5) Bağışlanmış kulu. «Kullanma bildir ki: Benim Ben, Gafur, Rahîm olan.» (Hıcr, 49) âyeti bu nevi kula delâlet eder. Hz. Mûsâ (a.s.) bu sınıfa dâhil idi. Zîrâ «Rabbım, beni bağışla.» diye duâ etmiş, Allah Te-âlâ da kendisini bağışlamıştı. Ancak o, daha ziyâde mağfiret taleb etmiş ve : «Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir- 6) Hizmet kulu. «Rabbınıza ibâdet edin.» (Bakara, 21) âyetinde ifâde edilen bu sınıfa, «Seni kendim için yetiştirdik», hitabına mazhar olan Hz. Mûsâ (a.s.) da dahil idi. Fakat o, bu nevi kulluk derecesinin artmasını istediği için «Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir. 7) Kurbiyyet kulu. (Zâtına kurbiyyetle taltif edilmiş kulu). «Kullarım sana Beni sorarlarsa; Ben çok yalanım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duasına icabet ederim.» buyurularak ifâde edilen bu nevi kulluğa şüphesiz Hz. Mûsâ (a.s.) da dâhildi. Çünkü Cenâb-ı Allah onun hakkında «Ona Tûr'un sağ yanından seslendik ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» (Meryem, 52) buyurmaktadır. Ama Hz. Mûsâ (a.s.) bu nevide de daha ileri gitmek istemiş ve ((Rabbım, göğsümü aç.» diye duâ etmiştir[7]

Beşinci Fasıl : Göğsü açmanın mâhiyetine dâirdir. Alimler göğsü açmanın mâhiyetini iki şekilde açıklamışlardır

1) Göğsü açmak, insan kalbinde dünyaya ne rağbet" ve ne de korku biçiminde bir bakışın kalmamasıdır, tnsan kalbinin dünyaya rağbet etmesi demek kalbin aile ve çocuklarla, onların yararlarını te'mîn etmek ve zarar görmelerine mâni' olmakla meşgul olması demektir. Kalbin dünyaya korku ile yönelmesi ise, düşman ve hasımlarından korkması demektir. İşte Allah, bu özellikte olan kalbi açtığı zaman artık o kalbin İlgilendiği dünya metâı olan her şey onun nazarında küçülür, Önemsiz hale gelir. O derece küçülür ki bir sinek, bir tahta kurusu ve bir sivrisinekten farksız kalır; ne insanın kendisine meylini uyandırabilir, ne de korkulacak bir varlık olur. Artık bundan sonra dünya metâı olan her şey, onun nazarında bir hiç hükmüne geçer. İşte insan, dünyayı bu nazarla görmeğe başladığı zamandır ki, kalbi tamamıyla Allah Teâlâ'nm rızâsına doğru yönelir. Temsilî bir açıklama yapmak gerekirse, kalb bir su gözesine, insanın kuvveleri ise zayıf ka-rakterli oldukları için bir küçük su gözesine benzetilebilir. Bir kaynağın suları birçok kanala akıtılırsa bu kanalların her birinde bulunan su miktarı azalır. Oysa bu

kanalların suyunun tümü bir tek kanalda toplanmış olsa, bu takdirde su güçlü bir hal alır. îşte insan kalbi ve duyguları bu misâle benzediği ve bu gerçeği taşıdığı içindir ki Hz. Mûsâ (a.s.), Cenâb-ı Allah'tan dünyanın kusurlarına ve çirkin hallerine kendisini muttali' kılarak kalbini açmasını taleb etmişti ki böylece kalbi anlara karşı nefretle dolsun. Bu nefret doğduktan sonradır ki kalb bütünüyle kudsî âleme ve rûhânî makamlara yönelmiş olur.
2) İlim erbabı kalbin açılmasını bir de şu tarzda izah etmişlerdir : Mûsâ (a.s.), o yüce makama (peygamberlik makamına) getirildiği zaman ağır yükümlülüklerle karşı karşıya kalmıştır. Vahyedilen emir ve yasaklan muhafaza etmek, Cenâb-ı Allah'a sürekli ibâdet etmek ve toplumu ıslâh gibi yükümlülükler o ağır teklîfâtm sâdece birkaçını teşkil ediyordu. Mûsâ (a.s.), hem dünya ve hem de âhiret işlerini çekip çevirmekle mükellef kılınmış gibiydi. Ancak bunların ikisini birlikte idare etmek çok zordu. Çünkü dünya ve âhiretten birisine yönelmek diğeri ile meşgul olmaya bir nevi engel oluyordu. Nitekim bir şeye bakmakla meşgul olan kimsenin işitme duyusu, dinlemekle meşgul olanın ise görme ve düşünme' duyusu fonksiyonunu yerine getiremez. Görülüyor ki, insanın duyulan birbiriyle çekişme halinde bulunmaktadır; ve Mûsâ (a.s.) da tüm bu duyulara muhtaç bir halde bu-lunmaktaydı; ve Cenâb-ı Hakk'ın cemâliyle müşerref olan bir insan, bu noktadan sonra herhangi bir mahlûkun her türlü güzelliğini ürkeklikle karşılar, ondan kaçar ve istemez. Tamamen gerçek olan bu durumlardan dolayıdır ki Mûsâ (a.s.), Cenâb-ı Allah'tan kendisine duyu mükemmelliği lütfederek göğsünü açmasını taleb etmiştir. Mûsâ (a.s.) bu isteğini dünya ve âhiret işlerini birlikte yürütebilmek için yeterli gücü elde etmek düşüncesiyle yapmıştır. İşte göğsü açmakla kasde-dilen mânâ budur. Ayrıca ilim,erbabı zikrettiğimiz bu mânâyı açıklamak için birtakım misâller serdetmişlerdir :
Birinci Misâl : İnsan bedenini bir şehre benzetirsek; burada bulunan göğüs bir kaleye, fuâd bir köşke, kalb bir taht'a, rûh krala, akıl vezire, şehvet şehre mal girmesini sağlayan bir büyük görevliye, gazab sürekli eğitim ve ceza ile meşgul olan ordu komutanına, duyu organları casuslara, diğer kuvveler hizmetçi, işçi ve zenâatkârlara benzerler, öte yandan bu şehre, bu kale ve bu krala düşman olan bir şeytân bulunmaktadır. Bu şeytâna ordusu hevâ, hırs ve diğer kötü huylardan oluşan bir kral demek de mümkündür. Bir şehre benzeyen insan bedeninde, rûh kralı ile şeytân arasında süren devamlı bir savaş göze çarpmaktadır. Bu savaşta rûh meydana önce veziri aklı, şeytân da ona karşı yine veziri nefsi ileri sürer. Akıl insanı Allah (c.c.) a çağmrken, nefis de şeytâna çağınr. Rûh ikinci merhalede zekâyı akla yardımcı olarak ileri sürer. Şeytân da buna mukabil şehveti çıkarır. Burada zekânın insanı dünyevî fenalıklardan alıkoymaya çalıştığı, şehvetin ise kişiyi dünyevî lezzetlere doğru ittiği görülür. Sonra rûh, zekâya yardım etmesi için düşünceyi ileri çıkarır, o da Hz. Peygamber (s.a.) in: Bir saat tefekkürde bulunmak, bir sene (nafile) ibâdet etmekten daha iyidir, sözünü haklı çıkararak gözle görünen ve görünmeyen her türlü günâh ve ayıba karşı koyar. Şeytânın düşünceye karşı çıkardığı askeri ise gaflettir. Sonra rûh hilim ve sebatı, temkinli ve vakur olmayı ileri sürer. Çünkü acele etmek insana güzeli çirkin, çirkini de güzel gösterebilir. Hilim ve teennî ise akla dünyevî eşyanın çirkinliklerini gösterir. Şeytân buna karşılık acele etmeyi ve sür'ati çıkarır. Bu hususiyetten dolayıdır ki, Rasût-i Ekrem

(s.a.) şöyle buyurmuştur. Hilim bir yere girdiği zaman mutlaka orayı süsler. Acele etmek ise girdiği yeri muhakkak çirkinleştirir. Bunun içindir ki, yer ve gökler altı günde yaratılmıştır. Böylece insanlar teennî ve sebatı öğreneceklerdir. Buraya kadar İnsan içinde, iki sınıf arasında meydana gelen düşmanlığı görmüş bulunuyoruz. Kalb ve göğüs, bu insan şehrinin kalesi hükmündedir. Bir kalenin, çevresinde bir de hendek vardır. Bu hendek zühd-dür. Onun bir de sûru vardır : Âhireti istemek ve Allah Teâlâ'yı sevmek. Şayet hendek derin ve geniş, sûr da sağlam olursa; şeytân ordusu onu aşamaz ve geri çekilerek kaleyi terk eder. Fakat hendek derin ve 'geniş, sûr da muhkem olmazsa düşman kaleyi fetheder ve içeri girer; nefis, kendini beğenme, kibir, cimrilik, Allah hakkında sû-i zann besleme, söz taşıma ve gıybet gibi askerlerini de içeride beraber bulundurur. Bu durumda kral köşkten çıkamaz, zor bir duruma düşer. Bu işgal karşısında ancak Cenâb-ı Hakk'ın kuluna hayır yollarını açması, şer yollarını kapamak suretiyle yardımını göndermesi ve bu yabancı askerleri kaleden çıkarması halinde durum normale döner, göğüs açılır, şeytânın baskıları, orduları dağılır, çıkar ve Cenâb-ı Allah'ın hidâyet nurları içeri girer. İşte «Rabbım, göğsümü aç.» âyeti bu mânâyı ifâde etmektedir.
îkinci Misâl: Nurun bulunduğu yerin kalb olduğunu biliyoruz. Bir insanın eş ve çocuklarla, insanlarla düşüp kalkmasıyla, eğlenmekle, düşman korkusuyla meşgul olmasının kalb güneşinin nurunun, göğüs fezasına ulaşmasına mâni olacağını da bilmekteyiz. İşte bunun içindir ki, Cenâb-ı Allah bir insanın basiretini güçlendirir de bu insan mahlûkâtm acizliğini, dünya ve âhirette pek az faydası olduğunu anlarsa, bütün mahlûkât onun gözünde küçülür ve hattâ Cenâb-ı Hakk'ın «O'ndan başka her şey yok olacaktır.» (Kasas, 88) buyurduğu gibi, onları bir hiç mesabesinde görmeğe başlar. Mâsivâ'nm bir hiç olduğunu müşahede edinceye kadar mâsivâ üzerinde tefekkür eden insanın müşahede anından itibaren kalbi ile Allah (c.c.) in celâl nurları arasında bulunan perde kalkar. Bu perdenin kalkması ile de kâlb o yüce, ilâhî nurla dolar ki, göğsün açılması budur.
Altıncı Fasıl: kelimesinin mânâsı hakkındadır. Bu kelime Mûsâ (a.s.) nın duasını ihtiva eden bu âyette kalb mânâsına gelmektedir. Nitekim «Allah'ın gönlünü İslâm'a açtığı» (Zümer, 22), «Rab» bım. göğsümü aç.», «Göğüslerde bulunanların derlenip toparlanacağı an.» (Âdiyât, 10), «(Allah) göğüslerin gizlediğini bilir.» (Gâfir, 19) gibi âyetlerde de aynı mânâya kullanılmıştır. kelimesi göğüs boşluğu mânasına da kullanılmıştır; «Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalblerde körleşir.» (Hacc, 46) âyetlerinde olduğu gibi.
Âlimler aklın mahalli konusunda ihtilâf etmişler; bazıları aklın mahalli kalbdir, derken, bazıları da hayır, beyindir, demiştir. Kelâm ilmi âlimlerinin cumhuruna göre aklın mahalli kalbdir. Ki biz bu konuyu Şuarâ sûresinin (Onu senin kalbine Rûh el-Emin indirdi.» (Şu-arâ, 193) âyettni tefsir ederken açıklamış bulunuyoruz. Bazı ilim erbabı ise insanda dört önemli merkez bulunduğunu söylemektedirler: Sadr, kalb, fuâd ve akıl. Bunlara göre sadr (göğüs); İslâm'ın barındığı yerdir. Nitekim Allah Teâlâ, «Allah'ın, gönlünü İslâm'a açtığı...» (Zümer, 22) âyetinde buna işaret etmektedir. Kalb ise îmânın bulunduğu yerdir. «Fakat size îmânı sevdirdi ve onu sizin kalblerinizde süsledi.» (Hucurât, 7) âyeti de bu mânâya delâlet etmektedir. Fuâda gelince; burası ma'rifet mahallidir. «Onun gördüğü fuâd

(gönül) yalanlamadı.» (Necm, 11) âyeti buna delildir. Akıl ise tevhîdin makamdır. «Ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür.» âyeti buna delildir.
Burada şunu bilmelidir ki, Cenâb-ı Allah aklı bu dünyaya ilk gönderdiği zaman onu bir levha gibi işlenmemiş, düz ve temiz olarak gönderir. Sanki Levh-i Mahfuz ne ise insan bedeninde akıl da odur. Sonra Allah Teâlâ, rahmet ve azamet kalemiyle mevcudat ve mahiyetlerden aklı ilgilendiren her şeyi ona yazar. Bu yazı- insan ölünceye kadar bir tek satır gibi olur, varlığını korur. İşte bu satır, bu yazı mücerred suretler ve mâhiyetlerdir. Sonra tevfîk gemisine binen akıl, onu'ma'kû-(ât dalgalarının yükseldiği denizlere ve ruhanî âlemlere götürür. İşte akıl bu yolculuğu yaparken esmekte olan azamet ve kibriyâ rüzgârlarından dolayı bazan mutluluk rahatlığına erişir, bazan da gerileme rahatsızlığına dûcâr kalır. Tefekkür gemisi bazen celâl parıltılarının, bulunduğu sahillere ulaşır da üzerine ilâhî nurlar yağar; akıl, sapıklık karanlıklarından kurtulur. Bazan da cehalet kayalarına çarpar, ağır ha-sarlar görür ve batar. İşte bu durumda olan gemi, izzet dalgalarıyla boğuştuğu sürece onun kaptanı nûr ve hidâyet edinmeye muhtaç olacaktır. Bu ihtiyâç İçinde olduğu anda «Rabbım, göğsümü aç.» diye yardım ve ışık ister.
Ayrıca akıl, imkân (âlemi) eteklerinden vücûb âlemi tepelerine yükselirken, eşyanın mâhiyetini ve mücerred varlıkları müşahede ederek daha çok meşgul olmak durumunda kalır. Ma'lûmdur ki her bir mâhiyet, ya bizatihi Allah'ın Zâtıyla beraber bulunur veya O'ndan sudur etmiş olur. Eğer eşya O'nunla beraber bulunan bizatihi varlık olursa, bu durumda kalbe Cenâb-ı Allah'ın celâl nurları dolar da artık orada diğer nurları inceleme isteğine yer kalmaz ve O'ndan başka (mâsi-vâ) her şey göz ve kalbten silinir gider. Şayet akıl eşyayı mütâlâa ederken, Allah Teâlâ'dan sudur eden eserlere taalluk ederse; bu durumda burada acâib bir hal meydana gelir. Şöyleki: Sâf billurdan yapılmış bir küre bulunsun ve güneş ışınları bunun üzerine düşmüş olsun. Bu kürenin üzerine düşen güneş ışınları bir yere yansır ve orası yanar, değil mi? İşte bütün mümkinâtın mâhiyetleri de; böyle Allah Teâlâ'-nın güneşi, O'nun azamet nuru ve celâl parıltısına karşı konmuş bir sâf billur gibidirler. Binâenaleyh insan kalbi mümkinâta yöneldiği zaman, kalb onları tamamıyla kuşatır ve onların herbirinden çıkan ilâhî kibriyâ ışınları kalbe yansır ve onu yakar. Ateş ne denli çok ise, yanma da o derece fazla olacağı içindir ki Mûsâ (a.s.) : «Rabbım, göğsümü aç.» diye dua etmiş, böylece bütün mümkinâtı algılamaya güç ye-tirebilmek, dolayısıyla Allah Teâlâ'nın celâl nurlarının ateşiyle yanma makamına ulaşmak istemiştir. Rasûlullah (s.a.) da aynı mülâhaza ile : Allahım, bize eşyayı olduğu gibi göster, diye duâ etmiş, fakat onların ilâhî celâl nûrlanyla yanmakta olduklarını müşahede edince de duasında «Sana tâm manâsıyla senada bulunamam.» demiştir.[8]

36 — Buyurdu: Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.
37 — Zâten sana başka bir defa daha lutufta bulunmuştuk.
38 — Hani annene vahyedilmesi gerekeni vahyetmiş-tik.
39 — Onu bir sandığa koy da suya bırak. Su, onu kıyıya atar. Bana da, ona da düşman olan birisi onu alır. Gözümün önünde yetişesin diye senin üzerine katımdan bir sevgi koydum.

40 — Hani kız kardeşin gidip diyordu ki: Ona bakacak birini size göstereyim mi? İşte böylece, annen üzülmesin de gözü aydın olsun diye seni ona geri vermiştik. Ve sen bir .cana kıymıştın da, seni üzüntüden kurtarmıştık. Hem seni birçok musibetlerle denemiştik.

Allah Teâlâ, elçisi Mûsâ (a.s.) nın Rabbından istediklerine icabet buyurduğunu haber veriyor ve ona geçmiş nimetlerini hatırlatıyor. Annesi, onu emzirdiği esnada Firavun ve erkânının onu öldürmesinden korkuyordu. Zîrâ Hz. Mûsâ Firavun ve adamlarının, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürdükleri senede doğmuştu. Allah Teâlâ Hz. Mû-sâ'nın annesine ilhamda bulunmuş da çocuğu için bir sandık edinmişti. Çocuğunu emzirir, sonra onu bu sandığa koyar ve sandığı Nil'e bırakırdı. Sandığı evine bir iple bağlardı. Bir keresinde sandığı bağlamak için gitmiş, sandık elinden kurtulmuş ve deniz (Nil nehri) sandığı sürükleyip götürmüştü. Allah Teâlâ'nın : «Musa'nın annesi yüreği bomboş sabahı etti, şayet kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse onu açığa vuracaktı.» (Kasas, 10) Zikrettiği üzere Musa'nın annesi buna son derece üzülmüştü. Nil, sandığı Firavun'un evine götürmüş ve : «Pi-ravun'un adamları bunun üzerine onu aldılar. Çünkü o sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» (Kasas, 8) Yani Allah'ın takdir buyurmuş olduğu bir kaderdir bu. Zîrâ onlar Musa'nın varlığından çekinerek îsrâiloğullarımn erkek-çocuklarını öldürüyordu. Allah Teâlâ —en yüce hükümranlık ve en mükemmel kudret O'nundur— Hz. Musa'nın ancak Firavun'un ve karısının sevgisiyle beraber onun yiyecek ve içeceği ile beslenmesine hükmetmiştir. Bu sebepledir ki: «Bana da, ona da düşman olan birisi onu alır. Gözümün önünde, (düşmanının yanında) yetişesin diye senin üzerine katımdan bir sevgi koydum. Onu, seni sever kıldım.» buyurulmuştur. Seleme İbn Küheyl der ki: «Senin üzerine katımdan bir sevgi koydum.» âyetini: Allah'ın gö-zetimiyle yetişesin, şeklinde anlamıştır.! Katâde ise burayı: Gözetimimle beslensin, şeklinde anlamıştır. Ma'mer İbn Müsennâ ise : Şol bir haysiyetle ki Ben görürüm (Benim göreceğim bir yerde yetişesin diye) şeklinde anlar. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem ise şöyle demiştir : Yani onu kralın evinde kıldı. Nimet ve refah içindeydi. Onların yanındayken Musa'nın yiyecekleri kral yiyecekleri idi. İşte âyetteki kısmının anlamı budur.
Allah Teâlâ : «Hani kız kardeşin gidip diyordu ki: Ona bakacak birini size göstereyim mi? îşte böylece, annen üzülmesin de gözü aydın olsun diye seni ona geri vermiştik.» buyurur ki; Hz. Mûsâ, Firavun ailesi yanında kalıp yerleştiğinde ona süt anneler getirmişler fakat o, bunları kabul etmemişti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Önceden Biz, onun süt annelerin memesini kabul etmemesini sağladık. Bunun üzerine hemşiresi: Size, sizin adınıza ona bakacak ve iyi davranacak bir ev halkını tavsiye edeyim mi? dedi.» (Kasas, 12) Yani: Size onu ücretle em-zirecek birini göstereyim mi? dedi. Çocuğu onlar da yanında olduğu halde annesine götürmüş, annesi memesini ona verince kabul etmişti. Buna çok sevinmişler ve emzirmek üzere onu ücretle tutmuşlar. Böylece Hz. Musa'nın annesi, oğlu sebebiyle dünyada mutluluğu, yüceliği ve rahatı bulmuş, âhirette ise daha bol olanına kavuşmuştur. Bunun içindir ki bir hadîste şöyle buyrulur : Allah'tan hayır dileyerek bir işi ya-panın benzeri, Musa'nın annesinin misâli gibidir. Hem kendi çocuğunu emzirmiş ve hem de ücretini almıştır. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor : İşte böylece, annen

sana üzülmesin de gözü aydın olsun diye seni ona geri vermiştik. Ve sen bir kıptînin canına kıymıştm da, Firavun ailesinin seni öldürmeye azmetmesi sebebiyle başına gelen üzüntüden kurtarmıştık. Hz. Mûsâ kıptîyi öldürdükten sonra onlardan kaçmış ve nihayet Medyen suyuna kadar gelmişti. İşte oradaki sâlih kişi ona: «Korkma, artık zâlimler güruhundan kurtuldun.» (Kasas, 25) demişti.
«Hem seni birçok musibetlerle denemiştik.» âyetinde İmâm Ebu Abdurrahmân Ahmed îbn Şuayb en-Neseî, —Allah ona rahmet eylesin— Sünen'inin tefsir bölümünde der ki:[9]

Fitneler Hadîsi

Bize Abdullah îbn Muhammed... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetinde şöyle demiştir : Abdullah İbn Abbâs'a Hz. Mûsâ hakkındaki «Hem seni birçok musibetlerle denemiştik.» âyetini ve : Bu musibetler neler idi? diye sordum. Ey Cübeyr'in oğlu sabahleyin gel, onun uzun bir hadisi var, dedi. Sabah olunca va'detmiş olduğu bu musibetler hadîsini bana anlatması için İbn Abbâs'a gittim şöyle anlattı: Firavun ve erkânı, Allah Teâlâ'nm Hz. İbrahim (a.s.) e, onun zürriyetinden peygamberler ve krallar çıkaracağı va'di hakkında müzâkerede bulunuyorlardı. Onlardan birisi: Muhakkak ki İsrâiloğulları bunu bekliyorlar, bunda hiç şüphe etmiyorlar. Bunun Ya'kûb'un oğlu Yûsuf olduğunu sanıyorlardı. O öldüğünde : İbrahim'in va'di böyle değildi, dediler, dedi. Firavun: Nasıl düşünüyorsunuz? diye sordu. Müşavere ettiler ve nihayet topluca şu karâra vardılar: Yanlarında büyük, keskin bıçaklar olan adamlar gönderecekler, bunlar İsrâiloğullannin evlerini dolaşacak, buldukları her erkek çocuğu kesecekler. Böylece de yaptılar. Ancak îsrâiloğulları, büyüklerinin eceliyle öldüklerini, küçüklerinin ise boğazlandıklarını görünce şöyle dediler: Çok geçmeden îsrâilo-ğullannı tüketeceksiniz ve onların üstlenmekte oldukları hizmetleri, işleri bizzat yapmak zorunda kalacaksınız. Bir sene doğan erkek ço-cukları öldürün, erkek çocukları azalsm. Bir sene de bırakın, onlardan hiç kimseyi öldürmeyin. Büyüklerden ölenlerin yerine küçükler yetişsin. Sizin onlardan öldürmeyerek sağ bıraktıklarınız hiç bir zaman ço-ğalmazlar ki, onların sizden daha fazla olmalarından korkasınız. Böylece öldürdüklerinizle ihtiyâç duyacaklarınızı bitirmemiş, tüketmemiş olursunuz. Ve bu görüşte karâr kıldılar. Erkek çocukların boğazlanmadığı senede Hz. Mûsâ'nm annesi Harun'a gebe kalıp onu emniyet içinde ve alenî olarak doğurdu. Bir sonraki sene geldiğinde, Hz. Mûsâ (a.s.) ya hâmile kaldı. Kalbi üzüntüyle doldu. Ey Cübeyr'in oğlu, kendisi hakkında beslenen niyetler yüzünden annesinin karnında iken onun başına gelen bu şey, musibetlerdendir. Allah Teâlâ Hz. Musa'nın annesine : «Korkma, üzülme, şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız.» diye vahyetti. Ona şöyle emretti; Onu doğurduğun zaman bir sandığa koy, sonra sandığı denize (Nil nehrine) bırak. Hz. Musa'nın annesi doğurduğu zaman böylece yaptı. Oğlu kendisinden gizlenip ayrıldığında şeytân ona geldi ve kadın kendi kendine şöyle dedi: Ben oğluma ne yaptım? Benim yanımda boğazlanmış olsa ve onu kefenleyip gömmüş olsaydım onu denizin hayvanlarına ve balıklarına atmış olmamdan elbette bana daha sevimli gelirdi. Su,'sandığı sürükleyip götürdü-ve Firavun'un karısına âit cariyelerin su al-dığı sahile ulaştırdı. Cariyeler sandığı görünce aldılar, açmak istediler. Onlardan

birisi: Şüphesiz bunda bir mal vardır. Şayet biz onu açarsak, onun içinde bulduğumuz şeyler hakkında kralın karısı bize inanmaz, dedi. Buldukları şekilde onu yüklendiler, içinden bir şey çıkarmadılar ve nihayet Firavun'un karısına ilettiler. Firavun'un karısı sandığı açtığında bir çocuk gördü. Daha önce hiç kimse hakkında verilmemiş olan bir sevgi çocuğa karşı ona verildi. Hz. Musa'nın annesinin kalbi Musa'yı anmaktan başka her bir şeyden boş kaldı (Musa'dan başka hiç bir şeyi anmaz oldu). (İsrâiloğullannm çocuklarını) kesmek üzere görevlendirilenler bu durumu işittiklerinde ellerinde bıçaklarla Musa'yı boğazlamak üzere hemen Firavun'un karısına geldiler. Ey Cü-beyr'in oğlu, İşte bu da musibetlerdendir. Firavun'un karısı onlara: Bırakın onu, bu bir tek çocuk İarâiloğullannın sayısını artırmaz. Bırakın ki Firavun'a gideyim, onu bağışlamasını isteyeyim. Eğer onu bana bağışlarsa siz güzel bir hareket yapmış olursunuz. Eğer boğazlanmasını emredecek olursa elbette ben sizi suçlamam, dedi. Kadın Firavun'a gitti ve: Benim ve senin gözün aydın olsun (bu çocuk hem benim hem de senin için göz aydınlığı olsun), dedi. Firavun : Senin için olsun ama benim ona ihtiyâcım yok, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Kendisiyle yemîn edilene yemin ederim ki, şayet Firavun, çocuğun kendisi için karısının, söylediği gibi (ikrar ettiği gibi) göz aydınlığı olmasını kabullenmiş olsaydı, Allah Teâlâ nasıl karısına hidâyet bahsetmişe ona da hidâyet, bahşederdi. Fakat Allah, onu bundan mahrum etmiştir. Firavun'un karısı, çevresindeki sütü olan her bir kadına haber gönderdi ki çocuk için bir süt anne seçsin. Onlardan herhangi bir kadın emzirmek için onu almışsa memesini kabul etmedi. Nihayet Firavun'un karısı, çocuğun süt emmekten imtina ederek açlıktan ölmesinden korktu ve bu onu üzüntüye boğdu. Çocuğun, insanların toplu olarak bulunduğu bir yere, pazara çıkarılmasını emretti. Çocuğun memesini kabul edeceği bir süt anne bulacağını umuyordu. Fakat o, hiç birini kabul etmedi. Hz. Musa'nın annesi üzüntüden şaşkın bir halde geldi de kız kardeşine : İzini sür, onu ara. Bakalım onun adını sanını işitecek misin : Çocuğum yaşıyor mu yoksa onu deniz hayvanları mı yemiş? dedi. Allah'ın Hz. Mûsâ hakkında kendine olan va'dini unutmuştu. Kız kardeşi, kimseye hissettirmeden onu uzaktan gözetledi. Süt anne bulmaktan ümitlerini kestikleri sırada sevinçle : Onu emzirmeyi sizin için üstlenecek ve ona iyi davranacak bir aileyi size göstereyim, dedi. Onu aldılar ve : Nereden biliyorsun? Ona iyi davranacaklarını ne biliyorsun? Çocuğu biliyorlar mı? diye sordular ve bu hususta şüpheye düştüler. Ey Cübeyr'in oğlu, işte bu da musibetlerdendir. Kız kardeşi: Ona iyi davranmaları ve şefkatli olmaları ancak kralın süt anneliğine rağbetleri, kraldan bir fayda ummaları yüzündendir, dedi. Onu gönderdiler de, Hz. Musa'nın annesine gelip ona durumu haber verdi. Hz. Musa'nın annesi geldi. Çocuğu kucağına kbyar koymaz hemen memesine uzanıp emmeye başladı. O kadar ki İki yanı sütle doldu. Firavun'un karısına : Çocuğun için bir süt anne bulduk, diye müjdeler gitti. Hz. Musa'nın annesine haber gönderip onu ve çocuğu getirtti. Çocuğun ona karşı davranışını görünce ; Burada kal, bu oğlumu emzir. Ben onu sevdiğim kadar hiç bir şey; sevmedim, dedi.' Musa'nın annesi: Ben evimi bırakamam, (evimde) zayi' olacak bir çocuğum var, onu bırakamam. Eğer gönlün hoş olacaksa onu bana ver, evime götüreyim, benimle birlikte olsun, elimden gelen hiç bir hayrı esirgemez onun için yaparım. Şu kadar var ki evimi ve (evdeki) çocuğumu bırakacak değilim, dedi. Hz. Musa'nın annesi, Allah Teâlâ'nm

kendisine daha Önce va'detmiş olduğu birtakım şeyleri de zikretti. Bu; Firavun'un karısına çok zor geldi ve anladı ki, Allah va'dini mutlaka yerine getirecektir. Hz. Musa'nın annesi çocuğunu hemen o gün alıp evine döndü ve Allah Teâlâ onu güzel bir şekilde yetiştirip hakkında takdir buyurdukları için muhafaza buyurdu. îsrâiloğulları, içinde bulundukları zulüm ve alay edilmekten kurtulabilmek üzere kasabanın bir köşesinde kalmakta devam ediyorlardı. Hz. Mûsâ yürümeye başladığında Firavun'un karısı Musa'nın annesine : Çocuğumu bana gösterir misin? dedi. O da Firavun'un karısına çocuğu ona göstereceği bir gün va'detti. Firavun'un karısı hazinedarları, süt anneleri ve kethüdalarına şöyle dedi: Sizden hiç kimse kal-mayıp bugün oğlumu hediyelerle karşılayacak. Ben, emniyetli bir adamı gönderip sizden her birinizin yapacağını saydıracağım. Hz. Musa, annesinin evinden ayrılışından Firavun'un karısının yanma varıncaya kadar kendisini karşılayanlar tarafından hediyelere boğuldu. Firavun'un karısı yanına girdiğinde de bizzat o kendisine hediyeler verdi, ikramda bulundu ve buna çok sevindi. Firavun'un karısı, Hz. Musa'nın annesine de ona iyi bakmasından dolayı hediyeler verdi ve sonra : Kendisine hediyeler versin ve ikramda bulunsun diye onu Firavun'a götüreceğim, dedi. Çocuğu Firavun'un yanına soktuğunda Firavun onu kucağına aldı. Mûsâ, Firavun'un sakalını tutup yere doğru asıldı; Allah düşmanlarından azgınlar Firavun'a : Allah'ın, peygamberi İbrahim'e olan va'dini görmez misin? Şüphesiz o, sana mirasçın olacağını, sana üstün gelip seni devireceğini sanmıştır, dediler. Firavun Musa'yı boğazlamaları için cellâtlarına haber gönderdi. Onun hakkında arzulanan ve onun dûçâr kaldığı her bir belâdan sonra Ey Cübeyr'in oğlu, işte bu da musibetlerdendir. Firavun'un kansı gelip : Bana bağışlamış olduğun bu çocuk hakkında senin aklına gelen bu fikir de nedir? dedi. Firavun : Görmez misin, beni devireceği ve bana üstün geleceği sanılıyor, dedi. Kadın : Benimle senin aranda öyle bir şey yap ki bumın-la gerçek ortaya çıksın : İki kor, iki de inci parçası getirt; bunları çocuğa yaklaştır, eğer incileri tutar da korlardan sakınırsa; bil ki çocuğun aklı eriyor. Eğer incileri istemez ve korları alacak olursa, sen de bilirsin ki hiç kimse aklı erer olduğu halde inciler yerine korları ter-cîh etmez, dedi. Hz. Musa'ya iki kor ve iki inci yaklaştırıldı da (Firavun'un) elini yakacak korkusuyla iki koru onun elinden yakalayıp aldı. Kadın : Görmüyor musun? dedi. Böylece Allah Teâlâ onun Hz. Mûsâ, hakkında düşünüp niyyetlenmiş olduğu şeyi ondan çevirip engelle-di. Şüphesiz Allah, işini ulaştıracağı yere ulaştırandır.
Hz. Mûsâ bulûğa erdiğinde güçlü, kuvvetli bir erkek olmuştu. Onunla beraberken Firavun ailesinden hiç kimse Israûoğullanndan kimseye bir haksızlık yapmıyor, onlarla alay edemiyordu. O kadar ki bütünüyle bundan vazgeçtiler. Bir gün Hz. Mûsâ (a.s.) şehrin bir köşesinde yürürken birbiriyle döğüşen iki kişi gördü. Birisi Firavun taraftarı, diğeri İsrâiloğullarmdandı. İsrâiloğullarından olanı Firavun ta-raftarına karşı Musa'dan yardım istedi. Hz. Mûsâ, buna şiddetle öfkelendi. Zîrâ onu tanıyor ve îsrâiloğulları katındaki derecesini, onun İs-railoğullarını nasıl koruduğunu biliyordu. Musa'nın annesinden başka insanlar bu tanışmanın süt kardeşliğinden geldiğini bilmiyorlardı. Ayrıca Allah Teâlâ Hz. Musa'ya, başkalarına bildirmediklerini bildirip onu muttali' kılmıştı. Hz. Mûsâ, Firavun taraftarına vurup onu öldürdü. İsrâiloğullarından olan o adam ve Allah'tan başka hiç kimse o ikisini görmemişti. Hz. Mûsâ adamı öldürdüğünde : «Bu, şeytânın

işidir, zîrâ o, apaçık saptıran bir düşmandır.» (Kasas, 15) demiş ve şöyle ilâve etmişti : «Rabbım, doğrusu kendime zulmettim. Bağışla beni. Bunun üzerine onu bağışladık. Şüphesiz ki Allah, Gafur ve Rahîm olanın kendisidir.» (Kasas, 16).
Böylece Hz. Mûsâ, şehirde korku içerisinde olayları ta'kîb etmeye başladı. Firavun'un yanına geldiğinde ona: İsrâiloğul-ları, Firavun ailesinden birini öldürdü. Bizim hakkımızı al, onlara acıma, kolaylık gösterme, denildi. Bana katili bir de olaya şâhid olanı bulup getirin. Şüphesiz kral, delilsiz isbâtsız olarak kavminden hiç kimseyi tutuklamak niyetinde olmadığına göve, benim için bu hususta bilgi toplayın, ben de sizin hakkınızı alayım, dedi. Onlar dolaşıp hiç bir delil ve isbât bulamazken ertesi günü îsrâiloğullarından aynı adam Firavun ailesinden olana karşı Musa'dan yine yardım istedi. Onlara rastladığında daha önce yaptığına pişman olan Mûsâ, gördüğünden hoşlanmadı. îsrâiloğullarından olana kızdı. Firavun ailesinden olanı tutmak isterken, İsrâiloğullanndan olan adama dün ve bugün yaptığından ötürü: «Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın.» (Kasas, 18) dedi. Kendisine bu sözü söyledikten sonra îsrâiloğullarından olan adam Mû-sâ'ya baktı ve onun Firavun ailesinden olan adamı dün öldürdüğü zamanki öfkesine benzer öfkeli bir halde gördü, kendisine «Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın» demesinden sonra Hz. Musa'nın kendisim kaydetmiş olmasından korktu. Halbuki Hz. Mûsâ onu kasdetmiyor, ancak Firavun ailesinden olanı kasdediyordu. îsrâiloğullarından olan adam: «Ey Mûsâ, dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun?» (Kasas, 19) dedi. Bu sözü sâdece Hz. Musa'nın kendisini Öldürmek istediğini sanarak korkusundan söylemişti. îki düşman birbirinden ayrıldılar ve Firavun ailesinden olanı gidip İsrailoğullarından olan adamdan işitmiş olduklarını onlara haber verdi. Onun: «Dün bir cana kıydığın gibi bana da ma kıymak istiyorsun?» (Kasas, 19) dediğini söyledi. Firavun, Musa'yı öldürmeleri için cellâtlarını gönderdi. Firavun'un adamları, büyük yolda âdetleri üzere yürümeye başlayıp Musa'nın peşine düştüler. Musa'nın kendilerini geçmiş olacağına ihtimal vermiyorlardı. Şehrin uzak bir köşesinden Musa'nın taraftarlarından birisi gelip, kısa yoldan onların önüne geçip Musa'ya ulaştı ve durumu ona haber verdi. Ey Cübeyr'in oğlu, işte bu da musibetlerdendir.
Kz. Mûsâ, Medyen'e doğru yola çıktı.. Bundan önce herhangi bir belâya uğramış değildi. Yol hakkında Rabbına karşı hüsn-i zanından başka hiç bir bilgisi de yoktu. O, şöyle diyordu : «Umarım ki Rabbım, beni yolun doğrusuna hidâyet eder. Medyen suyuna varınca; davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü. Ve onlardan başka sürüleri gö-zartleyen iki kadın buldu.» (Kasas, 22-23). Yani orada koyunlarını bir kıyıda toplamış iki kadın görmüştü. O ikisine : Sizin durumunuz nedir ki insanlarla beraber (koyunlarınızı) sulamıyor, ayrı duruyorsunuz? diye sordu. Onlar : Bu kalabalığa karışıp koyunlarımızı sulamaya gücümüz yok. Onların havuzlarından artanları bekliyoruz, dedilör. Onların koyunlarını sulayıverdi. Kova ile o kadar çok su çekiyordu ki çobanların, koyunlarını sulayan ilkleri oldu. Kızlar koyunlarıyla birlikte babalarına döndüler. Hz. Mûsâ (a.s.) da ayrılıp bir ağacın gölgesine durdu (oturdu). «Rabbım, doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.» (Kasas, 24) diyordu. Kızların babaları onların koyunlarının karınlan ve memeleri dolu olarak çabucak dönmelerini garip karşılayıp : Bugün sizde bir şey var, dedi. Musa'nın yaptığını ona haber verdiler. Kızlardan birinin Musa'yı çağırmasını

emretti. Kız Musa'ya gelip onu davet etti. Kızların babası ile konuştuğunda o: «Korkma, artık zâlimler güruhundan kurtuldun.» (Kasas, 25) Ne Firavun'un ne de kavminin bi-, ze karşı herhangi bir gücü yoktur. Biz onun ülkesinde değiliz, dedi. Kızların birisi: «Babacığım onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» (Kasas, 26) dedi; Kızların babasının kıskançlığı onu, bu sözü söyleyen kızına : Onun kuvvetini ve emîn oluşunu nereden biliyorsun? demeye şevketti. Kız: Kuvvetine gelince; ssn onun bizim için su sularken kovayı nasıl çektiğini görmedin. Şüphesiz ben su sulama konusunda ondan daha güçlü hiç bir kimse görmedim. Emîn oluşuna gelince; ben ona gittiğim zaman bana baktı, ben ona baktım. Benim bir kadın olduğumu farkeder etmez başını yere eğdi ve hiç kaldırmadı. Tâ ki ben ona senin mesajını ulaştmncaya kadar. Sonra bana: Ardımdan yürü ve bana yolu ta'rîf et, dedi. Babasının gönlü ferahladı, kızının söylediklerinde hüsn-İ zannda bulundu.
Kızların babası Musa'ya şöyle dedi: «Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Şayet on yıla tamamlarsan o, senden bir lütuf olur. Ama sana zahmet vermek istemem. İnşâallah beni sâühlerden bulacaksın.» (Kasas, 27). Hz. Mûsâ da böylece yaptı. Allah'ın peygamberi Mûsâ üzerine sekiz sene vâcib olmuştu. İki senesi ise onun va'di olup Allah Teâlâ onun va'dini yerine getirdi ve süreyi on seneye tamamladı.
Saîd İbn Cübeyr der ki: Hıristiyanlardan ve onların âlimlerinden biri bana rastladı da : Musa'nın yerine getirmiş olduğu iki süre hangisidir biliyor musun? diye sordu. Ben; hayır, dedim. O gün gerçekten bilmiyordum. İbn Abbâs'a kavuştum ve bunu kendisine anlattım da: Bilmiyor musun ki Allah'ın peygamberi üzerine sekiz sene vâcib olmuştu. Allah'ın peygamberinin ondan bir şey eksiltmeye hakkı yoktu. Ayrıca o, Musa'nın va'detmiş olduğu va'dini Allah'ın yerine getireceğini de biliyordu. Böylece o, on sene geçirdi. O hıristiyanla karşılaştım ve bunu kendisine haber verdim de, şöyle dedi: Senin kendisine sorduğun ve sana haber veren bu konuda senden bilginmiş. Ben : Evet hattâ daha da üstün, dedim.
Hz. Mûsâ ailesiyle beraber yürüyüp gittiğinde Allah Teâlâ'nın Kur'-an'da anlatmış olduğu ateşi görmesi, asası (değneği) ve (hiç bir hastalık olmaksızın bembeyaz bir halde) elini cebinden çıkarması gibi mucizeleri meydana geldi. Hz. Mûsâ Allah Teâlâ'ya bir adam öldürdüğünden dolayı Firavun ailesinden olan korkusundan ve dilindeki düğümden şikâyet etti. Dilinde bir düğüm vardı ki çokça konuşmasını engelliyordu. Ayrıca kendisine yardımcı olması, diliyle fasih olarak anlatamadığı birçok şeyi kendisi yerine konuşması için kardeşi Harun'u kendisine yardımcı olmasını Rabbından istemişti. Allah Teâlâ onun isteğini kendisine verdi, dilindeki bağı çözdü, Harun'a vahyedip Musa'ya iltihâk etmesini emretti. Hz. Mûsâ, yanında asâsıyla yola çılüp nihayet Hârûn (a.s.) ile buluştu. İkisi birlikte Firavun'a gittiler. Kendilerine izin vermeyerek bir süre kapısında bekletildiler. Şiddetli bir engel-lemeden sonra nihayet onlara izin verildi de : «Doğrusu biz, senin Rab-bının elçileriyiz.» (Tâ-Hâ, 47) dediler. İkinizin Ratfbı kimdir? dedi. Ve Allah Teâlâ'nın Kur'an'da sana anlatmış olduklarını ona haber verdiler. Sonra Firavun : Siz ikiniz ne istiyorsunuz? dedi ve ona öldürdüğü adamı hatırlattı. Mûsâ senin de işittiğin sözle özür beyân edip : Allah'a îmân etmeni ve İsrâiloğullarmı benimle beraber göndermeni istiyorum, dedi, Firavun bunu kabul etmedi ve : «Şayet sâdıklardan

isen o zaman bir âyet getir.» (Şuarâ, 154) dedi. Hz. Mûsâ asasını yere attı. Bir de ne görsünler o, ağzını açmış Firavun'un üzerine koşan kocaman bir yılandır. Firavun onun kendisine yöneldiğini görünce; ondan korktu, tahtından atladı ve onu kendisinden engellemesi için Musa'dan yardım istedi. Hz. Mûsâ, onun bu isteğini yerine getirdi. Sonra elini cebinden çıkardı ve Firavun, alatenlilik gibi bir hastalık olmaksızın bembeyaz olduğunu gördü. Sonra Mûsâ elini tekrar cebine koydu da eli önceki rengine döndü. Firavun, gördükleri hakkında çevresindekileri e istişare etti. Ona : «Bu iki sihirbaz sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak, ve örnek olan yolunuzu yok etmek istiyorlar.» (Tâ-Hâ, 63) dediler ve Hz. Musa'nın istediklerinden hiç birisini vermeyi kabul etmediler. Firavun'a : Bu ikisi için sihirbazları topla. Sihirbazlar senin ülkende çoktur. Sihrinle bu ikisinin sihrine böylece üstün gelirsin, dediler. Firavun şehirlere haberciler gönderdi ve her bir bilgin sihirbaz onun için toplandı. Firavun'a geldiklerinde : Bu sihirbaz ne ile sihir yapıyor? diye sordular. Yılanlarla iş görüyor, dediler. Onlar : Allah'a yemin ederiz ki yeryüzünde bizim yılanlar, ipler ve değneklerle yapmakta olduğumuz sihri yapacak hiç kimse yoktur. Eğer galip gelenler biz olursak mükâfatımız ne olacak? dediler. Firavun onlara : Siz benim akrabalarım ve hâs adamlarımsınız. Sevip istediğiniz her şeyi size yapacağım, dedi. Bayram günü va'dleştiler ve insanların kuşluk vakti toplanmasını kararlaştırdılar. Onların bayram günlerine zînet günü denirdi. Saîd îbn Cübeyr, İbn Abbâs'ın kendisine şöyle naklettiğini söyler : Allah Teâlâ'nm Hz. Musa'yı Firavun ve sihirbazlara galip getirdiği zînet günü aşûra günüdür.

Geniş ve düz bir yerde toplandıklarında insanlar birbirlerine şöyle diyorlardı: «Eğer onlar gâlib gelirlerse, büyücülere belki biz de tâbi oluruz.» (Şuarâ, 40). Bununla Hz. Mûsâ ve Harun'u kasdediyor ve ikisiyle alay ediyorlardı. Sihirbazlar sihirlerinin güçlülüğüne inanarak : «Ey Mûsâ sen mi atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım.» (A'râf, 115) dediler. Hz. Mûsâ'nn : «Hayır, siz atın, demesi üzerine iplerini ve değneklerini atıp : Firavun'un hakkı için elbette biz gâlib gelenleriz.» (Şuarâ, 44) dediler. Hz. Mûsâ onların sihrini (büyüsünü) görünce' içinde bir korku hissetti. Allah Teâlâ ona asasını atmasını vahyetti. Asasını yere atar atmaz ağzını açmış büyük bir ejderhâya dönüştü. Sihirbazların değnekleri ipleri karışmaya başladı ve ejderhâ karşısında boğazlanmaya razı olup boyun eğmiş bir koyun gibi oldu. Bunlar ejderhâ tarafından yutuldu da nihayet yutulmadık ne bir değnek ne de bir ip kaldı. Sihirbazlar bu durumu anlayınca : Şayet bu bir sihir olsaydı, bizim sihirimiz karşısında bu duruma yükselmezdi. Fakat bu, Allah'tan olan bir iştir. Biz Allah'a ve Musa'nın getirdiklerine inandık. İçinde bulunduğumuz durumdan Allah'a tevbe ediyoruz, dediler. İşte orada Allah Teâlâ, Firavun ve taraftarlarının belini kırdı, hakkı üstün getirdi, onların yapagelmekte oldukları da bâtıl oldu. «İşte orada yenildiler, hor ve hakîr geri döndüler.» (A'râf, 119). Bu arada Firavun'ün kansı üzerindeki süslü elbiseleri atmış Musa'nın, Firavun ve taraftarlarına üstün gelmesi için Allah'a duâ ediyordu. Firavun'ün ailesinden onu gö-fenler, Firavun ve taraftarlarına acımasından dolayı üzerindeki süslü elbiseleri attığını sanmıştı. Halbuki o, ancak Hz. Mûsâ İçin olan üzüntüsünden böyle yapmıştı.

Hz. Mûsâ, Firavun'ün yalancı vaadleri ile uzun süre kaldı. Bir mucize getirdiği zaman, mucize esnasında İsrâiloğullarını onunla beraber göndereceğini va'dediyor,

mucize geçince ise sözünden dönüp : Senin Rabbın bundan başkasını yapmaya güç yetirebilir mi? diyordu. Allah Teâlâ Firavun kavmi üzerine ayrı ayn mucizeler olarak tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa ve kan mucizelerini gönderdi. Bunların her birerinde Firavun Musa'ya yalvarıyor, bu musibetin kendisinden kaldırılmasını, engellenmesini istiyor ve İsrâiloğullarını kendisiyle beraber göndereceği konusunda ona te'mînât veriyordu. Her biri bir musibet olan mucizeler ondan kaldırıldığında ise sözünden dönüyor, ahdini bozuyordu.
Nihayet Allah Teâlâ Musa'ya kavmini geceleyin çıkarmasını emretti. Sabah olduğunda Firavun onların kaçıp gitmiş olduklarını görerek şehirlere adam toplayıcılar gönderdi. Kalabalık ve büyük bir ordu ile peşlerine düştü. Allah Teâlâ denize şöyle vahyetmişti: Kulum Mûsâ asâsıyla sana vurduğu zaman on iki parçaya bölün ki Mûsâ ve beraberindekiler geçsinler. Henüz içerde kalan Firavun ve taraftarlarının üzerine kapan. Mûsâ, denize asâsıyla vurmayı unuttu. Denize ulaştı. Mûsâ asâsıyla denize vurmayı unutur da Allah'a âsî olmuş olur korkusuyla denizin korkunç bir gürlemesi vardı. İki topluluk birbirini görüp yaklaştıklarında Hz. Musa'nın ashabı: «Bize yetiştiler.» Rabbınm sana emrettiğini yap. Şüphesiz O yalan söylemedi, sen de yalan söylemedin, dediler. Hz. Mûsâ: Denize geldiğim zaman geçebilmem için on İki parçaya bölüneceğini bana va'detmişti, dedi ve bundan sonra asasını hatırlayıp denize asâsıyla vurdu. Bu, Firavun ordusunun öncülerinin Hz. Musa'nın ordusunun ardçılanna iyice yaklaştığı bir zamanda olmuştu. Rabbmın emrettiği ve Musa'ya va'dettiği gibi deniz yarıldı. Mûsâ ve ashabının tamâmı denizi geçip Firavun ve ashabı denize girdiklerinde yine Allah Teâlâ'nın emrettiği gibi deniz onların üzerine kapandı. Hz. Mûsâ denizi geçtiğinde ashabı: Biz Firavun'ün boğulmuş olmasından korkuyoruz ve onun helakinden emin de değiliz, dediler. Hz. Mûsâ Rabbına duâ etti, onun duası üzerine Firavun'u cesedi ile (denizden) çıkardı ve nihayet onun helak olduğuna kesin olarak inandılar.
Sonra putlara tapınan bir kavme rastladılar ve dediler ki: Ey Mûsâ, onların tanrıları olduğu gibi bize de bir tanrı yap. «O da dedi ki:
Siz gerçekten câhil bir topluluksunuz. Şüphesiz ki bunların içinde bulundukları; yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları şey de bâtıldır.» (A'râf, 138-139). Siz size yetecek (sizi putlara tapınmaktan alıkoyacak) ibretler gördünüz ve işittiniz deyip yürüdü. Hz. Mûsâ, onları bir yerde konaklattı ve : Harun'a itaat ediniz. Ben sizin üzerinize yerime onu bırakıyorum. Ben Rabbıma gidiyorum, dedi ve otuz gün sonra onlara döneceğini va'detti. Rabbma gelip otuz gün içinde O'nunla konuşmayı murâd ettiğinde, bu otuz günün gecesi ve gündüzünde oruç tuttuğu için oruçlu ağzındaki koku ile Rabbıyla konuşmayı hoş görmedi ve yerdeki bir bitkiden bir parça alıp çiğnedi. Rabbma geldiğinde O, olanları en iyi bilen olduğu halde Musa'ya : Niçin iftar ettin? diye sordu. Hz. Mûsâ : Ey Rabbıın, ağzımda hoş bir koku olmaksızın Seninle konuşmaktan hoşlanmadım, diye cevab verdi. Rabbı: Ey Mûsâ, oruçlu ağızının kokusunun misk kokusundan daha hoş olduğunu bil-medin mi? Dön, on gün oruç tut, sonra Bana gel, buyurdu. Hz. Mûsâ (a.s.), kendine emrolunanı yerine getirdi. Musa'nın kavmi onun, verilen sürede kendilerine geri dönmediğini gördüklerinde, bu onların hoşuna gitmedi. Hz. Hârûn (daha önce) onlara hitâbetmemiş ve : Şüphesiz Mısır'dan çıkarken Firavun kavminin sizin yanınızda emânetleri, ödünç verdikleri şeyler vardı. Sizin de onlarda emânetleriniz

ve ödünç verdiğiniz şeyler vardı. Ben görüyorum ki .sizin olup ta onların yanında kalanlar hususunda siz Allah'tan ecir dilemektesiniz. Ancak onlardan size emânet veya ödünç olarak kalan şeyleri size helâl olarak görmüyorum. Biz, bunlardan hiç birisini onlara geri verecek veya kendimiz için tutacak değiliz, demiş, bir çukur kazdınp bütün kavmin yanlarında emânet veya ödünç olarak kalan eşya, süs ve benzeri şeyleri bir çukura atmalarını emretmişti. Sonra onların üzerine bir ateş yaktırıp hepsini yakmış; işte şimdi ne bizim ne de onların oldu, demişti.
Sâmirî, îsrâiloğullarınm komşulardan ineğe tapan bir kavimden idi. İsrâiloğullarından değildi. Hz. Mûsâ ve İsrâiloğullan göçtüklerinde onların peşine takılmıştı. Sâmirî için bir iz (rivayete göre Cibril'in kısrağının ayağının değdiği yerdeki toprak) görmesi ve ondan bir avuç alması takdir buyurulmuştu. Harun'a uğradı da Hârûn (a.s.) ona: Ey Sâmirî, elindekini atmayacak mısın? diye sordu. O, avucunu kapalı tutuyordu ve bu uzun süre içinde avucunda olanı hiç kimse görmemişti. Bu, sizi denizden geçiren elçinin izinden bir avuçtur. Onu attığım zaman dilediğimin olması için şayet Allah'a duâ edersen ancak o zaman atarım, dedi. Sâmirî, avucundakini attı ve Hârûn onun içîn duâ etti. Sâmirî : Onun bir buzağı olmasını istiyorum, dedi. Çukurdaki eşya, süs, bakır veya demirden ne varsa bir araya toplandı ve içi boş bir buzağı haline geldi. Onda rûh yoktu ve bir böğürmesi vardı.
îbn Abbâs der ki: Hayır, Allah'a yemîn ederim ki onun asla bir sesi olmadı. Ancak rüzgâr onun arkasından girip ağzından çıkıyordu. İşte ses bundan meydana geliyordu.
İsrâiloğulları fırkalara bölündü. Bir bölük : Ey Sâmirî, bu nedir? Bunu en iyi bilen sensin, dediler. Sâmirî : Bu, sizin Rabbınızdır. Fakat Mûsâ yolunu kaybetti, dedi. Bir bölük : Mûsâ bize dönünceye kadar biz bu adamı yalanlamayız. (Yalanlamayalım). Eğer bu bizim Rabbımız ise biz onu kaybetmiş ve onu gördüğümüz zaman ondan âciz kalmamış oluruz. Şayet Rabbımız değilse Musa'nın sözüne uyarız, dediler. Bir bölük ise : Bu, şeytânın işidir. Asla bizim Rabbımız değildir. Biz ona inanmayız ve doğrulamayız, dediler. Ancak, Sâmirî'nin buzağı hakkında söylemiş olduğu sözlerin doğru olduğu bir bölümünün aklına yattı ve açıkça Musa'yı yalanladılar. Hz. Hârûn onlara : Ya Musa'nın durumu nedir? Bize otuz gün sonra döneceğini va'detti, sonra sözünden döndü. İşte kırk gün geçmedi mi? dediler. Onların beyinsizleri de : Her halde Rabbını kaybetti, onu arıyor, peşinden gidiyor, diye ilâve ettiler.
Hz. Mûsâ, Allah Teâlâ ile konuşup Rabbı ona söylediklerini söylediğinde, arkasından kavminin başına gelenleri ona haber verdi. «Mûsâ kavmine kızgm ve üzgün olarak döndü.» (Tâ-Hâ, 86) ve Kur'an'da işitmiş olduklarını onlara söyledi. Kardeşinin başından tutup kendine doğru çekmeye başladı ve öfkesinden levhaları yere attı. Sonra kardeşinin özürünü kabul edip onun için mağfiret diledi. Sâmirî'ye gidip : Seni böyle yapmaya sürükleyen nedir? diye sordu. Sâmirî : «Onların görmedikleri bir şey gördüm ve o elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım. Ve bunu (zînet eşyalarını erittiği yere) attım nefsim böyle yaptırdı bana.» (Tâ-Hâ, 96) dedi. Hz. Mûsâ : «Haydi git, doğrusu hayatta artık; bana dokunmayın, demekten başka yapacağın bir şey yoktur. Bir de senin için hiç kaçamayacağın bir ceza günü var. Sarılıp durduğun üstüne düşüp tapındığın ilâhına bak; yemîn olsun ki Biz onu

(buzağıyı) yakacağız, parça parça edip sonra da denize atacağız.» Eğer bir Allah olmuş olsaydı, elbette bunlar onun başına gelmezdi, dedi ve İsrâiloğulları fitneyi kesin olarak görüp inandılar. Buzağı hakkında Hz. Harun'un görüşünü paylaşanlar sevinip şâd oldular ve kendi cemaatları için :Ey Mûsâ, Rabbından bizim için tevbe kapısını açmasını iste de tevbe edelim, yaptıklarımızdan dolayı bizi bağışlasın, dediler. Hz. Mûsâ, bu iş için kavminden yetmiş kişi seçti. Bunlar hiç bir hayrı esirgemeyen, İsrâiloğullarının seçkinleri ve buzağıya tapmayan (buzağı ile Allah'a şirk koşmayan) kimselerdi. Onlar için tevbe dilemek üzere onları alıp götürdü. Yeryüzü onları sarstı da, Allah'ın peygamberi kendilerine bu iş yapıldığı zaman kavminden ve kavmi içinden seçtiklerinden utandı ve : «Rabbım; dile-seydin önce onları da helak ederdin, beni de. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak eder misin?» (A'râf, 155) dedi. İçlerinde kalbinde buzağı sevgisi ve nna îmân yerleşmiş olan kimselere Allah Teâlâ Musa'yı muttali' kılmıştı. îşte bu yüzdendir ki onları sarsmıştı. «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Ben, onu sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara; işte onlara yazacağım. Onlar ki; yanlarındaki Tevrât'da ve İncil'de, yazılı bulacakları; okuma, yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar.» (A'râf, 156-157) buyurdu. Hz. Mûsâ : Ey Rabbım, ben kavmim için Senden tevbe istedim. Sen ise rahmetini benim kavmimden başka bir kavim için yazdığını buyurdun. Ne olur keşke beni geciktirseydin de, o rahmete nail olmuş kişinin ümmeti içinde çıkaraydın, dedi Allah Teâlâ ona : Onların (kavminin) tevbesi, onlardan her bir kişinin babası veya çocuğu olsun kavuştuğunu kılıçla öldürmesidir. O yerde öldürdüğünün kim olduğuna aldırmayacaktır, buyurdu. Böylece Hz. Mûsâ ve Harun'a gizli kalıp ta Allah'ın, günâhlarına muttali' olduğu kimseler tevbe edip günâhlarını itiraf ettiler ve emrolunduklarını yaptılar da Allah Teâlâ hem öldüreni hem de öldürüleni bağışladı.
Sonra Hz. Mûsâ (a.s.), onları Arz-ı Mukaddes'e doğru yola çıkarıp yürüttü. Öfkesi dindikten sonra levhaları aldı ve onlara ulaştırmakla emrolunduğu görevleri onlara emretti. Bu, onlara ağır geldi ve kabulden imtina' ettiler. Allah Teâlâ dağı yerinden söküp onların üzerine bir gölge gibi kaldırdı. Dağ onlara o kadar yaklaştı ki, üzerlerine düşeceğinden korktular. Elleriyle kitabı aldılar. Başlarını yan olarak yere koymuşlar dağa bakar durumdaydılar, kitab da ellerinde idi. Onlar dağın hemen arkasında ve onun üzerlerine düşeceği korkusu içindeydiler. Sonra yürüdüler ve nihayet kutsal yere geldiler. Orada bir şehir ve şehirde zâlim bir kavim buldular. Yaratılışları hoşlanılmayacak bir yaratılıştı. —Anlatanlar onların meyveleri hakkında ve meyvelerinin büyüklüğü üzerinde garip durumlar da zikrederler.— Dediler ki: Ey Mûsâ, muhakkak orada zâlim bir kavim var. Bizim onlara -gücümüz yetmez. Onlar oradayken biz oraya girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz oraya gireriz. İsrâiloğüllarının korktuğu kavimden iki kişi —Ye-zîd'e soruldu da : Evet, o iki adam şehirdeki zâlim kimselerden olup Mû-sâ'ya îmân etmiş ve onun yanına çıkmışlardır, dedi— Biz kavmimizi iyi biliriz. Siz onların cüsselerinden, sayılarından gördüklerinizden korkuyorsunuz. Halbuki onlar, yüreksiz ve güçsüz insanlardır. Güçleri de yoktur. Onların üstlerine kapıdan yürüyün, oraya girerseniz muhakkak siz gâliblersiniz, dediler. Birtakım kimseler bunların (konuşan kimselerin) Musa'nın kavminden olduğunu söylerler. Israîloğulların-dan korkanlar ise : «Ey Mûsâ, onlar orada oldukça, ebediyen oraya girmeyiz. Git, sen ve Rabbın

savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» (Mâide, 24) demiş ve Musa'yı öfkelendirmişlerdi. Hz. Mûsâ onlara beddua etmiş, onları fâsıklar (günahkârlar) olarak isimlendirmiştir. Bundan önce onlara hiç beddua etmemişti. Onlardan o güne gelinceye kadar bir kötülük ve ma'siyet de görmemişti. Allah Teâlâ Hz. Musa'nın bedduasına icabet buyurmuş ve Hz. Musa'nın isimlendirdiği gibi onları günahkâr olarak isimlendirip Arz-ı Mukaddesi onlara kırk sene haram kılmıştı da öylece yeryüzünde (çölde) dolanıp durmuşlardı. Her gün sabah olunca yürüyorlar, bir yerde karâr kılamıyorlardı. Sonra Tîh (çölün) de onların üzerine bulutu gölge yaptı, onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdi, eskimeyen ve kirlenmeyen elbiseler bahşetti. Onların aralarında dört köşe bir kaya yarattı. Musa'ya ona asâsıyla vurmasını emretti. Her bir köşesinden üç kaynak olmak üzere ondan on iki kaynak fışkırdı. Kendisinden su içecekleri kaynağı her bir sıbt'a (aileye) bildirdi. Herhangi bir merhaleden göçüp ayrıldıkları zaman bir önceki gün nerede ise kayayı kendileriyle beraber orada buluyorlardı.
İbn Abbâs bu hadîsin rivayetini Hz. Peygamber (s.a.) e kadar ulaştırmıştır. Hz. Muâviye, İbn Abbâs'm bu hadîsi rivayetini işittiğinde, Hz. Musa'nın öldürdüğü adamın öldürülme işini Hz. Musa'nın aleyhine ifşa edenin Firavun ailesinden olmasını kabullenmeyip : Hz. Mûsâ hakkında bilgisi olmaksızın ve bu duruma şâhid olan İsrâiloğulların-dan olan adam kanalıyla kendisine zahir olmuşken bunu nasıl ifşa eder? dedi. İbn Abbâs öfkelenip Muâviye'nin elinden tuttu ve onu Sa'd İbn Mâlik ez-Zührî'ye götürdü ona : Ey Ebu îshâk, Allah Rasûlü (s.a.) nün Firavun ailesinden Hz. Mûsâ tarafından öldürülen kişinin haberini bize rivayet ettiği günü hatırlıyor musun? Hz. Musa'nın aleyhine ifşaatta bulunan İsrâiloğullarından mı, yoksa Firavun taraftarlarından mıydı? diye sordu. Sa'd İbn Mâlik şöyle cevapladı: Bu duruma şâhid olup orada hazır bulunan İsrâiloğullanndan olan adamdan işittiği ile Firavun taraftarı olan ifşa etmiştir.
Hadîsi İmâm Neseî, «es-Sünen el-Kebîr»inde böylece rivayet ediyor. Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de tefsirlerinde hadîsi tah-rîc etmişlerdir. Ancak bu, İbn Abbâs'm sözü olarak mevkuf olup çok az bir kısmı merfû'dur. Sanki İbn Abbâs bu sözleri İsrâiliyyâtın nakledilmesi mübâh olan kısımlarından alarak, Kâ'b el-Ahbâr ve başkalarından almış gibidir. En doğrusunu Allah bilir. Şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî'nin de böyle söylediğini işittim.[10]

40 — (...) Böylece Medyen halkı arasında yıllarca kalmıştın. Sonra da bir kader üzerine geldin ey Mûsâ.
41 — Ve seni kendim için yetiştirdim.
42 — Sen ve kardeşin âyetlerimle git. İkiniz de Beni zikretmede gevşek davranmayın.
43 — Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır.
44 — Ve ona yumuşak söz söyleyin, belki nasihat dinler veya korkar.

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.) ya hitaben, onun Firavun ve erkânından kaçıp, kayınpederinin koyunlarını güderek Medyen halkı içinde kaldığını haber veriyor. Süre sona erip verilen müddet bitince o, söz verilmiş bir zaman olmaksızın Allah'ın takdiri ve irâdesine muvafık olarak ('Mısır'a) gelmiştir. Emir bütünüyle Allah

Teâlâ'nın elindedir. Kullarını dilediği şekilde yürüten ve dilediğini yaratan O'dur. Bu sebepledir ki: «Sonra da bir kader üzerine geldin ey Mûsâ.» buyurmuştur. Mücâhid âyetteki kelimesini; söz verilmiş bir zaman olarak anlamıştır. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetinde o, «Sonra da bir kader üzerine geldin ey Mûsâ.» âyeti hakkında şöyle der: Eisâlet ve peygamberlik takdirine göre buraya geldin ey Mûsâ.
«Ve seni kendim için yetiştirdiğim,» İrâde edip dilediğim gibi seni kendim için elçi olarak seçtim. Bu âyetin tefsirinde Buhârî der .ki: Bize Salt İbn Muhammed'in... Ebu Hüreyre'den onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre şöyle buyurmuş : Âdem ve Mûsâ karşılaştılar da Mûsâ: İnsanları mutsuz eden ve onları cennetten çıkaran sen değil misin? dedi. Âdem : Allah'ın risâleti için seçtiği, kendisi için ayır-dığı ve üzerine Tevrat'ı inzal buyurduğu sen değil misin? dedi, Hz. Mû-sâ'nın; evet, cevabı üzerine Hz. Âdem: (Tevrât'da) Yaratılmamdan Önce" bunların benim üzerime yazılmış olduğunu bulmadın mı? diye sordu. Hz. ıMûsâ; evet, cevabını verdi. Ve Hz. Âdem Musa'ya (bu münazarada) üstün geldi. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
«Sen ve kardeşin âyetlerimle (hüccet, bürhân ve mucizelerimle) git. İkiniz de beni zikretmede gevşek davranmayın.» îbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki fiilini; gecikmeyin, geç kalmayın, şeklinde anlamıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Mücâhid burayı; zayıf ve gevşek davranmayın, şeklinde anlar. Burada kasdedi-len, cnların Allah'ı zikretmede fütur getirmemeleri, aksine kendilerine yardımcı olması için Firavun'la karşılaşmaları halinde Allah'ı zikretmeleridir. Bu zikir onlar için bir güç, Firavun'un belini kıran bir kuvvet olacaktır. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur: Benim gerçek kulum; akranı bir düşmanla savaşırken dahi beni anan, zikredendir.
«Firavun'a gidin, dcğrusu o azmıştır.» Temerrüd etmiş, haddi aşmış ve açıkça Allah'a isyan etmiştir. «Ve ona yumuşak söz söyleyin, belki nasihat dinler veya (Allah'tan) korkar.» Bu âyette büyük bir ibret vardır. Şöyle ki: Firavun, azgınlık ve büyüklenmenin en üst derecesindedir. Hz. Mûsâ ise, o zamanda Allah'ın kullan içinde seçtiği seçkin bir kuludur. Bununla birlikte O, Musa'ya Firavun'a karşı lutf ile ve yumuşaklıkla hitâb etmesini emretmiştir. Nitekim Yezîd er-Rukâşî «Ve ona yumuşak söz söyleyin.» âyetinde şöyle diyor : Ey Allah'a düşmanlık edenin sevgisini kazanmaya çalışan; ya onu seven ve ona nida edene karşı tavrın nasıl olmalıdır? Vehb İbn Münebbih der ki: Ona söyleyin ki Ben öfke ve cezaya elandan daha çok bağışlamaya ve affa yakınım. İkrime'den rivayete göre o, «Ve ona yumuşak söz söyleyin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur, sözüdür. Hasan el-Basrî'den rivayetle Arar İbn Ubeyd «Ve ona yumuşak söz söyleyin.» âyetinin tefsirinde şöyle der : Onun özrünü kabul etmeyin ve kendisine : Şüphesiz senin bir Rabbm ve senin için (o Rabba) bir dönüş vardır. Şüphesiz senin önünde cennet ve cehennem vardır, de-yin.(..'.) "Ve ona yumuşak söz söyleyin.» Âyetini açıklayanların sözlerinin özeti şudur : Onların Firavun'u davetleri gönüllerde daha te'-sirli olsun diye ince, yumuşak ve kolay sözlerle olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyuruyor : «Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış.» (Nahl, 125).

«Belki nasîhat dinler veya korkar.» Olur ki içinde bulunduğu sapıklık ve helâkden döner de Allah'tan korkar ve Rabbının korkusundan taâta döner ve O'na itaat eder. Nitekim başka bir âyette : «Korkacak olan öğüt alacaktır.» (A'lâ, 10) buyurur ki âyetteki tezekkür; haramdan dönme, haşyet ise; Allah'ın itaatini elde etme, işlemedir. Hasan el-Basrî, «Belki nasihat dinler veya korkar.» âyetini şöyle anlıyor: Ondan özür kaldırılmadan sen ey Mûsâ ve kardeşin Hârûn : Onu helak buyur, demeyin.[11]

45 — Dediler ki.- Rabbımız, onun bize taşkınlık yapmasından veya azgın davranmasından endîşe ederiz.
46 — Buyurdu: Korkmayın, Ben sizinle beraberim, hem görür, hem de işitirim.
47 — Haydi ona gidin ve deyin ki: Doğrusu biz, senin Rabbının elçileriyiz. Artık İsrâiloğullarmı bizimle gönder ve onlara azâb etme. Hem biz, Rabbmdan sana bir âyetle geldik. Hidâyete tâbi olanların üzerine selâm olsun.
48 — Doğrusu bize vahyolundu ki; yalanlayıp sırt çevirene azâb vardır.

Allah Teâlâ bu âyetlerde Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s.) dan haber veriyor ki; onlar Allah'a sığınıp iltica ederek ve O'na şikâyetle : «Rabbımız, onun bize taşkınlık yapmasından veya ağan davranmasından endîşe ederiz.» demişlerdi. Bununla Firavun'un kendilerini hemen cezalandırmak isteyeceğini veya hak etmedikleri halde hücum ederek kendilerini cezalandırıp işkence edeceğini kaydediyorlardı. Abdurrahmân İbn Zeyd, âyetteki fiilini; hücum etmekle tefsir etmiştir.
«Buyurdu : Korkmayın, Ben sizinle beraberim.» Sizin ve onun sözlerini işitir, sizin ve onun durumunu (yerini, derecesini) görürüm. Sizin işinizden hiç birşey Bana gizli kalmaz. Bilin ki onun işi Benim elle-cimdedir. Benim iznimle ve ancak Benim emrimden sonra konuşabilir, teneffüs edebilir ve yakalayabilir. Korumam, yardımım ve desteklememle sizinle beraberim. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ Hz. Musa'yı Firavun'a (peygamber olarak) gönderdiğinde o: Ey Rab-bım, ne söyleyeyim? demişti. Allah Teâlâ ona : de, buyurdu. A'meş, bu kelimelerin tefsirini şöyle yapar : Her şeyden Önce diri, her şeyden sonra yine diri. Hadîsin isnadı ceyyid olmakla birlikte garîbdir.
«Haydi ona gidin ve deyin ki: Doğrusu biz, senin Rabbının elçileriyiz.» Daha önceki fitneler hadîsinde geçtiği üzere İbn Abbâs'tan rivayetle o, şöyle demiş: Firavun'un kapısında bir süre beklediler, bu süre içinde kendilerine izin verilmedi. Şiddetli bir engelleme ve men'et-meden sonra ikisine izin verildi. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr anlatıyor : Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn çıktılar, yanına girmek için izin istemek üzere Firavun'un kapısına gelip durdular. O ikisi: «Doğrusu biz, âlemlerin Rabbının elçileriyiz.» Şu adamın yanına girmek için bize izin verin, diyorlardı. Bana ulaştığına göre, iki sene orada kalıp beklediler. Sabahleyin geliyor, sonra dönüyorlardı. İkisini de kimse tanımıyor ve durumlarını Firavun'a haber vermeye cesaret edemiyorlardı. Nihayet Firavun'la oynaşan ve onu güldüren cesur birisi Firavun'un yanma girip : Ey kral, kapında bir adam var ki garip sözler söylüyor; senin dışında bir ilâhı olduğunu ve onu sana gönderdiğini sanıyor, dedi. Firavun : Kapımda mı? diye sordu da adam; evet, dedi. Firavun : Onu içeri alın,

dedi. Hz. Mûsâ, yanında kardeşi Hârûn olduğu halde ve elinde asâsıyla içeri girdi. Firavun'un huzurunda durduğunda : Şüphesiz ben âlemlerin Rabbının elçisiyim, deyince Firavun onu tanıdı.
Süddî'nin anlattığına göer; Hz. Mûsâ, Mısır ülkesine geldiğinde annesi ve kardeşine müsâfir oldu. İkisi de onu tanımıyorlardı. O gece yemekleri şalgam yemeği idi. Sonra annesi ve kardeşi onu tanıdılar ve selâm verdiler de Mûsâ kardeşine : Ey Hârûn, şüphesiz Rabbım şu ada* ma, Firavun'a gitmemi ve onu Allah'a davet etmemi emretti. Senin de bana yardımcı olmanı emretti, dedi. Hârûn: Rabbının sana emrettiğini yap, dedi ve ikisi birlikte gittiler. Bu, geceleyin olmuştu. Hz. Mûsâ asâsıyla sarayın kapısını çaldı. Bunu duyan Firavun öfkelendi ve : Bunu yapmaya cür'et eden kimdir? diye sordu. Hizmetkârları ve kapıcıları kapıda deli birisi olduğunu ve onun : «Ben Allah'ın elçisiyim» dediğini haber verdiler. Firavun : Onu huzuruma alın, diye emretti. Hz. Mûsâ ve Hârûn huzurunda durduklarında Allah Teâlâ'nın kitabında zikrettiklerini karşılıklı olarak birbirlerine söylediler.
ccHem biz, Rabbından sana bir âyetle (bir delâlet, bir delille) geldik. Hidâyete tâbi olanların üzerine selâm olsun.» Hidâyete uyduğun takdirde sana da selâm olsun. Bu âyete uygun olarak Allah Rasûlü (s.a.) Rumların büyüğü HirakTe mektup yazdığında bu mektubun başlangıcı şöyle olmuştu: «Rahman, Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Rûmun büyüğü Hirakl'e : Doğru yolda gidenlere selâm olsun. Selâmdan sonra; şüphesiz ben seni İslâm davetine çağı- rıyorum. Müslüman ol ki kurtulasm. Allah da sana mükâfatını iki kat versin. Aynı şekilde Müseylime, Allah Rasûlü (s.a.) ne şu mektubu yazmıştı; «Allah'ın elçisi Müleylime'den Allah'ın elçisi Muhammed'e :
Selâm sana. Selâmdan sonra; şüphesiz ben işte seninle beraber ortak olmuşumdur : Şehirler sana, çöl ahâlîsi banadır. Fakat Kureyş haddi aşan bir kavimdir.» Allah Rasûlü (s.a.) de ona şöyle yazmıştı: «Allah'ın elçisi Muhammed'den yalancı Müseylime'ye: Doğru yolda gidenlere selâm olsun. Selâmdan sonra; şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Güzel akıbet ise Allah'tan korkanlarındır.» Bu sebepledir ki Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s.) da Fira-vun'a : «Hidâyete tâbi olanların üzerine selâm olsun. Doğrusu bize vahyoîundu ki; yalanlayıp sırt çevirene azâb vardır.» demişlerdir. Yani Rabbımızm bize vahyetmiş olduğu ma'sûm vahiyler içinde Allah bize haber verdi ki azâb, Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve O'na itâattan yüz çevirenlere tahsis edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Artık kim haddi aşarak sapıtmışsa ve dünya hayatını tercih etmişse; şüphesiz ki onun varacağı yer, cehennemdir.» (Nâziât, 37-39), «Sizi alevler saçan ateşle uyardım. Oraya ancak en azgın olan ulaşır. Yalanlayıp yüz çevirmiş olan.» (Leyi, 14-16), «İşte o tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti.» (Kıyâme, 31-32).[12]

49 — Ey Mûsâ, Rabbınız kimdir sizin? dedi.
50 — Dedi ki: Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir;
51 — Öyle ise önceki nesillerin durumu nedir? dedi.
52 — Dedi ki: Onların bilgisi Rabbmın katında bir kitabdadır. Benim Rabbım şaşırmaz, unutmaz.

Allah Teâlâ Firavun'dan haber verir ki o, her şeyin ilâhı, Rabbı ve mâliki olan, Yaratıcı ve Fâil-i Mutlak olanın varlığını inkârla Hz. Mû-sâ'ya : Ey Mûsâ, seni peygamber olarak gönderen sizin Rabbınız kimdir? Ben onu tanımıyorum. Benim dışımda sizin için bir ilâh da bilmiyorum, dedi. Hz. Mûsâ da : «Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» diye cevabladı. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor : Her şey için bir eş yaratmıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk der ki: O, insanı insan, merkebi merkeb, koyunu koyun yaratmıştır. Mücâhid'den rivayetle Leys İbn Süleym : Her şeye suretini vermiştir, der. Yine Mücâhid'den naklen İbn Ebu Necîh : Her bir hayvanın yaratılışım düzgün yapmıştır, diyor. «Rabbımız her şeye yaratılışım veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» âyeti hakkında Saîd İbn Cübeyr der ki: Her bir yaratılış sahibine yaratılışına uygun geleni vermiştir. İnsana hayvan yaratılışından, hayvana köpek yaratılışından, köpeğe koyun yaratılışından bir şey vermemiştir. Her şeye kendisi için gerekli olan çoğalma kabiliyetini vermiş ve her şeyi buna hazırlamıştır. Bunlardan yaratılış, nzık ve çoğalmada durumu birbirine benzeyen hiç bir şey yoktur. Müfessirler-den birisi «Her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» âyetinin «Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir.» (A'lâ, 3) âyeti gibi olduğunu söylemiştir. Yani (yaratıkların) kaderini takdir buyurmuş ve yaratıkları bu kadere iletmiştir. Amelleri, ecelleri ve rızık-lan yazmış olup, yaratıklar bu yazılan üzerine yürürler ve asla ondan sapamazlar. Hiç kimse bunun dışına çıkmaya güç yetiremez. Burada diyor ki: Rabbımız yaratan, kaderi takdir eden ve irâdesi üzere yaratıklara cibilliyet verip onları halkedendir.
«Öyle ise önceki nesillerin durumu nedir? dedi.» âyetinin anlamı hakkındaki açıklamaların en sıhhatli olanı şöyledir : Hz. Mûsâ kendisini Firavun'a peygamber olarak gönderenin; yaratan, rızık veren, tak-dîr eden ve doğru yola eriştiren olduğunu haber verdiğinde Firavun, önceki nesillerin durumunu delil getirerek onunla mücâdele etmeye başlamıştır. Yani onlar Allah'a ibâdet etmemişlerdir. Madem ki durum senin söylediğin gibidir, onlar senin Rabbına değil O'ndan başkasına ibâdet etmişlerken onların durumu ne olacak? demek istemiştir. Bunun cevabında Hz. Mûsâ ona şöyle demiştir : Onlar her ne kadar Allah'a ibâdet etmemişlerse de onların işleri Allah katında onların aleyhine zabtolunup kaydedilmiştir. Allah'ın kitabında —ki o Levh-i Mahfuz ve amellerin kitabıdır— onların amelleri karşılığında onları cezalandıracaktır. «Benim Rabbım şaşırmaz, unutmaz.» Hiç bir şey O'ndan kaçamaz; büyük veya küçük asla O'nu geçemez. O, asla hiç bir şeyi unutmaz. Böylece Hz. Mûsâ Allah Teâlâ'nın ilmini, her bir şeyi kuşatmış olmakla nitelemiş, Allah'ın hiç bir şeyi unutmayacağını bildirmiştir. Yaratıkların ilminin başına iki noksan arız olmaktadır. Bunlardan birisi, her şeyi kuşatamamış olmaktır. Diğeri ise bildikten sonra onu unutmasıdır. Allah Teâlâ, Zâtını bunlardan tenzih etmiştir.[13]

53 — Sizin için yeryüzünü döşemiş, orada sizin için yollar açmış, gökten su indirmiştir. Biz, o su ile çeşitli bitkilerden çifter çifter çıkardık.
54 — Hem siz yeyin, hem hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz ki bunlarda sağduyu sahipleri için âyetler vardır.

55 — Ondan yarattık sizi oraya da döndüreceğiz. Ve sizi, bir kerre daha oradan çıkaracağız.
56 — Andolsun ki ona bütün âyetlerimizi gösterdik ama yalanlayıp kabulden kaçındı.

Bu âyetlerde belirtilenler Firavun Hz. Musa'ya Rabbını sorduğunda Hz. Musa'nın Rabbını nitelediği sözlerin devamıdır. O : «Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» demiş araya başka sözler girdikten sonra şöyle devam etmiş : «O ki sizin için yeryüzünü döşemiştir.» Âyetteki kelimesini, bazıları tekil olarak okumuşlardır. Buna göre anlam şöyle oluyor : Sizin için üzerinde uyuyacağınız, kalkıp yolculuk yapacağınız ve üzerinde karâr kılacağınız bir yerdir ve onu bu hale getiren O'dur. Hz. Mûsâ şöyle devam ediyor: «O ki orada sizin için yollar açmış, üzerlerinde yürüyeceğiniz yollar yaratmıştır.» Başka bir âyette şöyle buyrulur : «Doğru yolda gitsinler diye geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31). «O ki gökten su indirmiştir. Biz, o su ile çeşitli "bitkilerden (ekşisi, tatlısı ve diğer çeşitlreiyle ekin ve meyvelerden olmak üzere) bitkilerden çifter çifter yetiştirdik. Hem siz yeyin, hem hayvanlarınızı otlatın.» Onun bir kısmı yiyeceğiniz ve meyveleriniz için, bir kısmı da kurusu ve yeşili ile hayvanlarınızın gıdaları içindir. «Şüphesiz kî bunlarda sağduyu sahipleri için (Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun dışında Rab olmadığına) âyetler, (burhanlar, delâlet ve hüccetler) vardır. Ondan yarattık sizi oraya da döndüreceğiz. Ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.» Sizin başlangıcınız yeryüzündendir. Babanız Âdem, yeryüzü toprağından yaratılmıştır. Ölüp çürüdüğünüz zaman oraya dönüp gideceksiniz. Sizi tekrar yine oradan çıkaracağız, «o, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsiniz. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52). Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Buyurdu ki: Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkarılırsınız.» (A'râf, 25). Sünen'lerde mevcûd bir hadîste rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), bir cenazede hazır bulunmuştu. Ölü defnedildiğinde bir avuç toprak alıp onu kabrin üzerine attı sonra: «Ondan yarattık sizi.» buyurdu. Sonra başka bir avuç alıp: «Ve oraya da döndüreceğiz.» buyurdu. Yine bir avuç toprak daha alıp : «Ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.» buyurdu. «Andolsun ki ona bütün âyetlerimizi gösterdik ama yalanlayıp kabulden kaçındı.» âyetinde Firavun kasdedilmektedir. Onun aleyhine hüccetler, mucizeler ve deliller konulup bunları bizzat kendi gözüyle gördüğünde bunları yalanlamış; küfür, inâd ve azgınlığından kabule yanaşmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde zulüm ve kibirle bunlan bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» (Nemi, 14).[14]

57 — Ve dedi ki: Sihirbazlığınla bizi yurdumuzdan çıkarmaya mı geldin ey Musa?
58 — Şimdi biz de seninkine benzer bir sihir göstereceğiz sana. Bizimle senin aranda bir buluşma zamanı ve yeri ta'yîn et ki; sen de, biz de düz bir yerde bulunalım, caymayalım.
59 — Buluşma zamanımız; sizin bayram gününüzde, insanların toplandığı kuşluk vaktidir, dedi.

Allah Teâlâ bu âyette de Firavun'dan haber veriyor. Hz. Mûsâ asasını yere atıp da büyük bir ejderhâ olduğunda, elini koltuk altından çıkarıp hastalıksız ve bembeyaz olarak çıktığında ve Mûsâ bu en büyük mucizeleri ona gösterdiğinde Firavun: Bu bir sihirdir (büyüdür). Bizi büyülemek ve onunla insanlara hâkim olmak için bunu yaptın. Umdun ki senin peşinden gelirler ve onlarla sayını çoğaltırsın. Ancak bu beklediğin olmayacak. Zîrâ bizde de senin büyün gibi bir büyü var. İçinde bulunduğun durum seni aldatmasın. Bizimle senin aranda bir vakit (seninle toplanıp bir araya geleceğimiz bir gün) ta'yîn et. Belli bir yer ve belli bir vakitte senin sihrinle bizim sihrimizi karşılaştıralım, demişti. İşte o zaman Hz. Mûsâ onlara : «Buluşma zamanımız; sizin bayram gününüzde.» demişti. O gün; onların bayram ve yılbaşı günleri olup, o günde işlerini bırakırlar ve hepsi bir araya toplanırlardı. Hz. Musa'nın o günü seçmesi, özellikle bütün insanların Allah'ın dilediğine güç yetirici olduğunu, peygamberlerin mucizelerini ve büyü ile peygamberlerin harikulade hallerinin karşılaştırılmasının bâtıl olduğunu müşahede edip görmeleri içindir. Bu sebepledir ki o: Bütün insanların toplandığı kuşluk vaktidir, demiştir. Böylece durum, çok açık ve parlak olacaktır. İşte bütün peygamberlerin durumu böyledir. Onların her işi apaçıktır. Onda kapalılık ve karışıklık yoktur. Bu sebeple Hz. Mûsâ : Geceleyin, dememiş; aksine : Gündüz, kuşluk vakti, demiştir. İbn Abbâs, o bayram gününün aşûra günü olduğunu söyler. Süddî, Katâde ve îbn Zeyd, onların toplandıkları günün bayram günü olduğunu söylemişlerdir. Saîd îbn Cübeyr ise pazar günleri olduğunu söyler. Bunlar arasında herhangi bir zıdlık yoktur. Ben de derim ki: Allah Teâlâ bugünün bir benzerinde Firavun ve ordusunu helak etmiştir. Nitekim bu, sahîh bir hadîste belirtilmiştir. Vehb İbn Mü-nebbih der ki: Firavun şöyle dedi: Ey Mûsâ, bizimle senin aranda bir süre ta'yîn et ki düşünelim. Hz. Mûsâ : Ben bununla emrolunmadım. Bana emrplunan, ancak seninle mücâdele etmemdir. Eğer sen çıkmaz-san ben senin yanına girerim, dedi. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya: Seninle onun arasında bir süre koy ve ona söyle süreyi o koysun, diye vahyetti. Firavun : Süreyi kırk güne koy, dedi ve öylece yaptı.(...) Abdurrah-mân İbn Zeyd İbn Eşlem, «Düz bir yerde bulunalım.» kısmını şöyle açıklar: Orada bütün insanlar her şeyi açıkça görsünler. Birbirlerini göremeyecekleri tepe ve benzeri şeyler olmasın, düz bir yer olsun ki olacaklar görülsün.[15]

60 — Bunun üzerine Firavun dönüp gitti ve sonra bütün hilesini toplayıp geldi.
61 — Mûsâ onlara dedi ki: Yazıklar olsun size, Allah'a karşı yalan uydurmayın. Sonra azâbla sizi yok eder. Doğrusu Allah'a iftira eden hüsrana uğramıştır.
62 — Derken onlar, işi aralarında tartıştılar ve gizlice müşavere ettiler.
63 — Dediler ki: Muhakkak bu iki sihirbaz; sihirle-riyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve örnek olan yolunuzu yok etmek istiyorlar.
64 — Onun için, tuzaklarınızı bir araya getirin, sonra da sırayla gelin. Bugün üstün gelen felah bulmuştur.

Mûsâ ve Sihirbazlar

Firavun, Hz. Mûsâ (a.s.) ile belli bir zaman ve yerde anlaştıklarında dönüp gitti. Ülkesinin şehirlerindeki sihirbazları ile o zamanda sihir yapmaya nisbet edilen herkesi toplamaya başladı. Sihir onların içinde son derece yaygın ve geçerli idi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Firavun : Bütün bilgin büyücüleri bana getirin, dedi.» (Yûnus, 79) buyurmaktadır. «Sonra bütün hilesini toplayıp geldi.» İnsanlar, o belli gündeki buluşma yerinde toplandılar. O gün onların bayram günü idi. Firavun tahtına oturdu, devlet erkânı da arkasında saf tuttular. Tebaası sağ ve sol taraflarında durdu. Hz. Mûsâ (a.s.), yanında kardeşi olduğu halde asasına dayanarak geldi. Sihirbazlar Fira-vun'un huzurunda saf halinde durdular. Firavun o günde işlerini güzel yapmaları için onları teşvik ediyor; sihirbazlar kendisinden temennide bulunuyor o da kendilerine va'dlerde bulunup onlara ümit veriyordu. Sihirbazlar şöyle diyorlardı : «Galip gelenler biz olursak, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi? Evet, dedi. O takdirde siz, muhakkak gözdelerdensiniz.» (Şuarâ, 41-42). Hz. Mûsâ onlara: «Yazıklar olsun size, Allah'a karşı yalan uydurmayın.» İşlerinizle insanlara gerçekleri olmayan şeyleri yaratıyormuş hissi vermeyin. Onlar (sizin tarafınızdan) yaratılmamış olduğu halde onları siz yapıyormuş gibi gös-termeyin. Böyle yaparsanız Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. «Sonra azâbla sizi yok eder.» Sizi öyle bir helak eder ki hiç bir iz kalmaz. «Doğrusu Allah'a iftira eden hüsrana uğramıştır.» dedi. Derken onlar, işi aralarında tartıştılar. Aralarında münakaşa ettiler de onlardan birisi: Bu, bir büyücü sözü değildir. Olsa olsa bir peygamber sözüdür, dedi. Bir başkası: Aksine o bir büyücüdür, dedi. Başka şeyler de söylendi ki en doğrusunu Allah bilir. «Aralarında gizlice konuşup müşavere ettiler. Dediler ki: Bu ikisi sihirbazdırlar.» (...) Sihirbazlar kendi aralarında şöyle konuştular : Biliyorsunuz ki bu adam ve kardeşi —Hz. Mûsâ Harun'u kasdediyorlar— büyücüdürler, sihirbazlık san'atını çok iyi bilmektedirler. Bugün size ve kavminize üstün gelmeyi ve insanlara hâkim olmayı istiyorlar. Böylece avam onlara tâbi olacak; o ikisi de Firavun ve ordusuyla savaşıp ona galip gelecekler ve sizi ülkenizden çıkaracaklar.
((Muhakkak bu iki sihirbaz; sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve örnek olan yolunuzu yok etmek istiyorlar.» Sihirbazlar sihirleri sebebiyle saygı gören kimselerdi. Bu sebeple de malları ve rızıkları oluyordu. Diyorlardı ki: Eğer şu ikisi size üstün gelecek olurlarsa sizi helak eder, sibi ülkenizden çıkarır ve bu konuda tek kalırlar. Böylece başkanlık sizin dışınızda sâdece o ikisine hâs olur. Daha önce İbn Ab-bâs'tan rivayet edilen «Fitneler» hadîsinde geçtiği üzere «Örnek olan yolunuzu yok etmek istiyorlar.» kavlinde onlann içinde bulundukları hükümranlık ve yaşantıyı kasdediyorlardı. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetinde o, «Ve örnek olan yolunuzu yok etmek istiyorlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: İnsanların yüzünü sizden kendi taraflarına çevirmek istiyorlar. Mücâhid, âyetin bu kısmını şöyle açıklar : Şeref, akü ve tecrübe sahibi olan yolunuzu (dininizi) ortadan kaldırmak istiyorlar. Ebu Salih, âyetteki «örnek olan yol» kıs-mını; eşraf ve ileri gelenler olarak açıklar. İkrime ise : Sizin hayrınızı ortadan kaldırmak istiyorlar, açıklamasını getirir. Katâde der ki: O günde onlann en şerefli ve en üstün kimseler olarak örnek olabilecekleri îsrâiloğulları idi. Zîrâ îsrâiloğulları mal bakımından zengin sayı olarak da çoğunlukta idiler. Allah düşmanı dedi ki: Bu ikisi İsrâilo-ğullarmı kendileri için götürmek istiyorlar. Abdurrahmân İbn Zeyd ise :

Üzerinde olduğunuz en şerefli ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak istiyorlar, açıklamasını getirmiştir.
«Onun için, tuzaklarınızı bir araya getirin, sonra da sırayla gelin.» Hepiniz bir tek safta toplanın ve göz doldurmak için ellerinizde olanları bir kerede atın, böylece buna ve kardeşine üstün gelirsiniz. Bugün bizden veya ondan kim üstün gelirse, o başarıya ulaşacaktır. Eğer üstün gelenler biz olursak şu kral bize bol mükâfat va'detmiştir. Ama üstün gelen o olacak olursa, en büyük başkanlığa o ulaşacaktır.[16]

65 — Dediler ki: Ey Mûsâ ya sen at, ya da ilk atanlar biz olalım.
66 — O da: Hayır, siz atın, dedi. Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri, büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi.
67 — Bunun için Mûsâ, içinde bir korku hissetti.
68 — Korkma; muhakkak sen daha üstünsün, dedik;
69 — Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Zîrâ onların yaptıkları, sâdece sihirbaz düzenidir. Nerede olursa olsun sihirbaz asla felah bulamaz.
70 — Sonunda sihirbazlar secdeye kapanarak dediler ki: Biz, Mûsâ ve Harun'un Rabbına inandık.

Hz. Mûsâ (a.s.) ve sihirbazlar bir araya geldiklerinde, sihirbazlar Hz. Musa'ya : «Ey Mûsâ; ya sen at, ya da ilk atanlar biz olalım.» dediler. O da : «Hayır, siz atın.» dedi. İlk olarak siz atın ki yapacağınız sihir görülsün ve durumunuz insanlar için açık bir şekilde ortaya çıksın. «Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri, büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi.» Başka bir âyette onların değnek ve iplerini attıklarında şöyle dedikleri nakledilir : «Firavun hakkı için elbette biz gâlib gelenleriz.» (Şuarâ, 44). Allah Teâlâ başka bir âyette : «Halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir getirmiş oldular.» (A'râf, 116) buyururken burada şöyle diyor: «Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi.» Onlar iplerin ve değneklerin hareketini ve deprendirip sağa sola kıvrılmalarım sağlamak üzere içlerine civa bırakmışlardı. Ki böylece görenlere onlar kendi ihtiyarı ile hareket ediyor gibi gelecekti. Halbuki bu, hileden başka bir şey değildi. Onlar büyük bir topluluk ve kalabalık halindeydiler. Onlardan her bireri bir değnek ve ip attı da sonunda vâdî birbiri üzerine binmiş yılanlarla dolu hale geldi.
«Bunun için Mûsâ, içinde bir korku hissetti.» Mûsâ, elindekini atmazdan önce insanlar onların sihirlerine kapılır ve aldanırlar diye korktu. Hemen o anda Allah Teâlâ ona: Sağ elindeki (asâ) ni at, diye vahyetti. «Bir de ne görsünler; onların uydurduklarını yalayıp yutuyor.» (A'râf, 117) Zîrâ onun asası büyük, korkunç, gözleri, ayaklan, boynu başı ve azı dişleri olan bir ejderhâya dönüştü. Sihirbazların attıkları ipler ve değneklerin peşine düşmeye başladı da onlardan hiç bir şey bırakmayıp tamâmını yuttu. Sihirbazlar ve insanlar gündüz, kuşluk vakti buna açıkça, ayân-beyân bakıyorlardı. Böylece mucize ortaya konmuş, bürhân izhâr olunmuş, yapagelmekte oldukları da bâtıl olmuştu. Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Zîrâ onların yaptıkları, sâdece sihirbaz düzenidir. Nerede olursa olsun sihirbaz

asla felah bulamaz.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Cündeb İbn Abdullah el-Becelî'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Sihirbazı yakaladığınız zaman öldürün, buyurmuş, sonra: «Nerede olursa olsun sihirbaz asla felah bulamaz.» âyetini okuyup : O, bulunduğu yerde emniyette olmasm, demiştir. Hadisin aslını Tirmizî hem mevkuf ve hem de merfû' olarak rivayet etmiştir. Sihrin çeşitlerini, yollarını, şekillerini iyice bilenler oldukları halde bunu gözleriyle görüp müşahede eden sihirbazlar, ilm el-Yakîn olarak anladılar ki Musa'nın yapmış olduğu hiç bir şekilde sihir ve hîle kabilinden değildir. O, hakkında şüphe olmayan gerçeğin ta kendisidir ve buna ancak bir şeye ol dediğinde hemen oluveren (Allah'ın) güç yetirebileceği bir şeydir. İşte o zaman Allah için secdeye kapanarak : «Biz, âlemlerin Rabbına inandık; Mûsâ ve Harun'un Rabbına.» (Şuarâ, 47-48) dediler. Bunun içindir ki İbn Abbâs ve Ubeyd İbn Umeyr: Günün başında sihirbazdılar, günün sonunda ise sâdık, doğru şehîdler oldular, demişlerdir. Sihirbazların sayıları hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüş olup Muhammed îbn Kâ'b bunların seksen bin, Kasım İbn Ebu Bezze yetmiş bin, Süddî otuz bin küsur, Sevrî - Abdülazîz îbn Rufey'den, o da Ebu Sümâme'den şeklinde bir isnâdla-on dokuz bin, Muhammed İbn İshâk on beş bin, Kâ'b el-Ahbâr ise on iki bin demiş-lerdir, İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Sihirbazlar yetmiş kişiydiler. Sabahleyin sihirbaz iken akşam şehîdler oldular. Yine îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Evzâî'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Sihirbazlar secdeye kapandıklarında cennet onlar için kaldırıldı (temessül ettirildi) da ona baktılar. Yine îbn Ebu Hatim der ki: SaîoVİbn Sellâm kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetle anlatıldığına göre o, «Sihirbazlar secdeye kapandılar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar secdelerinde iken kendileri için bina edilmiş evlerini (makamlarını) gördüler, îkrime ve Kasım İbn Ebu Bezze de böyle söylemişlerdir.[17]

71 — Dedi ki: Ben, size izin vermeden mi O'na inandınız Doğrusu o, size büyü, öğreten büyüğünüzdür. öyleyse beti de ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama olarak ke seceğim ve sizi hurma kütüklerine asacağım. O zaman hangimizin azabının daha çetin ve daha devamlı olduğunu bileceksiniz.
72 — Dediler ki: Seni, bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana üstün tutmayacağız. Ne hüküm verecek-sen ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin.
73 — Doğrusu biz, hatâlarımızı ve bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbımıza îmân ettik. Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha devamlıdır.

Allah Teâlâ burada apaçık mucize ve en büyük âyeti gördüğü zamanda Firavun'un küfür, inâd, azgınlık ve hak karşısında bâtılla inâd-laşmasını haber veriyor. Firavun o sırada bütün insanların huzurunda kendileriyle zafer umduğu kimselerin îmân ettiğini görmüş ve bütün bütüne mağlûbiyete uğramıştı. İşte o zaman iftira ve yalana başlayıp sihirbazlar hakkında makamını ve hükümranlığını kullanmaya dönerek onları tehdîdle şöyle dedi : «Ben, size izin vermeden (ve ben em-retmemişken) mi ona inandınız?» Bana rağmen mi bunu yaptınız? Burada Firavun kendinin, sihirbazların ve bütün halkın yalan ve iftira olduğunu bildikleri şu sözü

söyledi : «Doğrusu o, size büyü öğreten büyüğünüzdür.» Siz büyüyü ancak Musa'dan almış olabilirsiniz. Onu gâ-lib getirmek için bana ve tebeama karşı siz ve o birleştiniz. Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur : «Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir. Fakat yakında bilirsiniz siz.» (A'râf, 123). Sonra onlan tehdide başlayıp şöyle dedi: «Andolsun ki ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama olarak keseceğim, sizi hurma kütüklerine asacağım.» Size işkence edeceğim, sizi öldürüp teşhir edeceğim. İbn Abbâs : Böyle yapanların ilki o olmuştur, der. İbn Abbâs'm bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«O zaman hangimizin azabının daha çetin ve daha devamlı olduğunu bileceksiniz.» Siz, benim ve kavmimin sapıklık üzere olduğunu söylüyorsunuz. Mûsâ ve kavmi ile beraber sizler ise hidâyet üzeresiniz öyle mi? Kimin azabının daha çetin ve devamlı olduğunu yakında bileceksiniz.
Firavun, sihirbazlara böylece hücum edip onları tehdîd ettiğinde sihirbazlar Allah yolunda nefislerini hiçe sayarak şöyle dediler : «Seni, bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana üstün tutmayacağız. (Bizim için meydana gelen hidâyet ve yakîne seni tercih etmeyeceğiz.)» Âyetteki kısmının yemîn anlamında olması muh-temeldir. Buna göre anlam : Bizi yarata yemîn olsun ki seni, bize gelen apaçık mucizelere üstün tutmayacağız, şeklindedir. Buranın yukarda geçen kelimesine atfedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre anlam : Seni bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana üstün tutmayacağız, şeklindedir. Şunu kasdediyorlardı: Biz elbette seni yaratıcımıza, bizi yoktan var edene, yaratılmamızı çamur (toprak) dan başlatana tercih etmeyeceğiz. İbâdet ve boyun eğmeğe müstehak olan şen değil, O'dur.
«Ne hüküm vereceksen ver. (Dilediğini ve gücünün eriştiğini yap.) Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin.» Senin tasallutun ancak bu dünyadadır. Bu dünya ise sona erecek bir yurttur. Biz devamlı kalınacak yurda rağbet etmekteyiz, dediler.
«Doğrusu biz, hatâlarımızı, (bizden sâdır olan günâhları) ve bize (Allah'ın âyeti, peygamberinin mucizesine karşı çıkalım diye) zorla yaptırdığın büyüyü bağışla-ması için Rabbımıza îmân ettik.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'-ın... «Bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Firavun İsrâiloğulla-rmdan kırk çocuk almış ve onlara Feramâ'da sihir Öğretilmesini emredip : Onlara öyle bir sihir öğretin ki yeryüzünde hiç kimse onu bilmesin, demiştir. İbn Abbâs der ki: İşte Hz. Musa'ya îmân edenler ve : «Doğrusu biz hatâlarımızı ve bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbımıza îmân ettik.» diyen de bunlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir.
«Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha devamlıdır.» âyetinin tefsiri İbn İshâk —Allah ona rahmet eylesin— dan rivayete göre şöyledir: Allah'ın vereceği mükâfat ve sevap, senin bize va'dedip ümitlendirmiş olduğundan daha hayırlı ve daha devamlıdır. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzî ise burayı şöyle tefsir eder: İtaat olunduğu takdirde azâb yönünden daha hayırlı, isyan edildiği takdirde azâb yö-nünden senden daha devamlıdır. Bu açıklamanın bir benzeri îbn îs-hâk'tan da rivayet edilmiştir. Açık olan odur ki Firavun —Allah ona la'net etsin— bunu yapmaya azmetmiş ve sihirbazlar —Allah onlara rahmet eylesin— hakkında

uygulamıştır. Bu sebepledir ki İbn Abbâs ve Seleften başkaları : Sabahleyin sihirbazlar iken akşam şehîdler oldular, demişlerdir.[18]

74 — Kim Rabbma suçlu olarak gelirse; şüphesiz ki cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar.
75 — Kim de O'na îmân etmiş ve sâlih ameller işlemiş olarak gelirse; işte onlara en üstün dereceler vardır.
76 — Altlarından ırmaklar akan ve içinde temelli kalacakları Adn cennetleri vardır ve bu, arınanların mükâfatıdır.

Rabbına Suçlu Olarak Gelenler

Âyetin akışından anlaşıldığına göre bu sözler sihirbazların Fira-vun'a olan öğütlerinin devamıdır. Onlar Firavun'u Allah'ın devamlı, ebedî olan azabından sakındırıp onun devamlı ve ebedî olan sevabına teşvik etmektedirler. Onlar dediler ki: Kim de Rabbma kıyamet günü suçlu olarak gelip kavuşursa; şüphesiz ki cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar. Başka âyetlerde de buna mümasil olarak şöyle buyurulur: «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da eksiltilmez. Her küfredeni Biz böyle cezalandırırız.» (Fâtır, 36), «Bedbaht olan İse ondan kaçınır. Ki O, en büyük ateşe girecek olandır. O orada ne Ölecek, ne de dirilecektir.» (A'lâ, 11-13), «Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırırlar. O da : Siz böyle kalacaksınız, der.» (Zuhruf, 77).
İmâm Ahmed îbn Hanbel'in İsmail kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehenneme hak kazanmış cehennem halkına gelince; onlar orada ne yaşarlar, ne de ölürler. Fakat bir kısım insanlar daha vardır ki günâhları sebebiyle ateş onlara dokunur da onlan öldürür. Nihayet kömür haline geldiklerinde şefâata izin verilir ve onlar grup grup getirilip cennet nehirleri üzerine serpilirler. Ey cennet halkı, onların üzerine (cennet nehirlerini) akıtın, denilir. Orada selin sürükleyip getirdiği alüvyonda dâneden bitkinin bittiği gibi biterler. Kavimden birisi der ki: Sanki Allah Rasûlü (bu sözleri söylerken) çölde idi. Müslim de Sahîh'inde Şu'be ve Bişr İbn el-Mufaddal kanalıyla hadîsi yukardaki şekilde Ebu Mes-leme Saîd İbn Yezîd'den rivayetle tahrîc etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Abdülvâris İbn Abdüssamed İbn Abdülvâris kanalıyla... Ebu Saîd'-den rivayetle anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.) hutbede «Kim Rab-bına suçlu olarak gelirse; şüphesiz ki cehennem onun içindir. Orada ne ölür, ne de yaşar.» âyetine geldiğinde şöyle buyurdu : Oraya hak kazanmış olanlardan oranın ehli olanlar orada ne yaşarlar, ne de ölürler. Oranın ehli olmayanlara gelince; ateş onlara dokunur. Sonra şefaat ediciler kalkıp şefaat ederler. Onlar gruplar halinde toplanıp hayat nehri denilen bir nehre getirilirler ve sel suyunun sürükleyip getirdiği alüvyonda salatalığın bittiği gibi biterler.
«Kim de O'na îmân etmiş ve sâlih ameller işlemiş olarak gelirse...» Kim Allah'a dönüş gününde Rabbına kalbden îmân etmiş, sözü ve ameli içini doğrulamış olarak gelirse «İşte onlara en üstün dereceler vardır.» Cennette yüce dereceler, emîn odalar ve hoş meskenler vardır. İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Ubâde İbn

Sâmit'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde şöyle buyurmuş : Cennet yüz derecedir. Her iki derece arasında gökle yer arasındaki gibi bir mesafe vardır. Derece bakımından en üstünleri Firdevs'tir. Dört nehir oradan çıkar. Arş, Firdevs'in üzerindedir. Allah'tan istediğiniz zaman O'ndan Firdevs'i isteyin. Hadîsi Tirmizî de Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Henı-mâm'dan rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Yezîd İbn Ebu Mâlik'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Cennet yüz derecedir. Her derecede yüz derece vardır. Her iki derece arasındaki msâ-fe gökle yer arasındaki mesafe gibidir. Onlarda yâkût ve süsler vardır. Her derecede bir emîr olup orada bulunanlar onun üstünlük ve riyasetini kabullenirler, denilirdi. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde (bulunan bir hadîste şöyle buyrulur) : İlliyyûn cennetlerinin ehli, üzerlerinde olanları gök ufkunda batan bir yıldız gibi görürler. Bu, aralarındaki üstünlük farkından ileri gelir. Ey Allah'ın elçisi, orası peygamber-lerin makamları mıdır? diye sordular da; evet, nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki onlar Allah'a îmân etmiş ve
elçileri doğrulamış olan kimselerdir, buyurdu. Sünen'lerde şu ilâve vardır: Şüphesiz Ebubekir ve Ömer onlardan olup nimet içindedirler,
«İçinde temelli kalacakları Adn cennetleri vardır.» kısmı daha önce geçen «En üstün dereceler» den bedeldir. İşte bu, arınanların, nefsini kir ve pisliklerden, şirkden temizleyen, tek ve ortağı olmayan Allah'a tapınan, getirmiş oldukları haber ve isteklerde Rasûlleri doğrulayanların mükâfatıdır.[19]

77 — Andolsun ki Musa'ya şöyle vahyettik : Kullarımı geceleyin yürüt. Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endîşe etme.
78 — Firavun da ordusuyla onları ta'kîb etti. Deniz de onları, nasıl kapladıysa öylece kaplayıverdi.
79 — Firavun kavmini saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi.

Firavun, Hz. Mûsâ ile beraber İsrâiloğullarmı göndermemekte direttiği zaman Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) ya onları geceleyin yürütmesini, Firavun'un elinden onları alıp götürmesini emretmiştir. Allah Teâlâ bu olayı bu sûreden başka yerlerde (Şuarâ, 52 ve Duhân, 23 âyetlerinde) daha genişçe haber vermiştir. Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğullarmı çıkardığı zaman sabah olduğunda onlardan Mısır'da hiç kimse kalmamıştı. Firavun öyle bir öfkelendi ki hemen şehirlerden ve köylerden kendisine ordu toplayacak adamlar gönderdi. O : «Şüphesiz ki bunlar (îsrâiloğulları) döküntü azınlıklardır. Böyleyken gerçekten bizi öfkelendirmektedirler.» (Şuarâ, 53-55) diyordu. Sonra ordusu toplandığı zaman peşlerinden gönderdi. Güneş doğarken peşlerine düştüler. İki topluluk birbirini görünce; her iki grup da yek diğerlerine baktığında «Musa'nın arkadaşları dediler ki : Gerçekten biz, yakalandık. Hayır, dedi. Muhakkak ki Rabbım, benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir.» (Şuarâ, 60-62). Ve Hz. Mûsâ İsrâiloğullarmı durdurdu. Önlerinde deniz, arkalarında Firavun vardı. İşte o zaman Allah Teâlâ Hz. Mû-sâ (a.s.) ya: «Denizde onlara kuru bir yol aç.» diye vahyettl. Hz. Musa asâsıyla denize vurup: «Allah'ın izniyle yarıl.» dedi. «O, hemen yarıldı ve her parçası yüce bir dağ gibi oldu.» (Şuarâ, 63). Allah Teala denizin açılan kısmına bir rüzgâr gönderdi de arayı ısıttı ve sonunda yeryüzü

gibi kupkuru oldu. Bunun İçindir ki Allah Teâlâ: «Denizde onlara kuru bir yol aç. Denizde kavminin boğulmasından ve düşmanı-mz olan Firavun'un yetişmesinden korkma, endîşe etme.» buyurmuştur. Allah Teâlâ devamla şöyle buyurur: «Firavun da ordusuyla onları ta'kîb etti. Deniz de onları nasıl kapladıysa işte öylece kaplayıver-di.» (...) Nasıl İçi Firavun onları ilerletip denize sürmüş, onları saptırmış ve olgunluk yoluna iletmemişse aynı şekilde: «O, kıyamet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittikleri yer.» (Hûd, 98).[20]

80 — Ey Israîloğulları, sizleri düşmanınızdan kurtardık ve size Tûr'un sağ yanını va'dettik. Ve üzerinize kudret helvâsıyla bıldırcın indirdik,
81 — Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin, bunda aşın gitmeyin ki gazabımı hak etmeyesiniz. Gazabımı hak edert muhakkak mahvolmuştur.
82 —Şüphesiz ki Ben, tevbe edeni, inanarak sâlih amel işleyeni sonra da doğru yola gireni muhakkak bağışlayanım.

Ey İsrâiloğullan

Allah Teâlâ İsrâiloğullan üzerine olan büyük nimetlerini anıyor. Onları, düşmanları Firavun'dan kurtarmış, onun tarafından (gelecek musibetlere karşı) gözlerini aydın etmiştir. Onların gözleri önünde Firavun ve ordusu hepsi toptan denizde boğulmuşlar ve onlardan hiç kimse kurtulmamıştır. Nitekim bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Firavun hanedanını da, siz bakıp dururken suda boğmuştuk.» (Bakara, 50). Buhârî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahûdî-ler a§ûrâ gününde oruç tutuyorlardı. Onlara (bu günde oruç tutmalarının sebebini) sordu da onlar : Bugün, Allah Teâlâ'nın Musa'yı Fi-ravun'a karşı gâlib getirdiği gündür, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) : Biz Musa'ya daha lâyığız, o gün (aşûrâ günü) oruç tutun, buyurdu. Hadîsi Müslim de Sahîh'inde rivayet etmiştir.
Firavun'un helakinden sonra Allah Teâlâ Mûsâ ve İsrâiloğullarına Tûr'un sağ tarafım va'detti. Tür; Hz. Mûsâ'nm üzerinde Allah Teâlâ ile konuştuğu, Zâtından O'nu görmeyi istediği, Allah Teâlâ'nın orada kendisine Tevrat'ı vermiş olduğu yerdir. Bütün bunların vukuu sırasında Allah Teâlâ'nın biraz sonra anlatacağı üzere onlar buzağıya tap-mışlardı. Âyette zikredilen kudret helvası ve bıldırcına gelince; Bakara sûresinde ve başka yerlerde bu konuda bilgi geçmişti. Kudret helvası onların üzerine gökten inen bir tatlıdır. Bıldırcın ise yine onların üzerine düşen bir kuştur. Bunların her birerinden bir sonraki güne kadar ihtiyâçları miktarınca Allah'ın bir lutfu, rahmeti ve ihsanı olarak alırlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin, bunda aşırı gitmeyin ki gazabımı hak etme-yesiniz.» Size rızık olarak verdiklerimden yeyin. Size verdiğim nzıkta aşırı gitmeyin. İhtiyâcınız dışında ondan almayın ki size emrettiğime zıd gitmiş olmayasmız ve böylece gazabımı hak etmeyesiniz. ((Gazabımı hak eden kimse muhakkak mahvolmuştur.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha âyetteki kısmını, mutsuz olmakla açıklamıştır. Şufeyy İbn Mât'î der ki: Cehennemde bir köşk vardır ki kâfir onun tepesinden atılır ve cehennemde Salsâl'e

ulaşmadan tâm kırk sene düşer. îşte Allah Teâlâ'nın : «Gazabımı hak eden kimse muhakkak mahvolmuştur.» kavli budur. Şufeyy'in bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«Şüphesiz ki Ben, tevbe edeni, inanarak sâlih amel işleyeni muhakkak bağışlarını.» Her kim hangi günâhtan olursa olsun Bana tevbe ederse, onun tevbesini kabul ederim. O kadar ki Allah Teâlâ, İsrâil-oğullarmdan buzağıya tapanların dahi tevbesini kabul buyurmuştur. Şüphesiz ki Ben, tevbe edeni; içinde bulunduğu küfür veya şirk veya nifak veya günâhtan döneni, kalbiyle îmân yoluna gireni muhakkak bağışlarım. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha : Sonra da şüpheye düşmeyeni, açıklamasını getirir. Saîd İbn Cübeyr ise «Sonra doğru yola gireni» kısmını şöyle açıklar : Sünnet ve cemâat üzere dosdoğru olanı. Bu açıklamadın bir benzeri Mücâhid, Dahhâk ve Seleften birçoklarından rivayet edilmiştir. Katâde ise burayı: Ölünceye kadar İslâm'a yapışanı, olarak açıklar. Süfyân Sevrî de: Bunun için sevâb olduğunu bileni, demiştir. Sonra burası haber peşinden haber getirme sadedinde olarak Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibidir: «Sonra da îmân edenlerden, birbirine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden, olmaktır.» (Beled, 17).[21]

83 — Ey Mûsâ, seni kavminden daha çabuk gelmeye sevk eden nedir?
84 — Dedi ki: Onlar izim üzerindedirler. Rabbım, hoşnûd olman için Sana çabucak geldim.
85 — Buyurdu: Doğrusu Biz, senden sonra kavmini sınadık ve Sâmirî de onları saptırdı.
86 — Mûsâ kavmine kızgın ve üzgün olarak döndü ve: Ey kavmim, Rabbınız size güzel bir va'dde bulunmadı mı? Uzun bir zaman mı geçti aradan, yoksa Rabbınızın gazabına uğramak istediniz de mi bana verdiğiniz sözden caydınız? dedi.
87 — Onlar: Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık. O kavmin zînet eşyasından bize yükler dolusu taşıtıldı ve biz onları (ateşe) attık. Sâmirî de aynı şekilde attı, dediler.
88 — Derken o, kendilerine böğüren bir buzağı heykeli çıkarmıştı. Dediler ki: îşte bu, sizin de, Musa'nın da tanrısıdır. Fakat o, unuttu.
89 — Görmüyorlar mıydı ki o, kendilerine ne bir söz söyleyebilirdi, ne bir zarar, ne de bir fayda verebilirdi.

Ey Mûsâ

Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun'un helakinden sonra İsrâiloğullarını yürütüp götürdü. «Onlar, putlarına gönülden tapagelen bir topluluğa rastladılar ve dediler ki: Ey Mûsâ, onların tanrıları olduğu gibi bize de bir tanrı yap. O da dedi ki: Siz gerçekten câhil bir topluluksunuz. Şüphesiz ki, bunların içinde bulundukları; yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları şey de bâtıldır.» (A'râf, 138-139). Rabbı, Hz. Mû-sâ'ya otuz gece sonra buluşma va'detti, sonra buna on ekledi. Böylece kırk geceye tamamlandı ki bunların gece ve gündüzünde Hz. Mûsâ oruç tutuyordu. Bunun açıklaması daha önce el-Fütûn (Fitneler) hadîsinde geçmişti. Hz. Mûsâ (a.s.) acele ile Tûr'a koştu ve yerine İsrâiloğul-lan üzerine kardeşi Harun'u vekîl bıraktı. Bunun içindir ki Allah Te-âlâ : «Ey Mûsâ, seni kavminden daha çabuk gelmeye

sevkeden nedir?» diye sormuştur. O da; «Onlar izim üzerindedirler.» Geliyorlar, Tûr'a yakın bir yerde konakladılar. «Rabbım, hoşnûd olman (ve benden hoş-nûdluğun artsın) için Sana çabucak geldim.» dedi. Allah Teâlâ : «Doğrusu Biz, senden sonra kavmini sınadık ve Sâmirî de onları saptırdı.» buyurarak, peygamberi Musa'ya kendisinden sonra îsrâiloğulları içinde meydana gelenleri, o Sâmirî'nin kendileri için yapmış olduğu buzağıya tapındıklarını haber verdi. İsrâiliyyât kitaplarında zikredildiğine göre, o Sâmirî'nin de ismi Hârûn imiş. «Biz, ona levhalarda her şeyden bir öğüt yazdık ve her şeyi uzun uzadıya açıkladık. Öyleyse sen, bunları kuvvet ve metanetle al, kavmine de emret. Onları en güzel şekilde tutsunlar. İlerde size (itâatımdan çıkan ve Benim emrine baş kaldıran) fâsıklarm yurdunu göstereceğim.» (A'râf, 145) âyetinde de beyân olunduğu üzere bu süre içinde Allah Teâlâ Hz. Mûsâ için Tevrat'ı içeren levhaları yazdı.
Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya kavminin durumunu haber verdikten sonra «Mûsâ kavmine kızgın ve üzgün son derece öfkeli ve hışımlı olarak döndü.» O onlarla ilgili olan bir işle meşgul idi. îçinde şeriatlarının bulunduğu, kendileri için şeref olan Tevrat'ı almıştı. Bununla birlikte onlar, Allah'ın dışında Öyle bir şeye tapınışlardı ki aklı olan herkes onlann içinde bulundukları durumun bâtıl olduğunu, akıl ve zihinlerinin ne kadar zayıf olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Bu sebeple Hz. Mûsâ onlara kızgın ve üzgün olarak dönmüştür. Ayetteki kelimesi; şiddetli öfke anlamındadır. Mücâhid bu kelimeyi; hüzünlü ve feryâd ederek, anlamına almıştır. Katâde ve Süddî ise; kendisinden sonra kavminin yaptıklarına üzgün olarak, anlamını vermişlerdir.
«Ey kavmim, Rabbınız size güzel bir va'dde bulunmadı mı?» Benim dilimden size dünya ve âhirette hayır, güzel akıbet va'detmedi mi? Sizin de müşahede ettiğiniz gibi düşmanınıza karşı size yardım etmedi mi? Sizi düşmanınıza galip getirmedi mi? Bunun dışında size vermiş olduğu nimetleri görmediniz mi? «Uzun bir zaman mı geçti aradan?» Allah'ın size va'dettiklerini beklemede uzun bir zaman mı geçti ki O'nun geçmiş nimetlerini unuttunuz? Halbuki o kadar çok zaman geçmedi. «Yoksa Rabbınızın gazabına uğramak mı istediniz?» Âyetin başında bulunan edatı, bilakis anlamınadır. Bu edat birinci sözden vazgeçip ikinci bir söze dönmeyi ifâde eder. Sanki şöyle diyor : Aksine siz, bu işinizle Rabbınızın gazabına uğramak istediniz de verdiğiniz sözden caydınız. Onlar, yani İsrâiloğul lan Hz. Musa'nın bu azarlamasına cevab olarak : «Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza, (kendi güç ve ihtiyarımızla) caymadık.» deyip kabule şayan olmayacak bir özürle ondan özür dilemeye başladılar. Mısır'dan çıkarken emânet olarak kıptîlerin süs eşyalarından aldıklarından ellerinde olanlara karşı zâhidâne davrandıklarını haber verdiler de : «Biz onları attık.» dediler. Daha önce geçen «Fitneler» hadîsinde belirtildiği üzere içinde ateş bulunan bir çukura süs eşyalarının atılmasını onlara emreden Hz. Hârûn (a.s.) idi. Süddî'nin Ebu Mâlik'den onun da tbn Abbâs'tan rivayetine göre; Hz. Harun, bu süs eşyalarının tamâmını o çukurda toplayıp onlardan bir tek taş yapmak istemişti. Sonunda Hz. Mûsâ döndüğü zaman onlar hakkında dilediği şekilde davranacaktı. Sonra bu Sâmirî gelip elçinin ayak izinden almış olduğu bir avuç toprağı onların üzerine attı. Hz. Harun'dan yapacağı duayı kabul etmesi için Allah'a duâ etmesini istedi. Onun- maksadını bilmeyen Hz. Hârûn onun için duâ etti de duasına icabet olundu. îşte o zaman Sâmirî: Allah'tan bunun bir buzağı olmasını

istiyorum, dedi ve o da böğürmesi, sesi olan bir buzağı oldu. Bu; onların küfrünü artırmak, onlara mühlet vermek, onları imtihan edip sınamak içindi. Bunun için onlar: «Sâmirî de aynı şekilde attı.» demişlerdir. «Derken o, kendilerine böğüren bir buzağı heykeli çıkarmıştı.» İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Ubâde İbn el-Bah-terî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Hz. Harun, bir buzağı yontmakta olan Sâmirî'ye uğramış ve ona : Ne yapıyorsun? diye sormuştu. Sâmirî: Zararı olan fakat fayda vermeyen bir şey yapıyorum, diye cevab vermiş Hz. Hârûn da: Ey Allah'ım, gönlünde olana göre onun istediğini ver, diye duâ etmiş ve geçip gitmişti. Sâmirî: Ey Allah'ım, Sen'den bunun böğürmesini istiyorum, diye duâ etmiş ve buzağı böğürmüştü. Buzağı böğürdüğü zaman onun için secdeye kapanır, böğürdüğü zaman başlarını kaldırırlardı. İbn Ebu Hatim, hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Hammâd'dan rivayet eder ki onun bir bölümü şöyledir: Sâmirî: Fayda veren fakat zarar vermeyen bir şey yapıyorum, demişti. Süddî, buzağının böğürür ve yürür olduğunu söyler.
Buzağı ile fitneye düşüp ona tapınan ve içlerinden sapıtanlar dediler ki: «îşte bu, sizin de Musa'nın da tanrısıdır. Fakat o, unuttu.» (Tanrısını burada unuttu ve onu aramaya gitti.) Daha önce bu açıklama İbn Abbâs'tan rivayetle «Fitneler» hadîsinde geçmiş olup Mücâ-hid de aynı açıklamayı yapmıştır. Semmâk'm İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre «Fakat o, unuttu.» kısmının anlamı şöyledir : Bunun sizin ilâhınız olduğunu size hatırlatmayı unuttu. Muham-med îbn îshâk'ın Hakîm İbn Cübeyr'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da îbn Abbâs'tan rivayetine göre onlar : «İşte bu, sizin de Musa'nın da tannsıdır.» dediler âyeti hakkında İbn Abbâs şöyle demiştir: Ona ibâdet ettiler, onu öyle sevdiler ki asla hiç bir şeyi onun gibi sev-memişlerdi. Allah Teâlâ: «Fakat o, unuttu.» buyurmuştur ki; o, üzerinde olduğu İslâm'ı terketmiştir ve burada kasdedilen Sâmirî'dir (Hz. Mûsâ değildir).
Allah Teâlâ onlara bir red makamında olmak üzere, onlara bir azarlama, yaptıkları işte akıllarının ne kadar zayıf ve kendilerinin ne kadar rezîl olduklarını beyân sadedinde şöyle buyurur: «Görmüyorlar mıydı ki o, (buzağı ondan bir şey istedikleri veya ona hitâb ettikleri zaman) kendilerine ne bir söz söyleyebilirdi, cevap verebilirdi, ne (de dünyalarında ve âhiretlerinde onlara) bir zarar, ne de bir fayda verebilirdi.» İbn Abbâs —Allah ondan hoşnûd olsun- - der ki: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki onun böğürmesi sadece rüzgârın arkasından girip ağzından çıkmasından başka bir şey değildi. Böylece ondan ses işitiliyordu. Hadîs metin-lerinde Hasan el-Basrî'den rivayetle geçtiği üzere bu buzağının ismi Behmût'dur.
Bu câhillerin beyân ettikleri özrün özeti şudur: Onlar kıptîlerin zînetlerinden uzaklaşmışlar onları atmışlar ve buzağıya tapınışlardır. Küçük bir işte takva ile davranmış, günâhtan kaçınmışlar ve fakat büyük bir iş işlemişlerdir. İbn Ömer'den rivayetle sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Irak ahâlîsinden birisi ona elbiseye bulaştığı zaman sivrisineğin kanının namaza zarar verip vermeyeceğini sormuş ve : Bununla namaz kılınır mı yoksa kılınmaz mı? demişti. îbn Ömer —Allah ondan hoşnûd olsun— şöyle cevab vermişti: Irak ahâlîsine bakınız;
Allah Rasûlü (s.a.) nün kızının oğlunu —Hz. Hüseyn'i kasdediyor— öldürdüler de gelip bir sivrisineğin kanını soruyorlar?[22]

90 — Andolsun ki daha önce Hârûn da onlara: Ey kavmim, siz bununla sınanıyorsunuz. Sizin gerçek Rabbı-nız Rahmân'dır. Bana uyun ve emrime itaat edin, demişti.
91 — Onlar da: Mûsâ bize dönene kadar, buna sarılmaktan asla vazgeçmeyeceğiz, demişlerdi.

Allah Teâlâ haber veriyor ki Hz. Hârûn (a.s.) onları buzağıya tapmaktan men'etmiş, onlara bunun kendileri için bir imtihan olduğunu haber vermiştir. Şöyle demişti: «Ey kavmim, sizin gerçek Rabbınız Rahmân'dır.» Her şeyi yaratıp takdir eden, yüce Arş'ın sahibi, dilediğini işleyen Rahmân'dır. Size emrettiklerimde bana uyun ve size yasakladıklarımı terk edin. Onlar da : «Mûsâ bize dönene kadar, buna sarılmaktan vazgeçmeyeceğiz.» Bu konuda Musa'nın sözünü işitince-ye kadar ona ibâdeti terketmeyeceğiz, demişler, bu konuda Hz. Hâ-rûn'a zıd giderek onunla mücâdele etmişlerdi ki az kaldı onu öldüreceklerdi.[23]

92 — Dedi ki: Ky Hârûn, bunların saptıklarını görünce ne alıkoydu seni,
93 — Benim ardımdan gelmekten? Yoksa benim emrime karşı mı geldin?
94 — o da: Ey anamın oğlu; saçımdan, sakalımdan tutma. Doğrusu; İsrâiloğulları arasına ayrılık soktun, sözüme bakmadın, demenden korktum, dedi.

Ey Hârûn

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) nın kavmine döndüğü zamanı haber veriyor. Hz. Mûsâ onların içinde meydana gelen bu büyük işi görünce öfkeyle dolmuş ve elinde bulunan ilâhî levhaları atarak kardeşini başından yakalayıp onu kendine doğru çekmeye başlamıştı. Daha önce A'râf sûresinde bunu genişçe vermiştik. Ayrıca orada : Elbette haber, bizzat gözle görme gibi değildir, hadîsini de zikretmiştik. Hz. Mûsâ, kardeşi Harun'u ayıplamaya girişerek şöyle demişti: «Bunların saptıklarını görünce benim ardımdan gelmekten seni ne alıkoydu?» İşi bana başlangıcından itibaren anlat. Yoksa (sana tevdî' etmiş olduğum işte) benim emrime karşı mı geldin? Hz. Musa'nın ona tevdî' etmiş olduğu görev şu âyette belirtilmektedir : «Kavmim içinde, benim yerime geç. Islâh et ve fesâdçıların yoluna uyma.» (A'râf, 142). «O da : Ey anamın oğlu...» diyerek ana baba bir kardeşi olduğu halde annesini zikrederek onu yumuşatmak istedi. Zîrâ burada annenin zikredilmesi, şefkat yönüyle daha ince ve daha te'sîrlidir. Bunun için : «Ey anamın oğlu; saçımdan, sakalımdan tutma. Doğrusu; îsrâiloğulları arasına ayrılık soktun, sözüme bakmadın, demenden korktum.» demiştir. Hz. Mû-sâ'nın peşinden gitmekte gecikmesinin sebebi hususunda bu, Hz. Hâ-rûn'un Musa'ya karşı beyân ettiği bir özürdür. Zîrâ o, Hz. Musa'nın peşinden giderek ona kavuşup kavmi içinde meydana gelen bu büyük fitneyi ona haber vermemiştir. O şöyle demişti: Doğrusu; ben seni onların içinde yerime vekîl bırakmışken emrettiklerime riâyet etmedin, sözüme bakmadın da niçin onları yalnız başlarına bırakıp aralarına ayrılık soktun, dersin korkusuyla senin peşinden gelip bunu sana haber vermedim. îbn Abbâs derki: O (Hz. Hârûn)', Musa'dan korkardı ve ona itaatkârdı.[24]

95 — Ya senin zorun neydi ey Sâmirî? dedi.
96 — O da: Onların görmedikleri bir şey gördüm ve o elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım. Ve bunu zî-net eşyasının eritildiği potaya attım. Nefsim bana bunu hoş gösterdi, dedi.
97 — Dedi ki: Haydi git, doğrusu hayatta artık; bana dokunmayın, demenden başka yapacağın bir şey yoktur. Bir de senin için hiç kaçamayacağın bir ceza günü var. Sarılıp durduğun üstüne düşüp tapındığın ilâhına bak; yemin olsun ki Biz onu yakacağız, sonra da parça parça edip denize atacağız.
98 — Sizin ilâhınız, ancak O'ndan başka hiç bir ilâh olmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.

Ey Sâmiri

Hz. Mûsâ (a.s.) Sâmirî'ye : Bu yaptığına seni sevk eden nedir? Senin karşına çıkan neydi ki bu yaptığını yaptın? demişti. Muhammed îbn îshâk'ın Hakîm İbn Cübeyr kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Sâmirî; Bâcermâ ahâlîsinden birisiydi. O, ineğe tapınan bir kavimdendi. İneğe tapınma sevgisi gönlüne yerleşmişti, îsrâiloğullarıyla beraber müslüman olduğunu izhâr etmiş olup bu Sâmirî'nin adı Mûsâ İbn Zafer idi. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birine göre; o, Kirmân'dan idi. Katâde ise : Adı Samerrâ olan bir kasabadandı, demiştir.
O da: «Onların görmedikleri bir şey gördüm. (Firavun'u helak etmek üzere geldiğinde Cibril'i gördüm.) Ve o elçinin (kısrağının) bastığı yerden bir avuç avuçladım.» dedi. Birçok nıüfessirin veya müfes-sirlerin ekserisinin yanında meşhur olan açıklama budur. İbn Ebu Hâ-tim'in Muhammed İbn Ammâr îbn Haris kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre; o. şöyle demiştir: Cibril (a.s.) inip te Hz. Musa'yı göğe yükselttiğinde insanların arasından Sâmirî
onu (Cibril'i) görmüş ve kısrağının bastığı yerden bir avuç toprak avuçlamış. Cibril, Musa'yı arkasına bindirmiş ve nihayet göğün kapısına yaklaştığı zaman yük-selmiş. Allah Teâlâ levhaları, Hz. Mûsâ kalemlerin levhalardaki cızırtılarını işitirken yazmış. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya kavminin, arkasından imtihan edildiğini haber vermiş. Hz. Mûsâ inmiş ve buzağıyı alıp yakmış. Bu haber garîbdir.
Mücâhid, «O elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım.» âyeti hakkında şöyle demiş : Cibril'in kısrağının tırnağının altından bir avuç toprak avuçlamış. Âyette geçen kelimesi; avuç doluşudur ve kabza parmakların ucuyla (alman avuç dolusu) şeydir. Mücâhid der ki: Sâmirî elinde olan şeyi İsrâiloğullarının zînet eşyaları üzerine atmış i onlar da böğürmesi olan bir buzağı cesedi kalıbına girmiş. Onda hafîf bir rüzgâr varmış ki böğürmesi işte budur. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Yahya kanalıyla... İkrime'den rivayetle anlattığına göre Sâmirî elçiyi görmüş. Kalbine ilham olunmuş ki: Eğer sen, bu kısrağın izinden bir avuç toprak alır da onu bir şey içine atar ve ona ol dersen o da (istediğin şey) oluverir. Elçinin ayak izinden bir avuç toprak almış. Parmakları bu bir avuç toprak üzerinde kurumuş. Hz. Mûsâ Rabbı ile buluşmaya gittiğinde; İsrâiloğullanm Firavun ailesinden ödünç almış oldukları zînet eşyaları hakkında Sâmirî : Sizin başınıza gelenler ancak bu zînet eşyaları yüzündendir. Onlan bir araya toplayın, demiş. Onları toplamışlar ve üzerine ateş yakmışlar da onlar erimiş. Sâmirî bunu görünce kalbine şöyle bir fikir

düşürülmüş : Şayet sen, bu bir avuç toprağı bunların içine atar da, «ol» dersen; istediğin şey olur. Bir avuç toprağı atmış ve ol demiş. Bunlar kendisi için böğüren bir buzağı olmuş ve o da: «îşte bu, sizin de, Musa'nın da tan-rısıdır.» demiş. Bunun içindir ki Sâmirî : «Atanlarla birlikte ben de onu attım. Nefsim böyle yaptırdı bana.» O esnada nefsim bunu bana güzel gösterdi, demiştir. Hz. Mûsâ da : «Haydi git, doğrusu (nasıl ki elçinin izinden alma ve dokunma hakkın olmayan bir şeye dokunup aldıysan) hayatta artık; bana dokunmayın, demenden başka yapacağın bir şey yoktur.» Dünyada iken senin cezan; bana dokunmayın, demendir. Sen insanlara dokunamayacaksın, onlar da sana dokunamayacaklar, demiş ve şöyle devam etmiş : «Bir de senin hiç kaçamayacağın bir ceza günü, (kıyamet günü) var.»
Katâde «Doğrusu hayatta artık; bana dokunmayın, demekten başka yapacağın bir şey yoktur.» âyeti hakkında der ki : Bu onlar için bir ceza olmuştur. Bugün onlardan arta kalanlar da aynı şekilde : Bana dokunmayın, derler.
«Bir de senin hiç kaçamayacağın bir ceza günü var.» âyeti hakkında Hasan, Katâde ve Ebu Nehîk : Ondan kaçıp uzaklaşamayacağın, kaybolamayacağın, açıklamasını getirirler.
«Sarılıp durduğun, üstüne düşüp tapındığın ilâhına (ibâdet ettiğin buzağıya bir) bak; yemîn olsun ki Biz onu yakacağız.» İbn Abbâs'-tan rivayetle Dahhâk ve Süddî derler ki: Hz. Mûsâ onu eğelerle yontup ufalamış ve ateşe atmıştır. Katâde der ki: Altından olan buzağı et ve kana dönüşmüş de Hz. Mûsâ onu ateşte yakmış sonra küllerini denize atmıştır. Bunun içindir ki: «Sonra da parça parça edip denize atacağız.» demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre o şöyle demiş : ((Hz. Mûsâ Rabbma gitmekte acele etmişti. îşte o zaman Sâmirî kalkmış, İsrâiloğulları kadınlarının süs eşyalarından güç yetirebildiklerini toplamış, ona bir buzağı heykeli şekli vermiş. Hz. Mûsâ (Tûr'dan dönüşünde) buzağıya yönelip onun üzerine eğeleri koyup onunla yontup ufalamış. O, nehrin kenarında imiş. Buzağıya tapınanlardan bu sudan kim içmişse yüzü altın gibi sararmış. Hz. Musa'ya : Bizim tevbemiz nedir? diye sormuşlar da o : Birbirinizi öldürmenizdir, demiş. Süddî de böyle söylemiş olup bunun genişçe açıklaması Bakara sûresi tefsirinde, sonra da «Fitneler» hadîsinde geçmişti.
«Sizin ilâhınız, ancak O'ndan başka hiç bir ilâh olmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.» Hz. Mûsâ (a.s.), onlara şöyle diyor : Bu sizin ilâhınız değildir. Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Kullara Rabb olmaya ancak O lâyıktır. İbâdet de ancak O'na yaraşır. Her şey O'na muhtaçtır ve her şey Rabba (Rabbma) kuldur. «O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.» O, her şeyi en iyi bilendir. «Ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12), «Ve her şeyi bir sayı ile sıralamıştır.» (Cinn, 28), «Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir.» (Sebe', 3), «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitaptadır.» (En'âm, 59), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı. Allah'a âit olmasın. Onlann durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitaptadır.» (Hûd, 6). Bu husustaki âyetler gerçekten pek çoktur.[25]

99 — Sana geçmişlerin haberlerinden bir kısmını işte böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana, katımızdan bir de zikir verdik.
100 — Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet günü ağır bir günâh yükünü yüklenecektir.
101 — Onda temelli kalacaklardır. Bu, kıyamet gününde onlar için ne kötü bir yüktür.

Geçmişlerin Haberleri

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.) e hitaben şöyle buyurur : Nasıl ki sana Musa'nın haberini, Firavun ve ordusu ile beraber onun başından geçenleri apaçık ve olduğu şekilde anlatmışsak aynı şekilde geçmiş haberleri fazlalık ve eksiklik olmaksızın, olduğu şekilde sana anlatıyoruz. Bu böyledir; bununla birlikte «sana, katımızdan bir de zikir verdik.» «Önünden de ardından da bâtıl sokulamayan, Ha-kîm, Hamîd katından indirilmiş.» (Fussüet, 42) olan Kur'ân-ı Azîm'-dir. Peygamber gönderilmeye başlandığından itibaren Muhammed (s.a.) ile peygamberler sona erdirilinceye kadar peygamberlerden hiç birisine onun bir benzeri veya ondan daha mükemmeli, geçmişlerin ve geleceklerin haberini daha çok toplayan, insanlar arasında ayırıcı hükmü ihtiva eden bir kitâb verilmemiştir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur : Kim ondan yüz çevirirse; onu yalanlar, onun emir ve isteklerine uymaktan yüz çevirerek hidâyeti ondan başkasında ararsa, şüphesiz Allah onu dalâlete düşürüp cehenneme iletecektir. Bunun içindir ki şöyle buyurur: «Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet günü ağır bir günâh yükünü yüklenecektir.» Başka b;r âyette şöyle buyrulur : «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17). Bu; Kur'an'm ulaştığı Arap, Acem, ÎShl-i Kitâb ve başkaları hakkında geneldir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur : «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu, de.» (En'âm, 19). Kur'an kime ulaşmışsa onun için uyarıcı, hakka davet edicidir. Ona uyan hidâyete erdirilir. Kim ona zıd gider ve ondan yüz çevirirse; sapıklığa düşer, dünyada mutsuz olur. Kıyamet günü ona va'dolunan ise; ateştir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet günü ağır bir günâh yükünü yüklenecektir. Onda temelli kalacaklardır. (Ondan sapamayacaklar ve ondan ayrılamayacaklardır.) Bu, kıyamet gününde onlar için ne kötü bir yüktür.»[26]

102 — Sûr'a üflendiği gün, işte o gün suçluları, gözleri korkudan gövermiş olarak toplarız.
103 — Aralarında gizli gizli konuşarak: Siz, sâdece on gün eyleştiniz, derler.
104 — Onların söylediklerini Biz daha iyi biliriz. En akıllıları da: Sâdece bir gün eyleştiniz, der.

Sûr'a Üflendiği Gün

Bir hadîste vârid olduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.) ne Sûr sorulmuştu. Kendisine üfürülecek boynuzdur, buyurdu. Ebu Hüreyre'den rivayetle gelen Sûr hadîsinde

belirtildiğine göre Sûr : Büyük bir boynuzdur. Onun bir halkasının miktarı gökler ve yer ölçüsündedir. Ona İsrafil (a.s.) üfürecektir. Bir hadîste şöyle buyrulur : Boynuzun (Sûr'-un) sahibi boynuzu ağzına almış, alnını eğmiş ne zaman kendisine izin verilecek diye beklerken ben nasıl nimet içinde olabilirim. Ey Allah'ın elçisi, nasıl söyleyelim? dediler de şöyle buyurdu : Allah bana yeter, o ne güzel Vekîl'dir. Allah'a tevekkül ettim, deyin.
«İşte o gün, gözleri korkudan gövermiş olarak suçluları toplarız.» âyetinin anlamının şöyle olduğu söylenir : İçinde bulundukları korkunun şiddetinden gözleri morarmış olarak. Allah Teâlâ : «Aralarında gizli gizli konuşurlar.» buyurur ki İbn Abbâs şöyle der: Birbirleri arasında gizlice konuşurlar. Birbirlerine şöyle derler : Siz, dünyada sadece on gün eğleştiniz. Sizin dünyada kalışınız gayet az idi. On gün veya benzeri bir süre kaldınız. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «(Onların aralarında gizlice konuşmaları sırasında) söylediklerini Biz daha iyi biliriz.» Onların içinde kâmil bir akla sâhib olanları da şöyle der: «Sâdece bir gün eğleştiniz.» Zîrâ Allah'a dönüş gününe nisbetle onlar için dünya süresi son derece kısadır. Dünyanın bütün vakitleri tekrârlan-sa, gece ve gündüzleri, saatları birbirini kovalasa bile bir gün gibidir. Bu sebeple kıyamet günü, dünya hayatının süresi kısa bulunacaktır. Onların böyle söylemekteki maksadları, sürenin kısalığını ileri sürerek haklarında hüccetin konulmasını engellemek, defetmektir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Kıyametin kopacağı gün suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.» (Rûm, 55-56). Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse azabı tadın. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37), «Buyurdu ki: Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız? Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor, derler. Buyurdu ki: Çok az bir süre kaldınız. Keski bilseydiniz.» (Mü'minûn, 112-114). Sizin orada kalmanız azıcık bir şey olmuştur. Şayet bilmiş olsaydınız bakî olanı fânî olana tercih ederdiniz. Fakat öyle bir tasarrufta bulundunuz ki tasarrufunuz kötü oldu. Hazır ve fânî olanı devamlı ve bakî olanın önüne geçirdiniz.[27]

105 — Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım, onları ufalayıp savuracak.
106 — Yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek.
107 — Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek göreceksin.
108 — O gün hiç bir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır. Sesler Rahmân'm heybetinden kısılmıştır ve sen, fısıltıdan başka bir şey işitmezsin.

Ve Dağlar

Allah Teâlâ buyurur ki: Ve sana kıyamet günü dağların yerinde kalıp kalmayacağını sorarlar. De ki: «Rabbım, onları ufalayıp savuracak.» Yerlerinden sökecek, un-ufak edecek ve onları yürütecek. «Yerlerini düz, kupkuru bir toprak haline getirecek.» Âyette geçen kelimesi; yeryüzünde dümdüz olan yer, anlamınadır. Âyetteki kelimesi ile, bu anlamı güçlendirmek içindir. Bu kelimenin;

üzerinde bitki olmayan yer, anlamında olduğu da söylenmiştir. Her ne kadar diğeri de esâs anlamın lâzımı olarak kasdedilmiş ise de birinci açıklama daha uygundur. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» O gün yeryüzünde ne bir vâdî, ne alçak, ne de yüksek yer görmeyeceksin. îbn Abbas, «O gün hiçbir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır.» Bu durumları ve korkulan görecekleri günde, o davetçiye koşarak uyacaklardır. Nereye emrolunmuşlarsa oraya koşacaklardır. Şayet bu, dünyada iken olmuş olsaydı; onlar için daha faydalı olurdu. Fakat öyle bir yerde uyacaklardır ki artık onlara fayda vermeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Bize geldikleri gün, neler görüp işitecekler.» (Meryem, 38), «O çağırana koşarak, kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8). Muhammed İbn Kâ'b el-Ku-razî der ki: Allah Teâlâ kıyamet günü insanları bir karanlıkta topla-yacak, gök dürülecek, yıldızlar dökülecek, güneş ve ay yok edilecektir. Bir münâdî seslenecek de insanlar sese tâbi olarak ona uyacaklardır-. İşte Allah Teâlâ'nın : «O gün hiç bir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır.» kavli budur. Katâde (a) ç>&V   ) kısmını: Ondan meyle-
demeyecekler, şeklinde açıklarken Ebu Salih : Ona iltifat etmemezlik edemeyeceklerdir, demiştir.
«Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır.» İbn Abbâs buradaki (ûAÜ-) fiilini; susmuştur, sükûnete kavuşmuştur, şeklinde açıklar. Süddî de böyle söylemiştir. «Ve sen, fısıltıdan başka bir şey işitmezsin.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cübeyr: Ayak sesleri kasdediliyor, der. İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha buradaki fısıltının; gizli ses, olduğunu söyler. Bu; İkrime ve Dahhâk'dan da rivayet edilmiştir. Saîd İbn Cübeyr, «Ve sen, fısıltıdan başka şey işitmezsin.» âyetindeki fısıltıyı: Konuşma, konuşmanın gizlisi ve ayak sesleri ile açıklar. Saîd böylece her iki açıklamayı da toplamış oluyor ki âyetin buna da ihtimâli vardır. Ayak seslerine gelince; ..bundan maksad insanların Mahşere yürümesi, koşmasıdır. O; onların sükûnet ve boyun eğme içinde yürümeleridir. Gizli söz ve konuşmalara gelince; bu bir durumda olup başka bir durumda olmayabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» (Hûd, 105).[28]

109 — O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnûd olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.
110 — O, onların önlerindekilerini de, arkalanndaki-ni de bilir. Onların hiç birinin ilmi asla bunu kavrayamaz.
111 —- Ve bütün yüzler Hayy ve Kayyûm olan Allah'a baş eğmiştir. Bir zulüm yükü taşıyanlar ise gerçekten hüsrana uğramıştır.
112 — Kim de inanmış olarak, sâlih ameller işlerse; o, zulümden ve hakkının yenmesinden korkmaz.

Rahmân'ın İzin Verdikleri

Allah Teâlâ buyurur ki: Kıyamet günü Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnûd olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. Bu, şu âyetler gibidir : «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir.» (Bakara, 255), «Göklerde nice melek vardır ki; Allah, dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaati hiç bir şeye yaramaz.» (Necm, 26), «Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.» (Enbiyâ, 28), «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» (Sebe', 23), «O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.» (Nebe1, 38). Muhtelif şekillerde Buhârî ve Müslim'de Allah Rasûlü (s.a.) nden —O ki Âdemoğ-lunun efendisi ve Allah katında bütün yaratıkların en şereflisidir— rivayet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur: Arş'ın altına geleceğim, Allah için secdeye kapanacağım. Allah Teâlâ bana öğünülecek o kadar çok şey açacak ki şimdi onları sayamıyorum. Beni dilediği kadar o halde bırakacak sonra : Ey Muhammed, kaldır başını; söyle dinlenecek, şefaat et şefaatin kabul edilecek, buyuracak. Bana bir sınır (bir sayı) koyacak da onları cennete koyacağım, sonra döneceğim. Allah Rasûlü (s.a.) bunu dört kez tekrarladılar. Allah'ın salâtı, selâmı ona ve diğer peygamberlere olsun. Bir hadîste şöyle buyrulur: Allah Teâlâ buyuracak: Kalbinde tane- ağırlığı îmân olanları ateşten çıkarın. Birçok yaratık çıkarılacak. Sonra tekrar buyuracak : Kalbinde yarım mis-kâl ağırlığı îmân olanı ateşten çıkarın. Kalbinde zerre ağırlığı îmân olanı ateşten çıkarın. Kalbinde zerre ağırlığının en azının en azının en az kadar îmân olanı çıkarın.
«O, onların önlerindekilerlnl de, arkalarındakini de bilir.» Bütün yaratıkları ilmiyle kuşatmıştır. «Onların hiç birinin İlmi asla bunu kavrayamas.» âyeti Allah Teâlâ'nın şu kavil gibidir; «Dilediği: kadarından ba§ka O'mm ilminden hiç bir şey kavrayamazlar.»- (Bakara,255)
«Ve bütün yüzler Hayy ve Kayyûm olan Allah'a baş eğmiştir.» âyetinde îbh Abbâs Ve birçokları şöyle derler: Bütün yaratıklar Ölmeyen, diri, Uyumayan, her şeyi görüp gözeten idare eden Cebbarca boyun eg-tmş, O'na teslim olmuştur. O; her şeyin kendisine muhtaç olduğu, .-an*.. cak O'nun Zâtıyla ayakta kalabildiği, Zâtında kâmil olandır.
«Kıyamet günü bir zulüm yükü taşıyanlar ise gerçekten. hüsrana uğramıştır.» Allah Teâlâ kıyamet günü her hakkı sâhit)ine: teydî'. edecektir. O kadar ki,boynuzsuz.koyun ile,boynuzlu koyun arasında kısas yapılacak (boynuzsuz koyun boynuzludan hakkını alacaktır). Bir, hadîste şöyle buyrulur:. Allah Tealâ: İzzetim ve Celâlim hakkı için bugün hiç bir zâlimin haksızlığı beni geçemeyecektir, buyuracak. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur.:
Zulümden sakının; şüphesiz zulüm, kıyamet günü karanlıkiardır. Allah'a müşrik olduğu halde kavu§an ise bütünüyle! ^aybetnıjş,: hüsrâ: na uğramıştır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Şüphesiz şirk en büyüls^ulüm^r.» (Lokman, 13) buyurmuştur.
«Kim de inanmış pjarak, sâlih ameller işlerse; özuİÜmâeri ve hakkının yenmesinden korkmaz.» Allah Teâlâ zâlimleri ve çrilâr hakkındaki tehdidi beyân ettikten sonra İkinci olarak Allah'tan kbrkahİkrİ ve onların hükmünü tey^n buyurur. Onlar asla haksızlığa uğramayacaklar ve haklan yenmeyecektir. Onların günâhları ârtirılmayacaK^ lyilliC-leri eksiltilmeyecektir. Bu açıklama İbn Abbâa, Mtidânid,

Üâhhftlc, Hasan, Katâde ve birçoklarına aittir. Zîrâ zülüm; kf§İye! bir bankasının günâhının yüklenmesidir lse : noksanlık, ye ekşitme[29]

113 — Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Belki sakınırlar veya onlara ibret verir diye teh-dîdleri açıkladık.
114 — Gerçek hükümdar olan Allah Yücedir. Kur'an sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrar edip durma ve: Rabbım, ilmimi artır, de.

Allah Teâlâ buyurur ki: Madem ki Allah'a dönüş ve hayırla şerrin karşılıklarının verileceği gün hiç şüphesiz vuku bulacak, meydana gelecektir. İşte Biz Kur'an'ı (bugünü) müjdeleyici ve ondan sakındırıp uyarıcı olarak apaçık, fasîh bir Arap dili ile indirmişizdir. Onda herhangi bir kapalılık ve muğlaklık yoktur. Belki sakınırlar (da günâhları, haramları ve fuhşiyyâtı terkederler) veya onlara ibret verir (de bu; itaati, Allah'a yaklaştıran amelleri meydana getirir) diye tehdîd-leri açıkladık. Gerçek hükümdar olan Allah Yücedir, Münezzehtir, Mukaddestir, gerçek Hükümdâr'dır, gerçeğin tâ kendisidir. Va'di haktır, tehdîdi haktır, elçileri haktır, cennet ve cehennem haktır, O'ndan olan her şey gerçektir. O'nun adaleti; uyarmadan, elçiler göndermeden, hiç kimse için bir hüccet ve şüphe kalmasın diye yaratıklarından özrü kaldırmadan hiç kimseye azâb etmemektir.
Allah Teâlâ'nın : «Kur'an sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce unutmamak için acele sesle tekrar edip durma.» kavli Kıyâme süresindeki : «Onu (Kur'an'ı) acele (ezber) etmen için dilini onunla beraber oynatma. Şüphesiz onu toplamak da okutmak da Bize aittir. Öyleyse Biz onu okuttuğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle. Sonra şüphesiz onu açıklamak bize aittir.» (Kıyâme, 16-19) âyetleri gibidir. İbn Abbâs'tan rivayetle sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere Allah Ra-sûlü (s.a.) vahyi hemen ezberlemeye çalışır ve çok kere dilini hareket ettirirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da bu âyeti indirdi. Yani Hz. Peygamber (s.a.) Cibril kendisine vahiy getirdiğinde, ona her bir âyeti getirişinde onunla birlikte Kur'an'ı ezberlemeye şiddetli hırsından ötürü onunla birlikte söylerdi. Allah Teâlâ ona zor ve ağır gelmesin diye onun hakkında daha kolay ve daha hafîf olanına işaretle : «Onu (Kur'an'ı) acele (ezber) etmek için dilini onunla beraber oynatma. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.» (Kıyâme, 16-17) buyurdu. Yani onu senin göğsünde toplayıp muhafaza etmek, sonra da senin ondan hiç bir şey unutmaksızın insanlara okumanı sağlamak bizim üzerimizedir. «Biz onu okuduğumuz zaman okunuşuna uy, ta'kîb et. Sonra onu açıklamak da Bize düşer.» Bu âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Kur'an sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrar edip durma, (aksine sus. Melek sana onu okumayı bitirdiği zaman onun peşinden sen oku.) ve: Rabbım, (Senden olan) ilmimi artır, de.» İbn Uyeyne —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Allah Teâlâ, Rasû-lü (s.a.) nü vefat ettirinceye kadar Hz. Peygamber (s.a.) devamlı artırma (Rabbından ilminin artırılması) içinde olmuştur. Bunun içindir ki bir haberde şöyle deniliyor: Allah Teâlâ Rasûlüne vahyi peşpeşe indirmeye devam etmiştir. O kadar ki Allah Rasûlü (s.a.) ne vahy en çok vefat ettiği günde gelmiştir. İbn Mâce'nin Ebu Bekr İbn Ebu Şey-be kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah

Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururdu : Ey Allahım, bana öğrettiğinle beni faydalandır. Bana fayda verecek olanı bana öğret ve benim ilmimi artır. Her durumda hamd Allah'a mahsûstur. Hadîsi Tir-mizî de Ebu Küreyb'den, o ise Abdullah İbn Nemîr'den rivayetle tah-rîc etmiştir. Tirmizî hadîsin bu kanaldan rivayetinin garîb olduğunu söyler. Bezzar da hadîsi Amr İbn Ali el-Felâs kanalıyla... Mûsâ İbn Ubeyde'den rivayet etmiştir. Bu rivayetin sonunda şu fazlalık vardır: Cehennem ehlinin durumundan Allah'a sığınırım.[30]

115 — Andolsun ki Biz, daha önce Âdem'e de ahid vermiştik. Fakat o unuttu ve Biz onda bir azim bulmadık.
116 - Hani meleklere demiştikki Âdem'e secde edin. îbîîö'ten başka höpsi secde etmiş, o isö dayatmıştı; ;
117 — Biz de demiştik ki: Ey Âdem^doğiHisu bu, hem senin hem de eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Yoksa bedbaht oiursu$.
118 — Zîrâ cennette ne acıkırsın, ne de çıplak kalırsın,
119 — Orada iıe susarsın, ne de güneşte yanarsın.
120— Ama şeytân ona vesvese yerdi ve: fiy Âdem, sana ebedîlik ağacımı ye yok olmayacak bir mülkü göstereyim mi? Dedi
121 — Bunun üzerine ikisi de ondan yediler. Hemen ayıp yerleri acildi. Üzerlerine cennet yapraklarından yamamaya başladılar. Âdem, Rabfoına karşı geldi de şaşkıii
122 - Sonra Rabbı onu • seçti de tevbesini kabul etti ve; ona doğru yblü gösterdi.

Âdem ve Melekler

îbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinan kanalıyla... İbn Abbâs'tan ri-v^yetindie. û.:Ona inian adınm. verilmesi ancak onk ahi(| verilip, te britip .'üntıtınasınBandıi:, %einîştif.Jİ Ali İbn Ebu Taltia da7 bu "â^kİÖİ&yı ibn Abbâs'taîı rivayet etmiştir.. Mücâhtd veHasah İse ona, insan adilarlar.
Âdem'i Şereflendirip ona ikramda buüa^dt^ğunu,'»yaratıklarımdan |fpjğ ^ onu ttetüiı kaldığını.';ikr|der; 4ajıa örice fBakâra, A*râf, Hıcr, Kehf sûrelerinde bilgi geçmişti;" Ö&&' aûresi-nîn,sonunda; iölecektiÂlları' şereiieri&irîîie olarak nıefâkiere^oila^ecdeyi! emrettiğini ve îbtts^in'ÂaBmpğullaçıMle eâkiden.bfişbalanna ol^n düşman-lıgıni^Çîklâr" ve" bu 'sebeple şByfö b^yuhıf::'(JİftriîlfejHftsfca hepsi secde etmiş, o ise secde etmemekte diretip büyüklenmişti. Biz de demiştik ' ki:f'By ÂdeinV doğrucu bü; hem seriiri neni de eşîhin (Havva'nın) dÜşmamdiT. Sakin sizi cennetten çıkarmasın. Yoksa bedbaht olursun.» Onun seni cennetten çıkarmaya uğraşmasından sakın. Eğer bu olacak oluîtfa rızık aramada yorulacaksın, bedbaht olacaksın. Zîra sen burada »rahat bil-hayat; bolluk ve kolaylık içindesin. Herhangi bîr külfet ve meşakkat yoktur. «Zîrâ cennette ne< acıkırsın, ne de çıplak kalırsın.» Allah Teâlâ burada açlıkla çıplaklığı birlikte zikretmiştir; Zîrâ açlık karnm' zilleti;; çıplaklık tâ dış: görünüşün zilletidir. «Orada'ne susarsın, ne de güneşte yanarsın.» âyetinde zikredilenler de birbirinin mukabilidir. Susuzluk insanın içinin hararetidir ki bu susuzluktur. Ğü^ nesin sıcağında kalmak ise insanın dışının1 hararetidir«Attia şeytan ona vesvese verdi ve :'Ey -Âdem, sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir mülkü göstereyim nü?

dedi:» Daha önce de geçtiği Üzere şeytân «Böylece onların ikisini de baştari çıkarıp aldattı.» (A'râf, 22), «Ve; doğrusu ben size öğüt verenlerdenim, diye ikisine yemîrt etti.» (A'râf, 21). Yine daha Önce geçtiği üzere Allah Teâlâ Hz. Âde^n İle eşine bütünmeyvelerden yemeleri ve fakat cennetteki muayyen l>ir ağaca'yaklaşmamalarımı Vahyetmi§ti. İblîs onlara -vesvesevermekte o kadar devam etti ki sonunda ikisi1 de öhdan yediler. Bu, ebedîyyet ağaci olup: ondan yiyen kimsenin ebedî olduğu, (cennette) kalmasının devamlı olduğu ağaçtır. Bir hadîste ebediyyet ağâCı zikredilir ki bu: hadîs "şöyledir Ebu Öâvûd Tayâîisî^ıin'Şti^be kâhahy-la.:, Ebû Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (Siâ.) den'rivayetinde şöyle buyurmuş: Muhakkak Cennette bir ağaç vardır ki,; binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de onu kat'edemez. O, ebediyyet ağacıdır. Hadîsi Îmâm-Ahmed rivayet etmişti!?.
; Allah Teâlâ: «Buhüh üzerine ikisi de ondan yediler: Hemen ayıp yerleri açıldı.» buyurur ki İbri Ebu Hâtim'in AH 'İbn^H^seyn^İşkâb kanalıyla^... Ütofeyy İbri' Kâ'b'dan rivayetine göre* Allah Bâsüîü' (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Te&Iâ Adem'i uzun boylu, ğüY saçlı veuztın bir hurma gibi' yaratmıştı.;"\Yenilmesi yai^Mâhan) afaçtâri tattığında, elbisesi Üzerinden düştü. Edebyerinin ortaya çıkmasının ilki budur. Adem ayıp' yerine baktığında cennette koşmaya başladı,- saçları bir ağaca tâkildıda onunla didişmeye, uğra^maya-başladı. Rahman nida buyurup : Ev Âdem, Ben'den mi kaçıyorsun? buyurdu. Âdem RahmânF-ıh sözünü duyduğunda : Ey 'Üabbım Kayıt, fakat: utancımdan kaçıyorum. Tevbe edip dönsenı beni cennete iade eder misin? dedi de' Allah Teâlâ : Evet, buyurdu. İşte Allah'ın : «Âdem, Rabbmdan kelimeler bel- al^ı., Şu,nui| üzerice -on,unv tevÇesini- katjul etti.» , (Bakara; 37)
puktur. jZtfâ Hasan, tîbeyy'&en hadîsi işitmemiştir. Aynı şekilde Jıadî- «Üzerlerine cennet yâpraklâriridan yamamayafbaşladılar.» Mücâ-hid der ki: Elbise şeklinde yamamaya başladılar. Katâde ve Süddî de böyle söylemiştir. İbn Ebu Hatim'in Ca'fer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Üzerlerine cennet yapraklarından yamamaya başladılar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: încir yaprağı koparıp bunları ayıp yerlerine koymaya başladılar.
«Âdem, Rabbına karşı geldi de şaşkın düştü. Sonra Rabbı onu seçti de tevbesinl kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.» Buhârî'nin Ku-teybe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle dedi: Günâhınla insanları cennetten çıkarıp onları mutsuz eden sen değil misin? Hz. Âdem de şöyle dedi: Ey Mûsâ, Allah'ın risâleti ve konuşmasıyla seçtiği sen değil misin? Beni yaratmazdan evvel Allah'ın benim hakkımda yazmış olduğu bir işten dolayı mı beni ayıplıyorsun? —veya şöyle demiştir: Beni yaratmazdan önce Al-lah'ın takdir buyurduğu bir işten dolayı mı beni ayıplıyorsun? Allah Rasûlü (s.a.) : Ve Âdem Musa'ya üstün geldi, buyurmuştur. Bu hadîsin Buharı ve Müslim ile diğer Müsned'lerde (muhtelif kanallardan rivayeti) vardır. İbn Ebu Hâtim'in Yûnus tbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hz. Âdem ve Hz. Mûsâ, Rabları katında münâkaşa edip tartıştılar. Hz. Âdem bu tartışmada Musa'yı yendi. Mûsâ dedi ki: Allah'ın eliyle yarattığı, ruhundan kendisine üfürdüğü, melekleri kendisine secde ettirdiği, cennette iskân buyurduğu sen değil misin? Sonra senin hatân yüzünden insanlar

yeryüzüne indirildi. Hz. Âdem de şöyle dedi: Sen, Allah'ın risâleti ve konuşmasıyla seçtiği, içinde her şeyin açıklaması olan levhaları verdiği, sırdaş olarak kendine yakınlardan kıldığı Mûsâ değil misin? Allah'ın Tevrat'ı ben yaratılm azdan ne kadar Önce yazdığını buldun? Hz. Mûsâ bu soruya; kırk yıl önce, diye ce-vab verdi. Hz. Âdem: Onda : «Âdem Rabbına karşı geldi de şaşkın düştü.» diye yazılı buldun mu? diye sordu, Hz. Mûsâ yine evet, dedi. Hz. Âdem: O halde beni yaratmazdan kırk sene önce işleyeceğime dâir Allah'ın benim-üzerime yazmış olduğu bir ameli işledim-diye mi beni ayıplıyorsun? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Ve Âdem Mûsâ'-ya (delil bakımından) üstün geldi. (Hadîsin râvîlerinden olan) Haris (tbn Ebu Zübâb) der ki: Bu hadîsi Abdurrahmân İbn Hürmüz bana Ebu Hüreyre'den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet etti.[31]

123 — Buyurdu ki: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Ben'den size bir yol gösteren gelir de kim Benim yoluma uyarsa ne sapar, ne de bedbaht olur.
124 — Kim de Benim zikrimden yüz çevirirse; bilsin ki, onun dar bir geçimi olur ve kıyamet gününde Biz onu kör olarak hasrederiz.
125 — Der ki: Rabbım, beni niçin kör olarak hasrettin? Halbuki ben gören birisiydim.
126 — Allah buyurur ki: Öyledir işte. Sana âyetlerimiz gelmişti de sen onları unutmuştun. Bugün de sen öylece unutulursun.

Kör Olarak Haşrolacaklar

Allah Teâlâ Hz. Adem, Havva ve İblîs'e : «Hepiniz birbirinize düşman olarak cennetten inin.» buyurur ki biz bu konuyu Bakara sûresinde genişçe vermiştik. «Birbirinize düşman olarak...» buyurur ki bir tarafta Hz. Âdem ve zürriyyeti, diğer tarafta tblîs ve zürriyyeti vardır. «Elbet Benden size bir yol gösteren gelir.» âyetindeki hidâyet Ebu Âli-ye'ye göre Peygamberler, elçiler ve açıklamadır. «Benim yoluma uyan ne sapar, ne de bedbaht olur.» âyeti hakkında îbn Abbâs der ki: Dünyada sapmaz (dalâlete düşmez), âhirette de bedbaht olmaz.
«Kim de Benim zikrimden yüz çevirirse; (Benim emrime' ve Ra-sûlüme indirdiklerime zıd gider, ondan yüz çevirir de unutmuş görünür ve onun dışında başka bir şeyden hidâyet almaya kalkarsa) bilsin ki onun (dünyada) dar bir geçimi olur.» Onun için huzur ve göğüs ferahlığı yoktur. Sapıklığından ötürü göğsünde bir sıkıntı vardır. İsterse dışı nimet içinde olsun, dilediğini giymiş, dilediğini yemiş, dilediği yerde ikâmet etmiş olsun. Kalbi yakîn ve hidâyetle temizlenmedikçe o şüphe, hayret ve kalb huzursuzluğu içindedir. Devamlı bir şüphe içinde bocalamaktadır. İşte bu; geçimin darlığındandır. Ali Ibn Ebu Tal-ha'nm «Onun dar bir geçimi olur.» âyeti hakkında İbn .Abbâs'tan rivayetine göre o, bunun mutsuzluk, bedbahtlık olduğunu söylemiştir. Avfî'nin îbn Abbâs'tan rivayetine göre ise Allah Teâlâ «Onun dar bir mi,olur.»; âyetinde, şöyle buyurmuştur rgok olsun, az olsun/kulla-nn3Kiâi^ii%»ha?ftgî. bîşrine vermiş olduğum--hej;; bir -maltfa o fcuittm onunla .ftenden, korkmaz ise, onda biç ibir hayır yoktur ve bu, onun geçimin kavim, dünyada bir genişlik ve zenginlik içinde oldukları" halde haktan yüz çevirmişler ve büyülenişte Jmi&er.^ Onların geçimleri »de dar olmuş* Zira;

onlar Allah'a îta.rşı s$.-i ,zaıanlar,ı, ile, onu yalanlamalarından, ötürü ^llah'ın bu geçimlerini devam ettirnıeyeçeŞini sanıyorlarmış. Kul Allah'ı yalanlayıp onun hakkında' sü-i zannda bulunur ve ona güvenmezse geçimi ona zorladır.'fşte geçimde darlık budur; Dahhâk : O (dar geçim) kötü amel <pef pis- rtziktuy demiştif. 'îkrihıe ve Mâlik îbn Dînâr da böyle söyler. Süfyân îbn Uyeyne'nin Ebu Hâzim'den, onun Ebu Seleme'den, onun da,Ebu^Saîd'den' «Dar bir geçim» hakkındaki rivayetinde o, şöyle demiş : Onun kabri, üzerine daraltılır da,. kaburgaları orada darmadağınık ^ur, Ebu Hatim er-Râzî, Nu'mân İbn Ebu Ayyâş'ın künyesinin Ebu Seleme olduğunu belirtmiştir. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kana-Lıyia.V. Ebü S^d el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Allah Teâlâ'nm «Onun dar bir geçimi olur.» kavli hakkında şöyle buyurmuştur : Bu, kabrin sıkmasıdır. Hadîsin mevkuf olarak rivayeti daha sıhhatlidir. Yine İbn Ebu Hâtim'in Rebî1' îbn1 Süleyman' kanalıyla... iîüreyre'den,, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre .^uyunnuş ; Mü'min kabrinde^ yeşil bir bahçededir. Kabir onun jçjnrjye,tmiş kulaç genişletilir ye kabri onun için ayın ondördündeki ay gibi,kendisi için aydınlatılır. «Onun dar bir geçimi olur.d âyetinin ne ha,kkın4a; nazil olunduğunu biliyor musunuz? Dar geçim nedir biliyor musunuz? Onlar : Allah ve Rasûlü, en iyi bilendir, dediler de : Kâfirin kabr^deki azabadır. Nefsim kudret elinde,olan (Allah) a yemîn ede-r^m ki,pnun, üzerine doksaiı dokuz Tinnîn musallat edilir. Tinnîn nedir biliyor musunuz? Doksan dokuz yılandır. Her yılanın yedi başı yar-$ys. Ontuı cismine.üfürür, sokar ve haşrolunacağı güne kadar, onu tır-malayıp, parçalarlar. Hadîsin merfû' olarak rivayet edilmiş olması gerekten ,münkerdir. .Bezzâr'ın Muhammed İbn Yahya el-Ezdî kanalıyla. ,.tt Ebu, Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Onun dar geçimi, olur,» âyeti hakkında riyâyetine göre şöyle buyurmuştur; «Al-iaiı Tealinin buyurmuş olduğu dar geçim şudur : Onun üzerine doksan .dokuz yılan musallat kılınır da, kıyamet kopuneaya kadar onun etini parçalarlar. .Yine;;Bezzâr'ın ;Ebu Zür'a kanalıyla,., Ebu Hüreyre'den, ocunda Rz> peygamber ,(s,a,): den rivayetine göre, «Onun daT bir ge-çimi, olur,», âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Bu, kabir azabıdır. Hadîsin Asnad1 çeyyiddir. Vekıyâinet, gününde Biz onu kör olarak hasrederiz.» âyeti hakkında Mücâhid, Ebu Salih ve Süddî: Bir hücceti ve bir delili olmaksızın, derler. İkfime de : Cehennem dışında her şey ondan gizlenir^, örtülüp saklanır, demiştir. Burada onun gözü ve;basîreti kör olarak hasrolunması veya cehenneme gönderilmesi de kasdedümiş olabilir. Nitekim: Allah Teâlâ başka bir âyette : «Biz,, onları kıyamet, günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü hasredeceğiz. Yurtlan. cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» (tsr&, 97) buyururken; bu sebeple burada da :.«Rabbım, beni niçin kör olar rak hasrettin? Halbuki ben (dünyada) gören birisiydim. Allah Teâlâ da buyurur ki: Öyledir işte. Sana âyetlerimiz gelmişti de sen onları unutmuştun. Bugün de sen öylece unutulursun.» Nasıl ki sen Allah'ın âyetledn&ervjüz- çefirmiş Ve onlara feajs,i onları hiç'hatırlamayan, an-mâyanin' muâmeîesryîe! müâmeiede bulunmuştun ve saha onlar ulaştırıldıktan sonjaonları unutmuş görünüp onlardan yüz çevirmiş ve gftftL olmüştunrişte Biz de sana :senl ünııtah kimsenin muamelesi ile muamelede bulunacağız. - «İşte onlar; bugünlerine; kavuşmayı .nasıl unutmuşlar idiyse; Biz ;bugiLini6nları öylece Unuturuz.».<A'râl, 51) Zîrâ ceza, amel cinsindendir.

Anlamını anlamak ve gfereğince amel et-îniklç.;beraber. Kur'an'm lafzını unutmaya gelince; her ne kadar başka bir yönden bu da tehdîd edilmişse dahi bu özel tehdidin içine girmez. (Kur'an'm lafzını unutmayla ilgili olarak) şiddetli ve kuvvetli tehdîd ve yasaklamalar sünnette vârid olmuştur. Şöyle ki: .
îmâm Âhmed'in Halef îbn Velîd kanalıyla... Sa'd İbn Ubâde —Allah ondan hoşnüd olsun— den rivayetine göre; Allah Rasûlû (s.â.) şöyle buyurmuştur: Bir kimse ki Kur'an'ı okuyup onu unutursa; Allah'a kavuştuğu günde Allah'a çolak (veya cüzzarnli)- olarak kavuşur, îmâm Ahmed hadîsi ayrıca Yezîd^İbn E$>u Ziyâd kanalıyla.,. UbMe İbn es-SamiVten, o da Hz, Peygamber (s.a.) den şekljnde bir isnâdla yulqardakinin aynı olarak rivayet etmiştir.[32]

127 — îşte israfa sapanları, Rabbının âyetlerine inanmayanları böylece cezalandıracağız. Hem âhiretin azabı, daha Çetin ve daha süreklidir.

Haddi Aşanların Cezası

Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor; Biz Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve israfa sapanları hem dünyada, hem de âhirette böyle cezâlandırırız. «Onlara dünya hayatında azâb vardır. Âhiret azabı ise daha zorludur. Allah'a karşı onları koruyacak kimse de yoktur.» (Ra'd, 34) Bunun içindir ki: «Hem âhiretin azabı, (elem yönüyle dünya azabından) daha çetin (daha devamlı) ve süreklidir.» Onlar bu azabın içinde devamlı kalacaklardır, buyurmuştur. Yine bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.) haklarında Mân uygulanan iki kişiye : Şüphesiz dünya azabı âhiret azabından daha hafîf, daha kolay katlanılır bir azâb-dır, buyurmuştu.[33]

128 — Kendilerinden önce nice nesilleri yok edişimiz hâlâ onları uyarmadı mı? Halbuki onların yurdlarında gezinip duruyorlar.
Doğrusu bunda sağduyu sahipleri için âyetler vardır.
129 — Şayet Rabbının verilmiş bir sözü ve ta'yîn ettiği bir vakit olmasaydı, hemen azaba uğrarlardı.
130 — Onların söylediklerine sabret ve güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbını hamd ile tesbîh et. Gece saatlarında ve gündüzleri de teşbih et ki, Rabbının rızâsına eresin.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, onlardan önce elçileri yalanlamış olan nice ümmetleri helak etmiş olmamızla onların yok olmaları; onlardan ne bir kalıntının, ne bir kaynağın ne de bir izin kalmamış olması senin getirdiklerini yalanlayan şu kimseleri yola getirmedi mi? Halbuki bizzat kendileri onlardan sonra halef olup gezdikleri onların boş ülkelerinde bu durumu görmekte, müşahede etmektedirler. Doğrusu bunda sağduyu sahipleri için âyetler vardır. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki orada olanları akle-decek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 46) buyururken Secde sûresinde de şöyle buyurmuştur : «Şimdi yurdlannda gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nesillerden nicesini yok etmiş

olmamız, onları doğru yola sevketmez mi? Şüphesiz bunlarda âyetler vardır. Hâlâ dinlemezler mi?» (Secde, 26).
«Şayet Rabbmın verilmiş, bir sözü ve ta'yîn ettiği bir vakit olmasaydı, hemen azaba uğrarlarda.» Allah'tan geçmiş bir söz olmasaydı; haklarında hüccet ve delil konulmadan Allah'ın kimseye azâb etmeyeceği sözü ve Allah Teâlâ'nın bu yalanlayanlara koymuş olduğu belirli bir süre bulunmasaydı, elbette azâb onlara ansızın gelirdi. Bu sebeple Allah Teâlâ peygamberini teselli ederek şöyle buyurur: «Onların söylediklerine, (seni yalanlamalarına) sabret ve güneşin doğmasından önce de —Sabah namazı kasdediliyor-—, batmasından önce de —ikindi namazı kasdediliyor— Rabbını hamd ile tesbîh et.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Cerîr İbn Abdullah el-Becelî (r.a.) den rivayetle geldiğine göre; o, şöyle anlatmıştır :
Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında bulunuyorduk. Ayın ondördü gecesi aya baktı ve şöyle buyurdu : Şu ayı gördüğünüz gibi sizler mutlaka Rabbınızı göreceksiniz. O'nu görmede zahmet ve izdihama dûçâr kalmayacaksınız. Uykuya mağlûb olmayarak güneşin doğuşundan ve batışından Önce namaz kılabilirseniz kılın. Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) bu âyeti okudu, tmâm Ahmed'in Süfyân îbn Uyeyne kanalıyla... Umâre İbn Süveybe'den rivayetinde o, Allah Rasûlü" (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Güneşin doğuşundan ve batışından önce namaz kılan hiç kimse asla ateşe girmeyecektir. Hadîsi Müslim de Abdül-melik îbn Umeyr kanalıyla rivayet etmiştir. Mjisned ve Sünen'lerde İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Makam itibarıyla cennet ehlinin en aşağı olanı, kendisine verilenlere iki bin senelik yoldan bakan kimsedir. Onların en uzakta olanına en yakında olanma bakar gibi bakacaktır. Onların makam itibarıyla en üstün olanı ise günde iki kere Allah Teâlâ'ya bakandır.
«üece saatlannda (uykuyu terkederek) tesbîh et.» Bazıları bunu akşam ve yatsı namazlarına hamletmişlerdir. «(Gece saatlarının kabili olarak) gündüzleri de'teşbih et ki, Rabbınm rızâsına eresin.*» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» (Duhâ, 5). Sahîh bir hadîste rivayet olunuyor ki:
Allah Teâlâ cennet ehline : Ey cennet ehli, buyuracak da onlar : Buyur ey Rabbımız, bizi mutlu kıldın, diyecekler. Rab Teâlâ : Hoşnûd ol<3u: nuz mu? buyuracak. Onlar : Bize ne oluyor ki hoşnûd olmayacakmışız? Yaratıklarından hiç kimseye vermediklerini bize verdin, diyecekler. AÜah Teâlâ : Şüphesiz Ben size bundan üstününü vereeeğim, buyuracak r!a onlar : Bundan, daha üstün olan hangi şeydir? diye soracaklar, şöyle buyuracak: Size hoşnûdluğumu bahşedeceğim, bundan sonra ebetfiy-yeri size öfkelenmeyeceğim, buyuracak. Bir hadîste belirtildiğine göre : Ey cennet ehli, sizin için Allah katında bir va'd vardır ki, bu va'dini sizin için yerine getirmek istiyor, denilecek. Onlar: O va'd de nedir? Bizim yüzlerimizi beyazlatmadı mı, terazilerimizi ağırlaştırmadı mı? Biei ateşten uzaklaştırıp cennete koymadı mı? diyecekler. Allah, Teâlâ-yüzünden hicabı açacak da Zâtına bakacaklar. Allah'a yemîn olsun ki Allah'a bakmaktan daha hayırlı bir şey onlara verilmiş, değildir, İşte (âyette zikredilen) fazlalık budur.[34]

131 - Onlardan bazılarına; denemek için yerdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme, Rabbının rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.
132 — Ehline namazı eniret. Kendin de onda devamlı öl; Biz senden rızık istemiyoruz. Sana Biz rızık veririz. Akıbet takv&ya erenlerindir.

Dünya Hayatının Süsü

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.) e hitaben şöyle buyurur : Şu nimet İçinde yüzenlere, onların benzerlerine ve İçinde bulundukları nimetlere gözünü dikip bakma. Zîrâ bu zail olacak bir İhtişam, fâni bir nimettir. Biz bu nimetleri onlara, denemek için veririz. Kullarımdan şükredenler ne kadar da azdır. Müçâhid der ki «Onlardan bazılarına...» âyetinde zenginler kasdedilmektedir. «Allah sana onlara verdiğinden daha hayırlısını vermiştir.» Nitekim başka bir âyet-i kerî-me'de şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu Biz sana tekrarlanan yedi (Sûre) yi ve şu Kur'an'ı verdik. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe (geçinme ve eğlenmelerine sebep kıldığımız şeylere) gözünü dikme.» (tıicr, S7-88). Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın, elçisi için âhi-ret yurdunda biriktirmiş oldukları öyle büyüktür ki sınırı yoktur ve vasfedilmesi de mümkün değildir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Şüphesiz Rabbın sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.*) (Duhâ, 5) buyururken burada da: «Rabbımn rızkı daha hayırlı ve daha devam-hdır.V toyurniuştur. Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre; Allah Râsûlü (s.a.), hanımlarına (bir ay süreyle yaklaşmamaya) yemîn edip de kadınlarından ayrıldığı zaman onun bulunduğu odaya giren Hz. Ömer İbn Hattâb Allah; Rasûlünü bir hasır üzerine uzanmış olarak görmüştü' Evde deri' tabaklamada kullanılan bir ağacın yapraklarından bîr yığın ile tabaklanmış asılı bir deriden başka hiç bir şey yoktu. Hz. Ömer'in gözlerinden yaş boşandı ve ağladı. Allah Rasûlü:Seni ağlatan nedir? diye sordu da Üz. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, KÎsrâ ve Kayser İçinde bulundukları j0.htis.amj içindeler sen ise Allah'ın yaratıklarından seçtiğisin, dedi. Allah ftasülü (s.a.) şöyle buyuTdu : Ey Hattâb'ın oğlu, sen şüphede misin yoksa? Onlar öyle bir kavimdirler ki, onların nimetleri dünya hayatlarında onlara hemen (acilen) verilmiştir. Allah RasûlÜ (s.a.), gücü yetmekle birlikte dünya malına İnsanların en az rağbet edeniydi. Eline geçtiği zamanda İse Allah'ın kullarına şöyle şöyle onları dağitirdı. Yarına kendisi için hiç bir şey biriktirrhezdi: İbn Ebü Hâtlm'in Yûnus kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûltt (s.a.) : Sizin İçin korktuklarımdan en korkutucu olanı, Allah'ın sizin İçin dünya süsünü açmasıdır, buyurmuştur. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, dünyâ süsü de nedir? diye sordular da : Yeryüzünün bereketleridir, buyurdu. Katâde ve SÜddî âyetteki kelimesinden, dünya hayatının süsünün kasdedildiğini söylerler. Katâde'nin ifâdesi-ne göre âyetteki fiili de; imtihan etme, deneme anlamına-dır.
«Ehline namazı emret. Kendin de onda devamlı ol.» Namaz kılmalarını sağlamakla onları Allah'ın azabından kurtar, «Sen de onu işlemede sabırlı ol.» Başka bir âyette şöyle buyruluyor : «Ey îmân edenler, kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyun.» (Tanrım, 6). îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın Zeyd İbn Eslem'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Ben ve Yerfe (Hz. Ömer'in kölesinin ismidir.), Ömer İbn Hattâb'm yanında gecelerdik. Onun için geceden bir

saat vardı ki onda namaz kılardı. Bazan kalkmamış olurdu da biz : (Daha önce) kalktığı gibi bu gece kalkmayacak, derdik. Uyandığı zaman ailesini de kaldırır ve : «Ehline namazı emret. Kendin de onda devamlı ol.» derdi.
((Biz senden rızık istemiyoruz. (Sen namaz kıldığın zaman senin hiç ummadığın yerden sana rızık gelir.)» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir.» (Talâk, 2-3), «Ben cinnleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım. Onlardan nzık istemiyorum. Beni doyurmalarım da istemiyorum. Şüphesiz ki nzıklan-dıran da, güç ve kuvvet sahibi olan da Allah'tır.» (Zâriyât, 56-58). Bu sebeple burada da : «Biz senden rızık istemiyoruz.» buyurmuş olup Sevrî burayı: Seni rızık aramakla mükellef tutmadık, şeklinde anlamıştır, tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in Hafs İbn Gı-yâs'dan, onun Hişâm'dan, onun da babasından rivayetine göre o, dünya ehlinin yanına girip de onların dünyalarından bir tarafını (bir ucunu) gördüğünde ailesine dönüp eve girer : «Sana Biz rızık veririz.» kısmına gelinceye kadar «Dünya hayatının süsüne gözlerini dikme.» âyet-lerini okur, sonra^ da : Haydin namaza, Allah size rahmet eylesin, dermiş. Yine îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Sâbit'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) in başına bir yoksulluk geldiği zaman ailesine seslenir: Ey ehlim, namaz kılın, namaz kılın, bu-yururmuş. Sabit der ki: Peygamberlerin başına bir iş geldiği zaman onlar namaza sığınırlardı. Tirmizî ve İbn Mâce'nin İmrân İbn Zaide kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetlerinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Âdemoğlu (kalbini) Bana ibâdet için boşalt ki göğsünü zenginlikle doldurup fakirliğini gidere-yim. Eğer böyle yapmazsan senin kalbini meşguliyetle doldurur ve fakirliğini giderip kapatmam. îbn Mâce'nin Dahhâk kanalıyla... îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim bütün üzüntüleri bir tek üzüntü; âhiret üzüntüsü kılarsa, Allah Teâlâ dünyasıyla ilgili üzüntüleri için ona yeter. Kimin dünya halleri hakkında üzüntüleri çoğalırsa; hangi vadisinde helak olacağı Allah'ı ilgilendirmez. Yine İbn Mâce'nin Şu'be kanalıyla... Zeyd îbn Sâbit'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Kimin düşüncesi dünya olursa, Allah Teâlâ onun işlerini dağıtır ve yoksulluğunu gözleri önüne koyar. Dünyadan ona ancak kendisi için yazılanı gelir. Kimin de niyyeti âhiret olursa, Allah Teâlâ onun işlerini toparlar ve zenginliğini kalbine koyar. Zelîl kılınmış ve boyun eğmiş halde dünya ona gelir. «Akıbet takvaya erenlerindir.» Dünyada ve âhirette güzel sonuç —ki o cennettir— Allah'tan korkanlar içindir. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bu gece (rü'yâ-da) gördüm ki sanki biz Ukbe İbn Râfi'in evinde imişiz. Bize İbn Tâb'm (İbn Tâb, bir Medînelinin adıdır.) hurmalarından hurma getirilmiş. Ben bunu dünyada güzel akıbetin ve yükselmenin bizim olacağı ve dinimizin olgunlaşıp güzelleşmiş olduğu ile yorumladım.[35]

133 — Rabbmdan bize bir âyet getirseydi ya? derler. Onlara önceki kitablarda apaçık deliller gelmedi mi?
134 — Eğer onları daha evvel azaba uğratarak yok etseydik: Rabbımız, bize bir peygamber gönderseydin de hor ve rüsvay olmadan önce âyetlerine uysaydık olmaz mıydı? diyeceklerdi.

135 — De ki: Herkes gözlemektedir, siz de gözleye durun. Şüphesiz kimlerin dosdoğru, düz yolun sahipleri olduğunu ve kimlerin hidâyete ermiş bulunduğunu yakında bileceksiniz.

Allah Teâlâ kâfirlerin şu sözlerini haber veriyor.: «Muhammed bize Rabbmdan (onun Allah'ın elçisi olduğu konusunda doğruluğuna delâlet eden) bir ayet, (bir alamet) getirseydi ya?» Allah Teâlâ da şöyle buyurur. «Onlara önceki kitablarda apaçık deliller gelmedi mi?» Burada ümmi olduğu, yazmayı bilmediği, kitâb ehlinden ders görmediği halde Allah Tealâ'nın ona İndirmiş olduğu Kur'an-i Azîm kasdedilmek-tedir. Onda geçmiş zamanlarda evvelkilerin baharına gelenlerin haber-leri, geçmiş kitaplardan tahrif edilmemiş olanlarına uygun olarak gelmiştir. Şüphesiz Kur'an onları muhafaza eden* sıhhatli olanlarını tas-dîk eden, onlar lehinde ve aleyhlerinde yalan olarak; düzülmüş olanların hatasını beyân edendir. Bu âyet-ıi kerîme, Allah,Tealâ'nın Anke-bût süresindeki: «Babbından ona.âyetler indirilmeli değil miydi? derler. De ki:; O âyetler ancak Allah nezdindedir. Ben,, sâdece, apaçık, bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmiş olmamız on^ lara yetmiyor mu? Bunda inanan kavim için öğüt ve rahmet, vardır.» (Ankebût, 50-51) kavli gibidir. Buhârî'ntn Sahîh'inde Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen bir hadîste o, . şöyle buyurmuştur: Hiç bir peygamber yoktur ki bir misline beşeriyetin îmân edeceği mucizeler kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen ise Allah Tealâ'nın bana vah-yetmiş' okluğu vahiydir. Şüphesiz ben, kjy&niet günü onların kendisice tâbî'ölâni eh; çok olacağımıvumuyorum. Burada Allah Rasûlü (s.a.) ne verilmiş olan mucizelerin en büyüğü zikredilmektedir ki o, Kar'an'-dıri onuri sayüamayacalc kadar çok mucizeleri vardır.* ötekim öncekilerin kitablarında bu konular inevcûd olup anlatılmıştır : , Şpnra Allah Teâlâ-göyle buyurur: «Eğer ohları (iaha evvel azaba uğratarak yok etseydik; Rabbımız, bize bir peygamber gönderseydin...» dîye^ektoÜ. Şayet, şu yalanlayıcıları, onlara bu şerefli elçiyi göndermeden ve şu Kitâb-ı Azîm'i indirmeden önce helak etmiş olsaydık onlar mutlaka şöyle diyeceklerdi; «Rabbımız, bize bir peygamber .gönderseydin de hor ve rüsvây olmadan önce âyetlerine uysaydık olmaz mıydı?» kısmında bu yalanlayıcılarm yalanlamada ısrar eden, inâdlaşân kimseler oiarak îmân-etmeyeceklerini beyân* buyurmuştur. «Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici az&bı görünceye Kadar ^inanmazlar.)» (Yûnus, 97). Allah,Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «tşte şu da indirdiğimiz kitabdır, mübarektir. Öyleyse ona uyun ve sakının ki merhamet olunasınız. Demeyeslnlz ki: Bizden önce kl-tab, yalnız iki topluluğa indi, bizim ise onlannkinden hiç haberimiz yok. Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitab indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbmızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir? Bİz, âyetterimizden yüz çevirenleri bu yüzden azâbm kötüsüyle cezalandıracağız.» (En'âm, 155-157), «Allah'a var güçleriyle yemîn ettiler ki: Eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse andolsun ki Ümmetlerin içinde en doğru yolda gidenlerden biri olacaklardır. Fakat bir uyarıcı gelince onların sâdece nefretlerini artırdı.» (Fâtır, 42), «Onlar, bütün güçleriyle Allah'a yemîn ettiler ki; eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona inanacaklar. De ki: Ayetler, ancak Allah'ın

nezdindedir. O geldiği zaman da, onların yine inanmayacaklarının farkında değil misiniz? Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 109-110). Sonra şöyle buyurur : «Ey Muhammed, seni yalanlayan, sana zıd giden, küfür ve inadında devam edenlere de ki: «(Bizden ve sizden) herkes gözlemektedir, siz de gözleye durun, (bekleyin.) Şüphesiz kimlerin dosdoğru, düz yolun sahipleri olduğunu ve kimlerin hidâyete (hakka, olgunluk yoluna) ermiş bulunduğunu yakında bileceksiniz.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir : «Azabı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» (Furkân, 42), «Yarın; kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 26).[36]

---

[1] Uzun süre kalmaktan dolayı bîtap düşüp iplere yaslanmaları kasdediliyor olmalıdır. (Mütercimler)

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5194-5198

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5198-5199

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5200-5202

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5202-5204

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5205-5209

[7] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5209-5220

[8] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5220-5224

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5225-5226

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5226-5238

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5239-5240

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5241-5243

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5243-5244

[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5245-5246

[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5246-5247

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5248-5249
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5250-5251
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5252-5254
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5254-5256
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5256-5257
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5257-5259
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5260-5263
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5263
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5264
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5265-5267
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5268
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5269-5270
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5270-5271
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5272-5273
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5274-5275
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5276-5278
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5279-5281
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5281-5282
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5282-5284
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5285-5287
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5288-5289

ENBİYÂ SÛRESİ

ENBİYÂ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.
2 — Rablarından kendilerine yeni bir uyarı gelmeye dursun. Onlar bunu mutlaka eğlenerek dinlemişlerdir.
3 — Kalbleri gaflet içerisinde. Zulmedenler gizlice fi-sıldaştüar: Bu, sizin gibi bir insandan başka bir şey midir? Siz, göz göre göre büyüye mi aldanacaksımz?
4 — Dedi ki: Benim Rabbım gökte ve yerde söyleneni bilir. O, Semî'dir, Alîm'dir.
5 — Onlar: Hayır, bunlar saçma sapan rü'yalardır. Hayır, onu uydurmuştur, hayır, o, şâirdir. Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin, dediler.
6 — Onlardan önce helak etmiş olduğumuz kasaba halkı îmân etmemişti. Şimdi bunlar mı îmân edecekler?

Hesâb Görme Zamanı

Allah Teâlâ kıyametin yaklaştığı ve insanların ondan gaflet içinde olduğu, onun için amel işlemedikleri, kıyamete hazırlıkta bulunmadıktan tenbîhinde bulunuyor.
Neseî der ki: Bize Ahmed îbn Nasr... Ebu Saîd el-Hudrî'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet ediyor ki insanlar: ((Dünyada gaflet içinde yüz çevirmektedirler.»
Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse, yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.» (Kamer, 1-2),
îbn Asâkir'in Âmir İbn Rabîa'nın hal tercemesinde Mûsâ İbn Ubeyd el-Âmidî kanalıyla...Âmir tbn Rabîa'dan rivayetine göre bir arap ona müsâfir olmuş, Âmir ona güzelce ikramda bulunmuş ve Allah Ra-sûlü (s.a.) nden bahsetmiş. Adam daha sonra Âmir'e gelip : Allah Ra-sûlü'nden araplâr içinde bir vâdîyi bana arazî olarak vermesini istedim. Allah Rasûlü; (bu isteğimi kabul edip bana o yeri verdi) istiyo-rum ki sana ve senden sonra nesline âit olacak ondan bir parçayı sana vereyim, dedi. Âmir ona şöyle cevab verdi: Senin bana vereceğin arazîye ihtiyâcım yok. Bugün öyle bir sûre nazil oldu ki bize dünyayı unutturdu. O, şu sûredir: «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.»
Sonra Allah Teâlâ, Kureyş ve onlara benzeyen kâfirlere hitaben onların, Allah'ın Rasûlüne indirmiş olduğu vahye kulak vermediklerini haber verip şöyle buyurur: «Rablanndan kendilerine yeni bir uyan gelmeye dursun. Onlar bunu mutlaka eğlenerek dinlemişlerdir.» İbn Abbâs der ki: Size ne oluyor ki kitâb ehline ellerinde olanları soruyorsunuz; onlar kitâblannı tahrif etmişler, değiştirmişler, ona ziyâdede bulunmuş ve eksiltmişlerdir. Halbuki sizin kitabınız, Allah'ın kitâbla-rının en yenisidir. Sâdece onu okuyun ki o eskimemiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü bizim verdiğimize benzer şekilde Buhârî rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ : «Zulmedenler gizlice fısıldattılar : Bu, sizin gibi bir insandan başka bir şey midir?...» buyurur ki; onlar, bu sözleriyle Allah Rasûlü (s.a.) nü kasdediyorlar ve onun peygamber olmasını uzak görüyorlardı. Zîrâ Hz. Peygamber

de onlar gibi bir insandır. O halde nasıl olur da vahiy kendilerine değil, ona gelebilir? Bu sebepledir ki onlar : «Siz, göz göre göre büyüye mi aldanacaksınız?» Ona tâbi olup da sihir olduğunu bile bile sihir yapan kimse gibi mi olacaksınız? diye konuşurlar. Allah Teâlâ da onların iftira ve uydurduklanna bir cevab olarak şöyle buyurur : Dedi ki: «Benim Rabbım gökte ve yerde söyleneni bilir.» O'na hiç bir gizlilik gizli kalmaz. İlklerin ve sonların haberini içine alan şu Kur'an'ı indiren O'dur. O Kur'an ki göklerde ve yerde gizliyi bilen Allah'tan başka onun gibisini hiç kimse getiremez. Allah Teâlâ : «O; sizin sözlerinizi en iyi işiten ve sizin durumlarınızı en iyi bilendir.» buyurur ki; bu, onlar için bir tehdîddir. «Onlar : Hayır, bunlar saçma sapan rü'yâlardır. Hayır, onu uydurmuştur...» âyeti kâfirlerin inâd ve inkârlarını, Kur'an'ı nitelemelerinde ihtilâfa düştüklerini, Kur'an hakkında şaşkınlık ve sapıklıklarını haber veriyor. Bir keresinde onu sihir, diğer bir keresinde şiir, başka bir zaman saçma sapan rü'yâlar, diğer bir keresinde de uydurma saymışlardır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Bir bak, sana nasıl misâller getirip saptılar. Bir daha yol bulamazlar.» (Furkân, 9).
«Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin.» sözleriyle Salih (a.s.) in devesini, Hz. Mûsâ ve îsâ (a.s.) nın mucizelerini kasdediyorlar. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şe-y; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik de, ona zulmetmişlerdi.» (İsrâ, 59) buyururken aynı sebeple burada : «Onlardan önce helak etmiş olduğumuz kasabalar halkı îmân etmemişti. Şimdi bunlar mı imân edecekler?» Kendilerine elçiler gönderilen kasabalardan hangisinin peygamberine mucize vermişsek îmân etmemişler, aksine onları yalanlamışlardır. Biz de bu sebeple onları helak etmişizdir. Onlar îmân etmemişken bunlar mı mucizeleri görseler îmân edecekler? Hayır : «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97) buyurmuştur. Onların hepsi (Kureyş kâfirleri) Allah Rasûlü (s.a.) nün ellerinde diğer peygamberlerden müşahede olunandan daha açık, daha parlak, daha kesin ve mağlûb edici mucizeleri, kesin hüccetleri, apaçık delilleri müşahede etmiş, görmüşlerdir.
İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Zeyd İbn Hubâb kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'i gören birisinden rivayetle anlatıldığına göre; o, şöyle anlatıyor : Biz mescidde idik. Ebubekir es-Sıd-dîk (r.a.) bizimle beraberdi. Bir kısmımız diğer bir kısmımıza Kur'an okutuyordu. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl geldi. Yanında bir yastık ve bir örtü vardı. Bunları koydu ve yaslandı. İbn Übeyy güzel yüzlü, fasih konuşan çokça mücâdele eden birisiydi. Ey Ebubekir, Muhammed'e söyle evvelkilerin getirdiği gibi bize bir mucize getirsin. Mûsâ levhaları getirmiş, Dâvûd Zebur'u getirmiş, Salih deveyi getirmiş, îsâ İncil'i ve sofrayı getirmiş, dedi. Ebubekir (r.a.) ağladı. Allah Rasûlü (s.a.) dışarı çıktı. Ebubekir Allah Rasûlü (s.a.) ne; kalkın, şu münafığa karşı ondan yardım isteyelim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Benim için kalkılmaz, kalkmak ancak Allah içindir, buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, biz şu münafıktan (hoşlanmadığımız bazı şeyler) gördük, bize eziyye-ti dokundu, dedik. Şöyle buyurdu : Cibril bana dedi ki: Çık ve Allah'ın sana bahşettiği nimetleri, senin üstün kılındığın faziletini haber ver. Bana müjdeledi ki Allah beni kırmızı ve siyah (derililere) gönderdi, cinleri uyarmamı bana emretti, ümmî

olduğum halde bana kitabını verdi,, geçmiş ve gelecek günâhımı bağışladı, adımı ezanda zikretti, beni meleklerle te'yıd buyurdu, bana zaferi bahşetti, korkuyu önümde kıldı, bana Kevser'i verdi, kıyamet günü benim havuzumu havuzların en büyüğü kıldı, insanlar başlarını dikerek koşuşturdukları zamanda bana Makâm-ı Mahmûd'u va'detti, beni insanlardan haşrolunacak İlk zümre içinde kıldı, benim şefaatıma ümmetimden yetmiş bin kişiyi he-sâbsız olarak cennete koydu, bana hükümranlık ve mülk verdi, beni Naîm cennetleri içinde cennetin en yüce odasında kıldı. Benim üzerimde Arş'ı taşıyan meleklerden başka hiç kimse yoktur. Bana bizden öncekilerden hiç kimseye helâl kılmadığı halde ganimetleri helâl kıldı. Bu hadîs gerçekten garîbdir.[1]

7 — Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.
8 — Biz onları yemek yemez bir cesed kılmadık ve onlar ebedî de değillerdi.
9 — Nihayet onlara verdiğimiz sözün doğruluğunu gösterdik. Kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık, aşırı gidenleri de yok ettik.

Peygamberlik Müessesesi

Allah Teâlâ, insanlardan elçiler gönderilmesini inkâr edenlere red makamında şöyle buyuruyor: «Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını göndermedik.» Daha önce geçen elçilerin hepsi beşerden erkekler idi. İçlerinde meleklerden hiç kimse yoktu. Başka âyetlerde ise şöyle buyrulur: «Senden Önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109), «De ki: Ben, peygamberlerin ilki değilim.» (Ah-kâf, 9). Allah Teâlâ geçmiş ümmetlerin de bunu inkâr ederek : «Bir insan mı bizi hidâyete eriştirecek?» (Teğâfoün, 6) dediklerini hikâye eder. Bunun içindir ki burada : «Bilmiyorsanız; zikir ehline sorun.» Yahûdî, Hıristiyan ve diğer dinlere mensûb olanlar gibi ümmetlerden ilim ehline sorun: Onlara gelen elçiler insan mı yoksa melek mi imişler? Onlar ancak insan idiler, buyurur. Bu, Allah'ın yaratıklarına olan nimetlerinin kemâlindendir. Zîrâ onlara kendi içlerinden Allah'tan alarak tebliğ ettiklerini alabilecekleri elçiler göndermiştir.
«Biz onları yemek yemez bir cesed kılmadık.» Aksine onlar yemek yiyen cesedler idiler. Başka bir âyette Allah Teâlâ : ((Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkân, 20) buyurur ki; onlar, beşer nevinden bir insan idiler. İnsanlar gibi yer içerlerdi. Kazanç ve ticâret için çarşılara da girerlerdi. Müşrikler: «Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut kendisine bir hazîne verilmeli veya besleneceği bir bahçe olmalı değil miydi? O zâlimler dediler ki: Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.» (Furkân, 7-8) diyorlar ama bütün bunlar onlara bir zarar verecek ve tınlardan hiç bir şey de eksiltecek değildir. «Onlar dünyada ebedî de değillerdir.» Aksine yaşar, sonra ölürler. «Senden önce hiç bir insanı ebedî kılmadık.» (Enbiyâ, 34). Onların özelliği, kendilerine Allah Teâlâ'dan vahyolunmasıdır. Melekler onlara, Allah Teâlâ'dan yaratıkları hakkındaki hüküm-

lerini, O'nun emir ve yasaklarını indirirler. «Nihayet onlara verdiğimiz sözün doğruluğunu gösterdik.» Zâlimler mutlaka helak olunacaktır. Allah Teâlâ va'dinde doğru söylemiş ve böylece de yapmıştır. Bunun içindir ki: «Kendilerini ve dilediklerimizi (onlara tâbi olan inananları) kurtardık, (elçilerin getirmiş olduğunu yalanlayan) aşırı gidenleri de yok ettik.» buyurmuştur.[2]

10 — Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir Kitâb indirdik. Hâlâ akletmiyor musunuz?
11 — Biz, zulmeden nice kasabayı kırıp geçirdik. Ve onlardan sonra başka bir kavmi var ettik.
12 — Bizim baskınımızı hissettikleri zaman onlar oradan kaçmaya yelteniyorlardı.
13 — Koşup kaçmayın, size nimet verilen yere, yurtlarınıza dönün. Elbette sorguya çekileceksiniz.
14 — Dediler ki: Vay başımıza gelenlere, doğrusu biz zâlimler idik. , .
15 — Bu haykırmaları devam edip dururken Biz; onları, biçilmiş bir ot, sönmüş bir ocak haline getirdik.

Baskına Tutulanlar

Allah Teâlâ Kur'an'm şerefine işaret ve onun kadrini bilmeye teşvikle şöyle buyurur: «Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir kitâb indirdik.» îbn Abbâs âyetteki keiinıesini; sizin şerefiniz, olarak açıklar. Mücâhid aynı kelimeyi : Sİ2in sözünüz, sizden bahseden, olarak açıklarken Hasan da: Sizin dininiz, demiştir. «Hâlâ akletmiyor musunuz?» Hâlâ bu nimeti anlayıp kabul ile karşılamıyor musunuz? Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Doğrusu bu; sa-na ve kavmine bir öğüttür. Ondan sorguya çekileceksiniz.» (Zuhruf, 44). Allah Teâlâ : «Biz zulmeden nice kasabayı kırıp geçirdik.» buyurur ki, buradaki edatı çokluk bildiren bir edattır. Nitekim şu âyetlerde de böyledir : «Nûh'dan sonra nice nesilleri yok etmişizdir.» (İsrâ, 17), «Nice kasabaları zulüm ederken helak ettik. Şimdi onların altları üstlerine gelmiş, ıpıssız durmaktadır, kuyuları körelmiş, saray-ları yıkılmıştır.» (Hacc,45).
«Ve onlardan sonra başka bir kavmi, (başka bir ümmeti) var ettik. Bizim baskınımızı hissettikleri zaman onlar (peygamberlerinin va'dettiği gibi azabın başlarına geleceğini anladıklarında) oradan kaçmaya yelteniyorlardı. Koşup kaçmayın, size nimet verilen yere, yurtlarınıza dönün.» Burası takdirî olarak (Allah'ın bir kaderi olarak) onlarla alay etmedir. Onlara takdirî olarak şöyle deniliyor : Âzâbın tepenize inmesinden kaçmaya yeltenmeyin. Nimet, sevinç, hoş bir hayat ve mesken içinde olduğunuz yerlere dönün. Katâde buranın onlarla bir alay olduğunu söyler. «(İçinde bulunduğunuz hale, nimete şükrü yerine getirip getirmediğinizden) elbette sorguya çekileceksiniz.» Günâhlarını itirafın kendilerine hiç bir fayda vermediği anda «Vay başımıza gelenlere, doğrusu biz zâlimler idik.» diyerek günâhlarını itiraf ettiler. «Bu haykırmaları, (âdetleri olduğu şekilde, zulümlerini itiraf ettikleri sözlerine) devam edip dururken Biz; onlan, biçilmiş bir ot, sönmüş bir ocak haline getirdik. (Hareketleri ve sesleri söndü gitti.)»[3]

16 — Biz göğü, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.
17 — Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat asla edinmedik.
18 — Hayır; Biz gerçeği, bâtılın tepesine indiririz de onun beynini parçalar. Bir de bakarsın ki o, yok olup gitmiştir. Allah'a yakıştırdıklarınızdan dolayı yazıklar olsun size.
19 — Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Katında olanlar O'na kulluk etmekten büyüklenmezler ve usanmazlar.
20 — Gece gündüz hiç durmaksızın O'nu tesbîh ederler.

Oyun Olsun Diye Bir Şey Yaratmadık

Allah Teâlâ : «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermek, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırmak...» (Necin, 31) üzere gökleri ve yeryüzünü hak ile, adaletiyle yarattığını haber veriyor. O, bunları boş yere ve oyun olsun diye yaratmamıştır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannı-dır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.» (Sâd, 27).
«Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat asla edinmedik.» âyetini Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Ne-cîh şöyle açıklar : «Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik.» Cenneti, cehennemi, ölümü, yeniden diriltmeyi ve hesabı yaratmazdık. Hasan, Katâde ve başkaları da âyetteki «eğlence» anlamında olan kelimenin Yemen ahâlîsinin dilinde kadın anlamına geldiğini söylerler. İbrâhîm en-Nehaî âyeti şöyle anlıyor : Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan, hurilerden edinirdik. İkrime ve Süddî ise burada eğlenceden maksadın,, çocuk olduğunu söylerler. Bu ve bundan önceki iki açıklama birbirinin tamamlayıcısı gibidir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Şayet Allah, çocuk edinmek isteseydi, yaratıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan münezzehtir.» (Zümer, 4). Allah Teâlâ zâtını mutlak olarak çocuk edinmekten tenzih buyuruyor. Özellikle Allah'ın îsâ'yı veya melekleri çocuk edindiği gibi iftiralarından ve bâtıl olarak söylediklerinden zâtını tenzih etmiştir. Allah Teâlâ onların söylediklerinden münezzehtir, mukaddestir, yücedir. Allah Teâlâ : «Fakat asla edinmedik.» buyurur. Katâde, Süddî, İbrâhîm en-Nehaî ve Muğîre tbn Miksem burayı şöyle anlarlar: Asla Biz onu yapacak değiliz. Mücâhid, âyetteki her kelimesinin inkâr anlamında olduğunu söylemiştir.
«Hayır'; Biz gerçeği, bâtılın tepesine indiririz.» Gerçeği açıklarız, böylece batıl zail olur, ortadan kalkar. «Bir de bakarsın ki o, yok olup gitmiştir.» Allah'a yakıştırarak söyleyip attığınız İftiralardan, Allah'a çocuk lsnad etmenizden ötürü yazıklar olsun size.
Sonra Allah Teala, meleklerin kendisine ibadet üzere olduklarım, gece ve gündüz âdetlerinin Allah'a İtaat olduğunu haber verip şöyle buyuruyor: «Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Katında olan (melek) lar O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, bundan usanmazlar.» Başka bir âyette şöyle buyrulur : «Mesîh, Allah'a kul

olmaktan asla çekinmez. Gözde melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa; bilsin ki O, hepsini huzuruna toplayacaktır.» (Nisa, 172). «Ve büyüklenmezler, usanmazlar. Gece gündüz hiç durmaksızın O'nu tes-bîh ederler.» Gece ve gündüz amel etmek onJarda âdet haline gelmiştir. Gerek niyyet ve amelleriyle Allah'a itaat ederler, ancak buna güçleri yeter. «Ki onlar, Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen baş kaldırmazlar ve emrolunduklannı yaparlar.» (Tahrîm, 6). İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Ebu Dülâme el-Bağdâdî'nin... Hakîm İbn Hi-zâm'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) ashabı arasında idi. Birden onlara : Benim işittiğimi işitiyor musunuz? diye sordu. Onlar : Biz hiç bir şey işitmiyoruz, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Şüphesiz ben, gökyüzünün inleyişini işitiyorum. O, inlemeden dolayı elbette ayıplanacak değildir. Onda hiç bir karış yer yoktur ki üzerinde secde eden veya kıyamda olan bir melek bulunmasın. Hadîs garîb olup tahrîc etmemişlerdir. Ayrıca İbn Ebu Hatim hadisi Yezîd îbn Zürey' kanalıyla... Katâde'den mürsel olarak da rivayet etmiştir. Ebu îshâk'ın Hassan îbn Muhârık'tan, onun Abdullah îbn Haris İbn Nevfel'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ben çocuk İken bir gün Kâ'b el-Ahbâr'ın yanma oturmuştum. Ona : Allah Teâlâ'nm : «Gece gündüz hiç durmaksızın O'nu tesbîh ederler.» kavli hakkında ne dersin? Konuşma, mesaj iletme ve amel onları teşbihten alıkoyup meşgul etmez mi? dedim. Kim bu çocuk? diye sordu. Abdülmuttalib oğul-larmdandır, dediler. Başımı öptü, sonra bana şöyle dedi: Yavrucuğum, Allah sizin için nasıl nefes alıp verme yaratmışsa, onlar için de tes-bîhi yaratmıştır. Sen nefes alıp verirken konuşmuyor musun? Nefes alıp verirken yürümüyor musun?[4]

21 — Yoksa onlar yerden birtakım tanrılar edindiler de onlar mı ölüleri diriltecekler?
22 — Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki bozulup gitmişti. Arş'ın Rabbı olan Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.
23 — O; yaptığından sorumlu değildir, fakat onlar sorumludurlar.

Allah Teâlâ kendisi dışında ilâhlar edinenlere inkâr sadedinde şöyle buyurur: «Yoksa onlar yerden birtakım tanrılar edindiler de onlar mı ölüleri diriltecekler?» Yeryüzünden onları diriltip çıkaracaklar? Onlar elbette bunun hiç birine güç yetirici değildirler. O halde nasıl olur da Allah için eşler koşar ve O'nunla birlikte bunlara tapınırlar? Sonra Allah Teâlâ, Allah dışında ilâhlar olmuş olsaydı, göklerin ve yeryüzünün bozulup gideceğini haber verip şöyle buyurur: «Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki bozulup gitmişti.» Allah Teâlâ başka bir âyette : «Allah hiç bir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiç bir ilâh da yoktur. Olsaydı, o zaman her ilâh, kendi yarattığını alıp götürür ve birbirinden üstün çıkmaya1 çalışırlardı. Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» (Mü'minûn, 91) buyururken burada da : «Arş'ın Rabbı olan Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» Allah'ın oğlu veya ortağı olduğuna dâir söylediklerinden Allah Teâlâ münezzehtir, onların uydurup iftira ettiklerinden yücedir, uzaktır, buyurur. «O, yaptığından sorumlu değildir, fakat onlar

sorumludurlar.» O; hükmü değiştirilmeyecek, azameti, celâli, kibriyâsı, yüceliği, hikmeti, adaleti ve lut-fu ile karşısına kimsenin çıkamayacağı yegâne hâkimdir.' «Fakat onlar sorumludurlar.» O, yaratıklarına yaptıklarından soracaktır. Başka bir âyette : «Rabbma andolsun ki, onların hepsine birden mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hıcr, 92-93) buyurur ki bu, yine Allah Teâlâ'nm : «Barındıran, ama banndınlmaya muhtaç olmayan kimdir.» (Mü'minûn, 88) âyeti gibidir.[5]

24 — Yoksa O'ndan başka tanrılar mı edindiler? De ki: Kesin delilinizi getirin, işte benimle birlikte olanların zikri ve benden öncekilerin zikri. Hayır; onların çoğu hakkı bilmezler de onun için yüz çevirirler.
25 — Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vah-yetmişizdir.

«Yoksa O'ndan başka tannlar mı edindiler? (Ey Muhanımed) de ki: (Söylediğinize) kesin delilinizi getirin.» İşte benim ve ümmetimin kitabı olan Kur'an ve benden öncekilerin geçmiş semavî kitâbları. Bütün bunlar sizin söylediğiniz ve sandığınızın tersinedir. Allah Teâlâ'-nın gönderdiği her peygambere indirdiği bütün kitâblar Allah'tan başka ilâh olmadığını söylemekte, bildirmektedir. Fakat ey müşrikler, siz gerçeği bilmemektesiniz ve bu yüzden ondan yüz çevirmektesiniz. «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Senden Önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar meşru' kılmış mıyız?» (Zuh-ruf, 45), «Andolsun ki her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36). Allah'ın göndermiş olduğu her peygamber, tek ve ortağı olmayan Allah'a İbâdete çağırır. Yaratılış da buna zâten şâhiddir. Müşriklerin ise bir delili, oür-hânı yoktur. Rablart katında onların delilleri çürütülmüştür. Allah'ın gazabı onlar üzerinedir ve onlara şiddetli bir azâb vardır.[6]

26 — Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun şAnı yücedir. Hayır, onlar ikram edilmiş kullardır.
27 — Onlar sözle asla O'nun önüne geçemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler.
28 — O, onların önlerindekilerini de bilir, arkaların-dakini de bilir. Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler ve O'nun korkusundan titrer-ler.
29 — Bunlardan kim: Tanrı O değil de benim, derse; onu derhâl cehennemle cezalandırırız. Biz, zâlimlerin cezasını böyle veririz.

Rahman Çocuk Edindi Diyenler

Allah Teâlâ araplardan bazılarının : Melekler Allah'ın kızlarıdır, dedikleri gibi Allah'ın meleklerden çocuğu olduğunu sananların bu inançlarını red makamında şöyle buyuruyor: «O'nun sânı yücedir. Hayır, melekler ikram edilmiş, Allah katında yüce makamlarda Allah'ın şerefli kullarıdır. Onlar söz ve iş olarak son derecede

Allah'a itaat üzeredirler. Allah'tan önce söz söyleyemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler. O'nun huzurunda herhangi bir işte öne geçemezler. O'nun hiç bir emrine muhalefet etmezler. Aksine O'nun emrini yerine getirmeye koşarlar. Allah Teâlâ'nın ilmi onları kuşatmıştır. Onlara gizli olan hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz. «O, onların Önlerindekilerini de bilir, arkalarındakini de bilir. Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» (Sebe', 23). Bu anlamdaki âyetler çoktur. «Allah'ın korkusundan titrerler. Bunlardan kim (Allah'ın dışında Allah ile beraber bir ilâh olduğunu iddia eder) ve: Tanrı O değil de benim, derse; onu derhâl cehennemle cezalandırırız. Biz, zâlimlerin cezasını böyle veririz.» Bu durumda olan herkesi işte böylece cezalandırırız. Bu, şart olup şartın bulunması onun meydana gelmesini gerektirmez. Nitekim şu âyetlerde de böyledir : «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuhruf, 81), «Eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider.» (Zümer, 65).[7]

30 — O küfredenler görmezler mi ki, gökler ve yer bitişikken Biz ayırdık onları. Ve her şeyi sudan canlı kıldık. Hâlâ inanmıyorlar mı?
31 — Onlar sarsılmasın diye yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdik. Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.
32 — Gökyüzünü de korunmuş bir tavan kıldık. Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.
33 — Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'-dur. Her biri bir yörüngede yüzer.

Korunmuş Tavan

Allah Teâlâ tâm kudretine, eşyayı yaratmadaki yüce hükümranlığına, bütün mahlûkâtı kahr u galebesi altına almasına işaretle buyurur ki: O küfredenler, Allah'ın Hanlığını inkâr edenler, O'nunla birlikte başkasına tapınanlar bilmezler mi ki Allah yegâne yaratıcı, yegâne idare edicidir. Nasıl olur da O'ndan başkasına tapınma ve O'na bir başkasıyla ortak koşma uygun düşer? «Onlar görmezler mi ki, gökler ve yer bitişikken Biz ayırdık onları.» Her şey birbirine bitişik, yapışık, birbirinin üzerinde yığılmış halde idi. Başlangıçta bu böyle idi. Bonra Allah Teâlâ birini diğerinden ayırdı; gökleri ve yeryüzünü yedi kat kıldı. Dünya semâsı ile yeryüzünün arasım hava ile ayırdı. Gökyüzü yağmur yağdırdı ve yeryüzü bitki bitirdi. Bunun İçindir ki: «Ve her şeyi sudan canlı kıldık. Hâlâ İnanmıyorlar mı?» Onlar yaratıkların azar azar, ayân-beyân olarak meydana geldiğini müşahede etmektedirler. Bu ise dilediğine güç yetiren, fâil-i muhtar bir yaratıcının varlığına delildir. Şair'in dediği gibi:
«Her şeyde O'nun bir olduğuna delâlet eden bir alâmet vardır.» Süfyân es-Sevrî'nin babasından, onun da îkrime'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : ibn'Abbâs'a : Gece mi yoksa gündüz mü daha önce oldu? diye soruldu da, şöyle dedi: Görmüyor musunuz; gökler ve yer bitişik iken aralarında karanlıktan başka bir şey var mıydı?

Bu, gecenin gündüzden önce olduğunu bilmeniz içindir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... îbn Ömer'den rivayetine göre bir adam ona gelip gökleri ve yeri sorup : «Gökler ve yer bitişikken» ne durumda idiler? demişti. Dedi ki: Şu ihtiyara git ve ona sor. Sonra gel, sana ne söylediğini bana da haber ver. Adam İbn Abbâs'a gidip ona sordu da, îbn Ab-bâs şöyle dedi: Evet, gökler bitişik idi, yağmur yağdırmıyordu. Yeryüzü bitişik idi, bitki bitirmiyordu. Allah Teâlâ yeryüzü halkım yarattığı zaman bunu (gökleri) yağmurla; şunu da (yeryüzünü) bitkilerle yardı. Adam İbn Ömer'e dönüp bunları haber verdi de İbn Ömer: İşte şimdi gerçekten İbn Abbâs'a Kur'an hakkında ilim verilmiş olduğunu bildim, doğru söylemiş, gerçekten öyle idi, dedi. İbn Ömer der ki: îbn Abbâs'ın Kur'an tefsîrindeki cür'eti beni şaşırtıyor, derdim. Şimdi ise ona Kur'an hakkında ilim verildiğini gerçekten bildim. Atıyye el-Avfî der ki: Şu (gökyüzü) bitişik olup yağmur yağdırmıyor idi, yağmur yağdırdı. Şu yeryüzü bitişik olup bitki bitirmiyordu, bitki bitirdi.
îsmâîl İbn Ebu Hâlid der ki: Ebu Salih el-Hanefî'ye «Gökler ve yer bitişikken Biz ayırdık onları.» âyetini sordum, şöyle dedi: Gök bir idi, onu yarıp yedi gök yaptı. Yeryüzü bir idi, yeryüzünü de yedi kat olarak ayırdı. Aynı şeyi söyleyen Mücâhid şöyle ilâve eder : Gök ve yer birbirine temas eder durumda değildiler. Saîd İbn Cübeyr ise: Aksine gök ve yer birbirine bitişik idiler. Gökyüzünü yükselttiği ve yeryüzünü ondan ayırıp ortaya çıkardığı zaman Allah Teâlâ'nın kitabında anmış olduğu ayırma meydana gelmiştir, der. Hasan ve Katâde de : İkisi bir bütün idiler de, ikisi arasını şu hava ile ayırdı, demişlerdir.
Allah Teâlâ: «Ve her şeyi sudan canlı kıldık.» buyurur ki, bütün canlıların aslı sudur. îbn Ebu Hâtİm'in babası kanalıyla... Ebu Hürey-re'den rivayetinde o: Ey Allah'ın elçisi, ben seni gördüğüm zaman gözüm aydın oluyor ve gönlüm hoşnûd oluyor. Bana «her şey» den haber ver, demiş de Allah Rasûlü (s.a.) : Her şey sudan yaratıldı, buyurmuş. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Ben : Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben seni gördüğüm zaman gönlüm hoş, gözüm aydın oluyor. Bana her şeyden haber ver, dedim. Her şey sudan yaratıldı, buyurdu. Bana öyle bir işden haber ver ki onu yaptığım zaman cennete gireyim, dedim. Selâmı yay, yemek yedir, sıla-i rahmda bulun, insanlar uykudayken geceleyin kalk (geceyi ihya et) sonra da selâmetle cennete gir, buyurdu. İmâm Ahmed hadîsi Abdüssamed, Affân ve Behz kanalıyla Hemmâm'dan da rivayet etmiş olup hadîsi rivayette İmâm Ahmed tek kalmıştır. Hadîsin isnadı, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. Ancak hadîsin isnâdında bulunan Ebu Meymûne Sünen hadîslerinin ricalinden olup adı Selîm'dir. Tirmizî onun hadîsini sahîh kabul eder. Hadîsi Saîd îbn Ebu Arûbe de Katâde'den mürsel olarak rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
«Onlar sarsılmasın diye yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdik.» Yeryüzünü durduran, tesbît eden, insanları sarsıp hareket ettirmesin diye ağırlaştıran dağlar yaratıp yerleştirdik. Şayet böyle yapmamış olsaydık, onlar yeryüzü üstünde karâr bulamazlardı. Zîrâ yeryüzü, dörtte bir miktarı dışında suya batmış durumdadır. Bu dörtte birlik kısmı hava ve güneşle temas halindedir. Böylece yeryüzü ahâlîsi, gökyüzünü ve ondaki parlak alâmetleri, hikmetleri ve delâletleri müşahede edebi-lirler. Bunun için Allah Teâlâ : «Onlar sarsılmasın diye.» buyurmuştur. «Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.» Dağlar arasında geçitler açtık.

Onlardan bir ülkeden başka bir ülkeye, bir iklimden başka bir iklime yollar bulup girsinler diye. Nitekim yeryüzünde görünen de budur. Dağlar bir ülke ile diğer bir ülke arasında engeldir. Allah Teâlâ insanların buradan oraya yol bulup gitmeleri için onların içinde gedikler yaratmıştır. Bunun içindir ki: «Doğru yolda gitsinler diye.» buyurmuştur.
((Gökyüzünü de yeryüzü üzerinde onun üzerindeki bir kubbe gibi korunmuş bir tavan kıldık.» Nitekim başka âyetlerde şöyle -buyrulur : «Göğü, gücümüzle Biz kurduk. Ve muhakkak ki Biz genişleticiyiz.» (Zâriyât, 47), «Andolsun göğe ve onu bina edene.» (Şems, 5), «Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı; onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.» (Kât 6). Burada bina; kubbe di-kilmesidir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) de : İslâm; beş şey üzerine bina edilmiştir, beş direk üzerine bina edilmiştir, buyurur. Bu, arapların da alıştığı üzere ancak çadırlarda olur. «Gökyüzünü de (erişilmekten) korunmuş (yüksek) bir tavan kıldık.» Mücâhid, âyetteki kelimesini; yükseltilmiş,-, anlamına almıştır. İbn Ebu Hâtim'in Ati İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde bir adam: Ey Allah'ın elçisi, şu gökyüzü nedir? diye sormuş, da, şöyle buyurmuş : O, sizden men'olunmuş bir dalgadır. Hadîsin isnadı garîbdir. «Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.» âyeti Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir : ((Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler.» (Yûsuf, 105). Onlar Allah'ın onda yaratmış olduğu uçsuz bucaksız genişlik, parlak yükseklik, geceleyin onun süslendiği sabit yıldızlar ve seyyareler, bir gün ve gecede miktarını ancak takdîr eden, emri altına alan ve yürütenin bilebileceği bir hedefe doğru yürüyüp bütün uzayı kat'eden gündüzündeki şu güneş üzerinde düşünmüyorlar.
İbn Ebu Dünya, —Allah ona rahmet eylesin— «et-Tefekkür ve'l î'tibar» adlı kitabında şöyle anlatıyor: îsrâiloğulları zâhidlerinden birisi otuz sene İbâdet etmiş. Onlardan birisi otuz sene ibâdet ettiği zaman onu bir bulut gölgelendir irmiş. Bu adam başkalarına görünen bu durumdan hiç bir şey görmemiş de, annesine bunu şikâyet etmiş. Annesi ona : Oğulcuğum, herhalde bu ibâdetin süresinde bir günâh işledin, demiş; o: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki bilmiyorum, demiş. Annesi : Herhalde bir şey düşündün, demiş, o : Hayır, hiç bir şey düşünmedim, demiş. Annesi: Herhalde gözünü göğe çevirdin, sonra tefekkür etmeksizin aşağı indirdin, demiş, o : Evet, çokça yaptım, demiş. Annesi : İşte senin başına gelen buradan gelmiştir, demiş.
Sonra Allah Teâlâ, âyetlerinden bazılarına işaretle şöyle buyurur : «Geceyi ve gündüzü yaratan O'dur.» Şu, karanlığı ve sükûneti içindedir; diğeri aydınlığı ve ünsiyyeti iledir. Bazan biri uzayıp diğeri kısalır, bazan aksi olur. «Güneşi ve ayı yaratan O'dur.» Birine O'na hâs bir nûr, O'na mahsûs bir felek, başlı başına bir zaman, O'na özgü bir hareket ve yürüyüş tahsis etmiş; diğerine de başka bir nûr, başka bir felek, başka bir seyir, başka bir ölçü koymuştur. «Her biri bir yörüngede yüzer (döner.)» İbn Abbâs der ki: İğin iğ ağırşağı (iğin üzerine yerleştirilen tahta veya demirden bir sap) içinde döndüğü gibi dönerler. Mücâhid de : Ne iğ ağırsaksız, ne de ağırşak iğsiz dönmez. Yıldızlar, güneş ve ay da ancak onunla, o da ancak bunlarla döner. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Sabahı yanp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96).[8]

İzahı

İkinci Mes'ele; burada geçen «görme» ile ilgilidir. Birisi şöyle diyebilir : «O küfredenler görmezler mi ki?» âyetinde geçen «ru'yet» kelimesini ancak iki şekilde anlayabiliriz; görmek veya bilmek. Bu kelimenin görmek mânâsında anlaşılması imkânsızdır. Çünkü inkâr eden o zamanın kâfirleri kâinatın yaratılışını görmemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ «Oysa onları; ne göklerin ve yerin yaratılmasında, ne de... şâhid tuttum.» (Kehf, 51) buyurmaktadır. Âyette geçen «ru'yet» kelimesinin, bilmek mânâsına gelmesi de imkânsızdır. Çünkü bütün eşya yapısı îcâbı ayrışma ve bitişmeye aynı oranda müsaittirler. Binâenaleyh yer ve göklerin bitişik halde iken ayrılmış olmalarını kabul ve iddia etmek ancak nass (âyet ve hadîs) ile mümkün olabilir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), peygamberliğini inkâr eden kâfirlerle münazara etmekteydi. Bu durum muvacehesinde nübüvveti inkâr eden kâfirlerle ancak peygamber (s.a.) in getirdiği nass ile bilinebilen böyle bir konuda yine nass ile istidlalde bulunmak ne derece isabetli olur? Böyle diyene cevabımız şöyle olacaktır : Bize kalırsa burada geçen «ru'yet» kelimesi, ilim (bilmek) mânâsına gelmektedir. Bu kelimenin bilmek mânâsına gelemeyeceğini ileri sürüp bu konuda birtakım deliller ser-dedenlere ise birkaç şekilde cevab vermek mümkündür : l)Biz, Hz. Mu-hammed (s.a.) in peygamberliğini evvelâ onun göstermiş olduğu diğer mucizelerle isbât ediyor, ondan sonra da onun sözleriyle istidlalde bulunuyor, bu sözleri bu kâinatta bulunan nizâma oradaki inayete delil yapıyoruz. İşte bu delil de, Allah (c.c.) in birliği hakkında zikrolunan diğer delilleri te'kîd etmektedir. 2) Âyette geçen ve kelimelerinin bitişebilme ve ayrılabilme mânâsına alınması aklen mümkündür. Çünkü cisimler birbirleriyle birleşebilir ve birbirlerinden ayrılabilirler. Binâenaleyh cisimlerin bitişik ve ayrı olma hallerinden herhangi biri İle tahsîs edilmeleri bir tahsis ediciyi gerektirir. 3) Ya-hûdî ve hıristiyanlar yer ve göklerin Önce bitişik olup sonra birbirinden ayrıldığını biliyorlardı. Çünkü Tevrât'da şöyle bir ibare vardı: «Allah Teâlâ bir «cevher» yarattı. Sonra bu cevhere heybet ve azamet nazarıyla baktı. Bunun üzerine o cevher su oldu. Sonra Allah (c.c.) ondan (yani sudan) yer ve gökleri yarattı ve bunları birleşik kıldı.» Ayrıca putperestlerle yahûdîler arasında, Hz, Muhammed (s.a.) e karşı takındıkları ortak düşmanlık dolayısıyla bir nevi dostluk ve anlaşma söz konusu idi. Bunun içindir ki putperest olan müşrikler bu konuda yahûdîlerin fikirlerini kabul ettikleri için, Allah Teâlâ bunlara da bu delille (dünya ve âhiretin önce bitişik halde olup sonra birbirinden ko-parıldıkları tarzındaki delille) mukabele etmiştir.

Üçüncü Mes'ele : Âyet-i kerîme'de ikili sîga ile denip çoğul sîgasıyla denmemiştir. Çünkü, «semâvât» kelimesi her ne kadar çoğul bir kelime ise de burada bu kelime ile cinse delâlet eden bir (tekil) kasdolunmaktadır. Arap nahiv bilgini A'hfeş de göklerin bir nevi, yerin de bir nevi olduğunu söylemektedir. «Allah zeval bul-masınlar diye gökleri ve yeri tutmaktadır.» (Fâtır, 41) âyetindeki kullanılış ile arapların «iki kavmi barıştırdık» tarzında ikili sîga ile geçen ifâdeleri bu kullanılışın arap dilinde mevcûd olduğunu gösteren misâllerdir.

Dördüncü Mes'ele : Lugatta kelimesi bitiştirmek kelimesi ise bitişik olan iki şeyi birbirinden ayırmak mânâsına gelmektedir. Zeccâc kelimesinin masdar olduğunu, dolayısıyla âyette buraya «bitişme sahibin İdiler tarzında mânâ vermek gerektiğini söyler. Mufaddal ise bu âyet hakkında şöyle demektedir: Ayet-i kerl-me'de «Onlar bitişik idiler» tarzında bir ifâde kullanılmaması, «Biz onlan yemek yemez bir cesed kılmadık.» (Enbiyâ, 8) âyetindeki üslûba benzemektedir. Nasıl ki son âyette söz konusu edilen «onların her biri» bir cesed olarak düşünülmüşse, bu âyette de yer ve göklerin ayrı ayrı her birinin bitişik olduğu dikkate alınmıştır.
Beşinci Mes'ele: Müfessirler ve kelimelerinden neyin anlaşılması gerektiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâfları birkaç görüş halinde mütâlâa etmek mümkündür: 1) Hasan el-Basrî, Katâde, Saîd İbn Cübeyr'in görüşüne ve îkrime'nin İbn Abbâs (r.a.) tan rivayetine göre bu âyetin mânâsı şudur : Yer ve gökler birbirine bitişik bir tek parça halinde idiler. Allah onlan birbirinden ayırdı. Semâyı şu anda bulunduğu yere yükseltti ve yer küreyi de bulunduğu yerde bıraktı. Bu görüş dünyanın (yer kürenin), semâdan önce "yaratılmış olmasını gerektirir. Kâ'b bu âyete, bu görüşe uyan bir mânâ verir ve: Allah, yer ve gökleri birbirine bitişik olarak yarattı. Daha sonra aralarında bir rüzgâr yaratarak onları birbirinden ayırdı, der. 2) Ebu Salih ve Mücâhid'in ileri sürdüğü bu görüşe göre bu âyetin mânâsı şöyledir: Gökler bitişik idiler. Sonra yedi gök haline getirildiler. Aynı durum dünya (yer yuvarlağı) için de söz konusudur. 3) İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve ekseri müfessirlerin görüşü ise şu tarzdadır: Yer ve gökler katılık ve yerleşik olmada (istikrar) birbirlerine bitişik halde idiler. Sonra Allah (c.c.) göklere yağmuru, dünyaya da bitki ve ağaçlan vererek yer ve gökleri birbirinden ayırdı. «Dönüşü olan göğe andolsun ki, yarılması olan yere andolsun ki.» (Târik, 11) âyeti de bu mânâyı açıklamaktadır. Ulemâ bu âyetten sonra gelen «Ve her şeyi sudan canlı kıldık.» (Enbiyâ, 30) âyetine dayanarak bu görüşü daha önceki görüşlerden daha çok tercihe şayan kabul etmektedirler. Zîrâ bu âyette zikredilen suyun daha Önceki âyetle bir ilgisi olması gerekir. Bu ilgi de ancak âyete gökler ve yerlerden birinin yağmurla, diğerinin de bitkilerle aynlması halinde kurulabilir. Ancak burada denilebilir ki, bu görüş tercihe şayan değildir. Çünkü yağmur göklerden değil, dünya semâsı olan bir tek gökten yağar. Buna verilebilecek cevab şudur: Âyette gök değil de gökler denmiş olmasının sebebi, onun her bir parçasının bir gök (semâ) olmasındandır. Burada şunu ifâde etmeliyiz ki; bu âyet-i kerîme'ye bu tarzda bir mânâ verdiğimiz zaman, orada geçen «ru'yet» kelimesini görmek mânâsına alabiliriz. 4) Ebu Müslim Isfahânî şöyle bir görüş daha ileri sürer: Bu âyette geçen kelimesi îcâd etme (yaratma) ve ortaya çıkarma mânâlanna alınabilir. Nitekim Cenâb-ı Allah başka âyetlerde «Göklerin ve yerin yaratanı.» (Yûsuf, 101), «Hayır Rabbınız göklerin ve yerin Rabbıdır ki onları, O yaratmıştır.» (Enbiyâ, 56) buyurmaktadır. Allah Teâlâ bu âyette yer ve göklerin yaratılmasını ifâde etmek için (birbirinden ayırma); yaratılmalarından önceki halleri için de (birbirine bitişik olma) ta'bîrlerini kullanmıştır. Burada şunu ifâde etmeliyiz ki: Aslında yokluk, hâlis ve tâm^bir olumsuzluk (nefy) tur. Yoklukta birbirinden ayrılabilen, birbirine zıd varlıklar bulunmak. Yokluk, birbirine benzeyen bitişik bir tek şey gibidir. Ancak eşya yokluk âleminden varlık âlemine çıktığı zaman, bu var olma ve oluşma anında birbirinden ayrı özelliklere ayrılır ve birbirinden kopar. îşte bu mânâya gelmek

üzere kelimesi yokluğu; kelimesi, ise varolmayı mecaz yoluyla güzel bir şekilde ifâde etmiştir. 5) «Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan soyup alırız.» (Yâsîn, 37) âyetinin de ifâde ettiği gibi, gece gündüzden önce yaratılmıştır. O halde önceleri yer ve gökler karanlık idi, sonra Allah Teâlâ aydınlık olan gündüzü yaratarak onları birbirinden ayırmıştır. Eğer; sizce bu görüşlerin hangisi âyetin zahirî mânâsına daha uygun düşmektedir? gibi bir suâl sorulacak olursa, buna verilecek cevab şudur : Âyetin zahirî; göklerin de, yerin de kendi şartları, yapı özellikleri içinde olmak üzere birbirleriyle bitişik olmalarım gerektirir. Bunlar mevcûd olmadan bu şekilde bulunamazlar. Bitişik olma ise ayrılmış olmanın zıddıdır. Bunlardan, «ayrılmak» sıfatı ayrılmanın ta kendisi olduğuna göre, «bitiş-me» sıfatı da birbiriyle beraber olmayı gerektirir. O halde bu noktalar nazar-ı dikkate alındığında, dördüncü ve beşinci görüşler tercîhe şâ-yân olamazlar; birinci görüş birinci derecede tercîhe şâyân olurken, ikinci görüş birinci görüşü ta'kîb eder. Buna göre âyetin mânâsı: Yer ve göklerin her biri birbiriyle bitişik iken onların her birini yedi tane yapmak suretiyle birbirinden ayırmıştır, şeklinde olur. Yer ve .gökler; her hangi bir bozukluk ve aralarında bir açıklık olmaksızın katı bir madde halinde bulunuyorlardı. Sonra, gökten yağmur yağması ve yer yüzünde bitkiler bitmesi için Allah Teâlâ onları birbirinden ayırdı, tarzında ileri sürülen görüş ise üçüncü derecede tercîhe şayandır.
Altıncı Mes'ele : Yukarıdaki âyette geçen fiiller, Allah (c.c.) in varlığı ve birliğine gayet açık bir tarzda delâlet etmektedir. Çünkü O'n-dan başka hiç bir varlık böyle bir şey yapamaz. Yer ve göklerin niçin önce birbiriyle bitişik yaratıldığı ve sonra niçin ayrıldığı konusuna gelince, burada akla en yakın olan görüş şudur: Cenâb-ı Allah meleklerin istifadesine uygun olduğu için, onları önce birbiriyle bitişik bir halde yaratmış daha sonra yeryüzünde insanları yerleştirince, kullarının yararlarına olacağı için yer ve gökleri birbirinden ayırmıştır.
Bu âyette Allah Teâlâ'nın varlığı ve birliğine delâlet eden ikinci delil «Ve her şeyi sudan canlı kıldık.» cümlesidir. Burada birkaç mes'e-le vardır:
Birinci mes'ele : Keşşaf tefsirinin müellifi şöyle demektedir : Bu âyette geçen fiili ya bir nesne veya iki nesne için geçişli olur. Şayet bu kelimeyi bir nesneye geçişli kabul edersek bu takdirde âyetin bu cümlesinin mânâsı: Biz her şeyi sudan yarattık, tarzında olur; «Allah hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır.» (Nur, 45) âyetinde olduğu gibi. Yahut da canlıların suya olan aşırı ihtiyâcı ve onun yokluğuna karşı tahammüllerinin azlığından ötürü : Biz onları sudan yaratmışızdır, mânâsına gelir ki bu ifâde tarzını «İnsan aceleden yaratılmıştır.» (Enbiyâ, 37) âyetinde de müşahede etmekteyiz. Şayet fiili, iki nesneye geçişli bir fiil olarak düşünülürse bu takdirde de âyetin mânâsı: Biz canlı olan her şeyi su sebebiyle yarattık; insan onsuz olamaz, tarzında olur ve bu âyette geçen edatı, Hz. Peygamber (s.a.) in: Ben, oyun ve eğlenceden değilim, oyun ve eğlencede benden değildir, hadîsinde geçen harfinin kullanıldığı mânâda İsti'mâl olunmuşdur.
îkind mes'ele : Şöyle bir som akla gelebilir : Bu âyet-i kerîme'de «Ve her şeyi sudan canlı kıldık.» buyuruluyor. Oysa bir başka âyette «Daha önce de cinleri alevli ateşten yarattık» (Hıcr, 27) buyurulur-ken, Hz. îsâ (a.s.) hakkında da şöyle buyuruluyor: «Hani Allah: Ey Meryem Oğlu îsâ; senin ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla... Hani sen; Benim iznimle çamurdan kuş gibi bir şey yapıyordun

da içine üflüyordun ve Benim iznimle kuş oluyordu, demişti» (Mâide, 110) Ayrıca Hz. Âdem (a.s.) hakkında «Allah onu topraktan yarattı.» (Al-i İmrân, 59) Duyurulmuştur. Bu âyetler arasında görülen çelişki nasıl giderilebilir? Bu soruya verilebilecek cevab şudur: Âyet-i kerîme'de geçen «sudan canlı kıldık.» lafzı her ne kadar âmm (genel karakterli) bir lafız ise de cümlenin siyakında bu lafzı tahsis edecek bir karîne mevcûddur. Ma'lûm olduğu üzere bu cümle, . müşriklere karşı bir delil olarak vârid olmuştur. İleri sürülen bir delilin istenen neticeyi daha iyi verebilmesi için onun duyularla müşahede olunan bir şey olması îcâb eder. Hal böyle olduğuna göre melekler; cinler, Âdem (a.s.) ve îsâ (a.s.) nın kıssası bir delil olarak zikredilen «sudan canlı kılma» olayına dâhil olmazlar. Çünkü müşrikler, bu olaylardan herhangi birini görmüş değillerdir.
Üçüncü mes'ele: Müfessirler «her şey» kelimesinden neyin kas-dedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimler bu kelimenin kapsamına sâdece hayvanların gireceğini söylerken, bazıları da su ile büyüdüğü rutubet, yeşillik, çiçek ve meyve verdiği gerekçesiyle bitki ve ağaçların da bu kelimenin kapsamına gireceğini söylemişlerdir. Bize göre bu ikinci görüş, âyetin siyakına daha uygun düşmektedir. Burada Cenâb-ı Allah sanki: Biz yağmur yağdırmak için semâyı dünyadan ayırdık ve o (indirdiğimiz) sudan yeryüzünde bulunan bitkiyi ve diğer her şeyi canlı kıldık, buyurmaktadır. Birinci görüşü ileri sürenler, bitkilere canlı denemeyeceği gibi i'tirâzî bir delil serdedebilir-ler. Ki, bu doğru değildir. Çünkü Allah Teâlâ «Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor...?» (Rûm, 50) âyetinde bitkileri de canlılar kategorisine almaktadır. «İnanmıyorlar mı?...» cümlesinden kas-dolunan mânâ ise : Onlar bu delilleri düşünerek bunlar vasıtasıyla hiç bir şeye benzemeyen Yaratıcıyı tanıyıp îmân etmiyorlar ve şirk yolunu bırakmıyorlar mı? tarzındadır.
Üçüncü Nevi: «Onlar sarsılmasın diye yeryüzüne sabit dağlar yer-
leştirdik.» (Enbiyâ, 31) âyetidir. Bu âyette birkaç mes'ele yardır:
Birinci mes'ele : Âyette geçen «sarsmasın diye» lafzının aslı; sarsılmasını istemediği için, veya sarsılmaması için, şeklindedir. Herhangi bir karışıklık, yanlış anlama söz konusu olmayacağı için âyetin metninde olumsuzluk edatı lâfzan gösterilmemiştir.
tkinci mes'ele : Âyette geçen kelimesi; dağlar, manasınadır ve yerin içine gJ.-miş olan mânâsına gelen kelimesinin çoğuludur.
Üçüncü mes'ele : İbn Abbâs (r.a.) şöyle diyor : Önceleri dünya (yer küre) su üzerinde yüzüyor ve bir gemi gibi üstünde bulunan yolcuları İle birlikte bir o yana bir bu yana sallanıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ağır dağları yaratarak dünyayı sabit kıldı, dengeledi.
Dördüncü Nevi: «Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31) âyetidir. Burada da birkaç mes'ele vardır :
Birinci mes'ele : Keşşaf tefsirinin müellifi bu âyette geçen kelimesinin, geniş yol mânâsına geldiğini söylemektedir. Burada şöyle'bir soru akla gelebilir : Âyette geçen kelimesi; «geniş»
mânâsına gelen bir sıfattır. Arap dili gramerinde cümle dizilişinde sıfat isimden (mevsûftan) sonra geldiğine göre, burada da kelimesinin kelimesinden sonra gelmesi gerektiği haide niçin ondan önce gelmiştir? Nitekim «Orada yollar ve geniş geçitlerden geçebilmeniz için.» (Nûh, 20) âyetinde kelimesi mevsûftan sonra

gelmiştir. Bu sorunun cevabı şöyledir : Burada kelimesi sıfat olduğu halde mevsûftan önce gelmemiştir. Bu "kelime gramer bakımından «hâl»dir.
Burada kelimesinin mevsûftan sonra gelmesi halinde mânâ: Allah Teâlâ orada geniş yollar açtı, şeklinde olurken, önce gelmesi hâlinde ise : Onları yarattığı zaman bu nitelikte yarattı, tarzında olur. Dolayısıyla bu âyet, birinci âyette kapalı bırakılan bir konuyu açıklamaktadır.
İkinci mes'ele: Âyette geçen kelimesi hakkındadır. Bu kelimedeki zamirinin neye ait olduğu   konusunda iki görüş vardır: 1) Bu zamîr âyette geçen dağlara aittir. Yani: Biz kazık ve direkler mâhiyetinde olan dağlarda geniş yollar yarattık, demek-tir. Mukâtil ve Dahhâk'a âit olan bu görüş, Atâ'nın İbn Abbâs ve îbn Ömer yoluyla rivayet ettiği şu söze uymaktadır: Daha önceleri dağlar birbirine bitişik halde bulunuyordu. Allah Teâlâ.Nuh (a.s.) un kavmini tufanda boğduktan sonra dağlan birbirinden ayırmış ve onlar üzerinde yollar açmıştır. 2) Bu görüşe göre âyetteki bu zamîr dünyaya dönmektedir. Yani: Biz dünyada yol ve geçitler açtık, demektir. Kelbî bu görüştedir.
Üçüncü mes'ele; «Umulur ki yollarını bulurlar»- mânâsı veren edatı «yollarını bulmaları için» mânâsına kullanılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ için tereddüd ve şüphe gibi bir durum düşünülemez.
Dördüncü mes'ele : fiilinin mânâsına dâirdir. Bu kelimenin mânâsı hakkında iki görüş vardır: 1) «Yollarını bulmaları için» demek; şehirlerin yollarını bulmaları için, demektir. 2) «Yollarını bulmaları için» demek; istidlal yoluyla Allah Teâlâ'nın birliğine giden yolu bulmaları için, demektir. Mu'tezile bu te'vîlin, Allah Teâlâ'nın mükelleflerin hidâyete ermelerini murâd ettiğine delâlet ettiğini söylemişdir. Mu'tezile'nin söz konusu,ettiği bu mes'ele üzerinde daha önce açıklama yapmıştık. Burada- üçüncü bir görüş daha ileri sürülmüştür, ki buna göre ihtida kelimesi; hem şehirlere giden yolu bulma ve hem de Allah Teâlâ'nın bir olduğunu bilmeye götüren yolu bulma mânâlarında müşterektir. Bu durumda âyet her İki mânâyı da içine almış olacak ve müşterek bir lafzın bir anda iki mânâ için kullanılmasını da gerektirmeyecektir.
Beşinci Nevi: «Gökyüzünü de, korunmuş bir tavan kıldık. Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32) âyetidir. Bu âyette de birkaç mes'ele vardır :
Birinci mes'ele: Bu âyette semâya «tavan» denmesinin sebebi, onun yeryüzü (dünya) için bir evin tavanı mesabesinde olmasıdır.
İkinci mes'ele : «Korunmuş» kelimesi hakkındadır. Bu kelimenin mânâsı konusunda iki görüş vardır: 1) Semâ, diğer tavanlar için cereyan etmekte olan düşmekten, çökmekten korunmuştur : Nitekim «îzni olmadıkça, göğü yerin üzerine düşmemesi İçin O tutar.» (Haca 65), «O'nun âyetlerinden biri de, göğün ve yerin O'nun buyruğuyla durmasıdır.» (Rûm, 25), «Allah, zeval bulmasınlar diye gökleri ve yeri tutmaktadır.» (Fâtır, 41), «Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez.» (Bakara, 255) âyetleri bu görüşü desteklemektedir. 2) Âyette geçen «korunmuş» kelimesi; şeytânlardan korunmuş, mânâsına gelmektedir. «Ve onları, kovulmuş her şeytândan koruduk.» (Hicr, 17) âyeti de bunu te'yîd etmektedir. Şeytânlardan korumanın nasıl olduğu konusunda da iki görüş vardır. Bunlardan birinci görüşe göre, gök şeytânlardan melekler vasıtasıyla korunmuştur. İkinci görüşe göre ise bu

koruma yıldızlarla olmaktadır. Bize göre birinci görüş daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü âyetleri bu görüşe hamletmede nimetleri daha da büyütüp artırıcı bir mânâ vardır. Çünkü bu durumda Allah Teâlâ onu korumayı, mükelleflerin üstüne düşma-sine mâni olmayı üzerine almış oluyor. Oysa ikinci görüşte böyle bir mânâ bulunmamaktadır. Çünkü cinlerin semâyı dinlemesinden korkulmaz.
Üçüncü mes'ele : «Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz' çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32) cümlesinin mânâsına dâirdir. Yani: Fakat onlar hâlâ Allah Teâlâ'nm göklerde vaz'etmiş olduğu delilleri; göklerin hareketleri, hareket keyfiyeti ve yönü, doğuş ve batış yerleri, birbirlerine bitişik ve ayrı olmalarında bulunan ibretleri, ince hesaba, sonsuz hikmet ve üstün kudrete delâlet eden o hayret verici nizâm gösteren âyetleri düşünmeden yüz çevirip gitmektedirler, demektir.
Dördüncü mes'ele : Âyet-i kerîme'de geçen kelimesiyle ilgilidir. Bu kelime tarzında tekil olarak da okunmuştur. Bu durumda bir tek âyet değil de, âyet denen nesnenin cinsi murâd edilmiş olur. Buna göre âyetin bu kısmının mânâsı şöyle olur : Onlar semâdan gelen oradaki ayın ışığıyla aydınlanmak, yıldızlanyla yol bulmak ve yeryüzünün onun yağmurlarıyla canlanması gibi dünyevî faydalarını kesinlikle bildikleri halde bunların, yaratıcısının varlığına ve birliğine açık bir delil olduklarını "düşünmeden yüz çevirip giderler.
Altıncı Nevi: «Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Her biri bir yörüngede yüzer.» (Enbiyâ, 33) âyetidir. Burada da birkaç mes'ele vardır :
Birinci mes'ele : Allah Teâlâ önce «Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.» buyurduktan sonra burada da o âyetlerin neler olduğunu birer birer zikretmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ gök ve yeri yaratıp da gece ve gündüz, soğuk ve sıcak dolayısıyla birçok faydalar elde edilecek ay ve güneşi yaratmamış olsaydı; kullarına lütfetmiş olduğu nimetleri eksik kalacak, hattâ Allah Teâlâ'mn kullarına bahşetmiş olduğu nimetler sâdece ay ve güneşin kendilerine âit yörüngelerde hareketlerinden ibaret olacaktı. İşte bunun içindir ki Allah (c.c.) : «Her biri bir yörüngede yüzmektedir.» (Yâsîn, 40) buyurmuştur. Bu yörüngede yüzmeyi biraz açalım: Rasatlarla görülmüştür ki, yıldızların muhtelif hareketleri mevcûddur. Bu hareketlerden biri bütün yıldızları içine alan ve doğudan batıya doğru cereyan eden harekettir. Bu hareket, güneşin yapmakta olduğu günlük harekettir. Filozofların çoğunluğu ve astronomi âlimlerine göre, bu hareketten başka bir de batıdan doğuya doğru cereyan etmekte olan bir hareket daha vardır ki, bu hareket gezegen yıldızlarda açıkça görüldüğü halde, sabit yıldızlarda açık değil, gizlidir. Filozoflar ve astronomi âlimleri bu görüşlerini şöyle delillendirmektedirler : Hareket eden yıldızlara bakıyoruz. Bunlardan daha hızlı hareket eden bir yıldız, kendisinden daha ağır hareket eden bir yıldızla bir noktada buluştuğu zaman onu batıda bırakıp kendisi doğuya geçiyor. Bu durum ayda çok açık bir şekilde görülmektedir. Batıda güneşle bir araya gelen ay, bir iki gün sonra güneşten uzak bir yerde görünür. Bundan sonra her gün güne-ı şi biraz daha batıda bırakan ay, nihayet ayın onbeşine doğru güneşin bulunduğu yerin tam karşısında olur. Ayın doğuya doğru olan yol-culuğunda daha doğuda bulunan yıldızlar her geçen gece aya biraz daha yakınlaşır. Ay, bu yıldızların her birine kavuştuğu zaman onun batı tarafından başlayarak tutulduğu (görülmez olduğu) görülür. Bu müşahede bize, hareket eden bu

yıldızların batıdan doğuya doğru hareket etmekte olduğunu gösterir. Keza sabit yıldızların da burçlar boyunca cereyan eden ağır hareketlerini ve bunların da batıdan doğuya doğru olduğunu görmekteyiz. Bu zâtlar böyle diyorlar. Fakat biz bu konuda onlar gibi düşünmemekteyiz. Bize göre böyle bir hareket imkânsızdır. Çünkü güneş batıdan doğuya doğru ağır hareket ediyor olsaydı —şüphesiz bu hareketini, batıdan doğuya doğru yapmakta olduğu .günlük hareketi dolayısıyla yapacaktı—; bir cismin bir anda iki ayrı yöne iki hareket yapması gerekirdi. Bu ise muhaldir. Çünkü bir yönde meydana gelen bir hareket, hareketi yapan cismin hareketin meydana geldiği yönde bulunmasını gerektirir. Hal böyle olduğuna göre eğer bir cisim bir anda iki ayrı yöne doğru hareket etseydi bu, onun bir anda iki ayrı yerde olmasını gerektirirdi. Bu ise muhaldir. Burada şöyle bir soru da akla gelebilir: Niçin güneşin doğuya doğru yaptığı hareketi anında batıya doğru, batıya doğru yaptığı ha reketi anında doğuya doğru olan hareketinin durabileceğini söylemeyelim? Sizin bir şeyin bir anda iki ayrı yöne hareket etmesinin muhal olduğu şeklinde ileri sürdüğünüz görüş ise doğru değildir. Meselâ bir değirmen taşı üzerinde bulunan karınca bir anda taş bir yöne, kendisi diğer bir yöne hareket etmek suretiyle bir anda iki ayrı yöne doğru hareket edebilmektedir. Bu i'tirâza şu tarz bir cevab vermek mümkündür : Güneşin bir yöne hareket ederken diğer yöne doğru yaptığı hareketin duracağı tarzında ileri sürdüğünüz görüşü ele alalım. Bu görüş yine sizin ileri sürdüğünüz esâslara ters düşmektedir. Zîrâ size göre feleklerin yapmakta olduğu hareketler durmazlar. Karınca ve değirmen örneğine gelince bu her ne kadar ihtimâl dâhilinde bir misâl ise de bizim bahsettiğimiz kesin delile karşı çıkabilecek güçte değildir. Ayrıca tüm yıldızların batıdan doğuya doğru hareket etmekte olduğu tarzında ileri sürülen görüş zayıf bir görüştür. Çünkü şöyle bir görüşü benimsemek için hiç bir mâni bulunmamaktadır : Bütün yıldızlar doğudan batıya doğru hareket etmektedirler. Ancak yıldızların bazısı diğerlerinden daha ağır hareket ettiği için onlardan geri kalmakta, dolayısıyla onların, ters istikâmette hareket ettiği zannedilmektedir. Meselâ Felek-i A'zam 24 saatta tâm bir devir yapar. Oysa sabit yıldızların bulunduğu felek bu zaman içinde ondan bir saniyelik daha eksik bir devir yapmaktadır. Bunu gören bazı kimseler bu feleğin bir saniyelik bir süre için büyük feleğin dönüşüne ters bir yönde döndüğünü zanneder. Oysa gerçekte böyle bir şey yoktur. Sâdece bir saniyelik bir geri kalma söz konusudur. Binâenaleyh tüm yıldızların yapmakta olduğu hareketler doğu yönünden meydana gelmektedir. Bu hareketlerin en hızlısı sırasıyla günlük hareket, sabit yıldızların hareketi, zühâl yıldızının hareketi ve en sonunda ayın hareketidir. Çünkü ay, feleklerlerin en ağır hareket edenidir. Bizim görüşümüz bu merkezdedir. Yukarıda zikrettiğimiz delilin de te'yîd ettiği bu görüş varlık sıralamasına daha yakın bir görüştür. Buna göre hareketin sonu Felek-i A'zam hareketsizliğin sonu da en uzakta olan yeryüzü kütlesidir. Felek-i A'zam'a en yakın olanın hareketi en hızlı en uzak olanın hareketi ise en yavaş olanıdır.
Feleklerin boylanılan doğrultusunda yaptıkları hareketler konusunda söyleyeceklerimiz bundan ibarettir. Enlemleri istikâmetinde yaptıkları harekete gelince, bu açıktır ve kuzeye ve güneye doğru eğimlerinin farklılığı sebebiyle olmaktadır. Bu hükmü verdikten sonra şunu da ifâde etmeliyiz ki: Eğer. yıldızlar bu eğimle hareket etmemiş olsalardı, etkileri yalnız bir bölgeye mahsûs olur ve diğer

yönler o yıldızlardan faydalanamazdı. Onlara yakın olan bir yer hep aynı halde kalır; eğer yaptığı etki meselâ sıcaksa orada bulunan tüm nemi kurutur, varlıkları ateş haline getirirdi. Hulâsa yıldızların yörüngesinde olan yerler bir çeşit, yörüngeye parelel olmayan yerler bir başka çeşit, bunların ortasında olan yer ise daha başka bir çeşit olurdu. Meselâ, bir bölge sürekli kış .olur; burada soğuk ve buz olur, bir başka bölgede sürekli sıcak bir yaz hüküm sürer, daha başka bir bölgede ise besinlerin olgunlaşmasına elvermeyen sürekli bir ilkbahar veya sonbahar olurdu. Öte yandan peşpeşe devam etmekte olan dönmeler olmayıp yıldızlar ağır hareket ediyor olsaydı, faydası az olmakla birlikte son derece fazla olur ve hiç güney-kuzey yönünde eğilip meyletmemesi halinde meydana gelen duruma yakın bir hal vâki' olurdu. Bir de yıldızların bu yapmakta olduğundan daha hızlı hareket ettiğini düşünelim. İşte o zaman yine faydasızlık söz konusu olurdu. Fakat bahsettiğimiz güney-kuzey yönünde sapma söz konusu olduğu zaman, bu meyil önce hareketin bir müddet bir bölge ve yönde olmasını, sonra bir başka bölge ve yöne geçmesini ve her bölge ve yönde yeteri kadar kalması neticesini doğurur ve böylece ifrat ve tefritten ko-runulmuş olur. Hulâsa insan aklı, mahlûkâtın taşıdığı sırların ancak bir kısmına nüfuz edebilmektedir. Üstün hikmet ve sonsuz kudretle kâinatı idare eden ne yücedir?..
İkinci mes'ele: «Her biri bir yörüngede yüzer.» âyetinin kapsamına ay ve güneşten başka yıldızlar da girmediği sürece cümlenin yapı ve mânâsı bozuk ve eksik olur. Çünkü sâdece ay ve güneşle (iki şeyle) cemî ve «her biri» mânâları düşünülemez. Binâenaleyh, her ne kadar yıldızlar ay ve güneş gibi açıktan açığa zikredilmemişlerse de, âyette bulunan cemî zamîrinin kapsamına girmektedir.
Üçüncü mes'ele: Araplar dönen her bir şeye «felek» derler. Bu kelimenin çoğulu «eflâk» gelir. İlim erbabı feleğin mâhiyeti hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre felek bir cisim değil, bu yıldızların bulunduğu yörüngedir. Dahhâk bu görüştedir. Ulemânın çoğunluğu ise feleğin bir cisim olduğu ve yıldızların da bu cisim üzerinde döndüğü görüşündedirler. Bu görüş, Kur'an'ın zahirî mânâsına daha yakın görünmektedir. Ayrıca feleğin keyfiyeti de ihtilaflıdır. Bazı alimler felek; güneş ay ve yıldızların kendisinde dalıp gittiği korunmuş bir dalgadan^, ibarettir derken Kelbî onun, yıldızların içinde akıp gittiği toplu bir su olduğunu söylemekte, yüzme fiilinin ancak suda olabileceğini de delil göstermektedir. Bize kalırsa bu görüş doğru değildir. Çünkü koşarken ayaklarını uzatan ata da «yüzmektedir» de-nir. Filozofların çoğunluğu ile astronomi bilginlerine göre ise felek §öyle ta'rîf edilir : Onlar katı cisimlerdir, ne ağırdır ve ne de hafiftirler. Onlar ayrılmaya, birleşmeye, çoğalma ve azalmaya elverişli değildirler. Burada filozoflara cevab verecek değiliz. Çünkü onlara cevab vermeye elverişli olan kitablarda bu cevablar verilmiştir. Gerçek şu ki, göklerin sıfatlarının neler olduğunu bilmek ancak nass ile mümkün olacak bir hâdisedir.
Dördüncü mes'ele : Âlimler yıldızların hareketleri konusunda da ihtilâf etmişlerdir. Yıldızların yapmakta olduğu hareketin üç mümkün şekli vardır: 1) Felek sakin (durgun) olur. Yıldızlarsa onda, durgun suda hareket eden balık gibi hareket ederler. 2) Felek de yıldızlar da hareket halinde olurlar. Bu durumda yıldızların hareketi feleğin hareketiyle ya aynı yönde veya ters yönde olur; ya sür'at ve yavaşlıkta feleğin hareketinin aynı viya, ondan farklı olur. 3) Veya felek hareket

eder, yıldızlar ise durur vaziyette olurlar. Bunlardan birinci görüş filozoflara göre bâtıldır. Çünkü bu, feleklerin parçalanıp ayrılmasını gerektirir ki; bu muhaldir. İkinci görüşe gelince, şayet: Yıldızlar feleğin yaptığı hareketin tersi istikâmetinde hareket ediyorlar, diyecek olursak, bu da yine feleklerin parçalanmasını gerektirir. Bu hareketin feleğin hareketiyle aynı yönde olduğunu kabul edersek, bu durumda şayet ondan daha hızlı veya yavaş hareket ederse yine parçalanmayı gerektirir; aynı yön ve aynı sür'atle olmaları da parçalanmayı doğurur. Çünkü yıldızlar bu durumda feleklerin hareketleri dolayısıyla hareket etmiş olurlar ve kendi hareketleri feleklerin hareketleri üzerine zâid hareket olarak kalır. Bu da parçalanmayı gerektirir. O halde yalnız üçüncü şekil kalmış oluyor. Buna göre yıldızlar feleğe tesbît edilmiş ve orada durmakta olacaklar; felek hareket edecek, bu hareket sebebiyle de yıldız hareket edecektir.

Biz burada şunu hemen belirtelim ki: Yukarıdan beri serdedilen görüşlerin tümü feleklerin parçalanamayacağı görüşü dikkate alınarak ileri sürülmektedir ve doğru da değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu üç şeklin üçü de hadd-i zâtında mümkündür, Allah Teâlâ da bütün mümkinâtı yaratmaya kadirdir. Ayrıca Kur'an'ın lafzının delâlet ettiğine göre felekler durmakta, yıldızlar ise suda balıkların yüzmesi gibi o feleklerde yüzmektedirler.

Beşinci mes'ele: Keşşaf müellifi, âyette geçen kelimesindeki tenvînin muzafun ileyhden bedel olduğunu söylemekte ve âyetin mânâsı: Onların her -biri bir yörüngede yüzerler, şeklindedir, demektedir.

Altıncı mes'ele: îbn Sînâ âyette geçen «yüzerler» kelimesi ile «ben ayı ve güneşi bana secde eder gördüm» âyetinde geçen kelimesindeki çoğul şeklinin, akü sahibi varlıklara mahsûs bir şekil olduğuna dayanarak, yıldızların da insanlar gibi' konuşabilen canlılar olduğunu ileri sürmektedir. Oysa yıldızların burada insanlara mahsûs sîga ve çoğul bir kelimeyle vasıflanmaları onların canlı ve konuşabilen varlıklar olduğundan değil, yaptıkları yüzme fiilinden dolayıdır.[9]

«O küfredenler görmediler mi ki gökler ve yeryüzü yapışık idi de onları Biz ayırdık.» Çeşitli nevllere ve farklara bölerek Biz ayırdık. Aslında onlar tek bir şeydiler ve birleşik bir hakîkattılar. Muhtelif hareketlendirmelerle onlar birbirinden ayrıldı. Gökler bir tek yapıya sahipti. Muhtelif tahriklerle parçalanarak felekler oluştu. Yerler de bir tek parçaydı, keyfiyet ve hallerinin farklı oluşuna göre katlar ve iklimler var edildi. Denildi ki: Gökle yer yüzü; aralarında hiç bir ayrık olmayacak biçimde birleşik idiler, sonra ayırıldılar. Ve yine denildi ki: Gökler ve yeryüzü verimsiz, yağmursuz ve bitkisiz idiler, bitki ve yağmurla onlar birbirlerinden ayrıldı. Bu takdirde göklerden maksad, dünya göğü olur. Bunun cemî olarak kullanılması ufuklar itibârıyladır. Kâfirler her ne kadar bunu bilmeseler de, bu bilgiyi nazarî olarak elde etme imkânına sahiptirler. Çünkü ayırma arazî bir haldir ve gerek başlangıç olarak, gerek aracı olarak vâcib olan bir müessiri gerektirir. Veya bilginlerin görüşleri alınarak kitaplar mütâlâa edilmekle böyle bir müesire ihtiyâç olduğu bilinir. Allah Teâlâ; «o ikisi» buyurmuş da «onlar» dememiştir. Çünkü maksad, göklerin bütünü ile yerin bütünüdür. «Ve- her şeyi sudan canlı kıldık.» Bütün canlıları sudan yarattık. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette : «Allah her canlıyı sudan yaratmıştır.» buyuruyor. Çünkü su, canlının sâ-hib olduğu maddelerin başında gelir. Ayrıca canlının suya ihtiyâcı çok fazladır. Bizzat

canlının sudan istifâde etme ihtiyâcı da vardır. Veya âyete şöyle de mânâ verilebilir : Biz her şeyi su sebebiyle canlı kıldık, Su olmadan canlılığını devam ettiremez.[10]

Gök Küresi

Gök küresi rengi, tadı ve kokusu bulunmayan gazların karışımından ibarettir. Bunun yanı sıra su buharı da yer alır. Çünkü su buharı kuru havadan yoğunluk bakımından da ağırlık bakımından da daha azdır. Bu ise yüce Yaratıcının delillerinden biridir. Çünkü O havaya buharı atmosferin yüksek kısımlarına taşıyıp çıkarma imkânlarını vermiş ve o kısımlarda çıkan buhar, bulut yağmur halinde yeryüzüne inip topraktan fışkıran tatlı suların meydana gelmesini sağlamıştır. Havanın bileşiminde bulunan gazların en önemlileri azot (%. 78), oksijen (% 21) ve çok âz miktarda öteki gazlar {% 1) bulunur. Atmosferde yüksek miktarda azotun bulunması yangınların sönmesinde büyük Önem ifâde etmektedir. Eğer azot oranı düşük, oksijen oranı yüksek olsaydı (% 78) orman ve diğer alanlardaki yangınların hiç birisinin söndürülmesi mümkün olmazdı. Keza atmosferdeki azot sayesinde şimşek ve yıldırım meydana gelmekte, bunlar azotun toprağa taşınmasına, suda erimesine ve zirâatın mümkün olmasına yardım etmektedirler. İnsanlar sun'î gübreyi keşfetmezden Önce yeryüzü tabiî olarak bu yolla zirâata elverişli bir hale gelmişti. Yağmur havayı yıkar. Gökyüzündeki kirleri, pislikleri ve mikropları temizler. Yağmur yağdıktan sonra havanın ne kadar tatlı olduğu bilinmelrtedir. Kışın bile yağmurdan sonra havada ısınma olur. Çünkü yağmur haline dönüşen buharda saklı bulunan ısı çevreye yayılır. Bu ısıyı deniz suyu güneşten almaktadır. Güneşin ısısıyla buharlaşan hava yağmur halinde tekrar yeryüzüne inerken çevresine ısı dağıtmaz. Atmosferdeki oksijen, canlı varlıkların nefes almasını ve özümlemesini sağlar. Hava kanı temizlemek ve insanoğluna çalışma gücünü te'mîn etmek üzere akciğerlerimiz tarafından emilir. Göğe doğru yükseldikçe hava miktarı azalacağından havadaki oksijen miktarı da azalır. Deniz seviyesinde havadaki oksijen miktarı 200 birim ise, 10 kilometre yükseldiğinde 40'a, 20 kilometre yükseldiğinde 10'a düşer. Bundan sonra her 30 kilometrede de iki birim iner. Yani insan 10 kilometre yukarıya çıkacak olursa tamamen boğulur. Bunun için ya gaz tüpü kullanılması lâzımdır, yahut da korunmuş bir yere sığınması.
Kur'ân-ı Kerîm, havadaki oksijen miktarının yükseldikçe düşmesine ve teneffüs edilen bu oksijenin insan sağlığı için yeterli olmayacağına işaretle şöyle buyuruyor : «Dalâlete düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli kılar ki ona göğe çıkmak kadar zor gelir.» (En'âm, 125).
Eğer başlangıcından beri dünyadaki varlıklar havanın oksijenini alıp karbondioksit salarak havayı kirletmiş olsalardı ve bunun dışında bir ameliye mevcûd olmasaydı, zamanla havanın içindeki oksijen miktarı tükenecek ve yeryüzündeki yaratıklar nefes alamayacak duruma geleceklerdi. Ama Yüce Yaratıcı bizi yeryüzüne yerleştirdiği gibi kloroform adı verilen özümleme ameliyesiyle oksijenin tükenmesini önleyen değişik bir ameliyeyi var ederek hayatın devamım sağlamıştır. Şöyle ki: Bitkiler havadaki karbondioksiti alırlar, güneş ışığının etkisiyle sâf oksijeni ayırarak tekrar havaya verirler. İçindeki karbonu da biriktirirler. Bitki, bu

karbonu kökünün teşekkülünde, sakkari-aasyon ameliyesinde ve gelişmesinde kullanır. Şüphesiz ki bu özümleme olayı Yaratıcının fevkalâde büyük mucizelerinden biridir. Kirli olan havadaki karbondioksiti alıp sonra içindeki sâf oksijeni -'dışarı bırakarak alınan karbondioksitten bitki için lâzım olan organik yapıyı sağlamak ve hayvanlar âleminin gıdasını bu yolla te'mîn etmek. Bütün canlılar gıdalarını havanın karbondioksitinden arıtılmış olan karbon sayesinde te'mîn etmektedirler. İnsanoğlu neden bu gerçekleri düşünmekten kaçmıyor ve bunların tesadüfen meydana geldiğini iddiaya yelteniyor? Şüphesiz bu gerçekler karşısında duyuları çalışmaz hale getirmek, Yaratıcının gücünü takdisten kaçınmak demek; fikir hürriyetini öldürmek, vicdanı kasden ortadan kaldırmak demektir ki, bu insan için en büyük kötülüktür.
Dediğimiz gibi hava su buharını taşır, yülcseklere çıkınca hava soğur. Soğuyunca içindeki buharı taşıyamaz hale gelir ve su buharı küçük noktacıklar halinde yoğunlaşır. Mevcûd ısı derecesine bağlı olarak yağmur veya kar tanecikleri halinde tekrar dünyamıza iner. Yağmur yüklü bulutla yağmur yüklü olmayan bulut arasında ne fark vardır? Mesele gayet basittir. Yağmur getiren bulutun yoğunlaşabil-mesi, içindeki su buharını bırakarak yağmur, dolu veya kar halinde yeryüzüne indirmesi için bir yardımcıya ihtiyâcı vardır. İşte bu yardımcı esen rüzgârdır. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır : «O Allah ki Rüzgârları gönderip bulutlan yürüten, onları gökte dilediği gibi yayan ve kısım kısım yığan Allah'tır. Artık sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün.» (Rûm, 48)
«Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.» (Hıcr, 22)
İşte gökyüzü ile yeryüzü arasındaki su deveranı böyle teşekkül etmektedir. Tatlı suyun, içinde yaşadığımız bu büyük feza kesimindeki hikâyesi ma'lûmdur. Güneş ışınları okyanuslardaki ve denizlerdeki suların bir kısmını buharlaştmr. Buharlar yukarı doğru yükselir ve hava tarafından göğe çıkarılır. Yüksek kısımlarda bulutlar haline gelir ve bulutlardan inen yağmurlar yeniden ırmakları, su kaynaklarını mey-dana getirir ve oradan sular denizlere akar gider. Teneffüs ettiğimiz havayı mikroplardan arıtan yağmur, tatlı su kaynağını teşkil eder ki su yeryüzündeki hayatın esâsını meydana getirir. İster kuyulardan, ister ırmaklardan, ister çeşmelerden, ister yağmurlardan elde edilsin yeryüzünde hayatın kaynağı sudur.
Havanın en önemli özelliklerinden birisi de, dünyamızı aydınlatıcı bir tabaka olmasıdır. Yeryüzünün üstünde hava küresi 1,000 kilometrelik bir miktar uzamasına rağmen gündüzün dünyamızı aydınlatan tabaka 200 kilometrelik genişliği olan ince kabuk tabakasıdır. Güneşten çıkan ışınlar nisbeten büyük kesa-fete hâiz olan tabakada parçalanıp dağılır. En çok dağılan renk mavidir. Bu yüzden gök kubbesi mavi renk alır. Şu halde mavi kubt>e, sâdece bir ışık oyunudur-: Yüce Allah ışınları muhtelif yönlere dağıtmıştır. Böylece gündüzün evlerimiz değişik yönlerden ışık alır. Biz bir füzeye binip bu aydınlık tabakanın üzerine çıktığımız zaman dünyamızın yeniden karardığını ve gökyüzünde başka yıldızların belirdiğini görürüz. Güneş zaman zaman görülür zaman zaman kaybolur. Ama ışınları cisimler üzerine iğne ucu gibi yansır. İçinde bulunduğu karanlık feza boşluğunu aydmlatamaz. Dünya ekseni etrafında döndükçe karanlık tabakadan aydınlık tabakaya doğru bir geçiş başlar. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerîm Yâsîn

sûresinde şöyle buyurur : «Gece de onlar için bir delildir, gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıve-rirler.» (Yâsîn, 37). Bir koyunun derisi soyulduğu gibi fezadaki gündüz de geceden soyulur.
Daha önce de belirttiğimiz gibi gök kürenin en büyük faydalarından birisi de, bizi zaman zaman öldürücü olan ve fezada yaygın halde bulunan ışınlardan koruması, meteorlardan ve öldürücü gök taşlarından muhafaza etmesidir. Ayrıca fezadaki yüksek ve alçak ısılardan da bizi korumakta ve kâinatımızın ısısını sıfırın altında 270 derecede tutmaktadır. Dünyamızın tavanı olan atmosferin bizi şerrinden koruduğu ışınların en tehlikelisi güneş tarafından gönderilen ültraviyole ışınlarıdır. Bu ışınlar çok yakıcıdırlar. Ancak atmosfer, bunun pek çok hastalık için faydalı olan az bir kısmının dünyamıza ulaşmasına müsâade etmektedir. Ültraviyole ışınlarından istifâde edilecek yerler deniz kıyılarıyla yüksek dağ tepeleridir. Atmosfer, dünyamızın yüzeyini aşınma faktörüyle aşındırarak, üzerinde hayatın elverişli olmasını sağlamıştır. Rüzgâr, yağmur, kar ve dalgalar her an dağlardan kayaları parçalayarak zirâat için elverişli toprağın oluşmasını, dalgalar karalara vurarak kumların teşekkülünü sağlarlar. Yeryüzündeki hayat için atmosferin bu aşındırma ameliyesi pek Önemlidir. Nitekim Yüce Kur*an bu konudan şöyle bahseder : «Bundan sonra da yeri döşedik.» (NâzÎât, 30) Balık ve benzeri deniz hayvanları havanın oksijenini su yoluyla te'mîn ederler. Bunun için akvaryumlarda beslenen süs balıklarının suyunun değiştirilmesi gerekir. Bugün yeryüzünde 3 milyardan fazla nüfus yaşamaktadır. Bu nüfus dünyanın nimetlerinden karşılıksız olarak istifâde etmektedir ki, bunu atmosfere borçludur. Hava akımlarının ve rüzgâr hareketlerinin dünyamızın muhtelif mıntıkalarına uygun ölçüde ısının yayılmasında ne kadar önemli rol oynadıklarını bize meteorolojik gözlemler bildirmektedir. Hava, dönencelerle veya ekvatordan aldığı ısıyı kutub bölgelerine kadar ulaştırır. Keza denizlerin yüzeyinin güneşten elde ettikleri ısıyı su buharı halinde toplayan bulutlar, hava akımıyla susuz alanlara doğru sürüklenir ve yükselen havanın su buharını taşıyamaz hale gelmesinin neticesinde insanların faydasına olmak üzere yeryüzüne iner. Aslında bizim, Allah'ın bu nimetlerini iyice araştırıp şükretmekten başka yapmamız gereken bir şey yoktur.
«Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeryüzünü ölümünden sonra diriltti̇ği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)
Gece yarısı balkonunuzda oturup gökyüzünü gözlediğiniz zaman görürsünüz ki, yığınlarca meteor üstünüzde hızla kayıp düşmekte ve size yaklaşmadan Önce yanıp kül olmaktadırlar. Meteorlar hava ile sürtüşmenin neticesinde kazandıkları yüksek ısı sebebiyle yanar ve akkor hale gelirler. Saniyede yirmi veya daha fazla millik bir hız kazanırlar.
Bu yanan meteorların parçaları yoğunlaşan çekirdek adını alır veya bu noktalardaki havadaki su buharı bulutun içerisinde su veya kar halinde toparlanır. Gözlemle tesbît edilmiştir ki gökyüzünde meteorlar bol oldukça yeryüzünde yağmur da fazla yağar ve dünyamız böylece hayır ve berekete nail olur. Şüphesiz ki atmosferin faydalarını ve Önemini burada sıralayacak durumda değilim. Bu saydıklarımızın

yanı sıra iletken rolü oynar. Bitkilerin aşılanmasında önemli rol alır. Atmosferin bir unsuru olan rüzgârlar sayesinde gemiler denizlerde yüzer. İnsanoğlu henüz sun'î gübreyi bilmezden önce şimşek ile yeryüzüne azot inmekte ve böylece yeryüzü tarıma elverişli olmakta idi. Atmosfer tabakasının önemini şöyle sıralayabiliriz:
1- Sudaki canlıların da yaşaması için gerekli olan oksijen atmosfer tabakasında bulunur.
2- Dünyanın sathından uzaklaştıkça havada uçan kuşların uçuşuna elverişli bir ortam rolünü oynar.
3- Bitkilerin gövdesini meydana getirmek için lâzım olan karbondioksiti şekere çevirir ve bundan bitki kökü ve ağaç kökü meydana gelir. Karbondioksit deveranı zamanla oksijenin tükenmesini im-kânsızlaştınr. Çünkü bitkiler, güneş ışığı sayesinde havanın karbondioksitini emer ve onu sâf oksijen haline çevirir.
4- Hava, su buharından daha ağırdır. Yoğunluk oranı 5/8'dir. Bu sayede hava su buharını taşır. Ancak yükseklere çıkınca soğur ve su buharım taşıma gücü azalır. Böylece yoğunlaşma olayı ve bulutlar meydana gelir. Bulutlardan hayat için elzem olan tatlı su kaynağı olan yağmur yeryüzüne iner.
5- Hava sesin iletilmesini sağlar.
6- Rüzgâr ve yağmurla birlikte atmosfer olayları dünya yüzeyinin hayata elverişli kılınmasını te'mîn eder.
7- Gündüzün aydınlığı sağlar.
8- Meteorları ve gök taşlarını parçalar. Eğer dünyamızın tavanı hava şeklinde değil de katı bir şekilde olsaydı; bir süre sonra atmosfere çarpan meteorlar ve göktaşlarıyla parçalanırdı. Ama Yüce Yaratıcı yeryüzünün tavanının bu cisimleri parçalamasını ve bunların oksit halinde süzülmesini irâde buyurmuştur.
9- Gök taşlarından ve meteorların parçalanmalarından meydana gelen toprak ve tozlar, yağmurlama ameliyesini mümkün kılan en önemli faktörlerdir. Çünkü bu tozlar bir yoğunlaşma nüvesi meydana getirirler ve orada biriken su damlaları kar ve yağmur halinde yeryüzüne iner. 1946 yılında atmosferde büyük bir meteor parçalandı ve bu olay Mısır'da açıkça görüldü. Şayet bu meteor atmosferde parçalanma-yıp dünyamıza ulaşmış olsaydı 1908 yılında Sibirya'ya düşen büyük meteorun yaptığı gibi dünyamızın büyük bir bölgesini mahvederdi. Gerek Sibirya meteoru ve gerekse Arizona meteoru parçalandığı yerdeki 100.000 metrekarelik bir alanı mahvetmişti.
10- Havadaki yüksek azot oranı yangının sönmesine yardım etmektedir. Eğer havanın bileşiminde yüksek derecede azot olmayıp oksijen olsaydı, yangınların söndürülmesi imkansızlaşırdı. Bu da Allah'ın bize bir lutfudur.
11- Fezadan ve güneşten gelen birçok öldürücü ışınlan atmosfer tabakası alıkoyar ve dünyamıza gelmesini önler. Bu konuda manyetik alan önemli rol oynar. Hava, şeffaf bir madde olma özelliğiyle yeryüzünde görme yeteneğini te'mîn eder.
12- Rüzgârların hareketi, bulutların taşınması ve yağmurun yağması gibi ameliyeler, aslında güneş enerjisinin dünyamızın yüzeyine âdil olarak dağıtılmasını sağlayan ameliyelerdir. Çünkü bu sayede güneş enerjisi çok olan yerlerden ısısı az olan yerlere doğru taşınır. Bilimsel olarak buharlaşma ve yoğunlaşma ameliyesinin güneşten dünyamızın yüzeyine gelen enerjinin 1/3'ini kullandığı tesbît edilmiştir. Ne yücedir O yaratıcı ki şöyle buyurmaktadır :

«Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)
Bütün bunların tesadüfen meydana geldiğini ve bunları yaratanın bulunmadığını söyleyebilecek bir kişi çıkabilir mi? Şüphesiz ki bunu söyleyecek olanlar Allah'ın delillerinden yüz çeviren budalalardır.
Atmosfer tabakası pek çok bölümlere ayrılır, ancak gerçekten hangi tabakanın nerede başlayıp nerede bittiğini kestirmek mümkün değildir. Hatta mütehassıslar bunu ta'yîn edememektedirler. Ancak bu ayranın esâsı genellikle ısı derecesinin farklılığına dayanmaktadır. 1950 yılında Sidney tarafından atmosferin üç ana tabakaya avrıldığı ortaya konmuştur. Bunlar stratosfer, mezosfer, iyonosferdir. Bilâhare Sidney, mezosferi iki tabakaya ayırmış ve her biri arasındaki maksimum ısı derecesini ölçü almıştır. Öteki meteoroloji bilginleri ise tro-pesferi 80 kilometre yukarılara kadar stratosfer olarak kabul edilen kısımları içine alacak şekilde tasnif etmişlerdir. Ve troposferi eski adı iyonosfer olarak adlandırmak gelenek halindedir. 1960 yılında Sovyet bilgini Nikolay yeryüzü tabiatı beynelmilel kongresinde Helsinki'de verdiği bilgide stratosferle troposfer arasında 50 kilometrelik bir fark olduğunu ifâde etmiştir. Mezosfer ise, stratosferle iyonosfer arasında yer almıştır. Normal hava rasatları için kullanılan balonlar hemen hemen atmosferde 30 kilometreye kadar yükselirler. Bunun için stratosfer, üst ve alt basamakları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 30 kilometrelik sınır, ozon gazının fazla bulunduğu üst stratosfer bölgesinin hududu olarak kabul edilmiştir. Alt bölgede kalan stratosfer bölümünde havadaki ozon gazı muhtelif hava kütlelerinin deveranında rol oynar. Bir başka bilgin, atmosferi 80 kilometreye kadar homosfer ve bunun ötesinde kalan kısımları ise hidrosfer diye tasnif etmiştir. Dünyamızın yüzeyinde yüzlerce kilometre yüksekliklere çıkınca atmosfer tabakasındaki moleküllerin çoğu dünyanın çekim alanından çıkar ve boşlukta istediği yörüngede hareket eder. Bu tabakaya iksosfer adı verilir. Dünyamızın yüzeyinden yukarı doğru çıktıkça hava basıncı hızlıca düşer.[11]

34 — Senden önce hiç bir insanı ebedî kılmadık. Sen ölürsen onlar bakî mi kalırlar?
35 — Her nefis ölümü tadıcıdır. Bir imtihan olarak sizi iyilik ve kötülükle deneriz. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

Her Canlı Ölümü Tadacaktır

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, senden Önce hiç bir insanı dünyada ebedi kılmadık. Aksine «Yeryüzünde bulunan her şey sonludur. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbının zâtı bakî kalacak.» (Rahman, 26-27). Âlimlerden Hızır (a.s.) m ölmüş olup şimdiye kadar diri olmadığı görüşündekiler bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Zîrâ Hızır da ister velî, ister peygamber, isterse rasûl olsun nihayet bir insandır. Allah Teâlâ ise: «Senden önce hiç bir insanı ebedî kılmadık.»

buyurmuştur. «(Ey Muhammed.) sen ölürsen onlar bakî mi kalırlar?)) Senden sonra yaşayacaklarını mı umarlar? Bu asla olmayacaktır. Bilakis her şey yok olacak, sona erecektir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Her nefis ölümü tadıcıdır.» buyurmuştur. Şafiî —Allah ona rahmet eylesin— den rivayet edildiğine göre; o, söylediği şu iki beyti delil getirmiş :
«Bir takım kimseler benim ölmemi temenni ediyorlar. Eğer ben ölürsem bu öyle bir yoldur ki ben bu yolda yegâne değilim. Geçmişin tersini isteyene söyle : Sanki kesin olarak olmuş gibi diğer bir misline hazırlan.»
«Bir imtihan olarak sizi iyilik ve kötülükle deneriz.» Sizi; kim şükredecek, kim inkâr edecek, kim sabredecek, kim ümit kesecek görelim diye bir keresinde musibetlerle, diğer bir keresinde nimetlerle deneriz. Nitekim İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, âyeti şöyle açıklıyor : Bir imtihan olarak sizi kötülükle ve iyilikle; zorluk ve bollukla, sağlık ve hastalıkla, zenginlik ve fakirlikle, helâl ve haramla, itaat ve ma'siyetle, hidâyet ve sapıklıkla deneriz. «Sonunda Bize döndürüleceksiniz (de, size amellerinizin karşılığını vereceğiz.)»[12]

36 — O küfredenler seni gördükleri zaman, alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Ve: Tanrılarınızı diline dolayan bu mudur? derler, tşte Rahmân'ın kitabını inkâr edenler onlardır.
37 — insan aceleden yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim. Ama o kadar çabuk istemeyin.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitaben şöyle buyuruyor: «(Ebu Cehil ve benzerleri gibi Kureyş'ten o küfredenler seni gördükleri zaman; alaya almaktan, (seni ayıplamaktan) başka bir şey yapmazlar.) Ve : Tanrılarınızı diline dolayan, (sizin ilâhlarınıza söven, rü'yâlarmızı bayağı gören) bu mudur?» derler. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «İşte Rahmân'ın Kitâbı'm inkâr edenler onlardır.» Onlar Allah Rasûlü ile alay etmeleriyle birlikte Allah'ı da inkâr etmektedirler. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur; ((Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.» Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik bizi az kalsın onlardan sap-tıracaktı, derler. «Azabı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» (Furkân, 41-42).
Allah Teâlâ burada : «İnsan aceleden yaratılmıştır.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Ve insan; esasen çok acelecidir.» (İsrâ, 11) Mücâhid der ki: Allah Teâlâ Âdem'i, yaratıkları yarattığı günün gündüzü sonunda her şeyden sonra yarattı. Rûh onun gözlerini, dilini ve başını diriltip aşağı kısmına ulaşmıştı ki: Rabbım, güneşin batmasından önce yaratılmamda acele buyur, dedi. İbn Ebu Hâ-tim'in Ahmed İbn Sinan kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kendisinde güneşin doğduğu gün-, lerin en hayırlısı cuma günüdür. O günde Âdem yaratılmış, o günde cennete konulmuş, o günde cennetten (yeryüzüne) indirilmiş, o günde kıyamet kopacaktır. Onda öyle bir saat vardır ki inanan kişi namaz kılarken o saata rastlar da —Allah Rasûlü (s.a.) parmaklarını kapatıp onların sayısını azalttı— Allah'tan hayır dilerse muhakkak Allah ona verir. Ebu Seleme'nin rivayetinde Abdullah İbn Selâm şöyle dermiş : Bu saati bildim, o, cuma günü gündüz saatlarının sonudur. Allah Teâlâ'nın Âdem'i yaratmış olduğu

saat da odur. Allah Teâlâ : «İnsan aceleden yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim. Ama o kadar çabuk istemeyin.» buyuruyor.
Burada insanın aceleciliğinin amlmasındaki hikmet şudur : Allah Rasûlü (s.a.) ile alay edenler zikredildiği zaman inananların gönüllerine hemen intikam alma fikri düştü, bunda gönülleri acele etti de Allah Teâlâ: «İnsan aceleden yaratılmıştır.» buyurdu. Zîrâ Allah Teâlâ zâlime mühlet verir; ama sonunda yakaladığı zaman asla kurtulamaz. Te'hîr edip geciktirir, sonra hemen azabı tepesine indirir. Ona mühlet verir, bekletir, sonra da (vakti gelince) asla geciktirmez. Bunun İçindir ki: «Size âyetlerimi, (intikamımı, hükmümü, Bana karşı gelenlere iktidarımı) göstereceğim. Ama o kadar çabuk istemeyin.» buyurmuştur.[13]

38 — Doğru sözlüler iseniz bu vaad ne zaman? derler.
39 — O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zama: m keski bilseler.

40 — Doğrusu o, aniden gelecek ve onları şaşırtacaktır. Artık onu geri çevirmeye güçleri yetmeyecektir. Ve onlara mühlet de verilmeyecektir.

Allah Tealâ müşriklerin yalanlama, inkâr, küfür ve inâdlarından, azabın kendilerine gelmesini uzak görerek başlarına azabın hemen gelmesini istediklerini haber verip şöyle buyurur: «Doğru sözlüler iseniz bu vaad ne zaman? derler.» Buna karşı Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «o küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zamanı keski bilseler.» Şayet azabın mutlaka başlarına geleceğini kesin olarak bilmiş olsalar, anlamış olsalardı elbette acele gelmesini istemezlerdi. «Hele bir de azâb üstlerinden ve altlarından onları sardığmdaki durumlarını bir bilmiş olsalardı.» (Zümer, 16), «Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır.» (A'râf, 41). Bu âyette: «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri zamanı keski bilseler.» buyrulurken, başka bir âyette Allah Teâlâ: «Gömlekleri katrandandır, yüzlerini ateş, bürüyecektir.» (İbrâhîm, 50) buyurmaktadır. Azâb her yönlerinden onları kuşatmış olacak ve onlar yardım da göremeyeceklerdir. Onlara yardım edecek hiç kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bagka bir âyette: «Allah'a karşı onları koruyacak kimse de yoktur.» (Ra'd, 34) buyurur. «Doğrusu azâb (ateş) aniden gelecek, onları şaşırtacak (korkutacak) tır.» Ateşe doğru gidip teslim olurlarken şaşkın, ne yapacaklarını bilmez durumda olacaklardır. «Artık onu geri çevirmeye güçleri yetmeyecektir, buna bir çâre bulamayacaklardır. Ve onlara mühlet de verilmeyecek, (azâb onlardan bir an dahi geciktirilmeyecek) tir.»[14]

41 — Andolsun ki senden önce de birçok peygamberle alay edilmişti. Ama alaya alanları, eğlendikleri şey mahvetmişti.
42 — De ki : Geceleyin ve gündüzün sizi Rahmân'dan kim koruyabilir? Ne var ki onlar, Rablarının zikrinden yüz çevirmektedirler.
43 — Yoksa kendilerini Bize karşı savunacak tanrıları mı var? Oysa bunlar kendilerine bile yardım edemezler. Bizden yakınlık ta görmezler.

Peygamberle Alay Edenler

Allah Teâlâ müşriklerin kendisiyle alay etme ve yalanlama suretiyle eziyet etmelerine karşı Rasûlünü teselli ederek şöyle buyurur: «Andolsun ki senden örice de birçok peygamberle alay edilmişti. Ama alaya alanları, eğlendikleri (ve meydana gelmesini uzak görmekte oldukları azâb) mahvetmişti.» başka bir âyette şöyle buyrulur : «Andolsun Ki; senden önce de nice peygamberler yalanlandı da, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki; peygamberlerin haberinden bir kısmı sana gelmiştir.» (En'âm, 34). Sonra Allah Tealâ kullarını gece ve gündüz koruması, asla uyumayan gözleriyle onları gözetmesi şeklindeki nimetlerini anar ve şöyle buyurur : «De ki: Geceleyin ve gündüzün sizi Rahmân'dan, (Rahmân'ın yerine) kim koruyabilir?» (...)
Allah Teâlâ buyurur ki: Ne var ki onlar, Rablarının zikrinden yüz çevirmekte, onlara olan nimetlerini ve iyiliklerini i'tirâf etmemekte; aksine âyetlerinden ve nimetlerinden yüz çevirmektedirler. Allah Te-âlâ'nın : «Yoksa kendilerini bize karşı savunacak tanrıları mı1 var?» kavli onları azarlama, suçlama ve inkâr şeklinde bir sorudur. Yani: Bizim dışımızda onları gözetip koruyacak ve musibetlerin (azabın) onlara ulaşmasını engelleyecek ilâhları mı var? Durum hiç de onların vehmettikleri ve sandıkları gibi değildir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Oysa bunlar (onların Allah'ın dışında dayandıkları bu ilâhlar) kendilerine bile yardım edemezler.» buyurmuştur. «Bizden yakınlık da görmezler.» âyetindeki kelimesini îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Barındırılmazlar, şeklinde; Katâde : Hayır görmezler, hayırla beraber olmazlar, şeklinde; bir başkası ise; (Herhangi bir azabı) engelleyemezler, şeklinde açıklamıştır.[15]

44 — Evet, Biz onlara da, atalarına da geçimlikler verdik. Öyle ki ömürleri kendilerine uzun geldi. Fakat şimdi görmüyorlar mı ki Biz, o yeryüzüne gelip çevresinden eksiltip durmaktayız. Onlar mıdır gâlib gelenler şu halde?
45 — De ki: Ben, ancak sizi vahiy ile uyarıyorum. Sağırlar uyarıldıkları, zaman çağrıyı işitmezler.
46 — Andolsun ki Rabbınm azabından onlara bir esinti dokunsa; eyvâhiar bize, doğrusu biz gerçekten zâ-limlermişiz, diyeceklerdir.
47 — Biz, kıyamet günü adalet terazilerini kurarız. Hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.

Allah Teâlâ müşriklerden haber vererek şöyle buyuruyor : Onları içinde bulundukları sapıklığa teşvik edip sürükleyen ancak onların dünya hayatında faydalandırılmaları, kendilerine nimet verilmesi, içinde bulundukları durumda Ömürlerinin onlara uzatılmasıdır. Böylece onlar, bir gerçek üzere olduklarına inanmışlardır. Daha-sonra onlara öğütte bulunarak : «Fakat şimdi görmüyorlar mı ki Biz, o yeryüzüne gelip çevresinden eksiltip durmaktayız.» buyurur. Müfessirler buranın anlamında ihtilâf etmişlerdir. Biz, Râ'd sûresinde daha önce bu konuda bilgi vermiştik. Bu âyetin tefsirinin en güzeli Allah Teâlâ'nın : «An-dolsun ki Biz,

çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.» (Ahkâf, 27) kavli ile tefsir edilmesidir. Hasan el-Basrî : Bununla İslâm'ın küfre gâlib gelmesi kasdediliyor, demiştir. Buna göre mânâ şöyle oluyor: Allah Teâlâ'nın düşmanlarına karşı dostlarına yardım etmesinden, halkı zâlim olan kasabaları ve yalanlayan ümmetleri helak etmesinden, inanan kullarım kurtarmasından onlar ibret almıyorlar mı? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Onlar mıdır gâlib gelenler şu halde?» buyurmuştur ki aksine onlar mağlûb olan, alçaltılan, en fazla hüsrana uğrayıp rezîl olanlardır.
«De ki: Ben, ancak sizi vahiy ile uyarıyorum.» Ben ancak Allah'tan tebliğ ediciyim. Sizi uyarmış olduğum azâb ve cezalandırma, ancak Allah'ın bana vahyetmiş olduğundan ibarettir. Fakat Allah'ın basiretini bağlamış, kulağını ve kalbini mühürlemiş olduğu kimselere elbette bu bir fayda vermez. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Sağırlar uyarıldıkları zaman çağırıyı işitmezler.» buyurmuştur.
«Andolsun ki Rabbınm azabından onlara (şu yalanlayanlara) bir esinti dokunsa; (günâhlarını ve dünyada iken kendilerine zulmetmekte olduklarını itiraf ederek); eyvâhlar bize, doğrusu biz gerçekten zâ-limlermişiz, diyeceklerdir.»
«Biz, kıyamet günü adalet terazilerini kurarız. Hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.)) Âlimlerin çoğunluğu mizanın (terazinin), kıyamet günü bir tek terazi olacağı görüşündedirler. Ancak içinde tartılacak amellerin müteaddid olması itibarıyla burada çoğul olarak getirilmiştir. «Hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Ve Rabbm kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49), «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır. Ve kendi katında büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40) buyururken Lokman da şöyle söylemiştir: "Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir, (ortaya çıkarır).
Muhakkak ki Allah Latiftir, Habîr'dir.» (Lokman, 16). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor : İki kelime vardır ki bunlar dile hafîf (ve kolay), mizanda ağırdırlar, Rahmân'a sevgilidirler. Bunlar : Allah'ı teşbih eder, O'na hamd ederim, Yüce Allah'ı teşbih ederim, sözleridir. İmâm Ahmed'in İbrahim İbn İshâk et-Tâlekânî kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tân rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak Allah Teâlâ kıyamet günü bütün yaratıkların gözleri önünde ümmetimden birisini seçer. Ona karşı doksan dokuz (amel) defteri açar. Her defter göz uzanabildiği kadar büyüktür. Sonra : Bunlardan bir şeyi inkâr ediyor musun? Yazıcı hafaza meleklerim sana zulmetmiş mi? diye sorar. O : Hayır Rabbım, der. Senin bir ma'zere-tin veya bir iyiliğin var mı? diye sorar, kişi şaşırıp kalır da : Hayır, Rabbım, der. Bilakis var. Senin Bizim katımızda bir tek iyiliğin vardır. Bugün sana asla haksızlık yok, buyurur, onun için üzerinde : «Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim.» yazılı olan bir etiket (bir vesika) çıkanr ve : Onu hazır edin, getirin, buyurur. Kul: Rabbım, bu defterlerle beraber şu etiketin ne değeri olabilir? der de Rab Teâlâ : Sen asla haksızlığa uğratılmayacaksın, buyurur. Defterler terazinin bir

kefesine, o etiket de diğer kefesine konulur, defterler hafîf kalıp etiket ağır çeker. Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» kelimesinden daha ağır bir şey yoktur. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, . Leys İbn Sa'd kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, ga-rîb olduğunu söyler.
İmâm Ahmed'in Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn Âs'-tan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü teraziler konulur, kişi getirilir ve bir kefesine konulur. Onun hakkında yazılıp kaydedilmiş olanlar da konulur. Mîzân (terazi) yazılanlar tarafına meyledip ağır çeker. O kişi cehenneme gönderilir. Arkasını döndürüp götürdüklerinde Rahmân'ın katından birisi: Acele etmeyin, muhakkak ki onun için bir şey daha kalmıştır, diye bağırır. İçinde : «Allah'tan başka ilâh yoktur» yazılı bir etiket (bir vesika) getirilir, kişi ile beraber bir kefeye konulur da terazinin o kefesi ağır basar. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nûh Kurâd'ın... Hz. Âişe'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından birisi (gelip) onun huzurunda oturmuş ve : Ey Allah'ın elçisi, benim iki kölem var. Beni yalanlıyor, bana hainlik ediyor ve bana karşı geliyorlar. Ben de onları dövüyor, onlara sövüyorum. Onlarla benim durumum nasıl olacak? demişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Onların sana ihanetleri, karşı gelmeleri, yalanlamaları ile senin onları cezalandırman hesâb edilecek. Eğer senin cezalandırman onların günâhlarından daha az ise bu, senin onlara karşı bir üstünlüğün olur. Şayet senin onları cezâlamhr-man günâhları miktannca olursa bu (her iki taraf için de) yeterli olacak, ne senin lehine ne de aleyhine olacaktır. Şayet senin onları cezalandırman onların günâhlarından üstün ve fazla ise senin cezalandırmandan kalan fazlalık onların lehine senden kısasla alınacaktır. Adam, Allah Rasûlü (s.a.) nün huzurunda sesli olarak ağlamaya başladı da, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Buna ne oluyor? Allah'ın kitabını okumuyor mu? «Biz kıyamet günü adalet terazilerini kurarız, hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da biz yeteriz.» buyurulmuyor mu? Adam : Ey Allah'ın elçisi, şunlardan —kölelerini kasdediyor— ayrılmaktan benim için daha hayırlı hiç bir şey görmüyorum. Seni şahîd tutarım ki onların hepsi hürdürler, dedi.[16]

48 — Andolsun ki, Biz, Mûsâ ile Harun'a bir ışık, takva sahihleri için de bir zikir olan Furkân'ı verdik.
49 — Onlar ki görmedikleri halde Rablarmdan korkarlar ve kıyamet saatından titrerler.
50 — İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir Zikir'dir. Yoksa siz onu inkâr mı ediyorsunuz?

Mûsâ ve Hârûn

Daha önce de çok yerde işaret ettiğimiz gibi Allah Teâlâ Hz. Mûsâ ile Hz. Muhammed ve kitablarını birlikte zikreder. Bunun içindir ki burada da: «Andolsun ki, Biz Mûsâ ile Harun'a Furkân'ı verdik.» buyurur. Mücâhid buradaki Furkân'ın kitab olduğunu söylerken; Ebu Salih Tevrat olduğunu, Katâde ise : Helâli, haramı ile Tevrat ve Allah'ın hak ile bâtılın arasını ayırdığı (hükümleri) dir, demiştir. İbn

Zeyd burada onlara yardımın (zaferin) kasdeü"ildiğini söyler. Buranın tefsirinde toparlayıcı olan görüş şudur: Semavî kitablar hak ile bâtılın, hidâyetle sapıklığın, azgınlıkla doğru yolun, helâl ile haramın arasını ayıran, kalblerde bir nûr, bir hidâyet bir korku, Allah'a dönüş ve haşyet meydana getiren şeylere sahiptirler. Bunun içindir ki: «Mûsâ ile Hâ-rûn'a bir ışık, takva sahipleri için de bir zikir olan Furkân'ı verdik.» buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ o takva sahihlerini: «Onlar ki görmedikleri halde Rablarından korkarlar.» şeklinde niteler. Şu âyetlerde de onların niteliklerinden bahsolunmaktadır : «Görmediği halde Rah-mân'dan korkan ve Allah'a yönelik bir kalb ile geJen kimselere aittir.» (Kaf, 33), «Muhakkak ki, Rablarından gıyaben korkanlar; işte onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.» (Mülk, 12). Ve kıyamet saatından korkup titrerler. Önünden ve ardından bâtılın gelemeyeceği, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilme olan şu yüce Kur'-an'da bizim indirdiğimiz mübarek bir Zikir'dir. Yoksa son derece açık ve parlak olduğu halde siz onu inkâr mı ediyorsunuz?[17]

51 — Andolsun ki Biz, daha önce İbrahim'e de rüş-dünü vermiştik. Ve Biz, onu bilenlerdik.
52 — Hani o, babasına ve kavmine demişti ki: Şu tapınıp durduğunuz heykeller de nedir?
53 — Onlar da: Babalarımızı bunlara tapar bulduk, demişlerdi.
54 — O : Andolsun ki sizler de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz demişti.
55 — Onlar: Sen, bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle eğleniyor musun? dediler.
56 — O da dedi ki: Hayır, Rabbmız göklerin ve yerin Rabbıdır ki onları, O yaratmıştır. Ve ben buna şâhidlik edenlerdenim.

İbrâhîm Halîlullah

Allah Teâlâ, Halil'i İbrahim (a.s.) e küçüklüğünden itibaren doğru yolu bulma kabiliyetini verdiğini, ona gerçeği ve kavmine karşı huçceti ilham buyurduğunu haber verir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «İşte bu, bizim huccetimizdir. Onu kavmine karşı İbrahim'e verdik.» (En'âm, 83). Hz. İbrahim'i babasının, o henüz süt emen bir çocuk iken bir hayvan inine veya bir mağaraya koyduğu, günler sonra onu çıkardığı, İbrahim'in yıldızlara ve yaratıklara bakıp on-lar üzerinde düşündüğü ve buna benzer müfessirlerin hikâye ettikleri birçok şeyin tamâmı İsrâiliyyâttandır. Bunlardan elimizdeki korunmuş, muhafaza olunmuş Kur'an'a ve gerçeğe uyan, sahîh olan haberlere muvafık düştüğünde kabul ederiz. Bunlardan herhangi birine muhalif olanı ise reddederiz. Ne muvafık ve ne de muhalif olmayanlara gelince; onları ne tasdik eder ne de yalanlarız. Bilakis olduğu halde terkederiz. Bu çeşitten olanların rivayetini Seleften çokları caiz görerek buna ruhsat vermişlerdir. Halbuki bunların bir çoğu faydasız şeylerdendir. Dinde fayda getirmeyecek hususlardandır. Şayet mükelleflere dinlerinde herhangi bir fayda sağlamış olsaydı, herhalde bu mükemmel ve şümullü şeriat bunları beyân eder, açıklardı. Bu çeşit açıklamalarda bizim yolumuz, zaman kaybına sebep olacağı ve

içlerine karıştırılmış yalanlarla dolu olduğu için bu tür İsrâilî haberlerin çoğundan yüz çevirmektir. Zîrâ bu tür haberleri rivayet edenler onların sahihleri ile yanlışlarım ayıracak durumda değildirler. Nitekim bu ümmetin itkân sahibi hafız imamları da bu yolu tutmuşlardır. Burada maksad, Allah Teâlâ'nm Hz. İbrahim'e bundan önce doğru yolu bulma kabiliyetini vermiş olmasıdır. «Ve Biz onu, (buna ehil ve lâyık olduğunu) bilenlerdik. Hani o, babasına ve kavmine demişti ki: Şu tapınıp durduğunuz heykeller de nedir?» Allah Teâlâ'nm Hz. İbrahim'e vermiş olduğu doğru yolu bulma kabiliyeti, kavminin Allah dışında putlara ibâdetini küçüklüğünden itibaren inkâr etmesidir. O : «Şu tapınıp durduğunuz, (de? vâmlı olarak ibâdet ettiğiniz) heykeller de nedir?» demişti. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed es-Sabâhıın... Asbâğ İbn Nübâte'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Hz. Ali satranç oynayan bir topluluğa uğrayıp şöyle dedi: Bu başına toplandığınız heykeller de nedir? Sizden birinin sönünceye kadar bir kor parçasına dokunması bunlara dokunmasından kendisi için daha hayırlıdır.
«Onlar da : Babalarımızı bunlara tapar bulduk, demişlerdi.» Onların bu işlerinde, sapıtmış babalarının yaptıklarından başka herhangi bir hüccetleri yoktu. Bu sebepledir ki Hz. İbrâhîm : «Andolsun ki sizler de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.» demiştir. Yani yaptıklarım delil getirdiğimiz babalarımızla konuşmak sizinle konuşmak gibidir. Onlar ve siz sapıklık üzeresiniz, doğru olmayan bir yoldasınız. Hz. İbrâhîm onlan beyinsizlikle, babalarını da sapıklıkla niteleyip ilâhlarını tahkir edince onlar : «Sen, bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle eğleniyor musun?» Senin söylemiş olduğun şu sözü sen bir eğlence olarak mı yoksa gerçekten mi söylüyorsun? Biz bunu senden önce hiç işitmedik, dediler. O da dedi ki: «Hayır, Rabbmız göklerin ve yerin Raibbıdır ki onları, O yaratmıştır.» Sizin Rabbmız kendinden başka ilâh olmayandır. Gökleri ve yeri, onların ihtiva ettiği yaratıkları yaratan, onları ilk olarak (yoktan) var eden, her şeyi yaratıcı olandır. «Ve ben buna şâhidlik edenlerdenim.» O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab olmadığına ben şehâdet ederim.[18]

57 — Allah'a yemîn ederim ki siz arkanızı dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım.
58 — Derken hepsini paramparça edip içlerinden büyüğünü, ona başvursunlar diye sağlam bıraktı.
59 — Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Doğrusu o, zâlimlerden biridir, dediler.
60 — Dediler ki: Kendisine İbrahim denilen bir gencin bunları diline doladığını duymuştuk.
61 — Dediler ki: O halde bunların şâhidlik edebilmeleri için onu insanların gözleri önüne getirin.
62 — Ey îbrâhîm, tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın? dediler.
63 — Dedi ki: Belki onu şu büyükleri yapmıştır. Ko-nuşabiliyorlarsa onlara sorun.

Hz. îbrâhîm Halîl kavminden bir kısmına işittirecek şekilde onların putlarına bir tuzak hazırlayacağına, onlara eziyet verip onlar arkalarını dönüp bayram yapmaya gittiklerinde onları kıracağına yemin etti. Onların kasabaları dışına çıkıp kutladıkları bir bayramları varmış. Süddî der ki: Bu bayram vakti yaklaştığında

babası ona : Ey oğulcuğum, keşke bizimle birlikte bayram yerine çıkmış olsaydın bizim dinimiz senin de mutlaka hoşuna giderdi, demişti. Hz. îbrâhîm onlarla beraber çıktı. Yolun bir kısmında iken kendini yere atıp: Ben hastayım, dedi. O yere yıkılmış halde iken yanından geçmeye başladılar. Onlar : Sana ne oldu? diyor o da : Ben hastayım, diye cevab veriyordu. Onların hepsi geçip de zayıfları kaldığında : Allah'a yemîn ederim ki. putlarınıza bir tuzak kuracağım, dedi ve kavminin zayıfları bunu işittiler. Ebu İshâk'm Ebu'l-Ahvas'dan, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : İbrahim'in kavmi bayram yapmaya gittiklerinde ona uğrayıp : Ey İbrahim, bizimle birlikte çıkmıyor musun? diye sordular, o : Ben hastayım, dedi. Ertesi gün olduğunda ; Allah'a yemîn ederim ki, siz ayrıldıktan sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım, dedi ve içlerinden bazısı bunu işitti.
Derken hepsini kırıp paramparça etti, içlerinden sâdece onlar katında putların en büyüğünü bıraktı. Allah Teâlâ bu durumu başka bir âyette şöyle haber veriyor : «Nihayet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» (Sâffât, 93). «İçlerinden en büyüğünü, ona başvursunlar diye sağlam bıraktı.» Anlattıklarına göre Hz. İbrahim, putları kırmış olduğu keseri en büyük putlarının diğer putlan kıskanıp kendisiyle beraber bu küçük putlara tapınılmasını istemediği ve kıskandığı için onları kırdığına inansınlar diye en büyüklerinin eline koymuştu.
Dönüp geldikleri ve Hz. İbrahim'in putlarına yapmış olduğunu onların ilâh olmadıklarına, onlara tapmanlann akıllarının ne kadar zayıf olduğuna delâlet eden hakareti müşâhade ettikleri zaman : «Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Doğrusu o, (yaptığı bu işte) zâlimlerden biridir, dediler.» Mz. İbrahim'in onların putlarına tuzak kuracağına dâir yeminini işiten kimseler dediler ki: «Kendisine İbrahim denilen bir gencin bunları diline doladığını duymuştuk.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Avf'ın... İbn Abbâs'tan rivayetinde O : Allah ancak peygamberleri genç olarak göndermiş, her bir âlime ilim ancak genç iken verilmiştir, demiş ve: «Dediler ki: Kendisine İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk.» âyetini okumuş.
«Dediler ki: O halde bunların şâhidlik edebilmeleri için (onu bütün insanların hazır bulunacağı büyük bir toplantıda) onu insanların gözleri önüne getirin.» Zâten Hz. İbrahim'in en büyük maksadı ve gayesi; kendilerinden hiç bir zararı def edemeyen, kendileri için hiç bir yardıma güçleri yetmeyen bu putlara tapınmada onların akıllarının azlığı ile bilgisizliklerinin derecesinin böyle büyük bir toplantıda meydana çıkması idi ki, bu durumda olan putlardan nasıl olur da herhangi bir zararı defetmeleri veya yardım etmeleri istenebilir?
«Ey İbrahim, tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın? dediler.» Kırmayarak bırakmış olduğu putu kasdederek «Dedi ki: Belki onu şu büyükleri yapmıştır. Konuşa biliyorlarsa onlara sorun.» Hz. İbrahim bu davranışı ile onların, kendiliklerinden putların konuşamayacaklarını itiraf etmelerini istemiştir. Zîrâ böyle bir şey elbette cansız olan o puttan sâdır olacak değildir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Hişâm İbn Hassan kanalıyla... E bu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hz. İbrahim (a.s.) şu üç durum öışmda yalan söylememiştir. Bunlardan ikisi Allah'ın zâtı hakkındadır. Bunlar : «Belki onu şu büyükleri yapmıştır.» sözü ile «Ben hastayım.» sözüdür. İbrahim yanında Sârre olduğu halde

zâlimlerden birinin ülkesinde yürürken bir yerde konakladı. O zâlime birisi gelip : Senin arazînde bir adam konakladı ki yanında insanların en güzeli olan bir kadın var, dedi. O zâlim Hz. İbrahim'e birisini gönderip çağırttı. İbrahim zâlimin yanına geldi. O : Bu kadın senin neyin olur? diye sordu da : O, kız kardeşimdir, dedi. O zâlim : Git, onu bana getir, dedi. İbrahim Sârre'ye gidip : Muhakkak şu zâlim bana seni sordu. Ona senin kız kardeşim olduğunu söyledim. Onun yanında beni yalancı çıkarma. Muhakkak sen Allah'ın kitabında benim kız kardeşimsin. Yeryüzünde benim ve senin dışında hiç bir müslüman yok, dedi. İbrahim onu götürdü, sonra kalkıp namaza durdu. O zâlim Sârre'nin yanma girdiğinde onu gördü ve ona doğru ilerleyip tuttu. Sârre'yi tutar tutmaz onu şiddetli bir sar'a yakalayıverdi de : Benim için Allah'a duâ et. Sana hiç bir zarar vermem, dedi. Sârre onun için duâ etti ve bu durum ondan giderildi. Yine ona doğru ilerleyip tuttu, bir önceki gibi veya daha şiddetli bir sar'aya yakalandı. Bunu üçüncü kere yaptı ve yine sar'aya tutuldu. İlk iki seferdeki sözlerini tekrarlayıp: Benim için Allah'a duâ et, sana hiç bir zarar vermem, dedi. Sârre onun için duâ etti ve bu durumdan kurtuldu. Sonra en yakın kapıcıyı çağırıp : Şüphesiz sen bana bir insan değil, bir şeytân getirmişsin. Onu çıkar ve Hâcer'e ver, dedi. Çıkarılıp Hâcer'e verildi. Dönüp geldiğinde İbrahim onun gelişini hissedince namazından ayrıldı ve : Durumun nedir, neler oldu? diye sordu da, şöyle cevabladı: Allah Teâlâ kâfir ve günahkârın tuzağını engelledi ve beni Hâcer'in hizmetine verdi, dedi. Muhammed İbn Şîrîn der ki: Ebu Hüreyre bu hadîsi rivayet ettiği zaman : Ey gök soyunun oğullan (ey araplar) işte o, sizin annenizdir, dermiş.[19]

64 — Bunun üzerine kendilerine dönüp dediler ki: Hiç şüphesiz, zâlimler, sizsiniz siz.
65 — Sonra eski kafalarına döndürüldüler: Bunların konuşamayacağını andolsun ki, sen de bilirsin, dediler.
66 — Dedi ki: O halde Allah'ı bırakıp ta size hiç bir fayda veya zarar veremeyecek şeylere ne diye taparsınız?
67 — Yuh olsun size ve Allah'tan başka taptıklarınıza. Daha akıllanmayacak mısınız?

Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in, kavmine yukarıda haber verilen sözlerini söylediği zamanda onların durumlarım anlatıp şöyle buyurur : Bunun üzerine onlar tanrılarını korumadıklarından ötürü kendi kendilerini ayıplayarak dediler ki: «Hiç şüphesiz zâlimler, sizsiniz siz.» Tanrılarınızı yanlarında bir koruyucu olmaksızın ihmâl edip terket-menizde haksızsınız. «Sonra (başlarını yere eğip) eski kafalarına döndürüldüler ve : Bunların konuşamayacağını andolsun ki sen- de bilirsin, dediler.» Katade der ki: Kavim kötü bir hayrete yakalanıp dehşetle : «Bunların konuşamayacağını andolsun ki sen de bilirsin, demişlerdir.» Süddî der ki: Sonra fitne içindeki eski kafalarına döndürüldüler. İbn Zeyd ise : Sonra eski görüşlerine döndürüldüler, der. Anlam itibarıyla Katâde'nin sözü daha kuvvetlidir. Zîrâ onlar bu yaptıklarını, ancak bir hayret ve bir aciz ifâdesi olarak yapmışlardır. Bu sebepledir ki Hz. İbrahim'e : «Bunların konuşamayacağını andolsun ki, sen de bilirsin.» O halde onların konuşamayacağını bile bile niçin bize : «Konuşabiliyorlarsa onlara

sorun.» dersin? demişlerdir. îşte onlar bunu itiraf ettiklerinde Hz. İbrahim kendilerine : Madem ki onlar konuşamıyor, hiç bir zarar ve fayda vermiyorlar, «O halde Allah'ı bırakıp ta size hiç bir fayda veya zarar veremeyecek şeylere ne diye taparsınız? Yuh olsun size ve Allah'tan başka taptıklarınıza. Daha akıllanmayacak mısınız?)) Ancak bir bilgisize, bir zâlim ve günahkâra yaraşan içinde bulunduğunuz şu sapıklık ve ağır küfür hakkında hiç düşünraez misiniz? demiş, onların aleyhine delil getirmiş ve bu delille onları susturmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte bu, bizim huccetimizdir. Onu kavmine karşı İbrahim'e verdik.» (En'âm, 83) buyurmuştur.[20]

68 — Onlar : Bir şey yapacaksanız şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin, dediler.
69 — Biz de : Ey ateş; ibrahim'e karşı serin ve selâmet ol, dedik.
70 — Ona düzen kurmak istediler. Ama Biz, onları daha çok hüsrana uğrayanlar kıldık.

Selâmet Yurdu Olan Ateş

Onların delilleri hükümsüz kalıp güçsüzlükleri ortaya çıkınca, hak ortaya çıkıp bâtıl defedilip reddedilince krallarının makamından istifâde ile onu kullanmaya döndüler ve : «Bir şey yapacaksanız şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin.» dediler. Çokça odun topladılar. Süddî'nin söylediğine göre, onlardan bir kadın hastalansa iyileştiği takdirde İbrahim'in yakılması için odun taşımayı adarmış. Sonra odunları çukur bir yerde topladılar, tutuşturdular. Öyle bir şerare ve o derece yüksek alevleri varmış ki benzeri bir ateş asla yakılmamış. Kürd asıllı İran çöl araplarından birisinin işareti, yol göstermesi ile Hz. îb-râhîm'i mancınığın kefesine koymuşlar. Şuayb el-Cübbâî bu adamın isminin Heyzen olduğunu söyler. Allah Teâlâ onu yerin dibine batırmış, kıyamet gününe kadar da batmakta devam edecekmiş. Hz. İbrahim'i ateşe attıkları zaman o : Allah bana yeter, O ne güzel Vekîl'dir, demiş. Buhârî'nin îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. İbrâ-hîm ateşe atıldığında : Allah bana yeter, o ne güzel Vekîl'dir, demiştir. Bu sözü Hz. Muhammed de «Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkun.» (Âl-i İmrân, 173) dediklerinde söylemiştir. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Hişâm'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İbrahim (a.s.) ateşe atıldığında : Allah'ım, şüphesiz Sen gökte teksin, ben de yeryüzünde tekim, Sana ibâdet ediyorum, dedi. Yine rivayet edildiğine göre Hz. îbrâhîm'i bağlamaya başladıklarında şöyle demiş : Senden başka ilâh yok, Seni teşbih ederim, hamd Sanadır, hükümranlık Senindir, Senin hiç bir ortağın yok. Şuayb el-Cübbâî'nin belirttiğine göre; o zamanda Hz. İbrahim onaltı yaşında imiş. En doğrusunu Allah bilir. Seleften birisinin anlattığına göre Cibril havada olduğu halde ona görünmüş ve : Bir ihtiyâcın var mı? diye sormuş. Hz. İbrahim : Sana olan ihtiyâcımı soruyorsan yok, ama Allah'a' olan ihtiyâcımı soruyorsan evet O'na ihtiyâcım var, demiş.
Saîd İbn Cübeyr der ki: —Aynı açıklama îbn Abbâs'tan da rivayet edilir— Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman yağmurla müvekkel olan melek : Ne zaman yağmur

yağdırmam e'mredilecek de yağmuru salıvereceğim? demeye başlamış. Allah'ın emri meleğin emrinden daha sür'atli olmuştur. Allah Teâlâ : «Ey ateş; İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol.» buyurmuştur. Yeryüzünde hiç bir ateş kalmamış, sönmüştür. Kâ'b el-Ahbâr der ki: O gün hiç kimse ateşten istifâde edememiş, ateş bağları dışında Hz. İbrahim'in hiç bir yerini yakmamıştır, A'meş kanalıyla... Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayetle Sevrî şöyle diyor : «Biz de : Ey ateş; İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol, dedik.» Ateş Hz. İb-râhîm'e o kadar soğudu ki neredeyse öldürecekti. Sonunda : «İbrahim'e karşı selâmet ol.» denildi de, ona zarar vermedi. İbn Abbâs ve Ebu Âliye şöyle diyorlar: Şayet Allah Teâlâ (ateşe) : «İbrahim'e karşı selâmet ol.» dememiş olsaydı, ateşin soğukluğu İbrahim'e eziyyet verirdi. Cüveybir'in Dahhâk'dan rivayetinde o, «Ey ateş; İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hz. İbrâhîm için kuru odundan bir duvar ördüler. (îbrâhîm'i onun içine attıktan sonra) her taraftan ateşlediler. Ateşten İbrahim'e hiç bir şey erişmemiş olarak (orada) sabahladı. Nihayet Allah Teâlâ ateşi söndürdü. Cibril'in orada Hz. îbrâhîm ile beraber olduğu, yüzünün terini sildiği ve İbrahim'e bunun dışında ateşten hiç bir zarar erişmediği anlatılır. Süddî ise, orada îbrâhîm ile beraber gölge ile müvekkel meleğin, olduğunu söyler.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Minhâl İbn Amr'-dan rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Bana haber verildiğine göre Hz. İbrâhîm ateşe atıldı. Orada ya elli, veya kırk gün kaldı. O, şöyle demişti : Orada olduğum kadar hoş bir şekilde yaşadığım gün ve gecelerim olmamıştır. Bütün yaşantı ve hayatımın orada olduğum zamandaki yaşantım gibi olmasını isterdim. Ebu Zür'a İbn Amr îbn Cerîr'in Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. İbrahim'in babası, İbrâhîm ateşte iken onun yanından tabağı kaldırdığı zaman alnının terlediğini görmüş ve işte o zaman: Ey İbrâhîm, senin Rabbin ne güzel Rabdır, demiş. İşte İbrahim'in babasının söylediklerinin en güzeli budur.
Katâde şöyle diyor : Kertenkele dışında o gün gelen her bir hayvan Hz. İbrahim'in ateşini söndürmüştür. Zührî der ki: Hz. Peygamber (s.a.) onun (kelerin) öldürülmesini emretti ve onu «Füveysık» olarak isimlendirdi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Abdullah'ın... Fâkih İbn Muğîre eî-Mahzûmî'nin bir cariyesinden rivayetinde o, şöyle anlatmış : Hz. Âişe'nin yanma girdim ve evinde bir mızrak gördüm. Ey mü'minlerin annesi, bu mızrakla ne ya-parsınız? diye sordum. Dedi ki: Bununla şu kelerleri öldürürüz. Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İbrahim ateşe atıldığı zaman keler dışında yeryüzünde ateşi söndürmeyen hiç bir hayvan kalmamıştır. O ise Hz. İbrâhîm üzerine (ateşe) üfürdü. Allah Rasûlü (s.a.) bize onun öldürülmesini emretti.
«Ona düzen kurmak istediler. Ama Biz, onları daha çok hüsrana uğrayanlar kıldık.» Alçaltılmış, mağlûblar kıldık. Zîrâ onlar, Allah'ın peygamberine tuzak kurmak istediler. Allah Teâlâ da onların düzenlerini başlarına geçirdi, peygamberini ateşten kurtardı ve işte orada mağlûbiyete uğradılar. Atıyye el-Avfî der ki: Hz. İbrâhîm ateşe atıldığında kralları ona bakmak üzere geldi. Ateşten bir şerare kopup baş-parmağına düştü ve onu bir yün parçası gibi yaktı.[21]

73 — Onları emrimizle insanlara doğru yolu gösteren imamlar kıldık. Ve onlara hayırlar yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Ve onlar Bize kulluk eden kimselerdi.
74 — Lût'a da hüküm ve ilim verdik, onu çirkin işler yapan o memleketten kurtardık. Doğrusu onlar yoldan çıkmış kötü bir kavim idiler.
75 — Ve onu rahmetimize kattık. Doğrusu o, sâlih kimselerdendi.

Lût ve Kavmi

Allah Teâlâ yine Hz. İbrahim'den haber veriyor ki Allah Teâlâ onu kavminin ateşinden ve onların aralarından kurtarmış; Şam ülkesine, oranın kudsal kılınmış yerlerine hicret ederek çıkmıştır. Nitekim Rebî' İbn Enes'in Ebu Âliye'den, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan «Âlemler için mübarek kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık.» âyeti hakkında rivayetine göre o şöyle demiştir : Burası Şam'dır. Hiç bir tatlı su yoktur ki kaya altından çıkmasın. Ebu Âliye de böyle söylemiştir. Katâde ise şöyle diyor : Onlar Irak ülkesinde idiler. Şam'a doğru çıkıp kurtuldular. Şam için; Hicret yurdunun direği, denilir. Yeryüzünden eksiltilen her şey Şam'a ilâve edilir. Şam'dan eksiltilen ise Filistin'e eklenir. (Orası hakkında) Mahşer ve kabirlerden çıkarılma yeridir. Meryem Oğlu îsâ (a.s.) oraya inecektir ve Mesîh Deccâl orada helak ola-caktır, denilirdi. Kâ'b el-Ahbâr ise, «Âlemler için mübarek kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık.» âyetinde Harran'ın kasdedildiğini söyler. Süd-dî der ki: İbrahim ve Lût Şam'a doğru gittiler. İbrahim Sârre'ye rastladı. Sârre, Harran kralının kızıdır. Kavminin dinine karşı çıkmıştı. Hz. İbrahim onunla, üzerine başka bir kadınla evlenmeme şartıyla evlenmiştir. Süddî'nin bu sözünü İbn Cerîr rivayet eder ki garîbdir. Meşhur olan ise; Sârre'nin, Hz. İbrahim'in amcası kızı olduğudur. Ülke-sinden hicret ederken onu da çıkartmıştır. İbn Abbâs'tan rivayetle Av-fî der ki: (Allah Teâlâ onlan) Mekke'ye doğru çıkarın, kurtarmıştır. Allah Teâlâ'nın : «Muhakkak ki; insanlar için konulmuş ilk ev, çok mübarek olarak kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekkedekidir.» (Âl-i İmrân, 96) kavlini işitmez misin? «Ona İshâk'ı, üstelik bir de Ya'kûb'u ihsan ettik.» âyetindeki («ÜÇ) kelimesi, Atâ ve Mücâhid'e göre; atıyye, ihsan anlamındadır. İbn Abbâs, Katâde ve Hakem İbn Uyeyne bu kelimenin «oğulun oğlu» anlamında olduğunu söylerler. Bununla da Ya'kûb'un, İshâk'ın oğlu olduğunu kasdederler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71) buyurmuştur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbtı Eşlem der ki: Hz. İbrahim bir çocuk isteyip : «Rabbım, bana sâlihlerden olacak bir çocuk ver.» (Sâffât, 100) demiş, Allah Teâlâ da ona İshâk'ı verip Ya'kûb'u da bir ihsan, bir atıyye olarak fazladan vermiştir.
«Ve her birini sâlih kimseler, (hayır ve salâh ehli) kıldık. Onları emrimizle insanlara doğru yolu gösteren (Allah'ın izni ile insanları Allah'a çağıran ve kendilerine uyulan) imamlar kıldık. Ve onlara hayırlar yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Ve onlar Bize kulluk eden (insanlara emrettiklerimi bizzat kendileri yapan) kimselerdi.» Burada namaz kılma ve zekât vermenin iyi şeyler yapmaya .atfedilmesi, daha özel olanın daha genel olana atfedilmesi kabîlinden-dir. Daha sonra Allah Teâlâ Lût'u zikreder. Bu Lût; Lût İbn Haran İbn Âzer'dir. Hz.

İbrahim'e îmân etmiş, tâbi olmuş ve onunla birlikte hicret etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Bunun üzerine Lût ona inandı ve : Doğrusu ben, Rabbıma hicret edeceğim, dedi.» (Ankebût, 26) buyurur. Allah Teâlâ ona da hüküm ve ilim vermiş, ona vahyetmiş, Sedom ile havalisindeki kasabalara peygamber olarak göndermiştir. Ona muhalefet etmişler, yalanlamışlar ve Allah Teâlâ da Kitâb-ı Azîz'inde başka bir yerde haberlerini anlattığı üzere onları toptan helak buyurmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «Çirkin işler yapan o memleketten kurtardık. Doğrusu onlar yoldan çıkmış kötü bir kavim idiler. Ve onu rahmetimize kattık. Doğrusu o, sâlih kimselerdendi.» buyurmuştur.[22]

76 — Nün da, hani daha önceleri Bize niyaz etmişti. Onun duasını kabul edip kendisini ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık.
77 — Ayetlerimizi yalanlayan kavme karşı ona yardım ettik. Doğrusu onlar, kötü bir kavim idiler. Biz de hepsini birden suda boğduk.

Nûh ve Kavmi

Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Nûh (a.s.), kavminin kendisini yalanlaması üzerine onlara beddua ettiğinde onun duasına icabet buyurduğunu haber veriyor. «O da Rabbına yalvarmış; ben yenildim, bana yardım et, demişti.» {Kamer, 10), "Nûh dedi ki: Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç bir kimse bırakma. Çünkü Sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar. Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» {Nûh, 26-27). Bunun içindir ki burada da şöyle buyuruyor : «Nûh da, hani daha önceleri Bize niyaz etmişti. Onun duasını kabul edip kendisini ve (ona îmân etmiş olan) ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık.» Başka bir âyette ise şöyle buyrulur: «Nihayet buyruğumuz gelip sular kaynamaya başlayınca : Her cinsten birer çifti ve hakkında hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye al, dedik. Zaten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.» (Hûd, 40). «Büyük sıkıntıdan; şiddetten, yalanlamadan ve eziyyetten kurtardık.» Nûh, kavmini dokuz yüz elli sene Allah'a davet ederek aralarında kalmış, onlardan ancak çok azı kendisine îmân etmişti. Ona eziyet ve kötülük ediyorlar, nesil be nesil birbirlerine ona muhalefet etmeyi vasiyet ediyorlardı. «Âyetlerimizi yalanlayan kavme karşı ona yardım ettik. {Kavminden onu kurtardık.) Doğrusu onlar, kötü bir kavim idiler. Biz de hepsini birden suda boğduk.» Allah Teâlâ onların bütününü helak buyurmuş, peygamberleri kendilerine beddua ettiği içindir ki onlardan hiç birini yeryüzünde bırakmamıştır.[23]

78 — Dâvûd ve Süleyman da, hani, kavmin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm veriyorlarken Biz onların hükmüne şâhidlerdik.
79 — Biz bu hükmü hemen Süleyman'a belletmiştik. Her birine hüküm ve ilim verdik. Dâvûd ile birlikte teşbih etsinler diye dağları ve kuşları buyruk altına aldık. Bunları yapanlar Bizdik.
80 — Biz, ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma san'atını öğrettik. Artık şükreder inisiniz?

81 — Süleyman'a da şiddetli esen rüzgârı müsahhar kıldık. Rüzgâr onun emriyle mübarek kıldığımız yere doğru eserdi. Ve Biz her şeyi bilenleriz.
82 — Denize dalacak ve bundan başka işler görecek şeytânları da onun emrine verdik. Onları gözetenler de Bizdik.

Dâvûd ve Süleyman

Mürre kanalıyla İbn Mes'ûd'dan rivayetle Ebu îshâk otlatılan bu ekinin, salkımları oluşmuş bir bağ olduğunu söyler. Şüreyh de böyle
söylemiştir. İbn Abbâs, âyette geçen (otii)t) kelimesinin otlatma anlamında olduğunu söylerken; Şüreyh, Zührî ve Katâde gece otlatma anlamında olduğunu söylemişlerdir. Katâde gündüz otlatmaya ise arap
dilinde denildiğini belirtir. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Kü-reyb Hârûn İbn İdrîs el-Asâmm'ın... İbn Mes'ûd'dan rivayetlerine göre; o, «Dâvûd ve Süleyman da, hani, kavmin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm veriyorlarken...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, salkımları oluşmuş bir bağ idi ve koyunlar onları bozmuştu. Dâvûd, koyunların bağ sahibine âit olduğuna hükmetti. Süleyman ise şöyle dedi: Ey Allah'ın peygamberi hüküm bundan başkadır. Hz. Dâvûd : Hüküm nasıldır? diye sordu da, şöyle cevabladı: Bağı koyun sahibine verirsin, eski haline dönünceye kadar ona bakar. Koyunları da bağ sahibine verirsin. Onlardan istifâde eder. Nihayet bağ eski hâline döndüğü zaman bağı sahibine, koyunları da sahibine verirsin. İşte AUah Teâlâ'nın: «Biz bu hükmü hemen Süleyman'a belletmigtik.» âyeti budur. Avfî de aynı açıklamayı İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Hammâd İbn Seleme'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... İbn Abbâs't'an rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Dâvûd, koyunların ekin sahibine ait olmasına hükmetmişti. Çobanlar yanlarında köpekleri ile çıktıklarında Süleyman onlara: Aranızda nasıl hüküm verdi? diye sordu, onlar Hz. Davud'un hükmünü haber verdiler. Şayet işinizi ben üstlenmiş olsaydım bundan başka bir hüküm verirdim, dedi. Bu, Hz. Davud'a haber verildi de Hz. Süleyman'ı çağırdı ve : Aralarında nasıl hükmedersin? diye sordu. Koyunları ekin sahiplerine veririm, koyunların yavruları, sütleri, yağları ve faydaları onların olur. Koyunların sahipleri de ekin sahiplerinin zirâat yaptıkları gibi onlar için ekin ekerler. Ekin eski haline ulaştığı zaman ekin sahipleri ekini alır, koyunlar da sahiplerine geri verilir, dedi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... Mesrûk'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Koyunların içinde otlamış olduğu ekin bağ idi. Koyunlar orada otlamış ve üzüm salkımı bırakmayıp yemişlerdi. Onlar (bağın sahipleri) Hz. Davud'a gelmişler ve koyunların sahipliğini onlara vermişti. Hz. Süleyman şöyle dedi: Hayır, aksine koyunlar alınır ve bağ sahiplerine verilir. Koyunların sütleri ve faydalan onlara âit olur. Koyunların sahiplerine de bağ verilir, onu ıslâh eder ve i'mâr ederler. Tâ ki koyunların otladığı gecedeki haline gelinceye kadar. Sonra koyun sahiplerine koyunları bağ sahiplerine de bağları verilir. Şüreyh, Mürre, Mücâhid, Katâde, İbn Zeyd ve bir çokları da böyle söylemiştir.
İbn Cerîr'in İbn Ebu Ziyâd kanalıyla... Âmir'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Şüreyh'e iki kişi geldi. Birisi: Şu adamın koyunu benim bir ipimi kopardı, dedi. Şüreyh: Gündüz mü yoksa gece mi? Eğer gündüz olmuşsa koyun sahibi suçsuzdur. Şayet gece olmuşsa tazmin edecektir, dedi, sonra: «Dâvûd ve Süleyman da, hani,

kavmin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm veriyorlarken...» âyetini okudu. Ştireyh'in bu söylediği İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve İbn Mâ-ce'nin Leys îbn Sa'd kanalıyla... Haram İbn Muhayyısa'dan rivayet etmiş olduğu şu hadîse benzemektedir: Berâ îbn Âzib'in devesi bir bahçeye girmiş vff orayı talan etmişti. Allah Rasûlü (s.a.)," bahçe sahiplerinin onu gündüzün korumalarına hükmetti. Yayılan hayvanların geceleyin talan ettikleri şey ise sahipleri tarafından tazmin edilir hükmünü verdi. Bu hadîs illetli bulunmuştur. Biz bu hadîs hakkında el-Ahkâm adlı eserde genişçe bilgi verdik. Tevfîk Allah'tandır.
Allah Teâlâ : «Biz bu hükmü hemen Süleyman'a belletmiştik. Her birine hüküm ve ilim verdik.» buyurur ki, İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Humeyd'den rivayetine göre; İyâs İbn Muâviye'ye kadılık teklif edildiği zaman Hasan'a gelmiş ve ağlamıştı. Hasan: Seni ağlatan nedir? diye sordu. O, şöyle dedi: Ey Ebu Saîd, bana ulaştığına göre kadılar şöyle imişler: Birisi İctihâd eder ve hatâ ederse o ateş-tedir. Birisini arzuları (haktan) meylettirirse o da cehennemdedir. Birisi ictihâd eder ve içtihadında doğruyu bulursa; o cennettedir. Hasan el-Basrî ona şöyle dedi: Allah Teâlâ'nm Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve peygamberlerin haberlerinden anlatmış olduklanndaki hüküm, bu insanların sözlerini geri çevirip reddecektir. Allah Teâlâ: «Dâvûd ve Süleyman da, hani, kavmin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hü-küm veriyorlarken Biz onların hükmüne şâhidlerdik.» buyurmuş; Hz. Süleyman'ı överken Hz. Davud'u da kötülemiştir. Sonra Hasan şöyle ilâve etti: Muhakkak Allah Teâlâ, kadılardan şu üç konuda ahid almıştır : Hükümlerini az bir pahaya satmayacaklar, hükümleri konusunda arzularına uymayacaklar ve bu konuda hiç kimseden korkmayacaklar. Daha sonra Hasan : «Ey Dâvûd, seni gerçekten yeryüzüne halîfe kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Heveslere uy-ma...» (Sâd, 26), «İnsanlardan korkmayın da Ben'den korkun. Ve âyetlerimi az bir değerle değiştirmeyin.» (Mâide, 44) âyetlerini okudu. Ben de derim ki: Şüphesiz peygamberlerin tamâmı ma'sûmdur-lar ve Allah tarafından te'yîd edilip desteklenmişlerdir. Selef ve Halef âlimlerinin muhakkıkları arasında bu konuda ihtilâf yoktur. Peygamberlerin dışındaki (hâkim) lere gelince; Buhârî'nin Sahîh'inde Amr İbn Âs'tan rivayetle sabit olduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hâkim, ictihâd ettiğinde doğruya ulaşırsa onun için iki ecir vardır. İctihâd edip hatâ ettiğinde ise onun için bir ecir vardır. Bu hadîs İyâs'ın;1 Kadı ictihâd edip te hatâ ettiğinde ateştedir, şeklindeki vehmini açıkça reddetmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Sü-nen'lerde rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Kadılar üçtür: Bunlardan birisi cennette, ikisi ise cehennemdedir: Bir kişi ki gerçeği bilir ve onunla hükmederse, işte o cennettedir. Kişi insanlar arasında bilgisizce hüküm verirse o ateştedir. Yine birisi gerçeği bilir ve bunun tersine hükmederse işte bu da cehennemdedir. İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet etmiş olduğu şu kıssa, kur'an'da anılan bu kıssaya yakındır: İmâm Ahmed'in Ali îbn Hafs kanalıyla... Ebu Hüreyre'-den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İki kadının yanlarında iki oğullan varken kurt gelip iki oğuldan birini alıp gitmişti. İki kadın Hz. Davud'un hakemliğine baş vurdular da, kalan çocuğun büyüğe ait olduğuna hükmetti. İkisi Hz. Davud'un yanından çıktıklarında Süleyman ikisini çağırdı ve: Bir bıçak getirin, çocuğu ikisi arasında pay edeyim (çocuğu ikiye böleyim) dedi. Kadınlardan küçük olanı: Allah sana rahmet eylesin bu onun oğludur, onu kesme,

dedi de çocuğun küçük olan kadına ait olduğuna hükmetti. Buhârî ve Müslim, hadîsi Sahihlerinde tahrîc etmişler ve Neseî Kitâb el-Kazâ'da «Hâkim gerçeği öğrenmek üzere vereceği hükmün tersine bir hüküm vereceğini hissettirir babı» diye müstakil bir bâb ayırmıştır. Yukardakine benzer şekilde Hafız Ebu'l-Kasım tbn Asâkir «Tarih» inin Hz. Süleyman'ın terceme-i halinde Hasan tbn Süfyân kanalıyla... tbn Abbas'-tan rivayetle uzunca bir kıssa nakleder ki, özeti şudur: tsrâiloğulları zamanında güzel bir kadın varmış. Onlann ileri gelenlerinden dördü onu kendilerine ram etmek istemişler, kadın onların hepsini reddetmiş. Bunlar kadın aleyhinde bir araya gelmişler ve Hz. Davud'un huzurunda, kadının köpeği ile cinsel İlişki kurduğuna ve köpeğini buna alıştırdığına şehadet etmişler. Hz. Dâvûd da kadının taşlanarak öldürülmesini emretmiş. O günün akşamı olduğunda Hz. Süleyman oturmuş, Hz. Davud'un etrafında toplandıkları gibi gençler onun çevresinde toplanmışlar aralarında hâkim olarak kalkmış, onlardan dördüne Hz. Davud'un yanında şahadet eden dört kişinin elbisesini, bir diğerine de kadının elbisesini giydirmiş. Bu dört kişi diğeri aleyhinde olmak üzere onun köpeği ile cinsî ilişki kurduğuna şehâdet etmişler. Hz. Süleyman : Şunların aralarını ayarın, demiş, sonra birincilerine: Köpeğin rengi ne idi? diye sormuş. O; siyah demiş, onu serbest "bırakmış, diğerini çağırıp köpeğin rengini sormuş. O; kırmızıdır, demiş. Bir diğeri boz renkli olduğunu, dördüncüleri de beyaz olduğunu söylemiş. Hz. Süleyman dördünün de öldürülmesini emretmiş. Bu Hz. Davud'a nakledilince, derhâl o dört kişiyi çağırmış, her birine ayrı ayrı olarak o köpeğin rengini sormuş, köpeğin renginde ihtilâf etmişler. Bunun üzerine Hz. Dâvûd, onlann öldürülmelerini emretmiş.
Allah Teâlâ: «Dâvûd ile birlikte tesbîh etsinler diye dağları ve kuşları buyruk altına aldık. Bunları yapanlar Bizdik.» buyurur ki; bu, kitabı olan Zebur'u okumasında sesinin hoşluğundandır. Zebur'u terennüm ettiği zaman kuşlar havada durup ona cevab verir; dağlar da teşbihle, aks-İ sadâ İle ona cevab verirlermiş. Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Mûsâ el-Eş'arî geceleyin Kur'an okurken ona uğradığı zaman —ki önün çok hoş bir sesi vardı— durur ve onun okumasını dinleyip : Muhakkak ki şuna Dâvûd ailesinin seslerinden verilmiş, buyurmuş, Ebu Mûsâ da : Ey Allah'ın elçisi, şayet senin dinlediğini bilmiş olsaydım; onu senin için güzelleştirir, süslerdim, demiş. Ebu Osman en-Nehdî der ki: Ebu Mûsâ (r.a.) nın sesi gibi ne bir tef, ne bir ud ve ne de bir düdük sesi işitmedim. Bununla birlikte şöyle ilâve edermiş: Şüphesiz ona Dâvûd ailesinin seslerinden bir ses verilmiştir.
«Biz, ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma san'atını öğrettik.» Katâde der ki: Hz. Dâvûd'dan önce zırhlar yassı, dümdüz imiş. Zırhı halkalar halinde örenlerin ilki odur. Nitekim Allah Teâlâ: «Ve ona demiri yumuşak kıldık. Geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut, diye.» (Sebe\ 10-11) buyurur. Halkayı çivi tutmaz halde genişletmez, çiviyi de halkayı yaracak kadar sert yapmazmış. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Biz ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma san'atını Öğrettik. Artık (Allah'ın size olan nimetlerine) şükreder misiniz?» Zîrâ O, kulu Davud'a zırh yapma san'atını İlham buyurmuş ve bunu sizin için ona öğretmiştir, buyurur.
«Süleyman'a da şiddetli esen rüzgârı müsahhar kıldık. Rüzgâr onun emriyle mübarek kıldığımız yere (Şam ülkesine) doğru eserdi. Ve Biz her şeyi bilenleriz.» Hz. Süleyman'ın ahşaptan bir halısı vardı. Ülke işlerinden ihtiyâç duyulan her şey;

atlar, develer, çadırlar ve askerler onun üzerine konulur, sonra rüzgâra onu taşımasını emrederdi de, rüzgâr o halının altına girer, yüklenir, yükseltir ve onu götürürdü. Kuşlar oriu gölgeleyip arzuladığı yere kadar sıcaktan korurdu. Onun arzu ettiği yere indirir, âletleri ve odunları (keresteleri) konurdu. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği yere kolayca giderdi.» (Sâd, 36), «Gündüz estiğinde gidişi bir aylık mesafedir. Akşamleyin de gelişi bir aylık mesafedir.» (Sebe', 12).
îbn Ebu Hâtim'in Süfyân İbn Uyeyne'den, onun Ebu Sinan'dan, onun da Saîd îbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Hz. Süleyman için altı yüz bin kürsü konulur, onu ta'kîb eden kürsülere ihsanların mü'minleri, onların arkalarına da cinlerin mü'minleri oturur. Kuşlara emreder de onlan gölgeler. Rüzgâra emreder de onu taşırdı. Abdullah îbn TJbeyd îbn Umeyr der ki: Hz. Süleyman rüzgâra emreder ve rüzgâr yüce, büyük bir dağ gibi toplanırdı. Sonra tahtının getirilmesini emreder ve toplanan rüzgârın en yüksek yerine konurdu. Sonra kanatlı olanlarından bir kısrağı çağırır, kısrak tahtının üzerine çıkıncaya kadar yükselirdi. Paha sonra rüzgâra emreder ve rüzgâr onu göğün altında yüceliklere yükseltirdi. Hz. Süleyman bu durumda başını eğer, sağa ve sola dönmezdi. Bu; Allah'a olan ta'zîminden ve AU lah'ın hükümranlığı yanında içinde bulunduğu durumun bir hiç olduğunu bilmesinden dolayı şükründen idi. Tâ ki rüzgâr kendisini istediği yere koyuncaya kadar.
«(Cevherler, inciler ve başka şeyler çıkarmak üzere) denize dalacak ve bundan başka işler görecek şeytânları da onun emrine verdik.» Başka bir âyette de şöyle buyrulur: «Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytânları da, demir halkalarla bağlı diğerlerini de.» (Sâd, 37-38).
Allah Teâlâ: «Onları gözetenler de Bizdik.» buyurur ki, şeytânlardan herhangi birinin ona bir kötülük etmesine karşı Allah onu korurdu. Aksine onların hepsi onun elinde, kahr u galebesi altındaydı., Onlardan hiç birisi ona yaklaşmaya cesaret edemez, tam tersine o, onların hakkında yegâne hâkim idi. Onlardan dilediğini serbest bırakır, dilediğini hapsederdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ başka bir âyette: «Demir halkalarla bağlı diğerlerini de.» (Sâd, 38) buyurmuştur.[24]

83 — Eyyûb da, hani Rabbına niyaz etmiş: Bu dert beni sarıverdi. Sen merhametlilerin merhametlisisin, demişti.
84 — Biz de onun duasını kabul etmiş ve uğradığı sıkıntıyı kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hâtıra olmak üzere ona hem ailesini, hem de bir kadını vermiştik.

Sabır Çağlayanı Eyyûb

Allah Teâlâ Eyyûb (a.s.) un malı, çocukları ve bedenine isabet eden musibeti anlatıyor. Onun birçok malları, hayvanları, ekinleri, evlâdı ve hoşnûd olunacak evleri vardı. Bütün bunlarüa imtihana tâbi tutuldu, musibete dûçâr kaldı ve sonunculanna varıncaya kadar hepsi gitti. Sonra* bedeninde belâya dûçâr kaldı. Onun cüzzâma yakalandığı söylenir. Kalbi ve dili dışında hastalıktan kurtulan hiç bir yeri kalmamıştı. Bunlarla da Allah'ı zikrederdi. Nihayet onunla beraber

oturanlar ondan tiksindi, ülkenin bir köşesinde tek başına kaldı. Hanımı dışında insanlardan ona şefkat gösterecek, acıyacak kimse kalmamıştı. Hanımı onun işlerini görürdü. Hanımının yoksul düştüğü, Hz. Eyyûb'a hizmet etmek için insanlara hizmet etmeye başladığı söylenir. Hz. Peygamber (s.a.) bir hadîslerinde : İnsanların en şiddetli belâya dûçâr kalanları peygamberler, sonra sâlih kişiler sonra derece derece onlara benzeyenlerdir, buyururken, diğer bir hadîste şöyle buyrulur: Kişi, dini ölçüşünce belâya dûçâr kılınır. Şayet dininde sağlam, güçlü ise onun musibeti (dininin sağlamlığı ölçüşünce) artırılır. Allah'ın peygamberi Hz."Eyyûb (a.s.), son derece sabırlı olup sabır konusunda darb-ı"mesel olmuştur.
Yezîdîbn Meysere der ki: Allah Teâlâ Hz. Eyyûb (a.s.) u ailesi, malı ve oğullarım kaybetmekle imtihan ettiğinde onun için zikirden daha güzel hiç birşey kalmamıştı. Bunlardan sonra şöyle derdi: Bana İhsanda bulunan, bana mal ve oğullar veren Rabların Rabbı Sana hamd ederim. Kalbimden "bunların girmediği hiç bir yer kalmamıştı. Sen bütün bunları benden aldın, kalbimi boşalttın, benimle Senin aranda engel olacak artık hiç bir şey yok. Şayet düşmanım îblts benim yaptığımı (veya bana yaptığını) bilmiş olsaydı, beni çekemezdi. Bu sebeple t-blîs, hoşlanmayacağı bir durumla karşılaşmış oluyordu. Yine Yezîd İbn Meysere der ki: Eyyûb (a.s.) şöyle dermiş : Rabbım, bana mal ve çocuk verdin. İşlemiş olduğum bir zulümden dolayı beni şikâyet eden hiç kimse kapıma dikilmedi. Bunu Sen de biliyorsun. Benim için yatak hazırlanırdı da, ben yatağı terk eder ve kendi nefsime : Ey nefis, şüphesiz ben yatakta yatmak için yaratılmadım, derdim. Bunu ancak Se^ nin rızânı dileyerek terkettim. Yezîd İbn Meysere'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet eder.
Hz. Eyyûb'un haberi ile ilgili olarak Vehb İbn Münebbih'den rivayetle uzun bir kıssa anlatılır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, kendi se-nedleriyle Vehb İbn Münebbih'den rivayet ederler. Müteahhir müfessir-lerden bir çokları da bunu zikretmişlerdir. Ancak uzun olduğu için bizim terk ettiğimiz bu kıssada garîblik vardır.
Hz. Eyyûb (a.s.) un bu belâda uzun süre kaldığı rivayet edilir. Onu bu duaya sevk eden sebep konusunda ihtilâf etmişlerdir. Hasan ve Ka-tâde, Hz. Eyyûb (a.s.) un yedi sene birkaç ay îsrâiloğullan çöplüğüne atılmış halde musibete dûçâr kaldığını söylemişlerdir. İsrâiloğullan çöplüğünde atılmış halde iken bedeni üzerinde haşarat dolaşırmış, Allah Teâlâ ondan bu musibeti kaldırmış, ecrini çoğaltmış ve ona güzel övgüde bulunmuştur. Vehb îbn Münebbih: Belâda ne çok ne fazla; tam üç sene kalmıştır, der. Süddî şöyle anlatıyor : Eyyûb'un etleri dökülmeye başladı, sinir ve kemikleri dışmda bedeninden hiç bir şey kalmadı. Karısı onun işlerini görür, bulunduğu yere azığını getirirdi. Ağrısı uzayınca karısı ona: Ey Eyyûb, Rabbına duâ etsen de, senden bu belâyı giderse, dedi. Hz. Eyyûb : Yetmiş sene sağlıklı olarak yaşadım. Allah için yedi sene sabretmem çok mudur? diye cevab verdi. Kadın feryâd ederek çıktı. Bir ücret mukabili insanlara iş görür, bundan kazandığını Hz. Eyyûb'a getirir ve ona yedirirdi. İblîs, Hz. Eyyûb'un Filistin'den dostu ve arkadaşı olan iki kişiye gitti, onlara vardı ve : Kardeşiniz Eyyûb'a şöyle şöyle bir belâ isabet etti. Ona gidin,-onu ziyaret edin ve bir miktar ülkenizin içkisinden yanınıza alın. Eğer ondan içecek olursa iyileşir, dedi. Hz. Eyyûb'un bu iki arkadaşı ona geldiler. Ona baktıklarında ağladılar. Hz. Eyyûb : Siz kimsiniz? diye sordu.

Onlar: Biz filan ve filanız, dediler. Onlara merhaba dedi ve: Musibet anında beni terketmeyene merhaba, diye ekledi. Onlar : Ey Eyyûb, belki de sen bir şey gizledin ve. gizlediğinin dışında bir şeyi izhâr ettin de bu sebeple Allah seni bu musibete dûçâr kıldı, dediler. Hz. Ey-yûb başını göğe kaldırdı, sonra şöyle dedi: O biliyor ki, ben bir şeyi gizleyip onun dışında bir şeyi izhâr etmedim. Fakat Rabbım ben sab-redecek miyim yoksa feryâd mı edeceğim buna bakmak üzere beni bu belâya dûçâr kıldı. Onlar kendisine : Ey Eyyûb, bizim içkimizden iç. Eğer ondan içecek olursan sen muhakkak iyileşeceksin, dediler. Kızdı ve : Habis (İblîs) size gelip bunu mu emretti? Sözünüz, yiyeceğiniz ve içeceğiniz haram üzerinedir, dedi. Onun yanından kalktılar, karısı insanlara iş yapmaya gitti. Küçük çocukları olan bir aile için ekmek pişirdi. Oğulları uyuyordu. Onu uyandırmak istemediler ve ekmeği kadına verdiler. O da ekmeği Eyyûb'a getirdi. Hz. Eyyûb bunu hoş karşı-lamayıp; Sen bana bunu getirmezdin. Bugün sana ne oluyor? diye sordu. Kadın durumu anlattı da o : Belki de çocuk uyanmış ve ekmek isteyip bulamamış, ailesine ağlıyordur. Bu ekmeği ona götür, dedi. Kadın gidip o ailenin merdivenine ulaştığında, o ailenin "bir koyunu kendisini süstü de kadın: Kahrolası Eyyûb, dedi. Merdiveni çıktığında çocuğu uyanmış, ekmeği istiyor ve ailesine ağlıyor buldu. Onlardan ekmek dışında hiç bir şey kabul etmiyordu. Kadın: Allah Eyyûb'a rahmet eylesin, deyip ekmeği çocuğa verdi ve döndü. Sonra İblîs, bir doktor suretinde kadına geldi ve ona : Şüphesiz kocanın hastalığı uzamıştır. Şayet iyileşmek istiyorsa bir sinek alsın, filanca oğulları kabilesinin putu adına onu kessin, muhakkak o bununla iyileşecektir. Bundan sonra da tevbe eder, dedi. Kadın bunu Hz. Eyyûb'a söylediğinde o : Mu-hakkak sana habîs (îblîs) gelmiş. Allah'a yemin olsun ki, eğer iyile-şirsem sana yüz sopa vuracağım, dedi. Kadın, Hz. Eyyûb için yine çalışmaya çıktı fakat ondan rızık kesilmişti. Hangi aileye gitse kendilerine iş yapmasını İstemiyorlardı. Durumu daha da bozulup Hz. Ey-yûb'un aç kalmasından korktuğu zaman saçından bir bölüm traş edip onu eşrafın kızlarından küçük bir kız çocuğuna sattı. Ona hoş ve bol yemekler verdiler, bunları Eyyûb'a getirdi. Hz. Eyyûb bu yiyeceği gördüğü zaman hoş karşılamadı ve: Bu sana nereden geliyor? diye sordu. Kadın : Birtakım insanlara iş gördüm de, onlar bana yiyecek verdi, diye cevabladı. Hz. Eyyûb o yiyecekten yedi. Ertesi gün olduğunda kadın yine çıktı ve iş görmek istedi. İş bulamadı. Yine saçının bir bölüğünü kesip onu daha önceki satmış olduğu kız çocuğuna sattı. Bunun karşılığında ona yiyecek verdiler, o da bunu Eyyûb'a götürdü. Hz. Eyyûb : Allah'a yemin olsun ki bunun nereden olduğunu bilmeden yemeyeceğim, dedi. Kadın baş örtüsünü indirdi, kadının başını tıraş edilmiş olarak gördüğü zaman şiddetle feryâd etti. İşte o zamandır ki Rab-bına: «Bu dert beni sanverdi. Sen merhametlilerin merhametlisisin.» diye duâ etti. îbn Ebu Hâtİm der ki: Bize babamın... Nevi el-Bekâlî'den rivayetine göre Hz. Eyyûb'un yanına gelen şeytâna Savt denirmiş. Hz. Ey-yûb'un karısı: Allah'a dua et de sana şifâ versin, dedikçe o duâ etmez-miş. Nihayet ona İsrâiloğullarından bir grup uğramış ve birbirlerine : Bunun başına gelen ancak (işlemiş olduğu) büyük bir günâhtan olsa gerektir, demişler. İşte o zaman Hz. Eyyûb : «Bu dert beni sarıverdi. Sen merhametlilerin merhametliyisin.» demiştir. Yine İbn Ebu Hâ-tim'in babası kanalıyla... Abdullah îbn Ubeyd İbn Umeyr'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Eyyûb (a.s.) un iki kardeşi varmış. Bir gün gelmişler ve kokusundan ona yaklaşamamışlar. Uzağına oturmuşlar. Birisi

diğerine: Şayet Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'da bir hayır olduğunu bilmiş olsaydı, onu bu belâya dûçâr kılmazdı, demiş. Hz. Eyyûb, anların bu sözlerinden öyle bir feryâd koparmış ki, hiç .bir şeyden dolayı böyle feryâd etmemiş imiş. Allah'ım, şayet benim hiç bir gece tok olarak gecelemediğimi ve benim aç olanın durumunu bildiğimi biliyorsan beni tasdik et, demiş, o ikisi işitir olduğu halde gökten tasdik olunmuş. Sonra: Allah'ım, benim asla iki gömleğim olmadığını, çıplak olanın durumunu bildiğimi biliyorsan beni tasdik et, demiş, o ikisi işitir olduğu halde gökten tasdik olunmuş. Allah'ım, izzetin hakkı için, demiş, sonra secdeye kapanmış. Daha sonra: Allah'ım, izzetin hakkı için benden bu (belâyı) gidermedikçe başımı asla kaldırmayacağını, demiş, başını kaldırdığı zaman bu belâ kendisinden giderilmiş. İbn Ebu Hatim, yukardakine benzer şekilde bu hadîsi başka bir kanaldan merfû* olarak şöyle rivayet eder: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Enes İbn Mâ-lik'den rivayet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın peygamberi Eyyûb, belâda on sekiz sene kaldı. Kardeşlerinden en yakın ve sadık olan iki kişi dışında yakını ve uzağı onu terketti. Ancak o ikisi kendisine gelir giderlerdi. Biri arkadaşına: İyi bil ki, Allah'a yemîn ederim Eyyûb, âlemlerden kimsenin işlememiş olduğu bir günâh işlemiştir, dedi., Arkadaşı ona : Nedir o? diye sordu. O : On sekiz seneden beri Allah Teâİâ ona acımadı ki içinde bulunduğu belâyı ondan gidersin, dedi. İkisi Hz. Eyyûb'a gittiklerinde adam sabremedi, sonunda Hz. Eyyûb'a bunu anlattı. Hz. Eyyûb (a.s.) şöyle dedi: Senin söylediğini bilmiyorum. Şu kadar var ki Allah biliyor ben (bir gün) çekişmekte olan iki kişiye uğramıştım. Allahı'n adını anıyorlardı. Evime döndüğümde bir gerçek, bir hak dışında Allah'ın anılmasından hoşlanmadığım için onların yerine keffâretlerini vermiştim. Hz. Eyyûb, (bu belâ içinde iken) ihtiyâcını defetmek için çıkardı. İhtiyâcını giderdiği zaman karısı (yerine geri gelinceye kadar) elinden tutardı. Bir gün karısının gelmesi gecikmişti. Yerinde iken Hz. Eyyûb'a: Ayaklarını hareket ettir, yere vur. Bu yıkanılacak, soğuk ve içilecek bir sudur, diye vahyoluhdu. Bu hadîsin merfû' olarak rivayeti gerçekten garîbdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmış : Allah Teâlâ (dûçâr kaldığı belânın sonunda) Eyyûb'a cennet hüllelerinden bir hülle giydirdi ve uzaklaşıp bir köşeye oturdu. Karısı geldiğinde onu tanımadı ve: Ey Allah'ın kulu, şuracıktaki belâya dûçâr kalmış kişi nereye gitti? Herhalde onu köpekler veya kurtlar götürmüş olsa gerek, deyip bir süre konuşmaya devam etti. Hz. Eyyûb: Yazık sana, ben Eyyûb'um, dediyse de kadın : Ey Allah'ın kulu, benimle alay mı ediyorsun? dedi. Hz. Eyyûb : Yazıklar olsun sana, ben Eyyûb'um. Allah Teâlâ benim bedenime sağlığımı geri verdi, dedi. İbn Abbâs şöyle ekler: Allah Teâlâ ona malını ve çocuklarını aynıyla ve bir misli fazlasıyla geri vermiştir. Vehb İbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ Eyyûb'a vahyetti ve buyurdu ki: Sana aileni, malım ve onların bir misli fazlasını geri verdim. Şu suda yıkan. Muhakkak senin şifân bundadır. Karının yerine bir kurbân kes, onlar için istiğfar et. Şüphesiz onlar senin hakkında âsi olmuşlardır. Bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet eder. Yine îbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Ebu Hüreyre'-den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre, şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ Eyyûb'a afiyet verip hastalığından kurtardığında üzerine altın çekirgeler yağdırmış. Eyyûb eliyle yakalayıp elbisesine doldurmaya başlamış. Ey Eyyûb, doymadın mı? denilmiş de : Rabbım, Senin

rahmetinden kim doyar? demiş. Hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd olup başka bir yerde tekrar gelecektir.
«Ona hem ailesini, hem de bir katım vermiştik.» İbn Abbas'tan rivayetle daha önce geçtiği üzere o: Ona (malı, ailesi ve çocuklarının) aynıları geri verildi, demiştir. İbn Abbâs'm bu sözünü Avfî de rivayet etmiştir. Bu açıklamanın benzeri İbn Mes'ûd ve Mücâhid'den de rivayet edilmiş olup, Hasan ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Bazıları hanımının isminin Rahmet olduğunu sanmışlardır. Şayet böyle söyleyen ki§i bunu âyetin akışından almışsa bu uzak olup âyetten anlaşılmaz. Eğer kitab ehlinin nakillerinden almış ve onlardan rivayeti sahîh ise bu; ne doğrulanır, ne de yalanlanır. İbn Asâkir, «Tarihainde —Allah ona rahmet eylesin— Eyyûb'un zevcesinin ismini verir ve şöyle der: İsminin Leyyâ Bint Mineşşâ İbn Yûsuf İbn Ya'kûb İbn İshâk İbn îb-râhîm olduğu söylenir. Yine İbn Asâkir şöyle diyor : Leyyâ Bint Ya'kûb (a.s.), Eyyûb'un zevcesi olup Beseniyye ülkesinde onunla beraberdi denilir.
Mücahid der ki: Hz. Eyyûb'a : Ey Eyyûb, muhakkak senin ailen cennettedir. Dilersen sana onları getireyim, dilersen senin için onları cennette bırakıp onların yerine benzerlerini vereyim, denildi. Hayır, onları benim için cennette bırak, dedi de, onlar cennette onun için bırakıldılar ve dünyada onların yerine bedel olarak benzerleri verildi. Hammâd İbn Zeyd'in Ebu înırân el-Havnî'den, onun da Nevf el-Bek-kâlî'den rivayetinde o, şöyle 'demiştir: Onların ecirleri âhirette, benzerleri dünyada (Hz. Eyyûb'a) verilmiştir. Râvî der ki: Bunu Mutar-rif'e rivayet ettim de: Bu günden önce (bu âyetin) açıklamasını, tevcihini bilememiştim, dedi. Katâde, Süddî ve Seleften bir çoklarından da böyle rivayet edilmiş olup, en doğrusunu Allah bilir.
«Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hâtıra olmak üzere» ona böyle yapmıştık. Onu bu konuda bir örnek kıldık ki belâya dû-çâr olanlar onlara bu belâyı bizim katımızda hakîr oldukları için verdiğimizi sanmasınlar ve Allah'ın takdirine, kullarından dilediğini belâya dûçâr kılmasına sabrederek katlansınlar. Şüphesiz bu husustaki en yüce hikmet Allah'ındır.[25]

85 — İsmail, İdrîs ve Zülkifl de. Onların her biri sabredenlerdendi.
86 — Ve onları rahmetimize kattık. Doğrusu onlar, sâlih kimselerdendi.

İsmâîl ve Diğerleri

Burada İsmail'den murâd, İbrahim Halil (a.s.) in oğlu olan İsmail'dir. Daha önce Meryem sûresinde anılmıştı. İdrîs (a.s.) de öyle.
Zülkifl'e gelince; âyetin akışından anlaşıldığına ve peygamberlerle birlikte zikredildiğine göre o da bir peygamberdir. Diğerleri ise: O ancak sâlih bir kişi, âdil bir kral, adaletli bir hakem idi, demişlerdir. İbn Cerîr de bu konuda ihtiyatlı davranmıştır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cüreye'in Mücâhid'den rivayetine göre; o, Zülkifl hakkında şöyle demiştir : Sâlih bir kişidir. Peygamber değildir. Bir peygambere kavmi için kefîl olmuş, kavminin işleri için onun yerini tutmayı tekeffül etmiş, peygamberin yerine onların işlerini üstlenmiş, aralarında adaletle

hükmetmiştir. Böyle yaptığı için ona Zülkifl ismi verilmiştir. İbn Ebu Necîh de bu açıklamayı Mücâhid'den rivayet eder.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'mn... Mücâhid'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: el-Yesâ ihtiyarladığı zaman:
Ben hayatta iken insanlara onları idare edecek birisini yerime halîfe olarak bıraksam da nasıl iş yapacağını görsem, dedi. İnsanlar toplandılar da o: Şu üç şartla bunu benden kim kabul eder: Halîfe olarak bırakacağım kişi gündüz oruçlu olacak, geceyi ihya edecek ve Öfkelenmeyecek, dedi. Gözlerin hakir göreceği birisi kaiktı ve: Ben, dedi. el-Yesâ : Sen gündüz oruç tutar, geceyi ihya eder ve öfkelenmez misin? diye sordu. Adam: Evet, diye cevabladı. O gün kavmi geri çevirdi. Diğer gün aynı sözleri söyledi, herkes sustu, yine o adam kalktı ve ben, dedi. el-Yesâ onu kendine halîfe tayîn etti. Iblîs, şeytânlara: Falancaya dikkat ediniz, onu azdırmak görevinizdir, dedi. Ancak o kişi şeytânları "bundan âciz bıraktı da Iblîs : Onu bana bırakın, dedi ve fakîr, yaşlı bir ihtiyar suretinde ona gitti. Öğle uykusu için yatağına yattığı zaman ona vardı. Gece ve gündüz sâdece o kısa uykusundan başka uyku uyumazdı. İblîs kapısını çaldı, o : Kimdir o? diye sordu. İblîs : Mazlum yaşlı bir ihtiyar, dedi. Kalkıp kapıyı açtı ve îblîs ona: Benimle kavmim arasında bir hasımlık var. Onlar bana zulmettiler, -bana şöyle yaptılar, şöyle yaptılar... diye uzun uzun anlatmaya başladı, sonunda günün sonu geldi ve adamın öğle uykusu gitti de : Ben geldiğim zaman bana gel, senin hakkını alıvereyim, dedi. Gitti, yerinde iken ihtiyarı görür müyüm diye bakmaya 'başladı, göremedi. Kalktı aradı. Ertesi gün olunca insanlar arasında hükmetmeye ve onu beklemeye başladı, yine onu göremedi. Öğle uykusuna dönüp de yatağına yattığında, İblis ona gelip kapıyı çaldı. O : Kimdir o? diye seslendi. Mazlum, yaşlı ihtiyar, diye cevab verdi. Onun için kapıyı açtı ve : Ben sana demedim mi ki ben (hükmetmek için) oturduğum zaman bana gel? dedi. îblîs: Onlar; en habîs bir kavimdir. Senin (hükmetmek için) oturur olduğunu bildikleri zaman : Biz sana hakkını veririz, dediler. Sen kalktığın zamansa benim hakkımı inkâr ettiler, dedi. O kişi: Git, ben (insanlar afasında hüküm vermek üzere) geldiğim zaman bana gel, dedi Böylece öğle uykusunu kaçırdı, gitti ve onu beklemeye başladı da, onu göremedi. Uykusuzluk ona ağır gelmeye başladı ve ailesinden birine: Hiç kimseyi şu kapıya yaklaşmaya bırakmayın ki uyuyayım. Şüphesiz uykusuzluk bana ağır gelmeye başladı, dedi. Yine o saat gelince îblîs ona geldi. Kapıya dikmiş olduğu kişi tblîs'e : Gerisin geri dön ve git, dediyse de İblîs: Muhakkak ben dün gelmiş ve ona durumumu anlatmıştım, dedi. Adam: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki o kendisine yaklaşmak İçin kimseyi bırakmamamızı bize emretmiştir, dedi. Şeytân çaresiz kalınca baktı ve evde bir delik görüp oradan tırmandı ve eve girdi. Kapıyı içerden çaldı. Adam uyandı ve : Ey filan, ben sana em-retmemiş miydim? dedi. Kapıdaki adam: Benim tarafımdansa Allah'a yemîn olsun ki sana kimse gelmedi. Sana geldiğine bak, dedi. Kapıya baktı ve bir de gördü ki daha önce kapatmış olduğu şekilde kapalıdır ve adam evde onunla beraberdir. Onu tanıdı ve : Sen Allah'ın düşmanı mısın? dedi. İblis : Evet, sen beni her bir şeyde âciz bıraktın ve ben de seni kızdırabilmek için gördüğün işi yaptım, dedi. Allah Teali da ona Zülkifl adını verdi. Zîrâ o, bir işi tekeffül etmiş ve bu kefaletine vefa göstermişti. Hadisi İbn Ebu Hatim de Züheyr îbn îshâk kanalıyla... MÜc&hid'den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın,.. İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmış : Isrâiloğulları içinde bir hâkim vardı. Ölüm zamanı gelince : Öfkelenmemek şartıyla benim yerimi kim tutar? diye sordu. Birisi: Ben tutarım, dedi de, ona Zülkifl adı verildi. Bütün gecesini namazla geçirir, sabahleyin oruçlu olduğu halde insanlar arasında hüküm verirdi. Onun için öğle uykusu uyuduğu bir saat vardı. O uyku saatında iken şeytân ona geldi. O adamın ashabı şeytâna: Neyin var (hacetin nedir) ? dediler, o : Yoksul bir insanım. Bir adam üzerinde hakkım var. Bana üstün geldi (ve hakkımı vermedi), dedi. Onlar : Uyanmcaya kadar bu halde dur, dediler. O, uyuyanın üst tarafında idi. Kasden bağırmaya başladı ve nihayet onu uyandırdı. Onun sesini işitti ve : Neyin var? diye sordu. Şeytân : Bir adam üzerinde hakkı olan yoksul bir insan, diye cevab verdi. O adam: Git ve ona söyle hakkını versin, dedi. Şeytân : Vermemekte diretiyor, dedi. Adam : Sen ona git, dedi. Şeytân gitti, ertesi gün yine geldi. Adam : Neyin var, sana ne oluyor? dedi de, şeytân: Ona gittim, senin sözüne kulak asmadı, dedi. Adam : Ona git, söyle, senin hakkını versin, dedi. Şeytân gitti, ertesi günü adam öğle uykusuna yattığında yine geldi. Adamın arkadaşları ona : Çık, Allah seni kahretsin, her gün .uyuduğu zaman geliyorsun ve bırakmıyorsun ki uyusun, dediler. Şeytân bağırmaya başladı: Tabiî, ben yoksul bir insan olduğum için bu böyle. Şayet zengin olsaydım... Adam yine işitti ve : Neyin var? diye sordu. Şeytân ; Ona gittim, beni dövdü, dedi. Adam: Yürü ki seninle beraber geleyim, dedi. Adam şeytânın elini tutmuşken onun kendisiyle beraber gittiğini görünce, elini ondan kurtardı ve kaçtı. Bu haber, Abdullah îbn Haris, Muhammed îbn Kays, İbn Huceyre el-Ekber ve Seleften başkalarından bu kıssaya benzer şekilde rivayet edilmiş olup en doğrusunu Allah bilir. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Kinâne el-Ah-nes'den rivayetine göre o, şöyle demiş: el-Eş'arî'yi şu minber üzerinde şöyle derken işittim : Zülkifl; bir peygamber değildi. Fakat İsrâiloğul-ları içinde sâlih bir adam vardı. Her gün yüz (rek'at veya vakit) namaz kılardı. Zülkifl ondan sonra bu sâlih kişinin işlerini deruhde etmeyi tekeffül etti, her gün yüz namaz kılardı. Bunun Üzerine «Zülkifl» diye isimlendirildi. Hadîsi İbn Cerîr de, AbdÜrrezzâk kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den munkatı' bir isnâdla rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
îmânı Ahmed garîb bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bize Esbât İbn Muhamnıed'in... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nden öyle bir hadîs işittim ki, bir veya iki —'İbn Ömer, yedi kereye kadar saymıştır.— kere işitmiş olsam neyse. Fakat onu bundan daha fazla işitmişimdir. Şöyle buyurdu : îsrâiloğulların-dan el-Kifl, hiç bir günâh bırakmayıp işlemişti. Bir kadın ona geldi ve o da kendisiyle münâsebette bulunma şartıyla kadına 60 dînâr verdi. Kadınla münâsebete teşebbüs edip o vaziyete geldiğinde, kadın Allah korkusuyla titreyip ağladı. el-Kifl: Seni ağlatan nedir? Seni bu işe ben mi zorladım? diye sordu. Kadın : Hayır, fakat bu öyle bir iş ki hiç yapmadığım bir şeydir. Buna beni ancak ihtiyâç sevk etmiştir, dedi. Adam : Sen bu işi yapıyorsun ve şimdiye kadar hiç yapmadım diyorsun öyle mi? deyip üzerinden indi ve : Git, dinarlar senindir, diyerek şöyle de-vam etti: Allah'a yemîn olsun ki el-Kifl, bir daha asla Allah'a âsî gelmeyecek. Ve o gece öldü. Kapısında sabahleyin şöyle yazıyordu : Şüphesiz Allah el-Kifl'i bağışlamıştır. Bu rivayette adamın ismi, Zülkifl şeklinde değil el-Kifl olarak geçmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsi Kütüb-i Sitte sâhiblerinden hiç

biri tahrîc etmemiştir. İsnadı da garîbdir. Her halükârda hadîsin lafzında el-Kifl denilmiş; Zülkifl denilmemiştir. Herhalde başka bir adanı olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir.[26]

87 — Zünnûn'u da, hani o, öfkelenerek giderken kendisine güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı. Ama sonunda karanlıklar içinde: Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyaz etmişti.
88 — Biz de onun duasını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık, işte inananları böyle kurtarırız.

Ve Zünnûn

Bu kıssa, bu sûrede, Saffât sûresinde ve Nûn (el-Kalem) sûresinde zikredilmiştir. Allah Teâlâ, Yûnus İbn Matta (a.s.) yi Nine-va kasabası halkına peygamber olarak göndermişti. Nineva, Musul ülkesinde bir kasabadır. Onları Allah'a çağırmış, icabet etmemişler ve küfürleri üzere devam etmişlerdi. Onlara kızgın olarak aralarından çıkmış, üç gün scnra başlarına azâb geleceğini onlara müjdelemişti. Bunun gerçek olduğunu kesin olarak anlayıp, peygamberlerin yalan söylemediğini bildiklerinde; çocuklarını ve hayvanlarını sahraya çıkarmışlar, annelerle çocuklarını birbirlerinden ayırmış, sonra Allah'a yalvarıp yakararak O'na sığınmışlardı. Develer ve yavruları, inekler ve yavruları böğürmüş, koyunlar ve kuzuları melemişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlardan azabı kaldırmıştır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor : «îmân edip îmânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesna. Onlar, îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azabını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.» (Yûnus, 98). Yûnus (a.s.) a gelince; o, gidip bir kavimle birlikte bir gemiye binmişti. Deniz yükselip gemi dalgalar arasında bocalamaya başladı da, batmaktan korktular ve içlerinden birini denize atıp böylece hafiflemek üzere atılacak kişiyi te&bît için kur'a çektiler. Kur'a Yûnus'a çıktı. Onu atmak istemediler ve Kur'ayı tekrarladılar. Yine ona çıktı. Atmak istemediler sonra kur'-ayı tekrarladılar da, bu sefer yine ona çıktı. Allah.Teâlâ buyurur ki: «Kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.» (Saffât, 141). Üçüncü defada kur'a Yûnus'a çıkınca kalktı, elbiselerini çıkardı, sonra kendini denize attı. İbn Mes'ûd'un anlattığına göre; Allah Teâlâ, yeşil denizden denizi yara yara ilerleyen bir balık gönderdi. Balık gelip Hz. Yûnus kendini gemiden attığı zaman onu yuttu. Allah Teâlâ bu balığa, onun etini yememesini ve herhangi bir kemiğini incitip kırmamasını vahyetti. Buyurdu ki: Yûnus senin için bir rızık değildir. Senin karnın onun için sâdece bir hapishane olacak.
«Zünnûn'a da, hani o, —Dahhâk'ın söylediğine göre kavmine— öfkelenerek giderken kendisine güç yetiremeyeceğimizi, (balığın karnında onu sıkış tır anlayacağımızı) sanmıştı.». Âyetin, «Kendisine güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı.» kısmının : Balığın karnında sıkıştırama-yaeağımızı sanmıştı, şeklindeki açıklaması İbn Abbâs, Mücâhid, Dah-hâk ve başkalarından da rivayet edilmiş olup, İbn Cerîr bu açıklamayı tercih eder. İbn Cerîr bu tercihine Allah Teâlâ'nm: «Rızkı kendisine

daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz.
Allah güçlüğün ardından bir kolaylık İhsan eder.» (Talâk, 7) âyetini delil getirir. Atıyye el-Avfî ise «Kendisine güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı.» âyetini: Aleyhine hüküm vermeyeceğimizi sanmıştı, şeklinde açıklayıp âyetteki fiilini; takdîr etme, hükmetme anlamında almıştır. Bu fiilin takdîr etme anlamında kullanılışı arap dilinde var-dır.(...)
«Ama sonunda karanlıklar içinde : Senden başka hiç bir İlâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyaz etmişti.» îbn Mes'ûd der ki: Balığın karnının karanlığı, denizin karanlığı ve gecenin karanlığı âyette zikredilen karanlıklardır. İbn Abbâs, Âmir İbn Meymûn, Saîd İbn Cübeyr, Muhammet! İbn Kâ'b, Dahhâk, Hasan ve Katâde'den de böylece rivayet edilmiştir. Salim İbn Ebu Ca'd da der ki: Âyette zikredilen karanlıklar denizin karanlığındaki balığın karnında bulunan karanlıktır. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve başkaları şöyle diyor : Balık onu denizi yara yara denizde götürdü ve nihayet denizin dibine ulaştırdı. Yûnus, deniz dibinde çakılların teşbihini işitti, orada ve o sırada : «Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin.» dedi. Avf da der ki: Yûnus balığın karnına düştüğünde önce öldüğünü sandı. Sonra ayaklarını hareket ettirdi. Ayakları hareket edince de bulunduğu yerde secde etti, sonra: Rabbım, Senin için öyle bir yerde secde yeri edindim ki hiç kimse (burayı) secde yeri edinmemiş-tir, diye nida etti. Saîd İbn Hasan el-Basrî, Hz. Yûnus (a.s.) un balığın karnında kırk gün kaldığını söyler. Avf ve Saîd İbn Hasan'ın sözlerini îbn Cübeyr rivayet etmiştir. Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr kendisinden rivayette bulunduğu birisi kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ Hz. Yûnus'u balığın karnında hapsetmeyi murâd buyurduğunda, balığa : Onu al, hiç bir etini incitme, hiç bir kemiğini kırma, diye vahyetti. Balık onu denizin dibine ulaştırdığı zaman Yûnus bir ses, bir hareket işitti. Kendi kendine : Bu da nedir? diye konuştu O, balığın karnında iken Allah Teâlâ kendisine şöyle vahyetti: Muhakkak bu deniz hayvanlarının teşbihidir. Hz. Yûnus da balığın karnında iken Allah'ı tesbîh etti. Melekler onun ,tesbîhini işitip : Rabbımız, biz garîb bir yerden zayıf bir ses işitiyoruz, dediler. Rab Teâlâ : Bu, kulum Yûnus'tur. Bana isyan etti, Ben de onu denizde balığın karnında hapsettim, buyurdu. Melekler: Her gün ve gece kendisinden sâlih ameli Sana yükselmekte olan sâlih kuldan mı? diye sordular Allah Teâlâ : Evet, buyurdu. İşte o zaman melekler Yûnus için şefâatta bulundular da, Allah Teâlâ balığa onu sahile atmasını emretti. Allah Teâlâ'nın da buyurduğu üzere balık, (tonu hasta olarak» (Saffât, 145) sahile attı.
Hadîsi İbn Cerîr ile Müsned'inde el-Bezzâr, Muhammed İbn îshâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den yukardakine benzer şekilde rivayetle zikretmişlerdir. Sonra el-Bezzâr : Bunun Hz. Peygamber (s.a.) den bu şekilde-ve bu isnâdla olanın dışında rivayetini bilmiyoruz. İbn Abdülhak da Şu'be kanalıyla... Hz. Ali'den hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir. Bu hadîste şu kısım vardır : Bir kula : Ben, Yûnus İbn Mettâ'dan daha hayırlıyım, demek yaraşmaz. Muhakkak o, Allah'ı karanlıklar içinde tesbîh etmiştir. Hadîs bu fazlalık olmaksızın İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Ca'fer'den de rivayet edilmiş olup, bu rivayetlerin is-nâdları ilerde Nûn (el-Kalem) sûresinde gelecektir.

İbn Ebu Hâtim'in Ebu Abdullah Ahmed îbn Abdurrahmân kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den —Enes'in hadîsi Allah Rasûlü (s.a.) nden merfû' olarak rivayetini biliyorum— rivayetinde şöyle buyrulmuştur: Peygamber Yûnus (a.s.) a balığın karnında iken bu kelimelerle duâ etmesi fikri aklına geldiğinde : «Ey Allah'ım, Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» dedi. Bu duâ gelip Arş'ı kuşattı. Melekler : Rabbımız, bilinmeyen bir ülkeden bilinen zayıf bir ses? dediler. Rab Teâlâ : Bunu tanımıyor musunuz? diye sordu, onlar : Hayır, Rabbımız, o kimdir? dediler. Allah Teâlâ : Kulum Yûnus'tur, buyurdu. Melekler : Devamlı olarak kendisinden makbul amel ve icabet olunmuş duâ yükselen kulun Yûnus mu? diye sordular. Rab Teâlâ : Evet, buyurdu. Onlar : Ey Rabbımız, bolluk ve ferahlık halinde bunları yapan (kuluna) acıyıp onu belâdan kurtarmayacak mısın? dediler de, Allah Teâlâ : Evet, kurtaracağım, bu-yurdu ve balığa emretti de onu bir düzlüğe attı.
Biz de onun duasını kabul edip, onu balığın karnından, bu karanlıklardan çıkarıp, üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız. Onlar sıkıntıya dûçâr kalıp, Bize dönerek duâ ettiklerinde; özellikle de belâ halinde bu duâ ile duâ ettiklerinde... peygamberlerin.efendisinin bu duâ ile duaya teşvik ettiğine dâir hadîsler vârid olmuştur. İmâm Ahmed'in İsmâîl İbn Ömer kanalıyla... Sa'd îbn Ebu Vakkas'-dan rivayet ettiğine göre o, şöyle anlatmıştır: Mescidde Osman îbn Affân (r.a.) a rastladım, ona selâm verdim. Benden (beni gördüğünden) gözleri doldu, selâmıma cevab vermedi. Ömer İbn Hattâb'a gelip iki kere: Ey mü'minlerin emîri, İslâm'da yeni bir şey mi meydana geldi? diye sordum. Hayır, o da nedir? dedi. Ben: Hayır, ancak biraz önce mescidde Osman'a rastladım, ona selâm verdim, benden (benim yüzümden) gözleri doldu, sonra benim selâmıma cevab vermedi, dedim. Ömer, Hz. Osman'a birini gönderip onu çağırdı ve: Kardeşinin selâmına cevab vermekten seni alıkoyan nedir? diye sordu. Hz. Osman: Böyle, bir şey yapmadım, dedi. Sa'd şöyle anlatır : Ben : Hayır, yaptın, dedim. Sonunda o da yemîn etti, ben de yemîn ettim. Sonra Osman hatırlayıp şöyle dedi: Evet, yaptım, Allah'tan mağfiret diler ve tevbe ederim. Şüphesiz sen, biraz önce benimle karşılaşmıştın. Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nden işitmiş olduğum bir kelimeyi kendi kendime konuşuyordum. Hayır, Allah'a yemîn olsun ki onu ne zaman hatırlasam, gözüm buğulanıp kalbime bir perde geliyor, dedi. Sa'd der ki: Ben onu sana haber vereyim. Allah Rasûlü (s.a.) bize, ilk vaki' olan duayı andı. Sonra bir bedevi gelip onu meşgul etti. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.) kalktı, ben de peşine düştüm. Ben yetişmeden evine gireceğinden kork-tuğumda ayağımı yere vurdum. Allah Rasûlü (s.a.) döndü ve: Kimdir o? Ebu İshâk mı? diye sordu. Ben : Evet, ey Allah'ın elçisi, dedim. Ne istiyorsun? diye sordu, ben : Bir şey istemiyorum. Şu kadar var ki sen bize ilk duayı andın, sonra şu bedevi gelip seni meşgul etti, dedim. Evet, Zünnûn'un duâsıdır. O balığın karnında iken : «Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» demişti. Hiç bir müslüman yoktur ki Rabbma hangi hususta olursa olsun bu duayı yapsın da, ona icabet olunmasın. Hadîsi Tirmizî ile el-Yevm ve'1-Leyle'de Neseî, İbrâhîm Ton Muhammed İbn Sa'd kanalıyla... Sa'd'dan rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Sa-îd el-Eşecc'in... Sa'd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, Yûnus'un duası ile dua ederse;

duasına icabet olunur. Ebu Saîd der ki: Bununla Allah Rasûlü (s.a.), «İşte inananları böyle kurtarırız.» âyetini kasdediyor.
İbn Cerîr'in İmrân İbn Bekkâr el-Kelâî kanalıyla... Sa'd İbn Mâlik —ki bu zât, İbn Ebu Vakkâs'tır— den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Duâ edildiği zaman icabet olunan, kendisiyle istendiği zaman verilen Allah'ın ismi; Yûnus İbn Mettâ'nın duâsıdır. Ben : Ey Allah'ın elçisi, bu sâdece Yûnus'a mı hâstır yoksa müslümanlar topluluğuna mı? diye sordum da : O, Özellikle Yûnus İbn Mettâ'ya, genelde de onunla duâ ettikleri zaman mü'min-leredir. Allah Teâlâ'nın : «Ama sonunda karanlıklar içinde : Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız.» kavlini işitmez misin? Bu, Allah Teâlâ'nın kendisine bu duâ ile duâ edenler için bir şartıdır, buyurdu. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Kesîr îbn Ma'-bed'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Hasan'a sorup : Ey Ebu Saîd, kendisiyle duâ edildiği zaman icabet olunan, kendisiyle istendiği zaman verilen Allah'ın en yüce ismi nedir? dedim. Ey kardeşim oğlu, Kur'an'ı okumuyor musun? «İşte inananları böyle kurtarırız.» kısmına kadar «Zünnûn'u da, hani o, öfkelenerek giderken...» âyetlerini okumaz mısın? İşte bu, kendisiyle duâ edildiği zaman icabet olunan ve kendisiyle istenildiğinde verilen Allah'ın en yüce ismidir, dedi.[27]

İzahı

89 — Zekeriyyâ da, hani Ratabma niyaz etmiş ve : Rabbım, beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en ha-yırlısısın, demişti.
90 — Biz de ona icabet ederek Yahya'yı ihsan etmiş, eşini doğum yapabilecek bir hale getirmiştik. Doğrusu onlar; hayırlı şeylerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.

Zekeriyyâ Aleyhisselâm

Allah .Teâlâ, kulu Zekeriyyâ'dan haber veriyor. O, Allah Teâlâ'dan, kendisinden sonra peygamber olacak bir çocuk ihsan buyurmasını istemişti. Bu kıssa daha önce geniş olarak Meryem ve Âl-i İrmân sûrelerinde (Meryem sûresinin 2-15 ve Âl-i İmrân sûresinin 37-41, âyetlerinde) geçmişti. Dolayısıyla burada tekrarına gerek görmüyoruz. «Zekeriyyâ da, hani Rabbma (kavminden gizli olarak) niyaz etmiş ve: Rabbım, beni (çocuksuz ve benden sonra insanlar içinde yerimi tutacak bir vârisim olmaksızın) tek başıma bırakma. Sen vârislerin en ha-yırlısısın, demişti.» Duasının son kısmı istediğine uygun bir övgü ve bir duadır. Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Biz de ona icabet ederek Yahya'yı ihsan etmiş, eşini doğumu yapabilecek bir hale getirmiştik.» tbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr: Eşi kısır olup doğurmazken doğurdu, derler. Abdurrahmân îbn Mehdî ise Talha İbn Amr'dan, o da Atâ'dan rivayetle şöyle diyor: Onun dilinde bir uzunluk vardı da, Allah Teâlâ bunu düzeltti. Başka bir rivayete göre ise onun yaradılışında bir şey (bir bozukluk) vardı. Allah Teâlâ bunu düzeltti. Mu-hammed İbn Kâ'b ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Ancak âyetin akışından açık olan birinci açıklamadır.

«Doğrusu onlar; hayırlı şeylerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı.» Âyet-i kerîme'nln «korkarak ve umarak...» kısmını Sevrî: Bizim katımızda olanları umarak ve Bizim katımızda olanlardan korkarak... şeklinde açıklar. Ali îbn Ebu Talha ise İbn Ab-bâs'tan rivayetle âyetin «Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.» kısmını : Allah'ın indirdiklerini doğrulayarak, şeklinde açıklar. Mücâhid burayı : Gerçekten inanmış kimseler olarak, diye açıklarken; Ebu Âliye : Korkar kimseler olarak, diye tefsir eder. Ebu Sinan der ki: Huşu', kalb-den kat'iyyen ayrılmayan ve ona yapışan korfcuaur. Müc&hid'derı rivayete göre âyetteki mütevâzi', alçak gönüllü olanlar, anlamındadır. Hasan, Katâde ve Dahhâk ise bu kelimeyi; Allah için kendilerini alçaltanlar, hakîr görenler, şeklinde açıklamışlardır. Bütün bu sözler birbirine yakındır.
İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah İbn Hakîm'den [28] rivayetine göre Ebubekir (r.a.) bir hutbesinde şöyle demiş : Besmeîe, hamdele ve salveleden sonra; muhakkak ben size Allah'tan korkmanızı, lâyık olduğu şekilde O'na senada bulunmanızı, umutla korkuyu birbirine karıştırmanızı (hem umutlu hem korkar halde olmanızı), istemede ısrarlı olmanızı öğütlerim. Muhakkak Allah Teâlâ Zekeriyyâ ve ailesini övmüş ve : «Doğrusu onlar; hayırlı şeylerde yarışıyorlar, kor-karak ve umarak Bize yalvanyorlardı. Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.» buyurmuştur.[29]

İzahı

91 — Mahrem yerini koruyana da ruhumuzdan üf-lemiş; onu da, oğlunu da âlemler için bir âyet kılmıştık.

Hz. Meryem

Allah Teâlâ bu şekilde Hz. Meryem ile oğlu îsâ (a.s.) nın kıssasını ve Zekeriyyâ ile oğlu Yahya (a.s.) nın kıssasını birlikte zikretmiştir. Önce Zekeriyyâ'nm kıssasını zikredip peşinden Meryem'in kıssasını anar. Zîrâ bu, diğeri için bir hazırlık mesabesindedir. Birincisi yaşı ilerlemiş bir ihtiyar ile gençliğinde çocuk doğurmamış kısır bir ihtiyar kadından çocuk yaratmaktadır. Sonra bundan daha garip olan Meryem kıssasını zikrediyor. Bu; erkeksiz olarak bir dişiden çocuk yaratmaktır. Âl-i İmrân ve Meryem sûrelerinde de bu şekilde vâki' olmuştur. Burada da Allah Teâlâ, Önce Zekeriyyâ'mn kıssasını zikredip Meryem'in kıssasını peşinden getirir. Bu; «Mahrem yerini koruyana da...» kavlidir ki burada Hz. Meryem (a.s.) kasdedilmektedir. Nitekim Tah-rîm sûresinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Mahrem yerini korumuş olan îmrân kızı Meryem'i de an. Ona ruhumuzdan üflemiştik.» (Tahrîm, 12).
«Onu da, oğlunu da âlemler için (Allah'ın her şeye güç yetirici olduğuna, O'nun dilediğini yaratan olduğuna delâlet eden) bir âyet kılmıştık.» O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece; ol, demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82). Allah Teâlâ'nın bu sözü, «Onu insanlar için bir âyet kılacağız.» (Meryem, 21) kavli gibidir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Âlemler için...» âyeti hakkında İbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Âlemler; cinnler ve insanlardır.[30]

92 — Gerçek, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir. Ve Ben de Rabbınızım, artık yalnız Bana ibâdet edin.
93 — Onlar aralarında kendi işlerinde bölük bölük oldular. Ama hepsi Bize döneceklerdir.
94 — Artık inanmış olarak sâlih amel işleyenlerin ameli inkâr edilmez. Ve Biz onu yazanlarız.

Gerçek Din

«Gerçek, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir.» âyeti hakkında îbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eslem'in söylediklerine göre; sizin dininiz, bir tek dindir, bu-yurulmaktadır. Bu âyet hakkında Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ onlara, sakınacaklarım ve yapacaklarını beyân buyurmuş sonra da : «Gerçek, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir.» Sizin yolunuz bir tek yoldur.» buyurmuştur. Burada (.A*) ismi işareti baştaki kelimesinin ismidir. kelimesi, aynı edatın haberidir. Buna göre buranın anlamı: Bu; size beyân olunan ve açıklanan şerîatınızdır, şeklindedir. «Bir tek din olarak» kısmı ise cümlede hal olarak man-sûbdur. Bunun içindir ki: «Ve Ben de Rabbınızım, artık Bana kulluk edin.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette : «Ey peygamberler, temiz şeylerden yeyin, sâlih amel işleyin. Doğrusu Ben yaptığınızı bilirim. Şüphesiz bu, tek bir ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbınızım. Benden korkun.» (Mü'minûn, 51-52) buyururken, Allah Rasûlü (s.a.) de: Biz peygamberler topluluğu, anaları bir kardeş-lerizdir. Dinimiz birdir, buyurmuştur ki, burada kasdedilen; peygamberlerin değişik, çeşitli şeriatları ile tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim başka bir âyefcte şöyle buyrulur : «Sizden her biriniz için bir yol, bir şeriat kıldık.» (Mâide, 48).
«Onlar aralarında kendi işlerinde bölük bölük oldular.» Ümmetler peygamberleri hakkında (onlara karşı davranışlarında) ayrılığa düşmüşlerdir. Onların aralarında doğrulayan da vardır yalanlayan da. Bu sebepledir ki: «Ama hepsi (kıyamet günü) Bize döneceklerdir.» buyurmuştur. Hepsi amellerine göre cezalandırılacaktır. Eğer amelleri hayır ise hayırla, şer ise şer ile karşılık göreceklerdir. Bunun için Allah Teâlâ: «Artık inanmış olarak, (kalbi tasdik eder halde) sâlih amel işleyenlerin ameli inkâr edilmez.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette: «Muhakkak ki Biz, iyi hareket edenlerin ecrini zayi' etmeyiz.» (Kehf, 30) buyurulur ki; onun çalışması, ameli gizlenmez, inkâr edilmez. Aksine karşılığı verilir. Zerre ağırlığı ona haksızlık yapılmaz. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ve Biz onu yazanlarız.» buyurmuştur. Onun bütün ameli yazılır ve onun için ondan hiç bir şey kaybolmaz.[31]

95 — Helak ettiğimiz kasaba halkının âhirette ceza görmek üzere Bize dönmemesi imkânsızdır.
96 — Ye'cûc ve Me'cûc (un şeddi) açılıp ta her tepeden ve dereden akın ettikleri vakit.
97 — Ve gerçek va'd yaklaştığı zaman, o küfredenlerin gözleri belerip kalır: Vah bize, bundan önce gaflet içindeydik, biz gerçekten zâlimler idik.

Ye'cûc ve Me'cûc

Allah Teâlâ : «Helak ettiğimiz kasaba halkına... haramdır.» buyurur ki, İbn Abbâs burayı şöyle açıklar: Mukadder bir kader üzerine helak olunmuş her İnr kasaba halkı, kıyamet gününden önce asla dünyaya dönmeyecektir. îbn Abbâs, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Katâde ve bir çokları da böyle açıklamışlardır.
İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise; «Onların... Bize dönmemesi İmkânsızdır.» âyetinde onların tevbe etmemelerinin imkânsızlığı kaydedilmektedir. Ancak burada birinci açıklama daha kuvvetli olup en doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Ye'cûc ve Me'cûc (un şeddi) açılıp ta her tepeden ve dereden akın ettikleri vakit...» buyurur ki, biz daha önce onların Âdem (a.s.) in sülâlesinden, hattâ Hz. Nuh'un da neslinden olduğunu kaydetmiştik. Onlar, Türklerin babası olan Hz. Nuh'un oğullarından Yâfeş'ten türemişlerdir. Türkler onların küçük bir bölüğüdür. Zülkar- neyn'in inşâ etmiş olduğu şeddin arkacında bırakılmışlardır. Allah Te-âlâ başka bir âyette : «Bu, Rabbımm bir rahmetidir. Rabbımın va'di gelince, onu yerle bir eder. Rabbımın verdiği söz gerçektir. O gün Biz, onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sûr'a üflenince hepsini bir araya toplarız.» (Kehf, 98-99) buyururken, bu âyet-i kerî-me'de de şöyle buyurur: «Ye'cûc ve Me'cûc (un şeddi) açılıp ta her tepeden ve dereden akın ettikleri (fesada yürümede süratlendikleri) vakit...» Âyet-i Kerîme'de geçen kelimesi; yeryüzünün yüksek yerleri anlamındadır. İbn Abbâs, İkrime, Ebu Salih, Sevrî ve başkaları böyle açıklamıştır. Onların, çıkışları durumundaki nitelikleri budur. Bunu işiten, sanki onu müşâhade etmiş gibidir. «Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.» (Fâtır, 14). Zîrâ bu, olmuş ve olacağı bilen, göklerin ve yerin gizliliklerini en iyi bilen, kendinden başka ilâh olmayanın verdiği bir haberdir. İbn Cerîr der ki: Bize Muham-med İbn Müsennâ'nın... Ubeydullah İbn Ebu Yezîd'den rivayetinde o, şöyle demiştir : İbn Abbâs, birbirinin üzerine sıçrayarak oynayan çocuklar gördü de : İşte Ye'cûc ve Me'cûc böyle çıkacak, dedi. Ye'cûc ile Me'cûc'un çıkışı, Hz. Peygamberin Sünnet'inde müteaddid hadîslerde zikredilmiştir.
1- İmâm Ahmed'in Ya'kûb kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudri'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Ye'cûc ve Me'cûc açılıp; Allah Teâlâ'nın : «Her tepeden ve dereden akın ettikleri vakit...» buyurduğu veçhile çıktıklarında, bütün insanların başına musallat olup yeryüzünü kaplayacaklar. Müslümanlar onlardan kaçıp şehirlerine ve kalelerine sığınacaklar. Hayvanlarını da yanlarına alacaklar. Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünün sularını içecekler. O kadar ki onlardan bir kısmı bir nehre uğrayıp ondaki suyun hepsini içecek ve orayı kupkuru bir halde bırakacak. Ondan bir sonraki bu ne-hire uğradığında: Burada bir keresinde su vardı, diyecek. İnsanlardan bir kalede veya bir şehirde olan dışında hiç kimse kalmayınca içlerinden birisi: Bunlar yeryüzü ehlidir. Onların işlerini bitirdik, gök ehli kaldı, diyecek. Sonra onlardan birisi harbesini sallayıp onu göğe atacak. Harbe kendisine, bir imtihan ve fitne vesilesi olarak kana bulanmış halde geri dönecek. Onlar bu halde iken Allah Teâlâ birden onların boyunlarından, çekirgelerin boynunda çıkan çekirge kurtçuğu gibi bir kurtçuk gönderecek. Hiç bir hareket ve ses işitilmeyen ölüler haline gelecekler. Müslümanlar: Allah için kendini feda edip şu düşmanın ne

yaptığına bakacak bir kimse yok mu? diyecekler. İçlerinden birisi kendini ölmüş sayarak aralarından sıyrılıp çıkacak, inecek ve onları birbirleri üzerine yığılmış Ölüler halinde bulacak da : Ey müslü-manlar topluluğu, müjdeler olsun, Allah Teâlâ sizin için düşmanınıza yeterli olup sizin yerinize onların hakkından geldi, diye bağıracak, şehirlerden ve kalelerden çıkıp hayvanlarını serbest bırakacaklar, Hayvanları için onların (Ye'cûc ve Me'cûc'un) etlerinden başka bir otlamaya ihtiyâçları olmayacak. Hayvanları daha önce bulup yedikleri hiç bir bitki ile semirmedikleri kadar güzel bir şekilde semizleyecekler. Hadîsi İbn Mâce de Yûnus İbn Bükeyr'den, o ise İbn İshâk'dan rivayet etmiştir.
2- Yine Ahmed der ki: Bize Velîd İbn Müslim Ebu Abbâs ed-Di-nıaşkî'nin... Nuvâs İbn Sem'ân el-Kilâbî'den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) bir sabah bize Deccâl'den bahsetti. Bu konuda sesini alçaltıp yükseltti. Zannettik ki o (Deccâl), bir hurmalığın içindedir. Öğleyin ona geldiğimizde yüzümüzden anladı ve bize sordu da: Ey Allah'ın elçisi, sabahleyin Deccâl'i andın. Onu anarken sesini alçaltıp yükselttin. Biz de onun bir hurmalıkta olduğunu sandık, dedik. Sizin için Deccâl'den daha fazla korktuğum bir başkası var. Eğer ben içinizde iken Deccâl çıkacak olursa, sizin önünüzde ona karşı hüccetiniz benim. Ben sizin içinizde yokken çıkacak olursa, herkes kendi nefsinin hüccetidir. Allah Teâlâ her müslüman üzerine benim halî-femdir. Şüphesiz Deccâl çok kıvırcık saçlı, patlak gözlü bir gençtir. Şam ve Irak arasında bir yoldan çıkacak, sağı solu fesada boğacaktır. Ey Allah'ın kulları sebat üzere olun. Biz : Ey Allah'ın elçisi, yeryüzünde kalması ne kadardır? diye sorduk. Kırk gün; bir gün bir sene gibi, bir gün bir ay gibi, bir gün bir cum'a gibi, diğer günleri de sizin günleriniz gibidir, buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, hani şu bir sene gibi olan günde bir gün ve gecenin namazı bize yeter mi? diye sorduk. Hayır, onun ölçüsünü ölçünüz (ve bu ölçüye göre namazlarınızı kılınız), buyurdu. Biz: Ey Allah'ın elçisi, yeryüzünde (fesada boğmaya koşmada) sür'ati nasıldır? diye sorduk. Arkasına rüzgârı almış yağmur gibidir, buyurdu. Ve şöyle devam etti: Bir kabileye uğrayıp onları (kendi yoluna) çağıracak. Ona icabet ederlerse göğe emredecek de yağmur yağdıracak, yeryüzüne emredecek de bitki bitirecek. Otlayan hayvanları boyları en uzun, böğürleri en etli, memeleri en fazla süt dolu olarak onlara gelecek. Bir kabileye de uğrayıp onları (kendi yoluna) çağıracak, onlar onun sözünü geri çevirecekler. Onların malları Dec-câl'ın peşine düşüp gidecek ve onlar kuraklığa dûçâr kalıp yoksul düşecekler. Mallarından hiç bir şey kalmayacak. Bir harabeye uğrayıp ona : Hazînelerini çıkar, diye emredecek. O harabenin hazîneleri, erkek anlar misâli onun peşine düşecekler. Bir adamın öldürülmesini emredecek de öldürülecek, ona kılıçla vurup iki parçaya bölecek. Sonra çağırdığında güler yüzlü olarak ona gelecek. Onlar bu haldelerken Allah Teâlâ Meryem Oğlu Mesih'i diriltecek ve o Şam'ın doğusunda beyaz minarenin yanına, iki sarı elbise giymiş, elini iki meleğin kanatları üzerine koymuş olarak inecek, DeccâFm peşine düşecek ve onu Lüdd eş-Şarkî kapısının yanında yetişip öldürecek. Onlar bu haldelerken Allah Teâlâ Meryem Oğlu îsâ'ya şöyle vahyedecek : Muhakkak Ben kullarımdan Öyle kullar çıkardım ki senin onlarla savaşma gücün yoktur. Kullarımı uzaklaştırıp Tûr'a götür. Allah Teâlâ Ye'cûc ve Me'cûc'u di-riltecek. Onlar Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi: «Her tepeden ve dereden akın edecekler.» Hz. îsâ ve ashabı Allah Teâlâ'ya niyazda bulunacaklar. Allah da onların

(Ye'cûc ve Me'cûc'un) üzerlerine boyunlarında birtakım kurtçuklar gönderecek ve onlar bir tek kişinin ölümü gibi bir anda Ölecekler. Hz. îsâ ve ashabı inip yeryüzünde onların pis kokularının dolmadığı hiç bir ev bulamayacaklar, o ve ashabı Allah Teâlâ'dan dilekte bulunacaklar da O, onların üzerine deve boyunları gibi kuşlar gönderecek, bu kuşlar onları yüklenip Allah Teâlâ'nın dilediği yere atacak.
îbn Câbir der ki: Bana Ata İbn Yezîd es-Seksekî Kâ'b'dan —veya bir başkasından— rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Onları Mehbil adında bir çukura atacaklar. İbn Câbir şöyle diyor : Ey Ebu Yezîd, Mehbil nerededir? diye sordum : Güneşin doğduğu yerdedir, diye cevab verdi.
Allah Rasûlü şöyle devam buyurdu : Allah Teâlâ öyle bir yağmur gönderecek ki; kırk gün hiç bir köy, hiç bir kasaba, hiç bir ev ondan korunmayacak. Tertemiz oluncaya kadar yeryüzünü yıkayacak. Yeryüzüne : Meyvelerini bitir ve bereketini geri getir, denilecek. İşte o gün bir grup bir tek hurma yiyecek (onunla doyacaklar) ve kabuğunda gölgelenecekler. Hayvanlar bereketlenecek. O kadar ki sağmal bir deve insanlardan büyük bir topluluğa yetecek. Sağmal bir inek büyük bir aileye, sürüden bir koyun bir aileye yeterli olacak. Onlar bu haldelerken Allah Teâlâ, onların koltuk altlarından hoş bir rüzgâr gönderecek. Her bir müslümanın —veya her mü'minin demiştir— ruhlarını kabze-decek ve merkeblerin çekiştiği gibi, birbirleriyle çekişen insanların kötüleri kalacak. İşte kıyamet, onların üzerine kopacak. Hadîsi Buhârî değil sâdece Müslim tahrîc etmiş, diğer Sünen sahipleriyle beraber muhtelif kanallardan olmak üzere hadîsi Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'den rivayet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
3- İmâm AhmedUn Muhammed İbn Bişr kanalıyla... İbn Har-mele'den, onun da teyzesinden rivayetinde şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) bir akrep tarafından sokulan parmağını sıkarak onlara bir hutbesinde şöyle buyurmuş : Siz diyorsunuz ki düşman yok. Halbuki siz, Ye'cûc ve Me'cûc gelinceye kadar düşmanla savaşmaya devam edeceksiniz. Onlar (Ye'cûc ve Me'cûc) geniş yüzlü, küçük gözlü, kızıl saçlı olup her bir dereden ve tepeden boşanacaklardır. Onların yüzleri, sanki deri kaplı kalkanlar gibidir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de, Muhammed İbn Amr kanalıyla Hâlid İbn Abdullah îbn Harmele el-Müdlicî'den, işe bir teyzesinden, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetle yu-kardakine benzer şekilde zikretmiştir.
4- Daha önce A'râf sûresi tefsirinin sonunda da geçtiği üzere İmâm Ahmed'in Hüşeym kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) den rivayetine göre şöyle buyurmuş: Mi'râc gecesi İbrâ-hîm, Mûsâ ve îsâ'ya uğradım. Aralarında kıyametin durumunu tartışıyorlardı. İşi İbrahim'e havale ettiler de o: Bu konuda benim bilgim yok, dedi. İşi Musa'ya havale ettiler: Benim bu konuda hiç bir bilgim yok, dedi. İşlerini îsâ'ya havale ettiler de o, şöyle konuştu : Onun zamanına gelince; Allah'tan başka hiç kimse bunu bilemez. Rabbımın bana va'dine göre Deccâl mutlaka çıkacaktır. Benimle birlikte iki değnek (asâ) bulunacak. Deccâl beni görünce kurşunun eridiği gibi eriyecek. Beni gördüğü zaman Allah Teâlâ onu helak edecek. O kadar ki taş ve ağaçlar : Ey müslüman, benim altımda bir kâfir var. Gel onu öldür, diyecek ve Allah Teâlâ onları helak buyuracak. Sonra insanlar ülkelerine ve vatanlarına dönecekler. İşte o sırada Ye'cûc ve Me'cûc her bir dereden ve tepeden boşanıp çıkacaklar. Onların (insanların) ülkelerini çiğneyecekler. Neye

uğrarlarsa helak edecekler, uğradıkları her suyu içecekler. Sonra insanlar bana dönüp onları şikâyet edecekler de onların helaki için Allah'a dua edeceğim. Allah Teâlâ onları helak buyurup öldürecek. O kadar ki yeryüzü, onların kokularının pisliğinden kokuşacak. Allah Teâlâ bir yağmur indirecek ve bu yağmur onların cesedlerini sürükleyerek denize atacak. Rabbımın bana va'dine göre bunlar böylece olduğu zaman kıyamet, günü dolmuş hâmile bir kadın gibi olacak ki onun ailesi gece mi, yoksa gündüz mü birden doğuverecek diye beklemektedirler. Hadîsi İbn Mâce de, Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Avvâm İbn Havşeb'den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiş ve şöyle ilâve etmiştir: Avvâm der ki: Bunun Allah'ın kitabındaki tasdiki: «Ye'cûc ve Me'cûc (un şeddi) açılıp ta her bir tepeden ve dereden akın ettikleri vakit.» âyet-i kerîme'sidir. Burada İbn Cerîr de Cebele hadîsini rivayet etmiş olup, bu konuda hadîsler vs Seleften gelen haberler pek çoktur. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Ma'mer kanalıyla... Kâ'b'dan rivayet ederler ki o, şöyle demiştir: Ye'cûc ve Me'cûc'-un çıkış zamanı geldiğinde onlar (çukur veya hendekler, yeryüzüne çıkmak için tüneller) kazarlar. Nihayet kazanlann yanı başında onları ta'kîb edenler onlann kazma seslerini işitirler. Gece olduğunda : Yarın gelir, çıkarız, derler, Allah Teâlâ kazılan yeri eski haline döndürür. Ertesi gün geldiklerinde, Allah Teâlâ'nın orayı eski haline döndürdüğünü görür ve kazmaya başlarlar. Onların peşindekiler onların kazma seslerini işitecek hale geldiklerinde akşam olmuştur. O zaman Allah Teâlâ onlardan birinin diline ilhamda bulunur da; yarın gelir Allah dilerse çıkarız, der. Ertesi gün geldiklerinde orayı bıraktıkları halde bulurlar. Kazmaya devam eder ve nihayet çıkarlar. Onlardan birinci zümre bir göle uğrar, suyunu içer. Sonra ikinci zümre gelir çamurunu yalar. Sonra üçüncü grup gelir de : Bir keresinde burada su vardı, derler. İnsanlar onlardan kaçar, insanlara âit hiç bir şeyi ayakta bırakmazlar. Daha,sonra oklarmı göğe atarlar da, okları kendilerine kana bulanmış olarak döner. Yeryüzü ve gök ehline gâlib geldik, derler. Meryem Oğlu îsâ (a.s.) onlara beddua edip: Allah'ım, bizim onlara karşı gücümüz yok. Dilediğinle onların belâsını bizden kaldır, der. Allah Teâlâ onlara en-Neğaf denilen bir kurtçuğu musallat eder. Onların boyunlarını kırar. Allah Teâlâ onlar üzerine birtakım kuşlar gönderir de, gagalarıyla onları tutar ve denize atar. Allah Teâlâ «el-Ha-yât» denilen bir kaynak fışkırtır, yeryüzünü temizler ve orada bitkiler bitirir. O kadar ki bir hurma ile bir ev doyar. Kâ'b'a : Ey Kâ'b, es-Seken de nedir? denildi de; bir ailedir, diye cevab verdi ve şöyle devam etti : İnsanlar bu haldelerken bir haberci gelip ince bacaklı birinin Hz. İsa'nın üzerine geldiğini haber verir. Meryem Oğlu îsâ, yedi yüz veya yedi yüzle sekiz yüz kişi arasında öncü gönderir. Onlar yolun bir kısmmdalarken Allah Teâlâ hoş bir güney yeli gönderir. Bununla her bir mü'min kişinin ruhu kabzolunur. Sonra insanların rezîlleri kalır. Hayvanların birbirleri üzerine aştıkları gibi birbirlerinin üzerine yürürler. İşte o zaman kıyametin misâli, ne zaman doğuracak diye kısrağının etrafında dolanarak bekleyen kişinin misâli gibidir. Kâ'b sözünü şöyle tamamladı: Benim bu sözümden sonra veya bu bilgimden sonra kim herhangi bir zorlamada (ilâve bilgi edinmek arzusuyla zorlamada) bulunursa; işte o, gerçekten zorlayan kişidir (tekellüfte bulunan kişidir). Sahîh haberlerden şahidi olması hasebiyle, Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edilen sözlerin en güzellerinden birisi budur. Hadîste sabit olduğu üzere Meryem Oğlu îsâ, Beyt-i Atîk'i haccedecektir. îiriâm Ahmed'in Süleyman İbn

Dâvûd kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu Beyt mutlaka Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkışından sonra haccolunacak ve burada umre yapılacaktır. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.
Bu korkular, bu kaygılar, bu sarsıntılar görüldüğü zaman kıyamet günü ve gerçek va'd yaklaşmıştır ki, o zaman «küfredenler: Bu, gerçekten zor bir gündür. »(Kamer, 8) derler. O küfredenlerin gözleri müşahede etmiş oldukları bu büyük işlerin şiddetinden dolayı belerip kalır: Vah bize, dünyada bundan önce gaflet içindeydik, biz gerçekten zâlimler idik, diyerek, haksızlıklarını itirafın kendilerine hiç bir fayda vermeyeceği bir zamanda yaptıkları haksızlıklarını itiraf ederler.[32]

98 — Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz.
99 — Şayet bunlar tanrı olsaydı, oraya girmezlerdi. Ve hepsi orada temelli kalacaklardır.
100 — Orada inim inim inleyecekler ve bir şey de işit-meyeceklerdir.
101 — Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.
102 — Onun uğultusunu duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar.
103 — O en büyük korku bile onları tasalandırmaz. Melekler onları: Size söz verilen gün, işte bu gündür, diye karşılarlar.

Cehennem Odunları

Allah Teâlâ Kureyş müşriklerinden ve putlara tapanlardan onların dinini kabullenmiş olanlara hitaben buyurur ki: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» îbn Abbâs, âyetteki kelimelerini; cehennem yakıtısınız, diye açıklar. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.» (Tahrîm, 6) âyeti gibidir. Yine İbn Abbâs bu kelimenin: Cehennem ağaçları, anlamında olduğunu söyler. Ondan gelen rivayetlerden birinde ise burayı; zenci dilinde olmak üzere, cehennem odunu, diye açıklamıştır. Mücâhid, İkrime ve Katâde bu kelimeyi; cehennem odunu, şeklinde açıklarlar. Hz. Ali ve Hz. Âişe'nin kırâetlerinde kelime zâten odun anlamında olmak üzere şeklindedir. Dahhâk:
«Cehennem odunusunuz.» âyeti hakkında : Oraya atılan şeylerdir, açıklamasını getirir. Bir baş-kaeı da böyle söylemiş olup bu açıklamaların hepsi birbirine yakındır.
«Oraya gireceksiniz. Şayet sizin Allah'ın dışında tanrılar edindiğiniz putlar ve Allah'a koştuğunuz eşler gerçek ilâhlar olsalardı, ateşe gitmez ve oraya girmezlerdi. Tapınanlar ve tapındıklarının hepsi orada temelli kalacaklardır.» Allah Teâlâ burada «Orada inim inim inle-yeceklerdir.» buyururken başka bir âyette: «Orada yüksek sesle solurlar.)» (Hûd, 106) buyurur. Buradaki nefeslerinin çıkışı, ise; nefeslerini içeri çekmeleridir. «Ve bir şey de işitmeye-ceklerdir.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Cehennemde sâdece orada temelli olanlar kaldığı zaman bunlar, içinde ateşten çivilerin olduğu

ateşten tabutlara konulurlar. Onlardan hiç kimse kendi dışında cehennemde birine azâb olunduğunu görmez. Bu sözlerinden sonra Abdullah : «Orada inim inim inleyecekler ve bir şey de işitmeyeceklerdir.» âyetini okumuştur. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Cerîr, Haccâc İbn Muhammed kanalıyla... îbn Mes'ûd'dan rivayetle zikretmiştir.
Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar...» buyurur ki; İkrime âyetteki kelimesini; rahmetle, bir başkası da mutlulukla tefsir etmiştir. «Bunlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır.» Allah Teâlâ önce, cehennem ehli ile Allah'a ortak koşmaları yüzünden dûçâr kalacakları azabı zikrettikten sonra bunların peşinden Allah'a ve Rasûllerine îmân eden mutlu kişileri zikreder. Allah Teâlâ'nın mutluluk sözü onlar içfh daha önce geçmiştir. Onlar dünyada daha önce sâlih ameller İşlemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Güzel davrananlara, daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26), «İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahman, 60). Nasıl ki onlar dünyada güzel ameller işlemişlerse, Allah Teâlâ da onların akıbetlerini ve mükâfatlarını güzel yapmış, onları azâbdan kurtarmış, onlara bol sevâb bahsetmiştir. Buyurur ki: «Bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır." Cehennemin uğultusunu duymazlar.» Onun cesedleri yakarken çıkardığı sesi de duymazlar. îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Osman'dan rivayetinde o, «Cehennemin uğultusunu duymazlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, sırat üzerinde onları sokacak yılanlardır. Onları soktukları zaman «hass hass» diye ses çıkarırlar. «Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar.» Allah Teâlâ onları korktuklarından kurtarmış ve onlar için arzulanıp sevilen şeyleri meydana getirmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Nu'mân tbn Beşîr'den rivayetinde Nu'mân bir gece Hz. Ali ile beraber sohbette bulunmuş ve: «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyetini okumuş da, Hz. Ali şöyle demiş : Ben onlardanım, Ömer onlardandır, Osman onlardandır, Zübeyr onlardandır, Talha onlardandır, Abdurrah-mân onlardandır —veya Sa'd onlardandır, demiştir— Nu'mân der ki: Namaz için ikâmet olundu da kalktı. Öyle sanıyorum ki elbisesini toparlarken «Cehennemin uğultusunu duymazlar.» diyordu. Şu'be'nin Ebu Bişr kanalıyla... Muhammed İbn Hâtıb'dan rivayetinde o, «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar...» âyeti hakkında Hz. Ali'nin şöyle dediğini işitmiş : Bunlar Osman ve ashabıdır. Hadîsi İbn Ebu Hatim de rivayet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Yûsuf İbn Sa'd kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetle zikretmiş olduğu bu hadîsin İbn Cerîr rivayetinde lafzı: Osman onlardandır, şeklindedir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Şüphesiz ki daha Önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyeti hakkında şöyle der: Bunlar Allah'ın dostlarıdır. Şimşekten daha sür'atli olarak sırat üzerinden geçerler. Kâfirler ise orada diz çökmüş olarak kalır. Bu açıklamalar, bizim zikretmiş olduklarımıza uygundur. Başkaları İse şöyle diyor: Aksine bu âyet, ta-pınılanlardan bir istisna olarak nazil olmuştur. Böylece Uzeyr ve Me-sîh, onlanh arasından çıkmış oluyor. Nitekim Haccâc İbn Muhammed el-A'ver'in îbn Cüreyc ve Osman İbn Atâ'dan, onların Atâ'dan, onun da ibn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Teâlâ önce : «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem

odunusunuz.» buyurmuş, sonra bunlardan istisna ederek : «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar...» buyurmuştur. Bunların; Allah'ın dışında tapınılan melekler, Isâ ve benzerlerinin olduğu söylenir, tkrime, Hasan ve İbn Cüreyc de böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle «Şüphesiz ki daha Önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar...» âyeti hakkında Dahhâk der ki: Meryem Oğlu îsâ ve Üzeyr (a.s.) hakkında nazil olmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz. Ali'den «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar...» âyeti hakkında o, şöyle demiştir: Güneş, ay ve Meryem Oğlu îsâ dışında Allah'tan başka İbâdet olunan her şey cehennemdedir. Hadîsin isnadı zayıftır. îbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre; o, «Bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyetinde îsâ, Üzeyr ve meleklerin kaydedildiğini söyler. Dahhâk da : îsâ, Meryem, melekler, güneş ve ay, demiştir. Bu açıklama Saîd İbn Cübeyr, Ebu Salih ve bir çoklarından da rivayet edilmiştir. îbn Ebu Hatim bu konuda gerçekten garîb bir hadîs rivayet edip der ki: Bize Fadl İbn Ya'kûb er-Rûhhânî'nin... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Şüphesiz ki daha önce; kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Bunlar îsâ, Üzeyr ve meleklerdir. Bazıları İbn Zeb'arî kıssası ile müşriklerin münazaraları kıssasını zikretmişlerdir ki, bu meyânda olmak üzere Ebu Bekr İbn Merdûyeh şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Ali İbn Sehl... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle anlatmıştır : Abdullah İbn Zeb'arî Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : Sen Allah'ın sana «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz, oraya gireceksiniz.» âyetini indirdiğini iddia ediyorsun. Güneşe, aya, meleklere, Üzeyr'e ve Meryem Oğlu îsâ'ya da ibâdet olunmuştur. Bütün bunlar sizin tanrılarınızla birlikte cehennemdeler mi? dedi de, bunun üzerine : «Meryem Oğlu misâl verilince senin kavmin hemen bağrıştı ve : Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler. Sana sâdece tartışmaya girişmek için böyle dediler. Hayır, onlar yaygaracı bir kavimdir.» (Zuhruf, 57) âyeti, peşinden de : «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyeti nazil oldu. Hadîsi Hafız Ebu Abdullah, el-Ehâdîs'ül-Muhtâra (Seçme Hadîsler) adlı kitabında rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbas'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz, oraya gireceksiniz.» âyeti nazil olduğunda müşrikler : Allah'ın dışında meleklere, Üzeyr'e ve îsâ'ya da ibâdet olunuyor, demişlerdi. Bunun üzerine : «Şayet bunlar tanrı olsaydı, oraya girmezlerdi, —ki bunlar tapınılan tanrılardır— Ve hepsi orada temelli kalacaklardır.» âyeti nazil oldu. Bu haberin benzeri Ebu Kü-deyne kanalıyla... İbn Abbas'tan rivayet edilmiş olup, bu rivayette o: «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.» âyeti nazil oldu, demiştir.

Muhammed îbn îshâk îbn Yessâr —Allah ona rahmet eylesin— «es-Sîre» adlı kitabında der ki: Bana ulaştığına göre bir gün Allah Rasûlü (s.a.) Velîd îbn Muğîre ile birlikte mescidde oturmuştu. Nadr İbn Haris gelip onlarla birlikte oturdu. Kureyş'den bir çokları mescidde idiler. Allah Rasûlü (s.a.) konuştuğunda Nadr İbn Haris ona karşı çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) onunla konuştu ve onu ilzam edip susturdu. Ona: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem

odunusunuz, oraya gireceksiniz. Şayet bunlar tanrı olsaydı, oraya girmezlerdi... Orada İnim inim inleyecekler ve bir şey de işitmeyecekler-dir.» âyetini okuyup kalktı, (biraz sonra) Abdullah İbn Zeb'arî es-Seh-mî gelip oturdu. Velîd îbn Muğîre, Abdullah İbn Zeb'arî'ye : Allah'a yemîn olsun ki Nadr İbn Haris, biraz önce Abdülmuttalib oğluna karşı duramadı, onun karşısında yenilgiye uğradı. Muhammed bizim ve tapındığımız şu ilâhların cehennem odunu olduğunu sanıyor, dedi. Abdullah İbn Zeb'arî şöyle dedi: Allah'a yemîn olsun eğer onu bulmuş olsaydım; mutlaka ona üstün gelir, onu sustururdum. Muhammed'e sorun bakalım; Allah'tan başka tapınılan her şey onlara tapmanlarla birlikte cehennemde midir? Biz meleklere tapınırız, yahûdîler Üzeyr'e tapınır, Hıristiyanlar Meryem Oğlu îsâ'ya tapınırlar. Velîd ve onunla birlikte mecliste olanlar, Abdullah îbn Zeb'arî'nin sözünden çok hoşlandılar ve onun hasmım susturacak bir delil getirdiğini sandılar. Bu, Allah Rasûlü (a.s.) ne anlatıldı da : Allah'tan başka kendisine tapımlma-yı seven her şey kendisine tapmanla beraberdir. Şüphesiz onlar şeytânlara ve şeytânların tapınmalarını emrettiklerine ibâdet ediyorlar, buyurdu. Allah Teâlâ da : «Şüphesiz ki daha önce, kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır. Onun uğultusunu duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar.» âyetini İndirdi. Hz. îsâ, Üzeyr, Allah'a itaat üzere geçip giden rahipler ve din adamlarından kendilerine tapınılanları dalâlet ehli içinden onlara tapmanlar Allah dışında kendilerini Rablar edinmişlerdir. Onların meleklere tapındıkları ve meleklerin Allah'ın kızları olduklarına dâir söyenenler hakkında ise : Bunlardan kim: Tanrı o değil de benim, derse; onu derhâl cehennemle cezalandırırız. Ve Biz zâlimlerin cezasını böyle veririz, kısmına kadar olmak üzere «Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun sânı yücedir. Hayır onlar ikram edilmiş kullardır. Onlar sözle asla O'nun Önüne geçemezler...» (Enbiyâ; 26-29) âyetleri nazil oldu. Hz. îsâ'nın durumu, Allah'ın dışında-ona tapmıl-dığı, Velîd ile orada hazır bulunanların Abdullah İbn Zeb'arî'nin delil ve münâkaşasından hoşlanılmasma dâir anlatılanlar hakkında ise: «Meryem Oğlu misâl verilince senin kavmin hemen bağrıştı. Ve: Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler. Sana sâdece tartışmaya girmek için böyle dediler. Hayır, onlar yaygaracı bir kavimdir. O, sâdece kendisine nimet verdiğimiz ve îsrâiloğullanna örnek kıldığımız bir kuldur. Şayet dileseydik yeryüzünde yerinizi tutacak melekler var ederdik. Şüphesiz ki O, beklenen saati bildirir. Ondan şüphe etmeyin hiç.» (Zuhruf, 56-61) âyetleri nazil olmuştur. Hz. îsâ'ya verilen ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizeleri kıyâmetirl bilinmesine (kiyâmetin vukuuna) yeterli delildir. Allah Teâlâ onun (Hz. îsâ'nuı) şöyle dediğini haber verir: «Ondan şüphe etmeyin hiç ve bana tâbi olun. îşte dosdoğru yol.» (Zuhruf.61).
İbn Zeb'arî'nin söylemiş olduğu bu söz, büyük bir hatâdır. Zîrâ bu âyet ancak Mekke ehline hitaben, onların aklı olmayan cansız şeylerden ibaret putlara tapınmaları konusunda onlara tapınanlan bir azarlama ve suçlama olarak nazil olmuştur. Bu sebepledir ki: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» buyurmuştur. Salih amelleri olan, kendilerine tapınanların tapınmasına razı olmayan Mesîh ve Üzeyr gibileri nasıl olur da buna hamlolunabilir? İbn Cerîr tefsirinde, buradaki îsm-i Mevsûl olan (U) edatının arap-lar katında aklı olmayan şeyler hakkında kullanıldığı cevabını verir. Bundan

sonra Abdullah tbn Zeb'arî müslüman olmuştur. Meşhur şâirlerden birisi olup önceleri müslümanları hicvedermiş. Daha sonra Özür beyân eden şiirler söylemiştir.(...)
Abdürrezzâk'ın Yahya îbn Rabîa'dan, onun da Atâ'dan rivayetine göre, «O en büyük korku bile onları tasalandırmaz.» âyetinde ölümün kasdedildiği söylenmiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ve Ebu SÎnân Saîd tbn Sinan eş-Şeybânî ise buradaki büyük korkudan maksadın, Sûr'a üfürülmesi olduğunu söylemişlerdir. îbn Cerîr de tefsirinde bu görüşü tercih etmiştir. Hasan el-Basrî'nin söylediğine göre ise bu büyük korku, kulun cehenneme atılması emredildiği zamandadır. Saîd İbn Cübeyr ve İbn Cüreyc'in söylediklerine göre bu korku, cehennemin cehennem ehli üzerine kapandığı zamandır. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Bekr el-Hüzelî'den rivayetine göre ise o, bu korkunun; cennet ile cehennem arasında ölümün boğazlanması zamanında olduğunu söylemiştir.
Melekler onları kabirlerinden çıktıkları zamanda Allah'a dönecekleri o günleri ile müjdeleyip : «Size söz verilen gün, işte bu gündür. (Sizi sevindiren bu günle karşılaşın, sevinin) diye karşılarlar.»[33]

104 — Göğü kitab dürer gibi ettireceğimiz gün; yaratmaya ilk başladığımız gibi katımızdan verilmiş bir va'd olarak onu yeniden var edeceğiz. Doğrusu Biz yapanlarız.

Göğün Dürülüşü

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu, göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün; —ki kıyamet günü olacaktır— o gün, mutlaka meydana gelecektir.» Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurmuştur: «Onlar Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle durulmuş olacaktır. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» (Zümer, 67). Bu-hârî der ki: Bize Mukaddem tbn Muhammed'in... tbn Ömer'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetinde şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah, kıyamet günü yerleri dürer, katlar ve gökler onun kudret elinde olur. Bu kanaldan hadîsin rivayetinde Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— tek kalmıştır. îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ yedi kat göğü içinde olan yaratıklarla, yedi kat yeri.içinde olan yaratıklarla birlikte dürer, bütün bunlan kudret eliyle dürecektir. Bunların hepsi, O'nun kudret elinde bir hardal tanesi mesabesinde olacaktır.
«Göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün...» âyetindeki kelimesinden maksadın, kitab olduğu söylenmiştir. Buradaki sicili kelimesinden meleklerden bir meleğin kasdedildiği de söylenir. îbn Ebu Hâtim'in Ali îbn Hüseyn kanalıyla... «Göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün...» âyeti hakkında İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Sicili, melektir. O (kulların) istiğfarını Allah'a yükseltip ulaştırdığı zaman: Onu bir *ıûr olarak yaz, buyrulur. îbn Ömer'in bu sözünü îbn Cerîr, Ebu Küreyb'den, o ise îbn Yemmân'dan rivayet etmiştir, îbn Ebu Hatim der ki: Âyetteki sicill'in melek olduğu görüşü Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyn'den de rivayet edilmiştir. Bu âyet hakkında Süddî der ki: Sicili; sahîfelerle

görevlendirilmiş melektir, insan öldüğü zaman kitabı (amel defteri) sicili adındaki bu meleğe ulaştırılır, o bu defteri dürer ve kıyamet gününe ulaştırır. Bununla kas-dedilen Sahâbe'den birinin ismidir. Hz. Peygamber (s.a.) için vahiy yazardı, da denilmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nm... İbn Ayaş'tan rivayetinde o, «Göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Sicili; işte o bir adamdır. Nûh der ki: Bana Yezîd İbn Kâ'b'm... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Sicili; Hz. Peygamber (s.a.) in kâtibidir. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Ku-teybe İbn Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre o, Sicill'in Hz. Peygamber (s.a.) in kâtibi olduğunu söylemiştir. Daha önce de geçtiği üzere İbn Cerîr bunu Nasr İbn Ali el-Cehdemî'den rivayet eder. İbn Adiyy ise Yahya îbn Amr îbn Mâlik en-Nükrî kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayet eder ki o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in «es-Sicill» adı verilen bir kâtibi vardı. Allah Teâl&'nın : «Göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün...» âyeti budur. îşte bu Sicili denen kişinin kitabı dür-düğü gibi, Biz de gökyüzünü düreriz. Sonra İbn Adiyy bu hadîsin mahfuz olmadığını söyler. Hatîb el-Bağdâdî «Tarih» inde der ki: Bize Ebu Bekr el-Berkânî'nin... İbn Ömer'den rivayetine göre o: es-Sicill, Hz. Peygamber (s.a.) in bir kâtibidir, demiştir. Bu, Nâfi' kanalıyla îbn Ömer'den şeklinde rivayeti ile son derece münker bir hadîstir ve asla sıhhatli değildir. Ebu Dâvud ve başkalarınca İbn Abbâs'tan rivayetle geçen hadîs de böyledir. Ebu Davud'un Sünen'inde dahi olsa hafızlardan bir grup bu hadîsin uydurma olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Şeyhimiz Ebu Haccâc el-Mizzî, —Allah ömrünü uzun edip ecelini geciktirsin ve onun akıbetini sâlih amel ile bitirsin— bu hafızlar cümlesinden-dir. Ben, bu hadîs için başlı basma bir cüz tahsis ettim. İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr bu hadîsin sahîh olup olmadığım tesbite çalışmış ve en güzel, en mükemmel bir şekilde bunu reddetmiştir. O, şöyle diyor: Sahabe içinde adı Sicili olan birisi tanınmıyor. Hz. Peygamber (s.a.) in vahiy kâtibleri bilinen kimselerdir. Onlar içinde adı Sicili olan hiç kimse yoktur. İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu konuda doğru söylemiştir. Bu; bu hadîsin münkerliğine delâlet eden delillerin en kuvvetlilerindendir. Sahabe içinde bu isimde birinin olduğunu söyleyenler başka bir şeye değil, sâdece bu hadîse dayanmışlardır. En doğrusunu Allah bilir. Görüşlerden sahîh olanı İse İbn Abbâs'tan rivayet edilen Sicill'in, sahîfe olduğu görüşüdür. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî bu açıklamayı îbn Abbâs'tan rivayetle zikretmişlerdir. Mücâhid, Katâde ve bir çokları buna dayanmış, bunu belirtmişler ve İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Zîrâ bu kelimenin, sahîfe anlamında olduğu arap dilinde bilinmektedir. Dolayısıyla sözün anlamı da bu olmalıdır. Dolayısıyla «Göğü kitab dürer gibi düreceğimiz gün...» âyetinde kelimesinin başında olan «lâm» harf-i cerri harf-i cerri anlamındadır. Nitekim «Böylece ikisi de teslîm olunca, babası; oğlunu alnı üzeri yatırdı.» (Saffât, 103) âyetindeki kelimesinin başında bulunan harf-i cer de böyledir ve bunun dilde daha birçok benzerleri vardır. En doğrusunu Allah bilir.
«Yaratmaya İlk başladığımız gibi katımızdan verilmiş bir va'd olarak onu yeniden vâr edeceğiz. Doğrusu Biz yapanlarız.» Bu; Allah Te-âlâ'nın' bütün yaratıkları yeni bir yaratılışla var ettiği gün mutlaka olacak, meydana gelecektir. Onları ilk olarak yarattığı gibi, onları yeniden yaratmaya da elbette güç yetiricidir. Bunun meydana gelmesi vâcibdir. Zîrâ va'dinden dönmeyen ve değiştirmeyen (sünnetinde hiç bir

değişiklik olmayan) Allah'ın va'dl cümlesinderidir. O, buna güç yetiricidir. Bunun içindir ki: «Doğrusu Biz yapanlarız.» buyurmuştur îmâm Ahmed der ki: Bize Vekîl ve İbn Ca'fer'İn mânâ olarak Şu'be kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize öğüt vererek kalktı ve buyurdu ki: Şüphesiz siz yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak Allah'ın huzurunda haşrolunup toplanacaksınız. «Yaratmaya ilk başladığımız gibi katımızdan verilmiş bir va'd olarak onu yeniden var edeceğiz. Doğrusu Biz yapanlarız.» Ve râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde hadîsi Şu'be'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Yine aynı hadîsi Buhârî, kitabının bu ayetin tefsirine dâir olan babında rivayet eder. Hadîsin bir benzeri Leys İbn Ebu Süleym tarafından Mücâhid'den, o Hz. Aişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den şeklinde bir isnâdla rivayet edilmiştir. «Taratmaya ilk başladığımız gibi onu yeniden var edeceğiz.» âyeti hakkında İbn Aibbâs'tan rivayetle Avfî şöyle der : İnsanlar yaratılmazdan önce olduğu gibi her şeyi helak edeceğiz.[34]

105 — Andolsun ki Biz, Zikir'den sonra Zebur'da da yazdık ki: Yeryüzüne ancak sâlih kullarım vâris olur.
106 — Doğrusu bunda ibâdet edenler için tebliğ vardır.
107 — Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed

Allah Teâlâ burada sâlih kullan için yazıp takdir buyurduğu dünya ve âhiretteki mutluluğu, onlarm dünya ve âhirette yeryüzüne vâris olacaklarını haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Yeryüzü muhakkak ki Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar ve akıbet müttakîlerindir.» (A'râf, 128), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz.» (ÖâfÎr, 51), «Allah; İçinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'd etti ki: Onlardan Öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecektir.» (Nur, 55).
Aynca Allah Teâlâ, bunun şüphesiz ve mutlaka meydana geleceğinin şeriat kitablannda ve takdir-i ilâhide yazılmış olduğunu da haber vermiştir. Bunun İçindir ki: «Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da da... yazdık ki...» buyurmuştur.
A'meş şöyle diyor: Saîd tbn Cüıbeyr'e «Andolsun ki Biz, Zikir'den sonra Zebur'da da... yazdık ki...» âyetini sordum : Zebur; Tevrat, încil ve Kur'an'dır, dedi. Mücâhid, âyetteki Zi-kir'in kitab olduğunu söyler. îbn Abbâs, Şa'bî, Hasan, Katâde ve bir çoklan derler ki: Zebur; Davud'a indirilendir. Zikir ise Tevrât'dır. Îbn Abbâs'tan rivayete göre âyette anılan Zebur, Kur'an'dır. Saîd îbn Cü-beyr Zikir'in, gökte olan (kitab) olduğunu söyler. Mücâhid'e göre Zebur; Zikir'den sonraki kitablardır. Zikir de, Allah katındaki ana kitab-dır. îbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercîh etmiştir. Zeyd Îbn Eşlem de bunun ilk kitab olduğunu söyler. Sevrî ise bunun Levh-i Mahfuz olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem der ki: Zebur; peygamberlere indirilen kitablardır. Zikir ise bundan Önce kendisine eşyanın yazılı olduğu ana kitabdır. Îbn Abbâs'tan rivayetle Ali Îbn

Ebu Talha "der ki: Allah Teâlâ Tevrat, Zebur ve göklerle yer olmazdan önceki geçen ilminde, Muhammed ümmetinin yeryüzüne vâris kılınacağını, onları cennete koyacağını, onların sâlihler olduklarını haber vermiştir. îbn Abbâs'tan rivayetle Mücâhid'in belirttiğine göre; o, «Yeryüzüne ancak sâlih kullarım vâris olur.» âyetinde geçen yeryüzünün, cennet arazîsi olduğunu söylemiştir. Ebu Aliyye, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Şa'bî, Katâde, Süddî, Ebu Sâlih, Rebî' Îbn Enes ve Sevrî de böyle söylemiştir. Ebu Derdâ: Bizler; sâlih olanlarız, demiştir. Süddî de, onların mü'minler olduğunu söyler.
Doğrusu kulumuz Muhammed (s.a.) e indirmiş olduğumuz şu Kur'-an'da da ibâdet eden bir kavim İçin tebliğ, menfaat _ve bir yeterlilik vardır. Onlar ki, Allah'a O'nun meşru' kıldığı, sevdiği ve hoşnûd olduğu şekilde ibâdet eder, şeytâna ve nefislerinin arzulanna itâata Allah'a itaati tercîh ederler.
Allah Teâlâ, «Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.» âyetinde Muhammed (s.a.) i âlemler için bir rahmet kıldığım haber verir. Onu, bütün âlemlere bir rahmet olarak göndermiştir. Bu rahmeti kabul edip bu nimete şükredenler dünyada ve âhirette mutluluğa ulaşırlar. Onu reddedip inkâr edenler ise dünyada ve âhirette hüsrana uğrarlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun? Yaslanacakları cehenneme ki o, ne kötü bir karargâhtır.» (îbrâhîm, 28-29) buyururken, Kur'an'ı niteleme sadedinde diğer bir âyette şöyle buyurmuştur : «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların İse kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Müslim Sahîh'İnde der ki: Bize İbn Ebu Ömer'in... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, müşriklere beddua et, denildi de : Şüphesiz ben, çok la'net edici olarak gönderilmedim. Ben ancak bir rahmet olarak gönderildim, buyurdu. Hadisi sâdece Müslim tahric etmiştir. Başka bir hadîste ise: Ben, ancak bahşedilmiş (hidâyete erdirilmiş ve hidâyete erdiren) bir rahmetten ibaretim, buyrulmuştur. Hadîsi Abdullah İbn Ebu Urâbe ve başkaları Vekî1 kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet etmişlerdir. İbrâhîm el-Harbî der ki: Bir başkası hadîsi Vekî'den rivayet etmiş, fakat (hadîsin isnadında) Ebu Hüreyre'yi zik-retmemiştir. Buhârî'ye bu hadîs sorulmuş da, şöyle demiş : Bu hadis Hafs îbn Öıyâs'ın yanında mürsel olarak mevcûddur. Hafız İbn Asâ-kir : Mâlik İbn Süayr İbn el-Hıms... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet etmiştir, dedikten sonra Ebu Bekr İbn el-Mukrî ve Ebu Ahmed el-Hâkİm kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayete göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) : Ben, ancak bahşedilmiş bir rahmetten İbaretim, buyurdu, diye hadisi zikretmiştir. Yine îbn Asâkir, Salt İbn Mes'-Ûd kanalıyla... İbn Ömer'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki Allah Teâlâ beni bahşolunmuş bir rahmet olarak gönderdi. Ben bir kavmi (inananları) yüceltmek ve diğerlerini alçaltmak için gönderildim.
Ebu Kasım Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Nâfi' et-Tahhân'ın... Muhammed İbn Cübeyr îbn Mut'im'den, onun da babasından rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Hz. Hamza'nın seriyyesin-den Mekke'ye dönüşünde Ebu Cehil Mekke'ye gelmiş ve: Ey Kureyş topluluğu, muhakkak ki Muhammed Yesrib'e inmiş ve öncülerini göndermiştir. O, ancak sizden bir şeyler elde etmek İstiyor.

Onun yoluna uğramaktan veya ona yaklaşmaktan sakının. Şüphesiz o, yırtıcı bir arslan gibidir. Size karşı son derece öfkelidir. Zîrâ sizler, devenin ayağından (veya tırnağından) kurtçukların sökülüp atıldığı gibi onu Mekke'den sürüp çıkardınız. Allah'a yemin olsun ki onun bir büyüsü var. Onu ve ashabından birini gördüğümde mutlaka onlarla birlikte şeytânı gördüm. Sizler Kayle'nin iki oğlunun —Evs ve Hazrec kabilelerini kasdediyor— düşmanlığını İyi bilirsiniz. O (Muhammed), düşmandan yardım alan bir düşmandır, demişti. Mut'im İbn Adiyy ona şöyle dedi: Ey Ebu Hakem, Allah'a yemîn olsun ki sizin kovmuş olduğunuz kardeşinizden dili daha doğru, va'dinde daha sâdık birisini asla görmedim. Madem ki yaptığınız şeyleri yapmış bulundunuz, o halde insanların ondan geri, uzak duran ve ona ilişmeyeni olun. Ebu Süfyân îbn Haris ise şöyle dedi: İçinde bulunduğunuz halden daha şiddetli, katı ve sert olun. Eğer Kayle'nin iki oğlu sizi ele geçirecek olurlarsa, sizin hakkınızda hiç bir anlaşma ve merhamet gözetmezler. Eğer bana itaat edecek olursanız, sizi en hayırlı sığmağa sığındırırım veya Mühammed'i onların arasından çıkarırsınız da, kovulmuş halde ve tek başına kalır. Kay-le'nin iki oğluna gelince; Allah'a yemin olsun ki zillet ve alçaklıkta onlar Dehlek [35] ahâlîsiyle birdirler... Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştığında şöyle buyurdu : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki onları mutlaka öldüreceğim, onları mutlaka asacağım ve onlar istemeye istemeye kendilerini Allah'ın beni göndermiş olduğu rahmete ulaştıracağım. Allah, dinini gâlib getirinceye kadar beni öldürme-yecektir. Benim beş ismim var: Ben Muhammed'im, Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü imha edeceği imha edici, siliciyim. Ben, insanların ayaklarım dibinde toplanacağı Hâşir'im. Ben, son gelenim. Ah-med İbn Salih der ki: Bu hadîsin sahîh olduğunu umarım.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye îbn Amr'ın... Amr İbn Ebu Kurra el-Kindî'den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Huzeyfe Medâin'-deydi ve Allah Rasûlü (s.a.) nün söylediği birtakım şeyleri zikrediyordu. Huzeyfe, Selmân'a geldi de, Selmân şöyle dedi: Ey Huzeyfe, şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) öfkeliyken de hoşnûdluk ve şadlık halindeyken de bir şeyler söylerdi. Ben biliyorum ki Allah Rasûlü (s.a.) bir hutbe-sinde şöyle buyurmuştu : Ümmetimden birine öfkeli halimde sövmüş veya la'net etmişsem, ben ancak Âdemoğlundan birisiyim. Onların öfkelendiği gibi, ben de öfkelenirim. Allah beni ancak âlemlere bir rahmet olarak göndermiştir. Ben onu (bu rahmeti) kıyamet günü ona (o kula) bir dua kılacağım. Hadîsi Ebu Dâvûd, Ahmed îbn Yûnus'dan o da Zâide'den rivayet etmiştir.
Onu inkâr eden için hangi rahmet meydana gelmiştir, diye sorulursa buna Ebu Ca'fer İbn Cerîr'in rivayet ettiği şu hadîsle cevab veririz: îshâk İbnŞâhîn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayete göte; o, «Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kim Allah'a ve âhiret gününe îmân etmişse, dünyada ve âhirette ona rahmet yazılır. Kim de Allah'a ve Rasûlüne îmân etmemişse, daha önceki ümmetlerin başına gelen yere geçirme ve başına taş yağdırmadan affolunmuştur. İbn Ebu Hatim de Mes'ûdî kanalıyla... îbn Abbâs'tan yukardakine benzer şekilde hadîsi rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Kasım Taberânî'nin Abdan İbn Ahmed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde ise o, «Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kim ona tâbi olmuşsa, dünyada ve âhirette onun için bir rahmet olmuştur. Kim de

ona uymamışsa, diğer Ümmetlerin başına gelen yere geçirme, yüzlerini silme ve başlarına tas, yağmadan affolunmuştur.[36]

İzahı

«Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik» âyetine gelince, burada birkaç mes'ele vardır.
Birinci Mes'ele : Hz. Muhammed (s.a.) in hem din ve hem de dünya işleri bakımından bir rahmet olmasına dâirdir. Hz. Peygamber (s.a.), din bakımından bir rahmettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) efendimiz, insanların câhiliyet ve sapıklık içinde oldukları, ehl-i kitâb'ın kitabla-nnda bulunan farklılıklardan, doğru haberlerden mahrum bulunmalarından ve uzun süre öylece kalmalarından dolayı dinleri hakkında bir şaşkınlık içinde bulundukları bir zamanda gönderilmiş; hakkı arayan herhangi bir kimsenin kurtuluş ve sevâb yolunu bulamadığı bir zamanda gelerek insanları hakka çağırmış, onlara sevâb ve mükâfat yolunu göstermiş, birçok hükümler vaz'ederek helâl ve haramı belli etmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen bu ilâhî rahmetten ancak Hakk'ı arayan; taklîd, inâd ve kibir hastalıklarına tutulmayan, Allah Teâlâ-nın tevfîk ve hidâyetine mazhar olanlar faydalanabilmişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Allah, bu duruma işaretle şöyle buyurmaktadır : «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların İse, kulaklarında bir ağırlık vardır. Ve bu onlara kapalıdır.» (Fussilet, 44).
Hz. Peygamber (s.a.) bu dünya hayatı bakımından da bir rahmet idi. Çünkü kendi zamanının insanları onun vasıtasıyla birçok fenalıklardan, yağma ve savaşlardan kurtulmuş ve onun dini hürmetine zaferler elde etmişlerdi. Ancak denebilir ki, Rasûlullah (s.a.) savaş ve küfredenlerin ve mallarının garıîmet olarak alınmasını mubah- görme gibi şeyler de getirmiştir. Binâenaleyh onun dünya nimetleri bakımından bir rahmet olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Bu soruya birkaç açıdan cevab vermek mümkündür: 1) Hz. Peygamber (s.a.), savaşı yalnız şirkde inâd eden, gurura kapılan ve gerçeği düşünmeyenler için getirmiştir. Allah Teâlâ'nın sıfatları arasında Rahman ve Rahîm de vardır. İşte .bu rahmet aynı zamanda âsîlerden intikam almayı gerektirir. Ayrıca bazan zarara da sebep olabilen yağmur hakkında Cenâb-ı Allah : «Gökten bereketli bir su indirdik.» (Kaf, 9) buyuruyor. Burada olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.) in inâdçılara karşı yaptığı savaş, onun rahmet olması vasfım kaldırmaz. 2) Hz. Peygamber (s.a.) den önce gönderilen herhangi bir peygamberi ümmeti ısrarla reddettiği zaman Allah Teâlâ onları yere batırma, hayvan şekline sokma ve suda boğma gibi âfetlerle yok ederdi. Fakat Hz. Muhammed (s.a.) i tekzîb eden müşriklerin azabı öldükten sonraya veya ahirete te'hîr edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez.» (Enfâl, 33) buyurmuştur. Bu noktada «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın.» (Tevbe, 14) ve, «Allah'ın münafık erkekleri ve münafık kadınları cezalandırması için.» (Ahzâb, 73) âyetleri bu mesele ile çelişkili değildir. Çünkü bu iki âyet, amm (genel) olan bir duruma açıklık getirmekte, onu ta,hs& etmektedir. 3) Rasûlullah (s.a.) ((Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.» (Kalem, 4) âyetinin de gösterdiği gibi, son derece güzel bir ahlâk sahibi idi. Ebu Hüreyre (r.a.) nin rivayet ettiğine göre; bir defasında kendisine : Ya

Rasûlallah, müşrikler İçin beddua ediniz, dendiğinde; ben bir azâb olarak değil, sâdece bir rahmet olarak gönderildim, buyurmuştur. Huzeyfe (r.a.) nin rivayetinde İse şöyle buyurmaktadır: Ancak, ben de bir insanım. Herhangi bir insan gibi ben de sinirlenebilirim. Binâenaleyh herhangi bir kimseye acı bir söz söylemiş İsem, Allah'tan o-sözleri kıyamet günü o kimse İçin bir duâ hükmüna geçirmesini niyaz ederim. 4) Abdurrah-mân tbn Zeyd : Âlemlere rahmet olarak demek; özellikle mü'minler için rahmet olarak, demektir, demiştir. Ebu'l-Kâsım el-Ensârî bu iki görüşün aynı mânâyı ifâde ettiğini söylemektedir. Nitekim daha önce açıkladığımız gibi, şayet Allah (c.c.) m ve Rasûlü (s.a.) nün âyetlerini düşünmüş olsalardı, Hz. Peygamber (s.a.) herkes için bir rahmet olacaktı. Fakat ondan yüz çevirip gurura kapılanlar, âyette «Kur'an onlara kapalıdır.» (Fussİlet, 44) Duyurulduğu gibi, kendi kendilerini yine kendileri mihnet ve felâkete atmışlardır.
İkinci Mes'ele : Mu'tezile mezhebinde olanlar şöyle bir fikir ileri sürüyorlar: Eğer Allah Teâlâ ehl-i sünnet âlimlerinin söylediği gibi, kâfirlerin İşlemiş oldukları küfrü murâd edip, peygamber (s.a.) i kabul etmelerini düemememiş olsaydı, hattâ bu kimselerin -peygamberi sâdece reddetmelerini dileyip onlar için bunları yaratmış ve onları da yalnız bu fıtrat üzere yaratmış bulunsaydı; bu durumda onlara peygamber göndermesi onlar için- bir rahmet olmak şöyle dursun, bir azâb Ve felâket olurdu. Oysa nasslar bunun hilafını; Hz. Peygamber (s.a.) in bir rahmet olarak gönderildiğini gösteriyor. Hz. Peygamber (s.a.) in kâfirlere rahmet olarak gönderilmesini, daha önce gelmiş geçmiş milletlerin cezaları hemen bu dünyada verildiği gibi, bunların cezalarının bu dünyada verilmemesi açısından ele almak doğru olmaz. Çünkü bize göre o, bütün İnsanlara aynı ölçüde rahmettir. Sizin kâfirler nokta-i nazarından bulunduğunu söylediğiniz azabın te'hîr edilmesi mes'elesi mü'minler için de vâki'dir. O halde Hz. Peygamber (s.a.) in mü'minler için rahmet olması nokta-i nazarından kâfirler için de rahmet olması gerekir. Bu durumda bir ölçüde rahmet olma esâsı ihlâl edilmiş; â$î olan kâfirler mü'minlerden daha kazançlı olmuş olurlar. Ayrıca kâfirler için Rasûlullah (s.a.) m gönderilmesinden sonra vâki* olduğunu söylediğiniz birtakım nimetler, onun gönderilmesinden önce de vâki' idi. Hattâ ondan önce bu nimetler daha da fazla idi. Çünkü Rasûlul-lah (s.a.) in gönderilmesinden sonra müşrikler birtakım endîşe ve korkulara kapılmışlardır. Sonra bir de cihâd emri vardır ki bu, onlann çoğunun canlarına mal olmuştur. Binâenaleyh âyet-i kerîme'den nıurâd edilen mânâ, sizin ileri sürdüğünüz mânâ olampz. Buna cevaben şöyle diyebiliriz: Siz diyorsunuz ki, Allah Teâlâ Ebu Leheb'in îmân etmeyeceğini bildiği ve bunu haber verdiği İçin bütün bunlardan sonra ona, îmân etmeyi emretmesi Allah (c.c.) in ilmini cehle, doğru olan haberini yalana çeviren bir emir olur ki, bu muhaldir ve muhali em-retmektir. İşte sizin İleri sürdüğünüz bu görüşe rağmen Hz. Muham-med (s.a.) in gönderilmesi insanlar için rahmet olabiliyorsa; Allah Te-âlâ'nın, kâfirin küfrünü yaratmış olması halinde bile, onun peygamber olarak gönderilmesinin bir rahmet olduğunu kabul etmemiz niçin mümkün olmasın? Zîrâ kâfirin gücü yalnız küfrü işlemeye elverişli bir güç ise bunun niçin böyle olduğunu Mu'tezİle'ye sormak gerekir. Şayet bu güç, hem küfre ve hem de îmâna kullanılmaya elverişli ise bun-lardan birini tercih etmek, bu konuda bir teselsülü önlemek İçin, Allah Teâlâ'nm yaratacağı bir müreccihin bulunmasını gerektirir. Bu da Mu'tezile'nin görüşünün

yanlış olduğunu gösterir. Sonra şunu da sorarız ki: Niçin Hz. Peygamber (s.a.), intikam azabını te'hîr etmek mânâsına kâfirler için bir rahmet olmuş olmasın? Mu'tezile âlimleri Hz. Peygamber (s.a.) in herkes için aynı bakımdan rahmet olması halinde, mü'minler için rahmet olduğu nokta-i nazardan kâfirler için de rahmet olması gerektiğini söylemektedirler. Bize göre yukarıdaki âyette, Rasûlullah (s.a.) m herkes için bir veya iki bakımdan rahmet olduğuna dâir herhangi bir kayıd yoktur. O halde bu kimselerin, Hz. Peygamber (s.a.) İn herkes için bîr bakımdan rahmet olduğunu iddia etmeleri delilsiz verilmiş bir hükümdür. Kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.) gönderilmeden önce de dünya nimetlerine sahip olduklarına, gelince; bu doğrudur. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) mü'minlere rahmet olduğu için ilk zamanlar kâfirler, üzerlerine bir azâb gelmesinden korkmuşlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), aralarında bulunduğu için kendilerine herhangi bir azâb gelmeyeceği açıklanınca, Rasûlullah (s.a.) müşrikler için de bir rahmet olmuştur. Üçüncü Mes'ele : Bazı âlimler bu âyete istinâd ederek, meleklerin de âlemler kelimesinin kapsamına girmesinden ötürü Hz. Muhammed (s.a.) İn meleklerden daha üstün olduğunu, dolayısıyla melekler için de bir rahmet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe şöyle cevab verebiliriz : Bu görüş, Allah Tealâ'nın melekler hakkında «Onlar, îmân edenler için af dilerler.» (Ğâfir, 7) âyetiyle çelişmektedir. Çünkü meleklerin mü'minler için af dilemesi, onların mü'minler için bir rahmet olduklarını gösterir ve Peygamber (s.a.) de mü'minlerden biridir. Keza «Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamberi Överler.» (Ahzâb, 56) âyeti de aynı mâhiyettedir.[37]

108 — De ki ; Gerçekten bana, sizin tanrınızın yalnızca bir tek tanrı olduğu vahyolunuyor. Artık müslüman olacak mısınız?
109 — Şayet yüz çevirirlerse de ki : Ben, size eşitlik üzere bildirdim. Artık tehdîd edildiğiniz şeyin yakın mı, uzak mı olduğunu bilmem,
110 — Doğrusu O, sözün açığa vurulanını da bilir, gizlediklerinizi de bilir.
111 — Bilmem. Belki bu, sizin için bir deneme ve bir süreye kadar yararlanmadır.
112 — Dedi ki: Rabbım, hak ile hükmet. Rahman olan Rabbımız. Sizin nitelendirmelerinize karşı yardımına sığınılacak olandır.

Sizin İlâhınız

Allah Teâlâ Rasûlüne, müşriklere şöyle demesini emreder: ((Gerçekten bana, sizin tanrınızm yalnızca bir tek tanrı olduğu vahyolunuyor. Artık (buna tâbi olup, boyun eğip teslim olacak) müslüman olacak mısınız? Şayet senin kendisine çağırıp, davet ettiğini terkeder ve yüz çevirirlerse de ki: «Ben, size eşitlik üzere bildirdim.» Sizin bana düşman olduğunuz gibi benim de size düşman olduğumu, sizin benden uzak olmanız gibi benim de sizden uzak olduğumu size bildirdim. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «şayet seni yalanlarlarsa : Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım de.» (Yûnus, 41), «Eğer bir kavmin hiyânet etmesinden korkarsan; sen de onlara karşı aym şekilde davran.» (Enfâl/ 58) Bu, karşılıklı ve müsâvî olarak anlaşmaların bozulduğunu, senin ve onların bilmesi içindir. Burada

ise şöyle buyuruyor : «şayet yüz çevirirlerse de ki: Ben, size eşitlik üzere bildirdim.» Benim sizden uzak olduğumu, sizin de benden uzak olduğu-, nuzu bildiğim için size bildirdim.
«Artık tehdîd edildiğiniz şeyin yakın mı, uzak mı olduğunu bilmem.» Bu, mutlaka meydana gelecektir. Fakat onun yakınlığı ve uzaklığı hakkında benim hiç bir bilgim yoktur. «Doğrusu O, sözün açı^a vurulanını da bilir, gizlediklerinizi de bilir.» şüphesiz Allah, gaybm hepsini bilir. Kulların açığa vurduğunu da gizlediklerini de bilir. Açık olan şeyleri ve gönüllerde olanları, gizliyi ve gizlinin de gizlisini en iyi O bilir. Kulların açık ve gizli hallerinde neler yapacaklarını da bilen O'dur. Az olsun, çok ve büyük olsun bunlar sebebiyle onları cezalandıracaktır.
«Bilmem. Belki bu, gecikme sizin için bir deneme ve bir süreye kadar yararlanmadır.» âyeti hakkında İbn Cerîr der ki: Belki de bunun geciktirilmesi, sizin için bir imtihan ve belirli bir süreye kadar geçindirme, faydalandırmadan ibarettir. Bunu Avn da İbn Abbâs'tan nakletmiş olup en doğrusunu Allah büir.
«Dedi ki: Rabbım, (gerçeği yalanlayan kavmimizle aramızda) hak ile hükmet.» Katâde der ki: Peygamberler: «Rabbımız, kavmimizle bizim aramızda Sen, hak ile hüküm ver. Sen, hüküm verenlerin en ha-yırlısısın.» (A'râf, 89) derlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) de böyle demekle emrolundu. Mâlik'den, onun da Zeyd İbn Eslem'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) bir savaşta hazır bulunduğunda: «Rabbım hak ile hükmet.» derdi.
«Rahman olan Rabbımız sizin nitelendirmelerinize karşı yardımına sığınılacak olandır.» Onların söyleyip attıkları iftiralara karşı, yalanlama ve iftiralarının her bir makam ve derecesine karşı ancak Allah'tan yardım istenir.[38]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5294-5296
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5297-5298
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5298-5299
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5300-5301
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5302
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5303
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5304
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5305-5308
[9] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5308-5319

[10] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5319-5320
[11] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5323-5329
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5332-5333
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5333-5334
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5335
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5336-5337
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5337-5340
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5340-5341
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5341-5343
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5344-5345
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5346-5347
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5347-5349
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5350-5351
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5352
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5353-5357
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5358-5363
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5363-5366
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5367-5371
[28] Yazma nüshada bu râvînin ismi Ubeydullah îbn Hakîm ise de doğrusu Abdullah İbn Hakîm İbn Hızâm el-Kuraşî'dir. (dseri Arapça yayına hazırlayanlar)
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5374-5375
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5377
[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5378-5379

[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5379-5384
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5385-5390
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5391-5393
[35] Dehlek, Yemen denizinde bir adadır. Yemen ve Habeşistan arasındaki seferlerde kullanılan bir limanı vardır. (Arapça Nesre Hazırlayanlar)
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5393-5397
[37] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5397-5400
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5400-5401

HACC SÛRESİ

HACC SÛRESİ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.
2 — Onu göreceğiniz gün; her emzikli emzirdiğini unutur, her yüklü.yükünü düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün. Oysa sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir.

Kıyamet Günü

Allah Teâlâ. kullarına, kendinden sakınmalarını emreder ve onlara ilerde başlarına gelecek kıyamet gününün korkularını, sarsıntılarını ve durumlarını haber verir. Müfessirler kıyamet saatinin sarsıntısı konusunda ihtilâf etmişlerdir: Bu; insanların kabirlerinden kalkıp kıyamet arsalarında toplanmalarından sonra mıdır; yoksa insanlar kabirlerinden kalkmazdan önceki yeryüzünün sarsıntısından mı ibarettir? Nitekim Allah Tealâ bu hususta başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı zaman. Yer bütün ağırlıklarını çıkardığı zaman.» (Zilzâl, 1-2), «Yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruluşla birbirine çarpıldığında, işte o gün, olan olmuş (kıyamet kopmuş) tur.» (Hakka, 14-15), «Yer sarsıldıkça sarsıldığı zaman. Dağlar ufalandıkça ufalanıp, dağılmış toz haline gelmiştir.» (Vakıa, 4-6). Birtakım kimseler bu sarsıntının, dünya Ömrünün sonunda ve kıyamet saati hallerinin başında olduğunu söylemişlerdir. îbn Cerh* der ki:Bize tbn Beşşâr... Alkame'den rivayet etti ki: «Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.» âyeti hakkında o : Bu sarsıntı kıyamet saatmdan (kıyametin kopmasından) öncedir, demiştir. Bu görüşü îbn Ebu Hatim de, Sevrî kanalıyla... Alkame'den rivayetle zikretmiştir. Yine İbn Ebu Hatim bu görüşün benzerinin Şa'bî, îbrâhîm ve Ubeyd İbn Umeyr'den de rivayet edildiğini söyler. Ebu Küdeyne'nin Atâ'dan, onun da Âmir eş-Şa'bî'den rivayetine göre; o, «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, kıyamet gününden önce dünyadadır. İmâm Ebu Ca'fer îbn Cerîr, bu görüşte olanların dayanağım «Sûr Hadîsi»nde zikretmiştir. Bu hadîs Medine halkının kadısı îsmâîl İbn Râfi1 kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilir ki, bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ gökler ve yerin yaratılmasını bitirdiğinde Sûr'u yarattı, onu İsrafil'e verdi. İsrâfîl onu ağzına koymuş, ne zaman emredileceğini beklemek üzere gözünü Arş'a dikmiş beklemektedir. Ebu Hüreyre : Ey Allah'ın elçisi, Sûr nedir? diye sordu da, efendimiz : Bir boynuzdur, buyurdu. Ebu Hüreyre: O nasıldır? diye sordu da, şöyle buyurdu : Büyük bir boynuzdur. Ona üç kere üflenecektir: Birincisi, korku üfürmesidir. İkincisi, yıkılma üfürmesidir. Üçüncüsü ise, âlemlerin Rabbı için kalkış üfürmesidir. Allah Teâlâ İsrafil'e birinci üfürmeyi emredecek ve : Korku üfürmesini üfür, buyuracak. Birinci üfürme ile gökler ve yeryüzü ahâlîsi, Allah'ın diledikleri dışında korkacaklar. Allah Teâlâ (ikinci kere) üfürmesini uzatmasını ve kesintisiz üfürmesini emredecek. İşte bu, Allah Tealâ'nın hakkında: «Bunlar bir tek çığlık beklemektedirler ki, onun bir an gecikmesi yoktur.» (Sâd, 15) buyurduğu üfürme-dir. AUah Teâlâ dağları yürütecek de dağlar serâb gibi olacak. Yeryüzü,

halkıyla beraber sarsılacak. İşte bu; Allah Teâlâ'nın: «O gün bir sarsıntı sarsar.» (Nâeiât, 6) buyurduğu üfürmedir. Yeryüzü dalgalı denizde yolunu şaşırmış ve batma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir gemi gibi olacak. Dalgalar onu dövecek ve ahâlîsi ile beraber ters çevirecek. O, ruhların ağır gelip bir tarafa meylettirdikleri Arş'a asılı kandil gibi olacak. İnsanlar yeryüzü üzerinde uzanacaklar. Emzikli kadınlar emzirdikleri çocuklarını unutacak, hâmile kadınlar (doğurma vakti gelmediği halde) yüklerini düşürecekler, çocuklar ihtiyarlayacak, şeytânlar kaçışarak uçacaklar ve nihayet (yeryüzünün sonundaki) ülkelere varacaklar da, melekler onları karşılayıp yüzlerine vuracak ve onlar dönecekler. İnsanlar arkalarını dönüp kaçacaklar ve birbirlerine bağıracaklar. İşte bu, Allah Teâlâ'nın: «Ey kavmim, bağrışıp çağrışma gününden sizin için endîşe ediyorum. Arkanızı dönüp kaçacağınız gün... Allah'a karşı sizi koruyan bulunmaz. Allah kimi saptınrsa, onu doğru yola getirecek yoktur.» (Ğâfir, 32-33) buyurduğu durumdur. Onlar bu halde iken yeryüzü bir ülkeden diğer ülkeye kadar yarılıp çatlayacak ve onlar çok büyük bir korku yaşayacaklar. Bununla onlar, ancak Allah'ın bilebileceği bir üzüntüye gark olacaklar. Sonra göğe bakacaklar ki ne görsünler gök, erimiş bakır gibi olmuş. Sonra güneşi ve ayı tutulacak, yıldızları saçılacak. Sonra bu durum onlardan savılıp giderilecek. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Ölüler bundan hiç bir şeyi bilmeyecekler. Ebu Hüreyre : Allah Teâlâ'nm: «Sûr'a üfürülece-ği gün, Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olan^ lar da korku İçinde kalırlar.» (Nemi, 87) âyetinde istisna ettikleri kimlerdir? diye sordu da, Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Onlar şehîdlerdtr. Korku ancak dirilere ulaşacaktır. Onlarsa diriler olup, Rablan katında nzıklanmaktadırlar. Allah Teâlâ onları bugünün kötülüğünden koruyacak, emniyette kılacaktır. Bu, Allah'ın yaratıklarının kötüleri üzerine göndereceği bir azâb, Allah Teâlâ'nın hakkında: «Ey İnsanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün; her emzikli emzirdiğini unutur. Her yüklü yükünü düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün. Oysa sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir.» buyurduğu haldir. Bu hadîsi Taberânî, îbn Cerîr, İbn Ebu Hatim ve birçokları gerçekten uzun olarak, rivayet etmişlerdir. Bundan maksad bu hadîsin, sarsıntının kıyamet gününden önce olduğuna delâlet etmesidir. Sarsıntının kıyamete nisbet edilmesi, ona ^yakınlığından dolayıdır. Nitekim kıyametin alâmetlerinin ve benzerlerinin kıyamete nisbet edilmesi de böyledir. En doğrusunu Allah bilir.
Diğerleri ise: Bu, kıyamet günü arsalarda, kabirlerden kalkıldıktan sonra olacak bir korku, zelzele ve kaygıdır, demişlerdir. îbn Cerîr bu görüşü tercih eder. Aşağıdaki hadîsleri bu görüşlerine delil getiriyorlar :
1- İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya'nın... İmrân tbn Huasyn'-dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), seferlerinden birisinde ashabı yürüyüşte birbirlerinden önde ve arkada oldukları bir sırada yüksek sesle: «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyamet gününün sarsıntısı büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün; her emzikli emzirdiğini unutur, her yüklü yükünü düşürür. İnsanları sarhoş gibi görür sün. Oysa sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir.» âyetlerini okumuş. Ashabı bunu işitince, Allah Rasûlü (s.a.) nün bir şey söyleyeceğini anlayarak binitlerini hızlandırmışlar. Etrafında toplandıklarında Allah Rasûlü (s.a.) buyurmuş ki: Bilir misiniz bu hangi gündür? Bu, Âdem (a.s.) e nida olunacağı gündür. Rabbı

ona nida eder ve : Ey Âdem, cehennemlikleri çıkar, buyurur. Âdem : Rabbım, cehennemliklerin çıkarılması da nedir? diye sorar da : Her binden dokuz yüz doksan dokuzu cehennemde, birisi cennettedir, buyurur. Hz. Psygam-berin ashabı sustular, içlerinde gülümsemekte olanlar gülümsemelerini kestiler. Allah Rasûlü (s.a.) bu durumu görünce : Müjdeler olsun size, çalışın. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki muhakkak siz, iki yaratıkla berabersiniz. O ikisi ne ile beraber olurlarsa, onu çoğaltırlar : Ye'cûc ve Me'cûc ile Âdemoğullarmdan ve İb-lls oğullarından helak olanlar. Hz. Peygamberin ashabının üzüntüsü gitti, Allah Rasûlü sonra şöyle buyurdu : Çalışın ve ferah olun. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki siz, insanlar içinde devenin böğründeki bir ben veya hayvanın iki kolunun iç kısmındaki tüysüz boğum gibisinden başka bir şey değilsiniz. Tir-mizî ve Neseî, Sünen'lerinin «Kitâb et-Tefsîr» bölümlerinde hadîsi Mu-. hammed İbn Beşşâr kanalıyla... Katâde'den yukarıdakine benzer şekilde rivayet etmişler ve Tirmİzî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.
Tirmizî der ki: Bize İbn Ebu Ömer,.. İmrân İbn Husayn'dan rivayet etti ki Hz. Peygamber «Ama Allah'ın azabı pek çetindir.» kısmına kadar «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyamet gününün sarsıntısı büyük bir şeydir.» âyetleri nazil olduğunda —ki bu âyetler Allah Rasûlüne, bir seferde iken nazil olmuştur— şöyle buyurdu : Bu hangi gündür bilir misiniz? Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dediler de, şöyle buyurdu : O gün; Allah Teâlâ Âdem'e : Cehennemlikleri çıkar, buyuracağı gündür. Âdem: Rabbım, cehennemliklerin çıkarılması da nedir? diyecek de : Dokuz yüz doksan dokuzu ateşe, biri cennete, buyuracak. Müslümanlar ağlamaya başladılar da Allah Rasûlü (s.a.) : Orta yolu tutun, doğru olun. Hiç bir yükseliş yoktur ki hemen önünde bir câhiliyet olmasın. Bu sayı (dokuz yüz doksan dokuz kişi) câhiliyet devri ehlinden alınacak. Eğer tamamlanırsa ne âlâ, değilse münafıklardan tamamlanacak. Siz ve diğer ümmetler, hayvanın iki kolunun iç kısmındaki tüysüz bir boğumun misâli veya bir devenin böğründeki bir ben misâli gibisiniz, buyurdu. Sonra, şöyle devam etti: Ben öyle umuyorum ki sizler, cennet ehlinin dörtte biri olacaksınız. Onlar tekbîr getirdiler. Muhakkak ben öyle umuyorum ki sizler, cennet ehlinin üçte biri olacaksınız, buyurdu, tekbîr getirdiler. Sonra: Muhakkak ben öyle umuyorum ki sizler, cennet ehlinin yarısı olacaksınız, buyurdu, yine tekbîr getirdiler. Râvî der ki: (Cennet ehlinin) üçte ikisi (olacaksınız.) buyurdu mu, buyurmadı mı bilmiyorum. Hadîsi İmâm Ahraed de, Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. Yine Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîs Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla... îmrân îbn Husayn'dan da rivayet edilmiştir. İbn Ebu Hatim de hadîsi Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla... İmrân İbn Husayn'dan rivayetle zikretmiştir. İbn Cerîr de Bündâr kanalıyla... Hasan'dan rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir : Balıa ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) zorluk gazvesinden (Tebük gazvesinden) dönüşte, Medine'ye yaklaştıklarında yanındaki ashabına: «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir...» âyetlerini okumuştur. Ve râvî hadîsi yukarıdaki (Tİrmizî'nin rivayet ettiği) İbn Cüd'ân hadîsine benzer şekilde zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

2- İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Enes'ten rivayetine göre; o, «Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir...» âyeti nazil oldu, dedi ve hadîsi yukarıda Hasan'ın İmrân'dan rivayet ettiği şekle benzer olarak zikretti. Şu kadar var ki o, (Âdemoğulların-dan ve îblîs oğullarından helak olanlar ifâdesi yerine) : Cin ve insanların kâfirlerinden helak olanlar, dedi. îbn Cerîr hadîsi Ma'mer kanalıyla uzunca rivayet etmiştir.
3- İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o: Allah Rasûlü (s.a.) bu âyeti okudu... dedi ve hadîsi yu-kardakine benzer şekilde nakletti. Bu rivayette şu fazlalık vardır: Muhakkak ben öyle umuyorum ki sizler, cennet ehlinin dörtte biri olacaksınız. Daha sonra: Muhakkak ben, sizin cennet ehlinin Üçte biri olacağınızı umuyorum, buyurdu. Daha sonra da : Muhakkak ben sizlerin cennet ehlinin yarısı olacağınızı umuyorum, buyurdu da, onlar sevindiler. Bu hadîste, şu fazlalık da vardır : Sizler ancak bir parçadan bir parçasınız.
4- Bu âyetin (tefsîrinde) Buhârî der ki: Bize Ömer îbn Hafs... Ebu Saîd'den rivayet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Kıyamet günü Allah Teâlâ : Eyj Âdem, buyurur. Âdem : Buyur Rabbımız, der. Ona bir sesle: Allah sana, zürriyetinden cehennemlikleri çıkarmanı emrediyor, diye nida olunur. Âdem : Rabbım, cehennemliklerin çıkarılması da nedir? der. Her binden dokuz yüz doksan dokuz, buyurur. İşte o zaman yüklü olan kadın yükünü düşürür, çocuk ihtiyarlar (saçı ağarır). İnsanları sarhoş gibi .görürsün. Oysa sarhoş değil-dirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir. Bu, insanlara (Hz. Peygamberin ashabına) çok ağır geldi ve yüz ifâdeleri değişti. Hz. Peygamber (s.a.) : Ye'cûc ve Me'cûc'dan dokuz yüz doksan dokuz, sizden bir. Sonra sizler, insanlar içinde beyaz bir öküzün böğründeki siyah bir kıl veya siyah bir öküzün böğründeki beyaz bir kıl gibisiniz. Muhakkak ki ben sizin, cennet ehlinin dörtte biri olacağınızı umuyorum, buyurdu, biz tekbîr getirdik. Sonra: Cennet ehlinin üçte biri buyurdu, biz tekbîr getirdik. Sonra ; Cennet ehlinin yarısı, buyurdu, biz tekbîr getirdik. Buhârî hadîsi buradan başka yerlerde, Müslim ve Neseî Tefsîr'de muhtelif kanallardan olmak üzere A'meş'den rivayet etmişlerdir.
5- İmâm Ahmed der ki: Bize Ammâr îbn Muhammed'in.,. Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak Allah Teâlâ, kıyamet günü bir nida eden diriltecek (gönderecek) de şöyle nida edecek: Ey Âdem, Allah Teâlâ senin zürriyetinden bir bölümünü ateşe göndermeni emrediyor. Âdem : Rabbım, onlar kimlerdir? diyecek de, ona : Her yüzden doksan dokuz, denilecek. Kavimden (ashabın içinden) birisi: Bundan sonra bizden kurtulan kimdir ^ey Allah'ın elçisi? dedi de: Sizlerin, insanlar içinde devenin göğsünde bir beji gibisinden başka bir şey olmadığınızı biliyor musunuz? buyurdu. Hadîsi bu isnâd ile ve bu lafızlarla sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
6- İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya... Aişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti ki o :
Muhakkak siz, kıyamet günü yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrölunacaksınız, buyurdu da, Hz. Âişe: Ey Allah'ın elçisi, erkekler ve kadınlar birbirlerine bakmazlar mı? diye sordu. Allah Rasûlü: Ey Âişe, durum, onların bunu düşünemeyecekleri kadar şiddetlidir, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahihlerinde tahrîc etmişlerdir.

7- İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn İshâk... Hz. Âişe'den rivayet ediyor ki o, şöyle anlatıyor: Ben : Ey Allah'ın elçisi, sevgili, sevgilisini kıyamet günü hatırlamaz mı? diye sordum. Ey Âişe, üç şey sırasında ise hayır, buyurdu. Mîzân sırasında. Tâ ki ağır veya hafîf gelinceye kadar. İşte o zaman hatırlamaz. Kitablann uçuştuğu sırada ise sağından veya solundan verilinceye kadar yine hatırlamaz. Cehennemden bir şerare çıktığı, onlara sarıldığı, hışımla üstlerine ilerlediği zaman yine hatırlamaz. Cehennemden çıkan bu şerare : Üç kimse için görevlendirildim, üç kimse için görevlendirildim, üç kimse için görevlendirildim : Allah ile beraber başka bir tanrı iddia edenler için görevlendirildim. Hesâb gününe îmân etmeyenler için görevlendirildim. Her bir inâdçı zâlim için görevlendirildim, der ve onların üzerine kapanır, onları alevlerin içine çeker. Cehennem için kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprü vardır. Üzerinde kancalar ve dikenler olup, Allah'ın dilediklerini yakalarlar. İnsanlar o köprü üzerinde bir göz açıp kapama gibi, şimşek gibi, rüzgâr gibi, at ve binitlerin en iyileri gibidirler. Melekler : Rabbımız kurtar, kurtar, derler. İçlerinde kurtuluşa ererek kurtulmuş olanlar, (kancalar ve dikenler tarafından) tırmalanmış, yaralanmış olarak, kurtulmuş olanlar, yüzü üzere ateşe yuvarlanmış olanlar vardır. Kıyamet gününün korkularına dâir gerçekten bir çok hadîs ve eser vardır. Bu hadîs ve haberler buradan başka bir yerde verilecektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.» Büyük bir durumdur, zor bir durumdur, korkutucu, rüsvây edici, ansızın geliveren bir durumdur, şaşılacak, korkulacak bir hâdisedir, buyurmuştur. Âyetteki «sarsıntı» gönülleri için meydana gelen korkudur ki Allah Teâlâ başka bir âyette : «İşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.» (Ahzâb, 11) buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O'nu gördüğünüz gün her emzikli kadın emzirdiğini unutur.» Gördüğünün korkusuyla insanların kendisine en sevgili olanını, üzerine insanların en çok şefkat gösterdiğini unutur. Bu durumdan hayrete düşer de, emzirme halindeki çocuğunu bile unutur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, «yanında emzikli çocuğu olan kadın» anlamındaki bu-yurmamış, «çocuğu göğsünde emer haldeki emzikli kadın» anlamında buyurmuştur. Burada emzikli kadının unutacağı emzirdiği çocuk, sütten kesmeden önce emzirilen çocuktur. «Her yüklü (hâmile kadın korkunun şiddetinden hamilelik süresinin tamamlanmasından önce) yükünü düşürür. İnsanları (dûçâr kaldıkları durumun şiddetinden) sarhoş gibi görürsün. (Akıllan gitmiş, zihinleri kaybolmuştur. Onlan kim görse, onların sarhoşlar olduğunu sanır.) Oysa sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir.»[1]

3 — İnsanlardan kimi Allah hakkında bilmeden tartışır ve her azgın şeytânın ardına düşer.
4 — Onun aleyhinde şu hüküm yazılmıştır: O, kendisini dost edinen kimseyi saptırır ve alevli ateşin azabına götürür.

Allah Hakkında Tartışanlar

Allah Teâlâ yeniden dirilmeyi yalanlayan, Allah'ın peygamberlerine indirdiklerine karşı çıkarak, sözünde, inkâr ve küfründe her bir insan ve cin şeytânlarının peşine

düşerek Allah'ın ölüleri diriltmeye kadir olduğunu inkâr edenleri zemmediyor. Bu; haktan yüz çeviren, bâtıla uyan, Allah'ın Rasûlüne indirmiş olduğu apaçık hakkı bırakarak sapıklık önderlerine, kendi arzu ve hevesleri ile bid'atlara çağıranlara uyan, sapıklık ve bld'at ehlinin durumudur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onlar ve benzerlerinin durumu hakkında şöyle buyurur : «İnsanlardan kimi Allah hakkında bilmeden (sıhhatli bir bilgileri olmadan) tartışır ve her azgın şeytânın ardına düşer.» Allah Teâlâ'nm: «Onun aleyhinde şu hüküm yazılmıştır.» âyetinde Mücâhid'e göre; şeytân kasdedilmektedir. Yani takdirî bir yazılışla onun eleyhinde şu hüküm yazılmıştır : O, kendisini dost edinen, kendisine tâbi olan kimseyi dünyada sapıklığa düşürür ve âhirette de alevli, yakıcı, elem verici cehennem azabına götürür. Ebu Mâlik'den rivayete Süddî, bu âyetin Nadr İbn Haris hakkında nazil olduğunu söyler. İbn Cüreyc de böyle söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Amr İbn Selem el-Basrf-nin... Ebu Kâ'b el-Mekkî'den rivayetinde o, şöyle demiştir : Kureyş çir-keflerinden birisi: Bize Rabbınızdan haber ver: O altından mı, yoksa gümüşten mi, yoksa bakırdan mı? diye sormuştu da, gök öyle bir gürledi ki bir de baktık beyninin tepesi Önüne düşüverdi. Mücâhid'den rivayetle Leys İbn Ebu Süleym şöyle diyor: Bir yahûdî geldi ve: Ey Muhammed, bana Rabbından haber ver: O, hangi şeydendir? İnciden mi, yoksa yakuttan mı? dedi ve bir yıldırım gelip onu çarpıverdi.[2]

5 — Ey insanlar, eğer dirilişten yana bir şüphede iseniz; gerçek şu ki; size açıkça gösterelim diye Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık. İstediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarırız. Böylece yetişip erginlik çağına gelirsiniz. Kiminiz öldürülür, kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına geri itilir. Yeryüzünü kupkuru olarak görürsün. Ama Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir.
6 — îşte böyle. Muhakkak ki Allah hakkın tâ kendisidir. Doğrusu, ölüleri O, diriltir. Ve O, her şeye kadirdir.
7 — Kıyamet saati mutlaka gelecektir onda hiç şüphe yoktur. Ve Allah, kabirlerde olanları dirütecektir.

Allah Teâlâ, yeniden diriltmeyi ve âhireti inkârla muhalefet edenleri zikrettikten sonra, yaratmaya başlamasından müşahede olunanla Allah'ın- âhirete (insanları' âhirette tekrar diriltmeye) güç yetirici olduğuna delil getirir ve şöyle buyurur: Ey insanlar, şayet öldükten sonra kıyamet günü cesedler ve ruhların kalkmasından, tekrar diriltilme-lerinden şüphede iseniz; Biz sizi topraktan yarattık. Sizi yaratmasının aslı topraktandır. Âdem (a.s.) ondan yaratılmıştır. Sonra bir nutfe (sperma) den yarattık. Âdem'in neslini, az bir su olan nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandan yaratmıştır. Nutfe, kadının rahminde yerleştiği zaman o halde orada kırk gün kalır. Ona kendisinden toparla-nılacâğı şeyler ilâve edilir, sonra bu, Allah'ın izni ile kırmızı bir kan pıhtısına döndürülür. Bu durumda kırk gün kalır. Sonra şekil değiştirir, şekli ve hatları olmayan bir parça ete dönüşür. Sonra şekillenmeye ve hatları belli edilmeye başlanılır. Ondan baş, iki el, göğüs, karın, iki uyluk, iki ayak

ve diğer uzuvlar şekillendirilir. Bazan şekillendirilmeden ve hatları belli olunmadan kadın onu düşürür. Bazan da şekil ve hatları belli olmuş durumda atar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Gerçek şu ki; (Sizin de müşâhade ettiğiniz- gibi onu) size açıkça gösterelim diye, yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık.» buyurmuştur. «İstediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.» Bazan bu bir çiğnem et rahimde yerleşir, kadın onu atmaz ve düşürmez. Nitekim Mücâhid, «Yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et.» kısmı hakkında : Bu, yaratılışı belirli ve belirsiz olan düşüktür, demiştir. Bir çiğnem et iken üzerinden kırk gün geçtiğinde Allah Teâlâ ona bir melek gönderir de, melek ona rûh üfürür ve Allah'ın dilediği şekilde güzel veya çirkin, erkek veya dişi olarak düzeltir. Rızkını, ecelini, mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğunu yazar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sa-hîh'lerinde A'rrieş kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) nden —ki o doğru sözlü ve doğrulardandır— şöyle rivayet etmiştir :
Muhakkak sizden birinin yaratılışının anne kârnında toplanması kırk gün kırk gecedir. Sonra aynı sürede bir kan pıhtısı, yine aynı sürede bir çiğnem'et olur. Sonra ona melek gönderilir de, ona dört kelime bildirilir ve melek o kimsenin rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğunu yazar. Sonra ona rûh üfürülür.
İbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim, Dâvûd îbn Ebu Hind kanalıyla... Abdullah îbn Mes'ûd'dan rivayet ediyorlar ki o, şöyle demiştir: Nutîe rahimde yerleşince onu bir melek avucuna alır ve : Rabbım, yaratılışı belirli mi yoksa belirsiz mi? der. Eğer; belirsiz, denilirse o, insan olmaz ve rahimler onu kan olarak atar. Eğer: Yaratılışı belirli, denilirse melek : Rabbım, erkek mi, dişi mi? Mutlu mu, yoksa mutsuz mu? Eceli (ömrü) nedir? İzi (ameli) nedir? Nerede ölecektir? der. Nutfeye : Rab-bın kim? denilir de, nutfe : Allah'tır, der. Sana rızık veren kimdir? denilir, Allah'tır, der. Ona : Ana Kitâb'a (Ümmü'l-Kitâb'a) git. Muhakkak sen, orada bu nutfenin kıssasını bulacaksın, denilir. Yaratılır da ömrünün sonuna kadar yaşar, rızkını yer, izine (ameline) basar. Nihayet eceli gelince ölür, (ecelinin geldiği) o yerde defnolunur. Sonra Âmir eş-Şa'bî şu âyeti okumuştur: «Ey insanlar, eğer dirilişten yana bir şüphede iseniz; gerçek şu ki; size açıkça gösterelim diye Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandanj'sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık.» O, bir çiğnem et olma durumuna ulaşınca, dördüncü yaratılışa döndürülür de, insan olur. Şayet yaratılışı belirsiz ise rahimler onu kan olarak atar. Eğer yaratılışı belirli ise yaratmaya döndürülür.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd el-Mukrî'nin... Huzeyfe İbn Esîd'den —ki Huzeyfe hadîsi Hz. Peygamber (s.a.) e ulaştırır— rivayetinde o, şöyle buyurmuştur : Nutfe rahimde kırk veya kırk beş gün kaldıktan sonra nutfenin yanma melek girer ve: Rabbım, mutlu mu, yoksa mutsuz mu? diye sorar. Allah Tealâ buyurur Ve iki melek yazarlar. O melek; Erkek mi, yoksa dişi mi? diye sorar, Allah Teâlâ buyurur, iki melek yazar. Sonra o melek o nutfenin amelini, eserini, rızkını ve ecelini yazar. Sonra sayfalar kapatılır da onda olan şey artınlmaz ve eksiltilmez. Müslim, bu hadisi Süfyân İbn f Uyeyne'den, başka bir kanaldan olmak üzere Ebu Tufeyl'den yukarda-kine benzer anlamda rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ: Sonra sizi bedeni, işitmesi, görmesi, duyulan kuvveti ve aklı zayıf bir çocuk olarak çıkarırız, buyurur. Sonra Allah Teâlâ ona azar azar kuvvet verir, ona lutf ile davranır, ana-babasını gece ve gündüz ona karşı şefkatli kılar. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: «Böylece yetişip erginlik çağma gelirsiniz.» Kuvvetleriniz, melekeleriniz mü-kemmelleşir ve artar, -böylece görünüşü güzel gençliğin başlangıcına ulaşmış olursunuz. «(Kiminiz gençlik halinde öldürülür) kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına (ihtiyarlığa, bunaklığa; kuvvet, akıl ve anlayış zayıflığına, düşünce ve maharetlerin noksanlığına) geri itilir.» Bu sebepledir ki Allah Tealâ: «Kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarate yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O Alîm'dir, Kadîr'dir.» (Rûm, 54).
Hafız Ebu Ya'lâ îbn Ali İbn Müsennâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki: Bize Mansûr İbn Ebu Müzâhim... Enes İbn Mâlik'den —Enes hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir— rivayetinde şöyle buyurmuştur: Doğan çocuk, sevâb ve günâh yazılacak çağa kadar bir iyilik işlerse bu, babasına veya annesine yazılır. Bir kötülük işlerse ne ona, ne de ana-babasına yazılır. Sevâb ve günâh yazılacak çağa ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun hakkında kalemi yürütür, onunla birlikte olan iki meleğe onu sıkıca muhafaza etmeleri emrolunur. İslâm'da kırk seneye ulaştığında, Allah Teâlâ onu şu üç musibetten emîn kılar: Delilik, cüzzâm ve abraşlık hastalığı (alatenlilik). Elliye ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun hesabını hafifletir. Altmışa ulaştığında Allah Teâlâ sevdiği şeyle kendine dönüşü ona bahşeder. Yetmişe ulaştığı zaman gök ehli onu sever. Seksene ulaştığında, Allah Teâlâ onun iyiliklerini yazar, kö-tülüklerinden vazgeçer. Doksana ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar, ailesi efradı hakkında onu şefaatçi kılar. Yeryüzünde Allah'ın esiri olur. Bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına ulaştığında, Allah Teâlâ onun sıhhati halinde işlemiş olduğu hayırların bir mislini onun için yazar. Bir kötülük işlediğinde bu onun aleyhine yazılmaz. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir ve bunda şiddetli bir münkerlik durumu da vardır. Bununla birlikte İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde bu hadîsi merfû' ve mevkuf olarak .rivayet eder ve der ki: Bize Ebu Nadr... Enes'ten rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Müslüman bir kimse kırkına ulaştığı zaman Allah Teâlâ onu delilik, cüzzâm ve abraşlık gibi çeşitli musibetlerden emîn kılar. Elliye ulaştığında Allah Teâlâ onun hesabını yumuşatır. Altmışa ulaştığı zaman Allah Teâlâ ona kendisinin -sevdiği şeyle dönüşü bahşeder. Yetmişe ulaştığında Allah Teâlâ onu sever ve gök ehline sevdirir. Seksene ulaştığında Allah Teâlâ onun iyiliklerini kabul buyurur, kötülüklerini siler. Doksanına ulaştığı zaman ise Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarım bağışlar ve ona : Yeryüzünde Allah'ın esîri, ismi verilir de ailesi hakkında şefaatçi kılınır. Sonra İmâm Ahmed İbn Hanbel: Bize Hâşim... Abdullah İbn Ömer îbn Hat-tâb'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti... diyerek yukarda-ki hadîsin benzerini zikreder. Yine İmâm Ahmed, Enes İbn İyâz kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İslâm'da kırk sene yaşamış olan hiç kimse yoktur ki Allah Teâlâ

ondan şu üç çeşit belâyı çevirmiş olmasın : Delilik, cüzzâm ve abraşlık... Ve râvî yukardakinin aynı olarak hadîsin tamâmını zikretmiştir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, Abdullah İbn Şebîb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman olarak kırk sene yaşamış hiç bir kul yoktur ki; delilik, cıhszâm ve abraşlık gibi hastalıkları Allah ondan savmış olmasın. Elli seneye ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun hesabını yumuşatır. Altmış seneye ulaştığında, Allah Teâlâ kendisinin sevdiği şeyle kendine dönüşü ona bahşeder. Yetmişe ulaştığı zaman, Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar. Ona: Allah'ın esîri, adı verilir ve gök ehli onu sever. Seksene ulaştığında, Allah Teâlâ onun iyiliklerini kabul buyurur ve kötülüklerinden vaz geçer. Doksana ulaştığında ise Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar: Allah'ın yeryüzünde esîri, diye isimlendirilir ve ailesi hakkında şefaatçi kılınır.
Allah Teâlâ'nın : «Yeryüzünü kupkuru olarak görürsün...» kavli Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmeye kadir olduğuna diğer bir ıdelildir Allah Teâlâ nasıl ölü, kupkuru ve içinde hiç bir nebat olmayan yeryüzünü diriltiyorsa, aynı şekilde ölüleri diriltmeye de kadirdir. Katâde, âyetteki (;_uU) kelimesini; tozlu ve kurak, olarak; Süddî ise; ölü, olarak açıklamışlardır. «Ama Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabanr ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir.» Allah Teâlâ yeryüzüne yağmur indirdiği zaman ölümünden sonra dirilir, nebatlarla harekete geçer, içindeki nem ile kabanr, muhtelif renk, tat, koku, şekil ve faydalarda olmak üzere değişik bitkileri, ekinleri ve meyveleri bitirir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Her çeşit güzel (görünüşlü, hoş kokulu) bitkiden çift çift yetiştirir.» buyurmuştur. «İşte böyle. Muhakkak ki Allah, hakkın (dilediğini yapan müdebbir Yaratıcının) ta kendisidir.» Nasıl ölü yeryüzünü diriltip ondan bu çeşitli bitkileri yetiş-tirmişse, aynı şekilde o ölüleri de diriltir. «Ona can veren Allah, şüphesiz ki ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kadirdir.» (Fussi-let, 39), «O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona; ol, demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82). «Kıyamet saati mutlaka gelecektir onda hiç şüphe yoktur. Ve Allah, kabirlerde olanları (çürümüş kemikler haline geldikten sonra tekrar) diriltecek (ve yoktan onları var edecek) tir.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi: Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir. Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz.» (Yâsîn, 78-80). Bu hususta âyetler pek çoktur. İmâm Ahmed der ki: Bize Behz... Ebu Razîn Lakît îbn Âmir el-Ukaylî'den rivayet etti ki o: Ey Allah'ın elçisi, kıyamet günü herkes Rab-bını görecek mi? Bunun Allah'ın yaratıkları içinde alâmeti nedir? demişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Hepiniz aya ayrı ayrı bakmaz mısınız? buyurdu. Biz : Evet bakarız, dedik. Allah en büyüktür, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, Allah Ölüleri nasıl diriltir? Bunun Allah'ın yaratıkları içinde alâmeti nedir? dedim. Kuraklıktan helak olmuş bir vadiye*hiç rastlamadın mı? buyurdu. O : Evet rastladım, dedi. Sonra yeşillikler içinde dalgalanırken de ona uğradın mı? buyurdu, o yine; evet uğradım, dedi. İşte böylece Allah ölüleri diriltir ve yaratıkları içinde bunun alâmeti budur, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Ham-mâd İbn Seleme kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn

İshâk'ın... Ebu Razın el-Ukaylî'den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah ölüleri nasıl diriltir? dedim. Senin arazînden kurak bir yere uğrayıp, sonra aynı yere bitek iken uğradın mı? diye sordu. O : Evet, uğradım, dedi. İşte yeniden diriltilme de böyledir, buyurdu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kim Allah'ın, apaçık gerçeğin ta kendisi olduğunu, kıyametin hiç şüphesiz geleceğini, Allah'ın kabirlerdekileri dirilteceğini bilirse; cennete girer.[3]

İzâhı

8 — İnsanlardan öyleleri de vardır ki; bilmeden, doğruya götüren bir rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan Allah hakkında tartışmaya girer.
9 — Allah yolundan saptırmak için, kibirlenerek, yanını eğip büker. Dünyada rüsvâylık onadır. Ve kıyamet günü ona can yakıcı azabı tattırırız.
10 — Ona: Bunlar senin yaptıklarından ötürüdür, denir. Yoksa Allah kullarına asla zulmedici değildir.

Bilgisizce Tartışanlar

Allah Teâlâ: «İnsanlardan kimi Allah hakkında bilmeden tartışır ve her azgın şeytâmn ardına düşer.» âyetinde sapıklıkların, bilgisiz ve taklîdçilerin durumunu zikrettikten sonra, bu âyette de sapıklığa çağıran küfür ve bid'at liderlerinin durumunu zikreder ve buyurur ki: «İnsanlardan öyleleri de vardır ki;, bilmeden, doğruya götüren bir rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan, sıhhatli bir akü, açık ve sıhhatli bir nakil olmaksızın mücerred kendi görüş ve arzusu ile Allah hakkında tartışmaya girer.» İbn Abbâs ve başkaları âyetteki «Yanım eğip büker.» kısmını: Hakka çağrıldığı zaman, ona karşı büyükle-nerek yanını eğip büker, demişlerdir. Mücâhid, Katâde ve Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den rivayetle «Yanını eğip büker.» âyetini şöyle açıklamışlardır : Çağrılmış olduğu hak'tan büyüklenerek yüz çevirir ve boynunu büker. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Mû-sâ'da da, hani onu apaçık bir delille Piravun'a göndermiştik. O, erkânı ile birlikte yüz çevirmiş; ya bir büyücü, ya da bir delidir, demişti.» (Zâ-riyat, 38-39), «Onlara : Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin, denilince; münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.» (Nisa, 61), «Onlara : Gelin Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler. Ve sen onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini gördün.» (Münâfikûn, 5). Lokman da oğluna : «Kibirlenerek insanları küçümseyip onlardan yüz çevirme.» (Lok-jnân, 18) demiştir. Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurur: ((Âyetlerimiz ona okunduğu zaman kulaklarında ağırlık var da işitmi-yormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. İşte ona çok acıklı bir azabı müjdele.» (Lokman, 7).
«Allah yolundan saptırmak için...» Bazıları bu cümlenin başındaki lam harfinin akıbet (sonuç) bildiren lâm olduğunu söylemiştir. Zîrâ bu lâm ile bazan bu anlam kasdedilir. Sebeb bildiren lâm olması da muhtemeldir. Burada inâdçılar kasdedilmiş olabileceği gibi, böyle yapan kimsenin, Allah tarafından insanları

Allah yolundan saptırma cibilliyet ve fıtratı üzere yarattığı kimselerden kılınmış olması da düşünülebilir.
Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Dünyadaki rüsvâylık, (zillet) onadır.» Nasıl ki o, Allah'ın âyetlerine karşı büyüklenmişse; Allah Teâlâ da dünyada ona zillet verir. Âhiretten önce onu bununla cezalandırır. Zîrâ onun dünyadaki en büyük düşüncesi de ilminin ulaşabileceği en yüksek yer (onun anlayabileceği cezalandırma) budur. «Ve kıyamet günü ona, can yakıcı azabı tattırırız. Ona (bir azarlama ve suçlama olarak) : Bunlar senin yaptıklarından ötürüdür, denir. Yoksa Allah kullarına asla zulmedici değildir.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Onu yakalayın, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra azâb olarak başına kaynar ^su dökün. Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin. İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» (Duhân, 47-50). İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Hasan'dan rivayet eder ki o, şöyle demiş : Bana ulaştığına göre onları yakalayacak olan azâb, günde yetmiş bin kere yakılır.[4]

11 — İnsanlardan öyleleri de vardır ki; Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk eder. Ona bir iyilik gelirse yatışır, başına bir belâ gelirse yüzüstü döner. Dünyayı da âhireti de1 kaybetmiştir. İşte apaçık kayıp budur.
12 — O, Allah'ı bırakıp ta kendisine fayda ve zarar veremeyecek şeylere tapınır. îşte en derin sapıklık budur.
13 — Kendisine zararı faydasından daha yakın olana tapınır. Tapındığı şey ne kötü yardımcıdır, ne kötü yoldaştır.

Mücâhid, Katâde ve başkaları âyetteki kelimesini; şüphe, ile açıklamıştır. Başkaları da bunu; taraf, ile açıklarlar. Dağın bir tarafı anlamına olmak üzere denilir. Yani o kimse dine bir yönden girmiştir, bir kıyısından girmiştir. Eğer (onda) sevdiğini bulursa orada kalır, yerleşir, yatışır. Değilse çekip gider. Buhârî der ki: Bize tbrâhîm İbn Hâris'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o : «İnsanlardan öyleleri de vardır ki; Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk eder.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kişi Medine'ye gelirdi. Eğer (orada) karısı erkek çocuk doğurur, atı yavrularsa : Bu, sâlih bir dindir, derdi. Karısı doğurmaz, atları yavrulamaz ise : Bu, kötü bir dindir, derdi. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmıştır : Bedevilerden bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.) e gelir ve müslüman olurlardı. Ülkelerine döndükleri zaman yağmur, -bolluk ve hayvanları için güzel yavrulama senesi bulurlarsa : Bizim şu dinimiz ne kadar sâlih bir dindir, derler ve ona sımsıkı yapışırlardı. Eğer kurak, kötü yavrulama ve kıtlık senesi bulacak olurlarsa : Bizim şu dinimizde hiç bir hayır yok, derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine : «İnsanlardan öyleleri de vardır ki; Allah'a' bir yar kenarındaymış gibi kulluk eder. Ona bir iyilik gelirse yatışır, başına bir belâ gelirse yüzüstü döner.» âyetini indirdi. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî şöyle anlatıyor: Onlardan birisi Medîneye geldiği zaman şayet orada bedeni sıhhat bulur, kısrağı güzel bir yavru doğurur, karısı erkek çocuk dünyaya getirirse, hoşnûd olur ve kalbi mutmain olur da: Şu dinim üzere olduğumdan beri hayırdan başka bir şey bulmadım, derdi. Eğer ona bir belâ gelirse, Medînenin acısı ona ulaşır, karısı kız çocuk doğurur ve sadaka ona gelmekte gecikirse şeytân ona gelir ve: Allah'a yemîn

olsun ki şu dinin üzere olduğundan bu yana başına kötülükten başka bir şey gelmedi, derdi. İşte fitne budur. Bu âyetin tefsirinde Katâde, Dahhâk, İbn Cüreyc ve Seleften bir çokları da böyle söylemiştir.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: O, münafıktır. Eğer dünyası onun için sâlih olursa ibâdete devam eder, eğer dünyası onun İçin bozulur ve değişirse yüzüstü dönüp gider, ibâdete ancak dünyası için uygun gelecek şeylerde devam ederdi. Ona bir musibet, bir zorluk, bir deneme ve darlık gelirse; dinini terk eder ve küfre dönerdi. Mücâ-hid, «Yüzüstü döner.» kısmını; kâfir olamk döner gider, şeklinde açıklamıştır.
Allah Teâlâ : «Dünyayı da, âhireti de kaybetmiştir.» buyurur ki, dünyada hiç bir şey elde edememiştir. Âhirete gelince; madem ki yüce Allah'ı inkâr etmiştir; o halde orada da mutsuzluğun ve hakaretin en üst düzeyinde olacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İşte apaçık kayıp budur.» buyurur. İşte bu, en büyük kayıp ve zarar eden bir alışveriştir.
«O, Allah'ı bırakıp ta kendisine fayda ve zarar veremeyecek şeylere tapınır.» Putlardan ve Allah'a eş tuttuklarından yardım, imdat ister, onlardan rızık taleb eder. Halbuki onlar kendisine ne bir fayda ne de bir zarar veremezler. «İşte en derin sapıklık budur. Kendisine zararı faydasından daha yakın olana tapınır.» Âhiretten önce dünyadaki zararı, âhiretteki faydasından ona daha yakın görünür. Âhirete gelince; oradaki zararı muhakkak ve kesindir.
«Tapındığı şey ne kötü yardımcıdır, ne kötü yoldaştır.» Âyetinde Mücâhid'in söylediğine göre; putlar, kasdedilmektedir. Yani onun Allah'ı bırakıp ta duâ ettiği şey ne kötü dost, ne kötü yardımcı, ne kötü yoldaştır. İbn Cerîr burada kasdedilenin : Kendisine bir iyilik geldiğinde yatışan, başına bir belâ geldiğinde yüzünü dönüp giden ve Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk edenin ne kötü amca oğlu ve arkadaş olduğu, görüşünü tercih etmiştir. Mücâhid'in söylemiş olduğu : Burada maksad putlardır, görüşü sözün akışına daha yakın ve daha uygun olanıdır. En doğrusunu Allah bilir.[5]

14 — Muhakkak ki Allah, îmân edenleri ve sâlih ameller işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Doğrusu Allah, istediğini yapar.

Allah Tealâ sapıklık ehli ve mutsuzları zikrettikten sonra, peşinden mutlu ve iyi kişileri zikreder. Bunlar; kalbleri ile îmân eden, îmânlarını işleri ile doğrulayan, Allah'a yaklaştıran her çeşit salih amelleri işleyen, yasakları terk eden kimselerdir. İşte Allah Teâlâ, cennet bahçelerinde onlara üstün dereceleri, makamları mîrâs olarak vermiştir. Allah Teâlâ diğerlerini saptırdığını, dalâlete düşürdüğünü, bunları da hidâyete erdirdiğini zikrettikten sonra : «Doğrusu Allah, istediğini yapar.» buyurmuştur.[6]

15 — Kim dünyada ve ahirette Allah'ın ona yardım etmeyeceğini sanıyorsa; yukarı bağladığı bir ipe kendini asıp sonra kessin de bir düşünsün bakalım; bu hilesi kendisini öfkelendiren şeye engel olabilir mi?
16 — İşte böylece onu apaçık âyetler olarak indirdik. Muhakkak ki Allah, dilediğini hidâyete eriştirendir.

îbn Abbâs der ki: Kim Allah'ın Muhammed (s.a.) e dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini sanıyorsa; evinin tavanına bağlayacağı bir ipe kendini asıp sonra ayağını yerden kessin, kendini boğsun. Mü-câhid, İkrime, Ati, Ebu Cevza, Katâde ve başkalan da böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise «Yukarı bağladığı bir ipe kendini asıp...» âyetim şöyle açıklıyor: Göğe erişmeye tevessül etsin. Muhakkak ki yardım Muhammed'e ancak gökten gelmektedir. Sonra eğer gücü yeterse ayağını yerden kessin. îbn Abbâs ve ashabının sözü anlam itibarıyla daha uygun ve daha açık, alay etme yönüyle daha beliğdir. Zîrâ anlam şöyledir : Kim Allah'ın Muhammed'e, kitabına ve dinine yardımcı olmadığını sanıyorsa; gitsin ve kendini öldürsün. Eğer kendisini öfkelendiren bu ise (bilsin ki) muhakkak Allah ona yardım edecektir. Zîrâ Allah Teâlâ başka bir âyette : «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâ-hidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52) buyururken, burada da: «Bir düşünsün bakalım; bu hilesi kendisini Öfkelendiren şeye engel olabilir mi?» buyurmuştur. Süddî der ki: Burada Muhammed (s.a.) in durumundan onu öfkelendiren şey kasdedilmektedir. Atâ el-Horasânî der ki: Bir düşünsün baksın bakalım; göğsünde hissetmekte olduğu öfkeyi bu giderebilecek mi?
İşte böylece Kur'an'ı apaçık âyetler, (lafzı ve anlamı açık âyetler, Allah'tan insanlara karşı bir hüccet) olarak indirdik. Muhakkak ki Allah, dilediğini hidâyete eriştiren dilediğini sapıklığa düşürendir. Bu hususta tâm hikmet ve kesin hüccet Allah'ındır. «O, yaptığından sorumlu değildir, fakat onlar sorumludurlar.» (Enbiyâ, 23). Ama Allah Teâlâ hikmeti, rahmeti, adaleti, ilmi, kahr u galabesi ve azameti ile O'nun hükmünü değiştirecek, geciktirecek hiç kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.[7]

17 — Muhakkak ki Allah îmân edenler; yahûdîler, sâbiîler, hıristiyanlar, mecûsîler ve puta tapanlar arasında kıyamet günü kesin hükmünü verecektir. Doğrusu Allah, her şeye şâhMdir.

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki mü'minler ile onların dışındaki yahûdîler, sâbiîler —Bakara sûresinde bunlarla ilgili ta'rîf ve insanların onlar hakkındaki ihtilâflarını vermiştik— hıristiyanlar, mecûsîler ve şirk koşup ta Allah ile beraber Allah'ın dışındaki şeylere ta-pmanlar arasında muhakkak Allah «Kıyamet günü kesin hükmünü verecektir.» Onlar arasında adaletle hükmedecektir. Kendisine îmân edenleri cennete, kendisini inkâr edenleri de ateşe koyacaktır. Muhakkak Allah onların işlerine şâhiddir, sözlerini muhafaza etmektedir, içlerini ve gönüllerinin gizlediklerini iyi bilmektedir.[8]

İzahı

18 — Göklerde ve yerde olanların; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun? İnsanların bir

çoğu da azabı hak etmiştir. Ve Allah'ın alçalttığı kimseyi yükseltebilecek yoktur. Şüphesiz ki Allah, ne dilerse yapar.

Allah Teâlâ, zâtının tek ve ortağı olmaksızın ibâdete müstehâk olduğunu, her şeyin isteyerek veya istemeyerek O'nun azameti karşısında secde ettiğini, secde etmeye tahsis edilen her şeyin secdelerini haber veriyor. Başka bir âyette : «Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa sola vurarak, boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?» (Nahl, 48) buyururken burada da şöyle buyurur: Göklerde meleklerin; yerde insanı, cini, hayvanları ve kuşları ile her çeşit canlının Allah'a secde ettiğini görmüyor musun?», «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44). Allah Teâlâ : «Güneş, ay ve yıldızların Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?» buyurmuştur. Bunlar özellikle ve ismen zikredilmişlerdir. Zîrâ Allah'ın dışında ibadet edilen şeyler bunlardır. Allah Teâlâ, bunların da yaratıcılarına secde ettiklerini, onların yetiştirilip Allah'ın emrine müsahhar kılındıklarını beyân etmiştir. «Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kinıselerseniz onları yaratmış olan Allah'a secde edin.» (Fussilet, 37). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zerr (r.a.) den rivayet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bana : Şu güneş nereye gider biliyor musun? diye sordu. Ben : Allah* ve Rasûlü en iyi bilir, dedim. Şöyle buyurdu : Muhakkak o gider, Arş'm altında secde eder, sonra emir bekler. Ona: Geldiğin yere dön, denilmesi yakındır. Müsned'de, Ebu Davud'un Sünen'inde, Neseî ve İbn Mâce'-deki Küsûf hadîsinde şöyle buyrulur : Muhakkak güneş ve ay Allah'ın yaratıklarından iki yaratıktır. Onlar birisinin ölümü veya hayatı "için tutulmazlar. Fakat Allah Teâlâ yaratıklarından bir şeye tecellî ettiği zaman, o şey Allah'a boyun eğer. Ebul-Âliye der ki : Gökte hiç bir yıldız, güneş ve ay yoktur ki battığı zaman Allah için secdeye kapanmasın. Sonra kendisine izin verilinceye kadar secdeden ayrılmaz. Doğacağı yere dönünceye kadar sağ tarafında durur, yerini alır. Dağların ve ağaçların secdelerine gelince; bunların secdeleri gölgelerinin sağ ve sollarına meyletmesidir. İbn Abbâs'tan rivayete göre o, şöyle demiştir : Bir adam geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, bu gece rü'yâmda kendimi gördüm. Sanki bir ağacın arkasında namaz kılıyordum. Ben secde ettim. Ağaç da benim secdem üzerine secde etti. Onun şöyle dediğini işittim : Ey Allah'ım, bununla benim için katında mükâfat yaz. Benim bir günâhımı alçalt. Bunu benim için katında bir azık kıl. Kulun Dâvûd'dan kabul ettiğin gibi bunu benden kabul et. İbn Abbâs der ki: Hz. Peygamber (s.a.) bh\secde âyeti okudu, sonra secde etti. (Secdede) o adamın ağacın sözü olarak haber verdiği gibi söylediğini işittim. Hadîsi Tirmizî, İbn Mâce ve Sahîh'inde İbn Hıbbân rivayet etmişlerdir. Âyetteki kelimesi, bütün hayvanlardır. İmâm Ahmed'den rivayet edilen bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), hayvanların sırtlarının minberler edinilmesini yasaklamıştır. Öyle binitler vardır ki; bineninden Allah'ı daha çok zikreder ve ondan daha hayırlıdır. «İnsanlardan birçoğunun Allah'a (isteyerek, seçerek ve bununla Allah'a tapınarak) secde ettiklerini görürsün. (Secdeden imtina' eden, yüz çeviren ve büyüklenen) bir çoğu da azabı hak etmiştir. Ve Allah'ın alçalttığı kimseyi yükseltebilecek yoktur. Şüphesiz ki Allah, ne dilerse yapar.»

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Şeybân er-Rainlî... Hz. Ali'den rivayet eder ki o, şöyle demiştir : Ali'ye : Şurada bir adam irâde hakkında konuşuyor, denmişti. Hz. Ali ona : Ey Allah'ın kulu, Allah seni dilediği gibi mi yoksa senin dilediğin gibi mi yarattı? diye sordu. O : Dilediği gibi yarattı, dedi. Dilediği zaman mı yoksa senin dilediğin zaman mı seni hastalandırır, diye sordu. Bilakis dilediği zaman, dedi. O dilediği zaman mı yoksa sen dilediğin zaman mı sana şifâ verir? diye sordu. O dilediği zaman, dedi. Seni istediğin yere mi yoksa dilediği' yere mi koyar? diye sordu. Bilakis dilediği yere, dedi. Hz. Ali şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki eğer bundan başkasını söylemiş olsaydın, gözlerinin bulunduğu yere (kafana) kılıçla vururdum. Ebu Hüreyre'-den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Âdemoğlu secde âyetini okuduğu zaman şeytân ağlayarak uzaklaşır, ayrılır ve şöyle der : Yazıklar olsun; Âdemoğlu secde ile emrolundu da, Secde etti ve cennet onun oldu. Ben secde ile emrolundum da karşı geldim (secde etmekten imtina' ettim) cehennem benim için hak oldu. Hadîsi Müslim rivâyt etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğulları kölesi Saîd ve Ebu Ab-durrahmân el-Mukrî'nin... Ukbe İbn Amir'den rivayetlerine göre o, şöyle dermiş : Ey Allah'ın elçisi, Hacc sûresi Kur'an'm diğer yerlerine iki secde ile mi üstün kılındı? dedim. Evet, kim onlarda secde etmezse; onları okumasın, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Abdullah İbn Lehîa kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin isnadının sağlam olmadığını söyler. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ İbn Lehîa, işitme kaydını açıkça belirtmiştir. İmamlar onu çoğu kere tedlîs ile ayıplarlar. Ebu Dâvûd, Merâsil'de der ki: Bize Ahmed İbn Amr İbn es-Şerh'in... Hâlid îbn Ma'dân'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hacc Sûresi, Kur'an'ın (diğer) sûrelerine iki secde ile üstün kılındı. Ebu Dâvûd hadîsin başka kanallardan rivayetini kasdederek bu hadîsin müsned olduğunu söylerse de bu, sahîh değildir. Hafız Ebu Bekr (İbn İbrâhîm İbn: İsmâîl el-Cürcânî eş-Şâfiî) el-İsmâîlî der ki: Bize îbn Ebu Davud'un... Ebu Cehm'den rivayetine göre Hz. Ömer, Câbiye'de iken Hacc sûresini okumuş ve iki kere secde etmiş; Muhakkak ki bu (sûre), iki secde ile üstün kılınmıştır, demiştir. Ebu Dâvûd ve îbn Mâce'nin Haris îbn Saîd el-Utekî kanalıyla... Amr îbn el-Âs'tan rivayetlerinde Allah Rasûlü (s.a.) Amr İbn el-Âs'a Kur'an'dan on beş secde okutmuştur. Bunlardan üçü el-Mufassal (gurubundaki) sûrelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde vardır. Bütün bunlar birbirini kuv-vetlendiren şâhidierdir.[9]

19 — Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir. O küfredenler için ateşten elbiseler kesilmiştir. Başları üstünden de kaynar su dökülecektir.
20 — Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir.
21 — Demir kamçılar da onlar içindir.
22 — Ne zaman oradan, oradaki ıztırâbdan çıkıp kurtulmak isteseler; her defasında oraya geri çevrilirler. Yakıcı azabı tadın, denir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Miclez kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayete göre o, «Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlferdir.» â^eti Harnza ve iki arkadaşı ile Utbe ve iki arkadaşı hakkında Bedir günü mübâreze

ettiklerinden ötürü nazil olmuştur. Bu âyetin tefsirinde Bıtfıârî'nin lafzı böyledir. Sonra Buhârî der ki: Bize Haccâc İbn Minhâl'in... Ali îbn Ebu Tâlib'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Rahmân'm huzurunda kıyamet günü hasımlaş-mak üzere diz çökeceklerin ilki benim. (Râvî) Kays der ki: Onların hakkında «Bualar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir.» âyeti nazil oldu. Bunlar Bedir günü mübâreze edenlerdir ki Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde ile Şeybe İbn Rabîa, Utbe îbn Ra-bîa ve Velîd îbn Utbe'dir. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Katâde'den rivayetle Saîd îbn Ebu Arûbe «Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabl&rı hakkında çekişmelerdir.» âyeti hakkında şöyle diyor : Müslümanlar ve kitajo ehli çekiştiler de, kitab ehli : Bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden 'öncedir. Bizim kitabımız sizin kitabınızdan öncedir. Biz Allah'a sizden daha lâyı-ğız, dediler. Müslümanlar da : Bizim kitabımız bütün kitablar hakkında hüküm vermiştir. Bizim peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur. Biz Allah'a sizden daha lâyığız, dediler. Allah Teâlâ İslâm'ı ona düşmanlık edenlere üstün kıldı ve : «Bunlar çekişen İki dü§man gruptur. Rablan hakkında çekilmişlerdir.» âyetini indirdi. Avfî de îbn Ab-b&s'tan 'böyle rivayet etmiştir. Şu'be'nin Katâde'den rivayetinde o, «Bunlar çekişen İki düşman gruptur. Rablan hakkında çekişmişlerdir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Doğrulayan (tasdîk ehli) ve yalanlayandır. Bu âyet hakkında Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh der ki: Bu, ölümden sonra dirilme hakkında çekişen kâfir ve mü'minin misâlidir. Yine İbn Ebu Necîh'in rivayetinde Mücâhid ve Atâ' bu âyet hakkında : Onlar mü'minler ve kâfirlerdir, demişlerdir. İkrime «Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir.» âyeti hakkında der ki: Bunlar cennet ve cehennemdir. Cehennem : Beni ceza için kıl, derken cennet de : Beni rahmet için kıl, der. Mücâhid ve Atâ'-mn, buradan maksadın kâfirler ve mü'minler olduğuna dâir sözü, bütün bu sözleri içine almakta, Bedir günü kıssası ile başkalarını da içermektedir. Muhakkak ki mü'minler Allah'ın dininin muzaffer olmasını isterler. Kâfirler ise îmân nurunu söndürmek, hakkı yalnız bırakmak ve bâtılı gâlib getirmek isterler. İbn Cerîr'in de tercih ettiği görüş bu olup bu görüş güzeldir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «O küfredenler için ateşten elbiseler kesilmiştir.» buyurmuştur. Saîd îbn Cü-beyr : Bakırdan elbiseler kesilmiştir. Bakır, kızdınldığı zaman eşya içinde harareti en şiddetli olandır, der.
«Başları üstünden de kaynar su dökülecektir. (Başlarına kaynar su döküldüğü zaman) bununla kannlarmdakiler ve derileri eritilir.» Saîd der ki: Ö, eritilmiş bakırdır. Karınlarındaki yağlan ve organlan eritir. îbn Abbâs, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr ve başkaları da böyle söylemiştir. Aynı şekilde derileri de erir. îbn Abbâs ve Saîd : (Derileri de eriyip) dökülür, demişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed îbn Müsennâ... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamberden rivayet eder ki o, şöyle buyurmuştur : Muhakkak kaynar su onlann başlanna dökülür de kafatasına işler, geçer, nihayet içine, karnına vanr. İçinde olan şeyleri parçalar ve nihayet ayaklarına ulaşır. îşte erime budur. Sonra eski haline çevrilir. Hadîsi Tirmizî de İbn Mübarek kanalıyla rivayet et-.miş, hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir. îbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... tbn Mübârek'den bu hadîsi rivayet eder. Sonra îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali tbn Hüseyn'in... Abdullah İbn es-Sırrî'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Melek ona bir kabı hararetinden dolayı iki

kıskaç ile taşıyarak gelir. Onun yüzüne yaklaştırdığı zaman tiksinir. Melek yanındaki demirden bir kamçıyı kaldırır ve bununla onun başına vurur da, beynini "boşaltır. Sonra kabı onun beyninden aşağı döker, bu beyninden karnına ulaşır. İşte Allah Teâlânın: «Bununla karmlarındakiler ve derileri eritilir.» kavli budur.Allah Teâlâ: «Demir kamçılar da onlar içindir.» buyurur ki; İmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) n-den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: Şayet demirden bir kamçı yeryüzüne konulmuş olsa, insan ve cinler onu yerden kaldırmak için top-lansalardı, onu yerden kaldıramazlardı. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Demirden bir kamçıyla dağa vurulmuş olsaydı; paramparça olur, sonra eski haline dönerdi. Şayet cehennem-dekilerden akan kan ve irinden bir kova dünyaya dökülmüş olsaydı, yeryüzü halkını kokuştururdu. İbn Abbâs «Demir kamçılar da onlar içindir.» âyeti hakkında der ki: Bununla (onlara) vururlar da karşısına gelen, isabet ettiği her organ düşer. (İşte o zaman) helak olalım, diye duâ ederler.
Allah Teâlâ : «Ne zaman oradan, oradaki ıztırâbdan çıkıp kurtulmak isteseler; her defasında oraya geri çevrilirler.» buyurur. A'meş Ebu Zabyân'dan, o da Selmân'dan rivayet eder ki o : Ateş simsiyahtır. Onun alev ve korları aydınlanmaz, demiş sonra : «Ne zaman oradan, oradaki ıztırâ.bdan çıkıp kurtulmak isteseler; her defasında oraya geri çevrilirler.» âyetini okumuştur. Zeyd İbn Eşlem de, «Ne zaman oradan, Oradaki ıztırâ'bdan çıkıp kurtulmak isteseler; her defasında oraya geri çevrilirler.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre cehennem ehli cehennemde teneffüs edemeyeceklerdir. Fudayl İbn İyâz der ki: Allah'a yemîn olsun ki çıkma ümidleri olmayacaktır. Zîrâ eller ve ayaklar sımsıkı bağlıdır. Fakat ateşin alevleri onları yükseltecek, demir kamçılar onları geri çevirecektir. Allah Teâlâ'nın : «Yakıcı azabı tadın, denir.» âyeti; «Onlara: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın, denir.» (Secde, 20) âyeti gibidir. Buranın anlamı şudur ki; onlar, söz ve fiilî olarak azâbla alçaltılacakl ardır.[10]

23 — Muhakkak ki, Allah, îmân edip sâlih ameller işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Orada
altun bilezikler ve inciler takınırlar. Ve oradaki elbiseleri ipektendir.
24 — Onlar sözün en güzeline alıştırılmışlar ve övülmeye lâyık olan Allah'ın doğru yoluna iletilmişlerdir. .

Allah Teâlâ, cehennem ehlinin durumunu —Allah onların durumundan bizi korusun— ve onların içinde bulundukları azabı, cezayı, yakıcı azabı, bukağıları ve onlar için hazırlanan ateşten elbiseleri zikrettikten sonra, cennet ehlinin durumunu zikreder. Allah'tan fazlı ve keremi ile bizi cennete koymasını dileriz. Buyurur ki: «Muhakkak ki, Allah, îmân edip sâlih ameller işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyar.» Cennetin ortalarından, kenar ve kıyılarından, ağaçlarının ve köşklerinin altından ırmaklar kaynar. Cennet ehli onları diledikleri ve istedikleri yere çevirirler. «Orada (ellerine) altun bilezikler ve inciler takınırlar.» Üzerinde ittifak olunan (sıhhati müttefekun aleyh olan) bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mü'minin süsü, zîneti abdestin ulaştığı yere kadar ulaşır. Kâ'b el-

Ahbâr der ki: Cennette öyle bir melek vardır ki ismini vermek isteseydim, onun ismini söylerdim. Allah'ın yarattığı günden beri kıyamet gününe kadar cennet ehli için süs, zînet eşyası döker. Şayet ondan bir bilezik oltaya çıkarılmış olsaydı; güneşin, ayın nurunu kapattığı gibi güneşin şuasını kapatırdı.
Allah Teâlâ: «Ve oradaki elbiseleri ipektendir.» buyurur ki; cehennemlikler için ayrılan, kesilen (ateşten) elbiselere mukabil bunların elbiseleri ak atlas ve kızıl atlas ile ipektendir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir^ Rabları onlara tertemiz bir içecek içirmiştir. İşte bu, size işlediklerinizin karşılığıdır. Sa'yinİz meşkûr olmuştur.» (însân, 21-22). Sahîh bir hadîste de : İpekli giymeyin. Zîrâ her kim dünyada ipekli giyerse onu âhiret-te giyemeyecektir, buyrulmuştur. Abdullah îbn Zübeyr der ki: Kim âh'irette ipek giymemişse, cennete de girmemiştir. Allah Teâlâ: «Ve oradaki elbiseleri ipektendir.» buyurur. Allah Tealâ'nın : «Onlar sözün en güzeline alıştırılmışlardır.» kavli şu âyetleri gibidir: «îmân edenler, sâlih amel işleyenler altlarından ırmaklar akan cennetlere konulurlar. Rablarınm izni ile orada ebediyyen kalırlar. Onların birbirine sağlık temennîleri de; Selâm'dır.» (îbrâhîm, 23), «Melekler her Kapıdan yanlarına gelir. Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.» (Ra'd, 23-24), «Orada boş bir laf, günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık selâm işitirler.» (Vakıa, 25-26). Onlar güzel söz işitecekleri bir yere iletilirler. «Orada sağlık ve selâmla karşılanırlar.» (Furkân, 75) Cehennem ehlinin kendilerini dehşete düşürecek ve onları cezalandıracak söz ile alçaltı-lacakları gibi bir duruma dûçâr olmayacaklardır. Cehennem ehline (bunlarınkinin aksine) : «Yakıcı azabı tadın, denilecektir.»
Allah Teala : «Övülmeye lâyık olan Allah'ın doğru yoluna iletilmişlerdir.» buyurur ki Allah'ın kendilerine bahşetmiş ve ihsan etmiş olduğu nimetlerine karşılık Rablarına hamd edecekleri bir yere eriş-tfcrilmişlerdir. Nitekim sahîh bir hadîste belirtildiğine göre : Onlara nefes alıp vermenin ilham olunduğu gibi, tesbîh ve hamd etme de ilham olunacaktır. Müfessirlerden bazısı, «Onlar sözün en güzeline alıştırılmışlardır.» âyetinde Kur'an'm kasdedildiğini söyler. Buradan «Lâilâhe İllallah.» sözünün kasdedildiği de, meşru' kılman zikirlerin kasdedildiği de söylenmiştir. «Övülmeye lâyık olan Allah'ın doğru yoluna iletilmişlerdir.» sözünden İse, dünyadaki dosdoğru yol kasdedili-yor. Bütün bunlar bizim zikrettiklerimize zıd değildir. En doğrusunu Allah bilir.[11]

25 — Muhakkak ki o küfredenlere, Allah'ın yolundan ve yerli, yolcu bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Ha-râm'dan alıkoyanlara ve orada zulm ile ilhâda yeltenenlere elîm bir azâbtan tattırırız.

O Küfredenler

Allah Teâlâ, mü'minleri Mescid-i Harâm'a gelmekten ve orada hacc farzlarını yerine getirmekten alıkoyan ve kendilerinin Mescid-i Haram'ın dostları olduğunu iddia eden kâfirlerin bu iddialarını reddeder. «Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostları ancak müttakîler-dir, ama onların çoğu bilmezler.» (Enfâl, 34). Bu âyet,

sûrenin Medine'de nazil olduğuna delildir. Nitekim Bakara sûresinde de : «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak; büyük bir günâhtır. Fakat insanlar-ı Allah yolundan alıkoymak ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'a gitmelerine engel olmak, onun ehlini oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günâhtır.» (Bakara, 217) buyurulmuştur. Burada da: «Muhakkak ki o küfredenlere Allah'ın yolundan, Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlara...» buyurur. Küfürlerine Üâ-veten onların sıfatı, Allah'ın yolundan ve Mescid-i Harâm'dan insanları alıkoymalarıdır. Gerçekte Mescid-i Harâm'a insanların en lâyığı olan mü'minlerden Mescid-i Harâm'a gelmek isteyenleri oradan çevirmektedirler. Bu âyet-i kerîme'deki bu terkîb Allah Teâlâ'nın: (Onlar ki; inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin; gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.» (Ra'd, 28) kavli gibidir. Yani onların sıfatı, kalblerinin Allah'ın zikri ile sükûn bulmasıdır.
Allah Teâlâ: «Yerli, yolcu bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlar.» buyurur ki; onlar insanları Mescid-i Harâm'a ulaşmaktan men'ediyorlar. Halbuki Allah Teâlâ orayı herkes için eşit, meşru' kılmıştır. Orada oturan ile evi oradan uzak olan arasında bu hususta hiç bir fark yoktur. Yerli, yolcu bütün insanlar eşittirler. Mekke evleri ve meskenleri hususunda bütün insanların eşitliği de buradandır. Nitekim îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İ'bn Ebu Talha, «Yerli, yolcu bütün insanları eşit kıldığımız...» âyeti hakkında şöyle diyor : Mekke ehli ve başkaları Mescid-i Harâm'a iner, orada konaklar. Mücâhid der ki: Yerli ve yolcu bütün insanlar eşittir. Mekke ehli ve başkaları dereceleri itibarıyla orada eşittirler. Ebu Salih, Abdurrahmân fcbn Sabit, Abdurrahmân İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Abdürrezâk'm Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetine göre; orada Mescid-i Harâm'ın ehli ile ora halkından olmayan eşittir.
Şâfü ve îshak İbn Rahûyeh Mescid-i Hayf'da bu meselede Ahmed îbn Hanbel'in de bulunduğu bir mecliste ihtilâf etmiştiler. Şafiî, —Allah ona rahmet eylesin— Mekke evlerinin mülk edinileceği, mîrâs bırakılabileceği ve kiralanabileceği görüşündeydi. Bu görüşüne Zührî kanalıyla... Üsâme İbn Zeyd'den rivayet edilen şu hadîsi delil getirdi: Üsâme îbn Zeyd demiş ki: Ey Allah'ın elçisi, yarın Mekke'deki evinde mi konaklayacaksın? Allah Rasûlü: Ukayl bize ev mi bıraktı ki? deyip sonra da: Kâfir müslümana, müslüman da kâfire mîrâsçı olamaz, buyurdu. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiştir. İmâm Şafiî'nin diğer bir delili de şudur: Ömer îbn Hattâb Mekke'de Safvân îbn Ümeyye'den bir evi dört bin dirheme satın alıp orayı hapishane olarak donatmış. Tâvûs ve Amr îbn Dînâr da böyle söylemişlerdir, îshâk İbn Rahûyeh ise, Mekke evlerinin mîrâs bırakılamayacağı ve kirâlanamayacağı görüşündeydi. Bu, Seleften bir gurubun da mezhebidir. Mücâhid ve Ata bunu açıkça belirtmişlerdir. İshâk İbn Rahûyeh aynca İbn Mâce'nin Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Alkame İbn Nadle'den rivayet ettiği şu hadîsi delil getirmiştir: Allah Hasûlü (s.a.), Ebu'bekir ve Ömer vefat ettiklerinde, Mekke evleri ancak Sâibe (Allah için serbest bırakılmış) olarak çağırılırdı. İhtiyâcı olan orada kalır, ihtiyâcı olmayan da başkasını orada iskân ederdi. Abdürrezzâk'ın İbn Mücâhid kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetinde o : Mekke evlerinin satışı ve kiralanması helâl değildir, demiştir.

Yine Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den rivayetle der ki: Atâ Harem'-de kirayı yasaklar ve bana Ömer İbn Hattâb'ın Mekke evlerine, hacılar arsalarına konaklamasın diye kapı konulmasını men'ettiğini haber verirdi. Evine kapı koyanların ilki Süheyl îbn Amr olmuştu. Ömer İbn Hattâb ona bu konuda haber gönderdi de, Süheyl: Ey mü'-minlerin emîri, beni gözet. Ben bir tacirim." Binitimi koruyacak, hapsedecek iki kapı edinmek istedim, dedi. Hz. Ömer de : O halde bir beâs yok, buyurdu. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde Ömer İbn Hattâb şöyle demiştir : Ey Mekke ahâlîsi, yolcular diledikleri yere inmesinler diye evlerinize kapılar edinmeyin. Yine Ab-dürrezzâk'm Ma'mer kanalıyla... Atâ'dan rivayetinde o, şöyle dermiş : Yerli ve yolcu bütün insanlar eşit kılınmıştır, diledikleri yere iner, konaklarlar. Dârekutnî'nin İbn Ebu Necîh kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan mevkuf olarak rivayetine göre : Kim Mekke evlerinin kirasını yerse ateş yemiş olur.
İmam Ahmed de orta yolu ta'kîb ederek ve delillerin arasım birleştirerek : Mülk edinilir, mîrâs olarak bırakılır ve fakat kiralanmaz, demiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Orada zulüm ile ilhâda yeltenenlere elîm bir azâb-tan tattırırız.» buyurur. (...)
İbn Cüreyc'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre âyetteki kelimesi, Jcasıd anlamındadır. Yani kim te'vîli mümkün olmaksızın açıkça ve haksız olarak ilhâda yeltenirse, Allah onlara elîm bir azâb tattıra-caktır. Yine İbn Abbâs'tan rivayete göre Ali İbn Ebu Talha, bu kelimeyi şirk ile açıklamıştır. Mücâhid: Orada Allah'tan başkasına tapı-nılmasıdır, demiştir. Katâde ve bir çokları da böyle söyler. İbn Abbâs'-tan rivayetle Avfî, bu kelimeyi şöyle açıklar : Bu, Allah'ın Mescid-i Ha-râm'dan sana haram kılmış olduğu gıybet, sözlü tecâvüz veya öldürme gibi şeyleri helâl kabul ederek sana haksızlık etmeyene haksızlık etmen, seninle dövüşmeyen, seni öldürmeye kasdetmeyeni öldürmendir. İşte kişi bunu yaptığı zaman elem verici azâb ona vâcib olmuştur. Mücâhid de bu kelimeyi: Orada kötü amel işlemektir, diye açıklar. Harem'in hususiyetlerinden birisi de, yolcunun (Harem'e dışardan gelenin) orada yaptığı kötülüğe karşılık cezâlandırümasıdır. Yapmamış olsa dahi kötülüğe azmetmiş olması, cezalandırma için yeterlidir. Nitekim İbn Ebu Hatim Tefsîr'inde der ki: Bize Ahmed İbn Sinan'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, «Orada zulm ile ilhâda yeltenenlere...» âyeti hakkında şöyle demiştir ; Şayet birisi orada en uzak Aden'den dahi gelip zulm ile ilhâda yeltenmiş olsa, Allah Teâlâ ona elîm bir azâbtan tattırır. Şu'be der ki: O (Râvî) hadîsi bize merfû' ola-rak rivayet etti. Ama ben onu size merfû' olarak rivayet etmiyorum. Râ. vî Yezîd der ki: O, hadisi merfû' olarak rivayet etmiştir. Hadîsi İmâm Ahmed de Yezîd İbn Harun'dan rivayet etmiştir. Ben de derim ki: Bu hadîsin isnadı, Buhârî'nin şartlarına göre sahihtir. Mevkuf olarak rivayeti, merfû' olarak rivayetinden daha doğrudur. Bu sebepledir ki Şu'be, İbn Mes'ûd'un sözünden olarak mevkuf şekilde rivayet etmiştir. Aynı şekilde Esbât da Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan hadisi mevkuf olarak rivayet eder. En doğrusunu Allah bilir. Sevrî'nin Süddî kanalıyla,.. Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Orada kötülüğe yeltenen hiç bir kimse yoktur ki bu, onun aleyhine yazılmış olmasın. En uzak Aden'den bir adam bu Beyt'de birini öldürmeye yeltense, Allah Teâlâ ona elem verici azâbtan tattırır.

Dahhâk İbn Müzâhlm' de böyle söylemiştir. Süfyân'ın Mansûr'dan, onun da Mücâhid'den rivayetine göre oradaki ilhâd : Allah'a yemîn olsun ki hayır, Allah'a yemîn olsun ki evet, sözleridir. Bu sözün bir benzerini Mücâhid'den, o da Abdullah İbn Amr'dan rivayet etmiştir. Saîd İbn Cübeyr: Hizmetçiye sövme ve bundan daha yukarısı zulümdür, demiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Abdullah İbn Atâ kanalıyla... İbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, «Orada zulm ile ilhâda yeltenenlere...» âyeti hakkında : Enıîrin oradaki ticâretidir, demiştir. İbn Ömer'den rivayete göre ise, (orada) yiyecek satılması ilhâddır. Habîb îbn Ebu Sabit «Orada zulm ile ilhâda yeltenenlere...» âyeti hakkında: Mekke'de ihtikâr yapan, demiştir. Bunu bir çokları söylemiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize 'babamın... Ya'lâ İbn Ümeyye'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de yiyecek ihtikârı ilhâddır, buyurmuştur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki o, «Orada zulm ile ilhâda yeltenenlere...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdullah îbn Üneys hakkında nazil olmuştur, Allah Rasûlü (s.a.) birisi muhacir, diğeri ansâr'dan olan iki kişi ile birlikte onu göndermişti. Nesebleri konusunda birbirlerine karşı övünmeye başladılar da, Abdullah İbn Üneys kızıp ansârdan olan adamı öldürdü, sonra İs-lâm'dan dönüp Mekke'ye kaçtı. Onun hakkında : «Orada zulm ile ilhâda yeltenenlere...» âyeti nazil oldu. Yani: Kim İslâm'dan saparak ilhâd ile Harem'e iltica ederse.
Bu haberler her ne kadar bunların ilhâddan olduğuna delâlet ederse de, ilhâd bunlardan daha geneldir. Bilakis bu haberlerde bunlardan daha ağır olanlarına da bir tenbîh vardır. Bu sebepledir ki Fîl Ashabı Beyt'i tahrîb etmeye yeltendikleri zaman Allah Teâlâ onların üzerine Ebâbîl kuşları gönderdi, «Onların üzerine pişkin tuğladan taşlar atıyorlardı. Nihayet onları yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» (Fîl, 4-5), onları helak buyurdu ve Beyt'e karşı kötülük murâd edenler için onları bir ibret kıldı. Bu sebepledir ki bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bir ordu bu Beyt'e karşı savaş için yola çıkmıştı. Çöl bir arazîye geldiklerinde ilklerinden sonuncularına vanncaya kadar yere batırılmışlardı.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İ'bn Künâse'nin İshâk İbn Saîd'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle anlatmış.: Abdullah İbn Ömer, Abdullah îbn Zübeyr'e geldi ve : Ey Zübeyr'in oğlu, Allah'-tn Haremi'nde ilhâddan sakın. Muhakkak ben Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim ; Muhakkak ki burada Kureyş/ten birisi ilhâ-da düşecektir. Günâhları, insan ve cinlerin günâhları ile tartılsa ağır gelirdi. Bak ve sakın o sen olma. Yine İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Saîd îbn Amr'tian rivayetine göre Abdullah İbn Amr, İbn Zübeyr Hicr'de otururken yanma gelmiş ve şöyle demiş: Ey Zübeyr'in oğlu, Harem'-de ilhâd'dan sakın. Muhakkak ben Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Orada Kureyş'ten birisi oturacak. Şayet günâhları insan ve cinlerin günâhları ile tartılmış olsaydı; onlara ağır basardı. Bak ve sakın o sen olma. Hadîsi bu iki kanaldan Kütüb-i Sitte ashabının hiç birisi tahrîc etmemiştir.[12]

26 — Hani îbrâhînVe : Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyama duranlar, rükû' edenler ve secdeye varanlar için evimi temiz tut, diye Kâ'be'nin yerini hazırlamıştık.

27 — İnsanlar içinde haccı ilân et. Gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde uzak vadiden ve yollardan sana gelsinler.

İnsanları Hacca Çağır

Burada kurulduğu ilk günden Allah'ı birleme, tek ve ortağı olmaksızın sâdece O'na ibâdet üzere kurulmuş bir yerde Allah'tan başkasına ibadet eden, Kureyş'ten Allah'a şirk koşanlara bir azarlama vardır. Allah Teâlâ, İbrahim'i Kâ'be'nin yerine yerleştirdiğini, oraya ilettiğini ve Beyt'in binası için ona izin verdiğini zikreder. İbrahim (a.s.) in Beyt-i Atîk'ı ilk bina eden olduğu ve Beyt-i Atîk'm Hz. İbrahim'den önce inşâ olunmadığı görüşündekilerden çoğu bu âyeti delil getirirler. Nitekim Ebu Zerr'den rivayet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, ilk konulan (inşâ olunan) mescid hangisidir? diye sordum. Mescid-i Harâm'dır, buyurdu. Sonra hangisi? diye sordum : Beyt-i Makdis'tir, buyurdu. Aralarında ne kadar zaman var? diye sordum. Kırk sene, buyurdu. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Muhakkak kî; insanlar için konulmuş ilk ev çok mübarek olarak kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'dekidir. Orada apaçık alâmetlerle, İbrâJhîm'in makamı vardır.» (Âl-i İmrân, 96-97), «İb-râhîm ile fcsmâîre de : Evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rükû' ve secde edenler için temizleyin, diye aîıid vermiştik.» (Bakara, 125). Kâ'be'nin inşâsı hakkında vârid olan sahîh hadîsleri ve haberleri daha Önce vermiştik. Burada tekrarına gerek görmüyoruz. Allah Teâlâ burada da şöyle buyurur: «Bana hiç bir şeyi ortak koşma, (Kâ'be'yi sâdece Benim ismim üzere inşâ et. Evimi) tavaf edenler, kıyama duranlar, rükû' edenler ve secdeye varanlar (tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet edenler) için evimi temiz tut, diye Kâ'be'nin yerini hazırlamıştık.» Mücâhid ve Katâde, -'«Evimi temiz tut.» âyetinin Kabe'nin şirkden temizlenmesi anlamında olduğunu söylemişlerdir. Tavaf, Kabe yanında ibâdetlerin en özelidir. Yeryüzünde oranın dışında hiç bir yerin çevresinde tavaf yapılmaz. Âyetteki kıyamdan maksad, nama2dır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Rükû' edenler ve secdeye varanlar için.» buyurmuştur. Allah Teâlâ tavaf ile namazı birlikte zikretmiştir. Zîrâ her ikisi de Kâ'be'ye mahsûs ibâdetlerdendir. Tavaf Kâ'be yanında (çevresinde) dır. Namaz da kıblenin kesin olarak bilinmemesi ile harbde kılınan namaz ve yolculukta kılman nafile namaz durumu istisna edilirse Kâ'be'ye doğrudur. En doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ buyurur ki: «İnsanlar içinde haccı ilân et.» Sana inşâsını emretmiş olduğumuz bu Beyt'i haccetmeye insanları çağırmak üzere onlar içinde nida et. Anlatıldığına göre Hz. İbrahim : Rabbım, benim sesim yetişmezken insanlara nasıl ulaştırayım? demiş de : Sen nida et, ulaştırmak Bize aittir, buyurulmuş. Hz. İbrâhîm, makamı üzerinde —Hicr üzerinde, Safa üzerinde, Ebu Kubeys dağı üzerinde de denilmiştir— dikilmiş ve: Ey insanlar, Rabbınız bir Beyt edindi. Orayı haccediniz, demiş. Denilir ki; dağlar eğilmiş ki sesi yeryüzünün her tarafına erişsin. Allah Teâlâ onun sesini rahimlerde ve sulblerde olanlara dahi işittirmiş ve onu işiten taş, toprak, ağaç ile kıyamet gününe kadar Allah'ın haccetmesine hükmettiği her şey ona: Buyur, ey Allah'ımız buyur, diye cevab vermiş. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Seleften bir çoklarından rivayet edilenlerin anlamı öu-

dur. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr ve İbn Kbu Hatim, bu rivayetleri uzunca zikretmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde uzak vâ-dîden ve yollardan sana gelsinler.» buyurur ki, âlimlerden hacca güç vetiren için yürüyerek gitmenin, binitli olarak haccetmekten üstün olduğu görüşünde olanlar bu âyeti delil getirirler. Zîrâ yürüyerek haccetme, binitli olarak haccdan Önce zikredilmiştir. Zîrâ yürüyerek hacca gitme, böylelerinin hacca ihtimamlarına, himmetlerinin kuvvetine ve azimlerinin şiddetine delâlet eder. Âlimlerin çoğunluğu ise Allah Ra-sûlü (s.a.) nün fiiline uyarak binitli hacca gitmenin daha faziletli olduğu görüşündedirler. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.), yaya olarak hacca gitmeye gücü yetmekle birlikte binitli olarak haccetmiştir.
«Uzak vadiden ve yollardan sana gelsinler.» âyetindeki kelimesi, yol anlamındadır. Şu âyette de aynı anlamda kullanılmıştır: «Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.» {Enbiyâ, 31). Aynı âyetteki kelimesi de, uzak anlamındadır. Mücâhid, Ata, Süddî, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân, Sevrî ve bir çokları bu kelimeye «uzak» anlamı vermişlerdir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm Hz. tb-râhîm'den haber verdiği ve Hz. İbrahim'in duasında: «Rabbımız; insanların gönüllerini onlara meylettir.» (İbrâhîm, 37) dediği âyete benzemektedir. Ehl-i İslâm'dan hiç kimse yoktur ki Kâ'be'yi görmeye ve tavafa karşı bir iştiyakı olmasın. Bütün insanlar her taraftan ve ülkeden oraya yönelirler.[13]

28 — Tâ ki, kendileri için faydalara şâhid olsunlar ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurbân ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun.
29 — Bilâhare kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt el-Atîk'ı tavaf etsinler.

İbn Abbâs, «Kendileri için faydalara şâhid olsunlar.» âyeti hakkında der ki: Dünya ve âhiret menfaatlarını bilsinler. Âhiret menfaati Allah'ın hoşnûdluğudur. Dünya menfaatları ise elde ettikleri kurbânlar, kâr ve ticâretlerdir. Mücâhid ve bir çokları buradaki menfa-atlarm, dünya ve âhiret menfaatları olduğunu söylemişlerdir. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın: «Rabbmızın lutfu keremini aramanızda bir günâh yoktur.» (Bakara, 198) kavli gibidir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurbân ederken O'nun adım ansınlar.» Şu'be ve Hüışeym... İbn Abbâs'tan rivayet ederler ki, belirli günler on gündür. Bu hârî, İbn Abbâs'tan onun bu sözünü muallak olarak ve cezm sîgası ile rivayet etmiştir. Aynı açıklama E'bu Mûsâ el-Eş'arî, Mücâhid, Atâ, Sa-îd îbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Horasanî, İbrâhîm en-Nehaî'den de rivayet edilmiştir. İmâm Şafiî'nin mezheibi ile Ahmed İbn Hanbel'den gelen meşhur rivayet de budur. Buhârî der ki: Bize Muiıammed İbn Ar'ara'nın... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a,) den Tivâyetinde o, şöyle buyurmuştur : Diğer günlerdeki hiç bir amel, bu günlerdekinden daha üstün değildir. Allah yolunda cihâd da mı? dediler. Allah yolunda cihâd da. Kendini ve malım tehlikeye atarak çıkan ve (malından) hiç bir şeyi geri getiremeyen kişi müstesna, buyurdu. Hadîsi İmâm Ahmed, Efou Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de

rivayet etmişlerdir. Tirmizî: Bu hasen, garîb, sahîh bir hadîstir, der. Bu konuda İbn Ömer, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr ve Câbir'den rivayet edilen hadîsler de vardır. Ben de derim ki: Ben hadîsin bu kanallarını iyice araştırdım ve buna başlıbaşına bir cüz tahsis ettim, tmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... î'bn Ömer'den rivayet etmiş olduğu şu hadis bunlardandır : Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Allah katında şu on günden daha büyük, amelin kendilerinde daha sevimli olduğu başka hiç bir gün yoktur. Bu günlerde tehlîl, tekfbîr ve tahmîdi çoğaltın. Başka bir kanaldan olmak üzere Mücâhid'den, o da tbn Ömer'den şeklinde bir İsnâdla bu hadîsin bir benzeri rivayet edilmiştir. Buhârî der ki: Ebu Hüreyre ve İbn Ömer (bu) on günde çarşıya çıkarlar, tekbîr getirirlerdi. Onların tekbîri ile insanlar da tekbîr getirirdi. İmâm Ahmed'in Câbir'den merfû' olarak rivayetine göre, Allah Teâlâ'nm : «Andolsun fecre, ve o on geceye.» (Fecr, 1-2) âyetlerinde kendileriyle yemîn etmiş olduğu on gün işte bunlardır. Seleften birisi der ki: Allah Teâlâ'nm : «Sonra bunu on ile tamamladık.» (A'râf, 142) âyetinde kasdedilen günler, bu on gündür. Ebu Davud'un Sünen'-inde rivayete göre, Allah Rasûlü (s.a.) bu on günde oruç tutardı. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Katâde'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne arafe günü orucu sorulmuştu. Hz. Peygamber: Allah Teâlâ'nm (bununla) geçmiş ve gelecek senenin günâhlarını bağışlayacağını umarım, buyurmuştur. İşte bu hadîste geçen arefe günü de, bu on gün içindedir. Bu on gün, hacc-ı ekber günü olan nahr gününü de içine almaktadır. Özet olarak hadîste de belirtildiği üzere bu on gün, senenin en üstün günleridirler. Bir çokları bu on günü, Ramazân ayının son on gününden üstün tutmuştur. Zîrâ bu on günde; Ramazân ayının son on günündeki gibi namaz, oruç, sadaka ve başka şeyler meşru' kılınmıştır. Ayrıca bu on gün, kendilerinde hacc farizasının edasına tahsis edilmekle ayn bir özelliğe sahiptir. Ramazânın son on gününün, içindeki bin aydan daha hayırlı Kadir gecesini içermesi yönüyle daha üstün olduğu da söylenmiştir. Diğerleri ise iki görüşün ortasını ta*kîb ederek: Bu on günün gündüzleri, diğerinin de geceleri daha üstündür, demişlerdir. Böylece deliller bir araya toplanmış oluyor. En doğrusunu Allah bilir.
Belli günler; hakkındaki ikinci görüş ise şöyledir : Hakem, MSk-sem'den, o da İbn Abbas'tan rivayet eder ki belli günler; nahr günü ile ondan sonraki üç gündür. Bu görüş İbn Ömer ve İbrâhîm en-Ne-haî'den de rivayet edilmiştir. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde Ahmed İbn Hantoeî de, bu görüştedir.
Belli günler; hakkındaki üçüncü görüş şudur: İbn Ebu Hâtim'în babası kanalıyla... Nâfi'den rivayetinde İbn Ömer şöyle dermiş: Belli ve sayılı günlerin tamâmı dört gündür. Belli günler; nahr günü Üe ondan sonraki iki gündür. Sayılı günler ise; nahr gününden sonraki üç gündür. Bu rivayetin İbn Ömer'e varıncaya kadar isnadı sahihtir. 8Üfl-dî de bu görüştedir. Ayrıca İmâm Mâlik İbn Enes'in mezhebi de budur. Bu görüş ile bundan önceki görüşü, kurbân edilmeleri sırasında Allah'ı zikretmenin kaydedildiği «Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurbân ederken O'nun adını ansınlar.» âyeti de desteklemektedir,
Dördüncü görüşe göre İse belli günler; Arafe, nahr günleri ile nahr gününden sonraki gündür. Ebu Hanîfe'nin mezhebi böyledir. İbn Vehto der ki: Bana îbn Zeyd İbn Eelem'in babasından rivayetine göre o : Belli günler; arafe günü, nahr günü ve teşrik günleridir, demiştir. Allah Teâlâ'nın: «Allah'ın onlara rızık olarak verdiği

hayvanlar...» âyetinde; En'âm sûresinde (En'âm, 143) tafsilâtlı olarak beyân edildiği üzere sekiz çift olmak üzere deve, inek ve koyunlar kasdedilmektedir. Kurbânlardan yemenin vâcib olduğu görüşündekiler, «Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun.» âyetini delil getirirler. Bu, garîb bir sözdür. Çoğunluğun görüşüne göre bu, bir ruhsat ve 'müste-hâblık kabîlindendir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) nden sabit olduğu üzere Hz, Peygamber, kurbânını boğazladığında her bir kurbânından bir parçanın pişirilmesini emretmiş, etinden yemiş ve çorbasından da içmiştir. Abdullah İbn Vehb der ki: Mâlik bana : Allah Rasûlü kurbânından yemeyi severdi. Zira Allah Teâlâ: «Siz de bunlardan yeyln.» buyurmuştur, dedi. Leys'e sordum, o da bunun bir benzerini söyledi. Süfyân es-Sevrî'nin Mansûr'dan, onun da İbrahim'den rivayetine göre; o, «Siz de bunlardan yeyin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Müşrikler kurbânlarından yemezlerdi. Müslümanlara ruhsat verildi. Dileyen ondan yer, dileyen yemez. Bu açıklamanın benzeri, Mücâhid ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Hüşeym'in Husayn'darC onun da Mücâhid'den rivayetine göre; «Siz de bunlardan yeyin.» âyeti, Allah Teâlâ'nın: «İhramdan çıkınca avlanın.» (Mâide, 2), «Namaz bitince yeryüzüne dağı-lın.» (Cum'a, 10) âyetleri gibidir. Yani buradaki emir ruhsat içindir, îbn Cerîr, tefsirinde bu görüşü tercih etmiştir. Kurbânların yarısının tasadduk edileceği görüşünde olanlar, bu âyetteki «Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun.» kısmını delil getirirler. Böylece kurbânlar ikiye bölünecek; yarısı kurbân kesen için, yarısı da fakirler için olacaktır. Diğer bir görüşe göre ise kurbân üçe bölünecektir : Üçte biri kurbân, kesenindir, üçte birini hediye edecektir, üçte birini de tasadduk edecektir. Bunda delil, Allah Teâlâ'nın başka bir âyette : «Kesilince onlardan yeyin. İsteyene de, istemeyene de verin.» (Hacc, 36) buyurmasıdır. înşaallah o âyetin tefsirinde, bundan ayrıca bahsedilecektir. Güvenimiz O'nadır.
«Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun.» âyetinde İkrime, kelimesinin; yoksulluk içindeki muztarr kimse, kelimesinin de; kendini sıkarak İstemeyen, iffetli olan anlamında olduğunu söyler. Mücâhid fakiri; el açmayan kişi olarak açıklarken, Katâde; Musibete ve bir âfete dûçâr kalan kişi, şeklinde açıklar. Mukâtü İbn Hayyân ise bunun; kör olduğunu söyler.
Allah Teâlâ: «Bilâhare kirlerini gidersinler.» buyurur. İbn Abbâs'-tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Bu, ba§ı tıraş etme, elbise giyme, tırnaklan kesme ve benzerleri ile ihramdan çıkmaktır. Mücâhid ve Ata da, bu açıklamayı İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. İkrime ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de böyle söyler. İbn Abbâs'tan rivayetle İkrime : «Bilâhare kirlerini gidersinler,» âyetindeki kelimesi, haccın menâsiki (rükünleri) dir, der. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, «Adaklarını yerine getirsinler.» âyetinde, adanan kurbânların boğazlanmasının kasdedildiğlnî söylemiştir. Mücâhid'-den rivayetle îbn Ebu Necîh, ((Adaklarım yerine getirsinler.» âyeti hakkında der ki: Hacc adağı, kurbân adağı ve insanın haccda adamış olduğu her şey. Müeâhid'den rivayetle İbrahim İbn Meysere burada, kurbânlarının kasdedildiğini söyler. Yine Müeâhid'den rivayetle Leys İbn Ebu Süleym, bu âyet hakkında: Her adak bir süreye kadardır, demiştir. İkrime, «Adaklarını yerine getirsinler.» âyeti hakkında der ki : Buradaki adak, hacc adağıdır. Hacca giren herkes üzerine emredildikleri şekilde Kâ'be'yi tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y, arafe, müzdelife ve cemrelerin taşlanması vâcibdir (farzdır).

Mâlik'den de bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir. Mücâhid «Ve Beyt el-Atîk'ı tavaf etsinler.» âyetinde, nahr günü vâcito olan tavafın kasdedildiğini söyler. İbn Ebu Hatim der ki; Bize babamın... Ebu Hamza'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: İbn Abbâs bana dedi ki: Hacc sûresini okuyor musun? Allah Teâlâ : «Ve Beyt el-Atîk'ı tavaf etsinler.» buyuruyor. Hacc farzlarının sonuncusu, Beyt'i tavaf etmektir. Ben de derim ki: Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yapmıştır. Nahr günü Minâ'dan dönüşünde cemre'yi taşlamayla başlamış, cemre'yi yedi taşla taşlamış, sonra kurbânını kesmiş ve başını tıraş etmiş, sonra da Mekke'ye inerek Beyti tavaf etmiştir. İbn Abfoâs'tan rivayet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle demiştir : İnsanların Beyt ile son beraberlikleri tavaf olur. Şu kadar var ki hayızlı olan kadından bu hafîfletilmiştir.
Tavafın Hicrin arkasından yapılmasının vâcib olduğu görüşünde-kiler bu görüşlerine «Ve Beyt el-Atîk'i tavaf etsinler.» âyetini delil getirirler. Her ne kadar imkânları yeterli olmadığında Kureyş, Hicr'i Beyt'den çıkarmışsa da Hicr, Hz. İbrahim'in inşâ etmiş olduğu Beyt'in aslındanda1. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) Hicr'in arkasından tavaf etmiş, Hicr'in Beyt'den olduğunu haber vermiş ve Şam tarafındaki iki rüknü istilâm etmemiştir. Zîrâ bu iki rükün, Hz. İbrahim'in inşâ etmiş olduğu eski temellerde tamamlanmamışlardı. Bu sebepledir ki İbn Ebu Hatim şöyle der; Bize İbn Ebu Ömer'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: «Ve Beyt el-Atîk'ı (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.» âyeti nazil olduğunda; Allah Rasûlü (s.a.), Hicr'in arkasından tavaf etmiştir. «Ve Beyt el-Atîk'ı tavaf etsinler.» âyeti hakkında Hasan el-Basrî'den rivayetle Katade şöyle diyor: Zîrâ o, insanlar için konulan ilk Beyt'tir. Abdurrahnıân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. İkrime'den rivayette o, şöyle diyor : Ona Beyt el-Atîk adının verilmesi, Nuh zamanında tûfân günü âzâd edilmesindendir. Husayf da şöyle diyor : Ona Beyt el-Atîk adı verilmiştir. Zîrâ hiç Ibir zâüm ona gâlib gelememiştir. Mücâhid'den rivayetle İbn E'bu Necîh der ki: O, üzerine zâlimlerin musallat kılınmasından âzâd edilmiştir. Katade de böyle söylüyor. Hammâd İbn Seleme'nin Humeyd kanalıyla... Mücâ-hid'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Zîrâ ona karşı kötülük mu-râd eden her Orim olmuşsa, helak olmuştur. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İbn Zübeyr'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Ona Beyt el-Atîk adının verilmesi, ancak Allah'ın onu zâlimlerden (zâlimlerin baskın ve zulmünden) âzâd etmiş olmasındandır. Tirmizî der ki: Bize Mu-hammed İbn İsmâîl ve Ibir çokları... Abdullah İbn Zübeyr'den rivayet ettiler ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: O'na Beyt el-Atîk adının verilmesi, a»cak ona hiç bir zâlimin galib gelmemesindendir. İbn Cerîr de bu hadîsi Muhammed İbn Sehl en-Neccârî'deri, o ise Abdullah îbn Sâlih'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr : Şayet sahîh ise, diye ekler. Tirmizî: Bu; hasen, garîb bir hadîstir, demiştir. Ayrıca Tirmizî, hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Zührî'den mürsel olarak da rivayet etmiştir.[14]

İzahı

İslâm sırf tevhîd dinidir. Onda kul ile Allah arasında aracı yoktur. (Peygamberlerin aracılığı, ilâhî risâleti tebliğde ve Allah'ı sıfatlarıyla, O'na lâyık olan ve olmayan hususlarıyla ta'rîftedir.) Gözlerin erişemediği Allah'ı, hayâl etmesi için, insan

düşüncesinin temerküz edeceği, insan hikmetinin yöneleceği, gözle görülür, elle tutulur put ve benzerlerine de inanmaz İslâm dini... Binâenaleyh onda ne aracı, ne put, ne heykel, ne de imtiyazlı dinî bir zümre bahis konusu değildir:
«Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben, çok yakınımdır. Bana dua edince Ben, o duâ edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da Benim davetime icabet etsinler. Bana. îmân etsinler ki doğru yola varmış olalar.» (Bakara, 186).
«O halde dinî Allah için hâlis kılarak O'na kulluk et. Dikkat edin, hâlis din Allah'ındır. O'nu bırakıp ta kendilerine başka dostlar edinenler: Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz, derler.» (Zümer, 2-3).
Öyleyse İslâm, hayâlde mücerredîiği, düşüncede yüceliği, irâde ve niyyetde temizliği, amel ve tatbikatta ihlâsı, mâsivâdan alâkayı kesmeyi isteyen tür dindir ki düşünce ve inançta bundan daha üstünü tasavvur olunamaz. Ne dinler, ne felsefeler, ne de aklî nizâmlar, değil böylesine, benzerlerine bile ulaşamamışlardır. Bizzat Cenâb-ı Hak kendisini, incelik ve yücelikte daha güzeli olmayan bir tavsifle vasfetmiş ve şöyle buyurmuştur : «O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. Ve O, Semî'-dir, Basîr'dir.» (Şûra, 11).
Fakat insan fıtratı, eskiden olduğu gibi bugün de, arzularım yönelteceği, ta'zîm ve yaklaşma konusundaki ısrarlı isteğini gerçekleştireceği ve gönlündeki dinmeyen aşkı dindireceği ve gözüyle görebileceği bir şeyi aramaktadır.
Cenâb-ı Hak gözle görülen, elle tutulan, kendisine mahsûs olan ve kendisine nisbet edilen, aynı zamanda rahmetinin tecellî ettiği, inayetinin kuşattığı bazı şeyleri seçmiştir ki, bunlar görüldüğünde Allah anılır ve onlar, Allah'ın günlerini, nimetlerini, dinini, tevhidini ve Peygamberlerinin kahramanlıklarım hatırlatan olaylarla çok yakından ilgilidirler. Allah bunlara, «Allah'ın şiarları» adım vermiş ve onlara yapılan ta'zîm ve hürmetleri kendisine yapılmış kabul etmiş, onlann yanında yapılan edebsizliği de kendi nezdinde yapılmış saymıştır. İnsanlara, gönüllerindefki aşkı, görmek ve yaklaşmak hususundaki fıtrî arzuyu onlarla tatmin etmeleri için müsâade etmiş, hattâ teşvik edip davet etmiş ve şöyle buyurmuştur :
«Kim Allah'ın nişanelerine saygı gösterirse; şüphesiz ki bu, kalb-lerin tafevâsmdandır.» (Hacc, 32), «İşte böyle. Kim, Allahln haram kıldıklarına ^saygı gösterirse; Rabbı katında bu, onun hayrınadır.» (Hacc, 30).
İnsan ne sırf akıldır, ne de körü körüne kanuna boyun eğen cansız bir varlıktır; ne de belli bir plân ve düzene göre hareket eden bir robottur. İnsan akıl ve kalbdir, îmân ve atıfettir, itaat ve hudû'dur, sevgi ve aşktır... Onun azametinin, şeref ve kerametinin, kuvvet ve dehâsının, feragat ve fedâkârlığının sırrı bundandır. Bununla zorlukları yenmiş, hârikalar göstermiş, yer ve göğün özür beyân edip kabul etmedikleri Allah'ın emânetini yüklenmeye hak kazanmıştır. Böylece ne meleğin, ne hayvanın, ne bitkinin, ne de cansız bir varlığın ulaşamadığı bir mevkiye ulaşmıştır.
İnsanın Rabbıyla olan bu bağı; vecîbelerini yerine getirmek, vergilerini ödemek, O'nun emirlerine itaat şeklinde tecellî eden yalnız aklî ve kanunî bir bağ değildir. Aynı zamanda o bağın temelinde de sevgi ve atıfet vardır. Beraberinde de aşk ve muhabbetin, feragat ve fedâkârlığın olması şarttır. Din bunu yasaklamaz, aksine ona davet eder ve onu besleyip güçlendirir. Kur'an bir âyet-i kerîme'de :

«îmân edenlerin Allah sevgisi ise, daha fazladır.» (Bakara, 165) buyururken, başka bir âyette de şöyle buyurur :
«De ki; Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden "evler, size Allah'tan ve peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar .bekleyedurun. Ve Allah, fâşıklar güruhunu hidâyete erdirmez.» (Tevbe, 24).
Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın peygamberlerini, onların aşk ve muhabbetlerini ve bu sevgide nasıl eridiklerini açıklar ve Yahya (a.s.) hakkında şöyle buyurur :
«Daha çocuk iken ona hikmet verdik. Katımızdan bir kalb yumuşaklığı ile safiyet verdik. O, takva sahibi biriydi.» (Meryem, 12-13).
Yine Kur'ân-ı Kerim, İbrahim Aleyhisselâm'ın vak'asını; onun Allah'ın tâat ve sevgisini, çocuğunun ve ciğer paresinin sevgisine nasıl tercih ettiğini, nasıl çocuğunun boğazına bıçağı dayayıp kesmeye teşebbüs ettiğini ve nasıl Cenâb-ı Hakkın onun samîmiyyet ve imtihandaki başarısına şehâdet ettiğini... anlatır ve şöyle buyurur :
«Sen rü'yâyı gerçekleştirdin. Muhakkak ki Biz, ihsan edenleri böylece mükâfatlandırırız. Muhakkak ki bu, apaçık bir imtihandı.» (Sâf-fât, 105-106).
Bundan dolayıdır ki, İbrahim (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde vasfedilmiştir:
«Doğrusu İbrahim; yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi.» (Hûd, 75).
Kur'ân-ı Kerîm'ın, Allah'ın sıfat ve efâlini, sayılamayacak kadar bol olan nimetlerini tekrar tekrar zikretmesinin sırrı işte budur. Çünkü onlar, muhabbet ve^rlkkati, rağbet ve arzuları uyandırırlar. Bâzı kelâm âlimlerinin «Mücmel nefiy ve mufassal isbât» diye ifâde ettikleri Kur'ân-ı Kerîm tafsilâtının sırn da budur. Zîrâ muhabbetin, rikkat ve şevkin menibâı isbâttır, insanın duyguları onunla gıdâlanır. Nefiy akla ışık tutuyorsa, istoât da kalbe rehberlik etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'te îbahsolunan bu yüce sıfatlar —ki arifler onları terennüm etti, âşıklar onlara tutuldu, dalgıçlar onların derinliğine daldı— olmasaydı, din gayet sönük ve donuk olurdu, mensûblarının kalbîerine hâkim olamaz, onlarda rikkat ve hamaset uyandıramazdı. Namazda huşu' olmaz, gözler yaşarmaz, duada ibtihâl ve cihâdda ölümün üstünf gitme olmazdı. O takdirde kul ile Allah arasındaki ilgi ruhsuz ve kup kuru olurdu, hayat da; şevksiz, tatsız, aşksız, cansız ve monoton olurdu. Durum böyle olunca, ölümle hayat, insanla cemad arasında ne fark kalındı?
Müslümanın kalbini beslemeye, duygularını doyurmaya, aşk ve şevkini dindirmeye zaman zaman ihtiyâcı vardır. O, bardağın dolup taşmasına ihtiyâç duyar, zîrâ dolup taşmayan bardağın kıymeti nedir ki?...
İmâm Gazzâlî, eşsiz zekâsı ve teşrî'in sırlarını kavrayan engin anlayışıyla bu sırra parmak basmış, insan tabiatında aşk ve şevkin varlığını, insanın bunları tatmin için çırpındığını, Kâ'be^i Muazzama ile etrafındaki Allah'ın şiarlarının ve hacca âit ibâdetlerin bu aşk ve şevke en güzel şekilde cevab verdiğini çok iyi anlatmıştır.
Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur*ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur :
«Hani İbrahim'e : Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyama duranlar, rükû' edenler ve secdeye varanlar için evimi temiz tut, diye Kabe'nin yerini

hazırlamıştık. İnsanlar içinde haccı ilân et, gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde uzak vâdîden ve yollardan sana gelsinler. Tâ ki, kendileri için faydalara şâhid olsunlar ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurbân ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun. Bilâhare kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt el-Atîk'ı tavaf etsinler.» (Hacc, 26-29).
İmâm Gazzâlî bu konuda şöyla demektedir :
«Allah'a kavuşmaya olan iştiyakı, kulu kavuşmanın sebeplerine teşvik edeceğinde şüphe yoktur. Aynı zamanda seven kimse sevgisine nlsbet edilen her şeyi sever. Kâ'be, Allah'a nisbet edilmiş ve «Allah'ın evi» adını almıştır. Va'dedilen mükâfatlar şöyle dursun, burayı ziyaret içir^yalnız AJlah'a.nisbet edilmesi bile kâfidir.»
Gazzâiî'yi müte&kib Şâiı Veliyyullah Dehlevî aynı noktaya işaret ediyor, onu haecın asıl hikmeti sayarak şöyle diyor :
«Bazan insan Rabtomı son derece arzular, bu arzusunu dindirmek için bir şey arar ve haccdan başkasını bulamaz.
Evet, müslüman için, her gün kıldığı namazlarla bu şevk ve aşkını dindirme imkânı vardır, onlarla gönlü teselli bulur, aşkının ateşi söner. Fakat onlar yaşlar döken, huşû'lar meydana getiren mahdûd damlalardır, îcâbmda bu damlalar gönülde yanan aşkı söndüremez, susayan kalbi doyuramaz ve açlığı gideremez.
Müslümanm; ruhunun susuzluğunu gidermesi, aşkının ateşini söndürmesi, putperestlik haline gelen âdet ve alışkanlıklarına karşı isyan etmesi, Ramazân'da midesini boşaltmak suretiyle ruhunu doyurması mümkündür. Fakat mahdûd zamanda ve muayyen saatlarda... Üstelik hırçın bir denizin küçük bir adayı kuşatması gibi oruçluyu kuşatan ve orucun te'sîrini azaltan çok yemek, israf etmek lüzumundan fazla istirâhat etmek ve isyankâr bir toplumda yaşamak gibi faktörlerle... Bütün buniarls. beraber müslüman, dar ve ©ski hapishaneden kendisini kurtaracak, her türlü kayıd ve bağlan koparacak bir sıçrayışa muhtaçtır; diğer taraftan hepsi eski, alışılmış, mahdûd ve kayıdlı, monoton ve yapmacık olan bir âlemden, tamâmı aşk ve muhabbet olan bir âlemıe İntikâl etmesi de zarurîdir. O öyle bir âlemdir ki, müslüman ona kavuşunca, her türlü kölelikten kurtulur, her türlü puta isyan eder, irk ve renk ayırımına karşı gelir, Allah'ın birliğine, insanlığın vahdetine, akidenin tekliğine, gayenin aynılığına inanır. Orada bütün insanlar «birlik halinde:
«Lebbeyk allâhümme lebbeyk, letabeyke lâ şerike leke lebbeyk, in-ne'1-hamde ve'n-Ni'mete leke ve'1-Mülke lâ serîke lek» diye nida ederler...
Şüphesiz müslüman her gün kıldığı namazdan, Ranıazân'da tuttuğu oruçtan ve şartlan tahakkuk edince verdiği zekâttan sonra, âşıkların birleştiği, sevgi ve muhabbetin kaynaştığı, âbid ve ihlâslılarm toplandığı bir mevsimi görmeye muhtaçtır...
Müslüman, ölçülü ve onurlu aklına karşı isyan etmeye de muhtaçtır. İsyanın ve azgınlığın olmadığı hayatın ne tadı vardır? Yine insan, gelenek ve göreneklerden, yapmacık ve uydurma prensib ve kaidelerden meydana gelen çemfcjeri yırtmak, akün elinden dizgini alıp kalbe teslim etmek ihtiyâcmdadır. İşte o zaman kalb, dilediği gibi insana hükmeder, âşıkların yaptığı gibi onu dilediği, istikâmete yöneltir... Artık o zaman gam yoktur. Çünkü cemiyetin esiri olan, medeniyetin

tahakkümti altına giren, gelenek denen ilâhlann tasallutuna uğrayan bir insan için hürriyet yoktur. Şehvetlerin, âdet ve alışkanlıkların zebûnu olanın tevhidi yoktur. Daima aklına güvenen, akıl terazisinde tartıp ölçmeyince ve maddî faydalarını görmeyince emre uymayan tâm teslim olmuş ve tâm itaatkâr sayılmaz. Hacc, ince ve derin durumuyla akla ve maddeye tapanların bilinen alışkanlıklarını, monoton ve sistem esirlerinin âdetlerini tamamen ortadan kaldırır ve gayba îmâna, mücerred emre uymaya, mahdûd (bir zaman ve muayyen Mr mekân için aklı vazifesinden-affetmeye davet eder. Aynı şekilde mantık ve felsefeyi, delil ve hikmet aramayı her zaman ve her yerde ikinci plânda bırakmaya çağmr.»

İmâm Gazzâlî haccm ruhu ve hakikatini —ki o, gayba îmân ve mutlak olarak emre uymadır— kuvvetli kalemiyle, eşsiz ve parlak bir şekilde, tasvir etmiş, bu büyük rüknü açıklarken İslâm'ın ruhuna ve özüne ulaşmış, eski ve yenilerden birçok âlim ve yazarların gaflet ettikleri en mühim noktaya parmak basmıştır :

«Mekândan münezzeh olduğunu itiraf ile Beyt'ln Rabbına karşı tevazu' gösterecek huzû' ve meskenet içinde her vadiden ve uzak mesafelerden gelen tozlu topraklı insanlar burayı ziyaret ederler. Bu durum gönüllerini daha çok yumuşatır, kulluk ve ibâdetlerini kuvvetlendirir, anlayış ve bağlılıklarım artırır. Bunun için hacılara, insanların ünsiyet etmediği ve mâhiyetini akılların kestiremediği bazı ibâdet şe-killeri borç edilmiştir. Cemreleri atmak, Safa ile Merve arasında tekrar tekrar sa'y etmek ve benzeri ibâdetler gibi... Yumuşaklığın kemâli, kulluk ve zilletin tamâmı bu gibi ibâdetlerle zahir olur. Zîrâ zekâtın, ebnâyı cinsine acıma neticesi bir yardım olduğunu; orucun, Allah Te-âlâ'nm düşmanı olan şeytânın âfeti sayılan şehveti kırmak için ve oruçlu iken yapılan ibâdetin meşgalesiz ve huzur içinde olduğunu, rükû' ve sücûd gibi namaz içinde Allah Teâlâ'ya karşı saygı ve tevâzu'un bu-lunduğunu akıl kolaylıkla anlar. Fakat sa'y etmek, cemreleri atmak ve benzeri hacc işlerinin hikmetini akıl idrâk edemez ve bunları insan tabiatı kolaylıkla benimseyemez. Bunları ancak bir emr-i ilâhî olarak yapar. Burada aklı çalıştırmamak ve nefsi, arzularından men'etmek vardır. Çünkü mânâsını akim anladığı her şeye, insanın nefsi de bir derece meyleder ve bu meyil o emre inkıyadı kolaylaştırır. Bununla da kulluğun kemâli ve eğilmenin tamâmı hâsıl olmaz. (Fakat ef'âl-i Haçc'da bu yoktur. Çünkü akıl ve mantık bu hareketlerden bir şey anlamaz.) Bunun için Rasûl-ü Ekrem yalnız hacc işinde:

Taatibüd ve Rikkıyyet, kölelik ve kulluk olarak senin hacc hakkındaki emrine imtisal etdik, buyurdu, namaz ve benzeri ibâdetlerde böyle buyurmadı.

Vaktâ ki Allah Teâlâ hikmeti, insanların kurtuluşunu; tabiat ve arzularının hilâfına olan amellere bağlamayı ve dizginlerini şeriatın hükmünde bulundurmiayı hükmetti; onlar da kulluk îcâbı inkıyâd yolu ile, sa'y ve cemreler gibi mâhiyetini anlayamadıktan bu ibâdetleri tekrar tekrar yapmak zorunda kaldılar. Çünkü mâhiyetini anlayamadan arzulannıri hilâfına olarak yapılan bu gibi ibâdetler, insanı arzularından men'etmekte, kulluk zevkini tattırmakta ve nefsini tezkiye etmekte daha müessirdir. İşte şu anlattıklarımızı düşünürsen, bu kabil ibâdetlere şaşmanın sebebinin kulluğun esrarından gaflet olduğunu anlarsın. Haccın aslını anlamak için inşâallah bu kadarı yeter.»

Gazzâlî, cemreleri atmada da esâs olanın, mücerred emre itaat olduğunu beyân ederek şöyle diyor :

«Cemreleri atarken mantık-.ve muhakemeye başvurmadan, mücerred emr-i ilâhî olduğu için ve kendine düşen kulluk vazifesi gereğince Allah'ın emrine uymaya niyet ederek taşları atmalıdır. Ayrıca Ha-lîl'i İbrahim'e benzemeye de niyet etmeli; çünkü burada ya İsyan ettirmek veya hacc amelinde yanıltmak için şeytân, İbrahim (a.s.) e gözüktü, Allah'ın emriyle İbrahim (a.s.) de onu taşladı, şayet tbrâhîm şeytânı gördü ve taşladı, fakat foana görünmüyor, neyi taşlayayım? Boşuna bir iş yapıyorum dersen; bilmiş ol ki bu da şeytândır, seni bu vazifeden şaşırtmak için sana vesvese veriyor, bu çocuk oyuncağı gibi bir şey dedirterek seni aldatmaya çalışıyor. Sen şeytânın inadına, hikmetini anlayamadığın bu kulluk vazifesini yerine getirmeye çalış. İyi bil ki, görünüşte her ne kadar taşlan o muayyen yerlere atıyorsan da, gerçekte fbu taşlar ile şeytânın belini kırmakta ve şeytânı içinden atmaktasın. Çünkü şeytânın asıl burnunu sürtmek ve belini kırmak sırrı; hikmetini anlayamadığın halde, yalnız Allah Teâlâ'nın emri olduğu için O'na saygı ve ta'zîm göstererek bu vazifeyi îfâ etmektir.»
Gazzâlî kurbân, kesme hakkında da şöyle demektedir:
«Kurbân kesmek ise, emre uymak ile Allah'a yaklaşmaktır. Onun için kurbânı iyisinden kesmeli ve onun her cüz'üne karşılık senin her cüz'ünün cehennemden âzâd olmasını Allah'tan dilemelisin. Nitekim hadîste böyle va'dedilmiştir: Kurbân ne kadar daha büyük ve daha iyi olursa; cehennemden âzâd olman o derece kuvvetlenmiş 'olur.»
Haccın rükünleri ve ibâdetleri; hepsi, hepsi mücerred emre mutlak şekilde itaat etmek için alıştırma ve davete icabet etmekten ibarettir. Hacı, Mekke ile Minâ, Arafat ile Müzdelife, sonra tekrar Minâ ile Mekke arasında k*na-göçe gidip-gelip durur, çadır kurar, çadır söker... Böylece o, irâdesini hükmü ve hürriyeti olmayan bir işaretin itaatkârı ve bir emrin fedaîsi olduğunu isbât eder. Minâ'ya varır, istirahat edeyim derken Arafat'a gitmekle emrolunur, hem de Müzdeli-fe'de durmaksızın. Arafat'ta duâ ve ibâdetle meşgul olarak sıcağın altında vakfeye durur; nefsi güneş battıktan sonra gölgede ve rahat şekilde vakfeye durmasını fısıldarsa da kendisine müsâade edilmez, üstelik Müzdelife'ye gitmesi emrölunur. Müslümanm hayatı, vaktinde namazları kılmakla geçtiği halde, Arafat'ta akşam namazını'terketmekle emrölunur; çünkü o, namaz ve alışkanlıklarının kulu değil, Allah'ın kuludur. Bunun içindir ki, bu emirden sonra akşam namazım ancak yatsıyla beraber Müzdelife'de kılabilir. Müzdelife'de de uzun müddet kalmayı cam istediği halde müsâade edilmez ve 'Minâ'ya gitmesi emrölunur.
Bütün Peygamberlerin (Aleyhimüsselâm), îbrâhîm'in ve âşık mü'-minlerin hayatı işte böyledir: Durma-göçme, bağlama-çözme, kavuş-ma-aynlma... Onların hayatlarında ne âdetlere boyun eğme, ne şehvet ve arzulara icabet etme vardır.
Bu (Allah'ın rahmetini niyaz), öyle bir yerde olması lâzımdır ki orada; âşıkların büyüğü, ihlâslıların imâmı, asrının Allah'a en yakını ve onun pâk fakat küçük ailesi, muhabbet ve bağlılıkta, ihlâs ve vefakarlıkta, diğer-gâmlık ve fedâkârlıkta en büyük rolü oynamış ve tarihin altun sahîfelerini orada yazmış, aynı zamanda onlardan sonra gelen peygamberler, âşıklar, ihlâslılar da onların yolundan gitmiş, onların yaptığı ibâdetleri yapmış, onların söylediklerini tekrarlamış, Kâ'-be'yi tavaf etmiş, Sala ile Merve arasında sa'yetmiş., Arafat'ta vakfeye durmuş, Müzdelife'de gecelemiş, cemreleri atmış ve Minâ'da ibade-tini yapmış olsunlar... Evet, Allah'ın

rahmetini taleb (böyle bir yerde olmalıdır. Nitekim öyle bir yerde ve öyle bir zamanda olmaktadır; îmân ve aşkla dolup taşan bir atmosfer içinde, geçmişlerin amellerinin aynısını yapma ve tarihi tekrarlama ânında olmaktadır. Bu niyaz, yeryüzünde bir benzeri daha olmayan bu dinî birleşme, gökleri inleten bu duâ ve telbiye; ölü kalbleri canlandırır, durgun himmetleri harekete geçirir, sönen veya sönmeye yüz tutan aşk ateşini tutuşturur ve Allah'ın rahmetini celbeden
Âlim ve aynı zamanda arif olanlar, müslümanlann bu muazzam toplantılarının, kalb ve himmetlerinin bir araya gelişinin, Allah'ın rahmetini harekete geçirişine, katılaşmış kalbleri canlandırışına dikkati çekmişlerdir. Nitekim İmâm Gazzâlî şöyle demiştir:
«Müşterek gaye uğrunda gönüller Allah'a bağlanır, eller semâya kaldırılır, gözler göklere dikilir, hepsi birden Allah'tan rahmet dilerlerse, Allah'ın dileklerini kabul eylemeyip rahmetini onlardan esirgeyeceğini mi zannedersin?»
Şah Veliyyullah Dehlevî de şöyle demektedir :
«Haccm hakîkatı; sâlihlerden büyük bir kitlenin, peygamberlerin, sâlihlerin, sıddîk ve şehîdlerin anıldığı bir zamanda ve din ulularının Allah'ın şiarlarına hürmet etmek, günâhlarım affettirmek için geldikleri ve birçok açık alâmetlerin bulunduğu bir yerde toplanmalarıdır. Gönüller bu şekilde bir araya geldikten sonra Allah'ın rahmet ve mağfiretinin inmemesi için hiç bir sebep kalmaz. Peygamber (s.a.) in aşağıdaki hadîsi de .buna işaret etmektedir :
«Şeytân Arefe gününden başka hiç bir günde daha küçük, daha matrût, daha hakîr, daha kızgın görülmedi.»
Ve Şah Veliyyullah şöyle devam eder :
«Salih insanların hürmet etmek için geldikleri ve Allah'ın zikriy-le i'mâr ettikleri bir yerde bulunmak, muhakkak ki nefsi temizler. Çünkü orası meleklerin gönüllerini çeker, ve oraya yüce insanların ehl-İ hayr için yaptıkları duâ kanatlan gerilir. İşte böyle bir yerde -bulunuldu- mu, o yüce varlıkların temiz renkleri, bulunan kimsenin nefsinin rengine hâkim olur, böylece nefis de temizlenmiş olur.»
Haccın başlıca gayelerinden biri; tevhîd dininin imâmı ve kurucusu İbrâhîm Aleyhisselâm'la alâkayı yenilemek, onun ruhunu içesindirmek, onun mîrâsmı korumak, onun hayatıyla kendi hayatımızı karşılaştırmak, - dünyadaki müslümanların hayatını gözden geçirmek ve vuku bulan değişiklik ve bozuklukları düzeltip aslına irca' etmektir, öyleyse hacc, müslümanların amel ve hayatlarının teşhir edildiği senelik bir panayırdır ki onunla, içinde yaşadıkları toplumun ve dışarıdan gelecek te'sîrin etkisinden masun kalırlar.
Şâh Veliyullah Dehlevî bu konuda şöyle diyor :
«Haccm gaye ve maksadlarmdan biri, insanların İbrahim'le İsmail'den (Aleyhimüsselâm) mîrâs yoluyla alageldiklerine uymaktır. Çünkü omlar, tevhîd dininin imamları ve onu Araplara tebliğ eden peygamberlerdir. Peygamber (s.a.) ise, bu tevhîd dininin meydana çıkması ve Kelime-i Tevhîd'in yücelmesi için gönderilmiştir ki, Cenâb-ı HaKk'ın bu âyeti buna delâlet etmektedir :
«Babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kalmamıştır.» (Hacc, 78).
Öyleyse irsî bir haslet gibi imamından feyizli şekilde intikâl eden hacc ibâdetlerini korumak lâzımdır. Peygamber (s.a.) in şu hadîsi bunu ifâde etmektedir:

«Şiarlarınız üzerinde durun; çünkü siz, o takdirde atanızın mirasından biri üzerindesiniz.»
Haccın en belirgin vasfı ve haccda yapılan ibâdetlere hâkim olan; ruh, aşk, sevgi ve fedâkârlıktır, cisim ve zihnin dizginini kalb ve hisse vermektir; âşıkları ve onların lideri İbrahim'i taklîddir. Bazan bir âşık gibi Kâ'be'nin etrafında tavaf edilir, bazan Hacer-i Esved öpülür ve selâmlanır, bazan iki hedef arasında sa'y edilir ve şefkatli bir annenin yavrusu için koşması taklîd edilir, o kadar ki sür'atli ve yavaş koş-masında bile... Sonra Terviye gününde Minâ'ya, daha sonra da Arafat'a gidilir ve orada vakfeye durulur, dua ve ibtihâl edilir, daha sonra Müzdelife'de gecelenir, sonra tekrar Minâ'ya dönülür, îbrâhîm ve Muhammed'in (Aleyhimüsselâm) sünnetine uymak için tıraş olunur, kurbân kesilir...
Bu sevgi ve taklidin en parlak şekli, cemreleri atmaktır; artık bu, İbrahim Aleyhisselâm'ın yaptığını sembolize etmekten başka bir şey değildir. Âşıkların amellerini taklîd etmenin, aşk derdinin sirayetinde, cereyanın merkezine ulaşmada büyük rolü vardır, aynı zamanda Allah'ın rahmet ve inayetini celbetmek için de bir vesiledir. Sevginin tadını tatmış bir kimse için, binlerce sene evvel geçmiş olmasına rağmen, Allah'ın ebedîleştirdiği ve âşıklardan tekrar edilmesini istediği bir kıssanın tekrar canlandırılması için toplanan bu muazzam kalabalığın teşkil ettiği manzaradan daha tatlı bir manzara olamaz. Zîrâ o manzaranın tekrarı; şeytânı rezîl etmek, îmânı kuvvetlendirmek ve îbrâhîm Aleyhisselam'a uymak içindir.
İbrahim, put yapıp satan putçunun evinde dünyaya geldi. Putçu-nun putla hem inanç, hem san'at yönünden alâkası vardı. Böylece durum çetrefilleşiyor, dinî duygu maddî menfaatla birleşiyordu. Artık böyle bir ortamda îmân ve akideyi uyandıracak ve bâtıl putperestliğe isyana teşvik edecek bir şey düşünülemezdi. Fakat peygamberliğe ve yeni bir âlem kurmaya hazırlanmış bir kalb vardı:
«Andolsun ki Biz, daha önce İbrahim'e de rüşdünü vermiştik. Ve Biz, onu bilenlerdik.» (Enbiyâ, 51).
O, inkılâbına netice alamadığı bir merhaleden, doğduğu ve İçinde yaşamaya mahkûm olduğu ailesinden başladı. Neticede Kur'ân-ı Kerîm'in beyân buyurduğu gibi; İbrahim (a.s.) in putları kırması, putperestlerin hışmına uğraması, ateşe atılması, ateşin İbrahim'e serin ve selâmet olması, İbrahim'in zâlim kral karşısında edebî ve vecîz münâkaşası gibi olaylar vuku buldu.
Başladığı bu inkilâb, cemiyetinin gazabına uğraması, ülkesinin kendisine dar gelmesi ve hükümetinin kendisini kovması ile netice^ lendi. Fakat o, bütün bunları, sanki beklediği bir sonuçmuş gibi kabullendi, ülkesinden gönlü hoş olarak ayrıldı; çünkü sermâyesi olan îmânım kurtarmıştı. Yalnızlığına rağmen tanımadığı gurbet yollarına düştü, bütün ülkeler putperestlik ve hurafede adetâ birbirinin kopyası idi. Nihayet Mısır'a indi. Ne hazindir ki orada da imtihana hedef oldu. Fakat kralın göz koyduğu eşiyle beraber kurtulup Şam'a sığınma imkânını buldu, buradaki ilâhî ağacın fidesini dikti, putları bırakıp bir olan Allah'a ibâdet etmeye davet etti.
Tabiî yönden güzel ve verimli bir yer olan Şam'da oturmak İb-râhîm (a.s.) in hoşuna gider, fakat bir müddet sonra Şam gibi güzel, sulu ve bol mahsûllü bir yerden göçme emrini alır, nefsi için bu emre karşı gelme hakkı tanımaz ve hiç bir ülkeye bağlanmaz, gelen işaret ve verilen emir ne ise onun tatbîkçisi olur.

Yeryüzünü; vatanı, bütün beşeriyeti; ailesi kabul eder. Evet, hanımı Hâcer ve henüz süt emen küçük yavrusunu alıp götürmekle emrolunur ve alıp götürür.
Götürdüğü yer dar bir vadidir; etrafı çıplak ve korkunç dağlarla çevrili, havası kasvetli, susuz ve ıpıssız bir yerdir. İşte burada sevgili eşini, ciğer-pâresi yavrusunu bırakmakla emrolunur... Hiç tered-düd etmeden, endîşeye kapılmadan, üzüntü ve ıztırâb duymadan Allah'a güvenerek, O'nun kaderine teslim olarak, O'nun emri yerine gelsin diye en sevdiklerini orada bırakır... Çünkü kendisi bu gibi acı tecrübeleri geçirmiş, tabiata karşı gelmeye alışmış, zahirî sebeplerden ziyâde gayba îman etmiş, Allah'a güvenmiş sarsılmayan bir îmânın sahibidir.
Bu ıpıssız vâdîde, beklenen ve muhtemel olan durum. meydana gelir: Çocuk ve annesi susar... Susuzluklarını giderecek azıcık olsun bir sudan ümîd yok... İşte o anda annede, yavrusuna karşı ta'rîfi güç bir şefkat uyanır... Su aramak veya suyu bulunan bir kervana tesadüf etmek gayesiyle, yüreği yanarak, içi sızlayarak iki tepe arasında kcşar, koşar... Çocuğunun hayatından emîn olmak için de geriye dönüp onu kontrol eder... Bir su bulma veya bir insan izine rastlama ümîdi ile tekrar koşar... O bu halde, tabiatın kendisine fısıldadığı en, dîşe ile gayba îmânın, Allah'a güvenin kendisine ilham ettiği güven ve itmi'nân arasındadır... O, bilmektedir ki — çünkü o peygamber hanımı ve peygamber annesidir— sebelbe sarılmak, Allah'a îmân ve O'na güvenle tezâd teşkil etmez. Bunun için o (Hâcer) endişelidir, fakat ümîdsiz değil inanmıştır, tenbel ve sebebi bırakmış değildir. Bu öyle bir manzaradır ki, semâ bir benzerine şâhid olmamıştır. Bu hazîn manzara karşısında ilâhî rahmet coşar, hârika bir yolla su fışkırır, bu su (zemzem) ebedî ve mübarek olur, asırlara, nesillere yettiği gibi şifâ ve bereket saçar, azalmaz bitmez ve bitmeyecektir de...
Cenâb-ı Hak, samîmi mü'mine bir kadın tarafından zaruret halinde yapılan bu hareketleri, zarûretsiz yapılır kıldı, onlarla her asır ve nesildeki en büyük akıllıları, filozofları, kral ve sultanları mükellef tuttu; zfrâ haccdaki ibâdetler ancak bu iki dağ arasında sa'y etmek ile tamâm olur. Bu iki dağ, her âşıkın mîkâtı, her itaatkârın gayesidir. Sa'y da, müslümanın bu âlemdeki durumunu en güzel şekilde ifâde eden bir ibâdettir: Müslüman akılla hissi, inançla duyguyu birleştirir, aklını hayatıyla ilgili konularda kullanır, ondan istifâde eder; bazan da akıldan daha derin olan hissine uyar. O, şehvetlerle aldatıcı ve göz alıcı nesnelerle dolu bir dünyada yaşar, fakat Safa. ve Merve arasında sa'y eder gibi hiç birine iltifat etmez ve hiç birine gönül vermez... Onun gayesi ve düşüncesi istikbâldir (Âhirettir); o, hayatını muayyen şavt (Safa ile Merve arasında bir kere gidip gelme ve Kâ'-be'yi bir defa tavaf etme bir şavttır.) lardan ibaret kabul eder, Rab-bına itaat ve selefine uymak için bu «şavtları» kat'eder... Gönlündeki îmânı, onun araştırma yapmasına ve çalışmasına mâni olmaz, çalışması da Allah'a dayanmasına ve güvenmesine engel teşkîl etmez. Her hücresi îmân dolu bir kadıncağızın yaptığı bu hareketin taşıdığı mânâ elbette bu kadarcık değil, ancak şurası muhakkak ki bu hareketin ruhu ve değeri, «aşk» ve «emre itaattir.»
Çocuk (îsmâîl) büyür, baba şefkatini artıracak bir yaşa ulaşır ve babasının yanma koyulup, onunla beraber çalışır.,, însânî duygusu urtan, zâten yaradılışta çocuğuna karşı sevgi ve şefkatle meşbû' olan o büyük bada (İbrahim), içinde ciğerparesine karşı daha fazla bir meyi ve düşkünlük hisseder... İşte esâs mesele burada başlar; çünkü onun yalnız Allah sevgisiyle dolu olan kalbi her insanın kalbi gibi değildir, o

«HaUTür-Rahmân» in kalbidir. Sevgi ise ortaklığı kabul etmez, hele ilâhî sevgi olursa... Bunun içindir ki îbrâhîm Aleyhisselâm, yavrusuna düşkünlük gösterdiği bir zamanda onu kesme işaretini alır, peygamberlerin rü'yâsı da gerçektir; işaret tekerrür eder, anlar ki iş ciddîdir ve bu bir emr-i ilâhîdir... Bu durumda çocuğunu yoklar, çünkü bu is ancak onun muvafakati ve onun cesaretiyle tahakkuk ede-ceKt'ir. Onu son derece itaatli, asîl ve ilâhî emre canını vermeye hazır bulur... Çünkü o, peygamber oğlu peygamberdir ve peygamberlerin dedesidir:
«Oğulcuğum, doğrusu ben rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak ne dersin. O da dedi: Babacığım, sana emredileni yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.» (Sâffât, 102).
işte ourada aklın inkâr ettiği olay meydana geliyor : Baba, asîl evlâdını götürüyor, gezmeye değil kesmeye... Her ikisi de Rablarmın emrine teslim olmuş... İnsanları mutluluktan men'etmeyi ve dalâlete sevketmeyi üzerine almış olan şeytân, önlerine geçiyor, yaşamaya teşvik edip emre karşı gelmelerini ve bu işi yapmamalarını onlara şirin göstermeye yelteniyor, fakat onlar Allah'ın emrini yerine getirmekten başkasını kabul etmiyorlar... Bundan sonra melekleri titreten, insan ve cinnîleri ürperten hazîn manzara vuku buluyor... Çocuk bıçağın altına yatıyor, baba bıçağı boğazına dayıyor... kesmeye çalışıyor... ve... Allah'ın irâde buyurduğu meydana geliyor... Maksad İsmail'i kesmek değildi. Asıl maksad İbrahim (a.s.) in kalbindeki ilâhî sevgiye ortak olmak isteyen çocuk sevgisini (İsmail'in sevgisini) kesmekti ki bu da bıçağın boğaza dayanmasıyla kesilmiş oldu. Isnıâîl kesilmek için değil yaşamak,: gelişmek ve zürriyet yetiştirmek için doğmuştu; nitekim peygamberlerin sonuncusu ve efendisi onun neslinden oldu. Allah'ın muradı olan bu husus gerçekleşmeden, o nasıl Öldürülür ve nasıl kesilirdi? Kesilmedi... Cenâb-ı Hak, onun yerine kesilmek üzere cennetten bir koç gönderdi. Ondan sonra da ona tâbi olanlara bu şekilde kurbân kesmeyi vâcib kıldı. Onlar da kurbân günlerinde, bu mu-azzam kurbân olayının hâtırasını yenilemek için mallarının en güzelini Allah yolunda kurbân etmekte tereddüd etmediler:
(cBöylece ikisi de teslîm olunca, babası; oğlunu alnı üzeri yatırdı. Biz ona şöyle seslendik : Ey îbrâhîm, sen rü'yâyı gerçekleştirdin. Muhakkak ki Biz, ihsan edenleri böylece mükâfatlandırırız. Muhakkak ki bu, apaçık bir imtihandı. Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik. Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nâm) bıraktık. Selâm alsun îbrâhînVe.» (Sâffât, 103-109).
Cenâb-ı Hak, şeytanın, İbrahim Aleyhisselâm'ın önüne geçip onu vaz geçirmeye çalışmasını, bunun üzerine İbrahim'in onu taşlaması olayını, her sene en faziletli günlerde sembolik olarak şeytânın taşlan-masıyla ebedîleştirdi ki şeytân kızsın, mü'minler de böyle şeytana uymayacaklarım belirtme fırsatım bulmuş olsun. Elbette böyle bir hareket, mü'minin lezzet, hayat ve rikkat duyacağı bir harekettir, tabiî îmân sağlam olur, anlayış doğru olur ve Allah'a itaat tâm olursa... Bu vesîle ile mü'min anlar ki o, şer kuvvetleriyle, şeytân ve askerleriyle devamlı savaş halindedir, vazîfesi de onları taşlamak ve küçük düşürmektir.
Zaman normal seyrine devam ededursun, küçük İsmâîl artık güçlü kuvvetli bir delikanlı olmuştur, Cenâb-ı Hak kendisine peygamberlik ve ululuk ikram etmiş, babası İbrahim Aleyhisselâm'ın davası artık meyve vermiş, genişlemiş ve yayılmıştır... Yeryüzünde Allah'a ihlâsla ibâdet edilen bir mescid yokken, şeytân ve

putlara tapılan birçok ma'bedlerin, krallar için birçok sarayların varlığı elbette kendisine sığınılacak ve Allah'a ibâdet edilecek bir mescidin yapılmasını gerektiriyordu. İşte İbrahim, din ayakta durmaya başladıktan ve tevhîd dininin nüveleri görüldükten sonra, insanlara sığınak ve emniyet, yalnız Allah için ma'bed olmak üzere «Beytullah» ı yapmakla emrolun-muştu; batoa ile oğul, görünüşü sâde ve mütevâzi, mânâsı yüce ve azametli olan bu «Beyt» i yaparken yardımlaşıyor, taş taşıyor, binayı yükseltiyor ve şöyle diyorlardı:
«Hani İbrahim, Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu ve diyordu ki: Rabbımız, bizden kabul buyur. Şüphesiz ki, Sen-6in Sen Semî; Alîm. Rabbımız, ikimizi de Sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da. Sana teslim olanlar yetiştir, ibize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, "Rahim.* (Bakara, 127-128).
Nihayet «Beytullah», dünyada benzeri olmayan îmân ve ihlâs temelleri üzerinde yükseldi. Cenâb-ı Hak da onu en güzel şekilde kabul etti, ebedî kalmasını takdîr buyurdu, ona cemâl ye celâl Örtüleri giydirdi, gönülleri ona meylettirdi, onu kalbleri çeken manyetik alanın merkezi kıldı. O derece ki insanlar değil ayaklarıyla başlarının üzerinde oraya koşmayı cânu gönülden ister oldu, üstelik medeniyet ve tabîat güzelliğinden uzak bir ülkede, göz alıcı manzaralardan yoksun olduğu halde... Artık Kâ'be denilen şekilde yükselince, İbrahim Aley-hisselâm'a nida ofdu:
«İnsanlar içinde haccı ilân et. Gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde uzak vâdîden ve yollardan Sana gelsinler. Tâ ki, kendileri için faydalara şâhid olsunlar ve Allah'ın rızık olarak kendilerine verdiği -hayvanları belli günlerde kurbân ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun. Bilâhare kirlerini gi-dersinier, adaklarını yerine getirsinler ve Bey t el-Atîk'ı tavaf etsinler.» (Hacc, 27-29).
İbrâhîm (a.s.) in zamanında dünya, maddî sebeplere çok bağlı idi. İnsanlar onlara haddinden fazla güvenirlerdi, nerdeyse müstakil şekilde te'sîr edici ve zâtıyla kâim telâkki olunurdu; hattâ Allah bırakılıp onlar rab kabul olunmuştu. Bu derece bağlılık, putlara tapmanın yanında başka bir putperestlik meydana getiriyordu. İbrâhîm (a.s.) in hayatı ise, putlara isyan, her türlü şirkten arınmış hâlis tevhide davet ve Allah'ın her şeyi kuşattığını gerçekleştirmek için cihâddan ibaretti. O, Allah'ın bütün eşyayı yoktan var ettiğini, maddî sebepleri O'nun yaratıp O'nun mâlik olduğunu, sebepleri müsebbiblerden O'nun ayırdığını, eşyadan özelliğini ve karakterini soyup ondan tâm tersini çıkardığını (ateşin yakmayıp serin olması gibi) ve eşyayı dilediği zaman ve dilediği için emre amade kıldığını... Evet bütün bunları Allah'ın yaptığım cihâna ilân etmek için yaşıyordu İbrâhîm. İnsanlar onu yakmak için ateş yakmış ve şöyle demişlerdi:
«Onlar: Bir şey yapacaksanız şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin, dediler.» (Enbiyâ, 68).
Fakat İbrahim, ateşin Allah'ın irâdesine tâbi olduğunu, yakma özelliğinin ondan ayrılmayan bir karakter olmadığını, bu özelliğinin ona emânet olarak verildiğini, Allah dilerse te'sîr icra edebileceğini, aksi takdirde yakmayıp serinlik ve selâmet olacağım biliyor ve inanıyordu. Bunun için de ateşe sağlam bir îmân ve tereddüdsüz bir kalble daldı, netice de inandığı ve bildiği gibi oldu :

«Biz de : Ey ateş; İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol, dedik. Ona düzen kurmak istediler. Ama Biz, onları daha çok hüsrana 'uğrayanlar kıldık.» (Enbiyâ, 69-70).
İnsanlar, bol su ve verimli bir arazî olmadan hayatın olmayacağına inanmışlardı. Bunun için de ikâmet edecekleri ülkenin, suyunun bol ve mahsûlünün çok olmasına dikkat eder, ticâret ve zanaatın kolay olduğu yerleri seçerlerdi. İbrâhîm (a.s.) yapılan ve yaygın olan bu âdete de, maddî sebeplere güvenmeye de karşı geldi, anne ve yavrusundan teşekkül eden küçük ailesi için dünyadan ve ticarî merkezlerden uzak, ticâret ve zanaatın olmadığı, bolluk ve servetin uğramadığı bir vadiyi seçti. Allah'a da rızıklannı bollaştırması, kalbleri onlara meyillendirmesi, bilinmeyen bir sebep ve yolla meyveler ihsan etmesi için niyazda bulunarak şöyle yalvardı ;
«Rabbımız; ben çocuklarımdan kimini namaz kılabümeleri için Senin mukaddes evinin yanında çorak bir vâdîye yerleştirdim. Rab-bımız; insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları meyvelerle rızıklandır.» (îbrâhîm, 37).
Cenâb-ı Hak duasını kabul etti, onların rızık ve emniyetlerini garanti altına aldı, ülkelerini de hayır ve meyvelerin istasyonu kıldı:
«Halbuki onları katımızdan bir rızık alarak her şeyin mahsûlünün toplandığı emin bir haremde yerleştirmedik mi?» (Kasas, 57).
«Bu evin (Kâ'be'nin) Raibbına ibâdet etsinler. Kİ O, kendilerini açlıktan kurtarmış korkudan emîn kılmıştır.» (Kureyş, 3-4).
Onları (İsmail'le annesini) sudan eser olmayan bir yerde bıraktı, ama sonunda ne oldu? İnsanlar bol bol içtikleri gibi memleketlerine de götürdükleri sonu olmayan ;bir su fışkırdı kumdan... İnsan nâmına bir varlığın olmadığı ıpıssız bir çölde bıraktı, sonunda orası dünyanın dört bir yanından müslümanların can atıp geldikleri mukaddes bir ülke oldu.
İşte İbrahim (a.s.) in hayatı; zamanında yaygın olan maddeciliğe ve maddî sebeplere tapmaya meydan okuyan ve Allah'ın mutlak kudret ve irâdesine inanmaya örnek teşkil eden müstesna bir hayattır. Cenâb-ı Hakk'ın sünneti (yaratmadaki âdeti) onunla böyleydi. Maddî sebepler ona boyun eğer ve akılların almadığı haller vuku' bulurdu...
Hacc, haccm ibadetleri, haccı donatan hâtıra ve olaylar, hacıların yaptıkları her türlü gösterişten soyunma ve diğer ibâdetler —ihram, vakfede durma, ifâza, recm, sa'y, tavaf— hepsi hepsi İbrahim (a.s.) in şahsiyetinin temeli olan vasıfları tevhîd, maddî sebepleri red, Allah'a dayanma ve O'nun uğrunda her şeyi feda etme, O'nun tâat ve rızâsını her şeyin üstünde tutma, âdet ve örflere karşı gelme... gibi sıfatlan ebedîleştirme ve o eşsiz îmân, aşk ve fedâkârlığı yenilemedir. Hacc, bu yüce mânâjarm ve bu ilâhî değerlerin bakâsımn garantisidir. Aynı zamanda uydurma, yapmacık ırkçılık ve bölgeciliğin üstünde olan İslâm camiasının da bakâsı için bir sigortadır. Hacc insanlara, İbrahim (a.s.) in gittiği yolu izlemek, onun ruhunu ruhlarına sindirmek ve onun davasını her yer ve zamanda ayakta tutmak için bir çağrıdır:
«Babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin İçin bir zorluk kılma-mıştır. Daha önce peygamberlerin size şâhid olması, sizinde insanlara şâhidler olmanız için size müslüman adını veren O'dur. Şu hailde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a sarılın. O'dur sizin mevlânız. Ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcı.» (Hacc, 78).

İnsanlığın uzun tarihinde, îbrâhîm Aleyhisselim'ın davası ve cihâdı parlak bir başlıktır. Onunla tarihin seyri değişir, onunla insanlık, zaman var oldukça kalacak olan iki orduya ayrılır, onunla bir çağ başlar bir çağ kapanır. Cenâb-ı Hak İbrahim'e ebedî önderliği ve devamlı (kelimeyi) bahsetmiştir. Zürriyetine de peygamberliği, velayeti ve ebedî olarak dünyaya dinî vasî' olmayı lütfetmiştir. Onun ailesine ve halkasına girene, Hakk için cihâdı, ebediyyen bâtılın karşısında durmayı, Allah'a davet etmeyi, hırçın dalgalar, korkunç kasırgalar arasında bile beşeriyetin gemisini yürütmeyi ve bu meş'aleyi söndürmeden korumayı farz kılmıştır. O (İbrâhîm), Allah'ın, insanlığın saadete kavuşması, cehennemden kurtulması ve dünyanın harâb olmaktan masun kalması için kullandığı büyük yapıcı ve büyük ustadır.
Hacc ve her sene hacc mevsiminde İbrâhîm dininin evlâdlannın bir araya gelmesi; İbrâhîm '(a.s.) ile ona tâbi olan ma'nevî evlâdlannın arasındaki rûhânî bağın bakâsı için kâfî bir sebep, aynı zamanda bu din ve insanlığın ayakta kalmasını sağlayan yüce mânâ, inanç ve hedefleri yenilemedir. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur :
((Allah Kâ'be'yi, o haram evi insanlar için hayat ve güven kaynağı kıldı. Keza o haram olan ayı da, kurbânı da, boynu bağlı kurbanlıkları da. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın gerçekten her §eyi bilici olduğunu bilmeniz içindir.» (Mâide, 97).
Risâlet-i Muhammediyye geldikten sonra da Beyt (Kâ'be), yine hidâyet ve irşadın, ma'nevî nûr ve âtıfî gıdanın merkezi oldu: Etrafında ibâdetler yapılan, hisler doyurulan, kalb korları tutuşturulan, boş bataryalar doldurulan, kendisinden dinî risâlet alınan, her sene etrafında taât vazifesini yapmak, sevgi ve inkıyâd vergisini ödemek, bu ipe sarıldığını isbât etmek için İslâm âleminin toplandığı, etrafında büyüğü küçüğü ile, zengini, fakiriyle, hakîri ulusu ile, âlimi câhili ile insanların tavaf ettiği bir merkez... Evet böyle bir merkez oldu o Beyt. Orada toplanan müslümaniar; ayrı oldukları halde birleşmiş, çok oldukları halde bir, dağınık oldukları halde toplu, fakîr oldukları halde zengin, zayıf oldukları halde kuvvetli olduklarını isbât etmiş olurlar. Onlar yeryüzüne dağılır, herkes rızkı peşinde, çalışır, ayrı ayrı milletlere mensûb olur, muhtelif kültür ve hars almış olur, evet bunların hepsi olur ve olabilir. Bunlarla beraber onlar bir noktada toplanır ve bir noktada birleşir... Hacc bunun en güzel delili ve isbatla-yıcısıdır. Zaten müslümanlarm hayatının hepsi, tavaf ve sa'y*den, nü-sük ve ibâdetten, îmân ve akideden ibarettir. Makamları da; Minâ ve Arafat'tan, yolculuk ve vakfeden ibarettir. Onlar dâima göçmekte, devamlı ilerlemekte ve tekrar tekrar tanışmaktadırlar, tâ ki ölüm gelinceye dek...
Artık bütün bunlardan sonra nıüslümanın, özellikle uzaklardan koşup gelen müslümanm haccmı bitirdikten sonra peygamber (s.a.) in göçtüğü ve sığınağı olan mescide, nurun fışkırttığı, hidâyet ve ilim dalgalarının yükseldiği, İslâm kuvvetinin oradan çıkıp dünyaya yayıldığı Mescid'e... İslâm'ın sığındığı, İslâm tarihinin ilk bölümünün yaşandığı, toprağının Ashabın kanı ve göz yaşıyla sulandığı Medine'-ye... Evet, bütün bunlara bir âşık gibi koşması, kendisinde kılman bir rek'at namazın bin rek'ata denk olduğu (Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber B (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benim bu mesci-dimdeki namaz, Mescid-i Haram hâriç, diğerlerinde kılınan namazlardan bin defa daha hayırlıdır. Buhârî ve

Müslim) Mescid'de namaz kılması, şehîd ve siddîkların, selef-i sâlihîn'in ayak bastıkları yerde durması, buralardan samîmiyyet, îmân, aşk ve İslâm uğrunda kahramanlık göstermeyi ve şehîd olmayı istimdâd etmesi, sayesinde karanlıktan nura, kula tapmaktan Allah'a ibâdete, dar dünyadan bol âleme kavuştuğu, ilk defa îmân tadım tadıp insan kıymetini takdîr ettiği bu yüce Peygambere salât ve selâm getirmesi... evet bütün bunları yapması son derece tabiî değil de nedir?
Hacc, ümmet için senelik bir panayırdır. Ümmetin asalet ve temizliğini muhafaza etmesinde, tahrifat ve fesâddan uzak kalmasında, ruh kökünden kopmayıp ona bağlı kalmasında, birçok ümmetlerin düştüğü tuzak ve mugalatalardan (yanılmalardan) kendisini korumasında en büyük pay hacca aittir. Ümmet-i Muhammed, bu muhteşem müessese yoluyla İbrâhîmî karakterini muhafaza eder; emânete riayetkar, şefkatli, merhametli, müsamahalı, kuvvetli ve hamleci olan bu karakteri nesilden nesile aktarır. Sanki o, damarlara ve bütün cisme kan dağıtan canlı bir kalbdir. Bu ümmet, onun sayesinde toplu gösteri yapar. Âlimler onun sayesinde müfritlerin ifratını, câhillerin te'vîlini, bozguncuların tahrifatını reddedip onları esâs olan İbrâhîmî tevhide, hâlis olan Muhammedi dine döndürür. Ümmet-i Muhammed, onun '(Hacc müessesinin) sayesinde dinî ve kültürel birliğini korur. Bunlar, Muhammedî İslâm damgasını ve İbrâhîmî tevhidin birliğini bozabilecek olan mahallî te'sîrleri önler. Nitekim bu bozulmalar, geçmiş birçok dinlerde vuku bulmuştur.
Cenâb-ı Hak, Ümmet-i Muhammed'in çeşitli toplum ve iklimlerde yaşamasını, gerçekten çok ve çeşitli devrelerden geçmesini mukadder kıldı. Bu devreler; hararet ve kuvvet, donukluk ve şiddet, mücâdele ve mukavemet, maddî ve siyâsî aldatıcılar, kültür ve: medeniy-yette ilerleme, mal ve maddede bolluk, darlık ve sıkıntı, düşman ve zâlimin musallat olması gibi cidden çok çeşitli olan devrelerdir. Bu durum karşısında müslümanlann, îmân cezvesini kaynatmaya, aşk ve muhabbet duygularını ayakta tutmaya, bağlılık ve vefakârlığı diğer azalara iade etmeye şiddetle ihtiyâcı vardır. İşte Hacc, her sene ebedî olan bu ağacın yeşerdiği ve Rabbın izniyle meyvesini verdiği bir mevsim kılındı. Bu mevsimde, cihanşümul olan bu ağaç, taze ve yeşil bir elbise giyer.
Merhum Şâh Veliyullah Dehlevî, teşrî'in sırlarına inen engin anlayışıyla bu inceliğe «Huccetullah'il-Bâliğa» adlı eserinde işaret ederek şöyle der :
«Devlet muayyen devrelerden sonra, dürüst vatandaşlık vazifelerini yapmayanı ayırdetmek için nasıl umûmî kontrol ve teftişe muhtaç ise, Ümmet-i Muhammed de münafıkla samimî mü'minin ayırd edilmesi, Allah dinine olan akının müşâhade edilmesi ve mü'minlerin birbirini görüp tanışmaları için hacc'a muhtaçtır. Çünkü orada herkes, kendisinde olmayan güzel haslet ve meziyyetleri başkalarında gör-mek suretiyle benimseyerek alır. Zâten iyi ve güzel şeyler, arkadaşlık etmek ve birbirinden görmek suretiyle meydana gelir.»
Ve şöyle devam eder :
«Eğer hacc, vsrilmesi gereken bir vergi, yapılması zarurî olan bir gelenek haline getirilir ve Allah'ın emri olan bu farîza hakkıyla yapılırsa, diğer gedenek ve göreneklere pek luzûm kalmaz. (Allah'ın emrettikleri müstesna). Tevhîd dini olan İslâm'ın îmân liderlerinin hallerini ve onların yollarından gitmeyi haccdan daha güzel hatırlatan bir başka şey yoktur.»

Kitabın başka bir yerinde ise aynı zât şöyle demektedir:
«Haccın maksadlanndan biri: Teftiş ve teşrî'in anlamını gerçekleştirmektir. Çünkü her millet ve devletin birbirleriyle tanışmaları, carî olan ahkâmı öğrenmeleri ve kudsal saydıkları muayyen zaman ve mevsimleri vardır. Hacc da müslümanların panayırı, kuvvet gösterisi, carî olan dinî hükümleri birbirinden görmek suretiyle öğrenme mevsimi ve İslâm'm. bütün azametiyle teşhiridir. Cenâb-ı Hakk'm şu âyeti Üe buna işaret etmektedir.
«Hani, Beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahal yapmıştık.» (Bakara, 125).
Cenâb-ı Hak, Ümmet-i Muhammed'in en kara ve şiddetli günlerinde bile ihlâslı insanların, samimî mürşidlerin, duası nıüstecâb mü'minlerin haccdan eksik olmamasını takdir buyurdu. Bu insanlar ki havayı rûhâniyyet ve huşu' ile doldurur, o havayı teneffüs eden katı kalbler yumuşar, âsî nefisler yola gelir, donmuş gözler yaşarır, sönmüş aşklar tutuşur; aynı zamanda Allah'ın rahmet ve bereketi iner, diğer taraftan şeytân rezîl ve rüsvây olur... Bunun içindir ki Peygamber (s.a.), bir hadîsinde şöyle buyurmuştur :
«Şeytân Arafe gününde olduğu gibi başka hiç bir günde, daha küçük, daha matrûd daha hakîr ve daha kızgın görülmedi. Bunun sebebi rahmetin inmesinden ve Allah'ın büyük günâhları bağışlamasından başka bir şey değildir.»
Böyle bir ortamda elbette hava ma'nevî cereyanla dolar; dört bir yandan gelen mü&Iünıanlar boşalmış gönül bataryalarını doldurur ve îmân, sevgi, hamaset çeşitlerinden azıklarını alırlar. Hayatlarının geri kalan kısmında aldıkları bu azıkla yaşar, karşılaştıkları her türlü iğfal edici ve aldatıcılara onunla karşı koyar; üstelik fakirlik, hastalık gibi sebeplerden dolayı gelmeyen din kardeşlerini de ona ortak yaparlar. Çeşitli kıt'alarda yaşayan Ümmet-i Muhammed'in cismine îmân cereyanı işte böyle yayılır, böylece bilmeyen öğrenir, zayıf kuvvetlenir ve uyuşuk canlanır. Ayrıca müslümanlar, vazifelerini yapmak için yeni bir kuvvet ve yepyeni bir cihâd ruhu kazanır.
Hacc, bazı müslümanların kurbanı oldukları ırk, renk ve bölgecilik zihniyetine karşı İslâm şuurunun zaferi ve îslâmî şiarların teşhir edildiği bir panayırdır. Hacc'da bütün müslümanlar ayrı ayrı olan her türlü mahallî şekillerden soyunur ve hepsi dinî lisânda «İhram» denilen bir şekle bürünür. Bu şekilde büyükle küçüğün, fakirle zenginin, hâkimle mahkûmun farkı yoktur, hepsinin başı açık ve hepsi aynı sözü terennüm etmektedir:
«Lebbeyk allâhümme lebbeyfc, lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk, in-ne'1-Hamde ve'n-Ni'mete leke ve'1-Mülke lâ şerike lek.» Böylece İslâm birliği, gerek giyimde, gerek dilde en güzel şekilde tecellî etmiş olur. Diğer taraftan Arabın, Acemin ve çeşitli ırk ve renkteki müsltimanla-rın ibâdetlerinin, gayelerinin bir ve aynı olduğu görülür: Hepsi bir «Beyt» (Kâ'be) nin etrafında tavaf eder, hepsi iki hedef olan Safa ile Merve arasında koşar, hepsi Minâ/ya gider, hepsi Arafat'ta vakfeye durur, hepsi aynı yerde geceler :
«Arafat'tan geri döndüğünüz zaman, Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı zikredin. O, sizi hidâyete ulaştırdığı gibi, siz de O'nu zikredin. Nitekim siz bundan önce, sapıklardan idiniz.» (Bakara, 198). Hepsi birden sel gibi akıp boşanır :

«Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün. Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Bakara, 199). Nihayet hepsi Minâ'Üa toplanır ve kurbân kesme, tıraş olma, cemreleri atma gibi vazifelerini yaparlar.
Hacc devam ettiği müddetçe —ki o, kıyamete kadar bâfcî bir fa-rîzâdır— birçok ümmetlerde olduğu gibi ırkçılık müslümanları yuta-maz ve müslümanlar onun kurbânı olamaz. Hiç bir zaman da doğup büyüdükleri memleket, ne kadar kendileri için mukaddes olursa olsun, dönüp namaz kılacakları kıble ve hacc edecekleri Kâ'be oiamaz. Zîrâ Arabın ve Acemin, şarklının ve garbimin döndüğü kıble ve her ülkedeki müslümanın haccettiği Kâ'be tektir ve birdir:
«Hani, Beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahal yapmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» (Bakara, 125). O Kâ'be'ye, arzın en uzak yerindeki müslüman can atar, ona gidebilme şerefine nail olmak için adaklar adar, onun uğrunda karşılaşacağı her türlü zorlukları hiçe sayar ve bunu erişilmez bir saadet ve gaye olarak telakki eder.
Hacc, bizim bir çoğunu bilip bir çoğunu bilmediğimiz fâide ve menfaatlar için farz kılınmıştır. Belki bu fâide ve menfaatlar, bizim bu konuda bildiklerimizden ve âlimlerin bahsettiklerinden pek çoktur. Nitekim Cenâb-ı Hak: «Kendileri için faydalara şâhid olsunlar.» (Hacc, 28) diye buyurduğu halde, menfaati kapalı (nekre), ve mutlak olarak zikretmiştir. Bu vecîz ifâde, söz konusu menfaatlann her zaman yenilenen, sayılamayacak kadar çok ve çeşitli olduğuna delâlet etmektedir.»
(Şüphesiz hacc, müsümanlann dünyanın dört bir bucağından kendileri için hazırlanan menfaatlan görmek ve şâhid olmak için can atıp geldikleri bir mevsimdir. Bu mevsimde fikirler teâtî edilir, müslümanlar birbiriyle tanışır, bir kelime ve bir maslahat üzerinde Mrleşilir.
Fakat haccın hikmeti —bazı rnodemist yazarların sık sık bahsettikleri gibi— yalnız bundan ibaret değildir. Zîrâ hacc, bazı kalemşor ve politikacıların tasvir ettikleri gibi sırf siyâsî bir konferans değildir : Şayet haccın hikmeti bundan ibaret olsaydı; o zaman hacc'da bir yere ikâmet etme olur ve oradan oraya gidip gelme olmazdı. Halbuki hacc, bir yerden diğerine intikâl ve bir ibâdetten diğer .bir ibâdete koşmaktan ibarettir. Evet, haccın teşrî'indeki hikmet; siyâsî bir konferans oluş, ancak haccın meyvelerinden biridir, fakat bu büyük farizanın teşrî'infleki yegâne gaye asla o değildir. Nitekim haccın müs-lümanlara farz kılınışında Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: «Ona yol bulabilen herkesin Kâlbe'yi hacc etmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse; bilsin ki doğrusu Allah, âlemlerden müstağnidir.» (Âl-i İmrân, 97)
Aynı konuda peygamber (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Kim, kendisini Beytuliah'a ulaştıracak azık ve binit bulur da haccetmezse; ya-hûdî veya hıristiyan olarak ölmesi işten değildir. Şayet haccın teşrî'in-deki hikmet siyâsî konferans olmuş olsaydı; durumu, mevcûd vaz'iy-yeünden başka olur ve yapıldığı yer de bugünkü uzak ve çorak yerinden başka bir yer olurdu.)
Hacc müslüinanlarm, rûhânî bir atmosfer içinde inanç, duygu ve gayede birleştikleri senelik bir panayır ve resmî geçit olunca; oradaki duruma bakıp, âdet ve şiarlarına, yabancı kültür ve felsefelerin te*sî-riyle ve başka milletleri taklîd etme özentisiyle arız olan tahrifat ve fesadı düzeltip aslına irca etme ve suyu kaynağından alma mevsimi olunca; akıl ve mantık, İslâm'ın ruhu ve haccın hikmeti,

haccm yapıldığı bu «Emîn Belde» nin İslâmî hayatı bütün meziyyet ve yönleriyle canlandırmasını gerekli kılar. O kadar canlandırmalı ki, oraya her gelen müslüman ne kadar anlayışsız olursa olsun, ne kadar az durursa dursun İslâmî hayatı anlayabilmen ve onun zevkini tadabilme-lidir. Çünkü Cenâb-ı Hak bu beldenin, kıyamete kadar haccın merkezi ve toplanma yeri olmasını mukadder kılmıştır. Her sene dünyanın dört bucağından oraya akın eden müslümanlar, temiz kaynağa, dinin beşiğine ve İslâm'ın merkezine geldiklerine gönülden inanırlar. Orada duyulan ve görülen her şey, İslâm beşiğinden uzakta olan müslüman için örnek ve delil teşkil eder. Avam müslümanların nezdinde, Mekke ve Medine halklarının yaptıklarının ötesinde bir delil ve hüccet yoktur. (Abadan'ın ötesinde köy yoktur.)
Bir din liderinin yaşadığı veya bir kültürün doğup geliştiği merkez, halkının yaptıklarının delil ve hüccet kabul edilmesi, beşer tabiatının bir icâbıdır, ne mantık ne de başka bir delil bunu yenemez. Bu husus lügat ve edebiyat alanında, fıkıh ve kültür sahasında da kendini göstermiştir. Meselâ Arab dilinde evvelâ Kureyş'in sonra Bedevi Arapların dili delM kabul edilmiştir; Medine halkının ameli, İslâm mezheblerinden büyük bir mezhebce hüccet telâkki edilmiştir. Kurtu-ba kültür ve medeniyete beşiklik ettiği devrelerde, halkının yaptıkları birçok Mağrib fakîhlerince örnek ve delil kabul edilirdi, çünkü orası ilmin ve kadıların toplandığı merkezdi. İnsanlar gerek eskiden, gerek §imdi ülkelerinin başkenti veya kültür merkezi olan şehirlerin âdetlerini hüccet kabul eder, onları taklide özenir ve onların medeniyet, kültür ve nezâket yönünden ideâl davranışlar olduklarına'inanırlar. Öyleyse müslümanların, İslâm'ın merkezi ve vahyin iniş yeri olan «Emin Belde» de İslâmiyet'e aykırı bazı şeyler görüp onları hüccet kabul etmeleri ve taklide özenmeleri gayr-i tabiî bir şey değildir. Ancak bu yolla giren gayr-i İslâmî davranışları söküp atmakta İslâm davetçileri ve ıslâhat liderleri güçlük ve sıkıntı çekerler.
Yukarıda bahsedilenden daha ince bir husus vardır ki, o da bu «Emin Belde» nin — asırlar ve nesiller geçmesine, medeniyet ve tekniğin ilerlemesine rağmen— basitlik ve tabiîliği, zühd ve takaşşüfü muhafaza etmesi lâzımdır ki, dünyanın dört bir yanından gelenler, Ük müslümanların hacc ibâdetlerini yaptıkları havayı teneffüs etsin, onlann şuuruna veya ona yakın bir şuura erişsin, bir âlemden başka bir âleme, bir havadan başka bir havaya, bir hayattan başka bir hayata intikâl ettiğini hissetsin... Zîrâ böyle bir his ruhlarda, mâzîden kuvvet alıp istikbâle yeni yeni şeyler ümidiyle bakmayı hâsıl eder, ülkelerinde bulamadıkları sürür ve huzuru tattırır. Eğer söylenilen şekilde olmaz, yalnız Kâ'be-i Muazzama ile Harem eski şeklinde kalıp etraflarındaki her şey değişir, o Emîn Belde Avrupa veya Amerika'-dan bir parça haline gelir, Garb Madeniyeti hayır ve şerri ile oraya yerleşir, Şeriat dilinde «üstü başı dağınık, toz toprak içinde ve nahoş kokulu» diye nitelendirilen hacı, rahattan rahata, nimetten ntnıete, yeniden daha yanisine koşarsa; işte o zaman duygularında inkılâb meydana getiren ve kendisini ruhî yönden dolduran ma'nevî zevki duyamaz.
Bunun içindir ki hacc, cihâdın fidesi sayılmıştır. Âişe (r.a.) nin merfû* olarak rivayet ettiği ve Buhârî'nin naklettiği bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: «Cihâdın en üstün ve en güzeli hacc-ı mebrûr'dur.»
Yine Âişe şöyle demiştir :

Biz cihâdı, ibâdetlerin efdalı biliyoruz. Biz, cihâda iştirak edemez miyiz? diye sordum. Rasûlullah: Hayır, siz cihâd edemezsiniz. Siz kadınlar için efdal-i cihâd, her halde hacc-ı mebrûr olur, buyurdu.
Ömer (r.a.) de şöyle derdi:
Haccda paçaları sıvayınız; çünkü o iki cihâddan biridir.
Mekke köklü bir değişikliğe uğrayıp Batı'dan her türlü konforu alır, hacılar da ancak büyük merkezlerde bulunabilen rahat ve nimetlere kavuşursa; işte o zaman hacca gidenler kendilerinde ruhî bir boşluk hisseder, haccın faydalarında, rûh ve hayattaki te'sîrinde bir azalma görürler.
İlâhî vahiy, semavî teşrî' hacca öyle bir hava hazırladı ki bu atmosfer, rûh ve^ihni uyarır, arzu ve azmi ayaklandırır; diğer yandan onu İbâdetten, rûhânîlik ve kudsiyyetten müteşekkil bir çitle kuşatır. Halbuki hacc, çoğu zaman uzun bir yolculuktan, memleketten memlekete intikâlden ibaretti: Hacca giden çeşitli yerlere uğrar, çeşitli havalar teneffüs eder, çeşitli yatacak ve vakit geçirecek yerlere gider, uzun veya kısa bir müddet çeşitli şeylerle meşgul olur ve çeşitli harcamalar yapar... Yeni bir memlekete girer, orada çeşitli insanlarla karışır, kadmlar erkeklerle beraber çıkar, halbuki içlerinde genci ihtiyarı vardır; baaan bir aile efradı bir araya gelir, adam hanımı ve çoluk çocuğuyla beraber olur... Bütün bunlar haccın parlaklığını, heybetini, kudsiyyetdni ve haccdaki ibâdet ve cihâd ruhunu kaybettirir; hacca gidiş turistik bir geziden veya Mekke'de ikâmetten; haccdaki
ibâdet yerlerinden birinden konup ötekine geçme ve herhangi bir yerde oturup kalkmadan farksız olur...
Bundan dolayıdır ki teşrî', hacca kudsiyyet ve ciddiyyetten mü-rekkeb silinmeyecek bir renk vermiştir; onu, gaflet ve zühulden, oyuncak olma ve fazlalıktan koruyacak hendek ve sûrlarla çevirmiştir. İslâm'ın bu hususta öyle yerinde hükümleri vardır ki onlar, haccın ruh ve hayattaki büyük te'sîrini icra ederek, ıslâh ve eğitim rükünlerinden bir rükün olarak ve Allah'a yakaşma yollarından kuvvetli bir yol olarak kalmasını garanti altına alır.
Bu hükümlerden biri; İslâmiyet'in haccı İslâm'ın beş temelinden biri kılması ve şartları tahakkuk ettikten sonra mutlaka yapılması gereken bir fariza olarak vaz'etmesidir ki, Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:
«Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse; bilsin ki, doğrusu Allah, âlemlerden müstağnidir.» (Âl-i İmrân, 97).
Tirmizî'nin Ali (r.a.) den merfû' olarak rivayet ettiğine göre şöyle buyurmuştur:
. «Kim Beytullah'a kendisini götürecek azık ve binit bulur da haccetmezse yahûdî ve hıristiyan olarak Ölmesi işten değildir. (Hangisini dilerse o şekilde ölsün.)»
Bu Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurmasmdandır: «Ona yol bulabilen herkesin Kâ'be'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.» Peygamber (s.a.) de bu konuda şöyle buyurmuştur:
«İslâm beş şey üzerine todnâ edildi: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muihammed Allah'ın peygamberidir diye şehâdet etmek, namaz kılmaz, zekât vermek, haccetmek, Ramazân orucunu tutmak.»
Peygamber (s.a.) haccm faziletini, Allah nezdindeki mevkiini ve ona âit faziletleri öve öve bitirememiştir. Çünkü bu faziletler, ruhta hacca karşı şevk ve arzu

uyandırır, îman ve ecri Allah'tan (beklemeyi ayağa kaldırır. Zâten bu ikisi (îmân ve ihtisâb) olmadan hiç bir amelin değeri olmaz, müslünıanı zikri geçen faziletleri elde etmeye sevke-den de onlardır. Kütüb-ü Sitte sahiplerinin Etou Hüreyre (r.a.) den merfû' olarak rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:
«Hacc-ı Mebrûr'un mükâfatı ancak cennettir.»
Yine Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:
«Bir kimtse hacceder ve hacc esnasında fena lâkırdı söylemez ve büyük günâhlardan çekinir, küçük günâhları işlemekte ısrar etmezse; o kimse günâhlarından arınarak annesinden doğduğu günkü gibi haccdan döner.»
Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) un rivayet ettiği diğer bir hadîs-i şerifte ise Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur :
«Hacc ve Umreyi arka arkaya yapın; çünkü onlar körüğün demir, gümüş ve altundan pisliği giderdiği gibi günâhları giderirler. Mebrûr haccm sevabı ancak cennettir. Bir mü'min gün boyunca ihrâmlı kaldığında, güneş onun günâhlanyla batar.»
Âişe (r.a.) den rivayet edilen başka bir hadîs-i şerifte de şöyle bu* vurmuştur:
«Cenâb-ı Hak kullarını, Arefe gününde cehennemden âzad ettiği kadar başka günlerde âzad etmemiştir.»
Yine Peygambere :
Hangi amel daha ifdaldır? diye soruldu. Allah yolunda cihâddır, buyurdu. Daha sonra? denildiğinde ; Kusursuz îfâ edilen haccdır, cevabını verdi.
Yerinde Konulan hükümlerden biri de, «Mîkat» lardır. Bunlar hacıda yeni bir şuur meydana getirir ve onda ma'nevî bir düşünce uyanıklığı peyda eder. Onlar sayesinde hacı, «huzûr»a yaklaştığını ve mukaddes toprakların hududuna girdiğini anlar. Eğer Mîfcatlar olmasa, kaba saba adamların kralların huzuruna ve sultanların eşiğine pervasızca dalmaları ve hücum etmeleri gibi, hacılar da mukaddes yerlere dalar ve hücum ederler. Neticede, bu hareketleri nefretle karşılanıp kovulan ve hakarete uğrayan söz konusu insanlar gibi, onlar da aynı akıbetten kurtulamazlar.
Şah Veliyullah Dehlevî Mîkatlarm hikmetlerini güzel bir şekilde açıklayarak şöyle demiştir:
«Mîkat'da asü olan şudur: Mekke'ye, nefsin arzularım terkederek üstü başı perişan ve toz toprak içinde gelmek matlûb olunca, insanın memleketinden uzaklaşıp uzak illere gitmekle mükellef oluşunda açık bir zorluk bulununca, bir aylık, iki aylık gibi uzak mesafelerde bütün güçlüklere gö^üs gererek gelen bu Mekke âşıkları için, Mekke havâlisinde ihrama girecekleri yerler tâ'yîn olunması lâzımdır ki, ihramla-rını oralardan öteye bırakmasınlar. Ayrıca söz konusu yerlerin, uzaktan gelen mü'minlerin geçtikleri yerlerde de olması lâzımdır. Nitekim bu hususlar inceden inceye hesâblanmış ve ondan sonra ta'yîn edilmişlerdir. Meselâ en uzak Mîkât, Medine halikı için seçilmiştir. Çünkü Medine vahyin indiği, îmânın sığındığı ve kendisine hicretin olduğu yerdir, Allah'a ve Rasûlüne ilk îmân eden şehirdir. Binâenaleyh o belde halkı, kelimetullah'ı i'lâda = yüceltmede fazlalığa, Allah'a itâatta ziyâdeliğe daha lâyıktırlar. Medine de, Rasûlullah'ın zamanında îmân eden ve îmânında samimî olan şehirlerin başındadır. Cüâsâ, Tâif, Ye-mâme ve ~başkalan böyle değildir ve bunun için de onlara tâatta ziyâ-delik konmamıştır.»

Yerinde konulan hükümlerden biri de «İhram» dır. İhram hacıda intibah ve şuur uyandırır; ona, büyük bir işe basamak üzere olduğunu, «huzur» a yönelmiş bulunduğunu, boş gösterişlerden, yaldızlı sembollerden ve yapmacık ululuklardan soyunduğunu hatırlatır. Böylece ihram, namazdaki başlangıç tekbîri gibi olur ki, hacıyı bir havadan başka bir havaya, hürlükten bağlılığa nakleder. Şah Veliyuilah Dehlevî bu konuda şöyle der :
«Bilmiş ol ki Hacc ve Umre'de İhram, namazdaki başlangıç tekbîri gibidir. İhramda, samîmiyyet ve ta'zîmin tasviri vardır, hacca azmetmenin görünürdeki bir işle tesbîti vardır. Evet, ihramda, bütün lezzetleri, alışılmış âdetleri ve her türlü süslenmeleri bırakmak suretiyle nefsi alçalma vardır, Allah için yorgunluğa, tozlanmaya ve perişanlığa katlanmanın gerçekleştirilmesi vardır.»
Aynı şekilde İhramda ve İhramın yüklediği mükellefiyetlerden çıkmak için de, yapılması güç olmayan ve nefiste şuur uyandıran zahirî bir yol vardır. Binâenaleyh hacı, istediği zaman ve aniden îhrâm-dan çıikıp mubahlardan faydalanmaya başlayamaz; namazdan kendi kasıd ve iradesiyle selâm verip çıktığı gibi, İhramdan da kasıd ve iradesiyle yapacağı bir amel-i zahir ile çıkar ki, o da tıraş olmaktır. Şâh Veliyuilah Dehlevî bu konuda da şöyleder :
«Tıraş olmadaki sır; İhramdan, vakarla tezâd teşkil etmeyecek bir işle çıkmak için yol ta'yîn etmektir. Çünkü herkes kendi haline bırakılmış olsa her toiri bir yol tutar ve başı boşluğa meydan verilmiş olur. Tıraş olmakda, ihramdayken toz toprak içinde ve pejmürde vaz'iyyet-te olmanın mükemmel şekilde geçtiğinin isbâtı da vardır. Hulasa tıraş olma, namazda selâm verme gibidir.»
Yerli yerinde konulan hükümlerden biri de «Telbiye» dir. Şeriat çok Telbiye yapmaya teşvik etmiş, Peygamber (s.a.) de Telibiye'yî yüksek sesle yapmayı uygun görmüştür. Nitekim kendisine:
Haccın hangisi efdaldır? diye sorulduğunda : Yüksek sesle fer-yâd edilen ve ısrarla yalvanlanıdır, buyurmuştur.
Telbiyenin, ruhu haccın gayelerine yöneltmede, ona îmân ve aşk ruhunu doldurmada, onu Rahmân'ın eşiğine atmada şaşılacak te'sîri vardır. Onunla îmân cereyanı, kabloda elektrik cereyanının akması gibi hacmin ruhuna, duygu ve sinirlerine akar; hacıyı belki de şuursuzca başladığı bu büyük rükünden (haccdan) istifâde etmeye hazırlar. Hacı:
«Lebbeyfc Allahümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk, İn-ne'1-Hamde ve'n-Ni'mete leke ve'1-Mülke, lâ şerîke lek», «Rabbım, davetine tekrar tekrar icabet ettim, her emrini îfâ için dîvânına geldim. Rabbım, Senin her davetine icabet borcumdur. Senin saltanatında eşin ve ortağın yoktur. Allah'ım, bütün varlığımla Sana yöneldim, hamd Senindir, nimet Senindir, mülk de Senindir, bütün bunlarda eşin ve ortağın yoktur.» denince hacc yüce maksadlan ve ruhuyla gözünün önünde canlanır, hacıda ma'nevî hazlar uyanır, aşk ve sevgi bardağı taşar, Tevhîd kıvılcımı her tarafını kaplar ve İbrahim, Muhammed (Aleyhimüsselânı) ve onların yolunda gidenlerin zümresine dâhil olur.
Cenâb-ı Hak, hacc için hem zaman hem mekân kudsiyyetini toplamıştır ki, bu muazzam rüknün (haccın) kudsiyyeti, azamet ve.parlaklığı, mes'ûliyet duygusu kuvvetlensin, hacc yapan kimse de kendisini kuşatan ruhanî havadan bir an olsun

gaflet etmesin, dâima, oturup kalkmasında, konup göçmesinde aklı başında ve hislerine hâkim olsun...
Cenâb-ı Hak, zaman ve mekân kudsiyyetlerini belirterek aşağıdaki âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmuştur :
«Doğrusu ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın kitabında on iki aydır. Bunlardan dördü haram olanlardır. îşte doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» (Tev-be,36),,
«Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak; büyük bir günâhtır.» (Baıkara, 217).
Konuyla ilgili olarak îmâm Müslim'in rivayet ettiği bir ha&îs-i şerifte Peygamber (s.a,) şöyle buyurmuştur :
(Mütemadiyen dönmekte olan) zaman (ve yıl, ay dediğimiz vakit ölçüsü bugün) Allah'ın gökleri, yerleri yarattığı günkü (ilk) vaz'iyye-tine dönmüştür (ve yıl, ay o ak hesaba tâbi bulunuyor ki:) bir yıl ay ölçüsü ile on iki aydır. Bunlardan dördü haram (yasak) aylardır ki üçü arka arkaya Zülka'de, Zülhicce, Muharrem'dir. (Dördüncüsü) Mu-dar'm ayı olan Reeeb'tir ki O Cümâd (el-âhir) ile Şa'bân arasındadır,
Mekân kudsallığına gelince, Kur'ân-i Kerîm'de bu konuda şöyle Duyurulmuştur:
«Ben, ancak bu şehrin Rabbına —ki o, bunu hürmetli kılmıştır— kulluk etmekle emrolundum. Her şey O'nundur, Ben müslümanlardan olmakla emrolundum.» (Nemi, 91).
Bu konudaki hadîs-i şerifler ise şöyledir: İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.), Mekke'nin fethedildiği günde şöyle buyurmuştur:
«Feth (i Mekke) den sonra (artık Mekke'den Medine'ye) hicret yoktur. (Ba'demâ) Mekke'den yalnız cihâd kasdıyla ve tahsîl-i Fazâil niyetiyle çıkılabilir. Binâenaleyh (devlet tarafından) cihâda davet olunduğunuzda hemen icabet ediniz.»
Yine Mekke'nin fethinde şöyle buyurmuştur :
«Allah, bu Mekke'yi gökler, yerler halk olunduğu gündenberi vâ-cib'ül-îhtirâm bir şehir kılmıştır. Bu belde-i Haram, Allah'ın hürmeti sebebiyle Kıyamet ıgününe kadar vâcib'ül-İhtirâm olmuştur. Benden evvel burada kıtal edilmesi kimseye helâl kılınmamıştır. Benim için de yalnız bir günün gündüzünden bir saat helâl kılınmıştır. O belde-i Haram, Allah'ın hürmeti sebebiyle kıyamet gününe kadar vâcib'ül-İhtirâm olmuştur: Dikeni (bile) kesilmez, avı avlanmaz, yitiği kimse (elini uzatıp) alamaz, meğer ki sahibini aramak için ola. Otu biçilmez. Bunun üzerine İbn Abbâs: Yâ Rasûlallah, izherden (Mekke ayrığı) başka... Zîrâ biz onu evlerimizin inşâasında, kabirlerimiz (in bi-hâsm) da kullanırız, dedi. Peygamber de : İzher başka, buyurdu.
(Haram) daki ma'siyet daha şiddetli ve daha ağırdır. Bazı âlimler aşağıdaki âyet-i kerîme'yi, orada günâha niyet etmenin günâh olacağına delil olarak göstermişlerdir, halbuki başka yerlerde günâha niyet günâh değildir:
«Kim orada zulm ile ilhâda yeltenirse Biz ona pek acıklı bir azâb taddırınz.» (Hacc, 25).
İbn Kesîr diyor ki: Bu, Harem'e mahsûs bir özelliktir. Orada şerre başlayan kararlı oldu mu velevki yapmasın cezalandırılır.

Bütün bunlara bir de ihramın hürmeti eklenmiş ve ona hâs bazı ahkâm ve âdâb konulmuştur ki; bunlardan birisi, ihrâmlı iken avlanmanın haram oluşudur. Nitekim Cenâb-ı Hak aşağıdaki âyet-i kerîme'-lerde şöyle buyurmuştur:
«Ey îmân edenler; siz ihrâmlı iken avı öldürmeyin. Deniz avı ve onu yemek, size de, yolculara da geçimlik olmak üzere helâl kılınmıştır. İhrâmlı bulunduğunuz sürece, kara avı haram kılınmıştır. Hem huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tan korkun.» (Mâide, 95-96).
Şâh Veliyyullah Dehlevî konuyla ilgili olarak şöyle der:
«îhrâmlının, zikri geçen şeylerden sakınması; tesellül, süslenmeyi bırakma ve pejmürde^ halde olmanın gerçekleştirilmesi ve Allah'ın azamet ve haşyetini hatırlamaya, nefsi başıboş bırakmayıp sîgaya çekmeye bir alâmet olsun diye lüzumlu kılınmıştır. Avlanmak ise, eğlenmek ve boşa vakit geçilmekten başka bir şey değildir.»
Hacc yolculuğu çoğu zaman uzun bir yolruluk olur. Nitekim Cenâb-ı Hak bu hususu şöyle beyân buyurur :
«İnsanlar içinde haccı ilân et. Gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde uzak vadiden ve yollardan sana gelsinler.» (Hacc, 27).
Bu yola koyulan da halden hale intikâl edip çeşitli muamelelere, çeşitli insanlara karışınca, yol arkadaşlığı uzun sürünce, bu durum çeşitli münâkaşalara ve yapılması yasak olan birçok şeylerin irtikâbına yol açabilir, yolcunun içi daralıp sabrı tükenebilir, neticede hacı memleketinde yapmadığı birçok şeyleri yapabilir, bazı ma'siyet ve ahlâka sığmayan işleri irtikâb edebilir... .İşte bu durumu göz önüne alan İslâmiyet, yukarıda sayılan şeylerin yapılması kuvvetle muhtemel olan haccda, özellikle onları nehyetmiş ve Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:
«Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda kendisine haccı farz ederse artık haccda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı, takvadır. Ey akıl sahipleri, Ben'den korkun.» (Bakara, 197).
Yutandan beri sayageldiğimiz, kalb ve a'zâlarla amel ve niyetle, zaman ve mekânla ilgili olarak hikmetli hükümler, hacca; kudsiyyet ve temizlikten, teverru' ve takaşşüften, Allah'ı murakabe ve nefsi sî-gaya çekmeden, başka hiç bir dinin konusuna girmeyen ve benzerlerinden üstün olan cihâddan müteşekkil bir elbise giydirmişjlerdir ki bunun rûhda, ahlak ve hayatta derin te'sîri vardır. Onunla peygamber (s.a.) in şu sözü gerçekleşir :
<cBir kimse hacceder ve hacc esnasında fena lâkırdı söylemez ve büyük günâhlardan çekinir, küçük günâhları işlemekte ısrar etmezse; o kimse günâhlarından annarak annesinden doğduğu gibi haccdan döner.»
Hiç bir din ve millet yoktur ki ziyaret edilmesini teşvik ettiği, «bu mukaddes ziyaret» için birtakım âdâb ve şart koyduğu ve gidip ziyaret ettiği «Mukaddes yerler» i bulunmasın. Bu, tabiatın icâbı ve vicdanın sesidir. İnsan —daha evvel de söylediğimiz gibi— devamlı, ta'zîm etmek ve yaklaşmak hususundaki isteğini tatmin etmek, aşkını söndürmek, arzularını yöneltmek için gözüyle görebileceği bir şeyi arar. Aynı şekilde günâhlarını affettirmek, hatâlarını bağışlattırmak için de uzun ve zor bir ameli aramaktadır ki, vicdan azabından ve dinî duygusunun azarlamasından kurtullsun. İnsan, din kardeşleriyle ve ma'-âevî bağlarla bağlı

bulunduğu insanlarla bir araya geleceği büyük bir dinî toplantıya her zaman ihtiyâç hisseder. Bunun içindir ki hiç bir millet ve medeniyet devirlerinden hiç bir devir; dinî seferlerden, insanların bir araya geldiği, Allah veya putları için kurbanlıklar kestiği, ibâdetler yaptığı muazzam toplantılardan hâlî değildir. Aşağıdaki âyet-i kerîme'ler bunu ifâde etmektedir
«Biz, her ümmet için kurbân kesmeyi meşru' kıldık ki Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını ansınlar. Sizin tanrılarınız bir tek tanrıdır. O'na teslim olun. Mütevazı' olanları müjdele.» (Hacc, 34),
«Her ümmete yerine getirmeleri gerekli ibâdet koyduk. Öyle ise işte seninle çekişmesinler. Rabbına davet et. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir hidâyet üzeresin.» (Hacc, 67).
Tarihî eserler ve arkeolojik kazılar, geçmiş medeniyetlerde de bu nevi toplantı ve ibadetlerin mevcudiyetine delâlet etmekte, tarih de aynı paralelde ma'lûmat vermektedir. Şu kadar var ki, söz konusu toplantı ve ibâdetlerin hakîkatlannı, tarihlerini, aihkâm ve âdabını kesinlikle ortaya koymak cidden zordur. Belki de bu konuda araştırma yapan kimse, tâm bir fikir ve açık bir tablo meydana getirmeyen bazı karşılaştırmalar, kısa, kesik haberlerden başka bir kaynak bulamayacaktır.
Bize en yakın olan dinler, aslında birer semavî din olan Yahûdî-lik ve Hıristiyanlık'tır. Bunlar tarih sahnesinde ve ilim dünyasında uzun zaman yaşamışlardır. Tarihçiler ve yazarlar onlara özel bir itinâ göstermişlerdir. Halen de medeniyette, siyâset ve te'lîfte büyük bir canlılık gösteren milletlerin dinidirler. Beyt el-Makdis ve civarındaki kudsal eserler, bu iki dinin birleşme noktası ve asıl ruhlarının merkezidirler. Buraların ziyareti, her iki dinde de eski ve köklüdür. Buna rağmen bu dinî temel —îslâmî hacc ile karşılaştırdığımız zaman— büyük bir kapalılık arzetmekte ve hakkındaki ma'lûmat —İslâmî haccın ibâdetlerine dâir olan eserler cildler tuttuğu halde— çok az görülmektedir." Yahudilik Ansiklopedisindeki ma'lûmâtın özeti aşağıdadır:
«Reyıah ziyareti denilen ve Beyt el-Makdis'e yapılan hacc, Şav-vat, Pesah ve Kipur bayramlarında yapılır. Bu hacc küçükler, körler, kadınlar, akıl ve .beden hastaları hâriç bütün yahûdîlere farz idi. Musevî dini, her «ziyaretçi veya hacı» nın beraberinde Rabba takdim edeceği bir «sungu» götürmesini lüzumlu kılmışsa da miktarını ta'yîn etmemiştir. Kadın ve çocuklar bu ziyaretten muaf tutulmuş olmakla beraber birçokları kocaları ve ebeveynleriyle ziyârtte gitmektedirler. Muhtelif zamanlardaki ziyaretçi sayılarına âit rakamlar, mübalağadan pek hâlî değildir. Büyük sayıda kurbânlar kesilirdi. Kurbân derileri, karşılıksız olarak ziyaretçilerin hizmetinde bulunanlara verilirdi.
Hacc ibâdeti, «Ma'bed» in yıkılmasından sonra da devam etti. Müslümanlar Milâdî 1187 senesinde Salâhaddin Eyyûbî'nin kumandasında Kudüs'ü fethedince, gerek o mıntıkada, gerekse Şam, Bâibil ve Mısır arasında ikâmet eden yahûdîler Beyt el-Makdis'i ziyaret etine imkânını elde ettiler. Milâdî XIV. asırda Şark'taki, özellikle Bâbii ve Kürdistan'daki yahûdîler, hacc farizasını senede en az bir defa yapmayı âdet edinmişlerdi. Bazıları bunu yaya olarak yaparlardı. Haçlı seferleri, Avrupa'daki yahûdîleri hacc ve ziyaret yapmaya teşvîk etmiştir. Milâdî 1492 senesinde, yahûdîler İspanya'dan kovulup bir çoklan İslâm ülkelerine sığınınca, yahûdî ziyaretçilerin sayısı arttı. Çoğu zaman, senelik bayramlarının pazarı

kurulduğu ve dinî ayinlerin icra edildiği Rame (Filistin'de bir köydür) köyündeki Samuel peygamberin kabrinin başında toplanırlardı.
Yahudiler ve hıristiyanlar Beyt el-Makdis'i ziyaret için ellerine geçen fırsatları değerlendirirken, kendilerinde hacc ve ziyaret arzuları nerdeyse sönmeye yüz tutan başka ülkelerdeki yahûdî dindaşlarına sitem ederler.
Şark'taki ve Kuzey Afrika'daki yahûdîlerin «Ziyaret Günleri» dedikleri haccın, muayyen günleri vardır. Yahûdîlerde meşhur olan kral, peygamber, velî gibi insanların kabirlerinin ziyaret edilmesi yaygındır. Zikri geçen günlerde, umûmî bayramlardaki gibi fazla duâ eder, neşelenir ve sevinirler. Süleyman Ma'bedinin batı duvarının karşısında, Temmuzun 17. gününün akşamından Ağustosun 19. gününe kaçlar 23 (gün devamlı toplanırlar. Bu ibâdet Ağustosun dokuzunda gece yarısından itibaren başlar.
Daha başka, çeşitli ülkelerde ziyaret edilen kabirler ve mahallî ziyaret yerleri de vardır.»
Hıristiyanlardaki hacc ve ziyarete gelince, «Din ve Ahlâk Bilgileri Ansiklopedisi» nde yer alan bu konudaki ma'lûmâtın özetini aşağıda takdim ediyoruz:
Hacc : îsâ Aleyhisselâm'm hayatına âit hâtıraları taşıyan mukaddes yerlere veya Romandaki dinî liderlerin bulunduğu mukaddes merkezlere veya kabul görmüş bazı din büyüklerine nisbet edilen kudsal yerlere insanın yaptığı yolculuktur.
İlk hıristiyan nesil, sonrakiier gibi îsâ Aleyhisselâm'a âit kudsal yerleri ziyarete fazla luzûm görmemişlerdir. Fakat bu ziyaret işi Mî-lâdî III. asırdan itibaren yayılmıştır. Birçok hıristiyanlar, îsâ Aleyhis-selâm'm vasiyyet ve. emirlerine göstermedikleri itinâyı, ona âit kudsal yerleri araştırmaya göstermişlerdir.
XIII. asırda, Beyt el-Makdis'in aleyhine olarak Roma'daki kudsal yerlerin ziyareti gelişmiştir. Evet, Beyt el-Makdis'in ziyareti tamamen ortadan kalkmamıştır; fakat Roma, birçok hıristiyanların ziyaret ettiği Beyt el-Makdis'den sonra ikinci ziyaret merkezi olmuştur.
Papalığın, zirvesine ulaştırdığı bazı sebepler vardır ki; onlar Ro-ma'yı ziyaret merkezi yapmıştır. Özellikle, Petrus ile Pavlos'un mezarlarının orada oluşu Roma'ya apayrı bir azamet vermiş ve onu katolik-lerin toplantı merkezi haline getirmiştir. Katolik hıristiyanlar" oraya büyük bir aşkla akın eder, özellikle «Çata Combs» denilen ölü türbelerine büyük rağbet gösterir ve büyük şehîdler için takdis ederler. Tarihin hiç bir devrinde «Roma»yı ziyaret eksik olmamıştır. Kiliselerin ve tarihî eserlerin çokluğu, dikkatleri her zaman Roma'nın üzerinde toplamıştır.
Okuyucu, Filistin'deki umûmî türbe ve kudsal yerlerin, diğer taraftan yahûdî ve hıristiyanların ikâmet ettikleri yerlerdeki mahallî mezar ve ziyaret yerlerinin çokluğundan —isimlerini vermeye kalksak— usanır. «Yahudilik Ansiklopedisi» ile «Din ve Ahlâk Ansiklopedisinde «Hacc ve Ziyaret» makalesinin yazarı Avrupa ve Asya'nın muhtelif bölgelerindeki söz konusu dinlerin büyüklerine âit ziyaret yer-lerinin isimlerini vermekte, ziyaret günlerini ve aylarını zikretmekte, ziyaret için lüzumlu olan âdâb ve âdetlerini anlatmaktadır. Okuyucu; yahûdî ve hıristiyanların bu ziyaret yerlerine verdikleri önemi, onlara yaptıkları takdîsi, onların uğruna katlandıkları uzun ve meşakkatli yolculukları, her yer ve her zamanda onların duygu ve düşüncelerine nasıl hâkim olduklarını, takdîs ve ta'zîmde haddi aşıp nasıl şirke vardıklarını, Allah yerine başkalarına taptıklarını düşünürse; Peygamber (s.a.)

in bu gibi âdetlere karşı gösterdiği tepkinin, bunların, kıyamete kadar Tevhidin sancakdârı olan ümmetine sirayet etmesinden endişelenmesinin ve kendi kabrinin her türlü şirk ve tapınmadan uzak kalması için gösterdiği gayretin sırrım çözer ve bu peygamberi davranışlarındaki derin hikmeti anlar. Bu endîşeler, Hz. Peygamberi son hastalığında dahi meşgul etmişti. Nitekim Buhârî'nin rivayet ettiği -bir had£s-i şerifte Abdullah îbn Abbâs ile Âişe (r.a.) şöyle demişlerdir:
Peygamber (s.a.) e hastalık geldiğinde (hamîsa) benekli elbisesini yüzüne örtmeye başlar, sıkıldı mı yüzünden onu atardı ve bu halde iken: Allah'ın la'neti hıristiyan ve yahûdîlerin üzerine olsun. Onlar Peygamberlerinin kabirlerini secde yeri yapmışlardı, diye onların yaptıklarından men'ederdi.
Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilen diğer bir hadîs-i şerifte .de Peygamber (s.a.) şöyje buyurmuştur :
((Allah yahûdîlerin canını alsın; onlar peygamberlerinin kabirlerini secde yeri yaptılar.»
Âişe'den rivayet edilen diğer bir hadiste de şöyle denilmiştir :
Ümmü Seleme, Habeş diyarında gördüğü «Mâriye» denilen bir kiliseyi ve onda gördüğü resimleri Rasûlullah'a anlattı. Bunun üzerine Rasûl-ü Ekrem: Habeg'liler öyle kimselerdir ki, bunlardan aziz bir kişi ölünce hemen onun kabri üzerinde bir mescid yaparlar. Ve o azizin bir resmini o mescide korlar. Bunlar Allah indinde halkın en şeriridirler.
Yine Peygamber (s.a.) den sabit olduğuna göre: O, şöyle buyurmuştur :
«Allah'ım, benim kabrimi kendisine tapılan bir put yapma. Allah'ın 'gazabı Peygamberlerinin kabirlerini secde yeri edinenlere karşı şiddetlendi.»
Peygamber (s.a.) aşağıdaki meşhur hadîsiyle bazı türbe ve mukaddes yerlere yapılan husûsî ve uzun seferlere yolu daraltmıştır:
«(Namaz ve ibâdet için) hiç bir mescide sefer edilmesi doğru değildir. (Ziyâde sevâb umarak) yalnız (şu) üç mescide sefer edilir : Mescid-i Haram, Mescid-i Rasûl (s.a.) ve Mescid-i Aksa. Ebu Saîd el-Hud-rî'den rivayet edildiğine güre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden evvelkilerin ta'kîb ettikleri yollan siz de muhakkak karışı karışma, arşını arşınına ta'kîb edeceksiniz. Hattâ kertenkele deliğine girseler onlara tâbi olacaksınız. Ya Rasûlallah : Yahûdî ve Hıristiyanları mı denildi. Ya kim? buyurdu.» (Buhârî ve Müslim).
Böylece ümmetini, yahûdî ve hıristiyanlarm düştüğü türbelere tapma fitnesinden korumuş oldu. Câhili ümmetler çoğu zaman şirk ve putperestliğin ağına düşmüşlerdir.
Fakat müslümanlar, eskiden olsun şimdi olsun, peygamberin hayatının sonunda bile unutmadan söylediği vasiyyetini tutmadılar, ona fazla önem vermediler, mukaddes meşhed ve eserler için tâ uzak ülkelerden seferler yaptılar, teberrük ve taabbüd için oralarda durdular. Bu halleri Peygamber (s.a.) in şu sözünü tasdik etmekte ve onun gerçek olduğunu ortaya koymaktadır:
«Sizden evvelkilerin ta'kîb ettikleri yolları siz de muhakkak karışı karışına, arşını arşınına ta'kîb edeceksiniz.»
Bu meşhed ve türbeler, çoğu zaman Mescid-i Harâm'm ve diğer mescidlerin haklarını gasbetmektedir. Halbuki içlerinde uydurma olanları da vardır. Birçok

ülkelerde bazı câhiller onları «Kâ'be» yapıp uzak yerlerden oralara gider, her sene oralarda bayram yapar, panayırlar kurarlar.
Şeyh'ul-İslârrL Takıyyüddîn bu zümrelerin durumunu- şu tarihî cümlesiyle dile getirir: «Türbeleri ma'mûrdur, mescidleri metruktür.» İslâm ülkelerini gezen, bu meşhed ve türbeleri, onların geniş alanlarını, muazzam bina ve kubbelerini görür; bunların yanında da secde etme, adak adama, kurbân kesme ve türbenin yatırından bazı şeyler niyaz etme gibi İslâm'ın alnına leke düşürecek şirke kaçan hareketlere şâhid olur.
Hind dinlerine gelince —Budizm, Jainizm ve Brahmanizm dâhil— onlarda da meşhedler, ma'bedler ve mukaddes yerler çoktur. Oraların büyük şerefe ve özel kudsallığa hâiz olduğuna inanırlar. Büyüklerinin, oralarda kelâma, kurbiyyete, vusul veya ma'rifete mazhar olduklarına veya bazı ilâhlarının oralarda özel şekilde tecellî ettiklerine inanırlar.
Oralarda dinî havaya bürünen bayramlar, mevsimler ve panayırlar çokça icra edilir. Bu meşhed ve mukaddes yerlerin çoğu «Ganges-Ganj» nehrinin kenanndadır. Bu nehirde yıkanmak için tflke halkı korkunç bir kalabalık halinde orada toplanır, Bu toplantıların bazısı senede bir, bazısı birkaç defa, bazısı da Darayag'daki Ganj nehriyle Camna nehirlerinin birleştikleri yerde olduğu gibi on iki senede bir yapılır. Bu kudsal,yer-lerln en meşhurları Ganj nehrinin üzerinde bulunan Benâres şehridir. .Bu şehirde ölmeye can atarlar, hattâ ölünün naşı yakılmak üzere uzak yerlerden oraya, kadar getirilir, yakılmadığı takdirde Ganj nehrine bırakılır, burada yıkanmak en büyük sevâb ve en büyük ketffâret sayılır. Bu kudsal yerlerden biri de, Ram Chander'in merkezi olan Kalkü-ta'dır. Bundan başka Krişna'nın tarihi ile ilgisi bulunan Manhura ile Herdvâr da kudsad yerlerdendir. Bunların ekseriyeti kuzey-batıya düşmektedir. Bunlardan başka Hindistan'da daha pek çok meşhedler ve önemli ma'bedler vardır. îklîm ve bölgelerin değişikliğine, dinî zümrelerin çeşitliliğine göre oralardaki âdet ve ibâdetler de değişik icra edilir.
Budistlerin en büyük ziyâretgâhı, bu dinin kurucusu olan ve tan-nlaştırılmış bulunan Gotama Buddha'nm uzun müddet ikâmet etmiş olduğu Bihâr eyaletindeki Gaya şehridir. Gotama Buddha burada, Nir-van dedikleri şühûd ve nıa'rifet mertebesine ulaşmıştır.
Bu mukaddes yerlerde yapılan bayramlar ve kurulan panayırlar, adetâ başıboşluğun, disiplinsizliğin ve pisliğin sahneye konulurudur. Çünkü ziyaretçiler çoktur, bazan sayıları —özellikle senelerden sonra yapılan toplantılarda— milyonlara ulaşır. Hükümetin nizâmı korumak, salgın hastalıkları Önlemek hususundaki gayretleri bu yüzden nafiledir. Bu nevi dinî toplantılarda bir çok câhilî âdetler, Allah'a şirk koşmalar, tanrı ve tanrıçalarına âit efsâneler yayılır gider...
Kur'an1-ın mucizelerinden biri de; İbrahim Aleyhisselâm'ın inşâ ettiği Beyt'in ziyaretini zikredip ona teşvik ettiğinde, diğer dinlerdeki hacc ve ziyaret işlerinin şirk, putperestlik ve uydurma işlerle kirletildiğine ve çığırından çıkarıldığına dikkati çekmesi ve şöyle buyurmasıdır:
«İşte böyle. Kim, Allah'ın haram kıldıklarına saygı gösterirse; Rabbı katında bu, onun hayrınadır. Size okunanlardan başka bütün hayvanlar helâl kılınmıştır. O halde murdardan, putlardan kaçının, yalan sözden çekinin. Allah'a şirk koşmaksızın, hanîfler olarak.» (Hacc, 30-31).

Bu, milyonlarca mensubu bulunan başlıca dinlerdeki hacc ve ziyaretlerin, kısa bir görünüşüdür, tnsâf ve doğrudan ayrılmayan derin bilgi ve engin görüş sahibi olan Şâh Veliyullah Dehlevî «Huccetullah'İl-
Bâliğa» adlı kitabında hacc konusuna temas ederek şöyle diyor:
ccHacc'ın esâsı her ümmette vardır. Çünkü her ümmetin, Allah'ın alâmetlerinin tecellî ettiğine inandıkları, seleflerinin hürmet ve ta'-zîm ettikleri, seleflerinden kalma kudsal yerleri mutlaka vardır. Söz konusu yerler onlara, inandıkları tanrılara mukarreb olanları ve yaşadıkları halleri hatırlatır.
Haccedümeye en lâyık olan; Beytullah'dır. Orada açık açık âyetler vardır. Onu İbrahim (a.s.) inşâ etmiştir. Çorak ve çöl olmasına rağmen Allah'ın emri ve vahyi ile, birçok milletlerin dilinde hayırla yâdedilmiştir. Çünkü kendisine haccedilen başka hiç bir yer yoktur ki, orada şirk ve aslı olmayan şeyler yapılmasın.» .
Okuyucu; İslâmî hacc ile diğerlerini kolaylıkla karşılaştırıp aralarındaki farkı rahat şekilde anlayabilir ve aşağıdaki âyet-i kerîme'yi okuyup Allah'ın nimetini iftiharla söyleyebilir':
«Her ümmete yerine getirmeleri gerekli ibâdetler koyduk. Öyle ise işte seninle çekişmesinler. Rabbına davet et. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir hidâyet üzeresin.» (Hacc, 67).
İslâmiyet diğer üç rükünde olduğu gibi hacc rüknünde de ıslahatçı rolünü oynamıştır. Câhiliyyet devrindekiler hacca, câhili âdetlerini ve Allah'ın, hakkında hiç bir hüccet indirmediği bid'atları sokmuş ve Allah'ın İbrâhîm Aleyhisselâm'ın lisanıyla vaz'ettiği haccı bozmuşlardı. Bu bozukluğu Araplar nesilden nesile tevarüs etmiş, böylece hac-cın fayda ve maksadlan katlolunmuştu. Bu bid'at ve tahrifatın en büyük âmili, câhiliyye hamiyyeti, kabile hamaseti ve Kureyş'in başkalarından üstün görünme hevesi idi. Kur'ân-ı Kerîm ve İslâmî teşri', bütün bu bid'at ve hurafeleri ve câhili âdetleri kökünden kazıyıp yerlerine daha hayırlılarını koymuştur.
Bunlardan biri şudur: Kureyş, hacılarla beraber Arafat'a girmez, Harem'de durur ve : «Biz ehlullahız, Harem-i Şerifin hizmetçileriyiz, biz «Hums» sahibiyiz» derler, bunu da herkese üstünlük iddiasından, câhiliyetteki mevkilerini koruma gayretinden ve hayâl ettikleri imtiyazın ellerinden gitmesi endîşesinden dolayı yaparlardı. Cenâb-ı Hak bu câhili imtiyazları kaldırdı, onlara insanların yaptıklarını yapmalarını ve Arafat'ta vakfeye durmalarını emrederek şöyle buyurdu: «Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün.» (Bakara, 199).
Diğer taraftan Buhârî'nin, senediyle Âişe'den rivayet ettiğine göre şöyle buyurulmuştur:
Diğer Araplar Arafat'ta vakfe ederken Kureyş, cemâatlarıyla Müz-delife'ye giderler, orada dururlardı ve buna «Hums» derlerdi. îslâmi: yet gelince; Allah, Peygamberine Arafat'a gitmesini, vakfeye durmasını ve oradan dönmesini emretti. «İnsanların döndüğü yerden...» âyet-i kerîme'si, işte bunu ifâde etmektedir. İbn Kesîr, Mücâhid, Atâ, Katâde, Süddî ve İbn Abbâs aynı şeyi söylemişlerdir. İbn Cerîr bunu ihtiyar etmiş ve üzerinde icmâ'm olduğunu söylemiştir.
Kaldırılan hurafelerden ve onun yerine konulan hükümlerden biri de şudur: «Câhiliyyet devrindekiler, Ukâz, Mecenne ve Zil-Mecâz'da yaptıkları gibi hacc mevsimini övünme ve böbürlenme panayırı haline getirmişlerdi. Her fırsatı, soy-

sopları, ata ve ecdâdlarıyla övünme zaviyesinden değerlendirirlerdi. Minâ'daki toplantıları, câhiliyyet duygularını tatmin için en elverişli bir toplantı idi. Cenâb-ı Hak bundan nehyetti, onun yerine daha hayırlısı olan «Allah'ı zikretme»yi koydu ve şöyle buyurdu :
«Hacc ibâdetinizi bitirince, atalarınızı andığımız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anışla, Allah'ı zikredin.» (Bakara, 200).
İbn Abbâs da bu konuda şöyle der :
Câhiliyyet ehli, hacc mevsiminde toplanır, onlardan biri kalkar, atalarıyla övünerek: Babam yedirir içirirdi, başkalarının borçlarını öder ve diyetlerini üzerine alırdı, derdi. Atalarının yaptıklarından başka onlann «zikri» yoktu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Peygambere şu âyeti inzal buyurdu : «Atalarınızı (böbürlenerek) andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın.»
Bu hükümlerden biri de şudur: Zamanla hacc; kudsallığından-, temizlik ve nezâhetinden çok şey kaybetti. Eğlence, münakaşa ve câhiliyyet bayramı yeri haline geldi. Cenâb-ı Hak Kur'an'da bunu yererek şöyle buyurdu :
«Artık haccda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur.» (Bakara, 197).
İbn Kesîr, Abdullah İbn Vehb ve Mâlik diyorlar ki: Allah; «Haccda kavga etmek yoktur.» buyurdu. Haccdaki kavga —yine Allah (bilir— dan maksad şu olsa gerek: Kureyş Müzdelife'de Meş'ar-ı Harâm'ın yanında toplanır münâkaşa ederlerdi; onlar der: Biz doğruyuz, ötekiler der: Biz doğruyuz. Bizim görüşümüz budur. (En doğrusunu Allah bilir). Muhammed İbn Kâ'b da şöyle demektedir : «Kureyş Minâ'-da toplandıklarında onlar der: Bizim haccımız daha mükemmel, ötekiler der: Bizim haccımız daha mükemmel.,. İşte haccdaki kavga budur.
Bu hükümlerden biri de şudur: Câhiliyyet devrindeki Araplar putları için kestikleri kurbânların etlerinden parçalan putların üzerine kor ve kanlarını onlann üzerlerine serperierdi. Bu sapık âdeti kaldırmak üzere Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu :
«Onlann ne etleri, ne kanları Allah'a ulaşır.» (Hacc, 37).
İbn Kesîr ve İbn Ebu Hatim diyorlar ki; bize, AlÎ İbn Hüseyn, Muhammed İbn Ebu Hammâd, İbrahim İbn Muhtar (R. Anhüm) silsilesinin îbn Cüreyc'den naklen tahdîs ettiklerine göre; o, şöyle demiştir : CâMiyyet ehli, kurbân ettikleri develerin kanlarını ve etlerini Beyt'e sürerlerdi. Ashab-ı Kiram; biz bu işi yapmaya daha lâyığız, elediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak :
«Onların ne etleri, ne kanlan Allah'a ulaşır. Sizden O'na sâdece taikvâ ulaşır.» (Hacc, 37) mealindeki âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu.
Bu hükümlerden bir diğeri de şudur: Araplar hacca niyet ettiklerinde evlere kapıdan girmeyi mahzurlu bulur, bunu günâh Sayar, hacca ve Allah'a karşı hürmetsizlik telâkki ederlerdi. Bu yüzden ih-râmlı oldukları müddetçe, evlere arkadan dolaşıp girerlerdi. Cenâb-ı Hak .bunu ibtâl etti ve bunun iyilik ve tâat olmasını nefyederek şöyle buyurdu :
«Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir. Ancak foirr; müt-takî olanınkidir. Evlere kapılarından gelin.» (Bakara, 189).
Buharı diyor ki: Ubeydullah İbn Musa'nın İsrail'den, onun da Be-râ (R. Anhüm) dan tahdîs ettiğine göre Berâ şöyle dedi: Câhiliyyet devrinde ihrama girdiler mi evlere arkalarından gelirlerdi. Bunun üzerine Cenâ;b-ı Hak yukarıdaki âyeti inzal buyurdu. E,bu Davud'un; Ta-yâlisî Şu'be'den, o da Ebu İshâk'dan, o da Berâ'dan

aynı şekilde rivayet etmiş, ve bu rivayete göre Berâ şöyle demiştir : Ansâr seferden geldiklerinde, adam kapısından girmezdi, bunun üzerine bu âyet nazil oldu.
Bu hükümlerden biri de şudur : Araplardan bazıları hacca giderken Kâ'be'ye kadar yetecek azığı beraberlerinde almayı günâh sayar, utanır, gûyâ mütevekkil olduklarını açıklar ve şöyle derlerdi: Biz Allah'ın müsâfirleriyiz, azık almayalım. Fakat bunlar, dilenmekten sıkılmazlardı, bu yaptıklarını da Allah yolunda kabul ederlerdi. îşte Cenâb-ı Hak onları bundan nehyetti ve şöyle buyurdu:
«Bir de azık edininiz. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» (Bakara, 197).
tıbn Kesîr dedi ki, İbn Abbâs'tan naklen Avfî bana dedi ki: İnsanlardan bazıları beraberlerinde azık olmadan çoluk çocuklarından ayrılır ve derlerdi ki: Biz Allah'ın evine haccedelim de, O ibizi doyurmasın. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak : «Bir de (insanlara yük olmaktan koruyacak) azık edinin.» buyurdu. Yine Buhârî'nin İbn Abbâs'tan tah-rîcine göre; o, şöyle demiştir : Yemen halkı hacceder, fakat azık almaz, üstelik şöyle derlerdi: Biz mütevekkil insanlarız. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak yukardaki âyeti inzal buyurdu.
Aynı şekilde hacc mevsiminde ticâret yapmayı günâh sayarlardı. Bu ise Allah'ın helâl kıldığını haram yapmaktı. Buhârî'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Câhiliyyet devrinde Ukâz, Mecenne ve Zil-Mecâz ticarî merkezlerdi. Fakat hacc mevsiminde ticâret yapmayı günâh sayarlardı. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme nazil oldu: «(Hacc mevsiminde ticâretle) Rahibinizin lutf u keremini aramanızda bir günâh yoktur.» (Bakara, 198). Mücâhid'in îbn Ab bâs'tan naklettiğine ıgöre; o, şöyle demiştir : Hacc mevsiminde alış verişten sakınır ve bu günler zikir günleridir, derlerdi. Bunun üzerine Cen&b-ı Hak yukarıdaki âyeti inzal buyurdu.
Bu hükümlerden biri de şudur : Müşrikler Kâ'be'yi çıplak olarak tavaf eder ve şöyle derlerdi: Üzerimizde iken günâh işlediğimiz elbiselerle tavaf edemeyiz. Halbuki bu, büyük bir fesâd ve câhili bir teşri' idi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti inzal buyurdu :
«Ey .âdemoğullan; her mescidin yanında zînetlerirüzi alın.» (A'râf, 31) Müslim, Neseî ve İbn Cerîr'in —lafız onundur— İbn Abbâs'tan naklettiklerine göre; o, şöyle demiştir : Kadınlar da erkekler de Kâ'be'yi çıplak tavaf ederlerdi, erkekler gündüz kadınlar gece. Hattâ bir kadın şöyle demişltir : Bugün (şimdi) onun bir kısmı veya tamâmı görülmektedir. Onun görünen kısmını ben helâl yapmam. Avfî, İbn Abbâs'tan <cHer mescidin yanında zînetlerinizi alın...» âyet-i kerîme'si hakkında şunu nakletmiştir : Erkekler Kâ'be'yi çıplak tavaf ederlerdi. Allah onlara zînetlerini almalarını emretti. Zînet de, avret yerini veya daha fazlasını örten elbisedir ki, her mescid huzurunda zînetlerini almalarıyla emrolundular. İbn Kesîr diyor ki: «Bu âyet, Kâ'be'yi çıplak tavaf eden müşrikler hakkında inmiştir. Mücâhid,' Atâ, Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Süddî, Dahhâk ve Zührî'den nakleden Mâlik ve birçok Selef ulemâsı bu âyeti tefsir ederken aynı şeyi söylemişlerdir.»
Söz konusu hüküm, Peygamber (s.a.) in emir ve tatbikine mukâ-rin olmuştur. Nitekim Peygamber Hicrî dokuzuncu senede Ebubekir'i gönderip şöyle ilân ettirmiştir : «Kâ'be'yi çıplak olan tavaf etmesin.» Buhârî'nin senediyle Ebü Hüreyre'den naklettiği hadîs ise şöyledir :

Peygamber (s.a.) Veda haecmdan bir evvelki haccda, emîr ta'yîn ettiği Ebubekir'i insanlara: «(Artık) bu yıldan sonra hiç bir müşrik hacc etmesin hiç îbir çıplak Beyt-i tavaf etmesin.» diye ilân etmesi için gönderdi.
Bu hükümlerden biri de şudur : Araplardan bazıları Umre kasdıy-la Kâ'be'yi hacc veya ziyaret ettiklerinde, Safa ile Merve'yi tavaf (sa'y) etmeyi mahzurlu sayıyor ve bunu câhiliyyet âdetlerinden telâkki ediyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti inzal buyurdu :
«Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir. Artık kim Hacc veya Umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse; ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur.» (Bakara, 156).
Âişe (r.a.) den rivayet olunduğuna göre : Âişe-i Sıddika'dan kız kardeşinin oğlu Urve İbn Zübeyr, Allah Teâlâ'mn : ((Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendîr. Artık kim Hacc veya. Umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse; fou ikisini de tavaf etmesinde günâh yoktur.» mealindeki kavl-i şerifinin hükmünden sorup: Şu halde yemîn ederim ki, hiç bir kimse Safa ile Merve arasında sa'y etmemekten dolayı günahkâr olmaz, demiştir. Hz. Âişe şöyle cevab vermiştir:
Ey kardeşim oğlu ne fena söz söyledin. Eğer bu âyet-i kerîme'nin hükmü senin te'vîl ettiğin gibi (sa'y'i mübâh kılmış) olsaydı; âyet-i kerîme: Safa ile Merve arasında sa'y etmemekte günâh yoktur, şeklinde olurdu. Şu kadar ki bu âyet-i kerîme, Ansâr hakkında inzal bu-yurulmuştur : Ansâr müslüman olmazdan evvel «Menâti Tâğıye» putuna teabbüd için ihrama girerlerdi. Bu puta (dikili bulunduğu) «Mü-şellel» mevkiinde ibâdet ederlerdi. Ansâr'dan ihrâmlanan kimseler, (kendi putları karşısında merkûz olan) Safa ile Merve putları arasında sa'yetmeyi günâh addederlerdi. Ansâr müslüman olunca, müşkül addettikleri ibu vaz'iyyeti Rasûlullah (s.a.) dan sordular ve
Ya Rasûlallah, Safa Ue Merve arasında sa'yetnıek bize girân geliyor, dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: «Safa ile Merve şeâir-i ilâ-hiyye'dendir...» mealindeki âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu,
Âişe (r.a.) :
Rasûlullah (s.a.), Safa ile Merve arasında Sa'yi (lisân-ı Rur*an ile) teşri' buyurdu. Euniar arasında sa'yi terk etmek, kimse için caiz değildir, demiştir.
Buhârî hazretleri diyor ki: Muhammed İbn Yûsuf Süfyân'dan, o da Âsim İbn Süleyman'dan tahdîs ettiklerine göre Âsim şöyle dedi: Enes'e Safa ile Merve hakkında sordum, o da : Biz onları câhiliyyete âit işlerden telâkki ederdik, bu yüzden İslâmiyet geldiğinde onlardan çekindik. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak : «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişaneierindendir.» mealindeki âyet-i kerîme'yi'inzal buyurdu, dedi.
Te'sîrleri çok derin olan bu ıslahatlarla İslâmî teşri', hacc rüknünü İbrâhînıî aslına irca' etti ve onu câhillerin te'vîlinden, ifsâdçıların ifsadından, ifrâtçılarm ifratından uzak aslî durumuna oturttu.[15]

30 — işte böyle. Kim, Allah'ın haram kıldıklarına saygı gösterirse; Rabbı katında bu, onun hayrınadır. Size okunanlardan başka bütün hayvanlar helâl kılınmıştır. O halde murdardan, putlardan kaçının ve yalan sözden çekinin.

31 — Allah'a şirk koşmaksızın, hanîfler olarak. Kim Allah'a şirk koşarsa; gökten düşüp te kuşların kaptığı veya rüzgârın uçuruma attığı bir şeye benzer.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bizim şu emrettiklerimiz, hacc farizalarının yerine getirilmesindeki ibâdetlerden olup yapanlara bol sevâb vardır. «Kim, Allah'ın haram kıldıklarına saygı gösterirse; (Allah'ın yasaklarından sakınır ve kendi kendine onları işlemeyi "büyük görürse) Rabbı katında bu, onun hayrınadır.» Onun için bunlar üzerine çok hayır, bol sevâb vardır. Nasıl ki ibâdetleri yapmadan dolayı bol sevâJb ve büyük ecir varsa, haramları ve yasaklan terk etmek de böylecedir. İtan. Güreye, Mücâihid'in «İşte böyle. Kim Allah'ın haram kıldıklarına saygı gösterirse...» âyeti hakkında .şöyle dediğini nakleder: Harâmlık; Mekke, hacc, umre ve Allah'ın haram kılmış olduğu her türlü ma'si-yetlerdir. İbn Zeyd de böyle söylemiştir.
Allah Teâlâ : «Size okunanlardan başka bütün hayvanlar helâl kılınmıştır.» buyurur ki; Allah Teâlâ, beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan deveyi, putlar adına serbest bırakılan deveyi, biri erkek 'biri dişi olmak üzere ikiz doğuran deve veya koyunu, on nesil dölleyen erkek deveyi haram kılmamıştır. Allah Teâlâ : «Size okunanlardan başka...» buyurur ki ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının ismiyle boğazlanan, boğulan, taş ve benzeri birşeyle vurulup öldürülmüş olan, yüksek bir yerden yuvarlanarak ölmüş olan, boynuzlanarak öldürülmüş olan, yırtıcı hayvanların yediği hayvanlar haram kılınmıştır. Bunlar (Mâ-ide, 3) âyetinde beyân edilmiştir. îbn Cerîr bunu Katâde'den rivayetle zikreder.
Allah Teâlâ; «O halde murdardan, putlardan kaçının ve yalan sözden çekinin.» âyetinde, Allah'a şirk koşma ile yalan sözü birlikte zikretmiştir. Şu âyette de durum böyledir; «De ki: Rabıbm, açığıyla, gizlisiyle tüm hayâsızlıkları, günâhı, Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.» (A'râf, 33). Yalan sahicilik de bundandır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Bekir'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) :
ti. (îbrâhîm sûresi 27. âyetinin tefsirinde) Allah Teâlâ En'âm sûresinde müşrik için başka bir misâl verir ve şöyle buyurur : «De ki: Allah'ı bırakıp ta bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi yalvaralım? Allah bizi hidâyete erdirdikten sonra arkadaşlar; bize gel, diye doğru yola çağırırken; şeytânların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi ökçelerimizin üstünde gerisin geri mi dönelim? Da ki: Allaıh'ın hidâyeti, asıl hidâyetin kendisidir.» (En'âm, 71).[16]

32 — Bu, böyledir. Kim. Allah'ın nişanelerine saygı gösterirse; şüphesiz ki bu, kalblerin takvâsındandır.
33 — Onlarda belli bir süreye kadar sizin için faydalar vardır. Sonra varacakları yer, Beyt el-Atîk ile son bulur.

Allah'ın Nişaneleri

Allah Teâlâ : «Bu böyledir. Kim Allah'ın nişanelerine, (emirlerine) saygı gösterirse; şüphesiz ki bu, kalblerin

takvâsındandır.» buyu-, rur. Hedy ve kurbânlara saygı gösterilmesi de bunlardandır. Nitekim Hakem'in Miksem'dem, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Hedy ve kurbânlara saygı gösterilmesi; onların semizletUmesi ve güzelleştirilmesi, süslenmesidir. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Bu böyledir. Kim Allah'ın nişanelerine saygı gösterirse...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Onları semirtmek, güzelleştirmek ve büyütmektir. Ebu Ümâme İbn Sehl der ki: Biz Medine'de kurbânı semirtirdik. Müslümanlar da semirtirlerdi. Ebu Ümâme'nin bu sözünü Buhârî rivayet etmiştir. Ebu Hüreyre'den rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ak tüylü koyunun kanı Allah'a iki siyah koyunun kanından daha sevimlidir. Hadîsi Ahmed ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Derler ki : Hadîste geçen kelimesi, saf beyaz olmayan koyun anlamınadır. Beyaz olanı diğerlerinden daha üstündür. Ancak diğerleri de yeterlidir. Zîrâ Bu-hârî'nin Sahîh'inde Enes'ten rivayet edilen bir hadîse göre; Allah Rasûlü (s.a.), beyazı siyahından fazla olan boynuzlu iki koç kurbân etmiştir. Ebu SaM'den rivayete göre ise Allah Rasûlü (s.a.) 'boynuzlu, yaratılışı mükemmel, erkek, karnında siyahlık olan, gözü kınalı ve ayaklarında siyahlık olan bir koç kurbân etmiştir. Bu hadîsi Sünen sahipleri rivayet etmişler ve Tirmizî; sahihtir, demiştir, tbn Mâce'nİn Sünen'inde Ebu Râfi'den rivayete göre ise Allah Rasûlü (s.a.) iri, se-miz, boynuilu, beyazı siyahından fazla ve husyeleri bulunan iki koç kurbân etmiştir, Allah Rasûlü (s.a.) nün kurbân ettiği bu koçların husyelerinin olduğu, husyeleri burulmuş ve fakat kesilmemiş olduğu aa söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Câbir'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) boynuzlu, beyazı karasından fazla olan ve husyeleri bulunan iki koç kurbân etmiştir. Hz. Ali'den rivayete göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize kurbân edeceğimiz hayvanların göz ve kulağına bakmamızı; burnunun önü, kulağının arkası (sonu) kesik, kulağı uzunluğuna yarık, kulağı genişçe delinmiş hayvanları kurbân etmememizi emretti. Hadîsi Ah-med ve Sünen sahipleri rivayet etmiş ve Tirmizî de; sahihtir, demiştir. Yine Sünen sahiplerinin Hz. Ali'den rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir; Allah Rasûlü (s.a.) bir boynuzu kırık ve bir kulağı kesik hayvanları kurbân etmemizi yasakladı. Saîd İbn Müseyyeb, hadîsteki kelimesini; yarısı ve daha fazlası kesik veya kırık, olarak açıklamıştır. Dil âlimlerinden birisi der ki: Eğer üst boynuzu kırılmışsa o, Kasmâ'dır. azto ise; alt boynuzu kırık olandır. Kulağı kesik olana gelince; bu da Kulağın bir kısmının kesik olmasıdır. İmâm Şafiî'ye göre böyle hayvanın kurbân edilmesi yeterlidir ancak mekruhtur. Ahmed der ki: Bu hadîs gereğince, bir boynuzu kırık ve bir kulağı kesik olan hayvanın kurbân edilmesi yeterli değildir. Mâlik der ki: Eğer kan boynuzundan akıyorsa yeterli değildir, değilse yeterlidir. En doğrusunu Allah bilir. Hadîste geçen kelime-si; kulağının önü kesik olan, kelimesi; kulağının sonu kesik olan, kelimesi; kulağı uzunlamasına kesik olan —bu açıklama Şafiî'nindir—,kelimesi ise; nişan veya dağlamanın kulağını yuvarlak bir şekilde delmiş olduğu hayvan anlammadır. En doğrusunu Allah bilir. Berâ'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dört (hayvan) kurbân olarak caiz değildir : gözle görülür şekilde şaşı, hastalığı açık olan hasta, topallığı açık olan topal ve kemiklerinde ilik kalmamış ayakları kırık hayvan. Hadîsi Ahmed ve Sünen sahipleri rivayet etmişler ve Tirmizî de sahîh görmüştür. Bu ayıplar hayvanın zayıflığı ve iyi bir şekilde

otlamaktan âciz olması sebebiyle hayvanın etini azaltır. Zîrâ koyunlar mer'a-ya gidişte birbirleriyle yarışır, birbirlerini' geçerler. Bu sebeple Şâflî ve diğer imamlara göre bu ayıpları olan hayvanı kurbân etmek yeterli değildir. Nitekim hadîsin zahirinden de bu anlaşılmaktadır. Hastalığı hafif olan hayvanın kurbân edilmesi konusunda İmâm Şâiî'nin birbirinden değişik iki kavli vardır. Ebu Davud'un Utbe İbn Abd es-Sülemî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) sürüde geriye kalan (veya kulağı kökünden kesik), boynuzu kırık, gözü olup da görmeyen (şaşı), sürünün arkasında kalıp (çobanı tarafından yedilen), topal hayvanların (kurbân edilmesini) yasaklamıştır. Hadîste geçen kelimesinin; arık, kulağı kökünden kesik anlamında, kelimesinin; boynuzu kırık, kelimesinin; şaşı [17], kelimesinin devamlı olarak sürü arkasında yedilen, zayıflığı sebebiyle sürüye uyamayan, kelimesinin ise; topal, anlamında olduğu söylenmiştir. Bütün bu ayıplar hayvanın kurbân olarak yeterli olmasına engeldir. Ancak bu ayıplar, hayvanın kurbanlık olarak ta'* yîninden sonra meydana gelirse; Şafiî'ye göre bu ayıp zarar vermez. Bbu Hanîfe bu görüşün aksini savunmuştur. İmâm Ahmed, Ebu Sa-îd'den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Kurbân etmek üzere bir koç satın aldım. Bu koçun üzerine kurt saldırdı ve bir parçasını aldı götürdü. Allah Rasûlü (s.a.) ne sordum da: Onu kurbân et, buyurdu. Yine bu sebepledir ki bir hadîste şöyle denilmektedir: Allah Rasûlü (s.a.) bize (kurbân edilecek hayvanın) göz ve kulağına bakmamızı emretti. Yani hedy veya kurbanlık semiz, güzel ve değerli olacaktır. Nitekim İmâm Ahmed ve Ebu Davud'un Abdullah İbn Ömer'den rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir : Ömer soylu bir hayvanı hedy olarak aldı ve ona mukabil üç yüz dînâr verdi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) e gelip; Ey Allah'ın elçisi, soylu bir hayvanı hedy olarak aldım, mukabilinde üç yüz dînâr verdim. Onu satıp bedeli ile (kurbanlık) bir deve satın alayım mı? dedi de, Allah Rasûlü (s.a.) : Hayır bizzat onu kurbân et, buyurdu. İbn Afbâs'tan rivayetle Dahhâk, kurbanlık develerin Allah'ın nişanelerinden olduğunu söyler. MuhammeÖ İbn Ebu Mûsâ der ki: Vakfe, müzdelife, cemr&ler, (cemrelerin taşlanması), (kurbanlık) develer, (baışın veya sakalın) tıraş edilmesi Allah'ın nişânelerin-dendir. İbn Ömer de : Nişanelerin en büyüğü Beyt (Kâ'be) dir, demiştir. Allah Teâlâ : «Onlarda belli bir süreye kadar sizin için faydalar vardır.» buyurur ki; bu kurbanlık develerde sizin için sütlerinden, yünlerinden, kıllarından istifade edilmesi onlara binilmesi gibi birtakım faydalar vardır, Allah Teâlâ : «Belli bir süreye kadar sizin için faydalar vardır.» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivayetle Miksem «Onlarda belli bir süreye kadar sizin için faydalar vardır.» âyeti hakkında der ki: Kurbanlık olarak isimlendirilmediği sürece (kurbanlık olarak seçilmediği, ta'yîn edilmediği sürece). Mücâhid «Onlarda belli bir süreye kadar sizin için faydalar vardır.)) âyeti hakkında der ki: Bu faydalar binme, süt ve yavru'dur. Kurbanlık veya hedy olarak isimlendirildiği, ayrıldığı zaman bunların hepsi gider. Ata, Dahhâk, Katâde, Atâ el-Horasanî ve başkaları da -böyle söylemiştir. Diğerleri ise şöyle diyor: İhtiyâcı olduğu zaman, hedy dahi olsa ondan istifâde etme hakkı vardır. Nitekim Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes'ten rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), kurbanlık bir deveyi süren bir adam görmüş de ona : Ona bin, buyurmuş. Adam: O kurbanlıktır, demiş. Allah Rasûlü ikinci veya üçüncü seferinde : Yazıklar olsun sana, ona bin, buyurmuş.

Müslim'in Câbir'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre; o, şöyle buyurmuş : Ona muhtaç olduğun zaman güzellikle bin. Şu'ıbe'nin Züheyr İbn Sabit el-Almâ'dan, onuri da Muğîre İbn Hazf'dan rivayetine göre Hz. Ali birinin, yanında yavrusu olan kurbanlık 'bir deveyi sürdüğünü görmüş de : Yavrusundan artanı dışında onun sütünden içme. Nahr günü olunca da hem onu hem de yavrusunu boğazla, demiş.
Allah Teâlâ : «Sonra varacakları yer, Beyt el-Atîk ile son bulur.» buyurur ki; hedy'in varacağı yer, ulaşacağı yer Beyt el-Atîk olup bu da Kâ'be'dir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Kabe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere...» (Mâide, 95), «Bekletilmekte olan kurbanlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir.» (Feth, 25). Beyt el-Atîk'm anlamı biraz önce geçmişti. Hamd, Allah'ındır. İtan Cüreyc'in Atâ'dan rivayetine göre, İbn Abbâs şöyle dermiş : Beyt (Kâ'be) i tavaf eden herkes ihramdan çıkmış olur. Zîrâ'Allah Te-alâ: ctSonra varacakları yer, Beyt el-Atîk ile son bulur.» buyurmuştur.[18]

34 — Biz her ümmet için kurbân kesmeyi meşru* kıldık ki Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını ansınlar. Sizin tanrılarınız bir tek tanrıdır. O'na teslim olun. Sen, mütevazı1 olanları müjdele.
35 — Onlar ki; Allah anıldığı zaman kalbleri titrer. Başlarına gelenlere sabreder, namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infâk ederler.

Hayvanları Keserken Allah'ın Adını An

Allah Teâlâ, kurbân kesme ve Allah'ın ismi ile kan akıtmanın bütün dinlerde meşru' olduğunu kaber veriyor. Ali İJbn Ebu Talha, İbn Abbas'm âyetteki kelimesini; bayram ile tefsîr ettiğini nakleder. İkrime bu kelimeyi; boğazlama, kurbân kesme, olarak açıklamıştır. Zeyd İbn Eşlem de, «Biz her ümmet için kurbân kesmeyi meş-ru* Kıldık.» âyeti hakkında der ki: O, Mekke'dir. Allah Teâlâ hiç bir ümmete, oranın dışında kurbân kesme yeri kılmamıştır. Allah Teâlâ : «Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını ansınlar diye...» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerin-de Enes'ten rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne, beyazı karasından çok ve boynuzlu iki koç getirilmiş, onların üzerine Allah'ın ismini anmış, tekbîr getirmiş ve ayağını hayvanın yanı üzerine —boy-nunum bir tarafına— koymuş. îmâm Ahmed îbn Hanbel'in Yezîd tibn Hârûn kanalıyla... Zeyd İbn Erkam'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Ben —veya onlar— : Ey Allah'ın elçisi, bu kurbânlar da nedir? dedim. Babanız îbrâhîm'in sünnetidir, buyurdu. Onlar: Ondan bize (ecir ve sevâb olarak) ne var? dediler. Her bir kılı için bir hasene sevabı, buyurdu. Ya yünü? dediler. Yününün her bir kılı için bir hasene (sevabı), buyurdu. îmâm Ebu Abdullah Muhammed îbn Yezîd îbn Mâce de Sünen'inde hadîsi Sellâm İbn Miskin kanalıyla tahrîc etmiştir.
Allah Teâlâ: «Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. O'na teslîm olun.» buyurur. Her ne kadar peygamberlerin şeriatları çeşitli olsa, birbirlerini neshedip kaldırsa dahi ma'bûdunuz birdir. Hepsi tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağırır. «Senden önce gönderdiğimiz her pey-gamibere: Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyet-mişizdir.» (Enbiyâ, 25). Bu sebepledir ki: «O'na teslîm olun.»

Dini ve ibadeti O'na tahsis edin, O'nun hükmüne ve tâatına teslîm olun, buyurmuştur. Mücahid âyetteki kelimesini; mutmain olanlar, olarak; Daıhhâk ve Katâde: Mütevazı* olanlar, olarak, Süddî de: (Allah'tan) korkanlar, olarak açıklamışlardır. Amir İbn Evs der ki: Muh-bitûn; zulmetmeyenler, kendilerine zulmedildiği zaman da intikam almaya kalkışmayanlardır. Sevrî âyeti şöyle anlıyor: Sen Allah'ın kaza (ve kaderine) razı olup mutmain olanları, Allah'a teslim olanları müjdele. Buranın tefsirinin en güzeli kendisinden sonraki âyet ile yapılmıştır. Şöyle 'Duyuruluyor: «Onlar ki; Allah anıldığı zaman kalbleri titrer, (kaübleri Allah'tan korkar). Başlanna gelen (musibet) lere sabrederler.» Hasan el-Basrî der ki: Allah'a yemin olsun ki ya sabredersiniz, ya da helak olunursunuz.
«Namaz kılarlar.» âyetindeki (uwüt) kelimesini Cumhur, Kur-râ-i Seb'a ve Kurrâ-i Aşera'nın kalanları izafetle (yani sonundaki nun harfini düşürerek ve «sâlât» kelimesinin sonunu kesreli olarak) okumuşlardır. Muhammed İbn Abdurrahmân İbn Semeyka' ise tou kelimeyi sonundaki nün harfini isbâtla ve mansûb olarak okumuştur. Hasan ed-Basrî der ki: Bu kelimenin sonundaki nûn harfi, hafifletme için hazfedilnıiştir. Şayet tamlamadan dolayı düşürülmüş olsaydı, «sâlât» kelimesinin son harfinin de kesreli olarak okunması gerekirdi. Hafifletmek için hazf edildiği içindir ki. «sâlât» kelimesinin sonu fet-hâlı olarak okunmuştur. «Onlar namaz kılarlar.» Yani Allah'ın kendileri üzerine vâcib kılmış olduğu farzlarının edasını, Allah'ın hakkını yerine getirirler. «Kendilerine verdiğimiz rızıktan infâk ederler.» Allah'ın kendilerine vermiş olduğu temiz rızıktan ailelerine, kölelerine, akrabalarına, fakirlerine, yoksullarına harcamada bulunurlar. Allah'ın hadlerini muhafaza etmeleriyle beraber Allah'ın yaratıklarına da iyilikte bulunurlar. Bunlar; münafıkların sıfatlarının tersine olan niteliklerdir. Münafıklar bütün bu hususlarda onların aksinedir. Nitekim Berâe sûresinin tefsirinde (Berâe, 67) geçmişti.[19]

36 — Biz, kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın nişanelerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır, ön ayakları bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Kesilince onlardan yeyin. İsteyene de, istemeyene de verin. Şükredersiniz diye onları böylece sizin emrinize müsahhar kıldık.

Ve Kurbanlık Develer

Allah Teâlâ, kullarına kurbanlık develeri yaratma ve onları Allah'ın nişanelerinden kılma nimeti bahşettiğini haber veriyor. Allah Teâlâ kurbanlık develeri, Beyt eJ-Harâm'a sürülen hedy'ler kılmıştır. Hattâ onlar Hedy'lerin en üstünüdür. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Allah'ın nişanelerine, haram olan aya, hediye olan kurbanlığa, 'gerdanlığı hayvanlara... hürmetsizlik etmeyin.» (Mâide, 2). İbn Cüreyc, Atâ'nm : «Biz, kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın nişanelerinden kıldık.» âyeti hakkında der ki: Âyetteki (jJuM) kelimesi; inek ve devedir. İıbn Ömer, Saîd İbn Müseyyeb ve Hasan el-Bas-rî'den de böyle rivayet edilmiştir. Mücâhid bu kelimenin, ancak develerden ibaret kurbânlar olduğunu söyler. Ben de derim ki: Deveye «Bedene» ismi verilmesinde ittifak vardır. Ancak ineğe ((Bedene» ismi verilip verilemeyeceği hususunda iki görüş vardır. Bunlardan sıhhatli olanına göre ineğe şer'an «Bedene» ismi verilir. Nitekim bir hadîste ıbu belirtilmiştir. Âlimlerin

Cumhuru kurbanlık devenin yedi kişiye, ineğin de yedi kişiye yeteceği görüşündedir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde bulunan ve Câbir İbn Abdullah'tan rivayet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize kurbânları müşterek kesmemizi emretti. Deve yedi kişi, inak de yedi kişi için olmak üzere. İshâk İbn Rahûyeh ve başkaları derler ki: Bilakis inek yedi kişiye, deve ise on kişiye yeter. Bu, İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Neseî'nin Sü-nen'inde ve başka eserlerdeki bir hadîste vârid olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ'nm : «Onlarda sizin için hayır vardır.» âyetinde âhi-ret yurdundaki sevâıb kasdedilmektedir. Süleyman İbn Yezîd el-Kâ'ibî'-nin Hişâm İbn Urve'den, onun babasından, onun da Hz. Âişe'den rivâ: yetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu Nahr günü kan akıtmaktan. Allah'a daha sevimli gelen başka amel işlememiştir. Muhakkak ki o (kurbân), kıyamet günü boynuzları, tır-nakları ve kılları ile gelecektir. Kurbanlığın kanı yere düşmezden önce Allah katında üstün bir makama ulaşır. O halde bunu gönül hoşluğu ile yapınız. Hadîsi İbn Mâce ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tir-mizî hadîsin hasen olduğunu belirtmiştir. Süfyân es-Sevrî der ki: Etou Hatim borçlanır ve kurbanlık deve sürer. götürürdü. Ona : Borçlanarak mı" kurbanlık deve götürüyorsun? denildi de, o: Ben, muhakkak Allah Teâlâ'nm : «Onlarda sizin için hayır vardır.» buyurduğunu işittim, dedi. îbn Abbâs'tan rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bayram günü kurbanlık bir deveye harcadığından daha üstün bir şeye para harcamamışımdır. Hadîsi Dârekutnî Sünen'inde rivayet etmiştir. Mücâhid onlardaki hayrın, ecir ve menfaatlar olduğunu söyler. îbrâhîm en-Nehaî de der ki: İhtiyâç duyduğun zaman ona biner ve onun sütünü sağarsın.
Allah Teilâ: «ön ayakları bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın.» buyurur ki; Muttalib îbn Abdullah İbn Hantafo'dan, onun da Câbir îbn Abdullah'dan rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kurbân bayramı namazını kıldım. Namazdan ayrıldığımda ona bir kbç getirildi de boğazladı ve Allah'ın adıyla, Allah en yücedir. Allah'ım, bu 'benden ve ümmetimden kurban kesmeyenlerdendir, buyurdu. Hadîsi Afomed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk'm Şezîd İbn Ebu Hubeyb'den, onun İbn Abbâs-tan, onun da Câbir'den rivayetinde o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) bayram günü iki koç kesti. Onları kesmek üzere kıbleye döndürdüğünde : Muvahhid, müslüman olarak yüzümü gökleri ve yeri ya-radana çevirdim. Ben, müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Ben böylece emrolundum. Ve ben, müslümanla-rın ilkiyim. Allah'ım, bu Senden ve Sanadır. Muıiammed ve ümme-tindendir, buyurup; sonra besmele çekti, tekbîr getirdi ve boğazladı. Ali îbn Hüseyn'den, onun da Ebu Râfi'den rivayetinde anlatılıyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) kurbân bayramı geldiğinde semiz, boynuzlu, beyaz iki koç satın aldı. Bayram namazını kılıp insanlara hutbe okuduktan sonra bunlardan birisi Efendimiz musallasında dururken getirildi, onu bizzat kendisi kesip sonra : Allah'ım, bu bütün ümmetimden Senin birliğine şehâdet eden ve benim için tebliğ şehâdetinde bulunan kimselerdendir, buyurdu. Sonra diğeri getirildi, onu da kendisi için kesip : Bu, Muhammed'den ve Muhammed âilesindendir, buyurdu. Her ikisini, de yoksullara yedirdi, o ve ailesi de onlardan yedi. Hadîsi Ahmed ve İbn Mâce rivayet

etmişlerdir. A'meş'in Ebu Zab-yân'dan, onun da îbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Ön ayakları bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kurbanlık hayvan sol Ön ayağı bağlı üç ayağı üzerinde dikilirken, kunbân ıkesen şöyle der: Allah'ın adıyla, Allah en yücedir. Allah'ım, bu Sendendir ve Senin İçindir. Mücâhid, Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de, îbn Abbâs'tan bunun bir benzerini rivayet etmişlerdir. Mü-câihid'den naklen Leys der ki: Sol ayağı bağlandığı zaman üç ayağı üzerinde dikilir. İbn Ebu Necîh de, MticâJhid'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir. Dahhâk der ki: Bir ayağı bağlanır da üçü üzerine durur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerlnde îbn Ömer'den rivayet edildiğine göre; İbn Ömer, boğazlanmak üzere kurbanlık devesini çöktü-ren bir adama gelmiş ve: Eıbu'l-Kâsım (s.a.) in sünneti olarak, onu ayakta bağlı halde bırak, demiştir. Câbir'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasulü (s.a.) ve ashabı, kurbanlık develeri sol ayaklan bağlı, kalan diğer ayaklan üserinde dikilir halde boğazlarlardı. Hadîsi Ebu Davûd rivayet etmiştir. İbn Lehîa'nm Atâ îbn Dinar'dan rivayetle söylediğine göre Salim İbn Aıbdullah, Süleyman İbn Abdüknelik'e şöyle demiştir: (Kurbân edeceğin devenin) sağ tarafında dur ve onu sol yarısından boğazla. Müslim'in Sahîh'inde Câbir'den rivayet edilen, veda haccımn sıfatına dâir hadîste şöyle denilmiştir : Allah Rasûlü (s.a.), bizzat kendi eliyle altmış üç deve boğazladı. Onlara elindeki bir harbe ile vururdu. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetinde o, der ki: İbn Mes'ûd'un kırâetinde bu kelime; ayakta 'bağlı olarak, anlamında olmak üzere şeklindedir.(...) Tâvûs, Hasan ve başkaları «Ön ayaklan bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın.» âyetini yani onları sırf Allah için kesin şeklinde anlamışlardır. Bu açıklamayı Malik de Zührî'den rivayet eder. Ab-durrahman İbn Zeyd kelimesini «İçinde câhiliye devrindeki putları ortak koşma gibi bir şirk bulunmayan» şeklinde açıklar.
«Kesilince)) âyeti hakkında Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Ne-cîh : «Yani yere düşünce.» demiştir. Bu, İbn Abbâs'dan da rivayet edilmiş olup, Mukâtil îbn Hayyân da böyle söylemiştir. el-Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetle söylediğine göre burası «Boğazlanınca.» anlamındadır. Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem de «Yani ölünce.» demiştir. İbn Abbâs ve Mücâhid'in de söylemek istedikleri bu sonuncu görüştür. Zîrâ kesildiği zaman Ölüp de hareketleri soğuyuncaya kadar devenin yenilmesi caiz değildir. Merfû bir hadîste : «(Kestiğiniz) hayvanın canının çıkmasında acele etmeyin.» duyurulmuştur. Sevrî bu hadîsi Camiinde Eyyûb kanalıyla... Ömer İbn el-Hattâb'dan onun sözü olarak rivayet etmiştir. Müslim'in Sahîh'indeki Şeddâd İbn -Evs'-den rivayet edilen şu hadis de bunu destekler mahiyettedir : «Muhakkak Allah herşeye ihsanı farz kılmıştır. Öldürdüğünüz zaman öldürmeyi, boğazladığınız zaman boğazlamayı güzel yapınız. Sizden birisi bıçağını keskinleştirsin ve boğazlayacağı hayvanı rahat ettirsin.» Bbu Vâkıd el-Leysi'den rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Diri iken hayvandan kesilen (et) ölü etidir, buyurmuştur. Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî bu hadîsi rivayet etmiş olup Tirmizî hadîsi sahîh kabul etmiştir.
Allah Teâlâ «Onlardan yeyin. İsteyene de istemeyene de verin.» buyurur ki Selef den bazılan «Onlardan yeyin.» emrini mübâh kılma emri olarak kabul etmişlerdir. Mâlik bunun müstahab olduğunu söylerken, bir 'başkası vâcibdir der ki; bu, Şafiî'lerden bazılarının görüşüdür. Âyetteki Ve kelimelerinden neyin kasdedildlği

hususunda İhtilâf edilmiş olup, İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî bunlardan birincisinin; evinde İken senin götürüp verdiğinle müstağni odan, yetinen, anlamında olduğunu, ikincisinin de : Sana gelen, kendisine et vermen için gözünü diken ve fakat istemeyen, anlamında olduğunu söylemiştir. Mücâhid ve Muhammed İbn Ki'b el-Kurazî de ıböyle söylemiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Tal-ha bunlardan birincisini: İffetli olan, istemeyen anlamında, ikincisini de; istemeyen, anlamında olduğunu söyler. Bu; Katâde, İbrahim en-Nehaî ve kendinden gelen rivayetlerden birinde Mücâhid'in de kavlidir. İbn Abbâs, Zeyd İbn Eşlem, İkrime, Hasan el-Basrî, İbn Kelbî, Mukâtü İbn Hayyân ve Mâlik İbn Enes bunlardan birincisini; sana gelip isteyen olarak, ikincisini ise; sana geljp boyun büken ve fakat istemeyen,' şeklinde açıklamışlardır. Bu, güzel bir açıklamadır. SaîÜ İbn Cüfbeyr bunlardan birinci kelimeyi; isteyen, olarak açıklar. Ona göre kelimenin kökü «istemek» anlaminadır. İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Zeyd İbn Eşlem der ki ev ev dolaşan yoksuldur. ise evleri dolaşmayan, ziyaret etmeyen arkadaş ve zayıf kişidir. Abdullah İbn Zeyd'dem de böyle bir rivayet vardır. Yine Mü-câhld'den rivayete göre bunlardan birinci kelime; senin evine gireni gören zengin komşun anlamında, ikincisi ise; insanlardan sana gelejı anlamınadır. Mücâhid'den rivayete göre tamahkâr olan anlammadır. ise; zengin olsun, fakîr olsun kurbanlık -devenin çevresinde (bulunandır. İkrime'den de buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir. Yine İkrime'den rivayette Mekke ahâlî-sidir. îbn Cerîr bunlardan kelimesinin, isteyen anlamına olduğu görüşünü tercih etmiştir.(...)
Kurbânın üç parçaya bölüneceği görüşünde olan âlimler bu âye-, ti delil getirirler. Buna göre kurbânın üçte biri, yemesi için sahibinindir. Üçte birini arkadaşlarına hediye eder. Üçte birini de fakirlere ta-sadduk eder. Zîrâ Allah Teâlâ : «Onlardan yeyin. İsteyene de, istemeyene de verin.» buyurmuştur. Sahih bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) insanlara şöyle buyurmuştur: Kurbânların etlerini üç günden fazla saklamanızı size yasaklamıştım, (onlardan) Yeyin ve uygun göreceğiniz* kadarını saklayın (biriktirin). Bir başka rivayette : Yeyin, biriktirin ve tasadduk edin, buyurulmuştur. Başka bir rivayette ise: Yeyin, yedirin ve tasadduk edin, buyrulur. Kurbânın kaç parçaya bölüneceği hususundaki ikinci görüş; kurbân kesenin yansını yiyeceği, diğer yarısını da tasadduk edeceği şeklindedir. Bu görüşün delili; «Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış yoksulu da doyurun.» (Hacc, 28) âyetidir. Ayrıca hadîste Allah Rasûlü : Yeyln, biriktirin ve tasadduk edin, buyurmuştur. Şayet kurbân kesen kurbânın tamâmını yerse, durum ne olacaktır? Bu hususta: Hiçbir şeyle tazmin etmez, denilmiştir. Bu, Şafiî'lerden İbn Süreyc'in görüşüdür. Bazıları: Tamamını; ya misli ile veya kıymeti ile tazmîn eder, demişlerdir. Yansının, üçte birinin, kurbânın en küçük parçasının tazmîn edileceği de söylenmiş olup, bu sonuncusu Şafiî Mezhebinde meşhur.olan görüştür. Kurbânların derilerine gelince; İmam Ahmed'-in Müsned'inde Katâde İbn Nu'lân't}an rivayet edilen kurbânlar ha-dîsinde : Yeyiniz, tasadduk ediniz, derilerinden istifâde ediniz ve derilerini satmayınız, buyrulmuştur. Âlimlerden buna ruhsat verenler de vardır. İçlerinden bazısı: Bedeli fakirlere bölüştürülür, demişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Berâ İbn Âzib'den rivayette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bu günümüzde başlayacağımız ilk iş, namaz kılmamızdır. Sonra dener, kurbân keseriz. Kim böyle yaparsa; 'bizim sünnetimize uymuş olur. Kim de namazdan önce keserse; o, ailesi

için kesmiş olduğu bir ettir. Bunun kurbânla bir ilgisi yoktur. Hadîsi Buhârî ve Müslim tah-r$c etmişlerdir. Bu se'bepledir ki Şafiî ile âlimlerden bir cemâat şöyle diyorlar: Kurbân kesmenin ilk vakti, nahr günü güneş doğup bayram namazı ve iki hutbe okuyacak kadar zaman geçtikten sonradır. İmâm Ahmed, İmâm (devlet başkanı) kesmeden kurbân kesmeyiniz, şeklinde Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîse istinaden: Bayram namazı ve hutbeden sonra İmâmın kurbân kesmesinden sonra, diye ekler. Ebu Hanîfe der ki: Köylüler ve benzerlerinin, fecrin doğuşundan sonra kurban kesme hakları vardır. Zîrâ Bbu Hanîfe'ye göre; onlar için bayram namazı yoktur. Şehirlilere gelince; onlar İmâm namaz ikildir-.madrkça kurtoân kesemezler. En doğrusunu Allah bilir.
Sonra şöyle deniliyor: Kurbân kesme, ancak tek başına nahr günü meşrû'dur. Kurbân kesme gününün, şehirliler için nahr günü olduğu da söylenmiştir. Zîrâ kuribânlıklar onlar yanında -kolaylıkla bulunabilir. (Onlar için kurbân kesme işi kolaydır). Köylülere gelince; kurbân kesme günleri onlar için nahr günü ile ondan sonraki teşrik günleridir. Saîd İibn Cübeyr böyle söylemiştir. Nahr günü ile ondan sonraki gün herkes için kurbân kesme günüdür, de denilmiştir. Ayrıca ; Nahr günü ile ondan sonraki İki gün, de denilmiştir. İmâm Ah-med'in görüşü budur. Şafiî'ye göre ise kurbân kesme günü nahi* günü ile ondan sonraki üç teşrik günleridir. Şafiî'nin bunda1 delili Cübeyr îbn Mut'im'den rivayet edilen ve Allah Rasûlü (s.a.) nün : Teşrik gün- lerinin hepsi kurbân kesme günleridir, buyurduğu hadîstir. Hadîsi tornanı Ahmed ve îön Hibbân rivayet etmişlerdir. Kurbân kesme vaktinin, zilhicce ayının sonuna kadar uzandığı da söylenmiştir. İtorâhîm en-Nehaî ve Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'ın görüşü böyledir. Ancak bu garîb bir sözdür.
«Şükredersiniz diye onları böylece sizin emrinize müsahhar kıldık.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: İşte bu sebepledir ki onları, böylece sizin emrinize müsahhar kıldık. Onları size boyun eğer kıldık. Dilerseniz binersiniz, dilerseniz sütlerini sağarsınız, dilerseniz onları kurbân ödersiniz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Görmezler mi ki, kendi .gücümüzle onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sahip bulunmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler. Onlarda, kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?» (Yasın, 71-73) buyururken, bu âyet-i kerîme'de de : «Şükredersiniz diye onları böylece sizin emrinize müsahhar kıldık.» buyurmuştur.[20]

37 — Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. Sizden O'na sadece takva ulaşır. Sizi hidâyete erdirdiği için Allah'ı tekbîr edesiniz diye O, bunları size müsahhar kılmıştır. îhsân edenleri müjdele.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : Bu hedy ve kurbânların boğazlanması ancak onların boğazlanması sırasında Allah'ın adını anmanız için meşru' kılınmıştır. O, yaratıcı ve rızık vericidir. Değilse onların etlerinden ve kanlarından hiç bir şey Allah'a ulaşacak değildir. Zîrâ Allah Teâlâ, mâsivâdan müstağni olandır. Câhiliye devrinde ilâhları için kurbân kestikleri zaman, kurbânlarının etlerinden onlar üzerine koyarlar ve kanlarından onların üzerine serperlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a

ulaşır.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali tbn Hü-seyn'in... İbn Cüreyc'den rivayetine göre; o, şöyie anlatıyor: Câhiliye devri insanları (kurbân olarak kestikleri) develerin etlerini ve kanlarını Kâ'be'ye serperlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı: (Kurbânlarımızın etlerini ve kanlarını) serpmeye biz daha lâyığız, dediler de, bunun üzerine Allah Teâlâ: «Onlann ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. Sizden O'na sadece takva ulaşır. (Allah Teâlâ bunu sizden kabul buyurur ve bu sebeple sizi mükâfatlandırır).» âyetini indirdi. Nitekim sahîh bix hadîste de şöyle buyrulur: Allah Teâlâ sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat O, sizin kalblerinize ve amellerinize bakar. Bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak sadaka, isteyenin eline ulaşmazdan önce Rahmân'ın eline ulaşır. (Kurbânların) kanı yere dökülmezden önce Allah katındaki yerine ulaşır. Bu hadîs daha önce İbn Mâce ve Tirmizî tarafından Hz. Âişe'den merfû' olarak rivayetle geçmişti. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söylemiştir. Hadîsin anlamı şudur: Muhakkak Allah Teâlâ amelinde ihlâslı davrananın amelini kabul buyurur. Âlimler katında bu hadîsin hemen akla geliveren başkaca bir anlamı olmasa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Vekî'nin Yahya İbn Müslim Ebu Dahhâk'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Âmir eş-Şa'bî'ye kurbânların derilerini sordum. Dedi ki: «Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır.» Dilersen at, dilersen alıkoy, dilersen tasadduk et.
«Sizi hidâyete erdirdiği, (sizi dinine, şeriatına, sevip hoşlandıklarına iletmesi, hoşlanmadığı ve istemediği şeyleri yapmaktan sizi menetmesi) için ve Allah'ı tekbîr edesiniz diye O, bunları size müsahhar kılmıştır. (Ey Muhammed,) ihsan edenleri müjdele.» Amellerinde ih-lâs sahibi olanları, Allah'ın haddlerini koruyanları, kendileri için konan şeriata uyanları, Rabbı katından kendilerine getirip teblîğ ettiği hususlarda Allah Rasûlünü doğrulayanları müjdele.
Ebu Hanî-fe, Mâlik ve Sevrî nisaba mâlik olana, kurbânın vacib oDduğu görüşündedirler. Ebu Hanîfe .buna ilâveten ikâmeti de şart koşar. Bunların delilleri; İmâm Ahmed ve îbn Mâce tarafından, tamâmı güvenilir râvîlerden oluşan bir isnâdla Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet edilen şu hadîstir: Kim imkân (zenginlik) ibulur da kurbân kesmez ise, bizim namazgahımıza yaklaşmasın. Ancak hadîste garîblik olup, Ahmed İbn Hanibel hadîsi münker bulmuştur. îbn Ömer der ki: Allah Rasûlü (s.a.) kurbân keserek on sene ikâmet buyurmuştur, îbn Ömer'in bu sözünü Tirmizî rivayet ediyor.
Şafiî ve İmâm Ahmed ise kurbânın vâcib olmadığını, bilakis müs-tehab olduğunu söylerler. Bunda delilleri: Malda zekât dışında başka hiç bir hak yoktur, hadîsidir. Daha önce de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.), ümmetinin yerine kurbân kesmiş ve böylece kurbânın vâ-cibliği onlardan sakıt olmuştur. Ebu Serîha der ki: Ebubekir ve Ömer'in komşusu idim. İnsanlar kendilerine uyar korkusuyla kurbân kesmezlerdi. Bazıları kurbânın sünnet-i kifâye olduğunu söylemiştir. Buna göre bir ülke veya bir mahalle halkından birisi kurbân kestiği takdîrde kalanlardan sakıt olur. Zîrâ kurbân kesmekten maksad, Allah'ın nişanelerini izhâr etmektir. İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin —Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler.— Muhannef İbn Selîm'den rivayetlerine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü Arafat'ta şöyle buyururken işitmiş: Her bir ev halkı üzerine her sene bir kurbân ve bir atîra gereklidir. Atîra nedir bilir misiniz? O, Recebiyye olarak çağırdığınız (Receb1 ayında kesmiş olduğunuz bir koyun) dır. Hadîsin isnadı hakkında konuşulmuştur. Ebu Eyyûb der ki: Allah

Rasûlü (s.a.) nün zamanında kişi kendisi ve ailesi halkından olmak üzere bir koyun kurbân eder ve kendileri onu yerler, yedirirlerdi. Nihayet insanlar birbirlerine karşı (kurbân kesme konusunda) övünme ve yarışmaya başladılar da, görmekte olduğunuz durum meydana geldi. Hadîsi Tirmizî ve îbn Mace rivayet etmiş olup, Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söyler. Abdullah İbn Hişâm da bütün ailesi için bir tek koyun kurbân ederdi. Bu haberi Buhârî rivayet etmiştir.
Kurbanlığın yaşının miktarına gelince; Müslim, Câbir'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Beş yaşma girmiş dişi deve, iki yaşına girmiş koyun ve üç yaşına girmiş sığır dışında kurbân kesmeyin. Ancak size zor gelmesi halinde koyundan iki yaşma girmiş olanı kesin. Bu hadîsten hareketle Zührî, iki yaşına girmiş koyunun kunbân için yeterli olmadığı görüşündedir. Buna mukâlbil Evzâî, her bir cinsten iki yaşına girmiş olanın kurbanlık olarak yeterli olduğu görüşündedir. Her iki görüş de garîbdir. Cumhur ise der ki: «Seniyy» ta'bîr edilen devenin altı yaşında olanı, sığırın iki yaşında olanı, keçinin bir yaşında olanı, koyunun iki yaşında olanı kurbanlık olarak yeterlidir. Deveden «seniyy» ta'bîr olunanı; beş yaşında olup altı yaşma girmiş olanıdır. Sığırdan iki yaşında olup üç yaşına girmiş olandır. Sığır için üç yaşında olup dördüne girmiş olanına bu ad verildiği de söylenmiştir. Keçiden ise iki yaşında olanıdır. Koyun cinsinden kuzuya-'gelince; buma «cezea» denilir ki; bunun bir yaşında, ön aylık, sekiz aylık, altı aylık kuzu olduğu söylenmiştir. Altı ay, bunun yaşı hakkında söylenenlerin en azıdır. Ondan daha küçüğüne «ha-mel» derler. Hamel ile cezea arasındaki fark hameFin sırt tüyleri kalkık, cezeanm sırt tüyleri ise yatık olur ve ikiye ayrılmış gibi bir durumdadır. En doğrusunu Allah bilir.[21]

38 — Muhakkak ki Allah, îmân edenleri savunur. Muhakkak ki Allah, hainleri ve nankörleri sevmez.

Allah Teâlâ kendisine tevekkül eden, Zâtına dönüp bağlanan Icul-lannı kötülerin şerrinden, günahkârların hilesinden muhafaza edip savunacağını, onları koruyup, sığındırıp onlara yardım edeceğini haber verir. Nitekim başka âyetlerde şöyle Duyurulmaktadır : «Allah kuluna yetmez mi?» (Zümer, 36), «Kim Allah'a tevekkül ederse; O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini. yerine getirendir. Gerçekten Allah her şey için bir ölçü var etmiştir.» (Talâk, 3). «Muhakkak ki Allah, hâinleri ve nankörleri, (kullarından bu sıfatlarla muttasıf olanları asla) sevmez. Bu sıfatlar ahidlere, sözlere ihanet etmek ve söylediği sözde durmamaktır. Küfür; nimetleri inkârla onları itiraf etmemektir.[22]

İzahı

39 — Zulmedildikten için kendilerine savaş açılanlara izin verildi. Allah, onlara yardım etmeye elbette kâ-dir'dir.
40 — Onlar ki; haksız yere ve sâdece : Rabbımız; Allah'tır, dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır. Şüphesiz ki Allah, insanların bir kısmını diğerleriyle bertaraf etmeseydi; manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan

mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder. Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.

Haksızlığa Uğratılanlar

îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, âyetin Mekke'den çıkarıldıklarında; Mühammed ve ashabı hakkında nazil olduğumu söyler. Seleften bir çokları bu âyetin, cihâd hakkında nazil olan ilk âyet olduğunu söyler. Bu âyeti delil getirerek bazıları sûrenin Medine'de nazil, olduğunu söylemişlerdir. Bu açıklama Mücâhid, Dahhâk, Katide ve bir çoklanna aittir. İbn Cerîr der ki: Bana Yahya İbn Dâvûd el-Vâsıtî'nin... İfon Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den çıkarıldığında Ebubekir : Peygamberlerini çıkardılar. Biz Allah içiniz ve muhakkak Allah'a döneceğiz. Şüphesiz onlar helak olunacaklar, demiştir. İbn Abbâs der ki: Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Zulme-dildikleri için kendilerine savaş açılanlara izin verildi. Allah, onlara yardım etmeye elbette kâdir'dir.» âyetini indirdi ve Ebubekir (r.a.) : Savaş olacağını bildim, dedi. Hadîsi İmâm Ahmed de İshâk İbn Yûsuf el-Ezrak'dan rivayet etmiş olup, İmâm Ahmed'in rivayetinde şu fazlalık vardır : İbn Abbâs : Bu, savaş hakkında nazil olan ilk âyettir, dedi. Hadîsi Tirmizî ve Neseî Sünen'lerinin tefsir bölümlerinde; İbn Bbu Hatim ise, İshâk îbn Yûsuf kanalıyla rivayet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî ve Vekî' hadîsi Süfyân es-Sevrî'den de rivayet etmişlerdir. Tirmizî; hadîs hasendir, demiştir. Hadîsi bir çokları Sevrî'den rivayet etmiş olup, bunların isnadında îbn Abbâs yoktur.
Allah Teâlâ : «Allah, onlara yardım etmeye elbette kâdir'dir.» buyurur ki O, inanan kullarına savaşsız olarak yardım etmeye kâdir'dir. Ancak O, kullarını ne derece kendine itâata uğraşacaklar diye denemek ister. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarına vurun. Nihayet onları sindirince, ıbağı sıkı basın. Sonra onları ya karşılıksız veya fidye mukabili salıverin. Harb ağırlıklarını 'bırakıncaya kadar bu böyledir. Eğer Allah dileseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz. Onları hidâyete eriştirecek ve durumlarını düzeltecektir. Onları kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.» (Muhammed, 4-6), «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsm, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın. Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tevibe nasîb eder. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» {Tevıbe, 14-15), «Yoksa siz, içinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'-minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah, ortaya çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız? Allah yapageldiklerinizden haberdârdır.» (Tevbe, 16), «Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142), «Andolsun ki, içinizden mücâhldlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.» (Muham-med, 31). Bu hususta âyetler pek çoktur. Bu sebepledir ki tbn Ab-bâs, «Allah, onlara yardım etmeye elbette kâdir'dir.» âyeti hakkında : Ve öylece yapmıştır, der.

Allah Teâlâ cihâdı, cihâd için en uygun vakitte meşru' kılmıştır. Zîrâ onlar Mekke'de iken müşrikler sayı bakımından çoğunlukta idiler. Şayet müslümanlara sayıları henüz on bile olmamışken cihâdı, diğerleri ile savaşı emretmiş olsaydı; elbette bu onlara ağır gelirdi. Bu sebepledir ki Yesrib ahâlîsi, Akabe gecesi Allah Rasûlü (s.a.) ne biat ettiklerinde —ki onlar, seksen küsur kişi idiler— onlar Minâ halkını kasdederek: Ey Allah'ın elçisi, Minâ gecelerinde şu vâdî halkı üzerine yürüyüp onları öldürmeyelim mi? demişler; Allah Rasûlü (s.a.) ise: Ben bununla emrolunmadım, buyurmuştu. Müşrikler azgınlaşıp Hz. Peygamber (s.a.) i aralarından çıkarıp öldürmeye kaydettiklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabını sağa sola bölük pörçük dağıttıklarında; onlardan bir grup Habeşistan'a, bir grup Medine'ye gitmişti. Müslümanlar Medine'de karâr kılıp Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek onun etrafında toplandıklarında, ona yardıma koştuklarında, Medine onlar içki bir İslâm yurdu ve sığınacakları sağlam bir yer, bir kale olunca Allah Teâlâ düşmanlarla cihâdı meşru' kılmış ve bu âyet bu konuda nazil olan ilk âyet olmuştur. Allah Teâlâ burada : «Zulmedildikleri için kendilerine savaş açılanlara, izin verildi. Allah, onlara yardım etmeye elbette kâdir'dir. Onlar ki; haksız yere yurtlarından çıkarılmışlardır.» ıbuyurdu. tbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Haksız yere Mekke'den Medine'ye çıkarıldılar, deyip; burada Muhammed ve ashabının kasde-dildiğini söyler. Allah Teâlâ: «Ve sâdece: Rabbımız; Allah'tır, dedikleri için...» buyurur ki; onların kavimlerine karşı hiç bir kötülükleri, ,tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmelerinden başka hiç bir günâhları yoktur. Müşriklere göre ise bu (onların tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmeleri) günâhların en büyüğüdür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Halbuki onlar, Rabbmız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdundan çıkarıyorlar.» (Mümtahme, 1) buyururken, Uhdûd ashabı kıssası hakkında şöyle buyurmaktadır : «Onlar, ancak Azız, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'-minlerden öç almışlardı.» (Bürûc, 8).
Yine bu sebepledir ki müslü-manlar hendek kazılırken şiir söylüyorlar ve söyle diyorlardı:
«Ne gam, şayet sen olmasaydın biz hidâyete erdirilmezdik, tasad-duk etmez, namaz kılmazdık.
(Müşriklerle) karşılaştığımız takdirde bize sekînet indir, ayaklarımızı sabit kıl. Muhakkak ki onlar bize tecâvüz ettiler. (Bize haksızlık ve zulmettiler) Onlar fitne murâd ettiklerinde biz bundan yüz çevirdik.»
Allah Rasûlü (s.a.) de onlara muvâfakatla her tolr kâfiyenin sonunu onlarla birlikte söylemiştir. Onlar: Onlar fitne murâd ettiklerinde biz karşı durduk, dediklerinde; Allah Rasûlü sesini uzatarak: Biz karşı durduk, yüz çevirdik, buyurmuştu.
Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah, insanların bir kısmını diğerleriyle bertaraf etmeseydi...» buyurur ki, eğer Allah Teâlâ bir kavmi başka bir kadimle bertaraf etmeseydi, yaratıp takdir buyurduğu sebeplerle birtakım insanların kötülüğünü atıp gidermeseydi; muhakkak yeryüzü fesada uğrar ve güçlü zayıfı yok ederdi.
«Manastırlar yıkılır giderdi.» Âyetteki kelimesi; râhibler için inşâ olunan küçük ta-pmaklardır. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Efou Âliye, İkrime, Dah-hâk ve başkalarına aittir. Katâde ise bunların, yıldıza tapanların tapınakları olduğunu söyler. Ondan gelen bir rivayette de bunların, me-cûsîlerin tapmakları olduğu söylenmiştir. Mukâtil İbn Hayyân bunların; yollar üzerindeki evler, olduğunu

söyler ise onlardan daha geniş olup içinde tapınanları daha çoktur. Bunlar hıristiyanlara aittir. Bu açıklama Ebu Âliye, Katâde, Dahhâk, İbn Sahr, Mukâtil İbn Hayyân, Husayf ve başkalarına aittir. İbn Cerîr, Mücâhid ve başkalarından (buraların, yahûdîlerin kiliseleri olduğunu nakleder. Süddî ise İbn Abbâs'tan rivayetle bunların; yahûdîlerin kiliseleri olduğunu söyler. Mücâhid sâdece : Bunlar kiliselerdir, demiştir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Abtoâs'tan rivayetle Avfî kelimesi; kiliseler an-lammadır, der. İkrime, Dahhâk ve Katâde bunların; yahûdilerin kiliseleri olduğunu söylemiştir. Onlar, kiliselerine «salût» adı verirlerdi. Süddî ise kendisinden hadîs rivayet ettiği birisi kanalıyla İbn Abbâs'tan bu kelimenin; hıristiyanların kiliseleri, anlamında olduğun-u nakleder. Ebu Âliye ve başkaları bu kelimenin, yıldıza tapanların tapmakları olduğunu söyler. Mücâhid'den rivayetle îbn Eıbu Necîh der ki: Sa-lavât; kitâb ehli ve diğer din sâliklerinin yollardaki mescidi eridir. Mes-cid ise sâdece müslümanlara aittir.
«Ve içinde Allah'ın adı çok anılan.» kısmındaki zamirin mescidle-re döndüğü söylenmiştir. Zîrâ anılan yerler (manastır, kilise, havra, camiler) arasında bu anlama en yakını odur. Dahhâk ise: Hepsinin içinde Allah'ın adı çok anılır, demiştir. îbn Cerîr der ki: Doğru olan şu ki; râhiblerin manastırları, hıristiyanların kiliseleri, yahûdîlerin havraları ve içinde Allah'ın ismi çok anılan müslümanların mescidle-rl yıkılır giderdi. Arap dilinde bilinen ve kullanılan şekli budur. Âlimlerden birisi der ki: Bu, mescidlere ulaşıncaya kadar azdan çoğa doğru bir terakki, yükselmedir. Mescidler; i'mâr edicileri ve ibâdet edenleri en çok olanlarıdır. Ayrıca bunlar (mescidleri i'mâr edip oralarda ibâdet edenler) sıhhatli bir niyyet sahibidirler.
Allah Teâlâ'nın : ((Şüphesiz ki Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder.» kavli şu âyeti gibidir: «Ey îmân edenler, Allah (in davası) a yardım ederseniz; Allah da size yardım "eder ve sebatınızı artırır. Küfredenlere gelince; onlar ummasınlar. Allah, yaptıklarını boşa çıkarmıştır.» (Muhammed, 7-8).
Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.» âyetinde Zâtını kuvvet ve izzetle nitelemiştir. Kuvveti ile her şeyi yaratıp takdir buyurmuştur. İzzeti ile hiç bir güçlü O'na karşı duramaz, hiç bir gâlib O'nu mağlûb edemez. Bilakis her şey O'nun önünde zelildir, O'na muhtaçtır. Bir kimse ki yardımcısı Kavî ve Azız olan Allah'dır; işte o, zafere ulaştırılan, düşmanı ise kahrolunandır. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Andolsun ki bizim peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar; muhakkak ki yardım görenlerdir. Ve şüphesiz ki bizim askerlerimiz, onlar gâliblerdir.» (Sâffât, 171-173), «Allah: Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21).[23]

41 — Onlar ki; eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevkii verirsek; namaz kılarlar, zekât verirler, ma'-rûfu emreder,, münkerden nehyederler. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir.

Mü'minler Başa Geçerlerse

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Osman İbn Affân'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: ((Onlar ki; eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevkii verirsek; namaz

kılarlar, zekât verirler, ma'rûfu emreder, münkerden nehyederler.» âyeti, bizim hakkımızda nazil oldu. Biz ülkemizden hatasız yere çıkarıldık. Biz sâdece: Rabbımız Allah'tır, demiştik. Sonra biz yeryüzünde yerleştirildik, bize imkân verildi. Namazı hakkıyla kıldık, zekâtı verdik, ma'rûfu emrettik, münkerden nehyettik. Bütün işlerin âkı/beti Allah'a aittir. Bu da -benim ve ashabım içindir. Ebu Aliye : Onlar Muhammed (s.a.) in ashabıdır, demiştir.
Sabah İbn Sevâde el-Kindî der ki: Ömer İbn Abdülazîz'i hutbe okurken işittim. «Onlar ki; eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevkii verirsek...» âyetini okuyup sonra şöyle dedi: Uyanık olun, muhakkak bu sâdece vâlî hakkında değildir. Fakat o, hem vâlî (idare eden) hem de idare olunan hakkındadır. Size vâlî üzerindeki hakkınızı, valinin de sizin üzerinizdeki hakkını haber vermeyeyim mi? Sizin vâlî üzerindeki hakikiniz; sizin hakkınızda Allah'ın hukukunu gözetmesi ve sizi bunlarla cezalandırması, bazısının hakkını diğerlerinden almasıdır. Gücü yettiği ölçüde en doğru olan yola sizi iletmesidir.' Onların sizin üzerinizdeki hakkı ise; haksızlık ve zorlanma olmadan, gizlisi açığına zıd olmaksızın itaat etmenizdir. Atıyye el-Avfî bu âyetin, Allah Teâlâ'nın ; «Allah; içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki: Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak...» (Nur, 55) âyeti gibi olduğunu söyler. «Bütün eşlerin akıbeti Allah'a aittir.» âyeti: «Akıbet müttakîlerindir.» (Kasas, 83) âyeti gibidir. Zeyd İbn Eşlem «Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir.» âyeti hakkında: Yaptıklarının sevabı Allah katmdadır, demiştir.[24]

42 — Seni yalanlıyorlarsa; bil ki, onlardan önce Nûh kavmi, Âd ve Semûd da yalanlamıştır.
43 — ibrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de.
44 — Medyen halkı da. Mûsâ da yalanlanmıştır. Ama Ben, kâfirlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. Benim inkârım nasılmış?
45 - Nice kasabaları zulüm ederken helak ettik. Şimdi onların altları üstlerine gelmiş ıpıssız durmaktadır, kuyuları körelmiş, sarayları yıkılmıştır.
46 — Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada olanları akledeeek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de kö-relir.

Allah Tealâ, kavminden kendine muhalefetle yalanlayanların yalanlaması konusunda peygamberi Muhammed (s.a.) i teselli ederek buyurur ki: «Seni yalanlıyorlarsa; bil ki, onlardan önce Nûh kavmi, Âd ve Semûd da yalanlamıştır... Mûsâ da (getirmiş olduğu açık âyetler, apaçık delâletlerle birlikte) yalanlanmış ti. Ama Ben, kâfirlere mühlet verdim, (onları geciktirdim.) Sonra da onlan yakaladım. Benim inkârım nasılmış? (Benim onları inkârım ve onları cezalandırmam na-sılmış görsünler).» Seleften birisi, Firavun'un kavmine : «Ben sizin en yüce rabbınızım.» demesi ile, Allah'ın onu helak buyurması arasında kırk sene olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Musa'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetine göre o: Muhakkak Allah zâlime mühlet verir. Nihayet onu yakaladığı zaman asla kurtulamaz, buyurmuş, sonra da : «İşte böyledir Rabbının yakala-yışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli,

hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuştur. Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Nice kasabaları zulüm ederken (Rasûlünü yalanlayıcı oldukları halde) helak ettik. Şimdi onların altları üstlerine gelmiş ıpıssız durmaktadır, (evleri harâib olmuş, medeniyetleri çökmüş) kuyuları körelmiş, (kuyularından su alınmıyor, su almaya gelenlerin çokluğu ve etraflarındaki izdihamdan sonra artık kimse onlara - su almaya gelmiyor.) sarayları yıkılmıştır.» îkrime, buradaki sarayların; kireçle sıvanarak beyazlatılmış olduğunu söyler. Bu açıklamamın benzeri Ali İbn Ebu Tâlib, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Melîh ve Dahhâk'dan da rivayet edilmiştir. Diğerleri: O, yüksek, muhteşem olandır, derken; diğer bazıları da : Kuvvetli, güçlü, muhkem olandır, derler. Bütün bu açıklamalar birbirine yakın olup aralarında bir zıdlık yoktur. Kuvvetli bir şekilde inşâ edilmiş olması, yüksekliği, sağlam ve muhkem oluşu ehlini, Allah'ın baskınının onlar üzerine inmesinden koruyamamıştır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisa, 78).
«Yeryüzünde (bedenleri ve düşünceleri ile) dolaşmıyorlar mı ki?»
Aslında onların bedenleri ile değil de sadece düşünceleri ile dolaşmaları bile yeterlidir. İbn Ebu Dünyâ, «et-Tefekkür ve'1-İ'tibâr» isimli ki-tâibında der ki: Bize Hârûn İbn Abdullah... Mâlik İbn Dinar'dan rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.) ya vahyetti ki: Ey Mûsâ, demirden iki nalın ve bir asâ edin. Sonra yeryüzünde seyahat et, eserleri ve ibretleri ara. Tâ ki nalinler delinip asâ kınlmcaya kadar. İbn Bbu Dünyâ'nın anlattığına göre, hakimlerden birisi şöyle demiştir: Kalbini öğütlerle yaşat, düşünmekle aydınlat, zühd ile öldür, yakın ile güçlendir, ölümle onu alçalt, ölümü ve yok olmayı anmakla ona sükûnet ver, ona dünyanın fecâatlarmı göster, zamanın hücumu ve günlerin değişmesinin kötülüğünden onu sakındır, geçmişlerin haberlerini ona arzet, ondan öncekilerin başına gelenleri ona hatırlat, an. Onların ülkelerinde ve kalıntılarında yürü. Neler yapmışlar, başlarına neler gelmiş, nelere yerleşmişler ve akıbetleri ne olmuş bak. Yani peygamberleri yalanlayan ümmetlerin başına gelen musibet ve azaba bak.
«Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada olanları ak-ledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun (da onlardan ibret alsınlar). Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körelir.» Körlük, göz körlüğü değildir. Asıl körlük; basiret yoksulluğudur. Her ne kadar görme duyusu sağlam olsa dahi o, ibretlere nüfuz edemez, haberleri bilip anlayamaz. (...)[25]

47 — Senden çabucak azâb getirmeni istiyorlar. Allah; asla va'dinden caymaz. Doğrusu Rabbınm katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.
48 — Nice kasabalar var ki, zâlim oldukları halde onlara mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıver-dim. Dönüş yalnız Bana'dır.

Ta'cîl Edenler

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne buyurur ki: Allah'ı, kitabını, elçisini ve âhiret gününü yalanlayan, inkâr eden şu kâfirler senden çabucak azâb getirmeni istiyorlar. Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır : «Hani demişlerdi ki: Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.»

(Enfâl, 32), «Ve dediler ki: Rabbımız, hesâb gününden önce bizim payımızı çabucak ver.» (Sâd, 16). «Allah asla va'dinden caymaz.» Va'detmiş olduğu kıyameti koparma ve düşmanlarından intikam alma, dostlarına ikram etme va'dinden asla caymaz. Asmaî der ki: Ebu Amr İbn A'lâ'-nın yanında idim. Amr İbn Ubeyd ona geldi. Ey E'bu Amr, Allah sözünden cayar mı? diye sordu. O, hayır dedi. Bir vaîd (tehdîd) âyetini zikretti de, ona şöyle dedi: Sen Acem'den misin? Muhakkak araplar va'dinden dönmeyi alçaklık, tehdidinden dönmeyi de şeref sayar. Şâirin şöyle dediğini işitmedin mi:
«Amca oğlunu benden, hücumum korkutmaz. Tehdîd edenin sat-vetinden de gizlenip saklanmaz.
Muhakkak ki ben bir şey va'detmiş veya bir şeyle tehdîd etmiş-sem; muhakkak tehdidimden döner, va'dimi yerine getiririm.»
«Doğrusu Rabbının katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.» Muhakkak ki Allah Teâlâ acele etmez. Yaratıkları katındaki bin senenin miktarı, Allah'ın hükmüne nisbetle onun katında bir gün gibidir. Zîrâ O, iyi bilir ki onlardan intikam almaya kâdir'dir. Te'hîr edip mühlet verse bile hiç bir şey ondan kaçıp kurtulamaz. Bu sebepledir ki bundan sonra: «Nice kasabalar vardır ki, zâlim oldukları halde halkına mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim ve dönüş yalnız Banadır.» buyurmuştur.
İbn Elbu Hatim der ki: Bizö Hasan İbn Araf e... Ebu Hürey re'den rivayet etti ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Müslümanların fakirleri zenginlerinden, yarım gün Önce cennete girecektir ki bu da, beş yüz yıldır. Tirmizî ve Neseî, hadîsi Sevrî kanalıyla Muhammed İbn Amr'dan rivayet etmişlerdir. Tirmizî; hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsi Ebu Hüreyre'den mevkuf olarak rivayet eden İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Müslümanların fakirleri cennete zenginlerinden yarım gün önce gireceklerdir. Ben : Yarım gün nedir? diye sordum da : Kur'-an okumuyor musun? dedi. Ben : Evet, okuyorum, dedim. «Doğrusu Rabbının katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.» dedi. Ebu Dâvûd Sünen'inin Kitâb el-Melâhim bölümünün sonunda der ki: Bize Amr İbn Osman... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etti ki şöyle buyurmuş : Muhakkak ben ümmetimin (zenginlerinin) Rabları katında yarım gün onları geciktirmesinden sıkılmayacaklarını umuyorum. Sâd'a ; Yarım gün nedir? denildi de : Beş yüz senedir, dedi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki «Doğrusu Rabbının katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.» âyeti hakkında şöyle dedi: Allah'ın gökleri ve yeri yaratmış olduğu günlerden, îbn Abbâs'ın bu sözünü; İbn Ce-rîr îbn Beşşâr'dan, o da İbn Mehdî'den rivayet etmiştir. Mücâhid ve İkrime de böyle söylemişlerdir. Ahmed îbn Hanbel de «er-Redd Alâ el-Cehmiyye» isimli kitabında ıbunu belirtmektedir. Mücâhid bu âyetin, «Gökten yere kadar her işi O, düzenler. Sonra (o iş) sizin hesabınıza göre bin yıl kadar tutan bir günde yine O'na yükselir.» (Secde, 5) âyeti gibi olduğunu söyler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Mu-hammed İbn Sîrîn'den, o da kitaib ehlinden olup, müslüman olmuş birisinden rivayet etti ki; o, şöyle demiştir : Muhakkak ki Allah Teâlâ, gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır. «Doğrusu Rabbmın katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.)) Dünyanın ecelini (süresini) altı gün takdir etmiş, kıyameti de yedinci

günde kılmıştır. «Doğrusu Rab-bının katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.» Altı gün geçmiştir. Siz, yedinci gündesiniz. Bunun benzeri (son) ayma girmiş hâmile kadının misâli gibidir. Hangi anda doğurursa (süresi) tamamlanmış olur.[26]

49 — De ki: Ey insanlar, ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım.
50 — îmân e^ip sâlih amel işleyenler için mağfiret ve cömertçe verilmiş rızık vardır.
51 — Âyetlerimizi tartışarak bozmaya uğraşanlar ise; işte onlar cehennem ashabıdır.

Apaçık Bir Uyarıcı

Allah Teâlâ, kâfirler kendisinden azabın vuku bulmasını isteyip bunda acele ettiklerinde Peygamberi (s.a.) ne şöyle buyuruyor : «De ki: Ey insanlar, ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım.» Allah Teâlâ beni size şiddetli bir azabın önünden uyarıcı olarak göndermiştir. Sizin hesabınız bana ait değildir. Sizin işiniz Allah'a havale edilmiştir.
Dilerse sizin için azfibı hemen getirir. Dilerse onu sizden geciktirir. Dilerse kendisine tevbe edenin tevbesini kabul buyurur. Dilerse hakkında mutsuzluk yazdığı kimseyi saptırır. O, dilediğini ve istediğini yapandır, tercih edendir (yapacağını seçendir). «O'nun hükmünü bozacak yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir.» (Ra'd, 41). Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım. îmân edip sâlih amel işleyenler için, kalbleri îmân etmiş ve îmânlarını amelleri ile doğrulamış, tasdik etmiş kimseler için geçmiş günâhlarına mağfiret ve bağışlanma, cömertçe verilmiş rızık, az iyiliklerine güzel mükâfat vardır. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Allah Teâlâ'nın : «Cömertçe verilmiş rızık vardır.» buyurduğunu işittiğin zaman (bil ki) o cennettir. ((Âyetlerimizi tartışarak bozmaya uğraşanlar ise...» âyeti hakkında Mücahid : İnsanları Hz. Peygamber (s.a.) e uymaktan alıkoyanlar, der. Abdullah İbn Zübeyr de, âyetteki kelimesini; alıkoyanlar, olarak açıklamıştır. İbn Abbâs ise kelimeyi; düşmanlık edenler, olarak açıklar. «İşte onlar cehennem ashabıdır.» âyetindeki kelimesi; kızgın acıtıcı, azabı şiddetli olan ateştir. Allah Teâlâ bizi ondan kurtarıp muhafaza buyursun. Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Küfredip te Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırdık.» (Nahl, 88).[27]

52 — Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiç bir Nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış
olsun. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi âyetlerini yerleştirir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.
53 — Şeytanın karıştırdığı; kalblerinde hastalık bulunan ve kalbleri kaskatı olan kimseleri sınamaya vesile iulmak içindir. Zâlimler, şüphesiz derin bir ayrılık içindedirler.

54 — Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin onun Rabbından gelme bir gerçek olduğunu bilip inanmaları ve gönüllerini ona bağlamaları içindir. Muhakkak ki Allah, îmân edenleri dosdoğru yola iletir.

Kendilerine İlim Verilenler

Müfessirlerden bir çoğu burada, Ğarânîk kıssasını ve Kureyş müşriklerinin müslüman olduğunu sanarak Habeş ülkesine hicret edenlerin çoğunun dönüşünü anlatırlar. Fakat bütün bunlar mürsel kanallardan olup, sahîh bir kanaldan müsned olarak rivayetini görmedim. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Etou Hatim der ki: Bize Yûnus İ-bn Habîb'in... Saîd İ'bn Cü-beyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de Necm sûresini okudu. «Ne dersiniz Lât ve Uzzâ'ya? Üçüncüsü olan diğer Menât'a?» (Necm, 19-20) âyetine gelince; şeytân onun diline vesvese karıştırdı da, «İşte bunlar ulu beyaz kuğulardır. Şefâat-ları umulur.» dedi. Onlar (Mekke müşrikleri) : Bu günden önce ilâhlarımızı hayırla anmamıştı, dediler. Allah Rasûlü secde etti, onlar da secde ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiç bir Nebi yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.» âyetini indirdi. Hadîsi yukardakine benzer şekilde İbn Cerîr de Bündâr kanalıyla... Şu'-be'den rivayet etmiştir. Ancak bu rivayet mürseldir. Bezzâr ise Müs-ned'inde Yûsuf İbn Hammâd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki; Hz. Peygamber .(s.a.) Mekke'de «Ne dersiniz Lât ve Uzzâ'ya?...» (Necm, 19) âyetine gelinceye kadar Necm sûresini okudu... Ve râvî hadîsin kalanını da" zikretmiştir. Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr der ki: Hadîs muttasıl olarak sâdece bu isnâd ile rivayet edilir. Muttasıl olarak rivayetinde Ümeyye İbn Hâlid tek kalmış olup, o da meşhur ve güvenilir bir râvîdir. Hadîsin bu rivayeti sâdece Kelbî kanalıyla... İbn Abbâs'tandır. İbn Ebu Hatim ise E'bu Âliye kanalıyla hadîsi mürsel olarak rivayet eder. İton Cerîr de Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve Muhammed İbn Kays'dan yine mürsel olarak hadîsi rivayet etmiştir.
Katâde der ki: Hz. Peygamber (s.a.), makamın yanında uyuklar-ken şeytân onun dili üzerine : Muhakkak ki onların şefâatları umulur. Muhakkak onlar ulu beyaz kuğularla beraberdirler, İfâdelerini karıştırdı. Müşrikler bunu eterlediler. Şeytân bunu sanki Hz. Peygamber (s.a.) okumuş gibi gösterdi. Böylece bu kelimeler onların (müşriklerin) dillerine düştü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ssnden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiç bir Nebî yoktur ki...» âyetini indirerek şeytânı tardetti, kovdu. Sonra İ'bn Ebu Hatim der ki: Bize Musa tbn Ebu Mûsâ el-Kûfî'nin... İ'bn Şihâb'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Necm sûresi nazil oldu. Müşrikler : Şayet şu adam ilâhlarımızı hayırla anmış olsaydı, biz onu ve ashabım kabul ederdik. Onun dinine muhalif olan yahûdî ve hıristiyanlar bile onun gibi, 'bizim ilâhlarımıza sövmüyorlar, diyorlardı. Onların, Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabına olan eziyet ve yalanlamaları son derece şiddetlenmişti. Onların sapıklıkları Hz. Peygamberi üzüyor ve onların hidâyete ermelerini te-mennî ediyordu. Allah Teâlâ Necm sûresini inzal 'buyurup Hz. Peygamber (s.a.), «Ne dersiniz Lât ve Uzzâ'ya? Üçüncüsü olan diğer Me-nât'a. Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?» (Necm, 19-21) âyetini okuduğunda, Allah Teâlâ'nın putları zikrettiği sırada şeytân

birtakım kelimeler atıp : Muhakkak ki onlar ulu beyaz kuğulardır. Onların şe-fâatları; işte bu umulandır, dedi. Bunlar, şeytânın düzmeceleri ve fitnesi kabilinden idi. Bu iki cümle Mekke'deki her müşriğin kalbinde yer etti, dilleri bunu söyler oldu. Birbirlerine müjde verip : Muhakkak Muhammed, ilk dini olan kavminin dinine dönmüştür, dediler. Allah Rasûlü (s.a.), Necm sûresinin sonuna eriştiğinde secde etti. Orada bulunan müslüman olsun müşrik olsun herkes secdeye kapandı. Şu kadar var ki Velîd İbn Muğîre cüsseli birisi idi de (secdeye kapana-madığı için) avucuna toprak alıp onun üzerine secde etti. Her iki grup ta (müslümanlar ve müşrikler grubu) Allah Rasûlü (s.a.) nün secdesinden dolayı topluca secde etmelerine şaştılar. Müslümanlar müşriklerin kendileriyle birlikte îmânsız ve yakînsiz olarak secde etmelerine şaşmışlardı. Zîrâ müslümanlar şeytânın, müşriklerin kulağına eriştirdiği âyeti (sözleri) işitmemişlerdi. Böylece müşriklerin gönülleri, Allah Rasûlü (s.a.) nün arzusuna şeytânın karıştırmış olduğu vesveseden huzur -buldu. Şeytân müşriklere, Allah Rasûlü (s.a.) nün fou kelimeleri suretle okumuş olduğunu bildirmişti. Böylece onlar, ilâhlarını ta'zîm için secde etmiş oldular. Bu söz insanlar arasında yayıldı. Şeytân *bu kelimeyi şayia olarak yaydı. O kadar ki bu, Habeş ülkesinde olanlara ve oradaki müslümanlardan Osman İbn Maz'ûn ve ashabına kadar ulaştı. Mekke ahâlîsinin bütünüyle müslüman olduğunu ve Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte namaz kıldıklarını sandılar. Hattâ Velîd İbn Muğîre'nin avucundaki toprağa secdesi haberi dahi onlara ulaştı ve onlara müslümanların Mekke'de emniyyet içinde oldukları söylendi.- Sür'atle (Mekke'ye) geldiler. Halbuki Allah Teâlâ, şeytâmn karıştırmış olduğu vesveseyi gidermiş ve âyetlerini sağlamlaştırarak yalandan muhafaza buyurmuştu. Allah Teâlâ buyurdu ki: «Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiç bir Nebî yoktur ki bir şey arzuladığı zaman şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şey-tânın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi âyetlerini yerleştirir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» Bu; şeytânın karıştırdığını kalelerinde hastalık bulunan ve kaskatı olan kimseleri sınamaya vesîle kılmak içindir. «Zâlimler şüphesiz derin bir ayrılık içindedirler.» Allah Teâlâ kazasını beyân buyurup onu şeytânın uydurmalarından temizlediğinde; müşrikler sapıklıklarına, müslümanlara olan düşmanlıklarına döndüler. Onlara karşı şiddetli davranmaya başladılar. Bu rivayet de mür-seldir. İbn Cerîr'in tefsirinde Zührî'den, onun da Ebu Bekr Ton Abdur-ra-hman İbn Haris İbn Hişâm'dan bunun bir benzeri rivayet edilmiştir. İmâm Ebu Bekr el-Beyhakî «DelâiTün-Ntibüvve» adlı kitabında hadîsi rivayet etmiş- olup, «Meğâzî»sinde de buna benzer şekilde zikretmiştir. Ayrıca İbn îshâk'dan bu kıssanın kendilerine rivayet edilmiş olduğunu da belirtmiştir. Ben de derim ki: Muhammed İbn İs-hâk «es-Sîre»sinde yukardakine benzer şekilde olayı zikretmiştir. Ancak hepsi de mürsel olup (isnâdlarında) kopukluklar vardır. En doğ-rusunu Allah bilir. Beğâvî Tefsirinde İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarının sözlerinden toplanmış olarak yukardakine benzer şekilde olayı anlatmıştır. Sonra burada şöyle fbir suâl sorar : Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.) nü ma'sûm kılmış olmakla birlikte böyle bir olay nasıl meydana geJebilir? Bu sorudan sonra, insanların buna verdikleri cevabları da nakleder. Bu cevabların en güzellerinden biri şudur : Şeytân bu sözleri müşriklerin kulaklarına düşürdü (iletti). Onlar da bunun gerçekte öyle olmadığı ve Rahmân'ın elçisi (s.a.) nden olmayıp şeytânın

işinden olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) nden sâdır olduğunu sandılar. En doğrusunu Allah bilir. Bu haberlerin sahîh olduğu nokta-i nazarından hareketle mütekellimler buna muhtelif ce-vablar vermişlerdir. Kâdî İyâz —Allah ona rahmet eylesin— «eş-Şifâ» adlı kitabında bu fikre karşı çıkıp buna cevablar vermiştir. Allah Teâlâ'nm : «Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiç bir Nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.» kavli Allah Rasûlü (s.a.) nü tesellî-dir. Yani: Bunlar seni üzmesin. Senden önceki rasûl ve nebilere de bunun bir benzeri isabet etmiş, onların da başına gelmiştir. Buhârî1-nin rivayetinde İbn Abbâs, «Şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.» âyeti hakkında der ki: Konuştuğu zaman şeytân onun sözüne vesvese karıştırır. Ama Allah şeytânın vesvesesini yok eder, âyetlerini yerleştirir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Bir şeyi arzuladığı zaman şeytân onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.» âyeti hakkında der ki: Konuştuğu zaman şeytân onun konuşması içine vesvese karıştırır. Mücâhid âyetteki kelimesini; söylediği zaman, şeklinde açıklar. Âyetteki kelimesinin; kı-râet (okuma) anlamında olduğu söylenmiştir. Beğâvî'nin naklettiğine göre; müfessirlerden çoğu âyetteki kelimesinin, Allah'ın
Kitâbı'nı okuma anlamında olduğunu söyler.(...) Dahhak da kelimeyi bu anlamda almıştır. İbn Cerir bu açıklamanın, sözün te'vîlinde en güzel kavil olduğunu söyler. Allah Teâlâ : «Allah, şeytânın karıştırdığını giderir.)) buyurur ki; Nesh'in hakikati, dilde izâle ve kaldırmadır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha : Yani Allah Teâlâ şeytânın karıştırmış olduğu vesveseyi rbtâl eder, .giderir, demiştir. Dahhâk der ki: Allah'ın emri ile Cibril şeytânın karıştırmış olduğu vesveseyi giderdi ve Allah Teâlâ âyetlerini yerleştirdi.
Allah Teâlâ buyurur ki : Ve Allah olan içleri ve hâdiseleri en iyi bilendir. Hiç toir gizlilik ona gizli kalmaz. Takdirinde, yaratmasında, emrinde tâm hikmet ve en yüce hüccet O'nundur, Hakîm'dir O. Bu sebepledir ki: «Şeytânın karıştırdığı; kalblerinde hastalık, (şek, şüphe, küfür ve münafıklık) ıbulunan ve kalbleri kaskatı olan kimseleri sınamaya vesile kılmak içindir.» buyurmuştur. O müşrikler gibisi ki, bununla sevinmişler ve ancak şeytândan olduğu halde bunun sahîh olduğuna inanmışlardır. İbn Cüreyc «Kalblerinde hastalık bulunan kimseler»in münafıklar; «Kalbleri kaskatı olan kimseler»in de müşrikler olduğunu söyler. Mukâtil İbn Hayyân'a göre bunlar, yahûdîler-dir. «Zâlimler şüphesiz derin bir ayrılık, (derin bir sapıklık, muhalefet ve hakka, doğruya karşı derin «bir inâd) içindedirler.» Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin, hak ile bâtılı birbirinden kendisiyle ayıracakları faydalı ilme nail olanların, Allah'a ve Rasûlüne inanmış kimselerin sana vahyetmiş olduğumuz ve Allah'ın ilmi ile, başka şeylerle karışmasından korumasıyla inzal etmiş olduğu bu Kur'an'm Rabbm-dan gelme bir gerçek olduğunu bilip inanmaları ve gönüllerini ona bağlamaları içindir. Muhakkak o, hikmet dolu bir kitabdır. «Önünden de ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indiril-miştir.» (Fussilet, 42), «Muhakkak ki Allah, îmân edenleri (dünyada ve âhirette) dosdoğru yola iletir.» Dünyada onları hakka ve ona tâbi olmaya iletir, bâtıla muhalif olmaya ve ondan sakınmaya muvaffak kılar. Âhirette ise onları cennet derecelerine ulaştıran dosdoğru yola iletir ve onları elîm azaba ve cehennem derecelerine düşmekten uzaklaştırır, kurtarır.[28]

55 — Küfredenler; kendilerine o saat ansızın gelinceye veya gecesi olmayan günün azabı gelip çatana kadar ondan yana devamlı bir şüphe içinde kalırlar.
56 — o gün mülk, Allah'ındır. Onların arasında hükmeder. îmân edip sâlih ameller işleyenler Naîm cen-netlerindedirler.
57 — Küfredip âyetlerimizi yalan sayanlar ise; işte .onlar için horlayıcı bir azâb vardır.

Âyetlerimizi Yalan Sayanlar

Allah Teâlâ, kâfirlerin bu Kur'an'a karşı devamlı bir şek ve şüphe içinde olduklarını haber veriyor, İbn Cüreyc'in yapmış olduğu bu açıklamayı İbn Cerîr de tercih etmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve İbn Zeyd âyetteki zamiri, «Şeytânın karıştırmış olduğu vesvese» ye döndürürler.
«Küfredenler; kendilerine o saat ansızın gelinceye kadar...» Mü-câhid âyetteki kelimesini; ansızın, anlamında almıştır. Ka-tâde der ki: Allah'ın emri kavme ansızın gelinceye kadar... Allah Teâlâ bir kavmi ancak onların sarhoşluğu, gafil olmaları ve nimetleri içinde yakalayıverir. O halde Allah'tan gaflette olmayınız. Zîrâ fâ-sıklar güruhundan 'başkası Allah'tan gaflet içinde olmaz. Mücâhid'in Übeyy tbn Kâ'b'den rivayetine göre «Gecesi olmayan günün azabı gelip çatana kadar.» âyetinde kasdedilen gün, Bedir günüdür. İkrinıe, Saîd îbn Cübeyr, Katâde ve bir çokları da böyle söylemiş olup, İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir. Kendilerinden gelen rivayetlerden birinde İkrime ve Mücâhid bugünün, gecesi olmayan kıyamet günü olduğumu söylemişlerdir. Dahhâk ve Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Bu görüş, doğru olan görüştür. Bedir günü, müşriklerin tehdîd edilmiş olduğu günler cümlesinden olsa dahi burada maksad o olmayıp îkrime ve Mücâhid'in söylemiş olduklarıdır. Bu sebepledir ki Allah Te-âlâ : «O gün mülk, Allah'ındır. Onların arasında hükmeder.» buyurmuştur. Başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Din gününün mâlikidir.» (Fatiha, 3), «O günde gerçek mülk Rahmân'mdır. Kâfirler için de pek yaman bir gündür.» (Furkân, 26).
«İmân edip sâlih ameller işleyenler; (kalbleri îmân edip Allah'ı ve Rasûlünü doğrulayanlar, bildikleri gereğince amel edenler, kalbleri, sözleri ve işleri birbirine uygun olanlar) Naîm cennetler indedirler.» Ayrılmayacakları, zail ve yok olmayacak devamlı nimetler onlar içindir. Kalbleri hakkı inkâr edip yalan sayanlar, Allah Rasûlüne munâ-lefet edenler, ona tâbi olmaktan 'büyüklenenler ise; büyüklenmeleri ve Hakk'tan yüz çevirmeleri mukabilinde işte onlar için horlayıcı bir azâb vardır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).[29]

58 — Onlar ki; Allah yolunda hicret edip te sonra ölür veya öldürülürler, Allah onlara, elbette güzel bir rı-zık verecektir. Şüphesiz ki Allah, rızık verenlerin en ha-yırlısıdır.
59 — Andolsun ki, onları hoşnûd olacakları bir yere koyacaktır. Muhakkak ki Allah, Alîm'dir, Halîm'dir.

60 — tşte böyle. Kim, kendisine yapılan haksızlığa benzeriyle mukabele eder de sonra yine kendisine saldı-rılırsa; andolsun ki Allah, ona yardım edecektir. Şüphesiz ki Allah Afüvv'dür, Gâfûr'dur.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Allah yolunda Allah'ın hoşnûdluğunu ve Allah katındakileri dileyip isteyerek muhacir olarak çıkan, vatanlarını, ailelerini,, dostlarını terk eden, Allah ve Rasûlü için, Allah'ın dinine yardım için ülkelerinden ayrılan, sonra cihâdda öldürülen veya savaş olmaksızın yataklarında eceli ile ölenler, bol ecir ve güzel övgüyü elde etmişlerdir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur: «Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye ölüm gelirse; onun ecrini vermek Allah'a düşer.» (Nisa, 100). «Allah onlara, elbette güzel bir rızık verecektir.» Allah Teâlâ onlara cennetinden gözlerinin aydın olacağı rızkını ve fazlını akıtacaktır. «Şüphesiz ki Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır. Andolsun ki onları, hoşnûd olacakları bir yere koyacaktır.» Ki orası da cennettir. Başka bir âyette şöyle buyrulur : ;»Eğer o kişi gözdelerden ise; rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti onundur.» (Vakıa, 88-89). Allah Teâlâ bu âyette, onların rızık ve Naîm cennetlerini elde edeceklerini, bunlara kavuşacaklarını haber vermiştir. Burada ise şöyle buyurur : Allah onlara, elbette güzel bir rızık verecektir... Andolsun ki onları hoşnûd olacakları bir yere koyacaktır. Muhakkak ki Allah hicret eden, yolunda cihâd eden ve buna müste-hak olanı en iyi bilendir. Halîm'dir. Allah'a hicret etmeleri, O'na güvenmeleri ile onların günâhlarını bağışlayacaktır. Onlara hilmi ile muamele edecektir. Muhacir olsun veya olmasın Allah yolunda Öldürülen kimseye gelince; muhakkak o, Rabbı katında diri olup rızıklan-maktadır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklanırlar.» (Âl-i İmrân, 169). Daha önce de geçtiği üzere bu hususta hadîsler pek çoktur. Muhacir olsun veya olmasın Allah yolunda Ölen kimseye gelince; bu âyet-i kerîme ve sahîh hadîsler ona da rızkın ve Allah'ın büyük ihsanlarının akıtılacağı müjdesini içermektedir, tbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Şurahbil îbn es^Semat'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmıştır: Rûm ülkesinde bir kalede kalmamız ve nöbet beklememiz uzamıştı. Selmân el-Fârisî bana Uğradı da dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Kim, hudutta nöbet beklerken Ölürse; Allah Teâlâ bu ecrin bir mislini ona akıtır, nzık bahşeder ve iki fitneciden onu emîn kılar. Dilerseniz : «Onlar ki; Allah yolunda hicret edip te sonra ölür veya öldürülürler; Allah onlara, elbette güzel bir rızık verecektir. Şüphesiz ki Allah, nzık verenlerin en hayırlısıdır. Andolsun ki onları hoşnûd olacakları bir yere koyacaktır. Muhakkak ki Allah, Alîm'dir, Halîm'dir.» âyetlerini okuyunuz. Yine îbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Ebu Kubeyl ve Rabîa tbn Seyf el-Meâfirî'den rivayetinde onlar şöyle anlatmışlar: Biz Rodos'ta idik. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından Fudâle tbn Ubeyd el-Ansârî de, bizimle birlikteydi. Birisi (Allah yolunda cihâdda) öldürülmüş, diğeri (yatağında eceliyle) ölmüş iki cenaze yanımızdan geçti. İnsanlar öldürülmüş olana doğru meyletti. Fudâle: Ne oluyor ki insanların şuna meyledip ötekini terk ettiklerini görüyorum? dedi. Onlar: Şu Allah yolunda öldürülmüştür, dediler de, şöyle dedi: «Bu ikisinden hangisinin kabrinden haşrolunacak olursam olayım Allah'a yemîn olsun ki aldırmam. Allah'ın kitabım dinleyiniz: «Onlar ki; Allah yolunda hicret edip te sonra

ölür veya Öldürülürler...» Yine İbn Efou Hâtim'in, babası kanalıyla... Abdurrahmân İbn Cahdem el-Havlânî'den rivayetinde Fudâle İbn Ubeyd, birisi denizde mancınık isabet ederek ölmüş, diğeri eceliyle ölmüş iki cenazede hazır bulunmuş. Fudâle İbn Ubeyd, eceliyle ölmüş olanın kabri yanına oturmuş. Ona: Şehidi bıraktın, onun yanında otunnadın, niçin? denilmiş. Bu ikisinden hangisinin kabrinden haşrolunacak olsam aldırmam. Muhakkak ki Allah Teâlâ : <cOnlar ki; Allah yolunda hicret edip te sonra ölür veya öldürülürler... Andolsun ki onları hoşnûd olacağı bir yere koyacaktır.» buyurmaktadır. Ey kul, memnun olacağın bir yere konulup güzel bir rızıkla nzıklandırıldıktan sonra daha ne istersin? Allah'a yemîn olsun ki bu ikisinden hangisinin kabrinden haşrolunacak olsam aldırmazdım, dedi. Bu haberi İbn Cerîr de Yûnus îbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Selâlân İbn Amir'den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Fudâle Rodos'ta emîr (başkan veya kumandan) idi. Birisi Öldürülmüş, diğeri ölmüş iki kişinin cenazesi çıkmıştı... Ve İbn Cerîr haberi biraz önce geçene benzer şekilde zikretti.
Mukâtil İbn Hayyân ve İbn Cüreyc «İşte böyle. Kim, kendisine yapılan haksızlığa benzeriyle mukabele eder sonra yine kendisine saldi-nlırsa; andolsun ki Allah, ona yardım edecektir.» âyetinin sahabeden bir seriyye hakkında nazil olduğunu söylerler. Bunlar Muharrem ayında müşriklerden bir topluluğa rastlamışlardı. Müslümanlar haram ayda kendileriyle savaşmak istemediklerini söyledilerse de, müşrikler savaştan başkasını -kabul etmeyip müslümanların üzerine saldırdılar. Müslümanlar da onlarla savaştı ve Allah onlara yardım etti. «Şüphesiz ki Allah Afüvv'dür, Gafûr'dur.»[30]

61 — îşte böyle. Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Muhakkak ki Allah, Semf dir, Basîr'-dir.
62 — İşte böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nu bırakıp ta taptıkları şeyler de doğrudan doğruya bâtıldır. Muhakkak ki Allah, Aliyy'dir, Kebîr'dir.

Hak ve Hakikat

Allah Teâlâ burada yaratıkları hakkında dilediği şekilde tasarrufta bulunan yaratıcı olduğuna tenbîhte bulunurken başka bir âyette : «De ki: Ey mülkün sahibi, olan Allah'ım; Sen, mülkü dilediğine verirsin. Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini azız edersin, Sen dilediğini zelil edersin. Hayır, yalnız Senin elindedir. Sen; hiç şüphe yok ki, her şeye Kâdir'sin. Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin...» (Âl-i İmrân, 26-27) buyurur. Allah Teâlâ'nın geceyi gündüze, gündüzü de geceye katmasının anlamı; birini diğerine, diğerini berikine girdirmesidir. Bazan kışın olduğu gibi geceler uzar, gündüzler kısalır. Bazan da yazın olduğu gibi gündüz uzar gece kısalır. «Muhakkak ki Allah, kullarının sözlerini en iyi işiten, onları görendir.» Onların durumlarından, hareketlerinden ve durgunluklarından olan hiç bir gizlilik O'na gizli değildir. Allah Teâlâ varlıklar hakkında yegâne tasarruf sahibi, hükmü asla geciktirilmeyecek yegâne hâkim olduğunu beyân buyurduktan sonra şöyle devam eder : «İşte böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir.» İbâdetin ancak kendisine lâyık olduğu yegâne gerçek ilâh O'dur. Zîrâ O, en yüce saltanatın sahibidir. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Her şey O'na

muhtaç, katında zelildir. «O'nu bırakıp ta taptıkları şeyler (putlar, eşler ve Allah dışında tapınılan her şey) de doğrudan doğruya bâtıldır. (Zîrâ onlar ne bir fayda, ne de bir zarara mâlik değildirler.) Muhakkak ki Allah, Aliyy'dir, Ke-bîr'dir.» Başka âyetlerde şöyle buyrulur : «O, öyle ulu, öyle yücedir.» .(Bakara, 255), «Yücelerin yücesidir O.» (Ra'd, 9). Her şey O'nun kahrı, saltanatı ve azameti altındadır. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur. Kendisinden daha büyük olmayan en büyüktür. O, kendisinden daha ulusu olmayan en uludur. Yücedir, mukaddestir, zâ-limlerin söylediklerinden münezzehdir.[31]

63 — Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de böylece yeryüzü yemyeşil olmaktadır. Ve gerçekten Allah, Latîf dir, Hamîd'dir.
64 — Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Muhakkak ki O, Ganî'dir, Hamîd'dir.
65 — Görmedin mi, Allah yerde olanları ve emriyle denizde akıp giden gemileri buyruğunuz altına vermiştir. îzni olmadıkça, göğü yerin üzerine düşmemesi için O tutar. Doğrusu Allah, insanlara karşı Rauf dur, Rahîm'dir.
66 — O'dur sizi dirilten, sonra öldürecek, sonra yine diriltecek olan. Gerçekten insan, çok nankördür.

Allah'ın Emri

Bu da Allah'ın kudretine ve yüce saltanatına delâlet eder. Muhakkak Allah rüzgârları gönderir de rüzgârlar bulutları sürer, sert, kuru, bitki olmayan, sönmüş, kuru ve kara yeryüzüne yağmur yağdırır. «Ama Bİz-ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır...» (Hacc, 5). «Böylece yeryüzü yemyeşil olmaktadır.» kısmının başında olan harfi ta'kîb içindir. Tabiîdir ki her şeyin ta'kîbi kendi öl-çüsüncedir. Nitekim başka bir âyette «Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik et parçasını kemikler olarak yarattık...» (Mü'minûn, 14) buyuruimaktadır ki, bu kabildendir. Halbuki Buhârî ve Müslim'in Sa-hîh'lerindeki bir hadîse göre «Her iki şey arasındaki süre kırk gündür.» bununla birlikte birbirlerine, ta'kîb ifâde eden fâ harfi ile atfe-dilmişlerdir. Aynı şekilde burada da «Böylece yeryüzü yemyeşil olmaktadır.» buyurulmuştur. Yani kuruluğundan ve kuraklığından sonra yemyeşil hale gelmektedir. Hicaz ahâlîsinden birisinden rivayetle zikredildiğine göre orası yağmurun akabinde yemyeşil olurmuş. En doğrusunu Allah bilir.
«Ve gerçekten Allah, Latiftir, Habîr'dir.» Yeryüzünün hangi ye^ rinde ve parçasında olursa olsun, bir taneyi ve ondan daha küçüğünü en iyi bilendir. Hiç bir gizlilik O'na gizli kalmaz. Onlardan her birerine sudan nasibini ulaştırır da o, bu su ile uyanır. Nitekim Lokman şöyle demiştir: «Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır). Muhakkak ki Allah, Latiftir, Habîr'dir.» (Lokman, 16). Başka âyetlerde şöyle buyurulur : «Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan... Allah'a secde etmesinler diye...» (Nemi, 25), «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içinde tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59), «Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbından gizli değildir.» (Yûnus, 61).(...)

«Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. (O'nun mülkü herşeydir.) Muhakkak ki O, Ganî'dir, Hamîd'dir.» O, dışındakilerden müstağnidir. Her şey O'na muhtaç olup, katında kuldur. «Görmedin mi, Allah yerde olan (hayvanları, cansızları, ekin ve meyve) lan buyruğunuz altına vermiştir.» Başka bir âyette şöyle buyrulur : «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13). «(İhsanı, fazlı ve nimetinden olarak) emriyle (rüzgârlı dalgaları birbirine çarpan) denizde (müsahhar kılması ve yürütmesi ile) akıp giden gemileri buyruğunuz altına vermiştir.» Gemiler üzerlerinde olanları hoş bir rüzgârla, rıfk ile ve yumuşaklıkla götürür, gemilerde dilemiş oldukları ticâret eşyalarını ve menfa atlarını bir ülkeden başka bir ülke.-ye, bir iklimden başka bir iklime taşırlar. Onların yanında olanları bunların yanma getirirler. Aynı şekilde yanlarında olanları isteyip arzuladıkları ve ihtiyâç duydukları şeylerden öbürlerinin yanına götürürler. «Buyruğu olmadıkça, göğü yerin üzerine düşmemesi için O tutar.» Şayet dileyip göğe izin vermiş olsaydı, yeryüzüne düşer ve on-dakileri helak ederdi. Fakat lutfu, rahmeti ve kudretinden olarak göğü buyruğu olmadıkça yeryüzüne düşmemesi için O tutar. Bu sebepledir ki: «Doğrusu Allah insanlara karşı (onların zulümlerine rağmen) Rauf'tur, Rahîm'dir.» buyurmuştur. Diğer bir âyette de şöyle buyurur : «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbın mağfiret sahibidir. Şüphesiz ki Rabbının cezalandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6). Allah Teâlâ'nın : «O'dur sizi dirilten, sonra öldürecek, sonra yine diriltecek olan. Gerçekten insan, çok nankördür.» âyeti, şu âyetlere benzemektedir : «Nasü oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.» (Bakara, 28), «De ki: Sizi, Allah diriltir, sonra öldürür, sonra şüphe götürmeyen o kıyamet gününde toplar.» (Câsiye, 26), «Onlar da : Rabbımız bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin... derler.» (Ğâfir, 11). Buna göre âyetin anlamı şöyle olacaktır : Bununla birlikte nasıl olur da Allah'a eşler (denkler) koşar ve O yaratmada, rızık vermede ve tasarrufta yegâne iken O'nun-la birlikte bir başkasına tapınırsınız? «O'dur sizi dirilten, (sizi yoktan yaratan), sonra öldürecek, sonra (kıyamet günü) yine diriltecek olan. Gerçekten insan, çok nankördür.»[32]

67 — Her ümmete yerine getirmeleri gerekli ibâdetler koyduk. Öyle ise işte seninle çekişmesinler, Rabbı-na davet et. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir hidâyet üzeresin.
68 — Seninle tartışırlarsa, de ki: Allah, yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir.
69 — İhtilâfa düştüğünüz şeylerde Allah, kıyamet günü aranızda hükmedecektir.

Allah Teâlâ her kavme yerine getirmeleri gerekli ibâdetler koyduğunu haber veriyor. İbn Cerîr der ki: Yani her ümmetin kendisine tâbi olacakları, uyacakları bir peygamberi vardır. Arap dilinde kelimesinin aslı; insanın itiyâd kazandığı, hayır veya kötülük için gidip geldiği yer anlamındadır. Bu sebepledir ki insanların gidip geldikleri ve bir süre kalmak üzere varıp durdukları haccm rükünlerine de bu isim verilmiştir. Şayet bu âyetin anlamı ve bundan maksad İbn Ce-rîr'in söylemiş olduğu gibi ise «Öyle ise işte seninle çekişmesinler.» âyetinde kasdedilenler, müşrikler olacaktır. Ama âyetten maksad: Her ümmete takdirî bir farz kılma ile ibâdetler

koymuşuzdur, şeklinde ise —ki hemen sonra «yerine getirmeleri, yapmaları gerekli» kısmı getirilmiştir— bu durumda zamîr kendileri için ibâdet yerleri ve yollar konulan kimselere dönecektir. Yani onlar bunu Allah'ın takdiri ve irâdesi ile yapmaktadırlar. O halde seninle çekişmelerinden müteessir olma. Bu seni üzerinde olduğun haktan çevirmesin. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ,: «Rahbına davet et. Şüphesiz ki sen, (maksada ulaştıran) dosdoğru, (apaçık) bir hidâyet üzeresin.» buyurmuştur. Bu, Allah Te-âlâ'nın şu âyeti gibidir : «Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabbına da'vet et.» (Kasas, 87).
Allah Teâlâ'nın :" «Seninle tartışırlarsa, de ki: Allah yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir.» kavli, şu âyeti gibidir : «Şayet seni yalanlarlarsa : Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Si?, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.'» (Yûnus, 41). Kuvvetli ve şiddetli bir tehdîd olan «Allah, yapmakta olduğunu en iyi bilendir.» âyeti, Allah Teâlâ'nın : «O yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter.» (Ah-kâf, 8) âyeti gibidir ve bu sebepledir ki: «İhtilâfa düştüğünüz şeylerde Allah, kıyamet günü aranızda hükmedecektir.» buyurmuştur. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «İşte bunun için sen, davet et ve', emrolunduğun şekilde dosdoğru ol, onların heveslerine uyma. Ve de ki: Allah'ın indirdiği Kitâb'a inandım, aranızda adalet etmekle emro-lundum. Allah bizim de Rabbımız, sizin ds Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar ve dönüş de O'nadır.» (Şûra, 15).[33]

70 — Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz bunlar bir Kitâb'dadır. Doğrusu bunlar Allah için pek kolaydır.

Allah Teâlâ yaratıklarını en mükemmel şekilde bildiğini haber verir. Muhakkak O, göklerde ve yerde olanları ilmiyle kuşatmıştır. Yeryüzünde ve gökte zerre ağırlığı, ondan daha küçüğü ve ondan daha büyüğü Allah'a gizli kalmaz. Muhakkak ki Allah Teâlâ var olmasından önce bütün kâinatı bilir ve bunları Levh-i Mahfûz'daki kitabında yazmıştır. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle b "vurmaktadır ; Muhakkak Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce ve Arş'ı su üzerinde İken yaratıkların kaderlerini takdîr buyurmuştur. SÜnen'ler-de sahabe'den bir topluluktan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın yarattıklarının ilki kalemdir. Ona yaz buyurmuş, o : Ne yazayım? diye sormuş da : Olanları (olacakları) yaz, buyurmuş ve kalem kıyamet gününe kadar olacakları yazmıştır, Ibn Ebu Hitim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Levh-i Mahfûz'u yüz yıllık yol (uzunluğunda) yarattı. Yaratıkları yaratmazdan önce ve Rab Teâlâ Arş üzerinde iken kaleme; yaz, buyurdu. Kalem ne yazayım? dedi. Kıyametin kopacağı güne kadar yaratıklarım hakkındaki ilmimi, buyurdu ve kalem kıyamet gününe kadar Allah'ın ilminde olacakları yazdı. İşte Allah Teâlâ'nm Peygamberi (s.a.) ne hitaben : «Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir.» âyeti budur. Allah Teâlâ'nın eşyayı olmazdan

önce bilmesi, takdîr buyurup aynı zamanda yazması, kullar ne işleyeceklerse, onların yapacakları şekliyle onlar yapmazdan Önce bilmesi O'nun ilminin tamâmmdandır. Yaratmazdan Önce bilir ki şu, kendi ihtiyarı ile mutî olacaktır, şu ise kendi ihtiyarı ile âsî olacaktır ve "bunu katında yazmıştır, her şeyin ilmini ihata etmiştir. Bu O'nun için son derece kolaydır. Bu sebepledir ki: «Hiç şüphesiz bunlar bir Kitâb'dadır. Doğrusu bunlar Allah için pek kolaydır.)) buyurmuştur.[34]

71 — Onlar, Allah'ı bırakır da Allah'ın haklarında hiç bir delil indirmediği ve kendilerinde de bilgi bulunmayan şeylere taparlar. Zâlimlerin hiç bir yardımcısı yoktur.
72 — Onlara, apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, o küfredenlerin yüzlerinden inkârı anlarsın. Nerdeyse, kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar. De ki: Size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Ateş. Allah, .onu küfredenlere va'detmiştir. Ne kötü dönüş.

Allah'ı Bırakıp Ta Putlara Tapanlar

Allah Teâlâ müdriklerin bilgisizliklerini, inkârlarını, Allah Teâlâ'-nın hakkında herhangi bir delil, hüccet, burhan indirmemiş olduğu şeylere tapındıklarını haber verir. Başka bir âyette : «Kim, hiç bir delili olmaksızın Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa; onun hesabı Rabbının katındadır. Gerçek şu ki, kâfirler felah bulmazlar.» (Müf-nıinûn, 117) ıbuyururken, burada da : «Allah'ın haklarında hiç 'bir delil indirmediği ve kendilerinde de bilgi bulunmayan şeylere (putlara) taparlar.» buyurmuştur. Onların, uydurdukları şeyler hakkında herhangi bir bilgileri yoktur. Bunlar; delilsiz ve huccetsiz olarak geçmişlerinden ve babalarından almış olduklarından başka bir şey değildir. Bunların aslı da şeytânın onlara güzel gösterdiği, süslediği şeylerden ibarettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onları: «Zâlimlerin hiç t>ir yardımcısı yoktur.» Onların başlarına gelecek azâb ve cezadan Allah'a karşı onlara yardım edecek bir yardımcı 'bulunmaz, sözüyle tehdîd buyurmuştur. «Onlara, apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, (Allah'ı birlemeye, O'ndan başka ilâh olmadığına, şerefli elçilerinin hak ve doğru olduğuna delâlet eden Kur'an'ın âyetleri, hüccetleri, apaçık delilleri onlara anıldığı zaman) neredeyse, âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar.» Neredeyse Kur'an'dan sahîh delillerle kendilerine hüccet getirenlerin üzerine koşup onlara elleriyle ve dilleriyle kötülük yapacaklar. Ey Muhammed onlara de ki: «Size bundan kötüsünü haber vereyim mi? Ateş. Allah, onu küfredenlere va'detmiştir.» Cehennem ve azabı sizin dünyada iken Allah'ın dostları inananları korkutagelmek-te olduklarınızdan daha. büyük, daha ağır ve şiddetlidir. Bu yaptıklarınıza karşılık âhiret azabı sizin onlardan kendi zannınız ve isteğinizle elde ettiklerinizden daha büyük, daha ağırdır. Dönüş yeri ve kalacak yer olarak cehennem ne kadar kötüdür. «Muhakkak O, ne kötü bir karargâh ve konaklama yeridir.» (Furkân, 66).[35]

73 — Ey insanlar, bir misâl verildi, şimdi onu dinleyin : Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar. Ama sinek onlardan bir şey kapsa, bunu. da ondan kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de âciz.

74 — Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Muhakkak ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.

Allah Teâlâ putların ne kadar hakîr ve onlara tapınanlann ne kadar zayıf akıllı olduklarına işaretle buyurur ki: «Ey insanlar, (Allah'a şirk koşan ve Allah'ı tanımayanların tapındıktan için size) bir misâl verildi, şimdi (susun) onu dinleyin (ve anlayın) : Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.» Sizin tapınmakta olduğunuz putların ve Allah'a denk saydıklarınızın hepsi bir tek sineği yaratmaya güç yetirebilmek üzere bir araya gelmiş olsalardı bile buna güç yetiremezlerdi. İmâm Ahmed der ki: Bize Esved İbn Âmir'in... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi merfû' olarak rivayet etmektedir.— riyâyetinde şöyle buyrulmaktadır : Benim yaratışım gibi yaratmaya kalkışandan daha zâlim olanı kimdir? Benim yaratışım gibi bir zerre veya bir sinek, veya bir tane yaratsınlar ya. Buhârî ve Müslim hadîsi Umâre kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet eder ki, Allah Teâlâ şöyle buyurmuş : Benim yaratışım gibi yaratmaya kalkışandan daha zâlim olanı kimdir? Bir zerre yaratsınlar, bir arpa yaratsınlar bakalım.
Daha sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Ama sinek onlardan bir şey kapsa, bunu da ondan kurtaramazlar.» Onlar bir tek sineği yaratmaktan âcizdirler. Hattâ acizleri bundan daha büyüktür. Şayet bir sinek o putların üzerindeki güzel şeylerden (meselâ güzel kokudan) bir şey almış olsaydı, onlar buna mukavemet etmekten ve karşı durmaktan bile âcizdirler. Sonra sinekten bunu kurtarmak istemiş olsalardı, buna da güç yetiremezlerdi. Halbuki sinek, Allah'ın yaratıklarının en zayıf ve en hakir olanlarından birisidir. Bu sebepledir ki: «İsteyen de, istenen de âciz.» buyurmuştur. İbn Abbâs burada isteyenin put, istenenin de sinek olduğunu söyler ki, îtin Cerîr bu görüşü tercih etmiştir ve âyetin akışından açıkça görünen de budur. Süddî ve başkaları ise İsteyenin kuî, kendisinden istenenin de put olduğunu söylemişlerdir.
Allah Teâlâ daha sonra: «Onlar Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler.» buyurur. Onlar, aczi ve zayıflığı sebebiyle bir sineğe bile mukavemet edemeyen putlara Allah ile beraber, tapındıklarında, Allah'ın kadrini ve azametini gereği gibi takdîr edememişlerdir. «Muhaikkak ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» Kudreti ve kuvveti ile her şeyi yaratmış olan Allah en kuvvetlidir. «Önce yaratan, sonra onu tekrar eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27), «Doğrusu Rabbmın yakalayışı amansızdır. Önce yaratıp sonra tekrarlayan O'dur O.» (Burûc, 12-13), «Şüphesiz ki rızıklandıran da, güç ve kuvvet sahibi olan Allah'tır.» (Zâriy&t, 58). «Muhakkak ki Allah Kavî'dir.» O, her şeye gâlibdir. Azameti ve saltanatı ile hiç bir şey O'na gâlib gelemez ve O'na karşı duramaz. Vâhid ve Kahhâr olandır O.[36]

75 — Allah meleklerden elçiler seçer. İnsanlardan da. Doğrusu Allah, Semî'dir, Basîr'dir.
76 — Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Allah Teâlâ şeriat ve kaderinden dilediği hususlarda meleklerden; risâletlerini ulaştırmak için de insanlardan elçiler seçtiğini haber verir. «Doğrusu Allah, Semî'dir, Basîr'dir.» Kullarının sözlerini işitendir, pnları görendir, onlardan bu seçime kimin müstehak olduğunu en iyi bilendir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Allah, risâ-letini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124). «Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.» Allah Teâlâ rasûllerini göndermiş olduğu hususlarda elçilerine neler yapıldığını en iyi bilendir. Onların işlerinden hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Nitekim O, başka bir âyette şöyle buyurur «Görülmeyeni bilendir. Görünmezliklerine kimseyi muttali' kılmaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber bundan müstağnidir... ve her şeyi bir sayı ile sıralamıştır.» (Cinn, 26 — 28). Allah Te'âlâ onları gözetmektedir, onlara söylenenlere şâhiddir, onları koruyandır ve kendi taraftarlarına yardım edicidir. «Ey peygamber; Rabbmdan sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67).[37]

77 — Ey imân edenler; rükû1 edin, secdeye varın, Rabbmıza kulluk edin ve iyilik yapın ki kurtuluşa eresi-niz.
78 — Ve Allah için hakkıyla cihâd edin. O, sizi seçmiş ve babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce peygamberlerin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhidler olmanız için size müs-lüman adını veren O'dur. Şu halde namaz kılın, zekât verin ve Allah'a sarılın. O'dur sizin mevlânız. Ne güzel mev-lâ, ne güzel yardımcı.

Hacc süresindeki bu ikinci secdede, secde etmenin meşru' olup olmadığı konusunda imamlar iki görüş üzere ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan birinci secdenin tefsirinde biz Ukıbe İbn Âmir'den rivayet edilen ve Allah Rasûlü (s.a.) nün : Hacc sûresi iki secde ile üstün kılınmıştır. Kim bu iki secde âyetinde secde etmemişse; onları okumamıştır, buyurduğu hadîsi vermiştik. Allah Teâlâ burada : «Ve Allah yolunda hakkıyla, (mallarınızla, dillerinizle ve canlarınızla) cihâd edin.» buyururken, ıbaşka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Ey îmân edenler, Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun.» (Âl-i İmrân, 102). Ey (Muhammed) ümmeti, Allah sizi diğer ümmetler üzerine seçmiş, sizi üstün ve şerefli kılmış, en şerefli elçiyi ve en mükemmel şeriatı size vermiştir. Dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Güç yetireme-yeceğiniz şeyle sizi mükellef tutmamış; size zor gelen bir şeyi size yük-lemişse mutlaka sizin için ondan bir çıkış ve ferahlık 'koymuştur. Meselâ kelime-i şehâdet'ten sonra İslâm rükünlerinin en büyüğü olan namazı ele alalım; ikâmet halinde dört rek'at olarak vacib iken seferde iki rek'ata düşürülmektedir. Korku halinde onu imamlardan bazısı bir rek'at olarak kılar. Nitekim bu, hadîste belirtilmiştir. Namaz yürürken, binitli iken, kıbleye dönerek ve dönmeyerek kılınmaktadır. Seferde (yolculukta) kılınan nafile namaz da böylecedir. Kıbleye doğru ve başka tarafa doğru kılına bilmektedir. Namazın rükünlerinden birisi olan kıyam hastalık özrü ile düşmektedir. Hasta oturarak namaz kılabilir. Buna güç yetiremez ise yanı üzeri (yatarak) kılabilir. Buna ilâveten diğer farzlar ve vâciblerde de buna benzer ruhsatlar ve hafifletmeler vardır. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) : Hanîf ve müsamahakâr din ile gönderildim, buyurmuştur. Ayrıca Muâz ve

Elbu Musa'yı Ye-men'e emîr olarak gönderirken onlara: Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz. Kolaylaştınnız, zorlastırmayımz, buyurmuştur. Bu hususta hadîsler pek çoktur. Bu sebepledir ki İbn Abbâs, «Dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» âyetinde darlığın kasdedildiğini söylemiştir. İbn Ce-rîr «Babanız İbrahim'in yolu» kısmındaki (<l.) kelimesinin: Babanız İbrahim'in dininde olduğu gübi size de dinde herhangi bir zorluk kılmamış, onu size geniş tutmuştur, anlamında olmak üzere mansûb olduğunu söyler. Yine İbn Cerîr: «Babanız İbrahim'in dinine yapışın,» takdiri ile mansûb olma ihtimâlinden bahseder. Ben de derim ki: Bu anlamda olmak üzere bu âyet, Allah Teâlâ'nm : «De ki: Şüphesiz Rab-bım, beni dosdoğru yola iletti. Halis muvahhid olan İbrahim'in dinine.» (En'âm, 161) âyeti gibidir.
İmâm Abdullah îbn Mübârek'in îbn Güreye kanalıyla... İbn Alb-bâs'tan rivayetine göre; «Daha önce size müslüman adını veren O'dur.» âyetinde, Allah Teâlâ kasdedilmektedir. Yani size bu adı veren Allah'tır. Mücâhid, Ata, Dahhâk, Süddî, Katâde ve Mukâtil tbn Hayyân da böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise burada Hz. İbrahim'in kasdedildiğini söylemiştir. Onun bu tercîhindeki delili; «Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da sana tes-lîm olanlar yetiştir...» (Bakara, 128) âyetidir. İbn Cerîr der ki: Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in bu tercihi doğru değildir. Zîrâ bilinir ki Hz. İbrahim/bu ümmete Kur'an'da müslümanlar adını koymamıştır. Allah Teâlâ : «Daha önce size müslüman adım veren O'dur.» buyurmaktadır. Mücâhid der ki: Daha önce geçmiş kitablarda, Zikir'-de ve (bunda yani Kur'ânda Allah Teâlâ sizi müslümanlar olarak isimlendirmiştir. Başkaları da böyle söyler. Ben de derim ki: Bu; doğru olan görüştür. Zîrâ Allah Teâlâ : «O, sizi seçmiş ve dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» buyurmaktadır. Daha sonra Allah , Teâlâ onları Allah Rasûlü (s.a.) nün getirmiş olduklarına teşvik buyurur ki; o, babaları İbrahim Halil'in dinidir. Daha sonra Allah Teâlâ bu ümmetin sânını yüceltmesi, geçmiş zamanlarda peygamberlerin kitablarında râ-hibler ve papazlara okunan güzel övgü ile anması şeklindeki nimetini zikreder. Ve buyurur ki: «Bu Kur'an'dan önce ve bu Kur'ân'da size müslüman adını veren O'dur.» Bu âyetin tefsiri sırasında Neseî der ki: Bize Hişâm İbn Ammâr... Haris el-Eş'arî'den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet ediyor ki, şöyle buyurmuştur: Kim câhiliyet davası güderse; o, cehennemde diz çökenlerdendir. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, oruç tutup namaz kılsa bile mi? dedi de : Evet, oruç tutup namaz kılsa dahi. Sizler; sizi müslümanlar, mü'minler, Allah'ın kullan olarak Allah'ın isimlendirmiş olduğu Allah'ın daveti ile çağırın, buyurdu. Bu hadîsi daha önce biz «Ey insanlar; sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbınıza ibâdet edin. Tâ ki, takva sahibi olasınız.» (Bakara, 21) âyetinin tefsirinde uzunca vermiştik. Bu sebepledir ki: «Peygamberlerin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhidler olmanız için...» buyurmuştur. Yani Allah'ın sizi orta yolu ta'kîta eden, adaletli, seçkin, bütün ümmetler katında adaletine şehâdet edilmiş ümmet kılması; ancak kıyamet günü insanlara şâhidler olmanız içindir. Zîrâ bütün ümmetler o günde, bu ümmetin efendiliğini ve dışındaki bütün ümmetlere üstünlüğünü itiraf edecektir. Bu sebepledir ki kıyamet günü onların, peygamberlerin risâleti onlara eriştirdiğine dâir şehâdet-leri kabul olunacaktır. Allah Rasûlü ise, bu ümmet hakkında onlara risâleti tebliğ ettiğine dâir şehâdet edecektir. Bu husustaki bilgi

daha önce «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.» (Bakara, İ43) âyetinde geçmişti. Biz orada Hz. Nûh (a.s.) ve ümmeti ile ilgili hadîsi tekrarına gerek bıraJanayacak şekilde zikretmiştik.
Allah Teâlâ : «Şu halde namaz kılın, zekât verin.» buyurur ki; Allah'ın bu ibüyük nimetine O'nun şükrünü yerine getirmek suretiyle mukabele edin. Sizin üzerinize farz kılınanları yerine getirmek, vâcib kıldıklarına itaat etmek, haram kıldıklarını terk etmek suretiyle Al-Jah'm sizin üzerinizdeki hakkını yerine getirin. Namaz kılmak ve zekât vermek bunların en önemlilerindendir. Zekât vermek; Allah'ın yaratıklarına iyilikte bulunmaktır. Allah Teâlâ zenginler üzerine fakîr-îer için her sene malından az bir kısmını zayıflara ve muhtaçlara vermek üzere çıkarmayı vâcib kılmıştır. Nitekim daha önce Tevbe süresindeki zekât âyetinde (Berâe, 60) tafsilâtlı olarak anlatılmıştı.
«Allah'a sarılın.» Allah'tan yardım dileyin, Allah'a güvenin ve O'nunla güç bulun. O'dur sizin sahibiniz. Sizi koruyan, size yardım eden ve düşmanlarınıza karşı sizi muzaffer kılacak olan O'dur. «NÖ güzel mevlâ (sahip ve düşmanlarınıza karşı) ne güzel yardımcı.» Vü-heyb îbn Verd der ki: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Ey Ademoğlu, öfkelendiğin zaman Beni an ki, öfkelendiğimde seni anayım. Seni helak ettiklerim içinde helak etmeyeyim. Haksızlığa uğradığında sabret, sana yardımıma razı ol. Benim sana yardımım, muhakkak senin kendine yardımından daha hayırlıdır. Vüheyb'in bu sözünü tbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Allah Teâlâ en iyi bilendir. Hamd, minnet, güzel övgü ve nimet O'nundur. Diğer işlerde ve sözlerde muvaffakiyet ve ma'-sûmiyeti O'ndan dileriz.
Hacc sûresi tefsirinin sonudur. Allah'ın salât ve selamı efendimiz Muhammed'e, âline ve ashabına olsun, O'nu şereflendirsin ve ikram etsin. Allah Teâlâ sahabeden ve kıyamet gününe kadar güzellikle onlara uyanlardan hoşnûd olsun.[38]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5405-5412
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5412-5413
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5414-5418
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5422-5423
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5424-5425
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5426
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5426-5427

[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5427
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5431-5433
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5434-5436
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5437-5438
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5438-5442
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5443-5444
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5445-5449
[15] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5449-5486
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5487-5489
[17] Nihâye'de bu kelime; görme duyusunun kaybedilmesi, gözün ise açık bir hâlde kalması şeklinde açıklanmıştır. (Arapça yayına hazırlayanlar.)
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5489-5492
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5493-5494
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5495-5500
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5500-5502
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5503
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5509-5512
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5512-5513
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5514-5515
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5515-5517
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5517-5518
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5519-5522
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5523-5524

[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5524-5526
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5527
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5528-5530
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5530-5531
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5531-5532
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5533
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5534-5535
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5535
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5536-5539

MU'MİNÜN SÛRESİ

MU'MİNÜN SÛRESİ

(Sûre Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.
2 — Ki onlar; namazlarında huşu' içindedirler.
3 — Ki onlar; boş sözlerden yüz çevirirler.
4 — Ki onlar; zekâtlarını verirler.
5 — Ki onlar; ırzlarını korurlar.
6 — Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler.
7 — Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.
8 — Ki onlar; emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler,
9 — Ki onlar; namazlarını korurlar.
10 — işte onlar, vâris olanlardır.
11 — Onlar ki; Firdevs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalıcıdırlar.

Gerçek Mü'minler

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... Ömer İbn Hattâb'dan rivayet etti ki o, şöyle diyor : Allah Rasûlü (s.a.) ne vahiy nazil olduğu zaman onun yüzünün çevresinde arı vızıltısı gibi bir ses işitiliyordu. Bir süre sonra kıbleye döndü, ellerini kaldırdı ve : Ey Allah'ım, bize artır, eksiltme. Bize ikram buyur, bizi hakîr kılma. Bize ver, bizi mahrum etme. Bizi tercih et, başkalarını bize tercih buyurma. Bizden hoş-nûd ol ve bizi hoşnûd eyle, buyurdu, sonra : Bana on âyet nazil oldu ki, kim onları yerine getirirse; cennete girer, buyurdu ve on âyeti bitirinceye kadar : «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» âyetlerini okudu. Hadîsi Tirmizî Tefsir bölümünde, Neseî de es-Salât bölümünde Abdürrezzâk kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî: Hadîs mün-kerdir. Yûnus İbn Süleym'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz. Yûnus'u ise tanımıyoruz, demiştir. Neseî Sünen'inde der ki: Bize Ku-teybe İbn Saîd... Yezîd İbn Bâbenûs'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış : Hz. Âişe'ye : Ey mü'minlerin annesi, Allah Rasûlü (s.a.) nün ah-lâteı nasıl idi? diye sorduk da : Allah Rasûlü (s.a.) nün ahlâkı Kur'ân idi, deyip : «Ki onlar namazlarını korurlar.» âyetine ulaşıncaya kadar : «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır...» âyetlerini okudu ve : İşte Allah Rasûlü (s.a.) nün ahlâkı böyleydi, dedi. Kâ'b el-Ahtoâr, Mücâ-hid, Ebu Aliye ve başkalarından rivayete göre Allah Teâlâ Adn cen-netini yaratıp onu eliyle diktiğinde ona bakmış ve : Konuş, buyurmuş. Adn cenneti de : «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» demiş. Kâ'b el-Ahbâr: Allah Teâlâ'nın onlar için hazırlamış olduğu şereften dolayı, diye ekler. Ebu Aliye : Allah Teâlâ bunu Kitâib'mda inzal buyurdu, der. Bu, Ebu Saîd el-Hudrî'den merfû' olarak şöyle rivayet ediliyor : Ebu Bekr el-Bezzâr, Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ cenneti altun ve gümüş kerpiçten yaratıp onu dikti, ona; konuş, buyurdu. Cennet: «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» dedi. Melekler ona girdiler ve: Ey kralların yurdu, müjdeler

olsun sana, dediler. Yine Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Bişr fbn Adem kanalıyla... Ebu Saîd'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ cenneti altun ve gümüş kerpiçten, sıvasını miskten yarattı. —Ebu Bekr der ki: Bu hadîsin başka bir yerdeki rivayetinde şöyle gördüm:— Cennetin duvarı altun ve gümüş kerpiçtir. Sıvası da misktir. Allah Teâlâ ona; konuş, buyurdu da : Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır, dedi. Melekler: Ey krallann yurdu, müjdeler olsun sana, dediler. Daha sonra Bezzâr der ki: Adiyy îlbn Fadl dışında kimsenin hadîsi merfû' olarak rivayetini bilmiyoruz. O ise hafız değildir, çok önceleri ölmüş bir hadîs şeyhidir. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed îbn Ali... İbn Abbas'tan rivayet eder ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ Adn cennetini yarattığında, orada hiç ibir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve beşerden hiç kimsenin hatırına gelmeyecek şeyler yarattı. Sonra ona; konuş, buyurdu da Adn cenneti : «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır,» dedi. Hadîsin isnadında bulunan Bakıyye Hicâz'lılardan olup zayıftır. Yine Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Osman İbn Ebu Şeybe... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki —îbn Aibbâs hadîsi mertfû* olarak rivayet ediyor— Allah Teâlâ Adn cennetini eliyle yaratmış, oraya meyvelerini sarkıtıp orada nehirler akıttıktan sonra ona bakmış ve : aMü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» demiş ve şöyle buyurmuş : İzzetim, hakkı için senin içdn-de hiç bir cimri bana komşu olmayacaktır. Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ el-Bezzâr... Enes (r.a.) den rivayet etti ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ Adn cennetini eliyle beyaz inci, kırmızı yakut ve yeşil zeberced kerpiçlerinden yarattı. Sıvası misk, çakılları inci, otları za'ferân idi. Sonra ona; konuş, buyurdu da o: «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» dedi. Allah Teâlâ da: İzzetim ve celâlim hakkı için sende hiç bir cimri bana komşu olmayacaktır, buyurdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «Her kim ki, nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felaha erenlerin ta kendileridir.» (Haşr, 9) âyetini tilâvet buyurmuştur.
Allah Teâlâ: «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır.» buyurur ki, bu sıfatlarla nitelenmiş olan inanmış kimseler gerçekten kazanmışlar, mutlu olmuşlar ve kurtuluşu elde etmişlerdir.
«Ki onlar; namazlarında huşu' içindedirler.» âyeti hakkında îbn Aibbâstan rivayetle. Ali İbn Ebu Talha der ki: Huşu' içinde olanlar; korkanlar, sükûnet içinde olanlardır. Mücâhid, Hasan, Katâde ve Züh-rî'den de böyle rivayet edilmiştir. Aü îbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivayete göre; huşu', kalbin huşû'udur. İbrâhîm en-Nehaî de böyle söylemiştir. Hasan el-Basrî der ki: Onların huşû'lan kalblerinde İdi de, bununla gözlerini kapadılar ve mütevazı oldular. Muhammed İbn Şîrîn der ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabı namazda gözlerini göğe kaldırırlardı. «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşu' içindedirler.» âyetleri nazil olunca gözlerini secde yerlerine indirdiler. Yine İbn Şîrîn der ki: Onlar : Gözü namaz kıldığı yeri geçmesin. Şayet bakma itiyadı kazanmış ise bu durumda gözlerini kapasın, derlerdi. İbn Sîrîn'in bu sözünü İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir. Sonra İbn Cerîr'in İbn Sîrîn'den ve Ata İbn Ebu Re-bâh'tan mürsel olarak rivayet ettiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) bu âyet nazil oluncaya kadar böyle yaparmış.

Namazda huşu' ancak kalbini namaz için boşaltan, namaz dışındaki şeylerden namaz sebebiyle vazgeçip sâdece onunla meşgul olan ve onu başka şeylere tercih edenler hakkında meydana gelebilir. İşte o zaman namaz, kişi için bir rahat ve göz aydınlığı olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) İmâm Ahmed ve Neseî'nin Enes'den rivayet ettikleri bir hadîste şöyle buyurur : Bana hoş koku ve kadınlar sevdirildi. Göz aydınlığı da namazda kılındı. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'-nin... Eşlem kabilesinden bir adamdan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Bilâl, bizi namazla dinlendir, buyurdu. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nln... Muhammed İbn Hanefiyye'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Babamla beraber ansâr'dan bir hısımımızın yanına girmiştim. Namaz vakti geldi. Ey câriye, bana abdest almam için su getir; belki namaz kılarım da rahat ederim, dedi. Bizi gördü. Biz bu davranışını hoş karşılamadık da, şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) nün : Kalk ey Bilâl, bizi namazla rahat ettir, dinlendir, dediğini işittim.
Allah Teâlâ : «Ki onlar boş sözlerden, (bâtıldan) yüz çevirirler.» buyurur ki, bazılarının söylediği gibi bu; şirki, diğerlerinin söylediği gibi günâhları (ma'siyetleri) kendisinde hiç bir fayda olmayan söz ve fiilleri de içifte: alır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler.» (Fur-kân, 72) buyurur. Katâde der ki : Allah'a yemin olsun ki, onları bundan men'edecek, alıkoyacak Allah'ın emri gelmiştir.
Allah Teâlâ : «Ki onlar; zekâtlarını verirler.» buyurur. Âyet Mekke'de nazil olmakla birlikte çokları burada maksadın, malların zekâtı olduğu görüşündedir. Halbuki zekât, Medine'de ve hicretin ikinci senesi farz kılınmıştır. Zahir olan odur ki; Medine'de nazil olan, sâdece zekâtın nisabı ve cna hâs ölçülerdir. Değilse zekâtın aslı Mekke'de vâ-cib idi. Nitekim Allah Teâlâ Mekke'de nâziî olmuş olan En'âm sûresinde : «Hasad edildiği gün de hakkını verin.» {En'âm, 141) buyurmaktadır. Burada zekâttan maksadın nefsin şirkdsn ve kirlerden temizlenmesi de olabilir. Nitekim başka âyetlerde şöyle touyrulur : «Onu arıtan felaha ermiştir şüphesiz. Ve onu kirletip örten ise; muhakkak ziyana uğramıştır.» (Şems, 9-10), «Müşriklerin vay haline. Onlar ki zekât vermezler.» (Fussilet, 6-7). Tabiî ki bu, âyetin tefsîrindeki iki kavilden birine göredir. Burada nefislerinin temizlenmesi ve malların zekâtı olmak üzere her iki durumun da kasdedilmiş olması ihtimâl dahilindedir. Zîrâ malların zekâtı da, nefislerin temizlenmesi cümlesin-dendir. Kâmil mü'min odur ki hem bunu, hem de onu yapar. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa; işte onlar haddi aşanlardır.» buyurur ki; mahrem yerlerini haramdan koruyan kimseler, hiç bir zaman Allah'ın yasaklamış olduğu zina veya livâtaya düşmezler. Allah'ın kendileri için helâl kılmış olduğu eşleri ve sahip olmuş oldukları cariyelerden başkasına yaklaşmazlar. Allah'ın kendisine helâl kılmış olduğunu yapan ise, elbette ayıplanmaz ve onun için bir zorluk da yoktur. Bu sebepledir ki: «Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değillerdir. Kim de bundan (eşler ve cariyelerden) başkasını ararsa; işte onlar haddi aşanlardır.» buyurmuştur. İbn Cerir der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Katâde'den rivayet etti ki, bir kadın kölesi ile ilişki kurmuş ve : Allah'ın kitabındaki »Sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır.» âyetini te'vü ettim, ona dayandım, demişti. Kadın, Ömer tbn Hattâb'a

getirildi de, Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından bazı kimseler Hz. Ömer'e : Allah'ın kitabından bir âyeti te'-vîl edilmeyecek yönde te'vîl etti, dediler. Hz. Ömer köleyi sürgün etti, saçlarını kesti ve kadına : Bundan sonra sen, her bir müslümana haramsın, dedi. Bu, garîb bir haberdir ve isnadında kopukluk vardır. İbn Cerîr bu haberi Mâide sûresi tefsirinin başında vermiştir. Halbuki buraya daha uygundur. Hz. Ömer'in kadını (müslüman) erkeklere haram etmesi ancak onu maksadının zıddı ile cezalandırmaktan ibarettir. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Şafiî —Allah ona rahmet eylesin- ve onun görüşünde olanlar «Ki onlar, ırzlarını korurlar. Sâdece ekleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır.» âyetini el ile meni getirmenin haram olduğuna delil getirirler. İmâm Şafii der ki : Bu iş, bu iki kısmın dışındadır. Allah Teâlâ : «Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır." buyurmuştur. Onlar İmâm Hasan İbn Arafe'nin meşhur cüz'-ünde rivayet etmiş olduğu şu hadîse dayanırlar : Hasan İbn Arafe der ki : Bana Ali İbn Sabit el-Cezeri... Enes İbn Mâlik'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet eder ki şöyle buyurmuştur : Yedi sınıf insan vardır ki, kıyamet günü Allah Teâlâ onlara (rahmet) nazanyla bakmaz. Onları temize çıkarmaz, onları sâlih ameller işlemiş olanlarla bir araya getirmez ve ateşe ilk defa onları koyar. Ancak tevbe edenler müstesnadır. Kim Allah'a tevbe ederse, Allah Teâlâ onun tevbesini kabul eder. Bunlar: Eli ile istimna eden, livâta yapan ve' yapılan, devamlı içki içen, (Allah'dan) yardım istetinceye kadar ana-babasını döven, kendisine la'net edilinceye kadar komşularına eziyet eden ve komşusunun eşi ile zina edendir. Bu, garîb bir hadîs olup meçhul olması sebebiyle isnadında bilinmeyen bir râvî vardır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ : «Ki onlar; emânetlerine ve ahidlerine rivayet ederler.» buyurur ki, onlara bir şey emânet edildiği zaman emânete ihanet etmez, bilakis emânetleri ehline tevdî' ederler. Bir ahid veya bir anlaşma yaptıklarında buna uyarlar. Değilse Allah Rasûlü (s.a.) nün haklarında : Münafığın alâmeti üçtür : Konuştuğu zaman yalan söyler, bir şey va'dettiğinde va'dinden döner, kendisine bir şey emânet olunduğunda ihanet eder, buyurduğu münafıkların sıfatları onlarda yoktur.
. Allah Teâlâ : «Ki onlar; namazlarını korurlar.» buyurur ki, İbn Mes'ûd'un da söylediği üzere onlar namazlarına vakitlerinde devam eder, namazları vakitlerinde kılarlar. İbn Meş'ûd der ki: Hz. Peygamber (s.a.) e sordum ve : Ey Allah'ın elçisi, amellerin hangisi Allah'a en sevimlidir, dedim. Vaktinde kılınan namazdır, buyurdu. Sonra hangisi? diye sordum : Ana-babaya iyiliktir, buyurdu. Sonra hangisi? dedim : Allah yolunda cihâddır, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sa-hîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Hadîsin Hâkim'in Müstedrek'indeki rivayetinde : İlk vaktinde kılman namazdır, kısmı da vardır. İbn Mes'ûd ve Mesrûk, «Ki onlar; namazlarını korurlar.» âyetinde, namaz vakitlerinin kasdedildiğini söylemişlerdir. Ebu Duhâ, Alkame îbn Kays, Sa-îd îbn Cübeyr velkrime de böyle söylemiştir. Katâde : Vakitlerine, rükû* ve secdesine ^riayet ile devamlı kılarlar, demiştir. Allah Teâlâ bu güzel sıfatlan zikretmeye namazla başlamış ve namazla bitirmiştir. Bu, namazın üstünlüğüne delâlet eder. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İstikâmet üzere olunuz. Ancak bunu tâm olarak yapamayacaksınız. Bilin ki amellerinizin en hayırlısı; namazdır. Mü'-, minden başkası abdeste itinâ göstermez. Allah Teâlâ onları bu güzel sıfatlarla ve bu güzel amellerle, bunları yerine

getirmekle niteledikten sonra: «İşte onlar vâris olanlardır. Onlar ki; Firdevs'e vâris olacaklardır. Ve orada ebedî kalıcıdırlar.» buyurur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'tan cenneti istediğiniz zaman, O'ndan Firdevs'l isteyin.
Muhakkak o, cennetin en üstünü ve cennetin ortasıdır. Cennetin nehirleri oradan kaynar ve üzeri Rahmân'm Arş'ıdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden hiç kimse yoktur ki onun iki evi olmasın: Cennette bir ev ve cehennemde bir ev. ölüp cehenneme girdiği takdirde cennet ehli onun (cennetteki) evine vâris olurlar. İşte Allah Teâlâ'nın : «İşte onlar vâris olanlardır.» kavli budur. İbn Cüreyc'in Leys'den, onun da Mücâhid'den rivayetinde o, «İşte onlar, vâris olanlardır.» âyeti hakkında şöye der: Hiç bir kul yoktur ki onun biri cennette, diğeri cehennemde iki evi olmasın. Müml-nin cennetteki evi bina edilir, cehennemdeki evi ise yıkılır. Kâfire gelince; onun cennetteki evi yıkılır ve cehennemdeki evi bina olunur. Sa-, îd İbn Cübeyr'den de bunun bir benzeri rivayet edilmiştir. Mü'müıler, kâfirlerin (cennetteki) evlerine vâris olurlar. Zîrâ onlar Allah'a ibâdet için yaratılmışlardır. İnananlar Allah'ın üzerlerine vâcib kılmış olduğu ibâdeti yerine getirip kâfirler yaratılmış oldukları şeyi (Allah'a ibâdeti) terk ettiklerinden Allah'a itaat etmiş olmaları halinde kâfirlerin kazanacakları nasîblerini mü'minler elde ederler. Mü'minler için bundan daha da üstünü vardır ki, Müslim'in Sahîh'Inde Ebu Bürde'nin babasından, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiş olduğu bir hadîste şöyle buyrulur: Kıyamet günü müslümanlardan bazı kimseler, dağlar misâli günâhlarla gelirler. Allah Teâlâ bu günâhları onlara bağışlar ve günâhları yahûdîler ile hırlstlyanlar üzerine koyar. Yine Müslim'in, rivayet .etmiş olduğu bu hadîsin başka bir rivayetinde Allah Teâlâ her müsümana bir yahûdî veya bir hıristiyan verir de ona : İşte bu, senin ateşten kurtuluşundur, denilir. Ömer tbn Abdülazîz, Ebu Bürde'ye babasının bunu Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet ettiğine dâir kendinden başka ilâh olmayan Allah adına üç kere yemîn ettirdi. Ebu Bürde yemîn etti. Ben derim ki: Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'-nın şu âyetleri gibidir^ «İşte bu cennetlere kullarımızdan Allah'a karşı gelmekten sakınanları mîrâsçı kılacağız.» (Meryem, 63), «İşte o cennet ki işlediklerinize karşılık size mîrâs kılındı.» (Zuhruf, 72). Mücâ-hid ve Saîd İbn Cübeyr : Cennet; rumcada Firdevs'tir, derler. Seleften birisi şöyle demiştir: Bahçeye, ancak içinde üzüm olduğu zaman Firdevs adı verilir. En do&rusunu Allah bilir.[1]

İzahı

12 — Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir özden yarattık.
13 — Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.
14 — Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik et parçasını kemik olarak yarattık. Kemiklere de et giydirdik. Ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.
15 — Sonra siz, bunun arkasından hiç şüphesiz ki öleceksiniz.
16 — Sonra siz, kıyamet gününde muhakkak diriltileceksiniz.

İnsanın Yaratılışı

Allah Teâlâ insanın yaratılışının başlangıcının çamurdan, süzme bir Özden olduğunu haber verir. Bu, Adem (a.s.) dir. Allah Teâlâ onu kuru bir çamurdan, cıvık bir balçıktan yaratmıştır. A'meş/in Minhâl
İbn Arar kanalıyla... İbn Aibbas'tan rivayetine göre; «Çamurdan süzülmüş bir özden yarattık.» âyetinde, suyun safı, hâlisi kasdedilmek-tedir. Mücâhid âyetteki kelimesini; Âdem (a.s.) in menisinden, olarak açıklamıştır. İbn Cerîr der ki: Âdem'e çamur adının Verilmesi, ancak onun çamurdan yaratılmış olması sebebiyledir. Ka-tâde şöyle diyor: Âdem çamurdan çekilip sıyrılınâi. Bu, anlam itibarıyla daha açık ve âyetin akışına en yakın olanıdır. Muhakkak ki Âdem (a.s.), yapışkan bir çamurdan yaratılmıştır ki o kuru bir çamur, cıvık bir balçıktandır. Böylece o topraktan yaratılmıştır. Nitekim Allah Te-âlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz hemen (yeryüzüne) yayılıp bir (er) insan oldunuz.» (Rûm, 20). İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Sa-îd... Ebu Musa'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet ediyor ki şöyle buyurmuştur: Muhakkak Allah, Âdem'i bütün yeryüzünden a/vuçladığı bir avuç (topraktan) yaratmıştır. Âdemoğulları yeryüzünden (alınmış oldukları toprağa) göre doğarlar. Onlardan kırmızı, siyah, beyaz ve bunlar arasında olanlar, pis (çirkin) ve temiz, bunlar arasında olanlar (yeryüzünden alınmış oldukları topraklara göre) do-ğarlar. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî muhtelif kanallardan-olmak üzere Avf el-A'râbî'den yukardakine benzer şekilde rivâ-yet etmişlerdir ki, Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. «Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» âyetindeki zamlar, bütün insan cinsine döner. Nitekim şu âyetlerde de 'böyledir : «İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır. Sonra onun soyunun bayağı, zayıf bir suyun özünden (nutfeden) yapmıştır.» (Secde, 7-8), «Sizi bayağı «bir su-dan Biz yaratmadık mı? Onu sağlam bir yere yerleştirdik —ki rahim bunun için hazırlanmıştır.— Belli bir süreye kadar buna gücümüz yeter. Bunu Biz takdir ettik, ne güzel takdir edenleriz Biz.» (Mürselât, 20-23). Yani biz onun için bilinen bir süre, muayyen bir ecel takdir buyurmuşuzdur. Sonunda kuvvetlenir, bir halden başka bir hale, bir sıfatdan başka bir sıfata dönüşür. Bu sebepledir ki burada : «Sonra da nutfeyi bir kan. pıhtısı haline getirdik.» buyurmuştur. Nutfe; erkeğin sulbünden —ki erkeğin sulbü sırtıdır— ve kadının göğsünden —boyun kemiği ile memeleri arasındaki göğüs kemikleridir— tazyikle çıkan sudur. İşte bu nutfe, uzun bir sülük şeklindeki kırmızı bir kan pıhtısı haline gelir. Allah Teâlâ : «Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık.» buyurur ki o, şekli ve hatları olmayan bir et parçası gibidir. «Bir çiğnemlik et parçasını kemik olarak yarattık. Kemiklere de et giydirdik.»'Ona kemikleri, sinirleri ve damarları ile baş, el ve ayak sahibi bir şekil verdik. Başkaları âyetteki «kemikler» anlamındaki kelimesini tekil olarak Okumuşlardır. îbn Abbâs bunun bel kemiği (omurga) olduğunu söyler. Ebu ez-Zinad kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen sahih bir hadîste Allah Ra'sûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ucbü Zeneb dışındaki Âdemoğlunun bütün cesedi çürüyecektir. Âdemoğlu ondan yaratılmıştır ve kıyamet günü yaratılışı ondan terkîb olunup birleştirilecektir.

1 «Kemiklere de et giydirdik.» Bunların üzerine onu gizleyecek, güçlendirecek ve kuvvetlendirecek et koyduk. «Ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık.» Sonra ona rûh ürürdük, hareketlendi, kulak, göz, idrâk, hareket ve deprenme sâhi'bi bambaşka bir yaratık oldu. «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ali İfon Ebu Tâlib (r.a.) den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Nutfenin dört ayı tamamlandığında ona bir melek gönderilir de, ona üç karanlık içindeyken ruhu üfürür. İşte Allah Teâlâ'nın : «Ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık.» kavli budur ki, ona rûh üfürülmesi kasdedilmektedir. Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayete göre; bu, rûh üfürülmesidir. İbn Albbas da burada ruhun kasdedildiği-ni söyler. Mücâhid, İkrime, Şa'bî, Hasan, Ebu Âliye, Dahhâk, Rebf İbn Enes, Süddî ve İbn Zeyd de böyle söylemiş olup, İbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmiştir. Avfî'nin İbn Abbas'tan rivayetinde ise, burada onun çocuk oîarak doğuşuna kadar bir halden başka bir hale naklolunması kasdedilmektedir. Sonra yetişip küçük çocuk olur, sonra rüşde erer, sonra genç, sonra yetişkin, sonra ihtiyar ve sonra da pîr-i fânî olur. Katâde ve Dahhâk'tan da bu görüşün benzeri rivayet edilmiş olup, yukardakine zıd değildir. Zîrâ bütün bu durumlar ve bu durumlar arasında onun naklolunması ancak rûh üfürmesinin başlangıcından İtibaren başlar. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed Müsned'inde der ki: Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet eder ki, onlara sâdık ve masdûk olan Allah Rasûlü (s.a.) şöyle haber vermiş: Muhakkak sizden birinin annesi karnında yaradılışıJ kırk günde toplanır. Sonra aynı sürede bir kan pıhtısı, sonra aynı sürede bir çiğnem et olur. Sonra ona melek gönderilir de, ona ruhu üfürür. Meleğe şu dört kelime emrolunur: Rızkı, eceli, ameli ve mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğu. Kendinden başka İlâh olmayana yemin ederim ki; muhakkak sizden biri cennet ehlinin amelini işler de, cennet ile onun arasında ancak bir kulaç kalır. İşte o zaman (hakkında yazılmış olan) kitâb ona üstün gelir de, onun amelleri cehennem ehlinin amelleri ile tamamlanır ve cehenneme girer. Muhakkak sizden biri cehennem ile arasında ancak bir kulaç ka-lıncaya kadar cehennem ehlinin amellerini İşler de, kitab onu geçer ve ameli cennet ehlinin ameli ile biter ve cennete girer. Hadîsi Buhârî ve Müslim, Süleyman tbn Mihrân el-A'meş kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayet eder ki o, şöyle demiştir: Muhakkak nutfe rahime düştüğü zaman her bir kıl ve tırnağa uçar. Oralarda kırk gün kalır. Sonra rahime iner ve bir kan pıhtısı olur. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Hasan'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) ashabı ile konuşurken bir ya-hûdî ona uğradı. Kureyş : Ey yahûdî, muhakkak şu, kendinin peygamber olduğunu sanıyor, dediler. Yahûdî: Ben ona Öyle bir şey soracağım ki, onu ancak bir peygamber bilebilir, dedi, Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi, oturdu ve şöyle dedi: Ey Muhammed, insan neden yaratılır? Allah Rasûlü (s.a.) : Ey yahûdî, yaratılan herkes erkeğin nutfesi ile kadının nutfesinden yaratılır. Erkeğin nutfesi kaim bir nutfe olup kemikler ve sinirler ondandır. Kadının nutfesi ise ince bir nutfe olup et ve kan ondandır, buyurdu. Yahûdî kalkıp : Senden öncekiler de böyle söylerdi, dedi. İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Huzeyfe îbn Üseyd (Esîd) el-Ğıfârî'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Nutfe rahimde kırk gece

kaldıktan sonra melek onun yanına girer ve : Ra'bbım, nedir? Mutlu mu yoksa mutsuz mu? Erkek mi, dişi mi? der. Allah Teâlâ- buyurur ve o iki melek yazarlar. Nedir? Erkek mi yoksa dişi mi? derler, Allah Teâlâ buyurur onlar yazarlar. Onun ameli, eseri, (uğrayacağı) musibeti ve rızkı yazılır, sonra sayfa dürülüp kapatılır. Ondakilere hiç bir şey eklenmez ve hiç bir şey eksiltilmez. Hadîsi Müslim Sahîh'inde Süfyân İbn Uyeyne'den, o da Amr İbn Dinar'dan yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Başka kanallardan olmak üzere de Ebu Tufeyl Âmir İbn Vesîle'den, o da Huzeyfe İbn Esîd Ebu Serîha el-Ğıfârî'den yukardakine benzer şekilde rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize. Ahmed İbn Abde'nin... Enes'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Muhakkak Allah rahime bir melek görevlendirir de ; Ey Rabbım, nutfedir, ey Rabbım, bir kan pıhtısıdır, ey Rabbım, bir çiğnen ettir, der. Allah Teâlâ onu yaratmayı takdir eylediği, istediği zaman melek :
Ey Rabbım erkek mi, yoksa dişi mi? Mutsuz mu yoksa mutlu mu? Rızkı ve eceli nedir? diye sorar ve böylece annesinin karnında (bunlar) yazılır. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Hammad İbn Zeyd kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.» buyurur. Allah Teâlâ bu nutfeyi bir halden başka bir hale, bir şekilden başka bir sekile çevirip yaradılışı mükemmel, düzgün bir insan haline gelinceye kadar ki yaratmasında kudreti ve lutfunu zikrettikten sonra: «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus îbn Habîb'in... Enes'den rivayetinde Ömer îbn Hattâb (r.a.) şöyle demiştir: Dört yerde ben Rabbıma, Rabbım da bana muvafakat etti. «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir özden yarattık.» âyeti nazil oldu da, ben: «Yaratanlarm en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.» dedim ve «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.» âyeti nazil oldu. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Zeyd îbn Sabit el-Ansârî'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bana «Ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık.» kısmına gelinceye kadar «Andolsun ki Biz, inşam çamurdan, süzme bir özden yarattık.» âyetini yazdırdı. Muâz: «Yaratanların en güzeli olan Allahı'n sânı ne yücedir.» dedi. Allah Rasûlü (s.a.) güldü. Muâz ona : Ey Allah'ın elçisi, niçin güldün? diye sordu da: «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.» ile âyet bitirildi, buyurdu. Hadîsin isnadında bulunan Yezîd el-Cu'fî gerçekten zayıf bir râvîdir. Onun haberinde şiddetli bir münkerlik vardır. Zîrâ bu sûre, Mekke'de nazil olmuştur. Zeyd İbn Sabit ise sâdece Medine'de vahiy yazmıştır. Muâz İbn Cebel'in İslâm'a girmesi de aynı şekilde Medine'de olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
«Sonra siz, bunun arkasından (yani yoktan olan bu yaratılıştan sonra) hiç şüphesiz ki öleceksiniz. Sonra siz, kıyamet gününde (âhi-ret diriltilmesi ile) muhakkak diriltileceksiniz..» «İşte Allah yeni bir âhiret hayatını da tekrar yaratacaktır.» (Ankebût, 20). Burada âhiret günü, ruhların ve cesedlerin kalkması, diriltilmesi kasdedilmektedir. Bütün yaratıklar hesaba çekilecek, her amel sahibi amelinin karşılığını tâm olarak alacaktır. Ameli hayır ise bulacağı hayır, ameli şer İse bulacağı da serdir, kötülüktür.[2]
****

İzahı

«Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzme bir öztfen yarattık.» Bulanıklık arasından süzülmüş bir özden yarattık... İnsan Hz. Âdem'dir. O, çamurdan süzülmüş bir özden yaratılmıştır. Veya cins ismi de olabilir. Çünkü insanlar belirli dönemlerden sonra nutfe haline getirilmiş özlerden yaratılmışlardır. Ve denildi ki: Çamurdan maksad, Adem'dir. Çünkü Âdem, çamurdan yaratılmıştır. Öz olan süzmeden maksad da; Âdem'in nutfesidir. «Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» Ondan diğer varlıkları yaratma şeklinde yerleştirdik. Veya sonra o süzme özü, nutfe haline dönüştürdük. Burada zamirin müzekker olması, cevhere veya süzülmüş şeye veya suya gön-derilmesindendir. Sağlam bir yere kuvvetli bir karargâha yerleştirdik. Yani anne rahmine,,. «Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik.»
Beyiz nutfeyi kırmızı et haline dönüştürdük. Donmuş kanı bir çiğnemlik et yaptık. Onu bir et parçası haline getirdik. Bir çiğnemlik etten kemikler yarattık ve onu sertleştirdik. Kemiklere de et giydirdik. Bir çiğnemlik etten veya etten kalanları kemiğin üzerine geçirdik. Veya kemiğe ulaşan ve onu saran etleri yetiştirdik. Duyguların farklı oluşu» değişimlerin farklılığmdandır... «Sonra onu apayrı bir yaratık yaptık.» Bu; bedenin veya ruhun sureti veya ruhun bedene üflenmesi ile doğan güç, ya da hepsinin toplamıdır. «Sonra» denmiştir, çünkü iki yaratılış arasında farklılık vardır. Nitekim Eou Hanîfe buna dayanarak, bîr yumurtayı çalan kişinin yanında o yumurtadan civciv çıkması halinde civcivin değil, yumurtanın tazmin edilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ona göre civciv bir başka yaratıktır.[3]
Nedir insan?...
Vazifesi neden ibarettir?...
Hayattan fonksiyonu nelerdir?...
Enerjisi neden ibarettir?...
Ve bu enerjinin hududu nereye kadardır?...
İşte daha «insan psikolojisi» üzerindeki araştırmamıza başlamadan cevab vermemiz gereken sorular bunlardır. Çünkü bu sorulara vereceğimiz cevablar önümüze bir yol açacaktır. Daha analiz ve senteze' başvurmadan evvel, «İnsan» denen şu varlığın benliğinin ve tabiâtm çizdiği hudutların dışında olmadığımızı isbât etmemizi sağlayacaktır.
Batılı psikologlar, bu gibi sorulara cevab vermekten kaçınmışlar ve gerekçe olarak da bu konuların doğrudan doğruya felsefeyi ilgilendirdiğini ve psikolojinin çalışma sahasına girmediğini ileri sürmüşlerdir. Psikolojinin doğrudan doğruya ortada bulunan pratik psikoloji konularıyla ilgilendiği ve bu sahalarda araştırma yaptığını, branşı dışında hiç bir faaliyet yapmayacağını belirtmişlerdir.
Ne var ki bu tavır, batılı psikologların araştırmalarında çok büyük iki kayba sebep olmuştur:
1- Batılı psikologlar insanı bir bütün olarak ele almamış, realiteler dünyasında yaşayan pratik insan gerçeğini asla göz önünde bu-lundurmamıştır. Bu ise büyük bir ekseriyetle insanın bazı bölümlerini Qİe alıp, «insan» in bu olduğunu söylemek gibi bir hatâya sevketmiştir. Bu bir yanı ile ele alınan insan vakıası, yanlış bir insan

anlayışı ortaya çıkarmış ve ekonomi, siyâset, toplum ilimleri, edebiyat ve san'at sahalarında... Ferdî vg toplumsal konularda yanlış anlayışlara sebep olmuştur.
2- Bu etüdler, o yanlış nedeniyle normal ve anormal durumlar arasında denge sağlayamamıştır. Çünkü normal ile anormal arasındaki noktayı ayırdeden ölçüyü yitirmiştir. Ve her şey, bütün teori ve pratiklerin alındığı nokta yani insan psikolojisini, bir realite olarak ele alış seyri içinde cereyan etmiştir. Bunun için de Batı dünyasının XIX. ve XX. asırlar boyunca geçirdiği hayat merhaleleri ölçü alınmış, insan psikolojisinin normal ve anormal yönleri bu ölçüye göre değerlendirilmiş, bütün nazariyeler buna göre ayarlanmış ve bilginlerin ellerinde ölçü olarak aldıkları normal durum olarak kabul edilmiştir.
Bu iki metod hatâsı, batıdaki psikolojik araştırmaları gölgelemiş ve batılı bilginlerin ulaştıkları gerçeklerin bir çoğu cüz'î gerçekler olup insanın hakîkî durumunu ifâdeden uzak kalmıştır. Şayet bu araştırmaların kümelendiği temel nokta sağlam olsa ve doğrudan doğruya insanı konu alsaydı; bu hakîkatlara ulaşmak belki de mümkün olurdu.
Alexis Carrel «İnsan Bu Meçhul» adlı kıymetli eserinde diyor ki (Alexis Carrel insan konusunda derinliğine araştırmalar yapma imkânı bulmuş eşine az rastlanır kültürlü bir bilgindir. Tıp, fizik, kimya, anatomi, biyoloji, san'at ve edebiyat sahalarında çalışmalar yapmıştır):
«Cansız madde ilimleri ile canlı varlık ilimleri arasında tuhaf bir eşitsizlik var. Astronomi, mekanik ve fizik ilimlerinin esâslarında bunları matematik dilinde veciz ve zarif şekilde anlatan, uygun ve tutarlı kavramlar bulunuyor. Bu ilimler dünyaya eski Yunan âbidelerindeki ahenkli hatları kazandırdı. Bunlar dünyayı, faraziye ve hesâblannın muhteşem ağlarıyla sarıyor. Gerçeği, düşüncenin alışılmış şekillerinden, sâdece sembollerle gösterilen, anlatılmaz, mücerred fikirlere kadar tâkîb ediyor. Fakat biyoloji ilimleri için durum böyle değildir. Hayat fenomenlerini inceleyenler, uçsuz bucaksız bir ormanda yollarını yitiren insanlar gibidirler. Hiç durmadan yer ve şekil değiştiren sayısız ağaçlı ve sihirli bir ormanın ortasında bulurlar kendilerini. Bir yığın olgular altında ezildiklerini hissederler. Bunları târîf de edebilirler, ama cebir formülleriyle belirleyemezler. Madde dünyasında rastlanan şeyler atom ve yıldız, kaya ve bulut, çelik veya su olsun bunların bazı niteliklerini meselâ ağırlıklarını ve boyutlarını belirtmek tecrîd etmek mümkün olmuştur. Eşyanın tedkîk ve müşâhadesi; ilmin ancak basit şekli, tasvirî şeklidir. Bu müşâhade, fenomenlerin tasnifini te'-min eder. Fakat değişebilir miktarlar arasındaki sabit ilişkiler, yani tabiî kanunlar ancak ilim daha mücerred bir hale geldiği zaman meydana çıkar. Fizik ve kimyada bu derece sür'atli ve büyük bir basan elde edilmesinin sebebi, bunların abstre ve kemmî oluşudur, bunlar bize eşyanın yapısı hakkında nihaî bilgiyi vermek iddiasında olmakla beraber, fenomenleri Önceden bilmemize ve istediğimiz zaman bu fenomenleri tekrar meydana getirmemize imkân verirler. Maddenin yapısındaki sırrı ve onun özelliklerini açıklamak suretiyle kendimiz müstesna yeryüzünde bulunan hemen hemen her şeyi hükmümüz altına almak imkânı vermişlerdir...
Genel olarak canlı varlıklar ilmi, özel olarak da insanın kendisini inceleyen ilim pek ilerlemiş değildir. Canlı varlıklar ilmi henüz tas-vîr ve ta'rîf sâhâsındadır. însan son derece kompleks ve parçalanmaz bir bütündür. İnsan hakkında basit bir

anlayışa sâhib olmak mümkün değildir. İnsan denen bu bütünün parçalarını, dış âlemlerle ilişkilerini tesbît edecek bir metod yoktur. Onun tedkîki değişik tekniklerle yapılmalıdır. Bu tsdkîkte birbirinden ayrı ilimlerden faydalanılır. Tabiî-dir ki bu ilimlerden her biri kendi objesinden ayrı bir kavrama ulaşır. Bu ilimlerin heı biri ancak kendi tekniği ile imkân verdiği soyutlamayı yapar. Ve bütün bu abstraksiyonların toplamı, konkre vakıadan daha az zengindir. Sonunda bir tortu kalır ki bu asla ihmâl edilemeyecek kadar Önemlidir:
Zîrâ anatomi, kimya, fizyoloji, psikoloji, pedagoji, tarih, sosyoloji, ekonomi politik vs bütün bunların dalları konularım bitirmiyor tüketmiyorlar. Demek ki mütehassısların tanıdığı insan, müşahhas ve gerçek İnsan değildir. O, sâdece bir şemadır. Ve bu şemada her ilim tekniğini inşâ ettiği ayrı ayrı şemalardan kompoze edilmiştir.
Şüphesiz insanlık, kendini tanımak için muazzam bir gayret göstermiştir. Bilginlerin, filozofların, şâirlerin ve mistiklerin müşâhade-lerinden. meydana gelen bir hazîne sahibi elmamıza rağmen insan hakkındaki görüşlerimiz bazı görüş ve parçalardan ibarettir. Ve bu parçalar da, bizim metodlarımızla yaratılmıştır. Her birimiz bir hayaletler alayından başka bir şey değiliz. Bilinmez gerçek de bu âletler arasında yürüyor.
Gerçekten cehaletimiz pek büyük. İnsanları inceleyenlerin kendi kendilerine sordukları soruların büyük bir kısmı cevabsız kalıyor. İç dünyamızda muazzam bölgeler henüz bilinmiyor. Kimyevî cevherlerin molekülleri, dokuların geçici ve kompleks organlarını terkîb için nasıl uyuşuyor, nasıl bir düzen kuruyorlar?... İlkah edilen bir yumurtanın içinde bulunan genler, bu yumurtanın içinden çıkan fsrdin karakterini nasıl ta'yîn ve tesbît ediyorlar? Dokulardan vs organlardan mürekkeb bir topluluk halinde nasıl teşkilâtlanıyor? Denilebilir ki bunlar tıpkı karıncalar ve arılar gibi toplumun ne rol alacaklarını önceden bilmektedirler. Fakat hem kompleks hem de basit bir organizmanın teşekkülüne imkân veren mekanizmayı bilemiyoruz. Besbelli ki konusu insan olan bütün ilimler gayet .yetersiz ve kendi hakkımızdaki bilgilerimiz pek noksandır.»
Sonra dönüyor Alexis Carrel, insan gerçeği üzerindeki bu cehaletin, beşer hayatının medenî, fikrî, ekonomik ve sosyal yönleri üzerindeki kötü te'sîrlerini açıklıyor:
«Bu soruya basit bir cevap verilebilirdi. Çağımız medeniyeti kötü durumdadır. Çünkü bize uygun değildir. Bu medeniyet bizim gerçek tabiatımız bilinmeden kurulmuştur. İlmî buluşlardan insan istinasından, hayâlinden, teorilerinden ve arzularından doğmuştur. Bizim tarafımızdan kurulmuş olmasına rağmen, bizim ölçülerimize göre olmamıştır.»
«Bunların kötü te'sîrleri kendimizi gereği gibi dikkate almayışımızdan ileri gelmiştir. Mekaniğe, fiziğe ve kimyaya eski hayat şekillerimizi rastgele değiştirme gücü veren şey, bizim kendimizi bilmeyişi-miz, bu husustaki cehâletimizdir.»
«İnsan her şeyin ölçüsü olmalıydı. Oysa insan kendi yarattığı âlemde bir yabancıdır. Bu âlemi kendisi için teşkilatlandırmayı bilememiştir. Çünkü kendi tabiatına dâir müsbot bir bilgisi yoktur. Demek ki cansız şeyler ilimlerinin canlı varlıklar ilimlerine nazaran muazzam ilerleme kaydetmiş olması insanlık tarihinin en fecî hâdiselerinden biridir. Zekâmız ve buluşlarımızla kurulan çevre, bizim ne

boyumuza ne de biçimimize uygundur. Bize yaramıyor. Bu çevrede bedbahtız. Burada ahlaken ve zekâen dejenere oluyoruz... Vs. vs...»
Biz burada Alexis CarreTin kitabından yaptığımız iktibasları kâfi görerek kesiyoruz. Ne var ki adı geçen eser, üzerinde durduğumuz mevzu ile yakından ve derinden ilgilidir. Bizim buradaki ana hedefimiz İnsan gerçeğinin sâdece birkaç yönünü ele alıp «İşte insan gerçeği budur.» demenin meydana getirdiği korkunç tehlikeyi ve önemli hatâyı açıklamaktır. Bunun yanı sıra insan gerçeğini bir bütün olarak ele almanın zaruretini belirtmekle ele aldığımız bu bütünün mütekâmil şekli ile insanı ilgilendiren her konuda ölçü olarak alınmasını istiyoruz.
Batıdaki psikoloji ilminin hareket tarzına bir göz attığımız zaman, bu cüz'î anlayışın «insan» düşüncesi konusunda ne büyük sarsıntılara meydan verdiğini hemen görürüz. Ve bu sebeple bilginlerin ulaştıkları neticelerden istifâde etme imkânlarını nasıl kaybettiğimizi fark-ederiz...
Freud şuuraltı ile ilgili görüşlerini ortaya attığı zaman, şüphesiz bu nazariye insan psikolojisini öğrenmek konusunda yapılan çalışmalar arasında kendine hâs bir değer ifâde ediyordu. İnsan psikolojisinin karanlıklarla örtülü derinliklerine götüren bir iz idi. Ne var ki bu nazariye yine de cüz'î idi. Her ne kadar Freud ulaştığı bu cüz'î bilgilerin tamamen insan (gerçeğini ifâde ettiğinde ısrar da etse, bu cüz'î görüşler Freud'u insan psikolojisi ile ilgili tezini ortaya koyarken çok önemli ve aynı zamanda da tehlikeli sonuçlara götürdü. Çünkü Freud, şuuraltının yalnızca insanın gerçek yanını yansıttığını, şuurun ise sahte bir insan tipini ifâde ettiğini, binâenaleyh hiç bir zaman insanı gerçeklere götüremeyeceğini iddia ediyor ve doktrinini bu esâsa istinâd ettiriyordu. Şuur ise sahte insan tipini canlandırır ve o sebeple asla bizi hakîkatlara götürmez. İnsanın kendi benliğinin dışında ve varlığının ötesinde gerçek İnsana göre uydurulmuş hayalî insan. Bu benlik dı§ı uydurma insan, birtakım repression ve regressionlarla ortaya çıkmakta, gerek cemiyet gerekse «ben»in dışındaki etkenler —din, ahlâk, ge-lenek ve diğer baskıcı güçler— gerçek insan «ben»i üzerine tahakküm etmektedirler.
İşte insan hayatında ve ruhsal dünyasında ortaya çıkan birçok karışıklıkların doğuş kaynağı, bu yanlış anlayıştı.
Gerçekte Freud, insan psikolojisi üzerindeki birtakım «ilmî» gerçekleri unutmuştu. Halbuki bu cüz'î insan anlayışı üzerindeki sakat ısrar olmasaydı, belki o da bunları idrâk edecek ve cna göre hesabını yürütecekti.
Bir kere Freud şuurun tıpkı şuuraltı gibi insan psikolojisinin yapısını teşkil eden unsurlardan bir parça olduğunu, insanın «ben»in içinde varolup dışarıdan adapte edilmediğini bilmezlikten gelmişti. Binâenaleyh ne dinin, ahlâk ve geleneklerin, baskı unsuru olan cemiyetin ve diğer güçlerin, ne de maiddî ve manevî unsurların insan psikolojisinde önceden mevcûd olmayan bir şeyi getirip sokamayacaklarını kavrayamadı. Halbuki bütün bu baskı unsurlarının fonksiyonu şuuraltında önceden yer etmiş bulunan şeyleri çıkarmaktan ibaretti. Eğer insan yaratılışında böyle bir şey yoksa sözü geçen güçlerin bunları yeniden meydana getirecek durumda olmadığını görmedi.
İkinci olarak da gerek cemiyet, gerek cemiyete karşı beslenen duygular, gerekse cemiyetin baskılarına boyun eğmek gibi hususların hepsi de, ruhun kendisinden ortaya çıkmaktadır. Cemiyeti meydana getiren unsur ise başkaları ile birlik olma

arzusundan neş'et etmektedir. Ve insan bu duygusundan ötürü bazan cemiyet halinde yaşamak için ferdî arzularını ve zevklerini feda eder. Bu da aslında insan ruhunun içinden gelen bir arzudur. Eğer insan ruhunda toplum halinde yaşama duygusu bulunmamış olsaydı, dış âmillerin te'sirîyle veya doğrudan doğruya baskı yoluyla yeryüzünün hiç bir kuvveti böyle bir duygu ihdas edecek güçte olamazdı. Binâenaleyh şuurun cemiyetin dış baskılarının te'sîriyle teşekkül ettiğini ileri süren görüş kökten sakattır. Çünkü bu duygu, netice itibarıyla insan benliğinin derinliklerinde mevcûd olan doğuştan gelme bir duygudur. İşte Freud bunu da gözden uzak tutmuştur.
Üçüncü olarak da yüce değerleri belirten kısıtlayıcı engeller, baskılar veya psikolojik adı ile repressionlar bile insan benine dışardan zorla adapte edilmiş baskı ve zor mekanizmaları kullanılarak benimsetilmiş değildir. Eğer insan beninde doğuştan bunları benimseyscek kabiliyet olmasa, «ben» (ego) bunları ne benimser ne de bunlara dayalı olarak kurulabilen üstün değerler mekanizması faaliyete geçirilebilirdi. Dış baskılar yoluyla bunları te'mîn etmek mümkün olmazdı. Bu baskılar ne kadar ağır ve şiddetli olursa olsun. Çünkü ne baskılar ne de engeller, tabiatı gereği olarak daha önce varolmayan bir şeyi yeniden meydana getirecek güçte değildir. îşte Freud bunu da bilmemektedir.
Bu yanlışlardan dolayı Preud, insan psikolojisi üzerinde birtakım yanlış yorumlara gitmiştir. Özetleyecek olursak Freud'a göre; insanın gerçek bünyesini teşkil eden ana nokta, egodur. Egoyu değiştirmek, eğitmek veya başka şekle sokmak için yapılan çalışmaların hepsi hadd-İ zâtında insanın bu gerçek bünyesini meydana getiren egoya sonradan zorla ve dıştan adapte edilen şeylerdir. Ve insanın gerçek benini mahvedici derecede kötü ve tehlikeli motiflerdir.
Diğer taraftan da Freud, insan bünyesindeki cinsel içgüdünün derinliğini ve köklülüğünü, muhtelif kısımlara ayırmış ve dağılmış olduğunu ortaya attığı zaman, şüphesiz bu bizim beşer ruhunun derinliklerini bilmemizi sağlayacak önemli bir keşif durumundaydı. Ne var ki o; direterek bir bütün olan insanı, üzerinde çalışma yaptığı bölümlerden, parçalardan ibaret sayarak, tahlil etmiş ve netice itibarıyla yanlışlıklara düşmüştür.
Freud, insanı «libido» ile izah edip bütün hususiyetlerini kök olarak libidoya dayamak, sonra da birtakım faziletlerin insanın egosunun dışından zorla ve baskı yoluyla yaptırıldığını kabul etmekle de kalmamış insana bir nevi azgın hayvan biçimi vermiştir. Bu nevi hayvan; gerçek hayvanlar gibi yiyen, yeme duygusuna sahip olan, içme hâssası bulunan ve içmekten zevk alan, koruma içgüdüsü ile hareket ederek kendisini savunan, sonra cinsel enerjisini yine cinsel zevk ile tatmin eden bir hayvan olmakla kalmamış; yerken, içerken, hareket ederken ve savunma mekanizmasını çalıştırırken hepsini de sırf libidonun dayatmasıyla yapmakta ve cinsel içgüdüsünü tatmin etmektedir. Bilinen cinsel enerjiye daha başka cinsel enerjiler de ekleyerek. Bu motivasyonun neticesinde artık çocuk annesinin memesini emerken sırf cinsel içgüdüyle emmektedir. Küçük abdestini veya büyük abdestini yaparken tamamen cinnet içgüdüyle yapmaktadır. Annesine karşı olan duyguları bütünüyle cinsel içgüdülerinin eseridir... Daha burada sayılamayacak kadar pek çok faaliyetlere bu çirkin ve iğrenç motivleri vermiştir.

Freud'un her keşfi de, işte bu yanlış ve eksik anlayışından ötürü, o çirkin ve iğrenç bataklığın içinde kaybolup gitti. Halbuki her iki buluş, gelişen insan anlayışı muvacehesinde Freud'un bugünkü mübte-zel ve cüz'î anlayışından çok daha iyi ve faydalı meyveler verebilirdi. Ne var ki Freud'un elinde, insan bünyesinin kirletilmesi ve basite indirgenmesi için bir vâsıta haline gelmiştir.
Freud'un talebesi Adler ve Jung hocalarının yanlışını düzeltmek ve cinsel içgüdü konusundaki aşırılığını bertaraf edebilmek için insan hayatına dâir cinsiyetin dışında bir kaide yerleştirmek istediler. Bunun üzerine Adler; «Ferdin organik içgüdüsü (üstünlük duygusunun) cemiyete karşı üstünlüğünü ibraz etmenin eseridir» diyor. Jung ise; «în-san içgüdüsünün esâsı (aşağılık kompleksi), eksikliğini anlamak ve bu eksikliğini başka yollarla telâfi etmektir.» diyor... Her ikisi de parmaklarını insan benliğinin cüz'î bölümlerinden birisinin üzerine koyuyor ve bu benliğin çok derin noktalarından sadece bir noktayı aydınlatmaya çalışıyorlar. Ne var ki bu iki gerçek de, diğer çalışmalar arasında kaybolup gitti. Çünkü her ikisi de insan benliğini bu iki zaviyeden incelemeye ve sâdece bundan ibaret olduğunu belirtmeye çalıştılar. Halbuki tek başına bu açıklamalar insan psikolojisini ifâde etmekten çok uzaktı...
Tecrübeci ekol de insan psikolojisini laboratuvara yerleştirip oradaki deneyler ile açıklamaya çalıştığı zaman şüphesiz birtakım cüz'î fakat faydalı gerçekler yakalamıştı. Ne var ki bunlar da elde ettikleri bu kısmî ve cüz'î neticeler insan psikolojisi üzerindeki küllî ve bütün netîcelermiş gibi kabul etmişler ve bunda da ısrar etmişlerdi. Böylece faydalı olması mümkün olan bir buluş, boş bir saplantı sonucunda heba olmuştur. Çünkü bu cüz'î neticeler, bir bütün olan insan psikoloji-sini bütünüyle izah edecek nitelikte değildi ve olamazdı da. Hem tecrübeci ekolün elde ettiği cüz'î bilgiler, bu cüz'iyyâtın bile en sonunda yer alabilecek vasıftaydı. Çünkü tecrübeci ekol ancak insan psikolojisinin cesedle ilgili olan kısmını laboratuvara yerleştirebilirdi. Ve ancak bunu maddî ölçülerle ölçer, hisler ile izah edebilirdi. Ama makinamn ulaşamadığı, laboratuvardaki âletlerin anlayamadığı noktalarına asla nüfuz edemezdi. Bu noktada büsbütün âciz kalırdı. Binâenaleyh, bütünüyle üstün bir mekanizmaya sâhib olan insan psikolojisinin gerçekleri karşısında âciz kalırdı. Laboratuvardaki âletler sayesinde belki insanın yorgunluk veya vücûd enerjisini ölçebilir, insan duygularında ve psikolojik durumlarında iç salgı bezlerinin te'sîrini anlayabilirdi. Ama insanın hakîkatlar karşısındaki ihsaslarını, adalet duygusunu, güzellik anlayışını nasıl ölçebilirdi?.. İnsanın engin ruhî enerjisini ve kabiliyetinin, fikrî buluşlarını nasıl anlayabilirdi?...
Davranış psikolojisi (Behaviorist Ekol)... İnsan gerçeğini birtakım geleneklerin te'sîriyle beliren ve cemiyetin geliştirdiği, şartladığı şartlı refleks (conditined reflekses) lerle izah eden belirli etkilerin belirli tepkiler doğuracağının ve etkilerin değişmesiyle tepkilerin de kendiliğinden değişeceğini ileri sürerek izah etmeye çalıştı. Behaviorist anlayış aslında hayvan psikolojisini ifâde ettiği kadar, insan psikolojisini İfâde etmekten uzaktı... Hem insanı hayvan yerine koyuyor, hayvan hareketlerindeki şartlı durumları insanlar için de geçerli sayıyor ve bütün hareketleri fizyolojik nedenlere dayandırıyordu. Öğrenme aktım bir kenara bırakıyor ve fiilleri birtakım duygusal ve determinist nitelikten uzafclaştırıyordu. Böylece de insanın sâh'âsını daraltıyor ve çok gülünç bir duruma sokuyordu. Bu

durumda insan için ne irâdenin, ne ideallerin, ne yüce değerlerin, ne de üstün duyguların yeri olabilirdi... Binâenaleyh insan, sâdece en dar sınırları içinde duygusal bir canlılık emaresi gösterir ve belirli etkilere belirli tepkiler gösterirdi. Mekanik okul ise insan hayatı da dâhil olmak üzere bütün hayatı otomatik bir âlete benzetiyordu. Ve hayat makinanın emrine boyun eğer, onun mahkûmudur diyordu. Bütün organik ve biyolojik faaliyetleri tabiat ve kimya kanunlarıyla izah etmeye çalışıyordu... Mekanik ekol insanı insanlığından tecrîd etmekle, hattâ insanı dar sâhâlı biyolojik bir organizma sahibi varlık haline getirmekle iktifa etmiyordu. Bilakis aşağılara hem de çok aşağılara düşürüyordu... Buna göre insan, salt anlamda bir otomat durumundaydı ve makinanın otomatizmi gibiydi onunki de. Dolayısıyla insanın insanlığına doğru yöneltilmiş olan bütün iradî mekanizma kendiliğinden siliniyordu. İnsan irâdesi değil, hattâ canlı ve organik irâde bütünüyle yok oluyordu. însanın bünyesindeki her türlü engin duygular ve yüce arzular reddedilmiş oluyordu. Nitekim ruhî ve fikrî bütün mekanizmaları, maddî, ekonomik ve sosyal mekanizmalarının tümü bir arı peteğindeki veya karınca yuvasındaki içgüdüsel düzen ve mekanizmalardan çok daha aşağı oluyor ve böylece insan, kör, sağır ve sebeplerin mahkûmu büyük bir makinanın parçalarından bir parça haline geliyordu.

tşte Batıdaki psikolojik ekollerin ekseriyeti, bu eksik ve karışık bir atmosfer içerisinde cüz'î nazariyelerin peşinden sürüklenmiş ve kör inâdların mahkûmu olmuştur. Çünkü her biri ısrarla insan gerçeğini kendi cüz'î ve basit buluşlarıyla izah etmeye kalkışmış, netîcede hatâları, insan gerçeğine gülünç, basit ve yanhş bir biçim vermekle kalmamış, aynı zamanda- bu parça parça gerçeklerden bir sentez yaparak istifâde etme yollarını da tıkamıştır. Böylece ortak ve sağlam bir nazariye kurmak imkânı yok olmuştur. Bu cüz'î ve parça parça anlayışlar üzerine ekonomik ve sosyal görüşler, ahlâk ve hareket metoüları, suç ve ceza anlayışı da oturtulunca hatânın ne kadar büyük ve köklü olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Netîcede durum Alexis Carrel'in de dediği gibi insan gerçeği üzerindeki katmerleşmiş bilgisizliğimizden dolayı insanlığın mahvına kadar varır...

Bu arada üçüncü bir hatâ şekli daha var ki istisnasız bütün Batılı ekoller aynı hatâya düşüyorlar. Bu hatâ, insan psikolojisini ve insan hayatını Allah'tan uzaklaşmış olarak etüd etme yanılgısıdır.

Bu yanılgının, batılıların hayatında uzun bir hikâyesi de var... Ol uzun bir hikâye... Kökü tâ asırların öncesine dayanıyor...

Batılıların rönesans'tan beri aşırı derecede kudsaliaştırdıkları ve temel mefhûmlarını aldıkları Helenist (Klasik Yunan) hayatı, esâs itibarıyla kendine hâs şekli bulunan putperest bir hayattı. Helenist anlayışa göre insanlar ile tanrılar arasındaki ilişkiler, devamlı bir çatışmaya ve ardı arkası kesilmez bir düşmanlığa dayanıyordu. Bu çatışma ve düşmanlık bazı kere daha sertleşiyor ve vahşî bir savaş haline geliyordu. Prometeus efsanesi, bu karşılıklı çatışmanın amansız bir yönünü tavsîr eder.

Mitolojik bir yaratık olan Prometeus'u tanrı Zeus insanları çamurdan ve sudan yaratma işleminde kullanıyordu. Bir gün geldi Prometeus insanlara karşı aşırı bir sevgi bağıyla bağlandı. Gökten kudsal ateşi çalarak insanoğlunun eline verdi. Bunun üzerine tanrılar tanrısı Zeus, onu cezalandırdı. Ve Kafkas dağlarında zincire

vurdu. Üzerine bir kartal yolluyordu. Gün boyu ciğerini parçalatıyordu. Ne var ki ertesi gün yeniden azâblandınmak için o gece ciğerini yeniletiyordu. Tanrı Zeus, kudsal ateşi eline geçiren insanları da cezalandırmak ve intikam almak için yeryüzünde ilk canlı dişi olan Pandora'yı dünyaya yolluyor. Pandora gelirken, beraberinde de her türlü kötülüklerin içinde saklı bulunduğu bir valizi dünyaya getiriyor. Maksadı bütün insan türünü yok etmektir. Prometeus Hipemetos Pandora ile evlenince tanrıların gönderdiği hediyeyi de kabul ediyor ve valizi açıyor. Böylece kötülükler yeryüzüne yayılıyor.
İşte insan ile tanrı arasındaki ilişki... Kudsal ateşi (bilgi ateşini) insanoğlu çalmış ve tanrıların elinden zorla almıştır. İnsanlar bu çaldıkları at&şle kâinatın ve hayatın esrarını öğrenecekler ve yeryüzünde her biri bir tanrı yerine geçecek, tanrılaşacak. Bunun karşılığında tanrılar da insanlarla korkunç bir savaşa girişiyorlar, intikam almak istiyorlar. Onların da maksadı kuvveti ellerinde tutmak ve yeryüzünün yalnız başma^hâkimleri olmaktır.
Avrupa ortaçağda Hıristiyanlığı kabul etti ama Helenizm (veya Helenistik anlayış) gizlice Hıristiyanlığın kabuğu altına saklandı. Rönesans ile birlikte Avrupa yeniden bu giz] i ve klasik putperestliğe döndü. Ama duygu yine aynı duygu idi. İlâhlarla veya Hıristiyanlığın tan-rısıyla savaş ve çekişme devam ediyordu. Tanrıya karşı sevgi ve dostluk besleyeceklerine düşmanca hareket ediyor ve başkaldınyoriardı...
Yakın zamanlara kadar, yani herkes kiliseden yüz çevirmezden önce kilisenin insanların huzur ve rahatlarını tehdîd eden, insan bünyesini büsbütün mahveden çirkin bir aşırılığa dalmasıyla bu durum daha da fecî bir şekil aldı. Din adamlarının hegemonyası bütün ağırlığıyla avrupalüarın üzerine bindiği gibi engizisyon mahkemeleri, aforozlar ve endülijanslarla eameye çalıştı. Son olarak da —ki bu en son koz olmuştu— dinî bilgiler adını verdiği birtakım derme çatma bilgileri gökten inmiş kelimeler olarak zorla kabul ettirmeye çalıştı.. Sistematik ve tecrübî bilgiler bu söylenen şeylerin sakatlığım isbât edince, bu sefer kilise baskısını daha da artırarak insanları yakmaya, bilginleri dine karşı geldi diye i'dâm ettirmeye başladı...
İşte bütünüyle bu faktörler Avrupa düşüncesinde ve aynı zamanda avrupalılann şuur altında dine karşı bir nefret duygusu uyandırdı. Bu nefret, sâdece dine karşı gelişmekle kalmadı. Allah'a kadar uzandı. İnsanlarla ilgili her şeyde hummalı bir şekilde Allah'tan uzaklaşmalar başladı. Avrupalı yaptığı her şeyde Allah'ın adını anmamaya gayret ediyordu.
İşte bundan dolayıdır ki Avrupalı psikolojik araştırmalarında da Allah'tan uzaklaşmış bulunuyor. Allah fikrinden söz etmeyerek araştırmalarını sürdürüyor, halbuki insan nefsinin yaratıcısı, ona canlılık ve hareket bahşeden ve bütün kabiliyetlerini veren O'dur...
Psikologlar insan ruhunu her türlü te'sîr yönleriyle birlikte inceliyorlar da, insan hayatındaki ilâhî irâdenin te'sîrlerine asla yer ver-tnek istemiyorlar.
Bazan bakıyorsunuz insanı coğrafî, sosyolojik ve maddî faktörler açısından inceliyorlar...
Bazan iktisadî açıdan araştırıyorlar...
Fakat bir kere de olsun ilâhî takdirin te'sîr mekanizması altında araştırmak istemiyorlar. İlâhî takdirin herşeyin sonucunu ta'yîn ettiğini, bu arada insan denen

varlığın da bunlar arasında bulunduğunu hiç mi hiç ele almak istemiyorlar. Gerek bütünüyle insanların, gerekse ferd ferd toplum toplum insanların ilâhî irâdenin te'sîri altında olduğunu görmek istemiyorlar...
Bunun neticesinde birtakım fahiş hatâlar doğuyor tabiî... Hattâ hatâ değil, hatâlar yığını...
Bu nazariyelerin ve ekollerin hepsi de; insan ruhunun fıtrî olarak, loğuştan yaratanına karşı yönelmek ihtiyâcında olduğunu, bütün hücrelerinin yaratanın gücüne ve yardımına muhtaç olduğunu, hareket kanunlarıyla birlikte hareket noktalarını da O'ndan alacağını, enerjisini ve enerji kaynaklarını O'ndan almış olacağını hiç bir zaman hesaba katmıyorlar. Beşer tarihinin akışında gökten inmiş ilâhî dinlerin yerini ve te'sîrini de ihmâl ediyorlar. Bütün bunların da üzerinde bir kâinat gerçeğini unutuyorlar. O da insanın hayatındaki hâdiseleri düzenleyen ve ona seyrini te'mîn eden ilâhî takdir ile insanın doğrudan doğruya olan münâsebet ve teessürü... Hem bilmiyorlar ki gerek coğrafî faktörler gerek maddî, ekonomik ve sosyal faktörler... Hepsi de Allah'ın kudret çevresinin dahilindedir. Ve Allah'ın engin irâdesinin dışında müstakil olarak cereyan edebilen şeyler değildir...
Biraz önce özet olarak tarihî sebeplerini açıkladığımız bu kasdî gaflet ve bilerek gönnemezlikten gelmek, insan için çizilen şemada büyük yanlışlıklar ve karışıklıklara sebep oluyor. Bir şemada bazan insanın kâinatta tek başına buyruk ve bu kâinatın asıl yaratıcısı olduğunu gösteriyorlar. Halbuki bu ilmî bir gerçek değildir. Çünkü insan yaratanının yardımı olmadan hiç bir şey yapamaz. Yaratanın belirttiği plân dâhilinde insan kendi işlerini yürütebilir, ama bunun dışına asla çıkamaz. Bazan da gördüğümüz şemada insan varlığı kabul edilen birtakım farazi tanrıların; maddî, sosyal ve ekonomik tanrıların kulu kölesi olarak gösteriliyor... Bu durumda tabiî olarak insanın gerçek değeri küçültülüyor ve basitleştiriliyor. Bir başka şemaya baktığımız zaman insanın hareketlerinin; şartlı reflekslerin... cinsel içgüdülerin... kimyevî formüllerin... veya mekanik vâsıtaların eseri olduğunu görüyoruz... Bu ise insanın gerçek iç durumunu yanlış, olduğundan farklı göstermektedir... Bütün şemalarda, plânlı şekilde uygulanan o çirkin anlayış tarzı sırıtıp durmaktadır. Ve hepsinin gösterdiği gerçek insana hiç mi hiç benzememektedir...
Bütün o Batılı ekoller, bizim bu bölümün baş kısmında sıraladığımız sorulara cevab vermekten kurtulacağını sanıyordu. İnsan nedir? Vazifesi nelerden ibarettir? Hayatta insanın fonksiyonu nedir? Enerjisi neden ibarettir? Ve insan enerjisinin hududu nereye kadar uzanır?
Netice; Carrel'in de dediği gibi insan gerçeğini iyi bilmemekten doğan katmerli bir cehaletin sonucu birtakım sistemler vaz'ederek, medeniyet anlayışı ortaya çıkararak, ilmî nazariyeler ileri sürerek topluca insanlığı mahvetmek olmuştur...
«însan» gerçeği üzerinde enine boyuna bir inceleme yapmak insan psikolojisi üzerinde yapılması gereken bütün çalışmalardan önce gelir... Diğer taraftan bu şümullü çalışma; insan psikolojisi üzerindeki tafsilâtlı araştırmaları kısıtlamayacağı gibi o araştırmaların yolunu da aydınlatacaktır. Ayrıca insan fizyolojisi üzerindeki anatomik çalışmalara, da yardımcı olacaktır. Gerek insan kalbi, gerekse insan organizması üzerinde yapılacak etüdlerin derinleştirilmesinde de bu çalışmaların büyük faydası olacaktır.

Bu kitabın ta'kîb edeceği metoddan da anlaşılacağı gibi öncelikle insan gerçeğini bilmek, insanın vazifesinin neler, hayattaki yerinin neden ibaret olduğunu ve insan enerjisinin, kapasitesinin nerelere kadar vardığını Öncelikle bilmek sâdece psikolojik araştırmalar yönünden değil, Batılı psikolojik ekollerin düştükleri metod hatâlarına da düşmemek için yegâne garanti unsurudur. Bir bütün olan insan varlığını muhtelif yönleriyle ele alarak bölümlere ayırmaya da yardımcı olur. Ayrıca bu parça parça tedkîklerin sonucu ortaya çıkan neticelerin sağlam bir senteze kavuşturulmasını da sağlar. Parçaların birbiri İle olan uygunluğu olduğu gibi ortaya çıkar. Her parçanın başlı başına ele alınarak ayrı ayrı tedkîk edilmesinin sonunda meydana çıkacak uyuşmazlıkların ortadan kalkmasını sağlar. Böylece muhtelif psikolojik tiplerin normaller ile anormaller arasındaki ayırım te'mînâtı ortaya çıkar. Ve insanın kâinat içindeki yeri ve hayat içindeki durumu da bütün realizmi ile ortaya çıkar.
«Hani Rabbın meleklere : Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti de melekler: Biz Seni hamd ile tesbîh, takdis eder dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? demişlerdi. Allah da : Sizin bilmeyeceğiniz şeyleri Ben bilirim, demişti.
Allah, Adem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra onları meleklere göstererek : Eğer sâdıklardan iseniz, bunların adlarını Bana bildirin, demişti.
Melekler ise : Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan Sensin, demişlerdi.
Allah: Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir, dedi, Âdem, adlarını söyleyince : Size demedim mi ki Ben, göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu da bilirim.
Hani meleklere : Âdem'e secde edin demiştik de, onlar da hemen secde edivermişlerdi. Sâdece şeytân kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.
Ve demişti ki: Ey Adem, eşinle birlikte cennette otur. Dilediğiniz yerlerde onun meyvelerinden bol bol yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de zâlimlerden olursunuz.
Nihayet şeytân onları cennetten kaydırdı. Onları bulundukları yerden çıkardı. Biz de: Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir zamana kadar yerleşim ve faydalanma vardır, dedik.
Âdem, Rabbmdan kelimeleri belleyip aldı. Bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz ki Tevvâb, Rahim O'dur O.
Dedik ki: Hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kimler Benim hidâyetime uyarsa, artık onlar için hiç bir korku yoktur. Ve onlar mahzun da olacak değillerdir...
Küfredenler, âyetlerimizi yalanlamış olanlar, işte onlar cehennemliklerdir. Ve onlar ateşte temelli kalıcıdırlar.» (Bakara, 30-39).
İşte Kur'an'da vârid olduğu şekliyle insanın kıssası... Diğer kitaplarımızda yarattığı varlıkları en iyi şekilde bilen Yüce Yaratıcının naklettiği bu kıssadaki eğitimle ilgili ve san'at yönüyle alâkalı ilhamlarını açıklamıştık. «Ben onlara, göklerin ve yerin yaradılışı ile kendi benliklerinin yaradılışını göstermedim.» İnsan cinsinden hiç bir

varlığın görmediği bu bilinmezlikler âleminden bize haber verecek olan yegâne merci Zât-ı Bârî'dir.
Fakat biz bu âyet-i kerîme'yi, bu konunun baş taraflarında ortaya koyduğumuz sorularla ilgisi bakımından psikolojik etüdümüzün sahası içinde bölümlere ayıracağız. İnsan nedir? Vazifesi neden ibarettir? Hayatta fonksiyonu nelerdir? Enerjisi nasıldır? Ve bu enerjinin hududu nereye kadardır? Sorularıyla ilgisi yönünden teker teker ayıracağız.
Kısa olmasına rağmen bu âyet-i kerîme'de bu soruların cevabı bulunmaktadır. Hem de en mükemmel şekliyle. Ve biz insan psikolojisinin tafsilâtına ve muhtelif şekillerine geçmeden önce bu soruların cevabını vermek zorundayız.
Nedir insan?... İnsan yeryüzünde Allah'ın halîfesidir. «Hani Rab-bın meleklere : Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti.» Halîfe kelimesi, geniş anlamlar ifâde eden derin ve yüklü bir kelimedir.
Bu kelimenin taşıdığı mânâlardan birisi, insan denen şu varlığın hayat sahnesinde çok önemli bir yeri olup, değerinin son derece büyüklüğüdür.
Bir kerre o, yeryüzünde halîfedir... Evet Allah'ın halîfesi...
Bütün kâinat güçlerine hâkim olan yaratıcı ve yoktan var edici Allah'ın halîfesidir...
Elbetteki halîfenin, hilâfetin gerekleriyle donatılmış olması gere-kecektir. Aksi takdirde hilâfetin ne mânâsı, ne de değeri kalır.
Ayrıca o, tabiî olarak kendisine hilâfeti bahşeden zâtın nurundan parçalar taşımalıdır. Aksi takdirde bu hilâfete namzed olamaz. Hak kazanamaz...
Hem bu halîfe olan varlığın yeryüzündeki fonksiyonu, hayattaki vazifesi diğer varlıklarınkinden hem daha büyük olmalıdır, hem de daha önemli... Aksi takdirde başka varlıkların değil de, onun hilâfet makamına seçilmiş olmasının hiçbir mânâsı kalmaz.
H«r ne kadar biz bu etüdümüzde doğrudan doğruya insan psikolojisi üzerinde duruyor isek de, Kur'an'daki edebî tasvirin te'sîrinden kendimizi kurtarmamız tabiî ki imkânsızdır. Hilâfet kelimesinde gizlenmiş bulunan bu mânâların hepsini âyet-i kerîme bütün açıklığı ile gözler önüne seriyor ki kelimenin muhtevası iyice anlaşılabilsin...
Göklerin ve yeryüzünün kucak açtığı şu varlık... Yücelerin yücesinde Allah Teâlâ, bu yüce varlığın öncülüğünü ve üstünlüğünü ilân, ediyor. Meleklerini de bundan haberdâr etmek için topluyor. Bu haber karşısında melekler titriyorlar. Rablarma başvurarak bu insan denen varlığın yaratıhşındaki hikmeti ve halîfe seçilmesindeki nedenleri öğrenmek için daha fazla bilgi vermesini istiyorlar. Halbuki melekler kendilerine verilen hiç bir bilgi hususunda Rablarına karşı suâl tev-cîh etme durumunda değildirler. Çünkü onlar: «Allah'ın kendilerine emrettiği şeylerde O'na isyan etmezler ve emrolunan şeyi yaparlar.» Sonra da melekler, insanın yaratılışmdaki mucize karşısında secdeye kapanıyorlar. Bu secde insanın yaratılışının önemini ibraz ettirme gayesine mebnîdir. Ve insan denen mucizenin, diğer mucizelerden üstünlüğünün ifadesidir.
Bütünüyle bu ifâdeler insan denen varlığın eşsizliğine delâlet etmektedir. ..
Sonra âyet-i kerîme, —hem burada hem de Kur'an'ın diğer yerlerinde— insanın yeryüzündeki vazifesinin yeryüzünün i'mârı olduğunu belirtiyotr. Şu halde yeryüzünde Allah'ın halîfesi olmak demek; yapmak, îcâd etmek, i'mâr, tebdil ve

tağyir etmek demektir. Bütün bu işler ise Allah'ın fiilleridir. Ancak insanoğluna birtakım parçalar vermiştir ki insan bunlarla halifelik görevini yerine getirir. Ayrıca insana birtakım imkânlar sağlayarak destek olmuştur.
Sunulan bu imkânların en büyüğü bilgidir... ilimdir... «Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretmişti.»
İşte insanın, diğer varlıklardan ayrılmasını sağlayan en önemli özelliklerden birisi. İnsan, meleklerden bilgi yoluyla ayrılır. İnsanın yeryüzünde bilgi yoluyla yaptığı vazifeleri melekler bile yapmaktan âcizdiler. Bir bakıma da bilgi Allah'ın insana bahşettiği ehliyet belgesi oluyor. Bu belgeyi melekler de kabul ediyorlar ve güç ye kuvvet sahibi Yüce Yaratıcıya secde ediyorlar.
Ne var ki insana sunulmuş olan bu geniş kabiliyetler... Bunların başında da yer alan Allah'ın onun sayesinde gökleri ve yeri insana mü-sahhar kıldığı bilgi kabiliyeti... «Ve size göklerde ve yerdeki her şeyi müsahhar kıldı.» Evet bütün bu kabiliyetler insanın tabiatında var olan bir zaafı bütünüyle silip atamıyor. Duygusal şeyleri sevmesini...
^İnsanlara kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar, yayılıma salınmış atlar, davarlar ve ekinlerden yana nefsin isteklerine muhabbet süslenip bezendi. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici metâlarıdır.» (Âl-i İmrân, 14).
Yasaklanan meyveye burada şehvet ve duygusallık nisbet edilmektedir. Biz burada psikolojik etüd sadedinde, bu meyvenin ne olduğu konusundaki tafsilâtlara dalmak istemiyoruz. Memnu' meyve nedir? Bununla ne kasdolunmuştur? Yeri neresidir? şibi sorulara dalmak istemiyoruz. Burada bizi ilgilendiren, sâdece bu memnu' meyve ile insanın kontrol mekanizmasını işleten irâdesinin tecrübe edilmiş olması-dır. İnsana verilen en büyük nimetlerden birisi de bu kontrol fonksiyonuna sâhi'b olan irâde mekanizmasıdır. Burada bizim üzerinde durduğumuz husus, kontrol mekanizmasını yürüten irâdenin «Şehvetler» e engel olup olmayacağı hususudur. İnsan denen bu eşsiz varlık her zaman direnememektedir. Karşı koymak için her defasında irâdesini takviye edememektedir. «Andolsun ki Biz, gerçekten Âdem'e daha Önceden ahdettik. Ne var ki o ahdini unuttu ve onda bir azkn görmedik.»
Şu kadar var ki bu zaaf sonsuz değildir. Ayağa fcalkılması mümkün olmayan bir düşüklük mânâsına da gelmez.
İnsan, her zaman bu düşüklükten kurtulabilecek durumdadır. Yeter ki yüzünü Yüce Yaradamna döndürsün. «Âdem, Rabbından kelimeleri belleyip aldı. Bunun üzerine onun tevbesini kabul etti.»
İşte insanın hayatî değerlerinin başlıcalarından birisi. İnsan, şehvetler karşısında bsr zaman zaaflara ma'rûzdur. Ne var ki bu zaafın yanı sıra aynı insan Allah'a yönelerek bu zaafdan kurtulacak kudret ile donatılmıştır. Tabiatının derinliklerinde her ikisini de yapacak güç vardır.
«Nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona itaati ve isyanı öğretene. Allah'ın, temizlediği nefis, muhakkak kurtulmuştur. Azdırdığı da hüsrana uğramıştır.»
Sonra insan, çatışmalara karşı donatılmış bir güçtedir de : «Kiminiz kiminize düşman olarak inin, dedik...»
Madem ki ortada bir düşmanlık söz konusudur, şüphesiz meydanda çatışına da olacaktır. Çatışma gücü de bulunacaktır.

Şeytâna karşı düşmanlık. Çeşitli şekil ve surette ortaya çıkan şer kuvvetleriyle çatışma. Bizi burada ilgilendiren, bu çatışmadaki gücü tesbît etmektir. Hem bu güç insan hayatının en Önemli değerlerinden birini teşkil eder. ^Yeryüzündeki fonksiyonunu yerine getirmek için bu çatışma zarurîdir de. «Eğer Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile bertaraf etmiş olmasaydı, yeryüzü fesada uğrardı. Ne var ki Allah, âlemlere karşı lütuf ve ihsan sahibidir.»
Sonra insana yeryüzünde istikrar ve dinlenme imkânı da sağlanmıştır: «Ve sizin için yeryüzünde eğlenme ve konaklama vardır.»...
Muvakkat istikrar ve istifâde edilecek şeyler, insan hayatının belli başlı iki önemli değerleri arasında yer alır. İnsan bünyesi bunlarla da donatılmıştır. Bunun yanı sıra çatışma gücü de verilmiştir.
Nihayet insan, yeryüzünde Allah tarafından kendisine verilen hilâfet vazifesini yerine getirmektedir. Ve kendisini bu vazîfeye seçen Allah tarafından da desteklenmektedir. Rabbânî hidâyet düstûru, onun bu faaliyeti için rehberdir: «Eğer tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kimler Benim hidâyetime uyarsa; artık onlar için hiç bir korku yoktur. Ve onlar mahzun da olacak değilerdir.» İnsan, fıtratı itibarıyla Allah'a yönelecek ve O'nun hidâyetinden faydalanacak kabiliyettedir. Ayrıca aynı insan fıtratı Allah'tan uzaklaşıp âyetlerini inkâr edecek kapasitededir de. «Küfredenler, âyetlerimizi yalanlamış olanlar ise, işte onlar cehennemliklerdir. Ve onlar ateşte temelli kalıcıdırlar...» İşte geniş hatlarıyla insan...
Şimdi artık bu yaratık ile ilgili genel bir fikir serdedebiliriz.
İnsan, eşsiz bir yaratıktır. Onu kâinattaki diğer varlıklar arasına sokarak yapılacak her türlü analiz kökten yanlış ve hatalı olacaktır. Gerek mekanik ifadelerle izah edilmek istensin, gerekse organik yapı olarak belirtilmek istensin farksızdır. İster melek yoluyla izah edilmek istensin, ister nûrânî bir varlık olarak değerlendirilsin başka tür açıklamaların hepsi de eksik olacaktır.
Hayat devresinde insanın önemli bir rolü vardır. Bu önemin ilk işareti, bizzat Allah Teâlâ'nın onun doğuşunu haber vermesidir. Bu önemin diğer bir işareti de, meleklerini bu yaratığa secde ettirmiş olmasıdır. Göklerin ve yerin onun emrine âmâde kılınmış olması, Allah Teâlâ'nın yüce irâdesini, insanın irâdesi ile gerçekleştirme plânına sokmuş olmasıdır. «Şüphesiz ki bir kavim kendini değiştirmedikçe, Allah da onları değiştirmez.» (Ra'd, 11), «Şayet Allah'ın insanları bir kısmını birbiriyle defedip savması olmasaydı, yeryüzü muhakkak fesada uğrardı.» (Bakara, 251), «İnsanların yaptıklarından ötürü karada ve denizde fesâd çıktı.» (Rûm, 41).
İnsan, birtakım isti'dâdlarla donatılmış bir yaratıktır. Bu isti'dâd-larm en belirgin olanı bilgi kabiliyeti, koruyucu güce sâhib olan irâde kabiliyetidir. Hilâfetin mânâsında ve gereklerinde gizlenmiş bulunan faal güçteki kabiliyettir. Çatışma gücünde ortaya çıkan kabiliyettir. Allah'a yönelmek emirlerini alarak doğru yolu bulmak kudreti ile yeryüzünde yerleşip istifâde etme kabiliyetidir.
İnsan; zaaf noktaları bulunan bir yaratıktır. Şehvet ve arzusu vardır. Allah'a verdiği ahdi unutup, doğru yolu hatırlamayacak ve Allah'ın âyetlerini inkâr edecek derecede zaaf noktaları vardır.
İnsan zıd, çift tabiatlı (Ambivilence) bir mahlûktur. Hem en üstün mertebeye çıkabilecek güçtedir, hem de en alt tabakalara dügecek kabiliyette...

Bu genel düşünceleri belirttikten sonra, insan üzerindeki etüdümüze girişebiliriz... Fakat bu etüde dalmadan önce, insanın eşsizliği konusunda çağdaş ilmin neler söylediğine bir göz atmamız yerinde olur. Çünkü üzerinde durduğumuz konular ile çağdaş ilmin söylediği hususlar arasında açık delâletler bulunmaktadır.
Bu genel düşünceden hareket ederek insan üzerindeki etüdümüze başlayabiliriz... Fakat etüdümüze başlamadan önce ilmin bu konuda söylediklerine gez atmamız faydalı olacaktır sanırım. Modern ilim erbabı, insanın eşsiz bir yaratık oluşuyla ilgili neler diyor bunu görmemiz mevzûmuzun aydınlanmasında birçok yararlar sağlayacaktır.
Julian Huxley, «Modern Dünyada İnsan» (Ma İn the Modern VVbrld) adlı eserinde insanın eşsiz bir varlık olduğunu bildiren bölümünde şöyle diyor:
((İnsanın diğer hayvanlara nisbetle kâinat içerisindeki yeriyle ilgili (görüşler bir sarkaç gibi durmadan yön değiştiriyor. Bazan kendisine hayranlığı son derece artarken bazan da bu hayranlığın derecesi zayıflıyor. Bazan insanla hayvan arasını korkunç uçurumlar ayırırken, bazan da çok küçük farklılıklar gösteriyor...
Danvin'in ileri sürdüğü nazariye ile sarkaç ters yöne doğru gelişmeye başladı. Ve bir kere daha insanın bir hayvan türü olduğu fikri ağırlık kazandı. Ama bu ağırlık budalaca bir duygusallık içinde değil ilmî bir gerçek olarak kendisini hissettirdi. Ne var ki bu sefer sarkaç, ulaşabileceği en son noktaya vardı. Ve ortaya çıkan netice, Darwin'in hipotezini destekleyici mâhiyette idi.
Darwin'e göre insan da diğer hayvanlar gibi bir hayvandır. Binâenaleyh onun insan hayatıyla, yüce insanlık değerleriyle alâkalı görüşleri diğer varlıklara nisbetle imtiyazlı değildir. Meselâ bir kurttan veya bakteriden pek de farklı değildir. Evulosyener başarının yegâne mikyası, varlığı sürdürmektir. Dolayısıyla mevcûd olan ve varlığını devam ettiren bütün canlılar Darwin'in nazarında aynıdır, değer bakımından farksızdır. Gelişmişlik düşüncesi ise sâdece insana mahsûstur. Şurası da su götürmez bir gerçektir ki; İnsan hâl-i hâzırda mevcûd olan yaratıkların efendisi ve en üstünüdür. Fakat zaman olur ki bir karınca veya fare ds onun yerini alabilir.
Burada insanla hayvan arasında açılan gediğin küçüklüğü; hayvana insancıl nitelikler vermenin abartılmış ve mübalağa edilmiş olmasından değil, insanın insanlık niteliklerinin azaltılmış olmasındandır. Bununla beraber yakın zamanlarda yeni yeni eğilimler ortaya çıkmış bulunuyor. Bu eğilimlerin nedeni ise bilgi sınırının gelişmiş olması ve bilhassa deneysel bilgilerin her geçen 'gün biraz daha ağırlık kesbetmiş olmasıdır.
Bunun içindir ki sarkaç İkinci defa yön değiştiriyor. Bu sefer insanla hayvan arasındaki gedik büyüyor ve bir uçurum halini alıyor.
Darwin Nazariyesinden sonra, artık hiç bir insan kendisinin hay-vanılk ile ilgisinin bulunmadığını iddia edecek güce sâhib olamamış, ancak kendisinin çok garip ve tuhaf bir hayvan olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Birçok durumlarda İse kendisine benzeri bulunmayan bir hayvan hüvlyyeti vermiştir. Ama hâlâ insanın biyolojik açıdan eşsiz bir varlık oluşunun tahlili fenomeni tamamlanmış değildir. İnsanın en büyük pzelliği ve hayretengîz hususiyeti, düşünme kabiliyetidir. Eğer terminolojik kelimeleri seçmek temayülünüz varsa, bunu şöylece ifâde edebilirsiniz : İnsanın en büyük özelliği onun açık kionuşabilmesidir.

İnsanın bu özelliğe sâhib olmasının birtakım önemli sonuçlan vardır ki, bunların gelişmesi büyük yer alır. Alışkanlıkların fazlaca gelişmesinin en Önemli sonucu ise, insanın sâhib olduğu âlet ve mekanizmayı geliştirmesi ve güzelleştirmesidir. Gerek bu alışkanlıklar ve gerekse vasıtalar insana yeryüzünde efendilik merkezini elde etmesini sağlamıştır. Bu biyolojik hususiyet, çağımızda insanın en hayretengîz hâssalarından birisidir. İnsanlık çoğalmakla kalmamış, gelişmiş, tekâmül etmiş, nüfuz sâhâsı artmış ve o değişik hayat yolları bulmuştur.
Böylece biyoloji; insanı dinlerin belirttiği gibi, yaratıkların efendisi olduğunu belirten bir noktaya oturtuyor. Buna rağmen bizim genel görüşümüze uymayan noktaları pek çoktur. Biyolojik açıdan baktığımız zaman görürüz ki bütün hayvanlar sırf insanoğluna hizmet etmek için yaratılmamıştır. Ama insan yapısı itibânyla diğer canlılardan ayrı bir hüviyyete sâhib olmuş, tabiî ve biyolojik faktörlerle diğer canlıları geçmiş ve yer yuvarlağının en gelişmiş canlısı durumuna gelmiştir. Binâenaleyh hiç bir zaman için dinî düşüncenin, mistik hayâl gücünün eseri olarak ortaya ^oyduğu insanla İlgili hikâyeler doğru değildir. Şu kadar var ki, İnsanın biyolojik mekanizmasında sağlam jeolojik faktörlerin de te'sîri çok büyüktür.
Konuşma, alışkanlık ve diğer organlar insana diğer birtakım daha Özellikler kazandırmıştır ki, bunların bir benzerinin diğer varlıklar arasında bulunması imkân hâricidir. İnsana hâs olan bu özellikleri, burada tekrar sayıp dökecek değiliz. Çünkü bunlar herkes tarafından bilinmektedir. Biz sâdece insanın bilinmeyen özellikleri üzerinde duracağız. Aslında insan türü biyolojik özellikleri itibarıyla eşsiz bir yaratıktır. Ne var ki bu özellikler ve nitelikler üzerinde, ne zooloji nokta-İ nazarından, ne de sosyoloji nokta-i nazarından dikkat ve itinâ ile durulmamıştır.
Son olarak, gelişme çevresi itibarıyla insan diğer gelişmiş hayvanlardan hiç birine benzemez.
Aslında insanın bir' canlı varlık olarak en ağır basan yanı ve özelliği; ma'nevî düşünce yapısıdır.
Şunu kafamızdan hiç çıkarmamamız gerekir ki, hayvanla insan arasındaki en bariz fark, düşünce yapısının farklılığıdır. İnsanın zihnî yapısının esnek oluşunun tabiî sonucu olarak birtakım psikolojik neticeler ortaya çıkmaktadır ki, rasyonalist filozoflar bunların üzerinde fazlasıyla dururlar.
Biz insan seviyesine vardığımız zaman birtakım yeni yeni komplekslerle karşılaşırız. Daha önce de dediğimiz gibi insanın en büyük hususiyetlerinden birisi de, şehevî duygularına hâkim olmasıdır.
Sâdece insan türüne mahsûs olan bu özellik, biyolojik olmaktan daha çok psikolojiktir. Ama bunun tabiî sonucu olarak ortaya birtakım özellikler daha çıkmaktadır ki bunları şöylece sıralayabiliriz:
I- İnsan hem genel anlamda, hem de özel anlamda bir düşünce mekanizmasına sâhibdir.
II- Hayvanlarda zekâ ile hareket arasında bir farklılık vardır. Ama insanın zihnî formasyonu bütüncüdür, birlikte çalışır.
III- Klan, kabile, millet, parti ve dinî cemaatlar gibi sosyolojik birliklere sâhibdir ve her birisine kültürü ve gelenekleriyle sımsıkı bağlıdır.

Burada bir insanın faaliyet tarzları üzerinde duracak değiliz.. Doğrusu insanın belli başlı faaliyetlerinin, aslında temel özelliklerinin ikinci dereceden tezahürleri durumundadır. Binâenaleyh insan, bu formasyonu ile de diğer bütün canlılardan ayrılır ve eşsizdir.
Gerek konuşma, düzenli olarak oyunlar tertîb etme, öğrenme, ücretle çalışma, bağ-bahçe ekimi yapma, tarımsal faaliyetlerde bulunma, gerekse ödev, vazife, sorumluluk, hatâ ve doğruluk horluk ve nedamet gibi motiflerin hepsi insanın temel özelliklerinin ikinci dereceden tezahürleridir. Realitede asıl zor olan insanın eşsiz olmayan bir faaliyetini tesıbît edebilmektir. Hattâ yemek içmek, yatmak ve uyumak gibi temel biyolojik faaliyetleri bile insana hâs eşsiz güzelliklerle süslenmiştir. İnsanın eşsiz bir yaratık olmasının, ikinci derecede birtakım daha sonuçları olabilir. Ama biz, henüz onları keşfedememiş olabiliriz.
Doğrusunu söylememiz gerekirse; o sonuçlar da ortaya çıkınca bu günkünden çok daha eşsiz bir varlık durumuna gelecektir...»
Julian Huxley, ateist bir bilgindir. Allah'ın varlığını kabul etmez. Bu pasajlarda o hakkı görmeye yaklaşıyor ama, onuruna kapılarak gerçeği kabul etmekten kaçınıyor. Bir de bakıyorsunuz kitapçık gerçeklere ters düşen iddialar İleri sürüyor fakat onun dilinden dinî düşüncenin derin biyolojik temelleri olduğunu yakalamak az önemli değildir, imansız birisinin, dinî gerçeklere bundan daha fazla yaklaşmasını beklemekten daha safdillik olur mu?
İşte ilmin söylediği söz. Allah'a inanmayan bir ateistin dilinden sunduk onları.
Ne var ki bu imansızın söylediklerinde, Allah'ın kitabının açıkladığı hayretengîz gerçeklerin ikrarı yer alıyor. İlim —gün be gün— insanın eşsizliği hususunda yeni yeni keşiflerde bulunuyor. Halbuki bu buluşları din çok Önceden belirtmiştir.
Yukarıda iktibas ettiğimiz pasajlarda açıklanmasını istediğimiz metoda dâir bazı şeyler bulacağınızı sanıyorum.
Ama asıl gerçek, Allah'ın kelâmıdır. Bunları ikrar etmekle ilmî araştırmanın akışını tersyüz edecek' değiliz. Aslında ilmî araştırmaların bu gerçekleri keşfetmesi Allah'ın âyetlerini araştırmak hususunda Ce-nâb-ı Rabb'il-Âlemîn'in buyruğuna uymanın ifâdesi olacaktır.
«Yeryüzünde de gerçekten insanlar için birçok ibretler vardır. Nefislerinizde de... Daha da bakmaz mısınız?» (Zâriyât, 20-21)
«İleride onlara hem yeryüzünün çevresinde, hem de bizzat nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz.» (Fussilet, 53)
Nihayet dinin koyduğu küllî gerçekler ilmin verdiği tafsilâtlı bilgilerle birleşir ve böylece hayatın normal akışı sağlanır.
Şu anda insan konusunda bir genel fikre sâhib olmuş bulunuyoruz. Öyleyse konuyu derinlemesine incelemek üzere araştırmamıza girişebiliriz. Böylece birtakım gereksiz uzatmalara düşmekten kurtuluruz.
Şüphesiz ki bu genel fikir, araştırıcının araştırmasında derinleşmesini kısıtlayacak değildir. Araştırma hürriyetini zedelemeyecektir. Onu, muayyen bir programı ta'kîbe de zorlamayacaktır. Ne var ki araştırmacı bu genel fikir, *nuvâcehesinde atacağı adımlarını ayarlayacak ve metoddan uzaklaşmamak, yolunu şaşırmamak için bu genel fileri göz önünde bulunduracaktır.

Meselâ, insanın eşsiz bir varlık olduğunu düşündüğü zaman; klasik Danvinizm'in düştüğü yanlışlıklara düşerek, insanı diğer canlı varlıkları izah ettiği gibi biyolojik ve psikolojik bir canlı olarak açıklama yanılgısına düşmeyecektir. Daha sonra Freud'un düştüğü hatâyı tekrar etmeyecektir. İnsanın biyolojik ve psikolojik yapısındaki eşsizliği incelerken bu açık eşsizlikler karşısında gözünü yumarak kendi arzusuna 'göre bir açıklama tarzı tutturup illâ da onun üzerinde ısrar et-meyecektir,
İnsan ufkunun genişliğini, insanın kabiliyetlerinin değişikliğini gözönünde bulundurduğu zaman, insanı bir tek faktöre göre açıklama hatâsına düşmeyecektir. Freud'un yaptığı gibi insan faaliyetlerini libido İle izah etmeyecek, Adler'in yaptığı üstünlük kompleksi ile açıklamayacak, Jung'un yaptığı gibi aşağılık kompleksi ile izah etmeyecektir. Tecrübeci ekolün yaptığı gibi bedenî enerji ile, komünistlerin yaptığı gibi tarihî veya İktisadî materyalizmle İzah etmeye kalkışmayacaktır. Çünkü insanın sahası, bütün bunların her birisinden çok daha geniştir. Her faktörü ayrı ayrı kapsar insan bünyesi. Birbirinden ayırdedilmesi mümkün olmayacak şekilde komple bir bütünlük arzeder. Bunların hepsi ve ancak hayâller peşinde koşuşan nazariyeler görmezlikten gelirler bu gerçeği...
«Hani Rabbın, meleklere demişti ki: kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın...» (Hıcr, 28-29).
însan varlığının en bariz özelliği iç içe bir tabiata sâhib olmasıdır.
Bu yapısıyla insan, bu kâinattaki varlıkların hepsinden ayrılır. Halbuki kâinatta mevcûd olan varlıkların hepsi muayyen bir hedefi olan bir tek tabiata sahihtirler. Gerek melekler, gerekse hayvanlar bir yanlarıyla —ki her ikisi de insanla benzerlikleri olan yaratıklardır.— tek bir tabiata ve belirli bir hedefe sâhibtirler. Bünyesinin organik yapısı itibarıyla insana çok benzeyen üst dereceden bir hayvan dahi tek bir tabiata sahiptir. Bu hayvanlık tabiatı cesedin sınırlarını aşmaz. İçgüdüsel faaliyetlerden öte bir faaliyet örneği göstermez. Onun bütün enerji kaynağı bedenidir. Bu enerjiye yön veren esaslı unsur ise içgüdüsüdür. En mükemmel şekliyle hayvanların dünyasını bu içgüdüsel faaliyetler ta'yîn eder. Hayvan yer, içer ve cinsel faaliyetlerini doğrudan doğruya bir sevk-i tabiî ile yapara Belli bir hedefi olmadığı gibi idrâkden de yoksundur. Hiç bir hareketinde İrâde mekanizması göze çarpmaz.
Acıktığı zaman açlık içgüdüsüyle yer, içgüdüsü yeter dediği zaman da yemez bir daha. Cinsî faaliyetlerini muayyen bir mevsimde ve belirli zamanlar içinde, yerine getirir. Bunun vaktini kendisi ta'yîn etmez. Böyle bir seçme yetkisi yoktur. Cinsel faaliyetin hedefini de kendisi belirlemez. Niçin yaptığını bilmez. İçgüdüsünün gösterdiği yönün dışında başlı başına bir hareket şekli seçemez. Yine belirli bir zaman içinde bu cinsel faaliyetlerini keser. Ama o bunu kendi isteğiyle ve arzusuyla yapmaz. Sırrını idrâk edemeyeceği gibi, karşı koyma gücü de yoktur. Hayvanın bütün hareketleri aynı şekildedir. Hayvanın hareketleri belirli bir irâdenin mahsûlü değildir, onları neden yaptığını anlamaz. Sâdece bir sevk-i tabiî ile onları yapar ve mukavemet edecek kudreti yoktur. Ayrıca mukavemet etme fikrine sâhib olamaz/Şu halde hayvan, varlığı itibarıyla içgüdülerin eline teslim edilmiştir.

Hayvan, bedeninin hareket tarzına göre faaliyet icra eden tek bir tabiata sahip yaratıktır.
Melek de her ne kadar biz melekleri görmesek de, bizim öğrendiğimiz vasıfları ile tek tabiatlı varlıktır. Belirli bir hedefi vardır. Kendi tasarrufu ve irâdesi dışında doğrudan doğruya ruhuyla yaşayan ve ruhunun direktiflerine boyun eğen bir mahlûktur. Melekler yaradılışları itibarıyla mutlak itâata mecburdurlar. «Ve Allah'ın kendilerine emrettiği şeylerde O'na isyan etmezler. Ve emredileni yaparlar.» Meleklerin her ne kadar bedensel içgüdüleri yok ise de, onların kendi çerçevesi dâhilinde ruhî. içgüdüleri vardır. Bedensel içgüdüleri yoktur çünkü, maddî cisme sâhib varlıklar değildirler. Onlar bu ruhî içgüdülerinin direktiflerine göre hareket ederler. Bu konuda düşünme, tasarruf ve seçme yetkileri yoktur.
Şu halde melekler de tek tabiatlı varlıklar olup ruhlarının verdikleri direktifler muvacehesinde hareket ederler.
Bizim bildiğimiz varlıklar içerisinde birkaç yönlü hareket kudretine sâhib eş tabiatlı tek varlık insandır.
Eş tabîatlılık insanın bütün varlığında kendisini gösterir. İnsan yapısının en derin noktalarına kadar hükmü geçirir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bu mucizevî kabiliyetin tezahür ptmediği hiç bir hareketi, düşüncesi, duygusu ve fiili yoktur. İlerdeki bölümlerde biz, insan bünyesinde meycûd olan bu eş tabîatlılık ve tezahürlerini inceleyeceğiz. Fakat önce biz bu eş tabîatlılığın insan hayatı ve tasarrufları üzerindeki te'sîrini de gözden geçireceğiz. fakat önce biz bu eş tabîatlılığın en bariz şekilde tezahür ettiği noktadan, rûh ve beden noktasından işe başlayalım. Aslında insanın formasyonunda yer alan bu eş tabîatlılığın neş'et ettiği ana kaynak rûh ve bedendir.
«Hani Rabbın meleklere demişti ki: Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.» (Hicr, 28-29).
İnsan, yeryüzünden alınmış bir avuç çamur ve Allah'ın ruhundan üflenmiş bir nefhadır.
Yeryüzünden alınmış olan bir avuç çamur beşerin formasyonunda açıkça görülür. İnsanın kaslan, damarları, organizması ve iç organları bu çamurun ifadesidir.
İlim diyor ki: İnsan bedeni tamamıyla toprağın oluşturduğu elementlerden meydana gelmiştir. Oksijen, hidrojen, karbon, demir, bakır, kalsiyum, kireç, sodyum, potasyum ve magnezyum... gibi elementlerden teşekkül etmiştir...
Yeryüzünün toprağından alınmış bu bir avuç çamur, bedenin istekleri ve faaliyetlerinde de kendisini gösterir. İlim diyor ki; açlık ve susuzluk, hadd-i zâtında bedenin biyolojik oluşumu ile ilgilidir. Cinsel faaliyetler ve insanla hayvanların kaynak itibânyla ortak olduğu diğer faaliyetler de, aynı şekilde bedenin organik ve biyolojik yapısıyla alâkalıdır. Bu faaliyetlerin aldığı şekil, her ne kadar biçim ve ulaşılan hedef bakımından birbirine benzemese de çıkış noktası itibarıyla aynıdır. «İstekler» veya fıtrî içgüdüler, insanın organik gücü bedenle ilgili faaliyetleridir. Ya da bedenî esâslara dayalı faaliyet şeklidir. Nitekim şayet o organlar veya enerjiyi te'mîn eden salgı bezleri yok edilecek olursa, bütün faaliyetler de ya yok olur veya bir müddet faaliyetini keser.

İnsanın ruhî tarafını temsil eden ise Allah tarafından üflenmiş olan rûhdur ki; bu, kendisini İnsanın şuurunda, idrâkinde ve iradesinde ortaya çıkaiy. İnsanın edindiği her türlü ma'nevî «değerlerde» temessül eder.
Hayır, bereket, iyilik, rahmet, yardımlaşma, kardeşlik, dostluk, sevgi, doğruluk, adalet, Allah'a îmân, yüce değerlere inanma ve bunların pratik hayatta tahakkuku için çalışma... Evet bütün bunlar; ruhî faaliyetlerdir veya ruhî temellere dayanan faaliyet şeklidir. Bu da aynen öbür duygular gibi ma'nevî bir fenomen olup, hislerle algılanamaz ama te'sîrleri hislerle algılanan günlük hayatta görülür, anlaşılır.
Bedenle ilgili gerçekleri belirtmeye luzûm bile yoktur. Çünkü onlar açıkça gözümüzün önündedir. Hem görür, hem de dokunarak anlarız. Hududunu çizmekte, derinliğini ve gücünü ölçmekte hiç de zahmet çekmeyiz... Şö kadar var ki bu konularda araştırmalar'yapan ilimler, bunların gerçek derinliklerini kavramaktan âciz olduklarını belirtmektedirler. Sâdece dış görünüşlerini belirtip boyutlarını çizmekle yetindiklerini söylemektedirler.
Aksi takdirde, bunların derinliklerini tâm olarak anladıklarını iddia edecek olurlarsa sormak gerekir onlara, bir hücreye başlangıçta ilk olarak hayat veren sır nedir?... Ölü bir maddeden onu canlı bir hücre haline getiren esrarengiz güç nerede saklıdır?
Hangi esrarengiz güçtür ki, hücreye sunulan bu hayat emaresini geliştiriyor, düzenli, gayet muntazam, belirli bir hudûd dâhilinde hareket eden bir enerji kaynağı olarak faaliyetini sürdürmesini sağlıyor?.
Hangi esrarengiz güçtür ki, canlı hücrelerden meydana gelen dokulann bir burun yapısını kurmak, ağız, göz, kaîb, beyin, kol ve bacak gibi kuvvetli mekanizmaları teşekkül ettirmek için birleştiriyor?.. Aslında bütün bunlar temelden birbirine benzeyen ameliyelerdir ki ilim bunu henüz kesinlikle belirtemiyor...
Hangi esrarengiz güçtür ki, ağız burun, göz vs... gibi organlardan meydana gelen mekanizmaya belirli bir şekil veriyor babalara veya atalara az çok benzeyen tipler çıkıyor ortaya?..
Hangi esrarengiz güçtür ki, o hücre kümelerinden meydana gelen dokulardan bir kısmını gözün yapısı için ayırıyor ve onunla insan görüyor, bir kısmını burnunun yapısı için ayırıyor ve onunla insan koku alıyor, bir kısmını kulağın yapısı için ayırıyor ve onunla insan duyuyor, bir kısmını da zihin için ayırıyor ve onunla insan düşünüyor?
Daha yüzlerce... binlerce esrarengiz olaylar... Hepsi de gizli bir gayb perdesiyle örtülüdür... Ve bunların dış görünüşlerinden ve satıhlarından başka derinliklerine inemiyor hâlâ...
Ruhî gerçeklere gelince bunlar tamamen gizli henüz. Evet. Ama insan bünyesinin gizli olmayan neresi var ki?.. Doğruyu söylemek gerekirse, insan gerçeği tamamen gizliliklerle örtülü... Fakat... Bir canlı hücredeki hayat muammasını bilmemekle, bir hücrenin gelişmesindeki esrarı anlamamakla, hücrelerin vazife bölümü yapmasındaki, organizmayı teşekkül ettirmesindeki ve her organın son derece girift olan kendi görevini yerine getirmesindeki esrarı bilmemekle birlikte ruhî gerçekleri de bilmemek cehaletimizi bir kat daha artırmıyor mu?..
Evet rûh görünmüyor. Onun hududunu çizmek ve buudlarını ölçmek elimizden gelmiyor. Ama onun izini görüyor ve algılıyoruz. Bunu bazan elle dokunulabilen hâdiseler şeklinde bazan da duygu ve arzular tarzında görüyoruz. Bu yüzden de

insanın bir ma'nevî varlığı bulunduğunu ve buna terminolojik olarak «rûh» adını verdiğimizi bir türlü gözden uzak tutmamız mümkün olmuyor. Başka bir ad da versek ne-tîce değişmez ya. Şuiadar var ki biz bu gerçeği hududu ve işaretleri be-lirli bir mefhûm olarak algılıyor ve kavrıyoruz.
Yüce değerleri ifâde eden... Hakdan, hayırdan, güzellikten, hürriyetten, kardeşlikten ve sevgiden söz eden bütün kavramlar... Sonuna kadar hepsi de insanın bünyesinde var olan ma'nevî yapının ifâdesi-dirler. Bütün insanların bu kavramların topunu birden aynı anda kavramış olmaları gerekli değil tabiî. Bizim bunların toirer realite olduğunu, beşerî gerçekleri dile getirdiğini ve realiteler dünyasında bizzat var olduğunu ileri sürebilmemiz için bir kısım insanların bunlardan bazılarını kavramış olmaları kâfidir. Hattâ insan dilinde bu mefhûmların bulunması bile onların bir realite olduğunu kabul etmemiz için yeterlidir. ., Dil de, insana has ma'nevî bir değerdir. İnsan dilinde sözlüklerinde «sevgi» kelimesi veya «adalet» kelimesi, ya da «güzel» kelimesi mevcûd olduğu an bu değerlerin algılanan bir gerçek olmasıyla beşerin gerçekleştirilmesini arzuladığı bir rü'yâ olması arasında fark yoktur... Çünkü her ikisi de, insanın ma'nevî faaliyetlerinin isbâtı için yeterli bir delildir... Bu değerlere karşı olan istek bile ma'nevî bir faaliyettir. İster hisler dünyasında tahakkuk etsin, ister etmesin netice değişmez. Tıpkı yeme arzusunun insan bedeninde belirli bir faaliyetin varlığına delil olduğu gibi. İster bu arzu fiilen insanın önüne bir yemek sofrası te'mîn etsin, ister etmesin bir şey değişmez.
Biz kesin olarak belirtiyoruz ki —ne derecede olursa olsun— bu kavramların ifâde ettiği gerçekler, realiteler dünyasında var olduğu için insanların dilinde de yer etmiş ve lugatlarına geçmiştir. Eğer belirli bir hedef uğrunda birbirleriyle yardımlaşan şahıslar bulunmamış olsaydı; «yardımlaşma» kavramı da olmayacaktı tabiî. Ayrıca dildeki bu kelimeden türemiş başka kelimeler de lugatlarda yer almayacaktı. Eğer doğru, adaletli ve merhametli... şahıslar bulunmamış olsaydı bu sıfatların delâlet ettiği manâlar da beşer lugatlannda bulunmayacak, insanların dilinde yer etmeyecekti. Halbuki bu vasıflar hususunda insanlar birbirinden farklı şekiller arzetmektedirler. Bu vasıflardan hiç bir hususiyet taşımayan ve dolayısıyla da onun lügat anlamını kavramayan normal bir şahsın bulunduğu da görülmemiştir...
Bedenî faaliyetlerin ölçüldüğü zaaf ve kuvvet derecesi takdir edildiği ölçüler olduğu gibi ruhun da —veya ma'nevî faaliyetlerin de— kendisine göre ölçüldüğü mikyasları vardır. Ne var ki bu ölçekler de, tıpkı onun gibi ma'nevîdirler. Meselâ bizim zihnimizde bir adalet şekli, bir merhamet, iyilik ve yardımlaşma tarzı vardır. Ve bu, bilinmeyen bir şekilde teşekkül etmiştir. Biz de bu şekle veya tarza uyarak insanların hareketlerini ölçer, kuvvet veya zaaf noktalarını ve derecesini tesbît ederiz,
Nasıl olursa olSün bu giriş kısmında bizim belirtmemiz gereken husus, insan bünyesinde bu iki tür faaliyet şeklinin varlığını tesbît etmek ve bunun insanın kendi öz yapısında olduğu gibi eş bir yapıya sâ-hib ve sâdece insana mahsûs bir özellik olduğunu açıklamaktır.
Fakat bu eş tabîatlılığm salt olarak varlığı, bütün yaratıklardan ayrı olan insan mekanizması hususunda bize sağlam bir bilgi vermez. Çünkü bu mekanizmanın bir

şekli daha vardır ki tezahür eder. Ve gerçekte insan hayatının bütünü bunun üzerine kurulur.
İnsanın mekanizması eş tabiatlı olmasına rağmen, birbirinden ta^ mâmen ayrı ve her biri kendi istikametinde hareket eden iki unsurdan meydana gelmemiştir.
İnsan, rûh ve bedenden meydana gelmiştir. Ama bunlar tamamen birbirinden ayrı değildir.
«Onu düzeltince de ruhumdan üfürdüm...» (Hicr, 29).
İşte insana ruhunu veren bu ulvî nefha —ki bu rûh Allah'ın ruhundan bir parıltıdır —onu çamurdan yapılmış mekanizmadan ayrı bir unsur olarak mütalâa etmemiştir. Başka bir yer de ayırmamıştır onun için. Sâdece o düzeltilmiş olan çamura aktarılmıştır... Baştan sona kadar bütünüyle ona aktarılmıştır. Ve bütün varlığını kaplamıştır o çamurdan yaratığın. Böylece o çamurdan yaratık aynı anda hem ruhî, hem de bedenî yapıya birden sâhib olmuştur. Bu mekanizmada bir unsur diğerinden ayrı, bir yapı diğerinden farklı olarak mütalaa edilemez.
Çünkü insan gerçekte sâdece çamurdan yoğrulmamıştır. Onu yalnızca çamura çevirmek mümkün değildir...
Sâdece ruhtan da ibaret değildir... Ve onu sırf ruhtan ibaret olarak görmek de mümkün olamaz...
Her iki unsur da birbiriyle karışmış ve içice girmiştir. İkisinden birlikte, karışık evsâfta ve nitelikleri birbiriyle özdeşleşmiş tek bir mekanizma teşekkül etmiştir.
İşte insan mekanizmasındaki en büyük gerçek. İnsanın bütün faaliyetleri duyguları ve hayatla ilgili tasarrufları bu gerçeğin üzerine kurulur...
Başlangıcı itibarıyla insanın —normal şartlar altında— bedenî faaliyetlerini hayvansal yollarla değil de, insanî yollarla îfâ etmesi de bu gerçeğe dayanır. Tıpkı burum gibi ruhî faaliyetlerini de yine insanî yollarla yerine getirir. .Yoksa birbirinden ayrı ve başlı başına bu unsurlardan birisi ile değil.
İnsan yer... yeme işleminde insanla hayvan arasında bir fark yoktur. Yeme işlemini bedeninin organları yerine getirir. Ve bu işleme kimyevî oluşumların kanunin hükmeder. Bir de çamurla ilgili unsurlar.
Ne var ki insanın yeyiş tarzı, hayvanmkinden farklıdır. Ayrılık, sâdece insanın yediği yemeğin çeşitliliğinden ibaret değil. İnsan birkaç çeşit yemek yer ve yiyeceğini kendisi seçerken, hayvan sâdece bir tek çeşit yemek yer ve onu da içgüdüsü ta'yîn eder. Her yemek çeşidini içgüdüsü ayarlar ve hayvan bunun dışına çıkamaz. Ama insanla hayvan arasındaki yeyiş farkı, sâdece bundan ibaret değil ki, yeyiş şekli ve hedefi bakımından da ayrılırlar.
Bu ayrılışın en bariz şekli; insan yemeğe doğru hareketini kendi isteği ile ta'yîn eder ve bunda hürdür.
İnsanın da bir içgüdüyle yemek arzu ettiği bir gerçektir. Organizmayı teşekkül ettiren bir içgüdü. Ve insan çok ağır bir baskı unsuruyla içten tepip gelen isteklerini te'nıîn etmek zorundadır. Ne var ki. insan kendisini zorlayan bu isteği yerine getirirken birçok şeyler yapabilecek güçtedir. Bir kere yemek yiyeceği zamanları kendisi seçer. Ve bunu doğrudan doğruya kendi iradesiyle yapar. Gerek ferd olsun gerek toplum bu değişmez. Uzun veya kısa bir müddet seçtiği yemeği yemeyebilir. Alışkanlıkla veya oruç tutarak yemeyebilir. Yemeği yerken de çeşitli şekillerde yiyebilir. Hazırlattığı yemeklerden canının istediğini yer, istemediğini yemez.

Canının istediğini kendi isteği ile tıpkı hayvanlar gibi oburca ve hiç bir sınır tanımaksızın yiyebilir. Ya da gayet efendice ve görgülü olarak çok az yer. Veya son derece dikkat ve itinâ ile yer;.. İsterse yemeğini helâl gıdalardan yer, isterse haram gıdalardan. Dilerse tek başına kimse görmeden yer, dilerse herkesle birlikte sohbet ederek yer. Bunları kendi hayat ölçülerine ve değerlerine göre ayarlar.
Şu halde insan da bir zorlama sonucu olarak.tıpkı hayvan gibi içgüdüsel arzusunu tatmin için yemek yer. Fakat bu yolda ilerlerken, arzu ve isteklerini tatmin ederken kendi isteği ve iradesiyle birçok yol ta'kîb eder... İşte bu istek ve arzular insanda ruhun varlığından ve çamurla karışıp birleşmesinden neş'et eder.
Şu halde irâde ve ihtiyar, ruha hâs bir niteliktir. Bunların mutlak olan şekli, Allah Teâlâ'nm Zât-ı Sübhânî'sinde temessül eder. Ve O'dur insana kendi ruhundan üflemiş olan. Ve yine bu iki nitelik mahdûd şekilleriyle de insanda ortaya çıkar. Bu da ancak bir avuç çamurun Allah'ın ruhundan koparabildiği parçalara parıltılara tahammül edebildiği kadar olabilir.
însan cinsel isteklerini de tatmin eder... Bunlar da hayvanı zorlayan şiddetli isteklerin aynısıdır.
Ne var ki insan, cinsel isteklerini hayvanların tatmin ettiği yollarla tatmin etmez. Hem burada önemli olan mes'ele, bu isteklerin cinsel arzulann yaygınlaştığı mevsimlerde olmasıyla ilgili değildir. İnsan her sene belirli günlerde cinsel arzularını tatmin etmez. Halbuki hayvanlarda bu istekler belirli mevsimlere ve zamanlara münhasırdır. Aradaki farklılık yalnız, bundan da ibaret değil... Bunun dışında metod ve hedefi ba-. kımından da ayrıdır insanla hayvan arasındaki cinsel İstekler.
însan nasıl ki yemek karşısındaki davranışını kendisi ayarlarsa, cinsel duygular karşısındaki davranışınızda kendisi ayarlar. Ve bu konuda kendi isteğini yerine getirmek için geniş bir irâde gücüne sâhibtir.
Bir kere insan, cinsel duygularını tatmin ederken muhtelif duygu derecelerine sâhib bulunur. Hayvanda ise böyle bir şey mevzûubahis değildir. Hayvan, cinsel ihsas çeşitlerinden sâdece birisini tanır. Cinsel ihsas her ferde göre ayrı ayrıdır. Her ferdin cinsel arzulan farklıdır.
İnsan, değişik cinsten isteklere sâhibtir. Cinsel konularda bir kısmı hızlı iken bir kısmı yavaştır. Bir kısmı son derece arzulu iken bir kısmının arzusu azdır. Bir kısmı sert iken bir kısmı incedir. Bir kısmı karmakarışık duygulara sâhib iken bir kısmınınki apaydınlıktır. Bu basamakların en alt kısmında hayvanı arzular yer alır ise de, temiz ve sâf arzular da yer alır. Bu grafik insanın hayvanı yanından başlar, alevlenmiş yanan azgın bedeni hareketlerle gelişir. En sonunda insanın meleklik yanına ulaşır. Ve o zaman insanı; bir rûh inceliği bir aydınlık ve nûrâniyet kaplar.
Azgın bir şehvet türü vardır ki heyecan halindeki insanın cesedinde, susamış cinsel organlarda ve çekici arzuların döküldüğü gözlerde çıkar ortaya.
Bir başka şehvet türü vardır ki; düzenli, sakin, nizâm ve intizâm içinde hazırlıklara girişir, neticede hiç acele etmeden, belli bir müddet zarfında başarıyla hedefine ulaşır.
İnsan bünyesinden coşup gelen ve yolu îcâbı kalbe uğrayarak gerçek alevli, yakıcı arzular da vardır. Ve kalbden geçtiği için de birtakım kirlerini temizler, soluyan cesedin çığlıklarına karışan bir sevgi ve arzu ile karışır.

Bir de kalbden coşup gelen parlak ve uçarı istekler vardır. Ne var ki bu istekler kalbden doğmasına rağmen yol uğrağı olarak cesede geçer ve ortaya yakıcı alevlerinin bir kısmını sokar. Her ne kadar vücûdun kirli unsurlarından bir kısmını kendi üzerine bulaştırırsa da, kalbden geldiği için yine de parlaklığını ve safiyetini muhafaza eder.
' Bir başka arzu çeşidi de hayâller içinde yüzen ruhun parlayışla-rıyla ortaya çıkar ve her türlü pisliklerden arınır. Cesedin kirlerini yok eden bir parlaklık kazanır. Bedenî kayıdları ve hudûdlan hiç mi hiç tanımaz. Doğrudan doğruya öz ve sâf güzelliğe âşık olur tâ ilk akışa başladığı kaynaktan beri...
Daha başka türden arzular vardır ki kelimeler ifâde ederöez, cümleler anlatamaz onları...
İnsanlar birbirinden farklı bu iki uzak uçlar arasında değişik şekiller gösterirler... Hattâ bir tek insanda bile bu arzular an be an değişik şekiller arzeder. Bir an önceki tavrı bir an sonraki tavrına uymaz. Ne var ki bütün bunlara rağmen —normal haldeki— cinsel arzular, psikolojik duygulardan ayrı olarak mülâhaza edilemez. Bedenin itici arzuların yanı sıra her zaman psikolojik duygular eşlik ederler. İster az, ister çok olsun bu psikolojik duygular tamamıyla insanın yapısında rûh ile çamurun birleşmesinin neticesidir.
İster kendisini cinsel konuları düşünmeye verir, isterse bu gibi düşüncelerden uzaklaşarak kendi bünyesi ile ilgili kapsamı geniş ve mükemmel, hedefleri itibânyla muhtelif yönleri bulunan mes'elelere verir.
Buna göre insan cinsel arzularının ezici gücüne uymak zorunda kalır. Ne var ki bu, hayvanlarda olduğu gibi tam manâsıyla içgüdüsel değildir. Yani insan organizmasının temelini teşkîl eden çamurun getirdiği bedenî arzuların ve kimyevî reaksiyonların sonucu ortaya çıkan isteklerin sonucu değildir.
Durum böyle olunca, insanoğlu bedenî arzularını muhtelif şekillerde tatmin eder. îsterse arzularını sonuna kadar ileterek tatmin eder, isterse hafifletir.
îster cinsel duygularını bedenî hareket haline dönüştürür ve bedenî hareketlerle cinsel isteklerini boşaltarak rahatlar. İsterse onu, ruhî ve duygusal hareketlere dönüştürür ve bunun neticesinde çeşitli san'-at dallarında, düşünce ve duygu şekillerinde, gelişme alanlarında başarılı örnekler verir. Böylece kendi içindeki sahasını genişletir. Aynı zamanda hafifler ve esnek bir tarz alır. Mutlaka yerine getirilmesi gereken varlık, oluştan hissen yaşanan bir güzellik biçimine dönüşür. En sonunda cinsel duyguların seslenişine karşı kendisini korur, ne kadar zor ve meşakkatli olursa olsun bu isteklere karşı koyar... - Bu durum hedefler arasında ortaklık ve yönelişler bakımından benzerlikler bulunmasına rağmen ferdden ferde değişir.
Böylece insan, seçmelerle dolu uzun yol boyunca istekler ve bu isteklere verilen cevablarla yürür gider. Bu arzu ve istekleri, ruhun bir avuç toprakla karışmış olmasından ve hiç bir konuda toprağın kendi başına harekete geçmemesinden ileri geliyor.
İşte insanla hayvan arasında müşterek noktalar. İnsan da tıpkı hayvan gibi aynı ezici baskılara ma'rûz kalıyor. Şu kadar var ki insanla nayvan arasındaki istekler bir olmakla beraber verilen karşılıklar değişik oluyor. «İrâde»-1-tarafından yönetilen ve «seçme» kabiliyeti tarafından harekete geçirilen karşılığın şekli ayrı oluyor ki,

gerek irâde gerekse seçme kabiliyeti ruhun mümeyyiz vasıfları arasında yer almaktadır.
İşte insanın hayvanla ortak olan yanı...
Aynı şekilde bir de meleklerle ortak olan yanı vardır insanın:
İnsan yüce arzular duyar içinde. Ruhu ince, hafîf ve parlak bir kanatla açılır enginlere doğru.
İştiyakla Allah'a vâsıl olmak ister. O'nun mahabbetini kazanmak için çalışır. Rızâsına nail olmak için gayret sarfeder. Bazan o derece ibâdete verir ki kendisini her şeyi unutur. Kendi şahsını bile. Yeryüzünde yaşadığını hiç mi hiç farketmez. Kendisinin de bir bedeni olduğunu organların et ve sinirden yapıldığını, karşı koyulması mümkün olmayan arzulan bulunduğunu unutur. Çünkü o anda insan bedeninin hududunu tâyîn edemez. iKendisi ile Allah arasındaki fasılanın neden ibaret olduğunu kestiremez..Ayrıca kâinat ile de ilgi kurmak iştiyakını duyar. Tabiatın güzelliklerini açığa çıkarmak ister. Güzel bir çiçekten bir nehre geçer. Oradan sarp kayalarla dolu dağlara tırmanır, yerle gökyüzü arasında dolaşıp duran bulutlara takılır. Bazan tabiat karşısında duyduğu hayret o dereceye varır ki, kendisinin mekân içinde bir yer işgal eden hududu belli ve algılanabilen bir varlık olduğunu unutuverir birden. Çünkü o anda bu sınırlı varlıkla engin ve geniş kâinatın birbirinden ayrıldığı çizigiyi hissetmez.
Başkalarıyla da ilişki kurmak, dostluk ve yardımlaşma içinde geçinmek ister. Birbirleri arasında adalet, müsavat ve kardeşlik ölçülerini yerleştirmek ister... Bazan bu duygular onu o kadar kaplar ki kendi varlığını unutur. Ferdiyetini kaybeder. Ve böylece ferdî bünyesinin gereği olarak şahsî istek ve arzulardan feragat eder. Çünkü o anda insan, kendi ferdî istekleriyle diğer ferdlerin arzuları arasında bir ayrılık gay-rılık gözetmez.
Başka cinsten bir ferd ile de ilişki kurmak ister insan... Ama bu ilişki cinsî ilişkilerden farklıdır... Parlak bir sevgi ve mahabbet ilişkisidir ki bu cesedlerin birbiriyle birleşmesini gerektirmez. Burada sevgi kalbden kalbe akar... Bir varlıktan bir başka varlığa uzanır. Bu sevgi hâlesi bazı anlar öyle kuşatır ki insanı, bedenî arzularıyla birlikte bütün varlığım unutturur. Bünyesindeki kimyevî reaksiyonların taşıdığı gerçekleri hatırlamaz bile. Çünkü o anda beden engelini tanımaz ve ruhu enginlere doğru kanat açar...
İşte bütün bunlar ruhun an be an değişen halleridir... Her türlü kayıptan âzâde olarak bu enginliklerde yüzer...
O anlarda rûh meleklerin nûranî havasına bürünür ve insan me-leklik tarafı ağır basan bir varlık haline gelir.
Şu kadar var- ki her şeye rağmen insan melek halins 'dönüşmez. Hatta o enginliklerde kanat gererken bile melek haline dönüşmez... Bir kere onunla melek arasındaki fark o anlarda bile insanda ((ihtiyar» adım verdiğimiz seçme kabiliyetin bulunmasıdır. Halbuki melek tabiatının gereği olarak o halde bulunmaktadır ve aksi vârid değildir onun için... «Allah'ın kendilerine emrettiği şeylerde Allah'a isyan etmezler. Ve emrolunanı yaparlar.»
«Gece gündüz hiç durmadan Allah'ı tesbîh ederler.»
însan irâde ve ihtiyar sahibi olmakla beraber her ferdin hareket tarzı değişir.

Fakat aralarındaki en büyük fark, insan ancak balirli bir an için o havaya girebilir... Sonra tekrar yaşanan dünyanın sınırlan içine döner. Çünkü onun hissini ağır baskılar altına alan zaruretler vardır. Acıkmak ve doymak gibi birtakım arzu ve istekler onu ağır baskılarıyla tekrar yeryüzüne döndürürler... İnsan ne kadar çalışırsa çalışsın, ruhî âleminde bir müddet yaşar kısa veya uzun, bslirli bir müddet sonra yine yaşadığı âlemin gerçeklerine döner. Ve onu bu yaşanan realiteler dün-yasına dönmekten alıkoyacak hiç bir güç ve kudret yoktur...
Bu da ruhun cesed ile karışmasının bir neticesi, ruhun cesedden ayrılmayışının sonucudur. Hiç bir zaman için ruh bütünüyle cesedden ayrılamaz, çünkü bir avuç toprakla bu yeryüzüne bağlanmıştır...
Şu halde ne zaman olursa olsun, insan tamamıyla hayvana ve meleğe benzemez. Bilakis o, her haliyle insandır. Bunun sebebi de ruhun toprağa karışıp birbirinden ayrılmayacak derecede komple bir varlık meydana getirmiş olmasıdır.
Zaman zaman insanın bu iki yandan birisine doğru kanatlanıp uçtuğu doğrudur. Bazan olur hislerin ağır baskısıyla bedenî arzular âlemins doğru kanat gerer... Bazan da olur rûh dünyasındaki aydınlıklara doğru uçar gider...
Bazan olur öldürücü baskılar; bedenî zaruretler ve istekler yönünden gelir... Çünkü insan olarak «biyolojik» zaruretleri yerine getirmek zorundadır. İnsan birtakım bedenî ifrazlarını akıtırken veya cinsî hareketlere dalarken bedenî yönü onun bütün hareket ve faaliyetlerine hâkim olur. Ve böylece insan bünyesinin ağır basan yanı tamamıyla beden olur.
İnsan heyecana kapıldığı zaman da durum aynıdır. Heyecanlanan insan kızar ve köpürür... Fıtrî isteklerinden herhangi birisine karşılık verirken, bir müddet açlıktan ve mahrumiyetten sonra arzularını tat-mîn ederken de durum aynıdır...
İnsanın hisleriyle ilgili eğlencelerinin hepsinde de bedenî unsur hâkimdir. Ve temel yapıyı teşkil eden bir avuç toprağın arzularına boyun eğer.
Hissi eğlencelerden ve bedenî arzulardan uzaklaşma anlarında da bir başka yönü hâkim olur ve ruhun kanatlanışı başlar.
Her ikisini de yapan insandır. Tabiatı îcâbı olarak insanoğlu gün olur o yana, gün olur bu yana kanat gerer. Bu da tabiatında ve asıl yapısındaki toprak ile ruhun, birleşip karışmasının neticesidir.
Ne var ki bu hususta üç nokta üzerinde dikkatle durmamız gerekecektir :'
I- Her iki halde de insan insandır. İnsan normal durumunu devam ettirdiği müddetçe, yani psikolojik anormalliklerden uzak olduğu müddetçe her iki durumda da insan olarak kalır. Birbirine ekli ve karma tabiatıyla bütün faaliyetlerini yerine getirir. Zaman zaman bu iki durumdan birisi diğerine gâlib gelecek de olsa yine insan olma vasfını kaybetmez. Bu yanlardan birisinin ağırlık kazanması ile kendi Öz varlığından ayrılarak müstakil bir varlık olması arasında çok fark vardır.
II- Normal durumlarda bu iki yandan birisinin ağır basması, muvakkat bir zamana kadar olup sürekli değildir. An olur insan bedeni faaliyetlere dalar tamamıyla, sonra döner ruhî ve ma'nevî faaliyetler alanına girer... Bu gelgitler sürekli olarak devam eder. Anormallik halleri dışında hiç bir zaman devamlı olarak tek tarafta kalmaz.
III- Bedenî faaliyetler ile ruhî faaliyetler arasındaki bu sürekli gelgitler, insanı, ruhla cesedin müsâvî olduğu bir noktada dengeli olarak tutar ve muvâzenesini korumasını sağlar. İnce bir şey üzerinde yürüyen kimseyi andırır o bu haliyle. İnce

ve dar bir mekân üzerinde yürümek zorunda olan kimse bir o yana, bir bu yana sallanarak yürür ve her seferinde böylece dengesini korur. Onun bir o yana, bir bu yana sallanması dengesini kaybetmesine vesile olmaz hiç bir zaman, aksine dengesini sağlaması için yardımcı olur...
Eşsiz bir yapıya sâhib olan insan bünyesini, bu şartlar içinde kavramaya çalıştığımız zaman onu tam manâsıyla kavrayamayız. İnsanın sâdece eş tabiatlı bir varlık olduğunu söylemekle onu kavramış olmayız. Onu meydana getiren bu iki unsur arasında bir karışma ve birlik bulunduğunu, her iki unsuru da —meleklik ile hayvanlık— kendisine hâs metodlar dâhilinde harekete geçirdiğini yani hem hayvana benzeyen, hem de meleğe benzeyen yönleri birleştirdiğini, en sonunda da ne melek ne de hayvan olup aksine insanlığını devam ettirdiğini söylemekle tüm gerçekleriyle insanı ifâde etmiş olmayız.
însan bünyesinin durumu sâdece bundan ibaret değildir.
Biz ancak onun bütün eş tabiatına rağmen bir ve tek bir varlık olduğunu söylesek gerçeği ifâde etmiş oluruz.
Tek bir yapıya sahiptir insanoğlu... Ondan meydana gelen bütün faaliyet şekilleri tek bir bünyeden doğmaktadır... Terkibi son derece güç ve girift bir birleşime sâhib olan tek bir bünyedendir.
Zaman zaman aralarında bir birlik bulunmadığı görülürse de, insanın bütün faaliyetleri arasında bir bağ ve birlik vardır.
Maddî faaliyetler ve ma'nevî faaliyetler...
Fiilî faaliyetler ve kullukla iligili faaliyetleri...
İktisadî, içtimaî, siyâsî faaliyetleri, fikri ve ruhî çalışmaları.-..
Ferdî ve sosyal faaliyetleri...
Bütün bu ve buna benzer faaliyetlerinin hepsi ilk bakışta birbirinden ayrı faâliyetlermiş gibi görünürse de, her birinin apayrı özellikleri bulunduğu, geniş ve insanın muhtelif yönlerinden birisini içine alan başka yönleriyle İlgisi olmayan faâliyetlermiş gibi olduğu görünürse de...
Bu apaçık bir yanılmadan ibarettir... İnsanı rûh ve beden diye ikiye ayıran vehimler gibi bir vehimdir bu da...
Bazı anlar bu iki yönden birisinin ağır basmasıyla ortaya çıkan durumlar aldatmaktadır insanı... Halbuki bu belirtiler tamamen belirli bir zaman içindir ve gelip geçicidir.,.
İnsan beden ile faaliyet yaptığı zaman, bütünüyle bedenini işe verdiği zaman bu faaliyetinin tamamen maddî olup kendi başına müstakil ve bağımsız olduğunu sanıyor. Gerek kendi içinde gerekse hayatında kendisini maddî işe verdiği an hiç bir şekilde ma'nevî yanlarıyla ilgisinin bulunmadığını zannetmektedir...
İnsan kendisini kulluğa verip de, ma'nevî havaya girdiği an da onun bu ruhî faaliyetinin diğer bütün varlığından ayrı olduğunu sanıyor. İbâdete daldığı an, gerek kendi içinde ve gerekse hayatında maddî hiç bir şeyle ilgisinin bulunmadığını zannediyor.
Halbuki gerçekte böyle bir ayırım hiç bir zaman için söz konusu olamaz. Aradaki ilişkiler ne kadar kaybolsa veya insan tarafından unutulsa da, asla bütünüyle bir ayrılık mevzûubahis değildir.

İnsan eliyle bir işe daldı mı ve kendisini bütünüyle ona verdi mi... Bazı kere ne yaptığının bile farkına varamaz... Ne var ki belirli bir hedefe ulaşmak için kendisini ona vermiş ve her şeyi unutmuş olması hedefin mevcûd olmadığını göstermez. Hem o, ilk olarak bu işe başladığı zaman hedefini bilmemekteydi denilemez. Binâenaleyh realiteler dünyasında işle hedef birleşir ve onu yapan kişi bu birleşimi bizzat kendi içinde hisseder. Zaman zaman bu hedefin farkına varmasa, işle hedef arasındaki münâsebeti farketmese de, netice değişmez.. Bu takdirde maddî i§ hem maddî hem de ma'nevî bir iş haline gelir. "Muhtelif yönleri arasında birlik sağlanarak alâkasını devam ettirir ve hem ruhî hem de baden! faaliyetler yaparak insanlığın gereklerini yerine getirir.
Ve bir an da ibâdete daldı mı... O an maddî bünyesinin kendi yapısındaki te'sîrini unutur. Çünkü o esnada bedenî istirahata çekilmiş durumdadır. İnsan bedeni öyle bir yapıya sahiptir ki, ancak acıtıldığı veya acıktığı zaman varlığı hissedilir. Tabiî haletinde ise açlık, acıma, heyecan ve hastalık bulunmayacağından insan onun farkına bile varamaz. Ama her şeye rağmen o mevcûddur. O, bu ruhî haleti içinde bile mevcudiyetinin ağırlığını bilir, tahammülü dâiresinde bulunan faaliyetleri hisseder. Eğer bu faaliyetler ilerleyecek olursa te'sîri altında kalır, yorgunluğunu ve acısını farkeder. Beden her ne kadar yerinden oynamasa da vâki' olacak şeyleri hisseder. Hattâ çoğu kerre fazlalaşır-sa insan bedenini doğrudan doğruya yorar. Böylece ibâdet esnasında dahi rûh ile beden birbiriyle irtibat halindedir... Hem gerçekler dünyasında hem de ruhun derinliklerinde iki realite birbiriyle ilgi halin-dedir. Her ne kadar insan bunlar arasındaki bu ilgiyi farketmese de o vardır...
însan hayatındaki bütün olaylar da, bu iki örnekte olduğu gibi cereyan eder.,.
însan bir ekonomik projeyi tatbik sahasına koyarken... Veya insanların yeryüzündeki iktisadî faaliyetlerine göz atarken çoğu kere şöyle tahayyül eder : «Ekonomi, insanın varlığından büsbütün ayrı bir faaliyet şeklidir. Veya insanın varlık yapısı içerisinde apayrı bir kuvvettir ve onun gerek fikir dünyası ile gerekse rûh âlemi ile bir ilgisi olamaz. Ahlâkî değerler ve ma'nevî kıymetlerle alâkası yoktur.»
Bu tahayyül, olması imkânsız bir vehimden ileri geçemez. İnsanların birbirleriyle olan münâsebetlerinden iktisâdi faaliyetler ortaya çıkar. Sevgi, yarış, savaşma veya düşmanlık münâsebetleri hep bu ekonomik faaliyetlerden doğar. Bütün bu durumlarda ekonomik faaliyetlerle insanlığın «ma'nevî» yönleri birbiriyle ilişkilidir. Onun duygularına şekil veren, düşüncelerini yöneten ve hayat mes'elelerine el atış tarzını hazırlayan hep bu ilişki olmuştur. Bir yandan da fıtrî duygu ve isteklerle bunların neticesi ortaya çıkan düşünce ve ideallere te'sîr eder. İktisadî hayatın zaman zaman belirli yönlere doğru tevcih edilmesini sağlar. Mal ve mülk sahibi olma arzusu, ortaya çıkıp bilinme arzusu, lüks bîr hayat sürme isteği, güçlü ve kuvvetli olma temayülü, başkalarını köleleştirme ve kendisine boyun eğdirme arzusu veya diğerleriyle yardımlaşma isteği gibi normal ve anormal istekler, yüce ve aşağılık arzular cemiyet içindeki ekonomik faaliyetlere yön verir. Ve bu duygular ekonomik faaliyetlere yön vermekle kalmaz, belirli bir hudûd dâ-hilinde normal akıp gitmesini te'mîn eder. Binâenaleyh ekonomik faaliyeti ruhî ve ma'nevî değerlerden ayrı olarak mütalaa etmek imkânsızdır. Gerek pratik hayatta gerekse ruhî platformda ahlâkî ve ma'nevî kıymetlerden ayırmak mümkün değildir.

Her ne kadar zaman zaman insana müstakil bir kuvvet vehmini verse de bu, vehminden öteye geçemez.
İnsan ibâdet ederken de... Doğrudan doğruya bu ruhî kıymetler maddî, siyâsî, sosyal ve iktisadî hayattan ayrı olarak mütalaa edilmez. İbâdetten nefret edip kaçtığı zaman da değişen bir şey yoktur. Her iki halde de insanın pratik hareketleriyle ibadeti arasında karşılıklı te'-sîrler vardır. İnsan yaptığı ibâdette sadakatli olursa, maddî hareketlerini ve faaliyetlerini de Rabbınm rızâsına nail olmak için dikkatle yapar. Böylece üretim; kemiyyet ve keyfiyet yönünden ibâdet ruhunun te'sîri altında kalır. Ayrıca ibâdet, ekonomik ilişkilere de te'sîr eder. Rabbına kulluk eden bir kişi, bir mü'min kendi faaliyetinin semeresinden başkalarını mahrum etmek istemez. Başkalarının kendisinin kazancından faydalanmamasını istemez. Böylece ibâdet bir nev'î yardımlaşma ve dayanışma ruhu doğurur ki; ekonomik hayatı kendisine hâs bir seyir içinde yürütür. Ama insan ibâdetinde sadakatli olmazsa veya ibâdetten nefret eder ve ondan yüz çevirirse, hiç bir zaman için işine dikkat vermez. Kendisini dikkat etmeye zorlayan veya iten başka faktörler olmadıkça işini dikkatli olarak yapmaz. Devletin sultasını veya iş sahibinin korkusunu sû-i isti'mâl etmeye çalışır. Hiç bir zaman için ruhunda yardımlaşma ve dayanışma duygusu gelişmez. Ve iktisadî hayat bir sömürü, kapkaç ve gasb havası içinde gelişir. En sonunda da hâkim olacak ekonomik sistem; ya feodalite, ya kapitalizm veya iktidarı elinde bulunduran devletin ferdleri köleleştirmesi esâsına dayanan komünizmdir.
İşte böylece ruhî değerlerle maddî, sosyal ve siyâsî değerler birbirinden ayrılmadan alâkasını devam ettirir.
Bir şahıs haram veya helâl olsun, muayyen bir lahzada cinsel enerjisini telâfi ederken o anda her türlü değerlerden uzak olduğunu tahayyül edebilir. Bunun sâdece bedenî bir arzunun tatmini, bir şehevî duyguya karşılık verme mâhiyetinde olduğunu, ruhî kıymetlerle alâkası olmayacağım sanabilir.
Daha önce bedenle rûh arasındaki ayırımın imkânsızlığı üzerinde söz etmiştik. Normal haldeki cinsel faaliyette, iki cinsi birbirine bağlayan duyguların varlığı bahis mevzuu olduğu müddetçe, ruhla beden arasında bir ayırımın söz konusu olamayacağını belirtmiştik.
Fakat biz aynı konuyu burada biraz daha geniş olarak ele almak istiyoruz. Ferdin cinsel enerjisi hiç bir zaman İçin tek başına değildir. İnsanlar bir toplum olarak hayatlarına devanı ettikleri müddetçe ferdin tek başına mütâlâa edilmesi imkân dışıdır. Hattâ toplum hayatı bile aslında ferdlerin cinsel faaliyetlerinin sonucu ortaya- çıkmaktadır. Bir ferdin cinsel faaliyeti ne şekilde olursa olsun, cemiyete ikinci derecede te'sir eder. Cemiyet de, değer ölçüsü, düşüncesi maddesi ve mânası ile ona baskı yapar. Ve ferd bunun te'sîri altında kalır. Bir kişi cinsel faaliyetinin helâl olmasını isterse ve buna titizlikle dikkat ederse —yani meşru hudûdlar dâhilinde cereyan etmesini arzularsa— ilk başta bir değer Ölçüsünü benimsemiş demektir. Bu değer ölçüsü gerek her zaman uyanık olarak yer etsin, gerekse şuuraltında yerleşsin şurası şüphesiz ki vardır ve ilk baştan İtibaren ferd onu bilir ve idrâk eder. Fakat ferd, bu değer ölçüsüne aldırmazsa ve gayr-i meşru' faaliyetlerine devam ederse; bu takdirde de yine değer ölçüsünden tamamen ayrı olarak mütâlâa etmek mümkün değildir. Sâdece bu şahıs yüce değerleri basit değerlerle değişmiş

demektir. Bu basit değerleri kendi özel görüşüyle edinmiş olabileceği gibi çevresindeki toplumdan da almış olabilir. Bu aşağılık değerleri ferd hatırlasa da unutsa da o şuuraltında yer etmiştir. Ve kişi, başından itibaren onu bilir ve idrâk eder. Böylece de doğrudan doğruya bedene âit olan bu faaliyet, kendisine eşlik eden değer ölçüleriyle irtibatını devam ettirir ve ondan ayrılmaz.
Sonra bu iki kat'î sonuçta Cemiyetin yapısında birtakım Önemli sonuçlar ortaya çıkar. Şöyle ki: Cemiyet; ferdlerin toplamıdır. Ferdlerin tasarruflarının mahsûlü, düşünce ve duyguları, inandıkları değer ölçüleri ve bu değer ölçüsüne göre yaptıkları işler neticede cemiyetin hareket hattını ta'yîn eder ve hayat nizâmını belirler. Ferdler, cinsel faaliyetlerinin meşru' ve temiz hudûdlar dâiresinde cereyan etmesine dikkat ederlerse; cemiyette karşılıklı bir anlayış, yardımlaşma ve dayanışma havası hâkim olur. Ve biyolojik enerjiler, temiz ve yüce bir faaliyet çizgisine doğru yükselir. Ama bir de pis bir cinsel havaya girecek olurlarsa o zaman cemiyetin şekli de değişir, parçalanma ve bölünmeye yüz tutar, biyolojik enerjiler sapıklık yolunda mahvolup gider. Üçüncü bir şık da, cemiyetin her iki türden insanlardan teşekkül etmiş karma bir hüviyyet kazanmasıdır. O takdirde de cemiyet, zaaf veya kuvvet yolunda ferdlerin ağır bastığı yöne doğru eğilir. Ya temizlik ve nezâket yolunda hızla ilerler, ya da aşağılık yollarda bocalar durur.
Böylece de ferd ile toplum igeçici cinsel duyguların tatmini anında bile bedenin düşünce ve değer ölçüleriyle ilişkili olarak irtibatını devam ettirir gider. İnsanoğlu hayat gerçeklerini nereden alırsa alsın, en sonunda varacağı neticede beşerî faaliyetlerin birbiriyle ilgili olduğunu görecektir.
Yaşanan hayattaki bu gerçek, derin ve İçten gelen bir psikolojik hakikatin yankısından ibarettir... İnsan bünyesine birlik veren ve onu birbiriyle irtibat haline getiren tablâtındaki farklılığa ve eşdeğerlere rağmen onu bir bütün olarak karşımıza çıkaran faktör budur.
Ruhun derinliklerinde bütün işler birbiriyle ilgilidir. Bu ilişkinin günlük hayattaki akisleri, geniş ufuklara ve derin sahalara kadar uzanır. Ama ruhun derinliklerindeki ana kaynak birbiriyle yakından İlgilidir. Değişik olabilir ama, İlgisiz olmaz. Çünkü ana kaynak aynıdır.
Her an vuku bulan şeyler insan hayatının muhtelif yönlerinden birisinin tezahüründen ibarettir.
Bazı an olur ekonomik faktörler belirgin hal alır.
Bazı an olur ruhî âmiller tebarüz eder.
Bazı anlarda da cinsî faktörler ağırlık kazanır...
Bütün bunlar, insanın bazı ruhî yönlerinin tabiî bir yansıma ile açığa çıkmasından ve bazısının sonra belirmesinden ibarettir. Şu kadar var ki ruhî âlemde doğruluğu kabul edilmiş bulunan bu gerçek, beşer hayatındaki fonksiyonlarıyla birlikte yansır. Gerek ruhî, gerekse maddî yönlerden herhangi birisinin açığa çıkması, onu hiç bir zaman için diğer yanlarından tamamıyla ayırmaz. Ve rûhda devamlı olarak değişik tezahürler ortaya çıkar. Anormal haller dışında hiç bir zaman için tek bir durum üzerinde sürekli olarak durmaz. Ve bu sürekli olan değişim, ruhî muvâzenenin sağlanmasında büyük faydalar sağlar... Hayatta da böyle.

İşte bundan ileri gelmektedir insan psikolojisini analiz ederken insan yapısının muhtelif yönlerinden sâdece birisini göz önünde bulunduranların işledikleri büyük hatâ.
İnsanı hayvani değerlerden hareket ederek izah etmeye çalışmak... Veya insanı rûhânî bir varlık, bir melek olarak telâkki ederek açıklamaya çalışmak... Her ikisi de hatâdır.
Hayvani değerlerden hareket ederek izaha kalkışanlar onun ruhî yanını ihmâl etmektedirler. Ve insanı sâdece cesedden ibaret bir varlık clarak kabul etmektedirler. Bir lokma yemek... Bir atımlık cinsel arzu... Ve birtakım maddî istekler... İşte onların insanı...
Bedenî gerçekleri ihmâl ederek insanı ruhî bir varlık olarak ele almaya çalışanlar da bunun bedenle ilgili yanını hiçe saymaktadırlar. Böylece yalnız ruhtan ibaret bir varlık getirmektedirler gözler önüne. Nûrânî bir berraklık... Sâfiyyet... Ve apaydınlık bir kayıdsızlık... işte onlarında insanı...
Her iki grup ta, insana nisbetle tamamen vehimden ibaret olan hayalî bir varlıktan söz etmektedirler...
Ve her iki grup ta gerek insan konusunda, gerekse insan hayatı hususunda yanlışlıklara düşmektedirler.
İnsan ruhunun bütünlüğünü kabul etmeyen ve onun iki büyük unsurdan teşekkül ettiğine inanmayan bütün sistemler büyük bir yanlışlığa sapmaktadırlar. Ve bu sapıklığın sonu mutlaka: Ya bedenle ilgili duygular baskı altına alınmakta. Ya da ruhla ilgili duygular... Bunun sonucu olarak birtakım talî sapıklıklar ortaya çıkar.
Bazı sistemler de, ruhî değerler ile maddî değerlerin arasını açmaktadırlar. Bunlar, bedeni bütünüyle ihmâl edip küçümser ve bir kenara atarlar. Bedenî duyguları ve ezici arzuları baskı altında sindirirler. Bedenî duyguyu tatmin etmez ve iğrenç karşılayıp nefret ederler. Bunun sonucunda, insan psikolojisinde birtakım sarsıntılar meydana gelmiştir. Ve hayatta bozukluklar baş göstermiştir. Bir bağnazlık hüküm sürmeye bağlamış ruhlarda. Ve cemiyet gerilemiş, ileri atılımlardan tamamen mahrum kalmıştır..,
Birtakım sistemler de yine rûh ile bedenin arasım açmış ve" ruhu ihmâl etmişler, ruhla ilgili değerlerin hepsini silkip atmışlar. Bütün faaliyet ve enerjilerini maddî âleme hasretmişler, bedenle ilgili hareketlere vermişler. Ne var ki ruhî sahadaki çoraklıklardan Ötürü birbirlerini yemeye ve yok etmeye başlamışlar, rahat ve huzur yüzü görmemişler.
Hindular, Budistler ve benzeri dinlerin, inanç sistemlerinin ve felsefî akımların hepsi bedenî arzuları kökten baskı altına almışlar ve rûh alanında yükselmeye çalışmışlar. Neticede gülünç bir taassuba düşmüşler.
Materyalist Avrupa da ruhî duyguları hiçe saymış, bedenî arzuların tatmininde ve maddî üretim sahasında yükselmeye çalışmış en sonunda insanların birbirleriyle olan münâsebetleri hayvanlarmkine benze-miş, insanlar birbirlerini sömürmeye, köleleştirmeye, müstemlekeler kurmaya başlamışlar, ruhî ve ahlâkî sâhâda bunalımlar baş göstermiş, özellikle cinsî konularda düşüklükler ortaya çıkmış, insanın insanlığına yaraşmayan hayvani şekiller almış.
Sonra materyalist Avrupa muhtelif değerler arasında da ayırım yapmış: Siyâsî ve iktisadî hayatı, ruhî değerlerden uzak temeller üstüne ikâme etmiş. Cinsel

faaliyetleri ahlâkî kaidelerden ayırmış, dünya işiyle âhireti birbirinden farklı olarak mütâlâa etmiş, hayatî hususları dinî konulardan ayırmış ve bunun neticesi birbirinden ayrılan değerler arasında korkunç çatışmalar ortaya çıkmış. Korkunç bir sarsıntıdır başlamış her sâhâda. Ruhun derinliklerinde şiddetli bunalımlar baş göstermiş, sinir hastalıkları almış yürümüş. Delirme ve intihar havadisleri her yerde yayılmaya başlamış, rûh hastalıkları, psikolojik krizler ve sekte-i kalbler insanlık tarihinde eşi görülmemiş şekilde yaygınlaşmış.
Bütün bunların sebebi, bu zihniyetlerin şu psikolojik gerçekleri görmemesi ve çığlıklarına kulak vermemesinden ileri gelmektedir.
İnsan bünyesinin yapısı tek bir hüviyyete sahiptir ve insan psikolojisinde ruhla cesed arasında bir bütünlük hâkimdir. Ve bunların neticesinde ortaya çıkan her hâdisede bir irtibat söz konusudur.
Allah'ın yeryüzüne gönderdiği bir kelimesi olan İslâm ise, beşer fıt-ratıyla Allah'ın yarattığı şekilde at başı yürüyen yegâne nizâmdır...
Beşer fıtratı bir avuç toprakla bu toprağa üflenen ilâhî ve ulvî rûh-dan ibarettir. Bu çamurla bu rûh birleşmiş ve bir tek varlık yapısını meydana getirmiştir.
Yalnız İslâm'dır ki, beşerî faaliyetlerin her türlüsünü birbiriyle birleştirir ve bir tek yöne sevkeder.
Ruhla cesedin arasını birleştirir ve ikisini tek bir varlık haline getirir. Rûh ve cesedden neş'et eden her türlü duygu, düşünce ve hareketi bir bütün olarak ele alır.
Yemeyi de, içmeyi de mübâh kılar. Sonra da onun Allah'ın adıyla yapılmasını emreder. Yani yemek ve içmek işlemine ruhî bir kıymet verir. Ve böylece yemek ve içmek rnes'elesini hayvani değil, insanî bir mes'ele kılar. Ve insan bu ihtiyâçlarını insanca telâfi eder, hayvanca değil. Böylece de Allah'ın insanoğluna verdiği normal fıtrat seviyesi ile atbaşı yürümesini sağlar.
İnsan Allah'ın adıyla yeyip içince, bunu sâdece lâf olsun diye yapmaz. Allah'ın adıyla yerken onunla birlikte rûh ve beden faaliyetlerini birleştiren ve aralarında bir irtibat sağlayan hakîkatlar yığını olarak ele alır.
Allah'ın adıyla başlamanın tabiî gereği olarak yemeğin ve içeceğin helâl Alması gerekir: «Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin.» (Bakara, 168), «Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin.» (Mâide, 88).
Ayrıca Allah'ın adını anarak yemeye başlamadan önce yiyeceği şeyi yine Allah'ın adıyla kesmiş olması lâzımdır. Yani onu vicdanın derinliklerinde Allah'a bağlamalıdır. «Üzerine Allah'ın adının anılmayanlardan yemeyin.» (En'âm, 121).
Ayrıca insanın yediği şeylerde israfa dalmaması kontroldan uzak bulunmaması gerekir : «Ve yeyin, için ama israf etmeyin.» (A'râf, 31).
Yediği şeyi yalnız başına hodgamca yememelidir: «Siz de bunlardan yeyin. Çaresiz kalmış, yoksulu da doyurun.» (Hacc, 28).
Bunun yanı sıra yemeği ana gaye bilmemesi, hedef olarak yemeyi almaması gerekir. Yemeyi bir gaye değil vâsıta olarak kabul etmesi îcâbeder.
Bütün bunlarla yemek, hem ruhî hem de bedeni bir olay oluyor. Başka bir ifâde ile, muhtelif yönleriyle karşılıklı olarak birlik ve beraberlik arzeden insan bünyesinden sudur eden ve bölüm bolüm ayrılması mümkün olmayan bir faaliyet şekli oluyor ve bütünlük arzediyor...

İslâm cinsel faaliyetleri de mübâh sayar... Ama onun da Allah'ın adıyla yapılmasırü ister.
Cinsel faaliyetin, önce hela; ve meşru' yollarla olmasını şart koşar : «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı. Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir. Kim de îmânı inkâr ederse; yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» (Mâide, 5).
Her cinsel faaliyete başlamadan önce de, Allah'ın adının anılması bir sünnet olarak intikâl etmiştir. Yani cinsel ameliyeyi ibâdetle bağdaştırarak Allah'a yöneltmek gerekir.
Sonra bizzat o fiilin de temiz ve nezih olması îcâbeder.
«Sana âdet hâlinden de soruyorlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için âdet hâlinde kadınlarınızdan ayrılın. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın. Şüphesiz ki Allah; hem çok tevbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri sever.» (Bakara, 222).
Ayrıca hayvanlarda olduğu gibi salt bir bedenî faaliyet olarak da kalmamalıdır.
Önce cinsel faaliyetin hissî ağırlıktan âzâde olarak birtakım oyunlar ve sözlerle yapılması gerekir. Hz. Âişs (r.a.) nin Hz. Psygamber'-den rivayet ettiği hareketler de bu mânâyı te'kîd eder mâhiyettedir. Çünkü bu tür oynamalar birçok çeşitleriyle anlatılmıştır.
İkinci olarak İslâm, cinsiyetin bir vâsıta olduğunu kabul eder, bir hedef olarak kabul etmez. «Kadınlarınız sizin için bir tarladır.» (Bakara, 223) Burada işaret edilen tarla tâbiri açıktır ve ekilen, nebat yetiştirilen yer demektir. Mecazî anlamıyla tenasülün vasıtasıdır.
Üçüncü olarak cinsel ilişki, bedenî münâsebet olduğu kadar, ruhî ve vicdanî bir münâsebet olarak değerlendiriliyor.
«Onlar sizin için, siz de onlar için bir elbisesiniz.» (Bakara, 187)
«O'nun âyetlerinden birisi de, sükûnet bulmanız için sizin nefsinizden sizlere eşler yaratmış olması ve aranızda dostluk kurmuş olmasıdır.» (Rûm, 21)
Böylece cinsel faaliyet, hem ruhî hem de bedenî bir faaliyet oluyor. Bir başka ifâdeyle insan bünyesinden sudur eden «insanî» bir faaliyet türü oluyor.
Sonra insanın hayattaki muhtelif faaliyet çeşitleri ruhun derinliklerinde olduğu gibi birbiriyle bağlantı ve içice olarak ortaya konuluyor. Amel ve ibâdet birbiriyle ilgili iki şeydir :
İnsanın Allah'a yöneldiği her iş ibâdettir. Hattâ ibâdet budur zâten :
«Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr (iyilik) değildir. Lâkin asıl birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitablara, peygamberlere îmân eden, malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere, esirlere veren, namazı kılan, zekâtı veren, muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getiren, sıkıntıda, hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenlerinkidir. İşte sâdık olanlar da onlardır, muttaki olanlar da.» (Bakara, 177)
İbâdet, bedenin ruhî yön ile birleştiği bir ameldir.
İslâm inancının temeli ve özü olan namaz bir bedenî harekettir.

Ruhî hareket olduğu kadar da beden temizliği ile ilgilidir. Ve bu temiz huşu' havası içinde insan Allah ile ilgi kuruyor. Bedenî temizlik olmadan ruhî bir öz taşıyan namaz da olmaz. Temizlik ve abdest yoluyla bedenî temizlik tamamlanmadan ve rükû,' sücûd, kıyam ve diğer hareketler olmadan namaz olmayacağı gibi, şuurlu bir huşu' ve ruhî hazırlık olmadan da sahîn olmaz: «Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki namazlarında yanılırlar.» (Maun, 4), de «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır. Ki Onlar, namazlarında huşu içindedirler.» (Mü'minûn, 1-2).
Oruç bedenin yemek ve içmekten alıkonmasıdır. Duygu temizliği ve rûh enginliğinin yanı sıra açlık ve susuzluğa tahammüldür. Bu iki unsurdan birisi olmadan oruç sahîh olmaz. Beden mübâh olan yiyecek, içecek ve eğlencelerden imtina' etmedikçe oruç sahîh olmayacağı gibi, takva duygusuyla rûh temizlenmedikçe, sövüp saymak gibi göz dil ve el azgınlığından sakmılmadıkça da, tâm manâsıyla sahîh olmaz :
«Ey îmân edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı. Tâ ki, konmasınız.» (Bakara, 183).
Oruç bir sakınmadır. Sizden biriniz oruçlu olduğunuz zaman haddi aşmasın ve kimseye sataşmasın. Eğer birisi ona küfredecek olursa veya dövüşecek olursa; ben oruçluyum, ben oruçluyum, desin. (Kütüb-ü Sitte hadîsi)
Kim yalan sözü ve onunla amel etmeyi bırakmazsa; onun yiyeceğini ve içeceğini bırakmasına Allah'ın ihtiyâcı yoktur. (Buhârî)
Zekât da, ruhî temizliğin yanı sıra edâ edilmesi gereken maddî bir ameldir. Bu iki unsurdan birisi olmadan sahîh olmaz. Temiz niyete, edâ fiili eşlik etmezse sahîh olmayacağı gibi, insanın mâlik olduğu aynî ve nakdî eşyadan fakirlerin yararına olanı vermesi ve infâk gibi, şartlar da yerini bulmadan olmaz :
«Onların mallarından kendilerini temizleyecek ve arıtacak zekât al.» (Tevbe, 103) :_ ,
«Ey îmân edenler Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin.» (Bakara, 264).
«Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin. Kendinize göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» (Bakara, 267).
Hacc da böyledir. Hem bedenî, hem de ruhî bir ibâdettir. İki unsurdan birisi olmadan diğeri sahîh olmaz. Sefer ve nakil gibi bedenle ilgili hareketler olmadan sahîh olmayacağı gibi temizlik, takva ve huşu' da hâkim ulmadan sahîh olmaz.
«Hacc bilinen aylardır. Her kim o aylarda kendisine haccı farz ederse; artık haccda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir.» (Bakara, 197).
Böylece amelle ibâdet birleştiriliyor ve birbirine bağlanıyor. Tıpkı insanın bünyesindeki rûh ile cesedin birleştirilmesi ve birbirine bağlanması gibi.
İslâm'da maddî değerlerle, ma'nevî değerler, birbiriyle alâkalıdırlar...
Maddî üretim ile iktisadî nizâm, onlara hükmeden ma'nevî değerlerden ayrı mütâlâa edilmez.
«Sizden biriniz bir iş yaptığınız zaman ahde titizlik göstermenizi Allah sever.»

Malın insanlar arasında iyice dağıtılması gerekir : «Tâ ki sizlerden zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.» (Haşr, 7)
Ahlâk da alış-veriş, mal ve mülk sahibi olma, istihsâl yapma gibi iktisadî ameliyelerle yakından ilişkili bir unsurdur. «Alış-veriş yaptığı zaman ve hüküm verdiği zaman- müsâhamahakâr davranan kimseye Allah rahmet etsin.»
Faiz kesinlikle ve şiddetle yasaklanmıştır. Çünkü muhtevasında sosyal ve iktisadî zulüm unsurları,taşımaktadır. Faiz yasağıyla Allah'ın gazabı arasında irtibat kurulmakta ve Allah ve Rasûlüne karşı girişilmiş bir harb olarak nitelendirilmektedir :
«Faiz yiyenler, ancak şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların : Zâten alış-veriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rab-bından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kim de dönerse, onlar cehennem yaranıdırlar. Ve orada temelli kalacaklardır.
Allah faizi mahveder, sadakaları artırır. Ve Allah hiç bir günahkâr kâfiri sevmez.
îmân edip sâlih -amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rabları katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Ve üzülecek de değillerdir.
Ey îmân edenler; Allah'tan korkun. Eğer mü'minlerden iseniz faizden kalanı bırakın.
Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve peygambere karşı bir harb olduğunu bilin.
Şayet tevbe ederseniz, sermayeniz sizindir. Hem haksızlık yapmamış, hem de haksızlığa uğratılmamış olursunuz.
Borçlu darda ise, kolaylığa kadar beklemelidir. Eğer bilirseniz, sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.» (Bakara, 275-280).
İhtikâr tamamen lanetlenmiştir: «Kim ihtikâr yaparsa, hatâ etmiştir.» (Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî).
Böylece iktisadî muamelelerle ahlâkî ve ruhî değerler birleştiriliyor. Hayatın içinde ve ruhun derinliklerinde olduğu gibi, birbiriyle bağlantılı olarak ele alınıyor.
İslâm'da dünya ile âhiret, gökle yer birbirine bağlanıyor.
Dünya bedenin ahirette ruhun ülkesi değildir... Bilakis her ikisinin de ülkesi dünyadır. Bu upuzun bir yolculuktur ki dünya ile başlar, âhiret ile son bulur. Hem de hiç fasılaya uğramaksızın... İnsan da insan olması nedeniyle bu yolculuğu baştan sona kadar yapar.
Bu noktada da islâm bütünüyle açıktır. Kur'ân-ı Kerîm'in bütün hükümleri yeryüzündeki insanlaradır. Âhiret gününün hâdiselerini dile getiren kıyamet sahneleri, dünya ile âhireti kuvvetli olarak birbirine bağlar. Ve bu bağlantı o kadar pekiştirilmiş olarak serilir ki gözlerimizin önüne insan kalbinde her ikisinin de bir olduğu ve aralarında fasıla bulunmadığı hissini verir.
İnsana, dünyada yaptığı her işte; «Allah'tan kork ve âhiret gününden sakın» denir.
Yeryüzünde yapılan her işte âhiret hatırlatılır.
«Her nefis, yarına ne hazırladığını düşünsün.» (Haşr, 18)
«Ya geleceğinden şüphe olmayan bir günde onları topladığımız ve kendilerine zulmedilmeden herkesin kazandığı tastamam ödendiği zaman halleri ne olacak.» (Âl-i İmrân, 25)

«Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmış.sa, kendisiyle onun arasında uzun bir mesafe olmasını ister.» (Âl-i İmrân, 3ü).
«Ey îmân edenler, alışverişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı gün gelmezden evvel size verdiğimiz rızıklardan infâk edin.» (Bakara, 254).
«Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar.» (ÂH İmrân, 114).
«Kıyamet gününde Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.» (Âl-i İmrân, 180).
«Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir.» (Âl-i İmrân, 185).
«De ki; o, dünya hayatında iken inanmış olanlara mahsûstur kıyamet günü» (Rûm, 30).
İslâm bunu yaparken doğrudan doğruya fıtrat ile birlikte hareket eder. Evet Allah'ın yarattığı normal fıtrat ile :
öyle ise sen yüzünü hanîf (muvahhid) olarak dine, «Allah'ın fıtratına çevir ki Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında bir değişme yoktur. İşte doğru din budur.»   (Rûm, 30-31).
Mucize diye vasıflandırılacak bir derecede eşsiz olarak, insan bünyesine uygun gelir bu nizâm. Allah, insanı eşsiz bir varlık olarak yaratmış. Ve ona bu eşsiz nizâmı yollamıştır. Oldukça üzün tafsilâtlı ve inceliklerle dolu mazbut bir nizâmdır, insan bünyesinden neş'et eder ve beşer hayatındaki faaliyetlerin hepsini içine alır. [4]

17 — Andolsun ki Biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmadan gafiller değiliz.

Allah Teâlâ insanın yaratılışını zikrettikten sonra, peşinden yedi göğün yaratılışını zikreder. Çoğu kere Allah Teâlâ göklerin ve yerin yaratılışını insanın yaratılışı ile birlikte anar. Nitekim şu âyette böyledir : «Göklerin ve yerin yaratılması; insanların yaratılmasından elbette ki daha büyüktür.» (Gâfir, 57). Allah Rasûlü (s.a.) nün Cum'a gününün sabahında okuduğu secde sûresinin baş tarafı da böyledir. Bu sûrenin başında önce göklerin ve yerin yaratılışı zikredilir. Sonra insanın çamurdan süzülmüş bir özden yaratılışı beyân olunur. Bu sûrede kıyamet ve cezanın durumu ile geleceğe dâir başka hususlar da mevcûd-dur.
«Andolsun ki Biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık.» âyetinde Mü-câhid'in söylediğine göre, yedi kat gök kasdedilmektedir. Bu, Allah Te-âlâ'nın şu âyetleri gibidir : «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'-nu tesbîh ederler.» (İsrâ, 44), «Görmediniz mi Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?» (Nûh, 15), «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12). Allah Teâlâ burada ise aynı şekilde şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmadan gafiller değiliz.» Allah Teâlâ yeryüzüne giren ve ondan çıkanı, gökten inen ve göğe yükseleni en iyi bilir. Siz nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir

ve Allah sizin yaptıklarınızı (görendir. Bir gök diğer bir göğü, bir yer başka bir yeri asla O'nun görüşünü engellemez, kapatmaz. Hiç bir dağ yoktur ki Allah onun derinliklerinde olanı, hiç bir deniz yoktur ki diplerinde olanı bilmesin. Dağlarda, tepelerde, kumlarda, denizlerde, çöllerde ve ağaçlarda olanın sayısını O, en iyi bilendir. «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabtadır.» (En'âm, 59).[5]

İzahı

18 — Gökten belli bir miktarda su indirdik ve onu yerde durdurduk. Şüphesiz Biz, onu gidermeye de kadiriz.
19 — Onunla sizin için hurmalıklardan, üzümlükler-den nice bağlar ve bahçeler yaptık ki içlerinde sizin için birçok yemişler vardır. Onlardan yersiniz.
20 — Tûr-u Sina'da yetişen, yiyenlere yağ ve katık veren bir ağaç da var ettik.
21 — Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Onların karınlarmdakinden size içiririz. Sizin için onlarda daha birçok faydalar vardır. Ve onlardan yersiniz de.
22 — Hem onların üzerinde, hem de gemilerin üstünde taşınırsınız.

Gökten İnen Su

Allah Teâlâ gökten yetecek kadar su (yağmur) indirmekle kulla-larına olan sayısız nimetlerini zikrediyor. O, yeryüzünü ve ma'mûre-leri bozacak kadar çok, ekinlere ve meyvelere yetmeyecek kadar az olmamak üzere ihtiyâca göre yağmur indirir. Yağmuru sulama, içme ve kendisinden faydalanmak üzere ne kadar ihtiyâç duyuluyorsa o kadar indirmektedir. Hattâ yeryüzünde öyle yerler vardır ki zirâat için çok suya ihtiyâç duyar da, toprağı üzerine yağmur indirilmesine dayanıklı olmaz. İşte Allah Teâlâ Mısır arazîsinde olduğu üzere başka ülkelerden oraya su gönderir. Mısır arazîsine «el-Arzu'1-Cezer» adı verilir ki; Allah Teâlâ Nil suyunu, Habeş ülkelerinden yağmurlu zamanlarda sürükleyip getirdiği kırmızı çamurla birlikte oraya sevk eder. Nil suyu kırmızı çamuru sürükleyerek gelir ve Mısır arazîsini sular. Zirâat ya-
Bunun içindir ki sarkaç ikinci defa yön değiştiriyor. Bu sefer İnsanla hayvan arasındaki gedik büyüyor ve bir uçurum halini Alıyor.
Danvin Nazariyesinden sonra, artık hiç bir İnsan kendisinin hay-vanılk ile ilgisinin bulunmadığını iddia edecek güce sâhib olamamış, ancak kendisinin çok garip ve tuhaf bir hayvan olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Birçok durumlarda ise kendisine benzeri bulunmayan bir hayvan hüviyyetl vermiştir. Ama hâlâ insanın biyolojik açıdan eşsiz bir varlık oluşunun tahlili fenomeni tamamlanmış değildir.
İnsanın en büyük özelliği ve hayretengîz hususiyeti, düşünme kabiliyetidir. Eğer terminolojik kelimeleri seçmek temayülünüz varsa, bunu şöylece ifâde edebilirsiniz : însanın en büyük özelliği onun açık konuşabilmesidir.
İnsanın bu özelliğe sâhib olmasının birtakım önemli sonuçları vardır ki, bunların gelişmesi büyük yer alır. AlışkanlıMarin fazlaca gelişmesinin en önemli sonucu ise, insanın sâhib olduğu alet ve mekanizmayı geliştirmesi ve güzelleştirmeğidir.

Gerek bu alışkanlıklar ve gerekse vâsıtalar insana yeryüzünde efendilik merkezini elde etmesini sağlamıştır. Bu biyoiojîk hususiyet, çağımızda insanın en hayretengîz hâssalarından birisidir. İnsanlık çoğalmakla kalmamış, gelişmiş, tekâmül etmiş, nüfuz sahası artmış ve o değişik hayat yolları bulmuştur.
Böylece biyoloji; insanı dinlerin belirttiği gibi, yaratıkların efendisi olduğunu belirten bir noktaya oturtuyor. Buna rağmen bizim genel görüşümüze uymayan noktaları pek çoktur. Biyolojik açıdan baktığımız zaman görürüz ki bütün hayvanlar sırf insanoğluna hizmefe, etmek için yaratılmamıştır. Ama insan yapısı itibarıyla diğer canlılardan ayrı bir hüviyyete sâhib olmuş, tabiî ve biyolojik faktörlerle diğer canlıları geçmiş ve yer yuvarlağının en gelişmiş canhat durumu]» gelmiştir. Binâenaleyh hiç bir zaman için dinî düşüncenin, mistlir fıayâl gücünün eseri olarak ortaya koyduğu insanla ilgili hikâyeler doğru değildir. Şu kadar var ki, İnsanın biyolojik mekanizmasında sağlam jeolojik faktörlerin de te'sîri çok büyüktür.
Konuşma, alışkanlık ve diğer organlar insana diğer birtakım daha özellikler kazandırmıştır ki, bunların bir benzerinin diğer varlıklar arasında bulunması imkân hâricidir. İnsana hâs olan bu özellikleri, burada tekrir sayıp dökecek değiliz. Çünkü bunlar herkes tarafından büfri-mektedir. Biz sâdece insanın bilinmeyen Özellikleri üzerinde duracağız. Aslında insan türü biyolojik özellikleri itibarıyla eşsiz bir yaratıktır. Ne var ki bu özellikler ve nitelikler üzerinde, ne zooloji nokta-i nazarın-dan, ne de sosyoloji nokta-i nazarından dikkat ve itinâ İte durulmamıştır. ağaçlan bulunan yerin çevresindeki dağlara verilen isimdir. Tûr-u Sı-nîn de denilir. Bazıları «Yiyenlere yağ ve katık veren bir ağaç...» âyetinde kelimesinin başında bulunan harfinin zâid olduğunu söylemişlerdir. Nitekim bu kullanılış arapçada vardır. Bazıları ise burada veya fiili takdir etmek, buraya «çıkarmak veya getir-mek» anlamı vermek suretiyle bu harf-i cerrin zâid olmadığını söylemişlerdir. Katâde bu görüştedir. Yani: Onda gerek yağ ve gerekse katık edilme suretiyle istifâde edilecek şeyler vardır. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Mâlik İbn Rabîa es-Sâidî el-Ansârfden rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Zeytin yağını yeyiniz ve onunla yağlanınız. Muhakkak o bereketli bir ağaçtandır. Abd İbn Humeyd de Müs-ned'inde ve Tefsîr'inde der ki: Bize Abdürrezzâk... Ömer'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zeytin yağını katık edinin ve onunla yağlanın. Muhakkak o, bereketli bir ağaçtan çıkar. Hadîsi başka bir şekilde olmak üzere Tirmizî ve İbn Mâce, Abdürrezzâk kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Bu hadîsi, sâdece Abdürrezzâk kanalından rivâyetiyle biliyoruz. Hadîs muzdariptir. Hadîsin isnadında bazan Hz. Ömer zikredilirken, bazan da râvî Ömer'i zikret-memektedir. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel... Şüreyk İbn Hamle'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir : Bir aşure gecesi Ömer İbn Hattâb'a müsâfir olmuştum. Bana soğumuş bir deve başı (etinden) ve zeytinyağı yedirdi. Bu bereketli zeytinyağı, Allah Teâlâ'nın Peygamberi (s.a.) ne buyurmuş (bildirmiş) olduğudur dedi.
Allah Teâlâ, ((Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Onların karınlarındakinden size içiririz. Sizin için onlarda daha birçok faydalar vardır. Ve onlardan yersiniz de. Hem onların üzerinde, hem de gemilerin üstünde taşınırsınız.» âyetinde, kulları (yaratıkları) için hayvanlarda yaratmış olduğu faydaları zikrediyor.

Onlar hayvanların fışkı ve kanları arasından çıkan sütlerinden içerler. Yavrularından yerler. Onlrm yünlerinden, kıllarından (elbise yapıp) giyerler. Sırtlarına binerler. Ağır yükleri kendilerinden uzak ülkelere onlarla taşırlar; Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurulur: «Kendi kendinize zor varacağınız memleketlere yüklerinizi taşırlar. Muhakkak ki Rabbınız, Rauf'tur, Rahîm'dir.» (Nahl, 7), «Görmezler mi ki, kendi gücümüzle onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sahip bulunmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler. Onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hala şükretmezler mi?» (Yâsîn, 71-73).[6]

23 — Andolsun ki Nuh'u, kavmine gönderdik. Dedi ki : Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur, sakınmaz mısınız?
24 — Bunun üzerine kavminin önde gelen kâfirlerinden bir grup dediler ki: Bu, sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Sizden üstün olmak istiyor. Şayet Allah dilemiş olsaydı, melekler indirirdi, ilk atalarımızdan da böyle bir şey işitmedik.
25 — O, kendisinde delilik bulunan bir adamdan başkası değildir. Bir süreye kadar onu gözetleyin.

Allah Teâla haber veriyor ki; Nûh (a.s.) u kavmine Allah'ın azabı, zorlu baskını, Allah'a şirk koşanlardan, emrine zıd gidenlerden ve elçilerini yalanlayanlardan intikamı ile onları korkutup sakındırsın diye gönderdiği zaman şöyle demişti: «Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur. (Allah'a şirk koşmanızda Allah'tan korkup) sakınmaz mısınız?» Bunun üzerine kavminin ileri gelen kafirleL rinden bir grup dediler M: «Bu, sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Sizden üstün olmak istiyor.» Sizin gibi bir beşer olduğu halde peygamberlik iddiasıyla size karşı ,böbürlenmek, büyüklük taslamak İstiyor. Sizin dışınızda nasıl olur da ona vahyolunurmuş? «Şayet Allah (bir peygamber göndermek) istemiş olsaydı, (peygamber olarak katından) melekler gönderir (bir insan göndermez)di. İlk atalarımızdan da böyle bir şey (Allah'ın bir insanı peygamber olarak gönderdiğini) işitmedik.» Burada onlann; ilk atalarımızdan beri böyle bir şey işitmedik, sözlerinde kaydettikleri, onların ataları ve geçmiş ümmetleridir.
«O kendisinde (Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği ve sizin aranızdan vahyi ona tahsîs ettiği zannında nedense biraz) delilik bulunan bir adamdan başkası değildir.» Bir süreye kadar onu gözetgoaönünde bulundurduğu zaman, insani' bir tek faktöre göre açıklama
E Ona düşmeyecektir. Freud'un yaptığı gibi insan faaliyetlerini lifi» İzah etmeyecek, Adler'in yaptığı üstünlük kompleksi İle açık-yacak, Jung'un yaptığı gibi aşağılık kompleksi ile İzah etmeyecektir. Tecrübecl ekolün yaptığı gibi bedenî enerji ile, komünistlerin yaptığı gibi tarih! veya iktisadi materyalizmle izah etmeye kalkışmayacaktır, çünkü insanın sahası, bütün bunların her birisinden çok daha geniştir. Her faktörü ayrı ayrı kapsar insan bünyesi. Birbirinden ayırdedilmesi mümkün olmayacak şekilde komple bir bütünlük arzeder. Bunların hepsi ve ancak hayâller peşinde koşuşan nazariyeler görmezlikten gelirler bu gerçeği...

«Hani Rabbın, meleklere demişti ki: kuru bir çamurdan, şekillenmiş feir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl önün için secdeye kapanın...» (Hıcr, 28-29).
İnsan varlığının en bariz ezelliği iç içe bir tabiata sâhib olmasıdır.
Bu yapısıyla insan, bu kâinattaki varlıkların hepsinden ayrılır. Halbuki kâinatta mevcûd olan varlıkların hepsi muayyen bir hedefi olan bir tek tabîata sahihtirler. Gerek melekler, gerekse hayvanlar bir yanlarıyla —ki her ikisi de insanla benzerlikleri olan yaratıklardır.— tek bir tabîata ve belirli bir hedefe sahihtirler. Bünyesinin organik yapısı itibarıyla insana çok benzeyen üst dereceden bir hayvan dahi tek bir tabîata sahiptir. Bu hayvanlık tabiatı cesedin sınırlarını aşmaz. İçgüdüsel faaliyetlerden öte bir faaliyet örneği göstermez. Onun bütüiHenerji kaynağı bedenidir. Bu enerjiye yön veren esaslı unsur ise içgüdüsüdör. En mükemmel şekliyle hayvanların dünyasını bu içgüdüsel faaliyetler ta'yîn eder. Hayvan yer, içer ve cinael faaliyetlerini doğrudan doğruya^bir sevk-i tabiî İle yapar.-Belli bir hedefi olmadığı gibiMdrâkden de yoksundur. Hiç bir hareketinde irâde mekanizması göze çarpmaz.
Acıktığı zaman açlık içgüdüsüyle yer, içgüdüsü yeter dediği zaman da yemsz bir daha. Cinsî faaliyetlerini muayyen bir mevsimde ve belirli zamanlar içinde, yerine getirir. Bunun vaktini kendisi ta'yin etmez. Böyle bir seçme yetkisi yoktur. Cinsel faaliyetin hedefini de kendisi belirlemez. Niçin yaptığını bilmez. İçgüdüsünün gösterdiği yönün dışında başlı başına bir hareket şekli seçemez. Yine belirli bir zaman içinde bu cinstt faaliyetlerini keser. Ama o bunu kendi isteğiyle ve arzusuyla yapmaz. Sırrını idrâk edemeyeceği gibi, karşı koyma gücü deyofcpŞf
Hayvanın bütün hareketleri aynı şekildedir. Hayvanın hareketleri belirli bir irâdenin mahsûlü değildir, onları neden yaptığını anlamaz. Sâdece bir sevk-i tabi! ile onları yapar ve mukavemet edecek kudreti yoktur. Ayrıca mukavemet etme fikrine sâhib olamaz. Şu halde hayvan, varlığı itibarıyla içgüdülerin eline teslîm edilmiştir. Hayvan, bedeninin hareket tarzına göre faaliyet İcra eden tek bir tabîata sahip yaratıktır.
Melek de her ne kadar biz melekleri görmesek de, bizim öğrendiğimiz vasıflan İle tek tabiatlı varlıktır. Belirli bir hedefi vardır. Kendi tasarrufu ve irâdesi dışında doğrudan doğruya ruhuyla yaşayan ve ruhunun direktiflerine boyun eğen bir mahlûktur. Melekler yaradılışları itibarıyla mutlak itâata mecburdurlar. «Ve Allah'ın kendilerine emrettiği şeylerde O'na isyan etmezler. Ve emredileni yaparlar.» Meleklerin her ne kadar bedensel İçgüdüleri yok ise de, onların kendi çerçevesi dâhilinde ruhî. içgüdüleri vardır. Bedensel içgüdüleri yoktur çünkü, maddî cisme sâhib varlıklar değildirler. Onlar bu ruhî içgüdülerinin direktiflerine göre hareket ederler. Bu konuda düşünme, tasarruf ve seçme yetkileri yoktur.
Şu halde melekler de tek tabiatlı varlıklar olup ruhlarının verdikleri direktifler muvacehesinde hareket ederler.
Bizim bildiğimiz varlıklar içerisinde birkaç yönlü hareket kudretine sâhib eş tabiatlı tek varlık insandır.
Eş tabîatlılık insanın bütün varlığında kendisini gösterir. İnsan yapısının en derin noktalarına kadar hükmü geçirir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bu mucizevî kabiliyetin tezahür etmediği hiç bir hareketi, düşüncesi, duygusu ve fiili yoktur.

İlerdeki bölümlerde biz, insan bünyesinde meycûd olan bu eş tabS-atlılık ve tezahürlerini inceleyeceğiz. Fakat önce bjlz bu eş tabîathlığın insan hayatı ve tasarrufları üzerindeki te'sîrini de gözden geçireceğiz. fakat önce biz bu eş tabîatlılığın en bariz şekilde tezahür ettiği noktadan, rûh ve beden noktasından işe başlayalım. Aslında insanın formasyonunda yer alan bu eş tabîatlılığın neş'et ettiği ana kaynak, rûh ve bedendir.
«Hani Rabbın meleklere demişti ki: Kuru bûr çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.» (Hicr, 28-29).
İnsan, yeryüzünden alınmış bir avuç çamur ve Allah'ın ruhundan üflenmiş bir neîhadır.
Yeryüzünden alınmış olan bir avuç çamur beşerin formasyonunda açıkça görülür. İnsanın kasları, damarları, orAnİzması ve iç orgajjj$fkn bu çamurun ifadesidir.
îlim diyor ki: İnsan bedeni tamamıyla toprağın oluşturduğu[7]

31 — Bunların ardından başka bir nesil yarattık.
32 — Onlara da, kendilerinden: Allah'a ibâdet edin, O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız? diyen bir peygamber gönderdik.
33 — Onun kavminden; kendilerine dünya hayatında rızık verdiğimiz halde küfrederek âhirete kavuşmayı yalanlayan ileri gelenler dediler ki: Bu, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir. Sizin, yediklerinizden yiyor, içtiklerinizden içiyor.
34 — Eğer kendiniz gibi bir insana boyun eğecek olursanız, hüsrana uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur.
35 — Öldüğünüz ve bir toprak, bir kemik olduğunuz zaman tekrar dirilmenizi mi va'd ediyor?
36 — Va'df edildiğiniz şey ne kadar uzak, hem de ne kadar uzak.
37 — Hayat, ancak bu dünyadakidir. Ölürüz, yaşarız. Ama tekrar diriltilecek değiliz.
38 — O'sâdece Allah'a karşı yalan uyduran biridir. Biz ona inanacak değiliz.
30 — O peygamber: Rabbım, beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et, dedi.
40 — Allah da buyurdu ki: Az sonra pişman olacaklar.
41 — Gerçekten onları müdhiş bir çığlık yakaladı ve onları bir süprüntû yığını haline getirdik. Zulmeden kavim uzak olsun.

Ve Bir Başka Nesil

Allah Teâlâ, Nûh kavminden sonra başka bir nesil yarattığını haber veriyor. Burada Âd kavminin kasdedildiği söylenir. Zîrâ Ad kavmi Nûh kavminden sonra, onların yerine getirilmiştir. Bunların, «Ger. çekten onları müdhiş bir çığlık yakaladı.» (Mü'minûn, 41) âyetinin de delaletiyle Semûd kavmi olduğu söylenmiştir. Allah Teâlâ onlara, içlerinden (kendilerinden) bir peygamber göndermiş ve o peygamber kendilerini tek ve ortağı olmayan bir Allah'a ibâdete davet etmişti. Onlar ise, bu peygamberi yalanlamış, ona zıd gitmiş ve kendileri gibi bir insan olması sebebiyle ona tâbi olmaktan yüz çevirmiş, beşer olan bir elçiye tâbi olmaktan yüz çevirerek

kıyamet günü Allah'a kavuşmayı yalanlamış, cismânî dirilmeyi inkâr etmişlerdi. Onlar demişlerdi ki: «Öldüğünüz ve bir toprak, bir kemik olduğunuz zaman, tekrar dirilmenizi mi va'dediyor? Va'dedildiğiniz şey ne kadar uzak hem de ne kadar uzak. (Size getirmiş olduğu risâlet, uyarma ve âhireti haber vermesinde) o sâdece Allaha karşı yalan uyduran biridir. Biz ona inanacak) değiliz.» O peygamber: «Rabbım, beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et.» demek suretiyle onlara karşı Rabbmdan yardım ve zafer istemiş, Allah Teâlâ da onun duasına icabetle : «(Sana zıd gitmeleri ve kendilerine getirdiklerin konusunda seninle inâdlaşmaları sebebiyle) az sonra pişman olacaklar.» buyurmuştur. «Gerçekten onları müdhiş bir çığlık yakaladı.» Küfürleri ve azgınlıkları sebebiyle Allah'tan böyle bir azaba zâten müstehak idiler. Âyetten açık olarak anlaşılıyor ki, onlara şiddetli bir fırtına ile beraber müdhiş bir çığlık birleşmiş, iki azâb birlikte gönderilmiştir. «Rabbımn emri ile her şeyi yıkar. Bunun üzerine onların meskenlerinden başka hiç bir şey görülmez oldu » (Ahkâf, 25).
Allah Teâlâ : «Onları (yıkılmış, helak olmuş, selin sürüklediği çer-çöpve) bir süprüntü yığını haline getirdik.» buyurur ki, buradaki kelimesi; hiç bir şekilde kendisinden yararlanılamayan helak olmuş, hakîr ve önemsiz şey anlamındadır. «Zulmeden kavim uzak olsun.» Allah Teâlâ başka bir âyette: «Biz onlara zulmetmemiştik. Ama onlar, zâlim kimselerin kendileriydiler.» (Zuhruf, 76) buyurur ki; onlar küfürleri, inâdlaşmaları ve Allah'ın elçisine zıd gitmeleri ile kendilerine zulmetmişlerdir. İşte bunları işitenler Allah'ın elçisini yalanlamaktan sakınsınlar.[8]

50 — Biz Meryem'in oğlunu da, annesini de bir âyet kıldık. Her ikisini de sulak, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik.

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Meryem Oğlu îsâ (a.s.) dan haber vererek, hem onu hem de annesini insanlar için bir âyet, Allah'ın dilediğine güç yetirici olduğuna kesin bir hüccet kılmıştır. Muhakkak Allah Adem'i babasız ve anasız, Havva'yı kadın olmaksızın erkekten, îsâ' yi erkek olmaksızın kadından, diğer insanları da bir erkekle bir dişiden yaratmıştır.
«Her ikisini de sulak, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik.» İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk, âyetteki kelimesinin; bitkilerin en güzel olduğu yeryüzünün yüksek bir yeri anlamında olduğunu söyler. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde de böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs kelimelerinin; bereketli, otu bol, anlamında olduğunu kelimesiyle ise akarsuyun kasde-
dildiğini söyler. Mücâhid, âyette kasdedüen yüksek yerin; düz ve yüksek bir yer olduğunu söyler. Saîd İbn Cübeyr «Sulak, oturmaya elverişli.» kısmını: Orada su kalır, akıp gitmez, şeklinde açıklar. Mücâhid ve Katâde âyetteki kelimesini, akarsu şeklinde açıklamışlardır. Müfessirler bu yüksek yerin, yeryüzünün neresinde olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem : Bu yüksek yerler ancak Mısır'dadır. Su salındığı (Nil nehri taştığı) zaman köyler bu yaksek yerlerde olur. Şayet bu yüksek yerler olmamış olsaydı, köyler su altında kalırdı, der. Vehb îbn Münebbih'den de bu açıklamanın benzeri rivayet edilmiş olup bu, gerçekten uzak bir te'vîldir. İbn Ebü Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn

Yezîd'in... Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetinde o, «Her ikisini de sulak, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik.» âyeti hakkında: Burası, Dimagk'tır, demiştir, îbn Ebu Hatim bu görüşün benzerinin Abdullah İbn Selâm, Hasan, Zeyd İbn Eşlem ve Hâlid îbn Ma'dân'dan rivayet edildiğini söyler. Yine İbn Ebu Hatim tarafından Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre; sulak, oturmaya elverişli yerden maksad Dimaşk nehirleridir. Leys îbn Ebu Süleym'in Mücâhid'den rivayetinde o, «Her ikisini de yüksek bir yere yerleştirdik.» âyeti hakkında der ki: Allah Teâlâ'nın burada kasdetmiş olduğu zaman;. Meryem Oğlu îsâ ile annesinin Dimaşk'm civarındaki ağaçlık, sulak bir yer olan «Gota» adındaki yere sığındıkları zamandır. Abdürrezzâk'ın Bişr îbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, «Her ikisini de sulak, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik.» âyeti hakkında : O, Filistin'deki Ramle'dir, demiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Mürre el-Behzî'den rivayetinde o, Hz. Peygamber (s.a.) i bir adama : Muhakkak sen Rabve'de (yüksek bir yerde) öleceksin, buyurduğunu işitmiş ve o adam Rarnle'de ölmüş. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. «Her ikisini de sulak, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik.» âyeti hakkında söylenenlerin doğruya en yakını Avfî'nin İbn Âbbâs'tan rivayet etmiş olduğu şu sözüdür: Âyetteki kelimesi, akarsu anlamındadır. Bu nehir; Allah Teâlâ'nm hakkında : «Rabbın senin ayağının altında bir ırmak akıttı.» (Meryem, 24) buyurmuş olduğu nehirdir. Dahhâk ve Katâde, burada Beyt el-Makdis'in kasdedildiğini söylerler. En doğrusunu Allah bilir, ama burada en kuvvetli olan görüş budur. Zîrâ burası başka bir âyette de zikredilmekte olup, Kur'an'm bazısı bazısını açıklar, tefsir eder. Kur'an'ı tefsirin en üstünü, yine Kur'an ile tefsir etmektir. Sonra sahîh hadîslerle, sonra da eserler ile olan tefsir gelir.[9]

57 — Muhakkak ki Rablarından korktukları için titreyenler,
58 — Rablannın âyetlerine inananlar,
59 — Rablarına şirk koşmayanlar,
60 — Ve Rablanna döneceklerinden kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler,
61 — tşte onlar; hayırlarda yarışırlar ve o uğurda öne geçerler.

Rablarından Korkanlar

Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rablarından korktukları için titreyenler...» buyurur ki; onlar İyilikleri, imânları ve sâlih amel İşlemeleri yanında Allah'tan korkarlar, Allah'ın onlar hakkındaki düzeninden kalbleri titrer. Nitekim Hasan el-Basrî şöyle diyor: Şüphesiz mü'min iyiliği ve Allah korkusunu; münafık ise kötülüğü ve emniyyet hissini kendinde toplamıştır. Allah Teâlâ burada «Rablarımn (kevnî ve şer'î) âyetlerine inananlar.» buyururken, Hz. Meryem (Allah'ın selâmı onun üzerine ol-sun)den haber vererek şöyle buyurur: «Rablarımn sözlerini ve kitâbla-rını tasdik etmişti.» (Tanrım, 12). Hz. Meryem, olan her şeyin Allah'ın takdiri ve kazası ile olduğuna kesin olarak inanmıştır. Allah'ın kanun olarak koymuş olduğu şey şayet bir emir ise sevdiği ve hoşnûd olduğu şeylerdendir. Eğer bir yasak ise bu Allah'ın hoşlanmadığı ve arzulamadığı şeylerdendir. Eğer o bir hayır ise muhakkak haktır. Nitekim Allah Teâlâ: «Ve Rablanna şirk koşmayanlar...» buyurur ki; onlar, Allah

ile beraber O'nun gayrısına tapınmazlar. Aksine O'nu birlerler, O'nun kendisinden başka ilâh olmayan Ehâi, Samed, Allah olduğunu bilirler. Yine bilirler ki O, bir arkadaş, bir oğul edinmemiştir. O'nun benzeri ve dengi yoktur.
«Ve Rablanna döneceklerinden kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler.» Onlar bir ihsanda bulundukları zaman, kendilerinden kabul edilmeyeceği korkusu içindedirler. Zîrâ onlar, vermenin şartlarını yerine getirmekte kusurlu davranmış olmalarından korkarlar. Bu; korkma ve ihtiyat kabîİmdendir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya îbn Âdem'in... Hz. Âişe'den rivayetinde o, şeyle demişti: Ey Allah'ın elçisi. «Kalbleri ürpererek vermeleri gerekenleri verenler,»; Allah'tan korkar olduğu halde hırsızlık yapan, zina eden ve içki içenler midir? Allah Rasulü şöyle buyurdu: Hayır ey Ebubekir'in kızı, Sıddîk'ın kızı; fakat o, Allah'tan korkar olduğu halde namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verendir. Tirmizî ve İbn Ebu Hatim de hadîsi yukardakine benzer şekilde Mâlik İbn Miğvel'den rivayet etmişlerdir. Onun lafzı şöyledir: Hayır, ey Sıddîk'ın kızı; fakat onlar kendilerinden kabul olunmayacak diye korkarak namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verenlerdir. İşte onlar, hayır işlerinde yarış ederler. Tirmizî der ki: Bu hadîs Abdurrahmân İbn Saîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den isnadı ile yukardakine benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs, Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Diğerleri bu âyeti: Korkar oldukları halie yaptıklarını yapanlar, anlamında olmak üzere şeklinde okumuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.)e kadar ulaştırılan merfû bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.)nün âyeti bu şekilde okuduğu da rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Cümah oğulları kölesi Ebu Halef'den rivayetinde o, Ubeyd ibn Umeyr ile beraber Hz. Âişe —Allah ondan razı olsun— nin yanına girmişti. Hz. Âişe: Merhaba Ebu Asım, bizi ziyaret etmekten veya bize rnüsâfir olmaktan— seni alıkoyan nedir? dedi. O: Seni usandırmaktan korkarım, diye cevab verdi. Bunu yapacak değilsin, o halde niçin geldin? sorusuna karşı: Allah'ın kitabından bir âyeti sormaya geldim. Allah Rasûlü (s.a.), o ayeti nasıl okurdu? dedi. Hz. Âişe: Hangi âyet? diye sordu, o «Vermeleri gerekenleri verenler.» şeklinde mi, yoksa «Yaptıklarım yapanlar.» şeklinde mi? dedi. Hz. Âişe: Sana sevimli olanı hangisidir? diye sordu, ben: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlardan birisi bana bütün dünyadan —veya dünyadan ve ondakilerden— daha sevimlidir, dedim. O hangisidir? diye sordu, «Yaptıklarını yapanlar.» şeklinde olanıdır, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) nün bu şekilde okuduğuna, bu şekilde nazil olduğuna şehâ-det ederim. Fakat lehçeler değişik değişiktir, dedi. Hadîsin isnadında bulunan Müslim eHMekkî ismindeki râvî zayıftır. Kurrâ-i Seb'a'nın cumhuru ve başkalarının kırâeti olan «Vermeleri gerekenleri verenler.» anlamındaki birinci kırâetin anlamı daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ, hemen bunun arkasından: «İşte onlar; hayırlarda yarışırlar ve o uğurda öne geçerler.» buyurarak, onları öne geçenlerden kılmıştır. Şayet anlam, diğer okuyuşa göre olsaydı; onların öne geçenlerden olmayıp orta yolu tutanlar veya bu hususta kusurlu olanlar olmaları mümkündü. Allah Teâlâ en iyi bilendir.[10]

62 — Biz, hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyiz. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitâb vardır. Ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar.

63 — Hayır, onların kalbleri bundan habersizdir. Onların bundan başka da yapageldikleri işler vardır.
64 — En sonunda refahla şımaranlarmı azâbla yakaladığımız zaman hemen feryâd ederler.
65 — Feryâd etmeyin bugün. Doğrusu siz, katımızdan bir yardım görmezsiniz.
66 — Âyetlerimiz size okunuyordu da, siz ona arkanızı dönüyordunuz.
67 — Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.

Allah Teâlâ, dünyada kullarına kanun olarak koyduklarında adaletli olduğunu haber veriyor ki O, hiç bir nefse gücünün dışında bir şey yüklemez.Kişiye ancak taşımaya güç yetirebileceği ve yerine getirebileceğini yükler. Onlan kıyamet gününde, Kitâb-ı Mestûr'da farz kılmış olduğu amelleri ile hesaba çekecektir. Ondan hiç bir şeyi zayi etmeyecektir. Bu sebepledir ki: «Katımızda gerçeği söyleyen amellerin yazıldığı bir kitab vardır. Ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar.» buyurmuştur. Onların hayrından hiç bir şey eksiltilmez. Günâhlarına gelince; inanan kulları için onlardan bir çoğunu affedip bağışlayacaktır. Daha sonra Allah Teâlâ Kureyş müşrikleri ve kâfirleri inkâr sadedinde olmak üzere şöyle buyurur: «Hayır, onların kalbleri bundan (Allah'ın Rasûlü (s.a.)ne indirmiş olduğu Kur'an'dan) habersizdir, (gaflettedir, sapıklıktadır.) Onların bundan başka yapageldikleri işler vardır.» Hakem tbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; onların «yapagelmekte oldukları bunun dışındaki günâhları» ndan şirk kaydedilmektedir. Onlar bunu mutlaka yapacaklardır. Mücâhid, Hasan ve bir çoklarından da bu açıklama rivayet edilmiştir. Diğerleri ise «Onların bundanbaşka da yapageldikleri işler vardır,» âyeti hakkında şöyle diyorlar: Onlar hakkında ölümlerinden önce mutlaka yapacakları kötü ameller yazılmış, takdir edilmiştir ki, haklarındaki azâb kelimesi gerçekleşsin. Bu açıklamanın benzeri Mukâtil îbn Hayyân, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivayet edilmiştir. Bu; açık, kuvvetli ve güzel bir açıklamadır. Daha önce vermiş olduğumuz îbn Mes'-ûd'un hadîsinde şöyle buyuruluyor: Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn olsun ki; kişi, cennet ehlinin amelini işler. Tâ ki onunla cennet arasında bir kulaç kalıncaya kadar. Nihayet Kitab onu geçer de, cehennem ehlinin amelini işler ve oraya girer.
«En sonunda refahla şımaranlarım, (dünyada nimet içinde göne-nen mutlu kişileri) azâbla yakaladığımız; (Allah'ın azabı, baskını ve intikamı dünyada iken onların başına geldiği) zaman hemen feryâd ederler, (imdâd dilenirler).» Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyuruyor: «Nimet sahibi olan o yalancıları Bana bırak. Ve onlara biraz mühlet ver. Muhakkak ki, katımızda ağır boyunduruklar ve cehennem var. Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elîm bir azâb var.» (Müzzemmil, 11-13), «Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik, (o zaman) çığlıklar attılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» (Sâd, 3).
«Feryâd etmeyin bugün. Doğrusu siz, katımızdan bir yardım görmezsiniz.» İster feryâd edin, ister susun başınıza gelenden sizi elbette kurtarmayacağız. Ondan uzaklaşma, kurtuluş ve ondan sığınacak bir yer yoktur. îş bitmiş, azâb vâcib olmuştur. Sonra Allah Teâlâ, onların en büyük günâhlannı zikredip şöyle buyurur: «Âyetlerimiz size okunuyordu da, siz ona arkanızı dönüyordunuz.» Siz çağırıldığınız zaman inâd ediyor, istendiğiniz zaman da imtina ediyordunuz. Bunun

sebebi şudur: «Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy, Kebîr Allah'ındır.» (Ğâfir, 12). «Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» âyetinin tefsirinde iki görüş vardır: Bunlardan birincisine göre; «Büyüklük taslıyordunuz.» kısmı, hakkı ve hak ehlini küçük görerek, ona karşı bü-yüklenerek haktan yüz çevirmeleri ve hakka tâbi olmamakta direnmeleri sırasındaki hallerini beyân etmektedir. Bu takdirde bu kısmın sonundaki zamirden neyin kasdedildiğinde üç görüş vardır: Birinci görüş bu zamirin, Mekke'deki Harem'in yerini tuttuğudur. Onlar kötülenmiş-lerdir, çünkü geceleyin Haremde hezeyanlar savururlardı. İkincisine gö-re burada zamîr, Kur'an'ın yerini tutmaktadır. Zîrâ onlar geceleyin konuşuyorlar, Kur'an hakkında hezeyanlar savuruyorlardı. «O sihirdir, o şiirdir, o kehânettir.» ve benzeri bâtıl sözler sarf ediyorlardı. Üçüncü görüşe göre bu zamîr, Muhammed (s.a.)in yerini tutmaktadır. Onlar gece sohbetlerinde fâsid, bozuk sözlerle Muhammed- (s.a.)i anıyorlar, onun şâir, veya kâhin, veya büyücü, veya yalancı, veya deli olduğuna dâir onun hakkında bâtıl misâller veriyorlardı. Elbette bütün bunlar asılsızdır. Aksine o, Allah'ın kulu ve elçisidir. Allah onu onlara gâlib getirmiştir. Onları Harem'den bayağılaşmış ve zelîl kılınmış bir halde çıkarmıştır. «Büyüklük taslıyordunuz.» kısmından maksadın; Kâ'be ile büyük-leniyordunuz, olduğu da söylenmiştir. Onlar Kâ'be ile iftihar eder, onun dostları olduklarına inanırlardı. Halbuki hiç de onun dostları değildiler. Nitekim Neseî Sünen'inin tefsir bölümünde Ahmecî îbn Süleyman kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: «Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» âyeti nazil olduğu zaman gece sohbeti kerîh görülmüştü. Çünkü müşrikler Kâ'be ile büyük-lenirler ve: Biz onun ehliyiz, derlerdi. Büyükleniyorlar (Kâ'be ile iftihar ediyorlar), yanında gece sohbetleri yapıyorlar ve fakat onu i'mâr etmiyor, hali üzere bırakıyorlardı. îbn Ebu Hatim de yukarda özet olarak verdiğimiz bilgiyi uzunca vermiştir.[11]

68 — Söyleneni düşünmediler mi hiç? Yoksa onlara, daha önce geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?
69 — Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkâr ediyorlar?
70 — Yahut; onda bir delilik var mı diyorlar? Hayır, o kendilerine hak ile gelmiştir. Ama, onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.
71 — Şayet hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak bozulup giderdi. Hayır, Biz onlara kendi zikirlerini getirdik. Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.
72 — Yoksa sen, onlardan bir ücret mi istiyorsun? İşte Rabbımn ecri, daha hayırlıdır. Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.
73 — Aslında sen onları dosdoğru bir yola -çağırıyorsun.
74 — Ama âhirete inanmayanlar, mutlaka bu yoldan sapmaktadırlar.
75 — Şayet Biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.

Geçmiş Atalarına Uyanlar

Allah Teâlâ müşrikleri Kur'ân-ı Azîm'i anlamadıkları, üzerinde düşünmedikleri ve ondan yüz çevirdikleri için kınıyor. Halbuki Allanın hiç bir peygambere daha mükemmelini ve daha şereflisini göndermemiş olduğu bu kitab onlara tahsis edilmiştir. Özellikle câhiliyet devrinde ölmüş olan atalarına bir kitab ulaşmamış, onlara bir uyarıcı da gelmemişti. Onlara yaraşan, Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu bu nimete onu kabul etmek, şükrünü yerine getirmek, anlamaya çalışmak, gece-gündüz gereğince amel etmekle mukabelede bulunmalarıydı. Nitekim onlardan İslâm'a giren ve Allah Rasûlü (s.a.)ne tâbi olan soylular böyle yapmışlardır. Allah onlardan hoşnûd olsun. «Söyleneni düşünmediler mi hiç?» âyeti hakkında Katâde der ki: O halde Allah'a yemîn olsun ki kavim düşünmüş ve akletmiş olsaydılar, Kur'an'a Allah'a isyan olan şeylerden kendilerini alıkoyacak olanı bulurlardı. Halbuki onlar müte-şâbih olanını almışlar ve işte o zaman helak olmuşlardır.
Daha sonra Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerini inkâr sadedinde şöyle buyurur; «Yoksa peygamberlerini tanımadılar da onun için mi inkâr ediyorlar?» Onlar Muhammed'i, doğruluğunu, emîn oluşunu ve günahsızlığım bilmediler mi? O, içlerinde bu vasıflarla yetişmişken bütün bunları inkâr edip bu konularda yalan söyleyebilirler mi? Bu sebepledir ki Cafer îbn Ebu Tâlib (r.a.) Habeş kralı Necaşî'ye: Ey kral, şüphesiz Allah bize nesebini, doğruluğunu ve emîn oluşunu bildiğimiz bir elçi gönderdi, demiştir. Muğîre îbn Şu'be de Mübâreze (savaş) sırasında Kisrâ'mn vekiline aynı şeyleri söylemiştir. Ebu Süfyân Sahr İbn Harb, Rum kralı Hirakl ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.)in niteliklerini, nesebini, doğruluğunu ve emîn oluşunu sorduğunda ona aynı şeyleri söylemiştir. Halbuki onlar henüz müslüman olmamış kâfirler idiler. Bununla birlikte doğru söylemekten başka çâre bulamamışlar ve bunu itiraf etmişlerdir.
((Yahut: Onda bir delilik var mı, diyorlar?» âyeti, müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söylemiş oldukları: Muhakkak o, Kur'an'ı kendiliğinden uyduruyor, veya onda bir delilik var ki ne söylediğini bilmiyor, demelerini hikâye etmekte ve onların Kur'an hakkında söylediklerinin bâtıl olduğunu bildikleri halde kalblerinin ona îmân etmediğini haber vermektedir. Halbuki onlara, Allah Kelâmından güç yetiri-lemeyecek ve karşı konulamayacak olanı gelmiştir. Kur'an, hem onlara ve hem de bütün yeryüzü halkına onun bir mislini getirmeleri çağrısında bulunmuş; buna güç y dirememişler ve ebediyyen de güç yetire-meyeceklerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Hayır, o kendilerine hak ile gelmiştir. Ama onların çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.» buyurmuştur.
Katâde der ki: Bana anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama rastlamış ve ona: Müslüman ol, demişti. Adam: Sen beni öyle bir işe davet ediyorsun ki, ben ondan hoşlanmıyorum, demişti. Hz. Peygamber (s.a.): Hoşlanmasan bile, buyurdu. Yine bize anlatıldığına göre; o, bir adama rastlamış ve ona: Müslüman ol, buyurmuştu. Bu teklif ona zor ve ağır geldi. Hz. Peygamber ona: Ne dersin; sen sarp meşakkatli bir yolda olsaydın da yüzünü tanıdığın, nesebini bildiğin bir adama kavuşsaydm ve o seni geniş, kolay bir yola çağırmış olsaydı, ona tâbi olur muydun? buyurdu. Adam; evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemin olsun ki, muhakkak sen o yoldan çok daha sarp ve meşakkatli olanındasın. Şüphesiz ben seni o durumda çağmlabileceğin yoldan

daha da kolayına çağırmaktayım. Yine bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama rastlamış, ve ona: Müslüman ol, buyurmuştu. Bu ona ağır ve zor gelince, Hz. Peygamber (s.a.) ona: Ne dersin; senin iki kölen olsa birisi sana bir haber verdiği zaman doğru söylese, kendisine bir şey emânet ettiğinde onu sana tevdî etse, bu mu sana daha sevimlidir, yoksa bir haber verdiği zaman yalan söyleyen, kendisine bir şey emânet ettiğinde ihanet eden mi? buyurmuştu. Adam: Bilakis bana bir haber verdiği zaman doğru söyleyen,, kendisine bir şey emânet ettiğimde onu bana tevdî eden kölem bana daha sevimlidir, demişti. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: İşte Rabbınızın katında siz de böylesiniz.
«Şayet hak, onların heveslerine uysaydı;'gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak ki bozulup giderdi.» âyeti hakkında Mücâhid, Ebu Salih ve Süddî derler ki: Hak, Allah Teâlâ'dır. Şayet Allah Teâlâ, onların gönüllerindeki heveslerine icabet etse ve onlara uygun şekilde işleri düzenlemiş olsaydı, heveslerinin bozukluğu ve muhtelif oluşu sebebiyle gökler, yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi. Nitekim Allah Teâlâ, onların şöyle dediklerini haber verir: «Bu Kur'an, iki şehrin filinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?» (Zuhruf, 31-32). Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır: «De ki: Eğer siz, Rabbımın rahmet hazînelerine sahip olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları paklardınız. Zâten insan pek cimridir.» (tsrâ, 100), «Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı, onlar insanlara bir çekirdek parçası'bile Vermezlerdi.» (Nisa, 53). Bütün bunlardan ortaya çıkıyor ki; kullar âcizdir, görüşleri ve hevesleri muhteliftir, bütün sıfatlarında, sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında, takdirinde ve yaratıklarını düzenleyip idare etmede Allah Teâlâ en kâmil olandır, yücedir, kudsaldır, O'ndan başka, jjah   O'nun dışında Rab yoktur.
«Hayır, Biz onlara zikirlerini getirdik.» âyetinde, Kur'an kasdedil-mektedir. «Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.» aYoksa sen, onlardan bir ücret mi istiyorsun?» âyetindeki kelimesini, Hasan; ücret olarak, Katâde; ayak kirası ve mükâfat olarak, anlamışlardır. «İşte Rabbanin ecri, daha1 hayırlıdır.» Sen onları hidâyete çağırman karşılığında onlardan ne bir ücret, ne bir mükâfat ne de başka bir şey istememektesin. Aksine sen bunda, Allah katında bol sevabı dilemekte beklemektesin. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «De ki: Sizden bir ücret istersem eğer o sizin olsun. Benim ücretim ancak Allah'a aittir.» (Sebe\ 47), «De ki: Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben, kendiliğinden bir şey iddia edenlerden de değilim.» (Sâd, 86), «De ki: Ben sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» (Şûra, 23), «Şehrin öte başından bir adanı koşarak geldi, şöyle dedi: Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyenlere uyun. Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.)) (Yasin, 20-21).
«Aslında sen, onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun. Ama âhirete inanmayanlar, mutlaka bu yoldan sapmaktadırlar.»' İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... tbn Abbâs'tan rivayetinde, Allah Ra-sûlü (s.a.)nün rü'yâsında ona iki melek gelmiş, birisi ayakucuna, diğeri basucuna oturmuş. Ayakucuna oturanı başucunda oturanına: Şu adam ve ümmetine bir misâl ver, demiş de öteki, şöyle anlatmış: Bunun ve ümmetinin misâli şudur ki yolculukta olan bir kavim bir çölün başına ulaşırlar. Yanlarında çölü geçecekleri ve dönecekleri azıkları yoktur. Onlar

bu durumda iken birden onlara çizgili kumaştan elbise giymiş bir adam gelir ve: Sizi otlu, yemyeşil bahçelere ve su dolu havuzlara götürsem, bana uyar mısınız? diye sorar. Onlar; evet, deyince onları götürür ve otlu bahçelere, su dolu havuzlara iletir. Yerler, içerler ve semizlerler. Onlara: Ben sizi şu halde bulup; sizi otlu bahçelere, su dolu havuzlara götürsem bana uyar mısınız dedim de, bana uymuştunuz değil mi der. Onlar; evet sana uymuştuk, derler. Sizin önünüzde bundan daha otlu bahçeler, bundan daha dolu havuzlar var; bana tâbi olun, uyun, der. Bir grup: Allah'a yemîn olsun ki doğru söylüyor, ona tâbi olalım, derler. Diğer bir grup ta: Biz bundan hoşnuduz, burada kalalım, derler.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Züheyr'in... Ömer tbn Hat-tâb (r.a.)dan rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben sizin kuşaklarınızdan tutmuş, ateşten bana gelin, ateşten bana gelin diyorum; siz beni altederek kelebek ve çekirgelerin ateşe atıldıkları gibi ona atılıyorsunuz. Neredeyse kuşaklarınızı bırakıvereceğim. Havuz başında ben sizin önderinizim. Siz bana, toplu olarak ve dağınık halde gelirsiniz. Sizi yüzlerinizle ve isimlerinizle kişinin develeri içinde yabancı bir deveyi tanıdığı gibi tanırım. Siz sağa ve sola götürülürsünüz. Sizin hakkınızda âlemlerin Rabbına münâcâtta bulunur ve: Rabbım kavmim, Rabbım ümmetim, derim. Ey Muhammed, şüphesiz sen, senden sonra onların neler ihdas ettiklerini bilmiyorsun. Muhakkak onlar senden sonra arkalarına dönüp gittiler, denir. Kıyamet günü sizden birisi meleyen bir koyunu sırtlamış halde gelirken tanıyacağım. Ey Muham-med, Ey Muhammed, diye nida edecek de ben: Senin hakkında elimden bir şey gelmez, ben tebliğ ettim, diyeceğim. Sizden birini tanıyacağım, kıyamet günü bağıran bir deveyi sırtlamış geliyor ve: Ey Muhammed, ey Muhammed, diyor. Ben senin için bir şeye sâhib değilim, ben tebliğ ettim, diyeceğim. Sizden birini kişneyen bir kısrağı taşıyarak kıyamet günü gelirken tanıyacağım. Ey Muhammed, ey Muhammed, diye nida edecek de ben: (Senin hakkında) herhangi bir şeye sâhib değilim. Ben tebliğ etmiştim, diyeceğim. Kıyamet günü deriden bir kırbayı taşıyarak gelen sizden birini tanıyacağım. Ey Muhammed, ey Muhammed, diye nida edecek de, ben: Senin için herhangi bir şeye sâhib değilim, tebliğ etmiştim, diyeceğim/Ali İbn el-Medînî der ki: Bu, isnadı hasen bir hadîstir. Şu kadar var ki hadîsin isnâdındaki Hafs İbn Humeyd meçhul-dür. Yâkûb İbn Abdullah el-Eş'arî'den başka ondan rivayet edeni bilmiyorum. Ben de derim ki: Bilakis ondan Eş'as İbn îshâk da hadîs rivayet etmiştir. Yahya îbn Maîn onun hakkında; sâlihtir, demiş, Neseî ve İbn Hibbân güvenilir kabul etmişlerdir.
«Şayet biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.» âyetinde Allah Teâlâ, onların küfürlerinde ne kadar şerli ve katı olduklarını haber verir. Şayet Allah Teâlâ onların illetlerini gidermiş ve onlara Kur'an'ı anlama imkânı vermiş dahi olsaydı; onlar Kur'an'a boyun eğmezler, küfürlerinde, inâdla-nnda ve azgınlıklarında devam ederlerdi. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Şayet Allah onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23), «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızm âyetlerini yalan saymasaydık da mü1-minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri

döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır. Ve dediler ki: Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek değiliz.» (En'âm, 27-29). Bu, Allah Teâlâ'nın vuku bulmayan bir şeyin, şayet meydana gelmiş olsaydı nasıl olacağını bilmesi kabüindendir. İbn Abbâs'tan rivayetle Dehhâk der ki: Kur'an'da başında edatı bulunan her şey ebediyyen vuku bulmayacak, olmayacak şeylerdendir.[12]

76 — Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakar-mazlar.
77 — Sonunda onlara şiddetli bir azâb kapısı açtığımızda şaşkına dönüp ümitsiz kalıverdiler.
78 — Sizin için kulaklar, gözler ve kalbler var eden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.
79 — Sizi yeryüzünde yaratıp türeten O'dur. Ve O'nun huzurunda toplanacaksınız.
80 — Dirilten de, öldüren de O'dur. Geceyle gündüzün birbiri ardı sıra gelmesi de, O'nun emrine bağlıdır. Hâlâ düşünmez misiniz?
81 — Hayır, onlar yine de öncekilerin dediklerini derler.
82 — Onlar demişlerdi ki: Ölüp te toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi diriltileceğiz?
83 — Andolsun ki biz, ve daha önce de atalarımız bununla tehdîd edilmişti. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. (Musibetlerle ve zorluklarla denedik.) Ama ine de Rablarına boyun eğmediler.» Bu, onları içinde bulundukları küfür ve muhalefetten çevirmedi, bilakis sapıklık ve azgınlıklarında devam ettiler. Allah'a boyun eğmediler. «Onlar (Allah'a dua edip) yalvanp yakarmazlar.» Başka bir âyette şöyle buyrulur: «Onlar, hiç değilse kendilerine bir azabımız geldiği zaman; yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalbleri katılaşmış, şeytân da onlara yaptıklarını süsleyip püslemişti.» (En'âm, 43). İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn el-Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle anlaunış: Ebu Süfyân, Allah Rasûlü (s.a.hıe geldi ve: Ey Muhammed, Allah ve akrabalık aşkına (bize merhamet et) biz yün ve kandan yapılmış yiyecekler yedik, dedi. Bununla kıtlıktan Ötürü yün ve kan yemek zorunda kaldıklarını ifâde etmek istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.» âyetini indirdi. Hadîsi Neseî de Muhammed tbn Akîl'den, o Ali îbn Hüseyn'den, o da babasından rivayet etmiştir. Bu hadîsin aslı, Buhârî ve Müslim'de mevcûd olup buna göre Allah Rasûlü (s.a.) kendisine karşı durduklarında, isyan ettiklerinde Kureyş'e beddua etmiş ve: Allah'ım, onlara karşı bana Yûsuf'un yedi kıtlık senesi gibi yedi sene ile yardım et, demişti. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali îbn Hüseyn'in... Vehb İbn Ömer İbn Keysân'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Vehb îbn Münebbih hapsolunmuştu. Oğullardan (gençlerden) birisi ona; Ey Ebu Abdullah, sana bir'beyt şiir okumayayım mı? dedi. Vehb: Muhakkak biz, Allah'ın azabından bir azâb içindeyiz. Allah Teâlâ: «Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.»

buyurur, dedi. Vehb peşpeşe (iftar etmeksizin) üç gün oruç tuttu. Ona: Bu oruç da ne oluyor ey Ebu Abdullah? denildi de, şöyle cevabladı: Bizim için hapis îcâd olundu. Biz de fazla ibâdeti îcâd ettik.
«Sonunda onlara şiddetli bir azâb kapısı açtığımızda şaşkına dönüp ümitsiz kalıverdiler.» Sonunda Allah'ın emri ile kıyamet onlara ansızın geliverdiğinde ve beklemedikleri Allah'ın azabı onları yakalayıverdiğin-de; işte o zaman her bir hayırdan, her türlü rahattan ümitlerini kestiler. Emelleri ve ümitleri kesiliverdi.
Sonra Allah Teâlâ kullarına kulaklar, gözler, eşyayı idrâk edecekleri, Allah'ın birliğine, O'nun dilediğini işleyen Fâil-i Muhtar olduğuna delâlet eden kâinattaki âyetlere ibretle bakacakları akıllar, anlayışlar vermek suretiyle onlara nimetini zikreder ve; «Ne de az şükrediyorsunuz.» buyurur. Size vermiş olduğu nimetlere karşı Allah'a şükrünüz ne kadar azdır. «Sen ne kadar hırs göstersen de, yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103).
Daha sonra Allah Teâlâ, yüce kudreti ve kahredici saltanatından haber verir. Yüce kudreti ve kahredici saltanatı ile yaratıkları yaratmış, yeryüzünün diğer yerlerinde cinsleri, dilleri ve nitelikleri değişik olarak onları halketmiştir. Sonra kıyamet günü, belli günün toplantısı için onların ilklerini ve sonlarını toplayacak; onlardan ne bir küçüğü ne bir büyüğü, ne bir erkeği, ne bir dişiyi, ne bir azametli, haşmetli olanı, ne bir hakiri bırakmayacak ve ilk defa yarattığı gibi onları dirilte-cektir. Bu sebepledir ki: çürümüş kemikleri diriltecek olan da, ümmetleri öldürecek olan da O'dur, buyurmuştur. «Geceyle gündüzün birbiri ardı sıra gelmesi de, O'nun emrine bağlıdır.» Bunlardan her bireri digerini ısrarla ta'kîb eder. Devamlı olarak birbirlerini ta'kîb edip, hiç bir zaman yek diğerlerinden ayrılmazlar. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40).
«Hâlâ düşünmez misiniz?» Sizi Azız ve Alîm olan, her şeyin kahr u galabesi altında olduğu, her şeye gücü yeten ve her şeyin kendisine boyun eğdiği Allah'a ulaştıracak akıllarınız yok mu?
Sonra Allah Teâlâ, kendilerinden önceki yalanlayanlara benzeyen, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerden haber vererek şöyle buyurur: ((Hayır, onlar yine de öncekilerin dediklerini derler. Onlar demişlerdi ki: Ölüp te toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi diriltileceğiz?» Bununla, çürüdükten, sonra diriltilmenin meydana geleceğini uzak buluyorlardı. «Andolsun ki biz, ve daha önce de atalarımız bununla tehdîd edilmişti. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.» diyorlardı. Bunun muhal olduğunu, evvelkilerin kitablarını ve uydurmalarını elde eden birinin, bunları onlardan naklederek haber verebileceğini kasdediyorlardı. Onların bu inkâr ve yalanlamaları, Allah Teâlâ'nın onlardan haber verdiği şu sözlerine benzemektedir: «Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi? O, takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler. Doğrusu o, bir tek çığlıktır ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 11-14), «İnsan, kendisini gerçekten bir nut-feden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir düşman kesilmektedir. Kendi yaradılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan dirii-tecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir.» (Yâsîn, 77-79).[13]

84 — De ki: Yer ve onda bulunanlar kimindir? Biliyorsanız söyleyin.
85 — Allah'ındır, diyecekler. Öyleyse ibret almaz mısınız? de.
86 — De ki: Yedi göğün Rabbı ve yüce Arş'm Rafobı kimdir?
87 — Allah'tır, diyecekler, öyleyse sakınmaz mısınız? de.
88 — De ki: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, barındıran, ama barındırılmaya asla muhtaç olmayan kimdir?
89 — Allah'tır, diyecekler. Öyleyse nasıl aldanıyorsunuz? de.
90 — Hayır, Biz onlara gerçeği getirdik. Ama onlar muhakkak yalancıdırlar.

Her Şeyin Hâkimi

Allah Teâlâ kendisinden başka ilâh olmadığına, ibâdetin tek ve ortağı olmaksızın sâdece O'na gerektiğine irşâd buyurmak üzere vah-dâniyyetini, yaratmada, tasarruf ve hükümranlıkta yegâne olduğunu kalblere yerleştiriyor. Bu sebepledir ki Allah'ın Rab olduğunu, Rablıkta O'nun ortağı olmadığını itiraf eden bununla birlikte tanrılıkta O'nunla birlikte ortaklar koşan, tapındıklarının hiç bir şey yaratmadığını, bir şeye sahip olmadığını, hiç bir şeye hâkim olmadığını itiraf etmeleriyle birlikte Allah ile beraber O'ndan başkasına tapman, bu ortaklara tapınmalarının kendilerini Allah'a yaklaştıracağı inancında olan müşriklere Rasûlü (s.a.)nün şöyle demesini emrediyor. «De ki: Yer ve onda bulunanlar kimindir? (Yeryüzünü ve ondaki hayvanları, bitkileri, meyveleri ve diğer yaratık çeşitlerini yaratan ve onların mâliki olan kimdir?) Biliyorsanız söyleyin. Allah'ındır, diyecekler. (Sana bütün bunların tek ve ortağı olmayan Allah'ın olduğunu itiraf edeceklerdir. Durum böyle clunca) Öyleyse (İbâdetin bir başkasına değil de, sâdece yaratıcı, nzık vericiye yaraştığı hususunda) ibret almaz mısınız? de.»
«De ki: Yedi göğün Rabbı ve yüce Arş'm Rabbı kimdir?» İçindeki parlak yıldızlarla, gökyüzünün diğer yerlerinde ve yonlerindeki Allah'a boyun eğen meleklerle birlikte ulvî âlemi yaratan kimdir? Yüce Arş'm Rabbı kimdir? Burada yüce Arş ile kasdedilen, yaratıkların tavanı olan yüce Arş'tır. Nitekim Ebu Davud'un rivayet ettiği Allah Rasûlü (s.a.) nden nakledilen bir hadîste o: Allah'ın sânı şundan daha yücedir, muhakkak ki O'nun semâları üzerinde Arş'ı şöyledir, buyurmuş ve eli ile kubbe gibi bir işaret yapmıştır. Diğer bir hadîste şöyle buyrulur: Yedi gök, yedi kat yeryüzü ve ondakilerle ikisi arasındakiler Kürsi'ye göre çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsî ve ondakiler de Arş'a nisbctle o çöldeki o halka gibidir. Bunun içindir ki Seleften birisi şöyle diyor: Arş'ın bir yönden diğer yöne iki kutru arasındaki mesafe elli bin senelik yoldur. Yedinci kat yeryüzünden yüksekliği de, elli bin yıllık yoldur. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk: Arş'a Arş isminin verilmesi onun yüksek-liğindendir, demiştir. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetle A'meş: Gökler ve yeryüzü Arş'da gökle yer arasında asılmış bir kandil gibidir, der. Mücâhid: Gökler ve yeryüzü Arş'da ancak çölde bir halka gibidir, demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ala İbn Salim... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Arş'ın ölçüsünü hiç kimse bilemez. Bir rivayette ise: Arş'ın ölçüsünü Allah'tan başka hiç kimse takdir edemez, demiştir. Seleften birisi, Arş'ın kırmızı yakuttan olduğunu söyler.

Burada: «Yüce Arş'ın Rabbı.» buyurulmuş ve bu yücelikle büyüklüğü kasdedümiştir. Sûrenin sonunda da: «O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» buyrulur ki, orada Arş'ın güzelliği kasdedilmektedir. Böylece Arş, genişlik ve yüceliğinde azamet sıfatıyla göz kamaştırıcı güzellik sıfatını kendinde toplamıştır. Buna istinaden Arş'ın kırmızı yakuttan olduğu söylenmiştir, ibn Mes'ûd der ki: Şüphesiz Rabbınız katında, gece ve gündüz yoktur. Arş'ın nuru O'nun yüzünün nûrundandır.
«Allah'tır, diyecekler. Öyleyse sakınmaz mısınız? de.» Madem ki O'nun, göklerin ve yüce Arş'ın Rabbı olduğunu itiraf ediyorsunuz; o halde O'nunla birlikte başkasına ibâdet etmeniz ve O'na şirk koşmanız sebebiyle O'nun azabından korkup sakınmaz mısınız? Ebu Bekr Abdullah îbn Muhammed îbn Ebu Dünya el-Kuraşî «et-Tefekkür ve'1-î'tibâr» adlı kitabında der ki: Bize İshâk îbn İbrahim'in... İbn Ömer'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) çok kere câhiliye devrinde, bir dağ başında yaşayan bir kadından bahsederdi. Bu kadının yanında koyunlarını otlatan bir oğlu varmış. Oğlu ona: Ey anneciğim, seni kim yarattı, diye sormuş da o: Allah, demiş. Peki babamı kim yarattı? demiş, kadın: Allah.^İemiş. Çocuk: Peki beni kim yarattı? diye sormuş, kadın yine; Allah, demiş. Çocuğun: Göğü kim yarattı? sorusuna kadın, yine Allah cevabını vermiş. Onun: Peki yeryüzünü kim yarattı? sorusuna kadın, Allah cevabını vermiş. Çocuk: Peki dağları kim yarattı? diye sormuş, kadın Allah cevabını vermiş. Koyunları kim yarattı? sorusuna kadın; Allah, cevabını verince çocuk: Muhakkak hen, Allah için yüce bir şân işitiyorum, demiş, sonra kendini dağdan atmış ve parça parça olmuş. îbn Ömer der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bize bu hadîsi defalarca nakletti. Abdullah İbn Dînâr ise: İbn Ömer bu hadîsi bir çok kere bize nakletti, demiştir. Ben de derim ki: Bu hadîsin isnadında İmâm Ali İbn el-Medînî'nin babası olan Abdullah İbn Ca'fer el-Medînî vardır ve onun hakkında konuşulmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
«De ki. Her şeyin hükümranlığı elinde olan kimdir?» «Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın.» (Hûd, 56). Allah Rasûlü (s.a.): Nefsim kudret elinde olan (Allah) a. yemin olsun ki hayır, dermiş. En şiddetli yemini ise: Kalblerİ döndürene yemîn olsun ki hayır, şeklinde imiş. O, yegâne yaratıcı, mâlik ve tasarruf sahibi olan Allah'tır. «Barındıran, ama barındınlmaya asla muhtaç olmayan kimdir? Eğer biliyorsanız.» Araplar içinde bir efendi olur da birisini banndınrsa onun civarında ahdi bozulmaz, ondan üstün olma gayreti ile onun aşağısında olan kimselerin onun barındırdığı kimseyi barındırma hakkı olmazdı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Banndıran, ama barındınlmaya asla muhtaç olmayan-O'dur.» buyurmuştur. O; kendisinden daha büyüğü olmayan, yaratma ve emir elinde olan, hükmünü değiştirecek, geciktirecek kimse olmayan, karşı durulup muhalefet olunamayan, dilediği olan, dilemediği olmayan en yüce efendidir. Allah Teâlâ: «O; yaptığından sorumlu değildir, fakat onlar sorumludurlar.» (Enbiyâ, 23) buyurmuştur. Azameti, kibriyâsı, kahrı, galebesi, izzeti ve hikmeti ile O, yaptığından sorulmaz. Bütün yaratıklar ise yaptıklarından sorulacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Rabbına andolsun ki, onların hepsine birden mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hicr, 92-93).
«Allah'tır diyecekler.» Barındıran, ama barındınlmaya asla muhtaç olmayan en yüce efendinin tek ve ortağı olmaksızın Allah olduğunu itiraf edeceklerdir.
«Öyleyse nasıl aldanıyorsunuz de.» Bütün bunları bilip itiraf etmenizle birlikte

Allah ile beraber bir başkasına ibâdet etmenizde nasıl oluyor da akıllarınız gidiveriyor? Sonra Allah Teâlâ: «Hayır, Biz onlara gerçeği getirdik.» buyurur ki bu, Allah'tan başka tanrı olmadığını bildirmektir. Biz buna delâlet eden sıhhatli, açık ve kesin deliller koyduk. «Ama onlar (Allah ile beraber bir başkasına tapınmalarında) muhakkak yalancıdırlar.» Onların buna delilleri de yoktur. Nitekim Allah Teâlâ ftlü'minûn sûresinin sonunda: «Kim —hiçbir delil olmaksızın— başka İ3İr tanrıya taparsa; onun hesabı Rabbmın katında-dır. Gerçek şu ki, kâfirler felah bulmazlar.» (Mü'minûn, 117) buyurur. Müşrikler, kendilerini iftira ve sapıklığa götüren bir delilden dolayı bunları yapmakta değildirler. Bunu ancak şaşkın ve bilgisiz atalarına, geçmişlerine uymak suretiyle yapmışlardır. Nitekim şu da onların sözle-rindendir: «Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23).[14]

91 — Allah, hiç bir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiç bir ilâh da yoktur. Olsaydı, o zaman her ilâh, kendi yarattığını alıp götürür ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı. Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.
92 — O, görüleni de, görülmeyeni de bilir. Onların koştukları ortaklardan çok yücedir.

Allah Teâlâ yüce zâtını, kendisinin bir çocuğu ve hükümranlıkta bir ortağı olmaktan tenzih ederek buyurur ki: «Allah hiç bir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiç bir ilâh da yoktur. Olsaydı, o zaman her ilâh kendi yarattığını alıp götürür ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı.» Şayet ilâhların teaddüdü farzedilmiş olsaydı, bunlardan her bireri yarattığını alıp götürürdü ve öylece varlıklar muntazam olmazdı. Halbuki görülen odur ki varlıklar muntazamdır, düzenlidir. Ulvî ve süflî âlemden her bireri birbirine kemal derecesinde bağlıdır. «Sen, Rahman'm yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.» (Mülk, 3). Sonra şayet böyle olsaydı, onlardan her bireri diğerine zıd gitmek ve diğerine üstün gelmek ister de, biri diğerine üstün gelirdi.
Kelâmcılar bu anlamı delîl-i temamı1 olarak; ifâde ederler. Özeti şöyledir: Şayet iki ve daha fazla yaratıcı farzedilseydi, birisi bir cismin hareket ettirilmesini, diğeri hareket ettirilmemesini murâd ederdi. Şayet bunlardan her birerinin muradı meydana gelmemiş olsa her ikisi de âciz olurdu. Vâcib el-Vücûd ise asla âciz olamaz. Birbirine zıd olması sebebiyle ikisinin murâdlannın bir araya gelmesi ise mümteni', muhaldir. Bu muhal olma durumu, ancak ilâhların teaddüdünün farz edil-mesinden meydana gimiştir ki, bu da (muhal olanın sebebi de) muhaldir. Şayet birinin değil de, ötekinin muradı meydana gemis olsa; gâlib olan (irâdesi yerine gelen) vâcib el-Vücûddur, diğer mağlûb olan ise mümkindir. (Mümkin el-Vücûddur.) Zîrâ mağlûb olma durumu, vâcib el-Vücûd sıfatına yaraşmaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ve birbirinden üstün çıkmaya çalışırlardı. Allah, (bu haddi aşan zâlimlerin Allah'a çocuk veya ortak koşma iddialarıyla) onların nitelendirdiklerinden münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur.
«O, görüleni de, görülmeyeni de bilir.» Yaratıklardan gizli kalanı da, onların müşâhade ettiklerini de en iyi bilir. «Onların koştukları ortaklardan çok yücedir. Bu zâlim ve inkarcıların söylediklerinden münezzehtir, yücedir, mukaddestir.[15]

93 - De ki: Rabbım, onların tehdîd olundukları şeyi bana mutlaka göstereceksen,
94 — Rabbım, o zaman beni zâlimler güruhunun içinde bulundurma.
95 — Biz, onlara va'dettiğimizi sana göstermeye elbette kadiriz.
96 — Sen, kötülüğü en güzel ile sav. Onların nitelendirmekte olduklarını Biz çok daha iyi biliriz.
97 — Ve de ki: Rabbım, şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım.
98 — Rabbım, onların huzurumda bulunmalarından Sana sığınırım.

Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.)e, Allah'ın intikamının inmesi sırasında şu duayı etmesini emrediyor: «Rabbım, (ben görüp dururken onları eğercezâlandırırsan) onların tehdîd olundukları şeyi bana mutlaka göstereceksen; o zaman beni zâlimler güruhunun içinde bulundurma.» îmâm Ahmed ve Tirmizî'nin rivayet etmiş, olduğu ve Tir-mizî'nin; sahihtir, dediği bir hadîste şöyle buyrulur: Rabbfm, bir kavmin fitnesini murâd buyurduğun zaman, beni fitneye dûçâr kalmamış olarak kendi katına al, öldür.
Allah Teâlâ: «Biz, onlara va'dettiğimizi sana göstermeye elbette kadiriz.» Şayet dilemiş olsaydık; onların başına gelen belâ, musibet ve mihnetleri sana gösterirdik, buyurup; daha sonra insanlarla beraber olmada faydalı olacak panzehire işaret buyurur. Panzehir; kötülük yapanın aklını kendine çekebilmek için ve düşmanlığı dostluğa, öfkesi sevgiye dönsün diye kötülük yapana iyilik yapmaktır. Burada: «Sen, kötülüğü en güzel ile sav.» buyururken, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Sen fenalığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermişrtir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir.» (F'ussüet, 34-35).
«Ve de ki: Rabbım, şeytânların kışkırtmalarından Sana sığınırım.» âyetinde Allah Teâlâ Rasûlüne, şeytânlardan kendisine sığınmasını emrediyor. Zîrâ onlarla birlikte çâreler fayda vermez, onlar asla iyiliğe kanıp yapacaklarından vazgeçmezler. Daha önce îstiâze'nin tefsirinde verdiğimiz üzere, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ edermiş: Taşlanmış şeytândan, şeytânın kışkırtmasından, üfürmesinden, işiten ve en iyi bilen Allah'a sığınırım. Allah Teâlâ: Rabbım, işlerimden hangisinde olursa olsun, onların huzurumda bulunmalarından Sana sıvınırım, buyurmuş ve bu sebeple işlerin başlangıcında, Allah'ı anmakla emretmiştir. Zîrâ yeme içme, cima; boğazlama ve bunun dışındaki diğer işlere başlarken Allah'ı anmak şeytânları kovucudur, Ebu Davud'un rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ edermiş: Allah'ım, bunaklıktan Sana sığınırım. Yıkılmadan (yıkıntı altında kalıp ölmeden ve) suda boğulmadan Sana sığınırım. Ölüm anında şeytânın beni sürçtürmesinden de Sana sığınırım.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Amr tbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayete göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) uyku sırasında korkudan (korunmak üzere) söylediği şu kelimeleri bize öğretirdi: Allah'ın ismiyle, Allah'ın gazabından, azabından, kullarının kötülüklerinden, şeytânların kışkırtmalarından ve şeytânların huzurumda bulunmalarından Allah'ın en mükemmel kelimelerine sığınırım. Râvî der ki: Abdullah îbn Amr baliğ olmuş, erişkin çocuklarına uykuları esnasında bunları söylemesini öğretirdi. Çocuklarından

küçük olup ta ezberleyemeyenler içinse bu kelimeleri yazar ve onun boynuna asardı. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî Muhammed îbn îshâk'dan rivayet etmişlerdir. Tirmizî; hasendir, ğarîbdir, der.[16]

99 — Onlardan birine ölüm geldiği vakit der ki: Rabbım, beni geri döndür.
100 — Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim. Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır. Tekrâr diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.

Ölüm Gelince

Allah Teâlâ kâfirlerden veya Allah'ın emirlerini uygulamada kusurlu olanlardan ölüm halinde olan kimselerin, bu sıradaki sözlerini ve hayatı boyunca fâsid olarak yaptığı şeyleri düzeltmek üzere, dünyaya dönmeyi isteyeceklerini haber verir ve buyurur ki: «Rabbım beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim.» der. Hayır. Allah Teâlâ bu kabilden olmak üzere başka âyetlerde şöyle buyurur: «Herhangi birinize ölüm gelip te: Rabbım, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de, sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size mülk olarak verdiğimizden infâk edin. Eceli gelince Allah, hiç bir nefsi geri bırakmaz. Ve Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Münâfikûn, 10-11), «İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar, zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere, tâbi olalım. Siz, daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» (îbrâhîm, 44), «Onun te'vîlinin geldiği gün; daha Önce onu unutmuş olanlar derler ki: Gerçekten Rabbımızm elçileri bize hakkı getirmişti. Şimdi bize şefaat edecek var mı ki; şefaat etsin? Yahut geriye çevrilir miyiz ki, yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım?» (A'râf, 53), «Suçluları Rablarının huzurunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de, sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz, kesin olarak inandık, derken bir görsen.» (Secde, 12), «Bir görsen; ateşin başında durdukları; Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızm âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28), «Göreceksin ki, o zâlimler azabı gördükleri zaman: Geri dönecek bir yol yok mu? diyeceklerdir.» (Şûra, 44), «Onlar da: Rabbımız bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltti̇n. Biz de suçlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? derler. Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, Ö'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy Kebîr Allah'ındır.» (Ğâfir, 11-12), «Orada onlar bağınşırlar: Rabbımız bizi çıkar da, yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse (azabı) tadınız. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37). Allah Teâlâ onların dönmek isteyeceklerini ve fakat ne ölüm halinde, ne mahşer günü, ne Cebbar olan Allah'a arzolunduklan vakit, ne cehenneme arzolundukları sırada ve ne de cehennem azabının sıkıntıları içindelerken bu isteklerine icabet olunmayacağını

haber verir. «Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» âyetin-deki kelimesi; bir men'etme edatıdır. Anlam: Onun istediğine icabet etmeyiz ve bunu ondan kabul etmeyiz, şeklindedir. «Bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» âyeti hakkında Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Ölüm halinde olan her zâlim, mutlaka bunu söyleyecektir. Ancak kelimesinden sonraki kısmın bu edatın illeti olması da ihtimâl dahilindedir. Buna göre anlam şöyle olacaktır: Salih amel işlemek üzere geri dönmeyi istemesi, bir amel olmayıp sözden ibarettir. Şayet geri çevrilmiş olsaydı dahi sâlih amel işlemez ve bu sözünde yalan söylemiş olurdu. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Eğer geri dondürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'ânı, 28). Muhammed İbn Ka*b el-Kurazî der ki: «Onlardan birine ölüm geldiği vakit, Rabbım, beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamamlar ve sâlih amel İşlerim, der.» Cebbar olan Allah Teâlâ da: «Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır.» buyurur. Ğufre'nin kölesi Ömer tbn Abdullah der ki: Allah Teâlâ'nın buyurduğunu işittiğin zaman bil ki burada Allah Teâlâ: Hayır, yalan söyledi, buyurmuştur. «Onlardan birine ölüm geldiği vakit...» âyeti hakkında Katâde, Alâ îbn Ziyâd'm şöyle dediğini nakleder: Sizden birisi kendini, ölüm halinde bulunmuş da Rabbından geri döndürmesini istemiş ve AUah da bu isteğini kabul etmiş saysın ve Allah'a itaat olan işleri işlesin. Yine Katâde der ki: Allah'a yemîn olsun ki o, ne ailesine ne kabilesine dönmeyi temenni ediyor. Fakat o, dönüp Allah'a itaat olan ameller işlemeyi temenni etmiştir. Fırsatı kaçırmış kâfirin umuduna bakın da Allah'a itaat olan amelleri işleyin. Kuvvet, ancak Allah iledir. Muhammed İbn Kâ"b el-Kurazî'den de bu sözün benzeri rivayet edilmiştir.
Muhammed îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir: Kâfir kabrine konulduğu vakit cehennemde oturacağı yeri görür ve: Rabbım, beni geri çevir ki tevbe edeyim ve sâlih amel işleyeyim, der. Ona: Yaşatılmış olduğun sürece sana ömür verilmişti. Yaşamıştın, denilir. Kabri onun üzerine daraltılır. O yılan veya akrep sokmuş kimse gibidir. Uyur ve korkar. Yeryüzünün haşerâtı, yılanları ve akrepleri ona yönelirler. Yine tbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hz. Âişe'deîı rivayetinde o, şöyle demiştir: Kabir ehlinden günahkâr olanlara yazıklar olsun. Kabirlerinde onların yanına simsiyah yılanlar girer. Bir yılan baş ucunda, bir yılan ayak ucundadır.
Ortasından bir araya gelinceye kadar onu kemirirler, tşte Allah Teâla'run hakkında: «Tekrar diriltilecekleri güne kadar arkalarında onlan geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» buyurduğu Berzah'taki azâb budur. Ebu Salih ve başkaları, âyetteki kelimesinin; Ön, önlerinde, anlamında olduğunu söylerler. Mücâhid, Berzah'ın; dünya ve ahi-ret arasındaki engel olduğunu söyler. Muhammed İbn Kâ'b der ki: Berzah, dünya ile âhiret arasıdır. Dünya halkından değiller ki yeyip içsinler, âhiret ehlinden değiller ki amelleri ile cezalandırılsınlar, amellerinin karşılığını görsünler. Ebu Sahr şöyle diyor: Berzah, kabirlerdir. Onlar ne dünyada ne de âhirettedirler. Onlar diriltilecekleri güne kadar kalacaklardır. «Arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» âyetinde, zâlimlerden ölüm halinde olan bu kişilere, Berzah azabı ile bir tehdîd vardır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Arkalarından cehennem.» (Câsiye, 10), «Ve arkasından şiddetli bir azab gelip çatacaktır.» (İbrahim, 17).

«Tekrar diriltilecekleri güne kadar...» diriltme gününe kadar onun azabı devam edecektir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur. Orada, yani yeryüzünde azâb görür halde devam edecektir.[17]

101 — Sûr'a üflendiği zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şşy de soramazlar.
102 - Tartılan ağır gelenler-, işte onlar, felaha ermiş olanların kendileridir.
103 — Kimin de tartıları hafif gelirse; işte onlar, kendilerine yazık edenlerdir, cehennemde ebedî kalırlar.
104 — Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır.

Sûr'a Üflendiği Gün

Kabirlerden kalkış için Sûr'a üfürülüp de, insanlar kabirlerden kalktıkları zaman aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Baba evlâ-
dına acımaz, ona iltifat etmez. Allah Teâlâ başka bir âyette: «Hiç bir yakın bir yakına soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10-11) buyurur ki, akraba akrabasını gördüğü zaman dünyada iken insanların kendisi için en kıymetlisi olduğu halde o gün belini büken günâhlar altında dahi görmüş olsa ona bir şey sormaz. Ona iltifat etmez, bir sivrisinek kanadı ağırlığı dahi onun yükünü taşıyıvermez. Başka bir âyette şöyle buyrulur: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından. O gün herkesin kendine yeter bir işi vardır.» (Abese, 34-37). îbn Mes'ûd der ki: Kıyamet günü olduğunda Allah Teâlâ, ilkleri ve sonlan bir araya toplar, sonra bir müriâdî: Kimin (dünyada iken) bir haksızlığa uğramışlığı varsa gelsin, hakkını alsın, diye nida eder. Küçük dahi olsa kişi babası, çocuğu veya hanımı üzerinde bir hakkı olur diye sevinir. Allah'ın kitabında bunun tasdiki: «O gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine ,bir şey de soramazlar.» âyetidir. Îbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed'in Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd kanalıyla... Misver tbn Mahrame (r.a.)den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, onu sevindiren beni de sevindirir. Benim nesebim ve hısımlığım dışında kıyamet günü şüphesiz nesebler kesilecektir. Bu hadîsin aslı Buhâri ve Müslim'in Sahîh'lerinde Misver'den rivayetle mevcûd olup bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Kızım, benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, ona eziyet veren bana da eziyet verir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Âmir'-in... Hamza îbn Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da babasından rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) nü şu minberde şöyle buyururken işittim: Birtakım kişilere ne oluyor ki onlar: Muhakkak Allah Rasûlü (s.a.) nün akrabalığı kavmine fayda vermiyor, diyorlar. Hayır, fayda verir. Allah'a yemîn olsun ki benim akrabalığım, dünyada ve âhirette geçerlidir. Ey insanlar, muhakkak ben (Havz-ı Kevser'de sizin) önderi-nizim. Siz geldiğinizde bir adam: Ey Allah'ın elçisi, ben filân oğlu filânım, diyecek, kardeşi: Ben filân oğlu filânım, diyecek. Ben de onlara: Neseb yönünden ise; evet tanıdım. Fakat siz, benden sonra öyle şeyler ihdas ettiniz ki arkanızı dönüp dinden çıktınız, diyeceğim.

Mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'ın Müsned'inde ona kadar varan müteaddid kanallardan bize anlatıldığına göre; o, Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)in kızı Ümmü Gülsüm ile evlendiğinde şöyle demiştir; Allah'a yemîn olsun ki benim evlenmeye ihtiyâcım yoktur. Şu kadar var ki Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Her hısımlık ve akrabalık muhakkak kıyamet günü kesilecektir. Ancak benim akrabalığım ve hısımlığım müstesinâ. Hadîsi Taberani, Bezzâr, Heytem İbn Küleyb, Bey-hakî ve «el-Muhtara»da Hafız Ziya (el-Makdisî) rivayet etmişlerdir. Bize anlatıldığına göre Hz. Ömer, Ümmü Gülsûm'a bir ikram ve ta'zim olmak üzere kırk bin (dinar) mehir vermiştir. Hafız İbn Asâkir, Allah Rasûlü (s.a.)nün kızı Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs tbn Rebî'nin hâl tercemesinde Ebu'l-Kâsım el-Beğavî kanalıyla... tbn Ömer'den rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim nesebim (akrabalığını) ve hısımlığım dışında kıyamet günü her akrabalık ve hısımlık kesilecektir. Yine aynı yerde îbn Asâkir, Ammâr İbn Seyf kanalıyla... Abdullah ibn Amr'dan merfu' olarak şu hadîsi rivayet ediyor: Ümmetimden sâdece cennette benimle beraber olacak kimselerle evlenme yoluyla akraba olmamı, yine sâdece cennette benimle beraber olacakların onlar içinden bana evlenme ile akraba olmalarını Rabbımdan istedim, bunu bana verdi. Aynı hadîs Ammâr İbn Seyf kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan da rivayet edilmiştir.
«Tartıları ağır gelenler; işte onlar, felaha ermiş olanların kendileridir.» Bir tane ile dahi olsa, iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenlerdir bunlar. Açıklama İbn Abbâs'ındır. «İşte onlar, felaha ermiş olanların, (kazanan, ateşten kurtulan ve cennete konulanların) kendileridir.» İbn Abbâs der ki: Onlar; istediklerini elde etmiş, kaçmış olduklarının kötülüğünden kurtulmuş olan kimselerdir.
«Kimin de tartılan hafif, (kötülükleri iyiliklerinden ağır) gelirse; işte onlar, kendilerine yazık edenlerdir.» Kaybeden, helak olan ve zarar eden bir alış-verişle dönen kimselerdir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize îsmâîl İbn Ebu Hâris'in... Enes İbn Mâlik'den —Enes, hadîsi merfû' olarak, rivayet ediyor— rivayetinde şöyle buyrulur: Allah'ın terazi ile görevlendirdiği bir melek vardır. Âdemoğlu getirilir ve terazinin iki kefesi önünde durdurulur. Şayet terazisi (tartısı) ağır çekerse, melek yaratıkların duyacağı bir sesle: Filânca öyle bir mutlu oldu ki bundan sonra ebediyyen mutsuz olmayacak, diye nida eder. Eğer tartısı hafif gelmişse, yine bütün yaratıkların duyacağı bir sesle şöyle nida eder. Filânca öyle bir mutsuz oldu ki bundan sonra ebediyyen mutlu olmayacak. Hadîsin isnadı zayıf olup, isnâdda bulunan râvîlerden Dâ-vûd tbn Muhber'in hadîsi metruktür. Bu sebepledir ki Allah Tealâ: «Cehennemde ebedî kalırlar, (orada devamlı kalacak olup, oradan ayrılamazlar.)» buyurmuştur. Allah Teâlâ burada: «Ateş onların yüzlerini yalar.» buyurmuştur. Başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Yüzlerini ateş bürüyecektir.» (İbrahim, 50), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremyecekleri zamanı keski bilseler.» (Enbiya, 39). tbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den, cnun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde ^öyle buyurmuş: Cehennem ehli cehenneme sürüldüklerinde cehennemin alevleri onları karşılar, sonra bir alev onları yakıverir de üzerlerinde hiç bir et kalmaz ökçeleri üzerine düşüverir. İbn Merdûyeh'in Ahmed İbn Muham-med İbn Yahya kanalıyla... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivayetinde Allah Ra-sûlü (s.a.) «Ateş onlann yüzlerini yalar.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur; Bir alev onları

yakar da, etleri topuklarına akar. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Dişleri sırıtıp kalır.» âyetinde onların asık suratlı olacaklarının kasdedildiğini söyler. Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde ise o, «Dişleri sırıtıp kalır.» âyeti hakkında şöyle der: Yarısı yakılmış (dağlanmış), dişleri meydana çıkmış ve dudakları kasılmış kelleyi görmez misin. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ali İbn îshâk'ın... Ebu 3aîd el-Hudrî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde şöyle buyurmuş: Dişlerinin sırıtıp kalması ateşin çirkinleştirmesidir. Üst dudağı kasılır, tâ başının ortasına ulaşır. Alt dudağı sarkar, tâ göbeğine değer. Hadîsi Tirmizî, Süveyd İbn Nasr'dan, o da Abdullah İbn Mübâ-rek'den rivayet etmiştir. Tirmizî: Hasendir, ğarîbdir, der.[18]

105 — Âyetlerim size okunurken, onları yalanlayanlar siz değil miydiniz?
106 — Derler ki: Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk.
107 — Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrar dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz.

Bu, Allah Teâlâ'run cehennemlikleri (dünyada iken) işlemiş oldukları ve kendilerini bu helake sürükleyen küfür, günâhlar, haramlar ve büyük günâhlar sebebiyle azarlamasından ibarettir. Buyurur ki; «Âyetlerim size okunurken, onları yalanlayanlar siz değil miydiniz?» Ben size peygamberler gönderdim, kitâblar indirdim ve şüphelerinizi giderdün. Sizin artık delil olarak getireceğiniz bir hüccetiniz kalmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Tâ ki peygamberler geldikten sonra, insanların Allah'a karşı hüccetleri kalmasın.» (Nisa, 165), «Biz bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15), «tçine her bir topluluk atıldığında bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve dedik ki: Allah hiç bir şey indirmemiştir. Siz büyük bir sapıklık içindesiniz, derler. Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasmda bulunmazdık, derler. Böylece günâhlarını itiraf ederler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashabı.» (Mülk, 8-11). Bu sebepledir ki: «Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk.» Evet, bizim aleyhimize hüccet konulmuştu. Fakat biz ona boyun eğme ve tâbi olmaktan yüz çevirme bedbahtlığına uğramıştık. Sonunda ondan ayrılıp kaybettik ve ondan istifâde edemedik, derler.
Sonra şöyle derler: «Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrar dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz.» Bizi dünya yurduna geri döndür. Eğer daha önce yaptıklarımıza dönecek olursak, işte o zaman biz zulmetmiş ve azabı haketmiş kimseler oluruz. Allah Teâlâ onların şöyle diyeceklerini haber verir: «Biz suçlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Aliyy Kebîr Allah-' indir.» (Gâfir, 11-12) Artık onlar için çıkış yolu yoktur. Zîrâ onlar, mü'-minler Allah'ı birlediği zaman Allah'a ortak koşmuşlardır.[19]

108 — Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.
109 — Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki, onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen merhamet edenlerin en hayırhsısm, diyordu.

110 — Siz ise, onları alaya alıyordunuz. Öyle ki size Benim zikrimi unutturdular. Ve siz, onlara hep gülüyordunuz.
111 — Sabrettiklerinden dolayı bugün onları mükâfatlandırdım. Doğrusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.

Kâfirler ateşten çıkmayı ve dünyaya dönmeyi istedikleri zaman, Allah Teâlâ'nın onlara cevabı budur. «Yıkılıp gidin içerisine.» Orada zelil, hakir, horlanmış, alçaltılmış olarak kalın. «Benimle konuşmayın.» Bu isteğinize bir daha dönmeyin. Zîrâ Benim katımdan size (müsbet) bir cevab yoktur, buyuracaktır. îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» âyeti hakkında der ki: Bu, onların sözleri Allah'a ulaştığı zaman Rahmân'ın onlara olan sözüdür. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Cehennemlikler Mâlik'i çağıracaklar. Onlara kırk yıl cevab vermeyecek. Sonra onlara: Muhakkak siz (burada) kalıcısınız, diye cevab verecek. Allah'a yemîn olsun ki onların çağırışları Mâlik'e ve Mâlik'in Rabbına çok hafif gelecek, tesiri olmayacak. Sonra Rablarma duâ edip: «Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk. Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrar dönersek doğrusu zulmetmiş cluruz.» diyecekler. Allah Teâlâ dünya süresinin iki katı kadar bir süre onlara cevâb vermeyecek, sonra cevab verip: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» buyaracak. Allah'a yemîn olsun ki onlar bundan sonra bir kelime dahi söyleyemeyecekler. (Onların söyleyecekleri tek şey) cehennem ateşi içinde soluklarını içlerine çekme ve dışarı salmadan ibaret olacaktır. Onların sesleri, merkeb seslerine benzetilmiştir. Zîrâ merkebin anırmasının evveli soluğunu içeri çekme, sonu ise dışarı salarak anırmadır. Yine İbn Ebu Hâtuna'in Ahmed tbn Sinan kanalıyla... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o şöyle anlatmıştır: Allah Teâlâ cehennemden hiç kimsenin çıkmamasını murâd ettiğinde, onların yüzlerini ve renklerini değiştirir. Mü'minlerden birisi gelip şefaat etmek ister ve: Rabbım, (beni şefaatçi kıl, şefaatimi kabul buyur), der. Rab Teâlâ: Tanıdığın kimseyi çıkar, buyurur. O mü'min kişi gelir, bakar ve hiç kimseyi tanıyamaz da (onlardan birisi): Ben filânım, der. Mü'min kişi: Ben seni tanımıyorum, der. İşte o zaman (cehennemdeki kişi): «Rabbımız, bizi buradan çıkar, tekrar dönersek, doğ-rusu zulmetmiş oluruz.» der. O zaman Rab Teâlâ: «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» buyurur. Bunu söylediği zaman da, cehennem onların üzerine kapanır ve onlardan hiç bir beşer dışarı çıkamaz.
Daha sonra Allah Teâlâ onlara, dünyadaki günâhlarını ve inanan kullarıyla, dostlarıyla nasıl alay etmekte olduklarını hatırlatıp-şöyle buyurur: «Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki, onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen,, merhamet edenlerin en hayırlısısm, diyordu. Siz ise, onları alaya alıyordunuz. (Bana duâ etmeleri, Bana yakarmaları yüzünden onlarla alay ediyordunuz.) Öyle ki size Benim zikrimi unutturdular. (Onlara olan öfkeniz sizi, Beni unutmaya sürüklüyordu.) Ve siz, onlara, (yaptıklarına ve ibâdetlerine) hep gülüyordunuz.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyuruyor: «Doğrusu suç işlemiş olanlar, mü'minlere gülerlerdi. Yanlanndan geçtiklerinde de birbirine göz kaparlardı.» (Mutaffiîın, 29-30).

Allah Teâlâ dostlarını, sâlih kullarını nasıl mükâfatlandıracağını haber verip şöyle buyurur: «(Sizin eziyyetlerinize ve kendileriyle alay etmenize) sabrettiklerinden dolayı bugün onlan mükâfatlandırdım. Doğıusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.» Onları mutluluğu, kurtuluşu, cenneti kazanan ve ateşten kurtulanlar kıldım.[20]

112 — Buyurdu ki: Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?
113 — Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor, derler.
114 — Buyurdu ki: Çok az bir süre kaldınız. Keski bilseydiniz.
115 — Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürül-meyeceğinizi mi sandınız?
116 - Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'm Rabbıdır.

Gerçek Hükümdar

Allah Teâlâ dünyadaki kısa ömürlerinde, yegâne Allah'a itaat ve ibâdet etmemekle neleri kaybettiklerine, şu kısa dünya süresince sabretmiş olsalardı, Allah'tan korkan Allah'ın dostlarının kazandığı gibi kazanmış olacaklarına işaretle «Buyurur ki: Yıl sayısı olarak o yeryüzünde ne kadar kaldınız?» Dünyada ikâmetiniz ne kadar olmuştur? Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor.» derler. Buyurdu ki: Her halükârda çok az bir süre kaldınız. Keski bilseydiniz. Fâni olanı bakî olana tercih etmez; kendiniz hakkında bu kötü tasarrufta bulunmaz, bu kısacık sürede Allah'ın öfkesine hak kazanmazdınız. Şayet inananların yaptığı gibi Allah'a itaat ve ibâdette sabretmiş olsaydınız, onların kazandığı gibi siz de kazanırdınız. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Safvân'dan rivayetine vöre; o, Eyfâ İbn Ebd el-Kelâî'yi insanlara hutbe okurken işitmiş. O, şöyle demiş; Allah Rasûlü (s.a.) bu-yurdu ki: Allah Teâlâ cennetlikleri cennete, cehennemlikleri cehenneme koyduğunda: Ey cennet halkı, yıl sayısı olarak, yeryüzünde ne kadar kaldınız? buyuracak. Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık.» diyecekler. Bir gün veya daha az bir süre içinde ne güzel ticâret yaptınız: Rahmetimi, hoşnûdluğumu ve cennetimi (kazandınız). Orada ebedî olarak kalın, buyuracak. Sonra Cehennemliklere: Ey cehennem halkı, yeryüzünde kaç sene kaldınız? buyuracak. Onlar: «Bir gün veya daha az bir süre kaldık.» diyecekler. Bir gün veya daha az bir sürede ne kötü bir ticâret yaptınız. Ateşimi (cehennemi) ve öfkemi (kazandınız) . Orada ebedî olarak kalın, buyuracak.
«Sizi boşuna yarattığımızı; (Bizim bir hikmetimiz, sizin bir mah-sad ve iradeniz olmaksızın boşuna yaratıldığınızı ve âhiret yurdunda) Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» Başka bir âyette şöyle buy-rulur: «însan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?» (Kıyâme, 36). «Gerçek hükümdar olan Allah yücedir.» Bir şeyi boşuna yaratmaktan münezzeh ve mukaddestir. Gerçek hükümdar olan Allah bundan münezzehtir. «Ondan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rab-bıdır.» Allah Teâlâ burada Arş'ı anmaktadır. Zîrâ Arş, bütün yaratıkların tavanıdır. Arş'ı «kerîm olma» sıfatıyla nitelemiştir ki Arş, güzel görünüşlü ve çarpıcı güzellikle olan bir şekildedir. Allah Teâlâ Kerîm sıfatını, buna benzer"şekilde başka bir âyette şöyle zikretmektedir: «Orada her güzel türden

çiftler yetiştirdik.» (Kâf, 7). İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Saîd İbn el-Âs ailesinden birisinden rivayet etti ki o, şöyle anlatmıştır: Ömer İbn Abdülazîz son okuduğu hutbede Allah'a hamd etti, senada bulundu sonra şöyle dedi: Muhakkak siz boş yere yaratılmış değilsiniz ve asla başıboş bırakılacak değilsiniz. Sizin için bir dönüş vardır ki, Allah Teâlâ orada aranızda hükmetmek ve aranızı ayırmak için inecektir. Allah'ın rahmetinden çıkmış, genişliği göklerle yer arası kadar olan cennetten mahrum olmuş kişi mutlaka kaybetmiş, hüsrana uğramıştır. Bilmez misiniz ki yarından; ancak bugün sakınan, korkan .bitip tükenecek olanı (dünyayı) bakî olan mukabili satan azı çok mukabili, korkuyu emniyet mukabili satan kimse yarın emîn olacaktır. Siz görmüyor musunuz ki helak olanların soyun-dan gelmektesiniz. Sizden sonrakiler, hepiniz vârislerin en hayırlısına döndürülünceye kadar kalacak olanlardır. Sonra şüphesiz siz, her gün sabah-akşam (bazı kimseleri) uğurluyorsunuz ki; ömrünü geçirmiş süresini bitirmiştir. Nihayet onu yeryüzünden bir çukurda kaybediyor, yatağı ve yastığı olmayan bir çukur içinde kaybedip bırakıyorsunuz. Sevdiklerinden ayrılmış, toprakla hemhal olmuş, hesâbla karşı karşıya kalmıştır. Ameli mukabili rehin kalmıştır. Terkettiklerinden müstağni, önce yaptıklarına muhtaçtır. Ey Allah'ın kullan, Allah'ın ahidleri sona ermeden, size ölüm inmeden evvel Allah'tan sakının. Sonra Ömer îbn Abdülazîz ridâsının bir tarafını yüzüne koydu, ağladı ve etrafmdakileri de ağlattı.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Yahya Îbn Nasr el-Havlânî'nin... Haneş Îbn Abdullah'dan rivayetine göre, Abdullah îbn Mes'ûd cinnet getirmiş birisine rastlamış ve onun kulağına, sûrenin sonuna kadar olmak üzere: «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir...» âyetlerini okumuş ve o kişi iyileşmiş. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne anlatılmış da: Onun kulağına ne okudun? diye sormuş ve îbn Mes'ûd ne okuduğunu haber vermiş. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki yakın sahibi birisi bu âyeti bir dağa okusa dağ yerinden kayardı. Ebu Nuaym'ın Hâlid Îbn Nizâr kanalıyla... İbrahim îbn Hâ-ris'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bizi bir seriyyeye göndermişti. Akşamladığımızda ve sabahladığımızda: «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» dememizi emretti. Bu âyeti ckuduk, ganimet aldık ve selâmette olduk. Yine îbn Ebu Hâtîm'in îshâk îbn Vehb el-Vâsıtî kanalıyla... Abdullah îbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), söyle buyurmuştur: Gemilere bindikleri zaman ümmetimin suda boğulmaktan emîn olmaları şu sözlerdir. Gerçek hükümdar olan Allah'ın adıyla; «Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü, O'nun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle durulmuş olacaktır. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» (Zümer, 67). «Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbım muhakkak Gafur ve Rahîm'dir.» (Hûd, 41).[21]

117 — Kim, —hiç bir delili olmaksızın— başka bir tan* riya taparsa; onun hesabı Rabbının katmdadır. Gerçek şu ki, kâfirler felah bulamazlar.
118 — De ki: Rafobım, mağfiret et, merhamet et. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısının.

Allah Teâlâ, Allah'a şirk koşanların sözlerine hiç bir delilleri olmadığını haber vererek, bir başkasını Allah'a ortak koşan ve O'nunla birlikte bir başkasına tapınanları tehdîdle şöyle buyurur: «Kim —hiç bir delili olmaksızın— Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa; onun hesabı Rabbının katmdadır (ve Allah Teâlâ bunun üzerine onu hesaba çekecektir.) Gerçek şu ki, kâfirler felah bulamazlar.» Kıyamet günü Allah katında onlar için bir felah ve bir kurtuluş yoktur. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adama: Neye ibâdet ediyorsun? diye sormuştu. Adam: Allah'a, şuna ve şuna ibâdet ediyorum, deyip birtakım putlan saymıştı. Allah Rasûlü (s.a.): Sana bir zarar gelip te dua ettiğinde, hangisi senden o zaran savıp gideriyor? diye sordu, adam: Allah, diye cevapladı. Senin bir ihtiyâcın olup ta duâ ettiğinde, onlardan hangisi sana bu ihtiyâcını verir? sorusuna adam yine: Allah diye cevab verdi. Allah ile beraber bunlara ibâdet etmeye seni sevkeden nedir? sorusuna adam: Onunla birlikte bunlara ibâdetle ona şükretmek istedim. Yahut da ona galip gelineceğini sandım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Siz biliyorsunuz, onlar bilmiyorlar, buyurdu. Müslüman olduktan sonra adam şöyle demiştir: Öyle bir adama kavuştum ki, bana hasım oldu (ve beni mağlûb etti). Bu kanaldan rivayetinde hadîs mür-seldir. Yukardakine benzer şekilde Ebu Isâ et-Tirmizî de, Cami'inde müs-ned olarak îmrân îbn Husayn'dan, o babasından, o da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet etmiştir.
«De ki: Rabbım,_-mağfiret et, merhamet et. Sen, merhamet- edenlerin en hayırhsısın.» âyeti, Allah Teâlâ'nın bu duaya bir irşadından ibarettir. Mağfiret kelimesi, mutlak olarak anıldığı zaman anlamı; günâhı silme ve insanlardan örtme, gizlemedir. Rahmetin anlamı ise; kulu doğrultma, söz ve işlerinde ona tevfîk bahşetmedir.[22]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5544-5549
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5555-5559
[3] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5566-5567
[4] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5576-5619
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5619
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5624-5626
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5627-5629
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5631
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 10/5634-5635

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5651-5653
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5654-5655
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5656-5660
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5661-5663
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5664-5666
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5667
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5668-5669
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5670-5672
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5672-5675
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5675-5676
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5677-5678
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5678-5680
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5681

NUR SÜRESİ

NÜR SÜRESİ
(Medine'de Nazil Ohnuştur.)

Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — (Bu) indirip hükümlerinin (uygulanmasını) farz kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt alasınız diye onda apaçık âyetler indirdik.
2 — Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini hususunda sizi bir acıma tutmasın. Mü'-minlerden bir grup ta bunların azabına şâhid olsun.

Zina Eden Erkek ve Zina Eden Kadın

Allah Teâlâ: «Bu, indirdiğimiz bir sûredir.» buyurur ki; bunda, ona itinâ göstermeye bir tenbîh vardır. Ancak bu, diğer sûrelere İtinâ gösterilmeyecek anlamına gelmez.
Allah Teâlâ buyurur ki: Hükümlerinin uygulanmasını farz kıldığımız, helâli, haramı ,emri, yasağı ve cezaları açıkladığımız bir sûredir-Buhârî der ki: âyetteki kelimesini «Râ» harfi üzerinde şedde olmaksızın okuyanlara göre anlam; Size ve sizden sonrakilere farz kıl-dığıımız bir sûredir, şeklindedir.
«Düşünüp öğüt alasınız diye onda apaçık (açıklanmış) âyetler indirdik.» kavlinden sonra Allah Teâlâ: «Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» buyurur. Bu âyette, zina edene verilecek cezanın hükmü vardır. Âlimler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Zina eden; ya evlenmemiş bekârdır veya üzerinden sahih bir nikâh geçmiş evli, hür, baliğ ve âkildir. Eğer evlenmemiş bekâr ise onun cezası âyet-i kerîme'de de beyân edildiği üzere yüz değnektir. Âlimlerin Cumhuruna göre buna bir de bir sene sürgün cezası eklenir. Ancak Elbu Hanîfe, —Allah ona rahmet eylesin— burada Cumhura muhalefetle sürgünün devlet başkanının görüşüne bağlı olduğunu; devlet başkanının dilerse sürgün edeceğini, dilerse sürgün etmeyeceğini söyler. Cum-hûr'un bu husustaki delili, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Zührî ka-nalıyla... Ebu Hüreyre ve Zeyd tbn Hâlid'den rivayet edilen şu hâdîs-i şeriftir: îki Bedevi Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişlerdi. Onlardan birisi: Ey Allah'ın elçisi, oğlum şunun yanında ücretli bir işçi idi. Onun hanımı ile zina etmiş. Ben de oğlumun fidyesi olarak yüz koyun ve bir câriye verdim, ilim erbabına sordum. Benim oğlumun cezasının yüz değnek ve bir sene sürgün olduğunu, bunun hanımının cezasının ise recm olduğunu söylediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.):
Aranızda Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğini: Câriye ve koyunlar sana geri verilecek, oğluna yüz değnek vurulacak ve bir sene sürgün edilecek, buyurdu. Sonra birisine. Ey Üneys, şu adamın karışma git. (Eğer itiraf ederse) onu recmet, buyurdu. Adam kadına gitti ve onu recmetti. Bu hadîs, zina eden erkek eğer evlenmemiş bekâr ise ona yüz değnek vurulmakla beraber sürgün edileceğine delâlet eder. Şayet" evli ise o da recmedilir. Nitekim İmâm Mâlik der ki: Bana tbn Şihâb... Ömer —Allah ondan razı olsun— den rivayet ediyor ki; o kalkmış, Allah'a hamd ü senadan sonra şöyle demiş: 'Ey insanlar, muhakkak Allah Muhammedi hak ile göndermiş, ona kitabı indirmiştir. Ona indirilenler içinde Recm âyeti vardı. Biz onu okuduk ve ezberledik. Allah Rasûlü (s.a.) Recm cezasını uyguladı ve ondan

sonra biz de uyguladık. Ben insanlara zamanın uzamasından ve içlerinden birisinin: Recm âyetini Allah'ın kitabında bulmuyoruz, demesinden ve Allah'ın indirmiş olduğu bir farzı terk etmek suretiyle sapıklığa düşmelerinden korkarım. Allah'ın kitabında Recm; zina eden kadın ve erkekler evli iseler, aleyhlerinde delil konursa veya hamilelik durumu ortaya çıkarsa veya itiraf ederlerse bir hak ,bir gerçektir. Buhârî ve Müslim, Sahîh'le-rinde Mâlik'den rivayetle hadîsi uzunca tahrîc etmişlerdir. Bu, o hadîsin bir parçasıdır ve bizim maksadımıza gerekli olan kısmı burasıdır.
tmâm Ahmed'in Huşeym kanalıyla... Abdurrahmân îbn Avf'dan rivayetine göre; Ömer İbn Hattâb, insanlara hutbe okumuş da, Abdurrahmân onun şeyle dediğini işitmiş.: Uyanık olunuz; bazı kimseler: Recm de ne oluyormuş? Allah'ın kitabında (sâdece) değnek cezası var, diyorlar. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) Recm'i uygulamış ve ondan sonra biz de uygulamışızdır. Şayet bazı kimseler: Ömer Allah'ın kitabından olmayan bir şeyi Allah'ın kitabında ziyâde etti, dememiş olsalardı, o âyeti nazil olduğu gibi Kur'an'a koyardım. Hadîsi Neseî de Ubeydullah îbn Abdullah'dan rivayetle tahrîc etmiştir. Yine îmâm Ahmed'in Huşeym kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Ömer İbn Hattâb bir hutbede recmi zikredip şöyle demiş: Recm konusunda yanılgıya düşmeyin. Muhakkak o, Allah'ın cezalarından bir cezadır. Uyanık olunuz; muhakkak Allah Rasûlü (s.a.) recmetti ,ondan sonra biz de recmettik. Şayet bazıları; Ömer Allah'ın kitabında ondan olmayan bir şeyi ziyâde etti, dememiş olsalardı, onu Mushaf'ın bir köşesine yazardım. Ömer îbn Hattâb, Abdurrahmân îbn Avf, filân ve filânca Allah Rasûlü (s.a.) nün rec-metmiş olduğuna şehâdet ettik. (Gözlerimizle gördük) ondan sonra biz de recmettik. Uyanık olunuz; sizden sonra öyle bir kavim gelecek ki Recm'i, Deccâl'i, şefaati, kabir azabını, derileri ve kemiklerinin dışları yandıktan sonra ateşten çıkacak bir kavmi yalanlayıp inkâr edeceklerdir. Ayrıca İmâm Ahmed'in Yahya el-Kattân kanalıyla... Saîd İbn Mü-seyyeb'den, onun da Ömer îbn Hattâb'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Recm âyetini inkâr ederek helake düşmekten sakının. Hadîsi Tîrmi-zî de Saîd kanalıyla Ömer'den rivayet etmiş ve sahihtir, demiştir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ubeydullah îbn Ömer el-Ka-vârîrî... Kesîr İbn Salt'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış: Biz Mer-vân'ın yarımdaydık. İçimizde Zeyd de vardı. Zeyd: Biz (Zina eden) ihtiyar erkeği ve ihtiyar kadım mutlaka recmedin, diye okurduk, dedi. Mervân: Onu Mushaf'a yazmadın mı? diye sordu da, o şöyle dedi: Biz bunu zikretmiştik. Ömer İbn Hattâb da içimizdeydi. Size bu hususta yeterli bilgi vereyim, dedi. Biz: Nasıl? diye sorduk da, şöyle dedi: Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve şöyle şöyle bir takım şeyleri zikretti, bu arada Recmi de andı. Ey Allah'ın elçisi, bana Recin âyetini yazdır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Şimdi yazdıramam, veya benzeri bir söz söyledi. Neseî de hadîsi Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Zeyd İbn Sâ-bit'den rivayet etmiştir. Muhtelif kanallardan rivayet edilen bu hadîsler Recm âyetinin yazılı olduğunu, daha sonra tilâvetinin neshedildiği-ni ve fakat hükmünün amel edilir olarak bakî kaldığını göstermekte, buna delâlet etmektedir. Hamd, Allah'a mahsûstur.
Allah Rasûlü, kocasının yanında ücretli çalışan bir işçi ile zina eden kadının recmedilmesini emretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.), Mâiz ve Ğâmid kabilesinden olan bir kadını da recmetmiştir. Bunlarla birlikte Allah Rasûlü (s.a.)

nün recmden önce onları değnekle dövdüğüne dâir bir şey rivayet etmemektedirler. Müteaddid ve sahih kanallarla, sahih lâfızlarla vârid olan hadîsler bunların sâdece recmedildiklerine dâirdir ve bunlarda değnek cezası anılmamaktadır. Bu sebepledir ki bu uygulama âlimlerin Cumhurunun mezhebi olmuştur. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Şafiî —Allah onlara rahmet eylesin— bu görüşe zâhib olmuşlardır. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— ise zina eden evli erkek hakkında âyet gereğince değnekle cezalandırma, sünnet gereğince recmedilme cezalarının birleştirilmesi gerekeceği görüşündedir. Nitekim nıü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den böyle bir uygulama rivayet edilmiştir. Evli olduğu halde zina eden Şürâha adındaki kadın Hz. Ali'ye getirildiği zaman perşembe günü cna değnek vurma cezasını uygulamış, cum'a günü de recmetmiş. Sonra da: Onu Allah'ın kitabına göre değnekle cezalandırdım, Allah Rasûlü (s.a.)nün Sünneti ile de recmettim, demiştir. İmâm Ahmed, Müslim ve dört Sünen sahibinin Katâde kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benden alın, benden alın (ezberleyin) Allah Teâlâ onlar için yol koymuş (açmıştır). Bekâr bakire ile (zina ederse), yüz değnek ve bir sene sürgün. Evli, evli ile zina ederse, yüz değnek ve recm.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini hususunda, (Allah'ın hükmü konusunda bunlara acıyıp Recm'i uygulamamazlık etmeyin. Allah'ın şerîati konusunda) sizi bir acıma tutmasın.» Burada yasaklanan; hâkimi cezayı terketmeye sevk edecek acımadır ki, bu onun için caiz değildir. Mücâhid; «Allah'ın dini hususunda bunlara acımayın.» âyeti hakkında der ki: Ceza, sultana iletildiği zaman uygulanır, ihmâl edilmez. Saîd İbn Cübeyr ve Atâ İbn Ebu Rebâh'tan da böyle bir açıklama rivayet edilmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulur: Cezalan aranızda birbirinize affediniz. Muhakkak ki bana ulaşan bir ceza vâcib olmuştur. Başka bir hadîste de şöyle buyrulur: Yeryüzünde uygulanan bir ceza, muhakkak ki yeryüzü halkı İçin onlara kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlıdır. «Allah'ın dini hususunda sizi bir acıma tutmasın.» âyetinden maksadın şöyle olduğu da söylenmiştir: Günâhtan alıkoyucu (caydırıcı) bir şekilde şiddetle vurma gerekirken cezayı uygulamamazlık etmeyin. Ancak burada maksad incitici (sakat bırakıcı) vurma değildir. Âmir eş-Şa'bî: «Allah'ın dini hususunda sizi bir acıma tutmasın» âyetindeki acımanın: şiddetle vurma hususundaki acıma olduğunu söyler. Ata da, incitici olmayan bir vurma, olduğunu söyler. Hammâd İbn Ebu Süleyman'dan naklen Saîd İbn Ebu Arûbe: iftira eden üzerinde elbisesi olduğu halde, değnekle cezalandırılır, zina edenin ise elbisesi çıkartılır, demiş sonra: «Allah'ın dini hususunda sizi bir acıma tutmasın.» âyetini okumuştu. Ben: Bu; hü-kümde değil mi? dedim de, hem cezanın uygulanması ve hem de şiddetli vurma hususunda olduğunu kasdederek: Bu; hükümde ve değnektedir, dedi.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize Amr îtn Abdullah el-Evedî'nin Ubey-dullah İbn Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre; İbn Ömer'in bir cariyesi zina etmişti. îbn Ömer onun ayaklarına —Nâfi': Öyle sanıyorum ki sırtına da dedi— vurdu. Ben: «Allah'ın dini hususunda sizi bir acıma tutmasın.» dedim de, şöyle dedi: Oğulcuğum, ona acıdığımı mı sanıyorsun? Allah Teâlâ onu öldürmemi emretmedi ki. Değneği başına vurma-mıda emretmedi. Muhakkak ben, vuröuğum yeri acıtmışındır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunu yapın. Zina yapana cezayı uygulayın. Cna vurmayı şiddetli yapın. Ancak bu, sakat bırakıcı olmasın. Böylece hem o, hem de bunu yapacak benzerleri bu işten caysınlar. Müsned'de Sahâbe'den birinden rivayetle nakledildiğine göre Sahâbe'den birisi: Ey Allah'ın elçisi, ben koyunu kesiyorum ama ona acıyorum; demişti. Allah Rasûlü: Senin için bunda ecir vardır, buyurdu.
Allah Teâlâ: «Mü'minlerden bir grup ta bunların azabına şâhid olsun.» buyurur ki, zina eden iki kişi insanların huzurunda değnekle dövüldüğü zaman bu, onlar için gerçek bir cezalandırma olur. Bu ayrıca onları bu günâhtan men'etmede daha faydalı ve daha te'sîrli olur. Çünkü insanlar hazır bulunduklarında bu ceza onlar için hem bir azarlama, hem bir cezalandırma ve hem de bir rüsvâylık olur. Hasan el-Basrî: «Mü'minlerden bir grup ta bunların azabına şahid clsun.» âyetinde, ceza-nın alenen uygulanmasının kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, âyetteki grup yani topluluğun; bir erkek ve daha fazlası olduğunu söyler. Mücâhid ise topluluğun, bir kişiden bin kişiye kadar olduğunu söylemiştir. îkrime de böyle söyler. Bu sebepledir ki İmâm Ahmed topluluk isminin bir kişi hakkında kullanılmasının doğru olduğunu belirtmiştir. Atâ îbn Ebu Rebâh âyette zikredilen topluluğun, iki kişi olduğunu söyler. İshâk îbn Rahûyeh de böyle söylemiştir. Saîd tbn Cübeyr de «Mü'minlerden bir grup»tan maksad; iki ve daha çok, der. Abdürrezak'ın îbn Vehb'den, onun da îmâm Mâlik'den rivayetinde o, «Mü'minlerden bir grup bunların azabına şâhid olsun.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Topluluk; dört kişi ve daha çoğudur. Zîrâ zinada şâhidük, dört şâhid ve daha fazlası olmadan meydana gelmez. Şafiî de bununla fetva vermiştir. Rabîa; topluluğun be$ kişi, Hasan el-Basrî ise on kişi olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ bir öğüt, bir ibret ve cezalandırma olsun diye bunların azabına mü'minlerden, yani müslümanlardan bir topluluğun şâhid olmasını emretmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın Nasr îbn Alkame'den «Mü'minlerden bir grup ta bunların azabına şâhid olsun.» âyeti hakkında rivayetinde o, şöyle demiştir: Bu, rüsvaylık için değil; ancak onlar için Allah'a tevbe ve rahmetle duâ olunması içindir.[1]

3 — Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadınla da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.

Allah Teâlâ haber veriyor ki, zina eden erkek; ancak zina eden bir kadın veya müşrik bir kadın ile cinsel ilişki kurabilir. Yani onun maksadı olan zinaya, ancak âsî (günahkâr) olan zina eden bir kadın veya zinayı haram olarak görmeyen müşrik bir kadın razı olur. Zina eden kadın da böylecedir. Onunla ancak zina etmekle âsî olan, zina eden bir erkek veya zinanın haram kılındığına inanmayan müşrik bir erkek evlenebilir. Süfyân es-Sevrî'nin Habîb Îbn Ebu Amre'den, onun Saîd îbn Cübeyr'den, onun da îbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre; o, «Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bundan maksad nikâh, evlenme değildir. Bu, ancak cinsel ilişkidir ki; onunla ancak zina eden bir erkek veya müşrik bir erkek cinsel ilişki kurabilir. Îbn

Abbâs'tan gelen bu rivayetin isnadı sahihtir. Ondan başka şekillerde, başka kanallardan da rivayet edilmiştir. Ayrıca bu açıklamanın bir benzeri Mücâhid, İkrime, Saîd îbn Cübeyr, Urve Îbn Zübeyr, Dahhâk, Mekhûl, Mukâtil Îbn Hayyân ve bir çoklarından da rivayet edilmiştir.
Allah Teali buyurur ki: «Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» Zinanın yapılması, iffetli erkeklerin zina eden kadınlarla veya iffetli kadınların günahkâr, zinâkâr erkeklerle evlendirilmeleri inananlara haram kılınmıştır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Kays kanalıyla... İbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, «Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyeti hakkında: Allah Teâlâ zinayı mü'minlere haram kılmıştır, der. Katâde ve Mukâtil îbn Hayyân da şöyle diyorlar; Allah Teâlâ mü'minlere zina eden kadınların nikâhlanılmasım haram kılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyetinde geçer. Bu âyet, Allah Te-âlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Onlarla zinadan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin.» (Nisa, 25), «Mü'min kadınlardan iffetli olanlar... zina etmeksizin ve gizli dost tutmak&ızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir.» (Mâide, 5). Buradan hareketle İmâm Ahmed tbn Hanbel.—Allah ona rahmet eylesin— iffetli bir erkeğin zina eden bir kadınla zinaya devam edip de tevbe etmediği müddetçe nikâhının sahîh olmadıkı görüşündedir. Şayet tevbe ederse, onunla nikâhı sahihtir değilse sahîh olmaz. Aynı şekilde hür ve iffetli bir kadının, sıhhatli bir tevbe ile tevbe etmedikçe günahkâr ve zina eden bir erkekle evlendirilmesi de sahîh değildir. Bunun delili: «Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyetidir.
İmâm Ahmed der kt. Bize Arim'in... Abdullah İbn Amr (r.a.)dan rivayetine göre; müsl umanlar dan bir erkek, Ümmü Mehzûl denilen, zina- eden ve evleneceği erkeğe kendisinin nafaka vermesini şart koşan bir kadınla evlenmek için Hz. Peygamberden izin istemişti. Râvî der ki: O kişi, Allah Rasûlü (s.a.)nden (o kadınla evlenmek için) izin istedi veya onun durumunu Allah Rasûlü (s.a.)ne zikretti de, Hz. Peygamber (s.a.) ona: «Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadın ile de zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyetini okudu.
Neseî der ki: Bize Amr tbn Ali'nin Abdullah tbn Amr'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış. Kendisine Ümmü Mehzûl denilen bir kadın vardı. Zina ederdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabından birisi onunla evlenmek istedi de Allah Teâlâ: «Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadın ile de zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyetini indirdi.
TİrmlzÎ der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Amr İbn Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden rivayet ediyor ki; dedesi şöyle anlatmış: Mer-sed tbn Ebu Mersed denilen birisi vardı. Mekke'den esirleri yüklenen ve onları Medine'ye getiren birisiydi. Mekke'de Anâk denilen fahişe bir kadin vardı ve onun arkadaşı idi. Mersed, Mekke esirlerinden birisini (Medine'ye) taşımak üzere anlaşmıştı. Mersed şöyle anlatır: Geldim ve nihayet ay aydınlığı bir gecede Mekke duvarlarından birisinin gölgesine eriştim. Anâk geldi ve duvarın dibinde gölgemin siyahlığını gördü. Yanıma gelince beni tanıdı ve: Mersed misin? diye sordu. Ben: Evet, ben Mersed'im, dedim. Merhaba, hoş geldin, gel bu gece bizim yanımızda yat, dedi.

Ben: Ey Anâk, Allah zinayı haram kıldı, dedim. Ey çadırlar halkı, bu adam esirlerinizi taşıyor, diyerek (bağırmaya başladı). Peşime sekiz kişi düştü, ben Handeme dağına kaçıp bir mağaraya ulaştım ve oraya girdim. Peşime düşenler geldiler ve başımın üstünde dikilip işediler. Sidikler başıma geldi. Ancak Allah Teâlâ beni onlara göstermedi. Sonra döndüler. Ben de arkadaşıma döndüm ve onu yüklendim. Ağır bir adamdı. Nihayet İzhar edilen yere ulaşınca bağlannı çözdüm. Ben onu taşırken, bana yardım ediyordu. Nihayet onu Medine'ye getirdim ve Allah Rasûlü (s.ajne varıp iki kere: Ey Allah'ın elçisi, Anâk'ı nikahlayayım mı, Anâk'ı nikahlayayım mı? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.) susup bana hiç bir cevab vermedi. Nihayet: «Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadınla da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.» âyeti nazil oldu da, Allah Rasûlü (s.a.): Ey Mersed, zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadınla da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez. Onunla evlenme, buyurdu. Tirmizî: Bu, hasen, ğârib bir hadîstir. Sâdece bu kanaldan rivayetini biliyoruz, der. Ebu Dâvûd ve Neseî de Sünen'lerinin Kitâb'ün-Nikâh bölümlerinde, Ubeydullah İbn Ahnes kanalıyla hadîsi rivayet etmişlerdir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Zina eden ve bu sebeple kendisine değnek cezası uygulanan bir erkek ancak benzeri ile evlenebilir. Hadîsi Ebu Dâvûd da Sünen'inde Müsedded ve Ebu Ma'mer Abdullah İbn Amr kanalıyla Abdülvâris'den rivayetle tahric etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etti ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Üç (sınıf) kimse vardır ki cennete giremez ve kıyamet günü Allah onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz: Ana-babasına âsî gelen, erkekleşmiş (erkeklere benzeyen) kadın ve deyyus. Üç (sınıf kimse daha) vardır ki Allah Teâlâ kıyamet günü onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz: Ana-babasına âsî gelen, devamlı içki içen ve verdiğini başa kakan. Neseî de hadîsi Amr îbn Ali el-Felâs kanalıyla ...Abdullah tbn Yesâr'dan rivayet etmiştir. Yine îmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Ya'kûb... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kimse vardır ki, Allah Teâlâ cenneti onlara haram kılmıştır: Devamlı içki içen, (ana-babasma) asî gelen ve ailesi konusunda zinaya ses çıkarmayan deyyus. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize Şu'be... Ammar İbn Yâsir'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.): Cennete deyyus giremez, buyurmuştur. Buna bundan önceki hadîsler de şâhiddir.
İbn Mâce der ki: Bize Hişâm İbn Ammâr'm... Enes tbn Mâlik'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Kim, Allah'a teiniz ve temizlenmiş olarak kavuşmak istiyorsa; hür kadınlarla evlensin. Bu hadîsin isnadında zayıflık vardır. İmâm Ebu Nasr İsmail İbn Hammâd el-Cevherî, «es-Sıhâh fi'1-Luğa» adlı kitabında der ki: Deyyus kıskançlığı olmayan (ailesini başkasıyla gördüğü halde kıskanmayan) kişidir. İmâm Ebu Abdurrahmân en-Neseî'nin Sünen'indeki Ki-tâb'ün-Nikâh bölümünde rivayet etmiş olduğu hadîse gelince; o der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl İbn Uleyye... Ubeyd îbn Umeyr'den; Abdül-kerîm... İbn Abbâs'tan — Abdülkerîm hadîsi İbn Abbâs'a ulaştırırken Hâ-rûn, İbn Abbâs'a kadar

çıkarmamaktadır— rivayet etti ki onlar şöyle anlatıyorlar: Birisi Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Benim yanımda (nikâhım altında) bir kadın var. Bana insanların en sevgilsi odur. Ancak o (kendisine) dokunan eli men'etmiyor, dedi. Allah Rasûlü: Onu boşa, buyurdu. Adam: O'nun (yokluğuna) sabredemem, dedi de, Allah Rasûlü: O halde ondan istifâde et, buyurdu. Neseî daha sonra der ki: Bu hadîs sabit değildir. Abdülkerîm de zâten kuvvetli bir râvî değildir. Hâ-rûn ondan daha kuvvetlidir. Ancak o da mürsel hadîsler rivayet eder ama güvenilir bir râvîdir. Onun hadîsi Abdülkerîrn'in hadîsinden doğruya daha yakındır. Ben de derim ki: Abdülkerîm; îbn Etou Muhârık el-Basrî el-Müeddib tabiîdir, hadîsi zayıftır. Harun İbn Riâb ona muhalefet eder ki, o da güvenilir bir tabiîdir ve Müslim'in râvilerindendir. Neseî'nin de söylediği gibi onun mürsel hadîsi daha üstündür. Fakat Neseî Kitâb et~Talâk'öa îshâk îbn Rahûyeh kanalıyla... İbn Abbâs'tan hadîsi müsned olarak da rivayet etmiş ve bu isnâd ile zikretmiştir. Bu isnadın râvileri Müslim'in şartlarına uygundur. Ancak Neseî bu hadîsi rivayetten sonra: Bu, hatâdır, doğru olanı mürsel rivayetidir, demiştir. Hadîsi Nadr'dan başkaları doğru şekilde rivayet etmişlerdir. Ayrıca Neseî ve Ebu Dâvûd, Hüseyn îbn Hureys kanalıyla... İbn Abbâs'tan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetle hadîsi zikretmişlerdir ki, bu rivayetin isnadı kuvvetlidir. Âlimler bu hadis üzerine ihtilâf etmişlerdir. Bazıları hadîsi zayıf bulmuşlardır. Nitekim Neseî bunlardandır. İmâm Ahmed ise bunun münker bir hadîs olduğunu söyler.
İbn Kuteybe der ki: Bununla ancak kadının cömert olduğunu, hiç bir dilenciyi geri çevirmediğini kasdetmiştir. Neseı Sünen'İnde bu açıklamayı bazılarından rivayetle nakleder ve der ki: Kadının veren, cömert bir kadın olduğu da söylenmiştir. Ancak buna: Şayet maksad bu olsa idi, isteyen hiç kimsenin elini geri çevirmezdi, derdi, diye cevâb verilmiştir.
Şöyle de denilmiştir: Burada o kadına dokunan kimsenin onunla temasta bulunduğu değil de kadının, dokunan bir kimsenin elini geri çevirmeme seciyyesine sahip olduğu ifade edilmek istenmektedir. Bu, kadının zina işler olmasına da delâlet etmez ve maksad bu değildir. Zira Allah Rasûlü (s.a.) niteliği böyle olan bir kadınla beraber olmaya elbette izin verecek değildir. Zâten bu durumda kocası da deyyus olmaktadır. Bu husustaki tehdîd ise daha önce geçmişti. Fakat mademki kendisiyle birisi yalnız kaldığı zaman kendisini isteyen birine muhalefet etmeme ve karşı gelmeme seciyyesine kadın sahiptir; bu durumda Allah Rasûlü (s.a.) kocasına ondan ayrılmayı emretmiştir. Adam karısını sevdiğini söylediğinde ise, onunla beraber kalmasına müsâade etmiştir. Zîrâ adamın karısına olan sevgisi kesindir, kadından zinanın meydana gelmesi ise sâdece bir vehimdir. O halde hemen meydana gelecek bir zarar, ilerde olacak bir şeyin vehminden dolayı kabullenilmez. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.
Derler ki: Kadın tevbe ettiği zaman onunla evlenmek helâl olur. Nitekim tmâm Ebu Muhammed îbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin —der ki: Bizs Ebu Saîd el-Şecc'in... tbn Abbâs'tan rivayetine göre; ona birisi sorup: Ben bir kadınla ilgileniyordum. Allah'ın bana haram kılmış olduğu bir şeyi de onunla yapmıştım. Allah Teâlâ bundan tevbeyi nasîb etti de onunla evlenmek istedim. İnsanlar: Zina eden bir erkek; ancak zina eden bir kadınla evlenebilir, dediler, demiş, tbn Abbâs şöyle bir cevâb vermiş: Bu, onun hakkında değildir. Onu nikâhla. Eğer bir günâh

varsa benim üzerime. Âlimlerden bir grup ta, bu âyetin mensûh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ibn Ebu Hatim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Onun yanında: «Zina eden erkek; zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadınla da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenemez.» âyeti anıldı da, şöyle dedi: Bu âyeti kendinden sonraki: «İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâiih olanları evlendirin...» (Nûr, 32) âyetinin neshettiği söylenirdi. Ayrıca: «İçinizden müslüman bekârları... evlendirin.» denilirdi. İmâm Ebu Ubeyd el-Kasım İbn Sellâm da, «en Nâsih ve'1-Mensuh» adlı kitabında bunu Saîd İbn el-Müseyyeb'den bu şekilde rivayet etmiştir. İmâm Ebu Abdullah Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî —Allah ona rahmet eylesin— de bunu belirtmiştir.[2]

4 - İffetli, hür kadınlara iftira atan, sonra da dört şâ-hid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir.
5 — Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar. Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahim'dir.

Bu âyet-i kerîme'de hür, baliğ, iffetli, evli kadınlara iftira atanlara uygulanacak değnek vurma cezasının hükmü beyân edilmektedir. İftira atılan erkek olduğu zaman aynı şekilde ona iftira atan da değnek cezası ile cezalandırılır. Bu konuda âlimler arasında bir ihtilâf yoktur, îftirâ atan söylediğinin doğruluğuna dâir bir delil ortuya koyduğu zaman ise ondan bu ceza kaldırılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şâ-hidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir.» buyurmuştur. Böylece söylediğinin doğruluğuna delil getiremeyerek iftira atan hakkında üç hüküm vâcib kılınmış oluyor. Birisi seksen değnek vurulması, ikincisi şâhidliğinin ebediyyen kabul edilmemesi, üçüncüsü.de ne Allah katında ve ne de insanlar yanında adaletli sayılmayıp fâsık olmasıdır.
Allah Teâlâ: «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahim'dir.» buyurur ki, âlimler bu istisna hakkında ihtilâf etmişlerdir. İstisna, acaba sâdece son cümleye âit ölüp tevbe yalnız fâsık olmasını ortadan kaldırıp böyle kimse tevbe etse dahi ebediyyen şâhidliği reddedilmiş olarak mı kalır; yoksa istisna ikinci ve üçüncü cümlelerin her ikisine birden mi aittir? Değnek cezasına gelince; zâten bu tevbe etmiş veya ısrar etmekte olsun her iki durumda da bitmîş, sona ermiştir. Bundan sonra artık bunun için herhangi bir hüküm yoktur ve bu konu ihtilafsızdır. İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed îbn Hanbel tevbe ettiği zaman şâhidliğinin kabul edileceği ve fâsıkhk hükmünün ondan kalkacağı görüşündedirler. Tâbiûn'un efendisi Saîd îbn el-Müseyyeb ve Seleften bir cemâat da bunu açıkça belirtmişlerdir. İmâm Ebu Hanıfe ise istisnanın sâdece son cümleye âit olduğunu ve İâşıklığın tevbe ile kalkacağını, ebediyyen şâhidliğinin geri çevrilmesinin ise kalacağını söylemiştir. Seleften Kadı Şureyh; İbrâhînı en-Nehaî, Saîd îbn Cübeyr, Mekhûl ve Abdurrahmân îbn Zeyd îbn Eşlem de bu görüşte olanlardandır. Şa'bî ve Dahhâk derler ki: Tevbe etmiş dahi olsa şâhidliği kabul edilmez. Ancak kendisi

aleyhine, iftira atmış olduğunu itiraf etmesi halinde şâhidliği kabul edilir. En doğrusunu Allah bilir.[3]

6 — Eşlerine zina isnâd, edip te kendilerinden başka şâ-hidleri olmayanların şâhidliği; kendisinin doğru sözlüler den olduğuna dâir Allah'ı dört defa şâhid tutmasıdır.
7 — Beşincisi ise; eğer yalancılardan ise Allah'ın la'ne-tinin kendi üzerine olmasıdır.
8 — Kocasının yalancılardan olduğuna dâir dört defa Allah'ı şâhid tutması kadından cezayı savar.
9 — Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.
10 — Ya üzerlerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasaydı? Ve gerçekten Allah tevbeleri kabul eden, Hakim olmasaydı?

Zina İsnâd Edenler

Liân (karşılıklı la'netleşme) hükmünü getiren bu âyet, karısına zina isnadında bulunan ve delil getirmesi imkânsız olan kocalar için bir ferahlık ve fazladan olarak da bir çıkış yolu göstermektedir. Allah Te-âlâ'nın emrettiği üzere Liân şöyle olur: Erkek karısını İmâm'ın (devlet başkanının) yanına getirir. Karısına isnâd ettiği suçu îmâm'm yanında kadına karşı iddia eder. Hâkim, karısına isnâd etmiş olduğu zina iddiasında kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir dört şâhid yerine Allah'ı şâhid tutarak dört kere ona yemin ettirir. Beşincisinde de eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını ister. Koca bunu yaptığı zaman, mücerred bu la'netleşme ile Şâfü ve âlimlerden bir çoğuna göre karısı kendisinden talak-ı bâin ile ayrılmış olur ve kadın ona ebediyyen haram olur. Erkek kadına mehrini verir ve hâkirn kadına zina cezasını yöneltir. Kadından bu cezayı ancak la'netleşmesi ve kocasının kendisine yaptığı isnâdda yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı dört kere şâhid tutması savabilir. Beşincisinde de kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını ister. Bu sebepledir ki Allah Teklâ,: «Kocasının yalancılardan olduğuna dâir dört dqfa Allah'ı şâhid tutması kadından cezayı savar. Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.» buyurmuş ve kadın hakkında özellikle Allah'ın gazabını zikretmiştir. Çoğu kere erkek, ailesinin rüs-vâylığma ve ona zina isnadında bulunmaya ancak karısı kendisine yapılan isnadın doğruluğunu bilip dururken ve koca sözünde doğru, mâzûr görülecek durumda ise katlanabilir. Bu sebepledir ki kadın, hakkında beşinci şehâdette Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını ister. Kendisine gazab olunan ancak gerçeği bilip te sonra ondan sapan kimse olabilir.
Sonra Allah Teâlâ yaratıklarına olan lütfunu, merhametini, içinde bulundukları sıkışıklığın şiddetinden çıkış ve kurtuluşu onlara meşru' kıldığını zikredip: Ya üzerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasaydı haliniz nice olurdu? Sıkıntıya düşer ve birçok işinizde meşakkate dûçâr kalırdınız. Muhakkak ki Allah Teâlâ yeminden ve ağır ağır yeminlerden sonra dahi olsa tevbeleri kabul eden, koyduğu kanunlarda, emredip yasakladıklarında mutlak hikmet sahibidir.

Bu âyetin gereğince nasıl amel olunacağına, âyetin nüzul sebebine ve Sahabe'den kim hakkında nazil olduğuna dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Şöyle ki:
îmâm Ahmed derTd: Bize Yezîd... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki o, şöyle demiştir: «İffetli hür kadınlara iftira atan sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun. Ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin.» âyeti nazil olduğunda Ansâr'm efendisi Sa'd îbn Ubâde: Ey Allah'ın elçisi, böylece mi nazil oldu? dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ansâr topluluğu, efendinizin ne. söylediğini işitmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, onu ayıplama, muhakkak o kıskanç bir adamdır. O bakire olmayan hiç bir kadınla evlenmemiştir ve kadınlarından hiç birini boşamamıştır. Onun kıskançlığının şiddetinden bizden hiç kimse onun boşayacağı bir kadınla evlenmeye cür'et edemez, dediler. Sa'd: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin olsun ki ben bunun hak olduğunu, Allah'dan olduğunu biliyorum. Fakat ahmak.i>ir kadının bacakları arasına oturmuş bir adam bulacağım, benim dört şâhid getirinceye kadar onu hareket ettirme, yerinden ayırma hakkım olmaya-cak. Vallahi o ihtiyâcını giderinceye kadar şâhidleri getirmeyeceğim. İşte ben buna çok şaştım, dedi. Çok durmadılar ki Tebük Gazvesinden geri kalması sebebiyle tevbesi kabul edilen üç kişiden biri olan Hilâl İbn Ümeyye geldi. (Çalıştığı) arazîsinden akşam (evine) gelmiş ve ailesi yanında bir erkek bulmuş. İki gözüyle görmüş ve iki kulağıyla işitmiş sabaha çıkıncaya kadar da ona dokunmamış. Sonra sabahleyin Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmişti. Ey Allah'ın elçisi, akşam aileme gelmiştim. Onun yanında bir erkek buldum. Gözümle gördüm, kulağımla işittim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onun getirdiği haberden hoşlanmadı ve ona karşı sert davrandı. Ansâr toplanıp Sa'd îbn Ubâde'nin söylemiş olduğu musibet, işte şimdi başımıza geldi. Allah Rasûlü (s.a.) şimdi Hilâl îbn Ümeyye'yi döver ve şahidliğini insanlar içinde ibtâl edip yok sayar, dediler. Hilâl: Allah'a yemîn olsun ki ben, Allah'ın benim için bundan bir çıkış yolu koyacağını umarım, dedi. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, getirdiğim haberden ötürü bana sert davrandığını görüyorum. Allah'a yemîn olsun ki O, benim doğru olduğumu biliyor, dedi. Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) onun dövülmesini emretmeyi arzuluyordu. Birden Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy indi. Ona vahiy indiği zaman bunu yüzünün değişmesinden, bulanmasından bilirlerdi. Vahiy bitinceye kadar sustular. «Eşlerine zina Lsnâd edip te kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'ı dört defa şâhid tutmasıdır...» âyeti nazil oldu da, Allah Rasûlü (s.a.)nden vahiy inme halindeki durum kalktı ve: Müjde ey Hilâl, Allah senin için bir ferahlık ve çıkış yolu kıldı, buyurdu. Hilâl: Zâten ben de Rabbımdan bunu umuyordum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Kadına haber gönderin, buyurdu da ona haber gönderdiler ve geldi. Allah Rasûlü (s.a.) âyeti her ikisine de okudu, onlara hatırlattı ve âhiret azabının dünya azabından daha şiddetli olduğunu haber verdi. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn olsun ki ona karşı doğru söyledim, dedi. Kadın da: Yalan söyledi, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Aralarında Liân yapınız, buyurdu. Hilâl'e: Şahadet et, denildi. Kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir dert defa Allah'ı şâhid tutarak şahadet etti. Beşinciye geldiğinde ona: Ey Hilâl, Allah'tan kork. Muhakkak dünya azabı âhiret azabından daha hafiftir. Bu beşinci ile azabı kendine» vâcib kılıyorsun, denildi de: Allah'a yemîn ederim ki bu sebeple Allah bana azâb etmeyecek. Nitekim bu sebeple bana değnek vurma cezası

da verilmeyecek, dedi ve beşincisinde eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını isteyerek şehâdet etti. Sonra kadına: Onun (kocanın) yalancılardan olduğuna dâir dört defa Allah'ı şâhid tutarak şehâdet et, denildi. Beşincisine geldiğinde kadına: Allah'tan kork, muhakkak dünya azabı âhiret azabından daha hafiftir. Bu beşinci ile kendi üzerine azabı vâcib kılmış oluyorsun, denildi de, bir süre duraladı sonra: Allah'a ye-nıîn ederim ki kavmimi rüsvây etmeyeceğim, dedi ve beşinci kere şehâ-det ederek, eğer kocası doğru sözlülerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını istedi. Allah Rasûlü (s.a.) karı ile kocanın arasını ayırdı ve çocuğunun babasının adıyla çağrılmamasına, çocuğuna zina isnâd edilmemesine, kadına veya çocuğuna zina isnâd eden olursa, ona ceza uygulanmasına hükmetti.. Ayrıca kocası ölmediği ve talâk ile aralan ayrılmamış olduğu için de kadının mesken, barındırılma ve geçiminin koca üzerine olmadığına hükmetti. Buyurdu ki: Eğer kadın kumral, uylukları etsiz ve ince baldırlı bir çocuk doğurursa bu Hilâl'indir. Eğer esmer, kıvırcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğursa, bu isnâd edilen adamındır. Kadın esmer, kıvırcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Şayet yeminler olmamış olsaydı, benimle o kadın hakkında başka bir durum olurdu, buyurdu. İkrime der ki: (Kadının doğurmuş olduğu bir çocuk) daha sonra Mısır üzerine emir oldu. Annesinin ismiyle çağrılır, babasına nisbetle çağrılmazdı. Hadîsi yukardakine benzer şekilde ve muhtasar olarak Ebu Dâvûd da Hasan İbn Ali'den, o ise Yezîd tbn Harun'dan rivayet etmiştir.
Sahih hadîs kitaplarında ve başka eserlerde bu hadîsi birçok yönlerden destekleyen şâhidler vardır ki, Buhârî'nin rivayet ettiği şu ha-hîs bunlardan biridir:
Buhârî der ki: Bana Muhanımed îbn Beşşâr... îbn Abbâs'tan rivayet etti ki:
Hilâl tbn Ümeyye, Hz. Peygamber (s.a.) in yanında karısına Şerîk îbn Sehmâ ile zina ettiğini iddia etti. Allah Rasûlü (s.a.): Ya delil getirirsin, ya da ceza sırtındadır, buyurdu. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, bizden birisi hanımının üzerinde ttfr adam gördüğünde delil aramaya mı gidecek? dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Ya delil, ya da sırtında ceza, buyurmaya devam etti. Hilâl: Seni hak ile göndere yemîn olsun ki, ben muhakkak doğru söylüyorum. Muhakkak Allah benim sırtımı cezadan kurtaracak olanı indirecektir, dedi. Cibril indi ve Hz. Peygamber (s.a.) e «Eşlerine zina isnad edip te...» âyeti indirdi, «kocası doğrulardan ise...» kısmına gelinceye kadar Hz. Peygamber (s.a.) ayrıldı. Hilâl'ın karısına haber gönderdi. Hilâl geldi ve şâhidlik etti. Hz. Peygamber (s.a.). Allah biliyor ki ikinizden birisi yalancıdır. İçinizden tevbe edeni yok mu? diyordu. Sonra kadın kalktı ve şâhidlik etti. Beşinciye geldiğinde onu durdurdular ve: Muhakkak bu beşinci şehâdet azabı vâcib kılıcıdır, dediler. İbn Abbâs der ki: Kadın döndü ve duramadı. Biz (şehâdetlerden vazgeçip) döneceğini sandık. Sonra: Kavmimi diğer günlerde rüsvây etmeyeceğim, dedi ve beşinci şehâdeti yaptı. Hz. Peygamber (s.a.): Onu gözetleyin. Eğer göz kapaklan siyah, kalçaları dolgun, baldırları büyük bir çocuk dünyaya getirirse bu Şerîk îbn Sehmâ'nındır, buyurdu. Kadın bu vasıfları hâiz bir çocuk doğurdu da, Hz. Peygamber (s.a.): Şayet Allah'ın kitabından geçenler olmasaydı, benimle onun hakkında başka bir durum olurdu, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan sâdece Buhârî rivayet etmiştir. Buhârî başka şekillerde olmak üzere hadîsi İbn Abbâs ve başkalarından da rivayet eder.

îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr ez-Ziyâdî'nîn îbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Birisi Allah Rasûlü'ne geldi ve karısının bir adamla zinada bulunduğunu iddia etti. Allah Rasûlü (s.a.) bundan hoşlanmadı. Adam isnadında devamla tekrarlamaya devam etti de, Allah Teâlâ sonunda iki âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Eşlerine zina isnâd edip te kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâ-hidiiği...» âyetini indirdi. Allah Rasûlü, karı-kocaya haber gönderip ikisini birden çağırdı ve: Muhakkak Allah Teâlâ, sizin hakkınızda vahiy indirdi, buyurdu. Adamı çağırıp ona âyeti okudu. Adam kendisinin doğrulardan olduğuna dâir Allah'ı şâhid tutarak dört kere şehâdet etti. Sonra Hz. Peygamber ona susmasını emretti, Öğütte bulunarak: Her şey Allah'ın la'netinden daha hafiftir, buyurdu ve sonra onu serbest bırakti da o: Eğer yalancılardan ise Allah'ın la'neti onun üzerine (yani benim üzerime) olsun, dedi. Sonra Hz. Peygamber kadını çağırıp ona âyeti okudu. Kadın, kocasının yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı şâhid tutarak dört kere şehâdet etti. Sonra Hz. Peygamber ona susmasını emretti, ona öğütte bulunup: Yazıklar olsun sana, her şey Allah'ın gaza-bundan daha hafiftir, buyurdu, sonra onu serbest bıraktı da kadın: Eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı onun (kadının) üzerine olsun dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'a yemin olsun ki aranızı ayıran bir hükümle hükmedeceğim, buyurdu. Kadın doğurdu. Medine'de nasıl doğacağı ondan daha fazla merak edilen başka bir çocuk daha görmedim. Hz. Peygamber: Eğer kadın çocuğu filân filân için doğurursa o, şöyledir. Şayet filânca için doğuracak olursa çocuk muhakkak şöyledir, buyurdu da, kadın zina isnadında bulunulan kimseye benzer bir çocuk doğurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya îbn Said'in Saîd İbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Bana aralarında Liân uygulanan karı-ko-canın arası ayrılır mı? diye İbn Zübeyr'in emirliği zamanında sorulmuştu. Ne söyleyeceğimi bilemedim. Yerimden kalktım ve İbn Ömer'in evine gittim. Ey Ebu Abdurrahmân, aralarında Liân yapılan karı kocanın araları ayrılır mı? diye sordum, Sübhânaüah, bu meseleyi ilk soran filân oğlu filân idi. Ey Allah'ın elçisi, bir adam ki karısını zina halinde görür. Konuşsa büyük bir şey söylemiş olacak. Sussa yine buna benzer bir durumda susmuş olacak. Bu kişi hakkında ne dersin? diye sormuştu. Allah Rasûlü susup ona cevab vermedi. Bundan bir süre sonra gelip: Sana sormuş olduğum şey başıma geldi, dedi. Allah Teâlâ Nûr Süresindeki: «Beşincisi ise; kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasıdır.» âyetine gelinceye kadar «Eşlerine zina isnâd edip te kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği...» âyetlerini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) koca ile başlayıp ona öğütte bulundu, dünya azabının âhiret azabından daha hafif olduğunu hatırlattı. Adam: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki sana yalan söylemedim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ikinci olarak kadına öğütte bulundu. Dünya azabının âhiret azabından daha hafif olduğunu ona haber verdi. Kadın: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki muhakkak o yalancıdır, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) (şahadette bulunmaya) erkek ile başladı. Koca kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'ı şâhid tutarak dört kere şehâdette bulundu. Beşincisinde de eğer yalancılardan ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını istedi. İkinci olarak Allah Rasûlü (s.a.) kadına şehâdette bulundurdu. Kadın kocasının yalancılardan olduğuna dâir Allah'ı şâhid tutarak dört kere şehâdette bulundu. Beşincisinde ise eğer kocası doğru sözlülerden ise Allah'ın

gazabının kendisi üzerine olmasını istedi. Sonra Hz, Peygamber (s.a.) kadın ile kocanın arasını ayırdı. Hadîsi Neseî de Tefsîr'de Abdülmelik tbn Ebu Süleyman kanalıyla rivayet etmiştir. Buhârî ile Müslim Sahîh'lerinde Saîd tbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetle hadîsi tahrîc etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya tbn Hammâd... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış. Bir cum'a gecesi mescid-de oturuyorduk. Ansâr'dan birisi: Bizden birisi karısının yanında bir adam görse ve onu öldürse siz onu öldürürsünüz. Eğer konuşsa ona dernek vurma cezası uygularsınız. Sussa kin dolu olarak susar. Allah'a ye-mîn olsun ki eğer sabaha çıkarsam bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne soracağım, dedi ve sordu. Ey Allah'ın elçisi, eğer bizden birisi karısı yanında bir erkek görse ve onu öldürse siz onu öldürürsünüz. Eğer konuşsa ona değnek vurma cezası uygularsınız. Şayet susacak olursa kin dolu olarak susar. Ey Allah'ım hüküm ver, dedi. (Bunun üzerine) Uân âyeti nazil oldu. Bu olay başına gelen ilk kişi de o adam oldu. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiş ve muhtelif kanallardan olmak üzere Süleyman Ibn Mihrân el-A'meş'den rivayet etmiştir.
Yine İmâm Ahmed'in Ebu Kâmil kanalıyla Sehl tbn Sa'd'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Uveymir, Âsim İbn Adiyy'ye geldi ve Allah Rasûlü (s.a.) ne sor: Bir adam karısı ile beraber bir adam bulsa ve onu öldürse; öldürülür mü yoksa ona ne yapılır? Ne dersin? de. Âsim Allah Rasûlü (s.a.) ne sordu da, Hz. Peygamber (s.a.) bu meseleleri ayıpladı. Uveymir, Âsım'a uğradı ve: Ne yaptın? diye sordu. Asım: Ne yapacağım. Sen bana hayır getirmedin. Allah Rasûlü (s.a.) ne sordum da bu meseleleri ayıpladı, dedi. Uveymir: Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne varacağım ve ona mutlaka soracağım, dedi. Hz. Peygambere geldiğinde o ikisi hakkında âyet nazil olmuş buldu. Hz. Peygamber karı-kocayı çağırıp aralarında Liân uyguladı. Uveymir: Ey Allah'ın elçisi, eğer bunu (karım olarak eve) götürecek olursam, ona karşı yalan söylemiş olurum, dedi. Bunun üzerine o (Uveymir). Allah Rasûlü (s.a.) kendisine emretmezden önce karısından ayrıldı ve bu haklarında Uân uygulananlar hakkında bir sünnet oldu. Allah Rasûlü (s.a.): Ona bakın (onu gözetin), eğer siyah, gözleri kara ve kalçaları büyük bir çocuk doğurursa, öyle sanıyorum ki koca doğru söylemiştir. Eğer kırmızımsı, kızılca bir böceğe benzer bir çocuk doğuracak olursa, kocanın yalancı olduğunu sanıyorum, buyurdu. Kadın,' hoşlanılmayan sıfatlar üzere bir çocuk doğurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde, Tirmizî dışındaki diğer cemâat da muhtelif, kanallardan olmak üzere Zührî'den rivayetle tahrîc etmişlerdir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize îshâk tbn ed-Dayf'ın Huzçyfe (r.a.)den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir'e: Ümmü Rûmân ile beraber bir adamı görsen ne yapardın? diye sordu. Ebubekir: Allah'a yemîn olsun ki ona kötülük yapardım, dedi. Hz. Peygamber: Ya sen ey Ömer, dedi. Hz. Ömer: Allah'a yemin olsun ki söylemekte olduğumu yapardım, Allah âcizlere la'net etsin. Muhakkak o habistir (pistir), dedi. Bunun üzerine: «Eşlerine zina isnâd edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği...» âyeti nazil oldu. Sonra Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Hadîsi Yûnus îbn Ebu İs-hak'dan rivayetle müsned olarak Nadr tbn Şümeyl'den başkasının rivayetini bilmiyoruz. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr ayrıca hadîsi Sevrî kana-layla... Zeyd tbn Yüsey'den mürsel olarak da rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Hafız Ebu Ya'lâ'nın Müslim İbn Ebu Müslim kanalıyla... Enes tbn Mâlik (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İslâm'daki ilk Lian olayı şöyledir: Hilâl İbn Ümeyye, karısına Şerik îbn Şehmâ ile zina isnadında bulunmuştu. Meseleyi Allah Rasûlü (s.a.)ne iletti. Allah Rasûlü (s.a.): Ya dört şâhid getirirsin, ya da sırtında ceza (uygulanır), buyurdu. Hilâl: Ey Allah'ın elçisi, Allah muhakkak benim doğru olduğumu biliyor. Benim sırtımı cezadan kurtaracak olanı muhakkak Allah sana indirecektir, dedi de, Allah Teâlâ Ldân âyeti olan: «Eşlerine zina isnâd edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği...» âyetini sonuna kadar olmak üzere indirdi. Hz. Peygamber Hilâl'i çağırıp: Karına zina isnadında doğru sözlülerden olduğuna dâir Allah'a şe-hâdet et, buyurdu. Hilâl buna dört kere şehâdette bulundu. Sonra Allah Rasûlü beşincide ona: Eğer ona zina isnadında yalancılardan isen, Allah'ın la'neti senin üzerinedir, buyurdu. O da öylece yaptı (beşinci kere şâhidlikte bulundu). Sonra Allah Rasûlü kadını çağırıp: Kalk, sana zina isnadında onun yalancılardan olduğuna dâir Allah'a şehâdette bulun, buyurdu. Kadın buna dört kere şehâdette bulundu. Sonra Allah Rasûlü beşincide kadına: Sana zina isnadında eğer o doğru sözlülerden ise Allah'ın gazabı senin üzerinedir, buyurdu. Kadın dördüncü veya beşinciye gelince bir süre sustu. Onun itirafta bulunacağını sandılar. Son-la: Diğer günlerde kavmimi rüsvây etmem, dedi ve sözüne devam etti (Beşinci kere şâhidlikte bulundu). Allah Rasûlü (s.a.) kan ile kocanın arasını ayırdı ve: Onu gözetleyin, eğer kıvırcık saçlı, ince baldırlı bir çocuk doğurursa bu, Şerîk İbn Sehmâ'nmdır. Eğer beyaz, organları uzun ve tâm, gözleri bozuk bir çocuk doğurursa bu, Hilâl İbn Ümeyye'nindir, buyurdu. Kadın kıvırcık saçlı ,ince baldırlı bir çocuk doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın kitabından o ikisi hakkında nazil olmuş olanlar olmasaydı, benim ve onun için başka bir durum olurdu, buyurdu.[4]

İzâhı

İslâm'da Zina Haddi

İslâm Hukukunda ve Beşerî Hukukta Zina.
İslâm hukukunda zina suçu; beşerî hukuktaki zina suçundan farklıdır, İslâm hukuku; yasaklanan her teması zina olarak kabul eder. İster evli olsun, ister bekâr, kim yasak birleşimde bulunursa onu cezalandırır. Beşerî hukuk ise yasak birleşmelerin hepsini zina olarak kabul etmez. Beşerî hukukun ekseriyeti özellikle eşler tarafından işlenen suçları zina olarak kabul eder. Mısır ve Fransız yasaları bu şıktandır. Eşlerin dışındaki gayri meşru' birleşimleri zina olarak değil, ırza tecâvüz veya saldırı olarak kabul eder. Mısır ceza kanunu; zorla olmadığı sürece, cinsel birleşimi cezalandırmaz. Tarafların rızasıyla vâkîl olan birleşimlere hiç bir cezaî müeyyide uygulamaz. Ancak rızânın eksik olması hali müstesnadır. Mısır ceza kanununa göre 18 yaşını bitirmemiş olan birisiyle birleşme vâkî' olursa, rızânın olmadığı kabul edilir. Suç; ergin olmayan kişinin isteğine binâen işlenmiş olsa da, 18 yaşını doldurmuş olan kişilerin rızâsını sahih olarak kabul eder. Mısır ceza kanununa göre; eksik rızâ ile işlenen suç ağır değil hafif suçtur, cezası da basittir.

Livâta Mısır ceza kanunlarına göre; fail ister bir erkekle, ister kadınla livâta yapmış olsun, ırza tecâvüz olarak kabul edilir.
Mısır yasaları zina halinde; hem erkeği hem de kadını cezalandırır. Cinsî temas ve ırza tecâvüz halinde ise fail ister önden ister arkadan fiilini icra etmiş olsun, sâdece bir tarafı (faili) cezalandırır. Bu hükmün illetine gelince; kanun, mef'ûlün bih (kendisine tecâvüz edilen)in rızasıyla olduğu müddetçe temas fiilini normal sayar. Eğer onun rızâsı yoksa veya eksik ise mef'ûlün bihi tecâvüze uğramış kişi olarak kabul eder, suçlu olarak değil.
İslâm şerîatı; zinayı, toplum yapısını ve sağlığını ilgilendirmesi nedeniyle cezalandırır. Çünkü zina, aile nizâmına karşı girişilmiş şiddetli bir saldırıdır. Aile ise; toplumun üzerine dayandığı temel esâstır. Zina mn normalleştirilmesi fuhşun yayılmasına sebep olur ki bu; önce aile yuvasının yıkılmasına, sonra da toplumun dejenere olup dağılmasına sebep olur. Halbuki İslâm şerîatı, toplumun birbirine kuvvetlice ve sımsıkı bağlı olarak devam edip yaşamasına son derece itinâ gösterir.
Beşeri hukuk; zinâ'yı cezalandırırken, toplumun menfaatlarmı alâkadar eden bir mesele olduğundan değil, ferdlerin ilişkilerini alâkadar eden şahsi bir mesele olduğundan dolayı cezalandırır. Dolayısıyla beşerî hukukta zina, karşılıklı rızâ ile olduğu müddetçe bir beis yoktur. Sâdece taraflardan biri evli ise bu durumda evlilik bağını korumak maksadıyla zina fiilinin cezalandırılması gerekir.
Gerçekler İslâm Şeriatım Doğruluyor:
Avrupa'da ve bütün Batı ülkelerinde ortaya çıkan durumlar İslâm görüşünün ne kadar doğru olduğunu te'yîd etmektedir. Günümüzde Batı toplumları ne kadar kokuşmuş, birliğini kaybetmiş ve darmadağın olmuştur. Bunun yegâne sebebi de fuhşun yayılması, ahlâkî dejenerasyon ve sınır tanımayan hayâsızlıklardır. Fuhşun yayılmasına, ahlâkın • dejenerasyonuna, kötülüklerin yayılmasına sebeb olan biricikneden de; zinanın serbest olması, ferdlerin şehvetlerinin esîri haline gelmesi ve zinayı toplumu alâkadar etmeyen şahsî bir mesele kabul edip değer-lendirilmesidir. Bugün İslâm dışı tüm ülkelerin karşı karşıya bulunduğu sosyal ve siyâsî krizler zinanın serbest bırakılmasına dayanır. İlerlemiş Batı devletlerinin bir çoğunda nesillerin sayısı azalmış ve bu yüzden devletlerin gelişmesi durmaya, hattâ yok olmaya başlamıştır. (Eserin yazıldığı 1949daki durum) Nüfûsun azalmasının başlıca sebepleri vatandaşın evlenmemesi ve eşler arasında yaygınlaşmış bulunan çocuk yapmama halidir.
Erkekler neden evlenmemektedirler? Çünkü evlenmek gereği duymadan istediği kadını elde edebilmektedir. Öte yandan erkek, karısının sâdece kendisine âit olacağına ve başkalarıyla ilişki kurmayacağına güvenmemektedir. Evleneceği kadının evlenmezden önce başka kişilerle ilişki kurması olağan kabul edilmektedir. Esâs ideali evlenmek ve yaradılışının ana hedefi çocuk yetiştirmek ve ev işlerini yürütmek olan kadın, bugün artık evlenmekten nefret eder durumdadır. Günümüz kadını bir tek erkeğe bağlı kalarak onun esîri olmak istememektedir. Çünkü o hiç bir kayda bağlı kalmaksızın, hiç bir yük taşımaksızın dilediği zaman sayısız erkekle ilişki kurabilmektedir.
Zinanın yaygınlaşması; hamileliğin önlenmesine zührevî hastalıkların yayılmasına sebeb olmuştur. Çünkü hamileliğin önlenmesinde kullanılan ilâçlar çoğu kez

kadınların kısırlaşmasına sebeb olmaktadır. Zührevî hastalıkların yayılması da, umumiyetle erkeklerin ve kadınların kısırlaşması neticesini doğurmaktadır.
Önceleri aile yuvasında, erkeğin yanı başında hayatım sürdüren kadınlar; sen zamanlarda erkeklerin kaçmmasıyla geçinemez hale gelmişlerdir. Kadın geçimini sağlamak zorunda kalınca, erkekle birlikte ' günlük yiyeceğini elde etmek için çalışma hayatına atılma zorunluluğıınu duymuştur. Bu ise işsizliğin yayılmasına sebep olmuş ve neticede Batı toplumları krizlerden krizlere, buhranlardan buhranlara sürüklenir hale gelmiştir. İnsan bu scsyal dejenerasyonun sonuçlarını hiç şaşırmadan hesâblayabilir, Eğer zinanın şahsî bir münâsebet olduğunu söyleyenler, bu korkunç neticeleri göz önünde bulundurmuş olsalardı, bilirlerdi ki zina, en tehlikeli sosyal cinayetlerden birisidir. Yine bilirlerdi ki, toplumun menfaati; her ne şekilde olursa olsun zinayı yasaklamayı ve en ağır cezalarla tecziye etmeyi gerektirmektedir. İşte bu esâstan hareket eden İslâm hukuku zinayı yasaklamış ve böylece Batı dünyasının düştüğü korkunç neticelere düşmekten korunabilmiştir. îs-lâm hukuku zina edenlere en ağır cezaları vermiş, hattâ evli olduğu halde zina edenlerin yaşamlarını lüzumsuz kabul ederek kötü örnek ol-malarını göz önünde bulundurmuş ve yaşama hakkı tanımamıştır.
İslâm ülkeleri genellikle evliliğin rağbet bulduğu ve ahlâksızlığın uzaklarda kaldığı huzur ve rahat dolu memleketler iken Avrupa te'sîriy-le zinaya müsâade etmeye başlayınca, Batı toplumlarının dert yandıkları hastalıkların aynısı İslâm ülkelerine geçmeye başladı. Artık İslâm ülkelerinde de erkekler evlenmeyi küçümseyecek hale gelmişlerdir. Çünkü onlar da kadın ihtiyâçlannı evlenmeden telâfi edebilmektedirler. Artık İslâm ülkelerinde kadınlar da, evliliğe hiç önem vermemektedirler. Çünkü evlenmeden de istedikleri gibi hayatlarını yaşayabilmekte ve istedikleri kişilerle ilişki kurabilmektedirler. Evliliğin azalmasının sonucunda nüfûs oranının düşmesi, kısırlığın artması, zührevî hastalıkların yayılması gibi Batı toplumlarının tutulduğu hastalıklar müslüman ülkelerde de görülmeye başlanmış ve müslüman memleketlerdeki kadınlar da, erkeklerle eşit olduklarını söylemeye başlamışlardır. Çeşitli iş kollarında kadınla erkek yan yana çalışmaya başlamış ve neticede toplumun ahlâkî seviyyesi umûmi âdabı düşmeye, yüzlerden haya mefhumu silinmeye, rûhlardaki ahlâkî unsurlar yıkılmaya başlamıştır. Bütün bu felâketlerin çâresi; ancak ve ancak İslâm'ın emirlerini yerine getirerek. Batı dünyasının Başımıza belâ ettiği bu gibi mikroplardan korunmaktır.

Zinanın Ta'rifi

Mâlikîler zinayı ittifakla şöyle ta'rîf ederler: Zina; insanoğlunun kasıdlı olarak mülkü olmayan birisinin mahremine yaklaşması ve cinsî temasta bulunmasıdır.
Hanefîler ise zinayı şöyle ta'rîf ederler: Mülkü1 olmadan erkeğin kadınla önden temas etmesidir.
Şâfiîler ise şöyle ta'rîf etmektedirler: Normal bir istekle, şüpheden hâlî olarak ve kendiliğinden haram olan bir ferce zekerin idhâlidir.
Hanbelîlere göre zinanın ta'rtfi şöyledir: Önden veya arkadan fuhuş fiilini işlemektir.

Zahirîler ise zinayı şöyle ta'rîf ederler: Bizzat haram olan birleşme veya haram olduğunu bilerek çıplak halinde kendi3ine bakması haram olan birisiyle temasta bulunmasıdır.
Zeydîler ise zinayı şeyle ta'rîf etmektedirler: Şüpheye mahal bırakmadan, haram kılınmış olan bir canlının avret mahalline idhâldir.
Zina Suçunun Rükünleri: Yukardaki ta'rîflere bakacak olursak her mezhebin kendine göre bir ta'rifi vardır. Ancak bu farklılığa rağmen bütün mezhebler, zinanın kasıdlı olarak yapılan yasak birleşim olduğunda müttefiktirler. Bu demektir ki, zina suçunun iki rüknü olduğu konusunda görüş birliğindedirler.
a) Yasak birleşim
b) Birleşmeyi kasıdlı olarak yapmak veya cezaî kasıd.
Biz İslâm hukukçuları arasındaki çeşitli, değişik görüşlerle birlikte bu iki rükün üzerinde teker teker duracağız:

a- Yasak Birleşim

Zina Olarak Kabul Edilen Birleşim:
Zina olarak kabul edilen birleşim, ferce vâki' olan birleşimdir. Öy-leki erkeğin zekeri kadının fercine sürme çöpünün sürmedânlığa, kovanın kuyuya daldığı gibi girmesidir. Birleşimin zina olarak kabul edilebilmesi için erkeğin zekerinin haşefesinin (en azından) ferce dâhil olması veya benzer noktaya kadar ferce girmesidir. Kuvvetli görüşe göre; zekerin sert olması şart değildir. Zeker fercin boş kısmına dâhil olsa ve duvarlarıyla temasa geçmese bile haşefe miktarının girmesi o fiilin zina olarak değerlendirilmesi için yeterlidir. Ayrıca inzalin vâki' olup olmaması arasında fark yoktur, her iki halde de zina var sayılır. Zeker ile fere arasında duyu ve zevk almayı önlemeyecek hafîf bir engelin bulunması halinde yine birleşme zina olarak kabul edilir.
Prensib olarak zina sayılan yasak birleşim, başkasının mülküne vâki' olan birleşimdir. Şu halde bu tür birleşimler zina olarak kabul edilir ve zinayı Önleyecek geri bir engel yoksa cezası hadd'dir. Şayet yaâak birleşim, kişinin kendi mülkü altında iken vuku' bulmuşsa fiil zina olarak kabul edilmez, çünkü bu takdirde birleşimin yasak olma hali geçicidir. Kişinin âdet gören veya doğum yapan veya oruçlu olan veya ih-râmlı olan karısıyla birleşmesi İle zihâr halindeki karısıyla birleşmesi yasak birleşimdir. Ancak zina olarak kabul edilmez. Yukarda saydığımız şekildeki birleşimler zina olarak kabul edilmez ve şer'an hadd cezası vurulmaz. Bu tür birleşimler günâh olarak değerlendirilir ve ta'zîr cezası verilir. İşlenen günâh zina olmayıp, zinaya başlangıç olursa, —apış aralarında idhâl veya fercin dışına sürterek boşalma gibi— bu takdirde de ta'zîr cezası verilir. Keza bizatihi birleşme olarak kabul edilmeyen günâh fiillere de —öpmek, sarılmak, yabancı bir kadınla baş başa kalmak ve bir yatakta uyumak gibi— ta'zîr cezası verilir. Çünkü bu fiillerin hepsi zina başlangıcı olarak kabul edilen haram fiillerdir.
Prensib olarak İslâm hukukunda fercine temas edilmesi haram sayılan kişi (zina veya livâta haram kabul edildiği için) fercin dışına teması da haramdır. Çünkü Allah'ın şu âyet-i celîle'si gereğince o kişi âsî olarak kabul edilir:

«Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâcıır. Doğrusu onlar bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-7).
İslâm hukuku mahrem olmayan bir kadınla başbaşa kalmayı da yasaklar. Bu hususta Allah Rasûlü şöyle buyurur:
«Hiç biriniz yanında mahremi olmayan bir kadınla yalnız kalmasın, çünkü üçüncüsü, şeytândır.» Bir kadınla başbaşa kalmak haram olduğuna göre, mübaşeret elbetteki haram olacaktır.
İslâm hukukunda ana kaidelerden birisi de şudur: «Harama sebeb olan şey de haramdır.» Şu halde suçlu, haddi gerektirmeyen bir fiili işlerse, ister fiili şartları tamamlanmamış olan bir birleşim olsun (ağza veya apış arasına idhâl gibi) ister birledim olmasın (yabancı bir kadınla yalnız kalmak, sarılmak, öpmek, bir yatakta uyumak gibi) bu tür fiillerin cezası ta'zîrdir. Bu fiiller zinaya sevkeden ve zinaya başlangıç mâhiyetinde olmakla beraber yasak fiillerdir, ta'zîr cezasını gerektirir.
Yukardaki kaideleri tatbik ederek yasak fiilleri ta'rif edebileceğimize göre, bundan sonra, bu fiillerden zina olanla olmayanı-ay ırd etmemiz kolaylaşmış olacaktır.
İslâm hukuku temas fiili ile bunun dışında kalanları birbirinden ayırd etmiş ve birincisine hadd cezası ikincisine de ta'zîr cezası koymuş olmakla beraber her iki halde de fiili suç olarak kabul eder. Beşerî hukukta olduğu gibi teması tâm suç, temasın dışında kalanları da suça başlangıç olarak değerlendirmez.
İmâm Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel. Şîa ve Zeydîlere göre —ister erkek ister kadın olsun— önden veya arkadan yasak temasta fark yoktur. Onların bu görüşüne Hanefî mezhebinden İmâm Muhammed ile Ebu Yûsuf da iştirak ederler. Bu gurubun zina ile livâta arasında fark görmemesinin mesnedi, geriden temasın haddi gerektirmesi bakımından zinaya eş olmasıdır. Zinanın haddi gerektirmesinin nedeni yasak temas olmasıdır. Geriden temas zinanın tahtinde bulunmakla beraber Kur'ân-ı Kerîm her ikisini de aynı nitelikte görmüş ve sânı yüce olan Allah, Lût kavmine yönelttiği hitabında şöyle buyurmuştur: «Lût'u da gönderdik. Hani o, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.» (Anke-bût, 28).
«Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.» (A'râf, 81).
«Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin.» (Nisa, 15).
«(Sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tevbe edip, ıslâh olurlarsa artık onlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahîm olandır.» (Nisa, 16).
Bu âyetlerde Yüce Allah arkadan teması da, önden teması da fuhuş, olarak kabul etmekte ve her ikisine de aynı ifâdeyi kullanmaktadır. Ebu Musa el-Eş'arî diyor ki: Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Erkek erkekle birleşirse her ikisi de zânîdir. Kadın kadınla birleşirse her ikisi de za nîdir.
Ebu Hanîfe'ye göre; temas edilen ister erkek olsun, ister kadın olsun arkadan temas ile zina aynı değildir. Onun delili önden birleşmeye zina, arkadan birleşmeye livâta adı verilmesidir. Ona göre isimlerin ayrı olması, ifâde ettikleri mânâların da ayrı olmasının delilidir. Şayet livâta zina demek olsaydı; Allah Rasûlünün ashabı bu konuda değişik ifâdelerde bulunmazlardı. Kaldı ki zina soyun karışmasına, evlâdın kaybolmasına vesile olur. Halbuki livâtada durum böyle değildir. Ayrıca ceza, her

zaman ve çoğunlukla mevcûd suçlar için meşru' kılınır. Yaygın olan suç genellikle zinadır. Zîrâ erkek ve kadındaki komple istek ve arzular kişiyi zînâya sevkeder. Livâtaya gelince, mahallin tabiatında kişiyi tahrik eden bir. unsur ypktur.
Zahirî mezhebi mensûbları, livâtayı, zina olarak kabul etmezler, sâdece ma'siyet sayarak ta'zîr cezası verirler. Delilleri; livâtanın zinadan ayrı bir fiil olması ve livâtaya zinanın hükmünü vermeyi öngören sahîh bir hadîsin ve nass'ın vârid olmamasıdır.
îslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmekte lir ki; hanımla geriden temas suçuna hadd cezası verilemez. Çünkü kişi için temas mahallidir, erkek karısıyla temas hakkına sahiptir. Fakat İslâm hukukçuları bu fiile verilmesi gereken keyfiyet konusunda ihtilaflıdırlar. İmâm Ahmed, Ebu Yûsuf ve Muhammed; kişinin karısıyla arkadan temasını zina olarak kabul etmekte ve prensib bakımından hadd cezası verilmesi gerektiğini, ancak mülkiyet şüphesi olduğu için cezanın duracağını kabul etmekte bu yüzden fiile hadd cezası değil, ta'zîr cezası verilmesi gerektiğini söylemektedirler.
Mâliki, Şafiî ve Şia'nın Zeydiyye koluna göre; kişinin hanımıyla arkadan teması, zina olarak kabul edilmez. Çünkü kadın koca için temas mahallidir. Kcca karısından istifâde edebilir. Lâkin Mâlikîler ve Zey-dîler, fiilin haram olduğunu, tâ'zir cezasıyla cezalandırmayı gerektirdiğini belirtmektedirler. Şâfiîler ise, hâkimin nehyetmesinden sonra tekerrür ederse ta'zîr cezası verilebileceğini ve bunun dışında tâ'zîrin gerekmediğini kabul ederler. Onlara göre bu tür suçlar, itiyadı suçladır ve ancak yasaklamadan sonra ceza söz konusu olabilir. Yasaklama olmadan ceza verilemez. Çünkü yasaktan önce, fiilin mübâh olup olmadığı ihtilaflıdır. Şâfiîlerden bir kısım fakîhler ise fiilin tekrarı halinde ceza verilebileceğini belirtirken, fiilin yasaklanması şartını tasrih etmezler. Bu demektir ki, onlara göre; fiil yasaktır ve yasaklısında şüphe yoktur. Binâenaleyh hâkimin onu nehyetmesine gerek yoktur.
Ebu Hanîfe ise kocanın karısıyla arkadan temasını, yukarda belirtilen sebeplerden dolayı zina olarak kabul etmez, sâdece günâh olarak ifâde edip, ta'zîr cezasını öngörür. Zahirî mezhebi de aynı görüştedir. Onlar da kocanın karısıyla arkasından temasını genel anlamıyla zina olarak kabul etmezler, ancak günâh olarak belirtip ta'zîr cezasını öngörürler.
ölülerle temas: Yabancı ve ölmüş bir kadınla temas zina olarak kabul edilmez. Bu Hanefîlerin görüşüdür. Kadının yabancı bir erkeğin zekerini fercine idhâl etmeye çalışması da böyledir. Bu görüş Şafiî ve Hanbelî mezhebinden bir görüştür.
Bunu söyleyenler; ölülerle temas fiiline, ta'zîr cezasını gerekli görmektedirler.
Delilleri ise şudur: Gerek erkek, gerek dişi olsun ölüyle temas temas sayılmaz. Çünkü ölünün uzvu; hayatiyetini kaybetmiştir, hiç bir canlı ölüyle teması arzu etmez. Binâenaleyh bu konuda zora başvurmaya gerek yoktur. Hactei; suçun önlenmesi için -zorlamak kas-dıyla uygulanır. Şîa'mn Zeydiyye kclu da bu görüştedir. Şafiî ve Hanbelî mezhebindeki ikinci bir görüşe göre; ölülerle temas, zina olarak kabul edilir ve hadd cezası uygulanması gerekir. Çünkü ölüyle temas, zinadan daha daha büyük bir yasaktır. Günâhı da dajıa çoktur. Zîrâ ölülerle temasta, fuhşa ilâveten ölüye saygının çiğnenmesi söz konusudur. Prensib itibarıyla zahirî mezhebinin görüşü de bu görüşe uygun düşmektedir. İmâm Mâlik'e göre; Ölünün Önünden veya arkasından temasta bulunan kimse zânî olarak kabul edilir, zina

cezasıyla cezalandırılır. Çünkü o fiili işleyen ondan lezzet almaktadır. Ölmüş hanımıyla temas eden kişinin durumu bundan farklıdır. Ona hadd tatbik olunmaz. Keza bir kadının, eşinden başka ölmüş bir erkeğin zekerini fercine idhâlide bundan farklıdır. Bu suçlardan dolayı hadd tatbik olunmaz. Ancak ta': zîr cezası verilir. Haddin tatbik olunmamasının nedeni zevk alamama durumudur.
Hayvanlarla temas: İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre, hayvanlarla temas zina sayılmaz. Ancak büyük bir günâhtır, ta'zîr cezasını gerektirir. Kadının kendisini bir hayvanla temas ettirmesi de —maymun gibi— aynı şekildedir. Ebu Hanîfe ve Mâlik'in, hayvanla teması zina olarak kabul etmemesi, onu zina olarak kabul etmek halinde hadd cezası gerekmesi, haddin de zecîr gayesiyle meşru' kılınmasıdır. Zecir, ancak herkese açık hareket için başvurulabilecek bir yoldur. Halbuki hayvanlarla temas, herkes tarafından başvurulabilecek bir yol değildir. Bu yüzden de akıl sahipleri böyle bir şeye tevessül etmezler. Ancak bazı beyinsizler takımı bu yola başvururlar ki; insan tabiatının engellediği bir davranış için zecredici yola başvurmaya gerek yoktur.
tmâm Şafiî ve Hanbelî'nin bu konuda iki görüşü vardır. En kuvvetli görüşleri, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. İkinci ve kuvvetli olmayan görüş, hayvanlarla teması zina olarak kabul eder, fakat her halükârda ölüm cezası vermez. Bu görüşün dayanağı Rasû-lullah .(s.a.)nın şu hadîs-i şerîfi'dir: Kim de bir hayvanla temasta bulunursa onu da temasta bulunulan hayvanı da öldürünüz. Bu hadîsi birçok hadîs bilgini sahih olarak kabul etmez. Şâfiîlerden bir kısmı ise hayvanlarla teması zina olarak kabul ederler ve evli olup da hayvanlarla temas edenlere recm, evli olmayıp ta hayvanlarla temas edenlere de sopa ve işkence cezası öngörürler. Şâfiîlerden bir kısmının kabul ettiği bu görüş, Şia'nın Zeydî kolunda tercih olunan bir görüştür. Zey-dîlerin bir kısmı ise, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin yukarda zikrettiğimiz görüşünü kabul ederler. Şâfiîlerle Hanbelîler kendisini hayvana temas ettiren kadının, hayvanla temas eden erkek hükmüne tâbi olacağını kabul ederler. Şu kadar var ki, Şâfiîlerin bir kısmı; kendisini hayvana kullandıran kadına ta'zir cezası verileceği görüşündedirler. Han-belîlere göre, her halükârda —temas eden kişi ister ta'zîr cezasına çarptırılsın ister öldürülsün— hayvan öldürülür. Şâfiîlerden temas eden erkeğin öldürülmesini kabul edenler, hayvanın da öldürülmesini öne sü-rerler. Zeydîlere gelince; temas edilen hayvanın etinin ve sütünün mekruh olduğunu kabul eder, ancak hayvanın öldürülmesine gerek görmezler. Zahirîlere göre; hayvanla temas eden zânî sayılmaz. Çünkü onun fiili zina değildir. Ayrıca zinanın hükmüne tâbi olması için, hakkında bir nass da vârid olmamıştır. Fakat hayvanla temas, prensib olarak haram kılındığına göre; böyle bir fiili işleyen kişi kınanır ve cezası ta'zîr olan bir. suçu işlemiş olur. Ancak bu fiilden dolayı hayvanın öldü-rülmesi veya kesilmesi gereği yoktur.
Çocuk ve deli yabancı bir kadınla temas ederse ehliyeti hâiz olmadıkları için hadd gerekmez. Çocuk ehliyet sahibi olmadığı için, ancak bulûğdan, deli de ayıldıktan sonra hadd cezası vurulabilir. Fakat çocuk mümeyyiz durumda ise işlediği fiile mukabil ta'zîr cezası verilir. İslâm hukukçuları, çocuğun veya delilin temas ettiği kadının hükmü konusunda ihtilaflıdırlar. Ebu Hanîfe'ye göre; çocuğun veya delinin temas ettiği kadına —kendi isteğiyle dahi olsa— hadd vurulmaz, ancak ta'zîr cezası verilir. Ebu Hanîfe'nin dayandığı delil şudur: Kadına hadd cezası zâniye olduğu

için gerekmeyecektir. Çünkü kadın durumu itibarıyla zina fiilini gerçekleştiremez. Aslında kadın, zinada fail durumunda değil, mef'ûl durumundadır. Kur'an'da zina eden ifâdesinin kullanılması gerçek mânâda değil mecazî anlamdadır. Zina eden kadına hadd cezası zina edici olmasından değil, zina edilen olmasından dolayıdır. Ebu Hanîfe'ye göre çocuk veya delinin teması zina olarak kabul edilmediği için, kadın da zina edilen olarak kabul edilemez.
Temas edilenin çocuk olması halinde İmâm Mâlik de Ebu Hanîfe'nin görüşünü benimser. Fakat İmâm Mâlik kendisini isteyerek teslim ederse hadd vurulmasını kabul eder. İmâm Mâlik'in görüşü şu esasa dayanır: Kadın deliden zevk alabilir ancak çocuktan zevk alamaz.
İmâm Şafiî'ye göre her iki halde de —çocuğa ve deliye verilemese bile— kadına hadd cezası uygulanır. Ona göre çocuğun ve delinin cezalandı rılamaması onlara hâs bir sebebten dolayıdır. Halbuki suçu işlemiş olan kadının, ortaklarının özel şartlarından faydalanması söz konusu olamaz. Zahirîlerle Zeydîler de bu görüştedirler.
Hanefî mezhebinin meşhur imamlarından İmâm Züfer de Şafiî'nin görüşündedir. Ebu Yûsuf'un da bu görüşte olduğu rivayet edilir. Her iki imâmın da bu görüşte dayandıkları esâs şudur: Zina eden erkek ve kadın, fiilinden dolayı sorumlu tutulur. Çocuk veya deliyle zina eden kadın bakımından fiil gerçekleşmiş sayılır. Çünkü kadın için zinanın mâhiyeti, kendi uzvuyla şehvetinin tatmin olmasıdır ki, çocuk veya deliyle teması halinde bu gerçekleşmiş olur.
Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Bu görüşlerden kuvvetli olanı Şafiî mezhebinin görüşüne uyar. İkinci görüş ise; Mâliki mezhebinde olduğu gibi, temas edenin çocuk veya deli olması hallerini biribi-rinden tefrik eder. Bu ikinci görüşün taraftarları, kadının kendisini deliye isteyerek teslîm etmesi halinde hadd cezası vurulmasını, on yaşına basmamış çocukla temas etmesi halinde hadd cezası vurulmamasını öngörürler. Eğer çocuk on yaşma ermişse kadına hadd cezası tatbik olunur. Ancak bu görüşün karşısında olanlar demektedirler ki; bu görüş yaş tahdidi esâsına dayanır; tahdîd ise ancak bir nass ile olabilir, halbuki bu konuda hiç bir nass yoktur.
Akıl ve baliğ bir kişinin, çocuk veya deli bir kadınla teması da ihtilaflıdır, îmâm Mâlik'e göre; büyümüş deli bir kadınla temas eden kişiye hadd tatbik olunur. Ona göre; ister deli olsun, ister olmasın temas edilebilir durumda olan küçük kız çocuğuyla temas eden kişiye de hadd tatbik olunur. İsterse temas eden kişinin dışında başka birisinin o fiili icra etmesi mümkün olmasın. Şayet temas eden erkek için küçük çocukla temas mümkün olmazsa hadd tatbik olunmaz. Ancak fiili işlediğinden dolayı ta'zîr cezası verilir.
Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; âkil ve baliğ olan bir kişi, deli veya küçük kız çocuğuyla temas edecek olursa —kız çocuğunun yaşıtı olanlarla temas etmek imkânı var ise— o kişiye hadd cezası vurmak gerekir. Çünkü fiili zinadır. Ayrıca temas edilen deli veya çocuğun raa1-zeretinin olması, temas eden zânîye hadd cezasının uygulanmamasını îcâb ettirmez.
Mâliki mezhebi, Hanefî mezhebinden şu noktada ayrılır: Mâliki mezhebi hadd cezasının vurulmasını, küçük kız çocuğuyla temas edebilme imkânına bağlanmaktadır. —İsterse aynı yaştaki kız çocuğuyla temas imkânı bulunmasın.

Veya aynı çocukla başkasının temas imkânı bulunmasın.— Halbuki Ebu Hanîfe bunu genel olarak çocuğun temasa elverişli olup olmaması esâsına dayandırmaktadır.
Şia'nın Zeydî kolunun görüşü de, bu bakımdan Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. Şâfiîler ise âkil ve baliğ olan bir kişi, deli veya küçük bir çocukla zina ettiği takdirde temas fiilen vuku bulduğu müddetçe zânîye hadd cezası vurulmasını gerekli görürler. Şâfiîler cezayı herhangi bir kayda bağlı tutmazlar. Zahirî mezhebi de bu görüştedir.
Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Birinci görüş Şafiî mezhebine uyar. İkinci görüş ise şu noktada Şafiî mezhebinden ayrılır: Temas edilen küçük kız çocuğunun deli olup olmamasına göre hüküm farklı olur. Bu ikinci görüşün sahipleri küçük kız çocuğunun temas' edilebilir olması ile olmaması arasında fark görmektedirler. Eğer temas mümkün ise temas eden erkeğe hadd cezası verilmesini öngörürler, çünkü o aynen büyük kadın hükmüne tâbidir. Eğer küçük kız çocuğu temasa elverişli değilse temas eden erkeğe hadd cezası verilmez, ancak ta'zîr cezası verilir. Yine bu görüş taraftarlarının bazıları, temasa elverişli olmayan kız çocuğunun yaşını; dokuz olarak ta'yîn ederler ve bu yaşta bir çocuğun temastan zevk almayacağını öne sürerler. Böyle bir çocukla temasın, parmağın cinsî organa sokulmasına benzediğini ifâde ederler.
Akıllı erkeğin, çccuk veya deli ile temas etmesi veya kadının çocuk veya deliyle temas etmesi halinde hadd cezası öngörenlerin görüşü Mısır ceza kanununun 39. maddesine uyar. Adı geçen ceza kanununa göre faillerden birisine hâs olan şartların, diğerine etkisi olmaz. Karşı görüş bu maddeye aykırı düşmese bile onlar, şüphe halinde haddin durdurulması genel kaidesini tatbîk ederler. Çünkü onlar, suçun tabiatı itibarıyla; ancak iki tarafın birleşmesi halinde meydana geleceğini kabul ederek iki kişinin birleşmemesi halinde suçun bütün unsurlarıyla tamam-lanmamış olması ihtimâlini göz önünde bulundururlar. Ve suçlulardan birisinin affını diğerleri hakkında şüphe çekici bir nokta olarak kabul edip haddin durdurulması gerekeceğini ve ta'zîrle yetinilmesinin icâbe-deceğini belirtirler.
Zahirî mezhebi mensûbları Hz. Peygamberin: Şüphelerle hadleri durdurunuz, hadîs-i şerifini sahîh olarak kabul etmezler ve bu yüzden haddlerin şüphelerle ne durdurulacağını, ne de uygulanacağını bildirirler. Haddlerin Allah'a ait bir haK olduğunu, bunun ötesinde bir şeyin îfâ edilemeyeceğini öne sürerler. Ve Allah Rasûlünün: Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız birbirinize haramdır, hadîs-i şerifi uyarınca hadd sabit olmayınca şüphe ile tatbîk olunamayacağını belirtirler. Onlara göre Yüce Allah'ın: «Bunlar Allah'ın hudududur, onları aşmayın.» (Bakara, 229) âyet-i celîle'si hükmünce hadd sabit olunca şüphe ile durdurulamaz. Öteki fakîhler ise: Şüphe ile haddleri durdurunuz, hadîsini sahîh olarak kabul ederler, şüpheli temas halinde haddin uygulanmayacağı konusunda ittifak ederler. Yalnız onlar da, kendi aralarında şüphenin değerlendirilmesi konusunda ihtilaflıdırlar. Şüphenin değerlendirilmesi konusundaki ihtilâf bir takdîr ihtilâfıdır. Bazıları belirli bir hali şüphe olarak değerlendirirlerken, bazıları kabul etmezler.
Şüphe: Sabit olmadığı halde, sâfcit olana benzeyendir. Öteki İslâm hukukçuları şüphenin taksimine önem vermezlerken hanefî ve şafüler bu konuda dikkat sarfederler. Diğer fakîhler ise şüphe olarak değerlendirilen hususu ve şüphe olarak

değerlendirilme nedenini belirtmekle yetinirler. Hepsine göre, şüpheleri saymak mümkün değildir.
Şâfiîler şüpheyi üçe ayırırlar:
a) Mahalde Şüphe:
Âdet gören veya oruç tutan kadınla temas, yahut ta kadına arkasından yaklaşmak gibi. Burada şüphe, haram olan fiilin işlendiği mahal konusundadır. Çünkü kadının her tarafı erkeği için helâldir, erkek kadınına yaklaşma hakkına sahiptir. Kadın âdet görürken veya oruçlu iken ona yaklaşamayacağını yahut ta arkasından temas edemeyeceğine göre bir şüphe durumu vâriddir. Böylece erkeğin kadına mâlik olması ve ona her bakımdan temas hakkına sahip bulunması şüphe durumunu ortaya çıkarır. Fail işlediği fiilin, ister helâl, ister haram olduğuna inan-sın, şüphenin mevcudiyeti haddin durdurulmasını gerektirir. Çünkü şüphe, tahmin ve zanda değil, fiilin işlendiği mahaldedir.
b) Failde Şüphe:
Karısı olduğu zannıyla gerdeğe girdiği kadının, eşi olmadığı halinin bilâhare anlaşılması gibi. Burada şüphe failin zannındadır. O karısı olduğunu zannederek temas fiilini icra etmekte ve haram bir fiil işlemediğini sanmaktadır. Fail bakımından bu zarının mevcudiyeti ortaya şüphe zarınım çıkarır ki, bu yüzden haddin durdurulması gerekir. Eğer fail fiilinin haram olduğunu bile bile işlerse, o zaman şüpheden söz edilemez.
c) Fiilin İşleniş Yönünde veya Yolunda Şüphe:
Bu ta'bîrle fiilin helâl veya haram olduğu konusundaki şüphe kas-dolunmaktadır. Bu şüphenin esâsı, fakîhlerin işlenen fiil üzerindeki ihtilâfıdır. Fakîhlerin helâl veya haram olduğunda ihtilâf ettikleri her şey bu kategoriye girer. Böyle bir kcnu da şüphe olarak kabul edilir, hadd durdurulur. Meselâ Ebu Hanîfe velî olmadan, îmâm Mâlik şâhid-ler olmadan nikâha cevaz vermektedir. İbn Abbâs ise müt'a nikâhına müsâade etmektedir. Halbuki cumhûr-u fukahâ bu tür nikâhlara müsâade etmemektedir. Bu ihtilâftan dolayı, üzerinde ihtilâf edilen nikâh şekilleriyle temas eden kişilere haddin vurulmaması neticesi doğmaktadır. Çünkü bu ihtilâf bir şüphe durumunun varlığını ortaya koyar ki; bu da haddi engeller. îsterse fail, işlediği fiilin haram olduğuna inanmış olsun. Çünkü bu inanç, bizatihi konuya müessir değildir. Fakîhler, fiilin helâl veya haram olduğu konusunda ihtilaflı oldukları müddetçe bu konuda failin inancının etkisi yoktur.
Hanefîler ise şüpheyi iki bölüme ayırmaktadırlar,
a) Fiilde Şüphe:
Fiilde şüpheye; «iştibâh şüphesi» veya «müşabehet şüphesi» adını da vermektedirler. Fiilde şüphe; hakkında fiili işlediğine dâir şüphe vâ-rid olan kimseyle ilgili şüphedir. Bu şüphenin sübûtu; fiilin işleyen için helâl veya haram olmasıyla mümkündür. Bu şüphe ortada işlediği fiilin kendisi için helâl olduğunu belirten simâî bir delil bulunmayan, delilin dışında tahminlerin bulunduğu haldir. Üç talâk veya talâk-ı bâ-inle karısını boşayan birisinin iddet esnasında para mukabilinde karısıyla temas etmesi gibi. Aslında talâk sebebiyle her ne kadar karının koca için helâl olma durumu ortadan kalkmışsa da, yatak ve eşlerin mahremiyeti hakkı bakî olduğu için bu gibi temas zina olarak kabul edilir ve temas eden kişi helâl olma şüphe veya zannının mevcudiyetini İddia etmezse hadd

îcâbeder. Temas-eden kişi, helâl zannı veya şüphesinin varlığını bir bakıma delile dayandırmaktadır ki ba delil, nikâh durumunun mevcudiyetiyle yatak ve eşlerin mahremiyeti hakkının bekasıdır. Sanık bu hakkın helâllik konusunda da bakî kaldığını zannetmiştir. Bu durum gerçekten delil olarak serdedilemez ise de, delil zannı bulunduğundan temas eden kişi hakkında şüphe durumunun ve şüphe iie haddin durdurulması hakkını doğurur. Fiilde şüphenin mevcûd olması için fiilin kesin olduğuna dâir bir delil bulunmamalıdır, ayrıca suçlu, fiilinin helâl olduğuna inanmalıdır. Şayet fiilin haram olduğuna dâir bir delil bulunursa veya suçlunun fiilinin helâl olduğuna inanmadığı sabit görülürse şüphe durumu söz konusu olamaz. Suçlunun, işlediği fiilin haram olduğunu bildiği tesbît olunursa hadd tatbik etmek îcâbeder.

b) Mahalde Şüphe :

Hanefîler buna; «hükmî şüphe» veya «mülkde şüphe» adını da vermektedirler. Bu şüphe, temas edilen mahallin helâl olup olmadığı konusundaki şer'î hükümde şüpheye dayanır. Bu şüphenin mevcûd olabilmesi için şer'î bir hükümden neş'et etmiş olması şarttır. Bu da ancak iiilin haram olduğunu reddeden şer'î bir delile dayanmasıyla mümkündür. Bu durumda failin zannına itibâr olunmaz. Failin işlediği fiili helâl veya haram sanmasının önemi yoktur. Çünkü şüphe bilgi veya bilgisizliğe değil; şerl delile dayanmaktadır. Hanefîler mahalde şüpheyi zina suçunda altı konuya hasretmişlerdir. Bunlardan birisi de kinaye lâfızlarıyla talâk-ı bâin ile boşanmış olan kadınla temas halidir. Geriye kalan beş yer cariyelerle temas ile alâkalı olup köleliğin ibtâlinden sonra tekrar bu konuya temas etmemiz yersiz olacaktır. Hariefîler talâk-ı bâinle (ayırıcı boşama) boşanmış olan kadınla birleşme halinde şüphenin mevcudiyetini şu esâsa dayandırmaktadırlar. İbâne ve öteki kinaye yollarıyla mülk durumu içtihada dayanmaktadır. Çünkü sahâbe-i güzîn bu konuda farklı görüşlere sâhibtir. Bilindiği gibi Hz. Ömer (r.a.), kinaye yolu ile boşamaların ric'î boşanma olduğunu söylemekteydi, Ric'î talâkta ise mülk durumu ortadan kalkmaz. îşte bu ihtilâf şüphe doğurmaktadır. Şâfiîler ve hantelîler ise kinaye yoluyla, talâk-ı bâinle boşanan bir kadınla birleşme konusunda hanefîlerin görüşüne uymaktadırlar. Mâlikîlerin bir kısmı yukarıdaki durumu benimserken, bir kısmı da böyle bir temasta şüphe durumunun bahis mevzuu olamayacağım be-lirtmektedir.

Ebu Hanîfe'ye göre; üçüncü bir şüphe yolu da, akid yoluyla şüphedir. Ona göre fiilin yasaklanmasına dâir akid yapılmışsa ve fail fiilin yasaklanmasını biliyorsa akid yoluyla şüphe durumu sabit olabilir. Şu halde Ebu Hanîfe'ye göre üç türlü şüphe durumu vardır: Fiilde şüphe, mahalde şüphe ve akidde şüphedir.

Fakat hanefîlerin diğer fakîhleri, akidde şüpheyi kabul etmemekte ve bu hususta cumhûr-u fukahâ'nın görüşüne uymaktadırlar.

Mahremlerle temas zinadır, haddi gerektirir. Bir şahıs kendisine haram olan bir kadınla evlenirse, bu nikâh İslâm hukukçularının ittifakıyla bâtıldır. Eğer temas ederse İmâm Mâlik, Şafiî, Zahirîler, Han-belîler ve Zeydîlere göre hadd gerekir. Hanefîlerden de İmm Yûsuf ve Muhammed bu görüştedirler. Fakat Ebu Hanîfe —yalnız kendisi— nikâhı kabul olmayan bir kadınla evlenen bir kişinin —anası, teyzesi, halası, kızı gibi— temasın haram olduğunu bildiği halde, temas ettiğini itiraf etse bile, hadd cezası gerekmez, ancak bu fiilinden dolayı ta'zîr cezası verilir.

Bu gibi hallerde Ebu Hanîfe şüphe söz konusu olduğu için haddi iskât etmektedir. Şüpheyi de şöyle açıklamaktadır: Şüphe nikâh akdiyle doğmaktadır ki, nikâh akdi bir kadının bir erkek için mübâh olmasının nedenidir. Nikâhtan sonra o kadının o kişi için mübâh olduğu tesbît olunamayınca bu durumda ortaya bir şüphe şekli çıkarmaktadır ki; şüphe dolayısıyla haddin durdurulması gerekir.
Fakat Ebu Hanîfe'ye karşı çıkanlar şöyle demektedirler: Temas, mülk veya mülk şüphesi olmadan, haram kılındığı konusunda icmâ' mevcûd olan bir kadınla vukua gelmiştir. Binâenaleyh temas eden kişi, işlediği fiilin haram olduğunu bilmektedir ve ma'zereti yoktur, dolayısıyla haddi tatbik etmek gerekir. Aralarındaki nikâh akdine gelince; bu, bâtıldır ve mutlak mânada geçersizdir. Böyle bir nikâh hiç olmamış hükmündedir. Mübâh kılan nikâh şekli sahih bir nikâh olduğu takdirde ancak şüpheyi câlib olabilir.
Bâtıl olduğunda icmâ' edilmiş olan her türlü nikâh ile —beşinci kadınla evlenmek, evli veya iddetli bir kadınla evlenmek ve önceden üç talâkla boşanmış olan bir kadınla başka bir kocayla evlenmeden Önce nikahlanmak gibi— temas yapıldığı zaman bu fiil zinadır ve haddi gerektirir. Arada bir akdin bulunması asla dikkate alınmaz ve müessir olmaz. Mâlik, Şafiî, Zahirî, Hanbelî, Zeydîlerin görüsü budur. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşleri de budur. Fakat Ebu Hanîfe akdin mevcudiyetini şüphe olarak kabul etmekte ve şüphenin haddi durduracağını öne sürmektedir. Bu yüzden ona göre bu tür temasların cezası ta'zîrdir.
Sıhhati ihtilaflı olan nikâhlar; müt'a, şiğar, tahlil gibi nikâhlarla, şâhidsiz veya velîsiz nikâhlanmalarla, talâk-ı bâinle boşanmış bacısı iddetini tamâmlarken diğer bir bacıyla evlenmek, talâk-ı bâinle bo§an-mış dördüncü hanımın iddetini beklemesi esnasında beşinci bir hanımla birleşmelerde hadd gerekmez. Çünkü nikâhın sıhhati konusunda suçlar arasındaki ihtilâf bir şüphe olarak kabul edilir ve şüphelerle haddler durdurulur. Ancak Zahirîler bu görüşte değildirler. Binâenaleyh onlar, bâtıl veya fâsid nikâhlara dayalı temaslar karşılığında hadd vurulması gerektiğini kabul ederler.
Zinaya zorlanan kadına hadd vurulmayacağı konusunda İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Çünkü bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Halbuki darda kalmanızın dışında size haram olanları O, uzun uzadıya açıklamıştır.» (En'âm, 119).
«Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve sının aşmamak şartıyla (yemesinde) bir günâh yoktur.» (Bakara, 173).
Allah'ın Rasûlü de şöyle buyurmaktadır; «Benim ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şeyler affolunmuştur.»
Ayrıca ikrah; şüphe durumunun mevcudiyetini —kabul edenlere göre— bir şüphe olarak değerlendirilir ve şüphelerle haddler durdurulur.
İslâm hukukçuları ittifakla kabul etmektedirler ki; mülcî ikrah ile tehdîd yoluyla ikrah arasında fark yoktur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) döneminde bir kadın ikrah yoluyla zinaya zorlanmış ve bu yüzden ona hadd tatbik olunmamıştır. Hz. Ömer devrinde de emirlerin cariyelerinden birisi yine emirlerin çocuklarından biri ile ikrah yoluyla tecâvüze ma'rûz kalmış ve Hz. Ömer çocuğa sopa vurdurduğu halde, cariyeye vur-durmamıştır. Keza bir kadın Hz. Ömer'e gelerek çobandan su istediğini, çoban kendisini teslim etmeyince su vermeyeceğini söylemiş ve kadın da

susuzluktan kurtulmak için kendisini çobana teslim ettiğini belirtmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali'ye bu durum hakkında ne buyurursun dediğinde Hz. Ali şöyle cevab vermiştir: Kadın mecbur kalmış kendisini çobana teslim ederek suyu elde etmiştir, karşılığını verince Hz. Ömer kadına hadd vurdurmamıştır.
Bir erkek zina etmeye zorlanırsa Mâliki mezhebinde pek kuvvetli olmayan ve Hanefî, Şafiî, Hanbelî ve Şia'nın Zeydİyye koluna göre ona hadd-i şer'î vurmak gerekir. Bu görüş taraftarlarının görüşü şudur: Kadın zinaya zorlanır, çünkü onun görevi kendini teslim etmektir, erkek ise uzvunun sertleşmesi gerektiği için zinaya zorlanamaz. Uzvun sertleşmesi ise isteğin ve arzunun delilidir. Bu görüş uyarınca erkeğin uzvu zorla sertleşmez. Temasın zorlama yoluyla olduğu tesbît olunursa hadd gerekmez.
Yukarda saydığımız mezheplerin tümünde kuvvetli olan görüş, İkrah yoluyla zina yapan erkeğe hadd-i şer'înin vurulmaması noktasındadır. Çünkü ikrah karşısında kadın ve erkek müsavidir. Kadına hadd îcâb etmediğine göre; erkeğe de icâb etmez. Kaldı ki, erkeğin uzvunun sertleşmesi gayet tabiîdir. Çünkü sertleşme erkeklik kudretinin varlığına delildir. Öte yandan korkunun sertleşmeyi önleyeceğini söylemek doğru değildir. Çünkü zorlanan kişi fiili işlediği takdirde değil, reddettiği takdirde korkuyla karşı karşıyadır. Temas fiili, bizatihi korkulacak bir fiil değildir. Bütün bunlardan öte ikrah bir şüphedir. Şüphe ile haddin tatbik olunmayacağı umûmî bir kaidedir.
Zahirîlere göre; ne ikrah olunan erkeğe, ne de ikrah olunan kadına hadd gerekir. Kadın, kendisiyle zina edilinceye kadar erkek de uzvunun başı kadının fercine girinceye kadar kendini tutsa her ikisine de bir şey gerekmez. Erkeğin uzvu ister sertleşsin ister.sertleşmesin, ister boşansırı ister boşanmasın. Çünkü her ikisi de fiili icra etmiş sayılmazlar. Sertleşme ve boşanma Allah'ın insanoğlunun yaradılışına verdiği tabiî bir haldir. Gerek isteyerek gerek zDrlanarak sertleşme vâki' olur ve bunda ihtiyarı yoktur.
Bir kadın zorlanan bir erkeğe; hiç zorlanmadan kendini teslîm ederse erkeğe bir şey gerekmez, ancak kadına hadd îcâbeder. Çünkü kadının fiili zinadır. Kaldı ki kadın, zorlanmış da değildir. Erkeğin affolunmasının kadına bir te'sîri yoktur. Çünkü erkek, işlediği fiili zorla işlemek mecburiyetinde kaldığı için affolunmaktadır. Kadının, erkeğin şartlarından istifâde etmesi söz konusu olamaz. Çünkü bu şartlar tamamen erkeğe hâstır. Bu husus bütün mezhepler tarafından kabl edilmektedir.
Temasta hatâ; iki türlüdür: Ya mübâh olan bir temasta hatâ edilecektir, ya haram olan bir temasta hatâ edilecektir.
a) Mübâh olan temasta hatâ edilmesi halinde; kasıd bulunmadığı için, ceza gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:
«Hatâ ile yaptığınızda size bir günâh yoktur. Fakat kalblerinizin bile bile yaptığında vardır.» (Ahzâb, 5).
Allah'ın Rasûlü de bu hususta şöyle buyurmaktadır: Ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şeyler kaldırılmıştır. Kaldı ki hatâ durumu; bir şüphedir ve şüpheyi kabul edenlere göre haddin durdurulması gerekir. Meselâ karısı olmayan birisine, bir kadın getirilip, bu karındır diyerek zifafa girdirilse ve adam da karısı olduğunu sanarak onunla temas etse, İslâm hukukçularına göre, ittifakla o adama hadd gerek-mez. Yukardaki durumda adama; karın budur, denilmeden de gerdeğe girdirilse

hüküm aynıdır. Bir kişi; yatağında bir kadın bulur ve karısı zannıyla onunla temas ederse, yahut karısını çağırır, başka bir kadın onun yerine gelir ve adam da çağırılanın karısı olduğunu zannederek onunla temas ederse, bu hallerde İmâm Mâlik, Şafiî, Ahmed tbn Hantel, Zahirîler ve Zeydîlere göre hadd gerekmez. Çünkü adain, işlediği fiilin mübâh olduğunu sanarak işlemektedir ve bu yüzden ma'zûrdur. Ebû Hanîfe ise, yatağında bir kadını bulup onunla temas eden kişiye hadd vurulması gerektiğini öne sürer. Ona göre haddi iskât eden husus; temas ettiği kadının helâl olması şüphesidir. Burada ise böyle bir şüphe bahis mevzuu değildir, sâdece yatağında bir kadının bulunması söz konusudur. Tek başına bir kadının yatağında bulunması ise, o kadının kendisi için helâl olduğunu sanmasına delil olamaz. Zîrâ bir insanın yatağına karısının dışında, dostlarından ve yakınlarından kadınlar da yatmış olabilir. Binâenaleyh böyle bir durumda zann, fiilin helâl olması için delil sayılamaz. Zina eden kişinin kör olması halinde de hüküm aynıdır. Yalnız Ebu Hanîfe'ye göre; adam karısını çağırır ve yabancı bir kadın gelerek; ben kannım, der, uzun uzadıya sohbet etmez ve her ikisinin sesi de kolayca ayırd edilmesi mümkün olmayacak şekilde biribirine benzerse hadd-i şer'î gerekir.
b) Haram olan temasta hatâ ise; cezayı affettirmez. Çünkü bu durum şüphe olarak kabul edilemez. Bu hususta bütün imamlar müttefiktir. Meselâ kendisine haram olan adama başka birisi gelir ve adam da çağırdığı kadın olduğu zannıyla onunla temas ederse hadd-i şer'î gerekir. Eğer adam kendisine haram olan birini çağınr, karısı gelir ve adam onunla temas ederse, temas ettiği kadının çağırdığı yabancı kadın olduğunu sanırsa, karısının kendisi için haram olduğu bahis mevzuu olmadığı için hadd gerekmez. Sâdece zannı dolayısıyla günahkâr clur.
tslâm hukukçularının ittifakıyla kabul edilmektedir ki: Temasa rızâ şüphe olarak kabul edilemez. Kendisini takdîm eden yabancı bir kadınla temas eden kişi, zina etmiş sayılır. İsterse o kadın velîsinin veya kocasının izniyle kendisini adama takdîm etmiş olsun. Çünkü zina kendini takdîm ve teslim ile mübâh olmaz. Bir kişinin Allah'ın haram kıldığı §eyi helâl ejme hakkı yoktur. Kadın kendi isteğiyle birleşmeye rızâ göstermişse de bu, bâtıl bir davranıştır ve fiili doğrudan doğruya zinadır.
Şayet bir kadın; yabancı birisine kendisini karısı olarak takdim edecek olursa, erkeğe hadd gerekmez, kadına ise hadd gerekir. Kendini gizleyen ve başka şekle bürünen bir kadın zânî olarak kabul edilmez, ancak ta'zîr cezası verilir.
Zina edilen kadınla sonradan evlenmek Ebu Yûsuf'un, Ebu Hanî-fe'den naklettiği bir rivayete göre; şüphe olarak kabul edilir ve haddi gerektirmez. Bir kadınla zina edip bilâhare onunla evlenen kişiye, bir rivayete göre; hadd tatbik olunmaz. Çünkü kadın nikâh yoluyla kocanın mülkü durumuna gelir ve' erkek ondan istediği gibi istifâde etme hakkına sahip olur. Mülkü durumuna gelen ve istediği gibi istifâde hakkı doğan kadının bu durumu bir şüphedir ve haddi önler. İmâm Mu-hammed ve Hasan'a göre; zinadan sonra vâki1 olan evlilik şüphe olarak kabul edilemez. Çünkü temas dcğrudan doğruya vâki' olmuştur. Zîrâ temas edildiği zaman kadın, erkeğin mülkü durumunda değildir. Evlenmenin ise geçmişe hiç bir etkisi olmayacağından te'sîri birleşme vaktine kadar uzanamaz. Bu son görüş, cumhûr-u fukahânın görüşüne uyar. Cumhûr-u fukahâ'ya göre; bir kadınla zina edip bilâhare evlenen kişinin evlenmesi, o suç için mukarrer bulunan cezaya müessir olmaz. Çünkü

önceden yapılan zinayla hadd îcâbetmiştir, bilâhare vâki' olan evlilik bu haldi iskât etmez.
Üzerine kısas vâcib olan bir kadınla temas eden erkeğe hadd-i şer'ı gerekir. Erkeğin kadına kısas hakkına sahip olması, şüphe olarak değerlendirilemez ve haddi durduramaz. Çünkü kısas hakkı, ancak erkeğe kadım öldürme hakkını tanır, ondan istifâde etme hakkını tanımaz.
Kadının kadınla temasının; Yüce Allah'ın şu âyet-i celile'si hükmünce haram kılındığı hususunda İslâm hukukçuları müttefiktirler: «Ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut sağ ellerinin sahip olduğu cariyeler hâriç. Onlar kınanmazlar. Ama kim de bunun ötesini isterse; işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-6).
Hür olan kadının elinin altındaki kölesi, mahrem sayılması nedeniyle kendisine he-lâl olmadığı sabit olduğuna göre, bir kadın eşinin dışında bir erkeğe veya bir kadına ırzını takdim ederse o ırzım korumamış olur ve haddi aşanlardan olur.
Allah Rasûlü de bu hususta şöyle buyurur: Erkek erkeğin avret mahalline, kadın da kadının avret mahalline bakamaz. Erkek erkeğe, kadın kadına bir tek elbise içine giremez. Bu not kadının kadına boşalmasını sarahaten haram kılmaktadır. Bir başka rivayette —ki, bu Ebu Musa'nın Hz. Peygamberden rivayetidir, hadîsin son kısmı şöyledir: Erkek erkeğe birleştiği zaman her ikisi de zânîdir, kadın kadınla birleştiği zaman her ikisi de zânîyedirler.
İslâm hukukçularının ittifakla kabul ettiklerine göre; bu fiil için hadd cezası gerekmez. Ancak günâh olduğu için ta'zîr cezası îcâbeder. Her ne kadar Eıbu Musa'nın rivayet ettiği hadîs —sahih olduğu kabul edilirse— iş bu fiili zina olarak tavsîf etmi§ İse de; fiil, haddi gerektiren zina fiili olarak kabul edilmez. Çünkü kadının kadına inzali her hangi bir uzvun idhâli ile olmaz. Halbuki haddi gerektiren zinada idhâl şarttır. Bu yüzden kadının kadına inzali ta'zîr gerektiren bir suçtur, haddi gerektiren bir suç değildir. Tıpkı erkeğin kadının fercine idhâl etmeksizin inzali gibi.
Erkeğin yabancı bir kadının eliyle istimna etmesi zina sayılmaz. Yabancı bir erkeğin kadının fercine parmağını sokması da aynı şekildedir. Lâkin her iki fiil de günâh olup ta'zîr gerektirir. İnzal ister vaki' olsun ister olmasın hem kadına ve hem de erkeğe ta'zîr cezası gerekir.
Erkeğin eliyle istimnasına gelince bu noktada ihtilâf vardır. Mâ-likîler ve Şafiîler Mü'minûn sûresindek: .«Ki onlar ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır. Doğrusu onlar bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-6) âyet-i celîlesine dayanarak istimnayı haram saymaktadırlar. Mâliki ve Şâfiîlere göre; müs-lüman erkek, eşi ve cariyesi dışında herkese karşı ırzını korumaktan sorumludur. Eğer bir kişi, eşinden ve cariyesinden başka birisine yaklaşırsa o haddi aşanlardandır. Yani Allah'ın helâl kıldığı şeyi aşıp haram kıldığı noktaya girenlerdendir. Zeydiyye mezhebi de bu görüştedir.
Hanefîler ise; şehevî arzulan celbetmek kasdıyla olduğu takdirde istimnayı haram saymaktadırlar. Fakat bir kişi evlenmemiş olup eline bir câriye de geçmemişse, şehvetinin mağlûbu olmaktan endîşe ederek, teskin maksadıyla istimna ederse bir mahzur olmaması ümit olunur. Hanefîlere göre; zina işlemekten korkulduğu zaman ondan daha aşağı olan istimnaya baş vurulabilir.

Hanbelîler ise; zinadan veya eşi, cariyesi bulunmayan, evlenmeye gücü yetmeyen kişinin şehvetinden endîşe ederek eliyle istimna etmesi halinde bir beis görmezler, evlenecek güçte olana ise istimna haramdır.
îbn Hazm'a göre; istimna mekruhtur ve günâh değildir. Çünkü kişinin eliyle cinsiyet uzvuna temas etmesi İcmâ-ı ümmetle mubahtır. Kişinin cinsiyet uzvunu ellemesi mübâh olduğuna göre, istimnada, ellemenin dışında meninin inzali kasdının ötesinde hiç bir şey yoktur ki, bu hak da hao&m değildir, tbn Hazm görüşünü şu âyet-i celîle'ye dayandırır: «Ve Allah size haram kılmış olduğu şeyleri bir bir açıklamıştır.» İstimna ise Allah'ın haram kıldığı hususlar arasında bulunmadığından dolayı şu âyet-i celîle hükmünce helâldir: «Yeryüzünde bulunan her şeyi bütünüyle sizin için yaratmıştır.» îbn Hazm, ahlâkî faziletlere uygun düşmediği için istimnayı mekruh sayar. Rivayete göre İslâm büyüklerinden bir çoğu, istimna konusunda söz etmişlerdir, bir grup mekruh kabul ederken, bir diğer grup mübâh kabul etmiştir. Mekruh sayanlar arasında Îbn Ömer, Atâ gibi İslâm büyükleri yer almaktadır. Mübâh sayanlar arasında da, Îbn Abbâs ve Hasan el-Basrî ile tâbi'İn'in ileri gelenlerinden bazıları yer alır. Hasan'm ifâdesine göre savaşlarda istimna yapıldığı vâriddir. Mücâhid de der ki; geçmişler, gençlerine kendilerini korumak için istimnayı emrederlerdi. Erkeğin istimnası konusunda söylenenlerin hepsi, cinsiyet uzvunu herhangi bir .şey sokmadan inzal edinceye kadar oynayan veya eliyle cinsiyet uzvunu ovalayan kadınların istimnası için de söylenir. Erkek için vârid olan hükümler, her mezhebin farklı görüş, çerçevesinde kadınların istimnası için de vârid-dir.
Etnı Hanîfe'ye göre; suçlunun şüphe durumunun varlığını iddiadan âciz olması, bizatihi bir şüphe olarak kabul edilir ve hadd-i sert tatbik olunmaz, isterse her ikisinin zina ettiği şâhidlerin şehâdetiyle sabit olsun. Çünkü dilsiz kadın ve erkek şüphe durumunun mevcudiyetini iddiadan âcizdirler. Şayet konuşabilecek durumda olsalardı, belki de şüphe durumunun1 bahis mevzuu olduğunu iddia edeceklerdi. Aklı başında iken zina eden delinin durumu da aynıdır. Hattâ Ebu Hanîfe —ikrarını yazı veya işaretle yapmışsa— dilsizin ikrarı halinde bile had-din tatbik olunmayacağını ileri sürer. Çünkü Ebu Hanîfe'ye göre; muteber olan ikrar, şahsa hitaben yapılan ikrar ve ifâdedir, yazma ve işaret değildir. Şayet dilsiz, ikrarını yazıyla yazsa veya çevresindeki kimselerce ma'lûm olan işaretlerle ikrar etse, hadd tatbik olunamaz, çünkü şer-i şerîf haddin vücûdunu nihâî beyân esâsına dayandırır. Beyân ise ancak sarahat halinde son noktaya varmış olur. Beyânın nihâî hali, sözle ve ifâde ile belirtilir, yazı ve açıklama nihâî beyân sayılamaz.
Zeydîler ise Ebu Hanîfe'nin görüşüne uygun olarak dilsizlik ve deliliğin bir şüphe olduğunu ve haddi önleyeceğini kabul ederler.
Mâliki, Şafiî ve Hanbelîlere göre;-suçlunun şüphe durumunun mevcudiyetini iddiadan âciz olması, şüphe olarak kabul edilmez. Onlar, zina delilleriyle sabit olursa dilsize ve deliye hadd-i şer'înin uygulanacağını öne sürerler. Keza her üç mezhep de dilsizin yazı ve işaretle ikrarını —işareti şüpheye mahal kalmayacak şekilde anlaşıldığı sürece-kabul ederler.
Zahirîlere göre ortada delil mevcûd ise inkâr ve ikrarın anlamı yoktur. Kaldı ki zahirîler, şüphe durumunu ve şüphelerle haddlerin durdurulacağını kabul etmezler.

Bu iki ana prensib gereğince zahirîlere göre; suçlunun şüphe durumunun mevcudiyetini iddiadan aciz olması, haddin tatbikine te'sîr etmez.
Ebu Hanîfe'ye göre; ortada ikrardan başka bir delil yok ise zina edenlerden birisi ikrar, diğeri de inkâr ederse, bu şüphe olarak kabul edilir ve inkâr edene ceza verilemez. Çünkü inkâr edenin aleyhinde Öbür sanığın ikrarından başka hiç bir delil yoktur. înkâr edenin aleyhindeki ikrar eksik bir delildir. îkrar edene hadd vurulamaz; çünkü biz inkâr edenin İnkârını doğrulamakla, ikrar edenin yalancılığını kabul etmekteyiz. O da bu yüzden mahkûm olmaktadır. Bunun nedeni; inkâr edenin hakkında reddedici bir delil nedeniyle hadd mümkün olmamaktadır. Onun bu durumu, ikrar edenin hakkında da aynı durumun bulunmadığı şüphesini ortaya çıkarır. Çünkü zina. bir kişiden değil iki kişiden meydana gelebilen bir suçtur. İnkâr edenin şüphe durumu söz konusu ise bu, her iki tarafa da te'sîr eder. Zîra zinayı ikrar eden, mutlak olarak değil, inkâr eden şahısla zina ettiğini ikrar etmektedir. Şer-i Şe-rîf; ikrar edenin ikrar ettiği hususun aynısını inkâr eden hakkında engellediğine göre, ikrar edende de fiilin bizzarûre engellenmesi gerekir. Lâkin Hanefîlerden Ebu Yûsuf ile Mühammed; İmâm Mâlik, Şafiî, Hanbelî, Zeydi mezhebi mensubunun görüşlerini benimserler. Buna göre, ikrar edene ikrarından dolayı hadd uygulanır, diğerinin inkârı onun cezasına te'sîr etmez. Çünkü ikrar; ikrar eden hakkında bir hüccettir. İnkâr edenin hakkında zina sabit olmaması, ikrar edenin hakkında zinanın mevcûd olmaması şüphesini doğurmaz. Zahirîlere göre zina edenlerden birisinin inkârı; ikrar edenin cezasına te'sir etmez. Çünkü zahirî mezhebi, şüphe-halinde haddin iskât edilmesini öngörmez. Onlara göre genel kaide şudur: Bir kimse akil-bâliğ olur, zorlanmadan başkasının malı, kanı ve uzvu ile ilgili ikrarda bulunursa ikrarının neticesine katlanır ve bir daha rücû hakkı yoktur. Şayet rücû ederse bundan faydalanamaz. Dolayısıyla kendi aleyhinde yaptığı itiraf ile lazım kıldığı kan, hadd veya malı ifâ mecburiyetindedir.
İki Taraftan Birinin Eşlik İddiasında Bulunması:
İki taraftan biri zina durumunun mevcudiyetini ikrar eder öbür taraf ta eşlik durumunun mevcudiyetini iddia ederse, Ebu Hanîfe ve Hanbel'e göre; her ikisine de hadd vurulmaz. Çünkü nikâh iddiası doğru olması muhtemel olan bir iddiadır. İddia durumu aralarında nikâh bağı bulunduğunu ortaya çıkarır ki bu da haddi iskât eder. Çünkü nikâh iddiasının doğru olma ihtimâli vardır, tmâm Mâlik ve Şafiî ise eşlik durumu sabit olmadıkça ikrar edene hadd cezası vurulmasını öngörürler. Zahirî vi Zeydîlerin de prensib olarak bu görüşte olmaları îcâb-eder.
Bir şahıs bir kadınla temas halinde bulunur, erkek ve kadın birbirlerinin eşi olduklarını iddia ederlerse, cumhûr-u fuhahâ'ya göre —şâ-hidler onlann evli olmadığı, dolayısıyla zina ettikleri hususunda şehâ-det etmediği sürece— söz, onlann sözüdür. Lâkin İmam Mâlik, eşlik iddiasında bulunanların isbât etmesini şart koşar. ŞâhÎdler onlann zina ettiklerine şehâdet ederlerse; nikâh ile ilgili deliller ortaya konmadıkça, eşlik iddiası haddi iskât etmez. Çünkü, onlann zina ettikleri hususunda şâhidlerin şehâdette bulunması, eş olmalarını önler ve bu durum sâdece sözleriyle ortadan kalkmış olmaz. Bazıları ise erkekle kadının birbiri için yabancı oldukları bilinmediği sürece haddin vurulmayacağı görüşündedir. İddianın doğru olması muhtemeldir. Bu ihtimâl ise şüphe durumunun varlığım ortaya koyar.

İbn Hazm ise; iddia edenlerin yabancı veya bilinenler olması halini birbirinden ayırmak gerektiğini Öne sürer. Tutulanlar eğer yabancı ve bilinmeyen kişilerse hadd gerekmez. Zina ettikleri hususunda elde belge dahi bulunsa aralarında nikâh bulunduğuna dâir delil getirmeye zorlanamazlar. Şayet kadın ma'rûf değilse ve kocası olmadığı da bilinmekte ise temas eden erkeğin söylediği mümkün olan bir hal ise herhangi bir şey gerekmez. Çünkü aslolan, kanlarının ve ırzlarının haram olmasıdır. Allah Rasülü şöyle buyurmaktadır: Şüphesiz ki sizin kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize haramdır. Şu halde Allah'ın haram kıldığını mübâh saymak ancak şüpheye mahal kalmayacak şekilde ta'yînle caiz olur. Şayet her ikisinin yalan söylemesi kesin bir hal almışsa; hadd-i şer'î vurmak vâcibdir.
Zina ettikleri hususunda şâhidler bulunan kişiler için bekâretin bakî kalması; Ebu Hanîfe, Şafiî, Hanbel ve Şia'dan da Zeydîlere göre şüphe olarak kabul edilir. Dört kişi bir kadının zina ettiği hususunda şâhidlik yapar ve güvenilir kadınlar da onun bakire olduğuna şehâdet ederlerse, şüphe durumu söz konusu olduğu için hadd tatbik olunmaz. Bilindiği gibi yalnız başına şehâdetle hadd tatbik olunmaz. Fakat İmâm Mâlik kadına hadd vurulmasını gerekli görür, çünkü ona göre isbât, inkârdan öncedir. Ayrıca temasın bekâret zarı izâle edilmeden vâki olması da muhtemeldir. Ebu Hanîfe'nin talebelerinden îmânı Züfer de aynı görüştedir. Zahirîler de bu görüşü kabul ederler. Fakat Zahirî mezhebinden tbn Hazm, kadının bakireliğinin şeklinin belirtilmesi durumuna göre hükmün farklı olacağı görüşündedirler. Kadınlar, bakire olduğunu söylerler ve haşefenin girmesi mümkün olmayacak kadar küçük olduğunu belirtirlerse, şâhidlerin de yalan söyledikleri kabul edilir bu takdirde şâhidlerin şehâdetiyle hüküm infaz olunmaz. Eğer'kadınlar, bekâret zarının yayvan biçimde olduğunu ve haşefenin girmesi halinde zarın zedelenmemesi durumunun bahis mevzuu olabileceğini söylerlerse, şâhidlerin doğruluğu ortaya çıkar. Çünkü haşefenin duhûlü ile hadd gerekir ve o kadına hadd-i şer'î uygulanır. Çünkü şâhidlerin yalancı oldukları veya vehmettikleri kestirilmiş değildir.
Bekâret zarının izâlesi konusunda ister şüphe ister yakın ile hadd-i şer'î sakıt olsun, şâhidlerin şehâdet ettikleri fiilin mevcudiyeti bir suç olarak kabul edilir ve ta'zîr cezası verilir.

b- Temas Kasdı

Zina suçunun zina eden erkek veya kadın 'tarafından işlenmiş olabilmesi için, zina kasdının veya suç kasdımn bulunması şarttır. Suçlulardan birisi fiilin haranı olduğunu bilmeden ve kasıdlı olarak işlerse hadd-i şer;î gerekmez. Karısından başka birisiyle gerdeğe girip, karısı zannıyla temasta bulunmak veya kocasından başka birisiyle gerdeğe girip kocası zannıyla kendini ona teslim etmek veya yatağında bir kadın bulup karısı olduğunu zannederek onunla temas etmek veya yatağında bir erkek bulup kocası olduğunu zannederek kendisini ona tes-lîm etmek veya başka bir kocası olduğu halde onu izleyerek bir kişiyle evlenen kadına ikinci kocanın duhûlü gibi ikinci koca birincisini bilmediği sürece fiilinden mes'ûl değildir.— veya karısını talâk-ı bâinle boşayan bir erkeğin kadının yanına girmesi, fakat kadının boşadığını bilmemesi gibi. Suç kasdının yanı sıra işlenen fiilin haram olması da şarttır.

Keza yabancı bir kadınla birleşmek isteyip yamlarak kendi karısıyla birleşen kimse de zânî sayılamaz. İsterse o kişi temas ettiği kadının yaoancı clduğunu zannetsin. Zîrâ vâki' olan temas haram bir temas değildir.
Prensib olarak İslâm hukukuna göre, İslâm yurdunda yaşayanların hükümleri bilmemeleri ma'zeret sayılmaz. Meselâ bir adamın zinanın haram olduğunu bilmemesi ma'zeret sayılmaz. Fakat İslâm hukukçuları, içinde bulunduğu şartlar nedeniyle ahkâmı bilmesi mümkün olmayan kimselerin cehaletinin ma'zeret olarak kabulünü istisnaî şekilde caiz görürler. Meselâ yeni müslüman olmuş bir kişi İslâm yurdunda yetişip büyümemişse, durumu icâbı zinanın yasak olduğunu bilmemiş olabilir. Keza deli ifâkat bulup zinanın haram olduğunu bilmeden zina işlemiş olabilir. Bu ve benzeri hallerde ahkâmı bilmemek ceza verilmemesi için ma'zeret olabilir. Suçlu, nikâh türlerinden herhangi birisinin bâtıl olduğunu bilmediğini iddia eder ve o nikâh şekli de zina olarak kabul edilmekte ise, bazı fukahâya göre; suçlunun ahkâmı bilmemesi ma'zeret olarak, kabul edilmez. Çünkü bu kapının açılması haddin is-kâtına vesile olabilir. Kaldı ki esasen her ferdin neyin helâl, neyin haram olduğunu bilmesi şarttır. Bazı fukahâya göre ma'zeret olarak kabul edilir. Çünkü ahkâmı bilmek bilgiyi gerektirir ve bilgisizler için ahkâmın derinliklerine vâkıf olmak mümkün değildir. Bu son görüşün taraftarları ahkâmı bilmemeyi bir şüphe durumu olarak kabul ederler ve şüphenin haddi durduracağını öne sürerler. Ancak ta'zîr cezasını affettirmeyeceğini kabul ederler. Bu konuda sahâbe-i güzînden bize intikâl eden bazı hükümler vardır. Şöyle ki: Hz. Ömer (r.a.) devrinde bir kadın iddeti esnasında evlenir. Durum Hz. Ömer'e intikâl edince o, kadına ve erkeğe: Bu durumu biliyor muydunuz? diye sorar, onlar: Hayır, karşı-lığını verirler. Hz. Ömer: Eğer bilseydiniz sizi recmederdim, der ve her ikisine de sopa vurdurarak ayırır. Bir başka hâdise de şöyledir: Kadının birisi Hz. Ali (r.a.)ye gelerek: Benim kocam cariyemle zina etti, der. Kocası da gelip karısının doğru söylediğini, onun malının kendisine helâl olduğunu ifâde eder. Hz. Ali (r.a.) de adamın bilgisizliğini öne sürerek hadd tatbik etmez.
Fakat zinanın haram olduğunu bilmemenin ma'zeret sayılmasıyla, nikâhın sakat veya bâtıl olduğunu bilmemenin ma'zeret sayılması arasındaki fark, gözden uzak değildir. Birinci ma'zereti kabul; suç kasdı-nın bulunmadığı esâsına dayanarak suçlunun cezasının affını gerektirir. İkinci ma'zeretin kabulü ise —kabul edenlere göre— suç kasdını ortadan kaldırmaz, ancak ma'zeret şüphe olup haddi durdurur fakat ta1-zîr cezasını engellemez.

Zina Suçunun Cezası

îslâmın başlangıcında zina cezası; evlerde hapsedilme, kınama ve döverek eziyet şeklindeydi. Zinaya verilen ceza şu âyete dayanıyordu: «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin, eğer onlar şehâdet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol göste-rinceye kadar evlerde göz altında tutun, sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tevbe eder ıslâh olurlarsa artık cnlardan vazgeçin. Çünkü Allah Tevvâb, Rahim olandır.» (Nisa, 15-17).
İslâm hukukçuları bu üç âyetin tefsiri hususunda değişik görüşlere sahiptirler. Bazılarına göre; birinci âyet sâdece kadınlarla ilgili, erkeklerle ilgili değildir. İkinci

âyet ise; birinciye bağlı olarak gelmektedir. Ve bağlantıyı «İçinizden fuhuş yapanların» âyeti sağlamaktadır. Daha önceki hükme muzâf olarak erkekler için ziyâdelik getirmektedir. Bu takdirde zina eden kadınların hükmü, ölünceye veya Allah kendileri için başka bir hüküm bildirinceye kadar evlerinde hapsedilmeleri oluyordu. Zina eden erkeklerin hükmü ise eziyet idi.
Diğer bazı fakînlere göre; birinci âyet evlilerin, ikinci âyet ise bekârların durumunu açıklamaktadır. Onlar demektedir ki; âyetin metnindeki «kadınlarınızdan» ta'bîri evli kadınlar içindir. Çünkü «kadınlarınız» ta'biri bir eşlik izafe etmektedir. Keza her iki nass birbirinden farklı iki ceza getirmektedir. Bunlardan birisi daha ağır, diğeri hafifti. Ağır olan (recm) evliler, hafif olan (sopa) bekârlar içindir.
Bir diğer gruba göre; «sizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin.» âyeti, «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşıiçinizden dört şâhid getirin.» âyetini neshetmiştir. Bu görüşün taraftarları birinci âyette erkek ve kadınların kasdolunduğunu ifâde etmektedirler.
Yine İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki; her iki âyet, Nûr süresindeki şu âyetle nesholunmuştur. «Zina eden erkekle, zina eden kadından her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhi-iet gününe inananlar iseniz Allah'ın dininde sizi onlara karşı acıma duygusu tutmasın. Mü'minlerden bir grup ta bunların azabına şahid olsun...ü> (Nûr, 2).
Allah Rasûlü de bu hususta şöyle buyurmaktadır: Alın benden. Allah onlar için bir yol koymuştur. Bakirenin bakire ile zinası yüz sopa ve bir yıl sürgün, evlinin evli ile zinası yüz sopa ve taşla recm'dir.
Bilâhare bekâr erkeğe sopa ve sürgün cezası verilmesi kararlaştırılmış fakat eziyet edilmesi hususunda ihtilâf vardır. Evli zânîler için de recm cezası kabul edilmiştir, ancak sopa vurulması konusunda ihtilâf vardır ki, biz bu ihtilâflara aşağıda temas edeceğiz.
Evli zânîlerin recm edileceği konusunda Haricîlerin bir kolu olan Ezrakîlerin dışında bütün müslümanlar müttefiktirler. Sâdece Ezrakî-ler, haber-i vâhid tevatür derecesine ulaşmadıkça makbul saymazlar. Halbuki Hz. Peygamberin recmettiği, hem kavlî hem de fiilî sünnette vâriddir.
Kavlî sünnette delil, yukarda zerkettiğimiz hadîs-i şeriftir. Bunun dışında daha pek çok hadîs-i şerîf bulunmaktadır ki, biz bunlardan bazılarım aşağıya dercediyoruz.
Ebu Hüreyre ve Zeyd tbn Hâlid rivayet ederler ki: Bedevi bir adam Allah'ın Rasûlüne gelerek dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, benim hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet. Öbür hasmı ise —ondan daha bilgiliydi— evet, aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet de bana izin ver, dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; anlat bakalım, dedi. Adam: Benim oğlum bunun yanında işçi idi. Karısıyla zina etmiş. Ben oğlumun recmedilmesi gerektiğini haber aldım ve onun için yüz koyun ve oğlak fidye verdim. Fakat bilenlere sordum; oğluma sopa vurulup bir yıl sürgün edilmesi, bu adamın karısının da recmedilmesi gerekiyormuş, dedi. Allah Rasûlü buyurdu ki: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yşrnîn, ederim ki, ben sizin aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim: Oğlak veya koyun geri verilecektir, oğluna da yüz sopa ve bir yıl sürgün vardır. Ey emîr —Eşlem kabilesinden bir adam— yarın !bu kadına git, eğer itiraf ederse onu recmet... Râvîlerin rivayetine göre; emîr, ertesi gün

kadının yanma varmış, kadm durumunu itiraf edince Rasûlullah'ın buyruğuyla onu recmetmiştir.
Rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet getiren müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisi ile helâl olur, cana can, zina eden evli ve îslâm cemâatini terkederek dininden dönen.
Fiilî sünnetine gelince, Rasûlüllah (s.a.) Mâiz'i ve Gâmid'li kadım ve zinâ eden iki yahûdinin recmini emretmiştir ki, bunların hepsi Ra-sûlullah (a.s.) dan nakledilen rivayetle sabittir:
a- Ebu Hüreyre (r.a.)nin rivayetine göre; adamın birisi Rasûlullah (a.s.) mescidde iken yanına gelmiş ve ona şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, ben zinâ ettim. Hz. Peygamber ondan yüz çevirmiş, fakat o dört kere aynı şeyi tekrarlamış. Adam, kendi ağzıyla dört kere şehâ-det edince Rasûlullah (a.s.) onu çağırarak demiş ki. Sende delilik var mıdır? Adam: hayır, demiş. Rasûlullah (a.s.): Evlendin mi? diye sormuş. Adam: EVet, demiş. Rasûlullah (a.s.) bunun üzerine şöyle demiş: Onu götürün ve recnıedin. îbn Şihâb der ki; Câbir İbn Abdullah'tan duyanlar onun şöyle dediğini naklederler: O adamı recmedenler arasında ben de vardım, onu namazgahta recmettik. Taşlar fırlatılınca adam kaçtı, biz ona Harre'de ulaştık ve recmettik.
b- Süleyman îbn Büreyde babasından rivayet eder ve der ki; Evs kabilesinden Gâmid'li bir kadın Rasûlullah (a.s.)ın yanına gelerek der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, beni temizle. Allah'ın Rasûlü: Ne oldu sana git Allah'tan bağışlanmanı dile ve tevbe et, buyurur. Bunun üzerine kadın der ki: Görüyorum ki beni de Mâiz İbn Mâlik'i geri çevirdiğin gibi çevirmek istiyorsun. Vallahi ben zinadan hâmile kaldım, demiş. Allah Rasûlü : Ya Öyle mi? deyince kadın : Evet, demi$. Rasûlullah : Kar-nındakini doğuruncaya kadar bekleyeceksin, buyurmuş. Râvî der ki; Allah Rasûlü kadın doğumunu yapıncaya kadar onu Ansâr'dan bir adama emânet etti. Kadın doğumunu yapınca adam Hz. Peygambere gelerek: Gâmid'li kadın doğum yaptı, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki: ‚Onu şimdi recmetme, çünkü çocuğunu emzirecek kimse bulamazsın. Ansâr'dan bir adam ayağa kalkarak: Ey Allah'ın peygamberi onu emzirtmek bana aittir, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kadını recmettirdi,
c- İbn Ömer (E.a.) rivayet eder ve der ki; yahûdîler Hz. Peygam-ber'e zinâ etmiş bir erkeği ve kadını getirdiler. Hz. Peygamber onlara dedi ki: Bunlar hakkında sizin kitabınızda neler görüyorsunuz? Dediler ki: Onların yüzlerini karartır ve rezîl ederiz. Allah Rasûlü buyurdu . ki: Yalan söylediniz, sizin kitabınızda onlar recmedilir, eğer doğru sözlü iseniz size Tevrat'ı getirin o kısmı okutayım. Yahudiler Tevrat'ı getirdiler ve bir okuyucu da beraberlerinde geldi, mezkûr bölümü okudu nihayet bir noktaya geldi ki elini üzerine koydu ve kaldıramadı. Kendisine; elini kaldır, denilince elini kaldırdı, baktılar ki o kısım zinâ edenin recmolunacağı bölümdür. Bunun üzerine okuyan kişi veya yahûdîler dediler ki: Ya Muhammed (a.s.) Tevrat'ta recm âyeti yazılı, fakat biz kendi aramızda onu kaldırdık. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların recmedilmesini emretti, tbn Ömer der ki; ben onların kendilerine atılan taşlardan sakındıklarını bile gördüm.

Şeriatı gönderen Yaratıcı, evlilerle bekârlar arasında bir ayırım gözetmektedir, çünkü bir kadına sahip olduktan sonra evli birinin zina işlemesi son derece çirkin bir harekettir, cezasının da ağır olması gerekir. Hulâsa zinanın cezası iki türlüdür:
a- Bekârlar için,
b- Evliler için.

a- Bekârlar tçin Zinanın Cezası

İster erkek ister kadın olsun, bekâr birisi zina ederse iki tür ceza ile cezalandırılır:
a- Sopa
b- Sürgün.
Çünkü Allah'ın Rasûlü bu hususta şöyle buyurmuştur: Alın, işte benden. Allah onlar için bir yol halketti. Bekârın bakire ile zina etmesi yüz sopa ve sürgündür. Gözden uzak tutulmaması gereken bir husus ta; îslâm hukukunun zina suçunda hürlerle kölelere farklı ceza vermesidir. Buna göre zina eden kölelerin cezası hafif, hürlerin cezası ağırdır. Burada her birinin kendi özel şartları dikkate alınmıştır. Biz yeryüzünden kölelik kaldırıldığı için burada Sâdece hürler için konulan cezayı açıklayacağız, kölelerle ilgili cezaların açıklanmasına luzûm görmüyoruz:
a- Sopa cezası: Bakire birisi zina ederse Yüce Allah'ın: «Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun.» (Nûr, 2) âyet-i celîle'si hükmünce, yüz sopa vurulur. Allah Rasûlü de şöyle buyurur: Alın işte benden. Allah onlar için bir yol halketti. Bekârın bakire ile zinası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Sopa cezası haddir yani cezası önceden takdir olunmuştur. Binâenaleyh hâkimin herhangi bir sebep veya şarta dayanarak bu cezayı artırıp eksiltme hakkı yoktur. Keza cezanın infazını durduramaz, yerine bir başka ceza veremez. Devlet yöneticisi de bu hususta hiç bir yetkiye sahip değildir, tümünü veya bir kısmını affedemez. Cezanın infazı konusundan bahsederken; sopa vurma şekli ve şartları üzerinde ayrıca duracağız.
b- Sürgün cezası: Bekâr bir kimse zina ederse yüz sopa vurulur ve bir yıl sürgün edilir. Şu halde sürgün, zinanın ikinci cezasıdır. Fakat îslâm hukukçuları sürgünün vâcib olup olmamasında ihtilaflıdırlar. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; sürgün vâcib değildir. Fakat Ebu Hanîfe, İmam'ın (devlet reisinin) faydalı bulması halinde sürgün ve sopayı birleştirebileceğine cevaz vermektedirler. Şu halde Hanefîlere göre sürgün cezası; hadd cezası olmayıp ta'zîr cezasıdır. Şia'nın Zeydiy-ye kolu da bu görüştedir.
îmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel ise; sopa ile sürgünün birleşmesini vâcib kabul ederler. Onlar sürgünü sopa gibi hadd kabul ederler ve bu görüşlerini Rasûlullah (a.s.)ın yukarda zikrettiğimiz şu hadîs-i şerifine dayandırırlar: Bekârın bakire ile zinası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Adı geçen İmamlar Hz. Ali ile Hz. Ömer'in sopa cezası ile birlikte sürgün cezası verdiklerini, sahabeden hiç kimsenin bunu reddetmediğini belirterek, mezkûr halîfelerin bu amelinin icmâ niteliğini taşıdığını Öne sürerler. Zahirîler de bu görüşte olup sürgünün nass'ın sarâhatıyla sabit olduğunu belirtirler.
İmâm Mâlik'e göre; sürgün cezası kadınlar için değil erkekler içindir. Zîrâ kadın korunma ve muhafazaya muhtaçtır. Sürgün edildiği takdirde mutlaka mahrem veya

mahrem olmayan birisinin de beraberinde sürgün edilmesi îcâbedecektir. Aslında kadının mahremsiz sürgün edilmesi caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: Allah'a ve âhiret gününe inanan kadının bir gece ve günlük yola mahremsiz çıkması helâl olmaz. Hem kadının mahremsiz sürgün edilmesi, onu ahlâksızlığa sevkeder ve sıkıntıya düşmesine sebep olur. Eğer mahremiyle birlikte sürgün edilecek olursa; bu da zanî olmayan yani suçsuz birisinin sürgün edilmesi durumunu doğuracaktır. Eğer kadınla beraber sürgün edilenin ücretini ödetmek zorunluluğu konulacak olursa; bu, Şer-i Şerifte vârid olmayan bir cezanın suçluya ilâve olarak verilmesidir ki, benzer cezayı erkek için uygulamak söz konusu olamaz. Bunun için Mâlikîler sürgünle ilgili haberi sâdece erkeğe hâs kabul et-mektedirler. Çünkü bu hükümle tahsis etmeden amel; hükmün mefhûmuna muhalif düşer. Hükmün mefhûmunda, zina eden kişiye mezkûr cezadan fazla bir şey öngörülmemiştir. Halbuki kadına sürgün cezasını öngörmek, ona fazla yük yüklemek demektir. Kaldı ki belirttiğimiz se-beblerden dolayı âyetin hükmünü ta'mîm edecek olursak, gelişindeki hikmeti ortadan kaldırmış oluruz. Şöyle ki; hadd cezası, suçu önlemek için vâcib'olan bir cezadır, kadının sürgüne gönderilmesi ise onu suça teşvik ve kendisine yeni suç imkânı hazırlamak olur.
Şâfiîler, Hanbelîler ve Zahirîlere göre; sürgün, hem erkeğe hem de kadına vacip bir cezadır.
Sürgünün Mâhiyeti: İslâm hukukçuları sürgünün mâhiyeti konusunda ihtilaflıdırlar. îmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe sürgünün, hapis mânâsına geldiğini söylerler. Bu takdirde sürgün edilen kişi, sürüldüğü memlekette bir sene hapsolunur. Hanefî ve Mâlikîlere göre sürgün; suçlunun, suçun işlendiği mahallin dışındaki bir beldede hapsedilmesi demektir.
Şafiî ve Hanbelîler ise sürgünün; suçlunun suçu işlediği beldeden başka bir beldeye sürülmesi mânasına geldiğini ve sürgün edilen kişinin sürgün edildiği memlekette gözetim altında tutulmasını, ancak hapsedilmemesini kabul ederler. Şu halde Şafiîler ve Hanbelîlere göre sürgün; bir başka memlekette suçlunun gözetim altında tutulması demektir. Zahirî mezhebi de bu görüştedir.
Bazı îslâm hukukçuları da sürgün mahallinin, namazın kısaltılması gereken seferi mesafeden az olmamasını şart koşarlar. Bazı fakîhler ise sürgün mesafesinin hâkime bağlı olduğunu, belli bir mesafe ile sı-nırlanamayacağım kabul ederler. Onlara göre suçlu; hâdise mahallinden bir mil uzaklıktaki bir köye sürülse bile kâfidir. Sürgün köyden köye olacağı gibi şehirden şehire de olabilir. Çünkü sürgün lâfzı hadîste mutlak olarak ifâde edilmiştir, binâenaleyh sürgün kelimesine verile-bilecek en az mesafeyi içine alır. Gözetimden maksad; süresi bitmeden Önce kendi memleketine veya —bazı fakîhlere göre— seferîlik mesafesinden kısa mesafede bir yere dönmesinin önlenmesidir. Bazı fukahâya gere de gözetimden maksad; sürgün edilen kişinin sürgün edildiği mahalde ikâmete zorlanmasıdır. Yani sürüldüğü yerden dışan bırakılmama-sıdır. Şâfiîlere göre sürgün, prensib olarak nefy mânâsına gelir. Ancak suçlunun, sürüldüğü şehirden çıkıp suçu işlediği yere dönmesinden kor-kulursa; sürüldüğü mahalde hapsedilmesi de caizdir. Şafiîler; sürüldüğü mahalden kaçıp kendi memleketine dönen suçlunun, tutularak tekrar sürüldüğü yere gönderilmesini ve sürenin yeniden başlatılmasını öne sürerler. Böylece hem suçlunun yalnız kalması sağlanmış olur, hem de sünnetten

uzaklaşılmamış olur. Hanbelîlere göre de; suçlu, sürüldüğü mahalden kaçıp yeniden memleketine dönerse yeniden tutulup sürgün, edildiği yere gönderilir, ancak sürgün edilme süresi eski müddete binâ-edilir. Sürgünün başladığı tarihten itibaren senenin doldurulması sağlanır, sene yeniden başlamaz.
Bir beldeden bir başka beldeye sürgün edilmiş olan kişi, sürgün edildiği beldede tekrar zina edecek olursa; o takdirde tekrar sopa vurulur ve başka beldeye sürgün edilir. Ancak birinci sürgünden arta kalan ceza; haddlerin aynı cinsten olması nedeniyle, ikinci sürgünün süresi içine girer. Mâliki, Şafiî ve Hanbelîler bu konuda müttefiktirler. Lâkin Zahiri mezhebi mensûblan; birinci sürgünün süresi tamamlandıktan sonra, ikinci sürgünün başlaması gerektiğini öne sürerler. Çünkü onlara göre; bir hadd ile gereken ceza, başka bir hadd ile sakıt olmaz. Bir kişi gurbet elde zina ederse, kendi memleketinden başka bir memlekete sürgün edilir. Sürgün edildiği memlekette de zina ederse sürgün edildiği memleketin dışında bir başka memlekete sürülür. Mâ-îikî mezhebine mensûb bazı fakîhlere göre; yabancının zina edildiği beldede hapsedilmesi onun için sürgün sayılır. Lâkin Şafiî ve Hanbe-lîler zina ettiği o beldeden de sürülmesi gerektiğini belirtirler.

b- Evliler için Zinanın Cezası

İslâm hukuku; zina suçunda evli zânî ile bekâr zânî arasında ayırım yapmıştır, bekârın cezasını hafifletirken, evlinin cezasını araştırmıştır. Yukarda belirttiğimiz gibi bekâra sopa ve sürgün cezası verirken, evliye sopa ve recm cezası vermiştir. Recm; taş veya benzeri şeyler atılarak öldürmek demektir.
Bekâra verilen cezanın hafifletilmesi için gösterilen sebeb, evliye verilen cezanın ağırlaştırılması için gösterilen sebebin aynısıdır. İslâm şeriatı fazilet esâsına dayanır. Ahlâk ve namus duygusuna itinâ gösterir. Soyun kirlenip karışmasını önler. İnsanın şehvetiyle mücâdele etmesini ve helâl yoldan başka bir yolla şehvetini tatmin etmemesini öngörür. Şehveti tatmin etmenin helâl yolu evliliktir. Evlilik çağına gelmiş erkeklerin, fitneye nıa'rûz kalmamaları veya güçlerinin yetmeyeceği bir halle karşılaşmamaları için evlenmelerini öngörür. Eğer kişi ev-lenmez şehveti akıl ve irâdesine baskın gelirse İslâm hukuku o kişiye yüz sopa ve bir yıl sürgün cezasını gerekli görür. Onun bu hafif cezaya çarptırılmasında yardımcısı; suçu işlemesine vesile olan evlenme halinin bulunmayışıdır. Fakat bir kişi evlenip sonra suç işlerse onun cezası sopa ve recmdir. Çünkü evlilik, zina suçuna giden kapıları kapar. İslâm hukuku evlilikten sonra zina suçunun işlenmesine vesîle olacak hiç bir ycla müsâade etmez. Fakat İslâm şeriatı, eşlerin arasının açılması halinde kişinin bir suç islemeye tevessül etmesini önlemek için evlilik bağını ebedî olarak kabul etmiştir. Evlenen kadının evlendiği anda masumiyetini elinde bulundurmasını mübâh görmüştür. Keza evlenen kadının kocasının: kaybolması, hastalanması veya sıkıntıya düşmesi halinde boşanma talebini normal saymış ve kocaya her zaman boşanma imkânını açık tutmuştur. Ayrıca adaleti gözetmek kaydıyla, erkeğe birden fazla kadınla evlenmeyi (dörde kadar) helâl kılmıştır. Bütün bu yollarla İslâjn hukuku evli erkeğe helâl birleşim kapılarını açık tutmuş ve haram birleşim kapılarını kapatmıştır. Bu bir yerde aklın ve tabiatın gereği olarak adaletin kendisidir. Evli bir kişi, suça sevke-den

faktörlerden uzaklaşmış olduğundan cezanın hafîfleştirilmesini gerektiren bütün ma'zeretler ortadan kalkmıştır. Böylece ıslâhı mümkün olmayan, bütün imkânları kullandıktan sonra yine de harama tevessül eden kötülük unsurunun temizlenmesi gaye edinilmiştir.
Recm: İslâm mezhepleri arasında Haricîlerin bir kolu olan Erzakilerin dışında bütün tslâm hukukçuları recm cezasını kabul ederler, Ancak Haricîlerden bir fırka olan Erzakîler tevatür derecesine varmamış olan haberi kabul etmedikleri için; evli ve bekâr zânllerin cezasının sopa olduğunu öne sürerler. Ve bu görüşlerini şu âyet-İ celîle'ye dayandırırlar: «Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.» (Nûr, 2).
Recm; zina eden kimsenin taş ve benzeri şeyler atılarak öldürülmesidir. Recm'in esâsı, yukarda da açıkladığımız gibi Rasûlullah (a.s.)ın kavlî ve fiilî sünnetidir. Şu halde recm, hem fiilî hem de kavlî bir sünnettir.
Sopa cezası: Nass'in gereği olan evli zânîlerin recmi dışında ikinci ceza sopadır. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Alın işte benden. Allah onlar için bir yol halketmiştir. Bekârın bakire ile zinası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Evlinin evli ile zinası yüz sopa ve taşla recm'dir.
Lâkin islâm hukukçuları; evli zânînin cezasının yalnız recm mi, yoksa recm ile beraber sopa mı olduğu konusunda ihtilaflıdırlar.
Hem sopa hem de recm olduğunu söyleyenlerin delili; Kur'ân-ı Ke-rîm'in sopayı esâs ceza olarak zikretmesidir. İşte bu husustaki âyet-i kerîme. «Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.»
Bilahare sünnet-i seniyye; evlinin recmedil meşini ve bekârın sürgün edilmesi kaidesini getirmiş, böylece ikisinin birleşmesi vâcib olmuştur. Nitekim Hz. Ali, Şürahâ'yı perşembe günü sopalatmış, cum'a günü recmetmiş ve: Cnu Allah'ın kitabına uyarak sopalattım. Rasûlullah (s.a.)ın sünnetine uyarak recmettim, buyurmuştur. Rasûlullah (s.a.)ın sopa ile recmi birleştiren hadîs-i şerifi gayet sarihtir: Evlinin evli ile zinasında yüz sopa ve recm vardır. Bu sarih nass ile sabit olan hüküm, ancak onun gibi bir nass ile neshedilebilir. Hadîsin metni, bekâr için sopa ve sürgün,; evli İçin sopa ve recm cezasını koyduğuna ve biz bekârın cezalarını kabul ettiğimize göre; evimin cezalarını da kabul etmemiz gerekecektir. Şu halde önce sopa vurulacak, sonra recmedileçektir. İşte bu görüşü belirten fakîhlerden bazıları: Hasan, îshâk, tbn Münzir. Zahirî mezhebi ile Şîa'nm Zeydiyye kolu ve Hanbelî mezhebinden bir grup.
Evli zânînin cezasının sopa değil, recm olduğunu söyleyenlerin delili ise; Rasûlullah (s.a.)m Mâiz'i, Gâmid'li kadını ve iki yahûdîyi recm-etmesidir. Recm ile birlikte sopalattığı vârid olmamıştır. Hattâ Rasûlullah (a.s.)ın işçi meselesinde: Enîs, yarın o kadına git, eğer itiraf ederse recfnet, buyurduğu vâriddir. Buna göre peygamber, recm ile birlikte sopa vurulmasını emretmemiştir, Bu hüküm, öbüründen daha sonra vârid olduğu için bunun kabul edilmesi gerekir. Meselenin nass yönünden izahı böyledir. Mânâ bakımından izahına gelince; İslâm hu-kukundaki genel kaideye göre küçük hadd, büyük haddin içerisinde gizlenmiştir. Çünkü hadd recm için konulmuştur. Recm cezasından önce dövmenin recm konusunda bir te'sîri yoktur. Bu görüşü cumhûr-u fu-kahâ kabul eder. Onlar peygamberin hadîsini kabul etmekle beraber, sopanın bilâhare neshedi^iğini veya

recm cezasının içine girdiğini belirtirler. Mâlikîler, Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîlerden bir grubun görüşü böyledir.
Bir üçüncü görüşe göre; evli zânî yaşlıysa hem dövülür hem de recmolunur. Eğer genç ise dövülmez sâdece recmolunur. Nitekim Ebu Zer'den şu mealde bir rivayet nakledilir: Yaşlılara sopa vurulur ve recmolunur, evliler recmolunur, bekâra sopa vurulur ve sürgün edilir. Übeyy İbn Kâ'b'dan ve Mes'ûd'dan da benzer bir rivayet nakledilir. Öyle sanıyoruz ki, bu görüşün esâsı; yaşlının zina etmesinin mezmûm bir fiil olmasıdır. Hattâ Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur: Üç kişiye Allah kıyamet gününde rahmet nazarıyla bakmaz ve onları tezkiye etmez, onlar için elîm bir azâb vardır. Zina eden yaşlıya, yalan söyleyen hükümdara, bü-yüklenen işçiye.
Bazı hallerde verilecek ceza konusunda ihtilâf vardır. Bu ihtilâf; ya o hallerin alacağı şekilden veya hükmün dayandığı nass'lardan ileri gelmektedir. Biz, bu durumlardan teker teker söz etmeye çalışacağız:
Livâta hali: Livâtanın zina olarak kabul edilmesi halinde zina cezası verilmesi îcâbeder. Fakat livâtayı zina olarak kabul edenler, verilecek ceza konusunda değişik görüşlere sahiptirler.
İmâm Mâlik'e göre; livâtanın cezası mutlak mânâda recmdir. Fail veya mef'ûl, ister evli olsun ister bekâr olsun. Şafiî ve Hanbelî mezhebinde ise üç görüş vardır:
a- Birinci göeüşe göre; livâta zina hükmündedir, her ikisine de zina cezası uygulanır, evli ise recmedilir, bekâr ise sopa ve sürgün cezası verilir. Bu görüş sahiplerinin dayandıkları delil, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'-nin Hz. Peygamberden rivayet ettiği şu hadîs-i şeriftir: Erkek erkekle temas ederse her ikisi de zina etmiş sayılır. livâtanın cezası hadd olduğu için bekârla evlinin farklı hükümlerine sahip olması gerekir, çünkü livâta: bir nevi temastır.
b- Livâta eden recmolunur. Livâta edilen ise recmolunmaz, ister erkek ister kadın, ister bekâr olsun sâdece sopa vurulur, sürgün edilir. Evli veya bekâr olmak bu konuda müessir değildir. Çünkü o, önden temas için söz konusudur. Livâta ise arkadan temas olduğu için bu hususta evliliğin müessir olacağı düşünülemez. Şu halde livâta olunan kimsenin fiili zina olarak kabul edilmekle beraber bekârın zinası hükmüne tâbi olur. Çünkü evlilik arka için değil ön için vâriddir.
c- Üçüncü bir görüş uyarınca; livâta eden ve edilenin cezası, ister evli ister bekâr olsun her halûkârda ölümdür. Bu görüşün sahipleri ölümün şekli konusunda iki gruba ayrılmaktadırlar: Birine göre livâta eden ve edilen recmedilerek öldürülür. Diğerine göre kılıçla öldürülür. Livâta eden ve edilenin öldürülmesi gerektiğini söyleyen İbn Abbâ3 (r.a.)m Hz. Peygamberden naklettiği şu hadîs-i şeriftir: Lût kavminin işlediği fiili işleyen kimseyi görürseniz, onu ister fail ister mef'ûlünbih olsun öldürün. Hadîs-i şerifte öldürmenin mutlak mânâda zikredilmesi, kılıçla öldürülmesinin gerektiğini söyleyenler için delildir. Diğer grup ise öldürmeyi recm ile tefsir etmişlerdir. Çünkü livâtanın bir temas şekli olduğunu ve haddi îcâbettirdiğini, dolayısıyla öldürmenin zinada olduğu gibi recm ile yapılması gerektiğini belirtmektedirler.
Ebu Hanîfe'ye göre; livâta, zina cezasına tâbi değildir. Livâta edene ta'zîr cezası verilir. Livâta eden veya edilenin —Ebu Hanîfe'ye göre— ölünceye, veya tevbe edinceye kadar hapsolunmasında bir beis yoktur. Eğer livâtayı itiyâd haline getirmişse, hadd olarak değil siyâset olarak öldürülür. İmâm Ebu Yûsuf ve

Muhammed ise livâtayı zina olarak kabul eder ve zina cezasının uygulanacağını belirterek, evli ise recm, evli değilse sopa cezasını öngörürler.
Şia'nın Zeydiyye kolunda livâta konusunda iki görüş vardır. Birine göre livâta zina hükmündedir, evli ise recmolunur, bekâr ise sopa vurulur. İkincisine göre; livâta eden ve edilen her halükârda öldürülür.
Zahirî mezhebine göre livâta zinadan ayrı bir fiildir ve suçtur, ta'zîr cezası verilir.
Cumhûr-u fukahâ'ya göre; mahremiyle zina eden kişiye zina cezası verilir. Evli ise recmolunur, evli değilse sopa vurulur ve sürgün edilir. Lâkin Ahmed İbn Hanbel gibi bazı fakîhlere göre mahremiyle temas eden kişinin —Berrâ'dan rivayet edilen bir hadîse dayanılarak— her halükârda öldürülmesi gerekir. Berrâ diyor ki: Bir gün amcama rastladım beraberinde bir adam var idi. Nereye gidiyorsun, dedim. O da beni Hz. Peygamber babası öldükten sonra onun hanımıyla evlenen bir adama yolladı, onun boynunu vurmamı ve malını almamı emretti, dedi. Cürcânî ve İbn Mâce kendi isnâdlarıyla İbn Abbâs'ın rivayet ettiği bir hadîste Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu belirtirler; Mahremiyle temas edeni hemen öldürünüz.
Zahirilere göre; babasının karısıyla temas eden kişi, ister nikâhlı ister nikâhsız olsun, ister evli ister bekâr olsun hemen öldürülür, malı beşe bölünür. Temas ettiği kadın ister annesi olsun, ister başkası olsun, ister babası ona duhûl etsin ister duhûl etmesin. Babasının kansı dışında öteki mahremleriyle temas eden kişi —emişme veya sıhriyyet yoluyla mahremleri—zânîdir ve zina haddi uygulanır. Bunun sebebine gelince; babasının kansı hakkında nass vârid olmuştur, yukarda bah-settiğimiz Berrâ'nın hadîsi bu hususa açıklık getirmiştir. Öteki mahremlere gelince; bu hususta sarih bir nass vârid olmamıştır. Binâenaleyh onlardan birisiyle zina eden kimse, umûmî hükümler gereğince zânî olarak kabul edilir.
İmâm Malik, Ebu Hanîfe ve Zahirîlere göre; her türlü hayvanla temas zina olarak kabul edilmez, sâdece masiyet olarak kabul edilir, ta'-zîr cezası verilir. Kadının kendisini hayvana kullandırma hali de böyledir. Şafiî ve Hanbelî mezhebindeki kuvvetli görüş taraftarları bu ka-nâattadırlar.
Şafiî ve Hanbelî mezhebinde pek kuvvet kazanmamış olan görüşe göre; hayvanla temas zina olarak kabul edilir. Ancak her ahvâl ü şartta cezası ölümdür. Çünkü Rasûlullah (a.s.)ın: Hayvanla temas edeni de hayvanı da öldürünüz, buyurduğu rivayet olunmuştur. Şâfülerden bir kısmı hayvanla teması erkeğin kadınla temasına kıyas ederek zina saymakta ve evli ise recm, bekâr ise sopa ve sürgün cezasını gerekli bulmaktadırlar. Şâfiîlerden bir kısım fakîhlerin Öngördüğü bu görüş, Şia'nın Zeydiyye kolunca da kuvvetle benimsenen görüştür. Zeydiyye'-den bir kısmı da imâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşünü benimser.
Şâfiîler ve Hanbeliler kendisini bir hayvana kullandıran kadını, hayvanla temas eden erkeğin hükmüne tâbi tutmaktadır. Lâkin bazı Şafiî fakîhleri, kendini hayvana kullandıran kadına sâdece ta'zîr cezası verilebileceğini ifâde etmektedirler.
İslâm hukukunun evli (muhsin) ile evli olmayan (gayr-i muhsin) arasında fark gözettiğini birincisine recm, ikincisine sopa, cezası verdiğini gördük. Bu demektir ki; İslâm hukuku recm için ihsanı şart koşmaktadır. İhsan olmayınca recm olmamaktadır. îhsân, aynı zamanda bir milletin unsurlarının mecmuu olan şartlar yığını.demektir; Bu yığından her biri bizatihi recmin vâcib olması için şart ve illettir.

İhsanın anlamı:İhsan; lügatta bir engele veya bir korunağa girmek demektir. Nitekim Yüce Allah: «Sizi sıkıntıdan koruması için ona zırh yapma san'atını öğrettik.» buyururken ihsan kelimesini kullanmakta ve korunağa girme mânâsım kasdetanektedir. (Enbiyâ, 80). Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de ihsanın birçok mânâsı vardır. Bunlardan birisi evlenmedir. Nitekim bu mânâda Nisa sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Ellerinize geçen cariyeler müstesna evli kadınlarla evlenmeniz de yasaklandı.» (Nisa, 24) Buradaki evli kadın ta'biri «muhsanât» diye ifâde buyurul-muştur. Şu âyet-i celîle'de ise ihsan, hürriyet mânâsına gelmektedir.
«Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, el-lerinizdeki inanmış cariyelerden alsın.» (Nisa, 25).
Şu âyet-i celîle'de ise, ihsan, iffet mânâsına kullanılmıştır: «İmrân*-ın kızı Meryem'i de. O ki, iffetini korudu. Bia de onun rahmine ruhumuzdan üfledik.» (Tahrîm, 12). Şu âyet-i celîle'de de ihsan iffet mânâsına kullanılmaktadır: «Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Ve mü'löJnlerden iffetli kadınlar ve sizden önce kitab verilenlerden iffetli ka4ûil4r zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızm, mihüierini verdiğinizde âföfr^ıelâldir.» (Mâide, 5). Şu âyet-i celîle'de ise İslâm ve evlilik mânâsına gelmektedir: «Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa; onlara, hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.» (Nisa, 25). Şu âyet-i celîle'de is© ihsan; hürriyet, bulûğ ve iffet mânâlarına gelmektedir: «Namuslu kadınlara iftira atıp ta sonra dört şâhid getirmeyenlere seksen sopa vurun.» (Nur, 4).

İhsanın Türleri

Suçlar konusunda ihsanın iki çeşidi vardır:
Recm ile ihsan .iftira suçu için ihsan. Recm için ihsandan burada söz edeceğiz, iftira suçuı için ihsandan ise iftira konusunu ele alınca bahsedeceğiz.
Recm konusunda ihsan şer'an şu mânâya gelir: Şâri'in (Şeriatı gönderen yaratıcının, kanun koyucunun) recmin vâcib olması için koyduğu bazı niteliklerin toplamından ibarettir veya zina eden kimsede bulunduğu takdirde sopa yerine recm cezasını gerektiren şartların toplamıdır.

İhsanın Şartları

İslâm hukukçuları zina suçunda ihsanın bazı şartları konusunda ittifak etmişler, <Jiğer bazılarında ise ihtilâf etmişlerdir, biz gerek ittifak edilen, gerekse ihtilâf edilen şartlan (ayrı olarak) aşağıda açıklayacağız:
a- Sahih bir- nikâhla temas:
îhsân halinin kâim olması İçin, sahih bir nikâhla temas durumunun bulunması şarttır. Ayrıca temas önden olmalıdır. Çünkü Allah Ra-sûlü şöyle buyurmaktadır: Evlinin evli ile zinasında sopa ve recm var-du*. Evlilik ancak önden temas ile tekevvün eder.
Temastan hâl! bir nikâh akdinin ihsan sayılmayacağı konusunda ittifak vardır. İsterse böyle bir nikâhla halvet hâsıl olsun. Keza fercin dışında bir noktaya temas veya arkadan temas hali de aynıdır. Çünkü bütün bu fiillerle kadına, duhûl vuku'-

bulmuş sayılmaz, Ve yüz sopa, bir yıl sürgün cezasına çarptırılan bekârlar İçin gerekli olan hadd îcâb-eder.
Evlenmiş olarak nitelendirilebilecek temas; guslü îcâbettlrecek şekilde olan Önden duhûldür veya haşefenin ferete görülmeyecek şekilde kaybolması, yahut inzal ister vaki' olsun, ister vâki' olmasın haşefe miktarının ferce girmesidir. îhsân halinin mevcûd olabilmesi için; yalnız böyle bir temas kâfî değildir. Bununla birlikte birleşmenin nikâhlı olması gerekir. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın. «Kadınlardan evli olanların...» âyetinde kullandığı ihsan, nikâh manasınadır. Eğer temas, zina gibi nikâhsız veya şüpheli olursa temas eden kişi muhsan olm&z. Bu hususta ihtilâf yoktur.
Ayrıca nikâhın sahih bir nikâh olması da şarttır. Şayet nikah fâsid ise cumhûr-u fukahâya göre temas; ihsan halini doğurmaz.
Sahîh nikâhla temas vâki' olmuşsa —hayızlı veya ihrâmlı— yasak' bir temas olmaması şarttır. Sari'in yasakladığı bir temas, istense sahih bir m'kâhla olsun ihsan halini ortaya çıkarmaz.
b) Akıl ve baliğ olmak: Kişinin cezaya ehil olabilmesi için âkil ve baliğ olması şarttır. Âkil ve baliğ; her suç için gerekli bir şart olduğuna göre, ister evli ister bekâr olsun, islâm Hukukunun umûmî kaideleri uyarınca suçun işlenmesi anında suçlunun akıl ve baliğ olması îc&beder. Âkil ve baliğ ihsan için de şarttır. Çünkü suçun işlenmesi anında şart olması, ihsan için şart olmasını gereksiz kılmaz. Şu halde ihsan halini ortaya çıkaran temasın akıl ve baliğ olan birisinden hâsıl olması şarttır. Eğer çocuk veya deli temas eder, sonra bulûğa erer veya akıllanırsa geçmişteki bu temastan dolayı muhsan sayılmaz. Eğer zina ederse muh-san birisi gibi cezalandırırlar. Şâf iî mezhebinden bazı fakîhler —İd bunların görüşü Şafiî mezhebinde pek kuvvet kazanmamıştır— bulûğdan önce ve delilik esnasında temas eden kişinin muhsan sayılacağı görüşündedirler. Onlara göre, çocuk bulûğa erdikten veya deli iyi olduktan sonra zina ederse- büîûğ ve tfâkattan sonra yeni bir temasa gerek kalmadan recmedilmesi gerekir. Delilleri ise şudur; Bulûğdan önce veya delilik esnasında yapılan temas normal bir temas olduğundan bununla İhsan halinin tekevvün etmesi gerekir. Zîrâ bulûğdan önce ve delilik esnasında nikâh sahîh olursa temasın da buna bağlı olarak sahîh olması gerekir. Bu görüş taraftarlarına şöyle karşılık verilmektedir. Recm, evli kadın için konulmuş bir cezadır. Evlilik bulûğdan önce ve delilik esnasında hâsıl olan bir hal olsaydı çocuğun ve delinin recmedilmesi îcâbederdi ki, kimse böyle bir görüş öne sürmemiştir. Ayrıca İhsan ile ihlâl (helâl kılma) arasında fark vardır. Her İhlâl ihsanı doğurmaz. Kaldı ki ihsan, recm için şarttır. Eğer İhlâl ihsan yerine kâim olsaydı, ihsan şartı İçin gerekçe kalmazdı.
c) Temas halinde iki tarafta kemâlin bulunması:
Veya bu başlığı şöyle de ifâde edebiliriz; İhsan halini doğuran temas esnasında, temas eden ve edilende ihsanın şartları bulunmalıdır. Meselâ akıllı kadın, akıllı erkekle temas etmiş olmalıdır. Taraflardan birisinde bu şartlar bulunmazsa her ikisi de muhsan sayılmazlar. Meselâ suçlu, evli ve karısıyla bir nikâh akdetmiş olduğu halde kadın deli veya küçük çocuk ise suçlu muhsan sayılmaz. Kendi ne kadar âkil ve baliğ olursa olsun muhsan değildir. Ebu Hanife ve Ahmed tbn Hanbel'in görüşü budur.

îmâm Mâlik eşlerden her ikisinin de muhsan sayılması için; ikisinde de ihsan şartlarına gerek görmez. Eşlerden birisinde ihsan şartlarının mevcûd olması yeterlidir. İmâm Mâlik eşlerden birisinde ihsan şartı bulunduğu takdirde öbüründe ihsan şartının bulunup bulunmamasını nazar-ı i'tibâra almadan ikisini de muhsan olarak kabul eder. Şu halde îmâm Mâlik'e göre; erkeğin muhsan sayılabilnıesi için, —temas ettiği kadın ister çocuk ister deli olsun— erkekte ihsan şartlarının bulunması yeterlidir. Kadının muhsan sayılabilnıesi için; imâm Mâlik'e göre; ihsan için gerekli şartları bulunması ve temas eden erkeğin deli de olsa bulûğa ermesi yeterlidir.
Şafiî mezhebinde iki görüş vardır. Birincisi; Ebu Hanîfe ve Hanbel'in görüşüne uyar, ikincisi ise Mâlik'in görüşüne uyar.
Şia'nın Zeydiyye kolunda; yukardaki iki görüşe ilâveten, üçüncü bir görüş daha vardır ki buna göre deli, hiç bir şekilde akıllı birisini muhsan kılamaz.
Eşlerin ikisinde de ihsanın şartlarının tâm olarak bulunmasını şart koşanlar, görüşlerini şu nedene dayandırmaktadırlar: Eşlerin her ikisinde de bu niteliklerin bulunması, onlann hâlinin kemâline ve her iki tarafın da isteğinin tam olarak mevcudiyetine delâlet eder. Bu şartlardan birisinin veya bir kısmının bulunmaması bu kemâlde eksikliğin ifadesidir. Küçük çocukta veya delide şehvetin bulunmaması, erkeğin kemâle ermesine iımkân bırakmaz. Muhsan olan kişinin halinin kemâli esâs alınarak cezası ağırlaştırılır ki, bu özellik onu haram düşüncesinden uzaklaştırır.
d) Müslüman olmak:
Ebu Hanîfe ve Mâlik'e göre ihsanın şartlarından biri de; müslü-manlıktır. Delilleri ise Huzeyfe'nin ehl-i kitâb'tan bir kadınla evlenme konusunda Rasûlullah (s.a.) ile istişare ettiği zaman buyurduğu şu ha-dîs-i şeriftir: Vazgeç ondan, çünkü o seni muhsan kılamaz. Şâfü ve Hanbel ise, ihsan için müslümanhğı şart koşmazlar. Hanelilerden Ebu Yûsuf da bu görüştedir. Bunların delili de Rasûlullah (a.s.)m iki yahudîyi recmetmesidir. Eğer ihsan için İslâm şart olsaydı; Hz. Peygamber onları recmetimezdi. Kaldı ki bilumum dinler aynen müslümanlık gibi zinayı yasaklar. Zahirî mezhebi ve Zeydîler de, Şafiî ve Hanbeİîlerin görüşünü benimserler.
Bu ihtilâftan netîce olarak şu durum ortaya çıkar. Ehl-i Kitab'dan bir kadınla evlenmiş olan bix kimse zina ettiği zaman Ebu Hanîfe'ye göre; recmedilmez, çünkü muhsan olarak kabul edilmez. Zîrâ ehl-i ki-tâb'dan bir kadın, müslüman bir erkeği muhsan kılamaz. Eğer İmam Mâlik, eşlerde kemâli şart koşmasaydı; aynı hüküm onun görüşüne de uyacaktı. Fakat İmâm Mâlik kemâli şart koştuğu için ona göre ehl-i kitab'dan bir kadın, müslümanı muhsan kılar ve ehl-i kitab'dan bir kadınla evli bulunan müslüman zina ederse recmolunur. Şafiî, Hanbelî, Zahirî ve Zeydîlerden bazılarına göre de ehl-i kitab'dan bir kadınla evli bulunan müslüman zina ettiği takdirde recmolunur, çünkü onlar ihsan için İslâm'ı şart koşmazlar.
Yukarıda ihsan için gerekli olan şartlardan ittifak ve ihtilaflı olan hususları açıkladık. İslâm hukukçularından bazıları eşlerin muhsan sayılabilmesi için bu şartların ikisinde de bulunmasını gerekli görürken, fakîhlerin çoğunluğu zina edenlerden her birinin recmedilmesi için ihsanı şart koşmazlar. Zina edenlerden ihsan şartlarına haiz bulunanlar recmolunurlar. Zina edenlerden birisi muhsan diğeri muhsan değilse, muhsan olmayana sopa vurulur.

Zina Fiilinin Delilleri

Hadd cezası uygulanacak zina suçu, ancak şu husûsî delillerle is-bat olunur:
1- Şehadet
2- İkrar
3- Karineler
4- Liân
Biz, bu delillerden her biri üzerinde ayn ayrı duracağız. Fakat şunu hemen ifâde edelim ki, karinelerle isbât konusu ihtilaflıdır.

1- Şehâdet

İslâm Hukukunda ittifakla kabul edilmektedir ki; zina suçu dört şahidin şehâdetiyle isbât edilir. Bu konuda ilim ehli arasında hiç bir ihtilâf yoktur, dolayısıyla icmâ' yapılmıştır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur: «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin. Eğer onlar şehadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde (gözaltında) tutun.» (Nisa, 15). Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur: «Namuslu kadınlara iftira atıp ta sonra dört şâhid getirmeyenlere seksen değnek vurun ve onların şâhidliğini asla kabul etmeyin. Çünkü onlar doğru yoldan çıkmış kimselerdir.» (Nûr, 4). Bir diğer âyet-i celîle'de ise şöyle buyurulmaktadır: «Ona dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şâhidleri getiremediler o halde onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir.» (Nûr, 13).
Sünnet-i Seniyye de Kur'an'ın bu naslarmı te'kîd etmektedir. Bunlar arasında Sa'd İbn Ubâde'nin Rasûlullah (a.s.) a söylediği şu söze, aldığı karşılık yer alır: Görüyor musun, eğer ben karımla beraber bir erkek görürsem dört şâhid getirinceye kadar fırsat mı vereceğim? Allah'ın Rasûlü buna şu karşılığı vermiştir: Evet.
Şüveyk İbn Şahma Hilâl İbn Ümeyye'nin karısına iftira attığında, Rasûlullah (a.s.)ın şöyle buyurduğu rivayet olunur: Ya delil getireceksin ya da beline sopa vurulacaktır. Bir başka rivayette de bu ifâde şu şekildedir: Ya dört şâhid getireceksin ya da beline sopa vuralacaktır.
Elbette herkesin şehâdeti kabul edilecek değildir. Şehâdeti kabul edilecek kimse özel şartlan haiz kimsedir. Bu şartlardan bir kısmı umûmîdir ve her şehâdette bulunması lâzımdır. Bir kısmı ise husûsîdir ve sadece zina konusundaki şehâdette bulunması gerekir.
Şâhidliğin Umumî Şartlan:
Şâhidliğin herkeste bulunması gereken şartları vardır ki bunlar konusu ne olursa olsun her nevî şehâdet için gereklidir. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:
a) Bulûğ:
Şahidin baliğ olması şarttır. Baliğ olmayan kimsenin şehâdeti kabul olmaz. İsterse durumu îcâbı gördüğü olayı zihninde muhafaza edip şâhidlik görevini îfâ edecek durumda olsun ve hali adalet ehline yaraşır bir hal olsun. Çünkü bu hususta Yüce Allah sarîh olarak şöyle buyurmaktadır: «Erkeklerinizden iki de şâhid yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa şâhidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri

ona hatırlatacak iki kadın olabilir.» (Bakara, 282). Çocuk erkek sayılamaz ve şehâdeti konusunda rıza gösterilemez. Allah'ın Rasûlü de bir hadîs-î şerîf'de şöyle buyurur: Üç kişiden kalem kalkmıştır: Bulûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uykuludan, ayılmcaya kadar deliden. Hem çocuk kendi malım koruyacak ehliyette kabul edilemez. Kendi malını korumasından emîn olunamayan birisinin başkasının hukukunu korumasından emîn olmak mümkün değildir. Çocuğun mâlî konularda şehideti kabul edilmediğine göre, çinâî konularda şehâdetinin kabul edilmemesi daha evlâdır. Çünkü birincisinde malın telef olması söz konusu iken, ikincisinde canın veya uzvun telef olması söz konusudur.
İslâm Hukukunda genel kaide; bulûğa ermeyenlerin şehâdetinin kabul edilemeyeceği konusunda ise de îmâm Mâlik, bu kaidenin istisnası olarak; çocukların özel şartlar dâhilinde kendi aralarındaki kan konusunda şehâdetinin kabul edilebileceğini öne sürer. Bu Özel şartların önemlileri şunlardır: Şâhid, şehâdeti icra edecek güçte yani mümeyyiz olmalıdır. Hadiseyi büyük birisi görmemiş olmalıdır. İmâm Mâlik bu gibi hallerde çocuğun şehâdetine cevaz vermiştir. Hanbelî mezhebinden bir rivayette, Mâliki mezhebinin görüşü benimsenmektedir. Yaralama vak'asında, çocuk vak'anın geçtiği yerden ayrılmazdan önce şehâdet ederse şehâdeti kabuldür. Çünkü vak'a yerinden ayrılmazdan önce gördüklerini söylemesi mümkündür. Eğer vak'a mahallinden ayrılacak olursa, şehâdeti kabul edilmez. Çünkü telkin altında kalması mümkündür. Ahmed îbn Hanbel'den nakledilen üçüncü rivayete göre, çocuğun şehâdeti on yaşında iken kabul edilir. Lâkin bazı Hanbelîler bu rivayeti hadd ve kısas suçlarının dışında kalan suçlara tahsis etmektedirler.
Zeydiyye mezhebinde pek kuvvet kazanmamış bir görüş uyarınca, çocukların birbiri aleyhindeki şehâdetlerîne cevaz verilmektedir. Ancak bu, vak'a mahallinden aynlmazdan önce söz konusudur. Zeydîlerden bir kısmı bu görüşü te'vîl ederek, şehâdeti hüküm için değil uslanma için kabul ettiklerini bildirirler.
b) Akıl:
Şahidin akıllı olması şarttır. Akıllı demek; aklen vazifesini bilen, zarurî ile zarurî olmayanı, mümkün ile mümtenîyi, kendisi için çoğunlukla zararlı olanla faydalı olanı farkeden kimse demektir. Şu halde 'delinin ve bunağın şehâdeti kabul edilmez. Lâkin zaman zaman cinnet geçiren kimsenin, ifâkat halinde yaptığı şehâdet kabul olunur. Delinin şehâdetinin kabul olunmayacağı Rasûlullah (a.s.)ın şu hadîs-î şerifiyle açıkça belirtilir. Üç kimseden kalem kalkmıştır: Bulûğa erinceye kadar çocuktan, uykudan uyanıncaya kadar uyuyandan, ayılmcaya kadar deliden. Ayrıca delinin şehâdetinin kabul olmayışı, çocuğun şehâdetinin kabul olmayışının dayandığı sebeplere istinâd eder.
c) Muhafaza:
Şahidin şehâdetinin kabul edilebilmesi için; şehâdeti muhafazaya kadir olması şarttır. Gözünün iliştiği olayı anlaması, söylediğine güvenilir olması gerekir. Eğer gördüğü olayı anlayamayacak ve hafızasında muhafaza edemeyecek bir halde ise, şehâdeti kabul edilmez. Unutkanlık ve kesret-î galat da gaflete eklenir. Az galat yapan kimsenin şehâ-deti kabul olunur. Çünkü galattan uzak bir kişi düşünülemez. Gördüğü olayı kavırayamayan kimsenin —isterse adalet sahibi olsun— şehâdetinin kabul olmayışının nedeni söylediğinden emîn olun-mamasıdır. Âdil olması bile bu

sebebi ortadan kaldırmaz. Meselâ tanımadığı kimse hakkında şehadet yapabilir veya şehadet ettiği kimseyi belirsiz bir adla çağırabilir. Keza kendisine söyleneni tekrarlamak ve telkin altında kalmak ihtimâli bahis mevûu olabilir. Fakat söylediğinde karışıklık olmayan kişinin şehâdeti kabul olunur. Ben falan şahsın, fa-lan şahsı öldürdüğünü gördüm veya falan şahsın falan şahsı çiğnediğini müşahede ettim, gibi kesin konuşmaları kabul edilir.
Hanefî mezhebinin meşhur imamlarından Ebu Yûsuf'un; gördüğü olayı kavrayamayan kişilerin şehâdetine cevaz vermediğini naklederler. Ona göre tadil, görüş ve tedbîri gerektirir. Halbuki böyle bir kişinin, görüş ve tedbîr sahibi olması söz konusu olamaz. Hanefî imamlarından Muhammed orucunu tutan, ibadetini yapan fakat görüşü kesin olmayan, fazla yanlış yapan kişinin şehâdetini kabul etmez ve onun şehâdet konusunda fâsıktan daha kötü olduğunu belirtir.
Zeydîler ise, unutkanlığı ve yanılgısı çok olan kişinin şehâdetini reddederler. Eğer kişinin unutkanlığıyla zabtı nıütesâvî olursa, Zeydî-lerin ekseriyeti onun şehâdetini doğru saymazken, azınlığı şehâdetinin ictihad konusu olduğunu kabul ederler.
d) Söz:
Şahidin konuşabilecek kudrette olması şarttır. Eğer dilsiz olursa şehâdetinin kabulü hususunda ihtilâf vardır. Mâlikîler, işareti anlaşıldığı takdirde dilsizin şehâdetini kabul ederken; Hanbelîler işareti anlaşılsa bile dilsizin şehâdetini kabul etmezler. Ancak yazacak güçte olur ve yazıyla yazarsa o zaman şehâdetini kabul ederler. Hariefîler ise dilsizin şehâdetini, gerek işaret gerek yazı yoluyla olsun kabul etmezler. Şafiî mezhebi mensûbları dilsizin şehâdeti konusunda değişik görüşlere sahiptirler. Bir kısmı dilsizin işaretinin; konuşanın ifâdesi gibi olduğundan, nikâh ve boşanmaca aynı şekilde değerlendirildiğinden şehâdetini kabul ederken, bazıları kabul etmezler. Onlara göre; dilsizin ifâdesi zaruret olduğu için ifâde yerine kâim olmuş ve evlenme ve boşanmada zaruret yüzünden kabul edilmiştir. Çünkü evliliği veya boşanmayı kabul veya reddi ancak işaret yolu ile anlaşılabilir. Halbuki şehâdet konusunda dilsizin ifadesini kabul etmeyi gerektiren bir zaruret yoktur. Zî-râ dilsizden başkası konuşarak şâhidlik yapabilir, binâenaleyh işaret şehâdette caîz olmaz. Zeydiyye mezhebinin de iki görüşü vardır. Birincisi, dilsizin şehâdetini hiç bâr şekilde doğru saymazken, ikincisi doğru kabul etmektedir.
e) Görme:
Şahidin şehâdet ettiği şeyi görmesi şarttır. Eğer şahid kör olursa, şehâdetinin kabulü hususunda ihtilâf vardır. Hanefîlere göre, körün şehâdeti kabul olmaz. Çünkü şehâdet edebilmek için şahidin lehinde veya aleyhinde şehâdet ettiği şeyi görmesi gerekir. Körler ise ancak sesten tefrik yapabilirler. Bu yüzden onların seçme kabiliyeti şüphe götürür. Hanefîler vak'a anında gözü gören fakat şehâdefr anında kör planın şe-hâdetini kabul etmezler. Hattâ onlar şehâdeti eda ettikten sonra fakat hükmün verilmesinden önce kör olan şahidin şahadetini kabul ederler. Zîrâ Hanefîler şahidin şehâdette ehliyetli olması ve şahidin şehâdetinin geçerli sayılabilmesi için; hüküm anında şehâdet ehliyyetine hâiz olmasını şart koşarlar. Aslında Hanefî mezhebi prensib olarak gerek görme ve gerekse İşitme yoluyla yapılan şehâdette körlerin şehâdetini kabul etmez. Fakat tmâm Etou Yûsuf, duyma yoluyla körün şehâdetini kabul eder. Ona göre olayın işlendiği vakitte gözü gören, fakat şehâdeti edâ zamanında gözü kör olmuş olan kimse hasımları adlan veya

soyla-rıyla tanıyorsa, görme yoluyla şehâdet edilebilecek konularda da şehâdetini kabul eder. İmâm Züfer'e göre; körlerin şehâdeti sâdece neseb ve ölüm gibi duymaya dayalı hususlarda ve hadd ve kısasın, dışındaki konularda caizdir. Ebu Hanîfe'nin de bu görüşte olduğu bir rivayettir.
Mâlikîler; sözlerle ilgili konularda körlerin şehâdetini kabul ederler. İsterse olayı gözü görmezken müşahede etmiş olsun. Yeter ki sesleri birbirine karıştırmayacak şekilde zekî ve lehinde ve aleyhinde şehâdet ettiği konuyu kesin olarak bilsin. Eğer bu hususta şüphe söz konusu ise, şehâdeti kabul değildir. Körün gözle görülen konulardaki şehâdetine gelince, olayın geçtiği zamanda görmekte olup, bilâhare gözü kör olması halinde ve lehin<ie: şehâdet ettiği şeyi, adı ve soyuyla tanıması ve bu noktada kesin bilgiye sâhib olması halinde kabul edilebilir. Şâfiîlere gelince; soy ve ölüm gibi kulaktan duyma yollarla isbât edilen konularda körün şehâdetini kabul ederler. Çünkü kulaktan duyma konularda körlerle, görenler arasında fark yoktur. Fakat öldürme ve gas-b gibi görerek bilgi sahibi olunabilen fiillerde âmânın şehâdetini kabul etmezler. Keza alış-veriş, ikrar, nikâh ve boşanma gibi aleyhinde şehâdet edilen kimse, şâhid olan âmânın elinin altında değilse şehâdeti caiz olmaz. Çünkü bu durumda âmânın şehâdeti sâdece ses yoluyla bilgiye dayanacaktır, sesler ise birbirine benzer. Fakat aleyhinde şehâdet edilen kişi âmânın elinin altında ise ve âmâda, adam yaşadığı beT&eden ayrılmadan önce hakkında şehâdet etmişse şehâdeti bilgi ve yakîne dayandığı için kabul olunur. Şayet hasımlar ad ve soyla âmâ tarafından billiniyorsa ve vâki olay âmânın gözünün gördüğü zamanda cereyan etmişse şehâdeti kabul olunur. Veya aleyhinde şehâdet ettiği kimse gözü kör olduktan sonra elinin altından ayrılmamışa yine şehâdeti kabul olur. Şafiî mez-hebine mensûb bazı fakîhler, ses yoluyla tanındığı takdirde âmânın mutlak mânâda sözlü olaylar için şehâdetini kabul ederler.
Hanbelîler; sözlü fiillerde mutlak olarak âmânın şehâdetine cevaz verirlerken, fiilî konulardaki şehâdetini; aleyhinde şehâdet ettiği kimseyi adı ve nesebiyle tanıdığı takdirde ve kör olmazdan önce vak'aya şâhid olmuşsa kabul ederler.
Zeydîyye mezhebi; hemen hemen Şafiî mezhebinin aynıdır. Bu mez-hebde prensib şudur, şehâdetin edası anında görmeyi gerektiren fiillerde körün şehâdeti caiz olmaz. Şehâdetin edası anında muayeneyi gerektiren bir konuda şâhidlik yapıyorsa, aleyhinde şâhidlik yaptığı nesne elinin altında bulunduğu ve onu gözü kör olmazdan önce bildiği takdirde sahîh olur. Münazaa konusu olan bir elbise gibi. Aksi takdirde sahîh olmaz. Eğer şehâdet esnasında muayene lâzım değilse —soy ve nikâh gibi— duyma yoluyla isbât edilen bir husus ise gözü kör olmazdan önce şâhid olduğu vak'alarda şehâdeti kabul edilir. Bunun dışındakiler kabul edilmez. Zîrâ yalnızca sese dayalı olarak şehâdet sahîh olmaz. Lâkin Zeydîlerden bazısı, âmâ sesi kesin olarak tanıdığı takdirde şehâdetini kabul ederler.
Zahirî mezhebi mensûbları ise, âmânın şehâdetini hem sözlü ve hem de fiilî konularda mutlak olarak kabul ederler. Kör olmazdan önce müşahede ettiği vak'alarda şehâdetini kabul ederek, seslerin birbirine benzediğini öne sürenlere şekillerin de birbirine benzediğini öne sürerek karşı çıkarlar. Gerek göz sahibi, gerekse gözsüz kimselerin ancak kesin olarak gördükleri ve şüphe etmedikleri konuda şehâdetleri kabul olur, derler. Şayet âmânın konuştuğu kimselerle ilgili sözü yakîn derecesinde sahih sayılmasaydı, karısıyla temas etmesinin helâl

olmaması gerekirdi. Çünkü ecnebi olması her zaman imkân dahilindedir. Keza başka birisine borç vermemesi gerekir, çünkü borç verdiğini sandığı kimsenin dışında biri olabilmesi muhtemeldir. Hiç bir kimse ile alışveriş etmemesi gerekirdi. Yüce Allah belgenin kabulünü emretmiş fakat âmâ veya gören diye bir ay;rım yapmamıştır. Halbuki Yüce Rabbımizm bir şeyi unutması ihtimâl dâhilinde değildir.
f) Adalet:
Şahidin adaletli olması konusunda hiç %ir ihtilâf yoktur. Çünkü Yüce Allah, bu hususta-şöyle buyurmaktadır: «Erkeklerinizden iki de şâhid yapın.» (Bakara» 282). «Size fâsık bir adam bir haber getirdiği zaman onun doğruluğunu araştırın.» (Hucurât, 6).
Şu halde şanı yüce olan Allah, adalet sahibi kimsenin şehâdetini kabul buyurmuş ve fâsıkın haberini iyice araştırmayı emretmiştir. Bilindiği gibi şehâdet de bir haberdir. Rasûlullah (a.s.)m şöyle buyurduğu rivayet olunur: Gerek erkek, gerek dişi hâinin şehâdeti de caiz olmaz. Kardeşine kin besleyen kişinin şehâdeti de kabul olmaz. Bir ev halkının kendisine infâk ettiği kimsenin şehâdeti de caiz değildir. Aynı hadîs bir başka rivayette de şöyledir: Gerek erkek, gerekse kadın hâin ve zânînin şehâdeti kabul olmaz. Kardeşine kin besleyenin de şehâdeti caiz değildir.
Bazı -İslam hukukçuları hiyanetin, Allah'ın kullarına yerine getirmelerini veya sakınmalarını emir buyurduğu bütün fariza ve emirleri ihtiva ettiğini belirterek, sâdece insanların saklanmasını istedikleri emânetlere hiyânet şeklinde yorumlamazlar. Bu yorumu Yüce Allah'ın: «Biz emaneti göklere ve yere sunduk.» (Ahzâb, 72) âyeti de te'yid eder.
Mâlikîlerin tarifine göre adalet; büyük günâhlardan sakınmak ve küçük günâhlardan korunmak hususunda dini muhafazakârlık, emânetin edası ve iyi muameledir. Adalet; insanın ibâdetine hiç bir günâh karıştırmaması değildir. Çünkü insanın tâatına hiç bir günâhı karıştırmaması, ancak belirli sayıdaki sâdıkların ve Allah dostlarının muktedir olabileceği ve bunun dışındakilerin gücünün hâricinde bir haldir. Lâkin vaktinin ve hallerinin çoğunluğunu tâatla geçiren, büyük günâh-lardan kaçınıp ,küçük günâhları terketmeye çalışan kimse âdil sayılır.
Hanef îler ise adaleti; Islâmî emirler doğrultusunda hareket etmek, aklın itidalini muhafaza etmek ve arzulara karşı koymak diye ifâde ederler. Onlara göre adaletin kemâli için bir sınır yoktur. Adaletin kabul edilmesi için en alt sınır olarak ta din ve aklın, arzu ve heveslere hâkimiyetini benimsemektedirler. Hanefîlere göre adalet, kanına ve ırzına haramı girdirmemedir. Âdil kişi, büyük günâhlardan kaçınıp küçük günâhlarda ısrar etmeyen kimsedir. İyi hali kötü halinden fazla, doğrusu yanlışından çok ve mertliği açık olan kişidir.
Şâfüler ise adaleti; büyük günahlardan kaçınmak ve küçük günâhlarda ısrar etmemek diye ta'rif ederler. Onlara göre büyük günâhlardan kaçınıp, küçük günâhlarda ısrar etmeyen kişi âdildir. Büyük günâhlardan kaçınıp küçük günâhları —devamlı olarak değil arasıra— işleyen kişi fâsık olarak kabul edilmez ve şehâdeti reddolunmaz. Zîrâ tâatta en derin noktalara gidip hiç bir günâh işlemeyen kimse bulmak mümkün değildir. Lâkin kişinin —küçük günâhlarda ısrarı—Çoğunlukta ise fâsık olarak kabul edilir ve şehâdeti reddolunur. Çünkü küçük

günâhlarda fazlalığa cevaz veren kişi, yalan şehâdete de müsâade edebilir, dolayısıyla hüküm, kişinin fiillerinin çoğunluğuna bağlanır.
Haribelîler adaleti şöyle ta'rîf ederler: Adalet; kişinin şahsî ahvâlinde doğru, söz ve fillerinde dengeli olmasıdır. Bunun için iki şeyi ölçü alırlar:
Amellerde sâlih olmak. Müekked sünnetleriyle beraber farzları edâ etmek. Binâenaleyh Hanbelîlere göre; farzın ve müekked sünnetlerin terkini âdet ahaline getirenlerin şehâdeti kabul olmaz. Bir başka açıdan ifâde etmek gerekirse haramlardan sakınma da diyebiliriz, Büyük günahları işlemeyen ve küçük günâhlarda da ısrar etmeyen kişide adaletin birinci şıkkı mevcûddur.
Mertlik (mürüvvet); kişiyi güzelleştiren ve süsleyen iyi fiilleri işlemek, onu alçaltan ve lekeleyen kötü fiilleri terketmektir.
Görülüyor ki, yukarıda görüşlerini serdettiğirniz mezheb fakîhleri, mürüvveti adalet şartına bağlamaktadırlar. Çünkü mürüvveti terk; dinî emirleri îfâ etmeme anlamına gelir. Halbuki bu, adaletin gereğidir.
Mâlikîlere göre mürüvvet; terki mübâh olan ve Örf en zemmolunan fiillerden kaçınmaktır. Meselâ çıplak ayakla gezmenin kınandığı bir memlekette ayakkabısız dolaşmak gibi. Veya işlenmesi mübâh olduğu halde örfen mezmûm olan fiili terketmektir. Çarşıda ve yabancı diyarda olmadığı halde fırında yemek yemek gibi.. Mürüvvet denince elbise temizliği kasdolunmaz. Binekle âletin bakımlılığı ve yeniliği murâd edilmez, aksine çirkinliklerden korunmak ve iyilikleri benimsemek, dili muhafaza etmek, ahlâksızlık ve edepsizlikten kaçınmak gibi haller kasdo-lunur. Her türlü kötü huyları terketmek ve dinen uygun görülen fiilleri birlikte işlemek mümkün olmayan —bizatihi haram olmasa da— fiilleri terketmek kasdolunur.
Hanefîlere göre mürüvvet; insanı fazilet ehlinin yanında mertebe bakımından düşürebilecek davranışlardan kaçınmaktır. Bir kavle göre mürüvvet: İyi ahlâk, lisânı muhafaza, çirkinliklerden kaçınma, edepsizliklerden uzaklaşma ve her türlü kötü huylardan kaçınmadır, tmâm Mu-hammed'e göre mürüvvet; din ve salâh halidir.
Şâfiîlere göre mürüvvet; insanlıktır. Kelime olarak kişi ve insandan türetilmiştir. Şâfiîlere göre insanlığı terkeden kişinin, yalan şehâdet-ten< kaçınması te'mîn olunamaz. Çünkü kişiliği terk konusunda insanlardan utanmayan kimse ne yaptığına aldırış etmez. Bu hususta Şâfiî-ler; Ebu Mes'ûd el-Bedırî'nin Rasûlullah (a.s.)dan rivayet ettiği şu ha-dîs-i şerifi delil gösterirler: Peygamberlik sözünden insanlara ijk olarak ulaşan şudur: Utanmazsan istediğini yap.
Hanefîlere göre mürüvvet; insanları güzelleştirecek, süsleyecek davranışları benimsemek ve kötüleştirecek davranışlardan kaçınmaktır. Veya insanın kınanmasına sebep olacak her türlü fiil, söz ve davranışlar-daki süflîlikten uzaklaşmaktır.
Zeydîyye mezhebine göre adalet; dinen yasak olan fiillerden uzaklaşmaktır. Şu halde dinî yasaklardan uzaklaşmak, onlara göre adaletin temelidir. Zeydîyye mezhebi mensûblarından bazıları ise adaleti şöyle ta'rîf ederler. Takva ve mürüvvet riâyettir.
Zahirî mezhebi mensûblarına göre adalet; büyük günâhları kesin olarak işlememek ve küçük günâhları açıkça irtikâb etmemektir. Onlara göre, Allah Rasûlünün büyük diye nitelendirdiği günâhlar; büyük günâhlar veya hakkında azâb tehdidi vârid olan

fiillerdir. Küçük günâh ise; hakkında azâb tehdidi vârid olmayan fiillerdir. Zahirî mezhebi mensûbları, adaletin tahakkuku için mürüvveti şart koşmazlar. Ve yalnızca tâat ve günâhlardan kaçınmakla yetinirler. Çünkü mürüvvet tâ-attan doğuyorsa, tâat olunca mürüvvete gerek kalmaz, derler. Eğer mürüvvet tâattan doğmuyorsa, dinî emirlerde mürüvveti şart koşmak caiz olmaz, çünkü, mürüvvet ne Kur'an'da ne de Sünnet'te vârid olmuştur.
îslâm hukukçuları, adaletin sübûtu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanîfe ve Zahirî mezhebi mensûblarına göre, şahidin yalancılığı isbât edilinceye kadar adaletin varolduğu farzedilir. Yani aleyhinde şe-hâdet yapılan kimse, şahidi yalancılıkla itham etmezse hâkimin adaletli olup olmamasına bakmadan şahidin şehâdetini hâkimin kabul etmesi gerekir. Ebu Hanîfe'nin delili Rasûlullah (a.s.)tan nakledilen şu ha-dîs-i şeriftir: İnsanlar birbirleri hakkında adalet sahibidirler. Ancak iftira ederek hadd cezasına çarptırılmış olanlar müstesnadır. Hanefîler Hz. Ömer'in Ebu, Mûsâ el-Eş'arî'ye gönderdiği mektuptaki şu cümleyi de delil olarak gösterirler: Müslümanlar birbirleri hakkında adalet sahibidirler. Ancak yalancı şehâdet konusunda aleyhinde hüküm verilmiş olanlar veya hadd vurulmuş olanlar veya yakınlık veya velayet durumu bulunanlar müstesnadırlar. Zahirî mezhebi mensûblarına göre; büyük günâhı işleyenler fasıktırlar. Bunun dışında kalanlar âdildirler. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: <<Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koya-% tiz.» (Nisa, 31). Zahirî mezhebi mensûbları bu âyeti delil alarak, Allah'ın bağışladığı ve iskât ettiği bir suç yüzünden onu işleyen kişiyi zemmetmenin doğru olmayacağını ifâde ederler.
Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler, Zeydîler ve bunlarla birlikte Hanefî mezhebi İmamlarından Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre; aleyhinde şehâdet edilen kişi, şahidin yalan söylemesi ihtimâlini öne sürmese dahi şahidin adaletli olup olmadığını hâkimin araştırması gerekir. Çünkü hükmün verilmesi şahidin adaletli olup olmamasına bağlıdır. Binaenaleyh hakimin, şahidin şehâdetini kabul etmek için âdil olup olmamasına bakması îcâbeder.
k) İslâm:
Şahidin müslüıman olması şarttır. Binaenaleyh ister bir müslüma-nın aleyhinde, ister bir gayr-i müslimin aleyhinde olsun, müslüman olmayanın şehâdeti kabul olmaz. Bu temel prensib üzerinde İslâm hukukçularının tümü müttefiktirler. İslâm hukukundaki bu hüküm, şu âyet-i kerîme'lere dayanmaktadır.
«Erkeklerinizden iki kişiyi de şâhid yapın.» (Bakara, 282). «Aranızda adalet sahibi üci kişiyi de şâhid tutun.» (Talâk, 2). Bu esâs üzerinde ittifak edilmiş, olmakla beraber, kaidenin ihtilâf konusu olan bazı istisnaları vardır. Şimdi bunları görmeye çalışalım;
Birinci istisna: Gayr-i müslimlerin birbiri hakkındaki şehâdeti: Hanefîler, zimmîlerin kendi aralarındaki şehâdetleriyle Harbîlerin şehâdetini kabul ederler. Çünkü Allah Rasûlü, Hıristiyanların birbirleri hakkındaki şahadetlerini kabul etmiştir. Ayrıca zimmîler ve harbîler kendi kendileri ve çocuklarına velayet hakkına sahihtirler. Kendi cinsinden kimseler hakkında şehâdet etme yetkisine sâhib olmaları gerekir.

Zeydîler ise; gayr-i müslimin kendi dininden kimseler hakkındaki şehâdetlerinin kabul edilip, öteki din mensûblan için şenâdetlerinin kabul edilmemesi gerektiğini öne sürerler. Binâenaleyh yahûdîlerin hıris-tiyanlar, hıristiyanların da yahûdîler hakkındaki şâhidliklerine cevaz vermezler. '
İmâm tbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevzî ise; adaletin ve âmme menfaatinin tahkiki konusunda gayr-i müslimlerin birbirleri hakkındaki şehâdetlerini kabul ederler. Adı geçen fakîhler Hanbelî mezhebinde zayıf bir rivayet olan şehâdetin kabulüne dâir hükmü tercîh etmiş olmaktadırlar.
-Mâlıkî ve Şafiî mezhebi mensûbları ise; gayr-i müslimlerin şehâdetini kabul etmezler. Hanbelî mezhebinde meşhur ve amel edilen rivayet de bu görüştedir. Zahirî mezhebinin görüşü de budur.
îkinci istisna: Yolculuk halinde gayr-i müslimlerin vasiyet konusunda birbirleri hakkındaki sehâdetleri:
Hanbelîlere göre; bir gaytr-i müslim yolculuk esnasında ölmüş birisinin vasiyetine şâhid olursa —başka şâhidler bulunmadığı takdirde— onun şehâdeti kabul olunur. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır:
«Ey îmân edenler; herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet anında aranızda ya adalet sahibi iki kişiyi veya yolculukta olup ta başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan iki kişiyi şâhid tutun. Onlardan şüpheleniyorsanız, namazdan sonra alıkoyarsınız da, Allah'a şöyle yemin ederler: Akraba bile olsa yeminle hiç bir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şâhidliğini gizlemeyeceğiz, yoksa elbette günahkarlardan oluruz.» (Mâide, 106).
Zahirî mezhebi mensûblan da, gayr-i müslimlerin başka kimse bulunmadığı takdirde şehâdetlerlnin kabulü konusunda Hanbelî mezhebinin görüşüne uyarlar.
Mâliki, Şafiî, Hanbelî ve Zeydîler bu durumda gayr-i müslimin şe-hâdetini kabul etmezler. Delil olarak da, vasiyyet dışında şehâdeti kabul olmayanın, vasiyyet halinde de şehâdetinin kabul olmayacağını gösterirler. Fâsıkın durumunda olduğu gibi. Fâsıkın şehâdeti kabul olmadığına göre, kâfirinki hiç kabul olmaz. Sâdece bu mezheb mensûblan yukarıda zikrettiğimiz âyet-i celîle'deki «sizden olmayan» ifâdesi konusunda farklı görüşler serdetmişlerdiır. Kimisi bunu, sizin aşiretinizden olmayan diye tefsir ederken, kimisi de buradaki şehâdetin yemin mânâsına olduğunu öne sürmektedirler.
Üçüncü istisna: Zaruret halinde gayr-i müslimin müslümana şehâdeti:
İmâm İbn Teymiyye ve öğrencisi îbn Kayyim el-Cevzî ister hazarda ister seferde olsun, müslümanlann bulunmadığı sırada gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabul olunacağını öne sürerler. Ve bu görüşlerini vasiyyet konusunda gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabulü hükmüne dayandırırlar. Vasiyyet halinde gayr-i müslimlerin şehâdetlerinin kabulü zarurete mebnî olduğundan, her türlü zaruret halinde şehâdet-lerinin kabulü caiz olmak gerekir.
Hanibelî mezhebinden bir rivayete göre; esirlerin birbirleri hakkında şehâdetleri kabul olur. Bilhassa esirlerden birisi diğerinin kardeşi olduğunu iddia ederse, zaruret hali söz konusu1 olduğu için şehâdetleri kabul olur.
İmam Mâlik gayr-İ müslim doktorun; ihtiyâç halinde müslüman bir kişi hakkındaki şehâdetinin kabul edileceğini öne sürer. Bu görüşünde Mâliki mezhebinin bir tek

istisnası İmam Mâlikin kendisidir. Öteki fakîhler gayr-i müslimlerin şehâdetini kabul etmezler.
Şehâdet Engellerinin Ortadan Kalkması:
Şahidin şehâdetinin kabul edilebilmesi için şehâdetini engelleyen §er'î bir mani bulunmamalıdır. Şehâdetin kabulünü engelleyen şer'î mâniler şunlardır:
a- Akrabalık:
imâm Malik'e göre akrabalık; şehâdetin kabulüne mânidir. Bu bâfo-tan olarak babaların çocukları, annelerin evlâdları hakkındaki şehâdet-leri kabul edilemeyeceği gibi, çocukların ebeveynleri hakkındaki şehâ-detleri de kabul edilmez. Keza eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetleri de kabul olmaz.
Ebu Hahîfe; asl'm fer', fer'in asi ve eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetini kabul etmez.
Şafiî mezhebi mensûblan da; ebeveynlerin çocukları hakkında, çocukların da ebeveynleri hakkında ne kadar yukarı doğru çıkılır veya aşağı doğru inilirse inilsin şehâdetlerini kabul etmezler. Fakat bazı Şafiî fakîhleri bu konuda şehâdetin caiz olduğunu söylerler. Şafiî mezhebinde, eşlerin birbirleri hakkında şâhidlik etmelerini önleyen hiç bir engel yoktur.
Hanbelî mezhebi ise soy kütüğüne bağlı olanların, baba ve anne tarafından da olsa birbirleri hakkındaki şehâdetleri kabul olmaz. Keza aşağı doğru çocuk ve kızlar, torunlar hakkında da durum aynıdır. Hanbelî mezhebi de; eşlerin birbirleri hakkındaki şehâdetlerini kabul etmez.
Akrabalığın şâhidliğe engel olduğunu ileri sürenlerin delili, Abdullah İbn Ömer'in Rasûlullah (a.s.)dan naklettiği şu hadîs-i şeriftir: Düşmanın, zanlının ve kinlinin şehâdeti kabul olmaz. Zanlı, itham olunan demektir. Akraba da kendi yakınının tarafını tutma ithamı altındadır.
Zahirî ve Zeydiyye mezhebi mensûblan ise; akrabalığın şehâdeti engellemeyeceği görüşündedirler. Yeter ki şâhid âdil olsun. Âdil kişinin kendi lehinde ve aleyhinde söyleyeceği ifâdeleri makbuldür.
b- Düşmanlık:
Cumhûr-u fukahâ (İslâm hukukçularının hepsi) düşmanın düşmana şehâdetini kabul etmezler. Şahidin ve aleyhinde şehâdet edilenlerin düşmanlıkları mal, mîrâs, ticâret ve benzeri dünyevî konularda olması gerekir. Eğer düşmanlık; kişinin fâşıklığı, Allah'a karşı isyankârlığı ve benzeri dinî konularda ise düşmanlık şehâdeti iskât etmez. Binâenaleyh müslümanın gayr-i müslime şehâdeti caizdir. Çünkü dinî düşmanlık umûmi bir konudur. Şehâdetin kabul olmaması için muteber olan düşmanlık; husûsî düşmanlıktır, Mâlikî, Şafiî, Hanbelî ve Zeydîler bu görüştedirler.
Hanefî mezhebi mensûblan arasında «MüteahhÎrûn» adı verilen son devir fakîhleri; dünyevî düşmanlık halinde düşmanın, düşmanı hakkındaki şehâdetini kabul etmezler. Çünkü dünyevî konularda düşmanlık haramdır. Dünyevî konularda birbirine düşmanlık eden kimselerin düşmanı hakkında söylediklerinin doğru olması mümkün değildir. Eğer düşmanlık, din için ise bu; şehâdetin kabulünü engellemez. Çünkü din için düşmanlık; şahidin dinindeki kemâlinin işaretidir. Kaldı ki din için düşmanlık, bir vecîbedir. Kötülüğü görünce önlemek ve düzeltmek gibi.

Hanefî mezhebi fakîhlerinden «Mütekaddimûn» denilen eski fakîh-ler, dünyevî sebeplerden dolayı düşmanlık edenlerin şehâdetini —şâ-hid düşmanlığı sebebiyle haddi aşmaz, fıska dalmaz, bir menfaat te'-mînine veya 'bir kötülük define çalışmazsa— kabul ederler. İmâm A'zam Ebu Hanîfe; şâhid âdîl olduğu takdirde düşmanın düşmana şehâdetini kabul eder. Lâkin son devir fukahâsı; Ebu Davud'un merfû' olarak rivayet ettiği şu hadîs-i şerife dayanarak Ebu Hanîfe'ye karşı çıkmışlardır: Erkek ve dişi hâinin, erkek ve dişi zânînin, kardeşine kin besleyenin şehâdeti caiz olmaz.
Zahirîler hükmün, şahide bağlı olduğu görüşündedirler. Eğer şahidin aleyhinde şehâdet ettiği kimseye düşmanlığı onu helâl olmayan bir yola sevkederse bu bir suçtur ye şehâdeti reddetmek için kâfidir. Eğer düşmanlık, şahidi helâl olmayan bir yola sevketmiyorsa âdil bir kişi olarak şehâdeti makbuldür. Zahirî mezhebi mensûblan yukarda zikrettiğimiz bir hadîsi birçok bakımdan eleştirerek reddederler. Ve bu hadîsin mürsel olduğunu, râvîleri arasında meçhul kimselerin bulunduğunu belirtirler. Görüşlerini ise şu âyet-i celîle'ye dayandırırlar: «Ey îmân edenler; adaleti gözeten şâhidler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adalet edin, bu takvaya daha yakındır.» (Mâide, 8)
Zahirîler derler ki: Allah bu âyet-i celîle'de düşmanlara karşı da, adaletli davranmamızı emretmiştir. Binâenaleyh âdil olan kişinin düşmanlarının ve dostlarının lehinde veya aleyhinde şehâ-det etmesi makbuldür ve buna dayanarak verilen hüküm geçerlidir.
c- İtham.
Şâhidle, hakkında şehâdet edilen kişi arasında şahidin taraf tuttuğunu fefrmettiren bir halin mevcûd olmasıdır. Veya şöyle de diyebiliriz: İtham; şahidin şehâdeti edâ etmesini önleyecek bir menfaati bahis mevzuu olduğundan ithama vesile olur. Akrabanın akrabaya, düşmanın düşmana şehâdeti töhmeti mu'cibtir. Biz akrabalık ve düşmanlık konusunu ayrı bir başlık altında toplamayı özel ehemmiyetine binâen tercih ettiğimiz için bu bölümde onlara temas etmeyeceğiz.
Şâhidlerin itham altında kalmalarına vesîle olan haller pek çoktur. Ortağın; ortağı, kiracının; kiralayan kimse, hizmetkârın; hizmet ettiği kimse hakkındaki şehâdeti, dilencinin şehâdeti, vekilin müvekkili hakkındaki şehâdeti, ithama vesîle olan hususlar arasındadır. İtham halinde şehâdetin kabul edilmemesi hükmü, Yüce Allah'ın şu âyet-i ce-lîle'sine dayanır: «Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam, şüpheye düşmemenizde de daha yakındır.» (Bakara, 282). Bu hususta Allah Rasûlü de şöyle buyurmaktadır: Zanlının şehâdeti kabul olmaz. Zan sahibi ile kin sahibinin şehâdeti kabul olmaz. Buradaki zan; töhmet, kin, adavet manasınadır.
İslam hukukçuları itham sebebiyle reddolunan şehâdetlerle ilgili bütün konularda müttefik değildirler. Bazıları zikrettiğimiz bütün hallerde şehâdeti reddederken, bazıları bir kısmında reddeder bir kısmında reddetmezler. Bu farklı görüşün menşei; nazariyelerin tatbikidir. Diyebiliriz ki, Hanefî, Şafiî, Mâliki, Hanbelî ve Zeydîlerin cumhuru, fu-kahâsı; itham halinde şâhidliği kabul etmezler. Ancak itham durumunun tatbikatı konusunda aralarında ihtilâf vardır. Zahirî mezhebi men-sûbları ise; itham halinin şehâdeti engellemeyeceği görüşündedirler. Şâhid âdil

olduğu takdirde itham altında bulunsa dahi, şehâdetinin kabul edileceğini öne sürerler.
Yukarda zikrettiğimiz umûmî şartlardan ayrı olarak, zina konusunda şahidlik yapacak kimsede aşağıdaki özel şartların bulunması da gereklidir:
1- Erkeklik:
Cumhûr-u fukahâ'ya göre; zina konusunda şahidlik edecek kimselerin, hepsinin erkek olması şarttır. Kadının zina konuğunda şehâdeti kabul olmaz. Zîrâ şer'î nass, şâhidlerin dörtten az olmaması konusunda kesin hüküm getirmiş ve erkeklerin şehâdetinin iki kadının şâhidliğine eşit olduğunu belirtmiştir. «Eğer iki erkek bulamazsa şâhidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir.» (Bakara, 282). Dört rakamı, şâhidlerin sayısını belirlediğine göre dört şahidin şehâdetiyle iktifa etmek gerekiyor demektir. Şüphesiz ki, şâhidlerden-bir kısmı kadın olacak olursa dört sayısı aşılacaktır. Zîrâ zina halinde şâhidlerden asgarî İhtimâlle ikisi kadın oluraa, sayı dörtten beşe yükselmiş olacaktır. Bu ise nass'ın hükmüne muhaliftir. Kaldı ki kadınların zina konusundaki şehâdetleri yanlış hüküm verme ihtimâlleri bulunduğu için, bir şüphe îrâs eder. Şüphe ise cuinhûr-u fuka-hâ'nın kabul ettiği kaide uyarınca haddi durdurur.
Dört mezheb fakîhleri, şahidin erkekliğini şart koşmaktadırlar. Şia'nın bir kolu olan Zeydîler de aynı görüştedir. Zeydîlere göre erkeklik şartı, zina suçunun isbâtı konusunda şehâdet mevzuu bahis olduğu takdirde vârid iken, zinanın reddi konusundaki şehâdet için vârid değildir. Binâenaleyh red yönünde göfüş serdeden şâhidlerin kadın olması câ-İzdlr.
Atâ ve Hammâd'ın üç erkek ve iki kadının zina ile ilgili şehâdetini kabul ettikleri rivayet olunur. İbn Hazm da, adalet sahibi ve müslüman iki kadının bir erkek yerine geçeceğini belirterek sahicilerin üç erkek iki kadın veya iki erkek dört kadın veya bir erkek altı kadın veya sekiz kadın olabileceğini kabul eder. Bu sonuncu şıkta hiç erkek olmadan sekiz kadın zina ile ilgili şehâdet etmiş olurlar.
İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel; kocanın, karısının zina ettiğini ifade eden şâhidlerden birisi olmasına cevaz vermez. Çünkü koca, karısına zina suçu atfedebilir veya eşinin ihanet ettiği iddiasında en azından iftira etmek ithâmıyla karşı karşıya bulunabilir.
Ebu Hanîfe ise dört şâhidden birisinin koca olmasını kabul eder ve şehâdet konusunda kocanın kocalığının itham mevzuu olmadığını belirtir. Çünkü itham bir menfaatin elde edilmesi veya kaybedilmesi konusunda mevzuu bahistir. Halbuki koca, karısı hakkında zina yaptığına dâir şâhidlik etmekle kendine utanç vesilesi olan bir suç itiştirmektedir.' Özellikle küçük çocukları bulunduğu takdirde karısını yatağından uzaklaştırmak gibi bir hal ile karşı karşıya bulunmaktadır. Zeydîler de bu görüştedirler.
İbn Hazm ise; kocanın müfteri olması ile şâhid olarak gelmesi arasında fark gözetir. Eğer kocakarısına zina suçu atfederek dava açmışsa kendisinin dışında dört şâhid gerekir. Yoksa ya hadd vurulur veya ianeye baş vurulur. Eğer koca, karısı hakkında böyle bir iddia ile gelmemiş de şâhid olarak mahkemede bulunmuşsa; adalet vasfını hâiz üç kişi de beraberinde bulunduğu takdirde şehâdet tamdır ve hakkında şâhidlik yapılan kadına zina haddi vurulur.

2- Şâhid Asıl Olmalıdır:
Ebu Hanîfe; şâhidlerin hâdise anında bizzat hazır bulunup v ak'ayı görmüş olmalarım şart koşar ve şahidin şâhid olduğuna dâir birisinin şehâdetini kabul etmez. Yani kulaktan duyma şâhidliğe cevaz vermez. Keza hâkimin hâkime yazdığı mektubu da kabul etmez. îsbât şâhidleri-nin, davaya bakan hâkimin dışında bir hâkimin huzurunda şâhidlik yapmış olmalarını geçerli saymaz. Davaya bakmayan hâkimin huzurunda şehâdet ettikleri tesbît olunup hâkim de davaya bakan hâkimlerin . huzurunda şehâdeti bildirdiği takdirde bu şehâdeti geçerli olmaz. Çün-kü hâkimin mektubu doğrudan doğruya şahide şehâdet olarak kabul edilir. Şehâdete şâhidlik etmenin engellenmesine sebep, naklolunan şe-hâdetin sıhhati konusundaki şüphe durumunun vârid olmasıdır. Hadd-lerin tatbikinde ise ihtiyat elden bırakılmaz. Haddler şüphe ile durdurulacağı için, şüpheli şehâdetin sıhhati kabul edilmez. Ebu Hanîfe; usûlün şehâdetinin kabul edilmemesi esâsına dayanarak, fürû'un da şehâdetinin kabul edilmemesini ifâde eder. Şöyle ki, talî şâhidlerin şâhidliği-nin reddinden sonra aslî şâhidler gelip hâdiseye bizzat şâhid oldukian-nı ifâde eder ve zina ile ilgili talî şâhidlerin (furû'un) söylediklerini aynıyla doğrularlarsa, aslî şâhidlerin (usûl) şehâdetlerini de kabul etmez. Çünkü aslî şâhidlerin şehâdetlerini; aynı hâdisede feri şâhidlerin şe-hâdetini reddeden şeriat reddetmektedir. Çünkü fer'î şâhidler, şehâdet-lerinde aslî şâhidlerin yerine kâim olmaktadırlar ki bu, hakkında zina suçu vârid olan kişinin durumu balonundan bir şüphe olarak kabul edilir ve hadd durdurulur. Ebu Hanîfe, prensib olarak şahidin şehâde-tine şehâdeti kabul etmekle beraber, hadd ve kısas suçlarında bu prensibi kaldırmakta ve —müstesna olarak— kabul etmemektedir.
Şafiî mezhebi; prensib olarak şahide şehâdeti, insanların haklarıyla alâkalı konularda caiz görür. Allah'ın haklan ile alâkalı konularda da şüphe durumu sabit olmayanlara cevaz verir. Çünkü asıl şahidin, ölüm, hastalık ve ortadan kalkma ile şehâdet vazifesini yapması imkân-sızlaştığı takdirde talî şâhidlerin şehâdeti gerekir. Sırf Allah'a ait bir hak olarak kabul edilen haddlerle ilgili konularda (zina haddi, hırsızlık haddi, yol kesicilik ve içki haddlerinde) iki görüş vardır.
a- Birinci görüş uyarınca; Allah'a âit haklarda, şahidin şehâde-tine şâhidlik caizdir. Çünkü bu hak, şehâdet ile sabit olur. Şehâdet ile sabit olan hakkın, şehâdete şehâdet ile de sabit olması caizdir.
b- Allah'a âit haklarda şahidin şehâdetine şâhidlik caiz olınaz. Çünkü Allah'ın koyduğu haddler şüphenin ortadan kaldırılması İse ancak onun te'kîd ve tevsîkiyle mümkündür. Şâhidliğe şehâdet, tetkîk ve tevsîki önleyen bir şüphe durumu ortaya çıkarır. Şafiî mezhebinde kuvvet kazanmış görüş budur.
Şâfiîlere göre; şahide şehâdetle şâhid olan husus; hâkimin hâkime yazmasıyla da sabit olur. Şahide şehâdetle sabit olmayan hususlar da, hâkimin hâkime yazmasıyla sabit olmaz. Çünkü yazma ancak şehâdeti yazan hâkimin öriu üslenmesiyle sabit olur ve yazının hükmü şahide şehâdet hükmünü alır.
înıâm Ahmed'e göre; şahide şehâdet, ancak hakimin hâkime yazısının kabul olduğu haklarda makbuldür, kabul olmadığı haklarda makbul değildir. Ahmed İbn Hanbel'e göre; hâkimin yazısı zina gibi Allah'ın hukukunu ilgilendiren haddlerde makbul değildir. Diyet, kısas ve iftira suçu gibi mâlî ve beşerî haklarda ise makbuldür. Hanbelîler, hâkimin hâkime yazısıyla şahidin şehâdete şehâdetini aynı

derecede tutmalarına sebep olarak; hâkimin hâkime yazısının şehâdete şehâdet mânâsı taşıdığını göstermektedirler.
Zeydîler zina suçunda, şehâdete şehâdeti kabul etmezler, Onlara göre genel kaide şudur: Şehâdete şehâdet, hadd ve kısas dışında bütün haklara caizdir.
İmâm Mâlik; şehâdette asıl olmayı şart koşmaz. Ona göre şehâdete şehâdet; hem hadd hem de hadd dışı suçlarda caizdir. O, haddi gerektiren ve gerektirmeyen konularda hâkimin hâkime yazısını da geçerli saymaktadır. Ancak tmâm Mâlik, aslî şâhidlikten nakleden şâhidlerin iki kişi olmasını şart koşar. Nakleden iki şahidin biri veya birden çok şâhidlerin nakletmelerini ifâde etmeleri caizdir. Lâkin İmâm Mâlik, bir tek şahidin asıl şâhidden davacının yemini ile birlikte de olsa şehâdeti nakletmeyi caiz görmez. Şehâdete şâhidlik eden kimselerin iki kişi olmasını şart koştuğu gibi, bu iki kişiden birinin asıl şâhid olmamasını da şart koşar. Meselâ bir şahıs suçu gördüğüne şehâdet eder ve bir diğer şâhidle birlikte başkasının da aynı suçu gördüğünü göstererek şâhidlik yapamaz.
Zina suçunda dört kişinin dört kişiye, iki kişinin iki kişiye veya bir kişiye şâhidlik etmesi, üç kişinin üçe şâhidlik etmesi ve iki kişinin dört kişiye şâhidlik etmesi caizdir. Fakat iki veya üç kişi, dört kişinin şâhid olduklarına şehâdet ederlerse, şâhidlikleri kabul olmaz. Çünkü Mâliki-ler, ikinci şâhidlerin asıl şâhidlerden sayıca daha az olmamasını şart koşarlar. İki kişi, üç kişinin veya dört kişinin şâhidliğine şehâdet ederse bu şehadet Mâlikîlere göre sahîh olmaz. îmâm Mâlik'e göre; ikinci şâhidlerin aslî şahidlerle birleştirilmesi ve bunların şâhidliğinin tevfîki zina ve diğer suçlarda caizdir.
İki kişi zinayı gördüklerine şâhidlik yapar, iki kişi de öteki iki kişiden zinanın İşlendiğini gördüklerine şehâdet edebilirler. Veya üç kişi zinayı gördüklerine şehâdet eder, İki kişi de başka iki kişiden gördüklerini duyduklarına nakledebilirler. Bu durumda şehâdet makbul olur.
Zahirîlere göre; şehâdete şâhidlik her şeyde caizdir. Bir kişinin, bir kişinin şehâdetine şâhidliği de caizdir. Çünkü Allah bize âdil şâhidlerin şehidetini kabul etmeyi emretmiştir. Şehâdete şâhidliği âdil şâhid iseler şer'an kabul etmek vâcibdtr. Hakkın açığa çıkarılmasında bu kişi ile iki kişi arasında bir fark yoktur. Kaldı ki işiten kişilerin şâhidliği nakletmeleri; bir haberdir, tek başına haber de güvenilebilir bir kaynaktır.
Oumhûr-u fukahâ'ya göre: Şahide şehâdet ile hüküm caiz olmaz. Ancak asıl şâhidlerin hazır bulunmaması halinde caizdir. Asıl şahidin ölmesi, kaybolması veya şehâdeti intikâl ettirmesini önleyecek bir hastalığa tutulması gibi. Eğer asıl şahidin hazır bulundurulması mümkün ise, şahidin şehâdetine şâhidlik edenlerin şehâdeti kabul olmaz. Çünkü asıl şâhid, duyan şâhidden daha kuvvetlidir ve hakkın kendisini isbât edici vâsıtadır. Şehâdete şâhidlik ise asıl şahidin vak'aya şâhid olduğunu isbât gayesine mebnîdir.
İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin Şafiî'nin ve Hanbel'in hâkimin hâkime yazısı hususundaki görüşleri; Mısır Ceza Kanununun cinâî konularla ilgili kaidesine uymaktadır. Çünkü Mısır Ceza Kanunu, mahkemeye bakan hâkimin şâhidleri dinlemesini Öngörür. İmâm Malik ve Zahiri mezhebi mensûblarının görüşü ise Mısır Ceza Kanununun ilgili kaidelerine uyar. Çünkü Mısır Medenî Hukuku,

mahkemeye bakan bir hâkimin dışında medenî konularda şâhidlerini dinlemesini ve dinlediği ifâdeleri yazılı olarak hâkim arkadaşına göndermesini kabul etmektedir.
3- Haddler Geçmiş Olmamalıdır.
Ebu Hanîfe şehâdetin kabulü için; zina vak'asının geçmiş olmamasını şart koşar. Geçmiş bir suça dâir şâhidlerin şehâdeti —İftira suçuna hâs istisnaî bir hal dışında— kabul olmaz. İftira suçu ile diğer suçlar arasında fark gözetmenin sebebi şudur: Şâhid iftira suçunda şehâ-detinl ancak dava açıldıktan sonra ortaya sürebilir. Davayı açan kimse, ancak iftira olunan kimsedir. Şâhid dava olununcaya kadar gördüğünü saklamışsa burada töhmet altında kalmaz. Öteki suçlara gelince; şahidin davacının şikâyetine gerek görmeden gördüğü vak'ayı ortaya koyması caizdir.
Hanefîler bu görüşlerini şöylece demlendirmektedirler: İslâm hukukunun genel kaideleri uyarınca şâhid hâdiseyi gördüğü zaman: Allah rızası için şehâdet etmekle —ki Cenab-ı Allah Kur'ân-ı Kerîminde: «Allah için şâhidlik yapınız» buyurmaktadır.— hâdiseyi gözlemek arasında muhayyerdir. Çünkü olayların gizlenmesi hususunda Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır: Müslüman kardeşinin ayıbını gizleyenin Allah da âhirette ayıbını gizler. Şu halde şâhid bir süre geçene değin hâdiseye şâhid olduğunu gizlerse, bu onun gizleme yolunu tercih ettiğine delâlet eder. Bir süre gizledikten sonra şahadet etmeye karâr verirse, onu yeniden şâhidliğe sevkeden âmilin, hasma karşı duyduğu kin olduğunun delilidir. Kinden mütevellid bir şehâdet ise kaljul olunamaz, çünkü şâhid itham altında bulunmaktadır.
Hz. Ömer ((r. a.) in şöyle dediği rivayet olunur: Vak'anın geçtiği anda işlenmiş olan bir suça şâhidlik etmeyen bir topluluğun bilâhere şehâdeti, kinden doğma bir şahadettir ve kabul olunmaz. Herhangi bir sahabenin bu görüşünü reddettiği bilinmemektedir. Dolayısıyla bu, bir ic-mâ'dır. Hz. Ömer (r. a.) in sözünden anlaşıldığına göre bilâhare yapılan şehâdet bir töhmeti ortaya çıkarır ki, İslâm hukukunun genel kaideleri uyarınca töhmet altında bulunanların şehâdeti kabul olmaz.
Ebu Hanîfe her ne kadar yukarda belirtmeye çalıştığımız esâslar üzerinde gecikme konusuna cevaz vermekte ise de, bilâhere yapılan şe-hâdetleri reddetmekte ve içkinin dışında yapılan ikrarı kabul etmektedlr. İmâm Ebu Yûsuf onun bu görüşüne katılırken, îmam Muhammed önceden görülen vak'alafrla ilgili bilâhere yapılan şehâdeti reddederek, eski içki ile de alakalı olsa ikrarı mutlak manada kabul etmektedir.
Özetleyecek olursak: Hanefîler, gecikmeyi suçla İlgili müessir olarak kabul etmemektedirler. Ne kadar süre geçerse geçsin, suç kaimdir ve işleyenin cezalandırılması gerekir. Fakat gecikmenin şehâdet üzerinde müessir olduğunu kabul etmektedirler. Şöyleki; şehâdet münâsib vakit geçtikten sonra yapılacak olursa, itham bahis mevzuu olacağından reddolunur. Şehâdetin reddi ise, indirek yoldan suça te'sîr eder, çünkü deliller ortada bulunmayacağından suçluya ceza vermek mümkün olmaz.
İbn Ebî Leylâ'dan nakledilen bir rivayete göre; sonradan yapılan şehâdet ve ikrar kabul olmaz.
Elbu Hanîfe'ye göre gecikme, şahidin gördüğünü söylemesine engel değildir. Ancak şâhid gördüğünü apaçık bir ma'zerete dayandırmadan te'hîr etmişse durum

değişir. Fakat şehâdeti te'hîri zahirî bir ma'zerete müstenid ise şahadeti kabul olur. Zahirî ma'zeret, mesafe uzaklığı, hastalık veya öteki hissî engellerdir.
Ebu Hanîfe; gecikme için bir sınır koymamış, meseleyi hakime bırakmıştır. Hakim, duruma göre gecikmenin hududunu ta'yîn eder. Zîrâ ma'zeretlerin değişik olması, vakit ta'yinini imkansız kılmaktadır. Lakin bazı Hanefî fakîhler gecikmeyi bir ay, bazıları da altı ay olarak ta'yîn etmişlerdir.
îmâm Mâlik, Safi! ile Zeydîler ve Zahirîler şehâdetto gecikmeyi kabul etmezler. Bilâhere yapılan şehâdeti ve İkrarı kabul ederler. Geçmişte işlenen bir suç için yapılan şehâdeti ve ikrarı geçtiğinden dolayı reddetmezler.
Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır: Birincisi Ebu Hanıfe'nin görüşüne uyar, ikincisi ise Mâlikî ve ŞâlÎîlerin görüşüne uyar ki, Hanbelî mezhebinde amel edilen görüş budur.
4- Şehâdet Bir Mecliste Yapılmış Olmalıdır.
İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed îbn Han bel, zina. konusunda şâhidlerin şehâdetlerini, mahkeme huzurunda belirtmiş olmalarını şart koşarlar. Ahmed îbn Hanbel'e göre, şâhidlerin topluca mahkemenin huzuruna çıkarılması zorunlu değildir, mahkeme toplantı halinde bulunduğu sürece teker teker getirilmeleri sahihtir. Mahkeme toplantısını kapattıktan sonra gelecek şâhidlerin şâhidliği mu'teber sayılmaz. Şâhidlerin sayısı dörtten az olduğu takdîrda iftira suçunda şâhidlik yapanların şâhidlikleri gecikse de kabul olur. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe ise, şehâdetin başlangıcı anında şâhidlerin topluca bulunmalarını şart koşarlar. Ayrı ayrı gelip ,teker teker şâhidlik yaparlarsa şâhidlikleri kabul olmaz. Şu halde Mâliki ve Hanefîlere göre zina. konusunda şühidle-rin şehâdeti edâ için bir mecliste cem'olmalan şarttır. Fakat §âhidler kısmen gelip şahidlik mahalline oturur, mahkeme başlar ve şâhidler çağrıldığında hepsi binden hazır bulunmazlarsa, birisi çağırıldığında ikincisi, ikincisi çağırıldığında üçüncüsü gelirse bu, takdirde şehadetleri caiz olmaz ve müfteri olarak değerlendirilip, cezalandırılırlar.
Şâfiîler, Zeydîler ve Zahirî mezhebi mensûbları bu şartı Öne sürmezler, onlara göre topluca veya teker teker gelmeleri ve şehâdeti bir celsede veya daha fazla celselerde yapmaları farksızdır. Delilleri ise Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sidir: «Ona dört şâhid getirmeli değiller miydi?» Bu âyette şâhidler zikrolunmakta, fakat celse zikrolunmamak-tadır. Bir diğer âyet-i celîle'de ise: «Onlara içimizden dört kişiyi şâhid tutun. Eğer Şahidlik yaparlarsa o kadınları evlerde tutuverin.» Bu âyete göre her şehâdet makbuldür. Gerek zina suçunda gerekse diğer suçlarda, şâhidlerin topluca *veya teker teker gelmeleri caizdir. Karşı görüşte olanlar ise, Hz, Ömef (r.a.)in amelini delil gösterirler. Muğîre tbn Şu'be aleyhinde Kbu Bükre, Nâfi' ve Şibl şahidlik yaparlar, fakat Ziyâd şahidlik yapmaz. Hz. Ömer adı geçen şahsa hadd cezası verir. Eğer tek celse şartı olmasaydı, onlara hadd vurması caiz olmazdı. Çünkü bir başka celsede dördüncü şahidi getirebilirlerdi. Eğer üç kişi şahidlik yapar ve dört kişi olmadığı için hadd vurulur da, bilâhare tiördüncü şahıs gelip şehâdet ederse onun şehâdeti kabul olmaz. Eğer bir celse şartı olmasaydı onların şehâdeti dördüncü ile birlikte tamamlanırdı. Ayet-i celîle'ye gelince; şartlara temas etmemiş, zinanın sıfatı ve şâhidlerdeki adalet şartım ele almamıştır. Ayrıca: «Sonra dört şâhid getirmezlerse onlara sopa vurun.» âyet-i celîle'si zaman bakımından mutlak veya mukayyed olmak durumundadır. Ayet-i celîle mutlak olamaz; çünkü

mutlak olması, dört şâhid getiremeyenlere sopa vurmanın cevazını engeller. Eğer mutlak olarak kabul edilirse, her 'zaman dört şahidin getirilmesi veya kısmî sâhidler varsa dörde ikmâl olunması caiz olacağından sopa vurulamaz. Âyetin mutlak olmayıp mukayyed olduğu sabit olunca, celse ile mukayyed olması evlâdır. Çünkü bir celse, bir tek hal manasınadır.

5- Şâhidlerin Sayısı Dört Olmalıdır:

Zina suçunda sâhidler dörtten az olursa şehadetleri kabul olmaz ve onlara iftira haddi vurulur. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Zeyd; Yüce Allah'ın: «İffetli kadınlara iftira atıp ta dört şâhid getiremeyenlere seksen sopa vurun.» (Nur, 4) âyet-i celîle'sinden bu hükmü çıkartmaktadırlar.

Şafiî mezhebinde kuvvet' kazanan görüş ile Hanbelî mezhebi de;

İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. Şafiî mezhebinde kuvvet kazanmamış görüş sahiplerine göre; şâhidlerin sayısı dörtten az olunca, Allah rızâsı için şâhidlik yapmak üzere geldikleri kabul edileceği için, iftira hackü vurulmaz. Normal olarak Allah rızâsından başka bir sâikin, şâhidleri şehâdete sevkettiği düşünülemez. Ayrıca zina için şehâdet caiz olduğundan, şâhidlere ceza verilemez. Şâhidlerin sayılarını dörde çıka-ramamalan halinde, şehâdetten kaçınması iftira haddi neticesini doğurur.

Zahirî mezhebi mensûblarına göre; zina konusunda şehâdet edenlere asla iftira haddi vurdurulamaz. Zîrâ iftira haddi; şâhidler için değil, iftira atanlar için konulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, meseleleri açıklamak için şehâdet edenlerle iftira atanları birbirinden ayırmıştır. Öyleyse birinin hükmünü diğerine uygulamak caiz olmaz.

Muhalif görüşte olanlar Hz. Ömer'in hükmünü delil Olarak göstermektedirler. Hz. Ömer —yukarda da belirttiğimiz gibi— sayılarını dörde iblâğ edemeyen üç şahide hadd vurdurmuştur. Hz. Ömer'in hükmü, sahabenin gözü önünde cereyan etmiş olduğu halde ona hiç birisi karşı çıkmamıştır.

Şâhidlerin sayısı dört olur, ancak tümü veya bir kısmı şehâdet ehliyetine hâiz bulunmazlarsa —birisine fâsık veya iftira suçundan sopa vurulmuş olursa— îmâm Mâlik'e göre; şâhidlik sakıt olur ve hepsine hadd cezası vurulur. Çünkü şâhidlik tekemmül etmemiştir. Bu durum şâhidlik ehliyetinin bulunmadığının hüküm verilmesinden önce anlaşılması halinde vâriddir. Ancak şâhidlik ehliyetine hâiz bulunmadıkları hükümden sonra anlaşılırsa; hiç birisine hadd gerekmez. Çünkü şehâdet, hâkimin içtihadıyla tamamlanmış olmaktadır.

Ebu Hanîfe'ye göre ehliyetsizlik, ister hükümden sonra, ister infazdan önce tebeyyün etsin şâhidlere hadd tatbik olunur. Eğer ehliyetsizlik, hükmün infazından sonra ortaya çıkmışsa, tatbik olunan hadd sopa ise şâhüdlere de sopa vurulur. Ebu Hanîfe'ye göre; sopanın karşılığında bir diyet ödemezler. İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf'a göre sehâdeti tekemmül etmediği halde sopa vurulan suçluya hazîneden yarı diyet ödenir. Eğer şehâdet ehliyeti olmadığı anlaşılan şâhidlerin şehâdeti üzerine verilen hüküm recm cezası ise şâhidlere hadd tatbik edilmez. Çünkü söyledikleri iftira olarak kabul edilir. Ve bir kimse birisine iftira atar, sonra iftira atılan kişi ölürse hadd sakıt olur ve beyt'ül-mâl'den diyet ödenmesi gerekir. Çünkü bu durumda hatânın, hâkimden sâdır olduğu kabul edilir. Hâkimin hatalı olarak verdiği karârların diyeti ise hazîneden ödenir. Zîrâ hâkim bütün müslümanlar için

görev yapmaktadır, hazîne ise müslümanlann malıdır, dolayısıyla hâkimin hatâsının neticesine, hazînenin katlanması gerekir.
Hanefî mezhebi mensûbları; şâhidlerin, şehâdet vazifesini yüklenmeye ve edaya, ehliyetli olmaları bakımından bir aynma tâbi tutmaktadırlar. Şâhidlerden kimi tam olarak şehâdet görevini ifâ edebilecek durumdadır, bunlar akıl, baliğ, hür ve adil kimselerdir. Kimi şahidler de şehâdet vazifesini eksik olarak edâ etmek ehliyetine sahihtirler. Yalancılık töhmeti altında bulunan fâsıklar gibi. Kimi şahidler de şehâdet vazifesini yüklenmeye ve îfâya ehliyetli değildirler, çocuklar, deliler ve kâfirler gibi. Bazı şahidler ise şehâdet vazifesini yüklenmeye ehil, fakat îfâya ehil değildirler, körlerin iftira suçundan hadd cezasına çarptırılması gibi. Birinci grubun şehâdetiyle hüküm verilir ve hak tesbît olunur. İkinci grubun şâhidliği halinde doğrulukları ortaya çıkıncaya kadar beklemek gerekir. Üçüncü grubun şâhidliği asla kabul edilmez. Dördüncü grubun şâhidliği; şehâdeti yüklenmek bakımdan sahîh fakat îfâsı bakımından sahih değildir.
Bu ayrıma binâen Hanefîler, şu hükümleri tertîb etmektedirler: Şâhidliği yüklenme-veya ifâ ehliyetini veya her ikisini birlikte kaybeden kişi şehâdetinde müfteri sayılır. Eğer dört tane kör, kafir veya iftira suçundan hadd vurulmuş birisi şâhidlik yapacak olursa; onlara iftira haddi vurulur. Bir kör veya kâfir veya iftira suçundan hadd cezası vurulmuş bir Kişi ile birlikte üç kişi zina konusunda şâhidlik yapacak olursa; dördüne de İftira suçundan dolayı hadd cezası vurulur. Çünkü birincisi şehâdet ehliyetine sâhib değildir, üçü ise, şâhidlik için gereken sayıyı dolduramamıştır. Zîrâ zinada şâhidlerin sayısının dört olması gerekir. Dört fâsık bir kişinin aleyhinde şâhidlik yapacak olursa, aleyhinde şâhidlik yapılana hadd vurulmaz;çünkü suç isbât edilememiştir. Şâhidlik yapanlara da hadd vurulmaz, çünkü suçun isbâtı şüphesi vâriddir. On-' lar her ne kadar fâsık iseler de eksiklikleriyle birlikte sahiciliğe ehildirler. Bir fâsık ve üç kişi birisinin zina ettiği konusunda şâhidlik yapacak olursa da durum aynıdır.
imâm Şafiî'ye göre; dört kişi, birinin zina ettiği konusunda şâhidlik yapacak olursa ve hâkim içlerinden birinin şehâdetini reddederse; —red sebebi kölelik, kâfirlik veya fâsıkhk ise— durum, sayılan tamamlanmamış, şâhidlerin durumu gibidir. Çünkü bu şahidin varlığı, yokluğu gibi kabul edilir ve gerekli olan dört adedine baliğ olmaz. Eğer hâkimin dördüncü şahsın şehâdetine red sebebi, fasıldık gibi bilinmez bir sebep ise bu takdirde iki görüş vardır: Birincisine göre, verilecek hüküm; dörde baliğ olmamış şâhidlerin hükmü gibidir. Çünkü adalet çarkının bulunmayışı şahidin yok olması hükmündedir. İkinci görüş uyarınca, sayıları dörde baliğ olmadığından dolayı şâhidlere hadd vurulmaz. Çünkü red sebebi kendileri bakımından gizli bir nedendir. Bu1 yüzden ma'zurdur-lar ve hadd vurulması îcâbetmez. Ama red zahir ise ve onlar da bu kornuda müfrit İseler hadd vurulması îcâbeder. Hanbeli mezhebinde ise üç rivayet vardır.
a- Sayıları dörde baliğ, olmamış şahidlerin şehâdeti tam olmayacağından üç kişi imişler gibi muamele yapılır ve hadd cezası vurulur.
b- Hadd cezası vurulmaz; çünkü onlar, dört şâhid olarak gelmişler ve âyetin umûmî muhtevasına dâhil olmuşlardır. Eksiklikleri bilinmeyen dört şâhid olarak mahkemenin huzuruna çıkmışlardır, içlerinden birisinin durumunun bilinmemesi,

şahidlerin adaletsizliği veya fâsık-lığı tesbft edilmemiş bulunan normal dört şâhidmiş gibi kabul edilirler.
c- Eğer şâhidliği reddolunanlar fâsık iseler diğer şâhidlere hadd gerekmez. Şayet fâsık değil ker veya kâfir gibi şehâdeti geçersiz kimseler ise hadd vurulması gerekir.
Yukarda anlatılanlardan ortaya çıkıyor ki, Şâfü ve Hanbelî mezhebinde normal şahidlik vazifesini îfâ İçin gelmiş olan şahidlerin sayısı dörtten az da olsa şâhidlere hadd vurulmayacağını kabul eden bir görüş bulunduğunu ve bu hükümlerin bu görüşe dayandığını gözden uzak tutmamak gerekir.
Zeydîlere göre; şahidlerin sayısı dörde baliğ olunca, şehâdet tâm olarak kabul edilir ve iftira ihtimâli ortadan kalkar. İsterse şahidlerin adaletli olmadığı tebeyyün etsin. Fakat şâhldlerden bir kısmının âdil olmadığı anlaşılınca, iftira eden kişiye hadd tatbik olunmaz. Şâhidler-den birisi —tfeli veya kör olup— şehâdet ehliyetine hâiz bulunmazsa durum aynıdır. Çünkü bu durumda hadd, hem şâhidlerden hem de suçlanan kişiden sakıt olur. Kısacası Zeydîlere göre şahitlere ancak dördü ikmâl etmedikleri takdirde hadd vurulur, bunun dışında ceza verilemez. Zahirî mezhebinin gerek tek başına gerekse başkalarıyla birlikte şahidlik yapan kimselere hadd vurulmayacağı görüşünde olduğunu yukarda zikretmiştik. Onlara göre hadd, müfteri için vaz'olunmuştur, şahidlik için değil.
İslâm hukukçuları .arasında ittifakla kabul edilmektedir ki, bir başkasından duyduğuna dâir şahidlik kabul olunmaz. Veya şahidlerin sayısı dörde tamamlanmazsa hadd tatbik olunmaz. Çünkü duyduğuna dâir şehâdet eden kişi müfteri sayılamaz. O, bir başkasından duyduğunu rivayet etmekte ve bunda prensib olarak hüsn-i niyyet sahibi olduğunu kabul etmek gerekir. Üç kişi bir adamın zina ettiğini gördüklerine dâir şahidlik yaparsa, dördüncü şahıs da bir başkasından o adamı zina ederken gördüğünü duyduğunu söylerse; şahidlerin sayısı tamamlanmış olmaz. Şahidlerin sayısı, dörde baliğ olmayınca, hadd vurulmasını öngören mezheblere göre, bu vak'ada görgü şâhidlerine hadd cezası vurulur, duyarak şahidlik edene hadd vurulmaz. İki kişi duyarak üç kişi de görerek şahidlik yaparsa, şehâdet Mâlikîlere ve Zahirîlere göre, tam olarak kabul edilir, Hanefîlere, Şâfiîlere, Hanbelîlere ve Zeydîlere göre, tâm olarak kabul edilmez. Ebu Hanîfe ve imâm Zeyd'e göre ve Şafiî ile Hanbelî mezhebinde kuvvetli bir görüş uyarınca, sayılarını dörde iblâğ edememiş olan şâhidlere hadd vurulur. Şâhidler kadının fercine baktıklarını itiraf etseler bile şehâdetleri kabul olur ve bâtıl sayılmaz. Çünkü zina suçundan sahiciliğin îfâsı, kadının fercine bakmayı gerektirir. Binâenaleyh şehâdeti îfâ kasdıyla şâhidlerin kadının fercine bakmaları mübâh olur. Tıpkı tedavi için doktorun bakmasının mübâh olduğu gibi.
Şâhidlerden biri veya birkaçı şâhidliklerinden rücû' ederlerse rücû' eden şâhidlere rücû' hükmünden sonra veya infazdan önce ise, iftira haddi tatbik edilir. Fakat rücû' hükmünden önce ise, şâhidlerin tümüne iftira haddi vurulur, isterse aralarında rücû' eden şâhid bir kişi olsun, çünkü bir kişinin rücû'u ile şehâdet tamamlanmış olur. imâm Mâlik'e göre; hükümden önce şehâdetten rücû'; şehâdeti iskât eder. Çünkü bu, şâhidlerin şüphe içerisinde bulunduklarını veya âdil olmadıklarını itiraf mânâsına gelir. Eğer şehâdetten rücû', hükmün verilmesinden sonra ve infazından Önce olursa şehâdet sakıt olmaz, yalnızca şâhidlerin yalancılığı ortaya/ çıktığı

takdirde hüküm bozulur. Öldürüldüğü iddia edilen kişinin ortaya çıkması gibi. Eğer şehâdetten rücû', hükmün verilmesinden ve ifâsından sonra ise şehâdet sakıt olmaz ve hüküm bozulmaz, sâdece şâhidlere ceza verilir.
Ebu Hanîfe'ye göre; dört kişi bir adamın zina ettiğine dâir şehâdet ederse; o kişi recm'olunur fakat içlerinden birisi, hükmün verilmesinden sonra rücû' ederse; ona hem İftira haddi tatbik edilir hem de dörtte bir diyet Ödemesi gerekir, imâm Züfer'e göre; zina ettiğine dâir hakkında şâhidlik yapılan kişiye, şâhidlerden biri rücû' edene kadar hadd vurulması gerekir. Yani rücû'; hüküm verildikten sonra ve îfâdan önce olursa; şâhidlerin hepsine hadd vurulur, imâm Muhammed ve Züfer ise, yalnızca rücû1 edene hadd vurulması gerektiği görüşündedirler. Onlara göre; hükümle şehâdet kuvvet kazanmış olmaktadır, içlerinden birisi hükmün verilmesinden önce rücû' ederse hepsine hadd vurulması îcâbeder. imâm Züfer'e göre; yalnızca rücû' edene hadd vurulur.
Şâfiîlerde kaide şudur: Şâhidler haklı olarak şehâdetlerini yaparlar sonra şâhidlikten rücû' ederlerse, rücû1 ya hükümden önce veya hükümden sonra; infazdan önce, yahut ta hükümden ve infazdan sonra olacaktır. Eğer şâhidlikten rücû1; hükümden önce ise, onların şehâdetiyle hüküm verilemez. Çünkü şâhidlerin şehâdette doğru, fakat rücû'da yanlış, olmaları muhtemel olduğu gibi, rücû'da doğru ve şehâdette yanlış olmaları da mümkündür. Şüphe halinde ise hüküm verilemez. Eğer şâhidler hükümden sonra ve infazdan Önce rücû* ederlerse, verilen ceza hadd veya kısası gerektiren bir ceza olduğu takdirde hüküm infaz edilmez. Çünkü tou haklar şüphe ile sakıt olur, rücû' ise apaçık bir şüphedir. Eğer Şahidler hükümden ve infazdan sonra rücû' ederlerse hüküm bozulmaz.
Bu kaidelere binâen aşağıdaki hükümler ortaya çıkmaktadır: Dört kişi bir adamın zina ettiğine dâir şahidlik ederler ve içlerinden birisi şehâdete mebnî hüküm verilmezden önce rücû'ederse; rücû' edene iftira haddi gerekir. Ancak Şafiî mezhebinden bazı fakîhler, haddin vurulmayacağı görüşündedirler. Onlara göre; şâhid, suçluya zinayı şehâ-det lafzıyla isnâd etmekte, iftira kasdı bulunmamaktadır. Ancak bu görüş pek kuvvet kazanmamıştır. Gelelim diğer üç kişiye; rücû' etme-, miş olan bu üç kişiye hadd gerekmez. Çünkü onlar tarafından işlenmiş bir suç söz konusu değildir. Ve onlar şâhidlik için gerekli olan dört kişiyi tamamlamıştır. İçlerinden birinin rücû' etmesi, onların önleyebilecekleri bir durum değildir. Ama hepsi birden rücû' edecek olur ve; kasıtlı şehâdet yaptık, diyecek olurlarsa hepsine birden hadd vurmak gerekir. -
Şâhidlerden tümü veya bir kısmı hükmün verilmesinden sonra, fakat infazdan önce rücû' ederlerse, rücû' edene hadd vurulur, diğerlerine vurulmaz. Eğer rücû, hükümden ve infazdan sonra ise hüküm yine aynıdır. Ancak ceza, recm cezası ise şahidler şâhidliklerini kasıdli yapmışlarsa; kasden ölüme sebep olmaktan dolayı kısas gerekir. Hatâen yapmışlarsa, hatâen ölüme sebeb olmalarından dolayı tazminat îcâbeder.
îmâm Ahmed'e göre; şahidler, bütünüyle veya içlerinden birisi şe-hâdetten rücû' edecek olursa en sahîh rivayete göre;; hepsine birlikte hadd vurmak gerekir. Bu sahîh görüş Hanefî mezhebinin görüşüne uymaktadır. Sahîh olmayan bir diğer görüşe göre ise; rücû' edene bir şey gerekmez, diğer üçüne hadd vurulur. Tabiî rücû', hükmün tatbikinden önce ise. Bu durumda rücû' eden

kimse,.hükmün,tatbikinden önce .tevbe eden kişi gibidir, tevbe onun üzerindeki haddi iskat eder. Rücû' edene haddin vurulması; aleyhinde şehâdet eden kişinin menfaatinin gözetilmesine nıebnîdir. Haddin vurulması halinde hadd endişesiyle rücû'dan imtina' ihtimâli vâriddir, bu ise bir zorlama olur.
Zeydîlere göre; şâhidlerin, hükümden önce rücû'lan şehâdeti ibtâl eder. Hükümden sonra fakat infazdan önce rücû' da böyledir. Bunun için infazdan önce rücû' eden şâhidlere iftira haddi, infazdan sonra rücû' eden şâhidlere yan diyet veya kısas gerekir.
Zahirîlere göre genel kaide şudur: Şâhidlerin hükümden, önce şe-hâdetten rücû'u şehâdeti ibtâl eder. Hükümden sonra rücû'u ise hükmün feshine sebeb olur.
Yukarıda zahirîlerin zina konusunda şâhidlere hadd vurmak gerektiğine dâir görüşlerini belirtmiştik. Bu takdirde şâhidlerden birinin veya tümünün şehâdetten rücû etmesi halinde hiç birine hadd vurulmaz. Çünkü onlara göre hadd, şahide değil iftira edene vurulur.
İktidarsız veya burulmuş kişilerin zina ettikleri konusundaki şe-hâhâdetleri kabul edilir. Çünkü her ikisinden de zina ihtimâli düşünülebilir ve zina anuıda burulmuş erkeğin uzvunun sertleşmesi mümkün olabilir. Ancak uzvu kökünden koparılmış kişi hakkında zina iddiası tasavvur olunamaz, dolayısıyla kabul edilmez. Şahidler zina yapıldığına dâir şehâdet eder; kadın, şâhidleri reddederek kendisinin bakire ol-duğunu iddia ederse bir veya birden çok kadına kontrol ettirilir. Bakire olduğu konusunda o kadınlar şehâdet ederlerse hadd vurulur ve ceza verilmez. Kontrol için birden fazla kadın bulunmadığı takdirde bir tek kadının şehâdeti de kâfidir. Hanefîlerin ve Hanbelîlferin görüşü budur. Çünkü erkeklerin göremeyecekleri konularda bir tek kadının şehâdeti hanefîtfere ve hanbelîlere göre makbuldür. Zeydîler de bu görüştedirler. Haddin durdurulmasının esâsı, isbât şâhidlerinin yalan söylemiş veya vehmetmiş olmak ihtimâlleridir. Bu ihtimâl, şüphe olarak kabul edilir ve şüphe halinde de haddler durdurulur.
Şâfüler, dört kadının şehâdetini şart koşarlar. Dört kadın suç işleyenin bakire olduğuna dâir şâhidlik yaparlarsa; zanlıya hadd vurmak gerekmez. Zîrâ bekâretinin zail olmamış olması muhtemel olduğu gibi, sonradan eski haline dönüşmüş olması ihtimâli de vardır. Çünkü cima" sonuna kadar vaki" olmazsa, bekâret tekrar eski haline döner. İhtimâl söz konusu olduğunda hadd gerekmez. Şâhidlere de hadd gerekmez; çünkü bekâretin aslî olup, şâhidlerin yalan söylemiş olmaları ihtimâl dâhilinde olduğundan, sanığa hadd vurdurulmadığı gibi şâhidlerin doğru söylemeleri ve bekâretin aslında zail olup sonradan eski hâline dönmüş olması ihtimâli bulunduğu için, şâhidlere de hadd vurulmaz.
îbn Hazm ise, haddin durdurulması için dört kadının şehâdetini şart koşar. Lâkin Îbn Hazm, kadınların sanığın bakire olduğunu ifâde etmeleriyle yetinmez. Nasıl bakire olduğunu anlatmalar! gerektiğini belirtir. Eğer bakıcı kadınlar, sanığın -bakire olduğunu ve erkeğin cinsiyet uzvunun girmesi halinde muhakkak bekâret zarının izâle olacağını, kadının cinsiyet uzvunun tıkalı olduğunu belirtirlerse, şâhidlerin vehme kapıldıklarına ve yalan söylediklerine hükmolunur ve onların şehâdetine dayanarak bir karâr verilemez. Eğer bakıcı kadınlar, sanığın bakire, ancak bekâretin genişlemiş olduğunu ve erkeğin cinsel uzvunun girmesiyle bekâretin zail olmayacağını ifâde ederlerse, şâhidlerin doğru olduğuna karâr verilir

ve sanığa hadd cezası tatbik olunur. Zîrâ böyle bir durumda şâhidlerin yalan söylemesi veya vehme kapılmış olmaları kestirilemez. Îbn Hazm şüphe halinde haddi durdurmaz, çünkü zahirî mezhebi şüpheyi kabul etmez.
Kadınların sanığın bakire olduğunu iddia etmeleri halinde belirtecekleri kanâati şehâdet saymaları hususunda tbn Hazm'ın öne sürdüğü görüş, nefy için şehadeti kabul etmeyip isbât için şehâdeti kabul eden Zahirî mezhebi fukahâsımn görüşüne muhaliftir. İmam Mâlik'e göre bakıcı dört kadın, sanığın bakire olduğunu ifade etseler de hadd durdurulmaz. İmâm Mâlik'in delili şudur: îsbât şâhidleri zinayı görmüşlerdir ve bekâretin zail olmaması ile birlikte duhûl mümkündür. Ayrıca isbât şahidi, inkar şehâdetinden Önceliğe sahiptir.
İhsan İçin Şehâdet:
îimâm <MaIik, Şâfü ve Hanbel'e göre; ihsanın isbâtı için iki erkeğin şehadeti kâfidir. Çünkü ihsan hali, kişiyle alâkalı bir hal olup zina vak'asıyla ilişkili değildir. Binâenaleyh zinada olduğu gibi ihsanın is-bâtı için de, dört erkek şahidin olması şart değildir.
Hanefî mezhebine göre de ihsanın isbâtı için iki erkek şâhid yeterlidir, imam Züfer'in dışında Hanefîler, ihsanın; Üd erkek veya bir erkek Uû kadın şâhid ile isbât edileceği görüşündedirler, İmâm Züfer ise iki erkeğin olmasını şart koşar.
Zeydî mezhebinde, ihsanın isbâtı için iki erkek bir kadın da olsa, âdil iki kişi kâfidir.
Zahirî mezhebi ise zinanın isbâtıyla ihsanın isbâtı arasında fark gözetmez. Fark gözetilmemesi demek, zina ve ihsanın dört şâhidle is-bât olunacağı mânâsına gelmektedir.
Haddi gerektiren her zina suçunda âyet-i kerîme'nin nassı mu'ci-bince dört şahidin bulunması hususunda İslâm bilginleri ittifak etmişlerdir. Ayeî-i kerîme bu hususu Nûr sûresinde sarahaten şöyle ifâde etmektedir: «Namuslu kadınlara zina suçu isnâd edip te sonra dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun ve onların şâhidliğini asla kabul etmeyin.» (Nûr, 4). Hayvanlarla temas, erkeğin erkekle teması ve erkeğin kadının arkasıyla teması —bu fiilleri zina hükmüne tâbi kılanlara göre— bu âyet-i kerîme'nin hükmü içerisine girer. Fakat bu sayılan suçları, ta'zîri gerektiren suçlar olarak kabul edenler, ta'zîr cezasının verilmesi için suçun isbâtına kâfî görülen delillerle yetinirler. Ta'zîr cezası, bazan iki şâhidle isbât edileceği gibi bazan da bir erkek iki kadın veya dört kadın veya bir erkek iki kadın ve taleb edenin ye-mîni ile beraber isbât olunabilir. Yeminden dönme veya ikrar da aynı şekilde isbât olunur.
Şafiî ve Hanbelî mezhebine mensûto fakîhlerin bir kısmına göre; haddi değil ta'zîri îcâbettiren her temas ancak dört şâhidle isbât edilebilir. Çünkü bu fiil, fuhuştur ve haram olan bir ırza tecâvüzdür. Eğer fiil temas dışında bir münasebet ise iki şâhidle işbât olunur.
4- Hakim Şahidlerin Şehâdetine Kani Olmalıdır:
Sanığa zina haddinin tatbiki ancak hakimin şahidlerin doğru söylediğine kanâat getirmesiyle mümkün olur. Şâhidler, fiilin tavsifinde veya zamanında veya yerinde birbirleriyle çelişen ve yalan söylediklerini veya bir kısmının yalan söylediğini belirten, bir ihtilâfa düşerlerse şâhidlikleri reddolunur. Ancak burada şâhidlere iftira had-.dinin vurulup vurulmaması konusunda ihtilâf vardır. Şahidlerin sayısı dörde

ulaşmadığı veya şehâdetlesri kabul olunmadığı takdirde, iftira haddinin vurulmasını gerekli' bulanlarla, bulmayanlar, farklı görüşler serdetmektedirler. Bazılarına göre; iftira haddi vurulur, çünkü şâhidler muhtelif vak'alan görmüşler.ve bunu bir vak'a imişçesine ortaya koyarak aynı noktada dört şâhid birleşememiştir, binâenaleyh müfteridirler.' Bazılarına göre de hadd vurulmaz; çünkü şâhidler şehâdet vazifesini îfâ etmişlerdir. Diğer bir gruba göre; mesele, hâkimin karârına bırakılmıştır. Hakim her durumu şartlarıyla birlikte değerlendirir.
İslâm hukukçuları bu konuyla ilgili olarak kaleme aldıkları eserlerde şâhidler, arası-ihtilâf şekillerinin belli başlılarını şöylece serdeder-ler:
İki şâhid, bir kişinin belli bir evde zina ettiğine şehâdet eder, diğer iki şâhid de aynı kişinin aynı kadınla bir başka evde zina ettiğine şehâ-der eder. Yahut iki şâhid, bir adamm bir kadınla diğer arkadaşlarının belirttikleri şehirden başka bir şehirde zina ettiklerine dâir şâhidlik yapar. Yahut zinanın işlendiği yıl, ay ve günde ihtilâf ederler. Eğer bu sayılan hususlarda ihtilâf varsa, İmâm Mâlik'e, Şafiî mezhebinden bazı fakîhlere, Ahmed tbn Hanbel'e ve Hanefî mezhebinden İmârn Züfer'e göre; hepsi de müfteridirler. Buna karşılık Elbu Hanîfe, Şafiî ve Han-belî mezhebinden bazı fakîhler şâhidlere iftira haddinin vurulamayacağını, gerekli olan dört sayısını tamamlamış olduklarını ifâde ederler.
Mâlikî fakîhlerinden İbn Macişûn'a göre; şâhidler ihtilâf etseler de, şehâdetleri sahihtir. Tabiatı itibarıyla ihtilâf hatırlatılmaz ve şehâ-detlerini tam olarak îfâ ederler ve hâkim de onlara ihtilâf noktalarını sormazsa.
tki şâhid bir kişinin bir kadınla bir evin, bir köşesinde zina- ettiğine şehâdet eder, diğer iki şâhid de aynı evin başka bir köşesinde zina ettiğini söylerse ve iki köşe. birbirinden uzakça l^ir yerde ise durum, iki ayn evde zina ettiklerini söylemek' gibidir. Ancak evin iki köşesi birbirine yakınsa şâhidlik tamâm olmuş sayılır ve Ebu Hanîfe ile Ahmed İbn Hanbel'e göre; aleyhinde şehâdet eden kişiye hadd vurulur. İmâm Şafiî, Mâlik ve Züfer'e göre şehâdet tamamlanmamış olduğundan aleyhinde şahidlik yapılan kimseye'hadd vurulamaz.
İki kişi, bir adamın bir kadınla zorla zina ettiğine şahidlik eder, diğer iki şâhid de, adamın kadının isteğiyle zina ettiğini belirtirse, icmâ-ı fukahâ'ya göre, kadına hadd vurulmaz. Çünkü şehâdet, kadına hadd vurmayı gerektiren bir konuda tekemmül etmemiştir. Kadınla zina eden erkeğin durumu ise ihtilaflıdır. Bazılarına göre hadd vurulmaz, çünkü delil, bir fiil üzerinde tekemmül etmiş değildir. Gönüllü fiil ile zorla yapılan fiil aynı olmaz. Ayrıca her bir fiil için gerekli olan şâhid sayısı tamamlanmamıştır ve şâhidlerden ikisi diğer ikisini tekzîb etmektedir. Bu ise şehâdetin kabulünü önler veya en azından haddi durduran bir şüphe durumunu ortaya koyar. İki şâhidden birisinin de diğerini yalanlama durumu ortadan kalkmış olamaz. Bu durumda ancak iki fiilden birisinin gönüllü, birisinin zorla olma ihtimâli bahis mevzuu olur ki, bu da şehadetin bir fiil üzerinde tekemmülünü önler. Kaldı ki, gönüllü olarak fiilin işlendiğini söyleyen şâhidler kadına iftira etmek-tedirler, ancak delilleri tekemmül etmediği için şehâdetleri kabul olunmaz. Bu görüş; İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin görüşü olup Şafiî ve Hanbelî mezhebinden bir grup ta bu görüşe katılmaktadırlar. Baza fu-kahâya göre, erkeğe hadd tatbiki vâcibdir. Zîrâ erkeğin zina ettiğine dâir şâhidler tekemmül etmiştir. Şâhidler, adamın zina fiili işlediğinde birleşmişler, ancak kadının durumu konusunda ihtilâf

etmişlerdir. Kadının fiili isteyerek veya zorla işlediği konusundaki bu ihtilâf, erkeğin aleyhindeki şehadetin tekemmülünü önlemez. Bu, görüş Hanefî fakîh-lerinden İmâm Muhammed ile İmâm Ebu Yûsuf'un görüşü olup, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinden bir grup ta bu görüşe katılmaktadır.
Şâhidlerin durumuna gelince, bu hususta Üç ayrı görüş vardır:
a- Birinci görüş uyarınca, şâhidlere hadd gerekmez.
b- İkinci görüş uyarınca, şâhidlere hadd gerekir. Çünkü zina yar pıldığına şehâdet etmişler, fakat şahidlik için gerekli olan sayıyı ikmâl edememişlerdir. Binâenaleyh hadd vurulması îcâbeder.
c- Gönüllü olarak kadının zina ettiğini söyleyen erkeklere hadd vunmak gerekir. Çünkü onlar kadına iftira atmakta ve iftiralarını de-lillendirecek şahidleri tekemmül ettirememektedirler. Zorla fiili işlediğini söyleyen şâhidlere ise, hadd gerekmez. Çünkü onlar kadına iftira etmemişlerdir. Erkeğin aleyhindeki şehâdetleri tekemmül etmiş, fakat şüphe durumu vârid olduğu için hadd uygulanamamıştır.
Zeydîlere göire; ihtilâfın hiç bir Önemi yoktur. Ancak ihtilâf fiilin hakîkatında yani fiilin işlenip işlenmediği konusunda veya yerinde veya vaktinde veya keyfiyetinde, yahut ta diğer konularda olursa ihtilaf ehemmiyet ifâde eder. Şahidlerin şehâdeti, bu konularda ittifak ederse; sanığa hadd cezası gerekir. Şâhidler bunlardan herhangi birisine ihtilâf ederlerse veya tafsilâtını anlatamayıp özetlemekle yetiniriersa şe-hâdetleri sahih olmaz ve iftira haddi gerekmez.
Zahirî mezhebinde kaide şudur: Şâhidliğin tamjâmlayıcısı olan konudaki ihtilâf şehâdeti bozar. Onlara göre, yabancı bir erkek, yabancı bir kadınla birleşirse zina suçu tamamlanmış, olur. Ancak şâhidler bu konuda kesin olmalıdırlar. Fakat zinanın yerinde, zamanında veya zina edilen kadının vasfı konusunda ihtilâf edecek olurlarsa, bu ihtilâfa itibâr yoktur. Çünkü bunların anlatılmasıyla anlatılmaması farksızdır ve şehâdet tam olarak tekerrür etmiş, hadd gerekli olmuştur. Bu konuda muhtelif görüşler vardır ki, bunlara temas etmiyoruz.
Üzerinde ittifak edilen konulardan birisi de; zina konusunda şâ-hidlik için önceden bir davanın açılmasının gerekmeyeceği konusudur. Şâhidler daha zina davası açılmadan Önce gördükleri vak'ayı mahkemeye intikâl ettirebilirler ve bunun üzerine zina davası açılabilir. îslam hukukçuları bu görüşü, Ebu Bükre'nin yaşadığı bir olaya dayandırırlar. Şöyle ki; Bbu Bükre ve arkadaşları aleyhinde henüz bir dava açılmadan Muğîre aleyhinde şâhidlik yapmışlardır. Cârût ve bir arkadaşı, Rudâme tbn Mazun'un aleyhinde içki içtiğine dâir şâhidlik yapmışlar ve bilâhare dava açılmıştır. Zina suçunda davanın açılmasının şart olmamasının nedeni, zina haddinin Allah'ın hukukunu ilgilendirmesin-dendir. Allah'ın hukukunu ilgilendirdiği için dava açılması şâhidlik için şart değildir. Allah'ın hukukunu ilgilendirmeyen ve başkalarının hukukunu alâkadar eden konularda davacı tarafından dava açılır. Zina suçunda ise herhangi bir insanın hakkı bahis mevzuu olmadığı için, davayı açtıracak davacı söz konusu olmaz. Eğer şehadet, davanın açılmasına bağlı olsaydı; zina davasında ne davanın açılması, ne de şehâdetin yapılması mümkün olurdu.
Şehâdetin;, sahîh olması ve hâkimi inandırması için zinanın mâhiyetini, keyfiyetini, ne zaman işlendiğini, nerede işlendiğini ve kimin zina ettiğini açıklayıcı nitelikte

olması şarttır. Hâkimin de meselenin ha-kîkatına ulaşabilmek için bütün bu konuları şâhidlerden soruşturması gerekir.
Zinanın mâhiyeti konusu soruşturulmalıdır. Zîrâ zina, 'birtakım fiillere verilen bir addır ki, bir kısmı haddi gerektirir, bir kısmı gerektirmez. Hz. Peygamberin şöyle-'buyurduğu rivayet olunur: Gözler de zina eder, eller de zina eder, ayaklar da zina eder, cinsiyyet uzvu İse bunları ya yalanlar ya da doğrular. Şüphesiz ki haddi gerektiren zina, erkeğin erkeklik uzvunun kadının dişilik uzvunun içerisine sürme çöpünün sür-medanlığının içerisine girmesi gibi girip kaybolmasıdır.
Zinanın keyfiyeti de soruşturulmazdır, çünkü şâhidlerin zina ile kadının cinsel uzvunun dışına teması kasdetmiş olmaları muhtemeldir. Zîrâ bu davranışlara da, hakîkaten veya mecazen temas adı verilir, fakat bu fiiller haddi îcâbettirmez.
Zinanın ne zaman işlendiği de sorulmalıdır. Çünkü şâhidlerden bir kısmının diğer şâhidlerin gördüğü vak'-anın dışında bir vak'ayı görmüş olmaları muhtemeldir. Şâhidlerin eski bir vak'a hakkında şehâdet etmeleri de ihtimâl dahilindedir. Bu ise Ebu Hanîfe'ye göre şehâdetin kabulünü önler. Keza şâhidlerin, samğın kü-çüklüğünde işlemiş olduğu fiil konusunda şehâdet etmiş olmaları da muhtemeldir.
Zinanın işlendiği yerin de soruşturulması gerekir. Çünkü şâhidlerden bir kısmının söz konusu etmiş olduğu fiil, diğerinin söz konusu ettiği fülin işlendiği beldeden başka bir beldede işlenmiş olması muhtemeldir. Keza fiilin isyan halinde veya dâr'ül-harb'de işlenmiş olma ihtimâli de bulunabilir, bu gibi hallerde işlenen zinaya —ESbu Hanîfe'nin görüşü uyarınca ceza verilemez.
Zina ediîen kadınlar da şâhidlerden sorulmalıdır, çünkü temas edilen kadının haddi gerektirmeyen birisi olması muhtemeldir. Ebu Hanî-fe şehâdetin kabulü için şâhidlerin zina eden kadın ve erkeği tanımalarını şart koşarsa da, diğer fakîhler bunu şart koşmazlar. Temas ettiği kadının kendisinin helâli olduğunu iddia eden kimsenin de delilini getirmesi şarttır. Sanık evlilik durumunu inkâr eder ve şâhidler de evli olduklarını söylerlerse; şâhidlerin, ihsanın şartlarım açıklamaları gerekir. Hâkimin onlardan bu konudaki bilgileri soruşturması şarttır; çünkü şâhidlerin ihsanın mâhiyetinden haberdâr olmamaları muhtemeldir.
Zina suçunda hâkimin haddi iskât eden bütün es? «lan sorması gibi isbât eden haddi de tamamıyla tafsilâtlı olarak soruşturması gerekir. Hâkim, şâhidlerin akıllarının sağlam olup olmadığını, gözlerinin iyi görüp görmediğini, adalet sahibi olup olmadıklarını, sanıkla aralarında düşmanlık bulunup ^bulunmadığını araştırması gerekir. Tâ ki hükmü eksiklikten uzak, sahih bir hüküm olabilsin.
Hâkimin Bilgisi:
Hâkim, zina vak'asını zina anında müşâhade ederse, bilgisine dayanarak suçlular hakkında —cumhûr-u fukahâya göre— hüküm veremez. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed îbn Hanbel'in görüşü budur. Şâfiîlerin ekseriyetinin de bu görüşte olduğu belirtilir. Bu görüşün taraftarları delil olarak şu âyet-i cellle'yi getirirler. «Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhld getirin.» (Nisa, 15). «Madem ki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse Allah katında onlar, yalancıların ta kendileridir.» (Nûr, 13) Hâkim de; diğer ferdler gibi bir ferd olduğu için önünde kâmil belgeler ve deliller bulunmadıkça, gördüğü vak'a üzerine hüküm veremez. Eğer hâkim söylediğini islbât etmek için yeterli delillere sahip olmadan, kendi müşâhadesine dayanarak hüküm verirse; müfteri sayılır ve hadd cezası uygulanır.

Hâkimin delillere dayanmadan bildiğini söylemesi yasak olduğuna göre; bildiğine binâen hüküm vermesi de yasak olacaktır. Bunun delili Hz. Ebubekir'-den nakledilen şu sözdür: Eğer ben, bir adamı birisinin üzerinde görsem delil tâm olarak önüme konuncaya kadar ona hadd vurmazdım. Şâfiîle-re göre; hâkim bir zina vak'asma şâhid olmuş ve beraberinde de üç kişi var ise, hâkimlikten çekilip şâhidlik yapmazsa ve kendi bilgisini diğer üçünün bilgisini tamamlayıcı unsur olarak kabul ederse caiz değildir.
Şafiî mezhebinden diğer bir görüş uyarınca; hâkimin bilgisine dayanarak hüküm vermesi caizdir. Bu görüşü serdedenlerin delili, Eibu Sa-îd el-Hudrî'nin Rasûlullah (a.s.)dan rivayet ettiği şu hadîs-i şeriftir: Sizlerden kirinizi insanların korkusu; gördüğü, bildiği veya duyduğu zaman hakkı, söylemekten alıkoymasın. Bu görüşü serdedenler derler ki: Hâkim, şâhidlerin şehâdetine dayanarak hüküm verebildiğine göre —ki onun şâhidlerden duyduğu şey zanna dayalıdır— kendi duyduğu veya gördüğüne göre hüküm vermesi daha evlâdır, çünkü meseleyi daha yakından bilmektedir.
Zeydîler ise; hâkimin iftira suçunun dışında hiç bir hadd cezasından kendi bilgisine dayanarak hüküm vermesine cevaz vermezler. Bunun dışında* kalan konularda bilgisine dayanarak hüküm vermesine cevaz verirler. DeJil olarak da şu âyet-i celîle'yi gösterirler: «Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki; insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm versin.» (Nisa, 105). Zeydîlere göre; hâkimin bilgisi şâhidlerin bilgisinden daha esaslıdır. Kendi bilgisiyle hüküm veren kişi, Allah'ın kendisine gösterdiği şeyle hüküm vermiş olur.
Zahirî mezhebi mensûblarına göre; hâkimin kısas, mülk ve ırz davalarında, haddi gerektiren şeylerde hüküm vermesi caizdir. Bilgisi de gerek hâkim olmasından önce, gerekse sonra olsun farketmez. Hâkimin kendi bilgisine dayanarak verdiği hüküm daha kuvvetlidir. Çünkü o, gerçeği daha yakından görmektedir. Delilleri ise şu âyet-i celîle'dir: «Ey îmân edenler, Allah için şâhid olarak adaleti gözetin.» (Nisa, 135). Keza delil olarak Rasûlullah (a.s.)ın şu hâdîs-i şerifini öne sürerler: Sizden her kim ki, bir münkeri görürse onu eliyle "değiştirsin, eğer gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Hakimin adalet üzere kâim olması ve buna binâen karâr vermesi sahihtir. Hâkimin gördüğü her kötülüğü eliyle değiştirmesi ve herkese hakkını vermesi gerekir, aksi takdirde zâlim durumuna düşer.

2- İkrar

İkinci olarak zina suçu, zânînin ikrarı ile sabit olur. îmânı A'zam Ebu Hanîfe ve Ahmed îbn Hanbel zânînin —dört şâhid şartına kıyasla— dört kerre ikrar etmesini şart koşarlar. Nitekim Ebu Hüreyre de rivayet eder ki: Eşlem kabilesinden bir adam (Mâiz) Hz. Peygambere gelir," o mescid-i saadette bulunmaktadır. Ve der ki; ey Allah'ın Rasûlü, ben zina ettim. Hz. Peygamber adamdan yüzünü çevirir, adam öbür yandan gelerek der ki, ben zina ettim. Allah'ın Rasûlü yine yüzünü çevirir ve adam dört kerre zina ettiğini tekrarlar. İkrarı dördü bulunca, Allah'ın Rasûiü adamı çağırır ve der ki: Sende delilik var mı? Adam; hayır, der. Allah'ın Rasûlü: Evli misin? diye sorar. Adam; evet, der. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; onu recmediniz, der. Ebu Hanîfe ve Ahmed îbn Hanbel derler ki; bir defalık ikrar ile <hadd

gerekseydi Rasûlullah adamdan yüz çevirmezdi, çünkü Allah için vâcib olan bir haddi terketmek caiz olmaz. Nuaym îbn Hezal de bu hadîsi rivayet eder ve şunları ekler: Adam dört kerre tekrarlayınca Rasûlullah buyurdu ki: Dört defa dedin, söyle bakalım kiminle zina ettin? Adam; falanca ile diye cevab verir. Bu hadîsi Ebu Davûd rivayet eder ki, buradan gerekli ikrarın dört kerre olduğu (neticesi) ortaya çıkar.
Eşlem kabilesinden Ebu Bürze rivayet eder ki; Hz. Bbubekir zina ettiğini ikrar eden o adama şöyle demiş: Dört kere ikrar edersen Allah'ın Raısûlü seni recnıeder. Burada iki husus ortaya çıkmaktadır: Birincisi; Rasûlullah (a.s.)ın adama böylece ikrar" ettirmesi ve adamın ikrarını reddetmesidir. Peygamberin bu ikrân kabul etmesi onun buyruğu mahiyetindedir. Çünkü Peygamber hatalı bir şeyi-kabul etmez. îkin-cisi ise; Hz. Ebubekir bu hükmün ıbuyruğu olduğunu belirtmektedir, aksi takdirde onun huzurunda böyle bir şeyi söyleme cesaretini gösteremezdi. Şu halde ikrarın dört kere olması îcâbeder ve ayrı ayn yapılması gerekir. Bundan az -blan ikrara itibâr yoktur.
İmam Mâlik ve Şafiî'ye göre; bir tek ikrar da kâfidir, çünkü ikrar ihbardır, ihbar ise tekrarla fazlalaşmaz. Allah'ın Rasûlü bu hususta şöyle buyurmuştur. Ey emîr, bunu götür ve tekrarlat, itiraf ederse recmet. Bu hadîste Allah'ın Rasûlü recmi yalnızca itirafa dayandırmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, sözün doğruluğu için bir kerelik ikrar geçerlidir. Allah Rasûlünün Mâiz'den dört defa yüz çevirmesinin sebebi, onun aklından endîşe etmesidir. Bunun için iki kere arkadaşlarına onun aklının yerinde olup olmadığını sormuş ve onlar da aklının yerinde olduğunu belirtince, recmedilmesini emretmiştir.
İmam Ahmed'e göre; ikrarın bir mecliste veya muhtelif meclislerde dört kez olması kâfidir. Kişi bir mecliste veya muhtelif meclislerde dört kere ikrar ederse sahihtir. İkrann, mufassal olması ve fiilin hakikatini açıklaması şarttır. Her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak bir açıklıkta olması gerekir. Özellikle zina fiilinde haddi îcâbettiren davranışlarda bulunup bulunmadığının belirtilmesi gerekir. Açıklama ve tafsilâtı istemenin esâsı; Rasûlul-lahın sünnetidir. ıMâiz gelip Rasûlullah'a zina ettiğini ikrar edince peygamber yüz çevirmiş, itirafım tekrarlayınca onda, delilik olup olmadığını sormuş, birisine emretmiş ağzından içk' kokusu gelip gelmediğini araştırmış ve sonrada imlediği fiili izah ettirmeye başlayarak: Belki sen oynaştın veya öpüştün? demiş. Bir başka rivayete göre: Onunla kucak-laştın mı? diye sormuş ve o da; evet, demiş. Ve tekrar yine; onunla mübaşeret halinde bulundun mu? diye sorunca o; evet, karşılığını vermiştir. Allah'ın Rasûlü bir daha sorarak: Onunla cima' ettin mi? demiş o da; evet, karşılığını vermiştir, tbn Abbâs'm hadîsinde de Allah'ın Rasûlü ona: Onunla birleştin mi? deyince o; evet, diye cevab vermiş. Allah Rasûlü tekrar: Senin şeyin, onun şeyine girdi mi deyince o da; evet, deyivermiş. Allah'ın Rasûlü tekrar: Sürme çöpünün sürmedanlığa girmesi, kovanın kuyuda kaybolması gibi mi? diye sormuş, o da; evet cevabım vermiş. Hz. Peygamber bununla da yetinmeyerek: Zina nedir biliyor musun? diye sorunca o; evet biliyorum; haram olarak bir kişinin karısına yaklaşacağı gibi ona yaklaştım, demiştir. Allah'ın Rasûlü, bununla neyi kasdediyorsun? deyince, Maiz; beni temizlemeyi, demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah emretmiş ve Mâiz temizlenmiştir.

Bütün bunlar gösteriyor ki; ikrar, ikrar olunan fiilin mâhiyetini açıklayıcı ve mufassal olmalıdır.
Yukarda naklettiğimiz hadîs-i şeriften anlaşılıyor ki; bir kişi zina ettiğini ikrar edince; ikrarı kesin bir hüküm olarak kabul edilmez. Hâkimin, adamın ikrarının sahîh olup olmadığını araştırması gerekir. Bunun için önce Hz, Peygamberin Mâiz'e yaptığı gibi aklının yerinde olup olmadığını incelemesi gerekir. Hâkim zâninin aklının yerinde olduğunu öğrenince; ona zinanın mâhiyetini, keyfiyetini, kiminle, ne zaman zina ettiğini sorması gerekir. Zânî bütün bunları cezaî sorumluluğa mesned olacak biçimde açıkladığı takdirde, hâkim; onun mııhsan.orup olmadığım soruşturmak mecburiyetindedir. Adam muhsan olduğunu itiraf ederse, ona ihsanın mâhiyetini sorar, tkrâr edene zinayı ne zaman işlediğinin sorulmasından maksad, bulûğdan önce vuku olup olmadığı ihtimalinin ortadan kaldırılmasıdır. îkrâr; her ne kadar ikrar eden kişinin şahsına münhasır kuvvetli bir delil ise de onun dışında kimseye sirayet edemez. Binâenaleyh bir kadınla zina ettiğini itiraf eden kişinin ikrarı kabul edilir ve bundan sorumlu tutulur. Zina ettiği kadın, zina ettiğini inkâr ederse mes'ûliyet terettüb etmez. Ama kadın da itirlf ederse o kendi itirafından dolayı muhafaza olunur, adamın itirafından dolayı değil. Rasûluliah (a.s.)ın sünneti böyle carî olmuştur. Ebu Davud'un Seni İbn Sa'd'dan rivayet ettiği bir hadîste, adamın biri Rasû-lullah'ın yanına gelip ve adını zikrettiği bir kadınla zina ettiğini itiraf eder. Bunun üzerine Rasûluliah (a.s.) kadına haber gönderir ve zina edip etmediğini sorar, kadın zina etmediğini söyleyince, Rasûluliah adama haddi tatbîk eder ve kadını da kendi haline bırakır.
tkrâr edenin zinadaki ortağının ikrar edilen mahalde hazır bulunması şart değildir. Nitekim şehâdette de durum aynıdır. Bir şahıs herhangi bir kadınla zina ettiğini ikrar ederse ona hadd vurulur. îkrâr eden kişi zinada ortağının kim olduğunu bilmese de, ikrarından dolayı hadd tatbîk olunur. Çünkü o, gerçek duruma binâen ikrar etmiştir. Bir kişi bir kadınla zina ettiğini ikrar eder, fakat kadın yalanlarsa, kişi ikrarından sorumludur ve hadd gerekir. İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel'e göre kadına bir şey gerekmez. Çünkü ikrar; ikrar edenin hakkında bir delildir, tkrâr etmeyenin aleyhinde zina halinin sabit olması, ikrar eden kişinin hakkında bir şüphe durumu ortaya çıkarmaz. Lâkin Ebu Hanî-fe; bu durumda ikrar eden kişiye de hadd vurulmaması görüşündedir. Çünkü zina ortağının reddetmesi dolayısıyla ona hadd vurulamamak-tadır. Bu ise ikrar eden kişinin hakkında da bir şüphe durumu ortaya çıkarır. Çünkü zina fiili, tek başına işlenen bir fiil değildir, ortaklaşa işlenir. Eğer taraflardan birisi için şüphe söz konusu ise, ban her iki tarafa da sirayet eden bir şüphe olacaktır. Çünkü mutlak mânada zina ettiğini değil, belirli bir kadınla zina ettiğini ikrar etmektedir. Şeriat, belirlenen kadının yalanlaması yüzünden kadına haddi tatbîk etmemektedir. Halbuki aynı durum, bizzarûre ikrar eden kişi için de söz konusudur. Ancak ikrar eden kişi mutlak konuşup; ben zina ettim, derse, durum farklıdır. Bu takdirde; her ne kadar yalan söylemesi ihtimâli söz konusu ise de, kendisini koruyacak şer'î bir gerekçe yoktur. Keza zina ettiği kadının belirsiz olması da aynıdır. Bu takdirde de ikrar eden hakkında zinanın ortadan kalkması şüphesi vârid değildir, çünkü o zina etmiştir ama zina edilen (belirsiz bir kimsedir. İmâm Ebu Yûsuf ve Muhammed de bu üç imâmın görüşüne uyarlar.

İkrarın tafsilâtlı olmasından sonra sahîh olması; da şarttır. İkrarın sahîh olması, ancak serbest ve akıl sahibi bir kimseden zuiıûnı ile mümkündür. Şu halde ikrar eden kişinin, serbest ve akıllı olması gereklidir. Zorlanan ve akılsız olan kimsenin sözüne göre hüküm verilmez. Hz. Ali (r.a.«)nın rivayet ettiği hadîs-i şerifte buyrulur ki: Üç şeyden kalem kalkmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, bulûğa erinceye kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden. Yine Rasûluliah (a.s.) tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Benim ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şey kaldırılmıştır.
Aklı zail olanın ikrarına dâir akıl konusunda sözü edilen hususlar zina konusunda da vâriddir. Bazan ayılan bazan deliren kişinin, ayılma anındaki ikrarı sorumluluğu taşır. Ayık olarak zina ettiğini ve zina ederken de ayık olduğunu ifâde eden kimseye hadd vurulacağı konusunda ihtilâf yoktur. Çünkü haddi gerektiren fiil, onun mükellefiyet altında bulunduğu bir devrinde vâki1 olmuştur. Suçu işlediği zamanda hakkında hüküm carîdir. tkrârı da sözüne itibâr olunduğu bir vakitte bahis mevzuu olmaktadır. Fakat deli, ayık olduğu zaman ikrar edip suçu ayık olduğu vakitte işlediğini belirtmezse hadd gerejanez. Çünkü zinanın delilik anında vukuu bulması muhtemeldir ve ihtimâl söz konusu olunca hadd vurulmaz.
Uyuyan kişinin sorumluluğu yoktur. Uyuyan birisi uyuyan bir kadınla zina ederse veya uyanık bir kadın, uyuyan bir kişinin uzvunu kendi uzvuna sokarsa veya uyurken bir kişi zina ederse; bu durumda hadd gerekmez, çünkü kalem kaldırılmıştır. Kişi uykulu iken ikrar ederse, ikrarına iltifat olunmaz. Çünkü sözü mu'teber değildir ve muhtevasının doğruluğuna delil sayılamaz.
Bbu Hanîfe; ikrar eden kişinin, konuşma gücüne sahip olmasını şart koşar. Çünkü ona göre ikrar; ifâde ve hitâto ile olur, yazı ve işaretle olmaz. Ebu Hanîfe'ye göre; dilsiz, yazı ile zina ettiğini ikrar etse ve mâ-hud işaretleriyle doğru söylediğini ifâde etse ikrarı kabul olmaz. Çünkü şeriat hadd cezasını son beyâna istinâd ettirmiştir. Son açıklama ise şe-hâdetle mümkündür. İşaret ve yazı, kinaye mesabesindedir. Fakat diğer üç imâm, dilsizin işaret ve ikrarım anlaşıldığı takdirde— kabul et-mektedirler.
İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki; ikrarda görme şartı yoktur. A'mânın.zinâ yaptığına dâir ikrarı sahihtir. Zina fiilini işlemesi tasavvur edilemeyen kişinin —cinsiyet-uzvunun kökten koparılmış' olması gibi— ikrarı kabul olmaz. Çünkü cinsiyet uzvu bulunmadığı için fiili işlemesi söz konusu olamaz. Burulmuş ve iktidarsız kişinin ikrarı kabul edilir. Çünkü temasın gerçekleşmesi için haşefenin ferce girmesinden başka bir şey şart olmadığından, onların da zina etme ihtimâli —sertleşme olmasa bile— düşünülebilir.
Gecikmeyi kabul edenlere göre; zina suçunda ikrarın fiilden sonra olmasının etkisi yoktur. Çünkü şehâdette gecikmenin etkisi itham ve kin esâsına dayandırılmıştır. İkrarda ise itham ve kin söz konusu olamaz, çünkü kişi kendi kendini itham edemez.
Hâkimin ikrara engel olması saihîh değildir. Keza ikrar yapan kişiyi teşviki de gerekmez. Eğer Rasûlullah (a.s.)ın Mâiz'e yaptığı gibi jkrârından dolayı hoşnûd olmadığını izhâr ederse bir beis yoktur. Hattâ Hz. Ömer (r.a.): Zinada itiraf edenleri dövünüz, buyurmuştur.

Ebu Hanîfe, ikrarın mahkemede olmasını şart koşar. Eğer kişi mahkemenin dışında (hâkimin bulunmadığı bir yerde) ikrar ederse, ikrara dâir şâhidlik kabul olmaz. Zîrâ. ikrar eden kişi ya ikrarında ısrar edecektir veya inkâr edecektir. Eğer ikrar ederse, o ikrar için yapılan şehâdet geçersiz olur ve hüküm şehâdete göre değil ikrara göre verilir. Eğer inkâr ederse, inkârı rücû' mânâsına gelir Jû, zina gibi Allah'ın hukukunu ilgilendiren hadd suçlarında ikrardan rücû' sahihtir.
îmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hantoel; ikrarın mahkeme huzurunda olmasını şart koşmazlar. Binâenaleyh mahkeme huzurunda yapılabileceği gibi bunun dışında da ikrar yapılabilir ve mahkemede ikrarı duyan şâhidler şehâdet ederler. Lâkin adı geçen imamlar ikrara dâir şâhidlik konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik ikrar için şâhidliğin kabul olduğunu, ikrar ederi kişi inkâr ederse bunun rücû' anlamına geleceğini ifâde eder.
İmâm Şafiî ise; ikrar üzerine şehâdeti kabul eder. Eğer ikrar eden kişi, ikrar ettiğini inkâr ederse; inkârı kabul edilmez ve ikrardan rücû' etmiş sayılmaz. Çünkü bunu kabul etmek, şâhid ve hâkimi yalanlamak olur. Eğer ikrar konusunda kendini tekzîb ederse; bu, ikrardan rücû' mânâsına gelir.
imâm Ahmed; ikrar için şehâdeti kabul eder. ancak kişinin ikrar ettiğine dâir dört kişinin şehâdetini şart koşar. Eğer ikrar eden kişi bilâhare inkar ederse veya şâhid dörtten az da olsa, ikrar eden kişiye hadd vurulmaz. Çünkü inkârı rücû' olarak kabul edilir. Şâhidlerin ikrar ettiğine dâir bir kerelik şehâdetleri, îmâm Ahmed'e göre kabul edilmez, çünkü dört kere te'kîd şarttır. îmâm Mâlik ve Şafiî'ye göre ikrarın, yalnızca iki şahidin şehâdetiyle kabul olduğunu unutmamak gerekir.
Zânî, zina ettiğini ikrar eder, sonra ikrarından dönerse sakıt olur. Çünkü rücû'da sâdık olması ihtimâli bulunduğu gibi, yalancı olma ihtimâli de vardır. Eğer rücû'da sâdık ise ikrarda yalancıdır. Eğer rücû'da yalancı ise ikrarda doğrudur. Bu ihtimâllerin bulunması hadd konusunda şüpheyi mu'cibdir ve şüphe halinde hadd durdurulur. Mâiz hâdisesinde rivayet edildiği gibi o, Rasûlullah'ın huzurunda zina ettiğini ikrar edince, Hz. Peygamber ona dönmeyi telkîn etmiş ve; belki öpmüşsün-dür, belki okşamışsındır, diyerek rücû'u telkîn etmiştir. Hattâ hırsızlık ithâmıyla getirilen bir kadına: Hırsızlık yaptın mı? diye sormuş ve; hayır yapmadım, de diye eklemiştir. Bu, ikrardan rücû1 için bir telkinden başka bir şey değildir. Eğer rücû' ile haddin vurulması sakıt olmasaydı, hâkim ve devlet reîsi için sünnet olan rücû'u telkininin mânaşı kalmazdı. Sünnet-i Seniyye gereğince hâkim veya devlet reisinin yanında zina suçu itiraf olununca, rücû'u telkin etmesi gerekir.
İkrardan rüeû'; hükümden önce ve sonra olabileceği gibi hükmün tatbikinden önce ve tatbik esnasında da olabilir. İkrar eden kişi, hükmün tatbiki esnasında rücû' ederse, cezanın tatbiki durdurulur. İkrardan rücû' bazı kişinin kendi kendini yalanlaması gibi sarih olur, bozan da recmolunanın sopa veya recm esnasında kaçması gibi işaret yoluyla olur. îkrâr eden suçlu, cezadan kaçınca tekrar tutulup cezası uygulanmaz, çünkü kaçma rücû'a delil sayılır. Nitekim Mâiz recinden kaçmış, fakat ashâb onu ta'kîb ederek yakalamıştır ve cezayı tatbik etmişlerdir. Durum Hz. Peygambere anlatılınca: Onu bıraksaydınız ya, buyurmuştur. Bu da kaçmanın rücû'a delil olduğunu rücû'un haddi iskât ettiğini ifâde eder. Ebu Hanîfe ve Mâlik sâdece infaz anında kaçmayı rücû' alarak değerlendirir ve rücû'u ayrıca tasrife gerek görmezler. Şâfiîler ise kaçmanın, bizatihi rücû' anlamını taşımadığını,

ancak cezanın durdurulması gerektiğini belirtirler. Çünkü kaçan kişinin rücû' kasdı olması muhtemeldir. Kaçan rücû' ettiğini belirtirse hadd sakıt olur, belirtmezse; hadd uygulanır.
Zinada ikrardan rücû, sahih olduğu gibi ihsandan rücû' da sahih olur. Meselâ bir kişi evli olduğu halde zina ettiğini ikrar ederse, bilâhare zinayı ikrardan rücû' edebilir. Keza zinayı ikrarda diretir, evli olduğunu ikrardan dönebilir. Bunu yaptığı takdirde recm haddi sakıt olur, onun yerine sopa cezası verilir.
îkrârla beraber şehâdette bulunursa, Ebu Hanîfe'ye göre, aleyhinde hüküm verilmezden önce suçlunun itirafıyla şehâdet bâtıl olur. Eğer ikrar, hadd hükmünden sonra ise ve hüküm şehâdete dayanılarak verilmişse Bbu Yûsuf'a göre; ceza sakıt olur. Çünkü şehâdetin geçerli olmasının şartı, ikrarın bulunmamasıdır. İmâm Muhammed ise bu durumda cezayı iskât etmez. Meselâ bir kişinin aleyhinde şâhidlerin şehâ-detiyle zina suçu sabit görülür, sonra o kişi ikrar ederse ceza hükmolu-nur, ancak kişi ikrarından dönecek olursa, rücû' ister sarîh ister delâlet yoluyla olsun cezası sakıt olur. İmâm Mâlik ve Ahmed tbn Hanbel'e göre; zânînin aleyhindeki belgeler tamâm olur ve o, kendi nefsinin aleyhinde dürüst bir ikrarda bulunur da, bilâhare ikrarından rücû' ederse, bu rücû'u dolayısıyla üzerinden hadd sakıt olur. Çünkü hadd, şâhidlerin şehâdetiyle sabit olmaktadır. Şafiî mezhebine göre; hadd cezası delillerle sabit olur, sonra aleyhinde şehâdet edilen kişi ikrar eder ve bunun ardından ikrarından dönerse; dönmesi, delillerle sabit bulunan hadd cezasını iskât etmez. Eğer iskât edecek olsaydı; ikrar, cezanın is-kâtı için bir vâsıta olabilirdi.
Bir kişi zina ettiğini önce ikrar eder, sonra zina ettiğine dâir deliller ortaya çıkar ve o kişi de ikrarından vazgeçerse, 'bu konuda muhtelif görüşler vardır: Bazılarına göre ikrardan rücû1, haddi iskât etmez. Çünkü ikrar ortalan kalksa da deliller ortadadır. Bazılarına, göre; bu vak'-ada rücû' ile ikrar sakıt olur. Onlara göre; ikrar ile birlikte delilin etkisi yoktur, ikrar rücû' ile ibtâl olunca hadd gerekmez. Diğer bazı fa-kîhler ise, hükmün dayandığı delile itibâr etmektedirler. Eğer hüküm hem bir delile nete de ikrara istinâd etmişse veya yalnızca delile da-yanmışsa ikrardan rücû', haddi iskât etmez. Fakat hüküm yalnızca ikrara istinâd etmişse, rücû' haddi iskât eder. Bir diğer gruba göre; ikrarla şahadetin birleşmesi halinde —mesele Allah'ın hukukunu alâkadar ediyorsa— hükmün şehâdete dayanmasa gerekir. Çünkü delil, ikrardan daha kuvvetlidir. Şayet mesele insanların hakkım alâkadar ediyorsa, hükmün ikrara istinâd etmesi gerekir, çünkü ikrar şehâdetten daha kuvvetlidir ve insanların hukukunu ilgilendiren konuda ikrarın rücû'a te'sîri yoktur. Bir diğer fukahâ grubuna göre, her iki halde de hükmün, şehâdet ve ikrara birlikte istinâd etmesi gerekir.
Hâkim; sanığın mahkemenin dışında ikrar ettiğini duysa bile buna dayanarak samğın aleyhinde hüküm veremez.
İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed tbn Hanbel bu görüştedirler. Şafiî mezhebinde ise iki görüş vardır: En kuvvetli görüş uyarınca, hâkim gördüğü, duyduğu ve bildiği şeye dayanarak hüküm veremez. İkinci görüş uyarınca; gördüğü, duyduğu ve bildiği şeye dayanarak hüküm verebilir.

3- Karineler

Zina suçunda en mu'teber karine; evlenmemiş veya kocası olduğu bilinmeyen kadının hâmile olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bulûğa ermemiş çocukla veya cinsiyyet uzvu kökten çıkarılmış birisiyle evlenmiş olan kadın da evlenmemiş kadın hükmüne tâbidir. Bir kimse baliğ olarak evlenir ve evlendiği kadın altı aydan önce doğurursa hüküm aynıdır. Hamileliğin zina suçunda delil olarak kaJbulü Hz. Peygamberin ashabının sözlerine ve fiillerine dayanır: Hz. Ömer (r.a.)in şöyle dediği rivayet olunur: İster erkek olsun ister kadın olsun, zina eden herkese evli ise recm vâcibdir. Delil ortaya serilmiş veya hamile olduğu ortaya çıkmışsa veya suçunu itiraf etmişse hadd-i şer'î tatbik olunur. Hz. O&-mân (r.a.)a altı ayın hitâmında doğum yapmış bir kadın getirildiğinde; Hz. Osman onu recmetmek ister, Hz. Ali ise bunu yapamazsın, çünkü Allah: «Hamilelik ile memeden kesilme otuz aydır.» buyurmaktadır, diye karşı çıkar.
Hz. Ali (r.a.)den şöyle dediği rivayet edilir. Ey insanlar zina; biri açık, biri gizli olmak üzere iki çeşittir. Gizli zina şâhidlerin şehâdetiyle sabit olursa; recm için ilk taşı atacak olanlar şâhidlerdir. Açık zina İse hamileliğin ortaya çıkması veya suçlunun itirafı ile sabit olur. Sahâ-be-i Güzin'in sözleri bunlardır. Emirlerine hiç kimse muhalefet etmediği için mesele icmâ' haline gelmiştir.
Zina suçunda; hamilelik kesin -bir karîne değil aksi görüşe de mü-said bir delildir. Binâenaleyh kadın, hamileliğin zinadan olmadığını is-bât edebilir. Hamileliğin zinadan olduğu veya isteyerek yapılıp yapılmadığı konusunda şüphe vârid olduğu takdirde, hâmile kadına hadd vurmamak gerekir. Eğer ortada hamileliğin zorla yapılmış bir -temasın neticesi veya hatâen işlenmiş bir suç olduğu ihtimâli var ise, haddin durdurulması îcâbeder. Hamileliğin, bekâretin bakî kalması nedeniyle, du-hûl vâki' olmadan meydana gelmesi ihtimâli mevcûd ise, haddin engellenmesi îcâbeder. Çünkü bir kadın, duhûl vâki' olmadan da hâmile kalabilir. Erkeğin erlik suyu, kadının veya başkasının hareketiyle veya ferciri dışına temas neticesinde ferce girmiş olabilir.
Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed î'bn Hanbel'e göre; zina suçunda elde hamilelikten başka bir delil yoksa ve kadın da, zinaya zorlandığını yahut şüphe ile temas vâki' olduğunu iddia ederse; hadd vurmak gerekmez. Ama zorlama ve şüphe durumu bulunduğunu iddia etmezse, bu takdirde zina suçunu itiraf etmediği sürece hadd vurulamaz. Çünkü hadd, prensib olarak delil veya itirafla vâcibdir.

4- Liân

İmam Mâlik'e göre; evlenmeyen bir kadının hâmile olduğunun ortaya çıkması, onu ikrarına gerek duymadan haddi îcâbettirir. Kadının zorlama ve şüphe ile temas durumunu iddia etmesi, haddin durdurulması için teft başına yeterli bir neden değildir. Bu iddiayı serdettiği t^dîrde, savunmasının doğruluğunu ifâde eden karîne ve delil ikâme etmesi gerekir. Kendisini zorlayan kişinin durumunu açıklaması veya bazı kimselerin, onun zorlama ile karşı karşıya bulunduğuna şehâde,t etmeleri gerekir. Şâhidlerin; kadının, zorlama anında imdâd dilediği veya bekâretinin

izâlesinden sonra kanlar aktığına, bağırdığına veya elbisesinin parçalanmasına şâhid olduklarını belirtmeleri îcâbeder.

Hadd Cezasının Tatbiki

Haddin Miktarı:
Hiç şüpheye mahal kalmayacak şekilde, zina suçu sabit görülürse; hâkimin hadd cezasına hükmetmesi gerekir. Hadd; evli kişinin recmo-lunması, bekârın yüz sopa ile dövülüp sürgün edilmesidir.
İslâm Hukukunun Zina Cezasına Verdiği Şekil:
İslâm hukukçuları, zina haddine şöyle bir şekil verir: Zina için hadd; Allah'ın hakkıdır. Aslında, İslâm hukukçularına göre; toplumun menfaatinin gerektirdiği konularda hadd; toplumun menfaatini korumakta, insanların bozulmasını önlemekte ve emniyetlerini tahakkuk ettirmektedir. Hadd cezasını gerektiren suçların, kötülüğü umûma râci'-dir. Bunların cezalandırılmasında umûmun fâidesi vardır. Dolayısıyla bu cezaların verilmesi, Allah için bir hak olarak değerlendirilir. Allah, bunları menfaatin gerçekleşmesi ve mazarratın defi için vazetmiştir. Bu haklar, ferdlerin iskâtı ile sakıt olmaz. Hadd cezası öteki cezalardan şu noktada ayrılır: Hadd cezası; affı, sulhu, sukutu ve değiştirmeyi kabul etmeyen bir cezadır. İslâm hukukçularının hadd cezasına verdikleri bu şekil, beşerî hukuk yorumcularının verdikleri şekillere de uzak değildir. Beşerî hukuk yorumcuları da cezayı toplumun hakkı olarak kabul ederler. Çünkü umûmun menfaati cezayı îcâbettirir. Bazıları, İslâm hukukçularının hadd cezasına verdikleri keyfiyetle, beşerî hukuk bilginlerinin verdikleri keyfiyyet arasında .temelde bir farklılık olduğunu, mefhûm farkı bulunmadığını zannederler. Fakat gerçekte her iki bakımdan da büyük farklılıklar vardır. Şöyle ki: Hadd cezası, beşerî hukuktaki cezalardan şu bakımlardan ayrılır: Hadd cezası af kabul etmez, başka bir ceza ile değiştirilemez. Halbuki beşerî hukuktaki cezalar af veı değişme kabul eder. İslâm hukukçularının haddi Allah'a ait bir hak olarak değerlendirmeleri, onun affı kabul etmesini önlemiştir. Çünkü Allah'ın hakkı olan bir şeyi ferdlerin ve toplumların af ve değiştirme salâhiyeti olamaz. Ferdler ve toplumlar, Allah'ın emrettiği bir şeyi değiştiremezler. Eğer hadd cezası, toplumun bizzat koyduğu bir kanun olsaydı; toplum tarafından kaldırılabilir veya değiştirilebilirdi. Kaldı ki İslâm hukukunda birtakım cezalar da, umûmun menfaati için vaz'olunmüş ve bu cezalar toplumun hakkı olarak kabul edilmiştir. Toplumun temsilcilerinin onu affetmeleri ve yerine başka bir ceza vermeleri caizdir. İslâm hukukunda bu tür cezalara ta'zîr cezası adı verilir. Bu tür cezalar, keyfiyyet bakımından beşerî hukuktaki cezalarla aynıdır.
Suçlunun aleyhinde hükmedilen cezalar, birden fazla olursa, iç içe girmediği veya birisi diğerini kesmediği takdirde hepsi tatbik olunur.
Tedahül; suçların birden fazla olması halinde, cezaların bir kısmının diğerinin içine girmesidir. Bu durumda suçların hepsine bir tek cezâ verilir. Suçluya bir tek suç işlemiş gibi kabul ederek, bir tek ceza uygulanır. Tedahül hali iki durumda ortaya çıkar;,
a- Suçların tümü —Müteaddit zina veya hırsızlık veya içki suçlan gibi aynı türden olursa— hepsinin cezası iç içe girer ve hepsine bir tek ceza verilir. Suçlu, cezanın

tatbikinden sonra aynı türden bir başka suç işlerse, bu ikinci suç için ayn bir cezâ uygulanır. Fakat cezanın tatbikinden önce aynı türden bir başka suç işlerse, yeni suç da önceki suçlarla iç içe girer ve bir tek cezâ, tatbik edilir. Yeter ki, suçlar aynı türden olsun. Tedahülde itibar edilen husus; hükmün verilmesi değil, cezanın tatbikidir. Cezalar tatbik olunmadığı müddetçe iç içe girer, isterse o konuda verilen hükümler birden fazla olsun.
Suçun esâsları ayn olmakla beraber, hepsi aynı türden olduğu takdirde de tedahül durumu mevcûd olur. Evli birisi zina ettiği takdîrde, verilen cezanın içine bekâr iken işlediği zina suçunoın cezası da girer. Çünkü her ikisi aynı türdendir. Burada itibâr olunan nokta, suçun rükünleri değil nev'idir. Fakat bu durumda verilecek cezâ; gereken cezadan daha ağır olacaktır. Meselâ bir kişi bakire iken zina eder, sonra evli iken de zina ederse her ikisine tek cezâ uygulanır ki bu, recm cezasıdır.
b- Suçlar birden fazla ve muhtelif neviden olursa, cezalar iç içe girer ve hepsine bir tek cezâ uygulanır. Ancak o suçlar için konulan cezanın, bir menfaatm himayesi kasdıyla konmuş olması, yani bir tek gaye için vaz'edilmiş olması şarttır. Kan içmek, ölü veya domuz eti yemek gibi. Bu suçlar, ferdlerin menfaatinin korunması için yasaklanmıştır. Bir şahıs önce ölü eti yer, sonra kan içer, sonra da domuz eti yerse bu üç suçun cezası iç içe girer ve hepsine bir tek cezâ verilir.
islâm hukukunda kesişme; bir cezanın infazı ile başka cezaların infazının ortadan kalkması haline verilen addır. Bu mânâda kesişme, yalnızca katil cezâ-lannda söz konusu olabilir. Çünkü öldürme cezalarının tatbiki zarurî olarak diğer cezaların infazını ortadan kaldırır. Binâenaleyh îslâm'hukukunda diğer cezaları kesip atan biricik cezâ; ölüm cezasıdır. Kesişme noktasında bazı ihtilâflar vardır ki; biz bu noktayı yukarda yeterince açıkladık. Cezanın kesişmesi konusunu ve cezaların tedahülü ve birden fazla olması mevzuunu kitabımızın birinci cildinde ve Genel Cezâ Hukuku kısmında yeterince izah ettik, dileyenler oraya müracaat edebilirler.
İslim hukukçuları tarafından ittifakla kabul edilmektedir ki; haddler, devlet reîsi veya onun vekîli tarafından tat/bîk olunur, bunun dışında başka biri tatbik edemez. Çünkü hadd, Allah'ın hakkı ve toplumun menfaati için meşru' kılınmış bir cezadır. Dolayısıyla cezanın, toplumun vekiline yani devlet reisine havale edilmesi gerekir. Kaldı ki hadd cezası, bir çabayı ve içtihadı gerektirir ve infazı esnasında acıma ve aşın gitme dunumuhun önlenmesi müemmen değildir. Yapılması gereken miktarın dışına çıkma ıbâhis mevzuudur. Bu yüzden cezanın tatbikini devlet reisine bırakmak gerekir. Devlet reîsi cezayı, isterse kendisi tatbik eder. İsterse vekiline yaptırır. Haddin infazı esnasında devlet reisinin hazır bulunması şart değildir. Çünkü Rasûlullah (a.s.), buna gerek görmemiş ve bir vak'ada şöyle demiştir: Ey Emîr bu kadını al, yarın sorguya çek, eğer itiraf ederse recmet. Keza Maiz'in recmedilme-sini emretmiş ve recm esnasında hazır bulunmamıştır. Allah Rasûlüne bir hırsız getirildiğinde, «bunu götürün ve kolunu kesin» diye buyurmuştur.
Haddin tatbiki için devlet reisinin izni vacibdir. Rasûlullah ve Hu-lefâ-i Râşidîn devrinde; onların izni olmadan hiç bir hadd cezası uygulanmıyordu. Hattâ bu noktada Allah Rasûlünün şöyle buyurduğu rivayet olunur: Dört şey yöneticilere aittir: Haddler, sadakalar (zekât), cum'alar ve ganimetler. îmâm'ın haddin infazına izin vermesi ya muvakkat olur ve duruma göre çıkarılır veya sürekli olur hakimlere

ve valilere tanınır. Hakkında hadd cezası hükmolunanlara hâkimlerin ve valilerin uygulamalarını bildirir.
Köle sahibine; kölesine haddi tatbik yetkisi verilip verilmediği konusunda Ebu Hanîfe ile Mâlik, Şafiî ve Hanbel arasında ihtilâf vardır. Kölelik, yeryüzünde kaldırıldığı için biz ıbu konuya temas etmeyi uygun bulmuyoruz.
Yüce Allah'ın: «Ve onların azabına mü'minlerden bir taife de şâ-hid olsun.» buyruğuna binâen haddin alenî olarak infazı îcâbeder. Verilen hadd cezası recmolunduğu zaman, infaz aleni olur. Çünkü nazarî olarak recm cezasında; taş atanların sayısı sınırlı değildir. Ancak cezanın çabucak gerçekleşmesi için uygulayıcıların sayısının fazla olması gerekir. Sopa cezası ise, tek kişi tarafından uygulanabilen bir cezadır. Bunun için sopa cezasında kimlerin hazır olacağı konusu ihtilaflıdır. Âyet-i kerîme'de geçen «bir taife» ta'bîrini bazıları, bir kişi ve haddi tatbik eden bazıları, haddi infaz edenin dışında, iki kişi bazıları haddi tnfâz edenin dışında dört kişi, bazıları da on kişi olarak tefsir etmişlerdir.

Recm Cezasının İnfaz Edilme Şekli

Recmedilecek suçlu erkekse —suçu ister belgelerle tesbît edilsin, ister kendi ikrarı ile sabit olsun— hüküm ayakta uygulanır. Suçlu; bağlanmaz, yere gömülmez, tutulmaz ve bir şeye dayandırılmaz. Zîrâ Hz. Peygamber ne Mâiz'i, ne Cüheyne kabilesine mensûb kadını, ne de yukarda sözü edilen iki yahûdî'yi toprağa gömerek hükmü infaz etmiştir. Ebu Saîd der ki Rasûlullah (a.s.) Mâiz'in recmolunmasını emredince, biz Baki mezarlığına gittik. Allah'a and içerim ki, ne onu toprağa göm-dük ne de bağladık. Ayakta hiç bir şeye bağlanmadan hükmü infaz ettik. Suç ikrar ile sabit ise; suçlu, infaz anında kaçtığı takdirde peşinden ta'-kîb olunmaz ve infaz tatbik olunmaz. Fakat suç şehâdetle sabit olmuşsa; izlenir, ölünceye kadar recmolunur. Eğer aleyhinde şehâdet edilen suçlu; recme tahammül edemezse ve suçluyu bağlamadan hükmü tatbik mümkün olmazsa bağlanır. Suçlu kadın olduğu takdirde Ebu Hanîfe ve Şâf iî-ye göre göğsüne kadar toprağa gömülür, çünkü böylece vücûdunun görünmesi önlenmiş olur. Hanbelî mezhebinde de bazı fakîhler bu görüştedirler. Lakin Hanbelîlerden kuvvetli olan görüş; kadının toprağa gö-mülemeyeceği noktasındadır, İmâm Mâlik bu görüştedir.
Ebu Hanîfe her halükârda kadının toprağa gömülebileceğine cevaz verirken; Şafiî ve Hanbelî mezhebinden gömülmesine rızâ gösterenler, cezanın delîl ile sabit olması halinde gömülebileceğini söylerler. Ama ceza ikrar ile sabit ise toprağa gömülmez. Çünkü toprağa gömmek, 'suçluyu kaçmaktan alıkoyar. Halbuki kaçmak —yukarda da söylediğimiz gibi— ikrardan rücû' olarak değerlendirilir. İkrardan rücû' ise haddi iskât eder. Kadın toprağa gömülmeden recmedilirse, elbisesi vücûduna iyice sarılır ki üstü açılmasın.
Sünnet-i Seniyye'ye göre; recmolunan kadına her taraftan taş atılır. Sûnnet-i Seniyye, böyle olmakla beraber bazı fukahâya göre; namazda olduğu gibi üç saf halinde toplanılır. Her saf taşı attıkça geri çekilir arkadaki saf gelir. Bu görüşü serdedenlerin delili Hz. Ali (r.a.) nin Şuraha'yı recmeylediği zaman, söylediği sözdür. Halk Şuraha'nın etrafını çepeçevre sarmış ve ellerine taşlar almışlardı. Hz.

Ali (r.a.) onlara demişti ki: Recm böyle olmaz, o zaman birbirinize vurursunuz. Namazda saf bağladığınız gibi saf tutun ve safınızı ard arda sıralayın.
Ebu Hanîfe; zina suçunun şahidlerin şehâdetiyle sabit olması halinde, recm esnasında önce şahidlerin taş atmasını, sonra devlet reisinin veya onun vekilinin taş atmasını, sonra halkın taş atmasını şart koşar. Eğer sâhidler, taş atmaya başlamaktan imtina' ederlerse, hakkında şehadet edilenin üzerinden hadd sakıt olur. Şahidlerin taş atmaktan kaçınmaları üzerine onlara hadd terettüb etmez. Çünkü taş atmaktan kaçınmaları, sarahaten şehâdetten rücû' etmeleri anlamına gelmez.
İmâm Şafiî ve Ahmed tbn Hanbel'e göre; önce şahidlerin taş atmaya başlaması şart değil, sünnet ve güzel davranıştır. Hanefî fakîhlerin-den Ebu Yûsuf da bu görüştedir. Ona göre; şahidlerin ilkin taş atmaya başlaması şart değil, müstehabdır. İmâm Şafiî ve Hanbel, şahidlerin ve devlet reisinin infazda hazır bulunmalarını gerekli görmezler. Bulunmamaları halinde de herhangi bir netice terettüb ettirmezler.
îmam Mâlik İse; şâhidlerin ilkin infaza başlamasının şart olarak öngörmediği gibi müstahab da saymaz. Ona göre, bu hususta serdedi-len hadîs sahîhl değildir.
Ebu Hanîfe'nin delili, Hz. Ali (r.a.)nin Şuraha'yı recmederken söylediği şu sözdür: Recin İki türlüdür: Gizli recin, açık recm. Açık recm; kadının karnmdakinln zina ettiğine şehâdet etmesi ve kendisinin itirafıdır. Bu durumda önce devlet reîsi, sonra da halk infaza başlar. Gizli recm; dört kişinin şehâdetiyle sabit olan suçtur. Bu durumda Önce şâ-hidler, sonra devlet reîsi, sonra da halk taş atmaya başlar. Bu durum, sahabenin gözü önünde cereyan ettiği halde içlerinden hiç birisi karşı çıkmamış ve hüküm; icmâ' ile sabit olmuştur. îlkin şâhidlerin atmasını gerekli bulmak, haddin önlenmesi için de bir vesile olabilir. Çünkü şâ-hid yalan yere de şehâdete cesaret edebilir. Ama yalan yere şehadet ederek bir insanı öldürmeye cesaret edemez. İmâm A'zam Ebu Hanîfe; şâhidlerin ilkin infaza başlamalarına binâen aşağıdaki hükmü serde-der: Eğer şâhidler ilkin taş atmaktan imtina' ederlerse veya infaz için ta'yîn edilen günde ortadan kaybolurlarsa veya infaz vakti gelmeden önce ölürlerse, bütün tou gibi hallerde infaz engellenir. Lakin Ebu Ha-nîfe'nin arkadaşlarından îmâm Muhammed; şâhidlerin ilkin infazı mümkün olmadığı takdîrde —hasta veya ellerinin kesik olması gibi— haddin infaz olunacağı görüşündedirler.
Ebu Hanîfe; şâhidlerin infaz anında şehadet ehliyetinin bakî olmasını şart koşar. Eğer infaz anında şehadet ehliyeti; fâsıklık, irtidâd, körlük, delilik, dilsizlik veya iftira haddi gibi sebeblerle bâtıl olursa, hadd tatbîk olunmaz. Ebu Hanîfe'nin delili şudur: İnfaz esnasında şe-hâdeti cerheden sebeblerin bulunması; hüküm verilmesi anında aynı sebeblerin bulunması anlamına gelir. Hüküm anında bu gibi sebeblerin bulunması şehâdeti ibtâl eder. Diğer üç imâm, bu şartı gerekli bulmazlar. Onlara göre şehadet ehliyeti; hüküm anında gereklidir, infaz anında değil. Üç imâmın görüşü beşerî hukuka da uygun düşmektedir. Eibu Hanîfe'nin maksadı, «Şüphe halinde haddleri durdurunuz» hadîsinin hükmünü tatbîk ederek hükmü durdurmaktır. Lâkin günümüzde yürütme kuruluyla, yasama kurulu birbirinden ayrıldığından ve infâzon yürütme kurulunun ihtisas alanına girmesinden dolayı Ebu Hanîfe'nin görüşü ile hükmetmek mümkün değildir. Bu arada Ebu Hanîfe'nin gö-

rüşüne uyan ve infazın, hükmün tamamlayıcısı olduğunu öne süren beşerî hukuk bilginlerinin de bulunduğunu belirtmemiz gerekir.
Recm cezası her zaman yazın veya kışın, sağlıklı veya hastalıklı durumlarda uygulanabilir. Çünkü ceza, öldürücü bir cezadır ve öldurmeden kaçınmaya gerek yoktur. Fakat hamile kadın, hamlini vazedin-ceye kadar hüküm tatbîk olunmaz, çünkü hükmün tatbiki ananın karnındaki çocuğun helakine sebeb olur, halbuki hüküm çocuk hakkında değil ana hakkında sâdır olmuştur. İlerde hamilelere haddin. tatbiki konusunda bu hususu açıklayacağız. Recmeden veya recm cezasına katılan herkesin, öldürmeyi kasdetmesl ve suçlunun yüzüne taş atmaması müstehabdır. Taş atılırken suçlunun yüzüne vurmaktan kaçınmak gerekir, çünkü recm öldürücü bir cezadır ve mahkûmun en kısa yolla öldürülmesi evlâdır. Recm İslâm hukukçularının ittifakıyla, camilerde infaz olunamaz. Meskenlerden uzak bir yerde hükmün infazı iyi görülür. Tâ ki infaz, halinde atılan taşlar, suçsuz birisine isabet etmesin. Recmedilirken normal büyüklükte taşlar veya taş yerine geçen kemik ve toprak parçaları atılır. Mâiz'in recm edilmesi esnasında toprak, taş ve kemik parçalarının atıldığı rivayet edilir. Recmolunan kişiye hafîf taşlar fırlatılmaz ki işkencesi uzamasın, büyük taşlar da atılmaz ki, ezilip ölmesin ve asıl maksadı teşkil eden tenkil gayesi ortadan kalkmasın. Tercih edilen büyüklük, avucun dolmasıdır. Recm esnasında atılacak taşların belirli bir sayısı yoktur. Bazı suçlulara öldürücü taşlar isabet eder ve suçlu hemen Ölür, bazı suçlulara da öldürücü taşlar isabet etmez ve çok sayıda taş, atma gereği duyulur. Recm cezasından maksad öldürmedir. Mahkûm öldürülünceye kadar taşlanır. Recm cezası olarak, herhangi bir öldürücü fiil recm'in yerine kâim olmaz. Boynu koparmak veya kılıçla kesmek veya idam etmek recm'in yerine kâim olmaz. Suçlu ölünce cesedi ailesine teslim edilir. 'Onlar ölülerine yaptıkları şekilde recmolunan kişiyi de yıkarlar, kefenlerler, namazim kılar ve defnederler. Nitekim Mâiz'in recminden sonra cesedin ne yapılacağı sorulduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Ölülerinize ne yapıyorsanız ona da yapınız.
Sopa cezasına çarptırılan kişiye normal sopalarla yüz sopa, vurulur. Sopanın kuru olmaması lâzımdır ki yaralanmasın. Sopanın suçlunun cesedine isabet eden tarafında herhangi bir pürüz bulunmamalıdır. Çünkü o takdirde kuru sopanın sebep olacağı sonuçlara sebep olabilir. Vurulacak sopanın birden fazla dalı bulunmamalıdır. Eğer birden fazla dalı bulunursa, vurulan her sopa dallarının sayışma göre hesâblanır. Eğer sopanın iki dalı varsa bir sopa iki sopa olarak hesâb edilir, eğer üç dalı varsa bir sopa üç sopa olarak hesâb edilir. İmâm Mâlik ve E!bu Hanîfe'ye göre; sopa vurulacak kişinin —avret mahalli örtülü kalacak şekilde— elbisesi soyulur. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; sopa vurulan şahsın elbisesi soyulmaz, bir veya iki kat gömleğinin üstünde kalmasında bir beis yoktur. Şayet üzerinde kışlık elbiseleri veya yünlü elbiseleri veya kalın bir cübbe (palto) varsa taunlar soyulur. ftnam Mâlik'e göre; sopa cezası oturularak icra olunur. Suçlu, bağlanmaz veya tutulmaz. Ancak sopa yemekten kaçınır da durmazsa veya tahammül edemezse veya oturamazsa bu gibi hallerde bağlanmasında veya tutulmasında bir bete yoktur.
Ebu Hanife, Şafiî ve Hanbel'e göre; sopa, erkeğe ayakta, kadına otururken vurulur, çünkü oturtmak kadının örtünmesine daha uygundur. Sopaların tümü bir uzva

vurulmaz. Çünkü bu takdirde suçlunun sopa vurulan uzvu, telef olur veya büzülür ki, buı caiz değildir. Sopalar yüz ve cinsiyet uzvunun dışında diğer uzuvlar arasında taksîm olunur; çünkü Allah'ın Rasûlü bu hususta şöyle buyurmuştur. Yüzüne ve cinsiyet uzvuna vurmaktan kaçınınız. Ölmesi veya helak olma endîşesi ihtimâli bulunduğundan; başa da sopa vurulmaz. Ebu Hanîfe'nin ve Hanbel'in görüşü 'budur. İmâm Ebu. Yûsuf ise başa bir tek sopa vurulacağı görüşündedir. Hanbelî mezhebinde ise kanna ve diğer öldürücü mahalle vurmaktan kaçınılması gerekir. Hanefî fakîhlerinden bazıları da bu görüştedirler. Şafiî fakîhlerden bir kısmı Ebu, Hanîfe ve Hanbel'in görüşünü benimserken, diğer bir kışımı da Mâlik'in görüşünü benimser ve sopanın sâdece sırta vurulmasını öngörür.
Mâliki ve Şâfiîlerin görüşü bugün polis ve askerî güvenlik kuvvetleri arasında uygulanan sopa cezasına uygun düşmektedir. Askerî ve polis güvenlik kuvvetleri arasında sopanın sâdece sırta vurulacağı kararlaştırılmıştır. Zina suçunda sopa en zor haddlerden birisidir. Çünkü Yüöe Allah: «Ve onlar için Allah'ın dinini tatbikte sizi bir acıma tutmasın.» buyurmaktadır. Müfessirler acımayı, hafif vurmak sekinde tef-sîr ederler. Lâkin İslâm hukukçuları sopanın ne hafîf, ne de ağır olmasını şart koşarlar, cellâdın sopayla vurduktan sonra elini çekip uzatmamasını öngörürler, çünkü elin çekilip vurulması ikinci vuruş anlamını taşır. Sopayı vurur vurmaz hemen elini kaldırması gerekir. Suçlunun vücuduna temas eder etmez kaldırmalıdır ki, fazla acıtmış olmasın. Keza elini başgun üzerine kaldırmaması ve koltuğun altının görülmemesi gerekir, çünkü el başın hizasını geçecek şekilde kaldırılırsa vuruş şkidetli olacağından suçlunun helak olması veya, derisinin yırtılması endişesi söz konusudur.
Sopa cezasının» infazında, cezanın helâka vesile olmaması şarttır. Çünkü sopa cezası öldürücü bir ceza değil, engelleyici bir cezadır. Binâenaleyh şiddetli sıcakta veya soğukta helak olma endîşesi bahis konusu olduğu takdirde infaz olmaz. İyileşinceye kadar hastaya, loğusalığı son buluncaya kadar loğusaya ve doğum yapıncaya kadar hamileye sopa cezası vurulmaz. İmam Mâlik, Ebu Hanîfe, Şafiî ile Hanbelî fakîhlerinden bazıları bu görüştedir. Hanbelîlerden diğer bir grup, sopa cezasının sâdece hamilelik durumunda te'hîrini, bunun dışında sıcak veya soğuk için veya hastalık için te'hîr edilemeyeceğini kabul ederler. Sopa cezası .öldürmeyecek şekilde tatbik olur. Eğer ölüm korkusu olursa, elbisesinin yanına veya suçlunun dayanabileceği noktalarına vurulur. Aslında iki görüş arasında büyük bir ayrılık yoktur. Çünkü her iki görüş de suçlunun helak olmamasını göz önünde bulundurmakta ve tahammül edebileceği tarzda hükmün infazını Öngörmektedir.
İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki, gerek zina ile gerekse normal olarak hâmile kalmış kadınlara hadd tatbik olunamaz. Bu hüküm, Gâmid kabilesine mensûb kadının vak'asına is-tinâd etmektedir. Şöyleki; Gâmid kabilesinden bir kadın Hz. Peygambere gelerek zina ettiğini ikrar etmiş ve hâmile olduğunu, hamileliğinin zina mahsûlü olduğunu belirtmiştir. Allah'ın Rasûlü ona: Git, kar-nındakini vaz'edinceye kadar bekle, buyurmuştur. Kadım ansârdan bir adama teslim etmiş ve bakımını te'mîn etmiştir. Kadın doğum yapınca, adam peygambere gelip Gâmid'li kadının doğum yaptığını bildirmiştir. Bunun üzerine Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: O halde recmedemeyiz, çünkü çocuğunu emzirici

bir kadın bulmadan, çocuğu anasız bırakamayız. O zaman ansârdan bir adam kalkmış; çocuğun emzirilmesini ben üstleniyorum, demiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber kadını rec-metmiştir. Peygamberden sonra yüce ashabı da aynı yolda yürümüşlerdir. Nitekim Hz. Ömer zamanında bir kadın zina etmiş, Hz. Ömer zinadan hâmile olan kadını recmetmek istediğinde Muâz karşı çıkarak demiş ki; sen kadının hakkında bir şey yapabilirsin, fakat taşıdığı çocuğun hakkında bir şey yapamazsın. Bunun üzerine Hz. Ömer Muâz'a hitaben; kadınlar senin gibisini doğurmaktan âcizdirler, demiş ve suçlu kadmı recmetmemiştir. Hz. Ali (r.a.)den de aynı şekilde bir vak'a rivayet edilir.
Hâmile kadına haddin vurulmamasının sebebi şudur: Hâmile kadına hâmile iken haddin tatbiki, suçsuz birisinin yani hâmile kadının taşıdığı çocuğun ölümüne vesile olur.. Her ne kadar kadın, haddin infazı için ma'sûm değil ise de, İslâm hukûnun ana kaidelerine göre; birisi bir başkasının suçunu yüklenemez. Suçludan başkasına bir ceza verilemez. Hâmile kadına cezanın tatbiki halinde taşıdığı yavru cezadan etkilenmiş olur. Hadd, ister recm ister sopa olsun, doğum yapıncaya kadar hâmile kadına hadd tatbik edilmez. Çünkü hamile kadına sopa cezasının uygulanması halinde, çocuğun telef olmaması te'mîn edilemez. Sopanın te'sîriyle annenin ölmesi ve böylece çocuğun da helak olması ihtimâli vardır. Anne hamlini vaz'ettikten sonra, eğer ceza recm ise, çocuk sütten kesilinceye kadar hüküm infaz olunmaz. Önce çocuk süt emmeye başlayana kadar beklenir. Sonra birisi çocuğu emzrtrmeyi te''mîn ederse ceza tatbik olunur, te'mîn etmezse çocuk sütten kesilinceye kadar beklenir.
Anne çocuğunu doğurmuş ve ceza da sopa ise; İmâm Mâlik, Etou Hanîfe, Şafiî ve Hanbelî mezhebinden bazı fakîhlere göre; loğusalık süresi bitene ve ölmeyecek derecede güç, kuvvet kazanmcaya kadar hüküm tatbik olunmaz. Hanbelî mezhebinden bazı fakîhlere göre; loğusalık süresi bitene ve ölmeyecek derecede güç, kuvvet kazanmcaya kadar hüküm tatbik olunmaz» Hanbelî mezhebinden diğer fukahâya göre; annenin ölmemesi te'mîn edildiği takdirde sopa cezası tatbik olunur. Ölmesi korkusu bahis mevzuu olunca hurma dallan ile elbisesinin kenarına vurulur. Bu grubun delili, Hz. PeyğamT^erin zina eden hasta bir kadına sopa vurmayı emretmesi ve şöyle demesidir: Yüz dallı bir hurma çubuğu alın ve ona bir kerede vurun. Haddin te'hîrini öne sürenlerin delili ise Hz. Ali (r.a.)den rivayet edilen şu hâdisedir: Kadirim birisi zina etmişti, onat sopa vurmamı bana emir buyurdu. Halbuki o yeni loğusalıktan kurtulmuştu. Sopa vurmam halinde ölmesinden, endîşe ettim ve bunun üzerine Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: Kam kesilinceye kadar onu bırak sonra haddi tatbik et.
Eğer suçlunun hâmile olduğu açıkça bilinmiyorsa, hadd te'hîr olunmaz. İsterse suçlu zinadan hâmile kalmış olsun. Çünkü Allah'ın Rasûlü Yahudi ve Cüheyne kabilesinden iki kadını recmetmiş ve onların rahimlerini temizleyip temizlemediklerini dahi sormamıştır. Cüheyne kabilesinden olan kadın için Enis'e demiş ki: Şu kadını al ve sorguya çek ,eğer itiraf ederse recmet. Görülüyor ki, kadıniri*4ahminln temizlenip temizlenmemesini emretmemiştir. Eibu Hanîfe, Şafiî ve Ah-med îbn Hanbel'in görüşü budur. Şuraha'yı da recmederken Hz. Ali, rahminin temiz olup olmadığını soruşturmamıştır. Eğer kadın hâmile olduğunu iddia ederse İmâm Ahmed ve Bazı Şafiî fakîhlerine göre, kadının sözünün kabul

edilmesi ve iddiasının doğru olup olmadığını araştırmaya gerek duymadan, durumu açıklık kazanmcaya kadar rıapso-lunması gerekir. Çünkü hamilelik ve buna delâlet eden diğer durumları tam olarak belirlemek mümkün değildir, dolayısıyla kadının sözünü kabul etmek gerekir. E'bu Hanîfe ve Bazı Şafiî fakîhlerine göre; kadının iddiası kabul edilmez. Bilgili kadınlara tetkik ettirilir, onlar kadının iddiasının doğru olduğunu söylerlerse 'beklenir, yoksa hadd tatbîk olunur.
İmâmı Mâlik'e göre ceza, ister sopa olsun ister recrri olsun, evli zânînin hükmünün geciktirilmesi gerekir. Kocası onun temiz olduğunu iddia etse de kırk; gün zina suyunun karnında kalması beklenir. Zinanın üzerinden kırk gün geçmese de koca karısını tebrie etmediği takdirde hüküm te'hîr olunur. Her iki durumda; da kadın, bir kerre âdet görüp geçirinceye kadar beklenir. Çünkü hâmile olması ihtimâlinden sakınılır. Üç ay adet görmeyen kadının hâmile olduğu belirlenin-ce, hamlini vaz'edinceye kadar bekletilir. Evli değilse bile zinanın üzerinden kırk gün geçmeden hükmün infazı te'hîr olunmaz. Eğer hâmile olma imkânı bahis mevzuu ise haddin infazı te'hîr olunur.
Haddi gerektiren suçlu hasta ise, ceza te'hîr olunmaz ve anında infaz olunur. Çünkü hadd cezası öldürücü bir cezadır ve suçlu da ölmeyi hak etmiştir. Eğer ceza, recm değil de sopa ise hüküm hastanın durumuna göre değişir. İyileşip iyüeşmeyeceğine göre farklı hüküm tatbik olunur.
Eğer hastanın iyileşmesi umuluyorsa İmâm Mâlik, Eibu Hanîfe, Şafiî ve Hanbelî mezhebinden bazı fakîhlere göre, hasta iyileşinceye kadar sopa vurulmaz. Çünkü hasta iken haldin infazı, hastanın ölümüne sebeb olabilir. Delilleri ise yukarda câriye mevzuunda Hz. Ali (r.a.)den nakledilen hususlardır. Hanbelî mezhebinden bazı fukahâya göre hadd, geciktirilmeden infaz olunur. Çünkü haddin infazı vâcibdir, delil olmadan Allah'ın vâcib kıldığı bir hükmü te'hîr mümkün değildir. Bu grup ta Hz. Ömer (r.a.)in hastalığı esnasında Kuddame İbn Hazm'a haddi uygulatıp geciktirmemesini delil olarak gösterir. Bu vak'aya sahabeler şâhid olduğu halde hiç birisi karşı çıkmamış ve hüküm, icmâ' haline gelmiştir. îslâm hukukçuları loğusalığı hastalık olarak kabul ederler.
Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre, iyileşmesinden ümit kesilen hastaya sopa cezası anında tatbik olunur. Fakat adı geçen imamlar cezanın kamçı, küçük sopa ve hurma dalı gibi öldürmeyecek sopalarla yapılmasını şart koşarlar. Eğer ölmesinden endîşe edilirse, yüz hurma dalı birleştirilir ve hepsi bir kerre vurulur. Bu görüşü serdeden-lerin delili, Hz. Peygamberin yüz hurma dalı ile vurulmasını emretme-sidir. İyileşmesinden ümit kesilen hasta ya hastalığıyla başbaşa bırakılacak veya tamamen tatbik olunacak ki, bu hastanın ölümüne vesile olur. Mesele; orta bir yol tutarak çözümlenmiş ve yüz sopa yerine yüz hurma dalı bir defada vurularak hüküm tatbik edilmiştir. Şüphesiz ki bu, hastayı ölüme terketmekten veya ölüm cezasına müstehak olmadığı halde öldürmekten evlâdır. Fakat İmâm Mâlik bu görüşü kabul etmez, iyileşmesinden ümit kesilen hastaya yüz sopa vurulmasını öngörür.

Haddin İnfazını Engelleyen Sebepler

Hükmün verilmesinden sonra, haddi iskât eden sebepler bulunduğu takdirde hüküm infaz olunmaz. Haddi iskât eden sebepler şunlardır:
a- İkrâr eden kişinin ikrarından dönmesi: Bu sebep, ancak suçun ikrarla sabit olması halinde söz konusudur. îkrânn sarih veya zimmî olması farksızdır. Yukarda ikrardan rücû' üzerinde etraflıca durduk ve hangi hallerde rücû'un haddi iskât edeceğini belirttik.
b- Şâhidlerin vazgeçmesi: Hükmün infazından önce şâhidlerin tamâmının veya bir kısmının şehâdetten vazgeçmesi halinde hadd sakıt olur. Bu takdirde geriye kalan şâhidlerin sayısının dörtten az olması şarttır.
c- Zina eden suçlulardan birisinin diğerini yalanlaması veya nikâhlı olduğu iddiasını tekzîb etmesi: Eğer zina; suçlulardan birinin ikrarı ile sabit olmuşsa, Ebu Hânîfe'ye göre hadd durdurulur. Diğer üç imâma göre zânîlerden birinin diğerini tekzibi haddi durdurmaz. Nikah iddiası; ancak nikâhın buunduğu delilleriyle ortaya konulunca cezayı iskât eder.
d- Hanefî mezhebine göre; hükmün verilmesinden sonra ve tatbikinden önce şâhidlerin şehâdet ehliyetinin bâtıl olması. Diğer üç imâm Hanefîlere katılmazlar.
e- Hanefî mezhebine göre, özellikle recinden önce şâhidlerin öl mesi. Diğer üç imâm bu görüşe de katılmazlar.
f- Zina eden erkeğin zina eden kadınla evlenmesi. Bu görüşü serdeden Hanefî mezhebi imamlarından Ebu Yûsuf'tur. Delil ise nikâhın bir şüphe olması, şüphenin de haddi durdurmasıdır.' Zîrâ evlilik, kocaya bir faydalanma ve mülk hakkı sağlar. Lâkin Hanefî mezhebinde öbürleri Ebu Yûsuf'un bu görüşüne muvafakat etmezler. Çünkü fiil evlenmezden önce ve zina olarak işlenmiştir[5]

11 — Uydurulmuş bir yalanla gelenler, içinizden bir zümredir. Bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden herbirine kazandığı günâha karşılık ceza vardır. En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.

Mü’mirılerin Annesi Hz. Aişe'ye İftira

Bunu ta'kîb eden on âyetin hepsi mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Münafıklardan îfk olayına karışanlar Hz. Âişe'ye mahzâ yalan ve iftiradan İbaret bazı sözler söylemişler, bu, Allah Teâla ve peygamberinin gayretine dokunmuş ve Allah Rasûlü'-nün ırzını koruma ve Hz. Âişe'nin berâetine dâir Allah Teâlâ vahiy indirerek: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler, içinizden bir zümredir.» Onlar bir, iki kişi değildirler, bilâkis bir topluluktur, buyurmuştur. Bu la'netin başında münafıkların başı olan Abdullah îbn Übeyy îbn Selûl gelir. O haberi toplamış, taraftarları arasında yaymış ve nihayet müs-lümanlardan bazısının zihnine girerek konuşmaya başlamışlar. Onlardan bir kısmı da bunu mümkün olarak görmüş. İş, bu durumda yaklaşık bir ay kalmış. Sonunda bu konuda Kur'an (dan âyetler) nazil olmuştur. Bu olay sahih hadîslerde anlatılmıştır.
tmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezâk... Saîd îbn Müseyyeb, Urve îbn Zübeyr, Alkame îbn Vakkâs ve Ubeydullah îbn Abdullah İbn Ukbe İfon Mes'ud'den onlar da Hz. PeygamJber (s.a.)in eşi Âişe'den rivayet ettiler. Ki ifk olayına karışanlar onun hakkındaki sözlerini söyledikleri zaman, Allah Teâlâ onun berî olduğunu

(Kur'an'da) beyân buyurmuştur. Bunların hepsi Hz. Âişe'den rivayetle hadîsin bir bölümünü bana rivayet ettiler. Bazısı bu hadîsi daha iyi ezberlemiş, daha güzel ve sabit şekilde anlatmıştır. Ben onlardan her birerinden bana rivayet etmiş oldukları hadîsi ezberledim. Onların hadîsleri birbirini doğrular durumdadır: Naklederler ki Hz. Peygamber (s.a.)in eşi Hz. Âişe şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bir sefere çıkmak istediğinde kadınları arasında kur'a çekerdi. Kur'ada kimin payı çıkarsa, Allah Rasûlü (s.a.) beraberinde onu çıkarırdı. Âişe şöyle anlatıyor: Çıktığı gazvelerden birinde aramızda kur'a çekti. Kur'ada benim payım çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber ben çıktım. Bu, hicâb âyeti indikten sonra idi. Ben hevdecim içinde taşınır ve konak yerinde hevdec içinde indirilirdim. Allah Rasûlü (s.a.) gazveyi bitirmiş, dönerken Medine'ye yaklaştık. Bir gece göç için (yola çıkmak için) seslenildi. Yola çıkma haberi verildiğinde ben abdest bozmak üzere kalktım, yürüdüm, orduyu geçtim. İşimi bitirince binitime yöneldim ve göğsümü yokladım bir de gördüm ki Zafâr [6] boncuğundan olan gerdanlığım kopmuş. Döndüm ve gerdanlığımı aradım. Gerdanlığı aramam beni oyaladı. Beni göçürenler gelmişler, hevdecimi yüklemişler ve binmiş olduğum devemi yürütüp gitmişler. Benim içinde olduğumu sanıyorlarmış. Kadınlar o zamanda hafif idiler. Ağırlıkları yoktu ve et de tutmazlardı. Zîrâ onlar çok az yemek yerlerdi. Dolayısıyla kavim hevdeci kaldırıp yüklediklerinde onun ağırlığı hususunda şüpheye düşmemişler, garipsememişler. Zâten ben yaşı küçük bir kız idim. Deveyi kaldırmışlar ve yürümüşler. Ordu yola koyulduktan sonra ben gerdanlığımı buldum. Konak yerlerine geldim ve gördüm ki orada (kimse kalmamış) ne çağıran ne de cevab veren yok. Daha önce bulunduğum yere yöneldim ve kavmim benim yokluğumu farkedip bana döneceklerini sandım. Yerimde otururken gözlerim bana galebe çaldı ve uyudum. Safvân tbn el-Muattal es-^Sülemi ez-Zekvânî ordunun arkasım gözetliyor imiş. (Ordunun ardçılığını ya-pıyormuş) . Gece yansından sonra yola çıkmış ve sabahleyin benim bulunduğum yere ulaşmış. Uyuyan bir insan karaltısı görmüş, bana gelmiş ve beni gördüğünde tanımış. Benim üzerime hicâb (örtü) konulmadan önce (hicâb âyetinin nüzulünden önce) beni görmüş imiş. Beni tanıdığı zaman İnnâlillâh ve tnnâ İleyhi Râciûn demesiyle uyandım, cilbâbım ile yüzümü örttüm. Allah'a yemin olsun ki benimle bir kelime konuşmadı ve înnâlillâh ve Innâ îleyhi Râciûn demesinden başka ondan bir kelime bile işitmedim. Nihayet binitini ıhtırdı, ayağına bastı ve ben de onun binitine bindim. Üzerinde benim olduğum biniti çekerek gitti ve nihayet öğle sıralarında konaklamış olan orduya yetiştik. Benim durumum hakkında helak olanlar helak clmuştur. Onlarm elebaşıları Abdullah İbn Übeyy tbn Selûl idi. Medine'ye geldim ve Medine'ye gelişimizde' bir ay hastalandım. İnsanlar ifk ehlinin sözleri hakkında tahlillerde bulunuyorlarmış ve ben bunlardan hiç birini hissetmemiştim. Izdırablar içerisinde iken beni şüphelendiren;, hastalandığım za-man daha önce Allah Rasûlü (s.a.)nden görmüş olduğum yumuşaklık ve iyiliği görmemiş olmamdı. Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girer, selâm verir, sonra: Nasılsınız? derdi. Bu beni şüphelendiriyordu ama bir kötülük sezmiyordum. Nihayet bir gün nekahet devresinden çıktım. Helalarımız yapılmazdan önce Ümmü Mistah da benimle beraber çıkardı. Biz sâdece geceden geceye (ihtiyâç gidermek için) çıkardık. Bu, evlerimizin yakınında helalar edinmemizden öncedir. Biz araplann ilk âdetleri ve durumları evlerimizden uzakta abdest bozma şeklindeydi.

Evlerimizde hela edinmek bize eziyyet verirdi. Ben ve Ümmü Mistah çıktık, (ihtiyâç gidermek üzere) gittik. Ümmü Mistah, Efbu Ruhm tbn Muttalib tbn Abd Menâf'in kızıdır. Annesi Sahr tbn Amir'in kızıdır ve Bbubekir es-^Sıddîk'ınteyzesidir. Mistah İbn Üsâse İbn Abb&d tbn Muttalib de Ümmü Mistah'ın oğludur. İşimizi bitirdikten sonra ben ve Ebu Ruhm'un kızı eve doğru yöneldik. Ümmü Mistah'ın ayağı, üzerindeki örtüye takıldı da: Kahrolasıca Mistah, dedi. Ben ona: Ne kötü söyledin. Bedirde bulunmuş bir adama sövdün, dedim. Ey kızcağızım, onun ne söylediğini işitmedin mi? dedi. Ben: Ne söyledi? diye sordum. Bana ifk ehlinin sözlerini haber verdi. Hastalığım kat kat arttı.
Evime döndüğüm zaman Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girip selâm verdi, sonra: Nasılsınız? diye sordu. Ben: Ana babama gitmeme izin verir misin? dedim. Haber hakkında kesin bilgiyi ana babamdan almak istiyordum. Allah Rasûlü (s.a.) bana izin verdi de, ana babama geldim ve anneme: Anneciğim, insanlar ne konuşuyorlar? diye sordum. Kızcağızım, meseleyi kendi kendine büyütme. Hangi güzel kadın kendisini seven bir kocanın yanında olsa, onun da kumaları bulunsa onun hakkında çok söz söylememeleri hemen hemen hiç olmaz, dedi. Ben: Süb-hânallah, insanlar bunu mu konuşuyorlar? dedim. O gece sabaha kadar ağladım. Göz yaşlarım hiç dinmedi ve asla uyumadım. Ağlayarak sabahladım. Allah Rasûlü (s.a.) vahiy gecikince ailesinden ayrılma konusunda istişare etmek üzere Ali ve Üsâme îbn Zeyd'i çağırdı. Üsâme İbn Zeyd Allah Rasûlü (s.a.) ne ailesinin suçsuz olduğunu bildiğini söyledi. Onlara karşı olan sevgisini bildiğine işaret etti. Ey Allah'ın elçisi, onlar senin âilendir. Biz hayırdan başka bir şey bilmiyoruz, dedi. Ali İbn Etou Talib ise: Allah senin üzerine (bu işi, evlenme ve boşanma işini) daraltmamıştır. Onun dışında kadınlar çoktur. Eğer cariyesine soracak olursan sana doğru haberi verir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Beri'-re'yi çağırıp; Ey Berîre, Âişe'den seni şüphelendirecek bir şey gördün mü buyurdu. Berîre ona: Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, yaşı küçük bir kız olmasından başka onu ayıplayabileceğim hiç bir durumunu görmedim. Ailesinin hamuru başında uyur da bir oğlak gelip hamuru yer (haberi bile olmaz), dedi. Allah Rasûlü, (s.a.) kalktı ve Abdullah İbn Übeyy ibn Selûl'un ma'zûr görülmesini istedi. Allah Rasûlü (s.a.) minberden şöyle dedi: E!y müslümanlar topluluğu, ailem hakkında eziyyeti bana ulaşmış olan bir adamın bu kötü işine karşılık verdiğimde beni kim ma'zûr görecek? Allah'a yemin olsun ki ailem hakkında hayırdan başka hiç bir şey bilmiyorum. Öyle bir adamı zikredip andılar ki onun hakkında da hayırdan başka hiç bir şey bilmiyorum. Ailemin yanma ancak benimle beraber girerdi. Sa'd îbn Muâz el-Ansârî kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, ben seni ondan kurtarırım. Eğer Evs (Kabilesi) nden ise boynunu vururuz. Eğer kardeşlerimiz Hazrec1-den ise bize emredersin, emrini yerine getiririz, dedi. Hazrec'in, reisi olan Sa'd İbn Ubâde kalktı. Salih bir kişi idi. Fakat kabîlecilik hamiy-yeti onu (bilgisizce bir davranışa) itmişti. Sa'd İbn Muâz'a: Allah'a ye-mîn olsun ki onu öldürmezsin ve öldürmeye de gücün yetmez, dedi, Sa'd İbn Muâz'm amcası oğlu olan Üseyd îbn Hudayr kalktı ve Sa'd İbn Ubâde'ye: Yalan söyledin, Allah'a yemin olsun ki onu öldürürüz. Sen münafıksın ve münafıkları koruyorsun, dedi. Evs ve Hazrec kabileleri ayaklandılar ve vuruşmaya kalktılar. Allah Rasûlü (s.a.) minberde dikiliyordu. Allah Rasûlü (s.a.) onları sakinleştirmeye devam etti de sonunda sustular, Allah Rasûlü (s.a.) de

sustu. Hz, Âişe devamla şöyle anlatır: O gün ağladım, gözyaşlarını dinmedi ve hiç uyumadım. Ana babam, ağlamanın ciğerimi parçalayacağını sanıyorlardı. Ebeveynim benim yanımda oturur ve ben ağlarken Ansâr'dan bir kadın yanıma girmek için izin istedi. Ona izin verdim. Benimle beraber oturup ağladı. Biz bu halde iken birden Allah Rasûlü (s.a.) çıkageldi, içeri girdi, selâm verdi, sonra oturdu. Bu söylenenler söylendiğinden beri yanımda oturmamıştı. Bir ay geçmiş ve benim durumum hakkında ona vahiy gelmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) oturduğu zaman şehâdet getirdi, sonra: Ey Âişe, senden bana şöyle şöyle (bir haber) ulaştı. Eğer sen suçsuz isen Allah seni berî kılacaktır. (Suçsuzluğunu beyân edecektir) eğer bir günâh işlemişsen Allah'a istiğfarda bulun, sonra ona tevbe et. Muhakkak kul bir günahı itiraf eder, sonra tevbe ederse; Allah onun tev-besini kabul eder, buyurdu. Âişe şöyle anlatıyor: Muhakkak kul bir günâhı itiraf eder, sonra tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder, buyurdu. Âişe şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) konuşmasını bitirdiğinde gözyaşlarına dindi, o kadar ki ondan bir damla bile hissetmiyordum. Babama: Benim, yerime Allah Rasûlü (s.a.)ne cevafo ver, dedim. Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü'ne ne söyleyeceğimi bilmiyorum, dedi. Anneme: Benim yerime Allah Rasûlü'ne cevab ver, dedim. O da: Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü'ne ne söyleyeceğimi bilmiyorum, dedi. Ben: Ben yaşı küçük bir kızım. Kur'an'dan çok şey ezberledim. Allah'a yemîn ederim ki bildiğim kadarıyla siz bu sözleri işittiniz. Sizin içinize yerleşti ve bunları doğruladınız. Ben suçsuz olduğumu size söylemiş olsam —ki Allah biliyor ben muhakkak suçsuzum— siz; beni bu hususta doğrulamayacaksmız. Size bir işi itiraf etmiş olsam —Allah biliyor ki ben bu işten uzağını— beni doğrulayacaksınız. Allah'a yemîn olsun ki benim ve sizin durumunuza Yûsuf'un babasının: «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.» (Yûsuf, İÜ) demesinden başka misâl bulamıyorum, dedim. Sonra döndüm ve yatağıma yattım. O zaman da vallahi benim mutlaka suçsuz olduğumu biliyordum ve yine biliyordum ki Allah benim suçsuzluğumu mutlaka beyân edecektir. Fakat benim durumum hakkında Kur'an'da okunan bir vahiy indireceğini de sanmıyordum. Kendimce benim durumum, Allah'ın Kur'an'da okunacak bir emir indirmeyeceği kadar küçüktü. Fakat Allah Rasûlü (s.a.) nün uykusunda bir rü'yâ göreceğini ve bu rü'yâsı ile Allah'ın beni temize çıkaracağım umuyordum. Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) oturduğu yerden ayrılmadı, ev halkından hiç kimse dışarı çıkmadı ki Allah Teâlâ peygamberine vahiy indirdi. Vahiy sırasında onu kaplayan bir sıkıntı onu yakaladı. Üzerine indirilen sözlerin ağırlığı o kadar fazla olurdu ki kış gününde bile sıkıntıdan inci taneleri gibi ter dökerdi. Allah Rasûlü (s.a.) 'nün kendisinden bu durum açıldığında gülümseyerek söylediği ilk kelime: Ey Âişe müjdeler olsun; Allah seni temize çıkardı, oldu. Annem bana: Kalk, ona git, dedi. Ben: Allah'a yemîn olsun ki, ona kalkıp gitmem, Allah.'tan başkasına da hamdetmem. Benim suçsuzluğuma dâir vahiy indiren Allah'tır, dedim. Allah Teâlâ: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler içinizden bir zümredir...» âyetinden başlayarak on âyet indirdi. Bu âyetleri benim suçsuzluğumu beyân için Allah indirmiştir. Bbubekir (r.a.), akrabalığı ve fakirliği yüzünden Mistah'a infâkda bulunurdu. Âişe hakkında söylediklerinden sonra: Allah'a yemîn olsun ki asla ona hiç bir şeyle infâkda 'bulunmayacağım, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın

sizi bağışlamasını sevmez misiniz.» kısmına kadar «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler.» (Nûr, 22) âyetini indirdi de Efoubekir: Allah'a yemîn olsun ki Allah'ın beni bağışlaması benim için en sevimlidir, dedi ve daha önce infâk etmekte olduğu gibi Mistah'a in-fâk etmeye başladı. Bundan asla vazgeçmeyeceğim, dedi.
Hz. Âişe der ki. Allah Rasûlü (s.a.) benim durumumu Hz. Peygamber (s.a.)in hanımı Zeyneb Bint Cahş'a sormuş da: Ey Zeyneb, ne biliyorsun (veya ne gördün)? demiş. Zeyneb: Eıy Allah'ın elçisi, kulağımı ve gözümü korurum. Allah'a yemin olsun ki hayırdan başka bir şey bilmiyorum, demiş. Âişe şöyle diyor: «Hz. Peygamber (s.a.)in hanımlarından beni yücelten bir tek o olmuş ve Allah Teâlâ onu takva ile korumuş. Kız kardeşi Hamme Bint Cahş ise onunla mücadele etmeye baş-lamış da helak olanlar içinde o da helak olmuş. îbn Şihâb der ki: Bu zümrenin durumu hakkında bize ulaşan haber bundan, ibarettir. Hadîsi Buharı ve Müslim Sahîh'lerinde Zührî'den rivayetle tahrîc etmişlerdir, îbn îshâk da Zührî'den aynı şekilde rivayet eder ve der ki: Bana Yahya İbn Abbâd tbn Abdullah îbn Zübeyr babasından, o da Âişeden; Abdullah îbn Ebu Bekr tbn Muhammed îbn Amr îbn Hazm el-Ansârî, Amre"den, o da Hz. Âişe'den biraz önce geçene benzer şekilde rivayet ettiler. Eh doğrusunu Allah bilir.
Sonra Buhârî der ki: Ebu Üsâme... Hz. Âişe (r.a.)den rivayet etti ki o, şöyle anlatmış:
Benim anılan durumum konuşulduğu zaman —ki ben bunları bilmiyordum— Allah Rasûlü (s.a.) benim hakkımda hutbede kalkmış, şe-hâdet getirmiş, Allah'a hamdetmiş, ehil olduğu şekilde ona senada bulunmuş ve: Ailemi itham altına alan insanlar hakkında bana görüş bildirin; Allah'a yemîn ederim ki ailemin bir kötülüğünü bilmiyorum. Ona öyle bir kimse ile ithamda bulundular ki onun da hiç bir şekilde kötülüğünü bilmiyorum. Ailemin yanına ancak ben hazır bulunduğum zaman girer. Bir Seferde ailemden ayrı kaldığımda o da benimle beraber ayrı kalır, buyurmuş. Sa'd tbn Muâz kalkmış ve; Ey Allah'ın elçisi, izin ver boyunlarım vuralım, demiş. Hazrec'den bir adam —Hassan îbn Sabit'in annesi o adamın zümresinden idi— kalkmış ve: Yalan söyledin; şayet onlar Evs'ten olsalardı Allah'a yemîn olsun ki boyunlarının vurulmasını arzu etmezdin, demiş. Nerede ise Evs ve Hazrec arasında mescidde bir kötülük olayazmış. Benim bunlardan da haberim yok. O günün akşamı olduğunda bir ihtiyâcım için çıkmıştım. Yanımda Mis-tah'ın annesi vardı. Ayağı sürçtü de: Kahrolası Mistah, dedi. Ben: Anneciğim, oğluna rnı sövüyorsun dedim. Sustu. Sonra ayağı ikinci kere sürçtü ve: Kahrolası Mistah, dedi. Ben ona: Anneciğim, oğluna mı sövüyorsun? dedim. Sonra üçüncü kere ayağı sürçtü ve: Kahrolası Mis-tah, dedi. Ben onu bundan men'ettim de: Allah'a yemîn olsun ki ben ona ancak senin yüzünden sövüyorum, dedi. Ben: Benim hangi duru-mum hakkında? diye sordum da, bana sözleri açıkladı. Ben: Böyle mi olmuş? dedim, o: Allah'a yemîn olsun ki evet, dedi. Evime döndüm, çıkmış olduğuna ihtiyâcımın azını veya çoğunu, bulamamış olarak. Beni bir humma tuttu. Allah Rasûlü (s.a.)ne: Beni babamın evine gönder, dedim. Benimle beraber bir de köle gönderdi. Eve girdim. Ümmü Rû-mân evin aşağısında, Bbubekirde yukarısında idiler ve Ebubekir (Kur'-an) okuyordu. Annem: Kızcağızım, seni getiren nedir? diye sordu, ona durumu haber verdim ve sözleri aktardım. Bir de gördüm ki bu

sözler onu benim kadar etkilemedi. Kızcağızım, durumu kendine zorlaştırma. Allah'a yemin olsun ki kendisini seven bir adamın yanında güzel bir kadın olsun, onun kumaları olsun da onu çekememezlik etmesinler ve onun hakkında (böyle sözler) söylenmemiş olsun, bu çok azdır, dedi. Benim gibi etkilenmediğini görerek: Babam da bunu biliyor mu? diye sordum; evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de mi? dedim; evet, Allah Rasûlü de biliyor, dedi. Göz yaşlarım boşandı ve ağladım. Ebubekir sesimi evin yukarısında okurken işitti de, indi ve anneme: Buna ne oluyor? diye sordu. Annem: Dunumu hakkında söylenenler ona ulaşmış da göz yaşları boşandı, dedi. Bat>am: Kızcağızım yemîn ederim ki evine döneceksin, dedi, ben de döndüm. Allah Rasûlü (s.a.) evime geldi ve hizmetçime benim durumum hakkında soru sordu. Hizmetçim: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki onun hiç bir ayıbını görmedim. Şu kadar var ki uyur (uykusu o kadar ağırdır ki) oğlak girer ve hamurunu yer de (haberi olmaz), dedi. Ashabından tazısı onu bu sözlerinden alıkoyup: Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru söyle, dedi. O kadar ki onu bu hususta yanıltmaya çalıştılar. O: Sübhânallah, Allah'a yemîn olsun ki onu kuyumcunun kırmızı altın toprağını bildiği kadar biliyorum, dedi. Durum, hakkında dedikodu edilen adama da ulaşmış ve o: Sübhânallah, Allah'a yemin olsun ki ben hiç bir kadının örtüsünü açmadım, demiş. Âişe der ki: O, Allah yolunda şehîd olarak öldürüldü. Âişe devamla şöyle anlatır; Anam babam yanımda sabahladılar. Allah Rasûlü (s.a.) ikindi namazını kılmış olarak yanıma girinceye kadar yanımda kaldılar. Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdiğinde ana ve babam sağ ve solumda idiler. Hz. Peygamber Allah'a hamdetti, senada bulundu, sonra: Ey Âişe, şayet bir kötülük veya bir haksızlık yapmışsan Allah'a tevbe et. Muhakkak Allah kullarından tevbeyi kabul eder, buyurdu. Bu arada ansâr'dan bir kadın geldi. Kapının yanında oturuyordu. Ben: Böyle bir şeyi anmaktan dolayı şu kadından utanmaz mısın? dedim. Allah Rasûlü (s.a.) öğütte bulundu. Ben babama döndüm ve ona: Ona cevab ver, dedim.
Babam: Ne söyleyeyim? dedi. Anneme döndüm ve: Ona cevab ver, dedim. Annem: Ne söyleyeyim? dedi. Onlar cevab vermeyince ben şehâdet getirdim, Allah'a hamd ettim ve layık olduğu şekilde ona senada bulunduktan sonra: Allah'a yemîn olsun ki ben size: Ben yapmadım, desem —Allah Teâlâ şâhiddir ki ben bu sözümde doğruyum— bu sizin katınızda bir fayda verecek değildir. Siz bunu konuştunuz ve kalblerinize yerleşti. Şayet ben: Yaptım, desem —Allah biliyor ki ben yapmadım— siz muhakkak: Nihayet ikrar etti, kabullendi, diyeceksiniz. Allah'a yemin olsun ki benim ve sizin için —Yâkûb'un ismini aradım fakat bulamadım— Yûsuf'un babasının: «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.» (Yûsuf, 18) dediği zamandaki durumundan başka bir misâl bulamıyorum, dedim. Hemen o saat Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy indi. Biz sustuk. Ondan vahiy inme hali kalktı. Ben yüzündeki sevinci açıkça görüyordum, o alnını siliyor ve: Müjde ey Âişe, Allah Teâlâ senin suçsuzluğuna dair vahy indirdi, diyordu. Âişe şöyle anlatıyor: Ben olabildiği kadarıyla öfkeliydim. Anam babam bana: Kalk, ona git, dediler. Ben: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki ona kalkmayacağım, ne ona, ne de ikinize hamd etmeyeceğim. Fakat benim suçsuzluğumu indiren Allah'a namd edeceğim. Siz bu sözleri işittiniz, ama inkâr etmediniz, onu değiştirmediniz, dedim. Hz. Âişe şöyle derdi: Zeynel Bint Cahş'a

gelince: Allah onu dini üzere ma'sûm kılmış ve hayırdan başka bir şey söylememiştir. Kız kardeşi Hamne Bint Cahş ise helak olanlar içinde helak olup gitmiştir. Bu meseleyi konuşanlar Mistah ve Hassan îbn Sabit imiş. Münafık Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ise konuşmaları yayan ve toplayan imiş. Onların elebaşı ise, o ve Hamne imişler. Ebubekir Mi&tah'a bir daha asla hiç bir iyilikte bulunmayacağına yemîn etti de Allah Teâlâ âyetin sonuna kadar ve Ebubekir'i kasdederek: «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler.» âyetini indirdi. Burada Mistah kasdediliyordu. Allah Teâlâ devamlar «Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetini indirdi ve Ebubekir: Allah'a yemîn olsun ki ey Rafobimiz evet severiz. Bizi bağışlamam elbette severiz, dedi ve Mistah hakkında daha önce yapmakta olduğuna döndü. Buhârî hadîsi bu kanaldan bu şekilde muallak olarak ve cezm sîgası ile güvenilir imamlardan birisi olan Ebu Usâme Hammâd îbn Üsâme'den rivayet etmiştir. Hadîsi yukardakinin aynı veya benzer şekli ile İbn Cerîr de tefsirinde Süfyân îbn Vekî' kanalıyla Ebu Üsâme'den uzunca rivayet etmiştir. Aynca îbn Ebu Hatim de hadîsin bir kısmım Ebu Saîd el-Eşecc-den, o da Ebu Üsâme'den rivayet etmiştir.
îmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym... Hz. Âişe (r.a.)den rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Benim ma'sûm olduğumu semâdan indiğinde Hz. Peygamber (s.a.) bana geldi ve bunu haber verdi. Ben: Allah'a hamde-deriz, sana hamdetmeyiz, dedim.
Yine tmâm Ahmed der ki: Bana tbn Ebu Adiyy... Hz. Âişe'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Benim ma'-sûmiyetim nazil olduğunda; Allah Rasûlü (s.a.) kalktı, bunu zikretti ve Kur'an'ı okudu. Bu âyetler nazil olduğunda Hz. Peygamber iki er-kek ve bir kadın hakkında emretti de, onlara haddleri (cezaları) uygulandı. Hadîsi dört Sünen sahibi tahrîc etmişler ve Tİrmizî: Bu, hasen bir hadîstir, demiştir. Ebu Davud'un hadîsinde bunların isimleri: Hassan tbn Sabit, Mistah tbn Usâse ve Hamne Bint Cahş, olarak verilir. Müsned'lerde, Sahîh'lerde, Sünen'lerde ve başka kitablarda zikredilen bu hadîsin, mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.)ye varan müteaddid kanalları bunlardır.
Olay, Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân (r.a.)dan da rivayet edilmiş olup imâm Ahmed der ki: Bize Ali tbn Âsım'ın Ümmü Rûmân'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Ben Âişe'nin yanında iken birden ansâr'-dan bir kadın yanma girdi ve: Allah oğluma yapacağını yaptı, dedi. Âişe niçin diye sordu. Kadın: Muhakkak o, bu sözleri konuşanlar içindeydi, dedi. Âişe: Hangi sözler? diye sordu da Kadın: Şöyle şöyle, dedi. Âişe: Bu, Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı mı? dedi, kadın evet diye cevab-ladı. Ebubekir'e ulaştı mı? diye sordu, kadın yine evet, dedi de Âişe (r.a.) bayılıp düştü. Ayıklığında hummaya tutulmuş gibi titriyordu. Ben kalktım ve üzerini örttüm. Hz. Peygamber (s.a.) geldi ve: Buna ne oluyor? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, onu humma tuttu, titriyor, dedim. Herhalde konuşulan sözler yüzünden olacak, buyurdu. Âişe (onu görünce) kalkıp doğruldu, oturdu ve: Allah'a yemîn ederim ki size yemin etsem beni doğrulamayacaksınız. Size özür beyân etsem beni ma'-zûr görmeyeceksiniz. Benim ve sizin misâliniz Ya'kûb ve oğullarının misâli gibidir. Sizin niteleyegehnekte olduklarınıza karşı bana Allah yardımcıdır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) çıktı ve Allah Teâlâ, onun ma'zûr (ma'sûm) olduğuna dâir âyet indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) yanında Ebu-bekir olduğu halde

dönüp geldi, yanıma girdi ve: Ey Âişe, muhakkak ki Allah Teâlâ senin ma'zûr olduğuna dâir vahiy indirdi, buyurdu. Âişe: Allah'a hamd olsun, sana değil, dedi. Ebubekir ona: Bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne mi söylüyorsun? dedi, Âişe evet, dedi. Bu sözü konuşanlar içinde bir adam vardı ki Ebubekir ona yardım ederdi. Ebubekir bir daha ona sıla-i rahmde bulunmayacağına yemîn etti de, Allah Teâlâ âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Sizden faziletli ve varlıklı olanlar kusur etmesinler...» âyetini indirdi. Ebubekir: Evet severiz dedi ve sıla-i rahmde bulunmaya (devam etti). Hadîsi Müslim değil, sâdece Buhârî, Husayn kanalıyla rivayet etmiştir. Ayrıca Buhârî, hadîsi Musa İbn Ismâ-îl kanalıyla... Husayn'dan da rivayet etmiştir. Râvî Ebu Avâne'nin rivayetinde: Bana Ümmü Rûmân rivayet etti ki... lâfzı vardır ki bu, açıkça Mesrûk'un Ümmü Rûmân'dan işittiğini gösterir. Ancak Hafızlardan bir grup bunu kabul etmemektedirler. Hatîb el-Bağdâdî bunlardandır. Tarihçiler Ümmü Rûmân'in Hz. Peygamber (s.a.) zamanında öldüğünü zikrederler ki, Hatîb şöyle diyor: Mesrûk, mürsel hadîsler rivayet eder ve: Ümmü Rûmân'a soruldu... deyip hadîsi sevk eder. Herhalde bazıları sorma fiilini «elif» ile yazmışlardır ki böylece râvî, kelimeyi soruldu yerine sordum anlamında sanarak hadîsi muttasıl olarak rivayet etmiştir. Hatîb der ki: Buhârî hadîsi bu şekilde rivayet etmiş ve ona hadisin illeti görünmemiş olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ buyuiur ki: O uydurma haberi, yalan ve mahzâ iftirayı getirenler içinizden belli bir zümre, belli bir topluluktur. Ey Ebube-kir ailesi bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için dünyada ve âhirette hayırlı olmuştur. Dünyada doğru bir lisân, âhirette de derecelerin yüksekliği, mü'minlerin annesi Âişe ile Allah'ın ilgilenmesi ile sizin için şerefin izhân, gösterilmesi olmuştur. Zîrâ Allah Teâlâ Âişe'nin ma'sûmluğu hakkında : «Önünden de ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir.» (Fussilet, 42) buyrulan Kur'-an'da indirmiştir. Bu sebebledir ki Hz. Âişe'nin ölümünden önce Ibn Abbâs onun yanma girdiğinde ona şöyle demişti:
İnşallah sen hayır üzeresin, sen Allah Rasûlü (s.a.)nün hanımısın, seni severdi. Senin dışında bakire bir kızla evlenmemiştir. Senin ma'-sûmluğun semâdan indirilmiştir.
îbn Cerîr Tefsirinde der ki: Bana Muhammed Ibn Osman el-Vâsı-tî... Muhammed îbn Abdullah tbn Cahş'tan rivayet etti ki o, şöyle anlatmış: Âişe ve Zeyneb (r. Anhümâ) karşılıklı övündüler de Zeyneb : Ben, Allah Rasûlü ile evlendirilmesi semâdan inenim, dedi. Âişede: İbn Muattal beni binitinde taşıdığı zaman ma'sûmiyetim Allah Kitabında indirilenim, dedi. Zeyneb ona: Ey Âişe, onun binitine bindiğinde ne demiştin? diye sordu da, Hz. Âişe. «Allah bana yeter, ne güzel Vekil'-dir O.» demiştim, dedi de Zeyneb: Mü'minlerin kelimesini söylemişsin, dedi.
Allah Teâlâ: «O kimselerden her birine kazandığı günâha karşılık ceza vardır.» buyurur ki, bu mesele hakkında konuşan ve mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.)ye zina isnâd edenlerden her birerine azâbdan büyük bir pay vardır.
Allah Teâlâ: «Eh büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır,» buyurur. Bu kimsenin «Sözü ilk başlatan.» olduğu söylenir. Bunun; sözü toplayan, araştırıp ortaya çıkaran ve yayan kimse olduğu da söylenmiştir ki, işte bu yüzden ona en büyük azâb vardır. Çoğunluk burada kasdedilenin, Abdullah îbn Übeyy îbn Selûl

—Allah onu kahretsin ve la'net etsin— olduğunu söylemişlerdir. Nitekim hadîste de bu daha önce açıkça belirtilmişti. Mücâhid ve birçokları böyle diyor. Burada kasdedilenin Hassan İbn Sabit olduğu da söylenmiştir ki bu, garîb bir görüştür. Şayet Buhârî'nin Sahîh'indebuna delâlet eden bir haber mev-cûd olmamış olsaydı, bunu zikretmekte büyük bir fayda olmazdı. Zîrâ o; faziletleri, menkabeleri, güzel haberleri ve en güzel ahlâkı olan sahabedendir. Ayrıca onun en güzel tarafı Allah Rasûlü (s.a.)nü (şiirleri ile) korur olmasıdır. Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.) onun hakkında Onları hicvet, Cibril seninle beraberdir, buyurmuştur. A'meş'in Ebu Duhâ'dan, onun da Mesruk'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Âişe (r.a.)nin yanında idim. Hassan tbn Sabit girdi. Hz. Âişe onun altına bir minder verilmesini emretti. Çıktığında Âişe'ye: Buna yaptığın nedir? diye sordum. Yani senin yanına giriyor, dedim. —Bir rivayette de Hz. Âişe'ye Allah Teâlâ: «En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.» buyurmuşken, yanına girmesine izin mi veriyorsun? denilmiştir— Hz. Âişe şöyle dedi: Hangi azâb körlükten daha şiddetlidir. —Hassan îbn Sabit'-in gözleri gitmiş, kör olmuştu— Umulur ki, Allah bunu en büyük azâb kılmıştır, dedi ve şöyle devam etti: O, Muhakkak Allah Rasûlü (s.a.)nü müdâfaa ederdi. Başka bir rivayette ise Hassan îbn Sâbit'in Hz. Âişe'-nin yanına girdiğinde onu metheden bir şiir söylediği belirtilir. Hassan şiirinde. O, öyle bir afifedir, bir şüphe ile itham olunmamıştır ve suçsuz, habersiz, iffetli kadınların ırzları ile uğraşmaz, demiş de Âişe: Amma sen böyle değilsin, demiş. Başka bir rivayette ise o: Fakat sen böyle değilsin, demiştir,
İbn Cerîr der ki: Bize Hasan tbn Kazea... Âişe'den rivayet etti ki o, şöyle demiş: Hassân'ın şiirinden daha güzel bir şey işitmedim, onu ancak cennet umarak temessül şeklinde söyledim ki o da Ebu Süfyân —îbn Haris tbn Abdülmuttalib'i kasdediyor— için söylemiş olduğu şu şiiridir:
«Sen Muhammedi hicvettin, ben de onun yerine cevab verdim. Muhakkak bu hususta Allah katında mükâfat vardır.»
«Muhakkak babam, ve onun babası, ve ırzım Muhammed'in ırzı »çin size karşı bir kalkandır.»
«Sen ona denk olmadığın halde ona sövüyor musun? Sizin en kötünüz, en hayırlınıza feda olsun.»
«Benim dilim kendisinde hiç bir kusur olmayan keskin bir kılıçtır. Benim söz denizimi kovalar bulandıramaz.»
Ey mü'minlerin annesi, bu lağv (boş söz) değil mi? denildi de, o: Hayır boş söz, ancak kadınlar yanında söylenendir, dedi. Allah Teâlâ: «En büyük azâb da, içlerinden elebaşılık yapanındır.» buyurmadı mı? denildi. Hz. Âişe: Ona ulaşan en büyük azâb değil mi? Gözleri giderilip kılıç korkusundan derisi kupkuru kesilmedi mi? dedi. Bu konuda (ifk konusu) konuştuğu Safvân İbn Muattal'a ulaştığı zaman Safvân kılıçla tepesine dikilmiş ve az kalmış ki onu öldüreyazmış. İşte Hz. Âişe'nin kasdetmiş, olduğu vurma, Safvân'in ona bu vurmasıdır.[7]

12 — Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle, mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup: Bu, apaçık bir iftiradır, demeleri gerekmez miydi?
13 — Buna karşı dört şâhidle gelmeleri gerekmez miydi? Mademki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse onlar Allah katında yalancıların ta kendileridirler.

Bu, Hz. Âi§e hakkında kötü söze daldıklarında ve ifk olayı aralarında zikrolunduğunda Allah Teâlâ'nın mü'minleri te'dîb etmesi, edebli yolu onlara öğretinesidir. Buyurur ki: Mü'minlerin annesine yapılan isnadı işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunmaları, bu sözü kendilerine kıyâs etmeleri gerekmez miydi? Eğer bu söz onlara yaraşmıyor ise mü'minlerin annesi evleviyetle ondan uzak olmalı değil niiydi?
Bu âyetin Ebu Eyyûb Hâlid îbn Zeyd el-Ansârî ve hanımı (r.a.) hakkında nazil olduğu da söylenir. Nitekim İmâm Muhammed îbn îs-hâk îbn Yesâr babasından, o da Neccâr oğulları erkeklerinden birisinden rivayet ediyor ki Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd'in hanımı Ümmü Eyyûb ona: Ey Ebu Eyyûb, insanların Âişe (r.a.) hakkında söylediklerini işitmez misin? diye sormuş, o: Evet, bu yalandır. Ey Ümmü Eyyûb sen bunu yapar miydin? demiş. Ümmü Eyyûb: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki yapmazdım, diye cevab vermiş. Ebu Eyyûb da: Allah'a yemîn olsun ki Âişe senden daha hayırlıdır, demiş. Allah Teâlâ (ifk olayı hakkında Kur'an'dan âyetler) indirdiğinde ifk hâdisesine dalanları zikrederek: «Uydurulmuş bir yalanla gelenler içinizden bir zümredir.» buyurmuş. Bunlar Hassan ve onun söylenen sözleri söyleyen arkadaşlarıdır. Sonra Ebu Eyyûb ve hanımının söylediği gibi: «Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle mü'min kadınların hüsn-ü zanda bulunmaları lâzım değil miydi...?» buyurmuştur.
Muhammed îbn Ömer el-Vâkıdî der ki: Bana tbn Efou Habîbe... Ebu Eyyûb'un kölesi Eilah'dan rivayet etti ki Ümmü Eyyûb, Ebu Ey-yûb'a: insanların Âişe hakkında söylediklerini işitmez misin? demiş, o: Evet işitiyorum. Bu yalandır. Ey Ümmü Eyyûb, sen bunu yapar miydin? demiş. O da: Allah'a yemîn olsun ki hayır, diye cevab vermiş. Ebu Eyyûb: Allah'a yemîn olsun ki Âişe seriden daha hayırlıdır, demiş. Kur'an'dan (ifk olayı ile ilgili âyetler) indiği zaman Allah Teâlâ ifk olayına karışanları zikredip peşinden de Ümmü Byyûb'a bazı sözler söylediği zaman Ebu Eyyûb'u kasdederek: «Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle, mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zannda bulunup: Bu, apaçık bir iftiradır, demeleri gerekmez miydi?» buyurmuştur. Bu sözleri söyleyenin Übeyy tbn Kâ'b olduğu da söylenir.
«Mü'min erkeklerle, mü'min kadınların (hüsn-ü zannda bulunmaları, mti'minlerin annesinin hüsn-ü zanna ehil ve lâyık olduğunu bilerek) hüsn-ü zannda bulunmaları gerekmez miydi?» Bu, onların içleri (gönülleri) ile ilgilidir. Dilleri ile de: «Bu, (mü'minlerin annesine) apaçık bir iftiradır, demeleri gerekmez miydi?» Meydana gelen olay, şüphe celb edecek bir olay değildir. Zîrâ mü'minlerin annesi Safvân tbn Mu-attal'm biniti üzerinde açıkça, öğle vakti, bütün ordunun gözleri önünde, Allah Rasûlü de aralarında iken gelmiştir. Şayet durumda bir şüphe olaydı bu açıkça olmaz, herkesin gözü önünde gelmezlerdi. Bilakis onların gelmeleri —şayet takdir buyurulmuş olsaydı— gizlice olurdu. Böylece meydana çıkıyor ki ifk olayına dalıp bunları konuşanların söyledikleri ve müzminlerin annesine isnâd ettikleri mahzâ yalandır, ahmakça, günahkârca bir hayâsızlıktır, kazanmayacak bir alış verişe gir-mektir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Söylediklerine karşı getirdikleri haberin doğruluğuna şehadet edecek dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki onlar şâhidleri

getiremediler, öyleyse Allah katında, Allah'ın hükmünde yalancıların, günahkârların ta kendileridirler.»[8]

14 — Dünya ve âhirette Allah'ın lütuf ve rahmeti üzerinize olmasaydı, içine daldığınız yaygaradan dolayı her halde sizi büyük bir azâb çarpardı.
15 — Onu dilinize dolamıştınız. Ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Önemsiz bir şey sanıyorsunuz ama, Allah katında önemi çok büyüktür.

Bilmeden Konuşanlar

Allah'Teâlâ buyurur ki: «Ey Hz. Âişe'nin durumu hakkında konuşulan sözlere dalanlar, şayet Allah'ın tevbenizi, dünyada Allah'a dönüşünüzü kabul etmesi, âhiret yurduna nisbetle de îmânınız dolayısıyla sizi bağışlaması ile dünya ve âhirette Allah'ın lütuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, ifk meselesinde içine daldığınız yaygaradan dolayı herhalde sizi büyük bir azâb çarpardı. Bu; Mistah, Hassan ve Zeyneb Bint Cahş'ın kız kardeşi Hamne Bint Cahş gibi îmân sahibi olan ve îmânları sebebiyle Allah'ın tevbe bahsettiği kimseler hakkındadır. Abdullah îbn Übeyy tbn Selûl ve benzerleri gibi münafıklardan meseleye dalanlara gelince; bu âyette kastedilenler onlar değildir. Zira onlarda îmân ve sâ-lih amelleri ya da buna denk olacak, bunu karşılayacak amelleri yoktur. Muayyen feir fiil hakkında vârid olan tehdidin durumu,; mutlak olması ve bir de tevbe veya ona mukabil, ona denk olacak veya ondan daha üstün olacak bir amel-i sâlih olmamasına bağlı olmasıdır.
Sonra Allah Teâlâ: «Onu dilinize dolamıştınız.» buyurur. Mücahid ve Saîd tbn Cübeyr: Birbirinize naklediyordunuz. Birisinin: Filândan bunu işittim, filânca böyle söyledi, birtakım kimseler şöyle şöyle anlattı, demesidir. Diğerleri de âyetteki kelimesini şeklinde okumuşlardır .Buhârî'nin Sahîh'inde nakledildiğine göre Hz. Âişe böyle okur ve: Bu, kökünden gelmektedir. Yani sahibinin üzerinde devam ettiği yalandır. Araplar bir kimse yürümeye devam ettiği zaman: derler, dermiş. Ancak birinci kırâet en meşhur olandır ve cumhur bu kırâet üzeredir. Fakat ikinci kırâet de mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ibn Ebu Müleyke'den rivayet ediyor ki Hz. Âişe burayı: şeklinde okur ve: Bu ancak, sözü yalan söylemedir. Fiilin kökü olan Velak kelimesi yalan anlammadır, dermiş, tbn Ebu Müleyke: «O, bunu başkalarından daha iyi bilir.» demiştir.
Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyor (söylüyor)dunuz.» Önemsiz bir şey sanıyorsunuz. Mü'minlerin annesinin durumu hakkında söylediklerinizi söylüyor ve bunu önemsiz bir şey sanıyordunuz. Şayet hakkında konuşulan Hz. Peygamber (s.a.)in hanımı olmamış olsaydı bile önemsiz bir şey olmazdı. O, ümmî, peygamberlerin sonuncusu, rasûllerin efendisi Peygamberin hanımı iken durum na-sılolür sanıyorsunuz? Rasûlünün hanımı hakkında bu söylenenler Allah katında son derece büyüktür. Ve Allah buna öfkelenir Allah Teâlâ Peygamberlerinden bir peygamberin hanımı hakkında elbette böyle bir şeyi takdir buyurmaz. Hâşâ, kellâ. O halde peygamberlerin kadınlarının efendisi, -mutlak olarak dünya ve âhirette Âdem oğullarının efendisinin hanımı

hakkında böyle ıbir şey nasıl olabilir? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Önemsiz bir şey sanıyorsunuz ama, Allah katında Önemi çok büyüktür.» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste şöyle buyurulur: Muhakkak kişi nereye varacağını bilmediği ve Allah'ı öfkelendirecek bir kelimeyi konuşur da, bu kelime onu ateşte gökle yer arası uzaklıkta aşağıya indirir. Bir rivayette de : Umursamaksızın, ziyâdesi vardır.[9]

16 — Onu duyduğunuz zaman: Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ bu, büyük bir iftiradır, demeniz gerekmez miydi?

17 — Eğer mü'min kişilerdenseniz; buna benzer bir şeye bir daha dönmemeniz için Allah, size öğüt veriyor.
18 — Ve Allah, size âyetleri açıkça bildiriyor. Allah, Alimdir, Hakîm'dir.

Bu, hüsn-ü zannda bulunmayı emreden birinci tehdîdden sonra diğer bir tehdîddir. En hayırlı kadın hakkında ona yakışmayacak bir söz zikredildiği zaman onlara yaraşan hüsn-ü zannda bulunmaları ve gönüllerinde hüsn-ü zann dışında bir his taşımamalarıdır. Sonra gönlüne bir vesvese veya bir hayal takıldı ise bunu konuşmamaları gerekirdi. Allah Rasûlü . (s.a.) ;
Muhakkak Allah ümmetimin gönüllerinden geçirdiklerini onu yapmadıkça veya söylemedikçe affetmiştir, buyurur. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'Ierinde tahrîc etmişlerdir.
Allah Teâlâ buyurur ki: Onu duyduğunuz zaman : Bu sözü söylememiz ve bir başkasına anmamız bize yakışmaz. Bu büyük bir iftiradır. Allah'ın Habîbi ve Rasûlünün hanımı hakkında böyle bir sözün konuşulmasından Allah Teâlâ münezzehtir, demeniz gerekmez miydi? Eğer Mü'-min kişilerdenseniz, Allah'a ve şeriatına inanmış, Allah'ın Rasûlü (s.a.) ne tazimde bulunan kişilerdenseniz ilerde buna benzer bir şeye dönmemeniz, buna benzer bir duruma düşmemeniz için Allah sizi tehdîdle bundan men'ediyor ve size öğüt veriyor. Küfürle nitelenmiş olanlara gelince; bunlar için başka bir hüküm vardır. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ve Allah size âyetleri (şerl hükümleri, kaderi hikmetleri) açıkça bildiriyor. Ve Allah, (kullarına uygun olanları en iyi bilen) Alimdir, (kanun koymasında ve kaderinde hikmet sahibi) Hakîm'dir.»[10]

19 — Mü'minler arasında kötülüğün ve hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara; dünya ve âhirette elîm bir azâb vardır ve Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Müzminlerin Arasında Kötülüğün Yayılmasını Arzu Edenler

Bu, kötü bir söz işitip te zihninde tereddütler uyanan ve bunu konuşanlar hakkında üçüncü bir tehdîddir. Böyle kimseler bu sözleri çokça konuşmayacak, bunu yaymayacaklardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Mü'minler arasında kötülüğün ve hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere, (kendilerinden çirkin sözlerin yayılmasını tercih edenlere) işte onlara; dünyada hadd cezası ile, ahirette de elîm bir azâb vardır. Ve Allah bilir, siz bilmezsiniz.» O halde işleri Allah'a havale edip döndürün

ki doğru yola erişesiniz. frujâm Ahmed der ki: Bize Muhammed tbn Bekr... Sevbân'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet ediyor ki, o, şöyle buyurmuştur: Allah'ın kullarına eziyet vermeyin, onları ayıplamayın »onların gizliliklerini araştırmayın. Zîra kim müslüman kardeşinin gizliliğini araştırırsa; Allah da onu evinde rüsvây edinceye kadar gizliliklerini araştırır.[11]

20 — Ya Allah'ın üzerinizde fazl u rahmeti bulunmasaydi? Ve Allah, gerçekten Rauf ve Rahim olmasaydı?
21 — Ey îman edenler; şeytânın adımlarına uymayın. Kim, şeytânın adımlarına uyarsa; bilsin ki o, hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Şayet Allah'ın sizin üzerinizde lütuf ve rahmeti bulunmasaydi; hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdı.
Ancak Allah, dilediğini temize çıkarır ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Allah Teâlâ: «Ya Allah'ın üzerinizde fazl u rahmeti bulunmasaydi? Ve Allah, gerçekten Rauf ve Rahîm olmasaydı, (haliniz nice olurdu,)?» buyurur ki, şayet bunlar olmasaydı, başka bir durum meydana gelirdi. Fakat Allah Teâlâ kullarına karşı Rauf ve Rahîm'dir. Bu meselede kendisine tevbe edenlerin tevbesini kabul buyurur. Onlardan haklarında ceza uygulananları da bu ceza ile temizler. «Ey îmân edenler; şey-tâmn adımlarına (yollarına ve emrettiklerine) uymayın.» Kim şeytânın adımlarına uyarsa; bilsin ki o, hayasızlığı ve kötülüğü emreder.» Bu, şeytânın adımlarına uymaktan en fasih, en kısa, en belîğ ve en güzel ifâde ile sakındırmak, nefret ettirmektir. îbn Abbas'tan rivayetle Ali tbn Ebu Talha: Şeytânın adımlarının; onun ameli, olduğunu söyler, tkrime ise bunun; şeytânın dürtmeleri, vesveseleri olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: Her ma'siyet, şeytânın adımlarmdadır. Ebu Miclez de şöyle demiştir: Ma'siyetlere dâir adaklar şeytânın adımlarından dır. Mesrûk der ki: Birisi îbn Mes'ûd'a: Ben kendime yemek yemeyi haram kıldım, ne dersin? diye sormuştu. İbn Mes'ûd: Bu, şeytânın dürtmelerinden, vesveseler indendir. Yemininin keffâretini ver ve ye, dedi. Şa'bî, oğlunu boğazlamayı adayan bir adam hakkında: Bu, şeytânın dürtmelerin-dendir, demiş ve bir koç kesmesine fetva vermiştir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Râfî'den rivayet etti ki o, şöyle demiştir: Karım bana kızdı ve: O, bir gün yahûdi bir gün hristi-yan olan kimsedir. Eğer sen karını boşamayacak olursan, ona âit her köle hürdür, dedi. Abdullah İbn Ömer'e vardım da: Bu, ancak şeytânın dürtmelerindendir, dedi. Zeyneb Bint Ümmü Seleme de böyle söylemiştir. O günde Medine'deki en bilgili kadın o idi. Âsim İbn Ömer'e vardım o da böyle söyledi.
Allah Teâlâ: «Şayet Allah'ın sizin üzerinizdeki lutûf ve rahmeti bulunmasaydı; hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdı.» buyurur. Şayet Allah Teâlâ dilediğine tevbeyi ve kendine dönmeyi bahsetmemiş olsaydı* .gönülleri şirkden, günâhlarından, kirlerinden ve onlarda olan kötü huylardan temizlememiş olsaydı, onlardan her bireri hissesince bunlara sâhib olur ve hiç kimse kendisini temizleyemez, hayra ula-şamazdı. «Fakat Allah Teâlâ, kullarından dilediğini temize, çıkarır.» Dilediğini de sapıklığa ve helak edici azgınlığa, delâlete düşürür. Ve Allah kullarının sözlerini en iyi işiten, onlardan kimin hidâyete kimin de dalâlete hak kazandığını en iyi bilendir.[12]

22 — Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafur'dur, Ra-hîm'dir.

Af ve İhsan

Allah Teâlâ buyurur ki: Sizden faziletli, ihsan ve sadaka sahibi olanlar, servet ve varlık sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermemek hususunda yernîn etmesinler. Yoksul,ve muhacir akrabalarına sıla-ı rahmde bulunmamaya yemîn etmesinler. Bu, sıla-ı rahm'e teşvîk ve yöneltmede ve onlara rıfk ile muamele etmede en üst derecedir. Bu sebepledir ki: «Onların geçen kötülük ve eziyyetlerini affetsinler, aldırış etmesinler.» buyurmuştur. Bu da Allah Teâlâ'nın yaratıklarına, onların kendilerine haksızlık etmelerine rağmen lutfu, keremi ve hilim sahibi olmasındandır. Bu âyetler Hz. Âişe hakkında söylediklerinden sonra Mistah İtan Üsâse'ye hiç bir iyilikte bulunmayacağına yemîn ettiğinde Ebubekir Sıddîk hakkında nazil olmuştur. Nitekim bu, daha önce hadîste geçmişti. Allah Teâlâ mü'min-lerin annesi Âişe'nin ma'sûmiyetini (âyetle beyân buyurarak) indirdiğinde, inanan gönüller hoş olup gönülleri istikrar kesbettiğinde, Allah Teâlâ mü'minlerden bu hususta konuşanların tevbesini kabul edip haklarında ceza uygulananlara cezaları uygulandığında, Allah Teâlâ —ki O fazl u ihsan, nimet sahibidir— Sıddîk'ı akrabası olan Mistah İbn Üsâse'ye karşı merhamete teşvîk buyurmuştur. Mistah, Sıddîk'ın teyzesi oğlu idi. Ebubekir (r.a.)in kendisine infâkta bulunduğundan başka malı olmayan bir yoksul idi. Allah yolunda hicret edenlerdendi. Bir yalan söyleyip iftira atmış; Allah Teâlâ da onun bundan tevbesini kabul buyurmuş, bu konuşmaları yüzünden ona ceza uygulanmıştı. Sıddîk (r.a.), iyilik ve ihsanı ile bilinir; gerek akrabalarına ve gerekse yabancılara iyilikleri ile tanınırdı. «Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» kısmına gelinceye kadar bu âyet nazil olduğunda —ki ceza amel cinsindendir ve sen nasıl sana karşı günâh işleyeni bağışlarsan Biz de seni bağışlarız, nasıl sen affedersen Biz de seni affederiz— İşte o zaman Sıddîk : Evet Rabbimiz, Allah'a yemîn olsun ki Senin bizi bağışlamanı severiz,'demiş, sonra daha önce Mistah'a infâkda bulunduğu gibi aynı infâkına dönerek; Allah'a yemîn olsun ki ebediyyen ona hiç bir iyilikte bulunmayacağım, faydada bulunmayacağım, sözünp karşılık; Allah'a yemîn olsun ki bundan (ona infâkda bulunmaktan) ebeddiyyen ayrılmayacağım, demiştir. İşte bu sebepledir ki Sıddîk, gerçekten sıddîktır.[13]

23 — İffetli ve bir şeyden habersiz mü'raıin kadınlara iftira atanlar; dünyada da âhirette de   lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.
24 — O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları şeylere şâhidlik edecektir.
25 — O gün, Allah onlara hak olan cezalarını verecektir. Şüphesiz onlar da Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu bileceklerdir.

İftira Suçu

Bu, Allah Teâlâ'nm evli, kötülükten habersiz, iffetli mü'min kadınlara iftira atanlara bir tehdididir. Mü'minlerin anneleri ve özellikle âyetin nüzul sebebi olan Sıddîk'm kızı Hz. Âişe her bir evli ve iffetli mü'min kadından bu âyetin hükmü altına girmeye daha lâyıktır. Âlimler —Allah onlara rahmet eylesin— bu âyette zikredilenlerden sonra Hz. Âişe'ye söven, ona iftira edenin kâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Zira, o bu davranışıyla Kur'an'la inâdlaşmaktadır. Kalan mü'minlerin anneleri konusunda iki görüş vardır ki bu iki görüşten sahîh olanına göre onlar da Hz. Âişe gibidirler. En doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ'nın : «Onlar dünyada da, âhirette de la'netlenmişlerdir.» âyeti şu âyet gibidir: «Muhakkak ki Allah'ı ve Rasûlünü incitenlere Allah dünya ve âhirette la'net etmiştir. Ve onlar için horlayıcı bir azâb hazırlamıştır.» (Ahzâb, 57). Bazıları da, bu âyetin Hz. Âişe'ye mahsûs olduğu görüşündedirler. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar...» âyeti, özellikle Hz. Âişe hakkında nazil olmuştur. Mukâtil îbn Hayyân da böyle söylemiştir. İbn Cerîr bunu Hz. Âişe'den rivayetle zikreder ve der ki: Bize Ahmed İbn Abde ed-Dabbî... Ömer tbn Ebu Seleme'den, o da babasından rivayet etti-ki Hiz. Âişe: Ben habersiz iken bana iftira atılmış ve daha sonra bu bana ulaşmıştı, demiş ve şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) benim yanımda otururken birden ona vahiy geldi. Ona vahiy geldiği zaman onu uyuklama hali gibi bir hal kaplardı. Benim yanımda otururken vahiy geldikten sonra yüzünü silerek doğrulup oturdu ve: Ey Âi§e, müjdeler olsun, buyurdu. Ben: Allah'a hamd olsun, sana değil, dedim. Bunlar onların söylediklerinden uzaktırlar, kısmına gelinceye kadar: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar. .» âyetini okudu. İbn Cerîr hadîsi bu şekilde serdetmiştir. Bu hadîste hükmün Hz. Âişe'ye mahsûs olduğuna dâir bir işaret yoktur. Burada âyetin nüzul sebebinin bir başkası değilde Hz. Âişe olduğu kaydedilmektedir. Bununla beraber hüküm, Hz. Âişe'den 'başkasıyla beraber onu da içine almaktadır. îbn Abbâs ile onun gibi söyleyenlerin maksadı da herhalde budur. En doğrusunu Allah bilir. Dahhâk, Ebu'l-Cevzâ ve Seleme İbn Nuibayt derler ki: Bu âyetten maksad başka kadınlar olmayıp özellikle Hz. Peygamberin hanımlarıdır. îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar...» âyetinde Hz. Peygamber (s.a.)in hanımları kasdedilmektedir. Münafıklar onlara iftira atmışlar ve Allah Teâlâ da onlara la'neti ve öfkesini vâcib kılmış; böylece Allah'ın gazabına, öfkesine uğramışlardır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)in hanımları hakkındadır. Bundan sonra: «Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» kısnuna gelinceye kadar: «iffetli, hür kadınlara iftira atan, sonra da dört şâhid getiremeyenlere...» âyeti nazil olmuştur. Allah Teâlâ böylece onlara değnek cezasını ve tevbeyi koymuştur. Tevbe kabul edilir, şe-hâdetleri geri çevrilir, demiştir. îbn Cerîr der ki: Bize Kasım'm... Esed oğullarından bir şeyhden rivayetine göre îbn Abbâs Nûr sûresini tefsir etti. «iffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar dünyada da âhirette de lanetlenmişlerdir...» âyetine geldiğinde: Bu, Hz. Âişe ve Hz. Peygamber (s.a.)in hanımları hakkındadır. Âyet, mübhem olup onlar için tevbe yoktur, dedi, sonra da «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar.» kısmına gelinceye kadar «İffetli,

hür kadınlara iftira atan, sonra da dört şâhid getiremeyenlere...» âyetini okudu ve şöyle dedi: Bunlar için tevbe konulmuş, diğerlerine (Hz. Peygamberin hanımlarına) iftira atanlar için ise tevbe konulmamıştır. Râvî der ki: Nûr sûresini güzel tefsir etmesinden dolayı oradakilerden bazısı kalkıp onun başını (alnını) öpmeye davrandı, tbn Abbâs'ın; âyet mübhem-dir, sözünün anlamı şudur: Âyet, iffetli her kadına iftirayı haram kılmada, dünyada ve âhirette böyle yapana la'nette umûmîdir. Afedur-rahmân îbn Zeyd îbn Eşlem der ki: Bu, Hz. Âişe hakkındadır. Bu günde her kim, müslüman kadınlar hakkında bunun benzerini yaparsa, Allah Teâlâ'nın söylemiş olduğu (la'nete) müstehâk olur. Fakat Âişe bunun ilki olmuştur. îbn Cerîr de âyetin umûmî olduğu görüşünü ter-cîh etmiştir ve sahih olan görüş de budur, tbn Ebu Hâtim'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs te bu âyetin umûmî olduğu görüşünü destekler: Bize Ahmed tbn Abdurrahman îbn Ebû tbn Vehb... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) :
Helak edici yedi şeyden sakının, buyurmuştu. Ey Allah'ın elçisi, bunlar nelerdir; denildi de, şöyle buyurdu: Allah'a şirk koşmak, sihir, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmek, yetimin malını yemek, faiz yemek, harb günü ardını dönüp kaçmak, mü'nün ve kötülükten habersiz iffetli, evli kadınlara iftira atmak. Buharı ve Müslim hadisi Sahîh'lerinde Süleyman îbn Bilâl kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: bize Muhammed Ibn Amr Hâlid el-Hazzâ el-Harrânî'nin... Huzeyfe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetinde o, şöyle buyurmuştur: İffetli, evli bir kadına zina- iftirasında bulunmak yüz senelik ameli yıkar, yok eder. Allan Teâlâ: «O gün, kendi dilleri, elleri ve ayaklan yapmış oldukları şeylere şâhidlik edecektir.» buyurur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Esecc'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Onlar, yani müşrikler cennete ancak namaz ehlinin gireceğini gördükleri zaman: Gelin, inkâr edelim, derler, inkâr ederler de ağızlarına mühür vurulur; elleri ve ayakları şâhidlik ederler ve hiç bir sözü Allah'tan gizleyemezler. Ibn Cerîr ve îbn Ebu Hatim derler ki: Biz Yûnus îbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Said'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet eder ki; şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü olduğu zaman kâfir amelini tanır, inkâr eder ve mücâdele eder. Ona: İşte şunlar senin komşuların, sana karşı şâ-hidlik ediyorlar denilir. O: Yalan söylediler, der. Ailen ve aşiretin de mi? denilir o yine: Yalan söylediler der. Yemin ediniz, denilir de yemin ederler. Sonra Allah onları susturur ve elleri, dilleri aleyhlerinde şâhidlik ederler. Sonra Allah onları ateşe koyar. Yine İbn bu Hatim der ki: Bize Ebu Şeybe İbrâhîm îbn Abdullah Ibn Ebu Şeybe el-Kûfî... Enes îbn Mâlik'den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında idik. Güldü ve azı dişleri göründü. Sonra: Niçin güldüğümü biliyor musunuz, buyurdu. Biz: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Buyurdu ki: Kulun Rabbı ile kıyamet günü mücâdelesinden dolayı güldüm. Ey Rabbnn, beni zulümden kurtarmadın mı? der de, Rab Teâlâ: Evet, kurtardım, buyurur. Kul: Nefsimden, başka aleyhime şâhid kabul etmiyorum der. Rab Teâlâ: Bugün kendine karşı şahid olarak nefsin, (yaptıklarına) hazır bulunma yönünden de kirâ-men kâtibin yeter, buyurur. Ağzına mühür vurur ve uzuvlarına: Konuşun, denilir. Uzuvları amelini konuşurlar. Sonra konuşmakta serbest bırakılır da: Yazıklar olsun size, yok olasınız, ben ise sizleri korurdum, der. Hadîsi Müslim ve Neseî birlikte Ebu Bekr îbn Elbu Nadr kanalıyla... Süfyân es-Sevrî'den rivayet

etmişlerdir. Sonra T<iese\: Süfyân es-Sevrî'-den bu hadîsi Eşcaî'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyorum. Bu, ga-rîb bir hadîstir, der. En doğrusunu Allah bilir.
Katâde der ki: Ey Ademoğlu, Allah'a yemin olsun ki sana karşı bedeninde itham olunmamış şâhidler vardır. Onları gör, gözet. Gizli ve açık işlerinde Allah'tan kork. Muhakkak ki O'na hiç bir gizlilik gizli kalmaz. Karanlık O'nun katında aydınlıktır. Gizli O'nun katında alenîdir. Allah hakkında hüsn-ü zann-da bulunarak ölmeye kimin gücü yeterse bunu yapsın. Kuvvet ancak Allah iledir.
Allah Teâlâ: «O gün Allah onlara hak olan cezalarını verecektir.» buyurur. İbn Abbâs, âyetteki kelimesini; onların hesabı, olarak açıklar ve Kur'an'da her geçtiği yerde bu kelimenin aynı anlamda olduğunu ekler. Birçokları da böyle söylemiştir. Cumhur'un kırâetinde kelimesinin sonu mansûb olarak okunmuş ve kelimesine sıfat olarak verilmiştir. Mücâhid ise âyetteki lâfza-i Celâl'in sıfatı olarak merfû' okumuştur. Seleften bazıları kelimesini Übeyy îbn Kâ'b'ın mushafında kelimesinden önce olarak okumuşlardır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar da Allah'ın, apaçık hakkın ta kendisi olduğunu (va'dini, tehdidini, mahzâ adalet olan, kendisinde hiç bir zulmün olmadığı hesabını) bileceklerdir.»[14]

İzâhı

İslâm'a Göre İftira Suçu

İftirâ Suçunun Ta'rifi:
İslâm hukukunda iki türlü iftira vardır: Birisine hadd cezası, diğerine ta'zîr cezası verilir. Hadd cezası verilen iftira; iffetli birine zina suçu isnâd etmek veya nesebsiz olduğunu söylemektir. Ta'zîr cezasını gerektiren iftira suçu, nesebsizlik veya zinanın dışında başka bir fiil atfetmektir. îftirâ atıla»;: ister iffetli olsun ister iffetsiz: olsun, küfür ve sözle hakaret gibi suçlar bu türdendir. Ve her ikisine de ta'zîr cezası verilir. Burada sözü edilecek iftira, hadd cezasını gerektiren fiildir. Bu tür iftira üzerinde söz ederken elbette ki, ta'zîri gerektiren küfür ve hakaret gibi iftira suçlarına da değinilecektir. İslâm hukukçuları her iki tür iftira fiili ile küfür ve hakaret arasındaki farklara temas etme mislerdir. Böyle olmakla beraber zina, iftira ve ta'zîr bahislerinde söyledikleri şeyleri ve verdikleri misâlleri tedkîk ettiğimiz zaman, görürüz ki ,onlar tasdik ve tekzîb ihtimâli olan, tabiatı itibariyle zina ve rüşvet gibi isbâtı mümkün olan vak'alan iftira olarak ifâde etmekte, bedîhî olarak isbâtı kabul etmeyen ve açıkça yalan olduğu anlaşılan; köpek, eşek ve benzeri sözleri, küfür ve hakaret olarak kabul etmektedirler. Bir insana; köpek veya eşek demek, yahut ta gören birisine; kör, demek açıkça yalan olan ve bedîhî olarak doğruluğu isbât edilemeyen bir hakarettir.
îslâm hukukunda geneli kaide şudur: Bir insana haram olan bir olayı veya herhangi bir sıfatı atfeden kişinin onu isbât etmesi gerekir. Eğer isbât edemezse veya isbâttan kaçınırsa cezalandırılması îcâfoeder. Bir insana küfür veya hakaret eden kişiye ise yalnızca ceza gerekir, söylediğini isbât etmek îcâbetmez. Çünkü sözünün yalan olduğu, besbellidir ve isbâtı imkânsızdır. Birisine, suç olmayan bir şey atfeden ki-şinin söylediği şeyin doğruluğu,; cezadan muaf tutulmasını gerektirmez. Zîrâ

söylediği her ne kadar doğru ise de, söylenene eziyyet vermiştir, eziyyet ise şer'an haramdır.
Bu konuda Mısır Ceza Kanunu İslam hukukuna tamamen muhaliftir. 'Mısır Ceza Kanununda kaide şudur: Bir insana bir şey atfeden kişinin, atfettiği şeyin doğruluğunu isbât etmesi gerekmez. Atfettiği fiil doğru da olsa hakaret bulunacağından cezayı gerektirir. Mısır Ceza Kanununun dayandığı esâs; ferdlerin özel hayatını korumaktır. Avrupa kanunları da bu esâsa dayanmaktadır. Çünkü gerek Mısır kanunları, gerekse Avrupa kanunlarının dayanağı, Roma hukukudur. Beşerî hukuk sözle işlenen suçlarda riya, nifak esâslarına dayanmakta ve hem doğruyu, hem de yalancıyı cezalandırmaktadır. Beşerî hukukta temel esâs şudur: Bir kişi başkasına bir suç atfedemez veya küfür edemez veya kınayamaz. Eğer bunlardan birisini yaparsa söylediği ister doğru olsun, ister uydurma olsun cezalandırılır.
Bu prensib, temiz kişileri yalancı müfterilerin diline dolamakla beraber kirli, suçlu ve ahlâksız kişileri doğru insanların diline dolamaktan alıkoymaktadır. Bu prensib her ne kadar ferdlerin özel hayatını koruma maksadı gütmekte ise de; hem ferdlerin, hem de toplumun bozulmasına vesile olmaktadır. Çünkü doğru söyleyen kişi söylediği sözün doğruluğundan dolayı cezalandırılırken, sâdece doğruyu, söylemekten alıkonmttkla kalmamakta, doğru insanları da yalana sevketmekte, ikiyüzlülüğe ve münafıklığa teşvîk etmektedir. Bu kanun; ahlâkı bozup ferdi koruyarak ıslâh etmek şöyle dursun, ahlâksızlığa prim vermektedir. Çoğunlukla iyileri kötülerin yoluna sevketmektedir. Hakaret ve eleştiriden emîn olduklarına göre cemiyette rağbet görmektedirler. Bu ise ahlâkın bozulmasına, cemiyetteki yüce ahlâkî değerlerin heder olmasına sebeb olmaktadır. Çünkü kanun, toplum içerisinde korunması gerekenleri değil, korunmaması gerekenleri korumaktadır. Beşerî hukukun dayandığı bu prensib sayesinde iyi ile kötü ve iyilerle kötüler arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Rezaletle faziletin sınırı belirsizleşmektedir. Bu kurallar ile milletlerin ahlâkî seviyesi her giden gün dejenere olmaktadır. Çünkü iyi kötüyü kurtaramamakta, kötü ise her giren gün kötülük bataklığına dalıp durmaktadır. Çünkü kötü hiç kimseden korkmamakta ve kitleleri asla hesaba katmamaktadır. Bu kanunî prensibe göre; hiç bir kişi, olay lan gerçek adıyla adlandır-mamaktadır. Herkese lâyık olduğu niteliği verememektedir. Zina eden .kişiye; ey zâni, demek imkânı kalmamaktadır. Hırsıza; hırsız demek suç olmaktadır. Müfteriye; yalancı, demek mümkün olmamaktadır. Bir kimse bunu diyecek olsa, hırsız, zânî ve yalancı kanunun himayesine sığındığı gibi, söylediği sözden dolayı ondan mâlî tazminat isteyecektir. Halbuki adamın söylediği; doğrunun, hakikatin kendisidir. Görülüyor ki beşerî hukukun bu prensibi, hakikati söylemeye engel olmakta, kötülüğü önlemeyi yasaklamakta ve iyinin, iyilerin değerini küçültüp kötülerin değerini artırmaktadır.
Nitekim Mısır kanun koyucuları, bu prensibin halk üzerinde tehlikesini sezmiş olacaklar ki, dört hali bunun istisnası olarak kabul etmişlerdir:
1- Kamu görevlilerinin veya kamu hizmeti gören görevlilerin veya parlamenter sıfatı bulunan kişilerin eleştirilmesi halinde; eleştiri iyi niyetle yapıldığı, kamu görevlilerinin veya parlamanterin veya mükellefin vazifesinin sınırlan aşılmadığı

takdirde cezaî müeyyideye muhâtab olmamaktadır. Tabiatıyla eleştiren kişi, söylediği sözlerin hepsini isbât etmek zorundadır.
Bu istisna kamu hizmeti gören, parlamanteri veya âmme hizmeti gören mükellefleri, yaptıkları işin her zaman eleştiriye açık olması sebebiyle —güçleri yettiği nisbette— iyi hareket etmeye sevk etmiştir.
2- Seçimler İçin Propaganda Zamanı:
Mısır seçim kanununun 68. maddesi; adayların hallerini ve durumlarını seçim sırasında anlatmayı normal kabul etmiştir. Halbuki aynı fiilleri diğer zamanlarda söylemeyi yasaklamıştır. Seçimler için'propaganda zamanında her seçmenin ve adayın hi£ bir cezadan çekinmeden muhatabının ahlakî yaşantısını ve davranışlarını Söyleyebilmesini sağlamakla seçmenlerin adaylardan kendisini temsile en ehliyetli olanı tercîh etmeleri gayesini gütmüştür. Seçmenler, adayların ahlâk ve davranışlanyla ilgili her şeyi öğrendikten sonra şahsî karârlarını verebilirler.
3- Porlamento Toplantılannda :
Parlamentonun çalışmasına dâir kanunun (iç tüzük) 109. maddesi uyannca; meclislerde üyeler belirttikleri görüş ve fikirlerinden dolayı sorumlu değildirler. Bu hüküm, parlamenterlerin hiç bir mahkeme ve cezadan çekinmeksizin dilediklerini söyleyebilmeleri gayesine metnidir.. Yalnız parlamento oturumundaki konuşmaların önceki iki durumdan farklı olduğunu ilk iki durumda müfterilerin ancak söylediği söz doğru olduğu takdirde cezadan kurtulduklarını, fakat parlamento üyelerinin söyledikleri ister doğru olsun, ister yanlış olsun asla muhakeme ve ceza ile karşılaşmayacaklarını göz önünde bulundurmak gerekir.
4- Muhakeme Hali:
Mısır Ceza Kanununun 309. maddesi; mahkemede hasımların veya vekillerinin, şifahî savunmaları veya yazılı müdâfaaları esnasında yaptıkları hakaret ve iftiralarından dolayı cezalandırılmamalarını âmirdir. Sâdece medenî haklar bakımından dava açılabüinir. Görülüyor ki, Mısır Ceza Kanunu da ister doğru ister yalancı olsun, sözlü suçlamalarda suçluyu hakaret Ve itiraflarından dolayı cezaî sorumluluğa muhâ-tab saymamaktadır. Genellikle beşerî hukuk «sistemlerinin bu prensibi kabul ettikleri görülmektedir. Mısır Ceza hukukunun bu prensibin istisnası olarak kabul ettiği haller, diğer beşerî hukuk sistemlerinden farklı bir husustur. Mısır yasalarının hukuk tekniği bakımından eksikliği; apaçık görülen çelişki ve insicamsızlıktır. Yasanın ana prensibi, ferdlerin özel hayatına istinâd ettiği halde, istisnalar özel ve genel hayatın bazı noktalarının mübâh sayılmasını esâs: almaktadır.
Ana prensib olarak; ister doğru olsun, ister yalan olsun, sözlü hareketleri yasaklarken, bazıları yalnızca doğru sözleri normal kabul etmekte, bazıları da hem doğru, hem yanlış sözleri kabul etmektedir. Böylesine bir çelişki ve tutarsızlık görülemez. Mısır Ceza Kanununun sosyal ahlâkı alâkadar eden eksikliği ise, şuradan ileri gelmektedir: Bir taraftan ferdlerin özel hayatını korumayı kararlaştırırken, öbür taraftan toplumun hayatını dejenere etmeyi ön plâna almaktadır. Çünkü toplumu meydana getiren ferdlerdir. Ferdler ıslâh olduğu takdirde, toplumlar da ıslâh olur. Ferdleri bozuk toplumların iyi olması düşünülemez. Şüphesiz ki ferdlerin husûsî hayatlarının kanun himâyesi altona alınması; ahlâkî dejenerasyona ve ferdlerin ruhundaki ahlâkî kontrol mekanizmasının

yıkılmasına sebep olmaktadır. Ferdlerin ruhundaki bozukluğu gidermeden, iyi bir toplum meydana getirmeye çalışan kimse; taşsız tuğlasız sağlam bina yapmak isteyen kimse gibidir. Böyle bir yapı çok kısa zamanda çökecek veya yıkılacaktır.
İslâm hukukunda ana prensib; sözlü suçlarda durum ne olursa olsun doğru sözlerin mübâh, yalan ve iftiranın haram olmasıdır. Binâenaleyh doğruyu söyleyene hiç bir ceza yoktur. Eşyayı gerçek adıyla adlandıranlara, yetenekleri hakîkî sahibine verenlere bir sorumluluk terettüb etmez. Zina eden bir kimseye «zâni» diyen, onun zina ettiğini isbât ederse ceza gerekmez. Hırsıza; hırsız, diyen bir kimse hırsızlığı isbât edildiği takdirde cezâlandınlmaz. Yalancıya; yalan söylüyorsun, diyen kimse, doğru sözün dışına taşmadığı sürece cezâlandınlmaz.
İslâm hukukunda bu ana kaidenin istisnası hiç yoktur. Herkes kamu' görevlileri, parlamenterleri ve âmme hizmeti gören mükellefleri eleştirebilir, kınayabilir, eksikliklerini isbât edebildiği sürece/onları söyleyebilir. Bunum da Ötesine geçerek kamu görevlilerinin hareketlerinde ve husuŝî hayatlanndaki durumlarım isbât edebildiği sürece tecâvüz edebilir. Ancak kamu, görevlilerinin şahısları ve hareketleri ile ilgili niteliklerden ve eksikliklerden dolayı tazarrur edilmemek gere-kir.
İslâm şeriatı; kamu görevlilerini ve onların durumunda olanların husûsî hayatlarını, beşerî hukuk sistemleri gibi koruma altına almaz. İslâm şeriatına göre; husûsî hayatında iyi bir yaşama örneği vermeyen kimseler umûmî hayatında insanların işini yönetmeye ehil olamazlar. Çünkü İslâm; nifakı, riyayı, yalancılığı himaye etmez. Gerek seçimler esnasında gerek seçimlerin dışında her zaman, herkes iyiye «iyi», kö-.tüye «kötü» deme hakkına sahiptir. Kötüye «kötü» diyen kişi, kötünün kötülüğünü isbât etmek zorundadır. İster parlernento üyesi olsun, ister hiç bir kurulda üye bulunmasın herkes söylediğini isbât ettiği sürece dilediğini dilediğine söyleyebilir. İslâm şeriatında; .beşerî hukukta olduğu gibi, seçimler sırasında doğru sözlerin söylenmesine müsâade edip, diğer zamanlarda müsâade etmemek diye bir şey yoktur. Çünkü İslâm hukuku her zaman doğruluğu öngörür. Hiç bir şekilde, hiç bir zaman ve hiç bir şartta doğruluğu yasaklamaz.
İslâm hukukunda; beşerî hukukta olduğu gibi, parlemento üyelerinin ve mahkeme edilenlerin söyledikleri hem doğru hem de yanlış sözleri aynı şekilde ele almayı gerektiren bir kaide yoktur. Bu, doğru ile yanlışı aynı kefeye yerleştirmek olur. Halbuki tslâm şeriatı doğruyu bütünüyle öngörürken, yanlışı tamamıyla yasaklar. Binâenaleyh birbirine zıddolan iki hükümü bir hükümde cem'etmez. Parlemento üyeleri İslâm hukukuna göre şûra ve danışma yetkilileri olduklarından, onlara yalan helâl kılındığında ve cezalandırılmadıkları takdîrde yalana dana çok tevessül edebilirler. Doğru söylemeyen veya doğruyu söylemediği sanılan bir topluluğun, şûra ve danışma üyesi olabilmesinin ne değeri vardır.: Hem islâm hukuku, eşitlik esâsına dayanır. Parlamenterleri ve mahkeme hey'etini böyle bir ayrıma tâbi tutmak, eşitlik prensibini çiğnemek olur.
İşte görülüyor ki islâm şeriatı, âmme hayatını her türlü hile, riya ve kötülüklerden korumayı ve ferdlerin arzu ve heveslerine peşkeş çekmemeyi hedef almıştır. Doğruyu ve doğruluğu, alkışlanmaya lâyık bir fazilet olarak kabul etmiş ve cezâlandırmamiştır. Dejenere olmuş bir ferdin, kendi yaptığının günâhına katlanması gerektiğini kabul ederek, neticesinden başkasının zarar görmemesini

gaye edinmiştir. Bu esâsa dayanarak, birisine bir şey atfetmeyi mubah kılmış ve söyleyen kişi, söylediğini isbât ettiği takdirde cezâlandınlanıayacağını belirtmiştir. Hakkında söz söylenen kişinin de söylenenlerden mutazarrır olmamasını öngörmüştür. Eğer söyleyen kişi, söylediğini isbât edemezse, zâlim ki§i olarak cezalandırılır. İftira eden kişi, söylediğini isbât ederse sorumlu tutulmaz. îsbât edememesi halinde söylediğinin doğru olmadığı ortadadır, iftira edeni beşerî hukukta olduğu gibi iftirasını isibât-dan men'ederek cezalandırmak; iftira edileni temize çıkarmayacağı gibi iftira edenin yalanını da kestirip atmaz. Bu da gösteriyor ki islam hukukunun görüşü, hem suçlu hem de tecâvüze uğrayan bakımından en değerli hükümdür.
İftira eden kişi; söylediğini isbât ettiği takdirde, cezalandırılmaz demek, iftira edilenin hayatı 'boyu, mağdur olması ve iftira edenin hiç bir zaman iftirasının neticesine katlanmayacağı anlamına gelmez. Aksine iftira edilen kişi tevbe edip ıslâh-ı hal ederek masumiyetini geri alabilir. İftira eden tevbe ve ıslah-ı hal ettiği takdirde ta'zîr cezasına çarptırılır. Herhangi bir kişiye bir suç isnâd eden kişi, isnâd olunan daha önce o suçundan dolayı cezâlandınlrruşsa, isnâd edene ta'zîr cezası verilir. Çünkü burada isnâd mücerred eziyyet kasdına mebnîdir.
iftiranın haram olması Kitâb ve Sünnet'e dayanır. Kitâb'da vârid olan nass, Yüce Allah'ın şu mübarek hükümleridir: «Namuslu ve hür kadınlara zina suçu isnâd edip te sonra dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun ve onların şahidliğini ebediyyen kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların kendileridir.» (Nûr, 4).
«İffetli ve bir şeyden habersiz, mü'min kadınlara iftira atanlar; dünyada da âhirette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.» (Nûr, 23).
Sünnet-i Seniyye'de vârid olan nassa gelince, Allah'ın- Rasûlü buyurur ki: Yedi tehlikeli şeyden sakınınız. Ashâb-ı Güzin onlar nedir ey Allah'ın Rasûlü dediklerinde: Allah'a şirk koşmak, sihir, Allah'ın haranı kıldığı canı katletmek, faiz yemek, yetim malı yemek, harb gününde kaçmak ve habersiz iffetli mü'min kadınlara iftira etmek, buyurdu.

İftira Suçunun Rükünleri

Yukarda haddi gerektiren iftiranın iffetli kimselere zina isnâd etmek veya soysuzluk atfetmek olduğunu belirttik. Bu ifâdeden de anlaşılıyor ki, —haddi gerektiren— İftira suçunun rükünleri üçtür.
1- Zina veya nesebsizlik isnâd etmek,
2- İsnâd edilenin muhsan (iffetli) olması,
3- Cezaî kasıd bulunması.

1- Zina veya Nesebsizlik İsnâd Etmek

Suçlu; tecâvüze uğrayana zina veya nesebsizlik isnâd ettiği ve bunu isbât etmekten âciz olduğu takdirde iftira suçunun birinci rüknü gerçekleşmiş olur. Zina isnadı bazan tecâvüze uğrayanın nesebini reddetmekle olur, bazan reddetmeden olur. Bir kişiye; ey veled,-i zina, diyen kimse, hem onun nesebini reddetmiş olur, hem de anasına zina isnâd etmiş olur. Bir kişiye; ey zânî, diyen kimse ona sâdece zina

isnâd etmiş olur ve nesebini reddetmiş olmaz. Şu halde zina isnadı; kişinin anasına kadar ulaştığı takdirde nesebin reddi şekli ortaya çıkmaktadır. Nesebin reddi (soysuzluk) isnadı, her zaman isnâd olunanın anasına veya ninelerine zina atfetmekle olur. Bir kimseyi, babasından veya dedesinden başkasına nisbet etmek; o şahsın anasına veya ninesine zina isnâd "etmek demektir.
îsnâd edilen fiil; küfür, hırsızlık, zındıklık, içki içmek, faiz yemek ve emânete hiyânet gibi —zina ve nesebin reddi dışında— fiillerin birisiyle olursa hadd gerekmez, ancak ta'zîr cezası îcâbeder. Haddin şekli mevcûd olmazsa zina ve soysuzluk isnadına da ta'zîr cezası verilir, tfti-râ olunana suç nisbet edilmeyen her iftira fiili için, ifttrâ edilen olay sahih de olsa ta'zîr cezası gerekir. Bu, iftira olunanı üzecek veya rencide edecek fiüler olduğu, takdirde vâriddir. İktidarsızlık, kısırlık, delilik, çolaklık, veremlüik, siyah derililik, pis huyluluk, kötü aileden olmak gibi sıfatlarla tavsif halinde de 'ta'zîr cezası gerekir. Üzücü ve rencide edici fiillerin ta'yînimte» Orf nazar-ı i'tibâra alınır. Bu gibi hallerde iftira eden kişinin söyledikleri ister doğru olsun, ister olmasın cezalandırılır. Eğer İsnâd ettiği şeyler doğru ise, bu takdirde kişiyi utandıracak şekilde şe-rîatın yasakladığı bir fiili isnâd etmek durumu bahis mevzuu olmayacağı için isnâd, sâdece rencide ve eziyyet maksadıyla yapılmış olur. ts-nâd edilen fiil, isnâd edilen kişide yoksa, bununla o kişi her ne kadar utandırıcı veya şeriatın yasakladığı bir fiile muhâtab olmamakta ise de, iftira eden kişiyi rencide edici btr fiildir. Şeriat sebepsiz yere rencîde ve eziyyeti, cezalandırılması gereken bir suç olarak kabul eder. Bu durumla cezasız bırakılan haller arasındaki fark, burada isnâd edenin isnâd edileni üzmek ve rencîde etmek kasdı gütmesidir. Önceki durumlarda iftira eden kişi affolunmaktadır. Çünkü orada iftira edilen kişi, şeriatın yasakladığı fiili işlemekle rencîde olmaya hak kazanmıştır. Burada ise rencîde etmeyi meşru' kılacak bir neden mevcûd değildir. İmâm Mâlik, Şâfü ve Ahmed tbn Hanbele göre; livâta isnadı, zina isnadı hükmündedir. Çünkü adı geçen imamlar livâtayı zina ve livâta eden kişiyi —ister fail olsun, ister mef'ul olsun, ister kadın olsun ister erkek olsun— zânî olarak kabul etmektedirler. Suç isnâd eden kişinin maksadı, isnâd olunanın Lût kavminin fiilini işlediğini belirtmek ise o zaman hadd gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre livâta isnâd eden kişiye hadd icâbetmez, ta'zîr gerekir. Çünkü Ebu Hanife livatayı; zina isnadı olarak değerlendirmemektedir. Suçlu hakaret ettiği kişiye, lûtî olduğunu söylese ve bununla muhatabının Lût kavminden olduğunu söylemek istediğini iddia etse, iddiasına itibâr olunmaz ve îmâm Mâlik'e göre; iftira haddi vurulur. İmâm Şafiî'ye göre, iftira eden kişi muhatabının Lût kavminin dininden olduğu kastettiğini iddia ederse hadd vurulmayacağı, aksi takdirde hadd vurulucağı görüşündedir, îmânı Ahmed'den nakledilen rivayetler muhteliftir. Bir rivayete göre, muhatabına : Ey Lûtî, diyen kişiye iftira haddi gerekir. Yine İmam Ahmed'den rivayet edildiğine göre; o, failin muhatabına; ey Lûtî, demekle, ey Lût kavminin dininden demek istediğini ifâde etmesiyle, Lût kavminin yaptığı işi yapıyorsun demek istediğini ifâde etmesi arasında fark gözetir. Birinciye hadd gerekmediğini, ikinciye gerektiğini söyler. Birinciye had-dkı gerekmediğinin sebebi, suçlunun sözünü haddi gerektirmeyecek bir yorumla yorumlamasıdır. Bu gibi yorumlarda kaide şudur: Yorumlar iftira edilen cümleye bitişik ve iftira anında belirtilmişse hadd gerek-. mez. İmam Ahmed'den nakledilen üçüncü bir rivayete göre; suçlu, iftira anında

gazablı ise hadd gerekir. Çünkü kızmak, iftira maksadının bulunduğuna karinedir. Normal halde ise gerekmez. Hanbelî mezhebinde kuvvetli olan görüş birinci noktadadır. Çünkü birisine Lûtî demekle; sâdece Lût kavminin işlediği fiili işlediğini söylemek istediği anlaşılır. Şu halde bu ifâde muhataba, lûtîlik isnâd edici bir ifâciedir. Nasıl zâni lâfzı sarahaten zinâ'ya delalet ederse, Lûtî lâfzı da livâtaya sarahaten delâlet eder- Bugün Lût kavminden hiç bir kimse bulunmadığı için, herhangi bir kimseyi o kavme nisbet etmek söz konusu olmaz ve böyle bir yorum kabul görmez.
Bir insanın, hayvanla zina ettiğini söyleyen kişiye; hayvanla bir-leşmeyî zina sayanlara göre hadd gerekir. Şafiî mezhebinden bazı fa-kîhlerle, Hanbelîlerin görüşü budur. Hayvanla teması zina olarak kabul etmeyenlere göre; hadd gerekmez, ta'zîr gerekir. Mâlik, Ebu Hanîfe ile Şafiî ve Hanbelîler bu görüştedir.
İslâm hukukçularına göre; genel kaide şudur: Failine zina haddini gerektiren her fiil, onu isnâd eden kişiye de iftira haddini gerektirir. Failine zina haddini gerektirmeyen her fiil de, onu isnâd eden kişiye iftira haddini gerektirmez. Binâenaleyh bir insanın, fercin dışında bir nokta ile temas ettiğini söylemek veya şüpheli birleşmede bulunduğunu söylemek; haddi gerektirmez, ta'zîri gerektirir. Çünkü zina haddini gerektiren bir isnâd bahis mevzuu değildir. Bir kadına zorla zina ettiğini isnâd etmek haddi gerektirmez, sâdece ta'zîri gerektirir. Çünkü isnâd edilen fiil; zina haddini gerektirmeyen bir fiildir.
İslâm hukukçularına göre; genel kaide budur. Bu konuda hepsi müttefiktir. Sâdece bu genel prensibin tatbiki esnasında zina haddini gerektiren konularda değişik görüşlere sâhib bulundukları için farklı görüşler beyân etmektedirler.
Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahnıed İtan. Hanbel'e göre; baba çocuklarına yukarıya çıkan usûl veya aşağıya doğru inen torunlarına iftira- etse; iftira ettiği çocuk, ister erkek ister kadın olsun, hadd gerekmez, iftira suçunun cezası her ne kadar hadd ise de bu ferdlerin hukukunu ilgilendiren bir husustur. İftira suçu, ancak davacı olma halinde cezayı gerektirir. Tıpkı kısas gibidir. Şüphe halinde haddler durdurulacağı için, babanın evlâdına karşı işlemiş olduğu iftira suçunda hadd! gerekmez. Tıpkı kısas gibi. Çocuk babasının malından kısas taleb edemeyeceği ve babanın çocuğun malını çalması halinde elinin kesilmeyeceği kabul edildiğine göre; babanın evlâdına iftira etmesi halinde de hadd vurulmaması gerekir. Bu görüşte olanlar, kanâatlarını şu esâsa dayandırmaktadırlar. Baba, ölmüş eşinden olan çocukuna; ey zânînin oğlu, dese çocuk babasına karşı dava açamaz. Kadının başka bir çocuğu varsa, iftira edilen çocuk iftira davası açabilr. Zîrâ iftira haddi, hak sahiplerinin her birine teker teker sabittir. Bu görüşten şu netice doğar; koca, yaşayan karısına iftira etse, iftira davası açılsa ve hakkında hüküm verilmeden kadın ölse, iftira eden kocasından olan çocuklarından başka vârisleri bulunmasa —vefat ile davayı iskât etmeyenlere göre dahi— dava düşer. Çünkü ölen kadının vârisleri, iftira eden kocanın çocuklarıdır. Çocuklar ise babalarına .karşı bir hak taleb edemezler. Ebu Hanî-fe'ye göre; vefat İle dalma dava düşer. Vârislerin iftira edilenin yerine geçmeleri mümkün değildir. Çünkü iftira suçundan doğan haklar, mî-râs olarak düşen mâlî haklar kategorisine dâhil değildir.
Mâliki mezhebinde iki görüş vardır; birinci görüş yukardakinin aynıdır. İkinci görüşe göre; çocuk, babasına iftira haddi vurulmasını taleb edebilir. Çünkü iftira ile

ilgili nass umûmîdir. Başkalarına intibak ettiği gibi babalara da intibak edebilir. Hadd cezası, Allah'ın hakkını ilgilendiren bir cezadır ve baba ile evlâd arasındaki yakınlık onun tatbikini engellemez. Bu görüşü serdedenler; çocuğun, babasına hadd cezası vurulmasını istemekle fıska düşeceğini ve babasının cezalandırılmasına sebeb olmakla adalet vasfını kaybedeceğini belirtmektedirler. Çünkü Yüce Allah- bir âyet-i kerîme'de «Ve onlara öf deme, azarlama.» ve bâr diğer âyet-i celîle'de de. «Ve ana-babaya iyiliği emretmiştir» buyurmaktadır.
îftiiâ fiilinin belirli bir lûgatla yapılması şart değildir. Arapça olabileceği gibi diğer dillerle de yapılabilir. Yalnız iftiranın sarîh olması şarttır. Sarih olması demek; sözün başka anlama gelme ihtimâli bulunmaması demektir. Söz, söylendiği maksadın dışında başka bir anlama gelirse, 'bu söz kinaye veya ta'rîz olur. «Ey zânî» veya «sen bir zânîsin» sözü açıkça iftiradır ve sarihtir. «Senin baban zânîdir» veya «annen zânîdir» veya «ey zina eden adamın oğlu» veya «ey zina eden kadının çocuğu» ifâdeleri, anaya ve babaya açıkça iftiradır. «Ey zina eden adamın çocuğu-» veya «ey veled-i zina» ifâdeleri de sarîh iftiradır, Çünkü sen zina suyundan yaratılmışsın, suyun zinadır, mânâsına gelir. «Ben zânî değilim», «anam zina etmiş değildir», «ey binenlerin indiği kadının oğlu, ey anası bayraklı çocuk» gibi sözler ve kadınlar için «kocanı rezîl ettin», «kocana boynuz taktın», «kocanın yatağını kir-lettin», «kocanın basını eğdin» gibi cümleler kinaye veya ta'rîz ifâdeleridir.
Sarîh iftiranın cezası haddir. Ta'rîz ve kinayeye dayalı iftiranın cezasında ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye ve Hanbelî mezhebinden bir rivayete göre; ta'rîz ve kinaye yoluyla yapılan itirazlara hadd cezası gerekmez, sâdece ta'zîr icâbeder. Bu görüsü serdedenlerin delili şu vak'adır: Adamın birisi Hz. Peygambere gelir ve der ki: «Ey Allah'ın Rasûlü, karım kara bir oğlan doğurdu. Bununla çocuğun kendisine âit olmadığını ifâde eder. Fakat Hz. Peygamber bu sözünden dolayı adamı cezalandırmaz. Yüce Allah da kadınlarla nişanlanmada ta'rîz ile (îmâ) tasrîh arasında (açıktan açığa söyleme) fark gözetmiş ve iddet esnasında bir kadına ta'rîz yoluyla evlenme teklif etmeyi mubah kılarken, tasrîhi yasaklamıştır. Nitekim bu hususta sânı yüce olan Rabbımız şöyle buyurmaktadır: «Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikahlamak istediğinizi bildirmenizden veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur. Allah bilmiştir ki, siz onları mutlaka hatırlayacaksınız, fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesna, on-larla gizlice sözleşmeyin. İddeti nihayet bulmadıkça nikâh bağını bağlamaya kalkmayın. Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olan (lar) ı bilir. Artık O'ndan sakının. Ve yine bilin ki; şüphesiz Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Bakara, 235) Kur'ân-ı Kerîm ta'rîz ile, tasrîhi ayırdetti-ğine göre —ki bu ta'zîri gerektiren hususlardadır— şüphe durumunda haddin önlendiği suçlarda ta'rîz ile tasrîh arasında fark gözetmesi şüphesiz ki, daha evlâdır. Kaldı ki ta'rîz ve kinaye, maksadın dışında bir ihtimâle sahip bulunduğundan, ihtimâl şüphe olarak kabul edilir ve şüphelerle haddler durdurulur.
Aslında Şâfiîlere göre hadd, ancak açık (sarîh) iftiradadır. Fakat Şâfiîler iftira eden kişinin söylediği sözde, iftira kasdı güttüğü tesbit olununca;, kinaye ve ta'rîz yoluyla iftiralar içinde haddi gerekli görmektedirler. Çünkü niyet ile birlikte kinaye serâhat hükmündedir. Fakat iftira eden kişi kinaye veya ta'rîz yolu ifadeleriyle iftira etmeyi kasdetmemişse, —ister husûmet halinde bulunsun ,ister başka durumda

olsun— hadd gerekmez. Çünkü ta'rîz ve kinayede iftira ihtimali bulunduğu gibi başka bir ihtimal1 de bulunabilir. Suçlu iftirayı kasdetme-miştir. Kasıdsız iftira bahis mevzuu edilemez.
îmânı Mâlik; söylenen sözde iftira kasdı bulunduğu anlaşılırsa veya karineler failin iftirayı kastettiğini ifâde ederse; kinaye veya ta'rîz yoluyla iftiraya haddi Öngörmektedir. Lâkin bu durumdan sâdece babayı istisna saymaktadır. Binâenaleyh baba, evlâdına ta'rîz veya kinaye yoluyla iftira ederse; çocuğuna iftira etme zarım uzak olduğu için, hadd gerekmez. Fakat baba kinaye ve ta'rîz yolu iftirasını tasrih ederse hadd gerekir, imâm Mâlik, düşmanlığı iftiraya karine olarak kabul eder. Binâenaleyh bir kimse, başkasına ta'rîz yoluyla ve düşmanlık kas-dıyla «ben zânî değilim» diyerek; onun zânî olduğunu kasdederse veya «bana gelince hiç livâta yapmış değilim» diyerek karşısındakine; sen livâta yapmışsın, demek isterse veya «ben mi? benim babam bellidir» diyerek senin baban belirsizdir demek istese bütün bu hallerde iftira haddi vurmak îcâbeder.
Hanbelî mezhebinden bir rivayete göre; ta'rîz ve kinaye yoluyla yapılan iftiralara hadd gerekir. Bu görüş taraftarlarının delili şudur: îftirâ edenin cezalandırılması hususundaki nass-ı şer'î umûmîdir. Binaenaleyh »iftira sabit olunca —ister sarih veya ta'rîz, yoluyla olsun, ister kinaye yoluyla olsun— hadd gerekir. Hz. Ömer (r.a.)in hükmü de böyledir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) arkadaşına; ben zânî değilim, annem de zina eden kadın değildir, diyen bir kişi hakkında hüküm vermek için Ashâb-ı Peygamberi ile müşavere etmiş ve onlar; adamın babasını ve anasını medhettiğini belirtmişler. Hz. Ömer (r.a.) adamın arkadaşına ta'rîz ettiğini söyleyerek hadd cezası vurdoırrnuştur. Ta'rîz yoluyla iftirada hadd cezası vurdurduğu, Hz. Ömer'in meşhur hükmü olduğu gibi Hz. Osman'ın da hükmüdür. Hz. Osman (r.a.)m bir başkasına anasının zânî olduğunu ta'rîz yollu ifâde eden kişiye sopa vurdurduğu rivayet edilir. Aslında sözün muhtemel mânâlarından birisi için doğru olan karine ile birlikte kinaye, o mânâya alınma ihtimâli olan ve onun dışında bir şeye muhtemel olmayan sarîh söz gibidir, Hz. Peygamberin ta'rîz yollu ifâdelere hadd cezası vurdurmadığını söyleyenlere bu grup şu karşılığı vermektedirler; iftira suçunda ceza, şikâyete bağlıdır. îftirâ edilen kişi şikâyet ederse, ceza verilir. Hz. Peygamber, karısına ta'rîz eden kişiyi cezalandırmamıza, kadının kocası hakkında şikâyetçi olmaması yüzündendir.
İftira, suçunda hadd cezasının verilmesi için; müfterinin iftira edici ifâdeler kullanması şart değildir. îftirâ durumunun mevcûd olması için, söylediği sözü doğrulaması kâfidir. Meselâ bir kişi birisine; senin anan fahişedir, dese, üçüncü bir şahıs da; doğru söylüyorsun, dese, her ikisi de müfteri olur. Eğer bir kişi başkasına; senin zâni olduğuna şe-hâdet ederim veya; senin babandan başkasına nisbet edileceğine şehâ-det ederim, dese; üçüncü şahıs da: Ben de aynı şekilde şehâdet ederim, dese; birinci ve üçüncü şahıslar müfteri olarak hadd cezasına çarptırılırlar.
Müfterinin iftirası; iftira edilen tarafından kendisine yöneltilen bir iftiraya karşılık olursa, müfterinin cezadan muaf tutulması gerekmez. Meselâ bir kişi, diğerine: Ey zânî, dese, karşısındaki kişi de: hayır ben değil, sen zânîsin, dese, her ikisine de hadd cezası vurulur. Suçların eşit ve karşılıklı iftira olmasıyla hadd cezası sakıt olmaz.

İftira edilen kişi; iftira edeni doğrularsa, müfteriye hadd cezası -vurulmaz. Meselâ, bir kimse yabancı bir kadına; sen zânîsin, dese, kadın da; evet seninle zina ettim, dese, adama hadd gerekmez. Fakat kadına iki hadd gerekir, birisi itiraf ettiği için zina haddi, diğeri de adama iftira ettiği için iftira haddi. Fakat aynı sözü bir erkek, karısına karşı sarfederse her ikisine de ceza gerekmez. Şöyleki, erkeğe karısı kendisini doğruladığı için hadd îcâ;betmez, kadına da gerçek zânî olduğu veya zinayı reddetme kasdayla söylemiş olması mümkün olacağı için hadd, îcâ-betmez. Meselâ bir erkek başkasına: Hırsızlık yaptın, dese, o da: Evet seninle beraber, diyerek; sen çalmadığın gibi ben de çalmadım demek istese, herhangi bir ceza îcâbetmez. Ke'zâ kocasını tasdik eden kadın; senden başka kimse bana temas etmemiştir, demek istemiş olabilir. Eğer senin benimle birleşmen zina ise, ben de zina işledim, demek olabilir. Bütün bu ihtimâller, söylenen söz konusunda şüphe îrâs ettiği için, şüphe ile hadd tatbik olunmayacağına dâir genel kaide içerisine girer.
Müfteri; iftirasında mukayese cümlesini kullanırsa, meselâ: Sen falancadan daha çok zânîsin, veya: Sen herkesten çok zina eden kimsesin, dese, îmâm Mâlik ve Ahmed'e göre; hadd gerekir. Hanefî mezhebinden bazı fakîhler bu durumda haddin gerektiğini öne sürerken, diğer bazı fakîhler de gerekmediğini ifâde ederler. Gerekmediğini ifâde edenlerin delili; mukayese cümlelerinin, genellikle bilgideki tercih için kullanıldığını ifâde etmesidir. Adam «sen benden daha çok zinanın ne demek olduğunu biliyorsun» demek istemiş olabilir. Birinci gurubun delili ise mukayese cümlesinin iftira için kullanılmış olmasıdır. Çünkü, «sen herkesten daha çok zina edensin» demekle; herkes zina etmektedir ama sen en çok zina edensin, demek istenmiş olabilir. Keza: Sen falancadan daha çok zânîsin, denildiğinde; falanca zânîdir, ama sen ondan daha betersin, denmek istenmiş olabilir.
İmâm Şafiî'ye göre; bu durumda kötü niyet olmadığı için iftira söz konusu olmaz. Çünkü mukayese cümleleri, iki kişinin müşterek olduğu konularda kullanılır. Ve bunlardan birisi bir özelliği dolayısıyla diğerinden ayırdedilir. Falancanın veya halkın zina ettiği sabit olmadıkça, söz konusu kişinin zânî olduğu söylenemez. Ama «falanca zânîdir sen ise ondan daha çok zânîsin» veya «sen halkın içindekâlerden daha çok zânîsin» derse; bu bir iftiradır. Zîrâ önce falancanın veya halkın zina ettiği belirtilmekte sonra söz konusu edilen kişinin daha çok zânî olduğu ifâde edilmektedir.
Bir kişi bir şahsa: Sen falancadan daha çok zânisin, deyince; o müfteri olur. Ancak o şahıs için müfteri olurken ,söz konusu edilen «falanca» için de müfteri olma durumu var mıdır? Birincisine göre müfteri olur. Çünkü her ikisine zina isnâd etmekte ve içinden birisini öbüründen daha çok zina etmekle ayırmaktadır. Mukayese cümlelerinde umumiyetle fiilin aslında iki kişinin iştiraki :söz konusudur. Ancak bu iki iştirakten birisinin diğerinden daha fazla olduğu belirtilmektedir. İkinci görüş uyarınca, sâdece muhâtab için iftira etme söz konusudur. Çünkü mukayese cümlesi, bir tek kişinin işlediği fiil için de kullanılabilir. Nitekim Yüce Allah Kur'ânı. Kerîm'inde şöyle buyurmaktadır: «Hakka eriştiren mi yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır?» (Yûnus, 35). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulmak-tadır: «Şimdi fcnı iki zümreden hangisi emîn olmaya daha lâyıktır?» (En'âm, 81). Keza Lût peygamberin

dilinden şöyle denilmektedir: «Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için "daha temizdir.» . (ôûd, 78). Şu halde,İmâm" Şafiî sözün iftira olarak değerlendirilebilmesi için, söyleyen kişinin iftira etme kasdınm bulunmasını şart koşmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefî mezhebinden bazı fakîhler bunu iftira olarak kabul etmemektedirler.
Müfteri, iftira cümlesinde zina ve diğer fiilleri ifâde eden ortak sözler kullanılırsa, bazılarına göre ,bu sözlerden bilûmum halkın anladığı mâna nazar-ı i'tibâra alınır. Eğer Kalk ondan iftira mânâsı anlı-, yorsa suç iftiradır. Eğer iftira mânâsını çıkarmıyorsa suç, iftira değildir. Diğer bazı îakîhlere göre ise; iftira eden kişi avamdan bir kişi ise ve avam arasında söylenilen sözler iftira için kullanılıyorsa; fiil iftiradır. Çünkü fail, iftiradan başka bir şeyi kasdetmiş olamaz. Eğer seçkin kimseler arasında, söz konusu cümleler iftira için kullanılmıyorsa; fiil iftira değildir. Mübalağalı veya kısa olarak söylenen cümleler de müfteriye haddin vurulmasını engellemez. Meselâ bir erkeğe, «ey zânî kadın» veya bir kadına, «ey zina eden adam» denirse bu; açıktan açığa iftiradır. Şafiî, Mâlikî ve Hanbelîlerin görüşü budur. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; bir kadına; ey zânî, diyen kimseye iftira haddi vurulur. Çünkü bu cümlelerden ancak iftira kasdı anlaşılabilir. Ama bir erkeğe; ey zina eden kadın, denildiği takdirde Ebu Hanîfe ve Etau Yûsuf'a göre hadd gerekmez, fakat ta'zîr cezası gerekir. Çünkü adamın ettiği iftira, imkânsız bir iftiradır. Zîrâ zina eden kadın denirken, erkeğin zinası kasdolunmaz. Hanefî imamlarından îmâm Muhammed'e-göre; hadd îcâbeder.
Müfteri; bir kişinin zina ettiğini söyler ve kiminle zina ettiğini belirtirse; —sen falanca kadınla zina ettin demek gibi— hem erkeğe hem de kadına iftira etmiş sayılır. Veya: Ey zânî ağlu zânî, der ve söylediği kişinin babası da mevcûd olursa, hem babaya hem de oğula iftira etmiş olur. Kadına; ey zânî kızı zânî, demek de aynı şekildedir. Hem kadına hem de anasına iftira edilmiş olur.
îftirâ suçunda; iftira edilenin ma'lûm olması şarttır. Eğer iftira eden bilinmezse, müfteriye hadd vurulmaz. Meselâ bir topluluğa; içinizde yalnız bir tek zânî var, denilince veya; içinizden birisi zânîdir, denilince; söyleyene hadd vurulmaz. Çünkü iftira edilen meçhuldür. îftirâ suçuna hadd cezası vurulmasının sebebi; iftira edilenden utanma duygusunun izâlesidir, iftiranın, her türlü şarttan ve belirli bir izafetten mutlak mânâda ârî olması şarttır. Eğer bir şarta veya belirli bir vakte bağlı olursa hadd gerekmez. Çünkü şartın ve vaktin zikri, o anda iftiranın vukuunu Önler. Meselâ: Sen bu eve girersen zânîsin, denildiği takdirde, adam eve girerse söylenen adam. müfteri olmaz. Bir kişi başkalarına; kim bana şöyle ve şöyle dedi? der ve içlerinden bir kişi çıkar: Onu ben söyledim, derse; birinci şahsa hadd gerekmez. Keza bir şahsa: Sen yarın veya aybaşında zânîsin veya; zânî çocuğusun, dese ve ertesi gün veya aybaşı gelse hadd gerekmez. İftiranın bir yerden bir yere iletilmesi halinde, ileten kişiye hadd gerekmez. İleten kişi bununla mükellef olsun veya.ojmasın netice değişmez. Yalnız onun birisinden birisine ilettiğini isbât etmesi şarttır. Kullandığı ifâdenin de iletmeyle mükellef olduğunu veya bir başkasından rivayet ettiğini belirtmesi gerekir. Meselâ 'bir kişi başkasına; falancaya git, zânî olduğunu söyle, dese, söylenen adam da gidip mevzuu bahaolunan kişiye falanca kişinin böyle dediğini nakletse, nakledene hadd gerekmez. Ama sâdece iftira olunan cümleyi söyler ve açıklamazsa müfterî sayılır. Ebu Hanîfe, Şafiî ve Hanbel'e

göre; kendisinden iftira naklolunan kişi; nakledeni yalanlasa bile nakledene iftira haddi gerekmez. Lâkin Mâlik ile bazı Hanbelîler; kendisinden iftira naklolunan kişi, nakledeni yalanladığı takdirde, nakledenin nâkil olduğu isbât edilemeyeceği için, müfteri olarak kabul edilmesini öngörürler. Bir şahıs; burulmuş, cinsiyet uzvu koparılmış, veya hastalıklı bir adama zina suçu isnâd ederse; İmâm Ahmed'e göre hadd gerekir. Hücceti ise şudur; İftira konusundaki nass-ı şer'î umûmîdir. Her iftiraya veya iftira olunana intibak eder. İftira olunanın temasa kadir veya âciz olması önemsizdir. Çünkü temas imkânı gizli bir şeydir ve insanlardan çoğu bunun mâhiyetini bilmezler. Bunun için hadd vurulmazsa, iftira olunanın, iftira edildiği bilinmez ve iftiradan mütevellid utanma durumu ortadan kalkmaz.
İmâm Mâlik, Ebul Hanîfe ve Şafiî'ye göre; iftira olunanın temastan âciz olduğu belli olduğu müddetçe, iftira edene hadd gerekmez. Çünkü iftira edenin yalancı olduğu hadd vurulmadan da ortadadır. Hadd, ancak utanma halini ortadan kaldırmak için gerekir. Fakat had-din imkânsız oluşu, bu tür müfterilere ta'zîr cezası verilmesini önlemez. Zîrâ böyle müfteri, iftira olunana eziyet etmiş olmaktadır.
Ebu Hanîfe iftira haddinin vurulması için, müfterinin İslâm diyarında olmasını şart koşar. Eğer iftira Dâr'ül-Harb'de veya Dârül-Bağy'-de ise müfteriye hadd gerekmez. Çünkü iftira suçunun işlendiği anda, o mahalde İslâm halîfesinin velayeti yoktur. Diğer üç imâm ise; her iki halde de müfteriye iftira haddinin vurulmasını öngörürler. Ona göre; her iki durumda da kişinin İslâm'ın ahkâmına uymakla mükellef olması hadd vurulması için yeterlidir.
Bir kişi, bir şahsın babası olmadığını iddia ederse; ittifakla müfteri olarak kabul edilir ve hadd vurulur. Fakat Ebu Hanîfe, nesebi red-dolunan kimsenin anasının müslüman ve hür olmasını şart koşar. Çünkü hakîkatta böyle bir iftira babaya değil, anaya karşı yapılmaktadır. Keza Ebu Hanîfe, iftiranın kızgınlık halinde olup olmaması durumunu da tetkîk eder. îftirâ kızgınlık halinde yapılmışsa bu durumda haddin gerektiğini, kızgınlık halinde yapılmamışsa haddin gerekmediğini belirtir. Çünkü babanın reddedilmesiyle gerçek anlamın kasdedilmemiş olması muhtemeldir. Meselâ babanın reddedilmesiyle babaya benzememe, onun ahlâkına uymama gibi hususlar kasdolunmuş olabilir. Bu ise haddi durdurmayı gerektirir. Bu konuda bazı Şâfiîler, Hanefîlere uyarlar, diğer bazı Şafiî fakîhler ise İmâm Mâlik ve Hanbel'e uyarlar. Onlara göre; nesebin reddi ister kızgınlık anında olsun, ister diğer zamanlarda olsun haddi gerektirir. Etnu Hanîfe'ye göre; bir şahsın nesebini dedesinden itibaren reddeden kişiye —çünkü o söylediğinde doğrudur. Meselâ bir kişiye «falanca, dedesinin oğlu değil» demek gibi— hadd gerekmez. Çünkü insan dedesinin oğlu değil babasının oğludur. Keza bir şahıs; amcasına, dayısına veya anasının kocasına nisbet edilmesi halinde de hadd vurulmaz, çünkü bunlara da baba adı verilir. Nitekim Yüce Allah; «Ve senin babaların İbrahim, İsmail ve İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a...» (Bakara, 133) buyurmaktadır. Bilindiği gibi
Hz. îsmâîl, babası değil amcasıdir. Dayı, baba hükmünde sayılmaktadır. Annenin kocası da terbiye bakımından baba mesabesindedir. Fakat İmâm Mâlik; bütün bu gibi hallerde haddi gerekli görür.
imâm Şafiî ve Hanbel böyle bir şart koşmazlar. İftira edilenin annesi hür ve müslüman bir kadın olmasa da, müfteriye hadd vurulması gerektiğini ifâde ederler.

İbn Kasım, anne kâfir veya câriye de olsa nesebi reddeden kişiye hadd vurulması görüşüne sahiptir. Bir kişinin annesini reddeden kişiye icmâ-ı fukahâ ile hadd gerekmez. Çünkü ona; zina atfetmiş değildir. Bir şahsın kabilesini reddeden kişiye İmâm Mâlik ve Hanbel'e göre; hadd gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre hadd gerekmez. Şafiî mezhebinde ise iki görüş de vardır. İmâm Mâlik'e göre; bir şahsın cinsiyyetini reddeden kişiye hadd gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre; hadd gerekmez. «Sen kıptîsin» veya «Rumsun» demek gibi. Şafiî mezhebinde ise iki görüş vardır. Birincisine göre hadd gerekir, çünkü bununla abamın nesebini reddetmek istemiştir ve Allah hadd cezasını zina isnadına bağlamıştır. İkinci görüş uyarınca hadd gerekmez, çünkü bu söz, iftiranın dışında birçok mânâlara gelebilir. Arap olmayan birinin ırkı red-dedilirse hadd gerekmez.
Birisine bir kere zina, atfeden kişiye hadd vurulur, sonra ikinci defa iftira eder ise ikinci iftiradan sonra hadd vurulmaz. Şafiî ve Han-bel'e göre; ta'zîr cezası verilir. Çünkü birinci haddsile iftira olunana karşı yalan söylediği ifâde olunmuş ve utanma durumu ortadan kaldırılmışlar. Nitekim Ebu Bükre, Muğîre'nin zina ettiğine dâir şehâdet etmiş ve.'Hz. Ömer (r,a.) de ona sopa vurmuştur. Sonra ikinci defa iftira edince, ikinci kez sopa vurmak istemiş fakat Hz. Ali engel olarak demiş ki; ona sopa vurmak istiyorsan arkadaşına vur. Bunun üzerine Hz. Ömer sopa vurmamış. Yani Hz. Ali (r.a.) demek istemiş ki; ona ikinci kez sopa vurmak istiyorsan, şehâdetini iki şehâdeC olarak kabul etmişsin demektir. Onun şehâdetini iki şehâdet olarak kabul edecek olursan, Muğîre'nin hakkındaki iddiasında dört şâhid getirmiş olur ve onu resmetmen" gerekir. Bilindiği gitti, Ebu Bükre ve beraberindekiler, bir şâhid daha bulunamadığı için hadd cezasına çarptırılmışlardı. îmâm Malik'e göre; birinci haddin infazından sonra tekrar iftira ederse, ikinci kez haddin vurulması gerekir.

2- İftira Edilenin Muhsan (İffetli, Evli, Temiz, Mii'min) Olması

İftira suçunun mevcûd olabilmesi için, iftira olunanın -^-ister kadın, ister erkek olsun— muhsan olması şarttır. İhsan şartının aranmasında temel esâs Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sidir;. «Namuslu ve hür kadınlara zina suçu isnâd edip te sonra dört şâhid getiremeyenlere- seksen değnek vurun.» (Nûr, 4). Bir diğer âyet-i kerîme'de »e şöyle buvurmaktadır: «İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min teiniz kadınlara iftira atanlar; dünyada da âh'îrette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.» (Nûr, 23). Birinci âyetteki .temiz ve iffet mânâsına gelen «ihsan» ta'bîri, — bir görüşe göre— zinadan uzak olma manasınadır. —Bir diğer görüşe göre hürriyettir.— İkinci âyetteki «ihsan» kelimesinin mânası hürriyettir. Buradaki temiz ve iffetli kadınlar ile hür kadınlar kasdolunmaktadır. «Habersiz» ta'bîri ile ifâde olunan «Gâ-filât» kelimesinin mânâsı ise iffetli ve temiz kadınlardır. İnanmış kadınlarla müslüman kadınlar kasdolammaktadır. İslâm hukukçuları bu iki nassa. dayanarak îmânın yani İslâm'ın, hürriyetin, zinadan afîf olmanın ihsanın şartı olduğunu öne sürmüşlerdir.
«Muhsanât» lâfza Kur'an-ı Kerîm'de müteaddid anlamlara gelir. Yukarda belirttiğimiz gibi 'bazı kere iffetli kadınlar anlamına vârid olur, bazı kere de evli kadınlar anlamına kullanılır. Meselâ şu âyet-i celîle'lerde bu anlamda kullanılmıştır:

«Ellerinize geçen cariyeler müstesna, evli kadınlarla (muhsanât) evlenmeniz de (haram kılındı)». (Nisa, 24). «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetireme-yen kimse, ellerinizdeki inanmış cariyelerden alsın. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Birbirinizdensiniz; Aynı soydansınız. Onlarla, zinadan kaçınmaları, iffetli yaşamış ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velîlerinin izniyle evlenin. Ve ma'rûf şekilde metiirlerini verin.» (Nisa, 25).
Bazan da «muhsanât» kelimesi, hür kadınlar anlamına gelir. îste şu âyet-i kerîmelerde bu anlamda kullanılmaktadır:1 «Sizden; hür, inanmış kadınlarla (muhsanât) evlenmeye güç yetiremeyen kimse,' ellerinizdeki inanmış cariyelerinizden alsın.» (Nisa, 25), «Mü'min kadınlardan iffetli olanlar .ve sizden önce ki'tâb verilenlerden iffetli kadınlar, zina etmeksizin, gizli, dost tutmaksıziri ve mehirlerini verdiğinizde size* helâldir.» (Mâide, 5)
«Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa; onlara, hür kadınlara ve* rilen cezanın yarısı verilir.» (Nisa, 25).
Kişi; âkil, fcâliğ, hür, müslüman ve zina etmeyen, iffetli kimse olduğu takdirde Kur'an'terminolojisinde «muhsan» vasfını alır. Bilindiği gibi akıl ve bulûğ, her suçta ve suçluda bulunması gereken iki umûmî şarttır. Ancak bu şartların, tecâvüze uğrayanda bulunması gerekmez. Fakat İslâm hukukçuları iftira suçunda, iftira edilen (tecâvüze uğrayan) kişinin de âkil ve baliğ olmasını, ancak böylece muhsan olabileceğini öne sürerler. Ve bu şartlara hâiz birisine iftira edildiği takdirde hadd vurulmasını gerekli bulurlar. İftira edilenin âkil ve baliğ olmasının şart koşulması bu sebebe dayanmaktadır; iftira edilen kişiye zina isnâd" edilmektedir. Zina suçu, ancak âkil ve baliğ olan birisinden sâdır olabilir. Çocuğun ve delinin zinasında hadd gerekmez. Lâkin İslam hukukçuları yine de iftira edilenin baliğ olma şartında ihtilaflıdır. Bir rivayete göre; İmâm Ahmed, ihsan için bulûğun şart olduğunu öne sürer ve baliğ olmanın mükellefiyetin iki şartından birisi olduğunu, ifâde eder. Hem çocuğun zinası halinde hadd gerekmeyeceği için çocuğa iftira edilmesi halinde de hadd gerekmez, der. Yine îmânı Ahmed'e atfedilen bir başka rivayette; iftira edilen kişi iffetli ve akıllı olduğu sürece, ihsan için baliğ olma, şartı yoktur. Bu rivayete göre iftira olunan kişi, baliğ olmasa bile temas yapacak güçte olması gerekir. Bunun için yaş sınırı olarak erkekte on, kız çocuğunda dokuz yaşını kabul etmekte-dirler.
İmâm Mâlik, kız çocuğunda bulûğ şartını aramaz, fakat erkek ço-ouğunda arar. Kız çocuğu temas edebilecek güçte ve yaşta ise İmâm Mâlik'e göre muhsandır. Ona göre hadd, utanma ve arlanma durumunu ortadan kaldırmak için konulmuştur, bu, yaşta bir kız çocuğuna ise utanma ve arlanma duygusu iliştirilebilir. Efou Hanîfe ve Şafiî, iftira edilen kişinin ister erkek olsun, ister kız olsun baliğ olmasını şart ko-şarlar.
İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilen hususlardan biri de, gerek erkek olsun gerek kadın, iftira edilenin (zina) müslüman olması îcâbeder. Fakat fakîhler, nesebin reddi durumunda ihtilaflıdırlar. Nesebi reddedilen kişinin anasının câriye veya gayr-i muslini olması halinde farklı görüş serdetmektedirler. Zîrâ câriye veya gayr-i müslim bir kadının çocuğunun nesebinin reddi, anasına zina atfetmek olacaktır. Bu durumda Ebu Hanîfe, ananın müslüman ve hür olmasını şart koşar. Eğer anne müslüman ve hür olmaz İse iftira eden kişiye hadd vurulamayacağını

belirtir. Mâliki mezhebi ise, nesebi reddedilen kişinin annesinin hür veya müslüman olmasını şart koşmaz. Nesebi reddedilen kişinin annesi kâfir veya câriye olsa, Mâlikîlere göre; iftira atan kişiye hadd vurmak gerekir. Bu görüş İtan Kâsım'ın görüşüdür, îmâm Mâlik İse bu meselede bir görüş serdetmemiştir. İmâm Şafiî ve Hanbelî, Mâlikî mezhebinden İbn Kâsım'ın görüşüne uymaktadırlar.
Ebu Hanîfe'ye göre; iffetin mânâsı şudoır: İftira edilen kişinin, Ömründe cariyesi veya nikâhlı karısı dışında hiç bir kimse ile haram temasta bulunmamış olmasıdır. Hattâ üzerinde icmâ' vâki' olan fâsid nikâhla nikâhlandığı karısı dışında kimseyle temas etmemiş olması gerekir. Bir kişi bu saydığımız üç şıkkın dışında harama el uzatmamışsa; ister fiili haddi gerektiren zina olarak kabul edilsin, i&ter kabul edilmesin iffeti zail olmuş olur. Eğer cariyesi veya sahîh nikâhla nikahlanmış karısı veya üzerinde icmâ' vârid olmayan fâsid nikâhla nikahlanmış karısı ile haram yolla temas ederse İffeti sakıt olmaz. Meselâ bir kişi kendi hanımı zannıyla, başka bir kadınla gerdeğe girerse ve temasta bulunursa cariyesi ve nikâhlı karısı olmadığı için haram temas etmiş olacağından iffeti sakıt olur, fakat zina suçundan dolayı adama hadd vurulmaz. Çünkü işlediği fiili mübâhlaştıran zahirî bir mesned vardır, o da karısı zannıyla gerdeğe girmiş olmasıdır. Bir kişi loğusa, hayızlı, cruçlu, ihrâmlı veya zihâr talâkıyla boşadığı karısı ile temas ederse iffeti zail olmaz. Çünkü yaptığı temas her ne kadar haram ise de, gerçekte temas ettiği kadınla aralarında nikâh bağı vardır.
imâm Mâlik'e göre iffet; iftira edilen kişinin, iftiradan önce veya sonra zina fiilinden uzak bulunmasıdır. Fiilden uzak bilindiği gibi, üzerine zina haddinin sabit olmasından da uzak kalması şarttır. Çünkü haddin sübûtu, zina fiilini îcâbettirir. Şu halde İmâm Mâlik'e göre; bir kişinin iffetli sayılabilmesi için, zina haddini icâbettiren bir temasta bulunmaması ve üzerine zina haddi sabit olmaması gerekir. Eğer zina haddini gerektiren bir temasta bulunur veya üzerine zina haddi sabit olursa; o kişi iffet sahibi sayılmaz, imâm Mâlik'e göre; bir kişi haram bir yolla temas edecek olursa ve bu teması haddi gerektirmiyorsa iffetlidir. îmâm Şafiî'ye göre iffet; iftira atılan kişinin, iftira atılmazdan önce ve sonra kendisine zina haddini îcâbettirecek bir fiilden uzak bulunmasıdır. Bnâenaleyh bir kişiye zina haddi gerekiyorsa iffetli değildir. Eğer o kişi cariyesinin dışında haram bir yolla temasta bulunursa ona hadd gerekmez. Karısı sandığı bir kadınla temas eden veya sıhhati ihtilaflı olan bir nikâhla temas eden kimseler gibi. Bu hususta Şafiî mezhebinde iki görüş vardır. Temas haram olduğu için tıpkı zina gibi iffet ve ihsan sakıt olur. îkinci görüş uyarınca temas; haddi gerektirmeyen bir temas olduğu için iffet ve ihsan sakıt olmaz. Tıpkı bir ko-jbanın, âdet görürken karısıyla temas etmesi gibi.
Ahmed Ibn Hanbel, ne Ebu Hanife gibi iffet için mutlak bir şart koşar, ne de İmâm Mâlik ve Şafiî gibi zina fiilinden uzak olmayı, öngörür. Onun için bir kişfhin iffetli sayılması, zinadan açıkça beri olması ile mümkündür. Binâenaleyh bir kimseye delil veya ikrar yoluyla zina suçu sabit olmamış veya zina haddi vurulmamışsa; o iffetlidir.
imâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Şafiî'; ihsan durumunun iftiradan önce ve iftiradan sonra da ceza uygulanıncaya kadar mevcûd olmasını gerekli görürler. îmâm Ahmed tbn Hanbel ise ancak iftira anında, ihsanı şart koşmakta ve iftiradan sonra böyle bir

şart aramamaktadır, iftira edilen kişide ihsan şartlarından birisi mevcûd olmazsa, iftira edene hadd vurulmaz, ta'zîr cezası gerekir. Meselâ deliye, kâfire veya köleye iftira edene ta'zîr cezası verilir.

3- Suç Kasdı

İftira eden kişi; tecâvüze uğrayana zina atfettiği veya nesebini reddettiği takdirde —söylediğinin doğru olmadığını bilmesi halinde— suç kasdının znevcûd olduğu kabul edilir. İftira eden kişi, söylediğinin doğruluğunu İsbât edemediği müddetçe, söylediğinin doğru olmadığını bilen birisi olarak değerlendirilir. İftiranın doğruluğunu belgelendirmekten âciz olmak; İftira ettiği kişiyi bilmediğine delil olarak kabul edilmez, aksine bildiğine karine olarak kabul edilir. Şu halde böyle bir durumda bulunan kimse, iftira ederken, söylediğinin doğruluğuna inanarak, iddiasını ortaya attığını ve iddiasını doğrulayan makbul sebepler bulunduğunu öne sürer. Çünkü bu durumda tecâvüze uğrayan kişiye iftira etmeden önce, söylediği hususları isbât eden delillerin elinde bulunması gerekir. İşte Rasûlullah (a.s.)ın Ümeyye oğlu Hilâl'e, karısının Şüreyk ile münâsebet kurduğuna dâir iftira ettiği sırada söylemiş olduğu şu sözler bunu âmirdir: Söylediğini doğrulayan dört şâ-hid getir, yoksa sırtına iftira sopası vurulur. Halbuki Hilâl bizzat zina vak'asına şâhid olduğunu iddia etmiş, bu durum liân hakkındaki hüküm nazil olmadan önce ona hadd vurulmasını önleyememiştir. Bu da, Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sindeki çok sarîh ifâdesinin delâlet ettiği hükümdür: «Buna karşı dört şâhidle gelmeleri gerekmez miydi? Madem ki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse Allah katında onlar, yalancıların ta kendileridirler.» (Nur, 13) İşte bu âyete dayanarak cum-hûr-u fukahâ, şâhidlerin sayısının dörtten az olması halinde, zina is-nâd eden kişiye iftira haddinin vurulmasını öngörmüşlerdir. Fakînler-den bir kısmı şâhidlerin sayılarının dörtten az olması hâlinde hadd vu-rulmamasını ifâde ederken; bunu hiç bir saik olmadan Allah korkusuyla şehâdet yapması halinde gerekli bulmuşlardır. Ama iftira ederek böyle bir yola tevessül ederlerse, hadd vurulacağı konusunda ihtilâf yoktur. Bütün banlardan sonra iftira eden kişinin, tecâvüze uğrayana zarar verme kasdı güdüp gütmemesi şart değildir. Keza suçluyu, iftiraya sevkeden faktörlere de itibâr yoktur.
İslâm hukuku beşerî hukuk sistemleri gibi, iftira konusunda ale-niyyeti şart koşmaz, Bunun için iftira eden ister umûmî mahallerde, ister husûsî mahallerde, ister kendi aralarında, ister halkın içinde iftira etsin, iftira eden kişiyi cezalandırır. islâm hukukunun iftirada aleniyyete önem vermemesinin sebebi şudur: İslâm hukuku, insanların değerini bir tek ölçüyle ölçer. Ve insanın değerinin, şartların değişmesiyle değişmeyeceğini ifâde eder. Bir insanın kendi başına değeri, halkın önündeki değeriyle aynıdır. Bir insanın gizlice kendi değer ve haysiyetine titizlik göstermesi, herkesin İçinde kendi değer ve haysiyetine titizlik göstermesinden daha az önemlidir, îslam; insanın yalnız iken de herkesin içinde olduğu gibi olmasını şart koşar. Bir takım eksikliklerini insanlardan gizleyip te, Allah'tan gizlemeyen kimseleri kınar. Halbuki Allah hem yalnız iken, hem de herkesin içinde İken insanlarla beraberdir. İslâm hukukunda ana kaide; ister gizli, ister açık olsun, her türlü fuhşun yasaklanmasını âmirdir, tslâm hukuku insanları gizli-açık, görünen ve

görünmeyen kötülüklerden uzaklaşmaya davet eder. Bunun İçin de gizlice işlenmiş suçla, açıktan işlenmiş olan suç arasında fark gözetmez. Çünkü tslâm hukukuna göre; suç, şartlarına göre değil, kendiliğinden yasaktır. Hiç kimsenin görmediği yerde gizlice suç işleyen kimseye, herkesin gördüğü yerde açıkça suç işlemiş gibi ceza verir. Beşerî hukuk ise böyle değildir. Çünkü o, açıkça işlenen iftira suçlarıyla, gizlice işlenen iftira, suçlan arasında fark gözetir. Açıktan işlenen iftira suçlarını cezalandırırken, gizlice yapılan iftira suçlarını cezalandırmaz. Şu halde beşerî hukuk iftirayı cezalandırırken genellikle kişinin bir topluluk huzurunda hoşlanmayacağı halinin açıklanmış olmasını nazar-ı i'tibâra alır. Ve aynı fiilin, kimsenin görmediği bir yerde işlenmesi halinde cezalandırmaz. Çünkü iftira halkın kulağına ulaşmamıştır.
Böylece beşerî hukuk; insanlann değerini iki ölçü ile ölçmekte ve her insana iki değer tanımaktadır. İnsanın başkaları önünde değerini küçülten, haysiyetini rencide eden ve şerefini çiğneyen bir durumla karşılaştığı zaman bunu muhafaza yoluna giderken kimsenin görmediği yerde aynı fiilleri asla önlemeye gerek görmez. Görülüyor ki beşerî hukuk, insanların hayatında iki yüzlülüğü, riyakârlığı teşvik etmekte ve insanı özünden uzaklaştıran, aldatan, olduğundan başka şekilde görünen varlıklar haline getirmeye çabalamaktadır. Böylece ferdleri haysiyetsiz, şerefsiz olarak yaşamaya zorlamaktadır. Kimsenin görmediği yerde istedikleri davranışı yapmalarını normal saymaktadır. Gizlice yapılan hakaretlere gddırmamayı, kızmamayı öngörmekte, fakat açıkça hakaret edildiği takdirde kızmaya ve mukabele etmeye teşvik etmektedir.
Beşerî hukukun aleniyyet konusunda benimsediği prensib; iftiranın isbâtının caiz olmayacağı konusundaki prensibinin mütemmimidir. Her iki prensib de insanlann hayatını iki yüzlülük ve riyakârlık esâs-lanna dayandırmayı hedef alır. Çünkü isbâtın caiz olmaması demek; hem doğru söyleyene hem de yalan söyleyene ceza verme demektir. Bu ise insanlann gerçeği söylememelerine, kişileri ve eşyayı olduğu gibi gerçek nitelikleriyle nitelendirmemelerine vesîle olur. insan; ancak ceza ile yüzyüze geldiği zaman kötülükleri açıklamaya tevessül eder, cezâ söz konusu olmayınca da yalancı, iki yüzlü olarak yaşamaya çalışır. Bu ise gerçeği söylemeyi önler.
İslâm hukukunun aleniyyet şartı aramamasımn esâsı ise, iftirada isbâtın caiz oluşu prensibinin mütemmimidir. Her iki esâs da; toplumun faziletli, insanlığın doğru, şerefli ve haysiyetli bir hayat sürmesi esâsına dayanır. İslâm hukuku ile beşerî hukukun ta'kîbettiği metod arasında ne büyük farklar olduğu açıktır. İslâm hukuku suçu; suç olduğu için cezalandırır, suçun şartlarından dolayı değil. Beşerî hukuk ise; suçun suç olmasını önemsemez, bunun yerine suçun şartlarım cezalandırır. İslâm hukuku ahlâksızları, bozguncuları, kötüleri iyilerin, dürüstlerin ve temiz insanların diline düşmekten alıkoymaz ama iyileri, yalancıların ve sahtekârların diline düşmekten alıkoyar. Beşeri hukuk ise kötüleri, ahlâksızları —kötülükleri ve ahlâksızlıkları açıkça belirtmiş olsa da— korumayı te'mîn eder ve iyileri, dürüstleri, doğruları —iyilikleri dürüstlükleri ve doğrulukları sabit olsa da— cezalandırmayı gaye edinir. Ayrıca beşerî hukuk iyileri, yalancıların attıkları pisliklerden uzaklaşmaya ve berâete müsâade etmez. Çünkü müfteriye, iftirasını isbât imkânının tanınmaması, iftira olunanın iftira edilen fiilden berâetini isbât etmesine engel olur

ve müfteri, sırf iftira suçundan cezalandırılırken; söylediğinin doğru ve yanlış olmasına bakılmaz. İftira edilen temiz kişi, üzerine iftira pisliği bulaşmış olarak kalır ve kendisini bu pislikten antamaz, kurtaramaz.

İftira Dâvası

İftira davasının açılabilmesi için iftira edilenin davacı olması ve şikâyet etmesi gerekir. İftira edilen; şikâyet etmez taşkası şikâyet ederse, başkasının şikâyetine dayanılarak dava açılamaz. Keza iftira davasında şâhidler. Allah için sahicilik yapar ve iftira olunan kişi davanın açılmasından önce kabul olmaz. Dava. ancak İftira edilenin şikâyeti ile açılabilir
İslâm hukukçuları arasında kesin olarak kabul edilmektedir ki; iftira cezası, Allah'ın baddlerinden bir haddir. Allah'ın haddlerinden bir hadd ile alâkalı bir davanın açılabilmesi için tecâvüze uğrayanın davacı elması şart değildir. Lâkin fukahâ, bu genel kaidenin bir istisnası olarak iftira haddini ayırırlar. Ve iftira davasının açılması için davacının şikâyetini şart kenarlar. Bunu yaparken şu hususu dikkate alırlar: İftira suçu her ne kadar bir hadd ise de, iftira eden kişiyi çok yakından ilgilendirir ve onun toplumdaki yeri, şeref ve haysiyetiyle alâkalıdır. Müfterinin, iftirasının isbât hakkı vardır. Müfteri iftirasını is>-bat edince; iftira edilen kişi zina suçundan sorumlu olur ve iftira konusu zinâ ise zina eden kişiye zina cezası verilmesi gerekir. Netice, böylesine önemli olduğu için dava açılabilmesi, iftira edilenin şikâyetine bağlıdır.
İftira suçundan dava açmak hakkı —eğer hayatta ise— sâdece iftira edilen kişiye aittir. Binâenaleyh iftira edilen kişiyle alâkası ne derece olursa olsun, onun dışında bir kimsenin dava açması mümkün değildir. Hattâ iftira konusu kendisiyle alâkalı olsa bile. Fakat iftira yakından kendisini ilgilendiriyorsa bu takdirde dava açabilir. Şöyle ki; bir şahıs bir kişinin belli bir kadınla zinâ ettiğini söyleyip ısrar ederse burada iftira konusu hem o şahıs, hem de kadın olduğu için her ikisinin iftira davası açma hakkı vardır. Ancak onların dışında hiç kimse iftira davası açamaz. Kadının kocası veya çocuğu veya anne ve babası —her ne kadar dava kendilerini ilgilendirse de— iftira davası açamazlar. Çünkü iftira, kendilerini doğrudan doğruya değil iftira edilen kadın vasıtasıyla ilgilendirmektedir. Halbuki söz konusu davada hak sahibi kadındır. Keza erkeğin çocukları, annesi, babası ve karısı aynı sebeple iftira davası açma hakkına hâiz değildir. İftira edilen kişi, iftira davası açar, sonra dava karâra bağlanmadan ölürse Ebu Hanîfe'ye göre; iftira edilenin ölümüyle dava düşer. Çünkü iftira davasında şikâyet ve dava hakkı sâdece bir haktır, mal değildir, binâenaleyh mîrâs olarak intikâl edemez. Fakat İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel, dava hakkının da mîrâs yoluyla intikâl edeceğini ve iftira edilenin vârislerinin iftira edilen kişi yerine geçeceğini kabul ederler. Şayet iftira edilen kişinin vârisleri yoksa dava düşer. Mâlikîler ise iftira edilenin vârisi olmadan ölmesi halinde, herhangi bir şahsı kendi yerine vekil bırakabileceğini ve davayı devam ettirmeyi ona vasiyet edebileceğini kabul ederler. Bu şekilde vasiyet ettiği takdirde; vasiyet ettiği kişi dava ile alâkalı hususlarda iftira edilenin yerine geçer ve iftira edilenin ölümüyle dava düşmez.

îftirâ edilen kişi. iftiradan sonra ve şikâyetten önce ölürse dava açma hakkı sakıt olur. Vârislerinin ve baba tarafından, akrabalarının iftira edene karşı dava açma hakkı kalmaz. Ancak iftira edilen kişi iftirayı bilmeden ölmüşse durum farklıdır. tftirâ edilen kişi ölmüş birisi ise; cumhûr-u fukahâ'ya göre —ki aralarında dört mezheb imâmı da bulunmaktadır - dava hakkına sahip bulunanlardan birisinin şikâyet etmesiyle iftira eden kişi hakkında dava açılabilir. Böyle bir hakka sahip bulunan kimse mevcûd olmazsa, dava açma hakkı ortadan kalkar. Ancak Şâfiîler yukarda belirttiğimiz esâslar dâhilinde dava açılabileceğini ifâde ederler. İslâm hukukçuları bu durumda dava açma hakkına kimin sahip olacağı konusunda ihtilaflıdırlar, îmâm Mâlik'e göre iftira edilenin erkek usûl ve fürû'u dava
açma hakkına sahibdirler. Keza iftira edilenin baba ve anne tarafından dedeleri bu hakka sahibdirler. Bunlardan herhangi birisi hayatta olmazsa, dava açma hakkı ağabeye, kızlara, bacılara ve ninelere intikâl eder. Ebu Hanîfe'ye göre; ister erkek, ister kadın olsun iftira edilenin çocuğu, oğlunun kızı, oğlunun oğlu ve aşağıya kadar uzanan torunları ve anne, baba ve yukarıya doğru uzanan cedleri dava açma hakkına sahibdirler. Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf'a göre; kızın çocukları da dava açabilir. Fakat îmâm Muhammed bu görüşte değildir. Şafiî mezhebinden bir görüş taraftârlanna göre; dava açma hakkı, eşlik yoluyla vâris olanların dışında tüm vârislere aittir. Bir diğer görüşe göre; dava açma hakkı yalnız ağabeye aittir.
îslâm hukukçuları, ölüye iftira edilmesi halinde; dava açma hakkını vârislere verirken şu, sebebi ileri sürerler. İftira, iftira edilene utandırıcı bir lekeyi sürmektir. Utandırıcı bir lekenin ilişeceği mahal ölü olmayacağına göre, iftiranın muhtevası ölüye değil onun yerine bıraktığı dirilere ilisecekür. Ölünün ailesi ölüye, bir parçanın bütününe bağlandığı gibi bağlandığına ve bir insana yapılan iftira onun parçalarına da yapılan iftira mânâsına geldiğine göre, ölüye yapılan iftira anlam bakımından ölünün ailesine yapılmış sayılır. İşte bu yüzden ölünün ailesinin utanç unsurunu üzerinden atması için dava açma hakkı kendilerine verilmiştir. Fakat iftira edilen kişi, iftira anında diri ise iftiradan etkilenmeye müsait bir durumda olduğu için utanç veren husus kendisine ilişmiş ve buradan doğan düşmanlık hakkı yalnız kendisinin olmuş olur. İslâm hukukçuları dava açma hakkının kime âit olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olmaları nedeniyle iftirada utanç unsurunun kime ilişeceğinin takdiri konusunda da farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bazılarına göre utanç unsuru; bütün vârislere ilişirken, bazılarına göre karı koca durumuyla vâris olanların dışında tüm vârislere ilişir. Diğer bir gruba göre; sâdece ağabeyi ilgilendirirken, bazılarına göre de iftiranın nesebin reddi konusunda geçerli olduğu vârislere ilişir. Bu ihtilâfa rağmen dava açma hakkına sahip bulunan bir kişinin, aynı hakka hâiz bulunan diğer kimseleri beklemeden dava açabileceği konusunda ittifak vardır. Bu, diğer kişiler, isterse ölüye daha yakın derecede akraba olsunlar. Ölünün daha yakın akrabaları dava açmasa bile, uzak akrabalar dava açabilir, demektir.
Günümüzde beşerî hukukta geçerli olan görüş şudur: Kanunlar ölüler için değil, diriler için konulmaktadır. Binâenaleyh ölüye iftiranın etkisi, yaşayan vârislere ulaşmadığı sürece ceza gerekmez. İftira, yaşayan vârislere veya ölünün yakın akrabalarına ulaştığı takdirde mahkeme açılır ve ceza verilir. Beşerî hukuk sistemlerinden kimileri —Mısır kanunlarında olduğu gibi— iftira edilenin ve

vârislerin şikâyeti üzerine iftira, davası açmayı şart koşmazlar. Buna karşılık bazı hukuk sistemlerinde —Fransız kanunlarında olduğu gibi— iftira edilenin şikâyetçi olması şarttır. Binâenaleyh iftira edilen kişi öldüğü takdirde şikâyet hakkı ortadan kalkar. Lâkin iftira ile, kişilerin aile ve yakınlarının şeref ve haysiyetleri rencide edilmek istenmişse, bu takdirde kişiler kendi adlarına dava açabilirler. Beşerî hukuk sistemlerinin ölülere iftira edilmesi halinde tuttuğu yol, İslâm hukukundan ayrıdır. İftira davası, islâm hukukunda her zaman için, iftira edilenin ailesini ve yakınlarını ilgilendirir. İslâm hukukunun iftira davasında, dava açma hakkını —hiç bir kayda bağlı kalmadan— vârislere tanırken ta'kîb ettiği yol; bütünüyle beşerî hukuk sistemlerinin ölünün yaşayan yakınlarım ilgilendirmesi halinde dava açma hakkını varislere tanımasına uygundur. Beşerî hukuk sistemleri iftirayı, İslâm hukukunda olduğu gibi yalnızca zina ve neseb reddine hasretmezler. Bilakis başkasına her tür küçültücü isnâdda bulunan kimseleri müfterî olarak kabul eder. Halbuki 'beşerî hukuk sistemlerinde iftira olarak kabul edilen hususlardan çoğu, iftira edilenin hayatta kalan yakınların* ve akrabalarını ilgilendirmez. Fakat iftira edilene neseb reddi ve zina isnadı şüphesiz ki onların geride kalan yakınlarını ve akrabalarını fazlasıyla ilgilendirir. Ve bu yüzden de beşerî hukuk sistemlerinde iftira edilenin vârislerine ve hayatta kalan yakınlarına neseb reddi ve zina isnadı halinde müfterinin aleyhinde dava açma hakkı tanıdığı söylenebilir. Dava açmayı iftira edilenin şikâyetine bağlamak konusunda bazı hukuk sistemlerinin tuttuğu yol; İslâm hukukunun tuttuğu yolun aynısıdır. Fransız kanunları bu meyandadır. Aralarında Mısır kanunlarının yer aldığı bazı hukuk sistemleri de, iftira suçunda dava açmak hakkını, iftira edilenin şikâyetine 'bağlı bırakmazlar.
islâm hukukçuları suçlardan doğan haklan iki kısma ayırırlar. Birisine Allah'ın haklan, diğerine de insanların haklan adını verirler. Bir cezada Allah'ın hakkının çoğunlukta olması veya tümüyle hakkın Allah'a ait olması, suçun birinci kategoriye girmesine vesiledir. Ceza kula ait olduğu veya kul hakkı çoğunlukta bulunduğu hallerde de kullann hukukî statüsü ortaya çıkar.
Allah'ın hukuku; toplumun faydasını ve cemiyet nizâmını alâkadar eden suçlardan doğar. İnsanların hukuku ise, ferdleri ilgilendiren suçlardan neş'et eder. İslâm hukûkçulan Allah'ın hakkından söz ederken, bununla o hakkın ferdler veya toplum tarafından iskât edilemeyeceğini kasdederler. İslâm şeriatında bir ceza, toplumun menfaatinin gereği ise; Allah'ın hakkı olarak kabul edilir.
Toplumun menfaati; kötülüğün ortadan kaldınlmasım, cemiyetin emniyet ve güvenini sağlamayı gerektirir. Kötülüğü topluma râci' olan ve cezalandırılması halinde faydası toplumu ilgilendiren her suç, Allah'ın hakkını alâkadar eden bir suç olarak kabul edilir ve toplumun faydasını sağlamak, kötülüğü ve zararı defetmek için Allah'ın hakkını elde etmek üzere cezalandırmak gerekir. Çünkü cezayı Allah'ın hakkı olarak kabul etmek, toplumun ve ferdlerin iskâtı ile cezanın iskât edilemeyeceğini kabul etmek demektir.
Her ne kadar islâm hukukçuları, hakları Allah'ın ve ferdlerin haklan diye ikiye ayırmakta iseler de, çoğunlukla sırf toplumu ilgilendiren ve ferdlerin de-hukukunu alâkadar eden haklan Allah'ın hakkı olarak kabul ederler. Çünkü şeriatın her hükmü, yerine getirilmek; ve uyulmak üzere konulmuştur. Kulların Allah'ın buyruklarına uyması, yasaklarından kaçınıp, Şer-i Şerifin emirlerini yerine

getirmeleri Allah'ın üzerlerindeki bir hakkıdır. Şu halde her hükümde, bu bakımdan Allah'ın hakkı vardır. Bir hükmün tamamen ferdlerin hakkını ilgilendirdiğini söylemek, doğru bir genelleme olmaz. Fakat kulların dünyevî işleriyle ilgili haklarının çoğunlukta olduğu kasdedilerek, kulların hakları diye bir sınıflamaya gidilirse sahîh olur. Bunun gibi Allah'ın hukukunu ilgilendiren her emir şüphesiz ki ferdlerin menfaatini da alâkadar eder. Çünkü Şeriat-ı Rabbânî, ferdlerin menfaatini gerçekleştirmek üzere vaz'olunmuştur.
Bazı suçlarda Allah'ın ve kulların hakları aynı vak'ada yer alır, hırsızlık suçunda olduğu gibi. Hırsızlık suçunda Allah'ın hakkı yani toplumun hakkı, suçluyu cezalandırmakta, tecâvüze uğrayanın hakkı da çalınan malın veya bedelinin geri iâ3e edilmesindedir. Bazı hallerde de —İrtidâd suçunda olduğu gibi— bir suçtan tek bir hak neş'et eder. İrtidâd suçunda yalnız bir hak vardır o da toplumun hakkı, yani Allah'ın hukukudur.
Aslında îslâm hukukunda cezaların verilmesiyle gerekenin yerine getirilmesi, Allah'ın hakkı kabul edilir. Bunun istisnası olarak bâzı cezaların uygulanmasında ferdlerin hakkı olduğu kabul edilir. Bu cezalar; ferdlerin hayâtına ve bedenlerine karşı yapılan saldırılara verilen cezalardır. Yani öldürme, yaralama ve dövme suçlarıdır. îslâm hukuku kısas ve diyeti, ferdlerin hakkı olarak koymuştur. Ferdler isterlerse bu haklarını kullanırlar, isterlerse vazgeçerler. Haklarını kullanmaktan vazgeçtikleri takdirde toplumun, suçlunun suçuna ve suçluluk durumuna uygun bir ceza vermesi gerekir. Şu halde bazı cezâlann ferdlerin haklan olarak yerine getirilmesi; toplumun aynı suçlar için başka cezalar vermesini engellemez. İslâm hukukunda ittifakla kabul edilmektedir ki; iftira suçunda iki hak vardır. Birisi Allah'ın hakkı, diğeri iftira olunan kişinin hakkıdır. Fakat fukahânın ihtilaflı oldukları husus, bu iki hakkın hangisinin daha kuvvetli olduğu konusudur. Ebu Hanîfe; iftira suçunda Allah'ın hakkını kulların hakkından daha fazla olarak kabul eder. Ve suçu Allah'ın hakkını alâkadar eden bir suç olarak değerlendirir. Bazı Hanefî fakîhleri ise iftira suçunda Allah'ın ve insanların hakkı bulunduğunu, fakat ağırlığın insanların tarafında olduğunu ifade ederler.
İmâm Şafii ve Ahmed İbn Hanbel ise iftira suçunda; kul hakkının Allah hakkından daha fazla oldğunu kabul eder ve suçu insanların hakkını alâkadar eden bir suç olarak değerlendirirler. İmâm Mâlik ise dava açılmazdan önce kul hakkının Allah hakkından fazla olduğunu, dava açıldıktan sonra ise Allah hakkının kul hakkından fazla olduğunu ifâde eder. O halde İmâm Mâlik'e göre suç; şikâyetten ence insanların hukukunu ilgilendirmekte, şikâyetten sonra ise Allah'ın hukukunu il-gilendirmektedir.
Şafiî ve Hanbel, kul hakkının daha ağır bastığını söylerken; kulun kendi hakkına toplumdan daha fazla muhtaç olduğunu belirtirler. Ebu Hanîfe ise toplumun hakkını ferdin hakkından daha öne alırken; bununla toplumun hakkının korunmasını hedef alır. Ona göre kulun hakkının ağır bastığını kabul etmek, toplumun hakkının heder edilmesine vesîle olabilir.
Devlet reîsi hem ferdlerin hem de toplumun vekîli olduğu için, hem ferdlerin hem de toplumun haklarını almakla görevlidir.
iftira suçunda İki hukuktan birini diğerinden fazla kabul etmenin bazı önemli neticeleri vardır ki, bunları şöylece sıralayabiliriz:

a- İnsanların hukukunun Allah'ın hukukundan daha fazla olduğunu söylemek; iftira suçundan doğan hakkın; vârislere miras yoluyla intikâl etmesine vesîle olur. çünkü mîrâs kulların hukukunda carîdir. Allah'ın hakkının kulların hakkından daha fazla olduğunu söyleyenler ise; dava açma hakkının vârislere intikâlinin söz konusu olmayacağını belirtirler, iftira haddi her ne kadar insanların menfaati için konuşulmuşsa da, Allah'ın hakkı olduğunu ifâde ederler.
Onlara göre kullar, mal ve mal ile alâkalı olan hususlara mâlik olurlar. Dava açmak hakkı ise bunlardan herhangi birisine dâhil değildir.
b- Ebu Hanîfe gibi Alîah hakkını kul hakkından fazla sayanlara göre; iftira edilen kişinin, suçun sübûtundan sonra müfteriyi affetme yetkisi yoktur. Şayet affederse bu affı bâtıldır. Çünkü iftira haddi. Allah'ın haklarından bir haktır. Ferdlerin veya toplumun diğer haklar gibi onu affetme ve iskât hakkı yoktur.
Şafiî ve Hanbel gibi Allah hakkının kul hakkından fazla olduğunu söyleyenlere göre; iftira edilen, haddin uygulanması anına kadar iftira edeni affedebilir. Affettiği takdirde hadd sakıt olur. Ancak iftira suçu hadd cezasına hükmolunan bir suç ise ve iftira edilenlerin sayısı birden fazla ise haddin sakıt olması için tüm iftira edilenlerin affetmesi gerekir. Bir kısmı affedip bir kısmı affetmezse, affedilenlerin affına binâen hadd sakıt olmaz.
İmâm Mâlikin af konusunda değişik görüşleri vardır. Birinciye göre affın caiz olduğunu söyleyenler sarih veya zımnî affı caiz görürler ve af ile iftira edilenin dava açma hakkının sakıt olduğunu belirtirler.

İftira Suçunun Delilleri

İftira suçu aşağıdaki yollarla isbât edilir:
1- Şâhidlerin Şehâdeti:
îftirâ suçunda; suçun isbâtı için zina suçundaki şahidlerde aranan; akıl, bulûğ, hafıza, konuşabilme, adalet, müslümanlık, akraba olmamak, düşman olmamak, töhmet altında bulunmamak gibi şartlar aranır. Keza iftira suçunda şâhidlerin, erkek ve aslî şâhid olmaları şarttır. Bu hususta zina ile ilgili şehâdet konusunda geniş bilgi vermiştik.
Şâhidlerin sayısı: İthamın isbâtmı ilgilendiren hususlarda iftira vak'asının isıbâtı için müfterinin aleyhinde iki şahidin şehâdeti kâfidir. Fakat ithamın reddini ilgilendiren hususlarda iftira-ile itham olunan kişinin, aşağıdaki yollardan birini izlemesi gerekir:
a- İftira olayını inkâr edip iftiranın vâki' olmadığına dâir —muayyen bir sayı ile sınırlı olmaksızın— dilediği kadar kadın ve erkek şâ-hidler getirmelidir.
b- İftira edilenin, iftiranın doğruluğunu iddia edip savunmanın desteklenmesi için iki erkek veya bir erkek iki kadın şâhid getirmesi kâfidir.
c- iftira edenin, iftirasının doğruluğunu isbât edebilmek için dört şahidin getirilmesi gerekir. Bu şahidlerde aranan nitelikler, zina suçunun isbâtı için şâhid olacaklarda aranan niteliklerin aynıdır. Sâdece iftira eden kişinin, dört şâhidden birisi olmaması gerekir, çünkü o şâhid sayılamaz sanık sayılır.
d- Koca, karısına iftira ettiğini itiraf ederse; karısını la'netleş-meye çağırır. Ebu Harıîfe'ye göre; müfteri iftirasının doğruluğunu, kendisinden başka dört şahidin

şehâdeti ile isbât eder. Eğer şâhidler iftiranın doğruluğunu ifâde ederlerse; —şehâdet eski bir zinaya dâir ise— iftira edilene zina haddi vurulmaz. Çünkü Ebu Hanîfe'ye göre şehâdet; dava açılmazdan önce kabul edilmez. Fakat iftira suçunda önceliğin hiç bir etkisi söz konusu değildir. Çünkü iftira suçunda dava açılması şarttır. Bu yüzden dava açılmazdan önce şehâdet yapmak mümkün olmayacağı için davadan önce şâhidlik kabul edilmez. Dava iftira edilenlerin kendi özel nedenleri yüzünden geciktiği sürece şâhidleri niçin şe-hâdet etmedin? diye ithânı etmeye gerek kalmaz. Şehâdetin gecikmesi, zina ve içki suçunda okluğu gibi kin ve düşmanlık ithama anlamına gelmez. Çünkü bu iki suçta davanın açılması şart değildir. İftira suçunda şehâdetin, aynı mecliste yapılması şarttır. Hâkimin hâkime, şahidin şahide şehâdeti caiz değildir.
2- İkrâr:
îftirâ suçu, iftira edenin ikrarı ile sabit olur. îftirâ eden, iftira edilene iftira etmek kasdını güttüğünü ifâde eder. İkrarda sayı şartı yoktur. Mahkeme huzurunda bir defa yapılan ikrar kâfidir. Ebu Hanife'ye göre; ikrar mahkemenin dışında cereyan ettiği takdirde, iftira suçlarında ikrar yapıldığına dâir şâhidlik caiz değildir. Çünkü iftirada ikrarın inkârı bir değer ifâde etmez ve ikrardan rücû' olarak kabul edilmez, îftirâ suçunda ikrardan rücû'un hadd üzerinde bir te'sîri yoktur. Çünkü iftira haddi bir yandan kulların hakkını ilgilendirir. Kulların hakkı ise sabit olduktan sonra —kısasta olduğu gibi— rücû ile sakıt olmaz.
îmâm Ahmed'e göre; ikrardan rücû1 kabul edilmez. Mâlî konularda olduğu gibi, iftira suçunda da sarhoşken yapılan ikrarlar sahihtir. Çünkü iftira suçunda hak, kulların hakkıdır. Hanefî mezhebinde ittifakla kabul edilmektedir ki; iftira suçunda hâkim; bilgisine dayanarak hüküm verebilir. Ancak bu bilgi, hüküm yerinde ve anında olmalıdır. Lâkin Hanefî fakîhlerince mahkeme anında ve mahallinde olmayan bilgiye dayalı hükmün caiz olup olmayacağı konusu ihtilaflıdır.
3- Yemin:
İmâm Şafiî'ye göre; iftira suçu başka bir delil Olunmadığı takdirde iftira edilenin yemîni ile isbât olunur. îftirâ edilen kişi, iftira edeni yemîne davet eder, jftirâ eden kişi yeminden imtina' ederse, bu imtina yüzünden iftira ettiği sabit olur.
îmâm Şafiî'ye göre; iftira edenin elinde, iftirasının doğruluğu hususunda iftira edilenin yemininden başka bir belge bulunmazsa, iftira eden de iftira edileni yemîne davet edebilir. Bu takdirde iftira edilen yeminden kaçınırsa; iftira sahîh olur ve iftira edene hadd vurulmaz, îmâm Şafiî haddler konusunda iftiranın dışında yemîne baş vurmayı kabul etmez. Sâdece iftira suçunda kabul eder. Çünkü iftira suçunun haddi, kulların hakkıdır ve ikrardan rücû' bâtıldır. Yeminden kaçınmak ise ikrar mesabesindedir. Öteki haddlerde ise İmâm Şafiî yemîne başvurmayı kabul etmez. Çünkü o haddler; hem Allah'ın hakkıdır, hem de o haddlerde ikrardan dönmek sahihtir.
Hanefî mezhebinde bazı fakîhler yemine başvurmayı kabul ederken, bazıları kabul etmezler. Yemine başvurmayı kabul edenler, iftira suçunda kulların hukuku bulunduğunu nazar-ı i'tibâra alırlar. Fakat yemine başvurmayı kabul edenlerden kimisi yeminden imtina' halinde haddi öngörürken, kimileri de hadd yerine ta'zîri Öngörürler. Yemine başvurmayı kabul edenler ise, iftira haddînin Allah'ın hakkı

olduğunu ve Allah'ın hakkının çoğunlukta bulunduğu hususlarda yemin ve imtina' ile hüküm verilemeyeceğini ifâde ederler.
imâm Mâlik ve Hanbel; iftira suçunda yeminle isbâta cevaz vermezler. Onlara göre iftira eden veya edilenin, birinin diğerini yemine davet etmesi caiz değildir. Ahmed îbn Hanbel'in iftira suçunda yeminden imtina' halinde hüküm verilebileceğine dâir eski bir görüşü vardır. Fakat Hanbelî mezhebinin umûmî görüşü uyarınca, mal ve mal mesabesinde olan hususların dışında yeminden imtinâya binâen hüküm verilemez.

İftira Suçunun Cezası

İftiranın iki cezası vardır:
a- Birinci ve aslî ceza sopadır.
b- İkinci tebaî ceza; şehadetin kabul edilmemesidir.
Her iki cezanın aslı, Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sine dayanır. «İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun, ebediyyen onların şâhidliklerini kabul etmeyin. İşte onlar fâsıkların ta kendileridir. Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar, şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nûr, 4-5).
Sopa cezası: İftira suçunda sopa cezasının miktarı seksen değnektir. Sopanın yerine başka bir şey geçmez. Sayıyı azaltmak mümkün değildir. Devlet reisinin sopa cezasını affetme hakkı yoktur, iftira edilene gelince; bazılarına göre, affetme hakkı vardır, bazılarına göre yoktur.
Şahadetin İcâbul edilmemesi: İslâm hukukçuları arasında ittifakla kabul edilmektedir ki ;iftirâ eden kişinin, iftira haddi ile birlikte şâ-hidliği de kabul edilmez. Çünkü Yüce Allah, bu noktada şöyle buyurmaktadır: «Ve onların şâhidliğini ebediyyen kabul etmeyin.» (Nûr, 4).
Lâkin fakîhler, tevbe halinde şehadetin kabul olup olmayacağı konusunda ihtilaflıdırlar. Ebu Hanîfe'ye göre; tevbe de etse iftira edenin şâhidliği kabul edilmez. İmâm Şafiî, Mâlik ve Ahmed Îbn Hanbel'e göre; tevbe ederse iftira edenin şehâdeti kabul edilir. Fukahâ'nın bu konudaki ihtilâfının esâsı; Yüce Allah'ın şu hükmünün tef şirindeki farklı anlayıştır: «Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar.» (Nûr, 20) Buradaki istisnanın, zikrolunan en yakın konuya gittiğini söyleyenler, tevbenin fâsıklığı ortadan kaldıracağını ve şehâdetin kabul edileceğini belirtirler: «Ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir. Meğer ki bundan sonra tevbe edip ıslâh olalar.» (Nûr, 21) Onlara göre buradaki tevbe, en yakın olan fâ-sıklığa râci'dir. İstisnanın bir önceki cümleye râcî' olduğunu söyleyenlere göre; tevbe, hem fâsıklık durumunu kaldırır, hem de şehâdetin kabul edilmemesi halini. Ebu Hanîfe ve Mâlik'e göre; iftira eden kişinin şâhidliği, ancak hadd vurulmasıyla ortadan kalkar. İmâm Şafiî ve Han-bel'e göre; suçun aleyhinde sübûtu ile birlikte, müfterinin şehâdeti kabul edilmez. Yani hadd vurulmasa dahi iftira ettiği doğrulandığı sürece şehâdeti kabul edilmez.
Cezalar birden fazla olursa, ya hepsi iftira suçunun cezası olacak veya iftira ile birlikte hepsi başka suçların cezası olacaktır. Her iki halde suçlar aşağıdaki şekilde tedahül eder:

iftira suçunun tedahülü konusunda ihtilâf vardır. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre; iftira suçları, infaz vaktine kadar tedahül eder. Meselâ bir kimseye birden fazla iftira eden kişi, hepsi için bir hadd cezasına çarptırılır. O ana kadar işlediği fiiller, ister bir tek kişiye ister birçok kişiye karşı olsun farksızdır jster tek kelime ile iftira etmiş olsun ister birçok kelimelerle, ister bir gün ister değişik günlerde iftira etmiş olsun. Hadd vurulduktan sonra tekrar bir kişiye iftira ederse yeniden hadd vurulur. İmâm Mâlik ve Efcu Hanîfe; her ne kadar bu hususta ittifak etmişlerse de, cezâsmm infazı esnasında birine iftira eden kimsenin durumu konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. İmâm Mâlik'e göre; iftira, birinci suçun haddinin çoğunun infazından sonra işlenmişse, birinci hadd tamamlanmış olur ve ikinci iftira suçu için kâmil hadd gerekir. Şayet birinci suçun haddinin az bir kısmının infazından sonra, ikinci iftira suçu işlenmişse; yeni iftira suçu için yeni tir hadd gerekir ve birinci hadden kalan kısım ikinci haddin içerisine girer. Yahut ta bir ba^ka mânâ ile yeni iftira suçu için eski iftira suçundan dolayı vurulan hadd kadar kısım vurulur. Buradan anlaşılıyor ki; İmâm Mâlik, infazın başlamasından sonra haddin ekseriyeti infaz edilmişse tedahülü kabul etmezken; haddin az bir kısmı infaz edilmişse, geriye kalan kısmının ikinci hadde dâhil olacağını kabul etmektedir. Ebu Hanîfe'ye göre; hükmün infazı tamamlanmadığı sürece —geriye kalan hadd isterse bir sopa olsun - suçlar iç içedir, Meselâ iftira eden kişiye yetmiş dokuz scpa vurulsa, sonra bir kez daha iftira etse, ancak son fcir sofa vurulur, çünkü suçlar iç içe girmiştir.
İmâm Şafiî'ye gere; bir şahsa birden fazla iftira edilmesi halinde
iftira haddi vurulmazdan ence ise - suçlar iç içe girer ve hepsinin
yerine bir tek hadd vurulur. Bir topluluğa iftira edilirse, iftira her birlne teker teker yöneltilmiş olduğundan hepsi için -bir tek hadd îcâbe-der. Haddler ne kadar çok olursa olsun tedahül söz konus#olmaz. Eğer bir topluluğa bir tek sözle iftira edilmişse bu noktada iki görüş vardır. Önceki görüş sahipleri, bir tek haddin gerekeceğini ifâde ederler. Çünkü iftira kelimesi bir kelimedir, 'bu yüzden bir tek hadd gerekir. Sonraki görüş taraftarları ise, topluluktan her biri için bir hadd gerekeceğini ileri sürerler. Çünkü, teker teker iftira ile ferdlerin utanma ve ar duygusu iliştirilmiştir. Bu yüzden her biri için bir hadd îcâJbeder.- Şafiî mezhebinde amel edilen görüş budur. îftirâ ifâdesinde kullanılan kelime; iki kişiye müteveccih bir kelime ise, (bir adamın karısının bir erkekle birleştiğine dâir iftira edilmesi gibi) bazılarına göre; müfteriye iki hadd vurulur. Çünkü iki kişiye iftira etmiştir. Diğer bazılarına göre müfteriye bir tek hadd gerekir, çünkü bir tek zina atfı söz konusudur. İmâm Ahmed'e göre; bir kişi bir şahsa bir kaç kere iftira edecek olursa, her biri için hadd vurulmadığı sürece —ister bir tek zina isnadında bulunsun, ister birçok zina isnadında bulunsun— tek bir hadd vurulur. Bir topluluk, birkaç kelime ile iftiraya muhâtab olursa; her biri için ayrı bir hadd gerekir ve bu takdirde haddlerin tedahülü söz konusu olmaz, çünkü hadd insanların hakkıdır. Bir kişi bir adama; ey iki zânî-nin oğlu, derse o tek kelime ile her ikisine iftira etmiş olur. Söylediği kişilerin her ikisi de ölmüşse bu hak çocuklarına geçer ve ikisi için yalnız bir hadd îcâbeder. Bir kişi: Ey zânî oğlu zanî, derse; hem oğula hem de babaya iftira» etmiş olur. Muhatabın babası sağ ise her biri için ayrı ayrı hadd gerekir. «Ey anası zânî, kendisi zânî» denmesi hali de böyledir. Anne hayatta ise

her ikisi için de hadd vurulur. Eğer ölü ise bir tek hadd vurulur. Bir kişinin muhatabına; falanca ile zina ettin, demesi her ikisi için de —bir kelime ile— iftiiâ demektir.
imâm Mâlik'e göre; iftira suçunun haddi, içki haddi ile tedahül eder. Çünkü her ikisinin gereği de birdir, her ikisi için de seksen sopa îcabetanektedir. İki suçtan birisi için hadd vurulunca diğeri sakıt olur. Haddin infazı esnasında yalnız biri kasdedilmiş olsa da, suçlunun sonra içki içtiği veya iftira ettiği sabit olması halinde vurulan hadd kâfî gelir. öteki üç mezheb imâmı; iftira haddi ile içki haddinin tedahülü halin-de^ İmâm Mâlik'in görüşüne katılmazlar. Onlara göre; iftira haddi diğer haddlerle tedahül etmez, isterse kati vak'ası Allah'ın hukukunu ilgilendiren bir öldürme olsun —evli zânînin recmi gibi— isterse kulların hukukunu alâkadar eden bir öldürme olsun —kısas gibi— iftira haddi ölüm cezası ile birlikte ve ayrıca infaz olunur, ölüm cezası olduğu takdirde önce iftira haddi vurulur, sonra öldürülür. Çünkü iftira haddi insanların hakkıdır, insanların hakkında, —Ebu Hanîfe ve Hanbel'e göre— müsamaha gösterilmez. Hem iftira haddi utanma duygusunun defi için konmuştur, kısas yoluyla öldürme bu duyguyu ortadan kaldırmaz.
Cezanın infaz şekli: Bu hususta zina konusundaki sopa cezasının infaz şekliyle iftira suçunda özel olarak söz konusu edilen kısımlara bakınız.
Cezayı iskât eden haller:
a- Şâhidlerin şehâdetten rücû'u
b- iftira edilenin iftira edeni tasdiki
c- Yalnız Ebu Hanîfe'ye mahsûs olmak üzere iftira edilenin kendi şâhidlerini yalanlaması.
İmâm Malik'e göre; iftira edilen, şâhidleri dinlemezden önce yalanlarsa, şâhidlerin şehâdeti dinlenmez. Şâhidlerin şehâdetinden sonra yalanlarsa, o zaman sözüne iltifat edilmez.
d- Hükmün infazından önce şehâdet ehliyetinin butlanı. Bu şart da Ebu Hanîfe'ye mahsûstur. Çünkü ona göre genel kaide; hükmün infazı hükümden bir bölümdür.[15]

26 — Kötü kadınlar; kötü erkeklere, kötü erkekler de, kötü kadınlara yakışırlar, tyi kadınlar; iyi erkeklere, iyi erkekler de; iyi kadınlara yakışırlar. Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar. Ve onlar için; mağfiret, cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

Kötü Kadınlar ve Kötü Erkekler

İbn Abbâs der ki: Kötü sözler kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü sözlere lâyıkta*. İyi sözler iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi (temiz) sözlere yaraşırlar. Bu âyet-i kerîme, Hz. Âişe ve ifk ehli hakkında nazil olmuştur. Mücâhid, Atâ, Saîd îbn Cübeyr, Şa'bî, Hasan îbn Ebu Hasan el-Basrî, Habîb tbn Bbu Sabit ve Dahhâk'tan da bu açıklama rivayet edilmiştir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. İbn Cerîr bu açıklamanın tevcihini şöyle yapar: Çirkin söz elbette insanlardan kötülük ehline, iyi söz de insanlardan iyi, temiz olanlara yaraşır. Münafıkların Ha. Âişe'ye isnâd etmiş oldukları söze aslında kendileri daha lâyıktırlar. Hz. Âişe İse ma'sûmiyete ve temizliğe onlardan daha çok lâyıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar.» buyurmuştur.

Abdurrahmân İbn Zeyd ibn Eşlem de şöyle diyor: Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşırlar. Aynı şekilde iyi kadınlar iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktırlar. Aslında bu açıklama da, daha Önceki söze dönmektedir. Şöyle ki: Şayet Allah Teâlâ, Hz. Âişe'yi Allah Rasûlu (s.a.)nün hanımı kılmış-sa bu ancak onun temiz, iyi olmasındandır. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.), temiz insanların en temizidir. Şayet Hz. Âişe kötü olmuş, olsaydı, ne şer'an ve ne de takdîren Hz. Peygamber (s.a.)in eşi olmaya uygun düşmezdi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar.» Ifk ehlinin ve düşmanların söylediklerinden uzaktırlar. «Ve onlar için; (iik ehlinin söylemiş oldukları yalan sebebiyle) mağfiret, (Allah katında Naim cennetlerinde) cömertçe verilmiş bir rızık vardır.» buyurmuştur. Bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün hanımının cennet ehlinden olacağı va'dini içermektedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Müslim'in... Yahya îbn el-Cezzâr'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Üseyr îbn Câbir. Abdullah İbn Mes'ûd'a geldi ve; bugün Velîd îbn Ukbe'nin hoşuma giden bir sözünü işittim, dedi. Abdullah şöyle dedi: Mü'min bir kişinin kalbinde temiz olmayan bir kelime varsa bu, onun göğsünde dolanır, sarsılır, yerleşmez ve nihayet onu telâffuz ettiğinde yanında olan birisi işitir, onu düşürür ve kendisine mal eder. Günahkâr bir kişinin kalbinde temiz birselime varsa bu, onun göğsünde dolanıp durur, yerleşmez ve nihayet onu telâffuz eder de, yanında olan birisi işitip düşürür ve kendine mal eder. Sonra Abdullah; «Kötü kadınlar; kötü erkeklere, kötü erkekler de; kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar; iyi erkeklere, iyi erkekler de; iyi kadınlara yakışırlar.» âyetini okumuştur. Abdullah İbn Mes'ûd'un bu sözü İmâm Ahmed'in Müsned'inde merfû1 olarak ri-vayet etmiş olduğu şu hadîse benzemektedir. Hikmeti işitip de işittiğinin en kötüsünü nakledenin misâli; bir adam gibidir ki o, bir sürü sâ-hibine gelir ve; bana kesilebilecek bir koyun ver, der. Sürü sahibi: Git ve dilediğinin kulağını tut (ve al), der. Adam gidip sürünün köpeğinin kulağını yakalar. Başka bir hadîste de hikmet mü'minin yittiğidir. Onu nerede bulursa alır, buyrulmuştur.[16]

27 — Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin. Bu, sizin için daha hayırlıdır, olur ki iyice düşünürsünüz.
28 — Eğer orada kimseyi bulamazsanız; size izin verilinceye kadar içeri girmeyin. Şayet size; dönün, denilirse, dönün. Bu, sizin için daha temizdir. Ve Allah yaptıklarınızı bilir.
29 — içinde menfaatiniz bulunan ve oturulmayan boş evlere girmenizde bir vebal yoktur. Ve Allah açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.

Evlere Giriş Adabı

Bunlar şerl edeblerdir. Allah Teâlâ bunlarla inanan kullarını terbiye etmektedir. Bu, bir yere girme hususunda izin isteme âdabıdır. Allah Teâlâ inananlara, «vleri dışındaki evlere girmeden önce izin isteyip bu izin istemeden sonra bir de (o ev ahâlîsine) selâm vermdikçe girmemelerini emretmiştir. Kişinin {kendi evi

olmayan) bir yere girmek için üç kere izin istemesi gerekir. Şayet ona izin verilrse ne âlâ değilse geri döner. Nitekim sahîh bir hadîste şöyle anlatılıyor:
Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilir ki o şöyle anlatıyor: Ansar'ın meclislerinden birindeydim. Birden Ebu Musa çıkageldi. Korkmuş gibiydi, dedi ki: Üç defa Ömer'in yanına girmek için izin istedim, bana izin verilmediği için geri döndüm.' Ömer: Yanıma girmekten seni alakoyan nedir? diye sordu, ben de: Girmek için üç defa izin istedim, bana izin verilmedi, ben de döndüm. Allah Rasûlü (s.a.): Sizden birisi üç defa izin ister de izin verilmezse geri dönsün, buyurdu, dedim. Ömer: Allah'a yemîn ederim ki bu sözüne delîl getireceksin, dedi. İçinizde bunu Hz. Peygamber (s.a.)den duyan kimse yok mu?
Übeyy tbn Ka'b: Allah'a yemîn olsun ki seninle kavmin en küçüğü gidecek, dedi. Kavmin en küçüğü bendim. Kalkıp onunla gittim ve Ömer'e Hz. Peygamber (s.a.) in böyle söylemiş olduğunu haber verdim.
îmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'm... Enes'den —veya bir başkasından— rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd îbn Ubâde'nin yanına girmek için izin isteyip: Allah'ın selâmı ve rahmeti senin üzerine olsun, demişti. Sa'd: Allah'ın selâmı ve rahmeti senin de üzerine olsun, dediyse de, Hz. Peygamber (s.a.) İşitmeyip üç kere selâm verdi. Sa'd üç kere Allah Rasûlü (s.a.)nün selâmına karşılık verdi, fakat ona işittirmedi. Hz. Peygamber (s.a.) döndü, Sa'd da peşinden gitti ve: Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana feda olsun. Sen hangi selâmı vermesen, işte o kulağımdadır ve muhakkak ben senin selâmına cevab verdim ve fakat sana işittirmedim. İstedim ki senin selâm ve bereketinden çoğuna nail olayım, dedi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.)nü eve davetle ona üzüm kurusu takdim etti. Hz. Peygamber yeyip bitirdiği-zaman: Sizin yemeğinizi iyiler yesin, size melekler duâ etsin ve yanınızda oruçlular iftar etsin, diye duâ buyurdu. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Ebu Amr el-Ev-zâî kanalıyla... Kays tbn Sa'd îbn Übâde'den rivayetlerine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bizi evimizde ziyaret edip: Allah'ın selâmı ve rahmeti sizin üzerinize olsun, buyurdu- Sa'd, hafîf bir sesle selâmına cevab verdi. Ben: Allah Rasûlü (s.a.) ne izin vermeyecek misin? dedim. Bırak da bize çok selâm versin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın selâma .ve rahmeti üzerinize olsun, buyurdu. Sa'd hafîf bir sesle selâmına cevab verdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Allah'm selâm ve rahmeti sizin üzerinize olsun, buyurdu. Sonra da döndü. Sa'd peşine düşüp: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben senin selam vermeni istiyor ve bize selâmı çoğaltman için hafîf bir sesle selâm veriyordum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onunla beraber dönüp geldi. Sa'd, Allah Rasûlü (s.a.)ne yıkanacak su getirilmesini emretti ve Hz. Peygamber yıkandı, sonra ona zaferân —veya revs— ile boyanmış bir elbise verdi de, Allah Rasûlü (s.a.) onu sarındı. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) ellerini kaldırıp şöyle duâ buyurdu: Ey Allah'ım, salâtım ve rahmetini Sa'd îbn Ubâde aile-ai üzerine kıl. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yemek yedi, gitmek istediği zaman Sa'd, üzerine kadife örtülmüş bir merkeb getirtti. Allah Rasûlü (s.a.) bu merkebe bindi. Sa'd: Ey Kays, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber git, dedi. Kays der ki: Allah Rasûlü (s.a.): Merkebe bin, buyurdu. Ben kabul^ etmedim. O: Ya biner veya geri dönersin, buyurdu. Ben de geri döndüm. Bu hadîs, başka bir kanaldan; da rivayet edilmiş olup, ceyyid ve kuvvetli bir hadîstir. En doğrusunu Allah faâlir.

Bilinmelidir ki bir ev halkından girmek için izin isteyen kişinin, kapının karşısında yüzü kapıya dönük olarak durmaması, kapının sağında veya solunda durması gerekir. Zîrâ Etou Davud'un, Müemmel Îbn Fadl el-Harrânî kanalıyla... Abdullah İbn Büsr'den rivayet etmiş olduğu bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.), bir kavmin kapısına geldiği zaman kapının karşısında yüzü kapıya dönük olarak durmazdı. O; kapının sağ veya sol tarafında durur: Selâm size, selâm size, derdi. Bunun sebebi şudur:10 günlerde evlerin kapılarında örtüler yoktu. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Yine Ebu Davud'un Osman îbn Ebu Şeybe ve Ebu Bekr îbn Ebu Şeyibe kanalıyla... Hüzeyl'den rivayetine göre bir adam —Râvî Osman bunun Sa'd olduğunu söyler— gelip Hz. Peygamber (s.a.)in kapısında izin istemek üzere durdu. Kapının karşısına —Osman kapıya dönük olarak diyor— dikildi. Hz. Peygamber (s.a.): Şöyle dur, izin istemek ancak bakmaktandır (bakmamak için izin istenilir) , buyurdu. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet eder. Hadîsi Ebu Dâvûd onun hadîsinden rivayet etmektedir.
Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur: Bir kimse izinsiz olarak sana muttali' olsa (seni ev halinde görse) sen de ona bir taş atıp gözünü çıkarmış olsan sana herhangi bir günâh olmazdı. Bir topluluğun Şu'be kanalıyla... Câbir'den rivayetle tahrîc ettiklerine göre; o, şöyle anlatıyor: Babamın üzerinde olan bir borçtan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) e gelmiş ve kapısını çalmıştım. Kimdir o? diye sordu. Ben: Benim, dedim. Hoşlanmadığım belirtmek üzere: Benim, benim... 'buyurdu. Bu şekilde konuşmak (kendini bu şekilde tanıtmak) Allah Rasûlü (s.a.)nün hoşuna gitmemiştir. Zîrâ kişi, adını veya meşhur olduğu künyesini açtk-ça söylemedikçe bu sesin sahibi bilinmez. Değilse herkes kendisini:
Benim, diye tanıtabilir. Ancak bununla Ayette emredilen Ünsiyyet ve ev ahâlîsine ıkınmaktan ibaret olan İzin istemeden kasdedilen gaye ta-'hakkuk etmiş olmaz, îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, âyetteki seslenme anlamına elan fiilinin, izin .istemek anlamana olduğunu söyler. Bir çokları da böyle söylemiştir. îbn Cerîr'İn îbn Beşşar kanalıyla... «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bu (seslenip sahiplerine selâm vermeden anlamına gelen kırâeti) yazanın bir hatâsından İbarettir. Ayet: İzin İsteyip sahiplerine selâm vermeden... şeklinde olacaktır, tbn Abbâs'ın bu sözünü Hüşeym de Ebu Bişr Ca'fer Îbn îyâz'dan rivayet etmiştir. Bu haberi Muâz İbn Süleyman, Ca'fer îbn- îyâz'dan, o Saîd'den, o dâ îbn Abbâs'tan yukardakine benzer şekilde rivayet eder. Onda şu fazlalık vardır: îbn Abbâs âyeti: izin isteyip sahiplerine selâm vermeden... şeklinde okurdu. îbn Abbâs, âyeti Übeyy îbn Kâ'b (r.a.)ın kırâeti üzere okurdu. Bunun îbn Abbâs'tan rivayeti gerçekten garîbdir. Hüşeym der ki: Bize Müğîre'nin ibrahim'den rivayetine göre; o, şöyle demiş : (Bu âyet) îbn Mes'ûd'un mushafmda : Sahiplerine selâm verip izin istemeden girmeyin, şeklindedir. Bu, îbn Abbâs'tan da rivayet edilmekte olup, îbn Cerir bu kırâeti tercih etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ravh'ın... Kelede İbn Hanbel'den rivayetine gâre; Safvan ibn Ümeyye, Hz. Peygamber (s.a.) vadinin en yüksek yerinde iken (Mekke'nin fethinde) ona süt, altı aylık bir geyik yavrusu ve küçük hıyarlar göndermişti. Râvî

şöyle anlatıyor: Selâm verip izin istemeksizin yanına girdim. Hz. Peygamber (s.a.) : Dön ve selâm size, gireyim mi? de, buyurdu. Bu Savfân'ın müslüman olmasından sonradır. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî; î-bn Güreye kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî: Hasendir, garîbdir, sâdece onun (tbn Cüreyc'in) hadîsinden bilmekteyiz, der. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Bekr îbn Şeybe'nin... Rebaî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Âmir oğullarından birisi gelip Allah Rasûlü (s.a.) evinde iken onun yanına girmek için izin isteyip: Gireyim mi? demişti. Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçisine: Şunun yanına çık ve ona izin istemeyi öğret. Ona söyle: Selâm size, gireyim mi? desin, buyurdu. Adam bunu işip: Selâm size, gireyim mi? dedi de, Hz. Peygamber (s.a.) ona izin verdi ve o da girdi. Hüseyin'in Mansûr kanalıyla... Amr İbn Saîd es-Sekafî'den rivayetine göre bir adam Hz, Peygamber (s.a.)in yanma girmek için izin isteyip: Gireyim mi —veya girelim mi? demiştir— dedi. Hz. Peygamber (s.a.), adı Ravda olan bir cariyesine: Kalk şuna git, ona öğret, onun izin istemesi güzel değil. Ona : Selâm size, gireyim mi? demesini söyle, buyurdu. Adam bunu işitip söyledi de, Allah Rasûlü: Gir, buyurdu. Tİrmizî'nin Fadl îbn Sabah kanalıyla... Câbir îbn Abdullah'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Sözden önce selâm, buyurmuştur. Tirmizî hadîsin isnadında bulunan Anbese'nin hadîsinin zayıf, Muhammed îbn Zâ-zân'm hadîsinin ise münker olduğunu söyler.
Hüşeym'in Muğîre'den. rivayetinde Mücâhid şöyle anlatıyor: İbn Ömer sıcaktan bunalmış halde bir ihtiyâcından ötürü Kureyş'den bir kadının çadırına gelmişti. Selâm size, gireyim mi? dedi. Kadın: Selâmetle gir, dedi. tbn Ömer tekrar izin istedi, kadın aynı sözü tekrarladı. Bu sırada tbn Ömer, sıra ile ayaklarına (ayaklarından birine) dayanarak duruyordu. «Gir, de» dedi de, kadın; gir, dedi ve o da girdi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Ümmü îyâs'dan rivaye-tine göre; o, şöyle anlatmış: Hz. Âişe'nin yanına girmek için izin isteyen dört kadın içindeydim. Ben: Girelim mi? dedim. O : Hayır, arkadaşınıza söyleyin izin istesin, dedi. Kadın: Selâm size, girelim mi? dedi. Hz. Âişe önce: Giriniz, deyip sonra: «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere .sahipleriyle alışkanlık kurup selâm veremeden girmeyin.» dedi. Hüseyin'in Eş'as İbn Sivâr kanalıyla... ibn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiş: Anneleriniz ve kız kardeşlerinizin yanına girmek için izin istemeniz gerekir. Adiyy İbn Sâbiften rivayetle Eş'as şöyle diyor : Ansâr'dan bir kadın: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben evimde ne babamın, ne bir çocuğun ne de herhangi bir kimsenin görmesini istemediğim halde oluyorum. Benim yanıma devamlı olarak ben bu halde iken ailemden herhangi bir erkek giriyor, demişti. Bunun üzerine «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti nazil oldu. İbn Cüreyc'in Atâ İbn Ebu Re-bâh'tan, onun da İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre; o, şöyle demiş : Üç âyet vardır ki insanlar onu inkâr etmiştir. Allah Teâlâ: «Şüphesiz Allah katında en şerefliniz en müttâkî olamnızdır.» buyurdu. Onlar: Onların Allah katında en şerefli olanı evi en büyük olanıdır, diyorlar. İzinlerin hepsini insanlar inkâr etmiştir. Ben: Benimle birlikte bir evde olan, evimde (kucağımda) ki yetim kız kardeşlerimin yanına gir-mek için izin mi isteyeceğim? dedim. Evet, buyurdu. Benim için ruhsat vermesi için sözümü tekrarladım, kabul buyurmadı ve: Onları çıplak olarak germeyi sever misin (onları çıplak olarak görmek ister misin)? buyurdu. Ben; hayır, dedim. O

halde izin iste, buyurdu. Benim tekrar müracaatımda,: Allah'a itaat etmeyi seviyor musun? buyurdu. Ben; evet, deyince de: O halde (yanlarına girmek için) izin iste, buyurdu. İbn Cüreyc der ki: Bana İbn Tâvûs, babasının şöyle dediğini nakletti: Çıplak halini görmekten en çok hoşlanmadığım kadınlar, nikâhı bana haram olan kadınlardır. Ve o, bu konuda çok sert ve muhafazakâr davranırdı.
İbn Cüreyc'in Zührî'den, onun Hüzeyl tbn Şurahbil el-Evedî el-A'ma'dan rivayetine göre; o, ibn Mes'ûd'u şöyle derken işitmiş: Annelerinizin yanına girmek için izin istemeniz gerekir (annelerinizin yanına girmek için izin isteyiniz). İbn Cüreye der ki: Atâ'ya: Kişi, karısının yanına girmek için izin ister mi? diye sordum, hayır dedi. Bu, izin istemenin vâeib olmadığına hamledilmelidir. Yoksa evlâ olan; kadının, kocasının kendisini görmesini istemediği bir durumda olması ihtimâline binâen gireceğini ona bildirmesi ve ansızın girmemesidir.
Kbu Ca'fer îbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... Zeyneb (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiş: Abdullah bir ihtiyâcını gidermekten dönüp kapıya ulaştığında, bizim yanımıza girip hoşlanmayacağı bir durumumuzda görmekten hoşlanmadığı için öksürür veya tükürürdü. Bu haberin isnadı sahihtir, tbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Sinan el-Vâsıtî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abdullah ibn Mes'ûd eve girdiği zaman seslenir, konuşur ve sesini yükseltirdi. Mücâhid seslenmeyi; öksürme ve tükürme ile tefsir etmiştir. İmâm Ahmed ibn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Kişinin, evine girdiği zaman öksürmesi veya nalinlerini hareket ettirmesi müstehabdır. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edilen sahîh bir habere göre; o, kişinin geceleyin ailesinin yanına ansızın (habersiz olarak) girmesini yasaklamıştır. Diğer bir rivayette şu fazlalık vardır: Eksiklerini görmek ve hatâlarını araştırmak maksadıyla geceleyin girmesini yasaklamıştır. Diğer bir hadîs-te »belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye gündüzün geldiğinde devesini şehrin ortasına ıhtırır ve: Bekleyin, akşamleyin —yani gündüzün sonunda— girelim ki bir zamandan beri kocasından ayn kalmış olan kadın hazırlansın, saçı başı dağınık olan da taransın, buyururdu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Eyyûb'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor; Ey Allah'ın elçisi, şu selâm (ı anlıyoruz), seslenmek de nedir? dedim. Şöyle buyurdu,: Kişi teşbihle, tekbîr getirmekle ve hamd etmekle konuşur, öksürür ki ev halkına (geldiğini) bildirir. Bu, garîb bir hadîstir.
Katâde, «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere... selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında der ki: Bu, izin istemedir. İzin istemenin üç kere olduğu söylenirdi: Üç defa izin istediği halde kendisine izin verilmeyen kimse dönsün. Bunlardan birincisi (ev halkının) işitmesi içindir. İkincisi onların sakınma hallerini, durumlarını almaları içindir. Üçüncüsüne gelince; dilerlerse izin verirler, dilerlerse geri çevirirler. Seni kapılarından geri çeviren bir kavmin kapısında bekleyip durma. Şüphesiz İnsanların ihtiyaçları, işleri ve meşguliyetleri vardır. Allah Teâlâ elbette özüre en lâyık olandır, (özürleri en çok kabul edendir).
Mukâtil İbn Hayyân, «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» âyeti hakkında der ki: Câhiliye devrinde kişi arkadaşına rastladığı zaman ona selâm vermez ve: İyi sabahlar, iyi akşamlar, derdi. Bu, kendi aralarındaki selâm idi. Onlardan birisi bir arkadaşına

gittiği zaman izin istemez ve ansızın girip: Ben girdim, derdi. Bu, kişiye ağır gelirdi. Zîrâ belki de o, ailesiyle beraber olurdu. İşte Allah Teâlâ bütün bunları bir örtü, bir iffet içinde değiştirmiş ve her türlü pislik ve kirden tertemiz kılmıştır. Şöyle buyurdu:, «Ey îmân edenler; evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin.» Mukâtil'in bu söylediği elbette güzeldir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bu sizin için (girmek için izin isteme, hem izin isteyen ve hem de ev halkı için daha iyi) daha hayırlıdır, olur ki iyice düşünürsünüz.)) buyurmuştur.
«Eğer orada kimseyi bulamazsanız; size izin verilinceye kadar içeri girmeyin.» Zîrâ bunda (izin verilmeden içeri girmede) bir başkasının mülkünde izinsiz tasarruf vardır. Dilerse izin verir, dilerse izin vermez. «Şayet size; dönün, denilirse, dönün. Bu, sizin için daha temizdir.» Gerek izinden önce ve gerekse sonra kapıdan sizi çevirdiklerinde dönün. Dönmeniz sizin için daha temizdir. «Ve Allah yaptıklarınızı bilir.» Ka-tâde'nin rivayetine göre; muhacirlerden birisi şöyle diyor: Bütün öm-rümce şu âyetin hükmünü yerine getirmek için uğraştım, fakat bir fırsat doğmadı. İstedim ki kardeşlerimden birinin yanına girmek için izin isteyeyim, bana dön desin ve ben de Allah Teâlâ'nm: «Şayet size; dönün, denilirse dönün. Bu sizin için daha temizdir ve Allah yaptıklarınızı bilir.» sözünden hoşnûd olarak döneyim. Saîd İbn Cübeyr: «Şayet size; dönün, denilirse dönün.» âyeti hakkında: İnsanların kapüarinda durmayınız, demiştir.
Allah Teâlâ'nın: «İçinde menfaatiniz bulunan ve oturulmayan boş evlere girmenizde bir vebal yoktur. Ve Allah açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.» âyeti bundan bir öncekinden daha özeldir. Zîrâ bu âyet, içinde kimse olmayan ve içinde kendi eşyasının bulunduğu evlere izinsiz olarak girmenin caiz olduğu, hükmünü getirmektedir. Müsâiir için hazırlanan ev böyledir. İlk keresinde kendisine izin verilmişse bu yeterlidir. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İbn Abbâs şöyle diyor: Önce: Evlerinizden başka evlere girmeyin, buyuruidu. Sonra bu nesh edilip istisna edildi de, Allah Teâlâ: «İçinde menfaatiniz bulunan ve oturul-mayan boş evlere girmenizde bir vebal yoktur.» buyurdu, tkrime ve Hasan el-Basrî'den de böyle rivayet edilmiştir. Başkaları ise: Hanlar, yolcular için tahsis edlen evler, Mekke evleri ve başkaları gibi tüccarlara âit evlerdir, demişlerdir ki tbn Cerîr bu görüşü tercih ediyor. İbn Cerîr bunu bir cemaattan nakletmektedir. Bunlardan birincisi (İbn Ab-bâs'in göüşü), daha kuvvetli olanıdır. En doğrusunu Allah bilir. Zeyd îbn Eslem'den rivayetle Mâlik de bunların, kıl (dan dokunmuş çadır) evler olduğunu söyler.[17]

30 — Mü'min erkeklere söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, kendileri için daha temizdir. Allah, yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.

Allah TeâJâ inanan kullarına, gözlerini haramdan sakınmalarını, ancak kendisine bakmayı mübâh kıldıklarına bakmalarını, gözlerini mahrem yerlerden sakınmalarını emrediyor. Şayet kasıdsız olarak göz tesadüfen bir harama ilişirse, hemen gözünü ondan çevirmelidir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Yûnus İbn Ubeyd kanalıyla... Cerîr ibn Abdullah el-Becelî (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir:

Hz. Peygamber (s.a.)e bir kasıt olmadan ansızın bakmayı sordum. Bana gözümü çevirmemi emretti. Bu hadîsi îmâm Ahnıed de Hüşeym'-den, o ise Yûnus îbn Ubeyd'den rivayet eder. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de hadîsi Yûnus İbn Ubeyd'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahih olduğunu söyler. Bazılarının rivayetinde ise Allah Rasûlü; Gözünü yere indir, yere bak, buyurmuştur. Gözü çevirmek ifadesi ise daha geneldir: Yere doğru bakma, gözlerini yere çevirme olabileceği gibi başka bir yöne de olabilir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Davud'un îsmâîl İbn Musa el-Fezârî kanalıyla..(löbu Büreyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur : Ey Ali, bakmanın peşinden ikinci bir bakmayı ekleme. Birinci bakış senin içindir ama sonuncusu senin lehine değildir. Tirmizî, hadîsi Şerîk kanalıyla rivayet etmiş ve: Garîbdir, sâdece onun rivâyetiyle bilmekteyiz, demiştir. Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen sahîh bir hadîste Allah Rasûlü Müsned'inde ve Sünen'lerdeki bir hadîste şöyle buyrulrnaktadır: Eşin ve cariyen dışında mahrem yerini koru,. Bu, kendileri için; kalbleri ve dinleri için daha temizdir. Nitekim şöyle denilmiştir: Kim, gözünü korursa; Allah Teâlâ ona basiretinden bir nûr bahşeder. Diğer bir rivayette ise; kalbinde bir nûr bahşeder, denilmiştir. İmâm Ahmed'in At-tab kanalıyla... Kbu Ümâme (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde o, söyle buyurmuştur: İlk keresinde güzelliklerine bakan, sonra gözünü sakınan hiç bir mümin yoktur ki Allah Teâlâ, bunun peşinden ona tadını bulacağı bir ibâdet bahşetmiş olmasın. Bu hadis ibn Ömer, Huzeyfe ve Hz. Âişe'den de merfû' olarak rivayet edilmiştir. Ancak isnadında zayıflık vardır. Şu kadar var ki teşvik için olduğundan bu ve benzerlerinde müsamahalı davranılmaktadır. Taberânî'nin Ubeydullah Ibn Zahr kanalıyla... Ebu Ümâme'den merfû1 olarak rivayetinde şöyle buyrulmaktadır: Sia mutlaka gözleriniz haramdan sakınacaksınız —veya yüzlerinizi (gözlerinizi) yere eğeceksiniz— Yine Taberânî'nin, Ahmed îbn Züheyr et-Tüsterî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a)dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşfaır: Şüphesiz ki nazar tblîs'in zehirli oklarından bir oktur. (Allah Teâlâ buyurur ki:) Kim bunu Benim korkumla bırakırsa, onu kalbinde tatlılığını bulacağı bir îmânla değiştiririm. Allah Teâlâ'nın: «Allah yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.» kavli şu âyeti gibidir: «O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» (Ğâfir, 19). Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayet edilen sahih bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır:
Âdemoğlu üzerine zinadan payı yazılmıştır. Muhakkak ona ulaşacaktır. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası işitmek (kulak vermek), dilin zinası konuşmak, ellerin zinası tutmak, ayakların zinası (harama) gitmektir. Kalb temenni eder ve arzular. Kişinin mahrem yeri de, ya bunu doğrular veya yalanlar. Buhârî hadîsi muallak olarak rivayet etmiştir. Müslim ise diğer bir kanaldan olmak üzere yukarda-kine benzer şekilde müsned olarak rivayet ediyor. Seleften bir çokları şöyle diyor: Onlar, kişinin tüysüz (parlak) gençlere gözlerini dikerek bakmasını yasaklardı. Sûfî imamlardan bir çoğu daha da katı davranmış, ilim ehlinden bir grup ise bunda fitneye düşme olduğu için haram saymıştır. Diğer bazıları da bu konuda gerçekten çok katı davranmışlardır. İbn Ebu Dünya'nın Ebu Saîd el-Medenî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın haramlarından sakınan, Allah yolunda uykusuz kalan ve

Allah korkusundan sinek başı misâli azıcık da olsa göz yaşı döken gözler dışında her göz kıyamet günü ağlayacaktır.[18]

31 — Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Kendiliğinden görünen kısmı müstesna, üstlerini açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üstüne salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları veya kocalarının babaları veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kızkardeşlerinin oğulları veya kadınları veya cariyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçileri, yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zînetlerinin bilinmesi için de ayaklarını vurmasınlar. Ey mü'minler; hepiniz Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz.

Irzlarınızı Koruyun

Bu, Allah Teâlâ'nın inanan kadınlara bir emri, inanan kulları olan kocaları için onları bir kıskanma, câhiliye devri kadınlarının sıfatlarından ve müşrik kadınların yaptıklarından onlan ayırmasıdır. Mukâtil tbn Hayyân, bu âyetin nüzul sebebi hakkında şunları anlatıyor: Bize ulaştığına göre; —en doğrusunu Allah bilir— Câbir tbn Abdullah el-An-sârî şöyle anlatıyor: Esma Bint Mürşide, Harise oğullan kabilesindeki yerinde idi. Üzerlerinde izârları (alt kısımlarım örten örtüleri) olmaksızın kadınlar onun yanına girmeye başladılar. Ayaklarındaki halhal-ları, göğüsleri ve zülüfleri görünüyordu. Esma: Ne kadar çirkin, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarım korusunlar...» âyetini indirdi.
Allah Teâlâ: «Mü'min kadınlara da söyle: (Eşleri dışında Allah'ın bakmayı kendilerine) haram (kıldıklarına bakmak) dan gözlerini sakınsınlar.» buyurur. Bu sebeple âlimlerden bir çoğu, kadının yabancılara şehvetle olsun veya olmasın bakmasının caiz olmadığı görüşündedirler.
Bunlardan bir çoğu, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Zühri kanalıyla... ümmü Seleme'den rivayet etmiş oldukları şu hadîsi delil getirirler: Ümmü Seleme ve Meymûne Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında imişler. Ümmü Seleme şöyle anlatıyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında iken İbn Ümmü Mektûm gelip Hz. Peygamberin yanına girdi. Bu, biz örtünme ile emrolunduktan sonraydı. Allah Rasûlü (s.a.): Ondan örtünün, bu-yurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, o kör değil mi? Bizi görmüyor ve tanımıyor, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Siz ikiniz de kör müsünüz? Siz onu görmüyor musunuz? buyurdu. Tirmizî, hadîsin hasen ve sahih olduğunu söyler. Âlimlerden diğerleri ise, kadınların şehvetsiz olması şartıyla yabancılara bakmalarının caiz oldukları görüşündedirler. Nitekim sa-hîh bir hadîste vârid olduğu üzere:
Hz. Âişe'den nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: Ben, mescidde oynayan habeşlilere bakıyorken bir de gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) beni ridâsı ile örtüp gizliyor. Tâ ki ben usanıp bakmaktan vazgeçinceye kadar. Oyuna çok arzulu küçük yaşta bir kız çocuğunun durumunu bir gez önüne getirin (işte benim durumum öyleydi.)

«Irzlarını korusunlar." âyeti hakkında Saîd îbn Cübeyr : Mahrem yerlerini fuhşiyâttan korusunlar, der. Katâde ve Süfyân: Kendilerine helâl olmayan şeylerden korusunlar, derken; Mukâtil bu korumanın, zinadan koruma olduğunu söyler. Ebu'l-Âliye ise şöyle diyor: Kur'an'da mahrem yerleri korumanın zikrediküği her âyet, zinadan korunma hakkında nazil olmuştur. Sâdece «Irzlarını korusunlar. Mahrem yerlerini bir başkasının görmemesi için muhafaza etsinler.» âyeti müstesnadır.
veLgtetemn»! mümkün olmayan kısmı
müstesna süslerini açmasınlar... başkalarına göstermeslnler.» îbn Mes'-ûd burada görünen kısmın, ridâ ve elbise olduğunu söyler. Yani bunlar Arap kadınlarının giymeyi âdet edindikleri elbiseleri üstüne giydikleri örtüler ile elbiselerinin altlarından görünen kısımdır. İşte bunların görünmesinden ötürü kadına herhangi bir günâh yoktur. Çünkü bunların gizlenmesi mümkün değildir. Kadınların elbiselerinden gizlenmesi mümkün olmayan ve izârlarından görünen kısımları da bunun benzeridir. Hasan, îbn Şîrîn, Ebu'l-Cevzâ, îbrâhim en-Nehâî ve başkaları İbn Mes'ûd'un kavli ile fetva vermişlerdir.
A'meş'in Saîd ibn Cübeyr'den, onun da îbn. Abbâs'tan rivayetine göre; o, kendiliğinden görünen kısmın; kadının yüzü, iki eli ve yüzüğü a _ olduğunu söyler. Bu görüş tbn Ömer, Ata, Ikrime. Saîd İbn Cübeyr, ' Ebu Şa'sâ, Dahhâk, îbrâhîm en-Nehai ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Bunun, «kadınların göstermekten men'edildikleri zînet»in bir açıklaması olması muhtemeldir. Ebu îshâk es-Sübey'î'nin Ebu'l-Ahvas'-tan, onun da Abdullah îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, «Süslerini göstermesinler.» âyetinde bunların küpe, pazubent. halhal ve gerdanlık olduğunu söyler. Yine bu isnâd ile Abdullah'dan gelen rivayetlerden birinde o, şöyle demiştir: Zînet ikidir: Bunlardan birisini sâdece koca görür ki bu, yüzük ve bileziktir. İkincisi ise yabancıların da gördüğü zînet olup, bu da elbiselerin dış kısmıdır. Zührî der ki: Allah Teâlâ'nın (nikâhı) kendisine helâl olmayanlardan isimlerini saydıklarına bilezikleri, başörtüleri ve küpelerini açılmaksızm gösterebilir. İnsanların geneline ise sâdece yüzükleri görünebilir. Mâlik'in Zührî'den rivayetine göre; kendiliğinden görünen zînetleri, yüzük ve halhaldir. Muhtemeldir ki İbn Abbâs ile ona tâ&i olanlar, zînetlerin kendiliğinden görünen kısmını; yüz ve ellerle tefsir etmek istemişlerdir. Cumhûr'a göre meşhur olan tefsir de budur. Ebu Davud'un Sünen'inde rivayet etmekte olduğu şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir: Ebu Dâvûd der ki: Bize Ya'kûb İbn Kâ'b el-Antâkî ve Müemmel İbn Fadl el-Harrânî'nin... Hz. Aişe (r.a.)den rivayetlerine göre Ebubekir'in kızı Esma, üzerinde ince bir elbise ile Hz. Peygamber (s.a.)in yanına girmiş. Hz. Peygamber ondan yüzünü çevirip: Ey Esma, kadın bulûğa erdiği zaman ondan sâdece şurasının —Hz. Peygamber yüzü ve ellerine işaret buyurdu— görül-mesi uygundur, buyurdu. Ebu Dâvûd ve Ebu Hatim er-Râzî hadîsin mürsel olduğunu söylemektedirler. Zîrâ Hâlid îbn Düreyk, Hz. Âişe'den hadîs işitmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.
«Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyetinde, kadınlar için yapılan ve uçları geniş olan başörtüleri kasdedilmektedir. Bunlar câhiliye devri kadınlannin âdet ve görünüşlerine muhalefet etsinler diye göğüs ve gerdanlarını örtmek üzere kadınların göğüsleri üzerine konulur. Câhiliye devri kadınları böyle yapmazlardı. Aksine kadın, erkekler arasında göğsü açık olarak dolaşır, göğsünü herhangi bir

şeyle örtmezdi. Bazan olurdu ki boynunu, saç örgülerini ve kulaklanndaki küpeleri de açıkta bırakırdı. Allah Teâlâ mü'min kadınlara,, gerek görünüşleri ile ve gerekse halleriyle örtünüp gizlenmelerini emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'mlnlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtü alsınlar. Bu, onların tanınması ve incitilmemeleri için daha doğrudur.» (Ahzâb, 59) buyru-lurken, burada da: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» bu-yurmuştur. (...)
Saîd İbn Cübeyr, âyetin bu kısmım şöyle açıklıyor: Başörtülerini göğüs ve gerdanları üzerine örtüp bağlasınlar ki herhangi bir kısmı görünmesin. Buhârî der ki: Bize Ahnıed İbn Şebîb'in... Hz, Âişe (r.a.)den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah, ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah Teâlâ: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyetini indirdiğinde, onlar dışa giyilen elbiselerini yardılar (böldüler) ve bunlarla başlarını örttüler. Yine Buhârî'nin Ebu Nuaym kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetinde o şöyle dermiş: «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» âyeti nazil olduğunda, onlar peştamallarım alıp yan-larından yardılar ve bunlarla başlarım örttüler, ibn Efbu Hatim der ki: Bize babamın... Safiyye Bint Şeybe'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Âişe'nin yanında iken Kureyş'in kadınlarını ve üstünlüklerini an-maştık. Âişe (r.a.) şöyle dedi: Şüphesiz Kureyş kadınlarının üstünlüğü vardır. Allah'a yemîn ederim ki ben, Allah'ın kitabını tasdîkde ve indirilenlere îmânda ansâr kadınlarından daha üstününü ve daha güçlüsünü görmedim. ^Ür sûresinde «Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.» ayeti nazil oldu. Erkekleri evlerine dönüp Allah Teâlâ'nın kendi-lerine kadınlar hakkında indirmiş olduğunu onlara okudular. Herkes bu âyeti karısına, kızına, kız kardeşine ve akrabasına okudu. Onlardan hiç bir kadın kalmayıp, nakışlı, resimli elbiselerine yöneldiler ve bunlarla başlarından aşağı örtündüler ki Allah Teâlâ'nın kitabından indirmiş olduğuna îmân etmiş ve onu doğrulamış olsunlar. Sabahleyin namazda Allah Rasûlü (s.a.)nün arkasında baştan aşağı örtülü olarak durdular. Sanki başları üzerinde kargalar vardı. Hadîsi bir başka kanaldan olmak üzere Ebu Dâvûd aynca Safiyye Bint Şeybe'den de rivayet ediyor, tbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... Hz. Âişe'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah Teâlâ «Başörtülerini", yakalannın üstüne salsınlar.» âyetini indirdiğinde onlar, dışa giyilen elbiselerinin en sık dokulu olanlarını ortalarından yardılar ve taunlarla başlarını örttüler. Hz. Âişe'nin bu sözünü Etou Dâ-vûd, îbn Vehb kanalıyla rivayet etmiştir.
«Süslerini; kocaları veya babalan, kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğullan dışında başkalanna gö&-termesinler...» Bütün bunlar kadının mahremleri (nikâhının haram olduğu kimseler) olup aşın gitmeden ve süslenmeden, kadının zînetlerini onlara göstermesi caizdir. îbn Münzîr der ki: Bize Mûsâ îbn Harun'un... Şa'bî ve Ikrime'den sonuna kadar olmak üzere «Zînetlerini kocaları veya babalan veya kocalarının babalarından başkalanna göstermesin-ler...» âyeti hakkında rivayetine göre o söyle demiştir: Burada amca ye dayısı zikredjlmemişıtir.
Kadın amca ve dayının yanında başörtüsünü çıkarmaz. Kocaya gelince; bütün bunlar (bu yasaklamalar) onun içindir ve kadın bir başkasının huzurunda olmadığı şekilde onun için süslenip giyinir,.

(Jkyette istisna edilenler içinde «Onların kadınlan» da zikredilmektedir ki kadın, zînetini müslüman kadınlara gösterebilir. Ancak erkeklerine niteleyip anlatmasınlar diye zimmet ehli kadınlarına göstermez. Her ne kadar bir kadının, gördüğü başka bir kadını kocasına anlatması bütün kadınlar hakkında yasak ise de bu yasak zimmet ehli kadınlan hakkında daha şiddetlidir. Zîrâ onları bundan alıkoyacak hiç »bir engel yoktur. Müslüman kadın ise bunun haram olduğunu bilir ve kendisini bundan alıkor. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadın, kadına çıplak olarak görünmesin ki o da kocasına sanki kocası (nitelemekte olduğu kadına) bakarmış gibi anlatmasın. Hadîsi Buhar! ve Müslim Sahihlerinde tbn Mes'ûd'dan rivayetle tahrîc ederler?)
Saîd îbn Mansûr Sünen'inde der ki: Bize Ismâîl îbn Ayyaş'in... Haris îbn Kays'dan rivayetine göre;(mü'minlerin emîri Ömer Îbn Hat-tâb, Ebu Ubeyde'ye şöyie bir mektup yazmış: Besmele, hamdele ve sala-vattan sonra,; bana ulaştığına göre senin taraflarında müslüman kadınlardan bir kısmı müşriklerin kadınlan ile beraber hamamlara giriyormuş. Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadın için, onun gö-rünmemesi gereken yerine kendi dininden olanlar müstesna kimsenin bakması helâl değildir. Mücâhid, âyette zikredilen «onlann kadınlan» hakkında şöyle der: Onlann müslüman olan kadınlarıdır. Değilse onların kadınlarından müşrik olanlan değil. Müslüman bir kadının müşrik bir kadının önünde açılmak hakkı yoktur. Abd'm tefsirinde, Kelbî kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «onlann kadınları» hakkında şöyle demiştir: Bunlar müslüman kadınlardır. O, yahûdî ve hıns-tiyan bir kadına zînetlerini göstermez (gösterilmemeleri emrolunan zînetleri) gerdan, küpe, örme gerdanlık İle ancak mahrem olan birinin görmesi helâl olan yerleri ve zînetleridir^Said'in Cerîr kanalıyla.:. Mü-câhid'den rivayetinde o, şöyle diyor: Müslüman bir kadın müşrik bir kadının yanında başörtüsünü çıkarmaz. Zîrâ Allah Teâlâ: «Onların kadınları...» buyurmuştur ki bunlar (müşrik kadınlar) onların, kadınlarından de£ildir(Mekhûl ve Ubade tbn Nüseyy'den rivayete göre onlar» hıristiyân, yahûdi ve mecûsî kadınların müslüman kadınları öpmesini hoş_görmezlermi|x tbn Ebu Hatim'in Ali îbn Hüseyn kanalıyla... fbn Atâ'dan, önurTda babasından rivayet ettiği: Hz. Peygamber (s.a.)in ashabı Beyt-i Makdis'e geldiklerinde, onların kadınlarının ebeleri ya-hûdî ve hıristiyan kadınlardı. Hadîs'i sahîh bile olsa zaruret haline veya onları çalıştırma kabilinden olmasına hamledümelidir. Sonra ortada mahrem yerlerinin açılması diye bir şey de zâten yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
«Veya cariyeleri...» âyeti hakkında Ibn Cüreyc der ki: Yani müşriklerin kadınlarından. Her ne kadar müşrik bile olsa kadının zînetini onlara göstermesi caizdir. Zîrâ bunlar kendilerinin cariyeleridir. Saîd Müseyyeb de aynı görüştedir. Çoğunluk ise şöyle diyor: Bilakis kadının zînetini erkek olsun kadın olsun kölesine göstermesi caizdir. Bunlar, Ebu Davud'un rivayet etmiş olduğu şu hadîsi delil getiriyorlar: Mu-hanımed Ibn îsâ kanalıyla.., Enes (r.a.)den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Fâtıma'ya, kendisine hediye etmiş olduğu bir köle getirmişti. Fâtıma'nın üzerinde bir elbise vardı. Ancak bununla başını örttüğü zaman ayaklarına; ayaklarım Örttüğü zaman da başına yetişmiyordu. Hz. Peygamber (s.a.) Fâtıma'nın durumunu (örtünmeye çalıştığını) gördüğünde: Bir beis yok; (gelen) senin baban ve kölendir, buyurdu. Hafız îbn Asâkir'in Tarihi'nde

Muâviye'nin kölesi Hudeyc el-Hasiyy'İn hal tercemesinde zikrettiğine göre, Abdullah îbn Mes'ade el-Fezârî simsiyah bir zenci imiş. Hz. Peygamber (s.a.) onu kızı Fâtıma'ya hediye etmiş, de Hz. Fâtıma onu terbiye edip yetiştirmiş, sonra azâd etmiş. Daha sonra bu köle Sıffîn günlerinde bütünüyle Hz, Muaviye ile beraber olmuştur ki Hz. Ali tbn Elbu Tâlib'e karşı olanların en şiddetlilerinden imiş. imâm Ahmed'in Süfyân îbn Uyeyne kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinin mükâteb bir kölesi olur ve o kölenin de borcunu ödeyecek varlığı olursa ondan örtünsün. Hadîsi Ebu Dâvûd, Müsedded'den o da Süfyân'dan rivayet etmiştir.
«Veya erkekliği kalmamış hizmetçileri...» âyetinde onların (kadınların) dengi olmayan, bununla birlikte akıllan zayıflamış ve kadınlara karşı şehvetleri ve düşünceleri kalmamış olan hizmetçiler kasdedilmek-tedir. îbn Abbâs bunların, şehveti olmayan burulmuş kimseler olduğunu söyler. Mücahid İse bunları ahmak, safdil olmakla niteler. îkrime de: O, erlik organı kalkmayan hünsâdır, demiş ve Seleften bir çokları da böyle açıklamışlardır. Zührî kanalıyla Hz. Âişe'den rivayet edilen sahih bir hadîse göre bir hünsâ, Allah Rasûlü (s.a.)nün ailelerinin yanına girer ve onlar kendisini erkekliği olmayanlardan sayarlarmış. O bir kadını: Yönelip geldiğinde dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğumlu olarak gider, şeklinde vasfederken Hz. Peygamber (s.a.) girmiş ve: Onun- burada olanları bildiğini görmüyor muyum? Bir dalia asla sizin yanınıza girmesin, buyurmuş ve onu dışarı çıkarmış. O çölde oturur ve yemek almak üzere her cum'a şehre girermiş. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin Ümmü Seleme'den rivayetle anlattığına göre; Allah Rasûlü (s.a.) onun yanına girdiğinde, yanında bir hünsâ ve erkek kardeşi Abdullah tbn Ümeyye varmış ve hünsâ, Abdullah'a: Ey Abdullah tbn Ebu Ümeyye; eğer Allah Teâlâ yarın size Tâif'in fethini nasîb ederse, Ğaylân'm kızını ara ,onu al. Zîrâ o, yönelip geldiğinde dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğumludur, diyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) onun (söylediğini) işitmiş ve Ümmü Seleme'ye: Bu bir daha senin yanına asla girmesin, buyurmuş. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Hünsâ olan bir adam, Hz. Peygamber (s.a.) in hanımlarının yanına girer ve onlar kendisini erkekliği kalmamış olanlardan sayarlardı. Bir gün o Hz. Peygamber (s.a.) in hanımlarının bazısının yanında bir kadını anlatırken Hz. Peygamber (s.a.) girdi. O; şüphesiz o yönelip geldiği zaman dört boğum, arkasını dönüp gittiğinde sekiz boğum, diyordu. Hz. Peygamber (s.a.): Şunun burada olanları bildiğini görmüyor muyum? Bir daha bu sizin yanınıza asla girmeyecek, buyurdu da ,onu girmekten men'ettiler. Müslim, Bbu Dâvûd ve Neseî, hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler...» buyurur. Yani küçüklükleri sebebiyle kadınların ince sözlerinden, yürümede sağa sola meyletmelerinden, hareket ve duruşlarından kadınların durumlarını ve mahrem yerlerini anlamayan çocuklar. Çocuk küçüklüğünden bunu an-lamıyorsa, kadınların yanma girmesinde bir beis yoktur. Ancak mürâ-hik veya buna yakın olduğunda kadınların durumlarını bileceği, çir-kinle güzelin arasını ayırabileceği cihetle kadınların yanına girmesi caiz değildir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Allah Rasûlü (s.a.) den rivayetle mevcûd bir hadîste : Kadınların yanma girmekten sakının, buyurmuştur. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, kocalarının babalan hakkında ne buyurursun? dediler de: Ya kocalarının babaları veya ölüm (ölsünler de yine yapmasınlar), buyurdu.
«Gizledikleri zînetlerinin bilinmesi için ayaklarını da vurmasınlar.» câhiliye devrinde kadın yolda yürürken ayağında sesi duyulmayan bir halhal varsa erkekler onun sesini (halhalin tınlamasını) duyup bilsinler için ayağını yere vururmuş. îşte Allah Teâlâ mü'min kadınlara bu çeşit davranışı yasaklamıştır. Kadının örtülü bir zıneti olur da gizli olan bu zîneti görünsün için hareket ettirirse bu da bu yasak-lamanın içine girer. Zîrâ Allah Teâlâ: (gizledikleri zînetlerinin bilinmesi için ayaklarını da vurmasınlar.» buyurmuştur. Bu sebeple erkekler kokusunu alsınlar için evinden çıkarken kokulanma da kadınlara yasak edUmistir?)Ebu îsâ Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Beş-şâr'm... Ebu Mûsâ el-Eş'ârî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde şöyle buyurmuş: Her göz zina edicidir; bir kadın kokulanıp bir meclisten geçtiği zaman o (o mecliste oturanların gözleri) şöyle şöyledir... Hz. Peygamber burada göz zinasını kasdetmektedir. Tirmizî bu konuda Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs daha olduğunu, bunun hasen, sahîh olduğunu söyler. Aynca Ebu Dâvûd ve Neseî, hadîsi Sabit tbn Ümâre kanalıyla da rivayet etmişlerdir. Elbu Dâvûd der ki: Bize Muhammed tbn Kesîr'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetle anlattığına göre; eteği tozlu ve güzel kokusunu hissettiği bir kadın ona uğramıştı. O: Ey zâlimin kızı; mescidden mi geliyorsun? dedi. Kadın; evet, diye cevabladı. Ebu Hüreyre ona: Mescid için mi kokulandın? diye sordu. Kadın yine evet, dedi. Ebu, Hüreyre dedi ki: Ben, dostum Ebu'l-Kâsım (s.a.)ı şöyle buyururken işittim : Allah Teâlâ şu mescid için kokulanan bir kadının namazını dönüp cünüblükten yıkandığı gibi yıkan-madıkça kabul buyurmaz. Hadîsi Ibn Mâce de Ebu Bekr îbn Ebu Şey-be'den, o ise Süfyan tbn Uyeyne'den rivayet etmiştir. Yine Tirmizî'nin Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... Meymûne Bint Sa'd'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ailesi haricindeyken zîneti içinde kırıtarak yürüyen bir kadın kıyamet günü nûr olmayan bir zulmet gibidir. Bir açılıp saçılma sayılacağı için kadınların yolun ortacında yürümeleri de yasaklanmıştır. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ka'nebî'nin... Ebu Üseyd (veya Esîd) el-Ansârî'den rivayetine göre; yolda kadınlarla erkekler karışmışken mescidden çıkan Allah Rasûlü (s.a.) nün kadınlara şöyle buyurduğunu işitmiş: Geriye kaim; sizin yolu ortalamaya hakkınız yok, yolun kenarlarından gidin. Kadınlar da (yolda yürürken) duvarlara yapışır gibi gidermiş. O kadar ki duvarlara yapışmalarından dolayı elbiseleri duvarlara takılırmış.
«Ey mü'minler; hepiniz Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz.» Allah'ın size emretmiş olduğu bu güzel sıfatlan ve yüce huyları yerine getirip câhiliye halkının üzerinde olduğu rezîl ahlâk ve sıfatları terke-diniz. Zîrâ bütünüyle kurtuluş, Allah'ın ve Rasûlünün emrettiklerini yapmakta, Allah ve Rasûlünün yasakladıklarını terketmektedir. Yardım dilenecek, yalnızca Allah'tır.[19]

İzâhı

32 — İçinizden bekârları ve kölelerinizden,   cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Şayet yoksul iseler Allah onları lutfuyla zenginleştirir. Allah lutfu bol   olandır ve Alimdir.
33 — Evlenemeyenler de; kendilerini Allah, lutfuyla zenginleştirinceye^Hadar iffetli davransınlar.   Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin. Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız. Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya'hayatının geçici menfaatini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları   zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları   (cariyeleri)   zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.
34 — Andolsun ki Biz apaçık âyetler, sizden önce geçenlerden misâller ve takvaya erenler için de öğütler indirdik.

Evliliği Kolaylaştırın

Bu ayet kerîmeler muhkem hükümler ve pekiştirilmiş emirleri içine almaktadır. «İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin.» âyeti, evlendirme emrini içermektedir. Âlimlerden bir grup evlenmenin, gücü yeten herkese vacip olduğu görüşündedir. Bunlar Allah Rasûlü (s.a.) nün :
Ey gençler topluluğu; sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Zîrâ o, gözü ve mahrem yeri en çok koruyandır. Kim de evlenmeye güç yetiremezse oruç tutsun. Zîrâ. oruç şehvetten alıkor, şehveti kırar, hadîsinin zahirini delil olarak almışlardır. Buharı ve Müslim hadîsi İbn Mes'ud'dan rivayetle tahrîc etmişlerdir. Başka bir şekilde olmak üzere Sünen'lerde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet günü ben sizin (çokluğunuz) -le ümmetlere övüneceğim. Başka bir rivayette Allah Rasûlünün: Hattâ düşüklerle bile onlara karşı övüneceğim, dediği nakledilmektedir. Âyetteki (ı^b^l) kelimesi, ister, evlenip ayrılmış, isterse hiç evlenmemiş olsun eşi olmayan kadın ve eşi olmayan erkek anlamına gelen (yVl) kelimesinin çoğuludur. Cevheri, dil âlimlerinden bu kelimenin hem erkekler ve hem de kadınlar hakkında kullanıldığını nakleder. «Şayet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir. Allah lut-fu bol olandır ve Alîm'dir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ onları evlenmeye teşvik etmiş; hürlere ve kölelere evlenmelerini emrederek evlendikleri takdirde onlara zenginlik va'detmiş ye: «Şayet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebube-kir es-Sıddîk (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah'ın size emretmiş olduğu nikâhta O'na itaat edin. Size olan zenginlik va'dini yerine getirecektir. Zîrâ O: «Şayet yoksul iseler, Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. îbn Mes'ud'dan şöyle rivayet ediliyor: Nikâhta zenginlik dileyiniz. Allah Teâlâ: «Şayet yoksul iseler Allah onları lutfuyla zenginleştirir.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Beğavî, bunun bir benzerini Hz. Ömer'den rivayetle zikreder. Leys kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetle Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kimse vardır ki Allah'ın onlara yardım etmesi bir haktır: İffetli olmak İsteyerek evlenen, borcunu ödemek isteyerek kitâbete bağlanmış köle ve Allah yolunda savaşan gazi. Hadîsi İmâm Ah-med, Tirmizî, Neseî ve tbn Mâce

rivayet ediyorlar. Üzerindeki izânn-dan başka bir şeyi olmayan, demir bir yüzük bile almaya gücü yetmeyen bir adamı Allah Rasûlü (s.a.) evlendirmiş ve Kur'an'dan ezberlemiş olduğunu kadına öğretmesini onun mehri kılmıştı. Allah'ın lutf u kereminden beklenen ve alışılagelmiş, olan; evlenen karı-kocaya her ikisine de yetecek kadar nzık vermesidir. İnsanlardan birçoğunun zikrettikleri: Fakirlerle evlenin ki, Allah, sizi zenginleştirsin, hadîsinin aslı yoktur. Şimdiye kadar kuvvetli veya zayıf bir isnadını da görmedim. Zâten Kur'an bundan müstağnidir. Biraz önce verdiğimiz hadîs de böyledir. Hamd Allah'a mahsûstur.
«Evlenemeyenler de; kendilerini Allah, lutfuyla zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar.» âyeti, evlenme imkânı bulamayanlara Allah'ın haramdan sakınma emridir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de: Ey gençler topluluğu, sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Şüphesiz o, hem gözü ve hem de mahrem yeri en iyi koruyandır. Kim de evlenmeye güç yetiremezse oruç tutsun. Zîrâ o şehveti kırar, buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme mutlaktır. Nisa süresindeki âyet ise bundan daha dar kapsamlı olup bu: «Sizden; hür, inanmış kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki inanmış cariyelerinizden alsın.» (Nisa, 25) âyetidir. Yani cariyelerle evlenmeyerek sabretmeniz daha hayırlıdır. Zîrâ cariyelerle evlendiğiniz takdirde doğacak çocuk, köle olacaktır. «Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.»
«Evlenemeyenler de; iffetli davransınlar.» âyeti hakkında tkrime şöyle diyor: Bu, bir kadın görüp te ona karşı kendini arzulu gören kimsedir. Şayet onun eşi varsa gitsin ve ihtiyâcını onunla gidersin. Şayet eşi yoksa, göklerin ve yerin melekûtu üzerinde düşünsün ki sonunda Allah Teâlâ onu zengin kılacaktır.
«Kölelerinizden Jıür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin. Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız.» âyeti; Allah Teâlâ'nın köle sahiplerine, kölelerin 'bedel vererek kölelikten kur tuimayı istediklerinde onları bir bedele bağlayarak azâd etme emridir. Bir şartla ki kölenin efendisi ile arasında ödemede anlaştıkları ve şart koşulan malı efendisine ödemek üzere çâresi ve kazancı olmalıdır. Âlimlerden bir çoğu; bu emrin bir irşad ve müstehâk kılma emri olduğu, kesinlik, vücûb ifâde eden bir emir olmadığı görüşündedir. Bilakis kölesi kendisinden bir bedel mukabili hür olmayı istediği zaman kölesinin bu isteğini kaıbul ederek onu kitabete bağlaması veya kabul etmeyerek onu kitabete bağlamaması arasında muhayyerdir. Sevrî'nin Câ-bir'den> onun da Sadî'den rivayetine göre kölenin efendisi (kölenin bedel mukabili hür kalma isteğini) dilerse kabul edip onu kitabete bağlar, dilerse onun bedel karşılığı hür kalmasını kabul etmez. îbn Vehb'in îsmâîl tbn Ayyâş'dan, onun birisinden ve onun da Atâ îbn Ebu Rebâh'-dan rivayetine göre; kölenin efendisi dilerse onu kitabete bağlar, dilemez ise kitabete bağlamaz. Mukâtil tbn Hayyân ve Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Âyetteki emrin zahirine dayanarak başkaları, köle bedel karşılığı hür olmayı istediği zaman efendisinin onun bu isteğini kabul etmesinin vâcifo olduğu görüşündedirler. Buhârî der ki: Ravh'in îbn Cüreyc'den rivayetinde o, şöyle diyor: Atâ'ya: Kölemin malı olduğunu bildiğim takdirde (ve onun isteği üzerine) onu kitabete bağlamak benim üzerime vâcib midir? diye sordum. Ben onun vâcib olduğunu sanıyorum, dedi. Amr îbn Dînâr der ki: Atâ'ya: Bunu birisinden mi naklediyorsun? diye sordum da hayır, dedi. Sonra bana haber verdi ki Mûsâ İbn Enes kendisine şöyle nakletmiş: Şîrîn, Ehes'den bedeli mukabili hür kalmayı

istemiş. Onun çok malı olduğu halde Enes kabul etmemiş. Şîrîn de Ömer îbn Hattâb'a gitmiş ve Hz. Ömer: Onu kitabete bağla, dediği halde Enes kabul etmemiş ve Hz. Ömer de onu kırbaçla dövmüş. Akabinde Hz. Ömer (r.a.) : «Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız onların bedel vermelerini kabul edin.» âyetini okumuş ve Enes de Şîrîn'i bedel mukabili hür bırakmış. Buhârî bu haberi bu şekilde muallak olarak zikrediyor. Abdür-rezzak'ın îbn Cüreyc'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Atâ'ya: (Kölemin) malı olduğunu bildiğim halde onu kitabete bağlamam bana vâcib midir? diye sordum. Onun vâcib olduğunu sanıyorum, dedi. Bunu Amr İbn Dînâr da belirtip şöyle diyor: Atâ'ya: Bunu birisinden mi naklediyorsun? dedim de, o; hayır, dedi. îbn Cerîr'in Muhammed Iton Beşşâr kanalıyla... Enes îbn Mâlik'den rivayetine göre; (kölesi) Şîrîn, kendisini bedel mukabili hür bırakmasını istemişti. Bunda ağırdan aldı da, Hz. Ömer kendisine: Onu mutlaka bedel mukabilinde hür bırakmalısın (kitabete bağlamalısm), dedi. Bu haberin isnadı sahihtir. Saîd îbn Man-sûr'un Huşeym îbn Cüveybir'den, onun da Dahhâk'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştirî Bu (âyet) ıbir azimettir, kesin bir emirdir. Bu görüş îmâm Şafiî — Allah ona rahmet eylesin— nin eski iki görüşünden biridir. Yeni görüşünde ise ,o bunun Allah Rasûlü (s.a.)nün: Müslüman bir kişinin malı ancak onun gönül hoşluğu ile helâldir, hadîsine dayanarak vâcib olmadığına zâhib olmuştur. îbn Vehb'in naklettiğine göre; Mâlik şöyle diyor: Bize göre bir köleye sahip olanın, kölesi kendisini bedel mukabili hür bırakmasını istediğinde, onu kitabete bağlaması gerekmez. İmamlardan hiç kimsenin herhangi birini kölesini kitabete bağlamaya zorladığını da işitmedim, Mâlik der ki: Bu, sâdece Allah'tan bir emir ve ondan insanlara bir izindir, değilse bir vâcib değildir. Sevrî, Ebu Hanîfe, Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem ve başkaları da böyle söylemiştir.
Ancak âyetin zahirine dayanarak tbn Cerîr vâcib olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bazıları: «Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız.)) âyetindeki hayır kelimesini emânetle, diğer bazıları doğrulukla, bir başkaları mal ile, diğer 'bazıları ise çâre ve kazançla tefsir etmişlerdir. Ebu Davud'un el-Me-râsîl adlı kitabında Yahya îbn Ebu Kesîr'den naklettiğine göre; Allah Rasûlü: «Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız onların hür olmak için bedel vermelerini kabul edin.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Eğer onlarda bir san'at görürseniz (bir sanatları varsa); bunu yapın, değilse onları insanlar üzerine yük olmaya bırakmayın.
«Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyetinde müfessir-ler ihtilâf etmişlerdir. Müfessirlerden bazıları buranın anlamının: Onları hür olarak bırakmak için anlaşmış olduğunuz bedelin bir kısmını onlara bırakın, şeklinde olduğunu söyler. Sonra bazıları, bırakılacak miktarın dörtte bir olduğunu söylemiştir. Bu miktarın üçte bir, yarım, bir ölçü olmaksızın bedelin bir bölümü olduğu da söylenmiştir. Diğerleri ise «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyetinden maksadı şöyle belirtirler: Bu, Allah Teâlâ'nm zekât mallarından onlar için farz kılmış olduğu paydır. Bu; Hasan, Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem, onun babası ve Mukâtil İbn Hayyân'ın kavilleridir, tbn Cerîr de bu görüşü tercih eder.
«Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında îbrâhîm en-Nehaî: Kölenin efendisi olsun bir başkası olsun, insanları bu işe teşvikten ibarettir, demiştir. Büreyde İton Husayb el-Eslemî ve Katâde de böyle söylemiştir, tbn Abbâs da der ki: Allah Teâlâ mü'minlere, kölelere (kölelikten kurtulmada) yardımı

emretmiştir. Daha önce geçen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.): Üç kimse vardır ki onlara yardım etmek Allah için bir haktır, buyurmuş ve onlardan ödemek isteyen (efendisi ile hür kalmak için aralarında şart koştukları bedeli Ödemek isteyen) mükâtab köleyi de zikretmiştir. Birinci görüş meşhur olan görüştür.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn İsmail'in... Hz. Ömer'den rivayetine göre; o, Ebu Ümeyye künyesini taşıyan bir kölesini kitabete bağlamıştı. Vakti geldiğinde o, taksitini getirdi. Hz. Ömer: Ey Ebu Ümeyye, git, hür kalmak için vereceğin bedelde bundan istifâde et (bunun, ödeyeceğin bedelde yardımı olacaktır), dedi. Ebu Ümeyye: Ey mü'-minlerin emıri, bıraksan da son taksitten olsa? dedi. Hz. Ömer: Korkarım ki buna yetişemeyeceğim, deyip: «Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin bedel vermelerini kabul edin. Şayet onlarda bir hayır görüyorsanız. Ve Allah'm size verdiği maldan onlara verin.» âye-tini okudu. İkrime, bunun İslâm'da ödenen ilk taksit olduğunu söyler, îbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in Sald îbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle demiş: îbn Ömer bir kölesini kitabete bağladığı zaman aciz kalır da, kendi sadakasına döner korkusuyla onun taksitlerinin ilkinden hiç indirim yapmazdı. Fakat ödeyeceği bedelin sonuna ulaştığa zaman ondan istediği kadarını indirirdi. îbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Tal-hâ: «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında şöyle diyor: Yani onlarla anlaştığınız bedelden indirim yapın, Mücâhid, Ata, Kasım îbn Ebu Bezzâr, Abdülkerim îbn Mâlik el-Cezerî ve Süddî de böyle söylemişlerdir. «Ve Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.» âyeti hakkında Muhammed îbn Şîrîn şöyle diyor: Bedel karşılığı hür kalma isteğini kabul ettiği kölesinin, anlaştıkları bedelinden bir kısmını bırakıp bundan vazgeçmesi onların hoşuna giderdi, î'bn Ebu Hatim der ki: Bize Fadl Îbn Şâz&n el-Mukrî'nin... Hz. Ali (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o: Kölenin hür kalması için anlaşılan bedelin dörtte biri demiştir. Bu garîb bir hadîstir. Hattâ merfû1 olması münkerdir. Doğruya yakın gibi görüneni, bunun 'Hz. Ali (r.a.) üzerinde mevkuf olmasıdır. Nitekim Ebu Abdurrahmân es-Sülemî —Allah ona rahmet eylesin— hadîsi Hz. Ali'den bu şekilde (mevkuf olarak) rivayet etmiştir.
«Dünya hayatının geçici menfaatim elde etmek için iffetli olmak İsteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.» Câhiliye devri halkından herhangi birinin bir cariyesi olduğunda, bunu zina etmek üzere gönderir ve üzerine vergiler koyarak bunu, her zaman ondan alırdı. îslâm gelince Allah Teâjâ müslümanlara bunu yasakladı. Müfessirlerin Selef ve halef âlimlerinden birçoğunun anlattığına göre; bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebebi Abdullah îbn Üfceyy îbn Selûl'dur. Onun cariyeleri vardı. Gelirlerini almak, çocuklarına sâhib olmak ve kendi zannına göre bununla bir riyaset elde etmek arzusuyla onları zinaya zorlardı.
Hafız Ebu Bekr Ahmed îbn Amr îbn Abdülhâlik el-Bezzâr —Allah ona rahmet eylesin— Müsned'inde der ki: Bize Ahmed îbn Dâvûd el-Vâsıtî'nin... Zührî'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah îbn Übeyy îbn Selûl'un Muâze denilen bir cariyesi vardı. Abdullah onu zinaya zorlardı. İslâm geldiğinde: «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah cariyeleri zorlamalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına gelinceye kadar «Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyeti nazil oldu. A'meş'in Ebu Süfyân'dan, onun da Câbir'den rivayetine göre o: ((Cariyelerinizi fuhşa

zorlamayın.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Abdullah îbn Übeyy îbn Se-lûl'ün Mesîke denilen bir cariyesi hakkında nazil olmuştur. Onu fuJışa zorlardı. Mesîke güçsüz bir câriye idi, efendisinin bu isteğini reddetti de Allah Teâlâ, «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına kadar bu âyeti indirdi. Neseî de hadîsi İbn Cüreyc kanalıyla... Câbir'den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'm Amr îbn Ali kanalıyla... Câbir'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah îbn Übey Îbn Selûl'un Mesîke adında bir cariyesi vardı ve onu zinaya zorlardı da, Allah Teâlâ: «Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» kısmına gelinceye kadar «Cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyetini indirdi. A'meş burada Ebu Süfyân Talha îbn Nâfi'den hadîsi işitmiş olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu; A'meş ondan işitmiş değildir, 'bu sadece (onun rivayet etmiş olduğu) bir sahifeden ibarettir, diyenlerin sözünün bâtıl olduğuna delâlet eder. Bu açıklama Bezzâr'ındır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Süleyman îbn Muâz kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre Abdullah îbn Übeyy'in bir cariyesi câhiliye devrinde zina ederdi. Hattâ zinadan çocukları olmuştu. Îbn Übeyy ona: Sana ne oluyor da zina etmiyorsun? diye sordu da: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki zina etmeyeceğim, dedi. Îbn Übeyy'in onu dövmesi üzerine Allah Teâlâ: «İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın...» âyetini indirdi. Abdürrezzâk'm Ma'mer'-den, onun da Zührî'den rivayetine göre; Kureyş'den birisi Bedir günü esîr alınmış ve Abdullah îbn Übeyy'in yanında esir kalmıştı. Abdullah Îbn Übeyy'in Muâze denilen bir cariyesi vardı. Kureyş'li olan esîr onu kendine ram etmek istiyordu. Câriye müslüman idi. Müslüman olduğu için o Kureyş'li esîre râm olmak istemiyordu. Abdullah tbn Übeyy ise cariyesi Kureyş'liden hâmile kalır da, doğacak çocuğunun da fidyesini alırım umuduyla cariyeyi buna zorlayıp onu dövüyordu. îşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.» âyetini indirdi. Süddî der ki: Bu, âyet-i kerîme, münafıkların başı Abdullah İbn Übeyy îbn Selûl hakkında nazil oldu. Onun Muâze adında bir cariyesi vardı. Ona bir müsâfir geldiğinde bir menfaat elde etme ve şerefe sâhlb olma arzusuyla bu cariyesini, temasta bulunması için o mü-sâfire gönderirdi. Muâze, Hz. Ebubekir (r.a.)e gelip bundan şikâyet etti. Ebubekir de bu durumu Hz. Peygamber (s.a.)e anlattı. Allah Rasûlü cariyenin alıkonulmasını emretti. Abdullah tbn Übeyy: BeniMuharnmed'İn yanında kim ma'zûr gösterecek? (Kim benim yerime yapacağına karşılık kendisini mükâfatlandırmam için özür beyân edecek?), cariyemize el koydu diye bağırdı da, Allah Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi. Mukâtil îbn Hayyân der ki: Bize ulaştığına göre —en doğrusunu Allah bilir— bu âyet-i kerîme iki kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar, kendilerine âit iki cariyeyi fuhşa zorluyorlardı. Bu cariyelerden birinin ismi Mesîke olup ansâr'dan birine aitti. Diğeri Mesîke'nin annesi olan Ümey-me de Abdullah İbn Übeyy'in cariyesi idi. Muâze ve Ürvâ (adlı cariyeler) da bu durumdaydılar. Mesîke ve annesi, Hz. Peygamber (s.a.)e gelip durumu ona anlattılar. Bunun üzerine bu konuda Allah Teâlâ: «Cariyelerinizi fuhşa (zinaya) zorlamayın.» âyetini indirdi. «İffetli olmak isteyen cariyelerinizi.» âyeti, genelde carî olan durumu belirtmektedir. Yoksa iffetli olmak istemeyen cariyelerinizi fuhşa zorlayabilirsiniz, gibi bir mefhûm-u muhalifi yoktur.

Allah Teâlâ: «(Onların gelirleri, mehirleri ve çocuklarından ibaret) dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için...» buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) de hacamat yapanın kazancı, fahişenin mehil ve kâhine verilen hediyeyi yasaklamıştı. Diğer bir rivayette: Fahişenin mehri, hacamat yapanın kazancı ve köpeğin satış bedeli pistir, 'buyurmuştur.
«Kim onları zorlarsa şüphesiz ki Allah, onları (cariyeleri) zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» Nitekim bu, konudaki açıklama daha önce Câbir'den rivayet edilen bir hadîste de geçmişti, îbn Abbâs'tan rivayetle îbn Ebu Talhâ der ki: Şayet siz bunu yapar ve onları fuhşa zorlarsanız, şüphesiz Allah Teâlâ onları bağışlar ve merhamet eder. Onların günâhları da kendilerini buna zorlayanların üzerinedir. Mücâhid, Ata el-Horasânî, A'meş ve Katâde de böyle söylemiştir. Ebu Übeyd'in îshâk el-Ezrak'dan, onun Avf'dan, onun da Hasan'dan «Şüphesiz ki Allah, onları zorlanmalarından sonra da çok bağışlar ve merhamet eder.» âyeti hakkında rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah'a yemîn olsun ki cariyeleri bağışlar ve merhamet eder. Zührî'den rivayete göre; o, şöyle diyor : Zorlandıkları şey hakkında Allah onları çok bağışlayıcıdır. Zeyd îbn Eslem'den rivayette ise o: Allah Teâlâ zorlanan (fuhşa zorlanan) cariyeleri çok bağışlar, merhamet eder, demiştir. Bunları İbn Münzir tefsirinde kendine âit isnâdlarla nakletmiştir. îbn Ebu Hâtim'in Etou Zür'a kanalıyla... Saîd tbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Bu âyet Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde: Şüphesiz ki Allah, zorlanmalarından sonra da onları çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir, anlamında olmak üzere : şeklindedir ve onların günâhları, kendilerini bu işe zorlayanlaradır. Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet edilen merfû' bir hadîste şöyle buyurmaktadır: Ümmetimden hatâ, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeylerin (günâhı) kaldırılmıştır.
Allah Teâlâ bu hükümleri tafsilâtlı olarak anlatıp beyân ettikten sonra şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, (Kur'an'da) apaçık âyetler, sizden Önce geçen (ümmet) lerden misâller, (Allah'ın emirlerine muhalefetleri yüzünden onların başlarına gelenlerin haberlerini) indirdik.» Başka bir âyet-i kerîme'de ^öyle buyrulur: «Ve onları sonradan geleceklere bir örnek ve ibret kıldık.» (Zuhrûf, 56).
«Takvaya eren (Allah'dan korkan) ler için de (günâhları ve haramları imlemekten alıkoyacak) öğütler indirdik.» Hz. Ali tbn Ebu Tâlib (r.a.) Kur'an'ın nitelikleri hakkında şöyle diyar: Onda aranızdaki (ihtilâflar hakkında) hüküm, sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi vardır. O, kesin olarak hüküm verip ayrıcıdır, boş söz değildir. Zâlimlerden kim onu terkederse; Allah belini kırar, kim de onun dışında başka bir şeyde hidâyet ararsa Allah onu saptırır.[20]

İzâhı

35 — Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misâli; içinde çerağ bulunan bir kandil yuvası ıgibidir. O çerağ, bir sırça içindedir. Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nis-beti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır. Ateş değmese dahi, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nûr üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Allah, insanlara misâller verir. Ve Allaih, her şeyi bilendir.

Göklerin ve Yerin Nüru

îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Allah göklerin ve yerin nurudur.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Allah, gökler ve yer ehlinin hidâyete erdiricisidir. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre; Mücâhid ve İbn Abbâs, «Allah, göklerin ve yerin nurudur.» âyeti hakkında şöyle diyorlar: Yıldızları, güneşi ve ayı ile o ikisinde (göklerde ve yerde) işleri idare eden, düzenleyen O'dur. İbn Cerîr'in Süleyman tbn Ömer ibn Halid kanalıyla... Enes îbn Mâlik'den rivayetinde o, şöyle demiş: Benim ilâhım: Benim nurum, hidâyetimdir, buyuruyor. İbn Certr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercih etmiştir. Ebu Ca'fer Râzî'nin Rebî' İbn Enes kanalıyla... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayetinde o, «Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir.» âyeti hakkında şöyle diyor: O, mü'mindir ki Allah Teâlâ İmânı ve Kur'an'ı onun göğsünde kılmıştır. Allah Teâlâ buna misâl verir ve: «Allah, göklerin ve yerin nurudur.» buyurarak zâtının nuru ile başlar, sonra mü'minin nurunu zikreder de: «Ona îmân edenin nurunun misâli...» buyurur. Übeyy İbn Kâ'b, âyeti: «O'na îmân edenin nurunun misâli...» anlamına gelmek üzere: şeklinde okurmuş. Râvî der ki: O, mü'mindir ki îmân ve Kur'an onun göğsünde kılınmıştır. Saîd îbn Cübeyr ve Kays îbn Sa'd'ın tbn Abbâs'-tan rivayetlerine göre; o, âyeti Übeyy îbn Kâ'b gibi «Allah'a îmân edenin nurunun misâli...» anlamına gelecek şekilde okurmuş. Bazıları âyeti: Allah, göklerive yeri nûrlandırmıştır, anlamına gelecek şekilde okurlar. (...) «Allah, göklerin ve yerin nurudur.» âyeti hakkında Süddî der ki: O'nun nuru ile gökler ve yeryüzü aydınlatılmıştır. Muhammed îlbn îshâk'ın «es-Sîre»sinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet etmiş olduğu bir hadîse göre Tâif halkı Hz. Peygambere eziyet ettiği gündeki duasında o, şöyle demişti: Sen'in öfkenin ve kızgınlığının üzerime inmesinden yine Senin yüzünün nuruna sığınırım. Öyle yüzünün nuru ki karanlıklar onunla aydınlatılmış, dünya ve âhiret işi onunla düzene girmiştir. Dönüşüm Sen hoşnûd oluncaya kadar yine Sanadır. Güç ve kuvvet ancak Seninledir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde îbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin kıyama durduğunda şöyle duâ edermiş: Ey Allah'ım, hamd Sanadır. Gökleri, yerleri ve onlarda olanları ayakta tutan Sensin. Hamd Sanadır. Sen göklerin, yerin ve onlardakilerin nurusun... îbn Mes'ûd (r.a.)dan rivayete göre; o, şöyle dermiş: Sizin Rabbınızın katında gece ve gündüz yoktur. Arş'ın nuru, O'nun yükünün nûrundandır. «O'nun nurunun misâli...» âyetindeki zamîr konusunda iki görüş vardır:

1- Bu zamîr Allah'a dönmektedir. Yani Allah'ın mü'minin kalbine koyduğu hidâyetin misâli, İçinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. Bu açıklama tbn Abbâs'ındır.

2- Sözün akışının da delâlet ettiği gibi buradaki zamîr mü'mine dönmektedir. Sözün takdiri şöyle olacaktır: Mü'minin kalbinde bulunan îmânın misâli, içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. Böylece mü'minin kalbi ile onun kalbinin üzerinde yaratılmış olduğu hidâyet ve yaradılışına uygun olarak alıp kabul etmiş olduğu Kur'an burada benzetilen olmuş oluyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: cRabbın-dan açık bir delili bulunan, ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen...

başkaları gibi midir?» (Hûd, 17) buyurulmuştur. Mü'min kalbi; zâ-tındaki temizliğinde şeffaf, cevherden yapılma camdan bir kandile, onu hidâyete eriştiren Kur'an ve şeriat ise hiç bir bulanıklık ve sapma olmayan en iyi, sâf, parlayan, mu'tedil zeytinyağına benzetilmiştir.
tbn Abbâs, Mücâhld, Muhammed tbn Kâ'b ve birçokları âyetteki kelimesini; kandilin fitil yeri, olarak açıklamışlardır. Meşhur olan açıklama da budur. Bu sebepledir ki bundan sonra: «İçinde çerâğ bulunan» buyrulmuştur. Çerâğ, fitilin ışık veren yeridir. îbn Abbâs'-tan rivayetle Avfî, «Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvasına benzer.» âyeti hakkında şöyle der: Yahudiler Muhammed (s.a.)e: Allah'ın nuru göğün nurundan nasıl ayrılır? demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ nuru için bu misâli verip: «Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir.» buyurdu. Âyetteki kelimesi; evdeki oyuk, delik anlamınadır. Bu, Allah Teâlâ'nın kendine itaat için vermiş olduğu bir misâldir. Allah Teâlâ itaatim önce nûr olarak, sonra da muhtelif nurlarla isimlendirdi. Mücâhid'den riva-yetle îbn Ebu Necîh, tbn Abbâs'm sözündeki kelimesinin Habeş dilinde olduğunu söyler. Bir başkası şöyle ilâve eder: Mişkât; bacası bulunmayan oyuktur. Mücâhid'den rivayete göre ise Mişkât, kendilerine kandil asılan demirlerdir. Bunlardan birinci açıklama daha uygun olanıdır. Bu açıklama mişkât kelimesinin kandilden fitil yeri olduğu, açıklamasıdır ki, bu sebeple Allah Teâlâ: «İçinde çerâğ bulunan» buyurmuştur. Çerâğ ise; fitilin ucunda olan aydınlık, nurdur. Übeyy tbn Kâ'b âyetteki misbâhı nûr ile açıklar ve: O (mü'minin) göğsünde olan Kur'an ve îmândır, der. Süddî burada misbâhı çerâğ ile tefsir eder. «O çerâğ, bir sırça içindedir.» Yani bu ışık, tertemiz bir cam içinde parlamaktadır. Übeyy îıbn Kâ'b ve birçokları bunun, mü'minin kalbinin benzeri olduğunu söyler. Sırça ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bazıları inci kelimesine nisbetle âyetteki kelimesini hemzesiz olarak ve dal harfinin zammesi ile okumuşlardır ki, buna göre anlam: Sırça ise sanki iriciden bir yıldızdır, şeklindedir. Diğerleri ise yıldızın kayması anlamına gelen kökten türetilmiş olarak kelimeyi hemzeli ve dal harfinin kesresiyle, zammesiyle okumuşlardır. Zîrâ yıldız kaydığı zaman diğer durumlarına göre çok daha parlak bir ışık verir. Araplar bilinmeyen yıldızlara derârî ismi vermektedirler. Übeyy îbn Kâ'b burada: Parlayan yıldız, derken Katâde: Parlak, apaçık ve büyük açıklamasını getirir.
«(Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, mübarek bir zeytin ağacının zeytinyağından tutuşturulup yakılır.» Yeryüzünün doğu taraflarında değildir ki günün başlangıcından güneş ona ulaşsın, batısında değildir ki güneşin batışından önce gölgesi kısalsın. Aksine o .orta bir yerdedir. Günün başından sonuna kadar güneş görür ve zeytinyağı mutedil, saf ve parlak olur. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhamnaed îbn Ammâr'm... îbn Abbâs'tan riva-yetine göre; o, «Mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır.» âyeti hakkında şöyle diyor: Sahrada bir ağaçtır. Onu herhangi bir dağ, ağaç veya mağara gölgelemez, onu hiç bir şey örtmez. Bu, onun zeytinyağı için en güzel olanıdır. Yahya îbn Saîd el-Kattân'ın îmrân Îbn Hudayr'dan, onun da İkrime'den «Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında rivayetine göre şöyle demiştir: O, sahradadır. Bu, onun zeytinyağı için en temiz olanıdır. Îbn Ebu

Hatim der ki: Bize babamın... İkrime'den rivayetine göre ona birisi «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden...» âyetini sormuştu. Şöyle dedi: O, çöl bir yerdedir. Güneş doğduğu zaman onun üzerine doğar. Battığı zaman da üzerine batar. İşte bu, zeytinyağının en safıdır. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında Mücâhid şöyle diyor: Doğuda bir yerde olsa güneş battığında ona isabet etmeyecek, batıda olsa güneş doğduğunda ona isabet etmeyecekti. Fakat o, böyle değildir. Hem güneşin doğduğu yere ve hem de battığı yere nisbet edilir ki hem güneş doğ-duğunda ve hem de battığında güneş ona isabet etmektedir. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır. Neredeyse yağın kendisi aydınlatacak.» âyeti hakkında Saîd,îbn Cübeyr: O, zeytinyağının en iyisidir deyip şöyle devam eder: Güneş doğduğu zaman ona doğu yönünden değer. Batmaya başladığı zaman da yine güneş ona değer. Güneş hem sabah hem akşam ona isabet etmektedir. İşte bu; ne güneşin doğduğu yere ve ne de battığı yere nisbet edilmiş sayılmaz. «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor: O doğunun sahip olduğu, doğuya nisbet edilen bir ağaç veya doğunun değil de batının sahip olduğu batıya nisbet edilen bir ağaç değildir. Fakat o bir dağın taşında veya bir çölde olup gündüzün tamâmında güneş ona değer. «Güneşin doğduğu yere ve battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyetinden maksadın: O ağacın ortasındadır, ne doğuya ne de batıya görünecek durumda değildir, olduğu da söylenir. Bbu Ca'fer Râzî'nin Rebî' tbn Enes kanalıyla... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan zeytinden...» âyeti hakkında şöyle demiştir: O. hoş, temiz, güzel ve yeşildir. Hangi halde olursa olsun güneş ona değmez: Ne doğduğu zaman ve ne de battığı zaman. İşte şu mü'min de böyledir: Kendisine herhangi bir fitnenin değmesinden korunmuş, fitnelerle imtihan olunmuştur da, Allah bunlarda kendisini hak üzere sabit, tutmuştur. O, şu dört. huy arasındadır: Bir şey söylediğinde doğru söyler, hükmettiği zaman adaletli olur, imtihan olunduğunda, bir musibete dûçâr kaldığında sabreder, kendisine bir şey verildiğinde şükreder. Diğer insanlar içinde o, ölülerin kabirleri arasında yürüyen diri kimse gibidir.
İbn Ebu Hatim'in Ali tbn Hüseyn kanalıyla... Saîd tbn Cübeyr'den rivayetine göre; o, «Güneşin doğduğu yere de battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden...» âyeti hakkında şöyle diyor: O; ağacın ortasıdır. Ne doğudan ne de batıdan güneş ona değmez. Atıyye el-Avfî de «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında şöyle diyor: O, ağaçlık bir yerdeki ağaçtır. Meyvelerinin gölgesi yapraklan içinde görülür. Öyle bir ağaçtandır ki güneş onun üzerine ne doğar ne de batar.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed îbn Ammâr'ın... îbn Ab-bâs'tan rivayetinde o, «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Batısı olmayan güneşin doğduğu yere de, doğusu olmayan güneşin battığı yere de nisbet edilmiş değildir. Fakat o hem güneşin doğduğu yere ve hem de battığı yere nisbet edilir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî burayı el-Kıblıyye (adındaki bir yer) ile tefsir ederken, Zeyd îbn Eşlem buranın Şam oldğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî de der ki: Şayet bu ağaç yeryüzünde olmuş olsaydı, ya

güneşin doğduğu yere veya battığı yere nisbet edilirdi. Fakat bu, Allah Teâlâ'nın nuru için vermiş olduğu bir misâldir. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk, mübarek bir ağacı sâlih kimse ile; ne güneşin doğduğu yere, ne de battığı yere nisfaet edilmeyen zeytini -de; ne yahûdî ve ne de hıristiyan, ifâdesi ile açıklamıştır.
Bu açıklamalardan en uygun olanı birincisidir ki bu; o ağacın, yeryüzünde düz, geniş, güneşe açık bir yerde olduğu açıklamasıdır. Günün başından sonuna kadar ona güneş vurur ki böylece zeytinyağı en temiz ve en hoş olur. Nitekim yukarıda adı geçen âlimlerden birçoğu da bu şekilde açıklamışlardır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ateş değmese dahi, ner-deyse yağın kendisi aydınlatacak.» buyurmuştur. Abdurrahmân tbn Zeyd tbn Eşlem der ki: Yani zeytinyağının parlaklığı aydınlatacak, tbn Abbâs'dan rivayetle Avfî «Nûr üstüne nurdur.» âyetinde kulun imân ve amelinin kastedildiğini söyler. Mücâhid ve Süddî ise burada ateşle zey-tinyağının nurlarının kastedildiğini söylerler. Übeyy îbn Kâ'b «Nur üstüne nurdur.» âyeti hakkında şöyle diyor: O beş nûr içinde dolanıp durmaktadır: Onun kelâmı nûr, ameli nûr, girişi nûr, çıkışı nûr ve kıyamet günü cennete gidişi nura doğrudur. Şimr tbn Atiyye anlatıyor: îbn Ab-bâs, Kâ'b el-Ahbâr'a geldi ve: Bana Allah Teâlâ'nın «Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak.» âyetinden haber ver, dedi. Kâ'b şöyle cevabladı: Konuşmasa dahi neredeyse Muhammed insanlara kendisinin peygamber olduğunu beyân edecekti. Nitekim o zeytinyağı da kendi kendine (ateş değmese dahi) aydınlatacaktı.
«Nûr üstüne nurdur.» âyeti hakkında Süddî şöyle diyor: Ateşin nuru ile zeytinyağının nuru bir araya geldiğinde aydınlatırlar. Birisi diğeri olmadan aydınlatamaz. İşte Kur'an nuru ile îmân nuru da bir araya geldiklerinde böylecedir; biri, diğeri olmadan aydınlatamaz.
«Allah, deilediğini nuruna kavuşturur.» Allah Teâlâ hidâyetine, seçtiklerini ulaştırır, eriştirir. Nitekim tmâm Ahmed'in Muâviye îbn Amr kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayet ettiği bir hadîste o, Allah Ra-sûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ yaratıkları bir zulmet içinde yarattı. O gün onların üzerine nurundan attı. Nurundan o gün kime isabet etmişse hidâyete erdi, kime isabet etmemişse sapıklıkta kaldı. Bu sebeple ben: Allah Teâlâ'nın ilmi üzere kalem kurumuştur, diyorum. Bezzâr'ın Eyyûb tbn Süveyd kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz Allah Teâlâ yaratıklarını bir zulmet içinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan bir nûr attı. Bu nûr kime deydiyse hidâyete erdi, kime değmediyse sapıklıkta kaldı. Bezzâr hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere aynı lâfız ve harflerle yine Abdullah îbn Amr'dan rivayet ediyor.
Allah Teâlâ: «Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, her şeyi bilendir.» buyurur ki, mü'minin kalbindeki hidâyetinin nuruna bu misâli verdikten sonra âyet-i kerîme'yi «Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, herşeyi bilendir. (Kimin hidâyete ve kimin de saptırılmaya hak kazandığını en iyi bilendir.)» cümlesi ile bitirir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kalbler dörttür: Tertemiz ve parlak olan kalbi kî bunda çerâğ (nûr) parlamaktadır. İkincisi, örtülü olup örtüsüne tutulup bağlanmış kalbdir. Üçüncüsü ters çevrilmiş, dördüncüsü de iki yüzlü olan kalbdir. Tertemiz ve parlak olan kalb, mü'minin kalbidir. Ondaki çerâğı nurudur. Örtülü

olan kalb, kafirin kalbidir. Ters çevrilmiş olan kalbe gelince; bu münafığın kalbi olup önce (Allah'ı) bilmiş, sonra inkâr etmiştir. İki yüzlü olan kalbde hem îmân ve hem de münafıklık vardır. Ondaki îmân'in misâli, hoş bir suyun azıtıp geliştirdiği baklanın misâli gibidir. Ondaki münafıklığın 'benzeri ise kan ve irinin geliştirip uzattığı yara gibidir. Hangi uzatma diğerine gâlib gelirse ,o, o kalbe hâkim olur. Hadîsin isnadı ceyyîd olmakla birlikte tahrîc etmemişlerdir.[21]

İzâhı

«Allah, göklerin ve yerin nurudur.» Aslında nûr, görücü gücün (ba-sîre'nin) Önce onu idrâk ettiği ve onun vasıtasıyla diğer görünenleri algıladığı bir keyfiyettir. Parlak iki cisimden kesîf cisimlere yansıyan
keyfiyet gibidir. Bu mânâda nurun Allah için itlâkı sahîh olmaz. (......)
Ya da Allah, göklerin ve yerin nûrlandirıcısıdır, anlamında olarak kullanılabilir. Çünkü Allah Teâlâ gökleri ve yeri yıldızlarla aydınlatmıştır. Veya bunlardan yansıyan ışıklarla. Veya melekler ve peygamberlerle. Aynı zamanda Allah, göklerin ve yerin yöneticisidir. Nitekim Araplar yönetimde ileri giden reîs için; kavmin nuru, derler. Çünkü onun sayesinde yollarını bulurlar ve işlerini görürler. Veya göklerin ve yerin mucidi anlamına gelir. Çünkü nûr bizatihi aşikâr ve başkasını açığa çıkaran bir şeydir. Zuhurun aslı vücûddur. Hafânın (gizlenmenin) aslının adem olduğu gibi Allah Teâlâ zâtı ile mevcûddur. Ve kendisinden başkasının mucididir. Veya onunla idrâk edilen, ya da gök ve yer halkının onunla idrâk ettiği anlamına gelir. Çünkü Nûr, idrâkin kendisine gelip dayanması noktasından benzerlik ifâde etmesi nedeniyle, görücü güce (b&sıre) iliştiği için ona da itlâk olunur. Sonra da basirete dayanır. Çünkü basiret, idrâk bakımından çok daha güçlüdür. O, hem kendini idrâk eder, hem de küllî ve cüz! mevcûd ve ma'dûm olan her şeyi idrâk eder. Onların içerisine kadar girer, terkîb ve tahlil şeklinde on-lara hükmünü icra eder. Kaldı ki t>u idrâkler kendiliğinden değildir. Aksi takdîrde ondan ayrılmaması gerekirdi. Öyleyse ona yansıtılan bir sebepten kaynaklanmalıdır. İşte bu feyzi veren, Allah Sübhânehu'dur. Ya baştan kendisi verir veya melekler ve peygamberlerin tavassutu ile verir. Bunun için onlara nurlar adı verilmiştir. Bu ifâdeye îbn Abbâs'-tan nakledilen şu söz çok yaklaşmaktadır: Âyetin mânâsı şöyledir: Göklerde ve yerde bulunanları doğru yola ileten Allah'tır. Burada bulunanlar Allah'ın nuru ile hidâyete ererler. Nurun göklere ve yere izafeti ise onun aydınlığının genişliğine delâlet içindir. Veya göklerle yeryüzünün hissî ve aklî nurları ihata etmesindendir. Beşer idrâklerinin'göklerle yeri veya bunlarla alâkalı olan hususları ve bunların delâlet ettiği şeyleri kavrayıştaki eksikliklerindendir. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O'nun hayret verici olan nurunun özellikleri ise şu şekildedir: Nurun Allah Teâlâ'ya âit olan zamire izafeti nurun Allah'a İtlâkının zahire göre olmadığına delildir. «Kandil yuvası gibidir.» Penceresi olmayan kandilin konulduğu oyuk gibidir. «O çerâğ bir sırça içindedir.» Büyük çerâğ bulunur ve etkisi her yere uzanır. Denildi ki kandil yuvası anlamına gelen kelimesi; kandilin ortasındaki borudur. Kandil anlamına gelen kelimesi ise; yanan fitildir. «O çerâğ, bir sırça içindedir.» Çerâğ camdan bir kandildedir. «Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır.» Işık saçar, parlaktır. Parlaklık bakımından

çiçek gibidir. Ancak bunun çiçeği inciye mensûbtur... «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden yakılır.» Işığın yakılmasının başlangıcı, faydası pek çok olan zeytin ağacından tutuşturmakla olur. Ağacın önce müphem olarak belirtilip sonra bereketle vasıflandınlması sonra da buna bedel olarak; zeytin ağacı, denmesi o ağacın sânını yüceltmek içindir... «Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan...» Zaman zaman üzerine güneş düşer, hattâ gün 'boyunca güneş üzerinden hiç eksilmez. Öyle ki seyrek ağaçlı bir yerde veya geniş bir çölde yetişen zeytin ağacının meyvesi daha olgun ve yağı daha Özlü olur. Ya da bu ağaç ne yeryüzünün i'mâr edilmiş olan doğusunda, ne de taatısındadır. Sâdece ortasında yetişir ki burası Şam'dır ve Şam'ın zeytini zeytinlerin en güzelidir. Veya o ağaç kuşluk vakti güneş üzerine sürekli doğar ve onu yakar; ya da sürekli güneşsiz kalır ve olgunlaşmaz bir ağaç değildir. Bu sebeple her ikisinin ortasındadır anlamı da verilebilir. Nitekim ha-dîs-i şerifte; hiç güneş olmayan veya sürekli güneş olan bitki ve ağaçta hayır yoktur, denilmiştir. «Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak.» Yani ateş değmeden de kendiliğinden aydınlatıcı özelliğe sahiptir. Çünkü parlaktır ve parlaklığı son derecededir. «Nûr üstüne nurdur.» Kat kat nurdur. Çünkü ışığın aydınlığının fazlalaşmasında zeytinyağının annmışhğı, kandilin parlaklığı, kandil kovuğunun ışığı koruması sebep olmaktadır. Temsil anlamında olmak üzere bazı vecih-ler zikredilmiştir.
Birincisi; delâlet ettiği konuların apaçık olması, ihtiva ettiği hidâyetlerin açıklığı noktasından âyetlerin gösterdiği hidâyet yukarıda anlatılan ışık gibidir. Ya da bu âyette, insanın vehimlerin karanlıkları ve hayâllerin zulumâtı ile sanlı olması hasebiyle hidâyet çıraya benzetilmiştir. den önce teşbih edatı olan kâf gelmiştir. Çünkü bu, onu ihtiva etmektedir. Dolayısıyla onun e teşbih edilmesi güneşe teşbihinden daha evlâdır. Ya da bu âyet Allah'ın nûrlaridırmış, olduğu mü'min kalbdeki ma'rifetler ve ilâhî çıradan kaynaklanan kandil nuru anlamındaki bilgiler için temsil edilmiştir. Nitekim Übeyy îbn KâT>'m kırâetinde bu âyet, mü'minin nurunun misâli anlamında şeklinde okunmaktadır ki bu da mânâyı te'yîd eder. Veya bu âyet, Allah'ın kullarına lütfetmiş olduğu beş duyu gücünü tem-sîl etmektedir. Ve dünya hayatıyla âhiret hayatı da bu beş alıcı güce dayanmaktadır. Beş idrâk vâsıtasından birincisi; duyu gücüdür ki, beş duyu aracılığıyla duyulan nesneleri idrâk eder. İkincisi; hayâl gücüdür ki o, duyulardan alman şekilleri istediği zaman aklî güce sunmak üzere muhafaza eder. Üçüncüsü; müfekkire gücüdür ki, akledüen şeyleri birleştirerek bundan bilinmeyen şeylerin bilgisini çıkarmaya çalısır. Beşincisi; kudsî güçtür ki orada peygamberlere, velîlere hâs olan melekûtun esran tecellî eder. İşte Allah Teâlâ'nm «Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete erdirdiğimiz bir nûr kıldık» (Şûra, 52) kavliyle kasdedilen budur. Yukarıdaki bu beş şey, âyette söz konusu edilen beş şeye benzetilmiştir. Bunlar kandil yuvası cam ışık ağaç ve zeytin yağı ten ioârettir. Yukarıda söz konusu edilen duyoıcu güç; kandil yuvasına benzer. Çünkü bunun yeri oyuğun içidir, ön yüzü ise dışa doğrudur ve arka tarafında bulunanı idrâk etmez. Onun aydınlatması kendiliğinden değil ma'kûllar vâsıtasıyladır. Hayâl gücü, cama benzetilmiştir. Çevreden alınan idrâklerin şekillerini kabul edip koruyarak saklaması ve içine aldığı şeylerden ma'külleri aydınlatması nedeniyle cam gibidir. Akledici güç ise;

ışık gibidir. Çünkü küllî idrâkleri ve ilâhî bilgileri aydınlatmaktadır. Müfekkire gücü; bereketlendirilmiş ağaç gibidir. Çünkü sonsuz meyveler yetiştirir. Zeytinyağının elde edildiği zeytini bitiren zeytin ağacı ise; ışığın ana maddesidir. Cismî ilintilerden soyutlanmış olduğu için ne şarka mahsûstur, ne de garba mahsûstur. Ya da suretler ile mânâlar arasında bulunduğu için her iki taraftan da yararlanarak her iki tarafa da tasarruf edebilir. Kudsî kuvvet de zeytinyağı gibidir. Süzme ve temiz oluşu hasebiyle düşünmeksizin, öğrenmeksizin bilgileri nerdeyse aydınlatıverecektir.
Veya bu âyet, kendi basamakları içerisinde aklî gücü temsil etmektedir. Akıl gücü başlangıçta bilgilerden yoksundu, ancak bilgiyi kabul etmeye yetenekli durumda idi. O, bu haliyle kandil yuvası gibidir. Sonra cüzi ihtisaslar aracılığıyla zarurî bilgiler onda nakışlanır. Öyle ki nazarî bilgileri elde etmek imkânını sağlar. Bu takdirde de cam gibi olur. Kendiliğinden parlayıcıdır ve nurları kabul edicidir. Bu yerediş eğer düşünce ve çabalama sonucu ise zeytin ağacı gibidir. Sâdece hads ve tahmin yoluyla ise zeytinyağı gibidir. Eğer kudsî bir kuvvet sayesinde ise-: yağın neredeyse kendisi aydınlatacaktır." Çünkü vahiy ve ilham meleği ile bağlantı kurmasa bile hemen hemen kendisi biliverecektir. Bu kudsi kuvvetin misâli ateştir. Zîrâ akıllar ateşlerini kudsî güçten alırlar. Sonra kudsî güç ile ilimler irtibat sağlar ve dilediği zaman istediği bilgiyi yeniden meydana getirecek duruma gelirse bunun misâli ışık gibi olur. Bu bilgiyi yeniden meydana getirdiği zaman da nûr üzerine nûr olur. «Allah, dilediğini nuruna kavuşturur.» Dilediğini, bu her şeyi delip geçen ışığına kavuşturur. Çünkü sebepler Allah'ın meşiyyetinin gerisindedirler. Oraya sebepler zinciri ulaşmaz. Sebepler ilâhî meşiyyetle tamamlanırlar. Allah insanlara misâller verir. O misallerin en basiti hisle kavrananlardan akılla kavrananlara geçmek üzere açıklama ve izahlar şeklindedir. İster akılla kavranan olsun, ister hlsle kavranan olsun, ister zahir olsun, ister bâtın olsun Allah, her şeyi bilendir. Bu âyette düşünenler için hem va'd vardır, hem de azâb tehdidi vardır.[22]

36 — O evlerde ki, Allah onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir. Onlar da sabah akşam O'nu tesbîh ederler.
37 — Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.
38 — Allah, onları işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatlandıracak, onlara lutfunu fazlasıyla verecektir. Ve Allah dilediğini hesâbsız şekilde rızıklandırır.

Allah'ın Adının Anıldığı Ma'bedler

Allah Teâlâ mü'minin kalbi ile ondaki hidâyet ve ilme kandil gibi olan, tertemiz bir zeytinyağından tutuşturulup yakılan tertemiz bir cam içindeki çerâğı misâl verdikten sonra bu kalbin yeri olan mescidleri zikreder. O mescidler ki yeryüzünde Allah'a en sevgili olan yerlerdir. Buralar içinde Allah'a ibâdet olunan ve Allah'ın birlendiği Allah'ın evleridir. Şöyle buyurur: «O evlerdeki, Allah onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir.» Allah

Teâlâ buraların yüceltilmesini, pislikten, boş sözlerden, oraya yaraşmayan söz ve fiillerden temizlenmesini emretmiştir. Nitekim bu âyet-i kerîme hakkında Ali tbn Ebu Talha'nın rivayetine göre, tbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ buralarda boş sözü yasaklamıştır. îkrime, Ebu Salih, Dahhâk, Nâfi' İbn Cübeyr, Ebu Bekr İbn Süleyman İbn Ebu Hasme, Süfyân îbn Hüseyn ve diğer tefsir âlimleri de böyle söylemiştir. Katâde de şöyle diyor: Bunlar Allah Teâlâ'nın inşâsını ve yüceltilmesini, ma'mûr kılınmalarını ve temizlenmelerini emretmiş olduğu mescidlerdir. Bize anlatıldığına göre; Kâ'b (el-Ahbâr) şöyle dermiş: Tevrât'da şöyie yazılı idi: «Şüphesiz ki yeryüzünde benim evlerim mescidlerdir. Kim güzelce ab-dest ahr,t sonra beni evimde ziyaret ederse elbette ben ona İkramda bulunurum. Ziyaret edilene, kendisini ziyaret edene ikramda bulunması bir haktır.» Kâ'b'ın bu sözünü Abdurrahmân İbn Ebu Hatim Tefsîr'inde zikretmektedir. Mescidlerin inşâsı, onlara hürmet ve ta'zîmde bulunulması, güzel kokularla kokulanması hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Bunun için başlı başına onların zikredileceği bir yer vardır ve ben, bu konuda müstakil bir cüz" kaleme aldım. Hamd ve minnet Al-lah'adır. Ancak Allah'ın yardımıyla ve Allah dilerse burada bunların bir kısmını zikredeceğiz. Güvenimiz ve tevekkülümüz Allah'adır:
Müminlerin emîri Osman tbn Affân (ra.)dan rivayete göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Kim, Allah rızâsını dileyerek bir mescid inşâ ederse; Allah Teâlâ onun için onun bir mislini cennette bina eder. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde tahrîc etmişlerdir, îbn Mâce'nin Hz. Ömer tbn Hattab (r.a.)dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim içinde Allah'ın isminin anı-lacağı bir mescid bina ederse, Allah Teâlâ onun için cennette bir ev bina eder. Bu hadîsin bir benzeri Neseî'de Amr tbn Anbese'den rivayetle mevcûddur. Bu konuda hadîsler gerçekten pek çoktur. Hz, Âiş (r.a.)den rivayette o, şöyle demiştir: Allah rasûlü (s.a.) mahallelerde mescidler inşâ edilmesini, temizlenip güzel kokularla kokulanmasını emretti. Hadîsi İmâm Ahroed ve Neseî dışında Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin bir benzeri Semure tbn Cündeb'den rivayetle İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd tarafından rivayet^ edilmektedir. Buhârî der ki: Hz. Ömer şöyle dedi: İnsanlar için onları örtüp muhafaza edecek bir şey (mescid) inşâ et. Onu kırmızıya veya sarıya boyamaktan sakın ki insanları fitneye düşürmeyesin. tbn Mâce'nin Hz. Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mescidlerini süslemedikçe bir kavmin ameli asla kötü olmaz. Hadîsin isnadında zayıflık vardır. Ebu Dâvûd \\n îbn Abbâs (r.a.)tan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mescidleri yüksek ve muhteşem yapmakla emrolunmadım. îbn Abbâs şöyle diyor: S12 onları yahûdî ve hıristiyanların süsledikleri gibi mutlâ-kâ süsleyeceksiniz. Enes (r.a.)den rivayette Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyuruyor: İnsanlar mescidler konusunda birbirleriyle yarışırcasına övünmedikçe kıyamet kopmaz. Hadîsi İmâm Ahmed ile Tirmizî dışındaki Sünen sahipleri rivayet etmiştir. Büreyre'den rivayete göre bir adam mescidde yüksek sesle bağırıp: Benim kırmızı devemi kim bulup bana haber verecek? demişti. Hz. Peygamber (s.a.): Bulamayasm, mescidler ancak bina edildikleri şey (ibâdet etmek) içindir. Buyurdu. Hadîsi Müslim rivayet etmiştir. Amr îbn Şuayb'm babasından, onun da dedesinden rivayete göre; o, şöyle.d.emi§: Allah Rasûlü (s.a.) mescidlerde alip satma ve karşılıklı atışmalar seklinde şiirler okumayı yasakladı. Hadîsi îmâm Ahmed ve

Sünen sahipleri rivayet ederken, Tirmizî hasen olduğunu belirtmiştir. Ebu Hüreyre'den rivayette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Mescidde alış-veris yapan birini gördüğünüz zaman: Allah ticâretini kazançlı kılmasın deyiniz. Mescidde yitiğini ta'rîf edip aranmasını isteyen birini gördüğünüzde de: Allah onu sana geri çevirmesin deyiniz. Hadîsi rivayet eden Tirmizî hasen, ğarîb olduğunu söyler. îbn Mâce ve başkalarının îbn Ömer'den merfû' olarak rivayet ettikleri bir hadîste şöyle buyrulur: Şu huylar mescide yaraşmaz: Mescid yol edinilmez, orada silah çekilmez, yay gerilmez, oklar dökülmez, yayılmaz, oradan çiğ et geçirilmez, orada hadd, kısas uygulanmaz, çarşı edinilmez.
Vâsüe tbn Baka'dan onun da Allah Rasûiü (s.a.)nden rivayetinde şöyle buyrulmuştur:. Çocuklarınızı, delilerinizi, alı§-veri$lerinizi, husûmetlerinizi, seslerinizi yükseltmeyi, cezalarınızı uygulamayı, kılıçlarınızı çekmeyi mescidlerinizden uzak tutunuz. Onların kapılarında temizlenme yerleri edinin ve cum'alan onları güzel kokularla kokulayın. Hadisi İbn Mace de rivayet etmekle birlikte her iki hadîsin de isnadında zayıflık vardır.
Bu hadîste: «Yol edinilmez» buyrulmaktadır. Âlimlerden bazısı mescidden geçecek geniş bir yer ve açıklık bulunması durumunda ve ihtiyaç halinde geçilmesi dışında geçmeyi mekruh görmüşlerdir. Bir haberde şöyle buyrulur: Mescidde namaz kılmaksızın mescidden geçen kişiye melekler şaşar. Hadîste: Orada silâh çekilmez, yay gerilmez ve oklar saçılıp dökülmez, buyrulması, orada namaz kılanların çokluğundan dolayı bunların insanlardan bazısına isabet edeceği korkusuyladır. Bu sebeple Allah Rasûiü (s.a.) (elinde) oklarla geçen birisine, kimseye eziyet vermemesi için okların demir kısımlarını kapatmasını, örtmesini emretmiştir. Nitekim bu sahîh bir hadîste belirtilmiştir. Çiğ etin geçirilmesinin yasaklanması ise ondan kan damlamasından korkulduğun-dandır. Nitekim mescidi kirletmekten korktuğu takdirde hayızlı kadının mescidden geçmesi de yasaklanmıştır. Aynı şekilde orada hadd (ceza) veya kısas uygulanmaması da yine vurulan veya kesilenden mescidde bir pislik meydana getirileceğinden korkulmasındandır. Mescidle-rin çarşı edinilmemesi emri de, daha önce geçen mescidde alış-veriş. ya-sağından dolayıdır. Mescid, sâdece Allah'ı anmak ve namaz için inşâ olunmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), mescidin bir kıyısında küçük abdest bozan bir bedeviye: Mescidler bunun için bina olunmamıştır; ancak Allah'ı anmak ve orada namaz kılmak için inşâ olunmuşlardır, buyurmuş sonra bir kova su getirilerek onun abdest bozduğu yere dökülmesini emretmiştir. Biraz önce verdiğimiz ikinci hadîste ise: Çocuklarınızı mescidden uzak tutun, buyrulmaktadır. Zîrâ onlar mescidde oynarlar ve mescidler onların oynamasına uygun yerler değildir. Hz. Ömer tbn Hattâb (r.a.) mescidde oynayan çocukları gördüğü zaman onları kamçısıyla döver, akşamdan sonra mescidi kontrol ederek orada kimseyi birakmazmış. Delilerin mescidlerden uzaklaştırılması, onların akıllarının zayıflığı ve insanların onlarla alay etmeleri sebebiyledir. Bu, mescidde eğlenceye sebep olur. Ayrıca onların mescidi kirletmeleri ve benzeri durumlardan da korkulur. Orada alı§-veriş yapılmaması (gerekliliği) daha önce geçmişti. Mescidlerden husûmetlerin uzak tutulmasıyla orada hakem karşısına çıkıp hüküm, isteme ve hüküm verme kasdedil-mektedir. Bu sebeple âlimlerden çoğu, hâkimin hüküm vermek üzere mescidde dikilmeyeceğini, mescidden başka bir yerde olacağını belirtmişlerdir. Zlrâ bunda (mescidde hüküm

vermek üzere durmada) mescide uygun düşmeyen bağırıp çağırma, çekişme ve husûmetler çoktur. Bunun içindir ki bundan sonra seslerin yükseltilmesi de zikredilmiştir. Bu-hârî der ki: Bize Ali îbn Abdullah'ın... Sâid İbn Yezâd el-Kindî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mescidde dikiliyordum birisi bana kü-çük bir çakıl taşı attı. Baktım ki (bana çakıl taşını atan) Ömer İbn Hat-tâb imiş. Git ve şu ikisini bana getir, dedi. İkisini ona getirdim de: Siz kimsiniz? —veya ikiniz nerdesiniz?— diye sordu. Onlar: Tâif halkmda-nız, dediler. Hz. Ömer şöyle dedi: Şayet bu ülke ahâlîsinden olmuş olsaydınız mutlaka sizi incitirdim. Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinde seslerinizi yükseltiyorsunuz. Neseî der ki: Bize Süveyd îbn Nasr'm... İbrâ-hîm îbn Abdurrahmân îbn Avf'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Ömer mescidde birinin sesini işitti de. Sen nerede olduğunu biliyor musun? dedi. Bu haber de sahihtir. Mescidlerde haddlerin uygulanması ve kılıçların çekilmesi konusu biraz önce geçmişti. Mescidlerin kapılarında temizlenme yerleri edininiz, emriyle ihtiyâçların giderilmesi ve abdest alınmasında kullanılacak tuvaletler kaydedilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinin yakınında su aldıkları, içtikleri, temizlendikleri, abdest aldıkları ve benzeri şekillerde istifade ettikleri kuyular vardı. Oum'a günleri onları güzel kokularla kokulayınız, emriyle o günlerde çok insanın toplanması sebebiyle eum'a günlerinde mescidlerin ko-kulandırıtması kasdedilmektedir. Hafız Eboı Ya'lâ el-Mavsilî'nin Ubey-dullah kanalıyla... îbn Ömer'den rivayetine göre Hz. Ömer her cum'a Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidini güzel kokularla kokularmış. Bu haberin isnadı hasen olup zararı yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayete göre şöyle buyurmuştur: Kişinin cemaatla namazı evinde ve çarşısında kıldığı namazından yirmi beş derece daha üstündür. Zırâ o güzelce abdest alıp mescide çıktığında onu evinden mescide ancak namaz çıkarmaktadır. Attığı her adımda onun derecesi bir dereceye yükseltilir, onun bir hatâsı indirilir, (affolunur). Namaz kıldığı zaman namaz kıldığı yerde olduğu sürece melekler ona duâ eder ve: Ey Allah'ım, ona bereketini bahşeyle, ey Allah'ım ona rahmet eyle, ederler. Namazı beklediği sürece o namazdadır. Dârekutnî'de mevcûd olan merfû1 bir hadîste: Mescide komşu olan için mescidde olanı dışında namaz yoktur, buyrulur. Sü-nen'lerdeki bir hadîste ise şöyle denilmektedir: Karanlıklarda mescidle-re yürüyerek gidenleri kıyamet günü tâm bir nûr ile müjdele.
Mescide girenin, girmeye sağ ayağı ile başlaması müstehâbdır. Buhârî 'nin Sahîh'inde Abdullah îbn Amr (r.a.)dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Allah Rasûlü mescide girdiği zaman: Taşlanmı§ geytândan Yüce Allah'a, Kerîm yüzüne ve Kadîm saltanatına sığınının, diye duâ ederdi. Bu kadar mı? dediler ve evet, buyurdu. Bu hadise İstinaden mescide girenin böyle demesi de müstehâbdır. Bunu söylediği zaman şeytân: Günün geri kalan kısmanda benden muhafaza olundu, dermiş. Müslim'in kendi İsnadı ile Ebu Hümeyd'den —veya Ebu Esîd'den— rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birisi mescide girdiği zaman: Ey Allah'ım, rahmetinin kapılarını bana aç, desin. Çıktığı zaman da: Ey Allah'ım, Senden ihsanını dilerim, desin. Hadîsi Neseî de Ebu Humeyd ve Efbu Esîd'den, onlar da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet etmişlerdir .Eîbu Hüreyre (r.a.)den rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi mescide

girdiği zaman peygamber (s.a.) e selâm versin ve: Ey Allah'ım, rahmetinin kapılarım bana aç, desin. Çıktığı zaman da Peygamber (s.a.)e selâm versin ve: Ey Allah'ım, beni taşlanmış şeytândan koru, desin. Hadîsi tbn Mâce ile Sahihlerinde îbn Huzeyme ve İbn Hibbân rivayet ederler. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl tbn İbrahim'in... Allah Rasûlü (s.a.)nün kızı Fâtı-ma'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) mescide girdiği zaman Muhammed'e salât ve selâmda bulunur sonra: Ey Allah'ım, benim günâhımı bağışla, rahmetinin kapılarını bana aç, derdi. Çıktığı zaman da Muhammed'e salât ve selâmdan sonra: Ey Allah'ım, günâhlarımı bağışla ve ihsanının kapılarını bana aç, derdi. Hadîsi Tirmi-zî ve tbn Mâce rivayet ediyorlar. Tirnıizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir, îsnadı muttasıl değildir. Zîrâ Hz. Hüseyn'in kızı Fâtıma es-Suğrâ, Fâ-tıma el-Kübrâ'ya yetişmemiştir. Bizim burada verdiğimiz ve uzunluğundan dolayı zikretmediğimiz bu konuda vârid olmuş hadîslerin hepsi Allah Teâlâ'mn: «O evlerde ki, Allah onların yüce tutulmasına... izin vermiştir.» âyetinin hükmü içine girmektedir. Allah Teâlâ'mn: «Ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir...» âyeti şu âyetler gibidir: «Ey Âdemoğullan, her mescidin yanında zînetlerinizl alın.» (A'râf, 31), ((Her secde yerinde yüzlerinizi O'na doğrultun. Ve dinde ancak kendisine muhlisler-olarak yalvarm.» (A'râf, 29), «Muhakkak ki mescid-ler Allah içindir, öyleyse Allah İle beraber başkasına çağırmayın.» (Cinn, 18). tbn Abbâs burada, Allah'ın adının anılmasıyla Allah'ın kitabının okunmasının kasdedildlğini söyler. «Onlar da sabah akşam O'mı tesbîh ederler.» (...) îbn Abbâs'tan rivayetle Saîd îbn Cübeyr, Kur'an'daki her teşbihin namaz anlamına kullanıldığını söyler. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Alijbn Etooı Talha ayetteki kelimesiyle sabah namazının; kelimesiyle ikindi namazının kasdedildiğini söylemiştir. Bu ikisi Allah Tealâ'nın ilk olarak farz kıldığı namazlardır. Dolayısıyla bu ikisini zikretmeyi ve kullarına bu ikisini hatırlatmayı istemiştir. Hasan ve Dahhâk da «Onlar da sabah akşam O'nu tesbîh ederler.» âyetinde namazın kasdedildiğini söylemişlerdir. (...)
Allah Teâla'nın : «öyle erler ki...» buyurması onların yüce himmetlerine, yüce niyyet ve azimlerini işaret etmektir. Nitekim onlar bununla yeryüzünde Allah'ın evleri, Allah'a ibadet edilen, şükrolunan, O'nun tenzih edilip birlendiği yerler olan mescidleri çokça İ'mâr edenler olmuşlardır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulmakta-dır: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir.» (Ahzâb, 23). Kadınlara gelince; Ebu Davud'un Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet etmiş olduğu ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Kadının evindeki namazı odasındaki namazından, yüklüğündeki namazı da evindeki namazından daha faziletlidir, buyurduğu hadîs gereğince, onların evlerindeki namazları kendileri için en faziletli olan namazdır. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Ğaylân'ın... Ümmü Seleme (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayetinde şöyle buyurmuş: Kadınların mescidlerinin en hayırlısı, evlerinin derinliklerinde olanıdır. Yine İmâm Ahmed'in Hârûn kanalıyla... Ebu Humeyd el-Sâidî'nin hanımı Ümmü Humeyd'den rivayetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben seninle beraber namaz kılmayı seviyorum, demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Ben biliyorum ki sen, benimle beraber namazı seviyorsun. Ancak senin evindeki namazın odandakinden, odandaki namazın bölgenden, evin çevresindekinden, bölgendeki namazın kavminin

mescidindekinden, kavminin mescidindeki namazın da benim mescidimdeki namazından daha hayırlıdır, buyurdu ve onun emri ile evlerinin (evindeki odalarının) en uzak ve loş olanında onun için bir namaz kılma yeri hazırlandı. Ümmü Humeyd Allah'a kavuşuncaya kadar orada namaz kılardı. Bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir. Bununla birlikte herhangi bir zînetini veya güzel kokusunu izhâr etmek suretiyle erkeklerden kimseye eziyet vermemesi şartıyla kadınların erkekler cemaatında hazır bulunmaları caizdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Abdullah İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın cariyelerini (kadınları) Allah'ın mescidlerinden alıkoymayın. Hadîsi Buhârî ve Müslim rivayet ederler. Ahmed ve Ebu Dâvûd'daki bir rivayette: Ancak evleri kendileri için daha hayırlıdır.ifâdesi vardır. Başka bir rivayette ise: Kokulanmamış oldukları halde çıksınlar, buyrulmuşUır. Müslim'in Sahîh'inde tbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'den rivayetle mev-cûd olduğuna göre; o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) bize: Sizden birisi mescidde hazır bulunduğu takdirde koku sürünmesin, buyurdu. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Hz. Âişe (r.a.)den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Mü'minlerin kadınları Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte sabah namazında hazır bulunurlar, sonra başlarından aşağı Örtülü olarak dönerlerdi de, alaca karanlıktan tanınmazlardı. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Hz. Âise'den rivayete göre; o, şöyle demiştir: Şayet Allah Rasûlü (s.a.) kadınların sonradan ihdas ettiklerini görmüş olsaydı, İsrâiloğullannın kadınlarının men'edildiği gibi onları mescid-lerden alıkoyardı.
Allah Teâlâ'nın: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» kavli şu âyetleri gibidir: «Ey îmân edenler, mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, iste onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.» (Mü-nâfikûn, 9), «Ey îmân edenler, cum'a günü namaz için çağrıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verisi bırakjn. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» (Cum'a, 9). £llah Teâlâ burada meâlen şöyle buyurmaktadır: Dünya, dünyanın süs ve zîneti, alış-verişin ve kazancının lezzeti, onları kendilerinin yaratıcısı ve rızık vericisi olan Rabla-rını anmaktan meşgul edip alıkoymaz. Onlar Allah'ın katında olanların .kendileri için ellerinde olanlardan daha faydalı olduğunu bilirler. Zîrâ onların yanındakiler tükenir, Allah'm katındakiler ise bakîdir. Bu sebeple şöyle buyuruyor: «Ne ticâret, ne alış-veris onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. (Onlar Allah'a itaati, Allah'ın murâd buyurduğunu ve O'nun sevgisini kendi maksad ve sevgilerinin önüne geçirirler.)» Hüşeym'in Seyyar'dan, onun da İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, namaz için çağrıldığında satılık mallannı bırakıp namaza kalkan çarşı halkından bir grubu görüp şöyle demiş: Bunlar Allah Teâlâ'mn kitabında: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alıs-ve-riş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» buyurduklarındandır. Amr İbn Dinar'ın Salim'den, onun da Abdullah îbn Ömer (r.a.)den rivayetine göre; o, çarşıda iken namaz için kamet getirilmiş, (çarşı esnafı) dükkanlarını kapatıp mescide girmişler. İbn Ömer: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alışveriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz".» âyeti onlar hakkında nazil oldu, demiş. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Kbu Hatim ve İbn Cerîr rivayet ediyorlar. İbn Ebu Hatim'in, babası kanalıyla... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Şu seki üzerinde durup ticâret yapıyorum ve her gün üç yüz dînâr kazanıyorum.

Her gün de mescidde namazda hazır bulunuyorum. Şüphesiz ben: Bu helâldir demiyorum. Fakat ben Allah Teâlâ'mn haklarında: «Öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-verlş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» buyurduklarından olmayı istiyorum.
Amr İbn Dînâr elA'ver anlatıyor: Mescide girerken Salim İbn Abdullah ile beraberdim. Medine çarşısına uğradık. (Çarşı esnafı) namaza kalkmışlar ve eşyalarının üzerini örtmüşlerdi. Salim yanlarında kimsenin olmadığı eşyalara baktı ve: «öyle erler ki; ne ticâret, ne alış-veriş onlan Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» ayetini okuyup: İşte onlar bunlardır, dedi. Saîd İbn Ebu Hasan ve^Dahhâk derler ki: Ticâret ve alış-veriş onlan namaza vaktinde gelmekten alıkoymaz. Matar el-Varrâk da şöyle demiştir: Onlar, alış-veriş yaparlardı. Fakat onlardan birisi ezanı işittiğinde terazisi elinde bile olsa hemen yere indirir, elinden bırakır ve namaza yönelirdi. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha «Ne ticâret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» âyetinde farz namazların kasdedildiğini söyler. Rabî' tbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemiştir. Süddî ise burada cemaatla kılınan namazın kasdedildiğini söyler. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bunlar kendilerini namazda hazır bulunmaktan, Allah Teâlâ'nın kendilerine emrettiği şekilde edâ etmekten, vakitlerine rivayetten ve Allah'ın muhafazasını istediklerini yerine getirmekten alıkoymaz.
«Onlar gönüllerin ve gözlerin (görecekleri korkunun şiddet ve azametinden dehşetle) döneceği gün (kıyamet günü)nden korkarlar.» Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlan yaklaşan gün ile uyar. O zaman ki, yürekler ağıza gelecek, tasadan yutkunacaklar.» (Ğâ-ftr. 18), «Onları sâdece gözlerin'dehşetle belereceği bir güne kadar te'-hîr etmektedir.» (İbrahim, 42), «Onlar yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler. Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Doğrusu biz, suratları astır-dıkça astıracak bir günde Rabbırnızdan korkarız, derler. Bu yüzden Allah da onlan şerrinden korur; onların yüzüne bir güzellik, bir sevinç verir. Sabırlarının karşılığı, cennet ve ipektir.» (İnsan, 8-12). Burada Lse şöyle buyurmaktadır: «Allah, onları işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatlandıracak, (günâhlarını bağışlayacak), onlara lutfunu fazlasıyla verecek (onlar için kat kat arttıracak) tır.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40), «Kim, bir iyilikle gelirse; ona, onun on katı vardır.» (Eh'âm, 160;, «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245), «Allah, dilediğine kat kat verir.» (Bakara, 261). Burada da: «Ve Allah, dilediğini hesapsız şekilde nzıklandırır.» buyurmuştur, ibn Mes'ûd'dan rivayete göre ona süt getirilmişti. Birer birer yanında oturanlara İkram etti fakat oruçlu oldukları için onlann hiç birisi içmedi. Oruçlu olmayan İbn Mes'ûd aldı, içti sonra : «Onlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.» âyetini okudu. Bu haberi Neseî ve İbn Ebu Hatim, A'meş kanalıyla... Alkame'den rivayet etmişlerdi. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Esma Bint Yezîd'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü Allah Teâlâ ilkleri ve sonlan topladığında bir münâdî gelip bütün yaratıklara işittirecek bir sesle: Burada toplananlar şerefe kimin en lâyık olduğunu bilecekler; ne ticaretin ve ne de alış-verişin Allah'ı anmaktan alıkoymamış oldukları kalksınlar, diye nida

edecek. Pek az kimse kalkacak. Sonra Allah Teâlâ, diğer yaratıkların hesabını görecektir. Taberânî'nin Bakıyye kanalıyla... tbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o: «Çünkü Allah, bu kimselerin ecirlerini tam verir ve lutfu ile artırır.» (Fâtır, 30) âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Onların ecirleri kendilerini cennete koyacak. Allah Teâlâ lutfu ile kendilerine dünyada iyilik yapanlardan hakkında şefaatin vâcib olduğu kimselere şefaat etmelerine izin verecektir. îşte Allah'ın lutfundan artırması budur.[23]

39 — O küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanma vardığı zaman hiç bir şey bulamaz. Kendi yanında Allah'ı bulur ve O da hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabucak görendir.
40 — Veya engin bir denizdeki karanlıklara benzer. Onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Karanlıklar üstünde karanlıklar. Elini uzattığı zaman nerdeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin asla nuru olmaz.

Kâfirlerin Yaptıkları

Bu ikisi Allah Teâlâ'nm îki çeşit kâfir için vermiş olduğu iki misâldir. Nitekim Bakara sûresinin başında da biri su ile diğeri ateş ile iki misâl vermişti. Aynı şekilde kalblerde yer eden hidâyet ve ilme de, Ra'd sûresinde biri su ile diğeri ateş ile iki misâl vermiştir. Bunlardan her birerini tekrarına gerek bırakmayacak şekilde yerlerinde bilgi vermiştik. Hamd ve himmet Allah'adır.
Bu iki misâlden birincisi amel ve inançlarında, aslında hak üzere olmadıkları halde hak üzere olduklarını sanan, insanları küfürlerine çağıran kâfirlere misâl verilmektedir. Onların bu durumda benzerleri düz arazîde uzaktan dalgalanan deniz gibi görülen serâb gibidir. Âyetteki kelimesi, kelimesinin çoğuludur. Bu kelime düz, geniş, alçak yer anlammadlr. işte serâb orada olur. Serâb, sadece öğleden sonra meydana gelir. Bir de günün başlangıcında olan serâb vardır ki buna arapçada denilir. Gökle yer arasında su varmış gibi görülür. Suya muhtaç olan kimse serabı gördüğü zaman onu su sanır. İçmek üzere ona yönelir. Ona ulaştığı zaman ise «Hiç bir şey bulamaz.» işte kâfir de böyledir; kendisinin (kendine fayda verecek sâlih) ameller işlediğini, bir şey elde ettiğini sanır. Allah Teâlâ kıyamet günü onun hesabını tâm olarak verip hesaba çektiğinde ve amelleri bir bir sayıldığında kabule şâyân hiç bir şey bulamaz. Bu ya ihlâsının yokluğundan veya Allah'ın şeriatına girmemesindendir. Nitekim başka bir âyet-İ ke-rîme'de: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.» (Furkân, 23) buyurulurken, burada da: «Kendi yanında Allah'ı bulur ve O da hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir.» buyurmuştur. Übeyy îbn Kâ'b, Ibn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve başkalarından da bu açıklama rivayet edilmiştir, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde rivayet edildiğine göre,
Kıyamet günü yahûdîlere neye ibâdet etmekteydiniz? denilecek. Onlar: Allah'ın oğlu Uzeyr'e İbâdet etmekteydik, diyecekler. Onlara: Yalan söylediniz. Allah hiç firkadaş ve çocuk edinmemiştir. Ne diliyorsunuz? denilecek. Onlar: Ey Rabbımız,

susadık, bizi sula, diyecekler. Onlara işaret olunarak: Suya gitmez misiniz? denilecek ve toplanıp ateşe sürülecekler. O sanki birbirini kıran, parçalayan serâb gibidir. Onlar peş-,peşe ateşe düşecekler. Bu misâl mürekkeb câhillerin, zır câhillerin, misâlidir. Basit bilgisizlere gelince —ki bunlar; sâde dil, doğru dürüst konuşamayan, bilgisiz ve küfür önderlerini körü körüne taklîd eden, sağır dilsiz, aklı ermeyen kimselerdir— bunların benzeri hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Veya (kâfirlerin ameli) engin bir —Katâde'nin söylediğine göre derin— denizdeki karanlıklara benzer. Onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Karanlıklar üstüne karanlıklar. Elini uzattığı zaman neredeyse (karanlığın şiddetinden) onu bile göremez.» İşte bu bilgisiz, basit> nereye gideceğini bilmeyen taklîdçi, kendini güdenlerin durumunu bilmeyen kâfirin kalbinin misâlidir. Bir bilgisize sormuşlar: Nereye gidiyorsun? O: Onlarla beraber demiş. Onlar nereye gidiyorlar? diye sorulmuş da; bilmiyorum, demiş. İşte onlar, aynen bu misâlde belirtilen bilgisizler gibidir. Avfî'nin tbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre: «Onu üst üste dalgalar burur ve dalgaların üstünde de bulutlar örter.» âyetinde kalb, kulak ve göz üzerindeki perde kasdedilmektedir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş-tir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır. Ve onlar için büyük bir azab vardır.» (Bakara, 7), «Gördün mü o kimseyi ki, hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağım kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur. Allah'tan başka onu kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?» (Câsiye, 23). «Karanlıklar üstüne karanlıktırlar.» âyeti hakkında Übeyy tbn Kâ'b der ki: O, beş karanlık içinde dolanıp durmaktadır: Sözü karanlıktır, ameli karanlıktır, girişi (gireceği yer) karanlıktır, çıkışı {çıkacağı yer) karanlıktır ve kıyamet günü varacağı yer, gidişi karanlıklara ve ateşedir. Kebî' İbn Enes ve Süddî de bu açıklamanın bir benzerini yapmışlardır. Allah Teâlâ burada: «Allah'ın nûr vermediği kimsenin asla nuru olmaz. (Allah kime hidâyet bahşetmemişse o bilgisiz, şaşkın, zavallı, kâfir ve helak olmuştur.)» buyururken, başka bir âyet-i kerîme'de de: «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur.» (A'râf, 186) buyurmaktadır. Bu, mü'minlerin misâli hakkında buyurmuş olduğu: «Allah, dilediğini nuruna kavuşturur.» (Nûr, 35) kavlinin mukâbilin-dedir. Allah Teâlâ'nın kalblerimize, sağımıza, solumuza nûr koymasını, nurumuzu yüceltmesini dileriz.[24]

41 — Görmedin mi ki, 'göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbîh etmektedir. Her biri kendi duasını ve teşbihini bilir. Allah, onların yaptıklarını bilendir.
42 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de yalnız Allah'adır.

Göklerin ve Yerin Mâliki

Allah Teâlâ göklerde ve yerde olan meleklerin, insanların, cinlerin, hayvanların hatta cansızların dahi Zâtını tesbîh ettiğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur; «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh

ederler. O'nu hamd İle tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onların teşbihlerini anlamazsınız. Muhakkak ki, O Halîm, Gafur olandır.» (İsrâ, 44). «Görmedin mi ki, saf saf uçan kuşlar (uçarken) Allah'ı tesbîh etmektedir.» Allah'ın, onlara ilham buyurup ilettiği teşbihle ibâdet ettiklerini görmez misin? Şüphesiz O, onların ne yapacaklarını en iyi bilendir. Her biri kendi niyaz ve teşbihini bilir. Allah onların ibâdette gireceği yola şüphesiz hepsini iletmiştir. Sonra Allah Teâlâ bunların hepsini bildiğini, bunlardan hiç bir şeyin Zâtına gizli kalmayacağını haber verip: «Allah, onların yaptıklarını bilendir.» buyurur. Daha sonra göklerin ve yerin hükümranlığının O'na âit olduğunu haber verir. Hükmünü durdurup geciktirebilecek hiç kimsenin olmadığı yegane hâkim ve tasarruf sahibidir. İbâdetin ancak kendisine yaraştığı yegâne Ma'bûd, İlâh'tır O. «(Kıyamet günü) dönüş de yalnız Allah'adır.» Ve orada dilediği ile hüküm, verecektir. «Bu; kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31) Yaratıcı ve Mâlik O'dur. Dünyada ve âhirette hüküm O'nun-dur. Dünyada ve âhirette hamd O'na mahsûstur.[25]

Îzâhı

43 — Görmedin mi ki Allah, bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün: Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri ahverecek.
44 — Allah, gece ile gündüzü evirip çevirir. Doğrusu, görebilenler için bunda ibret vardır.

Allah Tealâ ilk meydana getirilişinde zayıf olan bulutlan kudreti ile sürer, dağınıklığından sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. (...) Ubeyd İbn Umeyr el-Leysî der ki: Allah Teâlâ önce toz kaldıracak, tozlan ayaklandıracak rüzgân gönderip yeryüzünü süpürür, sonra bulutlan meydana getirecek rüzgân gönderir de bulutlan meydana getirir. Sonra bulutları bir araya getirecek rüzgân gönderir ve rüzgâr onları bir araya toplar. Daha sonra Allah Teâlâ, aşılayıcı rüzgân gönderir de, bu rüzgâr bulutlara (yağmur) aşılar. Ubeyd İbn Umeyr'in bu sözünü, îbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr — Allah onlara rahmet eylesin— rivayet etmişlerdir. «Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir.» (...) «Dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar.» Allah Teâlâ'nın: «Dilediğini ona uğratır.» kavlinden, gökten indirdiği dolu ve yağmur çeşitlerinin kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bu durumda «Dilediğini ona uğratır.»
kavli onlar için bir rahmet olur. ((Dilediğinden onu uzak tutar.» kavli ile onlara yağmurun geciktirilmesi kasdedilmiş olur. «Dilediğini ona uğratır.» sözüyle Allah Teâlâ'nın diledikleri üzerine, onlara bir musibet olmak Üzere dolu göndermesi de kasdedilmiş olabilir. Zîrâ dolu göndermekle onların meyveleri saçılmış, ekin ve ağaçları telef edilmiş olur. Katından bir rahmet olmak üzere Allah Teâlâ dilediklerinden de doluyu uzak tutar.

«Onun şimşeğinin parıltısı neredeyse ona ilişen ve onu gören gözleri alıverecekti. Allah, gece ile gündüzü, evirip çevirir.» Her ikisinde de tasarruf sahibi olan O'dur. Birinin uzunluğundan alıp diğerinin kısalığına ekler de ikisi birbirine eşit olur. Sonra birinden alıp diğerine verir de kısa olan uzar, uzun olan kısalır. Emri, kahrı, izzeti ve ilmi ile bunlarda tasarruf sahibi olan Allah'tır. «Doğrusu, girebilenler için bunda (Allah'ın azametine delâlet eden delil) ibret vardır.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece üe gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sahipleri için elbette âyetler vardır.» (Âl-i îmrân, 190). Bundan sonraki âyetlerde de aynı konuya işaret edilmektedir.[26]

İzâhı

Bulutlar Nasıl Meydana Gelir? .
Bulut, havanın soğuması neticesi ısının düşmesiyle su buharını yüklenme gücünün azalmasından meydana gelir. Su buharı, ısı derecesine göre ya yağmur ya da kar tanecikleri halinde yeryüzüne iner. Havanın soğuması tabîatta değişik yollarla cereyan eder:
a) Kendiliğinden soğuma: Havanın dağılması ve basıncın azalması sonucu soğuması. Bu olay havanın, basıncı az olan noktalara yükselmesi neticesinde «ereyân eder. Basıncı az olan noktalara yayılan hava soğur, su buharı taşıma gücü azalır. Neticede su buharı yoğunlaşarak yağmur veya kar halinde yeryüzüne iner. Bu ameliye, yağmurlann ve bulutun oluşumunda en önemli rolü oynar. Zîrâ yükseklere çıkan havadaki soğuma oranı yoğusma olmazsa 100 metrede 1 santigrattır, yoğurma olursa 100 metrede 0,65 santigrattır.
b) Isı, ışık ve ışıma yoluyla soğuma: Geceleyin çiğ yağması gibi.
c) Karılımla soğuma: Yani sıcak havanın soğuk havada karışması ve karışımın neticesinde ısı derecesinin normalin altına düşmesi. Bu durum Labrador körfezinde, sıcak hava kitlelerinin soğuk hava akıntı-sıyla karışması neticesinde cereyan etmektedir.
Atlas Okyanusunda da benzer durum vardır. Bulutlar ya Üst üste (dağlar gibi) yığılır ya da ufuk noktasına doğru kümelenir. Kur'an, bu İki bulut şeklini tefrik ederek şöyle buyurmaktadır:
1- «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de, onunla bulutları sevk-eder. Gökte onları dilediği gibi yayar, onu parça parça da kılar. Nihayet onlann arasından yağmurun çıktığını görürsün. O yağmuru, kullarından dilediğine nasîb eder de onlar da sevinirler. Ve birbirlerine müjdelerler.» (Rûm, 48).
2- «Görmedin mi ki Allah, bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onlann arasından yağmurun yağdığım görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek.» (Nûr, 43).
3- «İçtiğiniz suyu görmez misiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa Biz miyiz indiren?» (Vakıa, 68-69).
Bilginler bulutları yükseklik bakımından üç kısma ayırmışlardı:
a) Tel ve tüy gibi görünen saçak bulutlar, 7-12 km. yükseklikte bulunurlar ve buz iğneciklerinden yapılmışlardır.

b) Küme bulutlar, yığınlar halinde 2-6 km. arasında bulunurlar.
c) Katman bulutlar, tabaka tabaka dizilmişlerdir. Kara bulutlar çoğu kere bütün göğü Örter ve yağmur getirirler.
Bulutların bu taksimi, denizcilere ve havacılara yarar. Çünkü bulutların durumuna göre sıcak veya soğuk hava çeşitli yönlere dağılırlar.
Saçak bulutlar önemli bir bulut türüdür. Çünkü zaman zaman yükseltileri 12 km. üzerine çıkar. Hattâ 20'ye kadar varır. Bu bulutlar çok soğuk olan atmosfer tabakasına ulaşmca,ısı dereceleri sıfırın altında 60 veya 70 santigrata. kadar düşer. Bu bulutların üst tabakalarında dolu teşekkül eder. Bilindiği gibi saçak bulutların üst kısımlarında dolunun oluşumu, eksi, yüklü elektrik enerjisinin boşalmasından meydana gelmektedir. Dolu, yüksek bulut tabakaları arasında ısı derecesi sıfırın üzerindeki kısımlara indiği zaman parçalanır ve kar haline gelir. Dolu parçacıklarının yüzey kısmı parçalanma ile elektrik yükü bakımından değişir. Yüksek tabakalarda yer alan saçak bulutlar su buharı ile yüklendikçe su buharı dolu haline dönüşür. Çekim gücünün te'sîri ile bu dolu halinde yığılan su buharı aşağı doğru iner ve bulutun alt kısmında dağılmaya başlar. Bu ameliye bir nevi elektrik dinamosu rolünü oynar. İşte hava eksi yüklü elektronlarla artı yüklü elektronların ayrılmasına karşı mukavemet edemeyince meydana gelen elektrik boşalımı şimşek halinde ortaya çıkar. Şimşek, ani ısınmanın neticesinde bazan yıldırım haline İnkilâb eder. Gök gürültüsü, şimşeğin sesinden, bulut kümeleri arasındaki yankılardan ibarettir. Bazı fırtınalı havalarda şimşek, dakika, da 40 defa hareket eder. Bulutla herhangi yüksek bir cisim arasında bir elektrik boşalması olursa, o zaman şimşek meydana gelir. Saçaklı bulutlar radarla gözlendiğinde görülür ki, bu bulutlar gökyüzünde ortaya çıkan küçük tel gibi veya tüy gibi görünen saçaklardan meydana gelmiştir. Bu tel veya tüy gibi olan saçaklar kısa zamanda birleşerek yüksek dağlar gibi görünüm arzeder. Nitekim Nûr sûresinde Yüce Allah bulutun aldığı bu şekli bize şöyle ifâde buyurmaktadır:
«Görmedin mi ki Allah, bulutlan sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen, onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten, içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir de, dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek.» (Nûr, 43).
Görülüyor ki âyet-i kerîme, saçaklı bulutların tel ve tüy gibi kısımlarının birleşerek dağlar gibi yığıldığına işaret etmektedir. Bulutlardan dökülen dolular veya karlar şimşeğin oluşmasını sağlarlar. Şimşek, bazan geçici körlük hâsıl eder. Hava ulaşımında bulutların durumu ve şimşeğin önemi son zamanda çok daha dikkatli olarak incelenmektedir. Belirttiğimiz gibi bu saçak bulutlar 12-20 km. yüksekliğe kadar uzanırlar. Yüksek dağlar gibi görünen bu bulut kümelerine bakıldığı zaman üç ayrı tabakadan meydana geldiği farkedilir:
a) Üst Tabaka: Beyaz, parlak kar taneciklerinden oluşur.
b) Orta Tabaka: Ortalama hava sıcaklığının sıfırın altına düşmesi nedeniyle bu kısımda su damlacıkları ile kar tanecikleri karışık görülür ve yeryüzünün çekim gücü nedeniyle kar tanecikleri aşağıya doğru sarkar.
c) Alt Tabaka: Çoğunlukla su buharı ile yüklü olan bu bölümlerde kar tanecikleri de görülür. Bu kısım karanlık tabakayı temsil eder ki, bu bölümden ışık geçmez. îşte dolunun ve karın oluşmasını sağlayan bu bulutlardır. Bu bulut dağları

içerisinde dolunun oluşumu şöylece özetlenebilir: Bulutun üst tabakasında oluşan kar tanecikleri, çok hızlı olarak yeryüzüne doğru inerler, çünkü dünyamızın çekim gücünün te'sîri altında kalırlar. Donma noktasının üzerinde bulunan su damlacıklarıyla orta tabakaya geldiklerinde çarpışırlar. Bilindiği gibi bu tabakadaki su damlacıkları henüz donmuş değildirler. Havanın ısısına göre donma durumuna yakındırlar. Sıfır noktasındaki bu su damlacıklarıyla yüksek kısımlardan dökülen kar tanelerinin karışmasıyla katı buz tanecikleri haline dönüşür. Bazan şiddetli fırtına ve soğukların etkisiyle inen dolu, portakal büyüklüğüne kadar ulaşır. Bilginler, geçen cihan savaşının sonlarında radarla bulutların oluşumunu gözetleyince görüldü ki bu bulutlar, bazı parçacıklar halinde oluşmakta, yükselen havanın akımına kapılmış bulut kümeleri halinde başlamakta ve bundan sonra büyük bulut yığınları teşekkül etmektedir. İnsanoğlu bu gerçeği ancak yakın zamanlarda öğrendiği halde Kur'ân-ı Kerîm asırlar evvel ifade etmiştir: «Görmedin mi ki Allah bulutlan sürer, sonra onları bir araya getirip, üst üste yığar. Ve sen,.onların arasından yağmurun yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirip de, dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar.» (Nûr, 43). Müslümanlar, asırlardır boş laflarla uğraşıyorlar. Kur'an'ın ilmî i'câzını araştırma yerine kendi kendilerini avutup duruyorlar. Âyetin bir kısmında bulutların oluşumu belirtilmekte ve dağlar gibi bulutlardan dolunun sökün ettiği ifade buyrulmaktadır. Âyetin devamında Yüce Allah: «Onun şimşeğinin pırıltısı nerdeyse gözleri ahverecek.» buyuruyor. Görülüyor ki şimşek ve gök gürültüsü, bu salkım bulut tabakasında oluşmaktadır. Rönesans'tan bu yana gelişen ilim, salkım bulutlardaki elektrik akımı üzerinde araştırma yapmış ve bu konuda Wilson ve Sampson gibi bilginler tarafından değişik görüşler ortaya atılmıştır.
Kutup bölgeleri dışında dünyanın her tarafında şimşek çakması ve gök gürlemesi görülür. Ekvator bölgelerinde ise daha fazla rastlanır. Salkım bulutlar arasında dolunun oluşup belirli hacimler içerisinde parçalanması için şimşeğin önemini yukarda söylemiştik. Şimşek, bulutlar arasında korkunç derecede elektrik boşalmasından teşekkül eder. Elektriklenme olayı, artı ve eksi yüklü elektronların birleşmesi yoluyla ortaya çıkar. Bir hesâblamaya göre atmosferde meydana gelen şimşek sayısı sa-atta 1800 kadardır. Normal olarak bir şimşek çakmasıyla günde yeryüzüne 2 milyon kilovat enerji düşmektedir. Şimşek çakması bazı bulutlarla değişik bulut kümesi arasındaki elektrik boşalmasından ya da bulutlarla yeryüzü arasındaki elektrik boşalması yüzünden meydana gelmektedir. Gök gürültüsü İle birlikte şimşek dediğimiz kuvvetli elektrik şerareleri yayılır. Şimşeğin çaktığı hava tabakalarında aniden şiddetli bir ısınma olur ve havanın hacmi çok kısa zamanda genişler. Bu yüzden mahallî havada büyük sarsıntılar ve çalkantılar meydana gelir ki, işte bu gök gürültüsüdür. Normal olarak elektrik akımı, bulutların üzerindeki sıfırın üstündeki derecelerde meydana gelir. Laboratuvar deneyleri göstermektedir ki buzdolapları, buz tutma noktasının üzerine çıktığı zaman elektrik akımı ile yüklenir. Böylece 11 dakika gibi kısa bir zaman içerisinde milyarlarca elektrik akımı teşekkül eder. Bu elektrik akımı aşağıya doğru bulutlar tarafından götürülür ve her an büyük elektrik boşalması olayı cereyan edebilir. Eksi yüklü elektrik akımlarının meydana gelmesi değişik faktörlerle birlikte dolunun oluşmasına bağlıdır. Donma noktasının üzerindeki bölgelerde bulut parçacıklarının hızlı

sürtüşmesi sonucunda dolu taneciklerinin hacmi 2 mm'ye yaklaşınca elektrik akımı teşekkül eder. Değerli okuyucular, görülüyor ki insanoğlunun atom çağından elde ettiği bilgilerin Özünü, Kur'ân-ı Kerîm daha gününde bildirmiştir. Henüz açıklayamadığımız pek çok âyeti kerîmeler vardır ama bir gün gelecek bunların anlamı da açık olarak ortaya çıkacaktır. Bu ise Kur'an'ın apaçık ebedî bir mucize olduğunu bize göstermektedir. Şimşeğin en belirgin zararlarından birisi de geçici körlük meydana getirmesidir. Öyle sanıyoruz ki bu körlük tehlikesiyle en çok karşılaşanlar havacılardır. Özellikle sıcak bölgelerde salkım bulutların arasına girdikleri zaman, dakikada kırka yakın şimşek çakması olayı cereyan eder. Uçağın pilotu bu geçici körlüğe tutulduğu zaman hâkimiyetini yitirir ve böylece uçak düşmek tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Biz, uzak mesafeli olduğu için şimşek çakma olayından fazla müteessir olmayız. Ancak 300.000 km. hızla giden parıltısını görürüz. Şimşeğin bulut tabakaları arasında meydana getirdiği gürültü ise ışığın hızına nisbetle daha az olduğu için çok sonra duyarız. Yıldırım ise Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerlerde vârid olmuştur. Yıldırım tâ eski çağlardan beri insanları korkutmuştur. Hattâ eski Yunanlılar en büyük tannları olan Zeus'u bulutların arasından çılgın şimşekler çakarak tasvir ederlerdi. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurul-maktadır: «Yahut onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır. Yıl-dırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.» (Bakara, 19).
Bilindiği gibi yıldırım, bulutlarla yüksek cisimlerin arasındaki bir elektrik boşalmasından ibarettir. Genellikle sivri uçlara çarpan yıldırım, ağaçlara ve denizlerdeki gemilere düşer. Fazla olmamak kaydıyla yıldırım çarpmış bir insanla karşılaşınca hemen ona suni teneffüs yaptırmak gerekir, bir saat sonra yaşama imkânına sahip olur. Bakara- süresindeki âyetlerden yıldırım çarpmış kişilerin yaşayabilme imkânının bulunacağını anlamak mümkündür: «Bir de hani siz: Ey Mûsâ, Allah'ı apaşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız, demiştiniz de, bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra sizi, ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye diriltmiştik.» (Bakara, 55-56).
Gerek yıldırım olsun, gerek şimşek olsun bütün bu tabiî olaylar yine tabiî kanunlara bağlıdırlar. Nitekim Ra'd sûresinde şöyle buyrulmakta-dır: «Gök gürültüsü de; hamd ile, melekler de korku ile O'nu tesbîh eder. O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» (Ra'd, 10), Görülüyor ki yıldırım da Allah tarafından kendisine çizilmiş olan tabiî kanunların dışına çıkamaz. Yükselen rüzgârların hızı artınca yağmur yeryüzüne iner. Bulutlar, su buhârcıklanyla dolunca ağırlaşırlar. Bir süre sonra rüzgâr diner ve bulut yeryüzüne yağmurları boşaltır. Yükselen hava, donmuş olan su buharını uzun süre taşıyamaz. Yine Ra'd sûresinde Yüce Allah şöyle buyuruyor: «O'dur size korku ve ümîde düşürmek için şimşeği gösteren, yağmur yüklü bulutlan meydana getiren.» (Ra'd, 12) [27]

45 — Allah, hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakla yürür. Allah, dilediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.

Her Canlı Sudan Yaratılmıştır

Allah Teâlâ muhtelif şekil, renk, hareket ve duruşları ile çeşitli yaratıkları bir tek sudan yaratmasındaki tâm kudret ve yüce hükümranlığını zikrediyor. Onlardan kimi, yılan ve ona benzeyenler gibi karnı üzerinde sürünür. İnsan ve kuşlar gibi kimi iki ayakla yürür. Dört ayaklı hayvanlar ile şâir hayvanlar gibi kimisi de dört ayakla yürür. Allah kudreti ile dilediğini yaratır. Zîrâ O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. «Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.»[28]

İzâhı

46 - Andolsun ki Biz, açıklayıcı âyetler indirdik. Ve Allah, dilediğini doğru yola iletir.

Allah Teâlâ bu Kur'an'da hikmetler, hükümler, apaçık ve sağlam misâller indirdiğini anlatır. Bunlar gerçekten çoktur. Ayrıca onları anlamaya, onlara yapışmaya akıl ve basiret sahiplerini iletmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve Allah, dilediğini doğru yola iletir.» buyurmuştur.[29]

Îzâhı

47 — Allah'a da, peygambere de inandık ve itaat ettik, derler. Sonra da arkasından bir takımı yüz çevirir. Bunlar inanmış kimseler değillerdir.
48 — Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; bir takımı hemen yüz çevirir.
49 — Eğer hak, kendilerinden tarafa ise; boyunlarını bükerek gelirler.
50 — Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Veya- Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, onlar; zâlimlerin kendileridir.
51 — Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sâdece: işittik ve itaat ettik, demekten ibarettir. Ve işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.
52 — Kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve sakınırsa; işte onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.

Allah'ın Hükmünden Kaçanlar

Allah Teâlâ münafıkların niteliklerini haber veriyor. Onlar gizlediklerinin tersini açığa vururlar ve söz olarak dilleriyle: «Allah'a da, peygambere de inandık ve itaat ettik, derler. Sonra da arkasından bir takımı yüz çevirir.» Amelleri ile sözlerine ters hareket ederler. Yapmayacaklarını söylerler. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bunlar inanmış kimse-, ler değillerdir.» buyurur. «Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne (Allah'ın elçisine indirdiği hidâyete tâbi olmaya) çağrıldıkları zaman; bir takımı hemen yüz çevirir. (Ona tâbi olmaktan büyüklene-rek yüz; çevirirler.) Bu,

Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere; inandıklarını iddia edenleri görmedin mi? Küfretmeleri emrolunmuş iken Tâğût'un önünde muhakeme edilmelerini isterler. Halbuki şeytân, onları uzak bir sapıklıkla saptırmak istiyor. Onlara: Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin, denilince; münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.» (Nisa, 60-61).
TaberanTde Ravh îbn Ata îbn Ebu Meymûne kanalıyla... Semüre (İbn Cündeb)den merfû' olarak rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Kim, bir sultana çağırılır da bu çağrıya icabet etmezse; o, hiç bir hakkı olmayan zâlimdir.
«Eğer hak, kendilerinden tarafa ise; (hüküm aleyhlerine değil de lehlerine olacaksa) boyunlarını bükerek, (işitip itaat ederek) gelirler.» Eğer hüküm kendi aleyhlerine olacaksa, yüz çevirip hak olmayana davet eder ve orada bâtılın geçerli olması için Hz, Peygamber (s.a.)den bir başkasının hakemliğine başvurmak ister. Onun daha önceki boyun eğerek gelmesi, hak olduğuna inandığından değildir. Bilakis arzusuna uygun olduğu içindir. Bu sebeple hak onun maksadına ters düştüğünde, haktan bir başkasına yönelir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Veya Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?» buyurmuştur. Yani onların durumları şu üç ihtimâlin dışında değildir; Ya kalblerine işlemiş bir hastalık vardır veya dinde bir şüpheleri vardır veya Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine hükümde haksızlık etmesinden korkmaktadırlar. Bunlardan hangisi olursa olsun, hepsi de mahzâ kü-fürdür, Allah Teâlâ onların her birerini ve onların bu sıfatlardan nan-gisine sahip olduklarım en iyi bilendir.
«Hayır, onlar; zâlimlerin kendileridir.» Onlar zâlimlerin, günahkârların ta kendileridir. Allah Teâlâ ve Rasûlü, onların zannedip vehmettikleri zulüm ve haksızlıktan uzaktırlar. Allah ve Rasûlü bundan yücedir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hasan'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Birisinin başka birisi ile arasında bir anlaşmazlık ol-4 duğunda o adam haklı ise Hz. Peygamber (s.a.)e çağrıldığında boyun büker, kabulllenir ve Hz. Peygamber (s.a.)in kendisi lehinde hak ile hüküm vereceğini bilirdi. Haksızlık etmek istediğinde Hz. Peygamber (s.a.)e çağrılırsa, yüz çevirir ve: Filancaya giderim, derdi. Allah Teâlâ bu âyeti indirdi de, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Kimin kardeşi ile arasında bir şey (anlaşmazlık) olur da, müslümanlarm hâkimlerinden bir hakeme çağırıldığında icabet etmekten yüz çevirirse; işte o zâlimdir, hiç bir hakkı yoktur. Bu hadîs ğarîb ve mürseldir.
Sonra Allah Teâlâ, Allah'a ve Rasûlüne icabet eden mü'minlerin sıfatlarını haber verir. Onlar, Allah'ın Kitâb'ı ve elçisinin Sünneti dışında bir din aramaktadırlar. Şöyle buyurur: «Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sâdece: İşittik ve itaat ettik, demekten ibarettir.» Bu sebeple Allah Teâlâ onları kurtuluşla nitelemiştir. Kurtuluş; arzulanana nail olmak ve korkulandan kurtulmaktır.. «Ve işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.» buyurmuştur. «Mü'minlerin sözü, sâdece: İşittik ve itaat ettik, demekten ibarettir.» kavli hakkında Katâde der ki: Akabe bîatmda ve Bedir'-de hazır bulunmuş olan Ansâr'ın reislerinden biri olan Ubâde tbn Sa-mit, ölüm vakti geldiğinde kardeşi oğlu Cünâde tbn Ebu Ümeyye'ye: Senin aleyhine ve lehine olanı (senin görevlerini ve haklarım) haber vermeyeyim mi? diye sordu. Onun: Evet, haber ver, demesi

üzerine şöyle dedi: Senin görevin; zorluğunda, kolaylığında, hoşlandığın ve hoş- lanmadığın şeylerde, kendin için seçtiklerinde işitip (Veliyyü'1-Emre) itaat etmendir. Dilini adaletle doğru tutman, iş sâhibleriyle iş konusunda çekişmemen gerekir. Açıkça Allah'a isyan olan bir şeyi sana emretmeleri durumu müstesnadır. Allah'ın kitabına ters düşen bir şeyle emrolunduğunda, sen Allah'ın kitabına uy. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Ebu Derdâ şöyle dermiş: İslâm ancak Allah'a itaat iledir. Hayır ancak cemaatta, Allah ve Rasûlüne, halîfeye ve genelde mü'minlere karşı ihlâslı olmaktadır. Bize anlatıldığına göre Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) şöyle dermiş: İslâm'ın kulpu, yapışılacak yeri Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek ve Allah'ın müslümanların işi ile görevlendirdiklerine itaat etmektir. Bu haberleri, îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Allah'ın Kitâbı'na, Rasûlünün Sünnetine, Hulefâ-i Râşidîn ile Allah'a itâatla emrettikleri takdirde imamlara itaatin vâcib olduğuna dâir birçok hadîs ve haberler vârid olmuştur ki bunlar burada sayılamayacak kadar çoktur.
«Kim, Allah ve Rasûlün (ün emrettiklerin) e itaat eder, (yasakladıklarını terk eder), Allah'tan (geçmiş günâhlarından dolayı) korkar ve (gelecekte yapacaklarından) sakınırsa; işte, onlar kurtuluşa erenlerin, (her bir hayrı hem dünyada hem de âhirette bütün kötülüklerden emîn olanların) kendileridir.»[30]

53 — Var güçleriyle Allah'a yemîn ettiler ki; eğer kendilerine emredersen (savaşa) çıkacaklardır. De ki: Yemîn etmeyin bu, ma'kûl bir itaattir. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.
54 — De ki: Allah'a itaat edin, peygambere .itaat edin. Şayet yüz çevirirseniz bilin ki; o, kendisine yükletilenden, siz de kendinize yükletilenden sorumlusunuz. Eğer ona itaat ederseniz; doğru yolu bulursunuz. Peygambere dü- şen, apaçık tebliğden başkası değildir.

Allah Teâlâ nifak ehlinden haber veriyor. Onlar Allah Rasûlü (s.a.), çıkmayı emrettiği takdirde mutlaka çıkacaklarına yemîn ederlerdi. Allah Teâlâ da: «Yemin etmeyin.» buyurmuştur. «Bu, ma'kûl bir itaattir.» âyetinin anlamının sizin itaatiniz bilinen bir itaattir, şeklinde olduğu söylenir. Yani sizin itaatinizin, amele dökülmeyen mücerred bir söz olduğu bilinmektedir. Siz her ne zaman yemîn etmişseniz mutlaka yalan söylemişinizdir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «Size yemîn ederler ki kendilerinden hoşnûd olasınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız da şüphesiz ki Allah, fâsıklar güruhundan hoşnûd olmaz.» (Tevbe, 96), «Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten işledikleri işler ne kötüdür.» (Münâfikûn, 2). Kendileri için seçtikleri ve tercih ettikleri konularda bile yalan söylemek onların huylarındandır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «(Ey Muhammed,) Münafıkların, ehl-i kitâb'dan küfretmiş olan kardeşlerine: Eğer siz yurtlarınızdan çıkanlırsanız andolsun ki, biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aley- hinizde asla kimseye itaat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız mutlaka size yardım ederiz, dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şâhidlik eder. Onlar çıkarılmış olsalar, andolsun ki, onlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş

olsalar, andolsun ki, onlara yardıma koşmazlar; onlara yardıma gitseler mutlaka geri dönüp kaçarlar, sonra yardım da görmezler.» (Haşr, 11-12).
«Bu, ma'kûl bir itaattir.» âyetinin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Sizin işiniz ma'kûl bir itaat olsun. Mü'minler nasıl Allah'a ve Rasûlüne yeminsiz olarak itaat ediyorlarsa, sizin de itâaatımz yemîn etmeksizin ma'kûl bir itâaat olsun ve sizler de onlar gibi olun. «Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Allah Teâlâ, kimin itaat üzere ve kimin de isyan üzere olduğundan haberdârdır. îçi başka iken yeminle itaat izhâr etmek her ne kadar yaratıklara karşı geçerli ise de yaratıcı olan Allah Teâlâ gizliyi ve gizlinin de gizlisini bilendir. Hiç bir hîle ve karıştırma O'na karşı geçerli değildir. Aksine O, tersini açığa vursalar dahi kullarının gönüllerinde olanlardan haberdârdır. «De ki: Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin (de Allah'ın Kitâb'ına ve Rasûlünün Sünnetine uyun). Şayet (ondan) yüz çevirir (ve onun size getirdiklerini terk eder) seniz bilin ki; o, kendisine yükletilen (risâletin tebliği ve emânetin yerine getirilmesin)den, siz de (bunlardan) kendinize yükletilenden, (ana karşı ta'zîmde bulunmaktan ve gereğini yerine getirmekten) sorumlusunuz. Eğer ona itaat ederseniz; doğru yolu bulursunuz.» Çünkü o, dosdoğru bir yola çağırmaktadır. «Göklerde ve yerde olanların kendisine âit olduğu Allah'ın dosdoğru yolunu... İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.» (Şûra, 53).
Allah Teâlâ'nın: «Peygambere düşen, apaçık tebliğden başkası değildir.» âyeti, şu âyetleri gibidir: «Senin vazifen, sâdece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün. Onlara zor kullanıcı değilsin.» (Gâşiye, 21-22).
Vehb tbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ Isrâiloğullan peygamberlerinden Şi'yâ adındaki peygambere vahyetti ki: tsrâiloğulları içinde kalk; şüphesiz Ben, senin dilinle vahiy indireceğim. Peygamber kalktı ve şöyle dedi: Ey gök işit (dinle), ey yeryüzü sus; şüphesiz Allah Teâlâ yerine getireceği bir iş ve bir durumu idare etmek ve ona hükmetmek istiyor. Şüphesiz O köylerin çöle, ağaçlıkların çukur yerlere, nehirlerin çöllere, nimetlerin fakirlere dönmesini ve hükümranlığın çobanla da olmasını diliyor. O, ümmîlerden bir ümmîyi peygamber olarak göndermek istiyor. O peygamber; çirkin, kaba-saba, çarşılarda yüksek sesle münâkaşa eden birisi değildir. Bir çerâğm yanından geçse vakarından ve sekînetinden ötürü onu söndürmez. Kuru bir kamış üzerinde yürüse ayaklarının altından herhangi bir ses işitilmez. Ben, onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndereceğim. Boş söz söylemeyecek. Onunla kör gözleri, sağır kulakları, örtülü kalbleri açacağım. Her bir güzel işe onu muvaffak kılıp ileteceğim. Ona her türlü şerefli huyu bahşedeceğim. Sekî-neti elbisesi; iyiliği şiarı; takvası gönlü, kalbi; hikmeti konuşması; doğruluk ve vefası tabiatı; affetmesi ve iyiliği ahlâkı; hakkı şeriatı; adaleti, ahlâkı ve sîreti; hidâyeti imâmı; İslâm'ı dini kılacağım. Onun ismini övülmüş kılacağım. Onunla sapıklıktan sonra hidâyet bahşedeceğim. Bilgisizlikten sonra, onunla bilgili kılacağım. Adı sanı kaybolduktan sonra onu yücelteceğim. Tanınmazlıktan sonra onu tanınır kılacağım. Azlıktan sonra onunla çoğaltacak, fakirlikten sonra zenginleştirecek, ayrılıktan sonra onunla toplayacak parçalanmış ümmetler, birbi-rine zıd kalbler ve dağınık arzuları onunla bir araya getireceğim. İnsanlardan büyük bir topluluğu onunla helakten kurtaracağım. Onun ümmetini, insanlar için

çıkarılmış en hayırlı ümmet kılacağım. Onlar, iyilikle emredip kötülükten men'edecekler. Onlar muvahhidler, ihlâslı mü'minler ve peygamberlerinin getirdiklerini doğrulayıcılar olacaklar. Vehb îbn Münebbih'in bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet etmektedir,[31]

55 — Allah; içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki: Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir. Çünkü onlar, Bana kulluk eder ve hiç bir şeyi Bana şirk koşmazlar. Kim de bundan sonra inkâr ederse; işte onlar, fâ-sıklarm kendileridir.

Yeryüzünün Gerçek Sahipleri

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.)ne va'dediyor ki onun ümmetini yeryüzünde halîfeler kılacaktır. Yani onları insanların imamları ve idarecileri kılacaktır. Onlarla ülkeler düzelecek, kullar onlara boyun eğecek ve insanlardan korkularından sonra onların bu korkularını emniyyet ve onları hâkim kılma ile değiştirecektir. Şüphesiz Allah Teâlâ bunu yerine getirmiştir. Hamd ve minnet O'nadır. Allah Rasûlü (s.a,) vefat et-mezden önce Allah Teâlâ ona Mekke'nin, Hayber ve Bahreyn'in, Arap Yarımadasının diğer yerlerinin ve bütünüyle Yemen ülkesinin fethini nasîb etmiştir. Hecer mecûsîlerinden ve Şam yörelerinin bir kısmından cizye alınmış, Rum kralı Hirakl ile Mısır ve İskenderiye hâkimi Mukav-kıs, Umman kralları ve Habeş kralı Neccâsî ona hediyeler göndermişlerdir. Allah Rasûlü (s.a.) vefat buyurup ta Allah Teâlâ onu kendi katındaki şerefler için seçtiği zaman ondan sonra işi halîfesi Ebubekir es-Sıddîk üstlenmiş, Allah Rasûlü (s.a.)nün vefatı sırasında zayıflayıp dağılanları toplamış, Arap Yarımadasını güçlendirmiş, İslâm ordularını Hâlid îbn Velîd (r.a.)in komutasında İran ülkelerine göndermiş ve onlar İran ülkesinin bir kısmını fethetmişler, ahâlîsinden bir kısmını öldürmüşlerdir. Diğer bir orduyu Ebu Ubeyde (r.a.) ve onunla beraber olan kumandanlar komutasında Şam ülkesine, bir üçüncüsünü Amr İbn Âs (r.a.) komutasında Mısır ülkelerine göndermiştir. Şam'a gönderilen orduya Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'in halifelik günlerinde ahidlerinden dönen Busrâ, Dimaşk, Havran ve civarındaki ülkelerin fethini nasîb etmiştir. Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'i de kendi katındaki şerefler için seçip vefat ettirdiğinde, İslâm'a ve müslümanlara ihsanda bulunarak Hz. Ebubekir'e kendisi yerine Hz. Ömer el-Farûk'u halîfe bırakmasını ilham etmiştir. Ebubekir'der* sonra işi Hz. Ömer tâm olarak üstlenip yerine getirmiştir. Âlemler güçlü ahlâkı ve mükemmel adaletinde peygamberlerden sonra onun bir benzerini görmemiştir. Onun halifelik günlerinde bütünüyle Şam ülkesi, sonuna varıncaya kadar Mısır diyarı, İran diyarının birçoğu fethedilmiş, Kisrâ'nın satveti kırılarak alçaltılmış ve ülkesinin en uzak yerlerine ric'at ederek kaçmıştır. Kayser hezimete uğratılmış, Şam ülkesinden eli çektirilmiş ve Kostantiniyye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Kisrâ ve Kayser'in mallan, Hz. Peygamber (s.a.) in Rabbından alarak va'dettiği gibi Allah yolunda sarf edilmiştir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde îslâm ülkeleri yeryüzünün en uzak doğu ve batılarına kadar uzanmış batı ülkeleri en uzağına varıncaya kadar, Endülüs, Kıbrıs, Kayrevan ülkeleri, Atlas Okyanusuna

dayanan Septe ülkeleri fethedilmiştir. Doğu yönünden ise Çin ülkesinin derinliklerine kadar fethedilmiş Kisrâ öldürülmüş, hükümranlığı bütünüyle zevale ermiştir. Irak şehirleri, Horasan ve Ahvaz fethedilmiş; müslümanlar Türklerden birçoğunu öldürmüşlerdir. Allah Teâlâ onların en büyük kralları olan Hakan'ı zelîl kılmıştır. Yeryüzünün doğu ve batılarından haraç toplanarak mü'minlerin emîri Hz. Osman îbn Affân (r.a.)ın yanına getirilmiştir. Bütün bunlar onun Kur'an'ı okuması, ve ümmet-i İslâm'ı Kur'an'ı muhafaza üzerinde toplaması bereketiyledir. Bu sebep-ledir ki sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ yeryüzünü benim için dürdü. Doğularını ve batılarını gördüm. Ümmetimin hükümranlığı ondan benim için düzülenine erişecektir, îşte biz Allah ve Rasûlünün bize va'dettiği ülkelerde dolanıp durmaktayız. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Allah'tan zâtına ve Ra-sûlüne îmânı, bizden hoşnûd olacağı şekilde şükrünü yerine getirmeyi dileriz.
İmâm Müslim İbn Haccâc der ki; Bize Îbn Ebu Ömer'in... Câbir Îbn Semûre'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Başlannda on iki kişi emir (ve idareci) olduğu sürece insanların işi ileri gitmeye devam edecektir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bir kelime daha söyledi, ama bu kelime bana gizli kaldı. Babama: Allah Rasûlü (s.a.) ne söyledi? diye sordum da: (Bu on iki idarecinin) hepsi Kureyş'tendir, dedi. Hadîsi Buhârî de Şu'be'den, o ise Abdülnıelik İbn Umeyr'den rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), bu sözünü Mâiz tbn Mâlik'in recmolunduğu günün akşamında söylemiş ve bununla beraber başka hadîsler de zikretmiştir. Bu hadîs-i şerîf mutlaka on iki adaletli halîfenin vücûduna delâlet eder. Ancak bunlar, şîâ'nın iddia etmiş olduğu oniki imâm değildir. Zîrâ onların birçoğunun (müslümanlarm işini üstlenme ve veliyyü'1-Emr olma) konusunda herhangi bir payları yoktur. Ancak bu on iki idareci Kureyş'ten olacak, müslümanlarm işlerini üstlenecekler ve adaletli olacaklardır. Geçmiş kitablarda da onlarla ilgili müjdeler vardır. Sonra bunların peş-peşe gelmeleri de şart değildir. Bu ümmet içinde peşpeşe ve dağınık olarak vücûd bulmaları ihtimâl dahilindedir. Bunlardan dördü idareyi ele alarak geçmiştir Ici, bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman sonra da Hz. Ali —Allah onlardan hoşnûd olsun— dir. Onlardan sonra bir fetret devresi meydana gelmiştir. Allah'ın dilediği kadarı ortaya çıkmış, kalanları da Allah'ın bildiği bir zamanda meydana çıkacaktır. Adı Allah Rasûlü (s.a.) nün adına, künyesi de künyesine mutabık olan, zulüm ve haksızlıkla doldurulmuş yeryüzünü adaletle dolduracak olan mehdi de bunlardandır. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî'nin Saîd îbn Cuhmân'dân, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nün kölesi Sefîne'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benden sonra halıfelik otu? senedir. Sonra zâlim hükümranlık (hükümdarlık) olacaktır. «Allah; içinizden îmân edip sâlih amel işleyenlere va'detti ki; Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise onları da yeryüzüne halef kılacak ve onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» âyeti hakkında Rebî' tbn Enes'in naklettiğine göre Ebu Âliye şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Mekke'de yaklaşık on sene korku halinde ve gizlice insanları tek olan Allah'a, tek ve ortağı olmaksızın O'na ibâdete çağırdılar. Henüz savaşla emrolunmamışlardı. Sonra Medine'ye hicretle emrolundular, Medine'ye geldiler. Allah Teâlâ onlara savaşı emretti. Medine'de de

korkar durumdaydılar. Akşam silâhlı olarak yatıyor, sabah silâhlı olarak kalkıyorlardı. Allah'ın dilediği kadar bu durumda kaldılar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) in ashabından birisi: Ey Allah'ın elçisi, ebediyyen biz böyle korkar halde mi olacağız? Emniyette olacağımız ve silâhları bırakacağımız bir gün bize gelmeyecek mi? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Bu durumda çok az kalacaksınız. Nihayet sizden birisi içlerinde demir (silâh) olmayan büyük bir topluluğun içinde dizlerini büküp elleriyle dizini tutarak oturacak, buyurdu. Allah Teâlâ da bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Allah Teâlâ peygamberini bütün Arap Yarımadasına muzaffer ve hâkim kıldı, emniyet içeriğinde oldular ve silâhlarını bıraktılar. Sonra Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)nin ruhunu kabzetti. Onlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Os-man'ın halifeliklerinde emniyyet içinde oldular ve sonunda düştükleri duruma düştüler de aralarına korku girdi. Aralarında engeller, şartlar edindiler, durumu değiştirdiler ve bu yüzden onların durumları değiştirildi (emniyetleri korkuya çevrildi). Selef'den birisi:, Ebubekir ve Ömer'in —Allah onlardan hoşnûd olsun— halifelikleri Allah'ın kitabında haktır, demiş sonra da bu âyet-i kerîme'yi tilâvet etmiştir. Berâ İbn Azib der ki: Biz şiddetli bir korku içindeyken bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Hatırlayın ki, bir zamanlar siz, yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev-bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden mıklandırdı. Tâ ki şükredesiniz.» (En-fâl, 26).
Allah Teâlâ burada: «Onlardan öncekileri nasıl halef kıldı ise...» buyururken başka bir âyet-i kerîme'de Hz. Musa'nın kavmine şöyle dediğini haber verir: «Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine getirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129). Başka bir âyeti kerîme'de de şöyle buyrulur: «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve onları memleketlerine yerleştirelim. Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» (Kasas, 5-6).
«Onlar için beğendiği dini temelli yerleştirecek, korkularını emniyete çevirecektir.» Allah Rasûlü (s.a.) kendisine elçi olarak gelen Adiyy îbn Hâkim'e: Hîre'yi bilir misin? diye sormuştu. O: Bilmiyorum fakat işitmiştim dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Nefsim kudret elinde olan (Allah) 'a yemîn ederim ki, Allah Teâlâ bu işi mutlaka tamamlayacak ve sonunda bir kadın Hîre'den çıkıp yanında kimse olmaksızın Beytullah'ı tavaf edecektir. Kisrâ tbn Hürmüz'ün hazîneleri mutlaka fetholunacaktır, buyurdu. Ben: Kisrâ tbn Hürmüz mü? diye sordum: Evet, Kisrâ İbn Hürmüz buyurdu. Mal o kadar çok infâk olunacak ki sonunda kimse kabul etmeyecek. Adiyy İbn Hatim der ki: İşte şu kadın Hîre'den çıkıp yanında kimse olmaksızın Beytullah'ı tavaf ediyor. Kisrâ İbn Hürmüz'ün hazînelerinin fethinin bahşolunduğu kimseler içindeydim. Nefsim kudret elinde olan (Allah) 'a yemîn ederim ki, mutlaka üçüncüsü de meydana gelecektir. Zîrâ onu Allah Rasûlü (s.a.) söylemiştir.
İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Übeyy îbn Kâ'b'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu ümmete yüce mevkiler, yükseklik, din, zafer ve yeryüzüne sahip olma müjdelenmiş-tir. Onlardan kim âhiret amelini dünya için islerse onun âhirette hiç bir payı olmayacaktır.

«Çünkü onlar, Bana kulluk eder ve hiç bir şeyi Bana şirk koşmazlar.» İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Muâz İbn Cebel'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) nün terkisindeydim. Benimle onun arasında sadece binitin eğerinin arkasına dayanılacak yeri vardı. Ey Muâz, buyurdu. Ben:Buyur ey Allah'ın elçisi, bütün mutluluklar senin olsun, dedim. Bir süre yürüdü sonra ey Muâz İbn Cebel, dedi. Ben: Buyur, bütün mutluluklar senin olsun ey Allah'ın elçisi, dedim. Bir süre daha yürüdü sonra: Ey Muâz İbn Cebel, buyurdu. Ben: Buyur, mutluluklar senin olsun ey Allah'ın elçisi, dedim. Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin? diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Allah'ın kulları üzerindeki hakkı O'na ibâdet etmeleri ve O'na hiç bir şayi ortak koşmamalandır, buyurdu. Sonra "bir süre daha yürüdü ve ey Muâz îbn Cebel, dedi. Ben: Buyur, mutluluklar senin olsun ey Allah'm elçisi, dedim. Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir biliyor musun? diye sordu, ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Kulların, Allah üzerindeki hakkı onlara azâb etmemesidir, buyurdu. Buhâri ve Müslim Sahihlerinde Katâde'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. «Kim de bundan sonra inkâr eder (ve Benim itâatımdan çıkar) se; iste onlar, (Rablannın emrinden çıkmış) fâsıklann kendileridir. (En büyük günâh olarak bu onlara yeter)» Sahabe —Allah onlardan razı olsun — Hz.Peygamber (s.a.)den sonra Allah'ın emirlerini en çok yerine getiren, Allah'a en çok itaat edenler olduklarından onların zaferleri bunun ölçüşünce olmuştur. Onlar Allah'ın kelimesini, doğularda ve batı-farda gâlib getirmişler. Allah Teâlâ da onları güçlendirmiş; diğer ülkelere ve kullara hâkim olmuşlardır. Onlardan sonra insanlar bazı emirlerde kusurlu olduklardan onların galibiyetleri de bunlar ölçüşünce azal-mıştır. Buhârî ve Müslim'de muhtelif şekillerde rivayet edilen bir hadîsi şerifte Allah Rasûlü (s.a.) söyle buyurmuştur. Ümmetimden bir grup hakka yardım etmekte devam edecekler, onlardan ayrılan ve onlara zıd gidenler kıyamet gününe kadar onlara zarar veremeyecektir. Başka bir rivayette: Onlar bu durumdalarken Allah'ın emri gelinceye kadar, fazlalığı vardır. Diğer bir rivayette: Deccâl ile savaşıncaya kadar kısmı; başka bir rivayette: Onlar hakka yardım ederlerken Meryem Oğlu Isâ ininceye kadar, kısmı vardır. Bütün bu rivayetler sıhhatli olup aralarında herhangi bir zıdlık yoktur.[32]

56 — Namaz kılın, zekât verin ve peygambere itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.
57 — Sakın o küfredenlerin, Bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma. Onların barınakları ateştir. Ne kötü dönüştür,

Allah Teâlâ, inanan kullarına namazı kılmalarını emrediyor. Namaz, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibadettir. Onlara zekât vermelerini emrediyor. Zekât, yaratıkların güçsüzlerine ve fakirlerine ihsanda bulunmaktır. Allah Teâlâ inanan kullarının bu-işlerde Allah Rasûlü (s.a.) ne itaat eder durumda olmalarını, kendilerine emrettiği hususlarda peşinden gitmelerini, yasakladıklarını terketmelerini emrediyor. Böylece belki Allah onlara rahmet edecek, acıyacaktır. Şüphesiz ki bunları yapana Allah Teâlâ merhamet edecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «İşte Allah bunlara rahmet edecektir.» (Tevbe, 71).

«(Ey Muhammed,) sakın (sana zıd giden ve seni yalanlayan) o küfredenlerin Bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma.» Onlar Allah'ı asla âciz bırakamazlar. Bilakis Allah Teâlâ onlara güç yetiricidir. Bu yaptıklarına karşı onlara şiddetli bir azâbla azâb edecektir. «Onların (âiıiret yurdunda) barınakları ateştir. Ne kötü dönüştür.» Kâfirlerin varacakları yer ne kadar kötü bir dönüş yeridir, kalacak yerlerin en kötüsüdür.[33]

58 — Ey îmân edenler; ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar; sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Alîm'dir, Ha-kîm'dir.
59 — Çocuklarınız erginlik çağına vardığında, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler. Allah, size âyetlerini böyle açıklar. Ve Allah Alim'dir, Hakîm'dir.
60 — Evlenme ümidi kalmayan, yaşlanıp oturmuş kadınlara, zînetlerini açığa vurmamak şartıyla dış elbiselerini çıkarmaktan dolayı bir vebal yoktur. Ama iffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır. Ve Allah Semî'dir, Alim'dir.

Bu âyet-i kerîmeler akrabaların, birbirlerinin yanına girmelerinde izin istemeleri hükmünü içermektedir. Sûrenin başında geçen âyetler ise yabancıların birbirleri yanına girerken izin istemeleri hükmünü düzenliyordu, Allah Teâlâ mü'minlere; kölelerinden oluşan hizmetçileri ve erginlik çağına ulaşmayan çocukları yanlarına girmek istediğinde, üç durumda onlardan izin istemelerini emrediyor. Bu durumlardan birincisi sabah namazından öncedir. Çünkü o zamanda insanlar yataklarında uyurlar. (îkincisi) öğle sıcağında soyunduğunuz zamandır ki, bu vakit öğle uykusu vaktidir. Çünkü insan bu durumda, ailesi ile beraber olarak elbisesini çıkarmış olabilir. (Üçüncü durum) yatsı namazından sonradır. Bu vakit de uyku zamanıdır. Kişinin ailesi ile beraber olması ve benzeri durumlardan çekinildiği için bu durumlarda hizmetçilerin ve çocukların ailelerinin yanına ansızın ve habersiz girmemeleri emro-* loınmıuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Bunlar, sizin üç mahrem vaktinizdir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur.» buyurmuştur. Bu durumların dışında girdikleri vakit onlara bu imkânı verdiğiniz için size, bu durumlar dışında herhangi bir şey görmüşlerse gördüklerinden dolayı onlara da sorumluluk yoktur. Çünkü onlar için habersiz olarak girme izni verilmiştir. Zîrâ gerek hizmet için ve gerekse başka sebeplerle onlar sizin yanınıza çokça girip çıkan kimselerdir. Başkalarının hakkında bağışlanamayacak hatâları sizin yanınıza çokça girip çıkanlar için ba-ğışlanabilir. Bu sebeple îmâm Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve Sünen sahiplerinin rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), kedi hakkında şöyle buyurmuştur: Şüphesiz o necîs değildir. Zîrâ o, sizin yanınıza sıkça girip çıkanlardandır.
Bu âyet-i kerîme muhkem olup, onun herhangi bir kısmı neshedil-mediği halde insanlar bununla gerçekten az amel etmektedirler. Abdullah îbn Abbâs insanların bu durumunu hoş karşılamazdı. tbn Ebu Hatim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Saîd tbn

Cübeyr'den rivayetine göre, îbn Abbâs şöyle demjs;. İnsanlar üç âyeti terketmiş ve onlarla amel etmemişlerdir. Bunlar âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Ey îmân edenler, ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar;... üç defa izin istesinler...» âyeti ile Nisa süresindeki: «Mîrâs taksim olunurken; yakınlar, yetimler ve miskinler de hazır bulunursa, onları da rızıklandırin.» (Nisa, 8) âyeti ve Hucurât süresindeki: «Gerçekten, Allah katında en değerliniz, O'ndan en çok korkanınızdır.» (Hucurât, 13) âyetidir. Yine tbn Ebu Hâtim'in tsmâîl tbn Müslim —ki bu râvî zayıftır— kanalıyla... tbn Abbas'tan rivayetinde o, şöyle demiş: Şeytân üç âyette insanlara galebe çaldı da, onlarla amel etmediler. Bunlar: «Ey îmân edenler, ellerinizin altında bulunan köle ve cariyeler... yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...»
âyetidir. Ebu Dâvûd der ki: Bize tbn Sabah İbn Süfyan ve îbn Abde -nin... Ubeydullah îbn Yezîd'den rivayetinde o, tbn Abbâs'ı şöyle derken İşitmiş: İnsanlardan birçoğu izin âyetine (birinin yanına girmek için izin istemeye dâir olan âyete) inanmamıştır. Şüphesiz ben şu cariyeme, benim yanıma girerken izin istemesini emrediyorum. Ebu Dâvûd der ki: İbn Abbâs'm böyle emrettiğini Atâ'da ondan rivayet etmektedir. Sevrî'-nin Mûsâ İbn Ebu Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiş: Şa'bî'ye: «Ellerinizin altında olan köle ve cariyeler... yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...» âyetini sordum, neshedilmemiştir, dedi. Ben: Ama insanlar onunla amel etmiyorlar dedim de: Allah'tan yardım dileriz, dedi. îbn Ebu Hâtim'in Rebî' îbn Süleyman kanalıyla... İbn Abbâs'-tan rivayetine göre; iki kişi ona Allah Teâlâ'mn Kur'anda insanların açık olabilecekleri üç durumda onlann yanına girmek için izin istemeyle ilgili emrini sormuştu. Dedi ki: Şüphesiz Allah Teâlâ çok örtendir. Örtünmeyi sever. İnsanların kapılarında örtüleri, evlerinde yatak odaları yoktu. Bazan olurdu ki kişi ailesi ile beraberken hizmetçisi veya çocuğu veya evindeki yetimi ansızın, habersiz olarak yanına girerdi. Allah Teâlâ isimlerini bildirdiği açık olabilecekleri bu üç vakitte yanlarına girmek için izin istemelerini emretti. Bundan sonra Allah Teâlâ, örtünme ile (evlerinde ve kapılarında örtüler edinmeleriyle) ilgili emrini gönderdi, böylece onlara rızkını bahşetti, genişletti. Böylece onlar kapılarının üzerine örtüler ve yatak odaları edindiler. İnsanlar bunun, kendilerine emrolunan izin isteme emrinin yerine yeterli olduklarını zannettiler. Bu haberin, îbn Abbâs'a kadar varan isnadı sahihtir. Ebu Dâvud da Ka'nebî kanalıyla bunu Amr İbn Ebu Amr'dan rivayet etmiştir. Süddî der ki: Sâhâbe'den bazıları gusledip sonra namaza çıkmak üzere bu saatlarda kadınlarıyla temasta bulunmayı severlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlara emretti ki; k belerine ve cariyelerine bu sa-atlarde ancak kendilerinin izni ile girmelerini emredeceklerdir. Mukâtil îbn Hayyân der ki: Bize ulaştığına göre - en doğrusunu Allah bilir— An-sâr'dan birisi ile .karısı Esma Bint Mürşide Hz. Peygamber (s.a.) için yemek yaptılar ve insanlar izinsiz olarak girmeye başladı. Esma: Ey Allah'ın elçisi, bu ne kadar çirkin. Karı koca bir elbise içinde iken izinsiz olarak çocukları (veya köleleri) yanlarına giriyor, dedi. Bunun üzerine bu konuda Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler; ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar;... yanınıza girecekleri vakit üç defa izin istesinler...» âyetini indirdi. Bu âyetin neshedilmemiş ve muhkem olduğuna: «Allah, size âyetleri böylece açıklar. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» kısmı da delâlet etmektedir.

«Çocuklarınız erginlik çağına vardığında, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler.» Sizin bu üç mahrem vaktinizde yanınıza girmek için izin isteyen çocuklar ergenlik çağına vardıkları vakit yukarıda anılan üç vakitte olmasa bile kocanın karısıyla beraber olacağı durumlara ve yabancılara nisbetle her hâl ve durumda yanlarına girmek için izin istemeleri vacip olur. Evzâî'nîn Yahya. îbn Ebu Kesîr'den rivayetine göre; çocuğun boyu dört karış olduğu zaman, ebe-veyninin yanına girmek için yukarıda anılan üç vakitte onlardan İzin ister. Erginlik çağına ulaştığı zaman ise her hâl ve durumda yanlarına girmek için izin ister. Saîd İbn Cübeyr de böyle söylemiştir. Yine Saîd îbn Cübeyr «Kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi...» âyetini şöyle anlar: Kişinin büyük çocukları ve akrabalarının izin istediği gibi onlar da izin istesinler.
Saîd tbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Katâde ve Dahhâk «Yaşlanıp oturmuş kadınlar»ın; hayızdan kesilmiş ve çocuklarının olmasından ümidi kalmamış olan kadınlar, olduğunu söyler. Bunlann evlenme ümidi ve arzusu kalmamıştır. îşte bunların, zînetlerini açığa vurmamak şartıyla dış örtülerini çıkarmalarında onlar için bir günâh yoktur. Bunlara örtünme, konusunda diğer kadınlara getirilen aynı yasaklamalar yoktur. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed îbn Muhammed el-Mervezî'-nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, «Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar...» (Nûr, 31) âyet-i kerîme'si neshedilmiş ve bundan; evlenme ümidi kalmayan, yaşlanıp oturmuş kadınlar istisna edilmiştir.
«Yaşlanıp oturmuş kadınlara, dış elbiselerini çıkarmalarında bir günâh yoktur.» âyeti hakkında îbn Mes'ûd: Başörtülerinin üzerine örttükleri; crtü veya mantodur, demiştir. İbn Abbâs, îbn Ömer, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, îbrâhîm Nehaî, Hasan, Katâde, Zührî, Ev-zâî ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir. Ebu Salih şöyle der: Dış elbisesini bırakır ve erkeklerin yanında gömlek ve başörtüsü ile durabilir. Saîd îbn Cübeyr ve başkalarının söylediğine göre Abdullah îbn Mes'ûd'un kıreâtinde kelimesinin önünde bir de harf-i cerri vardır. Burada kasdedilen elbise; başörtüsünün üzerine örtülen bir örtüdür. Yaşlı kadının başında sık dokulu bir başörtüsü olduktan sonra, bir yabancının veya bir başkasının yanında başörtüsünün üstündeki bu örtüyü çıkarmasında bir beis yoktur. Saîd îbn Cübeyr, «Zînetlerini açığa vurmamak şartıyla» âyeti hakkında şöyle der: Üzerindeki zînet görülsün diye üstündeki dış elbisesini çıkarmak suretiyle açılıp saçılmamalı. îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.) den rivayetine göre bir kadın, Hz. Âişe'nin yanına girip: Ey Mü'minle-rin annesi, kına, silkinme (?), boya, iki küpe, halhal, altın yüzük ve ince elbiseler hakkında ne dersin? diye sormuştu. Hz. Âişe şöyle cevabladı: Ey kadınlar topluluğu, sizin kıssanız, durumunuz birdir; açılıp saçılma olmaksızın Allah Teâlâ size zîneti helâl kılmıştır. Yani zînetinizin nâmahrem olan birine görünmesi sizin için helâl değildir.
Süddî şöyle anlatıyor: Benim Müslim adında bir ortağım vardı ve bu Huzeyfe İbn Yemmân'ın hanımının kölesiydi. Bir gün çarşıya geldiğimde elinde kına izi vardı. Kendisine bunu sordum da, hanımınm —ki Huzeyfe'nin eşidir— başına kına yaktığını söyledi. Ben bunu hoş karşılamadım ve: İstersen seni onun yanma götürüp (bunu soralım) dedim. Evet gidelim, dedi. Beni hanımının yanma götürdü bir de baktım ki yaşlı başlı bir hanımdır. Ben: Şüphesiz Müslim senin başına kına yaktığını bana nakletti, Öyle mi? diye sordum. Evet dedi, şüphesiz ben, evlenme

ümidi kalmayan yaşlanıp oturmuş kadınlardanım. Allah Teâlâ bu konuda, senin de işittiğin şeyleri buyurdu.
«Ama iffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır.» Her ne kadar caiz ise de dış elbiselerini çıkarmayı bırakmaları kendileri için daha hayırlı ve kendileri için daha faziletlidir. «Ve Allah Semî'dir, Alîm'-dir.[34]

61 — Kör için bir sorumluluk yoktur. Topal için de bir sorumluluk yoktur. Hastaya da bir sorumluluk yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde veya dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur. Ev-lere girdiğiniz zaman, Allah katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin. Allah, âyetlerini size böylece açıklar: Umulur ki akledesiniz.

Müfessirler kör, topal ve hastadan günâhın hangi mânâ için kaldırıldığında ihtilâf etmişlerdir. Ata el-Horasânî ve Abdurrahmân îbn Zeyd tbn Eşlem, âyetin cihâd hakkında nazil olduğunu söyler. Böylece bunlar bu âyeti Fetih süresindeki âyet gibi kabul etmektedirler. Fetih süresindeki de hiç kuşkusuz cihâd hakkındadır. Yani zayıflıkları ve güçsüzlükleri sebebiyle cihâdı terk etmede onlar için herhangi bir günâh yoktur. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Za-yıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur. îhsân edenleri hesaba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir. Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde: Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman, infak edecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözleri yaşararak geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.» (Tevbe, 91-92). Başka bir açıklamaya göre burada kasdedilen, onların kör olan birisi ile yemek yemekten çekinmekte olmalarıdır. Zîrâ kör olan, yemeği ve ondaki güzellikleri göremez. Bazan olur ki bir başkası ondan önce alıp yer. Onlar topal ile de yemek yemekten çekinirlerdi. Çünkü ,o doğru dürüst oturamazdı. Böylece yanında oturan kimse ondan önce yer bitirirdi. Hasta ise hasta olmayan birisi gibi yemeğe hakkını veremezdi. Bu sebeple onlara haksızlık etmemiş olmak için, onlarla beraber yemek yemeyi hoş görmezlerdi. İşte Allah Teâlâ bu konuda bir ruhsat olmak üzere bu âyeti kerîmeyi indirdi. Bu açıklama Saîd Îbn Cübeyr ve Mik-sem'indir. Dahhâk ise şöyle diyor: Hz. Peygamber gönderilmezden önce bunlarla, pislikten sakınmak İçin ve kendilerinden üstün tutulmasınlar diye yemek yemefeten çekinirlerdi. İşte bunun üzerine Allafr Teâlâ bu âyet-iakerîme'yi indirmiştir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun îbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivayetine göre; o, «Kör için bir sorumluluk; yoktur...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi, körü veya topalı veya hastayı babasının veya kardeşinin veya kız kardeşinin veya halasının veya tezyesinin evine götürürdü. O hasta ve ayıplı olanlar da bundan çekinerek: Bizi sâdece başkalarının evlerine götürüyor, derlerdi. İşte bu âyet onlara bir ruhsat olmak üzere nazil olmuştur. Süddî der ki: Kişi babasının veya erkek kardeşinin veya oğlunun evine gelirdi de, evin hanımı herhangi bir yemek

ikram ettiğinde ev sahibi orada olmadığı takdirde ondan yemezdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bir arada veya ayn ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» kısmına gelinceye kadar «Kör için bir sorumluluk yoktur, topal için de bir sorumluluk yok-tur. Hastaya da bir sorumluluk yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde... İzinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur...» buyurdu.
«Kendi evlerinizde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetinde bunun ma'lûm olduğu halde hatırlatılması, sâdece başka bir lafzı ona atıfla bağlayabilmek ve bir sonraki hükme muhatabı hazırlayabilmek için getirilmiştir. Bu, oğulların evlerini de içine almaktadır. Zîrâ oğulların evleri açıkça belirtilmiş değildir. Bu sebeple çocuğunun malının babasının malı mesabesinde olduğu görüşündekiler bu âyeti delil getirirler. Müsned ve Sünen'lerde değişik şekillerde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edildiğine göre o: Sen ve malın baban içindir, buyurmuştur.
Akrabaların birbirine nafakasını vâcib olarak görenler «Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde... veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetini delil getirirler. Ebu Hanîfe ile İmâm Ahmed îbn Hanbel'in mezheplerinde meşhur olan görüş budur.
«Veya anahtarlarına mâlik olduğunuz yerlerde...» âyeti hakkında Saîd İbn Cübeyr ve Süddî şöyle diyorlar: Bu, köle ve kethüdası gibi kişinin hizmetinde olan kişidir. Onun yanına bırakmış olduğu yiyecekten mu'tâd veçhile yemesinde bir beis yoktur. Zührî'nin Urve'den, onun da Hz. Âişe (r.a.)den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Müslümanlar Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber savaşa çıkmayı arzular, severler ve anahtarlarını güvenilir vekillerine bırakırlar: İhtiyâç duyduğunuz şeyi yemenizi size helâl kıldık, derlerdi. Anahtarların kendilerine bırakıldığı kimseler: Bizim (bunlardan) yememiz bize helâl değildir. Zîrâ onlar bize gönül hoşluğu ile vermiş değillerdir. Biz sâdece emin kimseleriz (emânet sahipleriyiz), derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «Veya anahtarlarına mâlik.olduğunuz yerlerde...» âyetini indirdi.
«Veya dostlarınızın, arkadaşlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde (şayet bunun onlara zor gelmeyeceğini ve bundan hcşlanmamaz-lık etmeyeceklerini biliyorsanız size) bir sorumluluk yoktur.» Katâde der ki:» Arkadaşının evine girdiğin zaman, onun izni olmaksızın yemek yemende bir beis yoktur.
«Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyeti hakkında tbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha şöyle diyor: Allah Teâlâ: «(ey îmân edenler;) mallarınızı aranızda bâtıl ile yemeyin.» (Bakara, 188) âyetini indirdiğinde, müslümanlar: Şüphesiz Allah, bizim mallarımızı aramızda bâtıl yollarla yememizi yasaklamıştır. Yiyecek ise malların en üstün olanıdır. O halde bizden birisine, başka birinin yanında yemek yemek de helâl olmaz, dediler. İnsanlar bundan çe-kinip geri durdular da Allah Teâlâ: «Veya dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.» kısmına gelinceye kadar «Kör için bir sorumluluk yoktur...» âyetini indirdi. Aynı şekilde kişinin yanında bir başkası oluncaya kadar yalnız başına yemek yemesinden çekinir ve bunu kabul etmezlerdi. Allah Teâlâ bu konuda onlara ruhsat verdi ve: «Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» buyurdu. Katâde der ki; Câhiliye devrinde Kinâne oğullarından bir ka-bîle {veya bir aile), kendilerinden birinin yalnız başına yemek yemesini onun için bir

utanç vesilesi olarak görürdü. O kadar ki onlardan birisi, aç olduğu halde memeleri süt dolu develeri sürer de, kendisiyle beraber yeyip içecek birini bulmadıkça yemek yemezdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur.» âyetini indirdi. Her ne kadar topluca yemek yemek daha bereketli ve daha faziletli ise de bu, Allah Teâlâ'nm kişiye yalnız başına veya cemaatla birlikte yemek yeme ruhsatıdır. Nitekim îmâm Ahmed şöyle rivayet ediyor: Bize Yezîd İbn Abd Rabbih'in... Vahşî îbn Harb'-den, onun babasından, onun da dedesinden rivayete göre birisi Hz. Peygamber (s.a.)e: Biz yemek yiyoruz, ama doymuyoruz, demişti. Şöyle buyurdu: Herhalde siz dağınık olarak yemek yiyorsunuz; yemek için toplanınız (yemeğinizin etrafında toplanıp topluca yemek yeyiniz) ve Allah'ın adını anınız ki, sizin için bereketlendirsin. Hadîsi Ebu Dâvûd ve tbn Mâce, Velîd İbn Müslim kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine îbn Mâce'nin Amr îbn Dînâr kanalıyla... Hz. Ömer'den, onun da Allah Ra-sûlü (s.a.)nden rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Cemâat olarak yeyiniz, parçalanmayınız. Şüphesiz bereket cemâat iledir. Saîd İbn Cü-beyr, Hasan el-Basrî, Katâde ve Zührî, «Evlere girdiğiniz zaman, kendinize selâm verin.» âyetini: Birbirinize selâm verin, şeklinde anlamışlardır. İbn Cübeyr'in Ebu Zübeyr'den rivayetine göre; o, Câbir îbn Abdullah'ı şöyle söylerken işitmiş: Ailenin yanına girdiğin zaman onlara Allah katından bereket ^güzellik dileyerek selâm ver. Ebu Zübeyr der ki: Öyle sanıyorum ki o, bunu vâcib olarak görüyordu. îbn Cübeyr'in Ziyâd' dan, onun da îbn Tâvûs'tan rivayetinde o, şöyle demiş: Biriniz evine girdiği zaman selâm versin. îbn Cüreyc der ki: Atâ'ya: (Evden) çıkıp sonra girdiğim zaman or\lar^ selâm vermem vâcib mi? diye sordum. Hayır, kimseden bunun vâcib olduğunu rivayet etmiyorum. Fakat bu, bana sevimli geliyor. Haberci olma dışında onu asla bırakacak değil/m, dedi. Mücâhid de şöyle demiştir: Mescide girdiğin zaman: Allah'ın Ra-sûlü'ne selâm olsun, de. Ailenin yanına girdiğin zaman da onlara selâm ver. İçinde kimsenin olmadığı bir eve girdiğin zaman: Bize ve Allah'ın sâlih kullarına selâm olsun, de. Sevrî'nin Abdülkerîm el-Cezerî'den, onun da Mücâhid'den rivayetinde şöyle demiş: İçinde kimsenin olmadığı bir eve girdiğin zaman şöyle de: Allah'ın ismiyle, hamd Allah'a mahsûstur, Rabbımızdan selâm bizim üzerimize ve Allah'm sâlih kullan üzerine olsun. Katâde der ki: Ailenin yanına girdiğin zaman onlara selâm ver. İçinde kimsenin olmadığı bir eve girdiğinde ise: Selâm; bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kullan üzerine olsun, de. (Bize) bu şekilde emrolunur ve meleklerin bu selâma karşılık vereceği rivayet olunurdu. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Muhammed îbn Müsennâ kanalıyla... Enes (İbn Mâlik) ten rivayetinde o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) baha beş huyu tavsiye etti. Buyurdu ki: Ey Enes, abdesti güzelce, mükemmel bir şekilde al ki ömrün artırılsın. Ümmetimden karşılaştığına selâm ver ki, iyiliklerin çoğalsın. Evine girdiğin zaman ailen halkına selâm ver ki, evinin hayrı çoğalsın. Kuşluk namazı kıl. Şüphesiz o, senden önceki Allah'a yönelenlerin namazıdır. Ey Enes; küçüğe merhamet et, büyüğe ta'zîmde bulun ki, kıyamet günü benim arkadaşlarımdan olasın.
Allah Teâlâ: «Allah katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin.» buyurur. Muihammed İbn tshâk der ki: Bana Dâvûd İbn Husayn'm îkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle dermiş: Ben (namazdaki) teşehhüdü ancak Allah'ın kitabından almışımdır. Allah Teâlâ'nın: «Evlere girdiğiniz

zaman, Allah, katından bereket, sağlık ve güzellik dileyerek kendinize selâm verin.» buyurduğunu işittim. Namazdaki teşehhüd ise şöyledir: Bereketlendirilmiş selâmlar, en güzel salevât Allah içindir. Allah'tan başka İlâh olmadığına* Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi ey Peygamber senin üzerine olsun. Bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine selâm olsun. Sonra (namaz kılan kul) kendisi için duâ eder ve selâm verir. Bunu İbn Ebu Hatim de İbn İshâk kanalıyla rivayet etmiştir. Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet ettiği hadîs buna muhaliftir. En doğrusunu Allah bilir.
«Allah, âyetlerini size böylece açıklar, Umulur ki akledesiniz.» Allah Teâlâ bu sûre-i şerîfe'de sağlam hükümleri, sağlamlaştırılmış kanunları zikrettikten sonra iyice düşünüp akledeler diye âyetlerini kullarına yeterli bir şekilde beyân ettiğine İşaret eder.[35]

62 — Mü'minler; ancak Allah'a ve Rasûlüne îmân edenler ve peygamberle birlikte bir işe karâr vermek için toplandıklarında, ondan izin isteyip alıncaya kadar ayrı-' lıp gitmeyenlerdir. Gerçekten senden izin isteyenler; işte onlar, Allah'a ve Rasûlüne îmân edenlerdir. Bir takım işleri için senden izin isterlerse içlerinden dilediğine izin ver ve Allah'tan onların bağışlanmalarını dile. Şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Gerçek Mü'minler

Bu da Allah Teâlâ'nın inanan kullarını iletmiş olduğu edeblerden-dir. Nasıl ki girme sırasında onlara izin istemeyi emretmişse, aynı şekilde ayrılma sırasında da izin istemelerini emretmiştir. Özellikle onları Allah Rasûlü (s.a.) ile bir araya getiren cum'a namazı, bayram namazı, cemaatla namaz, istişare için toplanma ve benzeri bir durumda olurlarsa, Allah Teâlâ bu durumlarda Allah Rasûlü (s.a.)nden izin isteyip müşavereden sonra ayrılmalarını emretmiştir. İşte kim böyle yaparsa, o kâmil mü'minlerdendir. Sonra onlardan birisi ayrılmak için izin istediği zaman Allah Teâlâ Rasûlüne dilediği takdirde ona izin vermesini emreder ve şöyle buyurur: «İçlerinden dilediğine izin ver ve Allah'tan onların bağışlanmalarını dile. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed îbn Hanbel ve Müsedded'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetlerine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Sizden birisi bir meclise vardığında selâm versin, kalkmak istediği zaman yine selâm versin. Bunlardan birincisi, ikincisinden daha üstün değildir. Hadîsi Tirmizî ve Neseî de Muhammed tbn Aclân kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler.[36]

63 — Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın. Allah, içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir. Onun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya elîm bir azaba uğramaktan sakınsınlar.

Peygambere Karşı Edeb Tavrı

İbn Abbâs'tan rivayetle D&hhâk der ki: Onlar: Ey Muhammed, ey Ebul-Kâsım, derlerdi, tşte Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)nin sânını yücelterek onlara bunu yasakladı. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, ey Allah'ın peygamberi, dediler. Mücâhid ve Caîd İbn Cübeyr de böyle söylemiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ne ta'zînıde bulunulmasını, tebcil olunmasını ve riyasetinin kabul edilmesini emretmiştir. «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyeti hakkında Mukâtil (İbn Hayyân) der ki: Âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: Onu çağırdığınız zaman; ey Muhammed, diye isimlendirmeyin, ey Abdullah'ın oğlu, demeyin. Fakat ona değer verip yücelterek; ey Allah'ın peygamberi, ey Allah'ın elçisi, deyin, Mâlik, «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyeti hakkında Zeyd İbn Eslem'in şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ onlara, Allah Rasûlüne değer vermelerini ve onu yüceltmelerini emretmiştir. Bu, açıklamalardan biridir ve âyetin akışından anlaşılan da budur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur: cEy îmân edenler; bizi de dinle, demeyin, bizi de gözet, deyin ve dinleyin.» (Bakara, 104), «Ey îmân edenler; seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider... Sana hücrelerin ötesinden seslenenlerin çoğunun akıllan ermez. Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Hucurât, 2, 4-5). Bütün bunlar Hz. Peygamber (s.a.) ile karşılıklı konuşma, onunla ve onun yanında konuşma âdâbındandır. Nitekim ona bir istekte bulunulmadan önce sadaka takdim etmekle de emrolunmuşlardır.
Bu konudaki ikinci görüşe göre; «Peygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» âyetinin anlamı şudur: Onun bir başkasına bedduasının bir başkasının duası gibi olduğunu sanmayın. Şüphesiz onun duası makbuldür, onun duasına icabet olunur. O halde onun bedduasından sakının ki helake uğramayasmız. îbn Ebu Hatim bu görüşü İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve Atiyye el-Avfî'den nakleder ki, en doğrusunu Allah bilir.
Mukâtil ibn Hayyân, «Allah içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyeti hakkında şöyle diyor: Bunlar münafıklardır. Cum'a günkü konuşma —bu konuşma ile hutbeyi kasdedi-yor—onlara ağır gelirdi de, Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından bazılarının arkasına saklanarak mescidden çıkarlardı. Allah Rasûlü (s.a.), cum'a günü hutbeye başladıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.) in izin vermesi dışında mescidden kimsenin çıkması doğru değildi. Onlardan birisi çıkmak istediği zaman parmağı ile Hz. Peygamber (s.a.)e İşaret eder ve I?z. Peygamber ona konuşmaksızın izin verirdi. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken onlardan birisi konuştuğu takdirde cum'ası boşa giderdi. Süddî der ki: Onlar, Hz. Peygamber ile beraber bir cemaatta bulundukları zaman birbirlerinin arkasına saklanırlardı ki, Hz. Peygamberin görüş alanından çıksınlar ve onları görmesin. «Allah içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyeti hakkında Katâde der ki: Yani Allah'ın peygamberi ve kitabından saklanıp gizlenerek sıvışıp gidenler. Süfyân ise «Allah, içinizden bir diğerini siper

ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» âyetinde saftan ayrılarak sıvışıp gidenleri, demiştir. Mücâhid, âyetteki kelimesini; zıddına, tersine, olarak anlamıştır.
O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gelmesinden sakınsınlar.» Allah Rasûlü (s.a.) nün emrine, yoluna, metoduna, sünnetine ve şeriatına aykırı hareket edenler bundan sakınsın. Zîrâ sözler ve ameller, onun sözleri ve amelleri ile ölçülüp değerlendirilir. Ona uygun olanlar kabul olunur, ona zıd olanlar ise söyleyen veya yapanı her kim olursa olsun kendisine geri çevrilir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetle sabit olduğuna göre o, şöyle buyurmuştur:
Her kim ki bizim işimizin üzerinde olmadığı bir iş işlerse, o merdûd-dur. Yani gizlide veya açıklıkta Allah Rasûlünün şeriatına aykırı hareket edenler; kalblerine küfür, nifak veya bid'at gibi bir fitnenin gelmesinden veya dünyada öldürme, hadd cezası uygulanma veya hapis veya benzeri şekilde can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar, tmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) söyle t>uyurmuştur:..Benim ve sizin benzeriniz, ateş yakan bir-ada-mını benzeri gibidir. Etrafım aydınlattığı zaman kelebekler ve ateşin ışığına gelen hayvancıklar ateşin içine düşerler. Adam onları engellemeye başlar ve fakat ona üstün gelip kendilerini ateşin içine atarlar, tşte benim ve sizin benzeriniz budur. Ben sizin bellerinizden (kuşaklanmadan) tutmuş ateşten alıkoyuyorum ve: Ateşten bana gelin, diyorum. Siz ise bana üstün gelip kendinizi ona atıyorsunuz. Buhâri ve Müslim hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc etmişlerdir.[37]

64 — Dikkat edin, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu da, kendisine döndürüleceğiniz günü de muhakkak bilir. Onlara işlediklerini haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, gaybı ve ayân-be-yân (hâzır) olanı, kulların gizli ve açık hallerinde işlemiş olduklarını en iyi bilen olduğunu haber veriyor ve: «O, içinde bulunduğunuz durumu bilir.» buyuruyor. Âyetteki bilme fiilinin başında bulunan edatı, burada tahkik içindir. Kesinlik bildirir. Nitekim bundan bir önceki âyette de: «Allah, içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir.» buyurmuş ve orada da aynı edat kullanılmıştır. Şu âyet-i kerime'lerde de durum aynıdır: «Doğrusu Allah, içinizden sizi alıkoyanları ve kardeşlerine: Bize gelin, diyenleri bilir.» (Anzâb, 19) «Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunan (kadın) in sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.» (Mücâdile, 1). «Gerçekten biliyoruz ki; söyledikleri söz ,seni üzüyor. Onlar hakîkatta seni yalanla-mıyorlar. Lâkin o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.» (En'âm, 33). «Doğrusu Biz, yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz.» (Bakara, 144). Bütün bu âyetlerdeki edatı fiilin tahkiki, kesinlik bildirmesi içindir. Nitekim, kesinlik bildirmek üzere müezzin de ikâmette: Muhakkak namaz başlamıştır, muhakkak namaz başlamıştır, der. «O, içinde bulunduğunuz durumu muhakkak bilir.» İçinde olduğunuz duruma şâhiddir, görmektedir, zerre ağırlığı şey dafei O'ndan gizli kalmaz. Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurulmaktadır: «Azîz Rahîm'e tevekkül et. Görür O seni (namaza) kalkıştığında, secde edenler arasında

bulunduğunda. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alîm.» (Şuarâ, 217-220), «Ne işte bulursan, Kur'ân'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbmdan gizli değil-dir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitaptadır.» (Yûnus, 61). «Herkesin yaptığını gözeten Allah böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Ra'd, 33). O, kullarının hayır veya şer olsun bütün yaptıklarına şâhiddir. Nitekim şöyle buyurmaktadır: «Elbiselerine bü-ründükleri zaman da dikkat edin. Alla1!, onların gözlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» (Hûd, 5), «Aramadan birisi ister sözü gizlesin ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10). «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur kf, rızkı Allah'a ait olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitaptadır.» (Hûd, 6). «Gaybm anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada, ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitaptadır.» (En'âm, 59). Bu hususta âyetler ve hadîsler gerçekten pek çoktur.
«Kendisine döndürüleceğiniz (bütün yaratıkların Allah'a döndürüleceği kıyamet) günü de muhakkak bilir. Onlara (dünyada iken) işlediklerini; (büyük olsun küçük olsun, önemli olsun önemsiz olsun) haber verecektir.» Allah Teâlâ başka âyeto kerîme'lerde: «O gün insana, önde ve sonra ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13). «Kitab konulduğunda, suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvah bize, bu kitap nasıl olmuş da küçük-büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rab-bın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49) buyururken, burada da bu sebeple: «Kendisine döndürüleceğiniz günü de muhakkak bilir. Onlara işlediklerini haber verecektir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.» buyurmuştur. Hamd, Âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. Tamâmı (tefsirimizi tamamlamayı ve nimetlerini üzerimize tamamlamasını) O'ndan dileriz.[38]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5686-5690
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5690-5694
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5695-5696
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5696-5703
[5] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/ 5704-5791
[6] Zaüâr, Yemen'de Himyerlüer dönemine âit bir şehrin adıdır. (Arapça negrîn jnuhakkıkları)
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5791-5804

[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5804-5805
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5806-5807
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5808
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5808-5809
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5809-5810
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5810-5811
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5812-5815
[15] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5815-5847
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5847-5848
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5849-5856
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5856-5859
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5859-5867
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5884-5891
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5895-5901
[22] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5920-5923
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5926-5934
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5934-5936
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5937
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5941-5942
[27] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5942-5947
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5947
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5951

[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5952-5954
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5954-5956
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5957-5961
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5961
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5963-5966
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5967-5970
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5971
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5972-5973
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5974-5975

FURKÂN SÛRESİ

FURKÂN SÛRESİ
(Sûre Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.
1 — Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir.
2 — O ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdir etmiştir.

Furkân

Allah Teâlâ şerefli elçisine Kur'ân-ı Azîm'i indirdiğinden dolayı mukaddes zâtını övüyor. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Hamd O Allah'a ki, kuluna dosdoğru kitabı indirdi ve onda hiç bir eğrilik koymadı. Kendi katından şiddetli bir baskım haber vermek ve sâlih amel işleyen mü'-minlere güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için.» (Kehf, 1-2) buyururken burada da: «Kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir.» buyurur. Âyetteki indirme anlamına gelen fiili, tekrar ve çokluk bildiren bir ölçüde getirilmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey îmân edenler; Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce İndirdiği kitaba inanın.» (Nisa, 136) buyrulur. Zira önceki kltablar bir bütün halinde indirildi. Kur'an İse parça parça, mufassal olarak, âyetlerden sonra âyetler, hükümlerden sonra hükümler, sûrelerden sonra sûreler halinde inmiştir. Bu, daha şiddetli ve daha beliğdir. Kendisine indirildiği kimse ile daha çok ilgilenmedir. Nitekim bu sûre sırasında da şöyle buyurulmaktadzr: «O küfredenler dediler ki: Kur'an, ona bir kerede topluca İndirilmeli değil miydi? Halbuki Biz, onu senin kalbine İyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz. Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılanını sana getirmişizdir.» (Furkân, 32-33). Bu sebeple burada Kur'an'a Furkân adı vermiştir. Zîrâ o, hak ile bâtılı, hidâyet ile sapıklığı, azgınlıkla rüşdü, helâl ile haramı ayırmaktadır. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de peygamberini kulluğu ile nitelemiştir. Bu sıfat bir övme sıfatıdır. Zîrâ onu kendisine kul olmakla nitelemiştir. Nitekim îsrâ gecesinde —ki onun hallerinin en şereflisidir— onu, yine kulluğu ile şöyle niteler: «Sânı yücedir. O Allah'ın ki, kulunu geceleyin Mescid-İ Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürmüştür, (îsrâ, 1). Onu (insanları) kendisine davet makamında yine aynı sıfatla niteler ve: «Doğrusu, Allah'ın kulu kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi birbirlerine gireceklerdi. (Cinn, 19) buyurur. Kendisine kitabın indirilmesi ve meleğin inmesi sırasında aynı şekildeki onu kulluğu ile niteler ve: Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne yücedir.» buyurur.
«Ne önünden, ne arkasından kendisine bâtılın gelmediği, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilen...» (Fussilet, 42). Açık, mufassal ve muhkem olan; yüce bir Furkân kıldığı Kitâb-ı Azîm'i Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hâs kılmıştır, (tahsis etmiştir). Kur'an-ı ona, ancak gök kubbenin altıncta: ve yeryüzünde yer tutanlara onu peygamber olarak göndermek için tahsîs etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bir hadîs-i şeriflerinde: Kırmızı ve siyah (deriliye) gönderildim, buyururken, diğer bir hadislerinde: Benden önce peygamberlerden hiç birisine verilmemiş olan

beş şey bana verildi, buyurmuş ve bunlardan birisi olarak daha önce peygamber sâdece kendi kavmine gönderilirken zâtının bütün insanlara gönderilmiş olduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, O'ndan başka hiç bir tanrı bulunmayan, hem dirilten, hem öldüren Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Yani beni peygamber olarak gönderen; göklerin ve yerin mâlikidir, bir şeye; ol, dediği zaman hemen oluverir. Diriltip öldüren O'dur. Aynı şekilde burada da: «O ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştlr, mülkte ortağı yoktur.» buyurarak, yüce zâtını çocuktan ve ortaktan ten-zîh etmiştir. Sonra O: <cHer şeyi yaratmış ve bir ölçüye göre takdir buyurmuş» olduğunu haber verir. Onun dışındaki her şey yaratılmıştır, bir Rabba muhtaçtır. O ise her şeyin yaratıcısı, Rabbı, Hâkimi ve İlâhıdır. Her şey O'nun Kahr u galebesi, buyruğu, idaresi ve takdiri altındadır.[1]

3 — O'nu bırakıp ta, bir şey yaratmayan; üstelik kendileri yaratılmış olan ve kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar canlandırmaya gücü yetmeyen birtakım ilâhlar edindiler.

Allah Teâlâ müşriklerin; her şeyin yaratıcısı olan, işlerin dizginine ve idaresine sahip olan, dilediği olan ve dilediği olmayan Allah'ın dışında ilâhlar edinmelerindeki bilgisizliklerini haber verir. Bütün bunlara rağmen onlar, bir sivri sinek kanadını yaratmaya gücü yetmeyen, aksine kendileri yaratılmış olan, kendileri için bir fayda ve zarara sahip olmayan putlara tapınmışlardır. Kendileri hakkında bu durumda olan putlar nasıl olacak da kendilerine tapmanlar için fayda veya zarara (bir fayda sağlamaya veya bir zararı defetmeye) mâlik olacaklardır? O'nu bırakıp da öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar canlandırmaya gücü yetmeyen birtakım ilâhlar edindiler.» Bu isler (Öldürme,.diriltme ve ölümden sonra tekrar canlandırma) onların Allah ile beraber tapındıkları putlara âit değildir. Aksine bütün bunların dönüşü Allah'adır. O Allah ki diriltir ve öldürür, kıyamet günü ilkleri ve sonları ile yaratıkları tekrar canlandıracak olan da O'dur. «Sizin yaratılmanız da, yeniden dirîltümeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28). «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Doğrusu o bir tek çığlıkıtır. Ki o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâ-ziât, 13-14). «Bu, sâdece bir tek çığlık(tan ibâret)tir. Ve btr de bakarsınız ki onlar bakıp kalırlar.» (Sâffât, 19). «Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki onlar hepsi birden huzurunuza getirilmişlerdir.» (Yasin, 53). O Allah ki O'nun dışında Uâh ve O'ndan başka Rab yoktur.
İbâdet ancak O'na yaraşır ve gerekir. Zîrâ O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. O çocuğu, babası, dengi, benzeri, veziri olmayandır. Bilakis O Ahad, Samed olandır. Doğmamış ve doğrulmamıştır. Hiç kimse O'nun dengi değildir.[2]

İzâhı

4 — Küfredenler dediler ki: Bu Kur'an, ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu hususta bir başka topluluk yardım etmiştir. Hiç şüphesiz onlar, zulüm ve iftira ile geldiler.

5 — Ve dediler ki: Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.
6 — De ki: Onu göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafur ve Rahim olandır.

Kur'ana Uydurma Diyenler

Allah Teâlâ bilgisiz kâfirlerin Kur'an hakkında: «Bu Kur'an, ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu hususta (toplanmasında) bir başka topluluk yardım etmiştir.» demelerindeki beyinsizliklerini haber veriyor. Onlar zanlarında kendilerinin yalancı olduklarını, söylediklerinin bâtıl olduğunu bile bile iftira etmişler ve bâtıl bir söz söylemişlerdir. Allah Teâlâ:'«Hiç şüphesiz onlar, zulüm ve iftira ile geldiler.» buyurmuştur.
«Ve dediler ki: Öncekilerin masallarıdır. (Öncekilerin kitaplarından istinsah etmiştir). Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.» Bu söz yalan, iftira ve boş bir söz olmasıyla birlikte herkes onun bâtıl olduğunu bilir. Tevatürle ve zarurî olarak bilinmektedir ki, Allah'ın elçisi Muhammed hiç bir şekilde ne ömrünün başında ve ne de sonunda yazı ile uğraşmış değildir. Doğumundan itibaren Allah kendisini peygamber olarak gönderinceye kadar yaklaşık kırk sene onların arasında gelişip büyümüştür. Onlar Hz. Muhammed'in girdiği çıktığı yerleri, doğruluğunu, iyiliğini, emîn oluşunu, yalan, günâh ve diğer rezîl huylardan uzak oluşunu çok iyi bilmektedirler. O kadar ki onlar küçüklüğünde onun doğruluğunu ve iyiliğini bildikleri için el-Emîn diye isimlendirmek zorunda kalmışlardır. Allah Teâlâ kendisine İkramda bulunduktan sonra, ona karşı düşmanlık bayrağını açmışlar, her akıllının onun uzak olduğunu bildiği sözlerle kendisine iftira etmişlerdir. Ona ne şekilde iftirada bulunacaklarında şaşkınlığa düşmüşler bazen ona sihirbaz, bir keresinde şâir, diğer bir keresinde deli, başka bir seferinde de yalancı diye iftirada bulunmuşlardır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar? Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.» (îsrâ, 48) buyururken, burada da onların inâdlaşma ve iftiralarına bir cevab olarak şöyle buyurur: «De ki: Onu (Kur'an'ı) göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir.» Evvelkilerin ve sonrakilerin habelerini geçmişi ve geleceği ile gerçek hayatta vuku bulana mutabık olarak hak ve doğru bir haber verme ile haberi içine alan bu Kur'an'ı göklerin ve yerin sırrını, bilinmezliklerini bilen, açık olanları bildiği gibi gizlilikleri de bilen Allah indirmiştir. «Şüphesiz ki O, Gafur ve Rahîm olandır.» âyetinde bütün insanlar tevbeye ve Allah'a dönmeye çağrılıyor. Haber veriliyor ki, O'nun rahmeti geniştir. Hilmi büyüktür, kim O'na tevbe ederse tevbesini kabul buyurur. Yalanlan, iftiraları, günahkârlıkları küfür ve inâdları, Allah Rasûlü ve Kur'an hakkında söylediklerine rağmen onları bile tevbeye, içinde bulundukları durumdan sıyrılıp İslâm'a ve hidâyete çağırmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur: «Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki hiç bir tanrı yoktur, ancak tek bir tanrı vardır. Söylediklerinden vazgeçmezlerse onlardan kâfir olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe edip, O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah, Gafur'dur,

Rahîm'dir.» (Mâide, 73-74). «Şüphesiz ki, îmân eden erkek ve kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar sonra da tevbe etmemiş olanlar, işte onlar için cehennem -azabı vardır. Ve can yakıcı azâb da onlaradır.» (Bürûc, 10). Hasan el-Basrî der ki: Şu şeref ve cömertliğe bakınız; onlar O'nun dostlarını öldürdüler O ise kendilerini tevbe ve rahmete çağırıyor.[3]

7 — Ve dediler ki: Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Onun beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilmeli değil miydi?
8 — Yahut kendisine bir hazîne verilmeli veya besleneceği bir bahçe olmalı değil miydi? O zâlimler dediler ki: Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.
9 — Bir bak; sana nasıl misâller getirip saptılar. Bir daha yol bulamazlar.
10 — Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.
11 — Fakat onlar, kıyamet saatini da yalanladılar. Biz,
o saatin geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki.
12 — Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.
13 — Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isterler.
14 — Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.

Allah Teâlâ kâfirlerin azgınlık ve lnâdlarını, bir hüccet ve delilleri olmaksızın hakkı yalanlamalarım haber veriyor. Onlar söylediklerine sadece: «Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor?» sözlerini delil getirebilmişlerdir. Diyorlardı ki, bizim yediğimiz gibi yiyor, bizim İhtiyâç duyduğumuz gibi o da İhtiyâç sahibidir. Sokaklarda geziyor. Ticâret ve kazanç arzusuyla çarşılara gidip geliyor. «Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilmeli değil miydi?» Allah katından ona bir melek indirilmeli değil miydi? Onun iddia ettiğinin doğruluğuna şâhid olaydı ya. Nitekim Firavun da: «Ona altun bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi? (Zuhruf, 53) demişti. Böylece bunlar da, onun söylediklerinin aynısını söylemişlerdir. Zâten kalbleri de birbirine benzemektedir. Buı sebeple onlar: «Yahut kendisine bir (ilim) hazînesi verilmeli de, ondan har-camalı veya (onun gittiği -yere onunla birlikte giden) besleneceği bir bahçesi olmalı değil iniydi » demişlerdi. Bütün bunlar elbette Allah için son derece kolaydır. Fakat bunu terketmesinde hikmet ve en yüce hüccet elbette O'mındur. O zâlimler dediler ki: ((Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Bir bak; sana nasıl misâller getirdiler?» Büyücüdür, büyülenmiştir, delidir, yalancıdır, şâirdir, demeleri ile bir bak sana nasıl iftira ediyorlar? Bütün bunlar elbette bâtıl sözlerdir. En aşağı derecede bir akıl ve anlayış sahibi olan herkes onların bu husustaki yalan ve iftiralarını çok iyi bilir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Onlar (hidâyet yolundan) saptılar. Bir daha yol bulamazlar.» buyurmuştur. Zîrâ kim haktan çıkmışsa nereye yönelirse yönelsin sapıtmıştır. Çünkü hak bir tektir, bir tek yoldur ve bazısı bazılarını doğrulayıp destekler.

Daha sonra Allah Teâlâ, dilemiş olsaydı peygamberine dünyada onların söylediklerinden daha üstün ve güzelini vereceğini haber verip şöyle buyurur: «Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.» Mücâhid burada bunların, dünyada verileceğinin kasdedildiğini söyler ve şöyle ilâve eder: Kureyş, taştan inşâ edilen her eve büyük veya küçük olsun köşk adı verirdi.
Süfyân es-Sevrî'nln Habîb tbn Ebu Sâbit'ten, onun da Hayseme'-den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.)e: Dilersen senin için Allah katında hazırlanmış olanlardan bir şey eksiltmeksizin senden önce hiç bir peygambere verilmemiş ve senden sonra hiç kimseye de verilmeyecek olan yeryüzünün hazînelerini ve anahtarlarını verelim, denilmişti. Bunları benim için âhlrette toplayınız, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu konuda: «Dilerse sana bunlardan daha hayırlı olarak altından ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah ne yücedir.» âyetini indirdi.
«Fakat onlar, kıyamet saatini da yalanladılar.» Onlar bu sözlerini hakkı görmek ve olgunluğa, doğruya erişmek İçin değil sırf bir yalanlama ve inad olarak söylemişlerdir. Hattâ onların kıyamet gününü yalanlamaları onları, söyledikleri bu tür sözlere sürüklemiştir. «Biz, o saatin geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş, (cehennem ateşinde dayanılmaz sıcaklıkta öyle elîm bir azâb) hazırladık ki...» Sevrî'nin Seleme tbn Küheyl'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre cehennem irinlerinden akan bir vadidir.
«Cehennem onları (mahşer makamındalarken) uzak bir yerden görünce —Süddî yüz yıllık yoldan, diyor— onun kendilerine olan öfkesinden kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme Fde: «Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur.» (Mülk, 7-8) buyurur ki; Cehennem Allah'a küfredenlere olan öfkesinin şiddetinden neredeyse birbirinden ayrılıp kopacaktı. İbn Ebu Hâtim'in İdrîs tbn Hatim kanalıyla... Hâlid tbn Düreyk'ten, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından birinden rivayetinde, Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Kim benim söylemediğim bir şeyi bana isnâd ederek söyler veya kendisini ana babasından bir başkasına nisbet eder veya efendilerinden bir başkasına kendisini yamamaya çalışırsa; cehennemden oturacağı yere hazırlansın. Başka bir rivayette: Cehennemin gözleri önündeki oturacağı yere hazırlansın, buyurulmuştur. Ey Allah'ın elçisi, onun gözleri var mı? denildi de; Allah Teâlâ'nın: «Bu kendilerine uzak bir yerden gözükünce...» buyurduğunu işitmediniz mi? dedi. Hadîsi îbn Cerîr de Muham-med tbn Hıdâş'tan, o İse Muhammed îbn Yezîd el-Vâsıtî'den rivayet etmiştir. Yine tbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Vâil'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah tbn Mes'ûd ile beraber çıktık. Rebî' tbn Haysem de bizimle birlikteydi. Bir demirciye uğradık. Abdullah ateşteki bir demire bakarak durdu. Rebî tbn Haysem de ona baktı ve düşecek gibi yana eğildi. Abdullah (daha sonra) Fırat nehri sahilinde büyük bir kireç ocağına uğradı. Ocağın ortasında alevlenen ateşi görünce Abdullah, «Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» âyetini okudu. Rebî1 tbn Haysem bayılıp yere düştü. Onu ailesine, evine taşıyıp götürdüler. Abdullah öğleye kadar başını bekledi, fakat'ayılmada. Allah ondan hoşnûd olsun. Yine Elbu Hatim der ki: Bize babamın... tbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle dedi: Şüphesiz kul ateşe sürüklenir de ateş

katırın arpaya iç çekişi gibi bir iç çeker. Sonra öyle bir uğuldar ki korkmadık hiç kimse kalmaz, tbn Ab-bâs'ın bu sözünü tbn Ebu Hatim kısa olarak bu şekilde rivayet etmiştir. İmâm Ebu Ca'fer tbn Cerîr de şöyle rivayet eder: Bize Ahmed îbn tb-râhîm ed-Devrakî'nin... tbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir: Muhakkak bir kişi ateşe sürüklenecek. Ateş durulup dizilecek ve "birbirine girecek. Rahman ona: Sana ne oluyor? diye soracak da cehennem: O benden kurtulacak (benden kurtulmak istiyor) diyecek. Rahman: Kulumu salıveriniz buyuracak. Kişi cehenneme sürüklenecek ve: Rabbim, benim Senin hakkındaki zatınım bu değildi, diyecek. Rab Teâlâ: Senin zannın nasıldı? diye soracak, o: Rahmetinin beni kuşatacağını sanıyordum, diyecek. Allah Teâlâ: Kulumu salıverin, buyuracak. Bir başkası ateşe sürüklenecek de ateş ona katırın arpaya iç çekmesi gibi bir iç çekecek ve öyle bir uğuldayacak ki korkmadık kimse kalmayacak. Bu haberin isnadı sahihtir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ubeyd tbn Umeyr'den rivayetine göre o: «Onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cehennem öyle bir kaynayıp uğuldayacak ki hiç bir melek ve peygamber kalmayıp sırtlanndaki etler seyrir halde yere kapanacak. Hattâ Hz. İbrahim (a.s.) dahi dizleri üzerine çöküp: Rabbım, bugün Senden ancak kendi nefsimi (n) kurtarılmasını dilerim, diyecektir.
Katâde'nin Ebu Eyyûb'dan, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivayetinde o, «Onun en dar bir yerine atıldıkları zaman...» âyeti hakkında şöyle diyor: Mızrağın alt demiri gibi dar bir yerden. Abdullah İbn Vehb'-in Nâfi' îbn Yezîd'den onun da Yahya İbn Esıd'den —Yahya hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivayetine göre ona «Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman...» âyeti soruldu. Şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn olsun ki onlar, kazığın duvara zorla çakıldığı gibi ateşe zorla, istemeye istemeye İtileceklerdir. Ebu Salih, âyetteki kelimesini; elleri boyunlarına bağlı olarak, şeklinde açıklar.
Yazıklar olsun diyerek, hasret ve hüsranla orada yok olup gitmeyi isterler. «Bugün; bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.» îmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes tbn Mâlik'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ateşten cübbe giydirileceklerin ilki İblîs'tir. Onu kaşlarının üzerine koyacak ve arkasından çekip sürüyecektir. Zürriyeti de ondan sonradır. Ey yok olma yetiş, diye nida edecek. Peşinden gelen zürriyyeti de: Ey yok olma imdada yetiş, diyecekler. Nihayet gelip cehennemin başında dikilecekler. îblîs orada: Ey yok olma yetiş, diye bağıracak. Arkasındaki zürriyyeti de aynı şekilde: Ey yok olma imdada yetiş, diyecekler. Onlara: Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin, denilecek. Hadîsi Kütüb-i Sitte sahiplerinden hiç kimse tahrîc etmemiştir. Hadîs İbn Ebu Hatim tarafından Ahmed İbn -Sina'dan o da Affân'dan rivayet edilmiştir. İbn Cerîr de hadîsi Hammâd îbn Seleme kanalıyla rivayet eder. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî «Bugün bir kere yok olmayı değil birçok kereler yok olmayı isteyin.» âyeti hakkında şöyle der: Bugün bir tek hayıflanma İle duâ etmeyin, birçok hayıflanma ile dua edin. Dahhâk, âyetteki kelimesini; helâle olma ile açıklar. Kuvvetli olan görüşe göre ise bu kelime hem helaki, hem zayıflanmayı, hem hüsranı ve hem de yok olmayı bir araya toplamaktadır. Nitekim Hz. Mûsâ da Firavun'a: «Ben doğrusu ey FÎr'avun, senin mahvolacağını sanıyorum,» (tsrâ, 102) demiştir. (Şâir) Abdullah îbn Zibarî şöyle diyor:

«Azgınlık yollarında şeytâna uymuştum; kim onun meylettiği yola meylederse helak olmuştur.»[4]

15 — De kî: Bu mu daha hayırlıdır, yoksa müttakîlere va'dolunan ebedî cennet mi? Ki bu, onlar için bir mükâfat ve son duraktır.
16 — Onlar için orada diledikleri her şey var. Ve temelli kalırlar. Bu, Rabbının yerine getirilmesi istenen bir va'didir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sana anlatmış olduğumuz yüzleri üzeri cehenneme sürüklenen, kendilerini cehennemin abus bir yüzle öfke ve uğultu ile karşıladığı, cehennemin dar yerlerine elleri boyunlarına bağlı olarak atılan, mücâdeleye, kurtulmaya, içinde bulundukları durumdan kurtulmaya güç yetiremeyen şu mutsuzların hâli mi; yoksa Allah TeâlA'nın kendinden korkan kulları için hazırladığı, dünyada itâatlanna mükafat olarak yarattığı ve onların varacağı yer kıldığı Allah'ın muttakt kullarına va'dolunan ebediyyet cennetleri mi daha hayırlıdır? Onlar için orada diledikleri yiyecek, içecek, giyecek, meskenler, binitler, manzaralar ve benzerini hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen lezzetler vardır. Onlar bu durumda ebedî, sermedi olacaklardır. Herhangi bir kesiklik, sona erme yoktur. Oradan ayrılmak da istemezler. İşte bu, Allah Teâlâ'nın onlara bir lutfu ve ihsanı olarak va'dettiklerindendir. Bu sebeple: «Bu, Rabbının yerine getirilmesi istenen bir va'didir.» buyurmuştur. Şüphesiz bu, mutlaka meydana gelecektir. Ebu Ca'fer tbn Cerîr'in Arap dil bilginlerinden birisinden rivayetine göre kelimeleri; vâ-cib olan bir va'd anlanunadır. îbn Cüreyc'uı Atâ'dan, onun da Îbn Ab-bas'tan rivayetine göre «Bu, Rabbının yerine getirilmesi istenen bir va'didir.» âyetinde şöyle buyruluyor: Size va'detmiş olduğumu —size va1-detmiş olduğumuzu— isteyin ki va'dimizi yerine getirelim. Muhammed İbn Kâ'b ePKurazî'nin «Bu Rabbınm yerine getirilmesi istenen bir va'-dtdir.» âyeti hakkında söylediğine göre, bunu onlar için melekler isteyecek ve: «Rabbımız, onları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine koy,» (Ğâfir, 8) diyeceklerdir. Ebu Hâzim der ki: Kıyamet günü olduğu zaman mü'minler: Ey Rabbımız, bize emretmiş olduklarım Senin (ho§-nûdluığun) için işledik. Bize olan va'dini yerine getir diyeceklerdir, tşte Allah Teâlâ'run, bu sûrenin bu kısmında önce cehennemi zikredip sonra cennet ehlinin durumuna işaret etmesi, Sâf f ât süresindeki cennetliklerin halini, oradaki güzellik ve sevinçlerini zikretmesi gibidir. Allah Teâlâ orada cennet ehlinin durumunu zikrettikten sonra şöyle buyurmaktadır: «Konak yeri olarak bu mu hayırlıdır, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zâlimler için bir fitne yaptık. O, cehennemin dibinde yetişen bir ağaç-tir. Tomurcukları, şeytânların başları gibidir. Onlar muhakkak ki bundan yiyecekler ve karınlarını dolduracaklardır. Sonra onlar için üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır. Sonra muhakkak ki, onların dönüşü cehennemedir. Doğrusu onlar babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı. Yine de onların izlerinde kovalanırcasına koşuyorlardı.» (Sâffât, 62-70)[5]

17 — O gün Ra&bbm onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplar ve: Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar? der.

18 — Onlar da derler ki: Tenzih ederiz, Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Ama Sen, onlara ve babalarına nimetler verdin de, Seni anmayı unuttular ve helaki hak eden bir kavim oldular.
19 — tşte sizi söylediklerinizde yalancı çıkardılar. Artık üzerinizden azabı çeviremez ve yardım göremezdiniz. Sizden zulmedenlere büyük bir azâb tattıracağız, denir.

Allah Teâlâ, kıyamet günü Allah'tan başka melekler ve başkalarına tapman kâfirlerin bu ibâdetleri konusunda nasıl azarlanacaklarını haber verir ve şöyle buyurur: «O gün Rabbın, onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplar.» Mücâhid, bu toplanacakların Hz. îsâ, Uzeyr ve melekler olduğunu söyler. «Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar? der.» Rab Teâlâ soracak: Bunları Benim dışımda size ibâdet etmeye siz mi davet ettiniz, yoksa onlar sizin bir davetiniz olmaksızın kendiliklerinden mi size ibâdet ettiler? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah buyurmuştur ki: Ey Meryem Oğlu îsâ; sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin? Demişti ki: Tenzih ederim Seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz. Eğer ben, onu söylemişsem; Sen onu elbette bilirsin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en iyi bilen Sensin, Sen. Ben; onlara Senin bana buyurduğundan başkasını söylemedim...» (Mâide, 116-117) buyururken, burada da kıyamet günü dünyada iken kendilerine tapınılanların şöyle cevab vereceklerini haber verir: «Onlar da derler ki: Tenzih ederiz, Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.» Müfessirlerin ekserisi «Seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.» âyetindeki kelimesini; «Bütün yaratıklara Senin dışında herhangi bir şeye ibâdet etmek yoktur. Ne biz ne de onlar buna lâyık değildir. Buna onları biz davet etmedik. Bilakis bizim emrimiz ve rızâmız olmaksızın onlar bunu kendiliklerinden söylediler. Biz, hem onlardan hem de ibâdetlerinden uzağız», anlamında olmak üzere nûn harfinin fethası ile ve malûm sîgası İle okumuşlardır. Şu âyet-i kerîme'de de durum böyledir: «O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklere: Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der. Melekler: Tenzih ederiz Seni, bizim dosûımuz onlar değil Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çokları da onlara inanmaktaydılar, diyecekler.» (Sebe', 40-41). Diğerleri ise: Hiç kimse için bize ibâdet etmek yaraşmaz. Zîrâ biz Senin kullarınız ve Sana muhtacız, anlamında olmak üzere nûn harfinin zammesi ile ve meçhul sîgası ile okumuşlardır. Bu kırâet anlam itibarıyla birincisine yakındır.
«Ama Sen, onlara ve babalarına nimetler verdin, (onların ömürleri uzun oldu) de sonunda Seni anmayı unuttular (elçilerinin dili ile onlara indirmiş olduğun tek ve ortağın olmaksızın yegâne Sana ibâdeti unuttular.) Ve helaki hak eden birkavim oldular.» İbn Abbâs, âyetteki kelimesini; helak olmuş kimseler, anlamına alır. Hasan el-Basrî ve Mâlik'in Zührî'den rivayetlerine göre bu kelime: Onlarda hiç bir hayır yoktur, anlamınadır. (...)
Allah Teâlâ şöyle buyuracak; «İşte sizi söylediklerinizde yalancı çıkardılar. (Sizin dostlarınız olduğumu zannettiğiniz ve sizi Allah'a yakınlaştıracaklar umuduyla tapındıklarını» sizi yalancı çıkardılar.)» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Allah'ı bırakıp ta kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek olana,

kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? insanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6)
«Artık üzerinizden azabı çeviremez ve yardım göremezsiniz.» Onlar azabı kendilerinden çevirmeye ve kendilerine yardıma güç yetiremeye-ceklerdtr. «Sizden zulmedenlere (Allah'a ortak koşanlara) büyük bir azâb tattıracağız, denir.»[6]

20 — Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi. Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz. Ve Rabbm Basîr olandır.

Peygamberlerin Beşeriyeti Mes'elesi

Allah Teâlâ daha önce göndermiş olduğu bütün peygamberlerden haber vererek buyurur ki: Onlar yemek yerler ve yemekle beslenmeye ihtiyâç duyarlar, kazanç ve ticâret için sokaklarda (çarşılarda) gezinirlerdi. Bu onların durum ve makamlarına elbette ters düşmez. Şüphesiz Allah Teâlâ onlar için güzel özellikler, güzel sıfatlar, faziletli sözler, kâmil ameller, parlak hârikalar, her bir akl-ı selîm ve dosdoğru basiret sahibi olanın, onlann Allah'tan getirmiş olduklarının doğruluğuna delil bulacakları deliller kılmıştır. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu sözleri gibidir: «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109), «Biz onları yemek yemez bir ceset kılmadık ve onlar (dünyada) ebedî de değillerdi.» (Enbiyâ, 8).
«Sabreder misiniz diye sizi blrbirinizle deneriz.» Sizi birbirinizle deneyip kim itaat edecek kim de isyan edecek bilelim diye sizi birbirinizle tecrübe ettik. «Sabreder misiniz diye. Ve Rabbın Basîr olandır.» Kimin kendisine vahyolunmasına hak kazandığını hakkıyla görendir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Allah, risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124). Allah Teâlâ gönderdiği rlsalete kimin ulaştırılmaya hak kazandığını, kimin buna müstahak ol-madığını en iyi bilendir.
«Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz.» âyeti hakkında Muhammed tbn İshâk der ki: Allah Teâlâ buyurur ki: Şayet dünyayı elçilerimle bile kılmayı, herkesin onlara muvafakat etmesini ve onlara muhalefet olunmamasını dilemiş olsaydım bunu yapardım. Fakat kullan onlarla denemek ve onları da kullarımla denemek istedim. Müslim'in Sahîh'inde İyâz İbn Hammâr (?) dan, onun da Allah Rasûlü (s. a.)-nden rivayetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Şüphesiz Ben seni deneyeceğim, onları da seninle deneyip imtihan edeceğim. Müsned'de Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edildiğine göre şöyle buyruluyor: Şayet istemiş olsaydım Allah Teâlâ altun ve gümüş dağlan benimle beraber yürütürdü. Sahîh bir hadîste rivayet olunduğuna göre; Allah Rasûlü (s. a.), bir peygamber kral olmakla kul ve rasûl olmak arasında muhayyer bırakılmıştı. Bir kul ve rasûl olmayı tercih etti.[7]

21 — Bize kavuşmayı ummayanlar: Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbımızı görmeli değil miydik? derler. Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlardır.

22 — Melekleri görecekleri gün; işte o gün günahkârlara iyi haberler yoktur. Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.
23 — Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.
24 - O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.

Allah Teâlâ «Nasıl ki peygamberlere mesaj getiriyorlarsa melekler bize de mesaj getirmeli değil miydi?» sözlerinde kâfirlerin küfürlerin-deki azgınlığı ve bu sözlerindeki inâdlaşmalarını haber verir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de yine onlardan şöyle haber verir: «Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla îmân etmeyiz.» (En'âm, 124). Muhtemeldir ki onlar: «Bize melekler indirilmeli değümiydi?» sözleri ile şu anlamı kasdetmiş-lerdir: Böylece biz onları açıkça göreydik de, bize Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu haber verelerdi. Nitekim onlar: «Yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.» (îsra, 92)de demişlerdir. Bunun tefsiri daha önce tsrâ sûresinde geçmişti. Yine onlar: «Veya Rabbımızı görmeli değil miydik?» demişlerdir. Allah Teâlâ da: «Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlardır.» buyurur. Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bilmediler.» (En'âm, 111).
«Melekleri görecekleri gün; işte o gün günahkârlara iyi haber yoktur. Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.» Onlar, kendileri için hayırlı olan bir günde melekleri görebilecek değillerdir. Melekleri görecekleri günde ise onlar için müjde yoktur. Bur onların ölüm vaktinde gerçekleşecektir, o zaman melekler onlara, Cebbar olan Allah'ın gazabını ve cehennemi müjdeleyeceklerdir. Melekler, ruhunun çıkışı sırasında kâfire şöyle diyecekler: Ey pis ceseddeki pis rûh çık; kaynar sulara, yakıcı rüzgâra ve kapkara dumandan bir gölgeye çık. Rûh çıkmaktan imtina' edecek ve bedende dağılacak da ona vuracaklar. Nitekim Allah Teâlâ başk% &yet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Bir görsey-din sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» (Enfâl, 50), «Bir görseydin; o zâlimler can çe-kişirlerken, melekler de ellerini uzatmış: Can verip bugün Allah'a karşı haksiz yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine büyüklük, taslamanızdan ötürü horluk azâbıyla cezalandırılacaksınız, derken.» (En'âm, 93). Bu sebeple bu âyet-i kerîme'de de: «Melekleri görecekleri gün; işte o gün, günahkârlara iyi haber yoktur.» buyurulmaktadır. Bu, ruhlarını teslim etme vaktinde mü'minlerin durumunun tersidir. Onlar hayırlarla, sevinçlerin husulü ile müjdeleneceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerlerine melekler iner, onlara: Korkmayın, Üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlannızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler size de dir. Ve burada size umduğunuz her şey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak.» (Fussilet, 30-32). Berâ îbn Âzib'den rivayet edilen sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Melekler mü'min kulun ruhuna: Ey temiz ceseddeki temiz ruh, sen bu temiz cesedi ma'mûr kılmaktaydın. Şimdi ise rahata, rahmete ve öfkeli olmayan bir Rabba çık,

derler. Hadîs daha önce îb-râhîm sûresinde: «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (tbrâhîm, 27) âyetinin tefsirinde geçmişti.
Diğerleri ise «Melekleri görecekleri gün»den maksadın kıyamet günü olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid, Dahhâk ve başkaları böyle söyler. Ancak bununla daha önce geçen görüş arasında bir tezâd yoktur. Zîrâ melekler bu iki günde; ölüm günü ve kıyamet günü mü'minlere ve kâfirlere tecellî edecek; mü'minlere rahmet ve hoşnûdluk müjdesi verirken, kâfirlere kayıp, hüsran haberi vereceklerdir. O gün günahkârlar için elbette müjde yoktur.
Melekler kâfirlere: Size iyi haber yasaktır, yasak. (Bugün kurtuluş, size haramdır, haram.)» diyecekler. (...)
Âyetteki fiilinin öznesi olan zamîr meleklere dönmektedir. Mücâhid, Ikrime, Dahhâk, Hasan, Katâde, Atıyye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Husayf ve birçokları bu görüşte olup İbn Cerîr de bunu ter-cîh etmiştir, tbn Ebu Hatim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre; o, «Melekler: Size iyi haber yasaktır, yasak, derler.» âyeti hakkında şu açıklamayı yapar: Takva sahiplerinin müjdelendik-leri ile müjdelenmek size haramdır, haram.
îtoh Cerîr, tbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakleder: Bu, müşriklerin sözündendir. Melekleri görecekleri gün, meleklerden sığınacak yer arayacaklar. Bu böyledir; zîrâ araplar içlerinden birine bir musibet veya zorluk isabet ettiğinde: öderler. Bu görüşün her ne kadar bir kaynağı ve açıklaması olsa bile âyetin akışına nisbetle uzaktır. Özellikle Cumhur, bunun tersine olan bir görüş belirtmiştir. Ancak îbn Ebu Necîh, Mücâhid'in âyetteki kelimelerini; sığınma ve sığınılacak yer olarak açıkladığını nakleder. Herhalde bununla yukarda verdiğimiz îbn Cüreyc'in zikrettiği açıklamayı kasdetmiş olmalıdır. Fakat İbn Ebu Hatim'in îbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivayetine göre; «sığınma ve sığınacak yer yok,» sözünü melekler söyleyecektir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu tozduman ederiz.» buyurur ki; bu, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın kulların işlemiş oldukları hayır ve şer amellerini hesaba çekeceği zamandır. Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; bu, müşrikler, kendilerini kurtaracaklarını sandıklan amellerinden hiç bir şey elde edemeyeceklerdir. Zîrâ amelde ih-lâslı olma veya Allah'ın kanuna uygunluktan ibaret olan şer'î şart, onların amellerinde yoktur. îhlâslı ve Allah'ın hoşnûd olduğu şeriat üzere olmayan her amel bâtıldır. Kâfirlerin amelleri, bu iki durumun birisin-den hâlî değildir. Bazan her ikisi de onlarda mevcûddur. İşte o zaman bunlar kabul edilmekten uzaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.» buyurmuştur. (...) Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre o: «Ve onu toz-duman ederiz.)) âyeti hakkında şöyle demiş: Bir oyuğa girdiği zaman güneşin şuaları gibi toz-duman ederiz. Bu açıklama Hz. Ali'den başka şekillerde de rivayet edilmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri tbn Abbas, Mücâhid, îkrime, Saîd îbn Cübeyr, Süddî, Dahhâk ve başkalarından da rivayet edilir. Hasan, el-Basrî ise âyetteki «toz-duman»ı şöyle açıklar: O, onlardan birinin oyuğuna giren şuadır. Yakalamak üzere gitmiş olsa elbette buna güç yetiremez. Ali tbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'-tan rivayetine göre; o, âyetteki toz-duman'ı; dökülmüş, saçılmış su olarak açıklamıştır. Ebu'l-Ahvas'ın Ebu İshâk

kanalıyla Hz. Ali'den rivayetine göre; o, âyetteki toz-dumanı; hayvanların yürürken çıkardığı tozla açıklar. Açıklamanın bir benzeri îbn Abbâs ve Dahhâk'tan da rivayet edilir. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. «Onu toz-duman ederiz.» âyeti hakkında Katâde der ki: Rüzgâr sallayıp sarstığında ağaçların nasıl kuruyup çıplak kaldığını görmedin mi? İşte o (bu ağaçlardan dökülen) yapraklardır. Abdullah îbn Vehb'in Asım îbn Hakîm kanalıyla... Ya'lâ îbn Ubeyd'den rivayetine göre; o, âyetteki kelimesini, kül ile tefsir eder.
Bütün bu açıklamaların özeti, âyetin içermiş olduğu mânâyı ten-bîh ve işaretten ibarettir. Özet olarak söylemek gerekirse; onlar, bir şey olduğunu sandıkları ve inandıkları ameller işlemişlerdir. Hiç kimseye asla zulmetmeyen, haksızlık yapmayan, adaletli, hakîm, hükümdar olan Allah'a arzoIunduklariiZaman bir de bakacaklar ki, yaptıkları bütünüyle hiç bir şey değildir. Böylece onlann amelleri; sahibinin bütün bütüne hiç bir şeye kadir olamayacağı müteferrik, küçük, boş ve değersiz bir şeye benzetilmiş oluyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Rablarına küfredenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.» (îbrâhîm, 18), «Ey îmân edenler; Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hâli, üzerinde toprak bulunan kayanınki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bin taş halinde bırakır. Onlar kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler.» (Bakara, 264), aO küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse oriu su sanır. Fakat yanına vardığı zaman hiç bir şey bulamaz.» (Nûr, 39). Bunun tefsiri daha Önce geçmişti. Hamd ve minnet Allah'adır.
«O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir. «Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). Zîrâ cennetlikler; yüce derecelere, emniyyet içindeki odalara varacaklardır. Onlar emniy-yetli, güzel görünüşlü, kalınması hoş bir makamda olacaklardır. «Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» (Fur-kân, 76). Cehennemlikler ise en aşağı derecelere, peşpeşe gelen hasretlere, çeşitli azâb ve cezalara varacaklardır. «Muhakkak o, ne kötü bir karargah ve konaklama yeridir.» (Furkân, 66). Görünüş olarak ne kötü ev, dinlenmek için ne kötü makamdır orası. Bu sebeple Allah Teâlâ: «O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmuştur. İşlemiş oldukları kabule şâyân amelleri karşılığı nail olduklarına nail olmuşlar, varacakları yere varmışlardır. Cehennemlikler bunların tersinedir. Zîrâ onlann, cennete gitmelerini ve cehennemden kurtulmalarını sağlayacak bir tek amelleri dahi yoktur. Allah Teâlâ mutluların durumu ile, mutsuzların haline tenbîhte bulunup onlarda bütünüyle hayır olmadığmı haber vermekte ve: «O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmaktadır. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk der ki: Bu, kuşluk vakti olacaktır. Allah'ın dostları ailecek hurilerle öğle istirahatına çekilecekler; Allah'ın düşmanları ise şeytânlarla beraber ve elleri boyunlarına bağlı olarak bir öğle vakti geçireceklerdir. Saîd îbn Cübeyr şöyle diyor: Allah Teâlâ hesabı günün yansında bitirecek; cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde dinlenmeye çekileceklerdir. Allah Teâlâ:

«O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» buyurmuştur. İkrime der ki: Muhakkak cennetliklerin cennete ve cehennemliklerin cehenneme girecekleri saati çok iyi biliyorum. Bu saat, dünyada büyük kuşluğun yükselmesi sırasındaki saattir ki insanlar öğle istirahatı için ailelerine bu zamanda dönerler. Cehennemlikler cehenneme ayrılıp gider. Cennet yaranma gelince; onlar cennete götürülürler. Onların öğle istirahatları cennette olur. Orada kendilerine balık ciğeri (havyar olsa gerektir) yedirilir de hepsi doyurulur. îşte Allah Teâlâ'nın: «O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» kavli budur. Süfyân'ın Meysere kanalıyla... Abdullah îbn Mes'ud'dan rivayetine göre o: Gün henüz yanlanmışken bunlar ve onlar (cennet ve cehennem yaranı) dinlenmeye çekilir, demiş sonra: «O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyeti ile «Sonra muhakkak ki onların dönüşü cehennemedir.» (Saffât, 68) âyetlerini okumuştur. «O gün cennet yaranırım kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyeti hakkında Avfî'nin rivayetine göre, îbn Abbâs şöyle demiştir: Onlar cennetteki edalarda öğle istirahatına çekileceklerdir. Onların hesaba çekilmeleri Rablanna bir defa arzedilmelerinden ibaret olacaktır ki, bu da kolay bir hesâbtır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözü gibidir: «(O vakit) kimin kitabı sağından verilirse, kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecektir. Ve ailesine de sevinçli dönecektir.» (înşikâk, 7-9).
Katâde, «O gün cennet yaranının kalacağı yer; çok iyi, dinlenecekleri yer; çok güzeldir.» âyetindeki kalacak yer ve dinlenecek yerleri; varılıp sığınılacak yer ve ev olarak açıkladıktan sonra der ki: Safvân İbn Muhriz (?) rivayet edip şöyle dedi: Kıyamet günü, birisi rengi kırmızıya ve beyaza çalar renkte olup dünyada iken kral olan iki kişi getirilecek, hesaba çekilecek, dünyada iken kral olana bakacaklar ki, meğerse o köledir ve hiç bir hayır işlememiştir. Cehenneme götürülmesi em-rolunacak. Diğeri ise dünyada bir tek örtü sahibi imiş. Hesaba çekilecek de o: Rabbım, bana bir şey vermedin ki bana hesabını serasın, diyecek. Rab Teâlâ Kulum doğru söyledi. Onu bırakın, buyuracak ve cennete götürülmesi emrolunacak. Sonra Allah'ın dilediği kadar bırakılacaklar. Sonra cehenneme gönderilen çağrılacak. Bir de bakacaklar ki, kömür gibi simsiyah olmuş. Ona: Nasıl buldun? denilecek. Dinlenecek yerlerin en kötüsü, diyecek. Ona; yerine dön, denilecek. Sonra cennette olan çağrılacak. Bir de bakacaklar ki o, ayın ondördüncü gecesindeki ay misâlidir. Ona: Nasıl buldun? diye sorulacak da: Rabbım, dinlenecek yerlerin en hayfrlısı, diye cevab verecek. Ona da; yerine dön, Duyurulacak. Hadîsin tamâmım îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. îbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Saîd es-Savvâftan rivayetine göre, kıyamet günü mü'mine kısa; o kadar ki, ikindi ile güneşin batışı arasındaki zaman kadar olacak. Onlar, insanların hesaba çekilmeleri bitirilinceye kadar cennet bahçelerinde istirahat edecekler. îşte Allah Teâlâ'nın: «O gün cennet yâ-rânının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» kavli budur.[8]

25 — Ve o gün; gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.
26 — O günde gerçek mülk, Rahmân'mdır. Kâfirler için de pek yaman bir gündür.

27 - O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak: Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir.
28 — Vay başıma gelene: Keski falancayı dost edinme-seydim.
29 — Andolsun ki beni, bana gelen zikirden o saptırdı. Şeytân, insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır.

O Gün

Allah Teâlâ kıyamet günü korkularını ve o günde olacak büyük durumları haber veriyor. Göğün yarılması ve beyaz bulutlar halinde açılması bunlardandır. Gök, gözleri kamaştıracak büyük nurdan gölgeler (bulutlar) haline gelecektir. O günde göklerin meleklerinin inmesi de bunlardandır. Mahşer yerinde bütün yaratıkları kuşatacaklar, sonra hüküm vermek, hükümleri ayırmak üzere Rab Teâlâ gelecektir. Mücâhid bu âyetin, Allah Teâlâ 'nın şu sözü gibi olduğumu söyler: «Onlar; Allah'ın buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte kendilerine gelivermesini ve işlerini bitirivermesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür.» (Bakara, 210). îbn Ebu Hâtim'in Muham-med tbn Ammâr tbn Haris kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o: «Ve o gün; gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Allah Teâlâ kıyamet günü cirmi, insanı, hayvanları, yırtıcı hayvanları, kuşları ve bütün yaratıkları.bir düzlükte toplayacak, dünya semâsı yarılıp oranın ehli inecektir. Onlar cinn, insan ve bütün yaratıklardan çok olup cinn-leri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Sonra ikinci gök yarılacak ve ikinci gök ehli inecek. Bunlar da dünya semâsı halkı ile cinn, insan ve bütün yaratıklardan daha çokturlar. Bunlar da; kendilerinden Önce inen melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Sonra üçüncü kat gökyüzü yarılacak ve oranın ehli inecek. Bunlar da ikinci gök, dünya semâsı ile bütün yaratıklardan çokturlar. Bunlar kendilerinden ence inen melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları kuşatacaklar. Her gök bu şekilde yarılacak ve nihayet yedinci kat gök yarılıp oranın halkı inecekler. Bunlar da kendilerinden önce inen gökler ahâlîsi ile cinnler, insanlar ve bütün yaratıklardan çok olup kendilerinden önce inen göklerin ahâlîsi olan melekleri, cinnleri, insanları ve bütün yaratıkları çepeçevre kuşatacaklar. Rab Teâlâ beyaz buluttan gölgeler içinde ve çevresinde Mukarrebûn melekleri olduğu halde inecek. Mukarrebûn melekleri; yedi kat gök ahâlîsinden, insanlardan, cinn-lerden ve bütün yaratıklardan daha çokturlar. Onların mızrak topukları gibi boynuzlan vardır. Onlar Arş'in altında olup, yüksek sesle Allah'ı tesbîh, tehlîl ve takdis etmektedirler. Onlardan birinin ayağının ortası ile topuğu arasındaki mesafe beş yüz yıllık yol, topuğu ile dizi arası beş, yüz yıllık yol, dizi ile beli arası beş yüz yıllık yol, beli ile gerdanı arası beş yüz yıllık yol, gerdanı ile kulak memeleri arası beş yüz yıllık yol, ve bundan yukarısı da beş yüz yıllık yoldur ve cehennem yanlarındadır. tbn Abbâs'ın sözünü bu şekliyle İbn Bbu Hatim rivayet etmiştir, tbn Cerlr der ki: Bize Kâsım'ın... Ibn Abbis'tan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Şu gök varıldığı zaman, oradan cinnler ve insanlardan daha çok olan melekler inerler. Bu buluşma günü; gök ve yer ehlinin karşılaştıkları gün olacaktır. Yer ahâlîsi: Rabbımız geldi mi? diyecekler. Gök ehli: Gelmedi, gelmek üzeredir, diyecekler. Sonra ikinci kat gök ve

yedinci kat göğe varıncaya kadar göklerin ahâlîsi katlanarak (artarak) birer birer açılacaklar. Yedinci kat gökten, diğer göklerden inenlerin bütününden, cinnler ve insanlardan daha çok melek inecek. Bunları ta'kîben Mukarrebûn melekleri inecekler, sonra da sekizinci Arş'ı taşıyan melekler içinde Rabbımız gelecektir. Her bir meleğin topuğu ile dizi arasındaki mesafe yetmiş sene, uyluğu ile omuzu arası yetmiş senedir. Onlardan her bir melek yanınkinin yüzünü düşünmez, onlardan her bir melek başım önüne eğmiş: Melik, Kuddûs olan Allah'ı tesbîh ederim, diyecek. Onların başları üzerinde örtü gibi bir şey yayılmış olacak ve bunun da üzerinde Arş olacaktır. Haber mevkuftur ve Ali İbn Zeyd îbn Cüd'ân üzerinde dönüp dolaşmaktadır. O ise zayıf bir râvî-dir. Sevk ettiği hadîslerin lâfızlarında, çok kere şiddetli bir münkerlik bulunmaktadır. Meşhur sûr hadîsinde buna yakın ifâdeler vârid olmuştur ki en doğrusunu Adlan bilir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «İşte o gün, olan olmuş (kıyamet kopmuş) tur. Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hâle gelmiştir. Melekler ise onun çevresindedirler. Ve o gün Habbınırt Arş'ını onların da üstünde sekiz tane (melek) yüklenir.» (Hakka, 15-17) buyurur. Şehr îbn Havşeb der ki: Arş'ı taşıyan melekler sekizdir. Onlardan dördü: Ey Allahım, Seni tesbîh ederiz, Sana hamd ederiz. İlminden sonra hilminden dolayı hamd Sana'dır, derler. Diğer dördü ise şöyle demektedir: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederiz. Kudretinden sonra affından dolayı hamd Sana mahsûstur. Şehr îbn Havşeb'in bu sözünü ondan tbn Cerîr rivayet etmiştir. Ebu Bekr îbn Abdullah der ki: Yer ahâlisi tepelerinden, üzerlerinden inen Arş'a baktıkları zaman gözleri ona döner, bakakalırlar. Karınlarında böbrekleri titrer, kalbleri göğüslerindeki yerinden fırlayıp hançerelerine dayanır. İbn Cerîr'in Kasım kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ indiği zaman yaratıkları ile arasında yetmiş bin hicâb (örtü) vardır. Bunlardan kimisi nûr, kimisi zulmettir. O karanlıktaki şu öyle bir ses çıkarır ki kalbler sanki yerlerinden sökülür. Bu haber Abdullah İbn Amr'ın sözü olarak onun üzerinde mevkuftur. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ'nın: «O gün gerçek mülk, Rahmân'mdır. Kâfirler için de pek yaman gündür.» kavli şu âyet-i kerîme gibidir: «Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 16). Sahih bir hadîste belirtildiğine göre, Allah Teâlâ sağ eliyle gökleri dürüp diğer eliyle yerleri tutacak (yakalayacak) sonra şöyle buyuracak: Ben Melik'-im, ben Deyyân'ım, yeryüzü kralları nerede? Nerede zâlimler? Nerede büyüklenenler?
«Kâfirler için de pek yaman bir gündür, (zor bir gündür. Zîrâ o gün adalet günüdür, hükümlerin verilip ayrılacağı gündür.)» Başka bir âyet-i kerîme'de: «îşte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir.» (Müddessir, 9-10) buyurulur. O günde kâfirlerin durumu budur. Mü'minlere gelince; Allah Teâlâ'nın da buyurduğu üzere: «Ö en büyük korku bile onları tasalandırmaz. Melekler onları: Size söz verilen gün, işte bu gündür, diye karşılarlar.» (Enbiyâ, 103). İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan îbn Musa'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre: Ey Allah'ın elçisi, «Meleklerde, rûh da miktarı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» (Meâric, 4); o gün ne kadar uzundur, denilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki o gün

mü'mine hafifletilecektir. O kadar ki dünyada iken kılmış olduğu bir farz namazdan ona daha hafif gelecektir.
«O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak: Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir.» âyetinde Allah Teâlâ, Rasûlullah'm yolundan ayrılan, onun Allah katından getirmiş olduğu apaçık, hiç bir şüphe olmayan hakdan ayrılan, Allah Rasûlü'nün yolundan başka bir yola giren zâlimlerin pişmanlığım haber veriyor. Kıyamet günü vuku bulduğunda, kendisine pişmanlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişman olacak ve hasretle, esefle ellerini ısıracaktır. Bu âyetin nüzul sebebi, Ukbe îbn Ebu Muayt veya mutsuzlardan bir başkası olsa da bu âyet her bir zâlim hakkında umûmîdir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «O gün yüzleri ateşte çevrilirken: Ne olurdu keski Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik, derler. Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki
kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ahzâb, 66-68). Her zâlim kıyamet günü pişmanlığın en üst derecesinde pişman olacak ve ellerini ısırarak şöyle diyecektir: «Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım. Vay başıma gelene. Keski (beni hidâyetten ayıran ve sapıklık yoluna döndüren) falancayı dost edinmeseydim.» Âyet> Ümeyye İbn Halef veya kardeşi Übeyy tbn Halef veya bu ikisi dışında bir başkası hakkında da olsa durum aynıdır.
«Andolsun ki beni, bana gelen zikirden (bana ulaştıktan sonra) o saptırdı.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Şeytân, insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır. (Onu hakdan ayırıp ondan çevirir, ona bâtılı işletir ve bâtıla çağırır.)»[9]

30 — Ve Peygamber dedi ki: Ey Rabbım, doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş olarak bıraktı.
31 — İşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşman kıldık. Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rab-bın yeter.

Hidâyete Götüren

Allah Teâlâ, elçisi ve peygamberi Muhammed —Allah'ın salâtı ve selâmı din gününe kadar dâima onun üzerine olsun— in şöyle dediğini haber verir: «Ey Rabbım, doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş olarak bıraktı.» Zîrâ müşrikler, Kur'an'a kulak vermiyor ve onu dinlemiyorlardı. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Ve küfredenler dediler ki: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın ki bastırasınız.» (Fussi-let, 26) buyrulur ki, onlara Kur'ân okunduğu zaman gürültüyü çoğaltıyor ve başka konularda konuşuyorlardı ki Kur'an'ı işitmesinler. İşte bu, Kur'an'ı terketme kabîlindendir. Ona îmânı ve onu tasdiki terk etmek de ondan ayrılmaktı. Onu anlamayı ve üzerinde düşünmeyi terk etmek de ondan ayrılmaktır. Onunla ameli, emirlerine sarılmayı, yasaklarından çekinmeyi terk etmek de onu bırakmaktandır. Onu bırakıp şiir, söz, şarkı, eğlence, bir söz veya başkasından alınmış herhangi bir yola sapmak da onu bırakmaktandır. Dilediğine güç yetirici olan, Kerîm, Mennân olan Allah'tan, O'nu kızdıracak şeylerden bizi kurtarmasını, kitabını koruma, anlama, gece ve gündüz sevdiği ve hoşnûd olduğu şekilde gereğini

yerine getirmeden ibaret, hoşnûd olduğu şeyleri bize yaptırmasını dileriz. Şüphesiz O Kerîm'dir, Vehhâb'dır.
«îşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşman kıldık.» Ey Muhammed, Kur'ân'ı bırakan kavmin hakkında senin için meydana gelenler gibisi geçmiş, ümmetler içinde de meydana geldi. Zîrâ Allah Teâlâ, her bir peygambere suçlulardan bir düşman kılmıştır. Onlar insanları sapıklıklarına ve küfürlerine çağırırlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cinn şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için cazip sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftiraları ile başbaşa bırak. Bir de âhirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin, ondan hoşlansınlar ve işleyeceklerini işlesinler diye.» (En'âm, 112-113) buyurulurken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rabbın yeter. Rasûlüne tâbi olana; kitabına îmân edip doğrulayarak tâbi olana Allah Teâlâ dünyada ve âhirette doğruyu gösterecek ve yardımcı olacaktır. Allah Teâlâ: «Hidâyete götüren ve yardımcı olarak...» buyurmuştur. Zîrâ, hiç kimse hidâyete ermesin ve kendi yollan Kur'an'ın yoluna üstün gelsin diye insanları Kur'an'a tâbi olmaktan çevirmeye çalışmışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «îşte böylece Biz, her peygambere suçlulardan bir düşman kıldık. Hidâyete götüren ve yardımcı olarak Rabbın yeter.» buyurmuştur.[10]

32 — O Küfredenler dediler ki: Kur'an, ona bir kerede topluca indirilmeli değil iniydi? Halbuki Biz, onu, senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.
33 — Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılanını sana getirmişizdir.
34 — Cehennemde yüzleri üstü toplanacak olanların; işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.

Allah Teâlâ kâfirlerin çok karşı çıktiklannı, inatlaştıklarını ve kendilerini ilgilendirmeyen konularda konuştuklarım haber verir. Onlar: «Kur'an, ona bir kerede topluca indirilmeli değil miydi?» demişlerdir. Yâni nasıl ki ondan önceki Tevrat, İncil, Zebur ve diğer ilahî kitablar bir kerede vahyolunmuşsa, bu kitâb da ona bir kerede nazil olmalı değil iniydi? Allah Teâlâ onlara cevab olarak Kur'an'ın yirmi üç senede, meydana gelen olaylar ve ihtiyâç duyulan hükümler ölçüsünde inananların kalblerine yerleştirmek üzere parça parça inzal buyurmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.» (İsrâ, 106) buyu-rulurken, burada da yine aynı sebeple: «Senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.» buyurmuştur. Katade «Ağır ağır okuruz.» kısmını; beyân ederiz, Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem de; tefsir edip açıklarız, anlamında anlamışlardır. «Onlar sana bir misâl (bir hüccet ve şüphe) getirmeye görsünler (hakka karşı çıkacakları bir söz söylemeye görsünler); Biz onlara cevap olarak) onun gerçeğini ve en iyi anlaşılanını, (onların sözlerinden daha açık seçik ve fasîh olanım) sana getirmişizdir.» İbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cübeyr âyeti şöyle anlıyor: Onlar Kur'an'ı ve Allah Ra-sûlünü ayıplamak üzere bir misâl getirmeye görsünler; Biz

onun gerçeğini, en iyi anlaşılanını sana getirmişizdir. Cibril Allah'tan onun cevabını indirmiştir. Burada Allah Rasûlü (s.a.)nün şerefine büyük bir itinâ gösterilmiştir. Öyle ki Kur'an Allah Teâlâ'dan vahiy olarak ona sabah-akşam, gece ve gündüz, seferde ve hazarda gelmiştir. Her seferinde melek ona Kur'an'ı daha önce geçen kitablardan bir kitabın indiri-lişi gibi getirip indirmiştir. Bu makam en üstün, en büyük makamıdır. Kardeşleri olan diğer peygamberlere nisbetle derece itibarıyla en büyük derecedir. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun. Kur'an, Allah Teâlrâ'nın indimiş olduğu en şerefli kitabdır. Muhammed (s.a.), Allah Teâlâ'nın elçi olarak göndermiş olduğu en büyük peygamberdir. Allah Teâlâ Kur'an'a iKi nitelik vermiştir: Önce Mele-i A'lâ'daki Levh-i Mahfûz'dan dünya semasındaki Beyt el-İzzet'e bir defada inzal olunmuş, sonra meydana gelen olaylara göre yeryüzüne parça parça indirilmiştir. Ebu Abdurrahmân Neseî der ki: Bize Ahmed ibn Süleyman'ın... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir: Kur'an, Kadir gecesinde dünya semâsına bir defada, bir bütün olarak indirilmiş, sonra yirmi senede nazil olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar sana bir misâl getirmeye görsünler, Biz onun gerçeğini ve en iyi anlaşılanını sana getirmişizdir.» «Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.» (İsrâ, 106).
Allah Teâlâ, kıyamet günü Allah'a dönüşlerinde ve cehenneme toplanıp götürülmelerinde, hallerin en kötüsü ve sıfatlanıl en çirkininde kâfirlerin kötü durumlarını haber vererek şöyle buyurur: «Cehennemde yüzleri üstü toplanacak olanların; işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.» Enes'ten rivayet edilen sahîh bir hadîse göre birisi: Ey Allah'ın elçisi, kıyamet günü kâfir yüzüstü nasıl haşrolunup toplanacak? diye sormuştu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Şüphesiz onu iki ayağı üzerinde yürüten, kıyamet günü yüzüstü yürütmeye de kadirdir. Mücâhid, Hasan, Katâde ve müfessirlerden bir çoğu böyle söylemiştir.[11]

35 — Andolsun ki Biz, Musa'ya kitabı verdik. Kardeşi Harun'u da kendisine vezîr yaptık.
36 — Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin, dedik. Neticede o kavmi yerle bir ettik.
37 — Nûh kavmini de peygamberlerini yalanladıkları vakit, suda bbğduk ve kendilerini insanlar için bir âyet yaptık. Zâlimlere elîm bir azâb hazırlamışızdır.
38 — Ad ve Semûd'u da, Ress ashabını ve bunların arasında birçok nesilleri de.
39 — Her birine misâller vermiştik. Ama hepsini kırdık geçirdik.
40 - Andolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulmuş olan kasabaya uğramışlardır. Onu görmediler mi? Hayır, onlar tekrar dirileceklerini ummazlar.

Hz. Mûsâ ve Kardeşi

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.)i yalanlayan kavminin müşriklerini, ona zıd gidenleri tehdîdle peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin başına gelen elim azâb ve cezasıyla onları uyarıyor. îşe Hz. Mûsâ (a.s.)yı zikretmekle başlıyor. Onu peygamber olarak göndermiş, kardeşi Harun'u ona bir vezir, bir yardımcı, onu destekleyip yardım eden bir peygamber kılmıştır. Firavun ve ordusu, ikisini de

yalanlamış; «Allah Teâlâ da onları yerle bir edip helak buyurmuştur. Onların başına gelenin bir misli aynı zamanda kâfirler içindir.» (Muhammed, 10) Allah Teâlâ, Hz. Nuh'u kavmi yalandığı zaman onlara da böylece yapmış ve onları helak buyurmuştur. Kim ki bir peygamberi yalanlarsa bütün peygamberleri yalanlamış sayılır. Zîrâ peygamberler arasında hiç bir fark yoktur. Allah'ın onlara bütün peygamberleri göndermiş olduğu farzedilseydi bile şüphesiz onlar peygamberlerin hepsini yalanlarlardı. Bu sebeple kendilerine sâdece Hz. Nuh gönderildiği halde Allah Teâlâ: «Nuh kavmini de peygamberlerini yalanladıkları vakit, suda boğduk.» buyurmuştur. Hz. Nûh 950 sene onları Allah'a çağırarak ve Allah'ın intikamından onları sakındırarak aralarında kalmış ve fakat çok azı dışında ona kimse îmân etmemişti. Bu sebeple Allah Teâlâ onların topunu suda boğmuş, gemiye binenlerin dışında Âdemoğullarından yeryüzünde onlardan hiç kimse kalmamıştır
«Ve kendilerini insanlar için bir âyet, (ibret almaları için bir ibret) yaptık.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Gerçekten su taştığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hakka, 11-12). Sizi boğulmaktan kurtarmasında ve sizleri Allah'a îmân eden ve emirlerini doğrulayan kimselerin zürriyyetinden kılmasında Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayıp anasınız için derin denizlerde binmekte olduğunuz gemileri o vakıanın bir anısı olarak bırakmıştır.
«Ad ve Semûd'u da helak ettik.» Âd ve Semûd kavminin kıssası hakkında A'râf sûresinde olduğu gibi başka sûrelerde de burada tekrarına gerek bırakmayacak açıklamalar yapılmıştı.
Ress ashabına gelince; îbn Abbâs'tan rivayetle îbn Cüreyc bunların, Semûd kasabalarından bir kasaba halkı olduğunu söyler. îbn Cü-reyc'in naklettiğine göre îkrime, ashâb-ı Ress'in Felec denilen yerdeki Yâ-Sîn ashabı olduğunu söyler. Katade, Felec'in Yemâme kasabalarından olduğunu belirtir. îbn Ebu Hâtîm'in Ahmed îbn Amr Îbn Ebu Âsim kanalıyla... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; Ress, Azerbaycan'da bir kuyudur. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu Bükeyr'den, onun da İkrime'den rivayetine göre Ress; onların peygamberlerini gömdükleri kuyudur. Muhammed İbn îshâk'ın Muhammed İbn-Kâ'b'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatmıştır: Kıyamet günü insanların cennete gireceklerinin ilki siyah bir köledir. Allah Teâlâ bir kasaba halkına bir peygamber göndermişti. Bu siyah köle dışında oranın ahâlîsinden kimse ona îmân etmedi. Sonra bu kasaba halkı peygamberin üzerine yürüyüp hücum ettiler, bir kuyu kazıp peygamberlerini içine attılar, sonra .kuyunun üzerini büyük bir taşla kapattılar. Bu köle gidip sırtına odun yüklenip gelir, bu odunu satar, onunla yiyecek ve içecek alır, bu yiyecek ve içeceği o kuyuya götürür, Allah'ın yardımıyla o kayayı kaldırıp yiyecek ve içeceğini peygambere uzattıktan sonra kayayı eski haline getirirdi. Bu, Allah Teâlâ'nın dilediği kadar böylece devam etti. Sonra o köle bir gün, daha önce yaptığı gibi odun toplamaya gitti. Odunları topladı, denk halinde bağladı ve işini bitirdi. Odunları yüklenmek istediğinde kendisine bir uyuşukluk geldi ve uzanıp uyudu. Allah Teâlâ ona yedi sene uyku verdi. Sonra uyandı, gerindi, diğer yanına döndü ve yattı. Allah Teâlâ onu diğer bir yedi sene daha uyuttu. Bu ikinci yedi seneden scnra uyandı, odun dengini yüklendi. O, gündüzün kısa bir bölümünde uyuduğunu sanıyordu. Kasabaya gelip odun dengini sattı, daha önce yaptığı gibi yiyecek ve

içecek satın aldı ve sonra kuyunun bulunduğu yere gitti, aradıysa da bulamadı. Kavmi ise daha sonra fikirlerini değiştirerek peygamberlerini çukurdan çıkarmış, ona îmân etmiş ve onu doğrulamışlardı. Peygamberleri onlara, o siyah köleyi sorar ve: O ne yaptı? dermiş. Onlar ise kendisine bilmiyoruz cevabı verMermiş. Nihayet Allah Teâlâ, peygamberinin ruhunu kabzedip bundan sonra o siyah köleyi uyandırmış. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İşte bu siyah köle cennete gireceklerin ilkidir... Hadîsi İbn Cerîr, İbn Humeyd kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b'dan mürsel olarak rivayet etmiştir. Hadîste garîblik ve münkerlik vardır. Herhalde râvî, kendisinden de bazı şeyler katmıştır. En doğrusunu Allah bilir, tbn Cerîr der ki: Hadîste anlatılanların, Kur'an'da anılan ashâb-ı Ress olduğuna hamle-dilmesi caiz değildir. Zîrâ Allah Teâlâ, onları helak buyurduğunu haber vermiştir. Halbuki bunlar fikir değiştirerek peygamberlerine îmân etmişlerdir. Uzak olmakla birlikte babalarının helakinden sonra onların zürriyyetinden gelen nesillerin o peygambere îmân etmiş olmaları ihtimâl dahilindedir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr ashabı Ress'in Bürûc sûresinde anılan ashâb-ı Uhdûd olduğu görüşünü tercih etmiştir. Ki en doğrusunu Allah bilir.
«Ve bunların arasında birçok nesilleri, (ümmetleri) de (helak ettik). Her birine misâller vermiş (hüccetleri ve delilleri açıklamış)tık.» Katâde'nin de dediği gibi: Onların özürlerini izale edip kaldırmıştık. «Ama hepsini kırdık geçirdik (helak ettik).» Başka bir âyet-i kerîme'de Allah Tealâ şöyle buyurur: «Nuh'tan sonra nice nesilleri yok etmişizdir.» (Isrâ, 17)
Âyetteki kelimesi, «Bunların ardından başka bir nesil yarattık.» (Mü'nünûn, 31) âyetinde de plduğu gibi insanlardan bir ümmet aniaınınadır. Bazıları bunu yüz yirmi sene ile tahdîd ederken; bu sürenin yüz sene, seksen sene ve kırk sene olduğu da söylenmiş başka süreler de ileri sürülmüştür. Kuvvetli olan görüşe göre kam, bir zamanda muasır olan ümmete verilen isimdir. Onlar gidip de diğer bir nesil onların peşinden geldiğinde onlar ikinci bir karn, ikinci nesildir. Buhârî ve Müslim'in hadîslerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetle sabit olduğuna göre o, şöyle buyurmuştur: Nesillerin en hayırlısı benim neslim, sonra onları ta'kîb edenlerdir.
«Aridolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulmuş olan kasabaya uğramışlardır.» âyetinde, Lût kavminin kasabası olan Sedam ve oraya bağlı kasabalar kasdedilmektedir. Allah Tdâlâ oraları ters çevirme ile ve balçıktan yapılmış taş yağmuruna tutarak helak etmişti. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.» (Şuârâ, 173), «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?)) (Sâffât, 137-138), «O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.» (Hicr, 76), «Her ikisi de hâlâ işlek bir yol üzerindedir.» (Hicr, 79). Bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: Onu görmediler mi? Ki, Allah'ın elçisini yalanlamaları ve Allah'ın emirlerine karşı gelmeleri sebebiyle oralar ahâlîsinin başına gelen azâb ve cezadan ibret alsınlar.
«Hayır, (oradan geçen kâfirler ibret almamaktadırlar), onlar (kıyamet günü) tekrar dirileceklerini ummazlar.»[12]

41 — Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.

42 — Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik bizi az kalsın onlardan saptıracaktı, derler. Azabı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.
43 — Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü? Şimdi onun üzerine vekil sen mi olacaksın?
44 — Yoksa sen, onların çoğunun dinlediklerini veya aklettiklerini mi sanıyorsun? Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Hattâ daha da sapıktırlar.

Heveslerini Tanrılaştıranlar

Allah Teâlâ müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.)i gördükleri zaman onunla alay ettiklerini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de «O küfredenler seni gördüklerinde alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Ve: Tanrılarınızı (ayıplayarak ve kötüleyerek) diline dolayan bu mudur? derler.» (Enbiyâ, 36) buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Seni gördükleri vakit: Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.» Onlar bu davranışlarıyla —Allah onları çirkinleştirsin— onu istihfafla küçük görmektedirler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Anlolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Küfredenleri önce te'hîr ettim, sonra cezalarını verdim. Cezalandırmam nasıldı?» (Ba'd, 32).
Onlar «Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik bizi az kalsın onlardan saptıracaktı.» şeklindeki sözleriyle şöyle demek istemektedirler: Şayet putlara tapınmada devam edip metanet göstermeseydik, az kaldı bizi putlarımıza ibâdetten-çevirecekti. Allah Teâlâ ise onlan tehdîdle şöyle buyurur: «Azabı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» Sonra Allah Teâlâ, kimin aleyhine mutsuzluk ve sapıklık yazmışsa, onu Allah'tan başka hiç kimsenin hidâyete erişti-remeyeceğine işaretle peygamberine hitaben şöyle buyurur: «Hevâ ve hevesini tanrı'edinen kimseyi gördün mü?» Kendi nefsinin arzusuna göre neyi güzel görmüşse, o şey o kimsenin dini ve mezhebi olmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören, (gerçekten sâlih amel işleyenle) bir midir? Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8) buyururken burada da: «Şimdi onun üzerine sen mi vekîl olacaksın?» buyurmuştur.
îbn Abbâs der ki: Câfoiliye devrinde kişi, bir süre beyaz bir taşa tapınır; bir baş-kasını ondan daha güzel gördüğü zaman birinciyi terkedip ikinciye ta-pınırdı.
«Yoksa sen onların çoğunun dinlediklerini veya aklettiklerini mi sanıyorsun? Başka değil, onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler. Hattâ daha da sapıktırlar.» Durumları otlamaya giden hayvanlardan daha kötüdür. Zîrâ onlar niçin yaratıldıklarını bilirler. Bunlar ise tek ve ortağı olmayan Allah'a ibadet için yaratıldıkları halde bir başkasına tapınmakta ve aleyhlerine hüccet konulmuşken, kendilerine elçiler gön-derilmişken Allah'a ortak koşmaktadırlar.[13]

İzahı

45 — Görmedin mi Rabbm gölgeyi nasıl uzatmıştır. İsteseydi onu durdururdu. Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.
46 — Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.
47 — O'dur size; geceyi örtü, uykuyu rahatlık kılan ve gündüzü çalışma zamanı yapan.

Allah Teâlâ buradan itibaren varlığına, birbirine zıd muhtelif şeyleri yaratmadaki en yüce kudretine delâlet edecek delilleri açıklamaya başlar ve buyurur ki; «Görmedin mi Rabbın gölgeyi nasıl uzatmıştır.» İbn Abbâs, îbn Ömer, Ebu Âliye, Ebu Mâlik, Mesrûk, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, îbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkaları derler ki: Bu, fecrin doğması ile güneşin doğması arasındadır. «İsteseydi onu durdurur, (sona ermeyecek şekilde devamlı kılar) du.» Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruluyor: «De ki: Şayet Allah, ge-ceyi kıyamete kadar üzerinize uzatsaydı; Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir?... De ki: Şayet Allah gündüzü kıyamet gününe kadar mütemadiyen uzatsaydı...» (Kasas, 71-72).
«Sonra Biz güneşi ona delil kıldık.» Şayet güneş doğmamış olsaydı, bilinmezdi. Zîrâ eşyalar ancak zıdlan ile bilinirler. Katâde ve Süddî âyeti: Sonra Biz güneşi de onun peşinden gidip ona tâbi olan bir delil kıldık ki sonunda tamâmının (gölgenin bütününün) üzerine gelip onu yok eder, şeklinde anlamışlardır.
«Sonra onu yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.» âyetinde gölge kaydedilmektedir. Burada kasdedilenin, güneş olduğu da söylenmiştir. Âyetteki kelimesi, kolay anlamındadır. İbn Abbâs bu kelimeyi; sür'atli bir şekilde, anlamına alırken Mücâhid, gizlice anlamına kabul etmiştir. Süddî işe şeyle diyor: Onu gizli bir yakalamayla alıp kendimize çekmişizdir ki, sonunda bir çardak veya bir ağaç altında olanın dışında yeryüzünde hiç gölge kalmamıştır. Onların üzerinde olanı ise güneş gölgelemiştir. Eyyûb tbn Mûsâ âyetteki ifâdesini azar azar, diye açıklamaktadır.
«O'dur size; geceyi (vücûdlarımz için onları kaplayan bir) örtü kılan.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor: «Andolsun onu örtüp bürüdüğünde geceye.» (Şems, 4). «O'dur uykuyu (bedenlerin rahatı için, hareketi kesmek suretiyle) rahatlık kılan.» Zîrâ organlar gündüzün maişet peşinde koşmakla çok hareketten yorgun düşerler. Gece olup sükûnet hâsıl olunca; hareketler durur, organlar dinlenir ve hem bedenin hem de ruhun birlikte
istirahatı olan uyku meydana gelir. «O'dur gündüzü çalışma zamanı yapan.» Onda İnsanlar yaşantıları, kazançları ve sarılacakları sebepleri için dağılırlar. Ni-tekim Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır: «O'nun rahmetindendir ki; dinlenmeniz için geceyi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz.» (Kasas, 73).[14]

İzahı

48 — Ve O'dur rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderen. Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.

49 — Ki onunla ölü bir şehri canlandıralım ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulayalım.
50 — Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz. Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.

Bu da Allah Teâlâ'nm tâm kudreti ve yüce hükümrânlığmdandir. Allah Teâlâ, peşinden bulutların gelişini müjdeleyici olarak rüzgârları gönderir. Rüzgârların müsahhar kılınma şekillerine göre çeşitleri vardır. Onlardan kimisi bulutlan harekete geçirir, kimisi bulutları taşır, kimisi bulutları sürer, kimisi bulutların önünden yağmur için müjdeci olur, kimisi bundan önce yeryüzünü süpürür, onlardan kimisi de yağmur yağdırması için bulutları aşılar. Bu sebepledir ki: «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» Duyuruluyor. (...) İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Sabit el-Münânî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Yağmurlu bir günde Basra sokakları pisken Ebü" Âliye ile beraber (Basra'ya) girdim. Ebu Âliye namaz kıldı. Ben ona, namaz kıldığı yerin temiz olup olmadığını sordum da: «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» âyetini okuyup: Onun temizliği yağmurdur, dedi. Yine îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetine göre; o, «Ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» âyeti hakkında,: Onu hiç bir şey pisletemez, kirletemez, demiştir. Ebu Saîd'den rivayete göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, Buza a kuyusundan abdest alalım mı? denilmişti. Buzâa kuyusu, çukur bir yerde olduğu için sel sularının pis şeyleri ve köpek leşlerini sürüklediği bir kuyu idi. Şöyle buyurdu: Şüphesiz su temizleyicidir, onu hiç bir şey kirletmez. Hadîsi Şafiî, Ahmed —ki İmâm Ahmed Sahih olduğunu söyler— Ebu Dâvûd, Tirmizî —ki hadîsin hasen olduğunu söylemiştir— ve Neseî rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Seyyâr'dan onun da Hâlid İbn Yezîd'den rivayetine göre; o, Abdülmelik İbn Mervan'm yanında İken sudan bahsedilmiş de Hâlid İbn Yezîd şöyle demiş: Gökten olan (yağmur) ondandır. Ondan bir kısmı da vardır ki bulutlar onunla denizi sularlar, şimşek ve yıldırım onu tatlandırır. Bir de denizden olanı vardır ki bununla bitki bitmez. Bitki, ancak suyun gökten olamyla (yağmurla) meydana gelir. îkrime'den rivayete göre şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın gökten indirmiş olduğu hiç bir damla yoktur ki, onunla yeryüzünde bir ot veya denizde bir inci bitirmiş olmasın. Bir başkası da; karada buğday, denizde inci, diye tamâmlar.
«Ki onunla (uzun zaman yağmur beklemiş; üzerinde ne ot ne de benzeri bir şey olmayan) ölü bir şehri canlandıralım.» Böyle bir yere yağmur geldiğinde canlanır, tepeleri çeşitli çiçekler ve renklerle bezenir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur: «Ama Biz ona su İndirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5).
«Ve yarattığımız nice hayvanları ve insanları sulayalım.» Dört ayaklı hayvanlarının sulanması ile, ekinleri ve meyveleri için ona son derecede muhtaç olan İnsanların içmesi için. Nitekim başka ayet-İ kerîme'-lerde söyle buyurulur: ((İnsanlar ümitlerini kestikten sonra, yağmuru indirmekte ve rahmetini yaymakta olan O'dur. övülmeye lâyık olan dost O'dur O.» (Şûra, 28), «Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir baksana. Toprağı, öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek. O, her şeye kadirdir.» (Rûm, 50).

«Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz.» Bir yere yağdırıp başka bir yere yağdırmamaktayız. Biz bulutları süreriz de bir yere uğrar, fakat oraya bir damla su bile indirmeden başka bir yere geçer. Şüphesiz ki en yüce hüccet ve kesin hikmet Allah'ındır. îbn Mes'ûd ye tbn Abbâs: Bir sene yağmur bakımından diğer seneden daha fazla değildir. Fakat Allah Teâlâ, yağmuru dilediği şekilde evirip çevirmektedir, deyip sonra: «Andolsun ki düşünüp ibret alsınlar diye onu aralarında evirip çevirmekteyiz. Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.» âyetini okumuşlardır. Yani Allah'ın ölü yeryüzünü diriltmesine bakarak, O'nun ölüleri ve ufalanmış kemikleri diriltmeye kadir olduğunu anlasınlar. Veya bir kimseden yağmur alıkonulmuşsa, bunun kendisine işlemiş olduğu bir günâhtan dolayı geldiğini anlasın ve böylece içinde bulunduğu durumdan sıyrılsın. Ğufre'nin kölesi Ömer anlatıyor: Cibril (a.s.), cenazelerin konulduğu yerdeydi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Ey Cibril, bulutların durumunu bilmek istiyorum, dedi. Cibril: Ey Allah'ın pşygamberi, işte şu, bulutların meleğidir, ona sor, dedi de, bunun üzerine (bulutlarla görevli melek) şöyle konuştu: Filan filan ülkeyi şu şu kadar yağmurla sula, diye mühürlü ve yazılı emirler, bize gelir. Hadîsi îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir ki bu, mürsel bir hadîstir.
İkrime'nin söylediğine göre, «Buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnmişlerdir.» âyetinde: Bize filan ve filan yıldızın batması ve karşılığının doğması ile yağmur yağdırıldı, diyenler kasdedilmekte-dir. İkrime'nin bu açıklaması, Müslim'in Sahihinde tahrîc olunan sahih bir hadîste de geçmektedir. Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetle tahrîc olunan bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.), geceleyin yağan bir yağmurun peşinden ashabına: Rabbınızın ne buyurduğunu biliyor musunuz? diye sormuştu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Allah Teâlâ buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı Bana îmân edici, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. Allah'ın lutfu ve rahmeti ile bize yağmur yağdırıldı, diyenler Bana inanmış, yıldızı inkâr etmiştir. Bize filan filan yıldızın batması ve karşılığı (olan başka bir yıldızın) doğması ile yağmur yağdırıldı, diyenler ise Beni inkâr etmiş, yıldıza inanmıştır.[15]

51 — Dileseydik her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.
52 — Öyleyse sen, kâfirlere uyma ve onlara karşı olanca gücünle cihâd et.
53 — Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır. İkisinin arasına bir engel ve aşılamayan bir sınır koymuştur.
54 — O'dur insanı sudan yaratarak ona soy-sop veren. Ve Rabbın her şeye kadirdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Dileseydik her kasabaya (onları Allah'a çağıracak) bir uyarıcı gönderirdik. (Fakat ey Muhammed, bütün yeryüzü halkına peygamber olarak gönderilmeyi sana hâs kıldık ve sana, bu Kur'an'ı insanlara ulaştırmanı emrettik.)» «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri.de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17), «Şehirlerin anası ile çevresindekileri uyarasın diye sana indirdiğimiz işte bu kitâb mübarektir.» (En'âm, 93), «De ki: Ey insanlar; ben ger-çekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Buhârî ve

Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste: Ben, kırmızı ve siyah (derililere) gönderildim, buyrulnruştur. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste şöyle buyrulur: (Benden önce) peygamber sâdece kendi kavmine gönderildi. Ben ise bütün insanlara gönderildim. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Öyleyse sen, kâfirlere uyma ve onlara karşı (bu Kur'an'la) olanca gücünle cihâd et.» buyurmuştur. Burada cihâdın Kur'an'la yapılacağı açıklaması; îbn Abbâs'ındır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey peygamber; kâfirler ve münafıklar İle cihâd et ve onlara karşı çetin ol.» (Tevbe, 73) buyurmuştur.
«Ve O'dur, iki denizi salıp katanı, şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır.» Biri tatlı, diğeri tuzlu iki suyu yaratan O'dur. Tatlı olanı; nehirler, kaynaklar ve kuyular gibi sulardır. Suyu tatlı ve serinletici olan denizden maksad budur. Açıklama îbn Cüreyc'in olup, îbn Cerîr bu açıklamayı tercih eder. Şüphesiz vakıa da budur. Zîrâ suyu tatlı ve serinletici ve sakin olan bir deniz mevcûd değildir. Allah Teâlâ, nimetlerine şükretsinler diye kullarına mevcûd ve vâki' olanla tenbîhte bulunmuştur. Tatlı olan deniz, insanlar arasında akan sulardır ki Allah Teâlâ bunları ihtiyâçlarına, kendilerine ve arazîlerine yetecek ölçüde her'yerde kaynaklar ve nehirler halinde muhtaç olduklarından dolayı yaratıkları arasında dağıtmıştır.
«Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır.» buyurur. Bunun suyu acı ve tuzlu ölüp kolay içilmez. Bunlar doğu ve batılarda bilinmekte olan Okyanus (Atlas Okyanusu) ile buna bağlı olan Cebelitarık boğazı, Kalzem denizi, .Yemen denizi, Basra denizi, İran denizi, Çin ve Hind denizi, Rûm denizi, Hazar denizi ve durgun olup akmayan fakat şiddetli rüzgârda ve kışın dalgalanan denizlerdir. Bunlardan bazılarında med ve cezir (gel-git olayı) vardır. Her ayın basında med ve taşma olur. Ay eksilmeye başladığında çekilir ve nihayet en uzak yerine döner. Diğer ayın hilâli doğduğu zaman yeniden ondördüncü geceye kadar med başlar, sonra yine eksilir. Allah Teâlâ —ki tâm kudret O'nundur—nın âdeti bu konuda böyledir. Allah Teâlâ bu durgun denizleri, suyu taızlu olarak yaratmıştır ki onlar sebebiyle hava kokuşup varlıklar bununla bozulmasın ve yeryüzü ölen canlılar sebebiyle kokuşmasın. Suyu tuzlu olduğu için oraların havası sıhhatli, ölüleri ise temizdir. Bu sebeple Allaıh Rasûlü (s.a.) ne deniz suyu sorulup: Onunla abdest alalım mı? denilmiş O da: Onun suyu temizle-yici, ölüsü helâldir, buyurmuştu. Hadîsi İmâm Mâlik, İmâm Şafiî,. İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri ceyyid bir isnâdla rivayet etmişlerdir.
İkisinin (tatlı ve tuzlu olan denizlerin) arasına (karışmalarını önleyen) bir engel ve aşılmayan bir (kara parçasını) sınır olarak, birinin diğerine ulaşmasını engelleyici olarak koymuştur.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruluyor: «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını asamazlar. Rabbmızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?» (Rahman, 19-21), «Yoksa yeri yaratıkların oturmasına elverişli kılan ve aralarında ırmaklar akıtan, yeryüzüne sabit dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Hayır onların çoğu bilmezler.» (Nemi, 61).
«O'dur insanı sudan yaratarak ona soy-sop veren. Ve Rabbın, her şeye kadirdir.» İnsanı güçsüz bir nutfeden yaratmış, onu düzeltip; doğrultup tesviye etmiş, erkek veya dişi olarak dilediği şekilde yaratılışı mükemmel kılmıştır.» «O'dur O'na soy-

sop veren.» O, başlangıçta nisbeti belli bir çocuktur. Sonra onun için hısımlar/akrabalar olur. İşte bütün bunlar azıcık bir sudandır. Bu sebeple Allah Teâlft: «Ve Rabbın, her şeye kadirdir.» buyurmuştur.[16]

55 — Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar veremeyen şeylere ibâdet ederler. Kâfir, Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.
56 — Biz, seni sâdece bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.
57 — De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret değil, sâdece Rabbımâ doğru bir yol tutmak isteyen kimseler olmanızı istiyorum.
58 — Sen, asla ölmeyen ve dâima diri olan'a tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbîh et. Kullarının günâhlarından haberdâr olarak kendisi yeter.
59 — Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra da arş'a hükmeden Rahmân'dır. Bunu haberdâr olana sor.
60 — Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman: Rahman da nedir? Senin bize emredegeldiğine mi secde edeceğiz? derler. Ve bu, onların nefretini arttırır.

Allah'ı Bırakıp Başka Şeylere Tapanlar

Allah Teâlâ, Allah'ın dışında hiç bir fayda ve zarar veremeyen putlara kendilerini buna sevk eden bir delil, ona götüren bir hüccet olmaksızın, aksine mücerred kendi görüşleri, arzuları ve hevâlan ile tapınmalarında müşriklerin bilgisizliklerini haber veriyor. Onlar bu putlara dost olmakta, onların yolunda savaşmakta ve onlar hususunda Allah ve Rasûlüne düşmanlık etmektedirler. Bu sebepledir ki: «Kâfir Rabbı-na karşı duranın yardınıcısıdır. (Allah'ın taraftarlarına karşı, şeytânın yoluna yardımcıdır. Halbuki gâlib olanlar, ancak Allah'm taraftarlarıdır.)» buyurmaktadır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyru-lur: «Kendilerine yardımları dokunur diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Onlar kendilerine yardım edemezler. Sadece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.» (Yâ-Sîn, 74-75). Onların, Allah'ın dışında edinmiş oldukları tanrıları kendilerine yardıma mâlik değildir. Bu bilgisizler ise, putları İçin yardıma hazır ordulardır, onlar için savaşır ve onların sahasını korurlar. Fakat en güzel netice ve yardım hem dünyada, hem de âhirette Allah ve Rasûlünündür. Mücâhid, «Kâfir, Rabbına karşı duranın yardımçısıdır.» âyetinde der ki: Allah'a isyan olan konularda şeytâna destek yardımcı olur. Saîd İbn Cübeyr de, «Kâfir Rabbına karşı duranın yardımçısıdır.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Düşmanlık ve şirkle Rabbına karşı, şeytânın yardımçısıdır. Zeyd İbn Eklem ise, âyetteki kelimesini; Rabbına karşı duranın dostudur, anlamına almıştır.
Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne hitaben şöyle buyurur: «Biz seni, sâdece bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Allah'a itaat eden mü'-minlere cenneti müjdeleyici, Allah'ın emirlerine muhalefet eden kâfirlere de şiddetli bir azâb ile uyarıcı olarak gönderdik. «De ki: Buna (tebliğime ve bu uyarıma) karşılık ben siz (in mallarınız) den herhangi bir ücret istemiyorum. Bunu sâdece Allah'ın rızâsın* dileyerek yapıyorum. Bir de Rabbıma doğru (benim getirdiklerime uyacak) bir yol tutmak isteyen kimseler olmanızı istiyorum.))

«Sen, asla ölmeyen ve dâima diri olan'a tevekkül et.» Bütün işlerinde diri olan, asla ölmeyen Allah'a güven. «O; İlktir, Sondur, Zâhir'dir, Bâtındır, her şeyi bilendir. (Hadîd, 3), Ebedî olan Bakî'dir. Diridir, Kay-yûmdur, her şeyin Rabbı ve hükümdarıdır. O'nu azığın ve sığınacak yerin kıl. O'dur kendisine güvenilecek ve sığınılacak. Şüphesiz O sana yeter. Sana yardım edicidir, seni destekleyici ve muzaffer kılıcıdır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Ey peygamber; Rabbmdan sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67). Ibn Ebu Hatim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Şehr İbn Havşeb'den ri-vayetinde o, şöyle anlatıyor: Selmân, Allah Rasûlü (s.a.)ne Medine sokaklarından birisinde rastlayıp secde etmişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Ey Selmân, bana secde etme, ölümsüz, diri olan Allah'a secde et. Bu mürsel, hasen bir hadîstir. Allah Teâlâ, «Ve O'nu hamd ile teşbih et. (O'na hamd etmenle tes-bîhini birlikte yap.)» buyurur ki; Allah Rasûlü (s.a.), (duasında) şöyle dermiş: Allah'ım, Rabbımız, Seni tesbîh eder ve Sana hamd ederiz. Burada Allah Rasûlüne, ibâdetle tevekkülü sâdece Allah'a hâs kılması em-rolunmaktadır. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: «Doğunun ve batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu ve-kîl edin.» (Müzemmil, 9), «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123), «De ki: O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayanıp güvendik.» (Mülk, 29).
Kendisine hiç bir gizlinin gizli kalmadığı, zerre ağırlığı hiçbir şeyin O'na gizli olmadığı tâm ilmi sebebiyle kullarının günâhlarından haberdâr olarak kendisi yeter. «Gökleri, yeri ve ikisinin arasmdakileri altı günde yaratan, (ölümsüz, Diri olan Allah'tır. O, her şeyi yaratan, her şeyin Rabbı ve hükümdarıdır. Kudreti ve hükümranlığı ile yükseklik ve genişliğinde yedi kat göğü, alçaklığı ve kesafeti ile yedi kat yeryüzünü altı günde yaratan), sonra da Arş'a hükmeden, (işleri idare edip gerçeğe hükmeden, hükmedenlerin en hayırlısı olan) Rahmân'dır.»
«Sonra da Arş'a hükmeden Rahman'dır. Bunu haberdâr olana sor.» Onu bilen ve ondan haberdâr olandan bilgi edin ,ona uy. Gayet iyi bilinir ki Allah'ı* Allah'ın kulu ve Rasûlü olan Muhammed'den daha iyi bilen ve ondan daha iyi haber verebilecek hiç kimse yoktur. Allah'ın sa-lâtı ve selâmı; kesin olarak dünyada ve âhirette Âdemoğlu'nun efendisi olan, kendi hevâ ve hevesi İle konuşmayan, konuştuğu ancak kendisine vahyedilen vahiyden ibaret olan Muhammed'in üzerine olsun. Onun söylediği ancak gerçektir. Onun haber verdiği mutlaka doğrudur. İn-sanlar bir konuda çekiştiklerinde çekişmelerin kendisine iletilmesi ve döndürülmesi vâcib olan hüküm verici, en sağlam imâm O'dur. Onun sözlerine ve fiillerine uyan gerçektir. Onun söz ve fiillerine uymayan ise, kim olursa olsun söyleyenine ve yapanına geri döndürülmüştür. Allah. Teâlâ şöyle buyurur: «Eğer bir şeyde çekişirseniz onun hallini Allah'a ve Rasûlüne bırakın.» (Nisa, 59), «İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsûstur.» (Şûra, 10), «Rabbının sözü; doğruluk ve adalet yönünden tam kemâlindedir.» (En'âm, 115). Rabbının kelimeleri doğru, emir ve yasaklarında mutlak adalettir. Bu sebeple o: «Bunu, haberdâr olana sor.» buyurmuştur. Mücâhid, «Bunu, haberdâr olana sor.» âyetinde: Sana ne haber vermişsem o, mutlaka sana haber verdiğim gibidir,

buyrulduğunu söyler. İbn Cüreyc de böyle söyler. Şimr tbn Atiyye de, «Bunu haberdâr olana sor.» âyeti hakkında: tşte şu Kur'an, ondan haberdârdır, der.
Allah Teâlâ, Allah'ın dışında putlara ve O'na denk gördüklerine secde eden müşrikleri reddederek buyurur ki: «Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman: Rahman da nedir? Biz Rahmân'ı bilmeyiz, derler.» Onlar Allah'ın Rahman adıyla adlandırılmasını inkâr ederlerdi. Nitekim Hudeybiye günü Hz. Peygamber (s.a.) kâtibe: «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım.» yaz, buyurduğunda; onlar bunu kabul etmeyerek: Biz ne Ralunân'ı ne de Rahîm'i bilmeyiz. Fakat daha önce yazdığın gibi «Bismike Allahümme» şeklinde yaz, demişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «De ki: îster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir.» (Isrâ, 110) âyetini indirmiştir, o Allah'tır. O Rahmân'dır. Bu âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurmaktadır: «Onlara: Rahmân'a secde edin, denildiği zaman; Rahman da nedir? Biz (onu bilmez ve kabul de etmeyiz. Mücerred senin sözünle) senin emredegeldiğine mi secde edeceğiz? derler. Ve bu, onların nefretini artırır.» Mü'minlere gelince; onlar, Rahman ve Rahîm olan Allah'a ibâdet eder, ulûhiyete sâdece O'nu lâyık görüp O'na secde ederler. Âlimler, Furkân süresindeki bu secde sırasında hem okuyana ve hem de işitene secdenin meşru' olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim bu, yerinde anlatılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.[17]

61 — Gökte burçlar vâreden, orada bir çerâğ ve aydınlatan ayı vâreden ne yücedir.
62 — îbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.

Gökteki Burçlar

Allah Teâlâ burada zâtını yüceltip gökte burçlar yaratmasındaki ihsanı üzere zâtını ta'zîm etmektedir. Gökte yaratmış olduğu burçlar; Mücâhİd, Saîd tbn Cübeyr.Ebu Salih, Hasan ve Katâde'nin söylediğine göre, büyük yıldızlardır. Bunların gökte koruyucular için (hazırlanmış) köşkler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama Hz. Ali, îbn Abbâs, Mu-hammed îbn Kâ'b, îbrâhîm en-Nehaî, Süleyman İbn Mihrân el-A'meş'-den rivayet edilmektedir. Ebu Salih'ten gelen rivayetlerden birisi de böyledir. Kuvvetli olan görüş ise birincisidir. Ancak uzak bir ihtimâl olarak büyük yıldızların, gökteki koruyucuların köşkleri olması da, ihtimâl dahilindedir. Bu durumda iki görüş aynı noktada birleşmiş oluyor. Nitekim ba|ka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık.» (Mülk, 5) buyurulurken, burada da: «Gökte burçlar var eden, orada (varlıklar içinde) bir çerâğ (mesabesinde olan, ışık saçan güneşi) ve aydınlatan ayı var eden Allah ne yücedir.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de: «Pınl pırıl parlayan bir kandil 'astık.» (Neb'e, 13) buyrulmaktadır. «Aydınlatan başka bir nûr, başka bir çeşit ışık saçan parlak ayı vâreden Allah yücelerin yücesidir...» Başka bir âyet-i kerîme'de: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan O'dur.» (Yûnus, 5) buyurulurken Hz. Nuh (a.s.) un kavmine şöyle dediği haber verilir: «Görmediniz mi Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını? Aralarında aya aydınlık vermiş, güneşi de bir kandil yapmıştır.» (Nuh, 15-16).

«Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» Biri diğerinin hemen peşinden gelir, hiç ara vermezler. Biri gidince diğeri gelir, biri gelince diğeri gider. Nitekim şöyle buyruluyor: «Devamlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü de size tahsis etti.» (İbrahim, 33), «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş ,ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır.» (A'râf, 54), «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü ge-çecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâ-Sîn, 40).
«İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için...» onların birbirleri peşinden gelir kılınmaları kullarının O'na ibâdet edecekleri vakitleri belirtmek içindir. Kim gecenin amelini kaçırırsa, bunu gündüz telâfi eder. Gündüz amelini kaçıran ise bunu gece telâfi eder. Sahih bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz Allah Teâlâ gündüzün günahkârlarının tevbe etmeleri için geceleyin, gecenin günahkârlarının tevbe etmesi için de gündüzün ellerini yayar, açar. Ebu Dâvûd et-Tayâlîsi der ki: Bize Ebu Hurre'nin Hasan'dan rivayetine göre (bir gün) Hz. Ömer îbn Hattâb kuşluk namazını uzatmış da kendisine; Bugün daha önce yapmadığın bir şeyi yaptın denilmiş. O: Benim duamdan bir kısmı kalmıştı, onu tamamlamak veya kaza etmek istedim deyip, «Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» âyetini okumuş. Ali İbn Etou Talha'-nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre, «Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» âyetinde şöyle buyruluyör: Kim geceleyin yapagelmekte olduğu bir ameli kaçırırsa bunu gündüzün, gündüzün yapageldiği bir ameli kaçırırsa geceleyin telâfi eder. İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Hasan da böyle söylemiştir. Mücâhid ve Katâde, âyetteki kelimesini şöyle anlıyorlar: Birisi siyahlığı, diğeri ise beyazlığı ile birbirinden farklıdır.[18]

İzâhı

Burçlar, gökyüzünü süsleyen ve bizden çok uzak mesafelerde bulunmalarına rağmen değişmez şekiller içerisinde görünen yıldız kümelerinden meydana gelmiş bir çelenk gibidir. Dünyamız bu çelengin önünden yılda bir defa geçer. Eskiler burçlardan çeşitli anlamlar çıkarmaya çalışmışlar ve onlara değişik şekiller çizmişlerdir. Her burcun ayrı bir hikâyesi ve değişik bir efsânesi vardır. Zodyak takım yıldızları denen bu takım yıldızlar gök küresinde gök ekvatoru ile 23.5 derecelik açı yapan bir çemberin iki yanında, bir kuşak teşkil edecek şekilde bulunurlar. 360 derecelik kuşak üzerinde eşit aralıklarla serpiştirilmiş 12 yıldız takımıdır. Ve her takım yıldız 30 derecelik bir kuşak parçasını doldurur. Astronomik olarak ilkbaharın başlangıcını teşkil eden 21 mart tarihinde güneş, koç burcunun başında bulunur. Bu durumda güneşin koç burcuna gireceği söylenir. Bundan bir ay sonra güneş, öküz burcuna geçer ve böylece on iki burcu dolaşır. Burçlar sırasıyla: Koç, öküz, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, nişancı, oğlak, saka ve balık adlarını taşır. Koç burcuna bu adın verilmesi, bu burçta güneşten geten. ıâının sür'atle fazlalaşmasındandır. Tıpkı ilkbahar aylarında koçlarîn da hızlıca gelişip semizlenmesi gibi. Koç burcuna bu adı verenler ve onu gözleyenler çobanlardır. Bilindiği gibi çobanlar eski zamanda koçları kud-sal sayarlardı. İkinci burç, öküz burcudur ve eski zamanda çobanlar koçtan sonra öküze önem ve değer verirlerdi. Güneşin öküzler burcuna girmesi ile eski zaman

çobanlarına göre üreme ve birleşme kasdölunurdu. Canlılar ve varlıkların hâmile kaldığı ve hayvanların ceninin ana rahmine düştüğü zaman sayılırdı. Yengeç burcu ise ikizlerin doğusunda kalır, yengeç burcunda parlak bir yıldız yoktur. Fakat bu burcun merkezi, çok sönük bir nokta halinde görülür. Ancak büyük teleskoplarla yengeç burcundaki birkaç yıldızın gözlemlenmesi mümkün olur. Fakat daha gelişmiş elektronik teleskoplarla bakıldığında, bu noktanın içerisinde binlerce yıldızın yer aldığı ve uçsuz bucaksız fezanın derinliğinde kendi başına bir galaksi gibi durduğu görülür. Güneş, aslan burcuna gelince; su arkları kurumuş olur ve aslan da ininden çıkarak su aramaya çıkar. Böylece yeryüzünde korku başlar. Bazılarına göre aslan kuv-,.yetin temsilcisidir. Aslan burcunda güneş ışınları yeryüzüne dik olarak iner ve fazla sıcaklık verir.
Güneşin yengeç burcuna girmesi her halükârda havanın bir ay boyunca ısınacağına delâlet ederdi. Görüldüğü gibi burçlara ilkin bu adları verenler çobanlardır. Sonra çiftçilerdir. Bunun garipsenecek bir yanı yoktur. Çünkü medeniyet, çobanlık ve çiftçilikle başlamıştır. Yılın muhtelif zamanlarında güneşin ısısı, yağmurun yağışı ve rüzgârın esişi değişiklik arzedeceğinden burçlar da bu, değişikliklere göre özellik taşıyorlardı. Eski zamanda çobanlar, bilgili ve bilge kişilerdi. Aralarından pek çok peygamber çıkmıştır. Hattâ çobanlık yapmamış hiç bir peygamberin bulunmadığı rivayet olunur. Ve çobanlıkla gökyüzünü gözlemek, Allah'ın âyetlerini düşünmek, topluma liderlik yapmak fırsatım kullanmak ve hayvanları idare ederek ferdleri yönetmenin yollarım bulmak mümkün olurdu.
Güneş Başak burcuna girdiğinde, artık yazın yorucu sıcaklıklarından ürünlerin elde etme zamanının geldiği anlaşılır. Terazi burcu ise gece ile gündüzün dünyanın etrafında eşit olduğunu dile getirir. Ekinler solar, ağaçların yaprağı düşer ve güneş güneye doğru eğilmeye başlar. Terazi burcundan sonra akrep burcu gelir ki, akrep sokarak insanları zehirler ve ölümüne Sebep olur. Akrep burcu da, bitkilerin ölümünün işaretidir. Nasıl akrep sokar sokmaz kaçarsa, bu burçta da güneş güneye doğru hızlıca kaçar. Nişancı burcu av mevsimidir. Oğlak burcu ise yeni bir doğuşun müjdesini dile getirir ve bu burçla birlikte güneşin yükseldiği ve günlerin uzamaya başladığının müjdesi kulaklara gelir. Saka burcu, yağmur mevsimine işarettir. Balık ise, deniz avının başladığının delilidir. Yalnız kışın yağmurun çok yağdığı bölge, dünyamızda Orta Akdeniz havzasıdır. Dünyanın pek çok bölgelerinde yağmur yazın yağar. Sudan'da da temmuzdan başlayıp ağustos sonlarına kadar güneyden gelen ve Hint Okyanusunun sularını buhârlaştırarak taşıyan rüzgârlar binlerce mil yolu kat'ederek Sudan'a yağış bırakırlar. Orta Akdeniz havzasında yağmurların sâdece kışa münhasır olmasının sebebi, btf havzanın genellikle yılın büyük bir kısmında sıcak rüzgârların etki alanında bulunmasındandır. Fakat kışın rüzgârların dönüş sahası güneye yönelir. Ve böylece Orta Akdeniz havzası, Avrupa üzerinden gelen Batı rüzgârlarının etki alanlarına girer. Bu demektir ki, yağmur yüklü Batı rüzgârlarının Orta Akdeniz üzerine gelmesi ile kış başlar ve bu esnada atmosfer tabakasındaki alçak basınç alanları meydana çıkar. Özellikle Kıtarıs adasındaki alçak basınç alanı Arap ülkelerine kış aylarında bol yağmur getirir. Alçak basınç alanlarından dağılan soğuk hava, Sudan'ın kuzeyine ulaşınca çöl mıntıkasında büyük kum fırtınalarının kopmasına sebep olur. Buna göre yağmurlu mevsime Saka burcu adını verenler muhakkak ki Orta Akdeniz havzasının sakinleridir. Çünkü

Saka burcunda güneş, yavaş yavaş yükselmeye başlarsa da kış şiddetini gösterir. Kışın fırtınalı ve yağmurlu havasından sonra denizde balık avı başlar. Bugün denizcilikte deniz fırtınaları ve dalgalan1 balıkçılar için hâlâ büyük bir problemdir. Çünkü dalgalar avlanmayı engeller. Orta Akdeniz'de kışın rüzgârların yönü güneyden kuzeye doğru değişir, bununla birlikte ısı derecesi de değişir. Güneyden esen rüzgârlar sıcaktır. Kuzeyden esen rüzgârlar soğuktur. Özellikle Rusya steplerinden Sibirya'dan kalkarak Balkanlar'dan gelen soğuk hava kütleleri kış aylarında ısının derecesini Doğu Arabistan'da sıfırın altma kadar düşürür. Birinci kadirden yıldızlar ihtiva eden burçlar; Öküz, İkizler, Aslan, Başak ve Akrep burçlarıdır. Orion takım yıldızlarının güneyinde Büyükayı yıldız topluluğu bulunur. Büyükköpek takım yıldızları içerisinde Sirius yıldızı semâmızın en parlak yıldızlarındandır. Eski Mısırlılar'a göre bu yıldız gökyüzünün bekçisi idi. Onun için bu yıldızlara Büyükköpek adı verilmiştir. Eski Mısırlılar, Sirius yıldızım sabahleyin fecir doğmazdan önce parlak olarak gördükleri zaman, Nil nehrinin taşacağını ve çevresini suyun basacağını kabul ederlerdi. Nitekim yapılan ma'bedlerin yüksekliği geçmişteki taşmaların zamanına göre ayarlanmıştır. Grekler ve Romalılar da Sirius yıldızıyla yazın sıcaklığı arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Ve bu yıldızın ışınlarının; tarlaları yaktığını, anları Öldürdüğünü kabul ederek ona köpek adını takmışlardı. Bununla yılın en sıcak aylannı kasdediyorlardı. Küçükköpek yıldız takımının en büyük yıldızı Alfa Procyn yıldızıdır. Grekler bu yıldızı, bağ budama ve şarap mevsiminin müjdecisi sayarlardı. Araplar ise hem Sirioıs yıldızını, hem de bu yıldızı gözlemişler ve birincisini kara ve deniz, seferlerinde kendileri için işaret saymışlardır. Birisi güneydoğuda bulunurken, diğeri kuzeybatıda görünürdü. Bilindiği gibi arap kafileleri güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye bu iki yıldızın işaretinden faydalanarak seferler yaparlardı.
Aslan burcunda belli başlı yıldızlar, ters bir soru işaretini andırırlar. Burcun bu şekliyle tanınması gayet kolaydır. Nitekim Aslan burcunun kuzeydoğusuna yakın bölümde, Brynice'nin Saçları adını alan takım yıldızlan bulunur. Brynice, bir efsâneye göre es£i Mısır Firavun'-larından birisinin kansıdır. Ve kendisini tehlikeye atmış, maceralara kapılmış kocasının dönüşü konusuyla aklını yitirmiş bir kraliçe idi. Kocası savaştan sağ-sâlim dönerse saçını (ki güzelliğinin, tacı idi) tann-lara adayacağına and içmişti. Bir süre sonra kocası dönmüş ve Brynice'nin de saçını kesip tanrılara adamıştı. Fakat kısa bir süre sonra kraliçenin saçı ma'bedden çalınmıştı. Kral, bu konunun iyice araştmlma-sını emretmişti. Şans eseri olarak astronomi ile uğraşan Mısırlı bir kâhin, kraliçenin ma'beddeki saçını tanrıların gökyüzüne çektiğini bildirdi. Ve saç demetine benzeyen bir yıldız takımlarını ona delil olarak gösterdi. O zamana kadar bu takım yıldızların adı belli değildi Güneye doğru gidildiğinde Başak burcu yer alır. Bu burç;-kanatlan açılmış,"sol elinde bir.buğday başağı tutan bir melek, bakire biçiminde^ dir. Efsâneye göre bu bakire, yeryüzünü terkeden. yaratıkların sonuncusu imiş. Akrep burcu ise kolaylıkla tanınır. Akrebe hayat veren, akrebin kalbi adını alan bu yıldız birinci kadirdendir. Akrebin başı ise değişik kadirden üç yıldızdan oluşur.[19]

63 — Rahmân'ın kulları onlardır ki, yeryünde müte-vâzi olarak yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman, selâm, derler.

64 — Onlar ki; Rabları için secdeye vararak ve kıyama durarak gecelerler. '
65 — Ve Onlar ki: Rabbımız, bizden cehennem azabını uzaklaştır. E)oğrusu cehennemin azabı sürekli ve acıdır, derler.
66 — Muhakkak o, ne kötü bir karargâh ve konaklama yeridir.
67 — Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne israf ederler, ne de cimrilik. İkisi arasında orta bir yol tutarlar.

Rahmân'ın Kullarının Nitelikleri

Bunlar, Allah'ın inanan kullarının nitelikleridir: «Yeryüzünde mü-tevâzi olarak (kibirsiz, gurursuz olarak, sekînet ve vakarla) yürürler.» Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ula* şabillrsln.» (Isrâ, 37). Allah'ın İnanan kulları ise kibirsiz, kendini be-ğenmeksizin yürürler. Burada onların yapmacıktan ve riyakârane olarak hastalar gibi yürüdükleri kasdedilmemektedir. Âdemoğlunun efendisi (s.a.) yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iniyormuş gibi ve yeryüzü onun için dürülüyormuş gibi yürürdü. Seleften bazıları, yapmacıklı ve zayıf görünerek yürümeyi mekruh kabul etmişlerdi. Hattâ Hz. Ömer'den rivayete göre; o, yavaş yavaş yürüyen bir genç görmüş ve: Sana ne ölüyor? Hasta mısın? diye sormuş. Onun; hayır ey mü'mirilerin emîri, cevabı üzerine kamçısıyla üzerine yürüyüp güçlü yürümesini emretmiş. Burada mütevâzi şekilde yürümekten maksad; sekînet içinde, vakarlı olarak yürümektir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur; Namaza geldiğiniz zaman ona koşarak gelmeyin, üzerinizde bir sekînet olduğu halde namaza gelin. Ondan yetiştiğiniz kadarını kılın, kaçırdığınızı da tamamlayın. Abdullah tbn Mübârek'in Ma'mer'den, onun Yahya îbn Muhtâr'dan, onun da Hasan el-Basrî'den «Rahmân'ın kullan onlardır ki, yeryüzünde mütevazı olarak yürürler.» âyeti hakkında rivayetine göre ;o, şöyle demiştir: Şüphesiz inananlar uysal bir topluluktur. Allah'a yemîn ederim ki onların kulakları, gözleri ve organları hakka baş eğmiştir. O kadar ki, onlarda bir hastalık olmadığı ve sıhhatli oldukları halde sen onları hasta sanırsın. Fakat onlardan bir başkasının kalbine girmemiş olan (Allah) korkusu onlara girmiştir. Âhireti bilmeleri, onları dünyadan alıkoymuştur. Onlar: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hanıd-olsun, derler. Allah'a yemîn ederim ki insanların üzüntüsü onları hü-zünlendirmez. Kendisiyle cenneti isteyecekleri her şey onlara ağır gelmez. Cehennem korkusu onları ağlatır. Şüphesiz kim Allah'ın izzeti ile izzet bulmamışsa, dünyaya karşı hasret ve hayıflanmalar onun gönlünü parça parça eder. Her kim de, Allah'ın nimetini sâdece bir yiyecekte veya bir içecekte görürse; şüphesiz onun ilmi az, azabı da yanıbaşmda hazır olmuştur. «Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman; selâm, derler.» Bilgisizler kendilerine kötülükle takılıp tecâvüz ettiği zaman, onlara bunun bir misliyle mukabele etmezler, aksine onları affedip bağışlarlar, sâdece hayır söylerler. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı bilgisizliğin şiddeti sâdece onun hilmini arttırırdı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i ke-rîme'de şöyle buyurur: «Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirdiler. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz cahilleri aramayız, derler.» (Kasas, 55).

İmâm Ahmed'in Esved îbn Âmir kanalıyla... Nu'mân Îbn Mukar-rin el-Müzenî'den rivayetine göre, birisi bir başkasına Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında sataşmış, kendisine sataşılan: Selâm sana, demeye başlamış. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Şüphesiz aranızda bulunan bir melek seni koruyor. Onun sana her sataşmasında melek ona: Aksine sen, buna daha lâyıksın, demiştir. Sen ona: Selâm sana dediğinde ise melek: Hayır» aksine selâm senin üzerine olsun. Sen buna daha lâyıksın, demiştir. Hadîsin isnadı hasen olup tahrîc etmemişlerdir. Mücâhid «Selâm derler.» âyetinde onların doğruluk, (doğru olun) dediklerinin kasdedildiğini söyler, Saîd îbn Cübeyr ise onların; iyi, güzel sözle cevab verdiklerini belirtir. Hasan el-Basrî, ((Selâm derler.» âyetinde der ki: Onlar hilim sahibi kimseler olup bilgisizler değildir. Onlara birisi, bilgisizce takıldığında onlar hilimleriyle mukabele ederler. Gündüzlerini sizin de işittiğiniz gibi Allah'ın kullarıyla beraber olarak geçirirler. Sonra Hasan el-Basrî onların gecelerinin gecelerin en hayırlısı olduğunu zikretmiştir.
Burada: «Onlar ki; Rabları için secdeye vararak ve kıyama durarak (Allah'a ibâdet ve itâatla) gecelerler.» buyurulurken, Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.» (Zâriyât, 17-18), «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümit ile Rablarma yalvarırlar. Verdiğimiz nzıklardan da infâk ederler.» (Secde, 16), «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyamda durarak itaat eden, âhi-retten korkan ve Rabbımn rahmetini dileyen kimse gibi midir?» (Zü-mer, 9). Bu sebeple burada da şöyle buyuruluyor: «Ve onlar ki: Rabbı-mız, bizden cehennem azabını uzaklaştır. Doğrusu, cehennemin azabı sürekli ve acıdır.» âyeti hakkında Hasan el-Basrî der ki: Âdemoğlunun başına gelip te ondan zail olan her bir şey sürekli değildir. Sürekli ve acı olan ise gökler ve yeryüzü devam ettiği sürece ona yapışandır. Süleyman et-Teymî de böyle söylemiştir. Muhammed îbn Kâ'b ise «Doğrusu, cehennemin azabı sürekli ve acıdır.» âyetinde şöyle denmek istendiğini belirtir: Bu, onlara dünyada iken verilen, nimetlere karşılıktır. Allah Teâlâ kâfirlere (vermiş olduğu) nimeti soracak da, onlar kendisine cevab veremeyecekler. Allah Teâlâ da onlan borçlu çıkarıp cehenneme koyacaktır.
«Muhakkak o, ne kötü bir karargâh (görünüşü kötü bir yer) ve (oturup kalacak yer olarak ne kötü bir) konaklama yeridir.» «Orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır.» âyetinde Îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Mâlik îbn Hârîs'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Kişi cehenneme atıldığında düşmeye başlar. Onun kapılarından birisine ulaştığı zaman ona: Yerinde dur ki sana ikramda bulunulsun, denilir. Karayılan ve akreplerin zehirinden bir bardak içilir. Derisi, kılları, sinirleri ve damarları birbirinden ayrılır. Yine îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ubeyd İbn Umeyr'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Cehennemde öyle kuyular vardır ki; içlerinde Horasan develeri misâli yılanlar, siyah katırlar gibi akrepler vardır. Cehennemlikler cehenneme atıldığı zaman, bunlar yerlerinden ayrılıp onlara doğru çıkarlar, dudaklarını, derilerini, saçlarını tutup yakalarlar da etleri soyulup ayaklarına düşer. Bunlar cehennemin sıcaklığını hissettikleri zaman geri dönerler.
İmam Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Enes îbn Mâlik (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur: Şüphesiz kul, cehennemde bin sene ey Hannân, ey Mennân, diye nida edecek. Allah Teâlâ

Cibril'e: Git ve şu kulumu Bana getir buyuracak. Cibril gidip cehennemliklerin yüzüstü kapanmış, ağladıklarını görecek ve Rabbına dönüp bunu haber verecek de Allah Teâlâ: Bana onu getir. Filân filân yerdedir, buyuracak. Cibril onu getirip Rabbmm huzuruna dikecek de, Allah Teâlâ ona: Ey kulum, yerini ve durağını nasıl buldun? diye soracak. Kul: Rabbım, yerlerin en kötüsü ve durakların en kötüsü, diye ceyab verecek. Allah Teâlâ: Kulumu geri çevirin, buyur racak. Kul: Rabbım, beni oradan çıkardığında oraya geri döndüreceğini hiç ummamıştım, diyecek de Allah Teâlâ: Kulumu bırakın, buyuracak.
«Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne israf ederler, ne de cimrilik. îkisi arasında orta bir yol tutarlar.» Onlar, ihtiyâcın üzerinde sarf edecek kadar harcamalarında müsrif, ailelerinin haklarında kısıntı yapıp, onlara yeterli olanını vermeyecek kadar da cimri değildirler. Bilakis adaletle, orta yolu ta'kîb eden hayırlı kimselerdir. İşlerin en hayırlısı ise orta halli olanıdır; ne biri (israf hali) ne de öteki (cimrilik hali) değildir. İşte onlar «İkisi arasında orta bir yol tutarlar.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: «Ve elini boynuna bağlı kılma, onu büsbütün de açıp durma. Yoksa kaybedenlerden ve kınananiardan olursun.» (Isrâ, 29) İmâm Ahmed der ki: Bize İsâm İbn Hâlid'in... Ebu Derdâ'-dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde o: Geçiminde rıfk ile davranması kişinin bilgili, anlayışlı olmasındandır, buyurmuştur. Hadîsi tahrîc etmemişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Ebu Ubeyde el-Had-dâd kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.): İktisat eden fakîr olmaz, fakirliğe düşmez, buyurmuş olup; bu hadîsi de tahrîc etmemişlerdir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Yahya'nın... Huzeyfe'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zenginlikte orta yolu tutmak, fakirlikte orta yolu tutmak, ibâdette orta yolu tutmak ne güzeldir. Hadîsi rivayetten sonra Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîsi sâdece Huzeyfe (r.a.)den rivayetle biliyoruz, lyâz İbn Muâviye der ki: Allah'ın emrini tecâvüz ettiğin, geçtiğin şey israftır. Bir başkası israfın; Allah'a isyan olan konulardaki harcama, olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî de: Allah yoluna yapılan harcama israf değildir, demiştir.[20]

68 — Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezaya çarpar.
69 — Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçal-tılarak temelli bırakılır.
70 — Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin-, Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafur ve Rahîm olandır.
71 — Kimde tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbesi kabul edilmiş olarak döner.

îmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah îbn Mes'-ûd'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.)ne: Hangi günâh en büyüktür? diye sorulmuştu. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a denk koşman-dır, buyurdu. Sonra hangisi? dediler, seninle beraber yemek yiyeceği korkusu ile çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Sonra hangisi? denildi, komşunun hanımı ile zina etmendir, buyurdu. Abdullah der ki: Allah Teâlâ bunun tasdiki olarak: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya

tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezaya çarpar.» âyetini indirdi. Hadîsi Neseî de Hennâd İbn es-Sırrî'den, o ise Ebu Muâviye'den rivayet etmiştir. Buhârî ve Müslim, hadîsi A'meş ve Mansûr kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Buharı bunlara Vasıl'ı da ilâve eder ki, bu üçü, Ebu Vâil, Şa-kîk îbn Seleme'den... İbn Mes'ûd'dan hadîsi rivayet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir. Buhârî ve Müslim'in îbn Mes'ûd'dan rivayetlerinin lafzı şöyledir: Ben: Ey Allah'ın elçisi, hangi günâh en büyüktür? dedim... ve râvî hadîsin kalanını rivayet etmiştir. îbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn îshâk el-Ahvâzî'nin... Abdullah îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre;.o, şöyle demiştir: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) çıktı, ben de peşinden gittim. Yüksek bir yere oturdu. Ben ondan biraz daha aşağıya oturdum. Yüzüm, onun dizleri hizâsındaydı. Yalnızlığını ganimet bilip: Anam babam sana feda olsun, ey Allah'ın elçisi, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah'a denk koş-mandır, buyurdu. Ben: Sonra nedir (bundan sonra günâhların en büyüğü nedir?) diye sordum, seninle beraber yemesinden hoşlanmayarak çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Sonra nedir? diye sordum, komşunun hanımı ile zina etmendir, buyurup sonra da: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar...» âyetini tilâvet buyurdu, Neseî der ki: Bize Kuteybe îbn Saîd'in... Seleme tbn Kays'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Veda haccmda Allah Rasûlü (s.a.)nün (en büyük günâhlar) dörttür, buyurduğunu işittim. Allah Rasûlü (s.a.)nden işittiğimden beri onları muhafazada çok hırslı ve dikkatli olmuşumdur. Şöyle buyurmuştu: Allah'a hiç bir şeyle ortak koşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana bir hak karşılığında olması dışında kıymayın, zina etmeyin, hırsızlık yapmayın. îmânı Ahmed'in İbn el-Medînî —Allah ona rahmet eylesin— kanalıyla... Mikdâd îbn Esved (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle anla-tıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ashabına: Zina hakkında ne dersiniz? diye sordu. Onlar: Onu Allah ve Rasûlü haram kılmıştır. O, kıyamet gününe kadar haramdır, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) ashabına: Kişinin on kadınla zina etmiş olması komşusunun hanımıyla zina etmiş olmasından daha kolaydır, (günâh bakımından daha hafiftir) buyurup: Hırsızlık hakkında ne dersiniz? diye sordu. Onlar: Onu Allah ve Rasûlü haram kılmıştır, o haramdır, dediler. Buyurdu ki: Kişinin on evden hırsızlık yapması, komşusunun evinden hırsızlık yapmasından daha hafiftir. Ebu Bekr îbn Dünya'nın. Ammâr tbn Nasr kanalıyla... Heysem tbn Mâlik et-Tâî'den onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuş: Allah'a şirk koşmaktan sonra Allah katında kişinin kendisine helâl olmayan bir rahime koymuş olduğu nutfeden daha büyük bir günâh yoktur. îbn Cüreyc'in Ya'lâ'dan, onun Saîd îbn Cübeyr'den rivayetine göre; o, îbn Abbâs'ı şöyle anlatırken işitmiş: Müşriklerden bazıları çok cana kıymış, çok zina etmiş sonra da Hz. Muhammed (s.a.) e gelip: Bizim yapmış olduklarımıza keffâreti bize haber verecek olursan, şüphesiz senin söyleyip davet ettiğin şey güzeldir, demişlerdi. Bunun üzerine şu âyetler nazil oldu: «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler...» «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlığâr.» (Zümer, 53). tbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Fâhite'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) bir adama şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratıcıyı bırakıp ta yaratılmışa ibâdet etmeni, köpeğini besleyip

çocuğunu öldürmeni, komşunun hanımı ile zina etmeni sana yasaklamıştır. Süfyân der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın ; «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler.» kavlidir.
Abdullah tbn Anar'dan rivayete göre, «Kim de bunları yaparsa, (günâha girmiş olur) cezaya çarpar.» âyetindeki kelimesi; cehennemde bir vadinin adıdır. îkrime der ki: Cehennemde zina edenlerin azâb olunacağı vadilerdir. Saîd îbn Cübeyr ve Mücâhid'den de böyle rivayet edilmiştir. Katade kelimeyi ceza ile açıklayıp: Bize onun cehennemde bir vâdî olduğu rivayet edilirdi, demiştir. Bize anlatıldığına göre Lokman şöyle dermiş: Ey oğullarım, zinadan sakının; zîrâ onun başlangıcı korku, sonu ise pişmanlıktır. îbn Cerîr ve başkalarının Ebu Umâme el-Bahilî'den mevkuf ve merfû" olarak rivayet ettikleri bir hadîste belirtildiğine göre; Ğayyâ ve Esâm, cehennem çukurunda iki kuyudur... Allah Teâlâ ihsanı ve keremi ile onlardan bizi korusun, kurtarsın. Süd-dî, kelimenin ceza anlamına geldiğini söylemiştir. Bu, âyetin zahirine daha çok benzemektedir. Zîrâ kendisinden sonra gelen «Kıyamet günü azabı kat kat olur.» kısmı burayı açıklamaktadır ki, azâb onun üzerine tekrarlanıp ağırlaştırılır ve «Orada alçaltılarak (hakîr ve zelîl bir halde) temelli bırakılır.»
«Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenler bundan müstesnadır. Bu çirkin işleri işleyenlerin cezası, yukarıda anılan cezadır. Ancak dünyada iken bütün bunlardan Allah'a tevbe edenin tevbesini şüphesiz Allah Teâlâ kabul buyurur. Bu âyet katilin tevbesinin sahîh olduğuna delildir. Bu âyet-i kerîme İle Nisa süresindeki: «Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.» (Nisa, 93) âyeti arasında bir tezâd yoktur. Nisa süresindeki âyet, her ne kadar Medine'de nazil olmuşsa da mutlaktır. Tevbe etmeyene hamledilir. Buradaki âyet ise tevbe ile,kayıdlanmıştır. Sonra Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme 'de: «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisa, 48) buyurmuştur. Ayrıca katilin tevbesinin sahîh olduğuna dâir Allah Rasûlü (s.a.)nden sahîh hadîsler vârid olmuştur. Nitekim birisinin yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe ettiği ve tevbesinin kabul olunduğuna dâir kıssada bu anlatılıp kabul edilmiştir. Ve bu konuda başka hadîsler de vardır.
«Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafur, Rahîm olandır.» âyetindeki «Onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» kısmırun< açıklamasında iki görüş vardır:
«İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» âyetini, onlar kötü amelleri yerine iyi ameller işler, amellerini bu şekilde değiştirirler. Aİ'İ îbn Ebu Talha'nın, «Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.» âyeti hakkında îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle dömiş-tir: Bunlar mü'minlerdir. Onlar îmânlarından önce kötülük. üzere idiler. Allah Teâlâ onları bundan nefret ettirdi ve iyiliklere çevirdi. Kötülükler yerine onları iyiliklere yöneltti. (...) Atâ îbn Ebu Rebâh der ki: Bu, dünyadadır. Kişi (önce) çirkin bir durumda olur, sonra Allah Teâlâ onun bu durumunu hayra çevirir. Saîd Îbn Cübeyr de şöyle diyor: Allah Teâlâ onların putlara ibââetini Allah'a ibâdete, müslümanlarla savaşmalarını müslümanlarla birlikte müşriklere karşı savaşmaya, müşrik kadınları nikahlamalarını da inanmış,

kadınlarla nikâhlanmaya çevirir. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ onlan kötü amelden sâlih amele, şirkden ihlâsa, zinadan namuslu olmaya, küfürden İslâm'a çevirir. Bu; Ebu Âliye, Katâde ve diğer bir topluluğun açıklamasıdır.
Bu konudaki ikinci görüş şudur: Bu geçmiş kötülükler tevbe-i na-suh ile iyiliklere dönüşür. Zîrâ kul, geçmiş olanları her hatırlayışında pişman olur, Allah'a döner ve istiğfarda bulunur. Bu itibârla günâh Allah'a itâata dönüşür. Kıyamet gününde ise her ne kadar kul bunları kendi aleyhine yazılmış olarak bulursa bile bunlar kendisine zarar vermez ve sahifesinde iyiliklere dönüşür. Nitekim bu konuda sünnet ve selef'den rivayet edilen sıhhatli haberler mevcûddur. Bu, ayrıca bir hadîs-te de belirtilmiş olup İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin Ebu Zerr (r.a.)den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben cehennemliklerden cehennemden en son çıkacak olanı ve cennet ehlinden cennete en son gireceği bilirim. Birisi getirilecek ve: Günâhlarının büyüklerini bir kıyıda bırakın ve ona günâhlarının küçüklerini sorun, buyrulacak. Ona: Filan gün şu şu amelleri, falan ve falan gün şu amelleri isledin mi? denilecek.O; evet, deyip bunlardan herhangi birisini inkâr edemeyecek. Her bir kötülüğe mukabil senin için bir iyilik vardır, denilecek. Rabbım, ben daha birtakım şeyler işlemiştim ki onları burada göremiyorum, diyecek. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldüler ki azı dişleri göründü. Hadîsi,-sâdece Müslim rivayet etmiştir. Hafız Ebü'l-Kasım et-Taberânî der ki: Bize Hâşim Îbn Yezîd'İn... Ebu Mâlik el-Bş'arî'-den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu uyuduğu zaman melek, şeytâna: Sahifeni bana ver, der. Şeytân sahîfe-sini ona verir de, kendi sahifesinde bulduğu her bir iyilikle şeytânın sahifesinde olan on kötülüğü siler ve onları İyilikler olarak yazar. Sizden birisi uyumak istediği zaman otuz üç kere tekbîr getirsin, otuz dört kere Allah'a hamd etsin, otuz üç kere tesbîh etsin. Böylece yüze ulaşır. Îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Selmân'dan rivayetinde o, şöyle demişe tir: Kıyamet günü kişiye sayfası verilir de üst kısmını okur. Bir de bakar ki bunlar kötülükleridir. Neredeyse sû-izannda bulunacakken sayfanın alt tarafına bakar, iyiliklerini görür. Sonra sayfanın üst kısmına bakar ve görür ki orada yazılı kötülükler iyiliklere çevrilmiş. Yine îbn Ebu Hatim der ki: Bize taftamın... Ebu Hüreyre'den rivayetinde o, şöyle diyor: Kıyamet günü Allah Teâlâ, kendilerinin çok kötülük işlemiş olduklarını sanan kimseleri getirecektir. Ey Ebu Hüreyre, bunlar kimlerdir? denildi de o: Bunlar; Allah Teâlâ'nın kötülüklerini iyiliklere çevireceği kimselerdir, dedi. Yine îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Dayf —Bu zât, Muâz tbn Cebelin ashâbındandır— dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Cennetlikler, cennete dört sınıf halinde gireceklerdir. Bunlar; muttakîler, sonra şükredenler, sonra korkanlar, sonra da ashâb-ı yemîn'dir. Ben: Onlara niçin ashâb-ı yemîn adı verilmiştir? diye sordum da, şöyle dedi: Çünkü onlar iyilikler ve kötülükler işlemişlerdi. Kitapları sağ taraflarından verildi. Kötülüklerini harf harf okuyup: Rabbımız, bunlar kötülüklerimiz, iyiliklerimiz nerede? dediler. İşte o zaman Allah Teâlâ, onların kötülüklerini silip onları iyilikler kıldı. O zaman da onlar: «Alın işte okuyun kitabımı.» (Hakka, 19) diye çeklerdir ve bunlar cennetliklerin en çoğudur. Ali îbn Huseyn Zeynel Abidîn, bu çevirmenin âhirette olacağını söylemiştir. Mekfaûl ise: Bunları onlar için bağışlayıp iyilikler kılacaktır, demiştir. Zeyhel Âbidîn ile Mekhûl'ün sözlerini îbn Ebu Hatim rivayet ediyor. Bu açıklamaların bir benzerini

îbn Cerîr de Saîd Îbn Müseyyeb'den rivayet etmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın...Mekhûl'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kaşları gözlerinin üzerine düşmüş çok yaşlı birisi gelip: Ey Allah'ın elçisi; bir adam ki haksızlık etmiş, günâhlar işlemiş, hiç bir ihtiyâcını bırakmayıp eliyle almış, hatâları yeryüzü halkı arasına taksim olunsa onları helak ederdi. Acaba onun için tevbe var mı? diye sormuştu. Allah Rasûlü (s.a.) ona: Müslüman oldun mu? diye sordu. Şüphesiz ben, tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh olmadığına, Mu-hammed'İn O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Bu durumda olduğun sürece, şüphesiz Allah Teâlâ seni bağışlayıcıdır, kötülüklerini iyiliklere çevirecektir, buyurdu. İhtiyar: Ey Allah'ın elçisi, haksızlıklarım ve günâhlarım ne olacak? Onları da bağışlayacak mı? dedi de, Hz. Peygamber: Haksızlıklarını ve günâhlarını da, buyurdu ve adam tahlil ve tekbîr getirerek arkasını dönüp gitti. Tâberânî'nin Ebu Muğîre kanalıyla... Ebu Ferve Şatb'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmiş ve: Bütün günâhları İşlemiş, hiç bir İhtiyâcını bırakmayıp elde etmiş birisi hakkında ne dersin? Onun tev-besi var midir? diye sormuştu. Hz. Peygamber: Müslüman oldun mu? diye sordu. Onun; evet, demesi üzerine: Hayırları işle, kötülükleri terket. Allah Teâlâ onları, bütünüyle senin için iyilikler kılacaktır, buyurdu. O: haksızlıklarımı ve günâhlarımı da mı? diye sordu da, Allah Rasûlü; evet, buyurdu. Gözden kayboluncaya kadar tekbîr getirmekte devam etti. Hadîsi Tâberânî de Ebu Ferve er-Ruhavî kanalıyla... Seleme Îbn Nüfeyl'den merfû' olarak rivayet etmiştir. Yine Tâberânî der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bana bir kadın gelip: Ben zina ettim, zinadan çocuk doğurdum ve onu öldürdüm. Benim için tevbe var mı? diye sormuştu. Ben gözün aydın olmasın, sana şeref de yok, dedim. Hasretle çağırarak kalktı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte sabah namazını kıldım, kadının söylediğini ve benim kadına söylediğimi ona anlattım. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ne kötü söyledin. «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar... Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafur, Rahîm olandır.» âyetlerini okumuyor musun? buyurdu. Bu âyetleri kadına okudum da, secdeye kapanıp: Benim için birçok çıkış yolu kılan Allah'a hamdol-sun, dedi. Bu kanaldan rivayetinde bu ğarîb bir hadîstir, tsnâd zincirindeki râvîler arasında bilinmeyen birisi vardır ki, en doğrusunu Allah bilir. Hadîsi îbn Cerîr de îbrâhîm tbn el-Münzîr kanalıyla ve kendi Is-nâdıyla yukardakine benzer şekilde rivayet etmektedir. Onun rivayetinde şu kısım vardır: Kadın hasretle çağırarak çıktı... O: Ne kadar kötü; Şu güzellik cehennem İçin mi yaratılmış? diyordu. Yine Îbn Cerîr rivayetine göre Ebu Hüreyre Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından döndüğünde, Medine'nin bütün mahallelerinde kadını arayıp bulamamış. Bir sonraki gece olduğunda kadın ona gelmiş de Allah Rasûlü (s.a.)nün kendisine söylediklerini kadına aktarmış ve kadın secdeye kapanıp: Benim için bir çıkış yeri ve yaptıklarımdan tevbe bahşeden Allah'a hamd olsun, deyip yanında bulunan bir câriye ve o cariyenin kızını âzâd etmiş.
Sonra Allah Teâlâ, rahmetinin bütün kulları hakkında genel olduğunu, önemli veya önemsiz, küçük veya büyük hangi günâhtan olursa olsun kendisine tevbe edenin tevbesini kabul buyuracağım haber verip şöyle buyurur: «Kim de tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbes- kabul edilmiş olarak döner. (Ve

şüphesiz Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyurur.)» Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle bu-yurulmaktadır: «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafur ve Rahîm olduğunu görür.» , (Nisa, 110), «Bilmezler mi ki: Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olan'm kendisidir. Ve muhakkak ki Allah, Tevvâb ve Rahîm'dir.» (Tevbe, 104), «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları yarlığar. Çünkü O, kendisine tevbe edenlere karşı Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Zümer, 53).[21]

72 — Onlar ki; yalan yere şehâdet etmezler. Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler.
73 — Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.
74 — Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, bizi müttakilere imâm yap, derler.

Bunlar da Rahmân'ın kullarının sıfatlarındandır. Onlar: «Yalan yere şehâdet etmezler.» âyette zikredilen yalan yere şahadetin; Allah'a şirk koşana ve patlara tapınma olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunun yalan, risk, boş söz ve bâtıl olduğu da söylenir. Muhammed tbn Hanefiyye buradaki yalan şahadetin; oyun, eğlence ve şarkı olduğunu söyler. Ebu Âliye, Tâvûs, Muhammed İbn Şîrîn, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve başkaları bunun; müşriklerin bayramları olduğunu söylemişlerdir. Amr îbn Kays da der ki: Bunlar, edepsizce sözlerin konuşulduğu kötü meclislerdir. Zührî'den rivayetle Mâlik der ki: Bu; içki içmektir ki, onlar.böyle bir yerde 'hazır bulunmayacakları gibi ona istek de duymazlar. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse, üzerinde içicilerin dolastınldığı sofraya oturmasın. «Onlar ki; yalan yere şahadet etmezler.» âyetinde; yalancı şâhidllğin ve bir başkasına karşı kasden yalan söylemenin kasdedildiği de söylenmiştir. Nitekim Buhâ-rî ve MüslmVü^Sahîhlerinde Ebu Bekre'den rivayet edilen bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) üç kere: Size büyük günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? diye sormuştu. Biz: Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi, dedik. Allah'a şirk koşmak ve ana-babaya âsî gelmektir, buyurdu. Yaslanmış bir halde idi, oturdu ve: Dikkat ediniz, uyanık olunuz, yalan söz, uyanık olunuz yalan yere şahidliktir, buyurdu. Bunu o kadar tekrarlamaya devam etti ki sonunda biz: Keşke sussaydı, dedik. Ayetin akışından açık olarak anlaşıldığına göre maksad, onların yalan söz söylenilen veya yalan şâhidlik yapılan yerde hazır bulunmamalarıdır. Bu sebebledir ki: «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler. (Kötü lakırdıların edildiği yerde bulunmazlar. Böyle bir yerden tesadüfen geçecek olurlarsa, buna ^ulaşmazlar ve vakarla geçerler.)» buyurulmuştur. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbrâ-hîm tbn Meysere'den rivayetine göre; îbn Mes'ûd, (bir keresinde) boş ve kötü lâkırdı konuşulan bir yerden yüz çevirerek geçmişti. Hz. Peygamber (s.a.): Sabahleyin îbn Mes'ûd idi, akşam kerîm oldu, buyurdular. Yine îbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan îbn Muhammed îbn Seleme en-Nahvîftin... Meysere'den rivayetine göre İbn Mes'ûd, boş söz konuşulan bir yerden

yüz çevirerek geçmiş ve durmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.): îbn Mes'ûd idi, şimdi kerîm oldu, buyurdular. 'Sonra îbrâhîm îbn Meysere, «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler.» ayetini okumuştur.
«Onlar ki; kendilerine Rablannm âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» Bu da, «Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, Allah'm âyetleri kendilerine okunduğu zaman imânları artan ve Rablarma tevekkül eden.» (Enfâl, 2) mü'minlerin sıfatla-rındandır. Onların durumu kâfirinkinin tersinedir. Kâfir Allah'ın selâmını işittiği zaman bu, onda hiç bir te'sîr bırakmaz ve içinde olduğu durumu bırakıp ondan vazgeçmez aksine küfrü, azgınlığı, bilgisizliği ve sapkınlığında devam ederek kalır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Bir sûre indirilince; onlardan kimi: Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdelenirler. Kalble-rinde hastalık bulunanların ise murdarlıklarına murdarlık katmıştır.» Tevbe, 124-125).
Rabbının âyetleri kendisine anıldığı halde sanki hiç işitmemiş gibi kör ve sağır halde içinde bulunduğu durumda devam eden kâfirin ter-.sine «Onlar, Rablannın âyetlerine karşı kör ve sağır davranmazlar.» Mücâhid, bu âyet-i kerîme'yi şöyle anlıyor: Onlara Rablannın âyetleri hatırlatıldığı vakit onlara karşı hiç işitmemiş, görmemiş ve hiç bir şey anlamamış gibi kör ve sağır davranmazlar. Hasan el-Basrî de der ki: Niceleri vardır ki, AHah'ın âyetlerini okudukları halde onlara karşı kör ve sağırdırlar. «Onlar ki; kendilerine Rablannm âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» âyetinde Katâde der ki: Onlar, hakka karşı sağır ve kör değildirler. Allah'a yemîn olsun ki onlar; Allah'tan geleni anlayan, Allah'ın kitabında işittiklerinden faydalanıp istifâde eden bir topluluktur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Esîd îbn Âsım'ın... İbn Avn'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Şa'bî'ye sorup: Bir kavmi secde ederlerken görüp neye secde ettiklerini işitmeyen bir adam hakkında ne dersin, onlarla beraber secde eder mi? dedim. «Onlar ki, kendilerine ,Rablannın âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» âyetini okudu. Demek istedi ki onlarla birlikte secde etmez, Zîrâ o, secde âyetini düşünerek (secde etmlş olmayacaktır). Mii'müin kör taklîdçi olması ona yaraşmaz. Aksine Mü'min, işi hakkında bir basiret, kesin ve apaçık bilgi sahibidir.
«Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, derler.» âyetinde Allah'tan, kendi sulb ve zürriyetlerinden Allah'a itaat eden, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet edenler çıkarmasını isteyenlere kasdedilmektedir. tbn Abbâs der ki: Onlar; zürriyetlerinden Allah'a itaat olan işleri işleyecekleri kasdedilmektedir. Böylece hem dünyada, hem de âhirette gözleri aydın olacaktır. İkrime şöyle diyor: Bununla yüz güzelliğini kasdetmemektedirler. Fakat onlar, sulblerinden çıkarılacakların Allah'a itaat eder kimseler olmasını istemişlerdir. Bu âyet kendisine sorulan Hasan el-Basrî şöyle diyor: Bu; müslüman kula zevcesinin, kardeşinin ve dostlarının Allah'a itaatinin Allah tarafından gösterilmesidir. Allah'a yemîn olsun ki, çocuğu veya çocuğunun çocuğu veya kardeşi veya dostunun Allah'a itaat eder olduğunu görmesinden müslümanın gözünü daha aydın eden başka bir şey daha yoktur. «Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, derler.» âyeti hakkında îbn Cüreyc der ki: Sana ibâdet edip sana yaptıkları ibâdetlerini güzelleştirsinler ve bize karşı cinayetler

işlemesinler. Abdurrahmân tbn Zeyd îbn Eşlem de şöyle diyor: Onlar bununla Allah'tan, eşlerine ve çocuklarına İslâm hidâyeti bahşetmesini isterler.
imâm Ahmed der ki: Bize Ya'mur tbn BİŞr'in... Cübeyr tbn Nü-feyr'den rivayetine göre; o, söyle anlatıyor: Bir gün Mikdâd tbn Esved1-in yanında oturmuştuk. Ona birisi uğrayıp: Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olan şu iki göze ne mutlu. Senin gördüğünü biz de görmeyi, senin şâhid olduğuna şâhid olmayı ne kadar isterdik, dedi. Mikdâd buna çok kızdı. Ben şaşırdım ve kendi kendime; o, hayırdan başka bir şey söylememişti ki, dedim. Mikdâd ona yöneldi ve kişiyi Allah Teâlâ'nın kendisini hazır bulundurmadığı bir yerde hazır bulunmayı temenni etmeye sevk eden nedir? Şayet orada hazır bulunmuş olsaydı, orada nasıl olacağını bilmiyordu ki. Allah'a yemîn olsun ki birtakım kavimler Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında bulunmuşlar ve fakat Allah Teâlâ onları tepeleri üstü cehenneme atmıştır. Zîrâ onlar, onun davetine icabet etmemiş ve onu doğrulamamışlardı. Peygamberimizin getirdiklerini doğrulayarak ve Rabbımızdan başkasını bilmez olduğunuz halde Allah'ın sizi çıkarmış (dünyaya getirmiş) olduğuna hâlâ hamd etmeyecek misiniz? Halbuki bu belâ (İslâm'ın başlangıcında karşılaşılan belâlar) sizden başkalarına verilmiştir. Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)ni, peygamberlerden hiç birisinin gönderilmemiş olduğu çok zor bir durumda peygamber olarak göndermiştir. Allah onu câhiliyye devrinin bir fetret devresinde göndermiştir. Onlar, putlara tapınmaktan daha üstün bir din olduğunu sanmıyorlardı. Hz. Peygamber Pûrkân'ı getirdi de, onunla hak ve batılı, baba ile oğulu birbirinden ayırdı. O kadar ki Allah'ın, kalbinin kilidini imânla açmış olduğu kişi, babasını ve oğlunu veya kardeşini kâfir olarak görür ve bilirdi ki onlar öldüklerinde cehenneme gireceklerdir. Sevdiğinin ateşte olduğunu bile bile onun gözü nasıl aydın olsun ki? İşte Allah Teâlâ'nın: «Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, derler.» buyurdukları bunlardır. Bu haberin isnadı sahih olmakla birlikte tahrîc etmemişlerdir. «Bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara Önder yap, derler.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Hasan (el-Basrî), Katâde, Süddî ve Rebi' îbn Enes şöyle derler: Bizi öyle önderler yap ki bize uyulsun. Başkaları burayı şöyle açıklıyor: Hayra erişenler ve hayra eriştirenler kıl bizi, demek istemişlerdir. Böylece kendi ibâdetlerinin, çocuklarının ve nesillerinin ibadetiyle bitişik olmasını, hidâyetlerinin faydasının kendilerinden başkalarına geçmesini sevip istemişlerdir. Zîrâ bunun sevabı daha çok, âkibeti daha güzeldir. Bu sebepledir ki Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hürey-re (r.a.)den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
İnsan öldüğü zaman şu üçü dışında onun ameli kesilip sona erer: Sadaka-i Câriye veya kendisinden sonra faydalanılacak ilim veya kendisi için duâ eden sâlih bir çocuk.[22]

75 — îşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar ve orada sîağhk ve selâmla karşılanırlar.
76 — Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.
77 — De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azâb yakanızı bırakmayacaktır.

Allan Teâlâ inanan kullarının niteliklerini, anılan güzel sıfatlarını, güzel söz ve fiillerini zikrettikte'n sonra buyurur ki: «İşte bu sıfatlarla nitelenmiş olanlar kıyamet günü cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar.» Ebu Ca'fer el-Bâkır, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve Süddî .buradaki (İi^l) kelimesinin, cennet anlamına oluşunu şöyle açıklarlar: Yüceliğinden dolayı ona bu isim verilmiştir. Kendilerine emrolunanlan yerine getirmede sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleriyle mükafatlandırılırlar. Ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar. Orada melekler kendilerine selam ve ikramla koşarlar. Onları ta'zîm ve hürmetle karşılarlar. Selam onlarındır ve onların üzerinedir selâm. Melekler her bir kapıdan onların yanına girer ve: Sabrettiğinize mukabil selâm size. Burası dünyanın-ne güzel sonucudur, derler.
«Orada temelli kalırlar. (Oradan ayrılmazlar, ölmezler, sona erip zail olmazlar, oradan ayrılmak da istemezler.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Bahtiyar olanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça temelli kalacaklardır orada. Rabbının dilediği başka. Bu, ardı arası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108).
«Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» Görünüşü ne kadar güzel, oturup kalkacak yer olarak ne kadar hoştur.» De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi?» Siz O'na ibâdet etmemiş olsaydınız hiç size aldırış eder miydi? Elbette aldırış edip önem vermezdi. O, yaratıkları ancak kendisine ibâdet etsinler, zâtım birlesinler, sabah-akşam tesbîh etsinler diye yaratmıştır. Mücâhid ve Anar İbn Şuayb, «Rabbım size değer verir miydi?» âyetini şöyle anlıyorlar: Rabbun sizi ne yapsın, tbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi?» âyetinde şöyle buyrulduğu-nu söyler: Şayet îmânınız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Allah Teâlâ burada kâfirlere, inananlar olarak yaratmadığına göre onlara ihtiyâcının olmadığını haber vermiştir. Şayet onlara ihtiyâcı olsaydı, inananlara imânı sevdirdiği gibi onlara da sevdirirdi. -«(Ey kâfirler), gerçekten yalanladınız. O halde (sizin yalanlamanız) azâb olarak yakanızı bırakmayacaktır.» yakalayacaktır, Sizin yalanlamanız helakinize, azabınıza, dünya ve ahirette yok olmanıza müncer olacaktır. Bedir günü de bu hükmün içine girer. Nitekim Abdullah tbn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazi, Mücâhid, Dahhâk, Katade, Süddî ve başkaları da, âyeti böyle açıklamışlardır. Hasan el-Basrî ise, azabın onların yakasını bırakmaması kıyamet gününde olacaktır, der. Bununla biraz önce geçen açıklama arasında bir tezâd yok-tur. En doğrusunu Allah bilir.[23]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5979-5981
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5981-5982
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5986-5987

[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5989-5992
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5992-5993
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5994-5995
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5995-5996
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/5997-6001
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6002-6005
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6005-6006
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6007-6008
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6009-6011
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6012-6013
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6017-6018
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6024-6026
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6026-6028
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6029-6031
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6031-6033
[19] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6033-6036
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6036-6039
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6040-6045
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6046-6049
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6050

ŞUARÂ SÛRESİ

ŞUARÂ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 - Tâ, Sin, Mîm.
2 — Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.
3 — Mü'min olmuyorlar diye nerede ise kendini mahvedeceksin,
4 — Dilersek, onlara gökten bir âyet indiririz de ona boyunları eğik kalır.
5 — Onlara Rahmân'dan bir öğüt geldiğinde, mutlaka ondan yüz çevirirler.
6 — Onlar gerçekten yalanladılar. Ama alay edip durdukları şeylerin haberleri kendilerine yakında gelecektir.
7 — Yeryüzüne bakmazlar mı ki. Biz orada bitkilerden nice güzel çiftler bitirmişizdir.
8 — Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'min olmadılar.
9 — Ve muhakkak ki senin Rabbın, elbette O; Azîz'dir, Rahîm'dir.

Sûrelerin başlarında bulunan hurûf-ı mukattâ hakkında bilgi Bakara sûresi tefsirinin başında geçmişti.
«Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.» Bunlar Kur'ân-ı Mübîn'in, hak ile bâtılı, sapıklıkla olgunluğu birbirinden ayıran apaçık Kur'ân'ın âyetleridir. «Mü'min olmuyorlar diye (onların îmânına hırsından ve onlara olan üzüntüden) neredeyse kendini mahv (edip helak) edeceksin.» Bu, inançsız kâfirlerin imansızlıkları konusunda AUah Teâlâ'nın elçisi (s.a.)ni bir tesellîsidir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buy-rulmaktadır: «Artık onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8), «Demek ki, bu söze (Kur'ân'a) inanmayanların ardından üzülerek ne-redeyse kendini mahvedeceksin.» (Kehf, 6). Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Atıyye ve Dahhâk, «Neredeyse kendini mahvedeceksin.» âyetini: Neredeyse kendini öldüreceksin, şeklinde anlamışlardır.
Allah Teâlâ buyurur ki: Dilersek onlara gökten bir âyet indiririz de, ona boyunları eğik kalır. Dilemiş olsaydık, onları zorla îmâna mecbur bırakacak bir âyet indirirdik. Fakat Biz böyle yapmıyoruz. Zîrâ Biz, ihtiyarî olan îmânın dışında kimsenin îmânını murâd etmiş değiliz. Başka âyet-i kerîme'lerde ise şöyle buyrulüyor: «Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi. Öyleyse sen mi insanları mü'min olmaları için zorlayacaksın?» (Yûnus, 99). «Rabbım dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri, müstesnadır.» (Hûd, 118-119). Allah takdirini infaz etmiş, hikmeti geçmiş, kendilerine peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle yaratıkları aleyhine en kesin hüccet konulmuştur.
«Onlara Rahman'dan bir öğüt geldiğinde, mutlaka ondan yüz çevirirler. (Onlara gökten ne zaman bir kitab gelse insanların çoğu ondan yüz çevirmiştir.)» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyruluyor: «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Yazık şu kullara ki, kendilerine bir peygamber gelmeye dursun, onu hemen alaya alırlardı.» (Yâ-Sîn, 30), «Sonra birbiri ardı sıra peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmete peygamberi geldikçe onu yalanladılar.

Biz de onları birbiri ardı sıra yok edip hepsini birer efsâne yaptık. İnanmayan bir kavîm uzak olsun.» (Mü'minûn, 44). Bu, sebeple Allah Teâlâ burada da: «Onlar gerçekten yalanladılar. Ama alay edip durdukları şeylerin haberleri kendilerine yakında gelecektir.» buyurmuştur. Onlar, kendilerine gelen gerçeği yalanlamışlardır. Ama bir süre sonra bu yalanlamanın haberini, neticesini bileceklerdir. «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» (Şuarâ, 227). Sonra Allan Teâlâ, elçisine karşı çıkmaya ve kitabını yalanlamaya cür'et edenlere saltanatı, kadri ve şanının yüceliğindeki azametini haber verip tenbîhte bulunur. Şüphesiz O, yeryüzünü yaratan, orada ekinler, meyveler ve hayvanlardan nice güzel çiftler bitiren Kadir, Asam ve Kahir olan Allah'tır. Süfyân Sevrî'nin birisinden, onun da Şa'bî'den rivayetine göre, insanlar da yeryüzünün bitkilerindendir. Onlardan cennete giren kerîmdir, cehenneme girenleri ise alçaktır. «Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır.» Yeryüzünü yaymış ve göğü yükseltmiş olan Yaratıcının eşyaları yaratmadaki gücüne bir delâlet vardır. Bununla birlikte insanların çoğu îmân etmemiş; aksine O'nu, elçilerini, kitablarını yalanlayarak emirlerine muhalefet etmiş ve yasaklarını işlemişlerdir.
«Ve muhakkak ki senin Rabbm, elbette O; Azîz'dir, (Her şeye gâ-lib olan, kahr n galabesi altında tutan O'dur. Yaratıklarına karşı) Ra-hîm'dir. Kendisine isyan edenlerin azabım hemen vermez, aksine onlara mühlet verir, geciktirir sonra muktedir ve Aziz olanın yakalamasıyla onları yakalayıverir. Kbu: Aliye, Katâde, Rebî' îbn Enes ve İbn Ishâk derler ki: Emrine muhalefetle bir başkasına tapınanlardan intikam almasında elbette Azîz olandır. Saîd tbn Cübeyr Allah'ın, kendisine tevbe edip dönenlere karşı Rahim olduğunu söyler.[1]

10 — Hani Rabbın Musa'ya seslenmişti ki; Zâlimler güruhuna git;
11 — Firavun kavmine, sakınmazlar mı hâlâ?
12 — Dedi ki: Rabbım, onların beni yalanlamalarından korkarım.
13 — Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor. Bunun için Harun'a da elçilik ver.
14 — Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.
15 — Buyurdu ki: Hayır, ikiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle beraber dinleyicilerdeniz.
16 — Firavun'a varın ve deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbı-nın peygamberleriyiz.
17 — îsrâiloğullarmı bizimle beraber gönder.
18 — Dedi ki: Çocukken biz seni yanımıza alıp büyütmedik mi? Ve sen hayatının birçok yıllarını aramızda ge-
19 — Ve yapacağın işi de yaptın. Sen nankörlerdensin.
20 — Dedi ki: Ben, onu yaptım, ama o zaman şaşkınlardandım.
21 — Bu yüzden sizden korktuğum için kaçtım. Sonra Rabbım bana hüküm ihsan etti ve beni peygamberlerden kıldı.
22 — îşte, başıma kaktığın o nimet, Isrâiloğullannı köle ettiğin içindir.

Hz. Mûsâ ve Firavun'un Kavmi

Allah Teâlâ kulu, elçisi ve kelîm'i İmrân oğlu Musa'ya Tûr dağının saf tarafından seslendiği zaman ona emrettiklerini haber veriyor. Rab-bı o zaman kelîm'i mûsâ ile

konuşmuş, ona seslenmiş, ona risâlet verip seçmiş ve Firavun ile erkânına gitmesini emretmiştir. Şöyle buyurur : «Zâlimler güruhuna git; Firavun kavmine. Sakınmazlar mı hâlâ?» O da dedi ki: «Rabbım, onların-beni yalanlamalarından korkarım. Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor. Bunun için Harun'a da elçilik ver. Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.» Bunlar; Hz. Musa'nın Allah'tan giderilmesini istediği özürlerdir. Nitekim Tâhâ sûresinde belirtildiği üzere şöyle demişti: «'Rabbım, göğsümü aç. İşimi kolaylaştır, dilimden de düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Kendi ailemden bir vezîr ver bana, kardeşim Harun'u; onunla destekle beni, onu işimizde ortak yap ki, Seni daha çok tesbîh edelim. Ve Seni daha çok anahm.Şüphesiz ki Sen, bizi görmektesin. Buyurdu ki: Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâhâ, 25-36).
«Hem onların bana isnâd ettikleri bir suç var. Korkarım ki beni öldürürler.» Yani o kıptîyi öldürmüş olması sebebiyle kendisini öldüreceklerinden korkmuştur ki, zâten Mısır diyarından çıkışının da sebebi budur. Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Hayır, (bu konuda hiç bir şeyden korkma.)» Nitekim başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyruluyor: «Buyurdu ki: Senin gücünü kardeşinle artıracağız. İkinize de Öyle bir güç, (bir bürhân) vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Âyetlerimizle ikiniz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.» (Kasas, 35). «İkiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle beraber dinleyicilerdeniz.» Nitekim Allah Teilâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Korkmayın, Ben sizinle beraberim, hem görür, hem de işitirim.» (Tâha, 46). Ben korumam, gözetlemem, yardım ve desteklememle ikinizle beraberim. «Firavun'a varınve deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbının peygamfcıer-leriyiz.» Başka bir âyeVİ kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Poğru-su biz, senin Rabbının elçileriyiz.» (Tâhâ, 47). İkimizden her biri sana Allah'ın elçisidir. «Israîloğullarmı bizimle beraber gönder. (Onları esaretinden, yakalamandan, kahrından ve işkence etmenden serbest bırak. Zîrâ onlar, Allah'ın inanan kulları ve ihlâslı taraftarlarıdır. Bununla beraber onlar senin yanında alçaltıcı bir azâb içindedirler.)» Hz. Mûsâ Firavun'a bunları söylediği zaman, Firavun büsbütün yüz çevirdi, horlama ve istihfaf gözüyle ona bakarak: «Çocukken biz seni yanımıza alıp büyütmedik mi? Ve sen hayatının1 birçok yıllarını aramızda geçirdin.» dedi. İçimizde, evimizde ve yatağımızda yetiştirip büyüttüğümüz, seneler boyu nimetlere boğduğumuz sen değil misin? Bütün bunlardan sonra sen bu iyiliklerimize öyle bir şeyle mukabelede bulundun ki, bizden bir adamı Öldürdün ve sana olan nimetlerimizi inkâr ettin. Bu sebepledir ki Firavun ona: «Sen nankörlerdensin.» demişti. İbn Abbâs ve Ab-durrahman tbn Zeyd tbn Eşlem âyetteki kâfir kelimesini; nankör, şeklinde anlamışlardır, tbn Cerlr de bu açıklamayı tercîh ediyor.
«Dedi ki: (O durumda) ben, onu yaptım., ama o zaman şaşkınlardandım. (Allah bana vahyetmeden ve bana risâlet, peygamberlik nimeti vermezden önce yapmıştım bunu.)» îbn Abbâs (r.a.), Mticâhid, Ka-tade, Dahhâk ve başkaları ayetteki kelimesini; bilgisizler olarak açıklarlar ki buna göre anlam: Ama o zaman ben bilgisizlerdendim, şeklinde olacaktır. îbn Cüreyc âyetteki bu kelimenin, Abdullah îbn Mes'ûd'un kırâetinde bilgisizler anlamına gelecek şekilde olduğunu söyler.
«Bu yüzden sizden korktuğum için kaçtım. Sonra Rabbım bana hüküm ihsan etti ve beni peygamberlerden kıldı.» Birinci durum ayrılıp gitti ve diğer bir durum geldi.

Allah Teâlâ beni, sana peygamber olarak gönderdi. Şayet Allah'a itaat edersen kurtulur, O'na muhalefet edersen de helak olursun.
Sonra Mûsâ şöyle dedi: tfîşte başıma kaktığın o nimet, îsrâiloğul-Iannı köle ettiğin içindir.» Bana yapmış, olduğun iyilik ve beni yetiştirip büyütmen, îsrailoğullarına yaptığın kötülüğün karşılığıdır. Onları köleler ve hizmetçiler yaptın. İşlerinde ve tebeanm zorluklarında onları kullandın. Onların bütününe kötülük yapmış olman karşılığında onlardan bir tek kişiye iyilikte bulunmuş olman yetmiyor mu? Onlara yapmış olduklarına nisbetle senin anlattığın hiç bir değer ifâde etmez.[2]

23 — Firavun: Âlemlerin Raıbbı da nedir? dedi.
24 — Dedi ki: Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır. Eğer siz yakîn getirenlerden iseniz.
25 — Yanında bulunanlara: İşitmiyor musunuz? dedi.
26 — O da: Sizin de Rabbmız ve önce geçmiş atalarınızın da Rabbıdır, dedi.
27 — Firavun dedi ki: Size gönderilen peygamberiniz şüphesiz delidir.
28 — O da: Eğer aklınızı başınıza alırsanız; doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır, dedi.

Allah Teâla «Alemlerin Rabbı dediğin nedir?» sözünden FİravunʼunIn küfrü, inadı, azgınlığı ve inkârını haber verir. Zîrâ o kavmine daha önce: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) dedi ve «kavmini küçümsedi. Ama onlar yine de kendisine itaat ettiler.» (Zuhruf, 54). Onlar, yegane yaratıcı olan Allah'ı inkâr eder ve kendilerinin Firavun dışında Rablan olmadığına inanırlardı. Mûsâ Firavun'a: «Şüphesiz ben âlemlerin Rabbının elçisiyim.» dediği zaman Firavun kendisine : «Benim dışımda âlemlerin Rabbı olduğunu zannettiğin kimdir?» demişti. Selef âlimleri ile halef imamları âyeti böyle açıklamışlardır. Hatta Süddî bu âyet-i kerîme'nin; «Ey Mûsâ, Rabbınız kimdir sizin? dedi. (Mûsâ da) dedi ki: Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra da doğru yola eriştirendir.» (Tâhâ, 49-50) ayeti gibi olduğunu, söylemiştir. Buradaki sorunun mâhiyyetten suâl olduğunu sanan mantıkçılarla başkaları hatâ etmektedirler. Zîrâ Firavun, bir yaratıcının varlığını kabul etmiyordu ki onun mâhiyyetini sorsun. Tam aksine aleyhine hüccet ve burhanlar konulmuş bile olsa göründüğü kadarıyla o, yaratıcıyı bütünüyle inkâr etme durumundaydı. İşte Hz. Mûsâ, Firavun kendisine âlemlerin Rabbını sorduğu zaman şöyle demişti: «Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır.» Bunların hepsinin yaratıcısı, mâliki, onlarda tasarruf sahibi, onların ilâhı olup O'nun ortağı yoktur. Bütün eşyayı; ulvî âlemi ve ondaki sabit yıldızlarla parlak seyyareleri, âlem-i süflî ile ondaki denizleri, çölleri, dağlan, ağaçlan, canlıları, bitkileri ve meyveleri, bunlann arasındaki havayı, kuşları ve havanın içerdiklerini yaratan Allah O'dur. Bunların hepsi O'nun kullan olup O'na boyun eğmişlerdir.
«Eğer siz, yakîn getirenlerden iseniz.» Sizin yakîn sahibi kalbleriniz, gerçekleri gören gözleriniz varsa. İşte o zaman Firavun, çevresindeki erkânına, devletinin büyüklerine dönüp söylediklerinde Hz. Musa'yı yalanlama ve alay etme şeklinde onlara: «İşitmiyor musunuz?» Musa'nın, benden başka sizin bir ilahınız olduğuna dâir zannını ifâde eden sözlerine şaşmıyor musunuz? dedi. Hz. Mûsâ da onlara:

«Sizin de Rabbınız ve önce geçmiş atalannızın da Rabbıdır.» dedi. Sizin yaratıcınız, Firavun ve zamanından önceki İlk atalannızın yaratıcısı O'dur. «-Firavun da (kavmine) dedi ki: Size gönderilen peygamberiniz şüphesiz delidir.» Ortada benim dışımda bir Rab olduğunu iddia ediyor. Demek ki bunun aklı yok, dedi. Hz. Musa ise Firavunrun işaret ettiği şüphelere muhâtab olanlara şu sözüyle cevab verdi: «Eğer aklınızı başınıza alırsanız; doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır.» O Allah ki doğuyu doğu olarak yaratmış, yıldızlar oradan doğuyor. Batıyı batı ola rak yaratmış, sabit olanıyla ve seyyareleri ile yıldızlar oradan batıyor. Şayet şu adam Allah'ın buyruk altına alıp ölçüler koymuş olduğu şu nizâm ile birlikte gerçekten sizin Rabbınız ve ilâhınız olduğunu sanıyorsa, durumu tersine çevirsin; doğuyu batı, batıyı da doğu, yapsın. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İbrahim'le Rabbı konusunda münâkaşaya girişen kimseden şöyle haber veriyor: «Allah kendisine mülk verdiği için, Rabbı hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbım öldüren ve diriltendir, deyince o; ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen de onu Batıdan getir, deyince; o, küfreden herif apışıp kaldı. Öyle ya, Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» (Bakara, 258). Bu sebeple Firavun mağlûb olup hüccetleri tükenince makamını, gücünü ve hükümranlığını kullanmaya dönmüş ve bunun kendisine fayda vereceğine, Hz. Mûsâ (a.s.) hakkında geçerli olacağına inanmıştır. Allah Teâlâ aşağıdaki âyetlerde ondan şu şekilde haber verecektir:[3]

29 — Firavun dedi ki: Benden başka bir tanrı edinirsen; şüphesiz seni, hapse atılanlardan kılarım.
30 — Sana apaçık bir şeyle gelmişsem de mi? dedi.
31 — Firavun: Eğer doğru söylüyorsan haydi getir onu, dedi.
32 — Bunun üzerine o asâsmı attı, bir de ne görsün; apaçık bir ejderhâdır.
33 — Elini çıkardı bir de ne görsün; bakanlara bembeyazdır.
34 — Çevresinde bulunan ileri gelenlere dedi ki: Şüphesiz bu. belletilmiş bir büyücüdür.
35 - Sizi büyüsüyle memleketinizden çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?
36 — Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere toplayıcılar gönder.
37 — Belletilmiş tüm büyücüleri sana getirsinler.

Firavun, aleyhine beyân ve akılla hüccet konulup (mağlûb olunca) Hz. Musa'ya gücü ve hükümranlığı ile gâlib gelmeye yönelmiş; bu makamdan sonra artık söze yer olmadığını zannetmiştir. Dedi ki: «Benden başka bir tanrı edinirsen; şüphesiz seni hapse atılanlardan kılarım.» Bunun üzerine Hz. Mûsâ da: «Sana apaçık bir şeyle (ve kesin bir burhanla) gelmişsem de mi?» dedi. Firavun: «Eğer doğru söylüyorsan haydi getir onu.» dedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ asasını attı, bir de ne görsün; apaçık (ayakları ve büyük bir ağzı olan, görenlerin kalbini yerinden hoplatıcı, korkutucu) bir ejderhâdır. Elini (cebinden) çıkardı, bir de ne görsün; bakanlara (ay parçası gibi) bembeyaz (parlamakta) dır. Firavun isyankâr tavnyla yalanlama ve inâdlaşmaya koşarak çevresindeki erkânına: «Şüphesiz bu, belletilmiş bir büyücüdür. (Sihirde parlak ve üstün bir seviyededir.)» Böylece Firavun çevresindekilere, Hz. Musa'nın gösterdiklerinin mucize kabilinden olmayıp sihir

kabilinden olduğunu kabul ettirmek isteyip sonra onları Hz. Musa'ya muhalefete ve onu inkâra teşvikle: «Sizi büyüsüyle memleketinizden çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?» Yaptığı bu şeyle insanların kalblerini kazanmak ve böylece taraftarlarını, yardımcılarını, kendisine tâbi olanları çoğaltıp size devletinizde gâlib gelerek ülkeleri sizin elinizden almak istiyor. Ne yapacağıma dâir bana görüşünüzü bildirin, dedi. Dediler ki: «Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere toplayıcılar gönder.» Onu ve kardeşini biraz geciktir ki senin ülkenin şehirlerinden her bir bilgin sihirbazları ona karşı topla, ona mukabelede bulunsunlar, onun getirdiğinin bir benzerini yapsınlar. Böylece sen ona gâlib gelmiş olursun, zafer ve güçlendirme senin olur. Firavun, onların bu sözlerine icabet etti. Bunlar, Allah Teâlâ'mn müsahhar kılmasıyla olmuştur. Böylece insanlar düz bir yerde toplanacaklar; Allah'ın âyetleri, hüccetleri ve burhanları güpegündüz açık olarak insanlara görünecekti.
Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ile kiptiler arasında geçen bu fiilî münazarayı A'râf ve Tâhâ sûreleri ile bu sûrede zikretmektedir. Kiptiler Allah'ın nurunu ağızlan ile söndürmek istemişler; Allah Teâlâ da kâfirler istemese (hoşlanmağa) bile nurunu tamamlamakta ısrar etmiştir. Küfürle îmânın zâten durumları budur; karşı karşıya geldikleri zaman îmân mutlaka ona galebe çalacaktır. «Hayır; Biz gerçeği, bâtılın tepesine indiririz de onun beynini parçalar. Bir de bakarsın ki o, yok olup gitmiştir. Allah'a yakıştırdıklarınızdan dolayı yazıklar olsun size.» (Enbiyâ, 18), «De ki: Hak geldi,.bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.» (Isrâ, 81). Mısır ülkesinin çeşitli yerlerinden toplamış oldukları büyücüler geldiler. O zamanda insanların büyü san'atını en iyi icra edenleri ve olmamış şeyleri olmuş gibi göstermede en güçlüleri idiler. Sihirbazlar, büyük bir topluluk teşkil ediyordu. Onların sayısı hakkında on iki bin, on beş bin, on yedi bin, on dokuz bin, otuz bin küsur, seksen bin ve benzeri sayılar ileri sürülmüştür. Onların sayılarını en iyi Allah bilir.
İbn tshâk der ki: onların ileri gelenleri ve başkanları dört kişi olun bunlar Sâtur, Âzûr, (?) ve Yasla (?) idiler.
İnsanlar o gün için toplanmaya ayrı bir önem verdiler. İçlerinden bazıları: «Eğer onlar gâlib gelirlerse, büyücülere belki biz de tâbi oluruz.» diyordu. Onlar; gerçek, ister sihirbazlardan isterse Musa'dan olsun biz gerçeğe uyarız, dememişlerdir. Aksine tebea, krallarının dini üzeredir. Büyücüler Firavun'un meclisine geldiler. Firavun'un tahtı kurulmuş, hizmetçilerini, vezirlerini, devletinin ileri gelenlerini ve ordularını etrafına toplamıştı. Sihirbazlar Firavun'un önünde dikilip, Musa'ya gâlib geldikleri takdirde kendilerine ihsanda bulunmasını ve kendisine yakın olanlardan kılmasını istediler. Dediler ki: «Gâlib gelenler biz olursak, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?» Firavun da: «Evet, dedi. O takdirde siz, muhakkak gözdelerdensiniz. (Sizin benden istediklerinizden daha özel bir şekilde mükâfatlandıracağım ve sizi katımdaki gözdelerden, arkadaşlarımdan kılacağını.)» Büyücüler münazara yerine döndüler ve: «Dediler 3ü:: Ey Mûsâ ya sen at, ya da ilk atanlar biz olalım. O da: Hayır, siz atın, dedi.» (Tâhâ, 65-66). Olay burada kısaltılarak anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ onlara: «Atacak olduğunuz şeyleri atın.» dedi. Onlar da bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve dediler ki; «Firavun hakkı için elbette biz gâlib gelenleriz.» (...) Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak A'râf sûresinde: «Halkın gözlerini büyüledüer, onlara korku saldılar ve büyük bir

sihir getirmiş oldular.» (A'râf, 116) buyururken, Tâhâ sûresinde: «Bir de ne görsün; onların ipleri ve değnekleri, büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış gibi geldi. Bunun için Mûsâ, içinde bir korku- hissetti. Korkma, muhakkak sen daha üstünsün, dedik. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Zî-râ onların yaptıkları, sâdece sihirbaz düzenidir. Nerede olursa olsun sihirbâz asla basan kazanamaz.» (Tâhâ, 66-69) buyurmuş olup burada da: «Ardından Mûsâ asasını attı. Bir de ne görsünler; onların uydurduklarını yutuveriyor.» Her yerden onların attıklarını yakalayıp yutuyor ve onlardan hiç birisini bırakmıyor. Allah Teâla durumu başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber vermektedir: «Böylece hak yerini buldu ve onların yapimakta oldukları şeyler de boşa gitti. İşte orada yenildiler, hor ve hakîr geri döndüler. Sihirbazlar da hep birden secdeye kapandılar. Dediler ki: Âlemlerin Rabbına îmân ettik. Mûsâ ve Harun'un Rab-bına.» (A'râf, 118-122). Bu gerçekten azametli bir durum, kesin bir burhan ve hasmı kahredici bir hüccet olmuştur. Kendilerinden zafer umulan ve mutlaka üstün gelmeleri istenilenler mağlûb olmuş, boyun eğmiş ve o anda Hz. Musa'ya îmân ederek Hz, Mûsâ ve Harun'u gerçekle, parlak bir mucizeyle gönderen âlemlerin Rabbı Allah'a secde etmişlerdi. Firavun öyle bir mağlûb olmuştu ki âlemde bir benzerine şâhid olunma-mıştır. Firavun —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— o kadar utanmaz ve cür'etli idi ki hemen büyüklenmeye, inâdlaşmaya ve bâtıl iddiasına döndü, büyücüleri tehdîd etmeye başladı. O, şöyle diyordu: «Doğrusu o, size büyü öğreten büyüğünüzdür.» (Tâhâ, 71), «Doğrusu bu; halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hiledir. Fakat yakında bilirsiniz siz.» (A'râf, 123).[4]

49 — Ben, size izin vermezden önce mi ona inandınız? Şüphesiz size" büyü öğreten büyüğünüzdür. Şimdi bileceksiniz; elbette ben ellerinizi ve ayaklarınızı andolsun ki çaprazlama kestireceğim ve hepinizi astıracağım, dedi.
50 — Onlar da dediler ki: Zararı yok. Biz, muhakkak Rabbımıza dönenleriz.
51 — Biz, gerçekten Rabbımızm; mü'minlerin ilki olmamızdan dolayı hatâlarımızı bağışlayacağını umarız.
Büyücülerin Firavun tarafından tehdîd olunması onlara te'sîr et-memiş, bilâkis bu tehdîd onların îmânını ve teslîmiyyetini arttırmıştır.

Zîrâ onların kalblerinden küfür örtüsü açılmış, kavimlerinin bilmedikleri bilgileri ile gerçek onlara zahir olmuştur. Öyle ki Hz. Mûsâ'nm getirmiş olduğu şey bir beşerden asla sâdır olamazdı. Ancak Ailah tarafından te'yîd edilen, Rabbmdan getirdiğinin doğruluğuna Allah'ın bir hüccet ve delâlet kıldığı kimseden sâdır olabilirdi. Bu sebepledir ki Firavun onlara şöyle demişti: «Ben size izin vermezden önce mi ona inandınız?» Yaptığınız şeyde benden izin almanız ve bu konuda benden önce davranmamanız gerekirdi. Şayet ben size izin verirsem yapacak, yasaklarsam geri duracaktınız. Zîrâ ben, itaat olunacak yegâne hâkimim. «Şüphesiz size büyü öğreten büyüğünüadür.» Firavun'un bu tavrı, bile bile inâdlaşma ve hakkı inkârdır. Herkes bunun bâtıl olduğunu bilir. Zîrâ o günden önce Hz. Mûsâ onlarla bir araya gelmemişti. Onlara sihir san'-atını öğreten büyükleri nasıl olabilir ki? Zâten aklı olan böyle bir şey söylemez. Sonra Firavun ellerini, ayaklarını kestirip astırmakla tehdîd ettiğinde onlar dediler ki: «Zararı yok. Biz, (aldıracak da değiliz.

Dönüş Allah'adır ve biz) muhakkak Rabbımıza dönenleriz.» O, güzel amel işle-yenin ecrini elbette zayi' etmeyecektir. Senin bize yaptığın elbette O'na gizli kalacak değildir. Bu yüzden bizi, en mükemmel mükâfatla mükâr lâtlandıracaktır. Bu sebebledir ki onlar şöyle demişlerdir: «Biz gerçekten Rabbımızm; kavmimiz kıptîlerden hemen îman edenler olmamız sebebiyle senin zorlamanla yaptığımız büyü ve işlediğimiz günâhlarımızı bağışlayacağım umarız.» Ve Firavun onların hepsini öldürtmüştür.[5]

52 — Musa'ya da vahyettik ki: Kullarımı geceleyin yola çıkar. Şüphesiz siz izleneceksiniz.
53 — Bunun üzerine Firavun şehirlere toplayıcılar gönderdi.
54 — Şüphesiz ki bunlar; döküntü azınlıklardır.
55 — Ve gerçekten bize de büyük bir öfke beslemektedirler.
56 — Doğrusu biz topluca tedbirli olmalıyız.
57 - Fakat Biz, onları bahçelerden ve pınar başlarından çıkardık.
58 — Hazînelerdenve şerefli makamlardan.
59 — Böylece onlara îsrâiloğullarmı mîrâsçı kıldık.

Hz. Mûsâ (a.s.)mn Mısır diyarında ikâmeti uzamış, orada Firavun ve erkânına karşı Allah'ın hüccet ve burhanlarını ortaya koymuş, bununla birlikte onlar inâd ve hakka karşı çıkmalarında devam etmişlerdir. Böylece azâb ve cezadan başka çâre kalmamış oluyordu. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.)ya İsrâiloğullarını geceleyin Mısır'dan çıkarmasını, onları emrolunduğu yere götürmesini emretti. Hz. Mûsâ (a.s.) da Rabbmın emrini yerine getirdi. B^ravun'un kavminden birçok süs eşyasını emânet olarak aldıktan sonra onları yola çıkardı. Müfessirlerden bir çoğunun anlattığına göre Hz. Mûsâ, onları ay doğma vaktinde yola çıkarmıştı. Mücâhid, — Allah ona rahmet eylesin— o gece ay tutulduğunu söyler. En doğrusunu Allah bilir. Hz. Mûsâ, Hz. Yûsuf (a.s.)un kabrini sormuş ve îsrâiloğullarından ihtiyar bir kadın onun kabrini göstermiş, Hz. Mûsâ da onun tabutunu yanlarında taşımıştır. Hz. Musa'nın onun tabutunu bizzat yüklendiği söylenir. Hz. Yûsuf tsrâiloğullan'na Mısır'dan çıkacakları zaman tabutunu, yanlarında taşımalarını vasiyyet etmiş. Bu hususta bir de hadis vârid olmuştur ki tbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— şöyle der: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ebu Mûsâ (el-E§'arî) den rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) bir bedeviye müsâfir olmuş ve o da efendimize ikramda bulunmuş, Allah Rasûlü (s.a.) ona: Ahidleştik, buyurmuştu. (Bir gün) o bedevi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi de, efendimiz ona: İhtiyâcın nedir? diye sordu. Bedevi: Koşumlu bir deve ve ailemin sağacağı bir miktar keçi, diye cevab verdi. Allah Rasûlü: İsrâiloğullarının ihtiyar kadım gibi olmaktan âciz mi kaldın? buyurdu. Ashabı efendimize: Ey Allah'ın elçisi, İsrâiloğullarının ihtiyar kadını da nedir? diye sordular, şöyle anlattı: Hz. Mûsâ, îsrâiloğul-larını yürütmek istediğinde yolu kaybetmişti. İsrâiloğullanna: Bu ne haldir? diye sordu. Isrâiloğullarının bilginleri kendisine: Hz. Yûsuf (a.s.) ölüm döşeğinde iken bizden Allah adma söz aldı ki onun tabutunu bizimle birlikte nakletmedikçe Mısır'dan çıkmayacağız. Bunu sana hatırlatırız, dediler. Hz. Mûsâ onlara: Yûsuf'un kabrinin nerede olduğunu hanginiz biliyor? diye sordu. İsrâiloğulları içinde ihtiyar bir

kadından başka onu bilen yoktur, dediler. Hz. Mûsâ o kadma haber gönderdi ve: Yûsuf'un kabrini bana göster, dedi. Kadın: Bana hükmümü vermedikçe Allah'a yenûn olsun ki bunu yapmayacağım, dedi. Hz. Mûsâ ona: Senin hükmün nedir? diye sordu da kadın: Benim hükmüm seninle birlikte cennette olmamdır, dedi. Bu istek sanki Hz. Musa'ya ağır geldi de ona: Bu kadına hükmünü ver, denildi. Kadın onları bir su birikintisine götürdü ve: Bu suyu başka bir yere akıtın, dedi. Suyu başka bir yere akıttılar da kadın: Burayı kazın, dedi. Kazdıklarında Hz. Yûsuf'un kabrini bulup çıkardılar, tabutu yüklendiklerinde ise yol gündüz ışığında gibi aydınlanıverdi. Bu gerçekten ğarîb bir hadîstir. Mevkuf olması doğruya daha yakın görünüyor. En doğrusunu Allah bilir. Sabahleyin onların mahallelerinde hiç bir ses olmadığını görünce, Firavun îsrâiloğullanna son derece öfkelendi. Zîrâ Allah Teâlâ onu helak buyurmayı murâd etmişti. Ülkesine hemen oralardan ordu toplayacak kumandanlarım, kethüdalarını gönderdi. Onlar için de şöyle nida ettirdi: «Şüphesiz ki bunlar, (İsrâiloğulları), döküntü azınlıklarıdır. Ve gerçekten bize de büyük bir öfke beslemektedirler. (Her zaman onlardan bizi öfkelendirecek davranışlar meydana gelmektedir.) Doğrusu biz, topluca tedbirli olmalıyız. (Biz her zaman onların gailesinden sakınagelmişizdir. Ben onların köklerini kazımak ve yeşilliklerini yok etmek istiyorum.)» Israîloğullan hakkındaki dileğine mukabil olarak kendisi ve ordusu o akıbete uğramıştır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Fakat Biz onları bahçelerden ve pınar başlarından çıkardık. Hazînelerden ve şeref İli makamlardan.» Onlar nimetlerden cehenneme çıkmışlardır. Yüce makamları, bahçeleri, nehirleri, mallan, nzıklan, hükümranlığı ve dünyadaki bol makamları terk etmişlerdir. «Böylece onlara Israîloğullarını mirasçı kıldık.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyet4 kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğiniz yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbının İsrâiloğullannm vukûbulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137). «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları -Önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve onları, memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hamân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları,şeyleri gösterelim.^ (Kasas, 5-6).[6]

60 — Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.
61 — İki topluluk karşı karşıya geldiğinde, Musa'nın arkadaşları dediler ki: Gerçekten biz, yakalandık.
62 — Hayır, dedi. Muhakkak ki Rabbım, benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir.
63 - Bunun üzerine Musa'ya vahyettik ki: Âsânı denize vur. O, hemen yarıldı ve her parçası yüce bir dağ gibi oldu.
64 — Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.
65 — Musa'yı ve beraberindekileri topluca kurtardık.
66 — Sonra diğerlerini suda boğduk.
67 — Şüphesiz ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu inananlar değildi.
68 — Muhakkak ki Rabbm, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.

Müfessirlerden bir çoğu şöyle anlatıyor: Firavun büyük bir topluluk ve muhteşem bir ordu içinde çıktı. Ordusu, zamanında Mısır diyarı ülkesinin bütününden; kumandanları, vezirleri, büyükleri, reisleri ve ordularıyla, her bir düğümü çözebilecek bir topluluktu. Bir çoklarının ts-râiliyâttan olarak anlattıklarına göre; Firavun bir milyon altı yüz bin süvari içinde çıkmıştı. Bunlardan yüz bini yağız kısraklar üzerindeydi. Ka'b el-Ahbâr, yanlarında sekiz yüz bin yağız aygır olduğunu söyler, Ancak bu şüphelidir: Açık olan odur ki; bunlar, Isrâiloğullannın uydur-malanndandir. Allah Teâlâ en iyi bilir. O'nun haber verdiği faydalı olandır ki sayılarını bildirmemiş,tir. Zâten bunda bir fayda da yoktur. Şu kadar var ki onlar, bütünüyle seferber olarak çıkmışlardır.
«Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.» İsrâiloğullanna güneş doğarken yetiştiler. îki topluluk karşı karşıya gelip birbirlerini gördükleri zaman; «Hz. Musa'nın ashabı dediler ki: Gerçekten biz yakalandık.» Zîrâ, yürümeleri onları deniz —ki Kalzem denizidir— sahiline ulaştırmıştı. Önlerinde deniz, arkalarında ise ordusuyla birlikte Firavun onlara yetişmişti. Bu sebepledir ki onlar: «Gerçekten biz yakalandık.» demişlerdir. Hz. Mûsâ dedi ki: «Hayır; muhakkak ki Rabbım be-nimledir.» Yani, bana doğru yolu gösterecektir. Sizin korktuklarınızdan hiçbirisi size ulaşmayacakty. Şüphesiz sizi buraya yürütmemi emreden Allah Teâlâ'dır. O ise, asla sözünden caymaz. Hz. Harun onların öncüleri içindeydi ve yanında Yûşâ' îbn Nûn vardı. Firavun ailesinden îmân eden ile Hz. Mûsâ (a.s.) ardçılar içindeydi. Müfessirlerden bir çoğu anlatıyor ki onlar ne yapacaklarını bilmez halde durdular. Yûşâ' Îbn Nûn veya Firavun ailesinden îmân eden kişi, Hz. Musa'ya: Ey Allah'ın peygamberi; Allah Teâlâ sana buraya yürümeni mi emretti? diye sordu. Hz. Mûsâ bu soruya evet, cevabını verdi. Firavun ve ordusu yaklaşıp ta aralarında çok az bir mesafe kalmıştı ki;Allah Teâlâ, peygamberi Mû-sâ'ya âsâsıyla denişe vurmasını emretti. Hz. Mûsâ, denize vurup: Allah'ın izniyle yarıl, dedi. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Muhammed İbn Hamza İbn Muhammed İbn Yûsuf İbn Abdullah İbn Sellâm'dan rivayetine göre Hz. Mûsâ (a.s.) denize ulaştığı zaman: Ey her şeyden önce var olan, her şeyi yaratan, her şeyden sonra var olan; bize bir çıkış yolu (bir kurtuluş çaresi) yarat, diye duâ etmiş de, Allah Teâlâ kendisine: «Âsânı denize vur.» diye vahyetmiş. Katâde der ki: Allah Teâlâ o gece denize: Mûsâ âsâsıyla sana vurduğu zaman onu dinle ve itaat et, diye vahyetti. Deniz o gece çırpınarak geceledi. Musa'nın kendisine hangi yönden vuracağını bilmiyordu. Hz. Mûsâ denize ulaştığında fetâsı (hizmetlerini gören genç) Yûşâ' îbn Nûn ona: Ey Allah'ın peygamberi, Rabbm sana nereyi emretti? dedi de, Hz. Mûsâ: Denize vurmamı emretti diye cevab verdi. Yûşâ' İbn Nûn da: O halele ona vur, dedi. Muhammed îbn îshak der ki: Bana anlatıldığına göre, Allah Teâlâ denize: Mûsâ âsâsıyla sana vurduğu zaman onun için yarılıp açıl, diye vahyetmişti. Deniz birbirine vurarak, Allah'tan korkarak ve Allah'ın kendisine emrettiğini bekleyerek o geceyi geçirdi: Allah Allah Teâlâ Musa'ya: «Âsânı denize vur.» diye vahyetti. Hz. Musa âsâsıyla denize vurdu. Âsâ'da Allah'ın vermiş olduğu bir güç vardı. Böylece deniz yarıldı. Bir çoklarının anlattığına göre, Hz. Mûsâ denize künyesi ile hitâb ederek: Ey Ebu Hâlid; Allah'ın gücüyle yani, demişti.
«O, hemen yarıldı ve her parçası yüce bir dağ gibi oldu.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Muhammed îbn Kâ'b, Dahhâk, Katâde ve başkaları âyetteki kelimesini, dağ ile

açıklamışlardır. Atâ el-Horasânî İse bu kelimeyi; iki dağ arasındaki geçit olarak açıklar. îbn Abbâs der ki: Deniz en iki yol haline geldi. Her bir aile İçin bir yol oldu. Süddî şöyle ilâve eder: Arada kapı kemeri gibi açıklıklar meydana geldi ki'; buralardan birbirlerine bakıyorlardı. Su, kenarlannda duvar gibi dikildi. Allah Teâlâ denizin dibine bir rüzgâr gönderdi de, orayı ısıttı ve yeryüzü gibi kupkuru oldu. Allah Teâlâ başka, bir âyet-i kerîme'de buna işaretle: «Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endîşe etme.» (Tfthft, 77) buyurur. Bu kıssada ise şöyle denilmektedir: «Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.» ibn Abbâs, Atâ el-Horasânî, Katâde ve Süddî, âyeti şöyle açıklıyorlar: «Sonra diğerlerini oraya yaklaştırdık.» Yani Firavun ve ordusunu denize yaklaştırdık. «Musa'yı ve beraberindekileri topluca kurtardık. Sonra diğerlerini suda boğduk.» Hz. Mûsâ İle tsrâiloğullarını ve onlarla birlikte onların dini üzere olanları kurtardık, onlardan hiç kimse yok olmadı. Firavun ve ordusu ise suda boğuldu ve onlardan helak edilmemiş hiç kimse kalmadı.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali tbn Hüseyn'in... Abdullah İbn Mes'-ûd'dan rivayetine göre; Hz. Mûsâ Israiloğullannı geceleyin yürüttüğünde, bu haber Firavun'a ulaşmıştı. Bir koyun getirilmesini emretti ve onu boğazlattı. Sonra: Bunun yüzülmesi bitmeden önce, benim için kıptîler-den altı yüz bin kişi toplanacak, diye emretti. Hz. Mûsâ. yürüyüp denize ulaştı. Denize: Yarılıp açıl, dedi. Deniz: Ne kadar büyüklendin ey Mûsâ, Ademoğullarmdan kime yarılmışım ki, senin için yarılıp ayrılacağım? dedi. Hz. Mûsâ ile beraber, atı üzerinde birisi vardı. Bu adam Hz. Musa'ya: Ey Allah'ın peygamberi, sana neresi emrolundu? diye sordu. Hz. Mûsâ denizi kasdederek: Bana ancak bu şekilde yapmam emro-lunmuştu,, diye cevabladı. Adam kısrağını sürdü, denizde yüzüp geri çıktı. Ey Allah'ın peygamberi, sana emrolunan neresidir? diye soruyu tekrarladı. Hz. Mûsâ: Ben ancak bu şekilde yapmakla emrolundum, diye cevabladı. Adam: Allah'a yemîn olsam ki sen yalan söylemedin, yalanlanmadın da, deyip ikinci kere atım sürdü, yüzdü. Sonra tekrar çıkıp: Ey Allah'ın peygamberi, emrolunduğun yer neresidir? diye sordu. Hz. Mûsâ yine: Ancak şu s-âhil ile (buraya gelip denize açılmasını söy-lemekle) emrolundum, dedi. Adam: Allah'a yemîn olsun ki yalan söylemedin, yalanlanmadın da, dedi. Allah Teâlâ Musa'ya: Asanı denize vur, diye vahyetti. Hz. Mûsâ denize, âsâsıyla vurdu da deniz yarılıp açıldı. Orada on iki yol vardı. Her bir aile için bir yol oldu, (geçerken) birbirlerini görüyorlardı. Hz. Musa'nın ashabı denizden çıkıp Firavun'-un ashabı bütünüyle oraya girdiğinde deniz üzerlerine kapanıp onları boğdu. İsrail'in Ebu İshak'tan, onun Amr tbn Meymûn'dan, onun da Abdullah'tan rivayetinde şöyle anlatıyor: Hz. Musa'nın ashabının sonuncuları çıkıp ta Firavun'un ashabı bütünüyle denize girince üzerlerine deniz kapandı. O gündekinden daha çok bir kalabalık görülmemiştir. Firavun —Aliah ona la'net etsin— boğuldu.
«Şüphesiz ki bunda, (bu kıssada, bundaki gariplikler ile Allah'ın inanan kullarına yardım ve desteklemesinde) bir âyet (kesin bir hüccet, yüce bir hikmet ve delâlet) vardır. Ama onların çoğu inananlar değildi. Muhakkak ki, Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dİr.»[7]

69 — Onlara ibrahim'in haberini oku.

70 — Hani babasına ve kavmine: Nelere tapıyorsunuz? demişti.
71 — Onlar da: Putlara tapıyoruz ve onlara bağlanıp duruyoruz, demişlerdi.
72 — O da demişti ki: Çağırdığınızda sizi duyuyorlar mı?
73 — Yahut size fayda veya zarar veriyorlar mı?
74 — Demişlerdi ki: Hayır. Atalarımızı böyle yapar gördük.
75 — O da demişti ki: Neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz?
76 — Siz ve geçmiş atalarınız?
77 — Doğrusu onlar, benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbı müstesna.

Ve İbrahim'in Haberi

Allah Teâlâ, kulu, elçisi, dostu, hanîflerin imâmı Hz. İbrahim'den haber vererek; elçisi Muhammed'e onun haberi ümmetine okumasını emrediyor ki; Ihlâs, tevekkül, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet, şirk ve müşriklerden uzaklaşmada ona uysunlar. Şüphesiz Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e, küçüklüğünden yaşlılığına kadar bir olgunluk vermişti: Yetişkinlik ve gençliğinden başlayarak o, kavminin Allah ile beraber putlara tapınmasını hoş karşılamayıp inkâr etmişti «Hani babasına ve kavmine: Nelere tapıyorsunuz?» Bağlanıp durduğunuz şu heykeller de nedir? demişti. Onlar da; «Putlara tapıyoruz ve onlara ibâdet ve duâ ederek bağlanıp duruyoruz.» demişlerdi. «O da dedi ki: Çağırdığınızda sizi duyuyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar veriyorlar mı?» Onlar demişlerdi ki: «Hayır. Atalarımızı böyle yapar gördük.» Böylece putlarının, anılanlardan hiç birisini yapamayacağını itiraf etmiş oldular. Sâdece onlar atalarını böyle yaparken görmüşler ve onlar peşlerinden gitmektedirler, îşte o zaman Hz. İbrahim, onlara: «Neye tapmış olduğu-nuzu görüyor musunuz? Siz ve geçmiş atalarınız. Doğrusu onlar, benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbı müstesna, demişti.» Yani, şayet şu putlar gerçekten bir şey iseler ve tefsirleri varsa, haydi bakalım bana bir kötülük yapsınlar. Ben onların düşmanıyım, onlara aldırmıyorum ve onları düşünmüyorum bile. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Nuh'un şöyle dediğini haber vermektedir: «Siz ve ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı karârlaştınn, içinizde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın, sonra bana mühlet de vermeyerek yapacağınızı yapın.» (Yûnus, 71). Hz. Hûd (a.s.) şöyle demişti: «Doğrusu ben Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç' bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 54-56). Hz. İbrahim ise onların tanrılarından uzaklaşmış ve şöyle demişti: «Hem siz; Allah'ın size hiç bir delil ve burhan indirmediği şeyleri O'na şirk koşmaktan korkmazken, kendisine şirk koştuğunuz şeylerden ben nasıl korkarım?» (En'âm, 81). Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurmaktadır: «İbrahim'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz,, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanmcaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve Öfke başgöstermiştir.» (Mümtahıne, 4), «Hani İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Şüphesiz ben, beni yaratan hâriç sizin taptığınız şeylerden uzağım.

Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir. Ve bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı. Belki artık doğru yola, (Allah'tan başka ilâh olmadığını ikrara) dönerler.» (Zuh-ruf, 26-28).[8]

78 — Ki O, yaratmıştır beni. Ve O doğru yola eriştirir beni.
79 — Ki, O yedirir, içirir beni.
80 — Hastalandığımda O şifa verir, bana.
81 — Ki O, öldürür beni, sonra da O, diriltir.
82 — Ve dîn günü günâhlarımı bağışlamasını umduğum O'dur.

Yani; ben ancak bu işleri yapana ibâdet ederim ki, O yaratmıştır beni. Ve beni doğru yola O eriştirir. O yaratıkları yaratıp kaderi koyan; yaratıkları o kadere İletendir. Her şey o kadere doğru akmaktadır. Dilediğine hidâyet veren, dilediğini sapıklıkta bırakan O'dur. Ki O, ye-dirir, içirir beni. O benim yaratıcımda*. Buyruğuna alıp, gök ve yer sebeplerini kolaylaştırarak, bana rızık veren O'dur. Yağmur bulutlarını sürüp suyu indiren, onunla yeryüzünü canlandıran, kullarına rızık olar rak bütün meyveleri onunla çıkaran, tatlı suyu indiren O'dur ki «Ya-rattığımız nice hayvan ve insanları sulayalım.» (Furkân, 49).
«Hastalandığımda O şifâ verir bana.» âyetinde her ne kadar hastalık, Allah'ın takdiri, kazası ve yaratmasından ise de; Hz. İbrahim, hastalığı kendine isnâd etmiştir. Burada hastalığı kendine nisbet etmesi edeb bakımındandır. Nitekim Allah Teâlâr namaz kılana şöyle demesini emretmektedir: «Bizi dosdoğru yola ilet. Nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.» (Fatiha, 5-7). Burada nimet verme Allah: Teâlâ'ya isnâd edilmiş; gazabın ise edeb yönüyle faili (öznesi) hazf edilmiştir. Aynı şekilde, sapıklık ta kullara nisbet edilmiştir. Nitekim cinnler: «Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd olunmuştur, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir?)) (Cinn, 10) demişlerdir. Hz. îbrâhîm de şöyle diyor: «Hastalandığımda O şifâ verir bana.» Bir hastalığa düştüğüm zaman bana şifâ vermeye O'ndan başka hiç kimsenin gücü yetmez. Zîrâ şifâya ulaştıran sebepleri takcîîr buyuran O'dur.
«Ki O, Öldürür beni, sonra da O diriltir.» Dirilten ve öldüren O'dur. Buna, O'nun dışında hiç kimsenin gücü yetmez. İlk defa yaratan ve yaratmayı tekrar edecek olan O'dur. Ve din günü günâhlarıma bağışlamasını umduğum da O'dur.» Dünyada ve âhirette günâhları bağışlamaya güç vetiren O'dıâr .Allah'tan başka günâhları bağışlayacak" kimse yoktur. O, dilediğini işleyendir.[9]

83 — Rabbım, bana hüküm ver. Ve beni sâlihlere kat.
84 — Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsan et.
85 — Beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl.
86 — Babamı da bağışla. Şüphesiz o, sapıklardan olmuştur.
87 — Diriltilecekler! günde beni rezîl etme.
88 — 0 gün ki mal da fayda vermez, çocuklar da.
89 — Ancak Allah'a kalb-i selimle gelmiş olan başka.

Hz. İbrahim (a.s.), Rabbımn kendisine hüküm vermesini istemiştir, îbn Abbâs, bu hükmün ilim. olduğunuu söylerken, îkrime akıl olduğunu, Mücâhid Kur'ân olduğunu, Süddî ise peygamberlik olduğunu söylemiştir.
«Ve beni sâlihlere kat.» Beni dünyada ve âhirette sâlihlerle beraber kıl. Nitekim Hz. Peygamber de vefatı anında üç kere: Ey Allah'ım, (beni) er-Refîk el-A'lâ'da kıl, diye duâ buyurmuştu. Duâ hakkındaki bir hadiste şöyle buyruluyor: Ey Allah'ım; bizi müslümanlar olarak yaşat, müslümanlar olarak öldür, rüsvây olmadan, değiştirilmiş (saadeti şekâvete çevrilmiş) kimseler olmaksızın bizi sâlihlere kat.
«Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsan et.» Bana anılacağım güzel bir anı kıl. Hayırda bana uyulsun. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Ve sonra gelenler arasında ona iyi bir nâm bıraktık. Selâm olsun İbrahim'e. îşte Biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» (Sâffât, 108-110). Mücâhid ve Katâ-de, «Ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsan et.» âyetinde güzel övgünün kasdedildiğini söylerler. Mücâhid, bu âyet-i kerîme'nin şu âyetler gibi olduğunu söyler: «Ona dünyada mükâfatını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.» (Ankebût, 27), «Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu 43, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 122), Leys tbn Ebu Süleym der ki: Her millet (her din sâliki) O'nu sever ve O'nu dost edinmiştir, îkrime de böyle söylemiştir.
«Beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl.» Kendimden sonra güzel bir anımın kalması nimetini dünyada ihsan buyur, âhirette de Naîm cenneti vârislerinden kılmakla bana ihsanda bulun.
«Babamı da bağışla. Şüphesiz o, sapıklardan olmuştu.» âyeti, Allah Teâlâ'nm: «Rabbımız; hesabın görüldüğü günde beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla.» (İbrâhîm, 41) âyeti gibidir. Hz. îbrâhîm, bu duasından daha sonra dönmüştür. Nitekim bir âyet-i kerîme'de bu şöyle belirtiliyor: «îbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi;   sâdece ona verdiği bir va'dder» dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki İbrahim, çok içli ve halim idi.» (Tevbe, 114). Allah Teâlâ, onu babasına istiğfarda bulunmaya devamdan alıkoyup bundan menetmiştir. Şöyle buyuruyor: «îb-râhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanmcaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke baş göstermiştir. Yalnız İbrahim'in, babasına: Andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama, Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi defetmeye gücüm yetmez, demesi müstesna.» (Mümtahine, 4).
«(İlkleri ve sonlanyla bütün yaratıkların) diriltilecekleri (kıyamet) gün (ün) de beni rezîl etme.» Buıiârî; «Diriltilecekleri günde beni rezîl etme.» âyetinin tefsirinde der ki: İbrahim îbn Tahmân'ın... Ebu Hürey-re (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre şöyle buyurmuştur: Hz. İbrahim kıyamet günü babasını boz-bulanık bir halde görecektir. Bize İsmail'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)nden rivayetine göre şöyle buyurmuştur: Hz. îbrâhîm babasıyla karşılaşacak ve: Ey Rabbım, diriltilecekleri günde beni rezîl etmeyeceğini bana va'detmiştin, diyecek. Allah Teâlâ: Şüphesiz ben cenneti kâ^ firlere haram kıldım, buyuracak. Buharî, bu âyetin tefsirinde bu şekilde rivayet ediyor. Buhârî aynı isnâd ile tek kaldığı rivayetinde peygamberler hadîsinde de buna yer vermektedir ki, lafzı

şöyledir: Hz. İbrahim, kıyamet günü babası Âzer'i yüzü bozbulanık, karmakarışık bir hâlde bulacak. İbrahim ona: Ben sana; bana karşı gelme dememiş miydim? diyecek. Babası: Bugün sana karşı gelmeyeceğim, diyecek. Hz. İbrahim: Rabbım, diriltilecekleri günde beni rüsvây etmeyeceğini bana va'detmiştin. Şu, cennetten uzaklaştırılmış babamdan daha şiddetli bir rüs-vâylık var mıdır? diyecek. Allah Teâlâ: Ben şüphesiz, cenneti kâfirlere haram kılmışımdır, buyuracak. Sonra Hz. Izrâhim'e şöyle nida olunacak : Ayaklarının altındaki nedir ey îbrâhîm? Bakacak ki ne görsün, çamura bulanmış bir "sırtlan ayaklarından tutulup cehenneme atılıyor. Sünçnu'l-Kebîrinin Tefsîr bölümünde, Ebu Abdurrahmân Neseî, «Diriltilecekleri günde beni rezîl etme.» âyeti hakkında der ki: Bize Ah-med Îbn Hafs tbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatıyor: Hz. îbrâhîm kıyamet günü babasım yüzü boz-bulanık ve karmakarışık bir halde görüp, ona: Ben seni bundan menetmiştim de, sen bana karşı gelmiştin, diyecek. Babası: Fakat bugün, bir kerre dahi olsa sana karşı gelmeyeceğim, diyecek. Hz. îbrâhîm: Rabbım; diriltilecekleri günde beni rüsvây etmeyeceğini bana» va'det-miştin. Babasını rüsvây edersen oğlunu da rüsvây etmiş olursun, diyecek. Rab Teâlâ buyuracak ki: Ey Îbrâhîm; şüphesiz Ben cenneti kâfirtere haram kılmışımdır. Hz. İbrahim'in babası ondan alınacak ve ona: Ey İbrahim, baban nerede? buyuracak. O da: Onu benden almıştın, diyecek. Allah Teâlâ: Aşağı tarafına bak, buyuracak. Bakıp görecek ki kendi pisliği içinde bir sırtlan, ayaklarından tutulmuş ateşe atılıyor. Hadisin İsnadı garîbdir ve içinde münkerlik vardır. Hadîste geçen kelimesi; erkek sırtlan, anlamınadır. Sanki, Hz, İbrahim'in babası Azer kendi pisliğine bulanmış bir sırtlan suretine çevrilip aynı şekilde ateşe atılacaktır. Bezzâr, hadîsi Eyyûb kanalıyla... Ebu Hürey-re'den, o da Hz. Peygamber <s.a.)den rivayet eder ki, bunda da garîblik vardır. Yine Bezzâr, hadîsi.Katade kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde rivayet et-miştir.
, «o gün ki mal da fayda vermez, çocuklar da.» Yeryüzü dolusu al-tunı fidye olarak vermiş dahi olsa, malı, kişiyi Allah'ın azabından korumaz. Bütün yeryüzündekileri fidye olarak dahi vermiş olsa çocuklar fayda etmez. O gün Allah'a îmân, dini sâdece O'na tahsis etme ve şirk-den uzaklaşma dışında hiç bir şey fayda verecek değildir. Bu sebepledir ki: «Ancak Allah'a kalb-i selimle (şirk ve kirlerden temizlenmiş bir kalble) gelmiş olan başka:» buyurmuştur. Muhammed İbn Şîrîn, kalb-i selimin; Allah'ın hak olduğunu, hiç şüphe olmaksızın kıyametin mutlaka geleceğini, Allah'ın kabirlerdekini diriltecek olduğunu bilmesidir, diyor. Ibn Abbâs ta «Ancak Allah'a kalb-i selimle gelmiş olan başka.» âyeti hakkında şöyle diyor: Kalb-i selîm, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir. Mücâhid, Hasan ve başkaları da; kalb-i selimin, şirkden kurtulmuş bir kalb olduğunu söylerler. Saîd îbn Müseyyeb, kalb-i selimin; sıhhatli bir kalb olduğunu ve bunun mü'minin kalbi ol-duğunu söyler. Zîrâ münafığın kalbi hastadır. Allah Teâlâ onlar hakkında: «Kalblerinde bir hastalık vardır.» (Bakara, 10) buyurmuştur. Ebu Osman en-Neysabûrî de der ki: O, bid'attan soyulmuş (kurtulmuş), sünnet'te huzur bulmuş olan kalbdir.[10]

90 — Cennet müttâküer için hazırlanmıştır.

91 — Cehennem de azgınlara gösterilir.
92 — Ve onlara denilir ki: Nerdedir taptıklarınız?
93 — Allah'tan başka? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?
94 — Oraya; onlar ve azgınlar atılırlar.
95 ~ İblîs'in askerleri de topluca.
96 — Orada birbirleriyle çekişerek derler ki:
97 — Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik.
98 — Hani biz sizi âlemlerin Rabbı ile bir tutmuştuk.
99 — Ve bizi suçlulardan başka da saptıran olmamıştı.
100 — Şimdi bize şefaat eden kimse yoktur.
101 — Ve sıcak bir dostumuz da yoktur.
102 — Keski bizim için geri dönüş olsa da, mü'minler-den olsak.
103 — Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
104 — Muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'oİLr.

Cennet Müttakîlerindir

«Cennet müttâkîler için hazırlanmıştır.» Kıyamet günü. ona bakacaklar için, süslenmiş olarak cennet, ehline yaklaştırılır. Onlar cennete rağbet duyan ve dünyâda iken onun için ameller işleyenlerdir. Cehennem de azgınlara açılıp gösterilir; onun bir parçası zahir olur da öyle bir kükrer ki, bu kükremeyle kalbleri hançerelerine dayanır. Bir azarlama ve suçlama olarak cehennem ehline denilir ki: «Nerdedir Allah'tan başka taptıklarınız? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?» Allah'ın dışında tapagelmekte olduğunuz şu putlar ve Allah'a denk tuttuklarınız bugün size herhangi bir fayda sağlayabilecek değillerdir. Onlar kendilerinden bir zararı da defe&emeye-ceklerdir. Siz ve onlar bugün cehennemin yakıtısınız ve sizler oraya gireceksiniz.
«Oraya; onlar ve azgınlar atılırlar.» Mücâhid, âyetteki (kelimesini; Oraya itilirler, üst üste atılırlar, şeklinde anlamıştır. Bir başkası bu kelimeyi: Oraya yüzüstü atılırlar, şeklinde anlamıştır. Burada anlatılmak istenen, kâfirlerin ve onları Allah'a ortak koşmaya çağırmış olan önderlerinin, birbiri üzerine cehenneme atılacaklarıdır. «İblîs'in askerleri de (sonuncularına varıncaya kadar) topluca (oraya atılırlar). Orada birbirleriyle çekişerek derler ki: Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik. Hani biz sizi âlemlerin Rabbı ile bir tutmuştuk.» Zayıflar güçlülere: «Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz?» (Ğâfir, 47) derler, sonra kendilerine dönüp ayıplayarak: «Andolsun Allah'a ki biz, apaçık sapıklıkta idik. Hani biz sizi âlemlerin Rabbı ile bir tutmuştuk. (Nasıl ki âlemlerin Rabbına itaat olunuyorsa, biz de sizin emirlerinize itaat etmiş, âlemlerin Rabbıyla birlikte size tapınmıştık.) Ve bizi suçlulardan başka saptıran olmamıştı. (Bizi bu davranışa suçlular çağırmıştı.) Şimdi bize şefaat eden kimse yoktur.» diyeceklerdir. Bazıları burada, şefaat edicilerden, meleklerin kasdedildiğini söylemişlerdir. Nitekim onlar: «Şimdi bize şefaat edecek var mı ki; şefaat etsin? Yahut geriye çevrilir miyiz ki, yapmış olduğumuzdan başkasını yapalım? (A'râf, 53) diyecekleri gibi: «Şimdi bize şefaat eden kimse yoktur. Ve

sıcak bir dostumuz da yoktur.» diyeceklerdir. Katâde der ki: Allah'a yemîn olsun ki, onlar salih olduğu takdirde arkadaşın fayda vereceğini; salih olduğu zaman dostun şefaat edeceğini iyi bilirler.
«Keski bizim için geri dönüş olsa da, mü'minlerdeh olsak.» diye te-mennî ederler. Kendi zannlanna göre, Rablarına itaat olan işleri işlemek, üzere dünya yurduna geri çevrilmelerini temenni ederler. Allah Teâlâ iyi bilir ki; onlar dünya yurduna döndürülmüş olsalardı, yine kendilerine yasaklananlara döneceklerdi ve onlar mutlaka yalancılardır. Allah Teâlâ, cehennem ehlinin birbirleri ile çekişmelerini Sâd sûresinde beyân edip, sonra şöyle buyurur: «İşte cehennemliklerin bu şekilde tartışması gerçektir.» (Sâd, 64).
((Muhakkak ki bunda (İbrahim'in kavmi ile münâkaşa edip' Allah'ın birliğine dâir onlara hüccetler getirmesinde, Allah'tan başka ilâh olmadığına açıkça delâlet eden) bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'min-ler olmadı. Mulhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.»[11]

105 — Nuh'un kavmi de peygamberleri yalanladı.
106 — Hani onlara kardeşleri Nûh demişti ki: Siz sakınmaz mısınız?
107 — Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim.
108 — Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin.
109 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbına aittir.
110 — O halde Allah'tan korkun da bana itaat edin.

Nûh Kavmi

Bu âyetlerde Allah Teâlâ kulu ve elçisi Nûh (a.s.)dan haber vermektedir. Putlara ve Allah'a eş koşulanlara tapınıldıktan sonra yeryüzüne gönderilen ilk peygamber odur. Allah Teâlâ bundan men'edici ve cezalandırmasından sakındırıcı olarak onu göndermiştir. Kavmi onu yalanlamış, putlara tapınmalanndaki çirkin işlerinde devam etmişlerdi. Onların, Hz. Nuh'u yalanlamaları, bütün peygamberleri yalanlamış olmaları mesabesinde tutulmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Nuh'un kavmi de peygamberleri yalanladı* Hani onlara kardeşleri Nûh demişti ki: (Allah'tan bir başkasına ibâdet etmenizde) siz (Allah'tan) sakınmaz mısınız? Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim. (Allah'ın beni gönderdiği peygamberlikte ben emanet sahibiyim. Fazlalık ve eksiklik yapmadan Allah'ın mesajını size ulaştırıyorum.) Artık Allah'tan korkun da, bana itaat edin. Buna (size nasihatte bulunmama) karşı sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına aittir. (Ben bunun sevabını Allah katmda biriktirmekteyim.) O halde Allah'tan korkun da, bana itaat edin. (Şüphesiz ki benim doğruluğum, nasihat ve üılâsım, Allah'ın beni gönderdiği hususlardaki emânetim size zahir olmuştur.)»[12]

111 — Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezîl kimselerdir, dediler.
112 — Dedi ki: Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.
113 —Onların hesabı ancak Rıabbıma aittir. Keski düşünseniz.

114 — Ve ben, inananları kovacak değilim.
115 — Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Onlar diyorlardı ki: Sana îmân edip tabi olalım da, bizim en rezillerimiz oldukları halde sana tâbi olup seni doğrulayan şu rezîllerle musâvî mi olalım? Bu sebeple onlar: «Sana mı inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezîl kimselerdir.» demişlerdi. Hz. Nûh da eledi ki: «Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.» Onların bana tâbi olmalarından beni alıkoyacak şey nedir? Hangi hal üzere olurlarsa olsunlar, onların durumlarını araştırmak bana gerekmez. Bana düşen onların beni doğrulamalarını kabul etmemdir. Onların içlerin-dekini de Allah'a havale ederim. «Onların hesabı ancak Rabbıma aittir. Keşkİ düşünseniz. Ve ben, inananları kovacak değilim.» Sanki onlar, kendisine tâbi olabilmeleri için daha önceden kendine uyanları uzaklaştırmasını istemişler de, Hz. Nuh onların bu isteklerini kabul etmeyerek: «Ve ben, inananları kovacak değilimrBen, ancak apaçık bir uyarıcıyım.» Ben, ancak bir uyarıcı olarak'gönderildim. Kim bana itâaat eder, bana tâbföiur ve doğrularsa benden olur; ben de onlardan olurum. Onların şerefli veya düşük olmaları, önemli veya Önemsiz olmaları bu konuda müsavidir, demiştir.[13]

116 — Ey Nûh, eğer son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun, dediler.
117 — O da dedi ki: Rabbım, doğrusu kavmim beni yalanladı.
118 —Artık benimle onlar-ın arasında Sen, bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.
119 — Bunun üzerine Biz de, onu ve beraberindekileri, dolu bir gemi içinde kurtardık.
120 — Sonra geride kalanları suda boğduk.
121 — Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onla-rm çoğu mü'minler olmadı.
122 — Ve muhakkak ki Rabbm, elbet Azîz'dir, Rahîm'-dir.

Hz. Nûh gece-gündüz, gizlide ve açıkta onları Allah'a davet ederek aralarında uzun süre kaldı. Onlara daveti her tekrârlayışmda; en ağır küfürde ve en şiddetli karşı koymada ısrar ettiler ve sonunda: «Ey Nûh, eğer (sen bizi kendi dinine davete) son vermezsen sen muhakkak taş lananlardan olursun, (seni taşlayacağız.)» dediler. îşte o zaman Hz. Nûh, Allah'ın icabet buyurduğu bir beddua ile onlara beddua edip: «Rabbım, doğrusu kavmim beni yalanladı. Artık benimle onların arasında Sen, bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar, dedi.» Başka bir âyet-i kerîme'de; «o da Rabbma yalvarmış; Ben yenildim, bana yardım ei,.demişti. Bunun üzerine Biz de; gök kapılarını boşanan sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar, fışkırttık da, su belirtilen bir ölçüye göre birleşiverdi. Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik. İnkâr edilmiş olana mükâfat olmak üzere, Bizim gözetimimizle yüzüyordu.» (Kamer, 10-14) buyrulurken, burada da şöyle deniliyor: «Bunun üzerine Biz, de, onu ve beraberindekileri, dolu bir gemi içinde kurtardık. Sonra geride kalanları suda boğduk.» Âyette geçen kelimesi; malla, içine yüklenen her bir cinsten çift çift şeylerle dolu anlammadır. Yani biz Nuh'u ve onun beraberinde olan her şeyi kurtardık. Onu yalanlayan ve emrine zıd giden herkesi de suda boğduk.

«Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Ve muhakkak ki Rabbm, elbet Azizdir, Rahîm'dir.»[14]

123 — Âd da peygamberleri yalanladı.
124 — Hani onlara kardeşleri Hûd demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?
125 — Muhakkak ki ben, size emin bir peygamberim.
126 — Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin.
127 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbına aittir.
128 — Siz her yüksek yere koca bir bina kurup boş şeylerle mi uğraşırsınız?
129 — Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı edinirsiniz?
130 — Ve yakaladığınız zaman da zorbaca mı yakalarsınız?
131 — O halde Allah'tan korkun da bana itaat edin.
132 — Bildiğiniz şeylerle sizi destekleyenden sakının.
133 — O desteklemiştir sizi hayvanlar ve oğullarla;
134 — Bahçeler ve çeşmelerle.
135 — Doğrusu hakkınızda büyük bir günün azabından korkuyorum.

Ad Kavmi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Hûd (a.s.)dan haber verir ki; o, kavmi Ad'ı Allah'ın dinine çağırmıştı. Onlar Hadromut ülkesinin Yemen ülkesi hududunda olan kum tepelerinde yasıyorlardı. Onların zamanı Hz. Nûh kavminden sonradır. Nitekim A'râf sûresinde şöyle buyrulur: «Düşünün ki; O sizi Nûh kavminden sonra halîfeler yaptı. Yaratılış itibarıyla onlardan fazla boy-bos verdi.» (A'râf, 69). Onlar büyük bir terkîb ve inşâ gücüne sahiptiler. Uzak yerlere kadar uzanabilen güçleri, bol rızıklan, mallan, bahçeleri, kaynakları, oğulları ,ekin ve meyveleri vardı. Bunlarla birlikte onlar, Allah ile beraber O'ndan bir başkasına tapınıyorlardı. Allah Teâlâ, içlerinden birini müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi olarak gönderdi. Onları tek olan Allah'a çağırıp; muhalefet etmeleri halinde İntikam ve azâbıyla uyardı. Hz. Nuh'un kavmine söylediklerini o da kendilerine söyleyip sonunda şöyle dedi: «Siz her yüksek yere koca bir bina kurup boş şeylerle mi uğraşıyorsunuz?» Müfessirler, âyetteki kelimesinde ihtilâf etmişlerdir ki; özeti şudur: Bu kelime meş hur ana yolların yanlarındaki yüksek yerlerdir. Onlar böyle yerlerde sağlam, gösterişli ve heybetli binalar inşâ etmişlerdi. Bu sebepledir ki: «Siz her "yüksek yere k<?ca bir bina kurup boş şeylerle mi uğraşırsınız? . (Siz bunları ihtiyâcınızdan dolayı değil de mücerred bir eğlence olarak ve gücünüzü izhâr etmek için yapıyorsunuz.)» demiştir. Peygamberleri onların bu davranışlarını hoş karşılamamıştır. Zîrâ bu, zaman kaybı ve faydasız yere bedenleri yormaktan ibarettir. Ne dünyâda, ne de âhirette fayda vermeyecek bir şeyle meşgul olmaktır.
Sonra Hz. Hûd: «Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı edinirsiniz.» demiştir. Mücâhid, âyetteki kelimesinin; yüksek, muhteşem burçlar, ebedîlestirilmiş yapılar olduğunu söyler. Ondan gelen bir rivayete göre bu kelime, hamam burçları anlamınadır. Katâde ise kelimenin; su alma yeri anlamına geldiğini söyler. (...) Meşihûr kı-râette burası: Temelli kalacağınızı umarak... anlamına

gelecek şekildedir. Siz oralarda ebedî olarak ikâmet edeceğinizi sanıyorsunuz. Halbuki bu, sizin İçin meydana gelecek değildir, aksine sizden kaybolup gidecek tir. Nitekim sizden öncekiler hakkında da böyle olmuştur. îbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Avn îbn Abdullah îbn Utbe'den rivayetine göre; Ebu perdâ (r.a.), müslümariların Guta denilen yerde yüksek binalar yaptıklarını, ağaçlar diktiklerini gördüğü zaman, onların mescidinde dikilip: Ey Dimaşk ahâlîsi, diye nida etti. Yanma toplandılar. Ailah'a hamd edip senada bulundu; sonra şöyle dedi: Siz utanmıyor musunuz. Siz utanmaz mısınız? Yemeyeceği niz şeyleri topluyorsunuz, oturmayacağınız binalar yapıyorsunuz, ulaşamayacağınız emeller besliyorsunuz. Sizden Önce nesiller vardı. Topla yıp biriktirdiler, binalar yapıp sağlamlaştırdılar, tûl-i emelde bulundular. Onların emelleri bir gurur, topladıkları ise helak oldu. Meskenleri kabirleri oldu. Uyanık olunuz; Âd kavmi Aden ile Umman arasındaki atlara ve binitlere sâthip olmuşlardı. Âd kavminin mirasını benden iki dirheme kim satın alır?
Hz. Hûd: «Ve yakaladığınız zaman da zorbaca mı yakalarsınız?» kavliyle onları, kuvvet, sertlik ve zorbalıkla nitelemiştir. Şöyle devam ediyor: «O halde Allah'tan korkun da bana itaat edin. Rabbınıza ibâdet ve elçinize itaat edin.» Sonra onlara olan Allah'ın nimetlerini hatırlatmaya başlayıp şöyle demiştir: «Bildiğiniz şeylerle sizi destekleyenden sakının. O desteklemiştir sizi hayvanlar ve oğullarla; bahçeler ve çeşmelerle. Doğrusu (yalanlayıp muhalefet ettiğiniz takdirde) hakkınızda büyük bir günün azabından korkuyorum.» Böylece teşvik ve korkutmayla onları Allah'a çağırmış ve fakat bu, onlar hakkında hiç bir fayda ver, memişti.[15]

136 — Dediler ki: Öğüt versen de, yahut öğüt verenlerden olmasan da bizim için eşittir.
137 — Bu, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir.
138 — Hem biz azaba uğratılacak da değiliz.
139 — Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
140 — Ve muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'-dir.

Hz. Hûd (a.s.) kavmini sakındırıp korkuttuktan, onları teşvikle (Allah'ın azabından) sakındırdıktan ve onlara gerçeği açıkladıktan sonra onların kendisine cevabını Allah Teâlâ şöyle haber veriyor: «Öğüt versen de, yahut öğüt verenlerden olmasan da bizim için müsavidir.» Biz içinde olduğumuz durumdan elbette dönecek değiliz. «Senin sözünden dolayı ilahlarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız.» (Hûd, 53) Durum gerçekten böyledir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz ki, o küfretmiş olanları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (Bakara, 6). «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). «Bu, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir.» âyetindeki kelimesinde iki kırâet var dır. Bunlardan birincisine göre bu kelime hâ harfinin fethası ve lam harfinin sükûnu iledir. İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, Alkame ve Mücâhid derler ki: Bununla kasdettikleri anlam şudur: Senin bize getirmiş olduğun şey, evvelkilerin1 ahlâkından başka bir şey değildir.

Nitekim Kureyş müşrikleri de şöyle demişlerdi: «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah-akşam kendisine okunmaktadır.» (Furkân, 5). Allah Teâlâ başka âyet-1 kerîmelerde şöy le buyuruyor: «Küfredenler: Bu Kur'an, ancak onun bir uydurmasıdır ve ona bu hususta bir başka topluluk yardım etmiştir, diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular. Öncekilerin masallarıdır, dediler.» (Furkân, 4-5). «Onlara: Size Rabbınız ne indirdi? denildiği zaman, Geçmişlerin masallarını, derler.» (Nahl, 24).
Diğerleri ise bu kelimeyi hâ ve lam harflerinin zammesi ile okurlar ki buna göre anlam şöyle olmaktadır: Onların dini ve üzerinde oklukları durum atalarının dinidir. Diyorlardı ki. Biz onlara tâbiyiz, onların arkasından gitmekteyiz. Onların yaşadıkları gibi yaşıyor, öldükleri gibi ölüyoruz. Öldükten sonra diriltilme ve Allah'a dönüş yoktur. Bu sebep ledir ki onlar: «Hem biz,azâba uğratılacak da değiliz.» demişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki bu kelimeyi; evvelkilerin dini olarak açıklamıştır. İkrime, Ata el-Horasânî, Katâde, Abdurrah-mân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiş olup îbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmektedir.
«Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik.» Allah'ın peygamberi Hz, Hûd'u yalanlamakta, ona muhalefet etmekte ve onunla inâdlaşmakta devam ettiler. Allah Teâlâ da onları helak etti. Onların helak edilmelerinin sebebi (onların nasıl helak olundukları ve onları helak eden şeyin ne olduğu) Kur'ân'da başka yerlerde de izah edilmiş tir. Buna göre Allah Teâlâ, onların üzerine son derece soğuk ve şiddetli bir fırtına göndermiş ve helak edilmeleri kendi cinslerinden olmuştur. Zîrâ onlar, yeryüzündeki en azgın ve en zâlim kimseler idiler.' Allah Teâlâ, üzerlerine onlardan daha azgınını ve daha güçlüsünü musallat kıldı. Buyurur ki: «Germez misin Rabbm nasıl yaptı Ad'a? O sütunlara sahip İrem'e.» (Fecr, 6-7). Bunlar eski Âd'dır ki başka bir âyet-i kerî-me'de: «Ve gerçekten O helak etti evvelki Ad'ı.» (Neon, 50) buyrulur. Bunlar Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın oğlu İrem'in neslinden olup yüksek bi-nalarda otururlardı. Âyette geçen İrem kelimesinin, şehir olduğunu sananlar bunu Kâ'b ve Vehb'in sözleri olarak îsrâiliyyâttan almışlardır ve bu sözün bir aslı da yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Hiç bir ül kede benzeri yaratılmamış.» (Fecr, 8) buyurmuştur. Yani kuvvet, şiddet ve zorbalıkta bu kabile gibisi asla yaratılmamıştır. Şayet burada kastedilen, o kavim değil de şehir olmuş olaydı; Allah Teâlâ: «Ülkelerde onun bir benzeri inşâ olunmamış.» buyururdu. Başka bir âyet-i kerîme'-de şöyle buyruluyor: «Ad kavmine gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; Bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmü yorlar mıydı? Onlar âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.» (Fussilet, 15).
Daha önce de bilgi verdiğimiz üzere Allah Teâlâ onlara çok az bir miktarda (bir öküzün burun deliğinden çıkabilecek kadar) rüzgâr göndermiştir. Bu rüzgâr, onların sığınakları üzerine şiddetle esmiş, Allah Teâlâ'nm izni ile onların ülkelerinde en küçük taşlarına varıncaya kadar her şeyi söküp helak etmiştir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulmaktadır: «Rabbın emri ile her şeyi yıkar. Bunun üzerine on-lann meskenlerinden başka bir şey görülmez oldu.» (Ahkâf, 25), «Âd'a gelince; onlar da uğultulu azgın bir fırtına ile helak edildiler. Onların kökünü kesmek üzere üzerlerine tâm yedi gün sekiz gece o rüzgârı es tirdi. Halkın kökünden sökülmüş

hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün.» (Hakka, 7). Başları olmayan cesedler halinde kalakalmış-lardır. Rüzgâr onlardan birinin üzerine geldiğinde yerden koparıp havaya yükseltmiş, sonra tepetaklak! ters çevirip dimağlarını parçalayıp kırmış ve yere atmıştır. Sanki içi boşalmış hurma kütükleri haline gel-mişlerdir. Onlar dağlarda, mağaralarda sığmaklar yapmışlar, yarılarına kadar yerde kendilerine çukurlar açmışlardı. Fakat bunların hiç biri Allah'm emrine karşı onlara bir fayda sağlamamıştı. «Muhakkak ki, Allah'ın süresi gelince geciktirilmez.» (Nûh, 4). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyruluyor: «Böylece onu yalanladılar ve Biz, onları yok ettik. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olma di. Ve muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.»[16]

141 — Semûd da peygamberleri yalanladı.
142 — Hani onlara kardeşleri Salih demişti ki: Siz sakınmaz mısınız?
143 — Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim.
144 — Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin.
145 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına aittir.

Semûd Kavmi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Salih (a.s.)den haber veriyor ki, onu Semûd kavmine peygamber olarak göndermişti. Onlar Vâdî el-Kurâ ile Şam ülkesi arasındaki Hicr şehrinde oturan araplarda, Onların yerleri herkesçe bilinmekte olup meşhurdur. Biz A'râf sûresinde, Hz. Peygamber (s.a.)in Şam seferine çıktığı sırada onlann yerlerinden geçicine dâir rivayet edilen hadîsleri vermiştik. Allah Rasûlü (s.a.) Tebük'e ulaşmış, sonra hazırlanmak üzere tekrar Medine'ye dönmüştü. Semûd kavmi, Âd kavminden önce olup Hz. İbrâhîm el-Halîl'den öncedirler. Peygamberleri Hz. Salih (a.s.), onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete, tebliğ etmiş olduğu risâlette kendisine itaate davet etmiş; onlar yüz çevirerek onu yalanlamış ve .muhalefet etmişlerdi. Hz. Salih onları Hakk'a çağır masına karşılık onlardan bir ücret istemediğini; sevabını ancak Allah'tan beklediğini haber vermiş, daha sonra da Allah'ın onlar üzerine olan nimetlerini hatırlatarak şöyle demişti:[17]

146 — Burada emniyet içinde bırakılır mısınız?
147 — Bahçelerde, çeşmelerde.
148 — Ekinler, salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.
149 — Dağlardarustalıkla evler oyar mısınız?
150 — O halde Allah'tan korkun da bana itaat edin.
151 — Müsriflerin emrine itaat etmeyin.
152 — Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar da ıslâh etmezler.

Hz. Salih onlara öğüt vermiş, Allah'ın intikamının başlarına gelmesiyle onları uyarmış, Allah'ın bol bol rızık vermek suretiyle anlara olan nimetlerini hatırlatmış, Allah'ın onları sakınılan şeylerden emniy-yette kıldığını, onlar için bahçeler bitirdiğini, akarsular kaynattığını, ekinler ve meyveler çıkardığını haber verip

hatırlatmıştır. Bu sebepledir ki O: «Ekinler, salkımları sarkmış hurmalıklar arasında...» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, hurmaların olgunlaşmış olduğu açıklamasını getirir. Hurma olgunlaştığı zaman ona hazîm adı verilirmiş. Yine îbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, âyetteki hazîm kelimesini; otlanmış (yaprakları çıkmış) diye tefsir etmektedir, tsmâîl îbn Ebu Halid'in Arnr îbn Ebu Anır'dan -^bu zât sahabeye yetişmiştir— onun da îbn Abbas'tan «Salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.» âyeti hakkındaki rivayetinde şöyle demiş: Hurmanın henüz yaş olduğu ve salkımlarının sarktığı zamanda. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını tbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Ayrıca bu açıklamanın bir benzeri Ebu Salih'ten de rivayet edilmektedir. Ebu îstiâk ise, «Salkımları sarkmış hurmalıklar arasında.» âyeti hakkında Ebu'l-Alâ'mn şöyle dediğini nakleder: O, yaş, hurmadan aşağı doğru sarkmış olandır. Mücâhid de der ki: O, dokunulduğu zaman kırılıp dağılarak saçılandır. (...)
«Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız?» tbn Abbâs ve birçokları, âyetteki kelimesini; ustalıkla, diye açıklamışlardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette ise bu kelime büyüklenerek ve açgözlülükle anlamındadır. Mücâhid ve bir topluluk da bu açıklamayı tercih etmiş olup iki açıklama arasında tezâd yoktur. Zîrâ onlar dağlarda yontulmuş bu evleri bir kibir, bir gurur, bir büyüklerime vesilesi olarak ve faydasız, yere edinmekteydiler. Değilse onlar, bu evlerden mesken olarak istifâdeye ihtiyâç duymuyorlardı. Ayrıca onların yontulması ve nakıs-lanmasında ustalık sahibi idiler. Nitekim onların yerlerini görenler onların bu durumlarını açıkça müşahede etmektedirler. Peygamberleri onlara: «O halde Allah'tan korkun da bana itaat edin.» Gerek dünyada ve gerekse âhirette faydası size dönecek olan bir amele, bir işe yönelin ki, o da sizi yaratmış olan ve size nzık veren Rabbınıza ibâdettir. Böylece O'nu birlemiş, O'na ibâdet etmiş, sabah-akşam O'nu tesbîh etmiş olursunuz. «Müsriflerin emrine itaat etmeyin. Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar da ıslâh etmezler.» demiş, bu son cümlesi ile onları Allah'a ortak koşmaya, küfre ve hak ile zıdlaşrnaya çağıran büyüklerini, reislerini kastetmiştir.[18]

153 — Dediler ki: Şüphesiz sen, ancak büyülenmişlerdensin.
154 — Hem sen, bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Şayet sâdıklardan isen o zaman bir âyet getir.
155 — Dedi ki: işte şu devedir. Su içme hakkı; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.
156 — Sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa sizi büyük bir günün azabı yakalayıverir.
157 — Onlar ise onu kestiler de pişman oldular.
158 — Bunun üzerine azâb onları yakaladı. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
159 — Muhakkak ki Rabbm, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ, Hz. Salih'in kavmi Semûd'un, onun kendilerini Rabla-rına ibâdete çağırdığı zamanda verdikleri cevabı haber veriyor. Onlar: «Şüphesiz sen, ancak büyülenmişlerdensin.» demişlerdi. Mücâhid ve Ka-tâde âyetteki kelimesiyle onların; büyülenmişlerdensin, demek istediklerini belirtiyorlar, tbn Abbâs'tan

rivayetle Ebu Salih ise bu kelimeyle onların: Sen yaratılmışlardansın, demek istediklerini kaydeder. (...) Bu konuda güçlü olan görüş, Mücâhid ve Katâde'nin görüşüdür ki onlar bu sözleriyle: Şüphesiz sen bu sözünle aklı olmayan büyülenmiş birisin demek istiyorlardı. Sonra dediler ki: «Hem sen, bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Nasıl oluyor da bizim dışımızda sana vahyolunuyor?» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de onların şöyle dedikleri haber veriliyor: «Kitab aramızda ona mı verilmiş? Hayır o pek yalancı ve şımarığın biridir. Yarın; kimin pek yalancı ve şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 25-26).
Sonra onlar, doğruluğunu tasdik etsinler, diye kendilerine bir mucize getirmesi teklifinde bulundular. İleri gelenleri toplanıp yanlarında bulunan bir kayaya işaret ederek, o kayadan, kendileri için hemen o anda şu şu niteliklere sahip ve on aylık gebe bir deve çıkarılmasını İstediler. O zaman Allah'ın peygamberi Salih istediklerine icabet olunduğu takdirde kendisine îmân edeceklerine, kendisine tabî olacaklarına dâir söz vermelerini istedi. Onlar Hz. Salih'in bu teklifine olumlu cevab verdiler. Allah'ın peygamberi Salih (a.s.) kalkıp namaz kıldı, sonra oi> ların isteklerine icabette bulunması için Allah Teâlâ'ya dua etti. Onlarm işaret etmiş oldukları kaya yarılıp ondan nitelemiş oldukları sıfatlara sâhlp on aylık gebe bir deve çıktı. Onların bir kısmı îmân ederken, çoğunluğu küfürlerinde devam ettiler. Dedi ki: «İşte şu devedir. Su içme hakki; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.» Suyunuza bir gün o gidecek, bir gün de siz gideceksiniz. «Sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa sizi büyük bir günün azabı yakalayıverir.» Böylece Hz. Salih .deveye bir kötülük yapmaları halinde Allah'ın lntikâmıyla onları uyarmış oldu. Deve onların arasında bir süre kaldı. Su içmeye gidiyor, yaprak ve mer'alardan yiyordu. Onlar onun sütünden faydalanıyorlardı. Kendilerinin içmesine yetecek kadar ondan süt sağıyorlardı. Zaman uzayıp da onlann mutsuzluk vakti gelince deveyi boğazlayıp öldürmede yardımlaştılar. «Onlar ise onu kestiler de pişman oldular. Bunun üzerine azab onları yakaladı.» Altlarındaki yer şiddetle sarsıldı, onlara öyle büyük bir sayha (haykırış) geldi ki, kalbleri yerlerinden söküldü ve hiç .ummadıkları bir şey başlarına geldi. Böylece yurtlarında diz çökmüş halde kalakaldılar. «Muhakkak ki bunda, bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.»[19]

160 — Lût kavmi de peygamberleri yalanladı.
161 — Hani onlara kardeşleri Lût demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?
162 — Muhakkak ki ben, size emin bir peygamberim.
163 — Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin.
164 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbına aittir.

Lût Kavmi

Allah Teâla burada kulu ve elçisi Lût'dan haber veriyor. O, Âzer'in oğlu Hârân'ın oğlu Lût'dur ve Hz. İbrahim el-Halîl'in kardeşi oğludur. Hz. îbrâhîm hayatta iken Allah Teâlâ Hz. Lût'u büyük bir ümmete peygamber olarak göndermişti. Onlar, Allah Teâlâ'nın helak etmiş olduğu Sedom ve civarındaki kasabalarda

oturuyorlardı. Helakinden sonra Allah Tealâ Sedom'un yerini pis kokulu bir göle çevirdi. Orası Ğûr ülkesinde Beyt-i Makdis dağlan hudûdundadır. Beyt-i Makdis dağları ile el-Kerek ve eş-Şevbek ülkesi arasındadır. Hz. Lût onlan tek ve ortağı olmaksızın Allah'a .İbâdet etmeye, Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu elçilerine İtaat etmeye davet etmiş, onlan Allah'a karşı gelmekten, alemde onların îcâd etmiş oldukları işi işlemekten men'etmişti. öyle bir İş îcad etmişlerdi ki yaratıklardan hiç kimse onlardan önce bu işi yapmamıştı. Onların îcad etmiş oldukları bu habîs iş, kadınları bırakıp ta erkeklerle temas kurmaktı. Bu sebepledir ki Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:[20]

165 — İnsanlar arasında enkeklere nü yaklaşıyorsunuz?
166 — Ve Rabbınızın sizin için yarattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.
167 — Dediler ki: Ey Lût, buna son vermezsen sen elbette çıkarılanlardan olursun.
168 — Dedi ki: Doğrusu ben, sizin işlediğinize kızanlardanım.
169 — Rabbmvbeni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar.
170 — Bunun üzerine onu ve ailesini topluca kurtardık.
171 — Sâdece yaşlı bir kadın geride kalanlardan oldu.
172 — Sonra diğerlerini yerle bir ettik.
173 — Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.
174 — Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
175 — Muhakkak ki Rabbın, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.

Allah'ın peygamberi onları yaptıkları bu ahlâksızlıktan, erkeklerle temasta bulunmaktan men'edip onlara kendileri için Allah'ın yaratmış olduğu kadınlara yaklaşmalarını öğütleyince kavminin ona cevabı sâdece şöyle demeleri olmuştur: «Ey Lût, buna (bize getirmiş olduğun şeye) son vermezsen elbette çıkarılanlardan olacaksın. (Biz seni elbette aramızdan çıkaracağız.)» Nitekim Allah Teâlâ bu durumu başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber veriyor: «Kavminin cevabı sâdece: Çıkarın onları memleketinizden. Çünkü onlar, fazla temizlik yapan insanlarmış, de-mek oldu.» (A'râf, 82). Hz. Lût, onların içinde bulundukları duruma son vermeyeceklerini, sapıklıklarında devam etmekte olduklarını görünce onlardan uzaklaştı ve: «Doğrusu ben, sizin işlediğinize kızanlardanım. (Bunu sevmiyorum ve razı olmuyorum. Şüphesiz ben.sizden uzağım.)» deyip sonra onlara beddua ederek: «Rabbım, beni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar.» dedi. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: «Bunun üzerine onu ve bütün ailesini topluca kurtardık. Sâdece yaşlı bir kadın geride kalanlardan oldu.* Bu kadın Hz. Lût'un hanımı idi. Kötü bir ihtiyardı. Geride kalmış ve kavminin geride kalanlarıyla birlikte helak olmuştu. A'râf, Hûd ve Hicr sûrelerinde Allah Teâlâ'nm haber verdiği üzere Allah Teâlâ Hz. Lût'a karısı dışında ailesini geceleyin yürütmesini, kavminin üzerine indiği esnada haykırışı işittiklerinde geri dönmemelerini emretmiş, onlar Allah'ın emrine sabrederek yollarına devam etmişlerdi. Allah Teâlâ geride kalanların üzerine onların tamamını kapsayacak bir azâb indirmiş, çamurdan pişirilmiş katı ve sert tasları onların üzerine yağdırmıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Sonra diğerlerini yerle bir ettik. Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların

yağmuru ne kötüdür. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabtaın, elbet Azîz'dir. Rahîm'dir.[21]

176 — Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.
177 — Hani onlara Şuayb demişti ki: Siz, sakınmaz mısınız?
178 — Muhakkak ki ben, size emîn bir peygamberim.
179 — Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin.
180 — Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Eabbına aittir.

Eyke Halkı

Ashab-ı Eyke, sahîh olan görüşe göre Medyen halkıdır. Allah'ın Peygamberi Şuayb onlardan idi. Ancak burada Allah Teâlâ «Kardeşleri Şuayb» buyurmamıştır. Zîrâ onlar Eyke'ye tapınmaya nisbet olunmuşlardır. Eyke bir ağaç olup —meşelik gibi sık bir ağaçlık olduğu da söylenmiştir— ona tapmıyorlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.» buyurduğunda, «Kardeşleri Şuayb onlara demişti ki» buyurmamış, sadece: «Hani onlara Şuayb demişti ki...» buyurarak, onlar putperest oldukları için, her ne kadar neseb yönüyle onların kardeşi ise de, aralarındaki kardeşlik nisbetini kesmiştir. Bazıları, âyetteki bu nükteyi anlayamamış ve Eyke ashabının Medyen ahâlîsinden başka bir kavim olduğunu, Şuayb (a.s.)ın iki ümmete peygamber olarak gönderildiğini sanmışlardır. Hattâ içlerinden bazısı onun üç ümmete gönderildiğini zannetmiştir. îshâk İbn Bişr el-Kâhüî —ki bu râvî zayıftır—nin tbn Süddî kanalıyla... İkrime'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ Şuayb dışında hiç bir peygamberi iki kere göndermemiştir. Onu bir keresinde Medyen'e peygamber olarak göndermiş ve Allah Teâlâ onları bir haykırışla yakalayıp helak etmiştir. Diğer bir keresinde onu, Eyke ashabına peygamber olarak göndermiş ve Allah Teâlâ onları da «zulle günü»nün azabı ile yakalayıp yok etmiştir. Ebu'l-Kâ-sım el-Beğavî'nin Hüdbe'den, onun Hemmâm'dan, onun da Katâde'den rivayetine göre ashâb-ı Ress ve Eyke ashabı Şuayb'm kavmidir. Îshâk İbn Bişr der ki: Cüveybir'den başkaları Eyke ashabı ile Medyen. halkının bir olduğunu söyler ki doğrusunu Allah bilir. Hafız İbn Asâkir ise, Hz. Şuayb'm terceme-i halinde Muhammed tbn Osman îbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayet* ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki Medyen kavmi ile Eyke ashabı iki ayrı ümmettir. Bu ikisine birden Allah Teâlâ peygamberi Şuayb (a.s.)ı göndermiştir. Bu garîbdir ve merfû' olması da zâten şüphelidir. Doğruya yakın görüneni ise bu haberin mevkuf olmasıdır. Sahîh olan, onların bir ümmet oluşudur. Her bir makamda değişik bir şeyle nitelenmişlerdir. Bu sebepledir ki Hz. Şuayb, Medyen kıssasında anlatılanın aynısı olarak onlara ölçü ve tartıyı doğru tutmalarını öğütleyip emretmiştir. Bu da onların bir ümmet olduğuna delâlet eder.[22]

181 — ölçüyü tâm yapın da eksiltenlerden olmayın.
182 — Doğru ölçekle tartın.

183 — İnsanların eşyasını azaltmayın ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.
184 — Sizi ve daha önceki nesilleri yaratmış olan'dan korkun.

Allah Teâlâ onlara ölçü ve tartıya riâyeti emredip ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan onları men'etmiştir. Buyurur ki: «Ölçüyü tâm yapın da eksiltenlerden olmayın.» İnsanlara bir şey verdiğiniz zaman onlar için ölçüyü tâm yapın, ölçüyü eksik tutup onlara eksik olarak vermeyin. Sizin lehinize bir durum olduğu zaman, onlardan alırken ölçüyü nasıl da tam olarak yapıyorsunuz. Aksine verdiğiniz gibi alın, aldığınız gibi verin. «Doğru ölçekle tartın.» Âyetindeki kıstas kelimesi ölçek, terazi anlamınadır. Bazıları bu kelimenin, arapçaya rumcadan girmiş olduğunu söyler. Mücâhid bu kelimenin, rumcada adalet anlamına geldiğini belirtir. Katâde de aynı şeyi söylemiştir.
«İnsanların eşyasını azaltmayın ve (onların mallarını eksiltmeyin. Yol kesmek suretiyle) yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ve siz, Allah'a îmân edenleri tehdîd ederek, her yolun başını tutup oturmayın.» (A'râf, 86).
Hz. Şuayb: «Sizi ve daha önceki nesilleri yaratmış olan (Allah) dan korkun.» sözüyle anları ve önceki atalarını yaratmış olan Allah'ın baskınıyla korkutmuştur. Nitekim Hz. Musa (a.s.) da: «Sizin de Rabbınız ve önce geçmiş atalarınızın da Rabbıdır.» (Şuarâ, 26) demişti. îbn Ab-bas, Mücâhid, Süddî, Süfyan îbn Uyeyne ve Abdurrahmân Zeyd Îbn Eşlem ise burayı: Evvelkileri, öncekileri yaratmış, şeklinde anlamışlar ve îbn Zeyd: «Andolsun ki, o sizden bir çok nesilleri saptırmıştır.» (Yâ-Sîn, 62) âyetini okumuştur.[23]

185 — Dediler ki: Sen, ancak büyülenmişlerdensin.
186 — Bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz.
187 — Eğer sâdıklardan isen bize, gökten bir parça indir.
188 — Dedi ki: Rabbım; yaptıklarınızı en iyi bilendir.
189 — Onu da yalanladılar ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.
190— Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu mü'minler olmadı.
191 — Muhakkak ki Rabbm, elbet Azîz'dir, Rahîm'dir.

Hz.Şuayb'a kavminin aynen Semûd kavminin elçilerine cevab verdiği şekilde cevab verdikleri haber veriliyor. Zâten kalbleri de birbirine benzemektedir. Onlar şöyle demiştiler: «Sen, ancak büyülenmişlerdensin. Bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Doğrusu biz, seni yalancılardan sanıyoruz. (Söylediğim şeylerde sırf yalana dayanmaktasın. Yoksa Allah senimize göndermiş değildir.) Eğer sâdıklardan isen, bize gökten bir parça indir.)) Bahhâk âyetteki kelimesini, göğün bir tarafı ile Katâde gökten bir parça ile, Süddî ise gökten bir azâb ile açıklamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere Kureyş kavminin söylediklerine benzemektedir. Onlar şöyle demişlerdi: «Sen bize yerden bir kaynak fışkırtmcaya kadar sana asla inanmayacağız... Yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça

parça âüşüresin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.» (tsrâ, 90, 92), «Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Aynı şekilde bu bilgisiz kâfirler de: «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» demişlerdi. Dedi ki: «Rabbım; yaptıklarınızı en iyi bilendir. (Şayet buna müstehak olduysanız, elbette haksızlık etmiş olmaksızın sizi bununla cezalandıracaktır.)» Nitekim tam uygun bir ceza olarak, onların istedikleri gibisi başlarına gelmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Onu da yalanladılar ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.» buyurur. Başlarına gökten bir parçanın düşürülmesini istemişlerdi ki azâb, onların istedikleri cinsden olmuştur. Allah Teâlâ, önce yedi gün süreyle onlara şiddetli bir sıcak gönderdi. Onları gölgeleyip koruyacak hiç bir şey yoktu. Sonra onları gölgeleyecek bir bulut kendilerine yöneldi. Sıcaktan gölgesine sığınmak üzere, ona doğru, gitmeye başladılar. Hepsi bulutun altında toplandıklarında Allah Teâlâ onların üzerine buluttan ateşten bir şerare, büyük bir kıvılcım ve alev gönderdi. Yer onları sarstı ve onları öyle bir haykırış yakaladı ki canlan çıktı. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ onların nasıl helak olunduklarını, anlatıldıkları yere uygun düşecek üç şekilde beyân buyurmuştur. A'râf sûresinde onları bir sarsıntının yakaladığı ve yurtlarında diz çökmüş olarak kalakaldıkları anlatılır. Zîrâ onlar: «Ey'Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları ya memleketimizden çıkarırız veya mutlaka bizim dinimize dönersiniz.» (A'râf, 88) demişler, Allah'ın peygamberini ve ona tâbi olanları sıkıştırıp sarsmışlardı. Bu yüzden sarsıntı onları yakaladı. Hûd sûresinde de: «Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı.» (Hûd, 94) buyrulur. Zîrâ onlar Allah'ın peygamberine: «Ey Şuayb, senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'-ediyor? Sen doğrusu aklı başında yumuşak huylu birisin.» (Hûd, 87) diyerek onunla alay etmişlerdi. Bu sözlerini onunla bir alay ve onunla istihfaf kabilinden söylemişlerdi. Onları susturacak bir haykırışın gelmesi elbette uygun olmuştur ki Allah Teâlâ: «Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı.» (Hûd, 94) buyurur. Burada ise onlar bir inâd ve Jıad-di tecâvüz olarak: «Eğer sâdıklardan isen bize, gökten bir parça indir.)) demişlerdi. Onların vuku bulmasını uzak gördüklerinin onlar hakkında gerçekleşmesi elbette uygun düşmüştür. «Ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.»
Katâde'nin naklettiğine göre, Abdullah İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ yedi gün süreyle onlara sıcağı musallat kıldı. O kadar ki bu sıcaktan hiç bir şey onları gölgeleyemedi. Sonra Allah Teâlâ onlar için J)ir bulut yarattı. Onlardan birisi bulutun altına gidip gölgesine girdi Onun gölgesinde serinlik ve rahat buldu. Bunu kavmine bildirdiğinde, hepsi birden bulutun altına gelip orada gölgelendiler. Bulut da onların üzerine ateş yağdırdı. îkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Allah Teâlâ onlara bulutu gönderdi. Onların hepsi (bulutun gölgesinde) toplandıkları zaman, Allah Teâlâ onlardan gölgçyi açıverdi de güneş onları kızdırdı, nihayet çekirgenin tavada kavrulduğu gibi yandılar. Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Med-yen halkı üç çeşit azâbla azâb olunmuştur: Yurtlarında bir sarsıntı ya-

kalayıverdi de oradan çıktılar. Çıktıkları zaman onları şiddetli bir korku yakaladı. Evlerine girdikleri takdirde evlerinin başlarına yıkılacağından korktular. Allah Teâlâ onların üzerine, gölge yapan bir bulut gönderdi. Birisi bulutun altına girdi ve: Bugünkü gibi hoş ve bundan daha serin bir gölge görmedim, ey insanlar buraya geliniz, dedi. Hepsi birden bulutun gölgesi altına girdiler. Onlara tek bir haykırışla haykırıldı da, topu birden Öldüler. Sonra Muhammed İbn Kâ'b: «Ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.» âyetini okumuştur, îbn Cerîr der ki: Bana Hâris'in... Yezîd îbn el-Bahilî'den rivayetine göre o, İbn Abbâs'a: «Ve onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.» âyetini sormuş da o, şöyle anlatmış: Allah Teâlâ onların üzerine eyle şiddetli bir sıcak gönderdi ki soluk alamaz oldular ve evlerine kapandılar. Bu sıcak evlerinin içlerine girdi ve yine nefes alamaz oldular. Evlerinden kaçarak açıklıklara çıktılar. Allah Teâlâ bir bulut gönderdi ve bulut onları güneşten gölgeledi. Bununla serinlik ve lezzet buldular. Birbirlerine seslendiler ve sonunda o bulutun altında toplandıklarında Allah. Teâlâ, onlann üzerine bir ateş gönderdi. îbn Abbâs der ki: îgte bu, bulutlu bir günün azabıdır. «Doğrusu o, büyük bir günün azabı idi.»
«Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Ama onlann çoğu mü'minler olmadı. Muhakkak ki Rabbın, (kâfirlerden intikam almasında) Azîz'dir, (inanan kullarına karşı ise) Raiıîm'dir.»[24]

192 — Muhakkak ki o, elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir.
193 — Onu Rûh el-Emîn indirmiştir;
194 — Senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.
195 — Apaçık arap diliyle.

Bu Kur'ân

Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Muhammed (s.a.)e indirmiş olduğu ki-tâb'dan bahsediyor ki o, sûrenin başındaki   «Onlara Eahmân'dan   bir öğüt geldiğinde mutlaka ondan yüz çevirirler.» âyetinde geçen Kur'ân'-dır. »Muhakkak ki o (Kur'an), elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. (Ey Muhammed, sana bu kitabı Allah indirmiş ve vahyetmiştir.) Onu Ruh el-Emîn indirmiştir.» Ruh el-Emîn Cibril (a.s.)dir. Seleften îbn Abbâs, Muhammed tbn Kâ'b, Katâde, Atıyye el-Avfî, Süddî, Dah-hâk, Zührî ve îbn Cüreyc gibi birçokları böyle söylemişlerdir. Zaten bu konuda bir ihtilâf da yoktur. Zührî âyet-i kerîme'nin, Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibi olduğunu söyler: «De ki: Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki... Kur'ân'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» (Bakara, 97). Mücâhid der ki: Rûh el-Emîn kiminle konuşmuşsa yeryüzü (onun cesedini) yemez.
«Senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» Onu; emîn, şerefli, Allah katında bir mevkii olan, Mele-i A'lâ'da itaat olunan bir melek indirmiştir. Ey Muhammed; o melek onu kirlerden, fazlalık ve noksanlıklardan salim bir halde senin kalbine indirmiştir ki Allah'a muhalefet edip onu yalanlayanları Allah'ın intikam ve baskını ile uyarasın, ona tâbi olan mü'minleri de kendisiyle müjdeleyesin.

«Apaçık arap diliyle.» Sana indirmiş olduğumuz bu Kur'ân; apaçık olsun, ma'zeretleri ortadan kaldırsın, dosdoğru yola delil olsun, hüccetler ikame etsin diye fasih, mükemmel ve şümullü olan senin dilin, arapça ile sana indirmişizdir.
Îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Muhammed îbn İbrâhîm et-Teymîden rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) bulutlu bir günde ashabı ile beraberken onlara : (Şu bulutun) dallanıp budaklanmış halini nasıl görüyorsunuz? buyurdu. Onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar üst üste binip teraküm etmiş, dediler. Onun sarkan kısımlarım nasıl görüyorsunuz? buyurdu. Onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar güçlü, sağlam yerleşmiş, dediler. Kara, koyu kısımlarını nasıl görüyorsunuz? diye sordu, onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar koyu siyah, dediler. Yuvarladığını nasıl görüyorsunuz, nasıl yusyuvarlak olmuş? diye sordu, onlar: Ne kadar güzel ve ne kadar yusyuvarlak, dediler. Şimşeğini nasıl görüyorsunuz; zayıf mı, kuvvetli mi yoksa yarılıp çatlıyor mu? buyurdu, onlar: Yarılıp çatlıyor, dediler. İnşallah hayattır, inşallah hayattır, buyurdular. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana feda olsun ne kadar fasîh konuşuyorsunuz. Senden daha fasîh konuşan birini görmedim, dedi. Buyurdu ki: Gerçeği söyledin; Kur'ân, ancak benim dilimle indirilmiştir. Allah Teâlâ: «Apaçık arap diliyle.» buyurmaktadır. Süfyân es-Sevrî der ki: Vahiy ancak arapça indirilmiş, sonra her peygamber onu kavmine tercüme etmiştir. Kıyamet günü dil süryânice'dir. Kim cennete girmişse arapça konuşacaktır. Süfyân es-Sevrî'nin bu sözünü îbn Ebu Hâtûn rivayet ediyor.[25]

196 — O, daha öncekilerin kitablarında vardır.
197 — îsrâiloğullarmın bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet değil midir?
198 — Biz onu arapça bilmeyen kimselerden birine in-dirseydik,
199 — Ve o,bunu onlara okusaydı, yine de ona inananlardan olmazlardı.

Allah Teâlâ buyurur ki: Bu Kur'ân'ın zikri ve adının yüceltilmesi evvelkilerin, peygamberlerinden devralmış oldukları kitablarında mev-cûddur. O kitablar her zaman Kur'ân'ı müjdelemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ da bu konuda onlardan söz almıştır. Onlann sonuncuları (Hz. Isâ) erkanı içinde Hz. Ahmed'i müjdelemek üzere kalkıp bir hitabesinde şöyle demişti: «Ey tsrâîloğullan, muhakkak ki ben Allah'ın, size peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyenim.» (3aff, 6). Âyette geçen kelimesi, kitablar anlamınadır ve Zebur kelimesinin çoğuldur. Ayrıca Zebur, Hz. Davud'a indirilen kitabdır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Yaptıkları her şey kitablarda kayıtlıdır.» (Kamer, 52) buyurur ki bu, meleklerin sayfalarında onların aleyhine yazrılrrnş-tvc. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «îsrâîloğullannın bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet değil midir?» İsrâîloğullanndarı bil-ginlerin okuyup incelemekte oldukları kitaplarında bu Kur'ân'ın anıldı-dığını görmeleri, size dosdoğru bir şâhid olarak yetmiyor mu? Burada İsrâiloğulları bilginlerinden kasdedilenler, onların adaletli ve insaflı olanlarıdır ki onlar, ellerinde bulunan Hz. Muhammed (s.a.)in niteliklerini, peygamber olarak gönderileceğini ve onun ümmetini itiraf ederler. Nitekim Abdullah İbn Sellâm, Selmân el-Fârisî ile Hz. Peygamber (s.a.)e ulaşmış olanlarla onlara benzeyenlerden îmân etmiş olanlar

bunu haber vermektedirler. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor: «Onlar ki, yanlarındaki Tevrâtta ve İncil'de yazılı bulacakları, okuma-yazma bilmeyen ve Nebî olan Rasûl'e tâbi olurlar.» (A'râf, 157).
Allah Teâlâ Kureyş'in küfrünün şiddetini, bu Kur'ân'a karşı inâd-larını haber dahi verir ki, şayet bu Kur'ân'ı bir kelime olsun arapça bilmeyen acemlerden birine indirmiş olsaydı ve bu Kur'ân, bütün beyân ve fesahati ile ona indirilmiş olsaydı; onlar yine de bu Kur'ân'a îmân etmeyeceklerdi. Bu sebepledir ki: «Biz onu arapça bilmeyen kimselerden birine indirseydik ve o, bunu onlara okusaydı; yine de ona inananlardan olmazlardı.» buyurmuştur. Yine onlardan haber vererek başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Onlara gökten bir kapı açsak ta yukarı çıkmaya kcyulsalardı. Gözlerimiz döndü. Biz herhalde büyülendik, derlerdi.» (Hicr, 14-15), «Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarında top-lasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi.» (En'âm, 111), «Doğrusu üzerlerine Rabbımn sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).[26]

200 — İşte böylece onu suçluların kalbine sokarız.
201 — Elîm azabı görünceye kadar ona inanmazlar.
202 — O da kendilerine apansız, haberleri olmadan geliverir.
203 — O zaman derler ki: Acaba bekletilemez miyiz?
204 — Bizim azabımızı mı çabucak istiyorlardı?
205 — Gördün mü, şayet Biz onları yıllarca yararlan-dırsak;
206 — Sonra kendilerine va'dolunan şey başlarına gelse,
207 — Eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz.
208 — Uyarıcılar olmaksızın Biz, hiç bir kasabayı helak etmedik.
209 — Öğüt olarak. Ve Biz, zâlimler olmadık.

Allah Teâlâ buyurur ki: Böylece Biz suçluların kalblerine yalanlama, küfür, inkâr ve inadı sokarız da, zâlimlere ma'zeretlerinin fayda vermeyeceği bir yerde elîm azabı görünceye kadar gerçeğe inanmazlar. La'net onların üzerinedir ve yurdun kötüsü de onlarındır. Allah'ın azabı kendilerine ansızın, haberleri olmadan geliverir. «O zaman derler ki: Acaba bekletilemez miyiz?» Azabı gördükleri zaman Allah'a itaat olan işleri yapabilmeleri için kendilerine keşke birazcık zaman verilmiş olsaydı diye temennide bulunurlar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İnsanları kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız, bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?» (îbrâhîm, 44). Her zâlim, günahkâr ve kâfir Allah'ın azabını müşâhade ettiği zaman büyük bir pişmanlık duyacaktır. İşte Allah'ın Kelimi Hz. Musa'nın hakkında «Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında debdebeler, servetler verdin. Rabbımız, Senin yolundan insanlan saptırsınlar diye mi? Rabbımız mallarını yok et, onların kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) diye beddua ettiği Firavun. Onun Firavun hakkındaki bedduası te'sîrli clmuş ve elîm azabı görünceye kadar îmân

etmemişti. «Boğulacağı anda ise: Israîloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi. Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin.» (Yûnus, 90-91). «Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim baskınımızı görüp te öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi.» (Ğâfir, 84-85).
«Bizim azabımızı *nü çabukcak istiyorlardı.» âyeti, hem onlara bir inkâr ve hem de onları bir tehdîdtir. Onlar Allah'ın Rasûlünü yalanlayarak ve onun söylediklerini uzak görerek: «Bize Allah'ın azabını getir bakalım.» (Ankebût, 29) diyorlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Senden azabı çarçabuk isterler.» (Ankebût, 53).
«Gördün mü, şayet Biz onları yıllarca yararlandırsak; sonra kendilerine va'dolunan şey başlarına gelse, eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz. (Biz onları geciktirip uzun bile olsa bir müddet onlara mühlet vermiş olsak, sonra da Allah'ın emri onlara gelseydi, içinde bulundukları nimetlerden hangisi Allah'ın emrine karşı onlara bir fayda sağlayacaktı?)», «Ve onlar onu gördükleri gün dünyada sâdece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» (Nâziat, 46), «Onlardan her biri bin yıl ömür verilmesini İster. Halbuki çok yaşatılması onu azabdan uzaklaştıracak değildir.» (Bakara, 96), «Düştüğü zaman malı o kimseye fayda vermez.» (Leyi, 11). Bu sebeple burada da: «Eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz.» buyurmuştur. Sahih bir hadîste şöyle buyruluyor: Kafir getirilip bir kere ateşe daldırılır sonra kendisine: Hiç hayır gördün mü? Hiç nimet gördün mü? denilir. Rab-bım, yemin ederim ki hayır, der. İnsanların dünyada iken en şiddetli yoksulluk İçinde olanı getirilir, bir kere cennete konulup sonra kendisine: Hiç yoksulluk gördün mü? denilir. O, sanki olanlar hiç olmamış anlamında: Rabbım, yemîn ederim ki hayır, der. (...)
Sonra Allah Teâlâ, yaratıkları hakkındaki adaletinden bahisle ümmetlerden herhangi bir ümmeti ancak kendilerinden özrü kaldırdıktan, onları uyardıktan, elçiler gönderdikten ve onların aleyhin© hüccetler konulduktan sonra helak buyurduğunu haber verir. Bu sebepledir ki burada: «Uyarıcılar olmaksızın Biz, hiç bir kasabayı helak etmedik. Öğüt olarak. Ve Biz, zalimler olmadık.» buyururken, başka ayet-i kerî-me'lerde şöyle buyruluyor: «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15), «Rabbın kasabaların merkezlerine onlara âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helak etmiş değildir. Ve Biz, halkı zâlim olan kasabalardan başkasını helak edici değiliz.» (Kasas, 59).[27]

210 — Onu şeytânlar indirmemiştir.
211 — Bir; onlara düşmez de, buna güçleri de'yetmez.
212 — Onlar gerçekten işitmekten uzak tutuldular.

Allah Teâlâ, ne önünden ne arkasından kendisine bâtılın gelemeyeceği, Hakim ve Hamîd olan Allah tarafından indirilmiş Kitâb-ı Azîz-inden haber veriyor ki desteklenmiş Ruh el-Bmîn onu Allah'tan indirmiştir. «Onu (Kur'ân'ı) şeytânlar indirmemiştir.» Sonra Allah Teâlâ bunun üç yönden onlar hakkında muhal olduğumu zikreder: Bir kere bu onlara düşmez. Onların arzu ve isteklerinden

değildir. Zîrâ bozgunculuk ve kulları saptırmak, onların seciyyelerinde vardır. Bunda İse iyilikle emir, kötülükten men'etme, nur, hidâyet ve yüce bir bürhân vardır. Onunla şeytânlar arasında büyük bir tezâd mevcûddur. Bu sebepledir ki: «Bu, onlara düşmez.» buyurmuştur. «Buna güçleri de yetmez.» Şayet bu onlara düşseydi bile buna güç yetiremezlerdi. Allah Teâla şöyle buyurur: «'Şayet Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen onun; Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürsün.» (Haşr, 21). Sonra bu onlara düşse ve yüklenmeye, yerine getirmeye güç yetirmiş olsalar da buna ulaşamazlardı. Zîrâ Kur'ân'ın nüzulü sırasında onu dinlemekten uzak tutulmuşlardır. Çünkü Kur'ân'ın Allah Rasû-lüne İndirilme süresi içinde gökyüzü sert bekçiler ve kayan ateşlerle doldurulmuştur. Şeytânlardan hiç birisi, durum karışmasın diye onun bir harfini bile işitme imkânına sahip olmamıştır. Bu; Allah'ın kullarına olan rahmeti, şeriatını koruması, kitabı ve elçisini desteklemesinden-dir. Bu sebepledir ki: «Onlar gerçekten işitmekten uzak tutuldular.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de ise cinlerden haber vererek şöyle buyurur: «Doğrusu biz göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerde oturmuştuk; ama şimdi, kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor. Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd olunmuştur, yoksa Rablan onlara iyilik mi dilemiştir.» (Cinn, 8-10).[28]

213 — O halde "Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarma. Yoksa azâblandırılanlardan olursun.
214 — Ve yakın akrabalarını uyar.
215 — Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını ger.
216 — Şayet sana isyan ederlerse, de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.
217 — Azız, Rahîm'e tevekkül et.
218 — Görür O seni, kalktığında.
219 — Secde edenler arasında bulunduğunda.
220 - Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alîm.

Allah Teâlâ, tek ve ortağı olmaksızın zâtına İbadeti emredip, zâtına ortak koşanlara azat) edeceğini haber verir. Sonra Rasûlü (s.a.)ne yakın akrabalarını uyarmasını emreder. Ki onlardan hiç kimseyi Rab-bına îmândan başka bir şey kurtaramayacaktır. Allah'ın inanan kullarından, kendisine tâbi olanlara kanat germesini de emrediyor. Allah'ın yaratıklarından kim olursa olsun, ona baş kaldırırsa ondan da uzaklaşacaktır. Bu sebepledir ki: «Şayet sana isyan ederlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.» buyurmuştur. Rasûlullah'ın akrabalarını uyarmakla emrolunması onun bütün insanlar için uyarıcı olmasıyla te-zâd teşkil etmez. Aksine bu_ genel uyarının parçalarından birisidir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyruluyor: «Babaları uyarılma-dığından gaflet içerisinde kalmış bir kavmi uyarman için.» (Yâ-Sîn, 6), «Şehirlerin arası ile çevresindekileri uyarasm diye...» (Eh'âm, 92), «Rablanna toplanacaklarından korkanları, sen onunla uyar.» (En'âm, 51), «İşte Biz, bunu müttakilere müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi uyarasın diye senin dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97), «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarman için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir

güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17). Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîste şöyle buyruluyor :
Muhammed'in nefsi kudret elinde elan (Allah) a yemîn olsun ki, yahûdî olsun hıristiyan olsun, bu ümmetten beni kim işitir sonra da benim getirdiğime (benimle gönderilene) îmân etmemiş olarak ölürse, mutlaka cehennemliklerden olur.
Bu âyst-i kerîme'nin nüzulüne dâir bir çok hadîs vârid olmuştur. Şimdi bunları zikredelim:
1- îmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Abdullah îbn Nümeyr'in... îbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatmıştır:
«Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) Safâ'ya tırmandı, sonra da: Kureyş boylanna: Ey Flhr oğullan; ey Adiyy oğullan; diye seslenmeye başladı ve onlar toplandılar. Bizzat gelemeyenler, ne olduğuna bakması için bir 'elçisini gönderdi. Ebu Leheb ve Kureyş gelip toplanınca Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şu vâdîde atlılar olduğunu, size hücum, etmek istediklerini haber vermiş olsaydım ne derdiniz? Beni doğrular mıydınız? Onlar: Evet, dediler, senden doğruluktan başka bir şey görmedik. O halde ben, şiddetli bir azâbdan önce sizi uyanyorum, buyurdu. Ebu Leheb: Kahrola-sıca, bizi bunun için mi topladan? dedi de Allah Teâlâ: «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.» (Leheb, 1-2) âyetini indirdi. Hadîsi; Bu-hârî, Müslim, Neseî ve Tirmizî, muhtelif kanallardan olmak üzere, A'meş'den rivayet etmişlerdir.
2- îmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Hz. Âişe'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nazil olduğunda Allah Rasûlü (s,a.) kalktı ve: Ey Muhamrned'in kızı Fâtıma, ey Ab-dülmuttalib'in kızı Safiyye, ey Abdülmuttalib oğulları, Allah'a karşı sizin için bir şeye mâlik değilim; benim malımdan dilediğinizi isteyin, buyurdu. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.
3- Ahmed'in, Muaviye tbn Amr kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabalarım uyar.» âyeti nazil olduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) avam ve havâssı ile Kureyş'i çağırdı ve şöyle buyurdu: Ey Kureyş topluluğu, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Kâ'b oğullan, kendinizi ateşten kurtann. Ey Abdimenâf topluluğu, kendinizi ateşten kurtann. Ey Hâşim oğullan, kendinizi ateşten kurtann. Ey Abdülmuttalib oğullan, kendinizi ateşten kurtann. Ey Mu-hammed'in kızı Fktıma, -kendini ateşten kurtar. Allah'a yemîn olsun ki; sizin için Allah'a karşı hiç bir şeye mâlik değilim. Şu kadar var ki, sizin için bir akrabalık hakkı vardır ve ben sıla-i rahmde bulunacağım. Hadîsi Müslim ve Tirmizî; Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin bu kanaldan rivayetinin garîb olduğunu söyler. Aynca Neseî, hadîsi Mûsâ îbn Talha kanalıyla mürsel olarak rivayet etmiş ve isnadında Ebu Hüreyre'yi zikretmemiştir. Hadîsin mev-sûl olarak rivayeti sahîh olanıdır. Buhârî ve Müslim, hadîsi Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. îmânı Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyrumuştun. Ey Abdülmuttalib oğullan, kendinizi Allah'tan satın alınız. Ey Allah'ın elçisinin halası Safiyye; ey Allah Rasûlü-nün kızı Fâtıma, nefislerinizi Allah'tan satın alınız. Sizin için Allah'a karşı herhangi bir şeye sahip değilim. Benim malımdan dilediğinizi is-teyiniz. Bu kanaldan hadîsi, sâdece îmâin Ahmed rivayet etmiştir. Ayrıca yine İmâm Ahmed, Muâviye kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)

den şeklinde bir isnâdla hadîsi rivayette tek kalmıştır. Yine tmâm Ahmed, hadîsi Hasen kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayet ediyor. Ebu Ya'lâ'nın, Süveyd tbn Saîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre şöyle buyurmuş: Ey Kusayy oğulları, ey Hâşim oğulları, ey Abdimenâf oğulları; ben uyarıcıyım, ölüm, (üzerinize) hücum eden; kıyamet ise, (size) va'dolunandır.
4- îmâm Ahmed'in, Yahya îbn Saîd kanalıyla... Kabîsa îbn Mu-hârık ve Züheyr îbn Amr'dan rivayetine göre; o, ikisi şöyle anlatmışlardır: «Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nazil olduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) bir dağın kayalık zirvesine çıkıp şöyle nida etmeye başladı: Ey Abdimenâf oğulları, ben ancak bir uyarıcıyım. Benim ve sizin benzeriniz, bir adam gibidir ki; düşmanı görmüş düşman, ailesine ulaşıverecek diye korkarak ailesinin yanma koşuyor ve: Düşman geliyor, uyanık olunuz, diye nida edip çağırmaya başlıyor. Müslim ve Neseî, hadîsi Süleyman îbn Tarhan et-Teymî kanalıyla... Kabîsa ve Züheyr îbn Amr el-Hilâlî'den rivayet etmişlerdir.
5- îmâm Ahmed der ki: Bize Esved îbn Âmir'in... Hz. Ali (r.a.) den rivayetine göre, o şöyle anlatıyor: «Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.), ailesini topladı. Otuz kişi toplandılar, yeyip içtiler. Onlara: Kim benim dinimi ve va'dlerimi tekeffül edip, cennette benimle1 beraber olup ailemle benim halîfem olur? buyurdu. Birisi —Râvî Şerîk onun ismini vermiyor— ey Allah'ın elçisi, sen bir denizdin, bunu kim yerine getirebilir? dedi. Sonra bir diğeri aynı şeyi söyledi. Alfan Rasûlü bunu ailesine arzetti de, Hz. Ali: Ben tekeffül ederim, dedi. Hadîsin yukardakinden daha genişçe ve başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed'in, Affân kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle anlatmıştır: Allah Rasûlü (s.a.) Ab-dülmuttalib oğullarını topladı —veya çağırdı— onlar on kişi kadardılar. Bir oğlağı yediler, beş litre kadar içtiler. Allah Rasûlü onlar için dörtte bir sâ' miktarında yemek hazırlamıştı. Yediler ve doydular. Yemek sanki hiç dokunulmamış gibi arttı. Sonra bir kadeh getirtti, doyuncaya kadar içtiler, içilen sanki bir dokunulmamış —veya içilmemiş— gibi, arttı. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Abdülmuttalib oğulları, ben özellikle size, genelde insanlara peygamber olarak gönderildim. Siz bu âyetten (mucizeden) gördüklerinizi gördünüz, Benim kardeşim ve arkadaşım olmak üzere, hanginiz bana bîat edecek? buyurdu. Hiç kimse kalkmadı. Ben kalktım ki; ö zaman kavmin en küçüğü idim. Bana: otur, buyurdu. Sonra, sözünü üç kere tekrarladı. Ben her seferinde kalkıyordum; o da bana, otur buyuruyordu. Nihayet, üçüncü keresinde elini elime koydu. Hadîsin bundan daha garîb bir kanaldan, bu anlatılışından daha geniş ve başka fazlalıklarla rivayeti şöyledir: Hafız Ebu Bekr el-Beyha-kî, «Delâil'ün-Nübüvve» adlı eserinde der ki: Bize Hafız Muhammed tbn Abdullah'ın... Ali İbn Ebu Tâlİb (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle anlatmıştır: «Ve yakın akrabalarını uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarım ger,» âyeti Allah Rasûlü (s.a.)ne nazil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dedi: Bunu kavmime açtığım takdirde, onlardan hoşlanmayacağım şeyleri göreceğimi biliyordum. Bu sebeple sustum. Cibril bana gelip: Ey Muhammed, Rabbının sana emrettiğini yapmayacak olursan Rabbın sana azâb edecek, dedi. Hz. Ali der ki: Allah Rasûlü beni çağırdı ve: Ey Ali, Allah Teâlâ yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Bunu onlara açtığım

takdirde, onlardan, hoşlanmayacağım şeyleri göreceğimi bildiğimden sustum. Sonra Cibril bana gelip: Ey Muhammed, emrolunduğunu yapmayacak olursan Rabbın sana azâb edecek, dedi. Ey Ali, bizim için bir sâ' yemekle bir koyun (yemeği) hazırla. Büyük bir kap süt de hazır et. Sonra Abdülmuttalib oğullarını benim yanımda topla, dedi. Öylece yaptım, onun yanında toplandılar, O gün, bir eksik veya bir fazlasıyla kırk kişiydiler. Amcaları Ebu Tâlib, Hamzâ, Ab-bas ve pis kâfir Ebu Leheb onların içindeydi, (tçine yemek koyduğum) tabağı onlara ikram ettim. Allah Rasûlü (s.a.), ondan uzunca bir parça et aldı, dişleriyle parçalayıp çevresine dağıttı ve: Allah'ın ismiyle yeyi-niz, buyurdu. Oradakiler yedi ve onunla doydular. Sâdece parmaklarının izleri görülüyordu. Allah'a yemîn ederim ki; onların yediklerinin hepsini onlardan bir tanesi yiyebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, onlan sula, buyurdu. O büyük kabı getirdim, ondan içtiler ve sonunda hepsi de (süte) kandıla*.-Allah'a yemîn ederim ki; onlardan bir tanesi onun tamâmını içebilirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşmaya davrandığında, Ebu Leheb ondan önce söze başlayıp: Sizin arkadaşınız ne güzel insandır (ki bize ikramda bulundu), dedi, dağıldılar ve Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşamadı. Ertesi gün olunca, Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, dün yapmış olduğun yemek ve içeceklerin bir mislini bizim için bugün de yap. Şu adam, ben konuşmazdan evvel, senin de işittiğin gibi benden evvel davranıp konuştu, buyurdu. Onun emrettiğini yaptım. Sonra onları Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında topladım. Allah Rasûlü (s.a.) bir evvelki gün yaptıkları gibi yaptı. Yediler ve nihayet doydular. Allah'a yemîn ederim ki; onlardan birisi (onların hepsinin yediği miktarı) tek başına yiyebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, onları sula, buyurdu. O su kabını getirdim, ondan İçtiler ve hepsi kandılar. Allah'a yemîn ederim ki, onların tamâmının içtiğinin bir o kadarını onlardan birisi tek başına içebilirdi. Allah Rasûlü (s,a.), onlarla konuşmak istediğinde, Ebu Leheb ondan önce söze başlayıp: Sizin şu arkadaşınız ne kadar iyi insandır, dedi; onlar da dağıldıar ve Allah Rasûlü (s.a.) onlarla konuşamadı. Ertesi günü olunca Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ali, dün bize yapmış olduğun yemek ve içeceklerin bir benzerini bizim için yap. Şüphesiz şu adam, ben konuşmazdan önce senin işittiğin sözleri benden önce söyledi, buyurdu. Emrettiklerini yaptım. Sonra onları topladım, Allah Rasûlü (s.a.) bir evvelki gün yaptığı gibisini yaptı. Yediler ve nihayet doydular. Sonra onlara o kaptan su ikram ettim. Sonunda kandılar. Allah'a yemîn olsun ki; onlardan birisi hepsinin yeyip içtiklerinin bir benzerini tek başına yeyip içebilirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Abdülmuttalib oğulları, Allah'a yemîn olsun ki; araplardan hiç bir gencin kavmine, benim size getirdiklerimden daha üstününü getirdiğini bilmiyorum. Şüphesiz ben size, dünya ve âhi-retin hayrını getirdim. Ahmed îbn Abdülcebbâr der ki: Bana ulaştığına göre tbn İshâk, hadîsi Abdülgaffâr İbn Kasım Ebu Meryem'den, o Min-hâl îbn Amr'dan, o ise Abdullah İbn Hâris'den işitmiş. Ebu Ca'fer îbn Cerîr hadisi İbn Humeyd kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayetle yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. Şüphesiz ben size, dünyâ ve âhiretin hayınnı getirdim, kısmından sonra şu fazlalık vardır: Allah Teâlâ bana, sizi kendisine davet etmemi emretmiştir. Benim kardeşim ve benimle şöyle şöyle olmak üzere bu işte bana hanginiz yardımcı ve destek olur? buyurdu. Oradakilerin hepsi birden susup kaldı. Ben, yaşları en küçük, şırlağan gözlü (gözünün beyazı karasından daha çok), karnı ve büyük ve bacakları en ince

olanı olduğum halde: Ey Allah'ın peygamberi, bu işte senin yardımcın ben olacağım, dedim. Beni gözetmeye başladı sonra: İşte şu, şöyle ve şöyle benim kardeşimdir. Onu dinleyip itaat ediniz, buyurdu. Toplananlar gülerek kalktılar. Ebu Tâlib'e: Sana oğlunu dinleyip ona itaat etmeni emretti, diyorlardı. Bu ibarelerle hadîsi, sâdece Abdülgaffâr İbn Kasım Ebu Meryem rivayet etmiştir. Onun hadîsi metruktür, yalancıdır ve şîidir. Ali İbn el-Medînî ve başkaları ,onu hadîs uydurmakla itham etmişler, imamlar ise onu zayıf kabul etmişlerdir. Allah cümlesine rahmet eylesin. Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz, Ali (ra.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Ve yakın akrabalarını uyar.» âyeti nazil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) bana: Bana bir koyun paçasıyla bir sâ' miktarı yemek ve bir kap süt hazırla, buyurdu. Emrini yerine getirdim. Sonra: Haşim oğullarım çağır, buyurdu. Onları çağırdım. O günde bir eksiği veya bir fazlası ile kırk —veya^kırkbir— kişi idiler. İçlerinde on kişi vardı ki; onlar tek başına bir oğlağı yiyebilecek kimselerdi. Onlara yemek tabağı getirildiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) en üstünden aldı, sonra; yeyiniz, buyurdu. Doyuncaya kadar yediler, tabağın içindeki yemek ilk geldiği gibi duruyordu; ondan ancak çok az bir kısmını eksiltmelerdi. Sonra onlara süt kabını getirdim, kanıncaya kadar içtiler ve bir miktarı arttı. Onlar yeme ve içmeyi bitirdiklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) konuşmaya davrandı ise de, ondan önce söze başlayıp: Bugünkü gibi sihir görmemiştik, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) sustu. Sonra: Bir sâ' yemekle bir koyun parçası yap, buyurdu. Ben de yaptım, onları çağırdım. Yeyip içtiklerinde, yine önce söze davranıp önceki söyledikleri gibi söylediler. Allah Rasûlü (s.a.) sustu.sonra bana: Bir sâ'miktarı yemekle bir koyun parçası (yemeği) yap, buyurdu. Ben de yaptım, onlan topladım. Yeyip içtiklerinde, Allah Rasûlü (s.a.) onlardan önce söze başlayıp: Hanginiz benim yerime borcumu öder ve ailem içinde benim halîfem olur? diye sordu. Onlar sustular, bunu malıyla karşılayacak korkusuyla Abbâs da sustu. Abbâs'ın yaşı dolayısıyla, ben de sustum. Sonra Allah Rasûlü, bu sözü ikinci defa söyledi, Abbâs yine sustu. Bunu görünce ben: Ben; ey Allah'ın elçisi, dedim. O gün, durumu en kötü olanları bendim. Şırlağan gözlü, karnı büyük, bacakları ince birisiydim. Bunlar Hz. Ali (r.a.)den rivayet edilen bu hadîsin müteaddit kanallarıdır. Allah Rasûlü (s.a.), amcalarıyla onların çocuklarından borçlarını edâ etmeleri ve ailesi üzerinde halîfeleri olmaları İsteğinde; Allah yolunda öldürülecek olursa ihtimâlini hesaba katmıştır. Sanki o, uyarma görevlerini yerine getirdiği zaman öldürüleceğinden korkmuş; Allah Teâlâ: «Ey peygamber; Rabbından Sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) âyetini indirdiği zaman emîn olmuştur. Önceleri ise «Ve Allah; seni insanlardan koruyacaktır.» âyeti ininceye kadar çekingen davranmaktaydı. Hâşİm oğulları içinde o zamanda, Allah Rasûlü (s.a.)nü tasdik, ona îmân ve yakın sahibi olmada, Hz. Ali (r.a.)den daha güçlüsü yoktu. Bu sebepledir ki; Allah Rasûlü (s.a.) nün, kendilerinden istediklerini yüklenmeye hepsinden önce davranmıştır. Bundan sonra —en doğrusunu Alîah bilir— Allah Rasûlü (s.a.) nün insanları çağrısı, Safa tepesi üzerinde açıkça olmuştur. Avam ve havâssı ile Kureyş ailelerini uyarısı da o zamandır. Daha yakın olanın daha uzak olanına tenbîhte bulunması İçin; amcaları, halaları ve kızlarının isimlerini birer

birer saymıştır. Yani şöyle demek istemiştir: Şüphesiz ben ancak bir uyarıcıyım. Dilediğini dosdoğru yola ileten ise, yegane Allah'tır.
Hafız îbn Asâkir, Abdülvâhid ed-Dımaşkî'nin hâl tercemesinde Amr tbn Semure kanalıyla... Abdülvâhid ed-Dımaşkî'den rivayet ediyor ki; o, şöyle anlatmıştır: Ebu Derdâ (r.a.)yı insanlarla konuşur ve onlara fetva verirken gördüm. Oğlu yanı başında, ailesi ise mescidin bir tarafında oturmuş, aralarında konuşuyorlardı. Ona: Şu insanlara ne oluyor da sendeki İlme istek ve arzu duyuyorlar ama, ailen ilgisiz olarak oturuyor? denildi. Ebu Derdâ dedi ki: Ben Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Dünyâda insanların en zahidi; peygamberlerdir. Onlara karşı en sert davrananları ise akrabalarıdır. Bu, Allah Teâlâ: «Ve yalan akrabalarım uyar.» âyetini indirdiğinde olmuştur. Sonra Ebu Derdâ şöyle devam etti: Şüphesiz, âlimlere insanların en uzağı kendi âilesidir, tâ ki onlardan1 ayrılıncaya kadar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ve yakın akrabalarını uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarım ger. Şayet sana isyan ederlerse, de ki: Ben sizin yaptıklarınız dan uzağım.)) buyurmuştur.
«(Bütün işlerinde) Azîz, Rahîm'e tevekkül et. (Şüphesiz o seni destekleyecek, yardım edecek, koruyacak, zafere eriştirecek ve senin kelimeni yüceltecektir.) Görür O seni (namaza) kalktığında. (Seninle alakalanacak olan O'dur.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'-de: «Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen Bizim gözetimimiz altındasın.» (Tur, 48) buyurmuştur. îbn Abbâs, «Görür O seni kalktığında.» âyetinde, namaza kalkmanın kasdedildiğini söyler. îkrime der ki: Onun kıyamını, rükû ve sacde etmesini görür. Hasan da âyeti şöyle anlıyor: Görür O seni yalnız başına namaza kalkıp namaz kıldığında. Dahhâk ise şöyle anlamıştır : Görür O seni yatağında veya oturduğun yerden kalktığında. Katâde ise, âyeti şöyle anlıyor: Görür O seni kalktığında, otururken ve diğer bütün hallerinde.
«Secde edenler arasında bulunduğunda.» Katâde der ki: Görür O seni namaza kalktığında, namazda secde edenler arasında bulunduğunda. Yalnız olduğunda da, bir topluluk içinde olduğunda da seni görür, tkrime, Atâ el-Horasânî ve Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Mücâhid der ki: Allah Rasûlü (S. A.) Önünde olan kimseyi gördüğü gibi, arkasında olanı da görürdü. Saflarınızı doğrultunuz. Şüphesiz ben arka tarafımdan da sizi görürüm, sahîh hadîsi de buna şâhiddir. Bez-zâr ve Îbn Ebu'lİâtim'in iki kanaldan olmak üzere îbn Abbâs'tan rivayetlerinde, o bu âyet hakkında şöyle demiştir: Burada, onun bir peygamber olarak çıkarılışına kadar, bir peygamberin sulbünden bir diğerine geçişi kasdedilmektedir.
«Muhakkak ki O (kullarının sözlerini) en iyi işiten, (onların hareketlerini ve hareketsizlik hallerini) en iyi bilendir.)) Nitekim başka bir âyet-ikerîme'de şöyle buyurulur: «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlaka Biz üzerinizde şahidiz.» (Yûnus, 61).[29]

221 — Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi?
222 — Onlar her günahkâr, her müfteriye inerler.
223 — Bunlar ona kulak verirler ve çoğu yalancılardır.
224 — Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.
225 — Görmedin mi onlar, her vâdîde şaşkın şaşkın dolaşırlar.
226 — Ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.

227 — Ancak imân etmiş, sâlih amel işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnadır. Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.

Ve Şâirler

Allah Teâlâ burada, Allah Rasûlü (S. A.)'nün getirdiğinin gerçek olmadığını, bunları kendiliğinden uydurduğunu veya ona bunları bir cinnînin getirdiğini sanan müşriklere hitâb ediyor ve elçisini onların sözlerinden, iftiralarından tenzih ediyor. Tenbîhte bulunuyor ki; onun getirdikleri ancak Allah katındadır, O'nun indirmesi ve vahyidir. Onu şeytân değil; şerefli, emîn ve büyük bir melek indirmiştir. Zâten onların, bu Kur'ân'ı Azîm gibisine bir rağbetleri de yoktur. Onlar ancak kendilerine benzeyen kâhin ve yalancılara inerler. Bu sebepledir M; Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Şeytânların kime indiğini size bildir (ip haber ver)eyim mi? Onlar (davranışlarında) her günahkar, (sözlerinde) her müfteri (ve yalancı olan her bir kimse) ye inerler.» Şeytânların yanlarına geldikleri, işte; kâhinlerle onlar gibi olan günahkâr yalancılardır. Zâten şeytânlar da onlar gibidirler.
«Bunlar ona kulak verirler.» Gökten kulak hırsızlığı yaparlar. Ğayb ilminden bir kelimeyi işitirler de, ona yüz yalan katarlar, sonra bunları insanlardan olan dostlarına ulaştırırlar. İnsanlardan olan dostları bu sözleri konuşur, her söylediklerinde insanlar onları doğrular. Zira, gökten işitilmiş olan bu sözlerde onlar doğru söylemişlerdir. Nitekim bu, sahîh bir hadîste şöyle anlatılmaktadır: Buhârî'nin Zührî kanalıyla... Urve îbn Zübeyr'den rivayetine göre, Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatmıştır: Bazı kimseler, Hz. Peygamber (s.a.)e kâhinleri sormuştu. Onlar bir şey değildirler (hak üzere değildirler), buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, onlar gerçek bir şeyi haber vermezler mi hiç? dediler de, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Cinnî, hak olan bir kelimeyi ezberler, onu tavuğun gıdıklaması gibi dostunun kulağına fısıldar. Dostu da buna, yüzden fazla yalan karıştırır. Yine Buhârî der ki: Bize Humeydî'nin.;. Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Tteâlâ gökte bir işe hükmettiği zaman, melekler, Allah'ın sözüne boyunlarını eğerek kanat çırparlar. Sanki onlar, cilâlı, düz bir taş üzerindeki zincir gibidirler. Nihayet kablerindeki korku giderilince: Rabbı-mız ne buyurdu? derler. Rablarımn buyurduğu, şey hakkında cevabları: O gerçektir, şüphesiz o en yüce, en büyük olandır, derler. Bunu kulak hırsızlığı yapanlar işitir. Kulak hırsızlığı yapanlar şöyle şöyle birbirleri üzerindedirler, —Râvî Süfyân, elini uzatıp parmaklarının arasını açarak bu durumu anlatmıştır.— işte (onların en üstte olanı) o kelimeyi işitir, bir alttakine atar. Sonra, diğeri altında olana ulaştırır. Nihayet sihirbazın — veya kahinin— diline ulaştırırlar. Bazan olur ki; kulak hırsızlığı yapan, onu bir alttakine ulaştırmadan önce yakıcı alev onu yakalayıverir. Bazan da olur ki; yakıcı alev ona yetişmeden, kelimeyi bir alttakine atmış olur. O, kelimeyle birlikte yüz yalan daha söyler. Filân filân gün, filân ve filân olacak diye, bize söylemedi mi? denilir ve gökten işitilen bu kelime doğrulanır. Hadîsi, sâdece Buhârî rivayet et-miştir. Müslim'in, Zührî kanalıyla... tbn Abbâs'tan, onun da ansâr'dan bazılarından rivayeti buna yakındır. Bu rivayet, Sebe' süresindeki, «Nihayet, kalblerindeki korku

giderilince, birbirlerine; Rabbınız ne dedi? diye sorarlar...» (Se'be, 23) âyetinde gelecektir.
Buhârî'nin, Leys kanalıyla... Hz. Aişe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde o, şöyle buyurmuş: Şüphesiz melekler gökte, —burada gök, bulutlar anlamınadır— yeryüzünde olacak bir işi konuşurlar. Şeytânlar bu kelimeyi işitir de, kâhinin kulağına, şişenin kaynarken çıkardığı ses gibi fısıldarlar. Onlar da bunu yüz yalanla çoğaltırlar. Buhârî, Sahîh'inin Bed'ül-Hak kitabının başka bir yerinde Saîd tbn Ebu Meryem kanalıyla... Hz. Aişe'den, bu hadîsin bir benzerini rivayet etmiştir.
«Şâirlere gelince; onlara da algınlar uyar.» Ali İbn Ebu Talha'nın, îbn Abbastan rivayetine göre; burada azgınlardan maksad kafirlerdir ki; onlara (şâirlere) insan ve cinnlerin sapıkları (dalâlette olanları) tâbi olur. Mücâhid —Allah ona rahmet eylesin—, Abdurrahmân Zeyd îbn Eşlem ve başkaları da böyle söylemiştir. îkrime der ki: İki şâir karşılıklı birbirlerini hicvediyorlardı. İnsanlardan bir grup birisini, diğer bir grup ta, ötekini destekliyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetini indirdi, imâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Ebu Saîd (el-Hudrî)'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber el-Arc denilen yerde yürürken karşımıza şiir söylemekte olan bir şâir çıktı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şeytânı tutunuz; sizden birinin kamına irin dolması, şiirle dolmasından daha hayırlıdır.
«Görmedin nü onlar, her vâdîde şaşkın şaşkın dolaşırlar.» İbn Ab-bâs'tan rivayetle, Ali îbn Ebu Talha şöyle der: Onlar, her boş söze dalarlar, îbn Abbâs'tan rivayetle, Dahhâk da: Sözün her çeşidine dalarlar, demiştir. Mücâhid ve başkaları da böyle söylüyor. Hasan el-Basrî ise, şöyle der: Allah'a yemîn olsun ki; onların şaşkın şaşkın dolaştıkları vâ-dîleri gördük. Bir keresinde filancaya sövmede, başka bir keresinde filancayı övmede. Katâde der ki: Şâir, bir kavmi bâtılla över; diğer bir kavmi bâtılla kötüler.
«Ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.» îbn Abbâs'tan rivayetle, Avfî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında ansâr'dan birisi İle, başka bir topluluktan birisi, karşılıklı olarak birbirlerini hicvediyorlardı. Onlar ile beraber, kavimlerinden —ki .onlar beyinsiz olanlarıydı— teşvikçileri ve kızıstırıcılan vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, şöyle buyurdu: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar. Görmedin mi onlar, her vâdîde şaşkın şaşkın dolaşırlar ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.» İbn Abbâs'tan rivayetle, Ali ibn Ebu Talha der ki: Onlar, sözlerinin çoğunda yalan, söylerler. İbn Abbâs (r.a.)ın söylemiş olduğu, gerçekte meydana gelendir. Zîrâ şâirler, kendilerinden sâdır olmayan ve olmayacak söz ve işlerle sevinirler ve kendilerine âit olmayan şeyleri çoğaltırlar. Bu sebepledir ki; âlimler. —Allah onlara rahmet eylesin— bir şâirin, şiirinde haddi (şer'î bir cezayı) gerektirecek bir şeyi itiraf ettiği zaman; bu itirafı ile ona hadd uygulanıp uygulanmayacağında iki görüşe zâhib olarak ihtilâf etmişlerdir. Zîrâ şâirler, yapmayacakları şeyleri söylerler. Muhammed îbn îshâk'ın ve Muhammed îbn Sa'd'ın Tabakâtı'nda, Zübeyr İbn Bekkâr'ın Kitâbu el-Fekâhe'sinde anlattık-anna göre; mü'minlerin emîri Ömer îbn Hattâb (r.a.), Nu'mân îbn Adiyy İbn Nadle'yi, Basra ülkesindeki Meysan üzerine vâlî ta'yîn etmişti. O şiir söylerdi. Bir şiirinde şöyle demişti: (...)

«Eğer sen benim hâs nedimim İsen büyüğüyle beni sula. Ağzında tülbent olan şu küçüğüyle beni sulama.
Yıkılmış bir köşkte sohbet etmemiz herhalde mü'minlerin emîrinin hoşuna gitmeyecektir.»
Bu, mü'minlerin emîrine ulaştığında: Evet, Allah'a yemîn olsun ki, bu benim hoşuma gitmiyor. Ona kim rastlarsa haber versin ki; ben onu azlettim, deyip ona şu mektubu yazdı: Rahman ve Rahîm olan Allah'm adıyla: «Hâ, Mîm. Kitâb'in indirilişi Azîz ve Alîm olan Allah'tandır. O, gü: nâhlan bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur ,dönüş O'nadır.» (Ğâfir, 1-3) Besmele ve ham-deleden sonra; bana senin: Yıkılmış bir köşkte sohbet etmemiz, herhalde mü'minlerin emîrinin hoşuna gitmeyecektir, sözün ulaştı. Allah'a yemîn ederim ki; bu beni üzüyor ve şurası muhakkak ki ben seni azlettim. (Azlinden sonra) Hz. Ömer'in yanına geldiğinde, bu şiir sebebiyle onu azarladı da Nu'mân: Ben asla (içki) içmedim. Bu, dilime gelip te ondan (gayr-ı ihtiyarî olarak) döküleveren bir şiirden başka bir şey değil, dedi. Hz. Ömer: Ben de öyle sanıyorum. Fakat, madem ki bu söylediklerini söyledin; Allah'a yemîn ederim ki, bundan sonra asla benim hiç bir işimde çalışmayacaksın, dedi. Şiirinde geçmekle birlikte, Hz. Ömer'in ona içki haddi (cezası) uyguladığı zikredilmemiştir. Zîrâ şâ-irler yapmayacakları şeyleri söylerler. Bununla beraber Hz. Ömer (r.a.) bu yüzden onu azarlayıp, ayıplamış ve görevinden azletmiştir. Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle buyurulmaktadır: Sizden birinin karnının, onu hasta edecek bir irinle dolması şiirle dolmasından daha hayırlıdır.
. Burada, kendisine Kur'ân'ın inzal edilmekte olduğu Allah Rasûlü (s.a.)nün asla bir kâhin ve bir şâir olmadığı belirtilmek istenmiştir. Zîrâ, son derece açık olarak, birçok yönlerden, durumu onlarm durumuna benzememektedir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur: «Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Zâ-ten ona gerekmezdi de. Bu, ancak bir zikirdir ve apaçık bir Kur'ân'dır.» (Yâ-Sîn, 69), «Muhakkak ki o, şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Ve o bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz? Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz? Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» (Hâkkâ, 40-43). Aynı şekilde burada da şöyle buyruluyor: «Muhakkak ki o Kur'ân, elbette âlemlerin Rabbınm indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir. Senin kalbine ki uyarıcılardan olasın. Apaçık arap diliyle... Onu (Kur'ân'ı) şeytânlar indirmemiştir. Bu onlara düşmez de, buna güçleri de yetmez. Onlar dinlemekten gerçekten uzak tutuldular... Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi? Onlar her günahkâr, her müfteriye inerler. Bunlar ona kulak verirler ve çoğu yalancıdırlar. Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar. Görmedin nü onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar. Onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.»
«Ancak îmân etmiş, sâlih ameller işlemiş olanlar müstesnadır.» Mufaammed fbn îshâk'ın Yezid İbn Abdullah İbn Kusayt'dan, onun da Temîm ed-Dârî'nİn kölesi Ebu'l-Hasan Salim el-Berrâd'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar,» âyeti nazil olduğunda; Hassan îbn Sabit, Abdullah îbn Revana ve Kâ'b İbn Mâlik ağlayarak Allaih Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve: Bu âyeti indirdiği sırada şüphesiz Allah Teâlâ bizim şâir olduğumuzu biliyordu, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş olanlar müstesnadır.»

âyetini okuyup, işte bunlar sizlersiniz; «Allah'ı çokça zikretmiş olanlar müstesnadır.» âyetini okuyup: İşte onlar sizlersiniz; «Zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnadır.» âyetini okuyup: İşte onlar sizlersiniz, buyurdu. Hadîsi, ibn Ebu Hatim ve tbn Cerîr de İbn İshâk kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine İbn Ebu Hatim rivayet ediyor: Ebu Said el-Eşecc kanalıyla... Nevfel oğullan kölesi Ebu'l-Ha-sân'dan rivayete göre, «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyeti nazil olduğu sırada, Hassan İbn Sabit ve Abdullah İbn Revana ağlayarak Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara.: «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetini okudu. Nihayet «Ancak îmân etmiş, sâlih amel islemiş olanlar müstesnadır.» kısmına ulaştığında: İşte bunlar sizlersiniz, buyurdu. Yine îbn Ebu Hâtim'in ,babası .kanalıyla... Urve'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Ve onlar gerçekten yapmadıklarını söylerler.» kısmına kadar «Şâirlere gelince; onlara da azgınlar uyar.» âyetleri nazil olduğunda, Abdullah İbn Revana: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz, Allah benim onlardan olduğumu bilmektedir, dedi de Allah Teâlâ: «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» kısmına kadar olmak üzere «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş... olanlar müstesnadır.» âyetini indirdi. İbn Abbâs, İkrime, Mü-câhid, Katâde, Zeyd îbn Eşlem ve birçokları, bu istisnanın bir Önceki âyetten olduğunu söylemektedirler. Şüphe yok ki; bu âyette bir istisna vardır. Fakat bu sûre Mekke'de nazil olmuştur. Nasıl olur da bu âyetin nüzul sebebi, ansâr'dan olan bu şâirler olabilir? îşte bunda şüphe vardır. Biraz önce geçen hadîsler ise, mürsel hadîsler olup bunlara itibâr etmek güçtür. En doğrusunu Allah bilir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki; gerek ansâr şâirleri ve gerekse başkaları, bu istisnanın içine girmektedirler. Hattâ, daha önce söylemiş oldukları kötü sözlerden sonra tevbe eden, Allah'a dönen, içinde bulunduğu durumdan vazgeçip ayrılan, sâlih ameller işleyen, Allah'ı çokça zikreden Câhiliyye şâirlerinden İslâm ve müslümanları kötüleyenler dahi bu hükmün içine girmekte-dirler. Zîrâ şüphe yok ki; iyilikler kötülükleri giderir. Son olarak zikrettiğimiz şâirler ise, İslâm öncesi İslâm'ı kötülemekle söylemiş olduklarıyalan mukabilinde müslümanları ve İslâm'ı medhetmişlerdir. (...) Nitekim Ebu Süt yân İbn Haris îbn Abdülmuttalib, (müslüman olmazdan önce) Hz. Peygamber (s.a.)e düşmanlık besleyenlerin en şiddetlisi idi. Halbuki amcasının oğludur. Ayrıca Hz. Peygamberi en fazla hicvedenlerden de biridir. Müslüman olduktan sonra ise Allah Rasûlü(s.a.)nden, ona daha sevgili hiç kimse olmamıştır. Daha önceki hicvetmesinden sonra Allah Rasûlü (s.a.) nü medhetmiş; daha önce ona düşmanlık etmişken, ona dost olmuştur. Müslim, Sahîh'inde îbn Abbâs'tan rivayet eder ki; Ebu Süfyân Sahr İbn Harb müslüman olduğunda: Ey Allaih'ın elçisi, üç şey var; onları bana verir misin? demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Evet, buyurdu. Ebu Süfyân: Muâviye'yi yanında kâtib edinir misin? diye sordu. Hz. Peygamber: Evet, buyurdu. Nasıl ki müslümanlarla savaş-mışsam, kâfirlerle savaşabilmem için beni bir emîr, bir kumandan yap, dedi de Hz. Peygamber, buna da olumlu cevab verdi. Ve ravî onun üçüncü isteğini de zikretmiştir.
Bu sebepledir ki; Allah Teâlâ: «Ancak îmân etmiş, sâlih amel işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş olanlar müstesnadır.» buyurmuştur. Allah'ı çok zikretmelerinin, sözlerinde olduğu da, şiirlerinde olduğu da söylenmiştir ki; her ikisi de doğru olup, daha önce geçenlere keffâret niteliğindedir.

«Ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar müstesnadır.» İbn Abbâs der ki: (Daha önce) İnananları hicvedegelmekte olanların kâfirlere (şiirleriyle) cevab vermeleri kasdedilmektedir. Mücâhid, Katâde ve birçokları da bu açıklamayı yapmışlardır. Nitekim, sahih bir hadiste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hassan (İbn Sabit) e: Onları hicvet, şüphesiz Cibril seninle beraberdir, buyurmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Kâ'b İbn Mâlik'den rivayetine göre o, Hz. Peygamber (s.a.) e: Allah Teâlâ şür hakkında indirdiği âyeti indirdi, demişti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şüphesiz mü'min, kılıcıyla ve diliyle Allah yolunda cihâd eder. Nefsim kudret elinde o lan (Aİlah)a yemîn ederim ki; onların (dilleriyle) atmış oldukları (söz ve şiir) ok atmak gibidir.
«Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» Başka bir âyet-i kerîme'de: «O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yardım kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 52) buyurulur-ken; sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zulümden sakının; zîrâ zulüm, kıyamet günü karanlıklardır. «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» âyetinde, Katâde îbn Diâme'nİn söylediğine göre, şâirler ve başkaları kasdedilmektedir. Ebu Davûd et-Tayâlisî'nin, lyâs îbn Ebu Temîme'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hasan (el-Basrî)ın yanındaydım.   Bir hıristiyan cenazesi oradan geçti de Hasan: «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» dedi. Safvân İbn Muhriz'den rivayetle Abdullah İbn Rebâh der ki: O, «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.» âyetini okuduğu zaman o kadar ağladı ki; sonunda, herhalde göğüs kemikleri kırılmıştır dedim.
İbn Vehb'in İbn Süreye el-îskenderânî'den, onun da bazı şeyhlerden rivayetine göre, onlar Rum ülkesinde imişler. Bir gece onlar ateş üzerinde bir şeyler kızartırlarken —veya o ateşle ısınırlarken— birden onlara doğru gelen atlılar görmüşler. Onları kaşılamışlar ve görmüşler ki; Fûdâle îbn Ubeyd onların içindedir. Onu konuklamışlar, onların yanına oturmuş. Şöyle anlatıyor: Bir arkadaşımız kalkmış namaz kılıyordu. «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarım.» âyetine geldiğinde, Fûdâle îbn Ubeyd: îşte bunlar; evleri harâb edenlerdir (evleri tahrîb edenlerdir.) dedi.
Bunlardan maksadın, Mekke ahâlîsi olduğu da, müşriklerden haksızlık edenler olduğu da söylenmiştir. Sahîh olan ise, bu âyet-i kerîme1-nin her zulmeden (haksızlık eden) hakkında genel olduğudur. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Zekeriyyâ îbn Yahya el-Vâsıtî kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetle zikredildiğine göre; o, şöyle demiştir. Babam vasiyyetini iki satır olarak yazdı: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, dünyadan ayrılması sırasında Ebu Kuhâfe oğlu Ebubekir'in vasiyyetidir: Kâfir inandığı, günahkâr günâhından vazgeçtiği, yalan söyleyen doğru söylediği şu zamanda, ben size yerime Hattâb'm oğlu Ömer'i bırakıyorum. Şüphesiz o, adaletli davranır. Onun hakkındaki zannım, ümidim budur. Zulmeder ve değişirse şüphesiz ben gaybı bilmem. «Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını.»[30]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6054-6055
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6057-6058
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6059-6060
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6061-6064
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6064-6065
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6066-6067
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6068-6070
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/60716072
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6073
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6074-6076
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6077-6078
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6079
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6080
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6081
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6082-6084
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6084-6086
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6087
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6087-6088
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6089-6090
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6090-6091
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6092
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6093

[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6094
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6095-6097
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6097-6098
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6099-6100
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6101-6102
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6102-6103
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6104-6110
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6111-6117

NEML SÛRESİ

NEML SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Tâ, Sîn. Bunlar Kur'ân'ın ve apaçık kitabın âyetleridir.
2 — Mü'minlere doğruluk rehberi ve müjdedir.
3 — Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de yakînen inanırlar.
4 — Âhirete inanmayanlara gelince; muhakkak ki onlara yaptıklarım güzel göstermişizdir. Bu yüzden şaşırıp kalmaktadırlar.
5 — Bunlar öyle kimselerdir ki; kötü azâb onlarındır.
Ve onlar âhirette de en çok hüsrana uğrayanların kendileridir.
6 — Muhakkak ki sen, Kur'ân'ı Alîm ve Hakîm olan Allah katından almaktasın.

Apaçık Kitap

Sûre başlarındaki Huruf-i Mukattaa hakkında Bakara sûresinin başında bilgi geçmişti.
«Bunlar (bu âyetler) Kur'ân'ın ve (her şeyi açıklayan,) apaçık Kitabın âyetleridir. Mü'minlere doğruluk rehberi ve müjdedir.» Kur'ân"-dan hidâyet ve müjde; ancak ona îmân eden, ona uyup onu doğrula-1 yan, ondakilerle amel eden, farz namazları kılan, farz olan zekâtı veren, âhiret yurduna, ölümden sonra dirilmeye, hayrı ve şerri ile amellerin cezalandırılacağına (karşılıklarının âhiret yurdunda verileceğine), cennet ve cehenneme inananlar için hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde: «De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44), «İşte Biz, bunu (Kur'ân'ı) müttakîlere müjdeleye-sin ve inâdçı bir kavmi uyarasın diye senin dilinle İndirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97) buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır: «Âhi-rete inanmayanlara (onu yalanlayıp meydana geleceğini uzak görenlere) gelince, muhakkak ki; onlara yaptıklarını güzel göstermişizdir. (Onlar için, içinde bulundukları durumu güzelleştirmiş; onları azgınlıkları içinde salıvermişizdir de sapıklıkları içinde dolanıp durmaktadırlar.) Bu yüzden şaşırıp kalmaktadırlar.» Bu, onların âhiret yurdunu yalanlamış olmalarının bir cezası, bir karşılığıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: «Biz onların kalblerirıi ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kor ve şaşkın bırakırız.» {En'âm, 110).
«Bunlar öyle kimselerdir ki; (dünyada ve âhirette) kötü azâb onlarındır. Ve onlar âhirette de en çok hüsrana uğrayanların kendileridir. (Bu yaptıklarıyla mahşer ehlinden kendilerinin dışındakilerin nefislerine ve ımallarına herhangi bir eksiklik getirebilecek değildirler.)»
(cMuhakkak ki sen, Kur'ân'ı Alîm ve Hakîm olan Allah katından almaktasın.» Ey Muhammed, şüphesiz sen bu Kur'ân'ı emir ye yasaklarında hikmet sahibi, önemli veya önemsiz olsun bütün işleri en iyi bilen Allah katından almaktasın. O'nun verdiği haber mahzâ doğrudur. O'nun hükmü gerçek adalettir. Nitekim Allah Teâlâ

ba§ka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Rabbmm sözü; doğruluk ve adalet yö-> nünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115).[1]

7 — Hani Mûsâ, ailesine demişti kii Ben bir ateş gördüm. Size oradan ya bir haber getireceğim, yahut da ısı-nasınız diye yanan bir ateş koru getireceğim.
8 — Oraya geldiği vakit, kendisine şöyle seslenildi: Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbı olan Allah, münezzehtir.'
9 — Ey Mûsâ; gerçek şu ki, Ben Hakim ve Aziz olan Allah'ım.
10 — Değneğini at. Onun yılan gibi hareketler yaptığını görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı ve ıgeri dönmedi. Ey Mûsâ, korkma, Benim katımda muhakkak ki peygamberler korkmazlar.
11 — Yalnız zulmeden bunun dışındadır. Sonra kötülüğün ardından iyiliğe çevirirse artık Ben, şüphesiz Gafur ve Rahîm'im.
12 — Ve elini koynuna sok. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusursuz, bembeyaz çile sın. Şüphesiz ki onlar fâsik bir kavim idiler.
13 — Âyetlerimiz böyle vazıh olarak onlara gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.
14 — Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.

Hz. Mûsâ ve Ailesi

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne Hz. Musa'nın durumunu, onu nasıl insanlar arasından seçip husûsî olarak konuştuğunu; ona parlak, büyük mucizeler ve kahredici deliller verdiğini, Firavun ve erkânına peygamber olarak göndermiş olduğunu zikreder. Onlar, Hz. Musa'nın getirmiş olduğu mucize ve delilleri inkâr edip ona tâbi olarak boyun eğmekten büyüklenerek yüz çevirmişlerdi. Allah Teâlâ buyurur ki: «Hani mûsâ, ailesine demişti ki...» Hz. Musa'nın ailesiyle (eşiyle) beraber yürüyüp yolu kaybettiği zamanı an. Bu, karanlık bir gecede olmuştu. Hz. Mûsâ Tûr yönünden tutuşup alevlenen bir ateş görmüştü de ailesine: «Ben bir ateş gördüm. Size oradan (yol ile ilgili) ya bir haber getireceğim, yahut da ısınasınız diye yanan bir ateş koru getireceğim.» demişti. Nitekim söylediği gibi olmuş ve oradan büyük bir hayırla dönmüş, oradan büyük bir nûr alıp getirmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Oraya geldiği vakit, kendisine şöyle seslenildi: Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır.» Yani, ulaştığı yerde korkutucu büyük bir manzara görmüştür: Yemyeşil bir ağaçta ateş tutuşmaktadır, ateşin yanması artmaktayken ağacın da yeşillik ve güzelliği artmaktadır. Başını kaldırdığı zaman da nurunun gökyüzüyle birleşmiş olduğunu görmüştür, tbn Abbâs ve başkaları, onun gördüğünün ateş olmadığını; tutuşup parlayan bir nûr olduğunu söylerler. îbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde ise, bunun âlemlerin Rabbmın nuru olduğu belirtilir. Gördüğü şeye şaşırarak duran Musa'ya, ateşin yanında olanların mübarek kılındığı nida olundu, îbn Abbâs, buradaki mübarek kılınmanın, kudsallaştınlma olduğunu söyler, tbn Abbâs, ikrime, Saîd Îbn Cübeyr, Hasan ve Katâde; ateşin çevresinde bulunanların, melekler olduğa açıklamasını getirirler, îbn Ebu Hatim der

ki: Bize Yûnus tbn Habîb'in... Ebu Mûsâ (el-Eş'arî) —Allah ondan hoşnûd olsun—dan rivayetine göre, Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah uyumaz ve uyumak zaten O'na yaraşmaz. Teraziyi alçaltıp yükseltir. Gecenin ameli gündüzden önce; gündüzün ameli de geceden önce O'na yükseltilir. Mes'ûdî, şöyle ilâve ediyor: Onun örtüsü nûr veya ateştir. Şayet onu açmış olaydı, gözü ona ulaşan her şeyi yüzünün nuru yakardı. Sonra Ebu Ubeyde: «Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır.» âyetini okumuştur. Hadîsin asıl kısmı, Müslim'in Sahîh'inde Amr Îbn Mürre kanalıyla tahrîc olunmuştur.
«Âlemlerin Rabbı olan Allah, münezzehtir.» O Allah ki; dilediğini yapar, yaratıklarından hiç bir şeye benzemez, O'nun yaptıklarından hiç bir şey O'nu ihata edemez. O, Aliyy ve Azîm olan'dır. Bütün yaratıklardan ayrılmış ve onlara benzemeyendir. Yer ve gökler O'nu ihata edemez. Bilakis O, Ehad'dır, Samed'dir, sonradan olanlara benzemekten münezzehtir.
«Ey Mûsâ; gerçek şu ki, Ben Hâkim ve Azîz olan Allah'ım.» âyetinde Allah Teâlâ, Musa'ya hitâb edip, kendisine seslenenin her şeyi hükmü, kahr u galebesi altına alan; işlerinde ve sözlerinde Hakim olan Rabbı, Allah olduğunu bildirmiştir. Sonra O'nun Fâil-i Muhtar olduğuna, her şeye güç yetirici olduğuna, apaçık bir delil olarak kendisine izhâr etmek üzere değneğini elinden, bırakmasını emretmiştir. Hz. Mûsâ değneğini elinden attığında, o derhâl büyük, korkunç, son derece büyük olmasıyla beraber sür'atli hareket eden bir yılana dönüşmüştür. Bu sebepledir ki: «Onun yılan gibi hareketler yaptığını görünce...» buyurmuştur. Âyetteki kelimesi, yılanların bir çeşidine verilen isimdir ki; yılanların hareket yönüyle en hızlısı ve en fazla kıvrılanıdır. Bir hadîste, evlerdeki küçük yılanların öldürülmesi yasaklanmıştır. İşte Hz. Mûsâ bunu görünce: «Arkasına bakmadan dönüp kaçtı ve (korkusunun şiddetinden^ geri dönmedi, (arkasına bakmadı).»
«Ey Mûsâ, (gördüğünden) korkma, Benim katımda muhakkak ki; peygamberler korkmazlar. (Ben seni elçim olarak insanlar arasından seçmek ve seni katımda değerli bir peygamber kılmak istiyorum.)»
«Yalnız zulmeden bunun dışındadır. Sonra kötülüğün ardından iyiliğe çevirirse, artık Ben, şüphesiz Gafur ve Rahîm'im.» âyetinde is-tisnâ-ı munkatı' vardır. Bunda insanlık için büyük bir müjde vardır. Şüphesiz ki bir kimse herhangi bir durumda olur, sonra bundan kendini sıyırıp döner ve Allah'a sığınarak tevbe ederse, Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyuracaktır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Şüphesiz ki Ben, tevbe edeni, inanarak sâlih amel işleyeni, sonra da doğru yola gireni muhakkak bağışlayanım.» (Tâ-Hâ, 82), «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafur ve Bahîm olduğunu görür.» (Nisa, 110). Bu konuda âyetler pek çoktur.
«Ve elini koynuna sok. Kusursuz, bembeyaz çıksın.» Bu da diğer bir mucizedir. Fail-i Muhtar olan Allah'ın kudretine, bu mucizenin kendisine verildiği kimsenin doğruluğuna parlak bir delildir. Şüphesiz, Allah Teâlâ ona elini gömleğinin cebine sokmasını emretmişti. Elini cebine sokup çıkardığında bir ay parçası gibi parlak bembeyaz olarak çıktı Çakan bir şimşek gibi parıldayan pırıltısı vardı. «Dokuz mucizeden biri olarak.» Ki bu ikisi, seni desteklediğimiz ve Firavunla kavmine se-nin için bir bürhân kıldığımız dokuz mucizeden ikisidir. «Şüphesiz ki onlar, fasık bir kavim idiler.» Bu dokuz mucize Allah Teâlâ'nın: «An-dolsun ki Biz, Musa'ya

dokuz tane apaçık âyet verdik.» (tsrâ, 101) âyetinde beyân buyrulan mucizelerdir. Nitekim orada açıklaması geçmişti. «Âyetlerimiz böylece (apaçık ve) parlak olarak onlara gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» Ve kendi sihirleri ile ona karşı çıkmak istediler. Ancak mağlûbiyyete uğradılar ve küçültülmüş olarak geri dön-düler. «(İçlerinden) gönülleri kesin olarak kabul ettiği, (onun Allah katından bir gerçek olduğunu bildikleri) halde, (onlarda âdeta bir seciyye haline gelen mel'ûn) zulüm ve kibirle (riyle gerçeğe tâbi olmaktan bü-yüklenerek), bunları bile bile inkâr ettiler, (onunla inâdlaştılar.)» Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» Ey Muhammed, Allah'ın onları helak buyurmasıyla, bir sabah vaktinde sonuncularına varıncaya kadar onları suda boğmasında, küfürlerinin sonucunun nasıl olduğuna bir bak, buyurmuştur.
Özet olarak bu hitâbm anlamı şudur: Ey Muhammed'i yalanlayan, onun, Rabbından getirdiğini inkar edenler; Onların başlarına gelenle-lerin, evleviyyetle sizin de başınıza gelmesinden sakının. Zîrâ Muhammed (s.a.), Hz. Musa'dan daha büyük ve daha şereflidir. Onun bür-hânı Hz. Musa'nın burhanına göre daha güçlü, delâlet yönünden daha kuvvetlidir. Zîrâ"Allah Teâlâ, onun zâtında ve şemailinde kılmış olduğu delâletlere ilâveten başka mucizeler de vermiş, diğer peygamberler onu müjdelemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ onlardan bu konuda sözler, ahidler de almıştır. Rabbından salât ve selâmın en üstünü onun üzerine olsun.[2]

15 — Andolsun ki Biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik, îkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğunda üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.
16 — Süleyman da Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu; apaçık bir lutufdur.
17 — Süleyman'ın cinlerden, insanlardan, kuşlardan orduları toplandı. Hepsi topluca gidiyorlardı.
18 — Nihayet karıncaların bulunduğu vâdîye geldiklerinde bir karınca dedi ki: Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları farkına varmadan sakın sizi ezmesin.
19 — Onun bu sözü üzerine gülerek tebessüm etti ve dedi ki: Rabbım, bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde ve hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl ve rahmetinle beni sââih kullarının arasına kat.

Hz. Dâvûd ve Süleyman

Allah Teâlâ burada, kulu ve peygamberleri olan Hz. Davûd ile oğlu Süleyman (a.s.)a vermiş olduğu bol nimetleri, yüce mevhibeleri, güzel sıfatlan haber vermektedir. Allah Teâlâ o ikisi için dünya ve âhiret mutluluğunu bir araya getirmiş, onlara dünyada tam bir hükümranlık bahşetmiş, dinde peygamberlik ve risâlet vermiştir. Bu sebepledir ki: «Andolsun ki Biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik, tkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.» buyurmuştur, tbn Ebu Hâtîm der ki: îbrahîm İbri Yahya tbn Temmim kanalıyla bize anlatıldığına göre, ona babası, ona da dedesi haber vermişler ki; Ömer tbn Abdülazîz şöyle yazmış: Allah Teâlâ bir kula bir nimet bahşedip te bu nimet üzerine Allah'a hamdettiğinde, şüphesiz o kulun hamdetmesi, nimetinden

daha üstün olmuştur. Şayet bunu bilmemekte isen Allah Rasûlü (s.a.)ne indirilmiş olan Allah'ın Kitabında bulabilirsin. Şöyle buyuruyor : «Andolsun ki Biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. İkisi de: Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, dediler.» Hz. Dâvûd ve Süleyman (a.s.)a verilenden daha üstünü hangi nimettir?
Allah Teâlâ: «Süleyman da Davud'a vâris oldu.» buyurur ki; burada kasdedilen, mal varisliği değil de onun hükümranlık ve peygamberliğine vâris olmasıdır. Şayet böyle olmuş olsaydı Allah Teâlâ, Hz. Dâ-vûd'un diğer çocukları arasında bunu sâdece Hz. Süleyman'a tahsis buyurmazdı. Şurası bilinmektedir ki; Hz. Davud'un yüz hanımı vardı. O halde burada verasetten kasdedilen, hükümranlık ve peygamberlik verasetidir. Ayrıca peygamberler mal miras bırakmazlar. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) bunu bir hadîslerinde şöyle haber vermektedirler: Biz peygamberler topluluğu mîrâs bırakmayız. Bizim bıraktığımız, ancak bir sadakadır. «Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi.» âyetinde Hz. Süleyman, kendisi üzerine olan Allah'ın nimetlerini haber veriyor. Allah Teâlâ'dan ona tâm bir hükümranlık öyle büyük bir güç bahşedilmişti ki; insanlar, cinnler ve kuşlar onun buyruğuna verilmişti. O, kuşların ve hayvanların dilini bilirdi. Bildiğimiz ve Allah Teâlâ ile Rasûlünün haber verdiği üzere, beşerden hiç kimseye bunlar verilmemiştir. Bazı bilgisizler ve beyinsizler Hz. Davud'un oğlu Süley-man'dan önce hayvanların âdemoğulları gibi konuştuğunu sanmışlardır. Nitekim insanların birçoğu da bunu söylemektedirler. Ancak bu ilme dayanmayan bir sözdür. Şayet durum böyle olsaydı, bunun Hz. Süleyman'a tahsisinde hiç bir fayda olmazdı. Zîrâ bu takdirde-herkes, kuşların ve hayvanların sözünü işitip söylediklerini anlıyor olurdu. O halde durum onlann zannetikleri ve söyledikleri gibi değildir. Aksine, yaratıldıkları vakitten zamanımıza kadar hayvanlar, kuşlar ve diğer yaratıklar şimdiki oldukları şekil ve minval üzere olagelmişlerdir. Ancak Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a, havada kuşların birbirleriyle konuşmalarını ve değişik sınıflardan hayvanların konuşmalarını anlama gücü vermişti. Bu sebepledir ki o: «Bize kuş dili öğretildi ve (hükümranlığın gerek duyduğu) her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu; (Allah Teâlâ'nın bize) apaçık bir luftudur.» demiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Kutey-be'nin... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hz. Dâvûd (a.s.)da şiddetli bir kıskançlık vardı. Evinden çıktığı zaman kapılar kapatılır ve o dönünceye kadar ailesinin, yanına hiç kimse girmezdi. Bir gün çıktı, kapılar kapatıldı. Hanımlarından biri evin içinde dolaşırken birden bire evin ortasında bir adam gördü. Evde olan birisine: Ev kapalı, kilitli iken şu adam nereden girdi? Allah'a yemîn olsun ki biz,, Davud'un yanında rüsvây olacağız, dedi. Hz. Dâvûd gelip te adamı evin ortasında durur görünce, ona; Sen kimsin? diye sordu. O: Krallardan korkmayan ve örtülerin kendisini engelleye-mediği kimseyim, dedi. Hz. Dâvûd: Allah'a yemîn olsun ki, o halde sen ölüm meleğisin. Elbette Allah'ın emrinden hoşnuduz, dedi. Hz. Dâvûd olduğu yerde elbisesine büründü de ruhu kabzolundu. Hz. Dâvûd vefat edip güneş doğduğunda, Hz. Süleyman kuşlara; Davud'u gölgeleyin, buyurdu. Kuşlar onu gölgelediler. O kadar ki, yeryüzü o ikisinin üzerine karardı. Hz. Süleyman kuşlara: Kanatlarınızı birer birer kapatın, diye emretti. Ebu Hüreyre: Ey Allah'ın elçisi, kuşlar nasıl yapmıştı? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.) elini kapattı ve şöyle buyurdu: O gün

ona bir kerkes kuşu gâlib gelmişti. Ebu'l-Ferec îbn Cevzî, hadîsin metninde geçen kelimesini; kırmızı kerkenes kuşu, akbaba olarak açıklamıştır.
((Süleyman'ın cinnlerden, insanlardan, kuşlardan orduları toplandı. Hepsi topluca gidiyorlardı.» Hz. Süleyman'ın cinn, insan ve kuşlardan oluşan ordusu toplandı. Hz. Süleyman, insanlar arasında büyük bir ihtişam içinde bulunuyordu. Kendisini ta'kîb edenler; bunlar, yani insanlardan oluşan ordusuydu. Derece itibarıyla onlardan sonra gelenler cinnler olup, kuşların yeri ise başının üzerindeydi. Eğer hava sıcak ise kanatlan ile onu gölgelerlerdi.
«Hepsi topluca gidiyorlardı.» Kimse kendisi için ayrılan yerini aşmasın diye öndekiler, arkalarında olanları ilerlemekten engelliyorlardı. Mücâhid der ki: Her bir sınıfın üzerine engelleyiciler, sınır bekçileri konulmuştu. Evvelkiler, yürüyüşte ileri geçmesinler diye arkalarda olanları geri çeviriyordu. Nitekim bugün de krallar böyle yapmaktadırlar.
«Nihayet karıncaların bulunduğu vâdîye geldiklerinde...» Hz. Süleyman, yanındaki ordusuyla beraber yola çıkıp karıncaların vadisine geldiğinde, «Bir karınca dedi ki: Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları farkına varmadan sakın sizi ezmesin.» tbn Asâkir'-in, İshâk îbn Bişr kanalıyla Hasan'dan rivayetle serdettiğine göre, bu karıncanın ismi Hares imiş ve kendilerine Benû'ş-Şeysân denilen bir ka-bîledenmiş.O topal olup bir kurt büyüklüğündeymlş. Yani bu karınca, atların tırnaklarıyla karıncaları çiğnemelerinden korkmuş ve yuvalarına girmelerini emretmiş. Onun söylediklerini anlayan Hz. Süleyman (a.s.): «Gülerek tebessüm etti ve dedi ki: Rabbım, bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde ve hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl.» Rabbım; kuşların ve hayvanların dilini bana öğretmek sûretiyle bahşetmiş olduğun nimete, ana-babama bahşetmiş olduğun İslâm ve îmân nimetine şükretmemi bana ilham buyur. Sevip hoşnûd olacağın şeyi yapmakta beni muvaffak kıl. Ve öldüğüm zaman beni sâ-lih kullarının arasına, Senin dostlarından Refîk'-ı A'lâ'ya ilet, ilhak et. Müfessirlerden bazılarının söylediği, bu vadinin Şam ülkesinde veya bir başka yerde olduğu, bu karıncanın, sinek gibi iki kanatlı olduğu ve benzeri sözlerin gerçekle bir ilgisi yoktur. Nevf el-Bekâlî'den rivayete göre o: Süleyman'ın karıncası kurtlar gibiydi, demiştir. En doğrusunu Allah bilir. Burada kasdedilen, ancak Hz. Süleyman (a.s.)m o karıncanın sözünü anlamış olması ve buna gülerek tebessüm etmiş olmasıdır. Bu da gerçekten büyük bir durumdur. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu's-Sıddîk en-Nâcî'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Süleyman (a.s) yağmur duasına çıkmıştı. Sırtı üzerinde uzanmış, ayaklarını göğe kaldırmış bir karınca gördü. Karınca: Ey Allah'ım, biz Senin yaratıklarından bir yaratığız. Senin sulamandan asla müstağni değiliz. Eğer bizi sulamayacak olursan bizi helak edersin, diyormuş. Hz. Süleyman (a.s.): Dönünüz, şüphesiz, sizden bir başkasının duâsıyla size yağ-mur verildi, demiş. Müslim'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'-den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den naklettiği sahih bir hadîste şöyle haber veriliyor: Peygamberlerden birisini bir karınca ısırmış da, karıncaların köyünün yakılmasını emretmiş ve yakılmış. Allah Teâlâ ona şöyle vahyetmiş: Seni bir karınca ısırdı diye mi tesbîh eden bir ümmeti yok ettin? Bir tek karıncayı helak etseydin olmaz mıydı?[3]

Îzâhı

20 — Kuşları araştırarak dedi ki: Hüdhüti'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu?
21 — Ya bana apaçık bir burhan getirecektir, ya da onu şiddetli bir azaba uğratırım veya keserim.

Kuş Dili

îbn Abbâs ve başkalarından rivayetle Mücâhid ve Said îbn Cü-beyr der ki: Hüdhüd mühendis idi. Hz. Süleyman'a suyu gösterirdi. Hz. Süleyman çöl bir arazîde bulundukları zaman Hüdhüd'ü çağırır, o da insanın yeryüzünde açıkça görülen bir şeyi gördüğü gibi yeraltındaki suyu görürdü. Ayrıca yeryüzüne olan uzaklığının ne kadar olduğunu da bilirdi. Hüdhüd onlara suyu gösterdiği zaman Hz. Süleyman (a.s.) Cinnlere emredel* ve onlar da o yeri kazarak, suyu bulunduğu yerden çıkarırlardı. (Bir keresinde) Hz. Süleyman çöl bir arazîye inip konaklamış, Hüdhüd'ü görmek üzere kuşları araştırdığında onu göremeyerek: «Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu?» demişti. Yukarıda anlatılanın bir benzerini bir gün Abdullah tbn Abbâs naklet-mişti. Kavim içinde Haricîlerden kendisine Nafî' îbn Ezrak denilen birisi de vardı. îbn Abbâs'a çokça karşı çıkardı. Bu sefer de ona: Dur ey îbn Abbâs, işte bugün mağlûb oldun, dedi. îbn Abbâs'ın, niçin? sorusuna şöyle cevab verdi: Sen, Hüdhüd'ün yeraltındaki suyu gördüğünü haber veriyorsun. Bununla beraber bir çocuk Hüdhüd İçin tuzağa taneler koyar, tuzağın üzerine toprak serper, Hüdhüd o taneleri almak için geldiğinde tuzağa düşer ve çocuk onu avlar, dedi. İbn Abbâs buna karşılık şöyle konuştu: Şayet şu gidip te; îbn Abbâs'a cevab verdim (ve o benim cevabım karşısında sustu) demeyecek olsaydı, ben ona cevab vermezdim. Ve şöyle ilâve etti: Yazıklar olsun sana; kader geldiğinde göz kör olur ve sakınma gider. Nâfi', îbn Abbâs'a dedi ki: Allah'a yemîn olsun ki, bundan böyle Kur'ân'daki hiç bir şey hakkında seninle tartışmayacağım. Dünaşk bölgesindeki Berze ahâlîsinden Ebu Abdullah el-Berzî diye birisi vardı. Salih bir kişi ohıp pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı. Seksen yaşma ulaşmıştı ve tek gözlü idi. İşte bu zâtın hâl terce-mesinde, Hafız îbn Asâkir'in Ebu Süleyman îbn Zeyd'e varan isnadı ile rivayetine göre; o, bu zâta bunun sebebini sormuş da o, cevâb vermekten kaçınmış. Tâm bir ay bu soruda ısrar etmiş. O, şöyle anlatmış: Horasan ahâlîsinden iki kişi, Berze denilen köyde bir cum'a günü onun yanında müsâfir olmuşlar. Oradaki bir vadiyi sormuşlar ve o da vâdîyi kendilerine göstermiş. Orada buhurdanlıklar çıkarmışlar ve buhurdanlıklar içinde o kadar çok buhur yakmışlar ki, vâdî dumanla dolmuş. Üfürükçü duaları okumaya başlamışlar. Bu arada her yerden kendilerine doğru yılanlar gelmeye başlamış. Onlardan hiç birine dönüp bakmamışlar bile. Sonunda bir kulaç kadar uzunlukta bir yılan onlara doğru gelmiş. Altun para misâli gözleri yanıyormuş. Onun gelmesine son derece sevinmişler ve: Bir senelik yolculuğumuzda bizi kayba uğratmayan Allah'a hamdolsun, demişler, buhurdanlıkları kırıp o yılanı tutmuşlar, yılanın gözlerine bir mil sokup bu mil ile kendi gözlerini sürmelemişler. Ebu Abdullah el-Berzî anlatmaya şöyle devam ediyor: Benim de gözlerime sürme çekmelerini istedim,

kabul etmediler. Israr edip: Mutlaka bunu yapacaksınız, dedim ve onları tehdîd ettim. Sağ gözümü sürmele-diler. Sürme gözüme değer değmez altımda bulunan-yere bir baktım ki ayna gibi oldu. Yeryüzünün altındakilere aynada görüyormuş gibi bakıyordum. Sora bana: Bizimle biraz yürü, dediler. Onlarla beraber yürüdüm. Onlar (kendi aralarında) konuşuyorlardı. Nihayet köyden biraz uzaklaştığım zaman beni yakalayıp bağladılar, birisi elini gözüme sokup çıkardı, sonra tutup attı, yürüyüp gittiler. Ben bağlı, yere atılmış vaziyette dururken nihayet bir grup bana uğrayıp bağımı çözdüler. İşte gözümün basma gelenlerin hikâyesi budur.
îbn Ebu Hatim'in Ali îbn Hüseyn kanalıyla... Hasan (el-Basrî)dan rivayetine göre; o, Hz. Süleyman (a.s.)ın Hüdhüd'ünün isminin Anber olduğunu söylemiş.
Muhammed îbn îshâk der ki: Hz. Süleyman (a.s.) oturmakta olduğu meclisine geldiği zaman kuşları araştırmış. Anlattıklarına göre her bir sınıf kuştan her gün bir kuş temsilci olarak ona gelirmiş. Bir gün bakıp orada hazır bulunan kuş cinslerinin Hüdhüd dışında hazır bulunduğunu görmüş ve: «Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? (Kuşlar içinde gözüm mü farketmedi) yoksa (gelmeyip) kayıplardan mı oldu?» demiş.
«Muhakkak onu şiddetli bir azaba uğratırım.» âyeti hakkında A'meş'in Minhâl îbn Amr'dan, onun Saîd'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre, onun tüylerinin yolunması kasdedilmektedir. Yani Hz. Süleyman onu tüylerini yolmakla tehdîd etmiştir. Abdullah Ibn Şeddâd der ki: Tüylerini yolma ve güneş altında bırakmakla tehdîd etmiştir. Seleften birçoğu da bu tehdidin, tüylerinin yolunarak karıncaların yemesi için atılıp terkedilmesi oldluğunu söylemişlerdir. «Veya keserim.» âyetinde ise, onun öldürülmesi kasdedilmektedir. Hz. Süleyman şöyle demişti: «Ya bana apaçık bir burhan, (apaçık bir özür) getirip beyân edecektir.» Süfyân îbn Uyeyne ve Abdullah İbn Şeddâd derler ki: Hüd-hüd geldiğinde kuşlar ona: Seni geri bırakan nedir? Şüphesiz Süleyman, senin kanını (dökme) adağında bulunmuştur, dediler. Hüdhüd: Hiç istisnada bulundu mu? diye sordu, onlar: Evet, «Ya bana apaçık bir burhan getirecektir, ya da onu şiddetli bir azaba uğratırım veya keserim.» dedi, dediler. Hüdhüd: O halde kurtuldum, dedi. Mücâhid der ki: Hüd-hüd'ü geri bırakan ancak onun annesine olan iyiliğidir, (veya Hüdhüd'-ün cezaya çarptırılmasını ancak annesine olan iyiliği engellemiştir.)[4]

22 — Çok geçmeden o geldi ve dedi ki: Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe'den gerçek bir haber ger tirdim.
23 — Ora halkına hükmeden, her şeyden kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sahip bir kadın buldum.
24 — Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel
göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.
25 — Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye.
26 — Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'm sahibi ancak ve ancak O'dur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Kısa bir süre kaybolan Hüdhüd çok geçmeden geldi ve Hz. Süleyman (a.s.)a dedi ki: «Senin (ve ordunun) bilmediği, (muttali' olmadığı) bir şeyi öğrendim ve sana Sebe' (ülkesin) den gerçek, (doğru) bir haber getirdim.» Sebe'; Himyer olup, Yemen krallarıdır.
«Ora halkına hükmeden bir kadın buldum.» Hasan el-Basrî der ki: O, Sebe' kraliçesi Şerâhîl Bint Belkîs'tır. Katâde şöyle diyor: Annesi cinnlerden bir kadındı. İki ayağının arkası hayvan tırnağı gibiydi ve o ülke ailelerinden birisindendi. Züheyr tbn Muhammed ise şöyle diyor: O; Reyyân'ın oğlu Malik'in oğlu, Şerâhîl'in kızı Belkîs'tır. Annesi Farla, cinnlerdendir. tbn Cüreyc ise: O, Zû Şerh'in (rj*1)'*) kızı Belkîs'tır. Annesi Belteka'dır demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'-in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Süleyman'ın Belkîs'ın yanında şerefli, ulu bin kişi vardı. Her bir ulu kişinin emri altında da yüz bin kişi. Mücâhid'den rivayetle A'meş şöyle diyor: Sebe' kraliçesinin emri altında on iki bin soylu kişi, bunlardan her birinin emri altında da yüz bin savaşçı yardı. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun da Katade'den rivayetine göre; o, «Ora -halkına hükmeden bir kadın buldum.» âyeti hakkında şöyle diyor: O, hükümdar ailelerinden birisindendi. Onunla meşverette bulunan erkeklerin sayısı üç yüz on-iki idi. Onlardan her bireri oh hin kişiye hükmederdi. O kadın Me'rab denilen bir yerde idi ki; burası, San'â'ya üç mil mesafededir. Bu, doğruya en yakm olan açıklamadır...? En doğrusunu Allah bilir.
«Her şeyden (güçlü bir kralın ihtiyâç duyacağı dünya mallarından) kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sahip bir kadın buldum...» Yani öyle bir taht üzerinde oturuyordu ki; bu taht büyük, azametli, altunla, çeşitli cevher ve incilerle süslenmişti. Züheyr îbn Muhammed şöyle diyor: Onun tahtı yâkût ve zebercedle işlenmiş, iki yanı altundandı. Uzunluğu seksen kulaç, genişliği ise kırk kulaçtı. Muhammed İbn İshâk der ki: Onun tahtı yâkût, zeberced ve inci ile süslennâş altundandı. Ona sâdece kadınlar hizmet ederdi ki; hizmetini yüklenen kadınların sayısı altı yüz idi. Tarih bilginleri der ki: Bu taht büyük, muhteşem, yüksek bir köşkte idi (sarayda idi). Bu sarayın doğu tarafında üç yüz altmış, batı tarafında da aynı sayıda kemerli penceresi vardı. Öyle bir şekilde inşâ olunmuştu ki; her gün güneş bir penceresinden girer, o pencerenin karşısındaki birinden batar, onlar da sabah akşam güneşe secde ederlerdi. Bu sebepledir ki: «Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş, ve onları doğru yoldan, (hak yoldan) alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.» demiştir.
«Allah'a secde etmesinler diye...» kısmı söyle açıklanabilir: «Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş ve onlan doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar. (Gerçek yolu bilemezler; ki gerçek yol, secdeyi Allah'ın yaratmış olduğu yıldızlar ve başkaları yerine, yegâne Allah'a tahsîs etmektir.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-fr kerîme'de şöyle buyurur: «Gece ve gündüz, güneş ve ay Allah'ın âyetlerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, onları yaratmış olan Allah'a secde etsin.» (Fussilet, 37). (...)
«Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan...» tbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Gökte ve yerde gizli olan her şeyi bilen Allah'a secde etmesinler

diye. tkrime, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr. Katâde ve birçokları da bu açıklamayı yapmıştır. Saîd tbn Müseyyeb, âyetteki kelimesini, su ile açıklamışlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eşlem de şöyle diyor: Göklerin ve yerin gizlilikleri; oralarda yaratılan rızıklardır. Gökten olanı yağmur, yerden olanı ise bitkilerdir.
îbn Abbâs ve başkalarınca zikredildiğine göre, bu sözlerin, Allah'ın yeryüzünün içlerinde ve altında akan suları görme özelliği bahşetmiş olduğu Hüdhüd'ün sözlerinden olması son derece uygundur.
«Gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye...» O Allah ki; kulların gizlemiş olduğu veya alenen yapmış olduğu işlerle sözleri en iyi bilendir. Bu, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10).
«Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'ın sahibi ancak ve ancak O'dur.» O, Allah ismiyle kendisine duâ edilip çağrılandır. O, kendisinden başka ilâh olmayandır. O, yüce Arş'ın sahibidir. Yaratıklar içinde ondan daha büyüğü yoktur. Hüdhüd; hayra, yegâne Allah'a ibadete ve O'na secde etmeye çağırdığı için, onun öldürülmesi yasaklanmıştır. Nitekim İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve tbn Mace'nin JSbu Hüreyre {r.a.)den rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) şu dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: Karınca, bal ansı, Hüdhüd ve arkası yeşil karnı beyaz bir kuş [5]Bu haberin isnadı sahihtir.[6]

27 — Süleyman da dedi ki: Bakalım, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun?
28 — Şu yazımı götür, kendilerine bırak. Sonra buyana çekil, bak; neye dönecekler.
29 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı.
30 — Gerçekten o Süleyman'dandır ve gerçekten o, Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıylatiır.
31 — Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin, diye yazılıdır.

Allah Teâlâ burada Hüdhüd'ün, Sebe' halkı ile kraliçelerinden haber verdiği zamanda Hz. Süleyman'ın Hüdhüd'e olan sözlerini haber veriyor: «Süleyman da dedi ki: Bakalım, (verdiğin bu habere) doğru mu söyledin, yoksa (benim tehdidimden kurtulmak için) yalancılardan mı oldun? Şu yazımı götür, kendilerine bırak. Sonra bir yana çekil, bak; neye dönecekler.» HzaŞüleymân (a.s.), Belkîs ve kavmine bir mektup yazıp bunu Hüdhüd'e verdi. Hüdhüd'ün, bu mektubu kuşların âdeti üzere kanadında taşıdığı da, gagasında taşıdığı da söylenmiştir. Onların ülkesine gidip Belkîs'm sarayında Belkîs'm yalnız kaldığı halvet yerine geldi. Belkîs'm önünde oracıktaki bir oyuktan mektubu ona attı, sonra edeble bir kenara çekildi. Belkîs gördüğü durumdan hayrete düşüp ürktü. Sonra mektuba yönelip onu aldı, mühürünü açıp okudu. Onda şöyle yazılıydı: Gerçekten o, Süleyman'dandır ve gerçekten o, Ranmân ve Rahim olan Allah'ın a&ıyladır. «Bana karşı başkaldırmayın ve müslünıan olarak gelin.» Bunun üzerine Belkîs emirlerini, vezirlerini, devletin ve ülkesinin büyüklerini toplayıp onlara: «Ey ileri gelenler, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı.» dedi. Belkîs'ın çok şerefli bir

mektubu zikretmesi, onun görmüş olduğu garîb duruma işaret etmesidir. Bu mektubu kendisine bir kuş getirmiş, mektubu kendisine atmış, sonra da edeble geri dönmüştü. Bu; krallardan hiç birinin güç yetirebi-leceği, ulaşabileceği bir şey değildi. Sonra mektubu onlara okudu. Mektupta: Gerçekten o, Süleyman'dandır ve gerçekten o, Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır. «Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin.» diye yazılıydı. Böylece onlar mektubun, Allah'ın peygamberi Süleyman'dan olduğunu, ona güç yetiremeyeceklerini anladılar. Mektup son derece belîğ, vecîz ve fasîn idi. En kısa ve en güzel ifâdeyle mânâyı ifâde edivermişti. Alimler der ki: Hz. Süleyman (a.s.)dan önce hiç kimse «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» yazmamıştır, tbn Efbu Hatîm, tefsirinde bu konuda bir de hadîs rivayet eder ve der ki: Bize babamın... İbn Büreyde'den, onun da babasından rivayetinde şöyle anlatmış: Allah Ra-sûlü (s.a.) ile beraber yürüyordum. Davud'un oğlu Süleyman'dan sonra, benden önce hiç bir peygambere indirilmemiş bir âyeti biliyorum, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, hangi âyet? diye sordum; mescidden çıkmazdan önce onu sana öğreteceğim, buyurdu. Kapıya ulaşıp iki ayağından birini dışarı atmıştı ki ben, unuttu diye düşündüm. Sonra bana döndü ve: «Gerçekten o, Süleyman'dandır ve gerçekten o, Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır.» buyurdu. Bu, ğarîb bir hadîs olup zâten isnadı da zayıftır. Meymûn İbn Mihrân der ki: Allah Rasülü (s.a.) bu âyet nazil oluncaya kadar: «Senin adınla ey Allah'ım.» diye yazardı. Bu âyetin nüzulünden sonra ise: «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» diye yazmıştır.
Katâde «Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin.» âyetini şöyle anlıyor: Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana müslüman olarak geliA. Abdurrahmân tbn Zeyd İbn Eşlem de burayı şöyle anlıyor: Bana karşı durmayın ve bana karşı büyüklenmeyin.
«Ve bana müslüman olarak gelin.» âyetindeki kelimesini İbn Abbâs muvahhidler olarak, bir başkası ihlâs sanipleri olarak, Süfyân İbn Uyeyne de itaat ediciler olarak açıklamıştır.[7]

32 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, vereceğim emir hakkında bana görüşünüzü söyleyin. Siz benim yanımda bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm veremem.
33 — Dediler ki: Biz, güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız.. Emirse senindir, sen emretmene bak.
34 — Dedi ki: Doğrusu hükümdarlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişan ederler. Halkından şerefli olanlarını aşağılık yaparlar ve işte böyle davranırlar.
35 — Ben, onlara bir hediyye göndereyim de elçilerin ne ile döneceklerine bakayım.

Kraliçe onlara Hz. Süleyman'ın mektubunu okuduğunda vereceği emir ve başına gelenler hakkında onlarla istişare etmiş ve şöyle demişti: «Ey ileri gelenler, vereceğim emir hakkında bana görüşünüzü söyleyin. Siz benim yanımda bulunmadıkça (ve sizler bir görüşe işaret etmedikçe bir iş hakkında elbette ben) kesin bir hüküm veremem.» Onlar da dediler ki: «Biz, güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız.» Böylece onlar sayılan, hazırlıkları ve güçleri ile ona ümit

verdiler. Bundan sonra ise emri ona havale ederek; «Emirse senindir, sen emretmene bak. (Elbette biz geri denecek değiliz. Bizim bu konuda (emir verme hususunda) bir gücümüz yok. Şayet ona yönelip onunla savaşmayı diliyorsan, biz bundan geri duracak değiliz. Bundan sonra emir senindir. Kendi görüşünle emret, biz emrine uyup itaat edeceğiz.)» dediler. Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Onlar işlerini .göğüsleri titreyip sallanan dinsiz bir kadına havale ettiler. Ona bu sözlerini söylediklerinde o kadın görüş itibarıyla onlann en akıllı olanı, Hz. Süleyman'ın durumunu en iyi bilenleri olmuştur. O biliyordu ki Hz. Süleyman'ın ordularıyla boy ölçüşebilecek durumda değildir ve yine biliyordu ki cinnler, insanlar ve kuşlar onun buyruğuna verilmiştir. Hüdhüd'ün mektubu getirmesi mes'elesinde gerçekten ğarîb ve şaşırtıcı bir duruma şahid olmuştu. Onlara demişti ki: Onun arzusunu geri çevirip onunla savaşmamızdan ve onun da ordularıyla üzerimize gelip yanındakilerle bizi yok etmesinden, bir başkasını değil de beni ve sizi helak etmesinden, yok etmesinden korkarım. Bu sebepledir ki kraliçe: «Doğrusu hükümdarlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişan ederler.» demistir. îbn Abbâs burayı şöyle anlatıyor: Doğrusu hükümdarlar bir şeh-şerefli olanlarını aşağılık yaparlar. Oradakilerden idareciler ve savaşçılara yönelip onları ya öldürmek veya esîr etmek suretiyle son derece hor ve hakir kılarlar.
tbn Abbâsder ki: Belkîs : «Doğrusu hükümdarlar, bir şehre girdikleri zaman, orasını perişan ederler. Halkından şerefli olanlarını aşağılık yaparlar.» demişti. Rab Teâlâ da: «Ve işte böyle davranırlar.» buyurdu. Sonra Belkîs sulha, anlaşmaya, hîle ve yapmacık yoluna dönüp: «Ben, onlara bir hediyye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım.» Ona yaraşacak bir hediyye gönderip bundan sonra cevabının ne olacağını bekleyeyim. Belki bunu kabul edip bizden geri durur veya her sene kendisine götüreceğimiz bir haraca bağlar. Biz de bunu kabul eder, yerine getiririz, o da bizimle savaşı bırakır, dedi. Katade der ki: Allah ona (Belkîs'a) rahmet eyleyip ondan hoşnûd olsun. Müslüman olmasında da şirk koşmasında da ne kadar akıllıymış. Hediyye'nin, insanlar nazarında nasıl bir mevkisi olduğunu bilmişti. Îbn Abbas ve başkalarının söylediğine göre Belkîs, kavmine şöyle demiş: Şayet o (Hz. Süleyman), hediyyeyi kabul ederse; bilin ki o kraldır, onunla savaşın. Eğer hediyyeyi kabul etmezse, bilin ki o bir peygamberdir, ona tabi olun.[8]

36 — Elçiler Süleyman'a geldiklerinde dedi ki: Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? Halbuki Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Belki siz, hediyyenizle ^sevinirsiniz.
37 — Geri götür onlara. Andolsun ki; güç yetiremeye-cekleri bir ordu ile gelir onları orasdan alçalmış ve küçük düşmüş olarak çıkartırım.

Seleften ve başkalarından birçok müfessirin anlattığına göre Belkîs Hz. Süleyman'a altun, cevher, inci ve başka çeşitlerden muazzam hediyyeler göndermişti. Bazıları da: Belkîs Hz. Süleyman'a altun bir kerpiç gönderdi, demişlerdir. Sahîh olanı ise onun altımdan bir' kap gönderdiğidir. Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr ve başkaları der ki: Belkîs erkek kılığında cariyeler, câriye kılığında erkek köleler göndermiş ve:

Eğer bunları birbirinden ayırabilirse o peygamberdir, demişti. Anlattıklarına göre Hz. Süleyman (a.s.), onlara abdest almalarını emretmiş de câriye eline su dökmeye, erkek köle de avuçlamaya başlamış, Hz. Süleyman onları bununla ayırmış. Cariyenin, elinin üstünden önce içini yıkamaya başladığı, erkek kölenin ise bunun tersini yaptığı da söylenmiştir. Başka bir açıklama şöyledir: Aksine cariyeler ellerinden dirseklerine doğru, erkek köleler de dirseklerinden ellerine doğru yıkamaya başlamışlardı. Bütün bunlar arasında herhangi bir tezâd yoktur ki en doğ-rusunu Allah bilir. Bazıları şöyle anlatıyor: Belkîs Hz. Süleyman'a gökte ve yerde olmayan tatlı bir suyla doldurması için bir kadeh göndermişti. Hz. Süleyman atları koşturdu da onlar terlediler. Kadehi bundan (atların terinden) doldurdu. Ayrıca bir boncuk ve bir ip gönderdi ki ipi boncuğa geçirecekti. Hz. Süleyman bunu da yaptı. Gönderilenin bunlar olup olmadığını Allah bilir. Zâten birçoğu Israîliyyât'tan alın-mıştır. Zahir olan odur ki, Hz. Süleyman (a.s.) onların getirdiklerine hiç bir şekilde bakmamış, ilgilenmemiş, yüz çevirmiş, inkârla onlara: «Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? (Sizi şirkiniz ve hükümranlığınız üzere bırakmanı için bana malla mı dost gibi davranıyorsunuz?) Halbuki Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. (Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. (Allah'ın bana vermiş olduğu hükümdarlık, mal ve ordular sizin içinde olduğunuz durumdan daha hayırlıdır.) Belki siz hediyyenizle sevinirsiniz. (Hediyye-lere boyun eğen sizlersiniz. Ben ise sizden sâdece müslüman olmanızı kabul ederim değilse (karâr verecek olan) kılıçtır.)» demiştir.
A'meş'in Minhâl İbn Amr'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre, Hz. Süleyman şeytânlara emretmiş de onlar Hz. Süleyman'ın altun ve gümüşten bin köşkü var gibi göstermişler. Belkîs'm elçileri bunu görünce: Bu adam bizim hediyye-mizi ne yapsın ki, demişler. Bu, kralların elçiler ve kendilerine gelenler için hazırlanmalarının ve zînetlerini, süslerini izhâr etmelerinin caiz olduğuna delâlet eder.
«(Hediyyelerinİ) geri götür onlara. Andolsun ki; savaşmaya güç yetiremeyecekleri bir ordu ile gelir, onları oradan (ülkelerinden) alçal-tılmış, küçük düşmüş olarak çıkartırım.»
Belkîs'ın elçileri onun göndermiş olduğu hediyyeleri ve Hz. Süley-mânın sözlerini getirip haber verdiklerinde; Belkîs ve kavmi itaat etmişler, Belkîs, ordusu içinde boyun eğmiş olarak Hz. Süleyman'a ta'-zîmde bulunmak, İslâm'da kendisine tâbi olduğunu- bildirmek üzere yola çıkmıştı. Hz. Süleyman, onların kendisine gelmekte olduklarını kesin olarak anlayınca, buna son derece sevinmişti.[9]

38 — Dedi ki: Ey ileri gelenler, kendileri bana müslü-man olarak gelmeden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?
39 — Cinnlerden bir ifrit dedi ki: Sen, yerinden kalkmadan, onu sana getiririm, eminim ki buna gücüm yeter.
40 — Nezdinde^kitâbdan bir bilgi bulunan da dedi ki: Gözünü açıp kapamadan ben, onu sana getiririm. Süleyman, tahtı yanma yerleşivermiş görünce dedi ki: Bu, Rabbımm lutfundandır. Şükür mü yoksa küfür mü edeceğim diye beni sınamak içindir. Kim şükrederse; ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de küfrederse; muhakkak ki Rabbım; Ganî'dir, Kerîm'dir.

Yezîd İbn Rûmân'dan rivayetle Muhammed tbn îshak şöyle anlatıyor: Elçiler Belkîs'a Hz. Süleyman'ın cevabını getirdiklerinde, o: Allah'a yemîn olsun ki ben, onun bir kral olmadığını, bizim ona karşı gücümüzün yetmeyeceğini kesin olarak bildim. Onun satveti ve gücü karşısında bizim yapabileceğimiz hiç bir şey yok deyip Hz. Süleyman'a: Kavmimin büyükleriyle birlikte emrini ve bizi çağırmış olduğun dinini görmek üzere gelmekteyim, diye haber göndermiş, sonra üzerinde oturmakta olduğu ve yâkût, zeberced ve inciyle işlenmiş, altımdan olan hükümdarlık tahtının birbiri içinde, iç içe yedi evin ortasına konulmasını, kapılarının kilitlenmesini emretmiş. Sonra hükümdarlığına vekîl olarak bıraktığı kişiye: Yanında bulunan şeyleri ve hükümdarlık tahtımı iyi koru. Allah'ın kullarından hiç birisi ona ulaşamasın ve ben gelinceye kadar onu hiç kimse görmesin, demiş. Sonra da her birerinin emri altında binlerce kişi bulunan Yemen krallarından on iki bin ulu kişi arasında Hz. Süleyman'a gitmek üzere yola çıkmış. Hz. Süleyman her gün ve gecede onların yürüyüşlerine dâir haber almak üzere bir cinnî göndermeye başlamış. Belkîs yaklaştığı zaman, emri altındaki cinn ve insanları toplayıp: «Ey ileri gelenler, kendileri bana müslüman olarak gelmeden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?» diye sormuş. Katâde der ki: Belkîs'ın gelmekte olduğu haberi Hz. Süleyman'a ulaştığında —ki Belkîs'ın bir tahtı olduğu ona anlatılmış ve taht onun çok hoşuna gitmişti. Bu taht altundan olup ayaklan inci ve cevherden imiş, üzerinde saf ipekten bir örtü varmış. Bu tahtın üzerinde dokuz kilit bulunuyormuş.— Hz. Süleyman onlar müslüman olduktan sonra bunu almayı kerih görmüş. Allah'ın peygamberi biliyormuş ki; onlar müslüman olduklarında, kanları ile beraber malları da haram olacaktır. Bunun üzerine« Ey ileri gelenler, kendileri bana müslüman olarak gelmezden Önce hanginiz onun tahtım bana getirebilir?» demiş. Ata el-Hora-.. sanı, Süddî ve Züheyr tbn Muhammed de «Onlar bana müslüman olarak gelmezden önce...» âyeti hakkında onların müslüman olmalarıyla mallarının haram olacağı açıklamasını getirmişlerdir. Mücâhid, «Cinn-lerden bir ifrît dedi ki...» âyetindeki ifriti; güçlü kuvvetli bir cinn ile tefsir eder. Şuayb el-Cübbâî bu cirminin adının (OjjS*) (?) olduğunu söyler. Yezîd tbn Rûmân'dan rivayetle Muhammed îbn îshâk ile Vehb îbn Münebbih de böyle söylemiştir. Ebu Salih onun, dağ gibi (iri) olduğunu söyler.

îbn Abbâs, «Sen, yerinden kalkmadan onu sana getiririm.» âyetini: Sen, meclisinden kalkmazdan önce, şeklinde açıklar. Mücâhid ise: Sen, oturduğun yerden kalkmazdan önce, açıklamasını getirir. Süddî ve bir başkası ise şöyle diyor: Hz. Süleyman insanlar için günün başlangıcından güneşin zevaline kadar hüküm, hasımlaşmalar ve yemek için otururdu.

îbn Abbâs, «Eminim ki buna gücüm yeter.» âyetini şöyle açıklıyor: Ben onu yüklenecek kadar güçlü, ondaki cevherleri koruyacak emîn birisiyim.

Hz. Süleyman (a.sj:, Ben bundan da acele olmasını istiyorum, demişti. Buradan anlaşılıyor ki Allah'ın peygamberi Hz. Süleyman bu tahtın yanında hazır edilmesiyle Allah'ın kendisine bahşetmiş oldğu hükümdarlığın, kendisinden önce kimseye verilmemiş, kendisinden sonra hiç kimseye müyesser olmayacak, buyruğuna verilmiş ordunun büyüklüğünü izhâr etmek, Belkîs ve kavmine karşı peygamberliğine bir delil edinmek istemişti. Zîrâ onlar kendisinin yanma

gelmezden önce ülkesinden tahtını olduğu şekilde getirmek harikulade büyük bir şeydir. Ayrıca Belkîs bu tahtı kilitler, muhafızlarla emniyet altına almıştı. Hz. Süleyman: Bundan daha da çabuk olmasını istiyorum, dediğinde «Nezdinde kitâbdan bir ilim bulunan biri de dedi ki...» îbn Abbâs bu kimsenin, Hz. Süleyman'ın kâtibi Âsaf oldğunu söyler. Muhammed îbn İshâk'm YezSd tbn Rûmân'dan rivayetine göre; bu, Âsaf tbn Berhiyâ'-dır. Sıddîk birisi olup tsm-t A'zam'ı bilirmiş. Katâde der ki: Mü'min bir insan olup, adı Âsaf idi. Ebu Salih, Dahhâk ve Katâde de onun insanlardan olduğunu söylerken, Katâde ayrıca onun tsrâiloğullanndan olduğu fazlalığını getirir. Mücâhid, onun isminin Ustum olduğunu söyler. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde Katâde, onun adının, Be-lîha olduğunu söylemiştir. Züheyr tbn Muhammed ise onun, Zünnur adında Endülüslü biri olduğunu söylüyor. Abdullah tbn Lehîa, onun Hızır olduğunu sanmıştır. Ancak bu, gerçekten garîbdir.
«Gözünü açıp kapamadan ben, onu sana getiririm. (Gözünü kaldır ve güç yetirebildiğin kadarıyla gözünün uzanabildiği yere kadar bak. Sen gözünü daha kendine çevirmeden tahtı yanında hazır bulacaksın.)» Vehb îbn Münebbih burayı şöyle açıklıyor: Gözünü açıp uzaklara bak. Gözlerin, ulaşabileceği en uzak yere ulaşmadan ben onu sana getireceğim. Anlattıklarına göre; o kişi Hz. Süleyman'a, istenilen tahtın bulunduğu Yemen tarafına bakmasını söylemiş, sonra kalkıp abdest alarak Allah Teâlâ'ya duâ etmiş. Mücâhid, onun duasında; ey Celâl ve İkram sahibi (olan Allah), dediğini nakleder. Zührî'nin naklettiğine göre ise: Ey ilâhımız, ey her şeyin tek olan ilâhı. Senden başka ilâh yok. Onun tahtını bana getir demiş, taht hemen önünde belirivermiş.
Mücâhid, Saîd tbn Cübeyr, Muhammed İbn tshâk, Züheyr îbn Muhammed ve başkaları şöyle diyor: O, Allah Teâlâ'ya duâ edip Belkîsîın tahtını getirmesini istediğinde, —ki taht Yemen'de, Hz. Süleyman ise Beyt-i Makdis'te idiler— taht kaybolup yere batmış, sonra Hz. Süleyman (a.s.)ın önünde ortaya çıkıvermiştir. Abdurrahmân tbn Zeyd tbn Eşlem der ki: Hz. Süleyman nasıl taşındığını anlayamadan Belkîs'm tahtının taşınıp önüne getiriliverdiğini görmüştür. Tahtı getiren deniz kul-larındana birisiydi. Hz. Süleyman ve çevresindeki ileri gelenler bunu mü-şâhade edip tahtı Hz. Süleyman'ın yanına konulmuş gördüklerinde, Hz. Süleyman şöyle^demiş: «Bu, Rabbımın lutfundan (bana olan nimetle-rin)dendir. Şükür mü yoksa küfür mü edeceğim diye beni sınamak, (denemek) içindir. Kim şükrederse; ancak kendisi için şükretmiş olur.» Bu, Allah Teâlâ'nm şu âyetleri gibidir: «Kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir.» (Fussilet, 46), «Kim de sâlüı amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.» (Rûm, 44).
«Kim de küfrederse; muhakkak ki Rabbım; (kullarından ve onların ibâdetlerinden müstağnidir) Ganî'dir, (hiç kimse O'na tapınmasa bile zâtma) Kerîm'dir. (O'nun azameti hiç kimseye muhtaç değildir).» Bu, Musa'nın söylemiş olduğu şu sözler gibidir: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, hepinizden müstağni ve hamde lâyık olandır.» (tbrâhîm, 8). Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîste belirtildiğine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey kullarım, ilkleriniz, sonuncularınız, insanlarınız ve cinnleriniz sizden en müttakî kişinin kalbi üzere olsalar bu, benim hükümranlığımda hiç bir fazlalık meydana getirmez. Ey

kullarım; ilkleriniz, sonuncularınız, insan ve cinnleriniz sizden en günahkâr kişinin kalbi üzere olsalar bu, benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Ey kullarım; işte sizin işlerinizi sizin için saymaktayım, sonra onları size tam olarak vereceğim. Kim hayır bulursa; Allah'a hamdetsin, kim de bundan başkasını bulursa; ancak kendisini ayıplasın.[10]

41 — Dedi ki: Onun tahtını değişikliğe uğratın, bir bakalım hidâyeti bulabilecek mi, yoksa bulamayanlardan mı olacak?
42 — Böylece geldiğinde: Senin tahtın böyle miydi? denildi. O da: Sanki bu, odur. Ondan önce de 'bize bilgi verilmişti ve biz mıislüman olmuştuk, dedi.
43 — Onun Allah'ı bırakıp ta tapmaya devam ettiği şey, kendisine mâni olmuştu. Ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.
44 — Ona: Köşke gir, dendi. Onu görünce; derin bir su sandı ve iki ayağını açtı. (Süleyman'da:) Doğrusu bu, camdan yapılmış düzeltilmiş mücellâ bir açıklıktır, dedi. O: Rabbım, şüphesiz ben kendime zulmetmiştim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum, dedi.

Hz. Süleyman, Belkîs gelmezden önce onun tahtı getirildiğinde; Belkîs'ın tahtını tanıyıp tanıyamayacağını, onu gördüğü zaman tesbît edip edemeyeceğini denemek üzere bazı niteliklerinin değiştirilmesini emretti. Acaba onun kendi tahtı olduğunu söyleyebilecek mi, yoksa kendi tahtı olmadığını mı söyleyecekti? Hz. Süleyman şöyle demişti: «Onun tahtını değişikliğe uğratın, bir bakalım hidâyeti bulabilecek mi, yoksa bulamayanlardan mı olacak?» tbn Abbâs der ki: Tahttan onun işlemeleri ve ekleri çıkarıldı. Mücâhid der ki: Hz. Süleyman'ın emri Üzerine tahtaki kırmızılar sarıya, sanlar kırmızıya, yeşiller kırmızıya çevrildi ve her bir şey eski durumunda bırakılmayıp değiştirildi. îkrime ise şöyle diyor: Onda İlâveler ve eksiltmeler yaptılar. Katâde ise şu açıklamayı getirir: Altı üstü, önü arkası yapıldı. Onda ilâveler ve eksiltmeler yaptılar.
«Böylece (Melike) geldiğinde: Senin tahtın böyle miydi? denildi.» Tahtı ona değiştirilmiş ve tanınmayacak hale getirilmiş, ilâveler ve eksiltmeler yapılmış haliyle arzolundu. Kadın gerçekten sebat, akıl ve zekâ sahibiydi. Her ne kadar değiştirilmiş ve tanınmayacak hale getirilmişse bile tahtında gördüğü izler ve niteliklerden dolayı aradaki mesafenin uzaklığını da göz önüne alarak o- veya bir başkası olduğuna dâir kesin bir şey söylemeyip: «Sanki bu, odur. (Ona benziyor ve ona yakındır.)» dedi. Bu, gerçekten onun zekâ ve aklının üstünlüğüne delâlet eder. Mücâhid'in söylediğine göre; «Ondan önce de bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuştuk.» sözü, Hz. Süleyman'a aittir. «Onun Allah'ı bırakıp ta tapmaya devam ettiği şey, kendisine mâni olmuştu ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.» sözü de Hz. Süleyman'ın sözünün devamıdır. Bu açıklamayı Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr —Allah ikisine rahmet eylesin— yapmışlardır. Hz. Süleyman: (Ondan önce de bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuştuk.» demişti. Halbuki Melîke'nin «Allah'ı bırakıp ta tapmaya devam ettiği şey, kendisine (yegâne Allah'a ibâdet etmesine) mâni olmuştu. Ve gerçekten o, küfreden bir kavimdendi.» Bu açıklama Mücâhid, Sâid ve Hasan'indir, tbn Cerîr de böyle söylemiştir. Sonra tbn Cerîr buranın şu anlama gelebileceğini de İlâve eder: Hz. Süleyman —veya Allah

Teâlâ— onu Allah'tan bir başkasına ibâdetten men'etmişti. Zîrâ o, gerçekten küfreden bir kavimdendi. İleride geleceği üzere kraliçenin, köşke girmesinden sonra müslüman olduğunu izhâr etmiş olması, Mücâhid'in yukarıdaki açıklamasını te'yîd etmektedir.
«Ona: Köşke gir, dendi. Onu görünce; derin bir su sandı ve iki ayağını açtı.» Hz. Süleyman (a.s.)ın emri üzerine şeytânlar, ona camdan büyük bir köşk inşâ ettiler. Hz Süleyman köşkün altından su akıttı. Bu durumu bilmeyen onu su sanırdı. Halbuki cam, su ile yürüyenin arasında bir engel teşkil etmekteydi. Hz. Süleyman'ın bu köşkü edinmesinin sebebinde ihtilâf edilmiştir. Anlatıldığına göre Hz. Süleyman, kendisine güzelliği anlatılan Belkîs ile evlenmeye niyetlenmişti. Fakat anlattıklarına göre, onun baldırında uzun kıllar varmış ve ayaklarının arkası da hayvan arkası gibiymiş. İşte Hz. Süleyman bundan hoşlanmamış da, bu anlatılanların doğruluğunu anlamak için bu köşkü edinmiş. Bu açıklama Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve bir başkasına aittir. Belkîs köşke girip te baldırlarını açınca, Hz. Süleyman onun ayaklarının insan ayağının en güzeli olduğunu görmüş. Fakat ayakları üzerinde kıllar olduğunu da görmüş. Zîrâ o bir kraliçe olduğundan kocası yokmuş. Hz. Süleyman, ondaki bu kılların giderilmesini istemiş. Belkîs'a: Ustura kullanabilir misin? denildiğinde o; hayır, bunu yapamam demiş. Zâten Hz. Süleyman, da bundan hoşlanmamış da cinnlere: Bu kılları gidermek üzere usturadan başka bir şey yapınız, diye emretmiş. Onlar da kendisine kıl döken bir ilâç yapmışlar. Böylece kıl dökücü ilâç edinenlerin ilki, o olmuş. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Muhammed tbn Kâ'b el Kurazî, Süddî, tbn Cüreyc ve başkalarına aittir. Yezîd îbn Rûmân'dan rivayetle Muhammed tbn İshâk şöyle anlatıyor: Sonra Hz. Süleyman Belkîs'a onun hükümdarlığından daha güçlü, saltanatından daha büyük bir saltanat ve hükümdarlık göstermek üzere: Köşke gir, demiş. Belkîs köşkü görünce, onu su sanıp baldırlarını açmış. Suya girmekte olduğundan şüphe dahi etmemiş. Ona: Muhakkak ki bu camdan cilalanmış bir köşktür, denilmiş. Hz. Süleyman, huzurunda durduğunda onu Allah'a ibâdete çağırıp Allah'ı bırakıp ta gü neşe tapınmasından dolayı azarlamış. Hasan el-Basrî der ki: O kâfir kadın köşkü gördüğünde, Allah'a yemîn olsun ki kendi hükümdarlığından daha ulu bir hükümdarlık karşısında olduğunu anlamış. Muhammed îbn İshâk'm ilim erbabından birisinden, onun da Vehb İbn Münebbih'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Süleyman, köşk yapılmasını emretti. Şeytânlar Hz. Süleyman için köşkü camdan inşa ettiler. Bembeyaz su gibiydi. Sonra altına su salındı, daha sonra da köşkün içine Hz. Süleyman'ın tahtı konuldu ve Hz. Süleyman-onun üzerine oturdu. Kuşlar, cinler ve insanlar etrafında saf tuttular. Sonra Hz. Süleyman Belkîs'a onun hükümdarlığından daha güçlü bir hükümdarlık, onun saltanatından daha ulu bir saltanat göstermek üzere: Köşke gir, diye emretti. Salonu görünce onu derin bir su sandı. Suya girmekte olduğundan şüphe dahi etmemişti. Ona: «Doğrusu bu, camdan yapılmış düzeltilmiş mücellâ bir açıklıktır.» denildi. Huzurunda durduğu zaman Hz. Süleyman onu Allah'a ibâdete çağırıp Allah'tan gayrı güneşe tapınmasından dolayı onu azarladı. Belkîs dinsizlerin söyleyebileceği bir söz söyledi de, onun söylediğinin büyüklüğünden (söylediği sözü çok büyük görerek) secde etti. Onunla beraber insanlar da secde ettiler. Hz. Süleyman'ın yaptığını gördüğü sırada Belkîs'ın elinde olanlar (toplamış olduğu

eteği) düştü. Hz. Süleyman başını secdeden kaldırdığında: Yazıklar olsun sana, ne söyledin, dedi. Belkîs'a söylediği unutturulmuştu da: «Rabbım, şüphesiz ben kendime zulmetmiştim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum.» dedi ve müslüman oldu. Bundan sonra İslâm'ı güzel oldu.
Bu konuda İmâm Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, tbn Abbâs'tan garîb bir haber nakleder ki priun Hüseyn İbn Ali kanalıyla... îbn Abbas'tan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Süleyman (a.s.) tahtında oturur, çevresine sandalyeler konulup bunların üzerine önce insanlar, sonra cinler, sonra şeytânlar otururdu. Daha sonra rüzgâr gelir onları yükseltir, sonra da kuşlar onları gölgelerdi. Daha sonra bir binitlinin bir ayda gidip gelebileceği kadar giderlerdi. Hz. Süleyman, bu yolculuklarından birinde bir gün kuşları araştırıp Hüdhüd'ü göremedi de: «Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplardan mı oldu? Ya bana apaçık bir burhan getirecektir, ya da onu şiddetli bir azaba uğratırım veya keserim.» dedi. Onun Hüdhüd'e azabı, onun tüylerini yolması, sonra da yeryüzü haşerâtı ve karıncalara karşı duramayacak bir halde yeryüzüne atmasıydı. —Atâ, burada Saîd İbn Cübeyr'in de İbn Abbas'tan Mücâhid'in hadîsi gibi bir hadîs zikrettiğini söyler— çok geçmeden Hüdhüd geldi. —Râvî «Bakalım, doğru mu- söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun? Şu yazımı götür...» kısmına kadar okudu.— Hz. Süleyman şöyle yazdı: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Belkîs'a: Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman olarak gelin. Hüdhüd mektubu Belkîs'a bıraktığında, Belkîs onun şerefli bir mektup olup Hz. Süleyman'dan olduğunu anladı. Onda: Bana karşı başkaldırmayın ve bana müslüman olarak gelin, yazılı idi. Etrafındaki ileri gelenler: Biz, güç kuvvet sahibiyiz dediler. Kraliçe: Doğrusu krallar, bir kasabaya girdikleri zaman orayı harâb ederler. Ben, ona bir hediyye göndereceğim, dedi. Hediyye Hz. Süleyman'a geldiğinde: Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? G6ri götür onlara, dedi. (elçler gerisin geriye yola çıktılar) ve Hz. Süleyman onların çıkarmış olduğu toza baktı. —İbn Abbâs, bize haber verip dedi ki: Hz. Süleyman onların çıkardıkları toza baktığı sırada onunla Sebe' kraliçesi ve kraliçenin yanında olanlarla arasındaki mesafe, bizimle Hîre ülkesi arasındaki mesafe kadardı. Atâ. der ki: Mücâhid, o sırada Ezd kabilesi içindeydi— İşte Hz. Süleyman onların çıkardıkları toza baktığında: Kraliçenin tahtını bana hanginiz getirir? diye sordu. Hz. Süleyman'ın toza baktığı sırada kraliçenin tahtı ile Süleyman arasındaki mesafe iki aylık yoldu. «Cinnlerden bir ifrît dedi ki: Sen, yerinden kalkmadan onu, sana getiririm.» Emirlerin oturduğu gibi Hz. Süleyman'ın da insanların işleri ile meşgul olmak üzere oturacağı bir meclisi vardı, sonra kalktı, tfrît: «Sen, yerinden kalkmadan onu sana getiririm.» dedi. Hz. Süleyman: Bundan daha çabuk olmasını istiyorum, dedi. «Nezdinde kitâbdan bir bilgi bulunan biri de dedi ki: (Ben Rabbımın kitabına bakayım, sonra onu sana) gözünü açıp kapamadan getiririm.» Hz. Süleyman ona baktı, sözünü kesince Hz. Süleyman gözünü geri çevirdi, hemen o anda Belkîs'm tahtı Hz. Süleyman'ın ayağı altından, onun ayaklarını koymuş olduğu kürsünün altından be-liriverdi, sonra tahtına kadar yükseldi. Hz. Süleyman Belkîs'ın tahtını görünce: «Bu, Rabbımın lutfundandır.» deyip «Onun tahtını değişikliğe uğratın.» diye emretti. Belkîs gelince ona: Senin tahtın böyle miydi? denildi de o: Sanki bu, odur, dedi. Râvî anlatmaya şöyle devam ediyor: Belkîs Hz. Süleyman'a geldiği zaman ondan iki şey istedi. İlk olarak Hz. Süleyman'a: Ne gökten ne de yerden olmayan bir su

istiyorum, dedi. Hz. Süleyman'dan bir şey istenildiği zaman önce insanlara, sonra cinnlere, sonra da şeytânlara sorardı. Şeytânlar: Bu kolay bir şey. Atları koştur, sonra terlerini al, daha sonra da ondan kaplan doldur, dediler. Hz. Süleyman'ın emri üzerine atlar koşturuldu sonra terleri alınıp bununla kaplar dolduruldu. Belkîs ikinci olarak, Hz. Süleyman'a Allah'ın rengini sordu. Hz. Süleyman, tahtından sıçrayıp secdeye kapandı ve: Rabbım, benden öyle bir şey sordu ki Sana anmak dahi kalbimde büyüyor, dedi. Allah Teâlâ: Geri dön, onun için Biz sana yeteriz, buyurdu. Hz. Süleyman tahtına döndü ve: Ne sormuştun? dedi. Belkîs: Sana sudan başka bir şey sormadım, dedi. Hz. Süleyman ordularına: Ne sormuştu? dedi de, onlar: Sana sâdece suyu sordu, dediler. Hepsi de onun ikinci sorusunu unutmuşları. Şeytânlar Hz. Süleyman'a: Onu kendine eş edinmek istiyorsun. Şayet onu kendine eş edinir de ikinizden bir çocuk doğarsa, biz onun kulluğundan ayrılamayız, dediler. Hz. Süleyman'a içinde balıklar olan cilalanmış camdan bir köşk yaptılar. Belkîs'a: «Köşke gir,» denildi. Onu görünce derin bir su sanıp baldırlarını sıvadı. Bir. de baktılar ki baldırları kıllıdır. Hz. Süleyman: Bu çirkindir, bunu ne giderir? diye sordu. Onlar: Usturalar giderir? dediler. Hz. Süleyman: Ama usturanın izi de çirkindir, dedi. Bunun üzerine şeytânlar, kıl dökücü bir ilâç yaptılar. İşte kendisine kıl dökücü ilâç yapılanların ilki odur. Ebu Bekr İbn Şeybe, bunun bir hadîs olduğunu zannetmediğini söyler. Ben de derim ki: Hadîs olmadığı kanaatına ilâveten bu, hem münker ve hem de gerçekten ğarîbdir. Herhalde Atâ İbn Saîd'-in İbn Abbâs'a atfettiği vehimlerinden olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Bu gibi ifâdeler hakkında doğru olan; bunların, kitâb ehlinin sayfalarında mevcûd bulunanlardan alınmış olmalarıdır. Nitekim Kâ'b ve Vehb'in, israiloğuUarı haberlerinden bu ümmete naklettikleri arasında böyleleri vardır ki; bunlar meydana gelmiş veya gelmemiş şeylerden tahrife, tebdîle ve neshe uğramış şaşılacak ğarîb haberlerdir. Allah Teâlâ daha açık seçik, daha faydalı ve daha beliğ olanı ile bunlardan bizi müstağni kılmıştır. Hamd ve minnet Allah'dır.
Âyette geçen kelimesi, arap dilinde köşk anlamınadır ve her bir yüksek binaya ad olarak verilir. Nitekim Allah Teâlâ Fira-vun'un —Allah ona la'net eylesin— veziri Hâmân'a şöyle dediğini haber verir: «Bana bir kule yap. Belki onunla yol bulurum. Göklerin yollarına, Musa'nın tanrısını görürüm.» (Ğâfir, 36-37). Aynca sarh; Yemen "de yüksek yapılmış bir köşktür. kelimesi ise; düzlenip cilalanmış, sağlam inşâ edilmiş, anlamınadır. (...) Bu kökten gelen mârid kelimesi Dûmetü'l-Cenderde bir kalenin adıdır.
Netice olarak söylemek gerekirse; Hz. Süleyman, bu kraliçeye saltanatının ve gücünün büyüklüğünü göstermek üzere camdan muazzam bir köşk edinmiştir. Kraliçe Allah Teâlâ'nin Hz. Süleyman'a verdiklerini ve içinde bulunduğu durumun yüceliğini görüp durumunu açıkça kavradığında Allah'ın emrine boyun eğmiş, Hz. Süleyman'ın şerefli bir peygamber, büyük bir hükümdar olduğunu anlamış, bunun üzerine Allah'a teslîm olmuş ve: «Rabbım, (geçmiş küfür, şirk ve kavmimle beraber Allah'tan gayrı güneşe tapınmamdan dolayı) şüphesiz ben kendime zulmetmişim. (Tek ve ortağı olmayan, her şeyi yaratıp takdir buyuran Allah'a ibâdetimde Süleyman'ın dinine uyarak) Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum.» demiştir.[11]

45 — Andolsunki Semûd'a da kardeşleri Salih'i; Allah'a ibâdet edin, diye gönderdik. Hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler.
46 — Salih dedi ki: Ey kavmim, niçin iyilikten önce çarçabuk kötülük istiyorsunuz? Merhamet olunmanız için Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?
47 — Dediler ki: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. O da: Uğursuzluğunuz Allah fcatın-dandır. Belki siz, imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi.

Semûd Kavmi ve Salih Peygamber

Allah Teâlâ Hz. Salih (a.s.)i, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağırması için Semûd kavmine göndermişti. Burada Semûd kavminin, peygamberleri Salih (a.s.) ile olan durumlarım haber verir ve: «Hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler.» buyurur. Mücâhid buradaki iki gurubun, mü'minler ve kafirler gurubu olduğunu söyler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrülur: «Onun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri kendilerine hor görülenlere; içlerinden îmân edenlere; siz; Salih'in gerçekten Rabbı tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da, dediler ki: Doğrusu biz, onunla gönderilene inanıyoruz. Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz, doğrusu sizin îmân ettiğinizi inkâr edenleriz.» (A'râf, 75-76).
«Salih dedi ki: Ey kavmim, niçin iyilikten önce çarçabuk kötülük istiyorsunuz? (Niçin Allah'tan rahmetini istemiyorsunuz da azabının hemen gelmesini istiyorsunuz?)» Bu sebebledir ki Hz. Salih: «Merhamet olunmanız için Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?» demiştir. Onlar da dediler ki: «Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. (Senin ve sana tâbi olanların yüzünde biz hiç bir hayır görmedik.)» Zîrâ onlardan birine bir kötülük isabet ettiği zaman mutsuzlukları yüzünden onlar: Bu, mutlaka Salih ve ashabı yüzündendir, derlerdi. Mücâhid der ki: Onlan uğursuzluklarının sebebi olarak gördüler. Bu, Allah Teâlâ'nın Firavun kavminden haber verdiği şu kavli gibidir: «Onlara bir iyilik geldiğinde: Bu, bizim içindir, dediler. Şayet kendilerine bir kötülük gelirse; Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katındandır, fakat çoğu bilmezleri».. (A'râf, 131). Başka âyet-i kerîmelerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «imân etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu, Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır.» (Nisa, 78). Bunlar Allah'ın kazâa ve takdîri iledir. Kendilerine elçilerin geldiği kasaba ahâlîsinden haber vererek Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Dediler ki: Doğrusu sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Vazgeçmezseniz sizi andolsun ki taşlayacağız ve bizden size elîm bir azâb dokunacaktır. Onlar da dediler ki: Uğursuzluğunuz kendinizdendir.» (Yâ-Sîn, 18-19). Bunlar (yani Semûd kavmi) da şöyle demişlerdi: «Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık.» O da şöyle demişti: «Uğursuzluğunuz Allah katın-dandır (ve bu yüzden Allah sizi cezalandıracaktır.) Belki siz, İmtihana çekilen bir kavimsi?niz.» Katâde der ki: İtaat ve ma'siyetle imtihana çekilmektesiniz. Burada imtihana çekilme kavliyle kasbedilen, onların içinde bulundukları sapıklıkta kendilerine mühlet verilmesidir.[12]

48 — O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.
49 — Aralarında Allah'a yemîn ederek: Gece biz ona ve ailesine baskın verelim. Sonra da onun dostuna; ailesinin yok edilişinde bulunmadığımızı, şüphesiz doğru söylediğimizi bildirelim, dediler.
50 — Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk.
51 — Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik.
52 — İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki bunda, bilen bir kavim için âyet vardır.
53 — îmân edip takva sahibi olanları da kurtardık.

Allah Tealâ, Semûd kavminin kavimlerini sapıklığa,,küfre, Hz. Salih'i yalanlamaya çağıran Semûd. kavminin ileri gelen azgınlarından haber veriyor. Durumları onları sonunda deveyi boğazlamaya götürmüştür. Bununla beraber bir de, Hz. Salih'i geceleyin ailesi içinde iken ansızın baskın vererek öldürmeye kalkıştılar. Böylece bir baskınla onu öldürecekler .sonra akrabalarından onun dostlarına kendilerinin Hz. Salih'in durumuyla ilgili hiç bir şey bilmediklerini, verdikleri haberde doğru olduklarını, Hz. Salih'in ölümüne şâhid olmadıklarını söyleyeceklerdi. Allah Teâlâ buyurur ki: «o şehir (Semûd)de, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslâh için uğraşmayan dokuz kişi vardı.» Bunlar, Semûd kavminin işlerine hâkim olan kimselerdi. Zîrâ onlar kavimleri içinde büyükler ve reisler durumundaydılar. İbn Abbas'tan rivayetle Avfî; deveyi boğazlayanların, bunlar olduğunu söyler. Yani devenin Öldürülmesi fikri, onların görüş ve meşveretlerinden sâdır olmuştur. Allah onları çirkinleştirip la'netlesin, ki zâten öyle olmuştur. Süddî'nin Ebu Mâlik'den, onun da îbn Abbas'tan rivayetine göre, bu dokuz kişinin isimleri şöyledir: Da'mâ, Daîm, Hermâ, Herim; Dâb, Savâb, Reyâb {?), Mista' ve Kudâr tbn Sâlif. Deveyi bizzat eliyle öldüren, bunların içinden Kudâr tbn Sâliftir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Arkadaşlarına çağırdılar, o da kılıcını çekerek kesti (boğazladı).» (Kamer, 29), «En azgınları ileri atıldığında...» (Şems, 12). Abdürrezzâk der ki: Bize Yahya tbn Rabîa es-San'ânî'nin haber verdiğine göre; o, Atâ îbn Ebu Rebâh'ın «O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslâl^ için uğraşmayan dokuz kişi vardı.» âyeti hakkında şöyle dediğini işitıniş: Onlar dirhemleri kırpar, yani dirhemleri kırpar ve onların bir kısmını alır-ladı. Onlar (Semûd kavmi) arapların da yaptığı gibi alış-verişlerinde dirhemlerin sayısını esâs alırlarmış. îmâm Mâlik'in Yahya îbn Saîd'-den, onun da Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetinde şöyle demiş: Altun ve gümüş parayı kesmek (kenarından kırpmak) yeryüzünde bozgunculuk: tandır. Ebu Dâvûd ve başkalarının rivayet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.); müslümanların arasında tedavül etmekte olan müslü-manlann basılı altun ve gümüş paralarının, ancak zor durumda kalınması dışında kırılmasiBi: yasaklamıştır. Netice olarak bu günahkâr kâfirlerin niteliklerinden biri der güç yetirebildikleri her bir yolla yeryüzünde bozgunculuk yapmalarıdır. Yukarıdaki imamların ve başkalarının zikretmiş oldukları, onlann bu bozgunculukları cümlesindendir.

«Aralarında Allah'a yemîn ederek: Gece biz ona ve ailesine baskın verelim dediler.» Allah'ın peygamberi Hz. Salih (a.s.)i öldürmek üzere aralarında yemînleşip anlaştılar. Kim ona geceleyin rastlarsa ansızın öldürecekti. Ama Allah Teâlâ onlann düzenlerini tersine çevirip musibeti onların üzerine kılmıştır. Mücâhid der ki: Hz. Salih'in yok edilmesine dâir aralarında yeminler ederek anlaştılar. Ama Hz. Salih'e ulaşamadan hem onlar ve hem de kavimleri toptan helak oldu. Katâde şöyle diyor: Geceleyin Hz. Salih'i yakalayıp öldürmek üzere anlaştılar. Bize anlatıldığına göre onlar, Hz. Salih'i öldürmek üzere ona doğru sür'atle giderlerken, Allah Teâlâ birden onların üzerine bir kaya gönderdi de onları helak etti. îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Bunlar deveyi boğazlayanlardır. Onu boğazladıkları sırada şöyle demişlerdi: Salih ve kavmine (ailesine) geceleyin baskın verip onlan öldürelim. Sonra Salih'in dostlarına: Biz bundan hiç bir şeye şâhid olmadık. Bizim bu konuda bilgimiz de yoktur, diyelim. Allah Teâlâ da hepsini helak etmiştir.
Muhammed tbn îshâk şöyle anlatıyor: Bu dokuz kişi deveyi boğazladıktan sonra: Gelin, Salih'i de Öldürelim. Eğer o sâdık birisi ise, şüphesiz bizden önce davranacaktır. Eğer yalancı ise onu da devesine kavuşturmuş oluruz, dediler. Ailesi içinde onu bir gece baskınıyla öldürmek üzere geldiklerinde, melekler onların başlarım taş ile parçaladılar. Dönüşleri gecikince arkadaşları Hz. Salih'in evine gelip onları başları taşla parçalanmış olarak buldular ve Hz. Salih'e: Onlan sen öldürdün, diyerek hücuma yeltendiler. Hz. Salih'in aşireti, önüne dikilerek silâhlarını kuşandılar ve onlara: Allah'a yemin ederiz ki onu asla öldüremeyecek-siniz. Üç gün içinde size azâbm ineceğini söylemişti. Şayet o gerçekten doğru ise sizin yaptığınız Rabbınızın üzerine olan öfkesini artırmaktan başka bir işe yaramaz. Eğer yalancılardan idiyse bundan sonra siz dilediğinizi yaparsınız, dediler. O gece onlar ayrılıp gittiler.
Abdurrahmân Îbn Ebu Hatim der ki: Deveyi boğazlayıp ta Hz. Salih onlara: «Yurdumuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür.» (Hûd, 65) dediğinde onlar: Salih üç güne kadar bizden kurtulacağını sanıyor. Üç günden önce biz onun ve ailesinin işini bitirelim, dediler. Oradaki bir vâdînin yanındaki Hicr'de Hz. Salih'in bir mescidi vardı, orada namaz kılardı. Geceleyin oradaki bir mağaraya çıktılar ve: Namaz kılmaya geldiği zaman onu öldürürüz, onun işini bitirdiğimiz zaman ailesine döneriz ve onlann da işini bitiririz, dediler; Allah Teâlâ tepeden onlann önlerine bir kaya gönderdi de, kayanın kendilerini ezmesinden korkup koşarak mağaraya girdiler, onlar mağarada iken o kaya gelip üzerlerine kapandı. Kavimlerinin nerede olduğunu ve kavimlerine ne yapıldığını bilmezlerken Allah Teâlâ onlara orada, diğerlerine ise yerlerindelerken azabını gönderip Hz. Salih ile beraberindekileri kurtardı. Sonra îbn Ebu Hatim şu âyetleri okumuştur: «Onlar bir düzen kurdular. Biz de fark ettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik. İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki bunda, bilen bir kavim için âyet vardır, imân edip takva sahibi olanları da kurtardık.»[13]

54 — Lût da. Hani kavmine demişti ki: Göz göre göre bir hayâsızlık mı yapıyorsunuz?

55 — Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır siz, câhil bir kavimsiniz.
56 — Kavminin cevâbı; Lût'un ailesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar, temiz kalmaya çalışan insanlardır, demekten başka bir şey olmadı.
57 — Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısının geride kalanlardan olmasını takdir ettik.
58 — Onların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki, ne kötü idi uyarılanların yağmuru.

Lût Kavmi

Allah Teâlâ kulu'Hz. Lût (a.s.)dan haber veriyor ki o, kendilerinden Önce Âdemoğlundan hiç Kimsenin yapmamış olduğu bir hayasızlığı yapmalarından dolayı kavmini Allah'ın azabı ve İntikamı ile uyarmıştı. Onlar kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yaklaşıyorlardı. Şüphesiz bu büyük bir hayâsızlıktır. Erkek erkekle, kadın da kadınla kendini tatmin ediyordu. Şöyle demişti: «Göz göre göre (o pis toplantı yerlerinize gelip birbirinizi görüp dururken) bir hayasızlık mı yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır siz, (ne şer'an ne de tabiî olarak hiç bir şey bilmeyen) câhil bir kavimsiniz.» Nitekim o, başka bir âyet-1 kerîme'de haber verildiği üzere şöyle demişti: «İnsanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Ve Rabbınızın sizin için yarattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.» (Şu-arâ, 165-166).
«Kavminin cevabı: Lût'un ailesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar, temiz kalmaya çalışan (sizin yaptığınızı kabullenemeyen ve sizin yaptıklarınızı yapmaktan sakınan) insanlardır, (onları aranızdan çıkarın. Zîrâ onlar, ülkenizde size komşu olmaya lâyık insanlar değillerdir,) demekten başka bir şey olmadı.» Gerçekten buna azmettiler de, Allah Teâlâ onların kökünü kazıdı, kâfirler için de bunun bir benzeri vardır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısının geride kalanlardan olmasını (ve kavmiyle beraber yok olanlardan kılınmasını) takdir ettik.» Zîrâ onların dini üzere onlara yardımcıydı. Onların yaptıkları çirkin işlerinde, onlardan hoşnûd idi. Hz. Lût'un müsâfirlerine gelmeleri için kavmine delâlette bulunurdu. Kendi şerefinden değil ama Hz. Peygamber (s.a.)e hürmeten (ve onun nesebini hayâsızlıktan korumak için) bizzat kendisi o hayâsızlığı yapmamaktaydı.
«Onların üzerine (Rabbının katında nişanlanmış, sıkıştırılarak pişirilmiş taştan) öyle bir yağmur yağdırdık ki, (—bu zâlimlere hiç de uzak değildir— aleyhlerine hüccet konulan, kendilerine) uyan ulaşan (Allah'ın Rasûlünü yalanlayıp ona muhalefetle aralarında çıkarmaya çalışan) ların yağmuru ne kötü idi.»[14]

59 — De ki: Hamdolsun Allah'a, selâm olsun O'nun beğenip seçtiği îcıllarına. Allah mı daha iyidir, yoksa O'na koştukları! ortaklar mı?
60 — Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta ısrar eden bir güruhtur.

Hamdolsun Allah'a

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne şöyle demesini emrediyor: «(Sayılamayacak kadar çok nimetlerinden kullarına olan nimetlerine, yüce sıfatlar ve Esma-i Hüsnâ ile muttasıf olmasına binaen) hamdolsun Allah'a.» Allah Teâlâ Rasûlüne, Allah'ın seçkin kulları olan şerefli peygamberlere —Allah'ın salât ve selâmı onlar üzerine olsun— selâm vermesini de emretmektedir. Abdurrahmân tbn Zeyd İbn Eşlem ve bir başkasının da söylediği üzere, Allah'ın seçkin kulları peygamberlerdir. Böylece burası Allah Teâlâ'mn şu kavli gibi olmaktadır: «Senin izzet sahibi olan Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Ve peygamberlere selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabtat olan Allah'a mahsûstur.» (Sâf-fât, 180-182). Sevrî ve Süddî ise bunların (Allah'ın beğenip seçtiği seçkin kullarının), Hz. Muhammed (s.a.)in ashabı olduğunu söylerler. Allah cümlesinden hoşnûd olsun. Bu açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs'tan da rivayet edilir. Bu iki açıklama arasında bir zıdlık yoktur. Zîrâ Hz. Muhammed (s.a.)in ashabı, Allah'ın beğenip seçtiği kullar olursa, peygamberler evleviyyetle Allah'ın seçkin kulları olacaklardır. Netice olarak Allah Teâlâ, Rasûlüne, ona tabi olanlara ve Allah'ın dostlarına yardımını, desteklemişini ve onları kurtarmasını, düşmanlarına rüsvâylık, ceza ve kahrın göndermesini zikrettikten sonra; onların bütün işleri üzerine Allah'a hamdetmelerini, Allah'ın seçkin, hayırlı kullarına selâm vermelerini emretmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn îmâre İbn Sabîh'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Selâm olsun O'nun beğenip seçtiği kullarına.» âyeti hakkında şöyle diyor: Onlar, Hz. Muhammed (s.a)in ashabıdır Allah Teâlâ onları peygamberi için seçmiştir. Allah onlardan hoşnûd olsun.
«Allah mı daha iyidir, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?» âyetin-deki soru, Allah ile beraber başka tanrılara tapınmalarından ötürü müşriklere karşı bir istifhâm-ı inkârîdir. Sonra Allah Teâlâ yaratmada, rızık vermede ve âlemleri idare.etmede yegâne olduğunu beyân etmeye başlayarak şöyle buyurur: «Yoksa gökleri ve yeri yaratan mı? Allah yanında başka bir ilâh mı?» Yüksekliği ve berraklığı ile şu gökleri, ondaki parlak yıldızları, dönen felekleri, alçak oluşu ve kesafeti ile yeryüzünü, ondaki dağlan, kayalıkları, ovaları, çölleri, çeşitli sınıf, şekil ve renkler-deki hayvanları, denizleri, meyveleri, ekinleri ve ağaçları, bunların dışındaki şeyleri yaratan mı? «Kullarına bir rızık olarak gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler meydana getiren mi? Yoksa Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» Elbette sizler, onun bir ağacını dahi bitirmeye güç yetiremezsiniz. Bunlara güç yetiren; ancak yaratan, rızık veren, bu hususlarda yegâne ve müstakil olandır. Değilse şu müşriklerin de itiraf ettikleri gibi Allah'ın dışındaki putlar ve Allah'a denk koşulan şeyler değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Andolsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan: Allah, diyeceklerdir.» (Zuhruf, 87),
«Andolsun ki onlara: Gökten su indirip onunla ölümünden scnra yeri dirilten kimdir? diye sorarsan, şüphesiz; Allah'tır, diyecekler.» (Anke-bût, 63). Onlar Allah'ın bütün bunları tek ve ortağı olmaksızın, yapan, yaratan olduğunu hem itiraf etmektedirler hem de yaratmadıklarını ve rızık vermediklerini itiraf ettikleri bir başkalarına Allah ile beraber tapınmaktadırlar. Halbuki yaratma ve rızık vermede

yegâne olan, ancak ve ancak tek basma tapınılmaya müstehak olandır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: ((Allah yanında başka bir ilâh mı?» buyuruyor. Yani Allah ile beraber tapınılan başka bir ilâh mı var? Halbuki hem size ve hem de Allah'ın yaratıcı ve rızık verici olduğunu itiraf eden her akıl sahibine bunlar apaçık belli olmuştur.
Müfessirlerden kimisi «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» âyetini, bunları Allah'ın yanmda başka bir ilâh m; yapmıştır? şeklinde anlamışlardır ki bu birinci manâya dönmektedir. Çünkü cevabın takdirinde onlar şöyle diyorlar: Ortada onunla beraber bunları yapan bir başkası yoktur. Aksine o bütün bunlarda yegâne ve tektir. Bu cevaptan sonra şöyle denilmektedir: O halde, madem ki yaratma ve idare etmede tek ve müstakil olan Allah'tır; onunla beraber bir başkasına nasıl tapını-yorsunuz? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Yaratan yaratmayan gibi midir hiç?» (Nahl, 17).
Bu âyetlerdeki «Yoksa gökleri ve yeri yaratan mı...» kısmı şöyle açıklanabilir: Bunları yapan, bunlardan hiç birisine güç yetiremeyen gibi midir? Her ne kadar diğeri amlmamışsa da âyetin akışının anlamı budur. Zîrâ sözün kuvveti buna işaret ve delâlet etmektedir. Nitekim bunlardan biraz önce Allah Teâlâ: «Allah mı daha iyidir, yoksa ona koştukları ortaklar mı?» buyurmuştur. Âyetin sonunda ise şöyle buyrulur: «Hayır, onlar sapıklıkta ısrar eden, Allah'a denkler ve benzerler koşan bir güruhtur.» Başka bir âyet-i kerîme'de: «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyamda durarak itaat eden, âhîretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen-kimse gibi midir?» (Zümer, 9). Bu durumda olan bu sıfatlarla muttasıf olmayan gibi midir? buyururken, başka âyet-i kerîme'-lerde de şöyle buyurur: «De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu hiç? Doğrusu, ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür.» (Zümer, 9), «Allah'ın; gönlünü İslâm'a açtığı kimse, (evet) o Rabbı katından gelen bir nûr üzeredir. Allah'ı anmak hususunda kalbleri katılaşmış olanların vay haline. İşte onlar, apaçık dalâlettedirler.» (Zümer, 22), «Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Ra'd, 33). Kulların gerek hareket ve gerekse sükûn hallerindeki İşlerine sahici olan, Önemli ve önemsizi ile gaybı bilen; onların tapınmakta oldukları bilmeyen, İşitmeyen ve görmeyen şu putlar gibi midir? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Oysa onlar, Allah'a ortak koştular. De ki: Onlara bir ad bulun bakalım.» (Ra'd, 33) buyurmuştur. Bütün bu âyet-i kerîmeler de böyledir.[15]

61 — Yoksa, yeri yaratıklarının oturmasına elverişli kılan ve aralarında ırmaklar akıtan, yeryüzüne sabit dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Yoksa yeryüzünü sakin, sabit, ahâlîsini sarsmaz bir halde yaratıklarının oturmasına elverişli kılan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Şayet yeryüzü bu durumda olmasaydı elbette onun üzerinde yaşantı ve hayat hoş olmazdı. Aksine Allah Teâlâ fazlı ve rahmeti ile onu, hareket edip sarsılmayan sabit, yayılmış bir döşek kılmıştır. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buyrulur: «Allah; sizin için yeri bir kafârgâh, göğü bir bina yapandır.» (Ğafir, 64). «Ve aralarında ırmaklar akıtan mı?» Ki Allah Teâlâ orada arazilerin arasında yeryüzünü yaran hoş, tatlı nehirler yaratmış, büyüğü ve küçüğü ile nehirleri

doğuya, batıya, güneye veya kuzeye kullarının muhtelif iklimlerde ve ülkelerdeki ihtiyâçlarına göre dolandırmıştır. Zîrâ kullarını yeryüzünün muhtelif bölgelerinde yaratmıştır. İşte onların ihtiyâçları ölçüşünce rızıklarmı da onlar için yürütüp (ayaklarına getirmektedir). «Yeryüzüne, (sizi sarsmasın ve yeryüzünü) sabit (leştir-sin diye ulu) dağlar yerleştiren ve iki denizin arasına bir engel koyan mı?» O Allah ki tatlı ve tuzlu suların arasına, biri diğeri ile bozulmasın diye karışmalarını engelleyen bir engel koymuştur. Zîrâ ilâhî hikmet, bunlardan her birerinin kendileriyle kasdedilip arzulanan nitelik üzere kalmalarını gerektirmektedir. Tatlı denizler, insanlar arasında akan şu nehirlerdir. Onlardan beklenilen; tatlı olmaları, hayvan, bitki ve meyvelerin onlardan sulanmasıdır. Tuzlu denizler ise yeryüzünün muhtelif yerlerini ve ülkelerini her yönden çeviren denizlerdir. Onlardan bekle-nilen, havanın kokusu ile bozulmaması için suyunun tuzlu olmasıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Birinin suyu tatlı ve serinletici, ötekinin ki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip de aralarına karışmalarını önleyen bir sınır koyan O'dur.» (Purkân, 53) buyurulurken, burada da: «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» buyurmuştur. Yani bunları yapan, Allah'ın yanında başka bir ilâh mıdır? Âyet, «Allah'ın yanında tapınılan başka bir ilâh mı vardır?» şeklinde de anlaşılabilir. Ancak her iki mânâ da doğru olup, biri diğerinin lâzımıdır. «Hayır, onların çoğu (Allah'tan bir başkasına tapınmalarında bilmemektedirler, câhildirler.) bilmezler.»[16]

62 — Yoksa, kendisine yakardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren; sizi yeryüzünün halîfeleri kılan mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Ne de kıt düşünüyorsunuz.

Allah Teâlâ, zorluklar sırasında kendisine dua edilen, musibetler anında kendisinden umulan olduğuna işaret etmektedir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde: «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıkla-rınızın hepsi kaybolur.» (İsrâ, 67), «Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız.» (Nahl, 53) buyururken, burada da şöyle demektedir: «Yoksa, kendisine yakardığı zaman bunalmışa, karşılık ve-, ren mi?» Allah'ın dışında, bunalmış kimsenin kendisine iltica edebi-leceği, sıkıntıda kalanın sıkıntısını giderebilecek olan kimdir? İmâm Ah-med der ki: Bize Affân'ın... Ebu Temime el-Hüceymî'den, onun da Hü-ceym oğulları kabilesinden birisinden rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ben: Ey Allah'ın elçisi, kime duâ ediyorsun? diye sordum, şöyle buyurdu: Ben O tek Allah'a duâ ediyorum ki, sana bir zarar dokunduğunda O'na duâ edersen, senden bu zararı savıp giderir. Sen,.çöl bir arazîde yolunu kaybedip te O'na duâ ettiğinde, yolunu sana gösterir. Sana bir kuraklık isabet ettiğinde O'na duâ edersen, sana bitki bitirir. Ben: Bana vasiyette bulun, dedim, şöyle buyurdu: Kimseye sövme. Kardeşini güler yüzle karşılaman veya su isteyen birinin kabına kovandan su boşaltman kadar küçük bile olsa hiç bir iyilikten uzak durma. Baldırlarının yansına kadar elbiseni uzat. Biraz daha uzun olsun dersen, topuklarına kadar uzat. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Zîrâ elbiseyi yerde sürümek kibir ve kendisini beğenmektendir. Allah Teâlâ hiç bir zaman kibir ve kendini beğenmeyi sevmez.

İmâm Ahmed, hadîsi başka bir kanaldan rivayetle bu rivayetinde Hz. Peygambere soran sahâbînin de ismini vermektedir. Bu rivayet şöyledir: Bize Affân'ın... Câbir îbn Süleym el-Hüceymî'den rivayetinde o; şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) dizlerini büküp elleriyle dizlerini tutarak elbisesine bürünmüş ve elbisesinin fazlalığı ayaklan üzerine düşmüş haldeyken ona geldim ve: Hanginiz Muhammed'dir —veya hanginiz Allah'ın elçisidir.— dedim. Eliyle kendisine işaret etti, ben: Ey Allah'ın elçisi, ben çöl ahâlîsindenim. Bende onların kabalık ve katılığı var. Bana tavsiyede bulun, dedim. Şöyle buyurdu: Hiç bir iyiliği küçük görme. Bu iyilik, kardeşini güleryüzle karşılaman veya kovandan su isteyen birinin kabına su boşaltman bile olsa. Sende bildiği bir huydan dolayı seni ayıplayan bir kişiyi onda olduğunu bildiğin bir şeyle ayıplayıp ona sövme. Şüphesiz bunda senin için bir ecir, onun için bir günâh vardır. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Zîrâ elbiseyi yerde sürümek, kendini beğenmektendir. Allah Teâlâ ise, hiç bir zaman kendini beğenmeyi sevmez. Hiç kimseye asla sövme. O günden sonra ne bir koyuna, ne bir deveye ne de başka herhangi birisine sövmedim. Ebu Dâvûd ve Ne-seî bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere rivayet etmişlerdir ki bunların rivayetlerinde hadîsin sahîh olan yerleri vardır.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ubeydullah İbn Ebu Sâlih'-den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Tavus bana geçmiş olsun dilemek üzere yanıma girdi. Ona: Ey Ebu Abdurrahnıân, benim için Allah'a duâ et, dedim. Kendin için duâ et. Şüphesiz Allah bunalmış olan kimse zâtına duâ ettiğinde, onun duasına icabet eder, dedi.
Vehb îbn Münebbih der ki: Birinci kitabda Allah Teâlâ'nm şöyle buyurduğunu okudum: İzzetim hakkı için kim Bana sığınırsa göklerle göklerdekiler, yeryüzü ile yeryüzündekiler ona düşman bile olsa, bunların arasından onun için bir çıkış yolu yaratırım. Kim de Bana sığınmazsa, ayaklarının altından yeryüzünü yere batırırım da, onu havada bırakırım ve onu nefsinin eline terk ederim.
Hafız îbn Asâkir, birisinin hâl tercemesinde —ki ona Ebu Bekr Muhammed îbn Davûd el-Dîneverî anlatmış— anlatır ki o adam şöyle demiş: Dimaşk'dan Zebedânî [17] ülkesine katırımla ücretli yolcu taşıyordum. Bir keresinde bir adam katırıma bindi. Yolun bir kısmında girilmeyen bir yola uğradık. Bana: Şu yolu tut, orası en yakın yoldur, dedi. Ben: O yolu bilmiyorum, dediysem de; hayır, aksine en yakın yol odur, dedi. O yola girdik. Taşlık bir yere, derin bir vâdîye ulaştık. Ora-, da bir sürü öldürülmüş kimse vardı. Bana: Katırın başını tut ki ineyim dedi. îndi, ayaklarını sıvadı, elbisesini toparladı ve yanındaki bıçağı çekerek üzerime yürüdü. Önünden kaçtım, peşime düştü. Allah aşkına deyip: Katın ve üzerindekileri al, dedim. O zâten benimdir, benim maksadım seni öldürmekktir, dedi. Onu, Allah ile ve Allah'ın çarptıracağı ceza ile korkutmak istedim, kulak asmadı. Önünde teslimiyet gösterdim ve: Beni bıraksan da iki rek'at namaz kılsam dedim. Acele et, dedi. Namaz kılmak üzere kalktım fakat Kur'an okumada nutkum tutuldu, ondan bir harf bile hatırıma gelmiyordu. Şaşkın bir halde dikilip kaldım. O ise: Haydi, bitir, diyordu. Allah Teâlâ benim dilimden «Yoksa, bunalmışa kendisine yakardığı zaman karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren mi?...» âyetlerini akıtıverdi. Bir de gördüm ki elinde harbe olan bir atlı vâdînin girişinden çıkıverdi. Harbeyi o adam fırlattı da tam kalbine isabet ettirdi ve adam yıkılarak düştü. Atüya asılıp iliştim ve: Allah için sen kimsin? diye sordum. Kendisine yakardığı zaman bunalmışa karşılık

veren ve başındaki sıkıntıyı giderenin elçisiyim, dedi. Yükü ile beraber katın aldım ve salimen döndüm. Yine İbn Asâkir, Ah-med el-Aceliyye'nin annesi Fâtıma Bint Hasan'm hâl tercemesinde anlatır ki o, şöyle demiş: Bir savaşta bir gün kâfirler müslümanlan bozguna uğratmıştı. Soylu bir at, sahibi üzerindeyken durdu. O adam, zenginlerden ve sâlih kişilerdendi. Atma: Sana ne oluyor? Yazıklar olsun sana. Ben seni, ancak bu günler için hazırlamıştım, dedi. Atı ona: Sana karşı niçin böyle davranmayacak mışım? Sen benim yemlenmemi seyise bırakıyordun da, onlar bana haksızlık edip çok az yediriyorlardı, dedi. Adam: Allah adına sana ahid veririm ki; bugünden sonra seni kucağımda ben besleyip yem vereceğim, dedi. îşte o zaman soylu at koşup sahibini kurtardı. Bundan sonra adam, atını kendisi beslemeye baş-ladı. Durumu insanlar arasında yayılıp şöhret buldu. Bu hikâyeyi kendisinden dinlemek üzere insanlar ona gelmeye başladılar. Onun durumu Rum kralına ulaştı ve: Bu adamın bulunduğu bir ülke elde edilemez, deyip onu ülkesine kazandırmak için çâre aradı. Yanındaki mür-tedlerden birisini ona gönderdi. Gönderilen onun yanına vardığında, ona karşı îslâm ve müslümanlara hüsnüniyyet sahibi olduğunu izhâr etti ve onun güvenini kazandı. Sonra bir gün çıkıp sahile doğru yürüdüler. Adam Rum kralı tarafından kendisine o sâlih kişiyi esîr etmede yardımcı olacak birisiyle sözleşmişti. Onu yakalamak üzere etrafını kuşattıklarında gözlerini göğe kaldınp; Ey Allah'ım, muhakkak ki şu adam beni Senin adınla aldatmıştır. Dilediğin şekilde beni onlardan koru, diye duâ etti. îki tane yırtıcı hayvan belirip o ikisine doğru yürüdü, ikisini yakaladı ve adam salimen geri döndü.
«Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan mı?» Bir nesli kendilerinden önceki nesle halîfeler kılan, halefi selefin yerine geçiren mi? Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyruluyor: «İsterse sizi giderir ve arkanızdan yerinize dilediğini getirir. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan getirmiştir.» (En'âm, 133), «Sizi, yeryüzünün halîfeleri yapan ve kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan; O'dur.» (En'âm, 165), «Hani Rabbm meleklere: Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti.» (Bakara, 30). «Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan mı?» âyeti de böyledir. Yani bir ümmetten sonra başka bir ümmet, bir nesilden sonra başka bir nesil ve bir kavimden sonra başka bir kavim olarak sizi yeryüzünün halîfeleri kılan mı? Şayet dilemiş olsaydı, hepsini bir vakitte yaratır; bazısını diğer bir kısmının zürriyyeti kılmazdı. Hattâ dileseydi, Hz. Âdem'i topraktan yarattığı gibi hepsini toptan yaratırdı. Dileseydi onları birbirlerinin zürriyyetinden yaratmazdı. Hattâ dileseydi; kimseyi öldürmezdi de, sonunda hepsinin ölümü bir tek vakitte olur ve böylece yeryüzü, kazanç ve geçimleri onlara daralır, birbirlerini zarara uğratır, sıkıntıya sokarlardı. Ama Allah'ın hikmeti ve kudreti onları bir tek nefisten yaratmasını, sonra onları son derecede çoğaltmasını, yeryüzünde dağıtmasını, asırlardan sonra asırlar ve nesiller, ümmetlerden sonra ümmetler kılmasını gerektirmiştir. Bu, Allah Teâlâ'mn takdir ettiği şekilde ve onlar için takdir buyurduğu süre sona erip bütün yaratıkları yaratmayı sona erdirmesine kadar devam edecektir. Sonra kıyameti koparacak ve Allah'ın koymuş olduğu kitâb (söz) sonuna ulaştığı zaman, her bir amel edene amelinin karşılığını tâm olarak verecektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yoksa, bunalmışa kendisine ya-kardığı zaman karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren; sizi yeryüzünün halîfeleri kılan mı? (Bunlara güç yetirecek olan) Allah'ın yanında başka bir ilâh mı (var) ? (Yoksa Allah'ın yanında

tapınılan başka bir ilâh mı var? Bilinmektedir ki bunları yapmada Allah Teâlâ tek-tir.) Ne de kıt düşünüyorsunuz. (Sizi hakka irşâd etmesi ve dosdoğru yola iletmesi yanında sizin düşünmeniz ne kadar da kıttır).»[18]

63 — Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında size yol bulduran ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir.

Allah Teâlâ burada: «Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında, (gökte ve yerde yaratmış olduğu işaret ve delillerle) size yol bulduran mı..) buyururken başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır: «İşaretler de (yarattı). Yıldızlarla da onlar yollarım bulurlar.» (Nahl, 16), «O'dur yıldızları yaratmış olan, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulaşınız diye.»   (En'âm, 97).
«Ve rahmetinin önünde, {yağmur yüklü bulutların önünde) rüzgârları müjdeci ola^k gönderen (kuraklığa, dara düşüp ümit kesmiş kullarını onunla sulayan) mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir.»[19]

64 — Yoksa, önce yaratan, sonra da yaratmayı tekrar edecek olan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı? De ki: Şayet doğru sözlü iseniz delilinizi

Başka âyet-i kerîmelerde: «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansız-dır. Önce yaratıp sonra tekrarlayan-Odur, O.» (Bürûc, 12-13), «Önce yaratan, sonra onu tekrar eden Odur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27) buyrulduğu üzere, kudret ve saltanatı ile yaratmaya başlayan sonra yaratmayı tekrar eden O'dur. «Ve sizi gökten (indirdiği yağmurla) ve yerden (yeryüzü bereketlerinden bitirdikleri ile) rızıklandı-ran mı? Allah'ın yanında başka bir ilâh mı?» Başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Andolsun o dönüş yeri olan göğe, Ve yarılan yere." (Târik, 11-12), «Yere gireni ve cndan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.» (Hadîd, 4). Allah Teâlâ gökten bereketli su indirip bunu yerde durdurur, -sonra çeşitli ekinler, meyveler, çiçekler ve muhtelif şeyler çıkarır. «Hem siz, yeyin, hem hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz ki bunlarda akıl sahipleri için âyetler vardır.» (Tâ-Hâ, 54). Bunun içindir ki: «Allah'ın yanında başka bir ilâh mı (bunları yapmıştır)?» buyurur. Diğer bir açıklamaya göre: Allah'ın yanında tapınılan başka bir ilah mı vardır? «De ki: Şayet doğru sözlü iseniz (başka ilâhlara tapmmanızdaki iddianızın doğruluğuna) delilinizi getirin.» Açıkça bilinmektedir ki; onların bu konuda ne bir hüccetleri, ne de bir delilleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kim, —hiç bir delili olmaksızın— Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa; onun hesabı Rabbının katmdadır. Gerçek şu ki, kâfirler felah bulmazlar.» (Mü'minûn, 117).[20]

65 — De ki: Göklerde ve yerde gaybı   Allah'tan başka kimse bilmez. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.
66 — Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir. Hayır, ondan şüphe etmektedirler. Hayır, ona karşı kördürler.

Allah Teâlâ, Rasûlü {s.a.) ne bütün yaratıklara şöyle bildirmesini emrediyor: Gökler ve yer halkından hiç kimse gaybı bilmez. Âyetin; «Allah'tan başka kimse bilmez.» kısmındaki istisna, istisnâ-ı munkatîdir. Yani bunu Allah Teâlâ'dan başka hiç kimse bilemez. Bunu bilmede Allah Teâlâ yegâne, tek olup O'nun bir ortağı yoktur. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de: «Gaybın anahtarları O'nun katandadır. O'ndan başka kimse bilmez.» (En'âm, 59), «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki, Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» (Lokman, 34) buyurur ki, bu hususta âyetler çoktur.
«Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.» Göklerde ve yerde sakin olan yaratıklar kıyamet vaktini bilemezler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Onun ağırlığını gökler de yer de kaldıramaz. O size ansızın gelir.» (A'râf, 187). Yani kıyamet saatim bilmek, gökler ve yer ahâlîsine ağır gelmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetinde o, şöyle demiştir: Kim onun —Hz. Peygamber (s.a.)i kasdediyor— yarın ne olacağını bildiğini sanıyorsa, şüphesiz Allah'a en büyük iftirayı atmış olur. Zîrâ Allah Teâlâ: «Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.» buyurmaktadır. Katâde der ki: Allah Teâlâ, şu yıldızlan üç haslet için koymuştur: Onları göğün süsü kılmıştır. Kendileriyle yol bulunan şeyler olarak yaratmıştır. Onları (gayba kulak vererek kulak hırsızlığı yapanların taşlandığı) taşlar kılmıştır. Kim bundan başka bir şey söylerse şüphesiz kendi fikriyle söylemiş ve hatâ edip nasibini kaybetmiş, ilmi olmayan bir konuda kendini zorlamış olur. Allah'ın emrini bilmeyen birtakım bilgisiz kimseler, bu yıldızlardan birtakım kehânetler çıkanp ihdas etmişler. Şöyle ki: Kim filân ve filân yıldız üe konaklar {veya zifafa girerse) şöyle şöyle olur. Kim filân ve filân yıldızla yola çıkarsa şöyle şöyle olur. Kimin filân ve falan yıldızla çocuğu olursa filân filân şekilde olur, demişlerdir. Yemin ederim ki kendisiyle kırmızı, kara, kısa, uzun, güzel ve çirkin bir çocuğun doğmadığı bir yıldız yoktur. Bu yıldızların, şu hayvan ve kuşların bilgisinin gayb ile herhangi bir ilgisi yoktur. Allah Teâlâ, Allah'ın dışında gökler ve yerde olanların, gaybı bilmemesine hükmetmiştir. «Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.» Katâde'nin bu sözünü aynen bu lafızlarla tbn Ebu Hatim ondan rivayet etmektedir ki bu; sağlam sıhhatli, büyük bir sözdür.
«Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir. Hayır, ondan şüphe etmektedirler.» Onların bilgisi sona ermiş ve kıyametin vaktini bilmekten âciz kalmışlardır. Diğer bazıları âyeti: Bu konuda onların bilgileri birbirine eşittir, anlamında olmak üzere Şeklinde okumuşlardır. Nitekim Müslim'in Sahıhi'ndeKi bir hadîs'te, kendisine kıyametin vaktini sormuş olan Cibril'e Allah Rasûlü (s.a.): Onun vaktinden kendisine sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir, demiştir. Yani onun bilgisine ulaşmaktan âciz olmakta sorulan ile soranın bilgisi eşittir. îbn Abbas'tan rivayetle Ali tbn Ebu Talha, âyetteki kelimesini; kaybolmuştur, sekinde açıklar. Katâde ise «Hayır, âhiret ile ilgili bilgileri de yetersizdir.» âyetini şöyle açıklar: Rablan onları bu konuda bilgisiz kılmıştır. Onların âhirete nüfuz eden, bilgileri yoktur. Bu, açıklamalardan birisidir. Ibn Cüreyc'in Atâ el-Horasânî'den, onun da Îbn Abbâs'tan rivayetine göre; onların âhiret hakkında bilgileri, onlara bilginin fayda vermeyeceği

bir zamanda olacaktır. Atâ el-Horasânî ve Süddî'nin de söylediği üzere; onların ilimleri, kendilerine fayda vermeyeceği kıyamet günü tamamlanıp kemâle erecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Bize geldikleri gün; neler görüp neler işitecekler. Ne var ki zâlimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler.» (Meryem, 38). Süfyân'ın Amr Îbn Ubeyd'den, onun da Hasan'dan rivayetine göre o, bu âyeti: Onların dünyadaki bilgileri, âhireti müşâhade ettikleri sırada mahvolup (yok olup) gidecektir, anlamına gelecek şeklinde okurmuş.
«Hayır, ondan şüphe etmektedirler.» âyeti, her ne kadar cinse delâlet etmekteyse. burada kasdedilen kâfirlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Saflar halinde Rabbına sunulduklarında onlara: Andolsun ki sizi ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz. Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddia etmiştiniz değil mi?» (Kehf, 48) buyururken, burada da aynı şekilde:« Hayır, ondan, (mevcûdiyyetinden ve meydana geleceğinden) şüphe etmektedirler. Hayır, ona karşı kördürler. (Onun durumu hakkında derin bir bilgisizlik ve körlük içinde-dirler.)» buyurmaktadır.[21]

67 — O küfredenler dediler ki: Biz ve babalarımız birer toprak olduktan sonra mı, doğrusu biz mi tekrar çıkarılacağız?
68 — Andolsun ki, bununla biz ve daha önce babalarımız tehdîd edilmişlerdi. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.
69 — De ki: Yeryüzünde gezinin de suçluların sonunun nasıl olduğunu görün.
70 — Üzülme onlara. Düzenlerinden dolayı da sıkılma.

Allah Teâlâ, müşriklerden yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin; cesed-lerin kemik, un-uf ak ve toprak olmalarından sonra yeniden diriltilme-lerini uzak gördüklerini haber verip sonra şöyle buyurur: «Andolsun ki, bununla biz ve daha önce babalarımız tehdîd edilmişlerdi. (Bunu biz ve babalarımız işitegelmekteyiz. Ancak onun ne hakikatini ve ne de meydana gelişini görmüyoruz, derler.)» Onlar; «Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.» sözleriyle şöyle demek istiyorlar: Bedenlerin tekrar diriltilecekleri tehdidi, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir. Bunu bir kavim kendilerinden öncekilerden, onlardan öncekileri de birbirlerinden almışlardır. Yoksa bunun bir hakikati yoktur. Allah Teâlâ da onların, yeniden dirütilmenin olmayacağına ve küfürlerine dair zannlarına bir cevab olarak şöyle buyurur: «(Ey Muhammed, onlara) de ki: Yeryüzünde gezinin de suçluların, (peygamberleri ve onların getirmiş olduğu âhiretin durumuna dâir ve başka konulardaki haberlerini yalanlayanların) sonunun nasıl olduğunu görün.» Allah'ın intikamı, azabı ve cezalandırması nasıl onların basma gelmiş ve Allah Teâlâ onların arasından şerefli elçilerini, ona tâbi olan inananları nasıl kurtarmış? Bütün bunlar, elçilerin getirdiklerinin doğruluğuna ve sıhhatına delâlet eder.
Sonra Allah Teâlâ, Peygamberi —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ni teselli ederek şöyle buyurur: Senin getirdiklerini yalanlayanlara üzülerek kendini harâb etme. Sana tuzak kurmalarından ve senin getirdiklerini kabul etmemeleriden, düzenlerinden dolayı da sıkılma. Şüphesiz Allah seni destekleyecek, sana yardım edecek, dünyanın doğu ve batılarında sana muhalefetle seninle inâdlaşanlara karşı senin dinini Üstün kılacaktır.[22]

71 — Onlar: Doğru söylüyorsanız; bu 'sözünüzün ne zaman yerine geleceğini bildirin, derler.
72 - De ki: Çabucak istemekte olduğunuzun bir kısmı ensenize inmek üzeredir.
73 — Doğrusu, Rabbın insanlara karşı lütuf sahibidir. Ama onların çoğu şükretmezler.
74 - Şüphesiz ki Rabbın, onların göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.
75 Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.

Allah Teâlâ, müşriklerin kıyamet gününü sorduklarını ve onun meydana geleceğini uzak gördüklerini haber vererek şöyle buyurur: «Onlar: Doğru söylüyorsanız; bu sözünüzün ne zaman yerine geleceğini bildirin, derler.» Allah Teâlâ onlara cevaben buyurur ki: «(Ey Mu-hammed,) de ki: Çabucak (gelmesini) istemekte olduğunuzun bir kısmı ensenize inmek üzeredir.» îbn Abbâs burayı şöyle açıklıyor: Sizin ça-bucak gelmesini istemekte olduğunuzun bir kısmı size yaklaşmıştır. Mücâhid, Dahhâk, Atâ el-Horasânî, Katâde ve Süddî de böyle söylemiştir. Allah Teâlâ'nm: «Ne zaman o? diyecekler. De ki: Yakın olması umulur.» (tsrâ, 51) âyetinde kasdedilen de budur. Başka bir âyette ise şöyle buyurur: «Senden azabı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu, cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» (Ankebût, 54). (...) «Doğrusu, Rabbın (kendilerine zulmetmelerine rağmen) insanlara (bol bol nimet vermesiyle onlara) karşı lütuf sahibidir. Ama (çok azının dışında) onların çoğu (buna) şükretmezler. Şüphesiz ki Rabbm, (açık olan şeyleri bildiği gibi) onların göğüslerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.» «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10). «Şüphesiz ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâ-Hâ, 7). «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» (Hûd, 5). Sonra Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini, görülen ve görülmeyeni — kulların gördüklerini ve görmediklerini— bilen olduğunu haber verip: «Gökte, ve yerde gizli hiç bir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.» buyurur ki; bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz ki bunlar Kitâb'-dadır. Doğrusu bunlar Allah için pek kolaydır.» (Hacc, 70).[23]

76 — Gerçekten bu Kur'ân, îsrâiloğullarma ayrılığa düştükleri şeyin çoğunu açıklamaktadır.
77 — Gerçekten o, mutlak bir hidâyettir ve mü'minler için de bir rahmettir.
78 — Muhakkak ki Rabbın onların arasında hükmünü verecektir. Ve O, Aziz'dir, Alîm'dir.
79 — Öyle ise sen, Allah'a tevekkül et. Şüphesi? ki sen, apaçık bir hak üzerindesin.
80 — Elbette sen, ölülere işittiremezsin, dönüp giden sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.
81 — Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsin. Sen, ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin. Ve onlar müslümanlardır.

Allah Teâlâ, aziz kitabı ile onun içerdiği hidâyet ve deliller ile Fur-kân'dan haber vererek, Tevrat ve İncil'i yüklenmiş olan Israîloğullarına, onların ayrılığa düştükleri şeyin çoğunu açıklamakta olduğunu bildirir. Meselâ, onlar Hz. îsâ hakkında ayrılığa ve ihtilâfa düşmüşlerdir. Yahû-dîler ona iftira etmişler, Hıristiyanlar da ileri gitmişlerdir. Kur'ân ise orta ve hak sözü getirmiştir ki, o (Hz. Isâ); Allah'ın kullarından, peygamberlerinden ve şerefli elçilerindendir. Nitekim başka bir âyet-i ke-rîme'de şöyle buyrulur: «İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem Oğlu Isâ, hak söze göre budur.» (Meryem, 34).
«Gerçekten o, (inananların kalbleri için) mutlak bir hidâyettir ve mü'minler için de (amelî konularda) bir rahmettir. Muhakkak ki Rab-bın kıyamet günü onların arasında hükmünü verecektir. Ve O, (intikamında) Azîz'dir, (kullarının işlerini ve sözlerini en iyi bilen) Alîm'dir. Öyle ise sen, (işlerinde) Allah'a tevekkül et. (Rabbının risâletini tebliğ et.) Şüphesiz, ki sen, apaçık bir hak üzerindesin. (Haklarında mutsuzluk yazılan ve Rabbınm kelimesi aleyhlerinde hak olan muhaliflerin ise kendilerine her bir âyeti getirsen bile inanmayacaklardır.)» Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Elbette sen, ölülere işittiremezsin. (Onlara fayda verecek bir şeyi onlara işittirebilecek değilsin.)» buyurmuştur. İşte şu kalblerinde perde ve kulaklarında küfürden doğan bir sağırlık olanlar da bu durumdadır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Dönüp giden sağırlara da çağrıyı duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vaz-geçirip doğru yola döndüremezsin. Sen, ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin. Ve onlar müslümanlardır.» Sana ancak işiten, basiret sahipleri icabet eder. Kalbdeki fayda veren işitme, görme ve basiret, Allah'a ve rasûllerin lisanıyla O'ndan gelenlere boyun eğenleridir.[24]

82 — Kendilerine söylenmiş olan, başlarına geldiği zaman; yerden bir canlı çıkarılır ki insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyleyerek konuşur.

Söylenenler Başlarına Gelince

Bu canlı, âhir zamanda insanların fesadı ve Allah'ın emirlerini terk-ederek gerçek dini değiştirdikleri sırada çıkacaktır. Allah Teâlâ, onlar için yeryüzünden bir canlı çıkaracaktır. Bu canlının Mekke'den çıkacağı da, Mekke'den başka bir yerden çıkacağı da söylenmiştir ki ileride açıklanması gelecektir. Bu canlı (insanların durumu hakkında) insanlarla konuşacaktır. İbn Abbâs, Hasan ve Katâde, —Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir— derler ki: İnsanlarla konuşacak yani onlara hitâb edecektir. Ata el-Horasânî de der ki: İnsanlarla konuşacak ve onlara: Şüphesiz insanlar bizim âyetlerimize kesin olarak inanmamaktadırlar, diyecektir. Bu açıklama Hz. Ali'den de rivayet edilmiş olup, îbn Cerîr bu açıklamayı tercih eder. Ancak bu açıkça şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. Kendisinden gelen bir rivayette İbn Abbâs: İnsanları yaralayacaktır, demiş; kendinden gelen başka bir rivayette ise: Hem onu, hem bunu (yani insanlarla konuşmayı ve insanları yaralamayı) yapacaktır, demiştir. Bu Hasan'm da kavli olup aralarında bir tezad bulunmamaktadır. En doğrusunu Allah bilir. Bu canlının zikredildiği birçok hadîs ve haber vârid olmuştur ki bunlardan elde edebildiklerimizi zikredelim. Yardım dilenilecek olan ancak Allah'tır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Huzeyfe îbn Üseyd (veya Esîd) el-Ğıfarî'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Biz kıyametin durumunu aramızda tartışırken Allah Rasûlü (s.a.) odadan yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu: Siz on alâmeti görmedikçe kıyamet kopmayacaktır: Gü* nesin batıdan doğması, duman, Dâbbe, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkışı, Meryem Cğlu İsa'nın çıkışı, Deccâl, üç yer batması: Biri batıda, biri doğuda, biri de Arap Yarımadasındaki yer batması, Aden çukurundan çıkacak bir ateşin insanları sürmesi —veya toplaması— onlar nerede gecelerse orada gecelemesi, nerede öğle uykusuna yatarlarsa orada öğle uykusunda kalması.
Müslim ve Sünen sahipleri, muhtelif kanallardan olmak üzere hadîsi Fürât el-Kazzâz kanalıyla... Huzeyfe'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Yine Müslim hadîsi Abdülazîz îbn Refî' kanalıyla Ebu Tufeyl'den mer-fû' olarak rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: Eıbu Dâvûd Tayâlisî'^ nin Talha İbn Amr kanalıyla... Huzeyfe İbn Üseyd el-Ğıfârî Ebu Serî-ha'dan; Cerîr îbn Hâzim kanalıyla... Abdullah îbn Mes'ûd ailesinden birisinden —Talha'nm hadîsi daha tamâm ve daha güzeldir— rivayetine göre şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Dâbbe'yi anıp şöyle buyurdu: Onun, zaman itibarıyla üç çıkışı vardır: Bir keresinde en uzak çöl^ den çıkacak ve onun anısı kasabaya —Mekke'yi kasdediyor— girmeyecektir. Sonra uzun bir zaman geçecek ve bir Önceki çıkışından başka bir kere daha çıkacak. Onun anısı çöl ahâlîsini kaplayacak ve anısı kasabaya —Mekke'yi kasdediyor— girecektir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devam etti: însanlar, harâmlığı ve şerefiyle Allah katında mescidlerin en büyüğü olan Mescid-i Harâm'da iken bu onları korkutmayacak. Şu kadar var ki Dâbbe, Rükün ile Makam arasında bağırıp başından aşağı toprak serperken insanlar grup grup ve tek tek dağılacaklar, inananlardan bir grup yerinde kalacak. Onlar iyi bilirler ki elbette Allah'ı âciz bırakacak değillerdir. Dâbbe işe onlarla başlayıp onların yüzlerini par-latacak. O kadar ki onların yüzlerini parlak yıldız gibi yapacak, yeryüzünde dönüp gidecek, onu tutmak isteyen kendisine yetişemeyecek, ondan kaçan kurtulamayacak. Hattâ kişi namazla ondan kurtulmak isteyecek de onun arkasından gelerek: Ey filânca, şimdi mi namaz kılıyorsun? diyecek, namaz kılan kişinin ona dönmesiyle yüzüne damgasını vuracak, sonra gidip mallarında insanlara ortak olacak, şehirlerde onlarla beraber olacak. Mü'min ile kâfir ayırdedilebilecek. O kadar ki mü'-min: Ey kâfir, hakkımı yerine getir, diyecek. Hattâ kâfir: Ey mü'min hakkımı yerine getir, diyecek. İbn Cerîr, hadîsi iki kanaldan olmak üzere Huzeyfe îbn Üseyd'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Ayrıca îbn Cerîr, hadîsi Huzeyfe İbn Yemmân rivâyetiy-le merfû' olarak da kaydeder. Bu rivayette Dâbbe'nin Meryem Oğlu Isâ zamanında ve Kâ'be'yi tavaf ederken çıkacağı kısmı da vardır. Ancak bu rivayetin isnadı sıhhatli değildir.
Müslim tbn Haccâc der ki: Bize Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe'nin... Abdullah îbn Ömer'den rivayetinde o, şöyle demiş:
Allah Rasûlü (s.a.)nden öyle bir hadîs ezberledim ki bir daha onu hiç unutmadım. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: (kıyamet) Alâmetlerinin çıkış itibarıyla ilki, güneşin batıdan doğması ve bir kuşluk vakti Dâbbe'nin insanlara çıkışıdır. Bunlardan hangisi arkadaşından önce olmuşsa diğeri önce olanın peşinden son derece yakındır.

Müslim Sahîh'inde, A'lâ îbn Abdurrahmân îbn Ya'kûb kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayet ediyor ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Şu altı şeyden önce amellerde acele ediniz: Güneşin batıdan doğması, veya duman, veya Deccâl, veya Dâbbe veya birinizin ölümü veya herkesin (her şeyin) Ölümü.
Yine Müslim'in Katâde kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o, şöyle buyurmuş: Şu altı şeyden önce amellerde acele ediniz: Deccâl, duman, Dabbetü'1-Arz, güneşin batıdan doğması, her şeyin Ölmesi ve birinizin ölmesi.
İbn Mâce'nin Harmele İbn Yahya kanalıyla... Enes îbn Mâlik (r.a.) den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetinde şöyle buyurmuş: Şu altı şeyden önce amellerde aeele ediniz: Güneşin batıdan doğması, duman, Dabbetü'1-Arz, Deccâl, birinizin ölümü ve her şeyin ölümü. Hadîsi, sâdece ibn Mâce rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Hammâd îbn Seleme kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dâbbetü 1-Arz çıktığında, yanında Hz. Musa'nın asası ve Hz. Süleyman (a.s.)ın yüzüğü olacak; kâfirin burnuna âsâ ile vuracak, mü'minin yüzünü yüzükle parlatacaktır. Sonunda insanlar bir sofranın çevresinde toplanacak ve mü'min kâfirden ayırdedilip bilinecektir. Hadîsi İmâm Ahmed de Behz, Affân ve Yezîü îbn Harun'dan, bu üçü ise Hammâd tbn Seleme'den rivayet etmişlerdir. Bu rivayette şu fazlalık vardır: Dâbbetü'1-Arz, kâfirin burnuna yüzükle vuracak, mü'-minin yüzünü âsâ ile parlatacaktır. Sonunda bir tepsi ahâlîsi (bir sofradan yemek yiyenler) bir araya gelecekler de birisi: Ey mü'min, bir başkası: Ey kâfir, diyecektir. îbn Mâce de hadîsi Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmiştir.
îbn Mâce der ki: Bize Ebu Gassân Muhammed İbn Amr'ın... Abdullah îbn Büreyde'den, onun da babasından rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) beni Mekke yakınlarında çölde bir yere götürdü. Bir de baktım çevresi kumluk kuru bir yerdeyiz. Allah Rasûlü (s.a.): İşte Dâbbetü'1-Arz şu yerden çıkacak, buyurdu. Baktım orası bir kanşa göre baş parmakla işaret parmağı arası kadar bir yerdi. İbn Büreyde der ki: Birkaç sene sonra hacca gittim. Bana kendisine âit bir âsâyı gösterdi. Baktım benim şu âsâma göre şu şu kadardı. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'-den, onun da Katâde'den rivayetinde îbn Abbâs şöyîe demiş: O, öyle bir hayvandır ki; onun sarı.tüyleri, dört ayağı vardır. Tihame vadilerinden birisinden çıkacaktır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Babamın Abdullah (îbn Mes'ûd)dan rivayetinde o, şöyle diyor: Dâbbetü'1-Arz, riau'daki bir yarıktan kısrağın koşması gibi çıkacak. Üç günde henüz üçte biri bile çıkmış olmayacak. [25] Muhammed İbn İshâk'ın Ebân'İbn Sâlih'den rivayetinde o, şöyle diyor: Abduljah İbn Amr'a Dâbbetü'1-Arz sorulmuştu, şeyle anlattı: Dâbbetü'1-Arz, Mekke'de Sâfâ'dan sonra gelen îyâd deni-len yerdeki bir kayanın altından çıkacaktır. Allah'a yemin ederim ki şayet onlarla beraber olaydım Dâbbetü'l*Arz'm altından çıkacağı kayayı asamla gösterirdim. Ey Abdullah îbn Amr, o (çıktığı zaman) ne yapacak? diye sordular, doğuya dönüp öyle bir bağıracak ki bağırışı yeryüzünün doğusuna ulaşacak, sonra Şam tarafına dönüp bir bağıracak, sesi oraya ulaşacak. Sonra batıya dönüp bağıracak, sesi batıya ulaşacak. Sonra Yemen tarafına dönüp tekrar bağıracak da sesini oraya ulaştıracak. Mekke'den yola çıkıp Usfân'a ulaşacak, dedi. Sonra ne olacak? denildi de Abdullah: Bilmiyorum, diye cevabladı. Abdullah İbn Ömer'den rivayete göre; o, Dâbbetü'l-

Arz'ın (Hacc'da) Müzdelife'den Minâ'ya doğru yola çıkılacağı gece çıkacağını söylemiştir. îbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiş olup isnadında İbn el-Beylemân vardır.
Vehb İbn Münebbih'ten rivayete göre o, Hz. Üzeyr (a.s.)in söyle söylediğini nakletmiş: Sedom'un altından Dâbbetü'1-Arz çıkacak, insan-* larla konuşacak, herkes onu işitecek de hâmile kadınlar günleri dolmadan önce doğuracak, tatlı sular tuzlu sulara dönüşecek, dostlar birbirine düşman olacak, hikmet yakılacak ve ilim kaldırılacak. Yeryüzü kendisini takîb eden şeyle konuşacak, İşte o zamanda insanlar, erişemeyecekleri şeyleri umup nail olamayacakları şeyleri isteyecekler ve yiyemeyecekleri şeylerde çalışacaklar. Vehb'in bu sözünü ondan îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Yine İbn Ebu Hatim'in babası kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiş: Şüphesiz ki Dâbbetü'l-Arz'da her çeşit renkten vardır. İki boynuzunun arası bir binitli için bir fersahlık yoldur. îbn Abbâs, onun boynuzunun büyük bir harbe gibi olduğunu söyler. Mü'minlerin emîri Hz. Ali îbn Ebu Talib (r.a.)den rivayete göre; o, şöyle demiş: O, öyle bir canlıdır ki; onun tavuk telekleri gibi telekleri, san tüyleri, tırnağı, kuyruğu ve sakalı vardır. Soylu bir atm (kısrağın) koşması gibi üç gün çıkmaya devam edecek de, henüz üçte biri bile çıkmış olmayacak. Hz. Ali'nin bu sözünü de tbn Ebu Hatim rivayet ediyor. İbn Cüreyc'in îbn Zübeyr'den naklettiğine göre; o, Dâbbetü'1-Arz'ı niteleyip şöyle demiş: Onun başı öküz başı, gözü domuz gözü, kulağı fil kulağı, boynuzu dağ keçisi boynuzu, boynu deve kuşu boynu, göğsü arslan göğsü, rengi kaplan rengi, böğrü kedi böğrü, kuyruğu koç kuyruğu, ayakları deve ayakları gibidir. Her iki mafsalı arası iki kulaçtır. Onunla beraber Hz. Musa'nın asası ve Hz. Süleyman'ın yüzüğü de çıkacaktır. Hiç bir mü'min kalmayıp yüzlerine Hz. Musa'nın âsâsıyla vuracak da onların yüzlerinde beyaz bir nokta oluşacak, bu nokta yayılıp sonunda bütün yüzü bembeyaz olacak. Hiç bir kâfir bırakmayıp yüzüne Hz. Süleyman'ın mührü ile vuracak da siyah bir nokta oluşacak, bu nokta yayılıp bütün yüzünü simsiyah edecek. O kadar ki İnsanlar çarşılarda: Ey mü'min şu kaça, ey kâfir şu kaça? diye alış-veriş edecekler. Hattâ bir aile, sofraları basma oturduklarında, içlerinden kimin mü'min, kimin kâfir olduğunu bilip tanıyacak. Sonra Dâbbetü'l-Arz onlara: Ey filânca, müjdeler olsun, sen cennet ehlindensin; ey filân, sen de cehennem ehlindensin, diyecek. tşte Allah Teâlâ'mn: «Kendilerine söylenmiş olan, başlarına geldiği zaman; yerden bir canlı çıkarılır ki insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyleyerek konuşur.» kavli budur.[26]

83 — Ve o gün her ümmetten, âyetlerimizi yalanlayanları toplarız. Onlar bir arada tutulurlar.
84 — Nihayet geldikleri zaman; buyurur ki: Siz, Benim âyetlerimi anlamadığınız halde mi yalanladınız? Yoksa yaptığınız neydi?
85 — Zulümleri yüzünden, söylenilen söz başlarına geldi. Artık konuşamaz olurlar.
86 — Görmediler mi ki; Biz, dinlenesiniz diye size geceyi karanlık, çalışasınız diye de gündüzü aydınlık olarak yarattık. Doğrusu bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.

O Gün

Allah Teâlâ haber veriyor ki kıyamet günü Allah'ın âyetlerini ve Allah'ın elçilerini yalanlayan zâlimleri dünya yurdunda yapmış olduklarını kendilerine sormak üzere onları azarlayarak, suçlayarak, küçültüp tahkîr ederek Allah'ın huzurunda toplayacaktır. Buyurur ki: «Ve o gün her ümmetten, (her kavimden, her nesilden) âyetlerimizi yalanlayanları toplarız.» Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» (Saffât, 22), «Hûh-lar çiftleştirildiği zaman...» (Tekvîr, 7). İbn Abbâs (r.a.), «Onlar bir arada tutulurlar.» âyetindeki fiilini; sürülürler, şeklinde anlamıştır. Katâde der ki: Onların ilklerini sonuncuların üzerine sürüp götüren men'edicüer vardır. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem de bu fiili; terkedilirler, şeklinde anlamıştır.
Hesâb yerinde ve Allah'ın huzurunda durduruldukları zaman, Allah buyurur ki: «Siz. Benim âyetlerimi anlamadığınız halde mi yalanladınız? Yoksa o yaptığınız neydi?» Yani onlara inançları, amelleri ve niçin mutluluk ehlinden olmayıp ta Allah Teâlâ'nın buyurduğu veçhile niçin «tasdik etmemiş ve namaz kılmamış.» (Kıyâme, 31) oldukları sorulacaktır. İşte o zaman aleyhlerine hüccet konulacak, onların sarılabi-lecekleri bir özürleri kalmayacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin verilmez ki özür dilesinler. Yalanlayanların o gün vay haline.>» (Mürselât, 35-37) Duyurulurken Allah Teâlâ burada da şöyle buyurmaktadır: «Zulümleri yüzünden, söylenilen söz başlarına geldi. Artık konuşamaz olurlar.» Şaşırıp kalır, cevab veremezler. Zîrâ onlar, dünya yurdunda kendilerine haksızlık eden kimselerdi. Şimdi ise gizliyi ve açık olanı bilen, hiç bir gizlinin kendisine gizli kalmadığı Allah'a döndürülmüşlerdir.
Allah Teâlâ tâm kudretine, yüce saltanatına, itaatin ve emirlerine boyun eğmenin vâcib olduğu yüce şanına, getirmiş oldukları sapılamaya-cak, ayrılmamayacak gerçekte peygamberlerinin tasdikine ve doğrulanmasına işaretle şöyle buyurur: «Görmediler mi ki; Biz, dinlenesiniz diye size geceyi karanlık olarak yarattık.» Onda karanlık vardır ki o sebeple onların hareketleri ve nefesleri durgunlaşır, sakinleşir, gündüzle-rindeki yorgunluktan istirahat edip dinlenirler. «Çalışasımz diye de gündüzü aydınlık olarak yarattık.» Bu sebeple onlar maişet, kazanç, yolculuk, ticâret ve ihtiyâç duydukları diğer işlerini yaparlar. «Doğrusu bunda, inanan bir kavim için âyetler vardır.»[27]

87 - Sûr'a üfürüleceği gün; Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku içinde
kalırlar. Ve hepsi boyunları bükülmüş olarak O'na gelirler.
88 — Sen, dağları görür ve yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulut geçer gibi geçip giderler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.
89 — Kim, bir iyilikle gelirse; ona daha iyisi vardır. Onlar, o günün korkusundan emindirler.
90 — Kim de, bir kötülükle gelirse; yüzleri ateşte sürtülür. Ya siz, yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılacaksınız?

Sûra Üfürüldügünde

Allah Teâlâ, Sûr'a, korku üfürmesi gününün korkusunu haber veriyor. Sûr, bir hadîste de belirtildiği üzere kendisine üfürülecek olan bir boynuzdur. Sûr hadîsinde ona Allah'ın emri ile İsrafil'in üfüreceği belirtilmektedir. İsrâfîl önce korku üfürmesini üfürecek ve bu üfürmeyi uzun yapacaktır. Bu, dünya ömrünün sonunda kıyametin dirilerden insanların en kötüleri üzerine kopacağı sıradadır. İşte o zaman «Allah'ın dilediklerinden başka —ki bunlar şehîdler olup Rabları katında diridirler ve rızıklandırılmaktadırlar— Göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku içinde kalırlar.» îmâm Müslim İbn Haccâc der ki: Bize Ubeydul-lah îbn Muâz el-Anberi'nin... Abdullah İbn Arnr (r.a.)dan rivayetine göre ona birisi gelip: Senin kıyamet şöyle şöyle kopacaktır, diye nakletmekte clduğun hadîs de nedir? demişti. Abdullah; sübhânallah veya La İlahe İllallah —ve buna benzer başka bir kelime daha— deyip şöyle devam etti: Bir daha hiç kimseye asla hiç bir şey rivayet etmemeye azmet-mişimdir. Ben şöyle dedim: Şüphesiz siz, az zaman sonra evleri harâb edecek büyük bir şey göreceksiniz, şöyle şöyle olacak. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Deccâl, ümmetim içinde çıkıp kırk -—kırk gün mü, yoksa kırk ay mı, yoksa kırk sene mi bilmiyorum— kalacak. Allah Teâlâ Meryem Oğlu îsâ'yı gönderecek. O, Urve îbn Mes'ûd gibidir. Deccâl'in peşine düşüp onu helak edecek. Sonra insanlar yedi sene kalacaklar ki bu sırada iki kişi arasında düşmanlık olmayacak. Daha sonra Allah Teâlâ Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek. Yeryüzünde kalbinde zerre miktar hayır veya îmân olan hiç kimse kalmayıp rüzgâr onun ruhunu kabzedecek. O kadar ki onlardan birisi bir dağın kovuğuna girmiş dahi olsa rüzgâr orada onun üzerine girip ruhunu kebzedecek. Abdullah îbn Amr şöyle devam ediyor: Bunları Allah Rasûlü (s.a.inden işittim. Buyurdu ki: Şehvetlerini giderme, kötülük ve fesada koşmada kuşların uçması kadar hızlı, birbirlerine düşmanlık ve zulümde yırtıcı hayvanlar gibi olan insanların en kötüleri kalacak. Bunlar hiç bir iyiliği tanımayıp hiç bir kötülüğü hoş görmemezlik etmeyecekler. Şeytân onlara te-messül edip: İcabet etmiyor musunuz? diyecek de onlar: Bize ne emredersin? diyecekler. Şeytân onlara putlara tapınmalarını emredecek. Onlar bu zamanda bol rızık ve güzel bir yaşantı içinde olacaklar. Sonra sûr'a üfürülecek. Onu işiten hiç kimse kalmayıp boynunu uzatarak kulak kesilecek. Onu işiteceklerin ilki, develerinin havuzunu ta'mîr edip sıvayan bir adam olacaktır. O yıkılacak, bütün insanlar yıkılacaklar. Sonra Allah Teâlâ hafif bir yağmur —veya bir gölge demiştir— gönderecek —veya indirecek, demiştir ve bu şüphe râvî Nu'mân'dandır— bununla insanların cesedleri bitki bitirilir gibi bitirilecek. Sonra Sûr'a bir kere daha üfürülecek, bir de göreceksin ki onlar kalkmışlar bakmıyorlar. Sonra: Ey insanlar, Rabbmıza gelin. Durdurun onları, çünkü sorulacaklar, denilecek. Daha sonra: Cehenneme gönderilecekleri çıkarın, denilecek. Kaç kişiden kaçı? diye sorulacak da, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz, denilecek, tşte o gün, çocuklar ihtiyarlayıp saçlan be-yâzlaşacak ve o gün baldırlar sıvanacak.
(...)
îşte bu, korku üfürmesidir. Bundan sonra yıkılma üfürmesi yani ölüm üfürmesi olacaktır. Bundan sonra da âlemlerin Rabbına kalkış üfürmesi gelir. Bütün

yaratıkların kabirlerinden çıkışı bununladır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ve hepsi boyunları bükülmüş olarak O'na gelirler.» buyurmuştur. Onlar alçaltılmış ve boyun eğmiş olarak geleceklerdir. Hiç kimse O'nun emrinden geri kalamayacaktır. Nitekim başka âyet>i kerîmelerde şöyle buyrulur: «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız.» (îsrâ, 52), «Sonra sizi bir çağırmaya görsün, hemen çıkıverirsiniz.» (Rûm, 25). Sûr hadîsinde şöyle denilmektedir: Üçüncü üfürmede Allah Teâlâ 'mn emriyle ruhlar sûrun bir deliğine konulacak, İsrâfîl^Sûr'u cesedler kabirlerinde ve yerlerinde -bitirildikten sonra üfürecek. Sûr'a üfürüldüğü zaman ruhlar uçacaklar. İnananların ruhları nurdan parıl parıl parıldarken, kâfirlerin ruhları kapkaranlık olacak. Allah Tealâ buyuracak ki: İzzetim ve celâlim hakkı için her bir ruh kendi cesedine dönecektir. Böylece ruhlar cesedlerine dönecekler, zehirli bir hayvan tarafından sokulan kimsede zehirin sirayet ettiği gibi ruhlar cesedlerine girip sirayet edecekler. Sonra kabirlerinden doğrulup üzelerinden toprağı silkeleyecekler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi kabirlerinden çabuk çabuk çıkarlar.» (Meâric, 43).
«Sen, dağlan görür ve onları gerinde durur (sabit) sanırsın. Oysa onlar (yerlerinden ayrılıp) bulut geçer gibi geçip giderler.» Başka âyet-i kerîmelerde Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O gün gök sarsıldıkça sarsılır. Dağlar yürüdükçe yürür.» (Tur, 9-10), «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım, onları ufalayıp savuracak. Yerlerini düz kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Ta-Hâ, 105-107), «Bir gün dağlan yürütürüz de, yeri dümdüz görürsün.» (Kehf, 47).
«Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'at id ir.» Bunları Allah Teâlâ en yüce kudretiyle yapmıştır, ki O yarattığı her şeyi mükemmel yapmış olup bunda hikmet sahibidir. «Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Kullannuı işlemiş olduğu hayrı ve şerri en iyi bilendir ve bu yüzden onları cezalandıracaktır.
Daha sonra Allah Teâlâ, o günde mutlu ve mutsuzların durumunu beyân edip şöyle buyurur: «Kim, bir iyilikle gelirse; ona daha iyisi vardır.» Katâde, âyetteki iyiliğin; ihlâs olduğunu söylerken, Zeynel Âbidîn de bunun; Lâ İlahe îllallah sözü olduğunu söyler. Başka bir yerde (En'-âm, 160) âyetinde belirtiktiği üzere onun için bunun (iyiliğinin) on misli vardır. «Ve onlar o günün korkusundan emindirler.» Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: «O en büyük korku bile onlan tasalandırmaz.» (Enbiyâ, 103), «Kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde olan mı daha iyidir?» (Fussilet, 40), «Ve onlar yüksek dereceler içinde emindirler.» (Sebe\ 37).
«Kim de, bir kötülükle gelirse; yüzleri ateşte sürtülür.» Kim ki Allah Teâlâ'ya hiç bir iyiliği olmaksızın kötülük sahibi olarak kavuşursa veya kötülükleri iyiliklerinden ağır basarsa hepsi yaptıkları ölçüşünce cezaya çarptırılacaktır. Bu sebepledir ki: «Ya siz, yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılacaksınız?» buyurmuştur. Ibn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, Ibn Abbâs —Allah onlardan razı olsun— Enes tbn Mâlik, Atâ, Saîd tbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, tbrâhîm en-Nehaî, Ebu Vâil, Ebu Salih, Muhammed İbn Kâ'b, Zeyd îbn Eşlem, Zührî, Süddî, Dahhâk, Hasan (el-Basrî), Kat&de ve îbn Zeyd, «Kim de, bir kötülükle gelirse...» âyetinde şirk (Allah'a ortak koşma) in kastedildiğini söylemişlerdir.[28]

91 — Ben, ancak bu şehrin Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.
92 — Ve Kur'ân okumakla da. Kim hidâyete ererse;
yalnız kendisi için ermiş olur. Kim de sapıtırsa; de ki: Ben, sâdece uyaranlardanım.
93 — De ki: Hamdolsun Allah'a. O, size âyetlerini gösterecektir. Siz de onları tanıyacaksınız. Ve Rabbın yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Allah Teâlâ burada Rasûlüne: «Ben, ancak bu şehrin Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur.» demesini emrederken başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur; «De ki: Ey insanlar, benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim.» (Yûnus, 104). Burada Rablığm o şehre nisbet edilmesi oraya şeref, değer verme ve onunla ilgilenme kabilindendir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur; «Bu evin Rabbına ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.» (Kureyş,3- 4).
«O, burayı saygıdeğer kılmıştır.» Oranın haram olması; kader ve şeriat yönünden Allah'ın orayı haram, saygıdeğer kılmasıyla olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Abbâs'tan rivayetle sabit olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) Mekke fethi günü şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki bu şehri, Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı günde haram (saygıdeğer) kılmıştır. Burası Allah Teâlâ'nın haram kılmasıyla kıyamet gününe kadar muhteremdir. Dikeni kopanlmaz, avı ürkütülmez, ilân etmek isteyenin dışında düşürülmüş eşyası (Lukata) alın-nıaz, yeşil otlan biçilmez... Ve Râvî, hadîsin tamâmını rivayet etmiştir. Ayrıca bu sahîh, hasen ve müsned hadîslerde kesinlik ifâde eden bir cemaatın kanallarından rivayetle sabittir. Nitekim ahkâm kitablarınm İlgili yerlerinde açıklanmıştır. Hamd Allah'adır.
«Ve her şey O'nundur.» kısmı, daha genel olanın daha özel olana atfı kabîlindendir. O, bu şehrin Rabbı ve her şeyin Rabbı, sahibidir. «Ben, müslümanlardan olmakla, (Allah'ı birleyen, ihlâs sahibi ve Allah'ın emrine boyun eğip itaat edenlerden) olmakla emrolundum. Ve Kur'ân okumakla; (Kur'ân'ı insanlara okuyarak onlara ulaştırmakla) da emrolundum.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyruluyor: «îşte bunları sana; âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz.» (Âl-i İmrân, 58), «Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olarak anlatacağız.» (Kasas, 3). Şüphesiz ben ,bir tebliğ edici ve uyarıcıyım.
«Kim hidâyete ererse; yalnız kendisi için ermiş olur. Kim de sapıtırsa; de ki: Ben, sâdece uyaranlardanım.» Ben, kavimlerini uyaran peygamberlerin durumundayım. Onlar üzerlerindeki risaleti kavimlerine teblîğ etme görevini yerine getirmiş, uhdesinden kurtulmuşlar ve artık ümmetlerinin hesabı Allah'a kalmıştır. Nitekim Allah Te-âlâ, başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Senin vazifen, sadece tebliğ etmektir. Hesap görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah, her şeye Vekll'dir.» (Hûd, 12).
«De ki: Hamdolsun Allah'a. O, size âyetlerini gösterecektir. Siz de onları tanıyacaksınız.» Hamdolsun O Allah'a ki, aleyhine hüccet koymadan ve hakkındaki özrü kaldırmadan hiç kimseye azâb etmez. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «O size

âyetlerini gösterecektir; Siz de onları' tanıyacaksınız.» buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussilet, 53).
«Ve Rabbm yaptıklarınızdan habersiz değildir. (Aksine O, her şeye şâhiddir).» tbn Bbu Hatim der ki: Ebu Ömer kanalıyla... Ebu Hüreyre'-den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Ey insanlar, sizden hiç kimse Allah'tan gafil olmasın. Şüphesiz ki Allah Teâlâ şayet herhangi bir şeyden habersiz olaydı sivrisinek, hardal ve zerreden habersiz olurdu. Yine tbn Ebu Hâtim'in Muhammed îbn Yahya kanalıyla... Ömer tbn Abdülazîz'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Şayet Allah Teâlâ herhangi bir şeyden habersiz olmuş olaydı, rüzgârların silmiş olduğu insanoğlunun ayak izinden habersiz olurdu. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin—den naklen anlatıldığına göre o, kendisinin veya bir başkasının olsun şu iki beyti okurmuş:
«Herhangi bir gün yalnız kaldığın takdirde yalnız kaldım deme. Fakat benim üzerimde bir gözetici var de.
Bir an için. olsun Allah'ın gafil olduğunu ve O'na gizli kalacak bir şeyin ğâib olduğunu sanma.»[29]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6122-6123
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6124-6126
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6127-6130
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6138-6140
[5] Bu kug, küçük kuglart avlayıp yiyen, onlarla beslenen bir kuştur. (Arapça yayına hazırlayanlar)
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6141-6143
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6143-6144
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6145-6146
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6146-6147
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6148-6151
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6151-6156

[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6157-6158
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6158-6160
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6161-6162
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6162-6165
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6165-6166
[17] Şam İle Ba'Iebek arasında meşhur bir bölgedir. Şam nehri o bölgeden doğar. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6166-6169
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6169-6170
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6170
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6171-6172
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6173
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6174-6175
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6176
[25] Herhalde bu, onun büyüklüğünden kinaye olmalıdır. (Çevirenler).
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6176-6181
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6181-6182
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6183-6185
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6186-6187

KASAS SÜRESİ

KASAS SÜRESİ

Rahman ve Hahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Tâ, Sîn, Mîm.
2 — Bunlar, apaçık Kitâb'ın âyetleridir.
3 — Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olarak anlatacağız.
4 — Gerçekten, Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi ve halkını sınıflara ayırdı. İçlerinden bir zümreyi güçsüz bularak oğullarını boğazlıyor, kızlarını diri bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı.
5 — Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım.
6 — Ve onları memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.

Hz. Mûsâ ile Firavun'un Haberi

Hurûf-ı Mukattaa hakkındaki bilgi daha önce geçmişti.
«Bunlar, apaçık Kitâb'ın; (açık-seçik, işlerin gerçeklerini, olmuş ve olacakların ilmini açıklayan kitabın) âyetleridir. Sana Mûsâ ile Firavun'un haberinden inanacak bir kavim için doğru olanı anlatacağız.» Nitekim, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Bizr sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.» (Yûsuf, 3). Sanki sen şâhid olmuşsun ve hazır bulunmuşsun gibi işleri olduğu şekilde sana anlatacağız. «Gerçekten Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi, (büyüklendi ve zâlimlerden oldu), halkını sınıflara ayırdı. (Onlardan her bir sınıfı devlet işlerinden dilediğinde kullandı.) İçlerinden bir zümreyi, (İsrâüoğullannı) güçsüz buldu.» îsrâiloğulları o vakitte, halkının en hayırlıları idiler. Allah Teâlâ onların üzerine bu inâdçı, . zalim kralı musallat kıldı. O, onları en bayağı işlerde çalıştırdı. Onları gece ve gündüz kendi işlerinde, tebeasının işlerinde yoruyordu. Ayrıca, hem pnlan bir aşağılama ve tahkir, ve hem de onların içinden çıkacağı kendilerine haber verilen" bir çocuğun doğup yetişmesinden korkarak, erkek çocuklarını öldürtüyor ve kadınlarını diri bırakıyordu. Firavun ve ülkesi ahâlîsi, Israîloğullarının içinden,. Firavun'un helâkma ve devletinin ellerinden gitmesine sebep olacak bir çocuğun çıkmasıyla korku-tulmuşlardı. Kiptiler bu haberi îsrâiloğullarından almışlardı ki; onlar Mısır diyarına geldiği sırada Hz. İbrahim el-Halîl'in bunu müjdelemiş olduğunu (kitablannda) okumaktaydılar. Hz. îbr&hîm Mısır'a gelip te orada hükümrân olan bir zorba ile aralarında geçen hâdiseler meydana geldiğinde, o zorba Sâre'yi cariye edinmek üzere almış ve fakat Allah Teâlâ Sâre'yi ondan koruyarak kudreti ve saltanatı ile onu Sâre'den men'etmişti. Hz. tbrâhîm (a.s.) çocuklarına, kendi sulbünden ve zürri-yetinden, Mısır kralını helak edecek bir çocuğun doğacağını müjdelemişti. Kiptiler bunu Firavun'un yanında anlattılar da, Firavun bundan sakınıp korkarak îsrâiloğullarmın erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Ancak sakınma hiç bir zaman kader karşısında fayda vermeyecekti. Zîrâ Allah Teâlâ'nın eceli (takdîr buyurmuş olduğu süre) geçip zamanı gelince, elbette geciktirilmez ve her sürenin

bir yazgısı vardır. Bu sebepledir ki; Allah Teâlâ: «Biz ise istiyorduk ki; güçsüz sayılanlara iyilikte bulunalım, onları önderler kılalım ve onları vârisler yapalım. Ve omları memleketlerine yerleştirelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» buyurmuş ve onlar hakkında da böylece yapmıştır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyrulur: «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbımın îsrâiloğullarma vuku bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükseltmekte oldukları şeyleri harab ettik.» (A'râf, 137), «Böylece oralara Israîloğullannı mirasçı kıldık.» (ŞüErâ, 59). Firavun, gücü ve kuvvetli ile Hz. Musa'dan kurtulmak istemiş; bu arzusu, kaderi emrine muhalefet olunamayan yüce melik olan Allah'ıı kaderi yanında ona bir fayda vermemiş; aksine O'nun hükmü geçerli olup, Firavunun Hz. Mûsâ elleriyle helak olunmasına dâir ezelde yazmış oldukları yerine gelmiştir. Hattâ, varlığından sakındığı ve bu yüzden binlerce çocuğu katlettirdiği bu çocuğun yetişine yeri Fi-ravun'un yatağı ve evi olmuştur. Onun gıdası ey Firavun; senin yemeğinden olmuştur. Ve onu sen terbiye edip şefkat göstermiştin de, senin ve ordunun ölümü onun elleriyle olmuştu. Bu senin, yüce göklerin Rab-bının; Kahir, Gâlib, Azîm, Azîz, azabı şiddetli, dilediği olan ve dilemediği olmayan Allah olduğunu bilmen içindir.[1]

7 — Mûsâ'nm annesine: Onu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak. Korkma, üzülme, şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız, diye vahyettik.
8 — Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldılar.
Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Zira Firavun, Hâmân ve askerleri gerçekten suçlu idiler.
9 — Firavun'un karısı dedi ki: Benim de, senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur veya onu oğul ediniriz. Ve onlar, işin farkında değillerdi.

Hz. Musa'nın Annesi

Anlattıklarına göre Firavun', Israîloğulları erkeklerinin çoğunu öldürdüğünde Kiptiler, îsrâiloğullarının tükenip, onların üstlenmekte oldukları zor işleri kendilerinin üstleneceğinden korktular ve Firavun'a: Eğer bu durum devam edecek olursa, onların ihtiyarlan ölecekler, erkek çocukları da bu öldürme ile yaşamayacağına göre, onların kadınları erkeklerinin yapagelmekte oldukları işleri mümkün değil yerine getiremeyecekler ve bu işler bize kalacak, dediler. Bunun üzerine Firavun, çocukların bir sene öldürülmesini, bir sene de sağ bırakılmasını emretti. Hz. Harun (a.s.) çocukların sağ bırakıldığı senede dünyaya geldi. Hz. Musa (a.s.) ise, çocukların öldürüldüğü sene doğdu. Firavun'un bu işle görevli adamları vardı. Bunlar kadınları dolaşırlar ve hamile olanları gördükleri zaman, onun ismini kaydedip doğum zamanı geldiğinde, çocuğu kıptî kadınlar alırlar; eğer kadın kız çocuğu doğurmuşsa onu bırakır ve giderler, erkek çocuk doğurmuşsa o boğazlayıcılar ellerinde keskin bıçaklar olduğu halde girip çocuğu katleder ve

bırakıp giderlerdi. Allah onları kahretsin. Hz. Musa'nın annesi, ona hamile kaldığı zaman diğer kadınlarda olduğu gibi hamilelik alâmetleri ortaya çıkmamış ve bu işle görevli kadınlar da onun durumunu anlayamamışlardı. Fakat Hz. Musa'nın annesi, bir erkek çocuk doğurduğu zaman son derece bunalmış, hem çok korkmuş ve hem öle onu çok sevmişti. Hz. Musa (a.s.)yı kim görmüşse onu mutlaka sevmiştir. Onu seven ise tabîat gereği ve şer'an mes'ûd kişidir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Gözümün önünde yetişesin diye senin üzerine katımdan bir sevgi koydum.» (Tâ-Hâ, 39) buyurur. Hz. Musa'nın annesi bunaldığı zaman onun kalbine ilham olundu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Musa'nın annesine: Onu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak. Korkma, üzülme, şüphesiz onu Biz sana döndürecek ve peygamber yapacağız, diye vahyettik.» Hz. Musa'nın annesinin evi Nil kıyısmdaydı. Bir sandık edindi, içine yatak döşedi ve çocuğunu emzirmeye başladı. Korktuklarından birisi yamna girdiği zaman çocuğu o sandığa koyar ve denize (Nil nehrine) salıverir, sandığı yanındaki bir ipe bağlardı. Bugün yanma korktuğu birisi girince gidip çocuğu o sandığa koydu, sandığı nehre salıverdi ve bağlamayı unuttu. Su, sandığı alıp götürdü. Nihayet sandık Firavun'un evine kadar geldi. Cariyeler sandığı alıp yüklendiler, Firavun'un karısına götürdüler, tçinde ne olduğunu bilmiyorlardı ve Firavun'un karısından bir başkası onu açacak olursa, başlarına bir musibetin gelmesinden korkuyorlardı. Firavun'un karısı sandığı açıp ta onda yaratıkların en güzel, en tatlısı bir çocuk görünce, ona bakar bakmaz Allah Teâlâ onun kalbine çocuğun sevgisini düşürüverdi. Şüphesiz bu, onun saadetinden idi. Bir de Allah Teâlâ onun şerefli kılınmasını, kocasının ise mutsuzlardan olmasını takdir buyurmuştu. Bu sebepledir ki Allah' Teâlâ: «Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldılar. Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» buyurmuştur. Muhamrned tbn îshâk ve başkaları buradaki lâm harf-i cerrinin illet, sebep bildiren lâm değil de, akıbet, yani sonuç bildiren lâm olduğunu söylerler. Zîrâ onlar bu sandığı almakla, içindekinin kendilerine bir düşman olmasını istememişlerdir. Şüphesiz âyetin zahiri onların söylediklerini gerektirmektedir. Fakat âyetin siyakı ve sibakının anlamına bakıldığı zaman buradaki lâm harfinin illet, sebep bildiren lâm olduğu görülür. Zîrâ buranın anlamı şudur: Şüphesiz ki onların Hz. Musa'dan sakınmalarını Ibtâlde daha beliğ olması için, Hz. Musa'yı onlara bir düşman ve bir tasa kılması için, Allah Teâlâ onların sandığı almalarını takdir buyurmuştur. Bu sebepledir ki: «Zîrâ Firavun, Hâmân ve askerleri gerçekten suçlu idiler.» buyurmuştur. Mü'minlerin emîri Ömer îbn Abdülazîz'den rivayete göre, Allah'ın kitabını ve geçmiş il-mindeki geçerli kaderini yalanlamalarında, Kaderiyye'den bir topluluğa o şu mektubu yazmıştı: Allah'ın geçmiş ilminde Hz. Mûsâ, Firavun'un bir düşmanı ve ona bir tasadır. Allah Teâlâ: «Firavun'a, Hâmân'a ve ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyleri gösterelim.» buyurmuştur. Siz ise: Şayet Firavun Hz. Musa'nın dostu ve yardımcısı olmak isteseydi, (olurdu) diyorsunuz. Halbuki Allah Teâlâ: «Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» buyurmuştur.
«Firavun'un karısı dedi ki: Benim de, senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyin, belki'bize faydası dokunur. Veya onu oğul ediniriz. Ve onlar, işin farkında değillerdi.» Firavun Hz. Musa'yı gördüğünde, onun tsrâiloğullarından olmasından korktuğu için öldürmek istemişti. Karısı Asiye Bint Müzâhim ise, Hz. Musa'yı

ondan korumaya ve çocuğu Firavun'a sevdirmeye çalışmış ve: Benim de, senin de gözün aydın olsun, demişti. Bunun üzerine Firavun: Senin için ise, evet; ama benim için hayır, dedi. Nitekim böylece de olmuş ve Allah Teâlâ, Firavun'un karısına hidâyet bahşederken, Firavun'u da Hz. Musa'nın elleriyle helak buyurmuştur. Tâ-Hâ jsûresindeki Futun (fitneler) hadîsinde bu kıssa îbn Abbâs'tan rivayetle merfû' olarak Neseî ve başka hadîs mecmualarında uzun geçmişti.
«Belki bize faydası dokunur.» Gerçekten, Firavun'un kansı için umulan bu fayda husule gelmiş ve Allah Teâlâ, Hz. Musa İle ona hidâyet bahşederek bu yüzden onu cennetliklerden kılmıştır. Firavun'un karısı «Veya onu oğul ediniriz.» sözüyle Hz. Musa'yı oğul edinmek istemiştir. Zîrâ onun Firavun'dan çocuğu olmamıştı.
«Ve onlar, işin farkında değillerdi.» Onların sandığı (ve içindeki çocuğu) almalarıyla Allah'ın murâd buyurduğu yüce hikmeti ve kesin hücceti bilmiyorlardı.[2]

10 — Musa'nın annesi, yüreği bomboş sabah etti. Şayet inananlardan olması için kalbini pekiştirmemiş olsaydık; nerdeyse onu açığa vuracaktı.
11 — Onun kız kardeşine dedi ki: Onu izle, o da kimse farkına varmadan onu uzaktan gözetledi.
12 — Önceden Biz, onun süt annelerin memesini kabul etmemesini sağladık. Bunun üzerine hemşiresi: Size, sizin adınıza ona bakacak ve iyi davranacak bir ev talkını tavsiye edeyim mi? dedi.
13 — Böylece onun gözü aydın olsun, tasalanmasın ve Allah'ın va'dinin mutlak gerçek olduğunu bilsin diye, annesine 'geri verdik. Ama onların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; çocuğunu Nü nehri alıp gittiği zaman Hz. Musa'nın annesinin kalbi, Hz. Musa dışında bütün dünya işlerinden boşalmış olarak sabahı etti. Bu açıklamayı îbn Abbâs, Mücâhid, Ikrime, Saîd tbn Cübeyr, Ebu Ubeyde, Dahhâk, Hasan el-Basri, Katade ve başkaları yapmıştır.
«Neredeyse onu açığa vuracaktı.» Şayet, Allah Teâlâ onu sabrettirmemiş ve ona sebat vermemiş olsaydı üzüntüsü ve esefinin şiddetinden neredeyse çocuğunun gittiğini (çocuğunu suyun alıp götürdüğünü) açığa vurup durumunu etrafına haber verecekti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Şayet inananlardan olması için kalbini pekiştirmemiş olsaydık; neredeyse onu açığa vuracaktı. Onun kızkardeşine dedi ki: Onu izle.» Kendisine söylenenleri anlayacak kadar büyük olan kızına şöyle emretti: «Onu izle, (onun haberini ara, şehrin kenar ve köşelerinden onun durumu hakkında bilgi topla.) O da (Hz. Musa'nın kız kardeşi bu iş için çıkıp) kimse farkına varmadan onu uzaktan gözetledi.» İbn Abbâs, âyetteki kelimelerini: Yanından gözetledi; şeklinde anlarken Mücâhid: Onu uzaktan gözetledi, diye açıklar. Katâde der ki: Sanki onu kasdetmiyormuş (ona bakmıyormuş) gibi ona bakmaya başladı.
Hz. Mûsâ (a.s.) Firavun'un evine yerleşip, kralın karısı onu severek Firavun tarafından serbest bırakılmasını sağladığında, evindeki süt annelerini ona arzetti. Fakat onlardan hiç birinin memesini kabul etmedi. Kabul etmemekte de direndi. Onu emzirebilecek bir kadın bulmak ümidiyle çocuğu çarşıya çıkardılar. Hz. Musa'nın kız kardeşi, onu onların ellerinde görünce tanıdı; fakat onlar kendisini farketmedikleri gibi, o da durumunu açığa vurmadı. Allah Teâlâ: «Önceden Biz,

onun, süt annelerin memesini kabul etmemesini (takdirî bir haram kılma ile) sağladık.» buyurur ki; böylece Allah Teâlâ onu şerefli kılmış ve annesinin dışında bir başkasının memesinden süt emmekten onu korumuştur. Zîrâ Allah Teâlâ bunu, annesi korku içine düştükten sonra emniyyet içinde emzirsin diye annesine dönüşüne bir sebep kılmıştır. Hz. Musa'nın kız kardeşi onların Hz. Musa'yı emzirecek birini bulmada çaresizliğe düştüklerini görünce: «Size, sizin adınıza ona bakacak ve iyi davranacak bir ev halkını tavsiye edeyim mi?» dedi. îbn Abbâs der ki: Hz. Musa'nın hemşiresi bu sözü söylediğinde onu aldılar ve durumundan şüphelenerek: «ÇocuğaJyi davranacaklarını ve ona iyi bakacaklarını nereden biliyorsun? dediler. Hemşiresi dedi ki: Ona iyi bakmaları ve iyi davranmaları kral ailesine süt anne olmaya rağbetlerinden ve bundan bir fayda ummalarındandır. Bunun üzerine onu bıraktılar. Hz. Musa'nın hemşiresi, onlara bu sözü söyleyip onların eziyyetlerinden kurtulduktan sonra, onunla beraber evlerine gittiler. Çocuğu annesine verdiler, Hz. Musa'nın annesi, memesini ona verir vermez hemen memeyi aldı. Buna çok sevindiler ve kralın karısına müjdeci gitti. Firavun'un karısı, Hz. Musa'nın annesini çağırıp ona ihsanda bulundu, bol hediy-yeler verdi. Gerçekte Hz. Musa'nın annesi olduğunu bilmiyordu. Onun ihsanda bulunup hediyyeler vermesi, çocuğun onun memesini kabul et-mesindendi. Sonra Âsiye, Hz. Musa'nın annesinin, kendi yanında kalarak çocuğu emzirmesini istedi. Ancak o kabul etmeyerek: Şüphesiz benim bir kocam ve çocuklarım var. Senin yanında kalamam, dedi. Şöyle ilâve etti: Fakat, istersen onu evimde emziririm. Firavun'un karısı buna olumlu cevab verdi, ona nafaka, yicekler ve bol bol ihsanlarda bulundu. Hz. Musa'nın annesi de, hoşnûd kılınmış olarak çocuğuyla beraber döndü. Allah Teâlâ onu izzet, makam ve bol rızık içinde, korkudan sonra emniyyet içinde kılmıştır. (Onun korkusunu emniyyete çevirmiştir). Bu sebepledir ki; bir hadîste şöyle buyrulur: Bir iş işleyip de, yaptığı işte hayır murad edip sevabını Allah'tan bekleyenin misali, Hz. Musa'nın annesi gibidir. Hem çocuğunu emzirmiş ve hem de karşılığını almıştır. Hz. Musa'nın annesinin başına gelen bu sıkıntı ile, sıkıntıdan kurtuluşu arasında çok az bir süre vardır. Bir gün ve bir gece veya o kadar bir şeydir. En doğrusunu Allah bilir. îşin, kudret ellerinde olduğu Allah'ın şanı ne kadar yücedir. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Zâtından sakınanlara her bir üzüntüden sonra ferahlık; her bir sıkıntıdan sonra bir çıkış yeri bahşeder. Bu sebepledir ki: «Böylece onun (çocuğu ile) gözü aydın olsun ve (çocuğunun kaybolmasına) tasalanmasın ve (bir de) Allah'ın (çocuğunu ona geri çevireceğine ve onu peygamberlerden kılacağına dâir) va'dinin mutlak gerçek olduğunu bilsin diye, annesine geri verdik.» buyurmuştur. Çocuğun kendisine geri verilmesinin gerçekleşmesiyle onun peygamberlerden bir peygamber olacağına artık kesin olarak inanmıştır. Böylece gerek tabiat olarak ve gerekse şer'an onun için gerekli olan terbiyeyi vermekte kusur etmemiştir.

«Ama onların çoğu bilmezler.» Allah'ın fiillerindeki hükmünü ve güzel akıbetlerini onların çoğu bilmez. Allah'ın fiilleri, dünyada ve ahi-rette övülmüştür. Bazan olur ki meydana gelen bir iş gönüllere hoş gelmez. Halbuki gerçekte onun sonucu güzeldir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Bir şey hoşumuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü

olabilir.» (Bakara, 216), «Olabilir ki; bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onu çok hayırlı kılar.» (IJişâ, 19).[3]

14 — Erginlik çağma erişip olgunlaşınca; Biz ona ilim ve hikmet verdik. İyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.
15 — O, halkının haberi olmadığı bir sırada şehre girdi ve birbiriyle dövüşen iki adam gördü. Şu, kendi adamlarından, bu da düşmanlarındandı. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Mûsâ, düşmanına bir yumruk indirdi ve ölümüne sebep oldu. Bu, şeytânın işidir. Zîrâ o, apaçık saptıran bir düşmandır, dedi.
16 — Dedi ki: Rabbım, doğrusu kendime zulmettim. Bağışla beni. Bunun üzerine onu bağışladık. Şüphesiz ki Allah, Gafur ve Rahim olanın kendisidir.
17 — Dedi ki: Rabbım, bana verdiğin nimet^hakkı için, artık suçlulara asla yardımcı olmayacağım.

Allah Teâlâ Hz, Mûsâ (a.s.)nın, işin başındaki durumunu zikrettikten sonra onun erginlik çağma erişmesi ve olgunlaşmasını da zikreder ki; Allah Teâlâ'nın ona ilim ve hikmet vermiştir. Mücâhid, buradaki ilim ve hikmetin; peygamberlik olduğunu söyler. «İyi davrananları işte böylece mükafatlandırırız.» Daha sonra Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ için tak-dîr buyurmuş olduğu peygamberlik ve onunla konuşma şerefine ulaşmasına sebep olan hâdiseyi zikreder ki: bu da, bir kıptîyi öldürmesi mes'elesidir. Bu, onun ft£ısır diyarından Medyen ülkesine çıkışına sebep olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O, halkının haberi olmadığı bir sırada şehre girdi.» îbn Cüreyc'in Atâ el Horasânî'den, onun da İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre, Hz. Musa'nın şehre girmesi akşam İle yatsı arasında olmuştur, tbn el-Münkedir'in Atâ îbn Yessâr'dan, onun da İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre ise bu, gece yarısı olmuştur. Saîd İbn Ctibeyr, tkrime, Süddî ve Katâde de böyle söylemiştir.
«Birbiriyle (çekişip) döğüşen iki adam gördü. Şu, kendi adamlarından (yani İsrâiloğullarından), bu da düşmanlarından (yani KıpÜ-lerden)dı.» Kendi adamlarından olanın, îsrâiloğullarmdan; diğerinin de, Kıptîlerden olduğu açıklaması, İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve Muham-med İbn İshâk'ındır. îsrâiloğullarından olanı, Hz. Mûsâ (a.s.)dan yardun istemiş ve Hz. Mûsâ da insanların habersiz olmalan fırsatını değerlendirerek Kıptîye yönelip düşmanına bir yumruk indirerek ölümüne sebep olmuştur. Mücâhid; Hz. Musa'nın, düşmanına bir yumruk vurduğunu söyler. Katâde ise, ona yarımdaki bir âsâ ile vurduğunu söyler. İşte bu, onun ölümüne sebep olunca Hz. Mûsâ: «Bu, şeytânın işidir. Zira o, apaçık saptıran bir düşmandır, dedi. Dedi ki: Rabbım, doğrusu kendime zulmettim. Bağışla beni. Bunun üzerine onu bağışladık. Şüphesiz ki Allah, Gafur ve Rahîm olanın kendisidir. Dedi ki: Rabbım, bana verdiğin nimet (makam ve izzet) hakkı için, artık suçlulara (Seni inkâr edenlere ve Senin emrine zıd gidenlere) asla yardımcı olmayacağım.»[4]

18 — Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün, kendisinden yardım isteyen kimse bağırarak ondan yine yardım istiyordu. Mûsâ ona dedi ki: Doğrusu şen, besbelli bir azgınsın.

19 — Derken ikisinin de düşmanı olanı yakalamak isteyince: Ey Mûsât dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Sen ıslâh edenlerden olmayı değil, yeryüzünde bir zorba olmayı istiyorsun, dedi.

Bu âyetlerde de Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.) dan haber veriyor. O kıptîyi öldürdüğü zaman, şehirde yaptığı işten dolayı korku içinde etrafı gözetleyerek, olacak işleri bekleyerek sabahladı. Yollardan birisinde iken düri bir kıptîye karşı kendisinden yardım isteyenin bu sefer bir başkasıyla dövüştüğünü gördü. Hz. Musa'nın oradan geçmesi üzerine, yine bağırarak ondan yardım istedi. Hz. Mûsâ kendisine: Doğrusu sen besbelli »apaçık bir azgınsın, çok kötü birisisin, dedi. Sonra o kıptîyi yakalamak İstedi. îsrâiloğullaruıdan olan adam kendisinin hor ve hakir olduğuna, güçsüz ve zelîl olduğuna inanarak Hz. Musa'nın kendisine kasdetmek istediğini zannetti. Özellikle onun söylediğini işittikten sonra, kendisini korumak isteyerek: «Ey Musa, dün bir cana kıydığın gibi bana damı kıymak istiyorsun?» dedi. Bu, sadece Hz. Mûsâ (a.s.) ve onun bildiği bir durumdu. Dövüşmekte olduğu kıptı bu sözü işitince, hemen onun ağzından alarak bunu Firavun'un kapısına ulaştırıp Fira-vun'a söyledi. Bunu öğrenen Firavun'un öfkesi ve kini şiddetlendi ve Hz. Musa'yı öldürmeye azmetti. Onu huzuruna getirmeleri için peşinden adamlar gönderdi.[5]

20 — Şehrin öte başından koşarak bir* adam geldi ve dedi ki: Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen çık git, doğrusu ben, sana öğüt verenlerdenim.

Allah Teâlâ: «Bir adam geldi.» buyurarak, o gelenin erkeklik sıfata lannı hâiz olduğunu belirtir. Zîrâ o yolunu değiştirmiş, Hz. Musa'nın peşinden gönderilenlerin yolundan daha yakın bir yola girmiş; onlardan önce Hz. Musa'ya ulaşarak: «Ey Musa, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşü (p istişare edi)yorlar. Hemen şehirden çık git. Doğrusu ben, sana öğüt verenlerdenim.» demiştir.[6]

21 — Bunun üzerine korku içinde gözetleyerek oradan çıktı ve: Rabbim, beni o zâlimler .güruhundan kurtar, dedi.
22 - Medyen tarafına yöneldiğinde dedi ki: Umarım ki Rabbım, beni yolun doğrusuna hidâyet eder.
23 — Medyen suyuna varınca; davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü. Ve onlardan başka sürülerini gözetleyen iki kadın buldu. Onlara: İşiniz nedir? dedi. Onlar da: Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. Babamız çok yaşlıdır da ondan, dediler.
24 — Bunun üzerine onlannkini suladı. Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: Rabbım, doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.

Hz. Musa'ya şehrin öte başından koşarak gelen adam, Firavun ve devleti erkânının, onun hakkında kurdukları düzeni haber verdiği zaman, o tek başına Mısır'dan çıktı. Bundan önce böyle bir duruma alışmış değildi. Aksine; bir refah, nimet ve makam içindeydi. «Korku.için-de, (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı ve; Rabbım, beni o

zâlimler güruhundan (Firavun ve erkânının elinden) kurtar, dedi.» Anlatılanlara göre Allah Teâlâ, ona kısrak üzerinde bir melek göndermiş ve bu melek ona yolu göstermiştir. En doğrusunu Allah bilir.
«Medyen tarafına yöneldiğinde (açık-seçik görülen bir yola girdiğinde buna sevinip) dedi ki: Umarım ki Rabbım, beni yolun doğrusuna hidâyet eder.» Nitekim Allah Teâlâ da onun hakkında böylece yapmış; dünyada ve âhirette onu dosdoğru yola ileterek onu hidâyet verici ve hidâyete erişmiş kılmıştır.
«Medyen suyuna vannca (Medyen suyuna gitti).» Orada bir kuyu vardı ve koyun çobanlan koyunlarını sulamaya oraya gelirlerdi. «Davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü. Ve onlardan başka sürülerini gözetleyen (diğer çobanların davarları ile suya gidip de eziyyete duçar kalmasınlar diye koyunlarını kollayan) iki kadın buldu.» Hz. Mûsâ onları gördüğünde onlara acıdı ve: «İşiniz nedir? (Sizin durumunuz nedir ki şunlarla beraber sulamıyorsunuz?)» dedi. «Onlar da: Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. (Bunlar bitirmeden biz sulayamıyo-ruz.) Babamız çok yaşlıdır (İşte bu durum bizi şu gördüğün hale getiriyor.) da ondan.» dediler.
«Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Mûsâ: «Bunun üzerine onlannkini suladı.» Ebu Bekr tbn Ebu Şeybe der ki: Bize Abdullah'ın... Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivayetine göre Hz. Mûsâ (a.s.) Medyen suyuna vardığı zaman, orada davarlarını sulayan bir insan topluluğu görmjiştü. Hz. Ömer şöyle anlatıyor: Onlar davarlarını sulama işini bitirdiklerinde, kuyunun üzerine (onu kapatmada kullanılan) kayayı yerine koydular. Onu, ancak on erkek kaldırabiliyordu.
Hz. Mûsâ o sırada davarlarını kollayan iki kadın gördü ve: Sizin işiniz nedir? diye sordu. Onlar da durumlarını ona anlattılar. Hz. Mûsâ kuyunun üzerine kapatılmış olan taşı kaldırdı, onlar için bir kova su çekti de, bununla koyunları suya kandılar. Bu haberin isnada sahihtir.
«Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: Rabbım, doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.» îbn Abbâs şöyle anlatıyor: Hz. Mûsâ Mısır'dan Medyen'e doğru yürüdü. Yanında bakla ve ağaç yapraklarından başka hiç yiyeceği yoktu. Yalınayaktı. Medyen'e ulaştığında ayağındaki nalını düşmüştü. Gölgeye oturdu. O ki, Allah'ın kulları arasından seçkin kuluydu. Karnı açlıktan sırtına yapışmıştı. Karnının içindeki baklanın yeşilliği dışarıdan görülüyordu ve o yarını hurmaya muhtaçtı.
«Sonra gölgeye çekildi.» îbn Abbâs, Îbn Mes'ûd ve Süddî: Bir ağacın altına oturdu, diyorlar, tbn Cerîr der ki: Bana Hüseyn İbn Amr'ın... Abdullah İbn Mes'ûddan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: İki gece deve üstünde yol aldım ve nihayet bir sabah Medyen'e ulaştım. Hz. Musa'nın gölgesine sığındığı ağacı sordum. Bir de ne göreyim, yeşil taze bir ağaçtır. Devem ona doğru yöneldi —devem aç idi—, onu ağzına aldı, bir süre uğraştı, sonra (ağzında) çiğnedi. Hz. Mûsâ (a.s.) için Allah'a duâ ettim, sonra oradan ayrıldım. İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayette ise o, Allah Teâlâ'nın kendisinden Hz. Mûsâ ile konuştuğu ağaca gitmiş. Nitekim bu da ileride gelecektir. En doğrusunu Allah bilir. Süddî bu ağacın, bir sakız ağacı olduğunu söyler. Ata îbn Sâib der ki: Hz. Mûsâ: «Rabbım, doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.» dediğinde, bunu o kadına işittirmişti.[7]

25 — Derken, o kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi: Babam, dedi, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor. Ona gelince başından geçeni anlattı. O da: Korkma .artık zâlimler güruhundan kurtuldun, dedi.
26 — O ikiden biri dedi ki: Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.
27 — O da dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Şayet on yıla tamamlarsan o, senden bir lütuf olur. Ama sana zorluk çektirmek istemem. İnşâallah beni sâlihlerden bulacaksın.
28 — Dedi ki: Bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Söylediklerimize Allah Vekü'dir.

İki kadın, koyunlarını hızlıca sürerek babalarına döndüklerinde, babaları onların durumunu ve çabuk gelişlerini (dönmelerini) beğenmeyerek durumlarını sormuş; onlar da Hz. Musa (a.s.)nın yaptıklarını ona anlatmışlardı. Hz. Musa'yı babalarına çağırması için onlardan birisini Hz. Musa'ya gönderdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Derken, o kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi.» Mü'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.)den rivayete göre; o, şöyle demiştir: Gömleğinin ucuyla yüzünü kapamış olarak ona gelmişti. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz. Ömer (r.a.)den rivayetinde o, şöyle demiştir: O kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi. Elbisesini yüzüne örtmüştü. Yüzsüz bir durumda değildi. Bu haberin isnadı sahihtir. Cevheri Hz. Ömer'in sözünde geçen kelimesini şöyle açıklar: Bu; erkeklerden cesur, kadınlardan1 lüzumsuz konuşan şerli kadın, develerden de zorlu ve itaat etmeyen deve anlarmnadır.
«Dedi ki: Babam, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor.» Bu, konuşmadaki bir edebe işaret eder. Onun kalbine bir şüphe gelmesin diye, ona mutlak bir isteği iletmemiş, aksine o: «Babam, sana sula* ma ücretini ödemek için seni çağırıyor. (Bizim koyunlarımızı sulaman karşılığında seni mükâfatlandırmak için çağırıyor.)» demiştir. «Ona gelince başından geçeni anlattı.» Başına gelen şeyleri, ülkesinden çıkmasına sebep olan olayları anlattı. «O da: Korkma, (gönlün hoş, gözün aydın olsun) artık zâlimler güruhundan kurtuldun. (Onların ülkesinden çıktm. Onların, bizim ülkemizde bir hükümranlığı yoktur.)» dedi.
Bu sebepledir ki o: «Artık zâlimler güruhundan kurtuldun.» demiştir.
Bu kişinin kim olduğunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Bu husustaki görüşlerden birine göre; o, Medyen ahâlisine peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb (a.s.)dır. Birçokları katında meşhur olan görüş budur. Hasan el-Basrî ve birçokları böyle söylemiştir ki; bu görüşü İbn Ebu Hâtûn rivayet ediyor ve diyor ki: Bize babamın... Mâlik tbn Ehes1-ten rivayetine göre, Hz. Musa'nın başından geçenleri anlattığı ve: «Korkma, artık zalimler güruhundan kurtuldun.» diyen, Şuayb'dır. Ta-berânî'nin Seleme tbn Sa'd el-Anezî'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)ne bir hey'et içinde geldiğinde ona şöyle buyurmuş: Şuayb'ın kavmi ye Musa'nın hısımları merhaba, hidâyete eriştirildiniz.
Bir başkaları da onun, Hz. Şuayb'ın kardeşi oğlu olduğunu söyler. Onun, Hz. Şuayb'ın kavminden mü'min bir kişi olduğu da söylenir. Bir başkaları şöyle diyor: Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ (a.s.)dan uzun zaman öncedir. Zîrâ o kavmine: «Lût'un kavmi sizden hiç de uzak değildir.» demişti. Hz. Lût'un kavminin helaki ise, Kur'ân'ın

ifadesiyle Hz. tbrâhîm el-Halîl zamanındadır. Bilinmektedir ki Hz. Mûsâ ile Hz. îbrâhîm el-Hâlil arasında dört yüz seneden fazla bir zaman vardır. Bunu birçokları zikretmektedirler. Hz. Şuayb'ın uzun süre yaşadığına dâir söylenenler ise —en doğrusunu Allah bilir ama— bu müşkilden kurtulmak içindir. Sonra bunun Şuayb olmadığını güçlendiren delillerden birisi de Kur'ân'da burada isminin açıkça belirtilmemesidir. Şayet bu Hz. Şuayb olsaydı Kur'ân'da ismi belirtilirdi. Bazı hadîslerde Hz. Musa'nın kıssasında onun isminin açıkça zikredildiğini görmekteyiz ama biraz sonra anlatacağımız üzere bunların isnadı sahîh değildir. İsrâiloğullan kitab-lanna göre ise bu adamın ismi Sebrûn'dur. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Ubeyde tbn Abdullah tbn Mes'ûd der ki: Bu Eserûn (?) Hz. Şuayb (a.s.)ın erkek kardeşinin oğludur. Ebu Hamza'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Hz. Musa'yı ücretle tutan Medyen sahibi Yesrâ (?) dır. îbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Cerîr rivayet eder. Sonra der ki: Doğru olanı, buna ancak haberle ulaşılabileceğidir. Bu konuda hüccet olabilecek bir haber ise mevcûd değildir.
«O (adamın) iki kızından biri dedi ki: Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» Bu kızın, Hz. Mûsâ (a.s.)nın arkasından giden kız olduğu söylenir. Babasına; babacığım, koyunları gütmek üzere onu ücretle tut, demişti. Ömer, İbn Abbâs, Kâdî Şureyh, Ebu Mâlik, Katâde Muhammed tbn İshâk ve birçokları şöyle diyorlar: Kızı: «Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emin kişidir.» dediğinde babası ona: Bunu sana öğreten nedir? diye sormuş da, kız şöyle demiş: Şüphesiz o, ancak on erkeğin taşıyabileceği kayayı kaldırdı. Ben onunla beraber gelirken onun önüne geçmiştim de bana: Arkamda ol (arkamdan gel), ben yoldan sapacak olursam bir çakıl at ki onunla yolu bileyim ve doğru yoldan gideyim, dedi.
Süfyân es-Sevrî'nin Ebu îshâk'dan, onun Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiş: İnsanların en fi-râsetlisi üçtür: Hz. Ömer hakkındaki firâsetinde Hz. Ebubekir; «Ona güzel bak...» (Yûsuf, 21) dediği sırada Hz. Yûsuf'un sahibi, «Babacığım, onu ücretle tut, çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» dediğinde Hz, Musa'nın (kadın) arkadaşı (eşi).
O da: «Bana sekiz,yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sa-> na nikahlamak istiyorum.» dedi ki; bununla o ihtiyar adam, Hz. Musa'dan koyunlarını gütmesini ve bu iki kızından biriyle onu evlendirmek istediğini bildirdi. Şuayb el-Cübbâî, bu iki kızın Safûrâ ve Leyyâ oldu--ğunu söyler. Muhammed tbn îshâk der ki: Bu kızlar Safûrâ ve Şarkâ'^ dır. Leyyâ da denilir.. Satıcının: Şu iki köleden birini sana yüz (dînâr veya dirhem) karşılığı sattım demesi, alıcının da: Satın aldım, demesiyle satışın sıhhatli olduğuna, Ebu Hanîfe'nin ashabı bu âyeti delil getirirler. En doğrusunu Allah bilir.
«Bana sekiz yıl çalışman (ve koyunlarımı gütmen) a karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Şayet on yıla tamamlarsan o, (iki sene ilâvesi) senden bir lütuf (bir teberru) olur. (Ama sekiz sene de yeterlidir.) Ama sana zorluk çektirmek, (sana eziyyet vermek) istemem, tnşâallah beni sâlihlerden bulacaksın (seninle tartışıp çekişmeyeceğim) .» Sana, şunu peşin olarak on, veresiye olarak yirmiye sattım, denildiğinde; bu satışın sahîh olduğuna dâir Evzâî mezhebine bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Bu durumda müşteri hangisini kabul edecek olursa olsun, sahihtir. Ebu Davud'un Sünen'inde rivayet olunan: Kim ki bir satışta iki satış

yaparsa, aşağı ve eksik olanı onundur veya (diğerini kabul etmesi halinde) faizdir, hadîsi de bu mezhebe hamledilir. Bu âyeti bu konuda delil getirmek de, hadîsi bu mezhebe hamletmek de şüphelidir. Uzunluğu sebebiyle burası konunun genişçe anlatılacağı bir yer değildir. En doğrusunu Allah bilir. îmâm Ahmed'in ashabı ile onlara tâbi olanlar, karın tokluğu ve elbisesi mukabili işçi tutmanın sıhhatli olduğuna bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Ayrıca Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd tbn Mâce'nin Sünen adlı kitabında rivayet etmiş olduğu şu hadîse dayanırlar. îbn Mâce; karın tokluğuna ücretli işçi tutma bâbı'ında der ki: Bize Muhammed İbn Musaffa el-Hımsî'nin... Utbe İbn Nüdder'den rivayetine göre; o, şöyle diyor: Biz, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydık. Tâ, Sin, Mîm, sûresini okudu. Hz. Musa'nın kıssasına ulaştığı zaman şöyle buyurdu: Şüphesiz Mûsâ kendisini sekiz sene — veya on sene— namusunu koruma ve karın tokluğu mukabili işçi (ücretli) kılmıştı. Hadîs bu kanaldan rivayetinde zayıftır. Zîrâ imamlar katında Mesleme İbn Ali'nin rivayeti zayıftır. Hadîs başka bir kanaldan da rivayet edilmişse de, o dahi şüphelidir, tbn Ebu Hatim der ki:
Bize Ebu Zür'a'nın... Utbe tbn Nüdder es-Sülemî —ki bu zât Allah Ra-sûlü (s.a.) nün ashâbındandır—den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) rivayet edip şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Mûsâ, namusunun korunması ve karın toklumu mukabili ücretli işçi olmuştu.
Allah Teâlâ yine Hz. Mûsâ (a.s.)dan haber vererek buyurur ki: «Bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Söylediklerimize Allah VekÜ'dİr.» Hz. Mûsâ kayınpederine dedi ki: Durum, senin söylediğin gibidir; sen beni sekiz yıllığına ücretli tuttun. Şayet ben, bunu ona tamamlarsam bu bendendir. Ancak ben, bu iki sürenin az olanını yaptığımda; sözümden (verdiğim ahidden) aklanmış ve şarttan çıkıp kurtulmuş olurum. Bu sebepledir ki o, şöyle demişti: Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Bana bir günâh yoktur. Kâmil olanı (uzun olanı) her ne kadar mubah ise de bu benim tarafımdan bir artırmadır, bir fazlalıktır ki; bu haricî bir delil ile anlaşılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Kim İki günde acele ederse, ona günâh yoktur. Kim de geri kalırsa, ona da günâh yoktur.» (Bakara, 203). Hamza tbn Arar el-Eslemî — Allah ondan razı olsun— çok oruç tutardı. Allah Rasûlü (s.a.)ne yolculukta oruç tu-tulup tutulmayacağını sordu da, Allah Rasûlü (s.a.): Dilersen oruç tut, dilersen iftar et, buyurdu. Şu kadar var ki; yolculukta oruç tutma, başka bir delil ile daha üstün tutulmuştur. Hz. Musa'nın bu iki süreden daha kâmil ve tamâm olanını yaptığına başka bir delil daha vardır ki; Buhârî şöyle diyor: Bize Muhammed tbn Abdürrahîm'in... Saîd îbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hîre halkından bir yahûdî bana: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirmiştir? diye sormuştu: Ben: Bilmiyorum, gidip araplann âlimine sorayım, dedim. Gittim ve İbn Abbâs (r.a.)a sordum da,' şöyle dedi: Bu iki süreden uzun ve daha hoş olanını yerine getirdi. Şüphesiz Allah'ın elçisi bir şey söylediği zaman yapar. Hadîsi, Buhârî bu şekilde rivayet ediyor. Hakîm İbn Cübeyr ve bir başkası da hadîsi ‚Saîd İbn Cübeyr'den bu şekilde rivayet etmiştir. Kasım İbn Ebu Eyyûb rivayeti ile Saîd îbn Cübeyr'den nakledildiğine göre el-Fütûn hadîsinde ona (Saîd İbn Cübeyr'e) soranın bir hıristiyan olduğu belirtilmektedir. Ancak birincisi daha doğru görünmektedir. En

doğrusunu Allah bilir. Bu, İbn Abâs'tan merfû' olarak da rivayet edilmiş olup İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed tbn Muhammed et-Tûsî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cib-J rîl'e: Mûsâ iki süreden hangisini yerine getirmiştir? diye sordum da: En kâmil ve tamâm olanını, dedi. Hadîsi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... îbrâhîm tbn Yahya tbn Ebu Yâ'kûb'dan —ki bu zât Süfyân îbn Uyeyne ile yaşıt veya yaşça ondan daha küçüktü— rivayetle zikretmiş-tir, Ben de derim ki: Bu îbrâhîm (İbn Yahya) bilinmemektedir. Bezzar hadîsi Ahmed İbn Ebân el-Kuraşî kanalıyla... tbn Abbas'tan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetle zikretmiştir. Sonra Bezzâr der ki; Hadîsin İbn Abbas'tan merfû' olarak rivayetini sadece bu kanaldan bilmekteyiz. İbn Ebu Hatim der ki: Yûnus tbn Ab'dûl-A'lâ'ya... Yûsuf îbn Teyrah (?) tan rivayetle okunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.)ne: Musa iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. Benim (bu ko-nuda) bilgim yoktur, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'e sordu da Cibril: Benim bilgim yok, dedi. Cibril de kendisinden üstün olan bir meleğe sordu, o melek: Benim bilgim yok, dedi. O melek de Rabbına —Cibril'in kendisine sorduğu ve Muhammed (s.a.)in Cibril'e sorduğu— konuyu sordu da, Rab Teâlâ şöyle buyurdu: O ikisinden daha iyi ve daha uzun olanım —veya daha temiz olanını— yerine getirdi. Bu hadîs mür-seldir. Yine aynı hadîs başka bir kanaldan da mürsel olarak gelmektedir. Süneyd'in Haccâc kanalıyla... Mücâhid'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'e: Musa iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sormuş da o: İsrafil'e soracağım, demiş. İsrafil'e sormuş da o: Rab Teâlâ'ya soracağım, demiş. İsrafil'in sorusu üzerine Allah Teâlâ: O ikisinden daha iyi ve daha tamâm olanını, buyurmuş. Hadîs'in yine mürsel olan diğer bir kanaldan rivayeti şöyledir: İbntlerîr'in tbn Vekî' kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Mûsâ, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye soruldu da o: O ikisinden daha tam ve kâmil olanı, buyurdu. Bunlar hadîsin birbirini destekleyen kanallarıdır. Hadîs, Ebu Zerr (ra.)den merfû' olarak da rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Hafız Ebu Bekr el-Bezzar'ın Ebu Ubeydullah Yahya tbn Muhammed kanalıyla... Ebu Zerreden rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne: Musa, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. O ikisinden daha târn ve daha iyi olanını, buyurup; şöyle devam etti: O iki kadından hangisiyle evlendiği sana sorulacak olursa; o ikisinden küçük olamyla, de. Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr der ki: Hadîsin, Ebu Zerr'den sadece bu İsnad ile olan rivayetini biliyoruz. Hadîsi î£n Ebu Hatim de Avbed îbn Ebu tmrân -^-ki bu râvî zayıftır— kanalıyla rivayet etmiştir. Hadîs yukardakine benzer şekilde ancak gerçekten ğarîb bir fazlalıkla Utbe îbn Nüdder'den de rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Ömer tbn Hattâb es-Sicis-tânî kanalıyla,.. Utbe tbn Nüdder'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ne: Mûsâ, iki süreden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuştu. O ikisinden daha iyi ve daha tam olanını, buyurup şöyle devam ettiler: Hz. Mûsâ. (a.s.), Hz. Şuayb (a.s.)dan aynlmak istediğinde; karısına, geçinmeleri için koyunundan bir kısmını ona vermesini babasından istemesini emretti. Hz. Şuayb da kızına, koyunlarının o sene annelerinden farklı renkte doğanlarını verdi. Râvî şöyle anlatıyor: Her bir koyun geçtikçe Hz. Mûsâ onun yan tarafına asâsıyla vuruyor ve hepsi de annelerinden başka renkte kuzular doğuruyordu. Koyunlar ikiz ve üçüz doğurdular, içlerinde sütü tutamayacak kadar memeleri geniş ve açık olanı, zor

sağılara, ele gelmeyecek kadar memeleri küçük olanı, süt sağılmayacak durumda fazladan meme uçları olanı yoktu. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Şam'ı fethettiğiniz zaman sizler mutlaka onların kalıntılarını bulacaksınız ki, o Samîrî'dir. Hadîsi Bezzâr bu şekilde kaydediyor, tbn Ebu Hatim ise bundan daha geniş olarak rivayet edip der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Utbe İbn Nüdder es-Sülemî —bu zât Allah Rasâlâ (s.a.) nün sahâbîsidir— den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetinde efendimiz şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Hz. Musa (a.s.), iffetinin korunması ve karın tokluğuna ücretli işçi olmuştu. Süreyi tamamlayınca... Ey Allah'ın elçisi, iki süreden hangisini? denildi de: O ikisinin en iyi ve en tamâm olanım, buyurup şöyle devam etti: Şuayb'dan ayrılmak istediğinde hanımının babasından, maişetlerini te'mîn etmek üzere ona koyunlarından bir miktar vermesini istemesini emretti. Hz. Şuayb kızına o sene doğan, annelerinden farklı (renkteki) kuzuları verdi. Koyunları, siyah ve güzel koyunlardı. Hz. Mûsâ (a.s.) gidip asasını aldı, bir ucundan besmele ile tutup havuzun dibine koydu. Sonra koyunları suya getirip onları suladı. Mûsâ, havuzun hizasında durup geçen her koyunun birer birer yanlarına vurdu. Bir veya iki koyunun dışında bütün koyunlar kendi renklerinden başka renklerde ikiz ve üçüz kuzu doğurdular. Onların içinde sütü tutamayacak kadar memeleri geniş ve açık olan, zor sağılan, sütü az olan, süt sağılmayan fazladan meme uçları olan, ele gelmeyecek kadar memeleri küçük olanı yoktu. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: Şayet Şam'ı fethederseniz, orada bu koyunların kalıntılarını bulacaksınız. O koyunlar Sâmîrî'dir-ler. (...)
Bu hadîs Abdullah tbn Lehîa el-Mısrî'ye dayanmaktadır ve onun hafızası zayıftır. Onun merfû' olarak rivayet edilmesinin hatâ olacağından korkarım. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsin, içindeki ğarîb kelimelerin açıklandığı kısım olmaksızın rivayet edilmesi gerekir, tbn Cerlr hadîsi yukardaki ifâdelere yakın olarak Enes tbn Mâlik'in sözünden ve onda mevkuf olarak rivayet etmiştir ki bu rivayetin isnadı ceyyiddir. tbn Cerîr der ki: Bize Muhammed tbn Müsennâ'ın... Enes tbn Mâlik (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Mûsâ ile kayınpederi arasındaki sürenin sonunda Allah'ın peygamberi Mûsâ (a.s.), ondan koyun istediğinde; kayınpederi ona: Kendi renginden başka renkte do* ğuran her bir koyunun kuzusu senindir, dedi. Hz. Mûsâ kalkıp suyun üzerine bir İp gerdi. Koyunlar ipi görünce korkup şöyle bir dolaştılar ve bir tek koyun hâriç hepsi siyah-beyâz renkli kuzular, doğurdular. Hz. Mûsâ da o senenin yavrulannı alıp götürdü.[8]

29 — Mûsâ süreyi doldurunca; ailesi ile birlikte yola çıktı. Tûr yanında bir ateş gördü. Ailesine dedi ki: Durun, ben bir ateş gördüm. Olur ki size ondan bir haber, yahut ısınmanız için ateşten bir kor getiririm.
30 — Oraya geldiğinde, feyizli yerdeki   vadinin   sağ yanındaki ağaçtan: Ey Mûsâ, şüphesiz Ben âlemlerin Rab-bı olan Allah'ım.
31 — Âsânı bırak, diye seslenildi. Onun bir yılan gibi deprendiğini görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. Ey Mûsâ, beri gel, korkma. Çünkü sen emniyyette olanlardansın, denildi.
32 — Elini koynuna sok, lekesiz bembeyaz çıksın. Ellerini kendine çek, korkun kalmasın. Bu ikisi, Firavun ve erkânına karşı Rabbından iki burhandır. Doğrusu onlar fâ-sıklar güruhudur, denildi.

Hz. Mûsâ Süreyi Doldurunca

Bundan önceki âyetin tefsirinde de geçtiği üzere Hz. Mûsâ (a.s.) iki süreden en tamâm, en iyi, en kâmil ve temiz olanını yerine getirmiş tir. Bu, bu âyet-i kerîme'deki: «Mûsâ süreyi, o ikiden en kâmil olanınıdoldurunca...» kısmından da anlaşılmaktadır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den naklen söylediğine göre; Hz. Mûsâ on seneyi doldurmuş, bundan sonra orada diğer bir on sene daha geçirmiştir. Mücâhid'den başkasının bu sözü söylediğini görmedim. îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bu görüşü ondan rivayet etmektedirler ki en doğrusunu Allah bilir.
«Musa süreyi doldurunca; ailesi ile birlikte yola çıktı.» Anlatırlar ki Hz. Mûsâ, ülkesini ve ailesini özlemiş ve Firavun ile kavminden gizli olarak onları ziyarete karâr vermişti. Ailesini ve kayınpederinin kendisine vermiş olduğu koyunları yanına alarak soğuk, karanlık ve yağmurlu bir gecede onlarla birlikte yola çıkmış. Bir yerde konaklamış. Çakmak taşını her çakışında hiç aydınlık vermez olmuş ve buna çok şaşmış. Bu durumda iken «Tur yanında bir ateş gördü. (Uzaklığına rağmen aydınlanan bir ateş gördü.) Ailesine dedi ki: Durun, ben bir ateş gördüm. (Ona gideyim.) Olur ki size ondan bir haber, yahut ısınmanız için ateşten bir (parça) kor getiririm (de soğuktan onunla ısınırsınız.)» Hz. Musa'nın «Olur ki size ondan bir haber getiririm.» demesinin sebebi, yolu kaybetmiş olmalarıdır. «Oraya geldiğinde, feyizli yerdeki vâdî-nin sağ yanındaki ağaçtan seslenildi.» Yani batı cihetinden, Hz. Mûsâ'-ya göre onun sağından dağı ta'kîb eden vâdî tarafından ona seslenil-miştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Musa'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen.» (Kasas, 44) buyrulur. Bu da işaret ediyor ki Hz. Mûsâ ateşe yönelirken kıbleye yönelmiştir. Batı tarafındaki dağ ise sağında kalmıştır. O ateşi vâdîyi ta'kîb eden dağın eteğindeki yeşil bir ağaçta tutuşuyor olarak bulmuştur. İşte orada ne yapacağını şaşırmış olarak durmuş ve Rabbı ona «feyizli yerdeki vadinin sağ yanındaki ağaçtan seslenmiştir.» İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Abdullah (îbn Mes'ûd)dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Hz. Mûsâ (a.s.)ya seslenilen ağacın taze, yeşil bir sakız ağacı olduğunu gördüm. Bu haberin isnadında bir beis yoktur. Muhammed îbn îshâk'ın itham olunmayan birisinden, onun da Vehb İbn Münebbih'den rivayetinde o, bu ağacın sarmaşık ağacı olduğunu söyler. Kitâb ehlinden birisi ise onun, böğürtlen olduğunu söylemiştir. Katâde der ki: O ağaç böğürtlenden olup, Hz. Musa'nın âsâsı da böğürtlen ağacmdandı.
«Ey Mûsâ, şüphesiz Ben âlemlerin Rabbı olan Allah'ım.» Seninle konuşup sana hitâb eden âlemlerin Rabbıdır. O, dilediğini yapandır. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur. Yücedir, Mukaddestir, zâtında, sıfatlarında, sözlerinde ve İşlerinde yaratıklara benzemekten münezzehtir, uludur.
«(Enindeki) asanı bırak, diye seslenildi.» Nitekim bu başka bir âyette şöyle anlatılmaktadır: «O sağ elindeki nedir ey Mûsâ? O benim değ-neğimdir. Ona dayanırım. Onunla davarıma yaprak silkerim ve daha birçok işlerde faydalanırım, dedi.» (Tâ-Hâ, 17-18). Buranın anlamı §öyle oluyor: Senin şu tanıyıp bilmekte olduğun asan var ya; işte onu at, denildi. «O da bıraktı. Bir de ne görsün o, hemen koşan bir yılan oluvermiş.» (Tâ-Hâ, 20). Böylece kendisine hitâb eden ve

kendisiyle konuşanın; bir şeye ol, dediğinde; onun hemen oluverdiği (Allah) olduğunu kesin olarak bilip anladı. Nitekim bunun açıklaması daha önce Tâ-Hâ sûresinde geçmişti. Burada ise şöyle buyuruyor: «Onun bir yılan gibi deprendiğini görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı.» Ayaklarının yaratılışının büyüklüğü, ağzının genişliği ile köpek ve azı dişlerinin birbirleriyle tokuşmalarına rağmen onun sür'atlice hareket ettiğini görünce arkasını dönüp kaçmıştır. O hangi kayaya uğramışsa onu yutmuş ve kaya, ağzının içinde sanki bir vadiden yuvarlanıyormuş gibi ses çıkararak inmişti. İşte o zaman Hz. Mûsâ dönüp arkasına bakmadan kaçtı. Zîrâ beşerin tabiatı böyle bir şeyden kaçıp uzaklaşır. Allah Teâlâ: «Ey Mûsâ, beri gel, korkma. Çünkü sen, emniyyette olanlardansın.» bu-yurunca, dönüp ilk makamında durdu. Sonra Allah Teâlâ ona: «Elini koynuna sok. Lekesiz bembeyaz çıksın.» buyurdu. Sen elini elbisenin cebine sokup sonra çıkardığında, o şimşek parlaklığında sanki bir ay parçasıymış gibi parlayarak çıkacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Lekesiz, (alatenlilik hastalığı olmaksızın) bembeyaz çıksın.» buyurmuştur.
«Ellerini kendine çek, korkun kalmasın.» âyetindeki kelimesini; Mücâhid ve Katâde korku ile açıklarken, Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem ve ibn Cerîr: Yılandan meydana gelen korkun kalmasın, diye eklerler. Ama açık olan odur ki, burada kasdedilen bundan daha umûmîdir. Hz. Mûsâ (a.s.) bir şeyden korktuğu zaman ellerini kendisine çekmekle emrolunmuştur ki, böyle yaptığı zaman başına gelen korku gidecektir. Bazan olur ki birisi bu emre uyarak korku halinde elini kalbi üzerine koysa, inşaallah korkusu zail olup gidecektir. Güvenimiz Allah'adır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali tbn Hüseyn'in... Mücâ-hid'den rivayetinde o, şöyle diyor: Hz. Musa'nın kalbi Firavun korkusuyla dolmuştu. Onujgördüğü zaman: Ey Allah'ım, (?) ve onun kötülüğünden sana sığınının, derdi. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.)mn kalbinde olan bu korkuyu oradan alıp Firavun'un kalbine koydu. Firavun Hz. Musa'yı gördüğü zaman merkebin işediği gibi işermiş.
«Bu İkisi, Firavun ve erkânına karşı Rabbından iki burhandır.» Asayı attığı zaman; onun koşan bir yılan haline dönüşmesi, elini koynuna sokup ta çıkardığında; onun lekesiz, hastalıksız bembeyaz olarak çıkması FâiM Muhtar olan Allah'ın kudretine, bu harikulade hallerin ellerinde meydana getirildiği kimsenin peygamberliğinin sıhhatına kesin ve apaçık iki delildir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuş-tur: «Bu ikisi, Firavun ve erkânına (onun reisler, büyükler ve tâbilerin-den oluşan kavmine) karşı Rabbından iki burhandır. Doğrusu onlar fâsıklar güruhudur. (Allah'a itâattan ayrılmış, Allah'ın dinine zıd gitmişlerdir), denildi.»[9]

33 — Dedi ki: Rabbım, doğrusu ben, onlardan bir cana kıydım, beni öldürmelerinden korkarım.
34 — Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu benimle beraber yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin. Çünkü ben tekzîb etmelerinden endîşe duyuyorum.
35 - Buyurdu ki: Senin gücünü kardeşinle artıracağız. İkinize de öyle bir güç vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Âyetlerimizle ikiniz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.

Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışı, ancak Firavun'dan kaçması ve onun satvetinden korkması sebebiyle olmuştu. Şimdi ise Allah Teâlâ ona Firavun'a gitmesini emrettiğinde şöyle dedi: «Rabbım, doğrusu ben, onlardan bir cana kıydım, (bir kıptîyi Öldürdüm. Beni gördüklerinde) beni öldürmelerinden korkarım. Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür.» (Daha önce el-Fütûn hadîsinde de geçtiği üzere bir keresinde Firavun'un hanımı Hz. Musa'yı onun yanma çıkardığında Firavun'un sakalını çekiştirmiş ve bundan netamelenen Firavun, onun hemen öldürülmesi için emir vermişken, karısının teklifi üzerine çocuğu imtihan etmek üzere) Hz. Musa'ya kor ile hurma getirilmiş ve Hz. Mûsâ koru alarak dili üzerine koymuştu. İşte bu sebeple onun dilinde bir pepelik vardı ve bu yüzden anlatımda zorluk çekerdi. Bu sebepledir ki Hz. Mûsâ: «Dilimden düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Kendi ailemden bir de vezîr ver bana, kardeşim Harun'u. Onunla destekle beni. Onu işimde ortak yap.» (Tâ-Hâ, 27-32) Bana emretmiş olduğun bu büyük işte bana yardımcı olacaktır. Bana emretmiş olduğun bu büyüklenen, zorba ve inâálçı krala risâlet ve peygamberliğimi iletip yerine getirme yükünü taşımada bana yardımcı olacaktır, demişti. Yine bu sebepledir ki o: «Onu benimle beraber (benim işimde benî takviye edecek, bana yardım edecek bir vezîr) yardımcı olarak gönder.» Böylece c% benim Allah Teâlâ'dan alarak söylediğim ve haber verdiğim hususlarda beni doğrulayacaktır. Zîrâ iki kişinin haber vermesi, gönüllerde bir kişinin haber vermesinden daha te'sîrli olur. «Çünkü ben, beni yalanlamalarından endîşe duyuyorum.» demiştir.
Muhammed îbn İshâk âyeti şöyle açıklıyor: Onu benimle beraber yardımcı olarak gönder ki benim onlara söylediklerimi benim yerime açıklayıversin. Zîrâ şüphesiz o, onların anlamadıklarını anlayacaktır.
Hz. Musa'nın bu isteğine karşılık Allah. Teâlâ şöyle buyurdu: «Senin gücünü kardeşinle artıracağız. (Senin işini onunla takviye edip seninle beraber bir peygamber olmasını istediğin kardeşinle senin tarafını güçlendireceğiz.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme"lerde şöyle buyuruyor: «Buyurdu: Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâ-Hâ, 36), «Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak bağışladık.» (Meryem, 53). Seleften birisi şöyle diyor: Hz. Musa'nın Harun'a yaptığı iyilikten daha büyüğünü kardeşine yapan hiç kimse yoktur. O Hz. Hârûn hakkında şefâatta bulunmuş da, Allah Teâlâ kaî-deşini kendisi ile beraber Firavun ve erkânına elçi ve peygamber kılmıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Hz. Mûsâ hakkında: «Ve o Allah katında değerli bir kişi idi.» (Ahzâb, 69) buyurmuştur.
«İkinize de öyle bir güç, (öyle üstün bir hüccet) vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler.» Onlar kendilerine Allah'ın âyetlerini tebliğ etmeniz sebebiyle size eziyyet vermeye yol bulmayacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: <rEy peygamber; Rab-bından sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67), «O peygamberler Allah'ın risâletlerini teblîğ ederler, O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlardı. Hesâb görücü olarak.Allah yeter.» (Ahzâb, 39). Yardımcı ve destekleyici olarak Allah yeter. Bu sebeple Allah Teâlâ, dünyada ve âhirette güzel âkibetin o ikisine ve onlara uyanlara âit olduğunu haber verip: «Âyetlerimizle ikiniz de, ikinize uyanlar da üstün geleceklerdir.»

buyururken, başka âyetlerde şöyle buyruluyor: «Allah; Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün zâlimlere, ma'zeretleri Tayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52). tbn Cerîr bu âyeti şöyle anlıyor: îkinize de öyle bir güç vereceğiz ki onlar, size erişemeyecekler. Siz ikiniz ve size uyanlar mutlaka Bizim âyetlerimizle üstün geleceklerdir. Şüphesiz ki bu anlam sıhhatlidir ve birinci tevdhden de bu anlam anlaşılmakta-^ dır. Dolayısıyla İbn Cerîr'in bu açıklamasına aslında gerek olmamalıydı. En doğrusunu Allah bilir.[10]

36 — Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizle gelince: Bu, uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir. Biz, önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler.
37 — Mûsâ dedi ki: Kimin hidâyetle katından geldiğini ve bu yurdun sonunun kimin olacağını Rabbım daha iyi bilir. Doğrusu zâlimler asla felah bulmazlar.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun'un Firavun ve erkânına gelişlerini haber veriyor, Hz. Mûsâ Allah'ı birleme ve Allah'ın emirlerine uymaya dâir Allah Teâlâ'dan alarak haber verdiklerinde, kendisinin ve Harun 'un doğruluklarına delâlet eden son derece açık ve parlak mucizelerle Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu üstün delâletleri, (delilleri) Firavun'a arzetmişti. îşte Firavun ve erkânı, bunları müş-âhade edip te Allah'tan olduğunu kesin olarak anladıklarında küfür, azgınlık, inâd ve yalanla iftira yoluna saptılar. Bu, onların azgınlıklarından ve gerçeğe uymaktan büyüklenmelerinden ileri geliyordu. «Bu, uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir.» diyerek Hz. Mûsâ ile lüle ve makamlarından istifâdeyle mücâdele etmek ve ona karşı çıkmak istediler. Mucizeler onlara hiç te'sîr etmedi ve bir fayda sağlamadı.
«Biz, önceki atalarımızdan böylesini; (tek ve ortağı olmayan bir Allaha' ibâdet edildiğini hiç) işitmemiştik.» Atalarımızdan bu din üzere olan hiç kimseyi görmedik. Biz insanların, Allah ile beraber diğer ilâhlara tapınarak O'na ortak koştuklarını görmekteyiz, dediler. Hz. Mûsâ da onlara cevabla söyle dedi; «Rabbun, benim ile sizden hangimizin hidâyetle katından geldiğini daha iyi bilir ve benimle sizin aranızı ayırıp hükmünü verecektir. Bu dünya yurdunun sonunun; sonunda yardım, zafer ve desteklemenin kimin olacağını da en iyi bilen O'dur. Doğrusu zâlimler, (Allah'a ortak koşanlar) asla felah bulmazlar.»[11]

38 — Firavun da dedi ki: Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak ta, bana büyük bir kule yap. Çıkar da belki Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu onu yalancılardan sanıyorum.
39 — O da, askerleri de memlekette haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten Bize döndürülmeyecekleri-ni sandılar.
40 — Biz de onu ve askerlerini yakalayıp suya attık. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak.
41 — Onları, ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü de yardım görmezler.

42 — Bu dünyada arkalarına la'neti taktık.. Kıyamet gününden de "onlar çirkinleştiribniş olanlardır.

Allah Teâlâ Firavun'un —Allah ona la'net etsin— küfrünü azgınlığını ve kendi habîs nefsi için ilâhlık davasındaki iftirasını haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Firavun kavmini küçümsedi ama onlar yine de kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar fâsık bir kavim idi.» (Zuhruf, 54) buyrulur. Zîrâ Firavun onları kendi Hanlığını itirafa çağırdığı zaman onlar akıllarının azlığı ve zihinlerinin, kafalarının boşluğu sebebiyle onun bu isteğine icâbçt etmişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ burada onun: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka bir tanrınız oldğunu bilmiyorum.» dediğini haber verirken başka bir âyet-i kerîme'de de yine ondan haber vererek şöyle buyurur: «Adamlarını toplayıp seslendi. Ve: Sizin en yüce Rabbınız benim, dedi. Bunun üzerine Allah onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı. Şüphesiz ki bunda korkan kimseler için ibret vardır.» (Nâziât, 23-26). Kavmini toplamış ve yüksek bir sesle onların içinde bunu kendilerine açıkça nida etmiş, onlar da bunu işitip itaat ederek ona icabet etmişlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ on-dan İntikam almış, dünya ve âhirette onu başkaları için bir ibret kılmıştır. Hattâ o Allah'ın kelimi Musa'ya dönüp şöyle demişti: «Benden başka bir tanrı edinirsen şüphesiz seni, hapse atılanlardan kılarım.» (Şuarâ, 29).
«Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde bir ateş yak ta bana büyük bir kule kur. Çıkar da belki Musa'nın tanrısını görürüm.» Firavun, veziri ve devlet işlerinde istişarede bulunduğu, raiyyetini (te-beasını) idare eden Hamân'a bir kule inşâsında kullanılmak üzere kireç elde etmesi için çamurda ateş yakmasını emretmişti. Burada yüksek ve muhteşem bir kule inşâ edilme emrinden bahsedilirken Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de bu durumu şöyle haber veriyor: ((Firavun demişti ki: Ey Hâmân, bana bir kule yap. Belki onunla yol bulurum. Göklerin yollarını. Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum. Böylece Firavun'a yaptığı kötü işi güzel gösterildi. Ve doğru yoldan alıkondu. Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.» (Ğâfir. 36-37). Firavun'un inşâ ettirmiş olduğu bu kuleden daha yüksek olanı dünyada görülmemişti. O bununla, Firavun'dan başka bir ilâh olduğu dâvasında Hz. Musa'yı yalan çıkarmayı tebeasına göstermek istiyordu. Bu sebepledir ki o, şöyle demişti: «(Doğrusu onun, ortada benden başka bir Rab olduğuna dâir sözlerinden) onu yalancılardan sanıyorum.» Firavun, Allah Teâlâ'nın Musa'yı peygamber olarak gönderdiğini yalanlıyor değildi. Zîrâ aslında o, bir yaratıcının varlığını kabul etmemişti. Bu sebepledir ki o: «Âlemlerin Rabbı dediğin nedir?» (Şuarâ, 23) ve: «Benden başka bir tanrı edinirsen şüphesiz seni, zindana atılanlardan kılarım.» (Şuarâ, 29) vç: «Ey ileri gelenler, sizin benden başka biF tanrınız olduğunu bilmiyorum.» demişti. Bu açıklama İbn Cerîr'indir.
«O da, askerleri de memlekette haksız yere büyüklük tasladılar. (Yeryüzünde bozgunculuğu çoğalttılar, Allah'a dönüşün ve kıyametin olmayacağına inandılar.) ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.» «Bu yüzden Rabbın onları azâb kırbacından geçirdi. Çünkü Rab-bın hep gözetlemekteydi.» (Fecr, 13-14). Bu sebeple burada da şöyle buyrulur: «Biz de onu ve askerlerini yakalayıp suya attık. (Bir sabah vakti onları denizde boğduk. Onlardan hiç kimse kalmadı.) Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak. Onları; (peşlerinden giden ve Allah'ın

elçilerini yalanlama ve bir sâni-i Mutlak'ı kabul etmemede onlann yollarını tutanları) ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü de yardım görmezler.» Âhiret rüsvâyhğına ilâve olarak dünyadaki rüsvâylık da onların üzerine kılınmış ve iki rüsvaylık onlar için bir araya gelmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: «Nice kasabaları yok ettik. Ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onların yardımcısı da yoktur.» (Muhammed, 13).
«Bu dünyada arkalarına la'neti taktık.» Allah Teâlâ elçilerine tâbi olan İnanmış kullarının diliyle onlara ve onlann kralları Firavun'a la'neti meşru' kılmıştır. Aynı şekilde onlar, dünyada peygamberlerin ve peygamberlere uyanların dilleriyle la'netlenmişlerdir. «Kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş olanlardır.» Katâde bu âyet-i kerîme'nin, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu söyler: «Hem burada, hem de kıyamet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.»   (Hûd, 99).[12]

43 — Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya insanlar için basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere o kitabı verdik. Olur ki düşünürler diye.

Allah Teâlâ Firavun ve erkânını helak buyurduktan sonra kelîmi, rasûlü ve kulu Mûsâ (a.s.)ya Tevrat'ı İndirmek suretiyle ihsanda bulunduğunu, nimet verdiğini haber veriyor.
«Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya... o kitabı verdik.» Tevrat'ın indirilmesinden sonra bütünüyle bir ümmete Allah Teâlâ azâtr etmemiş; inananlara Allah'ın düşmanları olan müş-. riklerle savaşmalarını emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-İ kerîme'de §Öyle buyrujür: «Firavun da, ondan öncekiler de, alt üst olmuş kasabalarda oturanlar da hep suç işlemişlerdi. Ve Rablarının elçisine baş-kaldırmışlardı. Bunun üzerine Rabları onları gittikçe artan şiddetle ya-kalayıverdi.» (Hakka, 9-10). tbn Cerîr der ki: Bize îbn Beşşâr'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetinde o, şöyle demiştir: Yüzleri silinip maymuna çevrilen bir kasaba dışında Tevrat'ı yeryüzüne indirdikten sonra gökten ve yerden bir azâb ile bir kavmi Allah Teâlâ toptan helak buyurmamış-tır. Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya... o kitabı verdik.» buyurduğunu görmedin mi? Îbn Ebu Hâtim de bunun bir benzerini Avf tbn Ebu Cemile el-A'râbî kanalıyla rivayet etmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr ise bunu Müsned'lnde Amr îbn Ali kanalıyla... Ebu Saîd'den mevkuf olarak rivayet ediyor. Bezzâr, Nasr Îbn Ali kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetinde hadisi Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştırır ki efendimiz: Allah Teâlâ gökten ve yerden bir azab ile bir kavmi bütünüyle ancak Musa'dan önce helak buyurmuştur, deyip sonra da: «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya... o kitabı verdik.» âyetini okumuştur.
«Biz Musa'ya insanlar için (körlük ve azgınlığa karşı) basiretler hidâyet ve rahmet olmak üzere, (gerçeğe ulaştırması ve sâlih amellere iletip onlara yol göstermesi için) o kitabı verdik. Olur ki (insanlar onun sebebiyle hidâyete erer ve onu) düşünürler diye.»[13]

44 — Musa'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz   vakit, batı yönünde değildin sen. Görenlerden de değildin.

45 — Ama Biz* daha nice nesiller yarattık, ömürleri .uzadıkça uzadı onların. Sen, Medyen halkı arasında bulunup ta onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz.
46 — Biz (Musa'ya) seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin. Fakat sen, kendinden önce onlara uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için, Raibbmdan bir rahmet olarak gönderildin. Olur ki onlar, iyice düşünürler diye.
47 — Yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman: Rabbımız, bize bir peygamber göndersey-din de âyetlerine uysak ve mü'minlerden olsak olmaz mıydı? derler.

Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)in peygamberliğine delâlet eden bir burhana işarette bulunuyor. O, geçmişteki ğâiblerin haberini öyle veriyor ki sanki onu işiten geçmiş bu olayları gören ve ona şâhid olan gibidir. Halbuki o, geçmiş kitaplardan hiç bir şey okumamış ümmî birisidir. Bunlardan hiç birisini bilmeyen bir kavim içinde yetişmiştir. Aynca o, Hz. Meryem ve onun durumunu da haber vermiştir. Allah Tealâ şöyle buyuruyor: «Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» (Âl-i îm-rân, 44). Sen orada değildin, buna şâhid de olmamıştın. Fakat bunlan sana Allah Teâlâ vahyetnıektedir. Aynı şekilde Allah Teâlâ Hz. Nûh ve kavmi ile Allah'ın Hz. Nuh'u kurtarması -ve kavmini suda boğmasından haber verip: «İşte bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahyediyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilmezdiniz. Öyleyse sabret, çünkü akıbet müttakîlerindir.» (Hûd, 49) buyurduktan sonra bu sûrenin sonunda da şöyle buyurur: «Bunlar; o kasabanın haberleridir ki, sana anlatıyoruz,» (Hûd, 100). Hz. Yûsuf'un kıssasını andıktan sonra ise: «Bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahyediyoruz. Onlar elbirliği edip düzen kurdukları zaman sen orada değildin.» (Yûsuf, 102) buyurmuştur. Tâ-Hâ sûresinde de: «Sana geçmişlerin haberlerinden bir kısmını işte böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana, katımızdan bir de zikir verdik.» (Tâ-Hâ, 99) buyurur. Burada ise başından sonuna kadar Hz. Musa'nın kıssasını ve Allah'ın ona vahyetmesi ile onunla konuşmasının keyfiyyetini haber verdikten sonra buyurur ki: «(Ey Muhammed,) Mû-sâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, Allah Teâlâ'nın Mûsâ ile konuştuğu vadinin kenarında, doğudaki ağacın bulunduğu batıdaki dağın yanında da değildin İen. Bunu görenlerden de değildin. Fakat Allah'ın kendilerine hüccetlerini ve geçmiş peygamberlere vahyettiklerinl unutan ve üzerlerinden uzun zaman geçen nesillere bir hucet ve bürhân kılmak üzere bunları sana Allah Teâlâ vahyetmiştir.»
«Sen, (Medyen'in peygamberi Şuayb ile onun kavmine söyledikleri ve kavminin ona cevablarım haber verdiğinde) Medyen halkı arasında bulunup ta onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz. (Bunları sana ancak Biz vahyetmtşiz ve seni insanlara elçi olarak Biz göndermişizdir.)»
«Biz (Musa'ya) seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin.» Sünen'inin tefsir bölümünde Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki: Bize Ali İbn Hucr'un... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetinde o, «Biz seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin.» âyetinde şöyle demiştir: Nida olundu ki ey Muhammed ümmeti; Siz benden- istemezden önce ben size verdim, siz bana dua etmezden önce size icabet ettim. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bir topluluk kanalıyla bunu Hamza tbn Ha-bîb

ez-Zeyyât'tan, o ise A'meş'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr; Vekî' ve Yahya tbn İsa kanalıyla... Ebu Zür'a İbn Amr İbn Cerîr'den bunu Ebu Hüreyre'nin sözü olarak rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Mukâtü İbn Hayyân ise âyeti şöyle anlıyor: Biz senin ümmetine babalarının sulblerinde iken, sen gönderildiğin zaman sana îm£n etmelerine dâir seslendiğimiz vakit sen, Tûr'un yanında da değildin. Katade ise âyeti: Biz Musa'ya seslendiğimiz vakit, sen Tûr'un yanında da değildin, şeklinde anlamıştır. En doğrusunu Allah bilir ama bu, Allah Teâlâ'-nın: «Musa'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen.» âyetine daha çok benzemektedir. Burada yukardaki âyetten daha özel diğer bir sîga ile haber vermektedir ki bu sîga nida yani seslenme ifadesidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır: «Hani Rabbın Musa'ya seslenmişti ki...» (Şuarâ, 10), «Hani Rabbı ona, mukaddes vâdîde «Tuvâ» da şöyle seslenmişti...» (Nâzîât, 16), «O'na Tûr'un sağ yanından seslendik. Ve onu gizlice söyleşmek için yaklaştırdık.» (Meryem, 52).
«(Sen, bunlardan hiç birisinde hazır bulunmuş değilsin, onlardan hiç bir şey görmüş değilsin.) Fakat sen, kendinden önce onlara uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için, Rabbmdan bir rahmet olarak gön-derildin.» Allah Teâlâ sana vahyedip bunları hem senin için, hem de kendilerine senin gönderilmenle kullara bir rahmet olsun diye sana haber vermiştir. «Olur ki onlar, iyice düşünürler (ve senin Allah Teâlâ'dan getirmiş olduğunla hidâyete ererler) diye.»
«Yaptıklarından ötürü başlanna bir musibet geldiği zaman: «Rab-bımız, bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysak ve mü'min-lerden olsak olmaz mıydı? derler.» Kendilerine bir elçi, bir uyarıcı gelmediğini ileri sürüp iddia etmesinler diye ve Allah'ı inkârları sebebiyle başlanna Allah'tan bir azâb geldiğinde ma'zeretleri kalmasın diye onla* nn aleyhine hüccet koymak üzere Biz seni onlara göndermişizdir. Nitekim Allah Teâlâ mübarek kitabı Rur'ân'ı inzalini andıktan sonra şöyle buyurur: «DemeyesÎniz ki: Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlannkinden hiç haberimiz yok. Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbınızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir.» (En1-âm,. 156-157). Başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: «Müjdeleyicl ve uyarıcı peygamberler olarak. Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı hüccetleri kalmasın.» (Nisa, 165), «Ey ehl-i kitâb, peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde, gerçekten size peygamberiniz gelmiştir. Gerçekleri açıklıyor ki; bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi, demeyesiniz ve o size gerçekten müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir. Ve Allah, her şeye kadir'dir.» (Mâide, 19). Bu hususta âyetler çoktur.[14]

48 — Ama onlara katımızdan gerçek gelince: Musa'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? derler. Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan iki büyücü, demişlerdi ve biz, hepsini inkâr edenleriz, demişlerdi.
49 — De ki: Şayet doğru sözlüyseniz Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitab getirin de ona uyalım.

50 — Şayet sana cevâb vermezlerse bil ki; onlar, sırf kendi heveslerine uymaktadırlar. Halbuki Allah'tan bir hidâyet olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim vardır? tâûhakkak ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
51 — Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitiştirdik. Belki düşünürler diye.

Allah Teâlâ, aleyhlerine delil konulmazdan önce şayet kendilerine azâb etmiş olsaydı kendilerine elçi gelmediğini iddia edecek olan bir kavimden haber veriyor ki; onlara Allah katından Muhammed (s.a.)in dili ile hak geldiği zaman onlar isyan, kibir, inâd, küfür, bilgisizlik ve ilhâd ile şöyle demişlerdi: «Musa'ya verilenler gibi ona da verilmeli de* ğil miydi?» «Daha önce Musa'ya verileni de inkar etmemişler miydi?»
En doğrusunu Allah bilir ama bununla Allah Teâlâ'mn Hz. Mûsâ elinde Fira\run ve erkânı ile Isrâiloğullarına karşı hüccet ve burhanlar olarak gösterdiği Allah'ın düşmanlarını bunaltan âsâ, yed-i beyza, tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa, kan, ekin ve meyvelerin eksilmesi mucizeleri ile denizin yarılması, bulutla gölgelendirme, bıldırcın ve kudret helvası indirme ve benzeri parlak, en üstün mucize ve hüccetleri kasdetmektey-diler. Bütün bunlar Firavun ve erkânına te'sîr etmemiş; aksine onlar, Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun'a inanmamışlardır. Nitekim Hz. Mûsâ ve Harun'a onlar: «İkiniz; bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünün büyükleri olmak için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz.» (Yûnus, 78) demişlerdi. Allah Teâlâ: «Onları yalanladılar ve bu yüzden helake uğratılanlardan oldular.» (Mü'minûn, 48) buyurur ki, bu sebeple burada şöyle buyurmaktadır: «(Beşeriyyet) daha önce Musa'ya verilen (bu büyük mucizeler) i inkâr etmemiş miydi? Birbirine destek olan iki büyücü demişlerdi. Biz hepsini (o ikisinden her birini) inkâr edenleriz, demişlerdi.» (...) Mücâhid İbn Cebr der ki: Yahudiler, Kureyş'e bu sözleri Muhammed (s.a.)e söylemeleri tavsiyesinde bulundular da, Allah Teâlâ: «Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan, (birbiri ile yardımlaşan ve her bireri diğerini doğrulayan) iki büyücü demişlerdi.» buyurdu. Bunlarla Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s.) kasdedilmektedir. Saîd İbn Cübeyr ve Ebu iRazîn de, buradaki iki büyücü ile Hz. Mûsâ ve Harun'u kasdet-tiklerini söyler. Bu, güzel ve kuvvetli bir görüştür. En doğrusunu Allah bilir. İbn Abbâs'tan rivayetle Müslim İbn Yesar, «Birbirine destek olan İki büyücü, demişlerdi.» âyetinde Hz. Mûsâ ve Muhammed (s.a.)in kasdedildiğini söyler. Hasal el-Basrî'den gelen bir rivayet de böyledir. Hasan ve Katade, burada Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.)in kasdedil-dibini söylemektedir. Ancak bu uzak ihtimaldir. Zîrâ burada Hz. isa'nın nın adı geçmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.
«Birbirine destek olan iki büyü.» şeklinde okuyanlara gelince: İbn Abbâs'tan rivayetle AU tbn Ebu Talha ve Avfî diyorlar ki: Onlar Tevrat ve Kur'ân'ı kasdediyorlar. Âsim el-Cenedî, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. Süddî der ki: O ikisinden her birerinin, diğerini doğruladığı kasdediliyor. îkrime der ki: Onlar Tevrat ve İncil'i kasdediyorlar. Bu, Ebu, Zür'a'dan da rivayet edilmekte olup îbn Cerîr bunu tercih etmiştir. Dahhâk ve Katade burada kasdedilenin, İncil ve Kur'an olduğunu söylerler. En doğrusunu Allah bilir. Âyetteki kelimesini, büyü anlamına gelecek şekilde okuyanlar, bununla

Tevrat ve Kur'ân'ı kasdetmektedirler. Zîra Allah Teâlâ hemen bundan sonra: «De ki: Doğru sözlüyseniz şayet Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitâb getirin de ona uyalım.» buyurmuştur. Ve Allah Teâlâ çok kere Tevrat ile Kur'ân'ı birlikte zikretmektedir. Nitekim şu âyet-i kerîme de böyledir. «De ki: Musa'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olmak üzere getirdiği o kitabı kim indirdi?... Şehirlerin anası (Mekke) ile çevresindekileri uyarasın diye sana indirdiğimiz işte bu kitâb, mübarektir.» (En'âm, 91-92). Sûrenin sonunda ise şöyle buyrulur: «Sonra Biz Musa'ya bir bütün halinde o kitabı (Tevrat'ı) verdik... İşte şu da indirdiğimiz kitâbdır, mübarektir. Öyleyse ona uyun ve sakının ki, merhamet olunasınız» (En'âm, 154-155). Cinnler de: «Doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen bir kitâb dinledik.» (Ahkâf, 30) demişlerdi. Varaka tbn Nevfel de: «Bu melek Musa'ya inendir.» demişti. Akıl sahiplerince zarurî olarak bilinmektedir ki, Allah Teâlâ peygamberine indirmiş olduğu müteaddit kitâblar içinde gökten Muhammed (s.a.)e indirilenden daha mükemmel, daha şümullü, daha fasîh, daha büyük ve daha şerefli bir kitâb indirmemiştir ki bu, Kur'ân'dır. Şeref ve büyüklük yönüyle Kur'ân'dan sonra geleni, Allah'ın İmrân oğlu Musa (a.s.)ya indirmiş olduğu kitâbdır ki bu, Allah Teâlâ'nın, hakkında: «Doğrusu Tevrat'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahûdîlere onunla; Rabba kul olanlarla bilginler de Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Ve ona şâhid idiler.» (Mâide, 44) buyurduğu Tevrât'dır. tncil ise Tevrat'ı tamamlayıcı, îsrâiloğullarına haram kılınan şeylerin' bazılarını helâl kılıcı olarak indirilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: cDe ki: (Hakka karşı çıkmamızda ve onunla mücâdele ettiğiniz bâtılda) doğru sözlüyseniz şayet, Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitâb getirin de ona uyalım.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Şayet (senin onlara söylediklerin konusunda) sana cevab vermezler (ve fakat gerçeğe de uymazlar) se bil ki; onlar, (bir delil ve hüccetleri olmaksızın) sırf kendi heveslerine uymaktadırlar. Halbuki Allahtan bir hidâyet, (Allah'ın kitabından alınmış bir hüccet) olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim vardır? Muhakkak ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.»
Mücâhid, «Andplsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitiştirdik.» âyetini şöyle açıklıyor: Andolsun ki. Biz onlar içüi sözü açıklamışızdır. Süddî de aynı açıklamayı getirir. Katâde ise, Allah Teâlâ'nın burada şöyle buyurduğunu söyler: Allah Teâlâ belki düşünürler diye geçenlere neler yapıldığını ve Allah'ın neler yapacağını haber vermiştir. Mücâhid ve başkaları, burada kendilerine sözün uzun uzun açıklandığı kimselerden Ku-reyş'İn kasdedildiğini söylüyor. Bu, âyetin zahirinden anlaşılandır. Fakat Hammâd îbn Seleme, Amr İbn Dinar kanalıyla... Rifâa'dan rivayet ediyor ki o: «Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitiştirdik.» âyeti, on kişi hakkında nazil olmuştur ki ben onlardan biriyim, demiştir. Rifâa'nın bu sözünü, îbn Cerîr ve tbn Ebu Hatim onun hadîsinden rivayet etmektedirler. Burada anılan Rifâa; Rifâa tbn Karaza el-Kurazî'dir. tbn Mende onun Huyey kızı Safiyye'nin dayısı Bifâa îbn Semev'el olduğunu söyler ki daha sonra Abdurrahmân îbn Cübeyr'in evlenmiş olduğu Vehb kızı Temîme'yi boşayan bu Rifâa'dır. tbn Esîr de böyle anlatmaktadır.[15]

52 — Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar.

53 — Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz.
54 — îşte onlara sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir. Kötülüğü iyilikle savar onlar. Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.
55 — Ve boş söz   işittikleri   zaman   ondan yüz çevirirdiler. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz câhilleri aramayız derler.

Allah Teâlâ, Allah'ın dostu olan ehl-i kitâb bilginlerinin Kur'ân'a İnanacajdarmı haber veriyor. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyrulmaktadır: «Kendilerine kitâb verdiğiniz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar.» (Bakara, 221), «Ehl-i kitâb'-dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşu' duyarak inanırlar.» (Al-d İmrân, 199), «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki: «Tenzih ederiz Rabbımıza. Rabbı-mızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» (Isrâ, 107-108), «Andolsun ki; İman edenlere, sevgice en yakını da: Biz hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve rahibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarındandır. Peygambere İndirileni işittiklerinde; hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da, derler ki: Rabbımız; biz îmân ettik, bizi de şâhidlerle beraber yaz.»   (Mâide, 82-63).
Saîd tbn Cübeyr der ki: Necâşî'nin göndermiş olduğu yetmiş papaz hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)e geldiklerinde, Allah Rasûlü onlara sonuna kadar olmak üzere Yâ-Sîn sûresini okumuş, onlar da ağlamaya başlamış ve müslüman olmuştular. İşte onlar hakkında şu âyetler nazil oldu. «Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar. Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz ki biz, (bu Kur'-ân'dan) daha önce de müslüman olmuş (Allah'ı birleyip O'na icabet etmiş ihlâslı) kimseleriz.»
Allah Teâlâ da buyurur ki: «İşte onlara (önce birinci kitaba, sonra da ikincisine inanan, bu sıfatla nitelenmiş olan kimselere gerçeğe uymada) sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir.» Zîrâ böyle bir şeye katlanmak nefislere elbette ağır gelir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'-lerinde Âmir eş-Şa'bî kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)den rivayete göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kimse vardır ki onlara ecirleri iki defa verilir: Önce kendi peygamberlerine sonra da bana îmân eden kitâb ehlinden olan kimse, efendisinin ve Allah'ın haklarını yerine getiren köle, bir cariyesi olup ta onu güzelce terbiye eden, sonra onu âzâd ederek onunla evlenen kimse. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn îshâk'ın... Ebu Umâme'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Mekke fethi günü Allah Rasûlü (s.a.) nün binitinin altındaydım. Son derece güzel bir söz söyledi. Söyledikleri içinde şöyle buyurmuştu: İki kitâb ehlinden (yahudi ve hıristiyanları kastediyor.) kim müslüman olursa, onun ecri iki defadır. Bizim lehimize olan onun da lehine, bizim aleyhimize olan da onun aleyhinedir. (Bize vâcib olanlar ona da vâcib, bize haram olanlar ona da haramdır) Müşriklerden kim de müslüman olursa, elbette ecri

onundur. Bizim lehimize olan onun da lehine, bizim aleyhimize olan onun da aleyhinedir.
«Kötülüğü iyilikle savar onlar. (Kötülüğe misli ile mukabele etmez; aksine affeder, bağışlarlar.) Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler. (Onlara vermiş olduğumuz helâl rızıktan aile ve akrabalarına vâcib olan nafakaları yanında Allah'ın yaratıklarına, farz kılınmış olan zekât, Allah'a yaklaştıran nafile sadakalar ve müstehab olan sadakalarla infâkda bulunurlar.)»
«Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirdiler.» Boş söz sahipleri ile muaşeret edip onlarla beraber bulunmazlar. Aksine Allah Teâlâ 'nın buyurduğu veçhile «Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman yüz çevirip vakarla geçerler.» (Furkân, 72).
«Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size, biz câhilleri aramayız, derler.» Onlara karşı beyinsiz birisi, bir beyinsizlik ve bilgisizlik yaptığında cevâbı onlara yaraşmayan bir sözle onlara hitâb ettiğinde ondan yüz çevirip onunki gibi çirkin sözle mukabelede bulunmazlar. Onlardan sâdece hoş, güzel sözler sâdır olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların şöyle dediklerini haber veriyor: «Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun size. biz câhilleri aaramayız, (câhillerin yoluna girmek istemeyiz ve bilgisizlerin yolunu sevmeyiz.)»
Muhammed Ibn İshâk, es^Sîre'sinde şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke-i Mükerreme'de iken O'nun haberi kendilerine ulaşan Habeşistan hıristiyanlarından yirmi veya buna yakın kişi Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler, onu mescidde bulup yanına oturdular, onunla konuştular ve ona sorular sordular. Kureyş'ten bazı kimseler Kâ'be etrafındaki toplantı yerlerinde idiler. Onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne istediklerini sorup sorularını bitirdiklerinde, onları Allah'a çağırıp kendilerine Kur'-ân okudu. Kur'ân'ı işittikleri zaman; gözleri yaşardı, sonra Allah'a icabetle O'na îmân edip doğruladılar ve kendi kitablarında ona dâir zikredilen vasıfları onda aynen buldular. Hz. Peygamberin yanından kalktıklarında, Kureyş'den bir grup içinde Ebu Cehil Ibn Hişâm onların karşısına çıktı..Onlara: Ey topluluk, Allah sizi mahrum etsin; arkaları-nızdaki dindaşlarınız sizi şu adamın durumunu onlar için arastırasınız diye göndermişlerdi. Daha onun yanına oturur oturmaz dininizden ay-rıldınız ve söylediği sözlerde onu doğruladınız. Sizden daha beyinsiz ve ahmak bir toplululk bilmiyoruz, veya benzeri şeyler söylediler de onlar: Selam size, sizinle tartışacak değiliz. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Biz nefislerimiz İçin ancak hayır dileriz, dediler. Muhammed Ibn İshâk bu hıristiyanlar topluluğunun, Necrân halkından olduğunun söylendiğini de ilâve eder ki, bunlardan hangisi olduğunu en iyi ancak Allah bilir. Yine tbn tshâk şöyle dendiğini ekler: En doğrusunu Allah billir ama onlar hakkında: «Biz câhilleri aramayız, derler.» kısmına kadar olmak üzere «Kendilerine daha önceden kitâb verdiklerimiz de buna inanırlar..» âyetleri nazil oldu. Muhammed İbn îshâk der ki: Zührî'ye bu âyetlerin, kim hakkında nazil olduğunu sormuştum. Şöyle dedi: Âlimlerimizden devamlı olarak işitiriz ki; bu âyetler ile Mâide süresindeki, «Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve rahipler bulunmasındandır... derler ki: Rabbımız; biz, îmân ettik, bizi de şehid-lerle beraber yaz.» (Mâide, 82-83) âyetleri, Necâşî ve ashabı hakkında nazil olmuştur.[16]

56 — Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Ve hidâyete erecekleri en iyi o, bilir.
57 — Dediler ki: Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz. Halbuki onları katımızdan bir rı-zık olarak her şeyin mahsûlünün toplandığı emîn bir haremde yerleştirmedik mi? Ama onların çoğu bilmezler.

Allah Dilediğini Hidâyete Erdirir

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.)ne şöyle buyuruyor: «(Ey Muhammed,) muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. (Bu sana verilmiş değildir. Sana düşen tebliğ etmektir.) Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. (En yüce hikmet ve çürütülemez delil O'nundur.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103). Bu âyet~i kerîme, diğer benzerlerinin hepsinden daha hâs (özel) dır. Allah Teâlâ burada: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Ve hidâyete erecekleri en iyi O, bilir. (Kimin hidâyete, kimin de sapıklığa müstehak olduğunu en iyi bilen O'dur.)» Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde mevcûd bir hadîste belirtildiğine göre, bu âyet-i kerîme, Allah Rasûlü (s.a.)nün amcası Ebu Tâlib hakkında nazil olmuştur. Ebu Tâlib Allah Rasûlünü korur, ona yardım eder, onun tarafını tutar, şer'î bir sevgi ile değil de tabiî bir sevgi ile önu severdi. Ebu Tâlib'in eceli gelip vefat edeceği zaman, Allah Rasûlü (s.a.) onu îmâna ve İslâm'a girmeye çağırmıştı. Ancak kader onu geçmiş, Hz.Peygamberin elinden çekililp alınmış ve üzerinde olduğu küfürde devam etmişti. Şüphesiz ki en mükemmel hikmet; Allah'ındır. Zührî der ki: Bana Saîd İbn Müseyyeb'in, babası Müseyyeb İbn Hazn el-Mahzûmî (r.a.)den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ebu Tâ-lib'in vefatı ânı geldiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) onun yanına geldi. Ebu Tâlib'in yanında Ebu Cehil tbn Hişâm ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye îbn el-Muğîre'yi buldu. Allah Rasûlü (s.a.): Ey amca, Allah katında kendisiyle senin lehinde şehâdette bulunabileceğim bir kelimeyi; «Allah'tan başka ilâh yoktur» kelimesini söyle, dedi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye ise: Ey Ebu Tâlib, Abdülmuttallb'in dininden yüz mü çevireçeksin? dediler. Allah Rasûlü (s.a.) ona bu kelimeyi arzetmeye devam ederken, onlar da bu sözlerini Ebu Tâlib'e tekrarlıyorlardı. Nihayet son söz olarak Ebu Tâlib: O (kendisini kasdediyor) Abdülmuttalib'in dini üzeredir, deyip «Allah'tan başka ilâh yoktur,» dememekte direndi. Allah Rasûlü (s.a.): Sana istiğfarda bulunmaktan men'edilmediğim sürece senin için mağfiret dileyeceğim dedi de, Allah Teâlâ; «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra.akrâba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» (Tevbe, 113) âyetini, Ebu Tâlib hakkında da: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» âyetini indirdi. Buhârî ve Müslim, hadîsi Zührî kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Müslim aynı şekilde Sahihinde; Tirmizî ise Yezîd tbn Key-sân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Tirmizî'nin rivayetinde Ebu Hüreyre şöyle diyor; Ebu Tâlib'in vefâtmda Allah Rasûlü (s.a.) ona

gelip: Ey amcacığını, kıyamet günü senin lehinde kendisiyle şehâ-dette bulunabileceğim «Allah'tan başka ilâh yoktur» sözlerini şöyle, dedi. Ebu Tâlib: Şayet Kureyş beni ayıplayıp: Onu bu sözleri söylemeye iten, ancak ölüm korkusudur, diyecek olmasalardı; ben bu sözü söylemekle senin gözünü aydın ederdim.Ben bu sözleri, ancak bunlarla senin gözün aydın olsun diye söylerim, dedi. Allah Teâlâ da: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir ve hidâyete erecekleri en iyi O, bilir.» âyetini indirdi. Tirmizî der ki: Hasendir, ğarîbdir. Sâdece Yezîd îbn Keysân hadîsinden bilmekteyiz. İmâm Ahmed de, Yahya tbn Saîd el-İKattân kanalıyla... Ebu Hürey-re'den rivayetle hadîsi yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. İbn Ab-bâs, tbn Ömer, Mücâhid, Şa'bî ve Katâde derler ki: Âyet, Ebu Tâlib hakkında nazil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) ona: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesini arzettiği zaman o bunu kabul etmeyerek: Ey kardeşim oğlu, ihtiyarların dini üzere, demişti. Son sözü de: O, Abdülmuttalib'in dini üzeredir, olmuştu.
tbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Saîd tbn Ebu Râşid'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Kayser'in elçisi bana gelmiş ve şöyle anlatmıştı: Kayser, Allah Rasûlü (s.a.)ne bir mektup yazıp benimle göndermişti. Gelip mektubu verdim. Mektubu kucağına koydu, sonra: Bu adam kimlerdendir? diye sordu. Ben: Tenûh'dan, dedim. Baban İbrahim'in Hanîf dini hakkında görüşün nedir? Ona girer misin? buyurdu. Ben: Ben, bir kavmin elçisiyim ve onlara dönünceye kadar onların dini üzereyim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) güldüler ve ashabına bakıp: «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» buyurdu.
«Dediler ki: Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz.» âyetinde Allah Teâlâ, kâfirlerden bazılarının hidâyete uymamak İçin nasıl Özür beyân ettiklerini haber verir. Onlar Allah Rasûlü (s.a.)ne şöyle demişlerdi: «Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz. (Senin getirmiş olduğun hidâyete uyar ve çevremizdeki müşrik arap kabilelerine muhalefet edersek; onların bize reziyyet vermeleri, bizimle muharebe etmeleri ve nerede olursak .olalım bizi yakalamalarından korkarız.)» Allah Teâlâ da onlara cevab olarak: «Halbuki onları katımızdan bir nzık olarak emîn bir haremde yerleştirmedik mi?» buyurur ki; onların beyân ettikleri özür, bir yalan ve bâtıldır. Zîrâ Allah Teâlâ onları emniyyetli bir ülkede ve kurulduğundana beri güvenli, em-niyyetli Harem'de kılmıştır. Nasıl olur da bu Harem, onların küfür ve şirk koşma hallerinde emniyyetli olur da müslüman olur ve gerçeğe uyarlarsa onlar için emniyyetli olmaz?
«Halbuki onları katımızdan bir nzık olarak, her şeyin mahsûlünün toplandığı emîn bir haremde yerleştirmedik mi?» Çevresindeki Tâif ve başka yerlerden diğer meyveler, ticâret malları ve eşyalar orada toplanmaktadır. «Ama onların çoğu bilmezler (de bu yüzden söylediklerini söylemişlerdir.)» Neseî'nin Hasan İbn Muhammed kanalıyla... Amrlbn Şu-ayb'dan, onun da tbn Abbâs'tan —Amr, tbn Abbâs'tan hadîs işitmemiş-tir— rivayetine göre, «Seninle beraber hidâyete uyacak olursak, yerimizden oluruz.» diyen Haris îbn Âmir tbn Nevfel'dir.[17]

58 — Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış nice kasabaları yok etmişizdir. İşte kendilerinden sonra çok az- kimselerin oturabileceği yerleri. Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz.

59 — Rabbın, kasabaların merkezine, âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helak etmiş değildir. Ve Biz, halkı zâlim olan kasabalardan başkasını helak edici değiliz.

Refahtan Şımaran Kasabalar

Allah Teâlâ Mekke halkına ta'rîzde bulunarak şöyle buyurur: «Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış, (azmış, kendilerine bahşolunan rızıklar içinde Allah'ın nimetini İnkâr etmiş) nice kasabaları yok etmişizdir.» Nitekim başka bir âyet-İ kertme'de: «Allah size huzur ve güven içinde olan bir kasabayı misal olarak verir. Her yandan oraya bol bol nzık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı. Andolsun ki, onlara kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalancı saymışlardı. Zulme-derken kendilerini azâb yakalayıvermişti.» (Nahl, 112-113) buyururken aynı sebeple burada da: «îşte kendilerinden sonra çok az kimselerin oturabileceği (harâb olmuş, sâdece evleri görünen silinip gitmiş ülkeleri) yerleri. Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz. (Nihayet içinde kimseler olmayan harabelere dönmüştür.)» îbn Ebu Hâtim'in tbn Mes'ûd'-dan rivayetle zikrettiğine göre o, Kâ'b'ın Ömer'e şöyle dediğim işitmiş: Süleyman (a.s.) baykuşa: Niçin ekin yemiyorsun? diye sormuştu. Baykuş: Çünkü Âdem onun yüzünden cennetten çıkarıldı, diye cevabladı. Hz. Süleyman: Niçin su içmiyorsun? diye sordu da baykuş: Çünkü Allah Teâlâ onunla Nûh kavmini boğdu, diye cevabladı. Hz. Süleyman'ın: Niçin sâdece harabelere sığmıyor, oraları vatan tutuyorsun? sorusuna baykuş: Çünkü oralar Allah'ın mirasıdır, diye cevbb verdi. Sonra Kâ'b: «Ve oralara vâris olanlar Biz'dik, Biz.» âyetini okumuştur.
Bundan sonra Allah Teâlâ adaletini, haksız yere hiç kimseyi helak buyurmayacağım, helak ettiklerini ancak aleyhine hüccet ve delil konulduktan sonra helak buyuracağını haber verir. Bu sebeple şöyle buyurur: «Rabbm, kasabaların merkezine —Mekke'ye— âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe oraları helak etmiş değildir.» Burası, 'kasabaların merkezinden peygamber olarak gönderilen ümmî peygamber. Muhammed (s.a.)in, arap ve acemleri ile bütün kasabalara Allah'ın elçisi olduğuna delâlet eder. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: «Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman için sana böyle arapça okunan bir kitab vahyettik.» (Şûra, 7), «De ki: Ey insanlar, ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygam-beriyim.» (A'râf, 158), «Bu Kur'ân bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolufıdu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir güruh onu İnkâr ederse onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17), «Hiç bir şehir yoktur ki, kıyamet gününden önce Biz onu helak edici veya şiddetli bir azâbla cezalandırıcı olmayalım. Bu, kitâb'da yazılmıştır.» (îsrâ, 58). Allah Teâlâ başka bir âyeti kerîme'de: «Biz peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (Îsrâ, 15) buyurmuşken, burada kıyamet günü öncesinde bütün kasabaları helak buyuracağını haber vermiştir. Böylece Allah Teâlâ, bu ümmî peygamberin peygamber olarak gönderilmesini, bütün kasabalara şümullü kılmıştır. Zîrâ o, bütün kasabaların dönüş yeri ve aslı olan merkezlerine peygamber olarak gönderilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetle

sabit olduğuna göre o: Kırmızı ve siyah (deriliye) peygamber olarak gönderildim, buyurmuştur. Bu sebepledir ki risâlet ve peygamberlik onunla sona erdirilmiş, noktalanmıştır. Ondan sonra herhangi bir peygamber ve rasûl yoktur. Aksine onun şeriatı kıyamet gününe kadar gündüz ve gecelerin bekası süresince bakîdir. «Kasabaların merkezleri»nden maksadın, iklimler ve kasabaların başlıcalan durumundaki merkezî ve büyük kasabalar olduğu da söylenmiştir. Zemahşerî ve İbn Cevzî ile başkaları bunu nakletmektedirler ki uzak bir ihtimâl değildir.[18]

60 — Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan ise daha hayırlı ve devamlıdır. Hâlâ akletmez misiniz?
61 — Şimdi kendisine güzel bir va'adde bulunduğumuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?

Allah Teâlâ burada, dünya ile ondaki basit zînet ve fâni güzelliklerin; Allah Teâlâ'ca âhiret yurdunda sâlih kullarına hazırlanan devamlı ve büyük ni'metlere nisbetle ne kadar küçük olduğunu haber vermektedir. Nitekim, başfca âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl, 96), «Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır.» (Âl-i İmrân, 198), «Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında sâdece bir geçimlikten ibarettir.» (Ra'd, 26), «Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bakîdir.» (A'lâ, 16-17). Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Allah'a yemîn olsun ki; âhirete göre dünya, ancak sizden birinin parmağını denize daldırması gibidir. Baksın bakalım, kendisine ne dönecek? Parmağı kendisine denizden ne getirebilecek?
«Hâlâ akletmez misiniz?» Dünyayı âhirete tercih edenin hiç aklı yok mu?
«Şimdi kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ona kavuşan kimse, dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilmişlerden olan kimse gibi midir?» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Salih amellerine karşılık olarak, Allah Teâlâ'nın va'detmiş olduğu ve mutlaka kavuşacağı sevabı doğrulayan, mü'min olan kişi dünya hayatında çok az günler süresince nimet içinde olan; Allah'a kavuşmayı, Allah'ın va'dini ve tehdidini yalanlayan kâfir kişi gibi midir? Ki bu kâfir kişi, kıyamet gününde Allah'ın huzu-runa getirilmişlerden olacaktır. Mücâhid ve Katâde âyetteki kelimesini, azâb olunanlar anlamına almışlardır. Bu âyetin Allah Ra-sûlü (s.a.) ve Ebu Cehil hakkında; Hz. Hamza, Hz. Ali ve Ebu Cehil hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Her iki görüş de Mücâhid'den rivayet edilmektedir. Zahir olan odur; âyet geneldir. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın: «Habbımm lutfu olmasaydı ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» (Sâffât, 57) âyeti gibidir ki; burada Allah Teâlâ, kendisi yüksek dere-celerde olup ta, diğeri (cehennemin) en alt derecelerinde olan arkadaşına, mü'minin tepeden bakışını haber vermiştir. Allah Teâlâ başka bir âyeH kerîme'de de söyle buyurur: «Andolsun ki, cinler onların götürüleceklerini bilmektedirler.» (Sâffât, 158).[19]

62 — O gün Allah, onlara seslenip: Benim ortağım olduklarını ileri sürdükleriniz nerededirler? der.
63 — Aleyhlerine hüküm gerçekleşen kimseler: Rab-bımız, işte bunlar azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz na-
sil azmışsak onları da öylece biz azdırdık. Onlardan uzaklaşıp sana geldik, zâten onlar bize tapmıyorlardı, derler.
64 — Denir ki: Koştuğunuz ortaklarınızı çağırın. Onlar çağırırlar, ama kendilerine cevâb veremezler. Cehennem azabını görünce de doğru yolda olmadıklarına yanarlar.
65 — O gün Allah onlara seslenip: Peygamberlere ne cevab verdiniz? der.
66 — Ama o gün, onlara karşı bütün haberler kör olmuştur. Birbirlerine de soramazlar.
67 — Ama tevbe edip inanan ve sâlih amel işleyen kimsenin, kurtuluşa erenlerden olması ümîd edilir.

Allah Teâlâ, kıyamet günü Allah'a ortak koşan kâfirleri nasıl azarlayacağını haber verir ki; onlara nida edip şöyle buyuracaktır: «(Dün.: ya yurdunda iken kendilerine tapına geldiğiniz ve) Benim ortağım olduklarını ileri sürdükleriniz (ilâhlar) nerededirler?» Size yardımları oluyor mu? Veya kendilerine yardım edebiliyorlar mı? Elbette bu bir azarlama ve tehdîd kabîlindendir. Nitekim, başka bir âyette şöyle buy-rulur: «Andolsunki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz. Ve size verdiğimiz şeyleri ardınızda bıraktınız. Hani, ortaklarımız olduğunu sandığınız şefâatçılarınızı da beraberinizde de görmüyoruz. Andolsun ki; aranızdakit bağlar artık kopmuştur. Ortak sandıklarınız da sizden kaybolup gitmiştir.» (En'âm, 94).
«Aleyhlerine hüküm gerçekleşen kimseler (şeytânlar, fesâdçı ve kötü kimseler ile küfre çağıranlar): Rabbımız, İşte bunlar azdırdığımız kimselerdir. Kendimiz nasıl azmışsak onları da öylece biz azdırdık. Onlardan uzaklaşıp Sana geldik, zâten onlar bize tapmıyorlardı.» diyerek onları azdırdıklarına ve onların da kendilerine uyduklarına kendileri aleyhine şehâdette bulunurlar, sonra da onların ibâdetlerinden uzaklaşıp sıyrılırlar. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakıp ilâhlar edindiler. Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82), «Allah'ı bırakıp ta kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek olana, kendilerine yapılan dualardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman, bunlar onlara düşman kesilirler. Ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6). Hz. İbrahim el-Halîl de kavmine şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25) .Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur. Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı da, (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, bizde on-lardan uzaklaşsaydık. Böylece, onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar ateşten çıkacak değillerdir.» (Bakara, 166-167)

buyururken, bu sebeple burada da şöyle buyurur: «(Dünya yurdunda kendilerinden umagelmekte olduğunuz gibi içinde bulunduğunuz durumdan sizi kurtarsınlar diye) koştuğunuz ortaklarınızı çağınn (bakalım). Onlar çağırırlar, ama kendilerine cevâb veremezler. Cehennem azabını görünce de (mutlaka cehenneme gideceklerini açıkça görerek) doğru yolda olmadıklarına yanarlar. (Azabı gördükleri zaman; keşke dünya yurdunda doğru yolda olanlardan olsaydık, diye temennide bulunurlar.)» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün ki: Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der. Onları çağırırlar ama hiç birisi cevab vermez. Aralarında bir uçurum koyarız. Suçlular ateşi görünce ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 52-53).
«O gün Allah onlara seslenip: Peygamberlere ne cevab verdiniz? der.» Birinci nidada Allah'ı birlemeden soruluyordu. Burada ise peygamberlikleri isbât vardır. Yani size gönderilen elçilere cevâbınız ne olmuştu? Onlarla birlikte sizin durumunuz neydi? Bu, kula kabrinde iken; Rabbın kimdir, peygamberin kimdir, dinin nedir? şeklinde sorulması gibidir. Mü'min kişi, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet edecektir. Kâfir ise: Ha, ha, bilmiyorum, diyecektir. J3u sebeple, kıyamet günün de onun susmaktan başka bir cevabı yoktur. Zîrâ burada (dünya yurdunda) kör olan, el-betteki ahirette de kör ve yolunu sapıtmış olacaktır. Bu sebepledir ki; Allah Teâlâ: «Ama o gün, onlara karşı bütün haberler kör olmuştur. Birbirlerine de soramazlar.» buyurur. Mücâhid der ki: Hüccetler (deliller) onlara karşı kör olmuştur ve onlar yakınlarından, neseb bağı ile bağlı oldukları kimselerden dilekte bulunamazlar.
«Ama (dünyada iken) tevbe edip inanan ve sâlih amel işleyen kimsenin, (kıyamet günü) kurtuluşa erenlerden olması ümîd edilir.» Allah Teâlâ'dan olan bu ümîd mutlaka gerçekleşecektir. Zîrâ bu, hiç kuskusuz Allah'ın fazlı ve ihsanı ile mutlaka meydana gelecektir.[20]

68 — Rabbın dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için seçim hakkı yoktur. Onların koştukları ortaklardan Allah münezzehtir ve yücedir.
69 — Rabbın, göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.
70 — O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır. Hüküm O'nun-dur ve O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ yaratmada ve seçmede yegâne olduğunu, bu konularda kendisi ile çekişecek ve hükmünü geciktirecek hiç bir şey olmadığını haber vererek: «Rabbın, dilediğini yaratır ve (dilediğini) seçer.» buyurur. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Hayn ve şerri ile bütün işler O'nun kudret elindedir ve işlerin dönüşü O'nadır.
«Onlar için seçim hakkı yoktur.» kısmının başında bulunan ("LT) edatı, bu husustaki iki görüşün sahîh olanına göre olumsuzluk ifâde etmektedir. Nitekim «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'-min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olmaz.» (Ahzâb, 36) âyetinde de böyledir. îbn Cerîr işe, bu edatın burada «şey» anlamına olduğu görüşünü tercih eder. Buna göre cümlenin anlamı şöyle olacaktır: O, onlar için hayırlı olanı seçer. Mutezile'-den bir grup bunu, Allah Teâlâ'ya kullar için en uygun olanı seçmeye

riâyetin vâcib olduğu görüşüne delil getirirler. Halbuki sahîh olan, burada edatın olumsuzluk edatı olmasıdır. Nitekim Ibn Ebu Hatim, bunu îbn Abbâs ve başkalarından nakletmektedir. Zîrâ makam, Allah Teâlâ'-mn yaratmada, takdirde ve seçmede yegâne olduğunu, bu hususlarda O'nun bir benzeri olmadığını beyân makamıdır. Bu sebepledir ki: «(Allah, bir şey yaratmayan ve her hangi bir şey seçmeyen putlardan ve) onların koştukları ortaklardan Allah münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur.
«Rabbın, (yaratıkların açık olan şeylerden açığa vurduklarını bildiği gibi) göğüslerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.» Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10).
«O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur.» O'nun dışında Yaratan ve seçen bir Rab olmadığı gibi, Ulûhiyyette yegâne olan O'dur. O'nun dışında tapınılan bir ma'bûd yoktur. «Önünde de, sonunda da hamd O'nadır.» Adaleti ve hikmeti ile yaptığı her şeyde hamde-dilen O'dur. «Hüküm O'nundur.» Kahrı, galebesi, hikmeti ve rahmeti ile O'nun hükmünü geciktirecek hiç kimse yoktur. «Ve O'na döndürüleceksiniz.» Kıyamet günü topunuz O'na döndürüleceksiniz de, hayrı ve şerri ile her bir amel sahibini ameli karşılığında mükâfatlandıracak veya cezalandıracaktır. Diğer bütün işlerden gizlenmeye çalışılan hiç bir şey O'na gizli kalmaz.[21]

71 — De ki: Şayet Allah, geceyi kıyamete kadar üzerinize uzatsaydi; Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?
72 — De ki: Şayet Alladı gündüzü kıyamet gününe kadar mütemadiyen uzatsaydi; size içinde dinleneceğiniz bir geceyi getirecek Allah'tan başka tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek inisiniz?
73 — O'nun rahmetindendir ki; dinlenmeniz için geceyi, lütfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz .

Allah Teâlâ burada, kullarına olan nimetlerini zikrediyor. Onlara geceyi ve gündüzü müsahhar kılmış, bunları kullarının buyruğuna vermiştir ki; onlar olmaksızın kullarının ayakta ve hayatta kalabilmelerine imkân yoktur. Burada haber verir ve açıklar ki; şayet, kıyamet gününe kadar geceyi onların üzerine devamlı ve ebedî kılmış olsaydı, mutlaka bu onlara zarar verir ve gönüller ondan bıkıp usanırdı. Bu sebepledir ki: «Allah'tan başka size ışık görebileceğiniz ve onun sebebiyle birbirinize ünsiyet keşfedebileceğiniz ışığı) getirecek tanrı kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?» buyurmuştur. Bunun peşinden haber verir ki; şayet gündüzü, kıyamet gününe kadar devam edecek şekilde, sürekli ve ebedî kılmış olsaydı; şüphesiz, bu da onlara zarar verecek ve hareketlerin, işlerin çokluğundan bedenler yorulup takatsiz düşecekti. Bu sebepledir ki; şöyle buyuruyor: «Size (hareketlerinizden ve işlerinizden sonra) içinde dinlen (ip istirahat ed)eceğiniz bir geceyi getirecek Allah'tan başka tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz? O'nun (size) rahme-tindendir ki; (geceleyin) dinlenmeniz için geceyi ve lütfedip verdiği rızkı (yolculuklarla, seferlerle, hareketler ve işlerle) aramanız için gündüzü

yaratmıştır. Tâ ki şükredesiniz.» Âyette önce gece, sonra gündüz, daha sonra ise bunlarla ilgili olanlar zikredilmek suretiyle güzel bir leff-i neşr yapılmıştır.
«Tâ ki şükredesiniz.» Gündüz ve gece çeşitli ibadetlerle Allah'a şükredesiniz. Kim, geceleyin bir ibâdeti kaçınrsa; bunu gündüz, kim de gündüz bir ibâdeti kaçınrsa; bunu geceleyin telâfi eder. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de:« İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O*dur.» (Furkan, 62) buyrulur ki bu hususta ayetler çoktur.[22]

74 — O gün onlara seslenip: Nerededir Bana ortak olduklarım iddia ettikleriniz? der.
75 — Her ümmetten bir şâhid çekip çıkarmışızdır. Ve kesin delilinizi getirin, demişizdir. O zaman gerçeğin Allah'tan olduğunu ve uydurduklarının kendilerini bırakıp kaçtığım anlarlar.

Bu da, Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmanlara, azarlama ve suçlama şeklinde bir hitaptır. Rab Teâlâ, bütün yaratıkların huzurunda onlara seslenip şöyle buyuracaktır: «Nerededir (dünya yurdunda iken) Bana ortak olduklarını iddia ettikleriniz.»
Mücâhid, «Her ümmetten bir şâhid çekip çıkarmışızdır.» âyetindeki şâhid ile, Rasûlün kasdedildiğini söyler. Allah'ın ortakları olduğuna dâir iddianızın sıhhatına kesin delilinizi getirin bakalım. O zaman gerçeğin Allah'tan olduğunu, O'ndan başka ilâh olmadığını anlarlar; hiç' bir şey konuşamayıp bir cevab da veremezler. Bilirler ki; uydurdukları kendilerini bırakıp gitmiş ve onlara hiç bir fayda sağlamamıştır.[23]

76 — Gerçekten Kârûn; Musa'nın kavminden biriydi. Ama onlara karşı azgınlık etti. Biz ona anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazîneler vermiştik. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah, şımarıkları sevmez.
77 — Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez.

Kârûn Adında Biri

A'meş'in Minhâl İbn Amr'dan, onun Saîd îbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetimde, o «Gerçekten Kârûn; Musa'nın kavminden biriydi.» âyetinde: O, Hz. Musa'nın amcası oğluydu, demiştir. îbrâhîm en-Nehaî, Abdullah İbn Haris tbn Nevfel, Semmâk îbn Harb, Katâde, Mâlik İbn Dinar, tbn Cüreyc ve başkaları da, onun; Hz. Musa'nın (a.s.) nın amcası oğlu olduğunu söylemişlerdir. İbn Cüreyc der ki: O; Kârûn İbn Yashur İbn Kâhes'tir. Hz. Mûsâ ise, Mûsâ İbn îmrân İbn Kâhes'tir. (Kârûn ile Hz. Musa'nın dedeleri Kâhes'tir). Muhammed îbn İshâk îbn Yesâr ise Karun'un; Hz. Mûsâ (a.s.)nın amcası olduğunu sanmıştır, îbn Cerîr: îlim ehlinin çoğuna göre Kârûn Hz. Musa'nın amcası oğludur, demiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Katâde İbn Diâme der ki: Bize Karun'un, Hz. Musa'nın amcası oğlu olduğu, Tevrat'ı okurken sesinin güzelliğinde dolayı ona el-Münevvir (veya el-Münevver)

adı verildiği rivayet edilirdi. Fakat Allah düşmanı Sâmirî'nin nifaka düştüğü gibi o da münafık olmuş ve malının çokluğundan dolayı azgınlık onu helak etmiştir. Şehr İbn Havşeb der ki: Kavmine karşı büyüklendiğin-den dolayı elbisesini bir karış uzun tutardı.
«Biz ona, (çokluğundan dolayı) anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazîneler (inallar) vermiştik.» Hayseme'den naklen A'meş der ki: Karun'un hazînelerinin anahtarları deridendi. Her anahtar parmak gibiydi ve her bir anahtar, başlı başına bir hazînenindi. O bir yere gitmek üzere binitine bindiği zaman anahtarları da ayaklan sekili, beyaz altmış katıra yüklenirdi. Bu hususta başka şeyler de söylenmiş olup en doğrusunu Allah bilir.
«Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah, şımarıkları sevmez.» Kavminin sâlih kişileri, içinde bulunduğu durum hakkında ona nasihatte bulunmuş, bir nasihat ve irşâd olarak ona şöyle demişlerdi: îçinde bulunduğun durumla şımarma, sevinme. Sana verilmiş olan mallarla azıp şımarmayasın. Zîrâ Allah, şımarıkları sevmez. İbn Abbâs, âyetteki çok sevinenler anlamına gelen (ü^>-^) kelimesini, çok sevinen, kendini beğenen anlamına alırken; Mücâhid bunun, Allah'ın ken-sine verdiklerine şükretmeyen azgın, şımarık, kibirlenen anlamına geldiğini söyler.
«Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma.» Allah Teâlâ'mn sana vermiş olduğu çok mal ve nimeti, senin için âhiret yurdunda sevâb kazandıracak çeşitli ibâdetler ve Allah'a yaklaştıran şeylerle Rabbına itâatta kullan. Allah'ın sana mübâh kılmış olduğu yeme, içme, giyim, mesken ve benzeri şeylerle dünyadaki nasibini de unutma. Şüphesiz senin üzerinde Rabbmm hakkı olduğu gibi nefsinin de, ailenin de, ziyaretçilerinin de haklan vardır. Her hak sahibine hakkını ver. «Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (Al-lah'ın yaratıklarına) ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama.» îçinde bulunduğum şeylerle maksadın, gayen ve tek düşüncen yeryüzünde bozgunculuk yapmak ve Allah'ın yaratıklarına kötülük etmek olmasın. «Doğrusu Allah bozguncuları sevmez.»[24]

78 — Dedi ki: Bu, bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir. Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha
güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.

Allah Teâlâ, kavmi kendisine nasihatte bulunup hayra irşâd ettiğinde, Karun'un kavmine cevabım haber veriyor. O, şöyle demişti: «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» Ben, söylemekte olduğunuza ihtiyâç duymuyorum. Allah Teâlâ bu malı bana, ancak ona müstehak olduğumu bildiği için ve bir de beni sevdiği için vermiştir. Bana bu malın verilmesi, ancak Allah Teâlâ'mn benim buna lâyık olduğumu bilmesinden dolayıdır. Bu, Allah Teâlâ'mn şu âyetleri gibidir. «İnsanın başına bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra ona katımızdan bir nimet verdiğimizde; bu bana, bilgimden dolayı verilmiştir, der.» (Zümer, 49), «Başına gelen bir sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak: Elbette bu benim hakkımdır, der.» (Fussilet, 50).

Bazılarından, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» âyetinde, onun kimya ilmi ile meşgul olduğunun kasdedil-diği rivayet edilirse de, bu görüş zayıftır. Zîrâ kimya ilmi (diğer bir deyişle simya ilmi) hadd-i zâtında bâtıl bir ilimdir. Zîrâ cevherlerin başka bir şekle (veya cevhere) çevrilmesine ancak Allah Teâlâ güç yetirebilir. Allah Teâlâ bir âyeti kerîme'de: «Ey insanlar, bir misâl verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.» (Hacc, 73) buyurur. Sahîh bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Benim yaratışım gibi yaratmaya kalkışandan daha zâlim olan kimdir? Bir zerre yaratsınlar, bir arpa yaratsınlar bakalım. Bu, sâdece dış görünüş veya şekilde Allah'ın yaratmasına benzetmeye çalışan tasvîrciler (resim yapanlar) hakkında vârid olmuştur. O halde bir zâtın mâhiyyetini bir diğer zâtın mâhiyyetine çevirdiğini öne süren kimsenin durumu nasıl olur dersiniz? Şüphesiz bu bir yalandır imkânsızdır, bilgisizlik ve sapıklıktan'ibarettir. Onlar ancak dış görünüşü, görünen suretleri boyamaya güç yetirebilirler. Bu (bir cevherin mâhiyyetini başka bir mahiyyete çevirmek) yalan, göz boyama ve vakıada sahîh gibi göstermeden ibarettir. Bu şüphesiz, kât'î, kesin değildir ve bu iftiracı, günahkâr ve bilgisizler güruhunun uğraşmakta olduğu yoldan insanlardan herhangi birinin bunu gerçekleştirdiği sıhhatli bir haberle sabit de olmamıştır. Allah Teâlâ'mn, dostlarından bazılarının elinde bazı cevherleri altun veya gümüş veya benzeri şeylere çevirme şeklinde yaratmış olduğu harikulade (tabiat üstü) şeylere gelince; elbette bu, bir müslü-manın inkâr edeceği bir şey değildir ve hiç bir mü'min bunu reddetmez. Fakat bu, san'at kabilinden değildir. Olsa olsa, göklerin ve yerin Eabbı olan Allah'ın dilemesi, ihtiyarı ve liilindendir. Nitekim, Hayve tbn Şü-reyh el-Mısrî'den —Allah ona rahmet eylesin— rivayet edildiğine göre, bir dilenci ondan bir şey istemişti. Yanında ona verecek bir şeyi yoktu ve dilencinin zaruret içinde olduğunu görmüştü. Yerden bir çakıl alıp bunu avucunda dolandırdı, sonra o dilenciye attı. Bir de gördüler ki; o çakıl, kırmızı bir altundır. Bu hususta hadîsler ve haberler gerçekten çoktur ve zikredilmeleri de uzundur.
Bazıları diyorlar ki: Kârûn, îsm-i A'zam'ı biliyordu. Allah'a onunla duâ. etti de, onun sebebiyle çok mala sahip oldu. Ancak birinci anlam, sahîh olanıdır. Bu sebepledir ki; Allah Teâlâ, ona mal vermek suretiyle Allah'ın kendisiyle ilgilendiği iddiasına bir red olarak şöyle buyurmuştur: «Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir?» Cndan mal itibarıyla daha çok olan kimseler vardı, bu bizim onlara sevgimizden dolayı değildi. Bununla birlikte Allah Teâlâ onları, küfürleri ve şükretmemeleri sebebiyle helak buyurmuştur. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Suçlulardan, (günâhlarının çokluğu sebebiyle) günâhları sorulmaz.» Katâde, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» kısmını: Bendeki hayırdan ötürü verilmiştir, diye açıklar. Süddî der ki: Buna ehil olduğuna dâir (Allah'ın) ilminden ötürü bana verilmiştir. Bu âyetin tefsirini güzel bir şekilde yapan îmâm Abdurrahmân tbn Zeyd tbn Eşlem, «Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.» âyeti hakkında şqyle der: Kârûn demişti ki: Şayet Allah, benden hoşnûd olmasaydı ve benim üstünlüğümü bilmeseydi; bana bu malı vermezdi. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem şu âyeti okumuştur: «Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha

güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.»[25]

79 ~ Debdebe içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: Keski Karun'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, büyük bir varlık sahibidir, demişlerdi.
80 — Kendilerine bilgi verilmiş olanlar da şöyle demişti: Yazıklar olsun size. Allah'ın mükâfatı, îmân edip sâlih amel işleyenler için daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.

Allah Teâlâ, Karun'dan haber vererek şöyle buyurur: Bir gün Kâ-rûn, büyük bir zînet içinde; maiyyeti, hizmetçileri ve kendisi son derece parlak, göz kamaştıran güzellikte elbiseler giymiş ve şaşaalı binitlere binmiş olarak çıkmıştı. Dünya hayatını isteyerek dünyanın debdebe ve süsüne meyli olanlar onu gördüklerinde, ona verilenlerin bir mislinin kendileri için olmasını temenni ettiler ve: «Keski Karun'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, (dünyada) büyük (ve bol) bir varlık sahibidir.» demişlerdi. Faydalı bir ilme sâhib olanlar onların sözlerini işittiklerinde şöyle demişlerdi: «Yazıklar olsun size. (Âhiret yurdunda) Allah'ın mükâfatı, îmân edip sâlih amel işleyenler için (sizin şu görmekte olduğunuzdan) daha hayırlıdır.« Sahîh bir hadîste rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Sâlih kullarım için hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine gelmeyecek şeyler hazırladım. Dilerseniz: «Yaptıklarına karşılık olarak, onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» (Secde, 17) âyetini okuyunuz.
«Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.» Süddî: Cennete ancak sabredenler kavuşacaktır, diyerek bunu sanki, kendilerine ilim verilmiş olanların sözünün devamı gibi kabul etmiştir. îbn Cerîr ise: Bu kelimeyi; ancak dünya sevgisine karşı sabreden ve âhiret yurdunu isteyenler söyleyebilir, diyerek burayı; kendilerine ilim verilmiş olanların sözünden ayırarak Allah Teâlâ'nın kelâmı ve O'nun haber vermesi olarak kabul etmiştir.[26]

81 — Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Allah'a karşı kendisine yardım edebilecek kimsesi de yoktu. Bizzat kendisini koruyabileceklerden de değildi.
82 — Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Vay demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletip daraltmaktadır. Eğer Allah, bize lutfetmemiş olsaydı; bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay, demek ki kâfirler, asla felah bulmazlar, demeye başladılar.

Allah Teâlâ, Karun'un zîneti içinde kibirlenmesini, böbürlenmesini, kavmine karşı övünüp onlara karşı şımarış azmasını zikrettikten sonra, peşinden onu ve evini yere geçirdiğini zikreder. Nitekim, Buhârî'de Zührî kanalıyla Sâlim'den, onun da babasından rivayet edilen sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bir adam izârmı yerde sürürken birden bire yere batınldı. O, kiyâmet gününe kadar yere batmaya devam etmektedir. Buharı, hadîsi ayrıca Cerîr İbn Zeyd kanalıyla...

Ebu Hüreyre'den, p da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde zikretmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Nadr İbn İsmâîl'in... Ebu Saîd (eljHudrî)den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden öncekiler içinde birisi kibirlenip böbürlenerek iki yeşil hırka içinde çıkmışken, Allah Teâlâ yeryüzüne emretti de yeryüzü onu içine alıverdi. Şüphesiz o, kıyamet gününe kadar orada batmaya devam etmektedir. Hadîsi, sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiş olup isnadı hasendir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî der ki: Bize Ebu Hayseme'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur. Sizden Öncekiler içinde birisi böbürlenerek iki hırka içinde çıkmışken Allah Teâlâ yeryüzüne emretti de yeryüzü onu içine alıverdi. Şüphesiz o, kıyamet gününe kadar orada batmaya devam etmektedir. Moıhammed İbn Münzir Şekker Kitâbu'l-Acâibi'l-Ğarîbe'sinde kendi isnadı ile Nevfel tbn Müsâhik'den rivayet ediyor ki; o, şöyle anlatmış: Necrân mescidinde bir genç gördüm. Uzunluğuna, mükemmelliğine» ve güzelliğine şaşırarak ona bakmaya başladım. Bana niçin bakıyorsun? diye sordu da, beti: Güzelliğine ve mükemmelliğine şaşıyorum, dedim. Şüphesiz, Allah da bana şaşmaktadır, dedi. Eksilmeye ve küçülmeye başladı da, sonunda bir karış uzunluğuna kadar küçüldü. Akrabalarından birisi onu kolunun yenine alıp gitti.
Anlatıldığına göre, Kârûn'un'un helak olması Allah'ın peygamberi Hz. Musa'nın bedduası yüzünden olmuştur. Ancak Hz. Musa'nın, ona niçin .beddua ettiğinde ihtilâf edilmiştir. İbn Abbâs ve Süddî'den rivayete göre; Kârûn, fahişe bir kadına Hz. Mûsâ Israîloğulları içinde durup onlara Allah'ın kitabını okurken, onların huzurunda Hz. Musa'yı susturması için bir miktar mal vermiş de kadmı: Ey Mûsâ, sen bana şöyle şöyle yapmıştın, demişti. Topluluk içinde kadın bu sözleri Hz. Mûsâ (a.s.)ya söylediğinde o korkudan titremiş, kadına doğru gelip iki rek'at namaz kılmış sonra: Denizi yaran, sizi Firavun'dan kurtaran, şöyle şöyle yapan Allah aşkına, seni bu söylediğine sevk edenin kim olduğunu bana haber vereceksin, demiş. Kadın: Madem ki bana Allah aşkına dedin; o halde Karun sana bunları söylemem için şunları şunları verdi. Ben Allah'a istiğfar edip O'na tevbe ediyorum, dedi. İşte o zaman Hz. Mûsâ, Allah için secdeye kapandı ve Kârûn hakkında istekte bulundu. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya vahyedip: Yeryüzüne, sana onun hakkında itaat etmesini emrettim, buyurdu. Hz. Mûsâ, yeryüzüne Karun'u ve evini yutmasını emretti de, öyle oldu.
Karun'un helaki hakkında, şöyle bir olay da anlatılıyor: Kârûn, (bir gün) zîneti içinde boz renkli katırlara binmiş olarak kavminin yanma çıkmıştı. Onun ve hizmetçilerinin üzerinde erguvan renkli (boyalı) elbiseler vardı. Bu maiyyeti içinde Allah'ın peygamberi Hz. Mûsâ (a.s.) nın meclisine uğradı, Hz. Mûsâ çevresindekilere Allah'ın günlerini hatırlatıyordu. Karun'u görünce, Hz. Musa'nın çevresindekiler yüzlerini ona döndürerek debdebe ve ihtişamına bakmaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) Karun'u çağırıp: Seni bu yaptığına sevkeden nedir? diye sordu. Kârûn: Ey Mûsâ, şayet sen benden peygamberlikle üstün kılınmışsan, şüphesiz ki ben de sana dünya ile üstün kılındım. Dilersen çıkalım; sen bana, ben de sana beddua edeyim, dedi. Hz. Mûsâ ve Kârûn kavmi içinde çıktılar. Hz. Mûsâ: Sen mi duâ edeceksin, yoksa ben mi duâ edeyim? diye sordu, Kârûn: Hayır, ben duâ e.deceğim, dedi. Kârûn duâ etti de onun duasına icabet olunmadı. Sonra Hz.

Mûsâ: Duâ edeyim mi? diye sordu, Karun'un, evet cevabı üzerine: Ey Allah'ım, yeryüzüne bugün bana itaat etmesini emret, dedi. Allah Teâlâ ona: Şüphesiz öylece yaptım, diye vahyetti. Hz. Mûsâ: Ey yeryüzü, onlan al (yakalayıp içine al), dedi. Yeryüzü onları ayaklarına kadar içine aldı. Sonra: Onlan al, dedi de topuklarına kadar, sonra dizlerine kadar içine aldı. Sonra Hz. Mûsâ: Onlann hazînelerini ve mallarını getir, dedi. Yeryüzü, onların hazîne ve mallarını getirdi de^ onlara baktılar. Hz. Mûsâ eliyle işaret edip: Ey Lâvi oğulları gidiniz, dedi. Yeryüzü onların üzerine kapandı, tbn Ab-bâs'tan rivayete göre; o, şöyle demiştir: Onlar yedinci kat yeryüzüne ba-tırıldı. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre onlar, her gün bir adam boyu batırılmaktadır ve kıyamet gününe kadar da orada batmaya de-vam edeceklerdir. Burada daha birtakım İsrâiliyyât anlatılırsa da, burada onları vermiyoruz.
«Allah'a karşı kendisine yardım edebilecek kimsesi de yoktu. Bİz-zât kendisini koruyabileceklerden de değildi.» Malı, toplamış oldukları, hizmetçileri ve maiyyeti ona bir fayda vermedi. Ondan Allah'ın azabını, cezasını ve intikamını geri çeviremedi. Bizzat kendisi de, kendine yardun edebilecek değildi. Ne kendisinden, ne de başkasından, ona bir yardımcı çıkmadı.
Daha dün onu zîneti içinde görüp de: «Keski Karun'a verildiği gibi bizim de olsaydı. Doğrusu o, büyük bir varlık sahibidir.» diyenler, onun yere batırıldığını gördüklerinde: «Vay, demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletip daraltmaktadır.» demeye başladılar. Mal, şüphesiz ki, sahibinden Allah'ın hoşnûd olduğuna delâlet etmiyor. Allah hem verir, hem vermez; hem daraltır, hem genişletir. Alçaltır da, yükseltir de. En mükemmel hikmet ve en kesin hüccet O'nundur. İbn Mes'-ûd'dan rivayet edilen marfu' bir hadîste şöyle buyrulur: Allah Teâlâ aranızda rızıkları bölüştürdüğü gibi, huylarınızı da paylaştırmıştır. Şüphesiz ki Allah; malı sevdiğine de, sevmediğine de verir. îmânı ise ancak sevdiğine bahşeder.
«Eğer Allah, bize lütfetmemi^ (ihsanda bulunmamış) olsaydı; (şunu yerin dibine geçirdiği gibi) bizi de yerin dibine geçirirdi.» Zîrâ biz de, onun gibi olmayı istemiştik. Şüphesiz ki o bir kâfir idi. «Kâfirler (ise dünyada da, âhirette de Allah katında) asla felah bulmazlar.» (...)[27]

83 — İşte âhiret yurdu. Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyen ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Akıbet müttakîlerindir.
84 — Kim ir iyilikle gelirse; ona, daha hayırlısı verilir. Kim de bir kötülükle gelirse; o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.

Âhiret Vurdu

Allah Teâlâ âhiret yurdunu, asla zevale ermeyecek ve çevrilmeyecek devamlı nimetlerini; yeryüzünde böbürlenmeyen, Allah'ın yaratıklarına karşı büyüklenmeyen, onlara zulmetmeyen, onlar arasında bozgunculuk yapmayan, tevazu' sahibi inanan kullarına hazırladığım haber veriyor. İkrime, âyetteki kelimesini büyüklenmekle açıklar. Saîd îbn Cübeyr ise, bu kelimeyi; haddi aşmak, azmak ve zulümle tefsir eder. Süfyân îbn Saîd es-Sevrî'nin Mansûr'dan, onun da

Müslim el-Ba-tîn'den rivayetine göre, yeryüzünde böbürlenmek; haksız yere büyük-lenmektedir. Âyette zikredilen bozgunculuk ise, malı haksız yere almaktır, tbn Cüreyc âyeti şöyle açıklıyor: «İşte âhiret yurdu; Biz onu; yeryüzünde (büyüklenmeyen) böbürlenmeyen ve (Allah'a isyan olan şeyleri işlemek suretiyle) bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz.» İbn Cerır der ki: Bize İbn Vekî'nin... Hz. Ali'den rivayetinde o, şöyle demiş: Şüphesiz ki; ayakkabısının bağının, arkadaşının ayakkabı bağından daha güzel olmasını isteyen ve bundan hoşlanan kimse, Allah Teâlâ'nın: «İşte âhiret yurdu. Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyen ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz. Âkibet müttakîlerindir.» âyetinin hükmü içine girer. Hz. Ali'nin bu sözü, kişinin başkasına karşı övünmek istediği durumuna hamledilmelidir ki; şüphesiz bu, kötülenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle buyurmuş: Bana alçak gönüllü (mütevâzi) olmanız vahyolundu. O kadar ki; kimse kimseye karşı övünmeyecek, kimse kimseye karşı zulmetmeye-cektir. Ancak kişi bunu sâdece güzelleşmek için sevip isterse, bunda bir beis yoktur. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, ben elbisemin ve ayakkabımın güzel olmasını seviyorum. Bu kibirden midir? diye sormuştu. Allah Rasûlü: Hayır, şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever, buyurdu.
«Kim (âhiret günü) bir iyilikle gelirse; ona daha hayırlısı verilir.» Allah'ın sevabı, kulun iyiliğinden daha hayırlıdır. Nasıl böyle olmasın ki; Allah Teâlâ ona karşılığını kat kat verecektir. Burası, Allah Teâlâ'nın fazl-u ihsanını beyân, makamdır. Bundan sonra adalet ve hükümlerin ayrılması makamını zikrederek şöyle buyurur: «Kim de bir kötülükle gelirse; o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.» Nitekim başka bir âyet-i kerime'de «Kim de bir kötülükle gelirse, yüzleri ateşte sürtülür. Ya siz yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılacaksınız?» (Nemi, 90) buyrulur ki; burası da adaletle hükümlerin ayrılacağını beyân makamıdır.[28]

85 — Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir. De ki: Kimin doğrulukla geldiğini, kimin apaçık sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilen Rab-bımdır.
86 — Sen; sana bu Kitâb'ın verileceğini ummazdın. Bu, ancak Rabbının bir rahmetidir. Öyle ise, sakın kâfirlere yardımcı olma.
87 - Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabbına davet et ve sakın müşriklerden olma.
88 — Allah ile birlikte bir başka tanrıya yalvarma O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey helak olacaktır. Hüküm O'nundur ve sâdece O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.)ne risâleti tebliğ etmesini ve insanlara Kur'ân'ı okumasını emrediyor. Ona haber veriyor ki; şüphesiz Allah, onu kıyamet gününe döndürecek ve gözetmesini, riâyetini istemiş olduğu peygamberlik mükellefiyetinden ona soracaktır. Bu sebepledir ki; şöyle buyurur: «Kur'ân'ı (insanlara okuyup onlara tebliğ etmeni) sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere, (kıyamet gününe) döndürecek (ve sana bunu soracak) tır.» Nitekim, başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Andolsun ki; kendilerine peygamber

gönderilmiş olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.» (A'râf, 6), «Allah peygamberleri topladığı gün şöyle buyurur: Size ne cevab verildi?» (Maide, 109), «Yeryüzü Rabbının nuru ile aydınlandı. Kitab konuldu. Peygamberler ve şâhidler getirildi...» (Zümer, 69). Süddî'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Teâlâ; «Kur'an'ı sana farz kılan Allah elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde şöyle buyuruyor: Şüphesiz seni cennete döndürecek, sonra sana Kur'ân'ı soracaktır. Süddî ve Ebu Saîd de, bu açıklamanın bir benzerini yapmışlardır. Hakem îbn Ebân'ın İkrime'den, onun da Îbn Abbâs (r.a.) tan rivayetine göre; o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde, kıyamet gününün kasdedildiğini söyler. Bunu, Mâlik de Zührî'den rivayet ediyor. Sevrî'nin, A'meş kanalıyla... Îbn Abbâs'tan rivayetine göre, burada ölüm kasdedilmektedir. Yani, Allah elbette seni ölüme ulaştırıp döndürecektir. îbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin kanalları bunlardır. Bu rivayetlerin birisinde şöyle deniliyor: Şüphesiz ki Allah, seni cennetteki madenine (aslına) döndürecektir. Mücâhid der ki:
Kıyamet günü seni diriltecektir. 8u açıklama îkrime, Atâ, Saîd tbn Cü-beyr, Ebu Kazea, Ebu Mâlik ve Ebu Salih'ten de rivayet edilmiştir. Hasan el-Basrî der ki: Evet, Allah'a yemîn olsun ki; onun için (Hz. Peygamber için) bir dönüş yeri vardır ve Allah Teâlâ kıyamet günü önce onu diriltecek, sonra cennete koyacaktır. İbn Abbastan bundan başka vecihler de rivayet edilmiş olup; Buharı, Sahîh'inin tefsir bölümünde der ki: Bize Muhammed tbn Mukâtil'in... îbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde şöyle diyor: Allah elbette seni Mekke'ye döndürecektir. Bunu, Neseî de Sünen'inin tefsir bölümünde; İbn Cerîr ise, Ya'lâ İbn Ubeyd et-Tanâfisî kanalıyla rivayet ediyorlar. Avfî de, îbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecktir.» âyetinin anlamı şudur: Şüphesiz seni Mekke'den nasıl çıkarmışsa, yine oraya döndürecektir. Muhammed îbn îshâk da Mücâhid'den rivayetle âyeti şöyle anlıyor: Elbette Allah, seni doğum yerin olan Mekke'ye döndürecektir, tbn Ebu Hatim der ki: Bu açıklamanın benzeri İbn Abbâs, Yahya tbnu'l-Cezzâr, Saîd tbn Cübeyr, Atıyye ve Dahhâk'tan da rivayet edilmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Dahhâk'tan rivayetinde o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'den çıkıp ta Cuhfe'ye ulaştığında, Mekke'ye karşı bir özlem duymuştu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona: «Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere döndüre-cektir.» âyetini indirdi. Dahhâk'tan rivayet edilen bu söz, âyetin Medine'de nazil olmasını gerektirir. Halbuki sûrenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivayetine göre o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, tbn Abbâs'ın gizlediklerindendi. îbn Ebu Hatim'in kendi isnadı İle Nuaym el-Kârî'den rivayetine göre; o, «Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» âyetinde: Beyt el-Makdis'e döndürecek^ tir, demiştir. En doğrusunu Allah bük, ama bu söz, âyeti (Hz. Peygamberin döndürüleceği yeri) kıyamet günü üe tefsir edenlerin sözüne dönmektedir. Zîrâ Beyt el-^Makdis, mahşer ve insanların diriltilip toplana-cakları yerdir. Doğruya ulaştıran, Allah'tır.

Bu sözlerin arasını şöylece te'lîf etmek mümkündür: İbn Abbâs bir keresinde âyeti Allah Rasûlü'nün Mekke'ye dönüşü ile tefsir etmiştir ki; bu Mekke'nin fethidir ve îbn Abbâs'a göre Mekke'nin fethi, Allah Ra-bûiü (s.a.)nün ecelinin yaklaşmış olduğuna bir işarettir. Nitekim İbn Abbâs: «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde, ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünüzde, hemen Rabbmı hamd ile tes-bîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» (Nasr, 1-4) sûresini de Allah Rasûlü (s.a.)nün eceli olduğu ve sûrede buna işaret edildiği şeklinde açıklamıştır. İbn Abbâs bu açıklamayı, Ömer tbn Hattâb'ın da bulunduğu bir yerde yapmış ve Ömer onun bu sözüne muvafakat ederek: Sûre'den senin anladığından başkasını anlamıyorum, demişti. Bu sebepledir ki; tbn Abbâs başka bir seferinde, Allah Rasûlünün döneceği yeri ölümle, diğer bir keresinde ölümden sonraki kıyamet günü ile, bir keresinde de Allah'ın risâletlni clnn ve insanlara teblîğ edip ulaştırması üzerine mükafatı ve varacağı yer olan cennetle tefsir etmiştir. Zîrâ o (Hz. Peygamber), Allah'ın yaratıklarının en kamili, en fasihi ve mutlak olarak Allah'ın yaratıklarının en şereflisidlr.
«De ki; Kimin doğrulukla geldiğini, kimin apaçık sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilen Rabbımdır.» Ey Muhammed, sana muhalefet edip yalanlayan kavminin müşriklerine ve küfürlerinde onlara uyanlara de ki: Şüphesiz Rabbın sizden ve benden hangimizin hidâyet üzere olduğunu en iyi bilendir. Yurdun akıbetinin kimin için olacağını yakında bileceksiniz. Dünyada ve âhirette güzel akıbet ve zaferin kimin olduğunu da yakında bileceksiniz.
Sonra Allah Teâlâ peygamberine, ona olan yüce nimetini onu göndermek suretiyle kullarına olan nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurur: «Sen, (sana vahiy indirilmesinden önce) sana bu Kitâb'ın verileceğini (ve sana vahiy indirileceğini) ummazdın. Bu, ancak Rabbının bir rahmetidir.» Allah'tan sana vahyin gelmesi, ancak Allah'ın sana ve senin sebebinle kullara rahmetlndendir. Madem ki sana bu yüce nimeti bahsetmiştir; «Öyle ise, sakın kâfirlere yardımcı olma.» Aksine onlardan ayni, uzaklaş ve onlara muhalefet et. «Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar.» Onların sana muhalefetlerinden ve insanlan senin yolundan alıkoymalarından, çevirmelerinden etkilenme. Buna iltifat edip aldırma. Şüphesiz Allah senin kelimeni yüceltecek, dinini destekleyecek, seninle gönderileni diğer dinlere üstün kılacaktır. «Tek ve ortağı olmayan) Rabbına (ibâdete) davet et ve sakın müşriklerden olma. Allah ile birlikte bir başka tanrıya yalvarma. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur.» İbâdet sâdece O'na ve ilâhlık da sadece O'nun azametine yaraşır,
«O'nun zatından başka her şey helak olacaktır.» âyeti, Allah'ın Dâim, Baki, Hayy, Kayyûm olduğunu haber vermektedir. Öyle Allah ki bütün yaratıkla1" ölür, O asla ölmez. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Yeryüzünde bulunan her şey fânidir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbınızın zâtı Bakidir.» (Rahman, 26-27) buyurarak burada Yüz kelimesi ile zâtmı ifâde etmiştir. «O'nun zatından bajşka her şey helak olacaktır.» âyetinde de ifâde tarzı aynıdır. Ebu Seleme kanalıyla Ebu Hüreyre1 den rivayet edilen sahih bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş-tur: Şâirin söylemiş olduğu sözlerin en doğrusu, Lebîd'in: Dikkat ediniz,Allah'ın dışında her şey bâtıldır, sözüdür. Mücâhidve Sevrî O'nun zatından başka her şey helak olacaktır.» âyetini: O'nun rızâsırın istendiği şeyler dışında her şey helak

olacaktır, şeklinde anlamışlardır. Buhar! bu açıklamayı, Sahihinde bunu kabul eder tarzda nakletmektedir. (...) Bu açıklama birinci açıklamaya zıd değildir. Zîrâ bu; Allah'ın rızasının istenildiği ve kasdedildiği, şeriata uygun sâlih ameller dışında bütün amellerin bâtıl olduğunu haber vermektedir. Birinci açıklamanın muk-tezâsına göre İse, Allah'ın zatı dışında bütün zâtlar fânî'dir, yok olacak ve zevale erecektir. Şüphesiz ki Allah, her şeyden önce ve her şeyden sonra var olan Evvel ve Âhir'dir. Ebu Bekr Abdullah îbn Muhammed tbn Ebu Dünya, et-Tefekkür ve'1-îtibâr adlı kitabında der ki: Bize Ah-med tbn Muhammed îbn Ebu Bekr'in... Ebu'l-Velîd'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: îbn Ömer, kalbini îman üzere tutmak ve korumak istediğinde; bir harabeye gider, kapısında durur ve hazîn bir sesle nida ederek: Senin ehlin nerede? der, sonra kendine dönerek: «O'nun zatından başka her şey helak olacaktır.» dermiş.
((Hüküm O'nundur.» Mülk, tasarruf O'nundur, hükmünü değiştirip geciktirecek hiç kimse yoktur. «(Diriltileceğiniz günde) sâdece O'na döndürüleceksiniz.» Size amellerinizin karşılığını verecektir: Amelleriniz hayır ise hayır, amelleriniz kötü ise karşılaşacağınız da kötülük olacaktır[29]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6192-6193
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6194-6196
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6196-6198
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6199-6200
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6200-6201
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6201
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6202-6203
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6204-6209
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6210-6213
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6213-6215
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6215
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6216-6218

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6218-6219
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6220-6222
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6222-6225
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6225-6227
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6228-6230
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6230-6232
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6232-6233
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6234-6235
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6236-6237
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6237-6238
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6238-6239
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6239-6240
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6241-6242
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6243
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6244-6246
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6246-6247
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6248-6251

ANKEBÛT SÜRESÎ

ANKEBÛT SÜRESÎ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Elif, Lâm, Mîm.
2 — Yoksa, insanlar; inandık demeleriyle bırakılıvere-ceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar?
3 — Andolsun ki Biz, onlardan öncekileri de denedik. Allah, elbette doğruları bilir ve elbette yalancıları da bilir.
4 — Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.

İmân ve İmtihân

Hurûf-ı Mukattaa hakkında bilgi daha önce Bakara sûresinin başında geçmişti. «Yoksa, insanlar; inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar» âyetindeki soru istifh&m-ı inkârîdir. Şüphesiz Allah Teâlâ inanan kullarını, onlardaki îmâna göre deneyecektir. Nitekim sahîh bir hadîs'te şöyle buyrulur: İnsanların en şiddetli musibete dûçâr olanlan; peygamberler, sonra sâlih kimseler, sonra onlara benzeyenler, sonra derece itibarıyla onlardan aşağı olan benzerleridir. Kişi dini ölçüşünce musibete dûçâr kılınıp denenir. Şayet dininde bir salâbet ve sağlamlık varsa, onun denenmesi ve musibeti artar. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Yoksa siz içi-nizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah, ortaya çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız?» (Berâe, 16). Bakara sûresinde: «Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki, nihayet peygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı muhakkak pek yakındır.» (Bakara, 214) buyururken, aynı sebeple burada şöyle buyrulur: «An-dolsun ki Biz, onlardan öncekileri de denedik. Allah, elbette (îman davasında bulunanların bu iddiasında) doğruları(nı da bilir), elbette (söz ve İddiasında) yalancıları da bilir.» Allah Teâlâ olmuş ve olacakları, şayet olsaydı, olmayanın nasıl olacağını bilir. Ehl-i sünnet ve'1-cemâat imamları katında bu, ittifak olunmuş bir konudur. Bu sebepledir ki tbn Abbâs ve başkaları âyetteki bilmek anlamına gelen fiili, görmekle tefsir etmişlerdir. Zira görme, sâdece mevcûd olana taalluk eder. tüm ise görmekden daha geneldir ve hem yok olana, hem de var olana taalluk eder.
«Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» imân dâiresi içine girmemiş olanlar, bu fitne ve imtihandan kurtulacaklarını sanmasınlar. Şüphesiz onların arkasındaki cezalandırma ve azâb bundan daha müdhiş ve daha ağırdır. Bu sebeple: «Yoksa, kötülük yapanlar Biz'den kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü (zannediyor ve ne kötü) hüküm veriyorlar.» buyurmuştur.[1]

5 — Kim, Allah'a kavuşmayı umarsa; muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit mutlaka gelecektir. O, Semidir, Âlîm' dir.
6 — Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur. Zîrâ Allah âlemlerden müstağnidir.
7 — îmân edip te sâlih amel işleyenlerin, kötülüklerini andolsun ki örteriz. Onları yaptıklarından daha güzeli ile mükâfatlandırırız.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kim, (âhiret yurdunda) Allah'a kavuşmayı umar (ve Allah katındaki bol bol sevâbları umarak sâılih amelleri işler)se; muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit, mutlaka gelecek ve Allah Teâlâ onun umudunu gerçekleştirerek amelinin karşılığını ona en mükemmel ve bol şekilde verecektir. Bu hiç şüphesiz ve mutlaka olacaktır. Zîrâ Allah Teâlâ duayı en çok işiten ve kâinattaki herşeyi lâyıkı veçhile görendir.» Bu sebepledir ki: «Kim Allah'a kavuşmayı umarsa muhakkak ki Allah'ın belirttiği vakit mutlaka gelecektir. O Semî'dir, Âlîm'dir» buyurmuştur. «Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Her kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir.» (Câsiye, 15), kim sâlih bir amel işlerse, bunun faydası yine ancak kendisine döner. Zîrâ Allah Teâlâ kullarının fiillerinden müstağnidir. Onların hepsi, içlerindeki en muttaki kişinin kalbi üzere olsalar bu, Allah'ın mülkünde hiç bir fazlalık meydana getirmez. Bu sebepledir ki: «Kim cihâd ederse; ancak kendisi için cihâd etmiş olur. Zîrâ Allah, âlemlerden müstağnidir.» buyurmuştur. Hasan el-Basrî der ki: Şüphesiz kişi ömründe bir gün kılıç vurmamış dahi olsa cihâd edebilir (cihâd ecrini diğer amelleri ile kazanabilir).
Sonra Allah Teâlâ, yaratıkların hepsinden müstağni olduğunu haber vermiştir. Onlara olan ihsan ve iyiliğindendir ki îmân edip de sâlih ameller işleyenleri en güzel bir şekilde mükâfâtlandıracaktır. Şüphesiz O, onların işlemiş oldukları kötülükleri örtecek, işlemiş olduklarının daha güzeli ile onlara ecirlerini verecektir. Az iyiliği kabul buyuracak, onlardan birine karşılık on katından yedi yüz katma kadar sevâb verecektir. Kötülüğe karşı ise onun bir katıyla ceza verecek veya bağışlayacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerüne'de: «Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat artırır ve kendi katında büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40) buyururken, (burada da şöyle buyurmuştur: «İmân edip te sâlih amel işleyenlerin, kötülüklerini andolsun ki örteriz. Onları yaptıklarından daha güzeli ile mükâfatlandırırız.»[2]

8 — Biz, insana; anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, kendilerine itaat etme. Dönüşünüz Bana'dır. Yaptıklarınızı size bildiririm.
9 — İmân edip sâlih amel işleyenleri de andolsun ki, sâlihlerin arasına katacağız.

Allah Teâlâ zâtını birlemeye sarılmaya teşvikten sonra kullarına ana-babaya iyiliği emreder. Zîrâ ana-baba, insanın varlığının sebebidirler. Babanın ona harcamada bulunmak suretiyle, annenin de ona şefkatte bulunmasıyla son derece fazla iyilikleri, ihsanları vardır. Bu sebepledir ki başka bir âyeti kerîme'de şöyle buyurur: «Rabbm buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyiniz, ana ve babaya

iyi dav-ranasımz. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında iken yaşlılığa erecek olurlarsa, onlara karşı «of» dahi deme. Onları azarlama ve her ikisine de efendice sözler söyle. Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger ve de ki: Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» (İsrâ, 23, 24). Ana-babanın geçmiş iyilikleri mukabilinde onlara acıma, merhamet ve ihsanla tavsiyeden sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşmak için seni zorlarlarsa, kendilerine itaat etme.» Şayet müşrik iseler ve senin de onların dinine tâbi olmanı arzularlarsa sakın onlara uyma, bu konuda onlara itaat etme. Şüphesiz sizin döneceğiniz yer, dönüşünüz kıyamet gününedir. Ana-babana iyiliğin ve onların dini üzere (onların dinine tâbi olmamakta) sabrın karşılığında elbette seni mükâfatlandıracağım ve dünyada sen her ne kadar onlara insanların en yakını idiysen de, seni ana-babanın 'zümresi içinde değil de sâlihlerle birlikte hasredeceğim. Şüphesiz kişi, kıyamet günü dinî bir sevgi ile sevdiği kimselerle beraber haşrolunacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İmân edip sâlih amel işleyenleri de andolsun ki, sâlihlerin arasına katacağız.» buyurmuştur. Bu âyetin tefsiri sırasında Tir-mizî der ki: Bize Muhammed îbn Beşşâr ve Muhammed îbn el-Müsennâ'nın... Mus'ab tbn Sa'd'dan, onun da babası Sa'd (îbn Ebu Vakkâs) dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Benim hakkımda dört âyet nazil oldu. Ve râvî burada Sa'd'm kıssasının (tamamını) zikretmiştir. Sa'd'ın annesi Allah sana (anne-babaya) iyiliği emretmemiş miydi? Allah'a yemin olsun ki sen (inanmış olduğun Allah'a) küfredip inkar edinceye veya ben ölünceye kadar hiç bir yemek yemeyeceğim, hiç bir şey içmeyeceğim, demişti. Râvî der ki: Onlar Ümmü Sa'd'a bir şey yedirmek istedikleri zaman onun ağzını zorla açarak yedirirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Biz insana; anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa...» âyetini indirdi. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî de rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sa-hîh olduğunu söyler.[3]

10 — İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki; Allah'a inandık, der de, Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca; insanların o eziyyetini, Allah'ın azabı gibi tutarlar. Rabbın-dan bir yardım gelecek olursa; andolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler. Allah, herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?
11 — Elbette Allah inananları bilir ve doğrusu O, münafıkları da bilir. x

Allah Teâlâ, îmân kalblerinde yerleşmemişken dilleri ile îmân iddia eden ve yalanlayan bir kavmin niteliklerini haber veriyor ki, onlara dünyada iken bir fitne ve bir zorluk geldiğinde; bunun Allah'ın azabından olduğuna inanarak İslâm'dan dönerler. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: «İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki; Allah'a inandık, derler de, Allah uğrunda bir eziyyete uğratılınca; insanların o eziyyetini, Allah'ın azabı gibi tutarlar.» Îbn Abbâs der ki: Âyet-i kerîme'de anılan o kişinin fitnesi İle, Allah yolunda eziyyete dûçâr kaldığında dininden dönmesi kaydedilmektedir. Selef âlimlerinden bir başkası da böyle söylüyor. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk eder. Ona bir iyilik gelirse yatışır, başına

bir belâ gelirse yüzüstü döner. Dünyayı da âhireti de kaybetmiştir. İşte apaçık kayıp budur.» (Hacc, 11).
«Rabbından bir yardım gelecek olursa; andolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler.» Ey Muhammed, Rabbından yakın bir zafer ve fetih ile ganimetler geldiği zaman bunlar size: <Doğrusu biz, sizinle beraberdik, (sizinle din kardeşiydik) derler.)) Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur; «Onlar hep sizi gözetleyip dururlar. Allah'tan size bir zafer gelince: Sizinle beraber değil miydik? derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: Sizi üstünlük sağlayarak, mü'min-lerden korumadık mı? derler.» (Nisa, 141), «Olur ki, Allah fetif verir veya katından bir emir getirir de onlar içlerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar.» (Mâide, 52).
Allah Teâlâ burada yine onlardan haber vererek: «Rabbından bir yardım gelecek olursa; ondolsun ki: Doğrusu biz, sizinle beraberdik, derler.» buyurup şöyle devam eder: «Allah, herkesin kalbinde olanları, (her ne kadar size muvafakat izhâr etseler dahi, gönüllerinin sakladığını ve kalblerinde olanları) en iyi bilen değil midir?» «Elbette Allah inananları bilir ve doğrusu O münafıkları da bilir.» Şüphesiz Allah, insanları genişlik ve sıkıntı ile deneyecektir ki; inananlarla münafıkları, genişlikte ve darlıkta Allah'a itaat edenleri ve sâdece kendi payı İçin, kendi payını elde etmek için itaat edenleri birbirinden ayırsın. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki, içinizden mücâhidlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açık-layıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.» (Muhammed, 31) buyururken, içinde bir deneme ve imtihan olan Uhud vak'ası ile ilgili âyetin sonunda şöyle buyurur: «Allah, mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihayet mundarı temizden ayıracaktır.» (Âl-l tmrân, 179).[4]

12 - O küfredenler, inananlara derler ki: Bizim yolumuza uyun da sizin günâhlarınızı biz taşıyalım. Halbuki onların günâhlarından hiç birini yüklenecek değillerdir. Doğrusu onlar yalancıdırlar.
13 — Gerçekten onlar hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyamet günü sorguya çekileceklerdir.

Allah Teâlâ burada, Kureyş kâfirlerinden haber veriyor. Onlar, içlerinden îmân edip hidâyete uyanlara derler ki: «Bizim yolumuza uyun da sizin günâhlarınızı biz taşıyalım. (Eğer bizim yolumuza dönüp uymanızda, sizin için bir günâh varsa, bu bizim boynumuzadır.)» Allah Teâlâ onları yalanlayarak buyurur ki: «Halbuki onların günâhlarından hiç birini yüklenecek değillerdir. (Onların günâhlarını yükleneceklerine dâir söylediklerinde) doğrusu onlar yalancıdırlar. (Hiç şüphe yok ki kimse kimsenin günâhını yüklenemez.)» «Yükü ağır olan kimse onun yüklenilmesini istese, yakını bile olsa ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18), «Hiç bir yakın bir yakma soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10-11). «Gerçekten onlar; hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler.» âyetinde, küfür ve sapıklığa çağıranlardan haber veriliyor. Onlar kıyamet günü, kendi günâhlany-la beraber insanları sapıklığa düşürmeleri sebebiyle sapıklığa ittiklerinin günâhlarını da yükleneceklerdir. Üstelik diğerlerinin

günâhlarından hiç bir şey de eksiltilmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Bununla onlar kıyamet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar. Dikkat edin yüklendikleri yük, ne kötüdür.» (Nahl, 25) buyururken sahîh bir hadîste de şöyle buyrulmaktadır: Kim bir hidâyete çağırırsa, kıyamet gününe kadar o hidâyete uyacakların ecirleri kadar bir mükâfat onundur. Üstelik bu hidâyete uyanların ecirlerinden herhangi bir şey de eksiltilmez, Kim de bir sapıklığa çağırırsa; kıyamet gününe kadar bu sapıklığa1 uyanların-günâhlarından bir şey eksiltilmek-sizin, kıyamete kadar ona uyacakların günâhlarının bir misli onun içindir. Yine sahîh bir hadîste buyrulur ki: Bir nefis haksız, yere öldürülmez ki, onun kanında Adem'in ilk oğlıuaa bir günâh düşmesin. Zîrâ öldürme yolunu ilk koyan odur.
«Ve uydurup durdukları şeylerden (yalan ve iftiralardan) dolayı kıyamet günil sorguya çekileceklerdir.» tbn Ebu Hatim burada bir hadîs zikreder ve der ki: Bize babamın... Ebu Ümâme (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) kendisiyle gönderileni teblîğ ettikten sonra §öyle buyurdu: Zulümden sakının. Şüphesiz Allah Teâlâ kıyamet günü hüküm verip: İzzetim hakkı için bugün hiç bir haksızlık beni geçemeyecek, buyuracak. Sonra bir münâdî nida ederek: Filân oğlu filân nerede diyecek. O, peşinde dağlar misâli iyiliklerle gelecek. İnsanlar gözlerini onun dağlar misâli iyiliklerine dikecekler. Nihayet gelip Rahman olan Allah'ın huzurunda duracak. Allah Teâlâ o mü-nâdîye emredecek de: Kimin filân oğlu filânda kendi lehine bir haksızlığı veya bir alacağı varsa gelsin, diye çağıracak. Onlar gelip Rahmân'ın huzurunda toplanarak dikilecekler. Rahman: Kulumdan hakkınızı alın, buyuracak. Onlar: Ondan hakkımızı nasıl alalım? diye soracaklar da onlara: Onlar için onun iyiliklerinden alın, buyuracak. Onun iyiliklerinden alacaklar da, sonunda onun için bir tek iyilik bile kalmayacak. Ayrıca haksızlık ettiklerinden bir kısmı da kalmış olacak. Allah Teâlâ: Kulumdan hakkınızı alın, buyuracak. Onlar: Onun bir iyiliği kalmadı, diyecekler. Alacaklı olanların günâhlarından alıp onun üzerine yükle-yin, buyuracak. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Gerçekten onlar; hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yükle-necekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyamet günü sorguya çekileceklerdir.» âyetini delil getirdi. Bu hadîsin başka yönlerden sahih hadislerde şahidi bulunmaktadır. Ibn Ebu Hatim derki: Bize Ahr med Ibn Ebu'l-Havârî'nin... Muâz Ibn Cebel (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bana buyurdu ki: Ey Muâz, şüphesiz mü'min kıyamet günü; iki gözüne çektiği sürmeye, iki parmağıyla ufaladığı çamur kırıntılarına varıncaya kadar bütün çabalarından sorulacaktır. Allah'ın sana vermiş olduklarına rağmen kıyamet günü herhangi bir kimse senden daha mutlu bir halde iken sana kavuşmayayım.[5]

14 - Andolsun ki Biz, Nuh'u, kavmine gönderdik. Aralarında elli yılı müstesna olmak üzere bin yıl kaldı. Sonunda onlar, zulme devam edip dururken kendilerini tufan yakalayıverdi.
15 — Ama Biz, onu da, gemi arkadaşlarım da kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet yaptık.

Hz. Nûh ve Kavmi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) 'i teselli ederek, ona Nûh (a.s.)dan haber veriyor. Hz. Nûh kavmi içinde dokuz yüz elli sene kalıp gece ve gündüz, gizlide ve açıkta onlan Allah'a çağırmıştı. Bununla birlikte bu, onların haktan uzaklaşmalarını çoğaltmaktan, haktan uzaklaşmalarından ve hakkı yalanlamalarından başka bir şeye yaramamıştı. Onunla beraber onlardan çok azı îmân etmişti. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Aralarında elli yılı müstesna olmak üzere bin yıl kaldı. Sonunda onlar, zulme devam edip dururken kendilerini tufan yakalayıverdi.» Bu uzun süreden sonra tebliğ ve uyarma onlara fayda vermedi. Ey Muhammed, kavminden seni yalanlayanlara esef edip onlara üzülme. Şüphesiz Allah dilediğini hidâyete erdirir, dilediğini delâlette bırakır. Emir, O'nun kudret elindedir. Ve işler O'na döner. «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü özet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). Kesin olarak bil ki; Allah seni muzaffer kılacak, yardım edip seni destekleyecek; düşmanını zelîl kılacak, ve onları esfel-i sâfilîn'de kılacaktır. Hammâd îbn Seleme'nin Ali îbn Zeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan riva-yetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ Hz. Nuh'u, kırk yaşında iken pey-, gamber olarak gönderdi. Kavmi içinde dokuz yüz elli sene kaldı. Tû-fân'dan sonra altmış sene yaşadı ve insanlar çoğalıp yayıldılar. Katâde'-nin naklettiğine göre şöyle deniyor: Hz. Nuh'un ömrünün tamâmı dokuz yüz elli senedir. Onları (kavmini) Allah'a çağırmazdan önce içlerinde üç yüz sene kaldı. Üç yüz sene onlan hakka çağırdı, tufandan sonra da üç yüz elli sene kaldı. Bu garîb bir açıklamadır. Âyetin akışının zahiri ise; onun, kavmi içinde onları Allah'a çağırarak dokuz yüz elli sene kaldığına delâlet etmektedir. Avn İbn Ebu Şeddâd der ki: Allah Teâlâ Hz. Nuh'u kavmine, o üç yüz elli yaşındayken peygamber olarak gönderdi. Onlan dokuz yüz elli sene hakka çağırdı. Bundan sonra da üç yüz elli sene yaşardı. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr tarafından nakledilen bu açıklama da garîbdir. Doğruya yakın olan, İbn Abbâs'ın sözüdür ki en doğrusunu Allah bilir. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun Mücâhid'den rivayetine göre o, şöyle anlatmış: İbn Ömer bana: Nûh, kavmi içinde ne kadar kaldı? diye sormuştu. Ben: Dokuz yüz elli sene, dedim. Muhakkak ki insanlar senin bugüne kadar Ömür, emel ve huylannda devamlı bir eksilme içindedirler, dedi.

«Ama Biz, onu da, (ona îmân etmiş olan) gemi arkadaşlarını da kurtardık.» Bunun tafsilâtlı bir şekilde anlatımı daha önce Hûd sûresinde geçmiş, ayrıca tekrânna gerek bırakmayacak şekilde tefsiri de orada verilmişti.

«Ve bunu; (bu gemiyi bakî kılarak) âlemlere bir âyet yaptık.» Geminin bakî kılınması, ya bizzat o geminin bakî kılınmasıyla olmuştur. Nitekim Katâde der ki: O gemi, İslâm'ın başlangıcına kadar Cudi dağı üzerinde kalmıştır. Veya o geminin cinsinin bırakılmasıyla olmuştur ki Allah Teâlâ bunu insanlar için Allah'ın yaratıklarına nimetlerini ve onları tufandan nasıl kurtardığını hatırlasın diye bakî, kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde: «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir delildir. Ve kendileri için bu (gemi) gibi binecek şeyler yarattık. Dilesek onları suda boğardık da ne kurtaran bulunurdu, ne de kurtulabilirlerdi. Ama katımızdan bir rahmet ve bir sûreye kadar geçinme olarak

(onları bıraktık).» (Yâ-sîn, 41-44), «Gerçekten su taştığı zaman, sizi biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hakka, 11,12) buyururken burada da: «Ama Biz, onu da, gemi arkadaşlarını da kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet yaptık.» buyurmuştur ki; bu, bir şahıstan cinse doğru derece derece yükseltme kabîlindendir. Nitekim: «Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık.» (Mülk, 5), «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» (Mü'minûn, 12-13) buyurmuştur ki, bunun benzerleri çoktur. îbn Cerîr der ki: Şayet «Ve bunu, âlemlere bir âyet yaptık.» âyetindeki fiilinin sonundaki zamîr, azâb ve cezalandırmaya dönüyor denilmiş olsaydı, bu daha güzel bir açıklama olurdu. En doğrusunu Allah bilir.[6]

16 — İbrahim'i de. Hani kavmine demişti ki: Allah'a ibâdet edin ve O'ndan sakının. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.
17 — Siz, sâdece Allah'ı bırakıp putlara tapıyor, aslı astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz. Doğrusu Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise, rızkı Allah katında arayın, sâdece O'na kulluk edin, O'na şükredin. Siz, ancak O'na döndürüleceksiniz.
18 - Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki; sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı, Peygambere düşen, sâdece apaçık tebliğden ibarettir.

Hz. İbrâhim

Allah Teâlâ kulu, elçisi, halîli, hanîflerin imâmı Hz. İbrahim'in kavmini tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmeye, takvada ihlâslı olmaya (sâdece O'ndan korkmaya), tek ve ortağı olmaksızın rızkı sâdece O'ndan istemeye, sâdece O'na şükretmeye çağırmıştı. Nimetlerinden dolayı şükrolunacak, sâdece O'dur. Zîrâ O'ndan başka nimet veren yoktur. Kavmine şöyle demişti: «Allah'a ibâdet edin ve O'ndan sakının. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. (Bunu yaptığınız takdirde dünya ve âhirette hayrı elde edersiniz, dünyada ve âhirette kötülük sizden uzaklaşır.)» Daha sonra Hz. tbrâhîm, onların tapınagelmekte oldukları putların ne bir zarar, ne de bir fayda veremeyeceğini onlara haber vermiştir. Demişti ki: Siz kendiliğinizden uydurarak onlara ilâh adını vermişinizdir. Halbuki onlar da, ancak sizin gibi yaratıklardır. Bu açıklamayı îbn Abbâs'tan Avfî rivayet eder. Mücâhid ve Süddî de böyle söylemiştir. îbn Abbâs'tan rivayetle el-Vâlibi ise «Aslı astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz.» kısmını değişik bir yorumla yontarak putlar ediniyorsunuz, şeklinde anlamıştır. Mücâhid ile bir rivayette îkrime, Hasan, Katâde ve başkaları da böyle söylemişlerdir. îbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu açıklamayı tercih etmiştir.
«Doğrusu Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye -güçleri yetmez. Öyle ise, rızkı Allah katında arayın.» Rızkı Allah'a tahsîs etmede bu ifâde en beliğ olan ifâdedir. Nitekim «Yâ Rab, yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.» (Fatiha, 4) «(Fi^avun'un karısı:) Rabbım bana katında cennette bir ev yap (demişti.)» âyetlerinde de aynı şekilde Hasr (yani tahsîs) yapılmıştır. Bu sebepledir ki o, şöyle demişti: «Öyle ise, nzkı (bir başkasının katında değil) Allah katında

arayın. (Zîrâ O'ndan başkası hiç bir şeye sahip değildir.) Sâdece O'na kulluk edin, O'na şükredin. (O'nun rızkından yeyin, sâdece O'na tapının, size verdiği nimetlerden dolayı O'na şükredin.) Siz, ancak (kıyamet günü) O'na döndürüleceksiniz (de her bir amel işleteyene amelinin karşılığını verecektir.)»
«Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki;, sizden Önceki ümmetler de yalanlamışlardı. (Allah'ın elçilerine muhalefetleri yüzünden onların başlarına gelen azâb ve cezalandırma haberi size ulaşmıştır.) Peygambere düşen, sadece apaçık tebliğden ibarettir. (Peygambere düşen ancak Allah Teâlâ'nın emretmiş olduğu risâleti size ulaştırmasıdır. Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. O halde mutlulardan olmaya arzulu olunuz.)»
Katâde «Eğer siz, yalanlıyorsanız bilin ki; sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Allah Teâlâ bununla peygamberi (s.a.)ni teselli ediyor. Katâde'nin bu söylediği, âyetin bu kısmının, daha önceki kısımdan ayn mütâlâa edilmesini gerektirir. Böylece bu kısım, «Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece... demek oldu.» kısmına gelinceye kadar bir parantez ve ara cümlesidir. Bunu, tbn Cerîr de belirtmektedir. Âyetin akışı ise buranın, Hz. îbrâhîm Halîl (a.s.)in sözünden olduğunu göstermektedir. Hz. İbrahim bunları, kav-mine karşı kıyameti ve Allah'a dönüşü isbâta delil getirmiştir. Zîrâ bütün bunlardan sonra Allah Teâlâ: «Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece: Onu öldürün veya yakın, demek oldu.» buyurmuştur. En doğrusunu Allah bilir.[7]

19 — Allah'ın yaratmaya nasıl başlayıp sonra onu tekrar edeceğini görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a pek kolaydır.
20 — De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün. îşte Allah, yeni bir âhiret hayatını da tekrar yaratacaktır. Muhakkak ki Allah, her şeye kadirdir.
21 — Ekledişine azâb eder, dilediğine merhamet eder. Ve ona çevirileceksiniz.
22 — Siz- ne yerde, ne gökte O'nu âciz bırakabilirsiniz. Allah'tan başka sizin hiç bir dostunuz ve yardımcınız da yoktur.
23 — Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler; işte onlar, Benim rahmetimden ümitlerini kesmiş olanlardır. Ve işte elem verici azâb onlaradır.

Bu âyetlerde de Allah Teâlâ yine İbrahim Halîl (a.s.)den haber veriyor. Şüphesiz o kavmini, inkâr etmekte oldukları Allah'a dönüşün isbâtına İletmiştir. Onlar anılmış bir şey olmadıktan sonra Allah'ın kendilerini nasıl yarattığını kendi nefislerinde müşahede etmektedirler. Daha önceden anılmaya değer bir şey değilken sonradan var edilmişler; işiten ve gören insanlar olmuşlardır. Buna ilk başlayarak yaratan, elbette onu tekrarlamaya güç yetiricidir, bu elbette O'na kolaydır.
Sonra onlan, Allah'ın eşyayı yaratmasından müşâhade olunan ufuklardaki alametlerden ibret almaya davet etmiştir. Göklerle onlardaki parlak sabit yıldızlar, seyyareler, dünyalar ve onlardaki dağlar, vâ-dîler, geniş sahalar, çöller, ağaçlar, nehirler, meyveler, denizler ve her şey haddi zâtında sonradan olduğuna, bunları yapan bir Fâil-i Muhtar'-ın varlığına delâlet etmektedir. O Fâil-i Muhtar ki, bir şeye; ol, dediği zaman hemen oluverir. Bu sebepledir ki: «Allah'ın yaratmaya nasıl başlayıp sonra onu tekrar edeceğini görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a pek

kolaydır.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de yine bu kabilden olmak üzere şöyle buyrulur: «Önce yaratan, sonra onu tekrar eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27).
«De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün. İ§te Allah, (kıyamet günü) yeni bir âhiret hayatını da tekrar yaratacaktır. Muhakkak ki Allah, her şeye kadirdir.» Bu makam Allah Teâlâ'nin şu âyetlerine benzemektedir: «Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussilet, 52), «Onlar yaratıcısız mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar iyi bilmiyorlar.» (Tür, 35-36).
«Dilediğine azâb eder, dilediğine merhamet eder.» O1 dilediğini işleyen, dilediğine hükmeden, hükmünü geciktirecek hiç bir şeyin olmadığı yegâne Hâkim ve tasarruf sahibidir. Yaptığından sorulmaz halbuki onlar sorumludurlar. Yaratma ve emir O'nundur. Ne yapmışsa mahzâ adalettir. Zîrâ zerre ağırlığı haksızlık etmeyen mâlik O'dur. Nitekim Sünen sahiplerlnin rivayet etmiş oldukları bir hadîste şöyle buyrulur: Şayet Allah, göklerle yeryüzünün halkına azâb etmiş olsaydı, onlara haksızlık etmiş olmaksızın azâb etmiş olurdu. Bu sebepledir ki O: «Dilediğine azâb eder, dilediğine merhamet eder. Ve (siz kıyamet günü) O'na çevirileceksiniz.» buyurmuştur.
«Siz, ne yerde, ne de gökte O'nu âciz bırakabilirsiniz.» Onun göklerinin ve yerinin ahâlisinden O'nu âciz bırakabilecek hiç kimse yoktur. Aksine kullarının üzerinde hükümrân olan O'dur. Her şey O'ndan korkar, O'na muhtaçtır. O ise zâtının dışında her şeyden müstağnidir. «Allah'tan başka sizin hiç bir dostunuz ve yardımcınız da yoktur. Allah'ın âyetlerini ve (âhiret gününü inkârla) O'na kavuşmayı inkâr edenler; işte onlar, Benim rahmetimden ümitlerini kesmiş olanlardır (ve onların bunda hiç bir nasîbleri yoktur.) Ve işte (dünyada ve âhirette) elem verici azâb onlaradır.»[8]
****

Îzâhı

Yeryüzünün Tarihî

Jeolojinin kurucusu ünlü bilgin Lord Faton 200 yıl önce şu meşhur sözünü söylemiştir: «Dünyanın tarihi, yeryüzünün kabuğunda yazılıdır.» Elbette bu yazı arapça ve ingilizce değildir. Bu arkeolojik bir dille yazılmıştır. Bilginin görevi, arkolojik kazılardan çıkardığı neticeleri birbiriyle bağlantı kurarak dünyanın tarihi için bilgi materyali olarak kullanmaktır. Bu kazılardan edinilen bilgiler, dünyanın muhtelif sahalarında inceleme konusu yapılmaktadır. Kur'ânı Kerîm'in ifâde ettiği gerçek de bu değil midir: «De ki yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün.» (Ankebût, 20). Burada arkeolojik incelemelerden söz edeceğiz, eski çağlarda dünyamızın üzerinde yaşayan canlı varlıkların kalıntıları ve tortulan üzerinde duracağız ve böylece yeryüzündeki hayat merhalelerini görmeğe çalışacağız. Bunun için rehberimiz, hiç bir yoruma ve açıklamaya gerek bırakmayan bu âyet-i celîle olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yeryüzündeki hayatın başlangıç devirlerinde ortaya çıkan canlılar, dünyanın hayata elverişli hale gelmesinden milyarlarca sene sonra uygun ortam içerisinde teşekkül etmiştir. Dünyamız üzerinde hayatın ortaya çıkması, dünyanın üç milyar yılı aşan ömrünün son merhalelerine rastlamıştır. Bilimsel olarak kabul edilmektedir ki, dünyamız hayata elverişli hale gelmezden önce dört önemli merhale atlatmıştır. Buna jeolojik çağlar veya devirler adı verilmektedir ki bu devirler sırasıyla .şunlardır:

1- Pre Kambrium devir (ilk hayat veya daha önceki hayat); bu dönem, dünyamızda granit kayalardan meydana gelen kabuğun teşekkül edip yeryüzünün küre biçimini aldığı devirden başlar. Bu dönemden sonra dünyada ilk canlı belirmiş olmakla beraber o devir canlılarından herhangi bir kalıntı bulunamamıştır. Sebebi, o devir canlılarının çok küçük varlıklar olması ve ayrıca kemik ve kıkırdak gibi dayanıklı yapıya sahip olmamalarıdır.

2- Heleozoik zaman; bu jeolojik zamanda, kalker kayalar teşekkül etmiş ve çoğunlukla suda yaşayan balık türünden varlıklar ortaya çıkmıştır. Ancak bugün denizlerde rastladığımız balıklardan ayrı bir yapıya sâhibtirler. Bu varlıklardan, daha yüksek seviyede ve gelişmiş varlıklar teşekkül etti.

3- Mezozeik zaman; bu devirde eski ve yeni arasında canlılar ve özellikle suda yaşayan varlıklar ortaya çıkmıştır. Bu devirden itibaren bugünkü canlıların şekli yavaş yavaş teşekkül etmeye başladı.

4- Kainozaik zaman veya yeni devir; bu devirde günümüzdeki canlılar ortaya çıkmaya başladı. Şüphesiz ki bu zamanlardan her birinden diğerine geçiş yeryüzünün kabuğunda şiddetli hareketlerle birlikte meydana gelmiştir. Bu zamanlarla birlikte bütün yeryüzünün sathı da değişiyor. Bazı dağ silsileri yükseliyor ve bazı büyük sahalar sular altında kalıyor. Bu hareketlerle birlikte de dünyanın atmosferinde pek çok özelliklerin değiştiği müşâhade olunmaktadır. İspanya'da, güney Avrupa'daki Alp ve kuzey Hindistan'daki Himalaya dağları ancak bu devirde ortaya çıkmıştır. Bugün gördüğümüz dünya üzerindeki karaların ve denizlerin dağılımı da Kainozoik zamanda teşekkül etmiştir. Bu değişikliklerle birlikte yeryüzünün kabuğunda büyük çatlaklıklar ve volkanik patlamalar teşekkül etmiş. Nil nehri boyunca görülen ünlü bazalt kayalar bu dönemde oluşmuştur. Biz yeryüzündeki hayatın hikâyesini ve yaratılış macerasının durumunu Taleozoik zamandan itibaren izleyebilmekteyiz. Ondan önceki dönemler ise tamamen belirsizdir. Yeryüzündeki hayatın, görünümlerini büyük bir noktaya kadar arkeolojik kazılarda ve paleontolojik araştırmalarda ta'kîb edebilmekteyiz. Bilindiği gibi hayatın ortaya çıktığı ilk zaman, jeolojik paleozoik zamandır ve bu zaman 300 milyon seneden fazla sürmüştür. Ne gariptir ki, bu jeolojik zaman içerisinde bitki ve hayvan türleri değişik şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle omurgasız canlılar bu devirde yaşamışlardır.

Yeryüzünün ısı derecesi yükselmeye başlayınca merkezdeki ve tüm diğer alanlardaki su buharları yüzeye doğru çıktı. Bundan meydana gelen gazlarla yeryüzünün çevresinde atmosfer tabakası meydana geldi. Ancak o günkü atmosferin, bugünkü atmosferden çok farklı olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Günümüzde bile dünyamızın merkezinden yeryüzüne doğru gaz ve su buharının fışkırması ameliyesi devam etmektedir. Nitekim pek çok miktarda su

buharı karbondioksit ve öteki yanmaya elverişli gazlar yeryüzünün merkezinden dışa fışkırarak atmosfer tabakasına eklenmektedir. Tabiatı itibarıyla yeryüzünün ilk atmosferi su damlacıklarından oluşan geniş bir bulut kümesi ile kaplıdır. Ve bulut yığınları semaya doğru yükselmekteydi. Yeryüzü ile gökyüzü arasında bulunan atmosfer tabakalarının karanlığını ancak yıldırımlar, şimşekler ortadan kaldırmaktaydı. Gerek bulutların birbiriyle sürtüşmesi neticesinde, gerekse bulutlarla yeryüzü arasındaki çeşitli fizikî olaylar arasında sürekli olarak bulut tabakalarında elektrik boşalması olayı müşâhade edilmekteydi. Bu dönemde yağmur suları yeryüzünün yüzeyinde yerleşecek bir ortam bulamayacaktı. Çünkü bulutlardan İnen sular kızgın yerkabuğuyla temasa geçince hemen ısınıyor ve buhar haline dönerek tekrar gökyüzüne dönüyordu. Ama zamanla yeryüzünün kabuğu soğudu ve bu soğumanın neticesinde alçak alanlarda sular birikmeye başladı. îşte bu, okyanusların ve denizlerin ortaya çıkmasının başlangıcıdır. Belki de okuyucularımız hayret içerisinde bu tabu olayların, bugünkü denizleri ve okyanusları dolduran deniz sularını nasıl meydana getirdiğini soracaklardır. Ne var ki teknik imkânlarla yapılan hesaplamalar neticesinde, bu vâsıtayla yeryüzündeki mevcûd sulardan daha çok suların meydana gelmesi ihtimâli İsbâtlanmıştır. Ancak yeryüzündeki suyun kaynağı denizlerin ve okyanusların oluşumu konusunda, daha başka izah yolları da bulunmaktadır, fakat belirttiğimiz gibi sonuç aynıdır. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi o gün, dünyanın durumuna şahid olan tek bir varlık mevcûd değildir: «Ben göklerin yaratılışında ve kendilerinin yaratılışında onlan şâhid tutmadım.» (Kehf, 51.)
tik okyanusun bu durumda yeryüzünün çöküntü noktalarında meydana gelmiş olması gerekir. Böylece zamanla yeryüzündeki karalardan bir kısmı, kütleler halinde denizlere dönüşmüştür. Hind ve Atlas Okyanusu gibi yeni okyanuslara gelince; bu karalar arasındaki büyük yarıklarda oluşmuştur; Bu yarıklar zamanla sularla kaplanmış ve daha geniş alanlara uzanmışlardır. Nitekim Büyük Okyanusun dibinde görülen bazalt kayalara rağmen Hint ve Atlas Okyanuslarının dibinde granit kayalara rastlanmaktadır ki, bu da onların Büyük Okyanustan daha eski olduğunu göstermektedir. Zamanla yavaş yavaş okyanuslar dünyamızın 3/4'ünü kaplamıştır. Topraktan akıtılan tuzlar yoluyla uzun asırlar neticesinde denizlerin ve okyanusların suyu tuzlu sular haline dönüşmüştür. Çok seller ve yağmurlarla ırmaklar her yıl denizlere büyük miktarda kayalardan ve topraklardan kopardıkları tuz parçacıklarını taşımaktadırlar. Bugün okyanuslardaki suların tuzluluk oranı ölçülebilmektedir. Yeryüzünde 1.500.000.000 km1' su bulunduğunu kabul edecek olursak, bu sulardaki tuz miktarının 20.000.o00m* olması gerekir. Yani küp şeklinde tasavvur edecek olursak her kenarının uzunluğu 270 m.'yi bulur ve bu miktar tuzun ağırlığı da 40.000.000 tona baliğ olur. Jeologların tesbîtine göre her yıl ırmaklar 400.000.000 ton civarında tuz denizlere ve okyanuslara akıtmaktadır. Ve buradan çıkarılan neticelere göre yeryüzündeki ırmakların veya okyanusların yaşının yüz milyon sene civarında olması gerekir. Ancak bu bir tahmindir. Kesin bir şey söylemek mümkün olmaz. Dünyamızın bugün için, tarihinin diğer dönemlerden farklı bir dönemde bulunduğuna ve bugün dünyamızda yüce dağlar ve durmaksızın su akıtan ırmaklar bulunduğuna göre eski jeolojik zamanlarda akıttığı tuz miktarından daha fazla tuzu ırmakların denize götürdüğünü söylememiz

mümkündür. Bilimsel olarak yapılan tahminlere göre her yıl, denizlere veya okyanuslara taşıdığı su miktarı, ortalama olarak bugünkünün 1/10'inden biraz fazla veya biraz az olsa gerektir. Şu halde okyanusların ve denizlerin yaşı bu hesaplamalara göre 1000 milyon sene civarında olması gerek. Fakat bu rakamlar hep tahminlerden ibarettir. Yeryüzünde kara parçalan ve okyanuslar oluşunca ırmaklar da teşekkül etmiş ve böylece karalardan büyük bir parçayı sürekli olarak denizlere doğru taşımıştır.
Nihayet bitki ağı teşekkül etmiş ve dünyamızın yüzeyini büyük bir ölçüde sarmaya başlamıştır. Sonra yeryüzünün atmosferinde karbondioksit şeklinde bulunan gazların karbonlarını bitkiler özümleyerek karbonu almış ve oksijenini bırakmıştır. Bu sayede dânyamızda oksijen oranı artmıştır. Böylece içinde yaşadığımız dünya, hayata elverişli bir hâle gelmiştir. Yani canlı varlıklardan sonra insanın yaşamasına hazır duruma dönmüştür.
Peki yeryüzünde insanoğlu nasıl ortaya çıkmıştır? Bu konu, bilginlerin araştırmalarını henüz bir neticeye vardıramadıklan muğlak konulardan biridir. Ancak Yüce Allah, bu hususu şöyle belirtmektedir:
«Andolsun ki Biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.» (Hicr, 26).. Ne gariptir ki bilginler, en küçük canlı varlıkları dahi tedkîk mevzuu yaparken onların ortaya çıkış şekillerini kesin olarak ta'yînde güçlük çekmektedirler. Hattâ bu, imkânsız görünmektedir. Meselâ en küçük kimyasal özelliğe sahip genlerin bile teşekkülü konusu henüz ma'lûm değildir. Günümüzde bilginler bazı mikroplan, hücreleri ve genleri laboratuvarlarda yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Mikroplar ve bakteriler âlemine doğru yükseldiğimizde, bu varlıkların organik maddeleri özümleyerek yaşadıkları bilinmektedir. Bakteriler büyük bir koloni teşkil etmekte ve bağımsız bir hayat sürdürmektedir. Ancak söylediğimiz gibi bu konu henüz neticeye varmış kesin bir konu değildir ve çalışmalar sürdürülmektedir[9]

24 - Bunun üzerine kavminin ona cevabı sâdece: Onu öldürün veya yakın, demek oldu. Ama Allah onu ateşten korudu. Doğrusu bunda, inananlar için âyetler vardır.
25 — Ve o: Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer, ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur, dedi.

Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in küfür, inâd, hak ile bile bile zıdlaşma ve gerçeği bâtılla defetme gayreti içindeki kavminden haber veriyor. Hz. îbrâhîm'in hidâyet ve beyânı içeren sözlerinden sonra onların cevabı sâdece: «Onu öldürün veya yakın.» demek olmuştu. Zîrâ aleyhlerine bür-hân konulmuş ve hüccet karşılarına dikilmişti. Bunun üzerine makamlarını ve hükümranlıklarının gücünü kullanmaya dönerek: «Haydin dediler, onun için bir bina yapın da onu cehenneme atın. Ona hîle yapmak istediler. Biz de onları aşağılar kıldık.» (Sâffât, 97-98). Onlar bir araya gelip uzun süre çok miktarda odun topladılar, topladıkları odunların, etraf im. duvarla çevirdiler, sonra bu odunları tutuşturdular. Öyle alevler göğe yükseldi ki ondan daha büyük bir ateş yakılmış değildi. Sonra Hz. İbrahim'e yönelip onun ellerim arkasına bağladılar,

mancınığın tepesine koydular ve onun içine attılar. Allah Teâlâ ateşi, Hz. tbrâhîm için soğuk ve selâmet yeri kıldı. Birkaç gün orada kaldıktan sonra salimen çıktı. Bu ve benzeri durumlarından dolayı Allah Teâlâ onu insanlara imâm kılmıştır (önder kılmıştır). Her şeyden önce o nefsini Rahman'a, cesedini ateşe teslim etmiş sonra da oğlunu kurbân etme cömertliğini göstermiş, malını da müsâfirlere bol bol vermiştir. Bu sebeple bütün din sâhibleri onun sevgisinde birleşmişlerdir.
«Ama Allah ateşi (ona soğuk ve selâmet yeri yapmakla) onu ateşten korudu ve oradan kurtardı. Doğrusu bunda, inananlar için ibretler vardır. Ve o: Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız.» dedi. Putlara tapınmak suretiyle kötü amellerinden dolayı kavmini azarlayarak şöyle demişti: Bu putları edinmenizin sebebi, dünyada onlara ibâdette toplanmanız ve dünya hayatında birbirinizi sevip birbirinize bağlanmanız içindir. Bu açıklama; âyetteki (ÖijA) kelimesinin, sebep bildiren tümleç olarak mansûb okunmasına göredir. Başlangıç kelimesi olarak merfû' okunması durumunda anlamı şöyle olacaktır: Sizin bu putları ma'bûd ittihâz edinmenizle sizin için sâdece dünyada dostluk meydana gelecektir. Sonra da kıyamet gününde durum tersine dönecek; bu dostluk ve sevgi, düşmanlık ve kine dönecektir. O günde, aranızda geçenleri inkârla birbirinize küfreder ve tâbi olanlar kendilerine tâbi olunanlara, kendilerine uyulanlar da tâbi olanlara la'net okur. «Her ümmet (ateşe) girdikçe; yoldaşına la'net eder.» (A'râf, 38), «O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.» (Zuhruf, 67). Burada ise şöyle buyruluyor: «Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur.» Kıyamet günü, kıyamet arsalarından sonra varacağınız yer, ateştir. Size yardım edecek bir yardımcınız, Allah'ın azabından sizi kurtaracak bir kurtarıcınız yoktur. Kâfirlerin durumu budur. İnananların durumu ise bunun tersine olacaktır, tbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn İsmail'in... Ali îbn Ebu Tâlib'in kız kardeşi Ümmühânî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana: Sana haber veriyorum ki Allah Teâlâ kıyamet günü ilkleri ve sonlan bir tek düzlükte toplayacaktır. İki tarafın nerede olduğunu kim bilir? demişti. Ümmühânî: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, diye cevabladı. Allah Rasûlü şöyle devam ettiler: Sonra Arş'm altından bir münadî: Ey tevhîd ehli, diye nida eder. Onlar başlannı kaldırıp kulak kesilirler. İkinci kere: Ey tevhîd ehli, diye nida eder. Üçüncü keresinde şöyle çağırır: Ey tevhîd ehli, şüphesiz Allah sizi bağışlamıştır. İnsanlar dünyada aralarındaki haksızlıklardan dolayı birbirine yapışmış olarak kalkarlar. Sonra o nida eden: Ey tevhîd ehli, birbirinizi bağışlayıp affedin. Şüphesiz bu yüzden sevabınız Allah'adır, diye nida eder.[10]

26 — Bunun üzerine Lût ona inandı ve: Doğrusu ben, Rabbıma hicret edeceğim. Muhakkak ki O, Aziz ve Hakim olanın kendisidir, dedi.
27 — Ve ona îshâk ile Ya'kûb'u ihsan ettik. Soyundan gelenlere kitab ve peygamberlik verdik. Ona dünyada mükâfatını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihlerdendir.

Allah Teâlâ burada da Hz. Lût'un, Hz. îbrâhîm'e îmân etmiş olduğunu haber veriyor. Lût'un Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu olduğu söylenir. Söylendiğine göre

onun nesebi şöyledir: Lût îbn Hârân İbn Âzer. Yani Hz. îbrâhîm'e kavminden onun ve Hz. İbrahim'in eşi Sâre'nin dışında kimse îman etmemişti. Sahih bir hadîste şöyle anlatılıyor: Hz. İbrahim, o zorba (kral)mn bulunduğu yere uğradığı zaman Hz. İbrahim'e Sâre'nin kim olduğunu sormuştu. Hz. tbrâhîm bu soruya: Kız kardeşimdir, diye cevab vermişti. Sonra Hz. îbrâhîm Sâre'ye gelip: Şüphesiz ben ona: O benim kız kardeşimdir, dedim. Beni yalancı çıkarma. Şüphe yok ki, yeryüzünde benim ile senin dışında inanan yok. Sen benim dinde kız kardeşimsin, demişti. İşte bu hadîs-i şerif ile bu âyetin arası nasıl bulunacak diye bir soru sorulacak olursa şöyle denebilir: En doğrusunu Allah bilir ama Hz. İbrahim'in hadîste Sâre'ye hitaben söylediği sözden maksadı şu olmalıdır. Yeryüzünde benimle senin dışında îslâm üzere olan bir çift daha yoktur. Hz. Lût (a.s.), kavmi içinden Hz. îbrâhîm'e îmân etmiş, ve onunla birlikte Şam ülkesine hicret etmişti. Sonra Hz. tbrâhîm Halil hayatta iken, Hz. Lût Sedom ve havalisi halkına peygam-ber olarak gönderilmiştir. Kavmi ile aralarında geçenler daha önce geçtiği gibi ilerde gelecektir.
«Ve: Doğrusu ben, Rabbıma hicret edeceğim.» sözünü söyleyenin Hz. Lût olması muhtemeldir. Zîrâ yukarda anılanların bu söze en yakını odur. Ayrıca Hz. İbrahim'in söylemiş olması da mümkündür. İbn Abbâs ve Dahhâk:'«Bunun üzerine (kavminden) Lût ona inandı.» âyeti ile işaret edilen ve imâ edilen de odur, derler. Sonra Allah Teâlâ, Hz. îbrâhîm'in dini izhâr edip bunu gerçekleştirme arzusuyla onların içinden ayrılıp hicreti seçtiğini haber verir. Bu sebepledir ki o: «Muhakkak ki O, Aziz' (dir. İzzet O'nun elçisinin ve Oına inananlarındır). Hakîm (sözlerinde, fiillerinde, takdiri ve şer'i hükümlerinde mutlak hikmet sâhibi)dir.» demiştir.
Katade der ki: İkisi (Hz. Îbrâhîm ve Lût) birden Küfe topraklarındaki Kûsâ'dan Şam'a hicret ettiler. Bize anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş; Şüphesiz hicretten sonra hicret olacaktır. Yeryüzü halkı Hz. İbrahim'in hicret ettiği yere yönelecek ve yeryüzünde yeryüzü halkının sâdece kötüleri kalacaktır. Nihayet yerleri onları atacak, Rûhullah onlardan hoşlanmayıp uzak duracak ve ateş onlan maymunlar ve domuzlarla beraber toplayıp sürecektir. Ateş, onlar nerede gecelerse; onlarla beraber geceleyecek, onlar öğle istirâhatine çekildikleri zaman onlarla beraber duracak, onlardan (arkada kalıp) düşenleri yiyecektir. îmâm Ahmed bu hadîsi müsned olarak daha uzunca ve Abdullah îbn Amr tbn Âs'dan rivayetle zikredip der ki: Bize Abdür-rezzâk'ın... Şehr İbn Havşeb'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Yezîd îbn Muâviye'nin bîatı (ona biat etmemiz emri) bize geldiğinde Şam'a geldim. Nef el-Bekâlî'nin durduğu, yeri öğrendim ve oraya gittim. Bir adam geldi ve insanlardan ayrı bir yere oturdu. Üzerinde dört köşe siyah bir aba vardı. Bir de baktık ki Abdullah îbn Amr îbn Âs göründü. Nef onu görünce, sözünü kesti. Abdullah dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Muhakkak ki hicretten sonra hicret olacaktır, insanlar, Hz. İbrahim'in hicret yerine yönelecekler (ve orada toplanacaklar) yeryüzünde sâdece yeryüzü halkının en kötüleri kalacak. Yerleri onlan atacak, Rahmân'm nefesi onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, ateş; maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecek, onlar geceledikleri zaman bu ateş onlarla beraber geceleyecek, onlar öğle istirâhatine çekildiği zaman onlarla beraber dinlenecek, onlardan geride kalanları yiyecek. Allah Rasûlü (s.a.)nü bir de şöyle buyururken işittim: Doğu tarafından ümmetim içinden birtakım

insanlar çıkacak. Onlar Kur'ân'ı okuyacaklar da, hançerelerinden aşağıya geçmeyecek. Onlardan ne zaman bir nesil çıksa arkası kesilecek. Onlardan ne zaman bir nesil çıksa arkalan kesilecek. Allah Rasûlü, onlardan her bir nesil çıktıkça arkaları kesilecek, sözünü yirmiden fazla tekrar etti ve sonunda şöyle buyurdu: Nihayet, onların kalıntıları içinde Deccâl çıkacaktır, îmâm Ahmed hadîsi Ebu Dâvûd ve Abdüssamed'den, bu ikisi Hişâm ed-Destevâî'den, o da Katâdeden rivayet etmiştir. Aynca Ebu Dâvûd, hadîsi Sünen'inin cihâd bölümünde rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd burada der ki: Bize Ubeydullah îbn Ömer'in,.. Abdullah İbn Âmr'dan rivayetinde o, Allah Rasû»Iü (s.a.)nîi şöyle buyururken işitmiş: Hicretten sonra hicret olacaktır. Yeryüzü halkının hayırlıları, Hz. İbrahim'in hicret yerine sığınacaklardır. Yeryüzünde, halkın en kötüleri kalacak ve yerleri onları atacak, Rahmân'm nefesi onlardan hoşlanmayıp uzak duracak; ateş, maymunlar ve domuzlarla beraber onlan toplayıp sürecektir.
İmâm Ahmed de der ki: Bize Yezîd'in... Abdullah İbn Ömer'den rivayetinde o, şöyle diyor: Ben kendimizi daha önce öyle görürdüm ki dînâr ve dirhemlere sâhib olan müslüman, kardeşinden onlara daha lâyık olmazdı. Sonra ben, son keresinde kendimize bir baktım ki dînâr ve dirhem bizden birisine, müslüman kardeşinden daha sevgili olmuş. Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim: Şayet ineklerin kuyruklarına yapışıp onların peşinden gider, bir malı belli bir vade İle belirli bir ücret karşılığı birisine satar, sonra sattığınız ücretten daha az bir bedelle geri satın alırsanız ve Allah yolunda cihâdı terkederseniz; eski halinize dönünceye ve Allah Teâlâ'ya tevbe edinceye kadar sizden asla ayrılmayacak bir zilleti Allah Teâlâ sizin boyunlarınıza yapıştırır. Allah Rasûlü (s.a.)nü, aynca şöyle buyururken işittim: Şüphesiz bir hicretten sonra babanız İbrahim'in hicret ettiği yere bir hicret daha olacaktır. Nihayet yeryüzünde, halkının sâdece en kötüleri kalacak, onları yerleri atacak, Rahmân'ın ruhu onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, öğle istirahatına çekildikleri yerde dinlenecek ve geceledikleri yerde geceleyecek bir ateş; maymunlar ve domuzlarla beraber onlan toplayıp sürecektir. Onlardan düşenler o ateşin olacaklar (ateş onların düşenlerini yakalayıp yakacaktır). Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmi-şimdir: Ümmetimden öyle bir kavim çıkacak ki; kötü işler işleyecekler, Kur'ân okuyacaklar da Kur'ân onların hançerelerinden aşağıya geçmeyecek —Yezîd der ki: Onun şöyle buyurduğunu da biliyorum— Sizden birisi onlarla beraber olan amelini çok küçük (hakir) görecek. îslâm ehlini öldürecekler. Onlar çıktığı zaman onları öldürün. Sonra tekrar çıktıklarında onları yine öldürün. Tekrar çıkarlarsa yine öldürün. Onları öldürene de, onların öldürdüğü kimseye de müjdeler olsun. Onlardan her ne zaman bir nesil çıksa, Allah Teâlâ o neslin kökünü kesecektir. Ben dinleyip işitirken Allah Rasûlü (s.a.), bu sözünü yirmi veya daha çok defa tekrarladı.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Hüseyin tbn Fazl'ın... Abdullah îbn Ömer'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Yeryüzü halkı bir hicretten sonra (ikinci bir hicret olarak) İbrahim'in hicret ettiği yere hicret edecektir. Nihayet sâdece yeryüzünün en kötüleri kalacak cîa yerleri onları atacak, Rahmân'ın ruhu onlardan hoşlanmayıp uzak duracak, bir ateş maymunlar ve domuzlarla beraber onları toplayıp sürecek, geceledikleri yerde onlarla beraber geceleyecek, öğle istirahatına çekildikleri yerde onlarla beraber kalacak. Onlardan

düşenler o ateşin olacaklar. Nâfi'den gelen bu hadîs ğarîbdir. Evzâî'nin bu hadîsi zayıf râvîlerden olan bir şeyhinden rivayet etmiş olduğu açıktır. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsin Abdullah İbn Amr Îbn Âs'tan rivayeti mahfuz olmaya daha yakındır.
«Ve ona îshâk ile Ya'kûb'u ihsan ettik,» âyeti Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Onlan ve Allah'tan başka taptıklarını bırakıp çekilince; ona Ishâk'ı ve Ya'kûb'u bahşettik. Ve her birini peygamber yaptık.» (Meryem, 49). O kavminden ayrıldığında; Allah Teâlâ, peygamber, olacak sâlih bir çocuğun varlığıyla onun gözünü aydın etmiştir. O çocuğun da dedesi hayatta iken sâlih bir peygamber olacak bir çocuğu olacaktır. Aynı şekilde Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «İbrahîm'e tshâk'ı, üstelik bir de Ya'kûb'u ihsan ettik.» (Enbiyâ, 72), «Biz de ona (İbrahim'in karısına) İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71). Her ikisi de hayatta iken, o çocuğun da bir çocuğu olmuş ve her ikisinin de gözü aydın kılınmıştır. Hz. Ya'kûb'un Hz. İshâk'ın çocuğu olduğuna hem Kur'ân'ın metni delâlet etmektedir ve hem de bu, Sünnet-i Nebeviyye ile sabittir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerî-me'de: «Yoksa YaTcûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da: Senin İlâhına ve ataların İbrahim'in, İsmail'in ve îshâk'ın tek ilâhı olan AUaha ibâdet edeceğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» (Bakara, 133) buyururken, Buhâri ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadîste şöyle buyrulmaktadır: Şüphesiz ki kerîm oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerîm, İbrahim'in oğlu İshâk'ın oğlu, Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'tur, tbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, «Ve ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsan ettik.» âyeti hakkında: İshâk ve Ya'kûb, Hz. İbrahim'in oğludurlar, demekte-dir. Bunu çocuğun çocuğunun, çocuk mesabesinde olduğu şeklinde anlamak gerekir. Bunun, İbn Abbâs'tan anlayışı daha kıt olana bile gizli kalmayacak bir durum olduğu aşikârdır.
«Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik.» Allah'ın onu dost edinmesi ve insanlara önder kılmasıyla beraber peygamberliği ve kitabı onun zürrîyeti İçinde kılması büyük ve değerli bir hil'attir. Hz. İbrahim'den sonra, onun sülâlesinden olmayan bir peygamber mevcûd değildir. îsrâiloğullarının peygamberlerinin tamâmı, Hz. İbrahim'in oğlu İshâk'ın oğlu Yâkûb sülâlesindendir. Sonuncuları ise Meryem oğlu Isâ olmuştur. Hz. Isâ onlar içinde kalkıp mutlak olarak peygamberlerin sonuncusu, dünya ve âhirette Âdemoğlunun efendisi, öz be öz arap olanların en soyluları içinden Allah'ın seçmiş olduğu Hâşimî, Kureşî, Arabi bir peygamberi müjdelemiştir. O peygamber, îbrâhîm oğlu ismail'in sülâlesindendir. ismail sülâlesinden onun dışında başka bir peygamber daha çıkmamıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun..
«Ona dünyada mük&fâtını verdik. Doğrusu âhirette de o, sâlihler-dendir.» Allah Teâlâ ona, hem dünya ve hem de âhiret mutluluğunu vermiştir. Onun için dünyada geniş ve kolay rızık, geniş ve ferah konaklama yeri, tatlı bir kaynak, sâliha ve güzel bir eş, güzel bir övgü ile güzel bir anı vardır. İbn Abbas, Mücâhld, Katâde ve başkalarının da söylediği üzere herkes onu sevmiştir. Bunlarla birlikte o, her yönden Allah'a itaat olan amelleri yerine getirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerî-me'de: «Ve sözünü yerine getiren tbrâhîm'İnkinde de...» (Necm, 32) buyururken, bu sebeple burada da: «Ona dünyada mükâfatını verdik. Doğrusu

âhirette de o, sâlihlerdendir.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyruluyor: «Muhakkak ki: tbrâhîm başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi ve bir muvahhid idi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır. Rabbının nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmiştir. Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 120-122).[11]

28 — Lût da. Hani o, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.
29 — Siz, erkeklere yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz? Kavminin ona cevabı: Doğru sözlü isen, bize Allah'ın azabım getir, demek oldu.
30 — Dedi ki: Rabbım, bozgunculara karşı bana yardım et.

Lût ve Kavmi

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde de Peygamberi Lût (a.s.)dan haber veriyor. O kavminin kötü işlerini, âlemlerden erkeklere yaklaşmak suretiyle işlemekte oldukları çirkin amellerini inkâr etmişti. Onlardan önce, Âdemoğullanndan hiç kimse bu fiili yapmış değildi. Bu yaptıklarıyla beraber onlar Allah'ı inkâr ediyor, elçisini yalanlıyor, ona muhalefet ediyor ve yol kesiyorlardı. İnsanların yollan üzerinde durup onları Öldürüyor ve mallarını alıyorlardı.
«Ve toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz?» Yani onlar, toplanmakta oldukları oturma yerlerinde yaraşmayacak sözler söyleyip, kendilerine yakışmayan fiiller işliyorlardı. Bunlardan hiç birisinde birbirlerini ayıplamıyorlardı. Birisi şöyle diyor: Topluluk içinde birbirleri ile münâsebette bulunuyorlardı. Bu açıklama, Müc&hid'indir. Başka birisi ise: Sesli olarak yelleniyor ve birbirlerine gülüşüyorlardı, demiştir. Bu söz de Hz. Âişe (r.a.) ve Kâsım'mdır. Bir başkası: Koçları birbirleriyle toslaştınyorlar, horoz döğüşü yaptırıyorlardı, demiştir. Bütün bu fiiller onlardan sâdır olmuştur ve hattâ onlar bundan da kötü idiler, imâm Ahmed'in Hammâd İtan Üsâme kanalıyla... Ümmühânî'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)ne «Toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz?» âyetini sormuştum, şöyle buyurdu: Onlar, yoldan geçenlere çelme takıp düşürür ve onlarla alay ederlerdi. İşte yapagelmekte oldukları fena şeyler budur. Hadîsi Tirmizî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de Hammâd İbn Üsâme kanalıyla... Hatim İbn Ebu Sâğıre'den rivayet etmişlerdir. Hadîsi rivayetten sonra Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir. Sâdece Hâtinı îbn Ebu Sağîre kanalıyla Semmâk'den rivâyetiyle biliyoruz. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Arafe'nin Mücâhid'den rivayetinde o, «Toplantılarınızda fena şeyler yapmıyor musunuz?» âyeti hakkında şöyle demiştir: onların yaptıkları kötü, fena şeyler: ıslık çalma, güvercin ve yuvarlak hale getirilmiş çamurları birbirlerine atma, mecliste soru sorma ve kaftanlarının düğmelerini çözmeleridir.
«Kavminin ona cevabı: Doğru sözlü isen, bize Allah'ın azabını getir, demek oldu.» Bu da onların küfür, alay etme ve inâdlanndandır. Bu sebepledir ki Allah'ın peygamberi onlara karşı Allah'tan yardım isteyerek: «Rabbım, bozgunculara karşı bana yardım et.» demiştir.[12]

31 - Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirince; dediler ki: Biz bu kasaba halkını yok edeceğiz. Çünkü oranın ahâlîsi zâlim kimselerdir.
32 — Ama Lût oradadır, dedi. Elçiler de: Biz orada olanları daha iyi biliyoruz. Onu ve geride kalanlardan ka nsı dışında ailesini kurtaracağız, dediler.
33 — Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, bu yüzden o tasalandı ve çok sıkıldı. Ona dediler ki: Korkma ve tasalanma. Doğrusu biz, seni ve geride kalacaklardan olan karının dışındaki aileni kurtaracağız.
34 — Bu kasaba halkına da fâsıklık yapar olduklarından dolayı gökten azâb indireceğiz.
35 — Andolsun ki akleden bir kavim için Biz, orada apaçık bir âyet bırakmışızdır.

Hz. Lût (a.s.), kavmine karşı Allah'tan yardım istediğinde Allah Teâlâ, ona yardımcı olmak üzere melekler gönderdi. Onlar (melekler) müsâfir kılığında Hz. îbrâhîm'e uğradılar. Müsâfire yaraşan şeyleri onlara getirip ikram etti. Onların yemeğe karşı istekli olmadıklarını görünce, bundan hoşlanmayıp garipsedi ve içinde onlara karşı bir korku hissetti. Onu kendilerine alıştırmak üzere karısı Sâre'den sâîih bir çocuğu olacağını müjdelediler. Hanımı orada bulunuyordu. Buna çok şaştı. Nitekim daha önce bu konunun açıklaması Hûd ve Hlcr sûrelerinde geçmişti. Hz. İbrahim'e bu müjdeyi getirip kendilerinin Hz. Lût'-un kavminin helaki için gönderildiklerini ona haber verdikleri zaman belki kendilerine mühlet verilir de onlara hidâyet bahşeder diye Hz; İbrahim onları müdâfaa etmeye başladı. Onlar: «Biz, bu kasaba halkını yok edeceğiz.» dediklerinde; «Ama Lût oradadır.» dedi.. Elçiler de: «Onu ve geride kalan (helak edilecek) lardan kansı dışında ailesini kurtaracağız, dediler.» Zîrâ karısı da küfür de, azgınlıkla onlara benziyor ve on-lann, aralarında yapagelmekte oldukları hayâsızlığa ses çıkarmayarak hoşnûd görünüyordu. Sonra elçiler, Hz. İbrahim'in yanından yola çıkıp güzel yüzlü gençler şeklinde Hz. Lût'un yanına girdiler. Hz. Lût onları bu halde görünce «Tasalandı ve çok sıkıldı» Onlarla ilgilendi. Ancak onlan müsâfir ettiği takdirde onları kavminden koruyamıyacağından korktu. Müsâfir etmemiş olsa yine kavminin onlara yapacaklarından korktu. O anda onların durumlarını bilmiyordu. Ona dediler ki: «Korkma ve tasalanma. Doğrusu biz, seni ve geride kalacaklardan olan karının dışındaki aileni kurtaracağız. Bu kasaba halkına da fâsıklık yapar olduklarından dolayı gökten azâb İndireceğiz.» Cibril (a.s.), onların kasabalarını yeryüzünden sökmüş, sonra gökyüzüne yükseltmiş, daha sonra da tersine çevirmiştir. Allah Teâlâ onların üzerine sıkıştırılmış ve pişirilmiş, Rabbının katında nişanlanmış taşlar yağdırmıştır. Elbette bu, zalimlerden hiç de uzak değildir. Allah Teâlâ onların yerlerini, pis kokuşmuş bir göle çevirmiş, onlan kıyamet gününe kadar bir ibret kıl-mıştır. Onlar, Allah'a dönülecek günde insanların en şiddetli azaba dû-çâr kılınanlanndandırlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Andolsun ki, akl eden bir kavim için Biz, orada apaçık bir âyet bırakmışladır.» buyururken başka bir yerde şöyle buyruluyor: «Doğrucu siz sabahleyin onlara uğrar, üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Halâ aklınızı başınıza almaz mısınız?» (Sâffât, 137-138).[13]

36 — Medyen halkına da kardeşleri Şuayb: Ey kavmim Allah'a ibâdet edin, âhiret gününe ümid bağlayın ve yer-
yüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın, dedi.
37 — Ama onu yalanladılar. Bunun üzerine kendilerini şiddetli bir sarsıntı yakalayıverdi de oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.

Medyen Halkı

Allah Teâlâ burada da kulu ve rasûlü Şuayb (a.s.)dan haber veriyor. O, Medyen halkı olan Jcavmini uyarmış, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmelerini, Allah'ın baskınından, kıyamet günündeki intikam ve öfkesinden korkmalarını emretmişti. O: «Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, âhiret gününe ümid bağlayın.» demişti. İbn Cerîr'in söylediğine göre bazıları, âhiret gününe ümid bağlama emrinin, âhiret gününden korkma anlamına geldiğini söylerler. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Allah'ı ve âhiret gününü umanlar İçin onlarda güzel bir örnek vardır.» (Mümta-hıne, 6) âyeti gibidir.
Hz. Şuayb onlan, yeryüzünde fesada koşmaktan, yeryüzü halkına tecâvüzden men'etmiştir. Onlar ölçü ve tartıyı eksik tutuyor, insanların yollarını kesiyorlardı. Bunlarla beraber bir de Allah ve rasûlünü inkar ediyorlardı. Allah Teâlâ onları, ülkelerinin sarsıldığı büyük bir sarsmtı, kalbleri ağızlara getiren bir haykırış, ruhları yerlerinden çıkaracak kadar korkunç zulle gününün azabı ile helak etmiştir. Şüphesiz o. büyük bir günün azabı idi. Onların kıssaları A'râf, Hûd ve Şuarâ sûrele-rinde genişçe anlatılmıştı.
Katâde, «Oldukları yerde diz üstü çökekaldılar.» âyetindeki kelimesini: Oldukları-yere ölüler olarak düşüverdiler, şeklinde anlamıştır. Bir başkası: Birbirleri üzerine atılmış halde, fazlalığını getirir.[14]

38 — Ad ve Semûd kavmini de. Bunu, oturdukları yerlerden anlamaktasınız. Şeytân kendilerine yaptıkları şeyleri güzel göstermişti de onları doğru yoldan alıkoymuştu. Halbuki kendileri bunu anlayacak durumda idiler.
39 — Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da. Anctolsun ki Mûsâ, kendilerine apaçık burhanlar getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki azabımızın önüne geçebilecek değillerdi.
40 — Her birini suçüstü yakaladık. Kimine taşlar savuran kasırga gönderdik, kimini bir çığlık tuttu, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah, onlara zulmetmiyordu, ama onlar kendi kendilerine zulme-diyorlardı.

Allah Teâlâ, elçilerini yalanlayan bu ümmetleri nasıl helak ettiğini, üzerlerine çeşitli azâblar gönderdiğini, onlardan nasıl intikam aldığını haber veriyor. Âd, Hûd (a.s.)un kavmidir. Onlar Yemen ülkesinde Had-ramut yakınlarında mağaralarda otururlardı. Semûd ise Salih (a.s.)in kavmi olup vâdi'1-Kurâ yakınlarındaki Hicr'de otururlardı. Araplar onların yerlerini çok iyi bilir ve oralardan çokça geçerledi. Kârûn, bol mallara ve hâzinelerin ağır anahtarlarına sahipti. Hz. Mûsâ zamanında Mısır kralı olan Firavun ile veziri Hâmân Allah ve Rasûlünü inkâr eden iki kıptîdır.

«Her birini suçüstü yakaladık.» Onları, durumlarına uygun cezalarla cezalandırdık. «Kimine taşlar savuran kasırga gönderdik.» Bunlar Âd kavmidir .Onlar: Bizden daha güçlü kim vardır? diyorlardı. Onlarm üzerine son derece soğuk, şiddetle esen ve yeryüzündeki taşlan, çakılları taşıyarak onların üzerine savuran bir fırtına gelmiştir. Bu fırtına onları yerden söküp gökyüzüne kaldırmış, sonra ters çevirerek tepesi üstü vere çarpmıştır. Böylece, içi boş hurma kütükleri gibi başsız cesedler halinde kalmışlardır. «Kimini de bir çığlık tuttu.» Bunlar Semûd kavmidir. Tâm onların istedikleri şekilde,- yarılan bir kayanın içinden çıkan deve ile aleyhlerinde hüccet konulup onlara açık deliller gönderilmişti. Bununla beraber onlar îmân etmemiş; azgınlık ve küfürlerinde devam ederek Allah'ın peygamberi Hz. Salih ile birlikte ona îmân edenleri yurdlarından çıkarmak ve onları taşa tutmakla tehdîd etmişlerdi. Onların ses ve hareketlerini söndüren bir çığlık onlara gelmiş (ve bununla helak olmuştular). «Kimini yerin dibine geçirdik.» Bu azan, haddi aşan, zulmeden, en yüce Rabba karşı gelen, yeryüzünde şımarık şımarık yürüyen, kendini beğenen ve kibirlenen, kendi dışındakilerden üstün olduğuna inanan ve Kibirli kibirli yürüyen Karun'dur. Allah Teâlâ, onu ve evini yere geçirmiştir. O' kıyamet gününe kadar yere batmaya devam etmektedir. «Kimini de suda boğduk.» Bunlar; Firavun, veziri Hâmân ve sonuncularına varıncaya kadar onun ordularıdır. Bir sabah vakti toptan suda boğulmuşlar ve onlardan hiç kimse kurtulmamıştır. «(Onlara bu yaptıklarında) Allah, (elbette) onlara zulmetmiyordu, ama onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. (Allah'ın onlara bu yaptıkları, onların kazandıklarının tâm bir karşılığı olmuştur.)»
Bizim bu anlattıklarımız âyetin akışından açıkça anlaşılmaktadır ve âyette Leff-ü Neşr vardır. Allah Teâlâ önce yalanlayan ümmetleri zikretmiş, sonra: «(Yukarda anılanların) her birini suçüstü yakaladık.» buyurmuştur. Bizim bu tenbîhte bulunmamızın sebebi, îbn Cü-reyc'in, îbn Abbâs'ın bu âyet-i kerîme hakkındaki değişik bir açıklamasını rivayet etmesidir. Buna göre, üzerlerine taşlar savuran kasırga gönderilenler; Hz. Lût'un kavmidir. Suda boğulan ise, Hz. Nuh'un kavmi olmalıdır. îbn Abbâs'tan rivayet edilen bu haberin isnadı munkatı'dır.
Zîrâ îbn Cüreyc, tbn Abbâs'a yetişmemiştir. Ayrıca Allah Teâlâ bu sûrede, Hz. Nuh'un kavminin tufanla, Hz. Lût'un kavminin de gökten indirilen bir azâbla helak olunduğunu zikretmiştir. Bu ve öbür anlatışlar arasında epeyce mesafe (ve yer, diğer âyetler) bulunmaktadır. Katade «Kimine taşlar savuran kasırga gönderdik.» ayetinde Hz. Lût'un kavminin, «Kimini bir çığlık tuttu.» âyetinde Hz. Şuayb'ın kavminin kas-dedildiğini söyler. Ancak biraz önce zikrettiğimiz sebeple bu da uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.[15]

41 — Allah'tan başka dostlar edinenlerin misâli; kendine yuva yapan örümceğin misâli gibidir. Evlerin en çürüğü muhakkak ki örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi.
42 — Doğrusu Allah kendini bırakıp ta tapındıkları şeyi bilir. O, Az.îz'dir, Hakîm'dir.
43 — îşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Bilenlerden başkası bunları anlamaz.

Örümcek Misâli

Bu Allah Teâlâ'nın, Allah'tan başka ilâhlar edinip onlardan yardım ve nzık uman, sıkıntılarda onlara sarılan müşrikler hakkında vermiş olduğu bir misâldir. Onlar bu durumlarında zayıflık ve boşluğu itibarıyla örümcek evine benzerler. Onların ilâhlarından ellerine geçecek olan, sâdece örümcek evine yapışanın eline geçecek olan gibidir. Şüphesiz ki bu, hiç bir fayda sağlayacak değildir. Bu durumu bilmiş olsalardı, elbette Allah'ın dışında dostlar edinmezlerdi. Bu, kalbi ile Allah'a inanmış müslümamn durumunun tersinedir. Kalbi Allah'a îmân etmekle beraber o, bir de şeriata tâbi olmakla güzel ameller de işler. Kuvveti ve sebatı ile asla kopmayacak olan en sağlam kulpa yapışmıştır o.
Sonra Allah Teâlâ, kendisinden bir başkasına tapmanlan ve zâtına ortak koşanları tehdîd buyurur. Şüphesiz O, onların üzerinde oldukları işleri, onların ortak koşmakta oldukları eşleri en iyi bilendir ve onların Allah'ı bu şekilde nitelemelerinden ötürü onları cezalandıracaktır. Şüphesiz O Hakîm'dir, Alîm'dir.
«İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.»
Allah'ın vermiş olduğu bu misâlleri ancak ilimde derinleşmiş olan gerçek bilginler anlarlar. İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk İbn îsâ'nın... Amr İbn Âs (r.a.)tan rivayetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nden bin misâl (işitip) anlamışımdır. Bu, Amr İbn Âs (r.a.) için güzel bir menkabedir. Zîrâ Allah Teâlâ: «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Amr İbn Mürre'den rivayetinde o, şöyle demiş: Allah'ın kitabında anlayamadığım bir âyete rastladığımda, bu beni mutlaka üzmüştür. Çünkü ben Allah Tealâ'nın: «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» buyurduğunu işittim.[16]

44 — Allah; gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Muhakkak ki bunda mü'minler için bir âyet vardır.
45 — Sana kitabtan vahyolunanı oku, namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise muhakkak ki en büyüktür. Ve Allah, yaptıklarınızı bilir.

Namaz, Muhakkak Kötülükten Alıkoyar.

Allah Teâlâ burada yüce kudretinden haber veriyor. Şüphesiz O, gökleri ve yeri hak ile yaratmış; yoksa boş yere ve eğlence olsun diye yaratmamıştır. «Her nefis işlediğinin karşılığını görsün diye...» (Tâ-Hâ, 15), «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığım vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» (Necm, 31).
«Muhakkak ki bunda (Allah Teâlâ'nın yaratma, tedbîr, idare etme ve ilâh olmada yegâne olduğuna) mü'minler için bir âyet vardır.»
Sonra Allah Teâlâ, Rasûlüne ve inananlara Kur'ân okumalarını emreder. Kur'ân'm okunması demek aynı zamanda onu insanlara ulaştırmak demektir. «Namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise o en büyük şeydir.» Namaz, iki şeyi içermektedir. Bunlardan birisi hayâsızlıkları ve

kötülükleri terketmektir. Yani namaza devam etmek, kişiyi bunları bırakmaya sevkeder. İmrân ve İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Kimi namazı hayâsızlık ve kötülükten alıkoyma-mışsa onun namazı ancak Allah'a olan uzaklığını artırmıştır.
Bu hususta vârid olan haberleri zikredelim:
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Hârûn eKMahremi'-nin... İmrân İbn Hus%yn'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.)e Allah Teâlâ'nın: «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.» âyeti sorulmuştu. Şöyle buyurdu: Kim ki namazı onu hayâsızlık ve kötülükten alıkoymamışsa, onun namazı yoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Kimin namazı kendisini hayâsızlık ve kötülükten alıkoymamışsa bununla sâdece Allah'a olan uzaklığı artmıştır. Taberânî de hadîsi Ebu Muâviye kanalıyla rivayet etmiştir. îbn Cerîr der ki: Bize Kâsım'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bir kimseye namazı iyiliği emretmiyor, kötülükten men'etmiyorsa bu namazıyla ancak Allah'tan uzaklığı artar. Bu haber mevkuftur. Yine İbn Cerîr'in Kasım kanalıyla... îbn Mes'ûd'dan, onıu\ da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde-o: Namaza itaat etmeyenin* namazı yoktur. Namaza itaat ise onun hayâsızlık ve kötülükten alıkoymasıdır, buyurmuş. Süfyân der ki: (Kavminden küfredenler): Ey Şuayb; sana bunları namazın mı emrediyor?» (Hûd, 87) demişlerdi. Evet, Allah'a yemin olsun ki, namazı ona (iyiliği) emrediyor, (kötülük ve hayâsızlıktan) onu alıkoyuyordu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Sâid el-Eşecc'in... Ebu Hâlid Mürre'den, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd)dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Namaza itaat etmeyenin namazı yoktur. Namaza itaat ise, onun hayâsızlık ve kötü-lükten alıkoymasıdır. Bu hadîsin mevkuf olması daha sahihtir. Nitekim A'meş'in Mâlik İbn Hârîs'den, onun da Abdurrahmân İbn Yezîd'-den rivayetine göre Abdullah (İbn Mes'ûd)'a: Filân namazı uzatıyor demişlerdi. Abdullah: Şüphesiz namaz sâdece ona itaat edene fayda verir dedi. İbn Cerîr der ki: Ali İbn Hâşim'in İsmail İbn Müslim'den, onun da Hasan (el-Basrî) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim namaz kılar da namazı onu hayâsızlık ve kötülükten alıkoymazsa bununla sadece Allah'dan olan uzaklığı artar. Bütün bunlarda sahih olan bu haberlerin İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Hasan, Katâde, A'meş. ve başkalarından mevkuf olarak rivayetleridir. En doğrusunu Allah bilir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yûsuf İbn Mûsâ'nm... Ebu Salih'ten —öyle sanıyorum ki A'meş, Câbir'den de demiştir— rivayetine göre; bir adam, Hz. Peygamber (s.a.)e: Filân namaz kılıyor, sabahleyin ise hırsızlık yapıyor, demişti. Allah Rasûlü (s.a.): Senin söylediğin şey onu hırsızlıktan alıkoyacaktır, buyurdu. Bezzâr hadîsi Muhammed îbn Musa el-Hareşî kanalıyla... Câbir'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiş ve Câbir'den rivayetinde şüphe belirtmemiştir. Bezzâr sonra şöyle der: Bu hadîsi birçokları A'meş'-ten rivayet etmişler,'ancak isnadında ihtilâf etmişlerdir. Birçokları hadîsi A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den veya bir başkasından rivayet ederler. Kays ise A'meş kanalıyla... Câbir'den rivayet etmiştir. Cerîr ve Ziyâd hadîsi Abdullah kanalıyla... Câbir'den rivayet ediyorlar. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Ebu

Hüreyre'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Filân, geceleyin namaz kılıyor, sabah olduğunda hırsızlık yapıyor, demişti. Allah Rasûlü: Şüphesiz senin şu söylediğin, onu hırsızlıktan alıkoyacaktır, buyurdu.
Namaz ikinci olarak, Allah'ın zikrini de içermektedir ki bu, namazdan beklenen ve istenilen en büyük şeydir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Allah'ı zikretmek ise o, (birinciden) daha büyük bir şeydir. Allah yaptıklarınızı (sizin bütün sözlerinizi ve işlerinizi), bilir.» buyurmuştur,
Ebu Âliye, «Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alı-koyar.» âyeti hakkında der ki: Muhakkak ki namazda üç haslet vardır. Bu hasletlerden herhangi birinin bulunmadığı her namaz namaz değildir. Bu üç haslet: İhlâs, Allah korkusu ve Allah'ı zikretmektir. İhlas ona iyiliği emreder, Allah korkusu onu kötülükten alıkoyar, (Kur'an okumak suretiyle) Allah'ı zikretmek ise ona (iyiliği) emreder, (kötülükten) alıkoyar. İbn Avn el-Ansârî der ki: Sen bir namazda olduğunda, şüphesiz iyiliktesin. Namaz, seni hayâsızlık ve kötülükten alıkoyar. İçinde bulunduğun Allah'ın zikri ise en büyüktür. Hammâcd İbn Süleyman, âyeti şöyle anlıyor: Muhakkak ki namaz, sen namazda olduğun sürece seni hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. «Allah'ı zikretmek ise o, en büyüktür.» âyeti hakkında îbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha der ki: Siz Allah'ı andığınız zaman; şüphesiz ki Allah'ın kullarını anması, onların Allah'ı anmasından daha büyüktür. Bunu birçokları İbn Abbâs'tan rivayet etmişler, Mücâhid ve başkaları da böyle söy-lemiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» âyeti hakkında şöyle demiş: Yemek ve uyku sırasında Allah'ı anmaktır. Ben: Evde benim bir arkadaşım var, o senin söylediğinden bir başkasını söylüyor, dedim. Ne söylüyor, diye sordu da ben: Allah Teâlâ: «Beni anın ki sizi anayım.» buyuruyor. Şüphesiz Allah'ın bizi anması, bizim O'nu anmamızdan daha büyüktür diyor, dedim. İbn Abbâs: Doğru söylemiş, dedi.
Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu âyette iki vecih vardır: Allah'ın haram kıldığı bir şey sırasında Allah'ı anmak en büyüktür. Bir de Allah'ın sizi anması, sizin onu anmanızdan daha büyüktür.
İbn Cerir der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrahim'in... Abdullah İbn Ra-bîa'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Abbâs bana: Allah Teâlâ'nm: «Allah'ı zikretmek ise o, en büyük şeydir.» kavlinin ne olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ben; evet, dedim. O nedir? diye sordu da ben: Namazdaki tesbîh, tahmîd, tekbîr, Kur'ân okumak ve benzeri şeylerdir, dedim. Garip bir söz söyledin; o, böyle değildir. Fakat Allah Teâlâ burada: Allah'ın emrettiği veya yasakladığı bir şey sırasında Allah'ı andığınız takdirde Allah'ın sizi anması; sizin O'nu anmanızdan daha büyüktür, buyuruyor, dedi. Bu, İbn Abbâs'tan başka şekillerde de rivayet edilmiştir. Aynı açıklama İbn Mes'ûd, Ebu Derdâ, Selmân el-Fa-risî ve başkalarından da rivayet edilmiş olup, îbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiştir.[17]

İzahı

46 — İçlerinden zulmedenler bir yana; ehl-i kitâb ile en güzel olanın dışında mücâdele etmeyin ve deyin ki Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da, sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olanlarız.

Ehli Kitâb ile Mücâdelede Metod

Katâde ve birçokları âyetin kılıç âyeti ile mensûh olduğunu söylerler. Böylece ehl-i-kitâb ile mücâdele (sözlü münâkaşa) ye mahal kalmamıştır. Ya müslüman olacaklar, ya cizye verecekler ya da kılıca razı olacaklar. Diğerleri ise şöyle diyor: Aksine bu âyet bakîdir veya onlardan din hususunda bilgi edinmek isteyenler hakkında muhkemdir. Böyle kimselerle daha faydalı olması için en güzel sözlerle münâkaşa edilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış. Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapanları en iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.» (Nahl, 125) buyururken, Firavun'a gönderdiği esnada Hz. Mûsâ ile Harun'a şöyle buyurmuştu: «Ve ona yumuşak söz söyleyin, belki nasihat dinler veya (Allah'tan) korkar.» (Tâ-Hâ, 44). îbn Cerîr bu açıklamayı İbn Zeyd'den naklederek tercih etmektedir.
«İçlerinden zulmedenler, (hak'tan sapanlar, apaçık hüccetlere karşı kör gibi davrananlar, inâdlaşan ve büyüklenenler) bir yana ehl-i ki-tâb ile en güzel şekilde mücâdele edin.» Zulmedenlere karşı ise münâkaşadan vazgeçilip onlarla savaşılır, onları engelleyecek ve bulundukları durumdan vazgeçirecek şekilde onlarla savaşılır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik. Ve insanlann adaleti kâim kılmaları için beraberlerinde kitabı ve mîzânı indirdik. Bir de kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik de Allah, kimin görmeden Allah'a ve peygamberlerine yardım edeceğini bilir. Muhakkak ki, Allah Kariî'dir, Azîz'dir.» (Hadîd, 25). Câbir der ki: Allah'ın kitabına muhalefet edenlerle kılıçla savaşmakla emrolundum. Mücâhid der ki: «İçlerinden zulmedenler bir yana; ehl-i kitâb ile en güzel şekilde mücâdele edin.» âyetinde zulmedenlerle; onların müslümanlarla harb edenleri ve cizye vermekten kaçınan, cizye vermek istemeyenleri kas-dedilmektedir.
«Ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de inandık.» Doğruluğu veya yalan olduğu bilinmeyen bir şey haber verdikleri zaman işte, biz hemen onu yalanlamayız. Zîrâ o gerçek de olabilir. Aynı zamanda doğrulamayız da. Çünkü o, belki de bir bâtıldan ibarettir. Fakat biz ona Hakk'dan indirilmiş olması, değiştirilmemiş ve yorumlanmamış olması şartına bağlı olarak mücmel bir şekilde îmân ederiz.
Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kitâb ehli, Tevrat'ı ibrânice okur ve müslümanlara arapça olarak açıklarlardı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Kitâb ehlini yalanlamayın da, doğrulamaym da. Biz Allah'a, bize indirilene ve size indirilene inandık. Bizim ve sizin ilâhınız birdir. Biz O'na teslim olmuşlarız, deyiniz. Hadîsi, sâdece Buhârî rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Osman

İbn Ömer'in... Ebu Nemle el-Ansârî'den rivayetine göre; o, şöyle haber vermiş; Ebû Nemle, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında otururken efendimize yahûdîlerden birisi gelmiş ve: Ey Muhammed, şu cenaze konuşur mu? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.): En iyi Allah bilir, buyurmuş. Yahûdî: Ben şehâdet ediyorum ki o konuşur, demiş de, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Size kitâb ehli bir şey haber verdiği zaman onları doğrulamaym da, yalanlamayın da. «Allah'a, elçilerine ve kitâb-larına inandık.» deyin. Böylece eğer onların söylediği gerçek ise onları yalanlamamış, bâtıl ise doğrulamamış olursunuz.
Ben de derim ki: Bu Ebu Nemle, Umâre'dir. Onun Ammâr olduğu da söylenmiştir. Onun Amr İbn Muâz İbn Zürâr el-Ansârî (r.a.) olduğu da söylenmiştir.
Bil ki; onların rivayet ettiklerinin çoğunluğu yalan ve iftiradan ibarettir. Zîrâ bunlara; tahrif, değiştirme ve yorumlar girmiştir. Onlardaki doğrular ne kadar azdır. Bunların sıhhatli olduğunu farz etsek dahi birçoğunun zâten faydası yok gibidir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Ki-tâb ehline bir şey sormayınız. Kendileri sapıtmışken sizi asla hidâyete erdirebilecek değillerdir. Şayet onlara bir şey soracak olursanız; ya gerçeği yalanlamış veya bir bâtılı doğrulamış olursunuz. Kitâb ehlinden hiç kimse yok-tur ki kalbinde onu Hak dine sevkeden bir işaret bulunmamış olsun.
Buhârî der ki: Bize Mûsâ İbn İsmail'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Size, Allah Rasûlü (s.a.)ne indirilen kitabınız en yeni olduğu halde siz kitâb ehline nasıl sorarsınız. Size indirilen kitâb, sırf okumanızla eskimez. O kitab size; kitâb ehlinin Allah'ın kitabını değiştirdiklerini,'kitabı elleriyle yazdıklarını ve az bir pahaya onu satabilmek için: Bu Allah katmdandır, dediklerini haber vermiştir. Size gelen ilim onlara soru sormaktan sizi alıkoymuyor mu? Allah'a yemin ederim ki onlardan birisinin size indirileni sorduğunu ben görmedim.
Buhârî der ki: Ebu'l-Yemmân kanalıyla... Humeyd İbn Abdurrah-mân'dan rivayet edildiğine göre; o, Muâviye'nin Medine'de Kureyş'ten bir topluluktan rivayet ettiğini işitmiş. Bunlar içinde Kâ'b el-Ahbâr'ı zikredip şöyle demiş: Şüphesiz o, kitâb ehlinden rivayet eden şu râvî-lerin en doğrularındandır. Bununla beraber biz onun dahi yalanından şüphelenirdik. Ben de derim ki: Şayet olmuşsa bile bunu, yalanın ka-sıdsız olarak vuku' bulmuş olduğu anlamına almak gerekir. Zîrâ o, hüsn-ü zannda bulunduğu birtakım sayfalardan rivayet etmektedir. Bu sayfalarda ise uydurulmuş ve yalan birçok şey vardır. Zîrâ bu yüce ümmette olduğu gibi onların dinlerinde * güzelce anlayan hafızlar yoktu. Bununla birlikte yakında bu ümmet içinde de birçok hadîsler uydurulmuştur. Bunları Allah'ın ilim bahşettikleriyle Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Hamd ve minnet Allah'adır.[18]

47 — işte böylece sana Kitâb'ı indirdik. Kendilerine kitab verdiklerimiz de ona inanırlar. Bunlardan da ona inanan bulunur. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez.
48 — Daha önce sen hiç bir kitâb okur değildin. Sağ elinle de onu yazmıyordun. Öyle olsaydı bâtılda olanlar şüpheye düşerlerdi.
49 — Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde apaçık olan âyetlerdir. Zâlimlerden başkası âyetlerimizi inkâr etmez.

İbn Cerîr'in belirttiğine göre, Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, senden önce rasûllere nasıl kitablar indirmişsek, aynı şekilde sana da bu kitabı indirmişizdir. İbn Cerîr'in yaptığı bu açıklama güzel bir açıklama olup, güzel bir münâsebet ve irtibat kurmuştur.
«Kendilerine kitab verdiklerimiz ona inanırlar.» Onu Abdullah İbn Selâm, Selmân el-Fârısî ve benzerleri gibi zekî, âlim din adamlarından alarak hakkını vermek suretiyle okuyanlar elbette ona inanırlar,
«Bunlardan da ona inanan bulunur.» âyetinde Kureyş ve başka kabilelerden araplar kasdedilmektedir. «Âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler.» Âyetlerimizi ancak hakkı bâtılla örten, güneş ışığını elbisesiyle örtmeye çalışandan başkası yalanlayıp inkâr etmez. Heyhat ki bunu yapabilecek değillerdir.
«Daha önce sen bir kitabdan okumuş ve elinle onu yazmış değildin.» Ey Muhammed, sana bu Kur'ân gelmezden önce kavmin içinde bir ömür boyu kalmış, bir kitab okumamış, güzel bir şekilde yazı da yazmamıştın. Gerek senin kavmin ve gerekse başkaları iyi bilirler ki sen okumayan, yazmayan ümmî birisisin. Zâten Allah Rasûlü (s.a.)nün niteliği geçmiş kitablarda da aynı şekildedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Onlar ki; yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar. O, kendilerine ma'rûfu emreder, münkerden nehyeder...» (A'râf, 157) buyurmaktadır. Allah Rasûlü (s.a.) kıyamet gününe kadar bu durumda olup yazı yazmamış, eli ile bir satır ve hattâ bir harf dahi çizmemiştir. Bilakis onun önünde vahyi ve muhtelif ülkelere mektublarıru yazan kâ-tibleri vardı. Müteahhir fakîhler^en Kâdî Ebu Velîd el-Bâcî ve ona uyanlar Allah Rasûlü (s.a.)nün Hudeybiye günü: Bu, Abdullah'ın oğlu Muhammed'in yaptığı andlaşmadır, şeklinde yazdığını zannetmişlerdir. Or-ları buna Buhârî'nin Sahîh'indeki: Sonra (kalemi) aldı ve yazdı, şeklindeki bir rivayet sevketmiş olmalıdır. Halbuki bu rivayet Sonra emretti de (andlaşmayı yazan kâtibi) yazdı, şeklindeki diğer rivayete hamledilmelidir. Bu sebepledir ki doğu ve batıda fakîhler, Bâcî'nin sözünü şiddetle reddetmişler, ondan uzaklaşmışlar, buna dâir birçok sözler kaleme alıp, toplantılarında bu konuda hutbeler okumuşlardır. Göründüğü kadarıyla Bâcî bu sözüyle, Allah Rasûlü (s.a.)nün bunu yazı yazmayı bildiğinden değil de bir mucize olarak yazdığını kasdetmek istemiştir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Deccâl'den haber vererek: Onun iki gözü arasında kâfir yazılıdır. —Diğer bir rivayette Keferâ yazılı olacağı belirtilmiştir— Onu her mü'min okuyacaktır, buyurmuştur. Bazılarının rivayet etmekte olduğu Allah Rasûlü (s.a.)nün vefatından önce yazmayı öğrendiğine dâir hadîs zayıf olup aslı yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ: «Daha önce sen bir kitabdan okumuş ve elinle onu yazmış değildin.» buyurmuştur. (...)
«Öyle olsaydı bâtıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.» Şayet sen yazı yazmayı güzel bir şekilde bilmiş olsaydın, insanlardan birtakım bilgisizler şüpheye düşer ve: Bunu ancak peygamberlerden nakledilen kendinden önceki kitablardan öğrenmiştir, derlerdi. Onun yazmayı bilmeyen bir ümmî olduğunu bilmekle birlikte onlar: «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah-akşam kendisine okunmaktadır.» (Furkân, 5) demişlerdir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «De ki: Onu (Kur'ân'ı) göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafur ve Rahîm olandır.» (Furkân, 6) buyururken, burada da şöyle de-dektedir: «Bilakis o,

kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşen apaçık âyetlerdir.» Bîlakîs Kur'ân; emir, yasaklama ve haber olarak gerçeğe delâlet eden apaçık âyetlerdir. Âlimler onu ezberler. Allah Teâlâ onun ezberlenmesini, okunmasını ve tefsirini onlara kolaylaştırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ: «Andolsun ki, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünen var mı?» (Kamer, 40) buyururken, Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Hiç bir peygamber yoktur ki bir misline beşerin îmân edeceği (bir mucize) kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen ise, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu bir vahiydir. Umarım ki ben onlann, kendine en çok uyanı olacağım. Müslim'in Sahîh'indeki İyâz îbn Himâr hadîsinde rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Şüphesiz Ben seni deneyeceğim, (insanları da) seninle deneyeceğim. Sana öyle bir kitab indireceğim ki onu su yıkamayacak. Sen onu uyurken ve uyanıkken okuyacaksın. Yani onun yazılı olduğu yer su ile yıkanmış bile olsa yıkanılan o yere ihtiyâç duyulmayacaktır. Başka bir hadîste şöyle buyrulur: Şayet Kur'ân bir deride (yazılı) olaydı, onu ateş yakmazdı. Zîrâ o, göğüslerde hıfzedilmiş, korunmuştur. Dillere kolaylaştırılmıştır. Kalblere hâkimdir. Lafzı ve anlamı mucizedir. Bu sebepledir ki, geçmiş kitablarda bu ümmetin sıfatına dâir şöyle denilmektedir: Onlann kitablan göğüslerindedir. «Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşen apaçık âyetlerdir.» âyetine dâir nakledilen anlamlar içinde Îbn Cerîr şu açıklamayı tercih ediyor: Bilakis bukitabdan önce senin bir kitab okumadığının ve elinle yazdağının bilinmesi kitab ehlinden kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşmiş, onlarca bilinen apaçık âyetlerdir. İbn Cerîr bu açıklamayı Katâde ve İbn Cüreyc'den nakletmektedir. Bundan önceki açıklamayı ise sâdece Hasan (el-Basrî) dan nakletmiştir. Ben de derim ki: Avfî'nin Abdullah îbn Abbâs'tan naklettiği ve Dahhâk'm söylediği açıklama en kuvvetli açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.
«Zâlimlerden başka kimse âyetlerimizi inkâr etmez.» Onu yalanlayıp hakkını vermeyenler ve reddedenler ancak zâlimler, haddi aşanlar, büyüklenenler ve gerçeği bile bile ondan sapanlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Doğrusu, üzerlerine Rabbı-nın sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).[19]

50 — Rabbmdan ona âyetler indirilmeli değil miydi? dediler. De ki: O âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben, sâdece apaçık bir uyarıcıyım.
51 — Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda inanan bir kavim için rahmet ve öğüt vardır.
52 — De ki: Şâhid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanı bilir. Bâtıla inanıp Allah'a küfredenler, işte onlar hüsrana uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ müşriklerin inâd ve bâtılda ısrar etmelerini, Hz. Salih'in mucize olarak deveyi getirdiği gibi kendilerini Muhanımed'in Allah'ın elçisi olduğuna inandırıp ikna edecek âyetler istediklerini haber veriyor. Buyurur ki: Ey Muhammed, de ki: «O âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Bu konu yalnızca Allah'a aittir. Şayet O'nun bilgisi sizin hidâyete ereceğiniz yönünde olsaydı, sizin istediğinizi yerine getirirdi. Zî-râ, bu O'na son derece kolaydır. Fakat O, sizin maksadınızın kuru bir inâd ve

Rasûlünü imtihan etmek olduğunu iyi bilmektedir de, bu yüzden sizin isteğinize icabet etmemektedir.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyürulur: «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onlan yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik de, ona zulmetmişlerdi.» (İsrâ, 59).
«Ben, sâdece apaçık bir uyarıcıyım.» Ben ancak uyarıcılığı apaçık bir uyancı olarak size gönderildim. Bana düşen Allah'ın risâletini size ulaştırmamdır. «Allah kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yola ermiştir, kimi de şaşırtacak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın.» (Kehf, 17), «Onlan hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272).
Allah Teâlâ, onların son derece bilgisiz ve beyinsiz olduklarını beyân eder. Zîrâ onlar Muhammed'in getirdiklerinde doğruluğuna onları ikna edecek mucizeler istemişlerdi. Halbuki O, kendilerine öyle azîz bir kitâb getirmişti ki ne önünden, ne de arkasından ona bâtıl gelemez. Hakîm ve Hamîd olan Allah katından indirilmiştir. Her .mucizeden daha büyüktür. Zîrâ fasîh ve belîğ kimseler ona karşı durmaktan, hattâ onun gibi on sûre veya ondan bir sûrenin benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu?)) Sana bu kitabı indirmiş olmamız, mucize olarak onlara yetmez mi? Onda kendilerinden Öncekilerin ve sonrakilerin haberleri, aralanndaki (ihtilâfların) hükmü vardır. Sen okumayan, yazmayan ümmî birisisin. Kitâb ehlinden birisiyle beraber de bulunmuş değilsin. Bununla beraber onların ihtilâf etmiş oldukları konularda doğruyu açıklamak suretiyle insanlara gönderilmiş olan ilk sayfalardaki haberleri, apaçık gerçeği onlara getirmişindir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: «İsrâüoğullan bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet (delil) değil midir?» (Şuarâ, 197), «Rabbından bize bir mucize getirseydi ya? derler. Onlara önceki kitâb-larda apaçık deliller gelmedi mi?» (Tâ-Hâ, 133). İmâm Ahmed'in Hac-câc kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Peygamberlerden hiç birisi yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği âyetlerden birisi ona verilmiş olmasın. Bana verilen ise, ancak Allah'ın bana vahyetmiş olduğu bir vahiyden ibarettir. Umanm ki kıyamet günü ben onların, kendisine en çok uyulanı olacağım. Hadîsi Buhârî ve Müslim, Leys kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
«Bunda inanan bir kavim için öğüt ve rahmet vardır.» Şüphesiz ki bu Kur'ân'da; inanan bir kavim için gerçeği beyân, bâtılı giderme, Allah'ı yalanlayan ve O'na karşı gelenlere azabın ve Allah'ın intikamının nasıl indiğini gösteren bir öğüt ve rahmet vardır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «De ki: Şâhid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. (Şüphesiz O sizin içine daldığınız yalanlamayı ve beni peygamber olarak gönderdiğine dâir O'ndan alarak size haber verdiklerimde söylediklerimi bilmektedir. Şayet ben O'na karşı yalan uydurmuş olsaydım, mutlaka benden intikam alırdı.)» Nitekim başka bir âyet-i kerîmemde şöyle buyrulur: «Eğer O, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalardık. Sonra da hiç şüphesiz onun şah damarını koparırdık. Sizden hiç biriniz de o zaman buna engel olamazdınız.» (Hakka, 44-47). Ben, size haber verdiklerimde, Allah'a karşı mutlaka doğru sözlüyümdür. Bu sebepledir ki beni apaçık mucizeler ve kesin

delillerle desteklemiştir. «O, göklerde ve yerde olanı en iyi bilir. (Hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz.) Bâtıla inananları ve Allah'a küfredenleri bilir. İşte onlar (Allah'a dönecekleri günde) kaybedenlerin kendileridir.» Yaptıklarından dolayı onları ce-zalandıracak, gerçeği yalanlama ve bâtıla uymalarının karşılığını mutlaka verecektir. Onlar Allah'ın elçilerinin doğruluğuna delâlet eden delillerin konulmasına rağmen Allah'ın elçilerini yalanlamışlar, hiç bir delilleri olmaksızın tâğûtlara ve putlara îmân etmişlerdir. İşte bu yüzden onları cezalandıracaktır. Şüphesiz O Hakîm'dİr, Alîm'dir.[20]

53 — Sencfen azabı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama onlar farkına varmadan o, kendilerine ansızın gelecektir.
54 — Senden azabı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatıp durmaktadır.
55 — O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır. Ve: Yaptıklarınızın karşılığını tadın, diyecektir.

Allah Teâlâ müşriklerin, Allah'ın azabının ve baskınının başlarına hemen gelmesini istemelerindeki bilgisizliklerini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Hani demişlerdi ki: Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32) buyrulurken, burada da şöyle demektedir: «Senden azabı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi.» Şayet Allah Teâlâ, azabı kıyamet gününe te'hîr etmeyi kesinleştirmemiş olsaydı, onların çarçabuk istedikleri gibi azâb onlara (yakında ve) hemen gelirdi. «Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azabı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem yakında kâfirleri kuşatacaktır (ve bu başlarına mutlaka gelecektir.)» Şu'be'nin Semmâk'den, onun da İkrime'den rivayetine göre; o, «Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» âyetindeki cehennemi, denizle tefsir etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Doğrusu cehennem kâfirleri kuşatacaktır.» âyeti hakkında şöyle demiş: Cehennem, yeşil denizdir. Yıldızlar oraya takılacak, güneşle ay orada katlanıp dürülecek, sonra yakılacak ve o, cehennem olacaktır. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Âsım'ın... Savfân İbn Ya'lâ'dan, onun da babasından rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Deniz, cehennemdir. Ya'lâ'ya: Allah Teâlâ'nın: «Şüphesiz ki zâlimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazuiamışızdır.» (Kehf, 29) buyurduğunu görmez misin? dediler. Dedi ki: Hayır, Ya'lâ'nın nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim ki Allah'a karşı gelmedikçe ben oraya asla girmeyeceğim. Allah'a karşı durmadıkça ondan bana bir damla dahi değmeyecektir. Bu garîb bir açıklama ve gerçekten garîb bir hadîstir. En doğrusunu Allah bilir.
«O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır.» (A'râf, 41), «Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında da kat kat ateşler vardır.-) (Zümer, 16), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri

zamanı keski bilseler.» (Enbiyâ, 39). Ateş onları diğer yönlerinden de kaplayacaktır ve bu, hissi olan azabın en üstün ve şiddetli olanıdır.
«Ve: Yaptıklarınızın karşılığını tadın, diyecektir.» kısmı bir teh-dîd, suçlama ve azarlamadır ki bu da, nefislere ma'nevî bir azâb olacaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «O gün yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde: Cehennemi tadın, denir. Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» (Kamer, 48-49), «O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler. Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya. Sabretseniz de, sab-retmeseniz de artık birdir. Çünkü siz ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz (denir.)» (Tûr, 13-16).[21]

56 — Ey îmân etmiş olan kullarım, şüphesiz ki Benim yerim geniştir. O halde yalnız Bana ibâdet edin.
57 — Her nefis Ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.
58 - îmân edip te sâlih amel işleyenleri altından ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetteki köşklere yerleştiririz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir.
59 - Onlar ki sabrederler ve Rablarına tevekkül ederler.
60 — Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin de, onların da rızkım Allah verir. Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.

Her Canlı ölümü Tadacaktır

Allah Teâlâ inanan kullarına, dinin gereklerini yerine getiremedikleri bir ülkeden Allah'ın geniş kıldığı yerlere (dinlerini uygulamada sıkıntıya düşmeyecekleri yerlere) hicret etmelerini emrediyor. Öyle geniş bir yere hicret edecekler ki; orada Allah'ı birlemek ve Allah'ın kendilerine emrettiği gibi O'na ibâdet etmek suretiyle dinlerinin emirlerini yerine getirme imkanını bulacaklardır. Bu sebepledir ki: «Ey îmân etmiş kullarım, şüphesiz ki Benim yerim geniştir. O halde yalnız Bana ibâdet edin.» buyurmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Abd Rabbih'in... Zübeyr İbn Avvâm'm kölesi Ebu Yahya'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ülkeler Allah'ın ülkeleri, kullar, Allah'ın kullarıdır. Nerede hayra ulaşmışsan orada otur.
Zayıf (güçsüz) sayılanlara Mekke'de, ikâmet etmeleri zorlaşmca, dinleri üzere emniyette olmak için Habeş ülkesine hicret ettiler. Habeş kiralı Ashame en-Necâşî'yi müsâfir edenlerin en hayırlısı olarak buldular. Allah ondan hoşnûd Olsun. Necâşî onları ülkesinde barındırdı, onlara yardım etti ve emniyetlerini sağladı. Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) ve kalan ashabı da peygamberlik şehri, tertemiz Medine'ye hicret ettiler.
«Her canlı ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.» Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır. O halde Allah'ın emrettiği şekilde O'na itaat üzere olunuz. Elbette sizin için en hayırlı olanı budur. Ölüm mutlaka gelecektir ve ondan kurtuluş da yoktur. Sonra da dönüş Allah'adır. Kim O'na itaat üzere idiyse onu en güzel bir şekilde mükâfatlandıracak, onu bol sevabı ile karşılayacaktır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «îmân edip te sâlih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştiririz.» Onları cennette altlarından su, içki, bal ve süt

ırmaklarının aktığı yüce, muhteşem köşklere yerleştiririz. Orada temelli kalırlar. Oradan asla ayrılmak istemezler. Çalışanların mükâfatı (olarak bu köşkler) ne kadar güzeldir. Onlar ki; (dinleri üzere) sabrederler (Allah'a hicret ederler, düşmanlardan yüz çevirip uzaklaşır; Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek, O'nun katındakileri, va'dinin tasdikini umarak aile ve akrabalarından ayrılırlar) ve Rablarma te-vekkül ederler.»
İbn Ebu Hatim" —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana babamın... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle anlatmış: Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki dışları içlerinden, içleri de dışlarından görünür. Allah Teâlâ onları; yemek yedirenler, güzel söz söyleyenler, oruç tutanlar ve insanlar uyurken namaz kılanlar için hazırlamıştır.
«Ve onlar (dinî ve dünyevî bütün durumlarında) Rablanna tevekkül ederler.»
Sonra Allah Teâlâ rızkın bir yere mahsûs olmadığını, aksine rızkının, nerede olurlarsa olsunlar yaratıkları hakkında genel olduğunu, muhacirlerin rızıklarmın hicret ettikleri yerde daha çok, daha geniş ve daha temiz olduğunu haber verir. Onlar az zaman sonra diğer bölgeler ve ülkelerdeki şehirlerin hâkimleri olmuşlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz.» Rızkını toplama ve elde etmeye güç yetiremez. Herhangi bir rızkı yarın için biriktire-mez. «Sizin de onların da rızkını Allah verir.» Zayıflığına rağmen Allah Teâlâ onun rızkını takdir eder, ona nzkıhı kolaylaştırır ve her yaratığa onun için uygun gelecek rızkı gönderir. Yeryüzündeki küçük bir kannca, havadaki kuşlar ve sudaki balıklara varıncaya kadar. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de o bilir. Hepsi apaçık Kitâb'dadır.» (Hûd, 6).
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahmân el-He-ravî'nin... İbn Ömer'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktım, nihayet Medine bahçelerinden birine girdi ve hurma alarak yemeye başladı. Bana: Ey İbn Ömer niçin yemiyorsun? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, iştahım yok, dedim. Fakat ben arzu ediyorum, bu dördüncü sabahtır ki hiç yemek tatmadım ve bulamadım. Şayet dilemiş olsaydım Rabbıma duâ ederdim de, Kayser ve Kisrâ gibi bana da verirdi. Ey İbn Ömer, yakînlerinin zayıflığı yüzünden bir yıllık nzıklannı saklayan bir kavim içinde kalmış olsaydın ne yapardın? buyurdu. Allah'a yemîn olsun ki, biz henüz oradan ayrılmamışken «Nice canlılar vardır ki; rızkım kendi taşımaz. Sizin de, onların da rızkım Allah verir. Ve O, Semî'dir, Alîm'dir.» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz ki Allah Teâlâ bana dünyayı biriktirmeyi ve şehvetlerin peşinden gitmeyi emretmedi. Kim bakı bir hayat dileyerek dünyasını biriktirirse; bilsin ki hayat, Allah'ın kudret elindedir. Uyanık olunuz; şüphesiz ben ne bir dirhem, ne bir dînâr biriktirmem. Ve yarın için herhangi bir rızık da saklamam. Bu ğârîb bir hadîstir ve hadîsin râvîleri içindeki Cerrah îbn Minhâl el-Cezerî Ebul-Atûf zayıf bir râvîdir.
Anlatırlar ki, karga yavruları yumurtayı kırıp yumurtadan çıktıklarında beyaz olarak çıkarlarmış. Ana-Babaları onları bu halde gördükleri zaman, tüyleri karanncaya kadar günlerce onlardan kaçarlarmış. Yavrular ana-babaiarını arayarak ağızlarını açmış halde beklerlermiş. Allah Teâlâ onlar için sinek gibi birtakım

kuşlar gönderir, yavrular da onları yakalayarak tüyleri karanncaya kadar geçen günlerde onlarla beslenirlermiş. Ana-babaları her vakit onları arar, beyaz tüylü olduklarını her görüşlerinde onlardan kaçarlarmış. Nihayet tüylerinin siyah-laştığını gördükleri zaman, onlara karşı şefkat besler ve ağızlarından yem vermek suretiyle onları beslerlermiş. (...)
ŞâfiÎ, emirlere dâir söylemiş olduğu sözler içinde Hz. Peygamber (s.a.)in sözü gibi: Seyahat ediniz ki sıhhat bulaşınız ve rızıklanasınız, demiştir. Beyhakî der ki: Bize Ebu Hasan Ali îbn Abdân'm yazılı olarak... îbn Ömer'den rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.); Seyahat ediniz ki sıhhat bulaşınız ve ganimete kavuşasınız, buyurmuştur. Bu hadîs bize İbn Abbâs'tan da rivayet edildi. İmâm Ahmed'in Kuteybe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyur-muş: Seyahat ediniz ki hayra eresiniz. Oruç tutunuz ki sıhhat bulaşınız. Gazaya çıkınız (Allah yolunda cihâd ediniz) ki ganimete kavuşasınız. Bu hadîsin bir benzeri îbn Ömer kanalıyla İbn Abbâs'tan merfû' olarak, Muâz İbn Cebel'den de mevkuf olarak rivayet edilmiştir. (...)
«Ve O, Semî (kullarının sözlerini en iyi işiten) dir, Alîm (onların hareketlerini ve durgunluk hallerini en iyi bilen)dir.»[22]

61 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı müsahhar kılan kimdir? diye sorsan, şüphesiz: Allah'tır, diyecekler. O halde neye, çevrilip döndürülüyorlar?
62 — Allah, kullarından dilediğinin rızkını yayar, onu kısar da. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.
63 — Andolsun ki onlara: Gökten su indirip onunla ölümünden sonra yeri dirilten kimdir? diye sorarsan, şüphesiz; Allah'tır diyecekler. De ki: Hamd Allah'adır. Ama çoğu aklını kullanamazlar.

Allah Teâlâ zâtından başka ilâh olmadığını kalblere ve gönüllere yerleştiriyor. Zîrâ Allah ile beraber bir başkasına tapınmakta olan müşrikler O'nun gökleri, yeri, güneşi ve ayı yaratmada yegâne olduğunu, geceyi ve gündüzü buyruğu altına aldığını, yaratıcı ve kullarına rızık verici olduğunu, onların rızıklarmı ve ecellerini değişik değişik olarak tak-dîr buyurduğunu, ve onları birbirlerinden farklı derecelerde yarattığını itiraf etmektedirler. Onlardan kimisi zengin, kimisi fakirdir. Şüphesiz O, onlardan her birine en uygun olanı bilmektedir. Kimin zenginliğe, ki-min de yoksulluğa müstehak olduğunu en iyi bilendir. İşte Allah Teâlâ burada, eşyayı yaratmada ve idarede tek ve yegâne olduğunu haber veriyor. Mademki durum böyledir, o halde niçin bir başkasına ibâdet olunuyor, bir başkasına tevekkül ediliyor? Mademki mülkünde tekdir; o halde tapınılmasında da tek olmalıdır. Çoğu kere Allah Teâlâ, ulûhiy-yet makamında Rab oluşunun birlenmesinin itiraf edildiğini de zikreder. Zâten müşrikler bunu itiraf etmekteydiler. Nitekim onlar telbiye-lerinde şöyle diyorlardı: Buyur, senin ortağın yoktur. Ancak senin olan, hem ona, hemde sahip olduklarına sahip olduğun bir ortağın müstesna.[23]

64 — Bu dünya hayati; yalnızca bir oyun ve oyalanmadır. Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır. Keski bilseler.

65 — Gemiye bindiklerinde-, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na yalvarırlar. Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a şirk koşarlar.
66 — Kendilerine verdiğimize küfretsinler, eğlensinler bakalım. Yakında bileceklerdir.

Bu Dünya Hayatı

Allah Teâlâ burada dünyanın ne kadar hakîr olduğunu, zevale erip son bulacağını, onun devamının olmadığını, ondakilerin birer eğlence ve oyalanma olduğunu haber verir ve buyurur ki: «Asıl (devamlı, gerçek, zevali ve sonu olmayan, ebedler ebedîliğince devam edecek olan) hayat, âhiret yurdundaki hayattır. Keski bilseler (di; Bakî olan'ı fânî olana tercih ederlerdi.)»
Sonra Allah Teâlâ müşriklerin, sıkıntı ve zorluk anında tek ve ortağı olmaksızın Allah'a yakardıklarım haber verir. Ne olurdu; onlann bu durumu devamlı olsaydı. «Gemiye bindiklerinde, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na yalvarırlar.» âyeti Allah Teâlâ'mn: «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızm hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz.» (İsrâ, 67) âyeti gibidir. Burada ise: «Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a şirk koşarlar.» buyurmuştur. İkrime İbn Ebu Cehil'den rivayetle Muhammed İbn İshâk şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde İkrime, Mekke'den kaçarak Habeşistan'a gitmek üzere bir gemiye binmişti. Gemi onlan sarsmaya, sallamaya başlayınca gemi ahâlîsi: Ey kavim, Rabbınıza dua edin. Şüphesiz ki burada, ancak O kurtarabilir, dediler. İkrime der ki: Allah'a yemîn olsun ki; şayet denizde O'nun dışında kimse kurtaramıyorsa, karada da O'nun dışında kimse kurtaramaz. Ey Allah'ım, Sana söz
veriyorum. Şayet buradan kurtulabilecek olursam, mutlaka gidip elimi Muhammed'in eline koyacağım (Ona bîat edip müslüman olacağım.) şüphesiz ben onu raûf ve rahîm olarak bulacağım. Gerçekten de öyle' olmuştur.
«Böylece kendilerine verdiğimize küfretsinler, eğlensinler bakalım.» kısmının başında bulunan lam harfine arap dilcileri, tefsir âlimleri ve usûl âlimlerinin birçoğu lâm-ı akıbet adını vermektedirler. Şüphesiz onlar bunu kasdetmemektedirler. Bir de akıbet, netice bildirmesi onlara nisbetledir. Allah'ın onlar hakkındaki takdirine nisbetle ise bu, sebep bildiren bir lam harfidir. Biz bunu, daha önce: «Firavun'un adamları bunun üzerine onu aldılar. Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.» (Kasas, 8) âyetinin tefsirinde anlat-mıştık.[24]

67 — Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı emîn bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi? Yoksa bâtıla inanıp ta Allah'ın nimetine kütür mü ediyorlar?
68 — Allah'a karşı yalan düzenden veya hak kendisine gelmişken onu yalanlayandan daha zâlim kim vardır? Kâfirlere cehennemde barınacak yer mi yok?
'
69 — Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yollarımıza eriştiririz. Şüphesiz ki Allah, ihsan edenlerle beraberdir.

Allah Teâlâ haram beldesinde yerleştirdiği için Kureyş'e minnette bulunuyor. O haram belde ki; orayı insanlar için haram kılmıştır. Bunda orada mukîm olanla oraya dışardan gelen müsavidir. Kim oraya girerse emniyyette olur. Onlar (Yani Kureyş) büyük bir emniyyet içindedir. Halbuki çevrelerindeki araplar birbirlerini soymakta, birbirlerini öldürmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Kureyş'in alış-tmlması için yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasmdan dolayı, Bu evin Rabbına ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» (Kureyş, 1-4).
«Yoksa bâtıla inanıp ta Allah'ın nimetine küfür mü ediyorlar?» Bu büyük nimete karşılık onlann şükretmeleri, yoksa O'na şirk koşarak O'nunla beraber putlara ve O'na eş koştuklarına tapınmaları «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürmeleri» (İbrahim, 28) mıdır? Bu büyük nimete şükür olarak, Allah'ın peygamberi kulu ve elçisini inkar mı ediyorlar? Halbuki onlara yaraşan; sâdece Allah'a ibâdet etmeleri, O'na şirk koşmamaları, elçisini doğrulayarak ona ta'zîmde bulunmalarıdır. Halbuki onlar O'nu yalanlamış, onunla savaşmış ve onu aralarından çıkarmışlardır. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, verdiği nimetleri onlardan söküp almış, Bedir'de onlardan bir kısmı öldürülmüş; devlet (zafer) Allah'ın, Rasûlünün ve inananların olmuştur. Nihayet Allah Teâlâ Rasûlüne Mekke'nin fethini nasîb etmiş, onların ise burunlarını yere sürterek onları zelîl kılmıştır.
«Allah'a karşı yalan iftira edenden veya hak kendisine gelmişken onu yalanlayandan daha zâlim kim vardır?» Allah'a karşı iftira ederek, kendisine bir şey vahyolunmamışken; Allah bana vahyetti, diyenden; ben de Allah'ın (vahiy) indirdiği gibi vahiy indiririm, diyenden daha şiddetli azaba çarptırılacak hiç kimse yoktur. Aynı şekilde kendisine hak gelmişken onu yalanlayandan daha şiddetli azaba dûçâr kalacak kimse de yoktur. Bunlardan birincisi iftiracı, ikincisi ise yalanla-yıcıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Kâfirlere cehennemde barınacak yer mi yok?» buyurmuştur.
«Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri...» âyetinde; Allah Rasûlü (s.a.), ashabı ve kıyamet gününe kadar ona tâbi olanlar kasdedilmek-tedir. «(İşte onları) elbette yollarımıza eriştiririz. (Dünyada ve âhiret-te yollarımızı onlara gösteririz.)» İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Akkâ ahâlîsinden Ebu Ahmed Abbâs el-Hemedânî'den rivayetine göre; o, «Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri elbette yollarımıza eriştiririz. Şüphesiz ki Allah, ihsan edenlerle beraberdir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bildikleri ile amel edenleri Allah bilmediklerine eriştirecektir, Ahmed İbn Ebu el-Havârî der ki: Bunu Ebu Süleyman ed-Dârânî'ye naklettim de, çok hoşuna gitti ve şöyle dedi: Kendisine bir hayır ilham edilene eserde (şer'î bir haberde) işitinceye kadar onu işlememesi yaraşır. Haberde işittiği zaman onunla amel eder ve şerîatm haberi yapmakta olduğuna muvafık düştüğü zaman Allah'a hamdeder.
«Şüphesiz ki Allah, ihsan edenlerle beraberdir.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Şâ'bî'den rivayetine göre, Meryem Oğlu îsâ (a.s.) şöyle demiş: İhsan; ancak sana kötülük edene iyilik etmendir. Yoksa sana iyilik edene iyilik yapman; ihsan değildir. En doğrusunu Allah bilir.[25]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6259-6260
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6261
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6262-6263
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6263-6264
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6265-6266
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6267-6268
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6269-6270
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6271-6272
[9] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6272-6275
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6276-6277
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6278-6282
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6282-6283
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6284-6285
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6285-6286
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 11/6287-6288
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6299-6300
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6300-6303
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6307-6309
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6310-6312
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6312-6314
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6314-6315

[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6316-6318
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6319
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6320-6321
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6321-6322

RÛM SÛRESİ

RÛM SÛRESİ
(Sûre Mekke'de Nazil Olmuştur)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyıa-
1 — Elif, Lâm, Mîm.
2 — Rumlar yenildiler.
3 — Yakın bir yerde. Ama onlar, bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir.
4 — Birkaç yıl içinde. Eninde sonunda emîr Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler.
5 — Allah'ın yardımı ile. O dilediğine yardım eder ve O, Aziz'dir, Rahîm'dir.
6 — (Bu) Allah'ın va'didir. Allah va'dinden asla caymaz, ama insanların çoğu bilmezler.
7 — Onlar dünya hayatının yalnız dış yüzünü bilirler. Ve onlar âhiretten ise gafillerdir.

Bizanslıların Durumu

Bu âyetler İran kralı Sâbûr'un, Şam ülkeleri ile ondan sonra gelen Cezîra ve Rûm diyarının uzak yerlerini ele geçirip Rûm kralı Hi-rakl'ı zor durumda bırakıp Kostantınıyye'ye sığınmaya mecbur kıldığı zaman nazil olmuştur. Sâbûr, Rûm kralını Kostantınıyye'de uzun zaman muhasara etmiş ve ilerde açıklanacağı-üzere daha sonra Hirakl galip gelmiştir.
îmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye İbn Amr'ın... İbn Abbâs (r.a.) tan rivayetine göre; o, «Elif, Lâm, Mim. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde.» âyeti hakkında şöyle demiş: Mağlûb oldular ve gâlib geldiler. Müşrikler İranlıların Rûmlan mâğlûb etmelerini isterlerdi. Zîrâ İran'-lılar putperest idiler. Müslümanlar ise Rumların İran'lılara üstün gelmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü onlar ehl-i kitâb idiler. Bu husus Hz. Ebubekir'e anlatıldı. Ebubekir de durumu Allah Rasûlü (s.a.)ne iletti. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz onlar gâlib geleceklerdir, buyurdu. Ebubekir de bunu onlara (Allah Rasûlü'nün ashabına) anlattı. Onlar: Bizimle onların arasına bir süre koy. Eğer biz üstün gelirsek bizim için şöyle şöyle, siz üstün gelirseniz size şöyle şöyle olsun, dediler. Ebubekir de elli senelik bir süre koydu. Bunda müşrikler üstün gelemediler. Ebubekir (r.a.) durumu (elli senelik bir süre koyduğunu) Hz. Pey-gamber (s.a.)e anlattı da efendimiz: Daha aşağı (daha az) koyamaz miydin? —öyle sanıyorum ki on sene demiştir. Saîd İbn Cübeyr ise âyette geçen kelimesinin on'dan az olan sayılara ad olarak verildiğini söyler— buyurdu. Daha sonra Rumlar gâlib geldiler. İşte Allah Teâlâ'mn «Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde... Eninde sonunda buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir Rahîm'dir.» buyruğunun kasdettiği husus budur. Tirmizî ve Neseî de hadîsi bu şekilde Hüseyn İbn Hureys kanalıyla... Süfyân îbn Saîd es-Sevrî'den ri-vâyet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hadîs hasendir, ğarîbdir. Sâdece Süf-yân kanalıyla Habîb (veya Hubeyb)den rivayetle bilmekteyiz. Ayrıca hadîsi İbn Ebu Hatim de Muhammed İbn îshâk es-Sâğânî'den, o ise Muâviye îbn Amr'dan rivayet etmiştir. İbn Cerîr de hadîsi Muhammed İbn

Müsennâ kanalıyla... Ebu İshâk el-Fezârî'den rivayetle zikretmiştir. Bu hadîste Süfyân der ki: Bana ulaştığına göre onlar (İran'Hlar) Bedir günü mağlûb olmuşlardı.
Süleyman îbn Mihrân el-A'meş'in Müslim'den, onun Mesrûk'dan onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Beş (alâmet) vardır ki bunlar geçmiştir: Duman, azabın (müşriklere) yapışması (veya Bedir günü ölülerinin üst üste yığılması), kuvvetle yakalanıp mağlûp olmaları —ki bu da Bedir günü olmuştur—, ayın yarılması ve Rumların (İran'lılara) yenilmesi. Haberi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: İranlılar Rumlara gâlib idiler. Müşrikler İranlıların Rumlara gâlib gelmesini; müslümanlar ise Rumların İranlılara gâlib gelmesini istiyorlardı. Çünkü Rumlar kitâb ehli olup kendilerinin dinlerine daha yakındılar. «Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâiîb gele-ceklerdir. Birkaç yıl içinde...» âyeti nazil olduğunda (müşrikler): Ey Ebubekir, senin arkadaşın: Rumlar birkaç yıl içinde İranlıları yenecekler, diyor, dediler. Hz. Ebubekir: Doğru söylemiştir, dedi. Onlar: Var mısın, seninle bahse tutuşalım? dediler. Yedi yıl içinde olmak üzere dört devesine bahse girdiler. Yedi sene geçti ve bir şey olmadı (Rumlar gâlib gelemediler). Müşrikler buna sevinirken müslümanlara ağır geldi. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)e anlatıldı da: Sizde birkaç yıl ifâdesi ne anlama gelir? diye sordu. Onlar: Ondan az olan sayılara denilir, dediler. Allah Rasûlü: Git, bahsi artır ve süreyi de iki sene uzat, buyurdu. İki sene geçmemişti, ki atlılar gelip Rumların İranlılara gâlib geldiği haberini verdiler. İnananlar buna sevindiler ve «Allah va'dinden asla caymaz.» kısmına gelinceye kadar «Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler...» âyetleri nazil oldu.
İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Berâ (İbn Âzib)den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir.» âyetleri nazil olduğunda müşrikler Hz. Ebubekir'e: Arkadaşının ne söylediğini görmüyor musun? O, Rumların İranlıları yeneceğini sanıyor, dediler. Hz. Ebubekir: Arkadaşım doğru söylemiş, dedi. Onlar: Seninle bahse girelim mi? dediler. (Bahse tutuştular da Hz. Ebubekir) aralarında bir süre koydu. Rumlar İranlılara gâlib gelmezden önce süre bitti. Bu haber, Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştığında üzüldü ve bundan hoşlanmadı da Ebubekir'e: Seni buna sevkeden nedir? diye sordu. Ebubekir: Allah ve Rusûlünü doğrulamak üzere... dedi. Allah Rasûlü: Git onlara, bahsi büyüt ve birkaç yıl daha süre koy, buyurdu. Ebubekir onlara gelip: Ne dersiniz, tekrar bahse girelim mi? Şüphesiz tekrar bahse dönmek daha güzeldir, dedi. Onlar onun bu isteğine olumlu cevab verdiler. Arada konan süre geçmemişti ki Rumlar İran'lıları yendiler, atlarını Medâin'de bağladılar, Rûmiyye (Şehrini) bina ettiler. Hz. Ebubekir haberi Hz. Peygamber (s,a.)e getirdi ve: Bu (Bahiste kazandığım) gayr-i meşru' bir kazançtır, dedi. Allah Rasûlü de: O halde onu tasadduk et, buyurdu.
Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn İsmail'in... Niyâr İbn Mükram el-Eslemf den rivayetine göre o, şöyle anlatmış: «Elif, Lam, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakm bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde.» âyetleri nazil olduğunda İran'lılar Rumlara gâlib idiler. Müslümanlar

Rumların onları yenmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü kendileri de onlar da kitâb ehli idiler. «O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» âyeti bunun hakkındadır. Kureyş ise İran'lıların gâlib gelmesini istiyordu. Çünkü onlar ve İran'lılar kitâb ehli olmadıkları gibi yeniden diriltilmeye de inanmıyorlardı. Allah Teâlâ bu âyeti indirdiği zaman Ebubekir çıkıp Mekke'nin muhtelif yerlerinde yüksek sesle: «Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde...» âyetlerini okudu. Kureyş'ten bazı kimseler Ebubekir'e: Bu bizimle senin arandadır. Arkadaşın Rumların birkaç yıl içinde İran'lılan yeneceğini sanıyor. Bunun üzerine bahse tutuşmaya var mısın? dediler. Ebubekir: Evet, tutuşalım, dedi. Bu bahse girmenin haram kılınmasından önceydi. Ebubekir ve müşrikler bahse tutuşup bahse konu şeyleri karşılıklı olarak (bir yed-i emîne) bıraktılar. Ve Ebubekir'e: Bu birkaç yılı kaç sene yapalım; (birkaç yıl ta'bîri bizim aramızda) üç yıldan dokuz yıla kadardır. Bizimle aranda orta bir mikdâr söyle de onda karâr kılalım, dediler. Aralarında altı yıllık bir süre tesbît ettiler. Altı yıl geçtiği halde Rumlar gâlib gelemediler. Müşrikler bahsi kazandılar. Yedinci sene girince Rumlar İran'lılara gâlib geldiler. Müslümanlar altı sene süre koymasından dolayı Ebubekir'i ayıpladılar. Ebubekir: (Altı sene koymuştum) Çünkü Allah Teâlâ: «Birkaç yıl içinde...» buyurmuştu, dedi. İşte o zaman birçok kişi müslüman oldu. Tirmizî, hadîsi bu ifâdelerle zikrettikten sonra şöyle der: Bu hasen, sahîh bir hadîstir. Sâdece Abdurrahmân İbn Ebu Zinâd kanalından rivâyetiyle biliyoruz. Hadîsin bir benzeri mürsel olarak İkrime, Şa'bî, Mücâhid, Katâde, Süddî, Zührî ve başkaları tarafından rivayet edildiği gibi tabiîn'den bir cemaattan da rivayet edilmiştir. İfâdeleri itibarıyla bundan daha garibi îmâm Süneyd İbn Davud'un tefsirinde rivayet etmiş olduğu şu hadîstir: Haccâc'ın... İkrime'den rivayetine göre; İran'da bir kadın varmış. Hep kahramanlar ve krallar doğururmuş. Kisrâ, onu çağırıp: Ben Rumlara (Rumların üzerine) bir ordu göndermek istiyorum. Bu ordunun üzerine senin oğullarından birisini kumandan yapacağım. Bana hangisini kumandan yapacağım konusunda bir fikir ver, dedi. Kadın: Şu oğlum tilkiden daha zekî, şahin ve doğandan daha temkinlidir. Şu oğlum Ferhân mızraklardan daha delicidir. Şu oğlum Şehrîrâz İse üç oğlumun en çok hilim sahibi olanıdır. Onlardan dilediğini kumandan yap, dedi. Kisrâ: Hâlim olanını kumandan yaptım, deyip Şeh-rirâz'ı ordunun başına kumandan olarak geçirdi. Şehrirâz İran ordusuyla Rumların üzerine yürüdü, onlara gâlib gelip çoğunu öldürdü, şehirlerini tahrîb etti, zeytin ağaçlarını kesti. Ebu Bekr İbn Abdullah der ki: Bu hadîsi Atâ el-Horasânî'ye rivayet ettim de: Şam ülkelerini görmedin mi? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Şayet oraları görecek olursan mutlaka harâb edilmiş şehirleri ve kesilmiş zeytin ağaçlarım göreceksin, dedi. Bundan sonra Şam'a gittim ve bunları gördüm. Atâ el-Hora-sânî der ki: Bana Yahya İbn Ya'mûr'un rivayetine göre Kayser Rûm ordusu ile Katame denilen bir adamı, Kisrâ da Şehrîrâz'ı göndermişti. Ezruât ve Busrâ'da karşılaştılar. Orası Şam'ın size en yakın olan yeridir. Rumlarla karşılaştıklarında İran'lılar gâlib geldiler. Kureyş kâfirleri buna sevinirken müslümanlar üzüldüler. îkrime der ki: Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.)in ashabı ile karşılaştılar ve: Siz kitâb ehlisiniz. Hıristiyanlar da kitâb ehlidir. Biz ise ümmîleriz. Bizim İran'lı kardeşlerimiz sizin kitâb ehli kardeşlerinize üstün geldiler.

Şayet siz de bizimle savaşacak olursanız şüphesiz biz size gâlib geleceğiz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Elif, Lam, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde... Onlar bu yenilgilerinden sonra gâlib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde... Eninde sonunda buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Ra-hîm'dir.» âyetlerini indirdi. Ebubekir es-Sıddîk, kâfirlere karşı çıkıp: Kardeşlerinizin bizim kardeşlerimize gâlib gelmesine mi sevindiniz? Hiç sevinmeyin. Allah'a yemin ederim ki şüphesiz Allah, Rumları İran'lılara gâlib getirecektir. Bize bunu peygamberimiz (s.a.) haber verdi, dedi. Übeyy İbn Halef, Hz. Ebubekir'in karşısına dikilip: Ey Ebu Fudayl, yalan söyledin, dedi. Ebubekir de ona: Ey Allah'ın düşmam, sen daha çok yalancısın, dedi. Übeyy îbn Halef: Benden on genç deve, senden de on genç deve haydi bahse girelim. Üç seneye kadar eğer Rumlar İran'lılan yenerse ben kaybedeceğim, İran'lılar üstün gelirse sen kaybedeceksin, dedi. Sonra Ebubekir Hz. Peygamber (s.a.)e gelip bunu haber verdi. Allah Rasûlü: Bu, senin söylediğin gibi değildir. (Bizim dilimizdeki) birkaç yıl, üç ilâ dokuz sene arasıdır. Bahse konu olan şeyleri artır, süreyi de uzat, buyurdu. Ebubekir çıkıp Übeyy'e rastladı. Übeyy: Herhalde pişman olmuşsundur, dedi. Ebubekir: Hayır dedi, gel bahsi artıralım ve süreyi uzatalım. Dokuz seneye kadar olmak üzere yüz genç deve benden yüz genç deve senden bahse girelim, dedi. Übeyy de: Pekiyi kabul, dedi. Bu süreden önce Rumlar İran'lıları yendiler ve müslümanlar müşriklere (bahiste) üstün geldiler.
İkrime der ki: İran'lılar Rumları yendiği zaman Şehrirâz'ın kardeşi olan Ferhân oturup içmeye başladı ve arkadaşlarına: Kendimi Kis-râ*nm tahtı üzerinde oturuyormuş gibi gördüm, dedi. Bu konuşma Kis-râ'ya ulaştığında Şehrirâz'a: Sana bu mektubum geldiği zaman Fer-hân'ın kellesini bana gönder, diye yazdı. Şehrirâz da ona: Ey kral, sen hiç bir zaman Ferhân gibisini bulamayacaksın. O birçok düşman öldürmüştür ve düşmanlar içinde bir ünü vardır. Böyle yapma, diye yazdı. Kisrâ Şehrirâz'a: Şüphesiz ki İran halkı içinde ona halef olacaklar vardır. Onun başını bana göndermekte acele et, diye yazdı. Şehrirâz'm tekrar (kardeşinin affına dâir) müracaatına karşı Kisrâ öfkelenip bu sefer ona cevab vermedi ve İran ordusuna: Ben Şehrirâz'ı sizin kumandanlığınızdan azlettim ve Ferhân'ı üzerinize kumandan nasbettim diye bir haberci gönderdi. Haberciye ince, küçük bir kâğıt verip: Ferhân krallığı devralıp kardeşi ona boyun eğdiğinde ona şu sayfayı ver, dedi. Şehrirâz mektubu okuyunca başüstüne deyip tahtından indi ve Ferhân tahta oturdu. Haberci kâğıdı kendisine verdi. Ferhân: Bana Şehrirâz'ı getirin, deyip boynu vurulmak üzere onu öne sürdü. Şehrirâz: Vasiyye-timi yazıncaya kadar acele etmeyip müsâade eder misin? dedi. Ferhân'-m; evet cevabı üzerine (mektuplarının içinde bulunduğu) çuvalı getirtti, sayfalan (Kisrâ'nın ve kendisinin mektuplarını) Ferhân'a verip: Bunların hepsi senin hakkında Kisrâ'ya mürâcaatlanmdır. Sen ise bir tek mektupla beni öldürmek istedin, dedi. Ferhân krallığı kardeşi Şehrirâz'a geri verdi ve Şehrirâz Rûm kralı Kayser'e şu mektubu yazdı: Sana ihtiyâcım var. Bu ihtiyâcımı ne haberciler, ne de kâğıtlar taşır. Seninle buluşalım. Benimle elli Rûmla beraber buluşacaksın. Ben de sana elli İran'U içinde geleceğim. Kayser, beş yüz bin Rûm askeri içinde geldi, yollara öncü casuslar gönderdi. Bunun kendisi için bir tuzak olacağından korkuyordu. Casusları gelip de Şehrirâz'ın yanında sâdece elli kişi olduğu haberini getirince rahatladı. İkisi için kurulan atlas bir çadırda bir araya

geldiler. İkisinde de sâdece birer bıçak vardı. Aralarında anlaşmak üzere bir tercüman çağırdılar. Şehrirâz şöyle konuştu: Senin şehirlerini hile ve kahramanlığımızla harâb eden ben ve kardeşimdir. Kisrâ bizi çekemedi ve kardeşimi öldürmemi istedi, ben ise bundan kaçındım. Sonra kardeşime beni öldürmesini emretti. Biz de ikimiz birden onun emrinden sıyrılıp çıktık. Biz seninle birlik olup onunla savaşacağız. Kayser: İsabet etmişsiniz, dedi. Sonra onlardan birisi diğerine: Şüphesiz ki söz iki kişi arasındadır. İki kişiyi geçtiği zaman yayılır değil mi? dedi. Diğeri buna evet cevabını verdi. Hemen birlikte bıçaklarıyla tercümanı öldürdüler. Allah Teâlâ Kısrâ'yı helak buyurdu. Haber Hudeybiye günü Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı ve onunla beraber müslü-manlar da buna sevindiler.
Bu hadîsin ifâdeleri ve tümü gârîbdir. Bu âyet-i kerîme'nin kelimeleri üzerinde konuşalım:
Allah Teâlâ: «Elif, Lam, Mîm. Rumlar yenildiler.» buyurur. Sûrelerin başlarındaki hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi daha önce Bakara sûresi başında geçmişti. Rumlar, Ays İbn İshâk İbn İbrâhîm soyundan-dır. Bunlar İsrâiloğullannın amcaoğullarıdır. Onlara Asfar oğulları denirdi ve Yunanlıların dini üzereydiler. Yunanlılar ise Yâfes İbn Nuh'un soyundan olup Türklerin amcaoğullarıdır. Onlar el-Mütehayyira denilen yedi seyyare yıldızına tapınırlar, Kuzey kutbuna doğru namaz kılarlardı. Dimaşk'ı ve tapmağını inşâ edenler bunlardır. Tapınakta kuzey yönüne doğru mihrâblar vardı. Rumlar Hz. îsâ'nın peygamber olarak gönderilmesinin yaklaşık 300. senesine kadar Hıristiyan dini üzereydiler. Onlardan Cezire ile beraber Şam'da hükümrân olanlara Kayser adı verilirdi. Bizans krallarından Hıristiyanlığa ilk giren Kostantin İbn Kastos ve onun annesi Meryem el-Heylâniyye eş-Şed-kâniyye idi. Bu kadın Harrân'lıydı. Meryem, oğlundan önce hıristiyan olmuş ve oğlunu kendi dinine davet etmişti. Kostantin daha önce filozoftu. Annesine uydu. Bunu gizlice yaptığı da söylenir. Onun zamanında hıristiyanlar bir araya gelip Abdullah İbn Aryus ile münazarada bulundular, son derece dağınık ve sayılamayacak ihtilâflara düştüler. Şu kadar var ki onlardan üç yüz on sekiz papaz bir görüşte ittifak ettiler, Kostantin için bir akide vazettiler. Büyük emânet diye adlandırdıkları akîde budur. Aslında bu bir emânet değil, alçak bir hiyânettir. Onun için kanunlar da vaz'ettiler. Bununla ahkâm kitaplarını kasdetmektedirler ki helâl kılma, haram kılma ve başka ihtiyâç duyduklarını bunlara dercetmişlerdir. Mesîh (a.s.)in dinini böylece değiştirdiler, ilâvelerde bulundular ve onu eksilttiler. Doğuya doğru namaz kıldılar. Cumartesi yerine pazarı kabul ettiler. Haça tapındılar, domuzu helâl kıldılar, kendilerinin uydurduğu birtakım bayramlar edindiler. Haç yortusu, komüniyon âyini, Hz. îsâ'nm insanlıktan ilâhlığa inkılâbı günü olarak kutlanan bayram ve daha başka Paskalya bayramı, Hz. îsâ'nın Kudüs'e girdiği gün gibi bayramlar bunlar içinde sayılabilir. (Din adamlarını) derecelendirdiler ki en büyükleri papadır. Sonra patrikler, sonra metropolitler, sonra papazlar, sonra di-yakoslar, sonra yardımcı papazlar gelir. Böylece ruhbanlık sınıfı icâd ettiler. Kral onlar için kiliseler, tapınaklar inşâ ettirdi, kendine nisbet edilen şehri kurdu ki bu şehir Kostantiniyye şehridir. Onun zamanında on iki bin kilise inşâ edilmiştir. Yine onun zamanında üç mihraplı olarak Beyt el-Lahm inşâ olundu. Annesi de el-Kumâme'yi inşâ ettirdi. Bunlara Melikiyye adı verilir. Bunlarla krallarının dini üzere olanlar kasdedilir.

Sonra Ya'kûb el-İskâfî'ye tâbi olan Ya'kûbîler, daha sonra da Nestu-râ'nın tabii olan Nestûrîler ortaya çıktı. Onlar birçok fırkalara ayrılmışlardır. Nitekim Allah Râsûlü (s.a.): Şüphesiz onlar yetmiş iki fırkaya bölünmüşlerdir buyurmuştur ki, netice olarak onlar Hıristiyanlık dini üzere devam etmişlerdir. Onlardan her ne zaman bir kayser helak olsa ondan sonra bir başkası yerine geçerdi. Nihayet sonuncuları Hirakl olmuştur. Hirakl son derece akıllı, kralların en tedbirli ve dahî olanlarından, en kahramanlarından ve görüş zaviyesi geniş olanlarındandı. Büyük bir ziyafet ve ihtişam içinde onların başına kral oldu. İşte İran kralı Kisrâ buna karşı harekete geçip Irak, Horasan, Rey ve bütün acem ülkelerini ele geçirdi. Bu Kisrâ, Zû'1-Ektaf Sâbûr denilen Kisrâ'-dır. Bunun memleketi Kayser'in memleketinden daha genişti. Evet Acemlerin riyaseti ondaydı ama İran'lılarm ahmaklığı da üzerindeydi. Mecûsî olup ateşe taparlardı. Daha önce geçen İkrime'nin rivayetine göre bu Kisrâ, kumandanlarını ve ordusunu Kayser'e karşı göndermiş ve bunlar Kayser'le savaşmışlardır. Meşhur olan habere göre bizzat Kisrâ'nın kendisi Kayser'in ülkesinde savaşmış ve onu mağlûb etmiştir. Nihayet Kayser'in elinde Kostantiniyye şehrinden başka hiç bir şey kalmadı. Kisrâ Kayser'i burada uzun süre muhasara etti ve nihayet Kayser iyice bunaldı. Hıristiyanlar kendisine büyük bir hürmet ve ta'zîm gösteriyorlar, şehrin (sûrlarının) son derece sağlam olması nedeniyle Kisrâ da ülkeyi fethedemiyor. Zîrâ şehrin yansı kara tarafında, diğer yarısı da deniz tarafındaydı. İşte buradan, yani denizden onlara yiyecek ve takviye gelirdi. İş uzaymca Kayser bir hîle düşündü. Kisrâ'dan üzerinde anlaşacakları bir mal karşılığı ülkesinden çıkmak istediğini bildirdi. .Kisrâ da buna karşılık dilediği şartlan -belirleyecekti. Kisrâ bu şartlara icabet ederek ondan dünya krallarından hiç kim-senin güç yetiremeyeceği büyüklükte ve çoklukta altın, mücevher, kumaşlar, cariyeler, hizmetçiler ve daha birçok şeyler istedi. Kayser buna boyun eğmiş göründü ve Kisrâ'ya istediklerinin hepsinin yanında mevcûd olduğu zannını verdi. Halbuki Kisrâ ve Kayser bir araya gelseler istenilenin onda birini bile bulmaktan âciz kalırlardı. Kayser Kisrâ'dan istediklerini, ülkesinin zahire, mahsûl ve definelerinden elde etmek üzere Şam ülkelerine ve ülkesinin diğer yerlerine gitmek için müsâade istedi. Kisrâ da onu serbest bıraktı. Kayser Kostantiniyye şehrinden çıkmaya karâr verdiğinde kendi dininden olan halkını toplayıp: Şüphesiz ben kararlaştırmış olduğum bir iş için ordumdan seçtiğim bir kısmı ile çıkıyorum. Bir sene geçmeden şayet size dönersem ben yine kralmızım. Eğer dönmeyecek olursam siz muhayyersiniz; dilerseniz benim bîatım üzere devam edersiniz, dilerseniz bir başkasını yerime geçirirsiniz, dedi. Onlar da cevab verip; sağ olduğun sürece on sene bile kaybolsan sen yine kralımızsın, dediler. Kayser orta büyüklükte ve süvarilerden oluşan bir ordu içinde Kostantiniyye'den çıktı. Kisrâ, Kostantiniyye çevresinde çadırlarını kurup onun dönüşünü beklemeye başladı. Kisrâ beklerken Kayser sür'atli bir yürüyüşle İran'a ulaştı, erkekleri ve savaşçıları öldürerek Medâin'e vardı. Medâin Kisrâ'-nın taht şehriydi. Oradakileri de öldürdü, bütün mahsûllerini, mallarım aldı, kadınlarını ve haremini esîr etti, Kisrâ'nm oğlunun başını tıraş ederek bir merkebe bindirdi ve kavminden atlılarla beraber onu son de-rece zelîl ve hakîr bir şekilde Kisrâ'ya gönderdi. Kisrâ'ya: İşte bu, benden istediğindir, onu al, diye bir de mektup yazdı. Bu Kisrâ'ya ulaştığında derecesini ancak Allah'ın bileceği şekilde üzüldü, ülke (Kostantiniyye) ye öfkesi ve kini

şiddetlendi, elindeki bütün imkânları kullanarak muhasarayı şiddetlendirdi fakat zabtedemedi. Kostantiniyye'yi al-maktan âciz kalınca Kayser'in Kostantiniyye'ye ulaşabileceği tek yol olan Ceyhun vadisinde Kayserin yolunu kesmek istedi. Kayser bunu anlayınca daha önce hiç kimsenin yapamadığı büyük bir hileye başvurdu. Ordusunu ve yanındaki mahsûlleri vadinin ağzında bıraktı. Ordusunun bir kısmının hayvanlarına binerek yanlarına hayvan pislikleri ve saman almalarını emretti. Suyun yukarı tarafında yaklaşık bir günlük bir mesafeye gitti. Sonra bu yüklerin nehre atılmasını emretti. Bu atılanlar Kisrâ'nm bulunduğu yere varınca, O ve ordusu Rumların oradan geçtiklerini sandılar, atlarına binerek aramaya koyuldular. Bu arada vâdîyi de boş bıraktılar. Kayser gelip yanındakilere suya dalmalarını emretti. Suya daldılar, ,sür'atle geçtiler Kisrâ ve ordusunu arkada bırakarak Kostantiniyye'ye girdiler. Hıristiyanlar için bu gerçekten görülecek bir gündü. Kisrâ ve orduları ise ne yapacaklarım bilmez halde şaşkın olarak kalakaldılar. Kayser'in ülkesini de ele ge-çirememişlerdi. Bunâri yanında Rumlar ülkelerini tahrîb etmiş, mahsûllerini almış, çocuklarını ve kadınlarını esîr etmişlerdi. İşte bu, Rumların îran'lılara galebesindendir ve bunlar İran'lıların Rumları yenmesinden dokuz sene sonra olmuştur.
îbn Abbâs, İkrime ve başkalarının anlattığına göre Rumların gâlib geldiği Îran-Rûm savaşı Ezruâd ve Busrâ arasında meydana gelmiştir. Burası Şam diyarının Hicaz tarafındaki ucudur. Mücâhİd der ki: Bu olay Cezîre'de olmuştur ki Rûm ülkelerinin İran'a en yakın yeridir. En doğrusunu Allah bilir.
Bundan sonra Rûmlann İran'lılan yenmesi dokuz sene sonra olmuştur. Arap dilinde kelimesi, üç ile dokuz arasındaki sayılara verilen isimdir. Nitekim Tirmizî, İbn Cerîr ve başkalarının rivayet etmiş oldukları Abdullah İbn Abdurrahmân el-Cümâhî kanalıyla... İbn Abbâs'tan gelen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebubekir'e «Elif, Lam, Mîm. Rumlar yenildiler...» âyeti ile ilgili olarak girdiği bahis hakkında şöyle buyurmuştu: Ey Ebubekir ,ihtiyâtlı olsaydın ya. Çünkü âyetteki kelimesi, üçle dokuz arasındaki sayılara verilen isimdir. Tirmizî hadisin hasen olduğunu ve bu kanaldan rivayetinin ğarîb olduğunu da ekler. İbn Cerîr hadîsi Abdullah İbn Amr'dan onun sözü olarak rivayet etmiştir.
«Eninde sonunda; (bundan önce de, bundan sonra da) buyruk Allah'ındır. O gün mü'minler de sevinecekler. Allah'ın, (Kisrâ'nın ashabı olan mecûsî İran'lılara karşı Şam kralı Kayser'in tarafı olan Rumlara) yardımı ile.» İbn Abbâs, Sevri, Süddî ve başkaları gibi âlimlerden birçoğunun söylediğine göre Rumların İranlıları yenmesi Bedir savaşı günü olmuştur. Tirmizî, İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim ve Bezzâr'ın A'meş kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivayet ettikleri bir hadîste o, şöyle demiştir: Bedir günü olduğunda Rumlar İran'lılara gâlib geldiler, inananlar buna çok sevindiler. Allah Teâlâ da: «O gün mü'minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ile... O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» âyetlerini indirdi.
Diğerleri ise Rumların İran'lılara galebesinin Hudeybiye yılı olduğunu söylerler. îkrime, Zührî, Katâde ve başkaları böyle söylemiştir. Bu sözü bazıları şöyle açıklıyor: Kayser .Allah kendisini Kisrâ'ya muzaffer kılarsa Allah'a bir şükür olarak Hıms'dan İlyâ'ya kadar —ki burası Beyt el-Makdis'tir— yürüyeceğini adamıştı. Bu adağını yerine getirdi. Beyt el-Makdis'e ulaştığında henüz oradan çıkmadan Allah Rasûlü (s.a.)nün ona Dihye İbn Halîfe ile göndermiş olduğu mektubu ulaştı. Dihye

mektubu Busrâ'mn büyüğüne, Busrâ'nm büyüğü de Kay-ser'e verdi. Mektup Kayser'e ulaştığında Hicaz araplanndan Şam'da bulunan birisini istedi. Ğazze'de bulunan Kureyş kâfirlerinden bir topluluk içinde Etjjı.. Süfyân Sahr İbn Harb el-Emevî onun yanma getirildi. Huzur da diz çöktüler. Kayser: Peygamber olduğunu zanneden şu adama neseb yönüyle en yakınınız hanginizdir? diye sordu. Ebu Süfyân: Ben, diye cevab verdi. Kayser, Ebu Süfyân'm arkasına oturtmuş olduğu arkadaşlarına: Şimdi ben şu adamdan soracağım; eğer yalan söylerse onu yalanlayınız, dedi. Ebu Süfyân der ki: Allah'a yemîn ederim ki benim yalanımı açığa vurmayacak olsalardı mutlaka yalan söylerdim. Hirakl ona Hz. Peygamberin nesebini, niteliklerini sordu. Sordukları içinde şöyle dedi: Haksızlık yapar mı? Ben: Hayır, dedim. Şu kadar var ki biz bir süreden beri ondan ayrıyız. Bu süre içinde ne yapmakta olduğunu bilmeyiz, dedim. Ebu Süfyân bu sözü ile Hudeybiye günü aralarında on sene müddetle harbetmeyeceklerine dâir Allah Rasûlü (s.a.) ile Kureyş kâfirleri arasında yapılan barışı kasdediyor. Bu* nu Rumların İranlıları Hudeybiye senesi yendiğine delil getiriyorlar. Zîrâ Kayser adağını Hudeybiye'den sonra yerine getirmişti. En doğrusunu Allah bilir.
Birinci görüş sahipleri ise buna şöyle cevab veriyorlar: Hirakl'ın ülkesi harâb olmuş, dağılmıştı. Dolayısıyla düşünüp taşınıp ülkesinin düzeltilmesi gereken yerlerini düzeltmeksizin adağını yerine getirme imkânı yoktu. Ancak zaferinden dört sene sonra adağını yerine getirebilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Vaziyet son derece kolay, açık ve basittir. Şu kadar var ki İranlılar Rumları yendiği zaman bu, inananları üzmüş; Rumlar İranlılara gâlib geldiği zamanda ise inananlar buna sevinmişlerdir. Çünkü Rumlar kitâb ehliydi ve inananlara mecû-sîlerden daha yakındılar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerî-me'de: «Andolsun ki, insanlardan îmân edenlere en şiddetli düşman olarak Yahudileri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın. Andolsun ki, onlardan îmân edenlere sevgice en yakını da: Biz hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi, onlann içinde keşişler ve rahipler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamalarmdandır. Pey-gambere indirileni işittiklerinde hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da, derler ki: Rabbımız biz îmân ettik, bizi de şâhid-lerle beraber yaz.» (Mâide, 82, 83) buyururken burada da: «O gün mü1-minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ile. O, dilediğine yardım eder ve Azîz'dir, Rahîm'dir.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Alâ İbn Zübeyr el-Kilâbî'den, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Ben İranlıların Rumlara gâlibiyyetini, sonra Rumların İranlıları yendiğini, sonra da müslümanların hem İranlıları, hem de Rumları yendiğini gördüm. Bütün bunlar onbeş sene içinde meydana gelmiştir.
«Ve O,» düşmanlarından intikam almakta Azîz'dir, inanan kullarına karşı ise «Rahîm'dir.»
«Ey Muhammed, sana haber vermiş olduğumuz İranlılara karşı Rumları muzaffer kılacağımız haberi Allah'ın gerçek bir va'di, dönülmeyecek doğru bir haberidir. Şüphesiz meydana gelecektir. Zîrâ Allah'ın sünneti (kâinattaki kanunu), savaşan iki gruptan hak üzere olana yardım etmesi, güzel akıbeti onlara tahsis etmesidir. «Ama insanların çoğu (Allah'ın adalet ölçülerince cereyan eden muhkem fiilleri ve ya-ratmasındaki hükmünü) bilmezler. Onlar dünya hayatının yalnız görünen kısmını

bilirler. Âhiretten ise onlar habersizdirler.» İnsanların çoğunun sâdece dünya, dünyanın kazançları, işleri ve dünyada olanlar hakkında bilgileri vardır. Dünyayı kazanma ve kazanç yollarında zeki, usta kimselerdir. Fakat onlar, kendilerine âhiret yurdunda fayda verecek şeylerden habersizdirler. Sanki anlayışsız, zihinsiz ve düşüncesiz bir kimse gibidirler. Hasan el-Basrî der ki: Allah'a yemîn ederim ki onlardan dünyası ile öyle bir ustalığa ulaşanları vardır ki dirhemi tırnağı üzerinde şöyle bir çevirir de sana ağırlığım haber veriverir. Halbuki güzelce namaz kılmasını bile beceremez. İbn Abbâs «Onlar dünya hayatının yalnız görünen kısmını bilirler. Âhiretten ise onlar habersizdirler.» Âyetinde kâfirlerin kasdedildiğini söyler. Onlar din işlerinde bilgisiz oldukları halde dünyanın imârım iyi bilirler.[1]

8 — Kendi nefisleri hakkında düşünmezler mi? Ki Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak ile ve belirli bir süre için yaratmıştır. Doğrusu insanların çoğu Rablarına kavuşmayı inkâr ederler.
9 — Onlar, yeryüzünde dolaşıp gezmezler mi ki, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kendilerinden daha kuvvetliydiler. Toprağı altüst etmişler ve onu kendilerinden daha çok imâr etmişlerdi. Peygamberleri onlara nice açık deliller getirmişti. Demek Allah onlara zulmetmiyordu. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.
10 — Sonra da Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onları alaya alarak kötülük edenlerin âkibeti çok kötü oldu.

Düşünmezler mi Hiç?

Allah Teâlâ varlığına, yaratmada yegâne olduğuna, kendisinden başka ilâh, O'nun dışında Rab olmadığına delâlet eden yaratıkları üzerinde düşünmeyi tenbîh ediyor. Buyurur ki: «Kendileri hakkında düşünmezler mi?» Burada ulvî ve süflisi ile âlemler, ikisi arasındaki çeşitli yaratıklar, muhtelif cinsler üzerinde düşünme kasdedilmektedir. Böylece onlar bunların boşuna ve bâtıl olarak değil de hak ile yaratılmış olduğunu bileceklerdir. Ayrıca bunlar kıyamet gününden ibaret olan belirli bir süreye kadar sürelendirilmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Doğrusu insanların çoğu Rablarma kavuşmayı inkâr ederler.» buyurmuştur.
Sonra Allah Teâlâ, elçilerinin kendisinden getirmiş olduklarının doğruluğuna işaret buyurur. Onlan mucizelerle, apaçık delillerle desteklemişti. Elçilerinin doğruluğuna, onları inkâr edenlerin helak olunması ve onları doğrulayanların kurtulması ile tenbîhte bulunur ve şöyle buyurur: «Yeryüzünde (anlayışları, akılları, görüşleri ve geçmişlerin haberlerini işitmeleri ile) dolaşıp gezmezler mi? Ki, kendilerinden önce geçmiş kimselerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler.» Ey kendilerine Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gönderildiği kimseler. Şüphesiz geçmiş ümmetler ve nesiller sizden daha güçlü, sizden daha çok mal ve evlât sahibiydiler. Sizlere, onlara verilenlerin onda biri bile verilmiş değildir. Onlar dünyada öyle bir yerleştirilmişlerdi ki, siz henüz ona ulaşabilmiş değilsiniz. Ömürler boyu, asırlarca dünyayı îmâr etmişler ümranda sizden daha ileri gitmişler, sizin kazancınızdan daha fazla kazanç elde'etmişlerdi. Bunlarla beraber elçileri kendilerine apaçık delillerle gelip te kendilerine

verilenlerle sevinip şımardıkları zaman Allah Teâlâ günâhları yüzünden onlan yakalayıp helak buyurmuştur. Onların Allah'tan bir koruyucuları olmamıştır. Ne malları ne de çocukları onlarla Allah'ın baskını arasına girip engel olamamış, onlardan zerre ağırlığı olsun azabı engelleyememiştir. Allah Teâlâ onların başına getirmiş olduğu azâb ve cezasında elbette onlara zulmetmiş değildir. «Ama onlar ancak kendilerine zulmediyorlardı.» Kendilerine bu azabın gelmesi ancak kendilerinden olup Allah'ın âyetlerini yalanlamaları, onlarla alay etmeleri yüzündendir. Bu ancak onların adı geçen günâhları ve anılan yalanlamaları sebebiyledir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «Nihayet Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onları alaya alarak kötülük yapanların sonu pek kötü oldu.» buyururken, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır; «Biz onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de -—ona ilk defa îmân etmedikleri gibi— azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110). «Fakat onlar yoldan sapınca Allah da onların kalblerini saptırmıştı.» (Saff, 5), «Eğer yüz çevirirlerse bilki, bir kısım günâhları yüzünden Allah onlan cezalandırmak istiyor.» (Mâide, 49).
Ayete yukarda verdiğimiz anlam, âyetteki kelimesinin; kötülük yapanlar, anlamına gelen fiilin mefûlü olarak mansûb olmasına göredir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Nihayet Allah'ın âyetlerini tekzîb edip onlan alaya alanların sonu, akıbeti kötü olmuştur. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanlamış ve onlarla alay etmişlerdir. Buna göre yukarda tümleç olduğu söylenen kelime baştaki (DlS") fiilinin haberi olarak mansûbdur. Bu açıklamayı İbn Cerîr; İbn Abbâs ve Katâde'den rivayetle zikretmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hatim de bu açıklamayı İbn Abbâs, Katâde ve Dahhâk İbn Müzâhim'den rivayet °tmiştir. Bu anlam da açık olup en doğrusunu Allah bilir.[2]

11 — Allah ilkin yaratır, sonra onu iade eder. En sonunda hepiniz O'na döndürüleceksiniz.
12 — Kıyametin kopacağı gün suçlular susacaklardır.
13 — Ortaklarından da kendilerine hiçbir şefaatçi olmayacaktır.. Onlar ortaklarını da inkâr edeceklerdir.
14 — Kıyametin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar.
15 — îmân edip sâlih amellerde bulunanlara gelince; onlar bir bahçede sevinç içinde ağırlanırlar.
16 — Ama küfredip de âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince; işte onlar, azâb için hazır bulundurulurlar.

İlk Yaratma ve Diriltme

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah ilkin yaratır, sonra onu tekrar eder.» Nasıl ki yaratmaya ilk başlamaya gücü yetmektedir, aynı şekilde onu tekrar etmeye de kadirdir. «En sonunda (kıyamet günü) hepiniz ona döndürüleceksiniz» de O her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecektir. «Kıyametin kopacağı gün suçlular susacaklardır.» İbn Ab-bâs âyeti: Kıyametin kopacağı gün suçlular ümitlerini keseceklerdir, şeklinde anlarken, Mücâhid: Suçlular rüsvây olacaklardır, şeklinde

anlamıştır. Bir rivayette ise Mücâhid: Suçlular mahzun olacaklardır, demiştir. «Ortaklarından da kendilerine şefâatçılar olmayacaktır.» Allah'ın dışında tapınagelmekte oldukları ilâhlar onlara şefâatta bulunmayacak, onları inkâr edecek ve kendilerine en muhtaç oldukları bir zamanda ihanet edeceklerdir. «Kıyametin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar) birbirinden ayrılırlar.» Katâde der ki: Allah'a ye-mîn ederim ki bu; kendisinden sonra bir daha bir araya gelmenin asla mümkün olmayacağı bir ayrılıktır. Yani birisi İUiyyûn cennetlerine yükselip diğeri Esfel-i Sâfilîn'e alçaltıldığı zaman bu, aralarındaki beraberliğin sonu olacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «îmân edip sâ-lih amellerde bulunanlara gelince; onlar ağırlanacakları bir cennette bulunurlar» buyurmuştur. Mücâhid ve Katâde, âyetteki kelimesini: Nimetlendirilirler, nimete gark olunurlar, şeklinde anlarken Yahya İbn Ebu Kesîr, burada şarkı işitmenin kasdedildiğini söylemiştir. Halbuki âyetteki bu kelime bütün bunlardan daha geneldir. (...)[3]

17 — Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin.
18 — Ve hamd O'nadır. Göklerde de, yerde de, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz vakitte de.
19 — Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır. Yeryüzünü ölümünden sonra O canlandırır, tşte siz de böylece çıkarılacaksınız.

Allah Teâlâ mukaddes zâtına teşbihte bulunup Allah'ın kudretinin .kemâline ve saltanatının büyüklüğüne delâlet eden bu birbirini ta'kîb eden vakitlerde Allah'r tesbîh etmelerini ve O'na hamdetmelerini kullarına öğütlüyor. Bu vakitler, geceleyin karanlığın başladığı ve gündüzün aydınlandığı sabah vaktidir. Sonra tesbîhe uygun düşecek bir isti'-nâf cümlesi getirip şöyle buyurur: «Göklerde ve yerde hamd O'nadır.» Göklerde ve yerde yarattıklarından dolayı O hamdolunandır. «Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da (Allah'ı tesbîh edin.)» Geceyi, şiddetli karanlığı ve aydınlığı yaratan Allah'ın şanı ne kadar yücedir. Gündüzü geceden çekip çıkaran ve geceyi bir sükûnet kılan O'dur. Başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyrulur: «Andolsun onu açığa çıkardığında gündüze. Onu örtüp büründüğünde geceye.» (Şems, 3, 4), «Andolsun, bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyi, 1, 2), «Andolsun kuşluk vaktine, ve sükûna erdiğinde geceye...» (Duhâ, 1, 2). Bu konuda âyetler çoktur. İmâm Ahmed der ki: Bize Ha-san'm... Muâz İbn Enes el-Cühenî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ'nın Hz. İbrahim'i niçin vefakâr dostu olarak isimlendirdiğini size haber vereyim mi? Zîrâ o sabah ve akşamleyin: «Akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh ederim. Göklerde ve yerde hamd O'nadır. Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da hamd O'na mahsûstur.» derdi. Taberanî der ki: Bize Muttalib İbn Şuayb el-Ezdî'nin... Abdullah İbn Abbâs'tan onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre şöyle buyurmuş: Her kim sabaha erdiğinde «Akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh ederim. Göklerde ve yerde hamd O'nadır. Gündüzün ardından öğle vaktine varınca da hamd O'na mahsûstur.» derse gündüzün kaçırmış olduğunu telâfi etmiş olur. Kim de bunu akşamladığında söylerse gecesinde kaçırmış olduğunu telâfi etmiş olur. Hadîsin isnadı ceyyid olup Ebu Dâvûd Sünen'inde rivayet etmiştir.

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır.» Burada da Allah Teâlâ'-nın birbirine mütekâbil şeyleri yaratmadaki kudretine işaret edilmektedir ve peşpefe gelen bu âyetlerin hepsi aynı şekildedir. Bu âyetlerde yaratıkları, kudretinin kemâline delâlet etsin diye Allah'ın eşyayı ve zıdlannı yaratması zikredilmektedir. Bitkiyi taneden, taneyi bitkiden, yumurtayı tavuktan, tavuğu yumurtadan, insanı nutfeden, nutfeyi insandan, mü'mini kâfirden, kâfiri de mü'minden çıkarması bunlardandır. «Yeryüzünü ölümünden sonra O canladırır.» âyeti Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık. İşte ondan yemektedirler. Ve ondan hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.» (Yâ-Sîn, 33, 34), «Yeryüzünü kupkuru olarak görürsün. Ama Biz ona su indirciiğimiz zaman harekete geçer, kabanr ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir. Bunun sebebi şudur: Allah gerçeğin tâ kendisidir. Doğrusu ölüleri O diriltir ve O, her şeye Kâdir'dir. Şüphe götürmeyen kıyamet saati mutlaka gelecektir ve Allah kâbirlerdekileri dirütecek-tir.» (Hacc, 5-7), «O'dur ki, rahmetinin önünden rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûller yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57). Bu sebepledir ki burada da: «İşte siz de böylece çıkarılacaksınız.» buyurmuştur.[4]

20 — Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerin-dendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.
21 — Kendileriyle huzûrâ kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Babanız Âdem'i topraktan yaratmış olmas] O'nun kudretinin kemâline ve azametine delâlet eden âyetlerdendir. Sonra siz hemen yeryüzüne yayılıp birer insan oldunuz. Aslınız önce topraktan, sonra az-bir sudandır. Sonra şekil kazanıp bir kari pıhtısı sonra bir çiğnem et, sonra insan şeklini alan bir kemik oldunuz. Sonra Allah Teâlâ bu kemiğe et giydirdi, ona ruhu üfürdü. Bir de bakmışsın ki o işiten, görendir. Daha sonra insan annesinin karnından güçsüz, zayıf ve küçük olarak çıkmıştır. Ömrü uzadıkça kuvvetleri ve hareketleri tekâmül etmiş ve nihayet ülkeler (şehirler) ve kaleler inşâ edecek, muhtelif iklimlerde seyahat edecek, denizlerde yolculuk edecek, yeryüzünün bölgelerinde dolaşıp kazanacak ve mallar toplayacak bir hale gelmiştir. Onun düşünmesi, zekâsı, çâre bulma gücü, görüşü, ilmi, dünya ve âhiret işlerinde genişçe bir vukufu vardır ve bunlar herkese göre değişir. Onlara bu gücü veren, onları yürüten, onları buyruk altına alan, çeşitli kazanç ve yaşam yollarında onları dolaştıran, ilimlerde, fikirde, güzellik ve çirkinlikte, zenginlik ve fakirlikte, mutluluk ve mutsuzlukta onlan birbirinden üstün ve değişik derecelerde yaratan Allah'ın sânı ne kadar yücedir. Allah Teâlâ bu sebepledir ki: «Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz hemen (yeryüzüne) yayılıp birer insan oldunuz.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Saîd ve Ğunder'in... Ebu Mû-sâ (el-Eş'arî) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah Teâlâ Âdem'i yeryüzünün her tarafından almış olduğu bir avuç (toprak) tan yaratmıştır. Âdemoğulları yeryüzünden alman bu topraklar ölçüsünde dünyaya gelirler. Onlardan beyazı, kırmızısı, siyahı, bunlar arası bir renkte olanı, pis ve temiz olanı, uysal ve üzüntülü olanı, bunlar arasında bir tabiata sahip olanı (dünyadan alınmış olan toprakların ölçüsüne göre) dünyaya gelirler. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî muhtelif kanallardan olmak üzere Avf el-A'râbî'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
«Kendileri ile huzura kavuşacağınız (kendi cinsinizden) kendi nefislerinizden size eşler (olacak dişileri) yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir.» âyeti Allah Teâlâ'nm: «O'dur, sizi bir nefisten yaratan've ondan da gönlünün İsınacağı eşini var eden.» (A'râf, 189) âyeti gibidir ki burada Havva kasdedilmektedir. Allah Teâlâ Hz. Havva'yı Âdem'in sol ve kısa olan kaburga kemiğinden yaratmıştır. Şayet Allah Teâlâ Âdemoğullannm hepsini erkekler, cinden veya hayvandan olmak üzere kadınlarını da başka bir cinsten yaratmış olsaydı, gerek onlar arasında ve gerekse eşler arasında birbirine ısınma meydana gelmezdi. Aksine eşler birbirinden başka cinslerden olmuş olsaydı aralarında bir nefret meydana gelirdi. Âdemoğullarmın eşlerini kendi cinslerinden yaratmış olması, Âdemoğulları ile eşleri arasına sevgi ve rahmet koyması da Allah'ın Âdemoğullarına olan rahmetinin işaretidir. Bir erkek kadını ya onu sevdiği için veya ona acıdığı için tutar ki böylece onun o kadından çocuğu olur veya kadın harcamalannda ona muhtaç durumdadır veya aralarında dostluk, sevgi ve birtakım başka bağlar vardır. «Şüphesiz ki bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.»[5]

İzahı

22 — Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.
23 — Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda kulak veren bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ ;bu âyetlerde buyurur ki: «Gökleri ve yeri yaratması O'nun (yüce kudretine delâlet eden) âyetlerindendir.» Gökyüzünü bütün yükseklik ve genişliği, gök cisimlerini şeffaflığı, sabit ve seyyareler halindeki yıldızlarının parlaklığı ile; alçaklığı, kesafeti ve üzerindeki dağlar, vadiler, denizler, çöller, hayvanlar ve ağaçlarla yeryüzünü O yaratmıştır.
((Dillerinizin değişik olması da O'nun âyetlerindendir.» Burada diller kasdedilmektedir. Bazıları arap diliyle konuşmaktadır. Şu tatarlann başka bir dili vardır. Şunlar Gürcü, şunlar Rûm, şunlar Frenk, onlar Berber, onlar Türkrûr, Habeş'li, Hind'li Acem, Saklabîler, Hazar'lılar, Ermeni'ler, Kürdler ve ancak Allah'ın bileceği Âdemoğullarınm değişik birçok dilleri vardır. Buna ilâveten renkleri, derilerinin rengi de değişiktir. Bütün yeryüzü halkının, hattâ Allah'ın Âdem'i yaratmasından kıyametin kopmasına kadar dünya ahâlîsinin tamâmının iki

gözü, iki kaşı, burnu, alnı, ağzı ve iki yanağı vardır. Ama onlardan hiç birisi bir diğerine benzemez. Gizli veya açık clsun sima veya şekil veya söz olarak birini diğerlerinden ayıran mutlaka bir şey vardır. Düşünüldüğü zaman bu farklılık mutlaka ortaya çıkacaktır. Onlardan her birinin yüzü bizatihi bir üslûba, bir şekle sahiptir ki bir başkasına benzemez. Şayet bir cemâat (bir topluluk) güzellik veya çirkinlik sıfatlarından birinde tevafuk halinde olsa dahi onlardan her birerini diğerinden ayıran bir ayrıcalık, farklılık mutlaka vardır. «Şüphesiz ki bunda da bilenler için âyetler vardır.»
«Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız O'nun âyetlerindendir.» Gece ve gündüz size uyuyabüme özelliği vermiş olması onun âyetlerindendir. Uykuda rahat, hareketlerin sükûna ermesi, yorgunlukların gitmesi nimetleri vardır. Gündüzün ise sebeplere sarılma, yolculuk yapma, yeryüzünde yayılıp dolaşma gibi nimetler vermiştir. Bu, uykunun zıddıdır. «Şüphesiz ki bunda da bilenler, (anlayanlar) için âyetler vardır.» Taberânî der ki: Bize Haccâc İbn îmrân es-Sedû-sı'nin... Zeyd İbn Sabit (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle demiş: Bana geceleyin bir uykusuzluk ânz olmuştu. Bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne şikâyet ettim de şöyle dememi emretti: Allah'ım, yıldızlar battı, gözler sâkinleşti. Sen Hayy ve Kayyûm olansın. Ey Hayy, ey Kayyûm, gözümü uyut, gecemi sâkinleştir. Bunları söyledim-de uykusuzluğum gitti.[6]

24 — Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi, gökten su indirip ölümden sonra yeri onunla diriltmesi de O'nun âyetlerindendir. Doğrusu bunlarda akleden bir kavim için âyetler vardır.
25 — Göğün ve yerin, O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkıverirsiniz.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi de O'nun (azametine delâlet eden) âyetlerindendir.» Şimşekten sonra meydana gelecek rahatsız edici yağmurlar ve helak edici yıldırımlardan dolayı bazan ondan korkarsınız. Bazan da ihtiyâç duyulan yağmurun kendisinden sonra gelmesi için şimşeğin çakmasını umar, beklersiniz. Bu sebepledir ki: «Gökten su indirip onunla ölümünden sonra, (hiç bir bitki veya başka bir şey olmamasından sonra) yeri dirilt-mesi de O'nun âyetlerindendir.» buyurmaktadır. Yeryüzüne su geldiği zaman: «harekete geçer, kabarır ve her çeşit bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5). Şüphesiz ki bunda öldükten sonra dirilmeye ve kıyametin kopmasına apaçık bir delâlet ve bir ibret vardır. Bu sebepledir ki: «Bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ'nm: «Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» kavli şu âyetleri gibidir: «Buyruğu olmadıkça göğü düşmemesi için O tutar.» (Hacc, 65), «Muhakkak ki, zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır.» (Fâtır, 41). Ömer İbn Hattâb (r.a.) yeminde zorlandığı zaman şöyle dermiş: Hayır, göğün ve yerin, emriyle ayakta durduğu Allah'a yemîn ederim. Yani gökler ve yeryüzü O'nun emri ve buyruğu altına almasıyla ayakta durmaktadır. Sonra kıyamet günü geldiğinde yer başka bir yerle, gökler de başka göklerle değiştirilecek, ölüler kabirlerinden Allah Teâlâ'nın emri ve onları çağırması ile

diriler olarak çıkacaklardır. Bu sebepledir ki: «Sonra sizi bir çağırmaya görsün, hemen çıkı verirsiniz.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «O sizi çağırdığı gün hamdederek davetine uyarsınız ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52), «Doğrusu o bir tek çığlıktır. Ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 13, 14), «Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki onlar hepsi birden huzurumuza getirilmişlerdir.» (Yâ-Sîn, 53).[7]

26 — Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur. O'na boyun eğer.
27 — tikin yaratıp sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce misâl O'nundur. Ve O Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ bu âyetlerde şöyle buyruyor: «Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. (O'nun mülkü ve O'nun kullandır.) Hepsi (isteyerek veya istemeyerek) O'na boyun eğer.» Derrâc kanalıyla Ebu Heysem'den, onun da Ebu Saîd'den merfû' olarak rivayet ettiği bir hadîste şöyle buy-rulur: Kur'ân'da «Kunût»un anıldığı her harf (kelime) itaat anlamı-nadır.
«İlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Ebu Talha burayı: Bu, O'na daha kolaydır, şeklinde anlamıştır. Mücâhid der ki: Başlamak O'na kolaydır. Tekrarlamak ise başlamaktan daha kolaydır. İkrime ve başkaları da böyle söylemiştir.
Buhârî der ki: Bize Ebu Yemân'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre:
Allah Teâlâ şöyle buyurur: Beni yalanlamaya hakkı yokken Âdemoğlu beni. yalanladı. Bana sövmeye hakkı yokken Âdemoğlu bana sövdü. Beni yalanlaması onun: Beni önce yarattığı gibi asla tekrar diriltenıe-yecektir, demesidir. Halbuki Benim için ilk yaratma tekrar yaratmaktan daha basit değildir. Bana sövmesi ise; Allah çocuk edindi, demesidir. Halbuki Ben; dengi hiçbirşey olmayan, doğurmayan ve doğurul-mayan, Ahad ve Samed olanım. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Aynı şekilde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den hadîsi rivayette Buhârî tek kalmıştır. îmâm Ahmed ise hadîsi Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu HüreyreMen, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yukârdakine benzer şekilde veya aynen rivayet etmiş ve bu rivayetinde tek kalmıştır. Başkaları ise şöyle diyor: Önce yaratmak ve sonra onu tekrar etmek Allah'ın kudretine nisbetle eşittir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Bütün bunlar O'na kolaydır, demiştir. Rebî' İbn Hüşeym de böyle söylemiştir. İbn Cerîr de bu görüşe meyletmiş ve buna bir çok şâhidler de getirmiştir. (...)
«Göklerde ve yerde en üstün sıfatlar O'nundur.» İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, bu âyetin Allah Teâlâ'nm: «O'nun benzeri hiç bir şey yoktur.» (Şûra, 11) âyeti gibi olduğunu söyler. Katâde der ki: O'nun misâli şudur: O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur. îbn Cerîr de böyle söylemiştir. Müfessirlerden birisi bu âyet-i kerî-me'yi zikrederken ma'rifet ehlinden birine âit şu şiiri söylüyor:
«Su birikintisi saflığı üzere sakin olduğunda, Meltem rüzgârlarının onu hareket ettirmesindenuzaklaştırıldığında;
Onda göğü şüphesiz (berrak, apaçık) olarak görürsün. Aym şekilde güneş ve yıldızlar da görünür. İşte tecellî erbabının kalbleri böyledir; Onlann saflığında Yüce Allah görülür.»

«Ve O (üstün gelinemeyen, karşı konulamayan) Azîz'dir. (Her şeye üstün gelmiş, Kudret ve saltanatıyla herşeyi buyruğu altına almıştır. Şer'î ve kaderi olarak (takdiri ile) sözleri ve işlerinde hikmet sahibi Hakîm'dir.» Kendisinden rivayet olunan tefsirinde Mâlik'den, onun da Muhammed îbn Münkedir'den «En üstün sıfatlar O'nundur.» âyeti hakkında rivayetine göre şöyle demiş: Bu (O'nun sıfatı) Allah'tan başka ilâh olmamasıdır.[8]

28 — O, size kendi nefislerinizden bir misâl verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, sağ ellerinizin mâlik olduklarından ortaklarınız olmasını isterde onlarla, eşit olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız? İşte Biz, aklını kullanacak bir kavim için âyetleri böyle açıklarız.
29 — Hayır, o zulmedenler bilgisizce kendi heveslerine uymuşlardır. Allah'ın saptırdığı kimseyi kim doğru yola iletebilir? Onların yardımcıları da yoktur.

Nefislerinizden Bir Misâl

Bu, Allah Teâlâ'nm, zâtı ile beraber bir başkasına tapınan, O'na ortaklar koşan müşriklere vermiş olduğu bir misâldir. Bununla beraber onlar, Allah'a ortak koştukları putların ve eşlerin, Allah'ın kulları ve O'nun mülkü olduğunu itiraf etmektedirler. Nitekim onlar telbiye-lerinde: Buyur Rabbımız, senin ortağın yok. Bir tek ortak var o da senindir. Sen, ona mâlik olursun fakat o, sana mâlik olamaz, derlerdi. Allah Teâlâ da buyurur ki: «O, size kendinizden (müşâhade edip an-layabileceğiniz) bir örnek verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz al-tında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sahibi olmalarına razı olur musunuz? (Sizden birisi kölesinin kendi malında kendisiyle eşit olarak ortaklığına asla razı olmaz.) Birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız? (Malları onların sizinle paylaşmasından korkar mısınız?)» Ebu Miclez der ki: Şüphesiz ki senin kölen senin malım seninle ortak olarak paylaşmaktan korkmaz. Zâten bu ona düşmez de. İşte Allah Teâlâ da böyledir, O'nun ortağı yoktur.
Âyetin anlamını şöyle Özetleyebiliriz: Elbette sizden birisi buna razı olmaz. O halde Allah'a O'nun yaratıklarından nasıl eşler, denkler uyduruyorsunuz? Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Beğenmediklerini Allah'a mal ederler.» (Nahl, 62). Burada kızlar kasdedilmektedir. Zîrâ onlar Allah'ın kulları olan meleklerin, dişiler olduğunu ileri sürüyor ve Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün?» (Nahl, 59). Onlar kız çocuklarından hoşlanmıyorlar fakat meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyerek kendileri için razı olmadıkları bir şeyi Allah'a nisbet ediyorlardı. İşte bu küfrün en ağındır. Bu makamda da anlatılıyor ki: onlar, Allah'ın yaratıklarından ve kullarından O'na ortaklar koşuyorlar. Halbuki onlardan tJİfisi kölesinin; malında kendisiyle eşit olacak ve dilerse malını onunla beraber paylaşacak bir ortağı olmasını hiç bir şekilde kabule yanaşmamaktadır. Allah Teâlâ elbette bundan yücedir, uzaktır. Taberânî der ki: Bize Mahmûd îbn Ferec el-Isbahânî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiş: Müşrikler: Buyur ey Allah'ımız, buyur. Senin ortağın yok. Bir tek ortak var, o da senindir. Sen ona mâlik

olursun fakat o, sana mâlik olamaz, diye telbiye getirirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız?» âyetini indirdi.
Allah Teâlâ bu misâl ile evleviyyetle zâtının bundan uzak ve berî olduğuna tenbîhten sonra şöyle buyurur: «İşte Biz âyetleri aklını kullanacak bir kavim için böyle açıklarız.»
Daha sonra Allah Teâlâ zâtının dışında herhangi bir şeye müşriklerin sâdece beyinsizlikleri ve bilgisizlikleri sebebiyle tapındıklarını beyânla şöyle buyurur: «Hayır, o zulmeden (müşrik) ler körü körüne, bilgisizce kendi heveslerine uymuşlar, (Allah'a denk koştuklarına tapınmışlar) dır. Allah'ın saptırdığı kimseyi kim doğru yola iletebilir? (Elbette Allah'ın, hakkında sapıklık yazdığı bir kimseyi hidâyete eriştirecek kimse yoktur.) Onların yardımcıları da yoktur.» Allah'ın kudretinden onları kurtaracak kimse yoktur. Onlar bundan ayrılıp sapamaya-caklardır da. Zîrâ O'nun dilediği olur, dilemediği ise olmaz.[9]

30 — Öyle ise sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.
31 — Hepiniz O'na dönün, O'ndan korkun. Namaz kılın ve müşriklerden olmayın.
32 — Onlar ki dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olmuşlardır. Her zümre kendi yanında olanla sevinir durur.

Allah'ın Fıtratı

Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: Sen yüzünü doğrult, Allah'ın senin için meşru' kıldığı ve seni iletmiş olduğu İbrahim'in dini, olan Hanif dini üzere devam et. Allah seni ona iletmiş ve onu senin için kemâl derecesine yükseltmiştir. Bununla birlikte sen Allah'ın yaratıklarını üzerine yaratmış olduğu fıtrat-ı Selîme'ye yapış. Şüphesiz Allah Teâlâ yaratıkların zâtını bilme, birleme ve O'ndan başka ilâh olmadığını ikrar üzere yaratmıştır. Nitekim bu, daha Önce ((Kendilerini nefislerine şâhid tutmuş, Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet biz buna şahidiz.» (A'râf, 172) âyetinde geçmişti. Bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz Ben kullarımı muvahhidler olarak yaratmışımdır. Sonra şeytânlar onları dinlerinden saptırmıştır. Hadîslerde bize anlatıldığına göre Allah Teâlâ yaratıklarını İslâm üzere yaratmış; sonra yahûdîlik, hırıstiyanlık veya mecûsilik gibi bozuk dinler ortaya çıkmıştır.
«Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» Bazıları derler ki: Buranın anlamı şudur: Allah'ın yaratışını değiştirmeyiniz ki insanları Allah'ın üzerinde yaratmış olduğu fıtratlarından çevirmiş olmayasanız. Buna göre âyet istek anlamında haberdir. Nitekim «Kim oraya girerse emîn olur.» (Âl-i İmrân, 97) âyetinde olduğu gibi. Bu güzel ve sıhhatli bir anlamdır. Bir başkaları ise şöyle diyorlar: Burası haberdir (bir istek ihtiva etmez) ve anlamı da şöyledir: Allah Teâlâ bütün yaratıklarım dosdoğru cibilliyyet üzerine yaratmada eşit tutmuştur. Onlardan her doğan bu fıtrat üzerine doğar. Bu konuda insanlar arasında farklılık yoktur. Bu sebepledir ki İbn Abbâs,

İbrahim Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Mü-câhid, İkrime, Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd, «Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» âyetini: Allah'ın dininde değişme yoktur, şeklinde anlamışlardır. Buhârî «Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» âyetini: Allah'ın dininde değişme yoktur. Evvelkilerin yaratılışı evvelkilerin dinidir. Din ve fıtrat İslâm'dır, şeklinde açıklamıştır. Buhârî der ki: Bize Abdân'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğan hiç bir çocuk yoktur ki fıtrat üzere doğmasın. Ana babası onu yahûdîleştirir veya hıristiyanlaştırır veya mecûsîleştirir. Nasıl ki bir hayvan doğurduğunda organları tamâm olarak doğurur. Sen onlarda burun, kulak veya herhangi bir uzuv eksikliği hisseder misin? Sonra Allah Rasûlü: «Öyle ise sen yüzünü muvahhid olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.» âyetini okumuştur. Müslim, ^hadîsi Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Zührî'den rivayet etmiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde-bir İsnâd ile tahrîc etmişlerdir. Aynı mealde sahâbe'den bir cemâatten muhtelif hadîsler vârid olmuştur. Esved İbn Serî et-Temîmî'den rivayet edilen şu hadîs bunlardandır:
İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Esved İbn Serî'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim ve onunla beraber savaştım. Bir de binit ele geçirdim. O gün insanlar o kadar çok kişi öldürdüler ki çocukları bile öldürdüler. Bu Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştığında: İnsanlara ne oluyor ki bugün ölümü geride bırakmışlarda soylarını doğruyorlar, buyurdu. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, bunlar müşriklerin çocukları değil mi? diye sordu da Efendimiz: Uyanık olunuz; sizin hayırlılarınız ancak müşriklerin çocuklarıdır, buyurdu. Sonra da: Zür-riyeti öldürmeyiniz, zürriyeti öldürmeyiniz deyip şöyle devam ettiler: Dili ile ifâde edebileceği zamana kadar her insan fıtrat üzere doğar. Sonra ana babası onu yahûdîleştirir veya hıristiyanlaştırır. Hadîsi Ne-seî siyer bahsinde Ziyâd İbn Eyyûb kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Her doğan fıtrat üzere doğar. Bu, dili ile ifâde edebileceği zamana kadardır. Dili ile ifâde edebildiği zaman ise ya şükreden veya nankör olur. Yine îmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.)ne müşriklerin çocuklan sorulmuştu. Onları yarattığı zamanda şüphesiz Allah onların neler işleyeceklerini en iyi bilendir, buyurdu. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Ebu Bişr Ca'fer İbn İyâz el-Yeşkürî kanalıyla... İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayetle tahrîc etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ben bir zaman: Müslümanların çocukları müslümanlarla, müşriklerin çocukları da müşriklerle beraberdir, demeye devam ettim. Nihayet filân, filândan bana rivayet etti ki Allah Rasûlü (s.a.)ne onların durumu sorulmuş da: Onların ne yapagelmek-te olduklarım Allah en iyi bilendir, buyurmuş. Ben o adama kavuştum da bana bu hadîsi haber verdi ve ben de daha önce söylemekte olduğum sözümü bir daha söylemedim. İmâm Ahmed'in Yahya İbn Saîd kanalıyla... İyâz İbn Himâr el-Mücâşiî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün hutbesinde şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Rabbım bana şu günümde bana öğrettiklerinden sizin bilmediklerinizi size öğretmemi emretti:

Kullanma vermiş, bahşetmiş olduğum her mal helâldir. Şüphesiz Ben kullarımı bütünüyle muvahhidler olarak yaratmışımdır. Sonra şeytânlar gelerek onları dinlerinden saptırmış; Benim onlara helâl kıldığım şeyleri haram kılmış, kendisine bir bilgi verilmemişken Bana ortak koşmalarını onlara emretmiştir. Sonra Allah Teâlâ yeryüzü halkına bakıp kitâb ehlinden olanlar dışında arap ve arap olmayanlara öfkelendi ve: Ben seni gönderdim ki seni deneyeyim ve onları da seninle deneyeyim. Sana öyle bir kitâb indirdim ki onu su yıkayıp silemez. Sen onu uyurken ve uyanıkken okursun. Sonra Allah Teâlâ bana Kureyş'i yakmamı emretti. Ben: Rabbım, o zaman başımı ezerler ve beni ekmek kırıntısı haline getirirler. Buyurdu ki: Seni çıkardıkları gibi onları çıkar, onlarla savaş ki, Biz seni onlarla savaşa hazırlayalım. Onlara in-fâkda bulun ki biz de sana infâkda bulunalım. Onların üzerine bir ordu gönder ki biz de onun beş mislini gönderelim. Sana itaat edenlerle birlikte, sana karşı gelenlerle savaş. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Cen-net ehli üçtür: Güç kuvvet sahibi, adaletli, tasadduk eden, tevfîka ulaşmış kişi. Her bir akrabasına ve müslümanlara karşı kalbi merhametli olan kişi. İffetli, fakir ve tasaddukta bulunan kişi. Cehennemlikler de beştir: Gücü kuvveti olmayan ve size tâbi olan, aile ve malda gözü olmayan zayıf kimseler. Ne kadar ince olursa olsun kendisine bir ümit göründüğünde hemen ihanet eden hâin. Sabah-akşam ailen ve malın konusunda seni aldatmaya çalışan kişi. Allah Rasûlü cimriyi veya yalancıyı ve ahlâksızı da zikretti. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiş olup muhtelif kanallardan olmak üzere Katâde'den rivayet etmiştir.
«İşte dosdoğru din budur.» Şeriata ve fıtrat-ı selîmeye yapışmak dosdoğru dindir. «Ama insanların çoğu bilmezler.» İnsanların çoğu bilmediği içindir ki ondan yüz çeviriyorlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırır-lar...» (En'âm, 116).
«O'na yönelmişler olarak O'ndan korkun.» İbn Zeyd ve İbn Cüreyc âyetteki kelimesini: «O'na dönenler olarak, şeklinde açıklamışlardır. «Ondan korkun,» O'nu gözetin, en büyük itaat olan «namaz kılın ve müşriklerden olmayın» Allah'tan başkasına duâ etmeyin, ibâdeti sâdece Allah'a tahsis eden muvahhidler olun. îbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Yezîd tbn-Ebu Meryem'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ömer (r.a.), Muâz İbn Cebel'e uğrayıp; Bu ümmetin dayanağı nedir? diye sormuştu. Muâz şöyle cevabladı: Üçtür. Bunlar bu ümmeti kurtarıcı olan üç şeydir: Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu Allah'ın fıtratı olan ihlâs, din olan namaz, ismet olan itaat. Hz. Ömer: Doğru söyledin, dedi. Yine İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... Epn Kılâbe'den rivayetine göre Hz. Ömer Muâz'a: Bu işin dayanağı nedir? diye sormuş... Ve râvî hadîsi yukardakine benzer şekilde nakletti.
«Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olanlardan olmayın.- Her fırka kendi yanında olanla sevinir durur.»,Dinlerini parça parça eden; değiştiren ve bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden müşrikler gibi olmayın. Bazıları âyeti: Dinlerini arkalanna atıp terk ettiler, anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Bunlar ehl-i İslâm dışındaki diğer bâtıl din sâlikleri ile putlara tapanlar, mecûsîler, hıristiyanlar ve yahûdiler gibi olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ: «Dinlerini parça parça edenler, bölük bölük olanlar yok mu; senin onlarla hiç bir alâkan yoktur. Onların işi ancak

Allah'a kalmıştır. Sonra O, ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir.» (En'âm, 159) buyurur ki, bizden önceki dinlere sâlik olanlar, aralarındaki konularda muhtelif görüşlere, bâtıl dinlere ayrılmışlardır. Onlardan her bir fırka kendisinin hak üzere olduğunu sanmıştır. Bu ümmet de aralarındaki konularda mezheblere ayrılmıştır. Birisi hâriç hepsi sapıklıktadır. O müstesna olan birisi ise Allah'ın Kitâb'-ma, Rasûlü (s.a.)nün Sünnet'ine, sahabe, tabiîn, eski ve yeni zamanda müslümanların imamlarının üzerinde bulundukları yola sarılan ehl-i sünnet ve'1-cemâat'tir. Nitekim Hâkimin Müstedrek'inde rivayet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.)ne bu fırkalar içindeki Fırka-ı Naciye sorulmuş da: Benim ve ashabımın durumunda olanlar, buyurmuş.[10]

İzahı

Din ve Fıtrat

İnsan fıtratının derinliklerinde vardır din duygusu... İnsan, fıtratının derinliklerinde çeşitli şekillerde hisseder Allah'ın varlığını.
Çoğu kere de doğru ve sağlam bir inanç sistemine bağlanmaz. Yı-ğınlarca hurafelere ve efsânelere gömülür... Zaman olur hakîkat-ı ilâhiye sapık şekillerde tasavvur eder. Zaman olur ki hiç kabul etmez Tanrının varlığını ve koyu bir ilhâda, ateizme saplanır... Bununla beraber, her zaman kendi fıtratının derinliklerinde bu kâinatın bir yaratanı olması gerektiğini kuvvetli bir duygu halinde duyar... Evet güçlü kuvvetli bir yaratanı...
Kâinat bütünüyle aslında Allah'a kulluk için yaratılmıştır. Ve bu, kâinatın her halinde göze çarpar. Meselâ ibâdetin «ilmî» bir izahını şöylece zikredebiliriz: Kâinatımız Allah'ın koyduğu kanunlara boyun eğer ki, biz bunlara kâinat kanunları adını veriyoruz. Hareket konusunda, başlangıçlar ve sonlar mevzuunda hep bu kanunların seyrini ta'kîb eder. Hiç birisini çiğneyemez.
Atom yapısı itibarıyla muayyen bir şekilde ve muayyen bir sıraya göre, madde ve enerjiden meydana gelmektedir. Atomdaki hareket ve çekim düzeni tamamen belirli kanunlara bağlıdır. Ve hiç bir atom bu belirtilen düzenin dışına çıkmak gücüne sahip değildir. Bugünkü düzenin dışında başka bir düzene geçmek ve onu da denemek durumu mevzuu bahis olamaz. Allah'ın koyduğu düzeni değiştirme imkânı yoktur onun için. Ve bu düzen şekliyle atom Allah'a kulluk vazifesini yerine getirmektedir.
Kâinatın yapısı da atomlardan meydana gelmektedir veya bir başka deyimle belirli şekilde dizilmiş ve tanzim edilmiş bulunan madde ve enerji yığınlarından (atomlardan) teşekkül etmektedir. Binâenaleyh atomdaki nizâm ve kanunlar orada da carîdir. Kâinattaki cisimler arasındaki çekme ve itme kanunları, boyutlar, mesafeler ve nisbetler...
Hepsi, hepsi aynı kanunlara bağlı... Bu haliyle kâinatımız daha başka şekilde olmak veya seyrine devam etmek kudretinde değildir. Bu nizâmı değiştirmek, bir kısım göz cisimlerini beriye getirip bir kısmını uzaklaştırmak, bir kısmını saçmak veya toplamak onun kendi elinde değildir... Ancak ve ancak Allah'ın koyduğu kanunlara

uygun olarak seyrine devam eder ve Allah'ın yaratış nizâmının dışma çıkamaz. Ve kâinatımız da bu şekilde kulluk vazifesini yerine getirir Tanrıya karşı.
Yeryüzü yapısı itibarıyla birtakım elementlerden meydana gelmiştir. Ve bu elementlerin dizilişi, sıralanışı belirli bir kanuna ve düzene göre olmaktadır. Dünyamızın içinde taşıdığı elektromanyetik çekim gücü ,onun kâinatımız içindeki yerini belirlemekte ve güneş sistemi içindeki seyir yolunu ve yörüngesini tesbît etmektedir... Yeryüzünün hayata elverişli olması, içinde ve sathında hayat imkânını sağlayan unsurları ihtiva etmesi, çevresinin bir gaz tabakasıyla sarılmış olması, di-ğer gezegenlerden ve özellikle güneşten gelen ışınlarla hayatın devamını mümkün hale getirmesi... Evet bütün bunlara sâhib ama, kendi kendisini değiştirme gücü yoktur. Bu imkânlardan herhangi birisini değiştirip başka şeyleri getirmesi mümkün değildir. Çünkü onu Allah böyle yaratmış ve bu şekilde kanunlara bağlamıştır... Ve yeryüzü de bu haliyle durmadan dönerek Allah'a karşı ibâdet görevini îfâ etmektedir.
Yeryüzündeki hayat muamması... Tek canlı olan hücreden tutunuz da nebatî ve hayvanı yaşama biçimlerine kadar..: Muhtelif hayat tarzı, şekli ve biçimi... Hiç bir canlı bu düzeni bozmak gücüne sahip değil. Ve belirli bir dönemden başka hayatiyetini devam ettirme gücü de yok... Hiç bir şekilde bu çizilen kanun dâirelerinin dışına fırlamak gelmez elinden... Ve canlılar da bu hayat tarzlarıyla Allah'a karşı ibâdet vazifelerini yerine getirmektedirler.
Bugünkü ilim bize diyor ki; yeryüzünde hayat değişime uğramıştır. Sürekli bir tekâmül olmuştur. Basitten mükemmele doğru gelişmiştir. Fonksiyonu daha 'gelişmiş ve organları tekâmül etmiş, vâsıta ve gayeleri daha da komple bir hal almıştır. Eğer bu söylenenler doğru ise bu gelişme de Allah'ın varlıklarla ilgili vaz'ettiği kanunlara uygun olarak cereyan etmiştir. Ve her varlık kendi kaderince bu gelişmeye uymuştur. Binâenaleyh bu gelişme de, aslında kâinatın yaratanına karşı yerine getirmekte olduğu ibâdet vazifesinin bir bölümüdür.
Bu da bir nevi Hak Teâlâ'nın şu mübarek kavl-i şerifinin ilmî yoldan bir izahıdır: Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne; isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin, dedi. İkisi de: İsteyerek geldik, dediler... (Fussilet, 11).
Sonra insanın devri geliyor... Bütün varlıklar içinde, insanın apayrı ve eşsiz bir yeri vardır... Hiç bir şey ona benzemez bu eşsizlikte. Ve ondaki özellikler hiç bir canlıda yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, insan, bir avuç toprakla ilâhî bir nefhadan ibarettir. Ve o, diğer varlıklardan ayrıldığı gibi onun ibâdeti de diğer varlıklardan ayrı olacaktır. Ama sonuç itibânyla aynı noktada birleşmektedirler... İtâaat an-lamına gelen ibâdet kâinatın ortak özelliğidir ve bu noktada canlı cansız bütün yaratıklar ortaktır. Bu özelliği itibânyla insan da kâinat kanunlarının hududu içerisindedir ve bu noktayı asla aşamaz.
Fakat bu kanun insana iki noktada büyük ve eşsiz bir ayrıcalık vermiştir ki, bu başkalık diğer hiç bir varlıkta mevcûd değildir:
I- İnsan; ruhunu ihtiva eden ilâhî nefhanın eseriyle kendisini ve çevresinde bulunan şeyleri idrâk edecek güce mâlik olmuştur.
II- Yine o, bu nefha sayesinde istediği gibi hareket etme serbestisine sahiptir.

Bu iki nokta yani idrâk ve irâde tamamen ilâhî nefhadan alınmıştır. Fakat onlar da belirli bir hudûd- dâhilinde cereyan ederler. Bu hududu çizen ise Allah Teâlâ'dır. Ve Allah bunu insanın yeryüzündeki ha-lîfelik vazifesine uygun olarak tahdîd etmiştir. Çünkü kullarını dilediği gibi yaratan O'dur şüphesiz. İşte bu iki özellik nedeniyle insanın bütün hareketleri, diğer canlıların ve varlıklarınkinden ayrılır. Çünkü insanın hareketleri şuurlu ve iradelidir. Gayesini ve hedefini kendisi ta'yîn eder. İnsan yaptığı hareketlerde tamamen serbesttir. Ve insan ibâdeti itibarıyla diğer canlılarmkinden ayrılır.
İnsanın ibâdeti, şuurlu ve kendi irâdesiyledir. Bütün varlıklarda böyle bir husus söz konusu değildir. (Bu arada birtakım ibâdet —itaat anlamında— ler de vardır. İnsan bu noktada şuurlu ve kendi iradesiyle serbest değildir. Meselâ ölüm, yaşamak, sıhhat ve hastalık, hazmetme ve teneffüs etme gibi konularda kendi irâdesinde hür değildir. Bir bakıma bunlar refleks halindedir. Bu noktada insan tıpkı diğer varlıklar gibidir. Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde dönüp dolaşır. Fakat bunun dışında onun birtakım hür irâdesini kullandığı ve şuurlu ola^ rak davranışını ayarladığı noktalar vardır. Binâenaleyh bunların dışındaki kulluk vazifelerini yerine getirirken hür irâdesi ve şuuruyla hareket eder.)
Atom şuursuz ve iradesiz olarak Allah'a karşı ibâdet vazifesini koyduğu kanunlara itaat ederek yerine getirmektedir... Kâinat ve içinde bulunan varlıklar yeryüzü ve diğer cisimler de aynı şekilde vazifelerini îfâ ediyorlarsa da insan bu tür ibâdetin yanı sıra farklı iki imkâna sahiptir.
a- îtâat
b- İsyan
Ve bu iki yoldan dilediğini seçme hürriyeti verilmiştir ona: «Biz ona iki yolu da gösterdik.» (Beled, 10), «Şüphesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük...» (İnsan, 3), «Kişiye ve onu şekillendirene. Sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene andolsun ki, kendini arıtan saadete ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır...» (Şems, 6-10). Binâenaleyh Allah'a şuurlu ve idrâk sahibi olarak ibâdet eden yegâne varlık kâinat içinde insandır. Yine hidâyet yolundan ayrılıp sapıklığa daldığı zaman da kâinat içinde Allah'ın buyruğuna uymayan ve isyan eden tek varlık insandır...
İnsan isyan ettiği, Allah'a başkaldırdığı zaman da sâdece Allah'ın buyruklarına isyan eder, hidâyet ve hakikat yolundan kaçar, temizlik ve yücelik istemez. Ama Allah tarafından kendisi için konulmuş olan kanunlara ters hareket edip onlara karşı gelmek kudreti yoktur. Zîrâ bu kanunlar çerçevesinde onun müstakil olduğu nokta hidâyet ve dalâlet yolunu seçme hürriyetine sahip olacak kapasitede yaratılmış olmasıdır.
Fakat o, her iki halde de (isyan ve itaat) Allah'ın varlığını idrâk eder: «Rabbın insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara: Ben sizin Rabbınız değil miyim? demiş ve buna kendilerini şâhid tutmuştu. Onlar da: Evet şahidiz, demişlerdir,..» (A'râf, 172) Allah'ın varlığını idrâk konusunda kâinatın gizli bir yolu vardır. Allah'a inanmak, O'nunla ilişki kurmak ve O'ndan yardım dilemek hususunda fıtratın bilinmez bir dili vardır. Biz burada bu gizli ve bilinmez yoldan söz edecek değiliz. Çünkü bu noktada ne söylesek boştur. Bu bilinmezi izaha lisânı kâfî gelmez. Kendisi gizli olduğu için mâhiyetini izaha kalkışmak anlamsızdır. Bu

kâinatta bulunan hayreten-gîz ve müthiş şeylerin hepsi de bilinmez bir sır olarak durmaktadır karşımızda. Biz, sâdece insan fıtratını uyaran ve Allah'a döndüren kavranabilir mâhiyetteki bazı vâsıtalardan söz etmekteyiz.
Daha önce de söylediğimiz gibi, nasıl ki çocuk doğar doğmaz yapısında konuşma kabiliyeti varsa ve bu bir dış âmille uyarılmaya ve geliştirilmeye muhtaç ise... Aynı şekilde yaratanın varlığı ile ilgili vâsıta ve âletler insanın temel yapısında vardır, ancak dış âmiller onu uyarmalı ve harekete geçirerek geliştirmelidir. Veya en azından insanın diğer hareketlerine renk veren irâde ve şuur verebilmelidir.
İnsan çevresini saran kâinatın yapısı karşısında bir acizlik hisseder... Bu acizlik daha doğuştan başlamaktadır... Ve son nefesine kadar da sürer gider. Doğumla ölüm arasındaki yolda her ne kadar zaman zaman değişik şekillere bürünür ve her yaşta muhtelif hallere girer ise de, hiç bir zaman ortadan kalkmaz. Bu değişiklik genellikle ruhî ve bedenî gelişmeyle alâkalıdır.
Çocuk doğar doğmaz yaşamak konusunda son derece âcizdir. Çevresindekilerin yardımı olmasa yaşaması mümkün değildir. Ancak çevresinde bulunan kimseler onu emzirmeli, korumalı ve gece gündüz demeyip bakmalıdırlar. Çocuk büyür ve onunla birlikte acizliğinin seviyesi ve sahası da büyür ve genişler. Bu esnada ortaya çıkan acizlik ha-raket ile ilgili değildir. Çünkü hareket edecek güçtedir. Yiyecek konusunda da âciz değildir, çünkü şimdi dilediği gibi yiyebilme imkânına sahiptir. Gücü yettiği nisbette çevresindeki şeylere uzanabilecek ve hareket ettirebilecek güçte olduğundan bu konuda acizliği söz konusu değildir... Ama şimdi ortaya çıkan acizlik bir başka seviyedendir. Bu esnada kendisi için istediği şeyleri dilediği gibi elde etme kabiliyetinden yoksundur. Çevresinde gördüğü şu şeylere, cansızlara, canlılara, bitkilere, hayvanlara hâkim olmaktan âcizdir. Kuşlar gibi havada kanat gerip uçmaktan âcizdir. Güneşi, ayı ve yıldızları kucaklayıp eliyle tutup in-celemekten âcizdir... Göğe uzanamamaktadır şimdi.
Bu çağlarda yaşının ilk merhalelerinde olduğu gibi acizliği doğrudan doğruya his ve duygu alanında değildir. Zaman zaman hissî, zaman zaman ma'nevî veya bazı hallerde hem hissî, hem de ma'nevîdir... Ve yavaş yavaş büyür. Büyür ama acizliği de birlikte büyür. Neticede acizliği daha da kuvvetlenir. Ve gittikçe daha büyük alanlarda acizliğini hisseder. Tahakkuk ettirmek istediği her şeyi tahakkuk ettiremez. Bilmek istediği her şeyi bilemez. Hâkim olmak istediği her şeye hâkim olamayınca da acizliğini farkeder. Birçok şeye sahip olabilir, birçok şeyler öğrenebilir, birçok şeyleri eli altına alabilir ama bunlar yetmez ki. Ve onun şuurunda yer eden acizlik duygusunu yok etmez ki. O, her şeyi tahakkuk ettirmek ister. Her şeyi bilmek ve her şeyi elinin altına almak ister. Karşısında âciz kaldığı şeylerin en büyüğü sonsuzluk özlemidir. Ve henüz meydana gelmemiş olan gelecekle ilgili gaybî bilgilerdir... Aslında bu sonsuzluk özlemi ile geleceği bilme arzusu Hz. Âdem'i cennetten çıkarmış ve bu duyguyla şeytâna mağlûb olmuş ve aldanmıştı: «Rabbınızın sizi bu ağaçtan men'etmesi, melek olmanızı veya burada temelli kalmanızı önlemek için.» (A'râf, 20) «Dedi ki: Ey Âdem, sana sonsuzluk ağacını ve pörsümeyen mülkü göstereyim mi?»
Gerçekten de insanoğlu kâinatta birçok mucizeler gerçekleştirmiştir. Atom bombasını patlatmış ve semânın engin boşluklarına füzeler fırlatmıştır. Bu füzelere binerek feza denilen boşluğu keşfetmeye başlamıştır... Ama.,. Aklını fikrini meşgul

eden bu ezelî problemi çözebilmiş midir?... Yeryüzünde temelli kalabilmeyi gerçekleştirmiş midir?...
Ebediyyen ölmemeyi ve temelli yaşayabilmeyi tahakkuk ettirebilmiş midir? Bilinmez gayb âleminden haberdâr olabilmiş midir? Birkaç sene sonra olacak bilinmezleri değil birkaç saniye sonra olacak şeyleri öğrenebilmenin yollarını bulmuş mudur? Hayır o kadar gitmeye luzûm yok, her tarafını sararak üzerine doğru gelen şu saniyenin sırrını çözebilmiş midir? Bir anlık zamanını alıp götüren şu saniyeler giderken onun ezel ve ebed bilgisini de birlikte uçurup götürmektedir. Hayır... İnsanoğlunun bu âczi onu çeşitli şekillerde tapınmalara sevketmiş, kimisinde doğruyu bulmuş kimisinde ise bâtıla sapmış gitmiştir. Bazı kimseler anne ve babalarına tapınmışlar, bazıları tabiat kuvvetlerine tapınmışlar, bazıları da totemlere tapınmışlardır. Bir kısmı putların önünde eğilirken bir kısmı da yalnız ve yalnız Allah'a kul olmuştur.
Güçsüz kuvvetsiz çocuk babasına bakar, onun gücü ve kudreti karşısında saygı duyar ve ona hayran olur. Bu hayranlık onları kudsallaş-tırmaya kadar vanr. Gizli ibâdet şekline bürünür. Bunun sonucunda çocuğun gücü babasının gücü yanında sıfır kalır ve ona göre hacmi küçülür. İlk insanlar da sapıklık ve câhiliyet devrelerinde bir çocuğunkine eş duygu ve hisler içinde bulunuyorlardı. Düşünce ve anlayışları çocu-ğunkinden farksızdı. Bunun için de hayatının bir devresinde atalara ibâdet etmiş ve onları kudsallaştırmıştı. Tabiî bu ibâdet, çeşitli şekillerde oluyordu. Tabiat kuvvetleri karşısında âciz kalan insan... Yıldırımın, şimşeğin, yağmurun, kasırganın ve selin karşısında güçsüz kalan beşeriyet... Tabiat karşısında korkunç bir güç görüyor ve dehşete kapılıyor. Kimsesiz hissediyor kendisini onun yanında. Çocuk haliyle onunla uyuşmak istiyor. Çünkü onların da kendisi gibi şahsiyeti olduğunu sanıyor. Duygularının bulunduğunu bazan kızdığını, bazan okşadığını, bazan yumuşadığını, bazan katılaştığını zannediyor. Ve onun şefkatine sığmıyor. Kendisine eziyet etmemesi için merhametine başvuruyor. Binâenaleyh insanlar sapıklık devrelerinden birinde bu sevk-i tabiî ile tabiat güçlerine tapınıyorlardı. Ve onlara kurbânlar takdim ediyor, adaklar adıyorlardı. Ayrıca yağmur için bir ilâh, yıldırım için bir ilâh, şimşek için bir ilâh, kasırga için bir ilâh, ateş için bir ilâh düşünüyorlardı. Sonra da bunlardan her birisi için bir ma'bed inşâ ediyor ve onu memnun etmek çin tapmıyorlardı.
İşaretler insanoğluna hâs bir alâmet olduğu için kendisine bu işaretlerden anlaşma vâsıtaları te'mîn etmiş, birtakım remizlere ve ıstılahlara değişik anlamlar vermiştir. Ana ve babaya tapınma ile tabiat kuvvetlerine tapınma, totem ve putlara tapınmaya geçiş insanoğlu için çok kolay bir geçiş idi. Fakat bunların hepsi de gerçek ibâdetten inhiraf etmenin sonucunda ortaya çıkmıştı. Muhtelif dalâlet çığırlarında öğrenmişti insanlar bu sapıklıkları. Zaman zaman da peygamberlerin rehberliğinde bu kum yığınlarının arasından çıkarak gerçek kulluk vazifesine yönelmişti.
Psikolojik yönden burada bizi ilgilendiren husus şudur: İster doğru yolda olsun, ister eğri yolda olsun insan, ruhunda fıtrî olarak kendisinden daha güçlü bir kuvvetle karşı karşıya bulunduğunu hissetmiştir. Ve bu şiddetli kuvvet karşısında âciz kalması onun dinî inançlarının bir bölümünü teşkil etmiştir.
İnsanoğlu kâinatın parlaklığı ve enginliği karşısında acizlikten başka şeyler de hisseder. Bu duygu onu kâinatın yaratanını araştırmaya sevkeder. Gerçekten bu

kâinat engin, geniş ve parlak olduğu kadar da korkunçtur. Bunun da kendine göre bir te'sîri vardır beşer ruhunda. İnsanoğlu ne kadar çabalasa da bu te'sîrden alamaz bir türlü kendisini. O bu gerçeği "her yerde görür. Nereye yönelirse yönelsin onunla karşılaşır... Her yerde ve her şekilde bir bedahet ile karşılaşır... Gökyüzü, yeryüzü, güneş, ay, yıldızlar... Bu korkunç semavî cisimler, bu feza denilen boşluğa fırlatılmış âlemler... Gecenin ve gündüzün birbirini ta'-kîb etmesi, aydınlık ve karanlık.,. Ufuklarda küçücük ve güçsüz bir hat şeklinde, aydınlık bir ip gibi belifiveren hilâlin dönüp ay haline gelişi... Sonra basamak basamak giderek eski bir hurma dalı gibi kaybolup gidişi... Şimşek, yıldırım, kasırga, fırtına, yağmur ve bulut... Yeryüzü ve sarp dağlar. Vadiler, nehirler... Karalarda dolup taşan, denizlerde yüzüp giden ve birbirine benzemez» hadsiz hesapsız varlıklar... Ve her yaratıkta ayrı bir şekil arzeden engin dikkat ve itinâ... Güneş sistemimiz ve gök cisimlerinin deveranı... Korkunç ve karanlık boşluklarda bir kıl payı bile şaşırmayan engin nizâm... Yeryüzünün kara bağnndan fışkı-np ta çamurları delerek aydınlığa kavuşmak isteyen bir tane... Yumurtasında dönüp duran, etrafı seyre dalan şu küçücük kuş yavrusunun annesinin gagasından aldığı besini... Yapısı son derece mümtaz, renkleri son derece parlak bir tel tüy... Ve gözün ilişip de duygunun kavradığı her şey... Her şey... İnsanın seviyesi nasıl olursa olsun... Görgü, bilgi ve kültür derecesi ne olursa olsun... Kâinat her an onun duygularına te'sîr etmekte idrâk edip kavrayabileceği nisbette değişik duygular ilham etmektedir... Her birisi de onu sarsmakta ve derinden işlemekte içine... Bu dehşet onu yaratanını aramaya sevketmekte... Böylece... Fıtrî olarak... İnsan gerek fıtrî olarak, gerekse tecrübelerinden edindiği bilgi ile her şeyin bir yaratanı olduğunu kabul etmekte. Bunun için de son derece geniş, engin ve göz kamaştırıcı güzelliklere sahip bulunan kâinatın yaratanını araştırmaya başlamakta... Bu araş-tırmasında bazan gerçeği bulmakta ba'zan da yanılmakta... Zaman olmakta bu kâinatı Allah'ın yarattığını kabul etmekte, zaman olmakta sapıklığa dalarak, bizzat kâinattaki gerçeklerden uzaklaşmaktadır. Sonra da çeşitli şeylere tapınmakta... Fakat her iki durumda da insan kâinatın parlaklığı karşısında çarpılır. Çünkü tabiatında vardır güzeliklere vurulmak ve güzellikler karşısında heyecana kapılmak. Binâenaleyh her iki durumda da bu tutkunluk onun yanında dinin bir unsuru olup çıkar.

Ölüm korkutuyor onu. İnsan için ölüm korkunç, müthiş ve önemli bir meseledir. Çocuk hayata çok alışkın olduğundan, ve onu aşırı derecede arzuladığından sanır ki çevresindeki tabiî kanun, hayat kanunudur ve çevresinde bulunan canlıların genel karakteri sürekli canlılıktır. Hattâ o, hayata son derece tutkun ve enerjik olduğundan çevresinde bulunan cansız şeylere de hayat vermeyi sever. Onların da haraketli olduklarım sanır. Sonra birdenbire ölüm denilen facia ile karşılaşır... Karşısında ölenleri görür... Ve birdenbire dehşete kapılır... Şu ölmüş olan varlık bir müddet önce karşısında canlı duruyordu, yiyor, içiyor, hareket ediyor ve geziniyordu... Hattâ kendisini okşuyor ve seviyordu .. Şu kuş veya şu hayvan... Sevimli varlıklar... Ve insan... Bir de bakıyor ki cansız duruyor karşısında. Hareketsiz kalmış ve ölmüş... Konuşmuyor ve bir daha gücü yetmiyor hiç bir şeye... Sevemiyor artık, söylediklerine karşılık da vermiyor... Bunu görünce çocuğu şiddetli bir titreme tutuyor ve derinden sarsıyor onu... Ne demektir bu?... Ölüm de

ne demek?... Yok olunca nereye varıyor?... Varlık nedir öyleyse? Soru sormayı bile gerektirmeyecek kadar açık olan bu gerçek neyin nesi? Varlığın ne anlamı var? Hududu nedir? Ve kim çiziyor bu hududu?... Ve işte burada görüyor Allah'a açılan pencereyi... Yaratan ve hayat veren sonsuz kudrete açılan pencereyi... Hayatı veren ve yokeden kudreti... Bazan insan bu sarsılışı esnasında Allah'a varır... Bazan da sapıtır ve bunun tabiat, zaman veya benzeri şeyler tarafından yapıldığım sanır. Veya bizzat ölümün bile bir ilâh olduğunu, bunun karşılığında da hayat ilâhının bulunduğunu kabul eder... Fakat iki halde de Ölüm korkutur onu ve dine doğru yollanmasına sebep olur...
Olaylar da korkutuyor insanı... Yeni yeni olan şeyler onu dehşete düşürüyor... Nasıl oluyor bu olaylar? Hangi yapıcı ve ibda' edici güç bunu meydana getiriyor? Doğum ve ölüm... Sağlık ve hastalık... Kuv-vetlilik ve zayıflık... Yer ve yurt... Gitmeler ve gelmeler... Ve daha birçok şeyler insanın hayatında karşılaştığı veya gördüğü şeyler. Kimdir bunları meydana getiren?... Ve nasıl meydana geliyor?... Ve işte bu-rada da başlıyor Allah'a açılan pencere... Her şeyi meydana getiren kudret sahibi yaratıcıya... Eşyaya ol diyen ve olan kudrete... Bazı kere gerçek yaratıcıya yönelir insan bu pencereden, bazı kere de çeşitli ilâhlar uydurur kâinatı idare eden ve olayları meydana getiren... Ama her iki halde de olayların meydana gelişi onu etkiliyor... Ve dine doğru çekip götürüyor.
İşte bütün bunlar insanın kalbini idare edici, mübdî ve kudret sahibi olan varatıcıya açan pencerelerdir. Fıtratın derinliklerinde yer etmiş bulunan akîde gerçeğini uyarır. Uyarır ama onu yoktan meydana getiremez. Yani hiç olmayan bir şeyi vücûda getiremez. Dışarıdan bir şey insan ruhunda olmayan bir şeyi yeniden meydana getirme gücüne sahip değildir. Kâinatta meydana gelen sesler insana işitme duyusunu vermez. İnsan işitse de işitmese de bu sesler vardır. Vardır ama işitme duyusuna sahip olmayan varlıklar duyamamaktadırlar. Kâinatta meydana gelen ışınlar değildir insana görme duyusunu veren. İnsan o ışınları görse de görmese de gözü olmayan varlıklar görmeseler de bu ışınlar vardır... Diğer şeyler de aynen böyle... Ama duyu alma organı bulununca insan onunla sesleri farkedebilir, eşyayı ayırdeder ve ışınlan seçer. Onlara te'sîr ettiği gibi te'sîr altında da kalır. Sonra bu karşılıklı te'sîrlere keyfiyet verir ve onları kendi fıtratına ve kabiliyetine uydurur. Hayvan da görür ve işitir, insan da... Sonra her ikisi de bu görüp işittiklerinden müteessir olur, kendince... Ve bu te'sîr her ikisinin hayatında muhtelif te'sîrler meydana getirir. Dini mevzuunda da durum aynen böyle... Beşer duyularına çarpan kâinat sesleri insan fıtratını uyarır ve onu yüce yaratanına doğru döndürür... Fakat bu ses yankıları, bu yönelişi hiç yoktan başlatamaz. Bu duygu aslında insanın fıtratında önceden vardır, evet doğduğu günden beri.
«Hani Rabbm Ademoğullannın sulbünden soyunu devam ettirmiş ve onlara: Ben sizin Rabbınız değimliyim? demiş ve buna kendilerini şâhid tutmuştu. Onlar da: Evet şahidiz, demişlerdi.» (A'râf, 172).
Hayat denilen bilmecede carî olan kanun; daha önce içinde mev-cûd bir kâbiliyyet yoksa dışardan hiç bir şey, hayatta bir şey meydana getiremez. Bu yöneliş insan ruhunun derûnunda mevcûddur. Sâdece konuşma konusunda olduğu gibi muhtelif te'sîrlerin dışardan onu uyarması ve harekete geçirmesi gerekir. Çocukta kavrayış başladığı anda bu yöneliş de başlar. Yüzlerce binlerce sorular sormaya başlar çeşitli

mevzularda... Göğü kim yarattı? der, yeryüzünü, güneşi, ayı ve yıldızları yoktan meydana getiren kimdir? der. Karanlığı ve aydınlığı meydana getiren, şimşeği, yıldırımı, yağmuru ve bulutu ortaya çıkaran kimdir? Sevgili kedimiz, köpeğimiz, tavşanımız veya serçemiz neden öldü? der. Ölmek ne demektir, niçin ölür varlıklar? der. Kâinatın genişliği ne kadardır? Ucu bucağı nerededir? diye sorar. Büyüklüğü ne kadardır? Bu dünyaya nasıl geldim ben, kim getirdi? Sonra çocuk gelişmeye başlar. Bilgileri artar. Kâinat, canlılar ve hayat hakkında araştırmaları gelişir. Ve her merhalede ruhunda dinî düşüncelerle ilgili yeni yeni fikirler doğar.
Baskı, içe vurma (repression)... Oedipus kompleksi. Ve Freud'un uydurduğu hiç bir ilmî esâsa dayanmayan efsânelerin hepsi... Evet hepsinin dinle bir ilişkisi yoktur. Din, hiç bir zaman için bir baskı veya repression eseri değildir. Cinsiyetle veya uydurma sevgilerle hiç mi hiç alâkası yoktur. Din doğrudan doğruya fıtrattan doğar. Fıtrat ile birlikte gelişir ve ilerler. Hiç kimsenin müdâhalesi olmadan tabiî olarak ve fıtrata uygun tarzda terakki eder. Dış te'sîrler sâdece bu duyguyu düzene sokar ve doğru yola sevkeder, Doğru esâslara istinâd ettirir. Gerek baskılar, gerekse engellemeler insan ruhunda dinî duyguları meydana getirmez. Sâdece canlılık ve enerji kaynaklarım boşa akıtmamak ve temiz bir yola kanalize etmek için din birtakım engellerin konulmasına yardımcı olur. Din birtakım kaidelerle insanı izler ve belirli değerler vaz'-eder. Hareket ve gidişleri düzene sokacak bazı kontrol mekanizmaları yerleştirir. Ve insana der ki: «Şu normaldir bu anormaldir...» Dinin bu engellerle olan münâsebeti eski, hem de çok eskidir. İnsanoğlunun fıtratında yaratıcı güç karşısındaki aczi ve kimsesizliği hissetmesi kâinattaki fevkalâdelikler karşısında hayranlık duyması onu secdeye kapatır ve ibâdete sevkeder. Sonra dış te'sîrler olmaksızın fıtrî olarak hisseder ki, muayyen hareketler ve muayyen şeyler yapması gerekmektedir bu tapındığı yüce kudretin huzurunda. Ancak böylece o yüce gücün gazabından kurtulur ve rızâsına nail olur. Ve o, her zaman bu gazabın ve rızânın tezahürlerini hissen duyar. Korku ve ümit... Beşer ruhunda yer eden karşılıklı çizgilerin en önemlilerinden. Ve işte bu iki hattır insanın yüce yaratıcı karşısındaki durumunu tanzim edip düzene sokan. İnsana birtakım hareket ve çalışma şekilleri empoze ederek onu duygu ve amellerin baskısı altına alan... İşte bu gereksinme ile değişik değerler ortaya çıkar veya meydana gelir. Değerler edemek, ortada birtakım manialar bulunmaktadır, canlılık enerjisini düzene sokarak boşa akmasını önlemektedir ve onu yüce ufuklara çıkarmaya çalışmaktadır demektir.
Bunun için insan, ruhundaki bağımlılık duygusuyla din arasında ilgi vardır. Koruyucu değerlerle de. Bu irtibat müteselsil olup dışardan baskı ve zorlama yoktur. Fıtrî ve tabiî olarak cereyan eder. Yalnız semavî dinler bütün bunları tanzim ettiği gibi iyiye doğru yöneltir de. Sapık ruhlu kimseler, semavî dinlerin kayıdlarmdan ve bağlarından nefret ederler. Bunun sebebi dinin insan fıtratında bulunmadığı veya bağımlılığın insan fıtratında bulunan bir duygu olmadığı değil sâdece sapıklık ve inhiraftır. Bu sapıklık onları anormal yapmış da, ondan dolayı Allah'ın dininde bulunan doğruluk, iyilik ve i'tidâli baskı unsuru olarak kabul ediyorlar. Doğruluğa tahammülü olmayan sapık rûhlan onların varlığım eziyor, büzüyor...

Batı dünyasındaki modern câhiliyetin mensubu bulunan ateistlerin Allah'ı reddedişlerinin sebebi ise, tamamen mahalli... Onlar kiliseden nefret ettikleri için dinden de nefret ediyorlar... Başlangıçta kilise, Hz. îsâ'nm getirdiği ilâhî doktrini değiştirerek indî bir şekle girdirdi. Halbuki ilk Hıristiyanlık bütünüyle putperestlikten uzaktı. Ve çevredeki milletlerin efsâne ve mitolojileri karışmamıştı dine. Bunların karışmasının birinci sebebi Hıristiyanlığın ilk banisinin Hz. İsa'yı görmemiş ve konuşmalarını dinlememiş birisi olmasıydı. Sâdece Hz. îsa (a.s.)dan yüz sene sonra gelmiş ve onun dillerde dolaşan sözlerini işitmişti. Elde derli toplu bir kitab yoktu. Bir de Roma'lıların hıristiyanlara uyguladığı korkunç zulümler ve baskılar vardı meydanda. İlk mü'minlerin halkın içine karışıp Hıristiyanlığı yaymalarını yasaklamışlardı.
Daha sonra Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul etti. Bunun üzerine kilise, Roma'nm o aşırı israfına ve ahlâksızlığına karşı çıkmak için ruhbanlık dini haline dönüştü. Ama bu ruhbanlık bir derecede kalmadı. Son derece aşırıya gitti. Öyle ki hayatî atılımlara engel olma-ya ve beşer fıtratıyla çatışmaya başladı. Ve insanın canlılık dolu hayat enerjisini gülünç bir subjektivizme kaydırdı. Bir daha ilerleyip gelişmesini önledi. Bunun da ötesinde insanın enerji kaynaklarını baskı altında ezdi ve sinirleri mahvedecek duruma getirdi.
Sonra kilise mensûbları bile bu koydukları ağır şartlan yerine getiremez oldular. Çabucak halk arasında yayıldı bu hal. Bir şey yapınca cehennem ile korkutarak dehşete düşüren ve normal nimetlerden bile istifâde etmelerini önleyen bu rahiplerin bizzat men'ettikleri şeyleri işledikleri, alelade kimselerin bile yapmalarını yasakladıkları kötülükleri, birer din adamı olarak kendilerinin yapmaya başladıkları görüldü. Kilise ve ma'bedler onların bu sapık fiillerinin icra edildiği yerler haline geldi. Ki bu yanlış hareketleri her akl-ı selîm kimse farkediyordu.
Sonra kilise, din müessesesini elinde bir oyuncak gibi kullanmaya başladı. Bir taraftan endülüjanslar, bir taraftan cennetin anahtarlarını satmalar, bir taraftan engizisyon mahkemeleri yayılmaya başladı ve Avrupa'lıların ruhlarındaki inanç ışığını yavaş, yavaş söndürdü.
Ayrıca katolik kilisesi bunlarla da yetinmedi. Halkı inim inim inleten ve ezen vergiler koydu. Herkesi din adamlarının emrine boyun eğdiren ve onların dediklerini kabule zorlayan fermanlar yayınladı. Kiliseler birer derebeylik haline geldi ve halkın kanını emmeye başladı. Bunların da ötesinde her söylediklerinin semâdan gelme, Tanrı emirleri olduğunu ve herkesin bunları yapmak zorunda bulunduğunu bildirerek karşı çıkanları aforoz etti. Ama asıl felâket bunlardan sonra geldi. Kilise mensupları dejenere olmuş bulunmalarının, halkı soymalarına ve sakat inançlara dalmalarına rağmen, bir de kalkıp ilmî konularda birtakım hükümler vaz'ettiler. Yerin şekli ve hareketi ile ilgili konularda, insanın ömrü ile alâkalı mevzularda kendilerince hükümler koydular. Ve bu söyledikleri saçma sapan şeylerin gökten geldiğini kendilerine Tanrı tarafından bildirildiğini iddia ettiler. Bunların dışında her kim ne söylerse yanlış olacağını, dinden çıkacağım ve aforoz edileceğini bildirdiler...
Teorik ve tecrübî ilimler bu fikirlerin yanlış olduğunu deney yoluyla isbât edince, ilim adamları kilisenin söylediği şeylerin sakatlığını ve yanlışlığını ortaya koydular. Ve işte bunun üzerine kilise kıyameti koparmaya başladı. İlimden mahrum, cehalet

bataklığına dalmış olan kilise mensûbları, Tanrı adına insanları kendilerine bende edip bu hâkimiyetlerinin devam etmesi için bütün varlıklarıyla harekete geçtiler. Bu kopan kıyamette kilise ilim adamlarını ağaç yığınları üzerinde yakmaktan, korkunç eziyetler ile öldürmekten ve türlü azap yollarına başvurmaktan geri kalmadı. Dünyanın yuvarlak olduğunu veya kâinatın merkezi olmadığını iddia ettikleri için bilginlere her türlü eziyeti reva gördü.
Galile, Kopernik, Giordano Bruno gibi ilim adamları kilise men-sûblarımn elinde en iğrenç ve korkunç eziyetlere uğradılar. Bunu duyan veya gören halk kitlelerinin gözünde dine ve din adamlarına karşı nefret duyguları belirmeye başladı. Hattâ ters yönden tepki yaparak onlann zihninde akla hayâle gelmeyen yollara başvurma eğilimi baş gösterdi. Böylece sâdece dinden soğumak ve nefret etmekle kalmadılar, dinle ilgili bütün duygulardan ve emirlerden nefret etmeye başladılar.
Kalabalık yığınlar bu nefret havası içinde öyle bir psikolojik atmosfere girdiler ki sabredip te doğruyla yanlışı bir kenara bırakarak doğruya uymaya müsamaha edemez oldular. Tıpkı yılan sokmuş kimseler gibi idiler bu durumda. Kaçıyorlardı. Her şeyden kaçıyorlardı... Kendilerine dokunacak şey bir doktorun iyileştirici eli de olsa kaçıyorlardı.
İşte bu tarihî sebepten dolayı modern Batı medeniyeti dine karşı bir temel üzerinde kuruldu. Karşı olmakla da kalmıyor, dinden nefret ediyor ve dinle ilgili her şeyi reddediyordu. Düşünce ve duygularında dine hiç yer vermiyordu. Ve bu düşmanlık, üstün gelen medeniyetin ayak bastığı her yere birlikte gitti. Ve çağdaş dünyada dinden nefret etmek gayet tabiî bir; şey halini aldı. Artık din düşmanlığı bir neslin veya birkaç neslin tutulduğu bir hastalık olarak değil, insanlığı felâkete sürükleyen bir zehir olarak yayılmaya başladı.
Bugün beşeriyet Allah'a dönüş yolu ile karşı karşıya bulunuyor... İnsanoğlu Allah'a dönmekle kendi fıtratına dönmektedir aslında. Sapık câhiliyet bataklığmdaki bu uzun bocalamadan sonra boşa geçen dönemlerini bırakıp Allah'a dönmekle karşı karşıya bulunmaktadır... Yıllar var ki bu câhiliyet bataklığında huzur nedir bilmiyor. Rahat bir nefes alamıyor... Bunun yerine bahtsızlık çepeçevre sarmış onu. Ruhî, fikrî, siyâsî, iktisadî ve sosyal alanlarda insanlık bugün uzun tarihi boyunca eşine rastlanmayan bir ruhî kriz ve buhran içinde bocalayıp duruyor.
Allah'ın koyduğu din hadd-i zâtında insan fıtratıyla tam bir mutabakat içindedir. Fakat bu mutabakat, fıtratın normal halinde olduğu zamanlardadır. Yani olması gereken sağlam ve doğru yolda olduğu zaman, din ile insan fıtratı tam bir uygunluk içindedir. Geçen bölümlerde insan ruhundaki karşılıklı çizgileri ve onun tabiî tekevvününü uzun uzadıya açıklamıştık. Burada da Allah'ın koyduğu din olan İslâm ile insan fıtratının nasıl birbiriyle uyuştuğunu ve mutabakat içinde bulunduğunu göreceğiz. Her şeyden evvel Kur'an, insanın duygu tellerine basar... Ki insanoğlu bu duygu telleriyle doğrudan doğruya fıtratında yer eden inanç gerçeğine yönelir... Mutlak yaratıcının kuvvetini hissettirmek, kâinatın azameti, ölüm ve hayat, meydana gelen şeyler ve ortaya çıkan durumlar belirtilerek yapılan ihsas insanı inanç gerçeğine doğru götüren fıtrat telleridir... İşte Kur'an bu telleri uyarmaktadır yaptığı ihsaslarla. Böylece onları hep uyanık olarak bulundurmaktadır. Halbuki insanın sürekli karşı karşıya olması ve ülfet sağlaması nedeniyle bu hususlarda hisleri katılaşır.

«İslâm Terbiyesinin Metodu» adlı eserimizin, «Ruhun Terbiyesi» başlıklı bölümünde Kur'an'daki bu gerçekten uzun uzadıya bahsetmiştik. Burada onları tekrar edecek değiliz. Çünkü bu husus insan psi-kolojisiyle ilgisinden çok terbiye ve eğitim konularıyla ilgilidir. Biz burada sâdece bu gerçeği belirteceğiz ve arkasından Kur'an'da yer alan bu dokunuşlardan kısa örnekler vererek geçeceğiz.
Rûh... O meçhul kuvvetin hiç bir noktasını bilmiyoruz biz... Nedir derinliği? Nasıl hareket eder?... Ama bizi Allah'a bağlayan tek bağ...
Rûh fıtratı itibarıyla bulur Allah'ı... Çünkü çıkış noktası Allah'ın ruhudur, sâdece bir avuç toprağa tevdî etmiştir onu Hak Teâlâ: «Onu düzeltip ruhumdan da üfürünce ona secde ettiler...» (Hicr, 29). Binâenaleyh o, doğrudan doğruya bulur Allah'ı. Ve kendisine hâs bir yolla bulur O'nu. Allah tarafından yaratılmış olan her şey ve her varlık gibi ilgi kurar o, Allah ile. Yorulmadan, zahmet çekmeden ve araştırmak için uzun uzadıya çabalamadan kendi fıtratıyla bulur Allah'ı: «Bizim Rabbımız O'dur ki her şeye yaratılışını vermiş, sonra da onu doğru yola iletmiştir.»
Bununla beraber yine de insanoğlu sapıtır mı sapıtır... Fıtratı bozulunca, sakatlanınca ve hastalanınca yitirir doğru yolu... Sapıtır ve bir daha bulamaz Allah'ını... Ne ruhu ilgi kurabilir O'nunla, ne de yardımına sığınıp istimdâd dileyebilir O'ndan.
Ama insanoğlu dalâlete sapınca da, ruhu büzülüp parlaklığını kaybedince de, şehvetin ve arzuların ağır yığınları arasında kaybolup ışıktan mahrum kalınca da... Evet o zaman bile bütün sapıklığına rağmen ruhunun bir tarafı yine de Allah'a yönelir, yaratanına teveccüh eder. Tıpkı az gören gözlerin ışığa yönelişi gibi. O, her ne kadar tâm olarak ışıktan nasibini almazsa da büsbütün görmeden de kalmaz.
Bir yandan Allah'a tapınırken, bir yandan da başka başka nesneleri O'na ortak veya aracı koşar: «Biz onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.»... «Şayet onlara soracak olursa ki; kim yaratmıştır göğü ve yeri? diye şüphesiz «Allah», diyeceklerdir...» Veya herhangi bir güce inanırlar ve ona tanrılık vasfını verirler. Bazı anormal sapıkların dışında doğrudan doğruya Allah'ı inkâr eden veya yokluğunu iddia eden, bu kâinatın yaratanını kabul etmeyen kimse yok gibidir. Zâten anormaller hesaba katılmazlar. Akidenin görevi fıtrata destek olarak onu doğru yola yöneltmektir. Fıtratın derinliklerinde gizli bulunan ve birtakım mikroplar tarafından örtülmüş olan gerçeğe yöneltmektir... Akidenin vazifesi ruhu esaret zincirinden kurtarmaktır... Evet Allah'a ulaşmasına engel olan bağlardan...
«İslâm'ın terbiye metodu devamlı olarak insanın ruhu ile Allah Teâlâ arasında bir ilgi kurar. Her işte, her düşüncede ve her duyguda sürekli olarak bir ilgi. Bunun için de değişik yollara başvurur. Bir yandan Allah'ın mübdî' kudreti tarafından kâinat sayfasına serpiştirilmiş bulunan gerçekleri gözü önüne sererek kalbine bir hassasiyet verir ve Allah'ın varlığını, hudûdsuz mutlak kudretini gösterir... Bir yandan da Allah'ın murâkebesini ve sürekli kontrolünü bildirerek gönüldeki inceliği harekete geçirir. Buna göre Allah her zaman ve her yerde insan ile beraberdir. Her an kalbindekinden haberdârdır. İçinden geçen sırların hepsini bilir. Kendisi için son derece gizli olan sırlarını. Bir yandan da hep Allah'ın takvasını ve haşyetini hatırlatarak kalbini harekete geçirir. Bir yandan Allah sevgisini geliştirir. Devamlı Allah'ın rızâsına nail olmasını sağlar. Bir yandan da insanın gönlüne huzur, emniyet ve rahat verir. Gizli açık her noktada Allah'ın kendisini koruduğunu bilir. O'nun

takdirine teslim olur. Nihayet hedef tektir: O da beşer kalbini Allah'a bağlamaktır...» (İslâm Terbiyesinin Metodu, 43-48). İşte muhtelif alanlarda Allah'ın kudretini gösteren ihsas tellerine basan âyetlerden birkaçı: «Allah sizi annelerinizin karnından bir şey bilmez halele çıkarmıştır. Belki şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalb vermiştir. Göğün boşluğunda Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başka tutan kimse yoktur. İnanan bir millet için bunda dersler vardır. Allah size evlerinizi dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden yolculukta ve ikâmet zamanımızda kolayca taşıyacağınız evler, yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir. Allah yarattıklarından size gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, harpte sizi koruya-yacak zırhlar vermiştir. Size olan nimetini müslüman olasınız diye işte bu şekilde tamamlamaktadır.» (Nahl, 78-81).
«Allah, O'ndan başka Tanrı olmayan kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yarattıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminde hiç bir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O, öyle yüce öyle büyüktür.» (Bakara, 255). «Gaybın anahtarları O'nun kalandadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı, kuruyu —ki apaçık kitaptadır— ancak O bilir. Geceleyin sizi ölü uyutan, gündüzün yaptıklarınızı bilen, ecelinize kadar gündüzün sizi tekrar kaldıran O'dur. Sonra dönüşünüz O'nadır. İşlediklerinizi O size bildirecektir...» (Enam, 59-60).
İşte kâinatın azametini ve dehşetini hatırlatarak, ihsas tellerine dokunan birkaç âyet-i kerîme: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır...» (Bakara, 164) «Yukarıdan size su indiren O'dur. O'ndan içersiniz, hayvanları otlattığınız bitkiler de onunla biter. Allah onunla, size ekinler, zeytin ve hurma ağaçlan, üzümler ve her türlü ürünü yetiştirir. Düşünen kimseler için bunda ders vardır. Geceyi, gündüzü, güneşi, ayı sizin istifâdenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun buyruğuna boyun eğmiştir. Bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır. Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için yaratmıştır. Bunda öğüt alan kimseler için ibret vardır. Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah'ın bol nimetinden faydalanmanız için denize —ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün— boyun eğdiren de odur. Artık belki şükredersiniz. Yeryüzünde sarsılmayasımz diye sabit dağlar, nehirler ve belki yolunuzu bulursunuz diye yollaE ve işaretler meydana getirmiştir. Onlar - yıldızlarla da yollarını bulurlar. Hiç yaratan yaratmayana benzer mi? İbret almaz mısınız?» (Nahl, 10-17).
Ve işte ölüm ve hayatla ilgili ihsas tellerine dokunan âyetlerden birkaç örnek: «O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır, yeryüzünü ölümünden sonra O canlandırır. Ey insanlar işte siz böylece diriltileceksiniz. Sizi topraktan yaratması O'nun

varlığının belgelerinden-dir...» (Rûm, 19-20), «Ey insanlar, öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, biz sizi top-raktan sonra nutfeden, sonra pıhtılaşnıış kandan, sonra da hilkati belli belirsiz bir çiğnem etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, boylece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz öldürülür, kiminiz de ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bir şey bilmez olur. Yeryüzünü görürsünüz ki kupkurudur; fakat biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir.» (Hacc, 5), «Kıyamet saatim bilmek ancak Allah'a mahsûstur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir her şeyden haberdârdır.» (Lokman, 34), «Allah öleceklerin ölümleri ânında, ölmeyeceklerin de uykuları esnasında ruhlarını alır. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerininkini de belli bir süreye kadar salıverir.» (Zümer, 42) «Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı.» (Mülk, 2), «Nerede olursanız olun sağlam kaleler içinde bulunsanız bile size ölüm ulaşır.» (Nisa, 87) «De ki: Evlerinizde olsaydınız haklarında ölüm yazılı olan kimseler devrilecekleri yere varırdılar.» (Âl-i İmrân, 54). İşte birkaç tane de yoktan meydana gelen olaylarla ilgili ihsas tellerine dokunan âyetler: «De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden alırsın. Sen dilediğini azız edersin, dilediğini zelîl edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kadirsin.» (Âl-i İmrân, 26), «Tesbîh ona. Bir şeyi emretti mi ona sâdece: ol, der ve o da oluverir.» (Meryem, 35), «De ki bize Allah'ın yazdığından başkası isabet edemez. Ö, bizim mevlâmızdır. Ve mü'minler Allah'a dayanıp güvensinler.» (Tevbe, 51), «Allah kısar ve açar. Ve O'na döndürülürsünüz.» (Bakara, 245), «Darda kalan kişi kendisine yakardığında karşılık veren, sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Yoksa, Allah'ın yanında bir Tanrı mı? Pek kıt düşünüyorsunuz. Yoksa, karanın ve denizin karanlıklarında size yol bulduran, rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderen rai? Allah'ın yanında başka bir Tanrı mı? Allah koştukları eşlerden yücedir. Yoksa önce yaratan, sonra da yaratmayı tekrar edecek olan, size gökten ve yerden rızık veren mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı?. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz açık deliünizi getirin.» (Nemi, 62-64 f. Ve işte böyle... Allah'ın yüce kitabı böyle tevcih ediyor ruhları... Ve bütün bu tevcîhâtın ana gayesi tektir. O da beşer kalbini irâde sahibi, yüce yaratana, gerçek Allah'a tevcih etmek...

Sonra İslâm, insan fıtratı ile birlikte bir adım daha atarak insanın ruhî mekanizmasında iç içe bulunan tabiatı ile birleşiyor. Eş bir tabiat içerisinde tek bir mekanizma olarak birleştikten sonra ona uygun bıı plan çiziyor. Ortada bir rûh ve bedenden müteşekkil bir makina vardır. Ruhun faaliyeti ayrı, bedenin faaliyeti ayrıdır. Ama her ikisinin en sonunda buluştuğu nokta birdir. Ortada bir dünya vardır, bir de âhiret. Dünyanın işi ayrı âhiretin işi ayrıdır. Ama her ikisinin de yolu birdir. Asla ayrılmaz. Dünya için çalışmak, âhiret için ibâdetten; âhiret için ibâdet, dünya için çalışmaktan farklı değildir. Çünkü her ikisinin de yönü Allah'tır.

Diğer sistemler yollarım yitirmiş olduklarından bedenî faaliyet ile ruhi faaliyeti birbirinden ayırmaktadırlar. Ve her birisinin yönünü diğerine tamamen karşı yönde göstermektedir... Dünya ile âhireti birbirinden ayırarak her birini ayrı ayrı yönlere

sevketmektedirler. Ama İslâm insanın fıtratıyla tam bir mutabakat içerisindedir. Onu tabiatıyla birlikte ele alır. Birbiriyle bağlantılı bulunan mekanizmanın bölümlerini birbirinden ayırmaz. Bunun yanısıra insan tabiatının eş değerliliğini de gözden uzak tutmaz hiç bir zaman için...
İnsan yer, içer, cinsel faaliyette bulunur. Bütün bunları varlık yapısının bedenî yanını tatmin etmek için yapar. Ama İslâm onu öyle bir yöne tevcih eder ki, ihtiyâçlarını sırf cesediyle değil cesed ve ruhtan müteşekkil mekanizmasıyla birlikte telâfi etmesini sağlar. Yemeği bir ibâdet, cinsel arzuyu tatmini bir ibâdet haline getirir. Çünkü bunlan Allah'ın adıyla birbirine bağlar. Allah'a yöneltici değer ölçüleriyle rabteder. Hayvanlık seviyesinden insanı yükselten üstün ve temiz değerler vaz'eder. O zaman insanın hiç bir faaliyeti basit bir ihtiyâç hududu içerisine mahkûm olmaz. Ruhî aydınlıktan yoksun, insana insanî değeri veren ve onu yüceleştiren mânâdan mahrum, mücerred bir bedenî ifraz olmaktan çıkarır.
İnsan kendi varlık yapısının ruhî yanını tatmin etmek için ibâdet eder, temizlenir ve arınır... Ama İslâm, bu ruhî alandaki faaliyeti insanın birbiriyle ilişkili bulunan mekanizmasının diğer yanlarıyla da birleştirir. Ona öyle bir ibâdet düstûru kor ki her ne kadar ruhî yönü ağır bassa da bütün varlığını içine alır. Namaz, oruç, hacc ve zekât gibi. Böylece insan ibâdet ederken dahi ruhî alanda gelişerek bedenî alandan uzaklaşmaz. Bu anlamda bir ibâdet dünyadan uzak râhibâne bjr hayat olmaktan çıkar, hayatın tâ içine girer...
İnsan dünyası için yaşarken, âhireti için de yaşar. Ama İslâm her ikisini de birleştirerek tek bir yola girdirir... Şu halde İslâm'da dünya ile ilgili birtakım ameller yoktur ki, insan onu yaparken âhiret duygusundan tamamıyla sıyrılsın... Hattâ yerken, içerken, giyinirken, savaşırken, sivrilmek isterken, cinsel arzusunu tatmin ederken, mal ve mülk sahibi olmak isterken bile âhiretten uzak değildir... Bir de meydanda sırf âhirete mahsûs amel yoktur. İnsanın dünya ile ilgisini keserek âhi-rete yöneldiği hiç bir ibâdet yoktur. Sâdece bir tek ibâdet şekli vardır, o da hem dünya hem âhiret için ameldir. İnsan onu yerine getirirken hem dünyası için hem de âhireti için çalışır. Tertemiz ve helâl yemeğini yerken Allah'ın adıyla yer. Dünyadan kendi payına düşen rızkını alırken aynı anda mânâya yani âhirete de yönelmiştir, âhiret için de çalışmaktadır. Müslüman cinsel duygularını temiz ve helâl olarak tatmin eder. Ve Allah adıyla başlar. Bir bakıma o, eğlencesine dinî bir hüviyyet verir. Bu noktada temizliğe dikkat edip meşru* yollardan tatmin etmişse, aynı anda âhirete müteveccih bir amel işlemiş demektir. Savaşırken, mülk edinirken ve sivrilirken de hep aynı duygular içerisindedir... Hepsini de temizlikle, normal olarak, Allah adıyla Allah yolunda yapar... Müslüman her türlü dünyevî faaliyetlerini yaparken aynı anda âhirete de müteveccih bulunmaktadır yapdığı iş. Ve ona göre hareket eder, o duygu içinde bulunur. Böylece de tek yönlü ve bir mekanizma içerisinde çift yönlü olarak hareketine devam eder...
Allah Teâlâ, Kitâb-ı Mübîn'inde buyuruyor ki: «Allah'ın sana verdiklerinde âhiret yurdunu ara. Ve dünyadan da nasibini unutma...» (Kasas, 77).
«De ki: Allah'ın kullan için çıkardığı zînetini ve nzıklardan temizini kim haram kılmıştır. O, dünya hayatında ve kıyamet gününde saf olarak îmân edenler içindir...» (A'râf, 32).

Bir âyette ve aynı amelde Allah Teâlâ hem dünyayı, hem de âhireti aynı yerde birleştiriyor. Allah'ın yüce Rasûlü de buyuruyor ki: «Şayet kıyamet koparken sizden birinizin elinde bir fidan varsa ve kıyamet kopmadan önce de onu dikebilecek ise diksin. Ona, bunu dikmekle mükâfat vardır...» BöyÎece Allah'ın yüce peygamberi âhirete giden yolun üzerine dünya ile ilgili işleri yerleştiriyor. Dünyada bir an bile ya-şayacaksan dünya için çalışmak... Hattâ kıyamet koparken bile...
Sonra İslâm, insan fıtratı ile bir adım daha ilerliyor. İnsanın içgüdü ve sâiklerini esâs olarak alıyor, bunun yanı sıra konulmuş olan kontrol mekanizmasını da ayrı mütâlâa etmiyor. İslâm, insanın içgüdülerinin hepsini kabul ediyor ve onların geliştirilip takviye edilmesi için çalışıyor. İnsanın yemesini, içmesini istiyor ve hattâ bunu emrediyor: «Yeyiniz ve içiniz...» (Bakara, 60) buyuruyor. Cinsel arzuların yerine getirilmesini istiyor ve emrediyor: «Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.» diyor Allah'ın Rasûlü. İnsanın mülk edinmesini, savaşmasını ve..sivrilme arzusunu tatmin etmesini normal karşılıyor. İnsanın içgüdülerini ve sevk-i tabülerinin hepsi İslâm'ın nazarında normal ve tabiîdir. Hattâ bunların geliştirilip olgunlaştırılması için çalışmak gerekir. Çünkü beşer denilen varlığın yeryüzünde Allah'ın halifeliği görevini yerine getirebilmesi için bunlar zorunludur. Bu içgüdüler olmadan, hayata aşın bir şevk ile atılıp bağlanma duygusu bulunmasa insanoğlu ne yeryüzünü i'mâr edebilir, ne bir yapı kurabilir, ne de yeryüzünü dolaşarak kâinatta bulunan gizli kaynakları keşfedebilir...
Ama bunun yamsıra bu içgüdüleri kontrol edecek mekanizmayı da ihmâl _etmez. İçgüdülerin boşalmasından doğan fıtrî enerjiyi kontrol altına alabilmek, tertemiz olarak Allah'a yönelmesini sağlamak ve Allah'ın insana bahşettiği efendilik payesine hak kazanabilmek için onları kontrol altına alır ve Allah'a bağlar. Çünkü insanın içgüdülerini tatminden doğan kuvvetli enerjisi kontrol altına alınmadan de-lilsiz, rehbersiz, başıboş olarak akıtıldığı zaman, insanoğlu yeryüzünde Allah'ın halifeliği görevini yerine getiremez. Ve o zaman da beşerî enerji başıboş akar gider. Yapıcı ve inşâ edici bir güç kaynağı olacağına yıkıcı ve öldürücü bir tehlike kaynağı olur. Hem o enerjiye sahip olan ferdi mahveder, hem de o ferdin mensûb olduğu toplumu...
Ama İslâm, ne bunu, ne de onu çiğner. Birisini geliştirmek için öbürünü mahvetmez. İçgüdüleri geliştireyim diye onları kontrol imkânı olmayacak derecede zabtı zor bir duruma getirmez. Kontrol mekanizmasını da, insanın hareket ve enerjisini baskı altına alan ve rep-ressionlarla yok edip tüketen bir duruma getirmez. İslâm her ikisini birlikte geliştirir. Biri diğerinin te'mînât unsuru olur. Ve böylece dengeyi sağlayıp normal seyrini te'mîn eder.
Bütün bunların yanı sıra da İslâm insan fıtratındaki zaafı, şehvet ve arzular karşısındaki güçsüzlüğü hesaba katar. Bunların kontrolünün zorluğunu görmemezlikten gelmez. Fıtrî kontrol mekanizmasının bulunmasına ve onlann takviyesi için çalışmasına rağmen, bunlar karşısındaki zaafını kabul eder. «Ve Allah sizin yükünüzü hafifletmek ister. Ve insan zayıf olarak yaratılmıştır...» (Nisa, 28) Bu zaafı asla inkâr etmez, ayağı kaydığı zaman affeder: «Ve Allah iyilik edenleri sever. Onlar ki bir kötülük yaptıkları veya kendilerine yazık ettikleri za-man Allah'ı anarlar ve günâhları için tevbe ederler. Allah'tan başka günâhları

bağışlayacak kimdir? Bir de yaptıklarında ısrar etmezler. Ve onlar bunu bilirler. İşte onların mükâfatı Rabları tarafından bağışlanma, altından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada temelli kalacaklardır. Ve ne güzeldir çalışanların mükâfatı...» (Âl-i îmrân, 134-136).
Ve son olarak da... İslâm insan fıtratıyla beraber hareketine devam ederken onu bütün yönleriyle birlikte ele alır ve şümullü olarak kabul eder. V&Kur'an ile hadîslere dayalı anayasasını vaz'ederek hem inanç sistemini, hem de pratik hayatı içine alan bir anayasa vaz'eder.
Bütün ayrıntılarına kadar ferdî hayat ve bütün noktalarına kadar sosyal, siyâsî, iktisâdı, fikrî ve ruhî yaşayış... Hepsi de aynı menba'dan neş'et eder. Ve tek bir yöne teveccüh eder... İslâm pratik hayat için bir düstûr, ibâdet ve dinî hayat için ayrı bir düstûr koymaz... Şahsî haklar için ayrı bir kanun, umûmî haklar için ayrı bir kanun vaz'etmez. Sâdece bir tek düstûr koyar ve onda hem şahsî haklar hem de âmme hakları yer alır. Binâenaleyh insanın pratik hayatı ile ideal hayatı arasında uçurumlar bırakmaz. Ferdî yaşayışını sosyal hayatından uzak tutmaz. Ahlâkiyle hareketlerinin arasını açmaz... Kısacası dünyası ile âhiretinin arasını ayırmaz... İnsanı bütün bu noktalarıyla birlikte tek bir varlık olarak mütalaa eder ve bütün istekleri, arzularıyla aynı şekilde faaliyetini yürütür. Tek bir mekanizma olarak çalışmasını sağlar. Ve böylece din ile fıtrat içice girer... Ve fıtratın dini, yalnız ve yalnız İslâm'dır...[11]

33 — İnsanlara bir zarar dokununca Rablarına dönerek O'na yalvarırlar. Sonra onlara katından bir rahmet tattırınca bakarsınız ki, içlerinden bir gurup Rablarına şirk koşup durmaktadır.
34 — Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için. Sefa sürün bakalım, yakında bileceksiniz.
35 — Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?
36 - Ne zaman da insanlara bir rahmet tattırdı ise onunla sevinirler. Ama yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse, hemen ümidlerini kesiverirler. -
37 — Görmezler mi ki Allah, rızkı dilediğine yayıp genişletir ve kısar da. Muhakkak ki bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ insanların, sıkıntı hallerinde tek ve ortağı olmayan Allah'a duâ ettiklerini haber veriyor. Onlara nimetlerini haber veriyor. Onlara nimetlerini bol bol verdiği zamanda ise onlardan bir grup irâde ve ihtiyarlarını kullanabildikleri durumda hemen Allah'a şirk koşarak O'nunla beraber bir başkasına tapınırlar. «Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için.» âyetinin başında bulunan daki lâm edatı bazılarına göre akıbet, netice bildiren bir harftir. Diğer bazılarına göre ise sebeb bildiren bir edattır. Fakat bu edat Allah'ın bunları onlara takdir etmesi için bir sebep bildirmektedir. Sonra Allah Teâlâ onları: «Yakında bileceksiniz.» kavli ile tehdîd etmiştir. Birisi şöyle diyor: Allah'a yemîn ederim ki şayet beni bir kale muhafızı tehdîd etmiş olsaydı ondan korkardım. Burada tehdîd eden zât; bir şeye; ol, deyiverince hemen oluveren Allah Teâlâ ise durum nice olur?

Allah Teâlâ delilsiz, huccetsiz ve bürhânsız olarak putlara tapınmayı uyduran müşrikleri reddederek şöyle buyurur: «Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?» Buradaki soru istif-hâm-ı inkârîdir. Yani ortada böyle bir şey yoktur.
«Ne zaman da insanlara bir rahmet tattırdı isek onunla sevinirler. Ama yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse, hemen ümid-lerini kesiverirler.» Burada insan ayıplanmaktadır ki, o ancak Allah'ın koruduğu ve muvaffak kıldığı bir varlıktan ibarettir. Halbuki insana bir nimet isabet ettiğinde şımarıp azar ve: «Kötülükler gitti başımdan, diyerek kendi kendine sevinir ve başkalarına karşı övünüp büyüklenir.» (Hûd, 10). Başına bir zorluk geldiğinde ise ümitsizliğe düşer ve bundan sonra bütün bütüne bir hayrın gelmesinden ümidini keser. Allah Teâlâ: «Ancak sıkıntıya, darlığa sabredip bollukta sâlîh ameller işleyenler müstesna.» buyurmuştur. Nitekim sahih bir hadîste de şöyle buyrulur: Mü'-mine şaşılır; Allah onun için ne takdir buyurmuşsa bu onun için ancak bir hayır olur: Bolluğa kavuşursa şükreder de bu onun için hayır olur. Darlığa düşerse sabreder de bu onun için hayır olur.
«Görmezler mi ki Allah, rızkı dilediğine yayıp bir ölçüye göre verir.-» Hikmeti ve adaleti ile bunda yegâne tasarruf sahibidir. Bir kavmin rızkını genişletir de diğer bazılarının rızkını daraltır. Muhakkak ki bunda inanan bir kavim için âyetler vardır.»[12]

38 — Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver.
Bu, Allah'ın rızâsını dileyenler için daha hayırlıdır ve işte onlar kurtuluşa erenlerdir.
39 — İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. Allah'ın rızâsını dileyerek verdiğiniz zekât ise böyle değildir. İşte onlar; sevâblarını kat kat artıranlardır.
40 — Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren ve daha sonra dirilten de Allah'tır. O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.

Allah Teâlâ akrabaya iyilik ve sıla-ı rahmde bulunmayı; harcayacak bir şeyi olmayan veya yanında bulunanlar kendisine yetmeyen yoksula, nafakayı ve yolculuğunda ihtiyâç duyduklarına muhtaç olan yolda kalmışa hakkını vermeyi emrediyor. Bu, Allah'ın rızasını, en yüce gaye olan kıyamet günü Allah'a bakmayı dileyenler için daha hayırlıdır. Ve işte onlar hem dünyada, hem de âhirette kurtuluşa erenlerdir. «İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» Kim insanlara verdiğinden daha fazlasını kendisine vermeleri için bir hediyye verirse bunun Allah katında onun için bir sevabı yoktur. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b ve Şa'bî, âyeti böyle tefsir etmişlerdir. Her ne kadar bunun sevabı yoksa da mubahtır. Şu kadar var ki bu Allah Rasûlü (s.a.)ne mahsûs olarak yasaklanmıştır. Bu Dahhâk'in kavli olup «Verdiğini çok görerek başa kakma.» (Müddessir, 6) âyetini buna delil getirir. Yani daha faz-lasını isteyerek bir iyilikte bulunma, hediyye verme demektir. İbn Abbâs: Faiz ikidir. Bir taiz vardır ki, doğru değildir —İbn Abbâs bu faizle satıştaki faizi

kasdediyor— bir faiz daha vardır ki bunda bir beis yoktur. Bu; kişinin daha fazlasını umarak verdiği hediyyedir, demiş sonra da: «İnsanların mallan içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» âyetini okumuştur. Allah katındaki sevâb ancak zekâtadır. Bu sebepledir ki: «Allah'ın rızâsını dileyerek verdiğiniz zekât ise böyle değildir. İşte onlar, sevâblarım kat kat artıranlardır. (Allah'ın sevâb ve mükâfatlarını kat kat artırdığı kimseler.)» buyurmuştur. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kimse temiz kazançtan bir denk hurma tasad-duk ettiğinde Rahman onu kudret eliyle alır ve hurma, Uhud dağından daha büyük oluncaya kadar sahibi için sizden birinin tayını veya deve yavrusunu yetiştirip büyüttüğü gibi arttırıp büyütür.
«Sizi yaratan, sonra rızıklandıran Allah'tır.» Yaratıcı ve rızık verici O'dur. İnsan annesinin karnından çıkarken bilgisiz, duygusuz, görgüsüz ve çıplak olarak doğar. Bundan sonra Allah Teâlâ ona örtüler, elbiseler, mal, emlâk ve kazançlar bahşeder.» Nitekim İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Hâlid'in oğulları Habbe ve Sevâ'dan rivayetine göre onlar şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)in yanına girdik. Bir şeyler düzeltiyordu. Ona yardım ettik. Şöyle buyurdu: Başlarınız hareket ettiği sürece rızıktan ümid kesmeyiniz. Şüphesiz insanı annesi, üzerinde elbise olmaksızın kıpkızıl et olarak doğurur. Sonra Allah Teâlâ onu nzıklandırır. «Bu hayattan «sonra sizi öldüren» ve daha sonra kıyamet günü «dirilten» de Allah'tır. (Allah'ın dışında tapınageldiğiniz ve) O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır?» Onlardan hiç birisi bunlardan hiç bir şeyi yapmaya güç yetiremez. Bilakis Allah Teâlâ yaratma, rızık verme, diriltme ve öldürmede eşsizdir. Sonra kıyamet günü yaratıkları tekrar diriltecektir. Bu yüzden bütün bunlardan sonra: «Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» buyurmuştur. O yücedir, münezzehtir, ortağı veya benzeri veya eşiti veya çocuğu veya babası olmaktan yücedir, Azîz'dir, büyüktür. Aksine hiç bir dengi olmayan, doğmayan, doğurmayan, Ehâd, Ferd ve Samed olandır.[13]

41 — insanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde Fesâd belirdi. Ki yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın. Belki dönerler.
42 — De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da daha önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğunu görün. Onların çoğu müşrik idiler.

Karada ve Denizde Fesâd

İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Süddî ve başkaları derler ki: Burada karadan maksad su bulunmayan yerler, çöllerdir. Denizden nıaksad ise şehirler ve kasabalardır. İbn Abbâs ve İkrime'den gelen bir rivayete göre ise deniz; şehirler ve kasabaların nehir kenarında olanlarıdır. Başkaları ise şöyle diyor: Karadan maksad bilinen kara, denizden maksad da bilinen denizlerdir. Zeyd İbn Rufey' der ki: «İnsanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde bozgun belirdi.» Karada yağmur kesildi de peşinden kıtlık geldi. Denizde yağmur kesildi de deniz hayvanları kör oldu. Zeyd İbn Rufey'in bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Yine İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre o, âyeti şöyle açıklıyor: Karadaki bozukluk Âdemoğulunun öldürülmesi,

denizdeki bozukluk ise gemilerin gasb yoluyla alınmasıdır. Ata el-Horasânî karadan maksadın karadaki şehirler ve kasabalar, denizlerden maksadın da denizdeki adalar olduğunu söylemişse de birinci açıklama daha kuvvetli olup çoğunluk bu görüştedir ve Muhammed İbn İshâk'm es-Sîre'sinde zikretmiş olduğu şu haber de bunu desteklemektedir: Allah Rasûlü (s.a.) Eyle kralı ile barış yaptı ve ülkesinde ona mektup yazdı (ülkesinin idaresini ona bıraktı).
«İnsanların elleriyle işlediklerinden dolayı karada ve denizde bozgun belirdi.» âyetinin anlamı şudur: Şüphesiz ki meyveler ve ekinler-deki eksiklik günâhlar sebebiyledir (Allah'a isyan olan işler sebebiyledir). Ebu'l-Âliye der ki: Kim yeryüzünde Allah'a âsî gelmişse şüphesiz yeryüzünde bozgunculuk yapmıştır. Zîrâ yeryüzü ve göğün düzeni Allah'a itaat iledir. Bu sebepledir ki Ebu Davud'un rivayet etmiş olduğu bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak ki yeryüzünde yerine getirilen, uygulanan bir hadd cezası, yeryüzü ehli için onlara kırk sabah yağmur yağdırılmasından daha sevimlidir. Bunun sebebi cezalar uygulandığı zaman insanların veya çoğunluğunun veya onlardan bir çoğunun haramları işlemekten kendilerini alıkoymalarıdır. Allah'a isyan olan ameller işlendiği zaman bu, gökten ve yerden bereketlerin sona ermesine sebep olur. Bu sebepledir ki Hz. İsâ (a.s.), âhir zamanda indiği zaman bu tertemiz şeriatla hükmedecek; domuzlan öldürecek, haçı kıracak ve cizyeyi kaldırarak insanlar sâdece İslâm'ı (müslüman olmalarını) veya kılıca razı olmalarını kabul edecektir. Allah Teâlâ onun zamanında Dec-câl ile ona uyanları, Ye'cûc ve Me'cûc'u helak buyurduğu zaman yeryüzüne: Bereketlerini çıkar, denilecek. Bir nardan bir insan topluluğu yiyecek (ve doyacaklar) kabuğu ile gölgelenecekler. Sağmal bir devenin sütü insanlardan bir topluluğa yeterli olacak. Bu, ancak Allah Rasûlü (s.a.)nün şeriatının uygulanmasının bereketiyle olacaktır. Ne zaman ki adalet yerine getirilir işte o zaman bereketler ve hayır çoğalır. Sa-hîh bir hadîste şöyle buyrulur: Muhakkak ki bir günahkâr öldüğünde kullar, ülkeler, ağaçlar ve canlılar (hayvanlar) rahata ererler. İmâm Ahmed İbn Hambel der ki: Bize Muhammed ve Hüseyn'in Avf'dan, onun da Ebu Kahzem'den rivayetlerine göre o, şöyle anlatmış: Ziyâd —veya İbn Ziyâd— zamanında birisi içinde hurma gibi taneler olan bir kese bulmuş. Tanelerin üzerinde şöyle yazılıymış: Bu, adaletle iş görülen bir zamanın bitkisidir. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivayetine göre âyetteki bozgun ile şirk kasdedilmektedir. Ama bu açıklama şüphelidir.
«Ki (Allah) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın. Belki dönerler.» Onları katından bir deneme ve yaptıklarının bir karşılığı olarak mallarının, nefislerinin ve meyvelerinin eksikliği ile dener. Belki günâhlarından dönerler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Belki dönerler diye onları güzellikler ve kötülüklerle denedik.» (A'râf, 168).
«De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğunu görün. Onlann çoğu müşrik idiler.» Bakın ki Allah'ın elçilerini yalanlama ve nankörlükleri yüzünden başlarına neler geldiğini görün.[14]

43 — Reddine asla imkân bulunmayan, Allah'ın o günü gelmezden önce, yüzünü dosdoğru dine çevir. Ki o gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.
44 — Kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.

45 — Ki, îmân edip sâlih ameller işleyenleri Allah'ın fazlından mükâfatlandırması içindir bu. Muhakkak ki O, kâfirleri sevmez.

Allah Teâlâ kullarına, zâtına itâatla doğruluğa koşmalarını, hayırlarda acele etmelerini emrediyor ve şöyle buyuruyor: Reddine asla imkân bulunmayan, Allah'ın olmasını dilediği takdirde hiç kimsenin geri çeviremeyeceği kıyamet günü gelmezden önce yüzünü dosdoğru dine çevir ki, o gün insanlar bölük bölük ayrılacaklar; bir böıük cennette, bir bölük cehennemde olacaktır. Kim küfrederse küfrü kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur. Ki, îmân edip sâlih ameller işleyenleri Allah'ın fazlından mükâfatlandırması içindir bu. Allah onlan fazlı ile mükâfâtlandıracaktır. Bir iyiliği on katından yediyüz katına ve dilediği bir miktara kadar olmak üzere, mükâfâtlandıracaktır. Muhakkak ki O, kâfirleri sevmez. Bununla birlikte onlar hakkında asla zulmetmeyen yegâne Âdil'dir O.[15]

46 — Rüzgârları müjdeciler olarak göndermesi, rahmetinden size tattırması, emri ile gemilerin yüzmesi ve lut-fundan rızık istemeniz O'nun âyetlerindendir. Belki şükredersiniz.
47 — Andolsun ki senden önce Biz, nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir de onlara açık deliller getirmişlerdir. Ama Biz suç işleyenlerden öç aldık. Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.

Rüzgârların Verdiği Müjde

Allah Teâlâ yaratıklarına olan nimetlerini anıyor. Peşinden yağmurun gelişini müjdeleyen rüzgârları rahmetinin önünden gönderdiğini. O: «Rahmetinden size tattırması için...» buyurmuştur. Burada kulları ve ülkeleri diriltmek üzere indirmiş olduğu yağmur kasdedilmektedir. «Emri ile gemilerin^denizde rüzgârla «yüzmesi ve» ülkeden ' ülkeye, bölgeden bölgeye gitmekle, ticâret ve maişet peşinden koşmakla «lut-fundan rızık istemeniz O'nun âyetlerindendir.» Olur ki, size sayılamayacak kadar çok, açık ve gizli nimetler bahşettiğinden dolayı Allah'a «şükredersiniz.»
«Andolsun ki senden önce Biz, nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir de onlara açık deliller getirmişlerdir. Ama biz suç işleyenlerden öç aldık.» Âyeti, Allah Teâlâ'nm kulu ve elçisi Muham-med'i kavminden ve insanlardan birçoğunun onu yalanlamasına karşın bir teselliden ibarettir. Ümmetlerine apaçık deliller getirmelerine rağmen geçmiş peygamberler de yalanlanmıştı. Ama Allah Teâlâ, onları yalanlayıp zıd gidenlerden intikam almış ve onlara inananları kurtarnuştır. «Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.» Bu, fazlı ve keremiyle Allah Teâlâ'nm yüce zâtına hâs kılmış olduğu bir haktır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazmıştır.» (En'âm, 12). İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Kardeşinin ırzını koruyan hiç bir müslü-man kişi yoktur ki, kıyamet günü cehennem ateşini ondan çevirmesi Allah'ın üzerine bir hak olmasın. Sonra Allah

Rasûlü: «Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.» âyetini tilâvet buyurmuştur.[16]

48 — Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutlan yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar. Nihayet sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün. Allah'ın kullarından dilediğine verdiği yağmurla onlar hemen seviniverirler.
49 — Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdi.
50 — Allah'ın rahmetinin belirtilerine bir baksana. Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek. O, her şeye kadirdir.
51 — Andolsun ki, bir rüzgâr gönderir de yeşillikleri sarartırsak bunu görünce hemen nankörlüğe başlarlar.

Allah Teâlâ içerisinden suyu indirdiği bulutu nasıl yarattığını açıklayıp şöyle buyurur: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür.» Birçoklarının zikrettiğine göre, Allah Teâlâ bulutları denizden veya dilediği bir yerden yürütür. Dilediği gibi gökte yayar, uzatır, çoğaltır, geliştirir, azdan çok yapar, bir bulut meydana getirir de göz açıp kapayacak kadar sürede sen onun bir kalkan gibi olduğunu görürsün sonra onu yayar ve nihayet bütün ufku doldurur. Bazan da yağmur deniz tarafından su dolu ve ağır olarak gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «O'dur ki, rahmetinin önünden rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûller yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57) buyrulurken burada da: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar.» buyurmuştur. Mücâhid, Ebu Anır İbn Alâ, Matar el-Varrâk ve Katâde, âyetteki kelimesini; kısım kısım, şeklinde açıklamışlardır. Bir başkası ise; üst üste yığılmış diye açıklar ki Dahhâk böyle söylemektedir. Bir başkası şöyle diyor: Suyun çokluğundan dolayı siyah olarak yığar. Sen onu siyah, ağır ve yere yakın olarak görürsün.
«Nihayet sen de aralarından yağmurun, (damlaların) çıktığım görürsün. Allah'ın kullarından dilediğine verdiği yağmurla onlar (ihtiyâçları olan yağmurun üzerlerine inmesi ve kendilerine ulaşması ile) hemen sevinirler. Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdir.» Yani kendilerine bu yağmurun ulaştığı o kavim, bundan önce yağmurun kendilerine inmesinden kesin olarak ümitlerini kesmiş durumdaydılar. Yağmur indiği zaman mutlaka onların fakır ve muhtaç oldukları halde gelmiştir. Böylece yağmur onları sonsuz derecede sevindirmiş olur. Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Yağmur inmezden önce onlar yağmura muhtaç durumdaydılar. Uzun süre onlara yağmur yağmamıştı. Yağmurun yağacağını bildikleri zamanda yağmuru gözetleyip beklemişler ve fakat yağmur gecikmiş. Bir süre daha geçmiş, onlar yağmur gözetlemişler ama yine yağmamış. Artık yağmurdan bütünüyle ümitlerini kestikten sonra birden yağmur yağmaya başlamış; arazîleri şak şak olup kuruduktan sonra uyanmış, kabarmış ve her bir güzel bitkiden çift çift bitirmiştir. Bu sebepledir ki

Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'ın rahmetinin belirtileri olan yağmura bir baksana. Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor?»
Devamla Allah Teâlâ, ölümünden, dağılıp parçalanmasından sonra cesedleri dirilteceğine işaretle şöyle buyuruyor: «İşte O, bütün ölüleri de muhakkak diriltecek.» Bunları yapan elbette ölüleri diriltmeye de «kadirdir.» Zîrâ O şüphesiz her şeye güç yetiricidir.
«Andolsun ki, bir rüzgâr gönderir de yeşillikleri sarartırsak onu görünce hemen nankörlüğe başlarlar.» Âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Onların ektiği, yeşerip gelişmiş ve sapı üzerinde durabilir hale gelmiş ekinlerinin üzerine kuru bir rüzgâr gönderir de onlar, yeşilliklerinin sararmaya ve bozulmaya başladığını görürlerse, hemen bu durumdan sonra kendilerine daha önceden verilen nimetleri inkâra, nankörlüğe başlarlar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Şimdi bana, ekmekte olduğunuzu haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler? Dilersek Biz onu çörçöp yaparız da şaşar kalırsınız. Doğrusu borç altına girdik, daha doğrusu biz yoksul kaldık dersiniz? (Vakıa, 63-67). İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdullah îbn Amr'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Rüzgârlar çeşit çeşittir. Bunlardan dördü rahmet, dördü de azâbdır. Rahmet olanlar; yayıcı, müjdeleyici, birbiri ardınca gönderilen, esip savuran rüzgârlardır. Azâb olan rüzgârlar ise; akîm denilen kısır ve aşılama yapmayan rüzgâr ile sarsar adı verilen soğuk yeldir. Bu ikisi karadadır. Bir de Âsıf ve Kâsıf adı verilen, şiddetle esen fırtına şeklinde iki tür rüzgâr daha vardır ki bu ikisi denizde olur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubey-dullah'm... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Rüzgâr ikinci kat yeryüzünden müsahhar kılınmıştır. Allah Teâlâ Âd kavmini helak buyurmayı dilediğinde, rüzgârın koruyucusuna Âd'ı helak edecek bir rüzgâr göndermesini emretmişti. Melek: Rabbım, onların üzerine öküzün burun deliği kadar bir rüzgâr göndereyim, dedi. Cebbar olan Rab Teâlâ: Hayır, buyurdu. Böyle yaparsan yeryüzü ve üzerindekileri tersyüz eder. Fakat onlara bir yüzük kadarını gönder. İşte bu Allah Teâlâ'nın kitabında: «Her uğradığı şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» (Zâriyât, 42) buyurduğu husustur. Bu hadîs ğarîbdir. Hz. Peygamber'e ref'î ise münkerdir. Göründüğü kadarıyla bu, Abdullah İbn Amr (r.a.)ın sözündendir.[17]

52 — Bunun için sen, ölülere kat'iyyen işittiremezsin. Dönüp giden sağırlara da daveti duyuramazsın.
53 — Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsin. Sen âyetlerimizi ancak inananlara duyurabilirsin, tşte onlar müslümanlardır.

Ölülere Duyurabilir misin Hiç?

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: Nasıl ki kabir-lerindeki ölülere işittirmek, işitmeyen sağırlara sözünü ulaştırmak kudretine sâhib değilsin ve bununla beraber onlar sana arka çevirmektedirler; aynı şekilde hakka karşı kör olanları hidâyete erdirmeye ve onları sapıklıklarından çevirmeye de güç yetiremezsin. Bunlar ancak Allah'a aittir. Dilediği zaman dirilerin seslerini ölülere

işittirmek, dilediğini hidâyete erdirmek ve dilediğini sapıttırmak O'nun kudreti dahilindedir. O'nun dışında hiç kimseye bu güç verilmemiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Sen, âyetlerimizi ancak inananlara duyurabilirsin. İşte onlar müslümanlardır. (Allah'a boyun eğen, O'na icabet eden ve O'na itaat edenlerdir. İşte hakkı işiten ve hakka tâbi olanlar da bunlardır.)» Bu, inananların durumudur. Birincisi ise kâfirlerin misâlidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ancak dinleyenler icabet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.» (En'âm, 36).
Abdullah İbn Ömer'in rivayet etmiş olduğu bir hadîse göre; Hz. Peygamber (s.a.), Bedir kuyusuna atılmış ölülerle üç gün sonra konuşmuş, onlan azarlamıştı. Nihayet Hz. Ömer ona: Ey Allah'ın elçisi, kokuşmuş bir kavme ne diye hitâbedersin? demişti. Hz. Peygamber: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki siz benim söylemekte olduklarımı onlardan daha iyi işitir durumda değilsinizdir. Şu kadar var ki onlar cevab veremezler. Abdullah İbn Ömer'in bu hadîsi rivayetine karşı mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) «Bunun için sen, ölülere kat'iyyen işittiremezsin.» âyetini delil getirerek Allah Rasûlü (s.a.) nün yukarıdaki sözünü şöyle te'vîl etmiştir: Şüphesiz ki onlar benim kendilerine söyleyegelmekte olduğum şeylerin gerçek olduğunu şu anda çok iyi bilmektedirler. Katâde der ki: Allah Teâlâ onları peygamberi için diriltmiş de onlar ibir azarlama, suçlama ve öç alma şeklinde onun sözünü işitmişlerdir. Alimler katında sahîh olan ise İbn Ömer'in rivayetidir. Zîrâ onun sahîh olduğuna birçok yönlerden şâhidler vardır. Bu cümleden olarak İbn Abdülberr'in İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayet ettiği ve sahihtir dediği bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kimse dünyada iken tanımakta olduğu bir müslüman kardeşinin kabrine uğrar da ona selâm verirse Allah Teâlâ onun ruhunu kendisine iade eder de selâm verenin selâmına karşılık verir.[18]

54 — Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O Alîm'.dir, Kadîr'dir.

Allah Teâlâ insanın yaratılışındaki tavırlarında bir halden başka bir hale geçip durduğunu haber verir. İnsanın aslı topraktan, sonra nutfeden, sonra bir kan pıhtısından, sonra bir çiğnem ettendir. Bunlardan sonra kemik olmuş, kemiğe et giydirilmiş ve ona rûh üfürülmüş-tür. Daha sonra annesinin karnından zayıf, nahîf, güçsüz, kuvvetsiz olarak çıkmıştır. Daha sonra yavaş yavaş gelişip küçük bir çocuk, yeni yetme bir genç, erginliğe ulaşmış bir genç, bir delikanlı olmuştur. Bu, güçsüzlükten sonra kuvvettir. Sonra zayıflamaya başlamış Önce orta yaşlı bir insan, sonra ihtiyar, sonra pîr-i fânî olmuştur. İşte bu da kuvvetten sonra zayıflık, güçsüzlüktür. Himmeti, hareketi ve gücü zayıflamış, saçları ağarmış, açık ve gizli özellikleri değişmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. (Kulları hakkında dilediği ile tasarrufta bulunur.) O Âlim'dir, Kadîr'dir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Atıyye el-Avfî'den rivayetine göre o, şöyle anlatmış: «Allah O'dur ki sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır.» âyetindeki kelimelerinin ilk

harfini fetha okumuştum. Bana bu kelimeleri dâd harfinin dammesi ile okudu, son-ra: Allah Rasûlü (s.a.)ne senin bana okuduğun gibi okumuştum. Seni tutup (düzelttiğim) gibi o da beni tutup düzeltmişti, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî —ki Tirmizî hadîs hasendir diyor— Fudayl kanalıyla rivayet etmişlerdir. Ayrıca Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Câbir kanalıyla... Ebu Saîd'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir.[19]

55 — Kıyametin kopacağı gün suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemin ederler, işte onlar böylece aldatılıp döndürülürler.
56 — Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.
57 — Zulmedenlerin o gün ma'zeret beyân etmeleri fayda vermez. Artık kendilerinden (Allah'ın hoşnûd olacağı şeye) dönüşleri de istenmez.

Allah Teâlâ kâfirlerin dünyada ve âhirette bilgisiz olduklarını haber veriyor. Dünyada putlara tapınma bilgisizliğini göstermişlerdir. Âhiretteki bilgisizlikleri ise daha büyük bir bilgisizlik olacaktır. Onların dünyada bir tek saat kaldıklarına dâir Allah'a yemîn edecek olmaları onlann bu bilgisizlikleri cümlesindendir. Onlar bununla aleyhlerine hüccet konulmadığı, onlara mühlet verilmediği ve dolayısıyla özürlerinin kaldırılmadığı niyyeti ve kasttı ile böyle söyleyeceklerdir. Allah Teâlâ: «İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitabında yazılan o yemden diriliş gününe kadar kaldınız, derler.» buyurur ki, inanan bilgin kimseler dünyada iken onlann aleyhine nasıl hüccet koymuşlar ise âhirette de kendilerine cevab verecek ve bir saattan başka dünyada kalmadıklarına yemîn ettikleri zaman onlara: «Yaratıldığınız günden yeniden diriltil-diğiniz güne kadar amellerin yazıldığı kitabda o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte İni, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz.» diyeceklerdir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Zulmedenlerin kıyamet günü ma'zeret beyân etmeleri, işlediklerinden özür dilemeleri fayda vermez. Artık kendilerinden (Allah'ın hoşnûd olacağı şeye, dünyaya) dönüşleri de istenmez.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Hoş tutulmalarım isteseler de artık hoş tutulmazlar.» (Fussilet, 24).[20]

58 — Andolsun ki bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misâli îrâd etmişizdir. Bununla beraber sen, onlara herhangi bir âyet getirmiş olsan küfredenler: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atanlarsınız, derler.
59 — İşte Allah bilmeyenlerin kalblerine böyle damga basar.
60 — Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakî-nen inanmayanlar seni hafifliğe itmesinler.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde buyurur ki: «Andolsun ki bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misâli îrâd etmiş, (gerçeği onlara apaçık beyân etmiş ve hakkı lâyıkıyla anlayıp tâbi olmaları için onda kendilerine misâller vermiş) izdir. Bununla

beraber sen, onlara herhangi bir âyet getirmiş olsan küfredenler: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atanlarsınız, derler.» Yani onlar ister kendi teklifleri ile ve gerekse başka şekilde olan herhangi bir âyet, bir mucize görseler ona inanmazlar. Onun bir büyü ve bâtıl olduğuna inanırlar. Nitekim ayın yarılması ve benzeri mucizelerde böyle söylemişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96, 97) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: «İşte Allah bilmeyenlerin kalblerine böyle damga basar. (Onlann sana zıd gitmelerine jye inâdlaşmalarına) sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Sana va'detmiş olduğu yardımını yerine getirecek ve güzel akıbeti dünyada ve âhirette sana ve sana tâbi olanların üzerine kılacaktır. Yakînen inanmayanlar seni hafifliğe itmesinler.» Allah'ın seni göndermiş olduğu hak üzere, sabit kadem ol. Şüphesiz O, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Sakın ondan sapma. Zîrâ O'nun dışında tâbi olunacak bir hidâyet yoktur. Aksine bütün gerçek O'na münhasırdır.
Katâde'den rivayetle Saîd der ki: Hz. Ali (r.a.) sabah namazını kılarken haricîlerden birisi ona: «Andolsun ki, sana da, senden Öncekilere de vahyolunmuştur ki; eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrana uğrayanlardan olursun.» (Zü-mer, 65) diye bağırmıştı. Hz. Ali susup onu dinledi, söylediğini anladiktan sonra namazda iken ona şöyle cevab verdi: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafifliğe itmesinler,» Bu olayı îbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir. Başka bir kanaldan haberi rivayet eden İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Ali Îbn Rabîa'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ali sabah namazında iken haricîlerden bir adam ona nida edip: «Andolsun sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki; eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrana uğrayanlardan olursun.» (Zü-mer, 65) demişti. Hz. Ali namazda olduğu halde ona şöyle cevab verdi: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafifliğe itmesinler.» Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: îbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İmrân İbn Zabyân'dan, önün da Ebu Tahyâ (Hakîm İbn Sa'd)dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Ali (r.a.) sabah namazı kılıyordu. Haricîlerden bir adam ona: «Eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrana uğrayanlardan olursun.» (Zümer, 65) diye nida etmişti. Hz. Ali namazda olduğu halde ona: «Sabret, şüphesiz ki Allah'ın va'di haktır. Yakînen inanmayanlar seni hafifliğe itmesinler.» diye cevab verdi.
Bu sûre-i şerîfe'nin fazileti ve sabah namazmda okunmasının müs-tehab olduğuna dâir rivayet edilen hadîs:
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Cafer'in... Ebu Ravh'-dan rivayetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.)in ashabından birisinden şöyle rivayet ediyor: Allah Rasûlü (s.a.) onlara sabah namazı kıldırmış ve namazda Rûm sûresini okumuştu. Ancak sûrenin kırâetinde şaşırdı da: Bize Kur'an karıştırıldı, çünkü bazı kimseler bizimle beraber namaz kılıyorlar ama güzel abdest almıyorlar. Kim bizimle beraber namazda hazır bulunursa abdestini güzel alsın buyurdu. Hadîsin isnadı da metni de hasendir. Bu hadîste şöyle ğarîb bir sır ve haber var: Hz. Peygamber (s.a.)

kendisine uyanların abdestinin eksikliğinden müteessir olurdu. Bu delâlet ediyor ki imâma uyanın namazı, imâmın namazına bağlıdır.[21]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6326-6336
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6336-6338
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6339
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6340-6341
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6341-6342
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6346-6347
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6348
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6349-6350
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6351-6352
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6352-6356
[11] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6356-6375
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6375-6376
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6377-6378
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6378-6380
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6380-6381
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6381-6382
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6382-6384
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6385
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6386

[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6387
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6388-6389

LOKMAN SÛRESİ

LOKMAN SÛRESİ
(Sûre Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.
1 — Elif, Lam, Mim.
2 — Bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.
3 — Ki o, iyi davranan kimseler için hidâyet ve rahmettir.
4 — Onlar ki namaz kılarlar, zekât verirler ve onlar âhirete de yakînen inanırlar.
5 — İşte onlar Rablarmdan bir hidâyet üzerindedirler. Ve işte onlar felaha erenlerin tâ kendileridir.

Hikmet Dolu Kitab

Bu sûrenin baş kısmıyla ilgili olan açıklamalar genel olarak Bakara sûresinin başında geçmişti. Bunu şöyle özetleyebiliriz: Allah Teâlâ bu Kur'ân'ı iyi davrananlar için bir hidâyet, bir şifâ ve rahmet kılmıştır. Onlar şeriata uyan güzel ameller işlemişler, farzlarına ve vakitlerine riâyetle farz namazları, bunların peşinden gelen müekked ve ğayr-ı müekked sünnetleri, nafileleri kılmışlar, üzerlerine farz kılınmış olan zekâtı müstehak olanlara vermişler, akrabaları ile sıla-i rahmde bulunmuşlar ve âhiret yurdundaki cezalandırma ve mükâfata kesin olarak inanmışlardır. Onlar bu davranışlarının sevabını Allah'tan beklerler. Bunlarla gösteriş yapmazlar. İnsanlardan bir karşılık ve teşekkür de beklemezler. İşte kim bunları yaparsa o Allah Teâlâ'nın haklarında: «İşte onlar; Rablarmdan bir hidâyet (bir basiret, bir delil ve apaçık bir yol) üzerindedirler. Ve işte onlar (dünyada ve âhirette) felaha erenlerin tâ kendileridir.» buyurduğu kimselerdendir.[1]

6 — İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır. İşte horlayıcı azâb onlar içindir.
7 — Âyetlerimiz ona okunduğu zaman kulaklarında ağırlık var dâ işitmiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. İşte ona çok acıklı bir azabı müjdele.

Allah Teâlâ «Allah sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab ha-Unde indirmiştir. Rablarmdan korkanların O'ndan derileri ürperir. Sonra Allah'ı anmakla hem derileri, hem de kalbleri sükûn bulur. Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir. Onunla istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimide saptırırsa, bir daha ona yol gösteren bulunmaz.» (Zümer, 23) âyetinde de olduğu gibi Allah'ın kitabı ile hidâyete ulaşan, onu işitmekle, dinlemekle ondan istifâde eden mutlu kişilerin durumunu zik-rettikten sonra bunun peşinden Allah kelâmını işitmekle beraber ondan faydalanmaktan yüz çeviren, çalgı âletleri ve çeşitli nağmelerle şarkı ve türküler dinlemeye yönelen mutsuz kişilerin durumunu zikreder. Nitekim İbn Mes'ûd, «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki bu şarkıdır. İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre ona «İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.»

âyeti sorulmuş da şöyle demiş: Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn olsun ki bu (boş sözler) şarkıdır. İbn Mes'ûd bu sözünü üç kere tekrarlamıştır. Yine İbn Cerîr'in Amr İbn Ali kanalıyla... Ebu Sahbâ'-dan rivayetine göre o îbn Mes'ûd'a «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetim sormuş da İbn Mes'ûd: Bu; şarkıdır, diye cevab vermiş. İbn Abbâs, Câbir, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâ-hid, Mekhûl, Amr İbn Şuayb ve Ali İbn Bezime (veya Buzeyme) de böyle söylemiştir. Hasan el-Basrî der ki: «insanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti, şarkı ve çalgı aletleri hakkında nazil olmuştur. «İnsanlar arasında bilgisizce Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti hakkında Katâde der ki: Vallahi her halde o, bu değişim için herhangi bir mal harcayacak değildir. Fakat onun satın alınması onu sevmesidir. Kişinin bâtıl sözü hak söze, zarar vereni fayda verene tercih etmesi sapıklık olarak ona yeter.
«Gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyeti ile şarkıcı cariyelerin satın alınmasının kasdedildiği de söylenmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn İsmail'in... Ebu Ümâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde o, şöyle buyurmuş: Şarkıcı kadınların satılması ve satın alınması helâl değildir. Onların bedelleri (satılmaları karşılığında verilen bedelleri) de haramdır. Allah Teâlâ onlar hakkında bana: «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetini indirdi. Tirmizî ve İbn Cerîr de hadisi Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla yukardakine bşnz^r şekilde rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garîb olduğunu söyleyerek hadîsin isnadında bulunan Ali îbn Yezîd'in zayıf görüldüğünü ekler. Ben de derim ki: Hadîsin isnâdındaki Ali, onun şeyhi ve ondan rivayet edenler zayıftırlar. En doğrusunu Allah büîr.
Dahhâk «İnsanlar arasında gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.» âyetinde şirkin kasdedildiğini söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem de böyle söylüyor. İbn Cerîr ise bunun, Allah'ın âyetlerinden ve Allah'ın yoluna uymaktan alıkoyan her söz olduğu görüşünü tercih etmektedir. Allah Teâlâ: «Allah yolundan saptırmak için...» buyurmaktadır ki bunu yapan sâdece İslâm ve müslümanlara muhalefet olsun diye yapmaktadır. «Ve Allah yolunu alaya alanlar vardır.» Mücâhid: Allah'ın yolunu eğlence edinen ve onunla alay edenler vardır, derken, Katâde şöyle diyor: Burası: Allah'ın âyetlerini eğlence ve alay edinenler vardır, anlamınadır. Burada Mücâhid'in açıklaması daha evlâdır.
«İşte horlayıcı azâb onlar içindir.» Nasıl ki onlar Allah'ın âyetlerini ve yolunu hafife almış, küçük görmüşlerse aynı şekilde kıyamet günü onlar devamlı azâb içinde alçaltılırlar.
«Âyetlerimiz ona okunduğu zaman kulaklarında ağırlık var da işit-miyorjnuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir.» Eğlenceye, boş söze, oyuna yönelen kimse kendisine Kur'ân âyetleri okunduğu zaman arkasını dönüp yüz çevirir ve sanki işitmiyormuş gibi kulaklarında sağırlık' olmadığı halde sağır kesilirler. Çünkü kendisi için onda bir fayda görmediğinden onu işitmek kendisine eziyyet verir. Ondan istifâde edemeyeceği gibi zâten buna ihtiyâcı da yoktur. «Allah'ın kitabını ve âyetlerini işitmek ona nasıl acı veriyorsa aynı şekilde ona (kıyamet günündeki) çok acıklı bir azabı da müjdele.»[2]

8 — İmân edip sâlih amel işleyenlere muhakkak ki Nâîm cennetleri vardır.
9 — Orada devamlı kalırlar. Bu, Allah'ın hak va'didir. Ve O Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ burada Allah'a îmân eden, elçilerini doğrulayan, Allah'ın şeriatına uygun sâlih ameller işleyen mutlu kişilerin âhiret yurdunda varacakları yeri zikretmektedir. «Muhakkak onlara Naîm cennetleri vardır.». Onlar orada yiyecek, içecek, giyecek, mesken, binitler, kadınlar ve güzelliklerden; hiç kimsenin aklına gelmeyecek şeyleri duymaktan ibaret olan lezzetli ve sürür verici "çeşitli şeylerle nimet içinde olacaklardır. Onlar bu durumda devamlı kalacaklar, oradan ayrılma-yacaklar ve oradan ayrılmak da istemeyeceklerdir. «Bu Allah'ın hak va'didir.» Mutlaka meydana gelecektir. Çünkü bu, Allah'ın va'didir ve Allah asla va'dinden dönmez. Zîrâ O Mennân'dır, Kerîm'dir, dilediğini işleyendir, her şeye kadirdir. «Ve O, (her şeyi kahr u galebesi altına almış olan) Azîz'dir (ve her şey O'na boyun eğmiştir. Kur'ân'ı inananlar için bir hidâyet kılan ve sözlerinde, fiillerinde) Hakîm (olan)dir.» De ki: Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır.» (Fussüet, 44), «Kur'ân'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsranı artırır.» (tsrâ, 82).[3]

10 — Gökleri, gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmış, sizi sarsar diye yere ağır baskılar koymuş, orada her türlü canlıyı yaymıştır. Biz gökten su indirip orada her sınıf güzel bitkiler yetiştirmişizdir.
11 — İşte bu, Allah'ın yaratışıdır. Gösterin bakalım bana O'ndan başkalarının ne yarattığım? Hayır, zâlimler apaçık bir sapıklık içindedirler.

Allah Teâlâ gökleri, yeryüzünü, ve bu ikisinin arasmdakileri yaratmadaki yüce kudretini beyân ediyor ve şöyle buyuruyor: «Gökleri, gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmıştır.» Hasan ve Katâde: Göklerin görünen ve görünmeyen hiç bir direği yoktur, derler. İbn Abbâs, îkrime ve Mücâhid ise göklerin bizim görmediğimiz direği olduğu görüşündedirler. Bu konunun anlatımı daha önce burada tekrânna gerek bırakmayacak şekilde Ra'd sûresinin başında geçmişti.
«Sizi sarsar diye yere ağır baskılar koymuşuzdur.» âyetinde dağlar kasdedilmektedir. Suyun üzerindeki yeryüzü, halkını sarsmasın diye yeryüzünü ağırlaştıran ve sâbitleştiren dağlar konulmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sizi sarsmasın diye...» buyurmuştur. '
«Orada her türlü canlıyı yaymıştır.» Orada şekilleri ve.renklerinin sayısını ancak onları yaratanın bilebileceği her sınıf hayvanı yaratmıştır.
Allah Teâlâ yegâne yaratıcı olduğunu anlattıktan sonra «Biz gökten su indirip orada her sınıf güzel bitkiler yetiştirmişizdir.» âyeti ile yegâne nzık verici olduğuna işaret etmektedir. Şa'bî der ki: İnsanlar da yeryüzünün bitkilerindendir. (onlardan) Cennete giren şerefli ve güzel, cehenneme girenler ise rezîl ve rûsvâydırlar.
«İşte bu, Allah'ın yaratışıdır.» Allah Teâlâ'nın burada anmış olduğu gökleri, yeryüzünü ve bu ikisi arasmdakileri yaratması ancak tek ve ortağı olmayan Allah'ın fiili, yaratması ve takdiri ile olmuştur. Bu sebepledir ki: Gösterin bakalım bana O'ndan başka tapındığınız ve duâ ettiğiniz putlar ve ona denk koştuklarınızın neler

yarattığını? Hayır, Allah ile beraber bir başkasına tapman ve Allah'a ortak koşan zâlimler apaçık bir sapıklık, bilgisizlik ve körlük içindedirler, buyurmuştur.[4]

İzâhı

12 — Andolsun ki Biz, Allah'a şükret diye Lokmân'a hikmeti verdik. Kim şükrederse ,ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de küfrederse muhakkak ki Allah Ğanî'dir, Hamîd'dir.

Hz. Lokman'a Verilen Hikmet

Selef âlimleri, Lokman (a.s.)ın bir peygamber mi yoksa peygamber olmayıp sâlih bir kul mu olduğu konusunda iki görüşe ayrılmışlardır. Çoğunluk ikinci görüşe yani onun peygamber değil de sâlih bir kul olduğu görüşüne sahiptirler. Süfyân Sevrî'nin Eş'as'dan, onun İkrime'-den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o: Lokman; Habeş'li marangoz bir köle idi, demiştir. Abdullah İbn Zübeyr'den naklen Katâde der ki: Câbir İbn Abdullah'a: Lokmân'ın durumu hakkında size ulaşan nedir? diye sordum, şöyle dedi: Kısa boylu, kalkık ve yassı burunlu Su-dan'lı bir kabileye mensûb birisiydi. Yahya ibn Saîd el-Ansârî'nin Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetinde o, şöyle demiş: Lokman Mısır Sudan'ından idi. Dudaklarının kenarı deve dudaklarının kenarı gibi iriydi. Allah ona hikmeti vermiş, peygamberlik vermemiştir. Evzâî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Abdurrahmân İbn Harmele bana rivayet edip şöyle dedi: Esved, bir soru sormak üzere Saîd İbn Müseyyeb'e gelmişti. Saîd İbn Müseyyeb ona şöyle dedi: Siyah (derili) olduğun için üzülme. İnsanların en hayırlılarından üçü Sudan'dandır: Bilâl, Ömer İbn Hat-tâb'ın kölesi Mehcâ ve Lokman el-Hakîm. Lokman; siyahı, Sudan'lı Nûba kabilesinden, dudaklarının kenarı deve dudaklarının kenarı gibi iri olan birisiydi. İbn Cerîr der ki: Bize İbn Vekî'nin... Hâlid er-Rabaî'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Lokman, Habeş'li marangoz bir köleydi. Efendisi ona: Bize şu koyunu kes, demişti. Lokman o koyunu (oğlağı) kestiğinde efendisi: Ondaki en temiz ve hoş iki parçayı çıkar, dedi. Lokman dilini ve kalbini çıkardı. Allah'ın dilediği kadar bir zaman geçtikten sonra efendisi: Bize şu oğlağı kes, diye emretti. Lokman oğlağı kestiğinde: Ondaki en pis ve murdar iki parçayı çıkar, dedi. Lokman yine dilini ve kalbini çıkardı. Efendisi ona: Ondaki en temiz ve hoş iki parçayı çıkarmanı emrettiğimde sen bu ikisini çıkardın. Ondaki en pis ve iğrenç iki parçayı çıksirmanı emrettiğimde de yine bu ikisini çıkardın, dedi. Lokman: Temiz ve hoş oldukları zaman bu ikisinden daha temiz; pis oldukları zamanda da bu ikisinden daha pis hiç bir şey yoktur, dedi.
Şu'be'nin Hakem'den, onun da Mücâhid'den rivayetine göre Lokman, sâlih bir köle olup peygamber değildi. A'meş'in naklettiğine göre Mücâhid şöyle demiştir: Lokman siyahı, dudakları büyük, iki ayağı yayvan bir köle idi. Hakkâm İbn Selm'in Saîd ez-Zübeydî'den, onun da Mücâhid'den rivayetine göre Lokman el-Hakîm Habeş'li, dudakları büyük (ve kalın), ayakları yassı ve enli bir köle olup İsrâiloğullarının kadısı idi. Bir başkası da onun Hz. Dâvûd (a.s.) zamanında İsrâiloğulları üzerine kadı olduğunu söyler.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Amr İbn Kays'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Lokman (a.s.) siyahı, dudakları kalın, ayaklan enli ve yassı bir köle idi. O, insanların meclisinde rivayette bulunup onlarla konuşurken birisi geldi ve ona: Sen, benimle beraber falan falan yerde koyun otlatan değil misin? dedi. Lokman; evet, diye cevapladı, o adam: Seni gördüğüm bu duruma sevkeden nedir? diye sordu da Lokman: Doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyi söylemeyerek susmak, diye cevabladı. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'den rivayetinde o, şöyle demiş: Şüphesiz Allah, Lokman el-Hakîm'i hikmeti ile yüceltmiştir. Bundan önce onu tanıyan birisi onu görmüş ve: Sen dün çobanlık yapan filân oğullarının kölesi değil miydin? diye sormuştu. Lokman: Evet oydum, dedi. Adam: Seni, gördüğüm bu duruma ulaştıran nedir? diye sordu da Lokman şöyle ce-vabladı: Allah'ın takdiri, emâneti yerine getirme, doğru söz ve beni il-gilendirmeyen şeyi terk etmem.
Bu haberlerin bazısında onun peygamber olmadığı belirtilirken bazılarında da peygamber olmadığı îmâ olunmaktadır. Zîrâ köle olması, onun peygamber olmasını engellemektedir, çünkü peygamberler ancak kavimlerinin soy-sop sahibi olanları içinden gönderilmekteydi. Bu sebepledir ki Selefin cumhuru, onun peygamber olmadığı görüşündedir. Şayet kendisine varan sened sahih ise, İkrime'den onun peygamber olduğu nakledilmektedir. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim Vekî' kana-lıyla İkrime'den rivayet ediyorlar ki o: Lokman peygamberdi, demiştir. Haberin isnadında bulunan Câbir, Câbir İbn Yezîd el-Cu'fî olup zayıf bir râvîdir. En doğrusunu Allah bilir.
Abdullah İbn Vehb der ki: Bana Abdullah İbn Ayyaş el-Katbânî'-nin Gufra'nın kölesi Ömer'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Birisi Lokman el-Hâkim'in huzurunda durdu ve: Sen Hashâs oğulları kölesi Lokman mısın diye sordu. Lokman; evet, diye cevâb verdi. Adam: Sen koyun çobanı mısın? diye sordu. Lokmân'm buna da cevâbı evet oldu. Adam: Sen siyahi değil misin? diye sordu. Lokman: Benim siyahlığım açıktır, ama durumumdan seni şaşkınlığa sevkeden nedir? diye sordu. Adam: İnsanların senin halına basması ve kapma doluşarak senin sözüne razı olmalarıdır, dedi. Lokman: Ey kardeşim oğlu, sana söyleyeceğime kulak verirsen sen de böyle olursun deyip şöyle ilâve etti: Gözümü haramdan muhafaza etmem, dilimi tutmam, yemede iffetli ve ölçülü olmam, namusumu korumam, doğruyu söylemem, ahdime vefa etmem, müsâfirime ikramda bulunmam, komşumu korumam ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terk etmemden; işte beni gördüğün duruma getiren bunlardır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Derdâ (r.a.)dan rivayetine göre bir gün Lokman el-Hakîm anılmış da o, şöyle demiş: Ona (başkalarına verilmiş olan) evlât, mal, soy-sop ve huylar verilmemişti. Fakat o güçlü kuvvetli, çok susan, uzun uzun tefekkür eden, derin bakışlı bir adamdı. Gündüzleri hiç bir şekilde uyumazdı. Onun tükürdüğünü, burnunu temizlediğini, küçük ve büyük abdest bozduğunu, gus-lettiğini, abesle meşgul olduğunu ve güldüğünü gören hiç kimse yoktur. Bir başkasının tekrarlamasını istediği ve söylemiş olduğu hikmet dışında konuşmuş olduğu bir sözü tekrar etmezdi. Evlenmiş, çocukları olmuş, çocukları ölmüş de onlara ağlamamış. Bakmak, düşünmek ve ibret almak için sultan ve hâkimlere gidermiş. İşte ona verilenler bu yüzden verilmiştir. İbn Ebu Hatim burada

Katâde'den rivayetle garîb bir haber zikreder ve der ki: Allah Teâlâ Lokman el-Hakîm'i peygamberlikle hikmet arasında muhayyer bırakmış da o, hikmeti peygamberliğe ter-cîh etmiş. O uykuda iken Cibril gelmiş ve hikmeti onun üzerine serpmiş de hikmet söylemeye başlamış. Saîd der ki: Katâdenin şöyle dediğini işittim: Lokmân'a: Rabbın seni muhayyer bırakmışken nasıl oldu da hikmeti peygamberliğe tercih ettin? denilmişti. Şöyle dedi: Şayet bana peygamberlikle birlikte önemli bir iş verilmiş olsaydı ondan kurtulmayı umar, bununla beraber yerine getirmek de isterdim. Fakat beni muhayyer bıraktı. Ben de peygamberliği eda etmekte güçsüz kalacağımdan korktum. Dolayısıyla hikmet, bana daha sevimli geldi. Bu haber Saîd İbn Beşîr'den gelmektedir. Bu zât ise zayıf olup onun yüzün-den bu haber hakkında ileri geri konuşulmuştur. En doğrusunu Allah bilir.
Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den «Andolsun ki biz Lokmân'a hikmeti verdik.» âyeti hakkında rivayetine göre o, şöyle demiş: Bu (hikmet) , İslâm hakkındaki anlayış ve bilgidir. O peygamber değildi ve ona vahyolunmamıştı.
«Andolsun ki Biz, (Allah'ın vermiş olduğu, zamanın halkı ve hemcinslerinden Lokmân'ın dışındakilere değil de ona tahsis etmiş olduğumuz fazilet ve üstünlük sebebiyle) Allah'a şükret diyerek Lokmân'a hikmeti; (anlayış, ilmi ve tâbiri) verdik. Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olıır. (Bunun faydası ve sevabı ancak şükredenlere döner.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Kim de sâlih amel işlerse kendisi için rahat bir yer hazırlamış olur.» (Rûm, 44) bu-yurmaktadır. «Kim de küfrederse (nankörlük ederse) muhakkak ki Allah (kullarından) müstağnidir.» Bütün yeryüzü halkı toptan nankörlük etmiş olsaydı bu O'na bir zarar vermezdi. Zîrâ O, zâtının dışında-kilerden müstağnidir. Allah'tan başka ilâh yoktur ve biz ancak O'na ibâdet ederiz.[5]

13 — Hani Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, doğrusu şirk büyük bir zulümdür.
14 — Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu zorluk üstüne zorlukla taşımıştı. Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana ve ana-baba-na şükret. Dönüş ancak Bana'dır.
15 — Şayet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme ve dünya işlerinde onlarla iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz yine Bana'dır. O zaman Ben size yaptıklarınızı bildiririm.

Lokman Hekimin Oğluna Tavsiyesi

Allah Teâlâ burada Lokmân'ın oğluna vasiyyetini haber veriyor. O, Lokman İbn Anka İbn Sedon'dur. Oğlunun ismi ise Süheylî'nin rivayet ettiği bir görüşe göre Sârân'dır. Allah Teâlâ onu güzel bir zikir ile an-mıştır. Ona hikmet vermişti. Lokman da kendisine insanların en sevimlisi olan ve eri çok şefkat duyacağı oğluna vasiyette bulunmaktadır. Elbette o, oğluna bildiklerinin en üstününü yermeye lâyıktır. Bu sebepledir ki önce yegâne Allah'a ibâdet etmesini ve O'na hiç bir şeyle şirk koşmamasını tavsiye etmiş, sonra da onu sakındırarak: «Doğrusu şirk büyük bir zulümdür. (Zulümlerin en büyüğüdür.)» demiştir. Buhârî'-nin Kuteybe kanalıyla... Abdullah- (İbn Mes'ûd)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «îmân

edenler, imânlarını zulüm ile bulaştırmayan-lar...» (En'âm, 82) âyeti nazil olduğunda bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabına çok ağır geldi de onlar: Hangimiz îmânım 2ulümle karıştırmaz ki? dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Bu, sizin söylediğiniz gibi değildir. Lokmân'm: «Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, doğrusu şirk büyük bir zulümdür.» dediğini işitmiyor musunuz? buyurdu. Hadîsi Müslim, A'meş kanalıyla rivayet etmiştir.
Sonra Lokman oğluna, yegâne Allah'a ibâdet etmesi tavsiyesiyle beraber ana-babaya iyilik etmesi tavsiyesinde de bulunur. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de: «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23) buyrulmaktadır. Çok yerde Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ikisini birlikte zikretmektedir. Bu cümleden olarak burada da şöyle buyurur: «Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı.» Mücâhid buradaki güçsüzlüğü: Çocuğun zayıflığının meşekkati, olarak açıklar. Katâde ise güçsüzlükten güçsüzlüğe uğramayı; zorluktan zorluğa uğrayarak, şeklinde açıklamıştır. Atâ el-Horasânî ise burayı; güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak, şeklinde açıklar.
«Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» Doğumundan sonra terbiyesi ve süt emzirilmesi iki yılda olmuştur. Nitekim başka bir âyet-i ke-rîme'de şöyle buyrulur: «Anneler çocuklarını tamâm iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233). İbn Abbâs ve onun dışındaki bazı imâmiar bu âyet-i kerîme'den hamilelik süresinin, en azının altı ay olduğu neticesini çıkarmışlardır. Zîrâ Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Taşınması (hamileliği) ve sütten kesilmesi otuz aydır.» (Ahkâf, 15) buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nın burada annenin çocuğunu terbiyesini, yorgunluğunu, gece ve gündüz uykusuz kalarak katlandığı meşakkati zikretmesi sırf annesinin çocuğa geçen iyiliklerini hatırlatmak içindir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Rab-bım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» (İsrâ, 24). buyrulurken burada da şöyle buyurmaktadır: «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır. (Bu sebeple seni en bol mükâfatla mükâfatlandıracağım.)» İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'-nın... Saîd İbn Vehb'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)in göndermiş Olduğu Muâz İbn Cebel bize geldi. Kalkıp Allah'a hamd ü senada bulunduktan sonra şöyle dedi: Şüphesiz ben Allah Ra-sûlünün size gönderdiği elçisiyim. Allah'a ibâdet edin ve O'na hiç bir şeyle ortak koşmayın. Bana itaat edin ki sizden hiç bir hayrı esirgemeyeyim. Şüphesiz varışınız Allah'adır; ya cennete veya cehennemedir. Orada ayrılma yok kalma var. Ölüm yok ebediyyet var.
«Şayet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme.» Onlar senin, kendilerinin dinine tâbi olmana arzu edip bu konuda hırs gösterirlerse sakın bunu kabul etme. Ama bu davranışın seni, onlara dünyada iken iyilik yapmaktan alıkoymasın. «Bana dönen (inanan) lerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz yine Bana'dır. O za-, man Ben size yaptıklarınızı bildiririm.» Taberânî, İşret adlı kitabında der ki: Bize Ebu Abdurrahman, Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel'in... Sa'd İbn Mâlik'den rivayetine göre o: «Şayet onlar seni körü körüne Bana şirk koşman İçin zorlarlarsa onlara itaat etme...» âyeti benim hakkımda nazil oldu,

dedikten sonra şöyle anlatmış: Ben anneme iyilik eden birisiydim, Müslüman olduğum zaman annem: Ey Sa'd, senin uydurduğunu gördüğüm bu şey de nedir? Ya sen bu dinini bırakacaksın ya da ölünceye kadar yemeyeceğim, içmeyeceğim de benim yüzümden seni ayıplayıp; ey annesinin katili, diyecekler, dedi. Ben: Ey anneciğim yapma, şüphesiz ben şu dinimi hiç bir şey için bırakacak değilim, dedim. Bir gün ve gece geçti hiç bir şey yemedi. Izdırap içinde sabahladı. Diğer bir gündüz ve gece daha kaldı ve hiç bir şey yemedi-Izdırabı şiddetlenmiş olarak sabahladı. Ben bu durumu görünce: Ey anneciğim, biliyorsun, Allah'a yemîn ederim ki senin yüz nefesin olsa (yüz canın olsa) ve birer birer çıksa ben yine de bu dinimi hiç bir şey için bırakacak değilim. Dilersen ye, dilersen yeme, dedim. Bunun üzerine o da yedi.[6]

16 — Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır) . Muhakkak ki Allah Latîf'dir, Habîr'dir.
17 — Oğulcuğum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülüğü önle. Başına gelene sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer şeylerdir.
18 — İnsanları küçümseyip yüz çevirme. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.
19 — Yürüyüşünde tabiî ol, sesini kıs. Şüphesiz ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.

Bunlar insanların bağlanıp uymaları için Allah Teâlâ'nm Lokman Hakîm'in dilinden nakletmiş olduğu faydalı öğütlerdir. Buyurur ki: Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa; bir hardal tanesi ağırlığı kadar da olsa bir hatâ veya zulmü Allah getirip ortaya çıkarır. Adalet terazilerinin konulduğu zamanda kıyamet günü Allah Teâlâ onları hazır eder de onların karşılığını verir. Hayır ise karşılığı da hayır, şer ise karşılığı da şer olacaktır. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Biz kıyamet günü adalet terazileri kurarız. Hiç bir kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47), «Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7,8). Şayet o (hardal tanesi kadar olan) zerre, sert bir kayanın içinde gizlenip korunmuş veya gökler ve yeryüzünün kıyı ve köşelerine giderek kaybolmuş dahi olsa şüphesiz Allah onu getirirdi. Zîrâ hiç bir gizli şey ve göklerle yeryüzünde zerre ağırlığı hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Bu sebepledir ki O: «Muhakkak ki Allah Latiftir, (ilmi latif olandır. Ne kadar ince, latîf ve zayıf da olsa eşya O'na gizli kalmaz.) Habîr'dir. (Kapkara gecede bir karıncanın kımıldanmasından dahi haberdârdır.)» buyurmuştur.
Bazıları «Bir kayanın içinde bulunsa...» âyetindeki kaya ile, yedinci kat yerin altındaki bir kayanın kasdedildiğini zannetmişlerdir. Süddî bu görüşü kendi isnadı ile —şayet sahih ise— İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve sahabeden bir cemaattan rivayetle zikreder. Bu Atıyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Sevrî, Minhâl İbn Arar ve başkalarından da rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu sanki doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak olan îsrâiliyyât'tan alınmış gibidir. Âyetin zahirinden

anlaşıldığına göre —En doğrusunu Allah bilir— burada kasdedilen şudur; Şüphesiz ki o iane, ne kadar küçük olursa olsun bir kayanın içinde dahi bulunmuş olsa Allah latîf ilmi ile onu açığa çıkaracaktır. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd el- Hudrî (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetinde şöyle buyurmuştur: Sizden birisi kapısı ve deliği olmayan sert bir kaya içinde bir amel işlemiş olsaydı, ameli ne olursa olsun şüphesiz dışarı çıkar, insan-lara ayan olurdu.
«Oğulcuğum (hadlerine, farzlarına ve vakitlerine riâyet ederek) namaz kıl. (Güç ve kuvvetin ölçüşünce) iyiliği emret, kötülüğü önle. Başına gelene sabret.» Sanki Lokman, iyiliği emredip kötülükten men'e-den kimsenin mutlaka insanlar tarafından eziyyete dûçâr kalacağım bilmiş de oğluna sabretmesini emretmiştir.
«Doğrusu bunlar azmedilmeye değer şeylerdir. (Şüphesiz insanların eziyetlerine sabretmek azmedilmeye değer şeylerdendir.) İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» Burada Lokman şöyle demektedir: Sen insanlarla konuştuğun veya onlar seninle konuştukları zaman onları küçük görerek veya onlara karşı büyüklenerek yüz çevirme. Aksine onlara karşı yumuşak, halîm davran ve onlara karşı güler yüzlü ol. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: «(Hiç bir iyiliği küçük görme...) kardeşini güler yüzle karşılaman ve onunla güler yüzle konuşman da iyiliktendir. Elbiseni yerde sürümekten sakın. Çünkü bu kibirdir. Allah ise kibri sevmez.»
Ali îbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre, «İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» âyetinde şöyle buyruluyor: Büyüklenip te Allah'ın kullarını küçük görme. Onlar seninle konuştukları zaman yüzünü onlardan çevirme. Avfî ve İkrime de bu açıklamayı îbn Abbâs'tan rivayet ediyorlar. Zeyd İbn Eslem'den rivayetle Mâlik de, «İnsanları küçümseyip yüz çevirme.» âyetini: Yüzünü onlardan başka tarafa çevirmiş olarak konuşma, şeklinde anlamıştır. Bu; Mücâhid, İkrime, Yezîd İbn el-Asamm, Ebu Cevza, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, İbn Zeyd ve başkalarından da rivayet edilmiştir. İbrahim Nehaî bununla ağzı eğerek ve avurtları doldurarak konuşmanın kasdedildiğini söylemişse de doğru olan birinci açıklamadır. İbn Cerîr der ki: (^^aJl) kelimesinin aslı, develerin boyunlarına veya başlarına musallat olan bir hastalıktır. Bu hastalık neticesinde develerin boyunları başlarını taşıyamayarak eğilir, bükülür. İşte büyüklenen ve kibirli insan buna benzetilmiştir. (...)
«Yeryüzünde böbürlenerek (büyüklenerek, zalimane ve inatçıların yürüdüğü gibi) yürüme. (Böyle yapma ki Allah'ı öfkelendirmeyesin. Zira) Allah kendini beğenip (başkalarına karşı) böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.» Başka bir âyet-i kerîme'de: «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki, sen ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» (İsrâ, 37) Duyurulmuştur ki, bu konudaki bilgi yerinde geçmişti. Hafız Ebu: Kasım et-Taberanî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadramî'nin... Sabit İbn Kays İbn Şemmâs'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında kibirden bahsedilmişti. Bu konuda oldukça sert ifâdelerden sonra: «Allah, kendini beğenip böbürleneni şüphesiz ki hiç sevmez.» buyurdu. O topluluktan birisi kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, ben elbisemi yıkanm da onun beyazlığı hoşuma gider. Ayakkabımın bağı, kamçımın sapı hoşuma gider, dedi. Allah Rasûlü: Bu, kibir değildir. Kibir ancak senin hakkı tanımaman ve insanları hor görmendir, buyurdu. Taberanî hadîsi başka bir

kanaldan aynı şekilde rivayet etmiş olup bu rivayette uzunca bir kıssa, sâbit'in ölüm yeri ve ölümünden sonraki vasiyyeti de anlatılmaktadır.
«Yürüyüşünde tabîî ol.* Ne iyice yavaş, ne de aşırı derecede sür'atli olmamak üzere orta halli yürü. Yürümen orta halli ve ikisi arasında olsun. ((Sesini kıs. (Sözünde mübalağa etme ve fayda olmayacak şeylerde sesini yükseltme.)» «Şüphesiz ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.» Mücâhid ve birçokları şöyle diyor: Şüphesiz seslerin en çirkini eşek sesidir. Yani sesini yükselten, sonuç olarak bu haliyle eşeklere benzetilmiştir. Ayrıca o, Allah katında buğza uğramıştır. Buradaki eşeklere benzetilme, elbette bunun haram kılınmasını ve son derecede kötülen-meşini de gerektirir. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bizim için kötü örnek yoktur: Hibesinden dönen, önce kusup ta sonra kustuğuna dönüp (yiyen) köpek gibidir. Bu âyetin tefsirinde Neseî der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde şöyle buyurmuş: Horozun öttüğünü işittiğimiz zaman Allah'tan onun fazlını dileyiniz. Eşeğin anırmasını işittiğiniz zaman ise şeytândan Allah'a sığınınız. Zîrâ o mutlaka şeytânı görmüştür. İbn Mâce dışında, kalan muhaddisler bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere Cafer İbn Rabîa'dan rivayetle tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin rivayetlerinin bazısında «geceleyin» kaydı da vardır. En doğrusunu Allah bilir. Bunlar gerçekten faydalı öğütler olup Lokman Hakîm'den nakledilen Kur'an kıssalarındandır. Ondan birçok hikmetler ve öğütler rivayet edilmiştir. Misâl olarak bunlardan bazılarını zikredelim:
İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn İshâk'ın... İbn Ömer (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) haber verip şöyle buyurmuş: Lokman el-Hakîm şöyle dermiş: Şüphesiz Allah bir şeyi emânet olarak verdiğinde onu korur. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Oğluna öğüt verirken Lokman şöyle demiş. Oğulcuğum, elbisene bürünüp sarınmaktan sakın. Zîrâ o geceleyin korkutucu, gündüzün ise zelîl kılıcıdır. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... es-Seriyy İbn Yahya'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Lokman oğluna: Oğulcuğum, şüphesiz hikmet yoksulları kralların meclislerine oturtur, demişti. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Avn îbn Abdullah'tan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Lokman oğluna dedi ki: Oğulcuğum, bir kavmin toplandığı yere geldiğin zaman, onlara İslâm'ın okunu at —yani onlara selâm ver— sonra bir köşeye otur ve onları konuşur görmedikçe konuşma. Şayet Allah'ın zikrine dalarlarsa sen de onlara katıl. Ama başka bir söze dalacak olurlarsa onların yanından çıkıp başka bir yere git. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hafs İbn Ömer (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Lokman yanına bir hardal torbası koydu, ve oğluna öğüt vermeye başladı. Her bir öğütte bir hardal tanesi çıkarıyordu. Nihayet hardallar tükendi ve: Oğulcuğum, sana o kadar öğüt verdim ki şayet bu öğütler bir dağa verilseydi dağ yarılırdı, dedi. Oğlu gerçekten bu öğütleri aldı. Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Yahya İbn Abdül-bâkî'nin: İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Siyahilere sahib olunuz. Şüphesiz ki onlardan üçü, cennet ehlinin efendilerindendir: Bunlar Lokman el-Hakîm, Necâşî ve müezzin Bilâl'dir. Ebu Kasım et-Taberânî, Allah Rasûlü'nün Sudan ile Habeşistan'ı kasdettiğini söyler.[7]

Şöhretten Kaçmak ve Tevazu

Bu konu Lokman (a.s.)ın oğluna verdiği öğütlerle ilgilidir ki Hafız Ebu Bekr tbn Ebu Dünyâ bu konuda başlı başına bir kitab te'lîf etmiştir. Biz ondan bazılarını zikretmek istiyoruz:
İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İbrâhîm İbn Münzir'in... Enes İbn Mâ-lik'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Nice saçı-başı dağınık, iki eski elbiseye bürünmüş kimseler vardır ki insanların kapılarından uzaklaştırılırlar. Halbuki Allah'a yemîn etmiş olsa Allah onu yemininde doğru çıkarırdı. İbn Ebu Dünyâ hadîsi ayrıca Ca'fer İbn Süleyman kanalıyla... Enes'ten, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetle zikretmiştir. Bu rivayette şu fazlalık vardır: Berâ îbn Mâlik onlardandır.
Ebu Bekr İbn Sehl et-Temîmî der ki: Bize İbn Ebu Meryem'in... Hz. Ömer (r.a.)den rivayetine göre; o, (bir gün) mescide girdiğinde Muâz İbn Cebel'in Allah Rasûlü (s.a.)nün kabri yanında ağladığım görerek: Seni ağlatan nedir ey Mûâz? diye sormuş. Mûâz demiş ki: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğum bir hadîstir. O'nun şöyle buyurduğunu işittim: Muhakkak ki az bir riya şirktir. Şüphesiz Allah kendini insanlardan müstağni görerek gizlenen müttakîleri sever. Onlar kayboldukları zaman aranmazlar. Hazır bulundukları zaman da tanınmazlar. Onların kalbleri hidâyet ışıklarıdır (lâmbalarıdır). Her bir karanlık yerden kurtulurlar.
Yine Ebu Bekr İbn Sehl'in Velîd İbn Şücâ kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetinde efendimiz şöyle buyurmuş: Nice eski püskü iki elbisesi olan, ilgilenilmeye değmez kimseler vardır ki Allah'a yemîn etmiş olsa Allah onu yemininde doğru çıkarır. Allah'ım, Senden cenneti istiyorum demiş olsaydı, dünyada ona hiç bir şey vermediği halde ona cenneti verirdi. Yine Ebu Bekr îbn Sehl der ki: Bize İshâk İbn İbrahim'in... Salim îbn Ebu Ca'd'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetimden Öyle kim-seler vardır ki sizden birisinin kapısına gelerek bir dînâr veya bir dirhem veya bir kuruş istese ona verilmez. Şayet Allah'tan cenneti istemiş olsaydı Allah ona cenneti verirdi. Ama dünyayı istemiş olsaydı onu da kendisine vermezdi. Değersiz olduğu için de onu bundan alı koymazdı. Onlar eski püskü iki elbiseye sahip olup ilgilenilmeye bile değmezler. Halbuki Allah'a yemîn etmiş olsaydı Allah onu yemininde doğru çıkarırdı. Hadîs bu kanaldan rivayetinde mürseldir. Yine Ebu Bekr İbn Sehl der ki: Bize İshâk İbn İbrahim'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş; Saçi-başı dağınık, tozlu, elbiseleri eski, kendileriyle ilgilenilmeyen, emirlerin yanına girmek için izin istediklerinde kendilerine izin verilmeyen, evlenmek için kadınlara tâ-lib olduklarında evlendirilmeyen, bir şey söyledikleri zaman dinlenilmeyen, ihtiyâçları içlerinde dolanıp duran fakat dışarı çıkmayan bir takım kimseler vardır ki bunlar cennetin hükümdarlarmdandır. Şayet kıyamet günü onların nuru insanlar arasında bölüştürülmüş olsaydı hepsine yeterdi.   (...)
Yine Ebu Bekr İbn Sehl'in Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla... Ebu Ümâme'den merfû' olarak rivayetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuş: Katımdaki dostlarımın en fazla gıbta edileni bir mü'mindir ki malı azdır, namazdan nasibini almıştır, Rabbına güzelce ibâdet etmiş ve gizlice O'na itaat etmiştir. İnsanlar arasında gizli kalmıştır.

Parmaklarla ona işaret edilmez (şâm şöhreti yoktur), eğer buna sabrederse —Allah Rasûlü bundan sonra söyleyeceklerinin önemine işaret etmek üzere elini sallayarak şöyle devam ettiler— ölümü çabuklaştırılır, mîrâsı ve ağlayanları az olur. Abdullah İbn Amr'dan rivayete göre o, şöyle demiş: Allah'ın kullarının Allah'a en sevgilisi garîblerdir. Garıbler kimdir? denildi de, Abdullah şöyle cevab verdi: Onlar dinlerini fitnelerden kaçırıp koruyanlardır ki, kıyamet günü Meryem Oğlu İsa'nın yanında toplanacaklardır. Fudayl İbn İyâz der ki: Bana ulaştığına göre Allah Teâlâ kıyamet günü kula: Sana nimet vermedim mi, sana vermedim mi? Seni örtüp gizlemedim mi... Senin adını şanını anılmaz kılmadım mı? buyuracaktır. Fudayl der ki: Şayet tanmmamazlık edebiliyorsan bunu yap. Sana düşen övülmemendir. Sana düşen insanlar katında hoşlanılmayan1 fakat Allah katında hoşlanılan kimse olmandır. İbn Muhayrîz şöyle dermiş: Allah'ım, Senden şöhret bulmamış bir anı isterim. Halil İbn Ahmed de şöyle dermiş: Allah'ım, beni katında yaratıklarının en üstünlerinden, kendi nefsimde yaratıklarının en düşüğünden, insanlar katında da yaratıklarının orta halli olanlarından kıl.[8]

Şöhret Konusunda Vârid Olan Haberler

İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ahmed İbn îsâ el-Mısrî'nin... Enes'ten, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre o, şöyle buyurmuş: Allah'ın korudukları müstesna olmak üzere dini veya dünyası konusunda kişiyi insanların parmaklarıyla göstermeleri kötülük olarak yeter. Şüphesiz Allah sizin suretlerinize bakmaz, fakat O, sizin kalblerini-ze ve amellerinize bakar. Hadîsin bir benzeri İshâk İbn Behlûl kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan merfu' olarak rivayet edilmiştir. Hadîsin bir benzeri Hasan (el-Basrî) dan mürsel olarak rivayet edilir. Ha-san'a: Ama sende parmaklarla gösteriliyorsun, denilmiş de şöyle cevab vermiş: Burada kasdedilen; kişinin bid'ati yüzünden dininde, günahkârlığı yüzünden dünyasında parmakla gösterilmesidir, Hz. Ali (r.a.) den rivayete göre o, şöyle demiş: Meşhur olman için başlama, anılmak için şahsım yükseltme. Öğren ve gizle. Sus ki selâmete eresin. Böyle yaparsan iyileri sevindirmiş, günahkârları da öfkelendirmiş olursun. İb-râhîm İbn Edhem —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Şöhreti seven kimse Allah'ın ihlâslı kulu değildir. Eyyûb der ki: Kul ancak yerinin hissedilmemesi kendisini sevindirdiği takdirde Allah'ın sâdık kuludur. Muhammed İbn Alâ şöyle demiş: Allah'ı seven, insanların kendisini tanımamasını da sever. Semmâk îbn Seleme de şöyle diyor: Dostlarının çok olmasından sakın. Ebân İbn Osman der ki: Dininin selâmette olmasını sevip istiyorsan tanıdıklarını azalt. Ebu Âliye, yanında üç kişiden fazlası oturursa yanlarından kalkıp onları terk edermiş. Bize Ali İbn el-Ca'd'ın... Ebu Recâ'dan rivayetinde o, şöyle demiş: Talha kendisiyle beraber yürüyen bir topluluk gördü de: Bunlar tamah (tamahkâr) sinekleri ve ateş kelebekleridir. İbn İdrîs'in Hârûn İbn Antere'den, onun da Selîm İbn Hanzala'dan rivayetinde o, şöyle demiş: Biz babamın çevresinde iken birden Ömer İbn Hattâb kamçısı ile üzerine yürüyüp; Şüphesiz (bu durum) uyan kimse için bir zillet, uyulan kimse için de bir fitnedir. İbn Avn'ın Hasan'dan rivayetine göre (bir gün) İbn Mes'ûd çıktığında birtakım kimseler peşinden gelmişler de İbn Mes'ûd: Allah'a yemîn ederim ki kapımı neyin üzerine örttüğümü bilmiş olsaydınız sizden iki kişi

bile benim peşimden gelmezdi, demiş. Hammâd İbn Zeyd der ki: Yanımızda Eyyûb varken bir meclise uğradığımızda onun selâmına o mecliste oturanlar kuvvetli bir selâmla karşılık vermişlerdi. Bu onu hüzünlendirdi. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivayetine göre Eyyûb gömleğini uzatırmış, ona bu konu sorulduğunda: Eskilerde şöhret gömleğin uzatılması şeklindeydi. Bugün ise, gömleği sıvamak ve kısa tut-mak şeklindedir, diye cevab vermiş. Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.) in nalinleri gibi iki nalin yaptırmış ve birkaç gün giydikten sonra çıkarmış ve insanlann onu giydiklerini görmedim, demiş. İbrahim Nehaî der ki: Fakîhler içinde meşhur olan ve beyinsizlerin seni küçük görecekleri elbiseleri giyme. Sevrî şöyle diyor: Onlar meşhur olup tanınacakları ve insanların göz dikerek kendilerine bakacaklan güzel elbise giymekten hoşlanmazlardı. Aynı şekilde hakarete uğrayacakları ve dinlerini zillete düşürecek kötü elbise giymekten de sakınırlardı. Bize Hâlid İbn Hıdâş'ın Hammâd'dan, onun da Ziyadî'nin arkadaşı Ebu Hasene'-den rivayetine göre o, şöyle demiş: Biz Ebu Kılâbe'nin yanındaydık. Üzerinde çuldan elbiseler olan birisi yanına girdi. Ebu Kılâbe: Şu anıran eşekten uzak durunuz, dedi. Hasan —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Öyle bir kavim vardır ki kibir kalblerinde, tevazu' da elbiselerin-dedir. Çuldan elbise giyen bu elbisesiyle yünlü, ipekli elbise giyenden daha büyüktür. Ne oluyor da birbirlerini görmezden geliyorlar. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre Hz. Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarına şöyle demiş: Size ne oluyor ki kalbleriniz kurt kalbleri ve üzerinizde ruhban elbiseleri olduğu halde bana geliyorsunuz? Kralların elbiselerini giyin. Allah korkusuyla kalblerinizi yumuşatın.[9]

Güzel Ahlâk

Ebu Teyyâh'ın Enes (r.a.)ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) insanların ahlakça en güzeli imiş. Atâ'dan, onun da İbn Ömer'den rivayetinde ey Allah'ın elçisi, mü'minlerin hangisi en üstündür? denilmiş de Allah Rasûlü (s.a.): Ahlakça en güzelleri, buyurmuş. Nûh İbn Ab-bâd kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivayete göre şöyle buyurulu-yor: Kul ibâdeti az olduğu halde güzel ahlâkı ile âhiret derecelerine ve şerefli mevkilere ulaşır. Âbid olduğu halde kötü huyları ile cehennemin en alt derecelerine varır. Sinan İbn Hârûn kanalıyla... Enes'den merfû' olarak rivayete göre şöyle buyruluyor: Güzel ahlâk, dünya ve âhiret hayırlarını toplayıp götürmüştür. Muttalib'den, onun da Âişe'den merfû' olarak rivayetinde buyrulur ki: Şüphesiz kul, güzel ahlâkı ile geceyi ibâdetle, gündüzü oruçla geçirenin derecesine ulaşır.
İbn Ebu Dünyâ der ki: Bana Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Yû-nus'un... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.)ne insanları en çok neyin cennete koyacağı sorulmuştu. Allah korkusu ve güzel ahlâk, buyurdu. İnsanları en çok cehenneme neyin sokacağı soruldu da: İki boşluk kf; ağız ve ut yeridir, buyurdu. Üsâme İbn Şerîk anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydım. Her yerden bedeviler ona geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, insana verilenlerin en hayırlısı nedir? dediler. Güzel ahlâktır, buyurdu. Ya'lâ İbn Semmâk'in Ümmü Derdâ'dan, onun da Ebu Derdâ'dan —Ebu Derdâ hadîsi Allah Rasûlüne ulaştırıyor— rivayetinde şöyle buyurmuş: Mizanda güzel ahlâktan daha ağır hiç bir şey yoktur.

Ata da hadîsi Ümmü Derdâ'dan rivayet etmiştir. Mesrûk'dan, onun da Abdullah İbn Amr'dan merfû' olarak rivayetine göre şöyle buyurmuş: Sizin ahlâk yönüyle en güzel olanlarınız en hayır-lılarınızdandır. Abdullah İbn Ebu Bedr kanalıyla... Hasan İbn Ali'den rivayette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ, Allah yolunda cihâd edene verdiği gibi güzel ahlâkından dolayı da kuluna sevâb verir ki ecri sabah akşam ona gelir. Mekhûl'den, onun da Ebu Sa'lebe'-den merfû' olarak rivayetinde şöyle buyruluyor: Meclisimde bana en yakınınız ve bana en sevgili olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır. Cennette makamı bana en uzak ve bana en sevimsiz olanınız ise ahlâkı kötü olanlarınız, boş boğazlık eden, avurtlarını doldurarak, ağzını eğerek ve karşısındakileri küçümseyerek konuşanmızdır.
Ebu Üveys kanalıyla... Câbir'den merfû' olarak rivayette şöyle buyruluyor: Size îmânı en kâmil olanınızı haber vereyim mi? Onlar sizin ahlâkı en güzel olanlarınız, mütevâzî' olup insanlarla ülfet eden ve kendisiyle ülfet edilenlerinizdir. Leys'in Yezîd İbn Abdullah İbn Üsâme'den, onun da Berk Ebu Furât'dan rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ kişinin yaratılış ve huylarını, ateş yesin diye gü-zelleştirmez. Abdullah İbn Ğâlib'in Ebu Saîd'den merfû' olarak rivayetinde şöyle buyrulur: İki huy vardır ki bir mü'minde toplanmaz : Cimrilik ve kötü ahlâk. Meymûn İbn Mihrân'ın Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetinde şöyle buyrulur: Allah katında kötü ahlâktan daha büyük bir günâh yoktur. Zîrâ kötü ahlâk sahibi bir günâhtan çıkmadan ötekine düşer.
İbn el-Ca'd kanalıyla... Kureyş'den birisinden rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah katında kötü ahlâktan daha büyük bir günâh yoktur. Şüphesiz güzel ahlâk, güneşin buzu erittiği gibi günâhları eritir. Kötü ahlâk ise sirkenin balı bozduğu gibi ameli ifsâd edip bozar. Abdullah İbn İdrîs'in, babası kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den merfû' olarak rivayetinde şöyle buyruluyor: Şüphesiz siz insanları mallarınızla elde edemezsiniz. Fakat sizin güler yüzünüz ve güzel ahlâkınız sizin yerinize onları elde eder. Muhammed .İbn Şîrîn der ki: Güzel ahlâk dine yardımcıdır.[10]

Kibrin Kötülüğü

Alkame'nin İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre -İbn Mes'ûd hadîsi merfû' olarak rivayet ediyor- şöyle buyrulmuş: Kalbinde tane ağırlığı kibir olan kimse cennete giremez. Kalbinde tane ağırlığı imân olan kimse de ateşe girmez. İbrâhîm İbn Ebu Able'nin Ebu Seleme'den, onun da Abdullah İbn Amr'den merfû' olarak rivayetinde şöyle buyruluyor: Kimin kalbinde zerre ağırlığı kibir varsa Allah Teâlâ onu yüzüstü cehenneme atar. İshâk İbn İsnıâü kanalıyla... İyâz İbn Seleme'den, onun da baba-sından merfû' olarak rivayetinde buyrulur ki: Kişi kendini beğenmeye o kadar devam eder ki sonunda Allah katında zorbalardan yazılır ve zorbalara isabet eden azâb onun da başına gelir. Mâlik İbn Dînâr der ki: Hz. Davud'un oğlu Süleyman (s.a.) bir gün iki yüz bin insan, iki yüz bin cinnî ile birlikte halıya bindi. O kadar yükseltildi ki sonunda gökteki meleklerin teşbihini işitti. Sonra onu aşağı indirmeye başladılar da sonunda ayakları deniz suyuna temas etti. Şöyle bir ses işittiler: Şayet arkadaşınızın kalbinde zerre ağırlığı bir kibir olmuş olsaydı yükseltildiğinden daha alçağa düşürülürdü. Ebu Hayseme kanalıyla... Enes'ten rivayetinde o, şöyle demiş:

Ebubekir bir hutbesinde bize insanın yaratılışının başlangıcını zikretti de, bizden birisi kendini pis görür oldu. Ebubekir iki kere: O (insan) sidik yolundan çıkmıştır, dedi. Şâ'bî: Kim iki kişiyi öldürürse şöphesiz o zorbadır, demiş sonra da: «Dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmayı istiyorsun...» (Kasas, 19) âyetini okumuş. Hasan der ki: Âdemoğluna şaşılır: Günde iki kere eliyle pisliğini yıkar, sonra da büyüklenip göklerin Cebbâr'ına karşı çıkmaya kalkar. Bize Hâüd İbn Hıdâş'ın... Dahhâk İbn Süfyân'dan rivayetine göre; o, hadîsi zikredip şöyle demiş: Dünyaya Âdemoğlundan çıkan (pislik) misâl olarak verilmiştir. Hasan'ın Yahya'dan, onun da Übeyy'den rivayetinde o, şöyle diyor: Şüphesiz Âdemoğlunun yediği; içine ne kadar baharat koysa, tuz katsa ve güzelleştirse de dünyaya misâl olarak verilmiştir. Hz. Ali (r.a.)nin evlâdından Muhammed İbn Hüseyn İbn Ali der ki: Kişinin kalbine kibirden bir şey girmişse, onun kalbine giren kibir ölçüşünce aklı eksilmiştir. Yûnus İbn Ubeyd der ki: Secde ile beraber kibir, tevhîd ile beraber münafıklık yoktur. Ömer İbn Abdülazîz henüz halife olmamışken böbürlenerek yürüdüğünü gören Tâvûs onun bir yanına parmağıyla vurarak; bu yürüyüş, karnında pislik olanın âdeti değildir, demiş. Ömer İbn Abdülazîz sanki ondan özür dilercesine şöyle cevaplamış: Ey amcacığım, bu yürüyüşü öğrenmem için her bir uzvuma o kadar vuruldu ki sonunda bu yürüyüşü öğrendim. Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Ümeyye oğulları bu yürüyüşü öğreninceye kadar çocuklarını döverlermiş.[11]

Böbürlenip Kendini Beğenmek

İbn Ebu Leylâ'dan, onun İbn Büreyde'den, onun da babasından merfû' olarak rivayetinde şöyle buyrulur: Kim böbürlenerek elbisesini yerde sürürse Allah Teâlâ ona rahmet nazarıyla bakmaz. Hadîs İshâk İbn İsmâîl tarafından Süfyân kanalıyla... İbn Ömer'den merfû' olarak rivayet edilmiştir. Muhammed îbn Bekkâr kanalıyla... Ebu Hüreyre'-den merfû' olarak rivayete göre şöyle buyrulur: Allah Teâlâ kıyamet günü elbisesini yerde sürüyen kimseye rahmet nazarıyla bakmaz. Aynı isnâd ile rivayet edilen başka bir hadîste de şöyle buyrulur: Bir adam (Kârûn kasdediliyor olmalıdır) iki elbisesi içinde salına salma yürürken kendini beğenmişti de, Allah Teâlâ onu yerin altına geçirmişti. O yeraltında kıyamet gününe kadar inmeye devam etmektedir. Bu hadîsi sonuna kadar Zührî de Sâlim'den, o ise babasından rivayet ediyor.[12]

20 — Görmez misiniz ki Allah göklerde olanları da, yerde olanları da size müsahhar kılmıştır. Gizli ve açık olarak nimetlerini size bolca vermiştir. İnsanlar arasında hiç bir bilgisi olmadan, hiç bir rehberi ve aydınlatıcı kitabı yokken Allah hakkında tartışanlar vardır.
21 — Onlara.- Allah'ın indirdiklerine uyun, denilince: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola (dine) uyarız, derler. Ya şeytân onları yalımlı azaba çağırıyor idiyse?

Allah Teâlâ kullarına dünyada ve âhirette bahşetmiş olduğu nimetlerine işaret buyuruyor. Allah Teâlâ gündüz ve gecelerinde ışıklarından istifâde ettikleri

yıldızlarıyla, orada yaratmış olduğu bulutlar, yağmurlar, kar ve dolusuyla göklerde olanları onların buyruğuna vermiştir. Gökleri onlar için korunmuş bir tavan yapmıştır. Onları yeryüzünde yerleştirmiş, onlar İçin nehirler, ağaçlar, ekinler ve meyveler -yaratmıştır. Onlara peygamberler göndermek, kitablar inzal etmek ve şüphelerini gidermek suretiyle açık ve gizli nimetlerini bahsetmiştir. Bununla beraber bütün insanlar îmân etmiş değildir. Aksine onlardan Allah hakkında, Allah'ın birliği ve O'nun peygamberler göndermesi konusunda tartışanlar vardır. Onların bu konudaki tartışmaları bir bilgiye, sıhhatli bir delile, sıhhatli olarak nakledilmiş bir kitaba dayanmamaktadır. Bu sebepledir ki: «İnsanlar arasında hiç bir bilgisi olmadan, hiç bir rehberi ve aydınlatıcı (apaçık) kitabı yokken Allah hakkında tartışanlar vardır. Allah'ı birleme konusunda bu tartışanlara: Allah'ın peygamberine indirmiş olduğu tertemiz şeriat ve kanunlara uyun, denilince: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (dine) uyarız, derler. Onların eski atalarına uymaktan başka hiç bir delilleri yoktur.» buyurur. Yine aynı sebeple: «Peki, ya ataları bir şey düşünmeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı?» (Bakara, 170) buyurmuştur. Ey babalarının yaptıklarını delil getirenler; ne dersiniz, ya onlar sapıklık üzere idiyseler ve siz de onların içinde oldukları bu durumda onların halefleri iseniz?... Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ya şeytân onları yalımlı azaba çağırıyor idiyse?» buyurmuştur.[13]

22 — Kim, ihsan ederek kendini Allah'a teslim ederse, muhakkak ki o, en sağlam kulpa sarılmıştır. Ve işlerin âki-beti Allah'a aittir.
23 — Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin. Onların dönüşü Bize'dir. O zaman yaptıklarını onlara bildiririz. Şüphesiz ki Allah, göğüslerin özünü gerçekten bilendir.
24 — Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azaba sürükleriz.

Allah Teâlâ, kendini Allah'a teslim eden, O'na ihlâs ile amel eden, emrine boyun eğip şerîatine tâbi olan kimseden haber veriyor. Bu sebeple o: (Kendisine emredilene uymak ve yasaklananı terketmek suretiyle amelinde ihsâirsâhibi olarak) kendini Allah'a teslim ederse, muhakkak ki o, en sağlam bir kulpa sarılmış; (kendisine azâb etmeyeceğine dâir Allah'tan sağlam bir söz almıştır.) İşlerin sonucu Allah'a aittir.» buyurmuştur. «Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin.» Ey Muhammed, Allah'ı ve senin getirdiklerini inkâr etmelerinden dolayı onlara üzülme. Şüphesiz onlar hakkında Allah'ın takdiri geçerlidir. Onların dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarını onlara bildirecek ve yaptıklarından dolayı onlan cezalandıracaktır. «Şüphesiz ki Allah, göğüslerin özünü gerçekten bilendir.» Zîrâ hiç bir gizli şey O'na gizli kalmaz. «Onları (dünyada) az bir süre geçindirir, sonra da (nefislere) ağır (gelecek müthiş ve feci) bir azaba sürükleriz.» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Allah'a karşı yalan uyduranlar hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Onlara dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bize'dir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70).[14]

25 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan muhakkak: Allah, derler. De ki: Hamd Allah'a mahsustur. Hayır onların çoğu bilmezler.
26 — Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Muhakkak ki Allah'tır O Ganî ve Hamid.

Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ın tek ve ortağı olmaksızın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu bildiklerini haber veriyor. Bununla birlikte onlar Allah'ın yarattığı ve mülkü olduğunu itiraf ettikleri ortaklara tapınmaktadırlar. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan: Allah, derler. De ki: (Madem ki bu itirafınızla aleyhinize hüccet konulmuştur, bu durumda) hamd Allah'a mahsûstur. Hayır onların çoğu bilmezler. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ın (yaratığı ve O'nun mülkü) dır. Muhakkak ki Allah, O Ganî (zâtı dışındaki her şeyden müstağnidir, her şey Ö'na muhtaç) dir. (Bütün yaratıklarında O hamdedilen) Hamîd'dir.» Yaratıp meşru' kıldıklarından dolayı göklerde ve yerde hamd O'nadır. Bütün işlerde Övülmüş olan O'dur.[15]

27 — Eğer yeryüzündeki ağaçların hepsi kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa, yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

28 — Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Ba-
sîr'dir.

Allah Teâlâ burada azameti, kibriyâsı, celâli, güzel isimleri, yüce sıfatlan, hiç bir beşerin künhüne ve sayılarına muttali' olamadığı, hiç kimsenin ihata edemediği tam ve mükemmel olan sözlerinden haber veriyor. Nitekim Rasûllerin sonuncusu ve beşerin efendisi şöyle buyurmuş: Sana gereği gibi övgüde bulunamıyorum. Sen şüphesiz zâtına senada bulunduğun gibisin. Allah Teâlâ: «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa yine de Allah'ın kelimeleri tükenmezdi.» buyurur ki şayet yeryüzü ağaçlarının hepsi kalem, denizler mürekkep yapılsa ve onunla beraber yedi deniz daha imdada çağrılsa ve bunlarla Allah'ın azametine, sıfatlarına ve celâline delâlet eden Allah'ın kelimeleri yazılsaydı; kalemler kırılıp tükenir, denizlerin suyu biterdi. Onların kat kat benzerleri imdada gelmiş bile olsalar. Burada yedi sayısının zikredilmesi mübalâğa içindir. Yoksa denizleri yedi ile kayıdlamak kasdedilmemiştir. Doğrulanmayan ve yalanlanmayan türden olan İsrâiliyât'a dayanan birisinin söylediği gibi ortada âlemi kuşatan yedi deniz mevcûd değildir. Burada bu kasdedilmemektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «De ki: Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109) buyurur ki, burada zikredilen «bir misli» ifadesi ile bir tek misli kasdedilmemektedir. Aksine önce bir misli, sonra bir misli daha, sonra bir misli daha olmak üzere devam edegelmektedir. Zîrâ Allah'ın âyetleri ve kelimeleri elbette sayılamaz. Hasan el-Basrî der ki: Şayet yeryüzünün ağaçlan kalem, denizleri mürekkep yapılmış olsaydı ve

Allah Teâlâ da: Şu benim emrimdendir, şu benim emrimdendir... buyurmuş olsaydı, denizlerdekiler biter ve kalemler kırılıp tükenirdi. Katâde der ki: Müşrikler: Bu söz çok geçmez biter, demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa...» buyurdu. Şayet yeryüzü ağaçlan kalem ve denizlerle beraber yedi deniz daha olsaydı Rabbımın hârikalan, hikmeti, yaratıkları ve ilmi bitmezdi. Rebî' İbn Enes der ki: Bütün kulların ilminin misâli Allah'ın ilmine göre bütün denizlerin suyuna göre bir damla gibidir. Allah Teâlâ bu konuda: «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa:..» âyetini indirmiştir. Bu âyet-i kerîme'de şöyle buyrulu-yor; Şayet şu denizler Allah'ın kelimelerinin yazılması için mürekkep, bütün ağaçlar da kalem olmuş olsaydı; kalemler kırılıp tükenir, denizlerin Şüyu biter ve yine de hiç bir şeyin bitiremeyeceği Allah'ın kelimeleri kalırdı. Zîrâ hiç kimse onların ölçüsünü takdir edemez. Hiç kimse gerektiği "şekilde O'na senada bulunamaz. Sonunda zâtına senada bulunan yine Rab Teâlâ olur. Şüphesiz Rabbımız kendi buyurduğu gibi ve bizim söylediklerimizin fevkindedir.
Bu âyet-i kerîme'nin yahûdîlere cevab olarak nazil olduğu rivayet edilir. İbn İshâk der ki: Bana İbn Ebu Muhammed'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre yahûdî hahamlan Medine'de Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Muhanımed, «Size ilimden ancak çok az bir şey verilmiştir.» sözünle sen bizi mi, yoksa kavmini mi kasdediyorsun? demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.): Asla, buyurdu. Onlar: Sana gelenler içinde bize her bir şeyin açıklamasını ihtiva eden Tevrat'ın verildiğini okumuyor musun? dediler de, Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz bu, Allah'ın ilmine göre azdır. Sizin sahib olduğunuz ilim size yetecek miktardadır, buyurdu. Allah Teâlâ da Hz. Peygambere onlann sordukları konuda: «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa...» âyetini indirdi. îkrime ve Ata İbn Yesâr'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Bu, âyetin Mekke'de değil de Medine'de nazil olmuş bulunmasını gerektirir. Meşhur olan ise âyetin Mekke'de nazil olduğudur. En doğrusunu Allah bilir.
«Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» Her şeyi kahr u galebesi altına almış olan Azîz'dir. Dilediğine engel olacak, muhalefet edecek ve hükmünü geciktirebilecek hiç bir şey yoktur. Yaratmasında, emrinde, sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında ve bütün durumlarında hikmet sahibidir.
«Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» Allah'ın kudretine göre bütün insanların yaratılması ve kıyamet gününde yeniden diriltilmeleri bir tek kişinin yaratılması gibidir. Bütün bunlar'AJlah'a kolaydır. «O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona: ol, demektir. O da oluverir.» (Yâ-Sîn, 82), «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50). Bir şeye ancak bir kere emreder. O şey de emrin tekrarına ve te'kîdine gerek kalmadan oluverir. «Doğrusu O, bir tek çığlıktır. Ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» (Nâziât, 13, 14).
«Şüphesiz, ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.» Nasıl ki bir tek kişiyi işitmesi ve görmesi gibi onların hepsinin sözlerini en iyi işiten ve amellerini görendir; aynı şekilde onlara güç yetirmesi de bir tek kişiye güç yetirmesi gibidir. Bu sebepledir ki: «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir...» buyurmuştur.[16]

29 — Görmez misin ki, Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Güneşi ve ayı buyruk altında tutar. Her birisi belirli bir süreye kadar akıp gider. Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.
30 — Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır. Doğrusu Allah çok yücedir, çok büyüktür.

Allah Teâlâ, Geceyi gündüze kattığını haber veriyor. Geceden alarak gündüze katar da gündüz uzayıp gece kısalır. Bu, yazın olur. Gündüzler iyice uzadıktan sonra kısalmaya başlar, daha sonra gece uzayıp gündüzler kısalır. Bu da kışın olur. «Güneşi ve ayı buyruk altında tutar. Her birisi belirli bir süreye kadar akıp gider.» Güneşin ve ayın mahdûd bir hedefe doğru akıp gittiği de, kıyamet gününe doğru akıp gittiği de söylenmiştir. Her iki anlam da sahihtir. Bunlardan birinci açıklamaya Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zerr (r.a.)den rivayet edilen bir hadîs delil getirilir. Bu hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ebu Zerr, şu güneşin nereye gittiğini biliyor musun? diye sormuştu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Şüphesiz o gidip Arş'ın altında secdeye kapanır. Sonra Rabbından (doğmak üzere dönüşü için) izin ister. Çok yakındır ki ona: Geldiğin yere dön, denilecektir, buyurdu. İbn Ebu Hatim 4er ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiş: Güneş su çarkı gibidir. Gündüzün gökte yörüngesinde akar gider. Battığı zamanda ise geceleyin yine yörüngesinde ve yerin altında yürümesine devam eder. Nihayet doğduğu yerden yeniden doğar. Ay da böyledir. Bu haberin isnadı sahihtir. «Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.)) âyeti, «Bilmez misin ki, Allah gökte ve yerde olanı bilir.» (Hacc, 70) âyeti gibidir ki, Allah Teâlâ her şeyi en iyi bilen yaratıcıdır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarım yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12).
«Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve (insanların) O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır.» Allah Teâlâ âyetlerini size açıkça bildiriyor ki bunlarla O'nun hak, mevcûd olan yegâne gerçek ve hakikî ilâh olduğunu, O'nun dışındakilerin ise bâtıl olduğunu anlayabilesiniz. Şüphesiz O, dışındaki her şeyden müstağnidir. Her şey O'na muhtaçtır. Zîrâ göklerde ve yerde olanların hepsi O'nun yaratığı ve kullarıdır. Onlardan hiç birisi O'nun izni olmaksızın bir zerreyi bile hareket ettire-remezler. Şayet bütün yeryüzü halkı bir sineği yaratmak için bir araya gelmiş olsalardı bile bundan âciz kalırlardı. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: «Bu, Allah'ın; hakkın kendisi ve (insanların) O'ndan başka taptıklarının da bâtıl olmasındandır. Doğrusu Allah (kendisinden daha yücesi olmayan) çok yüce, (her şeyin en büyüğü olan) büyüktür.» Her şey ona nisbetle küçük ve O'na boyun eğmiştir.[17]

31 — Görmez misin ki, gemiler denizde Allah'ın nime-tiyle akıp gider. Böylece size âyetlerini gösterir. Bunlarda pek sabırlı ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.
32 — Onları dağlar gibi dalgalar sardığı vakit dini yalnız Allah'a tahsis derek O'na yalvarırlar. Onları karaya çıkararak kurtardığı zaman da, içlerinden bir kısmı

orta yolu tutar. Âyetlerimizi gaddar ve nankör olanın dışında başkası bilerek inkâr etmez.

Allah Teâlâ gemiler O'nun emri, lütfü ve müsahhar kılması ile denizlerde akıp gitsinler diye denizi bu işe müsahhar kıldığını haber veriyor. Şayet suda gemileri kaldıracak bir güç yaratmamış olsaydı; elbette gemiler suda akıp gidemezdi. Bu sebepledir ki: «Böylece size kudretinin âyetlerini, alametlerini gösterir. Bunlarda sıkıntı hallerinde çok sabırlı ve bolluk halinde çok şükreden kimseler için âyetler vardır.» buyurmuştur.
«Onları dağlar (ve bulutlar) gibi dalgalar sardığı vakit, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na yalvarırlar.» âyeti şu âyet-i kerîme'ler gibidir: «Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklannızm hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır.» (Isrâ, 67), «Gemiye bindiklerinde dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na yalvarırlar.» (Ankebût, 65).
«Onları karaya çıkararak kurtardığı zaman da, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.» Mücâhid burada orta yolu tutan, anlamındaki kelimesinin kâfir anlamına da geldiğini söyler. Sanki burada Mücâhid kelimeyi kâfir eden şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda olmak üzere başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ama onları karaya çıkararak kurtarınca hemen Allah'a eş koşarlar.» (Ankebût, 65). İbn Zeyd ise burada bu kelime ile amelinde orta yolu tutanın kasdedildiğini söyler. «Onlardan kimi nefsine zulmedici-dir, kimi de orta yolu tutar. Kimi ise Allah'ın izniyle iyiliklere koşandır.» (Fâtır, 32) âyetinde de İbn Zeyd'in söylemiş olduğu bu açıklama kasdedilmektedir. Bu âyette orta yolu tutan, anlamındaki kelime ile amelde orta yolu tutan kasdedilmektedir. Burada da aynı şeyin kasde-dilmiş olması muhtemeldir. Denizde gözalıcı âyetler, muazzam ve kor-kutucu durumlar gördükten sonra kendisine kurtuluş bahşettiği kişinin bunun karşılığında daha fazla amelde bulunması ve ibâdete devam ederek hayırlara koşması gerekirdi. Halbuki bundan sonra da orta yolu tutan kusurlu olur. En doğrusunu Allah bilir.
«Ayetlerimizi gaddar ve nankör olanın dışında başkası bilerek inkâr etmez.» Âyetteki kelimesi gaddar anlamındadır. Mücâhid, Hasan, Katâde ve Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivayetlerine göre o; ne zaman bir ahidde bulunsa, birisi ile ahidleşse ahdini bozan kimsedir. Bu kelime, gadrin ve haksızlığın en üst derecesi anlamına gelmektedir, demiştir. (...) «Âyetlerimizi gaddar ve nankör olanın, (nimetleri inkâr ederek şükretmeyenin, unutmuş^ görünerek hiç hatırlamayanın) dışında başkası bilerek inkâr etmez.»[18]

33 — Ey insanlar, Rabbımzdan korkun. Babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin. Allah'ın va'di şüphesiz haktır. Öyle ise, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatıcı şeytân sizi Allah'ın bağışlamasına güvendirerek yoldan çıkarmasın.

Allah Teâlâ insanları kıyamet günü ile uyarıp babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği kıyamet gününden korkmalarım, Allah'tan korkarak sakınmalarını emrediyor. O günde şayet baba oğlunu, kendini feda ederek

kurtarmak istese bu ondan kabul edilmeyecektir. Aynı şekilde çocuk babası yerine kendisini feda etmek istemiş olsaydı bu da kabul edilmezdi. Sonra Allah Teâlâ onlara Öğüt vermeye başlayarak şöyle buyurur: «Öyle ise dünya hayatı sizi sakın aldatmasın.» Orada mutmain ve huzur içinde olmanız, size âhiret yurdunu unutturmasın. Aldatıcı şeytân sizi yoldan çıkarmasın. İbn Abbâs, Mücâ-hid, Dahhâk ve Katâde âyetteki kelimesini, şeytân ile tefsir etmişlerdir. Zîrâ o, Âdemoğlunu aldatır, ona ümit verir, vaadlerde bulunur. Halbuki bunların hiç birisi onun elinde değildir. Aksine Allah Teâlâ'nm buyurduğu üzere: «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytân'ın kendilerine va'dettikleri aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisa, 120).
Vehb İbn Münebbih'in anlattığına göre Üzeyr (a.s.) şöyle demiş: Kavmimin musibete uğradığını gördüğümde üzüntüm arttı, kederim çoğaldı ve uykumu kaybettim. Rabbıma tazarrûda bulunarak namaz kıldım, oruç tuttum. Ben bu durumda tazarrûda bulunup ağlarken bana melek geldi. Ben meleğe: Bana haber ver; tasdik edenlerin ruhları, zâlimlere, babalar oğullarına şefâatta bulunacaklar mı? dedim. Melek şöyle cevab verdi; Şüphesiz kıyamet gününde apaçık Ur haki-miyyet ve hükümlerin ayrılması vardır. Orada hiç bir ruhsat yoktur. Rahmân'ın izin vermesi dışında orada hiç kimse konuşmayacaktır. Orada bir baba çocuğu yüzünden, bir çocuk babası yüzünden, kardeş kardeşi yüzünden, bir köle efendisi yüzünden muâhaze olunmayacaktır. Hiç kimse bir başkası ile meşgul olmayacak, bir başkasının üzüntüsü ile üzülmeyecek, kimse kimseye acımayacaktır. Herkes kendisi için korkacaktır. Bir insan başka bir İnsan yüzünden yakalanıp azaba dûçâr edilmeyecektir. Herkes kendi üzüntüsüyle meşgul olup yüksek sesle ağlayacak, kendi günâhını yüklenecek, onunla beraber günâhını bir başkası yüklenip taşımayacaktır. Vehb İbn Münebbih'in bu anlattıklarını İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.[19]

34 — Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katın-eladır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.

Bunlar Allah'ın ilmini zâtına sakladığı bilinmezliklerin anahtarlarıdır. Bunları hiç kimse bilmez. Ancak Allah Teâlâ'nm bunları bildirmesinden sonra olanlar müstesnadır. Kıyametin saatini ne Rasûl olan bir peygamber ne de Mukarrabûn meleklerden birisi bile'mezler. «Onun vaktini kendisinden başkası belirtemez.» (A'râf, 187). Yağmurun indirilmesini de yine ancak Allah bilir. Fakat Allah Teâlâ yağmurun indirilmesini emrettiği vakit bunu görevli olan melekler ve Allah Teâlâ'nın yaratıklarından diledikleri bilirler. Rahimlerde olanlardan Allah Teâlâ-nın yaratmayı murâd buyurduğunun ne olduğunu O'nun dışında kimse bilemez. Fakat onun erkek veya dişi, mutlu veya mutsuz olmasını, Allah Teâlâ emrettiği zaman bununla görevli melekler ve Allah Teâlâ'nın yaratıklarından dilemiş oldukları bunu bilirler. Dünyası ve âhireti hususunda hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Kendi ülkesinde mi yoksa Allah'ın ülkelerinden bir başkasında mı ölecek bu hususta hiç kimsenin bilgisi yoktur. Bu,

Allah Teâlâ'nm: «Gaybm anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez.» (En'âm, 59) âyetine benzemektedir.
Sünnette (hadîslerde) bu beş şeye «bilinmezliklerin anahtarları» adı verilmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb (veya el-Hubâb)ın... Ebu Büreyde'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Beş şey vardır ki, bunları Allah Teâlâ'dan başka kimse bilmez. «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağım bilmez ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» Hadîsin isnadı sahîh olmakla birlikte tah-rîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... îbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bilinmezliklerin anahtarları beştir ki bunları ancak Allah bilir: «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki AllahTsatındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yann ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiş olup bunu Sahîh'inin istiskâ bölümünde Mu-hammed İbn Yûsuf kanalıyla Süfyân İbn Saîd es-Sevrî'den rivayet etmiştir. (Sahîh'inin) tefsir bölümünde de başka bir kanaldan hadîsi şöyle rivayet eder: Bize Yahya İbn Süleyman'ın... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü: Bilinmezliklerin anahtarları beştir, buyurmuş sonra da: «Kıyamet saatinin bilgisi .şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir...» âyetini okumuştur. Hadîsi yine sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.
Allah Rasûlü (s.a.) bir gün insanların yanına çıkmışken yürüyerek bir adanı geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, îmân nedir? diye sordu: îmân; Allah'a, meleklerine, rasûllerine, O'na kavuşmaya, son diriltilişe îmân etmendir, buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü, İslâm nedir? diye sordu da Allah Rasûlü: İslâm; Allah'a ibâdet etmen ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmaman, namazı kılman, farz olan zekâtı vermen, Ramazân orucunu tutmandır, buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü, ihsan nedir? diye sordu. Hz. Peygamber: İhsan; sanki sen Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmendir. Şayet sen O'nu görmüyorsan O mutlaka seni görmektedir, buyurdu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyamet ne zamandır? diye sordu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir. Fakat sana onun şartların (alâmetlerini)dan haber vereceğim: Câriye efendisini doğurduğu zaman işte bu onun şartlarındandır (alâmet-lerindendir). Yalınayak ve çıplakların, insanların reisleri olduğu zaman işte bu da onun alâmetlerindendir. Beş şey vardır ki onları ancak Allah bilir: Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Adam sonra dönüp gitti. Allah Rasûlü: Onu bana geri getiriniz buyurdu. Onu geri getirmek üzere aradılar da hiç bir şey bulamadılar. Hz. Peygamber: Bu Cibril'dir. İn-sanlara dinlerini öğretmek -üzere gelmişti, buyurdu. Buhârî hadîsi ayrıca (Sahihinin) îmân bölümünde; Müslim ise muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu Hayyân'dan rivayet etmişlerdir. Biz bu hadîs hak-kında Buhârî Şerhi'nin başında bilgi vermiş ve yine orada bu konudaki mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'ın hadîsini de uzunca zikretmiştik. Bu hadîs Müslim'in, rivayetinde tek kaldığı hadîslerdendir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Abdullah İbn Abbâs (r.a.) tan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) (her zaman ki) oturma yerine oturmuşken

Cibril geldi, Allah Rasûlü (s.a.)nün dizlerine ellerini koyarak önüne oturdu ve: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'ın ne olduğunu haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): İslâm; yönünü Allah'a teslîm etmen, tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammedin O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmendir, buyurdu. Cibril: Bunu yaptığım takdirde müslüman oldum mu? diye sordu da, Hz. Peygamber: Bunu yaptığın takdirde sen şüphesiz müslüman oldun, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bana îmânın ne olduğunu haber ver, deyince, Allah Rasûlü şöyle cevab verdi: îmân; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere, ölüme, ölümden sonraki hayata, cennete ve cehenneme, hesâb ve mizana, hayrı ve şerri ile bütün kadere îmân etmendir. Cibril: Böyle yaptığım takdirde îmân etmiş olur muyum? diye sordu da Hz. Peygamber: Bunu yaptığın takdirde sen şüphesiz îmân etmişsindir, buyurdu. Cibril: Ey Allah'ın elçisi, bana ihsanın ne olduğunu haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İhsan; sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi Allah için amel etmendir. Şayet sen O'nu görmüyorsan şüphesiz O seni görüyor. Cibril: Ey Allah'ın elçisi, bana kıyametin ne zaman kopacağım haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Sübhanallah, beş şey vardır ki onlan ancak O (Allah) bilir: Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katandadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir, buyurup şöyle devam etti: Fakat dilersen onun başlangıcındaki alâmetlerini sana haber vereyim. Cibril: Evet, ey Allah'ın elçisi, bana haber ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Cariyenin efendisini doğurduğunu gördüğün zaman, davar güden çobanların binalar yapmada yarıştıklarını gördüğün zaman, yalınayak karnı aç yoksulların insanların efendileri olduğunu gördüğün zaman işte bunlar kıyametin alâmet ve şartlarındandır. Cibril: Ey Allah'ın elçisi, yalınayak, karnı aç ve yoksul koyun sahipleri kimlerdir? diye sordu da efendimiz: Araplardır, buyurdu. Bu ğarîb bir hadîs olup tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ca'fer kanalıyla... Amir oğullarından bir adamdan rivayetine göre o, Hz. Peygamber (s.a.) in yanına girmek için izin isteyerek: Gireyim mi? demişti Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçisine: Şu adamın yanına çık, o güzel izin istemeyi bilmiyor, ona söyle de: Selâm üzerinize olsun, gireyim mi? desin, buyurdu. Ben, Allah Rasûlü'nün böyle söylediğini işitip: Selâm üzerinize olsun, gireyim mi? dedim. Bana izin verildi ve girdim. Bize getirdiğin nedir? diye sordum. Ben size ancak hayır getirdim, yalnız ve ortağı olmaksızın Allah'a ibâdet etmenizi, Lât ve Uzzâ'yı bırakmanızı, gece ve gündüzde beş vakit namaz kılmanızı, senede bir ay oruç tutmanızı, Beytullah'ı haccetmenizi, zenginlerinizin malından zekât alıp fakirlerinize vermenizi getirdim, buyurdu. İlimden senin bilmediğin herhangi bir şey kaldı mı? sorusuna Allah Rasûlü şöyle cevab verdi: Şüphesiz ki hayrı Allah bilir. İlimden öyle bir kısım vardır ki, onu ancak Allah Teâlâ bilir ve bunlar beştir; Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katandadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Hâbir'dir. Hadîsin isnadı sahîh'tir. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh şöyle anlatır: Çöl halkından bir adam gelip: Benim karım hâmiledir. Bana ne doğuracağını haber ver. Bizim ülkemiz kuraktır. Bana yağmurun ne zaman yağacağını haber ver. Ben ne zaman doğduğumu biliyorum,

bana ne zaman öleceğimi haber ver, dedi de, Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir;» kısmına gelinceye kadar «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır...» âyetini indirdi. Mücâhid der ki: Bunlar; Allah Teâlâ'nın: «Gaybın anah-tahları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir...» (En'âm, 59) buyurduğu bilinmezliklerin anahtarlarıdır. Hadîsi İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet etmişlerdir. Şa'-bî'nin Mesrûk'dan, onun da Hz. Âişe (r.a.)den rivayetine göre o: Her kim sana yarın ne olacağını bildiğini söylerse mutlaka yalan söylemiştir deyip sonra da: «Kimse yarın ne kazanacağını bilmez.» âyetini okumuş.
«Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez.» Katâde der ki: Bunlar Allah' Teâlâ'nın kendi zâtı için seçip ayırdığı şeylerdir. Bunlara ne Mukarrabûn meleklerden bir meleği ne de rasûllerden bir peygamberi muttali' kılmamıştır. «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katın-dadır.» İnsanlardan hiç kimse kıyametin ne zaman; hangi sene veya hangi ay veya hangi gece, veya hangi gündüz kopacağını bilmez. «Yağmuru O indirir.» Yağmurun gece mi, yoksa gündüz mü, ne zaman ineceğini hiç kimse bilemez. «Rahimlerde bulunanı O bilir.» Rahimlerde olanın erkek mi, dişi mi, kırmızı derili mi, yoksa siyah derili mi. veya ne olduğunu hiç kimse bilemez. «Kimse yarın ne kazanacağım, (hayır mı, yoksa şer mi) kazanacağını bilmez.» Âdemoğlu ne zaman öleceğini de bilemez. Belki yarın ölecektir, belki yarın bir musibete dûçâr kalacaktır.
«Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez.» İnsanlardan hiç kimse ölüp defnedileceği yerin deniz de mi, karada mı, yoksa bir ovada veya bir dağda mı olacağım bilemez. Bir hadîste şöyle Duyurulur; Allah Teâlâ bir kulun ruhunu bir yerde kabzetmeyi murâd ettiği zaman onun için orada bir ihtiyâç yaratır. Hafız Ebu Kasım et-Taberânî el-Mu'cem' ul-Kebîr'inin Üsame İbn Zeyd'in Müsned'inde der ki: Bize İshâk İbn İbrahim'in... Üsâme İbn Zeyd'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde Ölümünü takdir buyur-muşsa onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Abdullah İbn İmâm Ah-med der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Matar İbn Ukâmis'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölmesini takdir buyurduğu zaman, onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Hadîsi Tirmizî de Kader bahsinde Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayetten sonra şöyle diyor: Hasendir, garîbdir. Matar'm Hz. Peygamber (s.a.) den bu hadîs dışında başka bir hadîsi bilinmiyor. Ayrıca hadîsi EbuDâvûd da mürsel hadîsler arasında rivayet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ebu Azze'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun ruhunu bir yerde kabzetmeyi murâd buyurduğunda onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Bu Ebu Azze, Yesâr İbn Abdullah olup ona İbn Abdi'l-Hüzelî de denir. Hadîsi ayrıca Tirmizî de İsmâîl İbn İbrâ-hîm —ki bu zât îbn Ubeyye'dir— kanalıyla tahrîc etmiş ve sahihtir, demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Isâm el-Isfahânî'nin...
Ebu Azze el-Hüzelî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ruhunu kabzetmeyi murâd ettiğinde, onun için orada bir ihtiyâç halkeder de kul kendini tutamayıp oraya gider, buyurup sonra da: «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç bir nefis nerede öleceğini de bilmez.

Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» âyetini okumuş. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Sabit el-Cahderî ve Muhammed İbn Yahya el-Kutâî'nin... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ruhunu kabzetmeyi murâd ettiği zaman onun için orada bir ihtiyâç halkeder. Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr der ki: Bu hadîsi Ömer İbn Ali el-Mukaddemî'den başka merfû' olarak rivayet eden başka birisini bilmiyoruz. (...)

İbn Mâce'nin Ahmed İbn Sabit ve Ömer İbn Şebbe'den, bu ikisinin de Ömer İbn Ali'den merfû' olarak rivayetlerine göre şöyle buyruluyor: Sizden birinin eceli bir yerde olduğu zaman bir ihtiyâcı onu oraya götürür. Eceli sonuna ulaştığı zamanda ise Allah Teâlâ o kulun ruhunu kabzeder. Yeryüzü kıyamet günü şöyle der: Rabbım, işte bu bana tevdî' etmiş olduğun emânettir. Taberânî der ki: Bize İshâk İbn İbrahim'in... Üsâme'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kulun bir yerde ölümünü takdir buyurmuşsa mutlaka onun için orada bir ihtiyâç halketmiştir. Oraya gider ve orada ölür.[20]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6394

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6394-6396

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6396-6397

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6397-6398

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6401-6403

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6404-6406

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6407-6410

[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6410-6411

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6411-6413

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6413-6414

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6414-6415

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6415-6416

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6416-6417

[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6417-6418
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6418
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6419-6420
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6421-6422
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6422-6423
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6423-6424
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6425-6430

SECDE SÛRESİ

SECDE SÛRESİ
(Mekke'de Nazil Olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.
1 — Elif, Lâm, Mîm.
2 — Şüphe götürmeyen kitabın indirilmesi âlemlerin Rabbındandır.
3 — Yoksa «O bunu kendiliğinden uydurdu» mu diyorlar? Hayır, o haktır, Rabbındandır. Ve senden evvel kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavme korkunç akıbetlerini haber vermen içindir. Belki hidâyeti bulurlar.

Hurûf-ı Mukattaa hakkında burda tekrarına gerek bırakmayacak şekilde bilgi daha önce Bakara sûresi başında geçmişti.
«Şüphe götürmeyen kitabın indirilmesi âlemlerin Rabbındandır. Yoksa (o müşrikler:) O bunu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? Hayır, o haktır, Rabbındandır. Ve senden evvel kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavme korkunç akıbetlerini haber vermen içindir. Belki hidayeti bulur (ve hakka tâbi) olurlar.»[1]

4 — Allah O'dur ki; gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yaratmış, sonra Arş'a hükmetmiştir. Sizin O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur. Hâlâ düşünmüyor musunuz?
5 — Gökten yere kadar her işi O düzenler. Sonra (o iş), sizin hesâbımza göre bin yıl kadar tutan bir günde yine O'na yükselir.
6 — Görülmeyeni de, görüleni de bilen, Azız ve Rahîm olan O'dur.

Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı olduğunu haber veriyor. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratmış, sonra Arş'a hükmetmiştir. Bu konuda daha önce bilgi verilmişti.
«Sizin O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur.» Aksine işlerin dizginlerine sahip olan, her şeyin yaratıcısı, her şeyi idare eden, her şeye güç yetiren O'dur, Yaratıkları için O'nun dışında dost ve O'nun izni olmaksızın şefaatçi yoktur. «(Ey O'ndan bir başkasına tapınan, O'nun dışında birisine güvenenler;) hâlâ düşünmüyor musunuz?» O yücedir, mukaddestir, benzeri, ortağı, dengi, veziri olmaktan münezzehtir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.
Neseî burada bir hadîs serdeder ve der ki: Bize İbrahim İbn Ya'-kûb'un... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Ra-sûlü (s.a.) elimi tuttu ve: Şüphesiz Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattı, sonra yedinci günde Arş'a hükmetti. Cumartesi toprağı, pazar günü dağları, pazartesi günü ağaçlan, salı günü hoşlanılmayan şeyleri, çarşamba günü ışığı, perşembe günü hayvanları ve cum'a günü ikindiden sonra gündüz saatlannın sonunda Âdem'i ya-rattı. Adem'i kırmızısı, siyahı, temizi ve pisi ile yeryüzü toprağından halkeyledi. Bu sebepledir ki, Âdemoğullarından temizi ve pisi yaratmıştır. Neseî, hadîsi isnâd ve metin olarak bu şekliyle serdediyor. Müslim ve Neseî hadîsi Haccâc İbn Muhammed el-A'ver kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den

şeklinde bir isnâdla ve yu-kardaki ifâdelere benzer şekilde tahrîc etmişlerdir. Buharı bu hadîsi Tarîh el-Kebîr'inde muallel görüp der ki: Bazıları bu hadîsi Ebu Hürey-re ve Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet etti, derler ki, bu daha sıhhatlidir. Hadîs hafızlarından birçoğu da hadîsi aynı şekilde muallel görmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Gökten yere kadar her işi O düzenler. Sonra (o iş), yine O'na yükselir.» buyurur ki O'nun emri yedinci kat göklerin yüceliklerinden yeryüzünün er^ alt noktasına iner. Nitekim başka bir âyet-i ke-rîme'de şöyie buyrulur: «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadannı yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın gerçekten herşeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12). Ameller, dünya semâsının üzerinde bulunan ameller dîvânına yükseltilir. O dîvânla yeryüzü arasın-daki mesafe beş yüz yıllık yoldur. Göğün yüksekliği de beş yüz senedir. Mücâhid, Katâde ve Dahhâk şöyle diyorlar: Meleklerin inişi beş yüz yıllık yol, yükseliş de beş yüz yıllık yoldur. Fakat melek, bu yolu göz açıp kapayacak kadar bir zamanda kat'eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Sonra (o iş), sizin hesabınıza göre bin yıl kadar tutan bir günde yine O'na yükselir.» buyurmuştur.
«Görülmeyeni de, görüleni de bilen.» Bu işleri düzenleyen, kullarının amellerine şâhid olup görendir. Küçüğü, büyüğü, önemlisi ve önemsizi ile ameller O'na yükselir. O öyle Azîz'dir ki her şeyi kahr u galebesi altına almış, her şeye hâkim olmuş, kullar O'na boyun eğmiştir. İnanan kullarına karşı merhametlidir. Rahmeti içinde Aziz, izzeti içinde Ra-hîm'dir.[2]

7 — Ki, yarattığı her şeyi güzel yaratan O'dur. İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.
8 — Sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden (nutfeden) yapmıştır.
9 ~ Sonra onu düzeltip tamamlamış ve ruhundan ona üflemiştir. Size de kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Ne de az şükrediyorsunuz.

Allah Teâlâ her şeyi en güzel, en sağlam ve iyi bir şekilde yarattığını haber veriyor. Zeyd İbn Eslem'den naklen Mâlik «Ki yarattığı her şeyi güzel yaratan O'dur.» âyeti hakkında der ki: Âyette sanki takdim te'hîr vardır ve anlam şöyle olmalıdır; Her şeyin yaratılışım güzel yapan O'dur.
Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığını belirttikten sonra insanın yaratılışım zikretmeye başlar ve: ((İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.» buyurur. Burada beşeriyetin babası Âdem'in çamurdan yaratılışı kasdedilmektedir. «Sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden, (nutfeden) yapmıştır.» Onlar erkeğin sulbü ile kadının memeleri arasından çıkan bir nutfe ile çoğalırlar. «Âdem'i topraktan yaratıp ona düzgün, mütenâsib bir şekil verince ona ruhundan üflemiştir. Size de kulaklar, gözler, kalbler yani akıllar vermiştir. Allah'ın size bahşetmiş olduğu bu imkânlara ve kuvvelere karşı ne de az şükrediyorsunuz.» Gerçek mutlu, bunları Rabbmm itâatmda kullanan kimsedir.[3]

İzahı

10 — Dediler ki: Toprağa karışıp yok olduktan sonra mı, biz yeniden yaratılacağız. Evet onlar,   Rablarına kavuşmayı inkâr edenlerdir.
11 — De ki: Size vekîl kılman ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.

Tekrar mı Dirileceğiz?

Allah Teâlâ, müşriklerin yeniden diriltilnıeyi uzak gördüklerini haber verir. Onlar diyorlar ki: «Toprağa karışıp yok olduktan sonra (bedenlerimiz darmadağınık olup yeryüzünün parçaları arasında dağılıp gittikten sonra) mı, biz yeniden yaratılacağız? (Bu halden sonra mı biz döneceğiz?)» Böylece onlar bunun vukuunu uzak görmektedirler. Evet, bu gerçekten onların âciz kudretlerine nisbetle uzaktır. Ama onlan yaratmaya başlayıp yoktan var eden, birşeyi murâd ettiği zaman; ol, de-yip te olduruveren Allah'ın kudretine nisbetle böyle değildir. Bu sebepledir ki: «Evet onlar, Rablarına kavuşmayı inkâr edenlerdir.» buyrul-muştur.
Allah Teâlâ: «De ki: Size vekîl kılınan ölüm meleği canınızı alacak.» buyurmaktadır. Âyet-i kerîme'nin zahirinden anlaşıldığına göre ölüm meleği, meleklerden belirli birisidir. Nitekim daha önce İbrâhîm sûresinde geçen Berâ hadîsinde de akla ilk gelen budur. Haberlerden bazısında bu ölüm meleğinin adı Azrâîl olarak geçmektedir ki bu meşhurdur. Katâde ve birçokları böyle söylemektedir. Bu meleğin yardımcıları da vardır. Bir hadîste vârid olduğu üzere ölüm meleğinin yardımcıları, ruhları cesedin şâir yerlerinden söküp çıkarırlar ve rûh boğaza ulaştığında ölüm meleği ruhu alır. Mücâhid der ki: Yeryüzü ölüm meleği için toplanır ve bir tas haline getirilir de ölüm meleği oranın dilediği yerin-den ruhları alır. Bu haberi yukardakine benzer şekilde Züheyr İbn Mu-hammed Hz. Peygamber (s.a.)den mürsel olarak nakletmektedir. İbn Abbâs (r.a.) da böyîe söylemektedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Babamın... Ca'fer İbn Muhammed'den rivayetine göre o, babasını şöyle derken işitmiş: Allah Rasûlü (s.a.) Ari-sâr'dan birisinin yanıbaşında ölüm meleğine baktı. Hz. Peygamber ona: Ey ölüm meleği, arkadaşıma rıfk ile muamele et, şüphesiz o mü'mindir, dedi. Ölüm meleği: Ey Muhammed, gönlünü hoş tut, gözün aydın olsun. Hiç şüphesiz ben, her mü'mine karşı rıfk ile muamele ederim. Bil ki karada ve denizde, köylerde ve kasabalarda yeryüzünün her tarafında bulunan bütün evleri ben, günde beş, defa dolaşırım. O kadar ki küçüğü ile, büyüğü ile ben hepsini kendilerinden daha iyi tanırım. Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki ben, bir sivrisineğin ruhunu kabzetmek istemiş olsam onun ruhunun kabzolunmasmı emreden Allah olmadıkça ben buna güç yetiremem, dedi. Ca'fer der ki: Bana ulaştığına göre, ölüm meleği namaz vakitlerinde onların etrafında dolaşır. Canını almak üzere onlardan birinin yanıbaşında hazır bulunduğunda, şayet o kişi namaza devam edenlerden ise kendisine melek yaklaşır ve şeytânı ordan defederek o korkunç durumda kendisine «Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir» kelimesini telkin eder. Abdür-rezzâk der ki: Bize Muhammed İbn Müslim'in İbrahim İbn Meysere'-den rivayetine göre o, Mücâhid'i şöyle derken işitmiş: Yeryüzü üzerinde hiç bir köy veya kasaba evi yoktur ki ölüm meleği hergün orayı iki defa dolaşmış olmasın. Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Dünya

halkından herhangi birinin içinde bulunduğu hiç bir ev yoktur ki, ölüm meleği her gün kapısında yedi defa durup içinde ruhunun kabzolunması emrolu-nan herhangi birisi var mıdır diye bakıyor olmasın. Haberi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Sonra (sizler cezalandırılmanız için kabirlerinizden kaldırılacağınız ve diriltileceğiniz günde) Rabbınıza döndürüleceksiniz.»[4]

12 — Suçluları Rablanmn huzurunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.
13 — Eğer Biz isteseydik herkesi elbette hidâyete erdirirdik. Fakat: Cehennemi tamamen cin ve insanlarla dolduracağım, diye Benden hak söz sâdır olmuştur.
14 — Öyle ise şu gününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan ötürü tadın azabı. Doğrusu Biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınıza karşılık sonsuz azabı tadın.

Rablarımn Huzurunda Suçluları Bir Görsen

Allah Teâlâ müşriklerin kıyamet günündeki durumlarım, diriltil-meyi gözleriyle müşahede ettikleri zamandaki sözlerini, utanç ve mahcubiyetten başlarını önlerine eğmiş hor ve hakîr halde Allah'ın huzurunda dikilmelerini haber verir. Onlar şöyle diyeceklerdir: «Rabbımız, gördük ve dinledik.» Şimdi senin sözünü dinliyor ve emrine itaat ediyoruz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Bize geldikleri gün, neler görüp neler işitecekler!» (Meryem, 38) buyurur. Böylece ateşe girdikleri zaman da kendilerini suçlamaya başlayarak şöyle diyeceklerdir: «Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasında bulunmazdık.» (Mülk, 10). Aynı şekilde onlar: «Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünya yurduna geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık. (Biz gerçekten inandık ve gördük ki Senin va'din haktır. Sana kavuşmak haktır.)» diyeceklerdir. Şayet Rab Teâlâ, onları dünya yurduna geri çevirmiş olsaydı Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve Rasûllerine muhalefet eden kâfirler olarak orada daha önce yapmış olduklarını yine işleyeceklerini iyi bilmektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Bir görsen ateşin başında durdukları, keşke geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdı yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Doğrusu onlar yalancılardır. Ve dediler ki: Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ve biz dirilecek değiliz.» (En'âm, 27-29). Burada da şöyle buyurur: «Eğer Biz isteseydik elbette herkesi hidâyete erdirirdik.» Başka bir âyette buyrulur ki: «Eğer Rabbın dileseydi yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99).
«Fakat: Cehennemi tamamen cin ve insanlarla; (bu iki sınıftan olanlarla) dolduracağım, diye Benden hak söz sâdır olmuştur.» Onların yurtlan ateştir. Oradan başka bir yere döndürülmeyecekler, oradan kurtulamayacaklardır. Bundan Allah'a ve O'nun mükemmel sözlerine sığınırız.
«Öyle ise şu gününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan ötürü tadın azabı.» Bir suçlama ve azarlama kabilinden olarak cehennemliklere şöyle denilecek: Azabı

yalanlamanız, meydana geleceğini uzak görmeniz, onu unutmuş görünmeniz, onu unutanın davranışı gibi davranışlarda bulunmanız sebebiyle tadın azabı. «Doğrusu Biz de sizi unuttuk.» Size, unutan kimsenin muamelesi ile muamelede bulunacağız. Allah Teâlâ şüphesiz hiç bir şeyi unutmaz ve hiç bir şey ona ğâib değildir. Bu sâdece bir mukabele kabîlindendir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız Biz de sizi unutup terkettik.» (Câsiye, 34).
«(Küfrünüz, yalanlamanız ve yaptıklarınıza karşılık sonsuz) tadın azabı.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: «Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır. Sâde kaynar bir su ve bir de irinden başka, işlediklerine uygun bir ceza. Çünkü onlar hiç bir hesâb beklemezlerdi. Ve âyetlerimizi yalan sayıp dururlardı. Oysa Biz l;er şeyi yazıp saymıştık. Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.»   (Nebe, 24-30).[5]

15 — Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamayarak Rabla-rını hamd ile teşbih edenler inanırlar.
16 — Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarma yalvarırlar. Verdiğimiz azıklardan da infâk ederler.
17 — Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı, nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.

Ve Mü'minlerin Duruma

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyuruyor: «Ayetlerimize ancak kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapanan, (onları dinleyerek sözle ve fiille itaat eden) ler, (günahkâr, bilgisiz kâfirlerin yaptığı gibi değil de âyetlerimize tâbi olup boyun eğmekten) büyüklük taslamayarak Rablarım hamd ile teşbih edenler inanır (ve tasdik eder)-lar.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).
«Onların yanları yataklanndan uzaklaşır.» âyetinde, uyumayı ve hazırlanmış yataklarda yatmayı terkederek geceleyin kalkıp ibâdet etme kasdedilmektedir. Müç&hid ve Hasan «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyeti hakkında derler ki: Burada geceleyin kalkarak ibâdet etme kasdedilmektedir. Enes, İkrime, Muhammed İbn Münke-dir, Ebu Hazm ve Katâde'den rivayete göre ise burada kasdedilen, akşam ile yatsı vakitleri arasındaki namazdır. Enes'ten rivayete göre bu, yatsı namazını beklemektir. Enes'in sözünü.İbn Cerîr Ceyyid bir isnâd ile rivayet etmiştir. Dahhâk der ki: O, cemaatla kılman yatsı namazı ve cemaatla kılınan sabah namazıdır.
«Korku ve ümit ile Rablarma yalvarırlar.» Azabının vebalinden, ağırlığından korkarak, bol sevabını umarak Rablarına yalvarırlar. «Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» Kendilerini aşıp başkalarına geçen ve onları Allah'a yakınlaştıran fiillerin arasını birleştirirler. Onların öncüleri, efendileri, dünyada ve âhirette övünçleri Allah Rasûlü (s.a.) dür. Nitekim Abdullah İbn Revâha (r.a.) bir şiirinde şöyle diyor:

Allah'ın Rasûlü içimizde, Allah'ın kitabını okumaktadır.
Açılınca bilinen, günaydınlığmdan daha parlaktır.
Karanlıktan sonra hidâyeti gösterdi bize,
Kalblerimiz kesinlikle inanmıştır O'nun dediğinin gerçekliğine.
Yatarken, yataktan uzaklaştırır yanını,
Halbuki müşriklere ağır gelir yatakları.
İmâm Ahmed der ki: Ravh ve Affân'ın... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: Rabbımız iki kişiye şaşar: Ailesi ve kabilesi arasından yatağını - yorganını terkederek namaza kalkan kişi. Rabbımız: Meleklerim; kuluma bakınız: Ailesi ve kabilesi arasından yatağını yorganını terkederek Benim katımdakileri umduğu ve Benim katımdaki-lerden korktuğu için namaza kalkmıştır, buyurur. Bunlardan ikincisi Allah yolunda savaşan kişidir. Hezimete uğradıklarında kaçmaktan dolayı üzerine terettüb edeni ve döndüğü takdirde lehine olacakları bilir de döner ve kam akıtılmcaya kadar savaşır. Bunu sırf Benim katımdakileri istediği ve Benim katımda olanlardan korktuğu için yapar. Rab Teâlâ meleklere şöyle buyurur: Kuluma bakın; Benim katımdakilere rağbetinden ve Benim katımdakilerden korkusundan döndü ve kanı akıtılıncaya kadar savaştı, buyurur. Hadîsi Ebu Dâvûd da cihâd bölümünde Mûsâ İbn İsmail'den, o ise Hammâd İbn Seleme'den yukarda-kine benzer şekilde rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdim. Bir gün yürürken ona yakındım. Ey Allah'ın peygamberi, beni cennete koyacak ve ateşten uzaklaştıracak bir ameli haber ver, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Büyük bir şeyi sordun. Şüphesiz o, Allah'ın kendisine kolaylaştırdığı kimseye çok kolaydır. Allah'a ibâdet eder, O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekâtı verir, Ramazân orucunu tutar ve Beytullah'ı haccedersin. Sonra şöyle buyurdu: Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka hatâyı - söndürür ve bir de kişinin evinin içinde (ortasında) kılacağı namazdır. Daha sonra Allah Rasûlü «Nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kısmına gelinceye kadar «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyetlerini okuyup şöyle buyurdu: Sana işlerin başını, direğini ve zirvesini haber vereyim mi? diye sordu. Ben: Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi, dedim de şöyle buyurdu: İşlerin başı İslâm'dır. Direği namazdır, zirvesi de Allah yolunda cihâddır. Daha sonra tekrar sordu: Bütün bunları güçlendirip sağlamlaştıracak olan şeyi sana haber vereyim mi? Ben: Evet haber ver ey Allah'ın peygamberi, dedim. Dilini tuttu sonra: İşte bunu (dilini) tut, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, biz konuştuklarımızdan muaheze olunacak mıyız? dedim. Annen sana ağlasın ey Muâz, insanları yüzleri üstü —veya burunları üstü buyurmuştur— kapaklandıracak olan ancak dillerinin kazandığıdır, buyurdu. Hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce Sünen'lerinde Ma'mer'den gelen kanallardan rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. İbn Cerîr ise hadîsi Şu'be kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den rivayet eder ki buna göre Allah Rasûlü (s.a.) Muâz'a: Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır, sadaka hatâya keffârettir, gece ortasında kulun kalkıp ibâdet etmesidir, buyurmuş sonra da: «Onların yanlan yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarına yalvarırlar.

Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr hadîsi Sevrî kanalıyla... Muâz'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den yu-kardaki şekilde; A'meş kanalıyla... Muâz'dan merfû' olarak yukardaki-ne benzer şekilde; Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den «Onların yanları yataklanndan uzaklaşır.» âyeti ^hakkında bu; kulun gece ibâdetidir, buyurdu, şeklinde rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan Vâsıtî'nin... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Tebük gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdim. Şöyle buyurdu: Dilersen sana hayır kapılanın haber vereyim: Oruç kalkandır, sadaka hatâyı söndürür ve kişinin gecenin yansında kalkıp ibâdet etmesidir. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Onların yanlan yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümid ile Rablarına yalvanrlar. Verdiğimiz nzıklardan da infâk ederler.» âyetini okumuştur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Esma Bint Yezîd'den rivayetine göre o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Allah, kıyamet günü ilkleri ve sonları topladığında bir münâdî bütün yaratıklara duyuracak bir sesle şöyle nida eder: Burada toplananlar kimlerin şerefe daha lâyık olacaklarını bileceklerdir. Sonra döner tekrar nida eder: Yanlan yataklanndan uzaklaşmış olanlar kalksınlar. Onlar kalkarlar ve az kimselerdir.
Bezzâr der ki: Bize Abdullah İbn Şebîb'in... Zeyd İbn Eslem'den, onun da babasından rivayetine göre Bilâl, «Onların yanlan yataklarından uzaklaşır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bizler mecliste otururken Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından bazıları da akşamdan yatsıya kadar namaz kılarlardı. Bunun üzerine «Onların yanları yataklarından uzaklaşır.» âyeti nazil oldu. Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr der ki: Eslem'in Bilâl'den, bunun dışında hadîs rivayetini bilmiyoruz. Bu hadîsin bu tarîkden başka Bilâl'den rivayet edildiği bir başka tarîk yoktur.
Allah Teâlâ: «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş olduğunu kimse bilmez.» buyurur ki, hiç kimse Allah Teâlâ'nın cennetlerde gizlemiş olduğu ebedî nimetlerin, bir misline hiç kimsenin muttali* olmadığı lezzetlerin büyüklüğünü bilemez. Onlar madem ki amellerini (geceleyin yapmak suretiyle) gizlemişlerdir; yaptıklarına tâm bir karşılık olmak üzere Allah Teâlâ da onlar için hazırladığı sevabı gizlemiştir. Şüphesiz mükâfat amel cinsinden olur. Hasan el-Basrî der ki: Bir kavim amellerini gizledi de, Allah Teâlâ onlar için hiç bir gözün görmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyecek şeyleri gizledi. Hasan Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
Buhârî der ki: «Onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş olduğunu kimse bilmez...» Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre:
Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Salih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine gelmeyecek şeyleri hazırladım. Ebu Hüreyre der ki: Dilerseniz «Onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini okuyun. Buhârî der ki: Bize Süfyân'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ buyurdu ki... ve râvî hadîsi yukar-dakine benzer şekilde zikretti. Süfyân'a: Hz. Peygamber bunu Rabbın-dan mı rivayet etti? denildi de Süfyân: Ya başka nasıl olur? dedi. Hadîsi Müslim ve Tirmizî de Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen,

sahîh olduğunu söyler. Yine Buhârî der ki: Bize İshâk İbn Nasr'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Salih kullanma hiç bir gözün görmediği, hiç bir beşer kalbine gelmeyecek, sizin muttali' olduklarınız dışında neler hazırlayarak biriktirmişimdir. Sonra Allah Rasûlü: «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini tilâvet buyurdu. (...)
İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Salih kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyecek şeyler hazırladım. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Tefsir bölümünde Tirmizî ve İbn Cerîr, Abdurrahîm İbn Süleyman kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
Hammâd İbn Seleme'nin Sabit İbn Ebu Râfi'den, onun da Ebu Hüreyre (r.a.)den — Hammâd der ki: Öyle sanıyorum ki o Hz. Peygamber (s.a.)den nakletti— rivayetine göre o, şöyle demiştir: Kim cennete girerse nimete gark olur, yoksul ve muhtaç olmaz. Elbiseleri eskimez, gençliği sona ermez. Cennette hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler vardır. Müslim de hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Hârûn kanalıyla... Sehl îbn Sa'd es-Sâidî (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nün bir meclisinde bulundum. Orada cenneti vasfeyledi. Nihayet cenneti nitelemeyi bitirince sözünün sonunda şöyle buyurdu: Orada hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler vardır. Daha sonra da Allah Rasûlü, «Nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kısmına gelinceye kadar «Onların yanları yataklarından uzaklaşır...» âyetlerim okudu. Müslim hadîsi Sahîh'inde Hârûn İbn Ma'rûf ve Hârûn İbn Saîd'den. bu ikisi de İbn Vehb'den rivayet etmişlerdir. İbn Ce-rîr der ki: Bana Abbâs İbn Ebu*Tâlib'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun Allah Rasûlü (s.a.)nden naklettiğine göre Allah Rasûlü, Rabbından rivayetle şöyle buyurdu: İnanan kullarıma hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşer kalbine gelmeyen şeyler hazırladım. Bu hadîsi, hadîs imamları tahrîc etmemişlerdir.
Müslim Sahîh'inde der ki: Bize İbn Ebu Ömer ve bir başkasının... Muğîre İbn Şu'be'den —Şu'be bu hadîsi minberde söylüyordu ve sözünü Hz. Peygamber (s.a.)e ulaştırıyordu— rivayetine göre Ra-sûlüllah şöyle demiştir.
Hz. Mûsâ (a.s.) Rabbına: Cennet ehlinin derece itibarıyla en düşük olanı kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: O, öyle bir kişidir ki, cennet ehli cennete konulduktan sonra gelir. Ona: Cennete gir, denilir. O; ey Rabbım, insanlar yerlerine oturmuşlar ve alacaklarını almışlarken ben nasıl gireyim? der. Ona: fiünya krallarından bir kralın hükümranlığının bir misli daha senin için olsa razı olur musun? denilir. Razı oldum Rabbım, der. Allah Teâlâ: Ve bir misli, bir misli daha, bir misli daha ve bir misli daha senindir, buyurur. Kul beşincide; razı oldum Rabbım, der. Rab Teâlâ; bu ve on misli senindir. Gönlünün çekeceği ve gözünün hoşlanacağı şeyler de senindir, buyurur. Kul: Razı oldum Rabbım, der. Hz. Mûsâ: Rabbım derece bakımından onların en yüksek olanı kimdir? tiiye sordu. Allah

Teâlâ şöyle buyurdu; Onlar öyle kimselerdir ki, onların şereflerini ellerimle bir fidan gibi diktim ve üzerini, mühürledim. Hiç bir göz görmemiş, hiç bir kulak işitmemiş ve hiçbir beşer kalbine gelmemiştir. -Râvî der ki: Bunun Allah'ın kitabındaki misdâkı «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı, nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetidir. Tirmizî de bu haberi İbn Ebu Ömer'den rivayetle hasendir, sahihtir, demiştir. Tirmizî der ki: Bazıları hadîsi Şa'bî'den, o da Muğîre'den şeklinde bir isnâdla rivayet eder fakat bunu Rasûlullah'a ulaştırmazlar. Hadîsin rnerfû olarak rivayeti daha sıhhatlidir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ca'fer İbn Munîr el-Medâinî'nin... Âmir İbn Abdü'l-Vâhid'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre cennetliklerden birisi yerinde yetmiş sene kalır. Sonra bir de dönüp görür ki yanında olduğundan daha güzel bir kadın duruyor. Kadın ona: Senden bir nasibimiz olması vakti gelmiştir, der. O kişi: Sen kimsin? diye sorar. Kadın: Ben, nimeti artırılan kişilerdenim, diye cevâb verir. Cennetlik kişi o kadınla yetmiş sene kalır. Sonra döner ve görür ki olduğundan daha güzel bir kadın duruyor. Kadın ona: Senden bir nasibimiz olması vakti senin için gelmiştir, der. O cennetlik kişi: Sen kimsin, diye sorar da kadın: Ben, Allah Teâlâ'nm «Gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» buyurduğu-yum, der.
İbn Lehîa der ki: Bana Ata İbn Dinar'ın Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Dünya günlerinden her bir gün süresince melekler onların yanlarına Allah katından ve onlann cennetlerinde bulunmayan, Adn Cennetlerinden armağanlar olduğu halde girerler. İşte Allah Teâlâ'nın «Gözlerin aydm olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» kavli budur ve onlara Allah'ın kendilerinden hoşnûd olduğu haber verilir.
İbn Cerîr'in Sehl îbn Mûsâ er-Râzî kanalıyla... Ebu Yemmân —veya bir başkasından— dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Cennet yüz derecedir. Derecelerin ilki gümüştür. Arazîsi gümüş, meskenleri gümüş, kabları gümüş ve toprağı misktir. İkincisi altundur. Arazîsi altun, meskenleri altun, kabları altun ve toprağı misktir. Üçüncüsü incidir. Arazîsi inci, meskenleri inci, kabları inci, toprağı misktir. Bundan sonra doksan yedi derece daha vardır ki hiç bir göz görmemiş hiç bir kulak işitmemiş ve hiç bir beşerin aklına gelmemiştir. Sonra râvî, «Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyetini okudu.
ibn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb îbn İbrahim'in... İbn Abbâs'tan, onun Hz. Peygamber (s.a.)den, onun da Rûhu'l-Emîn'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilir, birbirinden eksiltilir. Şayet bir tek iyilik kalırsa Allah onun için cennette o iyiliği fazlalaştırır. Râvî der ki: Yezdâd'ın yanına girdim ve bu hadîsin bir mislini ona naklettim. Dedim ki: O halde iyilik nereye gitti? Yezdâd şöyle dedi: «İşte bunlar, cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara va'dolunan dosdoğru bir va'ddir.» (Ahkaf, 16). Ben: O halde Allah Teâlâ'nın, «Gözlerin aydın olacağı nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.» âyeti ne oluyor? dedim de, Yezdâd şöyle cevabladı: Kul gizli olarak ibâdet eder, içini Allah'a döker ve bunu insanlara bildirmez. Allah Teâlâ da gözlerin aydın olacağı şeyi kıyamet günü onun için gizler.[6]

18 — Mü'min olan kimse yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar hiç bir olmazlar.
19 — İmân edip sâlih amel işleyenlere gelince; onlar için yapmış oldukları amellere karşılık konmak üzere Me'vâ Cennetleri vardır.
20 — Yoldan çıkanlara gelince; onların sığmağı da ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her seferinde geri çevrilirler. Ve onlara: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın, denir.
21 — Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de jnutlakâ yakın azâbdan tattıracağız.
22 — Rabbınm âyetleri kendisine hatırlatılıp ta onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim kim vardır? Muhakkak ki Biz, suçlulardan intikam alıcıyız.

Mü'minle Fasık Bir Olur mu Hiç?

Allah Teâlâ burada adaletini haber veriyor. Kıyamet günü, âyetlerine îmân eden, peygamberlerine tâbi olanları fâsık olanla, Rabbmın itaatından çıkan ve kendisine gönderdiği elçilerini yalanlayan kimse İle eşit tutmayacaktır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» (Câsiye, 21), «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?» (Sâd, 28), «Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyuruyor: «Mü'min olan kimse yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar (kıyamet günü Allah katında) asla bir olmazlar.» Atâ İbn Ye-sâr, Süddî ve başkaları bu âyet-i kerîme'nin Ali İbn Ebu Tâlib ve Ukbe İbn Ebu Muayt hakkında nazil olduğunu zikretmişlerdir. Bu sebepledir ki hükümlerini ayırmış ve şöyle buyurmuştur: «îmân edip sâlih ameller işleyen, (kalbleri Allah'ın âyetlerini doğrulamış ve bu îmânlarının gereği olarak sâlih ameller işlemiş)lere gelince; onlar için yapmış oldukları amellere karşılık (Allah'ın bir ziyafeti ve ikramı olarak) konmak üzere (içinde yüce odalar ve meskenler bulunan) Me'vâ Cennetleri vardır. Yoldan (ve Allah'a itâattan) çıkmış olanlara gelince; onların sığınağı da ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her seferinde geri çevrilirler.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Ne zaman oradan, oradaki ızdıraptan çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri çevrilirler.» (Hacc, 22). Fudayl İbn İyâz der ki: Allah'a yemîn ederim ki elleri ve ayakları bağlıdır. Alevler onları kaplayacak ve melekler onlara topuzlarla vuracaktır.
«(Bir azarlama ve kınama olarak) onlara: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın, denir.»
İbn Abbâs, «Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de mutlaka yakın azâbdan tattıracağız.» âyeti hakkında der ki: Yakın azâb ile; dünya musibetleri, hastalıkları, âfetleri ve tevbe etmeleri için Allah'ın kullarını deneyip imtihan etmiş olduğu dünya ehlinin başına gelenler 'kasdedömektedir. Bu açıklamanın benzeri Übeyy İbn Ka'b, Ebui-£liye, Hasan, İbrahim en-Nehaî,

Dahhâk.Alkame, Atıy-ye, Mücâhid, Katâde, Abdülkerîm el-Cezerî ve Husayf'tan da rivayet edilmiştir. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde İbn Abbâs der ki: Bununla, onlara uygulanan cezalar kasdedilmektedir. Berâ İbn Âzib, Mücâhid ve Ebu Ubeyde'ye göre de bununla kabir azabı kasdediliyor.
Neseî der ki: Bize Amr İbn Ali'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, «Andolsun ki, onlara büyük azâbdan önce de mutlaka yakın azâbdan tattıracağız.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu; başlarına gelen kıtlık seneleridir. Abdullah İbn İmâm Ahmed'in Ubeydul-lah İbn Ömer kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan «Andolsun ki onlara büyük azâbtan önce de mutlaka yakın azâbdan tattıracağız» âyeti hakkın-da şöyle demiştir: Musibetler ve duman geçmiştir. Çok şiddetli bir şekilde çarpılmaları ve Ölülerinin üst üste yığılması da (aynı şekilde geçen kıyamet alâmetlerindendir). Müslim de hadîsi Şu'be kanalıyla yu-kardakine benzer şekilde ve fakat mevkuf olarak rivayet ediyor. Buhâ-rî'de bu hadîs yukardakine benzer şekilde ve İbn Mes'ûd'dan rivayetle mevcûddur. Nakledilen rivayetlerden birinde yine Abdullah îbn Mes'ûd der ki: Yakın azâb, Bedir günü onların başına gelen öldürülme ve esir edilmedir. Zeyd îbn Eslem'den naklen Mâlik de böyle söylemiştir. Süddî ve bir başkası der ki: Ölü veya esirleri yüzünden Mekke'den üzüntü girmedik hiç bir ev kalmadı. Ya yaralandılar veya helak oldular. İçlerinden kimisi için de bu her iki zorluk birleşti.
Allah Teâlâ: «Rabbının âyetleri kendisine hatırlatılıp ta onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim kim vardır?» buyuruyor ki, elbette Allah'ın âyetlerini kendisine hatırlatıp açıkladığı halde yine de onlan ter-kederek inkâr eden, yüz çeviren ve sanki hiç tanımıyormuş gibi vnut-muş görünen kimseden daha zâlim kimse yoktur. Katâde —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Allah'ın zikrinden yüz çevirmekten sakının. Her kim Allah'ın zikrinden yüz çevirmişse en büyük aldanma ile al-danmış, en şiddetli darlığa düşmüş ve en büyük günâhı büyütmüş olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ böyle yapan kimseleri tehdîdle şöyle buyurur: «Muhakkak ki Biz, suçlulardan intikam alıcıyız.» Böyle yapanlardan en şiddetli intikamla intikam alacağız. İbn Cerîr der ki: Bana İmrân İbn Beşşâr'ın... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)mi şöyle buyururken işitmiş: Üç şey vardır ki onları her kim yaparsa mücrim olur: Haksız yere sancak diken, veya ana babasına âsî olan veya bir zâlime yardım ederek onunla birlikte yürüyen, hiç şüphesiz mücrim olmuştur. Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Biz, suçlulardan (mücrimlerden) intikam alıcıyız.» buyurur. İbn Ebu Hatim bu hadîsi İsmail İbn Ayyaş kanalıyla rivayet ediyor. Ancak bu, gerçekten garîb bir hadîstir.[7]

23 — Andolsun ki, Musa'ya da kitab verdik. Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma. Ve onu tsrâil-oğullarına hidâyet yaptık.
24 — İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik. Ve onlar âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı.
25 — Ayrılığa düştükleri şeylerde Rabbın muhakkak ki, kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Hz .Mûsâ (a.s.)ya kitabı yâni Tevrat'ı verdiğini haber veriyor.

Katâde'nin söylediğine göre «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» âyetinde mi'râc gecesi kasdedilmektedir. Ebul-Âliye'-den rivayete göre o, şöyle diyor: Bana peygamberinizin amcası oğlu —İbn Abbâs'ı kasdediyor— rivayet etti ki Allah Rasûü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mi'râc gecesi bana İmrân oğlu Mûsâ gösterildi. Uzun boylu kıvırcık saçlı bir adamdı. Sanki o Şenûe kabilesi erkeklerinden birisiydi, îsâ'yı da orta boylu, kırmızı-beyâza çalar renkte ve düz saçlı olarak gördüm. Cehennemin bekçisi Mâlik'i ve Deccâl'i de gördüm. Allah Rasûlü bunları, Allah'ın kendisine göstermiş olduğu âyetler (alâmetler) içinde görmüştür. «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» Şüphesiz o, Musa'yı görmüş, Mi'râc gecesi Musa'ya rastlamıştır.
Taberânî der ki: Bize Muhammed îbn Osman İbn Ebu Şeybe'nin... îbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre «Ve onu İsrâiloğullanna hidâyet yaptık.» âyeti hakkında: Mûsâ, İsrâiloğul-larına hidâyet kılınmıştır, buyurmuş; «Sakın sen O'na kavuşacağından kuşku içinde olma.» âyeti hakkında da: Musa'nın Rabbma kavuşacağından kuşku içinde olma, buyurmuştur.
«Ve onu (vermiş olduğumuz kitabı) îsrâiloğullarına hidâyet yaptık.» Allah Teâlâ İsrâ sûresinde de şöyle buyurur: «Musa'ya da kitabı verdik. Ve onu; îsrâiloğulları için bir hidâyet kıldık. Beni bırakıp ta başkasını vekîl edinmeyesiniz, diye.» (İsrâ, 2).
Allah Teâl& buyurur ki: «İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik. Ve onlar âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı.» Allah'ın emirlerine sabrettikleri, yasakladıklarını terkettikleri, elçilerini doğruladıkları ve elçilerinin kendilerine getirdiklerine uydukları içindir ki onlardan; Allah'ın emriyle hakka ileten, hayra davet eden, iyiliği emreden ve kötülükten men'eden imamlar bulunmuştur. Sonra değiştirdikleri ve tahrif edip te'vîlde bulunduklarında bu makam ellerinden alınmış ve kalbleri katılaşmıştır. Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirerek tahrif etmişlerdir. Bu yüzden artık onların sâlih amelleri ve sıhhatli bir inançları kalmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kılavuzlar ta'yîn ettik.» buyurmuştur.
Katâde ve Süfyân:
Dünyaya karşı sabrettikleri zaman, demişlerdir. Hasan İbn Salih de böyle söylemiştir. Süfyân der ki: Onlar böyle idiler. Kişiye, dünyadan sakınmadıkça kendisine uyulan bir imam olması yaraşmaz. Vekî'nin naklettiğine göre Süfyân şöyle diyor: Nasıl ki cesede ekmek gerekliyse dine de ilim gereklidir. Şafiî'nin kızının oğlu der ki: Babam, amcama —veya amcam babama demiştir— okudu ki Süfyân'a Hz. Ali (r.a.)nin: Cesede göre baş ne ise îmâna göre sabır da odur. Allah Teâlâ'nm: «îç-lerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola götürecek kıla-vuzlar ta'yîn ettik.» sözünü işitmez misin, sözü sorulmuştu. Süfyân şöyle dedi: İşin başında sebat, edince reisler oldular. Âlimlerden birisi şöyle diyor: Sabır ve yakın ile dinde imamete ulaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki Biz, İsrâil-oğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini temiz şeylerden rızıklandırmış ve onları dünyalara üstün kılmıştık. Din konusunda onlara burhanlar verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekeniemezlikten dolayı ayrılığa düştüler.» (Câsiye, 16,17) buyururken

burada da: «(İnançlar ve amellerden) ayrılığa düştükleri şeylerde Rabbın muhakkak ki kıyamet günü aralarında hükmedecektir.» buyurur.[8]

26 — Şimdi yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nesillerden nicesini yok etmiş olmamız, onları doğru yola sevketmez mi? Şüphesiz bunlarda âyetler vardır. Hâlâ dinlemezler mi?
27 — Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyor, onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkarıyoruz. Halâ da görmeyecekler mi?

İbret Almazlar mı Hiç?

Allah Teâlâ buyurur ki: Geçmiş ümmetlerden Allah'ın elçilerini yalanlayanları, peygamberlerin getirmiş oldukları dosdoğru yolda muhalefet edenleri, bu davranışlarından dolayı Allah'ın onları helak etmiş olması, bu Rasûlü yalanlayanları doğru yola sevk etmez mi? Bak bakalım onlardan bir kalıntı, bir iz veya bir eser kalmış mı? «Şimdi onlardan hiç varlık emaresi hissediyor veya bir ses işitiyor musun?» (Meryem, 98). Bu sebepledir ki burada: «Şimdi yurtlarında gezip dolaşmaktadırlar.» buyurur. Şu seni yalanlayanlar daha önceki yalanlayanların meskenlerinde yürümektedirler. Orayı i'mâr eden, orada oturmuş bulunan kimselerden hiç bir kimseyi göremiyorlar. ((Sanki yurtlarında hiç oturmamışlar gibi» (A'râf, 92) oralardan geçip girmişlerdir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri.» (Nemi, 52), «Nice kasabaların halkını zâlim oldukları halde helak ettik. Artık çatıları çökmüş, kuyuları körelmiş, sarayları yıkılmıştır. Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki orada olanları aklede-cek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 45, 46) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyuruyor: «Şüphesiz bunlarda âyetler'vardır.» O kavmin geçip gitmesinde, helak olmasında, rasûlleri yalanlamaları sebebiyle başlarına gelenlerde ve rasûllere îmân etmiş olanların kurtulmasında hiç şüphesiz âyetler, ibretler, öğütler ve apaçık deliller vardır. «Hâlâ geçenlerin haberlerini dinlemezler mi ki, onların durumları nasıl olmuştur?»
«Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyoruz.» âyetinde yaratıklarına olan lutfunu, gökten veya nehirlerin taşıdığı veya dağlardan inen suları onlara tâm vakitlerinde, ihtiyâç duyulan yerlere göndermekle olan ihsanını beyân buyuruyor. Allah Teâlâ suya ihtiyâç duyan yerlere tâm ihtiyâç vaktinde suyu göndermektedir. Bu sebepledir ki: «Kuru yerlere gönderiyoruz.» buyurmaktadır. Âyetteki kuru yerler; üzerinde bitki olmayan yerlerdir. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» (Kehf, 8). Yani kupkuru ve hiç bir şey bitirmeyen toprak haline getiririz. Âyet-i kerîme'deki kuru yerlerden maksad sâdece Mısır arazîsi değildir. Aksine Mısır arazîsi burada kasdedilenlerin bir kısmıdır. Her ne kadar müfessirlerden çoğu Mısır arazîsini misâl olarak vermektelerse de sâdece orası kasdedilmiş değildir. Fakat Mısır arazîsi bu âyet-i kerîme'de kesinlikle kasdedilmiş olmalıdır. Zîrâ gerçekte orası hem yumuşak ve hem de sert bir arazîdir. Şayet onun muhtaç olduğu su yağmur olarak üzerine indirilmiş olsaydı, binaları yıkılır giderdi.

Bu yüzden Allah Teâlâ oraya Nil Nehrini sevketmektedir. Nil Nehri Habeş ülkesinin yağmurlanndan meydana gelen fazlalığı oraya taşımaktadır. İçinde kırmızı çamur da vardır. Bu çamur Mısır arazîsini kaplar. Mısır arazîsi çorak ve kumsal olduğundan bu suya muhtaçtır. Bu çamur orada ekinleri bitirir de her sene ülkelerinden başka bir yere yağan yağmurdan hâsıl olan yeni bir su ve başka bir yerden gelen yeni bir çamurdan ürün elde ederler. Hakîm, Kerîm, Mennân ve başlangıçta hamdedilmiş olan Allah'ın Şanı ne yücedir.
İbn Lehîa'nın Kays İbn Haccâc'dan, onun kendisine nakleden birisinden rivayetinde şöyle anlatılıyor: Mısır fetholunduğunda İran aylarından Büûne ayı girdiği zaman Mısır halkı Amr İbn Âs'a geldiler ve: Ey Kumandan, bizim Nilimizin bir âdeti var, sâdece bu âdet yerine getirildiğinde akar, dediler. Amr İbn As: O âdet nedir? diye sordu da onlar: Ayın onikinci gecesi olduğunda biz, ebeveyni yanında bulunan ba-kire bir kıza gideriz, ana babasını hoşnûd ederiz, kızın üzerine olabileceğinin en güzelinden elbiseler giydirir, zînetler takanz, sonra da şu Nll'e atarız, dediler. Amr onlara: Şüphesiz bu İslâm'da olmayan bir şeydir. İslâm kendinden önce olan (bu türden âdetleri) yıkmıştır, dedi. Büûne ayı süresince beklediler ve fakat Nil akmadı. Nihayet ülkelerini terketmeye ve boşaltmaya bile niyetlendiler. Amr bu durumu Ömer İbn Hattâb'a yazdı. Hz, Ömer Amr'a şu mektubuyla cevab verdi: Şüphesiz sen yaptığında isabet etmişsin. Bu mektubum içinde sana bir kağıt parçası gönderdim, onu Nîl'e at. Hz. Ömer'in mektubu gelince Amr îbn As o kağıt parçasını aldı, açtı, içinde şunlar yazılıydı: Mü'minlerin emî-ri Allah'ın kulu Ömer'den Mısır halkının Nil'ine: Allah'a hamd ve Ra-sûlüne salât u selâmdan sonra; şayet sen kendiliğinden akmakta isen akma. Ama seni akıtan Vâhid ve Kahhâr olan Allah ise Allah'tan seni akıtmasını dileriz. Hz. Amr o kağıt parçasını Nil'e attı da cumartesi günü sabahında bir de baktılar ki, bir gecede Allah Nil'i onaltı kulaç akıtmış. Allah Teâlâ Mısır'lıların bu âdetini sona erdirmiştir. Hâfıa Ebu Kasım el-Lâlekâî et-Taberî bu hâdiseyi es-Sünne adlı kitabında naklediyor.^
Allah Teâlâ burada: «Görmezler mi ki; Biz kuru yerlere suyu gönderiyor, onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkarıyoruz. Hâlâ da görmeyecekler mi.» buyururken başka bir âyet-i kerî-me'de de şöyle buyurur: «Öyle ya insan, yemeğine bir baksın. Doğrusu Biz o suyu bol bol indirdik. Sonra toprağı iyiden iyiye yardık. -Böylece orada taneler bitirdik. Üzümler ve yoncalar, zeytinlikler ve hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, Meyveler ve mer'alar.» (Abese, 24-31). Bu sebepledir ki burada da: «Hâlâ da görmeyecekler mi?» buyurmuştur.
«Biz kuru yerlere suyu gönderiyoruz.» âyeti hakkında İbn Ebu Necîh, İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle der: Sellerin getirdiği dışında kendisine fayda vermeyecek kadar yağmur yağdırılan arazîdir. İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivayetle burası Yemen'de bir arazîdir. Hasan Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Burası Yemen ile Şam arasındaki köylerdir. İkrime, Dahhâk, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd ise buralann kumlu ve üzerinde hiç bir bitki bulunmayan kuru arazîler olduğunu söylemişlerdir. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik ve ondan taneler çıkarttık. İşte ondan yemektedirler. Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler vâr ettik. Orada pınarlar fışkırttık. Tâ ki, Allah'ın ürününden ve ellerinin emeği ile yetiştirdiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?»> (Yâ-Sîn, 33-35).[9]

28 — Ve derler ki: Doğru söylüyorsanız bu fetih ne zamandır?
29 — De ki: Fetih günü o kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakılmayacak.
30 — Bırak onları ve bekle. Zâten onlar da beklemektedirler.

Fetih Ne Zamandır?

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; kâfirler uzak görerek, yalanlayarak ve inâdlarından Allah'ın baskınının, gazap ve intikamının başlarına gelmesi hususunda acele etmekte ve: «Bu fetih ne zamandır?» demektedirler. Yani ey Muhammed, ne zaman bize karşı muzaffer olacaksın? Bir vakit gelip bize karşı gâlib geleceğini ve bizden senin nâmına intikam alınacağını sanıyorsun; bu ne zaman olacak? Biz seni ve ashabını gizlenip saklanan, korkak ve zeliller olarak görüyoruz, diyorlardı. Allah Teâlâ da buyurdu ki: «De ki: (Gerek dünyada ve gerekse âhirette Allah'ın öfkesi, gazabı ve baskını sizin başınıza geldiğinde işte o) Fetih günü kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakıl-mayacaktır.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Peygamberleri kendilerine hüccetlerle gelince, yanlarında olan bilgiden gururlandılar da alaya aldıkları şey kendilerini sarıverdi. Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama baskınımızı görüp te öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Öteden beri kullan hakkında yürürlüktedir. Ve işte kâfirler burada hüsrana uğrayacaklar.» (Ğâfir, 83-85). Bu âyet-i kerîme'de zikredilen fetih ile, Mekke'nin fethinin kasdedildiğini zannedenler uzak bir te'vîle sapmışlar, fahiş bir hatâ işlemişlerdir. Zîrâ Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü (s.a.) yaklaşık iki bin kişi kadar zorla müslüman olan ve esîr iken serbest bırakılan kimselerin İslâm'a girmesini kabul buyurmuştu. Şayet buradaki fetihten maksad Mekke'nin fethi olsaydı Allah Rasûlü (s.a.) «De ki: Fetih günü o kâfirlere îmânları fayda vermeyecek ve onlara bakılmayacak.» âyetinin hükmü gereğince onların müslüman olmalarını kabul buyurmazdı. O halde buradaki fetihten maksad, ancak hüküm ve kaza günü olmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Artık benimle onların arasında sen bir hüküm ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.» (Şuarâ, 118), «De ki: Rab-bımız, aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fet-tâh, Alîm O'dur.» (Sebe\ 26), «peygamberler yardım istediler ve bütün inâdçı zorbalar da hüsrana uğradılar.» (İbrahim, 15), «Onlar bundan önceleri, küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerken, bildikleri gelince onu inkâr ettiler.» (Bakara, 89), «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz (ey kâfirler), işte o fetih size gelmiştir.» (Enfâl, 19).
«Bırak onları ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.» O müşriklerden yüz çevir ve Rabbının sana inzal buyurmuş olduğunu tebliğ et. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Rabbın-dan sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden de yüz çevir.» (En'âm, 106). Sen bekle; şüphesiz Allah sana olan va'dini yerine getirecek, Muhalefet edenlere karşı sana yardım edecektir. Hiç şüphesiz O va'dinden dönmez (caymaz).

«Zaten onlar da beklemektedirler.» Sen beklemektesin, onlar da beklemekte ve sizin başınıza musibetlerin gelmesini gözlemektedirler. «Yoksa; şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz mu derler?» (Tür, 30). Sen, çok yakında onlara karşı sabrının ve Allah'ın risâ-letini yerine getirmede gösterdiğin sabrın sonucu olarak sana yardım olunacağını ve destekleneceğini göreceksin. Onlar ise sen ve ashabın hakkında beklemekte olduklarının bir sonucu olarak üzerlerine inecek Allah'ın cezasının, azabının başlarına geldiğini göreceklerdir. Allah bize yeter. O ne güzel Vekîl'dir.[10]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6434

[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6435-6436

[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6436

[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6441-6442

[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6443-6444

[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6444-6451

[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6451-6453

[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6454-6455

[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6455-6458

[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6458-6459

AHZÂB SÛRESİ

AHZÂB SÛRESİ
(Medine'de Nazil Olmuştur.)

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Hişâm Zerr'den nakletti ki; o şöyle demiş: Übeyy İbn Kâ'b bana dedi ki: Siz Ahzâb sûresini kaç âyet olarak okuyor veya kaç âyet olarak sayıyorsunuz? Zerr dedi ki: Ben, yetmiş üç âyet olarak, dedim. Bunun üzerine o; asla, dedi. Ben o sûrenin, Bakara süresine denk geldiğini görüyorum. Biz onda: «Yaşlı kadın ve yaşlı erkek zina ettikleri zaman onları hemen recmedin. Allah'tan bir ceza olarak. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'-dir.» âyetini okuyorduk. Bu hadîsi Neseî bir başka şekilde Âsim İbn Ebu Necûd kanalıyla Zerr'den nakletti ki bu isnâd hasen bir isnâddır. Bu ifâde yukardaki âyetin Kur'an'da mevcûd olmasını gerektirir. Kur'an'-da mevcûd olan bu âyetin lafzı ve hükmü bilâhare neshedilmiştir. Allah en iyisini bilendir.[1]

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.
1 — Ey peygamber, Allah'tan kork ve kâfirlere, münafıklara uyma. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.
2 — Rabbmdan sana vahyolunana uy. Muhakkak ki Allah; yaptıklarınızdan haberdâr olandır.
3 — Ve Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.

Bu ifâde yüksekten aşağıya bir uyarıdır. Çünkü Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Muhammed (a.s.)e böyle emrettiğine göre, ondan daha aşağıda olanlara emretmiş olması daha münâsib ve uygundur. Nitekim Talk İbn Habîb der ki: Takva Allah'a, Allah'ın nuru üzere itaat edip amel etmektir. Allah'ın sevabını ummak ve Allah'ın yasaklanndan kaçınmaktır. Allah'ın azabından korkarak Allah'ın nuru üzere O'na isyan etmeyi terketmektir.
«Kâfirlere, münafıklara uyma.» Onları dinleme, onlarlû istişare etme. «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» Yani O, emirlerinin dinlenip uyulması en uygun olan zâttır. Zîrâ O, işlerin akıbetini en iyi bilen, sözlerinde ve fiillerinde hikmet sahibi olandır. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbından sana vahyolunana uy.» buyuruyor. Yani Kur'an ve Sünnete uy. «Muhakkak ki Allah; yaptıklarınızdan haberdâr olandır.» Hiç bir şey O'na gizli ve saklı kalmaz. «Ve Allah'a tevekkül et.» Bütün işlerinde ve hallerinde Allah'a tevekkül et. «Vekîl olarak Allah yeter.» Kendisine sığınana, dayanana vekîl ve yardımcı olarak Allah kâfidir.[2]

4 — Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı. Ve eşlerinizi, anneleriniz gibi kendinize haram saymanız için yaratmamıştır. EVl^dlıklarınızı da öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar, dillerinize doladığınız sözlerinizdir. Allah ise hakkı söyler. Ve O, yolu doğrultur.
5 — Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdirde, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Kalbinizden kasdederek yaptıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebal yoktur. Allah Gafur, Rahîm olandır.

Bir Kişide İki Kalb

Allah Teâlâ, ma'nevi olarak kasdedilen hususlardan önce bilinen ve duyularla kavranan bir hususu belirleyerek konuya giriş yapıyor. Şöyle ki nasıl bir kişinin göğsünde iki kalbi bulunmazsa ve bir kişi kendi eşine zıhar talâkı yaparak; sen benim sırtım gibisin deyip eşini annesinin mevkiine koyması mümkün olmazsa', aynı şekilde bir kişinin bir çocuğu evlâd edinerek, ona evlâdım diye seslenmesi de çoCuğu evlâd yerine geçirmez. İşte bunun için Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı. Ve eşlerinizi, anneleriniz gibi kendinize haram saymanız için yaratmamıştır.» Bu âyet-i kerîme Mücâdele süresindeki şu âyete benzer: «Onlar kendilerinin anneleri değildirler. Onların anneleri ancak kendilerini doğurmuş olanlardır. Doğrusu onlar, sözün yanlışım ve yalanını söylerler.» (Mücâdele, 2).
«Evlâdlıklarınızı da öz oğullarınız gibi kılmamıştır.» İşte Nefy ile kasdedilen husus budur. Bu âyet Hz. Peygamberin kölesi Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber Zeyd İbn Hârise'yi peygamberliğin gelişinden önce evlâd edinmişti ve ona; Muhammed'in oğlu Zeyd, denirdi. İşte bu âyetle Allah Teâlâ evlâdlıkların, evlâd edinenlere, nisbet edilip onların adıyla anılarak ilhak edilmesini yasaklıyor. Bunu da şu ifâdeyle belirtiyor: «Evlâdlıklarımzı da Öz oğullarınız gibi kılmamıştır.» Nitekim sûrenin içerisinde de şöyle buyuracaktır: «Muhamnıed; sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir. Sâdece Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.» (Ahzâb, 40). Burada ise aynı mânâda «Bunlar, dillerinize doladığınız sizin sözlerinizdir.» Yani sizin evlâdlıklannızı oğullarınız olarak zikretmeniz, onların gerçekten çocuklarınız olmasını gerektirmez. Çünkü onlar bir başka kişinin soyundan yaratılmışlardır. Binâenaleyh bir kişinin iki babası olması mümkün değildir. Tıpkı bir kişinin iki milliyetinin olmasının imkânsızlığı gibi.
«Allah ise hakkı söyler. Ve O, yolu doğrultur.)) Saîd tbn Zübeyr «Hakkı söyler» ifâdesinin adalet, demek olduğunu bildirmiştir. Katâde de «Ve O, yolu doğrultur» ifâdesinin sırât-ı müstakim olduğunu bildirmiştir.
Başkalarının anlattıklarına göre, bu âyet-i kerîme iki kalbli denilen Kureyş'li bir adam hakkında nazil olmuştur. Adam da kendisinin iki kalbi olduğunu iddia edermiş ve herbir aklıyla ayrı şekilde düşündüğünü bildirirmiş. Allah Teâlâ onu red sadedinde bu âyeti inzal etmiş. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan nakleder. Mücâhid, İkrime, Hasan ve Katâde de aynı şekilde söylerler. İbn Cerîr de bu görüşü tercih eder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Kâbus îbn Ebu Zıbyân'dan nakletti ki Ebu Zıbyân şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Ab-bâs'a dedim ki; Allah Teâlâ'nın «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı.» kavlini biliyor musun bununla neyi kasdetti acaba? Abdullah İbn Abbâs dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün namaz kılıyordu. Namazda bir anda zihninden bir şey geçti. Birlikte namaz kılan münafık-lar dediler ki: Görüyor musunuz onun iki kalbi var. Bir kalbiyle sizin yanınızda bir kalbiyle de onların yanında. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı...» âyetini inzal buyurdu. Tirmizî de Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Darımî kanalıyla Saîd el-Harrânî'den, Abd İbn Humeyd kanalıyla Ahmed İbn

Yûnus'tan, her ikisi de Züheyr İbn Muâviye'den bu hadîsi rhâyet ederler. Sonra Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim, Züheyr kanalıyla Kâbûs'tan bu hadîsi rivayet ederler.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Zührî'den, «Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder: Bize ulaştığına göre, bu âyet Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. Ona bir misâl olarak verilmiş ve başka bir adamın oğlu, senin oğlun değildir denilmiştir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd ise bu âyetin Zeyd İbn Harise hakkında nazil olduğunu bildirirler. Bu ifâde daha önceki tefsirimize de uygundur. Allah en iyisini bilendir.
«Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur.» Bu âyet, İslâm'ın başlangıç döneminde olduğu gibi başkalarının çocuklarını, evlâd edinenlerin adıyla çağırılmalarını zorunlu gören uygulamayı neshetmiştir. Allah Teâlâ evlâdlıklar konusundaki bu emrini onların babalarına nisbet edilmesi şeklinde beyân ederek bunun adalet ve hakkaniyetin gereği olduğunu bildirmiştir. Buhârî merhum der ki: Bana Muallâ İbn Esef... Mûsâ İbn Ukbe'den nakletti ki, o şöyle demiş: Bana Salim İbn Abdullah îbn Ömer dedi ki: Rasûlullah'ın kölesi Zeyd îbn Hârise'yi biz Zeyd İbn Muhammed olarak seslerdik. Nihayet Kur'an da «Onları babalarına nisbetle çağırın.» âyeti nazil olunca bunu bıraktık. Müslim, Tirmizî ve Neseî muhtelif yollarla Mûsâ İbn Uk-be'den bu hadîsi rivayet eder.
islâm'ın başlangıç dönemlerinde evlâdlıklara her yönden, bilhassa mahremlerle yalnız kalmak bakımından ve diğer bakımlardan evlâd muamelesi yapılıyordu. Bunun için Ebu Huzeyfe'nin karısı Sehle Bint Süheyl demişti ki: Ey Allah'ın Rasûlü, biz Sâlim'i çocuğumuz diye çağırıyorduk. Allah Teâlâ, indirdiği âyeti indirince; o, benim yanıma gelir mi? Ben Ebu Huzeyfe'nin nefsinde onunla ilgili bir şeyler hissederdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Onu emzir de sana mahrem olsun... Hadîsin devamını da zikretti. Bu sebeple bu ilâhî hüküm neshedilince Allah Teâlâ evlâdlığm hanımıyla evlenmeyi evlâdlık sahibine mübâh kıldı. Rasûllulah (s.a.) da Zeyd İbn Hârise'nin eşi Zeyneb Bint Cahş ile evlendi. Ve Hak Teâlâ buyurdu ki: «Nihayet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki böylece evlâdlıkları eşleriyle bağlarını kopardıklarında, onlarla, evlenmek konusunda mü'-minlere bir vebal olmadığı bilinsin.» (Ahzâb, 31). Mahremleri belirten âyet-i kerîme'de de: «Sizin soyunuzdan olan çocuklarınızın eşleri» bu-yurularak evlâdlıkların eşlerinden ayırd edilmiştir. Çünkü evlâdlıklar kişinin soyundan değildirler. Emzirme yoluyla olan çocuklar ise şer'an soydan gelen çocuk yerine konmuştur. Nitekim Hz. Peygamber sahîh bir hadîste buyurmuştur ki: Soy yoluyla mahrem olanlar, emzirme yoluyla da mahrem olur. Evlâdlıklann sevgi ve görev verme bakımından evlâd olarak çağırtmalarına gelince; bu âyette onun yasaklandığına dâir bir hüküm yoktur. Nitekim Tirmizî dışında Sünen sahipleriyle Ah-med İbn Hanbel'in rivayet ettiklerine göre, Süfyân es-Sevri... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Biz, Abdülmuttalib oğullarından bir çocukla beraber merkeplerin sırtında Müzdelife'den Hz. Peygamberin yanına gittik. Hz. Peygamber bizim baldırlarımıza vurarak buyurdu ki: Çocuklarım, güneş~4doğuncaya kadar taş atmayınız. Ebu Ubeyd ve başkası der ki: çocuklarım anlamına gelen bu kelime; çocuğum anlamına gelen kelimesinin ism-i tasgiridir. Bu, ifâdenin delâletinden de açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu hâdise hicretin

onuncu yılının veda haccı sırasında olmuştu. «Onları babalarına nisbetle çağırın» kavli Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. O, hicretin sekizinci senesi mûte günü öldürülmüştü. Aynı şekilde Müslim'in Sahîh'inde Ebu Avâne kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakledilir ki o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bana: Oğulcuğum, diye hitâb etti. Ve aynı rivayetle Tirmizî de bu hadîsi nakleder.
«Eğer babalarını bilmezseniz o takdirde, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarımzdır.» Allah Teâlâ evlâdlıklann babalarına nisbet edilmelerini ve babaları bilinirse onların adıyla çağınlmalanm emir buyurmuş ve babaları bilinmezse evlâdlıklann dinde kendilerinin kardeşleri ve dostları olduğunu belirtmiştir. Yani babalarının bilinmemesi soy yoluyla yitirdiklerine mukabil olarak dinde kendilerinin kardeşleri ve dostlarıdır. Bunun için Hz. Peygamber umre el-Kazâ senesinde Mekke'ye çıktığında Hamza'nm kızı peşlerine düşmüş; amca, amca, diye seslenmişti. Hz. Ali onu almış ve Fâtıma'ya şöyle demişti: Al sana amcanın kızı onu kokla. Bunun üzerine Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer tartışarak hangilerinin ona hak sahibi olacaklarını konu etmişler ve her biri bir delil getirmişlerdi. Hz. Ali; ben, ona daha layığım, çünkü o amcamın kızı Zeyd ise kardeşimin kızı, demişti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib de; o, benim hem amcamın kızı, hem de teyzesi nikâhım altında, diyerek Esma Bint Umeys'i kasdetmişti. Hz. Peygamber kızı teyzesine vererek; teyze, anne hükmündedir, buyurmuş Hz. Ali'ye de; sen, bendensin, ben sendenim, demişti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib'e ise; senin yaratılışın ve ahlâkın bana benzer, buyurmuş, Zeyd'e de sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, buyurmuştu. Bu hadîste pek çok ahkâm vardır. Bunların en güzellerinden birisi Hz. Peygamberin hem hak ile hüküm vermiş olması, hem de tartışanlardan her birini hoşnûd kılmış olmasıdır. Zeyd'e gelince; Allah Teâlâ'nın «Onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızda-.» buyruğu uyarınca; sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, demiştir.
İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Abdurrahmân'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ebu Bekre dedi ki: Allah Teâlâ «Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdirde onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dost-larınızdır.» buyuruyor. Ben, babası bilinmeyenlerden biriyim ve sizin dinde kardeşinizim. Abdurrahmân dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, öyle sanıyorum ki o babasının bir merkeb olduğunu dahi bilseydi, kendisini ona nisbet ederdi.
Hadîste vârid olur ki: «Kim bilerek babasından başkasına kendini nisbet ederse, bu kötüdür.» Bu ifâde hem şiddet, hem tehdîd, hem de ağır bir vaîddir. Bilinen nisbetten uzaklaşmayı reddir. Bunun için Allah Teâlâ, «Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur. Eğer babalarını bilmezseniz o takdirde onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.» buyuruyor.
Müteakiben de «Kalbinizden kasdederek yaptıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebal yoktur.» buyuruyor. Yani iyice düşünüp taşındıktan sonra yanılarak bir birinizi gerçek babasının dışında birine nisbet ederseniz; Allah Teâlâ, hatâdan günâhı kaldırmış ve vebali yok etmiştir. Nitekim kullarına emir buyurarak şöyle demelerini bildirmiştir: «Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.» (Bakara, 286) Müslim'in Sahihinde sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, öyle yaptım yani hatâ ve unutmanızdan dolayı sizi sorumlu tutmadım. Buhârî'nin Sahîh'inde Amr îbn As'ın şöyle dediği

bildirilir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hâkim ictihâd edip de isabet ederse, ona iki ecir, ictihâd edip te yanı-lırsa ona bir ecir vardır. Bir başka hadîste de şöyle buyrulur: Allah Te-âlâ benim ümmetimden hatâyı, unutmayı ve zorla yaptırılan şeyleri kaldırmıştır. Burada ise buyuruyor ki: «Kalbinizden kasdederek yap-tıklarınız dışında hatâlarınızda size bir vebal yoktur. Allah; Gafur, Rahim olandır.» Öyleyse sâdece bilerek bâtıl işlemede günâh vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Allah Teâlâ; yemînlerinizdeki lağvdan dolayı sizi sorumlu tutmaz. Ancak kalblerini-zin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar.» Yukarda geçen hadîste ise bir kimse bilerek kendisini babasından başkasına nisbet ederse kâfir olur, buyrulur. Neshedilen bir âyette de; «Babalarınızdan yüz çevir-meniz sizin için küfürdür» buyrulmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs kanalıyla Ömer'in şöyle dediğini nakletti: Hz. Muhammed Aleyhisselâm hak ile gönderildi ve onunla beraber kitab indi. Ona indirilenler arasında Recm âyeti de vardı. Rasûlullah (s.a.) recm yaptı ondan sonra biz de recmettik. Sonra dedi ki: Biz Kur'an'da «Babalarınızdan yüz çevirmeyiniz. Çünkü bu, sizin için küfürdür.» âyetini okurduk. Veya «Babalarınızdan yüz çevirmeniz sizin için ancak küfürdür.» âyetini okurduk. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Meryem Oğlu îsâ'yı abarttıkları gibi siz de beni abartmayın. Ben, sâdece bir kulum. Bana O'nun kulu ve rasûlü, deyin. Veya râvî olan Ma'mer şöyle demiştir: Hıristiyanların Meryem Oğlu îsâ'yı abarttıkları gibi beni abartmayın. Bir başka hadîste de Ahmed İbn Hanbel nakleder ki: İnsanlar için üç şey küfürdür: Babaya nisbetten dolayı kınamak, ölüye bağırarak ağlamak ve yıldızlardan yağmur için dilekte bulunmak.[3]

6 — Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. Akraba-olanlar da Allah'ın kitabında birbirlerine diğer mü'minler-den ve muhacirlerden daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyyet başkadır. Bu, kitâb'da yazılmıştır.

Mümin İçin Peygamber Kendi Öz Nefsinden Evlâdır.

Allah Teâlâ Rasûlünün, ümmetine karşı şefkatini çok iyi bildiğinden ve onlara yumuşak davranmayı istediğinden onu kendilerine kendi nefislerinden daha evlâ kılmıştır. Peygamberin onlar hakkındaki vereceği hükmü onların önceden kendileri hakkında verecekleri hükümden daha öncelikli kılmıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hayır, Rabbma andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı iç-lerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe imân etmiş olmazlar.» (Nisa, 65). Sahîh bir hadîste de buyurulur ki; Nefsim kudret elinde olan Allah'a andolsun ki, sizden biriniz ben kendisine kendi nefsinden, malından, çocuklarından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmaz. Yine Sahîh bir hadîste buyurulur ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana nefsimden başka her şeyden muhakkak ki daha çok sevimlisin. Hz. Peygamber buyurmuş ki: Hayır ya Ömer, Ben sana nefsinden de sevimli olmadıkça îmân etmiş olmazsın. Hz. Ömer (r.a.) demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana nefsimden de daha çok sevimlisin. Bunun üzerine Hz. Peygamber; işte şimdi

oldu ey Ömer, demiş. Bunun için burada da «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» bu-yuruluyor.
Buhârî bu konuda der ki: Bize İbrahim İbn Münzir... Ebu Hürey-re'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Hangi mü'min olursa olsun, ben onun için dünyada ve âhirette en evlâ olan kimseyim. İsterseniz Allah Teâlâ'nm «Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» âyetini okuyun. Hangi mü'min bir mal bırakırsa, onun akrabaları ona vâris olur. Ama bir borç veya kayıp bırakırsa bana gelsin. Çünkü ben, onun velîsiyim. Bu rivayette Buhârî münferid kalmıştır. Keza bu hadîsi Buhârî, istikraz bahsinde de nakletmiştir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Füleyh kanalıyla benzer bir rivayeti nakletmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Ebu Hü-reyre kanalıyla Hz. Peygamberden benzer bir rivayet nakletmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk, Zührî kanalıyla Allah Te-âlâ'nm ((Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır.» kavli konusunda, Ebu Seleme'nin Câbir İbn Abdullah kanalıyla Hz. Peygamberden şöyle buyurduğunu nakleder: Ben, her mü'min için kendi öz nefsinden daha evlâyım. Hangi kişi ölür ve bir borç bırakırsa o, bana aittir. Mal bırakırsa o, vârislerine aittir. Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Hanbel'den buna benzer bir rivayeti nakleder.
«Onun eşleri ise onların anneleridir.» Hürmette, saygıda, ikramda, ta'zîmde. Ancak onlarla başbaşa kalmaları caiz değildir. Bu tahrîm, onların kızlarına ve bacılarına şâmil değildir. Bu konuda icmâ' vardır. Her ne kadar bazı bilginler onların kızlarının da mü'minlerin kız kardeşleri olduğunu söylemişlerse de. Nitekim Şafiî «el-Muhtasar» isimli eserinde bu konuda şöyle der: Bu, ifâdenin genelleştirilmesi bâbından-dır. Yoksa hükmün isbâtı babından değildir. Muâviye ve benzerlerine mü'minlerin dayısı denebilir mi? Bu konuda bilginlerin iki görüşü vardır. Şafiî bunun söylenebileceğine hükmetmiştir. Onların kızlarına mü'minlerin anneleri denilip denilmeyeceği konusuna gelince; kadınlar müzekker salimin cem'ine çoğunlukla girerler. Dolayısıyla bu konuda da iki görüş vardır. Hz. Âişe'nin söylenmeyeceğine dâir sözü sahihtir. Şafiî merhumun mezhebinde de iki görüşten en sahih olanı budur.
Übeyy İbn Kâ'b ile İbn Abbâs'm bu' âyeti şöyle okudukları rivayet edilir: Peygamber; mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. O da onların babasıdır. Muâviye, Mücâhid, İkrime ve Hasan'dan da böyle bir rivayet nakledilir. Şafiî mezhebindeki iki görüşten birisi budur. Bunu Beğâvî ile diğerleri naklederler. Bunu destekleyici nitelikte de Ebu Davud'un naklettiği şu hadîsi gösterirler: Bize Abdullah îbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu ben, size gö-re baba mevkiindeyim. Ben, size öğretirim. Sizden birinizin büyük ab-desti geldiğinde kıbleye önünü ve arkasını dönmesin. Sağ eliyle istincâ yapmasın. Hz. Peygamber üç taş kullanılmasını emrederdi ve hayvan tersiyle, kemikle taharetlenmeyi yasaklardı. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Muhammed İbn Aclân kanalıyla tahrîc ederler. Şafiî mezhebindeki ikinci görüşe gelince; Hz. Peygambere mü'minlerin babası denilemez. Bunlar delil olarak Allah Teâlâ'nın «Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birinin babası değildir.» (Ahzâb, 40) âyetini gösterir-ler.

«Akraba olanlar, Allah'ın kitabında mü'minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar.)» Yani Allah'ın hükmünde böyledirler. Mîrâs bakımından akraba olanlar muhacir ve ansârdan daha önde gelirler. Bu âyet-i kerîme, daha önce mevcûd olan ve muhacirlerle ansâr arasında kurulmuş olan sözleşme ve kardeşlik anlaşmaları uyarınca birbirlerine vâris olma hükmünü neshetmektedir. İbn Abbâs ve başkalarının bildirdiğine göre; muhacirlerden bir kişi Allah Rasûlünün aralarında kurduğu kardeşlik bağından dolayı ansâr'dan birine akrabalarından ve yakınlarından daha önce vâris olur. Saîd İbn Cübeyr böyle dediği gibi Selef ve Haleften birçokları da böyle demişlerdir.
Bu konuda İbn Ebu Hatim, Zübeyr İbn Avvâm (r.a.)dan bir hadîs nakleder ve der ki: Bana babam Ebu Hatim... Zübeyr İbn Avvâm'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Kureyş'li ve Ansâr olmak üzere Allah Azze ve Celle bize mahsûs olarak «Akraba olanlar, Allah'ın kitabında mü'-minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar.» âyetini indirdi. Şöyle ki: Biz Kureyşliler topluluğu Medine'ye geldiğimizde ne malımız vardı, ne de mülkümüz. Biz Ansâr'ı çok güzel kardeşler olarak bulduk ve onlarla kardeş olduk, birbirimize vâris olduk. Hz. Ebubekir Hârice îbn Zeyd ile kardeş oldu. Ömer falancayla kardeş oldu, Osman İbn Affân Züreyk kabilesinden Sa'd el-Zerâkî adında bir adamla kardeş oldu. İnsanlardan bazıları daha başkalarını da söylerler. Zübeyr der ki: Ben ise Kâ'b İbn Mâlik'le kardeş oldum. Onun yanma geldim silâhının kendisine ağır geldiğini gördüm. Allah'a andolsun ki ey çocuğum, o gün ölmüş olsaydı benden başkası ona vâris olmazdı. Nihayet Allah Teâlâ biz Kureyş'li ve Ansâr topluluğuna hâs olmak üzere bu âyeti indirdi ve biz de tekrar eski vârislerimize döndük.
«Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyyet başkadır.» Mîrâs hükmü kalkmıştır ancak yardımlaşma, iyilik, bağlılık, ihsan ve vasiyyet bakîdir.
«Bu, Kitâb'da yazılmıştır.» Bu hüküm kitabda kaydedilmiştir ve bu hükme göre akrabalar birbirlerine daha yakındırlar. Bu ilk kitabda —ki o kitab değişmez, tebdile uğramaz— Allah tarafından takdir edilip yazılan bir hükümdür. Mücâhid ve bir başkası böyle demiştir. Ancak denilebilir ki; Allah Teâlâ bunun aksini belirli bir süreye kadar vaz'et-miştir ki, vakti gelince erişilmez hikmeti doğrultusunda o hüküm tekrar neshedilecek ve ezelî takdirde yazılmış olan şer'î ve kaderi kaza câri olacaktır.[4]

7 — Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nuh'tan da, İbrahim'den de, Musa'dan da, Meryem Oğlu îsâ'dan da. Ve onlardan ağır bir mîsâk almıştık.
8 — Sâdıklardan sadâkatlarmı sormak için. Ve O kâfirlere elîm bir azâb hazırlamıştır.

Allah Teâlâ azim sahibi (ülû'1-Azm) beş peygamberden ve diğerlerinden bahisle onlardan Allah'ın dinini ikâme etmek, risâletini tebliğ etmek, yardımlaşmak, birbirine destek olmak ve infâk etmek konusunda ahid almış olduğunu haber veriyor. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de bu konuda şöyle buyurmaktadır: «Hani Allah peygamberlerden söz almış: Andolsun ki size kitabı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlaka ona inanacak ve yardım edeceksiniz. îkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: İkrar

ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidler-denim, demişti.» (Âl-i İmrân, 81). Bu ahid ve mîsâkı Allah Teâlâ peygamberleri elçi olarak gönderdikten sonra almıştı. Keza bunların arasında burada azim sahibi olan bu beş peygamberin karârını da bildirmektedir. Bu ifâde Hâss'ın âmm'a atfı kabîlindendir. Şu âyette de keza yine onl&rın zikri açıkça yer almıştı: «Allah, dinde Nuh'a farz kıldığım sizin için de teşri' kılmıştır. Ve sana vahyettik. İbrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya da buyurduk ki: Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin.» (Şûra, 13). Allah Teâlâ iki tarafı, ortayı, başlangıcı ve sonucu zikretmiş bu arada tertibi de gözetmiştir. İşte peygamberlerden alınan mîsâk konusundaki vasiyyet budur. «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nuh'tan da, İbrahim'den de.» Bu âyette ise Hz. Peygamberin şerefine binâen en sondan başlamış sonra onları varlık mertebelerine göre tertîb etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle buyurmuş: Ben yaratılışta peygamberlerin ilki oldum, gönderilişte de sonuncusu. Onlardan önce benimle, başlamalıdır. Bu hadîste yer alan râvîlerden Saîd îbn Beşîr zayıf bir fâvîdir. Bu hadîsi Saîd İbn Arûbe de Katâde'den., mürsel olarak rivayet eder ki bu, en doğrusudur. Bazıları da Katâde'den bu hadîsi mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. En iyisini Allah bilir.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Amr İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Âdem (a.s.)in çocuklarının en iyileri beş tanedir: Nûh, İbrâhîm, Musa, îsâ ve Muhammed'dir. Bunların hepsinin en hayırlısı da Muhammed (a.s.)dir. Bu hadîs mevkuf olup râvîler arasında yer alan Hamza zayıf biridir.
Denildi ki: Bu mîsâktan maksad, zerrecikler halinde Âdem'in sulbünden çıkarıldıkları zaman alınmış olan mîsâk'dır. Nitekim Ebu Ca'-fer er-Râzî Rebî* İbn Enes'ten, o da Ebu'l-Âliye'den, o da Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiştir: Babaları Âdem'e insanların zürriyetleri götürüldüğünde onlara baktı. İçlerinden kimisi zengin kimisi fakîr, kimisi güzel kimisi çirkindi. Âdem dedi ki: Yarabbî kullarının arasım eşit kılsan? Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben istedim ki Bana şükredilsin ve kullarımın arasında peygamberleri nurdan çerâğ-lar içinde göreyim. Peygamberler risâlet ve nübüvvet gibi bir başka mî-sak ve ahidle de tahsis edilmişlerdir. İşte Allah Teâlâ'nın «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nuh'tan da...» âyetinde bahis mevzuu olan mîsâk budur. Bu, aynı zamanda Mücâhid'in görüşüdür. İbn Abbâs der ki: Ağır mîsâkdan maksad ahiddir. «Sâdıklardan sadâkatlarını sormak için.» Mücâhİd der ki: Peygamberlerden risâlet vazifesini ifâ edip tebliğ edenlere sormak için. «Ve O, kâfirlere elîm bir azâb hazırlamıştır.» O, peygamberlerin ümmetinden olup ta küfredenlere acıklı bir azâb hazırlamıştır. Biz, peygamberlerin Rablanndan aldıkları risâleti tebliğ ettiklerine, milletlere ümit verip apaçık hakikati onların önlerine serdiklerine, şüphe ve kargaşaya mahal olmayan apâşikâr gerçeği izah ettiklerine şehâdet ederiz. Onları yalanlayanlar ise cahilliklerinden, inâdçılıklarmdan, azgınlıklarından ve hakkı çiğnemelerinden dolayı yalanlamışlardır. Peygamberlerin getirdikleri her şey hakkın kendisidir. Onlara muhalefet edenler de sapıklıktadırlar.[5]

İzahı

9 — Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de Biz, onların üzerine rüzgâr ve sizin görmediğiniz
ordular göndermiştik: Allah yaptıklarınızı görendir.
10 — Hani onlar size, hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi. Ve hani gözler kaymış yürekler ağızlara gelmişti, ve siz Allah hakkında çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.

Allah'ın Hikmetini Hatırlayın

Allah Teâlâ-ınü'min kullarına lütfunu, ihsanını ve nimetini haber vererek düşmanlarını kendilerinden uzaklaştırdığını, müslümanlara saldırdıkları sene onları mağlûp ve perişan ettiğini, keza meşhur ve sahîh olan rivayete göre hicretin beşinci senesinin şevval ayında Hendek hâdisesi esnasında onları kahrettiğini haber veriyor. Mûsâ îbn Ukbe ve başkaları da bu olayın hicretin dördüncü senesinde vuku' bulduğunu söylerler.
Ahzâb adı verilen topluluğun saldırış sebebine gelince; Benu Na-dîr kabilesine mensûb yahûdîlerin seçkinlerinden bir grup —ki Ra-sûlullah (s.a.) bunları Medine'den Hayber'e sürmüştü— aralarında Selâm İbn Ebu Hakîk, Selâm İbn Mişkem ve Kinâne İbn Rebî' olmak üzere Mekke'ye gitmişler ve Kureyş'in seçkinleri ile toplantılar yapmışlardi. Kureyş'lileri Hz. Peygamber ile savaşa teşvik edip kendilerinin de yardım ve destek sağlayacaklarını va'detmişlerdi. Bunun üzerine Mek-ke'liler onlara müsbet cevab vermişlerdi. Sonra o topluluk Gatfân ka-bilesine gitmiş ve onları da savaşa çağırmıştı. Onlar da aynı şekilde müsbet cevab vermişlerdi. Kureyş'liler beraberinde köleleri ve taraftarları olmak üzere komutanları Ebu Süfyân Sahd İbn Harb'in başkanlığında çıktılar. Gatfân kabilesinin başında da Uyeyne İbn Hazm İbn Bedr bulunuyordu. Topluluk yaklaşık on bin kişi idi. Rasûlullah (s.a.) bunların Medine'ye gelmek üzere olduklarını duyunca müslüman-lara Medine'nin doğu tarafında bir hendek kazmalannı emretti. Buna da Selmân el-Fârisî işaret etmişti. Müslümanlar hendek kazmak için çalıştılar, çabaladılar. Hz. Peygamber onlarla beraber toprak kazdı ve toprak taşıdı. Hz. Peygamberin bu hendeği kazısında çok açık delâletler ve besbelli âyetler vuku' bulmuştu. Müşrikler gelip Medine'nin doğusunda Uhud yakınlarına konakladılar. İçlerinden bir grup da Medine arazîsinin üst kısımlarına kondu. Allah Teâlâ'mn buyurduğu gibi «Hani onlar size hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi.» Hz. Peygamber ve beraberindeki müslümanlar üç bin kişi civarındaydılar. Yedi yüz olduğu da söylenir. Arkalarını Sedye tepesine dayadılar yüzlerini de düşmana doğru döndürdüler. Hendek, içinde su bulunmayan bir çukurdu. Müslümanlarla düşmanlarının arasında engel teşkil ediyordu. Düşmanların yaya ve binitli olarak müslümanlara ulaşmasını engelliyordu. Kadınlar ve köleler de Medine'nin damlarında idiler. Kurayza oğulları —ki bunlar yahûdîlerden bir taifedir— Medînenin doğusunda bir kalede idiler. Peygamberle aralarında bir zimmet ahdi yapılmıştı. Yaklaşık sekiz yüz savaşçıydılar. Nadîr kabilesinden Huyey İbn Ahtab gidip onları aldattı. Onlar da ahidlerini bozarak gelen topluluğa katılıp Rasûlullah

(s.a.)a karşı savaş açtılar. Durum şiddetlendi sıkışık bir hal ortaya çıktı. Tıpkı Allah Teâlâ'mn buyurduğu gibi «İşte orada mü'min-ler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.» Yaklaşık bir-ay süresince Hz. Peygamber ve ashabı muhasara altında kalmışlardı. Ne var ki düşmanları onlara ulaşamıyordu. Aralannda savaş cereyan etmedi. Yalnızca Câhiliyye devrinden biniciliği ve süvariliği ile meş-hur olan Âmir kabilesinden Amr İbn Abd-ı Vüdd beraberinde atlılar olmak üzere hendeği aştılar ve müslüman cephenin bir tarafını yardılar. Rasûlullah (s.a.) müslüman süvarileri onların üzerine gönderdiyse de kimse ona karşı çıkma cesaretini gösteremedi. Hz. Ali'ye emretti o karşı çıktı. Bir süre boğuştular sonra Hz. Ali (r.a.) onu öldürdü ve bu, zafer alâmeti oldu. Sonra Allah Azze ve Celle o topluluğun üzerine çok kuvvetli ve şiddetli esen bir rüzgâr gönderdi. Öyle ki hiç bir çadırları kalmadığı gibi yakacak ateşleri de yok oldu. Orada durmak imkânları kal-madı. Bunun üzerine kaybetmiş ve yenilmiş olarak dönmekten başka bir şey yapamadılar tıpkı Allah Teâlâ'nm buyurduğu gibi: «îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de, Biz onların üzerine rüzgârı ve bilmediğiniz orduları göndermiştik.» Müeâhid der ki: Bu rüzgâr sabâ rüzgânydı. Bunu te'yîd eden bir başka hadîste şöyle buyrulur: Ben, sabâ, rüzgârıyla desteklendim. Âd kavmi ise Debûr rüzgânyla helak edildi.
îbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... İkrime'nin şöyle dediğini nakletti: Hendek gecesi güney rüzgârı kuzey rüzgârına dedi ki: Kalk, Hz. Peygambere yardım edelim. Kuzey rüzgârı; sıcak geceleyin esmez, dedi. İkrime der ki: Onlara gönderilen rüzgâr Sabâ rüzgârı idi. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de... İkrime kanalıyla îbn Abbâs'tan nakleder.
Yine îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dayım Osman İbn Maz'ûn Hendek gecesi çok şiddetli bir soğuk ve rüzgârda beni Medine'ye gönderdi ve; bize yatak ve yemek getir, dedi. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben varıp Ra-sûlullah (s.a.)dan izin istedim. O da bana izin verdi ve buyurdu ki: Ashabımdan kime rastlarsan onlara söyle geri dönsünler. Abdullah İbn Ömer der ki: Döndüğümde rüzgâr her şeyi savuruyordu, kime rastla-dımsa herkese peygamberin geri dönüş emrini bildirdim. Abdullah îbn Ömer diyor ki: İçlerinden hiç birisi boynunu geri döndüremiyordu. Benimse üzerimde bir zırh vardı. Zırh sürekli beni rahatsız ediyordu ve zırhın üzerinde demir vardı. Rüzgâr vurunca demirin bir kısmı avuçlarıma değdi ve zırhı yere düşürdü.
«Ve bilmediğiniz orduları göndermiştik.» Bunlar meleklerdi. Melekler onları sarsmış ve kalblerine korku, ürperti salmışlardı. Her kabile reîsi; ey falanca oğulları gelin, diyordu. Onlar yanına toplandıklarında; kurtulun ha, kurtulun, diyordu. Çünkü Allah Teâlâ onlann kalblerine korku salmıştı.
Muhammed İbn îshâk der ki: Yezîd İbn Ziyâd Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin şöyle dediğini nakletti: Küfe halkından bir delikanlı Huzeyfe İbn Yemmân'a dedi ki: Ey Abdullah'ın babası, siz Hz. Peygamberi görüp onunla sohbet ettiniz mi? O; evet ey yeğenim, dedi. Delikanlı; nasıl yapıyordunuz? dedi. Huzeyfe dedi ki: Allah'a andolsun ki biz çok yoruluyorduk. Delikanlı dedi ki: Allah'a andolsun ki biz ona ulaşmış olsaydık, onu yerde yürümeye bırakmaz onıuzumuza alır, taşırdık. Huzeyfe dedi ki: Ey yeğenim, Allah'a andolsun ki sen, bizim Hz. Peygamberle beraber Hendek'teki durumumuzu görseydin, Jıani Ra-sûlullah (s.a.) geceleyin

kalkmış namaz kılıyordu. Sonra dönüp buyurdu ki: İçinizden hangi er kişi kalkıp düşman olan topluluğun ne yaptığını gözetleyip gelebilir? Rasûlullah (s.a.), o dönerse diye şart koşuyordu; Muhakkak Allah Teâlâ onu cennetine girdirir.
Huzeyfe dedi ki:
Hiç bir kimse kalkmadı. Sonra Hz. Peygamber gecenin yarısında namaz kıldı ve bize dönerek söylediğinin aynısını tekrarladı. Ama içimizden hiç kimse kalkmadı. Sonra Hz. Peygamber gece yarısı kalkarak namaz kıldı ve bize dönüp içinizden hangi er kişi kalkıp bize kavmin ne yaptığını gözetlemek üzere gider ve dönerse — Rasûlulah (s.a.) dönmeyi şart koşuyordu— Allah'tan onun cennete benim yoldaşım olmasını isterim, buyurdu. Şiddetli korkudan, soğuktan ve açlıktan hiç bir kimse kalkmadı. Kimse kalkmayınca Rasûlullah (s.a.) beni çağırdı. O beni çağırınca benim kalkmamam imkânsızdı artık. Buyurdu ki: Ey Hüzeyfe, git topluluğun arasına gir ve ne yaptıklarına bak. Bize gelinceye kadar da hiç bir şey söyleme. Huzeyfe dedi ki: Gittim, düşmanın arasına girdim rüzgâr ve Allah'ın askerleri onlara yapacağını yapıyordu. Ne kazanları yerinde duruyor, ne ateşleri yanıyor, ne de evleri duruyordu. Ebu Süfyân kalkıp dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, herkes yanında oturan arkadaşının kim olduğuna baksın. Huzeyfe dedi ki: Yanımda oturan adamın elini tuttum ve ona sen kimsin? dedim. O; ben falan oğlu falanım, dedi. Sonra Ebu Süfyân dedi ki: Ey Kureyş topluluğu muhakkak ki siz, oturulacak bir yerde değilsiniz. Develer ve atlar helak oldu. Kurayza oğullan bizi geride bıraktı ve onlardan bize ulaşan haber ise hiç hoşunuza gitmeyecek şeyler. Şu rüzgârdan gördüklerimiz ise işte başımızda. Allah'a hamdolsun ki, ne kazanımız duruyor ne de ateşimiz yanıyor, ne de çadırım dikiliyor. Öyleyse dönün, ben dönüp gideceğim. Sonra devesine doğru yönelip bağlı olan devesinin üzerine oturdu ve onu dizginlemeye başladı. Üç kere devesine vurdu. Deve kalkıncaya kadar yularını bırakmadı, Rasûlullah (s.a.); bana dönünceye kadar hiç bir şey yapma, diye benden ahid almamış olsaydı, o anda onu bir okla öldürürdüm. Huzeyfe dedi ki: Döndüm Rasûlullah (s.a.) a geldim. Hz. Peygamber hanımlarının yolculuk esnasında giydikleri yün elbisenin üzerinde namaz kılıyordu. Benim geldiğimi görünce ayaklarının araşma indirdi ve yün örtünün bir kısmını .üzerime attı. Sonra rükûa vardı ve secde etti. Ben önünde duruyordum. Selâm verince gördüğüm şeyleri ona haber verdim. Gatafân kabilesi de Kureyş'in ne yaptığını duyunca onlar da hayvanlarına binip yurdlarına döndüler.
Müslim, Sahîh'inde Âmir kanalıyla tbrâhîm et-Teymî'den nakleder ki; onun babası şöyle demiş: Biz Huzeyfe İbn Yemmân (r.a.)ın yarımdaydık. Adamın bin ona dedi ki: Ne olurdu Rasûlullah'a ulaşsaydım da, onunla beraber savaşıp imtihana tâbi olsaydım. Huzeyfe dedi ki: Sen böyle yapar miydin? Bizi Rasûlullah (s.a.) ile çok şiddetli soğuk ve rüzgârlı bir gecede, Ahzâb gecesinde görmüş olsaydın. Rasûlullah (s.a.) demişti ki: İçinizden bir adam k;arşı topluluktan bir haber getirse kıyamet günü benimle beraber olur. İçimizden hiç birisi ona cevab vermedi. Sonra ikinci sonra üçüncü kez söyledi. En sonunda dedi ki: Ey Huzeyfe, kalk ve düşman olan kavimden bize bir haber getir. Rasûlullah (s.a.) beni adımla çağırınca, benim kalkıp gitmekten başka yapabileceğim bir şey yoktu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana karşı topluluğun haberini getir, ancak onları ürkütme. Huzeyfe İbn Yemmân der ki: Gittim, sanki sıcak bir hamamda yürüyormuş gibiydim. Nihayet yanlarına vardım.

Baktım ki Ebu Süfyân yanını ateşe vermiş ısıtıyor. Okumun yayına bir ok koydum ve onu Ebu Süfyân'a atmak istedim. Sonra Hz. Peygamberin; onları aleyhimizde ürkütme, sözünü hatırladım. Halbuki ona ok .atmış olsaydım isabet ettirirdim. Huzeyfe diyor ki: Yine hamamda yürüyormuş gibi. Hz. Peygamberin yanma döndüm ve varıp Rasûlullah'a haber verdim. İşimi bitirip peygambere haberi verince, beni bir titreme tuttu. Rasûlullah haberi alınca üzerinde namaz kıldığı bir abasını lütfederek bana giydirdi. Ben sabaha kadar uyudum. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ey uykucu kalk.
Yûnus İbn Bukeyr bu hadîsi Hişâm İbn Sa'd kanalıyla Zeyd İbn Eslem'den rivayet eder ve der ki: Adamın biri Huzeyfe (r.a.)ye dedi ki: Ben sizin Rasûlullah (s.a.) ile sohbet etmenizi Allah'a şikâyet ediyorum. Neden siz ona ulaştınız da biz ulaşmadık, neden siz onu gördünüz de biz görmedik: Huzeyfe dedi ki: Biz de Allah'a sizin Hz. Peygamberi görmeden ona inanmanızdan dolayı şikâyette bulunuyoruz. Allah'a andol-sun ki ey kardeşimin oğlu; sen ona ulaşsaydın nasıl olacağını bilmezdin. Sen bizi Hendek gecesi soğuk ve yağmurlu bir gecede Rasûlullah ile beraber iken görmüş olsaydın... Sonra hâdiseyi yukarda geçen biçimde uzun uzadıya nakleder. Bilâl İbn Yahya el-Absî de Huzeyfe kanalıyla aynı rivayeti nakleder.
Hâkim ve Beyhakî Delâil en-Nübüvve'de İkrime İbn Ammâr kanalıyla Huzeyfe'nin kardeşi oğlu Abdülazîz'den nakleder ki, Huzeyfe onlara Rasûlullah ile beraber bulundukları durumları anlatıyormuş. Meclisinde bulunanlar demişler ki: Allah'a andolsun ki biz, peygamberi görmüş olsaydık şöyle ve şöyle yapardık. Huzeyfe demiş ki: Bunu temenni etmeyin. Biz Ahzâb gecesi saf tutmuş oturuyorduk. Ebu Süfyân ve beraberindekiler de bizim üstümüzdeydüer. Yahûdî kabilesi Kurayza oğulları bizim altımızdaydılar ama onlann saldırısından çekmiyorduk. Bizi ne ondan şiddetli bir karanlık sarmıştı, ne de ondan şiddetli bir rüzgâr. Gelen rüzgârın sesleri fırtınalar gibiydi. Öyle bir karanlık ki hiç birimiz parmağını göremiyordu. Münafıklar Hz. Peygamberden izin istiyorlar ve; ailelerimizin korunması gerekir, diyorlardı. Halbuki aileleri korunacak değildi. Onlardan kim peygamberden izin isterse, hepsine izin verilmişti. İzin verilmiş olanlar çekilip gidiyorlardı. Biz üç yüz şu kadar kişiydik. Biz kişi kişi Hz. Peygamberi karşıladık ve onunla yüz yüze geldik. Düşmandan ve soğuktan beni koruyacak, karımın yünden bir elbisesinden başka bir şey kalmamıştı. O da ancak diz kapağıma kadar geliyordu. Huzeyfe dedi ki: Ben dizim üstü çöktüğüm sırada Hz. Peygamber bana gelip; kimdir o? dedi. Ben: Huzeyfe, dedim. O; Huzeyfe mi dedi. Ben, yere yapıştım ve evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Kalkmaktan hiç hoşlanmıyordum. Rasûlullah: Kalk dedi, kalktım. Buyurdu ki: Karşı toplulukta bir haber olabilir. Bana onlardan bir haber getir. Huzeyfe dedi ki: Ben insanlar arasında çok ürken ve çok üşüyen birisiydim. Çıktım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ım, onun önünü ve arkasını, sağım ve solunu, üstünü ve altını muhafaza et. Huzeyfe dedi ki: Andolsun ki, Allah içimde ne gibi korku ve sıkıntı varsa hepsini alıp götürdü. Hiç bir şey duymaz oldum. Huzeyfe, dedi ki: Arkamı dönünce Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Huzeyfe bana gelinceye kadar o topluluğa bir şey yapma. Huzeyfe dedi ki: Çıktım topluluğun karargâhına yaklaştığımda ateşlerinin korunu ve alevini gördüm. Ve bir de baktım ki, şişmanca semiz bir adam elini ateşe tutuyor ve yüzünü oğarak; göç,

göç, diyor. Ondan Önce Ebu Süfyân'ı tanımamıştım. Terkeşimden bir ok çıkardım beyaz tüylüydü. Yayımın ortasına koydum ki ateşin aydınlığında gördüğüm o oku adama fırlatayım. O esnada Hz. Peygamberin; bana gelinceye kadar hiç bir şey yapma, buyruğunu hatırladım ve bunun üzerine kendimi tuttum, okumu terkeşime tekrar koydum. Sonra kendi kendimi takviye ederek ka-rargâh'ın içerisine girdim. Bir de baktım ki insanlar arasında Âmir oğullarından bir kişi şöyle diyor: Ey Âmir oğullan, göç göç. Sizin için durak yok. Bir de baktım ki, karargâhlarında rüzgâr esiyor ve karargâhlarım bir adım öteye geçemiyorlar. Allah'a andolsun ki ben, yüklerindeki taş seslerini duyar gibiydim. Rüzgâr onları pençesiyle vuruyordu. Sonra dönüp Hz. Peygamberin yanına geldim. Yolun yansma veya benzer bir miktarına geldikten sonra bir de baktım ki yirmi atlı veya o miktarda bir atlı grubu sank bürünmüşler ve dediler ki: Arkadaşına haber ver, Allah Teâlâ o topluluğa karşı kendisi yetti. Rasûlul-îah'ın yanma vardığımda q, bir örtüye bürünmüş namaz kılıyordu. Allah'a andolsun ki daha döner dönmez ağrım başladı ve ben titriyordum. Rasûlullah (s.a.) namaz kılarken eliyle bana imâ etti kendisine yanaştım. Örtüsünü benim üzerime yaydı. Hz. Peygamber zor bir durumla karşılaşınca namaz kılardı. Ben topluluğun haberini kendisine ilettim, ve döndüğüm zaman yüklerini yüklemekte olduğu haberini verdim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de, Biz onların üzerine rüzgârı ve bilmediğiniz orduları göndermiştik. Ve Allah, yaptıklarınızı görendir.» âyetini inzal buyurdu.
Ebu pâvûd Sünen'inde bu hadîsten şu kısmı aktarır: Rasûlullah (s.a.) zor bir durumla karşılaşınca namaz kılardı. Ebu Davud'un bu rivayeti, îkrime İbn Anamâr kanalıyla Hüzeyfe'den menkûldür.
«Hani onlar size, hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi.» Yani o topluluk. Huzeyfe'den yukarda nakledilen rivayette belirtildiğine göre, aşağıda olanlar Kurayza oğulları yukarda olanlar da Kureyş'-li topluluklardı.
«Ve hani gözler dönmüş, yürekler ağızlara gelmişti.» Korku ve dehşetin şiddetinden. «Ve siz, Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» İbn Cerîr der ki: Rasûlullah'la beraber bulunanlardan bir. kısmı olayın mü'minlerin aleyhine döneceğini ve Allah'ın bunu yapacağını zannetmişlerdi. Muhammed İbn İshâk Allah Teâlâ'nm «Hani onlar size hem üstünüzden hem de altınızdan gelmişlerdi. Ve hani gözler dönmüş, yürekler ağızlara gelmişti ve siz Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» kavli hakkında şöyle der: Mü'minler çeşitli zanlarda bulundular. Aralarında nifak yayıldı. Hattâ Muattet İbn Kuşeyr —ki Amr İbn Avf oğullarının kardeşi idi— şöyle demişti: Muhammed, bize Kisrâ ve Kayser'in bütün hazînelerini yiyeceğimizi va'dediyordu. Halbuki hiç birimiz büyük abdestini yapmaya gitmek gücüne sahip değiliz şimdi.
Hasan, «Ve siz Allah için çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.» kavli hakkında şöyle demiştir: Muhtelif zanlarda bulunuyorlardı. Münafıklar, Hz. Muhammed'in ve ashabının kökten yok olacağını sanıyorlardı. Mü'minler ise Allah'ın va'dinin ve Rasûlullah'ın sözünün hak olduğunu kesinkes biliyor, Allah'ın İslâm'ı müşrikler istemeseler de bütün dinlere üstün kılacağına kanâat getiriyorlardı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed îbn Asım el-Ansârî... Ebu Saîd'-den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hendek günü biz; ey Allah'ın Rasûlü, yürekler ağızlara geldi bizim

söyleyeceğimiz bir şey yok mu? dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet şöyle deyin: Allah'ım, mahrem yerlerimizi Ört, korkularımızı emniyete çevir. Ebu Saîd dedi ki: Allah düşmanlarının yüzüne rüzgârı çarptı ve onları hezimete mahkûm etti. Aynı rivayeti Ahmed îbn Hanbel, Ebu Âmir'den nakleder.[6]

11 — îşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.
12 — Ve hani münafıklar ve kalblerinde bir hastalık bulunanlar: Allah ve Rasûlü bize sâdece boş vaadlerde bulundular, diyorlardı.
13 — Hani onlardan bir grup demişti ki: Ey Medine halkı, sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün. İçlerinden bir grup da peygamberden izin isteyerek diyorlardı ki: Evlerimiz düşmana açıktır. Halbuki evleri açık değildi. Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.

İşte Orada Denendi Mü'minler

Allah Teâlâ toplulukların Medine'nin çevresine konaklayıp, müslü-manları muhasara altına aldıkları o çok sıkıntılı ve zor anı haber veriyor. Aralarında Hz. Peygamber bulunduğu halde onlar imtihan edilmişler, denenmişler ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı. İşte o zaman nifak ortaya çıkmış kalblerinde hastalık olanlar içlerindekini dillerine vurmuşlardı. «Ve hani münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar; Allah ve Rasûlü bize sâdece kuru vaadlerde bulundular, di-yorlardı.» Münâfıkın nifakı belirmiş, kalblerinde şüphe veya kin bulunanların durumu ortaya çıkmış îmânın zayıflığı ve içinde bulundukları sıkıntılı halin şiddeti nedeniyle kalblerindeki vesveseyi dillerine vurmuşlardı. Bir başka topluluk da şöyle demişlerdi: «Hani onlardan bir grup da demişti ki: Ey Medine halkı, bugün sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün.» Âyet-i kerîme'de geçen Yesrib, Medine'dir. Nitekim sahîh bir rivayette Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Rü'yâmda sizin hicret edeceğiniz yurt bana gösterildi. İki sıcak arasında bir yerdi. He-cer (Bahreyn'in merkezi) olması konusundaki vehmim gitti. Bir de baktım ki orası Yesrib. Bir başka ifâdede ise; bir de baktım ki oras; Medine idi, buyurdu.
İmâm Ahmed'in İbrahim İbn Mehdî kanalıyla Berrâ'dan rivayet ettiği hadîse gelince: Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim Medine'ye Yesrib derse Allah'tan mağfiret dilesin. Çünkü orası güzeldir. Bu rivayette İmâm Ahmed, münferid kalmıştır ve isnadında zayıflık vardır- Allah en iyisini bilendir.
Denilir ki: Medine'ye Yesrib adının verilmesinin asıl sebebi Amâ-lik kavminden orada konaklamış olan Yesrib îbn Abîl îbn Mehlâbil İbn Ûs îbn Amlâk îbn Lâvez İbn İrem İbn Sâm İbn Nuh'un adına nisbetledir. Süheylî böyle der ve ilâve eder: Bazılarının rivayet ettiğine göre Medine'nin on bir adı vardır, bunlar: Medine, Kâ'be, Taybe, Miskine, Câbire, Mahabbe, Mahbûbe, Kasıma, Mecbûre, Azrâ ve Merhûme'dir. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Biz Tev-rat'ta Allah Teâlâ'nm Medine'ye ey-Taybe, ey-Taâbe, ey-Miskîne hazîneler seni kaynatmaz senin taşlarını diğer kasabaların taşlarının üzerine kaldırırım, buyurduğunu gördük.
«Bugün sizin için tutunacak bir yer yok.» yani burada Hz. Peygamberin yanında tutunulacak bir yer yok. Öyleyse «Artık geri dönün.» evlerinize ve yurtlarınıza

gidin. «İçlerinden bir grup da peygamberden izin isteyerek diyorlardı ki.» Avfî îbn Abbâs'tan naklen der ki: Onlar Harise oğularıdır. Onlar demişlerdi ki: Evlerimizin hırsızlar tarafından soyulmasından endîşe ediyoruz. Bir başkası da böyle demiştir. İbn İshâk ise böyle diyen kişinin EV İbn Kayzî olduğunu zikreder. Yani onlar evlerine dönmek için bir ma'zeret uyduruyorlar ve evlerini düşmandan koruyacak kimsenin bulunmadığını, düşmanın evlerine saldırmasından korktuklarını söylüyorlardı. Allah Teâlâ ise buyuruyor ki: «Halbuki evleri açık değildi.» Onların iddia ettikleri gibi değildi. «Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.» Savaştan kaçıp kurtulmak istiyorlardı.[7]

14 — Şayet onlara onun çevrelerinden varılmış olsaydı da fitne çıkarmaları istenseydi, hemen buna girişirler ve derhâl yapmaktan geri durmazlardı.
15 — Andolsun ki onlar daha önceden, sırt çevirip kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Ve Allah'a verilen ahid, sorumluluktu.
16 — De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçtıysanız, firar size fayda vermeyecektir. Ve o zaman çok az eğlendirileceksiniz.
17 — De ki: Allah sizin için bir kötülük dilerse veya bir rahmet dilerse sizi O'na karşı koruyabilecek kimdir? Onlar Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazlar.

Allah Teâlâ «Evlerimiz düşmana açıktır, diyorlardı. Halbuki evleri açık değildi. Onlar sâdece kaçmak istiyorlardı.» diye bahsettiği o grubun durumunu haber vererek buyuruyor ki; eğer onlara düşmanlar Medîne-nin her tarafından, her köşesinden saldırmış olsaydılar, sonra fitne çıkarmalarında imtihan edilmeleri istenmiş olsaydı —ki bu küfre girmedir— çabucak küfre girerlerdi. îmânlarını muhafaza etmezlerdi. En küçük bir korku ve sarsıntıda direnip durmazlardı. Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd ve îbn Cerîr bu âyeti böyle tefsir etmişlerdir. Bu ifâde onlar için son derece zem niteliğindedir.
Sonra Allah Teâlâ, bu korkudan önce onlardan geri dönmeleri ve savaştan kaçmamaları konusunda almış olduğu ahdi hatırlatıyor. «Allah'a verilen ahid sorumluluktur.» buyuruyor. Yani Allah, elbette verilen ahidden dolayı onları sorguya çekecektir.
Müteakiben de kendilerine bildiriyor ki; Bu firarları ecellerini te'-hîr etmez ömürlerini uzatmaz aksine çabucak helak olmalarına bir sebeb teşkil edebilir. Bunun için Hak Teâlâ «Ve o zaman çok az eğlendirileceksiniz» buyuruyor. Yani kaçıp firâf ettikten sonra çok az bırakılacaksınız. «De ki; dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise müttakiler için elbet daha hayırlıdır.» (Nisa, 77)
Sonra Hak Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: Kimdir o ki Allah bizim için bir kötülük dilerse veya bir rahmet dilerse sizi O'na karşı koruyabilir?» Sizi Allah'a karşı koruyacak kimdir? «Onlar Allah'tan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar» Ne kendileri için, ne de başkâlan için Allah'tan başka bir yardımcı, medetlerine yetişecek bir kurtarıcı yoktur.[8]

18 —; Doğrusu Allah, içinizden sizi alıkoyanları ve kardeşlerine; bize gelin, diyenleri bilir. Bunlar harbe pek az iştirak ediyorlardı.

19 — Size karşı cimridirler. Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar üstüne ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek, sivri dilleriyle sizi incitirler. İşte onlar inanmamışlardır. Bunun için de Allah yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.

Allah Teâlâ harbe katılanlardan başkalarını alıkoyanları ve kardeşlerine yani arkadaşlarına, akrabalarına ve dostlarına «Bize gelin, diyenleri» çok iyi bildiğini haber veriyor. Yani bizim oturduğumuz yerdeki gölgeliklere ve meyvelikli bahçelere gelin, diyenleri. Bununla beraber onlar harbe pek az iştirak ediyorlardı.
«Size karşı cimridirler.» Size karşı şefkat ve dostlukta son derece kibirlidirler.
Süddî ise der ki: Onlar size karşı ganimetlerle cimridirler.
«Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar ölüm baygınlığı ile gözleri dönerek sana bakarlar.» Ölümün korku ve dehşetinden gözleri dönmüş şu korkaklar da savaşta aynı şekilde korku ve dehşete düşmüşlerdir. «Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek sivri dilleri ile sizi incitirler.» Emniyet mevcûd olunca fasîh, yüce ve belîğ ifâdelerle konuşurlar. Kendileri için üstün mevkiler, kahramanlıklar, övünülecek özellikler taslarlar. Halbuki bütün bu söylediklerinde yalancıdırlar.
İbn Abbâs der ki: Âyette geçen kelimesi sizi karşılarlar anlamına gelir.
Katâde der ki: Ganimet olduğu zaman onlar topluluğun en cimri-sidirler ve paylaşmada en kötü örnektirler. Sürekli; bize verin, bize verin, derler. Biz de sizinle beraber bulunduk, derler. Sıkıntılı anda ise onlar topluluğun en korkağı ve hakka karşı en aşağılık durumda olanlarıdır. Buna rağmen onlar hayra karşı çok cimridirler. Yani onlarda hayır diye bir şey yoktur. Onlar korkaklığı, yalanı ve hayırsızlığı kendilerinde toplamışlardır...
Şâirin sözü onlara ne kadar uygun gelir: ((Barış olunca katı ve ağır bir merkep gibidirler, Savaş olunca da âdeti tutmuş kadınlara benzerler.»
îşte bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında «İşte onlar inanmamışlardır bunun için de Allah yaptıklarım boşa çıkarmıştır. Bu Allah için çok kolaydır.» buyuruyor. Böyle yapmak Allah için gayet basît. ve kolaydır.[9]

20 — Onlar birliklerin gitmediğini sanıyorlardı. Birlikler gelmiş olsalardı, kendilerinin çöllerde bedevilerle bulunup sizin haberlerinizi oradan soruşturmayı isterlerdi. Aranızda bulunsalardı bu defa da çok az savaşırlardı.

Bu da aynı şekilde onların korkak, zelîl ve Ödlek olduklarını belirten aşağılık niteliklerinden birisidir. «Onlar birliklerin gitmediğini sanırlar.)) O topluluğun kendilerine yakın olduğunu zannederler. Tekrar dönüp geleceklerini kabul ederler.
«Gelmiş olsalardı kendilerinin çöllerde bedevilerle bulunup sizin haberlerinizi oradan soruşturmayı isterlerdi.)) O gruplar gelmiş olsalardı kendilerinin sizinle birlikte Medine'de hazır bulunmalarını istemezlerdi. Aksine çöle gidip sizin haberlerinizi oradan soruştururlar ve düşmanlarınızla durumunuzun nasıl olduğunu ordan araştırmak isterlerdi. «Aranızda bulunsalardı bu defada çok az savaşırlardı.»
Şayet, yanınızdan ayrılmayıp aranızda bulunsalardı, sizinle çok az savaşırlardı.
Çünkü onların sizin kazanacağınıza dâir inançları zayıftı. Ayrıca çok korkak ve ödlek olduklarından sizinle sa-vasmazlardı.[10]

21 — Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır. Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için.
22 — Mü'minler o birlikleri gördüklerinde dediler ki: işte bize Allah'ın ve Rasûlünün vaad ettiği bu. Allah ve Ra-sûlü doğru söylemiştir. Ve bu, onların ancak îmânını ve teslîmiyyetini artırdı.

Bu âyet-i kerîme Rasûlullah'ın sözlerini, fiillerini ve hallerini örnek edinme konusunda büyük bir ilkedir. Bunun için o. toplulukların geldiği gün insanların peygamberi örnek almasını, onun sabrını, direnişini, bağlılığını, çalışmasını, Allah Azze ve Celle'den sürekli olarak yardım bekleyişini, kıyamet gününe kadar örnek almalarını emretmiştir. Bunun için Allah Teâlâ kararsızlığa düşüp sarsılan, korkan, sıkılan ve topluluğun geldiği gün dağınıklık arzedenlere karşı şöyle sesleniyor: «Andolsun ki sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» Ona uyup onun özelliklerini kentimize rehber edinseniz ya. Sonra devamla: «Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için.» buyuruyor. Müteakiben Allah Teâlâ, Allah'ın kendilerine va'dettiğinin doğru olduğunu bildiren mü'minlerin durumunu haber veriyor. Dünya ve âhirette akıbetin onlara hâs olduğunu bildiriyor: «Mü'minler, o birlikleri gördüklerinde dediler ki: İşte bize Allah'ın ve Rasûlünün va'det-tiği. Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir.» îbn Abbâs ve Katâde derler ki: Bu âyetle Bakara Süresindeki şu âyette söz konusu edilen husus kasdedilmiştir: «Yoksa sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, öyle sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardır ki, nihayet paygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? diyorlardı. Bilesiniz ki,. Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214).
Yani mü'minler diyorlardı ki: Allah'ın bize va'dettiği imtihan, tecrübe ve ibtilâ işte budur. Bunun arkasmdan yardımın gelmesi, de yakındır. «Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Ve bu, onların ancak îmânım ve teslîmiyyetini artırdı.» Bu âyet, îmânın insanlara ve şartlara göre artıp eksileceğinin delilidir. Nitekim Cumhûr-u Ulemâya göre îmân artıp eksilir. Biz bu hususu Buhârî Şerhi'nin başında açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Bu sıkıntılı hal, bu zorluk ve şiddet onların ancak Allah'a imânım ve Allah'ın emrine uyarak rasûlüne itaat etmelerini artırır, başka değil[11]

23 — Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir. Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.
24 — Çünkü Allah, doğrulan doğruluklanyla mükâfatlandıracak, münafıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir. Muhakkak ki Allah, Gafur, Rahim olandır.

Mü'minlerden Öyle Erler Vardır Ki

Allah Teâlâ ahidlerini bozan münafıkların Allah'a söz verdikleri halde bunu tutmadıklarını belirttikten sonra, mü'minlerin niteliklerini anlatmaya başlıyor ve onlann ahid ve sözlerince sadâkat gösterip sebat ettiklerini bildiriyor.
«Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını vermiş kimi de beklemektedir.» Bazıları âyet-i kerîme'de geçen kelimesini, ecel diye tefsir etmişlerdir. Buhârî ise bu kelimenin ahid anlamına geldiğini söyler ki bu birinci söze râcidir.
«Kimi de beklemektedir. Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» Onlar Allah'a verdikleri ahdi değiştirmemişler, bozmamışlar, teb-dîl etmemişlerdir.
Buhârî der ki: Bize Ebu Yemmân... Hârice îbn Zeyd îbn Sâbit'den nakletti ki; Zeyd İbn Sabit şöyle demiş:
Biz sayfaları mushaflar halinde istinsah ederken ben, Hz. Peygamberin okuduğunu duyduğum Ahzâb sûresinden bir âyeti araştırdım, onu kimsenin yamnda bulamadım. Sâdece Ansâr'dan Huzeyme İbn Sâbit'in yanında bulunuyordu. AUah Rasûlü, Huzeyme İbn Sâbit'in şâhidliğini iki erkeğin şâhidliği yerine saymıştı. Bunun üzerine bu âyeti onun şehâ-detiyle kaydettim. Bu âyet: «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir...» Bu rivayette Buhârî münferid kalmıştır. Müslim onu nakletmemiştir. İmâm Ahmed Müsned'inde, Tir-mizî ve Neseî de Sünen'lerinin tefsir bölümünde Zührî kanalıyla bu hadîsi naklederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.
Yine Buhârî der ki: Muhammed îbn Beşşâr... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, bu âyetin Enes İbn Nadr hakkında nazil olduğunu kabul ediyormuş. Bu âyet: «Mü'minlerden Öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir.» Bu yönüyle bu rivayette de Buhârî münferid kalmıştır. Ancak başka yollarla onun şâhidleri bulunmaktadır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim îbn Kasım... Sâbit'den nakletti ki; Enes şöyle demiş: Benim adım aldığım amcam Enes îbn Nadr Bedir günü Rasûlullah ile beraber savaşta bulunamadı. Bu durum ona çok ağır geldi. Ve dedi ki: Rasûlullah (s.a.)m katıldığı ilk savaşta ben hazır bulunamadım ama Allah bundan sonra bana peygamberle birlikte bir olaya katılma fırsatım gösterirse, benim ne yapacağımı O görecektir. Enes der ki: Başka bir şey söylemekten korktu. Uhud günü Hz. Peygamberle birlikte savaşa katıldı. Sa'd İbn Muâz'la karşılaştı. Enes, Sa'd îbn Muâz'a dedi ki: Ey Amr'ın babası, nereye? Ah cennet kokusunu Uhud eteklerinden duyuyor gibiyim. Enes dedi ki: Orada kâfirlerle savaştı ve öldürüldü. Enes dedi ki: Onun cesedinde seksen şu kadar ok yarası ve kılıç darbesi görüldü. Halam Nadr kızı Rübeyyi, dedi ki: Kardeşimi ancak dişlerinden tanıyabildim. İşte bunun üzerine «Mü'minlerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir. Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir. Ve ordar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» âyeti nazil oldu. Ashâb bu âyetin, Enes İbn Nadr ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu kabul ederlerdi. Bu hadîsi Müslim, Tirmizî, Neseî Süleyman İbn Muğire kanalıyla Enes'ten naklederler. Keza Neseî ve İbn Cerîr Taberi, Hammâd îbn Seleme kanalıyla Enes'ten bu hadîsi naklederler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan Enes'ten nakletti ki; amcası yani Enes îbn Nadr Bedir savaşına katılamamış ve demiş ki: Rasûlullah (s.a.)ın müşriklerle yaptığı ilk savaşa katılamadım, eğer Allah bana müşriklerle bir daha savaş imkânını

gösterirse benim ne yapacağımı O görecektir. Enes dedi ki: Uhud günü müslümanlar dağılmaya başlayınca, Enes İbn Nadr: Allah'ım şunların yaptıklarından dolayı Senden özür diliyorum —arkadaşlarını kasdediyordu— ve şunlann yaptıklanndan dolayı da Sana sığınıyorum —müşrikleri kasdedi-yordu— demiş sonra savaşa koyulmuştu. Sa'd İbn Muâz Uhud'a varmadan onunla karşılaşmış o; ben seninle beraberim, demiş. Sa'd der ki: Onun yaptığım ben yapamadım. Çünkü onun üzerinde seksen şu kadar kılıç darbesi, ok yarası bulundu. Onun ve arkadaşlarının hakkında «Kimi bu uğurda canını verdi, kimi de beklemektedir.» kavli inmiş. Tirmizî bu hadîsi tefsir babında Abd İbn Humeyd kanalıyla Yezîd İbn Harun'dan o da Enes İbn Mâlik'den rivayet eder. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Buhârî ise bu hadîsi el-Mağazî babında Hassan İbn Hassan kanalıyla... Enes'ten nakleder, ancak âyetin, nazil oluşunu zikretmez. İbn Cerîr ise bu hadîsi Mu'temir İbn Süleyman kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten nakleder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Fadl el-As Kalânî... Mûsâ İbn Talha kanalıyla babası Talha'mn şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber Uhüd'dan tekrar ashabının yanına dönünce minbere çıktı, Allah'a hamd ve sena etti. Müslümanların başına gelenlerden dolayı onları teselli etti ve kendilerini bekleyen ecri ve mükâfatı onlara haber verdi. Sonra da: «Mü'mirilerden öyle erler vardır ki, Allah'a verdikleri ahde sadâkat göstermişlerdir...» âyetini okudu. Müslümanlardan bir adam kalkıp dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar kimlerdir? Ben, ona doğru yöneldim. —Üzerimde Hadremî kabilesine âit iki yeşil elbise vardı.— Hz. Peygamber buyurdu ki: Ey suâl soran kişi işte bu, onlardandır.
Aynı şekilde İbn Cerîr Taberî, Süleyman İbn Eyyûb kanalıyla... Mûsâ İbn Talha'dan bu hadîsi rivayet eder. Tirmizî de tefsir ve menka-beler bahsinde bu hadîsi tahrîc eder. İbn Cerîr Taberî Yûnus İbn Bu-keyr kanalıyla... Talha'mn oğlu Mûsâ ve îsâ tarikiyle babalarından bu hadîsi nakleder ve hasen, garîb bir hadîstir, der. Yûnus kanalından başka bir tankla bu hadîsi bilmiyoruz, der. Keza îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Isâm el-Ansârî... Mûsâ İbn Talha'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Muâviye (r.a.)nin yanma vardığımda çıkarken beni çağırdı ve dedi ki: Ey kardeşim oğlu sana Hz. Peygamberden duyduğum bir hadîsi okuyayım mı? Şâhid ol ki, ben Hz. Peygamberin şöyle dediğini işittim: Talhâ «Bu uğurda camm verenler» dendir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ebu Kureyb kanalıyla Mûsâ İbn Talha'dan naklederek der ki: Muâviye İbn Ebu Süfyân kalktı ve; ben Rasûlullah (s.a.)ın, Talha «Bu uğurda canını verenlerden»dir, dediğini duydum.
Bu sebeple Mücâhid «Kimi bu uğurda canını verdi» kavlinden, ahdini yerine getirdi mânâsını anlamıştır. «Kimi de beklemektedir» kavlinden de; o, savaş olacak bir günü beklemektedir, nihayet savaş olduğu zaman ahdine sadâkat gösterecektir, demiştir.
Hasan der ki: «Kimi bu uğurda camm verdi.» doğruluk ve vefa üzere öldü. «Kimi de beklemektedir» Aynı şekilde ölmeyi beklemektedir. İçlerinden kimi de hiç bir şeyi değiştirmemektedir. Katâde ve îbn Zeyd de böyle derler. Bazıları «Canını verdi» kavliyle, adağını yerine getirdi, denilmek istendiğini bildirmişlerdir.
«Ve onlar hiç bir değiştirme ile değiştirmediler.» Ahidlerini değiştirmemişler, ahde vefa yerine çiğneme yoluna gitmemişlerdir. Aksine Allah'a verdikleri ahidde sebat edip direnmişlerdir. «Evlerimiz düşmana açıktır. Halbuki evleri açık değildi. Onlar

sâdece kaçmak istiyorlardı.» diyen yahûdîler gibi yapıp ahidlerini bozmamalardır. Halbuki Allah Teâlâ onlardan geri dönmemek üzere ahid almıştı.
«Çünkü Allah, doğruları doğruluklarıyla mükâfatlandıracak, münafıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir. Muhakkak ki Allah, Gafur, Rahîm olandır.» Allah Teâlâ iyiyi kötüden ayırd etmek için kullarını korku ve sarsıntılarla denemektedir. Böylece şunun durumunu da, onun durumunu da açığa çıkarmaktadır. Her ne kadar Allah Teâlâ her şeyi olmazdan önce biliyor ise de, sırf kendi bilgisine istinaden kullarım azâblandırmaz. Ancak Allah'ın bildiği şekilde kullar amellerini işleyince ona göre cezalandırır. Nitekim Muhammed sûresinde şöyle buyurur: «Sizden cihâd edenlerle sabredenleri belirle-yinceye kadar sizi deneriz.» (Muhammed, 31). Bu, bir şeyi olduktan sonra bilmektir. Halbuki onun önceki bilgisi o şeyin olmasından önce var idi. Yine Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurur: ((Allah; mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Hidâyet murdarı, temizden ayıracaktır. Allah, size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179). Bu sebeple bu sûrede de «Çünkü Allah, doğruları doğruluklanyla mükâfatlandıracak, münafıkları da dilerse azâblandıracak veya tevbelerini kabul edecektir.» buyuruyor. Yani Allah'a verdikleri ahidde direnip sabır göstermeleri ve ahdi yerine getirip muhafaza etmeleri nedeniyle doğruları doğruluklarından dolayı mükâfatlandıracaktır. Allah'ın ahdini çiğneyen, emirlerine muhalefet eden ve bu sebeple Allah'ın azâb ve cezasını hak eden münafıkları da azâblandıracaktır. Ancak onlar dünyada Allah'ın meşiyyeti ve irâdesi altındadırlar. Allah isterse onları yaptıkları davranışta devam ettirir ve kendisine ulaşıncaya kadar bu hareketlerini sürdürmelerini sağlar, sonra da buna göre azâblandınr. Dilerse onların tevbesini kabul eder ve onları münafıklıktan vazgeçirip îmâna sevkeder. İsyan ve fâsıklıktan sonra sâlih amellere yöneltir. Allah'ın kullarına rahmet ve şefkati gazabına gâlib geldiği için Hak Teâlâ «Muhakkak ki Allah, Gafur, Rahîm olandır.» buyuruyor.[12]

25 — Allah, küfredenleri kinleriyle geri çevirdi. Ve hiç bir hayra nail olmadılar. Allah savaşta mü'minlere yetti. Ve Allah Kavi, Aziz olandır.

Allah Teâlâ ilâhî askerlerini ve rüzgârı göndermek suretiyle o toplulukları Medine'den uzaklaştırdığını haber veriyor. Eğer Allah, Ra-sûlünü âlemlere rahmet olarak göndermiş olmasaydı bu rüzgâr o topluluk için Ad kavmini helak eden kasıp kavurucu rüzgârdan daha şiddetli olurdu. Ancak Allah Teâlâ «Sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azâb edecek değildir.» buyurmuştur. Allah onların üzerine bir rüzgâr göndermiş ve topluluklarını dağıtmıştır. Tıpkı onların toplanmalarının sebebinin de heves olduğu gibi. Bu topluluk muhtelif kabilelerden oluşan değişik görüşlere mensûb karmaşık bir yığındı. Bunun için Allah Teâlâ'nm onların üzerine rüzgâr gönderip topluluklarım dağıtması ve kendilerini kinleri ve nefretleriyle dağılmış ve kaybetmiş olarak geri çevirmesi uygun düşmüştü. İçlerinden arzuladıkları zafer ve ganimeti elde edememeleri nedeniyle dünyada bir hayra nail olamamışlar, Allah Kasûlüne düşmanlıkla karşı çıkmaları, onu öldürmeye kasdetmeleri ve askerlerini kökten yok etmek istemeleri nedeniyle yüklendikleri günâhlardan dolayı da âhirette bir şey elde edememişlerdir. Kim bir

şeyi kasdeder ve kasdettiği şeyi de fiiliyle doğrularsa, gerçekte o kişi o kasdettiği şeyin faili demektir.
«Allah, savaşta mü'minlere yetti» Mü'minler düşmanlarının yanına gidip onlarla yüz yüze savaşma gereğini duymadılar. Allah, kâfirleri mü'minlerin yurdundan uzaklaştırdı. Allah, tek başına kullarına kâfidir. Kulunu O desteklemiş, askerlerini şereflendirmiştir. Bunun için Rasûlullah (s.a.i şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.. O, tek bir ilâhtır. Va'dini doğrulamış, kulunu desteklemiş, askerlerini üstün kılmış ve O toplulukları tek başına yenmiştir. Artık O'ndan sonra hiç bir şey yok. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Ebu Hüreyre'-den naklen rivayet ederler.
Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde îsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan nakledilir ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) o topluluğa karşı duâ ederek şöyle buyurdu:
Allah'ım, kitabı indiren ,hesâbı çabuk gören Allah'ım. O topluluğu kahret. Allah'ım, onları hezimete ve sarsıntıya uğrat.
«Allah savaşta mü'minlere yetti.» âyeti, müslümanlarla Kureyş'li-ler arasındaki savaşın durumuna işarettir. Gerçekten de böyle olmuş ve müşrikler müslümanlarla savaşamamış aksine müslümanlar onlarla yurdlannda savaşmışlardır.
Muhammed tbn îshâk der ki: Hendek halkı Hendek'ten ayrıldıktan sonra, bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şu yılınızdan sonra bir daha Kureyş'liler' sizinle savaşa mazlar. Ancak siz onlarla savaşırsınız. Gerçekten de ondan sonra bir daha Kureyş'liler mü'minlerle savaşamamışlardır. Mü'minler onlarla savaşmışlar ve nihayet Allah Teâlâ Mekke'nin fethini müyesser kılmıştır.
Muhammed İbn İshâk'ın zikrettiği bu hadîs sahihtir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya... Ebu İshâk'tan nakletti ki; o Süleyman İbn Sard'm şöyle dediğini işittim demiştir: Hendek günü Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şimdi biz onlarla savaşıyoruz, onlar bizimle değil. Buhârî de Sahîh'inde Sevrî kanalıyla Ebu İshâk'dan bu hadîsi rivayet eder.
«Ve Allah; Kavî, Azîz olandır.» Gücü ve kuvvetiyle onları mağlûb olarak geri çevirmiştir. Onlara hiç bir iyilik isabet etmemiştir. Allah İslâm'ı ve müslümanlan azîz kılmış va'dini doğru çıkarmış, kulu ve ra-sûlünü te'yîd ederek muzaffer kılmıştır. Hamd ve minnet O'na mahsûstur.[13]

26 — EhH kitâb'dan onlara destek olanları, kalelerinden indirdi. Ve kalblerine korku saldı. Onlardan kimini öldürüyor, kimini de esîr alıyordunuz.
27 — Ve sizi onların yerlerine, yurdlanna, mallarına ve henüz ayak basmadığınız yerlere de vâris kıldı. Ve Allah her şeye kadirdir.

Daha önce de geçtiği gibi, topluluklardan müteşekkil düşman askerleri gelip Medine yakınında konaklayınca Kurayza oğullan kendileri ile Allah Rasûlü arasında mevcûd olan anlaşmayı bozmuşlardı. Bu Nadr kabilesinden Huyey İbn Ahtab'm —Allah ona la'net etsin— Ku-rayza oğullarının yurduna gelip reisleri olan Kâ'b İbn Esed'i yoldan çıkarıp ahdini bozdurması sonucu olmuştur. Ona söylediği birçok söz arasında şunlan da söylemişti: Yazıklar olsun sana. Ben sana devrin en güçlüleriyle; Kureyş'liler ve onlann çevre kabîleleriyle Gadfân kabilesi ve tâbileriyle geldim. Onlar şurada duruyorlar. Muhammed'i ve ashabını kökten yok

edecekler. Kâ'b ona şöyle demişti: Hayır, Allah'a andolsun ki sen, bana devrin en düşkünleriyle geldin. Yazıklar olsun sana ey Huyey, sen uğursuz birisin. Bırak bizi halimize. Böylece adamın sırtını sıvazlayarak onu yoldan çıkarmaya çalıştı. Neticede o da müs-bet cevab verdi. Huyey, ona şu şartı koştu: Topluluklar gidecek olur da kendilerinin durumunda bir şey meydana gelmezse onlarla birlikte kendisi de kaleye girecek ve onlann yaptığı gibi yapacaktı. Kurayza oğullan ahidlerini bozup ta bu haber Rasûlullah (s.a.)a ulaşınca o çok üzüldü. Bu durum ona ve müslümanlara gerçekten çok ağır geldi. Allah Te-âlâ te'yidini gönderip peygamberi muzaffer edince düşmanları ayakları sürçerek en ağır darbeyle kaybetmiş olup geri dönünce Rasûlullah (s.a.) Medine'ye kuvvetli ve muzaffer olarak geldi. Halk silâhını çıkardı. Rasûlullah (s.a.) o savaşın yorgunluğunu dindirmek üzere Ümmü Seleme'nin evinde yıkanırken birden Cebrail dibadan bir sank bürünmüş ve bir kenannı bırakmış olarak atlastan bir heybenin asılı bulunduğu bir katınn üzerinde beliriverdi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, silâhını indirdin mi? O; evet, dedi. Cebrail; ama melekler silahlanın indirmediler, dedi. Şu anda ben topluluğun isteklerini bildirmekten dönüyorum. Sonra şöyle dedi: Allah sana emrediyor ki; Kurayzâ oğullarının üzerine yürüyesin. Bir başka rivayette de Cebrail şöyle demiştir: Seni savaştan uzaklaşmada ma'zûr kılacak özrün var mıdır? Silâhlan yere koydunuz mu? Hz. Peygamber; evet deyince, Cebrail; ama biz henüz silâhlarımızı yere koymadık, demiş sonra, kalk, şunlann yanma git, diye eklemişti. Hz. Peygamber: Nereye? deyince, Cebrail; Kurayza oğullan-nın yamna, çünkü Allah Teâlâ bana onlan sarsmamı emretti, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber anîden toparlanarak kalkıp Kurayza oğul-lannın üzerine yürüme emrini vermişti. Kurayza oğullan Medine'nin birkaç mil uzağındaydılar. Bu sırada öğle namazının vakti gelmişti. Hz. Peygamber: Sizden hiçbiriniz ikindiyi Kurayza oğullarının yurdundan başka bir yerde kılmasın, demişti. Halk yürümeye koyulmuş ve yolda namaz vakti gelmişti. Bazıları yolda namazım kılmış ve; Rasûlullah (s.a.) bu sözüyle ancak acele yürümemizi kasdetmiştir, demişlerdi. Başkaları da Kurayza oğullarının yurdundan başka bir yerde namaz kılmayız, demişlerdi. Hz. Peygamber her iki grubu da zorlamamıştı. Onlann arkasından Hz. Peygamber îbn Ümmü Mektûm'u Medine'de yerine vekil bırakarak yürümeye koyuldu. Sancağı Ebu Tâlib oğlu Ali'ye verdi. Sonra Kurayza oğullarının yurdunun yanında konaklayıp yirmi beş gece onları muhasara etti. Bu durum uzayınca onlar Evs kabilesinin reisi olan Sa'd İbn Muâz'ın hakemliğini taleb ettiler. Çünkü Kurayza oğulları câhiliyyet devrinde Evs kabilesinin müttefiki idiler. Ve bu sebeple Sa'd İbn Muâz'ın kendilerine iyi davranacağını sanıyorlardı. Nitekim Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl Kaynûka oğullarına bu şekilde davranmıştı. Bunlar da Sa'd'ın Abdullah İbn Übeyy gibi davranacağını sanıyorlardı. Ve biliyorlardı ki, Hendek savaşının olduğu günlerde Sa'd İbn Muâz kolunun orta damarından bir ok yarası almıştı. Rasûlullah (s.a.) onun bu orta damarını dağlatmış ve kısa zamanda kendine gelmesi için mescidin orta yerine oturtmuştu. Sa'd İbn Muâz ise şöyle duâ etmişti: Allah'ım eğer Kureyş'lilerle harbi devam ettireceksen, beni de bu savaş için bırak. Eğer bizimle onlar arasında harbi devam ettiriyorsan savaşı devam ettir ve Kurayza oğullarının hakkında gözüm ağarıncaya kadar benim canımı alma. Allah Teâlâ onun duasını kabul etti ve Kurayza oğullarının kendiliklerinden isteyip seçmeleri sonucunda onları Sa'd İbn

Muâz'ın hükmüne boyun eğdirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onu Medine'den çağırttırdı ve Kurayza oğulları hakkında hakem olarak hüküm vermesini istedi. Sa'd İbn Muâz bir merkebe binerek yanlarına geldiğinde, ona her türlü oturma kolaylığı sağladılar ve rahat ettirmeye çalıştılar. Evs kabilesi ise bu yüzden onu kınayarak; ey Sa'd, onlar senin dostlarındır, onlar hakkında iyi davran, diyorlardı. Böylece Sa'd'ı yumuşatıp onlara şefkatli davranmasına çalışıyorlardı. Sa'd ise onlara bir cevab vermiyordu. Bu davranışlarını ilerletince Sa'd dedi ki: Şu anda Allah için Sa'd'ın hiç bir kınayanın kınamasını kaale almaması gereken ân gelmiştir. Bunun üzerine onlar Sa'd'ın kendilerini oldukları gibi bırakmayacağını anladılar. Rasûlullah (s.a.)in bulunduğu çadıra yaklaşınca, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Efendiniz gsliyor ayağa kalkın. Bunun üzerine müslümanlar ayağa kalktılar. İ'zâm, ikram ve saygı ile onu oturttular. Onun valilik makamına saygı duyuyorlardı ki böylece Sa'd'ın vereceği hüküm infaz mevkiine ulaşsın. Sa'd oturunca Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şunlar —Kurayza oğullarını işaret ederek— senin hükmüne boyun eğdiler. Dolayısıyla sen onlar hakkında dilediğin gibi hüküm ver. Sa'd dedi ki: Benim vereceğim hüküm onlar için geçerli olacak mı? Rasûlullah (s.a.): Evet, dedi. Sa'd, şu çadırda oturanlar hakkında da geçerli olacak mı? deyince de Hz. Peygamber; evet, dedi. O Hz. Peygamberden saygı, ikram ve i'zâm için yüzünü öbür tarafa çevirerek Hz. Peygamberin bulunduğu yönü işaret edip burada bulunan zât için de yeterli olacak mı? deyince Hz. Peygamber; evet, dedi. Sa'd dedi ki: Onlardan savaşmış olanların öldürülmesine mallarının ve çocuklarının esîr ve ganimet olarak alınmasına hükmediyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, Allah'ın yedi kat göğün üstündeki hükmüyle hükmettin. Bir başka rivayette de Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: Sen, en güçlü hükümdarın hükmüyle hükmettin. Sonra Rasûlullah (s.a.) emretti ve öldürülecekleri toprağa gömüldüler. Onlara yetecek kadar adam getirildi ve boyunları vuruldu. Öldürülenler yedi yüz ile sekiz yüz kişi arasındaydı. Kadınlarıyla henüz erginlik çağma ulaşmamış olan çocukları esîr alındı, malları da ganimet sayıldı. Bütün bu konular delilleri ve hadîsleriyle geniş olarak «es-Sîre» kitabında açıklanıp beyân edilmiştir. Burada biz kısa ve özet olarak anlattık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Bunun için Allah Teâlâ, «Ehl-i kitâb'dan onlara destek olanları kalelerinden indirdi» buyurdu. Yani Kurayza oğulları gibi İsrail oğullan soyundan gelen ehl-i kitâb'dan bazılarını Rasûlullah (s.a.) ile savaş konusunda o müşrik topluluklarına destek olup güç sağlayanları. Kurayza oğullarının ataları, önceleri kendi yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de zikri yazılı bulunan, ümmî peygamberin tabileri arasında olmak isteğiyle Hicaz bölgesine gelip yerleşmişlerdi. «Ancak bildikleri şey kendilerine gelince onu inkâr ettiler.» (Bakara, 89). Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi, kaleleri demektir. Mücâhid, İkrime, Ata, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu sebeple sığırın boynuzu en yukarı noktası olduğu için ona da sığırın kalesi anlamına denirdi.
«Ve kalblerine korku saldı» Çünkü onlar müşrikleri Hz. Peygamberle savaşa teşvik etmişlerdi. Elbette suçunu bilenle bilmeyen aynı derecede olmaz. Onlar dünyada güç sağlamak için raüslümanları korkutmak ve öldürmek istediler. Ama durum tersine döndü. Onların açtıkları fal kötü çıktı. Müşrikler yüzleri üstü geri döndüler ve kaybetmiş kişinin el çırpması kadar bir başarı kazandılar. Onlar izzet istiyorlardı

zillete uğradılar.; Müslümanların kökünü kazımak istiyorlardı kökleri kazındı. Buna ilâveten âhirette şakâvete uğradılar. İşte kısaca onlar, kaybeden kişilerin el çırpması gibi el çırpıyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Onlardan kimini öldürüyor, kimini de esîr alıyordunuz.» buyuruyor. Öldürülenler savaşçılardı esîr alınanlar da küçük çocuklar ve kadınlardı.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüşeym... Atiyye el-Kurazî'-den nakletti ki; o şöyle demiş: Kurayza savaşının olduğu gün beni Hz. Peygambere götürdüler ve hakkımda verecekleri hükümde şüphe ettiler. Hz. Peygamber benim yüzüme bakılmasını henüz sakalımın bitip bitmemiş olduğunu incelemelerini buyurdu. Baktılar ve yüzümde bitmiş sakal görmediler. Bunun üzerine beni bırakıp esirler arasına koydular.
Sünen sahiplerinin hepsi de muhtelif yollarla Abdülmelik İbn Umeyre kanalıyla Atiyye el-Kurazî'den bu rivayeti naklederler. Tirmizî; hasen ve sahîh bir rivayettir, der. Neseî ise İbn Cüreyc kanalıyla İbn Ebu Ne-cîh'den, o da Mücâhid'den, o da Atiyye'den benzer bir rivayeti nakleder.
«Ve sizi onların yerlerine, yurdlarına, mallarına ve henüz ayağınızı bile basmadığınız yerlere vâris kıldı.» Sizin onları öldürmeniz nedeniyle onların yurdlarını size verdi. «Ve henüz ayağınızı bile basmadığınız yerlere» denildi ki; bu yerler Hayber arazisidir. Bazıları da; Mekke'dir, dediler. Bunu Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den rivayet eder. İran ve Rûm illeridir, denildi. İbn Cerîr ise; hepsinin birlikte kasdedilmiş olması caizdir, demiştir.
«Ve Allah her şeye kadir olandır.» İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Yezîd... Alkame İbn Vakkas'tan nakletti ki; o, Hz. Âişe bana şöyle haber verdi demiş: Hendek günü halkın peşinden gidiyordum. Sert adımlarla arkamdan birinin toprağa bastığını duydum. Bir de baktım ki bu adam Sa'd İbn Muâz'dı. Beraberinde de yeğeni Haris İbn Evs'onun zırhını taşıyordu. Hz. Âişe der ki: Yere oturdum. Sa'd üzerinden yeni çıkarmış olduğu demir zırhıyla beraber geçti, gitti. Sa'd'ın çevresinden korkuyordum. Çünkü Sa'd insanların en uzun ve en büyük-lerindendi. Giderken şu şiiri okuyordu:
«Biraz dur devenin ne taşıdığını göreceksin; Ölüm ne güzeldir ecel yaklaşınca.»
Hz. Aişe diyor ki: Kalktım bir bahçeye girdim baktım ki orada müslümanlardan bir topluluk duruyor. Aralarında Hattâb oğlu Ömer de var. İçlerinden bir adamın omuzunda bir miğfer var. Ömer dedi ki: Seni buraya getiren şey nedir? Allah'a andolsun ki ey Âişe, sen cesaretli bir kadınsın. Senin bir belâ veyahut ta bir topluluğa katılma ihtimâlinden seni koruyan nedir? Hz. Âişe dedi ki: Ömer beni öylesine kınadı ki o saatta yer yarıfep ta içine girmeyi çok istedim. Adam yüzünden miğferi çıkardı. Baktım ki bu Ubeydullah'ın oğlu Talha. Dedi ki: Ey Ömer, yazıklar olsun sana. Bugün çok söylendin. Allah Teâlâ'ya kaçmak veya sığınmaktan başka ne yapılabilir? Hz. Âişe dedi ki: Kureyş'li-lerden İbn Arka denilen bir adam Sa'd'a okunu fırlattı ve dedi ki: Al, ben Arkâ'mn oğluyum. Sad'ın kolundaki damara isabet ettirdi ve daman kopardı. O sırada Sa'd Allah'a yalvararak dedi ki: Allah'ım, Ku-rayza oğullarının hakkında gözümü aydın kılmcaya kadar benim canımı alma. Hz. Âişe dedi ki: Sa'd Câhiliyye devrinde Kurayza oğullarının dostu ve müttefiki idi. Hz. Âişe dedi ki: Onun yarasının kanı durdu ve Allah müşriklerin üzerine bir rüzgâr gönderdi. Savaşta Allah mü'min-ler için kâfi geldi. Allah, Kavî ve Azîz

olandır. Ebu Süfyân ve beraberindekiler Tühâme'ye, Uyeyne İbn Bedr ve beraberindekiler Necid'e gittiler. Kurayza oğullan da dönüp kalelerine kapandılar. Rasûlullah (s.a.) Medîneye döndü. Mescid-i Nebevî'de Sa'd'ın üzerine deriden bir örtü örtülmesini emretti. Hz. Âişe der ki: O sırada Cebrâîl Aleyhisselâm geldi. Henüz yüzünde toprak izleri vardı ve dedi ki: Silâhını bıraktın mı? Allah'a andolsun ki melekler henüz silâh bırakmadılar. Kurayza oğullarına var ve onlarla savaş. Hz. Âişe dedi ki: Hz. Peygamber silâh ve zırhını kuşanıp insanlara'da hazırlanmaları için haber gönderdi. Ve savaşa çıktı. Mescid-i Nebevî'nin çevresinde komşu olan Ğânm oğullarına uğradı. Ve onlara dedi ki: Size kim uğradı? Onlar; Dihye el-Kelbî uğradı, dediler. Çünkü Dihye el-Kelbî'nin sakalı, dişi ve yüzü Cibril Aleyhisselâm'a benziyordu. Rasûlullah (s.a.) Kurayza oğullarını yirmi beş gece muhasara etti. Muhasara uzayıp mihnetleri artınca Kurayza oğullarına denildi ki: Rasûlullah'ın hükmüne boyun eğin. Onlar Abdul-münzir oğullarından Ebu Lübâbe ile istişare ettiler. O da kendilerine boyunlarının kesilmesini işaret etti. Onlar; Sa'd İbn Muâz'm hükmüne boyun eğeriz, dediler. Rasûlullah (s.a.); Sa'd tbn Muâz'ın hükmüne boyun eğin, dedi. Onlar da kabul ettiler. Rasûlullah (s.a.), Sa'd İbn Mu-âz'a haberci gönderdi. O, liften bir örtünün örtüldüğü merkebin üzerine bindirilerek getirildi. Kavmi onun etrafını sararak dediler ki: Ey Amr'ın babası, dostların müttefiklerin şimdi sıkıntı ve zorluk içerisindeler, onlar kimler biliyor musun? Hz. Âişe dedi ki: Sa'd İbn Muâz ne onlara doğru dönüyor, ne de iltifat ediyordu. Nihayet Kurayza oğullarının evine yaklaşınca kavmine doğru dönüp dedi ki: Şu ân benim için Allah'ın emri konusunda hiç bir kınayanın kınamasına aldırış etmeme ânıdır. Ebu Saîd der ki:Sa 'd İbn Muâz gelince Rasûlullah (s.a.); efendiniz için ayağa kalkın ve onu oturtun, dedi. Hz. Ömer; efendimiz Allah'tır, dedi. Hz. Peygamber; onu oturtun, dedi. Onlar da oturttular. Rasûlullah (s.a.) Sa'da; onlar hakkında hüküm ver, dedi. Sa'd dedi ki: Benim hükmüm şudur: Onların savaşçılarını öldüresin, çocuklarını ve kadınlarını esîriilasın, mallarını da taksim edesin. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar hakkında Allah'ın ve Rasûlünün hükmüyle hükmettin. Sonra Sa'd dua ederek dedi ki: Allah'ım, eğer peygamberini Ku-reyş'lilerle bir daha savaştıracaksan, beni de onunla beraber kıl. Eğer peygamberinle onlar arasında savaşı sona erdireceksen benim canımı al. Sa'd'm yarası deşildi. Kulak küpesi kadar bir mikdâr dışında hepsi iyi oldu. Ve dönüp Peygamberin yattığı kubbenin altına oturdu.
Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.), Ebubekir ve Ömer onun yanında hazır bulundular. Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki ben odamda Ebubekir'in ağlayışıyla Ömer'in ağlayışını birbirinden ayırd ediyordum. Ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi onlar kendi aralarında birbirine merhametli idiler. Alkame dedi ki: Ben Hz. Aişe'ye şöyle dedim: Ey Anacığım, ya Rasûlullah (s.a.) ne yapıyordu. Hz. Âişe dedi ki: Hz. Peygamberin gözü hiç bir kimse için yaşar-mazdı. Ancak (gözyaşartacak bir şey) görürse sâdece sakalını tutardı. Bu hadîsi Buhâri ve Müslim Abdullah İbn Nümeyr kanalıyla... Hz. Âişe'den naklederler. Ancak o rivayet daha muhtasardır. Onda Sa'd îbn Muâz (r.a.)ın duası da bulunmaktadır.[14]
****

İzahi

Hendek Savaşı

Hendek, Ahzâb, Hisar gibi çeşitli adlarla yâd edilen Hz. Peygamber (s.a.) in bu savaşı, Rasûlullah zamanının mühim bir muharebesidir. Hicri beşinci yılda (M.626) cereyan ettiğine göre, Uhud harbinden iki yıl sonra vuku bulmuştur. Bu hâdisenin şiddet ve ciddiyeti Kur'ân-t Kerîm'de şu müheyyic âyetlerle te'yîd edilmektedir: «O vakit onlar üstünüzden, altınızdan size gelmişlerdi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz.», «İşte orada mü'minler imtihana uğratılmışlardı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı.»
Kureyş'liler, Uhud'da muvaffak olmuşlardı; bununla beraber, kendi kervan emniyetlerini te'mîn edecek tarzda bütün Medine garnizonlarını topraklarına ilâve edip, dağılan Müslümanların son askerî mukavemetlerini de kırarak bu zaferlerini bir sonuca bağlıyamadılar. Netice şudur ki: Kureyş'li askerlerin harp sahasını terklerini rnüteâkib, Müslümanlar hemen eski harp durumlarını kazanmış ve müteâkib aylarda ise, daha ıslâh edilmiş hale bile gelmişlerdi. O kadar ki, daha sonraları Müslümanların şarkta Bi'r-i Ma'ûne ve Zât'ür-Rikâ (ikisi de Necd sahrasındadır) ve şimalde Dûmetü'l-Cendel'e yaptıkları askerî seferler şaşmaz bir. tarzda bize onların, gün geçtikçe genişleyen nüfuz sahalarını göstermektedir. Bunlar; şimalde Mısır, Suriye ulaştırma yolları üzerinde bulunuyordu, aynı zamanda şimâl-i şarkîde Irak kervan yolu üzerinde bulunan mahallerdi. Bu suretle Mekke'lilerin kervanlarına bütün yollar artık büsbütün kapanmıştı.
Mamafih Benu Nadîr Yahûdî kabilesinin, Medine'den sürülmesi, devlet merkezi dâhilinde müslümanların durumlarının kuvvetlenmesine sebep olduysa da hâriçte yeni yeni güçlükler doğurmuştur. Çünkü Yahudiler şimale hicret etmişler ve Vâdi'ül-Kurâ üzerinde Hayber vahasına yerleşmişlerdi. Burası, Suriye ticâret kervanlarının yolu üzerinde bir uğrak yeridir. Bunlar, burada önce mahallî ve civar halkını Müslüman devleti aleyhine hasmâne hareketlerde bulunmaya teşvik ettiler. Böylece az bir zaman sonra, Dûmet'ül-Cendel hâkiminin bu havaliden Medine'ye giden kervanlara zararlı olduğunu görmekteyiz. (Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'1-îşrâf, 248). Aynı zamanda Ğatafan kabilesi ile Hayber havalisinin bir senelik hurma mahsûlünün tamâmını vermek mukabili, Medîne'lilere karşı girişilen mücâdelede karşılıklı yardımlaşmak için ittifak akdettiler (Belâzûrî, Ensâb, I, 343). Bundan başka Hayber Yahu-dilerinden Nadîrîler Mekke'lileri tekrar Medîne'lilere karşı hücuma kalkmaları ve bunu bilhassa Ğatafan ve Fezâre'lilerinki ile aynı zamana isabet ettirmek hususunda teşvik etmeye başladılar. Son olarak câlib-i dikkat olması dolayısıyla belirtmek lâzımdır ki, kararlaştırılmakta olan Me-dîne muhasarasına Hayber'liler, hassaten Nadiri Yahudileri, kendilerini iştirakten uzak tutuyorlar ve bu mücâdeleye hiç bir askerî birlik göndermemeye çalışıyorlardı.
Düşmanın hakîki planını izaha girişmeden evvel, onlann tarafında iş birliğine kalkmış müttefikler mevzuundaki bazı karanlık noktaları aydınlatmamız faydalı olacaktır.

Tarihçiler, umumiyetle, Mekke'lilerden başka onların müttefikleri olarak; Ehâbîş, Ğatafan, Fezâre, Mürre, Eşcâ' ve Süleym kabilelerini zikrederler. Belâzûrî buna Sakîf'i de eklemektedir. (Ensâb, I, 343). Kimse bu ittifak zincirine Benu Mustalik'in de dâhil olduğundan şüphe etmemektedir. Şimdi biz, bu sonuncuların niçin ve nasıl Hendek harbi ile alâkalı olduğunu göstereceğiz.
Mustalikîler, Huzâ'alıların bir koludur, fakat bu kabilenin Hz. Peygamber (s.a.) ile müttefik diğer kollarından farklı olarak bunlar, Ehâbîş zümresinden bir kısım ve Mekke'li Kureyş'lilerin müttefiki durumundaydılar. (Daha fazla malûmat için bak. Benim «Studi Orientalistici, Presentation Volum to Levi Della Vida, I, 434, 447'de çıkan «Les Ahâ-bich de La Mecque» adlı makalem).
Şurası bellidir ki; Hz. Peygamber (s.a.), ya bu kabileden olan dostları veya bu kabile müslümanları vasıtasıyla, Mustalikîlerin Medine'ye bir hücum için hazırlandıklarına dâir haberler elde etmişti ve tehlikeyi daha tomurcuk halindeyken koparmak gayesiyle onlara karşı ânî bir sefer tertîbledi, Hendek muhâsaracılarınm gelmelerinden iki ay evvel de onları bertaraf etmeye muvaffak oldu.
Tekrar edelim ki, bu sefer, Hendek harbinden tam iki ay evvel tahakkuk ettirilmiştir. Bildiğimiz gibi, tarihçilerin bir kısmı bu hâdiseyi H. 4, diğerleriyse 5. ve nihayet diğer bir kısım da H. 6. yıla isabet ettirirler. Fakat, Beyhâkî'nin de izah ettiği gibi (Delâil'ün-Nübüvve) bütün bunlar bir hesaplama usulüyle alâkalı şeylerdir. (Hz. Ömer'in ıslahatından evvel müslümanlar takvim yılını üç ayrı tarzda başlatmaktaydılar: 1 — Hicretten bir yıl evvelden başlatanlar, 2 — Hicretten bir yıl sonra başlatanlar, nihayet 3 — Hakîkî hicret yılında başlatanlar.) Bu üç grup da Şaban ayında müttefik idiler ki, bu Şaban hakikatte Hendek harbinin cereyan ettiği aynı yılın Şaban ayıdır.
Bu konudaki şemayı tetkik edecek olursak her taraftan Medine'yi kuşatan düşmanın arzettiği tehlikenin ciddiyet ve büyüklüğü kendiliğinden anlaşılacaktır.
Dûmet-ül-Cendel hâkimi, Medine'ye gelen kervanlara karşı tecâvüz hareketlerine başladığı zaman Hz. Peygamber (s.a.) bunu ciddiyetle karşıladı ve bizzat kendisi bir askeri birliğin başında olduğu halde bunları korkutmak gayesiyle yola çıktı. İbn Hişâm, bize eserinin 668. sayfasında naklettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.), bu seferinden tam yarı yolda iken geri dönmüştür. Bu yanm kalan sefer esnasında Ğâtafân ve Fezâre kabileleri arazîlerinden geçilmiştir. İşte bu sırada Medine'ye karşı tertîb edilmekte olan askeri komplonun pek yakın olduğunun öğrenilmesi mümkündür. Ve belki de onlar bu tasavvurlarını Hz. Peygamber, Medine şehrinden uzun bir sefer için gaybubet ettiği, yani Dûmet' ül-Cendel'e doğru çıktığı zaman tahakkuk ettirecekler ve Medine'ye saldıracaklardı. Her ne hal ise düşman aynen evvelce Bedir'de olduğu gibi yani, müslümanların tehdîd ettiği kervan kaçıp kurtulduğu halde, Bedir'de müslümanlara karşı sefere devam edildiği gibi, bu defa da Hz. Peygamber (s.a.)in yarı yoldan dönmesi üzerine hazırlık ve planlarında hiç bir değişiklik yapmamışlardır. Nitekim yine Hz. Peygamber (s.a.)in Mekke'deki gizli casusunun, hazırlanan bu kıyam ve suikast haberini Medine'ye ulaştırması mümkündür. Bu haber, her halde Hz. Peygamber (s.a.)in kumanda ettiği, halen yolda bulunan orduya, onların bulundukları karargâha ulaştırılmış olacaktır. Hakîkaten eş-Şe'-mî'nin bize verdiği ma'lûmâta göre Kureyş'lilerin bu hazırlıkları hakkındaki rapor, Huzaîler tarafından fevkalâde bir sür'atle tam dört günde

Medine'ye ulaştırılmıştır (vasati olarak bu yol 12 günde alınır), (eş-Şe'mî, Sîre, Hendek "bahsi).
Bana kalırsa, bütün bunlar Hayber Yahudileri tarafından kurnazca hazırlanmış fesâd ve sûikastlerden ibarettir. Onlar bu suretle Mek-ke'lilerin muazzam kuvvetlerini Gatafânüerinki ile birleştirip hep birden Medine'ye saldırtmak ve diğer taraftan da sâdece bir avuç insanla Hz. Peygamber (s.a.)i Medine'den on beş gün mesafedeki Dûmet'ül-Cendel bölgesine çekmek istiyorlardı. Bu plan tahakkuk ederse, bir taşla iki kuş vuracaklar hem İslâm'ın merkezi mahvedilip yerle bir edi-lecek, hem de Hz. Peygamber (s.a.) ortadan kaldırılacaktı. Girişilen Dû-met'ül-Cendel seferi bir tesadüf veya apayrı bir hadîse değil, Yahudiler tarafından tertîb edilen bir oyunun diğer bir kısmıydı.
Her neyse, Hz. Peygamber acele geri döndü ve Medine'de bizzat müdâfaa hazırlık ve tedbirleriyle meşgul olmaya başladı.
Uhud'da alınan dersten sonra, tâm bir mutabakatla şehrin bizzat dâhilden müdâfaa edilmesi karârına varıldı; muhasarada kalmak, açık arazîde dövüşmeye tercih edilmişti. Muhafaza ve müdâfaayı daha kolay kılmak için bu İslâm şehrinin müsait ve uygun yerleri boyunca hendekler kazıldı. Müslüman tarihçiler umumiyetle bunun Selmân el-Fâ-risî'nin fikir ve mütâlâası üzerine yapıldığını söylerler (Taberî, s. 1465). Bununla beraber el-Vâkıdî ve el-Makrızî tarafından mahfuz tutulmuş iki mektup vardır. Ebu Süfyân'ın Hz. Peygamber (s.a.)den çarpışma yerine, harp sahasında, niçin birdenbire herkesi şaşırtan bir şekilde, hendekler arkasına sığındığını ve hayretini ifâde ederek bu yeni sevk' ül-ceyş usûlünü kimden öğrendiğini müstehziyâne soran bir mektubu üzerine o buna bir mektupla cevab verdi: «Allah bunu bana ilham etti.» (Mektup metinleri için bak. benim «el-Vesâik'üs-Siyâsiyye», adlı eserimin 6. 7. mektuplar).
Fakat aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.) askerî ihtisas sahasında çok ileri idi ve bilhassa pek az kan akıtmak suretiyle düşmana galebe etmekte, hasımlarından çok daha üstün olduğunu hemen her yerde isbât etmiştir.
İslâm'ın başşehri Medine'nin etrafına hendekler kazılmasına karâr verildiği vakit Hz. Peygamber, beraberinde gerek Mekke'li Muhacir Müslümanlar ve gerekse Ensârîlerden arkadaşları olduğu halde, ata binmiş olarak arazîyi tetkike çıktı. Gayeleri arazî hakkında bir fikir edinmek, sevk'ül-ceyş bakımından ehemmiyet arzeden noktalan ta'yîn ve tesbît etmek ve İslâm ordusunun ordugâhını kuracağı yeri de tesbît etmekti (el-Vâkıdî, Mağâzî, vr. 120 b). Her zaman olduğu gibi kadın-ların, çocukların yiyecek ve içeceklerin, değerli eşyaların, otlak hayvanlarının şehirde bulunan yüzlerce kule ve hisarlarda toplanması ve ordunun Sal' dağı eteklerinde karargâh kurması kararlaştırıldı. Keza, burada uzun ve^derin bir hendeğin açılması lüzumu tesbît edildi. Şehrin etrafında, bilhassa cenûbda çok kesafet arzeden bahçeler vardı. Birçok bahçeler arasında mevcûd geçitler ise çok dar ve zikzak bir haldeydi ki, düşman, buralardan yayılarak değil, ancak birerle veya ikişerle kol vaziyetinde geçebilirdi. Tabiatıyla, düşünülecek olursa çok sayıda dahi olsa, böyle birerle kolda gelen bir düşmanı küçük bir askerî müfreze kolaylıkla durdurabilir ve harekâtına mâni olabilir ve onları kolaylıkla bozguna uğratabilirdi. Doğu istikâmetinde, Benu Kurayza ve diğer ya-hûdilerin ikâmetgâhları vardı. Bu yahûdîlerle münâsebetler bir müddet muslihane devam etmiştir. Geçen bölümde de

tefarruâtıyla izah ettiğimiz gibi, şimal ciheti tamamen açık arazî ve batı tarafında da bazı genişlikler vardı.
İlk olarak, karşılıklı duran, iki lâvlık arazîyi birleştiren, (N) biçiminde bir hendek kazılması kararlaştırıldı. Bu, şimâl-i şarkîde Şeyheyn çifte hisarlarından başlayacak ve Mezat denen yerde «Seniyyet el-Vedâ» tepesinin şimal tarafına uğrayacak ve dönerek Benu Ubeyd tepesinin azçok uzağına uzanacak ve buradan tekrar Sal' dağına dönüp «Mescid el-Feth» camiinin azçok uzağına kadar gelecekti, (es-Samhûdî, Hendek bahsi). Daha sonra batıda yaşayan kabileler kendi kendilerine mahsûs mülâhazalarla hendeği daha da cenuba, el-Gamâme Musallaâsına kadar uzatmışlardı. (Vâkıdî, el-Mağâzî, vr. 103 b). Bu hal, sonradan Vâdî Besen suyunun yatak değiştirmesine ve açılan hendek boyunca akmasına sebep olmuştur (el-Matarî, Hendek bahsi). Bu hendek kazılması fikri en cenûbda mukim kimseler tarafından da o kadar tutuldu ki, hiç bir tehlikeye ma'rûz bulunmadıkları halde, Kubâ ahâlîsinden bazıları hisarların etrafına hendekler kazmışlardır (Vâkıdî, el-Mağâzî, vr. 103 b).
Tarihçilerimizin bize verdikleri ma'lûmâta göre, Hz. Peygamber (s.a.)in Dûmet'ül-Cendel seferinden dönüşü ile düşmamn Medine'ye hücumu arasında takriben 3-4 aylık bir zaman aralığı mevcûddur. Müslüman gönüllülerin adedi cem'an üç bini bulmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) hendeğin kazılması işini şu şekil bir plan altına almıştı: Kazılacak yerleri işaretledi, her on kişilik takıma kırk zirâ'lık yer ayırdı, derinlik ve genişlik mesafeleri de ta'yîn edilmişti (Taberî, s. .1467). Benim istihraç ettiğime göre, kazılan hendeğin uzunluğunun 5,5 kilometre olması îcâbetmektedir. Genişlik ve derinlik hiç bir kaynakta sarîh olarak zik-redilmemiştir. Bununla beraber, bu hususa dâir tesadüfi bir atıf zikredeceğiz: Tarihçiler Selman el-Fârisî'den bahsederken onun sağlam bünyeli ve birçok kimsenin yapabileceği bir işi tek başına yapabildiğini, meselâ «5 zira' uzunluğunda ve 5 zira' derinliğinde» toprağı tek başına kazdığım zikretmektedirler. (Vâkıdî el-Mağâzî, vr. 103 b). Bu, hendeğin eni ve derinliği hakkında yegâne ma'lûmât değildir, diğer kaynaklar bu durumu tamamlayıcı bazı ma'lûmâta sahiptirler. Şöyle bir kayda da rastlanmaktadır: Bir tek dar köşe müstesna, hendeğin hiç bir tarafından düşmamn en seçkin atlıları bile sıçrayarak içeri nüfuz edemezlerdi. İstisna edilen bu köşe, her halde tarassut kulesi vazifesini gören, tepelerle çevrili ve şayet düşman buradan ilerlerse okçuların mukâbele-siyle kolaylıkla durdurulabilecek bir mahaldi. Vâkıdî diyor ki: «Hendeğin birçok giriş çıkış kapılan vardı, fakat, biz bunların yerlerim bilmemekteyiz.» (Mağâzî, vr. 103 b). Belki o bu ifadesiyle, tepelerin hendekle birleşmiş olduğu bu yerlere işaret etmtktedir. Mamafih, düşman atlılarından Nevfel el-Mahzûmî'nin naklettiğine göre kendisi bu hendekten atlamak istemiş fakat, atı ile birlikte içine düşmüştür (İbn Hişâm, 699).
Bütün bu delillere göre, hendeğin 9 metre eninde ve 4,5 metre derinliğinde olması mümkündür.
îbn Hişâm'a göre (672), gönüllüler, hendek kazılmasında bütün gün çalışıyorlar ve geceyi geçirmek için evlerine, ailelerinin yanına dönüyorlardı. Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.) alçak bir tepe üzerine bir çadır kurmuş gece ve gündüz bu çadırın bulunduğu noktada kalmıştır. (Bu mahalde kurulu Zubâb Camii, bunun hâtırasını hâlen canlandırmaktadır). Kendisi, hendeklerde çalışanları teşci' etmek için zaman

zaman bu birliklere gidiyor, bizzat kazma işine katılıyordu; müdâfaa planı bu suretle tatbik edilmiştir (Taberî, 1465-67).
Tabiî olarak bu kazı birliklerinin teşkili hususunda bazı ma'sûm münâkaşa ve ihtilâflar çıkıyor, fakat bütün bunlar, Hz. Peygamber (s.a.)in huzurunda gayet muslihane, dostça halledilip, mesele yatıştırılıyordu. Yukarıda Selmân el-Fârisî'nin fevkalâde iş çıkarma kabiliyetini nakletmiştik. Onun yüzünden çıkan ihtilâfları bertaraf etmek için Hz Peygamber dedi ki: «Hayır, Selmân bizim, yani Peygamber ailesi (ehl-i Beyt)nin kazı birliğindendir.» Buna bakılacak olursa Hz. Peygamber (s.a.)in ve Selmân'ın iştirak ettiği birlik sâdece Peygamber ailesi, meselâ Hz. Ali v.s. gibi kimselerden ibaretti. Fakat, Taberî'ye göre (1467), bu birlik diğer kazı takımları gibi Ensâr ve diğer zümrelerden katılan ferdlerden müteşekkildi. Bazı kaynakların (el-Vâkıdî, vr. 103 b; eş-Şe'mî, Hendek bahsi) naklettiklerine nazaran, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer diğerleriyle beraber hiç bir takıma iştirak etmemişlerdi; hattâ bir gün, Hz. Peygamber (s.a.) çok çalışmak ve uykusuzluk sebebiyle bütün bir gün uyumak mecburiyetinde kalınca Hz. EDubekir ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) in baş ucunda beklediler ve onu uyandırmamaları için çalışanları o tarafa yaklaştırmadılar. Aynı kaynak şu câlib-i dikkat ma'-lûmâtı da ilâve etmektedir: Acele etmeleri sebebiyle Hz. Ebubekir ve Ömer (muhtemelen diğer bazı Müslümanlar da) bu çabukluk içinde sepet bulamadıklarından elbiseleri içinde toprak taşımak mecburiyetinde kalmışlardır- .
Hz. Peygamber (s.a.), tek başına işe nezâret etmiş ve işin en küçük teferruatına kadar murakabeyi elden bırakmamıştı. Bir defasında, kazı esnasında çıkan büyük bir taş hendeğin daha fazla derinleştirilmesine mâni olmuştu. Halk hendeğin istikâmetini bu taşın etrafında dolaştırmak istedi. Fakat Hz. Peygamber, aşağı indi ve bizzat taşı kırarak küçük parçalara ayırdı (İbn Hişâm, 673; Taberî, 1467 ve mut. bir diğer vaka için, bak. İbn Hişâm, 671).
Her ne kadar bu sıra, oruç ayı olan Ramazân ayı içinde bulunuluyor idiyse de, çalışma hararetini kaybetmeksizin devam etti gitti. Kazıcılar iş esnasında türküler söylüyorlar ve kazı işinde birbirleriyle yarışa giriyorlardı. Çocuklar bile gençlik heyecanı ile meşbû* oldukları halde onların en iyi yardımcıları oldular. Zeyd İbn Sabit, o sırada on yaşlarında bir çocuktu. Sıcak ve mütemâdi çalışma sebebiyle bir gün, iş başında uykuya daldı. Bu, esasen şakacı bir zât olan Umâre İbn Hazm'-ın gözünden kaçmadı; hemen Zeyd'in elbise ve kazı âletlerini aldı, onları latife etmek gayesiyle bir yere sakladı. Zeyd uyandığı vakit, tabiatıyla dehşet içinde kaldı. Vak'a Hz. Peygamber (s.a.)e kadar vardığı zaman Zeyd'e «uykucu» (Ebu Rukkad=Uykucuların babası) diye lakab takıldı ve aynı zamanda Umâre'yi dahi, bu yaşta bir çocukla bu tarzda ağır şakalar yapmanın doğru olmadığını izah ederek hafifçe payladı (Vâkıdî, vr. 103).
Ara sıra ziyafetler de veriliyordu; bazısı bir koyun kesiyor, bazısı da bir sepet dolusu hurma veya mümasil şeyler getiriyordu...
Hicrî 1. ve Milâdî 622 yılında meydana getirilen Anayasanın 44. maddesine göre, Medine Yahudileri haricî bir tehlikenin îcâb ettirdiği müşterek müdâfaa halinde Müslümanlarla teşriki mesaî etmek mecburiyetinde bulunuyorlardı. el-Vakıdî'ye nazaran (vr. 103 b), Hz. Peygamber (s.a.) Benu Kurayza Yahûdîlerinden ödünç kazı âlet ve edevatı almıştır.

İbn Sa'd'a nazaran hendeğin doğu tarafı, yani doğudaki lâvlık arazî tarafında kalan Ratic yakınındaki Şeyheyn'in çifte hisarlarından Zubâb dağına kadar olan hendek parçası Muhacirlere tevdi* edilmiş, geriye kalan kısım, yani Zubâb dağından Kıbleteyn camii yakınındaki Benu Ubeyd dağına ve oradan Mezâd dağına uğrayarak geri dönüp Sal' dağındaki Zafer camiine kadar olan bu uzun mesafe, çok daha kalabalık olan Ensârîlere tevdi' edilmişti.
Ratic mevkiinin, bu namla anılan kalenin yerinde kurulu bir köy olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün, bu kasabadan eser yoktur. Şeyheyn hisarları, bugün Uhud dağına yakın bir yerde bina, edilmiş, çift kubbeli bir cami ile yadedilmektedir. Bir zamanlar kan koca iki ihtiyar, bu hisarlarda yaşamaya başlamıştı. Hisarlar, o kadar birbirine yakındı ki, bu iki ihtiyar yulardan birbiriyle konuşabiliyorlardı. İşte, çifte hisarlar için «Şeyheyn» (yani iki ihtiyar) ismi, buradan neş'et etmektedir. Zubâb hâlâ yerindedir ve ismi değişmemiştir. Halbuki Benu Ubeyd mevkii ad değiştirmiş bulunmaktadır, daha doğrusu bu eski ad kullanılmamaktadır. Batı lâvlık arazî üzerindeki Kıbleteyn camii bu havaliyi isimlendirmek için kâfi gelmekte ve kullanılmaktadır. Zafer camii-nin doğusuna isabet eden Mezâd mevkii, el-Hâzimî'nin Emâkin adlı eserinde belirtildiği gibi (No. 832), bir köyün veya bir çiftliğin ismiydi. Sal' dağı üzerindeki Zafer camii hala bilinmekte olup, gerekli önem verilmektedir. Bu ismin verilişi, Hz. Peygamber (s.a.)in harpten evvel birçok günler mütemadiyen bu mevkide zafer için Allah'a duâ etmesiyle izah edilebilir; Allah, onu neticede me'yûs etmedi. Bu cami, Hz. Peygamber (s.a.)in şehrin düşman tarafından muhasarası sırasında çadırını kurmuş bulunduğu tarafta inşâ edilmiştir. Bu mevki Sal* dağının şimali garbı tepelerinden biri üzerine isabet edip arazîye tam manâsıyla hâkim bir durumdadır.
Hendek kazma işi, sür'atle inkişâf etti ve düşman birlikleri, iki taraftan, şimalden ve cenûbdan sökün ettikleri zaman hendek tamamlanmıştı. O sırada, Şevval ayının ilk günlerinde bulunuluyordu. Düşman, Uhud savaşının yapıldığı sâhâda olmak üzere, Medine'nin şimalinde ordugâh kurdu. Kureyşli'ler Zeğâbe birleşme noktasına Ru'me kuyusu garbına rastlayan ve Curef ile el-Ğâbe orman arasına yerleştiler. Kendileriyle beraber, ücretli askerler olan Ehâbişler, Kinâne ve Tîhame ahâlîsinden bazı kabileler de gelmişlerdi. Nakledildiğine göre, düşman 10.000 kadar vardı; bunun 7.000'i şimal müttefiklerinden te'mîn edilmişti. Kureyş'liler ve onların yoldaşları, yani cenûb müttefikleri, Kur'-ân-ı Kerîm'de yazılana nazaran «Müslümanların alt yanlarından» gelmişlerdi. Ğatafânî ve Fezâre'liler yani şimal müttefikleri ki, bunlar, ya-hûdîlerin Hayber'in bir yıllık hurma mahsûlüne karşılık (el-Vâkıdî, vr. 101-102), Benu Esed ve Necd kabileleri ile birleşmişler ve «Müslümanların üst yanlarından» gelerek Vâdî Nu'man'daki Zeneb Nakmâ'da Uhud'un karşısında karargâhlarını kurmuşlardı. Topyekûn 7.000 kadar vardılar.
Düşmanın gelmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.) aile ferdlerini ayrı ayn hisarlara gönderdi (Taberî, 1470). Zevcesi Ümmü'l-Mü'minîn Hz. Âişe, Benu Harise hisârındaydı (Taberî, 1476). Teyzesi Safiyye, Ensârî şâirlerinden Hassan İbn Sâbit'e ft.it olan Fâri' hisârındaydı ki, onun burada iken göstermiş olduğu bir şecaat numunesi hareket herkesçe bilinen bir husustur (İbn Hişâm, 680). Medine yahûdîlerinden bir güruh Müslümanların şehri boşaltıp dışarıda müthiş bir savaşa tutuşmasını fırsat bilerek, müslümanların evlerini yağma, kadın ve çocuklarına te-

câvüz etmeyi kararlaştırdılar. Bunlardan biri, mezkûr hisara girmek için hisarın duyarına tırmanınca, Safiyye bir kılıç darbesiyle, onu öldürdü ve kafasını aşağıdaki yahûdîlerin ayaklan ucuna attı, bunlar ise dehşet içinde kaçıştılar (Lisân'ül-Arab, Kaf-Dad-Dad maddesine bakınız) . Harbin sonunda her ne kadar kadın ise de ganimetten bir hisse alması kararlaştırıldı; hakîkaten buna lâyık bir iş görmüştü (Ya'kûbî, II, 49).
Yine kaynaklarda naklediliyor ki, harpten bir ay evvel hasâd yapılmış ve mahsûl tarlalardan toplanmıştı (eş-Şe'mî, II, 411; el-Vâkıdî, vr. 102). Şe'nıî bu hesaba göre, düşman atlılarının geldikleri zaman, hayvanlarına yedirecek hiç bir şey bulamadıklarını, ancak ordu ile birlikte ne getirmişlerse onunla iktifa ettiklerini tasrîh etmektedir.
Düşman ordugâhını kurup yerleşince, Müslüman gönüllüler de karârğâhlarını Sal' dağı yakınında te'sîs ettiler. Ve Hz. Peygamber (s.a.) de çadırını Zubâb dağından Zafer Câmiinin bu günkü yerine nakletti. Sel-mân, Hz. Ebubekir, Osman ve Ebu Zerr'e izafe edilmiş, yanyana denecek kadar yakın dört cami vardır ki, bize, mezkûr şahısların harp esnasında çadırlarını bugün, bu camilerin bulundukları noktaya kurmuş olmaları ihtimâlini düşündürmektedir. Yukarki beş cami, Medine'ye uğ-rayan hacıların büyük ta'zîmini üzerlerine çekmektedir. Seçkin 3.000 müslüman asker, otuz beş atlı, Hendeği enine ve boyuna muhafaza altında tutuyorlar, bunun için daimî devriye halinde faaliyet gösteriyorlardı (el-Vâkıdî, vr. 105).
Esâs olarak, Sal' dağında ve eteklerinde karargâhlarını kuran Müslümanlar, küçük birlikler halinde ayrıldılar ve bunlar hendeğin dâimi ve esaslı olarak tarassut ve muhafaza altında bulundurulması için, devriye usûlüne göre kullanıldılar. Süvariler ve piyadeler arasında va-zîfe taksimi yapıldı. Daha, esâs savaş başlamamıştı, fakat sâdece her iki taraftan da bazı kimseler birbirlerine ok atmayı deniyorlardı. Bil-hassa, düşman hendeği geçebilmek için bir köprübaşı te'sîs etmek gayesiyle harekete geçtiğinde şiddetli ok atımına tutuluyorlardı. Düşman atlıları da hendek boyunca dolaşıyorlar, Müslümanlar cihetinde müdâfaası ihmâl edilmiş bir giriş mahalli arıyorlardı. Bunlardan bazı cesur atlılar bir iki defa hendeği atlayarak aşmaya teşebbüs ettiler. Evvelce de gördüğümüz gibi Nevfel İbn Abdullah el-Mahsûmî de hendeği atlamış fakat aşamayarak içine düşmüştü. Müslümanlar, hemen onu taşlamaya başladılar. Nakledildiğine göre Hz. Ali, arkadaşlarını durdur-muş ve hendeğe inerek onun kafasını koparmıştı. Düşman, onun cesedinin iade edilmesi için 10.000 dirhem vermek istiyordu, bununla beraber," Hz. Peygamber (s.a.) onun bilâ ücret (fidye) iade edilmesine müsâade etmiştir (îbn Hanbel, I, 271; eş-Şe'mî, IV, 214 a ve müt.) Diğer bir defasında birkaç düşman atlısı İslâm ordusu hatlarına nüfuz etmeye muvaffak oldu. Fakat kendi birlikleriyle irtibatı kesilmiş olarak hasımları içinde kalcılar. Ölümü, bu dünya hayatından daha fazla özlemiş bu Müslüman muhâribler arasında daha fazla kalamayacaklarını anlayarak, hemen geldikleri yere döndüler, fakat, geride birçok arkadaşlarını ölü bırakmışlardı (Taberî, I, 475-476).
Karanlık bir gecede devriye gezen ve karşı istikâmetlerden gelerek karşılaşan Müslüman iki devriye birliği, birbirleriyle çarpıştılar, bu arada açıkça parola kullanılmış, fakat yanlışlık meydana çıkana kadar yaralananlar olmuş, kan dökülmüştü. Vak'a Hz. Peygamber (s.a.)e anlatıldığı vakit dedi ki: «Ölen, şehîd

olarak ölmüştür, yaralananlar, Allah yolunda yaralanmışlardır.» Neticede bu vak'a dolayısıyla kimseyi cezâ-landırmamıştır. (Fazla ma'lûmât için, Burhân'üd-Dîn el-Marğinânî'nin «ez-Zâhiret'ül-Burhâniyye» adlı eserinin «Savaşta arkadaşlarını öldüren Müslümanlar» meselesini inceleyen 23. bölümüne bak. Yeni Cami, İstanbul, elyazması). Tabiatıyla o bununla, İslâm camiası mensûblan-nı ileride daha dikkatli olmaları için îkftz ediyordu.
Kureyş'İnerin gerek kendileri ve gerekse hayvanları için, yiyecek yığmakları tükenmeye başlamıştı. Anlaşılan bunlar, yolu daha emniyetli ve Mekke'den daha yakın olan Hayber'den bir miktar yiyecek takviyesi gömmüşlerdir. Naklediliyor ki, Nadiri yâhûdilerinden olan Huyey İbn Ahtab, Hayber'den yirmi deve yükü arpa, hurma ve hurma ağacı kabuğu göndermiştir. Fakat bunlar, uyanık Müslüman devriyelerinin eline düşmüştür. Devriyeler, develeri yükleriyle birlikte, ganimet olarak kestirme yollardan İslâm ordusuna ulaştırmışlardır (eş-Se'mî, ait olduğu yerde).
Erzak yığınlarının tükenmesi ve muhasaranın gayr-i müessir bir şekilde devam edip gitmesi, Kureyş'lileri son derece sinirlendiriyordu. Burada, bir Nadiri Yahûdîsi olan Huyey İbn Ahtab'dan, Medine'de yaşayan yahûdîleri İslâm ordusuna karşı şehir içinden harekâta geçmeleri suretiyle arkadan vurmaya teşvik etmesi şeklinde istifâdeyi düşündüler. Medine'de yaşayan yahûdilerin en kuvvetlileri olan Kurayzî Yahudileri, kendi kurnaz dindaşları tarafından (her ne kadar başlangıçta tereddüt etmişlerse de) sonunda, bu işe ikna' edilmişlerdir. Bunun üzerine Kurayzîler hazırlığa başladılar. Fakat, onların pek erkenden değişen tavırları, bazılarının Hz. Peygamber (s.a.)e ismen tecâvüz ve hakarette bulunması, etraflarında bulunan bazı müslünıanların durumdan şüphelenmelerini mûcib olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) hakîkî durumu araştırmak ve haber toplamak gayesiyle, gizli bir memurunu şehre gönderdi; bu ajana, şayet bu söylentiler doğru ise kimseye bir şey sezdirmemesi ta'lîmâtım vermişti. Bu memur, geri döndüğünde her şeyi öğrenmiş, Hz. Peygamber (s.a.)e hakîkî durumun mevzuu bahis şüphelerden daha da kötü olduğunu haber vermişti. Onlann bir anî hücuma kalkma^düzenleri, Hz. Peygamber (s.a.) in elde ettiği bu delillerden çıkarılmış olabilir. Şe'mîye nazaran (II, 213 a) Kurayzîler, ge-celeyin şehrin Müslüman kesimine taarruz etmek istiyorlardı. Bunun için, Hz. Peygamber (s.a.) 200 kişilik bir kuvvetin başında Selîmet İbn Eşlem İbn Hureyş ve 300 kişilik bir kuvvetin başında da Zeyd İbn Hâ-rise'yi müslümanlarm oturduğu bölgeyi korumak üzere hemen muhtelif istikâmetlerden şevketti. Bu muhafız askerler, bütün gece yüksek sesle «İslâm harp nidası» olan (Allahü Ekber)i tekrar ettiler. Kurayzîler dehşete kapılmışlardı, yerlerinden kıpırdayamadılar bile (İbn Sa'd, Tabaküt II, 1, 48).
Diğer bir tarihî rivayete göre (el-Vâkıdî, vr. 105) Hz. Ebubekir şöyle demiştir: «Ben, bu çok muhataralı olan günlerde, sık sık Sal' dağının zirvesine çıkar, Medine'ye, Müslüman evlerine bakar ve onları yerli yerinde görünce de Allah'a şükrederdim.»
Sal' dağı üzerindeki kayalara yazılmış bazı grafiti yazılar dahi bu savaşın şiddeti hakkında ma'lûmât vermekte ve aynı zamanda Müslümanların hissettikleri ciddî endîşelere dâir deliller taşımaktadır. (Bu yazılar hakkında bak. İslâmic Cultür, October 1939, Haydarabad/Dec-can). Hz. Ömer'in el yazısıyla yazılmış bu

yazılardan birinde şunlar okunuyor: «Gece gündüz, bütün bu aksiliklerin düzelmesi için Ebube-kir ve Ömer, âcizane duada bulundular.» Çok belîğ olan bu ifâde şerhe-dilirse, durum kavranılabilir.
Anlaşılan, hendeğin öte tarafından muhâsaracılar faaliyetlerini o kadar artırmışlardı ki, Hz. Peygamber (s.a.) ve diğer müdâfîler, namazları için bile vakit bulamamaya başladılar. Hatt* bir defasında, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarım geceleyin hepsini birden eda etmek mecburiyeti hâsıl olmuştu (Kenz'ül-Ummâl, Ahzâb bahsi; İbn Sa'd, Ta-bakût II, 1, 49). Bu vak'a muhasaranın son günlerinin ne kadar buh-ranlı olduğuna dâir en çok anlatılan hâdisedir. Evvelce de gösterildiği gibi, bu günlerin ciddiyeti için Kur'ân'm da şehâdetine müracaat edilebilmektedir.
Hal ve vaziyet, sür'atle hareket etmeyi îcâbettiriyordu. Bu yüzden, Hz. Peygamber (s.a.)in düşman safları arasında ayrılık yaratmak için Haris İbn Avf ve Uyeyne İbn Hısn'ın reislik ettikleri Gatafân ve Fezâre zümreleriyle, Kureyş'ülerin bu haris ve açgözlü müttefikleriyle ayrı sulh görüşmelerinde bulunmak üzere gizli memurlar gönderdiğini müşahede etmekteyiz. Bir müddet pazarlıktan sonra, bir anlaşma zemini ortaya çıktı ve bu bir parşömen üzerine kaydedildi. Medine'nin senelik hurma mahsûlünden hisse isteniyordu: Hz. Peygamber (s.a.) tarafından üçte bir teklif edilmesine mukabil, müşkilpesent düşman, yarım hisse talep ediyordu. Tekrar edelim ki, bunlar, Kureyş/lilerle, esasen buna mümasil şartlar tahtında, kuvvetlerini birleştirmişlerdi; bunu daha evvel arzetmiştilfc Ayrıca, bunlarla Müslümanlar arasında; husûsî bir münazaa ve ihtilâf yoktu; onlar sâdece ücretle tutulmuş menfaatperest askerî topluluklardı. Mamafih Medîne'li bahçe sahipleri bu fahiş talebe razı olmakla, pek istifadeli neticeler doğmayacağım sanıyorlardı; neticede, müzâkereler kesildi (İbn Hişâm, 676; Taberî, 1474).
Bundan sonra, Hz. Peygamber (s.a.) propaganda yoluna müracaat etti. Şimalî Arabistan kabilelerinden Eşcâ'larm bir mensubu olan ve henüz İslâm'ı kabul ettiği herkes tarafından bilinmeyen kabilesiyle beraber hendek muhasarasına gelmiş ve o esnada müslüman olan Nu'aym İbn Mes'ûd'u Kurayzî Yahudileri arasına gönderdi. Bu zât orada dedi ki: «Bu vaziyette Mekke'lilerin muvaffakiyet kazanacakları katiyetten ok uzakta kalmıştır. Fakat, bir defa bu müstevli yabancılar dönüp giderlerse ki, er-geç mutlaka hiç bir şey yapamadan dönüp gideceklerdir, siz kendinizi Hz. Peygamber (s.a.) e karşı müdâfaadan âciz kalırsınız. Siz, Mekke'lilerin, eski hemşehrilerini son neferine kadar mağlûb ettikleri kat'iyyet kesbedene kadar yerinizden kıpırdamayınız. Bu maksad-la, onlardan te'mînât olarak rehin isteyiniz.» Kurayzîler, bu nasihati ma'kûl buldular; sonra gizli ajan, Kureyşîlerin karargâhına gitti ve onlara, aldığı haberlere göre Kurayzî yahûdîlerinin Hz. Peygamber'le birlikte gizli bir harekete giriştiklerini ve onunla olan dostluklarına te'mînât olmak üzere bazı Kureyş ileri gelenlerini ele geçirip kendisine rehin olarak teslim edeceklerini söyledi; «Bu yahûdîlere dikkat ediniz. En iyisi, şu müşterek savaşta sizinle olan teşriki mesâilerinin samîmiyyet derecesini tahkik için mukaddes Sebbes günü onlardan savaşa katılmalarını isteyiniz. Çünkü Müslümanlar, o gün Yahudilerin bu hallerini bildiklerinden onların cephesinde müdâfaayı gevşek tutarlar.)) Bilâhare, aynı şekilde Ğataf ânî ve diğer düşman zümrelerine de öğütler verdikten sonra, Nu'aym, İslâm ordugâhına avdet etti ve Yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.)e karşı ellerinde bulundurmak gayesiyle diğer

müstevlilerden te'mînât istedikleri şayiasını yaydı. Hz. Peygamber (s.a.) de usulen, ordugâhta çıkan bu söylentilerden haberdâr oldu ve dedi ki: «Yahûdîlere bu şekilde hareket etmelerini belki de biz emrettik.» Mes'ûd'un-Nem-mâm isimli düşman casuslarından biri (bu zâtın Hz. Peygamber (s.a.) tarafından gönderilen yukardaki gizli ajan Nu'aym İbn Mes'ûd'un babası olduğu anlaşılıyor; kendisi ebleh bir ihtiyardı), acele Kureyş'lilerin kampına koştu, mükemmel bir haber getirmiş olmak uğrunda Kureyş'lilerin kumandanı Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.)in Yahudilerin rehin istemeleri hususunda nasıl talebte bulunduğunu, olduğu gibi anlattı. Aynı zamanda, Yahudilerden de bir hey'et gelmiş, Hz. Peygamber (s.a.) ile alenen savaşa başlamadan evvel rehin almak istediklerini ve bu husustaki arzulannı izah ediyorlardı. Mezkûr propaganda, Kureyş'liler arasında şüphe tohumlarının ekilmesinde cidden muvaffak olmuştu. Bu suretle, Kurayzîl^rle müttefiklerinin arası soğumuş ve teşriki mesâi etme işi suya düşmüştü
Harbe müsait aylann sonuncusu olan Şevval ayı sona ermek üzereydi. Allah'ın silahları terk hususunda irâdesi olduğu müteakip üç aydan ilki Zülkâ'de ayı yaklaşmaktaydı. Bu aylarda Mekke'liler savaşmaktansa, Kâ'be'nin bulunduğu Mekke'ye dönüp gelen hacıları karşılamayı ve onlardan faydalanmayı daha müreccah buluyorlardı; bu onlar için bir dönüş sebebiydi. Allah'ın savaşı men'ettiği aylar geldiği halde savaşmak onların bağlı bulundukları bu kaideye bir tecâvüz teşkil ediyordu. Nitekim gıda yığınakları tükenmişti; hattâ soğuk ve müthiş bir rüzgâr çıkmış, ordugâhta söküp atmadığı çadır
bırakmamıştı. Ebu Süfyân memlekete, Mekke'ye dönmeye karâr verdi ve diğerleri de onlan ta'kîb ettiler. Nakledildiğine nazaran, Ebu Süfyân o kadar perîşân bir halde idi ki, bindiği devenin ayaklarının iple bağlı olduğunu hatırlayamaya-cak kadar şaşkın bir halde ona atladı ve hemen dönmek istedi. Bu halde bile, zekî Mekke'li kumandan, telâş arasında Hâlid îbn Velîd ve Amr tbn Âs'a herhangi bir Müslüman ta'kîbi halinde dönen ordunun ardını 200 kişilik bir süvârî kuvvetinin başına gpçerek korumalarını emretmeyi unutmadı.[15]

28 — Ey peygamber; eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.
29 — Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfat hazırlamıştır.

Dünya Hayatı Mı, Allah Ve Basûlü Mü?

Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'dan Rasûlüllah'a bir emirdir. Hanımlarını serbest bırakmasını bildirmektedir. Onlar isterlerse peygamberden başka birisinin yanına gidip orada dünya hayatını ve süsünü elde edebilirler. İsterlerse peygamberin yanında kalıp onun sıkıntılı hayatına dayanırlar. Bu konuda muhayyerdirler. Ancak sabretmeleri halinde Allah katında sonsuz sevaba erişirler. Peygamberin hanımları -Allah onlardan razı olsun onları da hoşnûd etsin- Allah'ı Rasûlünü ve âhiret diyarını tercih ettiler. Bu sebeple Allah da onlara hem dünya hayatının hayrını, hem de âhiret hayatının mutluluğunu bahşetti.

Buhârî der ki: Bize Ebu Yemmân... Abdurrahmân'ın oğlu Ebu Se-leme'den nakletti ki; Hz. Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.) ona şöyle haber vermiş: Allah Teâlâ peygamberin eşlerini muhayyer bırakmasını emrettiği zaman, Rasûlüllah (s.a.) ilkin benimle başladı ve dedi ki; sana bir konuyu hatırlatacağım! Anne ve babanla istişare ettikten sonra cevâb ver, acele etme. O anne Ve babamın bana peygamberden ayrılmayı emretmeyeceklerini çok iyi biliyordu. Hz. Âişe sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) Allah Teâlâ'nm «Ey peygamber; eşlerine de: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» âyetini"ve müteâkib âyeti sonuna kadar okudu. Ben Hz. Peygambere dedim ki: Bu konuda ben, anne ve babamla niçin istişare edeyim? Zâten ben, Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret diyarını istiyorum. Bu-hârî bu hadîsi muallak olarak Leys'den de nakleder ve der ki Yûnus bize... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti. Yukardaki hadîsi kaydettikten sonra ilâveten şunu zikreder. Hz. Âişe dedi ki: Sonra Hz. Peygamber bana yaptığı gibi tek tek diğer eşlerine de aynı teklifi yaptı. Bu-hârî hadîs râvîleri arasında yer alan Ma'mer'in mustarib bir râvî oldu-nu söyler. Bazan Zührî kanalıyla Ebu Seleme'den bazan da Zührî kanalıyla Urve'den ve Hz. Âişe'den hadîs naklettiğini bildirir.
îbn Cerîr Taberî dedi ki: Bize Abede ed-Dabbî... Ebu Seleme'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Muhayyerlik âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi: Sana bir konuyu hatırlatmak istiyorum. Bu konuda anne ve babanla istişare etmeden hüküm verme. Hz. Âişe dedi ki: Ben; nedir o ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Hz. Âişe bir daha; ey Allah'ın Rasûlü nedir o? deyince Hz. Peygamber anne ve babanla istişare etmeden bu konuda karâr verme, dedi. Hz. Âişe der ki: Sonra Hz. Peygamber «Ey peygamber, eşlerine de:...» âyetini sonuna kadar okudu. Hz. Âişe der ki: Biz Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu tercih ediyoruz, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber sevindi.
Abdullah îbn Vekî'... Ebu Seleme kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Muhayyerlik âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.) benden başladı ve dedi ki: Ey Âişe, ben sana bir konuyu açacağım. Sen onu baban Ebubekir ve annen Ümmü Rûmân'a açıp sormadan bu konuda bana bir şey söyleme. Ey Allah'ın Rasûlü nedir o? dedim. Rasûlullah (s.a.) Aljah Azze ve Celle'nin «Ey peygamber; eşlerine de-: Eğer dünya hayatınf ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah, içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfat hazırlamıştır.» âyetini okudu. Hz. Âişe der ki: Ben Allah'ı, .Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum ve bu konuda ne babam Ebube-kir'e ve ne de anam Ümmü Rûmân'a danışacağım. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine gülerek diğer odaları dolaştı ve orada; Âişe şöyle ve şöyle dedi, diyerek benim sözümü tekrarladı. Onlar da; biz de Âişe'nin dediğini diyoruz, dediler. Allah onların hepsinden razı olsun. Bu hadîsi îbn Ebu Hatim... Muhammed İbn Amr kanalıyla Ebu Seleme'den nakleder.
Îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Saîd İbn Yahya... Amr'dan nakletti ki; Hz. Âişe şöyle demiş: Allah Teâlâ Hz. Peygambere kadınlarını muhayyer bırakması konusunda âyet indirince, Rasûlullah (s.a.) bana geldi ve dedi ki: Sana bir konuyu hatırlatacağım. Babanla istişare etmeden bana çabucak cevab verme. Ben; ey Allah'ın nebisi nedir o? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: Ben, sizi muhayyer

bırakmakla emrolundum. Sonra yukardaki iki âyeti okudu. Hz. Âişe dedi ki: Babanla istişare etmeden çabucak cevab verme demen de ne oluyor? Ben Allah'ı ve Ra-sûlünü tercih ederim, dedim. Bunun üzerine peygamber sevindi ve aynı konuyu diğer hanımlarına da açıkladı, onlar da aynı şekilde karşılık verdiler ve Allah'ın Rasûlünü tercih ettiler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yezîd îbn Sinan el-Basrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Muhayyerlik âyeti indiğinde Hz. Peygamber hanımları arasında ilkin benden başladı ve dedi ki: Ben sana bir konuyu hatırlatacağım. Anne ve babanla istişare etmeden bana çabucak cevab verme. Hz. Âişe dedi ki: Anne ve babamın bana peygamberden ayrılmayı emretmeyeceklerini Rasûlullah (s.a.) çok iyi biliyordu. Hz. Âişe dedi ki: Sonra Hz. Peygamber şöyle devam etti: Allah Teâlâ «Ey peygamber eşlerine de:...» buyuruyor ve iki âyeti sonuna kadar okudu. Ben dedim ki: Ben, bu konuda mı anne ve babamla istişare edeceğim? Ben doğrusu Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum. Sonra Hz. Peygamber bütün hanımlarım muhayyer bıraktı. Onlar da Hz. Aişe (r.a.)nin söylediğini söylediler. Allah onların hepsinden razı olsun. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Kuteybe kanalıyla Hz. Âişe'den aynen rivayet ederler. îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) bizi muhayyer bıraktı biz de onu tercih ettik. Buhârî ve Müslim de bu rivayeti A'meş kanalıyla naklederler.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir Abdülmelik îbn Amr... Câbir'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Ebubekir (r.a.) Rasûlullah (s.a.)m yanına gelip girmek için izin istedi. Halk peygamberin kapısı önünde oturmuşlardı. Peygamber de oturmuştu. Ancak Ebube-kif'e izin verilmedi, sonra Ömer geldi, izin istedi ona da izin verilmedi. Daha sonra hem Ebubekir'e hem de Ömer'e izin verildi ve Rasûlullah (s.a.)ın yanına girdiler. Hz. Peygamber çevresinde eşleri olmak üzere oturuyordu ve susmuştu. Hz. Ömer dedi ki: Bir söz etsem de peygamberi güldürsem. Bunun üzerine Ey Allah'ın Rasûlü görüyor musun Zeyd'in k!2i —Ömer hanımını kasdediyordu— biraz önce benden nafaka istedi. Ben de kafasını yardım. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ön dişleri be-lirinceye kadar güldü ve dedi ki: İşte şunlar da benim çevremde oturmuşlar benden nafaka istiyorlar. Hz. Ebubekir ayağa kalktı kızı Âişe'yi dövmek istedi. Bunun üzerine Hz. Ömer de ayağa kalktı kızı Hafsa'yı dövmek istedi. Her ikisi de dediler ki: Peygamberin sahip olmadiği şeyi ondan istiyorsunuz ha? Rasûlullah (s.a.) Ebubekir ve Ömer'i durdurdu. Peygamberin hanımları dediler ki: Biz bu meclisten sonra bir daha Allah Rasûlünden yanında bulunmayan hiç bir şeyi istemeyeceğiz. Câbir der ki: İşte bunun üzerine Allah Teâlâ muhayyerlik âyetini indirdi ve peygamber Hz. Âişe'den başlayarak dedi ki: Ben, sana bir durumu hatırlatacağım, ancak anne ve babanla istişare etmeden çabucak cevab vermeni istemem. Hz. Âişe neymiş o? deyince, Hz. Peygamber «Ey peygamber, eşlerine de: Eğer dünya hayatım ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah içinizden iyi davranan hanımlara büyük mükâfat hazırlamıştır.» âyetini okudu. Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: Ben senin için mi anne babama danışacağım? Hayır, ben Allah'ı ve Rasûlünü tercih ediyorum. Ve senden hanımlarından hiç birine benim tercih ettiğim

şeyi söylememeni istiyorum. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Doğrusu Allah Teâlâ beni zorlayıcı ve sıkıştırıcı olarak göndermemiştir. Yalnızca öğretici ve kolaylaştırıcı olarak göndermiştir. Eşlerimden hangisi neyi tercîh ettiğini söylerse ben de onu kendilerine hemen veririm. Bu hadîsin tah-rîcinde Müslim yalnız kalmıştır. Buhârî tahrîc etmemiştir. Müslim ve Neseî bu hadîsi Zekeriyâ İbn tshâk el-Mehdî kanalıyla Câbir'den rivayet ederler.
Abdullah İbn Ahmed der ki: Bize Süreye tbn Yûnus... Hz. Ali (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) eşlerini dünya ile âhiret arasında muhayyer bıraktı. Ancak boşanma konusunda muhayyer bırakmadı. Bu rivayet munkatı'dır. Hasan ve Katâde ile başkaları buna benzer bir rivayeti naklederlerse de bu rivayet âyetin zahirine aykırıdır. Çünkü âyet-i kerîme'de «Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» buyuruluyor. Yani haklarınızı ödeyeyim ve sizi serbest bırakıp boşayayım.
Bilginler Hz. Peygamberin boşaması halinde hanımlarının başkasıyla evlendirilip evlendirilemeyeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta iki görüş vardır. Sahih olan görüş, Peygamber boşarsa hanımlarının başkasıyla evlenebileceği noktasındadır. Böylece boşamanın ana maksadı gerçekleşmiş olur. Allah en iyisini bilendir. İkrime dedi ki: O gün, Hz. Peygamberin dokuz hanımı bulunuyordu. Bunlardan beşi Ku-reyş kabîlesindendi. Hz. Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Şevde, Ümmü Seleme. Peygamberin nikâhı altında Nadr kabilesinden Safiyye Bint Hu-yey, Hilâl kabilesinden Meymûne Bint el-Hâris, Esed kabilesinden Zeynep Bint Cahş ve Mustalık oğullan kabilesinden Cüveyriye Bint el-Hâris idi. Allah onlardan razı olsun ve onları da hoşnûd etsin.[16]

30 — Ey peygamber kadınları, sizlerden her kim apaçık bir hayâsızlıkla gelecek olursa, ona azâb iki kat katlanır. Bu, Allah'a pek kolaydır.
31 — Sizden her kim de Allah'a ve Rasûlüne boyun eğip sâlih amel işlerse, onun mükâfatını da iki kat veririz. Hem biz ona cömertçe bir rızık da hazırlamışızdır.

Allah Teâlâ Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret diyarını tercîh ederek Ra-sûlullah'la beraber kalmayı kararlaştıran peygamber hanımlarına Öğüt vererek peygamberine diyor ki: Onların durumunun diğer kadınlarla aynı olmadığım haber ver. Onlardan herhangi birisi apaçık bir kötülükle gelirse —İbn Abbâs der ki;.bu hayasızlık ve ahlâksızlıktır— her halükârda bu, şarttır. Şart ise mutlaka vuku bulacak anlamına gelmez. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Sana ve senden öncekilere de doğrusu vahyetti ki: Eğer şirk koşarsanız muhakkak amelinizi düşürecektir.» (Zümer, 65) «Eğer şirk koşarlarsa onların yapmış oldukları boşa gitmiş olur.» (En'âm, 88), «De ki: Eğer Rahmân'm oğlu olmuş olsaydı; ibâdet edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuhruf, 81), «Allah bir oğul edinmek isteseydi; yarattıklarından dilediğini seçerdi. Tesbîh ederiz O'nu. O, tek ve Kahhâr olan Allah'tır.» (Zümer, 4). Peygamberin eşlerinin mevkileri yüce olduğundan onların işledikleri suçun cezasının da ağır olması gerekir ki onların yücelikleri ve değerleri çiğnenmemiş olsun. Bunun için Hak Teâlâ «Ey peygamber kadınları, sizden her kim apaçık bir hayâsızlıkla gelecek olursa; ona azâb iki kat katlanır.» buyuruyor. Mâlik Zeyd îbn

Eslem'den nakleder ki; bu iki kat azâb, dünya ve âhiret azabıdır. İbn Ebu Necih de Mücâhid'den böyle rivayet eder. «Bu Allah'a pek kolaydır.» Basît ve önemsizdir. Bilâhare Allah Te&lâ, adaletini ve lutfunu hatırlatarak buyuruyor ki: «Sizden her kim de Allah'a ve Rasûlüne boyun eğip sâlih amel işlerse» Allah'a ve Rasûlüne itaat edip peygamberinin emrine koşarsa; «Onun mükâfatını da iki kat veririz. Hem Biz ona cömertçe bir rızık da hazırlamışızdır.» Yani cenneti. Çünkü onlar cennette bütün mahlûkâ-tın üstünde bir mertebede yücelerin yücesinde, A'lâyı İlliyyîn'de Ra-sûlullah (s.a.) ile beraber bulunacaklardır. Cennet mevkilerinin Arş'a en yakın kısmı olan Vesîle'de olacaklardır,[17]

32 — Ey peygamber kadınları, sizler kadınlardan her-hangi biri gibi değilsiniz. Eğer sakınıyorsanız, edalı olmayın yoksa kalbinde bir hastalık bulunanlar kötü şeyler umarlar, ve hep ma'rûf söz söyleyin.
33 — Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.
34 — Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak ki Allah, Latif, Habîr olandır.

Ey Peygamber Kadınları

Bu da Allah'ın hem peygamberin hanımlarına, hem de onun ümmetinin hanımlarına emrettiği bir edeb tarzıdır. Allah Teâlâ peygamberin hanımlarına hitâb ederek kendilerine emrettiği gibi Allah'tan korkmalarını ve onların diğer kadınlara benzemediklerini, fazilet ve mertebe bakımından diğer kadınlarla aynı olmadıklarını belirterek «(Sözde) edalı olmayın.» buyuruyor. Süddî ve başkaları bu ifâdenin, erkeklerle konuşurken ağzınızı ve yüzünüzü eğip bükmeyin, demek ol-duğunu belirtmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ müteakiben »Kalbinde bir hastalık bulunanlar kötü şeyler umarlar. Ve hep ma'rûf söz söyleyin.» İbn Zeyd'in dediğine göre hayır, ma'rûf, güzel ve beğenilen sözler söyleyin, demektir. Bu demektir ki; onlar yabancılara dillerini eğip bükerek seslenmeyecekler ve kadınlar yabancılara kocalarına seslendikleri gibi seslenmeyeceklerdir,
«Evlerinizde oturun.» İhtiyâcınız olmadığı takdirde evinizin dışına çıkmayın. Şer'î ihtiyâçlar arasında şartına uyarak camide namaz kılmak da yer alır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur: Allah'ın cariyelerini Allah'ın mescidlerinden alıkoymayın. Ancak onlar camilere koku sürünmeden çıksınlar. Bir başka rivayette ise, onların evleri kendileri için daha hayırlıdır, buyurmuştur.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Humeyd îbn Mes'ade... Enes'ten nakleder ki; o şöyle demiş: Kadınlar Hz. Peygambere dertlenerek ey Allah'ın Rasûlü, erkekler bizden ayrı olarak cihâda gidiyor biz ise cihâda gidemiyoruz. Bizim için Allah yolunda cihâda gidenlerin ameline ulaşabilmemizi sağlayacak bir amel yok mu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizlerden her kim evinde oturursa; o Allah yolunda cihâd edenlerin amelinin derecesine ulaşır. Veya buna benzer bir kelime kullandı. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Biz bu hadîsi Sâbit'den ancak Revh İbn Müsey-yeb kanalıyla biliyoruz ki, bu Basra'lı bir adamdır ve meşhurdur. Bez-zâr aynı

şekilde dedi ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ... Abdullah kanalıyla Hz. Peygamberden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadın avrettir. Evinden çıktığı zaman onu şeytân karşılar. Onun için Rabbına en yakın olduğu an evinin içidir. Tirmizî, Bündâr kanalıyla Arar İbn Âsım'dan bu hadîsi bu şekilde rivayet eder. Yine Bezzâr yukardaki isnâdıyla, Ebu Dâvûd da aynı isnâdla Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu naklederler: Kadının evinin içindeki odasında namaz kılması, evinde namaz kılmasından daha afdaldır. Evinde namaz kılması ise evinin avlusunda namaz kılmasından afdaldır. Bu hadîsin isnadı sağlamdır.
«İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» Mücâhid der ki: Câhiliyye devrinde kadın erkekler arasında gezinip dururdu. İşte câhiliyye devrinin açılıp saçılması budur. Katâde der ki: «İlk câhi--liyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» Yani evinizden çıktığınızda böyle yapmayın, çünkü o dönemde kadınlar yürürken kırıta kınta yürürlerdi. Allah TeMâ: bunu bu âyetiyle yasaklamıştır.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: «İlk câhilîyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın:» âyetinde geçen kelimesi, örtüyü başın üzerine atıp bağlamamaktır. Böylece hanımların boynu, gerdanı, küpesi ve diğer süs eşyaları görünürdü. İşte âyette geçen açılıp saçılmaktan maksad budur. Bilâhare bu yasak bütün mü'min kadınlara da teşmil edilmiştir.
İbn Cerîr Taberi der ki: Bana İbn Züheyr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» âyetini okudu, sonra şöyle dedi: Hz. Nûh ile İblîs arasında bin sene vardı ve Âdem'in çocukları iki batından gelmişlerdi. Bir kısmı ovalarda bir kısmı dağlarda otururdu. Dağdaki erkekler güzel, kadınları da kanlı canlıydı. Ovadaki kadınlar güzel erkekleri kanlı canlıydı. İblîs Aleyhilla'ne ova halkından bir adamın yanına genç bir çocuk şeklinde geldi ve kendisini onun yanında hizmetçi kıldı. Adama hizmet ediyordu. İblîs Aleyhilla'ne çobanların çaldığı kavala benzer bir şey getirdi ve o gün insanların duymadıkları bir sesi onlara duyurdu. Bu durum etrafa yayıldı, halk çevreden gelip onu dinlemeye başladılar. Bunu her yıl toplandıkları bir bayram şekline dönüştürdüler. Bu bayramda kadınlar, erkekler için açılıp saçılıyor ve süsleniyorlardı. Dağ ahâlîsinden bir adam o bayram günü oradakilere saldırdı. Kadınlarının güzelliklerini gördü ve arkadaşlarına gelip onların güzelliklerini bildirdi. Onlar da adamın etrafında toplanarak ovadakilerin yanına gittiler böylece aralarında fuhuş yayıldı. İşte Allah Teâlâ'nın «İlk câhiliyye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.» kavliyle kasdedilen budur.
«Namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.» Allah Teâlâ peygamberin hanımlarını önce kötülükten nehyettikten sonra, hayır işler yapmalarını emrediyor. Bunlar arasında yalnız ve yalnız Allah'a kulluğun nişanesi olan namazı kılmalarını, Allah'ın mahlûkâtına iyi davranmak demek olan zekâtı vermelerini, Allah ve Rasûlüne itaat etmelerini bildiriyor. Bu, umûmun hususa atfı kabîlindendir.
«Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» Bu âyet peygamberin hanımlarının peygamber evinin halkı arasına girdirildiğinin açık hükmüdür. Çünkü bu âyetin nüzul sebebi peygamberin hanımlarıdır. Nüzul sebebi ya tek başına ya da başkalarıyla birlikte âyetin hükmü

içine dâhil olur. Sahîh olan budur. İbn Cerîr İkrime'den rivayet eder ki; O «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetinin özellikle peygamberin hanımları hakkında nazil olduğunu sokakta bağırarak söylerdi. İbn Ebu Hatim de aynı şekilde rivayet ederek der ki: Bize Musul'lu Ali İbn Harb... İbn Abbâs'tan nakletti ki o; bu âyet özellikle peygamberin hanımları hakkında nazil olmuştur, demiştir.
Eğer bu âyetin sebeb-i nüzulü olarak peygamberin hanımları kasdediliyorsa ve başkalarının âyetin nüzulünün sebebi olmadığı söyleniyorsa, bu ifâde sahîhtir. Ama bu âyetle yalnızca peygamberin hanımlarının kasdedildiği, başkalarının kasdedilmediği söylenmek isteniyorsa, bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Çünkü bu âyetler de kasdedilen hususun yalnız peygamberin hanımları olmadığı konusunda pek çok hadîs-i şerif vârid olmuştur. Bunları buraya dercedelim:
1- îmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Affân, Enes îbn Mâlik'-den nakletti ki; Rasûlullah Aleyhissalâtüvesselâm altı ay boyunca Fâ-tıma'nm kapısının önünden, geçtiğinde sabah namazına gidiyorsa; ey
hane halkı (Ehl-i Beyt) namaz der ve «Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okurdu. Tirmizî bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla Enes İbn Mâlik'den naklettikten sonra hasen ve garîb hadîstir, der.
2- îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abdullah İbn Vekf... Ebu'1-Ham-râ'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Rasûlullah döneminde yedi ay boyunca Medine'ye bekçilik yaptım. Sabah namazı olunca Hz. Peygamberin kalktığını, Ali ve Fâtıma'nın kapısına-gelip; namaz, namaz, dediğini sonra bu âyeti okuduğunu gördüm. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ebu Dâvûd el-A'mâ; Nefî' İbn Hâris'tir ve yalancı bir râvîdir.
3- Yine îmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed îbn Mus'ab... Ebu Ammâr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ben Vasile İbn Eskâ'ın yanma girdim. Onun etrafında bir topluluk oturuyordu. Hz. Ali (r.a.)yi söz konusu ediyorlardı. Onlar kalkınca Vasile İbn Eskâ' bana dedi ki: Ra-sûlullâh (s.a.)tan gördüğüm bir şeyi sana haber vereyim mi? Ben; evet, dedim. O dedi ki: Ben Hz. Fâtıma'ya varıp Hz. Ali'yi sordum. O da; Ra-sûlullah'a doğru gitti, dedi. Oturdum onu bekliyordum. Nihayet Ra-sûllah (s.a.) beraberinde Ali, Hasan ve Hüseyn olduğu halde geldi. Her birinin elini kendi elinin içerisine almıştı. İçeri girdi ve Hz. Ali ile Fâ-tıma'yı önüne oturttu. Hz. Hasan ile Hüseyn'i iki kucağına oturttu. Sonra elbisesini onların üzerine örterek —veya onlara giydirerek dedi— şu âyet-i kerîme'yi okudu: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» Sonra devamla; Allah'ım, bunlar benim evimin halkı —Ehl-i Beytim— benim evimin hal-kının temizlenmeye en çok hakları vardır, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, Abdülkerîm İbn Ebu Umeyr kanalıyla... Ebu Amr el-Evzâî'-den bu hadîsi naklettikten sonra, sonuna şu eklemeyi yapar: Vasile dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben de senin ehlinden miyim? Hz. Peygamber buyurdu ki: Sen de benim ehlimdensin. Vasile dedi ki: İşte benim hayatta en çok umduğum şey bu idi. Sonra İbn Cerîr Taberî, Abd'ül-A'lâ Vâsıl kanalıyla... Efcu Ammâr'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Vasile İbn Eskâ'ın yanında oturuyordum. O sırada Hz. Ali'yi bahis mevzuu ederek ona küfrettiler. Yanındakiler gidince o bana dedi ki: Otur sana

onların küfrettiği zâttan haber vereyim. Ben Allah Rasûlünün yanında bulunuyordum. O sırada Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyn geldiler. Hz. Peygamber elbisesini onların üzerine atarak şöyle dedi: Allah'ım, bunlar benim eviminin halkı. Allah'ım, onların kirlerini gider ve onları tertemiz kıl. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben de senin evinin halkından mıyım? O; sen de, dedi. Vasile der ki: Allah'a andol-sun ki bana göre yaptığım şeylerin en güveniliri budur.
4- îmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Humeyr... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme'den duyan birisi bana anlattı ve şöyle dedi: Hz. Peygamber Ümmü Seleme'-nin evinde oturuyordu. Hz. Fâtıma yanında bir parça etle geldi. Ben Fâtıma'yı peygamberin yanına götürdüm. Hz. Peygamber ona; kocanı ve iki oğlunu da çağır, dedi. Ümmü Seleme der ki: Hz. Ali, Hasan ve Hüseyn de geldiler ve peygamberin yanına girdiler. O et parçasından yiyorlardı. Hz. Peygamber ise Hayber örtüsü ile örtülü bir sedirin üzerinde uyku halindeydi. Ben de odamdaydım. Bu sırada Allah Teâlâ «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini inzal buyurdu. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber örtünün fazla kısmını aldı ve onların üzerine Örttü. Sonra elini çıkararak göğe yöneldi ve şöyle dedi: Allah'ım, bunlar benim evimin halkıdır. Benim öz âilemdir. Onların pisliğini gider ve onları tertemiz kıl. Ümmü Seleme der ki: Başımı evin içerisine sokarak dedim ki: Ben de sizinle beraber değil miyim ey Allah'ın Rasûlü? O; sen benim için seçilmişsin, sen benim için seçilmişsin, dedi. Bu hadîsin isnadında adı verilmeyen kişi Atâ'nın şeyhidir. Diğer râvîler de güvenilir kişilerdir. Bu hadîsin bir başka tarîktan nakli şöyledir: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Muhammed İbn Ca'fer... Atiyye et-Tafavî'den nakletti ki; babasına Ümmü Seleme anlatıp şöyle demiş: Bir gün Hz. Peygamber benim evimde olduğu sırada hizmetçi gelip; Fâtıma ve Ali kapı önündeler, dedi. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber bana; kalk ve evimin halkını bir kenara al, dedi. Ümmü Seleme der ki: Ben de kalktım ve evin yakınında bir kenara durdum. Hz. Ali ve Fâtıma girdiler beraberlerinde Hasan ve Hüseyn de vardı. Her ikisi de küçük çocuktular. Çocukları alıp kucağına oturttu ve öptü. İki elinden biriyle Fâ-tıma'ya, diğeriyle de Ali'ye sarıldı. Fâtıma'yı ve Ali'yi öptü. Onların üzerine siyah yünden bir örtüyü atarak buyurdu ki: Allah'ım ben ve hane halkım (Ehl-i Beyt) cehenneme değil, Sana. Ümmü Seleme der ki: Ey Allah'ın Rasûlü ya ben? dedim. Allah'ın salât ve selâmı senin üzerine olsun. Hz. Peygamber; sen de dedi. Bu hadîsin bir başka yoldan rivayeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ebu Küreyb... Ümmü Seleme'den nakletti ki; bu âyet onun evinde nazil olmuştur. Ümmü Seleme dedi ki: Ben evimin kapısı önünde oturuyordum. Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben ev halkından (Ehl-i Beyt) mıyım? Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: Sen benim için seçilmişsin, sen peygamberin eşlerin-densin. Ümmü Seleme der ki: O gün evde Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyn bulunuyordu. Allah hepsinden razı olsun. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî Ebu Küreyb kanalıyla Şehr İbn Havşeb'den de aynı şekilde nakleder.
Hadîsin başka yollardan rivayetleri de vardır. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Vehb İbn Zem'â'dan nakletti ki; o bana Ümmü Seleme (r.a.)den şöyle haber verdi demiş: Rasûlullah (s.a.) Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyn'i toplayıp elbisesi altına girdirdi, sonra Allah'a yal vararak dedi ki: Şunlar

benim evimin halkıdır. Ümmü Seleme der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, beni de onların arasına girdir, dedim. Hz. Peygamber; sen benim ehlimdensin, dedi. îbn Cerîr Taberî aynı hadîsi Ahmed İbn Muhammed et-Tûsî kanalıyla Ömer İbn Ebu Seleme'den, o da annesinden aynı şekilde rivayet eder.
Hadîsin bir başka tarîktan rivayeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre kanalıyla Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini nakletti: Fâtıma Hz. Peygambere gelerek yağ ve unla, pişirilen ve adına Asîde denilen bir yemeği hazırladı ve tabağı Peygamberin önüne koydu: Hz. Peygamber; amcamın oğlu ve iki çocuğun nerede? dedi. Hz. Fâtıma; evdeler, dedi. Hz. Peygamber; onları da çağır, dedi. Hz. Fâtıma Hz. Ali'nin yanına gelip dedi ki: Kalk, Rasûlullah seni ve çocuklarını istiyor. Ümmü Seleme der ki: Hz. Peygamber onlann geldiklerini görünce uyuduğu yerde serili bulunan bir örtüye doğru uzandı onu çekip yaydı ve onları bu örtünün üzerine oturttu. Sonra örtünün dört bir tarafından tuttu. Onları örtünün altına girdirerek sağ eliyle Rabbı Azze ve Celle'ye doğru yönelip dedi ki: Allah'ım, bunlar benim evimin halkıdır (Ehl-i Beytim) Onların eksikliklerini gider ve onları tertemiz kıl.
Hadîsin bir başka yoldan rivayeti de şöyledir: İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Humeyd... Hâkim İbn Sa'd'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme'nin yanında biz Ali İbn Ebu Tâlib'den bahsettik. O dedi ki: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyeti benim evimde nazil oldu. Ümmü Seleme der ki: Rasûlullah (s.a.) evime geldi ve bana; kimsenin içeri girmesine izin verme, dedi. Hz. Fâtıma geldi, ben onun babasının yanma girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Hasan geldi. Onun da annesinin ve dedesinin yanına girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Hüseyn geldi. Ben onun da Hz. Peygamberin yanına girmesine engel olmak istemedim. Sonra Hz. Ali geldi. Ona da engel olamadım. Hepsi toplanınca Rasûlullah (s.a.) üzerinde bulunan bir örtüyü onların üzerine yayarak şöyle dedi: Bunlar benim hâne halkımdır. Allah'ım, onların eksikliklerini gider ve kendilerini tertemiz kıl. İşte onlar serginin altına toplandıkları sırada bu âyet nazil oldu. Ümmü Seleme der ki: Ben, Ey Allah'ın Rasûlü ya ben? dedim. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber evet diye karşılık vermedi. Sâdece; sen benim için seçilmişsin, buyurdu.
5- İbn Cerîr Taberî der ki bana İbn Vekî'... Şeybe'nin kızı Sa-fiyye'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Âişe dedi ki: Bir sabah Rasûlullah (s.a.) çıktı üzerinde yolculukla ilgili şekillerin bulunduğu yünden örme bir örtü vardı. Siyah kıldandı. Hz. Hasan geldi Rasûlullah onu örtünün içerisine girdirdi. Sonra Hüseyn geldi onu da girdirdi. Sonra Fâtı-ma geldi onu da girdirdi, sonra Ali geldi onu da girdirdi. Sonra «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okudu. Müslim bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Safiyye Bint Şeybe'den nakleder.
Hadîsin bir başka tarîktan rivayeti şöyledir: îbn Ebu Hatim der ki; Bana babam... Avam İbn Havşeb'den nakletti ki; onun amcası şöyle demiş: Babamla beraber Hz. Âişe'nin yanma gittik. Ben ona Hz. Ali'den suâl ettiğimde Hz. Âişe dedi ki: Sen bana, insanlar arasında Ra-sûlullah'm en çok sevdiği birinden suâl ediyorsun. Onun nikâhı altında peygamberin kızı vardı ve o peygambere insanların en sevgilisiydi.

Ben Hz. Peygamberin, Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan'ı ve Hüseyn'i çağırıp üzerlerine elbisesini attığını, sonra; Allah'ım, benim evimin halkı işte bunlardır, onların eksikliğini gider ve onlan tertemiz kıl, diye duâ ettiğini gördüm. Hz. Âişe der ki: Ben Hz. Peygambere yaklaşıp ey Allah'ın Rasûlü, ben senin evinin halkından değil miyim? dedim. Hz. Peygamber; sen bir kenara çekil çünkü sen benim için seçilmişsin, dedi.
6- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Saîd'den nakletti ki; Raşûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyeti beş kişi hakkında nazil olmuştur. Ben, Ali, Hasan, Hüseyn ve Fâ-tıma. Daha önce Fudayl İbn Merzûk'un Atiyye kanalıyla Ümmü Seleme'-den naklettiği rivayet geçmişti. İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Hârûn îbn Sa'd kanalıyla mevkuf olarak Ebu Saîd'den nakleder. Allah en iyisini bilendir.
7- İbn Cerir Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Bükeyr îbn Mismâr'dan nakletti ki; o ben Sa'd'm oğlu Âmir'den işittim ki Sa'd Ra-sûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duydum, demiş: Hz. Peygambere vahiy nazil olunca Ali'yi onun iki oğlunu ve Fâtıma'yı alarak elbisesi altına girdirdi ve; Rajpbım, işte bunlar benim ailem ve ev halkım, buyurdu.
8- Müslim, Sahîh'inde der ki: Bana Züheyr îbn Harb... Yezîd İbn Hayyân'dan nakletti ki; o şöyle demiştir: Ben ve Sebre oğlu Hu-sayn ve Müslim oğlu Ömer Zeyd İbn Erkam'ın yanma vardık. Oturunca Husayn dedi ki: Ey Zeyd, sen pek çok hayra ulaştın. Rasûlullah'ı gördün, hadîsini duydun, onunla beraber savaştın ve arkasında namaz kıldın. Ey Zeyd, sen gerçekten pek çok hayra erdin. Bize Raşûlullah (s.a.) dan işittiğin bir hadîsi anlat. Zeyd İbn Erkam dedi ki: Ey kardeşim oğlu Allah'a hamdolsun ki benim yaşım ilerledi, devrim geçti. Raşûlullah (s.a.)dan ezberlediğim şeylerin bir kısmını unuttum. Size söylediğimi kabul edin söylemediğimden dolayı da beni zor durumda bırakmayın. Sonra dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Mekke ile Medîne arasında bulunan Humma denilen suyun bulunduğu yerde bir gün hutbe okudu. Allah'a hamd ü senalarda bulundu, va'zetti, öğüt verdi, sonra şöyle dedi: İmdi ey insanlar, ben ancak bir beşerim, Rabbımın elçisinin gelip benim ona uymam zamanı yaklaştı. Ben size iki şey bırakıyorum. Birisi Allah'ın kitabı. Onda hidâyet ve nûr vardır. Allah'ın kitabını alın ve ona sarılın. Hz. Peygamber Allah'ın kitabına teşvik ve terhîb etti. Sonra dedi ki: Ve ev halkım (Ehi-i Beytim) ev halkım hakkında da size Allah'ı hatırlatırım. Üç kere bu sözünü tekrarladı. Husayn, Zeyd İbn Erkam'a dedi. ki: Ey Zeyd, onun ev halkı kimdir? Hanımları ev halkından değil midir? Zeyd İbn Erkam dedi ki: Hanımları ev halkındandır. Ancak onun Ehl-i Beyti, kendisinden sonra onlara zekât verilmesi haram kılınmış olanlardır. Onlar kimdir? deyince Zeyd dedi ki: Onlar Ali'nin, Akîl'in, Ca'ferin ve Abbâs'ın âilesidir. Husayn bütün bunlara zekât vermek haram kılınmış mıdır? deyince o; evet, dedi.
Bilâhare Müslim, Muhammed İbn Bekkâr kanalıyla Zeyd İbn Er-kâm'dan bu hadîsi rivayet eder ve yukarda geçen şekliyle kaydeder. Ayrıca bu rivayette şu ifâdeler de yer alır: Biz Zeyd'e dedik ki: Onun ev halkı kimdir? Hanımları mı? O; hayır Allah'a yemîn ederim ki bir kadın uzun bir süre bir erkekle birlikte yaşar sonra erkek o kadını bo-şar, kadın babasının ve ailesinin yanına döner. Kişinin ev halkı aslı ve

kendilerine zekâtın haram kılındığı baba tarafından akrabalarıdır. Daha sonra yukardaki ifâdeleri tekrarladı. Rivayet böyle vâki' olmuştur. Birinci rivayet daha uygun ve onu almak daha iyidir. İkinci rivayet ise rivayet edilen hadîste söz konusu edilen «ehl» kelimesinin tefsiri sadedinde olabilir. Bu hadîste kasdedilenler, kendilerine zekât haram kılınmış olan peygamber âilesidir. Veya «ehl» kelimesiyle eşlerle birlikte ailenin diğer ferdleri kasdedilmiştir. Bu ihtimâl daha çok tercihe şayandır. Böylece bu ve önceki rivayetin arası birleştirilebilir. Aynı şekilde Kur'-an'la daha önce geçen hadîsler arasında da bir birlik sağlanabilir. Şayet hadîsler sahîh ise. Çünkü bu hadîslerin bazı isnâdları üzerinde dikkatle durulması gerekir. Allah en iyisini bilendir. Kur'ân'ı iyice düşünenlerin şüphesiz kabul edecekleri husus, peygamberin hanımlarının da bu âyetin şümulü içerisine girecekleri doğrultusundadır. Çünkü sözün akışı onlardan bahsetmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında: «Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.» buyuruyor. Yani Allah'ın Rasûlüne sizin evinizde inzal buyurduğu Kitâb'a ve Sünnet'e göre amel edin. Katâde ve bir başkası böyle der. Ayrıca insanlar arasında sizi diğerlerinden özellikle ayırdettiren bu nimeti hatırlayın. Vahiy başka insanların evinde değil sizin evinizde nazil oluyor. Bu nimete Sıddîk'ın kızı Âişe daha çok lâyıktır. Bu nimette en çok büyük pay onundur. Bu yaygın rahmetten en çok payına düşen odur. Çünkü Âişe'nin dışında hiç bir kadının yatağında peygambere vahiy nazil olmamıştır. Bu hususu Allah'ın salât ve selâmı üzerine olan Peygamber bildirmiştir. Bazı bilginler derler ki: Hz. Peygamber Âişe'-den başka bakire olarak bir kadınla evlenmemiştir. Hz. Âişe'nin yatağında Peygamberden başka bir erkek uyumamıştır. Bu sebeple onun bu meziyyete sahip olması uygun düşer. Bu yüce rütbede tek başına onun yer alması gerekir. Şayet peygamberin hanımları ev halkından iseler, onun yakınlarının da «ev halkı» ifâdesinin içerisine girmeleri uygundur. Nitekim yukarda geçen hadîste de; ev halkı buna daha çok müstehak-tır, buyrulmuştur. Bu ifâde Müslim'in Sahîh'inde sabit olan şu hadîse çok benzer: Hz. Peygambere; daha ilk günden takva üzere kurulan mescid hangisidir? diye sorulduğunda o; şu mescidimdir, diye cevab vermiştir. İşte buradaki «şu» ifâdesi yukardaki hadîste kullanılan «şu» ifâdesine benzer. Çünkü âyet Kubâ mescidinde nazil olmuştur ve bu konuda başka hadîsler de vardır. Eğer Kubâ mescidi daha ilk günden takva üzere kurulan bir mescid olursa, peygamberin mescidinin daha ilk günden takva üzere kurulan mescid olma vasfına sahip bulunması daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Cemîle'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Ali (r.a.) Öldürülünce yerine oğlu Hasan halîfe seçildi. Hz. Hasan namaz kılarken bir adam üzerine saldırdı ve hançerle onu yaraladı. Râvîler arasında yer alan Hüseyn İbn Abdurrahmân, kendisine ulaştığına göre bu yaralayan kişinin Esed kabilesinden birisi olduğunu ve Hz. Haaan'ın secdede iken yaralandığını söylemiştir. Ebu Cemile der ki: Bu darbe böğründen olduğu için Hz. Hasan birkaç ay hastalandı sonra iyileşti ve minbere çıkarak dedi ki: Ey Irak halkı, bizim için Allah'tan korkun. Biz sizin emirleriniz ve müsâfirleriniziz. Biz ev halkıyız. Çünkü Allah Teâlâ, bizim hakkımızda: «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» diye bahsetmiştir. Ebu Cemile der ki:

Hz. Hasan bu âyeti o kadar çok tekrarladı ki mescidde bulunan herkes hüngür hüngür ağladı.
Süddî, Ebu. Deylem'den naklen der ki: Hz. Hüseyn'in-oğlu Ali, Şâm halkından birine şöyle dedi: Ahzâb Süresindeki «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» âyetini okumadın mı? O; evet siz onlar mısınız? deyince AU İbn Hüseyn; evet, dedi.
«Muhakkak ki Allah, Latif, Habîr olandır.» Allah'ın lutfu sayesinde siz bu mertebeye ulaştınız. Allah'ın haberdâr olması sayesinde siz Allah'ın bu lutfuna lâyık kılındınız. Allah size bu nimeti verdi ve bu nimeti sizin için tahsis etti. İbn Cerîr merhum der ki: Bu ifâdede söylenmek istenen şudur: Sizi içerisinde Allah'ın âyetleri ve hikmetleri okunan evin halkı kılmasmdaki Allah'ın nimetini hatırlayın ve bundan dolayı Allah'a şükredin, hamdedin.
«Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.» Sizi bu lutufla lutuflan-dırmıştır ve sizi içinde Allah'ın âyetleri ve hikmeti okunan evin halkından kılmıştır. Hikmet sünnettir. Allah sizi Peygamberin eşleri olarak seçmesi nedeniyle sizin durumunuzdan haberdârdır. Katâde der ki: «Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmetini hatırlayın.» kavliyle Allah Teâlâ onlara bu lutfundan dolayı minnet etmektedir. İbn Cerîr Taberî de bunu rivayet eder. Avfî, Allah Teâlâ'nm «Muhakkak ki Allah, Latîf, Habîr olandır.» kavli hakkında şöyle demiştir: Çıkardıklarında lütuf sahibidir, koyduklarından da haberdârdır. İbn Ebu Hatim de böyle rivayet eder, sonra da; Rebî' İbn Enes de Katâde'den böyle rivayet etti, der.[18]

İzahı

35 — Doğrusu müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar, tâata devam eden erkeklerle, tâata devam eden kadınlar, sâdık erkeklerle, sâdık kadınlar, sabreden erkeklerle, sabreden kadınlar, huşu eden erkeklerle huşu' eden kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkeklerle, iffetlerini koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkeklerle, çokça zikreden kadınlar, işte onlar için Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

îmâm Ahmed der ki: Bize Af fan... Abdurrahmân İbn Ebu Şeybe'-den nakletti ki; o, peygamberin eşi Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini duydum demiştir: Ben Hz. Peygambere: Bize ne oluyor ki erkeklerin zikri geçtiği gibi bizim de Kur'anda zikrimiz geçmiyor? dedim. Bu konuda benim aklımda hiç bir şey kalmamıştı. Ancak bir gün minberden seslenişi beni korkutmuştu. Ümmü Seleme der ki: Ben, saçımı dağıtmış örüyordum. Sonra evimdeki odalardan bir odaya çekildim ve kulağımla hasırın ötesini dinliyordum. Baktım ki Rasûlullah minberden şöyle sesleniyor: Ey insanlar, Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu müs-lüman erkeklerle, müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyeti sonuna kadar okudu. Neseî ve İbn Cerîr Abdurrahmân İbn Ebu Şeybe'den bu hadîsin benzerini rivayet ederler. Hadîsin bir başka tarîktan rivayeti şöyledir: Neseî der ki: Bize Muhammed îbn Hatim... Ebu Seleme'den nakleder ki, Ümmü Seleme Hz. Peygambere şöyle demiş: Ey Allah'ın nebisi, ne oluyor ki erkeklerin Kur'anda söz

konusu edildiklerini duyuyorum da, kadınların söz konusu edildiklerini duymuyorum? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla Yahya İbn Abdurrahmân İbn Hâtıb'dan nakleder. Ona Ümmü Seleme şöyle dediğini anlatmış: Ey Allah'ın Rasûlü, her şeyde erkekler söz konusu ediliyor da biz söz konusu edilmiyoruz neden? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuş. Bu hadîsin bir başka tarîktan rivayeti şöyledir. Süfyân es-Sevrî Mücâhid'den nakleder ki; o şöyle demiş: Ümmü Seleme, ey Allah'ın Rasûlü erkekler zikrediliyor da kadınlar zikredilmiyor neden? deyince Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Kadınlar Hz. Peygambere dediler ki: Ne oluyor, mü'min erkekler zikrediliyor da mü'min kadınlar zikredilmiyor? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar,..» âyetini inzal buyurdu.
Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; bazı hanımlar Hz. Peygamberin eşlerinin yanına varıp dediler ki: Allah Teâlâ sizi Kur'an'da zikretti, bize gelince Hiç bir şekilde zikredilmedik. Bizim de zikredilmemiz mümkün değil mi? Bunun üzerinde Allah Azle ve Celle «Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...» âyetini inzal buyurdu.
Âyet-i kerîme'de «Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar)» denilmesi îmânla İslâm'ın birbirinden ayrı şey olduğuna delildir. Bu da İslâm'ın îmândan daha özel olduğunu gösterir. Çünkü Allah Teâlâ, Hucurât sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Bedeviler: îmân ettik, dediler. De ki: îmân etmediniz. Ancak müslüman olduk deyin. Çünkü îmân kalbinize girmemiştir.» (Hucurât, 14). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Zina eden bir kişi zina ettiği zaman mü'mindir.
Zina edince îmânı ondan soyulur. Ancak müslümanların icmâına göre zina etmesi onun küfrünü gerektirmez. Buhârî Şerhi'nin baştarafında kaydettiğimiz gibi îmânın İslâm'dan daha özel olduğu görülüyor.
«Tâata devam eden erkeklerle, tâata devam eden kadınlar)) Âyet-i kerîme'de geçen (O^LâJl) kelimesi, sükûnet içerisinde itaat etmektir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde aynı kelimeyi şöyle kullanır: «Rabbınm rahmetini umarak, âhiretten sakınarak geceleyin secdeye kapanıp kıyama durarak itaat eden hiç bir olur mu?» (Zümer, 9), «Ve Allah'ın divânına huşu' ile durun.» (Bakara, 238), «Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer.» (Rûm, 26), «Ey Meryem, huşu' ile Rabbımn dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.» (Âl-i İmrân, 43). İslâm, îmândan sonra bir mertebedir ve ona daha sonra çıkılır. Bundan sonra da itaat anlamına kunût mertebesi yer alır.
«Sâdık erkeklerle sâdık kadınlar.» Doğruluk sözlerdedir. Çünkü doğruluk övülen bir özelliktir. Nitekim sahabelerden bir kısmının ne Câhi-liyyet devrinde, ne de müslüman olduktan sonra yalan söyledikleri görülmemiştir. Doğruluk îmânın alâmetidir. Yalan da münafıklığın işaretidir. Doğru söyleyen kurtulur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Siz, doğruluğa sanlın, çünkü doğruluk iyiliğe götürür. İyilik ise cennete götürür. Kişi doğru söyleyip doğruluğu gözettikçe nihayet Allah katında Sıddîk (doğru söyleyenlerden) olarak yazılır. Yalandan da kaçının. Çünkü yalan kötülüğe götürür. Kötülük ise cehenneme götürür. Kişi yalan söyleyip yalanı gözettikçe en sonunda Allah katında yalancı olarak yazılır. Bu konuda pek çok hadîs-i şerif vardır.
«Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar.» Bu da sebat etmenin özelliğidir. Musibetlere sabretmek ve kaderde yazılanın muhakkak geleceğini bilmek ve sabırla direnip sebat etmek önemli bir özelliktir. Sabır ilk darbe anında olur. Yani en zor sabır ilk anda ki sabırdır. Sonra sabretmek kolaylaşır. Sabır seciyyenin doğruluğunun ve sebatının ifadesidir.
«Huşu1 eden erkeklerle huşu' eden kadınlar.» Huşu'; sükûn, güven, sevgi, vakar ve tevâzu'dur. Kişiyi huşû'a sevkeden husus ise Allah'ı gözetip O'ndan korkmaktır. Nitekim hadîs-i şerifte: Allah'a O'nu görü-yormuşsun gibi ibâdet et. Çünkü sen O'nu görmesen bile O seni görür, buyuruluyor.
«Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar.» Sadaka; kazancı olmayan, kazanç getiren kimsesi bulunmayan zayıf ve muhtaç insanlara ihsan etmektir. Allah'a itaat için malın fazlası muhtaçlara verilir. Diğer yandan Allah'ın yaratıklarına ikramdır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurur: Allah'ın gölgesinden başka hiç bir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah yedi kişiyi kendi gölgesi altına alır. Bu yedi kişi sayılırken bunlar arasında ve; bir sadaka verip sol eli sağ elinin ne verdiğini bilmeyecek şekilde gizleyen kişi, denir. Bir başka hadîste de buyrulur ki:
Sadaka günâhları söndürür. Tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi. Sadakaya teşvîk konusunda pek çok hadîs vardır. Onlar yerinde kaydedilmiştir.
«Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar.» İbn Mâce'nin rivayet ettiği hadîste buyurulur ki: Oruç, bedenin zekâtıdır. Yani vücûdu temizler arıtır, şerîât ve tabiat bakımından çirkin olan karışanlardan uzaklaştırır. Saîd İbn Cübeyr der ki: Kim Ramazân ayında ve her aydan da üç gün oruç tutarsa, Allah Teâlâ'mn «Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar» kavlinin içerisine girer.
Oruç, şehvetin kırılmasını sağlayan en büyük unsur olduğu için Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Ey gençler topluluğu, sizden her kim ev-lenebilirse evlensin. Çünkü bu gözü korur, ırzı muhafaza eder. Kim de evlenemezse oruç tutsun. Çünkü bu onu korur. Oruç zikredilince tabiatıyla arkasından «İffetlerini koruyan erkeklerle iffetlerini koruyan kadınlar» kavlinin gelmesi uygun düşmektedir. Mübâh olanın dışında haram ve günâhtan kendilerini koruyanlar. Nitekim Allah Teâlâ Mü'mi-nûn sûresinde şöyle buyurur: «Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa işte onlar haddi aşanlardır.» (Mü'minûn, 5-7).
«Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir kişi geceleyin hanımını uyarır ve ikisi birlikte iki rek'at namaz kılarlarsa; o gece hem erkek, hem de kadın «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar» zümresine kaydedilirler. Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, A'meş kanalıyla... Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi rivayet ederler.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyamet gününde Allah katında derecelerin en değerlisi hangisidir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki: «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» âyetini okudu. Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah yolunda gâzî olan kimdir? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer kişi kılıcıyla kâfirlere ve müşriklere vursa ve kılıcı kırılsa kana boyansa Al-lah'ı zikredenler yine de ondan üstün olurlardı.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Affân... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; Hz. Peygamber Mekke yollarında yürüyordu. Nihayet Medine'ye yakın bir yerde bulunan Cümdân denilen yere geldi. Ve dedi ki: Burası Cümdân'dır, yürüyün, Allah Müferredûn'u öne geçirmiştir. Ashâb dediler ki: Müferredûn da nedir? Peygamber buyurdu ki: Allah'ı çokça zikredenlerdir. Sonra şöyle dedi: Allah'ım, tıraş olanları bağışla. Ashâb dediler ki: Ya Muksirûn ne olacak? Hz. Peygamber: Allah'ım, tıraş olanları bağışla, buyurdu. Onlar yine saçlarım ve sakallarım bırakanlar ne olacak dediklerinde, buyurdu ki: Onlan da. Ahmed İbn Hanbel bu şekliyle bu hadîsi rivayette münferid kalmıştır. Müslim de son kısmı dışında bu hadîsi rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Huceyn İbn el-Müsennâ... Ziyâd İbn Ebu Ziyâd'dan nakletti ki; ona Muâz İbn Cebel'den Rasûlullah (s.a.)in şöyle dediği nakledilmiş: Allah katuîda kişiyi Allah'ın azabından kurtaracak Allah'ı zikirden başka bir amel yoktur. Muâz dedi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ben size amellerinizin en hayırlısını ve hükümdarınızın katında en temizini ve sizin derecelerinizi en üste çıkaranı söyleyeyim mi? Sizin için altın ve gümüş dağıtmaktan ve yann düşmanlarınıza vanp onların boyunlarını veya onların sizin boynunuzu vurmasından daha hayırlı bir ameli haber vereyim mi? Ashâb: Evet ey Allah'ın RasûHi; dediler. Hz. Peygamber: Allah Azze ve Celle'yi zikirdir, buyurdu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Sehl İbn Muâz İbn Enes'ten nakletti ki, babası Hz. Peygamberden nakletmiş: Adamın birisi Hz. Peygambere: Ey Allah'ın Rasûlü, mükâfat bakımından, derecesi Mücâhidlerden yüce olan hangisidir? dedi. Rasûlullah: Allah'ı en çok zikreden, buyurdu. Adam: Allah katında oruçlulardan ecri en çok olan kimdir? deyince; Allah Rasûlü: Allah'ı en çok zikreden, dedi. Sonra adam namazı, zekâtı, haccı ve sadakayı söyledi, her seferinde Rasûlullah (s.a) Allah'ı en çok zikreden diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Hz. Ömer'e dedi ki: Zikredenler bütün hayırları alıp götürdüler. Rasûlullah (s.a.) da; evet, diye karşılık verdi.
Fazlaca zikrin fazileti konusunda vârid olan hadîsleri bu sûrede «Ey îmân edenler; Allah'ı çokça zikredin. Sabah-akşam O'nu tesbîh edin.» (Ahzâb, 41-42) âyetinin tefsirinde zikredeceğiz.
«İşte onlar için Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.» Onların günâhlarını bağışlamış ve kendilerine büyük bir mükâfat hazırlamıştır ki bu mükâfat cennettir.[19]

36 — Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlü-ne isyan ederse; şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.

Allah ve Rasûlü Hüküm Verince Seçme Hakkı Yoktur

Avfî, «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...» âyeti konusunda İbn Abbâs'tan naklen der ki: Bu âyet Rasûlullah (s.a.)m, kölesi Zeyd İbn Hârise'ye Esed kabilesinden Zeyneb Bint Cahş'ı nikahlamak isteğiyle yanına gittiği zaman nazil oldu. Zeyneb, ben onunla nikahlanmak istemem, deyince Rasûlullah (s.a.): Hayır onunla nikâhlanacaksm, dedi. Zeyneb; ey Allah'ın Rasûlü, kendi kendime oyun mu yapayım? dedi. Onlar böyle konuşurken Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Bunun üzerine Zeyneb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, benimle nikahlanmak üzere onu sen mi seçtin? Hz. Peygamber; evet, deyince Zeyneb; öyleyse Allah Rasûlüne teyân etmem, ben de onu kendime nikâhlarım dedi. İbn Lühây'a... İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) Cahş kızı Zeyneb'i Harise oğlu Zeyd'e nikahlamak istedi. Zeyneb nikâh-lanmaktan kaçındı ve dedi ki: Ben, soy bakımından ondan daha hayırlıyım. Zeyneb güzel bir kadındı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...» âyetini inzal buyurdu. Keza Mücâhid, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân da bu âyetin Zeyneb Bint Cahş hakkında nazil olduğunu söylerler. Rasûlullah (s.a.) Zeyneb'i kölesi Zeyd İbn Hârise'ye nişanlamak istediğinde, o bundan kaçınmış sonra peygamberin buyruğuna icabet etmişti.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Bu âyet Ebu Muayt'ın oğlu Ukbe'nin kızı Ümmü Külsûm hakkında nazil olmuştur. O, Hudeybiye sözleşmesinden sonra ilk hicret eden kadınlardandı. Kendisini Hz. Peygambere takdim etti, Rasûlullah da; kabul ettim, diyerek onu Zeyd İbn Harise ile evlendirdi. Allah bilir ya bu olay, Zeyd'in Zeyneb'den ayrılmasından sonra olmuştu. Ümmü Külsûm ve kardeşi kızarak dediler ki: Biz Hz. Peygamberi istemiştik o ise bizi kölesi ile evlendirdi. Bunun üzerine «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz.» âyeti nazil olmuştur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Daha sonra bundan da toplayıcı olan şu hüküm nazil oldu: «Peygamber; mü'minlere, kendilerinden daha evlâdır.» İşte o husûsî hükümdü, bu ise toplayıcı hükümdür.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdülrezzâk... Enes İbn Mâ-lik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Ensâr'dan bir kadını Cüleybîb'le nikahlamak istedi ve kadının babasıyla konuştu. O; annesine danışayım da öyle, dedi. Hz. Peygamber de: Peki öyleyse, dedi. Adam gitti karısına durumu açıkladı. Kadın: Hayır, Hz. Peygamber başka birisini bulamadı da Cüleybîb'e mi bizi uygun gördü? dedi. Halbuki biz onu falancaya ve falancaya vermemiştik. Kız ise perdenin arkasından onları dinliyordu. Enes der ki: Adam durumu Hz. Peygambere bildir-mek üzere çıkmaya koyulduğunda kız dedi ki: Siz Hz. Peygamberin emrini reddetmek mi istiyorsunuz? Eğer sizin için onu uygun görmüşse nikâh yapın. Enes der ki: Sanki kız anne babasından daha iyi görmüştü. Anne babası: Doğru söylersin, dediler. Babası Hz. Peygambere varıp dedi ki: Eğer sen onu bizim için uygun gördünse biz de onu uygun gördük. Hz. Peygamber: Ben onu uygun gördüm, dedi. Enes der ki: Kızı Cüleybîb'le evlendirdi. Sonra Medine halkına bir münâdî (harb için) seslendi. Bunun üzerine Cüleybîb atına bindi. Sonra onun öldürülmüş

olduğunu gördüler. Müşriklerden bir topluluk onu öldürmüşlerdi. Enes der ki; doğrusu ben o kadını gördüm, Medine'de en çok nafaka verilecek birisiydi.
İmâm Ahmed îbn,Hanbel der ki; Bize Affân... Ebu Berze el-Eslemî-den nakleder ki; Cüleybîb kadınların arasına girip onlarla oturup oynayan bir adamdı. Ben eşime dedim ki: Bu günden sonra Cüleybîb sizin yanınıza girmeyecektir. Eğer girecek olursa şöyle ve şöyle yapanm. Ebu Berze el-Eslemî der ki; Ansâr'dan bir kimsenin kız çocuğu bulunursa Hz. Peygamberin ona ihtiyâcı olup olmadığını öğreninceye kadar başkasıyla evlendirmezlerdi. Rasûlullah (s.a.) Ansâr'dan bir adama; kızını bana ver, dedi. Adam; peki ne büyük şeref ey Allah'ın Rasûlü ne sevinç ve göz aydınlığı, dedi. Hz. Peygamber; doğrusu ben onu kendim için istemiyordum, dedi. Adam; ya kimin için istiyordun ey Allah'ın Rasûlü? dedi. Hz. Peyegamber; Cüleybîb için, deyince adam; ey Allah'ın Rasûîü anasına danışayım, dedi. Annesine varıp dedi ki: Allah Rasûlü kızını evlendirmek istiyor. Kadın; peki ne güzel ne büyük göz aydınlığı ve sevinç, dedi. Adam; kendisi için değil Cüleybîb için istiyor, deyince kadın; Cüleybîb mi? dedi, hayır Allah'a andederim ki onunla evlendirmem, dedi. Adam kalkıp peygamberin yanma gelmek ve kızın annesinin söylediğini ona haber vermek isteyince kız dedi ki: Siz beni kiminle evlendiriyor sunuz? Annesi durumu haber verince, kız; Allah Rasûlü-nün emrini geri mi çeviriyor sunuz? Bırakın beni ona, çünkü Rasûlullah beni mahvedecek değildir, dedi. Babası kalkıp peygamberin yanma geldi ve; istediğin gibi yap, dedi. Bunun üzerine peygamber onu Cüleybîb ile evlendirdi. Ebu Berze der ki: Hz. Peygamber bir savaşa çıkmıştı. Savaştan döndüğünde ashabına; arayın bakalım kaybınız var mı? dedi. Ashabı; falancayı, falancayı yitirdik, dediler. Peygamber; bakın bakalım başka yitirdiğiniz var mı? dedi. Ashabı hayır, deyince Hz. Peygamber; ama ben Cüleybîb'i yitirdim, dedi. Onu Ölüler arasında arayın, dedi. Aradılar buldular. Baktılar ki o yedi kişiyi öldürmüş sonra da kendisi ölmüş. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, işte o öldürdüğü yedi kişinin yanında yatıyor, sonra da kendisini öldürmüşler. Rasûlullah (s.a.) kalkıp onun cenazesinin yanına geldi ve yedi kişiyi o öldürdü, onlar da bunu. Bu, benden ben ondanım, dedi iki veya üç kere tekrarladı. Sonra Rasûlullah (s.a.) onu kucağına aldı ve kabir eştirdi. Hz. Peygamber onu kabrine kendi eliyle koydu. Yıkayıp yıkamadığı zikredilmemiştir. Sabit der ki: Ansârın arasında ondan daha çok infâk eden kimse yoktu. İshâk İbn Abdullah İbn Ebu Talha Sâbit'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın Cüleybîb'e nasıl dua ettiğini biliyor musun? deyince, o şöyle demiş: Allah'ım, onun üzerine hayır yağdır ve onun geçimini zorlaştırma. Sonra Ansârın arasında ondan daha çok infâk eden yoktu, buyurmuş. İmâm Ahmed bu hadîsi böylece uzun uzadıya nakleder. Müslim ve Ne-seî de faziletler babında onun öldürülüş kıssasını tahrîc ederler. Hafız Ebu Amr îbn Abdülberr, el-İstîâb'da der ki: Kız, peygamberin emrini geri çeviriyor musunuz? dediği zaman da şu âyeti okumuştu: «Allah ve Rasûlü bir ^eye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınfar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz.))
îbn Cüreyc der ki: Bana Âmir İbn Mus'ab, Tâvûs'tan nakletti ki; o, İbn Abbâs'a ikindi namazından sonra iki rek'at namaz kılınıp kılınmayacağım sorduğunda İbn Abbâs bunu nehyedip bu âyet-i kerîme'yi okumuş: «Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman...»

Bu âyet-i kerîme her konuda umûmîdir. Şöyle ki: Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman hiç bir kimsenin ona muhalefet etmesi, hiç bir görüşü, kanaati ve sözü Allah'ın ve Rasûlünün buyruğuna değişmesi mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» (Nisa, 65). Hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn olsun ki; sizlerden birinizin kendi arzulan ve hevesi, benim kendisine getirdiğim şeriata tâbi olmadıkça îmân etmiş olmaz. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devamında daha şiddetli davranarak buna aykırı hareket edenler için şöyle buyuruyor: «Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavline benzer: «Onun buyruğuna aykırı hareket edenler başlarına bir belâ gelme-sinden veya elîm bir azaba uğramaktan sakınsınlar.» (Nûr, 63).[20]

37 — Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: Eşini bırakma ve Allah'tan kork. Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi. Nihayet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik ki böylece evlâdlık-ları eşleriyle bağlarını kopardıklarında onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir vebal olmadığı bilinsin. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.

Allah Teâlâ, peygamberinin —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— kölesi Harise oğlu Zeyd'e söylediği şeyleri haber veriyor. Zeyd İbn Harise, Allah'ın kendisine İslâm nimetini ve Rasûlüne tâbi olma lutfunu ihsan ettiği kişidir. Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: Senin emrinde bir köleyken, âzâd edip değerli, sânı yüce bir efendi durumuna getirdiğin, kendine dost ve sevgili kıldığın, böylece kendisini nimetlendirdiğin kişiye. Nitekim Zeyd İbn Hârise'ye sevgili, oğlu Üsâme'ye de; sevgilinin oğlu sevgili denirdi. Hz. Âişe (r.a.)der Jd RasûluUah (s.a.) Üsâ-me'yi hangi seriyyede savaşa göndermişse, muhakkak onu seriyyenin başkanı yapmıştır. Eğer kendisinden sonra yaşamış olsaydı onu yerine halîfe ta'yîn ederdi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel... Abdullah el-Behiy kanalıyla Hz. Âişe'den rivayet eder.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Hâlid İbn Yûsuf... Üsâme İbn Zeyd'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben mescidde bulunuyordum. Abbâs ve Ebu Tâlib oğlu Ali yanıma gelip dediler ki: Ey Üsâme bizim için Allah Rasûlünden müsâade iste. Üsâme der ki: Hz. Peygamberin yanına varıp durumu kendisine bildirdim ve, Ali ile Abb?s girmek için izin isterler, dedim. Hz. Peygamber dedi ki: İhtiyâçlarının ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Hz. Peygamber, lâkin ben biliyorum, dedi ve onlarm ikisine girmek için izin verdi. Onlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ailenden sana en sevimlinin kim olduğunu öğrenmek için yanına geldik. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ailemden bana en sevimli Muhammed'in kLzı Fâtıma'dır. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü biz sana Fâtıma'dan suâl etmiyoruz, deyince Hz. Peygamber; öyleyse Zeyd İbn Hârise'nin oğlu Üsâme'dir.

Ki Allah ona lu-tufta bulunmuş ve ben de kendisini nimetlendirmiştim. Rasûlullah (s.a.) Esed kabilesinden Cahş'ın kızı ve aynı zamanda halasının çocuğu olan Zeyneb'le Zeyd'i evlendirmiş ti. Zeyneb'in annesi Abdülmuttalib kızı Ümeyme'dir. Ona on dînâr ve altmış dirhem sadaka vermiş; bir başörtüsü, bir yorgan, bir zırh ve elli Müd de yiyecek vermişti. Ayrıca on yük hurma vermişti. Mukâtil İbn Hayyân der ki: O, Zeyd'in yanında bir yıl ve daha fazla bir zaman kaldı. Sonra aralarında bazı şeyler oldu. Zeyd gelip onu Rasûlullah'a şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) ona her seferinde; eşini yanında tut ve Allah'tan kork, diyordu. Nitekim Allah Te-âlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: «Eşini bırakma ve Allah'tan kork. Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyor-dun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi.»
İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim burada Selef-i Sâlihîn'den bazı haberler zikrederler ki, biz bunları burada kaydetmemeyi uygun gördük. Çünkü sıhhatli haberler değildirler. Keza İmâm Ahmed İbn Hanbel'in burada Hammâd İbn Zeyd kanalıyla Enes'ten naklettiği rivayette de pek çok garîblikler dolu olduğu için kaydetmemeyi uygun görmedik.
Buhârî de bu konuda özet olarak bazı şeyler rivayet eder ve der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyor-dun.» âyeti Zeyneb Bint Cahş ile Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. Allah her ikisinden de razı olsun, demiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Hüseyn'in oğlu Ali bana «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun.» kavli hakkında Hasan'm ne dediğini sordu. Ben de ona anlattım. Sonra dedi ki: Hayır, Allah Rasûlü onu Zeyd'le evlendirmezden önce Zeyneb'in kendi eşleri arasında olacağını çok iyi biliyordu. Zeyd eşinden şikâyet etmek üzere Hz. Peygambere gelince, Rasûlullah ona Allah'tan kork ve eşine sahip ol, dedi. îşte bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlüne buyurdu ki: Ben, seni onunla evlendireceğimi sana haber vermiştim. Sen ise «Al-lah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun.» Süddî'den de bu şekilde söylediği rivayet edilir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bana îshâk îbn Şâhîn... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Eğer Hz. Muhammed Allah'ın kitabından kendisine vahyettiği herhangi bir şeyi gizlemek isteseydi muhakkak ki «Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi.» kavli olurdu. «Nihayet Zeyd onunla bağını kopardığında, onu seninle evlendirdik.» Âyet-i kerîme'-de geçen (J»J\ ) kelimesi ihtiyâç ve lüzum anlamınadır. Yani Zeyd ondan ayrılıp uzaklaşınca seni onunla evlendirdik. Zeyneb'in peygamberle evlendirilmesini isteyen Allah Azze ve Celle idi. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Peygambere velîsiz, mehirsiz, akidsiz ve beşerden şâhid olmaksızın Zeyneb'le evlenmesini vahyetti.
tmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Hâşim... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Zeyneb'in iddeti bitince, Rasûlullah (s.a.) Zeyd îbn Hârise'ye dedi ki; var ona benim kendisini istediğimi zikret. Zeyd îbn Harise kalktı onun yanına gitti. O, hamur yoğuruyordu. Zeyd der ki: Onu görünce içim kabardı öyle ki ona

bakamayacak duruma geldim. Rasûlullah (s.a.)ın istediğini kendisine söyleyemiyordum. Arkamı ona çevirdim ve geriye dönerek; ey Zeyneb müjdeler olsun, Allah Rasû-lü seni kendisine istemem için beni sana gönderdi dedim. Zeyneb dedi ki: Rabbım Azze ve Celle'ye damşıncaya kadar bir şey yapacak değilim. Namaz kıldığı yere gidip dikildi bunun üzerine Kur'ân-ı Kerim nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.) izinsiz gelip Zeyneb'in yanma girdi. Biz Hz. Peygamberin yanına girdiğimizde onu Zeyneb'e et ve ekmek yedirirken gördük. İnsanlar çıktılar ve bazı kimseler yemekten sonra evde konuşmak üzere kaldılar. Rasûlullah (s.a.) çıktı ben de onun arkasından gidiyordum. Hanımlarından her birinin odasının önünden geçince onlara selâm veriyordu. Hanımları da; ey Allah'ın Rasûlü, eşini nasıl buldun? diyorlardı. Bilmiyorum ben mi haber verdim halkın çıktığını, yoksa başkası mı haber verdi ona? Çıkıp eve girinceye kadar yürüdüm. Ben de kendisiyle beraber giriyordum. Benimle kendisinin arasına bir örtü attı. Perde indi ve topluluk gerekli Öğüdü yeterince aldılar. İnen âyet şu idi: «Ey îmân edenler, peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...»
Müslim ve Neseî de muhtelif yollarla bu hadîsi Süleyman îbn Mu-ğîre'den naklederler.
Buhârî merhum Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; Cahş kızı Zeyneb peygamberin eşleri arasında Övünerek şöyle derdi:
Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göğün üstündeki Allah evlendirdi.
Daha önce Nûr sûresinde Abdullah tbn Cahş'ın oğlu Muhammed'in şöyle dediğini kaydetmiştik: Zeyneb ve Âişe birbirlerine karşı övündüler. Zeyneb (r.a.) dedi ki: Ben o kadınım ki evliliğim gökyüzünden indirildi. A.işe'de dedi ki: Ben o kadınım ki özrüm gökyüzünden bildirildi. Bunun üzerine Zeyneb (r.a.) Âişe'nin durumunu kabullendi.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Şa'bî'den nakleder ki; o şöyle demiş: Cahş kızı Zeyneb Hz. Peygambere şöyle derdi: Üç şeyle ben sana işve ve nâz ediyorum ki diğer hanımlarından hiç birisi sana bunlarla nâz edemez. Bir kere benim dedem ve senin deden aynıdır. Beni sana gökten Allah nikahladı ve aracı Cibril Aleyhisse-lâmdı.
«Ki böylece evlâdlıkların eşleriyle bağlarını kopardıklarında, onlarla evlenme konusunda mü'minlere bir vebal olmadığı bilinsin.» Biz Zeyneb'in seninle evlenmesini şunun için mübfth kıldık: Mü'minlerin evlâdlıklarının, boşadıklan hanımlarla evlenmelerinde bir vebal olmadığı bilinsin. Çünkü Rasûlullah (s.a.) peygamberlikten önce Harise oğlu Zeyd'i evlâd edinmişti ve ona; Muhammed'in oğlu Zeyd, deniliyordu. Allah Teâlâ «Evlâdlıkianmzı da öz oğullarınız gibi kılmamıştır. Bunlar dillerinize doladığınız sizin sözlerinizdir. Allah ise hakkı söyler ve O, yolu doğrultur. Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında en doğru olan budur.» âyetiyle bu bağı kesip kopardı, sonra da Harise oğlu Zeyd'in boşaması üzerine Hz. Peygamberi Cahş kızı Zeyneb'le evlendirerek bu konuyu tamamen ve te'kîdli biçimde açıklığa kavuşturdu. Bunun için1 evlenilmesi haram olanları bildiren âyette «Öz oğullarınızın eşleri» (Nisa, 23) buyurarak evlâdlıklann eşlerinin .bunun dışında olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu, araplar arasında pek yaygındı.
«Allah'ın emri yerine getirilmiştir.» Vuku bulan bu ilâhî emri Allah Teâlâ kesin olarak takdir etmiştir. Ve takdir ettiği, şekilde bu emir gerçekleşmiştir. Şüphesiz

O'nun emri yerini bulacaktır. Allah'ın bilgisinde, Zeyneb'in peygamberin hanımları arasında yer alacağı kayıdlıydı.[21]

38 — Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeylerde peygamberin üzerine herhangi bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın önceden geçmişler hakkındaki bir sünnetidir. Ve Allah'ın emri gereği gibi yerine gelmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Allah'ın kendisine farz kıldığı şeylerde peygamberin üzerine herhangi bir güçlük yoktur.» Peygambere emrettiği helâl ve haramlarda ayrıca evlâdlığı Zeyd İbn Hârise'nin boşadığı Zeyneb ile evlenmesi konusunda ona bir güçlük yoktur.
«Bu, Allah'ın önceden geçmişler hakkındaki bir sünnetidir.» Bu, Allah'ın Hz. Peygamberden önceki peygamberlere âid bir hükmüdür. Allah onları sıkıntıya sokacak bir şeyi kendilerine emretmez. Bu ifâde, münafıklardan Hz. Peygamberin evlâdlığı Zeyd'in boşadığı hanımıyla evlenmesini eksiklik olarak vehmedenlere bir reddiyedir.
«Ve Allah'ın emri gereği gibi yerine gelmiştir.» Allah'ın takdir etmiş olduğu emir hiç şüphesiz olmuştur. Onun geri çevrilmesi veya ondan vazgeçilmesi imkânsızdır. Allah neyi isterse olur, neyi de istemezse olmaz.[22]

39 — Allah'up-risâletlerini tebliğ edenler, O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlardı. Hesâb görücü olarak Allah yeter.
40 — Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir, sâdece Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.

Muhammed (s.a.) Sadece Allah'ın Rasûlüdür.

Allah Teâlâ «Allah'ın risâletlerini teblîğ edenler» i övüyor. Yani Allah'ın emrini mahlûkâtına ulaştırıp emânetini yerine getirenleri. «O'ndan korkarlar.» Onlar Allah'tan korkarlar, O'ndan başka hiç bir kimseden korkmazlar. Hiç bir kimsenin gücü onların Allah'ın risâletini tebliğ etmelerine engel olamaz. «Hesâb görücü olarak Allah yeter.» Yardımcı ve destekçi olarak Allah kâfidir. Burada ve her yerde insanların efendisi Muhammed Mustafâ Aleyhisselâm sözkonusudur. Çünkü o, doğuların batıların halkına bütün Âdemoğulları cinsine Allah'ın risâletini tebliğ etme görevini yerine getirmiştir. Allah onun sözünü, dinini ve şeriatım diğer bütün şeriatlara ve dinlere üstün kılmıştır. Çünkü daha önce bir peygamber yalnızca kavmine peygamber olarak gönderilirken o, —Allah'ın salât ve selâmları onun üzerine olsun— arab ve arab olmayan bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ A'râf sûresinde şöyle buyurur: «Ey insanlar; ben Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158). Bu görevi en iyi yerine getirenler de onun arkasından gelen ashabı olmuştur. Allah onlardan razı olsun. Peygamberin kendilerine emrettiği gibi onun bütün sözlerini, fiillerini ve hallerini, gecesini ve gündüzünü, seferini ve ikâmetini, gizlisini ve açığını olduğu gibi tebliğ etmişlerdir. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnûd etsin. Bilâhare her sonra gelen ümmet öncekine vâris olmuş ve bu durum günümüze kadar

gelmiştir. Doğru yolu bulanlar, onların aydınlık izlerine tâbi olurlar ve onların gittikleri yolu ta'kîb ederler. Lütuf ve Kerem sahibi olan Allah'tan bizi de onların peşinden gidenlerden kılmasını dileriz.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Numeyr... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden biriniz kendi nefsini küçümseyip te söylenmesi gereken ilâhî bir emri söylemez-lik etmesin. Çünkü Allah ona; bunu söylemekten seni alıkoyan nedir? der. O; Rabbım insanlardan korktum, deyince Allah Teâlâ; en çok korkulması gereken Benim, der. Bu hadîsi îmâm Ahmed İbn Hanbel aynı şekilde Abdürrezzâk kanalıyla Amr İbn Mürre'den nakleder. îbn Mâce de Ebu Küreyb kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder.
«Muhammed, sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir.» Âyet-i kerîme böylece artık «Muhammed'in oğlu Zeyd» denilmesini yasaklıyor. Yani Hz. Muhammed onun babası değildir. Ancak onu evlâd edinmiştir. Hz. Peygamberin — Allah'ın salât ve selâmları onun üzerine olsun— bulûğ çağına ermiş bir erkek çocuğu yaşamamıştır. Onun Hz. Hadîce'den Kasım, Tayyib, ve Tâhir adında üç erkek çocuğu doğmuş onlar da çocukken ölmüşlerdir. Keza kıbtî olan Mâriye'den İbrahim doğmuş o da daha memedeyken vefat etmiştir. Hz. Peygamberin Hz. Hadîce'den Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma olmak üzere dört kızı olmuştur. Allah onların hepsinden razı olsun. Üçü daha Rasûlullah hayatta iken vefat etmiş ondan sonraya yalmz Fâtıma kalmıştır. Nihayet onun vefatından sonra Fâtıma da hastalanmış ve altı ay sonra vefat etmiştir.
«Sâdece Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah, her şeyi bilendir.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Allah risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124) Bu âyet-i kerîme* Hz. Peygamberden sonra hiç bir peygamberin bulunmayacağını ifâde etmektedir. Ondan sonra nebî bulunmadığına göre, rasûlün bulunmaması daha uygun ve daha evlâdır. Çünkü risâlet makamı nübüvvet makamından daha .husûsîdir. Her rasûl nebidir, ama her nebî ra-sûl değildir. Bu konuda sahabenin büyük bir topluluğundan nakledilen mütevâtir hadîsler vârid olmuştur:
1- İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Evs kabilesinden Ebu Âmir... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Peygamberler arasında benim misâlim bir ev yapıp en güzel şekilde onu tamamlayan adamın misâlidir. Adam evde bir kerpiç yeri boş bırakmış ve koymamıştır. İnsanlar bu evi gezerler, hayran kalırlar, sonra da; keşke şu kerpiç yeri de tamamlansaydı, derler. îşte peygamberler arasında ben o kerpiç mesâbesindeyim. Bu hadîsi Tirmizî de Bündâr kanalıyla Ebu Âmir'den nakleder ve hasendir, sahihtir, der.
2- İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Affân... Enes îbn Mâ-lik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Risâlet ve nübüvvet kesilmiştir. Benden sonra ne rasûl vardır ne de nebî. Enes İbn Mâlik der ki: Bu durum halka çok ağır geldi. Ancak Rasûlullah buyurdu ki: Fakat müjdeciler vardır. Halk; ey Allah'ın rasûlü müjdeciler de nedir? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Müslüman kişinin rü'yâsı, O peygamberliğin bölümlerinden bir bölümdür. Tirmizî de Hasan îbn Muhammed ez Za'ferânî kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi rivayet eder ve; sahihtir, ancak Muhtar İbn Fülfül kanalıyla nakli garîbtir, der.

3- Ebu Dâvûd^et-Tayâlîsî der ki: Bize Selîm İbn Hayyân... Câ-bir îbn Abdullah'tan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benimle peygamberlerin misâli bir adamın misâlidir ki, bir ev yapmış onu tamamlamış ve güzelleştirmiştir. Ancak bir kerpiç yeri boş kalmıştır. O eve girip bakan herkes, ne güzel ev, ancak şu kerpiç yeri boş kalmamış olsaydı, derler. İşte ben o kerpiç yerindeyim. Benimle bütün peygamberlere son verilmiştir. Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî muhtelif yollarla Selîm İbn Hayyân kanalıyla Câbir İbn Abdullah'tan rivayet ederler. Tirmizî; bu hadîs, sahihtir ancak bu şekliyle garîb'dir, der. *
4- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Benimle benden önceki peygamberlerin misâli, bir ev yapıp ta evi tamamlayan ancak bir kerpiç yeri boş bırakan adamın misâlidir. İnsanlar o eve girerler ve ona hayran olurlar. İşte ben geldim ve o kerpici yerine koyarak (binayı) tamamladım. Bu rivayetin A'meş kanalıyla tahrîcinde Müslim münferid kalmıştır.
5- Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed... Osman îbn Ubeyd'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Ben Ebu Tufeyl'in Ra-sûlullah'ın şöyle dediğini söylediğini duydum: Benden sonra müjdecilerden başka peygamberlik yoktur. Müjdeciler de nedir ey Allah'ın Ra-sûlü? denildiğinde, Hz. Peygamber; güzel rü'yâ veya sâlih fü'yâdır demiştir.
6- Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hemnıâm İbn Münebbih'ten nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin bize naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: Benimle, benden Önceki peygamberlerin misâli o adamın misâlidir ki evler yaptırmış ve bu evlerini güzelce ikmâl edip süslemiştir. Ancak köşelerinden bir köşesinde bir kerpiç yeri boş bırakmıştır. İnsanlar bu evleri gezerler, yapısına hayran kalırlar ve derler ki; şuraya da bir kerpiç koysaydm da yapın tamamlanmış olsaydı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte ben o kerpicim. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Abdürrezzâk kanalıyla rivayet ederler.
7- İmâm Müslim der ki: Bize Yahya İbn Eyyûb Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben diğer peygamberlere altı yönden üstün kılındım: Bana sözlerin toplayıcısı verildi. Korkuyla yardım edildim. Bana ganimetler helâl kılındı. Bütün yeryüzü benim için temiz ve'mescid kılındı. Ben, bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderildim. Bütün peygamberler benimle son buldu. Bu hadîsi Tirmi-zî ve İbn Mâce, İsmâîl İbn Ca'fer kanalıyla naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh hadîstir, der.
8- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benimle benden önceki peygamberlerin misâli o adamın misâlidir ki, bir ev yaptırmış evini tamamlamış ancak bir kerpiç yerini boş bırakmıştır. İşte ben geldim ve o kerpici tamamladım. Bu hadîsi Müslim Ebu Bekr îbn Şeybe kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder.
9- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Arbad İbn Sâriye'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Adem çamurunda yoğurulduğu zaman ben Allah katında peygamberlerin hâtemi idim.
10- Zührî der ki: Bana Cübeyr İbn Mut'im'in oğlu Muhammed babasından nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim demiştir.

Doğrusu benim muhtelif adlarım var. Ben Muhammed'im, ben Ah-med'im. Ben Allah'ın kendisiyle küfrü imha ettiği mahvediciyim (Mâhî). Ben, insanların benim önümde haşredileceği haşrediciyim (Haşir). Ben, kendisinden sonra peygamberin bulunmadığı en son gelenim (Âkib). Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc ederler. **11-** İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn İshâk... Abdurrahmân îbn Câbir'den nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum demiştir: Bir gün Hz. Peygamber bize veda edici gibi çıkarak dedi ki: Ben ümmî peygamber Muhammed'im —bunu üç kere tekrarladı— ve benden sonra peygamber yoktur. Sözlerin başlangıcı, bütünleyicisi ve sonuncusu bana verildi. Cehennemin bekçilerinin ve Arş'ın taşıyıcılarının kaç kişi olduğu bana bildirildi. Allah benim vâsıtamla ümmetimden vazgeçti. Ben ve ümmetim afiyette kılındık. Öyleyse ben sizin aranızda bulunduğum sürece dinleyin ve itaat edin. Ben sizin aranızdan götürüldüğüm zaman siz Allah'ın kitabına sarılın. Onun helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram sayın. Bu hadîsin naklinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Keza Ahmed İbn Hanbel Yahya îbn îshâk kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan bu hadîsi rivayet ederek aynı şekilde zikreder.
Bu konuda pek çok hadîs-i şerîf vardır. Allah'ın Hz. Muhammed'i —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— onlara peygamber olarak göndermesi, kullarına rahmetinin ifadesidir. Ayrıca onu peygamberlerin ve rasûllerin sonuncusu kılması, Hanîf dinini onunla kemâle erdirmesi de ona verdiği şerefin işaretidir. Allah Teâlâ kitabında, Ra-sûlü de mütevatir sünnetlerinde ondan sonra nebî gelmeyeceğim haber vermişlerdir. Böylece ondan sonra nübüvvet makamının kendisinde olduğunu iddia eden herkesin deccâl, sapıtıcı, saptırıcı, kandırıcı ve yalancı olduğu bilinsin diye. İsterse o kişi hârikalar göstersin, gözler boyasın, muhtelif şekillerde büyü yapsın ve neyrenciyat (bir nevi sihir) göstersin. Bütün bunlar akıl sahipleri katında anlamsız sapıklıklardan ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ Yemen'de Esved el-Ansî, Yemâme'de Mü-seylime el-Kezzâb vasıtasıyla bozuk halleri ve anlamsız lafları gerçekleştirme imkânı vermiştir. Ancak akıl, anlayış ve hüccet sahibi herkes her ikisinin de yalancı ve sapık olduklarını anlamışlardır. Allah'ın la'-neti onların üzerine olsun. Keza kıyamet gününe kadar Mesîh ve Dec-câl ile dünya son buluncaya kadar nübüvvet iddiasında bulunan herkes de aynı durumdadır. Mesîh ve Deccâl'le birlikte Allah Teâlâ bilginlerin ve mü'minlerin onların getirdiğinin yalan olduğunu görüp anlayıp şe-hâdet edecek kişileri de yaratır. İşte bu, Allah'ın yaratıklarına lutfunun tamâm kılmasının ifadesidir. Çünkü onlar hakikatlar gerektirdiği için değil, tesadüfen ma'rûfu emredip münkerden nehyederler. Ancak tesadüf yoluyla bunlan yapabilirler veya başka bir maksad güderek bu yola başvurabilirler. Bu da onların sözlerinin ve fiillerinin iftira ve sapıklıkta son dereceye varmış olmasının ifadesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şeytânların kime indiğini size bildireyim mi? Onlar her günahkâr, her müfteriye inerler.» (Şuarâ, 221-222). Onların durumuyla peygamberlerin durumu tamamen farklıdır. Peygamberler son derece doğru, iyi, sâdık ve düzgün istikâmette yürürler. Söylediklerinde ve yaptıklarında, emrettiklerinde ve yasakladıklarında doğrudurlar. Ayrıca fevkalâde hallerle apaçık delillerle ve göz kamaştırıcı burhanlarla desteklenirler. Gökler ve yeryüzü devam edip durdukça Allah'ın salât ve selâmlan da sürekli onların üzerine olsun.[23]

41 — Ey îmân edenler; Allah'ı çokça zikredin.
42 — Ve O'nu sabah akşam tesbîh edin.
43 — Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler. Ve O, mü'minlere Rahim olandır.
44 — O'na kavuştukları gün, onların sağlık temennileri; selâmdır. Onlara cömertçe bir mükâfat hazırlamıştır.

Allah'ı Zikir

Allah Teâlâ mü'min kullarına, kendilerini çeşitli nimetlerle donatan muhtelif ihsanlarla lutuflandıran Rablarını çokça zikretmelerini emrediyor. Bu, onlar için hem çokça sevaba vesile olmakta, hem de güzel bir akıbeti hazırlamaktadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn Saîd... Ebu Der-dâ'dan nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dikkat edin, ben sizin amellerinizin en hayırlısını ve hükümdarınızın katında en arınmışım ve sizin derecenizi en çok yükselterek sizin için altın ve gümüş infâk etmekten daha hayırlı olan, düşmanlarınızla karşılaşıp onların boynunu vurmanızdan veya onlann sizin boynunuzu vurmasından daha hayırlı olan bir şeyi haber vereyim mi? Onlar; nedir ey Allah'ın Rasûlü? dediklerinde Rasûlullah (s.a.); Allah Azze ve Celle'yi zikirdir, buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Abdullah İbn Saîd îbn Ebu Hind kanalıyla Ebu Derdâ'dan rivayet ederler. Tirmizî bazılarının bu hadîsi ondan rivayet etmiş olduklarını ancak bunun mürsel olduğunu da kaydeder. Ben derim ki: Bu hadîsi Allah Teâlâ'nın «Allah'ı çokça zikreden erkeklerle çokça zikreden kadınlar.» (Ahzâb, 35) âyetinin tefsirinde zikretmiştik. Orada Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ziyâd İbn Ebu Ziyâd'a Muâz İbn Cebel'den nakledildiğine göre; Rasûlullah'-ın böyle dediğini bildirmiştik. Allah en iyisini bilendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Ebu Sa'd el-Hımsî'-den nakleder ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.).tan işittiğim bir duâ var ki onu hiç terketmem. Bu duâ şudur: Allah'ım şükrüne saygı göstermeyi, öğüdüne uymayı, Seni çokça zikretmeyi ve buyruğunu korumayı bana müyesser kıl. Bu hadîsi Tirmizî Yahya İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ve; garîb-dir, der. Aynı hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel de Ebu Nadr Hâşim İbn Kasım kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Amr İbn Kays'ın şöyle dediğini nakletti: Ben Abdullah İbn Büsr'ün şöyle dediğini duydum: İki bedevi Hz. Peygambere geldiler, birisi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, -insanların en hayırlısı hangisidir? Hz. Peygamber; ömrü uzun, ameli güzel olandır, buyurdu. Diğeri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İslâm'ın hükümleri bizim için fazla geliyor. Bana öyle bir şey emret ki ben ona sarılayım. Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah'ı zikret-mekden dolayı dilin devamlı yaş olsun. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsin ikinci kısmım Muâviye İbn Salih kanalıyla Amr İbn Kays'tan naklederler. Tirmizî; hasen ve garîbtir, der.

İmâm Ahmed der ki: Bize Süreye... Amr İbn Hâris'ten nakletti ki: Ona Derrâc Ebu Heysem'den nakletmiş. O da Ebu Saîd el-Hudrî'den -nakletmiş ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: O kadar çok Allah'ı zikredin ki, en sonunda size deli denilsin.
Taberânî der ki: Bize Abdullah îbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ı çokça zikredin tâ ki size münafıklar gösteriş yapıyor desinler.
İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Benî Hâşim'in kölesi Ebu Saîd... Câbir İbn Amr'dan nakletti ki; o Abdullah İbn Âmr'ın şöyle dediğini işittim demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hangi bir topluluk bir mecliste oturup ta orada Allah'ı anmazlarsa mutlaka kıyamet gününde ona yanarlar.
Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Allah'ı çokça zikredin» kavli hakkında o, şöyle demiştir: Allah, kullarına hangi farizayı farz kılmışsa onun için mutlaka belirli bir sınır koymuştur. Sonra o farizayı yapmayanları —ma'zeret durumunda— ma'zûr saymıştır. Yalnız zikir bunun dışındadır. Allah Teâlâ zikre son verilebilecek bir sınır koymadığı gibi, terki için de hiç bir kimseyi ma'zûr saymamıştır. Ancak terketme zorunda kalmış olanlar müstesna. Allah Teâlâ: «Ayakta iken, otururken ve yanınız üstü yatarken de Allah'ı zikredin» (Nisa, 103) buyuruyor. Gece ve gündüz, karada ve denizde, seferde ve hazarda »zengin ve fakîr, sağlıklı ve hastalıklı, gizli-açık ve her halükârda Allah'ı zikredin. «Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin.» Bunu yaptığınız takdirde Allah ve melekleri size rahmet ve duâ indirirler. Allah'ı zikre teşvik konusunda pek çok hadîs, âyet ve haberler vardır. Bu âyet-i kerîme çokça zikir yapmayı teşvik etmektedir. Neseî, Ma'merî ve başkaları gece ve gündüz yapılacak zikirlere dâir eserler tasnif etmişlerdir. Bu konuda yazılmış eserlerin en güzellerinden birisi de Muhyid-din Nevevî merhumun el-Ezkâr isimli eseridir.
«Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin.» Sabahleyin ve akşamleyin. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi: «Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin. Ve hamd O'nadır. Göklerde de, yerde de, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz vakitte de.» (Rûm, 17-18).
«Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler.» Bu da zikre teşvik için vârid olmuştur. Yani Aftan Sübhânehu sizi anmaktadır, öyleyse siz de O'nu anın. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde şöyle buyurur: «Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitabı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik. Öyleyse siz beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.» (Bakara, 151-152). Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Kim Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Kim de Beni bir topluluk huzurunda zikrederse, Ben de onu daha hayırlı bir topluluk huzurunda zikrederim. Allah'ın kullarına salâtı meleklerin katında övgü demektir. Buhârî Ebu'l-Aliye'den, Ebu Ca'fer er-Râzî de Rebî' İbn Enes'-ten böyle rivayet ederler. Başkaları da Allah'ın salâtı; rahmettir, demislerdir. Her iki söz arasında çelişki yoktur, denilebilir. Allah en iyisini bilendir.
Meleklerden salât ise insanlar için duâ ve mağfiret dilemektir. Tıpkı Allah Teâlâ'nm şu kavlinde olduğu gibi: «Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar Rablannı hamd ile tesbîh ederler ve O'na inanırlar. îmân etmiş olanlara mağfiret

dilerler. Rabbımız, her şeyi, ilmi ve rahmeti ile kuşatmıştır. Tevbe edenleri ve Senin yoluna uyanları bağışla. Ve onları cehennem azabından koru. Rabbımız, onları va'det-miş olduğun Adn cennetlerine yerleştir. Onların babalarından, eşlerin-den ve soylarından da sâlih olanları. Muhakkak ki Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.» (Ğâfir, 7-8).
«Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için.» Size rahmeti ve övgüsü sayesinde, meleklerinin de size duası sebebiyle sizi cehalet karanlıklarından ve sapıklık zulumâtmdan hidâyet ve yakîn nuruna götürür. «Ve O, mü'minlere Rahîm olandır.» Dünya ve âhirette mü'min-lere merhametlidir. Dünyada başkalarının bilmediği hak yolu onlara göstermekle onlardan başka küfür, bid'at ve isyan taraftarlarının ve dellâllarmın sapıttığı yolda onlara doğruyu göstermekle merhamet etmiştir. Ahiretteki merhametine gelince, mü'minleri büyük dehşetten yani kıyamet tehlikesinden korumuş meleklerine; onları kurtuluş müj-desiyle karşılaşmalarını, cehennemden kurtulup cennete gittiklerini müjdeleyerek bildirmelerini emretmiştir. Bu, Allah'ın onlara sevgisinden, şefkatinden başka bir şey değildir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) as-hâbıyla yolda giderken bir çocuğa rastladı. Çocuğun annesi topluluğun geldiğini görünce çocuğunun çiğnenmesinden korkarak yavrusuna doğru koştu ve; yavrum, yavrum, diyerek kucağına aldı.' Peygamberin beraberinde bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın çocuğunu ateşe verdiği zaman ne yapacak? Hz. Peygamber onları uyararak buyurdu ki: Hayır, Allah'a andolsun ki Allah sevdiğini ateşe atmaz. Bu hadîsin isnadı Buhirî ve Müslim'in şartlarına uygundur. Ancak Kü-tüb-ü Sitte sahiplerinden hiç birisi onu tahrîc etmemişlerdir. Yalnız İmâm Buhârî'nin Sahîh'inde mü'minlerin emin Hattâb oğlu Ömer'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) esirler arasında bir kadını görmüş, kadın küçük çocuğunu bağrına basmış ve onu emziriyormuş. Rasûlullah buyurmuş ki:
Görüyor musunuz, şu kadın hiç çocuğunu ateşe atmak ister mi?
Orada bulunanlar; gücü yeterse hayır, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a andolsun ki, Allah Teâlâ kullarına şu kadının çocuğuna olan merhametinden daha çok merhametlidir.
«O'na kavuştukları gün, onlann sağlık temennileri; selâm'dır.» Allah en iyisini bilir ya temennileri anlamına gelen kelimesiyle kasdedilenin zahiri şudur: Allah'a ulaştıkları gün onlara; selâm, denilir. Yani kendilerine selâm verilir. Nitekim Allah Teâlâ; «Rahim olan Rab katından onlara selâm vardır.» (Yâ-Sîn, 58) buyurmaktadır. Ka-tâde ise onların birbirlerini selâmlamalarının kasdedildiğini iddia etmiştir. Âhiret diyarında Allah'a ulaşınca onlar birbirlerini selâmlarlar, demiştir. îbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Ben derim ki: Allah Teâlâ'mn şu âyeti buna delil gösterilebilir: «Orada ki duaları: Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennileri; selâm sizedir; dualarının sonu ise: Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10).
«Onlara cömertçe bir mükâfat hazırlamıştır.» Yani cenneti. Cennetteki yiyecekleri, içecekleri, giyecekleri, oturacaktan mahalli, eğlenecekleri cariyeleri, tadacaklan zevki ve gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, beşer kalbine gelmeyen şeyleri ve muhtelif manzaraları hazırlamıştır.[24]

45 — Ey peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.
46 — Îzniy4e Allah'a çağıran ve aydınlatan bir ışık olarak.
47 — Mü'minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lütuf olduğunu müjdele.
48 — Kâfirlere ve münafıklara uyma, onların eziyetlerine aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.

Şâhid, Müjdeci ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber

îmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Mûsâ îbn Dâvûd Atâ İbn Yesâr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Amr îbn Âs'ın oğlu Abdullah'a rastladığımda dedim ki: Bana Rasûlullah'ın Tevrat'taki vasıflannı anlat. O; peki, dedi. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber Tevrat'ta aynen Kur'an'daki vasıflarıyla tavsif edilmiştir: «Ey Peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ümmîlerin bekçisi olarak. Sen Benim kulum ve rasûlümsün. Sana Mütevekkil adını verdim. Sen ne dik başlı ve sertsin, ne de ağırsın. Ne sokaklarda gezersin, ne de kötülüğü kötülükle savarsın. Sen affeder bağışlarsın. Çarpık milletler [25] Lâ ilahe illallah deyinceye kadar Allah senin ruhunu kabz-etmez. Sen o çarpık toplumların kör gözlerini açarsın, sağır kulaklarını işittirirsin ve hatalı kablerini uyarırsın. Bu hadîsi Buhârî de alış-veriş bahsinde Muhammed İbn Sînân kanalıyla Hilâl îbn Adiyy'den nakleder. Tefsir bahsinde ise Abdullah îbn Recâ veya Abdullah İbn Salih kana-tiyla Abdullah tbn Amr'dan nakleder. İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla Abdülazîz îbn Ebu Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. Buhârî alışveriş bahsinde Saîd kanalıyla aynı hadîsi Abdullah îbn Selâm'dan da nakleder.
Vehb İbn Münebbih der ki: Allah Teâlâ îsrâîloğuüarından Şa'yâ adındaki peygamberlerden bir peygambere vahyetti ki: Kavmin İsrâil-oğullan arasına git, ben senin dilinde bir vahy onlara söyleyeceğim ve ben ümmîlerden bir ümmîyi peygamber olarak göndereceğim. Onu göndereceğim ama o katı, ağır birisi değildir, sokaklarda gezmez. Bir çıranın yanından geçse sükûnetinden onu söndürmez. Kamışın üzerinde yürüse ayağının sesi duyulmaz. Ben onu müjdeci ve uyarıcı olarak göndereceğim. Bize bir şey demeye görsün onunla kör gözleri açarız, duymaz kulakları duyururuz, kapalı kalbleri açarız. Her güzel işte ona destek olurum. Her güzel ve değerli huyu ona veririm. Kıyafetini sakin kılarım. İyiliği onun şiarı yaparım. Takvayı onun vicdanı yaparım. Hikmeti onun sözü yaparım. Doğruluğu ve vefayı onun tabiatı kılarım. Affı ve ma'rûfu onun ahlâkı kılarım. Hakkı onun şerîatı kılarım. Adaleti onun sîreti kılarım. Hidâyeti onun önderi kılarım. İslâm'ı onun dini kılarım. Onun adı Ahmed'dir. Onunla delâletin arkasından hidâyeti getiririm. Cehaletin arkasından bilgiyi öğretirim. Düşüklüğün arkasından yüceliği getiririm. Bilinmezliğin arkasından bilinirliği getiririm. Azı onunla çoğaltırım. Fakiri onunla zenginleştiririm. Ayrılıktan sonra onunla birliği sağlarım. Muhtelif milletlerin, farklı kalblerin, değişik arzuların arasını onunla birleştiririm. Onunla insanlan büyük felâketlerden korurum. Onun ümmetini, ümmetlerin en hayırlısı kılarım. O ümmet; insanlar arasında tna'rûfu emretmek,

mtinkeri nehyetmek için çıkarılmıştır. Onlar tevfîk ehlidirler, mü'mindirler, ihlâslıdırlar. Benim peygamberlerimin getirdiğini o tasdik eder. Ona tesbîh ve hamdi senayı, tekbîri ve tevhidi ilham ederim. Mescidlerinde ve meclislerinde yaptıkları, kalktıkları ve gezindikleri yerlerde, otururken ve ayakta iken Bana ibâdet ederler. Saf saf ve ordu halinde Benim yolumda savaşırlar. Benim hoşnûdluğumu kazanmak için binlerce olarak yurdlarından çıkarlar. Yüzlerini ve çevrelerini temizlerler. Elbiselerini giyinirler. Kurbanları kanlandır, incilleri göğüslerindedir. Geceleyin râhib, gündüzle-yin aslandırlar. Onun ailesi ve soyu arasında önde giden sıddîklar, şe-hîdler ve sâlihler kılarım. Ondan sonra onun ümmeti hak üzere hidâye-ti bulup ve hak üzere adaletle hükmederler. Onlara destek olanı yüceltirim. Onlar için dua edeni desteklerim. Onlara karşı gelen veya baş-kaldıranlann üzerine kötülük badirelerini yığarım. Onlann elinden bir şey almak isteyenlere kötülük veririm. Onları peygamberlerin vârisleri kılarım. Rablanna davet eden, ma'rûfu emredip münkerden nehyeden, namaz kılıp zekât veren ve sözlerine, ahidlerine vefa gösteren kişiler kılarım, tikin onlarla başladığım hayrı onlarla tamâmlarım. Bu, Benim lutfumdur, onu dilediğime veririm. Ben yüce fazilet sahibiyim.
İbn Ebu Hatim Yemen'li Vehb İbn Münebbih merhumdan böylece rivayet etmiştir. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Abdullah tbn Abbâs'dan nakletti ki: «Ey peygamer, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» âyeti nazil olunca Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye ve Muâz'a Yemen'e gitmelerini emretmişti. Âyetin nüzulü üzerine dedi ki: Gidin, müjdeleyin korkutmayın, kolaylaştırın zorlaştır-mayın. Çünkü bana «Ey peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik» âyeti nazil oldu. Taberânî de Muhammed îbn Nasr İbn el-Bezzâr el-Bağdâdî kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ubey-dullah el-Arzamî'den aynı isnâdla bu haberi rivayet eder. Hadîsin sonunda da şöyle denilir: Çünkü bu gece bana; ey peygamber, seni ümmetime şâhid ve cenneti müjdeleyici, cehennemden uyarıcı, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdet etmeye Allah'ın izniyle davet edici ve Kur'-an'ın aydınlığıyla aydınlanmış ışığa çağına bir peygamber olarak gönderdik denildi.
«Şâhid» yani Allah'ın birliğine ve O'ndan başka ilâh olmadığına şâhid olarak gönderdik. Kıyamet gününde insanların yaptıkları işlerin şahidi olarak. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ve Biz seni onlann üzerine şâhid olarak getirdik.» Ve yine Bakara sûresinde şöyle buyrulur: «Tâ ki siz insanlara şâhid olasınız. Peygamber de üzerinize şâhid olsun.» (Bakara, 143).
«Müjdeci ve uyancı olarak.» Mü'minlere sevabın en bolunu müjdeci, kâfirlere de cezanın en ağırını bildirici olarak.
«îzniyle Allah'a çağıran» Kullan Allah'ın emriyle Rablanna ibâdete çağıran «peygamber olarak».
«Ve Aydınlatan bir ışık olarak.» Senin getirmiş olduğun gerçeğe göre durum güneş gibi parlak ve aydınlıktır. Bunu inâdçılardan başka hiç kimse reddedemez.
«Mü'minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lütuf olduğunu müjdele. Kâfirlere ve münafıklara uyma, onların eziyyetlerine aldırma.» Onların söylediklerini duyup itaat etme. Onların eziyetlerine itibâr etme ve vazgeç ve onların durumunu Allah'a bırak çünkü Allah onlara yeter. «Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.»[26]

49 — Ey îmân edenler; mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığmızda, artık onlar için iddet saymanıza luzûm yoktur. Kendilerini geçindirin ve güzellikle serbest bırakın.

Bu âyet-i kerîme'de pek çok ahkâm mevcûddur. Bunlardan birisi tek başına akde, nikâh ta'bîrinin kullanılıp kullanılmayacağıdır. Kur'-ân-ı Kerîm'de bundan daha açık bir âyet yoktur. Bilginler nikâh konusunda ihtilâf etmişlerdir. Nikâh gerçekte yalnız başına akid midir yoksa akidle birlikte birleşme midir? Bu konuda üç görüş vardır. Kur'-an'ın ifâdesine göre nikâh; akid ve akidden sonra birleşmedir. Ancak bu âyette yalnız başına akid ta'bîri kullanılmıştır. Çünkü «Mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığı-nızda» buyurulmaktadır. Bu da kadınlarla birleşmeden önce boşamanın mübâh olduğunu göstermektedir.
«Mü'min kadınlarla^) Bu konuda mü'min veya ehl-i kitâb'dan kadınlar arasında hiç bir fark bulunmadığı hususunda ittifak vardır. İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Hasan el-Basrî ve Zeynelabidîn'in oğlu Hü-seyn'in oğlu Ali ile Seleften bir topluluk bu âyeti delil getirerek, talâkın ancak önceden nikâh olması halinde vâki' olacağım kabul etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ «Nikahlayıp sonra boşadığımzda» buyuruyor. Ve nikâhtan sonra boşama ta'bîrini getiriyor. Bu da gösteriyor ki; boşama nikâhtan önce sahîh olmaz ve geçersizdir. Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in mezhebi bu görüşte olduğu gibi selef ve haleften birçok zümrenin mezhebi de böyledir. Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun. İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe ise nikâhtan Önce boşamanın sahîh olduğu görüşündedirler. Meselâ falancayla evlenecek olursan, o benden boştur denirse ve o kişi o kadınla evlenirse o kadın ondan boş olur demişlerdir. Ancak İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe; Evleneceğim her kadın benden boştur, diyenin sözü üzerinde ihtilâf etmişlerdir. İmâm Mâlik'e göre kadın belirlenmedikçe boşama olmaz. Ebu Hanîfe merhum ise ondan sonra o adamın evleneceği her kadın boştur, demiştir. Bu âyete dayanarak Cumhûr-u Ulemâ boşamanın geçerli olmayacağını söylemişlerdir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr el-Mervezî... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Bir kişi; evleneceğim her kadın boştur, derse ona hiç bir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, «Mü'min kadınları nikahlayıp sonra... boşadığınızda.» buyuruyor. Muhammed îbn îs-mâîl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş: Allah Teâlâ yalnızca «Mü'min kadınları nikahlayıp sonra... boşadığınızda» buyuruyor. Görmüyor musunuz önce nikâhı sonra boşamayı zikrediyor. Mu-hammed İbn îshâk da... îbn Abbâs'tan; nikâhtan önce boşama yoktur, dediğini nakleder. Amr İbn Şuayb da babası kanalıyla dedesinden nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu için sahip olmadığını boşama imkânı yoktur. İmâm Ahmed, Tirmizî, Ebu Dâvûd ve îbn Mâce de bu hadîsi rivayet ederler. Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, der. Hakikaten bu konuda rivayet edilmiş şeylerin en güzeli budur. Keza İbn Mâce, Ali ve Misver İbn Mahreme kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki, o; nikâhtan önce boşama yoktur, buyurmuştur.
«Artık onlar için iddet saymanıza luzûm yoktur.)) Bu konu bilginler arasında icmâ* edilmiş olan bir konudur. Kadın, duhûlden önce bo-şanırsa ona iddet gerekmez.

Gider ve o anda dilediği birisiyle evlenebilir. Bunun istisnası ancak kocası ölmüş kadınlardır. Onlar dört ay on gün iddet beklerler. İsterse duhûl vuku' bulmasın. Bu konuda icmâ' vardır.
«Kendilerini geçindirin ve güzellikle serbest bırakın.» Burada geçen kelimesi; belirlenmişse mehrin yarısı veya belirlenmemişse özel müt'a olmaktan daha genel anlamdadır. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde şöyle buyurur: «Bir mehir kestiğiniz takdirde temas etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yarısı onlarındır.» (Bakara, 237). Yine aynı sûrede vârid olan bir önceki âyette de şöyle buyu-rulur: «Temas etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşa-mışsanız, size bir vebal yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalı-dır.» (Bakara, 236).
Buhârî'nin Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Sehl îbn Sa'd ve Ebu Üseyd naklederler ki: Rasûlullah (s.a.) Ümeyme Bint Şurahbil ile evlendi. Onun yanına vardığında elini ona uzatınca o peygamberden hoşlanmamış gibi yaptı. Hz. Peygamber Ebu Üseyd'e emretti ki onun çeyizini yapsın ve kendisine iki kat elbise versin. Ali îbn Ebu Talha, îbn Abbâs (r.a.)tan naklen der ki: Eğer ona bir mehir biçmişse ancak yarısını vermesi gerekir. Eğer bir mehir biçmemişse onu fakîr veya zengin oluşuna göre geçindirir. İşte güzel biçimde serbest bırakmaktan mak-sad budur.[27]

50 — Ey peygamber; Biz, mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu — ki bu, mü'min-lerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere— senin için helâl kıldık. Sana bir zorluk olmasın diye mü'mirilerin eşleri ve cariyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik. Allah Gafur, Rahim olandır.

Allah Teâlâ peygamberine hitâb ederek mehirlerini verdiği eşlerini kendisine helâl kıldığını bildiriyor. Buradaki ecir kelimesinden mak-sad mehirdir. Mücâhid ve bir başkası böyle der. Hz. Peygamberin hanımlarına verdiği mehir on okka ve yarısıydı. Bir okka kırk dirhemdir, yarım okka ise yirmi dirhemdir. Böylece peygamberin verdiği mehir-lerin toplamı beşyüz dirhemi buluyordu. Yalnızca Ebu Süfyân kızı Üm-mü Habîbe'ye verdiği mehir dört yüz dinardı. Çünkü onun mehrini Ne-câşî merhum karşılamıştı. Ayrıca Safiyye Bint Huyeyye'yi de Hayber esirleri arasından seçmiş sonra onu âzâd etmiş ve âzâdı da mehir saymıştı. Cüveyriye Bint el-Hârise de Sabit İbn Kays İbn Şemmâs'a parasını ödemiş ve onunla kendisi evlenmişti. Allah hepsinden razı olsun.
«Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri.» Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeyi de Allah mübâh kılmıştır. Nitekim Sa-fiyye ve Cüveyriye böyle idi. Rasûlullah onlara sahip olmuş ve âzâd ederek onlarla evlenmiştir. Keza Nadr kabilesinden Şem'ûn kızı Reyhâne'-ye ve kıptı Mâriye'ye de böyle sahip olmuştu. Her ikisi de esirlerdendi. Mâriye, oğlu İbrahim'in annesidir.
«Seninle beraber hicreî eden amcanın kızlarım, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarım.» Bu ifâde ifratla tefrit arasında orta bir noktadır. Zîrâ Hıristiyanlar, bir kişinin hammıyla yedi göbek veya daha fazlasına kadar

akrabalık olanlarla evlenmezlerdi. Ya-hûdîler ise kardeşlerinin ve bacılarının kızlarıyla evlenirlerdi. Bu temiz ve mükemmel şeriat gelip Hıristiyanların ifratını yıktı ve amca, hala kızlarını, dayı ve tezye kızlarını mübâh kıldı. Aynı zamanda yahûdîle-rin tefritini de yasaklayarak erkek ve kız kardeşin çocuklarını haram kıldı ki bunlarla evlenmek gerçekten iğrenç ve çirkin bir şeydir.
«Seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını.» derken âyetin Hz. Peygamberi tekil olarak diğerlerini çoğul olarak zikretmesi, onun şerefinin yüceliğini ifâde içindir. Nitekim Allah Teâlâ «Sağdan ve sollardan» (Nahl, 48), «Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (Bakara, 257), «Karanlıkları ve aydınlığı var edendir.» (En'âm, 1) buyurarak hep şerefli olan şeyleri müfred, diğerlerini cemi' olarak zikretmiştir. Bunun pek çok örnekleri vardır.
«Seninle beraber hicret eden» İbn Ebu Hatim merhum der ki: Bize Muhammed İbn Ammâr İbn Haris el-Râzî... Ümmühânî'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) beni kendisine istedi, ben de kendisine özrümü bildirdim. Sonra Allah Teâlâ «Seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını» âyetini; indirdi. Ben ne kendisine helâl kılınanlar' arasmdaydım, ne de kendisiyle beraber hicret edenler arasmdaydım. Çünkü ben tule-kâdan idim. îbn Cerîr merhum bu rivayeti Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Salih'ten nakleder. Aynca İbn Ebu Hatim İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla Ümmühânî'den bu rivayeti nakleder. Tirmizî, Câmi'in-de bu hadîsi rivayet eder. Ebu Rezîn'le Katâde de; burada kendisiyle beraber Medine'ye hicret edenler, kasdedilmiştir derler. Katâde'den bir rivayette de o; hicretten maksad, müslüman olanlar demektir, demiştir, tbn Mes'ûd ise bir vav ziyadesiyle şeklinde okur. O zaman mânâ: Teyzelerinin kızlarının kızları ve seninle beraber hicret edenler, şeklinde olur.
«Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de peygamber de onunla evlenmeyi isterse» Yani ey peygamber, mü'min bir kadın mehirsiz olarak seninle evlenmek üzere kendisini sana hibe ederse ve sen de onunla evlenmek istersen o da sana helâldir. Burada ard arda iki şart yer almaktadır. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın Nûh Aleyhis-selâm'm kavmine söylediklerini haber verirken buyurduğu şu âyet gi-gibidir: «Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» (Hûd, 34). Ve yine Yûnus süresindeki şu âyet gibidir: «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve müslüman olmuşsamz artık O'na tevekkül edin.» (Yûnus, 84). Burada ise «Bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de, peygamber de onunla evlenmeyi isterse.» buyuruyor.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize îshâk... Sehl İbn Sa'd'dan nakletti ki: Bir kadın Rasûlullah (s.a.)a gelmiş ve ey Allah'ın Rasûlü, ben kendimi sana hîbe ettim, demiş ve uzun süre ayakta dikilip durmuş. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkıp; ey Allah'ın Rasûlü, eğer senin ona ihtiyâcın yoksa onu benimle evlendir, demiş. Rasûlullah (s.a.) senin ona sadaka olarak vereceğin bir şeyin var mı? deyince; o: Yanımdaki şu örtüden başka bir şeyim yok, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurmuş ki: Sen o örtünü kadına verirsen sen örtüsüz oturursun. Öyleyse bir şeyler araştır. Adam; bir şey bulamam, deyince Hz. Peygamber; demirden olsun

bari bir yüzük bul, demiş. O, aramış ama bir şey bulamamış. Bunun üzerine Hz. Peygamber adama; senin yanında (ezberinde) Kur'an'dan bir şey var mı? deyince adam; evet şu ve şu sûre, diyerek sûrelerin isimlerini zikretmiş. Rasûlullah (s.a.) senin yanında bulunan bu Kur'ân'lara mukabil kadını seninle evlendirdim, demiş. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'den naklederler.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Affân... Merhûm'dan nakletti ki; o Sâbit'in şöyle dediğini duydum demiş:
Ben Enes'in yanında oturuyordum ve onun bir kızı vardı. Enes dedi ki: Bir kadın Hz. Peygambere gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, senin bana ihtiyâcın var mı? dedi. Enes'in kızı dedi ki: Ne kadar da az hayası varmış. Ne kötü bir fiil, ne kötü bir fiil. Enes dedi ki: O senden daha hayırlıydı. Çünkü o, peygamberi arzulamıştı ve kendisini ona sunmuştu. Bu hadîsin tahrîcinde Buhârî merhum İbn Abdülazîz kanalıyla Sabit el-Benânî'den, o da Enes İbn Mâlik'den naklinde münferid kalmıştır.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Bekr... Enes tbn Mâ-lik'den nakletti ki; o: Bir kadın. Hz. Peygambere gelip şöyle dedi; ey Allah'ın Rasûlü, benim şöyle ve şöyle bir kızım var —kızının güzelliğini ve iyiliğini zikretti— onu sana uygun gördüm. Hz, Peygamber de; kabul ettim, dedi. Kadın kızını övmeye devam etti, nihayet dedi ki; o hiç kızmaz ve hiç bir şeyden de dertlenmez. Hz. Peygamber benim senin kızına ihtiyâcım yok, dedi. Bu hadîsi diğer imamlar tahrîc etmemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Babam... Hz. Aişe'den nakletti ki kendisini peygambere hîbe eden kadın Hakimin kızı Havle'dir. İbn Vehb de... Hi-şâm İbn Urve'den nakleder ki; Urve şöyle demiş: Süleym oğullarından Evkas oğlu Hakîm'in kızı Havle kendisini peygambere hîbe eden hadm-lardandı. İbn Vehb'in bir rivayetinde de Saîd İbn Abdurrahmân, Hişâm îbn Urve'den nakleder ki; Urve şöyle demiş: Biz Hakîm'in kızı Havle'nin kendisini Rasûlullah'a hîbe eden kadınlardan olduğunu söylüyorduk ve o sâliha bir kadındı. Ümmü Süleym'in; Havle Bint Hakîm olması veya başka bir kadın olması muhtemeldir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Muhammed îbn Kâ'b, Ömer İbn Hakem ve Abdullah İbn Ubeyde'den nakletti ki; her üçü şöyle demişler: Hz. Peygamber on üç kadınla evlendi. Bunlardan altısı Kureyş kabîlesindendir. Bunlar Hadîce, Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Şevde ve Ümmü Seleme'dir. Üçü Âmir İbn Sa'sa oğullarından-dır. İkisi de Hilâl İbn Âmir oğullarındandır. Bunlar: Haris îbn Mey-mûne'dir ki kendisini peygambere hîbe etmiştir. Diğeri, mü'minlerin annesi Ebu Bekr İbn Kitâb oğullarından bir kadın olan Zeyneb'dir ki o da dünyayı tercih etmiştir. Diğeri de Cevn oğullarından bir kadındır ki o Hz. Peygamberden uzaklaşmıştır. Esed kabilesinden Cahş kızı Zey-neb ve Ahtab oğlu Huyey kızı Safiyye ile Benû Müstaük'den Amr oğlu Haris kızı Cuveyriye de esîr cariyelerdendirler.
Saîd İbn Ebu Arûbe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki: «Mü*-min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de...» âyetinde söz konusu edilen kadın, Haris kızı Meymûne'dir. Ancak bu rivayette bir kopukluk vardır. Ve bu, mürsel bir rivayettir. Çünkü miskinlerin annesi diye anılan meşhur Zeyneb Ansâr'dan Huzeyme kızı Zeyneb'dir ve Hz. Peygamber hayatta iken onun yanında vefat etmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Kendilerini peygambere hîbe eden kadınlar çoktur. Nitekim Buharı der ki: Zekeriyyâ İbn Yahya... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bize nakletti: Ben, kendilerini Peygambere hîbe eden kadınlara kızıyor ve; bir kadın kendini birine hîbe eder mi? diyordum. Nihayet Allah Te&l&'nın «Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de, peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu —ki bu, mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere— senin için helâl kıldık.» âyeti nâzil olunca şöyle dedim: Bakıyorum da Rabbın senin arzuların doğrultusunda çabucak hüküm indiriyor.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Abdullah İbn Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o Hz. Peygamberin yanında kendisini ona hîbe eden bir kadın yoktu, demiştir. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla Yûnus İbn Bükeyr'den şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber, kendisini peygambere hîbe eden hiç bir kadını kabul etmemiştir. Her ne kadar bu hüküm kendisi için mubah ve özel bir durum olsa da. Çünkü peygamber kendisi bunu istememiştir. Nitekim Allah Teâlâ da «Peygamber de onunla evlenmeyi isterse» buyurarak peygamberi bunda serbest bırakmıştır.
«Ki bu, mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana hâs olmak üzere.» İk-rime der ki: 'Kendini hîbe eden senden başkası için helâl değildir. Bir kadın kendini bir erkeğe hîbe ederse, erkek ona bir şeyler verinceye kadar kadın erkeğe helâl olmaz. Mücâhîd, Şa'bî ve başkaları da böyle demişlerdir. Yani bir kadın kendini bir erkeğe takdim etse ve erkek onun yanına girse, kadının mehrini ödemesi erkeğin üzerine vâcib olur. Nitekim Bervâ' İbn Vâşık kendini bir erkeğe takdîm edince; Rasûlullah (s.a.) kocası öldüğünde ona mehir vermeyi kararlaştırmıştır. Ölüm ve duhûl mehr-i mislin kesinleşmesi hususunda eşittir. Bu, peygamberden başkasına takdîm edilmiş olan kadınlar içindir. Kendini peygambere takdîm eden kadınlara gelince; peygamber onlarla birleşse dahi peygambere herhangi bir mehir gerekmez. Çünkü peygamberin mehirsiz, velîsiz ve şâhidsiz evlenmesi caizdir. Nitekim Cahş kızı Zeyneb'in kıssasında durum böyle olmuştur. Bunun için Katâde «Ki bu mü'minlerden ayrı olarak sâdece sana âit olmak üzere» kavli hakkında şöyle demiştir: Bir kadının kendisini peygamberden başka bir erkeğe velîsiz veya mehirsiz takdîm etmesi caiz değildir.
«Sana bir zorluk olmasın diye mü'minlerin eşleri ve cariyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik.» Übeyy İbn Kâ'b, Mücâhid, Hasan, Katâde ve İbn Cerîr; «Mü'minlerin eşleri ve cariyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik» kavli konusunda şöyle demişlerdir: Mü'minlerin hür dört kadınla sınırlandırılmış olduklarını, cariyelerden diledikleri kadarıyla birleşebileceklerini velî, mehir ve şâhidlerin şart olduğu konusundaki hükmü bildirdik. Ancak bu hususta sana ruhsat verdik ve senin üzerine bunlardan hiç bir şeyi vâcib kılmadık ki Sana bir zorluk olmasın. «Allah, Gafur, Rahîm olandır.»[28]

51 — Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin. Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebal yoktur. Bu, onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve kendilerine verdiğin şeylere razı olmaları için daha elverişlidir. Allah, kalblerinizde olanı bilir. Allah; Alîm, Halim olandır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed îbn Bişr... Hz. Âişe'den nakletti ki; o kendilerini Hz. Peygambere hîbe eden kadınları kınamış. Bir kadın kendini mehirsiz birine sunmaktan haya etmez mi? demiş. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, «Onlardan istediğini bırakabilir istediğini alabilirsin. Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebal yoktur.)) âyetini inz?l buyurmuş. Bunun üzerine Hz. Âişe demiş ki: Bakıyorum da Rabbın senin arzuların doğrultusunda çabucak âyet indiriyor. Daha önce Buhârî'nin bu hadîsi Ebu Üsâ-me kanalıyla Hişâm İbn Urve'den naklettiğini bildirmiştik. Bu da gösteriyor ki «Onlardan istediğini bırakabilirsin.» Yani sana kendilerini sunanlardan istediğini bırakır, istediğini kabul edersin. Bıraktıklarında da yine muhayyersin. İstersen dönüp tekrar onları alırsın. «Bırakmış olduklarından da arzu ettiğini almanda sana bir vebal yoktur.»
Âmir eş-Şa'bî der ki: «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» Bunlar, kendilerini Hz. Peygambere hîbe eden kadınlardır. Hz. Peygamber bunlardan bir kısmıyla evlenmiş bir kısmıyla da evlenmemiştir. Bunlar arasında Ümmü Şüreyk de bulunuyordu.
Başkalan da dediler ki: Allah Teâlâ'nın «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» kavlinden murâd şudur: Eşlerinden bir kısmını bırakıp bir kısmını almanda, bir kısmının gününü öne alıp bir kısmımnkini te'hîr etmende, dilediğinle birleşip dilediğinle birleşme-mende sana bir vebal yoktur. îbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve Ebu Rezîn ile Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den böyle rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber buna rağmen günlerini eşleri arasında taksim ediyordu. Bunun için Şafiî fakîhlerinden bir grup ve başkalan günlerini eşleri arasında taksim etmenin Hz. Peygambere vâcîb olmadığını söylemişler ve delil olarak da bu âyet-i kerîme'yi göstermişlerdir.
Buhârî der ki: Bize Hibbân İbn Mûsâ... Hz. Âişe'den nakletti ki;
Rasûlullah (s.a.) bu âyet nazil olduktan sonra günler konusunda eşlerinden izin istermiş. Ben Hz. Âişe'ye şöyle dedim: Siz ona ne derdiniz? Hz. Âişe dedi ki: Ben şöyle derdim: Eğer bu bana âit bir şeyse ey Allah'ın Rasûlü doğrusu başkasının bana tercih edilmesini istemem. Bu hadîs de taksimin vâcib olmadığını göstermektedir. Hz. Âişe'nin birinci hadîsi de âyetin, kendisini peygambere takdîm edenler hakkında nazil olduğunu ifâde eder. Bunun için İbn Cerîr Taberî bu âyetin hem kendisini peygambere takdîm edenler, hem de peygamberin yanında bulunan hanımlar hakkında umûmî olduğu görüşünü tercih eder. Buna göre peygamber muhayyerdir, isterse gününü taksîm eder, isterse taksim etmez. İbn Cerîr'in tercih ettiği bu görüş sağlam, kuvvetli ve hasendir. Ve bu görüş bütün hadîslerin arasını da birleştirmektedir. Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Bu, onların gözlerinin aydın olması, üzülmeme-leri ve kendilerine verdiğin şeylere razı olmaları için daha elverişlidir.» Yani Allah Teâlâ'nın günlerini taksîm konusunda senin üzerinden zor-luğu kaldırdığını, dilersen günlerini taksîm edeceğini, dilersen taksîm etmeyeceğini ve bu konuda senin için bir sorumluluk bulunmadığını, istediğini yapabileceğini onlar bilirlerse; ve sen, buna rağmen kendi isteğinle günlerini onlar arasında taksîm edersen ve onlar bunun bir zorunluluk nedeniyle olmadığını bilirlerse bundan dolayı sevinirler. Ve böylece birbirlerini müjdelerler. Bu konuda kendilerine iyi

davrandığını anlarlar, aralarında günlerini taksîm edip eşit davrandığını, kendilerine insaf ve "-adaletle hükmettiğini kabul ederler.
«Allah kalblerinizde olanı bilir.» Eşlerinden bir kısmına karşı olan temayüllerini bilir ki bunu defetmek imkânı yoktur. Nitekim İmâm Ah-med İbn Hanbel dec ki: Bize Yezîd... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber günlerini eşleri arasında taksîm eder ve adaletle davranırdı. Sonra da; Allah'ım, benim sahip olduğum şeyde yaptığım iş budur. Benim sahip olamayıp ta Senin sahip olduğun şeyden dolayı beni kınama. Bu hadîsi dört Sünen sahibi Hammâd îbn Seleme kana-lıyla rivayet ederler, kbu Dâvûd kınama sözünden sonra; yani kalb, ifâdesini de ekler ki onun hem isnadı sahîh, hem de râvîlerinin hepsi güvenilir kişilerdir. Bunun için Allah Teâlâ «Allah; Alîm, Halîm olandır.» buyuruyor. Sırların derinliklerini bilir ve ilminden dolayı iyi davranıp bağışlar.[29]

52 — Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir. Allah, her şeyi murakabe edendir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, îbn Zeyd, İbn Cerîr ve başkalarının da aralarında bulunduğu bilginlerden pek çok kişi derler ki: Bu âyet, Hz. Peygamberin eşlerine mükâfat ve onların Allah'ı, Rasûlünü ve âhireti ihtiyar etmeleri üzerine güzel davranışlarından dolayı bir hoşnûdluk nişânesidir. Daha önce âyette söz konusu edildiği gibi Hz. Peygamber onları serbest bırakmıştır. Onlar da Allah'ın Rasûlünü ter-cîh edince kendilerine mükâfat olarak Hz. Peygamberin evliliğinin yalnız onlarla sınırlandırılması ve başkalarıyla evlenmesinin veya onların dışında —güzelliği hoşuna da gitse— başka hammları onların yerine geçirmesinin kendisine haram kılındığı belirtilmiştir. Ancak cariyeler ve esirler müstesna. Bu konuda zâten onlar için bir sıkıntı sözkonusu değildi. Sonra Allah Teâlâ Hz. Peygamberin üzerinden bu sıkıntıyı da kaldırmış ve bu âyetin hükmünü neshederek peygamberin evlenmesini helâl kılmıştır. Ancak Rasûlullah (s.a.) onlara lütfederek, kendisine izin verilmesine rağmen daha başka kadınlarla evlenmemiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Peygamber vefat etmeden önce Allah Teâlâ diğer kadınlarla evlenmeyi ona helâl kılmıştır. Keza Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi İbn Cüreyc kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Sünen'lerinde naklederler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ümmü Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber vefat ettiğinde Allah Teâlâ haram olanlar müstesna kadınlardan dilediğiyle evlenmesini kendisine helâl kılmıştı. İşte Allah Teâlâ'nm «Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.» kavlinin anlamı budur. Böylece Ümmü Seleme bir önce okunan âyetin daha sonraki âyeti neshettiğini belirtmiştir. Nitekim Bakara sûresinde ölümle ilgili iki âyetten birincisi daha sonra okunan âyeti neshetmektedir. Burada da aynı durum söz konusudur. Allah en iyisini bilendir.
Başkaları da dediler ki: «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» âyetinin mânâsı şöyledir: Mehirlerini verdiğin hanımlarınla, cariyelerin

ve amcanın kızları, teyzenin kızları, dayının kızları, halanın kızları ve bunlardan başka kendilerini sana sunan kadınlardan sana helâl kıldığımız ve niteliklerini beyân ettiğimiz kadınların dışındaki hanımlar artık senin için helâl değildir. Übeyy îbn Kâ'b, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve bir rivayete göre Ebu Rezîn, Ebu Salih, Hasan, Katâde ve bir rivayete göre de Süddî ile diğerlerinden bu tefsir nakledilmiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Ziyâd kanalıyla Ansâr'dan bir adamdan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Übeyy İbn Kâ'b'a, eğer Hz. Peygamberin eşleri vefat etmiş olsalardı, Rasûlullah'm evlenmesi caiz olmaz mıydı ne dersin? diye sordum. O: Bunu önleyen ne engel vardı ki? dedi. Ben «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» kavli deyince, o, dedi ki: Allah Teâlâ ona kadınlardan bir bölümünü helâl kılmıştır ve «Ey peygamber; Biz mehirlerini verdiğin eşlerini... Senin için helâl kıldık.» buyuruyor. Bundan sonra Hz. Peygambere «Artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir.» buyrul-muştur. Bu hadîsi Abdullah İbn Ahmed muhtelif yollarla Dâvûd'dan nakleder. Tirmizî de İbn Abbâs (r.a.)tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) hicret etmiş olan mü'min kadınların dışında başka kadınlarla evlenmekten nehyedilmişti. Bunu nehyeden âyet, «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» kavlidir. Ancak Allah Teâlâ mü'min hanımları ona helâl kılmış ve «Eğer mü'min bir kadın kendisini peygambere hîbe eder de peygamber de onunla evlenmeyi isterse... helâl kıldık.» buyurmuştur. Böylece müs-lüman olmayan her kadın peygambere haram kılınmıştır. Ayrıca «Kim de îmândan sonra küfre dönerse, onun ameli yok olmuştur ve âhirette hüsrana uğrayanlardandır» buyrulmuştur. İbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ «Ey peygamber, Biz mehirlerini verdiğin eşlerini... Senin için helâl kıldık.» buyurarak bunları peygambere helâl kılmış, bunun dışında kalan kadınları ise haram kılmıştır.
Mücâhid der ki: «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek... helâl değildir» kavliyle ne müslüman, ne yahûdi, ne Hıristiyan, ne de kâfir olsun bu belirtilenlerin dışında kadınlarla evlenmek helâl değildir. Ebu Salih ise der ki: Bu âyet-i kerîme bedevi ve yabancı ile evlenmeyi yasaklamıştır. Ancak bundan sonra Tühâme kadınlarından diledikleriyle evlenebilir. Ayrıca dilerse amca ve hala kızıyla, teyze ve dayı kızıyla dilediği kadar —hattâ üç yüze kadar— evlenebilirdi. İkrime ise der ki: Bu âyetle Allah'ın belirttikleri dışındakiler sana helâl değildir,. denmiştir. İbn Cerîr merhum ise âyetin, zikredilen kadınlarla ve peygamberin nikâhı altında bulunan kadınlara umûmî olduğu ve bunların sayısının da dokuz olduğunu belirterek âyetin umumiyeti görüşünü tercih eder ki İbn Cerîr'in bu görüşü sağlamdır. Öyle sanıyorum ki; bizim naklettiğimiz Selef imamlarının da çoğunun maksadı budur. Zîrâ onların çoğundan buna benzer şeyler nakledilmiştir ki, bunların arasında çelişki yoktur. Allah en yisini bilendir.
Sonra îbn Cerîr Taberî, Rasûlullah (s.a.)m Hafsa'yı boşayıp sonra döndüğünü, Sevde'den aynlmak isteyip nihayet onun gününü Âişe'ye bıraktığını nakleder ve bütün bunlara cevab olarak; bunlar «Bundan sonra artık sana kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» âyetinin nüzulünden önceydi, der. Bütün bunların

âyetin nüzulünden önce olduğuna dâir Taberî'nin sözü sahihtir. Ancak bunu böyle bir şarta bağlamaya gerek yoktur. Çünkü âyet-i kerîme peygamberin, nikâhı altında bulunanlardan başkasıyla evlenmesini ve onların yerine başka kadınları alması konusundaki hükmü belirtmektedir. Bu ise peygamberin eşlerinden birini, yerine başkasını almaksızın boşayıp boşama-ması konusunu içine almaz. Allah en iyisini bilendir.
Şevde hâdisesine gelince; sahîh hadîste Hz. Aişe (r.a.)den nakledildiğine göre bu olay Allah Teâlâ'nın «Eğer kadın; kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse, anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendilerine bir günâh yoktur.» (Nisa, 128) âyetinin nüzul sebebidir.
Hafsa hâdisesine gelince; Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve İbn Hib-bân Sahîh'lerinde muhtelif yollarla Yahya İbn Zekeriyyâ'dan naklederler ki... Hz. Ömer şöyle demiş: Hz. Peygamber Hafsa'yı boşadı, sonra döndü. Bu hadîsin isnadı sağlamdır. Hafız Ebu Ya'lâ'da der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Hz. Ömer bir gün Hz. Hafsa'mn yanına varmış ve onu ağlıyor bulmuş. Neden ağlarsın? Yoksa Rasûlullah (s.a.) seni boşadı mı? demiş. O seni, bir kerre boşa-mıştı da benim için geri dönmüştü. Allah'a andolsun ki seni bir kere daha boşarsa; ben seninle ebediyyen konuşmam. Bu hadîsin râvîleri Bu-hârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.
((Güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiç birini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.» Mevcûd eşlerinin üzerine fazladan hanım almaşım veya onlardan birini boşayıp yerine bir başka kadın almaşım bu âyet-i kerîme Hz. Peygambere yasaklamıştır. Ancak cariyeler bunun dışındadır. Bu konuda Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr bir hadîs nakleder ki, onu burada zikretmemiz uygun düşer. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize tbrâhîm İbn Nasr... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; o şöyle demiş: Câhiliyyet devrinde kadın değiştirmek şöyle olurdu: Bir adam bir başkasına derdi ki: Sen, hanımını bana ver, bende hanımımı sana vereyim. Sen, benim için, ben de senin için hanımlarımızdan ayrılalım. Bunun üzerine'Allah Teâlâ, «Başka bir eşle değiştirmek helâl değildir» âyetini inzal buyurdu. Ebu Hüreyre der ki: Uyeyne İbn Hasn Hz. Peygambere geldi yanında Hz. Aişe bulunuyordu. O, izinsiz girmişti. Rasûlullah (s.a.) ona; izin almak nerede? demişti. O; ey Allah'ın Ra-sûlü, kendimi bildim bileli Mudar oğullarından bir erkekten izin almadım, demişti. Sonra; yanında bulunan bu kıvırcık da kim? demişti. Rasûlullah (s.a.): Bu mü'minlerin annesi Âişe'dir, demişti. O; ey Allah'ın Rasûlü, ben sana yaratıkların en güzelini bununla değiştireyim mi? deyince Hz. Peygamber; ey Uyeyne Allah bunu haram kıldı, demiştir, üyeyne çıkıp gidince Hz. Âişe bu da kim? demiş. Rasûlullah (s.a.); bu sözü dinlenen bir ahmaktır, gördüğün gibi o kavminin efendisidir, buyurmuş. Bezzâr sonra şöyle der: Râvîler arasında yer alan İshâk İbn Abdullah'ın hadîsi cidden yetersizdir. Ancak biz bu hadîsi başka bir yolla kaydedemediğimiz için onun kanalıyla kaydettiğimizi zikrettik ve bunun illetini 'de belirttik.[30]

53 — Ey îmân edenler, peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin. Ama davet olunursanız, girin ve yemeği yeyince de lafa dalmadan da-ğılm. Bu haliniz peygamberi üzüyordu, o da size bir şey söylemeye

çekiniyordu. Allah ise hakkı söylemekten çekinmez. Peygamberin eşlerinden bir şey istediğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbleriniz için de, onla-rm kalbleri için de daha temizdir. Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve ondan sonra eşlerini nikahlamanız asla caiz değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.
54 — Bir şeyi açıklasanız da, gizleseniz de muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.

Peygamberin Evine İzinsiz Girmeyin

Bu âyet hicâb âyetidir ve bu âyette bazı şer'î hüküm ve edepler anlatılmaktadır. Ve bu âyet Hz. Ömer'in isteğine uygun olarak nazil olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Rabbımla üç noktada birleştim. Birincisi; dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İbrahim'in makamını namazgah edinsen? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» (Bakara, 125) âyetini inzal buyurdu. İkincisi; ben ey Allah'ın Rasûlü hanımlarının yanına iyiler de, kötüler de giriyor onları en-gellesen? dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ hicâb âyetini indirdi. Üçüncüsü; ben peygamberin eşleri Hz. Peygambere fazla karşı gelince; olur ki Rabbı izin verir de sizi boşatır yerinize sizden daha hayırlı eşleri ona verir dedim, bunun üzerine Rabbı «O sizi boşarsa umulur ki ona sizden daha hayırlı eşler verir.» (Tahrîm, 5) âyetini inzal buyurdu. Müslim'in rivayetinde ise Hz. Ömer Bedir esirlerini sözkonusu eder ki bu dördüncü bir noktadır.
Buhârî der ki: Bize Müsedded'in... Enes tbn Mâlik'den naklettiğine göre; Ömer İbn Hattâb şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, senin yanına iyiler de giriyor, kötüler de. Mü'minlerin annelerine emretsen de kaçın-saiar deyince, Allah Teâlâ hîcâb âyetini inzal buyurdu. Bu âyetin nüzul vakti Hz. Peygamber'in Cahş kızı Zeyneb'le evlendiğinin sabahıydı. Nitekim peygamberi onunla bizzat Allah evlendirmişti. Bu, hicretin beşinci senesinin zülka'de ayındaydı. Katâde, Vâkıdî ve başkaları böyle derler. Ebu Ubeyde, Ma'mer İbn Müsennâ ile Halîfe İbn Hayyât ise bu olayın hicretin üçüncü senesinde olduğunu iddia etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.
Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Cahş kızı Zeyneb'le evlenince, halkı topladı ve onlara yemek yedirdi. Sonra onlar konuşmak için oturdular. Hz. Peygamber kalkmaya hazırlanıyor gibi yaptığında halk kalkmadı. Bunu görünce Rasûlüllah kalktı. O kalkınca onunla beraber kalkanlar kalktılar. Ancak üç kişi oturdu. Hz. Peygamber Zeyneb'in yanına girmek için döndüğünde baktı ki bazıları oturuyorlar. Sonra onlar da kalktılar. Ben Röşup Hz. Peygambere onlann kalkıp gittiklerini haber verdim. Hz. Peygamber gelip Zeyneb'in yanma girdi. Ben de onunla beraber girmek üzere yürürken benimle arasına bir örtü attı. İşte bunun üzerine «Ey îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağnlmaksızm ve vakitli vakitsiz girmeyin...» âyeti nazil oldu. Buhârî bu hadîsi bir başka yerde ayrıca zikreder. Müslim ve Neseî de muhtelif yollarla Mu'-temir İbn Süleyman'dan naklederler. O da Enes İbn Mâlik'den nakleder. Ayrıca Buhârî Münferid olarak Eyyûb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder. Sonra der ki: Bize Ebu Ma'mer... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Hz. Peygamber Zeyneb Bint Cahş ile evlenince et ve ekmek

hazırladı. Ve ben halkı yemeğe çağırmak üzere gönderildim. Bir topluluk yiyor ve çıkıyordu. Sonra bir başka topluluk geliyor, yiyor ve çıkıyordu. Ben çağırabileceğim herkesi çağırdım. Nihayet kimse bulamayınca gelip Hz. Peygambere ey Allah'ın Nebisi çağıracak kimse bulamıyorum, dedim. Hz. Peygamber yemeği kaldırın, dedi. Üç kişi oturmuş evde konuşuyorlardı. Hz. Peygamber çıkıp Hz. Âişe'nin odasına gitti ve; Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun ey ev halkı, rahmeti ve bereketi de, dedi. Hz. Âişe; senin de üzerine Allah'ın selâmı ve rahmeti olsun. Eşini nasıl buldun, Allah sana mübarek kılsın, dedi. Hz. Peygamber bütün eşlerinin odasını böylece gezindi ve onlara Âişe'ye dediği gibi söylüyor, onlar da Âişe'nin dediği gibi peygambere cevâb veriyorlardı. Sonra dö-nüp odasına geldiğinde üç kişinin oturmuş konuşuyor olduklarını gördü. Hz. Peygamber çok utangaçtı. Tekrar Hz. Âişe'nin odasına doğru gitmek üzere çıktı. Bilmiyorum ya ben, ya da başkası kendisine halkın gittiğini haber verdi. Döndü nihayet geldi bir ayağını kapımn eşiğinden içeriye, diğerini dışarıya koymuştu ki benimle onun arasına bir perde gerdi. Bunun üzerine hicâb âyeti nazil oldu. Bu hadîsin naklinde Kütüb-i Sitte sahipleri arasında Buhârî münferid kalmıştır. Yalnızca Neseî, gece ve gündüz bahsinde Abdül Vâris kanalıyla bu hadîsi nakleder. Bilâhare Buhârî, İshâk İbn Mansûr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi aynı şekilde nakleder. Ancak bu bakımdan da Buhârî münferid kalmıştır. Daha önce Müslim'in ferd hadîsleri arasında Süleyman İbn Muğîre kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den bu hadîsin nakledildiğini bildirmiştik.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kadınlarından biriyle evleniyordu. Bunun için düğün yapılmıştı. Ümmü Süleym, bir hays [31]yaparak bir kabın içine koydu ve dedi ki; Bunu Rasûlullah (s.a.)a götür, benden selâm et vs de ki; şu azıcık şey bizden kendilerine. Enes diyor ki: O gün insanlar cehd içindeydiler. Ben onu getirdim ve dedim ki, ey Allah'ın Rasû-lü Ümmü Süleym bunu sana gönderdi ve sana selâm etti ve dedi ki; şu azıcık şey bizden kendilerine. Peygamber ona baktı sonra dedi ki: Onu koy. Ben onu evin bir köşesine koydum. Sonra dedi ki: Git bana falanı ve falanı çağır, pek çok kişinin adını verdi. Ve dedi ki: Daha başka müslü-manlardan kime rastlarsan onları da çağır. Ben de Rasûlüllah'm bana dediği kişilerle müslümanlardan rastladıklarımı davet ettim. Döndüğümde Hz. Peygamberin evi, sofası ve odası insanlarla doluydu. Ca'd der ki: Ey Ebu Osman ne kadar vardı acaba dersin? O; üçyüz civarındaydılar, dedi. Enes İbn Mâlik devamla diyor ki: Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Onu getir, ben de onu getirdim. Rasûlullah (s.a.) elini onun üzerine koydu, dûa etti ve; mâşâallah, dedi. Sonra; onar onar halkalanın, dedi ve Allah'ın adını anıp herkes önündekinden yesin, buyurdu. Onlar besmele çekiyor ve yiyorlardı. Nihayet hepsi yediler. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Onu kaldır. Enes İbn Mâlik diyor ki: Vardım yemeği kaldırdım. Bilmiyorum koyduğum zaman mı daha çoktu yoksa kaldırdığım zaman mı? Enes İbn Mâlik dedi ki: Bazı kişiler Hz. Peygamberin evinde oturup konuşakaldılar. Rasûlullah'ın daha önce evlenmiş olduğu eşleri de yüzlerini duvara dönük olarak onlarla beraber oturuyorlardı. Oturanlar konuşmayı uzattılar ve Rasûlullah'a zahmet verdiler. Hz. Peygamber haya bakımından insanların en utangacıydı. Eğer Hz. Peygamber onlara bu durumu bildirseydi bu kendileri için daha iyi olurdu. Rasûlullah (s.a.) kalktı, çıktı ve

odalarına varıp hanımlarına selâm verdi. Sonra onlar, Hz. Peygamberin geldiğini görünce, peygamberi rahatsız ettiklerini anladılar ve kapıya koyulup çıktılar. Rasûlullah (s.a.) geldi ve perdeyi indirdi. Ben odada iken eve girdi. Evinde kısa bir süre kaldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ kendisine Kur'an indirdi. Çıkarken şu âyeti okuyordu: «Ey îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...» Enes İbn Mâlik der ki: Hz. Peygamber bu âyetleri herkesten önce bana okudu. Ve ben, o sırada halkın en genç olanıydım. Müslim, Tirmizî ve Neseî hep birlikte bu hadîsi Kuteybe kanalıyla... Enes îbn Mâlik'ten naklederler. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahih olduğunu bildirir. Buhârî de nikâh kitabında bu hadîse not düşerek der ki: İbrâhîm İbn Tahmân, Ebu Osman Ca'd kanalıyla Enes İbn Mâlik'den nakletti ki... Sonra hadîsi aynen zikreder. Müslim de ayrıca bu hadîsi Muhammed İbn Râfî' kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder. Bu hadîs, Abdullah İbn Mübarek kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakledilir. Buhârî ve Tirmizî iki ayrı yolla Beyân îbn Bişr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı hadîsi naklederler. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de Ebu Nadre kanalıyla Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakleder. îbn Cerîr Taberî de Amr îbn Saîd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den aynı şekilde nakleder.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz ve Kasım oğlu Hâşim... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Zeyneb'in iddeti bitince Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Git, onu benim istediğimi hatırlat. Enes dedi ki: Zeyd, Zeyneb'in yanma gitti. O hamur yoğuruyordu. Zeyd dedi ki; Onu görünce bana bir onur geldi... ve hadîsi daha önce (Ahzâb, 37) zikrettiğimiz şekilde naklediyor ve sonunda şu ilâveyi yapıyor: Ve topluluğa öğüt alabilecekleri kadar öğüt verdi. Hâşim hadîsinde der ki «Pey^ gamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin ...» âyetini okudu. Müslim ve Neseî de bu hadîsi Süleyman îbn Muğîre kanalıyla Enes'ten naklederler.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ahmed îbn Abdurrahmân... Hz. Aişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'ın eşleri geceleyin ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıkarlardı Hz. Ömer de Hz. Peygambere; hanımlarını perde arkasına koy, derdi. Rasûlullah (s.a.) böyle yapmazdı. Zem'a kızı şevde —Peygamberin eşi— dışarı çıktı, uzun boylu bir hanımdı. Ömer ona yüksek sesle bağırarak; ey Şevde seni tanıdık, diye seslendi. Perdeyi örtmesini istiyordu. Hz. Âişe der ki: Bunun üzerine Allah hicâb âyetini indirdi. Rivayet böyle vâkî' olmuşsa da meşhur olan, bu hâdisenin hicâb âyetinin nüzulünden sonra cereyan ettiğidir. Nitekim îmâm Ahmed İbn Hanbel, Buhârî ve Müslim, Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Hicâb konduktan sonra Şevde ihtiyâcını def etmek için dışarı çıktı. Boylu boslu bir kadındı ve onu tanıyan için bilinmemesi imkânsızdı. Ömer İbn Hattâb onu gördü ve dedi ki: Ey Şevde, Allah'tan korkmaz mısın ki bizden saklanmazsın. Baksana nasıl dışarı çıkarsın? Hz. Âişe dedi ki: Şevde geri dönerek kaçındı, Rasûlullah (s.a.) da benim evimde akşam yemeğini yiyordu. Elinde etli bir kemik vardı. Şevde yanına gelip dedi ki: Allah'ın Rasûlü ben ihtiyâcım için dışarı çıktım, Ömer bana şöyle ve şöyle dedi. Hz. Âişe dedi ki: Allah Teâlâ ona bu âyet-i indirdi. Etli kemik elinde duruyordu ve onu bırakmamıştı. Ve Rasûlullah buyurdu ki: Allah Teâlâ ihtiyâcınızı gidermek için size dışarıya çıkma iznini verdi. Lafız Buhârî'nindir.

«Ey îmân edenler; peygamberin evlerine yemeğe çağnlmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin.» Allah Teâlâ mü'minleri Hz. Peygamberin evlerine izinsiz girmekten sakındırıyor. Nitekim gerek İslâm'ın başlangıç dönemlerinde, gerekse câhiliyyet dönemlerinde onlar evlere izinsiz girerlerdi. Nihayet Allah Teâlâ bunu, bu ümmet için hoş görmedi ve bu ümmete izinle girmeyi emretti. Bu da Allah Teâlâ'nın bu ümmete ikramlarından birisidir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Kadınların yanlarına girmekten sakının...»
Sonra bu giriş yasağının istisnalarını zikrederek şöyle buyuruyor: «Yemeğe çağnlmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin.)) Yemeğin pişmesini beklemeye kalkışmayın. Mücâhid, Katâde ve başkaları derler ki: Yemeğin iyice pişip yetişmesini arzulamayın. Yemeği gözetmeyin, pişmesi yaklaşınca içeriye girmeye başlamayın.. Çünkü Allah Teâlâ bu durumdan hoşlanmıyor ve onu zemmediyor. Bu ifâde tufeylîliğin yasak olduğunun delilidir. Araplar tufeylîliğe dayfene (müsâfirin peşine takılma) derlerdi. Hatîb el-Bağdâdî tufeylilerin zemmi ve onların haberleri konusunda özel bir kitab tasnîf etmiştir ki bu haberlerin burada zikredilmesi uzun sürer.
«Ama davet olunursanız, girin ve yemeği yeyince de lafa dalmadan dağılın.»MüslinVin Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizi kardeşiniz davet ederse ister düğün daveti olsun, ister başka bir davet olsun ona icabet etsin.
Bu hadîsin aslı Buhâri ve Müslim'de vardır. Buhârî'nin Sahîh'inde Ra-sûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Ben bir kol yemeğe davet edilsem ona icabet ederdim. İsterse bana bir bilek de sunulsa onu kabul ederim. Davet edildiğiniz yerde yemeğinizi bitirdikten sonra ev halkını rahatlatın ve hemen yeryüzüne dağılm. Bunun için Allah Teâlâ «Lafa dalmadan dağılın.» buyuruyor. Yukarıda anlatılan üç kişinin yaptığı gibi yapmayın. Onlar lafa dalmışlar, kendilerini unutmuşlar ve nihayet bu durum Hz. Peygamberi rahatsız etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ; «Bu haliniz peygamberi üzüyordu.» buyurmuştur.
Denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Peygamberin izni olmadan evine girmeniz onu üzüyor ve kendisine zor geliyor. Fakat fazla hayasından sizi bu davranıştan men etmekten de kaçmıyordu. Nihayet Allah Teâlâ bu âyeti indirerek mü'minlerin bu davranışını nehyetti. «O da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah ise hakkı söylemekten çekinmez.» Bunun için de sizi bu davranıştan nehyeder ve alıkoyar.
«Peygamberin eşlerinden bir şey istediğinizde onu perde arkasından isteyin.» Nasıl onların yanına girmenizi size yasaklamışsam, onlara bütünüyle bakmayın da. Kendilerinden bir şey almak ihtiyâcında bulunursanız onlara bakmayın. Onlara perdenin arkasından bakın ve ihtiyâcınızı perdenin arkasından isteyin.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Ben büyük bir kaptan peygamberle birlikte Hays (hurma, yağ ve kurutulmuş yoğurttan yapılmış bir yemek) yiyordum. Bu sırada Ömer geldi, Hz. Peygamber onu çağırdı. Ömer'in parmağı benim parmağıma değince; ay veya of, dedi. Eğer peygamber sizin hakkınızda sözüme uymuş olsaydı hiç bir göz sizi görmezdi. Bunun üzerine Hicâb âyeti nazil oldu.

«Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de daha temizdir.» Size emrettiğim ve meşru kıldığım bu hicâb, hem sizin için daha temizdir, hem de daha güzeldir.
«Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve ondan sonra eşlerini nikahlamanız asla caiz değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.»
İbn Ebu Hatim der ki: Ali İbn Hüseyn... İbn Abbas'tan bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: Bu âyet-i kerîme peygamberin eşlerinden birisiyle evlenmek isteyen bir adam hakkında nazil olmuştur. Adamın birisi (râvîlerden olan) Süfyân'a sordu, bu Âişe ile mi evlenmek istemişti? O böyle söylenirdi, dedi. Mukâtil İbn Hayyân ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de aynı rivayeti nakle-derler. Her iki râvî Süddî'den naklederler ki; peygamberin hanımı ile evlenmek isteyen kişi Talha İbn Ubeydullah idi. Nihayet bunun haram olduğunu bildiren âyet nazil oldu. Bunun için bütün bilginler topluca icmâ' etmişlerdir ki; peygamberin ölümünden sonra eşlerinden herhangi birinin başkasıyla evlenmesi haramdır. Çünkü onlar hem dünyada, hem de âhirette peygamberin eşleri ve mü'minlerin anneleridir. Ancak bilginler, peygamberin hayatta iken evlenip sonra boşadığı bir kadının başkasıyla evlenmesinin halâl olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır: Bu görüşlerin ana dayanağı âyet-i kerîme'deki «Ondan sonra» kavlinin umûmiyyet ifâde edip etmediği konusudur. Ancak peygamberin evlenip te temas etmeden önce boşadığı kadınların başkalarıyla evlenmesinin helâl olup olmadığı konusunda tartışma vardır. En iyisini Allah bilir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Müsennâ... Âmir'-den nakletti ki; Hz. Peygamber Kays oğlu Eş'as kızı Kıyle'ye .mâlik olduğu sırada vefat etmişti. Onun vefatından sonra Ebu Cehil oğlu İkri-me onunla evlendi. Bu durum Hz. Ebubekir'e çok zor geldi. Hz. Ömer ona dedi ki: Ey Allah Rasûlünün halîfesi, o peygamberin hanımlarından değil ki. Hz. Peygamber onu, ne muhayyer bıraktı ne de perde arkasına sakladı. Kavmiyle beraber irtidâd ettiğinde Allah onu peygamberden uzaklaştırdı. Âmir der ki: Bunun üzerine Ebubekir mutmain olup sâ-kinleşti. Allah Tebâreke ve Teâlâ bu konuya çok önem vererek «Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır.» buyurarak bu hususta va'dini ağırlaştırmıştır. Müteakiben de «Bir şeyi açıklasanız da, gizleseniz de muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.» buyurmuştur. Yani sizin kalb-lerinizin derinliğini ve vicdanlarınızın içinde sakladığı sırları Allah bilir. Çünkü O'na gizli hiç bir şey yoktur. «Allah, gözlerin hainliğini ve gönüllerin gizlediğini bilir.» (Mü'min,19).[32]

55 — Peygamberin eşlerine; babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, hizmetçi kadınları ve sağ ellerinin mâlik oldukları hususunda vebal yoktur. Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, her şeye şâhid olandır.

Allah Teâlâ önce aralarında akrabaların da bulunduğu bazı kişilere kadınların görünmemelerini emrediyor. Bunun istisnasını Nûr süresinde şöylece belirtmişti: «Süslerini kocaları veya babalan veya kocalarının babaları veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları veya kadınları veya cariyeleri veya erkekliği kalmamış

hizmetçiler yahut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına gösterme-sinler.» (Nûr, 31). Orada zikrolunanlardan daha fazla istisnalar zikredilmiştir ki bu konuda Nûr süresinde yeterince söz söylenmiştir. Bu-rada onları tekrarlamaya gerek yoktur. Seleften bazıları derler ki: Bu iki âyette amca ve dayı neden zikredilmemiştir? İkrime ve Şa'bî bu soruya şöyle cevab verirler: Onlar zikredilmemişlerdir, çünkü çocukları söz konusu edilmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed îbn Müsennâ... Şa'bî ve İkrime'den bu âyet konusunda şöyle dediklerim nakletti: Dâvûd der ki; ben, amca ve dayı neden zikredilmediler? dedim. Şa'bî ve İkrime dediler ki: Onlar çocuklarına göre değerlendiriliyorlar. Kadının amcasının ve dayısının yanında örtüsünü atması, hoş görülmediği için. «Hizmetçi kadınların» Bu ifâde rnü'min kadınlara karşı ör-tünmenin gerekmediğini belirtmektedir. «Ve cariyeleri» erkek ve kadın köleleri demek istenmiştir. Nitekim bu nokta üzerinde dikkat çekildi ve konuyla ilgili hadîs Nûr sûresinde îrâd edildi. Saîd İbn Müseyyeb ise bununla yalnızca cariyelerin kastedildiğini söyler. Bunu İbn Ebu Hatim nakleder.
«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, her şeye şâhid olandır.» Yani gizli ve açık her şeyde Allah'tan korkun. Çünkü O, her şeye şâhid-dir. Hiç bir gizli O'ndan saklı kalmaz. Öyleyse gözetenin gözetleyişini siz de gözetin.[33]

56 — Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.

Peygambere Salavât

Buhârî der ki: Ebu'l-Âliye şöyle dedi: Allah'ın peygambere salâtı: meleklerin katında onu övmesidir. Meleklerin peygambere salâtı ise; duadır. İbn Abbâs ise «överler» ifâdesinin tebrik ederler, kutlarlar demek olduğunu söyler. Buhârî her ikisinden böyle kaydeder. Ebu Ca'fer er-Râzî ise bu ifâdeyi Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder. Rebî' İbn Enes'ten de aynı şekilde nakledilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre Ali İbn Ebu Talha aynı ifâdeyi Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder. Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Süfyân es-Sevrî ve başka ilim erbabından nakledildi ki; onlar Rabbın salâtı; rahmet, meleklerin salâtı ise; istiğfardır, demişlerdir.
Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bana Amr.,. Atâ İbn Ebu Rebâh'tan nakletti ki; o, «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi Överler.» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah Tebâreke ve Teâlâ'nm salâtı; Sübbûh, Kuddûs, rahmetim gazabımı geçmiştir, ifadesidir.
Bu âyetten maksad şudur: Allah Teâlâ, kullarına peygamberinin yücelerin yücesindeki mevkiini haber veriyor ve onu kendisine yakın meleklerin yanında övdüğünü, meleklerin de onun için mağfiret dilediklerini bildiriyor. Sonra da bu süflî âlemdeki insanlara, peygamberine salât ve selâm getirmelerini emrediyor ki ulvî ve süflî âlemin varlıkları ona övgü ve senada ittifak edip birleşsinler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: İsrâiloğulları Mûsâ AleyhisselânYa; Rabbın seni över mi? demişler. Rabbı ona şöyle seslenmiş: Ey Mûsâ onlar sana, Rabbın seni över mi? diye

soruyorlar. De ki: Evet muhakkak ki Ben ve meleklerim peygamberlerimi ve rasûllerimi överim. İşte Allah Teâlâ yüce nebisine «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler; siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin» âyetini inzal buyurdu.
Nitekim Allah Teâlâ daha önceleri de bu sûrede mü'min kullarına peygamberini Övdüğünü şöylece haber vermişti: «Ey îmân edenler, Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet etmekte olan O'dur. Melekleri de size duâ ederler. Ve O, mü'minlere Rahîm olandır.» (Ahzâb, 41-43). Bakara sûresinde ise şöyle buyurmuştu: «Sabredenlere müjdele. Ki onlara bir musibet geldiği zaman, biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler. İşte onlar için^Rabları tarafından mağfiret ve rahmet vardır. Hi-dâyete erenler de onlardır.» (Bakara, 155-157). Bir hadîste de Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurur: Allah Teâlâ saflan düzgün tutanları över, melekleri de onlara duâ eder. Bir başka hadîste de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Allah'ım, benim babamın ailesini veya benim ailemi öv. Rasûlullah (s.a.) peygamberden kendisini ve eşini övmesini isteyen Câbir'in hanımına; Allah sana ve eşine merhamet etsin, diyerek övgüde bulunmuştur.
Hz. Peygambere salât ve selâm getirmeyi emreden pek çok müte-vâtir hadîs vârid olmuştur. Salât ve selâmın şekli hakkında da bilgi veren bu hadîslerden mümkün olanı inşâallah buraya kaydedeceğiz. Yardım dilenilecek makam Allah'tır,[34]

Peygambere Salavât Getirmeyi Bildiren Hadîsler

1- Buharı bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Saîd İbn Yahya... Kâ'b İbn Ucre'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın ne demek olduğunu biliyorum ya salât nasıldır? denilince, Ra-sûlullah (s,a.) buyurdu ki: Allah'ım, Muhammed'in üzerine rahmet indir, Muhammed'in ailesine de. İbrahim'in ailesine rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki sen, övülen ve yüceltilensin. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini bereketlendir. İbrahim'in ailesini bereketlendirdiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Hakem'den nakletti ki; o, İbn Ebu Leylâ'nın şöyle dediğini işittim demiş: Bana Kâ'b İbn Ucre rastladı ve dedi ki: Sana bir hediyye vereyim mi? Biz Hz. Peygamberin yanına varıp; ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın nasıl olduğunu bildik, ya salât nasıldır? dedik. O buyurdu ki: Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine rahmet et. İbrahim'in ailesine rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini bereketlendir. İbrahim'in ailesini bereketlendirdiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin, deyin. Bu hadîsi büyük bir topluluk müteaddid yollarla ki-tablarında tahrîc etmişlerdir. Bu rivayetler de Hakem İbn Uteybe'den menkûldür ki Buharı ayrıca Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'yı ilâve etmiştir.
İbn Ebu Hatîm der ki: Bize Hasan İbn Araf e... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; Kâ'b İbn Ucre şöyle demiş: Bu âyet nazil olunca, biz; ey Allah'ın Rasûlü, sana selâmı biliyoruz, ya salât nasıldır? dedik. Peygamber buyurdu ki: Allah'ım. Muhammed'i ve ailesini öv. İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhakkak

ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl. İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ; bizi de onlarla beraber, demiştir. Tirmizî bu hadîsi bu fazlalığı ile rivayet eder. Sana selâmın ne demek olduğunu biliyoruz, sözlerine gelince, bu peygamberin kendilerine öğretmiş olduğu teşehhüddeki selâmdır. Nitekim teşehhüdde; ey peygamber Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun demektedir. Diğer sûreleri öğrettiği gibi Rasûlullah (s.a.) bu selâmıda onlara öğretmiştir.
2- Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Yûsuf... Ebu Saîd el-Hud-rî'den nakletti ki; o: Ey Allah'ın Rasûlü, selâm şu bildiğimiz, ya sana nasıl salât edelim? dedik de, peygamber dedi ki:
Allah'ım, kulun ve Rasûlün Muhammed'i Öv. İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl. İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi, deyin.
Ebu Salih Leys'ten nakleder ki; Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl, İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi demiştir. İbrahim İbn Hamze, Ebu Hâzim kanalıyla Yezîd İbn Hâd'dan nakleder ki; o, şöyle demiş: İbrahim'i övdüğün gibi, Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi. Bu hadîsi Neseî ve İbn Mâce, Yezîd İbn Harb kanalıyla Abdullah İbn Habbâb'dan nakletmişlerdir.
3- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Abdurrahmân... Amr îbn Süleym'den okudu ki; o, şöyle demiş: Bize Ebu Humeyd es-Saîdî haber verdi ki onlar: Ey Allah'ın Rasûlü sana nasıl salât edelim? demişler de, peygamber; Allah'ım Muhammedi, eşlerini ve soyunu öv, İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhammed'i, eşlerini ve soyunu mübarek kıl. İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin, deyin. Bu hadîsi diğer hadîs imamları Mâlik kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî bunun dışındadır.
4- Müslim der ki: Yahya İbn Yahya et-Temîmî bize nakletti ki; o, bana Mâlik... Ebu Mes'ûd el-Ansârî'den şöyle okudu demiş:
Biz Sa'd îbn Ubâde'nin meclisinde iken Hz. Peygamber yanımıza geldi. Beşîr İbn Sa'd ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ bizim sana salavât getirmemizi emrediyor. Biz sana nasıl salavât getirelim? Ebu Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine sustu. Biz Beşîr îbn Sa'd'm ona bunu sormamış olmasını temenni ettik. Sonra Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini öv. İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl, İbrahim'in ailesini her iki âlemde mübarek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, Hamîd'sin, Mecîd'sin, deyiniz. Selâm ise bildiğiniz gibidir. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Mâlik kanalıyla Ebu Mes'ûd'dan naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân ile Hâkim Müstedrek isimli eserinde bu hadîsi Muhammed İbn İshâk kanalıyla Ebu Mes'ûd el-Bedrî'den naklederler ki, onlar; ey Allah'ın Rasûlü, selâmı biliyoruz, ya biz namaz kılarken sana nasıl övgüde bulunacağız? dedik. O; Allah'ım, Muhammed'i ve Muhammedln ailesini öv... deyiniz dedi ve yukardaki hadîsi tamamıyla zikretti.

Şafiî merhum da Müsned'inde Ebu Hüreyre kanalıyla bunun bir benzerini rivayet eder. Bu sebeple Şafiî merhum namaz kılan herkesin son teşehhüdde Hz. Peygambere salât ve selâm getirmesinin vâcib olduğunu ve bunun terki halinde namazın sahîh olmadığını bildirir. Ancak mâlikîlerden ve başkalarından bir kısım müteahhirîn bilginleri İmâm Şafiî'nin namazda bunu şart koşmasından dolayı onu kınamışlardır. Ve bu konuda Şafiî'nin yalnız kaldığını sanmışlardır. Ebu Ca'fer Taberî, Tahâvî, Hattâbî ve başkaları Kâdî îyâz'dan naklettiklerine göre; bunun hilâfına icmâ'ın bulunduğunu bildirmişlerdir. Ancak Şafiî'yi red konusunda görüş beyân edenler, bu konuda zorlanmışlar ve icmâ' bulunduğu iddiasında aşırı gitmişlerdir. Çünkü biz bunun vâcib olduğunu ve âyetin zahirinin Rasûlullah (s.a.)a namazda salâtı emrettiğini yukarda rivayet etmiştik. Bu hadîsin Abdullah İbn Mes'ûd, Ebu Mes'ûd el-Bedrî, Câbir İbn Abdullah ve Abdullah gibi sahabeden bir toplulukla, Şa'bî, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Mukâtil İbn Hayyân gibi tâbiîn'den bii topluluk tarafından bu şekilde tefsir edildiğini bildirdik. Şafiî de bu görüşü bunlara dayanarak beyân etmiş ve bu konuda onunla arkadaşları arasında bir ihtilâf vârid olmamıştır. Ebu Zür'a ed-Dimeşkî'nin naklettiğine göre, Ahmed İbn Hanbel de daha sonra bu görüşe zâhib olmuştur. İshâk İbn Rahûyeh ve Mâliki imamlarından Fakîh Muhammed İbn İbrâhîm de bu görüşe kail olmuştur. Allah onlara rahmet et-sin. Hattâ Hanbelî imamlarından bazıları namazda Hz. Peygambere, sorudaki şekilde salât ve selâm getirmenin vâcib olduğunu bildirmişlerdir. Bendenîcî ve Süleym er-Râzî, onun arkadaşı Nasr İbn İbrâhîm el-Makdisî'nin bildirdiğine göre; bizim arkadaşlarımızdan (Şâfiîlerden) bazıları Hz. Peygamberin ailesine salâtm da vâcib olduğunu bildirmişlerdir. Bu görüşü İmâm el-Harameyn (Cüveynî) ve onun arkadaşı Gaz-zâli Şafiî'nin kavli olarak naklederler. Sahîh olan bunun bir vecih ol-masıdır. Ancak Cumhur aksine karâr vermiş ve buna karşı icmâ' edildiği nakledilmiştir. Ailesine de salavâtm vâcib olduğu konusunda hadîsin zahirî hükümleri bahis mevzuudur. Allah en iyisini bilendir. Mak-sad şudur: Şafiî merhum namazda peygambere salavâtm vâcib olduğu
görüşünü bildirmiş ve bu konuda da selef ve halef den bilginler ona uymuşlardır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bu konuda aksine, bir icmâ' ise ne eskiden ne de sonra vâriddir. Allah en iyisini bilendir. Bunu te'yîd eden bir başka hadîsi de İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî Hayve İbn Şureyh el-Mısrî kanalıyla Fudâle İbn Ubeyd'den naklederler ki; o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) namazında du§, eden bir adamı işitti. O, Allah'a hamd ü sena edip peygamberini övmemişti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu acele etti. Sonra adamı çağırdı, ona ve diğerlerine şöyle dedi: Sizden biriniz namaz kıldığı zaman, önce Allah Azze ve Celle'ye hamd ve sena ile başlasın. Sonra peygamberine sa-lât etsin. Sonra da dilediklerine duâ etsin. Bu hadîsi Neseî ve İbn Hu-zeyme ile İbn Hibbân Sahihlerinde naklederler. Tirmizî bunun sahîh olduğunu söyler. Keza İbn Mâce'nin... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Abdesti olmayanın namazı yoktur. Allah'ın adını zikretmeyenin abdesti yoktur. Peygambere salât getirmeyenin namazı yoktur. Ansâr'ı sevmeyenin de namazı yoktur. Ancak burada râvîler arasında yer alan Abd el-Müheymin metruk bir râ-vîdir. Bu hadîsi Taberânî onun kardeşi Übeyy İbn Abbâs kanalıyla rivayet eder ki; buna da dikkat edilmesi

gerekir. Çünkü hadîs ancak Abd el-Müheymin kanalıyla bilinir. Allah en iyisini bilendir.
5- İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Büreyde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sana nasıl selâm vereceğimizi bildik, ya nasıl salât edeceğiz? O buyurdu ki: Şöyle deyin: Allah'ım övgülerini, rahmetini ve bereketlerini Muham-med'in ve Muhammed'in ailesinin üzerinde kıl. İbrahim'in ve İbrahim'in ailesinin üzerinde kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yücel-tilensin. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ebu Dâvûd el-Amâ Nu-fey' îbn Hâris'tir ki metruk bir râvîdir.
6- Bir başka mevkuf hadîsi de biz Saîd İbn Mansûr, Zeyd İbn Habbâb ve Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Nûh İbn Kays'tan rivayet ettik. O der ki: Bize Selârae el-Kindî Hz. Ali (r.a.)nin insanlara şu duayı öğrettiğini nakletti: Allah'ım, yuvarlanmış (yeryüzü)ları yuvarlak hale getiren, yüceltilmiş (gök)leri yaratan, ister bahtiyar olsun, ister eşkiyâ olsun kalblere fıtratına göre hâkim olan Allah'ım, salavâtın en şereflilerini, bereketlerin en verimlilerini, şefkatların en yücelerini kulun ve Rasûlün Muhammed'in üzerine kıl. Odur geçmişleri kapayan, kapanmışları açan, hakkı hak ile ilân eden ve bâtılın ordularını ezen ve Senin emrine, itâatma boyun eğdiren, hoşnûdluğunu kazanmak için koşan, adımında korkak olmayan, azminde güçsüz olmayan, vahyini koruyan, ahdini muhafaza eden, emrini uygulamak için koşan. Allah'ın nimetlerinden bir parıltı arayanlara, aydınlıklar gösterip ehlini o aydınlığın yoluna ulaştıran. Fitne ve günâhlara dalan gönüller onunla hidâyet buldular. Odur işaretlerin en belirginini gözler önüne diken. îslâm'ın aydınlıklarını hükümlerin en açıklarını hâkim kılan. Odur Senin güvenilir emîrin, saklı bulunan ilminin bekçisi ve kıyamet günü Senin şahidin. Nimet olarak insanlara, gönderilen hak ve rahmet elçin. Allah'ım, adalet gününde onun için en geniş yerleri genişlet ve lutfundan kat kat hayırlarla onu mükâfatlandır. Kat kat olan sevabının feyzinden ona sevindirici hediyyeler ver, güzelleşmiş lutfunun en verimlilerinden ona ihsan et. Allah'ım onun yapısını, yapı yapanların yapılarının en üstünü kıl. Katında mevkiini ve mertebesini en şerefli kıl. Nurunu tamâma erdir. Onu göndermenin mükâfatı olarak şehâdetini makbul, sözünü hoşnûd kıl. Adaletli konuşma imkânı ver. İşini kesin hüccet ve en büyük bürhân kıl.
Bu, Hz. Ali Kerremallahü Vechehu'nun meşhur sözlerinden biridir. İbn Kuteybe, Müşkil el-Hadîs isimli eserinde bunun üzerinde durmuştur. Keza lügatçı Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris de Hz. Peygambere salavâtm fazileti konusunda derlediği bir kitapta bunu zikretmiştir. Ancak isnadına dikkat edilmesi gerekir. Bizim şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî der ki: Bu sözün râvîleri arasında yer alan Selâme el-Kindî ma'rûf bir kişi olmadığı gibi Hz. Ali'ye de erişmemiştir. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Tabarânî de bu rivayeti Muhammed İbn Ali es-Sâiğ kanalıyla... Selâme el-Kindî'den nakleder ve onun; Hz. Ali bize peygambere şöyle salavât getirmemizi öğretti, dediğini bildirir. Sonra yukarda-ki ifâdeyi aynen aktarır.
Bir başka mevkuf hadîs: ibn Mâce der ki: Bize Eüseyn îbn Beyân... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan nakletti ki; ö, şöyle demiş: Hz. Peygambere salavât getirdiğiniz zaman güzelce salavât getirin. Bilmezsiniz belki de o, kendisine sunulur. Râvîlerden Esved İbn Yezîd der ki: Abdullah İbn Mes'ûd'a; onu bize öğretsene, dediklerinde o şöyle deyin, dedi: Allah'ım salavâtım, rahmetini ve bereketlerini

peygamberlerin efendisi, muttakîlerin imâmı, nebilerin hâtemi, kulun, Rasûlün, hayırların önderi ve imâmı Muhammed'in üzerine kıl. Allah'ım onu, öncekilerin ve sonrakilerin kendisine gıbta ettikleri Makâm-ı Mahmûd'a gönder. Allah'ım, Muhammed'i ve Muhamed'in ailesini öv. İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhakkak ki Sen, Övülen ve yüceltilensin. Allah'ını, Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini kutlu kıl. İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini kutlu kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Bu, mevkuf hadîstir. Onu İsmâîl el-Kâdî, Abdullah İbn Amr —veya Ömer— şüpheli olarak buna yakın bir ifâde ile rivayet etmiştir.
7- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu İsrail'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Yûnus İbn Hattâb İran'da bize bir hutbe okudu ve hutbesinde dedi ki: «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» âyetini okuduktan sonra şöyle devam etti: İbn Abbâs'tan işiten birisi bana nakletti ki; bu âyet nazil olduğunda, biz ey Allah'ın Rasûlü sana selâmın ne demek olduğunu bildik, ya salat nasıldır? dedik. —veya dediler— Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ım Muhammed'i ve Muham-med'in ailesini öv. İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini övdüğün gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine merhamet et. İbrahim'e ve İbrahim'in ailesine merhamet ettiğin gibi. Muhakkak ki Sen, övülen ve yüceltilensin. Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini mübarek kıl, İbrahim'i mübarek kıldığın gibi. Muhakkak ki Sen Övülen ve yüceltilensin. Bazıları bu hadîsi delil göstererek Hz. Peygambere rahmet dilemenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu, Cumhûr'un da kavlidir. Nitekim A'râbî hadîsi de bunu te'yîd eder. Nitekim bedevinin birisi: Allah'ım, bana ve Muhammed'e merhamet et. Bizimle .beraber başkasına merhamet etme, deyince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, geniş olan şeyi sınırladın. Kâdî İyâz, Mâlikîlerin cumhurundan nakleder ki; onlar Hz. Peygambere merhamet dilemeyi yasaklamışlardır. Kâdî İyâz ancak Muhammed İbn Ebu Zeyd'in buna cevaz verdiğini bildirmiştir.
8- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'-fer... Âsim İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, Abdullah İbn Amir İbn Rebîâ'nın babasından şöyle dediğini duyduğunu nakletmiştir: Ba-bası demiş ki: Ben, peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: Kim bana salavât-ı şerife getirirse; o, bana salavât getirdiği kadar, onu getirdiği sürece melekler de kendisini överler. Kul, ister bunu az yapsın, ister çok yapsın farksızdır. İbn Mâce bu hadîsi Şu'be kanalıyla Âsim İbn Ubeydullah'tan nakleder.
9- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Seleme el-Huzâî ve Yûnus İbn Muhammed... Abdurrahmân İbn Avf'ın şöyle dediğini naklettiler. Rasûlullah (s.a.) bir gün dışarı çıktı, ben onu izledim, nihayet hurmanın yanına girdi ve secdeye daldı, secdeyi uzattı, öyle ki Allah'ın onun canım almış veya ruhunu kabzetmiş olmasından korktum, ya da endişelendim. Varıp baktım, bunun üzerine başını kaldırıp dedi ki: Ne oluyor sana ey Abdurrahmân'ın babası? Ben de ona durumu anlattım. Bunun üzerine buyurdu ki: Cibril Aleyhisselâm bana şöyle dedi: Sana bir müjde vereyim mi? Allah Azze ve Celle buyurur ki: Kim sana salavât getirirse, ben de onu severim. Kim sana selâm ederse ben de onu selâmete erdiririm.

Bu hadîsin bir başka tarîktan rivayeti şöyledir: İmâm İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Abdurrahmân İbn Avf'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı. Kendi sadakasına (?) doğru yöneldi. Oraya vardı kıbleye yüzünü döndü ve secdeye kapandı. Secdeyi uzattı. Öyle ki ben Allah Telâ'nın onun ruhunu kabzettiğini sandım. Yanına yaklaştım, sonra oturdum. Bunun üzerine başını kaldırıp kim o? dedi. Ben de; Abdurrahmân'ıtn dedim. Ne istersin? dedi. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, öyle bir secdeye daldın ki Allah Azze ve Celle'nin senin ruhunu kabzetmiş olmasından endişelendim, dedim Bunun üzerine buyurdu ki: Doğrusu bana Cibril geldi ve Allah Azze ve Celle'nin şöyle buyurduğunu müjdeledi: Kim senin üzerine salavât getirirse Ben de onu överim, kim de sana selâm ederse Ben de onu selâmete erdiririm. Bunun üzerine ben, Allah Azze ve Celle'ye şükür secdesine daldım.
10- Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhamrned İbn Ab-durrahîm... Ömer İbn Hattâb'dan nakleder ki, o, şöyle demiş: Hz. Peygamber bir ihtiyâç için dışarı çıktı. Kendisini izleyen kimseyi göremeyince Ömer endişelendi. Arkasından taharet için su götürdü. Rasûlullah (s.a.)ın odanın bir kenarında secdeye dalmış olduğunu gördü. Arkasında bir yana saklandı. Nihayet Hz. Peygamber başını kaldırdı ve dedi ki: Ey Ömer, beni secdeye dalmış olarak gördüğünde benden uzakta bir kenara çekilmekle çok iyi ettin, çünkü Cibril bana geldi ve dedi ki: Senin ümmetinden her kim sana bir salavât-ı şerife getirirse, Allah Teâlâ ona on salavât getirir ve onun derecesini on kat yüceltir. Hafız Ziyaeddîn el-Makdisî «el-Müstahrec Alâ es-Sahîhayn» isimli eserinde bu hadîsi seçmiştir. Aynı hadîsi Kâdî İsmail de.,. Ömer'den bu şekilde rivayet etmiştir. Ayrıca Ya'kûb İbn Humeyd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan aynı şekilde rivayet etmiştir.
11- Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Bündâr... Abdullah İbn Mes'-ûd'dan naklederek dedi ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet gününde insanların benim için evlâ olanı, bana en çok salavât-ı şerife getirenlerdir. Bu hadîsin rivayetinde Tirmizî merhum münferid kalmıştır. Sonra kendisi; bu hadîs, hasen ve garîb bir hadîstir, diye ekler.
12- Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Zeyd İbn Talha'-nın oğlu Ya'kûb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Rab-bımdan gelen birisi gelip bana dedi ki: Hangi kul senin üzerine bir sa-lavât-i şerife getirirse Allah Teâlâ muhakkak ki ona on salavât getirir. Adamın biri kalkıp dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, duamın yarısını senin için kılayım mı? Hz. Peygamber; istersen, dedi. O; duanın üçte ikisini senin için kılayım mı? deyince Hz. Peygamber; istersen, dedi. O; dua-mın hepsini senin için kılayım mı? deyince, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: O zaman Allah Teâlâ senden hem dünya, hem de âhiret kederini kaldırır. Mekke'de kendisine Menî denilen birisi kalkıp Süfyân'a bu rivayeti kimin senediyle naklettiğini sordu. O da; bilmiyorum, dedi.
13- Kâdî îsmâîl der ki: Bize Saîd İbn Sellâm el-Attâr... Übeyy îbn Kâ'b'dan nakleder ki; o: şöyle demiş, Rasûlullah (s.a.) gecenin ortasında kalkar ve derdi ki: İlk nefha zamanı geldi (Râcife), ikinci nefha (Râdife) onun arkasından gelir ve onunla beraber ölüm de gelir. Übeyy İbn Kâ'b dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben, geceleyin salavât getiriyorum (?) üçte birini senin için kılayım mı? Rasûlullah (s.a.); yarısını, dedi. Übeyy İbn Kâ'b; salavâtımın yansını senin için kılayım mı?

dedi. Rasûlullah (s.a.); üçte ikisini, dedi. O; salavâtımın hepsini senin için kılayım mı? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah Teâlâ senin bütün günâhlarını affeder. Aynı şekilde Tirmizî de rivayet ederek der ki: Bize Hennâd... Übeyy İbn Kâ'b'ın oğlu Tufeyl'den nakletti ki; babası Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiş: Gecenin üçte ikisi geçince Rasûlullah kalktı ve dedi ki: Ey insanlar Allah'ı zikredin, Allah'ı zikredin. Birinci nefha geldi. Arkasından ikincisi geliyor. Onunla beraber ölüm de geldi, onunla beraber ölüm de geldi. Babam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben senin üzerine çok salavat-ı şerife getiriyorum. Sana ne kadar salavât getireyim? O; istediğin kadar, dedi. Babam dörtte bir mi? deyince o; istediğin kadar, çünkü daha fazla yaparsan bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. Babam yarısı mı? deyince, O; istediğin kadar eğer daha fazla getirirsen bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. Babam üçte ikisi kadar mı? deyince, O; istediğin kadar eğer arttırırsan bu, senin için daha hayırlıdır, dedi. O; bütün salavâtımı senin üzerine getireyim mi? deyince, O; o zaman üzüntün gider ve günâhların affedilir, buyurdu. Sonra Tirmizî; bu hadîs hasendir diye ekler. İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Vekî'... Übeyy İbn Kâ'b'ın oğlu Tufeyl'den nakletti ki; babası şöyle demiş: Adamın biri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ister misin bütün salavâtımı senin üzerine kılayım? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah bunu, senin için dünya ve âhirette zor olan şeylere kâfî kılar.
14- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Kâmil... Abdullah İbn Ebu Talha'dan nakleder ki; babası şöyle demiş: Bir gün Hz. Peygamber yüzünde sevinç eseri belli olarak çıkageldi. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, doğrusu biz senin yüzünde sevinç görüyoruz. O buyurdu ki: Doğrusu bana melek geldi ve dedi ki: Ey Muhammed, sevinmez misin? Rabbm Azze ve Celle şöyle buyuruyor: Senin ümmetinden her kim, senin üzerine salavât-ı şerife getirirse, muhakkak Ben ona on salavât getiririm. Kim de ümmetinden senin üzerine selâm getirirse, Ben de onun üzerine on selâm getiririm? Hz. Peygamber; evet, dedi. Bu hadîsi Neseî Hammâd İbn Seleme kanalıyla Sâbit'ten nakleder. Kâdî İsmâîl ise İsmâîl İbn Ebu Übeys kanalıyla... Ebu Talha'dan aynı şekilde rivayet eder.
Bu hadîsin bir başka yoldan rivayeti şöyledir: Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreye, Ansâr'dan Ebu Talha'dan şöyle nakletti: Bir gün Hz. Peygamber yüzünde gülümseme eseri görülür şekilde gönül huzuruyla dolu olarak sabahladı. Ey Allah'ın Rasûlü, bugün gönül rahathğıyla sabahladın, yüzünde gülümseme eseri görülüyor. Nedir sebebi? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, Rabbım Azze ve Celle'den gelen birisi geldi ve dedi ki: Ümmetinden senin üzerine kim bir salavât getirirse Allah ona on iyilik verir. Ve on kötülüğünü de siler. On kat derecesini yüceltir ve ona bir mislini geri verir. Bu hadîsin isnadı da sağlamdır. Ancak hadîs imamları bunu tahrîc etmemişlerdir.
15- Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, İsmail İbn Ca'fer kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.)den şöyle dediğini naklederler: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim benim üzerime bir salavât getirirse, Allah ona on salavât getirir. Tirmizî der ki: Bu hadîs hasendir, sahihtir. Peygambere salavât-ı şerife bahsinde Abdurranmân İbn Avf, Âmir İbn Rebiâ, Ammâr, Ebu Talha, Enes ve Übeyy İbn Kâ'b'dan bu hadîsi nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin. Çünkü bu, sizin için bir temizliktir. Benim için Allah'tan vesîle isteyin. Çünkü o, cennetin en yüce yerinde bir derecedir. Oraya ancak bir kişi erişir. Ben o kişi olmak isterdim. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bezzâr da Mücâhid kanalıyla Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi naklederek derici: Bize Muhammed İbn İshâk el-Bekkâlî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin, çünkü bu sizin için bir arınmadır. Benim için Allah'tan cennetteki vesîle derecesini isteyin. Biz Hz. Peygambere bunu sorduğumuzda —veya o kendiliğinden haber verdi— vesîle; cennetin en yüce yerinde bir derecedir. Ve o bir kişinindir. Ben, o kişi olmayı isterim, buyurdu. Bu hadîsin isnadında, hakkında söz edilen bazı kişiler bulunmaktadır.
16- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn İshâk... Amr İbn Âs'ın kölesi Ebu Kays'tan nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'dan şöyle dediğini duydum, demiştir: Kim Hz. Peygamberin üzerine bir salavât getirirse, Allah ve melekleri onun üzerine yetmiş salavât getirirler. Kul, bundan ister fazla ister az yapsın. Yine Amr İbn Âs'ın kölesi Ebu Kays dedi ki: Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum: Bir gün Hz. Peygamber bize veda eder gibi çıkarak dedi ki: Ben Ümmî peygamber Muhammed'im —bunu üç kere tekrarladı— benden sonra peygamber yoktur. Sözlerin açılışı, kapanışı ve derlenişi bana verilmiştir. Cehennemin bekçilerinin kaç olduğu, Arş'ı taşıyanların sayısının ne olduğu bana öğretildi. Benim günâhlarımdan vazgeçildi. Ben ve ümmetim bağışlandık. Öyleyse dinleyin ve aranızda bulunduğum sürece itaat edin. Ben, götürüldüğüm zaman siz Allah'ın kitabına sanlın. Onun helâlim helâl kılın, haramını haram kılın.
17- Ebu Dâvûd et-Tayâlîsî der ki: Bize Horasân'lı Ebu Seleme, Enes îbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, kimin yanında anüırsam o benim üzerime salavât getirsin. Kim, bana bir kere salavât getirirse Allah Teâlâ ona on kere salavât getirir. Bu hadîsi Neseî Gece ve Gündüz Babında Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, benim üzerime bir salavât getirirse, Allah onun üzerine on salavât getirir ve onun on günâhını döker.
18- İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Abdülmelik İbn Amr ve Ebu Saîd... Ali İbn Hüseyn'in oğlu Abdullah'tan nakletti, o, babası Ali İbn Hüseyn'den, o da babası Hüseyn'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cimri odur ki; ben kendisinin yanında anıldığım halde, benim üzerime salavât-ı şerife getirmez. Bu hadîsi Tirmizî, Süleyman İbn Bilâl kanalıyla nakleder ve; hasen, garîb, sahîh bir hadîstir, der. Râvîlerden bir kısmı da bunu Hüseyn İbn Ali'nin müsned'le-rinden saymışlardır. Bazıları ise bizzat Hz. Ali'nin müsned'lerinden saymışlardır.
19- Kâdî İsmâîl der ki: Bize Haccâc İbn Minhâl... Ebu Zerr'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanların en cimrisi; kendisinin yanında benim adım anılıp ta üzerime salavât getirmeyenlerdir. Bir başka mürsel hadîste de Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleyman İbn Harb... Cerîr İbn Hâzim'den nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim demiştir: Rasûluîlajı (s.a.) buyurdu ki: Bir kişi için

cimrilik olarak, yanında adımın anılıp ta üzerime salât-ı şerife getirmemesi kâfidir. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
20- Tirmizî der ki: Bize Ahmed İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yanında benim adım anılıp ta üzerime salavât-ı şerife getirmeyenin burnu sürçsün. Rama-zân-ı Şerif gelipte çıktığı halde kendisini bağışlatmayan kişinin burnu sürçsün. Anne ve babasından birisi yanında yaşlanıp ta onlar vesilesi ile cennete giremeyen kişinin burnu sürçsün. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîbdir, der.
Ben derim ki: Bu hadîsi Buhârî Edeb Babında Muhammed İbn Ubeydullah kanalıyla... merfû' olarak Ebu Hüreyre'den aynı şekilde nakleder. Biz de onu Muhammed İbn Amr kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklettik. Tirmizî de aynı bâbda Câbir ve Enes'ten nakleder. Ben derim ki: Abdullah İbn Abbâs ve Kâ'b İbn Ucre'den de nakledilmiştir. Ben oruç kitabının baş kısmında bu hadîsin muhtelif rivayet yollarını zikrettiğim gibi «Anne veya babandan birisi veya her ikisi senin yanında iken yaşlılığa erecek olurlarsa.» (İsrâ, 23)~"kavl-i, çelîl'inin tefsirinde de zikrettim. Bu ve bundan önceki hadîs, Hz. Peygamberin adı anılınca üzerine salavât-ı şerife getirmenin vâcib olduğuna delildir. Bilginlerden bir gurubun mezhebi de budur. Bu hadîsi İbn Mâce'nin rivayet ettiği diğer bir hadîs takviye eder: İbn Mâce der ki: Bize Cübâre... Abdullah îbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, bana salavât getirmeyi unutursa, cennet yolunu yitirir. Bu hadîsin râvî-leri arasında yer alan Cübâre zayıftır. Ancak Kâdî İsmâîl bir başka şekilde bu hadîsi Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali el-Bâkır'dan nakleder. Buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, benim üzerime salavât getirmeyi unutursa, cennetin yolunu yitirir. Bu hadîs de mürseldir, ancak bir önceki hadîsi takviye eder.
Başkaları da bir mecliste peygamberin adı anıldığı zaman bir kere salavât getirmenin vâcib olduğunu, bundan sonrasının vâcib olmayıp müstehab olduğunu söylemişlerdir. Tirmizî bunu bazı zevattan nakleder. Bu görüşü te'yîd sadedinde vârid olan bir hadîsi Tirmizî şöyle nakleder: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir topluluk bir mecliste oturur da Allah'ı zikretmezler, peygamberlerine salavât getirmezlerse; muhakkak o topluluk onlar için bir hasret ve eksiklik olur. Allah, dilerse onları azâblandırır, dilerse bağışlar. Bu hadîsin bu şekliyle naklinde Tirmizî münferid kalmıştır. Aynı hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel Haccâc ve Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakleder. Tirmizî bu hadîsin arkasından onun hasen bir hadîs olduğunu bildirir. Ebu Hüreyre'den başka yollarla da bu bâb'da bir hadîs rivayet edilmiştir. Nitekim Kâdî İsmâîl'in... Ebu Saîd'den rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hangi topluluk bir yerde oturur sonra pey-gambere salavât getirmeden kalkıp giderlerse, muhakkak bu kendileri için bir hasret olur. Cennete bile girseler onun sevabım göremezler.
Bazıları da Hz. Peygambere salavâtın ömürde bir kere vâcib olduğunu, bunun da âyetin enirine imtisal mânâsına geldiğini, diğer zamanlarda ise müstehab olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü Kâdî İyâz Hz, Peygambere her zaman salavâtın vâcib olduğu konusunda icmâ' bulunduğunu anlattıktan sonra nakleder. Der ki: Taberânî bu âyetin, sala-vât-ı şerife getirmenin mendûb oluşuna hamledilmesi gerektiğini an-

latmıştır. Ancak bu konuda icmâ' olduğu iddia edilmiştir. Belki de o, bir defadan fazlası için böyle demiştir. Peygamberin peygamberliğine şe-hâdet gibi salavâtın da bir keresi vâcibdir. Bundan fazlası ise mendûb-dur, İslâm'ın sünneti ve müslümanlarm şiân olarak teşvik edilmiştir.
Ben derim ki: Bu görüş garîb bir'görüştür. Çünkü muhtelif vakitlerde peygambere salavât emri vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmı vâcib, bir kısmı da müstehabdır. Bunları aşağıda açıklayacağız. Yine bir kısmı da namaza çağndan sonra sözkonusudur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîse göre Ebu Abdurrahmân der ki: Bize Hayve... Abdurrahmân îbn Cübeyr'in şöyle dediğini duyduğunu bildirdi: O da Amr İbn Âs'ın o£lu Abdullah'ın şöyle dediğini duymuş: O da Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duymuş:
Siz müezzini işittiğiniz zaman, onun dediği gibi deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü kim, benim üzerime bir salavât getirirse; Allah onun üzerine on salavât getirir. Sonra benim için Allah'tan vesileyi isteyin. O cennette bir mertebedir. Allah'ın kullarından bir kulundan başkasına uygun düşmez. Ben, o kul olmayı umarım. Kim, benim için vesileyi isterse ona şefaat vâcib olur. Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Kâ'b İbn Alkame kanalıyla tahrîc ederler. Bu hadîsin bir başka rivayeti de şöyledir: Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim benim için Allah'tan vesileyi isterse, kıyamet günü şefaatimi hak eder.
21- Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleyman îbn Harb... Ebu Hürey-re'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim üzerime salavât getirin, çünkü sizin bana salavâtınız sizin için temizlenmedir. Allah'tan benim için vesileyi isteyin. Ebu Hüreyre der ki: Ya o bize bahsetti ya biz ona sorduk da söyledi: Vesile, cennet derecelerinin en üst mertebesidir. Ona ancak bir kişi erişir. Ben, o kişi olmayı isterim. Sonra Muhammed İbn Ebu Bişr bu hadîsi Mu'temir kanalıyla Ebu Hü-reyre'den rivayet eder. Diğer hadîs de böyledir.
İmâm Ahnıed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Rüveyfi' îbn Sabit el-Ansârî'den nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim Muhammed'in üzerine salavât getirir de; Allah'ım, kıyamet günü onu Sana yakın olan menzile kondur, derse ona şefaatim vâcib olur. Bu hadîsin isnadında herhangi bir şey yoktur. Ancak diğer hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir.
Kâdî îsmâîl dedi ki: Bize Ali İbn Abdullah... Tâvûs'tan nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Allah'ım, Muhammed'in büyük şefaatim kabul et, onun yüce derecesini yücelt ve kendisine dünya ve âhirette istediklerini ver, İbrahim ve Mûsâ Aleyhisselâmlara verdiğin gibi. Bu haberin isnadı sağlam, kuvvetli ve sahihtir.
Salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de camiye giriş ve çıkışlardadır. Nitekim İmâm Ahmed'in rivayet ettiği hadîste İsmâîl îbn İbrahim... Hz. Peygamberin kızı Fâtıma'nın şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.) mescide girdiğinde Muhammed'e salât ve selâm eder ve derdi ki: Allah'ım, günâhlarımı bağışla ve bana rahmet kapılarını aç. Mescidden çıktığında da şöyle derdi: Allah'ım günâhlanmı bağışla, bana lütuf kapılarını aç. Kâdî İsmâîl dedi ki: Bize Yahya İbn Abdülha-mîd... Ali İbn Hüseyn'den nakletti ki; Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) şöyle dermiş: Mescide uğradığınızda Hz. Peygambere salavât getirin.

Namazda peygambere salavât getirme konusuna gelince; daha önce bu konudaki rivayetleri naklettik. İmâm Şafiî merhumla beraber bu konuda namazda son teşehhüdde salavât getirmenin vâcib olduğunu söyleyenleri bildirdik. Birinci teşehhüde gelince; vâcib olmadığı konusunda tek bir görüş vardır. Ancak müstehab olup olmadığı konusunda Şafiî'nin iki görüşü vardır.
Peygambere salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de cenaze namazıdır. Çünkü sünnete göre ilk tekbîrde Fâtiha'mn okunması, ikincisinde peygambere salavât getirilmesi, üçüncüsünde ölüye duâ edilmesi, dördüncüsünde; Allah'ım, bizi onun ecrinden mahrum etme ve ondan sonra bizi fitneye düşürme, denmesi gerekir. (Bu, Şafiî mezhebine göredir).
Şafiî merhum der ki: Bize Muttarif İbn Mâzen... Ebu Ümâme İbn Sehl İbn Huneyf'ten nakleder ki; ona peygamberin ashabından birisi haber vermiş ve demiş ki: Cenaze namazında sünnet şöyledir: İmâm tekbîr alır, sonra ilk tekbîri müteakiben kendi içinden Fâtiha'yı gizlice okur, sonra peygambere salavât getirir ve cenazeye duâ eder. Diğer tekbîrlerde ise hiç bir şey okunmaz, sonra kendi içinden gizlice selâm verir. Neseî de bu haberi Ebu Ümâme'nin kendisinden nakleder. Sahâbe'den nakledilen bu rivayet sahîh olarak merfû' hükmündedir. Kâdî îsmâîl de bu rivayeti Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'-den nakleder ve; cenaze namazında sünnet şu şekildedir, diyerek yukar-daki ifâdeyi tekrarlar. Ebu Hüreyre, İbn Ömer ve Şâ'bî'den de böyle rivayet edilmiştir.
Peygambere Salavâtın vâcib olduğu yerlerden birisi de bayram namazıdır. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Müslim İbn İbrâhîm... Alkame'den nakletti ki; bir bayram namazından önce Velîd İbn Ukbe, Abdullah îbn Mes'ûd, Ebu Mûsâ ve Huzeyfe'nin yanına geldi ve onlara dedi ki: Bayram namazı yaklaştı, bunun tekbîri nasıl olacak? Abdullah dedi ki: Başlar ve bir tekbîr alırsın. Bununla namaza başlanmış olur. Sonra Rabbı-na hamdeder, peygamber Aleyhisselâm'a salât eder sonra duâ edersin. Sonra tekbîr alır ve aynı şekilde yaparsın, sonra tekbîr alır yine aynı şekilde yaparsın. Sonra tekbîr alır ve aynı şekilde tekrarlarsın. Sonra sûre okursun, sonra tekbîr alır rükû'a gidersin. Sonra kalkar, sûre okur, Rabbına hamdeder, peygamber Aleyhisselâma salavât getirirsin, sonra duâ eder ve tekbîr alır aynı şekilde yaparsın. Sonra rükû' edersin. Huzeyfe ve Ebu Mûsâ dediler ki: Ebu Abdurrahmân doğru söyler. Bu rivayetin de isnadı sahihtir.
Duanın, Hz. Peygambere salavât ile bitirilmesi de müstehabtır. Nitekim bu konuda Tirmizî der ki: Bize Ebu Dâvûd... Hattâb oğlu Ömer'den nakletti ki; o şöyle demiş: Dua gökle yer arasında asılı kalır, peygamberine salavât getirinceye kadar ondan hiç bir kısmı göğe yüksel-mez. Eyyûb İbn Mûsâ da Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Ömer İbn Hat-tâb'dan aynı rivayeti nakleder. Muâz İbn Haris de aynı rivayeti... mer-fû' olarak Ömer İbn Hattâb'dan rivayet eder. Rezîn İbn Muâviye de eserinde bu hadîsi merfû' olarak Hz. Peygamberden nakleder ve der ki: Duâ gök ile yer arasında durakalmıştır, benim üzerime salavât-ı şerife getirinceye kadar göğe yükselmez. Beni süvarinin en son koyduğu su kabı gibi yapmayın. Duanın başında, ortasında ve sonunda bana salavât getirin. Bu fazlalık ancak İmâm Abd İbn Humeyd'in Müsned'inde Câbir îbn Abdullah'ın rivayetinde mevcûddur. Nitekim Abd İbn Humeyd der ki: Bize Ca'fer İbn Avn... Muhammed İbn İbrahim'den nakletti ki; o, Câbir şöyle dedi, demiştir: Rasûlullah (s.a.) bize dedi ki: Beni süvarinin su kabı

gibi yapmayın. Asacağı her şeyini astıktan sonra suyunu doldurup su kabını da asar. Eğer onun abdest almak ihtiyâcı olursa abdest alır, su içmek ihtiyâcı olursa içer. Olmazsa hepsini döker. Beni duanın başında, ortasında ve sonunda zikredin. Bu hadîs garîbdir. Râvîleri ara-rasında yer alan Mûsâ İbn Ubeyd'in hadîs rivayeti de zayıftır. Peygambere salavâtm mendûb olduğu yerlerden birisi de kunût duâsıdır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Hâkim de Sünen'lerinde Ebu Harre kanalıyla Hasan İbn Ali'den naklederler ki; o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bana bazı sözler öğretti ki ben zikirde onlan söylerim. Bu sözler şunlardır: Allah'ım, beni hidâyet ettiklerin arasında hidâyete erdir. Afiyet verdiklerin arasında afiyete erdir, dost edindiklerin arasında dost edin. Verdiğin şeyi bana mübarek kıl ve verdiğin hükmün kötülerinden beni koru. Çünkü Sen hüküm verirsin, ama kimse Senin hakkında hüküm veremez. Senin dost edindiğin doğrusu zelîl olmaz. Rabbımız; Sen yücesin, münezzehsin. Neseî Sü-nen'inde bu ifâdelerden sonra; Allah, peygamberi Muhammed'e salât etsin, ifâdesini de ekler. Peygambere salavâtm müstehab olduğu yerlerden birisi de, cum'a günü ve gecesi peygambere salavât getirmektir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Ali... E vs İbn Evs'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günlerinizin en değerlilerinden birisi cum'a günüdür. O günde Âdem Âleyhisselâm yaratılmış ve o günde ruhu kabzo-lunmuştur. Nafha o gündür, zelzele o gündür, o günde bana çokça salavât getirin, çünkü sizin salavâtınız bana sunulur. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen çürümüş durumda olacaksın, bizim salavâtımız sana nasıl sunulur? Buyurdu ki: Allah Teâlâ toprağa peygamberlerin cesed-lerini yemeyi haram kılmıştır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, Hüseyn İbn Ali el-Ca'fî kanalıyla rivayet ederler. İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Darekutnî ile Nevevî ezkâr kitablarmda bu hadîsi sahîh sayarlar.
Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Mısır'lı Amr İbn Sevvâd... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cum'a günü benim üzerime çokça salavât-ı şerife getirin. Çünkü o, kendisine şehâ-det edilendir. Melekler ona şehâdet eder. Her kim benim üzerime salavât-ı şerife getirirse, onu bitirinceye kadar salavâtı bana arzolunur. Ebu Derdâ der ki: Ben, öldükten sonra da mı? dedim. Rasûlullah: Öldükten sonra da, dedi. Çünkü Allah Teâlâ toprağa peygamberlerin cesedlerini yemeyi haram kılmıştır. Binâenaleyh Allah'ın nebîsi diridir, rızıklan-dırılır. Bu hadîs, bu şekliyle garîbdir ve hadîsin râvîleri arasında yer alan Ubâde ile Ebu Derdâ arasında inkitâ (kopma) vardır. Çünkü Ubâ-de, Ebu Derdâ'ya yetişmemiştir. Allah en iyisini bilendir.
Beyhakî Ebu Umâme ve Ebu Mes'ûd kanalıyla Hz. Peygamberin cum'a günü ve cum'a gecesi kendisine çok salavât-ı şerife getirilmesini emrettiğini rivayet eder. Ancak Ebu Ümâme ve Ebu Mes'ûd'un naklettiği her iki hadîsin isnadında da zayıflık vardır. Allah en iyisini bilendir. Hasen el-Basrî'den de aynı hadîs mürsel olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Kâdî İsmâîl der ki: Bize Süleyman İbn Harb, Hasan el-Basrî'-nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yeryüzü Rûh el-Kudüs'ün kendisiyle konuştuğu hiç bir bedeni yemez. Bu hadîs Ha-san'ın mürsel rivâyetlerindendir.

Şafiî merhum der ki:,İbrahim İbn Muhammed bize Safvân İbn Sü-leym kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Cum'a gecesi ve günü olduğu zaman bana çokça salavât-ı şerife getirin. Bu hadîs de ,mürseldir.
Keza hatibin cum'a günü hutbelerinde Hz. Peygambere salavât getirmesi de vâcibdir. Her iki hutbe salavâtsız sahîh olmaz. Çünkü bu ibâdettir ve ibâdette Allah'ın adının anılması şarttır. Buna bağlı olarak ezan ve namazda olduğu gibi Allah'ın adının anıldığı zaman Peygamberin adının anılması da vâcîb olur. Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in mez-heblerinde böyledir.
Salavât-ı şerîfe'nin müstehab olduğu yerlerden birisi de Hz. Peygamberin kabrinin ziyareti esnâsmdadır. Nitekim Ebu Dâvûd der ki: Bize İbn Avf... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her kim, bana selâm verirse Allah Teâlâ selâmı benim ruhuma gönderir, sonunda ben de onun ruhunun selâmına karşılık veririm. Bu rivayette Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Nevevî de bu hadîsi «el-Ezkâr» adlı kitabında sahîh saymıştır. Sonra Ebu Dâvûd der ki: Bize Ahmed İbn Salih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evlerinizi kabir yapmayın. Benim kabrimi bayram yeri yapmayın. Bana salavât getirin, çünkü sizin salavâtmız nerede olursanız olun bana ulaştırılır. Bu hadîsin naklinde de Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. İmâm Ahmed İbn Hanbel ise bu hadîsi Süreye kanalıyla Abdullah İbn Nâfi'den nakleder. Nevevî bu nakli sahîh sayar. Bir başka şekilde bu hadîs Hz. Ali (r.a.)den nakledilmiştir. Şöyle ki: Kâdî İsmâîl İbn İs-hâk «Hz. Peygambere Salavâtın Fazileti» ba'bında der ki: Bize İsmâîl İbn Ebu Üveys... Hüseyn İbn Ali'nin oğlu Ali'den nakletti ki; adamın birisi her sabah gelir. Hz. Peygamberin kabrini ziyaret eder ve ona sa-lavât-ı şerife getirirmiş. Böyle yaptığı bir sırada Hz. Hüseynin oğlu Ali onu görmüş ve ona demiş ki: Niçin böyle yapıyorsun? O; Hz. Peygambere selâm vermeyi seviyorum, demiş. Ali İbn Hüseyn demiş ki: Ben, sana babamdan duyduğum bir hadîsi nakledeyim mi? O; evet, demiş. Ali İbn Hüseyn ona demiş ki: Babam, dedemden nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu, demiş: Benim kabrimi bayram yeri kılmayın. Evlerinizi kabir yapmayın. Nerede olursanız olun, bana salât ve selâm getirin. Çünkü sizin salât ve selâmınız bana ulaştırılır. Bu hadîsin isnadında nıübhem olan ve adı verilmeyen bir kişi vardır. Bu hadîs mür-sel olarak bir başka şekilde de şöyle rivayet edilmiştir: Abdürrezzâk Musannef inde Sevrî kanalıyla Hasan İbn Ali'nin oğlu Hasan'dan rivayet eder ki; o, bir kabrin başında bir topluluğu gördüğünde onları engelleyerek şöyle demiş: Hz. Peygamber buyurdu ki: Benim kabrimi bayram yeri yapmayın. Evlerinizi kabir kılmayın. Nerede olursanız olun, bana' salavât getirin. Çünkü sizin salavâtmız bana ulaştırılır. Öyle sanıyorum ki Hasan onların edeb tavrını kötüye kullandıklarını, seslerini yükselttiklerini görmüş ve bu sebeple onlan nehyetmiştir. Rivayet edilir ki; Hasan İbn Ali'nin oğlu Hasan kabre sarılan bir adamı gördüğünde şöyle demiş: Ey falanca, ne oluyor seninle Endülüs'teki adam arasında hiç bir fark yok, her ikiniz eşitsiniz. Yani kıyamet gününe kadar Allah'ın salât ve selâmı her yerden Hz. Peygambere ulaştırılır.
Taberânî, «el-Mu'cem el-Kebîr» isimli eserinde der ki: Bize Mısır'lı Ahmed İbn Reşdîn... Hasan İbn Ali'den nakleder ki; babası Hasan, Ra-sûlullah'm şöyle buyurduğunu söylemiş: Nerde olursanız olun, benim üzerime salavât getirin. Çünkü sizin salavâtmız bana ulaştırılır. Sonra Taberânî der ki: Bize Isfahân'lı Hamdan

oğlu Abbâs... Hz. Ali'nin oğlu Hasan'm kızı Ümmü Enîs'den nakletti ki; babası şöyle demiş: Sen, Allah Teâlâ'nın: «Şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi överler. Ey îmân edenler siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» kavli ile neyin kasdedildiğini biliyor musun? Bu, saklanmış olan konulardan birisidir. Eğer siz benden onu sormamış olsaydınız, ben de bunu sı^e haber vermezdim. Doğrusu Allah bana iki meleği vekîl kılmıştır. Ben, hangi müslümanm yanında anılır da, o benim üzerime salavât-ı şerife getirirse; her iki melek; Allah, bunun için seni bağışlasın, derler. Allah ve melekleri de o iki meleğe cevab olarak; âmîn, derler. Her kim de benim anıldığım zaman benim üzerime salavât-ı şerife getirmezse, o iki melek; Allah bunun için seni bağışlamasın, derler. Allah ve melekleri de o iki meleğe cevab olarak, âmîn, derler. Bu hadîsin isnadı son derece zayıf ve hadîs de cidden garîbdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî\.. Abdullah İbn Mes'-ud'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki Allah'ın yeryüzünü gezen melekleri vardır. Onlar ümmetimden bana selâm ulaştırırlar. Bu hadîsi Neseî de Süfyân es-Sevrî ve Süleyman İbn Mihrân kanalıyla Abdullah İbn Saîd'den bu şekilde rivayet eder. Kim, kabrimin başında benim üzerime salavât getirirse onu duyarım, kim de bana uzaktan salavât getirirse o bana ulaştırılır, mealindeki diğer bir hadîse gelince, bunun isnadının üzerinde durulması gerekir. Çünkü Mu-hammed İbn Mervân es-Süddî es-Sağîr bu hadîsin naklinde münferid kalmıştır. Bu metruk bir râvîdir. Bu hadîs A'meş kanalıyla Ebu Salih ve Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilmiştir. Bizim arkadaşlarımız (Şafiî'ler) derler ki: İhrâmlı kişinin telbiye yapıp telbiyesini bitirdikten sonra salavât-ı şerife getirmesi müstehab-dır. Nitekim Şafiî ve Dârekutnî, Sâüh İbn Muhammed İbn Zaide kanalıyla Kasım İbn Muhammed İbn Ebubekir es-Sıddîk'in şöyle dediğini rivayet ederler: Kişi telbiyesini bitirince, her halükârda peygambere salavât-ı şerîfe getirmekle emrolunurdu. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ârim jbn Fadl... Vehb İbn Ecdâ'dan nakleder ki; o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini duydum, demiştir: Mekke'ye geldiğinizde Beytullah'ı yedi kere tavaf edin, Makamın yanında iki rek'at namaz kılın, sonra Saf â'ya varın, orada Beytullalî'ı görecek bir yerde durun ve yedi tekbîr getirin. Allah'a hamd ve sena ile peygambere salât arasında kendiniz için bir şey isteyin. Merve'de de böyle yapın. Bu haberin isnadı sağlam, hasen ve kavidir.
Yine Şafiî'ler derler ki: Kurbân keserken Allah'ın adının anıldığı zaman Hz. Peygambere salavât getirmek de müstehâbdır. Bunu da «Ve senin zikrini yüceltmedik mi?» (İnşirah, 4) kavline bina ederler. Çünkü bazı tefsîrcilerin belirttiğine göre, Allah Teâlâ; Ben nerede anılırsam, sen de Benimle beraber anılırsın, buyurmuştur. Ancak Cumhur, bu konuda onlara muhalefet etmiştir. Cumhur der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın tek başına zikredileceği yerlerdendir, tıpkı yerken, cima' yaparken ve buna benzer yerlerde Allah'ın adının anılması gibi (kurbân keserken de yalnız Allah'ın adı anılır.) Burada peygambere salavât getirilmesi konusunda herhangi bir sünnet vârid olmamıştır.
Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Ebu Hürey-re'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın peygamberleri ve rasûlleri üzerine salavât getirin. Çünkü Allah beni gönderdiği gibi, onları da peygamber olarak göndermiştir. Bu hadîsin isnadında iki zayıf râvî vardır. Bu da Hârûn oğlu Ömer ile

onun şeyhidir. Allah en iyisini bilendir. Abdürrezzâk bu hadîsi Sevrî, Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet eder.
Salavât-ı şerife getirilmesinin müstehâb olduğu yerlerden birisi de —Eğer bu konudaki haber doğru ise— kulak çınlaması zamanıdır. Nitekim İmâm Ebu Bekr Muhammed İbn İshâk İbn Huzeyme Sahîh'inde şöyle rivayet eder ve der ki: Bize Ziyâd İbn Yahya... Ebu Râfî'den nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizin kulağı çınladığı zaman, o beni zikretsin ve üzerime salavât-ı şerife getirsin ve desin ki: Beni hayırla ananı AUah'da ansın. Bu hadîsin isnadı garîb olduğu gibi sübûtu konusunda da dikkatle durmak gerekir. Allah en iyisini bilendir.
Hattatlar, Hz. Peygamberin adını her yazışta ona salât ve selâmı da tekrar be tekrar yazmayı müstehâb saymışlardır. Nitekim Kâdih îbn Rahme kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan. nakledilen bir rivayette, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Kim, bir yazıda benim üzerime salavât-ı şerife getirirse benim adım o yazıda bulunduğu sürece onun salavât-ı şerifesi carî olarak devam eder. Bu hadîs birçok yönden sahih değildir. Ebu Hüreyre tankıyla da rivayeti yine sahîh değildir. Şeyhimiz Ebu Abdullah ez-Zehebî der ki: Ben bu hadîsi mevzu sayıyorum. Aynı şekilde Ebu Bekr ve İbn Abbâs'tan bir hadîs rivayet edilmişse de bu da sahîh değildir. Allah en iyisini bilendir.
Hatîb el-Bağdâdî, (el-Câmi'-li Adab' ir-Râvî ve'-Sâmî» isimli eserinde der ki: Ben Ahiried İbn Hanbel merhumun kendi hattıyla Hz. Peygamberin adının pek çok kere yazılmış olup üzerine salavât-ı şerîfe'-nin yazılmamış olduğunu gördüm. Bana ulaştığına göre Ahmed İbn Hanbel diliyle salavât-ı şerife getirirmiş, ama yazmazmış.
Peygamberlerden başkasına salavât getirmeye gelince; her ne kadar yukarda geçen hadîste, Allah'ım Muhammed'e, ailesine, eşlerine ve soyuna rahmet et sözüne tebaiyyet yoluyla caiz ve bu konuda icmâ' var ise de yalnız başına peygamberlerden başkasının üzerine salavât getirmenin caiz olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Bazıları yalnız başına kişilere de salavât getirmenin caiz olduğunu söylerler ve delil olarak da şu âyetleri ve şu hadîsi gösterirler: «O'dur size rahmet eden ve melekleri...» (Ahzâb, 43), «îşte onlar için Rabları tarafından mağfiret ve rahmet vardır.» (Bakara, 157), «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duan şüphesiz ki onlar için bir sükûnettir.» (Tevbe, 103) Abdullah İbn Ebu Evlâ da der ki: Rasûlullah (s.a.)a bir topluluk sadakalarını getirdiğinde Hz. Peygamber: Allah'ım, onlara merhamet et, derdi. Babam da zekâtını kendisine götürdüğünde şöyle demişti: Allah'ım, Ebu Evfâ'nm ailesine merhamet et. Bu hadîsi Buharı ve Müslim Sahihlerinde tahrîc etmişlerdir. Câbir'in hadîsinde de Câbir'in hanımının Rasûlullah (s.a.)a; ey Allah'ın Rasûlü, bana ve eşime merhamet dile, dediği bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)ın da; Allah sana ve eşine merhamet etsin, dediği bildirilir.
Bilginlerin Cumhuruna göre peygamberlerin dışında ferd olarak diğer kişilere salavât getirmek caiz değildir. Çünkü salavât, anıldıkları zaman peygamberler için bir özel işaret durumuna gelmiştir. Binâenaleyh başkaları onların arkasına eklenmez. Dolayısıyla Ebu Bekr Sallal-lahu Aleyhi Vesellem veya Ali Sallallahu Aleyhi Vesellem denilemez. Mânâ her ne kadar sahih olsa da, onlar için bu ifâde kullanılmaz. Tıpkı Muhammed Azze ve Celle denilmediği gibi. Halbuki Hz.

Muhammed hem azîz'dir hem de celîl'dir. Ancak «Azze ve Celle» ifâdesi Allah Teâlâ'-nın zikredildiği sırada kullanılan özel bir ifâdedir. Kitâb ve Sünet'te kişilere salavât ifâdesinin vârid olmasını da duâ olarak yorumlamışlardır. Binâenaleyh ne Ebu Evfâ'nın ailesine, ne de Câbir'in ve hanımının üzerine salavât getirildiği vârid olmamıştır. Bu tutum çok daha güzeldir. Başkaları da dediler ki: Ferd olarak peygamberlerin dışında kimseye salavât getirmek caiz değildir. Çünkü peygamberlerden başkasına salavât getirmek, heveskârların şiarı olmuştur. Onlar inandıkları her kişiye salavât getirirler. Öyleyse bu konuda onlara uymak caiz değildir. Allah en iyisini bilendir.
Bunu yasaklayanlar da bu yasağın haram mı yoksa tenzîhen mekruh mu olduğu* ya da uygun bir muhalefet mi olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Şeyh Ebu Zekeriyyâ en-Nevevî, «el-Ezkâr» isimli kitabında, bu üç görüşü anlattıktan sonra der ki: Ulemânın ek-seriyyetinin kabul ettiği sahîh görüşe göre; bu, tenzîhen mekruhtur. Zîrâ peygamberlerden başkasına salavât getirmek bid'at ehlinin şiarıdır ki biz, onların şiarını benimsemekten nehyedilmişizdir. Mekruh ka-sıdlı bir nehyin vârid olduğu konudadır. Bizim arkadaşlarımız (Şafiî'ler) derler ki: Bu konuda güvenilir olan husus salavâtm konuşma dilinde yalnızca peygamberlere tahsis edilmiş olması ve «Azze ve Celle» kavlinin de yalnızca Allah'a tahsis edilmiş olmasından dolayıdır. Nasıl AzÎ2 ve celîl olduğu halde Muhammed Azze ve Celle denmezse Ebu Bekr veya Ali gibi zevat hakkında da Sallallahu Aleyhi Vesellem denmez. Bu, aynen Nevevî'nin ifadesidir.
Selâm konus.una gelince; Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî —meşhur âlim Ebu'l-Maâlî el-Cüveynî'nin babası ve Şafiî bilginlerinden olan zât— der ki: Selâm, salât anlamındadır ve ğaib kimse için kullanılmadığı gibi peygamberlerden başka tek bir kişi için de kullanılmaz. Binâenaleyh Ali Aleyhisselâm denmez. Bu konuda ölülerle diriler eşittir. Hazırda bulunan kişiye hitâb edildiği zaman; üzerinize selâm olsun veya selâm sana veya sana ve size selâm olsun gibi ifâdeler kullanılır. Bu konuda icmâ' vardır, Cüveynî'nin ifâdesi burada son buldu.
Ben derim ki: Bu konuda kitab yazanlar arasında bu ibare pek çok kere vârid olmuştur ve çoğunlukla Hz. Ali Radıyallahu Anhu'ya Hz. Ali Aleyhisselâm denir de, diğer sahabelere denmez. Veya Hz. Ali Kerre-maDahü Vechehu denir. Bu ifadenin mânâ sı her ne kadar doğru ise de, sahabe arasında ta'zîm hususunda eşitliğe riâyet etmek gerekir. Bu ta'zîm ve ikram kabilinden ise Ebubekir ve Ömer'le mü'minlerin emîri Osman'a da bu ifâdenin kullanılması daha evlâdır. Allah hepsinden razı olsun. Kâdî İşmâîl der ki: Bize Abdullah İbn Abdülvahhâb... Ab-dullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Hz. Peygamberden başka kimsenin üzerine salavât getirmek sahîh olmaz. Ancak müslüman erkekler ve müslüman kadınlar için mağfiret dilenir. Yine Kâdî İsmâîl der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, Ca'fer İbn Barkân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ömer İbn Abdülazîz merhum şöyle bir yazı yazdı: İmdi, insanlardan bazıları dünya işiyle âhiret işini birbirine karıştırdılar. Bazı hikayeci kişiler Hz. Peygamberin halîfelerini ve âdil emirlerini Hz. Peygambere eş tutarak onlara salavât getirme âdetini ihdas ettiler. Bu mek^ tubum sana ulaşınca, onlara peygamberlerin üzerine salavât getirmelerini ve bilcümle müslümanlara da duâ etmelerini kendilerine emret. Bunun dışmdakileri de terk etsinler. Bu hasen bir eserdir. Kâdî İsmâîl der ki: Bize Muâz İbn Esed... Übeyy

İbn Vehb'den nakletti ki; Kâ'b Hz. Âişe (r.a.)nin yanına gitmiş ve Rasûlullah (s.a.)ı zikretmişler. Kâ'b demiş ki: Her sabah fecir doğduğunda yetmiş bin melek yeryüzüne iner ve Hz. Peygamberin kabrini kuşatırlar, kanat çırparak Hz. Peygambere salavât getirirler. Geceleyin yetmiş bin melek gündüz de yetmiş bin melek böylece devam ederler. Yeryüzü yarılıp da peygamber topraktan çıktığı zaman yetmiş bin melek onu ağırlar.
Nevevî der ki: Hz. Peygambere salavât getirildiği zaman, salât ve selâmın birleştirilmesi gerekir. Binâenaleyh Allah'ın salâtı onun üzerine olsun deyip te Allah'ın selâmı da üzerine olsun dememek olmaz. Nevevî'nin bu ifâdesi, bu âyeti kerîme'nin umûmundan alınmıştır. Çünkü âyet-i kerîme «Ey îmân edenler, siz de onu övün ve onun için selâmet dileyin.» buyuruyor. Uygun olan; Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun, demektir.[35]

57 — Muhakkak ki Allah'ı ve rasûlünü incitenlere Allah dünya ve âhirette la'net etmiştir. Ve onlar için horla-yıcı bir azâb hazırlamıştır.
58 — Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları yapmadıkları bir şeyle incitenler, doğrusu bir iftirayı ve apaçık bir günâhı yüklenmişlerdir.

Allah'ı ve Peygamberi İncitenler

Allah Teâlâ Hz. Peygamberi rahatsız edenleri, onun emirlerine aykırı hareket edip yasaklarım işleyenleri ve bu konuda ısrar edenleri teh-dîd ediyor ve onlar için azâb va'dini bildiriyor. Hz. Peygambere ayıp ve noksanlık isnâd ederek —Allah bizi ondan korusun— incitenleri tehdîd ediyor.
İkrime der ki: «Muhahkak ki Allah'ı ve Rasûlünü incitenler» kavli,, resim yapanlar hakkında nazil olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Zührî, Saîd İbn Müseyyeb'-den nakleder ki Ebu Hüreyre, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Allah Azze ve Celle buyurur ki: Âdemoğlu Dehr'e küfrederek beni incitir. Ben Dehr'in kendisiyim, onun gece ve gündüzünü çeviririm. Bunun mânâsrşudur: Câhiliyet devrinde araplar; vay Dehr'e, bize şöyle ve şöyle yaptı, derlerdi. Böylece Allah'ın fiillerini Dehr'e izafe edip ona küfrederlerdi. Aslında bütün şeyleri yapan Allah Azze ve Celle'dir. Bu sebeple Dehr'e küfretmelerini yasaklamıştır. Şafiî, Ebu Ubeyd ve diğer bilginler böyle bildirmişlerdir. Allah onlara rahmet etsin.
Avfî ise, İbn Abbâs'ın «Allah'ı ve Rasûlünü incitenler» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu âyet, Hz. Peygamberin Ahtab oğlu Huyey kızı Safiyye ile evlenmesini kınayanlar hakkında nazil olmuştur. Âyetin zahirinden anlaşılan umûmî oluşudur. Her kim ne şekilde olursa olsun peygamberi incitirse; Allah'ı incitmiş olur. Kim de ona itaat ederse; Allah'a itaat etmiş olur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; Bize Yûnus... Abdullah İbn Muvekkil'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ashabım hakkında Allah kâfidir. Benden sonra onları karşınıza almayın. Kim, onları severse, onların beni sevmiş olmalarından dolayı onları sevmiş olur. Kim de onlara buğz ederse, bana buğzlarından dolayı onlara buğz etmiş olurlar. Kim, onları incitirse; beni incitmiş olur. Kim de beni incitirse; Allah'ı incitmiş olur. Kim Allah'ı incitirse; Allah'ın onları yakalaması

yakındır. Tirmizî bu hadîsi Abîde İbn Ebu Râita kanalıyla... Abdullah İbn Muğaffil'den nakleder, sonra; bu garîb bir hadîstir ancak bu şekli ile biliyoruz, der. «Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları yapmadıkları bir şeyle incitenler» Onlara yapmadıkları bir şeyi izafe edip kötülüğü nisbet edenler «Doğrusu bir iftirayı ve apaçık bir günâhı yüklenmişlerdir.» Bu apaçık iftiradan maksad; mü'min erkeklerin veya mü'min kadınların yapmadıkları şeyleri onlara mal ederek kınamak ve eksik göstermek için başkalarına anlatmaktır. Allah'ın bu tehdidine en çok muhâtab olanlar Allah'ı ve Rasûlünü inkâr edenlerle, sahabeyi küçük gösteren, tertemiz oldukları konularda kendilerini kınayan ve Allah'ın haber verdiğinin aksine onlara eksik nitelikler atfeden Rafızî'lerdir. Çünkü Allah Azze ve Celle, muhacir ve ansâr'dan hoşnûd olduğunu bildirerek onlan övmüştür. Bu câhil beyinsizler ise onlara küfredip eksiklik isnâd ederler. Onların ebediyyen yapmadıkları ve yapmayacakları şeyleri söylerler. Gerçekte onlar övülenleri yeren, verilenleri öven kalbleri tersyüz olmuş kimselerdir. Ebu DâVûd der ki: Bize Ka'nebî... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) a: Ey Allah'ın Rasûlü, gıybet nedir? diye sorulduğunda Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır. Eğer kardeşimde söylediğim şey varsa? denilince de; eğer kardeşinde söylediğin şey varsa onu gıybet etmiş olursun. Eğer söylediğin şey onda yoksa iftira etmiş olursun, demiş. Tirmizî de Ku-teybe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivayet eder ve; hasen, sa-hîh hadîstir, der. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed îbn Seleme... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir gün ashabına Allah katında ribâdan kat kat ribâ olan şey nedir? dedi. Ashabı; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah katında ribâdan daha çok ribâ olan şey, müslüman bir kişinin namusunu helâl saymaktır. Sonra bu âyeti okudu.[36]

59 — Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtü alsınlar. Bu, onların ta-nınıpta incitilnıemeleri için daha elverişlidir. Allah, Gafur, Rahim olandır.
60 — Andolsun ki münafıklar, kalblezinde hastalık bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, buna son vermezlerse muhakkak seni onlarla mücâdeleye çağırırız da sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.
61 — Lanetlenmişlerdir. Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve hemen öldürülürler.
62 — Allah'ın daha önceden geçenler hakkındaki sünnetidir. Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.

Allah Teâlâ Rasûlüne —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— mü'min kadınlara —özellikle değerli olmalarından dolayı eşleri ve kızlarına— üstlerine örtü almalarını ve câhiliyet devri kadınlarının kiyâfetlerinden ayrı ve cariyelerin giyimlerinden farklı biçimde giyinmelerini emretmesini söylüyor. Âyet-i kerîme'de yer alan ve örtü diye tercüme edilen kelimesi, himârm üzerine örtülen Örtüdür. İbn Mes'ûd, Ubeyde, Katâde, Hasan el-Basrî, Saîd İbn Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Ata el-Horasânî ve başkaları böyle demişlerdir. Günümüzdeki izâr (çarşafın yerine alınan örtü) mesabesindedir.

Cevheri der ki: kelimesi örtü anlamınadır. Nitekim Hüzeyl kabilesinden bir kadın öldürülen bir kişiye ağıt yakarak şöyle demiş:
Şahinler ona doğru yürüyor, oynarcasına;
Tıpkı-üzerinde örtüler (celâbîb) bulunan bakirelerin yürüyüşü gibi.
Ali ibn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ mü'min kadınlara bir ihtiyâç için evlerinden çıktıkları zaman, başlarının üzerinden örtü örterek yüzlerini kapamalarını ve bir tek gözlerini göstermelerini emretmektedir. Muhammed İbn Şîrîn der ki: Abîde es-Selmânî'ye Allah Teâlâ'nın «Üstlerine örtülerini alsınlar.» kavlini sorduğumda o; yüzünü ve başını örttü, sol gözünü açtı, der.
İkrime der ki: Kadın boğazının boğumunu örtüsü ile (cilbâb) örter ve onu üzerine sarkıtır.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî yazılı olarak... Safiyye Bint Şeybe'den nakletti ki; Ümmü Seleme şöyle demiş: «Üstlerine Örtülerini alsınlar.» âyeti nazil olunca, ansâr kadınları başlarında sükûnetten kargalar yuva kurmuş gibi dışarı çıktılar. Üzerlerine de siyah elbiseler giyiyorlardı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Yûnus İbn Yezîdden nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Zührî'ye Velîde (Arap asıllı olmayıp ta, araplar arasında doğmuş bulunan câriye) nin evli veya evlenmemiş hanımlar gibi örtünüp örtünmeyeceklerini sordum. O dedi ki: Eğer evlenmişse örter. Ancak cilbâb örtünmez. Çünkü onların muhsan olanları dışında hür kadınlara benzemeleri doğru değildir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ey peygamber; eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar.»
Süfyân es-Sevrî'nin şöyle dediği rivayet edilir: Zimmîlerin kadınlarının zînetlerine bakmakta bir beis yoktur. Bu, sırf fitne korkusuyla yasaklanmıştır, yoksa haram olduklarından değil. Sevrî bu sözüne delil olarak da bu âyetteki «Mü'minlerin kadınlarına» ifâdesini alır. [37]
«Bu, onlann tanınıpta incitilmemeleri için daha elverişlidir.» Yani böyle yaptıkları takdirde onların hür oldukları, câriye ve fahişe olmadıkları kolaylıkla bilinir.
Süddî, «Eşlerine, kızlanna ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar. Bu, onlann tanınıpta incitilmemeleri için daha elverişlidir.» âyeti konusunda şöyle dedi: Medîne'li fâşıklardan bir topluluk geceleyin karanlık bastığı zaman, Medine sokaklarına çıkar ve kadınlara sataşırlardı. Medine'nin evleri çok dardı. Kadınlar akşam olunca ihtiyâçlarını gidermek için dışarı çıkarlardı. İşte o fâsıklar bu zamanı gözlerler ve üzerinde cilbâb bulunan kadın görürlerse; bu hür-dür, diyerek ondan kaçınırlardı. Üzerinde cilbâb bulunmayan kadın görürlerse; bu câriyedir, derler ve ona saldırırlardı.
Mücâhid der ki: Cilbâb giymeleri halinde onlann hür oldukları anlaşılır ve hiç bir fâsık onlara sataşmaz.
«Allah, Gafur, Rahîm olandır.» Bu konuda bilginin mevcûd olmadığı câhüiyet devrinde geçenleri Allah bağışlar ve merhamet eder.
Sonra Allah Teâlâ açıktan inanmış görünüp içlerinde küfrü gizleyen münafıkları tehdîd ederek buyuruyor ki: «Andolsun ki münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar...» İkrime ve başkaları, bu kalblerinde hastalık bulunanların zânîler olduğunu söylerler. «Şehirde bozguncu haberler yayanlar.» Yani düşman geldi,

savaş var diyerek yalan ve bozguncu haberleri yayanlar, bu davranışlarından vazgeçip hakka dönmezlerse «Muhakkak seni onlarla mücâdeleye çağırırız da sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan naklen «Seni onlarla mücâdaleye çağırırız da» kavline; seni onların üzerine hâkim kılarız da, anlamım vermiştir. Katâde merhum da der ki: Bu ifâde, seni onlarla savaşa teşvik ederiz de, demektir. Süddî ise; onları sana tanıtırız, anlamını vermiştir. «Sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.» Yani Medine'de. «Lanetlenmişlerdir.» Bu ifâde, Medine'den kovulmuş ve uzaklaşmış olarak bir müddet kaldıkları sırada la'netlenmiş olarak kalırlar anlamında hâl'dir. «Nerede bulunurlarsa yakalanırlar.» Nerede bulunurlarsa zelîl ve azınlıkta oldukları için yakalanır «Ve hemen öldürülürler».
«Allah'ın daha önceden geçenler hakkındaki sünnetidir.» Bu Allah'ın nifak ve küfür üzerinde direnen ve bulundukları durumdan vazgeçmeyenlere uyguladığı her zamanki sünnetidir. Buna göre îmân ehlini onların üzerine hâkim kılar ve mü'minler onları ezip geçerler. «Sen Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.» Yani Allah'ın bu konudaki sünnetini değiştirip tebdil edemezsin.[38]

63 — İnsanlar sana kıyametten sorarlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de o saat yakında oluverir.
64 — Muhakkak ki Allah, kâfirleri la'netlemiştir. Ve onlara çılgın alevler hazırlamıştır.
65 — Orada temelli kalırlar, ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulamazlar.
66 — O gün, yüzleri ateşte çevrilirken; ne olurdu keski Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik, derler.
67 — Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar.
68 — Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.

Allah Teâlâ; Rasûlüne kendisinin kıyamet konusunda bir bilgiye sâhib olmadığını binâenaleyh insanlar kendisine bu konuyu sorarlarsa herhangi bir şey söylememesini bildiriyor. A'râf sûresinde vârid olduğu gibi bu konuda bilgiyi Allah'a havale etmesini haber veriyor. Bilindiği gibi A'râf sûresi mekkîdir, bu sûre ise medenîdir. Mekke dönemi boyunca peygamberin kıyamet konusundaki bilgiyi Allah'a havale etmesi durumu devam etmiş ancak burada kıyametin yakın olduğunu şu ifâdelerle bildirmiştir: «De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de o saat yakında oluverir.» Nitekim diğer âyetlerde de şöyle buyurmuştu: «Kıyamet yaklaştı, ay yarıldı.» (Kamer, 1), «İnsanların hesâb verme vakti yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1).
Müteakiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah, kâfirleri la'netlemiştir.» Onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. «Ve onlara çılgın alevler hazırlamıştır.» Yani âhiret diyânnda. «Orada temelli kalırlar.» Sürekli orada kalacaklardır. Ne ordan çıkarılırlar, ne de o azâb yok olup biter. «Ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulamazlar.» Onlar için ne bir yardımcı, ne de bir imdada gelen vardır ki kendilerini içinde bulundukları azâbdan kurtarsın.

«O gün, yüzleri ateşte çevrilirken; ne olurdu keski Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat" etseydik; derler.» Yüzleri üstü ateşe tutulduklarında ve yüzleri cehennem aleviyle yandığında; keski, dünya ha-yatındayken Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlerden olsaydık, diye te-mennî ederler. Nitekim Allah Teâlâ Furkân sûresinde onların Arasât'-daki hallerini de şöyle haber vermişti: «O gün; zâlim kimse iki ellerini ısırarak; Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir. Vay başıma gelene: Keski falancayı dost edinmeseydim. Andol-sun ki beni, bana gelen Zikir'den o saptırdı. Şeytân, insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır.» (Furkân, 27-29). Allah Teâlâ «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» (Hicr, 2) buyuruyor. Burada ise onların dünyada iken Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlerden olmayı temenni ettiklerini haber veriyor, (tVe dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. 'Onlar da bizi yoldan saptırdılar.» Tâvûs buradaki kelimesinin, seçkinler ve eşraf demek olduğunu bildirir. kelimesinin de bilginler olduğunu ifâde eder. İbn Ebu Hatim bunu böylece rivayet etmiştir. Yani onlar derler ki: Biz büyüklerimize yani yöneticilerimize ve yaşlılarımıza uyduk, peygamberlere muhalefet ettik ve onların bulundukları yolun ayrı olduğunu, yöneticilerimizin yolunun da ayrı olduğunu kabul ettik. Ancak gördük ki; onların tuttukları hiç bir yol yoktur. «Rab-bımız, onlara azâbdan iki kat ver.» Bizi aldatıp küfre sürüklediklerinden dolayı. «Ve onları büyük bir la'netle la'netle» Kurrâ'dan bir kısmı bunun şeklinde ba ile okurken bir kısmı da şeklinde peltek se ile okur ki mânâ her iki şekilde de birbirine yakındır. Nitekim Abdullah İbn Amr'ın hadîsinde nakledilir ki; Ebubekir (r.a.) şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, bana bir duâ öğret ki namazımda o duayı okuyayım. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'ım, doğrusu ben kendime çok zulmettim. Senden başka günâhları affeden yoktur; öyleyse kendi kapından bir bağışlama ile beni affet ve bana merhamet et. Muhakkak ki Gafur, Rahim Sen'sin Sen, de. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde tahrîc etmişlerdir. Bazıları büyük bir zulümle derken bazıları da çok zulümle diyerek ile veile şeklinde okumuşlardır ki her iki mânâ da sahihtir. Bazıları da her iki ifâdeyi dualarında birleştirmeyi müstahab görmüşlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Evlâ olan ile Şeklinde okunmasıdır. Ayrıca okuyucu da her iki kırâet ara-sında serbesttir. Hangisiyle okursa o güzeldir ve ikisini birleştirmesine gerek yoktur. Allah en iyisini bilendir.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muhammedi İbn Osman İbn Ebu Şeybe, Ubeydullah İbn Ebu Râfî'den nakletti ki; o, babasının Hz. Ali ile birlikte şehîd olanların arasında Haccâc İbn Amr İbn Raziyye'nin adını verdiğini ve karşılaştığı zaman onun şöyle dediğini bildirir: Ey Ansâr topluluğu, Rabbımızla buluştuğumuz zaman siz Rabbımıza: Rab-bımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik, onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız onlara azâbdan iki kat ver ve onları büyük bir la'netle la'netle mi demek istiyorsunuz?[39]

69 - Ey imân edenler, Musa'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.

Hz. Musa'yı İncitenler

Buhârî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğrusu Mûsâ, çok değerli bir kişiydi. İşte Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, Musa'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» âyetinden maksad işte budur. Buhârî bu âyetin tefsirinde bu hadîsi çok kısa olarak îrâd etmiş, ancak peygamberler bölümünde aynı senedle Ebu Hüreyre'den rivayet ederek şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Mûsâ Aleyhisselâm çok hayâlı bir kişiydi. Çok kapalıydı. Utancından derisinin hiç bir yeri görülmezdi. İsrâîloğullarından ona eziyyet edenler dediler ki: Mûsâ'derisinde ya abraşlık veya şişlik veya bir âfet bulunduğu için bu kadar gizlenip örtünüyor. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle Mûsâ Aleyhisselâm'ı onların söylediğinden uzak tuttu. Mûsâ bir gün tek başına kalmıştı. Elbisesini çıkarıp bir taşın üzerine koydu, sonra yıkandı. Yıkanmayı bitirince elbisesine doğru yöneldi, almak istedi, taş elbisesini zıplatarak kaçırdı. Mûsâ asasını alıp taşın peşine koştu ve; ey taş elbisem, ey taş elbisem, diye söyleniyordu. Nihayet İs-râiloğullarından bir topluluğun yanına vardı. Onu Allah Azze ve Cel-le'nin yarattığı, en güzel biçimde çıplak olarak gördüler. Böylece Allah onlann söylediklerinden Musa'yı uzak- tuttu. Taş durdu ve Mûsâ elbisesini alıp giydi. Âsâsıyla taşa vurmaya başladı. Allah'a andolsun ki Musa'nın üç dört veya beş darbesinin etkisiyle taşta iz kaldı. İşte Allah Teâlâ'nm «Ey îmân edenler, Musa'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» âyetinin mânâsı budur. Bu hadîsin siyakı hem güzel, hem de uzundur. Bu hadîs Müslim'den ayrı olarak Buhârî'nin tek başına rivayet ettiği hadîslerdendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Revh Hasan'dan Hellâs ve Muhammed de Ebu Hüreyre'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyetin tefsirinde şöyle buyurmuş: Mûsâ, çok hayâlı ve örtünen bir kişiydi. Hayasından dolayı vücûdunun derisinden hiç bir yeri görünmezdi... Sonra Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi uzun uzadıya Buhârî'nin naklettiği biçimde naklediyor. Ahmed İbn Hanbel bu âyetin tefsirinde de Revh kanalıyla... Ebu Hüreyre'den aynı hadîsi aynı şekilde nakleder. Süleyman İbn Mihrân kanalıyla da İbn Abbâs'tan nakleder ki: O, «Musa'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın.» âyeti konusunda şöyle demiş: Kavmi Musa'ya dediler ki: Sen vücudunda şişlik bı^unan birisin. Mûsâ bir gün çıkıp yıkanmak istedi. Elbisesini bir kayanın üzerine bıraktı. Sudan çıkınca kaya elbisesini alıp zıplamaya başladı. Musa'da çırılçıplak kayayı izledi. Nihayet kaya İsrâiloğullarmın meclisinden bir meclise vardı. İbn Abbâs der ki: Onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın vücûdunda şişkinlik bulunmadığını gördüler. İşte Allah Teâlâ'nın «Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavlinin mânâsı budur. Aynı şekilde bu hadîsi Avfr de İbn Abbâs'tan nakleder.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Revh İbn Hatim ve Ahmed İbn Muallâ... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hz. Mûsâ çok hayâlı bir kişiydi. Bir gün o, yıkanmak için suya girdi. Elbisesini bir kayanın üzerine koydu. Ve az kalsın avret mahalli görünüyordu. İsrâiloğulları dediler ki: Musa'nın vücûdunda bir şişkinlik var veya onda bir araz var. Bununla Musa'nın

elbisesini çıkarmasını kasdediyorlardı. Kaya Mûsâ Aleyhisselâm'ın elbisesini yüklenerek İsrâiloğullannın meclisinin bulunduğu yere kadar geldi. Onlar Musa'yı erkeklerin en güzel biçiminde gördüler —Veya buna benzer bir ifâde kullandı— İşte Allah Teâlâ'nm: «Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavlinin mânâsı budur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, «Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu.» kavli hakkında şöyle demiş: Mûsâ ve Hârûn dağa çıktılar. Hârûn Aleyhisselâm orada öldü. İsrâiloğulları Hz. Musa'ya dediler ki: Onu sen öldürdün. Çünkü o, bize senden daha yumuşak davranıyordu ve daha çok haya sahibiydi. Mûsâ AleyhisselâBi'a bu sebeple eziyet ettiler. Allah Teâlâ meleklere emretti de; onu aldılar ve İsrâiloğullannın meclislerinin bulunduğu yere götürdüler, böylece onun öldüğünü söylediler. Hârûn Aleyhisselâm'ın kabrinin yerini dilsiz birinden başkası bilmedi. Allah da onu kör ve sağır etmişti. Bu haberi İbn Cerîr Taberî, Ali îbn Mûsâ et-Tûsî kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder. Sonra der ki: Eziyet lafzıyla kasdedi-len mânânın bu olması caizdir. Ancak birinci anlamın kasdedilmiş olması da caizdir. Allah Teâlâ'mn kavlinden daha uygun bir söz bulmak mümkün değildir. Ben derim ki: Her iki anlamın da kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bunun yanısıra başka anlamların da kasdedilmiş olması caizdir. Allah en iyisini bilendir.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir gün bir ganimet taksim etti. Ansâr'dan bir adam; bu taksimde Allah'ın rızâsı kasdedilmemiştir, dedi. Abdullah der ki: Ben ona; ey Allah'ın düşmanı muhakkak senin bu sözünü Rasûlullah (s.a.) a haber vereceğim, dedim. Rasûlullah (s.a) a bu bildirilince, onun yüzü kızardı, sonra şöyle buyurdu: Allah Musa'ya rahmet etsin, bundan çok daha fazlasıyla eziyet görmüştü de sabretmişti. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Süleyman İbn Mihrân kanalıyla Abdullah'tan naklederler.
Bu hadîsin bir başka rivayetini de îmâm Ahmed îbn Hanbel Hac-câc kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. Abdullah İbn Mes'-ûd der ki: Rasûlullah (s.a.) ashabına; sizden biriniz ashabımdan bana hiç bir şey (söz) getirmesin, çünkü ben sizin yanınıza kalbi rahat olarak çıkmak isterim, dedi. Rasûlullah (s.a.) a mal getirilmişti ve o, bunu taksim ediyordu. Ben iki adama rastladım. Biri arkadaşına şöyle diyordu: Allah'a andolsun ki Muhammed bu taksimiyle ne Allah rızâsını, ne de âhiret diyarını gözetti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ben, durdum ve onların söylediklerini iyice duyduktan sonra, Rasûlullah'a gelip dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bize; hiç bir kimse bana ashabımdan bir şey. (laf) ulaştırmasın, demiştin! Ben falanca ve falancaya rastladım, onlar şöyle ve şöyle diyorlardı.. Bunun üzerine Hz. Peygamberin yüzü kızardı ve ona çok ağır geldi. Sonra buyurdu ki: Bırak onları, Mûsâ bundan çok daha fazla eziyetle karşılaştı da sabretti. Ebu Dâvûd da bu hadîsi Edeb Babında Muhammed İbn Yahya kanalıyla Ebu Hâşim'den kısaca nakleder ve şöyle der: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hiç bir kimse bana ashabımdan bir şey (laf) ulaştırmasın. Çünkü ben sizin yanınıza kalbi rahat olarak çıkmak isterim. Keza Tirmizî de Menkıbeler Babında aynı hadîsi nakleder, sâdece râvîler arasında fazlaca Zeyd îbn Zâide'yi zikreder. Keza Tirmizî, Muhammed İbn

İsmail kanalıyla da aynı hadîsi muhtasar olarak Ebu Hâşim'den nakleder. Yalnız isnadında Suudî'nin adını da ekler ve; bu hadîs, bu şekliyle garîbtir, der.
«Ve o, Allah katında değerli idi.» Onun Rabbı Allah Azze ve Celle katında değeri ve mertebesi vardı. Hasan el-Basrî der ki: Onun Allah katında duası makbul idi. Seleften başkaları da dediler ki: Allah'tan ne istedi ise Allah onu kendisine vermişti. Ancak Allah'ı görmek isteyince Allah Azze ve Celle bunu kendisine vermedi. Bazıları da dediler ki: Onun yüce değerlerinden birisi de, kardeşi Harun'a şefaat edip Allah'ın kendisiyle beraber onu da elçi olarak göndermesini istemesi ve Allah'ın da* onun isteğini kabul edip «Ve rahmetimizden ötürü ona kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak bağışladık.» (Meryem, 53) buyurma-sıdır.[40]

70 — Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.
71 — Ki O da işlerinizi düzeltsin ve günâhlarınızı bağışlasın. Kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse; gerçekten büyük bir kurtuluşla kurtulmuştur.

Doğru Söz

Allah Teâlâ; mü'min kullarına kendisinden korkmalarını ve onu. görüyormuş gibi ibâdet etmelerini emrediyor. Sonra da doğru söz söylemelerini bildiriyor. Sapıklığı ve eğriliği bulunmayan dosdoğru söz söylemelerini. Böyle yaptıkları takdirde Allah'ın da kendilerinin yaptıkları işleri sâlih amele dönüştüreceğini, iyi işlerde kendilerini muvaffak kılacağını ve geçmiş günâhlarını bağışlayacağını va'dediyor. Ayrıca gelecekte vâki' olacak günâhlarından dolayı da kendilerine tevbeyi ilham edeceğini bildiriyor.
.«Kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse; gerçekten büyük bir kurtuluşla kurtulmuştur.» Cehennemden uzaklaştırılıp ebedî nimet yurduna götürülmüştür.
îbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam... Ebu Mûsâ el-Eş'&rî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah bize bir gün öğle namazım kıldırdı. Namazı bitirince eliyle işaret etti, biz de oturduk. Buyurdu ki: Muhakkak ki Allah bana, size Allah'tan korkmanızı ve doğru söz söylemenizi emretmemi buyurdu. Sonra hanımlar geldiler. Onlara da dedi ki: Muhakkak ki: Allah bana, size Allah'tan korkmanızı ve doğru söz söylemenizi emretmemi buyurdu, ey hanımlar.
tbn Ebu Dünyâ «et-Takvâ» kitabında der ki: Bize Muhammed İbn Abbâd İbn Mûsâ... Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlul-lah (s.a.) ne zaman minbere çıkmışsa muhakkak ki «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.» âyetini okuduğunu işitmişim-dir.
Abdurrahîm İbn Zeyd'in hadîsinde... Abdullah İbn Abbâs'tan mevkuf olarak nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim insanların en şereflisi olmak istiyorsa Allah'tan korksun. İkrime ise dedi ki: Doğru söz La İlahe İllallah'dır. Başkaları da dediler ki: Buradaki kelimesi doğruluk demektir. Mücâhid ise eğrilikten kaçınmak olduğunu bildirir. Bir başkası ise bunun doğru yol olduğunu bildirir. Hepsi de haktır.[41]

72 — Gerçekten Biz emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Ve korkup titrediler. Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.
73 — Bunun sonucu olarak Allah; münafık erkekleri ve münafık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları azaba uğratacak, mü'min erkeklerle, mü'min kadınla-rın tevbelerini kabul buyuracaktır. Ve Allah Gafur, Rahim olandır.

Allah'ın Emâneti

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Emânet kelimesi ile kasdedilen itaattir. Hz. Âdem'e emâneti sunmazdan önce Allah Teâlâ onu yerlere, dağlara ve göklere sunmuş, onlar buna güç yetirememişler. Bunun üzerine Âdem'e buyurmuş ki: Ben, emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sundum onlar buna güç yetiremedi. Sen onu yüklenebilir misin? Âdem demiş ki: Rabbım, onda ne var? Allah Teâlâ buyurmuş ki: İyi davranır-san mükâfat görürsün, kötü davranırsan cezalandırılırsın. Adem emâneti almış ve onu yüklenmiş, tşte Allah Teâlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur.
Ali İbn Ebu Talha ise Abdullah İbn Abbâs'tan emânetin, farzlar olduğunu söylediğini nakleder. Allah bu farizaları göklere, yeryüzüne ve dağlara sunmuş ve onu yerine getirdikleri takdirde kendilerini sevaba, kaybettikleri takdirde azaba müstehak kılacağını bildirmiş, onlar bundan hoşlanmayarak isyan etmeksizin emâneti üstlenmekten kaçınmışlar. Onlar, Allah'ın borcunu yerine getirememekten korkarak ta'zîm-den dolayı bunu üstlenmekten kaçınmışlardı. Sonra Allah Teâlâ onu Âdem'e sunmuş, Âdem de ondaki her şeyi kabul etmiştir. İşte Allah Te-âlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Hz. Âdem'e emânet sunulup; onu bütünüyle al, itaat edersen, seni affederim isyan edersen seni azâblandırırım denildiğinde, o; kabul ettim, dedi. Ancak o günün ikindi vaktiyle akşam vakti arası kadar bir süre geçmeden günâhı işledi. Dah-hâk da Abdullah İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivayet nakletmiştir.. Ancak bu rivayetin üzerinde durulması gerekir. Çünkü Dahhâk ve İbn Abbâs arasında bir kopukluk vardır. Allah en iyisini bilendir.
Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Dahhâk, Hasan el-Basrî ve bir başkası buradaki emâ-netin, farzlar olduğunu söylemişlerdir. Başkaları da bunun itaat anlamına geldiğini söylemişlerdir. A'meş, Ebu Duhâ kanalıyla Mesrûk'dan nakleder ki; Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiş: Kadının kendi namusuna sahip olması emânet demektir. Katâde ise emânetin; din, farzlar ve Allah'ın haddleri olduğunu söylemiştir. Bazıları da emânetin cünûb iken yıkanmak olduğunu bildirmişlerdir. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'in şöyle dediğini nakleden Emânet üçtür: Namaz, oruç ve cünûb iken gusletmek.
Bütün bu sözlerin arasında çelişki yoktur. Aksine hepsi aynı noktada birleşmektedir ki bu da emânetin, mükellefiyet ve emirlerle yasakları şartlarıyla birlikte kabul anlamına gelmesidir. İnsanoğlu bu mükellefiyetleri yerine getirince sevaba nail olur, terkederse cezaya lâyık olur. İnsan zayıflığı, cahilliği ve zalimliğine rağmen,

bunu kabul etmiştir. Allah'ın muvaffak kıldıkları kişiler bu niteliklerden uzaktır. Yardım ancak Allah'tan dilenir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, bu âyeti okuduktan sonra şöyle demiş: Allah Teâlâ yıldızlarla süslenmiş yedi kat g$ğe ve yüce Arş'ı taşıyanlara emâneti sunup ta kendilerine; emâneti yüklenip onda bulunanları kabul ediyor musunuz? dediğinde onlar; ne var içinde? dediler. Onlara; iyi davranırsan mükâfata nail olur, kötü davranırsan cezaya müstehak olursun, denildi. Bunun üzerine onlar; hayır, dediler. Sonra emânet dağlarla pekiştirilmiş ve dümdüz ovalarla yeraltına serilmiş olan sağlam yedi kat yere sunulup; emâneti ve onun içinde bulunanları taşır mısın? denildi. O; içinde ne var? dedi. Ona; iyi davranırsan mükâfata nail olursun, kötü davranırsan cezaya lâyık olursun, denildi. Bunun üzerine yeryüzü; hayır, dedi. Sonra katı ve sarp dağlara bu emânet sunuldu ve ona; emâneti ve içinde bulunanları taşır mısın? denildi. O; ne var onda? deyince, iyilik yaparsan mükâfata nail olursun, kötülük yaparsan cezaya lâyık olursun, denilince, hayır, dedi.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: Allah Teâlâ mahlûkâtını yaratınca insanları, cinleri, gökleri, yeri ve dağları topladı. Önce göklerden başlayıp onlara emâneti sundu —ki bu, itaat demektir— ve bunu taşır mısınız? buyurdu. Bunun taşınması neticesinde lütuf, keramet ve cennette se-vâb var dedi. Onlar; Rabbımız, biz bu işe güç yetiremeyiz, bizim kuvvetimiz yoktur. Biz yalnızca Sana itaat edenleriz, dediler. Sonra emâneti yeryüzüne sundu ve ona; bu emâneti taşır mısın? Benden alıp kabul eder misin? O zaman sana lütuf ve kerameti ihsan ederim, buyurdu. Yeryüzü; Ya Rabbî bizim buna sabır ve takatimiz yoktur. Biz yalnızca Seni dinler ve itaat ederiz. Bize emrettiğin bir şeyde Sana asla isyan etmeyiz, dedi. Sonra Allah Teâlâ Âdem'i kendisine yaklaştırıp dedi ki: Bu emâneti taşır ve ona hakkıyla riâyet eder misin? Bunun üzerine Adem dedi ki: O zaman Senin katında bana ne var? Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Âdem, iyi davranırsan ve itaat edip emânete riâyet edersen, Benim katımda sana îutuf var, ihsan ve cennette güzel sevâblar var. İsyan edip emânete gereği gibi riâyet etmezsen, Ben seni azâblandırır, cezalandırır ve cehenneme atarım. Âdem dedi ki: Rabbım, razı oldum, kabul ettim ve emâneti yüklendim. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle; ben de o emâneti sana yükledim, buyurdu ki işte «Onu insan yüklendi.» kavlinin mânâsı buduç. İbn Ebu Hatim bu rivayeti nakleder.
Mücâhid'in şöyle dediği nakledilir: Allah Teâlâ emâneti göklere sununca, gök; ey Rabbımız Sen bana yıldızlan, gök ehlini ve diğerlerini yükledin. Ben sevâbtan başka bir şeyi istemem ve bir farizayı da yüklenmem, dedi. Mücâhid dedi ki: Allah Teâlâ emâneti yeryüzüne sundu, yeryüzü dedi ki: Ey Rabbım, bana ağaçları yükledin, ırmakları üzerimden akıttın, yeryüzünün sakinlerini omuzuma bindirdin. Ben sevâb istemem ve bir farizayı da yüklenmem. Dağlar da aynı şekilde söyledi. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» kavlinin mânâsı budur. Yani işin sonunda böyle oldu demektir. İbn Cüreyc de aynı şekilde söylemiştir. İbn Eşvâ' der ki: Allah Teâlâ emâneti gökler, yeryüzü ve dağlara sununca, üç gün ve gece Allah'a feryad ederek dediler ki: Rabbımız, bizim bunu yapmaya takatimiz yoktur ve sevâb da istemiyoruz.

Sonra îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Zeyd İbn Eslem'den bu âyetin tefsiri konusunda şöyle dediğini nakletti: İnsanoğlu; başımla gözüm üzerine, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ; Ben de sana bu konuda yardımcı olacağım, seni iki gözle destekleyeceğim. Onlar Benim hoşlanmadığım bir- konuda seninle tartışacak olursa, Ben onları kapayacağım. Dilini de iki katla destekleyeceğim. Eğer Benim hoşlanmadığım bir şeyde seninle tartışacak olurlarsa onu da katlayacağım. Avret mahallini de elbise ile destekleyeceğim. Onu sen Benim hoşlanmadığım yerde açmayacaksın. Sonra Ebu Hâzim'den de aynı rivayet nakledilmiştir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... İbn Zeyd'den bu âyetin tefsiri konusunda şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ göklere, yeryüzüne ve dağlara emânetini sundu ve onların üzerine dinî emirleri farz kılacağını bildirdi. Bunun neticesinin sevâb veya ceza olduğunu belirtti ve din konusunda onları emanetçi kıldığım haber verdi. Onlar; hayır, dediler. Biz Senin emrine boyun eğeriz. Ne sevâb, ne de ceza isteriz. îbn Zeyd dedi ki: Allah Teâlâ emâneti Âdem'e sundu. Âdem; başımla gözüm üzerine dedi. İbn Zeyd dedi ki: Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu ki: Sen bu emâneti yüklenirsen, sana Ben de yardımcı olurum. Gözüne bir perde koyarım. Senin için helâl olmayan bir şeye bakmaktan kaçınırsan o perdeni indiririm. Dilin için bir kapı ve kilit koyarım. Eğer haram olan bir şeyi konuşmaktan çekinirsen onu kilitlerim. Avret mahallin için bir örtü koyarım. Sen onu ancak Benim senin için helâl kıldığım yerlerde açarsın.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Saîd İbn Arar es-Sekkûnî... Peygamberin ashabından olan Hakem İbn Umeyr'den nakletti ki; o, Rasûlullah şöyle buyurdu, demiştir: Emânet ve vefa, peygamberlerle birlikte Âdem-oğlunun üzerine indirildi. Peygamberler emânet ve vefa ile gönderildiler. Onlardan-kimisi Allah'ın Rasûlü, kimisi nebisi, kimisi de hem nebisi hem rasûlüdür. Kur'ân Allah'ın kelâmıdır. Arap ve arap olmayan herkese indirilmiştir. Araplar da, arap olmayanlar da Kur'ân'ın emrini, sünnetin emrini kendi dilleriyle öğrenmişlerdir. Allah Teâlâ, yapmaları gereken hiç bir emri, sakınmaları gereken hiç bir şeyi bırakmaksızın bütünüyle delilleriyle birlikte onu insanlara açıklamıştır. Her dil mensubu iyiyi ve kötüyü kendi dilinde bilir. Sonra ilk kaldırılacak şey emânettir. Ancak onun izi insanların kalbinin derinliğinde kalır. Sonra vefa, ahd ve zimmet kaldırılır. Kitaplar kalır. Âlim amel eder, câhil ise onu bilir ve inkâr eder, emâneti taşımaz. Nihayet bana ve ümmetime kadar gelir. Allah ancak helak olacak olanları helak eder. O emâneti, terke-denden başkası görmezlikten gelmez. Ey insanlar, sakının ve aldatıcı, vesvese verici şeytândan kaçının. Allah, sizin hanginizin daha iyi amel işleyeceğini dener. Bu hadîs cidden garîbtir. Ancak bunun başka yollardan bazı şâhidleri vardır. Ayrıca İbn Cerîr Taberî der ki: Bize As-kelân'lı Muhammed İbn Halef... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü îmân ile birlikte beş nitelikle gelen kişi cennete girer: Abdestine, rükû'una ve sücûduna ve vakitlerine riâyet ederek beş vakit namaz kılan. Gönül rahatlığıyla malının zekâtını veren. Ve Rasûlullah şöyle, dedi: Allah'a yemîn ederim ki bunu mü'-minden başkası yapamaz. Ramazân orucunu tutan. Ve yol bulabilirse Allah'ın evini hacceden ve emâneti yerine getiren. Ebu Derdâ'ya denildi ki: Emâneti yerine getirmek nedir? O dedi ki: Cenabetten yıkanmaktır. Çünkü Allah Teâlâ ademoğluna; dinde cenabetten

yıkanmanın dışında bir şeyi emânet etmemiştir. Ebu Dâvûd da Muhammed İbn Abdurrah-mân el-Anberî kanalıyla... Katâde'den bu hadîsi rivayet eder.
Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Temîm İbn Muntasır Abdullah îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah yolunda öldürülmek bütün günâhları bağışlatır —veya her şeyi bağışlatır, demiştir.— ancak emânet müstesnadır. Emânet sahibi kıyamet günü getirilir ve ona; emânetini öde, denilir. O; Ya Rabbî nasıl ödeye-yim? Dünya artık yok oldu, der. Ona; emânetini öde, denilir. O; ya Rabbî nasıl ödeyeyim? Artık dünya yok oldu, der. Ona; emânetini öde, denilir. O; ya Rabbî,nasıl ödeyeyim? Artık dünya yok oldu, der. Allah Teâlâ buyurur ki: Onu alıp Hâviye'ye götürün. Onu alırlar Hâviye'ye götürürler ve oraya fırlatırlar. Nihayet Hâviye'nin dibine ulaşınca, orada kendisini olduğu şekil Ü2ere bulur. O, Hâviye'nin dibinden alınır ve tekrar üstüne çıkarılır. Cehennemin ağzına konulur. O, çıktığını gördüğü zaman tekrar ayağı kayar ve arkasından ebediyyen cehennemin dibine atılır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Emânet namazdadır. Emânet oruçtadır. Emânet abdesttedir. Emânet sözdedir. Bunların en ağırı da, tev-dî' edilen emânetlerdir. Ben, Berrâ'ya rastladım ve ona kardeşim Abdullah îbn Mes'ûd'un ne dediğini duydun mu? deyince, o; Abdullah İbn Mes'ûd doğru söyledi, dedi. Şüreyk der ki: Bize Ayyaş el-Âmiri... Abdullah İbn Mes'ûd'dan aynı şekilde bu hadîsi rivayet etti. Ancak emânet namazdadır ve her şeydedir, sözünü zikretmedi. Bu hadîsin isnadı sağlamdır, ancak hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir.
Emânetle ilgili olarak nakledilen hadîslerden birisi de Ahmed İbn Hanbel'in Ebu Muâviye kanalıyla... Huzeyfe'den naklettiği şu hadîstir: Huzeyfe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) iki hadîs söyledi ki bunlardan birisini gördüm diğerini de bekliyorum. Bize söylediği hadîsinde dedi ki: Emânet, kişilerin kalblerinin içine yerleştirilmiştir. Sonra Kur'an nazil oldu ve Kur'an'dan; Kur'an'ı, Sünnet'i öğrendiler. Sonra peygamber bize emânetin kaldırılışı konusunda bir hadîs nakletti ve dedi ki: Kişi bir uykuya dalar ve kalbindeki emânet alınır. Ancak emânetin izi silik bir nokta halinde kalır. Emânet kişinin kalbinden alınır, ancak emânetin izi deride beliren bir ben izi gibi kalır. Ayağınla beraber fırlattığın bir taş gibi, sen onu şişmiş sanırsın, halbuki onda hiç bir şey yoktur. Sonra peygamber buyurdu ki: Sonra bir çakıl taşı daha alır ve onu ayağı ile fırlatır. İnsanlar alış-veriş yaparlar, ancak hiç bir kimse emâneti yerine getirmez. Öyle ki falanca kabilede emîn bir adam vardır, adam için; ne zarif, ne akıllı, ne iyi insan denir. Ama adamın kalbinde hardal tanesi kadar bir inanç eseri bulunmaz. Benim üzerime öyle bir zaman geldi ki, hanginizin biy'at verdiğini bilmiyorum. Eğer müslüman ise, dinine döndürülür, eğer hıristiyan ve yahûdî ise Önderine döndürülür. Ama bugün ben sizden ancak falana ve falana biy'at ederim. Bu hadisi Bu-hârî ve Müslim A'meş kanalıyla Huzeyfe'den naklettiler.
îmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Hasan, Abdullah îbn Amr'-dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Senin dört hasletin olursa dünyada kaybedeceğin hiç bir şeyin önemi yoktur: Emâneti korumak. Doğru söz söylemek. Güzel huy. Ve temiz yemek. İmâm Ahmed Müsned'inde bu hadîsi Abdullah İbn Amr İbn As'tan nakleder. Tabe-ranî de Abdullah İbn Ömer İbn Hattâb'ın Müsned'inde der ki: Bize Yahya İbn Eyyûb... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu, demiştir: Sende dört şey bulunursa, dünyada kaybettiğin şeylerin hiç

birisinin önemi yoktur: Emâneti korumak, doğru söz, güzel huy ve teiniz yemek. Ancak Taberânî, bu hadîsin râvîleri arasında İbn Hüceyre'yi fazla olarak kaydeder ve bunu Abdullah îbn Ömer'in Müsned'lerinden sayar.
Emânet konusunda yemîn etmenin yasaklandığına dâir vârid olan bir hadîsi Abdullah İbn Mübarek, Zühd kitabında nakleder ve der ki: Bize Şüreyk... Hûnâs İbn Suhaym —veya Cedele İbn Suhaym demişti— dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ziyâd İbn Huzeyr ile Câbiye'den döndüm. Ben, onunla konuşurken; hayır, vallahi bu emânettir, diyordum. Ziyâd ağlıyor da ağlıyordu. Ben, büyük bir şey yaptığımı sandım ve ona dedim ki: Bundan rahatsız mı oluyorsun yoksa? O: Evet, dedi. Çünkü Hattâb oğlu Ömer emânette yemîn etmekten şiddetle nehyederdi, dedi.
Bu konuda bir de merfû' hadîs vârid olmuştur. Şöyle ki Ebu Dâ-vûd... îbn Büreyde'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim emânette yemîn ederse bizden değildir. Ebu Dâvûd merhum bu rivayetin naklinde münferid kalmıştır.
«Bunun sonucu olarak Allah; münafık erkekleri ve münafık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları azaba uğratacak.» Yani Allah Teâlâ Âdem'e mükellefiyetlerden ibaret olan emâneti yüklemiştir ki bunun neticesinde münafık erkeklerle, münafık kadınları cezalandırsın. Onlar kendi ailelerinden korkarak dıştan inandıklarım gösterip kendi dinlerine tâbi oldukları için gizlice küfürlerini ilân edenlerdir. «Müşrik erkekleri ve müşrik kadınları» Bunlar da dıştan ve içten Allah Azze ve Celle'ye şirk koşup peygamberine muhalefet edenlerdir, «Mü'-rain erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır.» Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve Allah'a itâatla amel eden peygamberlerine inanmış olan mü'min kişilere merhamet edecektir. «Ve Allah Gafur, Rahim olandır.»[42]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6463
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6464
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6465-6469
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6470-6472
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6473-6474
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6476-6482
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6483-6484
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6485
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6486-6487

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6487
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6488
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6489-6492
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6493-6494
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6494-6501
[15] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6501-6513
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6513-6516
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6517
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6518-6527
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6535-6540
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6540-6543
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6543-6546
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6547
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6547-6552
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6552-6556
[25] Çarpık miltetler anlamına gelen tâbiri; arapların istikâmetini deriştirdiği îbrâhîm (a.s.)ın dini demektir. (Bkz, İbn el-Esîr en-Nihâye Fi Garîb eLHadîs A-V.C mad.) Çeviren,
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6556-6559
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6559-6561
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6561-6565
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6566-6567

[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6568-6571

[31] Hays; araplar abasında bir taam ismidir ki, çekirdeği çıkarılmış hurmayı safi yağ; ve keş denilen yoğurt kurusuna gereği gibi katıp ve bazan içine serîk ilâvesiyle tertib ederler. (Mütercim Asım, Kamus, n, 903).
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6571-6577
[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6577-6578
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6578-6579
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6580-6599
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6600-6601
[37] Bu bâMste yer alan kelimesine Ünlü lügat bilginimiz Asım efendi şu anlamı veriyor: Cilbâb; sinmâr vezninde gömleğe denür... Ve cilbâb, nisvân taifesine mahsûs bir nevi sevb-i vâsia denür ki câr'dan sağîr olur, üstlük dedikleridir. Alû kavlin büründükleri câr'e (Kadınların büründükleri değirmi çarşaf. Şemseddîn Sâmî, Kâmûs-i Türkî) denür ki Arabistan'da nisvân ana cellâbî tâbîr ederler. Bu diyarlarda (Türkiye) ferace anın bedelidir. Ve ind el-ba'z nisvânın baş Örtülerine denür, himâr mânâsına. Ve cilbâb; mülk ve memleket mânâsına müsta'meldir... Nitekim kamîs ile dahî mülk ve velayetten kinaye olunur. (Âsim, Kamus Tercümesi; I, 177).
Metinde yer alan himâr kelimesini Asım efendi şöyle açıklıyor: Himâr, kitâb vezninde. Eu dahî müzdahim ve galebe olan cemâat-ı insanîye denür. Ve hâtûn kısmının tesettür içün başlarına örtdükleri yaşmak makûlesine denür... Ve mutlaka bir şey'i setr iden nesneye denür. (Asım, Kamus Tercemesi, II, 305).
Metinde yer alan izâr kelimesine de şu mânâyı veriyor:, izâr; hemzenin kesri ile bedene bürünecek car've melhafe'ye denûr... Şârih der ki; gerçi müellif mutlaka melhafe tle tefsir eyledi, lâkin aslJ izâr, belden aşağı tutulan fota ve peştemâl makûlesine denür. Nitekim Ridâ; belden yukarı tutulan sevbe denür. Meselâ, Hüccâcın belden yukarı tuttukları ihram, ridâ ve belden aşağı tut-tukîan İzâr'dır. (Asım, Kâmûs Tercemesi, n, 124). Çeviren,
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6602-6604
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6605-6607
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6607-6610
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6610-6611
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6611-6617

SEBE' SÛRESİ

SEBE' SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.
1 — Hamel O Allah'a ki, göklerde ve yerde bulunanlar kendisine aittir. Âhirette de hamd O'nadır. O; Hâkim'dir, Habir'dir.
2 — Yere gireni, oradan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O; Rahîm'dir, Gafur'dur.

Hamd Olsun Allah'a

Allah Teâlâ, yüce zâtından haber vererek dünya ve âhirette mutlak ilmin kendisine mahsûs olduğunu bildiriyor. Çünkü dünya ve âhi-ret ehline lutuflarla ihsanda bulunan, her şeyin mâliki ve her şeyin hâkimi 'olan O'dur. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur:
«O öyle bir Allah'tır ki kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz.» (Kasas, 70). Bu sebeple burada da «Göklerde ve yerde bulunanlar kendisine aittir.» buyuruyor. Yani hepsi O'nun mülkü, kulları olup O'nun tasarrufu ve hükmü altındadır. Nitekim bir başka ayette: «Doğrusu öbür dünya da, bu dünya da Bize aittir.» (Leyi, 13) buyurmaktadır.
«Âhirette de hamd O'nadır.» Ebediyyen ma'bûd O'dur. Bütün zamanlarda hamd O'na mahsûstur. Ve O, «Hakîm'dir.» Fiilleri, sözleri, takdir ve teşrîâtı bakımından hüküm O'nundur. «Hâbir'dir.» Hiç bir şey O'na gizli kalmaz ve hiç bir şey O'na uzak olmaz.
İmâm Mâlik, Zührî'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Mahlûkâtmdan haberdârdır, emriyle hükmünü yürütendir. Bunun için ikinci âyette şöyle buyuruyor: «Yere gireni, oradan çıkanı... bilir.» Yeryüzünün her bölgesine inen yağmuru, ekilen taneyi ve toprağın gizlediği bitkiyi bilir. Oradan çıkanın sayılarını, şekillerini ve niteliklerini yine bilen O'dur. «Gökten ineni» yağmur ve rızkı, «oraya yükseleni» sâlih amelleri ve başka şeyleri bilir. «O; Rahîm'dir, Gafûr'-dur.» Kullarına merhamet sahibidir, kullarından isyan edenleri çabucak cezalandırmaz. Tevbe edenlerin ve O'na güvenenlerin tevbesini kabul eder, affeder.[1]

3 — Küfredenler dediler ki: Kıyamet saati bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. O'ndan daha küçüğü de, daha büyüğü de istisnasız, mutlaka apaçık kitabtadır.
4 — îmân etmiş olup ta sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırması için. İşte onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır.
5 — Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakmaya yeltenenlere de, işte onlara çetin ve elîm bir azâb vardır.
6 — Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbmdan indirilmiş olan, hakkın kendisidir. Ve Aziz, Hamîd olanın dosdoğru yoluna iletmektedir.

Allah Teâlâ'mn; Rasûlüne, kıyametin vuku' bulacağı konusunda Rabbına kasem etmesini emrettiği üç âyetten birisi budur. Bunun dördüncüsü yoktur. Küfür ehli inâd edip kıyametin vukuunu inkâr ettiklerinde Allah Teâlâ; Rasûlüne, yüce Rabbına kasem etmesini emretmektedir. Bu üç âyetten birincisi Yûnus süresindeki şu âyettir: «O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki O, muhakkak gerçektir. Elbette siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz.» (Yûnus, 53). İkincisi bu sûredeki bu âyet-i celîle'dir: «Küfredenler dediler ki: Kıyamet saati bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir.»» (Sebe', 3). Üçüncüsü ise Teğâbün süresindeki şu âyettir: «O, küfredenler Öldükten sonra kat'iy-yen diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız,size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.» (Teğâbün, 7).
Allah Teâlâ bu sûrede «Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir.» buyurduktan sonra, bu saatin gelişini te'kîd edip belirleyen tavsife devam ediyor ve buyuruyor ki: «Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. Ondan daha küçüğü de, daha büyüğü de istisnasız, mutlaka apaçık kitabtadır.»
Mücâhid ve Katâde der ki: «O'nun ilminin dışında değildir.» kavlinden maksad; O'ndan uzak değildir, demektir. Her şey O'nun ilmi içerisinde dercedilmiştir, O'na gizli hiç bir şey yoktur. Kemikler çürüse, paralansa ve toprağa karışsa da O, bunların nereye gittiklerini ve nerede parçalandıklarını bilir, sonra ilk defa olduğu gibi yeniden onları toplar ve diriltir. Çünkü O, her şeyi bilendir.
Sonra bedenlerin yeniden diriltilip kıyametin kopması konusundaki hikmetini beyân ederek buyuruyor ki: «îmân etmiş olup ta sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırması için. İşte onlara mağfiret ve cömertçe .verilmiş bir rızık vardır. Âyetlerimiz hakkında Bizi âciz bırakmaya yeltenenlere de, işte onlara çetin ve elîm bir azâb vardır.» Allah'ın yolundan alıkoyup Rasûlünü tekzîb edenlere. Mü'minlerden saadete erenleri nimetlendirmek, kâfirlerden şekâvete düşenleri azâblandırmak için. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: «Cehennem ashabı ile cennet ahşabı bir olmaz. Cennet ashabı kurtulanların kendileridir.» (Haşr, 20) «îmân edip sâlih amel işleyenleri, yeryüzünde fesâd çıkaranlar gibi mi kılarız? Biz müttakîleri, facîrler gibi kılmadık.» (Sâd, 28).
«Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın kendisidir.» Bu da yukarıya bağlı olan bir başka hikmettir. Şöyle ki; peygamberlere indirilmiş olana inanmış olan mü'-minler kendilerinin dünya hayatında iken Allah'ın kitabından Öğrendikleri şekilde kıyametin koptuğunu gördükleri, iyilerin mükâfata ve kötülerin de cezaya çarptırıldıklarını bizzat gözleriyle müşâhade ettikleri zaman, o gün diyeceklerdir ki: «Andolsun ki Rabbımızm peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43). Yine «İşte bu, Rahmân'ın va'-detmiş olduğudur. Peygamberler doğru söylemişlerdi.» (Yâ-Sîn, 52). Keza yine «Andolsun ki, Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden dirilme günüdür.» (Rûm, 56) denilecektir. «Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki; sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın kendisidir. Ve Azız, Hamîd olanın dosdoğru yoluna iletmektedir.» Azız; hiç bir şeyin kendisini

alt edemediği, engel-leyemediği ve aksine O'nun her şeyi emri ve tasarrufu altına aldığı yüce zâttır. O, bütün kavillerinde, fiillerinde, teşrîât ve takdirinde övülendir. Her şeyde övgüye müstehak olandır.[2]

7 — Küfretmiş olanlar dediler ki: Siz didik didik parçalanıp dağıldığınız zaman muhakkak sizin yeni bir yaratılışta bulunacağınızı haber veren bir adamı size gösterelim mi?
8 — Allah'a karşı yalan mı uyduruyor, yoksa kendisinde bir delilik mi vardır? Hayır, âhirete inanmayanlar azâbtadırlar, uzak bir sapıklık içindedirler.
9 — Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanı görmüyorlar mı? Biz istersek, onları yerin dibine geçirir veya üzerlerine gökten parçalar indiririz. Muhakkak ki bunda, Allah'a yönelen her kul için bir âyet vardır.

Bu da Allah Teâlâ'nm, mülhid kâfirlerin kıyametin kopacağını uzak gördükleri ve bunu haber veren Allah Rasûlünü istihza ile karşıladıklarını bildirdiği âyetlerinden birisidir. «Küfretmiş olanlar dediler ki: Siz didik didik parçalanıp dağıldığınız zaman muhakkak sizin yeni bir yaratılışta bulunacağınızı haber veren bir adamı size gösterelim mi?» Bedeniniz parçalanıp toprağa kanştığı ve her biri bir yana savrulup dağıldığı zaman, sizin bu halden sonra «Yeniden dirileceğinizi» yani canlanıp bundan sonra da rızka nail olacağınızı haber veren bir adamı. Bu haber veriş konusu iki şıktan biriyle mümkündür. Ya o adam, Allah'a iftira etmiş ve Allah'ın kendisine böyle vahyettiğini kasden bildirmiştir. Ya da o, bunu kasdetmemiş ancak deliler ve bunaklar gibi kendisine gösterilen şeyler birbirine karışmıştır. Bunun için onlar dediler ki: «Allah'a karşı yalan mı uyduruyor, yoksa kendisinde bir delilik mi vardır?)) Allah Teâlâ, onların bu sözlerini red sadedinde buyuruyor ki: «Hayır, âhirete inanmayanlar azâbtadırlar, uzak bir sapıklık içindedirler.» Mesele, onların iddia ettikleri veya sandıkları gibi değildir. Hayır, Muhammed Aleyhisselâm doğrunun, iyinin ve hakikat yolunda yürüyenin kendisidir. Onlarsa yalancı, beyinsiz câhillerdir. «Onlar azâbtadırlar.» Kendilerini Allah'ın azabına sevkeden küfürdedirler. «Uzak bir sapıklık içindedirler» Dünyada gerçekten, uzaktadırlar. Sonra Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmasındaki kudretine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanı görmüyorlar mı?» Nereye dönüp giderlerse gitsinler, yukarda gök kubbe onları gölgelemekte, altlarından da yeryüzü onları tutmaktadır. Nitekim Zâriyât sûresinde şöyle buyurur: «Göğü de Biz kendi gücümüzle bina ettik. Doğrusu Biz, onu genişletenleriz. Yeryüzünü de Biz yaydık. Ne güzel yayıcılanz Biz.» (Zâriyât, 47-48), Abd İbn Humeyd der ki: Bize Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakletti ki; o, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Sen sağma veya soluna, önüne veya arkana baktığın zaman göğü ve yeri görürsün.
«Biz istersek, onları yerin dibine geçirir veya üzerlerine gökten parçalar indiririz.» Eğer isteseydik zulümleri nedeniyle onlara böyle yapardık. Bizim buna gücümüz yeter ancak atfımızdan ve hilmimizden dolayı bu cezayı geciktiriyoruz.
«Muhakkak ki bunda, Allah'a yönelen her kul için bir âyet vardır.» Ma'mer Katâde'den naklen der ki; bu âyetteki kelimesi, tevbe eden anlammadır. Süfyân ise Katâde'den naklen bu kelimenin, Allah Azze ve Celle'ye yönelen anlamına

geldiğini söylemiştir. Yani göklerin ve yerin yaratılışına bakmak; zekî ve akıllı her kulu, Allah'a, Allah'ın bedenleri hasretmeye gücünün yeteceğine ve tekrar dirilmenin vukuuna delâlet ettiği gerçeğine götürür. Çünkü bunca yüceliği ve genişliği ile şu gökyüzünü, bunca yayvanlığı, eni ve uzunluğu ile şu yeryüzünü yaratmaya gücü yeten zât, elbette ki bedenleri yeniden diriltmeye ve çürümüş kemikleri yeniden canlandırmaya da muktedirdir. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyetlerinde şöyle buyurur: «Gökleri ve yeri yaratmış olan, onlar gibisini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette O, hal-laktır, Alîm'dir.» (Yâ-Sîn, 81), «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ancak insanların çoğu bilmezler.» (Ğâfir, 57).[3]

10 — Andolsun ki Davud'a, katımızdan lütuf ihsan ettik. Ey dağlar onunla birlikte siz de tesbîh edin ve kuşlar da. Ona demiri yumuşak kıldık.
11 —~ Geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut, diye. Ve sâlih ameller işleyin. Muhakkak ki Ben, yapmakta olduğunuz şeyi görenim.

Ey Dağlar Tesbîh Edin

Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Dâvûd Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri ve ihsan ettiği apaçık lutufları haber veriyor. Hem peygamberliği, hem de sarsılmaz gücü, sayısı çok donanmış orduları emrine verdiğini, güzel sesi ihsan ettiğini bildiriyor. Öyle ki o, tesbîh çektiği zaman sarp dağlann da kendisiyle birlikte tesbîh çektiğini sarp ve katı kayaların dize geldiğini, uçan kuşların onun önünde durduklarını, sabah akşam gidib gelen kuşların değişik dillerle konuştuklarını bildiriyor. Nitekim sahîh hadîste vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) geceleyin Kur'an okuyan Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin sesini duyunca durmuş ve kirâetini dinlemiş, sonra şöyle buyurmuş: Buna, Dâvûd ailesinin mezmûrlarından bir mezmûr verilmiştir. Ebu Osman en-Nehdî de der ki: Ne zil'in, ne barbût'un, ne de tanr'ın sesinin Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin sesinden daha güzel olduğunu görmedim.
Âyet-i kerîme'deki kelimesi, tesbîh edin anlamınadır. îbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası böyle demiştir. Ebu Meysere ise, bunun Habeş dilinde tesbîh edin, anlamına geldiğini iddia etmiştir ki bu görüşün üzerinde durulması gerekir. Çünkü lügat. bakımından kelimesi, tekrar demektir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: Dağlara ve kuşlara da onunla birlikte onun sesini tekrarlamalarını emrettik. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân Ibn İshâk ez-Zeccâcî, «el-Cümel» isimli eserinin nida babında der ki: «Ey dağlar, onunla birlikte siz de tesbîh edin ve kuşlar da.» Yani gündüz boyu onunla beraber siz de gezin. Çünkü kelimesi, gün boyu sürekli gezmedir. kelimesi ise gece boyu devamlı gezmedir. Zeccâcî'nin ifâdesi böyledir ve bu ifâde cidden garîbtir. Bir başkasında bu ifâdeyi görmedim. Her ne kadar lügatta bu mânâyı te'yîd eden anlam varsa da, âyetin buradaki mânâsından uzaktır. Âyetin buradaki en doğru anlamı, onunla beraber siz de tesbîhi tekrarlayın, demektir. Allah en iyisini bilendir.
«Ona demiri yumuşak kıldık.» Hasan el-Basrî, Katâde, A'meş ve başkaları dediler ki: Dâvûd demiri ateşte ısıtmaya gerek duymazdı. Üzerine çekiçle vurmak ihtiyâcını hissetmezdi. Tıpkı tel gibi elinde eğip bükerdi. Bunun için Allah Teâlâ,

«geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut» buyuruyor. kelimesi, zırhlar demektir. Katâde der ki: İnsanlar arasında ilk zırhı yapan Dâvûd Aleyhisselâm'dır. Ondan Önce yalnızca saç yapılırdı. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Ali İbn Hü-seyn... İbn Şevzeb'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dâvûd Aleyhisselâm her gün bir zırh yapar ve altı bin dirheme satardı. İki binini kendisine ve ailesine ayırır, dört bin dirhemi de İsrâiloğullarma ekmek yapıp ye-dirirdi.
«Ve dokumasını sağlam tut.» Bu da Allah Teâlâ'nın peygamberi Dâvûd Aleyhisselâm'a zırh örme san'atmı öğretme konusundaki irşadıdır. Mücâhid «Ve dokumasını sağlam tut.» kavli hakkında der ki: Çiviyi ince tutma, o zaman kırılır ve halkası oynar. Ağır da tutma, çünkü o zaman halkayı kırat. Onu bir ölçüye göre yap. Hakem İbn Kuteybe ise, bu âyetin tefsirinde şöyle der: Onu ağır yapma kopar, ince yapma oynar. Katâde ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o kelimesinin demirin halkası anlamına geldiğini bildirmiştir. Bazıları da derler ki: Zırhın halkası çivilendiği zaman ifâdesi kullanılır...
Hafız İbn Asâkîr, Dâvûd Aleyhisselâmın hal tercümesinde İshâk İbn Bişr kanalıyla —ki bu zât hakkında söz söylenmiştir— Ebu îlyâs'-tan, o da Vehb İbn Münebbih'ten özü şöyle olan bir ifâde nakleder: Dâvûd Aleyhisselâm tebdîl-i kıyafetle çıkar ve yolculara kendi durumundan ve ahlâkından suâl ederdi. Kime sorarsa, herkes onun ibâdetini, ahlâkını ve doğru hareketlerini medh ile yâd ederdi. Vehb İbn Münebbih der ki: Nihayet Allah Teâlâ bir meleği insan şeklinde gön-derdi. Dâvûd Aleyhisselâm diğer insanlara sorduğu gibi ona da sordu. O; Dâvûd, kendisi ve toplumu için insanların en hayırlı olanıdır. Ancak onda bir özellik bulunmasaydı bu daha mükemmel olurdu, dedi. Dâvûd, nedir o? deyince, o; hem kendisi müslümanların hazînesinden yiyor, hem de ailesine yediriyor, dedi. Bunun üzerine D&vûd Aleyhisselâm Rabbına yönelerek duâ' etti ve kendisine başkalarına muhtaç olmamak için kendi eliyle bir şey yapmayı öğretmesini ve böylece ailesini geçindirmesini diledi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona demiri yumuşattı ve zırh yapma san'atım öğretti. O da zırh yaptı. Zırhı ilk yapan odur. Allah Teâlâ ona «Geniş zırhlar yap ve dokumasını sağlam tut.» dedi. Yani halkaların çivisini sağlam tut. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Dâvûd Aleyhisselâm zırh yapardı. İşini bitirince zırhı satar üçte birini sadakar olarak verirdi. Üçte biriyle kendisinin ve ailesinin ge-çimi için bir şeyler satın alırdı. Üçte birini de tutar diğerini yapıncaya kadar gün be gün tasadduk ederdi. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Allah Teâlâ Davud'a öyle bir şey vermişti ki, ondan başka kimseye vermemişti. O, güzel sesti. O, Zebur'u okuyunca, yabanî hayvanlar bile gelip dinlerler ve kulak verirlerdi. Öyle ki onların boyunlarından tutulurdu da hiç birisi kaçmazdı. Şeytânlar mezmûrlan, barbutları ve zilleri onun sesinin çeşidine göre yaptılar. Dâvûd Aleyhisselâm çok çalışırdı. O, Zebur'u okumak için açtığında sanki bir mezmûra üfürür gibi yapardı. Çünkü kendisinin boğazına yetmiş mezmûr gücü verilmişti.
«Ve sâlih ameller işleyin.» Allah'ın size verdiği nimetlerle sâlih amel işleyin. «Muhakkak ki Ben, yapmakta olduğunuz şeyi görenim.» Sizi murakabe eder, kavillerinizi ve fiillerinizi görürüm. Bu konuda Benim için gizli, saklı hiç bir şey bulunmaz.[4]

12 — Süleyman'a da rüzgârı müsahhar kıldık. Gündüz estiğinde gidişi bir aylık mesafedir. Akşamleyin de gelişi bir aylık mesafedir. Ve onun için su gibi erimiş bakır akıttık. Cinlerden de Eabbının izniyle elinin altında iş göreni verdik. Onlardan her kim Bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateşin azabından tattırırız.
13 — Onlar, kalelerden, heykellerden, büyük havuzlara benzer çanaklardan ve taşınması güç kazanlardan ne dilerse kendisine yaparlardı. Ey Dâvûd hanedanı, şükrederek çalışın. Kullarımdan pek azı şükredicidir.

Süleyman'a Rüzgârı Verdik

Allah Teâlâ, Dâvûd Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri zikredince buna bağlı olarak Süleyman Aleyhisselâm'a verdiği nimetleri de zikrediyor. Rüzgârları onun buyruğuna verdiğini ve sergisini gündüzün bir ay, geceleyin bir aylık mesafeye taşıttığını bildiriyor.
Hasan el-Basrî der ki: Sabahleyin Şam'dan halısına binerek kalkar ve Istahr (İran'da bir şehir) da konaklar ve orada sabah kahvaltısını yapardı. Oradan kalkarak Kabil'de akşamlardı. Şam ve Istahr arası hızlı gidişle tâm bir aylık yoldur. Istahr'la Kabil arası da hızlı gidişle tâm bir aylık yoldur.
«Ve onun için su gibi erimiş bakır akıttık.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ata el-Horasânî, Katâde, Süddî, Mâlik, Zeyd İbn Eşlem ile Zeyd İbn Eslem'in oğlu Abdurrahmân'dan, naklederler ki; bu âyetteki (JaJû\ ) kelimesi, bakır anlamındadır. Katâde der ki: Bu, Yemen'-deydi. İnsanların yaptıkları her şey, Allah Teâlâ'nın Süleyman Aleyhisselâm'a çıkardığı bakırdandı. Süddî der ki; bakır, Süleyman Aleyhisselâm'a ancak üç gün akıtılmıştı.
«Cinlerden de Rabbının izniyle elinin altında iş göreni verdik.» Allah'ın izni, takdiri ve meşiyyeti ile önünde iş gören cinlerden bazılarını onun enirine verdik. Allah'ın irâdesi dâhilinde yapılacak şeyleri onlar, kendisi için yaparlardı. «Onlardan her kim Bizim emrimizden çıkarsa» itâatımızdan çıkıp sapıtırsa, «ona alevli ateşin azabından tattırırız.» Buradaki kelimesi; yanmış, alevli ateş demektir.
İbn Ebu Hatim burada garîb bir hadîs naklederek der ki: Bize babam... Sa'lebe el-Huşenî kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Cinler üç sınıftır: Bir sınıfının kanatları vardır, havada uçarlar. Bir sınıfı yılanlar ve köpeklerdir. Bir sınıfı ise sızıp yürürler. Bu hadîsin peygambere isnadı gerçekten garîbdir. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn En'um'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Cinler üç sınıftır. Bir sınıfı hem sevaba hem cezaya uğrar. Bir sınıfı gökle yer arasında uçarlar. Bir sınıfı da yılanlar ve köpeklerdir. Râvîler arasında yer alan Bekr İbn Mudar der ki: İyi bilmiyorum ama o, sanırım şöyle de demişti: İnsanlar da üç sınıftır: Bir sınıfını Allah Teâlâ, kıyamet gününde Arş'ın gölgesi altında gölgelendirir. Bir sınıfı hayvan gibidir, hattâ yol bakımından ondan daha da şaşkındır. Bir sınıfı da kalbleri şeytân, suretleri insan şeklinde olanlardır. îbn Ebu Hatim dedi ki: Bana babam... Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: Cinler İblis'in, insanlar da Âdem'in çocuklarıdır. Bunlardan da onlardan da mü'minler vardır. Bunlar da onlar da sevâb ve cezada ortaktırlar. Bunlardan veya onlardan kim mü'min olursa; o Allah'ın dostudur. Onlardan veya bunlardan kim de küfrederse; o, şeytândır.

«Onlar, kalelerden, heykellerden, büyük havuzlara benzer çanaklardan ve taşınması güç kazanlardan ne dilerse kendisine yaparlardı.» Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi; güzel yapılar, demektir. Evin en değerli ve orta yeridir. Mücâhid ise kelimesinin köşklerden daha aşağı yapılar olduğunu söyler. Dahhâk ise ma'bedler olduğunu söylemiştir. Katâde de bu kelimenin, ma'bedler ve köşkler anlamına geldiğini söyler. İbn Zeyd ise bunun meskenler demek olduğunu bildirir. kelimesine gelince, Atiyye el-Avfî, Dahhâk ve Süddî bunun resimler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid bunun bakırdan olduğunu, Katâde ise çamur ve camdan olduğunu söy* lemislerdir. kelimesi ise kelimesinin cem'idir ki içerisinde su toplanan havuz demektir...
(...)
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın bu kelimeye, toprakta açılan geniş yuvarlak çukur anlamını verdiğini bildirir. Avfî de bunun birikinti anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. kelimesi; yerinde sabit duran ve bir yere kımıldamayan anlamına gelir. Onun kımıldatılıp dön-dürülemeyişi büyüklüğündendir. Mücâhid, Dahhâk ve başkaları böyle demişlerdir. İkrime ise der ki: Bu kelime, kazanın üzerine konduğu taş demektir.
«Ey Dâvûd hanedanı, şükrederek çalışın.» Yani onlara dedik ki: Ey Dâvûd ailesi, Allah'ın size dünya ve din konusunda lütfettiği nimetlerine şükrederek çalışın. kelimesi, fiilden ayrı olarak masdar-dır veya onun mef'ûlüdür. Her iki takdirde de şükür, kavil ve niyyetle olduğu gibi bilfiil olacağını gösterir.
(...)
Ebu Abdurrahmân der ki: Namaz şükürdür. Oruç şükürdür. Allah için yaptığın her hayır şükürdür. Şükrün en değerlisi de hamddır. Bunu İbn Cerîr Taberî rivayet eder. îbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim, Mu-hammed İbn el-Kurayzî'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Şükür; Allah korkusu ve sâlih ameldir. Bilfiil yapılmış olan şeyler için bu fiil kullanılır. Çünkü Dâvûd Aleyhisselâm'ın ailesi aynı şekilde hem kavlen, hem de fiilen Allah'a şükretmişlerdi.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bana babam... Sabit el-Bünânî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Dâvûd Aleyhisselâm; hanımı, çocukları ve ailesi arasında namazı bölmüştü. Gece veya gündüzün hangi saati olursa olsun, onun ailesinden bir kişi mutlak ibâdette bulunurdu. İşte âyet-i ke-fîme onun için «Ey Dâvûd hanedanı, şükrederek çalışın. Kullarımdan pek azı şükredicidir.» buyurarak onları bunun içerisinde zikrediyor.
Sahîh-i Buhârî ve Müslim'de Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Allah katında namazların en sevimlisi Davud'un namazıdır. Gecenin yarısını uyur, üçte birini kıyamda geçirir, altıda birinde yatardı. Allah'a oruçların -en sevimlisi de Davud'un orucudur. O bir gün oruç tutar bir gün iftar ederdi.. (Düşmanla) karşılaştığı zaman da kaçmazdı.
Ebu Abdullah İbn Mâce, Süneyd İbn Dâvûd kanalıyla Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dâvûd oğlu Süleyman'ın annes Süleyman'a dedi ki: Yavrucuğum, geceleyin çok uyuma. Çünkü geceleyin çok uyumak kıyamet gününde kulu muhtaç bırakır. İbn Ebu Hatim, Dâvûd Aleyhisselâm'dan naklen burada uzun ve gerçekten ga-rîb bir rivayeti aktarır. İbn Ebu Hatim aynca der ki: Bize babam... Fu-dayl'ın «Ey Dâvûd hanedanı, şükrederek çalışın.» kavli hakkında

şöyle dediğini nakletti: Dâvûd; ey Rabbım Sana nasıl şükredelim? Şükür de Senin lutfun değil mi? dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Sen, şükrün Benim bir lutfum olduğunu bildiğin şu anda Bana şükretmiş oldun.
«Kullarımdan pek azı şükredicidir.» Bu bir gerçeğin bildirilmesinden ibarettir.[5]

14 — Onun ölümüne hükmettiğimiz zaman; ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı farkettirdi. Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilselerdi, horlayıcı azâb içinde kalmazlardı.

Süleyman'ın Ölümü

Allah Teâlâ, Süleyman Aleyhisselâm'ın ölüm keyfiyetini haber vererek, cinlerden onun emrine müsahhar kılınıp ağır işlerde çalıştırılanlar ın onun ölümünü nasıl görmediklerini bildiriyor. Ibn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve başkalarının ifâdesine göre Süleyman Aleyhisselâm, yaklaşık bir sene değneğinin üzerine dayanmış olarak ayakta durup kaldı. Bir kurd değneğini yeyince değnek onu ayakta tutamadı ve yere düştü. Bunun üzerine uzun bir süre önce öldüğü anlaşıldı. Bu da gösteriyor ki; cinler ve insanlar gaybı bilmezler. Onların in-sanlara böyle vehmettirdikleri —veya insanların öyle vehmettikleri— gibi değil.
Bu konuda merfû' ve garîb bir hadîs vârid olur ki; bu hadîsin sıhhati üzerinde dikkatle durulmalıdır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah nebîsi Süleyman Aleyhisselâm namaz kıldığında gözünün önünde yeşermiş bir ağaç görürdü ve ona; senin adın ne? derdi. O da; şudur, derdi. Niçin yaratıldın; diye sorupta ondan fidan olarak diye cevâb alırsa fidan olarak diktirir, Eğer tedavi için diye cevâb alırsa ko-parttmrdı. O, bir gün namaz kılarken, önünde yine bir ağaç gördü. Ona; senin adın ne? dedi. O; Harrâb (bir nevi keçi boynuzu) dedi. Sen ne içinsin? deyince o; şu evin tahribi için, dedi. Süleyman Aleyhisselâm bunun üzerine dedi ki: Allah'ım, cinlere benim ölümü gösterme ki; insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini öğrensinler. Kendisine bir değnek yonttu ve üzerine dayandı. Bir yıl onun üzerinde durdu. Cinler işini yapmaya devam ediyorlardı. Bir kurd değneği yedi ve bunun üzerine ölümü açığa çıktı. Yine insanlar öğrendiler ki; eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, bir yıl boyu ağır zahmete dayanmazlardı. Saîd İbn Cübeyr der ki: İbn Abbâs bu âyeti şöyle okurdu ve mânâ verirdi: Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilir olsalardı (bir yıl boyunca) horlayıcı âzab içinde kalmazlardı. İbn Abbâs der ki: Cinler kurda teşekkür ettiler, ona su getirirlerdi. İbn Ebu Hatim de bu haberi İbrahim İbn Tahmân kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, bunun ref'inde hem garîblik, hem de mün-kerlik vardır. Ancak mevkuf bir haber olması gerçeğe daha yakındır. Atâ İbn Ebu Müslim el-Horasânî'nin pek çok garîb rivayetleri olduğu gibi, bazı hadîsleri, de münkerdir.
Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan, Mürve el-Hemedanî kanalıyla da Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Süleyman Aleyhisselâm bir yıl, iki yıl, bir ay, iki ay Beyt el-Makdîs'e çekilirdi. Bundan daha çok veya daha az çekildiği de olurdu, yiyeceğini ve içeceğini ma'bede getirirdi. Vefat ettiğinde

yiyeceğini ma'-bede götürmüştü. Bunun başlangıcı şöyle olmuştu: Her gün sabah olunca mukaddes evde bir ağaç yetişirdi. Süleyman peygamber gelir ve ağaca; senin adın nedir? diye sorardı. Ağaç ta; adım şu ve şudur, derdi. Eğer dikilecek bir fidansa fidanlığını, eğer deva için bir otsa hangi derdin devası olduğunu söylerdi: Bu durum böylece devam edip gitti. Nihâyet Harrûbe denilen bir ağaç bitti. Süleyman peygamber ona; senin adın nedir? dedi. Ağaç; benim adım, Harrübe'dir, dedi. Süleyman peygamber; ne için bittin? deyince, o; bu ma'bedi yıkmak için bittim, dedi. Süleyman peygamber; ben diri iken -Allah dilemedikçe- onu kimse yıkamaz, dedi. Öyleyse benim helak oluşum ve mukaddes evin harâb oluşu senin yüzünden olacaktır, diyerek onu çekip bir duvarın içine dikti. Sonra mihraba girdi, namaz kılmaya başladı, asasına dayanmıştı. O sırada vefat etti. Şeytânlar, onun vefat ettiğini bilmiyorlardı. Onlar Süleyman peygamberin çıkıp ta kendilerini cezalandırmasından korkarak ve asasına dayanmış vaziyette olduğu için diri sanıp çalışıyorlardı. Şeytânlar mihrabın etrafında toplanırlardı. Mihrabın önünde ve yanında ayrı delikler vardı. Süleyman Aleyhisselâm, atmak istediği şeytâna; sen surdan girip öbür taraftan çıkacak güçte misin? derdi. Şeytân da ordan girip öbür taraftan çıkmak için giderdi. Şeytân ordan girip geçerken mihrâb-da Süleyman Aleyhisselâm'a bakacak olursa, mutlaka yanardı. Bir seferinde şeytân oradan geçti ve Süleyman'ın sesini duymadı. Sonra döndü yine duymadı. Tekrar döndü evin içine girdi ve yanmadı. Baktı ki, Süleyman Aleyhisselâm düşüp ölmüş. Çıkıp halka onun öldüğünü haber verdi. Onlar da Süleyman Aleyhisselâm'ın mihrabını açıp ordan kendisini çıkardılar. Habeş dilinde âsâ demektir. Asasını kurdun yediğini gördüler. Ne zaman öldüğünü de bilemediler. Sonra o kurdu âsâ-nın üzerine koydular bir gün ve gecede asadan bir miktar yedi. Buna göre hesâb ettiler ve baktılar ki; o, bir yıl önce ölmüş. Onlar bir yıl boyunca Süleyman Aleyhisselâm'ın ölümünden sonra da işlerine devam etmişlerdi. İşte böylece cinlerin gaybı bildiklerine dâir sözlerinin yalan olduğunu insanlar anladılar. Şayet onlar gaybı bilir olsalardı, Süleyman peygamberin ölümünü de bilirlerdi ve bir yıl boyunca onun için çalışıp yorulmazlardı. İşte Allah Azze ve Celle'nin: «Onun ölümüne hükmettiğimiz zaman; ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı farkettirdi. Yere düşünce ortaya çıktı ki; eğer onlar gaybı bilselerdi, horlayıcı azâb içinde kalmazlardı» havlinin mânâsı budur. Allah Teâlâ insanlara onların durumunu açıklayarak yalan söylediklerini beyân ediyor. Sonra şeytânlar kurda dediler ki: Eğer sen yemek yiyeceksen, sana en güzel yemekleri getiririz. Eğer sen şarâb içeceksen en güzel içecekleri sana sunarız. Ancak biz sana su ve çamur taşırız. Râvî der ki: Nihayet onlar o kurda su ve çamur taşıdılar. Görmez misiniz, ağacın kovuğunda bulunan çamuru? Şeytânlar sırf ona teşekkür için bu çamuru taşımaktadırlar. Bu haber —Allah bilir ya— ancak ehl-i kitâb bilginlerinin söyledikleri sözlerden (israîlîyyât) ibarettir. Bu türden sözler üzerinde dikkatle durulmalıdır. Hakikâta uygun olanları doğrulanır. Hakikâta aykırı olanlar da yalanlanır. Geriye kalanlar ise ne doğru kabul edilir, ne de yalan sayılır.
İbn Vehb... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; o, «Ölümünü onlara ancak değneğini yiyen canlı fark ettirdi.» kavli hakkında şöyle demiş: Süleyman Aleyhisselâm ölüm meleğine; benim canımı almakla emrolunduğun zaman, bunu bana bildir, dedi. Ölüm meleği ona gelip dedi ki: Ey Süleyman senin canını almakla

emrolun-dum. Senin yirmi dört saatten az bir zamanın kaldı. Süleyman Aleyhis-selâm şeytânları çağırıp kendisi için camdan bir köşk yaptırdı ve köşke kapı yapmadı. Ayağa kalktı asasına dayanıp namaz kılmaya başladı. Râvî der ki: Ölüm meleği onun yanına girdi ve o asasına dayanık iken ruhunu aldı. Süleyman peygamber ölüm meleğinden korktuğu için böyle yapmış değildi. Cinler onun önünde çalışıyor ve onun diri olduğunu zannederek kendisine bakıp işlerine devam ediyorlardı. Allah Teâlâ ağaç kurdunu göndererek asanın içine girdirdi ve kurd âsâyı yedi. Asanın içini yiyip bitirince, değnek dayanamaz oldu ve Süleyman düştü. Cinler bunu görünce kalkıp etrafına koşuştular. İşte yukardaki âyetin kasdet-tiği anlam budur. Asbağ İbn Ferec der ki: Başkasının bana anlattığına göre; ağaç kurdu bir yıl boyunca ağacın içinden yiyordu ve o düşmemişti. Seleften başkası da böylece zikretmiştir. Allah en doğrusunu bilendir.[6]

15 — Sebepliler için yurdlarında bir âyet vardı: Sağlı sollu iki bahçe. Rabbınızın rızkından yeyin ve O'na şükredin. Güzel bir belde ve bağışlayan bir Rab.
16— Ama onlar yüz çevirdiler, böylece Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Ve onların iki bahçesini, buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.
17 -— tşte böylece küfretmiş olmalarından ötürü onları cezalandırdık. Biz, küfredenlerden başkasını cezalandırır mıyız?

Sebe'lilerin Yurdları

Yemen halkına ve krallarına Sebe'liler denirdi. Tubbâ'lar da bunlardandı. Süleyman peygamberin eşi olan Belkîs da bunlardandı. Ülkelerinde rahat ve nimet içerisinde herkesi imrendirerek yaşarlardı. Rızıklannın bolluğu, ekinlerinin ve meyvelerinin çokluğu onların rahat yaşamasını sağlamıştı. Allah Teâlâ, verdiği rızıktan yeyip kendisinin birliğini kabul ederek şükretmeleri ve kulluk yapmaları için kendilerine peygamberler göndermişti. Allah'ın dilediği sürece onlar böylece kaldılar. Sonra kendilerine emredilenden yüz çevirdiler. Bunun üzerine —az sonra Allah'ın izniyle tafsilâtı geleceği gibi— üzerlerine sel gönderilerek cezalandırıldılar ve Sebe' diyarı yerle bir oldu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a Sebe' nedir? diye suâl etti. Bir erkek midir, bir kadın mıdır, yoksa toprak mıdır? Peygamber buyurdu ki: o, bir erkektir. On tane çocuğu oldu. Onlardan altısı Yemen'de, dördü Şam'da yurd edindi. Ye-men'liler; Mezhic, Kinde, Ezd, Eş'arî'ler, Enmâr ve Himyer halkıdır. Şam'lılar ise; Luham, Cüzam, Âmile ve Gassân kabileleridir. Bu ifâdeyi Abd İbn Humeyd de Hasan İbn Mûsâ kanalıyla İbn Ebu Lühey'a'dan nakleder. Bu hadîsin isnadı hasendir, ancak hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir. Ebu Ömer İbn Abdül-Berr el-Kasd Ve'1-Ümem bi Ma'rifet'i-Usûl-i Ensâb'il-Arab ve'1-Acem isimli kitabında İbn Ebu Lü-hey'a kanalıyla İbn Abbâs'tan bunu zikreder. Bu rivayet bir başka şekilde de zikredilmiştir.
Aynı şekilde İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Abd İbn Humeyd... Fer-ve İbn Müseyk'den naklederler ki; o, şöyle demiş: Ben Hz. Peygambere varıp; ey Allah'ın

Rasûlü, kavmimin önde gelenleriyle mi savaşayım, arkadakilerle mi? dedim. Rasûlullah (s.a.); evet öndekileriyle de arka-dakileriyle de savaş, dedi. Dönünce beni çağırıp dedi ki: Onları İslâm'a davet etmedikçe kendileriyle savaşma. Ben; ey Allah'ın Rasûlü Sebe' nedir, vâdî mi, adam mı veya başka bir şey mi? dedim. O; hayır arap-lardan bir kişidir. On tane çocuğu olmuştur. Altısı Yemen'e, dördü Şam'a yerleşmişti. Yemen'e yerleşen Ezd, Eş'arîler, Himyer, Mezhic ve Enmâr kabileleridir ki onlara Büceyle ve Hüş'am adı verilir. Lüham, Cüzam, Amile ve Ğassân ise Şam'a yerleşmişti. Bu rivayetin de isnadı sağlamdır. Ancak râvîler arasında yer alan Ebu Cenâb el-Kelbî hakkında bazı sözler söylenmiştir. Fakat İbn Cerîr Taberî bu rivayeti Ebu Kü-feyb kanalıyla... Yahya İbn Hânî'den nakleder ki; onun amcası veya babası —râvî olan Esbât bunda şüphelenmiştir— şöyle demiş: Ferve îbn Müseyk Hz. Peygambere gelip dedi ki... Ve yukardaki rivayeti olduğu gibi zikreder.
Bu hadîsin bir başka tariktan rivayetinde ise İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdülazîz İbn Yahya'dan nakleder ki; o, şöyle haber vermiş: Biz İfrîkıyye'de Übeyde İbn Abdurrahmân'ın yanında idik. Bir gün o dedi ki: Bir topluluğun anıldığı bölgenin adıyla zikredildiğini sanıyorum. Bunun üzerine Ali İbn Rebâh dedi ki; hayır, bana falanca nakletti ki Ğutayf kabilesinden Ferve İbn Müseyk Hz. Peygambere gelip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, Sebe' câhiliyyet döneminde kuvvetli ve şerefli bir toplumdu. Ben, onların İslâm'dan geri dönmelerinden korkarım. Onlarla savaşayım mı? Rasûlullah (s.a.); henüz onlar hakkında bana bir emir gelmedi, dedi. Bunun üzerine «Sebe'-liler için yurdlarında bir âyet vardır...» âyeti nazil oldu. Adamın biri ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü Sebe' nedir? Râvî yukardaki hadîsin aynısını zikretti. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.)a Sebe' soruldu, bir belde mi, bir adam mı, bir kadın mı, nedir? dendi. Rasûlullah (s.a.), hayır, o bir adamdır. On tane çocuğu olmuş onlardan altısı Yemen'e dördü Şam'a yerleşmiş. Yemen'e yerleşenler Mezhic, Kinde, Ezd, Eş'arî'ler, Enmâr ve Himyer'lilerdir. Şam'a yerleşenler ise Luham, Cüzam, Ğassân, Âmile kabîlesidir. Bu rivayette garîblik vardır. Çünkü âyetin Medine'de indiği sözkonusu ediliyor ki sûre bütünüyle mekkîdir. Allah en iyisini bilendir.
Bu hadîsin bir başka yoldan rivayetini İbn Cerîr Taberî şöyle naklediyor: Bize Ebu Küreyb... Ferve İbn Müseyk'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Adamın birisi; ey Allah'ın Rasûlü, bana bildirir misin Sebe' nedir? Bir toprak mı, yoksa bir kadın mı? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki; O ne topraktır, ne de kadındır. On tane oğlu olan bir adamdır. Altısı Yemen'e dördü Şam'a yerleşmiştir. Şam'a yerleşenler; Luham, Cüzam, Âmile ve Ğassân idi. Yemen'e yerleşenler ise Kinde, Eş'arîler, Ezd, Mez-hic, Himyer ve Enmâr'dır. Adam dedi ki: Enmâr nedir? Rasûlullah buyurdu ki: Onlar Huş'am ve Büceyle kabilesinin mensûb oldukları kimselerdir. Bu hadîsi Tirmizî Câmi'inde Ebu Küreyb kanalıyla Ebu Üsâ-me'den nakledej*,, Ancak bu hasen, garîb bir hadîstir, der. -
Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Bize Abdülvâris İbn Süfyân... Te-mîm ed-Dârî'den nakletti ki; adamın biri Rasûlullah'a gelip, Sebe'nin ne olduğunu sormuş... Sonra İbn Abdülberr aynı hadîsi zikreder ve bu hadîsin sağlam, hasen olduğunu bildirir. Neseb bilginleri —ki aralarında Muhammed İbn İshâk da bulunmaktadır— Sebe'in adının Abd Şems İbn Yeşcib, İbn Ya'rib, İbn Kah-tân olduğunu söylemişlerdir. Ona

Sebe' adı verilmesinin sebebi arap-larda ilk defa onun şarab satın almasında ndır. Ona ayrıca rüşvet yiyen de denirdi. Çünkü savaşta ilkin ganimet alıp kavmine dağıtan odur. Bu sebeple ona mal anlamına gelen kelimesinden) adı verilmiştir. Onun çok önceden Hz. Peygamberin geleceğini müjdelediği de bildirilmiştir. Bu konuda şöyle bir şiir yazdığı da rivayet edilir:
Bizden sonra büyük bir mülke sahip olacaktır,
Harama ruhsat vermeyen bir peygamber.
Ondan sonra da hükümdarlar o mülke sahip olacaklardır,
Kmamaksızın kullan dinlerinde devam ettireceklerdir.
Onlardan sonra bizden hükümdarlar o mülke sahip olacaklardır,
Hükümdarlık bizde paylaşma ile olacaktır.
Kahtân'dan sonra bir peygamber hâkim olacaktır,
O peygamber muttaki, alçak gönüllü ve insanların en hayırlısıdır.
Adı Ahmed olacak o peygambere, ne olurdu ben,
Onun gönderildiği yıldan sonra yaşayıp da kendisine yetişseydim.
Ona destek olur ve gücümle ona yardımcı olurdum,
Bütün silâhım ve bütün kuvvetimle.
O ne zaman çıkarsa onun yardımcısı olurum,
Kim ona ulaşırsa benden ona selâm iletsin.
Bu şiiri, Hemedânî «el-İklîl» isimli kitabında zikretmiştir. Kahtân konusunda ise bilginler üç ayrı görüş bildirmişlerdir. Birincisine göre; Kahtân, Nûh peygamberin oğlu Şam'ın oğlu İrem'in sülâlesindendir. Onun nesebinin Nuh'a ulaştırılması konusunda üç ayrı yol kaydetmişlerdir.
İkinci görüşe göre, o Aber sülâlesindendir ve Hûd Aleyhisselâm'm kendisidir. Ancak onun da nesebinin Nuh'a ulaştırılması konusunda üç ayrı yol bildirmişlerdir. Üçüncüsüne göre Kahtân, İbrâhîm Halîl Aleyhisselâm'm oğlu İsmail'in sülâlesindendir. Fakat buna ulaştırılması konusunda da aym şekilde üç ayrı tarîk zikretmişlerdir. Hafız Ebu Ömer İbn Abdülberr, «el-İnbâ Ala Zikr-i Usûl'i-Kabâil er-Ruvât» isimli kitabında geniş olarak bunu zikretmiştir.
Hz. Peygamberin; «Sebe', araplardan bir adamdır», sözüne gelince; yani İbrahim Halîl Aleyhisselâm'dan önce Âribe araplarmdandır demektir ki bu; Nûh Aleyhisselâm'ın oğlu Sâm sülâlesindendir. Üçüncü görüş Uyarınca İbrahim peygamber soyundan olmalıdır ki bu, neseb bilginlerinin yanında şöhret kazanmamıştır. Allah en iyisini bilendir.
Buhârî'nin Sahîh'inde, Rasûlullah (s.a.)ın Eşlem kabilesinden ok atan bir topluluğa rastlayıp onlara şöyle dediği bildirilir: Ey İsmail oğulları, ok atın çünkü babanız da okçu idi. Bilindiği gibi Eşlem Ansâr'dan bir kabiledir. Evs ve Hazrec kabilesiyle birlikte Ansâr Sebe'den gelen Yemen araplarının Ğassân kulundandır. Sebe' halkı Arabistan'a yayılınca, selden kaçanlardan bir kısmı da gelip Yesrib'e konmuşlardı. Bir başka grup ise Şam'a yerleşmişti. Onlara Ğatafân denmesinin sebebi daha önce Yemen'de üzerine kondukları bir sudan dolayıdır. Denilir ki; bu su Me-dîne yakınlarında Müşellel vadisinde yakın bir yerdir. Nitekim Hassan İbn Sabit bir şiirinde şöyle der:
Bizi mi sorarsın? Doğrusu biz seçkin bir topluluğuz,
Kabilemiz Ezd'e nisbet edilir, suyumuz İse Ğassân'a.

Hz. Peygamber'in; «Sebe'in araplardan on oğlu olmuştur.» kavline gelince; bu demektir ki, onun neslinden Yemen arab kabilelerinin kökünün ulaştığı on tane çocuk meydana gelmiştir. Yoksa, bunlar onun soyundan veya onun çocuklarının soyundandır, demek değildir. Nitekim bu husus Neseb kitablarında kayıdlıdır.
Hz. Peygamberin; «onlardan altısı Yemen'e, dördü Şam'a yerleştiler.» kavlinin mânâsına gelince; Allah Teâlâ onların üzerine Arim selini gönderince bir kısmı yine ülkelerinde kaldılar, bir kısmı da ülkelerinin dışına dağıldılar. Sebe' şeddinin durumu şöyle idi: İki dağın arasından bir su gelir ve şeddin olduğu yerde toplanırdı. Vadilerden akan yağmur suları da burada toplanırdı. Eski hükümdarlar oraya yüksek bir sed yaptılar. Nihâyej. su, şeddin hizasına kadar geldi. O iki dağın eteklerine ağaçlar diktiler ve orayı düzelterek çok güzel meyveler yetiştirdiler. Nitekim Katâde'nin de aralarında bulunduğu Seleften birçok kişinin zikrettiğine göre; bir kadın başında bir zenbil veya sepet olarak o ağaçların altında gezinirdi. Ve ağaçların meyvesi sepetlere düşerdi de, kadın onu toplamak zahmetine katlanmazdı. Çünkü meyveler son derece yetişkin ve olgundu. Bu sed Me'rib'de idi. Ve burası San'â ile Yemen arasında üç konaklık yerde idi ki bugün «Me'rib şeddi» diye bilinir. Başkaları da naklettiler ki; Sebe' diyarında sinek, sivrisinek, bit ve pire' gibi bir şey bulunmazdı. Haşerât da yoktu. Çünkü havası mu'tedil, mîzâc için sağlıklı idi. Allah Teâlâ da onlara lütfetmiş tevhîd ve ibâdete kendilerini vermeleri için bu ihsanını esirgememişti. Nitekim Allah Teâlâ
«Sebe'liler için yurdlarmda bir âyet vardır» buyuruyor. Sonra bunu şöylece açıklıyor: «Sağlı sollu iki bahçe.» Dağın iki tarafında sağlı sollu iki bahçe vardı ve şehir de bunun arasında idi. «Rabbınızın rızkından yeyin ve O'na şükredin. Güzel bir belde ve bağışlayan bir Rab.» Siz, tevhîd üzere devam ettiğiniz sürece sizi bağışlar.
«Ama onlar yüz çevirdiler.» Allah'ın birliğinden, O'na ibâdetten, kendilerine sunduğu nimete şükretmekten kaçındılar ve dönüp güneşe tapınmaya başladılar. Nitekim Süleyman peygamberin ünlü kuşu Hüd-hüd, onlar hakkında Nemi sûresinde şöyle der: «Ve sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim. Ora halkına hükmeden, her şeyden kendisine bolca verilmiş olan ve büyük bir tahta sahip bir kadın buldum. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder olduklarını gördüm. Şeytân onların yaptıklarını güzel göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamazlar.» (Nemi, 23-24) Muhammed İbn İshâk, Vehb İbn Münebbih'den nakleder ki; Allah Teâlâ onlara on üç tane peygamber göndermiştir. Süddî ise Allah Teâlâ'nın on iki bin peygamber gönderdiğini bildirir. Allah en iyisini bilendir.
«Böylece Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.» Denildi ki; Arim'-den maksad sulardır. Bazıları da; vadidir, dediler. Başkalan ise; erkek farelerdir, dediler. Başkaları da; kaynak suyudur, dedi. Bu takdirde terkib, ismin sıfatına izafeti babından olur ki; «cami mescidi» ve «Gürz saîdi» dendiği gibi. Bu ifâde Süheylî'den nakledilmiştir. Aralarında İbn Abbâs, Vehb İbn Münebbih, Katâde ve Dahhâk'ın da bulunduğu birçok kişiden de nakledilmiştir ki; Allah Teâlâ onlara Arim selini göndermekle ceza vermeyi murâd edince sedlerine topraktan çıkan bir canlı musallat etmişti ki ona adı verilir. O şeddi delmişti. Vehb İbn Münebbih der ki: Onlar kendi kitaplarında sedlerinin harâb olmasının sebebinin bu erkek fareler

olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple uzun bir süre sedlerini kedilerle kontrol etmişlerdi. Ecelleri gelince fareler kedilere gâlib geldi ve şedde girip onu deldiler, böylece sedleri yıkıldı.
Katâde ve başkaları derler ki: Gözleri kör olan fareler şeddin alt kısmını deldiler. Nihayet altı delinince sed zayıf düştü ve yıkıldı. Bunun üzerine sel zamanı sular dolunca su taşıp şeddi yıktı. Su, vadinin alt kısmına yayıldı ve önünde bulunan evleri, ağaçları yıktı, harâb etti. Dağın iki tarafında bulunan ağaçlıklar susuz kalınca kuruyup yıkıldılar. O verimli ve değerli meyveler, ağaçlıklar yerini buruk yemişli, ıl-gınlık ve içinde biraz sedir ağacı bulunan iki bahçe bıraktı. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ el-Horasânî, Hasan, Katâde ve Süddî derler ki: kelimesi, ılgın ağacı demektir. kelimesi ise Tar-fâ (ılgın cinsinden bir ağaç) anlamına gelir. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Başkaları da derler ki; bu Tarfâ'ya benzeyen muğeylân ağacıdır. Allah en iyisini bilendir.
«Ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.» Burada kalan ağaçların en değerlisi sedir olduğu için Cenâb-ı Allah o olgun ve verimli meyveliklerden, güzel manzaralardan, derin gölgeliklerden ve akan ırmaklardan, sonra bu iki bahçeden kalan şeyin, biraz ılgın ağacı ile içinde az bir sedir ağacı olduğunu bildiriyor. Sedir ağacının meyvesi az, dikeni bol olur. Bu da onların küfürleri ve Allah'a şirk koşmaları, hakkı yalanlayıp bâtıla yönelmelerinden do-layıdır. Bunun için Allah Teâlâ «İşte böylece küfretmiş olmalarından ötürü onları cezalandırdık. Biz, küfredenlerden başkasını cezalandırır mıyız?» buyuruyor. Onları küfürlerinden dolayı bu cezaya çarptırdık. Mücâhid der ki; âyetin son kısmı, ancak küfredenler cezalandırılır, anlamındadır. Hasan el-Basrî ise şöyle demiştir: Yüce Allah doğru-söyler. Bu gibi cezaya ancak küfredenler çarptırılır. Tâvûs ise; kâfirler ancak en zor hesaba çekilirler anlamını, vermiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Hayve'den naklettiğine göre —ki bu zât Hz. Ali'nin arkadaşlanndandır— o, şöyle demiş: Günâhın cezası ibâdette tenbellik, maişette sıkıntı, zevkte zorluktur. Kendisine zevkte zorluk nedir? denilince o şöyle demiş: Halâl bir şeyin zevkini tattığı zaman mutlaka onun zevkini yokeden bir şeyle karşılaşır.[7]

18 — Onlarla mübarek kıldığımız kasabalar arasında, görünebilen kasabalar var ettik. Ve orada gezilecek belirli yerler yaptık. Orada geceleri ve gündüzleri emniyet içerisinde gezin.
19 — Fakat onlar dediler ki: Rabbımız, yolculuklarımızın arasını uzaklaştır. Ve kendi öz nefislerine zulmettiler. Biz de onları efsâneler kılıverdik, darmadağınık ettik. Muhakkak ki bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.

Kutlu Kasabalar

Allah Teâlâ onların içinde bulunduğu mutlu ve huzurlu hali, rahat hayatı, geniş imkânları, birbirine bağlanan kasabaları ve imrendirici refahı hatırlatıyor. Ağaçlarının çokluğu, ekinlerinin ve meyvelerinin fazlalığına rağmen, yolculuğun kolay olduğunu, hiç bir yolcunun beraberinde su ve azık taşıma gereğini duymadığını, istediği yere indiği zaman orada su ve meyve bulabildiğini, bir

kasabada sabah yemeğini ye-yip akşam yemeğini bir başka kasabada yediğini, dilediği kadar yolda yürüdüğünü beyân ederek buyuruyor ki: «Onlarla mübarek kıldığımız kasabalar arasında görünebilen kasabalar var ettik.» Vehb İbn Müneb-bih; bu kasabaların, Sanâ'da olduğunu söylemiştir ki Ebu Mâlik de böyle der. Mücâhid, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve Zeyd İbn Eslem'den Mâlik, Katâde, Dahhâk, Süddî, İbn Zeyd ve başkaları da bu kasabaların Şam'ın çevresindeki şehirler olduğunu bildirir. Yani; onlar Yemen'den Şam'a kadar açık ve birbirine bağlı kasabalardan geçip gidiyorlardı, demektir. Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; mübarek kıldığımız kasabadan maksad, Beyt-el-makdis'tir. Yine Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu kasabalar, Medine ile Şâm arasında bulunan Arap kasabalarıdır.
«Görünebilen kasabalar» müsâfirlerin tanıdıkları ve apaçık bilinen, birinde sabah yemeğini, diğerinde akşam yemeğini yiyebilecekleri kadar belirgin şehirler demektir. Bunun için âyetin devamında «Ve orada gezilecek belirli yerler yaptık.» orada müsâfirin muhtaç olduğu gezilecek yerlerin hepsini halk ettik. «Orada geceleri ve gündüzleri emniyyet içerisinde gezin.» İster gece ister gündüz olsun onların bütün gezintilerini emniyyet ve güven içerisinde kıldık.
«Fakat onlar dediler ki: Rabbımız, yolculuklarımızın arasını uzaklaştır. Ve kendi öz nefislerine zulmettiler.» Başkaları da bu âyet-i kerî-me'yi: Yolculuklarımızın arası uzaklaştı, anlamına (UjUJjoOju) şeklinde okumuşlardır. Bu sözü" söyleyişlerinin sebebi, kendilerine verilen nimete şımarmış olmalarıdır. Nitekim İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve bir başkası böyle demiştir. Onlar rahat yolculuk yerine azığa, bineğe, korku ve sıcaklık altında yürüyüp zahmet çekmeye muhtaç olarak yolculuk yapmayı istediler^ Tıpkı İsrâiloğullarının Allah'tan kendilerine vermiş olduğu Men ve Selva nimetinin ve daha istedikleri nimetlerle rahat ve huzur içerisinde yaşama yerine, bakla, sarmışak, soğan ve mercimek istemeleri gibi. Halbuki onlar çok değerli yiyecekler içerisinde rahatça yaşıyorlardı. Bunun için Hak Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: «Ey Mûsâ, bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbına duâ et de bizim için yerde yetişen sarmışak, sebze, acur, mercimek ve soğan bitirsin, demiştiniz, Mûsâ da: Siz bayağı olan şeyle hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse bir şehre inin, istediğiniz şeyler vardır, demişti. Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar.» (Bakara, 61). Kasas sûresinde ise şöyle Duyurulmaktadır: «Biz, nimet ve refâhıyla şımarmış nice kasabaları yok etmişizdir.» (Kasas, 58). Nahl sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Allah, size güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptık-larından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» (Nahl, 112) Bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Kendi öz nefislerine zulmettiler. Biz de onları efsâneler kılıverdik, darmadağınık ettik.» Küfürlerinden dolayı onlar nefislerine zulmettiler ve Biz de onları, insanların dilinde dolaşan bir söz ve geceleyin haberlerini anlattıkları bir efsâne kıldık. Allah'ın onlara musibeti nasıl olmuştur, onu gösterdik. Allah topluluklarını dağıtmış, rahat hayatlarını darmadağın ederek onları ülkenin şurasına burasına göndererek paramparça etmiştir. Nitekim Araplar dağılan bir topluluk için darb-ı mesel olarak derler ki: «Onlar Sebe' yoluna dağıldılar.» Veya «Onlar Sebe' yolları gibi oldular.» Keza her tarafa serpilip, her tarafa dağılıp gittiler.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd İbn Yahya... İbrahim İbn Ha-bîb'den nakletti ki; o, babamın şöyle dediğini işittim, demiş: İkrime'den Sebe' halkının sözünü anlatırken şöyle dediğini duydum: «Sebe'liler için yurdlarında bir âyet vardı...» âyetini okudu ve şöyle açıkladı: Onların arasında kâhinler bulunuyordu. Şeytânlar kulak vererek gökyüzünün haberlerinden çaldıkları bazı sözleri kâhinlere ulaştırıyorlardı. İçlerinde malı pek çok, zengin bir kâhin vardı. Ona vaziyyetin kötüleşmesinin yakın ve azabın inmek üzere olduğu haberi getirilmişti. O, ne yapacağını şaşırdı. Çünkü pek çok gayr-i menkûl malı vardı. Çocuklarından birine —ki o en değerlisi ve en sevimlilerindendi— dedi ki: Yarın ben sana bir şey emredersem yapma, kızarsam sen de kız, sana bir şeyle dokunursam sen de beni tokatla. Çocuk; babacığım yapma, bu çok zor bir iş ve ağır bir şeydir, dedi. Adam; yavrucuğum öyle bir şey oldu ki, mutlaka bunun yapılması gerekir, dedi. Çocuğa o kadar ısrar etti ki; nihayet bu konuda anlaştılar. Ertesi gün halk toplanınca dedi ki: Oğlum şöyle ve şöyle yap. Çocuk yapmadı. Babası onu azarladı, çocuk ona karşılık verdi. Bu durum devam ederken babası onu dövmek istedi, çocuk babasına karşı çıkıp onu tokatladı. Adam; oğlum beni tokatlıyor ha? dedi. Bana bir bıçak verin. Bıçakla ne yapacaksın? dediklerinde; keseceğim onu, dedi. Onlar; çocuğunu mu keseceksin? Onu tokatla veya istediğini yap, dediler. Adam; hayır, dedi. Çocuğun dayılarına haber gönderdiler ve durumu kendilerine bildirdiler. Dayıları geldiler ve dediler ki; istediğini bizden al. Adam; hayır, onu keseceğim, dedi. Dayıları; onu kesmeden önce sen öldürülürsün, dediler. Adam; durum böyle ise ben, çocuğumla arama girilen bir ülkede oturmak istemem. Binâenaleyh evimi ve arazîlerimi benden satın alın, dedi. Böylece evini, arazîsini sattı. Parası eline geçince onu sakladı ve dedi ki: Ey kavmim, sizin üzerinize azâb gelmek üzeredir. Yıkılışınız yaklaştı. İçinizden yeni ev, kuvvetli deve ve uzak sefer sahibi olmak isteyenler Amman'a gitsinler. İçinizden içki ve meyvelik, sıkılacak üzüm sahibi olmak iste-yenler —İbrahim der ki; Babam bir kelime daha söyledi ama onu ezberimde tutamadım— Busrâ'ya gitsinler. Derin çamurlara batmak ve çorak arazîde otlamak, az suyun başında geçinmek isteyenler meyvelikli Yesrib'e gitsinler. Bunun üzerine kavmi ona itaat edip Amman halkı Amman'a, Ğassân'lılar Busrâ'ya, Evs ve Hazrec kabilesinden Osman oğullan da meyvelikli Yesrib'e gittiler. İkrime der ki: Mekke yakınlarındaki Batn Mürr'e geldiklerinde Osman oğulları dediler ki: Burası güzel ve elverişli bir yer, başka bir yer aramayız. Ve oraya yerleşip buraya Huzâa âdını verdiler. Çünkü onlar arkadaşlarından geri kalmışlardı ve bu sebeple oraya geri kalman yer anlamına Huzâa demişlerdi. Evs ve Hazrec kabileleri ise doğruca yürüyüp Medine'ye kondular. Amman halkı Amman'a, Ğassân halkı Busrâ'ya yerleşti. Bu haber; hem garîb-tir, hem de acâibtir. Bu kâhin de Sebe' halkının önde gelen liderlerinden ve kâhinlerinden olan Amr İbn Âmir'dir.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Sîret'inin baş tarafında Yemen ülkesinden Arim seli sebebiyle kaçan ilk kişi olarak Amr îbn Âmir'in durumunu şöylece anlatır: Bana Ansâr'dan Ebu Zeyd'in anlattığına göre, Amr İbn Âmir'in Yemen'den çıkış sebebi şöyle idi: O arkasında suyu tuttukları ve diledikleri zaman arazîlerini suladıkları nehrin şeddini kazan bir fare gördü. Bunun üzerine şeddin devam etmeyeceğini anladı. Yer değiştirmeye karâr verdi. Çocuklarının en küçüğüne, kendisine hakaret ettiği ve dövdüğü zaman karşı gelip kendisini dövmesini emretti.

Oğlu kendisine emredileni yaptı. Amr dedi ki: Çocuklarımın en küçüğünün yüzüme tokat attığı bir ülkede kalmam. Mallarını satışa çıkardı. Yemen eşrafının zenginlerinden birisi dedi ki: Amr'ın kızgınlığını ganimet bilin. Böylece mallarını satın aldılar o da çocuklan ve torunlarıyla beraber Yemen'den ayrıldı. Ezd kabilesi de; biz Amr İbn Âmir'den geri kalmayız, dediler ve onlar da mallarını satıp onunla beraber yola çıktılar. Nihayet Akk ülkesine kondular. Başka bir yer aramak için buradan geçmek istiyorlardı. Akk kabilesi onlarla savaştı. Savaş kimi zaman onların lehine, kimi zaman bunların lehine cereyan etti. Nitekim Sülem kabilesinden Abbâs İbn Mirdâs bu kabile hakkında şöyle der:
Ğassân'a hâkim olan Adnan oğlu Akk kabilesi, Kovulacak her keşi ondan kavup duran kabîle.
Bu beyt onun bir kasidesinden alınmıştır.
Muhammed İbn İshâk der ki: Sonra buradan göç edip ülkeye dağıldılar. Amr İbn Âmir'in oğullarından Cüfne ailesi, Şam'a, Evs ve Hazrec ailesi, Yesrib'e, Huzâa Merre'ye konakladı. Serât Ezd'inden olan Serât'a, Umman Ezd'inden olanlar Ummân'a yerleştiler. Sonra Allah Te-âlâ şeddin üzerine bir sel gönderdi ve şeddi yıktı. İşte Allah Teâlâ bu âyetleri o konuda inzal buyurmuştur. Süddî de Amr İbn Âmir'in kıssasını Muhammed İbn îshâk'ın zikrettiği şekilde kaydeder. Ancak İbn İs-hâk'm; oğlu diye belirttiği ifâdenin yerine; «kardeşinin oğlu», der. Bunu da İbn Ebu Hâtûn rivayet eder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd îbn Humeyd... İbn îshâk'ın şöyle dediğini nakletti: Amr İbn Âmir'in —ki o topluluğun amcasıydı— kâhin olduğu iddia edilir. O kehâneti arasında, kavminin darmadağın olacağını ve yolculuklarının arasının ayrılacağını görmüştü. Ve demişti ki: Ben, sizin darmadağın olacağınızı öğrendim. İçinizde güçlü develere ve su taşıyacak kaplara ve uzak yerlere gidecek güce sahip olanlar Ke's veya Kerrûd'a gitsinler. (Buralar yer isimleri) İbn İshâk der ki: Oraya Amr'ın oğlu Vadîa gitmişti. İçinizden şehirler kurmak ve zor işler yapma gücü olanlar Senn diyarına gitsin. Avf İbn Amr oraya gitmişti ki bunlara Bârik adı verilir. İçinizden rahat bir hayat ve emîn bir harem isteyenler Erzîn'e gitsinler. Huzâa oraya gitmişti. İçinizden çamurlara dalmak, çorak arazîlerde yiyecek aramak isteyenler meyvelikli Yesrib'e gitsin. Evs ve Hazrec oraya gitmişti ve bunlar Ansâr'ın iki kabilesi idiler. İçinizden içki ve içecek, altın ve ipek isteyenler, hükümdarlık ve emirlik arzulayanlar Kûsî ve Busrâ'ya gitsinler. İşte Şâm hükümdarı olan Cefne oğullan bunlardandı. Irak'ta olanlar da bu kabiledendi.
İbn İshâk der ki: Ben, bazı ilim ehlinin şöyle dediğini işittim: Bu sözü söyleyen Amr İbn Âmir'in hanımı Turayfe'dir. O, kâhin bir kadındı ve kehânetinde böyle görmüştü. Hangisinin söylediğini en iyi Allah bilir.
Saîd, Katâde kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki: Ğassân Şam'a, Ansâr Yesrib'e, Huzâa da Tühâme'ye yerleşmişlerdi. Ezd ise Hummân'a varmıştı. Allah hepsini ayrı bir yere dağıtmıştı. İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr bunu böylece rivayet ederler.
(......)
«Muhakkak ki bunlarda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.))
Şüphesiz ki azâb ve belâya dûçâr olan, nimeti değiştirilip rahatı kaçırılan bu kavmin durumunun onların işledikleri küfür ve günâhın neticesi olduğunu bilen, her belâya dayanıklı ve nimete şükreden kul için deliller, ibretler ve âyetler vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân ve Abdürrez-zâk... Sa'd İbn Ebu Vakkâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu naklettiler: Mü'minin Allah'ın hükmü karşısındaki tavrına hayret ettim. Ona bir hayır isabet edecek olursa; Rabbma hamdeder, şükreder. Eğer bir musibet isabet edecek olursa; Rabbına hamdeder, sabreder. Mü'min her şeyinde mükâfata nail olur. Hattâ karısının ağzına koyduğu bir lokmada bile. Bu hadîsi Neseî, Gece ve Gündüz Bahsinde Ebu İshâk kanalıyla Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivayet eder. Bu hadîsin Ömer İbn Sâ'd kanalıyla babasından rivayeti azîz'dir (Azız bir hadîstir. Daha geniş bilgi için Bkz. 2. Cild, S. XXV) Ancak bu hadîs Ebu Hü-reyre'den menkûl olan ve Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan şu hadîsle desteklenmektedir: Ne garîbtir şu mü'minin işi. Allah onun için ne hüküm verirse, mutlaka hayır olur. Ona rahatlık gelecek olursa şükreder bu, kendisi için hayır olur. Sıkıntı gelecek olursa sabreder bu, kendisi için hayır olur. Bu durum mü'minden başkası için mümkün de-ğildir. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Yûnus, Şeybân kanalıyla Katâde'-den nakletti ki; o, «Muhakkak ki bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.» kavli hakkında Mutarrif'in şöyle dediğini bildirmiş: Çok sabreden ve çok şükreden kul, ne güzeldir. Ona verildiği zaman şükreder, denendiği zaman da sabreder.[8]

20 — Andolsun ki îblîs, onlar hakkındaki zannım doğru çıkarmış ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardır.
21 — Halbuki îblîs'in onlar üzerinde hiç bir hâkimiyeti yoktu. Ancak Biz, âhirete inananlarla, ondan şüphede olanları belirtmek için yaptık. Ve Rabbın, herşeye Hafîz'dir.

Allah Teâlâ şeytâna ve heveslerine uyan Sebe' halkının kıssasını ve durumunu anlattıktan sonra, onlar gibi İblîs'e ve heveslere tâbi olan ve doğru yola, hidâyete karşı çıkanların durumunu mü'minlere haber vererek buyuruyor ki: «Andolsun ki Îblîs, onlar hakkındaki zannım doğru çıkarmış.» İbn Abbâs ve başkaları derler ki: Bu âyet Hz. Âdem'e secde etmekten kaçındığı zaman îblîs'in durumunu haber veren Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesna onun soyunu emrim altına alırım, demişti.» (İsrâ, 62) Keza A'râf süresindeki şu ilâhi kavle benzer. «Beni azgınlığa mahkûm ettiğin için ben de andolsun ki; Senin dosdoğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım. Sonra andolsun ki; onların önlerinden, arkalarından, sağ ve sollarından geleceğim. Ve Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.» (A'râf, 16-17) Bu konuda pek çok âyet vardır.
Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i Hz. Havva ile birlikte yeryüzüne indirince onların başına gelenden dolayı İblîs Aleyhilla'ne sevinerek yeryüzüne indi ve; sen anne ve babadan bunca şeyler gördün, onun soyundan olanlar daha fazla yapacaklardır, dedi. Bu, İblîs'in bir tahmini idi. İşte bunu îmâ ederek Cenâb-ı Allah «Andolsun ki İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkarmış ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardır.» buyuruyor. Bu sırada İblîs dedi ki: Ruhu bulunduğu sürece âdemoğlundan ayrılmayacağım. Onu aldatıp hayâllere sevkedip doğru yoldan çıkaracağım. Bunun üzerine Allah Teâlâ da buyurdu ki: İzzetim hakkı

için, ölüm son nefesini alıncaya kadar onlardan tevbeyi engellemeyeceğim. Bana duâ ettikleri takdirde mutlaka icabet edeceğim. İstedikleri takdirde muhakkak istediklerini vereceğim. Ben den mağfiret diledikleri sürece, elbette onları bağışlayacağım. Bu rivayeti İbn Ebu Hatim nakleder.
«Halbuki İblîs'in onlar üzerinde hiç bir hâkimiyeti yoktu.» îbn Aft-bâs der ki: İblîs'in onlar üzerinde hiç bir hücceti yoktu. Hasen el-Basrî der ki: Allah'a andolsun ki İblîs, ne onları sopayla dövdü, ne de bir şeye zorladı. Ancak gurur ve heveslerle onları kendisine çağırdı. Onun davetine koştular.
«Ancak Biz, âhirete inananlarla, ondan şüphede olanları belirtmek için yaptık.» Şeytânı onların üzerine musallat edişimizin sebebi; âhirete, kıyamete, hesâb ve cezaya inanıp ta dünyada Rablarına ibâdet edenlerle, ondan şüphede olanları ayırıp belirtmek içindir.
«Ve Rabbın her şeye Hafîz'dir.» Rabbının korumasına rağmen onlardan sapıtanlar, sapıtmış ve İblîs'e tâbi olmuşlardır. Yine O'nun koruyuculuğu ve vekilliği sayesinde mü'minlerden kurtulanlar kurtulmuş peygamberlere tâbi olup selâmete ermişlerdir.[9]

22 ~ De ki: Allah'tan başka, taptıklarınızı çağırın. Onlar ne göklerde, ne de yerde zerre kadar bir şeye sâhib değildirler. Ve onların bu ikisinde ortaklığı da yoktur. O'nun, bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur.
23 — O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez. Nihayet kalblerindeki korku giderilince: Rabbınız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.

Şefaat İzni

Allah Teâla kendisinden başka ilâhın bulunmadığını bir ve tek Allah'ın kendisi olduğunu, nazîrinin ve şerikinin bulunmadığını, Ferd ve Samed'in kendisi olduğunu beyân ediyor. Kendisiyle tartışanın ve kendisine karşı gelenin bulunmadığını bildirerek «De ki: Allah'tan başka (tann diye) taptıklarınızı çağırın.» Allah'tan başka ibâdet ettiğiniz tanrılara yalvarın. «Onlar ne göklerde, ne de yerde zerre kadar bir şeye sâhib değildirler.» Nitekim Allah Teâlâ Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» (Fâtır, 13).
«Ve onların bu ikisinde ortaklığı da yoktur.» Ne ortaklık yoluyla, ne de bağımsız olarak onlar hiç bir şeye sâhib değildirler. «O'nun, bunlardan hiç bir yardımcısı da yoktur.» Katâde bu âyetin tefsirinde şöyle der: Hiç bir şeyle Allah'a yardım edecek bir yardımcı da yoktur.
«O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» Allah'ın azameti ve büyüklüğü nedeniyle katında izin verdiğinden başka kimse hiç bir şeye şefaat etme cesaretini gösteremez. Ancak izin verdiği kimseler şefaat edebilirler. Nitekim diğer âyet-i kerîme'lerde bu hususta şöyle buyurmaktadır: «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «Allah, dilediğine ve hoşnûd olduğuna izin vermedikçe; göklerde bulunan nice meleklerin şefaati bir şeye yaramaz.» (Necm, 26). Enbiyâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Onlar,

Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler ve O'nun korkusundan titrerler.» (Enbiyâ, 28).
Bunun için Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde muhtelif yollarla Hz. Peygamber'den nakledilir ki; o, Âdem Aleyhisselâm'ın çocuklarının efendisi ve Allah katında şefaat edenlerin en büyüğüdür. O, makâm-ı Mahmûd'a gelip bütün insanlara şefaat edeceği ve bütün insanların hüküm için Allah'ın huzurunda toplandıkları zaman der ki: Ben secdeye varırım Allah dilediği kadarını benim için bırakıverir. Şu anda sayamayacağım övgülerle bana kapılarını açar, sonra denilir ki: Ya Muham-med, başını kaldır, söyle dinlenirsin, iste verilirsin, şefaat et şefaatin kabul edilir... hadîsi tamamıyla zikreder. (Bu hadîs tefsirde birçok kere geçmiştir.)
«Nihayet kalblerinde ki korku giderilince; Rabbınız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» Bu da aynı şekilde azamet bakımından yüce bir makamın ifadesidir. Şöyle ki; Allah Teâlâ vahyi söyleyince bütün gök ehli O'nun kelâmını duyar. Korkudan titrerler ve nihayet kendilerini ğaşy içinde bulurlar, tbn Mes'ûd ve Mesrûk ile başkaları böyle demişlerdir.
«Nihayet kalblerindeki korku giderilince» Üzerlerinden korku zail olunca, demektir. İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Hasan ve Katâde «Nihayet kalblerindeki korku giderilince» kavli hakkında; bu, kalbleri aydınlanınca demektir, demişlerdir. Seleften bazıları bu kelimeyi şeklinde okumuşlarsa da, mânâ bakımından fark yoktur. Onlar bu durumdayken birbirlerine sorarlar: «Rabbınız ne dedi?» derler. Bu, onlardan önce gelen Hamele-i Arş'a haber verilir. Sonra onlardan sonrakilere, sonra onlardan sonrakilere bildirilir, nihayet haber dünya göğüne gelir. Bunun için onlar «Hakkı, dediler.» Duyuruluyor. Yani eksiksiz ve fazlasız olarak hakikati söylediler. «Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir» yücedir, büyüktür.
Başkaları da dediler ki: «Nihayet kalblerindeki korku giderilince...» kavlinin mânâsı şöyledir: Ölüm gelip kıyamet günü üzerlerindeki dünya gafleti giderilip uyarıldıkları ve kafaları kıyamet gerçeğine döndüğü zaman müşrikler; Rabbınız size ne dedi? derler. Onlara, hak söylenir ve dünya hayatındaki oyun ve eğlenceleri kendilerine bildirilir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in «Nihayet kalblerindeki korku giderilince» kavline şöyle mânâ verdiğini bildirir: Kıyamet günü kablerinden örtü kaldırılınca. Hasan ise; kablerindeki şek ve yalan giderilince, şeklinde mânâ vermiştir. Abdunahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de; kalblerindeki şek giderilince, demiştir. O zaman şeytân kalblerinden uzaklaşır ve onları sapıtmak için uydurduğu hayâller ortadan kalkar. «Rabbımız ne dedi? dediler. Hakkı, dediler. Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eşlem; bu, ölüm anında âdemoğlunun söylediği sözdür. İkrarın fayda vermediği zamanlarda onlar ikrar ederler.
İbn Cerîr Taberî, birinci görüşü tercih ederek zamirin meleklere râci olduğunu bildirir. Bu konuda vârid olan sahîh hadîsler nedeniyle üzerinde tartışma bulunmayan mânâ budur. Biz, bu hadîslerden bazısını zikredelim.
Buhârî Sahîh'inde bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde der ki: Bize Hu-meydî... İkrime'den nakletti ki: O, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ gökyüzünde emrini kararlaştırıp hükmünü yerine getirince, melekler O'nun emrine boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Kalblerinden dehşet

kaldırılınca derler ki: Rabbınız size ne dedi? Onlar da bunu sorana; hakkı söyledi, O yücedir, büyüktür, derler. Kulak hırsızlığı yapan bunu duyar. Kulak hırsızlığı yapan bu şekilde birbiri üzerinde bulunur. —Süfyân eliyle parmaklarının arasını açarak bu durumu tavsif etti— söyleneni duyar ve bunu kendinden aşağıda bulunana iletir. Öteki daha aşağıda bulunana iletir, nihayet sihirbazın veya kâhinin diline ulaştırır. Bazan da ona ulaşmadan önce bir yakıcı ateş ona ulaşır veya o kulak hırsızı; sözü ulaştırmadan önce atar ve böylece kâhin yüzlerce yalan söyler. Ve ona; falan gün bize şöyle şöyle dememiş miydin? denilir. O da gökten işitilen sözlerle bunu doğrulamaya çalışır. Bu hadîsin tahrîcinde bu vecîhle Buhâri münferid kalmıştır. Müslim'de de yoktur. Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklederler.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Abdürrezzâk... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler: Rasûlullah (s.a.) ashabından bir toplulukla birlikte oturuyordu. —Abdürrezzâk bu topluluğun Ansâr'dan olduğunu bildirir— Bu sırada bir yıldız kaydı ve aydınlık saçtı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Câhiliyye devrinde bunun gibi bir şey olsaydı ne derdiniz? Bir büyük adam doğdu veya öldü derdik, dediler. —Ben Zührî'ye dedim ki: Câhiliyyet devrinde de böyle yıldız kayar mıydı? O; evet, ancak Hz. Peygamber gönderilince bu daha çok kuvvetlendirildi, dedi— Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yıldız ne bir kimsenin ölümü ne de yaşaması için kayar. Ancak Rabbımız Tebâreke ve Teâlâ bir konuda hüküm verince; Arş'ı taşıyan melekler tesbîh ederler. Sonra onların altında bulunan gök ehli tesbîh eder, nihayet bu tesbîh bizim dünyamıza kadar ulaşır. Sonra Arş'ı taşıyan meleklerin altında bulunan gök ehli haberin ne olduğunu soruşturarak Arş'ı taşıyan meleklere derler ki: Rabbımız ne dedi? Onlar da, bu hükmü kendilerine haber verirler. Her gök ehli diğer gök ehline durumu bildirir, nihayet haber bu şök sakinlerine kadar ulaşır. Cinler bu haberi kulak hırsızlığı ile çalarlar da bunun üzerine onlar kovalanır. Onların bu şekilde getirdikleri haber haktır. Ancak kendileri değişiklik yapıp artırma eksiltmede bulunurlar. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel bu şekilde rivayet etmiştir. Müslim de Sahîh'inde Salih İbn Keysân kanalıyla... İbn Abbâs'tan ve Ansâr'dan bir adamdan nakleder. Yûnus ise Ansâr'dan bazı kişilerden bu hadîsi nakleder. Neseî tefsir babında Zebîdî kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. Tirmizî de Hüseyn İün Hu-reys kanalıyla îbn Abbâs'tan ve Ansâr'dan bir kişiden nakleder. Allah en iyisini bilendir.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Muhammed İbn Avf ve Ahmed İbn Mansûr...-Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ emrini vahyetmek istediğinde vahyi tekellüm eder. O konuşunca, bu vahyin te'sîriyle gökyüzünü bir titreme veya şiddetli bir sarsıntı kaplar. Bu sarsıntı Allah korkusundandır. O sarsıntıyı gök ehli duyunca onlar da korkup kendilerinden geçerek secdeye kapanırlar. Başını ilk kadıran Cebrail olur. Allah Teâlâ; kendi vahyinden dilediğini ona iletir. Cibril bu vahyi meleklere götürür. O, her göğü geç-tikçe o göğün melekleri ona; ey Cebrail, Rabbımız ne dedi? derler. O da; hakkı dedi. O Yücedir, Büyüktür, der. Her gök ehli de Cebrail'in dediği gibi söylerler. Nihayet Cebrail, vahyi Allah'ın emrettiği göğe veya yeryüzündeki bir yere iletir. Bu hadîsi İbn Cerîr ve İbn Huzeyme Zekeriyyâ İbn Hibbân kanalıyla... Nüvâs'tan naklederler.

İbn Ebu Hatim der ki: Babamın şöyle dediğini işittim: Bu hadîs Şam'da Velîd İbn Müslim merhûm'dan alınmış değildir. Yine İbn Ebu Hatim, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan ve katâde'den nakleder ki; onlar, bu âyetin Allah Sübhânehu ve Teâlâ'nın Hz. Peygamberle îsâ Aleyhis-selâm arasındaki fetret döneminden sonra Muhammed Aleyhisselâm'a ilk vahyi indirmeye başlaması şeklinde tefsir etmişlerdir. Şüphesiz ki bu mânâ, âyetin muhtevası içerisinde yer alan mânâların en uygunudur.[10]

24 — De ki: Sizi gökten ve yerden rızıklandıran kimdir? De ki: Allah'tır. Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.
25 — De ki: Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız.
26 — De ki: Rabbımız aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettâh, Alim O'dur.
27 — De ki: O'na, hâşâ ortaklar olarak iliştirdiklerinizi gösterin bana. Hayır, O Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.

Kim Rızıklandırır Sizi

Allah Teâlâ; yaratma ve rızık vermedeki eşsizliğini ve ulûhiyyette yalnız başına tek olduğunu belirtiyor. Nasıl onlar gökten ve yerden yağmur veya bitki bitirme yoluyla kendilerini rızıklandıranm yalnız ve yalnız Allah olduğunu kabul ediyorlarsa; aynı şekilde Allah'tan başka ilâh bulunmadığını da bilmelidirler.
«De ki; Allah'tır. Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.» Bu ifâde leffe ve neşr kabîlindendir. Yani iki gruptan birisi doğru diğeri yanlıştır. Sizin veya bizim birlikte hidâyet ya da sapıklık üzerinde birleşmemize imkân yoktur. İçimizden birisi.doğru-,yokladır. Biz, tevhidin delillerini ikâme ettiğimize göre; artık sizin üzerinde bulunduğunuz şirkin bâtıl olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. «Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda ve apaçık bir sapıklıktadır.» Katâde der ki: Bunu Hz. Muhammed'in ashabı müşriklere karşı söylemiş de olabilirler. İki gruptan elbette birisi doğru yoldadır. Allah'a andolsun ki sizin veya bizim aynı noktada bulunmamız mümkün değildir. îkrime ve Ziyâd îbn Ebu Meryem bu âyete şöyle mânâ vermişlerdir: Muhakkak ki biz, elbette doğru yoldayız ve yine muhakkak ki siz, elbette apaçık bir sapıklık içindesiniz.
«De ki: Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız.» Bu âyet, müşriklerden uzaklaşma anlamına gelir. Siz bizden değilsiniz, biz de sizden değiliz. Biz sizi Allah'a, Allah'ın birliğine ve yalnız O'na ibâdete davet ediyoruz. Eğer bu davetimize icabet ederseniz, siz bizdensiniz biz de sizdeniz. Eğer yalan söylerseniz biz sizden uzağız, siz de bizden uzaksınız. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'lerindeki kavli de böyledir: «Şayet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41), «De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmam, siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Ben sizin tapmış olduğunuza tapmam, siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim bana.» (Kâ-firûn, 1-6).

«De ki: Rabbımız aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder.» Kıyamet günü Allah Teâlâ bütün mahlûkâtı bir arada toplar ve sonra aramızda hak ile hüküm verir, adaletle karâr verir. Ve her amel işleyeni, ameline göre cezalandırır. Hayır işlemişse hayır ile, şer işlemişse şer ile cezalandırır. İşte o gün siz, izzetin, zaferin ve ebedî mutluluğun kime âit olduğunu bileceksiniz. Nitekim Allah Teâlâ Rûm sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Kıyametin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar. îmân edip sâlih amellerde bulunanlara gelince; onlar bir bahçede sevinç içinde ağırlanırlar. Ama küfredip te âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince; işte onlar, azâb için hazır bulundurulurlar.» (Rûm, 14-16). Bunun için âyetin devamında «Fettan, Alîm O'dur.» buyuruyor. O'dur işlerin gerçek yönünü bilip adaletle hüküm veren.
«De ki: O'na hâşâ ortaklar olarak iliştirdiklerinizi gösterin bana.» Allah'a eş kabul edip denk saydığınız ortaklarınızı gösterin bana. Hâşâ Allah'ın nazîri ve dengi yoktur. Şeriki ve benzeri yoktur. Bunun için Allah Teâlâ, âyetin devamında buyuruyor ki: «Hayır, O Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.» Ortağı olmayan bir tek ilâh O'dur, izzetiyle O her şeyi ezmiş ve mağlûb etmiştir. Fiillerinde ve kavillerinde hikmet sahibidir. Şeriatında ve takdîrâtında Hakîm'dir, Yüce'dir, Münezzeh'tir.[11]

28 — Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.
29 — Derler ki: Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?
30 — De ki: Sizin için bir günün mîâdı vardır. Ondan bir an ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.

Bütün İnsanlığın Müjdecisi

Allah Teâlâ kulu ve Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a hitâb ederek buyuruyor ki: Biz seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Mükellefiyeti hâiz olan bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderdik. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten, Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158), «Âlemleri uyarmak üzere kuluna Furkân'ı indiren ne Yücedir.» (Furkân, 1). Sen, sana itaat edenleri cennetle müjdeler, isyan edenleri de korkutursun.
«Ne var ki insanların çoğu bilmezler.» Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Sen, ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116).
Muhammed İbn Kâ'b «Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» âyetine şu anlamı vermiştir: Bilumum insanlığı uyaran ve müjdeleyen olarak. Katâde ise, bu âyetin tefsirinde der ki: Allah Teâlâ, Muhammed Aleyhisselâm'ı Arab'a ve Arab. olmayana elçi olarak göndermiştir. Allah katında en şereflileri, Allah Azze ve Celle'ye en çok itaat edenlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim, demiştir. Muhakkak ki Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i, gök ehlinden

ve peygamberlerden üstün kılmıştır. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Abbâs'ın oğlu, Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamberlere neden üstün kılmıştır? O, dedi ki: Allah Teâlâ: «Biz, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik ki; onlara apaçık anlatsın.» (İbrahim, 4) buyuruyor. Ancak Hz. Peygamber için «Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» buyurmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i cinlere ve insanlara peygamber olarak göndermiştir. İbn Abbâs'ın söylediği bu söz, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir'den nakledilen Rasûlullah (s.a.)ın şu hadîsiyle de sabit olmuştur. Bana beş şey verildi ki; benden önce hiç bir peygambere onlar verilmemiştir: Ben, bir aylık yoldan korku ile desteklendim. Bütün yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim, nerede namaza erişirse orada namazım kılsın. Benden öncekilere helâl kılınmamışken bana ganimetler helâl kılındı. Bana şefaat verildi. Her peygamber, kavmine peygamber olarak gönderilirken, ben bilumum insanlığa peygamber ola-rak gönderildim. Yine sahih bir hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki:
Ben, bütün siyah ve kızıla peygamber olarak gönderildim. Mücâ-hid bu hadîsi, cinlere ve insanlara diye te'vîl ederken başkaları araplara ve arap olmayanlara diye te'vîl etmişlerdir.
Sonra Hak Teâlâ kâfirlerin kıyamet saatim uzak gördüklerini bildirerek buyuruyor ki: «Ki; Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «îmân etmeyenler onun çabucak gelmesini isterler. îmân etmiş olanlar da ondan çekinirler ve onun hakkın kendisi olduğunu bilirler.» (Şûra, 18).
«De ki: Sizin için bir günün miadı vardır. Ondan bir an ne geri kalabilirsiniz ne de öne geçebilirsiniz.» Sizin için sınırlı, sayılı ve belirli mîâd vardır. Bu süre ne artar, ne de eksilir. O süre geldiği zaman, bir an ne öne alınabilir ne de arkaya. Tıpkı Allah Teâlâ'mn buyurduğu gibi; «Allah'ın belirttiği süre gelince geri bırakılamaz.» (Nûh, 4), «Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» (Hûd, 104-105).[12]

31 — Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız. Bir görseydin, hani zâlimler Rablannın huzurunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük tas-layanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz. muhakkak inananlar olurduk.
32 — Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz.
33 — Güçsüz sayılanlar da, büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayıd, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla mı, cezalandırılacaklardı?

Allah Teâlâ, kâfirlerin inâd ve azgınlığa devam edip Kur'an'ın haber verdiği âhirete inanmamakta ısrar ettiklerini haber vererek buyuruyor ki: «Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz, kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız.» Allah

Teâlâ, onları tehdîd ederek ve azabını hatırlatarak kendi katma geldikleri zaman horlanmış ve alçalmış durumda birbirleriyle çekişip tartışacaklarını haber veriyor ve şöyle buyuruyor: «Bir görseydin, hani zâlimler Rablarımn huzurunda dikilmişler; bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara diyorlardı ki:» Güçsüz sayılanlar emre uyanlardır, büyüklük taslayanlar da onların liderleri ve kumandanlarıdır. «Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlar olurduk.» Siz, bizi doğru yoldan alıkoymamış olsaydınız muhakkak biz, peygamberlere uyar ve onların getirdikleri gerçeklere îmân ederdik. Büyüklük taslayan liderleri ve kumandaları da onlara derler ki: «Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz.» Biz ise fazla bir şey yapmadık. Yalnızca davet ettik, siz de deiil ve bürhân olmaksızın bize uydunuz. Peygamberlerin getirmiş olduğu hüccetlere, delillere ve burhanlara arzu ve heveslerinize uyarak muhalefet ettiniz. Bu sebeple de suçlular oldunuz. «Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı.» Siz aksine gece ve gündüz bize tuzak kuruyor ve bizi aldatıp hülyalara sevk ediyordunuz. Bizim doğru bir yolda olduğumuzu bize bildiriyordunuz. Ama bir de baktık ki; bunun hepsi bâtılmış ve apaçık bir yalanmış.
Katâde ve İbn Zeyd «Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı.» kavline şu anlamı verir: Onlar geceleyin ve gündüzleyin tuzaklar ve hileler hazırlıyorlardı. Mâlik de Zeyd İbn Eslem'in aynı anlamı verdiğini nakleder.
«Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» Siz, bizim Allah'a benzer ilâhlar edinmemizi istiyor ve bize uydurma şüpheler, birtakım deliller ikâme ediyordunuz. Böylece bizi yoldan çıkartmaya çalışıyordunuz. «Azabı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı.» Hem liderler, hem de onlara uyanlar azabı gördüklerinde yaptıkları her şeyden dolayı pişmanlık duydular. «Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk.)) Elleriyle boyunlarını birleştiren halkalar geçirdik. «Yapmakta olduklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı.» Biz, sizi ancak amellerinize göre cezalandırırız. Herkes kendi durumuna göre bir cezaya uğrar. Önderlerin kendi durumlarına göre bir azabı vardır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda olduğu gibi: «Her birine bir kat vardır ne var ki siz bilmezsiniz.» (A'râf, 38). îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli cehenneme sürüklenince, cehennemin alevi onları yakalar ve öyle bir yakışla yakar ki üzerlerinde hiç bir parça et kalmaz, hepsi dizlerinin üstüne çöker. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Hasan İbn Yahya'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Cehennemde hiç bir ev, hiç bir sığınak, hiç bir zincir ve hiç bir bukağı yoktur ki, üzerine onun sahibinin adı yazılmış olmasın. Hasan İbn Yahya der ki: Ben bunu Ebu Süleyman ed-Dârânî merhûm'a anlatınca, ağlayıp şöyle dedi: Yazıklar olsun sana. Ya bir de bütün bunlar bir kişinin üzerinde toplanır da bukağı ayağına, zincir boynuna ve kelepçeler eline vurulup cehennemin içindeki evde bir deliğe sokulursa ne olur?[13]

34 — Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki: Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz.

35 — Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdça dalta çoğuz. Hem biz, azâb edilecekler değiliz.
36 — De ki: Rabbım dilediğinin rızkım genişletir ve kısar, ama insanların çoğu bilmezler.
37 — Ne mallarınız, ne de çocuklarmızdır sizi, Bizim katımıza yaklaştıracak olan. Ancak imân edip sâlih amel işleyen kimselerin, işte onların yaptıklarına karşılık kat kat mükâfat vardır. Ve onlar, yüksek dereceler içinde emindirler.
38 — Âyetlerimizde bizi âciz bırakmaya çalışanlar, işte onlar azâbla yüzyüze bırakılmışlardır.
39 — De ki: Rabbım, rızkı kullarından dilediğine genişletir ve kısar. Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Kasabanın Varlıklıları

Allah Teâlâ, peygamberini teselli ederek kendisinden önce geçen peygamberleri düşünüp onları örnek almasını emrediyor. Yüce peygamberine bildiriyor ki; hangi kasabaya peygamber göndermişse, oranın azgınları onu yalanlamışlar, güçsüzleri de ona tâbi olmuşlardır. Nitekim Nûh kavmi de şöyle demişti: «Sana mı. inanacağız? Halbuki sana uyanlar en rezîl kimselerdir.» (Şuarâ, 111), «Bunun üzerine kavminden küfredenlerin elebaşıları dediler ki: «Biz; senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İçimizde sâdece ayak takımının, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir.» (Hûd, 27).
Salih peygamberin kavminin büyüklenenleri de şöyle demişlerdi: «Onun kavminden büyüklük taslayan ileri gelenleri kendilerine hor görünenlere, içlerinden îmân edenlere: Siz; Salih'in gerçekten Rabbı tarafından gönderilmiş olduğuna inanıyor musunuz? dediler. Onlar da dediler ki: Doğrusu biz, onunla gönderilene inanıyoruz. Büyüklük tas-layanlar dediler ki: Biz, doğrusu sizin îmân ettiğinizi inkâr edenleriz.» (A'râf, 75-76), «Biz böylece onları bir kısmını bir kısmıyla denedik ki: Aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» (En'âm, 53), «Ve böylece her kasabada oranın ileri gelenlerini hîle yapan suçlular kıldık.» (En'âm 123), «Biz bir kasabayı da helak etmek istediğimiz zaman; varlıklılarına emir veririz de, orada fâsıklık yaparlar.» (İsrâ, 16).
Burada ise buyuruyor ki: «Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki» Hangi kasabaya bir peygamber veya rasûl gön-dermişsek liderlik, servet, ihtişam ve nimet sahibi olan varlıklıları dediler ki. Katâde der ki: Bunlar, o kasabanın azgınları ve kötülükteki liderleri ve önderleridir. «Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz.» Biz, ona inanmaz ve tâbi olmayız.
Ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Rezîn'in şöyle dediğini nakletti: İki ortak vardı, birisi deniz kıyısına gitmiş, diğeri Mekke'de kalmıştı. Hz. Peygamber elçi olarak gönderildiğinde uzakta olan Mekke'de kalan arkadaşına yazıp; ne yaptı? diye sordu. O da arkadaşına; Kureyş'ten kimse ona tâbi olmadı, ona tâbi olanlar halkın en zavallıları ve en sefîl takımıdır, dedi. O, alış-verişini bırakıp arkadaşına geldi ve; o peygamberi bana göster, dedi. Ebu Rezîn der ki: O adam bazı kitaplar okurdu. Hz. Peygambere gelip dedi ki: Sen neye davet ediyorsun? Hz.

Peygamber de şuna ve şuna, dedi. Adam; ben şehâdet ederim ki sen, Allah'ın Rasûlüsün, dedi. Adama; bunu nasıl bildin? dediklerinde, o; hangi peygamber gönderilmişse ilkin ona halkın zavallıları ve en horlanmış kişileri tâbi olmuşlardır, dedi. Ebu Rezîn der ki: İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu. Peygamber ona haber göndererek; Allah Te-âlâ senin söylediğini tasdik eden bir âyet indirdi, buyurdu. Keza Bizans imparatoru Heraklius da Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında suâl sorduğunda demişti ki; ben, sana insanlann güçsüzleri mi yoksa seçkinleri mi ona tâbi oluyor diye sorduğumda; sen güçsüzleri, demiştin. İşte onlar peygamberlerin tâbileridir.
Allah Teâlâ bu azgın yalanlayıcıların durumunu haber vererek buyuruyor ki: «Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdça daha çoğuz. Hem biz azâb edilecekler değiliz.» Onlar malları ve çocuklarıyla iftihar ettiler ve bunun Allah katında kendilerine değer verildiğinin işareti, sevildiklerinin delili olduğunu kabul ettiler. Allah Teâlâ'nın kendilerine dünyada bu nimetleri verip te âhirette azâb etmesinin mümkün olmayacağını söylediler. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn süresinde de şöyle buyurur: «Zannederler mi kendilerine mal ve oğullar vermekle iyilikte onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Tevbe sû-resinde ise şöyle buyurmaktadır: «Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» (Tevbe, 55). Müddessir sûresinde ise şöyle buyrulur: «Tek olarak yaratıp kendisine bol bol mal, çevresinde bulunan oğullar verdiğim ve nimetleri yaydıkça yaydığım o kimseyi Bana bırak. Bir de verdiğim nimetten arttırmamı umar. Hayır, çünkü o, Bizim âyetlerimize karşı son derece inâdçıdır. Onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» (Müddessir, 11-17).
Allah Teâlâ, o iki bahçe sahibinden haber veriyor. Onlardan birisi; mal, evlâd ve meyvece zengindi ama bunların hiç birisi ona yarar sağlamamış, âhiretten önce hepsi dünya hayatında elinden alınmıştı. Nitekim burada da buyuruyor ki: «De ki: Rabbın dilediğinin rızkını genişletir ve kısar, ama insanların çoğu bilmezler.» İster sevsin ister sevmesin Allah dilediğine mal verir, dilediğini fakîr kılar, dilediğini zengin kılar. Bu konuda erişilmez hikmet ve kesin hüccet O'nundur. Ama insanların çoğu bilmezler.
«Ne mallarınız, ne de çocuklarınızdır, sizi Bizim katımıza yaklaştıracak olan.» Bunlar Bizim sizi sevdiğimizin ve size değer verdiğimizin delilleri değildir. İmâm Ahmed merhum der ki: Bize Kesîr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Muhakkak ki Allah Teâlâ sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak ve ancak kalblerinize ve amellerinize bakar. Müslim ve İbn Mâce bu hadîsi Kesir kanalıyla Ca'fer İbn Burkân'dan naklederler.
Bunun için âyetin devamında buyuruyor ki: «Ancak îmân edip sâ-lih amel işleyen kimsenin» Sizi Bizim katımıza yaklaştıracak olan, yalnızca îmân ve sâlih ameldir. «İşte onların yaptıklarına karşılık kat kat mükâfat vardır.» Onların yaptıkları iyilikler on mislinden yedi yüz misline kadar artırılır. «Ve onlar, yüksek dereceler içinde emindirler.» Her türlü korkudan, endîşeden, kötülükten ve eziyetten güvendedirler, korunurlar.

İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Hz. Ali'den nakletti ki; Ra-sûlullah {s.a.) şöyle buyurmuş: Cennette öyle odalar" vardır ki, içlerinden dışları, dışlarından içleri görünür. Bir bedevi; onlar kimindir? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Güzel söz söyleyip yemek yediren ve oruç tutanındır.
«Âyetlerimizde Bizi âciz bırakmaya çalışanlar.» Allah'ın yolundan alıkoymaya, peygamberine tâbi olup âyetlerini tasdik etmeye engel olanlar. «İşte onlar azâbla yüz yüze bırakılmışlardır.» Onların hepsi yaptıklarına göre cezalandırılacaklardır.
«De ki: Rabbım, rızkı kullarından dilediğine genişletir ve kısar.» Bu konudaki hikmeti uyarınca şuna pek çok mal verir, öbürüne az verir ve rızkını gerçekten daraltır. O'nun bu konuda başkasının farkına varamayacağı hikmetleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bak, nasıl onları birbirlerinden üstün kıldık. Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlükler bakımından da.» (İsrâ, 21). Yani onlar dünyada nasıl farklı durumlarda iseler; şu fakir ve sıkıntıda, öbürü zengin ve bollukta ise, âhirette de aynı şekildedirler. Şualar derecelerin en üstünü olan odalarda ağırlanırlar. Şunlar da basamakların en altı olan alçaklıklarda boğulurlar. Dünyadaki insanların en iyisi, Rasûlullah {s.a.)m buyurduğu hadîse uygun olandır: Teslim olan, kendisine yetecek bir rızık verilen ve Allah'ın verdiğine kanâat eden kimse felah buldu. Bu hadîsi Müslim, İbn Amr'dan nakleder.
«Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar.» Allah'ın size emredip mübâh kıldığı hangi konuda infâk ederseniz; Allah onu dünyada yerine koyduğu gibi, âhirette de ceza ve sevaba vesile kılar. Nitekim hadîste şöyle buyurulur: Allah Teâlâ: Kendin için infâk et, infâk et, buyurmuştur. Yine bir başka hadîste buyurulur ki: İki melek her gün şöyle seslenir. Biri diğerine der ki: Allah'ım, tutanlara telef ver. Digeri de der ki: Allah'ım, infâk edenlere devamını ver. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey Bilâl infâk et, malının azalmasından dolayı Arş'ın sahibinden korkma. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yezîd İbn Ab-dülazîz... Mekhûl'dan nakletti ki; o, Huzeyfe'den bana anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir: Dikkat edin, sizden sonra çok zor bir gün gelecektir. O gün mal sahibi olan elindekini sıkacak, infâk etmekten korkacaktır. Sonra «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar...» âyetini okumuştur.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılı... Mekhûl'den nakleder ki: o, bana Hu-zeyfe'den aktarıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir: Dikkat edin, sizin şu gününüzden sonra sıkıntılı günler gelecektir. O gün mal sahibi olan elindekini sıkacak, infâk etmekten korkacaktır. Allah Teâlâ «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.» buyuruyor. Halkın şerirleri de hiç bir vicdan duygusuna bağlı kalmadan zorda kalanlarla alış-veriş yaparlar. Dik-kat edin, zorda kalanların alış-verişi haramdır. Müslüman müslümanm kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu horlamaz. Senin yanında bir ma'rûf varsa onu kardeşine de ulaştır. Aksi takdirde sen de bir başka helak ile onun helak olmasını artırma. Bu hadîs, bu şekliyle garîbtir ve isnadında zayıflık vardır.
Süfyân es-Sevrî, Ebu Yûnus Hasan İbn Yezîd'den nakleder ki; Mü-câhid şöyle demiş: Sizden biriniz «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır» âyetini te'vîle yeltenmesin. Yanında bulunan şeylerde dengeyi gözetsin, çünkü nzık paylaştırılmıştır.[14]

40 — O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklere; Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der.
41 — Melekler: Tenzih ederiz Seni, bizim dostumuz onlar değil Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi, derler.

42 — İşte bugün, bir kısmınız, bir kısmınız için ne bir fayda, ne de bir zarar verebilir. Zulmetmiş olanlara da deriz ki: Yalanladığınız ateşin azabını tadın.

Allah Teâlâ kıyamet günü mahlûkâtm gözü önünde müşrikleri ezeceğini haber veriyor. Orada müşriklerin Allah'a şirk koşmak için ibâdet ettikleri ve melekler suretinde düşündükleri ilâhları hakkında meleklerin kendilerine soru sorup: «Bunlar mıydı size tapmakta olanlar?» diyeceklerini, bildiriyor. Siz mi bunların bize tapmalarım buyurmuştunuz? Furkân sûresinde Duyurulduğu gibi: «Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar?» (Furkân, 17) Ve yine îsâ Aleyhisselâm'a buyurulduğu gibi: «Sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin? Demişti ki: Tenzih ederim Seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz.» (Mâide, 116). Melekler de burada aynı sözü söylüyorlar: «Tenzih ederiz Seni» Sen, yücesin ve Seninle beraber bir başka ilâhın bulunmasından uzak ve münezzehsin. «Bizim dostumuz onlar değil, Sensin.» Biz, Senin kullarınız ve bunlardan kaçıp Sana sığınırız. «Hayır, onlar cinlere tapıyorlar-dı.» Şeytânlara tapıyorlardı. Çünkü puta tapmayı onlara şeytânlar güzel göstermişlerdi de onları doğru yoldan sapıtmışlardı. «Ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi.» Tıpkı Allah Teâlâ'nın Nisa sûresinde buyurduğu gibi: «O'nu bırakıp ta yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar, inâdçı şeytândan başkasına tapmıyorlar.» (Nisa, 117), «İşte bugün bir kısmınız, bir kısmınız için ne bir fayda, ne bir zarar verebilir.» Putlardan, sıkıntılı ve zor günlerinizde kendilerine ibâdet edip Allah'a eş koşarak yalvardığınız şeylerden beklediğiniz hiç bir fayda bugün size ulaşamaz. Çünkü bugün onlar size ne fayda verebilirler, ne de zarar. «Zulmetmiş olanlara da deriz ki: Yalanladığınız ateşin azabını tadın.» Müşriklere de uyarı ve ihtar olarak böyle denilir.[15]

43 — Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: Bu, ancak sizi atalarınızın ibâdet etmekte olduğundan alıkoymak isteyen bir adamdır. Ve dediler ki: Bu da düpedüz bir uydurmadan başka bir şey değildir. Hak kendilerine geldiğinde hakkı inkâr etmiş olanlar dediler ki: Bu, sadece apaçık bir büyüdür.
44 — Halbuki Biz, onlara okuyacakları bir kitâb vermemiş ve senden önce onlara bir uyarıcı da göndermemiştik.
45 — Kendilerinden öncekiler de yalanlamışlardı. Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır. Peygamberlerimi yalanladılar. Beni inkâr nasıl olurmuş?

Allah Teâlâ, kâfirlerin elîm azaba müstehak olduklarını haber veriyor. Bunun sebebinin de Allah Rasûlünün izniyle kendilerine okunan apaçık âyetleri duydukları zaman; «Bu, ancak sizi atalarınızın ibâdet etmekte olduğundan

alıkoymak isteyen bir adamdır.)» diyorlardı. Yani onlar atalarının dinlerinin hak olduğunu, Rasûlullah'm getirdiği dinin bâtıl olduğunu söylüyorlardı. Allah'ın la'neti onların ve atalarının üzerine olsun. Ve dediler ki: «Bu da düpedüz bir uydurmadan başka bir şey değildir.» Kur'an'ı kasdediyorlardı. «Hak kendilerine geldiğinde hakkı inkâr etmiş olanlar dediler ki: Bu, sadece apaçık bir büyüdür.»
«Halbuki Biz, onlara okuyacakları bir kitâb vermemiş ve senden önce onlara bir uyarıcı da göndermemiştik.» Allah Teâlâ araplara Kur'-an'dan önce bir kitab göndermemiş ve Hz. Muhammed'den önce de bir peygamber irsal etmemişti. Onlar kendilerinden bir peygamber gelmesini istiyor ve; eğer bize bir uyarıcı gelseydi, ya da bir kitâb indirilmiş olsaydı biz başkalarından daha doğru yolda olurduk, diyorlardı. Ama Allah, onlara lütfedip te istediklerini verince; onu yalanladılar, kibir ve inâdla inkâr ettiler.
«Kendilerinden öncekiler de yalanlamışlardı.» Öteki milletler de. «Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır.» İbn Abbâs der ki; onlara dünyada verdiğimiz kuvvetin onda birine, demektir. Katâde, Süddî ve İbn Zeyd de bu âyete böyle mânâ vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ Ahkâf sûresinde de şöyle buyurur: «An-dolsun ki onları, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ama kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Zîrâ Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şey onları kuşatıp yok ediverdi.» (Ahkâf, 26), Ğâfir sûresinde ise şöyle buyurur: «Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden çok daha kuvvetli, yeryüzünde bıraktıkları eserler daha sağlam olan öncekilerin akıbetinin nasıl olduğunu görmezler mi? Kazandıkları da onlara bir fayda vermemiştir.» (Ğâfir, 82). Onların kazandığı şeyler kendilerinden Allah'ın azabını defedemediği gibi, geri de çevirememiştir. Peygamberleri yalanladıkları zaman Allah Teâlâ onları helak etmiştir. Bunun için de bu âyet-i kerîme'de «Peygamberlerimi yalanladılar. Beni inkâr nasıl olurmuş?» Benim peygamberlerime desteğim, onlara azâb ve cezam nasıl olurmuş görsünler, buyuruyor.[16]

46 — De ki: Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşünmenizi öğütlerim. O, ancak şiddetli bir azabın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin deli olduğunu iddia eden şu kâfirlere de ki: «Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığım iyice düşünmenizi öğütlerim.» Ben, size; yalnızca bir tek şeyi emrederim: O da Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalıp sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice bilip düşünmenizdir. Arzu ve hevese tâbi olmadan, taassuba kapılmadan, Allah rızâsı için hepiniz durup birbirinize sorun: Muhammed'de bir delilik var mı? Birbirinize öğüt verin, sonra da düşünün. Herkes Muhammed Aleyhisselâm'm durumuna kendisi baksın ve müşkil bir^durumla karşılaşıyorsa başkalarına sorsun ve düşünsün. Bunun için Allah Teâlâ: «Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı, sonra arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşünmenizi Öğütlerim.» buyuruyor. Müc?hid, Muhammed İbn Kâ'b, Süddî, Katâde ve başkalarının verdikleri mânâ

budur. Âyetten kasdedilen de budur. İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği hadîse gelince; o der ki: Bana babam... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benden öncekilere verilmeyen üç şey bana verildi. Ben bununla öğünmem. Bana ganimetler helâl kılındı ki benden önce kimseye helâl kılınmamıştı. Benden öncekiler ganimetlerini topluyor, yakıyorlardı. Ben, siyah ve kızıl tenlilere peygamber olarak gönderildim. Halbuki her peygamber kavmine gönderiliyordu. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı. Temiz toprakla teyemmüm ederim ve nerede namaza erişirsem orada kılarım. Çünkü Allah Teâlâ: «Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalmanızı» buyurmuştur. Ben bir aylık mesafeden korku ile desteklendim. Bu hadîsin isnadı zayıftır. Buradaki âyetin top-luca ve tek tek namaz kılmaya hamledilip tefsir edilmesi ise uzak bir ihtimâldir. Olabilir ki bu hadîs, bazı râvîler tarafından yanlış değerlendirilmiştir. Çünkü aslı sahîh hadîs kitaplarında ve başka yerlerde sabittir ve böyle değildir. Allah en iyisini bilendir.
«O, ancak şiddetli bir azabın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.» Buhâri bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş:
Rasûlullah (s.a.) bir gün Safa tepesine çıktı. Ve seslendi. Kureyş'-liler etrafına toplanıp neyin var senin? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Görüyor musunuz, ben size sabahleyin veya akşam üzeri şuradan düşmanın gelmekte olduğunu haber versem, beni doğrular mısınız? Onlar; evet, dediler. Hz. Peygamber; ben, önünüzdeki günlerde gelecek olan şiddetli azâbdan sizi uyarırım. Ebu Leheb; elin kurusun senin dedi, bizi bunun için mi topladın? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ebu Leheb'in eli kurusun» âyetini inzal buyurdu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym, Abdullah İbn Büreyde'den nakletti ki; babası Büreyde şöyle demiş: Bir gün Rasûlullah (s.a.) bizirrr yanımıza gelerek üç kere seslendi ve dedi ki: Ey insanlar, benim ve sizin misâlinizin ne olduğunu biliyor musunuz? Halk; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim ve sizin misâliniz, üzerlerine gelen düşmandan korkan bir topluluğun misâlidir ki; o topluluk, düşmanı gözetlemek üzere bir adam göndermişti. O adam düşmanın geldiğini görmüş ve kavmini uyarmak üzere dönüp gelmiş, ancak kavmini uyarmadan önce düşmanın gelip çatmasından korktuğu için elbisesini yırtınıştır. Ey insanlar, size verilmiştir, ey insanlar, size verilmiştir. Bunu üç kere tekrarladı. Aynı isnâdla Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Ben ve kıyamet birlikte gönderildim. Az kalsın o, beni geçiyordu. Bu hadîsin rivayetinde İmâm Ahmed Münfe-rid kalmıştır.[17]

47 — De ki: Sizden bir ücret istersem eğer, o sizin olsun. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir. Ve O, her şeye sahicidir.
48 — De ki: Hiç şüphesiz Ratabım, hakkı koyar. O, gö-rünmezlikleri çok iyi bilendir.
49 — De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl, ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.

50 — De ki: Eğer ben, sapacak olsam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şayet hidâyete erersem, Rabbr mın bana vahyetmesinden ötürü ererim. O, muhakkak ki Semî'dir. Karîb'tir.

Sizden Bir Ücret İstemiyorum

Allah Teâlâ Rasûlüne, müşriklere şöyle demesini emrediyor: «De ki: Sizden bir ücret istersem eğer, o sizin olsun.» Ben, sizden Allah'ın risâletini yerine getirdiğim ve sizje öğüt verip Allah'a ibâdete çağırdığım için hiç bir yardım istemiyorum. «Benim ücretim, ancak Allah'a aittir.» Ben sevabımı Allah katından dilerim. «Ve O, her şeye şâhiddir.» Bütün işleri bilir. Benim size peygamber olarak O'nun tarafından gönderildiğime dâir verdiğim haberle, sizin üzerinde bulunduğunuz durumu da en iyi O bilir.
«De ki: Hiç şüphesiz Rabbım hakkı koyar. O, görünmezlikleri çok iyi bilendir.» Bu âyet-i kerime Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Ruh, kullarından dilediğine Ö'nun emrinden götürür.» (Ğâfir, 15). Yani yeryüzünde kullarından dilediğine meleğini gönderir. O gayblan bilendir. Göklerde ve yeryüzünde hiç bir şey O'na gizli değildir.
«De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl; ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.» Allah katından hak ve yüce şeriat gelmiştir. Bâtıl yıkılıp gitmiş, ezilip yok olmuştur. Allah Teâlâ'nın bir başka sûrede buyurduğu gibi: «Hayır; Biz gerçeği bâtılın tepesine indiririz de onun beynini parçalar.» (Enbiyâ, 18) Bunun için Rasûlullah (s.a.) fetih günü Mescid el-Harâm'a girdiğinde, Kâ'be'nin etrafında putların dikilmiş olduğunu görünce; okunun bir kulpu ile putlara vuruyor ve «De ki: Hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak ki bâtıl zâten yıkılacaktı.» âyetini ve ayrıca «De ki: Hak gelmiştir. Artık bâtıl; ne yeniden bir şey ortaya koyabilir, ne de geri getirebilir.» âyetlerini okuyordu. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî bu âyetin tefsirinde Sevrî kanalıyla İbn Ebu Necîh, Mücâhid ve Ebu Ma'mer Abdullah İbn Sahre'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletmektedir. Âyetin mânâsı; bâtılın söyleyebileceği bir sözü, bir gücü ve liderliği kalmamıştır. Katâde ve Süddî burada bâtıl ile, îblîs'in kasdedildiğini ve İblîs'in artık hiç bir kimseyi yoldan çı-karamayacağını veya geri döndüremeyeceğini, buna gücünün yetmeyeceğini belirtmek istediğini iddia etmiştir. Bu tefsir her ne kadar haki-kata uygunsa da burada âyette kasdedilen mânâya uygun değildir. Allah en iyisini bilendir.
«De ki: Eğer ben, sapacak olsam; ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şayet hidâyete erersem Rabbımm bana vahyetmesinden ötürü ererim.» Bütün hayır Allah katındandır ve Allah tarafından indirilen vahiy apaçık hakkın kendisidir. Hidâyet, beyân ve doğruluk, ondadır. Kim sapıtırsa; kendiliğinden sapıtır. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd'a mufevvide (bir hanımla evlenip gerdeğe girmeden ölen kişi)nin duru-mu sorulduğunda; bunu, kendi görüşüme göre söylüyorum, eğer doğruysa, Allah'tandır, eğer yanlışsa benden ve şeytândandır. Allah ve Ra-sûlü bu kanâattan uzaktırlar, demiştir.
«Muhakkak ki O, Semî'dir, Karîb'dir.» Kullarının sözünü işitir, yakındır, duâ edenin duasına icabet eder. Neseî burada Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde de yer alan Ebu Mûsâ hadîsini nakleder ki; buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

Siz görmeyen ve duymayan birine duâ etmiyorsunuz. İşiten, yakın olan ve icabet edene duâ ediyorsunuz[18]

51 — Bir görsen, hani onlar korkmuşlardı. Artık kaçacak yerleri de yoktur, yakın bir yerde yakalanmışlardır.
52 — O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?
53 — Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı.
54 — Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi. Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler.

O Korkaklar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey Muhammed kıyamet gününü yalanlayanların durumunu bir görsen. Hani o gün onlar için kaçacak ve sığınabilecek hiç bir yer bulunmaz. «Yakın bir yerde yakalanmışlardır.» Onlar kaçmaktan alıkonulmamışlar, aksine ilk anda tutuluvermişler-dir. Hasan el-Basrî; bunun, kabirlerinden çıktıkları zaman olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Atiyye ve Katâde de bu durumu ayaklarının altından yakalanmaları şeklinde belirtmiştir. İbn Abbâs ve Dahhâk ise dünyadaki azâblarmın kasdedildiğini bildirmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd, Bedir günü öldürülmelerinin kasdedildiğini bildirmektedir. Sahîh olan, burada kıyamet gününün kasdedilmiş olmasıdır. En büyük yakalanış o gündür.
İbn Cerîr Taberî, bazılarından nakleder ki; burada kasdedilen, Abbâs oğullan döneminde Mekke ve Medine arasında batan bir ordudur. Taberî burada bilâhare tamamen mevzu* olan bir hadîs îrâd eder ve arkasından bu hadîsin mevzu' olduğuna dikkatleri çekmez. Bu onun için çok garîb ve tuhaf bir hâldir.
«Ona inandık, demişlerdir.» Yani bunlar kıyamet günü Allah'a, ki-tâblanna ve Rasûlüne inandık, derler. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında Secde sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Suçluları Rabları-nın huzurunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih ameller işleyelim, doğrusu kesin olarak inandık, derlemken bir görsen.» (Secde, 12). Âyetin devamında Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?» Onlar îmânın kabul edileceği yerden uzaklaşmışlar ve âhiret diyarına göç etmişlerdir. Artık nasıl îmâna ulaşabilirler. Çünkü âhiret imtihan diyarı değil ceza diyarıdır. Eğer dünyada iken îmân etmiş olsalardı, îmânları kendilerine fayda verirdi. Ama âhirete intikâl ettikten sonra, îmânın kabule şâyân olması imkânı yoktur. Tıpkı uzaktan bir şeyi elde etme imkânı olmayan kimseler gibi.
Mücâhid bu âyet-i kerîme'deki kelimesinin, ona ulaşmak anlamına geldiğini bildirir. Zührî ise îmâna ulaşmaları diye mânâ verir ki onlar artık dünyadan uzaklaşmış ve âhirete gitmişlerdir. Hasan el-Basrî ise der ki: Onlar, elde edilemeyecek bir yerde îmânı istiyorlar.
Uzak bir yerden istiyorlar. İbn'Abbâs der ki: Onlar dünyaya dönmek ve tevbe etmek istiyorlar, ama âhiret, dönüş ve tevbe yeri değildir. Mu-hammed İbn Kâ'b el-Kurazî merhum da böyle demiştir.

«Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi.» Yani onlar âhirette nasıl îmâna dönebilirler ki dünyada iken hakkı inkâr edip peygamberleri yalanlamışlardı.
«Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı.» Mâlik, Zeyd İbn Eslem'-den rivayetle, görmeden dil uzatmanın, zan anlamına geldiğini bildirmiştir. Ben derim ki; bu, Allah Teâlâ'mn «Karanlığa taş atar gibi.» (Kehf, 22) kavli gibidir. Onlar bazan Rasûlullah'a şâir, bazan kâhin, bazan büyücü, bazan da deli diyorlardı. Daha buna benzer birçok batıl sözler söylüyor, gaybı, hasrı ve neşri inkâr ediyorlardı. Ancak zanda bulunuruz, kesin bir bilgiye sahip değiliz, diyorlardı.
Katâde der ki: Onlar, boşu boşuna konuşarak dirilişin, cennetin ve cehennemin olmadığını söylüyorlardı.
((Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» Hasan el-Basrî, Dahhâk ve başkaları; bunun, îmân olduğunu, söylerler. Süddî ise; bunun tevbe olduğunu söyler ki, İbn Cerîr merhum da bu görüşü tercih etmiştir. Mücâhid ise; bu dünyada arzuladıkları, mal, güzellikler ve eşlerin kaydedildiğini bildirir. İbn Abbâs, İbn Ömer ve Rebî' îbn Enes'ten böyle rivayet edilmiştir. Buhârî'nin ve bir topluluğun görüşü budur. Sahih olan her iki görüş arasında çelişki bulunmadığıdır. Çünkü Allah Teâlâ onların bu dünyadaki arzularıyla, âhiretteki istekleri arasına bir engel koymuş ve bundan onları men'etmiştir.
Burada İbn Ebu Hatim gerçekten garîb bir hadîs nakleder ki; biz uzun olmasına rağmen bunu zikredeceğiz: Bana Muhammed İbn Yahya. .. îbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» âyeti hakkında şöyle demiş: İsrâiloğullan arasında Allah'ın kendisine mal kapışım açtığı bir adain vardı. Öldüğünde ona kötü bir evlâd vâris oldu. O, Allah'ın malıyla, Allah'a isyan için çalışıyordu. Babasının arkadaşları bu durumu görünce delikanlıya vanp onu kınadılar ve azarladılar. Delikanlı kızarak altun ve gümüşle gayr-i menkûlünü sattı. Oradan gidip bol sulaklı bir çeşmenin yanına konakladı ve malını burada yayarak bir köşk yaptırdı. O, bir gün köşkünün içerisinde otururken, rüzgâr ona yüz bakımından insanların en güzeli, koku bakımından en sevimlisi olan bir kadını getiriverdi. Kadın ona; ey Allah'ın kulu, sen kimsin? dedi. Adam; ben İsrâiloğullarmdan bir kişiyim, dedi. Kadın; bu köşk ve şu mallar senin mi? dedi. Adam; evet, dedi. Kadın, eşin var mı? deyince, adam; hayır, dedi. Kadın; burada eşsiz nasıl rahat edebilirsin? dedi. Adam; böyle oldu, senin kocan var mı? dedi. Kadın; hayır deyince, adam ister misin seni kendime eş alayım? dedi. Kadın; ben senden bir günlük mesafede oturan bir kadınım. Yann bir günlük azığını al, bana gel. Eğer yolda bir dehşetle karşılaşırsan o dehşet seni korkutmasın, dedi. Ertesi gün olunca, adam bir günlük azığını aldı ve çıkıp yola koyuldu. Nihayet bir köşke vardı. Köşkün yüce kapışım çaldı. Ona yüz bakımından insanların en güzeli, koku bakımından en sevimlisi bir genç çıkıp; kimsin sen ey Allah'ın kulu? dedi. Adam; ben İsrâü-oğullarındanım, dedi. Çocuk; ihtiyâcın nedir? deyince, o; beni bu köşkün sahibi olan kadın kendisi için davet etti, dedi. Çocuk, doğru söylersin, ancak yolda bir korku ile karşılaştın mı? dedi. Adam; evet eğer o bana bunu haber vermemiş olsaydı, gördüğüm şey beni gerçekten korkuturdu, dedi. Çocuk; ne gördün? deyince, adam; buraya doğru yöneldim, yolum açılınca ağzını açmış bir dişi köpek gördüm. Köpek ürküp kaçtı. Bir de baktım ki, ben onun arkasındayını. Köpeğin karnında enikleri inleyip duruyordu. Delikanlı ona dedi ki:

Sen, bunu kavramaz mısın? Bu âhir zamanda olacak bir şeydir. Gençler yaşlı kadınların meclislerinde otururlar ve onların sözlerini, lakırdılarını tekrarlarlar. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum. Yolum açılınca baktım ki yüz tane sütü bol keçi var. İçlerinden bir oğlak bir keçiyi emiyor. Onu bitirip bir şey bırakmadığını zannettiği zaman, ağzını açarak daha fazlasını bekliyor. Delikanlı adama; sen buna ulaşacak değilsin, bu âhir zamanda olacak. Bir hükümdar bütün insanların gelirini toplayacak, bir şey bırakmadığını sandığı zaman ağzını açarak daha fazlasını isteyecek. Adam dedi ki; sonra yola koyultlum. Yolum açılınca bir ağaç gördüm. Ağacın yaprağındaki olgun meyve benim hayretimi mûcib oldu, onu koparmak istedim. Öbür ağaç; ey Allah'ın kulu, benden al, dedi. En sonunda bütün ağaçlar hep birden; ey Allah'ın kulu, bizden al, dediler. Delikanlı adama dedi ki: Sen buna ulaşacak değilsin. Bu âhir zamanda olacak. Erkekler azalacak, kadınlar çoğalacak. Öyle ki bir erkek bir kadınla nişanlanacak,da on veya yirmi kadın onu kendine çağıracak. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir pınar üzerine oturmuş bir adam gördümf Eliyle her insana bir avuç su veriyordu. İnsanlar suyun başından ayrılınca, testisini suya attı fakat testisine hiç su girmedi. Delikanlı dedi ki: Sen buna da erişecek değilsin. Bu âhir zamanda olacaktır. Kıssahân insanlara bilgi öğretecek, sonra onlara muhalefet ederek Allah'a isyan edecek. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum. Yolum açılınca bir keçi gördüm. Bir topluluk keçinin ayaklarından tutmuşlar, bir adam iki boynuzundan tutmuş, bir adam kuyruğundan tutmuş ve bir başka adam da keçiye binmiş, bir diğeri de keçiyi sağıyordu. Delikanlı dedi ki: Keçi dünyadır. Ayaklanndan tutanlar dünya hayatı için kendilerini aşağılara atanlardır. Boynuzlarından tutanlar, sıkıntılı bir hayat yaşayanlardır. Kuyruğundan tutanlar, dünyadan yüz çevirmiş olandır. Ona binen ise dünyayı terketmiştir. Keçiyi sağana ne mutlu, o dünya ile birlikte gitmiştir. Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir adam gördüm, bir kuyunun başında su çekiyor. Kuyudan kovasını çıkardıkça havuza döküyor ancak su tekrar dönüp kuyuya akıyor. Delikanlı dedi ki: İşte o kişi de, Allah'ın iyi amellerini reddedip kabul etmediği kişidir, Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca bir adam gördüm, tohumunu ekiyor ve hemen biçmek istiyor, bir de bakıyor ki güzel bir buğday elde etmiş. Delikanlı dedi ki: Bu da yaptığı iyi amelleri Allah Teâlâ'nın kabul edip kendisini arıttığı kişidir.
Adam dedi ki: Sonra yola koyuldum, yolum açılınca kafası üzeri uzanmış bir adam gördüm. Adam bana dedi ki: Ey Allah'ın kulu bana yaklaş, elimden tut ve beni oturttur. Allah'a andolsun ki, Allah beni yarattı yaratalı hiç oturmadım. Adamın elini tuttum, kalktı, yürüdü nihayet ben, onu görmez oldum. Delikanlı ona dedi ki: İşte bu da Ömürdür. Tükenip kaybolan ömür. Ben, ölüm meleğiyim ve ben sana gelen kadınım. Allah ruhunu burada kabzetmemi emretti, sonra onu cehennem ateşine götürürüm. İşte «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» âyeti bu konuda nazil olmuştur.
Bu haber garîbtir, sıhhati üzerinde durulması gerekir. Ayetin bu ve benzerleri hakkında nazil olmuş olması şu anlamda doğrudur. Bütün kâfirler dünya hayatına rûhlanyla bağlanırlar. Tıpkı şu aldanmış mağrur adam gibi. O, maksadını elde etmek için koşarken, anîden ölüm meleği karşısına çıkıyor ve onunla arzuladığı şeyin arasına girip canını alıyor.

«Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» Yani peygamberleri yalanlayan geçmiş milletlerin başından geçen haller gibi. Onlara Allah'ın azabı geldiğinde îmân etmeyi istemişler, ama bu istekleri kabul edilmemişti. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ Ğâfir sûresinde şöyle buyurur: «Şiddetli azabımızı gördüklerinde; yalnız Allah'a inandık. O'na koştuğumuz eşleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim şiddetli azabımızı gördükten sonra inanmış olmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kullan hakkında öteden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte kâfirler o zaman hüsranda kaldılar,» (Ğâfir, 84-85).
«Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler.» Yani dünyada şüphe ve endîşe içinde kalmışlardır. Bu sebeple azabı gördükleri zaman, îmân etmiş olmaları kabul buyrulmamıştır. Katâde der ki: Şek ve şüpheden sakının. Çünkü kim şek üzere ölürse, onunla dirilir. Kim de yakîn üzere ölürse, onunla diriltilir.[19]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6625-6626
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6627-6628
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6629-6630
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6630-6632
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6633-6635
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6635-6638
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6639-6644
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6644-6649
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6649-6650
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6651-6654
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6655-6656
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6656-6658
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6659-6660
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6661-6664
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6665

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6666-6667
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6667-6668
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6669-6670
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6671-6674

FÂTIR SÜRESİ

Göklerin ve Yerin Yaratanı
Bulutları Yürüten Rüzgârlar
İki Deniz Bir Olur Mu Hiç?
Yepyeni Bir Yaratık
Kör İle Gören Bir Olur Mu Hiç?
Kitaba Vâris Olanlar
Adn Cennetlerine Girenler
Ve Kâfirlere de Cehennem Ateşi
Göklerin ve Yerin Gaybi
Büyüklenip Düzen Kuranlar

FÂTIR SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur, 45 âyettir.)

1 — Hamd; göklerin ve yerin yaratanı, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsûstur. Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır. Muhakkak ki Allah, her şeye kadirdir.

Göklerin ve Yerin Yaratanı

Süfyân es-Sevrî, İbrahim İbn Muhacir kanalıyla Mücâhid'den, o da îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, «Göklerin ve yerin yaratanı» ifâdesinin ne demek olduğunu bilmiyordum. Nihayet bir kuyu kenarında iken iki bedevi yanıma gelip tartıştılar. Biri diğerine dedi ki: Onu ben yaptım, evvelâ ben kazmaya başladım. İbn Abbâs der ki: İşte «Göklerin ve yerin yaratanı» ifâdesi; gökleri ve yeri ilkin ibda' eden, demektir.
Dahhâk der ki: Kur'an'da geçen her (ifâdesi; göklerin ve yerin yaratanı mânâsına gelir.
«Melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan.)) Kendisi ile peygamberleri arasında onları elçiler kılıp uçurarak emrettiği gerçeği çabucak peygamberlerine ulaştıran. Meleklerden kiminin iki, kiminin, üç, kiminin dört, kiminin de daha fazla kanatlan vardır. Nitekim ha-dîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.)ın Cibril'i altı yüz kanatlı olarak gördüğü, her iki kanadının arasının doğu ile batı arası kadar olduğu bildirilir. Binâenaleyh Allah Teâlâ «Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır. Muhakkak ki Allah, her şeye kadirdir.»
Süddi der ki; Allah Teâlâ kanatlan yaratmada ve fazlalaştırmada dilediği gibi artınr. Zührî ve İbn Cüreyc ise «Yaratmada dilediği kadar fazlalaştırır.» kavli ile güzel sesin kasdedildiğini bildirir. Buharı edeb babında bu görüşü Zührî'den nakleder.îbn Ebu Hatim de tefsirinde bu görüşü nakleder. Şâzz olarak şeklinde noktasız hâ ile okuyanlar da olmuştur. Allah en iyisini bilendir.[1]

2 — Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti, tutacak yoktur. Tuttuğunu da O'ndan sonra gönderecek yoktur. Aziz, Hakim O'dur.

Allah Teâlâ, dilediği şeyin olacağını, dilemediğinin olmayacağım, verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek kimsenin bulunmadığım haber veriyor. İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Âsim Mu-ğîre İbn Şu'be'nin kölesi Verrâd'dan nakletti ki; Muâviye, Muğîre îbn Şu'be'ye mektup yazarak; Rasûlullah (s.a.)tan işittiğin şeyleri bana yaz, demiş: Muğîre, beni çağırdı ve ben ona şöyle yazdım: Ben Rasûlullah (s.a.)m namazı bitirince şöyle buyurduğunu işittim: Allah'tan başka İlâh yoktur1. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na-dır. Ve O, herşeye kadirdir. Allah'ım, Senin verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Onun kîl ve kaiden (şunun bunun hakkında söz söylemekten) nehyettiğini, çok soruyu ve malı tüketmeyi yasakladığını, kızları diri diri toprağa gömmeyi, anneye isyan etmeyi, vermesi gerekeni vermeyip, hakkı olmayan şeyi istemeyi yasakladığını duydum. Buhârî ve Müslim bu hadîsi muhtelif yollarla

Verrâd'dan naklederler. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) başını rükû'dan kaldırdığında şöyle dermiş: Allah, kimin kendisine hamdettiğini işitti. Allah'ım, Rabbımız, hamd Sana'dır. Gökler ve yer doluşunca. Daha başka istediğin her şey doluşunca. Allah'ım, Sena ve övgü sahibi Rabbım, hepimiz Sen'in kulunuz. Kulun söylediğinin en doğrusu şudur: Allah'ım, Sen'in verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Hiç bir güç sahibinin gücü Sen'in yanında fayda vermez. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir. «Allah, sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak Allah giderir. Sana bir iyilik dilediği takdirde; O'nun lutfunu geri çevirecek de yoktur.» (Yûnus, 107). Bu âyetin pek çok benzerleri vardır. İmâm Malik der ki: Yağmur yağdığı zaman, Ebu.Hüreyre (r.a.): Bize ayın fetih durağmdaki yağmur yağdırıldı, der sonra da «Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti, tutacak yoktur. Tuttuğunu da ondan sonra gönderecek yoktur. Azîz, Hakîm O'dur.» âyetini okurdu. îbn Ebu Hatim de Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu rivayeti nakleder.[2]

3 — Ey insanlar; Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Allah'tan başka gökten ve yerden sizi rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır? O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çeviriliyorsunuz?

Allah Teâlâ, kullarını uyarıyor ve onları yalnız ve yalmz kendisine ibâdet etmeye ve tevhîd delillerini bulmaya sevkediyor. Nasıl O, yaratma da ve nzık vermede tek ve eşsiz ise; ibâdette de tek ve eşsiz olmalıdır. O'ndan başka putlar, şirkler ve eşler edinilmemelidir. Bu sebeple Allah Teâlâ «O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çeviriliyor sunuz?)) buyuruyor. Bunca açıklamalardan, bunca apaçık "burhandan sonra nasıl da döndürülüyorsunuz. Ve dönüp siz yine putlara ve taşlara tapıyorsunuz.[3]

4 — Eğer seni yalanlıyorlarsa; doğrusu senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır. îşler ancak Allah'a döndürülür.
5 — Ey insanlar; Allah'ın vaadi muhakkak haktır, dünya hayatı sizi aldatmasın. Ve o mağrur da Allah ile sizi aldatmasın.
6 — Muhakkak ki şeytân, sizin düşmanmızdır. Öyleyse siz de onu düşman edinin. O, taraftarlarını ancak çılgın alevli ateşin yaranı olmaya çağırır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, eğer Allah'a şirk koşan şu müşrikler seni yalanlıyor ve kendilerine getirdiğin tevhîd gerçeğinde sana muhalefet ediyorlarsa; senden önce geçen peygamberler senin için bir örnektir. Onlar da aynı şekilde kendi toplumlarına apaçık belgelerle gelmişler ve tevhidi emretmişlerdi ve o toplumlar, onlan da yalanlamışlar ve muhalefet etmişlerdi. «İşler ancak Allah'a döndürülür.» Ve Biz, onlara bu konuda cezaların en uygununu veririz. Müteakiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey insanlar; Allah'ın vaadi muhakkak haktır.» Kıyamet muhakkak gelecektir. «Dünya hayatı sizi aldatmasın.» Bu dünyanın aşağılık hayatı sizi aldatmasın. Allah'ın, dostlanna ve peygamberlerinin tâbilerine hazırladığı yüce hayrı unutturmasın. Bakî olanı, şu fânî çiçeklerle değişmenize sebep olmasın. «Ve o mağrur da Allah'(in affı) ile sizi aldatmasın.»

Mağrur şeytândır. İbn Abbâs böyle demiştir. Yani şeytân sizi aldatıp ta Allah Rasûllerine tâbi olmaktan vazgeçirmesin, onların sözlerini doğrulamaktan alıkoymasın. Çünkü o aldatıcıdır, iftiracıdır ve yalancıdır. Bu âyet-i kerîme, Lokman süresindeki şu âyete benzer: «Öyleyse sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatıcı şeytân sizi Allah'ın bağışlamasına güvendirerek yoldan çıkarmasın.» (Lokman, 33). Mâlik, Zeyd îbn Eslem'den nakleder ki; bu mağrûr'dan maksad, şeytândır. Nitekim Allah Teâlâ mü'minlerin kıyamet günü münafıklara şöyle diyeceklerini bildiriyor: «Mü'minlerle münafıkların arasjna; kapısının içinde rahmet ve dışında azâb olan bir sûr çekilir. Münafıklar mü'minlere; biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. Onlar; evet öyle, fakat sizler kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz. Allah'ın buyruğu, gelene kadar dinde şüpheye düştünüz. Sizi kuruntular aldattı. Sizi şeytânlar Allah'a karşı da ayarttı.» (£adîd, 13-14).
Bilâhare Allah Teâlâ; şeytânın âdemoğluna düşmanlığını belirterek buyuruyor ki: «Muhakkak ki şeytân, sizin düşmamnızdır. Öyleyse siz de onu düşman edinin.» O size düşman olduğunu açıkça belirtiyor, öyleyse siz de ona daha şiddetle düşmanlık yapın, söylediklerine muhalefet edin ve sizi aldatmak istediği konularda onu yalanlayın. «O, taraftarlarını ancak çılgın alevli ateşin yârânı olmaya çağırır.» Yani şeytân, yalnızca sizi sapıtmak ister ki kendisiyle beraber çılgın ateşli aleve gi-resiniz. İşte bu, apaçık düşmanlıktır. Azîz ve kuvvetli olan Allah'tan; bizi şeytânın düşmanı kılmasını diler, kitabına uymamızı bize nasîb etmesini, peygamberinin yolunu rehber edinmemizi sağlamasını umarız. Muhakkak ki O, dilediğine kadirdir ve istenileni vermeye gücü yeter. Bu âyet-i kerime, Kehf süresindeki şu âyete benzer: «Hani meleklere; Âdem'e secde edin, demiştik de: İblîs'ten başka hepsi secde etmişti. O ise cinlerden olduğu için Rabbının emrinden dışarı çıkmıştı. Şimdi siz, Beni bırakıpta size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyor sunuz? Zâlimler için, ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50).[4]

7—O küfredenler, işte onlara şiddetli azâb vardır. İmân etmiş olup ta sâlih ameller işleyenlere de, işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.
8 — Kötü işi kendisine süslendirilip te onu güzel gören bir midir? Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara yanarak kendini harâb etme. Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını bilendir.

Allah Teâlâ, İblis'in yolunda gidenlerin akıbetinin alevli cehennem olduğunu zikrettikten sonra, küfredenler için şiddetli azâb bulunduğunu bildiriyor. Çünkü onlar şeytâna uyup Rahmân'a isyan etmişlerdir. Allah'a ve peygamberlerine îmân edip «Sâlih ameller işleyenlere de, işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.» Günâhları bağışlanır, işledikleri hayırlı amellere mükâfat verilir.
Müteakiben Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Kötü işi kendisine süslendirilip te onu güzel gören bir midir?» Yani kâfirler, fâcirler kötü ameller işledikleri halde kendilerinin iyi işler yaptıklarını iddia ederler. Allah'ın sapıtmış olduğu bu kişiler hakkında senin aldanman mümkün müdür? Hayır mümkün değildir. «Muhakkak ki Allah, dilediğini saptınr, dilediğini de hidâyete erdirir.» Bu, O'nun takdiri iledir. «Öyleyse onlara yanarak kendini harâb etme.» Sen bunun için üzülme, çünkü Allah takdîrâtında hikmet sahibidir. Ancak O'nun sapıttığı sapar ve hidâyete erdirdiği de

hidâyete erer. Bu konuda erişilmez hüccet ve tâm bilgi O'nun-dur. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devamında «Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarım bilendir.)) buyuruyor.
İbn Ebu Hatim, bu âyetin tefsirinde der ki: Bana babam... Abdullah İbn Deylemî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Tâifde, el-Vaht denilen bir duvarın dibinde bulunan Abdullah İbn Arar'ın yanına vardım. O dedi ki: Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim: Muhakkak ki Allah, yaratıklarını karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine nurunu gönderdi. O gün kendisine Allah'ın nuru isabet edenler, doğru yolu buldular. İsabet etmeyenler de sapıttılar. İşte bunun için derim ki: Allah Azze ve Celle'nin bildiği şeyin üzerinde kalem kurumuştur. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bana Yahya... Zeyd İbn Ebu Evfâ'nın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) bizim yanımıza gelerek buyurdu ki: Sapıklıktan hidâyete erdiren ve sevdiğine dalâleti karanlık gösteren Allah'a hamdolsun. Bu hadîs de aynı şekilde gerçekten garîb bir hadîstir.[5]

9 — Allah O'dur ki; bulutları yürüten rüzgârlar göndermiştir. Biz onu ölü bir memlekete sürüp onunla yeri Ölümünden sonra diriltiriz. İşte diriliş te böyledir.
10 — Kim izzet istiyorsa; izzet bütünüyle Allah'ındır. Güzel sözler O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar için şiddetli bir azâb vardır. Onların hilesi, boşa çıkar.
11 — Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir damla sudan sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir. Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum yapmaz. Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitabdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.

Bulutları Yürüten Rüzgârlar

Çoğunlukla Allah Teâlâ, ölümünden sonra yeryüzünün dirilişini, diriliş günü için örnek verir. Hacc sûresinde olduğu gibi, burada da Allah Teâlâ bu noktaya dikkat çekerek kullarını uyarıyor. Bilindiği gibi, yeryüzü katı, bitkisiz, ölü bir toprak yığını haline geldiğinde Allah Teâlâ su taşıyan bulutları oraya gönderir ve üzerine yağmur indirir. O zaman toprak sarsılır ve oynar. Her çiftten güzel çiftler yetiştirir. İşte ce-sedler de böyledir. Allah Teâlâ onları diriltip hasretmek istediğinde Arş'ın altından bir yağmur yağdırır da bütün yeryüzünü kuşatır. Bitki tanesinin topraktan yeşerdiği gibi cesedler <Je topraktan çıkar. Bunun için sahîh hadîste şöyle vârid olmuştur: Âdemoğlunun her uzvu çürür ancak kuyruk sokumu müstesna. Ondan yaratılmıştır ve ondan birleştirilecektir. Bunun için Allah Teâlâ «İşte diriliş te böyledir.» buyuruyor.
Hacc sûresinde geçen Ebu Rezîn'in naklettiği hadîste buyurulur ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölüleri nasıl diriltir? Yaratılıştan bunun delili nedir? dedim. O buyurdu ki: Ey Ebu Rezîn sen kavminin vadisinde bir yere uğramadın mı ki. ikinci uğradığında oranın sarsılıp yemyeşil olduğunu göresin? Ben; evet, dedim. Rasûlullah (s.a.); İşte Allah, ölüleri de böyle diriltir, buyurdu.
«Kim izzet istiyorsa; izzet bütünüyle Allah'ındır.» Kim dünya ve âhirette azîz olmak istiyorsa, Allah'a itaat etmeye koyulsun. Çünkü Allah, kendisine itaat eden

kişinin istediğini elde etmesini sağlar. Zîrâ Allah, dünya ve âhiretin sahibidir. Hem dünyada, hern de âhirette izzet bütünüyle Allah'ındır. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde şöyle buyurur: «Onlar ki mö'rninleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar. Onların tarafında izzet mi arıyorlar? Doğrusu izzet bütünüyle Allah'ındır.» (Nisa, 139). «Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü izzet, bütünüyle Allah'a aittir.» (Yûnus, 65), «İzzet Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bilmezler.» (Münâfikûn, 8). Mücâhid der ki: Kim putlara taparak izzet istiyorsa, izzet bütünüyle Allah'ındır. Katâde de der ki: Kim izzet istiyorsa, izzet bütünüyle Allah'ındır. Binâenaleyh Allah Azze ve Celle'ye itaat ederek izzetlenmeye çalışın. Denildi ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: Kim izzetin bilgisini arıyorsa ve kimin azîz olduğunu bilmek istiyorsa izzet bütünüyle Allah'ındır. İbn Cerîr bunu böyle nakleder.
«Güzel sözler O'na yükselir.» Zikir, Kur'an okuma ve duâ. Seleften birden fazla kişi böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl... Mahânk İbn Süleym'den nakletti ki; o, şöyle demiş: İbn Mes'ûd şöyle dedi: Biz size bir hadîs nakledersek onun tasdiki için Allah'ın kitabından bir örnek getiririz. Müslüman bir kul; Allah'ım, Sana hamdeder, tesbîh ederiz. Hamd Allah'a mahsûstur, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Allah yücelerin yücesidir, dediği zaman; bir melek onları alır ve kanadının altında saklayarak gökyüzüne yüceltir. O, bütün melekleri dolaşır, melekler bu sözü söyleyen kişi için mağfiret dilerler. Nihayet o, Rahman Azze ve Celle'nin huzuruna getirilir. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd, «Güzel sözler O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir.» âyetini okudu.
Bana Ya'kûb İbn İbrahim... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Tesbîh ederim Allah'a, hamd Allah'a mahsûstur. Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. Allah en büyüktür, sözü; Arş'm etrafında arının dönüşü gibi döndürülür ve melekler onun sahibini anarlar. Sâlih ameller ise hazînelerdedirler. Bu haberin Kâ'b el-Ahbâr'a isnadı sahihtir. Ancak merfû' olarak rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Nümeyr... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın celâlini zikredip O'nu tesbîh, tekbîr, tahmîd ve tehlîl ile ananlar; Arş'm etrafına götürülürler. Arının dolanışı gibi onların dolanışı vardır. Sahipleri orada zikredilir. Sizden biriniz Allah katında anılabileceği bir şeyinin bulunmasını istemez mi? İbn Mâce, bu hadîsi Ebu Bişr kanalıyla... İbn Mes'ûd'un oğlu Ukbe'nin oğlu, Abdullah'ın oğlu Avn'dan veya onun kardeşi kanalıyla Nû'mân İbn Beşîr'den nakleder.
«Onu da sâlih amel yükseltir.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Güzel söz Allah'ı zikirdir. O, Allah Azze ve Celle'ye yüceltilir. Sâlih amel ise O'nun farzlarını edâ etmektir. Kim, Allah'ı zikredip te farzlarını edâ etmezse; onun sözü ameline döndürülür. Onun için evlâ olan amel işlemesidir. Mücâhid de şöyle der: Sâlih amel güzel'sözü yüceltir. Ebü'l-Aliye, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes, Şehr İbn Havşeb ve başkaları böyle demişlerdir. îyâz İbn Muâviye ise der ki: Sâlih amel olmasaydı, güzel söz yükseltil-mezdi. Hasan ve Katâde de amel olmadan sözün makbul olmadığını bildiriyorlar.
«Kötülükleri tuzak yapanlar.» Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Şehr İbn Havşeb, bunların; amelleriyle riyakârlık yapanlar olduğunu bildirir. Yani onlar insanlara

hîle yaparak kendilerinin Allah'ın emirlerine itaat ettiklerini vehmettirirler. Halbuki onlar, yaptıklarıyla iki yüzlülük etmektedirler ve Allah Azze ve Celle'nin buğzuna müstehak olmaktadırlar. Onlar aslında Allah'ı çok az zikretmektedirler. Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem bunların müşrikler olduğunu bildirir. Sahîh olan, bu hükmün umûm ifâde etmesidir. Müşriklerin âyetin hükmü içerisine dâhil olması ise daha evlâdır. Bunun için Allah Teâlâ «Onlar için şiddetli bir azâb vardır. Onların hilesi boşa çıkar.» buyurmaktadır. Allah Teâlâ akıl ve basiret sâhiblerine onların sahte ibâdetlerini göstererek bu niy-yetlerini ibtâl eder ve bozukluklarını açığa çıkarır. Çünkü bir kul neyi gizlerse mutlaka Allah Teâlâ onu, yüzünün çizgilerinde ve dilinin teklemelerinde açığa çıkarır. Kim de bir gizliyi gizlemek isterse, Allah Teâlâ onun örtüsünü Örter. Hayır ise hayır olarak, şer ise şer olarak kapatır. Mürâî kişi, ancak durumunu ahmaklara beğendirebilir. Feraset sâhibleri mü'minler ise onlara iltifat etmezler. Aksine onlann durumu, kısa zamanda mü'minlerin katında açığa çıkar. Gaygı bilen Allah'a ise hiç bir şey gizli ve saklı kalmaz.

«Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir damla sudan». Yani önee atamız Âdem'i topraktan yaratmaya başlamış, sonra onun soyunu değersiz bir sudan, bir özden halketmiştir. «Sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir.» Erkek ve dişi olarak. Sizleri çiftler olarak yaratması O'nun size lütuf ve rahmetinin eseridir ki böylece huzur bulabilesiniz.

«Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum yapmaz.» O, bunların hepsini bilir. Hiç bir şey O'na gizli kalmaz. En'âm sûresinde buyrulduğu gibi: «Gaybın anahtarlan O'nun katındadır. O'n-dan başka kimse- bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, >aş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitâbdadır.» (En'âm, 59).

((Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.» Yani bazı nutfeye uzun ömür verilmesi, Allah'ın bildiği bir bilgiye mebnîdir ve o, kendi katındaki ilk kitabta kayıdlıdır. «Ve ömrünün azalması» ifâdesindeki zamir zâta değil, cinse râcîdir. Çünkü Allah'ın bilgisinde ve kitabındaki uzun ömür, şahısla ilgili olarak eksil* mez. Zamîr, bu bakımdan cinse râci'dir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ifâde arapların şu sözü gibidir: «Benim yanımda bir elbise ve onun yarısf vardır.» Yani; bir kat elbise ve bir başkasının da yarısı var, demektir.

Avfî tankıyla İbn Abbâs'tan nakledilir ki; o, «Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» âyeti konusunda şöyle demiştir; Kimin hakkında uzun ömür ve yaşama hükmü verilmişse; o, muhakkak kendisi için tak-dîr edilmiş olan ömrü yaşar. Bu ömrü doldurması demek, kendisi için takdir edilmiş olan kitabın (yazının) tamamlanması demektir. Kimin de ömrünün kısa olması karârlaştırılmışsa hayatı mutlaka ömrüne göredir. Onun hayatı, kendisi için kaydedilen yazıya göredir. İşte Allah Teâlâ bu âyette, bunun hepsinin kitabının (yazısı) Allah katında olduğunu bildiriyor. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakledilir ki; o, «Ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.» kavli hakkında; rahimler tamamlanmamış olan hiç bir yavruyu dışarı atmaz, demiştir. Abdurrahmân tefsirinde der ki: Görmez misiniz bazı insanlar yüz sene yaşar, diğeri de doğarken

ölür. İşte bu âyette kasdedilen budur. Katâde der ki: Ömrü azaltılan, altmış yaşın-dan önce ölendir. Mücâhid der ki: Bu âyetle kasdedilen mânâ şudur: Her ömürlünün ömrü, annesinin karnındayken yazılmıştır. Bütün mah-lûkât tek bir süreye göre yaratılmış değildir. Şunun ömrü öbürününkin-den azdır ve hepsi sahibi için yeterince kaydedilmiştir. Bazıları da dediler ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: «Bir ömürlünün çok yaşaması» yani onun için sürenin kayıdlı olması «ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır.)) Bu da ömrünün yavaş yavaş tükenmesidir. Hepsi Allah katında yıl be yıl, ay be ay, hafta be hafta, gün be gün, saat be saat yazıl-mıştır. Hepsi Allah'ın katındaki kitâbda kayıdlıdır. İbn Cerîr Taberî, Ebu Mâlik'ten bu tefsiri nakleder. Süddî ve Ata el-Horasânî de bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Cerîr Taberî birinci görüşü tercih eder. Neseî bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde <Jer ki: Bize Ahmed İbn Yahya... Enes îbn Mâlik'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Kim rızkının genişletilmesini ve ecelinin uzatılmasını isterse; akrabalarına sıla-i rahmde bulunsun. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim, Ebu Dâvûd kanalıyla Yûnus İbn Yezîd'den naklederler. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah (s.a.)ın yanında bulunduğumuzda o bize öğüt vererek buyurdu ki: Muhakkak ki Allah Teâlâ eceli geldiğinde hiç bir canlının süresini uzatmaz. Ömrün artması, sâlih zürriyet iledir ki Allah Teâlâ onu kuluna nasîb eder. Kendisinden sonra o sâlih zürriyet kula duâ eder ve onların duasını Allah Teâlâ kişiye kabrinde ulaştırır. İşte ömrün artması budur.
«Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» Basittir. Allah Teâlâ'nın bunu ve bütün mahlûkâtınm tek tek bilgisini ihata etmesi O'nun için gayet basittir. Çünkü O'nun bilgisi her şeyi kuşatır ve hiç bir şey O'n-dan saklanmış değildir.[6]

12 — iki deniz bir olmaz. Şu; çok tatlıdır, susuzluğu keser içilmesi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Her birinden taze et yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız. O'nun lutfundan aramanız ve şükretmeniz için gemilerin yara yara gittiklerini görürsünüz.

İki Deniz Bir Olur Mu Hiç?

Allah Teâlâ, eşyayı muhtelif şekillerde yaratmasındaki kudretine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: Allah Teâlâ iki deniz yaratmıştır. Birisi tatlı, serinleticidir. İnsanların gezip gördükleri nehirler bu tatlı suyun kaynağıdır. Bölgelerde, şehirlerde, ma'mûr yerlerde, çöllerde insanlar ihtiyâçlarına göre onun suyundan içer ve tatlı suyundan tat alırlar. «Şu ise tuzludur, acıdır.» Orada da büyük gemiler yüzer. Ama onun suyu çok acı ve tatsızdır.
«Her birinden taze et yersiniz.» Balıklar. «Ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız.» Nitekim Allah Teâlâ Rahman sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar. Öyleyse Rabbı-nızın nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» (Rahman, 22-23).
«Gemilerin onda yara yara gittiklerini görürsün» Yani gemiler kuş gagasına benzeyen burunlanyla suları yara yara giderler. Mücâhid der ki: Rüzgâr ancak büyük gemilere denizi yardırır. «O'nun lutfundan aramanız için» Ticarî seferlerle,

bölgeden bölgeye ve iklimden iklime gidip rızkınızı aramanız için. «Ve şükretmeniz için» Rabbmızın size deniz denilen muazzam yaratığı müsahhar kılmasından dolayı kendisine şükretmeniz için. Siz denizlerde dilediğiniz gibi hareket eder, istediğiniz yere gidersiniz. Hiç bir şey sizi bundan alıkoymaz. Haddi zâtında Allah, göklerde ve yerde bulunanların hepsini kendi lütfü ve rahmetinin eseri olarak sizin emrinize^ boyun eğdirtmiştir.[7]

13 — Gündüzü geceye girdirir, geceyi de gündüze girdirir. Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır, her biri belli bir süre için hareket eder. İşte bu Rabbınız olan Allah'-tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.
14 — Onları çağırsanız; çağrınızı işitmezler. îşitseler dahi size cevab veremezler. Kıyamet günü de şirk koşmanızı inkâr ederler. Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.

Bu da Allah Teâlâ'nm mükemmel ve yüce kudretinin hâkimiyetinin bir örneğidir. Karanlığıyla geceyi, aydınlığıyla gündüzü sizin emrinize vermesi. Şunun uzunluğundan alıp, öbüründen artırması, şundan kısıp öbürüyle denkleştirmesi, bu da Allah'ın kudretinin eseridir. Allah Teâlâ bundan alır onu uzatır ve bunu kısar. Sonra yaz ve kışa göre ayrı ayrı onları uzatıp kısaltır. «Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır.» Gezen yıldızları, sabit gezegenleri parlak ışıklarıyla gök cisimlerinin hepsini belirli bir ölçüye göre yürütür ve kayıdlı, özenli bir sisteme göre seyrettirir. Bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir. «Her biri belli bir süre için hareket eder.» Kıyamet gününe kadar.
«îşte bu, Rabbınız olan Allah'tır.» İşte bütün bunları yapan kendisinden başka hiç bir tanrı bulunmayan yüce Rab'dır. «Mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» O'na eş olarak koştuğunuz putlar ve O'nun suretinde tasvir etttiğiniz melekler «hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atâ, Atiyye el-Avfî, Hasan, Katâde ve başkaları (j^JaâJl) kelimesini, hurma çekirdeğinin üzerini saran zar olarak tefsir etmişlerdir. Yani Allah'tan başka taptıklarınız, göklerle yeryüzünden hiç bir şeye mâlik olamadıkları gibi şu hurma çekirdeğinin zarı kadar'bir şeye bile sahip değildirler.
«Onlan çağırsanız; çağrınızı işitmezler.» Allah'tan başka duâ edip çağırdığınız ilâhlar sizin duanızı işitmezler. Çünkü onlar ruhsuz, katı nesnelerdir. «İşitseler dahi size cevâb veremezler.» Onlardan istediğiniz şeyi size vermeye güçleri yetmez. «Kıyamet günü de şirk koşmanızı inkâr ederler.» Yani sizden uzak olduklarını bildirirler. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Allah'ı bırakıp ta kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim-dir? Çünkü yalvardıklan şeyler, yalvarışlarından habersizdirler.- Ama insanlar kıyamet günü toplatılınca, putları onlara düşman olurlar ve tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onlar, kendilerine güç kazandırsm diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82).

«Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.» Bir şeyden haberdâr olan gibi işlerin akıbetini, neticesini ve varacağı sonucu kimse sana haber veremez. Katâde der ki: Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan başkası sana haber veremez. Çünkü O, hiç şüphesiz gerçeği haber vermiştir.[8]

15 — Ey insanlar; sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise Gani'dir, Hamîd'dir.
16 — îsterse; sizi giderir ve yepyeni bir yaratık getirir.
17 — Bu, Allah'a göre güç değildir.
18 — Günâh işleyen hiç bir nefis; başkasının günâhını çekmez. Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakını bile olsa— ondan bir şey yüklenmez. Sen, ancak görmedikleri halde Rablarmdan korkanları ve namazı kılmış olanları uyarırsın. Kim de arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur ve dönüş, Allah'adır.

Yepyeni Bir Yaratık

Allah Teâlâ, kendisinin herkesten müstağni olduğunu, buna karşılık bütün yaratıkların kendisine muhtaç olup huzurunda boyun eğdiğini haber vererek buyuruyor ki: «Ey insanlar; sizler Allah'a muhtaçsınız.» Her türlü fiil ve davranışlarınızda Allah'a muhtaçsınız. Allah ise, onların hepsinden bizzat müstağnidir. Bunun için «Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir.» buyuruyor. Zenginlikte O tek başına, eşi ve benzeri olmayandır. Yaptığı, söylediği, takdir ve teşvik ettiği her şeyde tamamen hamd, övgüye lâyık olan O'dur.
«İsterse; sizi giderir ve yepyeni bir yaratık getirir.» Ey insanlar O, isterse sizi götürür de sizden başka bir kavmi getirir. Bu, O'nun için hiç de zor ve imkânsız değildir. Bunun için müteakiben buyuruyor ki: «Bu, Allah'a göre güç değildir.»
«Günâh işleyen hiç bir nefis, başkasının günâhını çekmez.» Kıyamet günü yüklenmez. «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese» Eğer yükü ağır olan bir kişi yükünün taşınması için kendisine yardımcı olunmasını ve destek sağlanmasını isterse «Yakını bile olsa, ondan bir şey yüklenmez.» Ona yakın olsa, babası veya oğlu da olsa, herkes kendi durumu ve haliyle meşgul olur ve başkasının yükünü yüklenmez.
İkrime der ki: «Yükü ağır bir kişi» kavlinden maksad, komşudur. O, kıyamet günü komşusuna asılarak der ki: Rabbım, şuna sor niçin benim yüzüme kapısını kapamıştı? Kâfir de kıyamet günü mü'-mine asılarak der ki: Ey mü'min kişi, benim evim senin yanında idi, dünyada benim sana karşı nasıl davrandığımı iyi bilirsin. Bu gün de ben, sana muhtaç durumdayım. Mü'min Rabbı katında ona şefaatçi olur ve en sonunda onun, cehennemde bulunduğu mevkiden daha farklı bir mevkie götürülmesine sebeb olur. Baba kıyamet günü çocuğuna asılır ve der ki: Yavrucuğum, ben seni dünyaya getirdim, ben senin için nasıl bir baba olmuştum? O, babasını hayırla yâd eder. Bunun üzerine babası oğluna der ki: Yavrucuğum, senin iyiliklerinden bir zerre mikdârına muhtacım, eğer onu bana verirsen, gördüğün gibi kurtulacağım. Çocuk babasına der ki: Babacığım, istediğin şey ne kadar da az, ama ben de senin korktuğun gibi korkuyorum sana bir şey vermeye gücüm yetmez. Sonra kişi hanımına asılarak der ki: Ey falanca, ben senin nasıl kocan olmuştum? Kadın, onu iyilikle yâd eder. Bunun üzerine adam hanımına der

ki: Ben, senden bana bir iyilik yapmanı istiyorum. Gördüğün gibi, şu durumumdan belki böylece kurtulabilirim. Kadın der ki: İstediğin şey ne kadar az ama, ben onu sana verecek güçte değilim, çünkü senin korktuğun gibi ben de korkuyorum. İşte bunun için Allah Teâlâ «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakın bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» buyurmaktadır.
Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyuruyor: «Babanın oğluna, oğulun da babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin.» (Lokman, 33). O gün, kişi kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.» (Abese, 34). Bu haberi İbn Ebu Hatim merhum Ebu Abdullah et-Tahrânî kanalıyla... îkrime'den nakleder.
«Sen, ancak görmedikleri halde Hatalarından korkanları ve namazı kılmış olanı uyarırsın.» Senin getirdiklerinden ancak akıl ve basiret sahibi olanlar öğüt alırlar. Onlar ki Rablarından korkup Rablarının emrettiği şeyleri yaparlar. «Kim de arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur.» Kim de sâlih bir amel işlerse onun faydası ancak kendisine aittir. «Ve dönüş, Allah'adır.» Varış ve sığmış O'nadır. O, hesabı çabuk görendir. Her çalışanı, işine göre mükâfâtlandıracaktır. Yaptığı hayırsa hayırla, şer ise şerle karşılığını verecektir.[9]

19 — Kör ile gören bir değildir.
20 — Ve karanlıklarla aydınlık da.
21 — Gölgelik ile sıcaklık da.
22 — Diriler ile ölüler de ,bir değildir. Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir. Sen; kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.
23 — Sen; ancak bir uyarıcısın.
24 ~ Muhakkak ki Biz; seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiç bir ümmet yoktur ki ona, bir uyarıcı gelmiş olmasın.
25 — Şayet seni yalanlıyorlarsa; onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri, onlara apaçık deliller, sahîfeler ve aydınlatıcı kitâblarla gelmişlerdi.
26 — Sonra o küfretmiş olanları yakaladım. Beni inkâr etmek nasılmış?

Kör İle Gören Bir Olur Mu Hiç?

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Birbirinden farklı olan şeyler nasıl aynı değilse, nasıl kör ile gören arasında büyük farklılıklar varsa, nasıl karanlıkla aydınlık, gölgelikle sıcaklık bir olmazsa; aynı şekilde canlılarla ölüler de bir olmaz. Bu bir misâldir. Allah Teâlâ bu misâli canlıların örneği olan mü'minlerle, ölülerin numunesi olan kâfirlere vermektedir. Nitekim aynı mealde En'âm sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Ölü iken diriltttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse; karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?» (En'âm, 122) Yine Hûd sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. İkisi bir olur mu hiç?» (Hûd, 24). Mü'min işitir ve görür. Dünya ve âhirette bir nurun aydınlığında dosdoğru yolda gider. Neticede gölgelikli ve çeşmelerle dolu cennetlerde karâr kılar. Kâfir ise sağır ve kördür. Çıkışı olmayan karanlıklarda yürür. Hattâ o, dünya ve âhirette

sapıklık ve bataklıkta yüzer. Neticede bu durum onu sıcaklıklara, kaynar suya götürür. «Serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar.» (Vakıa, 43-44).
«Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir.» Onları delili duymaya, kabul edip ona bağlanmaya sevkeder. «Sen; kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.» Nasıl öldükten ve kabre konduktan sonra ölülere hidâyet ve hak daveti fayda vermezse, kendilerine bedbahtlık yazılı olan bu müşriklere de senin aracılığın fayda vermez ve sen onları hidâyete erdiremezsin. «Sen; ancak bir uyarıcısın.» Sana ancak tebliğ ve uyarma düşer. Dilediğini sapıklığa, dilediğini hidâyete sevkedecek ise Allah'tır. «Muhakkak ki Biz;.seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik.» Mü'minlere müjdeleyici, kâfirlere uyarıcı olarak. «Hiç bir ümmet yoktur ki ona, bir uyarıcı gelmiş olmasın.» Âdemoğullarmdan geçen ne kadar millet varsa, Allah onlara uyarıcı göndermiş ve onların elinden her türlü gerekçelerini almıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Sen, ancak bir uyarıcısın ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.» (Ra'd, 7), «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve Tâğûttan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah içlerinden İrimini hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti.» (Nahl, 36). Bu konuda daha pekçok âyet-i kerîme vardır.
«Şayet seni yalanlıyorlarsa; onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri onlara apaçık deliller, sahîfeler ve aydınlatıcı kitâblarla gelmişti.» Açık delillerden maksad, göz kamaştırıcı mucizeler ve kesin belgelerdir. Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi, kitâblar demektir. «Sonra o küfretmiş olanları yakaladım.» Yani her şeye rağmen yine de onlar, peygamberlerinin getirdikleri apaçık gerçekleri yalanladılar. Bunun üzerine, Ben de onları azâb ve ceza ile yakaladım. «Beni inkâr etmek nasılmış?» Beni inkâr etmelerinin ne kadar büyük ve sonsuz azabı gerektirdiğini görüyor musun?[10]

27 ~ Görmez misin ki; Allah, gökten su indirmiştir. Onunla Biz türlü türlü renkte meyveler çıkarmışızdır. Dağlardan da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü renkte yollar yaptık.
28 — İnsanlardan da, yerde yürüyen canlılardan ve davarlardan da böyle renkleri değişik değişik olanlar vardır. Allah'tan ancak bilgin kulları korkar. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Gafûr'dur.

Allah Teâlâ, bir tek şeyden muhtelif eşyayı yaratma kudretinin mükemmeliğine dikkati çekiyor. Bu tek madde gökyüzünden indirmiş olduğu sudur. Onunla sarı, kırmızı, yeşil, beyaz, çeşit çeşit değişik renklerden çeşitli meyveler ve bitkiler çıkarır. Her birinin rengi ayrıdır, tadı ayrıdır, kokusu ayrıdır. Nitekim Hak Teâlâ Ra'd sûresinde de şöyle buyurur: «Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağlan, ekinleri ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Ra'd, 4).
' «Görmez misin ki; Allah, gökten su indirmiştir. Onunla Biz türlü türlü renkte meyveler çıkarmışızdır. Dağlardan da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü renkte yollar yaptık.)* Aynı şekilde dağlar da muhtelif renkte yaratılmıştır. Gözlendiği gibi

kimisi beyaz, kimisi kızıldır. Üzerinden geçen yollar muhtelif renklerdedir. İbn Abbâs merhum der ki: kelimesi, yollar demektir. Ebu Mâlik, Hasan, Katâde ve Süddî de böyle demişlerdir.
İkrime der ki: kelimesi; siyah, uzun dağlar demektir. Ebu Mâlik, Atâ el-Horasânî ve Katâde de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Araplar siyahın aşırı siyahlığını nitelemek için tâbirini kullanırlar. Müfessirlerden bir kısmı, bu âyette takdim ve te'hir olduğunu söyleyerek siyah dağlar mânâsını vermişlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir.
«İnsanlardan da yerde yürüyen canlılardan ve davarlardan da böyle renkleri değişik değişik olanlar vardır.» İnsanlardan ve yerde yürüyen ve sürünen hayvanlardan da aynı şekilde değişik renklerde yaratıklar vardır. Bu ifâdedeki hayvanlar kavli, hâssın amma atfı kabî-lindendir. Bu varlıklar da aynı şekilde muhteliftirler. İnsanlardan kimisi berber, habeş ve siyâhî kavimlerdendir. Sakâlibe ve Rûm ırkı ise son derece beyazdırlar. Araplar bunların arasındadır. Hindliler bunlardan biraz daha farklıdırlar. Bunun için Allah Teâlâ bir diğer âyet-i ke-rîme'de şöyle buyurmaktadır: «Dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.» (Rûm, 22) Yolda yürüyen canlılar ve dört ayaklı hayvanlardan da muhtelif renkte olanlar vardır. Hattâ bir cinsin bir tek türü içinde bile muhtelif renkler bulunur. Bir tek hayvanın bazı kısmı alacalıdır, bazı kısmı da diğer renktedir. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir. '
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, Müsned'inde der ki: Bize Fadl İbn Sehl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Adamın birisi Hz. Peygambere gelip dedi ki: Rabbın boya boyar mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, değişmez boyayla boyar. Kırmızı, sarı ve beyaz. Bu hadîs mürsel ve mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Allah en iyisini bilendir.
«Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» Allah'tan ancak bilgin ve âlim kullan gerektiği gibi korkarlar. Çünkü güzel isimlerle ve mükemmel sıfatlarla nitelenen Alîm, Kadîr ve Azîm olan Allah'ın azameti ne kadar daha mükemmel bir bilgiyle bilinirse, ondan korkup ürper-mek de daha muazzam ve daha fazla olur. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet-i kerîme hakkında şöyle dediğini bildirir: Allah'ın her şeye gücünün yettiğini bilen âlim kulları ancak Allah'tan korkarlar. îbn Lehîa da... İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakleder: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayan, helâlim helâl sayan, haramını haram kabul eden, buyruğunu koruyan ve bir gün mutlaka O'na ulaşacağını kesinkes bilip, yaptıklarından hesaba çekileceğini kabul edenler Rah-mân'ı bilendir.
Saîd İbn Cübeyr der ki: Haşyet, seninle Allah Azze ve Celle'ye isyanının arasına giren şeydir.
Hasan el-Basrî der ki: îmân; görmeyerek Rahmân'dan haşyet edenin îmânıdır. Allah'ın teşvik ettiği şeye rağbet eden ve hoşlanmadığı şeyden kaçmanın îmânıdır. Sonra Hasan el-Basrî, «Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» âyetini okumuştur.
Abdullah îbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Bilgi, çok sözden ibaret değildir. Ancak bilgi, çok haşyetten ibarettir.
Mısır'h Ahmed İbn Salih, İbn Vehb kanalıyla Mâlik'in şöyle dediğini bildirdi: İlim, çok rivayetten ibaret değildir. İlim, ancak Allah'ın kişinin kalbine koyduğu bir

nurdur. Mısır'lı Ahmed İbn Salih der ki: Bunun anlamı şudur: Çok rivayetle haşyete ulaşılamaz. Allah Azze ve Celle'nin uyulmasını emrettiği ve farz kıldığı bilgi, Kitâb ve Sünnet'-in bilgisidir. Sonra da sahâbe'nin —Allah onlardan razı olsun— getirdikleriyle onları ta'kîb eden müslüman imamların getirdikleri şeylerin bilgisidir. Bu bilgi, ancak rivayetle elde edilir. Bu takdirde İmâm Mâ-lik'in sözünün te'vîli şöyle olur: İlim; bilginin anlaşılıp bunların anlamlarının bilinmesi için istenen bir nurdur. Süfyân es-Sevrî, Ebu Hayyân kanalıyla bir adamın şöyle dediğini nakletti: Üç tür bilgin olduğu söylenirdi: Biri Allah'ı ve Allah'ın emirlerini bilen. Diğeri Allah'ı bilip Allah'ın emirlerini bilmeyen, üçüncüsü de Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyen bilgin. Allah'ı ve emirlerini bilen, Allah'tan korkup Allah'ın hududunu ve farzlarım bilen bilgindir. Allah'ı bilip Allah'ın emirlerini bilmeyen bilgin ise, Allah'tan korkup Allah'ın hududunu ve farzlarını bilmeyen kimsedir. Allah'ın emirlerini bilip Allah'ı bilmeyen bilgin ise, Allah'ın hududunu ve farzlarını bilip te Allah Azze ve Celle'den korkmayan bilgindir.[11]

29 — Şüphesiz ki Allah'ın kitabını okuyanlar, namaz kılmış olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli, açık infâk etmekte bulunanlar; bitmez tükenmez bir ticâret umabilirler.
30 — Mükâfatlarını Allah'ın tâm vermesi ve onlara lutfundan artırması içindir. Muhakkak ki O, Gafur'dur, Şekûr'dur.

Allah Teâlâ kitabını okuyan, kendisine inanan, kitâbtakilerle amel edip namazını kılan, gece gündüz, gizli açık, meşru' olan vakitlerde Allah'ın verdiği rızıklardan infâk eden mü'min kullarından haber vererek buyuruyor ki: «Bitmez tükenmez bir ticâret umabilirler.» Mutlaka elde edecekleri bir sevabı umabilirler. Tefsirin baş kısmında Kur'-ân'ın faziletleri bahsinde de belirttiğimiz gibi, kişi arkadaşına der ki: Her tüccar ticâretinin arkasındadır. Sen ise bugün her ticâretin arka-sındasın. Bunun için Hak Teâlâ burada «Mükâfatlarını Allah'ın tâm vermesi ve onlara lutfundan artırması içindir.)) buyuruyor. Onların yaptıklarının sevabını tâm olarak ödeyip kendilerinin hatırlarına dahi gelmeyen kat kat fazla sevâb vermesi içindir.» Muhakkak ki O, Gafûr'-dur.» Günâhlarını bağışlar. «Şekûr'dur.» Amellerinden azına bile teşekkür eder. Katâde der ki: Mutarrif merhum bu âyeti okuduğu zaman; işte Kurrâ'nın okuyacağı âyet budur, derdi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bir kuldan hoşnûd olduğu zaman, ona yapmamış olduğu yedi tür hayrın sevabını da ihsan eder. Bir kula azâb ettiği zaman, ona da yapmamış olduğu yedi tür şerrin cezasını artırır. Bu hadîs gerçekten garîbdir.[12]

Kitaba Vâris Olanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kendisinden önceki kitâbları tasdik eden yüce kitaba uyanlan seçkin kullarımızdan kıldık ki işte bu İslâm ümmetidir. Ayet-i kerîme bu ümmeti üç ayrı kısma ayırmaktadır: Bir kısmı için «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» buyuruyor. Bunlar bazı farzları yerine getirmekte tefrite düşerek bazı yasakları işlemektedirler. «Kimi de muktesiddir.» Vazifeleri îfâ eder,

haramları terkederler. Ancak bazı müstahabları da terkeder, mekruhları yaparlar. «Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır.» Vâcibleri ve müste-habları yapıp haramları, mekruhları ve bazı mubahları terkederler.
Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan naklen «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Onlar Muhammed (s.a.)in ümmetidir. Allah Teâlâ indirmiş olduğu her kitaba onları vâris kılmıştır. Bu ümmetin zâlimi affedilir, muktesidi kolay bir hesâbla hesaba çekilir ve hayırlara koşan da he-sâbsız olarak cennete götürülür.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Yahya İbn Osman îbn Salih ve Abdurrahmân İbn Muâviye... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiler ki; bir gün Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Benim şefaatim, ümmetimden büyük günâh işleyenlerin üzerinedir. İbn Abbâs demiş ki: Hayırlara koşanlar, hesâbsız olarak cennete girdirilirler. Muktesid olanlar, Allah'ın rahmetiyle cennete girdirilirler. Nefislerine zulmedenler ile A'râf'ta kalanlar ise Hz. Muhammed (s.a.) in şefâatıyla cennete girdirilirler. Seleften birçok kişiden şöyle rivayet edilir: Kendi nefsine zulmedenler, bu ümmetten seçilmiş olanlardır. Onlar eksiklerinden ve kusurlarından dolayı kendilerine zulmetmişlerdir. Başkaları da derler ki: Kendi nefislerine zulmedenler, bu ümmetten olmadıkları gibi, kitaba vâris olan seçilmişlerden de değildirler. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, kâfirdir. İbn Cerîr'in naklettiğine göre İkrime'nin de böyle dediği rivayet edilir. İkrime de İbn Abbâs'tan aynı rivayeti nakletmiştir. İbn Ebu Necîh, Mucâhid'den nakleder ki; kendi nefsine zulmedenler solculardır. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den, Hasan ve Katâde'den bunun münafıklar olduğunu bildirir. Sonra İbn Abbâs, Hasan ve Katâde, bu üç kısmın Vâkîa sûresinin başında ve sonunda zikredilenler gibi olduğunu söylemişlerdir. Sahih olan, kendi nefsine zulmedenin bu ümmetten oluşudur ki İbn Cerîr'in tercihi de budur. Âyetin zahiri de bunu göstermektedir. Bu konuda Rasûlullah. (s.a.)dan birçok hadîs nakledilmiştir ki bunlar birbirini destekler mâhiyettedir. Biz bunlardan bir kısmını buraya dercediyoruz:
1- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'-fer... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Bunların hepsi de bir mertebedir ve hepsi de cennettedir. Bu hadîs bu şekliyle garîb'dir. İsnadında adı verilmeyen râvî vardır. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim, Şu'be kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den bu hadîsi aynı şekilde rivayet eder. «Aynı mertebededir» kavlinin anlamına gelince; onlar bu ümmettendir, demektir ve onlar cennet ehlidirler, ancak cennetteki mertebeleri bakımından aralannda farklar vardır.
2- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk İbn îsâ... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Allah Teâlâ «Sonra kullarımızdan seçtiklerimize kitabı mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle iyiliklere koşandır.» buyuruyor. İyiliklere koşanlar cennete hesâbsız girecek olanlardır. Muktesid olanlar kolay bir hesâbla hesaba çekilecek olanlardır. Nefislerine zulmetmiş olanlar ise,

mahşer günü boyunca tutuklanacak olanlardır. Sonra Allah'ın rahmetini dilleriyle söyleyecek olanlar onlardır ki Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Derler ki: Hamd; bizden üzüntüyü gideren Allah'a mahsûstur. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur. Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyara yerleştirdi. Bize orada ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de halsizlik gelecektir.» (Ğâfîr, 34-35).
Bu hadîsin bir başka yoldan rivayetinde İbn Ebu Hatim der ki: Bize Esîd İbn Asım... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a)m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir.» kavli ile bahis mevzuu edilenler, kıyamet günü üzüntü ve keder içerisinde kalacak kadar tutuklanıp sonra cennete girdirilenlerdir. îbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla A'meş'ten nakleder ki; o, şöyle demiş: Ebu Sâbit'in bildirdiğine göre; o, mescide girip Ebu Derdâ'nın yanına oturmuş ve; Allah'ım, yabanlığımı ülfete, gurbetimi rahmete, çevir. Ve bana sâlih bir meclis arkadaşı ihsan et. Ebu Derdâ demiş ki: Eğer doğru söylüyorsan, ben senin için daha çok bahtiyar olurum. Ben sana Rasûlullah (s.a.)tan duymuş olduğum bir hadîsi anlatayım ki; ondan duyduğumdan beri kimseye bu hadîsi anlatmadım. Rasûlullah (s.a.): «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir...» âyetini hatırlatarak hayırlara koşanları Allah hesâbsız olarak cennete girdirir. Muktesid olanları kolay bir hesâbla hesaba çeker. Nefsine zulmedeni de orada biraz üzüntü ve kedere katlandırır. İşte Allah Teâlâ'nın «Hamdolsun; bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» kavlinin mânâsı budur, buyurdu.
3- Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Abbâs... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki; o, Rasûlul-lah (s.a.)ın bu âyette kasdedilenlerin hepsinin bu ümmetten olduğunu, bildirdiğini söylemiştir.
4- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Aziz... Avf îbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetim üç bölüğe ayrılmıştır. Bunlardan üçte biri cennete hesâbsız ve azâbsız gireceklerdir. Üçte biri kolay bir hesâbla hesaba çekilecekler sonra cennete gireceklerdir. Üçte biri ise denenip durumları araştırılacaktır. Sonra melekler gelip diyeceklerdir ki: Onların «Allah'tan başka ilâh yoktur.» dediklerini gördük. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: Doğru söylemişlerdir, Benden başka hiç bir ilâh yoktur, «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur. O, bir ve tektir,» sözlerinden dolayı onlan cennete girdirin ve hatâlarını da cehennem ehlinin üzerine yıkın, buyuracaktır. İşte Allah Teâlâ'nın «Gerçekten onlar hem kendi yüklerini, hem de yükleriyle beraber daha nice yükleri yükleneceklerdir.» (Ankebût, 13) kavlinin mânâsı budur. Meleklerin zikrettiğinin doğrulanmasını gösteren âyet ise «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık.» âyetidir. Allah, kullarını üç kısma ayırmıştır. Onlardan bir kısmı kendi nefsine zulmedendir ki işte durumları araştırılıp tedkîk edilecek olanlar bunlardır. Bu hadîs cidden garîbdir.
5- İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Abd İbn Hunıeyd... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini nakletti: Bu ümmet kıyamet günü üç kısma ayrılacaktır. Üçte biri cennete hesâbsız girecek, üçte biri kolay bir hesâbla hesaba çekilecek ve üçte biri de büyük günâhlarla götürüleceklerdir. Nihayet Allah Tebâreke ve Teâlâ; —en iyi bilen olduğu halde— bunlar kimlerdir? diyecek, Melekler de; bunlar, büyük günâhlarla

gelenlerdir, ancak Sana şirk koşmamışlardır, karşılığını vereceklerdir. Bunun üzerine Rab Azze ve Celle bunları rahmetimin genişliği içerisine sokun, buyuracaktır. Sonra Abdullah İbn Mes'ûd «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık...» âyetini okumuştur.
6- Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Ukbe İbn Sahbân'dan nakleder ki; o, ben Hz. Aişe'ye Allah Teâlâ'nın «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık...» âyetini sordum. Hz. Âişe dedi ki: Yavrucuğum, bunlar cennettedirler. İyiliklere koşanlar; Rasûlullah (s.a.) devrinde geçmiş olan ve Rasûlullah (s.a.) in kendilerine rızık ve hayat bakımından şehâdet ettiği kimselerdir. Muktesidler ise; ashabından onun izine tâbi olup sonunda ona vâsıl olanlardır. Kendi nefsine zulmedenler ise; benim ve sizin gibilerdir. Ukbe îbn Sahbân der ki: Hz. Aişe kendisini de bizim aramıza girdirdi. Ancak Hz. Âişe'nin bu sözü tevazu' ve azimkârlık ifadesidir. Yoksa o, hayırda önce geçenlerin en büyük-lerindendir. Zîrâ onun diğer kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.
Abdullah İbn Mübarek merhum der ki: Mü'minlerin emîri Osman İbn Affân (r.a.) «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir...» âyeti hakkında şöyle dedi: Nefsine zulmedenler; bizim bedevi halkımızdır. İkti-sâd yapanlar; hazarda bulunanlar, önde gidenler de; cihâda koşanlardır. İbn Ebu Hatim bu rivayeti nakleder. Avf el-A'rabî der ki: Bize Abdullah İbn Haris İbn Nevfel, Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu ümmetten nefsine zulmeden de, muktesid olan da ve iyiliklere koşanlar da hepsi cennettedirler. Görmez misiniz Allah Teâlâ ne buyuruyor: «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir. Adn cennetleri. Oraya girerler.» Cehennem ehline gelince onlar; «Cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler...» (Fâtır, 36) kavlinin muhatabıdırlar. İbn Cerîr muhtelif yollarla bunu Avf'dan naklettikten sonra der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm, Abdullah İbn Hâris'ten nakletti ki; İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr'a bu âyeti sorduğunda, o şöyle demiştir: Kâ'b'ın Rabbına andolsun ki, onların sırtlan birbirine değmiş, sonra amelleri sebebiyle kendilerine ihsanda bulunulmuştur. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu İshâk es-Subey'î'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Altmış seneden beri duyduğuma göre bunların hepsi de kurtuluş ehli-dirler. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Mu-hammed İbn Hanefiyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu ümmet, rahmete erdirilmiş bir ümmettir. Zâlimi bağışlanır, muktesidi Allah katında cennetlerdedir, hayra koşanı ise Allah katında yüce derecelere erişir. Sevrî de... Muhammed İbn Hanefiyye'den aynı rivayeti nakleder. Ebu'l-Cârûd def ki: Muhammed İbn Ali el-Bakır'a «Onlardan kimi nefsine zulmedicidir» kavlini sorduğunda, şöyle dedi: O, yaptıklarında iyilikle kötülüğü karıştırmış olandır.
Bu konuyla ilgili olarak vârid olan hadîslerden ve haberlerden bulabildiğimi buraya kaydettim. Şu halde kesin olarak ortaya çıkıyor ki; bu âyette sözü edilen her üç kesim de bu ümmetin içindedir. Bilginler, insanlar arasında kendilerine en çok gıbta edilen ve bu rahmete en çok lâyık olanlardır. Çünkü onlar İmâm Ahmed merhumun naklettiği şu hadîsteki gibidirler: Muhammed İbn Yezîd... Kays İbn Kesîr'in şöyle dediğini nakleder: Ebu Derdâ Şam'da iken Medine'den bir adam

onun yanına geldi. Ebu Derdâ dedi ki: Kardeşim seni bana getiren şey nedir? Adam; senin Rasûlullah (s.a.)dan duymuş olduğun bir hadîsin bana ulaşmasıdır, dedi. Ebu Derdâ; ticâret için gelmedin mi? deyince adam; hayır, dedi. Bir ihtiyâç için gelmedin mi? deyince, adam; hayır, dedi. Sâdece bu hadîsi elde etmek için mi geldin? deyince adanı; evet, dedi. Ebu Derdâ dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim: Kim ilim sebebiyle bir yola koyulursa; Allah Teâlâ onu mutlaka cennete giden bir yola sevkeder. Melekler ilim taleb edeni hoşnûd etmek için kanatlarını yere sererler. Göklerde ve yerde bulunan, hattâ denizde bulunan balıklar bilginler için mağfiret dilerler. Alimin ibâdet edene üstünlüğü; ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Muhakkak ki bilginler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberlerin ne bir dînâr, ne de bir dirhem mirasları kalmıştır. Onlann mirasları ilimdir. Kim ilmi alırsa, büyük bir pay almış olur. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, Kesîr İbn Kays kanalıyla nakletmişlerdir. Bazıları da bunun Kays İbn Kesîr olduğunu söylemişlerdir. Biz, Buhâri şerhi'nin ilim bahsinde bu râvîler arasındaki muhtelif tarîkleri zikrettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Tâhâ sûresinin başında Sa'lebe İbn Hakem'in Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği hadîs geçmişti. Orada buyruluyordu ki: Allah Teâlâ, kıyamet günü bilginlere şöyle der: Ben bilgimi ve hikmetimi size verdim ve muhakkak yaptıklarınızı gözönünde bulundurmaksızın sizi bağışlamak isterim.[13]

33 — Adn cennetleri, Oraya girerler. Orada altun bilezikler ve incilerle süslenirler ve orada elbiseleri de ipektir.
34 — Derler ki: Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şe-kûr'dur.
35 — Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyara yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de bıkkınlık gelecektir.

Adn Cennetlerine Girenler

Allah Teâlâ, âlemlerin Rabbı tarafından indirilen kitaba vâris olan bu seçkin kullarının akıbetinin kıyamet gününde «Adn cennetleri» olduğunu haber veriyor. Dönüp Rablarına ulaştıkları gün, ikâmet edecekleri cennet diyarı orasıdır. «Orada altun bilezikler ve incilerle süslenirler.» Sahîh bir hadîste Ebu Hüreyre (r.a.), Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakleder: Mü'minde zînet eşyası, abdestin ulaştığı yere kadar ulaşır.
«Ve orada elbiseleri de ipektir.» Bu sebeple dünya hayatında onlara ipek yasaklanmıştır. Allah, âhirette onlara ipeği helâl kılmıştır. Sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu nakledilir: Dünyada ipek giyen, âhirette giyemez. Bir başka hadîste de şöyle buyurmuştur: İpek dünyada onlara, âhirette sizedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Amr İbn Sevâd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Ebu Ümâme Hz. Peygamberin kendileriyle konuştuğunu ve cennet ehlinin zînetlerini anlattığını bildirerek şöyle buyurmuştur: Onların altun ve gümüşten bilezikleri vardır. Bu incilerle süslenmiştir. Birbirine bitişik şekilde inci ve yakuttan taşlan vardır. Hükümdarların tacı gibidir taşları. Gençtirler, kılsızdırlar, tüysüzdürler, sürmelidirler.

«Derler ki: Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» Korku ve kederi üzerimizden atıp korktuğumuz şeyden bizi rahatlatan, dünya ve âhiretteki üzüntülerden bizi kurtaran Allah'a hamdederiz. Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem babasından nakleder ki; Abdullah İbn Ömer'in belirttiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Lâ İlahe İllallah diyenlere kabirlerinde yalnızlık ve dirüdikleri zaman gurbet yoktur. Lâ İlahe İllallah diyenlerin başlarından toprakları silkerek; «hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a.» deyip kalktıklarını görür gibiyim. İbn Ebu Hatim de bunu kendi hadîsinde nakleder. Tabe-rânî der ki: Bize Ca'fer İbn Muhammed... Abdullah İbn Ömer'den naketti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Lâ İlahe İllallah diyenlere; ne ölürken, ne kabirlerinde, ne de kabirlerinden kalktıklarında yalnızlık vardır. Diriliş çığlığını duydukları zaman başlarından toprağı silkip ((Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a. Muhakkak ki Rabbımız, elbette Gafûr'dur, Şekûr'dur.» diyerek kalkışlarını görür gibiyim. İbn Abbâs ve başkaları derler ki: Hamd; onların birçok günâhlarını bağışlayan ve en küçük iyiliklerine teşekkürle mukabele eden Allah'a mahsûstur. «Ki O, lutfuyla bizi kalınacak diyara yerleştirdi.» Bize bu makamı ve bu mevkii veren zât lutfu, rahmeti ve ihsanı nedeniyle onları vermistir. Yoksa bizim amellerimiz buna yeterli değildir, derler. Nitekim sahih hadîste Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu bildirilir:
Sizden birinizi kendi ameli cennete girdiremez. Onlar; sen de mi ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Rasûlullah: Ben de, ancak Allah rahmeti ve lutfuyla beni nimetine garkederse müstesna, buyurdu.
«Orada bize ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de bıkkınlık gelecektir.» Hiç bir sıkıntı ve zahmet isabet etmeyecektir. kelimeleri sıkıntı ve zahmet için kullanılır. Sanki maksad, yorgunluk ve sıkıntının nefyidir. Onların ne bedenlerinde, ne de ruhlarında yorgunluk ve sıkıntıdan bir iz bulunmayacaktır. Allah en iyisini bilendir. Çünkü onlar dünyada ibâdetle kendi nefislerini zahmete koştukları için, cennete girince kendilerinden mükellefiyetler sâdir olmuş ve sürekli rahat ve huzur içerisine dâhil olmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ Hakka sûresinde şöyle buyurur: «Onlara şöyle denir: Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» (Hakka, 24).[14]

36 — Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da hafifletilmez. İşte Biz, her küfredeni böyle cezalandırırız.
37 — Onlar orada bağırışırlar; Rabbımız, bizi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse azabı tadın. Zâlimler için hiç bir yardımcı yoktur.

Ve Kâfirlere de Cehennem Ateşi

Allah Teâlâ bahtiyarların durumunu anlattıktan sonra, şakilerin akıbetini açıklamaya başlayarak buyuruyor ki: «Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler.» Bu âyet-i kerîme Allah

Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Orada ne ölür, ne de yaşar.» (Tâ-Hâ, 74) Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cehennem ehli olanlar, orada ne ölürler, ne de dirilirler. Nitekim Zuhruf sûresinde de şöyle buyrulur: «Doğrusu suçlular, temelli kalacakları cehennemin azabı içindedirler. Azaba hiç ara verilmez. Onlar orada tamamen ümitsizdirler. Biz onlara zulmetmedik, ama onlar zâlim kimselerdir. Cehennemde şöyle seslenirler: «Ey bekçi, Rabbm hiç değilse canımızı alsın. Bekçi; siz böyle kalacaksınız, der.» (Zuhruf, 74-77) Onlar bu halde ölümü kendileri için rahatlık sayarlar, ama ne çâre ki ölme imkânı da yoktur. «Aleyhlerine hüküm verilmez ki Ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da hafifletilmez.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Doğrusu suçlular, temelli kalacakları cehennemin azabı içindedirler. Azaba hiç ara verilmez. Onlar orada tamamen ümitsizdirler.» (Zuhruf, 74-75), «Varacakları yer cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» (İsrâ, 97), «Şöyle deriz: Artık tadın, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.» (Nebe',30).
«İşte Biz, her küfredeni böyle cezalandırırız.» Rabbına küfredip hakkı yalanlayan herkesin cezası işte budur.
«Onlar orada bağrışırlar» Seslerini yücelterek bağırıp Allah'a şöyle deme cesaretini gösterirler: «Rabbımız, bizi çıkar da yapageldiğimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim.» Onlar dünyaya döndürülmelerini ve ilk amellerinden ayrı bir şekilde amel işlemeleri için fırsat verilmesini dilerler. Halbuki Rab (C.C.) gayet iyi biliyor ki onları dünyaya döndürmüş olsaydı, yine onlar yasaklandıkları şeyleri yapar ve muhakkak yine yalanlarlardı. Bu sebeple onların suâline cevab bile vermiyor. Ve onların «Tekrar çıkış için bir yol yok mu?» dediklerini haber veriyor. Bunun için bir yol yoktur. Çünkü siz Allah'ın birliğine çağrıldığınızda, onu. inkâr ettiniz ve şirk koşup inanmadınız. Size bu konuda müsbet cevab verilmez. Çünkü şayet dünyaya döndürülecek olsanız, size yasaklanan şeyleri tekrar yaparsınız. Bu sebeple âyetin devamında buyuruyor ki: «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» Hakikâti görüp ondan yararlanacak kadar belirli bir Ömürle sizi dünyada yaşatmadık mı? Eğer siz ondan yarar-lanabilseydiniz, dünyadaki ömrünüz süresince yararlanırdınız.
Müfessirler burada ömrün mikdânyla neyin kasdedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidîn'den şöyle de diği nakledilir: Bu on yedi yaşlık bir süredir. Katâde der ki: İyi bilin ki; uzun ömür bir hüccettir. Allah'ın sizi uzun ömürle kınamasından kendisine sığınınız. Çünkü «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyuruyor. Onların arasında on sekiz yaşında çocuklar da vardır. Ebu Ğâlib Eş-Şeybânî de böyle der. Abdullah îbn Mübarek... Vehb İbn Münebbih'ten bu kelimenin yirmi yıl anlamına geldiğini nakleder. Hüşeym, Mücâhid kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Sizden biriniz kırk yaşma basınca Allah Azze ve Celle'den sakınsın. İbn Cerîr'in söylediğine göre, İbn Abbâs'tan nakledilen rivayet te böyledir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Mücâhid'den nakleder ki; İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum, demiş: Allah Teâlâ'nm âdemoğluna karşı gerekçe gösterdiği ömür kırk yıldır. Nitekim «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyurmuştur. Taberî İbn Abbâs'tan böyle rivayet eder ve kendisi de bu görüşü tercih eder. Sonra Sevrî ve Abdullah İbn İdrîs

kanalıyla... Mücâhid'den nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın âdemoğluna «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» buyurarak gerekçe gösterdiği süre altmış yıldır. İbn Abbâs'tan nakledilen bu rivayet hem daha sahihtir, hem de mes'elenin özüne daha uygundur. Çünkü bu konuda vârid olan hadîslerde —ki bunları aşağıya dercedeceğiz— sabit olan husus ta budur. Yoksa İbn Cerîr Taberi'nin iddia ettiği gibi hadîsin isnadında üzerinde durulması gereken birisinin bulunması nedeniyle sahîh olmadığı görüşü doğru değildir. Asbağ İbn Nubâte, Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavli ile kınadığı ömür süresi altmış yıldır. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü olduğu zaman; altmışlık çocuklar nerde? denilir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın «Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavli ile kasdettiği ömürdür. Aynı şekilde İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ali İbn Şu'ayb kanalıyla Muhammed İbn İsmâîl İbn Ebu Ubeyd'den nakleder. Taberânî de aynı hadîsi İbn Ebu Ubeyd kanalıyla nakleder. Bu hadîsin üzerinde durulması gerekir. Çünkü râvîler arasında yer alan İbrâhîm İbn Fadl'ın durumu tartışmalıdır. Allah, en iyisini bilendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hürey-reden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ altmış veya yetmiş yaşına kadar yaşamış kuluna gerekçe göstermiştir.
Allah, ona gerekçe göstermiştir. Allah, ona gerekçe göstermiştir. İmâm Buhârî de er-Rıkâk kitabında Abdüsselâm İbn Muzaffer kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ömrünü geciktirip te altmış yaşına ulaştırdığı kişiye Allah Teâlâ şöyle gerekçe göstermiştir. Buhârî sonra der ki: Bunu Ebu Hâzini ve İbn Uclân Saîd el-Makbûrî'den nakleder. Bu konuda İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Salih el-Fezzârî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ kime altmış yıl ömür verirse, artık ömür konusunda ona gerekçe hazırlamış olur. Bu hadîsi îmâm Ahmed ve Neseî, Kuteybe kanalıyla Ya'kûb İbn Abdurrahmân'dan naklederler. Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi Hişâm İbn Yûnus kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ve Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu bildirir: Allah Teâlâ'nm âdemoğluna özür beyân ettiği Ömür süresi altmış yıldır. O bununla «Öğüt alacak kişinin Öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı?» kavlini kasdediyordu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yahya İbn Muhammed İbn Abdülmelik İbn Kur'a Samerrâ da... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, Altmış yaşma basarsa Allah Teâlâ ömür konusunda artık ona gerekçe hazırlamış olur. İmâm Ahmed, Mukri' Ebu Abdurrahmân'dan da bu hadîsi rivayet eder. Keza Halef kanalıyla Saîd el-Makbûrî'den de nakleder.
İbn Cerîr Taberî der ki; Bana Ahmed İbn Ferec... Ma'mer İbn Râşid'den nakletti ki; o, Muhammed İbn. Abdurrahman'in şöyle dediğini duydum, demiştir: O da; Ebu Hüreyre'nin Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söylediğini duydum demiştir: Allah Teâlâ yetmiş veya altmış yaşına basmış olan kişilere ömür konusunda artık ma'ze-ret gösterir. Bu hadîs bu yollarla sıhhat kazanmıştır. Sâdece Ebu Abdullah el-Buhârî'nin kabul ettiği tarîktan başkası olmasaydı bu da yeterli olacaktı. Çünkü o

bu san'atın şeyhidir. İbn Cerîr Taberî'nin; bu hadîsin râvîleri arasında üzerinde durulması gereken bazı kişiler vardır, sözüne gelince, Buhârî'nin sahîh sayması halinde onun sözüne iltifat edilmez. /Ulah en iyisini bilendir.
Bazıları dediler ki; hekimlerin yanında tabiî ömür süresi yüz yirmi senedir. İnsanoğlu altmışına kadar sürekli kemâle doğru gider. Sonra eksilme ve yaşlanma başlar. Nitekim şâir şöyle der:
Delikanlı altmışına ayak bastığında, Sevinç te uçar, delikanlılık ta.
Allah Teâlâ'nın kullarına karşı ma'zeret beyân ettiği ve bundan sonra gerekçelerini ortadan kaldırdığı ömür süresi bu olduğuna göre, bu ümmetin ömür süresi de genellikle bu yaştır. Nitekim bu konuda hadîs de vârid olmuştur. Hasan İbn Arafe merhum Abdurrahmân İbn Muhammed kanalıyla... Ebu
Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim ümmetimin ömrü altmışla yetmiş arasıdır. Bunu geçenler ise onların arasında azınlıktadırlar. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Zühd kitabında Hasan İbn Arafe kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîs hasen, garîb bir hadîstir, ama yalnız bu şekliyle biliyoruz, der. Tirmizî'nin garîb karşıladığı bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Dünya bir başka yoldan ve başka şekilde Ebu Hüreyre'den nakleder. Şöyle ki Süleyman İbn Ömer... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Benim ümmetimin ömrü altmış ve yetmiş arasındadır. Bunu geçenler ise onların arasında azınlıktadır. Tirmizî bu hadîsi Zühd kitabında İbrâhîm İbn Saîd el-Cevherî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder, sonra da, bu, hasen ve garîb bir hadîstir, der. Başka vecihlerle de Ebu Hüreyre'den bu hadîs nakledilmiştir ki her iki yerde de harfi harfine metin böyledir. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Mûsâ el-Ansârî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Arzuların çarpıştığı alan altmıştan yetmişe kadardır. Bunun için Rasûlullah (s.a.) bir başka hadîste şöyle buyurmuştur: Ümmetimin azınlığı yetmişlik kişilerdir. Bu hadîsin isnadı zayıftır.- Bu anlamda bir başka hadîs nakleden Ebu Bekr el- Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize İbrâhîm İbn Hamîd... Rebî'den nakletti ki Huzeyfe şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, bize ümmetinin ömürlerini haber ver. Hz. Peygamber elli ile atlmış arası buyurmuş. Onlar, ey Allah'ın Rasûlü, ya yetmişlikler? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Benim ümmetimden o yaşa ulaşan azdır. Allah yetmişliklerle, seksenliklere merhamet etsin. Sonra Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîs ancak bu isnâdla ve bu lafızla nakledilir ki, râvîler arasında yer alan Osman İbn Matar, Basra'lı olup kuvvetli bir râvî değildir. Sahîh hadîste sabit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) altmış üç yıl yaşamıştır. Altmış, yıl diyenler bulunduğu gibi altmış beş yıl diyenler de vardır. Ancak meşhur olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.
«Ve size uyarıcı da gelmişti.» İbn Abbâs, İkrime, Ebu Ca'fer el-Bakır, Katâde ve Süfyân İbn Uyeyne'nin; bu uyarıcının ihtiyarlık olduğunu söyledikleri rivayet edilir. Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de; bu uyarıcının Rasûlullah olduğunu bildirirler. İbn Zeyd bu âyeti «'İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır» şeklinde okuduğu bildirilir. Şeybân'ın rivayet ettiğine göre Ka-tâde'den de nakledilen sahîh görüş budur. Çünkü o; bununla onlara karşı ömür ve peygamberlik hüccet olarak gösterilmiştir, demiştir. İbn Cerîr'in tercîh ettiği bu görüş en zahir

olan görüştür. Nitekim Zuh-ruf sûresinde daha önce de naklettiğimiz âyet-i kerîme'lerde şöyle bu-yurulur: »Cehennemde şöyle seslenirler: Ey bekçi, Rabbın hiç değilse canımızı alsın. Bekçi, siz böyle kalacaksınız, der. Andolsun ki size ger-çeği getirdik fakat çoğunuz gerçekten kaçıyordunuz» (Zuhruf, 77-78). Yani Biz peygamberlerin diliyle size hakkı beyân ettik, ama siz haktan kaçıp ona muhalefet ettiniz. İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: «Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15). Mülk sûresinde ise şöyle buyurur: «Nerede ise öfkesinden paralanacak. İçine herbir topluluğun atılmasında, bekçileri onlara: Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve; Allah hiç bir şey indirmemiştir, siz büyük bir sapıklık içindesiniz, demiştik, derler.» (Mülk, 8-9).
«Öyleyse tadın. Zâlimler için hiç bir yardımcı yoktur.» Öyleyse davranışlarınız ve ömrünüz boyunca peygamberlere muhalefet edişinizin cezası olarak, cehennem azabım tadmız. Bugün size bir yardımcı da yoktur ki içinde bulunduğunuz azabı, cezayı ve zincirleri kaldırıp sizi ondan kurtarsın.[15]

38 — Muhakkak ki Allah; göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz ki O, göğüslerde olanı da bilicidir.
39 — O'dur, sizi yeryüzünde halîfeler kılmış olan. Kim küfrederse; küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlerin küfrü Rab-ları katında ancak gazabı artırır. Kâfirlerin küfrü onlara hüsrandan başka bir şeyi artırmaz.

Göklerin ve Yerin Gaybi

Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini haber vererek, göğüslerin neyi sakladığını, vicdanların neyi gizlediğini bildiğini ve her amel edene ameline göre mükâfat vereceğini haber veriyor ve buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah; göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz ki O, göğüslerde olanı da bilicidir. O'dur sizi yeryüzünde halîfeler kılmış olan.» Yani bir topluluğun bir başka topluluğa, bir neslin bir başka nesle halef olmasını sağlayan O'dur. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Sizi yeryüzünün halîfeleri kılar.» (Ankebût, 62) Âyetin devamında ise «Kim küfrederse; küfrü kendi aleyhinedir.» buyuruyor. Küfrünün vebali başkasına değil, sâdece kendisine aittir. «Kâfirlerin küfrü, Rabları katında ancak gazabı artırır.» Onlar küfürde devam ettikleri sürece, Allah da onlara buğzeder. Küfürde devam ettikleri sürece kıyamet günü hem kendileri, hem de aileleri hüsrana uğrarlar. Mü'minler ise bunun tamamen aksidirler. Onların ömrü uzadıkça, ameli güzelleştikçe, Allah katında derecesi yücelir, cennette mertebesi yükselir ve ecri artar. Kendisinin yaratanı ve yoktan var edeni olan, Âlemlerin Rabbı onu kendisine sevgili kılar.[16]

40 — De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana. Yoksa onların ortaklığı göklerde midir? Yoksa onlara bir kitab verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar? Hayır, o zâlimler birbirine ancak aldatıcı şeyler vaad ederler.

41 — Muhakkak ki zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zail olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki o; Halim, Gafur olandır.

Allah Teâlâ Rasûlü Zişânına müşriklere şöyle demesini emrediyor: «De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana.» O putlar ve Allah'a ortak koştuğunuz şeyler. «Yoksa onların ortaklığı göklerde midir?» Göklerden de bir hurma çekirdeğinin kabuğu kadar bile bir şeye sahip olamazlar. «Yoksa onlara bir kitâb verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar?» Yoksa onlara söyledikleri şirki ve küfrü doğrulayan bir kitâb mı indirdik? Mesele böyle değildir. «Hayır, o zâlimler birbirine ancak aldatıcı şeyler vaad ederler.» Onlar bu konuda sâdece kendi görüş, heves ve hayâllerine tâbi olmuşlardır. Kendileri için istedikleri bu hayâller gurûr'dan, bâtıl ve sahtecilikten ibarettir.
Sonra Allah Teâlâ gökleri ve yeri ayakta tutan ve ikisi arasında bulunan varlıkları birbirine cezbeden yüce kudretini haber vererek buyuruyor ki: «Muhakkak ki zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır.» Yerlerinden kayıp gitmelerini önleyen O'dur. «İzni olmadıkça, göğü yerin üzerine düşmemesi için O tutar.» (Hacc, 65) Bir başka âyette de şöyle buyurulur: «Göğün ve yerin, O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 25), «Göklerle yer zail olurlarsa andolsun ki bundan sonra onları kimse tutamaz?» (Fâtır, 41), Göğün ve yerin oldukları şekilde devamlarını sağlamaya O'ndan başka kimsenin gücü yetmez. O, bunca güç ve kudretine rağmen yine de Halîm'dir, Gafûr'dur. Kullarının kendisine isyan, edip küfrettiklerini görür, hilm ile muamele eder, onların cezasını hemen çabucak vermez, te'hîr eder ve bir süreye kadar bekletir. Başkalarının da suçunu örter ve bağışlar. «Şüphesiz ki O; Halım, Gafur olandır.»
İbn Ebu Hatim burada garîb hattâ münker bir hadîs rivayet ederek der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)m minberde, Mûsâ (a.s.)dan naklen şöyle dediğini duydum, demiştir: Musa'nın içinde Allah Teâlâ uyur mu uyumaz mı, diye bir fikir geçti. Allah Teâlâ bunun üzerine ona bir melek gönderdi. Melek onu üç kere salladıktan sonra eline iki şişe verdi. Her elinde bir şişe vardı. Şişeleri olduğu gibi muhafaza etmesini bildirdi. Mûsâ uyumaya başladı ve eli birbirine değeyazdı. Sonra şişelerden birini diğerinin içerisine sakladı. Nihayet uyudu ve eli titrediği için iki şişe de kırıldı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte bunu Allah Teâlâ, ona bir örnek olsun diye vermişti. Şayet Allah uyuyor olsaydı, göklerle yeryüzü ayakta kalmazdı. Zahir olan, bu hadîsin merfû' olmadığıdır. Aksine kötü İsrâiliyyât örneklerinden birisidir. Çünkü Mûsâ Aleyhis-selâm'ın, Allah Azze ve Celle'ye uyku isnadında bulunması imkânsızdır. Allah Teâlâ Aziz kitabında kendisinin diri ve ayakta olduğunu uyku ve dalgınlığın tutmadığını göklerde ve yerde bulunanların kendisine âit olduğunu bildirmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu Allah uyumaz. Uyuması da O'na uygun düşmez. Kısmeti' düşürür ve yükseltir. Gece ameli gündüzden önce, gündüz ameli geceden önce ona yükseltilir. Onun örtüsü nûr veya ateştir. Eğer onu açmış

olsaydı, zâtının celâl ve azameti mahlûkâtının gözünün ulaştığı noktaları yakar giderdi.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberîder ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu VâiPden nakletti ki: Adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'un yarıma geldi. İbn Mes'ûd ona; nereden geldin? dedi. Adam; Şam'dan, dedi. Kiminle buluştun? deyince, adam; Kâ'b ile, dedi. Kâ'b sana ne anlattı? dedi. Adam; bana göklerin bir meleğin omuzunda döndüğünü söyledi, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd; sen onu yalanladın mı yoksa tasdik mi ettin? dedi. Adam; ne tasdik ettim, ne de yalanladım, deai. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Sanırım ki sen, ona gitmekle bineğini ve yükünü heba etmişsin. Kâ'b yalan söylemiş. Allah Teâlâ «Muhakkak ki zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zail olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O, Halım, Ğafûr olandır.»   buyuruyor.
Bu rivayetin Kâ'b'a ve Abdullah İbn Mes'ûd'a isnadı sahihtir. Sonra İbn Cerîr Taberî bu haberi Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbrahim'den nakleder ve der ki: Cündeb el-Becelî, Şam'a Kâ'b el-Ahbâr'ı ziyaret etmeye gitti... sonra hadîsi olduğu gibi zikreder. Ben, Tuleytu-la'lı Yahya İbn İbrahim İbn Müzeyn'in; «Fakîhlerin Hayat Tarzı» adını verdiği eserinde gördüm ki; o bu haberi Muhammed İbn îsâ ka-nalıyla İbn Vehb'den... Nakletmiş. İbn Vehb Mâlik'in; gökyüzü dönmez dediğini bildirmiş. Ve o bu âyeti delil olarak gösterdiği gibi, Mağ-rib'de bir tevbe kapısı vardır. Güneş Batıdan doğuncaya kadar orası açık kalacaktır, hadîsini delil olarak göstermiştir. Ben derim ki: Bu hadîs sahîh kitaplarda vardır. Allah en iyisini bilendir.[17]

42 — Var güçleriyle Allah'a yemin ettiler ki; kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa; muhakkak ki, ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklardır.
Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince; onların sâdece nefretlerini artırdı.
43 — Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzen kurarak. Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir. Öncekilerin sünnetini görmezler mi? Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın sünnetinde bir başkalaşma da bulamazsın.

Büyüklenip Düzen Kuranlar

Allah Teâlâ, Kureyş'lilerin ve arapların; kendilerine bir peygamber gelmezden önce var güçleriyle Allah'a yemîn edip «Kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa; muhakkak ki ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklarını» söylediklerini haber veriyor. Yani kendilerine peygamber gönderilen bütün milletlerin hepsinden daha doğru yolda olacaklarını söylüyorlardı. Dahhâk ve başkaları böyle derler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmaktadır: «Demeyesiniz ki; Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarınkinden bile haberimiz yok veya demeyeseniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi, muhakkak ki onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbınızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir?» En'âm (156-157)

Bir başka âyette de şöyle buyurur: «Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı, Biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk, derler. Sonunda O'na küfr ettiler ama ilerde bileceklerdir.» (Sâffât, 168-170).
«Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince,» Bu, Hz. Muhammed (a.s.)-dir ve onun beraberinde getirmiş olduğu yüce ve apaçık kitâb olan Kur'-ân'dır. «Onların sâdece nefretlerini artırdı.» Onların küfürlerine küfür eklemekten başka bir şeye yaramadı. Sonra Allah Teâlâ bunun sebebini şöyle açıklıyor: «Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzen kurarak.» Onlar Allah'ın âyetlerine uymaktan büyüklenip kaçtılar ve insanları Allah yolundan alıkoymak için kötü düzen ve hilelere başvurdular. Kötü düzen ve hile, ancak ehline zarar verir. «Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir.» Onun vebali ancak kendilerine düşer, başkalarına değil.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Ali İbn Hüseyn... Ebu Zekeriyyâ el-Kûfî'-den nakletti ki; ona bir adam Rasûluılah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Kötü düzenden sakın, çünkü kötü düzen ancak ehline zarar verir. Üç şey vardır ki, kim onlan yaparsa o ya hîle ya zulüm veyahut tersyüz ediliş cezasına çarpılmadan kurtulamaz. Allah'ın kitabından bunun tasdiki de şöyledir: «Halbuki kötü düzen ancak ehline zarar verir.» Sizin zulmünüz ancak kendi nefsinizedir. Kim de dönerse ancak kendi aleyhine dönmüş olur.
«Öncekilerin sünnetini görmezler mi?» Peygamberleri yalanlayıp onlann emirlerine muhalefet etmeleri nedeniyle Allah'ın onları cezalandırmasını görmezler mi? «Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.» O, değişmez ve tebdile uğramaz. Her yalanlayan hakkında carî olan bir kanundur bu. «Sen, Allah'ın sünnetinde bir başkalaşma da bulamazsın.» Allah bir kavim için kötülük murâd edecek olursa, onu geri çevirecek yoktur. O kavmin üzerinden bu kötülüğü kaldırıp alıkoyacak hiç bir güç yoktur.[18]

44 — Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Hem onlar, kendilerinden daha da kuvvetliydiler. Göklerde de yerde de Allah'ı âciz bırakacaik hiç bir şey yoktur. Şüphesiz ki O; Alîm, Kadir olandır.
45 — Şayet Allah, insanları kazandıklarıyla muaheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar te'hîr eder. Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah; kulları için Basîr olandır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin kendilerine getirmiş olduğun risâleti yalanlayan şu yalancılara de ki: Yeryüzünde gezin peygamberleri yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olduğunu görün. Allah Teâlâ'nın onları ve benzeri kâfirleri nasıl mahvettiğine bakın. Onlardan geriye sadece yurdları kalmıştır. Kuvvetin zirvesine sayının ve hazırlığın son noktasına, mal ve evlâd çokluğna ulaştıktan sonra sahip oldukları nimetler ellerinden alınmış ve hiç bir şey kendilerine fayda sağlamamıştır. Allah'ın azabını hiç bir şey alıkoyamamıştır. Rabbının emri geldiğinde, Onu âciz bırakacak hiç bir şey yoktur. O, göklerde ve yerde bir şeyin olmasını murâd edecek olursa, o şey muhakkak yerine gelir. «Şüphesiz ki O, Alîm, Kadîr olandır.» Bütün varlıkların durumunu bilir ve hepsine gücü yeter.

«Şayet Allah, insanları kazandıklarıyla muaheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» Eğer Allah Teâlâ kullarını günâhlarından dolayı sorumlu tutup yakalayıverseydi, bütün yeryüzü halkını helak ederdi. Onların sâhib oldukları canlıları ve rızıkları da yok ederdi. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: Âdemoğlunun günâhlarından dolayı neredeyse hayvanlar inlerinde azâb göreceklerdi. Sonra o, bu âyeti okumuş. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî «Onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» Kavli hakkında şöyle demiştir: yağmur yağmaz ve bütün canlılar ölüp giderdi.
«Fakat onlar belli bir süreye kadar te'hîr eder.» Onları kıyamet gününe kadar bekletir ve o gün kendilerini hesaba çeker. Her amel edeni ameline göre mükâfatlandırır. İtaat ehlini sevâb, günahkârları da ceza ile cezalandırır, Bunun için buyuruyor ki: «Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah; kulları için Basîr olandır.»[19]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6677-6678
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6678-6679
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6679
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6680-6681
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6681-6682
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6683-6686
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6687
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6688-6689
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6689-6691
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6691-6692
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6693-6695
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6695-6696
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6697-6701
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6702-6703

[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6704-6708
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6708-6709
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6709-6711
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6712-6713
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6713-6714

YASİN SÛRESİ

YASİN SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur)

1 - Yâ, Sin.
2 — Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki;
3 — Sen, elbette gönderilmiş peygamberlerdensin,
4 — Sırât-ı Müstakim üzere.
5 — Bu; Aziz, Rahîm'in indirmesidir.
6 — Babaları uyarılmadığından gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için.
7 — Andolsun ki onların, çoğunun üzerine söz hak olmuştur. Onlar artık imân etmezler.

Sûrelerin başındaki alfabetik harfler konusunda Bakara Sûresinin başında söz edildi. İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Hasan ve Süfyân İbn Uyeyne'den nakledilir ki; Y^âşîn kelimesi; ey insan, demektir. Saîd İbn Cübeyr de Habeş dilinde Yâsîn kelimesinin; ey insan, anlamına geldiğini bildirir. Mâlik ise Zeyd İbn Eslem'den; Yâsîn'in, Allah'ın isimlerinden bir isim olduğunu nakleder.
«Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki;» Önünden ve arkasından bâtılın sızmadığı bu muhkem kitaba. «Sen, elbette gönderilmiş peygamberlerdensin, Sırât-ı Müstakim üzere.» Ey Muhammed, sen sağlam bir nizâm, dil ve dosdoğru bir şeriat üzere gönderilmiş bir peygambersin. «Bu; Azîz, Rahîm'in indirilmesidir.» Senin getirmiş olduğun bu din, bu nizâm, bu dosdoğru yol, mü'min kullarına acıyan izzet sahibi zât tarafından indirilmiştir. Nitekim aynı mealde Şûra sûresinde de şöyle buyurulur: «İşte sana da buyruğumuzla Cebrail'i gönderdik. Sen önceleri kitâb nedir, îmâm nedir bilmezdin. Fakat Biz, onu kullarımızdan dilediğimizi onunla doğru yola eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz sen de insanlara; göklerde olanlar, yerde olanlar kendisinin olan Allah'ın yolunu, doğru yolu göstermektesin. İyi bilin ki, işler sonunda Allah'a döner.» (Şûra, 52-53).
«Babaları uyarılmadığından gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için.» Yani araplan. Çünkü araplara Rasûlullah'tan önce bir uyarıcı gelmemişti. Yalnızca arapların zikredilmesi başkalarına da peygamberin gelmemiş olduğunu gerektirmez. Nitekim bazı ferdlerin zikredilmesi umûmun nefyini îcâbettirmez. Rasûlullah (s.a.)ın peygamberliğinin umûma ait olduğunu bildiren mütevâtir hadîslerle âyetlerin zikri A'râf sûresinde geçmişti.
«Andolsun ki onların, çoğunun üzerine söz hak olmuştur.» İbn Ce-rîr Taberî der ki: Onların ana kitapta inanmayacakları kesinkes bildirildiği için, onlardan çoğunun üzerine azâb vâcib olmuştur. «Onlar artık îmân etmezler.» peygamberleri tasdik etmezler.[1]

8 — Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkaları geçirdik. Bunun için artık başlan yukarı kalkıktır.
9 — Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çe>kmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.

10 — Onları ister korkut, ister korkutma; onlar' için birdir, îmân etmezler.
11 — Sen, ancak zikre ittibâ eden ve görmeden Rah-mân'dan korkanı uyarırsın. Artık ona mağfiret ve yüce mükâfatı müjdele.
12 — Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitabta saymışızdır.

Boyunlarına Demir Halkalar Vurulanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Aleyhlerinde şakâvetin kesinkes yazılmış olduğu bu kişilerin hidâyete ulaşmaları; eli çenesinin altından birleştirilerek zincire vurulmuş ve başı yukarıya doğru dikili kalmış kimselerin kurtuluşundan farksızdır kelimesi; başı kalkık olan demektir.
(...)
Avfî, İbn Abbâs'tan naklen «Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik.» kavli hakkında" şöyle demiştir: Bu âyet Allah Teâlâ'nın «Elini de boynuna yapışık tutma» (İsrâ, 29) kavli gibidir. Yani onlann elleri boyunlarına bağlanmış ve artık onun iyilikle açmaya güçleri yetmez, demektir. Mücâhid ise ifâdesinin şu anlama geldiğini bildirir: Onların başları kalkıktır. Elleri ağızlarının üzerine düşmüştür ve her türlü hayırdan alıkonulmuşlardır.
«Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir.» Mücâhid; hakkı önleyen bir engel, demiştir. Onlar önlerinden ve arkalarından engellendikleri için haktan tereddüt ederler. Katâde ise bu sed-lerin, sapıklıklar olduğunu bildirir. ((Gözlerini perdelemişizdir.» Gözlerini hakka karşı Örtmüşüzdür. «Bu yüzden artık göremezler.» Hayırdan faydalanıp da hakka doğru yol bulamazlar. İbn Cerîr Taberî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyeti (ıvaI^iaIi) şeklinde ayn ile okur ve; gece karanlığına tutulmuş gözler giDi kıldık, anlamını verirmiş. Abdurrahmân ibn Zeyd İbn Eşlem de der ki: Allah onlarla İslâm ve îmân arasına bu şeddi germiştir. Dolayısıyla onlar İslâm'a teslim olamazlar. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem şu âyeti okumuştur: «Doğrusu üzerlerine Rabbmm sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97) Sonra devamla şöyle demiş: Allah'ın alıkoyduğunu doğru yola getirecek kimse yoktur.
İkrime der ki: Ebu Cehil; Muhammed'i görürsem mutlaka şöyle ve şöyle yaparım, dedi. Bunun üzerine «Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çek-mişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.» âyeti nazil oldu. İkrime der ki: Ebu Cehil'e; işte şu Muhammed'dir, diyorlardı da o, nerede o? Nerede o? diyor ve göremiyordu. Bu rivayeti İbn Cerîr Taberî nakleder.
Muhammed İbn îshâk der ki: Bize Yezîd İbn Ziyâd Muhammed ibn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti: Halkın oturduğu bir sırada Ebu Cehil dedi ki: Siz kendisine uyduğunuz takdirde Muhammed sizin krallar olacağınızı iddia ediyor. Öldüğünüz zaman tekrar dirileceğinizi öne sürüyor. Ürdün bahçelerinden daha güzel bahçelerinizin olacağım söylüyor. Ona muhalefet ettiğiniz zaman da bütün

bunlardan alıkonaca-ğınızı, öldükten sonra dirilip cehennemde azâb göreceğinizi haber veriyor. Bu sırada Hz. Peygamber çıkageldi elinde bir avuç toprak vardı. Allah Teâlâ onların gözlerini kapadı, Rasûlullah (s.a.) o toprağı başlarının üzerinden serpiyor ve Yâsîn sûresinin baştarafmı okuyordu: «Yâ-Sîn, Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki...» nihayet «Önlerinden bir sed ve arkalanndan da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık göremezler.» âyetine gelince; Rasûlullah (s.a.) ihtiyâcını gidermek için çıkıp gitti. Onlar Hz. Peygamberin gireceği kapıdan girmesini hâlâ bekleyeduruyorlardı. Sonra evden bir başkası dışarı çıktı ve; rie bekliyorsunuz? dedi. Onlar; Muhammed'i bekliyoruz, dediler, O da; Muhammed buradan çıktı, dedi. Hepinizin başına toprak serpti, sonra da ihtiyâcını gidermek için çıktı gitti, dedi. Onlardan her biri başındaki toprağı silkelemeye koyuldu. İkrime der ki: Hz. Peygambere Ebu Cehil'in sözü ulaştırıldığında buyurdu ki: Evet, ben de bunu söy-| lüyorum. Ben onları keseceğim. Ebu Cehil de bunlardan birisidir.
«Onları ister korkut, ister korkutma; onlar için birdir, îmân etmezler.» Allah Teâlâ onların aleyhinde sapıklık mührünü basmıştır. Uyarman onlara hiç fayda sağlamaz ve bundan etkilenmezler. Bu âyetin benzeri Bakara sûresinde: «Şüphesiz ki o küfretmiş olanları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (Bakara, 6) ve Yûnus sûresinde: «Doğrusu, üzerlerine Rabbmm sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azabı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97) geçmişti.
«Sen, ancak zikre ittibâ eden ve göremeden Rahmân'dan korkanı uyarırsın.» Senin uyarın ancak Kur'ân-ı Azîm'e uyan mü'minlere fayda sağlar. Onlar Allah'tan başka kimsenin görmediği yerde Allah'tan korkarlar ve Allah'ın kendilerini gözlediğini ve yaptıklarını bildiğini kabul ederler. «Artık ona bir mağfiret ve yüce bir mükâfatı müjdele.» Günâhlarının bağışlanmasını, güzel ve büyük bir mükâfatı müjdele. Nitekim Allah Teâlâ Mülk sûresinde de şöyle buyurur: «Muhakkak ki görmeden Rablarından korkanlar için, bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.» (Mülk, 12).
Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz.» Kıyamet gününde. Bu âyette aynı zamanda Allah Teâlâ'nm kalbleri dalâletle sönmüş bulunan kâfirlerden dilediğini dirilterek hakka, hidâyet edeceğine işaret vardır. Nitekim kalblerin kararmasından söz eden âyet-i kerîme'nin devamında da şöyle buyurmaktadır: «Bilin-ki; muhakkak Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. Doğrusu Biz, size akledesiniz diye âyetleri açıkladık.» (Hadîd, 17).
«İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» İşledikleri amelleri Biz yazarız. «Geride bıraktıkları» kavli üzerinde iki ayrı görüş vardır: Birincisi, onların bizzat kendilerinin yaptıkları amelleri Biz yazarız ve öldükten sonra bıraktıkları izleri de kaydeder ve buna göre onları- mükâfatlandırırız. Eğer bıraktıkları eserler hayır ise; hayır ile, şer ise, şer ile onlan cezalandırırız. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim İslâm'da güzel bir sünnet koyarsa, onun mükâfatı ve kendisinden sonra onunla amel edenin mükâfatı onların ecirlerinden hiç bir şey eksiltilmeksizin ona yazılır. Kim de islâm'da kötü bir yol açarsa, onun günâhı ve ondan sonra onunla amel edenlerin günâhı onlarınkinden hiç bir şey eksiltmeksizin onun üzerine yazılır. Bu hadîsi Müslim, Şu'be kanalıyla... Cerîr İbn Abdullah el-Becelî'den nakleder. İbn

Ebu Hatim de aynı hadîsi babası kanalıyla... Cerîr İbn Abdullah'tan nakleder ve uzun olarak kaydettikten sonra da bu âyet-i kerî-me'yi zikreder. Müslim de aynı hadîsi Ebu Avâne kanalıyla... Cerîr'den nakleder.
Bir başka hadîs te Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den nakledilen şu hadîstir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:
tnsan öldüğü zaman; onun ameli kesilir. Ancak üç şey müstesnadır: Carî olan bir sadaka, yararlanılan bir ilim ve kişiye dua eden sâlih bir evlâd.
Süfyân es-Sevrî Ebu Saîd'den nakleder ki: o, Mücâhidin «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz...» âyeti konusunda şöyle dediğini bildirir: Onların sapıklıktan geriye bıraktıkları şeyleri de biz yazarız. İbn Ebu Lehîa, Atâ İbn Dînâr kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'in «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» kavli konusunda şöyle dediğini nakleder: Geriye bıraktıkları; ortaya koydukları kaide ve kurallardır. Kendileri öldükten sonra tabileri o kaidelere göre hareket ederler. Eğer bu kaideler hayırlı ise, o kişi için de bu kaideleri uygulayanların ecirleri kadar ecir yazılır. Ve yaptıklarının mükâfatından hiç bir şey eksiltilmez. Şayet kötü ise, onların günâhı kadar onun üzerine günâh yazılır ve yaptıklarının günâhlarından hiç bir şey eksiltilmez. Bu görüşleri İbn Ebu Hatim de zikreder ki Beğavî'nin tercih ettiği görüş de budur.
İkinci görüşe gelince; «Geride bıraktıklarını Biz yazarız.» kavlinden maksad, itaat veya isyan konusundaki te'sîrlerini biz yazarız, demektir. İbn Ebu Necîh ve başkaları, Mücâhid'den naklen derler ki: İşledikleri amelleri ve geride bıraktığı adımlarım Biz yazarız. Hasan ve Katâde de geride bıraktıklarının, adımları anlamına geldiğini söylerler. Hattâ Katâde der ki: Ey Âdemoğlu, Allah Teâlâ senin işlediklerinden herhangi bir şeyi görmeyecek olsaydı, şu adımlardan rüzgârın alıp götürdüğünü görmezdi. Fakat O, Âdemoğlunun bütün adımlarını ve amellerini saymış, Miatta bu adımlarının Allah'a itaat yolunda mı, yoksa isyan yolunda mı atıldıklarını kaydetmiştir. Sizden biriniz Allah yolunda eser bırakmak isterse onu yapsın.
Bu anlamda birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur:
1- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: Mescidin etrafındaki yerler boş kalmıştı. Seleme oğulları mescidin yakınında bir yere taşınmak istediler. Rasûlullah (s.a.)a bu durum bildirilince buyurdu ki: Bana ulaştığına göre siz, mescide yakın bir yere taşınmak istiyormuşsunuz? Onlar; evet ey Allah'ın Rasûlü, biz bunu istiyoruz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Seleme oğullan, sizin yurdunuz sizin eserlerinizi yazar, sizin yurdunuz sizin adımlarınızı kaydeder. Bu rivayeti Müslim, Saîd kanalıyla... Câbir'den nakleder.
2- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Yezîd... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Seleme oğulları Medine'nin dış kısmında bir yerde imişler. Mescide yakın bir yere taşınmak istediklerinde «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nazil olmuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara demiş ki: Sizin geride bıraktığınız adımlar yazılıyor. Bunun üzerine onlar yerlerini değiştirmekten vazgeçmişler. Bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde bu hadîsi Tirmizî, Muhammed İbn Vezîr kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletmekte münferid kalmıştır. Ve hadîsin arkasından da; bu hadîsin Sevrî'den

nakli hasendir, garîbtir, diye ilâve etmiştir. Hadîsi İbn Cerîr Taberî de Süleyman İbn Ömer İbn Hâlid kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletmiştir.
Bu hadîs Sevrî'nin dışında başka yollarla da rivayet edilmiştir. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abbâd İbn Ziyâd... Ebu Saîd'in şöyle dediğini nakletti: Seleme oğulları Hz. Peygambere evlerinin mescide uzak olduğunu bildirerek dertlendiler. Bunun üzerine «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nazil oldu da, onlar yerlerinde ikâmet edip kaldılar. Yine Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Saîd el-Hudrî'den yukarıdaki hadîsi rivayet etti. Bu âyetin nüzulü konusunda bu rivayetin zikredilmesinde ga-rîblik vardır. Çünkü sûre bütünüyle Mekke'de nazil olmuştur. Allah en iyisini bilendir.
3- İbn Cerîr Taberî der ki: Biz Nasr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiş: Ansâr'ın yurdu mescidden uzaklarda idi. Onlar mescide yakın bir yere taşınmak istediklerinde bu âyet nazil cl-du. Bunun üzerine onlar; yerimizde oturur kalırız, dediler. İbn Cerîr bu rivayeti naklederse de onda merfû' hiç bir şey yoktur. Taberânî ve Abdullah İbn Muhammed İbn Saîd İbn Ebu Meryem kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ansâr'ın yurdu mescidden uzakta idi. Onlar mescide yakın yere taşınmak istediler de, «İşlediklerini ve geride bıraktıklarını Biz yazarız.» âyeti nazil oldu. Bunun üzerine yurdlarında durup kaldılar.
4- İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan... Abdullah Amr'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Medine'de bir adam vefat etti. Rasûlullah (s.a.) namazını kılıp buyurdu ki: Keski o doğduğu yerden başka bir yerde ölmüş olsaydı. Halktan birisi; neden ey Allah'ın Rasûlü? dediğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kişi doğduğu yerden başka bir yerde ölürse, doğduğu yerden izinin kesildiği vere kadar kendisi için cennette ölçü konulur. Bu hadîsi Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah'tan nakleder. İbn Cerîr Taberî de der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Sâbit'in şöyle dediğini bildirdi: Enes ile birlikte yürüdüm ve yürüyüşümü hızlandırdım. Enes elimi tuttu ve birlikte yürüdük. Namaz kıldık, bitirince dedi ki: Ben Zeyd İbn Sâbît'le yürüdüm ve yürüyüşümü hızlandırdım. O dedi ki: Ey Enes bilmez misin, adımlar yazılıyor? Bilmez misin adımlar yazılıyor? Bu sözle bir önceki söz arasında bir çelişki yoktur. Hattâ ikisi arasında dikkat ve delâlet bakımından birbirine benzerlik vardır. Çünkü adımların yazılması ile hayır veya şer yolunda önderlik edenlerin davranışlarının yazılması arasında çelişki yoktur. Bunun yazılması daha da uygundur. Allah en iyisini bilendir.
«Biz, her şeyi apaçık bir kitâbta saymışızdır.» Bütün varlıklar Levh-i Mahfûz'da satırlara dökülmüş bir kitâbta kaydedilip yazılmıştır. kelimesi, burada kitabın anası demektir. Mücâhid, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem böyle derler. îsrâ sûresinde yer alan «O gün bütün insanları, imamları ile çağırırız.» (İsrâ, 71) âyeti de; yaptıkları amellerin hayır veya şer olduğuna şehâdet eden amellerini hâvî kitâblarıyla çağırırız, demektir. Nitekim Zümer sûresinde de şöyle buyurulur: «Kitaplar konmuş ve peygamberler ile şâ-hidler getirilmiştir.» (Zümer, 69). Kehf sûresinde de şöyle buyurulur: «Kitâb konulduğunda, suçluların onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvah bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış? derler. Çünkü bütün işledikle-rini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49).[2]

13 — Onlara misâl olarak şu Kasaba halkını anlat: Hani oraya elçiler gelmişlerdi.
14 — Hani onlara iki elçi (göndermiştik de bunları yalanlamışlardı. Bunun üzerine Biz de üçüncüsüyle desteklemiştik de: Biz, size gönderilmiş elçileriz, demişlerdi.
15 — Onlar da; siz, ancak bizim gibi birer insansınız.
Rahman size hiç bir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz, demişlerdi.
16 — Dediler ki: Rabbımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz.
17 — Bize düşen, sadece apaçık tebliğdir.

O Kasaba Halkı

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, seni yalanlayan kavmine «Misâl olarak şu kasaba halkını anlat: Hani oraya elçiler gelmişlerdi.»
İbn İshâk, İbn Abbas'tan, Kâ'b el-Ahbâr'dan Vehb İbn Müneb-bih'ten kendisine aktarıldığına göre bu kasabanın Antakya şehri ol-rdufeunu söylemiştir. Buranın Antîhas İbn Antîhas f ^^f^kJail) denilen bir kralı varmış. Burada putlara tapılırmış. Allah, oiaya üç peygamber göndermiş. Bunlar Sâdık, Sadûk ve Şelûm isimlerini taşıyor-larmış. Antakya halkı onları yalanlamışlar. Büreyde İbn Husayb, İk-rîme, Katâde ve Zührî de bu kasabanın Antakya olduğunu zikretmişlerdir. Kıssanın tamamlanmasından sonra anlatacağımız gibi, bazı imamlar kasabanın Antakya oluşunu müşkil görmüşlerdir.
«Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı.» Yalanlamaya koyulunca «Bunun üzerine Biz de üçüncüsüyle desteklemiştik.» Üçüncü bir peygamber göndermekle, onları desteklemiş ve takviye etmiştik. İbn Cüreyc, Vehb İbn Süleyman kanalıyla Şu'ayb el-Cübbâî'nin şöyle dediğini bildirir: İlk gönderilen iki elçinin adı; Şem'-ûn ve Yuhannâ idi. Üçüncünün adı ise Bols idi. Kasaba da Antakya idi.
«Biz, size gönderilmiş elçileriz, demişlerdi.» O kasaba halkına; biz size, sizi yaratan Rabbınız tarafından gönderilmiş elçileriz. Sizin O'na kulluk etmenizi, şirk koşmamanızı emrederiz, demişlerdi. Ebu'l-Aliye böyle der. Katâde İbn Duâme ise, bunların Hz. İsa'nın Antakya halkına gönderdiği elçiler olduğunu iddia etmiştir.
«Onlar da: Siz, ancak bizim gibi birer insansınız, demişlerdi.» Siz beşer, biz beşer, bize neden vahiy gelmiyor da size Vahiy gönderiliyor? demişlerdi. Eğer siz elçi olsaydınız, melek olurdunuz, insan olmazdınız, demişlerdi. Bu, peygamberleri yalanlayan her ümmetin benzer durumudur. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında Teğâbün sûresinde şöyle buyurur: «Bunun sebebi şudur: Onlara peygamberleri apaçık belgelerle geliyordu da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecek, demişlerdi.» (Teğâbün, 6) Onlar bu durumu hayretle karşılayıp elçileri inkâr etmişlerdi. Nitekim İbrahim sûresinde de şöyle buyuruluyor: «Siz de ancak bizim gibi sâdece birer insansınız. Siz, bizi atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin, demişlerdir.» (İbrahim, 10). Aynı durumu anlatan Kur'ân-ı Kerîm, Mü'minun sûresinde şöyle buyurur: «Eğer

kendiniz gibi bir insana boyun eğecek olursanız, hüsrana uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur.» (Mü'minun, 34). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: «Onlara hidâyet geldiği zaman insanları îmân etmekten alıkoyan, sâdece: Allah, bir peygamber olarak bir beşer mi göndermiştir? demeleridir.» (İsrâ, 94). Bunlar da aynı şeyi söylemişlerdi: «Siz, ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman size hiçbir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz, demişlerdi. Onlar; Rab-bımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler.» Kendilerine gönderilen üç peygamber de; Allah bilir ki biz, size O'nun tarafından gönderilmiş peygamberleriz. Eğer yalan söylemiş olsaydık Allah bizden en ağır biçimde intikam alırdı. Fakat Allah bizi yüceltecek ve sizin üzerinize hâkim kılacaktır. Akıbetin kimin olacağını yakında bileceksiniz diyerek cevâb vermişlerdi. Tıpkı Allah Teâlâ'nm Ankebût sûresinde buyurduğu gibi: «De ki: Şahid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. O göklerde ve yerde olanı bilir. Bâtıla inanıp Allah'a küfredenler, işte onlar hüsrana uğrayanlann kendileridir.» (Ankebût, 52).
«Bize düşen, sadece apaçık tebliğdir.» Onlar derler ki: Bizim üzerimize düşen, sadece bizim size peygamber olarak gönderildiğimiz şeyleri tebliğ etmemizdir. Eğer siz itaat ederseniz, bahtiyar olur, dünya ve âhirette mutluluğa kavuşursunuz. Davetimize icabet etmezseniz, bunun akıbetini ilerde bileceksiniz. Allah en iyisini bilendir.[3]

18 — Onlar: Doğrusu, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlayacağız. Ve bizden size, elîm bir azâb dokunacaktır, dediler.
19 — Dediler ki: Uğursuzluğunuz sizinledir. Size öğüt verildi diye mi? Hayır siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.

Bu sırada kasaba halkı onlara dediler ki: «Doğrusu, sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.» Sizin vâsıtanızla bizim hayatımız için iyilikler olacağını görmüyoruz. Katâde de der ki: Onlar bize bir kötülük ulaşırsa bu, sizin yüzünüzdendir, demişlerdi. Mücâhid ise bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Sizin gibi kimseler bir kasabaya girerlerse o kasabanın halkını mutlaka rahatsız ederler.
«Vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlayacağız.» Katâde taşla taşlayacağız derken, Mücâhid hakaretle taşlayacağız anlamını vermiştir.
«Ve bizden size, elîm bir azâb dokunacaktır.» Çok şiddeti bir ceza gelecektir. Elçileri onlara dediler ki: «Uğursuzluğunuz sizinledir.» Uğursuzluğunuz sizin üzerinize geri döndürülmüştür. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın A'râf sûresinde Firavun kavminden bahsederken belirttiği şu ifâdeye benzer: «Onlara bir iyilik geldiğinde: Bu, bizim içindir, dediler. Şayet kendilerine bir kötülük gelirse; Mûsâ ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi. Dikkat edin, onların uğursuzluğu ancak Allah katından-dır, fakat çoğu bilmezler.» (A'râf, 131). Salih peygamberin kavmi de şöyle demişti: «Dediler ki: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık.» Salih de: Uğursuzluğunuz Allah katmdandır. Belki siz, imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi.» (Nemi, 47). Katâde ve Vehb İbn Münebbih bu âyete şöyle mânâ vermişlerdir: Sizin yaptıklarınız sizinle beraberdir. Allah Teâlâ aynı mealde Nisa sûresinde şöyle buyurur: îmân etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu, Allah'tandır.

Bir kötülük erişirse de: Bu, senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah taraf ın-dandır. Bunlara ne oluyor ki hiç bir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?» (Nisa, 78).
«Size öğüt verildi diye mi? Hayır siz, çok aşırı giden bir kavimsiniz.» Biz size öğüt verip Allah'ın birliğine çağırdığımız ve O'na samimiyetle kulluğu emrettiğimiz için mi bizi bu sözlerle karşılıyor, tehdîd-le mukabele ediyorsunuz? «Hayır ,siz, çok aşın giden bir kavimsiniz.» Katâde, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bizim size Allah adına öğüt verdiğimiz için mi siz bizde uğursuzluk olduğunu söylüyorsunuz? Hayır siz, çok aşırı, giden bir kavimsiniz.[4]

20 — Şehrin ötebaşmdan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun.
21 — Sizden hiç bir ücret istemeyenlere uyun. Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.
22 — Ben, beni yaratmış olana neden kulluk etmeyeyim? Siz de O'na döndürüleceksiniz.
23 — Ben, O'ndan başka tanrılar mı edinirim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek isterse; onların şefaati bana hiç bir fayda sağlamaz ve beni kurtarmaz da.

24 — O takdirde ben de gerçekten apaçık bir sapıklık içerisinde olurum.
25 — Şüphesiz ki ben, Rabbımza inandım. Artık beni dinleyin.

İbn İshâk. İbn Abbâs, Kâ'b el-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih'ten kendisine nakledildiğine göre şöyle demiştir: Kasaba halkı peygamberlerini öldürmek istediler. Şehrin Ötebaşından bir adam koşarak gelip kavminin yaptıklarına karşılık peygamberlere yardım etmek istedi. Dediler ki: Bunun adı Habîb idi. İp yapar, hastalıklı bir adam idi. Cüz-zâma yakalanmıştı. Çok sadaka verirdi. Doğru görüşlüydü ve kazancının yansını fakirlere dağıtırdı.
İbn İshâk adını zikrettiği bir adam kanalıyla... İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakleder: Yâsîn süresindeki kişinin adı Habib idi. Cüzzâm hastalığına tutulmuştu. Sevrî de Âsim el-Ahvel kanalıyla Ebu Miclez'-den nakleder ki; bu adamın adı Habîb İbn Mürrî imiş. Şebîb İbn Bişr de, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirir: Yâsîn süresindeki kişinin adı Habib en-Neccâr'dır. Kavmi onu öldürmüştü. Süddî bu kişinin Kassâr olduğunu söylerken, Ömer İbn Hakem onun Kunduracı olduğunu bildirir. Katâde bu kişinin, orada bulunan bir mağara da ibâdet etmekte olan bir zâhid olduğunu söyler.
«Ey kavmim, gönderilmiş bulunan elçilere uyun.» Kavmini kendilerine gelen elçilere uymaya teşvik ediyor ve devamla: «Sizden hiç bir ücret istemeyenlere uyun.» diyor. Peygamberliği tebliğ etmelerinden dolayı sizden bir ücret istemeyenlere uyun. «Onlar hidâyete erdirilmişlerdir.» Allah'a şirk koşmaksızm ibâdet etmeye davet ettikleri için onlar hidâyete erdirilmişlerdir.
«Ben, beni yaratmış olana neden kulluk etmeyeyim?» Yalnız basma beni yaratmış olan ve ortağı bulunmayana samimiyetle ibâdet etmemi engelleyecek ne var ki? «Siz de O'na döndürüleceksiniz.» Kıyamet günü O'na döndürüleceksiniz ve O, amellerinize göre sizi cezalandıracaktır. Hayır ise hayır, şer ise şer olarak karşılık göreceksiniz.

«Ben, O'ndan başka tanrılar mı edinirim?» Buradaki istifham uyan ve tevbîh istifhamıdır. «Eğer Rahman bana bir zarar vermek isterse; onların şefaati bana hiç bir fayda sağlamaz ve beni kurtaramaz da.» Sizin ibâdet ettiğiniz şu tanrılar var ya, Allah'tan başka hiç bir konuda bir şeye sâhib değildirler. Eğer Allah benim için bir kötülük murâd edecek olursa «onu O'ndan başka kaldıracak hiç bir Kimse yoktur.» (Yûnus, 107) Şu putlar benden onu alıkoyamazlar ve beni o kötülükten kurtaramazlar. «O takdirde ben de gerçekten apaçık bir sapıklık içerisinde olurum.» Eğer Allah'tan başka o putları ilâh edinirsem ben de sapıklık içerisinde olurum. «Şüphesiz ki ben, Rabbınıza inandım. Artık beni dinleyin.» İbn İshâk'a Abdullah İbn Abbâs, Kâ'b ve Vehb İbn Münebbih'ten nakledildiğine göre, o kişi kavmine «Şüphesiz ki ben, Rabbınıza inandım.» demiş. Sizin inkâr ettiğiniz Rabbınıza inandım. Öyleyse benim sözümü dinleyin, demiş. Ancak bu hitabın peygamberlere olması da muhtemeldir. Bu takdirde, sizi gönderen Rabbınıza îmân ettim, artık O'nun katında bu hususta bana şehâdet edin, beni dinleyin, demek olur. İbn Ce-rîr Taberi bu görüşü nakleder ve der ki: Başkaları da şöyle dediler: Bu hitabı peygamberlere yöneltmiş ve onlara; benim sözümü dinleyin ki Rabbım katında söylediğime şâhidler olasınız: «Şüphesiz ki ben, Rabbınıza îmân ettim» ve size tâbi oldum dedi. İbn Cerîr Taberî'nin naklettiği bu görüş mânâ bakımından daha açıktır. Allah en iyisini bilendir.
İbn Abbâs, Kâ'b ve Vehb İbn Münebbih'ten İbn ishâk'a nakledildiğine göre o kişi böyle deyince üzerine saldırmışlar ve onu öldürmüşler. Onu koruyacak kimse de yoktu. Katâde der ki: Onu taşla recmet-tiler. Bu sırada o; «Allah'ım, kavmimi hidâyete erdir, çünkü onlar bilmiyorlar, diyordu. O böyle derken, onlar kendisini sıkıştırıp öldürdüler. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.[5]

26 — Cennete gir, denilince, dedi ki: Keski kavmim bilir olsaydı.
27 — Rabbımm beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını.
28 — Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zâten indirecek te değildik.
29 — Sadece, bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.

Keski Kavmim Bilseydi

Muhammed İbn İshâk bazı arkadaşları kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; onlar bu zâtı ayaklarıyla çiğneyip, bağırsakları dökülünceye kadar ezmişlerdi. Allah Teâlâ da ona; cennete gir, buyurmuştu. O cennete girmiş, orada rızıklanmıştı. Allah Teâlâ onun dünyadaki üzüntü, keder ve sıkıntısını gidermişti.
Mücâhid der ki: Habîb en-Neccâr'a; cennete gir, denildi. O, öldürülünce cennet kendisine vâcib oldu. Cennetteki sevabı görünce, keski kavmim bilir olsaydı, dedi. Katâde der ki: Mü'min ancak nasihat eder, zâlim olmaz. Allah Teâlâ ona lutfunu gösterince o, «Keski kavmim bilir olsaydı. Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını» demiştir. Allah'tan kendisine verdiği lutfu kavmine kendisine saldırmalarının neticesini göstermesini temenni etmiştir.
İbn Abbâs der ki: Hayatında kavmine; «Ey kavmim gönderilmiş bulunan elçilere uyun.» diyerek öğüt vermişti. Öldükten sonra da «Keski kavmim bilir olsaydı,

Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını.» diyerek nasihat etmiştir. îbn Ebu Hatim böyle rivayet eder. Süfyân es-Sevrî, Âsim el-Ahvel ile Ebu Miclez'den nakleder ki; o «Rabbımın beni bağışladığım ve beni ikram edilenlerden kıldığına» kavlini şöyle tefsir etmiştir: Rabbıma îmân edip peygamberlerini doğrulamamdan dolayı bana verdiği lutufları. Maksad şudur: Eğer onlar kendisinin eriştiği nimet, sevâb ve güzel mükâfatı bilmiş olsalardı, bu onları peygamberlere uymaya sevkeder ve böylece hidâyete erenlerden olurlardı. Allah ona rahmet etsin ve kendisinden razı olsun, o kavmini hidâyete getirmek için çok istekliydi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Abdülmelik İbn Umeyr'den nakletti ki: Sakîf kabilesinden Urve îbn Mes'ûd Hz. Peygambere gelmiş ve şöyle demiş: Beni kavmime gönder de onları İslâm'a davet edeyim. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Seni öldürmelerinden korkarım. Urve İbn Mes'ûd; onlar beni uyurken bile görseler uyandırmazlar, demiş. Rasûlullah (s.a.) ona; hadi git, demiş. Urve gitmiş Lât ve Uz-za'ya: Yarın sen benden hoşlanmayacağın bir şeyle karşılaşacaksın, demiş. Bunun üzerine Sakîf kabilesi kızmışlar. Urve demiş ki: Ey Sakîf topluluğu, Lât, Lât değildir; Uzzâ, Uzzâ değildir; müslüman olun, selâmet bulun. Ey müttefikler topluluğu, Uzzâ, Uzzâ değildir, Lât, Lât de-, ğildir, müslüman olun, selâmete erin. Bunu üç kere tekrarlamış. Bir adam okunu fırlatmış, onun kolunun ortasındaki damarına isabet ettirmiş ve öldürmüş. Bu haber Rasûlullah (s.a.)a ulaşınca buyurmuş ki: Bunun misâli, Yâsîn süresindeki kişinin misâlidir. Nitekim o «Keski kavmim bilir olsaydı, Rabbımın beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığım.»
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Abdurrahmân... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; Mâzen kabilesinin kardeşlerinden olan Habîb İbn Zeyd İbn Asım'ın durumu Kâ'b'a nakledilmiş. Yalancı Müseylime Yemâme'de ona Rasûlullah (s.a.)ı sorup; Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet eder misin dediğinde; evet dermiş. Sonra yine Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? dediğinde; duymuyorum, demiş. Müseylime ona; onu duyuyorsun da bunu duymuyor musun? deyince; o, evet demiş. Ve bunun üzerine teker teker uzuvlarını kesmiş. Her sorduğunda o fazla bir şey söylemiyor-muş, nihayet Müseylime'nin elinde ölmüş. Kâ'b el-Ahbâr'a onun adının Habîb olduğu söylenince; Allah'a andolsun ki, Yâsîn süresindeki kişinin adı da Habîb idi demiş.
«Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zâten indirecek te değildik.» Allah Teâlâ onu öldürmelerinden sonra kavmine gazab ederek, onlardan intikam aldığını haber veriyor. Onlar Allah'ın, elçisini yalanlamışlar ve dostunu öldürmüşlerdi. Ayrıca bildiriyor ki; onları helak etmek için meleklerden ordular göndermeye gerek duymamış, iş çok daha basit biçimde tamamlanmıştı. Nitekim İbn İshâk'ın rivayetine göre, Abdullah İbn Mes'ûd bazı arkadaşlarına bu âyeti tefsir ederken; biz, onların topluluğunu büyütmedik. İşler bizim için onların sandığından daha kolay oldu, demiştir. «Sâdece bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.» Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki; Allah o kralı ve Antakya halkını helak etti de, yeryüzünden silinip gittiler, arkalarından arta kalan hiç bir şey kalmadı.
«Zâten indirecek te değildik.» Biz milletleri helak edeceğimiz zaman, onların üzerine melekleri indirmeyiz, sâdece onları mahveden bir azâb göndeririz.

Bazıları da «Ondan sonra kavminin üzerine gökten hiç bir ordu indirmedik, zaten indirecek te değildik.» âyetine şöyle mânâ vermişlerdir: Onlara bir başka risâlet indirmedik. Mücâhid ve Katâde böyle derler. Katâde ayrıca der ki: Andolsun ki Allah, onu öldürdükten sonra kavmine azâb etmemiştir. «Sâdece; bir tek çığlık oldu. Ve onlar hemen sönüp gittiler.» İbn Cerîr Taberî der ki: Birinci mânâ daha sahihtir. Çünkü risâlet için ordu ifâdesi kullanılmaz.
Müfessirler dediler ki: Allah, onlara Cebrail (a.s.)i gönderdi de o ülkelerinin kapısının iki yanından çıktı sonra onlara bir çığlıkla seslendi ve hepsi birden baştan sona sönüp gittiler. Bedenlerinde depreşen hiç bir rûh kalmadı. Daha önce Selef-i Sâlihîn'den bu kasabanın Antakya olduğu ve bu üç elçinin de Mesîh (a.s.) tarafından gönderilen elçiler olduğu zikredilmişti. Nitekim Katâde ve başkaları bunu böyle ifâde etmişlerdir. Tefsîrcilerin müteahhirîninden başka hiç bir kimseden böyle bir rivayet nakledilmemiştir. Bu sebeple birkaç noktadan bu rivayetin üzerinde durulması gerekir:
1- Kıssanın zahirinden, bu kişilerin Allah tarafından gönderilen elçiler oldukları anlaşılıyor. Mesîh tarafından değil. Çünkü Allah Teâlâ «Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı...» buyuruyor. Ve yine: «Onlar: Rabbımız bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sâdece apaçık tebliğdir» Eğer bu kişiler îsâ peygamber tarafından gönderilen havariler olsaydılar, ken-lerinin Mesîh (a.s.)in gönderdiği elçiler olduklarını belirten uygun bir ifâde kullanırlardı. Allah en iyisini bilendir. Diğer taraftan şayet bu kişiler Mesîh (a.s.)in elçileri olsaydılar kavimleri kendilerine «Siz, ancak bizim gibi birer insansınız.» demezlerdi.
2- Antakya halkı Mesîh (a.s,) in kendilerine gönderdiği elçilere îmân etmişlerdi. îsâ Peygambere inanan ilk şehir Antakya idi. Bu sebeple Hıristiyanların dört patriğinden birisi Antakya şehrinde bulunur. Diğer patriklerin bulunduğu şehir, îsâ peygamberin kenti olan Kudüs'tür. Baştan sona halkının îsâ peygambere îmân ettiği ilk şehir olması hasebiyle, bir patrikte Antakya'da bulunur. Üçüncü patrik İskenderiye'de bulunur. Zîrâ patrikler, râhibler, piskoposlar ve diğer din adam-larının patrik ittihâz edilmesi oradadır. Sonra dördüncü patriğin merkezi de Rûmiye'dir. Zîrâ orası hıristiyanların dinini destekleyip kuvvetlendiren Kostantin'in şehridir. Kostantiniyye şehri kurulduğu zaman patriklik makamını Rûmiye'den oraya taşıdılar. Saîd İbn el-Batrîk ve başka ehl-i kitâb bilginleriyle müslüman tarih yazarlarının bir çoğu böylece zikretmişlerdir. Antakya şehrinin îsâ peygambere îmân eden ilk şehir oluşu kesin olduğuna, Allah Teâlâ da bu sûrede gönderdiği elçileri yalanlayan kasabadan bahsettiğine ve bu kasabanın bir çığlıkla helak olduğu ve sönüp gittiğini bildirdiğine göre —Allah en iyisini bilir ya— burası Antakya olmamalıdır.
3- Antakya'nın Mesih'in arkadaşları havarilerle olan kıssası Tevrat'ın nüzulünden sonradır. Ebu Saîd el-Hudrî ve Seleften başkaları; Allah Teâlâ'nın Tevrat'ı indirdikten sonra, hiç bir milleti azâbla helak etmediğini bildirmişlerdir. Bundan sonra inananlara putperestlerle savaşma emri gelmiştir. Nitekim Kasas sûresinde «Andolsun ki, Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya o kitabı verdik.» (Kasas, 43) âyetinin tefsirinde zikredilmişti. Böylece ortaya çıkıyor ki;

Kur'an'da zikredilen bu kasaba Antakya'dan başka bir kasaba olmalıdır. Seleften birçok kişinin ifâde ettiği bu kasaba Antakya değildir. Ya da Ankatya ismi eğer bu kıssada söz konusu edilen şehir ise, bilinen meşhur Antakya'dan ayrı bir kasaba olmalıdır. Çünkü ne Hıristiyanlık tarihinde, ne de ondan önce meşhur Antakya kasabasının helak edildiğine dâir bir bilgi yoktur. Allah Sübhânahu ve Teâlâ en iyi-sini bilendir.
Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Önde gidenler üç tanedir. Musa'dan önde giden Yûşa' İbn Nûn'dur. îsâ'dan önde giden Yâsîn'deki arkadaşıdır- Muhammed'ten önde giden de Ebu Tâlib oğlu Ali'dir. Bu hadîs münkerdir. Ancak Hüseyn el-Aşkar tarîkıyla bilinir ki bu kişi şü bir râvî olup metruktür.[6]

30 — Yazıklar olsun o kullara ki; kendilerine bir peygamber gelmeyedursun onu hemen alaya alırlardı.
31 — Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.
32 — Hepsi de muhakkak toptan huzurumuza getirileceklerdir.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «Yazıklar olsun kullara» kavlinden maksad; vay o kullara, demektir. Katâde ise yazıklar olsun şu kulların kendilerine ki Allah'ın emrini yitirmişler ve Allah'ın yanından uzaklaşmışlardır. Katâde bazı kırâetlerde bu âyetin yazık şu kulların kendilerine, diye
okunduğunu bildirir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Onlar azabı gördükleri zaman, kıyamet günü kendilerine ne kadar yanar ve pişman olurlar. Allah'ın Rasûllerini niçin yalandıklarını, Allah'ın emrine neden muhalefet ettiklerini ve dünya diyarında iken neden peygamberi yalanlayanlar arasında bulunduklarına yanar, pişman olurlar.
«Kendilerine bir peygamber gelmeye dursun onu hemen alaya alırlardı.» Onu yalanlar alaya alırlar ve Hakk tarafından gönderilmiş olmasını inkâr ederler.
«Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.» Peygamberleri yalanlayanların daha önce nasıl helak edildiklerind9n ibret almıyorlar mı? Onların bir daha dünyaya dönüşlerinin imkânsız oluşundan öğüt almıyorlar mı? Onların fâcir ve câhillerinden birçoklarının «Hayat, ancak bu dünyadakidir. Ölürüz, yaşarız.» (Mü'minûn, 37) dedikleri gibi olmadığını anlamıyorlar mı? Bunu söyleyenler Dehrîlerden devr-i dâim'e taraftar olanlardır ki onlar eskisi gibi tekrar dünyaya döneceklerini ahmakça kabul ediyorlardı. Allah Teâlâ onların bâtıl inançlarını kendi' aleyhlerine çevirerek buyuruyor ki: «Görmüyorlar mı ki; kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik. Ve onlar bir daha kendilerine dönemezler.»
«Hepsi de muhakkak toptan huzurumuza getirileceklerdir.» Geçmiş ve gelecek bütün milletler kıyamet günü Allah Azze ve Celle'nin huzurunda toplanacaklardır. Allah da onlara amellerine göre ceza verecek; hayırsa hayır, şer ise şer ile karşılıklarını ödeyecektir. Bu âyetin anlamı Hûd süresindeki şu âyet gibidir: «Hiç

şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamamen ödeyecektir. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.»   (Hûd, 111).
Kurrâ harfinin okunuşunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı tahfif ile şeklinde okumuşlardır ki bu takdirde edatı isbât içindir. Bir kısmı da şedde ile şeklinde okumuşlardır ki, bu takdirde edatı nefy içindir, edatı da anlamındadır ki takdiri şöyle olur: Hepsi ancak Bizim katımızda huzura getirileceklerdir. Her iki kırâetin de anlamı aynıdır. Allar en iyisini bilendir.[7]

33 — Ölü toprak, onlar için bir âyettir. Biz, onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık, ondan yemektedirler.
34 — Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler   var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.
35 — Ki, ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?
36 — Yerin bitirdiklerinden, kendi   nefislerinden   ve daha bilmedikleri şeylerden, bütün çiftleri yaratanı ten-zîh ederiz.

Ölü Toprak

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ölü toprak onlar için bir âyettir.» Yaratıcının varlığına, tam olan kudretine ve ölüleri diriltmesine delildir. Toprak kaskatı kesilerek otsuz kalıp öldüğü zaman, Allah Teâlâ onun üzerine suyu indirir de toprak sarsılır ve yemyeşil olur. Her çiftten göz alıcı çeşitler yetiştirir. Bu sebeple âyetin devamında «Biz, onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık, ondan yemektedirler.» buyuruyor. Yani onu, kendileri ve hayvanları için bir rızık kıldık, demektir.
«Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.» Toprağın üzerinde muhtelif yerlerde akıp giden ırmaklar var ettik. Toprağın ürünlerinden yemek için o ırmaklara ihtiyâçları vardır. Allah Teâlâ bitkileri var etmekle, yaratıklarına lütuf ve in'âmda bulunduğu için meyvelerin çeşitlerini ve sınıflarım da onlara atfediyor. «Ki ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler.» Bütün bunlar Allah'ın. kendilerine olan rahmetinin eseridir. Yoksa kendi gayret ve yorulmalarıyla, kuvvet ve kudretlerinin sonucu değildir. İbn Abbâs ve Katâde böyle der. Bunun için âyetin sonunda «Hâlâ şükretmezler mi?» buyuruyor. Allah'ın kendilerine sayıya ve hesaba gelmez bunca nimetleri ihsan etmesine kargılık, onlar hâlâ Allah'a şükretmezler mi? İbn Cerîr Taberî «Ellerinin emeğinden yesinler.» kavimdeki edatının takdiriyle ellerinin emeğinde.n ve onun meyvesinden yemeleri için, anlamını tercih etmiştir. Başkaları ise bu anlamı sâdece ihtimâl olarak belirtmişlerdir. O, İbn Mes'ûd'un kırâetinde bu âyetin şeklinde olduğunu ve: Ki onun ürününden ve ellerinin emeği ile yetiştirmiş olduklarından yesinler, anlamını vermiştir.
«Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden, bütün çiftleri yaratanı tenzih ederiz.» Bitkilerden, meyvelerden ve tahıllardan. Kendilerini erkek ve dişi olarak yaratmış olmasından ve daha Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği çeşitli yaratıkları yaratanı tenzih ederiz. Nitekim Allah Teâlâ Zâriyât sûresinde de şöyle buyurur: «Her şeyden çifter yarattık ki Öğüt alasınız.» (Zâri-yat, 49).[8]

37 — Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.
38 — Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Aziz, Alînı'in takdiridir.
39 — Ay için de konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda eski hurma dalma döner.
40 — Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, 'gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.

Güneşe Aya Ulaşmak Düşmez

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın yüce kudretinin delillerinden birisi de, gece ile gündüzü yaratmış olmasıdır. Birisi karanlığı, diğeri aydınlığı ile O'nun azametinin delilidir. Allah birini diğerinin ardından göndererek birbirini ta'kîb ettirmiştir. Nitekim A'râf sûresinde şöyle buyrulur: «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür.». (A'râf, 54). Burada ise «Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler.» buyuruyor. Gündüzü geceden ayırırız da, gündüz gider gece gelir ve böylece onlar karanlıkta kalıverirler. Nitekim hadîs-i şerifte buyurulur ki: Gece şuradan geldiği, gündüz oradan gittiği ve güneş battığı zaman oruçlu iftar yapar. Âyetin zahirinden anlaşılan mânâ budur. Katâde bu âyetin, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu söylemiştir: «İşte böyle. Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar.» (Hacc, 61). İbn Cerîr Taberî burada Katâde'nin sözünü zayıf sayarak der ki: Katmak anlamına gelen kelimesi, şundan alıp buna vermektir. Bu âyette kasdedil-miş olan anlam ise bu değildir. İbn Cerîr Taberî'nin sözü doğrudur. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azız Alîm'in takdiridir.»
Yörüngesinde anlamına gelen ifâdesinde iki görüş vardır: Birincisi, mekânda karâr kılman yerin kasdedilmiş olmasıdır ki bu Arş'ın altında o yönden dünyadan sonra gelen kısımdır. O nerede bulunursa orası ve bütün yaratıklar Arş'ın altında yer alırlar. Çünkü o, dünyanın tavanıdır. Felekiyat ilminin mensûblarından bir çoğunun iddia ettiği gibi, o küre biçiminde değildir. Meleklerin taşıdığı ayakların üzerine konulmuş bir kubbedir. Bu, insanların baş tarafın^ gelen tarafta âlemin üst kısmında olandır. Öyleyse gün dönümü vaktinde felek kubbesinde bulunduğu zaman Arşa en yakın noktada bulunmaktadır. Bu durağın karşısında yer alan dördüncü yörüngesinde döndüğü zaman ise gece yarısı vaktidir. Ve o zaman, Arş'a en uzak noktada bulunur. İşte bu vakitte secdeye kapanarak doğmak için izin ister. Nitekim bu konuda pek çok hadîs-i şerif vârid olmuştur:
Buhârî der ki: Bize Ebu Nuâym... Ebu Zerr (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Güneş battığı sırada mescidde ben Rasûlullah (s.a.) ile beraber idim. Buyurdu ki: Ey Ebu Zerr, güneşin nereye battığını biliyor musun? Ben, Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Buyurdu ki: Güneş Arş'ın arkasında secdeye kapanacağı yere kadar gider. İşte Allah Teâlâ'-nın «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azız, Alîm'in takdiridir.» Kavlinin mânâsı budur.
Bize Abdullah İbn 2übeyr el-Humeydî... Ebu Zerr'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Rasûlullah (s.a.)a «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavlini sorduğumda buyurdu ki: Onun karâr kılacağı mahal Arş'ın altıdır. Buhârî bu

konuda bu hadîsi böylece îrâd ettiği gibi, müteaddid yerlerde de onu tahrîc etmiştir. İbn Mâce dışında diğer hadîs imamları da bu hadîsi muhtelif yollarla A'meş'den ve İbrahim'den nakl etmişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini nakletti: Ben bir kere güneş kaybolup gittiği zaman Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim. Buyurdu ki: Ey Ebu Zerr, bu güneş nereye gider, biliyor musun? Ben; Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Azız ve Celîl olan Rabbının huzurunda secde edinceye kadar gider. Sonra dönüş için izin ister ve kendisine izin verilir. Ve sanki ona; nereden geldinse oraya dön, denilmiştir de, o da doğduğu yere dönmektedir. İşte onun karâr kıldığı mahal orasıdır. Sonra Hz. Peygamber «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» âyetini okudu.
Süfyân es-Sevrî A'meş kanalıyla... Ebu Zerr'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) güneş battığı zaman Ebu Zerr'e: Nereye gider biliyor musun? demiş. Ebu Zerr der ki: Ben de; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Arşın altında secde edinceye kadar gider de izin taleb eder ve kendisine bu konuda izin verilir. Neredeyse secdeye kapanacaktır. Fakat bu, kendisinden kabul edilmez. Sonra izin taleb eder de, ona izin verilmez. Ve geldiğin yerden geri dön denüir de, o zaman battığı yerden doğar. İşte Allah Teâlâ'nın «Güneş de kendi törüngesinde yürüyüp gider. Bu; Azız, Alîm'in takdiridir.» kavlinin anlamı budur.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer, Vehb İbn Câbir'den nakletti ki; Abdullah İbn Amr «Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavli hakkında şöyle demiştir: Güneş doğar ama Âdemoğullarının günâhı onu geri çevirir. Nihayet batma vakti gelip batınca selâm verip secdeye kapanır ve izin taleb eder. Ona izin verilir. En sonunda bir gün gelir ki batıp da selâm vererek secdeye kapandığı ve izin taleb ettiği zaman ona izin verilmez. O zaman güneş der ki: Yol uzaktır, bana izin verilmezse ben ulaşamam. Allah dilediği kadar onu tutar. Sonra ona; battığın yer-den geri dön, denilir. Abdullah İbn Amr dedi ki: İşte o günden itibaren kıyamete değin hiç bir canlıya îmânı yarar sağlamaz. Eğer önce îmân etmemiş veya îmânıyla bir hayır elde etmemişse.
Denildi ki; «kendi yörüngesinde yürüyüp gider.» kavliyle kasdedi-len anlam; güneşin seyrinin son bulma noktasıdır. Bu da yazın güneşin tepeye yüceldiği son noktadır. Bundan sonra kışın alçaklığı son nokta yer alır.
İkinci kavle gelince; «yörüngesinden» maksad; onun fiilinin son bulduğu zamandır ki bu da kıyamet günüdür. O gün güneşin seyri bozulur, hareketi durur ve bu âlem artık sona erer ki işte güneşin zaman bakımından karâr kıldığı yer burasıdır.
Katâde dedi ki: «Yörüngesinde» kavlinden maksad, vaktinde, aşamayacağı süresinde, demektir. Denildi ki; bu kavilden maksad, yazın doğuş noktalarında öyle bir yer değiştirir ki, nihayet onun üstünde bir noktaya varamaz. Sonra kışın doğuş noktalarında bir yere kadar ulaşır ki nihayet onun ötesinde bir yere varamaz. Bu rivayet Abdullah İbn Amr'dan nakledilmiştir.
Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs bu âyeti şeklimde okuyarak; Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gider. Artık onun için karâr ve hüküm yeri yoktur, mânâsım vermişlerdir. Gece ve gündüz durmadan yürüyüşüne devam eder. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «Devamlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı.» (İbrâhîm, 33) kavlinde olduğu gibi.

«Bu; Azîz, Alîm'in takdiridir.» Azîz'dir; O'na muhalefet edilip karşı konulmaz. Alîm'dir; her sözü, hareketi ve duruşu bilir. Onu öyle bir minval üzere düzenleyip takdir etmiştir ki, artık bunda terslik veya çelişki olmaz. Tıpkı En'âm sûresinde buyrulduğu gibi: «sabahı çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır: işte Bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96) Keza Fussilet sûresinde de «Bu, Azîz, Alîm'in takdiridir.» (Fussilet, 12) buyurulmuştur.
«Ay için de konaklar tâyin etmişizdir.» Öyle bir seyirle yürür ki, onunla aylann geçişi gösterilir. Nasıl güneşle gece ve gündüz bilinirse, ay ile de belirli günlerden ibaret bir aylık süre anlaşılır. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinde «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189) Yûnus sûresinde ise şöyle buyurur: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur.» (Yûnus, 5). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulur: Biz Geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbınızdan lütuf dileyesiniz ve yılların hesabını, sayısını bilesiniz diye gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzadıya açıkladık.» (İsrâ, 12). Allah Teâlâ güneşe hâs bir ziya, aya hâs bir nûr halketmiş ve her ikisinin seyrini farklı farklı kılmıştır. Güneş her gün sabahleyin doğup akşam batıncaya kadar aynı ve bir çeşit ziyâya sahiptir. Ancak doğuş ve batış yerlerinden yaz ve kış değişiklik olduğu için gece kısalır, gündüz uzar; sonra gündüz kısalır gece uzar. Fakat güneşe hâkimiyeti gündüz vermiştir. Çünkü o, gündüz doğan bir yıldızdır. Aya gelince, onun için duraklar takdir etmiştir. İlk geceler Ayın başında ışığı çok cılız olarak doğar. Sonra ikinci gece ışık artar ve ayın yükselişi fazlalaşır. Yükseldikçe ziyası artar. Ancak o ışığını güneşten alır. Nihayet ondördüncü gecesi aydınlığı doruk noktasına ulaşır ve artık ayın sonuna doğru kısalmaya başlar, nihayet kuru bir hurma dalına döner.
kelimesi hakkında İbn Abbâs der ki: Bu, hurma kütüğünün köküdür. Mücâhid ise bunun kurumuş hurma kütüğü olduğunu söyler. İbn Abbâs, hurma kütüğü bir süre sonra eskiyip kurur ve bükülür. Onlardan başkası da böyle demiştir. Bilâhere Allah Teâlâ öbür ayın başında onu, yeniden ve ilk şekliyle ortaya çıkarır. Araplar ayın her üç gününü— ayın durumunu göz önünde bulundurarak —ayrı şekilde adlandırırlar. İlk üç gününe ondan sonraki üç güne ndan sonraki üç güne adını verirler. Bu dokuzlu demektir ki bu günlerin sonu dokuzuncu gündür. Ondan sonraki üç güne uşer derler Bunun ilki onuncu gün olduğu için bu adı verirler. Ondan sonraki üç güne derler. Çünkü ayın ışığı bu günlerde sonuna doğru yaklaşmıştır. Ondan sonraki üç güne derler. Çünkü bu günlerin ilki karanlıktır ve başlangıçta ay sona doğru doğmaktadır. Araplar başı kara olan koyuna da bu adı verirler. Bundan son-raki üç güne ise derler. Ondan sonraki üç güne (ondan sonraki üç güne daha sonraki üç güne ise (adını verirler. Ayın sonuna doğru olan bu gecelerde ayın aydınlığı son bulduğu için bu ismi vermişlerdir. Ebu Ubeyd Tüsa' ve Üşer isminin verilmesini hoş görmezdi. Nitekim bunu Garîb el-Müsennef isimli eserinde belirtmiştir.
«Güneşe, aya ulaşmak düşmez.» Mücâhid der ki: Her birinin bir sının vardır, onu aşmaz ve o sınırdan geride de kalmaz. Birisinin hâkimiyeti başlayınca öbürünün hâkimiyeti son bulur. Diğerinin hâkimiyeti başlayınca, berikinin hâkimiyeti son bulur. Abdürrezzâk der ki: Ma'mer bize Hasan'dan nakletti ki; o «Güneşe, aya

ulaşmak düşmez» kavli hakkında; bu, ayın dolunay olduğu gecedir, demiştir.
Burada îbn Ebu Hatim Abdullah İbn Mübârek'in şöyle dediğini kaydeder: Rüzgârın bir kanadı vardır. Ay, sudan bir örtüye sığınır. Sevrî, İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla, Ebu Salih'ten nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bunun ışığı ona, onun ışığı buna ulaşmaz. İkrime ise der ki: Her birinin bir hâkimiyyeti vardır. Güneş geceleyin doğmaz. «Gece de, gündüzü geçecek değildir.» İkrime der ki: Gündüz olmadan bir başka gecenin olması imkânsızdır. Güneşin hâkimiyeti gündüz, ayın hâkimiyeti de gecedir. Dahhâk der ki: Gündüz şuradan gelinceye kadar, gece şuradan gitmez. Eliyle doğuyu göstermiştir. Mücâhid ise der ki: İkisi birbirini bekler. Biri diğerinden sıyrılır. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Gece ile gündüz arasında bir ayrılık, bir boşluk yoktur. Aralıksız ve süresiz ikisi birbirini ta'kîb eder. Zîrâ her ikisi de birbirinin peşinden koşmak üzere müsahhar kılınmışlardır.
«Her birisi bir yörüngede yüzerler.» Yani gece ve gündüz, güneş ve aydan her biri, gök feleğinde devredip dururlar. İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Atâ el-Horasânî böyle demişlerdir. Abdur-rahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise der ki: Gökle yer arasında bulunan bir felekte yüzerler. Onun bu rivayetini İbn Ebu Hatim nakleder ki bu, cidden garîb olduğu kadar münker bir rivayettir. İbn Abbâs ve Seleften başkaları da derler ki: Yün eğiren âletin çarkı gibi bir yörüngededir. Mücâhid de der ki: Felek, değirmenin demiri veya çıkrığın davulu gibidir. Çıkrık ancak onunla döner ve o olmadıkça dönmez.[9]

İzâhı

41 — Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir.
42 — Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.
43 — Dilesek; onları suda boğardık da ne kurtaran bulunurdu, ne de kurtulabilirlerdi.
44 — Ama katımızdan bir rahmet ve bir süreye kadar geçinme başka.

Dolu Gemiler

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın gemileri taşımak üzere denizi emirlerine vermiş olması da kudretinin ayrı bir delilidir. Nitekim Allah Teâlâ'mn Nûh peygamber ile birlikte ona inananları kurtardığı, ve Âdem peygamberin soyundan bu inanmış zümreden başka kimsenin geride kalmadığı Nuh'un gemisi de bu gemilerin ilkidir. İşte bunun için «Soylarını dolı* gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir.)» buyuruyor. Eşya ve canlılarla dolu olarak babalarını taşımış olmamız. Nitekim Allah Teâlâ Nûh peygambere, her çiftten ikişer tane almasını emretmişti. İbn Abbâs, âyetteki «dolu» anlamına gelen kelimesinin ağır biçimde taşınmış, anlamına geldiğini söyler. Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Katâde ve Süddî de böyle der. Dahhâk, Katâde ve İbn Zeyd bunun Nûh peygamberin gemisi olduğunu bildirirler.
«Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yaratmamız da.» Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Bununla develer kasdedilmektedir. Çünkü develer kara gemisidir. Onun üzerinde yüklerini taşır ve ona binerler. İkrime, Mücâhid, Hasan,

Katâde ve bir rivayette Abdullah İbn Şeddâd ve başkaları da böyle demişlerdir. Bir rivayete göre de Süddî, bunun davarlar olduğunu söylemiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Fadl... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yaratmamız da.» kavli ne demektir biliyor musunuz? demiş. Onlar; hayır, deyince; bu, gemilerdir. Nûh peygamberin gemisinden sonra gemiler, ona benzer şekilde yapılmıştır, demiş. Ebu Mâlik, Dahhâk, Katâde, Ebu Salih ve Süddî de; «bunun gibi» kavlinden maksad, gemilerdir, demişlerdir. Bu görüşü Hakka sûresinde yer alan şu âyet-i kerîme'ler de desteklemektedir: «Su taştığı vakit, size bir ibret olmak üzere anlayışlı kulaklar anlasın diye süzülen gemide, sizi Biz taşımışızdır.» (Hakka, 11-12). Duyucu güce sahip olanlar dikkat edip korusunlar ve size bir ibret ve hatırlatma olsun diye. «Dilesek; onları suda boğardık.» Yani gemide olanları. «Ne kurtaran bulunurdu.» İçinde bulundukları durumdan onları kurtaracak kimse bulunmazdı. ı.Ne de kurtulabilirlerdi.» Başlarına gelen felâketlerden. «Ama katımızdan bir rahmet» Bu, bir munkatı' istisnadır. Cümlenin takdiri şöyledir: Ancak Biz rahmetimiz sayesinde sizi karada ve denizde yürütüyoruz ve sizi belirlenmiş bir süreye kadar götürüyoruz. Bunun için âyetin devamında «Ve bir süreye kadar geçinme, başka» Yani Allah katında bilinen bir vakte kadar, buyuruluyor.[10]

45 — Onlara önünüzde ve arkanızda bulunanlardan sakının. Belki merhamet olunursunuz, denildiğinde.
46 — Onlara; Rablarmın âyetlerinden bir âyet geldiğinde ondan yüz çevirmişlerdir.
47 — Onlara; Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infâk edin, denildiğinde; o küfredenler îmân etmiş olanlara dediler ki: Dilediği takdirde Allah'ın doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.

Allah Teâlâ, müşriklerin sapıklık ve bozukluklarında ısrar ettiklerini, daha önce işlemiş oldukları günâhlardan kaçınmadıklarını haber vererek, kıyamet günü onları bekleyen durumları bildiriyor: «Onlara; önünüzde ve arkanızda bulunanlardan sakının.» âyetine Mücâhid, günâhlardan, anlamını verirken başkaları aksi bir anlam vermişlerdir. «Belki merhamet olunursunuz.» Yani umulur ki bu sakınmanızdan dolayı Allah Teâlâ size acır da, azabından.sizi kurtarır. Kelâmın takdiri şöyle olur: Onlar bu söze cevab vermezler ve yüz çevirirler. Bunu ifâde için sâdece «Onlara; Rablarının âyetlerinden bir âyet geldiğinde» kavli yeterli bulunmaktadır. Yani onlara tevhîd ve peygamberlerin doğruluğu konusunda bir âyet geldiğinde «Ondan yüz çevirmişlerdir.» O âyetleri düşünüp de yararlanma yoluna gitmemişlerdir. «Onlara; Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infâk edin, denildiğinde» Onlara, Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan; düşmanların muhtaçlarına ve fakirlerine harcamalan emredildiğinde; «O küfredenler îmân etmiş olanlara dediler ki.» Yani fakirlerden îmân etmiş olanlara. Demek oluyor ki; onlar mü'minlerden kendilerini infâk etmeyi emredenlere karşı bir delil olarak derler ki: «Dilediği takdirde Allah'ın doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım?)» Yani bize kendilerine infâk etmemizi emrettiğiniz şu kişileri, Allah isteseydi muhtaç etmez ve kendi katından bir rızıkla onları doyururdu. Binâenaleyh biz Allah'ın irâdesine uyarak onlara infâk etmeyiz.

«Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.» Yani bize emrettiğiniz bu şeyde apaçık bir sapıklıktasınız.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bu, Allah Teâlâ'mn müslümanlarla karşılaşıp onlar reddettikleri zaman kâfirlere karşı söylediği söz olabilir. Allah Teâlâ onlara «Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.» buyurmaktadır. Taberî'nin bu görüşü üzerinde durulması gerekir.[11]

48 — Ve derler ki: Şayet siz sâdıklardan iseniz, bu va'd ne zamandır?
49 — Onlar; sâdece bir tek çığlığı beklerler ki çekişip dururlarken o, ansızın kendilerini yakalayıverir.
50 — Artık ne vasiyet edebilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

Allah Teâlâ, kâfirlerin «Bu va'd ne zamandır?» diyerek kıyametin gelmesini uzak saydıklarını haber veriyor. Halbuki ona inanmayanlar onun çabucak gelivermesini isterler. İşte bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Onlar; sâdece bir tek çığlığı beklerler ki, çekişip dururlarken O, ansızın kendilerini yakalayıverir.» Onlar bir tek çığlığı beklemektedirler. Allah en iyisini bilir ya, bu, kıyametten önce dehşetin sarstığı ilk sûr'un üfürülmesidir. İnsanlar çarşı pazarlarda yeyip içmelerinde alıştıkları şekilde birbirleriyle tartışıp dururken, o anda Allah Teâlâ İsrafil'e emreder de o, Sûr'a öyle uzun ve sürekli bir üfleyişle üfler ki yeryüzünde hiç bir kimse kalmaz, herkes başını ejğer ve gökten gelen sese kulak kesilir. Sonra insanlardan geri kalanlar,kıyametteki mahşer yerine sürülüp ateşe atılırlar. Cehennem onları çepeçevre sarıverir. Bunun için âyetin devamında buyuruyor ki: «Artık ne vasiyyet edebilirler, ne de ailelerine dönebilirler.» Ellerinde bulundurdukları malla ilgili vasiyet edemezler, çünkü içinde bulundukları durum vasiyetten daha zordur. «Ne.de ailelerine dönebilirler.»
Bu konuda pek çok hadîs ve haber vârid olmuştur ki biz bunu bir başka yerde (diğer ciltlerde) zikrettik. Bu dehşet çığlığından sonra diri ve ayakta bulunan Allah'tan başka bütün canlıların öleceği çığlık gelir. Bunun arkasından da diriliş çığlığı gelecektir.[12]

51 — Sûr'a üflendiğinde bir de bakarsınız ki onlar kabirlerinden koşarak Rablarına doğru çıkmaktadırlar.
52 — Derler ki: Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi? İşte bu, Rahmân'ın va'detmiş olduğudur. Ve peygamberler doğru söylemişlerdi.
53 — Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki; onların hepsi birden huzurumuza getirilmişlerdir.
54 — Artık bugün, kimseye hiç bir haksızlıkta bulunulmaz. Ve siz, yapar olduklarınızdan başkasıyla cezalandırılmazsınız.

Sûr'a Üflendiğinde

İşte bu da üçüncü çığlıktır. Bu çığlık kabirlerden kalkıp dirilme ve yayılma çığlığıdır. Bunun için Allah Teâlâ «Onlar kabirlerinden koşarak Rablarma doğru çıkmaktadırlar.» buyuruyor. Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi; hızlı yürürler,

demektir. Nitekim Meâric sûresinde aynı kelime şöyle ifâde edilir: «Kabirlerinden çabuk çabuk çıkacakları gün, gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak sanki dikili taşlara doğru koşarlar. İşte bu, onlara vaad edilmiş olan gündür.» (Meâric, 43-44).
«Derler ki: Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» Bununla dünya diyarında iken kabirlerinden kaldırılıp diriltilme-yeceklerini sandıkları mezarları kasdederler. Mahşer gününde yalanladıkları şeyi ayan-beyân görünce: «Yazıklar olsun bize, yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» derler. Bu ifâde onların kabirlerinde de azâb çekmelerini önlemez. Çünkü kabir, daha sonraki azâblara nisbetle bir dinlenme yeri gibidir. Übeyy İbn Kâ'b, Mücâhid, Hasan ve Katâde derler ki: Onlar, dirilişten önceki bir uyumayla uyurlar. Katâde ise bunun iki nefha arasında olduğunu söyler. Bunun için onlar «Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?» demektedirler. Seleften birçok kişinin dediğine göre; onlar böyle deyince mü'minler kendilerine «İşte bu, Rahmân'ın va'd etmiş olduğudur. Ve peygamberler doğru söylemişlerdi.» derler. Hasan ise onlara meleklerin böyle cevâb verdiğini bildirir ki, her iki görüş arasında çelişki yoktur ve her ikisini birleştirmek mümkündür. Abdurrahmân İbn Zeyd ise bu ifâdenin bütünüyle kâfirlerin sözü olduğunu bildirir. İbn Ce-rîr Taberî bu görüşü naklettikten sonra birincisini tercih eder ki bu, en doğrusudur. Çünkü bu ifâde, Allah Teâlâ'nın Sâffât süresindeki şu kavli gibidir: «Ve dediler ki: Vay bize bu, din günüdür. Bu ayırdetme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.» (Sâffât, 20-21). Rûm sûresinde ise şöyle buyurulur: «Kıyametin kopacağı gün, suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler: Andolsun ki Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.» (Rûm, 55-56).
«Sâdece bir tek çığlık olur ve bir de bakarsınız ki; onların hepsi birden huzurumuza getirilmişlerdir.» Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Doğrusu bir tek çığlık yetecektir. Hepsi hemen bir düzlüğe dökülecektir.» (Nâziât, 13-14), «Saat (kıyamet) hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.» (Nahl, 77), «O, sizi çağırdığı gün; O'na hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52).
Yani Biz, onlara bir tek emir veririz de onların hepsi hazır olurlar. «Artık bugün, kimseye hiç bir haksızlıkta bulunulmaz.» Yaptıklarından hiç bir şey eksiltilmez. «Ve siz, yapar olduklarınızdan başkasıyla cezalandırılmazsınız. »[13]

55 — Muhakkak ki bugün cennet ashabı sevinç ve mutluluk dolu bir meşguliyet içindedirler.
56 — Onlar ve eşleri gölgeliklerde, tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.
57 — Orada meyveler onlarındır. Ve her istedikleri kendilerinindir.
58 — Rahim Rablarmdan bir de; selâm, sözü.

Cennet Ashabı

Allah Teâlâ cennet ehlini haber vererek onların kıyamet günü Arasat'tan ayrıldıklarında, cennet bahçelerinde konaklayacaklarını haber veriyor. Onlar

başkalarından farklı olarak, içinde bulundukları nimet ve yüce kurtuluşla meşgul olup oyalanacaklardır. Hasan el-Basrî ve İs-mâîl İbn Ebu Hâlid ifâdesinin, cehennem ehlinin uğradığı azâb meşguliyeti anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Mücâhid ise bunun, nimetler içerisinde hayrette kalırlar anlamına geldiğini belirtir ki, Katâde de böyle demiştir. İbn Abbas ise kelimesine, sevinirler anlamını vermiştir. Abdullah İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, İkrime, Hasan, Katâde, A'meş, Süleyman et-Temîmî ve Ev-zâî «Muhakkak ki bugün cennet ashabı sevinç ve mutuluk dolu bir meşguliyet içindedirler.» kavli hakkında şöyle demişlerdir: Onların meşgalesi bakirelerin parmağına gümüşten yüzükler takmaktır. Kendisine nakledilen bir rivayette de İbn Abbâs; onların meşgalesi, çalgı dinlemeleridir, demiştir. Ebu Hatim ise der ki: Bu, dinleyen kişinin karıştırması olmalıdır, çünkü burada kasdedilen, bakirelere gümüşten yüzükler takmaktır.
«Onlar ve eşleri» Mücâhid, bunların helâlleri demek olduğunu bildirir. «Gölgeliklerde» ağaçların gölgesinde «tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b, Hasan, Katâde, Süddî ve Husayî kelimesinin, çadırdan örtülerin altındaki tahtlar anlamına geldiğini bildirirler. Ben derim ki: Onun dünyadaki benzeri köşklerin altındaki sedirlerdir. Allah en iyisini bilendir.
«Orada meyveler onlarındır.» Her türden meyveler. «Ve her istedikleri kendilerinindir.» Her türlü zevklerden neyi isterlerse onu hemen yanlarında bulurlar.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Muhammed İbn Avf... Küreyb'den nakletti ki; o, Üsâme İbn Zeyd'in şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dikkat edin cennete ayak sıvamak isteyen var mı? Çünkü cennetin bir benzeri yoktur. Kâ'be'nin Rabbma andolsun ki; o, bütünüyle parlayan bir nûr, salınan bir çiçek, sağlam bir kasır, akan bir ırmak, olgun bir meyve, güzel, çok güzel bir eş, pek çok hülleler, ebedî bir makam, selâmet dolu bir diyar, yemyeşil meyveler, nimetler, yüce ve paha biçilmez mevkilerdir. Onlar dediler ki: Evet ey Allah'ın Rasûlü, biz oraya paça sıvayanlarız. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; İn-şâallah, deyin. Orada bulunanlar da İnşâallah dediler. İbn Mâce, Sü-nen'inin Zühd kitabında aynı bu rivayeti Velîd İbn Müslim kanalıyla Muhammed İbn Muhâcir'den nakleder.
«Rahîm Rablarından bir de; selâm, sözü.» İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Allah'ın zâtı cennet ehli için selâmettir. İbn Abbâs'ın söylediği bu rivayet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O'na kavuştukları gün, onların sağlık temennileri; selâm'dır.» (Ahzâb, 44). Bu hususta İbn Ebu Hatim burada bir hadîs nakleder ki bunun isnadının üzerinde durulması gerekir. O der ki: Bize Mûsâ İbn Yûsuf... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ehli nimetler içerisinde bulunduğu bir sıraaa, anîden üzerlerinde bir nûr parıldar. Başlarını kaldırırlar ki; üstlerinden Rabları onları gözetliyor: Ey cennet ehli, selâm olsun size, buyurur. İşte «Rahîm Rablarından bir de: selâm, sözü.» kavlinin anlamı budur. Rasûlullah buyurur ki: Rab Teâlâ onlara, onlar da Rablarına bakarlar. O'na bakmaya devam ettikleri sürece cennet nimetlerinden hiç birine iltifat etmezler. Nihayet Allah Teâlâ onların gözüne görünmez olur, ama nuru ve bereketi hem onların üzerinde hem de yurd-larının üzerinde devam eder. Bu hadîsi

İbn Mâce Sünen'inin Sünnet kitabında Muhammed İbn Abdülmelik kanalıyla Ebu Şevârib'den nakleder,
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'la... Süleyman İbn Humeyd'den nakletti ki; o, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin Ömer İbn Abdül Azîz'in şöyle dediğini duydum, demiştir: Allah Teâlâ cennet ve cehennem ehlinin işini bitirdikten sonra, bulutlardan gölgeliklerle beraberlerinde melekler olduğu halde gelip cennet ehline selâm verir. Onlar da selâmını iade ederler. Kâ'b el-Kurazî dedi ki:
Bu, Allah'ın kitabında da vardır. Nitekim Allah «Rahîm Rablanndan bir de; selâm, sözü.» buyuruyor. O esnada Hak Teâlâ buyurur ki: Benden dileyin. Onlar; Rabbımız, biz Senden ne dileyelim? derler. Allah Teâlâ buyurur ki: Hayır, Benden dileyin. Onlar; Rabbımız, Senden hoşnûd-luğunu dileriz, derler. Allah Teâlâ buyurur ki: Benim hoşnûdluğum sizi şerefli yurduma yerleştirmemdir. Onlar derler ki; Senden ne isteyebiliriz? İzzet'in, Celâl'in ve yüce mevkiin hakkı için, Sen bize insanların ve cinlerin rızkını paylaştırmış olsan, biz onları yedirip, içirip, giydirip hizmetlerini tamâmlasak bu bizim hiç bir şeyimizi eksiltmez. Allah Teâlâ buyurur ki: Doğrusu katımda daha çoğu vardır. Ve O böyle de yapar. Nihayet meclisinde onlar otururlar, dedi. Sonra devam etti: Nihayet kendilerine melekler tarafından taşman Allah'ın hediyeleri getirilir. Sonra buna benzer bir şeyler nakletti. Bu haber ga-rîbtir, ama onu İbn Cerîr muhtelif yollarla îrâd etmiştir.[14]

59 — Ayrılın bugün ey suçlular.
60 — Ey Âdemoğullari; Ben, size-, şeytâna tapmayın, o muhakkak !ki sizin apaçık bir düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi?
61 — Ve-, Bana kulluk edersiniz, işte bu, dosdoğru yoldur, diye.
62— Andolsûn ki o, sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ akletmez misiniz?

Allah Teâlâ kıyamet gününde, kâfirlerin varacağı akıbeti haber vererek onlara ayrılmalarını emredeceğini bildiriyor. Yani onlara, durdukları yerde mü'minlerden ayrılmalarını emredecektir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nm şu buyrukları gibidir: «O gün hepsini toplarız. Sonra şirk koşanlara; siz ve şirk koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır.» (Yûnus, 28), «Kıyamet kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar birbirinden) ayrılırlar.» (Rûm, 14), «Reddine asla imkân bulunmayan, insanların bölük bölük olacağı, Allah'ın o günü gelmezden önce, yüzünü dosdoğru dîne çevir.» (Rûm, 43), «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarını da. Allah'tan başka. Ve onlan cehennem yoluna götürün.» (Sâffât, 22-23).
«Ey Âdemoğulları; Ben, size; şeytâna tapmayın, o muhakkak ki sizin apaçık bir düşmammzdır, diye ahdetmedim mi?» Bu, kendilerine apaçık bir düşman olduğu halde şeytâna uyan ademoğullarmdan kâfirlere, ağır bir sesleniştir. Onlar kendilerini yaratıp rızık verdiği halde Allah'a isyan etmişlerdir. Bunun için âyetin devamında «Ve; Bana kulluk edersiniz; İşte bu, dosdoğru yoldur, diye.» Yani Ben, size dünya hayatında şeytâna karşı gelip Benim emrettiğim kulluğu yerine getir-menizi bildirmiş ve dosdoğru yolun bu olduğunu belirtmiştim. Siz ise bunun dışında bir yola koyulup şeytânın peşinden gittiniz. Bunun için Allah Teâlâ «Andolsun ki o, sizden bir çok nesilleri saptırmıştır.» buyuruyor. Bu âyet-i

kerîme'deki kelimesi, cîm'in kesresi ve lâm'ın şeddesi ile okunduğu gibi, cimin ve banın zammesi, lâm'm tahfifi ile şeklinde de okunduğu söylenmiştir. Bir kısmı ise bayı sakin olarak okumaktadır. Bu kelimeden kasdedilen mânâ, pek-çok yaratık, demektir. Mücâhid, Süddî, Katâde, Süfyân İbn Uyeyne böyle demişlerdir.
«Hâlâ akletmez misiniz?» Hâlâ sizin aklınız yok mu. Rabbınızm emrettiği kullukta O'na muhalefet etmektesiniz? Halbuki O, bir tektir, eşi ve benzeri yoktur. Hâlâ şeytânın peşinden mi gidersiniz?
İbn Cerîr Taberî dedi ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü olduğu zaman, Allah Teâlâ cehenneme emreder de ondan karanlık ve parlayan bir boyun çıkar ve: «Ey Âdemoğulları; Ben, size; şeytâna tapmayın, o, muhakkak ki sizin apaçık düşmanınızdır, diye ahdetmedim mi? Ve; Bana kulluk edersiniz; İşte dosdoğru yoldur, diye. Andolsun ki o, sizden birçok nesilleri saptırmıştır. Hâlâ akletmez misiniz? İşte bu, size va'dolunan cehennemdir. Ey suçlular bugün ayrılın,» der. Bunun üzerine insanlar ayrılırlar ve dizleri üstü çökerler. İşte Allah Teâlâ'nm «Her ümmeti diz üstü çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kitabına sarılır. Onlara denir ki: Bugün size, işlediğinizin karşılığı verilecektir.» (Câsiye, 28).[15]

63 — İşte bu, size va'dolunan cehennemdir.
64 — Küfretmekte olduğunuzdan dolayı bugün girin oraya.
65 —- Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.
66 — Biz isteseydik, onların gözlerini kör ederdik de yolda koşuşup kalırlardı. Ama nasıl göreceklerdi ki.
67 ~ Biz isteseydik, onları oldukları yerde dondururduk da ileri geçmeye güçleri yetmezdi. Geri de dönemezlerdi.

İşte Size Vaad Olunan Cehennem

Âdemoğullarından küfredenlere kıyamet günü cehennem gösterilerek korku ve sıkıntı içerisinde denilir ki: «İşte bu, size va'dolunan cehennemdir.» Yani peygamberlerin sizi sakındırıp da onları yalanlamış oldunuz cehennem, işte budur. «Küfretmekte olduğunuzdan dolayı bugün girin.» oraya Nitekim Allah Teâlâ Tür sûresinde aynı mealde şöyle buyurmaktadır: «Cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara; işte yalanlayıp durduğunuz ateş budur. Bu bir büyü müdür, yoksa hâlâ görmez misiniz? denir.» (Tür, 13-15).
«Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» Kıyamet günü dünyada iken işledikleri suçu 4nkâr ederek, and içerek yapmadıklarını tekrarlayan kâfirlerin ve münafıkların durumu işte böyledir. Allah onların ağızlarını mühürler ve uzuvları yapmış oldukları hareketleri söyler durur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Şeybe İbrahim İbn Abdullah'ın... Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre; o, şöyle demiş: Biz peygamberin huzurunda bulunuyorduk ki Rasûlullah ön dişleri belirinceye kadar gü-lüverdi. Sonra da neye gülüyorum biliyor musunuz? dedi. Biz; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kulun kıyamet günü Rabbıyla tartışmasına gülüyorum. Kul der ki: Rabbım, sen beni zulümden dolayı cezalandırmıyor musun? Allah Teâlâ; evet, buyurur. O, kendim için kendimden başka bir şâhid bilmiyorum, der. Allah Teâlâ; bugün kendin için muhâsib olarak nefsin yeter, şâhidler olarak kirâmeyn kâtibeyn yeter der ve onun ağzını mühürler. Sonra uzuvlarına konuş emrini verir de onlar yaptıklarını söylerler. Sonra kişiyi, uzuvlarıyla ve uzuvlarının söyledikleriyle başbaşa bırakır. Kişi uzuvlarına; yazıklar olsun size. Ben de sizin için mücâdele ediyordum, der., Müslim ve Neseî, bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Nadr kanalıyla Süfyân es-Sevrî'den naklederler. Sonra Neseî şöyle der: Eşcaı'den başka bu hadisi Süfyân'dan rivayet eden hiç bir kimseyi tanımadım.. Bu hadîs ga-rîbtir. Allah en iyisini bilendir. Bu hadîs Nûr sûresinin 24. ayetinde Ebu Amir Abdülmelik İbn Amr kanalıyla da Süfyân'dan nakledilmişti.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Siz, ağızlarınıza bir bez geçirilmiş olarak davet edilirsiniz. Sizden ilk sorguya çekilecek olan uzvunuz, bacaklarınız ve sırtı-nızdır. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn Râfi' kanalıyla Abdürrezzâk'-dan rivayet eder. O da Ma'mer kanalıyla Behz îbn Hâkim'den, o da babasından, o da dedesinden, o da Hz. Peygamberden nakleder.
Süfyân İbn Uyeyne, Süheyl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) kıyamete dâir metni uzun bir hadîste şöyle buyurmuştur: Sonra üçüncüsü ortaya atılır. Allah Teâlâ ona; sen necisin? der. O; ben Senin kulunum, Sana inandım, peygamberine ve ki-tâblarına îmân ettim, oruç tuttum, namaz kıldım, sadaka verdim, der. Ve gücü yettiğince kendisinin iyiliklerini yâd eder. Ona denir ki: Sana şahidimizi gönderelim mi? O; kimin kendisinin hakkında şehâdet ede-bileceğini düşünür. Sonra ağzına mühür vurulur ve karnına; konuş, denilir. Karnı; eti ve kemikleriyle yaptığı şeyleri söyler. İşte o, münafık olan kişidir ve işte o, kendisini ma'zûr göstermek ister. Ve işte Allah'ın gazab ettiği kul, odur. Müslim ve Ebu Dâvûd bu hadîsi uzun uza-dıya Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ederler.
İbn Ebu Hatim merhum dedi ki: Bize babam... Ukbe İbn Âmir'-den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işitmiş: Ağızlara mühür vurulduğu gün, insanoğlunun konuşacak ilk kemiği sol ayak baldırıdır: Bu rivayeti İbn Cerîr merhum Muhammed İbn Avf kanalıyla... Ukbe İbn Ebu Âmir'den nakleder. İmâm AJımed İbn Hanbel merhum da rivayetin isnadını sağlam sayarak der ki: Bize Hakem İbn Nân1'... Ukbe îbn Âmir'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işitmiş: Ağızlara mühür vurulduğu gün, insanoğlunun ilk konuşacak olan kemiği, ayağının arka baldırıdır.
İbn Cerîr Taberî merhum der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Ebu Bürde'den nakletti ki; Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiş: Kıyamet günü mü'min kişi hesâb vermeye çağrılır. Rabbı mü'mine, yaptığı amelleri ve kendisiyle Rabbı arasında olanları bir bir söyler de kul, i'tirâf edip; evet, Rabbım şöyle yaptım, şöyle yaptım ve şöyle yaptım, der. Allah Teâlâ onun günâhlarını saklayıp bağışlar. Ve yeryüzünde hiç bir yaratık o günâhlardan bir şey görmez. Allah Teâlâ kulun iyiliklerini de açığa çıkararak bütün insanların onu görmesini ister. Kâfir ve münafık da hesâb vermeye çağrılır. Rabbı onlara yaptıklarını bir bir gösterince o, inkâr ederek; Rabbım, izzetin hakkı için o melek bana yapmadığım şeyleri yazmış, der. Bunun üzerine

melek ona; falanca gün ve falanca yerde, falanca işi yapmadın mı? der. Kâfir ve münafık; hayır Rabbım, izzetin hakkı için ben onları yapmadım, der. O böyle davranınca ağzı mühürlenir. Ebu Mûsâ el-Eş'arî dedi ki: Ben öyle sanıyorum ki, onun ilk konuşacak uzvu sağ baldırıdır. Sonra da «Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» âyetini okudu.
«Biz isteseydik, onların gözlerini kör ederdik de yolda koşuşup kalırlardı. Ama nasıl göreceklerdi ki.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm bu âyetin tefsirinde şöyle dediğini bildirir:. Biz isteseydik onları hidâyet yolundan saptırırdık. O zaman onlar hidâyeti nasıl bulacaklardı. Bir başka seferinde de; onlan kül ederdik, diye mânâ vermiştir. Hasan el-Basrî der ki: Allah dilemiş olsaydı, onların gözlerini silip yok eder de hepsini kör olarak dolaşan kişiler yapardı. Süddî ise bu âyete; Biz isteseydik onların gözlerini görmez kılardık, diye mânâ vermiştir. Mücâhid, Ebu Salih, Katâde ve Süddî ise kelimesine yol anlamını vermişlerdir. İbn Zeyd buradaki kelimesinin, hak anlamına geldiğini söyler. «Ama nasıl göreceklerdi.» ifâdesinin de, hakkı görmezlerdi, demek olduğunu bildirir.
«Biz isteseydik, onlan oldukları yerde dondururduk da ileri geçmeye güçleri yetmezdi.» Afvî, İbn Abbâs'tan «Biz isteseydik, onları oldukları yerde dondururduk.» kavlinin; onları helak ederdik, anlamına geldiğini bildirmiştir. Süddî ise; onların yaratılışlarını değiştirirdik, diye mânâ vermiştir. Ebu Salih; onları taş kılardık, derken Hasan el-Basrî ve Katâde; onlan ayakları üstüne oturturduk, anlamım vermişlerdir.
«İleri geçmeye güçleri yetmezdi. Geri de dönemezlerdi.» Ne ileriye, ne geriye gidebilirlerdi tek bir durumda tıkanıp kalırlardı.[16]

68 — Kimi de uzun Ömürlü yaparsak, onun yaratılışını tersine çeviririz. Hâlâ akletmezler mi?
69 — Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de. Bu, ancak bir zikirdir. Ve apaçık bir Kur'ân'dır.
70 — Diri olanları uyarsın ve kâfirlerin üzerine söz hak olsun diye.

Biz, O'na Şiir Öğretmedik

Allah Teâlâ, ademoğlunun ömrü uzadıkça, kuvvetten zayıflığa, güçlülükden acizliğe doğru döndürüleceğini haber veriyor. Tıpkı Rûm sûresinde buyurduğu gibi: «Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir, Kadîr'dir.» (Rûm, 54). Nahl sûresinde ise şöyle buyurur: «Allah, sizi yaratmıştır, sonra da öldürecektir. İçinizden bir kısmı ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bilmez olur.» (Nahl, 70). Burada asıl maksad, — Allah en iyisini bilir ya— bu dünyanın geçiş ve zeval yurdu olduğunu, devamlı ve istikrarlı bir diyar olmadığını haber vermektir. Bunun için de «Hâlâ akletmezler mi?» buyuruyor. Yani ilk yaratılışlarını, sonra delikanlılıktan yaşlılığa geçişlerini düşünmezler mi? Böylece zeval bulmayan, geçiş yurdu olmayan, kaçınılması imkânsız bir başka diyar için, âhiret yurdu için yaratılmış olduklarını öğrensinler.

Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de.» Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşânı Muhammed (s.a.)e şiir öğretmediğini haber vererek, ona bunun gerekmediğini bildiriyor. Yani onun tabiatında şairlik yoktur. İyi şiir yazmadığı gibi bunu sevmez de. Yaratılışı bunu gerektirmez. Bunun için Hz. Peygamberin muntazam olarak vezniyle bir beyti ezberlemediği, eğer bir şiirden bir mısra okuyacak olursa bunu tamâm-layamadığı veya zihaf yaptığı vârid olmuştur. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: Bana İsmâîl... Şa'bî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Abd'ül-Mutta-lib oğullarından ister erkek ister kadın olsun, her doğan şiir söylerdi. Yalnızca Rasûlullah (s.a.) müstesna. İbn Asâkîr, bu rivayeti Ukbe İbn Ebu Leheb'in —ki Zerkâ'da yabanî hayvanlar tarafından yenmiştir— hal tercümesinde zikreder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bir şiiri şöyle okuyordu:
Kişiyi kötülüklerden alıkoymak için, İslâm ve ihtiyarlık yeter. Hz. Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, o şiir şöyledir:
İhtiyarlık ve İslâm yeter kişiyi kötülüklerden alıkoymak için. Ebubekir veya Ömer sonra şöyle dedi: Senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim. Çünkü Allah senin hakkında: «Biz, ona şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de.» buyuruyor. Beyhakî, Delâil en-Nübüvve'de der ki: Rasûlullah (s.a.) Abbâs İbn Mirdâs'a demiş ki: «Benim talanımla Ubeyd'in talanını Akra' ile Uyeyne arasında mı kabul ediyorsun?» diyen sen misin? O şiirin aslı «Benim talanımla Ubeyd'in talanını Uyeyne ile Akra' arasında mı kabul ediyorsun?» şeklindedir, demiş; bunun üzerine Hz. Peygamber; her ikisi de aynıdır, buyurmuş. Yani anlam bakımından bir şey değişmez. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Süheylî «er-Ravd el-Enf» isimli eserjnde Hz. Peygamberin sözündeki bu takdim ve te'hîr için çok uzak bir münâsebet kurarak, Akra' İbn Hâbis'in Uyeyne İbn Bedr'e üstünlüğünü belirtmekte ve Uyeyne'nin Hz. Ebubekir zamanında irtidâd ettiğini söylemektedir. Allah en iyisini bilendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Huşeym... Hz. Aişe (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber bir habercinin yavaş geldiğini görünce, Tarafe'nin şu beytini misâl verirdi:
Azık vermediğin kişi bana haberlerle gelir.
Neseî de Gece ve Gündüz babında İbrâhîm İbn Muhacir kanalıyla Hz. Âişe'den bu rivayeti nakleder. Aynı rivayeti Tirmizî.ve Neseî, Mik-dâm İbn Şureyh kanalıyla Hz. Âişe'den naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve sahihtir, der. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yusuf İbn Mûsâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bazı şiirleri örnek olarak verirmiş. Nitekim Şiiri de bunlardan birisidir. Ebu Bekr el-Bezzâr aynı şekilde bunu Sel-mân kanalıyla İkrime ve Âişe'den de nakleder. Bu şiir Tarfa İbn Abd'-ın meşhur muallakâtında vardır. Bu şiirin baş tarafı şöyledir:
Günler sana bilmediğin şeyleri gösterecektir.
Azık vermediğin kişi sana haberlerle gelir.
O kimse getirir haberleri sana ki;
Kendisine ne bir bahçe satmışsındır,
Ne de bir sözleşme vakti ta'yîn etmişsindir.

Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Hafız Ebu Abdullah... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hiç bir şiirden şu bir beytin dı-şında bir beyit derlememiştir:
İyiye yor çünkü istediğin olur.
Az da olsa, bir şeye oldu deyince olur.
Ben, bu hadîsi şeyhimiz Hafız Ebu Haccâc el-Mızzî'ye sorduğumda; o, bu münkerdir, dedi. Çünkü Şeyh râvîler arasında zikredilen Hâ-kim'i de Darîr'i de tanımamıştır.
Saîd İbn Arûbe, Katâde'den naklen dedi ki: Hz. Âişe'ye; Rasûlullah (s.a.) herhangi bir şiirden örnek verir miydi? denildiğinde şöyle dedi: Şiir peygamberin ençok hoşlanmadığı sözdü. Yalnızca Kays oğullarının kardeşlerinden bir şâirin bir beytini Örnek getirir, ancak başını sonuna, sonunu da başına koyardı. Ebubekir ise; o böyle değildir, derdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Allah'a andolsun ki ben şâir değilim ve bu bana gerekmez de, derdi. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr bu rivayeti naklederler ki bu ifâde Sa'd İbn Ebu Arûbe'nin lafzıdır.
Ma'mer Katâde'den nakletti ki; Hz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.) hiç bir şiirden örnek verir miydi? diye sorulduğunda, o; hayır, ancak Ta-rafe'nin şu şiiri müstesna, demiştir:
Günler sana bilmediğin şeyleri gösterecektir. Azık vermediğim kişi sana haberlerle gelir.
Hz. Peygamber bu şiiri okurken Hz. Ebubekir; hayır öyle değil, dermiş. Hz. Peygamber de; ben, şâir değilim ve bu bana gerekmez de, buyururmuş.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olur ki Hz. Peygamber Hendeğin kazıldığı gün, Abdullah İbn Revâha'nın mısrâ'larmı tekrarlamış ancak ashabının sözlerine uyarak söylüyormuş. Çünkü onlar Hendek kazarken aynı zamanda vezinle bu şiiri de okuyorlarmış.
Allah'ım, Sen olmasaydın biz hidâyete eremezdik, Ne namaz kılardık, ne de sadaka verirdik. Bizim üzerimize bir sükûnet indiriver, Düşmanla karşılaşırsak ayaklarımıza sebat ver. Onlar bize karşı geldiler ve saldırdılar, Bir fitne çıkarmak isterlerse, biz ondan kaçarız.
Hz Peygamber şiirin sonundaki kelimesini söylerken, sesini yükseltiyor ve bunu iyice uzatıyormuş. Bu, Buhârî'nin Sahîh'in-de de zihâflı olarak rivayet edilmiştir.
Keza Hz. Peygamber Huneyn gününde katırına binmiş olarak düşmanın develerinin arasında yürüyüp:
«Ben peygamberim, yalansız,
Ben Abdülmuttalib'in oğluyum.»
diyormuş. Ancak Hz. Peygamberin bu ifâdeleri şiir söyleme isteğinden neş'et etmeden, kendiliğinden diline gelip söylemiş olduğu belirtilmiştir.
Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde de nakledilir ki; Cündeb İbn Abdullah şöyle demiş: Hz. Peygamberle bir mağarada idik. Parmağının üzerine taş isabet etti de şöyle buyurdu:
Sen, sâdece kanayan bir parmaksın, Allah yolundadır hepsi karşılaştığının.
Bütün bu ifâdeler, Hz. Peygambere şiir öğretilmediği ve ona şiirin gerekmediği gerçeğine ters düşmez. Çünkü Allah Teâlâ ona yalnızca yüce Kur'ân'ı öğretmiştir ki «Onun ne önünden, ne de arkasından bâtıl sızmaz. O, Hakîm ve Hamîd'in indirmesidir.» (Fussilet, 42,43) Ku-reyş'li kâfirlerin bilgisizlerinden bir grubun

iddia ettiği gibi Kur'ân, ne şiirdir, ne kehânettir, ne uydurmadır, ne de büyüleyici bir sihirdir. Kur'an hakkında sapıkların sözleri ve bilgisizlerin görüşleri çok değişik olmuştur. Ama gerçek o ki Hz. Peygamberin seciyyesi, tabiat ve şeriat bakımından şiir irşâd etmekten uzaktı. Nitekim Ebu Davud'un naklettiğine göre, Ubeydullah İbn Ömer... Abdurrahmân İbn Râfi'den nakleder ki; o, Abdullah İbn Amr'm şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu duydum: Ben ne ilâç içtim, ne muska taşıdım, ne de kendiliğimden bir şiir söyledim. Bana verilenlere aldırmam. Bu rivayette Ebu Dâvûd münferid kalmıştır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Ebu Nev-fel'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamberin yanında şiir dinlenir miydi? diye Hz. Âişe'ye sorulduğunda, o şöyle dedi: Peygamberin ençok kızdığı söz, şiir idi. Yine Ebu Nevfel Hz. Âişe'den nakleder ki; Hz. Peygamber dualardan pek çoğuna ilgi duyar bunun dışındakiler! terkedermiş.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Velîd et-Tayâlisî'nin... Ebu Hüreyre'-den naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden birinizin içinin irinle dolu olması kendisi için şiirle dolu olmasından daha hayırlıdır. Bu hadîsin rivayetinde Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Ancak bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olmakla beraber, onlar bunu tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Şeddâd İbn Evs'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim yatsı namazından sonra bir şiirden herhangi bir beyit okursa, o gece kıldığı namazı kabul olmaz. Bu hadîs de bu şekliyle garîbtir. Kütüb-i Sitte sâhiblerinden hiç birisi bunu tahrîc etmemişlerdir. Burada kasdolunan, şiirin okunması değil nazmıdır. Allah en iyisini bilendir.
Kaldı ki şiirin meşru' olanı da vardır. Müşriklerin hicvedilmesi bunlardandır. Nitekim Hassan İbn Sabit, Kâ'b İbn Mâlik ve Abdullah İbn Revâha ile onlara benzeyen birçok kişiler —Allah hepsinden razı olsun— İslâm'da şiir söylemiş ve yazmışlardır. Şiirin bir kısmında ds hikmet, öğüt ve âdâb vardır ki, câhiliye devri şâirlerinden bir kısmında bu çok iyi görülür. Nitekim Hz. Peygamber'in «Şiiri îmân etti am£ kalbi küfretti.» buyurduğu Ümeyye İbn Ebu Salt bunlardandır. Sahâbe^ den bir kısmı Ümeyye İbn Ebu Sait'in şiirlerinden yüz beyti peygamber* ^kumuş, peygamber her beytin arkasında daha çok ondan zevk almafe İstediğini belirten ifâdeler kullanmıştır.
Ebu Dâvûd, Übeyy İbn Kâ'b'dan ve Büreyde İbn Husayb ile Ab dullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Beyânın bir kısmında sihir vardır; şiirin bir kısmında da hüküm. Bunun için Allah Teâlâ «Biz, ona şiir öğretmedik.» buyuruyor. Yani Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)e şiir öğretmemiştir. «Zâten ona gerekmezdi de.» Ona şiir uygun düşmezdi de. «Bu, ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır.» Yani bizim ona öğrettiğimiz şu kitab, bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır. Onu iyice düşünüp tefekkür eden kimselerin önünde bu gerçek ayan beyân açıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında «Diri olanları uyarsın...» buyuruyor. Yani şu apaçık Kur'ân, yeryüzünde canlı olan herkesi uyarsın diye. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17). Bu Kur'ân'ın uyarılarından ancak kalbi diri, basireti açık olan kişiler yararlanabilirler. Nitekim Katâde kalbi diri ,gözü diri

demiştir. Dahhâk da; akıllı olanlar, der. «Ve kâfirlerin üzerine söz, hak olsun diye.» Yani bu Kur'ân mü'-mine rahmet, kâfire karşı da hüccettir.»[17]

71 — Görmezler mi ki; ellerimizin yaptıklarından onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sâhib bulunmaktadırlar.
72 — Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler.
73 — Onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?

Allah Teâlâ kullarının emrine verdiği bu nimetlerden dolayı mah-lûkâtına ihsan ettiği lutuflarını hatırlatıyor. «Kendileri bunlara sâhib bulunmaktadırlar.» Katâde der ki: Onlar insanların emrine uymaktadırlar. İnsanlar onları istedikleri gibi kullanmakta, onlar da insanların emrine boyun eğmektedirler. Hiç birisi bundan kaçınmamaktadır. Hattâ insan küçük birisi de olsa büyük bir deve onun emrine boyun eğip yere yatmaktadır ve isterse kalkıp yürümektedir. İşte o hayvan, insanın emrine boyun eğmiş ve buyruğuna uymuştur. Hattâ yüz develik veya daha fazla bir kervan da olsa küçük bir insanın peşine düşerek hepsi birlikte dizilip giderler.
. «Onlardan kimisi binekleridir, kimisinden de yerler.» Onların kimisine yolculuk esnasında binerler ve kimisinin de üzerlerinde eşyalarını taşırlar. Muhtelif yerlere, bölgelere götürürler. «Kimisinden de yerler.» Diledikleri zaman boğazlarlar. «Onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır.)) Yünlerinden ve kıllarından sergiler yapıp belirli bir süreye kadar dinlenecek faydalar vardır. Sütlerinden de tedâvî için idrârlanndan da yararlanırlar. Ve daha buna benzer pekçok faydalan vardır. «Hâlâ şükretmezler mi?» Bütün bunlan yaratan yaratıcıyı ve bunu kendi emirlerine veren Allah'ı birleyip tevhide gelmezler mi? Başkasını O'na ortak koşmaktan kaçınmazlar mı?[18]

74 — Kendilerine yardımları dokunur diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler.
75 — Halbuki onlar, kendilerine yardım edemezler. Sâdece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.
76 — Onların sözü seni üzmesin. Şüphesiz ki Biz, onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da biliriz.

Allah Teâlâ, müşriklerin başka ilâhları Allah'a eş koşmalarını ve o ilâhların kendilerine yardım edip, rızık sağlayacaklarını düşünmelerini ve onları Allah ile kendi aralarında yaklaştırıcı vâsıta saymalarını reddederek buyuruyor ki: «Halbuki onlar, kendilerine yardım edemezler.» Yani o tanrılar kendilerine tapanlara yardıma muktedir değildirler. Çünkü onlar güçsüz, kuvvetsiz, zelîl ve hakîr nesnelerdir. Kendi kendilerine bile yardımları dokunamaz. Kendilerine kötülükle gelenlerden intikam alamazlar. Çünkü onlar kaskatı nesnelerdir. Düşünmez ve duymazlar. «Sadece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.)? Mücâhid der ki: Bununla hesâb zamanındaki durumları kasdedilmektedir. Yani bu putlar, kıyamet günü toplanıp hasredilecekler ve kendilerine tapanların hesabı sırasında hâzır bulunacaklardır ki bu, onların aleyhinde hüccet getirilmesi için daha belirgin bir delil olsun ve onların rüsvây-lığını daha açık olarak ortaya koysun.

Katâde bu âyete şöyle mânâ verir: O ilâhlar kendilerine yardım edemezler. Sadece kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir. Müşrikler dünyada iken kendilerine bir hayır getiremediği ve üzerlerinden bir kötülüğü alıkoyamadığı için bu tannlanna kızarlar. Çünkü onlar yalnız ve yalnız birer putturlar. Hasan el-Basrî de böyle demiştir ki, bu söz güzeldir ve İbn Cerîr merhum da bu görüşü tercih etmiştir. «Onların sözü seni üzmesin.» Onların seni yalanlayıp Allah'ı inkâr etmeleri, seni üzmesin. «Şüphesiz ki Biz, onlann gizlediklerini de, açıkladıklarını da biliriz.» Onların bütün durumlarını biliriz ve onları buna göre cezâlandınnz. Yaptıklarından değerli ve değersiz, önemli ve önemsiz, büyük ve küçük hiç bir şeyi bırakmayız. Eski ve yeni ne yapmışlarsa hepsi onların önüne serilir.[19]

77 — insan, Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşmandır,
78 — Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de; çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi.
79 — De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her yaratmayı bilendir.
80 — Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakı verirsiniz.

Kendi Yaratılışını Unutan İnsan

Mücâhid, İkrime, Urve İbn Zübeyr, Süddî, Katâde dediler ki: Übeyy İbn Halef Rasûlullah (s.a.)a gelmiş, eline bir çürük kemik parçası alarak, paralayıp havaya saçmış ve: Ey Muhammed, Allah'ın bunu mu dirilteceğini iddia ediyorsun? demiş. Hz. Peygamber: Evet, Allah Teâlâ seni öldürür, sonra diriltir, sonra da cehenneme sürükler, buyurmuş. Bunun üzeriner Yâsîn sûresinin son kısmındaki bu âyetler nazil olmuş.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Ab-bâs'tan nakletti ki; Âsî İbn Vâil çakılların arasından bir kemik alıp eliyle onu paralayarak Rasûlullah (s.a.)a: Allah Teâlâ şu gördüğün şeyi mi diriltecek? demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evet, Allah Teâlâ seni öldürür ,sonra diriltir ve sonra da cehenneme sokar. Bunun üzerine Yâsîn sûresinin sonundaki bu âyetler na-zil olmuştur. İbn Cerîr Taberî bu rivayeti Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiş, ancak Abdullah İbn Abbâs'ı zikretmemiştir. Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakledilen rivayette ise Abdullah İbn Übeyy'in elindeki kemikleri paralayarak geldiği zikredilmiş ve daha sonra olay olduğu gibi kaydedilmiştir. Bu rivayet mün-kerdir. Çünkü sûre Mekke'de inmiştir. Ve Abdullah İbn Übeyy İbn Sel-lûl ise Medine'de yaşamıştır. Her halükârda bu âyetler ister Übeyy İbn Halef, ister Âsî İbn Vâil, ister her ikisi hakkında nazil olmuş bulunsun, bütünü itibarıyla dirilişi inkâr eden herkesi muhâtab almaktadır.
((İnsan Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi?» kavimdeki elif lanı, cins içindir ve dirilişi inkâr eden herkesi içine alır. «Şimdi apaçık bir düşmandır.» Dirilişi inkâr eden kişi; ilkin yaratmaya kadir olanın, geri döndürmeye de muktedir olduğunu anlamadı mı? Muhakkak ki Allah Teâlâ, insanı çok değersiz küçük ve basît bir sudan yaratmıştır. Nitekim İnsan sûresinde şöyle buyurulur: «Doğrusu Biz, insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır. Onu deneriz.» (İnsan, 2).

Mürselât sûresinde ise şöyle buyurur: «Sizi bayağı bir sudan yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi?» (Mürselât, 20-22). Yani muhtelif bileşimlerden ibaret olan nutfeden inşam yaratmıştır. Onu, bu Önemsiz ve değersiz nutfeden yaratan Allah, öldükten sonra tekrar döndürmeye kadir değil midir?
Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde der ki: Bize Ebu Muğire... Büsr İbn Cahhâş'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün avucunun içerisine tükürüp parmağını koymuş, sonra şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Âdemoğlu, sen Beni nasıl âciz bırakabilirsin? İşte Ben seni bunun gibi bir şeyden yarattım. Seni düzeltip doğru dürüst bir şekle sokunca, elbisenin içerisinde yürüdün ve toprağın üzerine bastın. Topladın ve başkalarına vermedin. Can boğaza gelince de; sadaka veririm, dedin. Halbuki sadaka verilme vakti çoktan geçmiştir. İbn Mâce, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Büsr'den bu hadîsi nakleder.
«Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de; çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi.» Gökleri ve yeri yaratmış olan yüce kudretin, İbedenleri ve çürümüş kemikleri yeniden diriltmesini uzak saydı. Kendini unuttu. Halbuki Allah Teâlâ onu yoktan yaratmış, inkâr edip karşı çıktığı ve uzak saydığı şeyin en büyüğünü kendisine göstermiştir. Bunun için de âyetin devamında «De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir.» Yeryüzünün her bir köşesinde kemiklerin nereye dağıldığını, nereye döküldüğünü ve nerede parçalanıp gittiğini en iyi O, bilir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Rebî'den nakletti ki, Ukbe îbn Amr, Huzeyfe'ye şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)dan duyduğun bir hadîsi bize anlatmaz mısın? Huzeyfe demiş ki; Rasûlullah'-m şöyle dediğini duydum: Adamın birisi ölüm döşeğine yattı. Hayattan ümidini kesince, ailesine şöyle vasiyyet etti: Ben ölünce, biraz odun toplayın. Çok dayanıklı olsun, sonra onunla bir ateş yakın. Ateş etimi bitirip kemiğime dayanınca, o zaman derim yanmış, kemiğim çıkmış olur. Onu alın ve denize atın. Onlar da Öyle yaptılar. Allah Teâlâ, onu toparlayıp dedi ki: Niçin böyle yaptın? O; senin haşyetinden, deyince, Allah Teâlâ onu bağışladı. Ukbe İbn Amr der ki; Ben de onu böyle söylerken duymuştum, O adam kabir soyucusu idi.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bu hadîs Abdülmelik İbn Umeyr'-den değişik ifâdelerle nakledilir ki, bunlardan birisi şöyledir: Adam çocuklarına kendisini yakıp sonra kemiğini ezmelerini ve yarısını karaya, yansını da rüzgârlı bir günde denize atmalannı emretti. Onlar da böyle yaptılar. Allah Teâlâ denize emretti de, deniz kendinde olanı topladı. Karaya emretti de kara, kendinde olanı topladı. Sonra Allah Teâlâ ona; ol, dedi, o da ayakta yürüyen bir adam oluverdi. Allah Teâlâ ona; seni böyle yapmaya sevkeden nedir? deyince, o; Senin korkundur. Sen bunu daha iyi bilirsin, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ artık onu bağışlamaktan başka bir şey yapmadı.
«Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakı-verirsiniz.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; şu ağaçtan şu ateşi çıkaran, insanı diriltmeye de kadirdir. Denildi ki: Burada kasdolunan Şerh, Marn ve Affâr ağacıdır. Hicaz toprağında yetişir ve ateş yakmak isteyip de yanında çakmağı bulunmayan kişi, onu getirir ve onun dalından iki yeşil dal keser Dirini diğerine sürünce aralarında tıpkı çakmaktan çıkan ateş gibi ateş çıkı-verir. Bu, İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Meşhur bir

mesel vardır - ki; her ağacın ateşi vardır ama Merh ve Affâr ağacı üstün tutulmuştur, denir. Hakimler derler ki: Her ağacın ateşi vardır ama Ğab ağacınınki başkadır.[20]

81 — Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette O, Hallâk'tır, Alîm'dir.
82 — Bir şeyi murâd ettiği zaman, O'nun emri sadece ona; ol, demektir. O da oluverir.
83 — Her şeyin hükümranlığı elinde olanı, tesbîh ederiz. Ve siz, O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ sabit ve gezegen yıldızlarıyla yedi kat göğü, dağları kumlan, denizleri, çölleri ve bunların arasında bulunan bölümleriyle yedi kat yeri yaratmasındaki yüce kudretine dikkatleri çekerek o yüksek ve büyük şeyleri yaratanın, bedenleri de diriltmeye kadir olacağını bildiriyor. Nitekim Ğâfir sûresinde «Göklerin ve yerin yaratılışı insanın yaratılışından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) buyurmaktadır. Burada ise «Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya kadir olmaz mı?» buyuruyor. Yani insan gibisini onları yeniden diriltip yaratmaya gücü yetmez mi? İlkin yarattığı gibi sonra da öldürür. İbn Cerîr Taberî böyle demiştir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Gökleri, yeri yaratan ve onlan yaratmaktan yorulmayan Allah'ın; ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi? Evet, O, her şeye kadirdir.» (Ahkâf, 33) Burada ise «Elbette O, Hallâk'tır, Alîm'dir. Bir şeyi murâd ettiği zaman O'nun emri sâdece ona; ol, demektir. O da oluverir.)) buyuruyor. O, bir şeye bir kere emreder ve bir daha tekrara gerek duymaz. Nitekim bir şiirde şöyle denilmiştir:
Allah Teâlâ bir şeyi murâd ettiğinde ona sadece, Bir tek sözle; ol, der ve o da oluverir.
İmâm Ahmed der ki: Bize İbn Nümeyr... Ebu Zerr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey kullarım, Benim affettiklerimin dışında hepiniz günahkârsınız. Öyleyse Benden mağfiret dileyin de sizi bağışlayayım. Benim zengin kıldığımdan başka hepiniz fakirsiniz. Muhakkak ki Ben, cömerdim, bol veririm, dilediğimi yapanm. Benim vergim bir sözdür, azabım bir sözdür. Bir şeyi istediğim zaman, ona sadece; ol, derim de o, oluverir.
«Her şeyin hükümranlığı elinde olanı tesbîh ederiz. Ve siz, O'na döndürüleceksiniz.» Hayy ve Kayyûm olan Allah'ı her türlü kötülüklerden berî, mukaddes ve münezzeh sayarız. Göklerin ve yerin anahtarları O'nun elindedir. Bütün işler O'na döner. Emir O'nundur, yaratma O'-nundur. Kıyamet günü kullar O'na döndürülür. Ve O, herkese yaptığı amele göre ceza verir. O, âdildir, lütuf ve ihsan sahibidir.
Allah Teâlâ'nın «Her şeyin hükümranlığı elinde olanı tesbîh ederiz» kavli, Mü'minûn süresindeki şu kavlinin benzeridir: «De ki: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, barındıran, ama barındırılmaya asl'â muhtaç olmayan kimdir?» (Mü'minûn, 88). Ve yine «Mülk elinde olan Allah ne yücedir.» (Mülk, 1) kavli gibidir. Mülk ve melekût, mânâ bakımından birdir. Tıpkı rahmet rahamût, rehbet ve rehebût, cebir ve ceberut kelimeleri gibi. İnsanlardan bir kısmı, mülkün; cesedler

alemi melekûtun; ruhlar âlemi olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak birinci görüş doğrudur ki, müfessirlerin cumhurunun üzerinde birleştikleri görüş budur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Cüreyc İbn Nu'mân... "Huzeyfe İbn Ye-mân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece ben, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte namaza durdum. Hz. Peygamber yedi rek'âtta yedi uzun sûreyi okudu ve rükû'dan başım kaldırdığında Allah, kendisine hamd edeni işitti, dedi. Sonra şöyle dedi: Melekût, ceberut, kibriyâ ve azamet sahibi olana hamdolsun. Onun rükû'u kıyamı gibiydi, secdesi rükû'u gibiydi. Namazı bitirdiğinde az kalsın iki dizim kırı-layazmıştı. Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Şemail babında, Neseî de Sünen'in-de Şu'be kanalıyla... Huzeyfe'den naklederler ki; o, Rasûlullah (s.a.)in geceleyin namaz kıldığını görmüş ve namazda üç kere Allahu Ekber deyip melekût, ceberrût, kibriyâ ve azamet sahibi olan Allah en büyüktür, demiş sonra Fatiha okuyup Bakara'yı ilâve etmiştir. Sonra rükû'a eğil-miş ve rükû'u bir nevi kıyamı gibiymiş. Rükû'unda demiş. Sonra rükû'dan başını kaldırmış ve kıyamı bir nevi rükû'u gibiymiş. Orda da Hamd Rabbıma mahsustur, diyormuş. Sonra secdeye varmış secdesi kıyamından bir çeşitmiş ve secdesinde diyormuş. Sonra secdeden başını kaldırmış ve iki secde arasında bir secde kadar bir süre oturmuş ve; Rabbım beni bağışla, Rabbım beni bağışla, diyormuş. Dört rek'ât namaz kılmış ve bu namazlarda Bakara, Âl-î İmrân, Nisa ve Mâide —ya da En'âm diyerek râvî Şu'be şüphe etmiştir sûrelerini okumuştur. Bu lafız Ebu Davud'undur. Neseî der ki: Râvîler arasında yer alan Ebu Hamza, Talha İbn Yezîd'dir. Rivayet silsilesinde adı verilmeden sözü edilen kişi ise Sıla İbn Züfer el-Abesî olabilir. Ancak Huzeyfe'nin amcası olması da uygundur. Nitekim İmâm Ahmed'in rivayetinde böyle nakledilmiştir. Sıla İbn Züfer'in Huzeyfe-den naklettiği rivayet Müslim'in Sahîh'inde vardır. Ancak orada «Melekût, ceberut, kibriyâ ve azamet» ta'bîrleri yoktur.
Ebu Dâvûd der*ki: Bize Ahmed İbn Salih... Avı İbn Mâlik el-Eş-caî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece ben Rasûlullah ile birlikte namaza durdum. O, kıyamda Bakara sûresini okudu. Hiç bir rahmet âyeti geçmezdi ki orada durup dilekte bulunmasın. Hiç bir azâb âyeti geçmezdi ki orada durup Allah'a sığınmasın. Sonra kıyamı kadar rü-kû'da kaldı ve rükû'unda; ceberut, melekût, kibriyâ ve azamet sahibini tenzih ederim, diyordu. Sonra kıyamı kadar secdede kaldı ve secdesinde de aynı şekilde söyledi. Sonra kalkıp Âl-i İmrân sûresini okudu, sonra da başka sûreleri okudu. Bu hadîsi Tirmizî Şemail bahsinde, Neseî de Sünen'inde Muâviye İbn Salih kanalıyla... Avf İbn Mâlik'den rivayet ederler.[21]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6719
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6720-6725
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6726-6727

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6727-6728
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6729-6730
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6731-6734
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6734-6735
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6736
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6737-6741
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6754-6755
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6756
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6757
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6758-6759
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6759-6761
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6761-6762
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6763-6765
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6766-6771
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6771-6772
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6772-6773
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6773-6775
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6776-6778

SÂFFÂT SÛRESİ

Sıra Sıra Duranlar
Zorlu Yaratış
Hüküm Günü
Allah'ın Samimî Kulları Müstesna
Bunun İçin Çalışsın Çalışanlar
Bu mu Daha İyi Yoksa Zakkum Ağacı mı?
Uyarıcılar Kervanı
Selâm Olsun İbrahim'e
Kurbân İsmail
Selâm Olsun Musa'ya da Harun'a da
Selâm Olsun İlyâs'a
Lût'a da
Yûnus'a da
Selâm Olsun Peygamberlere

SÂFFÂT SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun; saf bağlayıp duranlara.
2 — Haykırıp sürenlere.
3 — Zikir okumakta olanlara.
4 — Ki, sizin ilâhınız muhakkak ki bir tektir.
5 — Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbıdır. Ve doğuların da Rabbıdır.

Sıra Sıra Duranlar

Süfyân es-Sevrî'nin A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre; o, şöyle söylemiş: Saf bağlayıp duranlar; meleklerdir. Haykırıp sürenler meleklerdir. Zikir okumakta olanlar da meteklerdir. İbn Abbâs, Mesrûk, Saîd İbn Cübeyr, îkrime, Mücâhid, Süddî, Katâde ve Rebî' İbn Enes de böyle söylemiştir. Katâde der ki: Melekler gökte saflar halindedirler. Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Huzeyfe (İbn el-Yemân)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç şeyle insanlardan üstün kılındık: Bizim saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzü bütünüyle bizim için mescid kılındı. Yeryüzünün toprağı su bulamadığımız zamanda bizim İçin temizleyici kılındı. Yine Müslim'in ve Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce'nin A'meş kanalıyla... Câbir İbn Semûre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Rablan katında meleklerin saf tuttukları gibi saf tutmaz mısınız? buyurmuştu. Biz: Melekler, Rablan katında nasıl saf tutarlar? diye sorduk da şöyle buyurdu: Ön safları tamamlarlar ve safta sıkışık halde dururlar. Süddî ve bir başkası «Haykırıp sürenlere» âyetinin anlamının şöyle olduğunu söylerler: Onlar bulutları sürerler. Rebî' İbn Enes de âyeti şöyle anlıyor: Kur'ân'da Allah'ın men'ettiklerini men'edenlere. Mâlik de bunu Zeyd İbn Eslem'den rivayet etmiştir. ((Zikir okumakta olanlara...» âyetini Süddî şöyle anlıyor: Melekler Allah katından kitabı ve Kur'ân'ı insanlara getirirler.. Bu Allah Teâlâ'nm: «Kötülüğü önlemek veya uyarmak için vahiy getiren meleklere andol-sun ki, ey insanlar, size söz verilen kıyamet şüphesiz kopacaktır.» (Mür-selât, 6-7) âyeti gibidir.
«Ki, sizin ilâhınız muhakkak ki bir tektir.» âyetinde Allah'tan başka ilâh olmadığına yemîn edilmektedir. «Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunan (yaratık) lann Rabbıdır. Ve doğuların da Rabbıdır.» Doğudan görünüp batıdan batan seyyarelerle sabit yıldızları buyruğu altına almasıyla yaratıklarda tasarruf sahibi olan yegâne mâlik O'dur. Burada sâdece doğular zikredilerek batılar anılmamaktadır. Zîrâ doğu-lar zâten ona da delâlet etmektedir. Şu âyet-i kerîme'lerde ise doğular ve batılar ayrı ayrı zikredilip tasrîh edilmektedir: «Doğulann ve batıların Rabbına yemîn ederim ki, onların yerine daha iyilerini getirmeye gücümüz yetef. (Meâric, 40), «O, iki doğunun Rabbı, iki batının Rabbıdır.» (Rahman, 17). Burada iki doğu ve iki batı ile kışın ve yazın güneş ve ayın doğduğu ve battığı yerler kasdedilmektedir.[1]

6 — Doğrusu Biz dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.
7 — Ve onu inâdçı her şeytândan koruduk.
8 — Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler ve her yönden sürülerek atılırlar.
9 — Kovularak. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır. 10 — Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip
geçen yakıcı bir alev ta'kîb eder.

Allah Teâlâ, dünya göğünü ona bakacak yeryüzü halkı için yıldızlarla süslediğini haber verir. Sabit ve gezegen yıldızların ışığı, şeffaf olan gök kütlesini delerek yeryüzü halkına ışık verir. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: «Andolsun ki yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık ve şeytânlara çılgın alev azabını hazırladık.» (Mülk, 5), «Andolsun ki Biz, gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için donattık. Ve onları kovulmuş her şey-tândan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa; apaçık görülen bir ateş onu kovalar.» (Hicr, 16-18).
Burada da şöyle buyrulmakta: Ve onu inâdçı her haddi aşan şeytândan koruduk. O kulak hırsızlığı yapmak istediği zaman hemen delici bir alev gelerek yakıverir. Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler. Göklerde bulunan melekler Allah Teâlâ'nm buyurmuş olduğu şerîât ve kaderi üzerinde konuştukları zaman onlar meleklere ve Mele-i A'lâ'ya ulaşa-masın diye hemen delip geçen bir alev onları ta'kîb eder. Nitekim bu konudaki hadîsleri biz daha önce «Onun katında, kendisine izin verdi-ğinden başkası şefaat edemez. Nihayet kalblerindeki korku giderilince: Rabbmız ne dedi? dediler. Hakkı dediler. Ve O Aliyy'dir, Kebîrdir.» (Sebe', 23) âyetinin tefsirinde verip açıklamıştık. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: Göğe girmek istedikleri her bir yönden kovulup atılırlar ve oraya ulaşmaktan engellenirler. Âhiret yurdunda onlar için sürekli, devamlı ve acıtıcı bir azâb vardır. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Andolsun ki, yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık ve şeytânlara çılgın alev hazırladık.» (Mülk, 5).
«Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev ta'kîb eder.» İçlerinden bir şeytân gökten işitmiş olduğu bir sözü, bir kelimeyi kapar da altında olan birine atar, o da kendi altında bulunan bir başkasına verir. Bazan olur ki kapmış olduğu kelimeyi .bir alt-takine iletmezden önce alev kendisine yetişir. Bazan da Allah'ın takdiri ile delip geçici bir alev kendisine yetişip yakmazdan önce kapmış olduğu kelimeyi bir alttakine atar da bir altında bulunan onu kâhine ulaştırır. Nitekim bir hadîste bu beyân edilmişti. Bu sebepledir ki burada Allah Teâlâ: «Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen gelip geçen yakıcı bir alev ta'kîb eder.» buyurmuştur. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiş: Şeytânların gökte oturma yerleri vardı ve onlar vahyi dinlerlerdi. Yıldızlar akmaz, şeytânlar da taşlanmazlardı. Vahyi işittikleri zaman yeryüzüne indiler bir kelimeye dokuz kelime daha kattılar. Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderildiği zaman şeytân gökteki bulunduğu yere konduğunda delip geçici bir alev gelip hedefini şaşmayarak onu yakmaya başladı. Bunu tblîs'e şikâyet ettiler de: Şüphesiz bu yeni ortaya çıkan bir durum yüzündendir deyip

ordularını yaydı. Bir de baktılar ki Allah Rasûlü (s.a.) Batn-ı Nahle'de dikilmiş namaz kılıyor. Dönüp İblîs'e bunu haber verdiler de: İşte meydana gelen olay budur, dedi. Bu anlamdaki hadîsler ile haberler Allah Teâlâ'nın cinnlerden haber vermiş olduğu «Doğrusu biz göğü yokladık; onu sert bekçiler ve kayan ateşlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinleyebileceğimiz bir yerinde oturduk; ama şimdi kim dinleyecek olursa, kendisini gözleyen bir ateş buluyor. Yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd edildi, yahut Rabları onlara bir iyilik mi dilemiştir, doğrusu biz bilemeyiz.» (Cinn, 8-10) âyeti sırasında gelecektir.[2]

11 — Onlara sor, yaratış bakımından kendileri mi daha zordur; yoksa bizim yaratmış olduklarımız mı? Doğrusu Biz onları cıvık bir çamurdan yarattık.
12 — Hayır sen, şaşırıp kaldın, onlarsa alay edip duruyorlar.
13 — Kendilerine öğüt verildiğinde ise öğüt dinlemezler.
14 —Bir âyet gördüklerinde, onu eğlenceye alırlar.
15 — Ve derler ki: Bu, ancak apaçık bir büyüdür.
16 — Öldüğümüzde, toprak ve kemik olduğumuzda mı, biz mi, diriltileceğiz?
17 — Veya önceki babalarımız mı?
18 — De ki: Evet,"hem de hor ve hakir olarak.
19 — O, sâdece bir tek çığlıktır ki onların birden bire gözleri açılıverecektir.

Zorlu Yaratış

Allah Teâlâ burada buyurur ki: «Şu yeniden diriltilmeyi inkâr edenlere sor: Yaratış bakımından onlar mı yoksa göklerle yer ve onların arasında bulunan melekler, şeytânlar ve büyük yaratıklar mı daha zordur? İbn Mes'ûd, âyeti: Yoksa Bizim saymış olduklarımız mı? anlamına gelecek şekilde okumuştur ki, onlar bu yaratıkların yaratış bakımından kendilerinden daha zor olduğunu ikrar etmektedirler. Madem ki durum böyledir o halde inkar ettiklerinden daha büyük olanını müşahede edip dururken niçin yeniden diriltilmeyi inkâr ediyorlar?»
Nitekim başka bir ayel-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.» (Ğâfir, 57).
Allah Teâlâ, onların zayıf bir şeyden yaratıldıklarını beyânla: «Doğrusu Biz onları cıvık bir çamurdan yarattık.» buyurur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk bu çamurun, birbirine yapışan iyi çamur olduğunu söyler. İbn Abbâs ve İkrime bu çamuru yapışkanlıkla nitelerken Katâde ele yapışan bir çamur olduğunu belirtir.
«Hayır sen, şaşırıp kaldın, onlarsa alay edip duruyorlar.» Ey Muham-med, sen şu yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerin yalanlamalarına şaşmaktasın. Şüphesiz sen Allah Teâlânın haber vermekte olduğu cisimlerin yok oluşundan sonra tekrar diriltilmesi durumunu kesin olarak bilmekte ve doğrulamaktasın. Onlar ise senin tersine bir haldedirler. Yalanlamalarının şiddetindendir M onlar bu hususta kendilerine söylediklerinle alay etmektedirler. Katâde der ki: Muhammed (s.a.) âdemoğullarınm dalâlette olanlarının alay etmelerine şaşmaktadır.
«(Buna açıkça delâlet eden) bir âyet gördüklerinde, onu eğlenceye alırlar.» Mücâhid ve Katâde burada: Alay ederler, açıklamasını getirir.

«Ve derler ki: Bu; (Senin getirmiş olduğun şey) apaçık bir büyü (den başka bir şey değil) dür. Öldüğümüzde, toprak ve kemik olduğumuzda mı, biz mi, diriltileceğiz? Veya önceki babalarımız mı?» Onlar bunu uzak görerek yalanlamaktadırlar. «De ki: Evet, hem de hor ve hâkîr olarak.» Ey Muhammed onlara «de ki:
Evet, (şüphesiz siz toprak ve kemik olduktan sonra kıyamet günü yeniden diriltileceksiniz.) Hem de (Allah'ın yüce kudreti altında) hor ve hakîr olarak.» Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Sûr'a üfü-rüleceği gün; Allah'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da gelirler.» (Nemi, 87), «Rabbınız: Bana kulluk edin ki size karşılığını vereyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir, buyurmuştur.» (öâfir, 60).
«O, sâdece bir tek çığlıktır ki onların birdenbire gözleri açılıvere-cektir.» Bu, ancak Allah Teâlâ'nın bir tek emridir. Yeryüzünden çıkmaları için onları bir tek davetle çağıracaktır. Bir de bakarsınız ki onlar Allah'ın huzurunda kıyamet gününün korkunç durumlarına bakakal-mışlardır.[3]

20 — Ve elediler ki: Vay bize bu, din günüdür.
21 — Bu, ayırdetme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.
22 -- Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarını da.
23 — Allah'tan başka. Ve onları cehennem yoluna götürün.
24 — Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.
25 — Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsu-nuz?
26 — Hayır, onlar bugün, teslim olmuşlardır.

Hüküm Günü

Allah Teâlâ, kâfirlerin kıyamet gününde kendi kendilerini ayıplayıp suçlayacaklarını, dünya yurdunda iken nefislerine zulmetmiş olduklarını itiraf edeceklerini haber veriyor. Onlar kıyamet gününün korkularını gözleri ile gördükleri zaman pişmanlığın kendilerine fayda vermeyeceği bir yerde bütün bütüne pişman olacaklar ve: «Vay bize bu; din günüdür.» diyecekler. Melekler ve inananlar da onlara: «Bu, ayırd etme günüdür ki siz, onu yalanlamıştınız.» diyecekler. Bu söz onlara bir suçlama, azarlama ve ayıplama olarak söylenecektir. Allah Teâlâ meleklere, haşrolundukları o yerde kâfirleri inananlardan ayırmalarını emredecektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın.» buyurmuştur. Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) burada onların eşleri ile benzerlerinin kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Süddî, Ebu Salih, Ebu Âliye ve Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Semmâk kanalıyla... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivayetine göre o, «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» âyetinde onların eşleri ile kardeşlerinin kasdedildiğini söylemiştir. Şerîk'in Semmâk'den, onun da Nu'mân'dan rivayetine göre o, Hz. Ömer (r.a.)i şöyle derken işitmiş:' «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» Yani onların benzerlerini toplayınız. Faiz yiyenler faiz yiyenlerle beraber, zina edenler zina edenlerle birlikte, içki içenler de içki içenlerle beraber gelecektir. Husayf in Mik-sem'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre,

burada onların eşleri ile kadınları kasdedilmektedir. Bu, garîb bir açıklama olup İbn Abbâs'tan rivayetlerin ma'rûf olanı birinci görüştür. Nitekim Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre burada eşlerinden mak-sad onların benzerleri, yakın arkadaşlarıdır.
«Onların (Allah'tan başka ibâdet ettikleri) taptıklarını (putları ve Allah'a koştukları denkleri) da.» İşte bunlar da onlarla beraber onların yerlerinde toplanacaktır.
«Ve onları cehennem yoluna götürün, (iletin).» Başka bir âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Allah, kimi hidâyete erdirirse o, hidâyete ermiştir. Kimi de delâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın. Biz, onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü hasredeceğiz. Yurdları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» (İsrâ, 97).
«Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.» Onları durdurun ki dünya yurdunda onlardan sâdır olmuş amel ve sözlerinden sorulsunlar. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, âyeti şöyle anlamıştır: Onları hapsediniz, şüphesiz onlar hesaba çekileceklerdir. İbn Ebu Hâ-tim'in babası kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre Allah Ra-sûlü (s.a.): Herhangi bir şeye duâ etmiş olan kim olursa olsun kıya-met gününe kadar onunla beraber durdurulacak, asla onu terk edip ondan ayrılmayacaktır. Bir adam başka bir adama duâ etmiş bile olsa, buyurmuş sonra da: «Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar.» âyetini okumuştur. Tirmizî de hadîsi Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivayet etmiştir. Abdullah İbn Mübarek der ki: Osman İbn Zâide'nin şöyle dediğini işittim: Kişiye sorulacakların ilki, arkadaşlarıdır. Sonra onlara bir azarlama ve suçlama olarak: «(Siz birbirinizle yardımlaşan bir güruh olduğunuzu sanmıştınız.) Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, onlar bugün, teslim olmuşlardır.» Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir. Asla ona muhalefet edemeyecek ve ondan ayrılıp sapamayacaklardır.[4]

27 - Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.
28 — Ve derler ki: Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.
29 — Onlar da derler ki: Hayır, zâten siz iman edenler olmamıştınız.
30 — Bizim sizin üstünüzde bir hâkimiyetimiz de yoktu. Aksine siz, azgınlar topluluğu oldunuz.
31 — Bunun için Rabbımızın sözü, üzerimize hak oldu. Doğrusu biz tadacak olanlarız.
32 — Sizi azdırdık; çünkü biz de azgınlardan olmuştuk.
33 — Artık o gün onlar, muhakkak ki azâbda ortaktırlar.
34 — Biz, suçlulara muhakkak böyle yaparız.
35 — Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklük taslarlardı.
36 — Ve derlerdi ki: Deli bir şâir için mi ilâhlarımızı terkedeceğiz?
37 — Hayır, O, hakkı getirmiş ve peygamberleri tasdik etmişti.

Allah Teâlâ kâfirlerin kıyamet arsalarında birbirlerini suçlayacaklarım haber verir. Nitekim onlar cehennemin en alt derecelerinde de birbirleri ile hasımlaşacaklardır. «Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler, büyüklük taslayanlara: Doğrusu

biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? derler. Büyüklük taslayanlar: Doğrusu hepimiz onun içindeyiz. Allah kullar arasında şüphesiz hüküm vermiştir, derler.» (Gâfir, 47-48), «Küfretmiş olanlar dediler ki: Biz kesin olarak ne bu Kur'ân'a ne de ondan öncekine inanırız. Bir görseydin, hani zâlimler Rablarının huzurunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız, biz muhakkak inananlar olurduk. Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki: Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan alıkoyduk? Bilakis siz, suçlular idiniz. Güçsüz sayılanlar da, büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır, gece ve gündüzün (işiniz) hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde ettiklerine içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla mı, cezalandırılacaklardı?» (Sebe\ 31-33). Aynı şekilde burada da onlara şöyle diyeceklerdir: «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» Dahhâk'm İbn Abbâs'tan rivayetine göre onlar şöyle diyeceklerdir: Siz elinizdeki kuvvetle bizi baskı altına alıp mağlûb etmekteydiniz. Çünkü biz zelîl kimseler ,siz ise izzet ve güç kuvvet sahipleriydiniz. Mücâhid, buradaki «sağ» ile hakkın kasdedildiğini söyler. Yani bu sözü kâfirler şeytânlara söyleyeceklerdir. Katâde der ki: İnsanlar cinlere: Şüphesiz siz bize sağdan gelirdiniz diyeceklerdir. Katâde onların şöyle demek istediklerini söyler: Siz bize, hayır yönünden gelirdiniz de bizi ondan alıkordunuz ve yavaşlatırdınız. Süddî der ki: Siz bize hak ve gerçek yönünden gelirdiniz, bize bâtılı süslerdiniz ve bizi haktan çevirirdiniz. «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» âyeti hakkında Hasan (el-Basrî) der ki: Evet, Allah'a yenıîn ederim ki ö, yapmak istediği her bir hayır sırasında ona gelerek yapacağı bu hayırdan engelleyip alıkoyardı. İbn Zeyd, buranın anlamını şöyle veriyor: Siz, bizimle hayır arasına girip bizi İslâm'dan, îmândan, emrolunmuş olduğumuz hayrı işlemekten alı-koyardınız. Yezîd er-Reşk der ki: Doğrusu siz bize «Lâ İlahe İllallah» tarafından gelirdiniz. Husayf ise onların bu sözleri ile: Doğrusu siz, bize sağ taraflarımızdan gelirdiniz, demek istediklerini söyler. İkrime «Doğrusu siz, bize sağdan gelirdiniz.» âyetini şöyle anlıyor: Doğrusu siz bize, sizden emîn olduğumuz tarafımızdan gelirdiniz.
«Onlar da derler ki: Hayır, zâten siz îmân edenler olmamıştınız.» Cinn ve insanlardan elebaşıları kendilerine tâbi olanlara derler ki; İş sizin zannetiğiniz gibi değildir. Aksine sizin kalbleriniz zâten îmânı inkâr eden, küfrü ve isyanı kabul eden kalblerdi. «Bizim sizin üstünüzde bir hâkimiyetimiz, (sizi çağırdığımızın sıhhatma delâlet edecek bir hüccetimiz) de yoktu. Aksine siz, azgınlar topluluğu oldunuz.» Sizde azgınlık ve hakkı tecâvüz durumu vardı ki bu sebeple bize icabet ettiniz ve peygamberlerin size, getirdiklerinin sıhhatına hüccetler, deliller uydurarak koydukları gerçeği terkettiniz de onlara muhalefet ettiniz.
«Bunun için Rabbımızın sözü, üzerimize hak oldu. Doğrusu biz tadacak olanlarız.» Büyükler (elebaşıları) zayıf sayılanlara şöyle diyecekler: Şüphesiz bizim hakkımızda Allah'ın kelimesi hak olmuştur. Muhakkak biz, kıyamet günü azabı tadacak olan mutsuzlardanız. «Sizi azdırdık, (sapıklığa çağırdık); Çünkü biz de azgınlardan olmuştuk.» Sizi içinde bulunduğumuz duruma çağırdık ve siz de bize icabet ettiniz. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Artık o gün onlar, muhakkak ki

(cehennemdeki) azâbda ortaktırlar. (Hepsi durumuna göre azâb görür.) Biz suçlulara muhakkak ki böyle yaparız. Çünkü onlara; (dünya yurdunda iken) Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklene-rek inananların bu kelimeyi söyledikleri gibi söylemezlerdi.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi Ebu Ubeydullah'm... Ebu Hü-reyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar insanlarla savaş-makla emrolundum. Kim «Allah'tan başka ilâh yoktur» derse; malını ve canını bir hak karşılığı olanı müstesna olmak üzere benden korumuştur. Hesabı ise Allah'a aittir. Allah Teâlâ kitabında —büyüklenen bir kavmi de andı— âyet indirip şöyle buyurdu: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, büyüklük taslarlardı.» Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu'l-Alâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Kıyamet günü yahûdîler getirilip onlara: Neye ibâdet et-mekteydiniz? diye sorulur. Onlar: Allah'a ve Üzeyr'e, derler. Onlara: Sola ayrılın, denilir. Sonra Hıristiyanlar getirilip onlara: Neye ibâdet etmekteydiniz £ diye sorulur. Onlar: Allah'a ve Mesih'e ibâdet etmekteydik, derler. Onlara: Sola ayrılın, denilir ve müşrikler getirilerek kendilerine: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir. Onlar (bu sözü söylemekten) büyüklenirler. Sonra onlara: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir, yine büyüklenirler. Sonra kendilerine tekrar: Allah'tan başka ilâh yoktur, denilir de büyüklenirler. Onlara: Sola ayrılın, denilir. Ebu Nadre der ki: Onlar, bir kuştan daha sür'atli olarak ayrılıp giderler. Ebu'1-Alâ şöyle devam ediyor: Sonra Müslümanlar getirilip kendilerine: Neye ibâdet etmekteydiniz? diye sorulur. Onlar: Allah'a ibâdet etmekteydik, derler. Onlara: Gördüğünüz takdirde O'nu bilir misiniz? denilir de onlar; evet, derler. Kendilerine: O'nu görmediğiniz halde nasıl tanırsınız? diye sorulur, onlar: Biz O'nun bir benzeri, dengi olmadığını biliyoruz, derler. Allah Teâlâ zâtını onlara tanıtıp bildirir ve inananları kurtarır. «Ve derlerdi ki: Deli bir şâir için mi biz (atalarımızın ilâhlarına) tapınmayı terkedeceğiz?» Bu sözleri ile Allah Rasûlü (s.a.)nü kasdet-mektedirler. Allah Teâlâ da onları red makamında ve yalanlama kabilinden şöyle buyurur: «Hayır, O (haberleri ve istekleriyle Allah'ın şeriatını gerçeği) getirmiş ve peygamberleri tasdik etmişti.» Peygamberlerin Allah Teâlâ'mn güzel sıfatlarına ve dosdoğru yollarına dâir haber vermiş olduklarında peygamberlerini doğrulamış ve onların haber verdikleri gibi şeriat ve emirlerinde Allah'tan haber vermiştir. «Ey Mu-hammed, senin için söylenenler, senden önceki peygamberler için de söylenmişti. Doğrusu Rabbın hem bağışlayan ve hem de can yakıcı azâb verendir.» (Fussilet, 43).[5]

38 ~ Elbette siz, elîm azabı tadacaksınız.
39 ~ Ve yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezalandırılmayacaksınız.
40 — Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna.
41 — İşte onlar için malûm bir rızık vardır.
42 — Ve meyveler. Onlar ikram edilenlerdir.
43 — Naîm cennetlerinde,
44 — Karşılıklı tahtlar üzerinde.
45 — Kendilerine kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur,
46 — Ki bembeyazdır, içenlere zevk verir.
47 — Başağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.

48 — Yanlarında el değmemiş ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş iri gözlüler vardır.
49 — Sanki onlar, saklı bir yumurta gibidirler.

Allah'ın Samimî Kulları Müstesna

Allah Teâlâ insanlara hitaben: «Şüphesiz ki siz, elîm azabı tadacaksınız. Ve yapmış olduğunuzdan başkasıyla cezalandırılmayacaksınız.» buyurup sonra da bundan ihlâslı kullarını istisna etmiştir. Nitekim şu âyet-i kerîme'lerde de durum böyledir: «İkindi vaktine andol-sun ki insan hiç şüphesiz hüsran içindedir. Ancak îmân edip yararlı iş işleyenler bir de birbirine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3). «Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık.» (Tîn, 4-6), «Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu Rabbının yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür. Sonra Biz takvaya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» (Meryem, 71-72), «Her nefis kazandığı şey mukabilinde bir rehindir. Ancak sağcılar (defteri sağdan verilenler) böyle değildir.» (Müddessir, 38, 39). Bu sebepledir ki burada da: «Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna.» buyurmuş olup onlar elîm azabı tadacak değillerdir. Onlar hesâbda zorlanmayacak, sıkıntıya sokulmayacak, aksine kötülükleri varsa onların bu kötülüklerinden vazgeçilerek bağışlanacaklardır. Onlar bir iyiliklerine karşılık on katından yedi yüz katına, Allah'ın dilediği kadar birçok katlara kadar olmak üzere mükâfâtlandırılacaklardır.
Katâde ve Süddî, «İşte onlar için ma'lûm bir rızık vardır.» âyetinde cennetin kasdedildiğini söylerler. Allah Teâlâ bunu daha sonra şöyle açıklar: «Ve çeşitli meyveler. Onlar ikram edilenlerdir.» Onlara hizmet edilir, refah ve nimet içinde olurlar. «Naîm cennetlerinde, karşılıklı tahtlar üzerinde.» Mücâhid der ki: Onlar birbirlerinin enselerine bakmazlar (aksine yüz yüze tahtlar üzerindedirler). İbn Ebu Hâtim'in Yahya İbn Abdek el-Kazvînî kanalıyla... Zeyd İbn Ebu Evfâ'dan riva-yetinde o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza gelip bize şu âyeti okudu: «Karşılıklı tahtlar üzerinde.» Onlar birbirlerine bakarlar. Hadis garîbdir.
«Kendilerine kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur, ki bembeyazdır, içenlere zevk verir. Başağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ölümsüz gençler yanlarında, baş ağnsı ve dönmesi vermeyen bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehler ile dolaşırlar.» (Vakıa, 17-19) buyuru-lur ki, Allah Teâlâ âhiret içkilerini; dünya içkilerindeki başağrısı, karın ağrısı, aklı giderme gibi âfetlerden tenzih etmiştir. Burada da şöyle buyurur: «Kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulur.» Kesilmesinden ve bitmesinden korkmayacakları akan nehirlerden içkiler doldurulmuş kadehler sunulur onlara. Zeyd İbn Eslem'den rivayetle Mâlik şöyle diyor: Bembeyaz akan içkiden doldurulmuş kadehler sunulur. Onun rengi parlak ve güzeldir. Yoksa çirkin ve pis görünüşü ile, kırmızı yahut siyah veya sarı, ya da bulanıklık gibi selime tabiat sahib-lerinin nefret edeceği vasıflarıyla dünya içkileri gibi değildir.
«İçenlere zevk verir.» Tadı da rengi gibi hoştur. Tadının hoşluğu kokusunun da hoşluğuna delâlet eder. Bütünüyle âhiret içkileri dünya içkilerinden farklıdır.

«Başağrısı yoktur onda.» içenlerde karın ağrısı meydana getirmez. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd derler ki: Sıvılığının çokluğu sebebiyle kulunç (peklik de yapan çok sancılı bir karın ağrısı hastalığı) ve benzeri hastalıklara sebep olan dünya içkilerinin te'sîrini göstermez. Âyetteki (J^iJl) kelimesi ile burada başağrısmın kasdedildiği de söylenmiştir. Nitekim bu, İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor. Katâde ise kelimeyi, baş ve karın ağrısıyla açıklamıştır. Katâde ve Süddî'den rivayete göre o (âhiret içkileri) içenlerin akıllarını gidermez. (...) Saîd İbn Cübeyr: Onlarda hoşlanılmayacak herhangi bir şey ve hiç bir eziy-yet yoktur, demiştir. Ancak Mücâhidin bu kelimeyi karın ağrısı ile izahı, sahîh olan bir açıklamadır.
«Ve sarhoş da etmez.» Mücâhid: Onların akıllarını gidermez, derken İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Hasan, Atâ el-Horasânî, Süddî ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk der ki: İçkide dört özellik vardır: Sarhoşluk, başağrısı, kusma ve idrar. Allah Teâlâ cennet içkilerini zikredip onları bu özelliklerden tenzih etmiştir. Nitekim Sâffât süresindeki zikri de böyledir.
«Yanlarında el değmemiş, (iffetli) ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, (sâdece eşlerine bakan) iri gözlüler vardır." İbn Abbâs, Mücâhid, Zeyd İbn Eşlem, Katâde, Süddî ve başkaları, âyeti bizim burada verdiğimiz şekilde açıklamışlardır. Âyetteki kelimesi; güzel gözlüler, anlamınadır. Bu kelimenin, gözleri büyük anlamına geldiği de söylenmiştir ki bu, birinci açıklama ile aynıdır. Yani onlar büyük gözlü-lerdir. Burada onların gözleri, güzellikle ve iffetle nitelenmiştir. Nitekim Züleyhâ da Hz. Yûsuf'u süsleyerek (kendisini ayıplayan) o kadınların karşısına çıkardığında, onu büyük görerek güzelliği ve eşsiz görünüşü ile meleklerden bir melek sanmışlardı. İşte o zaman Züleyhâ Hz. Yûsuf hakkında şöyle demişti: «İşte beni, onun için ayıpladığınız budur. Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi. Eğer istediğimi yapmazsa; andolsun ki, zindana atılacak ve zillete uğ-rayanlardan olacaktır.» (Yûsuf, 32). Yani bu güzelliği ile beraber o, aynı zamanda iffetli, tertemiz ve Allah korkusu ile dopdoludur. Huriler de böyledir. »»Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.» (Rahman, 70). Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Yanlarında el değmemiş ve bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş iri gözlüler vardır.» buyurmuştur.
«Sanki onlar, saklı bir yumurta gibidirler.» âyetinde onlar en güzel renklerle, bedenlerinin nâzeninliği ile nitelenmiştir. İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetini; saklı inciler, ile açıklar (..) Hasan ise «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetine: Korunmuş ve eller ona değmemiş, açıklamasını getirir. Süddî ise burayı: Yuvasında saklı devekuşu yumurtası rengindedir, şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr ise «Saklı bir yumurta» ile yumurtanın içinin kasdedildiğini söyler. Ata el-Horasânî der ki: O, yumurtanın dış kabuğu ile yumurta sarısı arasında olan yumurta akıdır. Süddî «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» âyetinde şöyle buyrul-duğunu söyler: Kabuğu kırılıp çıkarıldığı zamandaki yumurtanın beyazıdır (akıdır). İbn Cerîr de «saklı» kelimesine dayanarak bu açıklamayı tercih etmiştir. O der ki: Yumurtanın dış kabuğuna kuşun kanadı ve yuva değmektedir. Yumurtanın içinin hilâfına eller onu almakta, eller ona dokunmaktadır. En doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr der ki: Bize Ahmed İbn Abdurrahmân İbn Vehb'in... Ümnıü Seleme (r.a.) den rivayetinde o, Allah Rasûlüne: Ey Allah'ın elçisi, bana Allah Teâlâ'-nın «Sanki onlar saklı bir

yumurta gibidirler.» âyetini haber ver, demiş de Allah Rasûlü şöyle buyurmuş: Onların inceliği, senin görmüş olduğun yumurtanın dış kabuğunun hemen altındaki yumurta zarının inceliği gibidir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Enes (r.a.)ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanlar yeniden di-riltildikleri zaman yerden ilk çıkan insan ben olacağım. Onlar Allah'ın huzuruna toplu halde gittikleri zaman sözcüleri ben olacağım. Onlar üzüldükleri zamanda müjdeleyicileri, hapsolundukları zamanda şefaat-çılan yine benim. Livâü'1-Hamd o günde benim elimdedir. Rabbıma karşı âdemoğullarımn en şereflisi benim yine de övünmem. Saklı devekuşu yumurtası renginde —veya saklı inciler buyurmuştur— bin hizmetçi bana hizmet edecektir.[6]

50 — Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.
51 — İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı.
52 ~ Derdi ki: Sen de mi tasdik edenlerdensin?
53 — Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi ceza göreceğiz?
54 — Siz onu bilir misiniz? dedi.
55 — Bir bakar ve onu cehennemin ortasında görmüştür.
56— Dedi ki: Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin.
57 — Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.
58 — Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi?
59 — Ancak ilk ölümümüz müstesna ve azâblandırıl-mayacağız da.
60 — İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.
61 — Çalışanlar bunun gibisi için çalışsınlar.

Bunun İçin Çalışsın Çalışanlar

Allah Teâlâ burada cennet ehlinden haber veriyor ki onlar birbirlerine gelip birbirlerinin durumunu, dünyada ne halde olduklarını, orada nelere katlandıklarım soruşturacaklardır. İçeceklerinin başında, sohbet toplantılarındaki bir araya gelmelerinde konuşacakları sözler bunlardır. Onlar tahtlar üzerinde oturmuş, önlerinde hizmetçiler yiyecek ,içecek, giyecek ve hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ,hiç bir beşer kalbine gelmeyecek en büyük hayırları koşarak onlara getireceklerdir. «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı.» Mücâhid buradaki dost ile şeytânın kasdedildiğini söylerken, İbn Ab-bâs'tan rivayetle Avfî şöyle diyor: O (âyette zikredilen dost) müşrik birisidir ki dünyada onun îmân ehlinden bir arkadaşı vardı. Mücâhid ile îbn Abbâs'ın sözleri arasında bir zıdlık söz konusu değildir. Zîrâ şeytân, cinlerden olup gönüllere vesvese verir. İnsanlardan olanı ise kulakların işiteceği sözler söyler. Her ikisi de mü'minlere düşmandırlar. Allah Te-âlâ: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarım düşman yaptık. Onlardan kimi kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabbm dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftiraları ile başbaşa bırak.» (En'âm, 112) buyurur ki, o ikisinden her biri de vesvese vericidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir yerde: «İnsanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden insanların Tanrısı, insanların Hükümrânı ve insanların

Rabbı olan Allah'a sığınırım.» (Nâs, 4-6) buyururken bu sebeple burada: «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi (yeniden diriltilmeyi, mahşerde toplanmayı, hesaba çekilmeyi ve cezayı) tasdik edenlerdensin?» buyurmuştur ki bunu bir şaşırtma, yalanlama, uzak görme, küfür ve inad şeklinde söylemektedir. «Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi ceza göreceğiz?» Mücâhid ve Süddî, buradaki Kelimesini; hesaba çekileceğiz, şeklinde anlamışlardır. İbn Abbâs ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de: Bize amellerimizin karşılığı mı verilecek? şeklinde anlamışlardır ki, her iki açıklama da doğrudur, «Siz onu bilir misiniz? dedi.» Mü'min kişi, cennet ehlinden olan arkadaşlarına böyle söyler. «Bir bakar ve onu cehennemin ortasında görmüş-tür.» İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Huleyd el-Ansârî, Katâde, Süddî ve Atâ el-Horasânî âyetteki kelimelerini; cehennemin ortası ile tefsir etmişlerdir. Hasan el-Basrî der ki: Yanıp tutuşan bir kor gibi olan cehennemin ortasmdadır. Katâde şöyle diyor: Bize anlatıldığına göre, o bakıp (cehennemdekilerin) dimağlarının (ateşin şiddetinden) fokur fokur kaynadığını görecektir. Yine bize anlatıldığına göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle demiş: Cennette pencereler vardır ki, cennet ehlinden birisi istediği zaman ateşteki düşmanına bakar ve onu görerek şükrü artar.
«Dedi ki: Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin.» Mü'min, kâfire hitaben şöyle diyecektir: «Allah'a andolsun ki (şayet sana itaat etmiş olsaydım) az kaldı beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» Şayet üzerime Allah'ın fazlı olmamış olsaydı ben de senin olduğun yerde, senin gibi cehennemin ortasında olacaktım, seninle beraber azaba arzoluna-caktım. Fakat Allah Teâlâ bana fazl u rahmeti ile muamele buyurdu, beni îmâna ve O'nu birlemeye eriştirdi. «Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akar ve derler ki: Hamdolsun Allah'a ki; bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Andolsun ki; Rabbımızm peygamberleri hakkı getirmişlerdir. Onlara: Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet işte budur, diye seslenilir.» (A'râf, 43).
«Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesna ve azâblandırılmayacağız da.» Mü'min kişi, Allah Teâlâ'mn kendisine bahşetmiş olduğu cennette ebedî kalma ve şeref yurdunda yerleşme ile kendine gıbta ederek bunları söyleyecektir. Orada ne ölüm, ne de azâb yoktur. Bu sebepledir ki: «İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî'nin... İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs (r.a.) Allah Teâlâ'nın cennet ehli hakkındaki «Onlara şöyle denir: İşlediklerinizden ötürü afiyetle yeyin, için.» (Tûr, 19), «Onlara denir ki: İşlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» (Mürselât, 43). kavilleri hakkında şöyle demiş: Âyetteki kelimesi; onlar orada ölmeyecekler, anlamınadır. İşte o zaman onlar: «Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk Ölümümüz müstesna ve azâblandırılmayacağız da.» diyeceklerdir. Hasan el-Basrî der ki: Hiç bir nimetin ölüm tarafından kesilmeyeceğini anladıkları zaman onlar: «Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesna ve azâblandırılmayacağız da.» diyecekler, onlara: Hayır, denilecek. Bunun üzerine onlar: İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur.» di-yeceklerdir.

«Çalışanlar bunun için çalışsınlar.» âyeti hakkında Katâde bunun, cennet ehlinin sözlerinden olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr ise bunun, Allah Teâlâ'nın kelâmından olduğunu söyleyip şöyle açıklar: Dünyada iken çalışanlar bu nimet ve bu kurtuluş gibisi için, âhirette bunlara kavuşabilmeleri gayesiyle çalışsınlar.
İsrâiloğulları içinde, ortak olan iki kişinin kıssasını anlatırlar ki, bu kıssa bu âyet-i kerîme'nin umûmî hükmü altına girmektedir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana İshâk İbn İbrahim İbn Habîb İbn Şehîd'-in... «Benim bir dostum vardı...» âyeti hakkında Fürât İbn Salebe el-Behrânî'den rivayetine göre o, şöyle anlatmış: İki adam ortaktılar. Sekiz bin dinarları vardı. Onlardan birisinin bir san'atı vardı, diğerinin ise hiç bir san'atı yoktu. Bunlardan San'at sahibi olan diğerine: Senin herhangi bir san'atm yok; Ben senden ayrılmaktan ve seninle malımızı bölüşmekten başka çâre görmüyorum, deyip aralarında mallarım paylaştılar ve ayrıldılar. Sonra (bunlardan san'at sahibi olanı) bin dinara ölen bir kralın evini satın aldı, arkadaşını çağırıp ona gösterdi ve: Bu evi nasıl görüyorsun? Onu bin dînâr'a satın aldım, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzelmiş, diye cevab verdi. Çıktığı zaman: Allah'ım, doğrusu arkadaşım şu evi bin dînâra satın almış. Ben de Senden cennet evlerinden bir ev istiyorum, dedi. Bin dînâr tasadduk etti. Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra san'at sahibi olanı bin dinarla bir kadınla evlendi, arkadaşını çağırıp ona yemek yaptı. Arkadaşı gelince: Bin dinara bir kadınla evlendim, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzel, deyip çıktıktan sonra: Rabbım, şüphesiz arkadaşım bin dînâr ile bir kadınla evlenmiş. Ben de Senden hurilerden bir kadın dilerim, deyip bin dînâr sadaka dağıttı. Sonra Allah Teâlâ'nın dilediği kadar kaldılar. San'at sahibi olanı iki bin dînâr karşılığında iki bahçe satın alıp arkadaşını davet ederek ona gösterdi ve: Ben şu iki bahçeyi satın aldım, dedi. Arkadaşı: Ne kadar güzel, deyip çıktığında: Rabbım, şüphesiz arkadaşım iki bin dînâr karşılığında iki bahçe satın almış. Ben de Senden cennette iki bahçe isterim, deyip iki bin dinarı sadaka olarak dağıttı. Sonra ölüm meleği ikisine de gelip ikisinin ruhlarını kabzetti. Sadaka dağıtanı götürüp hoşuna gideceği bir eve koydu. Bir de baktı ki ne görsün güzelliğinden altında olanları aydınlatan bir kadın var. Sonra melek onu, iki bahçeye ve ancak Allah'ın bildiği şeylere koydu. İşte o zaman o kul: Durumu şöyle şöyle olan bir adama ne kadar yaraşır, dedi de melek: Şüphesiz o adam sensin. Bu ev, bu iki bahçe ve kadın senindir, dedi. O kişi: «Benim bir arkadaşım vardı. Sen de mi peygamberleri tasdik edenlerdensin? derdi.» dedi de ona: Şüphesiz o cehennemdedir, denildi. O kişi: «Siz onu bilir misiniz?» dedi de bakıp onu cehennemin ortasında gördü. İşte o esnada: «Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım.» dedi. (...)
İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Arafe'den, onun da Ömer İbn Abdur-rahmân el-Ebbâr Ebu Hafs'dan rivayetine göre; o şöyle anlatmış: İs-mâîl, Süddî'ye «İçlerinden bir sözcü der ki: Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi tasdik edenlerdensin?» âyetini sordum. Bana: Sana bunu hatırlatan nedir? diye sordu. Ben: Biraz önce okudum ve sana sormak istedim, dedim. Şöyle anlattı: İyi ezberle; İsrâiloğulları içinde iki ortak vardı. Birisi mü'min, diğeri kâfir idi. Altı bin dinarı paylaşarak ayrıldılar. Onlardan her birine üç bin dînâr düşmüştü. Allah'ın kalmalarını dilediği kadar kaldılar sonra bir araya geldiler (karşılaştılar) de kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Bir şeyler kazandın mı? Onunla ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min

olanı ona: Hayır, peki Sen ne yaptın? diye sordu. Onunla bir arazî, hurmalık, meyvelik ve nehirler satın aldım, dedi. Mü'min ona: Gerçekten bunu yaptın mı? diye sordu da, kâfir olanı; evet, dedi. Mü'min kişi dönüp gitti, gece olduğunda Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kıldı, namazdan ayrıldığında bin dînâr alıp önüne koydu, sonra: Allah'ım, filânca —kâfir olan ortağını kasdediyordu— bin dînâr ile bir arazî, hurmalık, meyveler ve nehirler satın almış. Yarın ölecek ve onları bırakıp gidecek. Allah'ım, şüphesiz ben Senden bu bin dînâr ile cennette bir arazî, hurmalık, meyveler ve nehirler satın aldım, dedi, sabahleyin bu bin dînârı yoksullara paylaştırdı. Sonra Allah'ın kalmalarım dilediği kadar kaldılar, sonra karşılaştılar da kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Onunla bir şey kazandın mı? Onunla ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min kişi: Hayır, peki sen ne yaptın? diye sordu. Kâfir olanı: Arazîlerimin işleri ağırlaşmış, zorlaşmıştı. Bin dînâr ile köleler satın aldım. Arazîmde benim için çalışıyorlar, dedi. Mü'min olanı ona: Gerçekten bunu yaptın mı? diye sordu da, kâfir olanı; evet, dedi. Mü'min dönüp gitti. Gece olduğunda Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kıldı, namazdan ayrılınca bin dînâr alıp önüne koydu, sonra: Allah'ım, şüphesiz filânca —kâfir olan ortağını kasdediyor— bin dînâr ile dünya kölelerinden köle satın almış. Yarın ölecek ve onları terkedecek veya onlar ölüp kendisini terkedecek-ler. Allah'ım, şüphesiz ben şu bin dînâr ile Senden cennette köleler satın almışımdır, dedi. Sabah olunca da bunu yoksullara paylaştırdı. Sonra Allah Teâlâ'mn kalmalarını dilediği kadar kaldılar, sonra da karşılaştılar da kâfir olanı mü'mine: Malını ne yaptın? Onunla bir şey kazandın mı? Onunla herhangi bir ticâret yaptın mı? diye sordu. Mü'min: Hayır, ya sen ne yaptın? diye sordu da, kâfir olanı: Bir şey dışında işlerim tamâm olmuştu. Filânca kadının kocası ölmüştü, bin dînârı ona mehir olarak verdim, bu mehir hem onu, hem de onun beraberindekilerin mislini bana getirdi, diye cevâb verdi. Mü'min olanı ona: Bunu yaptın mı? diye sordu da kâfir olanı: Evet, diye cevab verdi. Mü'min dönüp gitti, gece olunca, Allah'ın kılmasını dilediği kadar namaz kılıp namazdan ayrıldığında kalan bin dînârı alıp önüne koydu ve: Allah'ım, filânca —kâfir olan ortağını kastediyor— dünya eşlerinden bir eşle evlenmiş. Yarın ölecek de o eşini bırakıp gidecek veya eşi ölecek de onu ter-kedip gidecek. Allah'ım, ben şu bin dînâr ile cennette Senden huriler İstiyorum, deyip sabaha çıktığında o bin dînârı yoksullara bölüştürdü. Böylece mü'minin yanında hiç bir şey kalmamış oldu. Pamuktan bir gömlek, yünden bir elbise giydi, sonra bir ip alıp omuzuna attı, çeşitli işlerde çalışmaya, kuvveti ile bir şeyler kazmaya başladı. Bir adam ona gelip: Ey Allah'ın kulu, bana aylıklı işçi olur musun? Benim hayvanlarıma bakar, onların yemini verir, pisliklerini temizlersin, dedi de o; evet yaparım, deyip ona aylıklı işçi oldu, hayvanlarına bakmaya başladı. Hayvanların sârfibi her sabah gelir, hayvanlarına bakar, onlardan arık ve zayıf olan birini gördüğü zaman işçisinin başından tutup boynuna vurarak: Dün gecenin arpasını mı çaldın? derdi. Mü'min bu zorluğu ve sıkıntıyı görünce: Kâfir olan ortağıma giderim, onun arazisinde çalışırım bana bir gün bir kuru ekmek verir, eskidiği zaman bana şu iki elbisemin yenisini giydirir, deyip kâfir olan arkadaşına gitti. Arkadaşının kapısına vardığında gece olmuştu. Bir de baktı ki göğe yükselen bir köşk, çevresinde kapıcılar var. Onlara: Şu köşkün sahibinden benim için (içeri girmem için) izin isteyin. Bunu yaptığınız takdirde bu kendisini sevindirecektir, dedi. Onlar

kendisine: Git, şayet doğru sözlü isen bir köşecikte uyu. Sabah olduğu zaman karşısına çık, dediler. Mü'min gidip elbisesinin yarısını altına, yarısını üzerine koyup uyudu. Sabah olunca, kâfir olan ortağına gelip kendisini ona sundu. Kâfir olan ortağı binitli olarak çıkıp da onu gördüğünde tanıdı, başında durup selâm verdi, onunla musâfaha etti, sonra ona: Maldan benim aldığım kadarını almamış miydin? diye sordu. Mü'min kişi: Evet almıştım, işte benim halim bu. Ya senin halin nicedir? dedi. Kâfir olanı: Malını ne yaptığını bana haber verir misin diye sordu. Mü'min kişi: Bana onu sorma, dedi. Kâfir olan ortağı: Seni buraya getiren nedir? diye sordu da arkadaşı: Senin arazînde çalışmaya geldim. Günden güne bana bir parça ekmek verirsin, eskidikleri zaman şu iki elbiseyi (şu iki elbisenin yerine başka iki elbiseyi) bana giydirirsin, dedi. Kâfir olanı: Hayır yapmam, fakat sana bundan daha iyi bir şey yapacağım. Ancak malını ne yaptığını bana söylemedikçe benden hiç bir hayır görecek değilsin, dedi. Mü'min olanı: Onü borç verdim, dedi. Kâfir ortağı: Kime? diye sordu da mü'minin cevabı: Vefakâr bir zengine, oldu. Kâfir olanın; kim? sorusuna da: Rabbım olan Allah, diye cevab verdi. Kâfir olan arkadaşı onunla musâfaha eder halde iken elini elinden çekip: «Sen de mi tasdik edenlerdensin? Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi ceza göreceğiz?» —Süddî'nin söylediğine göre: Hesaba mı çekileceğiz?— deyip ayrılıp gitti ve onu terketti. Mü'min kişi onun kendisine iltifat etmediğini görünce döndü, bırakıp gitti ve bir süre darlık içinde yaşadı. Kâfir de bir zaman bolluk içinde yaşadı. Kıyamet günü olup ta Allah Teâlâ mü'mini cennete koyduğunda geçerken bir arazî, hurmalık, meyveler ve nehirler gördü ve: Bu kimindir? diye sor-du. Bu senindir, denildi. Sübhânallah, amelimin değeri bunun benzeriyle mükâfâtlandırılmama yetti mi? dedi. Sonra yürümeye devam etti ve sayılamayacak kadar çok köleler gördü. Bunlar kimindir? sorusuna: Bunlar senindir, denildi. Sübhânallah; amelimin değeri şunun gibisiyle mükâfâtlandırılmama yetti mi? dedi. Sonra yürümeye devam etti de, kırmızı yakuttan oyulmuş bir kubbe gördü. İçinde huriler vardı. Bunlar kimindir? diye sordu da: Bunlar senindir, denildi. Sübhânallah, amelimin fazileti şuhun gibisiyle mükâfâtlandırılmama mı ulaşmış? dedi. Sonra mü'min kişi kâfir olan ortağını hatırlayarak: «Benim bir dostum vardı. Derdi ki: Sen de mi tasdik edendensin? Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, biz mi ceza göreceğiz? derdi.» dedi. Cennet yücedir, cehennem alçaktır. Allah Teâlâ ona, cehennemliklerin arasından cehennemin ortasındaki arkadaşını gösterdi. Mü'min kişi onu gördüğü zaman tanıyıp: «Allah'a andolsun ki az kaldı, beni de mahvedecektin. Rabbımın lutfu olmasaydı, ben de oraya götürülenlerden olacaktım. Biz bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Ancak ilk ölümümüz müstesna ve azâblandırılmayacağız da. İşte bu, şüphesiz büyük kurtuluştur. Çalışanlar bunun gibisi (Allah'ın bana bahşettiklerinin bir benzeri) için çalışsın.» dedi. Mü'min dünyada başından geçen zorlukları hatırlamaya çalıştı da, dünyada iken başına gelen zorlukların kendisine ölümden daha ağır olmadığını gördü.[7]

62 — Konak yeri olarak bu mu hayırlıdır, yoksa zakkum ağacı mı?
63 — Doğıısu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.
64 — O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır.

65 — Tomurcukları şeytânların başları gibidir.
66 — Onlar muhakkak ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır.
67 — Sonra onlar için, üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır.
68 — Sonra onların dönüşü muhakkak, yine cehennemedir.
69 ~ Doğrusu onlar, babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı.
70 — Yine de onların izlerinde koşturuluyorlardı.

Bu mu Daha İyi Yoksa Zakkum Ağacı mı?

Allah Teâlâ buyurur ki: Cennet nimetleri; oradaki yeme, içme, eşler ve başka lezzetler mi ağırlama ve ihsan yönünden daha hayırlıdır, yoksa cehennemdeki zakkum ağacı mı? Bununlı muayyen bir ağacın kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bazıları onun, cehennemin her yerine dalları uzanan bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde cennetteki evlerden, içinde Tûbâ ağacından bir dal olmayanı yoktur. Âyetteki zakkum ağacı ile ağaç cinsinin kasdedilmiş olması da mümkün- dür. Cins olarak o ağaçlara zakkum denilmektedir. Nitekim «Tûr-u Sina'da yetişen, yiyenlere yağ ve katık veren bir ağaç da var ettik.» (Mü'minûn, 20) âyetindeki ağaç ile de zeytin ağacı kasdedilmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ'nm: «Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar, muhakkak ki zakkum ağacından yiyeceksiniz.» (Vakıa, 51, 52) kavli de bu açıklamayı kuvvetlendirmektedir. «Doğrusu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.» âyetinde Katâde der ki: Zakkum ağacı zikredilip dalâlette olanlar bununla fitneye düşürüldü ve: Arkadaşınız size cehennemde (ateşte) bir ağaç olduğunu haber veriyor. Halbuki ateş, ağacı yer bitirir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Ateşten beslenir ve ondan yaratılmıştır.» âyetini indirdi. Mücâhid der ki: «Doğrusu Biz, onu zâlimler için bir fitne yaptık.» Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— şöyle demişti: Zakkum olsa olsa hurma ve kaymaktan ibarettir ki ben onu yutabilirim. Ben de derim ki: Âyetin anlamı şöyle olmalıdır: Ey Muhammed, Bizim sana zakkum ağacını haber vermiş olmamız ancak bir deneme içindir ki, sen bununla insanları deneyip imtihan edeceksin. Böylece onlardan kimin doğrulayacağı, kimin de yalanlayacağı ortaya çıkacaktır. Nitekim başka bir âyet-i kerıme'de de şöyle buyrulur: «Sana göstermiş olduğumuz rüyayı sâdece insanlar için bir imtihan kıldık. Kur'ân'da la'netlenmiş olan ağacı da. Biz onları korkutuyoruz, ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmı- yor.»   (İsrâ, 60).
«O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır.» Onun asıl bitme yeri ateştedir. «Tomurcukları şeytânların başları gibidir.» Onun bu şekilde nitelendirilmesi, anıldığı zaman çirkin ve kerîh olduğunu belirtmek içindir. Vehb İbn Münebbih der ki: Şeytânların kılları göğe doğru dikilmiş durumdadır.
Her ne kadar muhâtablarca bilinmemekte ise de Allah Teâlâ burada zakkum ağacının tomurcuklarını şeytânların başlarına benzetmiştir. Zîrâ şeytânların çirkin görünüşlü oldukları gönüllerde yerleşmiş bir vakıa idi. Burada maksadın, başları çok çirkin görünüşlü bir çeşit yılanlar olduğu da söylenmiştir. Tomurcukları son derece çirkin bir bitki çeşidi olduğu görüşü de ileri sürülmüştür. Ancak bu son iki

ihtimâl şüphelidir. Her ikisini de İbn Cerîr zikretmiş olmakla birlikte birinci açıklama daha güçlü ve daha iyidir. En doğrusunu Allah bilir.
«Onlar muhakkak ondan yiyecekler ve karınlarım onunla dolduracaklardır.» âyetinde Allah Teâlâ onların daha iğrenci ve daha çirkin görünüşlüsü olmayan bu ağaçtan yiyeceklerini haber veriyor. Bunlara kötü tadı, kokusu ve tabiatı da ilâve edilmelidir. Onlar bundan yemeye mecbur kalacaklardır. Zîrâ ondan başka bir şey bulamayacaklardır. Şu âyet-i kerime de bu anlamdadır: «Kötü kokulu kuru bir dikenden başka yiyecekleri de yoktur. O ne semirtir, ne de açlığı giderir.» (Gâşi-ye, 6-7).
İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Amr İbn Merzûk'un... İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bu âyet-i kerîme'yi okuyup şöyle buyurmuş: Gerektiği şekilde Allah'tan korkunuz. Şayet dünya denizlerine bir damla zakkum damlatılmış olsaydı, yeryüzü halkının yaşantılarını alt-üst eder, bozardı. Ya bundan başka yiyeceği olmayanların durumu nasıldır? Hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, Şu'be kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.
İbn Abbâs'ın söylediğine göre «Sonra onlar için, üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır.» âyetinde onların zakkum üzerine kaynar su içecekleri belirtilmektedir. Yine ondan gelen bir rivayete göre onlar, kaynar su katılmış bir karışımdan ibaret bir içki içeceklerdir. Bir başkası şöyle diyor: Yani onların ferclerinden ve gözlerinden akan irin ve kanla karıştırılmış, üzerine kaynar su katılmış karma bir içki olacaktır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla .. Ebu Ümâme el-Bâhilî (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Efendimiz şöyle buyururmuş: Cehennem ehline bir su ikram edilir de ondan tiksinirler. Onlara yaklaştırıldığı zaman (sıcaklığından) yüzleri kavrulur. Başlarının derisi içine düşer. İçtiği zamanda ise bağırsakları parçalanarak arkasından çıkar. İbn Ebu Hatim der ki: Bizç babamın... Said İbn Cübeyr'den rivayetinde o, şöyle anlatmış: Cehennem ehli acıktıkları zaman zakkum ağacından imdat dilerler. Ondan yerler de, yüzlerinin derilerini söküp alır. Şayet onlara kendilerini tanıyan birisi uğramış olsaydı, zakkum ağacındaki yüzlerini tanırdı. Sonra üzerlerine susuzluk serpilir de yardım dilerler ve onlara kaynar su ikram edilir. Ağızlarına yaklaştırdıkları zaman, sıcaklığının şiddetinden daha önce derileri dökülmüş olan yüzlerinin etleri kavrulur. Karınlarındaki (organ) ler erir. Yürürlerken bağırsakları akıp derileri dökülür. Sonra onlara demirden topuzlarla vurulur ve her bir uzvu önüne düşer. Yok olmayı isterler.
«(Bu fasıldan) sonra onların dönüşü, muhakkak yine cehenneme; (alevlen'en ateşe, tutuşan cahîm'e, dalgalanan saîre)dir.» Bir keresinde bunun, bir keresinde başka birinin içinde olacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Onlar cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahman, 44) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde Katâde, Rahman süresindeki bu âyet-i kerîme'yi okumuştur ki bu; güzel, kuvvetli bir açıklamadır.
Süddî'nin söylediğine göre bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd kırâetinde: Sonra muhakkak ki onların dinlenecekleri yerleri; cehennemdir, anlamına gelecek şekilde imiş. Abdullah İbn Mes'ûd: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim ki kıyamet günü, gün yarı-lanmamışken cennet halkı cennette, cehennem halkı

cehennemde dinleneceklerdir, demiş sonra da: «O gün, cennet yaranının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» (Furkân, 24) âyetini okumuş. Sevrî'nin Meysere kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Kıyamet günü gündüz yarılanmamış-ken bunlar ve ötekiler dinlenecek, istirahata çekileceklerdir. Süfyân der ki: Öyle sanıyorum İbn Mes'ûd: «O gün, cennet yaranının kalacağı yer; çok daha iyi, dinlenecekleri yer; çok daha güzeldir.» (Furkân, 24) ve «Sonra onların dönüşü muhakkak yine cehennemedir.» âyetlerini okumuştur. (...)
«Doğrusu onlar, babalarını sapıklar olarak bulmuşlardı.» Onları bu şekilde cezalandırmamızın sebebi; onların, babalarını sapıklık üzere bulup delilsiz ve bürhânsız olarak sâdece babalannı o halde bulduklarından dolayı onlara sapıklıklarında uymuş olmalarıdır. Bu sebepledir ki: «Yine de onların izlerinde koşturuyorlardı.» buyurmuştur. Mü-câhid âyetteki kelimesi ile; koşmaya benzer bir yürümenin kasdedildiğini söylerken Saîd İbn Cübeyr onların, bilgisizce atalarının peşinden gittiklerini belirtir.[8]

71 — Andolsun ki onlardan önce geçenlerin çoğu da, sapıtmıştı.
72 — Ve andolsun ki onlara, uyarıcılar göndermiştik.
73 — Bir bak, uyarılanların akıbeti nice oldu.
74 — AnGak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna'dır.

Uyarıcılar Kervanı

Allah Teâlâ burada geçmiş ümmetlerin çoğunun dalâlette olduğunu, Allah ile beraber başka ilâhlar edindiklerini haber verir. Allah'ı inkârla başka şeylere tapınanları Allah'ın intikamı ve satvetinden sakındıracak, Allah'ın baskını ile onlan uyaracak peygamberleri onlar içinde uyarıcılar olarak göndermiştir. Bununla birlikte onlar Allah'ın elçilerine muhalefette ve onları yalanlamakta devam etmişler de, Allah Teâlâ yalanlayanları helak edip köklerini kazımış, inananlan kurtarmış, onlara yardım etmiş ve muzaffer kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Bir bak, uyarılanların akıbeti nice oldu. Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kullan müstesnadır.)) buyurmuştur.[9]

75 — Andolsun ki Nûh, Bize niyaz etmişti. Ne güzel icabet edenleriz Biz.
76 — Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.
77 — Ve onun soyunu devamlı olanlar yaptık.
78 — Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nâm) bıraktık.
79 — Âlemler içinde selâm olsun Nuh'a.
80 — Biz ihsan edenleri, işte böyle mükâfatlandırırız.
81 — Doğrusu o, Bizim inanmış kullarunızdandı.
82 — Sonra diğerlerini suda boğduk.

Allah Teâlâ, evvelki ümmetlerin çoğunun kurtuluş yolundan saptıklarını zikrettikten sonra bunu tafsilâtlı bir şekilde açıklamaya başlar ve önce Hz. Nûh (a.s.)u, kavminin onu yalanlamasını, uzun süre geçmesine rağmen onlardan çok

azının îmân ettiğini haber verir. Hz. Nûh onların arasında 950 sene kalmıştı. Süre uzayıp onların yalanlamaları şiddetlenmişti. Her ne zaman kendilerini hakka davet etse onların nefreti ve uzaklaşmaları artıyordu. Sonunda Rabbına duâ edip: «Ben mağ-lûb oldum, bana yardım et.» dedi. Hz. Nuh'un onlara gazablanması üzerine Allah Teâlâ da onlara gazab etti. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Andolsun ki Nûh, Bize niyaz etmişti. Ne güzel icabet edenleriz Biz. Onu ve ailesini büyük bir sıkıntı (olan yalanlamadan ve ona eziyyetlerin)dan kurtardık. Ve onun soyunu devamlı olanlar yaptık.» Ali İbn Ebu Talha'nın rivayetine göre İbn Abbâs şöyle diyor: Hz. Nûh (a.s.)un zürriyyetinden başka hiç kimse kalmadı. «Ve onun soyunu devamlı olanlar yaptık.» âyeti hakkında Katâde'den rivayetle Saîd İbn Ebu Arûbe derki: Bütün insanlar Nuh'un zürriyyetindendir. Tirmizî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Saîd İbn Beşîr kanalıyla... Semûre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetlerine göre O, «Ve onun soyunu devamlı olanlar yaptık.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Bunlar (Nuh'un soyu) Sam, Ham ve Yâfes'tir. İmâm Ahmed'in Abdülvehhâb kanalıyla... Semûre'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Sam arapların, Ham Habeş'lilerin, Yâfes de Rumların baba-sıdır. Hadîsi Tirmizî de Bişr İbn Muâz kanalıyla... Katâde'den rivayet etmiştir. Hafız Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Hadîsin bir benzeri îmrân İbn Husayn'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den şeklinde bir is-nâdla rivayet edilmiştir. Burada Rumlardan maksad ilk Rumlardır ki bunlar Rûmî İbn Lîtâ İbn Yunan îbn Yâfes İbn Nuh'a nisbet edilen Yunanlılardır. İsmâîl İbn Ayyaş kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayete göre; o, şöyle demiş: Nuh'un çocukları üçtür: Sâm, Ham, Ya-fes. Bu üçten her birerinin de üç çocuğu vardır. Şam'ın çocukları Arap, Fars ve Rum'dur. Yâfes'in çocukları Türkler, Slavlar, Ye'cûc ve Me'-cûc'dur. Hâm'ın çocukları ise Kiptiler, Sudanlılar ve Berberlerdir. Bu açıklamanın bir benzeri Vehb İbn Münebbih'ten de rivayet edilmektedir ki en doğrusunu Allah bilir.
«Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık.» âyetini İbn Abbâs şöyle açıklıyor: Ve ona sonra gelenler arasında hayırla anılacağı bir nam bıraktık. Mücâhid ise burayı: Bütün peygamberler için doğru söyler bir dil ile açıklamıştır. Katâde ve Süddî derler ki: Allah Teâlâ onun için sonrakiler içinde güzel bir övgü bırakmıştır. Dahhâk ise buradaki nâmı, selâm ve güzel övgü ile açıklar.
«Âlemler içinde selâm olsun Nuh'a.» âyeti Hz. Nûh için bırakılan güzel anı ve güzel övgüyü açıklamaktadır. Bütün kabileler ve ümmetler ona selâm göndermektedir.
«Biz ihsan edenleri, işte böyle mükâfatlandırırız.» İşte Biz kullardan Allah'a itâatta ihsan sahibi olanları böylece mükâfatlandırır, mertebesine göre kendinden sonra anılacağı bir anı bırakırız onun için.
«Doğrusu o, Bizim inanmış, (doğrulayan, Allah'ı birleyen ve Allah hakkında yakın sahibi olan) kullarımızdandı. Sonra diğerlerini suda (boğarak yok ettik) boğduk.» Onlardan bakabilen hiç bir göz, hiç bir anı ve hiç bir iz kalmadı ki onlar sâdece bu çirkin nitelikleriyle tanınmaktadırlar.[10]

83 — Muhakkak ki İbrahim de onun yolunda olanlardandı.
84 — Çünkü Rabbma selim bir kalb ile gelmişti.
85 — Hani babasına ve kavmine demişti ki: Neye ibâdet ediyorsunuz?

86 — Yalancılık etmek için mi, Allah'tan başka tanrılar mı istiyorsunuz?
87 — Âlemlerin Rabbı hakkındaki zanmnız nedir?

İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Muhakkak ki İbrahim' de onun yolundan olanlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Muhakkak ki İbrahim, onun dini üzere olanlardandı. Mücâhid ise buradaki (â*Ji) kelimesini; metod, yol ve sünnet olarak açıklıyor.
İbn Abbâs'm söylediğine göre, «Çünkü Rabbına selim bir kalb ile gelmişti.» âyetindeki kalb-i selîm ile Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâdet kasdedilmektedir. îbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc'den, onun Ebu Üsâmeden, onun da Avfdan rivayetine göre o, şöyle diyor: Muhammed İbn Sîrîn'e: Kalb-i selîm nedir? diye sormuştum. Allah'ın hak olduğunu, hiç şüphesiz kıyametin gelecek olduğunu, Allah'ın kabirlerde olanları tekrar dirilteceğini bilmesidir, dedi. Hasan kalb-i se-lîm'i şirkden kurtulmuş olan kalble açıklar. Urve ise, çokça la'net etmeyen kalb olduğunu söyler.
Hani babasına ve kavmine demişti ki: «Neye ibâdet ediyorsunuz?» Böylece Hz. İbrâhîm onların putlara ve Allah'a denk gördüklerine tapınmalarını inkâr etmiş, onlara: «Yalancılık etmek için mi, Allah'tan başka tanrılar mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbı hakkındaki zannınız nedir?» demiştir. Katâde der ki: Siz O'ndan bir başkasına tapınmış olduğunuz halde O'na kavuştuğunuz takdirde size ne yapacağını sanıyorsunuz?[11]

88 — Derken yıldızlara bir göz atarak baktı.
89 — Doğrusu ben rahatsızım, dedi.
90 — Bunun üzerine arkalarını dönüp uzaklaştılar.
91 — O da, tanrılarına yönelip dedi ki: Yemiyor musunuz?
92 — Ne o, konuşmuyor musunuz?
93 — Nihayet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.
94 — Bunun üzerine koşarak ona geldiler.
95 — Dedi ki: Yonttuğunuz şeylere mi tapıyor sunuz?
96 — Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.
97 — Haydin; dediler, Onun için bir bina yapın da onu alevli ateşe atın.
98 — Ona hile yapmak istediler. Biz de onları en aşağılar kıldık.

Kavmi bayram yerine gittikleri zaman şehirde kalabilmek için Hz. İbrahim, kavmine rahatsız olduğunu söylemiştir. Kavminin bayrama gitmeleri vakti geldiğinde Hz. İbrahim, onların ilâhları ile yalnız kalarak onları kırmak istedi. Aslında gerçek olan bir söz söyledi onlara. Onlar da kendi tahminleri uyarınca onun gerçekten hasta olduğunu zannettiler. «Bunun üzerine arkalarını dönüp uzaklaştılar.» Katâ-de «Derken yıldızlara bir göz atarak baktı.» âyetinde der ki: Hz. İbrahim yıldızlara şöyle bir bakarak düşündü. Yani onları ne ile oyalayacağını düşünerek göğe atf-ı nazar eyledi ve: «Doğrusu ben rahatsızım, (zayıfım).» dedi. İbn Cerîr burada şu hadîsi rivayet ediyor: Bize Ebu Küreyb'in... Ebü Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şu üç yalanı dışında Hz. İbrahim (a.s.) hiç yalan söylememiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zâtı hakkındadır.

Birinde «Ben rahatsızım» demişti. Bir başka keresinde de: «Belki şu büyükleri yapmıştır.» demişti. Üçüncü yalanı ise Sâre hakkında: «O, kız kardeşimdir.» demesidir. Bu hadîs Sahîh'lerde ve Sünen'lerde muhtelif kanallardan rivayetle tahrîc edilmiş bir hadîstir. Ancak bu, söyleyenin ayıplanacağı hakîkî yalan kabilinden değildir. Burada (hadîste) Hz. İbrahim'in bu sözlerine yalan adı verilmesi mecaz tarîkıyladır. Aslında Hz. İbrahim'in yaptığı şer'î ve dinî bir maksad için sözü üstü kapalı, kinayeli olarak söylemekten ibarettir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz kinayeli konuşmada yalandan sakınma ve korunma vardır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hz. İbrahim'in, söylemiş olduğu üç kelime hakkında şöyle buyurdu: Onlardan hiç bir kelime yoktur ki Allah'ın dinini üstün kılmak için söylenmiş olmasın. Bir keresinde: «Doğrusu ben rahatsızım.» demişti. Bir başka kere: «Belki şu büyükleri yapmıştır.» demiş, kadınını istediği zaman da krala: «O benim kız kardeşimdir.» demişti.
Süfyân'ın söylediğine göre «Doğrusu ben rahatsızım.» sözünde tâ-ûnlu hasta kasdedilmektedir. Onlar tâûna yakalanmış olandan kaçarlardı. Hz. İbrahim böylece onların ilâhları ile yalnız kalmak istemişti. İbn Abbâs'dan rivayetle Avfî «Derken yıldızlara bir göz atarak baktı ve: Doğrusu ben rahatsızım, dedi.» âyeti hakkında şöyle diyor: Hz. İb-râhîm onların ilâhlarının bulunduğu evde iken ona; çık, dediler. O: Doğrusu ben tâûna yakalandım, dedi. Tâûn korkusuyla onu bırakıp gittiler. Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetle Katâde der ki: Doğan bir yıldız gördü ve: «Doğrusu ben rahatsızım.» diyerek Allah'ın peygamberi dini yüzünden sıkıntıya dûçâr kaldı ve rahatsız olduğunu söyledi. Bir başkaları ise şöyle diyorlar: Onun: «Doğrusu ben rahatsızım.» demesi geleceğe nisbetledir ki burada ölüm hastalığını kasdetmektedir. «Doğrusu ben rahatsızım.» sözüyle Hz. İbrahim'in şöyle demek istediği de nakledilir: Doğrus'u Allah'ın dışında putlara tapınmanızdan ötürü kalbim rahatsızdır. Hasan el-Basrî der ki: İbrahim'in kavmi bayramlarına çıktıklarında, onu da çıkarmak istediler. Sırtı üzere uzanıp: «Doğrusu ben rahatsızım.» dedi ve göğe bakmaya başladı. Onlar gidince ilâhlarına yönelip onları kırdı. Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmektedir.
«Bunun üzerine arkalarını dönüp (bayramlarına gittiler) uzaklaştılar.» Onlar çıkıp gittikten sonra o da (sür'atle ve gizlice onların) tanrılarına yönelip dedi ki: «Yemiyor musunuz?» Onlar bereketlenmesi için putlarının Önüne yemekler koymuşlardı. Bunları tanrılarına kurbân sayıyorlardı. 3üddî der ki: Hz. İbrahim, ilâhların evine girdi. Bir de gördü ki onların ilâhları büyük bir salondadır, salonun kapısının tam karşısında büyük bir put, onun da yanında daha küçükleri, birbirleri yamsıra dizilmişler. Her putu ondan bir küçüğü ta'kîb etmektedir ki nihayet salonun kapısına kadar böylece sıralanmışlardır. Bir de gördü ki onlar yemekler yapmışlar ve yemekleri ilâhlarının önlerine koymuşlar. Onlar şöyle diyorlardı: İlâhlar bizim yemeklerimizi bereketlendirirler de döndüğümüz zaman onlan yeriz. Hz. İbrahim putların önlerindeki yemeklere bakarak: ((Yemiyor musunuz? Ne o, konuşmuyor musunuz?» dedi.
«Nihayet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» âyetini Ferrâ şöyle açıklar: Onların üzerine eğilip sağ eliyle onlara vurdu. Katâde ve Cevheri ise şöyle diyorlar: «Onların üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» Hz. İbrahim'in onlara sağ eliyle

vurması, sağ elin daha kuvvetli ve daha güçlü olmasındandır. Böylece putları paramparça edebilmiştir. Belki ona müracaat ederler diye sâdece büyüklerini bırakmıştır. Nitekim bunun açıklaması daha önce Enbiyâ, sûresinde geçmişti. «Bunun üzerine koşarak (süratle) ona geldiler.» Bu olay burada kısaca, Enbiyâ sûresinde ise genişçe anlatılmıştır. Onlar döndükleri zaman ilk anda bunu kimin yaptığını anlayamadılar. Ancak araştırdıktan sonradır ki bunu Hz. İbrahim (a.s.)'m yaptığını anladılar. Onu cezalandırmak üzere geldiklerinde ise Hz. İbrâhîm onları ayıplamaya ve kınamaya başlayarak şöyle dedi: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?» Allah'tan başka kendi ellerinizle yontarak yapmış olduğunuz put-lara mı tapmıyorsunuz? «Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» Âyetteki kelimesinin masdariyyet bildiren bir edat olması da, şey anlamına gelen anlamına olması da muhtemeldir. Bunlardan birincisine göre anlam: Halbuki sizi de, işinizi de Allah yaratmıştır, olacaktır. İkinci duruma göre ise anlam: Halbuki sizi de, yapagelmekte olduklarınızı da Allah yaratmıştır, şeklindedir ki; her iki anlam bir diğerinin mülâzımı olup birincisi daha kuvvetlidir. Birinci görüşün kuvvetli olduğuna Buhârî'nin Kitâb-ı kulların fiilleri bahsinde Ali İbn el-Medînî kanalıyla... Huzeyfe'den merfû olarak rivayet etmiş olduğu şu hadîsi delil getirirler: Hadîste Allah Rasûlü: Şüphesiz Allah Teâlâ her bir iş işleyeni ve işlediğini yaratandır, buyurmuştur.
Aleyhlerine hüccet konulduğu zaman onlar Hz. İbrahim'i güç ve kuvvetleriyle yakalayarak mağlûb etme yoluna sapmış ve şöyle demiştiler: «Haydin; onun için bir bina yapın da onu cehenneme atın.» Onların neler yaptıklarının açıklaması daha önce Enbiyâ sûresinde geçmişti. Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i ateşten kurtarmış, onlara gâlib getirmiş, onun hüccetini üstün kılarak desteklemiştir. Bu sebepledir ki: «Ona hîle yapmak istediler. -Biz de onları en aşağılar kıldık.» buyurmuştur.[12]

99 — O, dedi ki: Doğrusu ben, Rabbıma gidiyorum. O beni hidâyete erdirir.
100 — Rabbım, bana sâlihlerden ihsan et.
101 — Biz de ona, hilim sahibi bir oğul müjdeledik.
102 — O, kendisinin yamsıra yürümeye başlayınca dedi ki: Oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin? O da dedi ki: Babacığım; sana emrolunanı yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.
103 — İkisi ele teslim olunca, babası; oğlunu alnı üzere yatırdı,
104 — Biz, ona şöyle seslendik: Ey İbrahim.
105 — Sen rü'yâyı gerçekleştirdin. Elbette Biz, ihsan edenleri böylece mükâfatlandırırız.
106 — Muhakkak ki, bu apaçık bir imtihandı.
107 — Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.
108 — Ve sonra gelenler arasında ona (iyi bir nâm) bıraktık.
109 — Selâm olsun İbrahim'e.
110 — Biz, ihsan edenleri işte böyle mükâfatlandırırız.
111 — Muhakkak ki o, mü'min kullarımızdandı.
112 — Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İs-hâk'ı müjdeledik.
113 — Onu da, İshâk'ı da mübarek kıldık. O ikisinin soyundan ihsan eden de vardır, kendisine açıkça zulmeden de.

Selâm Olsun İbrahim'e

Allah Teâlâ, Halil'i İbrahim'den haber veriyor. Allah Teâlâ kavmine karşı onu destekleyip de o, görmüş oldukları bunca büyük mucizelere rağmen onların îmânından ümit kestiği zaman hicret ederek aralarından çıkıp onlardan ayrılmış ve şöyle demişti: «Doğrusu ben, Rabbıma gidiyorum. O beni hidâyete eriştirir. Rabbım, bana sâlihlerden ihsan et.» Ayrılmış olduğu kavmi ve aşiretinin yerine Allah'a itaat edecek çocuklar istedi. Allah Teâlâ da: «Biz de ona hilim sahibi bir oğul müjdeledik.» buyurur ki, bu çocuk Hz. İsmâîl (a.s.)dir. O, Hz. îbrâhîm (a.s.) in müjdelenmiş olduğu ilk çocuktur. Müslümanların ve kitab ehlinin ittifakı ile Hz. İsmâîl, Hz. İshâk'dan daha büyüktür. Hattâ onların ki-tablannda belirtildiğine göre Hz. İsmâîl doğduğunda Hz. İbrâhîm 86 yaşındaymış. Hz. îshâk'm doğmunda ise İbrahim'in yaşı 99 imiş. Yine onların kitablarında belirtildiğine göre, Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e tek olan oğlunu kurban etmesini (boğazlamasını) emretmiştir. Onların kitablarmm bir nüshasında: İlk çocuğunu boğazlaması emredildi, de-nilmektedir. Onlar burada yalan ve iftira yoluna saparak boğazlanması emredilen çocuğun îshâk olduğunu söylemişlerdir. Bu, asla caiz değildir. Zîrâ- kendi kitablarmın metnine bile muhaliftir. Onların, boğazlanması emredilen çocuğun İshâk olduğunu söylemeleri onun kendilerinin babaları, İsmail'in ise Arapların babası olmasındandır. Onlar çekememezlik ederek kitablanna ilâveler yapmış, «Yanında kimse olmaksızın» anlamına gelecek şekilde kitablannın metnini tahrif etmişlerdir. Zîrâ Hz. İbrâhîm, oğlu îsmâîl ve annesini Mekke'ye götürmüştü. Şüphesiz onların yaptığı bir yorum ve bâtıl bir tahriften ibarettir. Zîrâ arapçadaki biricik anlamına gelen (JL>-j) kelimesi başka bir eşi olmayan şeye ıtlak olunur. Ayrıca ilk çocuğun, ondan sonra gelecek diğer çocuklarda bulunmayan bir değeri vardır. Onun boğazlanmasının emredilmesi deneme ve imtihan yönüyle daha belîğ, daha üstündür.
İlim ehlinden bir topluluk, boğazlanması emredilenin îshâk olduğu görüşündedirler. Bu görüş Seleften bir cemaattan da nakledilmiştir. Hattâ bazı sahâbîlerden dahi nakledilmektedir. Halbuki bu ne Kitâb'da ne de. Sünnet'te mevcûd değildir. Öyle sanıyorum ki kitâb ehlinin bilginlerinden delilsiz olarak alınıp kabul edilmiş olmalıdır. Allah'ın kitabı, burada boğazlanması emredilen çocuğun İsmâîl olduğuna şâhiddir. Zîrâ burada hilim sahibi bir çocukla müjde sözkonusu edilmekte ve peşinden onun boğazlamasının emredildiği zikredilmektedir. Bundan da sonra: «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» buyurmuştur. Melekler Hz. İbrahim'e îshâk'ı müjdelediklerinde: «Korkma, Biz sana bilgin bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik.» (Hicr, 53) demişlerdi. Allah Teâlâ da: «Biz de ona (İbrâhîm'-in hanımına) İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71) buyurmuştur. Yani İbrâhîm ve İshâk hayatta iken, îshâk'ın Ya'-kûb adındaki çocuğu doğacak ve böylece Hz. îshâk'ın soyundan bir nesil gelecektir. Daha önce de açıkladığımız üzere bundan sonra (neslinin devam edeceği bildirildikten sonra) küçükken boğazlanmasının emredilmesi tabiîdir ki caiz olmaz. Zîrâ Allah Teâlâ Hz. İbrahim ve İshâk'a, İshâk'ın neslinin devam edeceğini

va'detmiştir. Bundan sonra küçükken boğazlanması nasıl emredilebiür? Ayrıca burada Hz. İsmail hilim sıfatıyla nitelenmiştir ki bu, makama son derece uygundur. «O (büyüyüp, gelişip) kendisinin yanı sıra yürümeye başla (yıp babasıyla beraber gider hale gel)ınca...» Hz. İbrahim her zaman oğlu ve oğlunun annesini Fârân (Mekke'nin isimlerinden birisidir) ülkesinde görmeye gider, onların işlerine bakardı. Anlatıldığına göre Hz. îb-râhîm oraya, Burak üzerine binerek sür'atle gidermiş. En doğrusunu Allah bilir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ata el-Hora-sânî, Zeyd İbn Eşlem ve başkaları «O, kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca...» âyetini şöyle açıklıyorlar: Gelişip binite biner hale gelince, babasının yapagelmekte olduğu işlere güç yetirir hale gelince...
«O, kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca dedi ki: Ey oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin?» Ubeyd İbn Umeyr: Peygamberlerin rü'yâsı vahiydir, demiş sonra da: «Dedi ki: Ey oğulcuğum, doğrusu ben, rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, ne dersin?» âyetini okumuş. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Peygamberlerin uykudaki rü'yâsı, vahiydir. Hadîs bu şekliyle Kütüb-i Sitte'de bulunmamaktadır. Hz. İbrahim'in bunu oğluna bildirmesi ona durumunun daha kolay olması, bir de Allah'a ve babasına itftatta küçüklüğüne göre sabrını, gücünü ve azmini denemek içindir.
«O da dedi ki: Babacığım, sana emrolunanı yap.» Allah'ın sana emretmiş olduğu beni boğazlama işini yerine getir. ((İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.» Şüphesiz ben sabredeceğim. Bunun ecrini Allah katında bulacağımı umuyorum. Hz. İsmâîl (a.s.) va'dinde durmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Ki-tâb'da İsmail'i de an. O, va'dine sâdık idi ve katımızdan gönderilmiş peygamberdi. Kavmine namaz kılmalarım, zekât vermelerini emrederdi. Rabbının katında hoşnûdluğa ermişti.» (Meryem, 54-55) buyurmuştur.
«İkisi de teslim olunca, babası; oğlunu alnı üzere yatırdı.» Hz. İb-râhîm oğlunu boğazlamak üzere, çocuğu da ölüme hazırlık olmak üzere şehâdet getirip Allah'ı zikrettiler ve babası oğlunu alnı üzere yatırdı. Buranın açıklamasını şöyle yapanlar da vardır:, Hz. İbrahim Allah'ın emrine, Hz. İsmail de Allah'a ve babasına itaatle boyun eğdiler de babası oğlunu alnı üzeri yatırdı. Mücâhid, İkrime, Süddî, Katâde, İbn İs-hâk ve başkaları âyeti bu şekilde anlamaktadırlar. «Babası; oğlunu alnı üzere yatırdı.» kısmını şöyle açıklayabiliriz: Kendisine daha kolay olsun diye boğazlama sırasında oğlunun yüzünü görmemek için ensesinden kesmek üzere çocuğu yüzükoyun yatırdı. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve Katâde «Oğlunu alnı üzere yatırdı.» kısmını; yüzükoyun üzeri yatırdı, şeklinde anlamışlardır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Süreye ve Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Hz. İbrahim hacc farzlarını yerine getirmekle emrolunduğu zaman şeytân sa'y sırasında karşısına çıkmış. Hz. İbrahim ile yarışmış ve İbrahim onu geçmiş. Sonra Cibril Hz. İbrâ-kim'i Akabe cemresine götürmüş. Şeytân orada da karşısına çıkmış. Hz. İbrahim ona yedi taş atmış ve gitmiş. Şeytân orta cemre yanında yine karşısına çıkmış, Hz. İbrahim yedi taş daha atmış. Ve orada oğlunu alnı üzere yatırmış. İsmail'in üzerinde beyaz bir gömlek varmış. Hz. İbrahim'e: Ey

babacığım, beni kefenleyebileceğin başka bir elbisem yok. Bunu çıkar ki beni onunla kefenleyesin, demiş. Hz. İbrahim gömleği çıkarmaya çalışırken arkasından: «Ey İbrahim, sen rü'yâ'yı gerçek-çekleştirdin.» diye nida edilmiş. Hz. İbrahim dönüp bir de bakmış ki beyaz, boynuzlu ve iri gözlü bir koçla karşılaşmış. İbn Abbâs der ki: Biz bu çeşit koçları (kurbân etmek suretiyle) ona uymaktayız. Râvı, el-Menâsik bahsinde hadîsi uzunca zikretmiştir. Ayrıca İmâm Ahmed hadîsi uzun bir şekilde Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetle yukar-dakine benzer şekilde zikretmiştir. Ancak bu rivayette {Hz. İsmâîl değil de) İshâk'ın ismi geçmektedir. İbn Abbâs'tan kurbân edilenin kim olduğu konusunda iki rivayet vardır ki ilerde de açıklaması geleceği üzere ondan gelen rivayetlerin kuvvetlisinde kurbân edilenin İsmâîl olduğu belirtilmektedir. Muhammed İbn İshâk'ın Hasan İbn Dînâr ka-nalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Hz. İbrahim'e cennetten bir koç geldi. Bundan önce (cennette) kırk sene otlamıştı. Hz. İbrâhîm, oğlunu bırakarak koçun peşine düştü. Onu ilk cemrede buldu. Cemreyi yedi taşla taşladıktan sonra orada koçu kaybetti. Orta cemreye geldiğinde koçu orada gördü. Bu cemreyi de yedi çakılla taşladı, sonra koçu yine kaybetti. Büyük cemrenin yanında ona yetişti, bu cemreyi de yedi taşla taşladı, koçu orada buldu, tuttu, Minâ'daki kurbân kesme yerine getirip orada boğazladı. İbn Abbâs'ın nefsi kudret ellerinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, İslâm'ın başlangıcında o koçun başı kurumuş halde Kâ'be'nin oluğunda boynuzlarından asılı olarak duruyordu.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in Zührî'den, onun da Kâsım'dan rivayetinde o, şöyle anlatmış: Ebu Hüreyre ve Kâ'b bir araya gelmişlerdi. Ebu Hüreyre Hz. Peygamber (s.a.)den, Kâ'b da kitablardan rivayet etmeye başladı. Ebu Hüreyre dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz her peygamber için icabet olunacak bir duâ vardır. Ben duamı kıyamet günü ümmetime şefaat olarak sakladım. Kâ'b da ona şöyle dedi: Sen bunu Allah Rasûlü (s.a.)nden mi işittin? Ebu Hüreyre: Evet, dedi de Kâ'b şöyle devam etti: Anam babam sana feda olsun —veya anam babam ona feda olsun, demiştir— sana Hz. İbrahim (a.s.)den haber vereceğim. Rü'yâsında oğlu İshâk'ın boğazlandığını (oğlu İshâk'ı boğazladığını) gördüğünde şeytân: Şayet bunları bu sırada fitneye dü-şüremezsem bir daha asla fitneye düşüremem, dedi. Hz. İbrahim boğazlamak üzere oğlunu çıkardı. Şeytân gelip Sâre'nın yanına girdi ve: İbrahim, oğlunu nereye götürdü? diye sordu. Sâre: Bazı ihtiyâçları için götürdü, diye cevab verdi. Şeytân: Bir ihtiyâcı için götürmedi, aksine onu boğazlamak için götürdü, dedi. Sâre: Onu niçin boğazlasın ki? diye sordu da şeytân: Bunu kendisine Rabbının emrettiğini sanıyor, dedi. Sâre: Rabbına itaat etmekle güzel iş yapmış, dedi. Şeytân, onların (îb-râhîm ile İshâk'ın) peşlerinden gidip çocuğa: Baban seni nereye götürüyor? diye sordu. Çocuk: Bir ihtiyâcı için diye cevab verdi. Şeytân: Şüphesiz o seni bir ihtiyâç için götürmüyor, seni boğazlamak için götürüyor, dedi. Çocuk: Beni niçin boğazlasın? diye sordu da şeytân: Bunu kendisine Rabbının emrettiğini sanıyor, diye cevab verdi. Çocuk: Allah'a yemin ederim ki şayet bunu ona Allah emretmişse mutlaka yapacaktır, dedi. Şeytân ondan ümidini kesip İbrahim'e kavuştu ve oğlunu nereye götürüyorsun? diye sordu. İbrahim: Bir ihtiyâç için, diye cevab verdi. Şeytân: Şüphesiz sen onu bir ihtiyâç için değil boğazlamak için götürüyorsun, dedi. İbrahim: Onu niçin

boğazlayayım? diye sordu da şeytân: Sana bunu Rabbının emrettiğini sanıyorsun, dedi. İbrahim: Allah'a yemîn ederim ki şayet bunu bana Allah emretmişse mutlaka yerine getireceğim, dedi. Şeytân kendisine itaat olunmasından ümidini keserek onu bırakıp gitti. İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... Amr İbn Ebu Süfyân İbn Esîd îbn Câriye es-Sekâfî'den rivayet ediyor ki Kâ'b, Ebu Hüreyre'ye şöyle demiş... Ve râvî hadîsi uzunca zikretti. Ancak sonunda şu fazlalık vardır: Allah Teâlâ İshâk'a: Şüphesiz Ben sana bir duâ bahşettim ki bunda sana icabet edeceğim, diye vahyetti. îshâk da şöyle dedi: Allah'ım, icabet buyurman için Sana duâ ediyorum: Sana hiç bir şeyle ortak koşmaksızın ilklerden ve sonlardan hangi kul Sana kavuşacak olursa onu cennetine koy. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ, ümmetinin yarısını bağışlamak veya şefaatimi (kıyamet gününe) saklamak arasında beni muhayyer bıraktı, ben de şefaatimi kıyamet gününe sakladım. Öyle sanıyorum ki ümmetimden büyük bir topluluk bağışlanacaktır. Şayet bunda (icabet edilecek duasında) sâlih kul benden önce geçmiş olmasaydı, bu husustaki duamda acele ederdim. Allah Teâlâ İshâk'ın üzerinden boğazlanma durumunu kaldırdığında ona: Ey İshâk iste, sana verilecek buyurmuştu. İshâk dedi ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki şeytânın vesvese ile dürtmelerinden önce bu duada acele edeceğim: Allah'ım, Sana hiç bir şeyle ortak koşmaksızın kim ölürse onu bağışla ve cennete koy. Bu, garîb ve münker bir hadîstir. Râvîlerden Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in hadîsi zayıftır. Hadîste ziyâde ve sonradan olmasından korkarım ki bu fazlalıklar sonuna kadar olmak üzere «Allah Teâlâ îs-hâk'm üzerinden boğazlanma durumunu kaldırdığında...» kısmıdır. En doğrusunu Allah bilir. Her ne kadar' hadîs mahfuz bir hadîs ise de hadîsin lâfzının Hz. İsmail hakkında sevkedilmiş olması doğruya daha yakın görünmektedir. Ancak daha önce de geçtiği üzere İsrâîloğulları, hasedlerinden bunu İshâk ile değiştirerek tahrif , etmişlerdir. Yoksa hacc farzları ve kurbân kesmenin yeri Mekke arazisindeki Minâ'dır. Orada bulunan ise İshâk olmayıp Hz. İsmail'dir. Zîrâ Hz. İshâk Şam arazisindeki Ke'ân ülkesindeydi.
«Biz, ona şöyle seslendik: Ey İbrâhîm.'sen rü'yâyı gerçekleştirdin.» Çocuğu boğazlamak üzere yatırmanla rü'yândan maksad hâsıl olmuştur. Süddî ve bir başkasının anlattığına göre Hz. İbrahim, çocuğun boynuna bıçağı sürtmüş de bıçak kesmemiş, aksine bıçakla boynu arasında bakırdan bir tabaka kesmeyi engellemiş ve o sırada Hz. İbrahim'e: «Sen rü'yâyı gerçekleştirdin.» diye seslenilmiş.
«Elbette Biz, ihsan edenleri böylece mükâfatlandırırız.» Bize itaat edenlerden hoşlanmayacakları şeyleri ve zorlukları engeller, işlerinde onlar için bir ferahlık ve çıkış yeri kılarız. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah' emrini yerine getirendir. Gerçekten Allah, her şey için bir ölçü var etmiştir.» (Talâk, 2, 3).
Usûl âlimlerinden bir topluluk fiilin işlenmesinden önce nesh'in sahîh olduğuna bu âyeti ve kıssayı delil getirirler. Ancak Mu'tezile'den bir grup buna muhaliftir. Halbuki âyetin bu husustaki delâleti açıktır. Zîrâ Allah Teâlâ Hz. İbrahim için oğlunun boğazlanmasını meşru kılmış, sonra da neshederek bunu fidye ile

değiştirmiştir. Bunun Hz. İbrâ-hîm için meşru kılınmasından maksad, ilk olarak çocuğunu boğazlamaya sabretmesi ve buna azmi dolayısıyla Hz. İbrahim Halil'i sevaba nail kılmaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuş: «Muhakkak ki bu, apaçık bir imtihandı.» Zîrâ o, oğlunu boğazlamakla emrolunmuş, o da Allah'ın emrine teslim olarak, Allah'ın tâatma boyun eğerek buna icabet eylemiştir. Bu sebepledir ki: «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'-inkinde de.» (Necm, 37) buyrulur.
«Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.» Süfyân es-Sevrî'-nin Câbir el-Cu'fî kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Beyaz, gözleri iri ve boynuzlu bir koç. Bir sakız ağacına bağlanmıştı. Ebu Tufeyl der ki: Onu Sebîr (Minâ'da bir yerin ismidir)'de bir sakız ağacına bağlı olarak bulmuşlardı. Yine Sevrî'nin Abdullah İbn Osman İbn Huseym kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiş: Cennette kırk sene otlamış bir koç fidye olarak verilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiş: Minâ'da Sebir'in temelindeki kaya, Hz. İbrahim'in, oğlunun fidyesini boğazladığı kayadır. Sebîr'den ona iri gözlü, boynuzlu ve meleyen bir koç inmişti. Hz. İbrahim onu boğazladı. Bu koç, âdemoğlunun kurbân olarak takdim ettiği ve kendisinden kabul olunmuş olan koçtur. Hz. İshâk için fidye olarak gönderilinceye kadar mahzun haldeymiş. Yine İbn Ebu Hâtim'in Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre o, şöyle demiş: Sebîr yarılıp da ondan çıkıncaya kadar bu koç cennette yayılmaktay-mış. Üzerinde kızıl tüyler varmış. Hasan el-Basrî'den rivayete göre Hz. İbrahim'e oğlunun fidyesi olarak gönderilen koçun ismi Cerîr imiş. İbn Cüreyc'in rivayetine göre Ubeyd İbn Umeyr şöyle demiş: Hz. İbrahim koçu, makamda boğazlamış tır. Mücâhid ise onun koçu, Menhar yanında Minâ'da boğazladığını söyler. Hüşeym'in Seyyâr'dan, onun da İkri-me'den rivayetine göre İbn Abbâs, kendisini boğazlamayı adayan bir adam hakkında fetva verip onun yüz deve kurbân etmesini emretmiş. Bundan sonra da şöyle demiş: Şayet onun koç kurbân etmesi fetvasını vermiş olsaydım elbette bir koç kurbân etmesi (boğazlaması) kendisine yeterdi. Zîrâ Allah Teâlâ Kitâb'mda: «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.» buyurmuştur. Çoğunluk katında sahih olan ise, adak adayanın bir koç fidyesi ile bu adağından kurtulacağıdır. Sevrî'nin, birisi kanalıyla... İbn Abbâs'tan «Ve ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, bu kurbanlığın dağ keçisi olduğunu söylemiştir. Muhammed İbn İshâk'ın Amr İbn Ubeyd'-den, onun da Hasan'dan rivayetine göre o, şöyle dermiş: İsmail'e fidye olarak bir dağ keçisi' (erkek bir dağ keçisi) gönderilmiştir. Sevir'den onun üzerine İndirilmişti. İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Safiyye Bint Şeybe'den rivayetine göre o şöyle anlatmış: Bana Süleym oğullarından bir kadının —bu kadm bizim ev ahâlîsinin hepsini doğurmuş olan kadındır— haber verdiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Osman İbn Talha'ya bir haber göndermiş... Bir keresinde Râvî şöyle anlatıyor: Bu kadın Osman İbn Talha'ya sormuş: Hz. Peygamber (s.a.) seni niçin çağırmıştı? Osman dedi ki: Allah Rasûlü bana 'şöyle buyurdu: Ben Beyt (Kâ'be)'e girdiğim zaman o koçun iki boynuzunu görmüştüm. Onları örtmeni sana emretmeyi unutmuşum, (git) onları ört. Zîrâ Kâ'be'de namaz kılanı meşgul edecek bir şeyin olmaması gerekir. Süfyân der ki: O koçun iki boynuzu Kâ'be yamncaya kadar orada

asılı duruyordu. Kâ'be yangınında onlar da yandı. Hz. İbrahim'in boğazlaması emredilen oğlunun İsmail olduğuna bu da başlı başına bir delildir. Şüphesiz Kureyş nesilden nesile, seleften halefe Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderilinceye kadar, Hz. İbrahim'e oğlunun fidyesi olarak gönderilen o koçun boynuzlarını mîrâs olarak saklamıştır.[13]

Kurbân İsmail

Boğazlananın kim olduğuna dâir seleften vârid olan haberler:
Boğazlananın İshâk Olduğunu Söyleyenler:
Hamza ez-Zeyyât'ın Ebu Meysere —Allah ona rahmet eylesin— den rivayetine göre, o şöyle demiştir: Hz. Yûsuf (a.s.) karşı karşıya geldiklerinde krala şöyle demiş; Benimle beraber yemek yemekten mi kaçmıyorsun? Allah'a yemîn olsun ki benim babam Allah'ın peygamberi Ya'-kûb'dur. O, Allah'ın kurbân edilmesini (boğazlanılmasını) emrettiği İshâk'ın oğludur. O da Allah'ın dostu İbrahim'in oğludur. Sevrî'nin Ebu Sinan'dan, onun da Ebu'l-Hüzeyl'den rivayetine göre Hz. Yûsuf (a.s.) krala böylece söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'nin Zeyd İbn Eslem'den, onun Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr'den, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Mûsâ: Ey Rabbım, «ey İbrahim, İshâk ve Ya'-kûb'un ilâhı» diyorlar, bunu niçin söylüyorlar? demişti. Buyurdu ki: Şüphesiz ki İbrahim Bana bir şey ortak koşulduğu zaman mutlaka Beni ona tercih ederdi. İshâk Benim için boğazlanmak üzere seve seve boynunu uzatmıştı. Bunun dışındaki şeylerde de son derece cömertti. Ya'-kûb'a gelince; Ben onun musibetini ne kadar arttırdımsa Benim hakkımdaki hüsn-i zannı o derece artmıştı. Şu'be'nin Ebu İshâk'dan, onun da Ebu Ahvas'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: İbn Mes'ûd'un yanında birisi .övünüp: Ben şerefli şeyhlerin oğlu filân oğlu filânım, demişti. Abdullah dedi ki: Allah'ın dostu İbrahim'in oğlu Allah'ın boğazlanmasını emrettiği İshâk'ın oğlu Ya'kûb oğlu Yûsuf (böyle övünme-mişti). İbn Mes'ûd'a kadar bu haberin isnadı sahihtir. Boğazlananın İshâk olduğunu İkrime, İbn Abbâs'tan da rivayet etmektedir. Ayrıca boğazlananın İshâk olduğu, İbn Abbâs'ın babası Abbâs'tan ve Ali İbn Ebu Tâlib'den de rivayet edilmiştir. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Şa'bî, Ubeyd İbn Umeyr, Ebu Meysere, Zeyd İbn Eşlem, Abdullah İbn Şakîk, Zührî, Kasım İbn Ebu Bezze, Mekhûl, Osman İbn Hâzır, Süddî, Hasan, Katâde, Ebu'I-Hüzeyl ve İbn Sabit de böyle söylemiştir. İbn Ce-rîr de bu görüşü tercih ediyor. İbn Cerîr'in Kâ'b el-AhbârJdan rivayetine göre daha önce geçtiği gibi boğazlanan çocuk, îshâk'tır. İbn İshâk'm Abdullah İbn Ebu Bekr kanalıyla... Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetine göre o, boğazlanan çocuğun Hz. İshâk olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu sözlerin hepsi Kâ'b el-Ahbâr'dan alınmıştır. Kâ'b, Hz. Ömer devrinde müslüman olduğunda Hz. Ömer'e isrâîl kitablarmdan rivayette bulunmaya başlamıştı. Hz. Ömer (r.a.) bazan onu dinlerdi. Böylece insanlar, onda bulunan şeyleri dinlemenin mübâh olduğuna inandılar ve değerli olsun veya olmasın ondan alarak naklettiler. Ancak bu ümmetin, —en doğrusunu Allah bilir— onda bulunanlardan bir harfe bile ihtiyâcı yoktur. Boğazlanan çocuğun Hz. İshâk olduğu görüşünü Beğavî ayrıca Hz. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd ve Abbâs'tan; tabiin neslinden ise Kâ'b el-Ahbâr, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Mesrûk, İkrime, Mukâtü, Ata, Zührî ve Süddî'den nakletmektedir.

Beğavî'nin belirttiğine göre İbn Abbâs'tan gelen iki rivayetten birisi de böyledir. Bu hususta bir de hadîs vârid olmuştur. Şayet hadîs sabit olsaydı biz, başımız gözümüz üzere der, kabul ederdik. Ama isnadı sahîh değildir. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Abbâs îbn Abdülmuttalib'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet etmiş olduğu bir hadîste Efendimiz: Boğazlanması emrolunan çocuk, İshâk'dır buyurmuştur. Bu hadîsin isnadında iki tane zayıf râvî vardır. Bunlardan Hasan İbn Dînâr el-Basrî metruktür. Ali İbn Zeyd îbn Cüd'ân'ın hadîsi ise münkerdir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... Ali İbn Zeyd İbn Cüd'ân'dan merfû' olarak rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Hadîsi Mübarek îbn Fudâle... Abbâs'tan onun sözü olarak rivayet etmiştir. Bu, daha sıhhatli ve doğruya daha yakın görünmektedir.
Boğazlanması emrolunan çocuğun Hz. İsmail olduğu kesin ve sahih haberlerde vârid olmuştur ki şimdi bu haberleri zikredelim:
Daha önce İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette boğazlanması emrolunan çocuğun İshâk olduğu belirtilmekteydi. Saîd İbn Cübeyr, Âmir eş-Şa'bî, Yûsuf İbn Mihrân, Mücâhid, Atâ ve birçoklarının İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre bu çocuk, Hz. İsmâîl (a.s.)dir. İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiş: Kendisi için fidye gönderilen Hz. İsmâîl (a.s.)dir. Yahudiler onun îshâk olduğunu sanmışlardır. Yahudiler yalan söylüyor. İsrail'in Sevr kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre o, boğazlanan çocuğun İsmâîl olduğunu söyler. İbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre de bu çocuk Hz. İsmail'dir. Yûsuf İbn Mihrân da böyle söylemiştir. Şa'bî der ki: O, Hz. İsmâîl (a.s.)dir. Ben o koçun iki boynuzunu Kâ'be'de gördüm. Muham-med İbn İshâk'ın Hasan İbn Dînâr ve Amr İbn Ubeyd'den, onların da Hasan el-Basrî'den rivayetlerine göre onun, Hz. İbrahim'in iki oğlundan boğazlanması emredilenin İsmâîl olduğunda hiç bir şüphesi yokmuş.
ibn îshâk der ki: Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'yi şöyle derken işittim: Allah Teâlâ'mn Hz. İbrahim'e iki oğlundan boğazlanmasını emrettiği, İsmail'dir. Biz bunu Allah'ın kitabında bulmaktayız. Şöyle ki: Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in iki oğlundan boğazlananla ilgili kıssayı bitirdikten sonra: «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» buyurmuştur. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» (Hûd, 71) buyurmaktadır. Yani ona oğlunu ve bu oğulun oğlunu müjdelemiştir. Ondan da olacak bir çocuk va'dolunmuşken elbette Allah Teâlâ İshâk'ın boğazlanmasını emredecek değildir. Dolayısıyla boğazlanması emredilen olsa olsa İsmail olabilir. İbn İshâk'ın Büreyde İbn Süfyân İbn Ferve el-Eslemî'den, onun da Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetine göre, Ömer İbn Abdülazîz'in halifeliğinde onunla beraber Şam'da iken Muhammed İbn Kâ'b bu konuyu halîfeye anlatmış. Ömer, Muhammed İbn Kâ'b'a: Bu, üzerinde hiç düşünmediğim bir konudur. Ben de senin söylediğin gibi olduğunu sanıyorum, demiş. Sonra Şam'da daha önce yanında bulunan ve Yahudi iken müslüman olup islâm'da ihlâslı ve samîmi olan birisine haber göndermiş. Bu adamın Yahûdî âlimlerinden olduğuna inamrmış. Ömer İbn Abdülazîz konuyu bu adama sormuş. Muhammed İbn Kâ'b kendisinin de Ömer İbn Abdülazîz'in o sırada yanında olduğunu belirtiyor ki, Ömer İbn Abdülazîz o kişiye: İbrâ-hîm, iki oğlundan hangisini boğazlamakla emrolundu, diye sorduğunda adam:

Ey Mü'minlerin emîri, Allah'a yemin ederim ki İsmail'dir, Yahudiler şüphesiz bunu biliyorlar. Allah'ın emrine sabretmesini Allah'ın zikretmiş olmasından dolayı kazandığı üstünlük yüzünden boğazlanıl-ması emredilen çocuğun siz arapların babası olması sebebiyle onlar sizi çekememektedirler. İşte bu yüzden bunu inkâr etmekte ve İshâk babaları olduğu için boğazlanılması emredilen çocuğun İshâk olduğunu sanmaktadırlar. Halbuki bu ikiden hangisi olduğunu en iyi Allah bilir. O ikiden her biri tertemiz, Allah'a itaat eder kimselerdi, dedi. Abdullah İbn İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Boğazlanması emredilen; İsmail mi, yoksa İshâk mı olduğunu babama sordum. İsmâü'cjir, dedi. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel, bu haberi Kitâb el-Zühd'de zikretmektedir. İbn Ebu Hatim babasının şöyle dediğini işitmiş: Sahîh olan, boğazlanılması emredilenin Hz. İsmâîl (a.s.) olduğudur. Hz. Ali, İbn Ömer, Ebu Hüreyre, Ebu Tufeyl, Saîd İbn Müsey-yeb, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mücâhid, Şâ'bî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali ve Ebu Salih'ten rivayete göre, onlar da boğazlanılması emredilenin İsmâîl olduğunu söylemişlerdir. Tefsirinde Beğavî der ki: Abdullah İbn Ömer, Saîd İbn Müseyyeb, Süddî, Hasan el-Basrî, Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Muhammed İbn Kâ'b el-Kura-zî ve Kelbî de bu görüştedirler. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet de böyledir. Ayrıca Beğavî bu görüşü Ebu Amr İbn Alâ'dan da nakletmektedir. Bu konuda İbn Cerîr garîb bir hadis rivayet eder ve der ki: Bana Muhammed İbn Ammâr er-Râzî'nin... Sunâbihî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Muâviye İbn Ebu Süfyân'ın yanındaydık. Boğazlanması emredilenin İsmâîl mi yoksa İshâk mı olduğu konusu anıldı. Tanı bilenine düştünüz deyip şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) nün yanındaydık. Birisi ona geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, ey iki boğazlanmışın oğlu, Allah'ın sana bahşettiklerinden bana da ver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) güldüler. Muâviye'ye: Ey mü'minlerin emîri, iki boğazlanmış da nedir? denildi de, şöyle cevab verdi: Abdülmuttalib zemzemin kazılmasını em-rettiğinde, şayet Allah bu işi kendisine nasîb ederse çocuklarından birini boğazlamayı adamıştı. (Çocukları arasında çekilen) kur'a Abdul lah'a çıktı. Dayıları (Abdullah'ın boğazlanmasından) onu alıkoyarak: Oğlunun yerine yüz deve fidye ver, dediler. Abdülmuttalib oğlunun fidyesi olarak yüz deve (kurbân etti) İkinci kurbân ise İsmail'dir. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Ümevî'nin el-Meğâzî'de ashabından birisi kanalıyla... Sunâbihî'den rivayetine göre; o: Muâviye'nin meclisinde bulunuyorduk. Topluluk İsmâîl ve İshâk'ı tartışıyordu... diyerek hadîsi zikretmiştir. Ayrıca b: Bozulmuş (tahribe uğramış) bir nüshadan da bu şekilde yazdım, diye ilâve ediyor. Boğazlanması emredilen çocuğun İshâk olduğuna dâir tercihinde İbn Cerîr, «Biz de ona hilim sahibi bir oğul müjdeledik.» âyetine dayanmaktadır. Böylece «Ona bilgin bir oğul sahibi olacağını müjdelediler.» (Zâriyât, 28) âystindeki Hz. İshâk ile ilgili müjdeyi bu müjde ile aynı kabul etmektedir. (Hz. İshâk'ın ardından) Onun Ya'kûb ile müjdelenmesi müşkiline de şöyle cevab veriyor: Mümkündür ki Hz. İshâk, babasıyla beraber çalışabilecek bir çağa gelmişti ve yine mümkinâttandır ki Hz. Ya'kûb ile beraber onun başka çocukları da olmuştu. Kâ'be'de asılı bulunan (iki koç) boynuzu konusundaki müşkile ise o, bu boynuzların Şam ülkesinden Kâ'be'ye getirilmiş olabileceği ihtimâliyle cevab verir. Daha önce de geçtiği üzere bazı kimseler İshâk'ın, orada (Şam ülkesinde) boğazlanmış olduğu görüşündedirler. İbn Cerîr'in tefsirinde

dayanağı budur. Ancak onun görüşü ne bir mezhebâir (gidilecek yoldur) ne de gereklidir. Aksine gerçekten uzak bir te'vîldir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin, boğazlanması emredilenin Hz. İsmâîl olduğuna dâir istidlali daha sabit, daha sıhhatli ve daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.
«Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» Bundan biraz önce boğazlanması emredilen Hz. ismail'le ilgili müjdeden sonra Allah Teâlâ onun kardeşi olan İshâk'ı müjdeliyor. Bu konu Hûd ve Hicr sûrelerinde de geçmektedir. (Hûd, 71; Hicr, 53).
«Bir peygamber olmak üzere» kavli gramer bakımından mukadder bir hâldir. Yani ondan, sâlihlerden bir peygamber olacaktır. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb'un... İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetine göre o: Boğazlanması emrolunan İshâk'dır. «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti ise onun peygamberliğinin müj-desidir, demiştir. İbn Abbâs, «Ve rahmetimizden ötürü ona, kardeşi Hâ-rûn'u da bir peygamber olarak bağışladık.» (Meryem, 53) âyeti hak-kında da der ki: Hârûn, Hz. Musa'dan daha büyüktü. Fakat o istemiş ve peygamberliğini ona bağışlamıştır. Yine İbn Cerîr'in İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Onun peygamber olarak müjdelenmesi, ancak Allah Teâlâ'nın onun boğazlanması yerine fidye göndermesi sırasındadır. Yoksa doğumu sırasında peygamberlikle müjdelenmiş değildir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Doğduğu zaman da peygamber olduğu zaman da müjdelenmiş-tir. Saîd İbn Arûbe'nin Katâde'den rivayetine göre o, «Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu müjde, Allah için kendini cömertçe feda etmesinden sonradır. Allah Teâlâ: «Onu da, İshâk'ı da mübarek kıldık.» buyurmuştur.
«Onu da, İshâk'ı da mübarek kıldık. O ikisinin soyundan ihsan eden de vardır, kendisine apaçık zulmeden de.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ey Nuh, Bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber olan ümmetlere hayır ve bereketler olsun. Ama öyle ümmetler var ki, onları bir süre geçindireceğiz. Sonra onlara can yakıcı bir azâb vereceğiz, denildi.» (Hûd, 48).[14]

114 — Andolsun ki Mûsâ ve Harun'a da lütuf da bulunmuştuk.
115 — O ikisini de, kavimlerini de büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştık.
116 — Onlara yardım etmiştik de gâlibler onlar oldu.
117 — Her ikisine de apaçık anlaşılan kitab vermiştik.
118 — Ve onları doğru yola hidâyet etmiştik.
119 — Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nâm) bıraktık.
120 — Mûsâ ve Harun'a selâm olsun.
121 — Muhakkak ki Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız.
122 — Doğrusu o ikisi de, mü'min kullarımızdandı.

Selâm Olsun Musa'ya da Harun'a da

Allah Teâlâ burada Hz. Mûsâ ve Harun'a bahşetmiş olduğu nimetleri zikrediyor. Onlara peygamberlik bahşetmiş, onlara îmân edenleri Firavun ve kavminin zulmünden kurtarmıştır. Firavun ve kavmi onlara büyük kötülükler yapmışlar, erkek çocuklarını öldürüp kadınlarını sağ bırakmışlar ve onları değersiz işlerde kullanmışlardır. Bütün bunlardan sonra Allah Teâlâ Firavun ve kavmine karşı onlara yardım etmiş, onlar bakımından gözlerini aydın kılmış, onlara gâlib getirmiş de arazîlerini, mallarını ve hayatları boyunca topladıklarını gasbetmişlerdir. Daha sonra Allah Teâlâ Hz. Musa'ya apaçık anlaşılan yüce kitabı indirmiştir ki bu Tevrat'tır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki, Biz Mûsâ ile Harun'a bir ışık, takva sahipleri için de bir zikir olan Furkân'ı verdik.» (Enbiyâ, 48) Duyurulurken burada da şöyle buyurul-maktadır: «Her ikisine de apaçık anlaşılan kitab vermiştik. Ve onları (sözlerde ve fiillerde) doğru yola hidâyet etmiştik. Sonra gelen (ümmet) ler arasında da onlara (iyi bir nâm) bıraktık.» Kendilerinden sonra onlar için güzel bir anı ve güzel bir övgü bıraktık. Allah Teâlâ bu güzel anıyı da şöyle açıklar: «Mûsâ ve Harun'a selâm olsun. Muhakkak ki Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız. Doğrusu o ikisi de, mü'min kullarımızdandır.»[15]

123 — Doğrusu îlyâs da peygamberlerdendi.
124 — Hani kavmine demişti ki: Siz hiç korkmaz mısınız?
125 — Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Bal putuna mı taparsınız?
126 — Sizin de Rabbmız, önceki babalarınızın da Rab-bı olan Allah'ı.
127 — Fakat bunlar, onu yalanlamışlardı. Muhakkak ki onlar da cehenneme götürüleceklerdir.
128 — Yalnız Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müs^ tesnâ.
129 — Sonrakiler arasında ona da (iyi bir nâm) bıraktık.
130 — Selâm olsun İlyâs'a.
131 — İşte Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız.
132 — Muhakkak ki o, nıü'min kullarımızdandı.

Selâm Olsun İlyâs'a

Katâde ve Muhammed İbn İshâk der ki: İlyâs'm İdrîs olduğu söylenir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: İlyâs, İdrîs'tir. Dahhâk da böyle söylemiştir. Vehb İbn Münebbih onun nesebini şöyle verir: O; İlyâs İbn Yâsîn İbn Finhâs İbn el-îzâr İbn Hârûn İbn İmrân'dır. Allah Teâlâ Hazkiyal (a.s.)dan sonra kendisini İsrâiloğulları içinde peygamber olarak göndermiştir. Onlar, adına Bal denilen bir puta taparlardı. İlyas onları Allah'a çağırmış, Allah'ın dışındaki şeylere tapınmaktan men-etmiştir. Kralları önce ona îmân etmişken sonra irtidâd etmiş ve onlar sapıklıklarında devam etmişlerdir. Onlardan hiç kimse, kendisine îmân etmemiş ve onlar hakkında Allah'a beddua etmesi üzerine üç sene yağmur yağdırılmamıştı. Sonra kendisinden bu durumun giderilmesini isteyerek kendilerine yağmur yağdırılırsa, îmân edeceklerini vaad etmişlerdir. Onlar için Allah'a dua etti de kendilerine yağmur yağdırıldı. Ancak daha önce üzerinde oldukları küfürden daha çirkininde devam ettiler. Bunun üzerine İlyâs, Allah Teâlâ'dan ruhunu kabzetmesi-ni istedi. El-Yesa' İbn Uhtûb

onun ellerinde yetişmişti. İlyâs ona filân filân yere gitmesini emretti. Önüne ne gelirse biner ve korkmazmış.
Kendisine ateşten bir kısrak geldi de ona bindi. Allah Teâlâ ona bir nûr giydirdi ve telekler (uçmak için kanatlar) bahşetti. Meleklerle beraber semavî ve dünyevî bir melek gibi uçardı. Vehb bunları kitab ehlinden nakletmektedir. Sıhhatini da en iyi Allah bilir.
«Hani kavmine demişti ki: Siz (Allah'tan bir başkasına tapınmanızda Allah'tan) hiç korkmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Ba'l putuna mı taparsınız?» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde ve Süddî; buradaki Ba'l kelimesi ile Rabbın kasdedildiğini söylerler. Katâde ve İkrime bu kelimenin Yemen dilinden olduğunu söylerler. Katâ-de'den gelen bir rivayette ise o, bu kelimenin Ezd Şenûe dilinde olduğunu söyler. İbn İshâk der ki: İlim ehlinden birisinin bana haber verdiğine göre onlar, adı Bal olan bir kadına tapınırlarmış. Abdurrah-nıân İbn Zeyd İbn Eslem'in babasından rivayetine göre bu, Ba'lebek adı verilen ve Şam'ın batısındaki bir kasaba ahâlîsinin tapındığı putun ismiymiş. Dahhâk onun, tapındıkları bir put olduğunu söyler.
«Yaratıcıların en güzelini bırakıp da Ba'l putuna mı taparsınız? Sizin de Rabbınız, önceki babalarınızın da Rabbı olan Allah'ı.» Halbuki tek ve ortağı olmaksızın ibâdete müstehâk olan ancak O'dur.
«Fakat bunlar, onu (İlyâs'ı) yalanlamışlardı. Muhakkak ki onlar da (hesâb günü azaba) cehenneme götürüleceklerdir. Allah'ın ihlâsa erdirilmiş (samîmi ve muvahhid) kulları müstesna. Sonrakiler arasında ona da (iyi bir nâm, güzel bir övgü) bıraktık. Selâm olsun îlyâs'a.» Âyetteki kelimesi İlyâs yerine kullanılmıştır. Nitekim İs-mâîl yerine de İsmâîn kullanılabilmektedir. Esed oğulları lehçesinde bu böyledir. (...) Nitekim Mikâîl adlı meleğin adı da Mîkâl, Mîkâîl ve Mî-kaîn olarak; İbrahim adı İbrâhâm olarak; İsrâîl adı İsrâîn olarak; Tûr-i Sînâ, Tûr-ı Sînîn şeklinde ifâde edilebilmektedir. Bunlar muhtelif lehçelerde kelimelerin telaffuz şekilleridir ki, hangisi söylense caizdir. Diğer bazıları kelimeyi idrâsîn şeklinde okumuşlardır ki Abdullah îbn Mes'ûd'un kırâeti böyledir. Diğer taraftan bazıları Hz. Muhammed (s.a.)in ailesini kasdederek «Yâsîn ailesine selâm olsun.» anlamına gelecek şekilde okumuşlardır.
«İşte Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız. Muhakkak ki o, mü'min kullarımızdandı.» kısmının tefsiri daha önce geçmişti.[16]

133 — Lût da peygamberlerdendi.
134 — Hani Biz, onu ve ailesini topluca kurtarmıştık.
135 — Geridekiler arasında kalan bir kocakarı müstesna.
136 — Sonra diğerlerini yerle bir etmiştik.
137 — Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz.
138 — Geceleyin de. Hâlâ akletmeyecek misiniz?

Lût'a da

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Hz. Lût (a.s.)dan haber veriyor. Onu kavmine peygamber olarak göndermişti de onu yalanlamışlardı. Allah Teâlâ onu ve ailesini

onların arasından kurtarmıştı. Ancak karısı müstesna; o, kavminden helak olunanlarla birlikte helak olmuştu. Allah Teâlâ onları çeşitli cezalarla yok etmiştir. Yeryüzündeki yerlerini kokuşmuş, çirkin görünüşlü, pis kokulu bir göle çevirmiştir. Ayrıca onların yerini gece ve gündüz yolcuların geçeceği bir yol üzerinde kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ akletmeyecek misiniz?» buyurmuştur. Onlan nasıl yok ettiğinden ibret almaz mısınız ve bilmelisiniz ki kâfirler içinde bunun emsali vardır.[17]

139 — Muhakkak ki Yûnus da peygamberlerdendi.
140 — Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı.
141 — Kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.
142 — Yenilgiye uğramışken, bir balık yutmuştu onu.
143 — Eğer o teşbih edenlerden olmasaydı,
144 — Tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalacaktı.
145 — Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.
146 — Ve onun için geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik.
147 — Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.
148 — Nihayet ona inandılar, Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.

Yûnus'a da

Yûnus (a.s.)un kıssası daha Önce Enbiyâ sûresinde geçmişti. Bu-hârî ve Müslim'in Sahihlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayete göre o: Bir kula; ben Metta oğlu Yûnus'dan daha hayırlıyım, demek yaraşmaz, buyurmuş ve onu annesine nisbet etmiştir. Başka bir rivayette ise Efendimiz'in Hz. Yûnus'u babasına nisbet ettiği söylenir.
«Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı. Kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.» Gemi her yönden dalgalarla sarılıp sarsılmaya başlayıp da batma raddelerine geldiklerinde gemiyi hafifletmek üzere gemiden kimi denize atacakları hususunda kur'a çekmişlerdi. Üç keresinde de kur'a Allah'ın peygamberi Yûnus (a.s.)a çıkmıştı. Aralarından onun atılmasına gönülleri razı olmadı. Ancak onlar kendisini engellemeye çalışırlarken o, elbiselerini çıkarıp kendini denize attı. Allah Teâlâ'nın emri üzerine yeşil denizden bir balık denizi yararak çıktı ve Hz. Yûnus (a.s.)u yuttu. Onu götürerek bütün denizleri dolaştırdı. Hz. Yûnus balığın karnına düştüğü zaman önce öldüğünü zannetti. Sonra başını, ayaklarını ve ellerini kollarını hareket ettirince diri olduğunu anladı. Balığın karnında namaza durdu. Duası içinde şöyle dedi: Rabbım, Senin için öyle bir yeri mescid edindim ki insanlardan hiç kimse buna ulaşmış değildir. Onun balığın karnında ne kadar kaldığı konusunda ihtilâf edilmiştir. Katâde onun, balığın karnında üç gün kaldığını söyler. Ca'fer Sâdık ise bir cum'a kaldığını söylemiştir. Ebu Mâlik onun, balığın karnında kırk gün kaldığını söyler. Şa'bî'den rivayetle Mücâhid der ki: Balık onu bir kuşluk vakti yutmuş, akşam ise dışarı atmıştır. Onun balığın karnında kalış süresini en iyi Allah bilir. (...)

«Eğer o tesbîh edenlerden olmasaydı, tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalacaktı.» Burada Hz. Yûnus'un bolluk, ferahlık zamanında işlemiş olduğu amellerinin kasdedildiğini söylemiştir. Dahhâk İbn Kays, Ebu'l-Âliye, Vehb İbn Münebbih, Katâde ve birçokları bu görüştedirler İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir. Şayet haber sıhhatli ise biraz sonra vereceğimiz bir hadîs-i şerifte buna delâlet eden bölümler vardır, İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Bollukta Allah'ı bilip tanı ki, zorluk ve darda O da seni tanısın. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Atâ İbn Saîd, Süddî, Hasan ve Katâde; âyetteki «Teşbih edenlerden» kelimesi ile namaz kılanların kasdedildiğini söylemişlerdir. Bazıları onun bu durumdan önce namaz kılanlardan olduğunu belirtmişlerdir. Bir başkası ise onun ebeveyninin karnında iken teşbih edenlerden olduğunu söyler.
«Eğer o, tesbîh edenlerden olmasaydı.» âyeti ile «Ama sonunda karanlıklar içinde: Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız.» (Enbiyâ, 87-88) âyetinin kasdedildiği de söylenmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve bir başkası bu görüştedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Enes İbn Mâlik'den —Enes hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivayetine göre Allah'ın peygamberi Hz. Yûnus (a.s.) balığın karnında iken duâ etmek aklına geldiği zaman: «Ey Allah'ım, Senden başka hiç bir ilâh yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» (Enbiyâ, 87) demişti. Bu duâ gelip Arş'ı kuşattığında melekler: Ey Rabbımız, bu zayıf ve bilinen bir sestir. Fakat garip ve uzak bir ülkeden geliyor, dediler. Allah Teâlâ: Bunu tanımıyor musunuz? diye sordu da onlar: Ey Rab-bımız, o kimdir? diye sordular. Rab Teâlâ; Kulum Yûnus'tur, buyurdu. Melekler: Devamlı olarak; makbul amellerin ve icabet buyrulan duaların kendisinden yükseldiği, kulun Yûnus mu? Ey Rabbımız, bollukta yaptıklarından dolayı ona rahmet eyleyip onu bu musîbitten kurtarmayacak mısın? dediler de Allah Teâlâ: Evet, kurtaracağım, bu-yurup balığa emretti ve balık onu dışarı attı. Hadîsi İbn Cerîr de Yû-nus'dan o ise îbn Vehb'den rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim'in rivayetinde şu fazlalık vardır: Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd der ki: Ben bu hadîsi İbn Kuseyt'e naklettim. O da bana haber verdi ki; Ebu Hürey-re'yi şöyle derken işitmiş : Balık Yûnus'u düzlüğe attı. Allah Teâlâ Yûnus için bir kabak kökeni, (otu) bitirdi. Ayrıca Allah Teâlâ onun için yeryüzünün bitkilerinden (veya haşerâtından) yiyen yabanî bir koyun hazırladı. Koyun sabah ve akşam gelip ayaklarını açarak o iyileşinceye kadar onu emzirdi. (...) Ebu Hüreyre'nin bu hadîsi daha önce Enbiyâ sûresinin tefsirinde müsned ve merfû' olarak geçmişti.
«Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.» İbn Abbâs ve bir başkası âyetteki kelimesini, üzerinde bitki ve bina olmayan bir yerle tefsir ederler. Buranın Dicle kenarında olduğu da, Yemen arazisinde olduğu da söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.
«Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.» Burada onun rahatsızlığı ile, bedence zayıf olarak atıldığı kasdedilmektedir. İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Üzerinde tüyleri olmayan kuş yavrusu gibi bir halde dışarı atılmıştı. Süddî ise onun, yeni doğmuş bir çocuk şeklinde balığın karnından dışarı atıldığını söyler. İbn Abbâs ve İbn Zeyd de böyle söylemektedir.

«Ve onun için geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Vehb İbn Münebbih, Hilâl İbn Yesâf, Abdullah İbn Tâvûs, Süddî, Katâde, Dahhâk, Atâ el-Hora-sânî ve birçokları geniş yapraklı bu bitkinin kabak olduğunu söylemişlerdir. Hüşeym'in Kasım İbn Ebu Eyyûb'dan, onun da Saîd İbn Cü-beyr'den rivayetle söylediğine göre gövdesi olmayan her ağaca bu isim verilmektedir. Saîd İbn Cübeyr'den gelen rivayetlerden birine göre ise, bir senelik ömrü olan her ağaç bu türe girmektedir. Bazıları kabağın faydaları arasında şunları sayarlar: Bitmesi (yetişmesi) çabuktur. Büyüklüğünden dolayı yaprakları gölgeleyicidir. Tatlıdır, sinekler ona yaklaşmaz. Meyvesi iyi bir gıdadır. Çekirdeği ve kabuğu da dâhil olmak üzere hem çiğ ve hem de pişmiş olarak yenilebilir. Bir hadîste sabit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) de kabak yemeğini sever ve tabağın kenarlarında kalanları bile sıyırıp yermiş.
«Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» Şehr İbn Havşeb'in İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle demiş: Yûnus'un peygamber olarak gönderilmesi balığın onu, kanundan dışarı atmasından sonradır. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr; bana Haris... Şehr'den rivayet etti... şeklinde bir isnâd ile rivayet etmiştir. Mücâ-hid'den rivayetle İbn Ebu Necih ise onun, kendisini balığın yutmasından önce peygamber olarak onlara gönderildiğini belirtir. Ben de derim ki: Yûnus (a.s.)un daha önce onlara peygamber olarak gönderilip de balığın karnından çıkışından sonra onlara dönmesinin emredilme-sine herhangi bir mâni yoktur. Hz. Yûnus, balığın karnından çıkıp onlara döndüğü zaman hepsi birden kendisini tasdik edip ona inanmışlardı. Beğâvî ise Yûnus'un, balığın karnından çıkışından sonra yüz bin veya daha fazla sayıda olan başka bir ümmete peygamber olarak gönderildiğini nakleder.
«Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» âyetinde İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde o, şöyle diyor: Aksine onlar yüz binden daha fazlaydılar. Sayıları yüz otuz bindi. Yine ondan gelen bir rivayete göre sayıları yüz otuz bin küsur imiş. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birine göre, onlann sayılan yüz kırk küsur bindir. Saîd İbn Cübeyr ise onlann yüz binden yetmiş bin daha fazla olduğunu söyler. Mekhûl onların yüz on bin kişi olduğunu söylemiştir. Mekhûl'ün bu açıklamasını îbn Ebu Hatim rivayet ediyor. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdürrahîra el-Berkî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne : «Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» âyetini sormuş da Efendimiz şöyle buyurmuş : Yüz binden, yirmi bin daha fazlaydılar. Hadîsi Ali İbn Hucr kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayet eden Tir-mizî garîb olduğunu ekler. İbn Ebu Hatim de hadîsi Züheyr kanalıyla rivayet etmiştir. (...) Hz. Yûnus (a.s.)un kendilerine gönderilmiş olduğu bu kavim bütünüyle ona inandılar. Biz de onları ecelleri gelinceye kadar geçindirdik. Başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur : «İmân edip, imânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesna. Onlar îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azabını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.» (Yûnus, 98).[18]

149 — Şimdi sen, onlara sor; kızlar senin Rabbınm da, oğlanlar onların mı?
150 — Yoksa Biz, melekleri dişi olarak yarattık da onlar buna şâhid iniydiler?

151 — İyi bilin ki; gerçekten onlar iftiralarından ötürü şöyle diyorlar:
152 — Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar, yalancılardır.
153 ~ Kızları, oğullara tercih mi etmiş?
154 — Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?
155 — Hiç düşünmüyor musunuz?
156 — Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?
157 — Eğer sâdıklardan iseniz kitabınızı getirin.
158 — O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular. Andolsun ki cinler de, onların götürüleceklerim bilmektedirler.
159 — Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.
160 — Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna.

Allah Teâlâ burada müşrikleri inkârla onların Allah için kızları varsaydıklarını, kendileri içinse erkekleri arzuladıklarını haber verir. Bu durumda onlar kendileri için daha iyi olanını arzulamaktadırlar. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse; içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir.» (Nahl, 58) Bu, onu üzmekte ve kendisi için sâdece erkek çocukları beğenip tercih etmektedir. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: Kendileri için seçip tercih etmediklerini Allah'a nasıl nisbet etmektedirler? Bu sebepledir ki: Şimdi sen, onlara sor; (onların söylediklerini inkâr sadedinde olmak üzere onlara de ki;) «kızlar senin Rab-bının da, oğlanlar onların mı?» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur : «Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu, insafsız bir paylaşmadır.» (Necm,21-22).
«Yoksa Biz, melekleri dişi olarak yarattık da onlar buna şâhid miydiler?» Yaratılışlarım müşahede etmedikleri halde meleklerin kızlar olduğuna nasıl hükmediyorlar? Bu, Allah Teâlp'nm şu kavli gibidir: «Onlar Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.» (Zuhruf, 19).
«İyi bilin ki; gerçekten onlar iftiralarından ötürü şöyle diyorlar: Allah doğurdu. Hiç'şüphesiz onlar, yalancılardır.» Allah Teâlâ onların melekler hakkında küfrün ve yalanın en üst mertebesindeki üç sözlerini zikreder: Önce onlar melekleri Allah'ın kızları kabul etmişlerdir. Böylece Allah'ın çocuğu olduğunu ileri sürmüşler ve bu çocuğun dişi olduğunu söylemişlerdir. Sonra da Allah'tan ayrı olarak bunlara ta-pmmışlardır. Bunlardan her biri cehennem ateşinde ebedî kılınmak için yeterlidir. Sonra Allah Teâlâ onları reddederek şöyle buyurur: «Kızları, oğullara tercih mi etmiş?» Erkek çocukları değil de kızları tercihe Allah'ı sevkeden nedir? Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Yoksa Rabbımz size oğullar seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Muhakkak ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.» (İsrâ, 40) buyrulurken aynı sebeple burada da şöyle buyurur: «Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Söylediklerinizi düşünüp akledecek akıllarınız yok mu? «Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin (söylediklerinize dâir) apaçık bir deliliniz, (bir hüccetiniz) mi var? Eğer sâdıklardan iseniz kitabınızı getirin,» Allah Teâlâ'nın sizin söylediğinizi edindiğine dâir Allah tarafından gökten indirilmiş bir kitaba dayanacak deliliniz ve burhanınız varsa bunu getirin. Ama sizin söylediğiniz şeyin akla dayanması mümkün değildir. Hattâ akıl bütünüyle bunu tecviz edecek değildir.

«O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular.» Mücâhid der ki: Müşrikler : Melekler Allah'ın kızlarıdır, demişlerdi. Ebubekir (r.a.) : Peki onların anneleri kimlerdir? diye sordu da, onlar: Cinlerin ileri gelenlerinin kızlarıdır, diye cevab verdiler. Katâde ve İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Andol-sun ki (onların böyle bir hükmü kendilerine nisbet etmiş oldukları) cinler de, onların (götürüleceklerini, bu sözü söyleyenlerin bu konudaki yalan, iftira ve bilgisizce bâtıl sözleri yüzünden hesâb günü azaba) götürüleceklerini bilmektedirler.» İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, «O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular.» âyeti hakkında der ki: Allah'ın düşmanları, Allah Teâlâ ile İblîs'in kardeş olduklarını sanmışlardı. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr naklediyor.
«Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» Yücedir, mukaddestir, bu zâlim ve inkarcıların nitelendirdiklerinden ve çocuğu olmasından münezzehtir.
«Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna.» kısmı olumlu bir anlamda yapılmış istisnâ-ı munkatı'dır. «Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» kısmının öznesi olan zamir, bütün insanlara dönmektedir. Sonra Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları —ki bunlar, her peygambere ve rasûle indirilen gerçeğe tâbi olanlardır— istisna edilmiştir. İbn Cerîr «Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna.» kısmının «Onların götürüleceklerini bilmektedirler.» kısmından istisna edildiğini söylemişse de bu şüphelidir.[19]

161 — Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız,
162 — O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz.
163 — Tabiî cehenneme girecek olan müstesna.
164 — Bizim her birimizin belirli bir mokamı vardır.
165 — Ve Muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.
166 — Ve Muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.
167 — Onlar her ne kadar şöyle diyor idiyseler de;
168 — Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı;
169 — Biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk.
170 ~ Sonunda O'na küfrettiler, ama ilerde bileceklerdir.

Allah Teâlâ, müşriklere hitaben şöyle buyurur : «Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız, O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz. Tabiî cehenneme girecek olan müstesna.» Sizin sözlerinize ve içinde bulunduğunuz sapıklıkla bâtıl ibâdete ancak sizden daha sapık olan ve cehennem için yaratılmış olanlar boyun eğip size uyar. «Onların kalbleri vardır; anlamazlar, gözleri vardır; görmezler, kulakları vardır; duymazlar. Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gafillerin ta kendileridir.» (A'râf, 179). İnsanların bu neviden olanları ancak şirk, küfür ve dalâlet yoluna sapıp böyle bir dine boyun eğer. Nitekim başka bir âyet-i kerînıe'de şöyle buyrulur : «Şüphesiz siz, ihtilaflı bir söz içindesiniz. O'ndan dönebilecek kimseler döndürülür.» (Zâriyât, 8-9).
Daha sonra Allah j, Teâlâ melekleri, onların meleklere isnâd etmiş oldukları küfür ve yalandan, onların Allah'ın kızları oluşu iddiasından tenzih ederek şöyle buyurur : «Bizim her birimizin belirli bir makâ: mı vardır.» Onların göklerde özel bir yeri,

asla geçemeyecekleri kulluk makamları vardır. İbn Asâkir, Muhammed İbn Hâlid'in hal terceme-sinde Abdurrahmân İbn Alâ İbn Sa'd'a, onun vasıtasıyla babasına» va-ran bir isnâd ile —AÎâ İbn Sa'd Mekke fethi günü bîat edenlerden idi— rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) bir gün yanında oturmakta olan ashabına: Gök inledi ve o inlemeye de lâyıktır. Zîrâ onda bir ayak koyacak yer yoktur ki orada rükû'da veya secdede bir melek bulunmasın, buyurmuş sonra da: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» âyetini okumuş. Dahhâk tefsîrin-deki «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.» âyetinin açıkla-masında der ki: Mesrûk, Hz. Âişe (r.a.)den rivayet ediyor ki Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Dünya semâsında hiç bir yer yoktur ki orada secdede veya kıyamda bir melek bulunmasın. İşte Allah Teâlâ'nm «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.» âyeti budur. A'meş'in Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivayetine göre o: Göklerde öyle bir gök vardır ki orada bir meleğin alnı veya iki ayağı olmayan bir karış yer yoktur, demiş sonra da: «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.» âyetini okumuş. Saîd İbn Cübeyr de böyle söylüyor. Katâde der ki: (Allah Rasûlünün ashabı) kadınları ve erkekleri birlikte namaz kılarlardı. Nihayet «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.» âyeti nazil olunca erkekler öne geçti, kadınlar da arkada kaldılar.
«Ve muhakkak ki biz; (Allah'a itâatta) saf bağlayıp duranlarız.» Daha önce «Andolsun saf bağlayıp duranlara.» (Sâffât, 1) âyetinde de geçtiği üzere İbn Cüreyc, Velîd İbn Abdullah İbn Ebu Muğîs'in şöyle dediğini naklediyor: Onlar, namazda saf halinde durmazlardı. Nihayet «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.» âyeti nazil oldu da, onlar (namazlarında) saf tuttular. Ebu Nadra şöyle diyor: Namaz için kamet getirildiği zaman Hz. Ömer yüzünü insanlara döner sonra da: Saflarınızı düzeltiniz, kıyama kalkıp doğrulunuz. Allah Teâlâ sizin, meleklerin sünnetine uymanızı istiyor, deyip sonra: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.» Ey filân gerile, ey filân ilerle, der sonra da ileri geçip (namaz için iftitâh) tekbîrini alırmış. Allah ondan hoşnûd olsun. Bu haberi, İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet ediyorlar. Müslim'in Sahîh'inde Huzeyfe (r.a.)den rivayet edildiğine göre Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Biz üç şeyle insanlardan üstün kılındık: Saflarımız meleklerin safları gibi kılındı. Yeryüzü bizim için mescid, toprağı da temizleyici kılındı.
«Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» Saf saf durur, Rabbımızı tesbîh eder, terhcîd eder, takdis eder ve O'nu her türlü noksandan ten-zîh ederiz. Biz O'nun kullarıyız, O'na muhtacız ve O'nun huzurunda boyun eğmişleriz. İbn Abbâs ve Mücâhid derler ki: «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.», «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız.», «Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» diyenler, meleklerdir ve melekler Allah Teâlâ'yı tesbîh ederler. Katâde ise, «Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» âyetinde namaz kılanların kasdedildiğini söyler. Onlar bu şekilde kendilerinin ubûdiyyet makamlarını isbât etmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun sânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikram edilmiş kullardır. Onlar sözle asla O'nun önüne geçemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler. O, onların önlerindekini de bilir, arkalarmdakini de bilir. Onlar, Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler ve O'nun korkusundan titrerler. Bunlardan

kim: Tanrı O değil de benim, derse; onu derhâl cehennemle cezalandırırız. Biz, zâlimlerin cezasını böyle veririz.» (Enbiyâ, 26-29).
«Onlar her ne kadar şöyle diyor idiyseler de; öncekilerde olduğu gibi bizde de bir Zikir bulunsaydı; biz de elbet Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kullan olurduk.» Yani; ey Muhammed, sen onlara gelmezden önce onlar, yanlarında kendilerine Allah'ın emirlerini, geçmiş nesillerin durumunu hatırlatan ve kendilerine Allah'ın kitabını getiren birisinin olmasını temenni ediyorlardı. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Allah'a var güçleriyle yemîn ettiler ki; eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse andolsun ki, ümmetlerin içinde en doğru yolda gidenlerden biri olacaklardır. Fakat bir uyarıcı gelince onların sâdece nefretlerini arttırdı.» (Fâtır, 42), «Demeyesiniz ki: Bizden önce kitâb, yalnız iki topluluğa indi. Bizim ise onlarınkinden hiç haberimiz yok. Veya demeyesiniz ki: Bize de o kitâb indirilseydi muhakkak ki, onlardan daha fazla hidâyete ererdik. İşte size Rabbınızdan apaçık hüccet, hidâyet ve rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir? Biz, âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yüzden azabın kötüsüyle cezalandıracağız.» (En'âm, 156-157). Bu sebepledir ki burada: «Sonunda O'na küfrettiler. Ama ilerde bileceklerdir.» buyurmuştur ki; bu onların, rablarım inkârları, Allah'ın elçisini (s.a.) yalanlamaları yüzünden onları bir tehdîddir.[20]

171 — Andolsun ki Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir:
172 — Onlar muhakkak yardım görenlerdir.
173 — Ve şüphesiz ki Bizim askerlerimiz, onlar gâlib-lerdir.
174 — Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.
175 — Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.
176 — Yoksa azabımızı mı çabucak istiyorlar?
177 — Fakat o, yurdlarına indiğinde uyarılanların sabahı ne kötü olur.
178 — Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.
179 — Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.

Allah Teâlâ burada şöyle buyurmakta : «Andolsun ki, Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir.» İlk kitabta geçmiştir ki; dünyada ve âhirette güzel akıbet peygamberlere ve onlara tâbi olanlaradır. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde: «Allah: Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki; Allah Kavidir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve imân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şahîdlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz.» (Ğâfir, 51) buyrulurken, burada da şöyle denilmektedir: «Andolsun ki Bizim, gönderilen kullarımız hakkında sözümüz geçmiştir. Onlar muhakkak (dünyada ve âhirette) yardım görenlerdir.» Kavimlerinden onları yalanlayarak kendilerine muhalif olanlara karşı nasıl yardım olundukları, Allah'ın kâfirleri nasıl yok ettiği ve inanan kullarım nasıl kurtardığı daha önce geçmişti. «Ve şüphesiz ki Bizim askerlerimiz, onlar gâliblerdir.» Güzel akıbet onların olacaktır. «Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.» Sana olan eziyyetlerine sabret ve muayyen bir vakte kadar gözet (bekle). Şüphesiz Biz sana güzel akıbeti, yardımı ve zaferi vereceğiz. Bu sebepledir ki bazıları şöyle diyor: Bu

sürenin sonu Bedir gününe kadardır. Bundan sonrakiler (Bu âyeti ta'kib eden âyetler) de bu âyet ile aynı anlamdadır. Yani gözetleme süresi Bedir günü ile tahdîd edilmiştir.
«Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.» Onları gözetle, sana muhalefet etmeleri ve seni yalanlamaları yüzünden onların başlarına gelecek azabı ve cezalandırmayı bekle. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ bir teh-dîd olarak: «Onlar ilerde göreceklerdir.» buyurup şöyle devam etmiştir. «Yoksa azabımızı mı çabucak istiyorlar?» Onlar ancak yalanlamaları ve küfürleri yüzünden azabı acele istemektedirler. Allah Teâlâ şüphesiz bu yüzden onlara gazab edecek ve onları cezalandıracaktır. Bununla birlikte onlar,, küfürleri ve inâdlarından dolayı azabı ve cezalandırmalarım acele istemektedirler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Fakat o (azâb), yurdlarına indiğinde uyarılanların sabahı ne kötü olur.» Onların üzerine azâb indiği zaman o günleri, helak olunmaları, yok edilmeleri ne kadar kötüdür. Süddî âyeti şöyle açıklıyor: Azâb onların yurdlarına indiğinde uyarılanların sabahı ne kötü olur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İsmail İbn Uleyye kanalıyla... Enes (r.a.)ten rivayet edilen bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bir sabah vakti Hayber'e ulaştı. Hayber halkı ellerinde baltaları ve kürekleri ile çıkıp da orduyu gördüklerinde geri dönerek: Allah'a yemîn olsun ki Muhammed, Muhammed ve ordusu... dediler. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allahü Ekber, Hayber harâb olmuş, (Hayber harâb olsun) biz bir kavmin yurduna indiğimizde uyarılanların sabahı ne kötü olur. Hadîsi Buhârî de, Mâlik kanalıyla... Enes'ten rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Revh kanalıyla... Ebu Talha'dan rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) bir sabah vakti Hayber'e ulaştı. Onlar küreklerini almışlar ekinlerine ve arazilerine gidiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) i görünce arkalarını dönüp kaçtılar. Allah'ın peygamberi (s.a.) şöyle buyurdu: Allahü Ekber, Allahü Ekber, şüphesiz biz bir kavmin yurduna indiğimiz zaman uyarılanların sabahı ne de kötü olur. Hadîsi bu şekliyle tahric etmemişlerdir. Ancak Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir.
«Sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir. Gözetleyiver, onlar ilerde göreceklerdir.» âyeti daha önce geçen emrin bir te'kîdidir.[21]

180 — Senin izzet sahibi Rabbm onların tavsiflerinden münezzehtir.
181 — Selâm olsun peygamberlere.
182 - Hamel olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.

Selâm Olsun Peygamberlere

Allah Teâlâ yüce zâtını zâlimlerin, yalanlayanların ve haddi aşanların sözlerinden tenzih ediyor, takdis ediyor ve buyuruyor ki: Senin mağlûb olunamayacak, izzet sahibi Rabbm şu haddi aşıp iftira edenlerin niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Dünyada ve âhirette, Rabları hakkında söylediklerinin selâmeti, sıhhati ve gerçekliği dolayısıyla Allah'ın selâmı peygamberlere olsun. Dünyada ve âhirette, her hal ve durumda hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. Allah Teâlâ burada ve Kur'ân'da birçok yerde hamd ile tesbîhi bir arada zikretmektedir. Çünkü tesbîh; mutabakatın delaletiyle noksanlardan tenzihi ve aklanmayı içerir. Aynı zamanda

kemâl sıfatlarının da isbâtını gerektirir. Aynı şekilde hamd de mutabakat yoluyla kemâl sıfatlarının isbâtma delâlet eder ve noksanlardan tenzihi gerektirir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Senin izzet sahibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» buyurmuştur. Saîd îbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bana salâtü selâmda bulunduğunuz zaman diğer peygamberlerin üzerine de salât ve selâm getiriniz. Zira ben, ancak rasûllerden bir rasûlüm. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de Saîd kanalıyla hadîsi yukardaki şekilde rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— hadîsi müsned olarak şöyle rivayet ediyor: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... Ebu Talha'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana salât ve selâm getirdiğiniz zaman diğer peygamberler üzerine de salât ve selâm getiriniz. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Efendimiz selâm verdikleri zaman: «Senin izzet sahibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» deyip sonra selâm verirmiş. Hadîsin isnadı zayıftır. İbn Ebu Hâ-tim'in Ammâr İbn Hâlid el-Vâsıtî kanalıyla... Şa'bî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyamet günü ecrinin en bol ölçekle kendisine ölçülüp verilmesi kimi sevindirirse meclisinin sonunda, kalkmak istediği zaman şöyle desin: «Senin izzet sahibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» Başka bir kanaldan olmak üzere hadîs Hz. Ali (r.a.)den mevkuf, muttasıl olarak rivayet edilmiştir. Ebu Muhammed el-Beğavî tefsirinde der ki: Bize Ebu Saîd Ahmed İbn Şureyh'in... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyamet günü ecrinin en bol ölçekle kendisine ölçülüp verilmesini kim sevip isterse meclisinde son sözü şu olsun: «Senin izzet sahibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbı Allah'a.» Taberânî'nin Abdullah İbn Sahr İbn Enes kanalıyla Abdullah İbn Zeyd İbn Erkam'dan, onun babasından, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre, Efendimiz şöyle buyurmuş: Her namazın arkasından kim üç kere «Senin izzet sahibi Rabbın onların tavsiflerinden münezzehtir. Selâm olsun peygamberlere. Hamd olsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» derse, ecri en bol ölçekle ölçülür. Allah'ım, Seni tesbîh ederim, Sana hamd ederim, Senden başka hiç bir ilâh yok. Senden mağfiret diler ve Sana tevbe ederim, sözünün meclis keffâreti olduğuna dâir hadîsler vârid olmuştur. Ben bunun için başlı başına bir cüz' tahsis ettini. İnşâallah orada yazacağız.[22]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6781-6782
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6783-6784
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6785-6786

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6786-6788
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6789-6791
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6792-6794
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6795-6801
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6801-6804
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6804-6805
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6805-6806
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6807
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6808-6810
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6811-6818
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6818-6822
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6823
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6824-6825
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6826
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6827-6830
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6831-6832
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6833-6835
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6836-6837
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6837-6838

SÂD SÛRESİ

SÂD SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.
1 — Sâd. Zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun.
2 — Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve bir parçalanma içindedirler.
3 — Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik de onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.

Kur'ân'a And Olsun

Hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresi başında geçmişti.
«(Kullar için bir zikri, dünya ve âhirette onların faydasını içeren) zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun.» Dahhâk «Zikir dolu Kur'ân...» âyetinin Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir kitâb indirdik.» (Enbiyâ, 10) âyeti gibi olduğunu söyler. Katâde de böyle söylemiş olup bu açıklamayı İbn Cerîr de tercih etmektedir. İbn Ab-bâs, Saîd İbn Cübeyr, İsmâîl İbn Ebu Hâlid, İbn Uyeyne, Ebu Husayn, Ebu Salih ve Süddî ise âyetteki kelimelerini şerefli, şan, şeref ve mevki sahibi olarak tefsir etmişlerdir. İki açıklama arasında bir zıdlık söz konusu değildir. Zîrâ o; öğüt, uyarma ve insanlardan ma'-zereti kaldıran şerefli bir kitâbdır. (...)
«Hasar o, küfreden kâfirler boş bir gurur ve bir parçalanma içindedirler.» Şüphesiz bu Kur'ân'da öğüt alacaklar için bir öğüt, ibret alacaklar için bir ibret vardır. Ama kâfirler bundan hiç bir şekilde faydalanamazlar. Zîrâ onlar boş bir gurur, büyüklenme, ve hamiyyet, derin bir ayrılık, ona karşı muhalefet, inâdlaşma ve ayrılık içindedirler.
Allah Teâlâ peygamberleri yalanlayan ümmetlerin gökten inen kîtabları yalanlamaları, elçilerine muhalefet etmeleri sebebiyle geçmişte helak edildiklerini haber verip onları bununla korkutarak şöyle buyurur: «Kendilerinden önce (Allah'ın elçilerim yalanlamış) nice nesilleri helak ettik de onlar, (Azâb başlarına geldiği zaman imdâd isteyip Allah'a sığınarak ne) çığlıklar kopardılar.» Ama bu onlara hiç bir fayda sağlamadı. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bizim baskınımızı hissettikleri zaman onlar oradan kaçmaya yelteniyor-lardı. Koşup kaçmayın, size nimet verilen yere, yurdunuza dönün. Elbette sorguya çekileceksiniz.» (Enbiyâ, 12-13). Ebu Dâvûd et-Tayâli-sî'nin Şu'be kanalıyla... Temîmî'den rivayetine göre o şöyle demiştir: İbn Abbâs'a «Onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini sordum da şöyle dedi: Çığlıklar koparma kaçıp kurtulma vakti değildi. İbn Abbâs'dan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise burayı: Halbuki imdâd isteme vakti değildi, şeklinde açıklar. Şebîb İbn Bişr'in İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle diyor: Kendile-rine fayda vermeyecek bir zamanda çığlıklar attılar (...) «Onlar çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyeti hakkında Mu-hammed İbn Kâ'b şöyle diyor: Dünya kendilerine arkasını döndüğü zamanda Allah'ı birleyen çığlıklar attılar ve dünya onlara sırt çevirdiği bir zamanda te'vbe etmekte geç kaldılar.

Katâde der ki: Azabı gördüklerinde; nida etmenin (çığlıklar koparmanın) yeri olmayan bir zamanda tevbe etmek istediler. Mücâhid «Onlar çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini şöyle açıklıyor: Ne kaçma, ne de (atı-lacak çığlıklara) koşma olunacak bir zaman değildi. Bu açıklamanın bir benzeri İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Hasan ve Katâde'den de rivayet edilmiştir. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'-den rivayetine göre o, «Halbuki kurtulmak vakti değildi.» âyetini şöyle anlıyor: Nida edilmeyecek bir zamanda nida etme (çığlık atma) da yoktur. (...)
«Onlar, çığlıklar kopardılar. Halbuki (zaman kaçıp) kurtulmak vakti değildi.»[1]

4 - Küfredenler içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşmışlardı da demişlerdi ki: Bu, çok yalancı bir sihirbazdır.
5 — Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.
6 — Onların elebaşlarmdan bir grup; yürüyün ve tanrılarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler.
7 — Biz bunu diğer dinde de işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.
8 ~ Aramızdan zikir ona mı indirilmiştir? Hayır, onlar zikrimden şüphededirler. Hayır, onlar henüz azabımı tatmamışlardı.
9 — Yoksa O Azîz, Vehhâb Rabbmın rahmet hazîneleri onların yanında mıdır?
10 — Yahut göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkü onların mıdır? Öyle ise sebeplere tevessül etsinler de yukselsinler bakalım.
11 — Onlar, burada derme çatma gruplardan olma bozguna uğratılmış bir ordudur.

İçlerinden Bir Uyarıcı

Allah Teâlâ burada müşriklerin beşerden peygamber gönderilmesine şaştıklarını haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makam olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler,» (Yûnus, 2) buyururksn burada da şöyle denilmektedir : «Küfredenler içlerinden (ve kendileri gibi beşer olan) bir uyarıcının gelmesine şaşmışlardı da demişlerdi ki: «Bu, çok yalancı bir sihirbazdır. Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı?» Tapınılacak ma'bûdun kendisinden başka ilâh olmayan bir tek ma'bûd olduğunu mu sanıyor? Müşrikler —Allah onlan kahretsin— bunu inkâr etmişler, Allah'a şirk koşmayı terkettiği için ona şaşmışlardı. Putlara tapınmayı babalarından almışlar ve bu, kalblerine yerleşmişti. Allah Rasûlü (s.a.) kalblerinden bunu söküp atmaya ve vahdâ-niyyeti Allah'a tahsis etmeye çağınnca bunu büyük görmüşler, şaşmışlar ve şöyle demişlerdi: «Tanrıları bir tek tann mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.» Onların elebaşılarından (büyükleri, reisleri ve efendilerinden) bir grup; Yürüyün ve (dininiz üzere devam edip) tanrılarınız üzerinde direnin.» Muhammedln sizi çağırmış olduğu tevhide icabet etmeyin. «Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gifti-ler.» İbn Cerîr, «Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir.» âyetinde der ki: Muhammed'in sizi tevhide çağırması ancak onun size karşı bir

şeref ve üstünlük istemesinden, sizin içinizden kendisine tâbiler olmasını arzulamasındandır. Elbette biz bu konuda ona icabet edecek değiliz.
Bu Ayetin Nüzul Sebebi:
Süddî der ki : Kureyş'ten birtakım kimseler toplandılar. Ebu Cehl İbn Hişâm, Âs İbn Vâil, Esved İbn Muttalib, Esved İbn Abd Yeğûs Ku-reyş'in yaşlılarından bir grup da içinde olarak onlara dâhildiler. Birbirlerine şöyle dediler: Haydin Ebu Tâlib'e gidelim, onunla bu konuda konuşalım. Bize onun hakkında adaletle hüküm versin ve o bizim ilâhlarımıza sövmeyi bıraksın, biz de onu ve tapınmakta olduğu ilâhını bırakalım. Korkarız ki bu ihtiyar ölür, bizden ona (Muhammed'e) bir zarar ulaşır da araplar: Onu bıraktılar. Tâ ki (amcası) öldüğü zaman onu yakaladılar, diyerek bizi ayıplar, dediler. İçlerinden Muttalib adındaki bir adamı Ebu Tâlib'e gönderdiler, Ebu Tâlib'in yanma girmeleri için ondan izin istedi; bunlar kavminin ihtiyarları ve ileri gelenleridir. Senin huzuruna girmek için izin isterler, dedi. Ebu Tâlib: Onları yanıma getir, dedi. Ebu Tâlib'in yanına girince: Ey Ebu Tâlib, sen bizim büyüğümüz ve efendimizsiri. Kardeşin oğlu hakkında bize adaletle hükmünü ver; ona emret de ilâhlarımıza sövmeyi terketsin, biz de onu ve ilâhını bırakalım, dediler. Ebu Tâlib Hz. Peygambere birisini gönderip çağırttı. Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Tâlib'in yanına girince Ebu Tâlib: Ey kardeşim oğlu, bunlar senin kavminin ihtiyarları ve ileri gelenleridir. Senden ilâhlarına sövmeyi bırakmanı istiyorlar. Onlar da seni ve ilâhını bırakacaklar, dedi. Hz. Peygamber: Ey amca, ben onları kendileri için en hayırlı olan bir şeye çağırmıyor muyum? diye sordu. Amcası: Onları neye çağırıyorsun? diye sordu da Efendimiz: Onlara öyle bir kelime söylemelerini teklif ediyorum ki bütün araplar bu kelime ile onlara boyun eğecek ve onlar bu kelime ile Acem'e sahip olacaklar, dedi. Grubun içinden Ebu Cehil: Baban aşkına, nedir o kelime? Biz, hem o kelimeyi hem de on mislini söylemeye hazırız, dedi. Allah Rasûlü: Allah'tan başka ilâh yoktur, dersiniz, buyurdu. Ebu Cehil yüzünü çevirip: Bundan başka bir şey iste, dedi. Hz. Peygamber: Güneşi getirip avucuma koysanız bile sizden bu kelimenin dışında başka bir şey istemiyorum, buyurdu. Öfke içinde yanından kalktılar. Allah'a yemîn olsun ki hem sana, hem de sana bunu emreden ilâhına küfredeceğiz (söveceğiz) diyorlardı. «Elebaşlarından bir grup; yürüyün ve tanrılarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu sizden istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler.» Hadîsi îbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr rivayet ediyorlar. İbn Cerîr'in rivayetinde şu fazlalık vardır: Onlar çıktıkları zaman Allah Rasûlü (s.a.) amcasını «Allah'tan başka ilâh yoktur.» demeye davet etti de Ebu Tâlib bunu kabul etmeyerek: Aksine, ihtiyarlann dini üzere (yim), dedi. Bunun üzerine «Muhakkak sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56) âyeti nâzü oldu.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb ve İbn Vekî'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Ebu Tâlib hastalandığı zaman Kuieyş'ten bir grup yanına girdiler. Ebu Cehil de aralarındaydı. Şüphesiz senin kardeşin oğlu bizim ilâhlarımıza sövüyor, şöyle şöyle yapıyor, şöyle şöyle söylüyor. Ona birisini göndersen de bundan men'et-sen, dediler. Ebu Tâlib Hz. Peygambere haber gönderdi de Efendimiz (s.a.) geldi, eve girdi. Onlar ile Ebu Tâlib arasında bir kişi oturacak kadar bir boşluk vardı. ^Ebu Cehil Hz. Peygamberin Ebu Tâlib'in yanına oturmasından ve Ebu Tâlib'in de ona karşı şefkatli ve yufka yürekli olmasından korkarak yerinden sıçradı ve o boş yere oturdu. Allah Rasûlü (s.a.) amcasının

yakınında oturacak bir yer bulamadı ve kapının yanına oturdu. Ebu Tâlib kendisine: Ey kardeşim oğlu, senin kavmine ne oluyor da senden şikâyet ediyorlar? Senin onların ilâhlarına sövdüğünü, şöyle şöyle söylediğini sanıyorlar? dedi. Onlar Hz. Peygamber hakkında sözlerini çoğalttılar. Allah Rasûlü (s.a.) konuşmaya başlayıp: Ey amca, ben onların bir tek kelime söylemelerini istiyorum. O kelimeyi söyledikleri takdirde araplar onlara boyun eğer ve bu kelime ile acemler kendilerine cizye verir, dedi. Hemen onun söyleceğine kulak kesilerek : Bir tek kelime mi? Evet, baban aşkına on kelime bile olsa (söyleriz) nedir o kelime? dediler. Ebu Tâlib: Ey kardeşim oğlu, nedir o kelime? dedi. Allah Rasûlü: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesidir, buyurdu. Bağrışarak ve elbiselerini sükerek kalktılar. «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey.» diyorlardı. İşte bunun üzerine buradan itibaren «Hayır, onlar henüz azabımı tatmamışlardı.» âyetine gelinceye kadarki âyetler nazil oldu. Hadîsin lafzı Ebu Küreyb'indir. İmâm Ahmed ve Neseî de hadîsi Muhammed İbn Abdullah İbn Nemîr kanalıyla... Abbâd —Abbâd'm babasının ismi verilmiyor— dan yukar-dakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr hadîsi tefsirlerinde Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetle yukardakine benzer şekilde zikretmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler.
«Biz bunu (Muhammed'in çağırmış olduğu Allah'ı birlemeyi) diğer dinde de işitmedik.» Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd, onların son din ile Kureyş'in dinini kasdettiklerini söyler. Başkaları ise onların bu sözleri ile Hıristiyanlığı kasdettiklerini söyler. Muhammed İbn Ka'b ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre «Biz bunu diğer dinde de işitmedik.» âyetinde Hıristiyanlık kasdedilmekte-dir. Onlar şöyle diyorlardı: Şayet bu Kur'ân gerçek olsaydı, bunu bize Hıristiyanlar haber verirdi.
«Bu, ancak bir uydurmadır.» âyetindeki kelimesini; Mücâhid ve Katâde «yalan» ile İbn Abbâs ise «iftira» ile açıklamıştır.
«Aramızdan zikir ona mı indirilmiştir?» sözleri ile onlar, kendilerinin arasından Kur'ân'ın inzalinin peygambere tahsisini uzak görmektedirler. Başka bir âyet-i kerîme'de onların şöyle dedikleri haber verilir: «Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Yoksa Rabbının rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.» (Zuhruf, 31, 32). Onlar, aralarından Allah Rasûlüne Kur'ân'ın indirilmesini ufcâk görmek suretiyle bilgisizliklerine ve akıllarının kıt olduğuna delâlet eden bu sözleri söylediklerinde Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: «Hayır, henüz azabımı tatmamışlardı.» Onlar bu sözleri söylüyorlar. Çünkü bu sözleri söyledikleri zamana kadar Allah'ın azabını ve intikamım henüz tatmamışlardır. Çok yakında cehennem ateşine atılacakları gün yalanlarının ve söylediklerinin akıbetini bileceklerdir.
Daha sonra Allah Teâlâ beyân buyurur ki, mülkünde yegâne tasarruf sahibidir. Dilediğini işleyendir. Dilediğine dilediğini verendir. Dilediğini azîz, dilediğini zelîl kılandır. Dilediğini hidâyete erdiren, dilediğini sapıklıkta bırakandır. Emri ile ruhu kullarından dilediğine indirendir. Dilediğinin kalbini mühürleyen O'dur. Allah'tan başka hiç kimse artık onu hidâyete erdiremez. Kullar, hiç bir işe mâlik değildir. Mülkde tasarruf onlara bırakılmamıştır. Ne bir zerre ağırlığına ne de bir hurmanın

zarına bile mâlik değillerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onlan inkârla şöyle buyurur: «Yoksa O Azız, Vehhâb Rabbının rahmet hazîneleri onların yanında mıdır?» Öyle Azız ki, O'nun tarafı asla mağlûb olmaz. Öyle Vehhâb ki, dilediğine dilediğini verir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'-nın şu âyetlerine benzemektedir: «Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı onlar insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi. Yoksa Allah'ın, bol nimetinden verdiği insanları mı çekemiyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da kitâb ve hikmet verdik. Ve onlara büyük bir nimet bahşettik. Onlardan bir kısmı ona inandı, bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın bir ateş olarak cehennem yeter.» (Nisa, 53-55). «De ki: Eğer siz, Rabbımın rahmet hazînelerine sahip olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları saklardınız. Zâten insan pek cimridir.» (İsrâ, 100). Allah Teâlâ'nın bu sözleri, kâfirlerin beşerden bir peygamber gönderilmesini inkâr ettiklerini hikâyeden sonradır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Salih (a.s.)in kavminin şöyle dediklerini haber verir: «Kitab aramızda ona mı verilmiş? Hayır, o pek yalancı ve şımarığın biridir. Yarın; kimin pek yalancı şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 25-26). «Yahut göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkü onların mıdır? Öyleyse (gerçekten buna güçleri yetiyorsa) sebeplere tevessül etsinler de yükselsinler bakalım.» İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve başkaları burada tevessül edecekleri sebepler ile, göğün yollarının kasdedildiğini söylerler. Dahhâk ise şöyle der: Yedinci göğe yükselip çıksınlar bakalım.
Dalıa sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar, burada derme çatma gruplardan olma bozguna uğratılmış bir ordudur.» Kendilerinden önceki yalanlayan gruplar nasıl yenilgiye uğratılıp zelîl kılınmışlarsa aynı şekilde şu izzet ve ayrılık içinde olan yalanlayanlar ordusu da yakında hezimete uğrayacak, mağlûb olacak ve zelîl kılınacaklardır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Yoksa onlar: Biz öç alabilecek bir topluluğuz mu diyorlar? Toplulukları dağıtılacak ve yüzgeri edeceklerdir. Kıyamet onların azâb ile va'dedildikleri gündür. O ne korkunç, ne acı bir gündür. (Kamer, 44-46).[2]

İzahı

12 — Onlardan önce, Nûh kavmi, Âd ve kazıklar sahibi Firavun da yalanlamıştı.
13 — Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da. işte onlar, ayrı topluluklardı.
14 — Hepsi de peygamberleri yalanladılar. Ve bu yüzden azabı hak ettiler.
15 — Bunlar, bir tek çığlık beklemektedirler ki, onun bir an bile gecikmesi yoktur.
16 — Ve dediler ki: Rabbımız, hesâb gününden önce bizim payımızı çabuklaştırıver.
17 — Onların söylediklerine sabret...

Onlardan Öncekiler

Allah Teâlâ burada peygamberleri yalanlamaları ve onlara muhalefet etmeleri yüzünden geçmiş nesillerin başına gelen azâb, ceza ve musibetleri haber veriyor. Onlann kıssaları müteaddid yerlerde genişçe geçmişti.

«İşte onlar ayrı topluluklardı.» Sizden daha çoktular. Kuvvetleri sizden daha fazlaydı. Mallar ve çocuklar yönünden de sizden fazlaydılar. Rabbınm emri geldiğinde onları Allah'ın azabından bunların hiç birisi koruyamadı. «Hepsi de peygamberleri yalanladılar. Ve bu yüzden azabı hak ettiler.» Allah Teâlâ burada onların yok edilmelerinin ancak peygamberleri yalanlamaları yüzünden olduğunu haber veriyor. O halde muhâtablar bundan şiddetle sakınsınlar.
«Bunlar, bir tek çığlık beklemektedirler ki, onun bir an bile gecikmesi yoktur.» Zeyd İbn Eslem'den rivayetle Mâlik der ki: Onun hiç bir istisnası yoktur. Onlar ancak kıyametin kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler. Halbuki onun alâmetleri belirmiştir. O son derece yaklaşmıştır. Âyette zikredilen çığlık; Allah Teâlâ'nm İsrafil'e uzun tutmasını emredeceği korkutucu nefhadır. Allah Teâlâ'nın istisna ettikleri dışında gökler ve yeryüzü halkından korkmadık kimse kalmaya-caktır.
«Ve dediler ki: Rabbımız, hesâb gününden önce bizim payımızı çabuklaştırıver.)) âyetinde Allah Teâlâ, kendi aleyhlerine azabın çabuklaştırılmasını isteyen müşrikleri inkârla karşılamaktadır. Âyetteki { .kül) kelimesi, kitâbdır. Bunun, pay anlamına olduğu da söylenmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Hasan ve birçokları onların, azabın çabuklaştırılmasını istediklerini söyler. Katâde onların şöyle dediklerini de ilâve eder: «AUahımız, eğer bu, gerçekten senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Onların, cennetten paylarının çabuklaştırılmasını istedikleri de söylenmiştir. Şayet mevcûd ise buna dünyada kavuşmak istemişlerdir. Onların bu istekleri, yine cenneti uzak görmeleri ve yalanlamaları kabîlinden-dir. İbn Cerîr: Onlar hayır olsun, şer olsun hak ettiklerinin dünyada iken çabuklaştırılmasını istemişlerdir der ki, onun bu açıklaması güzel bir açıklamadır, Dahhâk ve İsmail İbn Ebu Hâlid'in söyledikleri de bu anlamdadır. En doğrusunu Allah bilir. Onlar alay ve uzak görme kabilinden bu sözleri söyledikleri zaman Allah Teâlâ da Rasûlü (s.a.)ne onların eziyyetlerine sabretmesini emretmiş, bu sabrına karşılık ona güzel akıbet, yardım ve zaferi müjdelemiştir.[3]

...Ve güçlü kulumuz Davud'u hatırla. Muhakkak ki o, hep Allah'a yönelirdi.
18 — Biz, gerçekten dağları onun buyruğuna vermiştik. Sabah akşam tesbîh ederlerdi.
19 — Kuşları da toplu olarak. Her biri ona yönelmişti.
20 — Onun mülkünü pekiştirmiş, kendisine hikmet ve kesin söz söyleme hakkı vermiştik.

Güçlü Kulumuz Dâvûd (a.s.)

Allah Teâlâ burada kulu ve elçisi Dâvûd (a.s.) un güçlü olduğunu haber veriyor. Güçlü olması, ilim ve ameldeki kuvvetidir. İbn Zeyd ve Süddî âyetteki kelimesini kuvvet ile açıklamışlar, İbn Zeyd peşinden «Göğü gücümüzle Biz kurduk ve Biz geniş kudrete sahibiz.» (Zâriyât, 47) âyetini okumuştur. Mücâhid ise kelimeyi Allah'a itâatta güçlü olmakla açıklar. Katâde der ki: Davud'a ibâdette güçlülük, İs-lâm'da anlayış verilmişti. Bize anlatıldığına göre Hz. Dâvûd (a.s.) gecenin üçte

birini ibâdetle geçirir, senenin yansında da oruç tutarmış. Bu; Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edilen Buharı ve Müslim'deki bir hadîste de sabittir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Namazların Allah'a en sevimli olanı, Davud'un namazıdır. Oruçların Allah'a en sevimli olanı da yine Davud'un orucudur. Gecenin yarısını uykuyla geçirir, üçte birini ibâdetle geçirir, sonra tekrar altıda birinde uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Düşmanla karşılaştığı zaman asla kaçmazdı. Şüphesiz o bütün iş ve durumlarında Allah'a dönüp yönelirdi.
«Biz, gerçekten dağlan onun buyruğuna vermiştik. Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» Allah Teâlâ dağları Hz. Davud'un buyruğuna vermişti. Onlar Hz. Dâvûd ile beraber güneşin doğması sırasında ve gündüzün sonunda tesbîh ederlerdi. Nitekim başka bir âyet-i kerime'de şöyle buy-rulur: «Ey dağlar onunla Dâvûd'la beraber siz de tesbîh «din. Ve orada kuşlara da.» (Sebe1, 10). Aynı şekilde kuşlar da Hz. Davud'un teşbihi ile birlikte teşbih eder, onunla beraber Zebur'u tekrarlarlardı. Hz. Dâvûd Zebur okurken gökte uçmakta olan kuşlar ona uğrayıp sesini işittikleri zaman gidemezler, havada. dururlar, onunla beraber tesbîh getirirlerdi. Yüce dağlar da ona cevab verip onunla birlikte Zebur'u tekrarlar, ona tâbi olarak tesbîh getirirlerdi.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Ümmühânî, Allah Rasûlü (s.a.)nün Mekke'nin fethi günü kuşluk vaktinde sekiz rek'ât namaz kıldığını söylemiştir. İbn Abbâs der ki: Bu saatta namaz olduğunu sanmıştım. Allah Teâlâ: «Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» buyuruyor. Yine İbn Cerîr'in Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla... Abdullah İbn Haris İbn Nevfel'den rivayetine göre İbn Abbâs kuşluk namazını kılmazmış. Abdullah İbn Haris şöyle anlatıyor: Onu Ümmühânî'nin yanma getirdim ve: Bana haber vermiş olduğun hadîsi (veya olayı) şuna da haber ver, dedim. Ümmühânî şöyle anlattı: Mekke'nin fethi günü evimde Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. Bir kaba su doldurulmasını emretti. Sonra bir örtü getirtti ve benimle arasına gererek gusletti. Suyu evin bir köşesine serpti. Sekiz rek'ât namaz kıldı. Bu, kuşluk vaktindeydi. Bu namazın kıyamı, rükûu, secdesi, ka'desi birbirine yakındı. İbn Abbâs; Şüphesiz ben iki levha arasındakileri okumuşumdur (bununla Kur'ân'ı kasdediyor olmalı) şu ana kadar kuşluk namazını bilmiyordum. Orada : «Sabah akşam tesbîh ederlerdi.» âyetini okur ve: İşrâk namazı nerede? derdim. Bundan sonra îbn Abbâs, bunun işrâk namazı olduğunu söylermiş.
«Kuşları da (havada hapsedilmiş bir halde) toplu olarak her biri ona yönelmişti.» Davud'a tâbi olarak tesbîh eder, ona itaat eder haldeydiler. Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Mâlik'in Zeyd İbn Eşlem ve İbn Zeyd'-den nakillerine göre âyetteki kelimesi; itaat eden, anlamı-nadır.
«Onun mülkünü pekiştirmiş (kralların ihtiyâç duyacağı her şeyin en mükemmelini ona vermiş) tik.» Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Ne-cîh, onun dünya halkının saltanat yönüyle en güçlüsü olduğunu söyler. Süddî Hz. Davud'u her gün dört bin kişinin koruduğunu söyler. Selef'ten birisi der ki: Bana ulaştığına göre her gece onun muhafızlarının sayısı otuz üç bin kişi imiş. Bu muhafızlara gelecek seneye kadar bir daha nöbet gelmezmiş. Bir başkası ise onu, silahlarını kuşanmış kırk bin kişinin koruduğunu söyler.

İbn Cerir ve îbn Ebu Hâtim'in Albâ' İbn Ahmer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre İsrâiloğullarından iki kişi Hz. Dâvûd (s.a.) un huzurunda davacı olmuşlar. Birisi diğerinin bir ineğini gasbettiği-ni iddia ederken diğeri bunu inkâr etmiş. Davacının delili yokmuş. Hz. Dâvûd onların durumu hakkında hüküm vermeyi te'hîr etmiş. Gece olduğunda Hz. Dâvûd (a.s.)a uykusunda davacıyı öldürmesi emredilmiş. Gündüz olunca Hz. Dâvûd, o ikisini getirtmiş ve davacının öldürülmesini emretmiş: Davacı: Ey Allah'ın peygamberi, şu adam benim ineğimi gasbetmişken beni niçin öldürtüyorsup? diye sormuş da Hz. Dâvûd: Şüphesiz Allah Teâlâ bana seni öldürtmemi emretti. Hiç şüphe yok ben seni öldürteceğim, demiş. Davacı şöyle demiş: Ey Allah'ın peygamberi, Allah'a yemîn ederim ki Allah sana benim Öldürülmemi bu adama karşı davacı olmam yüzünden emretmiş değildir. Şüphesiz ben davamda doğru söylüyorum. Şu kadar var ki ben, bu adamın babasını ani bir baskınla öldürmüştüm ve bunu hiç kimse hissetmemişti. Hz. Dâvûd emretmiş ve o adam öldürülmüş.
İbn Abbâs der ki: Hz. Dâvûd İsrâiloğulları içinde heybetli kılınmıştı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Onun mülkünü pekiştirmiştik.» kavli budur.
«Kendisine hikmet vermiştik.» Mücâhid bir keresinde: Burada anlayış, akıl ve kavrama gücü kasdediliyor derken bir başka seferinde hikmet ve adaletin, diğer bir keresinde de doğruluğun (hükümde isabetin) kasdedildiğini söyler. Katâde ise buradaki hikmet'in Allah'ın kitabı ve Allah'ın kitabının içindekilere uymak olduğunu söyler. Süddî hikmeti peygamberlikle tefsir etmiştir.
Kâdî Şureyh ve Şa'bî «Ve kesin söz söyleme hakkı vermiştik.» âye-tindeki şâhidler ve yeminler olduğunu söylemişlerdir. Katâde der ki: Davacıya düşen iki şâhid getirmektir. Yoksa davalı yemîn ettirilir. İşte peygamberlerin ve rasûllerin —veya inananlar ve sâlihler demiştir— kesin olarak kendisiyle hüküm verdikleri «kesin söz» budur. Kıyamet gününe kadar bu ümmetin hüküm vermesi de böyledir. Ebu Abdurrahmân Sülemî de böyle söylemiştir. Mücâhid ve Süddî ise «kesin söz» ün hüküm vermede isabet etme ve anlayış olduğunu söylemişlerdir. Yine Mücâhid bunun söz ve hüküm vermede kesin söz söyleme olduğunu söyler. «Kesin söz» bütün bunları içine almaktadır ve İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ömer İbn Şebbe en-Nemîrî'nin... Ebu Mûsâ (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Söze «imdi diye başlayanların ilki, Hz. Dâvûd (a.s.)dur, işte «kesin söz» budur. Şa'bî de «kesin söz»ün, «imdi» diyerek «emmâ, ba'du» ile söze başlamak olduğunu söylemiştir.[4]

21 — Sana davacıların haberi ulaştı mı? Hani onlar ma'bedin duvarına tırmanmışlardı.
22 — Davud'un yanma girmişlerdi de o, kendilerinden ürkmüştü. Demişlerdi ki: Korkma, iki davacı; birimiz birimizin hakkına tecâvüz etti. Sen aramızda hak ile hüküm ver. Ve ondan ayrılma. Bizi, doğru yolun ortasına ilet.
23 — Gerçekten bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz dişi koyunu, benim de bir tek dişi koyunum var. Onu bana ver, dedi ve söyleşmede beni yendi.
24 — O da dedi ki: Senin dişi koyununu, kendi dişi koyunlarına katmak için istemekle sana zulmetmiştir. Doğrusu ortakçıların çoğu birbirinin hakkına tecâvüz eder. Ancak inanmış olup sâlih ameller işleyenler müstesnadır.

Ama onlar pek azdır. Dâvûd, kendisini imtihan ettiğimizi zannederek Rabbmdan mağfiret diledi. Rükû'a kapanarak Allah'a yöneldi.
25 — Bunun üzerine Biz de onu bağışladık. Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makam ve güzel bir sonuç vardır.

Davacıların Haberi

Müfessirler burada, çoğunluğu İsrâîliyâttan alınma bir kıssa zikrederler. Bu konuda Ma'sûm (Hz. Peygamber) dan uyulması gereken bir hadîs vârid olmuş değildir. İbn Ebu Hatim de burada isnadı sahîh olmayan bir hadîs rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim bu hadîsi Yezîd er-Rukâşî kanalıyla Enes'ten rivayet etmektedir. Bu Yezîd her ne kadar sâlih bir kişi ise de imamlar katında onun hadîsi zayıf kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu kıssanın sâdece okunması ve bilgisinin Allah'a havale edilmesi en uygun olanıdır. Şüphesiz Kur'ân haktır ve onun ihtiva ettiği şeylerde haktır.
«Davud'un yanına girmişlerdi de o, kendilerinden ürkmüştü.» Hz. Dâvûd (a.s.) o sırada mihrabında idi. Mihrabı (ibâdet etmekte olduğu yeri) evindeki en şerefli yer idi ve o gün yanma kimsenin girdirilme-mesini emretmişti. Birden mihrabında yanma tırmanan ve durumlarını ona sormak için yanına gelen iki kişi olduğunu hissetti ve işte bundan ürktü.
(...)
«Dâvûd, kendisini imtihan ettiğimizi zannederek Rabbından mağfiret diledi. Rükû'a, (sonra da secdeye) kapanarak Allah'a yöneldi.» Burada Hz. Davud'un önce rükû' etmiş, sonra da secdeye kapanmış olması muhtemeldir. Onun tâm kırk sabah secdede devam ettiği anlatılır. «Bunun üzerine Biz de onu bağışladık.» Allah Teâlâ Hz. Davud'un; Şüphesiz ki iyilerin iyilikleri, Allah'ın yakınlığını kazanmış olanların kötülükleri (günâhları) mesabesindedir, şeklinde ifâde edilen bir kusurunu bağışlamış olmalıdır.
İmamlar —Allah onlardan hoşnûd olsun— Sâd süresindeki bu secdenin azimet secdesi olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İmâm Şafiî'nin mezhebindeki yeni görüşü Sâd süresindeki secdenin azimet secdesi olmayıp şükür secdesi plduğu şeklindedir. Bunun delili, İmâm Ahmed'-in rivayet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize îsmâîl İbn Uleyye'nin Eyyûb'-dan, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, Sâd süresindeki secde hakkında şöyle demiş: Azimet secdelerinden değildir. Şu kadar var ki Allah Rasülü (s.a.)nün bu âyette secde ettiğini gördüm. Hadîsi Buhârî, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve tefsir babında Neseî, Eyyûb kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Bu âyetin tefsirinde Neseî der ki: Bana İbrâhîm İbn Hasan'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Secde sûresinde secde etmiş ve şöyle buyurmuştur: Dâvûd (a.s.) burada tevbe için secde etmiştir. Biz de bir şükür olarak secde ederiz. Hadîsi sâdece Neseî rivayet etmiştir. Bu rivayetteki isnâdm râvîlerinin hepsi güvenilir kimselerdir. Şeyhimiz Hafız Ebu Haccâc el-Mizzî'ye kıraet olunurken ben onu dinliyordum ki bana şöyle haber verdi: Bize Ebu İshâk el-Müdrecî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve şöyle dedi: Ey Allah'ın elçisi, ben rü'yâmda kendimi bir ağacın arkasında namaz kılarken gördüm. Secde (âyetini) okudum ve secde ettim. Benim secde etmem üzerine ağaç da secde etti. Secdede

iken ağacın: Ey Allah'ım, bu secde ile katında bana ecir yaz. Senin katında onu benim için bir azık kıl. Onunla benim bir günâhımı eksilt ve kulun Dâvûd'dan kabul buyurduğun gibi bu secdeyi benden kabul buyur, dediğini işittim. İbn Abbâs şöyle devam ediyor: Gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) kalktı, secde âyetini okudu, sonra secde etti. O kişinin, ağacın sözü olarak naklettiği sözleri Hz. Peygamberin secdede iken söylediğini işittim. Hadîsi Tirmizî, Kuteybe kanalıyla, İbn Mâce ise Ebu Bekr İbn Hallâd kanalıyla Muhammed İbn Yezîd İbn Huneys'ten yukardakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hadîs garîbdir, sâdece bu kanaldan rivayetini biliyoruz.
Bu âyetin tefsiri esnasında Buhârî de şöyle der: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Avvâm'dan rivayetine göre, o şöyle demiştir: Mücâ-hid'e Sâd süresindeki secdeyi sordum, dedi ki: İbn Abbâs'a: Niçin secde ettin? diye sordum. «Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Dâ-vûd'u, Süleyman'ı... hidâyete erdirdik.» (En'Ş.m, 84), «İşte bunlar; Allah'ın hidâyet ettikleridir. Öyleyse sen de onların hidâyetine uy.» (En'-âm, 90) âyetlerini okumuyor musun? Hz. Dâvûd (a.s.) peygamberimizin kendisine uyulmasını emrettiklerindendir. Bu âyette Dâvûd (a.s.) ve Allah Rasûlü (s.a.) secde etmişlerdir, dedi.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Bekr İbn Abdullah el-Müze-nî'den rivayetine göre Ebu Saîd el-Hudrî bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsmda Sâd sûresini yazıyormuş. Secde edilen âyete ulaştığında divitin, kalemin ve yanındaki her şeyin secde ettiğini görmüş ve bunu Hz. Peygamber (s.a.)e anlatmış. Ondan sonra da devamlı olarak bu âyette secde etmiş. Haberi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Ebu Davud'un Ahmed İbn Salih kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) minberde Sâd sûresini okudu. Secde âyetine ulaştığı zaman indi, secde etti, insanlar da onunla birlikte secde ettiler. Başka bir gün Allah Rasûlü yine bu sûreyi okudular. Secde âyetine ulaştığı zaman insanlar secde için hazırlandılar. Allah Rasûlü (s.a.): Bu, sâdece bir peygamberin tevbesidir. Fakat ben görüyorum ki siz secde için hazırlandınız, buyurup indi, secde etti ve cemâat da secde ettiler. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Ancak hadîsin isnadı Sahîh'in şartlarına uygundur.
«Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makam ve güzel bir sonuç vardır.» Kıyamet günü şüphesiz ki o, Allah'a yakın kılınmışlardandır ve onun için güzel bir sonuç, hükümrânlığındaki mükemmel adaleti ve tevbesi sebebiyle cennette yüce makamlar vardır. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Aileleri ve üstlendikleri görevlerinde adaletli davrananlar Rahmân'm sağında (huzurunda) nurdan minberler üze-rindedirler. Rahmân'ın her iki eli de sağıdır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Âdem'in... Ebu Saîd el-Hud-rî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü Allah'a insanların en sevgilisi ve makamı bakımından Allah'a en yakını adaletli imamdır (devlet başkanıdır). Kıyamet günü insanların Allah'a en sevimsizi ve azabı en şiddetli olanı ise zâlim hükümdardır. Hadisi Tirmizî de Fudayl İbn Merzûk kanalıyla Atıyye'den rivayet etmiştir. Hadîsi rivayetten sonra o, şöyle diycr: Hadîsi sâdece bu kanaldan merfû' olarak biliyoruz.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Mâlik İbn Dinar'dan rivayetine göre o, «Onun için şüphesiz ki katımızda yüksek bir makam ve güzel bir sonuç vardır.»

âyeti hakkında şöyle demiştir: Kıyamet günü Hz. Dâvûd Arş'ın dibinde durdurulur, sonra: Ey Dâvûd, dünyada iken Beni ululamış olduğun tatlı ve güzel sesinle bugün de Beni ulula, denilir. O: Benden alınmışken bunu nasıl yaparını? der de: Bugün şüphesiz Ben o tatlı ve güzel sesini sana geri veriyorum, buyurur. Hz. Dâvûd o tatlı, güzel ve yüksek sesiyle Rabbını ulular ve böylece cennet ehlinin nimetleri tamamlanır.[5]

26 — Ey Dâvûd, seni gerçekten yeryüzüne halîfe kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Heveslere uyma ki bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz ki Allah'ın yolundan sapanlara; onlara hesâb gününü unuttuklarından ötürü, şiddetli bir azâb vardır.

Ey Dâvûd, Seni Gerçekten Yeryüzüne Halîfe Kıldık

Allah Teâlâ burada insanların işlerini üstlenenlere katından indirilmiş hak ile insanlar arasında hükmetmelerini, ondan ayrılıp sapmamalarını öğütlüyor. Şayet böyle yapmazlarsa şüphesiz Allah'ın yolundan sapıtmış olacaklardır. Allah Teâlâ kendi yolundan sapan ve hesâb gününü unutmuş görünen kimseleri şiddetli azabı ile tehdîd etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babanım... Mervân İbn Cenâh'dan rivayetine göre İbrahim Ebu Zür'a —ki bu zât kitabı okumuştu— ona şöyle rivayet etmiş: Velîd İbn Abdülmelik, İbrahim Ebu Zür'a'ya: Sen ilk kitabı okumuş bir kimsesin. Kur'ân'ı da okudun ve anladın. Halîfe hesaba çekilecek mi? diye sormuştu. İbrahim Ebu Zür'a şöyle anlatır: Ey Müzminlerin emîri, söyleyeyim mi? dedim. Söyle, sen emniyyettesin, dedi. Dedim ki: Ey mü'minlerin emîri, Allah katında sen mi yoksa Hz. Dâvûd mu daha şereflidir? Allah Teâlâ ona hem peygamberlik ve hem de halifelik vermiş, sonra kitabında onu tehdîd ederek şöyle buyurmuş: «Ey Dâvûd, seni gerçekten yeryüzünde halîfe kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. lieveslere uyma ki bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz ki Allah'ın yolundan sapanlara; onlara hesâb gününü unuttuklarından ötürü şiddetli bir azâb vardır.»
İkrime «Onlara, hesâb gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azâb vardır.» âyetinde der ki: Ayette takdîm-te'hîr vardır. Ayetin anlamı şöyle olacaktır: Unuttuklarına mukabil hesâb günü onlara şiddetli bir azâb vardır. Süddî der ki: Hesâb günü için amel etmeyi terkettik-lerinden dolayı onlar için şiddetli bir azâb vardır. Süddî'nin bu sözü âyetin zahirine daha uygundur. En doğrusunu Allah bilir.[6]

27 — Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zan-nıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.
28 — Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olan-
ları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?
29 — Âyetlerini düşünsünler ve akıl sahibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübarek bir kitâb indirdik.

Allah Teâlâ yaratıkları boşuna yaratmadığını haber veriyor. Bilakis onları zâtına ibâdet etsinler ve O'nu birlesinler için yaratmıştır.
Sonra onları mahşer gününde toplayacak, itaat edenleri mükâfatlandırırken kâfirleri azaba uğratacaktır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların (yeniden diriltilme ve âhiret gününe inanmayanların, sâdece bu dünya yurdunun olduğuna inananların) zannı-dır. Vay o küfretmiş olanlara Allah'a dönecekleri ve toplanacakları günde (kendileri için hazırlanmış) cehennem ateşinden.» Daha sonra Allah Teâlâ hikmeti ve adaleti ile inanan kimselerle kâfirleri eşit tutmayacağını beyân eder ve şöyle buyurur: «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz muttakîleri fâcirler gibi mi tutarız?» Elbette bunu yapmayız. Onlar, Allah katında eşit değildirler. Mademki durum böyledir, o halde şu itaat edenin mükâfâtlandırılacağı, şu günâhların cezaya çarptırılacağı başka bir yurdun mutlaka olması gerekir. Bu irşâd, akl-ı selim ve doğru yaratılış sahibi olanları mutlaka bir Allah'a dönüş ve ceza günü olduğu neticesine götürür. Zîrâ biz; azgın, zâlim bir kişinin malının, çocuklarının ve nimetinin arttığım, bu hal üzere öldüğünü; Allah'a itaat eden mazlum bir kişinin de üzüntüsü içinde öldüğünü görüyoruz. Zerre ağırlığı zulmetmeyen Âdil, Alîm ve Hakîm olanın hikmeti meyânmda bunlardan birinin hakkını diğerinden almak ta mutlaka vardır. Bu, dünyada gerçekleşmediğine göre bu cezalandırma ve mükâfatlandırma için başka bir yurdun olması kesinlikle ortaya çıkmış oluyor. Kur'ân-ı Kerîm sıhhatli maksadlara, aklî ve apaçık pirensiblere irşâdda bulunduğuna göre sonunda şöyle buyruluyor: «Âyetlerini düşünsünler ve akıl sahibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübarek bir kitâb indirdik.» Hasan el-Basrî der ki: Allah'a yemîn ederim ki onun üzerinde düşünmek, harflerini ezberleyip hadlerini zayi' etmekle olmaz. Nihayet onlardan birisi ne huylarında ne de amellerinde Kur'ân'ın izi görülmediği halde; ben Kur'ân'ı okudum, diyebilmektedir. Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.[7]

30 — Davud'a da Süleyman'ı   lütfettik.   O ne güzel bir kuldu ve muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.
31 — Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu.
32 — Demişti ki: Doğrusu ben Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihayet perdenin arkasına gizlenmişti.
33 — Onları bana geri getirin, dedi, bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başlamıştı.

Ve Dâvûd Oğlu Süleyman (a.s.)

Allah Teâlâ burada Hz. Davud'a peygamber olarak Süleyman'ı bahşettiğini haber verir. Burada Hz. Süleyman'ın Hz. Davud'a bahsedilmesi, onun peygamber olarak bahsedilmesi anlamındadır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de : «Süleyman da Davud'a vâris oldu.» (Nemi, 16) buyrulmaktadır. Yoksa Hz. Davud'un Hz. Süleyman dışında oğullan vardı. Hz. Davud'un hür olarak yüz hanımı bulunmaktaydı.

«O ne güzel bir kuldu ve muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.» âyetinde Hz. Süleyman (a.s.) çokça ibâdet etmesi, Allah'a itaati ve Allah'a yönelmesi ile övülmektedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Mekhûl'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Teâlâ Hz. Davud'a Hz. Süleyman (a.s.)i bahşettiğinde, Dâvûd oğluna: Ey oğulcuğum, en güzel şey nedir? diye sormuş da Hz. Süleyman: Allah'ın sekîneti ve Allah'a îmândır, demiş. Hz. Dâvûd: En çirkin şey nedir? diye sormuş da Hz. Süleyman: îmândan sonraki küfürdür, demiş. Hz. Davud'un: En tatlı şey nedir? sorusuna da; kullan arasındaki Allah'ın ruhudur cevabını vermiş. Hz. Dâvûd: Kalbi en çok serinleten şey nedir? diye sormuş, Hz. Süleyman: Allah'ın insanları, insanların da birbirlerini bağışlamalarıdır, diye cevab vermiş. İşte o zaman Hz. Dâvûd (a.s.): Sen peygambersin, demiş.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu.» Hz. Süleyman, saltanat ve ihtişamı içinde dururken kendisine cins koşu atları takdim edilmişti. Mücâhid, buradaki cins koşu atlarının üç ayağı ile dördüncü ayağının tırnak ucunda duran atlar olduğunu söyler. Âyetteki kelimesi de; sür'atli koşan, anlamınadır. Seleften birçokları kelimeyi böyle açıklamışlardır. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... İbrâhîm et-Teymî'den «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atlan sunulmuştu.» âyeti hakkındaki rivayetine göre o, şöyle demiştir: Onlar kanatlı yirmi kısrak idi. îbn Cerîr haberi bu şekilde rivayet ediyor. İbn Ebu Hatim ise der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... İbrâhîm et-Teymî'den rivayetine göre o:
Hz. Süleyman (a.s.)ı meşgul eden atlar yirmi bin kısrak idi demiş, sonra da bu âyeti okumuştur. Bu rivayet doğruya daha yakın görünüyor. En doğrusunu Allah bilir.
Ebu Davud'un Muhammed İbn Avf kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Tebük —veya Hayber— gazvesinden dönmüştü. Âişe'nin bulunduğu yerin kapısında bir örtü vardı. Rüzgâr esip de Hz. Âişe'nin oynamakta olan kızlarının bulunduğu yerdeki perdenin bir köşesini açınca Allah Rasûlü: Ey Âişe bu nedir? diye sordu. Hz. Âişe: Kızlarım, diye cevab verdi. Allah Rasûlü (s.a.) kızların arasında geriden iki kanadı olan bir kısrak görmüştü. Kızların arasında görmekte olduğum şey de nedir? diye sordu. Hz. Âişe: Bir kısrak, diye cevab verdi. Allah Rasûlü (s.a.)nün: Peki kısrağın üzerindeki şey nedir? sorusuna da iki kanat, diye cevab verdi. Allah Rasûlü: İki kanadı olan bir kısrak, diye şaşkınlığım belirtince Hz. Âişe: Hz. Süleyman'ın kanatlan olan atlannı işitmedin mi? diye sordu. Daha sonra Hz. Âişe der ki: Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldüler ki azı dişlerini gördüm.
Allah Teâlâ «Demişti ki: Doğrusu ben, Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihayet perdenin arkasına gizlenmişti...» buyurur ki; Selef'den birçoğunun ve müfessirlerin beyânına göre, atların kendisine arzolunması ile meşgul iken ikindi namazı vakti geçmiş. Şurası kesindir ki Hz. Süleyman ikindi namazını kasden değil, unutarak geçirmişti. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de Hendek muharebesi günü savaşla meşguliyetinden dolayı ikindi namazını vaktinde kıla-mamış, güneş battıktan sonra kılmıştı. Bu olay Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde birçok kanallardan rivayetle sabittir. Bunlardan birisi de Câbir hadîsi olup, bu hadîste Câbir şöyle anlatıyor: Hendek muharebesi günü güneş battıktan sonra Hz. Ömer (r.a.) geldi ve Kureyş kâfirlerine küfretmeye başladı. Ey Allah'ın elçisi, Allah'a

yenıîn ederim ki ikindi namazını ancak güneş batmaya yakınken kılabildim, diyordu. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'a yemîn olsun ki ikindiyi ben de kılmadım, buyurdu. Câbir anlatmaya şöyle devam ediyor: Buthân vadisine [8] doğru gittik, Allah Rasûlü namaz için abdest aldı, biz de ab-dest aldık. Güneş battıktan sonra ilkin ikindi namazını, daha sonra da akşam namazını kıldırdı. Muhtemeldir ki onların şeriatında, namazın savaş ve kıtal özrüne mebnî olarak geciktirilmesi caizdi. Atlarla da zâten savaş kasdedilmektedir. Âlimlerden bir grup ise, bunun daha önceden meşru' olup korku namazı ile neshedildiği görüşündedir. Bazıları ise namazı geciktirmenin sâdece göğüs göğüse çarpışma ve sıkışıklık halinde caiz'olduğunu söylemişlerdir. Zira bu durumda iken, rükû' ve secde mümkün değildir. Nitekim Sahabe —Allah onlardan hoş-nûd olsun— Tüster'in fethinde böyle yapmışlardır. Mekhûl, Evzâî ve başkalarından bu şekilde nakledilmektedir. Ancak birinci açıklama doğruya daha yakındır. Zîrâ bu âyetten sonra: «Onları bana geri getirin, dedi, bacaklannı ve boyunlannı sıvazlamaya başlamıştı.» buy-rulmaktadır. Hasan-ı Basrî'nin söylediğine göre ise Hz. Süleyman: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki sonuna kadar Rabbımın ibâdetinden beni asla meşgul edemeyecekler deyip boğazlanmalarını emretmiştir. Katâ-de de böyle söylüyor. Süddî de der ki: Hz. Süleyman atların dizlerine ve arka ayaklarının sinirlerine kılıçla vurup kesmiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise şöyle diyor: Atların yelelerini okşamaya (sıvazlamaya) başlamıştı. Dizleri ve arka ayaklarının sinirlerinden maksad ise atların koşumlarıdır. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmekte ve şöyle demektedir: Zîrâ Hz. Süleyman arka ayaklarının sinirlerini kesmekle bir hayvana işkence etmiş, bir malını sebepsiz yere yok etmiş değildir. Şu kadar var ki hayvanların günâhı olmaksızın onlara bakmak suretiyle namazı geçirmişti. İbn Cerîr'in tercih ettiği bu açıklama aslında şüphelidir. Zîrâ böyle bir hâdise onların şeriatında caiz olabilir. Özellikle namaz vakti çıkıncaya kadar onlarla meşgul olması yüzünden Allah için öfkelenmesi durumunda bu evleviyyetle caiz olmalıdır. Bu sebepledir ki Hz. Süleyman boğazlatmak suretiyle onlardan vazgeçtiğinde Allah Teâlâ onlardan daha hayırlısını kendisine vermiştir ki bu; gidişi bir ay, dönüşü bir ay olan, isabet ettiği yere bolluk getiren ve Hz. Süleyman'ın emri ile esen rüzgârdır ve bu rüzgâr hem daha süratli, hem de atlardan daha hayırlıdır. İmâm Ahmed der ki: Bize İs-mâîl'in... Ebu Katâde ve Ebu Dehmâ —bu ikisi Beytullah'a doğru çokça yolculuk eden kimselerdi— dan rivayetine göre, onlar şöyle demişlerdir: Çöl halkından bir adamın yanına vardık. Bu bedevi şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tutup Allah Teâlâ'nm kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı ve şöyle buyurdu: Sen ne zaman Allah korkusu ile bir şeyi bırakırsan, şüphesiz Allah Teâlâ sana ondan daha hayırlısını bahşeder.[9]

34 — Andolsun ki Biz, Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.
35 — Dedi ki: Rabbım, bağışla beni. Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın. Muhakkak ki en çok bağışta bulunan Sensin, Sen.
36 — Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik'. Emri ile istediği yere kolayca giderdi.
37 — Şeytânları da. Her bina ustasını ve dalgıcı da.

38 — Demir halkalarla bağlı diğerlerini de.
39 — Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca verf ister tut.
40 — Doğrusu katımızda onun için yüksek bir makam ve güzel bir netice vardır.

Süleyman'ın İmtihanı

Allah Teâlâ buyurur ki: Andolsun ki Biz, Süleyman'ı bir keresinde kendisinden hükümranlığı almakla imtihan edip denedik. Tahtının üstüne bir cesed attık. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Ka-tâde ve başkaları onun kürsüsü üzerine atılan cesed üe şeytânın kas-dedildiğini söylerler. Hz. Süleyman daha sonra eski haline, saltanat* hükümranlık ve ihtişamına dönmüştür.
İbn Cerîr, âyette anılan şeytânın adının Sahr olduğunu söyler. Bu söz İbn Abbâs ve Katâde'nindir. Bu şeytânın adının Âsâf olduğu da söylenir. Bu görüş Mücâhid'indir. Yine Mücâhid'in naklettiğine göre şeytânın adının Asarû (?) olduğu da söylenmiştir. Süddî'nin naklettiğine göre ise bu, şeytânın adının Habakîk olduğu söylenmiştir. Bu hâdiseyi tarihçiler kısmen geniş, kısmen muhtasar olarak anlatmışlardır. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den naklettiğine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Süleyman (a.s.)a Beyt el-Makdis'in inşâsı emrolunmuş ve kendisine: Onu bina et ve fakat orada hiç demir sesi duyulmasın, denilmişti. Hz. Süleyman buna çalışmışsa da gücü yetmedi. Ona: Denizde adına «Sahr» denilen bir şeytân var. Güçlü birine benzer, denildi. Hz. Süleyman bu şeytânın getirilmesini istedi. Her yedi günde bir kere su içmeye geldiği denizde bir pınar vardı. Bu pınarın suyu boşaltılıp yerine içki koydular. Şeytân su içmeye geldiği günde bir de baktı ki kaynakta su yerine içki var. Şüphesiz sen hoş bir içkisin. Şu kadar var ki halîm selîm kimseyi azdırır, bilgisizin bilgisizliğini arttırırsın, dedi, sonra dönüp gitti. Nihayet çok susayınca tekrar kaynağa geldi ve; Şüphesiz sen hoş bir içeceksin. Ancak iyi huylu kimseyi azdırır, bilgisizin bilgisizliğini arttırırsın, deyip ondan içti. Nihayet sarhoş oldu. Hz. Süleyman'ın mührü ona gösterildi veya iki küreği arasına o mühürle mühür basıldı da böylece Hz. Süleyman'ın emrine girdi (buyruğu altına girdi). Hz. Süleyman'ın hükümranlığı bu yüzüğünde idi. Şeytân Hz. Süleyman'a ge-tirildi de ona: Bize şu Beyt'in inşâsı emrolundu ve bize: Orada hiç bir demir sesi işitilmeyecek denildi, dedi. Şeytan bir Hüdhüd yumurtası getirdi, üzerine bir cam geçirdi. Hüdhüd gelip bu camın etrafında dolandı. Yumurtasını görüyor ve fakat ona ulaşamıyordu. Gidip bir elmas getirdi ve şişenin üzerine koyarak elmasla şişeyi kesti ve nihayet yumurtasına ulaştı. Bu elmas alındı ve onunla taşları kesmeye başladılar.
Hz. Süleyman helaya —veya banyoya— girmek istediği zaman yüzüğü ile girmez idi. Bir gün hamama gitti. Bu şeytân Sahr da onunla birlikte idi. Hz. Süleyman kadınlarından birisi ile temasta bulunmuştu (ve bu yüzden hamama girecekti). Hamama girdi ve yüzüğünü şeytâna verdi de şeytân yüzüğü denize attı ve yüzüğü bir balık yuttu. Böylece Hz. Süleyman'ın hükümranlığı kendisinden alındı ve şeytâna Hz. Süleyman'ın benzerliği verildi. Şeytân gelip Hz. Süleyman'ın kürsüsü ve tahtı üzerine oturdu, kadınları dışında Hz. Süleyman'ın bütün mülküne sahip oldu. Hz. Süleyman'ın tebaası içinde hükmetmeye başladı. Onun birçok davranışını (veya hükmünü) hoş görmemeye başladılar da sonunda: Şüphesiz Allah'ın

peygamberi fitneye dûçâr oldu, dediler. İçlerinde kuvvet ve kudretinde Hattâb oğlu Ömer'e benzettikleri birisi vardı. Allah'a yemîn ederim ki onu tecrübe edeceğim deyip: Ey Allah'ın peygamberi, —onu Allah'ın peygamberi olarak görüyordu— bizden birisine soğuk bir gecede cünüblük isabet etse, güneş doğuncaya kadar kasden gusletmeyi terketse bunda bir beis görür müsün? diye sordu. Şeytân; hayır, diye cevab verdi. Onlar bu durumda iken kırk gece geçti ve nihayet Allah'ın peygamberi yüzüğünü bir balığın karnında buldu. Dönüp geldiğinde karşısına çıkan her bir cin ve kuş ona secde ediyordu. Nihayet tebaasına geldi. «Tahtı üstüne bir cesed attık.» âyetinde kasdedilen işte bu şeytân Sahr'dır.
Süddî şöyle anlatıyor: Allah Teâlâ «Andolsun ki Biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık.» buyuruyor. Şeytân, Hz. Süleyman'ın kürsüsü üzerinde kırk gün oturmuştur. Hz. Süleyman'ın yüz hanımı vardı. Hanımları içinde Cerâde adında birisi vardı ki en çok ona güvenirdi. Hz. Süleyman cünüb olduğu zaman veya helaya gideceğinde yüzüğünü çıkarır ve Cerâde dışında hiç kimseye güvenmeyerek ona bırakırdı. Bir gün yüzüğünü Cerâde'ye verip helaya girdi. Şey-tân, Hz. Süleyman'ın suretine girip Cerâde'ye: Yüzüğü ver, dedi. Cerâde de yüzüğü ona verdi. Şeytân gelip Hz. Süleyman'ın tahtına oturdu
Bundan sonra Hz. Süleyman heladan çıkıp Cerâde'den yüzüğünü isteyince Cerâde: Biraz önce almadın mı? diye sordu. Hz. Süleyman; hayır, deyip şaşkın bir halde oradan çıkıp gitti. Şeytân insanlar arasında hüküm vererek kırk gün kaldı. İnsanlar onun hükümlerini hoş görmemeye başladılar. İsrâiloğullarınm kurrâsı ve âlimleri toplanıp Hz. Süleyman'ın hanımlarına geldiler, yanlarına girdiler ve: Biz şu adamda bir gariplik görüyoruz. Şayet bu Süleyman ise her halde aklını kaybetmiş olacak. Biz onun hükümlerini hoş görmüyoruz, dediler. İşte o zaman Hz. Süleyman'ın kadınları da ağladılar. Süddî anlatmaya şöyle devam ediyor: İsrâiloğulları âlimleri yürüyerek geldiler ve (Hz. Süleyman zannettikleri şeytânın) çevresinde halka olup durdular, sonra Tevrat'ı açıp okudular. Şeytân aralanndan uçup bir balkona kondu. Yüzük yanındaydı. Sonra tekrar uçtu ve denize geldi. Yüzük denize düştü, balıklardan birisi yuttu. Süleyman, o şaşkın haliyle gelip denizdeki balıkçılardan birisine rastladı, karnı açtı ve açlığı şiddetlenmişti. Avladıkları balıktan kendisine yiyecek vermelerini istedi.ve: Şüphesiz ben Süleyman'ım, dedi. Onlardan birisi Süleyman'ın üzerine yürüyüp bir sopa ile ona vurdu, kafasını yardı. Hz. Süleyman deniz kenarına varıp kanı yıkamaya başladı. Balıkçılar Hz. Süleyman'a vuran arkadaşlarını ayıplayıp: Ona vurmakla ne kötü ettin, dediler. Hz. Süleyman'a vuran kendisini müdâfaa sadedinde: O, kendisini Süleyman zannediyor, dedi. Balıkçılar Hz. Süleyman'a yanlarındaki bozulmuş balıklardan ikisini verdiler. Hz. Süleyman kanını yıkamayı bırakıp deniz kenarında durdu, o iki balığın karınlarını yarıp yıkamaya başladı. O iki balıktan birinin karnında yüzüğünü bulup aldı, parmağına taktı. Allah Teâlâ da güzelliğini, hükümranlığını ve haşmetini ona geri verdi. Kuşlar gelip üzerinde uçuşmaya başladılar da, orada bulunan topluluk onun Hz. Süleyman (a.s.) olduğunu anladılar, yaptıklarından dolayı gelip özür dilediler. Hz. Süleyman: Özür dilemenizden dolayı sizi övecek, sizden sâdır olan işten dolayı da sizi yerecek değilim. Şüphesiz bu, mutlaka meydana gelmesi takdir oltman bir durumdu, dedi. Hz. Süleyman yürüyüp mülküne geldi ve şeytânın getirilmesini emretti de onu getirdiler. Onun demirden bir sandığa konulmasını, sandığın üzerine

kilitlenmesini emretti, sandığın kilidini de mühürü ile mühürledi, sonra onun emriyle sandık denize atıldı. Şeytân kıyamet kopuncaya kadar o sandıkta kalacaktır. Bu şeytânın âdı Habâkık idi. Süddî devamla şöyle diyor: Rüzgâr Hz. Süleyman'ın buyruğuna verildi. Bundan önce rüzgâr onun buyruğuna verilmemişti. İşte Allah Teâlâ'nm: «Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın. Muhakkak ki bağışta bulunan Sensin, Sen.» âyeti budur.
Mücâhid'den rivayetle «Andolsun ki Biz, Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir.cesed attık.» âyeti hakkında İbn Ebu Necîh der ki: Hz. Süleyman'ın kürsüsü üzerine atılan, Asaf adındaki şeytân idi, Süleyman ona: İnsanları nasıl fitneye düşürürsün? diye sordu da Âsaf: Yüzüğünü bana göster, sana haber vereyim, dedi. Hz. Süleyman yüzüğünü Asaf a verince o, yüzüğü denize attı. Hz. Süleyman'ın hükümranlığı gitti ve kendisi de bir yolculuğa çıktı. Âsaf Hz. Süleyman'ın tahtına kuruldu. Ancak Allah Teâlâ onu Hz. Süleyman'ın kadınlarından engelledi. Ne o kadınlara, ne de kadınlar ona yaklaşmadılar ve onu çirkin gördüler. Hz. Süleyman (yolda rastladıklarından) yiyecek isteyip : Beni tanımıyor musunuz? Bana yiyecek verin, ben Süleyman'ım, diyor ve onlar da kendisini yalanlıyorlardı. Nihayet bir gün bir kadın ona bir balık verdi. Hz. Süleyman balığın karnını temizlerken yüzüğünü o balığın karnında buldu ve hükümranlığı kendisine geri döndü ve Âsaf kaçıp denize girdi.
Bütün bunlar İsrâiliyâttan olup bunların en kötüsü İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilen şu haberdir: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.» âyeti hakkında şunları anlatmış: Hz. Süleyman helaya girmek isteyip hanımı Cerâde'ye yüzüğünü verdi. Cerâde, kadınları içinde ona en sevgili olanıydı. Şeytân Hz. Süleyman suretinde gelip Cerâde'ye : Yüzüğümü ver, deyince, Cerâde Hz. Süleyman'ın yüzüğünü ona verdi. Şeytân yüzüğü parmağına takınca insanlar, cinler ve şeytânlar ona boyun eğdiler. Hz. Süleyman heladan çıkıp da Cerâde'ye: Yüzüğümü ver, dediğinde Cerâde: Ben onu Süleyman'a verdim, dedi. Süleyman: Ben Süleyman'ım, dediyse de Cerâde: Yalan söylüyorsun, sen Süleyman değilsin, dedi. Hz. Süleyman kime gelip: Ben Süleyman'ım, demişse; o kendisini yalanladı hattâ çocuklar bile onu taşlamaya başladılar. Hz. Süleyman bu durumu görünce bunun Allah'ın emriyle olduğunu anladı. Râvî anlatmaya şöyle devam ediyor: Şeytân, insanlar arasında hüküm vermeye başladı. Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a hükümranlığını geri vermeyi murâd ettiği zaman insanların kalblerine o şeytandan hoşlanmama duygusunu yerleştirdi. Hz. Süleyman'ın kadınlarına haber gönderip onlara : Süleyman'da hoşlanmayacağınız bir şey görüyor musunuz? diye sordurdular. Kadınlar : Evet, biz hayızlı iken bize yaklaşıyor. Bundan önce yapmazdı, dediler. Şeytân durumunun farkedildiğini görünce, artık işinin bittiğini zannederek içinde sihir ve küfür olan *bir mektup yazıp bunu Hz. Süleyman'ın tahtımn al-tma gömdü. Bu mektubu ortaya çıkarıp insanlara okudular da insanlar: Süleyman insanlara bununla üstün geliyormuş (hükmediyormuş) dediler ve Hz. Süleyman'ı yalanladılar. İnsanlar Hz. Süleyman'ı yalanlamaya dçvâm ederken şeytân yüzüğü gönderip denize attırdı. Yüzüğü bir balık görüp yuttu. Hz. Süleyman, deniz sahilinde ücretle yük ve insan taşıyordu. Bir adam gelip balık satın aldı. Hz. Süleyman'ın mührü karnında olan balık da bu balıklar içindeydi. Adam Hz. Süleyman'ı çağırıp: Şu balıkları bana

taşıyıverir misin? diye sordu. Hz. Süleyman'ın evet, cevabı üzerine adam: Kaça? diye sordu. Hz. Süleyman: Bu balıklardan bir balık mukabili, diye cevab verdi. Hz. Süleyman balıkları yüklenip adamın evine götürdü. Adam, kapısına ulaştığı zaman karnında yüzük olan o balığı Hz. Süleyman'a verdi. Hz. Süleyman balığı alıp karnını yardığında bir de ne görsün, yüzüğü o balığın karnında. Yüzüğü alıp parmağına taktı. Hz. Süleyman yüzüğü parmağına takar takmaz cinler, insanlar ve şeytânlar kendisine boyun eğdiler ve Hz. Süleyman eski haline döndü. Şeytân, kaçıp denizdeki adalardan birine sığındı. Hz. Süleyman aramaları için onun peşinden adam gönderdi. O, güçlü kuvvetli bir şeytân idi. Onu elde etmeye uğraştılarsa da güç yetiremediler. Nihayet bir gün onu uyur buldular, gelip üzerine kurşundan bir bina yaptılar. Şeytân uyanıp da sıçrayınca evin neresine sıçrasa üzerine kurşunlar bulaşmaya başladı. Böylece şeytânı yakalayıp bağladılar ve Hz. Süleyman'a getirdiler. Hz. Süleyman'ın emri ile o şeytân için mermerden bir tabut yontulup içine konuldu, sonra da bakırla kapatıldı. Hz. Süleyman'ın emri ile bu mermerden tabut denize atıldı. İşte «Andol-sun ki Biz, Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed attık. Sonra eski haline döndü.» âyetinde kasdedilen ve Hz. Süleyman'a musallat kılınmış olan, bu şeytândır. Bu haberin İbn Abbâs'a kadar isnadı kuvvetlidir. Fakat açıkça görülüyor ki —şayet İbn Abbâs'tan böyle bir kıssanın vürûdu sahîh ise—- İbn Abbas bunu kitâb ehlinden almıştır. Onların içinde Hz. Süleyman'ın peygamberliğine inanmayan bir grup da vardır. Açık olan odur ki onlar Hz. Süleyman hakkında yalan söylemektedirler. Bu sebepledir ki bu haberde münker birçok şey vardır ve bunların en ağırlarından biri de Hz. Süleyman'ın kadınlarının zikredilmiş olmasıdır. Meşhur olan habere göre cinler, Hz. Süleyman'ın kadınlarına musallat olamamışlardır. Aksine Allah Teâlâ peygamberine bir ikram ve şereflendirme olarak kadınlarını onlardan korumuştur. Bana bu kıssa Saîd İbn Müseyyeb ve Zeyd İbn Eşlem gibi Seleften bir topluluktan ve başkalarından da uzunca rivayet olundu. Hepsi de kitâb ehlinin kıssalarından alınmış şeylerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Yahya İbn Amr Seybânî der ki: Hz. Süleyman yüzüğünü Askalân'-da buldu ve Allah için tevâzuundan Beyt el-Makdis'e kadar bir tek hırka giymiş halde yürüdü. Bu haberi de İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.

Hz. Süleyman'ın tahtı hakkında garîb bir haber rivayet eden İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam —Allah ona rahmet eylesin—in... Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetine göre o, Direkli İrem Bağları hakkındaki hadîsi bitirdiği zaman Muâviye ona: Ey Ebu İshâk, bize Dâvûd oğlu Süleyman'ın tahtını haber ver, ne durumdaydı, nedendi? diye sordu. Kâ'b el-Ahbâr şöyle anlattı: Hz. Süleyman'ın tahtı fil dişlerindendi. İnci, yâkût ve zeberced ile süslenmişti. Aynı şekilde inci, yâkût ve zeberced ile süslenmiş bir de merdiveni vardı. Hz. Süleyman'ın emri ile tahtının iki tarafına altundan hurma ağaçlan konuldu. Bu hurma ağaçlarının salkımları yâkût, zeberced ve incidendi. Tahtın sağında bulunan hurma ağaçlarının üzerine altundan tavuslar konulmuştu. Tahtın solunda bulunan hurma ağaçlarının üzerine ve tavusların karşısına ise altundan doğanlar konulmuştu. Birinci basamağın sağ tarafına altundan iki sa-nevber ağacı konulmuş, bu basamağın soluna ise altundan iki arslan yerleştirilmişti. Bu iki arslanın başları üzerinde zebercedden iki direk vardı. Tahtın iki tarafına yine altundan iki üzüm ağacı (asma) konulmuştu ki, bunlar tahtı

gölgelendiriyordu. Bu asmaların salkımları da inci ve kırmızı yâkût idiler. Tahtın basamaklarının üstüne içleri boşaltılmış, misk ve amberle doldurulmuş altundan iki büyük arslan konulmuştu. Hz. Süleyman tahtına oturmak istediği zaman bu iki arslan bir süre döner, sonra durup içlerindeki misk ve amberi Hz. Süleyman'ın tahtının çevresine saçarlardı. Daha sonra birisi Hz. Süleyman'ın halîfesi, diğeri o zamandaki İsrâiloğulları bilginlerinin reîsi için olmak üzere altundan iki minber konulurdu. Ayrıca tahtın önüne yine altundan yetmiş minber konulurdu ki bunlara İsrâiloğullarınm kadılarından, şerefli ve zengin olanlarından yetmişi otururdu. Bütün bu minberlerin de arkasına yine altundan otuz beş minber konulur ve bunlara kimse oturmazdı. Hz. Süleyman tahtına çıkmak isteyip de ayaklarını alt basamağa koyar koymaz taht, içinde ve üzerinde bulunanlarla birlikte döner, arslan sağ ön ayağını, doğan sol kanadını yayardı. Sonra Hz. Süleyman ikinci basamağa çıktığında Arslan bu sefer sol ön ayağını, doğan da sağ kanadını yayıp açardı. Hz. Süleyman üçüncü basamağa çıkıp da tahtına oturduğu zaman bu doğanlardan birisi hemen Hz. Süleyman'ın en büyük tacını alıp onun başına koyardı. Doğanın tacı Hz. Süleyman'ın başına koymasıyla taht hızlı bir değirmen taşının döndüğü gibi hızla dönerdi. Muâviye (r.a.) : Ey Ebu İshâk, tahtı döndüren de neydi? diye sordu da Kâ'b şöyle cevabladı: Altundan bir ejderhâ vardı ki taht onun üzerindeydi ve bu ejderhâyı Sahr adındaki bir cinnî yapmıştı. Tahtın ait kısmında bulunan t&vûs, arslan ve doğanlar tahtın döndüğünü hissettikleri zaman tahtın üzerine doğru dönerler, taht durunca hepsi birden başlan Hz. Süleyman (a.s.)m başı üzerine doğru çevrilmiş halde dururlar, Hz. Süleyman oturunca da hepsi birden içlerinde bulunan misk ve amberi Hz. Süleyman (a.s.)ın başına serperler-di. Sonra cevherden bir direk üzerinde durmakta olan altundan bir güvercin Tevrat'ı alıp Hz. Süleyman'ın eline bırakır ve Hz. Süleyman da Tevrat'ı insanlara okurdu. İbn Ebu Hatim haberin tamâmını zikretmiştir ki bu, gerçekten garîbdir.
Allah Teâlâ: «Dedi ki: Rabbım, bağışla beni. Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasm. Muhakkak ki en çok bağışta bulunan Sensin, Sen.» buyurur ki bazıları burayı şöyle açıklıyor: Rabbım, bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç kimseye yaraşmasın ve hiç kimse onu benden alamasın. Onun tahtı üzerine atılan cesed meselesinde olduğu gibi ki ondan sonra hiç kimse için böyle bir cesed (onun tahtı üzerine kurulan şeytân kasdediliyor olmalı) taşa çevrilmesin. Ancak burada sahîh olan şudur ki Hz. Süleyman Allah'tan, kendisinden sonra beşerden hiç kimsenin sahip olamayacağı bir mülk ve hükümranlık istemiştir ve âyetin zahirinden de bu anlaşılmaktadır. Bu konuda Allah Rasûlü (s.a.)nden sahîh hadîsler vârid olmuştur.
Bu âyetin tefsirinde Buhârî der ki : Bize İshâk İbn İbrahim'in... Ebu Hüreyre (r.a.)nden, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Dün gece namazımı kesmek için cinlerden bir ifrit bana musallat oldu —veya Allah Rasûlü buna benzer bir kelime söyledi— Allah Teâlâ bana imkân verdi de onun hakkından geldim. Ve onu sabahleyin hepiniz ona bakabilesiniz diye mescidin direklerinden birine bağlamak istedim. Ancak kardeşim Süleyman'ın : «Rabbım, beni bağışla. Ve bana öyle bir mülk ver ki; benden sonra hiç bir kimse ulaşamasın.» sözünü hatırladım. Râvî Revh der ki: Ve Allah Rasûlü o ifriti kovalayarak geri çevirdi. Hadîsi Şu'be kanalıyla Müslim ve Neseî rivayet

etmişlerdir. Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Muham-med İbn Seleme el-Murâdî'nin... Ebu Derdâ'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmaya durdu. Onun ; Senden Allah'a sığınırım, dediğini sonra da üç kere: Seni Allah'ın la'netiyle la'-netlerim, diyerek bir şeyi tutmak ister gibi elini uzattığını gördük. Namazı bitirince biz: Ey Allah'ın elçisi, namazda, bundan önce hiç duy-madığımız bir şeyi söylediğini işittik ve gördük ki elini uzattın, dedik. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah düşmanı İblis, benim yüzüme atmak için ateşten bir kor getirdi. Ben üç kere: Senden Allah'a sığınırım, dedim, sonra da : Allah'ın en büyük la'neti ile seni la'netle-rim, dedim. Üç keresinde de geri çekilmedi. Sonra onu yakalamak istedim. Allah'a yemin ederim ki şayet kardeşimiz Süleyman'ın duası olmasaydı, Medine halkı çocuklarının oynayacağı şekilde bağlı kalırdı.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Ahmed... Ebu Ubeyd'den rivayet etti ki o, şöyle demiş: Atâ ibn Yezîd el-Leysî'nin namaz kıldığını gördüm. Önünden geçmek istedim de beni geri çevirdi sonra şöyle dedi: Bana Ebu Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) o arkasında iken sabah namazını kılmaya durmuş ve namazda okurken şaşırmış. Namazı bitirdiği zaman şöyle buyurmuş: Beni ve İblîs'i keşke görmüş olsaydın. Ben elimle ona uzandım ve boğazını sıktım. O kadar ki salyasının soğukluğunu başparmağımla onun yanındaki parmaklarım arasında hissettim. Şayet kardeşim Süleyman'ın duası olmasaydı, mescidin direklerinden birinde bağlı olarak kalır ve Medine çocukları onunla oynaşırdı. Sizden kim kıblesi ile arasına herhangi birinin girmesini engelleyebiliyorsa bunu yapsın. Hadîsin : Sizden her kim kıblesi ile arasına herhangi birinin girmesini engelleyebilirse bunu yapsın, kısmını Ebu Dâvûd da, Ahmed İbn Ebu Süreyc'den o ise Ebu Ahmed ez-Zübeyrî'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye İbn Amr'ın... Abdullah ed-Deylemî'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor : Abdullah İbn Amr Tâif de Vahat denilen bahçesinde iken yanma girdim. İçki içmekle itham olunan Kureyş'ten bir gence yaslanmış duruyordu. Dedim ki: Bana ulaştığına göre sen şöyle bir hadîs rivayet etmişsin: Kim bir defa içki içerse, Allah Teâlâ kırk sabah onun tevbesini kabul etmez. Gerçek mutsuz, annesinin karnında iken mutsuz olan kişidir. Kim, Beyt el-Makdis'e sâdece orada namaz kılmak için gelirse; annesinin onu doğurduğu günkü gibi hatâlarından sıyrılmış olur. O Kureyş'li genç içki lâfını duyunca, elini Abdullah İbn Amr'ın elinden çekti, sonra bırakıp gitti. Abdullah İbn Amr şöyle konuştu: Benim söylememiş olduğum bir şeyi benim hakkımda söylemek hiç kimseye helâl değildir. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Kim bir defa içki içerse, Allah Teâlâ kırk sabah (gün) onun namazını kabul etmez. Şayet tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul buyurur. Sonra içkiye dönerse yine kırk sabah onun namazı kabul olunmaz. Şayet tevbe ederse Allah Teâlâ onun tevbesini kabul buyurur. Şayet yine içkiye dönerse —Râvî der ki: bilemiyorum üçüncüde mi, yoksa dördüncüde mi böyle söyledi— kıyamet günü zehir usarelerinden ona içirmek Allah için bir hak olur. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Allah Teâlâ yaratıklarını karanlıkta yarattı, sonra onların üzerine nurunu gönderdi. O gün kime nuru isabet etmişse hidâyete erdi, kime isabet etmemişse o da sapıklıkta kaldı. Bu sebepledir ki ben: Allah'ın ilmi üzere kalem kurumuştur, diyorum. Yine Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Hz. Süleyman Allah Teâlâ'-dan üç şey istedf, Allah Teâlâ

ona ikisini verdi. Üçüncüsünün bizim olacağım umuyoruz. Allah Teâlâ'dan, Allah'ın hükmüne uygun bir hüküm istemişti. Allah Teâlâ bunu Hz. Süleyman'a verdi. Kendisinden sonra hiç kimsenin sahib olamayacağı bir hükümranlık istemişti. Allah Teâlâ bunu da kendisine verdi. Üçüncü isteğine gelince; Şu mescidde (Beyt el-Makdis kasdediliyor) namaz kılmak arzusuyla her kim evinden çıkarsa annesinin doğurduğu günkü gibi hatâlarından sıyrılmış olmasını istemişti. Biz Allah Teâlâ'nm bunu bize vereceğini umarız. Hadîsin bu son kısmı Neseî ve İbn Mâce tarafından muhtelif kanallardan olmak üzere... Abdullah İbn Amr'dan rivayet edilmektedir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki Hz. Süleyman Beyt el-Mak-dis'i inşâ ettiğinde Rabbından üç haslet istemişti... Ve Râvî hadîsin tamarnını zikretti. Bu, garîb bir isnâd ve siyak ile Râfî' İbn Umeyr (r.a.) hadîsinde de geçmektedir ki Taberânî şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Hasan îbn Kuteybe, Askalânî'nin... Râfî' İbn Umeyr'den rivayetinde o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ Hz. Dâvûd (a.s.)a: Benim için yeryüzünde bir ev bina et, buyurmuştu. Hz. Dâ-vûd inşasıyla emrolunduğu evden önce kendisine bir ev inşâ etti. Allah Teâlâ da ona: Ey Dâvûd, Benim evimden önce kendi evini mi bina ettin? diye vahyetti. Hz. Dâvûd: Rabbım, bu şekilde hükmettim. Kim kral olmuşsa elbette seçim hakkı vardır, deyip mescidin inşâsına başladı. Mescidin duvarlan tamamlandığında üç kere yıkıldı. Bu durumu Allah Teâlâ'ya şikâyet etti de Rab Teâlâ: Ey Dâvûd, Benim evimi inşâ etmeye sen uygun değilsin, buyurdu. Hz. Dâvûd: Niçin ey Rabbım? diye sordu da, Allah Teâlâ: Şu ellerinde akan kanlar sebebiyle, buyurdu. Hz. Dâvûd: Ey Rabbım, bütün bunlar senin arzun ve muhabbetin gereği değil miydi? diye sordu da Allah Teâlâ: Evet, Benim arzum ve mahabbetime uygundu, ancak onlar Benim kullarımdır ve elbette Ben onlara en çok rahmet edenim, buyurdu. Bu, Hz. Davud'a ağır geldi de Allah Teâlâ şöyle vahyetti: Üzülme, şüphesiz Ben, oğlun Süleyman'ın elleriyle bu mescidin inşâsına hükmedeceğim. Hz. Dâvûd öldüğünde Süleyman mescidin inşâsına başladı. Mescid tamamlandığı zaman Hz. Süleyman kurbânlar kesip İsrâiloğullarını topladı ve Allah Teâlâ kendisine şöyle vahyetti: Evimi inşâ etmekle sendeki sevinci görüyorum. Benden iste, sana vereyim. Hz. Süleyman şöyle dedi: Senden üç haslet istiyorum: Senin hükmüne uygun düşecek bir hüküm, benden sonra hiç kimsenin sâhib olmayacağı bir hükümranlık, şu eve orada namaz kılmak için her kim gelecek olursa annesinin onu doğurduğu gündeki gibi günâhlarından sıyrılıp çıkması. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: İkisini şüphesiz Allah Teâlâ ona vermiştir. Üçüncünün ise bana verileceğini umarım.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... Seleme İbn Ekvâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) dua buyurduğu zaman şu cümle ile başlardı: En yüce, en ulu, en çok veren Rabbım Allah'ı tesbîh eylerim. Ebu Ubeyd der ki: Bize Ali İbn Sâbit'in... Salih İbn Mismâr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah'ın peygamberi Dâvûd vefat ettiğinde, Allah Teâlâ oğlu Süleyman (a.s.)a şöyle vahyetti: Hacetini benden dile. Hz. Süleyman dedi ki: Babamın kalbi gibi Senden korkan bir kalb ver bana. Babamın kalbinin olduğu gibi Seni seven bir kaîb ver bana. Allah Teâlâ buyurdu ki: Kuluma haber gönderip ihtiyâcını sordum. İhtiyâcı şu imiş: Kendisine Benden korkan bir kalb, Beni seven bir kalb verecekmişim. Kendisinden sonra hiç kimsenin sâhib olamayacağı bir hükümranlığı mutlaka ona

vereceğim. Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği yere kolayca giderdi.» Ona bundan sonraki isteğini de mutlaka vereceğiz. Râvî der ki: Allah Teâlâ verdiklerini şüphesiz ona vermiştir ve âhiret günü de ona hesâb yoktur. Ebu Kasım İbn Asâkir, Tarih'indeki Hz. Süleyman (a.s.)ın hal tercümesinde bu şekilde kaydetmektedir. Seleften birisinden rivayete göre o, şöyle demiştir: Hz. Dâvûd'dan bana ulaştığına göre o: Rabbım, Süleyman'a bana olduğun gibi ol, demişti. Allah Teâlâ da ona, Hz. Süleyman'a şöyle demesini vahyetti: Bana karşı senin olduğun gibi olsun ki Ben de ona karşı sana davrandığım gibi davranayım.
«Bunun üzerine Biz de rüzgârı emrine verdik. Emri ile istediği ülkeye kolayca giderdi.» Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Hz. Süleyman Allah için öfkesinden atları boğazladığı zaman Allah Teâlâ onların yerine kendisine onlardan daha hayırlı ve daha sür'atli olanını bahşeyledi. Bu; gidişi bir ay, dönüşü de bir ay olan rüzgârdır.
«Şeytânları da. Her bina ustasını ve dalgıcı da.» Yani onlardan kimisi insanların güç yetiremeyeceği kaleler, heykeller, büyük havuzlar gibi çanaklar, sabit sabit kazanlar gibi büyük ve muhteşem yapılar ve benzeri zor işlerde kullanılırken diğer bir grup da denizlere dalarak sâdece denizlerde bulunan inci, cevher ve benzeri güzel şeyleri çıkarmada kullanılıyordu. «Demir halkalarla bağlı diğerlerini de (onun buyruğuna verdik).» Bunlar; sâlih amellerde bulunmaktan imtina' ederek isyan eden, inâdlaşan, işlerinde kötü davranıp haddi aşanlardan zincir ve bukağılarla bağlı olanlardır.
«Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca ver, ister tut (dedik).» Yani sana vermiş olduğumuz bu tastamam hükümranlık, en mükemmel saltanat senin isteğine uygun olarak sana verilmiştir. Bundan böyle sen; dilediğine ver, dilediğini mahrum kıl. Sana hesâb soracak değiliz. Her ne yapacak olursan, bu senin için caizdir. Dilediğin şekilde hüküm ver. Senin hükmün doğrudur.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olduğu üzere Allah Rasû-lü (s.a.) kendisine emrolunam işleyen, Allah'ın emrettiği şekilde insanlar arasında bölüştüren Allah'ın kulu ve elçisi olmakla hesâbsız ve günahsız olarak dilediğine veren, dilediğine vermeyen bir hükümdar peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldığında Cibril ile istişareden sonra birinci mertebeyi tercih etmişti. Cibril kendisine : Mütevazı' ol, dedi de Allah Rasûlü birinci mertebeyi tercih etti. Zîrâ bu mertebe Allah katında kadri daha yüce olup kıyamet günü en yüksek mertebedir. Bununla beraber hükümdarlık ile birleşmiş peygamberlik makamı elbette dünya ve âhirette büyük bir makamdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a dünyada verdiklerini zikrettikten sonra onun kıyamet gününde de Allah katında büyük bir nasîb sahibi olduğuna dikkati çekerek: «Doğrusu (âhiret yurdunda) katımızda onun için yüksek bir makam ve güzel bir netice vardır.» buyurmuştur.[10]

41 — Kulumuz Eyyûb'u da hatırla. Hani Rabbma: Doğrusu şeytân bana yorgunluk ve azâb verdi, diye seslenmişti.
42 — Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.
43 — Katımızdan bir rahmet, akıl sahipleri için de bir öğüt olmak üzere ona, ailesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini lütfettik.

44 — Eline bir demet sap al da onunla vur ve yeminini bozma. Biz, onu gerçekten sabırlı bulmuştuk. Ne iyi kuldu. Muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.

Sabır Çağlayanı Eyyûb (a.s.)

Allah Teâlâ burada, kulu ve elçisi Eyyûb (a.s.)u zikrediyor. Allah Teâlâ bedeni, malı ve çocukları hakkında vermiş olduğu zararla onu imtihan etmiş kalbi dışında bir iğne batacak kadar sağlam bir yeri kalmamıştı. Hastalığı ve içinde bulunduğu durumu için yardım isteyebileceği hiç bir şeyi de kalmamıştı. Ancak Allah'a ve Rasûlüne îmânı sebebiyle hanımı onu seviyordu. Ücretle insanlara hizmet eder ve Hz. Ey-yûb'u doyururdu. Hzj. Eyyûb'a yaklaşık on sekiz sene hizmet etmiştir. Bu durumundan önce Hz. Eyyûb'un bol bol malı, çocukları, dünya mal ve zenginliği vardı. Bütün bunlar elinden alınmış ve neticede bütün bu sürede kalacağı ülkenin mezbeleliklerinden bir çöplüğe atılmıştı. Hanımı dışında uzağı yakını onu reddetmişti. Karısı insanlara hizmetçilik yapmak üzere ayrılması dışında sabah akşam onu hiç yalnız bırakmamıştır. İnsanlara hizmetinden sonra hemen ona dönerdi. Hz. Eyyûb'un bu durumu uzayıp Jıali şiddetlenince ve nihayet onun hakkında takdir edilmiş kader sona erip mukadder olan süre tamamlanınca rasûllerin ilâhı, âlemlerin Rabbı Allah'a tazarrû' ve niyazda bulunup: «Bu dert beni sarıverdi. Sen merhametlilerin merhametUsisin.» (Enbiyâ, 83) diye duâ etti. Bu âyet-i kerîme'de de bildirildiği üzere o, şöyle duft etmişti:
«Rabbım, doğrusu şeytân bana yorgunluk ve azâb verdi.» burada Hz. Eyyûb'un kasdettiği yorgunluğun bedeninde, azabın da malı ve çocuklarında olduğu söylenir. İşte o zaman merhametlilerin en merhametlisi, onun duasına icabet buyurup olduğu yerde doğrulmasını ve ayağıyla yere vurmasını emretti. Hz. Eyyûb ayağıyla yere vurunca, Allah Teâlâ oradan bir kaynak fışkırttı. Hz. Eyyûb'a o kaynaktan yıkan-masını emretti. Böylece bedenindeki hastalıkların tamâmı iyileşti. Sonra bir başka yerde ayağını tekrar yere vurmasını emretti. Oradan da başka bir kaynak fışkırttı ve o kaynaktan içmesini emretti. Böylece içindeki kötülükler de giderildi, zahiren ve bâtınen tâm bir afiyete kavuştu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
«Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.»
İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim şöyle diyorlar: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nm... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah'ın peygamberi Eyyûb (a.s.), mübtelâ kılındığı musibetler içinde on sekiz sene kaldı. Yakını ve uzağı onu reddetti. Ancak onun en yakın kardeşlerinden iki kişi vardı ki onlar, sabah akşam ona gelip giderlerdi. Onlardan birisi diğerine: Allah'a yernîn olsun ki Eyyûb, âlemlerden hiç kimsenin işlemediği bir günâh işlemiştir biliyor musun? dedi de diğeri: O da nedir ki? diye sordu. Birincisi: On sekiz seneden beri Allah ona merhamet edip içinde bulunduğu durumdan onu kurtarmıştır (daha ne olsun?) dedi. Hz. Eyyûb'un yanma geldiklerinde ikincileri sabredemeyip bunu Hz. Eyyûb'a söyledi de Hz. Eyyûb: Ne söylediğini bilmiyorum. Ancak Allah biliyor ki ben, çekişen ve çekişmeleri sırasında Allah'ı anan iki kişiye uğrardım da evime döndüğümde Allah'ı ancak bir hak için anmış olabilecekleri korkusuyla onların yerine keffâret verirdim, dedi. Râvî devamla şöyle anlatır: Hz. Eyyûb def-i hacet için çıktığı zamanlarda işini bitirdiğinde karısı onun elinden tutar ve eski yerine

gelmesine yardım ederdi. Bir gün Hz. Eyyûb' un def-i hacetten sonra eşini çağırmakta geciktiği görüldü. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb (a.s.)al «Vur ayağını yere. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.» diye vahyetnıişti. Hanımının gelmekte gecikmesini istedi. Hanımı da onu beklemeye başladı. Bir de karısının yanma geldi ki Allah Teâlâ ondaki bütün hastalıkları gidermiş, en güzel şekliyle karşısında duruyor. Hanımı onu görünce: Allah seni mübarek kılsın, şu musibete dûçâr kalmış Allah'ın peygamberini gördün mü? Sıhhatli olduğu zamanda Allah'a yemîn ederim ki senden daha çok ona benzeyen birini görmedim, dedi. Hz. Eyyûb'un birisi buğday, diğeri de arpa için iki an-ban vardı. Allah Teâlâ iki bulut gönderdi. Bunlardan birisi buğday deposunun üzerine gelince depoyu taşınncaya kadar altun boşalttı. Diğeri de arpa anbarına yine taşırıncaya kadar altun boşalttı. İbn Cerîr — Allah ona rahmet eylesin—in rivayetinin lafzı bu şekildedir. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Hz. Eyyûb çıplak olarak yıkandığı esnada üzerine altun çekirgeler boşandı. Hz. Eyyûb bunlardan elbisesinin içine doldurmaya başladı da Rabbı kendisine; Ey Eyyûb, şu gördüklerinden seni müstağni kılmadım mı? diye nida eyledi. Hz. Eyyûb: Evet müstağni kıldın Rabbım, fakat Senin bereketinden ben asla müstağni değilim, diye cevab verdi. Hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.
Allah Teâlâ: «Katımızdan bir rahmet, akıl sahipleri için de bir öğüt olmak üzere ona, ailesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini lütfettik.» buyurur ki, Hasan ve Katâde'nin söylediğine göre, Allah Teâlâ bizzat onları diriltmiş ve onların bir mislini de onlarla birlikte arttırmıştır.
Allah Teâlâ yine şöyle buyuruyor: Sabrı, sebatı, Bize dönmesi, tevazuu ve boyun eğmesi karşılığı ona katımızdan bir rahmet, sabrın akıbetinin ferahlık, darlıktan çıkış ve rahatlık olduğunu bilsinler diye akıl sahipleri için de bir öğüt olmak üzere ona ailesini ve onlarla birlikte olanların bir mislim lütfettik.
«Eline bir demet sap al da onunla vur ve yeminini bozma.» Hz. Eyyûb (a.s.) yaptığı bir işten dolayı hanımına öfkelenmiş, kızmıştı. Söylendiğine göre bir ekmek karşılığında saçının bir örgüsünü satmış ve o ekmeği Hz. Eyyûb'a yedirmişti de Hz. Eyyûb bundan dolayı onu kınamış ve Allah kendisine şifâ verirse hanımına yüz değnek vuracağına dâir yemîn etmişti. Bunun dışında başka bir sebeple hanımına kızmış olduğu da söylenir. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'a şifâ ve afiyet verdikten sonra hanımının kendisine olan bu en mükemmel hizmeti, merhameti, şefkati ve iyiliğine karşılık cezası bu yüz değnek olmamalıydı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'a vahyetti ki, eline bir demet sap alacak, bu demette yüz çubuk bulunacak ve bu demetle hanımına bir ker"e vuracak. Böylece yemini yerine gelmiş olacak, adağına uymuş ve yemininden de dönmüş olmayacaktı. İşte bu, Allah'tan korkan ve Allah'a donen için bir ferahlık ve çıkış yolu olmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Biz, onu gerçekten sabırlı bulmuştuk, Ne iyi kuldu. Muhakkak ki o, Allah'a yönelirdi.» buyurmuştur. Allah Teâlâ Hz. Eyyûb'u iyi bir kul olması ve Allah'a çokça dönüp yönelmesi ile medhetmiş, övmüştür. Bu sebepledir ki başka bir âyet-İ kerîme'de de: «Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği bir yerden rızik verir.» (Talâk, 2,3) buyuruyor. Fakîhlerden birçoğu yemin ve benzeri meselelerde bu âyet-i kerîme'yi delil getirerek bu âyetle hüküm vermişlerdir.[11]

45 — Kuvvetli ve basiretli kullarımız olan tbrâhîm, İs-
hâk ve Ya'kûb'u da hatırla.
46 — Doğrusu Biz, onları âhiret yurdunu samîmiyyet-le düşünen kimseler kıldık.
47 — Ve gerçekten onlar, katımızda seçkinlerden ve
hayırlılardandı.
48 — İsmail'i, el-Yesa'ı ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de iyilerdendir.
49 — Bu bir zikirdir...

Allah Teâlâ burada kullarından rasûllerin, çokça ibâdet eden peygamberlerinin faziletlerini haber verip; «Kuvvetli ve basiretli kullarımız olan İbrahim, İshâk ve Ya'kûb'u da hatırla.» buyurur ki buradaki kuvvet ve basiret ile amel-i sâlih, faydalı ilim, ibâdetteki kuvvet ve basiret kasdedilmektedir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha'nm açıklamasına göre «Kuvvetli ve basiretli kullarımız...» kısmında şöyle bu-yuruluyor: Kuvvet ve ibâdet sahibi, dinde fakîh, bilgi sahibi olan kul-larımız... Mücâhid âyetteki kelimeleri ile Allah'a itâatta kuvvetin, < jLtuty) kelimesiyle de hak ve gerçek hakkındaki basiretin kasdedildiğini söyler. Katâde ve Süddî de şöyle diyorlar: Onlara ibâdette kuvvet, dinde basiret verilmişti.
«Doğrusu Biz, onları âhiret yurdunu samîmiyyetle düşünen kimseler kıldık.» Mücâhid der ki: Biz onları âhiret için güzel ameller işle-yici kıldık. Onların âhiretten başka bir düşünceleri yoktu. Süddî de böyle demektedir ki, onların zikirleri ve amelleri âhiret yurdu içindi. Mâlik İbn Dînâr der ki: Allah Teâlâ onların kalblerinden dünya sevgisi ve zikrini çıkarıp onlara sırf âhiret sevgisini ve zikrini bahsetmişti. Atâ el-Horasânî de böyle demektedir. Saîd İbn Cübeyr'in söylediğine göre ise burada âhiret yurdu ile cennet kasdedilmektedir. Âyette: «Doğrusu Biz, onları sâdece âhiret yurdunu samimiyet (ve ihlâs)le düşünen, (zikreden) kimseler kıldık.» buyruluyor. (...) Katâde der ki: Onlar insanlara, âhiret yurdunu ve âhiret yurdu için amel etmeyi hatırlatırlardı. İbn Zeyd de şöyle demektedir: Allah Teâlâ âhiret yurdundaki en üstün şeyleri onlara bahsetmiştir.
«Ve gerçekten onlar, katımızda seçkinlerden ve hayırlılardandı. îs-mâîl'i, el-Yesâ'ı ve Zülkifl'i de hatırla. Hepsi de iyilerdendir.» Bunlar ve kıssaları ile haberleri hakkındaki bilgiler burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Enbiyâ sûresinde geçmişti.
«Bu bir zikirdir.» Yani bu bölüm, düşünüp zikredecek kimseler için içinde zikir bulunan bir bölümdür. Süddî burada Kur'ân'ın kasdedildi-ğini söyler.[12]

—Ve muhakkak ki müttakîîer için güzel bir sonuç vardır.
50 — Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri.
51 — Orada tahtlara yaslanmış olarak birçok meyveler ve içecekler isterler.
52 — Yanlarında gözlerini yalnız eşlerine dikmiş aym yaştan güzeller vardır.
53 — îşte hesâb günü için size vaadolunan budur.
54 — Doğrusu bu, Bizim rızkı m izdir, onun için bitip tükenme yoktur.

Müttakîlere Adn Cennetleri

Allah Teâlâ burada mutlu, inanan kullarını zikrediyor ki onlar için âhirette «Güzel bir .sonuç vardır.» sonra Allah Teâlâ bu sonucu şöyle açıklar: «Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri.» Yani kapılan onlara açık, devamlı ikâmet edecekleri cennetler. Buradaki kelimesinin başında bulunan kelimenin sonundan hazfedilmiş olan bir kelimenin yerini tutmaktadır ki sanki şöyle denilmek isteniyor: Onlar cennetlerin kapılarına geldikleri zamanda şüphesiz o cennetlerin kapılan kendilerine açılır. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Sevâb el-Hebbârî kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki cennette, adına «Adn» denilen bir köşk vardır. Çevresinde burçlar ve otlaklar vardır. O köşkün beş bin kapısı, her bir kapısı yanında da beş bin kaftan vardır. Oraya ancak ya bir peygamber, ya bir sıddîk, ya bir şehîd veya adaletli bir devlet başkanı girer —veya, orada ikâmet eyler buyurmuştur—. Cennetin sekiz kapısı hakkında muhtelif kanallardan olmak üzere birçok hadîsler vârid olmuştur. «Orada (otağlar altında) tahtlara (bağdaş kurup) yaslanmış olarak birçok meyveler ve içecekler isterler.» Her ne isterlerse hazır bulurlar ve diledikleri şekil üzere hemen hazır olur. Hangi çeşidinden olursa içecekleri, hizmetçiler hemen kendilerine «Bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehler.» (Vakıa, 18) ile getirirler. «Yanlarında gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (eşleri dışında hiç kimseye iltifat etmeyen, dönüp bakmayan) aynı yaştan güzeller vardır.» Yaşları ve ömürleri hep birbirine eşit, aynı seviyededir. Yaptığımız bu açıklama aynı zamanda İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b ve Süddî'nin açıklamalarının da anlamıdır.
«İşte hesâb günü için size vaadolunan budur.» Yani şu zikrettiklerimiz Allah'ın zâtından korkan kullarına vaadetmiş olduğu cennetin nitelikleridir. Onlar diriltilip kabirlerinden kalktıktan ve cehennemden kurtulduktan sonra buraya gideceklerdir. Sonra Allah Teâlâ cennetin bitip tükenmeyeceğini, zevali ve sonu olmadığını haber verip: «Doğrusu bu, Bizim rızkımızdır, onun için bitip tükenme yoktur.» buyurur ki başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl, 96), «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108), «Muhakkak ki, îmân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara, kesintisiz bir ecir vardır.» (Fussilet, 8), «Oranın (cennetin) yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir. Bu takva sahiplerinin akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.» (Ra'd, 35). Bu hususta âyetler pek çoktur.[13]

55 — Bu böyle. Azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır.
56 — Cehennem. Oraya girerler. Ne kötü bir konaktır.
57 — işte şu, kaynar su ve irin, tatsınlar onu.
58 — Bunlara benzer daha başkaları da vardır.
59 — tşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenlerdir. Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak cehenneme gireceklerdir.
60 — Dediler ki: Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin. Bizi buraya siz sürdünüz. Ne kötü bir duraktır burası.
61 — Dediler ki: Rabbımız, bizi buraya kim sürdüyse ona ateşteki azabım kat kat arttır.

62 — Ve dediler ki: Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz?
63 — Onları alaya almıştık. Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?
64 — İşte bu, hakkın kendisidir. Cehennem ehlinin birbiriyle tartışması.

Azgınlar İçin de Kaynar Su Ve İrin

Allah Teâlâ mutluların akıbetini zikrettikten sonra peşinden kıyamet ve hesâb günü mutsuzların durumlarını ve akıbetlerini zikretmeye başlayarak şöyle buyurur: «Bu böyle. Azgınlar, (Allah'a itaat-tan çıkmış kimseler, Allah'ın elçilerine muhalefet edenler) için de çok kötü bir sonuç ve akıbet vardır.» Daha sonra Allah Teâlâ onların akıbetlerini şöyle açıklar: «Cehennem. Oraya girerler.» Cehennem onları her yönlerinden kapla^averir. «O, ne kötü konak (ve kalınacak yer) tır. İşte şu, kaynar su ve irin, tatsınlar onu.» Âyette zikredilen kelimesi, hararetin en üst noktasına çıkmış kaynar sudur, kelimesi ise; onun zıddı olup son derece elem verici, soğukluğuna katlanılamayacak derecede soğuk sudur. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» Bu kabilden olan çeşitli azâblar vardır ki onlar peşpeşe bu azâblara dûçâr olacak* lardır. İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre şöyle buyurmuştur: Şayet (cehennemdeki) ğassâk dan bir kovası dünyaya dökülmüş olsaydı yeryüzü halkı kokuşurdu. Hadîsi Tirmizî de Süveyd İbn Nahr kanalıyla... Derrâc'dan rivayet etmiş ve: Bu hadîsi sâdece Ruşdeyn İbn Sa'd kanalıyla biliyoruz, demiştir. Ancak hadîs başka kanallardan da rivayet edilmiş olup meselâ İbn Cerîr hadîsi Yûnus îbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Amr İbn Hâris'den rivayet etmiştir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: cehennemde bir kaynaktır. Yılan, akrep ve benzeri zehirli şeylerin zehirleri oraya akar. Orada toplanır ve âdemoğlu oraya getirilip bir, kere daldınlırsa çıkarıldığında derisi ve etleri kemiklerinden ayrılmış, derisi ve etleri topuklarından sarkıyor, eti kişinin elbisesini yerde sürdüğü gibi yerde sürükleniyor. Kâ'b'ın bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. «Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» âyetinde Hasan el-Basrî'nin söylediğine göre çeşitli azâblar kasdedil-mektedir. Bir başkası «Bunlara benzer daha başkalan»nı şöyle açıklıyor: Şiddetli soğuk ve sıcak yel, kaynar su içme, zakkum yeme, yukarılara çıkarılıp aşağılara atılma ve daha başka birbirine zıd muhtelif şeylerdir ve hepsi de cehennemliklerin azâb olunacağı ve onlar sebebiyle hakarete ve alçaltılmaya dûçâr kılınacağı şeylerdendir.
«İşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenlerdir^ Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak cehenneme gireceklerdir.» âyetinde, cehennemliklerin birbirilerine ne söylecekleri haber verilmektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulmaktadır: «Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder.» (A'râf, 38). Yani selâm yerine onlar birbirlerini la'netleyecek, birbirlerini yalanlayacak ve birbirlerini inkâr edeceklerdir. Bir grup, zebaniler ve cehennem bekçileri eşliğinde cehenneme geldikleri zaman onlardan önce girenler: «İşte bu topluluk, sizinle beraber göğüs gerenler ve sizinle beraber cehenneme girenlerdir. Rahat yüzü görmesin onlar. Muhakkak ki cehenneme gireceklerdir.» Zîrâ onlar da cehennemliklerdendir, diyecekler. Cehenneme yeni girenler de diyecekler ki: «Hayır, asıl siz rahat yüzü

görmeyin. Bizi buraya siz sürdünüz.» Bizi bu neticeye sürükleyen şeylere siz davet etmiştiniz. «Ne kötü bir duraktır, (ne kötü bir akıbet ve sonuçtur) burası. Dediler ki: Rabbımız, bizi buraya kim sürdüyse ona ateşteki azabını kat kat arttır j> Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: ((Sonrakiler öncekiler için derler ki: Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38) Yani sizden her biri için yaptıkları kadar azâb vardır. «Ve dediler M: Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz? Onları alaya almıştık. Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?» âyetinde belirtildiği üzere kâfirler cehennemde, dünyada iken sapıklık üzere olduklarını zannettikleri kimseleri arayacaklardır. Onlar kendi zanlarına göre mti'min olduklarını sanıyorlardı da aradıkları bu kimseler onlar nazarında sapıklıktaydılar. Diyecekler ki: Bize ne oluyor da onları bizimle birlikte cehennemde göremiyoruz? Mücâhid der ki: Bu, Ebu Cehü'in sözüdür. Şöyle diyecektir: Bana ne oluyor da Bilâl'i Ammâr'ı, Suheyb'i, falan ve falanı göremiyorum. Aslında bu, bir misâldir. Yoksa bütün kâfirlerin durumu şöyledir: Onlar cehenneme gireceklerine inanıyorlardı. Kâfirler cehenneme girdiklerinde arayacaklar fakat bulamayacaklar ve: «Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adanılan niçin burada görmüyoruz? (Dünyada iken biz) onları alaya almıştık.» deyip sonra kendilerini muhal bir şeyle teselli edercesine şöyle diyecekler: «Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?» Herhalde onlar da bizimle beraber cehennemdedirler. Fakat herhalde gözümüz ilişmedi. İşte o zaman inananların yüce derece ve mertebelerde olduğunu anlayacaklardır. Allah Teâlâ'mn şu kavli buna işaret etmektedir: «Cennet ashabı, cehennem ashabına: Rabbımızm bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbmızın size va'dettiğini hak buldunuz mu? diye seslenirler. Evet, dediler. Bunun üzerine aralarında bir münâdî: Allah'ın la'neti; zâlimlerin üzerinedir, diye seslendi... Girin cennete; size hiç bir korku yoktur ve sizler üzülecek de değilsiniz.» (A'râf, 44-49). «İşte bu, hakkın kendisidir. Cehennem ehlinin birbiriyle tartışması.» Ey Muhammed sana şu haber verdiklerimiz cehennemliklerin birbiriyle tartışması, birbirlerini la'netlemesidir ve bunlar hiç bir şek ve şüphe olmayan gerçeğin kendisidir.[14]

65 — De ki: Ben, sâdece bir uyarıcıyım. Vâhid, Kahhâr olan Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.
66 — Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbı Azîz'dir, Gafur'dur.
67 — De ki: Bu, büyük bir haberdir.
68 — Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.
69 — Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur.
70 — Bana sâdece vahyolunur. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Ben, Sâdece Bir Uyarıcıyım

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) Muhammed'e Allah'ı inkâr eden, O'na eşler koşan ve Rasûlünü yalanlayanlara şöyle demesini emrediyor: Ben sizin zannettiğiniz gibi değilim. Aksine ancak bir uyarıcıyım. Vâhid, Kahhâr olan Allah'tan başka hiç bir

ilâh yoktur. Yegâne O her şeye hâkim ve gâlibdir. Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rab-bıdır. Bütün bunların mâliki ve onlarda tasarruf sahibi olan O'dur. Azîz'dir, Gafûr'dur. İzzet ve azametiyle birlikte O çokça bağışlayandır.
«De ki: Bu, (Allah'ın beni size peygamber olarak göndermesi son derece yüce, beliğ) büyük bir haberdir. Ama siz (bu haberden gafil olarak) ondan yüz çeviriyorsunuz.» Mücâhid, Kadı Şüreyh ve Süddî «De ki: Bu, büyük bir haberdir.» âyetinde Kur'ân'm kasdedildiğini söylerler.
«Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur.» Şayet vahiy olmasaydı ben Mele-i A'lâ'da olan tartışmaları nereden bilecektim? Hz. Âdem hakkındaki tartışmaları, İblîs'in ona secde etmekten imtina' etmesini, Rabbı ile tartışıp kendini Âdem'den üstün tutmasını nereden bilecektim? İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd'in... Muâz (İbn Cebel) —Allah ondan hoşnûd olsun— dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir sabah Allah Rasûlü sabah namazı için bizim yanımıza çıkmakta gecikti. O kadar ki ner-deyse güneşin ucu ufukta görünecekti. Allah Rasûlü (s.a.) hızlıca çıkıp namaza durdu, namazı çok acele ve kısaca kıldırdı. Selâm verdiğinde: Saflarınızda olduğunuz yerde durunuz, buyurup bize döndü ve: Sabah namazı için sizin yanınıza çıkmaktan beni geciktiren sebebi size anlatacağım buyurup şöyle anlattı: Geceleyin kalkıp takdir olunduğu kadarıyla namaz kıldım. Namazda bir miktar uyuyakalmışım. Sonra uyandım ve gördüm ki en güzel suretiyle Rabbımla karşı karşıyayım. Ey Mu-hammed, Mele-i A'lâ'da hangi konuda tartışıldığını biliyor musun? buyurdu. Ben: Rabbim, bilmiyorum, dedim. Allah Teâlâ bunu üç defa tekrarladı. Gördüm ki kudret elini iki küreğim arasına koydu ve parmaklarının soğukluğunu göğsümde hissettim. Her şey bana tecellî etti ve öğrendim. Ey Muhammed, Mele-i A'iâ'da hangi konuda tartışıyorlar? buyurdu. Ben: Keffâretler konusunda, dedim. Keffâretler nelerdir? bu-yurdu. Ben: Ayakların cum'alara gitmesi, namazlardan sonra mescid-lerde oturma, hoşlanılmayacak hâdiseler esnasında güzelce abdest alma, dedim. Yüce dereceler (e ulaştıran şeyler) nelerdir? buyurdu. Ben: Yemek yedirmek, yumuşak söz söylemek, insanlar uyurken namaz kılmak, dedim. İste, buyurdu. Dedim ki: Allah'ım, Senden hayır işleri işlemeyi, münkerleri terketmeyi, yoksulları sevmeyi, beni bağışlayıp ba-na merhamet etmeni dilerim. Bir kavmin fitnesini murâd ettiğin zaman beni o fitneye karışmamış olarak öldür. Senden Senin sevgini, Seni sevenlerin sevgisini, Senin sevgine beni yaklaştıracak amellerin sevgisini dilerim. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Şüphesiz ki bu; gerçektir, onu iyice öğreniniz. Bu, meşhur olan uyku hadîsidir. Bunun uyanıklık halinde olduğunu söyleyenler yanılmaktadırlar. Sünen'lerde muhtelif kanallardan olmak üzere rivayet edilmiştir. Bu hadîsi aynen Tirmizî de Cehdam İbn Abdullah el-Yemânî kanalıyla rivayet e^miş ve hasen, sa-hîh olduğunu söylemiştir. Bu tartışma Kur'ân hakkındaki mezkûr tartışma değildir. Bu zâten açıklanmıştı. Kur'ân hakkındaki tartışmaya gelince bu, daha sonra Allah Teâlâ'nın: "Hani Rabbın meleklere demiş ti ki...» âyetinde tefsir edilip açıklanacaktır.[15]

71 — Hani Rabbın meleklere demişti ki: Ben, çamurdan bir insan yaratacağım.
72 — Onu yapıp ruhumdan kendisine üflediğim zaman; derhal secde edin ona.
73 — Bütün melekler topluca secde ettiler.

74 — Yalnız îblîs, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.
75 — Buyurdu ki: Ey İblîs, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?
76 — Dedi ki: Ben, ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.
77 — Buyurdu ki: Çık oradan. Şüphesiz sen, artık kovulmuş birisin.
78 — Ve muhakkak ki din gününe kadar la'netim senin üzerinedir.
79 — Dedi ki: Rabbım, diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.
80 ~ Buyurdu ki: Sen, şüphesiz ertelenensin,
81 — Belli bir vaktin gününe kadar.
82 — Dedi ki: Senin izzetine yemîn olsun ki ben, onların hepsini muhakkak azdırırım,
83 — Ancak içlerinden Senin ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna.
84 — Buyurdu ki: İşte bu haktır ve Ben, hakkı söylerim.
85 — Muhakkak cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım.

İnsan ve Şeytân

Bu kıssayı Allah Teâlâ Bakara sûresinde, A'râf sûresinin başında, Hicr, İsrâ, Kehf sûrelerinde ve burada zikretmiştir. Allah Teâlâ Hz. Âdem (a.s.)in yaratılmasından önce meleklere kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağını haber vermişti (bildirmişti) . Hz. Adem'in yaratılmasını ve tesviyesini bitirdiği zaman meleklere dönüp Hz. Âdem için bir ikram, bir hürmet ve büyükleme, Allah'ın emrine ittibâ olarak onlara Hz. Âdem'e secde etmelerini emretti.. îblîs dışında bütün melekler bu emre uydular. İblîs, cins itibarıyla meleklerden değildi. Cinlerden olup en muhtaç olduğu bir zamanda tabiatı ve fıtratı kendisine ihanet etti de Hz. Âdem'e secde etmekten imtina' ederek bu konuda Rabbı ile tartışmaya girişti ve kendisinin Âdem'den daha hayırlı olduğunu ileri sürdü. O ateşten, Âdem ise çamurdan yaratılmıştı ve onun zannına göre, ateş çamurdan daha hayırlı idi. İşte bu konuda hatâ etmiş, Allah'ın emrine muhalefetle küfre düşmüş, Allah Teâlâ da onu rahmetinden uzaklaştırıp burnunu yere sürtmüş, rahmet kapısından onu kovmuş ve Allah'ın rahmetinden ümidinin kesik olduğunu bildirmek üzere ona İblîs adını vermiştir. Daha sonra onu zemmedilmiş ve kovulmuş halde gökten yere indirmiştir. îblîs Allah Teâlâ'dan yeniden diriltilme gününe kadar geciktirilmesini istemişti. Zâtına isyan edenlere cezalarını hemen vermeyen hilim sahibi Allah, ona mühlet verdi de İblîs kıyamet gününe kadar helak olmaktan emin olunca inadlaşmaya ve azgınlığa başladı ve şöyle dedi: «Senin izzetine yemîn olsun ki ben onların hepsini muhakkak azdırırım. Ancak içlerinden Senin ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyamet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesna, onun soyunu emrim altına alırım, demişti.» (İsrâ, 62) buyrulur ki; bunlar, «Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur senin. Vekîl olarak Rabbm yeter.» (İsrâ, 65) âyetinde de istisna edilenlerdir.

«Buyurdu ki: İşte bu haktır ve Ben, hakkı söylerim: Muhakkak cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım.» İçlerinde Mücâhid'in de bulunduğu bir topluluk, âyette geçen (jJ-1) kelimesinden ilkini merfû' olarak okumuşlardır ki buna göre anlam şöyle oluyor: Ben gerçeğin ta kendisiyim ve ancak gerçeği söylerim. Mücâhid'den gelen bir rivayete göre ise o, âyeti şöyle açıklamış: Gerçek bendedir ve ben gerçeği söylerim. Diğer kırâet imamları ise kelimeyi rnansûb olarak okumuşlardır. Süddî bunun, Allah Teâlâ'nın ettiği yeminlerden biri olduğunu söyler. Ben de derim ki: Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerine benzemektedir: «Fakat; cehennemi tamamen cin ve insanlarla dolduracağım, diye Ben'den hak söz sâdır olmuştur.» (Secde, 13), «Buyurmuştu ki: Haydi git, onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tâm bir ceza.» (İsrâ, 63).[16]

86 — De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben, kendiliğimden bir şey iddia edenlerden de değilim.
87 — Bu, ancak âlemler için bir zikirdir.
88 — Onun haberini bir müddet sonra öğreneceksiniz.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu müşriklere de ki: Bu tebliğin ve bu nasîhatlar için sizden dünya hayatının nimetlerinden bana vereceğiniz herhangi bir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden bir şey iddia edenlerden de değilim. Allah'ın benimle gönderdiklerinin üzerinde bir şey istemiyorum, ona ziyâdede bulunmak da istemiyorum. Aksine bana emrolunanı ben yerine getirnüşim-dir. Onda ne bir arttırma, ne de bir eksiltme yapmadım. Ben bununla ancak Allah'ın rızâsını ve âhiret yurdunu dilemekteyim. Süfyân es-Sev-rî'nin A'meş ve Mansûr kanalıyla... Mesrûk'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Abdullah İbn Mes'ûd bize geldi va şöyle dedi: Ey insanlar, kim bir şey biliyorsa onu söylesin, kim de bilmiyorsa; Allah en iyi bilendir, desin. Zîrâ kişinin, bilmediği bir şey hakkında; Allah en iyi bilendir, demesi de bir ilimdir. Zîrâ Allah Teâlâ sizin peygamberiniz (s.a.)e şöyle buyurmuştur: «De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben, kendiliğimden bir şey iddia edenlerden de değilim.» Buhârî ve Müslim, hadîsi A'meş kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
«Bu, ancak âlemler için bir zikirdir.» Âyetinde Kur'ân kasdedilmek-tedir. Kur'ân» insan ve cinlerden bütün mükellefler için bir öğüttür. Bu açıklama İbn Abbâs'a âit olup İbn Ebu Hatim bunu babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Buna göre âlemlerden maksad, cinler ve insanlardır. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavillerine benzemektedir: «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahy-olundu.» (En'âm, 19), «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun va-racağı yer ateştir.» (Hûd, 17).
«Onun haberini (ve doğruluğunu) bir müddet sonra (yakında) öğreneceksiniz.)) Katâde burayı: Ölümden sonra öğreneceksiniz, diye açıklarken, İkrime burada kıyamet gününün kasdedildiğini söylemektedir. Her iki açıklama arasında bir tezâd söz konusu değildir. Zîrâ her kim ölmüşse şüphesiz o kıyametin hükmüne girmiştir. Katâde'nin naklettiğine göre Hasan el-Basrî «Onun haberini bir müddet sonra

öğreneceksiniz.» âyeti hakkında şöyle demiş: Ey Âdemoğlu, Ölüm esnasında sana kesin haber gelecektir.[17]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6841-6842
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6844-6847
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6856-6857
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6857-6860
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6861-6863
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6863-6864
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6864-6865
[8] Medine'de bir vadinin ismidir
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6866-6868
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6869-6878
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6879-6881
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6882-6883
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6883-6884
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6885-6887
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6888-6889
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6890-6891
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6891-6892

ZÜMER SÛRESİ

ZÜMER SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla
1 — Kitâb'm indirilmesi; Azîz, Hakîm olan Allah katın-dandır.
2 — Şüphesiz ki Biz, kitabı sana, hak olarak indirdik. Öyle ise dini Allah için tahsis ederek O'na ibâdet et.
3 — îyi bilki, hâlis din Allah'ındır. O'ndan başka velîler edinenler; Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ihtilâfa düştükleri şeylerde, aralarında hüküm verecektir. Muhakkak ki Allah, yalancı ve kâfir olan kimseyi hidâyete eriştirmez.
4 — Şayet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi. Tenzih ederiz O'nu. O, Vâhid ve Kahhâr Allah'tır.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Azîm'in Allah katından indirilmiş olduğunu haber veriyor. O, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçeğin ta kendisidir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde: Muhakkak ki o, (Kur'ân) elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın. Apaçık arap diliyle (Şuarâ, 192-195), «Halbuki o, değerli bir kitâbdır. Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmedir.» (Fussilet, 41,42) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: Kitabın indirilmesi; Aziz, tarafı güçlü; sözlerinde, fiillerinde, şeriatında ve kaderinde Hakîm olan Allah katındandır. «Şüphesiz ki Biz, kitabı sana hak olarak indirdik. Öyle ise dini Allah'a tahsis ederek O'na ibâdet et. Tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet et ve yaratıkları buna çağır. Onlara, ibâdetin sâdece Allah için olduğunu bildir. Şüphesiz ki O'nun ortağı, dengi ve benzeri yoktur. Bu sebepledir ki: «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» buyurmuştur(o, amel işleyenin amelini, tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis etmedikçe kabul buyurmaz. Katâde «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» âyeti hakkında: Bu, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir, demiştir.
Allah Teâlâ putlara ibâdet eden müşriklerin: «Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» dediklerini haber verir. Onlar kendi kanılarına göre melek şeklini verdikleri putlara yönelerek bu suretlere tapınmaktadırlar. Bu suretlere tapınmalarını meleklere tapınma derecesinde tutmaktadırlar. Güya onlar Allah katında kendilerine yakın olan dünya işlerinde, rızıklarında ve muzaffer kılınmalarında Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklardır. Bu inançları onları bu putlara tapınmaya sevketmektedir. Âhiret yurduna gelince; onlar zâten âhiret gününü inkâr etmektedirler. Zeyd İbn Eşlem ve İbn Zeyd'-den naklen Katâde, Süddî ve Mâlik, «Sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» âyetini şöyle anlatmaktadırlar: Onlar bize şefaat etsinler ve Allah katında derece bakımından bizi O'na yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz. Yine bu sebepledir ki onlar, câhiliyyet döneminde haccettikleri zaman telbiyelerinde şöyle demekteydiler: «Buyur Rab-bımız, senin ortağın yok. Hem kendisine ve hem de mâlik olduklarına sahip olduğun sana ait bir ortak müstesna.» Eski ve yeni zamanlarda müşriklerin dayandığı yegâne şüphe budur. Allah'ın elçileri —Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun— onlara gelmiş; bundan kendilerini alıkoyup

men'etmişler, ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis etmeye çağırmışlardır. Bu durum müşriklerin kendiliklerinden uydurduğu bir şeydir. Yoksa Allah ne buna izin vermiş, ne de razı olmuştur. Aksine buna buğzetmiş ve bundan men'etmiştir. «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygam-berler göndermişizdir.» (Nahl, 36), «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere; Ben'den başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vah-yetmişizdir.» (Enbiyâ, 25). Göklerdeki mukarrebûn melekler ve diğerleri hepsi birden Allah'ın kullarıdır ve O'na boyun eğmişlerdir. Onlar ancak yine Allah'ın izniyle O'nun hoşnûd olduklarına şefaat edeceklerdir. Yoksa melekler hiç bir zaman kralların sevdiği veya sevmediği hususlarda kralların izni olmaksızın krallar nezdinde şefaat eden kumandanları mesabesinde değildirler. «Allah'a benzerler koşmaya kalkmayın.» (Nahl, 74) Allah Teâlâ bütün bunlardan münezzeh ve yücedir.
«Doğrusu Allah, (kıyamet günü) ihtilâfa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecek, (Allah'a dönecekleri günde bütün yaratıkların arasını hükmüyle ayıracak, her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecek)tir.» «O gün, onların hepsini topladıktan sonra meleklere: Bunlar mıydı, size tapmakta olanlar? der. Melekler: Tenzih ederiz seni, bizim dostumuz onlar değil sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu da onlara îmân etmişlerdi, derler.» (Sebe, 40, 41).
«Muhakkak ki Allah, yalancı ve kâfir olan kimseyi hidâyete eriştirmez.» Tek maksadı yalan ve Allah'a iftira olan, kalbi Allah'ı ve Allah'ın âyetlerini, burhanlarını inkâr eden kimseyi Allah hiç bir zaman hidâyete eriştirmez.
Müşriklerin melekler hakkında, inatçı yahûdî ve hıristiyânların Uzeyr ve Hz. îsâ hakkındaki zanlarmın aksine Allah Teâlâ kendisinin çocuğu olmadığını beyânla şöyle buyurur: «Şayet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi.» Durum onların zannettiklerinin tersine olurdu. Bu, gerçekleşmesi ve caiz olması zorunlu olmayan bir şarttır. Aksine bu durum (Allah'ın çocuk edinmek istemesi ve yaratıklarından dilediğini seçmesi) muhaldir. Bununla sadece onların iddia ve zanlannda bilgisizliklerinin ortaya konulması kasdedil-miştir. Nitekim «Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat asla edinmedik.» (Enbiyâ, 17), «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» (Zuhruf, 81) âyetlerinde de durum böyledir ve hepsi de bu şart koşma kabî-lindendir. Konuşanın, maksadına ma'tûf olarak muhal olan bir şeye şartın bağlanması caizdir.
«Tenzih ederiz O'nu. Vâhid ve kahhâr Allah'tır.» Allah Teâlâ çocuğu olmaktan münezzeh, mukaddes ve yücedir. O Vâhid, Ehad, Ferd, Sa-med olandır. Her şey O'nun katında kuldur, O'na muhtaçtır. O, zâtının dışmdakilerden müstağnidir. O, her şeyi kahr u galebesi altına almış, her şey O'na boyun eğmiş ve huzurunda zelîl olmuştur.[1]

5 — Gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır. Geceyi gündüze örter; gündüzü de geceye dolar. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, Azîz'dir, Gaffar'dır.
6 — Sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır, tş-te bu, Rabbınız olan

Allah'tır. Mülk O'nun&ur.   O'ndan başka ilâh yoktur. Böyleyken nasıl olup da döndürülüyorsunuz?

Göklerin ve Yerin Yaratılışı Hak İledir

Allah Teâlâ göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin yaratıcısı olduğunu, mülkün sahibi, mülkte tasarruf sahibi olduğunu, gece ve gündüzü peşpeşe getirdiğini haber veriyor ve şöyle buyuruyor: «Geceyi gündüze örter, gündüzü de geceye dolar.» Her ikisini de buyruğu altına almıştır. Devamlı kalmaksızın peşpeşe cereyan ederler. Her biri diğerini takîp eder. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyruluyor: «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür.» (A'râf, 54). İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve başkalarından rivayet edilen açıklamaların anlamı böyledir. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar yörüngelerinde cereyan eder. Onlardan her biri Allah katında bilinen bir süreye kadar yörüngelerinde seyrederler sonra da kıyamet gününde bu seyir sona. erer. «İyi bilin ki O, Azîz'dir, Gaffâr'dır.» İzzeti, azameti ve kibriyâsıyla birlikte O, Önce isyan edip de sonra tevbe ile zâtına dönenlere karşı çokça bağışlayandır.
«Sizi bir tek nefisten yaratmıştır.» Cinsleriniz, sınıflarınız, dil ve renkleriniz muhtelif olmakla birlikte sizi bir tek nefisten yaratmıştır ki o da Hz. Âdem (a.s.)dir. «Sonra ondan eşi Havva'yı var etmiştir» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbmızdan korkun.»   (Nisa, 1).
«Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir.» Hayvanların sırtlarından sizin için sekiz çift yaratmıştır ki bunlar, En'âm süresindeki «Sekiz çift; koyundan iki, keçiden iki... Deveden de iki, sığırdan da iki...» (En'âm, 143, 144) âyetlerinde belirtilen hayvanlardır.
«Sizi analarınızın karınlarında (takdir buyurmuştur ve) üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır.» Sizden birisi önce nutfe, sonra aleka, sonra da bir çiğnem et olmaktadır. Daha sonra da et, kemik, sinir ve damar teşekkül etmektedir. Daha sonra da ona ruh üfürülmekte ve başka bir yaratık haline gelmektedir. «Yaratanların en güzeli olan Allah'ın sânı ne yücedir.» (Mü'minûn, 14). «Analarınızın karınlarında üç karanlık içinde...» âyetinde ana rahminin karanlığı, çocuk için bir perde ve koruyucu durumunda olan çocuk zarının karanlığı ve karın (içinin) karanlığı kasdedümektedir. îbn Abbâs, Mücâhidi îkrime, Ebu Mâlik, Dahhâk, Katâde, 3üddî ve İbn Zeyd böyle söylemektedirler.
«İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır.» Gökleri, yeri ve ikisi arasında-kileri sizi ve babalarınızı yaratan, mülk ve bütün bunlarda tasarruf sahibi olan Rab Teâlâ'dır. «O'ndan başka ilâh yoktur.» İbâdet yegâne ve ancak O'na yaraşır. «Böyleyken siz nasıl olup da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz?» O'nunla birlikte bir başkasına ibâdet ediyorsunuz? Akıllarınız nerede?[2]

7 — Eğer küfrederseniz; muhakkak ki   Allah, sizden müstağnidir. Fakat O, kulları için küfre rızâ göstermez. Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur. Hiç bir günahkâr diğerinin günâhını yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbınr zadır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

8 — İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman Rabbına yönelerek O'na yalvarır. Sonra O, kendi katından ona bir nimet verince; önceden O'na yalvarmış .olduğunu unutuverir. Ve Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak ki sen, ateş yârânın-dansın.

Allah Teâlâ yüce zâtının kendisinin dışındaki bütün yaratıklardan müstağni olduğunu haber veriyor. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) da şöyle demişti: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, (hepinizden) müstağni ve hamde lâyık olandır.» (İb-râhîm, 8). Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîs-i kudsîde şöyle buyrulur: Ey kullarım, şayet sizin ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz içinizdeki en günahkâr kalb üzere olsalardı bu Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmezdi.
«Fakat O, kullan için küfre rızâ göstermez, (sevmez ve bunu emretmez de.) Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur.» Şükrünüzü elbette sever ve size lutfundan arttırır. «Hiç bir günahkâr diğerinin günâhını yüklenmez.» Hiç kimse bir başkasının yerine bir günâhı yüklenmez. Aksine herkes kendi günâhından sorumlu tutulacaktır. «Sonra dönüşünüz Rabbınızadır. O zaman yaptıklarınızı size haber verir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir. (Ve gizli olan hiç bir şey O'na gizli kalmaz).»
«İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman Rabbına yönelerek O'na yalvarır.» İhtiyâç halinde tek ve ortağı olmayan Allah'a tazarrûda bulunarak O'ndan yardım diler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Denizde size bir sıkmtı dokununca; yaşardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankördür.» (İsrâ, 67) buyrulurken burada da şöyle buyrulmaktadır: «Sonra O, kendi katından ona bir nimet verince; önceden O'na nasıl yalvarmış olduğunu unutuverir.» Refah halinde daha önce yapmış olduğu duâ ve tazarrûları unutuverir. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12).
«Ve Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar.» Afiyette iken Allah'a şirk koşup O'nun benzeri olduğunu ileri sürer. «De ki: Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak ki sen, ateş yârânındansın.» Hali, tavrı, yolu bu olan kimseye söyle: Sen küfrünle biraz eğlenedur. Bu şiddetli ve güçlü bir tehdîddir. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir: «Yaşayın bakalım; varacağınız yer, şüphesiz ateş olacaktır, de.» (İbrâ-hîm, 30), «Onlan az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azaba sürük-leriz.» (Lokman, 24).[3]

9 — Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyamda durarak itaat eden, âhiretten korkan ve Rabbınm rahmetini dileyen kimse gibi midir? De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alıp düşünür.

Allah Teâlâ buyurur ki: Sıfatları bu olan kimse hiç Allah'a şirk koşan ve O'nun benzeri olduğunu iddia eden kimse gibi midir? Elbette Allah katında onlar eşit değildirler. Başka bir âyet-i kerîme'de «Hepsi bir değildir. Onlar (Ehl-i kitâb)dan,

secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Al-i İmrân, 113) buyrulurken burada da şöyle buyurmaktadır: «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyamda durarak (secde ve kıyamı halinde) Allah'a itaat eden kimse gibi midir?» Kunût'un namazdaki huşu' olduğunu ileri sürenler bu âyeti delil getirirler. Buna göre Kunût; başkalarının ileri sürdükleri gibi sâdece kıyamdan ibaret değildir. Sevrî'nin Firâs kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, Kânit'i; Allah'a ve Rasûlüne itaat eden, anlamına almıştır. İbn Abbâs, Hasan, Süddî ve İbn Zeyd âyetteki kelimelerini; gecenin ortasıyla açıklarlar. Sevrî ise Mansûr'dan rivayetle der ki:. Bize ulaştığına göre bu, akşam ile yatsı arasıdır. Hasan ve Katâde ise bu ifâdeleri; gecenin evveli, ortası ve sonu ile açıklamıştır.
«Yoksa o, (ibâdet ettiği sırada) âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen kimse gibi midir?» İbâdette her ikisinin de (korku ve ümit halinin de) bulunması gerekir. Ayrıca korkunun hayat süresince gâlib duygu olması şarttır. Bu sebepledir ki: «Âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen...» buyurmuştur. Ölüm halinde ise gâlib olan duygu ümid olmalıdır. Nitekim İmâm Abd İbn Humeyd, Müsned'inde der ki: Bize Yahya İbn Abdülhamîd'in... Enes'ten rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) ölüm halindeki birinin yanına girmişti. Ona: Kendini nasıl buluyorsun? diye sordu da adam: Umuyo-yorum ve korkuyorum, diye cevab yerdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Böyle bir yerde kulun kalbinde bu iki duygu birleşmişse şüphesiz Allah Teâlâ onu umduğuna nail eder, korktuğundan emîn kılar. Hadîsi Tirmizî ve Neseî, Gece ve gündüz babında İbn Mâce ise Seyyar İbn Hatim kanalıyla Ca'fer İbn Süleyman'dan rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin garîb olduğunu söyler. Bazıları ise hadîsi Sâbit'den, o Enes'ten, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla ve mürsel olarak rivayet ederler. İbn Ebu Hâtim'in Ömer İbn Şebbe kanalıyla... Yahya el-Bekkâ'dan rivayetine göre; o, İbn Ömer'i «Yoksa o, geceleyin secde ederek, kıyamda durarak itaat eden, âhiretten korkan ve Rabbının rahmetini dileyen kimse gibi midir?» âyetini okurken işitmiş. İbn Ömer peşinden şöyle demiş: Bu, Osman İbn Affân (r.a.)dır. îbn Ömer'in böyle demesi Hz. Osman'ın geceleyin çok namaz kılması ve Kur'ân okuması sebebiyledir. O1 kadar ki Hz. Osman bazan bir rek'atta bütün Kur'ân'ı okurmuş. Bu Ebu Ubeyde tarafından Hz. Osman'dan rivayet ediliyor. Şâir Hassan İbn Sabit onun hakkında şöyle diyor: «Yüzünde secde nurları parlayan, Geceyi tesbîh ve kırâetle parçalayan, Ak saçlı bir ihtiyarı kurbân ettiler.»
İmâm Ahmed der ki: Rebî' İbn Nafî'nin kitabet yoluyla... Temîm ed-Dârî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim bir gecede yüz âyet okursa, ona bütün geceyi kunutla geçirmiş sevâbı yazılır. Bu hadîsi Neseî de gece ve gündüz babında İbrahim İbn Ya'kûb kanalıyla... Heysem İbn Humeyd'den rivayet etmiştir.
«De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» Bu kimse ile bundan Önce zikredilen ve Allah yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşan kimse hiç bir olur mu? «Doğrusu, ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür.)» Bu ikisi arasındaki farkı ancak aklı olanlar bilir.[4]

10 — De ki: Ey imân eden kullarım, Rabbmızdan korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara, iyilik vardır. Ve Allah'ın arzı geniştir. Yalnız sabredenlere ecirleri, hesapsız ödenecektir.
11 — De ki: Ben, dini yalnız Allah'a tahsis ederek ibâdet etmekle emrolundum.
12 — Ve ben, müslümanlarm ilki olmakla emrolundum.

Allah'ın Arzı

Allah Teâlâ, inanan kullarına devamlı Allah'a itaat ve Allah korkusu üzere olmalarını, emrediyor ve şöyle buyuruyor: «De ki: Ey îmân eden kullarım, Rabbımzdan korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara, iyilik vardır.)) Bu dünyada güzel amel işleyenlere hem dünyalarında hem de âhiretlerinde iyilik vardır. «Ve Allah'ın arzı geniştir.)* Mücâhid der ki: Orada hicret edin, cihâd edin ve putlardan uzaklasın. Şerîk'in Man-sûr'dan, onun da Atâ'dan «Ve Allah'ın arzı geniştir.» âyeti hakkında: Bir günâha davet edildiğiniz zaman ondan kaçın, demiş sonra da: «Al-lah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz?» (Nisa, 97) âyetini okumuştur. «Yalnız sabredenlere ecirleri hesâbsız ödenecektir.» Evzâî der ki: Onlara ölçü ile, tartı ile verilmeyecek; onlara avuç avuç verilecektir. İbn Cüreyc de şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, onlara amellerinin sevabı hiç bir şekilde hesâb edilmeyecek, ancak bunun üzerine onlara artırılacaktır. Süddî de «Yalnız sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir.» va'dinin cennette gerçekleşeceğini söyler.
«De ki: Ben, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na ibâdet etmekle emrolundum.» Ben ancak ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis etmekle emrolundum. «Ve ben, müslümanların ilki olmakla emrolundum.» Süddî burayı şöyle anlıyor: Ve ben Muhammed ümmetinden müslümanların ilki olmakla emrolundum.[5]

13 — De ki: Rabbıma karşı gelirsem; doğrusu büyük günün azabından korkarım.
14 — De ki: Ben, dinimde muhlis olarak Allah'a ibadet ederim.
15 — Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın. De ki: Hüsrana uğrayanlar; kıyamet gününde kendilerini de, ailelerini de hüsrana uğratanlardır. îyi bilin ki, apaçık hüsran işte budur.
16 — Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında kat kat ateşler vardır. Allah, kullarım bununla korkutur. Ey kullarım, Benden korkun.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, sen Allah'ın Rasûlü olduğun halde şöyle de: Rabbıma karşı gelirsem; büyük günün, kıyamet gününün azabından korkarım. Buradaki Allah Rasûlünün «Rabbıma karşı gelirsem...» sözü cevabı bulunmayan yani gerçekleşmesi muhal olan bir şarttır. Anlamı ise bir başkasına ta'rîzde bulunmaktır. Allah'ın elçisi böyle olursa elbette diğerleri hakkında evleviyyetle azâb vukua gelecek demektir. «De ki: Ben, dinimde muhlis olarak Allah'a ibâdet ederim. Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın.)) Âyetin bu kısmı da bir tehdîd ve Allah Rasûlünün onlardan berî olduğunu beyân sadedindedir. «De ki: (Gerçek anlamda) hüsrana uğrayanlar; kıyamet gününde kendilerini de, ailelerini de hüsrana uğratanlardır.» Onlar birbirlerinden ayrılacaklar ve ebediyyen bir araya gelemeyeceklerdir. İster aileleri cennete kendileri cehenneme gitmiş olsun veya

hepsi cehennemde yerleştirilmiş olsun. Hiç bir zaman onlar için bir araya gelme ve sevinç yoktur. «İyi bilin ki apaçık hüsran işte budur.»
Sonra Allah Teâlâ onların cehennemdeki durumlarım tavsifle şöyle buyurur: «Onların üstlerinde kat kat ateşler, altlarında da kat kat ateşler vardır.» Başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Onlar için cehennemde bir döşek ve üstlerine de örtüler vardır. Biz, zâlimleri işte böyle cezalandırırız.» (A'râf, 41), «O günde hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından azâb kendilerini kaplayacaktır. Ve yaptıklarının karşılığım tadın, diyecektir.» (Ankebût, 55).
«Allah, kullarını bununla korkutur.» Allah Teâlâ şüphesiz meydana gelecek olan bu olayı, kullarım bununla korkutmak için haber veriyor. Belki böylece haramlardan ve günâhlardan sakınırlar.
«Ey kullarım Ben'den (baskınım, satvetim, azabım ve intikamımdan) korkun.»[6]

17 — Tâğût'a tapmaktan kaçınıp Allah'a yönelenlere; işte onlara müjde vardır. Öyle ise kullarımı müjdele.
18 — Onlar ki; sözü dinlerler de, en güzeline uyarlar. İşte bunlar; Allah'ın kendilerini hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Ve işte ^bunlar akıl sahiplerinin kendileridir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in babasından rivayetle söylediğine göre «Tâğût'a tapmaktan kaçınıp Allah'a yönelenlere...» âyeti Zeyd îbn Amr İbn Nüfeyl, Ebu Zerr ve Selmân-ı Fârisî hakkında nazil olmuştur. Sahîh olanı ise, bu âyetin hem onlara hem de putlara tapınmaktan sakınıp Rahmân'ın ibâdetine dönen diğerleri hakkında umûmî olmasıdır. Hem bu dünya hayatında ve hem de âhirette müjdele-nenler bunlardır. Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Öyleyse kullarımı müjdele. Onlar ki; sözü dinlerler (anlarlar) de en güzeline uyarlar (ve gereğince amel ederler).» Nitekim Allah Teâlâ Hz. Musa'ya Tevrat'ı verdiği zaman.ona şöyle buyurmuştu: «Öyleyse sen, bunları kuvvet ve metanetle al, kavmine de emret, onları en güzel şekilde tutsunlar.» (A'râf, 145).
«İşte (bu sıfatlarla nimetlenmiş olan kimseler) Allah'ın (dünyada ve âhirette) kendilerini hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Ve işte bunlar (gerçek) akıl (ve dosdoğru fıtrat) sahiplerinin kendileridir.»[7]

19 - Hakkında azâb hükmü gerçekleşmiş kimseyi mi? Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?
20 — Fakat Bablarmdan korkanlar için, üzerlerine konaklar yapılmış, altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah, verdiği sözden caymaz.

Müttakîler

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın mutsuz olarak yazdığı ve takdir buyurduğu kimseyi içinde bulunduğu sapıklık ve helakten sen kurtarabilir misin? Elbette Allah'tan başka onu hidâyete eriştirecek hiç kimse yoktur. Zîrâ Allah kimi saptırmışsa ona hidâyet verecek, kimi de hidâyete eriştirmişse onu saptıracak kimse

yoktur. Sonra Allah Teâlâ, mutlu kullarının cennette yüce ve muhteşem köşklere sahip olacaklarını haber vererek şöyle buyurur: «Fakat Rablarından sakınanlara, üzerlerine (kai kat, sağlam, son derece süslü) konaklar yapılmış, altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır.» Abdullah îbn İmâm Ahmed der ki: Bize Abbâd İbn Ya'kûb'un... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki; içleri dışlarından, dışlan da içlerinden görülür, buyurmuştur. Bir be-devî: Bunlar kimin içindir ey Allah'ın elçisi? diye sordu da şöyle buyurdu: Güzel söz söyleyen, yemek yediren, geceleyin insanlar uykudayken namaz kılanlar içindir. Hadîsi Tirmizî, Abdurrahm^n İbn îshâk kanalıyla rivayetten sonra hasen ve garîb olduğunu söyler. İlim ehlinden bazısı hafızasının zayıflığı sebebiyle onun hakkında konuşmuşlardır. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Mâlik Eş'arî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennette öyle bir oda vardır ki; dışı içinden, içi de dışından görünür. Allah Teâlâ bu odayı yemek yediren, sözü yumuşak söyleyen, oruca devam eden ve insanlar uykudayken namaz kılanlara hazırlamıştır. Hadîsi Abdullah İbn Muânik kanalıyla Ebu Mâlik'den sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Kuteybe İbn Saîd kanalıyla... Sehl îbn Sa'd'-dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Şüphesiz cennet halkı cennetteki odalarında birbirlerini sizin gökteki yıldızlan gör-düğünüz gibi göreceklerdir. Râvî der ki: Bu hadîsi Nu'mân İbn Ebu Ayyâş'a rivayet ettim de o Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini naklet ti: Sizin doğu veya batı ufkunda inci gibi parıldayan yıldızları gördüğünüz gibi... Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Ebu Hâzim'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bu hadîsi Mâlik kanalıyla... Ebu Saîd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile tahrîc ederler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Fezâre'nin... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz cennet halkı, cennetteki yüksek derecelere sahip olanları sizin doğu ufkunda batan, inci gibi parıldayan yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir. Bu, yüksek derecelere sahip olanların üstünlüğündendir. Ashâb-ı Kiram : Ey Allah'ın elçisi, onlar peygamberler mi? diye sordular da şöyle buyurdu: Evet onlardır. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, peygamberlerle beraber Allah'a îmân eden ve Allah'ın elçilerini doğrulayan kavimlerdir. Hadîsi Tirmizî de Süveyd kanalıyla... Füleyh'-ten rivayet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr ve Ebu Kâmilin... Ebu Hü-reyre'den rivayetine göre o, şöyle demiş: Biz: Ey Allah'ın elçisi, biz seni gördüğümüz zaman kalblerimize bir rikkat geliyor ve bizler âhiret adamları oluyoruz. Senden ayrıldığımız zamanda ise dünya bizim hoşumuza gidiyor, kadınları ve çocukları kokluyoruz, demiştik. Şöyle buyurdu: Şayet sizler bütün hallerde benim yanımda bulunduğunuz durumdaki gibi olsanız melekler elleriyle sizinle musâfaha eder ve evlerinizde sizi ziyaret ederlerdi. Şayet sizler günâh işlememiş olsaydınız Allah Teâlâ bağışlayabilmek için günâh işleyecek bir kavim getirirdi. Biz: Ey Allah'ın elçisi, bize cennetten bahset, binaları nasıldır? diye sorduk da şöyle buyurdu: Al tun ve gümüş kerpiçten, sıvası miskden, çakılları inci ve yakuttan, toprağı za'ferândandır. Kim oraya girerse nimete garkolur ve asla yoksul düşmez. Ebedî olur ve ölmez. Elbiseleri eskimez, gençliği sona ermez. Üç kimse vardır ki duaları

geri çevrilmez: Adaletli devlet başkanı, iftar edinceye kadar oruçlu, mazlumun duası bulutlar üzerinde taşınır ve göklerin kapılan ona açılır da Rab Teâlâ: İzzetim adına yemîn olsun ki, bir süre sonra bile olsa sana mutlaka yardım edeceğim, buyurur. Hadîsin tamâmını Tirmizî, bir kısmını ise İbn Mâce, Ebu Mücâhid Tâî — ki bu zât güvenilir bir râvîdir— den, o da yine güvenilir bir râvî olan Ebu Müdellih'ten rivayet etmiştir.
«Altlarında ırmaklar akan yüksek menziller vardır.» Bu yüksek menziller arasından nehirler akar ki onlar bu ırmakları diledikleri şekilde, diledikleri yere çevirirler. «Bu; Allah'ın verdiği sözdür.» Bu zik-rolunanlar Allah'ın inanan kulları için va'didir. «Allah, verdiği sözden caymaz.»[8]

21 — Görmez misin ki, gerçekten Allah gökten bir su indirip onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş, sonra da onunla türlü türlü ekinler çıkarmaktadır. Sonra onları kurutur ve sen onları sararmış görürsün. Sonra da onu çör-çöp haline çevirir. Muhakkak ki bunlarda, akıl sahipleri için ibret vardır.
22 — Allah, kimin göğsünü İslâm'a açmışsa, artık o, Rabbından bir nûr üzeredir. Allah'ın zikrinden kalbleri katılaşmış olanların vay haline. İşte onlar apaçık bir sa-pıklık içindedirler.

Allah Teâla yeryüzündeki suyun - aslının gökten olduğunu haber veriyor: Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «ve Biz, gökten tertemiz bir su indirdik.» (Furkân, 48). Allah Teâlâ gökten suyu indirdiği zaman bu su yeryüzünün içine girip kaybolur, sonra Allah Teâlâ yeryüzünün bölümlerinde dilediği gibi suyu çekip çevirir, ihtiyâca göre büyük veya küçük pınarlar fışkırtır. Bu sebepledir ki: «Onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... «Görmez misin ki, gerçekten Allah gökten bir su indirip onu yerdeki kaynaklara yerleş-tirmiştir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Yeryüzünde hiç bir su yoktur ki gökten inmiş olmasın. Fakat yeryüzünde damarlar vardır ki bunlar suyu değiştirirler. İşte Allah Teâlâ'nın: «Onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş.» kavli budur. Kim tuzlu suyun tatlı suya dönüşünü görmek isterse o suyu yükseltsin (buhâr-laştırsın). Saîd İbn Cübeyr ve Amîr eş-Şa'bî de aynı şekilde: Yeryüzündeki bütün suların aslı göktendir, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Suyun aslı kardandır. Yani kar dağların üzerinde birikir, dağların derinliklerine iner sonra da dağların eteklerinden kaynaklar fışkırır.
«Sonra da onunla türlü türlü ekinler çıkarmaktadır.» Sonra gökten inen ve yeryüzünden fışkıran su ile şekilleri, tatları, kokuları ve faydaları türlü türlü ekinler yetiştirmektedir. Bu parlaklık ve tazelikten sonra onlar olgunlaşır da sen yarı kurumuş sapsan görürsün. «Sonra da onu çör-çöp haline çevirir. Muhakkak ki bunlarda, (düşünen ve dünyanın böyle olduğunu kabul edip ibret alan) akıl sahipleri için ibret (deliller) vardır.» Dünya önce yemyeşil, parlak ve güzeldir. Sonra çirkin bir ihtiyar haline gelir. Genç de zamanla zayıf, büyük, yaşlı bir ihtiyar haline döner. Bütün bunlardan sonra da ölüm gelir. Mutlu kişi, gençliğinden sonra hali (durumu) hayra giden kişidir. Çoğu kere Allah Teâlâ gökten indirmiş olduğu suyu, bu su ile bitirmiş olduğu ekinler ve meyvelerin daha sonra çör-çöp haline gelişini dünya

hayatına misâl olarak verir. Nitekim şu âyet de böyledir: «Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O, gökten indirdiğiniz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çör-çöpe döner. Allah, her şeyin üstünde bir kudret sahibidir.»   (Kehf, 45).
«Allah kimin göğsünü İslâm'a açmışsa artık o, Rabbından bir nûr üzeredir.» Hiç bu kimse ile kalbi katı ve haktan uzak olan kişi eşit olur mu? Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Ölü iken diriltdiğiniz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğiniz kimse, karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?» (En'âm, 122) buyururken aynı sebeple burada da şöyle buyuruyor: «Allah'ın zikrinden kalbleri katılaşmış olanların, (Allah'ı anma sırasında kalbleri yumuşa-mayan, huşu' duymayan, Allah'ın zikrini içlerine sindirip anlamayanların) vay haline. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.»[9]

23 — Allah, sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir. Rablanndan korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar. Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir, onunla istediğini hidâyete eriştirir. Allah kimi de saptırır-sa, ona bir daha yol gösteren bulunmaz.

Sözlerden En Güzeli

Allah Teâlâ, şerefli Rasûlüne indirilen kitabı Kur'ân-ı Azîm'i med-hederek şöyle buyurur: «Allah, sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir.» Mücâhid der ki: Kur'ân'ın bütünü müteşâ-bihtir ve ikişerlidir. Katâde İse şöyle diyor: Âyet âyete, harf harfe benzer. Dahhâk da âyetteki ((Jlı*) kelimesini şöyle açıklar: Rablanndan geleni anlasınlar diye sözün tekrârlanmasıdır. İkrime ve Hasan şöyle diyorlar: AUah Teâlâ onda hükmü ikişerli kılmıştır. Hasan şöyle ilâve eder: Bir sûredeki bir âyet, başka bir sûredeki ayete benzer. Ab-durrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de kelimesini: O, tekrarlanmıştır. Kur'ân'da Hz. Mûsâ, Salih, Hûd ve diğer peygamberler birçok yerlerde tekrarlanmıştır, şeklinde îzâh eder. Saîd İbn Cübeyr'in naklettiğine göre ise İbn Abbâs kelimeyi: Kur'ân'ın âyetleri birbirine benzer ve bir kısmı diğer bir kısmına döndürülür, şeklinde açıklamıştır. Âlimlerden bazısı şöyle derler: «Ahenkli, ikişerli...» âyetinin anlamı Süfyân İbn Uyeyne'den şöyle naklediliyor: Kur'ân'ın ifâdeleri ba-zan bir tek anlamda olur. Bu müteşâbihtendir. Bazan da herhangi bir şey zıddı ile birlikte zikredilir. Önce mü'minler, sonra kâfirlerin. Önce cennetin, sonra cehennemin niteliklerinin zikredilmesi ile buna benzer âyetlerde olduğu gibi ki bu da ikişerli olan kısımdandır. Nitekim şu âyetlerde durum böyledir: «İyiler nimet içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar cehennemdedirler.» (İnfitâr, 13,14), «Sakının; Allah'ın buyruğundan dışarı çıkanlar, muhakkak «Siccîn» adlı defterde yazılıdır. Ama iyilerin defteri îlliyyîn'dedir.» «Doğrusu kötülerin kitabı Siccîn'dedir... Şüphesiz ki, iyilerin defteri de îlliyyîn'dedir.» (Mutaffi-fîn, 7,18), «Bu bir zikirdir. Ve muhakkak ki müttakîler için güzel bir sonuç vardır... Bu böyle; azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır.» (Sâd, 49, 55). Bu ve benzeri Kur'ânî ifâdeler, ikişerli olan kısımdandır. Yani bunlarda ikişer mânâ vardır. Bütün bir ifâdenin birbirine benzeyen bir tek anlamda olması haline gelince; işte müteşâbih budur. Buradaki

müteşâbih, «Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir.» (Âl-i İmrân, 7) âyetinde zikrolunan müteşâbih değildir. Âl-i İmrân'daki müteşâbih bundan başka bir anlama gelmektedir.
«Rablanndan korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» Bunlar Cebbar Müheymin, Azız ve Gaffar olan Allah'ın kelâmını dinlemeleri esnasındaki iyilerin sıfatlarıdır. Zîrâ onlar Allah'ın kelâmındaki vaadi, tehdidi, korkutmayı iyi anlarlar. Bu sebeple de korku ve haşyetlerinden derileri ürperir. «Sonra (Allah'ı anmakla) hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» Zîrâ onlar, Allah'ın rahmetini ve lut-funu uman kimselerdir. Böyleleri diğer kâfirlerden birçok yönden ayrılırlar:
1- Bunlar ancak âyetlerin tilâvetini dinlerler. Diğerlerinin dinlediği ise beyit nağmeleri ve şarkıcıların sesleridir.
2- Bunlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman edeb, haşyet, ümid, sevgi, anlayış ve ilim ile ağlayarak secdeye kapanırlar. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir. Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarma tevekkül ederler. Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak ver-diğinizden de infâk ederler. İşte onlar; inanmışların ta kendileridir. Onlara Rablannın katından dereceler, mağfiret, ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.» (Enfal, 2-4), «Onlar ki; kendilerine Rablanmn âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar.» (Fur-kân, 73). Onlar Kur'ân âyetlerini dinledikleri zaman başka şeylerle meşgul olup oyalanmak yerine ona kulak verirler, mânâları hakkında basiret ve anlayış sahibidirler. Bu sebepledir ki mucebince amel eder, bir başkasına uyarak ve bilgisizlikle değil de basiretle secdeye kapanırlar.
3- Kur'ân âyetlerini dinlerken edeb tavrı takınırlar. Nitekim Sahabe —Allah onlardan hoşnûd olsun— Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın kelâmını okurken dinlerler ve ondan derileri ürperirdi. Daha sonra kalbleri Allah'ı anmakla sükûn bulurdu. Onlar bu sırada yüksek sesle konuşmazlar, üzerlerine düşmeyen şeyleri yapmaya kalkışmazlardı. Aksine başkalannda olmayan bir haşyet, edeb, sükûn ve sebat vardı onlarda. Bu sebepledir ki dünya ve âhirette en üstün kısmeti elde etmişlerdi.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in rivayetine göre o, şöyle demiştir: Katâde —Allah ona rahmet eylesin— «Rablanndan korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» âyetini okuyup şöyle dedi: Bunlar Allah dostlarının nitelikleridir. Allah Teâlâ onları derilerinin ürpermesi, gözlerinin ağlaması, kalblerinin Allah'ı zikirle sükûn bulmasıyla nitelemiştir. Onları akıllarının gitmesi ve bayılmakla nitelememiştir. Bu, ancak bid'at sahipleri hakkındadır ki aslında şeytândandır. Süddî der ki: «Sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar.» âyetindeki Allah'ı anmaktan maksad Allah'ın vaadini anmaktır.
«Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir, onunla istediğini hidâyete eriştirir.» Bu, Allah'ın hidâyete eriştirdiği kimsenin sıfatıdır. Durumu bunun tersine olan kimse ise ancak Allah'ın saptırdıklarındandır. «Allah, kimi saptırırsa; ona doğru yolu gösteren bulunmaz.» (Ra'd, 33).[10]

24 — Zâlimlere: Kazandıklarınızın karşılığım tadın, denilirken kıyamet günü yüzünü azabın kötüsünden kim koruyacak?
25 — Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da hiç farkında olmadıkları bir yönden azâb kendilerine çatıvermişti.
26 — Allah, dünya hayatında onlara rüsvâylığı tattırdı. Âhiret azabı ise daha büyüktür. Keski bilselerdi.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Kıyamet günü yüzünü azabın kötüsünden korumaya çalışan, azarlanan, ona ve benzeri zâlimlere: Kazandıklarınızın karşılığını tadın, denilen kimse kıyamet günü güven içinde gelen kimse gibi midir? Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Yüzükoyun sürünen mi, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi daha doğru yoldadır?» (Mülk, 22), «Yüzükoyun ateşe sürüldükleri gün, onlara: Cehennemin dokunan azabını tadın, denir.» (Kamer, 48), «Kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir?» (Fussilet, 40). Bu âyet-i kerîme'de sâdece kıyamet günü yüzünü azabın kötüsünden korumaya çalışarak gelen kimse zikredilmiş, güven içinde gelen kimse zikredilmemiş, birincisi ile yetinümiştir ki, bu üslûb arapçada kullanılagelmiştir. (...)
«Onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı da hiç farkında olmadıkları bir yönden azâb kendilerine çatıvermişti.» âyetinde Allah'ın elçilerini yalanlayan geçmiş nesiller kasdedilmektedir. Günâhları sebebiyle Allah Teâlâ onları helak buyurmuş, Allah'tan başka bir koruyucuları da olmamıştı.
«Allah dünya hayatında onlara (azâb ve ceza indirmekle) rüsvây-lığı tattırdı.» Böylece inananların da gönüllerini ferahlandırdı. İşte bu haberlerin muhatabı olan kimseler bu durumdan sakınsınlar. Zîrâ onlar rasûllerin en şereflisi ve peygamberlerin sonuncusunu yalanlamıştılar. Allah Teâlâ'nm âhiret yurdunda onlar için hazırlamış olduğu şiddetli azâb, dünyada isabet edenden çok daha büyüktür. Bu sebepledir ki: «Âhiret azabı ise daha büyüktür. Keski bilselerdi.» buyurmuş-tur.[11]

27 — Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misâli verdik. Belki öğüt alırlar.
28 — Eğriliği bulunmayan arapça bir Kur'ân'dır. Belki sakınırlar.
29 — Allah, bir misâl verir: Bir adamın, huysuz ve birbiriyle ortak birkaç efendisi var. Bir adamın da tek bir efendisi var. Bu ikisi bir olur mu hiç? Hamd Allah'a mahsûstur; ama onların çoğu bilmezler.
30 — Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler.
31 — Sonra siz, kıyamet günü Rabbmızın huzurunda duruşmaya çıkacaksınız.

Allah'ın Verdiği Misâl

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da, insanlara her çeşit misâli verdik (gerçekleri misâllerle anlattık). Belki öğüt alırlar.» Çünkü misâller anlatılmak istenen mânâyı zihinlere daha iyi yerleştirir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «O size kendinizden (kendi nefislerinizden bilebileceğiniz) bir

örnek verdi.» (Rûm, 28), «İşte misâller. Biz onları insanlara anlatıyoruz. Bilenlerden başkası bunları anlamaz.)) (Ankebût, 43).
«Eğriliği bulunmayan arapça bir Kur'ân'dır.» Bu; apaçık arap diliyle gelmiş bir Kur'an'dır. Onda herhangi bir eğrilik, herhangi bir sapma ve kapalılık yoktur. Aksine o; apaçıktır, bir burhandır. Allah Teâlâ onu bu şekliyle indirmiştir ki, belki onlar Kur'ân'da vaîde konu olan şeylerden sakınır, vaadedilen şeyleri de yaparlar.
«Allah, bir misâl verir: Bir adamın, huysuz ve birbiriyle ortak birkaç efendisi var.» Aralarında müşterek olan bu kul hakkında-çekişiyorlar. «Bir adamın da tek bir efendisi var.» Onun üzerinde başka hiç kimsenin mülkiyet hakkı yok. İşte «Bu ikisi bir olur mu hiç?» Elbette bu, diğeri ile eşit değildir. Aynı şekilde Allah ile beraber başka ilâhlara tapınan müşrik ile tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet eden ihlâslı mü'-min de eşit değildir. Bunlardan birisi nerede, diğeri nerededir? İbn Ab-bâs, Mücâhid ve birçokları derler ki: Bu âyet müşrik ile tek bir Allah'a îmân eden mü'min hakkında verilmiş bir misâldir. Bu misâl son derece açık olduğuna göre Allah Teâlâ peşinden şöyle buyurur: «(Onların aleyhine hüccet konulduğundan dolayı) hamd Allah'a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler (de bu sebeple Allah'a şirk koşarlar).»
«Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler.» Allah Rasûlü (s.a.) vefat buyurduğu zaman Hz. Sıddîk bu âyet ile «Muhammed; sâdece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Kim geriye dönerse Allah'a hiç bir zarar vermez. Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir.» (Âl-i İmrân, 144) âyetlerini okumuş ve böylece insanlar Allah Rasûlünün vefat ettiğine inanmışlardı. Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Şüphesiz ki sizler, hiç çâresi yok bu yurttan ayrılıp âhi-ret yurdunda Alîah katında toplanacaksınız. Orada, dünyada iken içinde bulunduğunuz tevhîd ve şirk konusunda Allah'ın huzurunda duruşmaya çıkarılacaksınız. Allah Teâlâ da sizin aranızı ayıracak, gerçeği açıklayacaktır ki O, Fettâh ve Alîm olandır. İnananları, ihlâslı olanları ve Allah'ı birleyenleri kurtaracak, Allah'ın elçilerini yalanlayan, müşrik, inkarcı ve kâfirleri de azaba dûçâr kılacaktır. Bu âyet-i kerîme her ne kadar mü'minler ve kâfirler hakkında indirilmiş ve âhiret yurdunda aralarındaki hasımlaşmayı zikretmişse de dünyada çekişen herkes hakkında umûmîdir. Şüphesiz bu çekişmeleri âhiret yurdunda onlar hakkında tekrarlanacaktır. İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Zübeyr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: «Sonra siz, kıyamet günü Rabbmızm huzûrunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyeti nazil olduğu zaman Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, hasımlaşma bize tekrarlanacak mı? diye sordu da Allah Rasûlü: Evet, buyurdu. Bunun üzerine Zübeyr: Şüphesiz ki iş gerçekten zor, dedi. Hadîsi İmâm Ahmed de Süfyân'dan yukardaki şekilde rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette şu fazlalık vardır: «Sonra andolsun ki o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz.» (Tekâsür, 8) âyeti nazil olduğunda-Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, bize sorulacak olan nimet hangisidir? diye sordu. Bununla iki siyahı yani hurma ve suyu kasdediyordu. Allah Rasûlü: Evet, şüphe yok ki bu olacaktır, buyurdu. Bu fazlalığı Tirmizî ve İbn Mâce de Süfyân kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler.

Yine İmâm Ahmed'in İbn Nemîr (veya Nümeyr) kanalıyla... Zübeyr İbn Avvam'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: «Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra siz, kıyamet günü Rabbınızm huzurunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetleri nazil olduğunda Zübeyr: Ey Allah'ın elçisi, dünyada iken bizim aramızda olan son derece' şahsî günâhlar da bizim üzerimize tekrarlanacak mı? diye sordu da Allah RaŞûlü: Evet, şüphesiz onlar size tekrarlana-caktır ki sonunda her bir hak sahibine hakkı verilsin, buyurdu. Zübeyr: Allah'a yemîn olsun ki iş çok zor, dedi. Hadîsi Tirmizî de Muham-med İbn Amr kanalıyla rivayet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed'in Kuteybe İbn Saîd kanalıyla... Ukbe İbn Amir'-den rivayetine göre Allah Rasûlü <s.â.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü duruşmaya çıkarılacakların ilki iki komşudur. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki (kıyamet günü) hasımlaşma mutlaka olacaktır. Hattâ (dünyada iken) birbiriyle boynuzlaşan iki koyun bile duruşmaya çıkarılacaktır. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Müsned'-inde Ebu Zerr (r.a.)deri rivayete göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) birbiriyle boynuzlaşan iki koyun görmüştü. Ey Lbu Zerr, niçin birbirleriyle boynuzlaşıyorlar biliyor musun? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Fakat Allah Teâlâ biliyor ve ikisi arasında hüküm verecektir, buyurdu. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Sehl İbn Bahr'ın... Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü hâin devlet başkanı getirilecek ve tebeası ile duruşmaya çıkarılacak da, onlar bu hâin devlet başkanına üstün gelecek, ona gâlib geleceklerdir. Bunun üzerine o hâin devlet başkanı hakkında: Bununla cehennemin temellerinden bir temeli kapatın, buyrulacaktır. Hafız el-Bezzâr hadîsi rivayetten sonra hadîsin isnadında bulunan Ağleb İbn Temîm'in hafız olmadığını söyler. İbn Abbâs (r.a.)tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha şöyle diyor: «Sonra siz, kıyamet günü Rabbınızm huzurunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetinde şöyle buyrulur: Doğru sözlü olan yalancıyla, mazlum zâlim ile, hidâyette olan sapıklıkta olanla, za-•yıf da büyüklenenle duruşmaya çıkarılacaktır. İbn Mende, «er-Rûh» adlı kitabında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor: Kıyamet günü insanlar hasımlaşacaklar, duruşmaya çıkarılacaklardır. Hattâ Rûh, ce-sed ile hasımlaşacak da rûh cesede: Sen şöyle şöyle yaptın, diyecek. Ce-ced de ruha: Sen emretmiştin, sen beni aldatıp baştan çıkarmıştın, diyecek. Allah Teâlâ onlara bir melek gönderecek de aralarını ayırıp şöyle diyecek: Sizin ikinizin benzeri kötürüm ve gözleri gören bir adamla kör olan bir adamın misâli gibidir. İkisi bir bahçeye girmişler. Kötürüm olan, köre: Ben şurada meyveler görüyorum, fakat onlara ulaşamıyorum, demiş. Kör olan da kötürüme: Benim üremize bin de onları al, demiş. Kötürüm olan kör olanın üzerine binip o meyveleri almış. İşte bu ikisinden hangisi haddi aşandır? Rûh ve cesed: İkisi birden, diye cevab verirler. Bunun üzerine rûh ve cesede melek: Şüphesiz siz kendi hakkınızda hüküm verdiniz, diyecek. Yani cesed, rûh için bir binit mahiyetindedir, rûh da o binite binmiş olan kimsedir.

İbn Ebu Hâtim'in Ca'fer İbn Ahmed kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre o, şöyle diyor: Bu âyet indi, biz hangi konuda indiğini bilmiyorduk. ((Sonra siz,

kıyamet günü Rabbmızın huzurunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyeti nazil oldu da biz: Kiminle duruşmaya çıkacağız? Bizimle kitâb ehli arasında bir hasımlık yok ki, kiminle hasım-laşacağız? dedik. Nihayet (İslâm ümmeti içindeki) fitne meydana geldi de İbn Ömer: İşte Rabbımızın bize va'dettiği budur, biz bu hususta duruşmaya çıkacağız, dedi. İbn Ömer'in bu sözünü Neseî, Muhammed îbn Âmir'den, o da Mansûr İbn Seleme'den rivayet etmiştir. Ebu'l-Âü-ye'ye göre ise «Sonra siz, kıyamet günü Rabbınızm huzurunda duruşmaya çıkacaksınız.» âyetinde kıble ehli kasdedilmektedir. İbn Zeyd de burada müslümafrılar ile küfür ehlinin kasdedildiğini söyler. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu görüşler içinde sahîh olanı, bu âyetin umûmî oluşudur. En doğrusunu Allah bilir.[12]

32 — Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine gelmiş olan gerçeği yalan sayandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için cehennemde bir karargâh olmaz olur mu?
33 — Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler; işte onlar müttakîlerdir.
34 — Rabları katında diledikleri her şey onlarındır. Bu, ihsan edenlerin mükâfatıdır.
35 — Çünkü Allah, onların yaptıklarının en kötüsünü örtecek ve yapmakta olduklarının en güzeliyle karşılığını verecektir.

Allah Teâlâ, zâtına karşı iftiralar atan, Allah ile beraber başka ilahlar kılan, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, Allah'ın çocuğu olduğunu iddia eden —ki Allah Teâlâ onların bu sözlerinin hepsinden yüce ve münezzehtir— müşriklere hitâb ediyor. Onlar bütün bu iddiaları yanında kendilerine Allah'ın elçilerinin diliyle gerçek (Hak) geldiği halde onu yalanlamışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine gelmiş olan gerçeği yalan sayandan daha zâlim kimdir?» Elbette bundan daha zâlim hiç kimse yoktur. Zîrâ o, bâtılın iki tarafını kendinde toplamıştır: Önce Allah'a karşı yalan uydurmuş, Allah'ın elçisini de yalanlamıştır. Onların söyledikleri bâtıldır ve gerçeği de yalanlamışlar, reddetmişlerdir. Bu sebepledir ki onları tehdîdle: «Kâfirler için cehennemde bir karargâh olmaz olur mu?» buyurmuştur ki, onlar yalanlayanların ve inkarcıların ta kendileridir.
«Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler; işte onlar müttakîlerdir.» âyeti hakkında Mücâhid, Katâde, Rebî' İbn Enes ve İbn Zeyd şöyle diyorlar; Doğruyu getiren, peygamberdir. Süddî ise doğruyu getirenin Cibril, onu tasdik edenin de Muhammed (s.a.) olduğunu söyler. Ali İbn Ebu Talha'rnn İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Doğruyu getiren; Allah'tan başka ilâh yoktur, sözünü getirendir. Onu doğ-rulayan da Allah Rasûlü (s.a.)'dür. Rebî' İbn Enes, âyetteki ism-i mev-sûlü çoğul olarak okumuş ve böylece doğruyu getirenlerin; peygamberler, onları tasdik edenlerin de; onların tabileri, olduğunu söylemiştir. Leys îbn Ebu Süleym'in Mücâhid'den rivayetine göre o, «Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kur'ân ashabı olan mü'minler kıyamet günü gelerek: İşte bize verdiğiniz budur ve biz emretmiş olduğunuzla amel ettik, diyeceklerdir. Mücâhid'in bu sözü, bütün inananları içine almaktadır. Mü'min kişi gerçeği söyler ve gerçekle amel eder. Bu açıklamaya göre, bu âyetin hükmü içine girmeye

insanların en lâyık olanı Allah'ın Rasûlü (s.a.)dür. Zîrâ o, doğruyu getirmiş ve rasûlleri tasdik etmiştir. Hem o, hem de inananlar Rabbından ona indirilene îmân etmişlerdir. Onların hepsi Allah'a, meleklerine, kitâblanna ve rasûllerine îmân etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de der ki: Doğruyu getiren; Allah Rasûlü (s.a.)dür. Onu tasdik edenler demüslümanlardır. «İşte onlar, müttâkîlerdir.» İbn Abbâs burada onların şirkden korunduklarını söyler.
«(Cennette) Rabları katında diledikleri her şey onlarındır.» Her ne isterlerse bulacaklardır. Bu, ihsan edenlerin mükâfatıdır. «Çünkü Allah, onların yaptıklarının en kötüsünü örtecek ve yapmakta olduklarının en güzeliyle karşılığım verecektir.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini seçtiğimiz bu kimseler cennetlikler içinde-dirler. Bu, verilen doğru bir sözdür.» (Ahkaf, 16).[13]

36 — Allah kuluna kâfî değil mi? Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa; onu hidâyete erdirecek yoktur.
37 — Allah kimi de hidâyete erdirirse; onu saptıracak yoktur. Allah Azîz, intikam sahibi değil midir?
38 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan; muhakkak, Allah'tır, diyecekler. De ki:
Öyleyse söyleyin bakalım; Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp da taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi? De ki: Allah, bana yeter. Tevekkül edenler O'na tevekkül ederler.
39 — De ki: Ey kavmim; elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Ve yakında bileceksiniz.
40 — Kendisine rüsvây edici bir azâ'b gelecek olan kim, üzerine sürekli azâb inecek olan kim?

Allah Kuluna Kâfî Değil mi?

Allah Teâlâ: «Allah kuluna kâfî değil mi?» buyuruyor. Bazıları âyetteki kul anlamına gelen (oO-£-) kelimesini (oLp) şeklinde çoğul olarak okumuşlardır. Buna göre anlam: Allah Teâlâ kendisine ibâdet eden ve tevekkül eden kullarına yeter, şeklindedir.
tbn Ebu Hatim burada der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Fudâle İbn Ubeyd el-Ansârî'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz İslâm'a eriştirilen, geçimi kendisine yetecek kadar olup bununla kanâat eden kurtulmuştur. Hadîsi Tirmizî ve Neseî de Hayve İbn Şureyh'ten, o ise Ebu Hânî el-Havlânî'den rivayet etmiştir. Tirmizî hadîsin sahih olduğunu söyler.
«Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar.» Yani müşrikler Allah Rasûlünü korkutup bilgisizlik ve sapıklıklarıyla, Allah'ın dışında tapındıkları ilâhları ve putlarıyla onu tehdîd ediyorlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Allah kimi saptarsa; onu hidâyete erdirecek yoktur. Allah kimi de hidâyete erdirirse; onu saptıracak yoktur. Allah Azız, intikam sahibi değil midir?» Şüphesiz O'nun tarafı

sağlam, muhkemdir, gâlib gelinemez. Kim sırtını O'na dayar ve kapısına iltica ederse; şüphesiz O, zâtından daha azîzi olmayan Azîz'dir, Allah Rasûlü (s.a.) ile inâdlaşan, Allah'a şirk koşan ve Allah'ı inkâr edenlerden intikamında O'ndan daha şiddetli olan hiç kimse yoktur.
«Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan kimdir? diye sorsan; muhakkak, Allah'tır, diyecekler.» Müşrikler Allah'ın her şeyi yaratan olduğunu itiraf ediyor, bununla birlikte hiç bir zarar ve faydaya gücü yetmeyen Allah'tan başka şeylere tapınıyorlardı. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «De ki: öyleyse söyleyin bakalım; Allah bana bir zarar vermek isterse, O'nu bırakıp ta taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi?» Elbette bunlardan hiç birine güç yetiremezler. İbn Ebu Hatim burada Kays İbn Haccâc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edilen meriû' bir hadisi zikreder ki şöyledir: Allah'ı (emirlerini) koru ki O da seni korusun. Allah (m emirlerini) muhafaza et ki O'nu karşında bulasm. Bollukta Allah'ı tanı ki darlıkta seni tanısın. Bir şey istediğin zaman Allah'tan iste. Yardım ve imdâd dilediğinde Allah'tan yardım dile. Bil ki bütün bir ümmet, Allah'ın senin hakkında yazmamış olduğu bir zararı sana eriştirmek üzere bir araya gelseler sana zarar veremezler. Allah'ın senin lehine yazmamış olduğu bir faydayı sana ulaştırmak üzere bir araya gelseler sana hiç bir fayda veremezler. Sahife-ler kurumuş, kalemler kaldırılmıştır. Yakın üzere şükürle Allah için amel et. Bil ki, hoşlanmadığın bir şeye sabırda çok hayırlar vardır ve zafer sabırla beraber, ferahlık sıkıntıyla beraber, zorluk kolaylıkla beraberdir.
«De ki: Allah, bana yeter.» Allah, bana kâfidir. O'na tevekkül ettim, dayandım. Tevekkül edenler de O'na tevekkül ederler. Nitekim Hz. Hûd (a.s.)a : «İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış, demekten başka bir şey de söylemeyiz.» dediklerinde o, şöyle demişti: «Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben, sâdece benim de sizin de Rabbmız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 54-56).
İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Isam el-Ansârî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre —İbn Abbâs hadîsi Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıyor— O, şöyle demiştir: Kim insanların en güçlüsü olmayı isterse, Allah'a tevekkül etsin. Kim de insanların en zengini olmak isterse, elin-dekinden ziyâde Allah katında olanlara güvensin. Kim de insanların en şereflisi olmayı sevip isterse Allah'tan korksun.
«De ki: Ey kavmim; durumunuzun (yolunuzun) gerektirdiğini yapın.» âyeti bir tehdîddir. «Doğrusu ben de (yolum üzere) yapacağım. Ve yakında (bunun akıbetini ve vebalini) bileceksiniz. Kendisine (dünyada) rüsvây edici bir azâb gelecek olan kim, üzerine sürekli (ve hiç bir şekilde kurtulamayacağı devamlı) azâb inecek olan kim?» Bu sonuncusu da kıyamet günü olacaktır.[14]

41 — Şüphesiz ki Biz, kitabı sana insanlar için hak olarak indirdik. Kim hidâyete ererse; bu kendi lehinedir. Kim de sapıtırsa, kendi aleyhine sapıtmış olur. Ve sen onların üzerinde vekîl değilsin.

42 — Allah, ölüm anında ruhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir. Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.)e hitaben şöyle buyurur: «Şüphesiz ki, Biz, kitabı (bu Kur'ân'ı) sana insanlar için hak olarak indirdik.» İnsanlar ve cinnler dâhil bütün yaratıkları bununla uyarasın diye indirdik. «Kim hidâyete ererse; bu kendi lehinedir. Bunun faydası yalnız kendisine döner. Kim de sapıtırsa kendi aleyhine sapıtmış olur. Bunun vebali de ancak kendisine döner. «Ve sen, onların üzerinde vekîl değilsin.» Onlann hidâyete erdirilmesiyle görevlendirilmiş değilsin. «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah her şeye Vekîl'dir.» (Hûd, 12), «Senin vazifen, sâdece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40).
Allah Teâlâ yüce zâtının varlıklarda dilediği şekilde tasarrufta bulunduğunu, nefisleri gönderdiği hafaza melekleriyle kabzettirmek suretiyle büyük ölümle, uyku sırasında da küçük ölümle öldürdüğünü haber verir. Nitekim başka bir âyette de: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren, Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrar kaldırır. Tâ ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz O'nadır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir. O, kullan üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucu (melek) lar yollar. Nihayet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canım alırlar.» (En'âm, 60-61) buyrularak önce küçük sonra büyük ölüm zikredilmektedir. Bu âyette ise tâm tersine önce büyük sonra da küçük ölüm anılmaktadır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Allah, ölüm anında ruhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir.»
Bu âyetin de delaletiyle ruhlar mele-i A'lâ'da bir araya gelip toplanırlar. Nitekim bu, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur ki bu merfû' hadîsi Ibn Mende ve başkaları rivayet etmektedirler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ubeydullah İbn Ömer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi yatağına girdiğinde önce elbisesinin bir tarafıyla ya-tağını silkelesin. Zîra o başına ne geleceğini bilmez. Sonra şöyle desin: Ey Rabbım, Senin adınla yanımı (yatağa) koydum ve Seninle kaldıracağım. Şayet ruhumu tutacaksan ona rahmet eyle, yok eğer salıvere-ceksen sâlih kullarını muhafaza ettiğin gibi onu muhafaza eyle. Seleften birisi şöyle diyor: Ölülerin ruhları Öldükleri zaman kabzolunur, dirilerin ruhları da uyuduklarında. Allah'ın tanışmalarını diledikleri (işte o zaman) tanışırlar. «Ölmelerine hükmettiği kimselerin ruhlarını tutar (da böylece Ölmüş olurlar) diğerlerini belli bir süreye kadar salıverir.» Süddî der ki: Diğerlerini de belli bir süreye kadar, yani ecelinin kalan kısmının sonuna kadar salıverir. İbn Abbâs der ki: Ölülerin ruhlarını (nefeslerini) tutar, dirilerin nefeslerini de salıverir, asiâ hatâ etmez, yanılmaz. «Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.»[15]

43 — Yoksa onlar Allah'tan başka şefâatçüar mı edindiler? De ki: Onlar hiç bir şeye güç getiremez ve akü erdiremez olsalar da mı?
44 — De ki: Bütün şefaat Allah'ındır, Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Sonra hepiniz O'na döndürülecek-

siniz,
45 - Allah bir olarak aiuldlğl zaman, ahırete inanmayanların kalbleri tiksinir. Ama O'ndan başkaları anıldıg! vakit hemen yüzleri güler.

Allah'tan Başka Şelâatçılar

Allah'ın dışnıda; puttan ve Allah'a eş saydüdarını buna sevi: eden bir £ufvJChânlan olmaksın kendiliklerinden şefâatçüar edmen müşrikleri Allah Teâlâ zemmediyor. Halbuki bu putlar hiç bir şeye sahip değildirler. Hattâ onların akledebilecekleri akılları, işitebilecekleri kulakları, görebilecekleri gözleri bile yoktur. Durumları hayvanlardan çok daha kötü cansız şeylerdir. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Muhammed, kendileri için Allah katında şefâatçılar edindiklerini zanneden şu beyinsizlere haber ver ki; Allah katında şefaat, ancak Allah'ın hoşnûd oldukları ve izin verdiklerine fayda verir. Şefaatin bütününün mercii Allah'tır. «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255).
«Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.» Onların hepsinde tasarruf sahibi O'dur. «Sonra kıyamet günü hepiniz O'na döndürüleceksiniz» de adaletiyle aranızda hüküm verecek ve herkesi ameline göre cezalandıracaktır.
Daha sonra Allah Teâlâ yine müşrikleri zemmederek şöyle buyurur: «Allah bir olarak anıldığı (Allah'tan başka ilâh yoktur denildiği) zaman âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir.» Mücâhid, âyetteki tiksinmeyi kalblerinin kapanması (kabul etmemesi) olarak açıklamıştır. Süddî kelimesini; nefret eder, şeklinde açıklarken Katâde: İnkâr eder ve büyüklenir; şeklinde açıklar. Zeyd İbn Eslem'-den rivayetle Mâlik de; büyüklenir, şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde, (bu söze tâbi olmaktan ve boyun eğmekten büyüklenir) büyüklük taslarlardı.» (Sâffât, 35). Zîrâ onların kalbleri hayrı kabul etmez. Hayrı kabul etmeyen ise ancak kötülüğü kabul eder, demektir. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Ama O'ndan başkaları-, —Mücâhid'in söylediğine göre putlar ve Allah'a denk saydıkları— anıldığı vakit hemen yüzleri güler (sevinirler).»[16]

46 — De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görülmeyeni ve görüleni bilen Allah'ım, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kulların arasında Sen hükmedersin.
47 — Yeryüzünde olanların hepsi ve bir misli daha zâlimlerin olsaydı; kıyamet günündeki kötü azâb için elbette bunları fidye verirlerdi. Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıkları şeyler belirmiştir.
48 — Onlara, işledikleri kötülükler belli olmuş, alaya aldıkları şeyler de kendilerini çepeçevre sarmıştır.

Ey Göklerin ve Yerin Yaratanı

Allah Teâlâ şirki sevmeleri ve tevhîdden nefret edip uzaklaşmaları sebebiyle müşrikleri zemmettikten sonra şöyle buyurmaktadır: «De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'ım...» Ey Rasûlüm, bizzat sen de tek ve ortağı olmayan Allah'a duâ et. O Allah ki, gökleri ve yeri önceden misâli

olmaksızın yaratmıştır. Gizliyi ve açığı en iyi bilendir. De ki: «Ey Allah'ım, (dünyada iken) ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kulların (Allah'a dönüşleri, kabirlerinden kaldırılarak haşrolunacakları gün) arasında Sen hükmeder (aralarını ayırır) sin.
Sahîh'inde Müslim der ki: Bize Abd İbn Humeyd'in... Ebu Seleme İbn Abdurrahmân'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Âişe'ye: Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin namaza kalktığında namaza ne ile başlardı? diye sordum da şöyle dedi: Geceleyin kalktığı zaman namaza şöyle diyerek başlardı: Ey Allah'ım, Cibril, Mikâîl ve İsrafil'in Rabbı, gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen; ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında şüphesiz Sen hükmedeceksin. Kendi izninle hakkında ihtilâfa düşülen gerçeğe beni eriştir. Şüphesiz ki Sen, dilediğini dosdoğru yola iletirsin. İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Allah Rasûltt (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim^ki: Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen, bu dünyada Sana söz veriyorum ki yegâne ve ortağın olmadığı halde Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Senin kulun ve elçin olduğuna şehâdet ediyorum. Eğer beni kendi nefsime bıra-kacak olursan, beni kötlüğe yaklaştırıp hayırdan uzaklaştırır. Ben ancak Senin rahmetine güvenir, dayanırım. Kendi katında kıyamet günü tam olarak vereceğin bir ahdi bana nasîb et. Şüphesiz Sen sözünden caymazsın, derse; Allah Teâlâ da kıyamet günü meleklerine şöyle buyurur: Şüphesiz ki kulum Bana bir söz verdi, verdiği sözü kendisine tâm olarak verin. Ve Allah Teâlâ o kulu cennete koyar. Süheyl der ki: Kasım İbn Abdurrahmân'a Avn'ın şöyle bir hadîs rivayet ettiğini ha-ber verdim de: Bizim ailemizde hiç bir câriye yoktur ki odasında bunlan.söylemesin, dedi. Bu haberi sâdece İmâm Ahmed rivayet ediyor.
Yine İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Ebu Abdurrahman'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Amr bize bir kâğıt çıkardı ve şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.) bize öğreterek şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, görülmeyeni ve görüleni bilen, Sen her şeyin Rabbı, her şeyin ilâhısın. Tek ve ortağın olmaksızın Senden başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Senin kulun ve elçin olduğuna şehâdet ederim, melekler de buna şehâdet ederler. Şeytândan ve şirkinden Sana sığınırım. Kendime karşı bir günâh işlemekten veya müslümana herhangi bir günâhı sürükleyip taşımaktan yine Sana sığınırım. Ebu Abdurrahmân der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Abdullah îbn Amr'a uyumak istediği zaman bu duayı okuması için öğretmişti. Bu haberi de sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Halef İbn Velîd'in... Ebu Râşid el-Hubrânî'den rivayetine göre o, şöyle demiştir; Abdullah İbn Amr'a geldim ve ona: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğun bir hadîsi bize rivayet et, dedim. Önüme bir sayfa attı ve: İşte bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün benim için yazdığıdır, dedi. Sayfaya baktım, sayfada şunlar yazılıydı: Ebubekir es-Sıddîk: Ey Allah'ın elçisi, sabah ve akşamleyin ne söyleyeceğimi bana öğret, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle dedi: Ey Ebubekir; ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, görülmeyeni ve görüleni bilen, Sen'den başka ilâh yok. Ey her şeyin Rabbı ve Mâliki (veya hükümdarı), nefsimin şerrinden, şeytân şerrinden ve şeytânın şirkinden, kendime karşı bir kötülük işlemekten veya kötülüğü bir müslün*ana sürükleyip çekmekten Sana sığınırım, de. Hadîsi Tirmizî de Hasan İbn Are-fe'den, o ise İsmâîl İbn Ayyâş'dan rivayet etmiştir.

Tirmizî hadîsin bu kanaldan rivayetinin hasen, garîb olduğunu da ekler. İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Ebubekir es-Sıddîk'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah, akşam ve gece yatağıma girdiğimde şöyle dememi emretti: Ey Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı... Ve Râvî hadîsin tamâmım zikretti.
«Yeryüzünde olanların hepsi ve bir misli daha zâlimler (olan müşrikler) in olsaydı, (bütün yeryüzünün mülkiyeti ve onun bir katı daha onların olsaydı); kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın onlar için vâcib kılmış olduğu kötü azâb(dan kurtulmak) için elbette bunlara fidye verirlerdi.» Ama başka bir âyette (Âl-i İmrân, 91) işaret edildiği üzere yeryüzü dolusu altun bile olsaydı, onlardan fidye kabul edilmeyecekti. «Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıklan şeyler belirmiştir.» Onların hesâblannda ve akıllarında olmayan azâb ve cezalandırma Allah tarafından onlar için belirivermiştir. Dünya yurdunda işlemiş oldukları haramlar ve kazanmış oldukları günâhların cezası onlara belli olmuş, dünya yurdunda iken alaya aldıkları azâb ve cezalandırma da kendilerini çepeçevre sarmıştır.[17]

49 — İnsana bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra katımızdan ona bir nimet verdiğimizde: Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir, der. Hayır, bu bir imtihandır. Fakat çokları bilmezler.
50 — Onlardan öncekiler de bunu söylemişlerdi. Ama kazandıkları şey kendilerine bir fayda vermemişti.
51 — Böylece kazandıkları kötülükler başlarına geldi. Bunların içinden zulmedenlerin kazandıkları kötülükler de kendilerini çarpacaktır. Ve onlar âciz bırakacaklar da değillerdir.
52 — Bilmezler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve kısar. Doğrusu bunda inanan kimseler için âyetler vardır.

Allah Teâlâ, insanın darlık ve sıkıntı halinde Allah'a tazarrû* ve niyazda bulunduğunu, Allah'a dönüp duâ ettiğini ona bir nimet bahşettiği zamanda ise haddi aşıp azdığını, «Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir.» Allah Teâlâ bunamüstehâk olduğumu bildiğimden dolayı bunları bana vermiştir. Şayet Allah katında özel bir yerim olmasaydı elbette bunlan bana vermezdi, dediğini haber veriyor. Katâde «Bu, bana bilgimden dolayı verilmiştir.» kısmını; bende bulunan hayırdan dolayı verilmiştir, şeklinde açıklar.
Allah Teâlâ da buyurur ki: «Hayır, bu bir imtihandır.» Durum onların zannettikleri gibi değildir. Aksine Biz ona bu nimeti, nimet olarak verdiklerimiz konusunda onu denemek, imtihan etmek için bah-şetmişizdir. Bakalım itaatkâr mı olacak, yoksa isyan mı edecek? Aslında Biz, ezelî olan ilmimizle onun bunlardan hangisine gireceğini iyi bilmekteyiz. Bu sâdece bir imtihan, bir denemedir. Fakat onların çoğu bilmezler de bu yüzden sözler söyler ve görüşler ileri sürerler.
«Onlardan öncekiler de bunu söylemişlerdi.» Bu sözü, bu zannı ve iddiayı geçmiş ümmetlerden bir çoğu söyleyip ileri sürmüşlerdi. «Ama kazandıkları şey kendilerine bir fayda vermemişti.» Sözleri doğru çıkmamış, toplulukları ve kazandıkları şeyler onlardan az?.bı engelleyememişti. «Böylece kazandıkları

kötülükler başlarına geldi. Bunların (yani muhâtablann) içinden zulmedenlerin kazandıkları kötülükler de (onlardan öncekilerin başına geldiği gibi bunların da başına gelecek) kendilerini çarpacaktır. Ve onlar âciz bırakacaklar da değillerdir.» Nitekim Allah Teâlâ Karun'dan haber verdiği bir âyette: «Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk arama. Doğrusu Allah bozguncuları sevmez. Dedi ki: Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir. Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günâhları sorulmaz.» (Kasas, 76-78) buyururken başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Ve dediler ki: Biz, malca ve evlâdca daha çoğuz. Hem biz, azâb edilecekler değiliz.» (Sebe',.35).
«Bilmezler mi ki Allah, dilediğine rızkı genişletir ve (başka bir kavme de daraltarak) kısar. Doğrusu bunda inanan kimseler için âyetler (ibretler ve hüccetler) vardır.»[18]
53 — De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafur'-dur, Rahîm'dir.
54 — Ve Rabbmıza yönelin. Size azâb gelmeden önce O'na teslim olun. Sonra yardım edilmezsiniz.
55 — Siz farkında değilken ansızın azâb gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline uyun.
56 — Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun; gerçekten ben, alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce.
57 — Veya: Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün,
58 — Yahut azabı gördüğü vakit: Keski benim içiiî bir dönüş daha olsaydı da ihsan edenlerden olsaydım,, diyeceği gün,
59 — Hayır, sana âyetlerim gelmişti de, onları yalanlamış, büyüklük taslayarak kâfirlerden olmuştun.

Ölçüyü Aşanlar

Bu âyet-i kerîme, kâfir olsun veya olmasın bütün âsîleri tevbeye ve Allah'a dönmeye bir çağrıdır. Âyet-i kerîme'de tevbe eden ve günâhtan dönen herkesin günâhlarını, ne olursa olsun, ne kadar çok ve hattâ denizin köpükleri kadar bile olsa Allah'ın bağışlayacağını haber veriyor. Bu âyetin, tevbe edilmeksizin bağışlanmanın vukuuna hamledil-mesi doğru değildir. Zîrâ şirkden tevbe etmeyenin şirki bağışlanmaz. Buhârî der ki: Bize İbrahim İbn Musa'nın... îbn Abbâs'tan rivayetine göre müşriklerden bazı kimseler kıtal yapmışlar ve çok kişi Öldürmüşler, çok zina etmişlerdi. Bunlar Hz. Muhammed (s.a.)e geldiler ve: Senin söylediğin ve kendisine çağırdığın şüphesiz güzeldir. Keski yapmış olduklarımıza keffâret olacağım bize haber vermiş olsan, dediler. Bunun üzerine; «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler.» (Furkân, 68) ve «De ki: Ey kendi nefislerine karşı

ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.» âyeti nazil oldu. Hadîsi bu şekliyle Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî de îbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Buradaki birinci âyet «Ancak tevbe edip îmân ederek sâlih amel işleyenler müstesnadır.» (Meryem, 60) âyeti ile birlikte mütâlâa edilmelidir.
İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Allah Rasûlü (s.a.)nün kölesi Sevbân'dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım...» âyeti mukabilinde dünya ve dünyadakilerin benim olmasını sevip istemezdim. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi ya müşrikler (onlar da Allah'ın rahmetinden ümîdlerini kesmesinler mi)? dedi. Hz. Peygamber bir süre susup sonra üç kere: Dikkat ediniz, şirk ko&an bile, buyurdular. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet ediyor. Yine İmâm Ahmed'in Süreye İbn Nu'mân kanalıyla... Anar İbn Abese'den rivayetine göre o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (s.a.)e yaşlı, ihtiyar, asasına dayanan bir adam geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz benim haksızlıklarım ve günâhlarım var, acaba ben bağışlanır mıyım? diye sordu da Allah Rasûlü: Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmiyor musun? diye sordu. Adam: Evet, şehâdet ediyorum, senin Allah'ın elçisi olduğuna da şehâdet ediyorum, dedi de Hz. Peygamber: Şüphesiz Allah senin haksızlıklarım ve günâhlarını bağışlar, buyurdu. Bu hadîsi de sâdece İmâm Ahmed rivayet ediyor.
Yine İmâm Ahmed-def ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Yezîd'in kızı Esmâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nü: «Şüphesiz o sâlih olmayan bir âmeldir.» âyeti ile «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar (ve aldırmaz). Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetlerini okurken işitmiş. Hadisi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Sabit kanalıyla rivayet etmişlerdir. Bütün bu hadîsler delâlet ediyor ki âyetten maksad şudur: Şüphesiz Allah Teâlâ tevbe ile beraber bütün bunları (bütün günâhları) bağışlamaktadır. Günâhları ne kadar büyük ve çok olursa olsun hiç bir kul Allah'ın rahmetinden asla ümidini kesmemelidir. Zîrâ tevbe ve rahmet kapısı geniştir. Allah Teâlâ başka âyetlerde: «Bilmezler mi ki Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek olanın kendisidir.» (Tevbe, 104), «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafur ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisa, 110) buyururken, münafıklar hakkında da şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu münafıklar; cehennemin en alt tabakasmdadırlar. Onlara yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edenler müstesnadır.» (Nisa, 145-146). Başka âyetlerde ise şöyle buyrulur: «Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andol-sun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki hiç bir tanrı yoktur, ancak bir tek tanrı vardır. Söylediklerinden vazgeçmezlerse onlardan kahr olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Mâide, 73-74), «Şüphesiz ki, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar, eğer tevbe etmezlerse, onlara cehennem azabı vardır. Can yakıcı azâb da onlaradır.» (Bürûc, 10). Hasan el-Basrî der ki: Şu kerem ve cömertliğe bakınız; onlar Allah'ın dostlarını öldürdüler, O ise onlan tevbe ve bağışlanmaya çağırıyor. Bu husustaki âyetler gerçekten pek çoktur.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Saîd'den, o da Allah Rasûlü (s.a.)nden şeklinde bir isnâdla doksan dokuz kişiyi Öldüren kimse ile ilgili bir hadîs rivayet edilir ki, buna göre o kişi pişman olmuş ve İsrail-oğulları zâhidlerinden birisine tevbesinin kabul olunup olunmayacağını sormuş da, o zâhid hayır cevabını vermiş. Bunun üzerine o kişi, bu zahidi de öldürüp sayıyı- yüze tamamlamış sonra İsrâîloğulları âlimlerinden birisine kendisi için tevbe olup olmadığını sormuş. O âlim: Seninle tevbe arasına kim girebilir? deyip Allah'a ibâdet olunan bir kasabaya gitmesini emretmiş. O kişi anılan kasabaya doğru yola çıkmış, yolda iken ölüm kendisini yakalamış? Rahmet ve azâb melekleri onun hakkında çekişirlerken Allah Teâlâ iki yer arasındaki mesafeyi ölçmelerini emretmiş. Bunlardan hangisine yakın ise o taraftan olacakmış. Hicret etmekte olduğu yere bir karış daha yakın bulmuşlar ve onu rahmet melekleri almış. Anlatıldığına göre o kimse, ölüm sırasında ayrılmış olduğu yerden uzaklaşmaya çalışmış. Allah Teâlâ hayırlı ülkeye yaklaşmasını, diğer ülkeden de uzaklaşmasını emretmiş. Hadîsin mânâ olarak rivayeti böyledir. Biz hadîsi rivayet olunduğu lâfızlarla başka bir yerde, daha önce vermiştik.
Ali İbn Ebu Talha «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar...» âyeti hakkında İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ Mesih'in Allah olduğunu, Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu, Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu, Allah'ın fakır olduğunu, Allah'ın elinin boynuna asılı olduğunu, Allah'ın üçün üçün-cüsü olduğunu sananları bağışlamasına davet etmiştir. Allah Teâlâ bunlar hakkında: «Hâlâ Allah'a tevbe edip. O'ndan mağfiret dilemezler-mi? Halbuki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Mâide, 74) buyurmuştur. Daha sonra söyledikleri söz bunlardan daha büyük olanları da tevbeye davet etmiştir. Bir kimse ki: «Ben sizin en yüce Rabbınızım, benim dışımda sizin için bir ilâh tanımıyorum.» demişti. İbn Abbâs der ki: Bütün bunlardan sonra kim Allah'ın kullarını tevbeden ümit kestirirse; şüphesiz o, Allah'ın kitabını inkâr etmiştir. Fakat Allah Teâlâ tevbeye muktedir kılmadıkça hiç bir'kul tevbe etmeye güç yotiremez. Taberâni, Şâ'bî kanalıyla Şüteyr İbn Şekel'den rivayet ediyor ki o, îbn Mes'ûd'u şöyle derken işitmiş: Allah'ın kitabındaki en büyük âyet: «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur.» (Bakara, 255) âyetidir. Kur'-ân'da hayır ve şerri ençok toplayan âyet de: «Muhakkak ki Allah; adaleti, ihsanı emreder...» (Nahl, 90) âyetidir. Kur'ân'da ençok ferahlığı ihtiva eden âyet ise Zümer süresindeki: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin...» âyetidir. Allah'ın kitabındaki en şiddetli âyet ise: «Kim Allah'tan kor-karsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir.» (Talâk, 2,3) âyetidir. Mesrûk ona: Doğru söyledin, dedi. A'meş'in Ebu Saîd'den, onun da Ebu Kenûd'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Mes'ûd insanlara va'zetmekte olan bir hikayeci (kıssacı) ye uğramıştı. Ey (vaiz) niçin insanları ümitsizliğe düşürüyorsun? deyip sonra da: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.» âyetini okudu. Bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.[19]

Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmeyi Yasaklayan Hadîsler :

İmâm Ahmed der ki: Bize Süreye İbn Nu'nıân'ın... Enes İbn Mâ-lik'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Sizler, hatâlarınız gökle yer arasını dolduruncaya kadar hatâ etseniz, sonra Allah'tan bağışlanma dileseniz şüphesiz Allah sizi bağışlar. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, şayet sizler hatâ etmemiş olsaydınız; Allah, hatâ edecek bir kavim ge-tirirdi de onlar Allah'tan bağışlanma dilerler ve O da onlan bağışlardı. Hadîsi sâdece îmâm Ahmed rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize İshâk İbn îsâ'nın... Ebu Eyyûb el-En-sârî (r.a.)den rivayetine göre; o, vefatı sırasında şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğum bir şeyi sizden gizlemiştim. O, şöyle buyurdu: Şayet siz günâh işlememiş olsaydınız, şüphesiz Allah Te-âlâ günâh işleyecek bir kavim yaratırdı da onları bağışlardı. Hadîsi İmâm Ahmed bu şekilde rivayet ediyor. Sahîh'inde Müslim ve Tirmizî hadîsi Kuteybe'den, o da Leys İbn Sa'd'dan rivayet etmiştir. Ayrıca hadîsi Müslim başka bir şekliyle Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî kanalıyla... Ebu Eyyûb'dan rivayetle tahrîc etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik el-Harrânî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Günâhın keffâreti pişmanlıktır, buyurmuştur. Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Şayet sizler günâh işlememiş olsaydınız, Allah Teâlâ günâh işleyecek başka bir kavmi getirir ve onları bağışlardı. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet et-miştir. İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah der ki: Bana Abd'ül-A'lâ İbn Hammâd'ın... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah fitneye dûçâr kalıp da çokça tevbe eden kulu sever. Hadîsi bu şekliyle tahrîc etmemişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdullah îbn Ubeyd İbn ümeyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İblîs —Allah'ın la'net-Leri onun üzerine olsun—: Ey Rabbım, şüphesiz beni cennetten Âdem yüzünden çıkardın. Ben ancak Senin beni musallat kılmanla onlara güç yetirebilirim, demişti. Allah Teâlâ: Sen onlara musallat kılındın, buyurdu. İblîs; Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Onun ne zaman bir çocuğu olsa onun bir misli de senin için doğacak, buyurdu. İblîs: Ey Rabbım, bana artır, dedi. Allah Teâlâ da: Onların göğüslerini sizin için meskenler kıldım, onlarda kan yerine akacaksınız, buyurdu. Şeytân: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Atlıların ve adamlarınla onları kendine çek. Onlann mal ve çocuklarında onlara ortak ol. Onlara vaadlerde bulun. Şeytânın onlara va'dedeceği, gururdan başka (aldatmadan başka) bir şey değildir, buyurdu. Hz. Âdem ise: Ey Rabbım, İblîs'i benim üzerime musallat kıldın, şüphesiz ben ancak Seninle ondan korunabilirim, dedi. Allah Teâlâ: Senin ne zaman bir çocuğun olsa onu kötü arkadaşlardan koruyacak birini görevlendiririm, buyurdu. Hz. Âdem: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: İyilik, on veya daha çok katıdır; kötülük ise ya birdir veya onu silerim, buyurdu. Hz. Âdem: Ey Rabbım, bana artır, dedi de Allah Teâlâ: Rûh cesedde olduğu sürece tevbe kapısı açıktır, buyurdu. Hz. Âdem'in: Ey Rabbım, bana artır, demesi üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.»
Muhammed İbn İshâk der ki: Nâfi'in... Hz. Ömer (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Bizler: Başlarına gelen bir musibetle Allah'ı bilip tanıdıktan sonra küfre

dönenlerin ve böylece fitneye dûçâr olanların Allah Teâlâ ne tevbesini, ne fidyesini, ne de küfürden çevrilmesini kabul etmez, derdik. Böyleleri de bunu kendileri için söyler ve kabullenirlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde; Allah Teâlâ onlar hakkında, bizim yukardaki sözümüz hakkında ve onların kendileri hakkında söyledikleri için: «Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, Gafûr'dur, Rahîm'dir. Ve Rabbmıza yönelin. Size azâb gelmeden önce O'na teslim olun. Sonra yardım edilmezsiniz. Siz farkında değilken ansızın azâb gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline uyun.» Âyetlerini indirdi. Hz. Ömer anlatmaya şöyle devam eder: Bu âyetleri kendi ellerimle bir sayfaya yazdım ve (Mekke'de bulunan) Hişâm İbn Âs'a gönderdim. Hişâm der ki: Bu sayfa bana geldiğinde Tuvâ vadisinde okumaya başladım. Bir yukarı, bir aşağı gidip geliyor, yüksek sesle okuyor, hiç bir şey anlamıyordum. Nihayet: Ey Allah'ım, bana bunun anlayışını (bunu anlamayı) bahşet, dedim. Allah Teâlâ benim kalbime ilham buyurdu ki bu âyet bizim hakkımızda, bizim kendi kendimize söylediklerimiz hakkında ve bizim hakkımızda söylenenlere bir ce-vab olarak inzal olunmuştur. Hemen deveme yöneldim, üzerine bindim ve Medine'de Allah Rasûlü (s.a.)ne iltihâk ettim.
Sonra Allah Teâlâ, kullarını tevbede acele etmeye teşvikle: «Ve Rabbınıza yönelin.» O'na teslim olun. Allah'a dönün, Allah'a teslîmiy-yet gösterin. Bunu size azâb gelmeden önce yapın ki, sonra yardım edilmezsiniz. Allah'ın azabı ve intikamı başınıza gelmeden önce tevbe ve salih amellerde acele edin. «Siz farkında değilken, (bilmediğiniz ve hissetmeyeceğiniz bir yerden) ansızın azâb (başınıza) gelmezden önce Rabbınızdan size indirilen sözün en güzeline (Kur'ân-ı Azîm'e) uyun. Kişinin: Allah'a karşı aşın gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun, bana, diyeceği gün gelmezden önce...» Kıyamet günü tevbe ve Allah'a dönüşten mahrum olan günahkâr kişi, kuvvetli bir hasret duyarak (dünyada) Allah'a itaat eden ihlâslı, ihsan sahibi kimselerden dolayı arzulayacaktır. «Yazıklar olsun bana, gerçekten ben alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce...» Gerçekten benim dünyadaki amelim, sâdece inanmayan, tasdik etmeyen alay edici kimsenin amelinden ibaretti. «Veya; Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün. Yahut azabı gördüğü vakit: Keski benim için bir dönüş daha olsaydı da ihsan edenlerden olsaydım, diyeceği gün...» Yani kişi o gün dünya yurduna geri çevrilmiş olmayı ve böylece güzel ameller işlemeyi temenni edecektir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ kulların söyleyeceklerini onlar söylemezden önce, işleyecekleri amellerini o amelleri işlemezden önce haber ve-riyor ve şöyle buyuruyor: «Haberdâr olan gibi, kimse sana haber veremez.» '(Fâtır, 14), «Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı vay bana, yazıklar olsun; gerçektsn ben, alaya alanlardandım, diyeceği gün gelmezden önce. Veya; Allah beni hidâyete erdirseydi, ben de müttakîlerden olurdum, diyeceği gün. Yahut azabı gördüğü vakit: Keski benim için bir dönüş daha olsaydı da ihsan edenlerden olsaydım, diyeceği gün.» Allah Teâlâ haber veriyor ki onlar geri çevrilmiş olsalardı bile yine de hidâyete eremezlerdi. Zîrâ O, şöyle buyuruyor: «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28).

İmâm Ahmed der ki: Bize Esved'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Cehennemlikler cennetteki yerlerini görür ve: Keski Allah beni hidâyete _ erdirseydi, der, bu onun için bir hasret olur. Her cennetlik de ateşteki yerini görür ve: Ya Allah beni hidâyete eriştirmeseydi, der ve bu onun için bir şükür olur. Neseî de hadîsi Ebu Bekr İbn Ayyaş kanalıyla rivayet etmiştir. Günahkârlar dünyaya dönmeyi temenni edip Allah'ın âyetlerini tasdik edip Allah'ın elçilerine tâbi olmadıklarından dolayı hasretlerini dile getirince Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Hayır, sana âyetlerim gelmişti de, onları yalanlamış, büyüklük taslayarak kâfirlerden olmuştun.» Ey yaptıklarına pişman olan kulum, sana dünya yurdunda iken âyetlerim gelmişti, senin aleyhine hüccetlerim dikilmişti de sen onları yalanlamış, onlara tâbi olmaktan yüz çevirerek büyüklenmiş ve onları inkâr eden kâfirlerden olmuştun.[20]

60 — Ve kıyamet günü Allah'a karşı yalan uyduranların yüzlerinin simsiyah olduğunu görürsün. Mütekebbir için cehennemde bir karargâh olmaz olur mu?
61 — Allah müttakîleri, kurtuluşlarına sebep olan ile selâmete erdirir. Onlara hiç bir kötülük gelmez ve üzülmezler de.

Yalan Uyduranlar

Allah Teâlâ kıyamet günü bazı yüzlerin simsiyah, banlarının da bembeyaz olacağını haber veriyor. Ayrılık ve ihtilâf ehlinin yüzleri kapkara olacak, ehl-i Sünnet ve'1-Cemâatın yüzleri ise bembeyaz olacaktır. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor: ((Ve kıyamet günü Allah'a karşı (Allah'ın ortakları ve çocuğu olduğu iddiasıyla) yalan uyduranların (bu yalanlamaları ve iftiraları yüzünden) yüzlerinin simsiyah olduğunu görürsün. Mütekebbir için cehennemde bir karargâh olmaz olur mu?» Böyleleri için cehennem bir hapishane olarak yetmez mi? Elbette onlara büyüklenmeleri, hakka boyun eğmekten yüz çevirmeleri sebebiyle rüsvâylık ve alçaltılma vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubeydullah'ın... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Büyüklenenler kıyamet günü insanlar şeklinde ve zerrelere benzer halde haşrolunacaklardır. Her bir alçaltılma onları kaplayacak ve sonunda cehennemde en yalımlı ateşten Bols adındaki bir vadide bulunan zindana girecekler. Orada irin balçığından ibaret cehennemliklerin usaresi onlara içecek olarak sunulacak.
«Allah müttakîleri, kurtuluşlarına sebep olan (güzel amel) ile (Allah katında onlar için daha önceden yazılan saadet ve kurtuluşla) selâmete erdirir. (Kıyamet günü) onlara hiç bir kötülük gelmez ve üzülmezler de.» O en büyük korku bile onları üzmez. Aksine onlar korkudan emniyyette, kötülükten uzak, hayrı umar durumdadırlar.[21]

62 — Her şeyi yaratan Allah'tır ve her şeye vekîl O'dur.
63 — Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerine küfredenler; işte onlar hüsrana uğrayanlardır.
64 — De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller?

65 — Andolsun; sana da, senden öncekilere de vahyo-lunmuştur ki: Eğer Allah'a ortak koşarsan, şüphesiz amellerin boşa gider ve
muhakkak hüsrana uğrayanlardan olursun.
66 — Hayır, yalnız Allah'a ibâdet et ve şükredenlerden ol.

Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısı, Rabbı, sahibi ve onlarda tasarruf sahibi olduğunu haber veriyor. Her şey O'nun idaresi, kahr u galebesi ve gözetimi altındadır. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinde Mücâhid der ki: kelimesi, Farsça'da anahtarlar anlamınadır. Katâde, İbn Zeyd ve Süfyân İbn Uyeyne de böyle söylemiştir. Süddî ise kelimeyi: Göklerin ve yerin hazîneleri şeklinde açıklar. Her iki görüşe göre âyeti şöyle anlayabiliriz: İşlerin dizginleri Allah'ın elindedir. Mülk ve hamd O'nundur. O'nun hsr şeye gücü yeter. Bu sebepledir ki: «Allah'ın âyetlerine (hüccet ve burhanlarına) küfredenler; işte onlar hüsrana uğrayanlardır.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim burada gerçekten garîb bir hadîs rivayet eder ki sıhhati da zâten şüphelidir. Fakat biz yine de burada onun zikrettiği şekilde kay-dedeceğiz. O, şöyle diyor: Bize Yezîd İbn Sinan el-Basrî'nin Mısır'da... Osman İbn Affân (r.a.)dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinin tefsirini sormuş da Allah Rasûlü: Ey Osman, bunu bana senden önce hiç kimse sormadı, buyurup şöyle devam etmiş: Bunun tefsiri şöyledir: Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah, O en yücedir. Allah'ı tesbîh eder, O'na ham-dederim. Allah'tan bağışlanma (mağfiret) dilerim. Güç ve kuvvet, ancak Allah iledir. O Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtm'dır. Hayırlar O'nun elindedir. Diriltir ve öldürür. O'nun her şeye gücü yeter. Ey Osman, kim bu kelimeleri sabaha çıktığında on kere söylerse; ona altı şey verilir: Birincisi; İblîs ve ordularından korunmuş olur. İkincisi; ona bir kantar ecir ve mükâfat verilir. Üçüncüsü; cennette onun için bir derece yükseltilir. Dördüncüsü; hurilerle evlendirilir. Beşincisi; onun yambaşında on iki melek hazır kılınır. Altıncısı; Kur'ân, Tevrat, İncil ve Zebur'u okuyan kimseninki gibi ona ecir ve mükâfat verilir. Ey Osman, bunlarla beraber ona haccetmiş de haccı kabul olunmuş, umre yapmış da umresi kabul olunmuş kimsenin mükâfatı gibi mükâfat vardır. Şayet o gün ölürse, ona şehîd damgası vurulur. Hadîsi Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de Yahya İbn Hammâd kanalıyla yukardaki-tıe benzer şekilde rivayet etmiştir. Bu da aynı şekilde garîb olup bu hadîste şiddetli bir münksrlik vardır. En doğrusunu Allah bilir.
«De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller?» âyetinin nüzul sebebi olarak İbn Ebu Hatim ve başkaları İbn Abbâs'tan şöyle bir olay naklederler: Bilgisizlikleri nedeniyle müşrikler Allah Rasûlü (s.a.)nü kendi ilâhlarına ibâdete çağırdılar. Şayet o böyle yaparsa, onlar da Allah Rasûlü ile birlikte onun ilâhına ibâdet edeceklerdi. İşte bunun üzerine: «De ki: Bana, Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emredersiniz ey câhiller? Andolsun; sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki: Eğer Allah'a ortak koşarsan, şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrana uğrayanlardan olursun.» âyetleri nazil oldu. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Eğer onlar da şirk koşsalardı, yapageldikleri şeyler boşa çıkardı.» (En'âm, 88).

«Hayır, (sen, seninle beraber olanları; sen ve sana tâbi olarak seni tasdik edenler) yalnız Allah'a ibâdet et ve şükredenlerden ol, (ibâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsis et.j».[22]

67 — Onlar Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucun-dadır. Gökler de O'nun sağ eliyle durulmuştur. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.

Allah'ı Yeterince Tanımayanlar

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah ile beraber bir başkasına tapındıklan zamanda Allah'a şirk koşanlar O'nu gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kendisinden daha büyüğü olmayan en büyüktür O. Her şeye güç yetirendir. Her şeye sâhib olandır ve her şey O'nun kahr u galebesi, kudreti altındadır. Mücâhid, âyetin Kureyş hakkında nazil olduğunu söylerken; Süddî: O'nu gereği gibi ta'zîm etmediler. O'na gereği gibi ta'zîmde bulunmadılar, der. Muhammed İbn Kâ'b da: Şayet O'nu gereği gibi takdir etmiş olsalardı, O'nu yalanlamazlardı, der. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Onlar Allah'ı şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» âyeti hakkında şöyle der: Onlar; Allah'ın kendilerine güç yetirebileceğine inanmayan kâfirlerdir. Her kim, Allah'ın her şeye güç yetirici olduğuna îmân etmişse; o, Allah'ı gereği gibi tak-dîr etmiştir. Her kim de buna inanmamışsa, Allah'ı gereği gibi takdir edememiştir. Bu âyet-i kerîme ile ilgili birçok hadîs vârid olmuştur. Bu ve benzeri âyetlerde ta'kîb edilecek yol Selefin yoludur ki; o da, bu âyetleri keyfiyyeti araştırılmadan ve tahrif etmeksizin olduğu halde kabul edip îmân etmektir. Buhârî, «Onlar Allah'ı şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» âyetinde der ki: Bize Âdem'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne bir haham gelip: Ey Mu-hammed, biz (Tevrat'ta) buluyoruz ki; Allah Teâlâ gökleri bir parmak, yeryüzünü bir parmak, ağaçları bir parmak, su ve toprağı bir parmak, diğer yaratıkları da bir parmak üzerinde tutacak ve: Ben kralım, buyuracak, dedi. Allah Rasûlü (s.a.), bu hahamın sözlerini tasdik makamında olmak üzere azı dişleri görününceye kadar tebessüm buyurarak, «Onlar Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır...» âyetini tilâvet buyurdu. Buhârî hadîsi Sahîh'inin başka yerlerinde de rivayet etmiştir. Ayrıca İmâm Ahmed, Müslim ve Sünen'lerinin tefsir bölümlerinde Tir-mizî ve Neseî hadîsi Süleyman îbn Mihrân el-A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd (r.a.)dan yukardakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Ebu Muâviys kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kitâb ehlinden birisi Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Ey Ebu'l-Kâsım, Allah'ın yaratıkları bir parmağı; gökleri bir parmağı, yeryüzünü bir parmağı, ağaçları bir parmağı, toprağı da bir parmağı üzerinde taşıyacağı haberi sana ulaştı mı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar tebessüm buyurdu ki, azı dişleri göründü. Allah Teâlâ da âyetin sonuna kadar olmak üzere: «Onlar Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar...» âyetini inzal buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere A'meş'den bu şekilde rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn İbn Hasan el-Aşkar'ın... İbn

Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) otururken bir yahûdî kendisine uğradı ve şöyle dedi: Ey Ebu'l-Kâsım, Allah Teâlâ'nın göğü şunun —işaret parmağını işaret etti—, yeryüzünü şunun, dağları şunun, yaratıkları da şunun —her birisini söylerken bir parmağına işaret ediyordu— üzerinde kılacağı gün hakkında ne dersin? Bunun üzerine Allah Te-âlâ: «Onlar Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar...» âyetini indirdi. Hadîsi Tirmizî de Tefsir babında Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Dârimî kanalıyla... Ebu Duhâ Müslim İbn Subeyh'ten rivayet etmiş, sonunda şöyle demişti: Hasendir, sahihtir, garîbdir. Sâdece bu kanaldan rivayetini bilmekteyiz.
Buhârî şöyle diyor: Bize Saîd İbn öufeyr'in... Ebu Hüreyre (r.a.)' den rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ yeryüzünü avucu içine alacak, göğü kudret eliyle dürecek, sonra da: Hükümdar Benim, yeryüzünün kralları nerede? buyuracaktır. Hadîsi bu kanaldan sâdece Buhârî rivayet etmiştir. Müslim ise hadîsi başka bir kanaldan rivayet eder. Başka bir yerde Buhârî der ki: Bize Mukaddem İbn Muhammed'in... İbn Ömer'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)1 nden rivayetine göre o, şöyle buyurmuş: Şüphesiz Allah Teâlâ yeryüzünü kıyamet günü bir parmak üzerinde avucuna alacak, gökler sağ elinde olacak, sonra da: Ben, hükümdarım, buyuracaktır. Hadîsin bu kanaldan rivayetinde Buhârî yine tek kalmıştır. Müslim ise hadîsi yine başka bir kanaldan rivayet ediyor. İmâm Ahmed de hadîsi başka bir kanaldan, başka lâfızlarla ve bu ifâdelerinden daha geniş, daha uzun bir şekilde rivayetle der ki: Bize Affân'm... İbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün minber üzerinde «Onlar Allah'ı sânına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ eliyle durulmuştur. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» âyetini okumuş ve ellerini öne, arkaya doğru hareket ettirerek şöyle buyurmuş: Rab Teâlâ yüce zâtını temcîd edip överek: Ben Cebbâr'ım, Ben Mütekebbir'-im, Ben Melik'im, Ben Azîz'im, Ben Kerîm'im, buyuracak. Minber Allah Rasûlü (s.a.)nü öyle bir sarstı ki biz: Herhalde onu yüzüstü üzerinden atacak, dedik. Hadîsi Müslim, Neseî ve İbn Mâce de Abdülazîz İbn Ebu Hazîm'den rivayet etmişlerdir. Müslim şu ilâveyi getirir: Ya'-kûb İbn Abdurrahmân kanalıyla... îbn Ömer'den hadîsin bir benzeri rivayet edilmiştir. Müslim'in bu hadîsi Ubeydullah İbn Miksem'den rivayetinin lâfzı şöyledir: Ubeydullah İbn Miksem, Abdullah İbn Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.) i anlatırken nasıl davrandığına bakıyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ gökleri ve yerleri avucuna alır ve: Ben hükümdarım, buyurur. Allah Rasûlü burada parmaklarını kapatıp açıyor ve: Ben hükümdarım, buyuruyormuş. İbn Ömer bu arada bir de minbere bakmış ki sanki alt tarafından bir şey minberi sarsıyor. Kendi kendine şöyle demiş: Yoksa şu Allah Rasûlü (s.a.)nü üzerinden düşürecek mi?
Bezzâr der ki: Bize Süleyman İbn Seyfin... Abdullah îbn Ömer'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) minber üzerinde «Onlar Allah'ı şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar,» âyetini okumuş da «O, koştuklan ortaklardan münezzehtir, yücedir.» kısmına gelince minber üç defa gidip gelmiş. Hadîsi İmâm Hafız Ebu'l-Kasım et-Taberânî de Ubeyd İbn Umeyr kanalıyla Abdullah İbn Amr'-dan rivayet etmiş ve sahîh olduğunu söylemiştir.

Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Abdurrahmân îbn Muâviye'nin... Cerîr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ashabından bir gruba: Size Zümer sûresinin sonundan bazı âyetler okuyacağım. İçinizden kim (ben bu âyetleri okuyunca) ağlarsa; cennet ona vâcib olur, buyurup «Onlar Allah'ı sânına yaraşır 'şekilde tanıyamadılar...» âyetinden itibaren sûrenin sonuna kadar tilâvet buyurdular. Bizden kimisi ağladı, kimisi de ağlamadı. Ağlamayanlar: Ey Allah'ın elçisi, ağlamak için kendimizi zorladık, fakat ağlayamadık, dediler. Allah Rasûlü: Size bu âyetleri tekrar okuyacağım, kim ağlamaz ise, hiç olmazsa ağlar görünsün, buyurdu. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Bundan daha garibi yine Taberânî'nin el-Mu'cem el-Kebîr'inde rivayet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize Hâşim İbn Zeyd'in./.. Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle -buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Üç şey vardır ki; bunları kullarımdan gizledim. Bir kimse onları görecek olursa bir daha ebediy-yen kötülük işlemez: Örtümü açmış olsaydım Beni görür ve nihayet kesin olarak inanır, yaratıklarıma yöneldiğim zaman onlara nasıl davranacağımı bilirdi. Ben gökleri, sonra da yerleri avucuma aldım, sonra da: Ben Melik'im, Benim dışımdaki mülk sahipleri kimlerdir? buyur-dum. Sonra onlara cenneti, cennette onlar için hazırlamış olduğum her bir hayn gösteririm de buna kesin olarak inanırlar. Yine onlara cehennemi ve orada onlar için hazırlamış olduğum kötülükleri gösteririm de kesin olarak inanırlar. Fakat Ben kasden bunları kullarımdan gizledim ki bakayım nasıl amellerde bulunacaklar bileyim, sonra da bunu onlara beyân ettim, buyurdu. Bu hadîsin isnadı mütekârib olup birçok hadîslerin rivayet olunduğu bir nüshadadır. En doğrusunu Allah bilir.[23]

68 — Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür. Sonra ona bir daha üflenmiş ve bir de bakacaksın ki ayakta bakınıp duruyorlar.
69 — Yer, Rabbınm nuru ile aydınlandı, kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.
70 — Her kişiye ne yaptıysa eksiksiz ödendi. Ve Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.

Sûr'a Üflendiği Gün

Allah Teâlâ kıyamet gününün korkularını, o günde olacak büyük âyetler ve korkunç sarsıntıları haber veriyor. «Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» âyetinde sözkonusu edilen üfürme, ikinci üfürme olup bu Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere gökler ve yer halkından diri olan herkesin öleceği üfürmedir. Bu, meşhur Sûr hadîsinde geniş biçimde açıklanmıştır. Sonra kalanların ruhları da kabzolunacak ve öleceklerin sonuncusu ölüm meleği olacaktır. Böylece Evvel, devamlılığı ve bakâsı ile Âhir, Bakî, Hayy ve Kayyûm olan Allah tek kalacak, üç kere: «Bugün mülk kimindir?» diye soracak, sonra bu sorusuna bizzat kendisi cevab vererek: «Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 16) buyuracaktır. O Vâhid ve Kahhâr olan Allah ki tektir, her şeyi kahr u galebesi altına almıştır, her şeyin yok olmasına

hükmetmiştir. Sonra diriltеceklerinin ilki İsrâfîl olacak, ona ikinci bir sefer Sûr'a üfürmesini emredecektir. Bu, diriltilme nefhası olan üçüncü üfürmedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Sonra ona bir daha üflenmiş ve bir de bakacaksın ki ayakta bakınıp duruyorlar.» Kemik ve un-ufak olduktan sonra onların, diriler olarak ayakta bakınıp durduklarını göreceksin. Onlar dirilmişler, kıyamet gününün korkularına bakmaktadırlar. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur: «Doğrusu bir tek çığlık yetecektir. Hepsi hemen bir düzlüğe dökülecektir.» (Nâziât, 13 -14), «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (İsrâ, 52), «Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya-görsün, hemen çıkı verirsiniz.» (Rûm, 25).
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ya'kûb İbn Âsim İbn Urve İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : Birisinin Abdullah İbn Amr'a: Sen, kıyamet şöyle şöyle kimselere kopacak, diyormuşsun, öyle mi? diye sorduğunu işittim. Abdullah İbn Amr: Bir daha hiç bir şeyi size rivayet etmemeye niyyet etmiştim. Ben: Az zaman sonra büyük bir iş göreceksiniz, demişimdir, deyip şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Ümmetim içinde Deccâl çıkıp kırk(ı) kalacak. —Bilmiyorum ki kırk gün, veya kırk sene, veya kırk ay, veya kırk gece— Allah Teâlâ peşinden Meryem Oğlu İsa'yı diriltecek. O, Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî gibidir. Allah Teâlâ onu gâlib kılacak ve Deccâl'r helak buyuracaktır. Sonra insanlar bunu ta'kîben yedi sene kalacaklar ki, iki kişi arasında düşmanlık olmayacak. Sonra Allah Teâlâ Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderecek de kalbinde zerre ağırlığı îmân olan hiç kimseyi bırakmayıp ruhunu kabzedecek. Hattâ onlardan birisi bir dağın ortasında bile olsa rüzgâr oraya girip onun ruhunu kabzedecek. Allah Rasûlü (s.a.)nden şöyle işittim: İnsanların en kötüleri, kötülükleri işlemede kuş hafifliğinde ve yırtıcı hayvanların rü'yâları gibi olacaklar. Hiç bir iyiliği bilmeyecek, hiç bir kötülüğü hoş karşılamamazlık etmeyecekler. Şeytân onların karşısına çıkıp: Bana icabet etmeyecek misiniz? deyip putlara tapınmalarını emredecek de onlar putlara tapınacaklar. Onlar bu haldelerken rızık-ları bol bol gelecek, yaşantıları güzel olacaktır. Sonra Sûr'a üfürülecek de onu işiten hiç kimse kalmayıp Sûr'a kulak kesilecek. Sûr'u ilk işitecek olan kimse, havuzunu sıvamakta olan birisi olacak ve bayılıp düşecek. Sonra bayılıp düşmeyen hiç kimse kalmayacak. Daha sonra Allah Teâlâ ince ince yağan bir yağmur gönderecek de insanların cesed-leri bu yağmurla bitecek (bitki gibi bitecek) ler. Sonra diğer bir kere Sûr'a üfürülecek de bir de bakacaksın onlar kalkmışlar bakınıp duruyorlar. Daha sonra: Ey insanlar, Rabbınıza geliniz: «Onları durdurun, şüphesiz onlar sorumludurlar.» (Sâffât, 24) denilecek. Daha sonra da: Cehenneme gidecekleri ayırıp çıkarın, denilecek. Kaç? diye sorulacak da: Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz, denilecek, İşte o gün çocukların saçları ağaracak ve baldırlar sıvanıp açığa çıkacak. Hadîsi Sahîh'inde sâdece Müslim, tahrîc etmiştir. Buhârî der ki: Bize Ömer İbn Hafs'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre: İki üfürme arası kırktır, buyurmuştu. Ebu Hüreyre'yi dinleyenler: Ey Ebu Hüreyre, kırk gün mü? diye sordular da o: İşitmediğim bir haberi size nakledemem, dedi. Onlar: Kırk sene mi? diye sordular, aynı cevabı aldılar. Kırk ay mı? sorularına

da Ebu Hüreyre aynı cevabı verip şöyle devam etti: Ucbu zeneb kemiği dışında insanın her şeyi çürüyecektir. Yaratılış ondan birleştirilip toplanacaktır.
Ebu Ya'lâ'nm Yahya İbn Maîn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre; o, şöyle buyurdu: Cibril (a.s.)e «Ve Sûr'a üflenmiştir. Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» âyetini sorarak: Allah'^ m, bayılıp düşmelerini dilemedikleri kimlerdir? dedim. Onlar şehîdler-dir, deyip şöyle devam etti: Onlar Allah'ın Arş'ının çevresinde kılıçlarını kuşanmış halde iken kıyamet günü melekleri onlan yakuttan soylu develer üzerinde mahşere getirecekler. Bu develerin üzerlerindeki Örtüler ipekten daha yumuşaktır. Bu develer adımlarını insanın gözlerinin ulaşabileceği en uzak noktaya atarlar. Onlar cennette yürürlerken bu uzun gezinti süresince: Bizi Rabbımıza götürün de yaratıkları arasında nasıl hüküm verdiğine bakalım, diyecekler ve Benim ilâhım onlara gülecek. Allah bir kula bir yerde güldüğü zaman biliniz ki ona hesâb (hesaba çekilme) yoktur. İsmail İbn Ayyâş'ın şeyhi dışında bu hadîsin isnadının bütün râvîleri güvenilir kimselerdir. îsmâîl İbn Ayyâş'ın şeyhi ise bilinmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.
Kıyamet günü hükümleri ayırmak üzere Allah Teâlâ yaratıklarına tecellî buyurduğu zaman yer, Rabbınm nuru ile aydınlandı, amel kitabları konuldu, ümmetlerine Allah'ın mesajlarını tebliğ ettiklerine dâir şehâdette bulunmak üzere peygamberler, kulların hayır veya şer amellerini kaydeden meleklerden şâhidler getirildi. «Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «Biz, kıyamet günü adalet terazileri kurarız. Hiç bir kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47), «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat arttırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40) buyururken, bu sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Her kişiye (hayır veya şer olarak) ne yaptıysa eksiksiz ödendi. Ve Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.»[24]

71 — Küfredenler bölük bölük cehenneme sürüldü. Oraya vardıklarında kapıları açıldı ve bekçileri onlara dediler ki: İçinizden, size Rabbmızm âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden elçiler gelmedi mi? Onlar da: Evet, dediler. Fakat azâb sözü küfredenlerin üzerine hak oldu.
72 — Onlara denildi ki: İçinde temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.

Cehenneme Sürülenler

Allah Teâlâ bahtsız kâfirlerin durumunu ve cehenneme nasıl sürüleceklerini haber veriyor. Onlar şiddetli ve hakâretâmiz bir sürülüşle, tehdîd ve vaîdlerle ateşe sürüleceklerdir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler.» (Tür, 13) buy-rulur ki, onlar susuzluktan yanıp kavrulmuş bir halde ateşe atılacaklardır. Yine başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Müttakî-leri o gün Rahmân'ın huzurunda, O'na gelmiş konuklar olarak toplarız. Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.» (Meryem, 85-86). Onlar bu

durumda sağır, dilsiz ve kör olacaklardır. Onlardan kimisi yüzü üzere sürünür halde yürüyecektir. «Biz, onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü hasredeceğiz. Yurdları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini arttırırız.» (Isrâ, 97).
Cehenneme vardıklarında, mücerred oraya ulaşmaları ile azabın çabuklaştırılması için kapıları hemen açıldı ve son derece sert tabiatlı, güçlü kuvvetli zebanilerden ibaret cehennemin bekçileri onlan azarlayarak ve suçlayarak dediler ki: Kendileriyle konuşabilesiniz ve onlardan Allah'ın şeriatlarını alasınız diye içinizden, kendi cinsinizden size ftabbınızın âyetlerini okuyan, size getirdiklerinin ve davet ettiklerinin sıhhatına delâlet eden burhanlar ve hüccetler koyan, bugüne kavuşacağınızı ihtar eden, bu günün kötülüğünden sizi sakındıran elçiler gelmedi mi? Kâfirler de onlara: Evet, bize geldiler ve bizi uyardılar, bizim aleyhimize hüccet Ve burhanlar koydular, fakat azâb sözü küfredenlerin üzerine hak oldu, dediler. Dediler ki: Fakat biz, bizim hakkımızda daha önceden yazılan ve hakdan bâtıla dönüşümüz sebebiyle hak ettiğimiz mutsuzluk dolayısıyla onları yalanladık ve onlara muhalefet ettik. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de onların durumunu şöyle haber verir: «İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorar: Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? Onlar: Evet; doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve dedik ki: Allah hiç bir şey indirmemiştir. Siz büyük bir sapıklık içindesiniz, derler. Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık, bu çılgın alevli cehennemlikler arasında bulunmazdık, derler. Günâhlarını itiraf ederler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashabı» (Mülk, 8-11).
«Onlara denildi ki; İçinde temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin.» Onları her gören ve durumlarını bilen, azaba müste-hak olduklarına şehâdet edecektir. Bu sebepledir ki buradaki söz belirli bir kimseye isnâd edilmemiş ve bütün yaratıkların âdil ve yaptıklarından haberdâr olan Allah'ın hükmü ile onların bu durumlarına müstehak olduklarına şâhid olacağına delâlet etsin diye mutlak ola-rak bırakılmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ ; «Onlara denildi ki: İçinde temelli kalacağınız, (asla çıkamayacağınız ve sizin için son bulmayacak) cehennemin kapılarından girin. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.» buyurmuştur. Yani dünyadaki büyüklenmeniz hakka tâbi olmaktan imtina etmeniz sebebiyle varacağınız ve kalacağınız yer ne kötüdür. Sizi içinde bulunduğunuz bu duruma getiren haliniz ve ne-tîce olarak varacağınız yer ne kötüdür.[25]

73 — Rablarından sakınanlar ise fevc fevc cennete götürüldüler. Oraya varıp da kapıları açılınca, bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size. Hoş geldiniz. Temelli olarak girin buraya.
74 — Onlar da dediler ki: Bize vaadinde sâdık olan ve bizi yeryüzüne vâris kılan Allah'a hamd olsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri ne de güzeldir.

Fevc Fevc Cennete Götürülenler

Bu âyetlerde de soylu develer üzerinde cennete doğru götürülen mutlu ve inanan kişilerin durumu haber veriliyor. Onlar önce Mukar-rebûn, sonra iyiler, sonra onları

ta'kîb edenler, sonra onları ta'kîb edenler olarak fevc fevc, bölük bölük cennete götürüleceklerdir. Her bir grup, kendilerine uygun düşen grupla beraber olacaktır. Peygamberler peygamberlerle, sıddîkler benzerleriyle, şehîdler benzerleriyle, âlimler akranlarıyla, her sınıf diğer bir sınıfla, her bir zümre birbirine uygun kimselerden müteşekkil olarak cennete götürülecekler.
«Oraya varıp da kapıları açılınca...» Sırât'ı geçtikten sonra cennetin kapılarına ulaşacaklar. Cennet ile cehennem arasında bir köprüde tutularak dünyada iken aralarında vuku' bulmuş haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılacak. Nihayet tertemiz olduktan sonradır ki cennete girmelerine izin verilecektir. Sûr hadisinde de belirtildiği üzere mü'minler, cennetin kapılarına ulaştıkları zaman, kendilerinin cennete girmeleri için kimin izin isteyeceği konusunda müşavere edecekler; önce Adem'e, sonra sırasıyla Nûh, İbrahim, Mûsâ, îsâ ve en sonunda da Hz. Muhammed (s.a.)e gelecekler. Nitekim Allah Teâlâ'-dan gelip aralarında hüküm vermesi hususunda Arasâtta iken Allah'a kendileri için şefâatta bulunacak kimseyi aramaları meselesinde yaptıkları gibi. Bu; her yerde Hz. Muhammed (s.a.)in diğer insanlardan üstünlüğünün ortaya çıkarılması içindir. Müslim'in Sahîh'inde Enes (r.a.)den rivayetle sabit olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennette ilk şefaat edecek olan benim. Müslim'in lafzında şu kısım da vardır: Cennetin kapısını ilk çalacak olan da benim.
İmâm.Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü cennetin kapısına gelip açılmasını isteyeceğim. Cennetin bekçisi: Sen kimsin? diye soracak, Ben: Muhammed'im, diyeceğim. Senden önce kimseye açmamakla emrolundum, diyecek. Hadîsi Müslim de Arar en-Nâkıd ve Züheyr İbn Harb kanalıyla... Enes'ten rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete girecek ilk zümrenin suretleri, ayın ondördüncü gecesindeki ay şeklindedir. Onlar cennette tükürmeyecekler, sümkürmeyecekler ve büyük abdest bozmayacaklardır, Kabları ve tarakları altun ve gümüştür. Buhurdanlıkları öd buhuru doludur. Terleri misktir. Onlardan her birinin iki eşi vardır. Bu eşlerin baldır kemikleri güzelliğinden ötürü etlerinin ardından görülecektir. Aralarında anlaşmazlık ve düşmanlık yoktur. Kalb-leri, bir tek kalb gibidir. Sabah akşam Allah'ı teşbih edeceklerdir. Hadîsi Buhârî, Muhammed İbn Mukâtil'den, o ise İbn Mübârek'den rivayet etmiştir. Müslim de aynı hadîsi Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den o'da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Hayseme'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Cennete girecek ilk zümre, ayın ondördüncü gecesindeki ay şeklindedirler. Onları ta'-kîb edenler, parlaklıkta gökteki en parlak yıldızın ışığı gibidirler. Onlar küçük ve büyük abdest bozmayacaklar, tükürmeyecekler ve sümükleri de olmayacaktır. Tarakları altun, terleri misk buhurdanlıkları öd buhuru doludur. Eşleri hurilerdir. Huyları bir tek kişinin huyu gibidir ki, babalan Âdem sûretindedirler. Uzunlukları altmış kulaçtır. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Cerîr kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
Zührî'nin Saîd'den, onun Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Cennete ümmetimden yetmiş bin kişilik

bir zümre girecek; onların yüzleri, parlaklıkta ayın ondördüncü gecesindeki ayın parlaklığı gibidir. Ukkâşe İbn Mihsan kalkıp: Ey Allah'ın elçisi; Allah'a dua et de beni onlardan kılsın, dedi. Allah Rasûlü: Ey Allah'ım, Ukkâşe'yi onlardan kıl, diye dua buyurdu. Sonra ensâr'dan birisi kalkıp: Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın beni onlardan kılması için duâ buyur, dedi de Allah Rasûlü (s.a.): Ukkâşe bu hususta senden Önce davrandı, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Yetmiş bin kişinin cennete hesâbsız olarak gireceğine dâir hadîsi Buhârî ve Müslim; İbn Abbâs, Câbir İbn Abdullah, İmrân İbn Husayn, İbn Mes'ûd, Rifâa İbn Urâbe el-Cühenî ve Mihsan kızı Ümmü Kays'tan rivayet etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim'in Ebu Hâzim'den, onun da Sehl İbn Sa'd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ümmetimden yetmiş bin —veya yedi yüz bin— kişi cennete birbirlerine tutunmuş olarak girmeye başlayacak, nihayet ilkleri ve sonuncuları cennete girecek. Yüzleri, ayın ondördüncü gecesindeki ayın sûretindedir. Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'-nin İsmâîl İbn Ayyâş'dan, onun Muhammed İbn Ziyâd'dan, onun da Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Rabbım bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi cennete koyacağını va'detti. Her bin kişi ile beraber yetmiş bin kişi de cennete girecektir. Onlara ne heşâb, ne de azâb vardır. Bir de Rabbımın avucu ile üç avuç (cennete hesâbsız ve azâbsız olarak girecektir). Hadîsi aynı şekilde Velîd İbn Müslim de Safvân İbn Amr kanalıyla... Ebu Ümâme'den rivayet etmiştir. Taberânî'nin Utbe İbn Abd es-Sülemî'den rivayetine göre; sonra her bin kişi, yetmiş bin kişi lehinde şefâatta bulunacaktır. Hadîsin benzeri Sevbân ve Ebu Saîd el-Enmârî'den de rivayet edilmiştir ve birçok yönlerden bu hadîsin şâhid-leri bulunmaktadır.
«Oraya varıp da kapıları açılınca, bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size. Hoş geldiniz, temelli olarak girin buraya.» Burada cümledeki şartın cevâbı zikredilmemiştir. Takdiri şöyle olacaktır: Onlar nihayet cennete gelirler. Kapılar onlara ikram ve ta'zîmle açılır. Cennetin bekçileri olan melekler onlar) müjde, selâm ve Övgü ile karşılarlar. Bu durum zebanilerin kâfirleri azarlama ve suçlama ile karşılamalarının tersinedir. İşte bütün bunlar olduğunda; onlar son derece sevinir, hoşnûd olur, sevince garkolurlar. Tabiîdir ki bütün bunlar her bireri için orada bulunan nimet ölçüsüncedir. İşte bu cümledeki cevab hazfedilip zikredilmediğinden bu âyeti okuyanların zihinleri ümit ve emel yoluna dalmaktadır. Bazıları «Kapıları açılınca.» kısmının başında bulunan «vâv» harfini arapçada sayıları sayarken sekiz sayısının başına getirilen «vâv» olduğunu zannederek bunu cennetin kapılarının sekiz olduğuna delil getirmek istemişlerdir. Ancak onların bu te'vîl ve tevcihleri uzak bir te'vîl'dir. Cennetin kapılarının sekiz olduğu buradan değil, sahîh hadîslerden anlaşılmaktadır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Malından her kim Allah yolunda bir çift harcarsa, cennetin kapılarından çağırılır. Cennetin kapıları vardır; namaz ehli namaz kapısından, sadaka ehli sadaka kapısından, cihâd ehli cihâd kapısından, oruçlular ise Reyyân kapısından çağrılırlar. Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, bir kimse hangi kapıdan çağırılmışsa oradan girmek zorunda mıdır? Bütün bu kapıların hepsinden çağrılacak bir kimse var mıdır ey Allah'ın elçisi? Allah Rasûlü: Evet,

senin onlardan olacağını umarım, buyurdu. Buhârî ve Müslim de hadîsi Zührî kanalıyla yukardakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir.'Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerin-de Ebu Hâzim Seleme İbn Dinar'ın Seni îbn Sa'd'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki cennetin sekiz kapısı vardır. Bu kapılardan Reyyân adında olanından ancak oruçlular gireceklerdir. Müslim'in Sahîh'inds Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.)dan rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi abdesti güzelce alır sonra da: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir, derse; onun için cennetin sekiz kapısı açılır da dilediğinden girer. Hasan îbn Arafe'nin İsmâîl İbn Ayyaş kanalıyla... Muâz İbn Cebel (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.): Cennetin anahtarı Lâ İlahe İllallah sözüdür, buyurmuştur.[26]

Cennet Kapılarının Genişliğine Dâir Vârid Olan Haberler:

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'îerinde Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet edilen uzun şefaat hadîsinde anlatıldığına göre, Allah Teâlâ şöyle buyuracak: Ey Muhammed, ümmetinden hesaba çekilmeyecekleri cennetin sağ kapısından koy. Onlar insanlarla diğer kapılarda ortaktırlar. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, cennetin kapılarının kanatlan arası —cennet kapılannın söveleri arası— Mekke ve Hecer arasındaki mesafe kadardır. Diğer bir rivayette: Mekke ve Busrâ arasındaki mesafe kadardır, buy-rulmuştur. Müslim'in Sahîh'inde Utbe İbn Ğazvân'dan rivayete göre o, bir hutbesinde şöyle demiş: Bize anlatıldığına göre cennet kapısının kanatlarından iki kanadın arası kırk senelik yoldur. Bu kapı kanatlarının üzerinden öyle bir gün geçecek ki, izdihamdan dopdolu olacaktır. İmâm Ahmed'in Müsned'inde Hakîm İbn Muâviye kanalıyla Allah Rasûlü (s.a.)nden bu haberin bir benzeri rivayet edilmiştir. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Cennet kapılarının iki kanadı arası kırk senelik yoldur. «Bekçileri onlara dediler ki: Selâm olsun size. Hoş geldiniz.» Sizin amelleriniz ve sözleriniz ne hoştur. Çalışmanız güzel olmuş, neticede mükâfatınız da hoş olmuştur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) de gazvelerinden birisinde müslümanlara şöyle nida olunmasını emretmişti: Şüphesiz ki cennete ancak müslüman olan girecektir. Diğer bir rivayette; mü'min olanlar girecektir, denilmiştir. «Temelli olarak girin buraya.» Onlar orada ebedî olarak kalacaklar, oradan asla ayrılmak istemeyeceklerdir. «Onlar da dediler ki: Bize vaadinde sâdık olan Allah'a hamdolsun.» İnananlar cennetteki bu bol sevabı, yüce ihsanları, devamlı nimetleri, büyük saltanatı gördükleri, gözleri ile müşâhade ettikleri zaman diyecekler ki: «(Şerefli ra-sûllerinin dili ile) bize va'dettiği ve va'dinde sâdık olan Allah'a ham-dolsun.» Nitekim onlar dünyada iken de şöyle dua etmekteydiler: «Rabbımız; bize peygamberlerinin va'dettiklerini ver ve kıyamet günü rezîl etme bizi. Sen, sözünden asla dönmezsin.» (Âl-i İmrân, 194), «Hamdolsun Allah'a ki, bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Eğer O bizi ulaştırmasaydı biz hidâyete ulaşamazdık. Andolsun ki; Rabbınıızm peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43), «Hamd, bizden üzün-tüyü gideren Allah'a mahsûstur. Muhakkak ki, Rabbımız elbette Ga-fûr'dur,

Şekûr'dur. Ki O lutfuyla bizi kalınacak diyara yerleştirdi. Bize orada ne bir yorgunluk dokunacaktır, ne de halsizlik gelecektir.» (Fâtır, 34-35).
«Ve bizi yeryüzüne vâris kılan Allah'a hamdolsun. Cennette iste* diğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri ne de güzeldir.» Ebu'1-Âli-ye, Ebu Salih, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd, âyette zikredilen yeryüzü ile cennet arazîsinin kasdedildiğini söylerler. Bu, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Andolsun ki Biz, Zikir'den sonra Zebur'da da yazdık ki: Yeryüzüne ancak sâlih kullarım vâris olur.» (Enbiyâ, 105). Bu sebepledir ki: «Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Çalışanların ecri (çalışmamız üzerine bize bahşolunan mükâfat) ne de güzeldir.» diyeceklerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla Enes'ten rivayet edilen mi'râc kıssasında Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete konuldum. Bir de baktım ki orada inciden kubbeler var ve oranın toprağı da misktir. Abd îbn Humeyd'in Revh îbn Ubâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sâid'e cennetin toprağını sormuş da o: Bembeyaz, hâlis misktir, demiş. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): Doğru söyledin, buyurmuş. Hadîsi Müslim de Ebu Seleme kanalıyla... Ebu Saîd'den nakletmiştir. Müslim'in Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetine göre; İbn Sâid, Allah Rasûlü (s.a.)ne cennetin toprağını sormuş da Efendimiz: Bembeyaz, hâlis misktir, buyurmuş.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Rablarmdan sakınanlar ise fevc fevc cennete götürüldüler...» âyeti hakkında Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Götürülürler ve nihayet cennet kapılarına ulaşırlar. Cennet kapılarının yanında bir ağaç bulurlar. Dibinden iki kaynak çıkmaktadır. Onlardan birisine yönelir ve ondan temizlenirler. Üzerlerine güzellik nimetleri akıtılır. Bir daha asla derileri değişmez, bundan sonra ebediyyen saçları dağınık olmaz. Sanki onlar yağlanmış gibi olurlar. Sonra diğer kaynağa yönelirler. Sanki ondan içmekle emrolunmuş gibidirler de o kaynaktan içerler. Böylece içlerindeki pislikler bütünüyle gider. Cennet kapılarında melekler kendilerine: «Selâm olsun size. Hoş geldiniz. Temelli olarak girin buraya.» derler. Hizmetçiler efendilerini karşılayıp kuşatırlar ve gençlerin bir süre kaybolduktan sonra gelen dostlarını karşıladığı gibi onları karşılayarak: Müjdeler olsun sana, Allah Teâlâ sana şöyle şöyle ikramlar hazırladı, Allah Teâlâ sana şöyle şöyle şerefler hazırladı, derler. Hizmetçilerinden birisi, hurilerden olan eşlerine giderek o kimsenin dünyadaki ismiyle: Bu gelen filândır, der. Eşleri: Sen onu gördün mü? diye sorarlar da o; evet, der. Sevinçten âdeta uçarak kapının eşiğine çıkarlar. O gelir bir de bakar ki sıra sıra dizili yastıklar, önüne konulmuş kaplar, yayılıp serilmiş saçaklı halılar vardır. Sonra binanın nasıl yapılmış olduğuna bakar ve görür ki o kırmızı, yeşil, san ve her renkten yuvarlak incilerden inşâ olunmuştur. Bir de gözünü tavana kaldırır ki, şayet Allah Teâlâ takdir buyurmamış olsaydı neredeyse gözleri kamaşacak hale gelirdi. Zîrâ o, bir şimşek gibidir. Sonra hurilerden olan eşlerine bakar, koltuklardan birisine yaslanır ve: «Bizi buna eriştiren Allah'a hamdolsun, eğer Allah bize hidâyet bahsetmemiş olsaydı elbette hidâyete erişemezdik...» (A'râf, 43) der.
Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Muâz el-Basrî'dsn rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Bir gün H2. Ali (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.)nün yanındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemin ederim

ki onlar, kabirlerinden çıktıkları zaman kendilerini kanatlı, soylu develer karşılar. Bu develerin üzerlerinde altun eğerler vardır ve koşumları parıldayan nurdur. Bu develerin her bir adımı, gözün ulaşabileceği kadar uzak bir mesafe uzunluğundadır. Nihayet kökünden iki kaynak fışkıran bir ağaca ulaşırlar. Birinden içerler de karınlanndaki kirler yıkanır. Diğerinden de yıkanırlar ve bir daha asla derileri pislenmez, saçları dağılmaz. Üzerlerine güzellik nimetleri akar. Cennetin kapısına ulaşırlar —veya gelirler— bir de bakarlar ki cennet kapısının altun kanatları üzerinde kırmızı yakuttan bir halka var, halkayı kapının kanadına vurup kapıyı çalarlar. Ey Ali, öyle bir tınlama işitilir ki, bu ses her bir huriye eşinin gelmekte olduğunu haber verir. Hûrî, hizmetçisini gönderip onun için kapıyı açtırır. Kişi o hizmetçiyi görünce yere kapanır, —Mealene der ki: Öyle sanıyorum secdeye kapanır, dedi— hizmetçi: Kaldır başını, ben ancak senin hizmetçinim, senin emrine verildim, der. O önde, hizmetçi arkasında yürürler. Huriler koşuşarak inci ve yâkût çadırlardan çıkar ve onu kucaklayarak: Sen benim sevgilimsin, ben de senin sev-gilinim. Ben asla ölmeyecek ebedîyim, asla eskimeyecek bir nimetim, asla kızmayacak hoşnûd olanım, asla usanmayacak ebedî kalanım, der. Tabanından tavanına yüz bin kulaç olan bir eve girer. Bu ev, inci taşlarından yapılmıştır. Sâri, yeşil ve kırmızı yolludur. Bu yollardan hiç biri bir diğerine benzemez. Evde yetmiş taht (yatak) her bir yatağın üzerinde yetmiş örtü, her örtü üzerinde yetmiş zevce, her bir zevcenin üzerinde yetmiş hülle vardır. Güzelliklerinden baldır kemikleri bu hülleler içinden görülür. Sizin gecelerinizden bir gece kadar sürede onlarla bir araya gelirler. Altlarından nehirler devamlı akar. Saf, bulanık olmayan nehirlerdir bunlar. Tadı hiç değişmeyen, bir koyunun memelerinden sağılmamış, sütlerden nehirler; insanların ayaklan ile ezmedikleri ve içenlere lezzet veren.içki nehirleri, arıların karınlarından çıkmamış hâlis, sâf bal nehirleri. Dilerse oturarak, dilerse ayakta ve dilerse yaslanarak meyveler koparır. Sonra Allah Rasûlü: «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve onların koparılması kolaylaştırılmıştır.» (İnsan, 14) âyetini tilâvet buyurup şöyle devam etti: Bir yemek arzuladığı zaman beyaz bir kuş —veya yeşil bir kuş buyurmuştur— kendisine gelir, kanadını kaldırır ve o kişi de hangi çeşidi diliyorsa, o kuşun kanadı yanından yer. Sonra kuş uçup gider. Melek yanına girip: Selâm size, işleyegelmekte olduklarınız karşılığı miras-çısı kılındığınız cennet işte budur, der. O hurilerin kıllarından bir tek kıl yeryüzü halkına düşmüş olsaydı, güneş onun yanında aydınlık içindeki siyah bir nokta gibi kalırdı. Bu, garîb bir hadîs olup mürsele benzemektedir. En doğrusunu Allah bilir.[27]

75 — Görürsün ki melekler de Rablarına hamd ile tes-bîh ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık onların arasında hak ile hükmolunmuştur ve denildi ki-. Hamd olsun âlemlerin Rabbı Allah'a.

Allah Teâlâ, cennet ve cehennem halkı hakkındaki hükmünü, onlardan her birerini kendilerine yaraşan ve uygun olan yere indirdiğini haber verir. Elbette O, bu hususlarda asla zulmetmeyen adaletli hâkimdir. İşte bunları haber verdikten sonra da meleklerinin yüce Arş'-ın çevresini çevrelemiş, kuşatmış bir halde Rablarının hamdi, teşbihi, temcidi, tazimi ile meşgul olduklarını, Rablarını her türlü noksan ve

zulümden tenzih ve takdis eylediklerini zikreder. O hükümleri ayırmış, adaletle hükmetmiş, işi bitirmiştir. Bu sebepledir ki: «Artık onların (yaratıkları) arasında hak ile hükmolunmuştur.» buyurur.
«Ve denildi ki: Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» Konuşanı ve konuşmayanı ile bütün yaratıklar, âlemlerin Rabbı Allah'a, hükmü ve adaleti sebebiyle hamdederler. Buradaki söz, herhangi bir kimseye is-nâd olunmamış, bütün yaratıkların Allah'a hamd edeceğine delâlet etsin diye mutlak olarak bırakılmıştır. Katâde der ki: Mahlûkât, «Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 1) âyetinde hamd ile söze başlar ve «Artık onların arasında hak ile hükmolunmuştur ve denilir ki: Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» kavlinde de söz yine hamd ile bağlanmıştır.[28]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6896-6898
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6898-6899
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6900-6901
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6901-6903
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6903-6904
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6904-6905
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6905-6906
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6906-6908
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6908-6909
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6910-6912
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6912-6913
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6913-6916
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6917-6918
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6919-6920
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6921-6922

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6922-6923
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6924-6926
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 12/6926-6927
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6940-6942
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6943-6945
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6946
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6947-6948
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6948-6951
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6952-6954
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6955-6956
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6956-6959
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6959-6962
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6963

ĞÂFİR (MÜMİN) SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.
1 — Hâ, Mîm.
2 — Kitâb'm indirilişi; Aziz, Alîm olan Allah'tandır.
3 — Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.

Sûrelerin başındaki alfabetik harfler hakkındaki bilgi daha önce burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinin başında geçmişti. Hâmîm'in Allah'ın isimlerinden biri olduğu söylenmiştir. (...)
Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Sevrî kanalıyla... Mühelleb İbn Ebu Sufra'dan rivayet ettikleri bir hadîste o, şöyle demiş: Allah Rasûlü (s.a.) nden işiten birisi bana nakletti ki, Efendimiz şöyle buyurmuş: Geceleyin yattığınız takdirde: Hâmîm, onlar zafere eremeyecekler, deyiniz. Hadîsin isnadı sahihtir. Ebu Ubeyd hadîsin: Hâmîm deyiniz ki zafere erişmesinler, şeklindeki rivayetini tercih etmektedir. Böylece anlam: Şayet böyle söylerseniz size gâlib gelemezler, şeklindedir ve «Size gâlib gelmesinler» kısmı sanki bu durumda gramer bakımından «deyiniz» emrinin cevâbı olmuş oluyor.
«Kitâb'ın (şu Kur'ân'ın) indirilişi; Azız (İzzet ve ilim sahibi olan, tarafı asla mağlûb olmayan), Alîm olan (üzerindeki örtüler ne derece kesîf olursa olsun, hiç bir zerrenin kendisine gizli olmadığı Allah'tan) Allah katındandır.»
«Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul edendir.» Geçmiş günahları bağışlar, katında boyun eğen ve zâtına tevbe edenin tevbesini kabul eder.
«(İsyan eden, azan, dünya hayatını tercih eden, Allah'ın emirlerine boyun eğmekten büyüklenen ve zulmeden kimselere karşı) cezası şiddetli olandır.» Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Kullanma bildir ki: Muhakkak Benim Ben, Gâfûr, Rahim olan. Ve muhakkak ki azabım da elem verici bir azâbdır.» (Hicr, 49-50). Allah Teâlâ Kur'ân-ı Ke-rîm'de müteaddit yerlerde bu iki vasfını çok kere birlikte zikreder ki kul ümitle korku arasında kalsın.
İbn Abbâs, «Lutfu bol olan.» kısmındaki lutfu, genişlik ve zenginlikle açıklar. Mücâhid ve Katâde de böyle söylemiştir. Yezîd İbn Asanım ise burada çok hayrın kasdedildiğini söylemiştir. İkrime burayı; nimetler sahibi, şeklinde açıklarken Katâde; nimetler ve faziletler sahibi şeklinde tefsir etmektedir. Buranın anlamını özetle şöyle verebiliriz: Şüphesiz O, kullarına lutfu ile muamele eden, üzerlerine nimetlerini bol bol verendir. Onlar, bu nimetlerden yalnız bir tekinin bile şükrünü edaya güç yetiremezler. «Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz.» (İbrahim, 34).
«O'ndan başka ilâh yoktur.» Bütün sıfatlarında O'nun benzeri yoktur. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur. «Dönüş O'nadır.» Her bir amel işleyenin amelinin karşılığını verecektir. «Ve O, hesabı çabuk görendir.» (Ra'd, 41).
Ebu Bekr İbn Ayyaş der ki: Ebu İshâk es-Sübey'î'nin şöyle dediğini işittim: Birisi Ömer İbn Hattâb'a gelerek: Ey mü'minlerin eniîri, ben birisini öldürdüm. Benim için tevbe var mı? diye sordu da Hz. Ömer ona: «Hâ-Mîm, Kitabın indirilişi; Aziz,

Alîm olan Allah'tandır. Günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lutfu bol olandır.» âyetini okuyup: Çalış, ümidini kesme, dedi. Bu haberi İbn Ebu Hatim —ki haberin lâfzı onundur— ve İbn Cerîr rivayet ederler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Yezîd İbri Asamm'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Şam halkından güçlü kuvvetli bir adam vardı. Ömer İbn Hattâb'a gelip giderdi. Bir gün Ömer onu arayıp: Filân oğlu filân ne yaptı? diye sordu. Ey Mü'minlerin emîri, içki içmeye devam ediyor, dediler. Hz.. Ömer kâtibini çağırıp; yaz, dedi: Ömer İbn Hattâb'dan filân oğlu filâna: Allah'ın selâmı üzerine olsun. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a senin adına hanıdederim. Şüphesiz O, günâhları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lutfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır. Sonra Hz. Ömer arkadaşlarına: Kardeşiniz için Allah'a duâ edin de kalbi ile Allah'a yö-nelsin ve Allah da onun tevbesini kabul buyursun, dedi. O adama Hz. Ömer'in mektubu ulaşınca okumaya ve tekrarlamaya başladı ve dedi ki: Günâhları bağışlayan tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli olandır. Beni cezası ile sakındırıp beni bağışlayacağını va'detmiş. Bu haberi Hafız Ebu Nuaym da Ca'fer İbn Barkan kanalıyla rivayet etmiş olup onda şu fazlalık vardır: Kendi kendine o kadar tekrar etti ki, sonunda ağladı ve içinde bulunduğu günâhtan güzel bir şekilde sıyrılıp çıktı. Onun bu durumu Hz. Ömer'e ulaştığında şöyle dedi: Böylece yapınız. Bir kardeşinizin hatâ ettiğini gördüğünüz zaman onu doğrultup düzeltin ve Allah'ın kendisini bağışlaması için ona duâ edin. Ona karşı şeytânın yardımcıları olmayın.
İbn Ebu Hatim der ki; Bize Ömer İbn Şebbe'nin... Sabit el-Bünâ-nî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mus'ab İbn Zübeyr ile beraber Kûfe'de idim. İki rek'ât namaz kılmak üzere bir bahçeye girdim. Namazda iken Hâ-Mîm el-Mü'mini okumaya başladım. «O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.» kısmına ulaştığımda bir de baktım arkamda boz bir katırın üzerinde Yemen kumaşından çizgili elbiseler giymiş birisi var ve şöyle diyor: «Günâhları bağışlayan» dediğim zaman; Ey günâhları bağışlayan, günâhımı bağışla, de. «Tevbeyi kabul eden» de-diğin zaman; Ey tevbeyi kabul eden, tevbemi kabul buyur, de. «Cezası şiddetli» dediğinde ise; Ey cezası şiddetli olan, beni cezalandırma, de. Arkama döndüğümde kimseyi göremedim. Bahçenin kapısına çıkıp: Size üzerinde Yemen kumaşından çizgili elbiseler olan birisi uğradı mı? diye sordum da: Biz kimseyi görmedik, dediler. Onlar, bu kişinin İl-yâs olduğunu zannediyorlardı. İbn Ebu Hatim, bu haberi başka bir kanaldan olmak üzere yukardakine benzer şekilde Sâbit'den rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette İlyâs'ın zikri geçmemektedir.[1]

4 — Küfredenlerden başkası Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girişmez. Öylevse onların şehirlerde dönüp dolaşması seni aldatmasın.
5 — Onlardan önce Nûh kavmi de yalanladı. Arkalarından muhtelif topluluklar da. Her ümmet kendi peygamberlerini yakalamaya yeltendi ve hakkı bâtılla yok etmek için mücâdeleye girişti. En sonunda Ben de onları yakaladım. Azabım nasılmış?
6 — Böylece küfredenlerin cehennemlik olduklarına dâir Rabbının sözü gerçekleşti.

Allah Teâlâ buyurur ki: Apaçık ortaya çıktıktan ve burhanlar or taya konulduktan sonra Allah'ın âyetlerini, hüccetlerini ve burhanlarını inkâr eden kâfirlerden başkası Allah'ın âyetleri üzerinde tartışmaya girişip gerçeği reddetmez. Öyleyse onların şehirlerde (malları ve dünya nimetleri içinde) dönüp dolaşması seni aldatmasın. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Küfredenlerin diyar diyar dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir geçim. Sonra varacakları yer; cehennemdir. O, ne kötü yataktır.» (Âl-i İmrân, 196-197), «Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24).
Daha sonra Allah Teâlâ,, kaiminden yalanlayanlara karşı peygamberi Muhammed (s.a.)i teselli ederek onun için kendinden önce geçen peygamberlerde güzel bir örnek olduğunu bildirir. Şüphesiz onların ümmetleri de kendilerini yalanlamış ve aykırı gitmişlerdi. İçlerinden ancak çok azı îmân etmişti. Allah Teâlâ: «Onlardan önce Nûh kavmi de yalanladı.» buyurur ki; Hz. Nûh, Allah Teâlâ'nın insanları putlara tapınmaktan men'etmek üzers göndermiş olduğu ilk rasûldür. «Arkalarından (her bir ümmetten) muhtelif topluluklar da (yalanladı). Her ümmet kendi peygamberini yakalamaya yeltendi.» Bütün güçleriyle peygamberini öldürmek istedi ve hattâ onlardan peygamberini öldüren bile oldu. «Ve hakkı bâtılla yok etmek için mücâdeleye girişti.» Apaçık gerçeği reddetmek için şüphelere sarılıp mücâdeleye koyuldular. Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Ali İbn Abdülazîz'in... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o, şöyle buyurmuş: Bâtıl ile hakkı yok etmek için her kim bâtıla yardımcı olursa şüphesiz o, Allah'ın ve rasûlünün zimmetinden uzaklaşmıştır.
«En sonunda Ben de onları yakaladım. (İşlemiş oldukları bu büyük günâhları sebebiyle onları helak ettim.) Azabım nasılmış?» Onlara olan azabım ve cezalandırmam sana, nasıl ulaştı? Şüphesiz ki o, son derece şiddetli ve acıtıcı, elem verici idi. Katâde: Allah'a yemîn olsun ki şiddetliydi, demiştir.
«Böylece küfredenlerin cehennemlik olduklarına dâir Rabbının sözü gerçekleşti.» Geçmiş ümmetlerden küfredenlere azâb sözü nasıl gerçekleşmişse ey Muhammed öncelikle seni yalanlayıp sana karşı gelen bu yalanlayıcılar hakkında da azâb sözü gerçekleşmiştir. Çünkü her kim seni yalanlamışsa, senden başkasını tasdik etmesine elbette güvenilmez.[2]

7 — Arş'ı taşıyanlar ve çevresinde bulunanlar Rablarr nı hamd ile tesbîh ederler, O'na inanırlar ve mü'minlerin yarlığanmasını isterler: Rabbımız; ilim ve rahmetle her şeyi kuşattın. Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla. Ve onları cehennem azabından koru.
8 — Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir. Şüphesiz ki Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.
9 — Onları kötülüklerden koru. O gün kötülüklerden kimi korursan; şüphesiz ona rahmet etmiş olursun. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ Arş'ı taşıyan dört mukarrebûn melek ile onların çevresindeki Kerubiyyûn meleklerinin Allah'ı teşbihle Rablanna hamdet-tiklerini haber verir. Onlar Allah Teâlâ'yı noksandan tenzihe delâlet eden tesbîh ile Allah Teâlâ için

övgü sıfatlarının isbâtmı gerektiren hamdetmeyi birlikte yaparlar. («Allah'a inanırlar.» O'na boyun eğer, katında küçülürler. «Ve (onlar gayba îmân eden yeryüzü halkından) mü'minlerin yarlığanmasını isterler.» Allah Teâlâ Mukarrebûn meleklerin, yanlarında olmaksızın mü'minler için dua etmelerini takdir buyurmuştur. Madem ki meleklerin seviyeleri budur; o halde onlar bir mü'minin, yanında olmayan mü'min kardeşi için duasına da âmin derler. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde mevcûd bir hadîste şöyle buyrulur: Müslüman, yanında bulunmayan bir kardeşine duâ ettiği zaman melek: Âmin, senin için de bir misli olsun, der. İmâm Ahmed'in Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Şeybe kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Ümeyye'nin, içinde Arş'ı taşıyan meleklerin dört olarak sayıldığı şiirini doğrulamıştır. (...) Bu haberin isnadı ceyyid olup buna göre bugün Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı dörttür. Kıyamet günü olunca bunların sayısı sekiz olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ve o gün Rabbınm Arş'ını onların da üstünde sekiz tane melek yüklenir.» (Hakka, 17). Ebu Davud'un Muhammed İbn Sabah el-Bezzâz kanalıyla... Abbâs İbn Abdülmuttalib'den rivayet ettiği bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Mekke vadisinde, içlerinde Allah Rasûlü (s.a.)nün de bulunduğu bir grupla birlikteydim. Oradan bir bulut geçti. Allah Rasûlü (s.a.) buluta bakıp: Şuna ne ad verirsiniz? diye sordu. Onlar: Bulut adı veririz, dediler. Allah Rasûlü: Müzn demez misiniz? diye sordular. Onlar; evet Müzn de deriz, dediler. Allah Rasûlü: Anan demez misiniz? diye sordu, onlar: Anan da deriz, dediler. —Ebu Dâvûd: Anan denilip denilmediğini iyi anlayamadım, der—. Allah Rasûlü: Gökle yer arasındaki uzaklığı biliyor musunuz? diye sordu, onlar: Bilmiyoruz, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: İkisinin arası yetmiş bir veya yetmiş iki veya yetmiş üç senedir. Sonra üzerindeki gök de böyledir. Allah Rasûlü (s.a.) yedi gök sayıp şöyle devam etti: Sonra yedinci göğün üstünde bir deniz vardır. Denizin alt tarafı ile üstü bir gökle diğer gök arasındaki mesafe kadardır. Bunun da üzerinde sekiz dağ keçisi vardır. Bunların tırnakları ile dizleri arası, bir gökle diğer bir gök arasındaki mesafe kadardır. Bunların da sırtlarında Arş vardır ki; Arş'ın altı ile üstü arasındaki mesafe, bir gök ile diğer gök arasındaki mesafe kadardır. Bütün bunların üzerinde de Allah Teâlâ vardır. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâ-ce, Semmâk İbn Harb kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söyler. Yukarda İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu haber ile, âyet-i kerîme'nin mefhûmu Arş'ı taşıyan meleklerin dört olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadîs ise bu meleklerin sayısını sekiz olarak göstermektedir. Nitekim Şehr İbn Havşeb de, Arş'ı taşıyan meleklerin sekiz olduğunu söylemiştir. Bunların dördü: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederiz. İlminden sonra hilminden dolayı hamd Sana'dır, derler. Diğer dördü de: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederiz. Kudretinden sonra affından dolayı hamd Sana'dır, derler. İşte bu iki haber arasında bir tenakuz varmış gibi görülmektedir ki bu müşkilin halli gerekir...
Bu sebepledir ki onlar (Arş'ı taşıyan melekler) mü'minler için duâ ettikleri zaman şöyle derler: «Rabbımız, ilim ve rahmetle her şeyi kuşatmıştır.» Rahmeti onların günâhlarını ve hatâlarını kapsayacak kadar geniştir. İlmi ise onların bütün amellerini ve hareketlerini kuşatmıştır. «Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla.» Tevbe edip Sana döndükleri, içinde bulundukları günâhlardan sıyrıldıkları,

kendilerine emretmiş olduğun hayır işleri işleme ve münkerleri terketmede Senin emrine uydukları takdirde bu günahkârları bağışla. «Ve onları cehennem azabından koru.» Son derece elîm ve acıtıcı azâb olan cehennem azabından onları uzak tut.
«Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'detmiş olduğun Adn cennetlerine girdir.» Birbirine komşu konaklarda bir araya gelmekle gözleri aydın olsun diye aralarını birleştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: "İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmeyiz.» (Tûr, 21). Yani gözleri aydın olsun diye hepsinin derecesini eşitledik. Derecesi aşağı olanla müsavi olsun diye derecesi yüksek olanın derecesini eksiltmedik. Aksine katımızdan bir nimet ve lütuf olarak birçok amellerini eşitleyerek amel bakımından eksik olanın derecesini yükselttik.
Saîd İbn Cübeyr: Mü'min cennete girdiği zaman babasının, oğlunun ve kardeşinin nerede olduğunu soracak. Ona: Amelde onlar senin derecene ulaşamadı, denilecek. Mü'min kul: Ben ancak kendim ve onlar için amelde bulunmuştum, diyecek de onlar onun derecesine kavuşturulacaklar, deyip sonra da: «Rabbımız; onları ve babalarından, eşlerinden, soylarından sâlih olanları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir. Şüphesiz ki Azız, Hakim olan Sensin Sen.» âyetini okumuştur.
Mutarrif İbn Abdullah: Mü'minler için Allah'ın en ihlâslı kulları meleklerdir, demiş sonra: «Rabbımız onları kendilerine va'dettiğin Adn cennetlerine girdir...» âyetini okuyarak şöyle devam etmiş: Mü'minlere Allah'ın en çok ihanet eden ve kin duyan kulları da şeytânlardır.
«Şüphesiz ki (asla karşı durulamayan, gâlib gelinemeyen, dilediği olan, dilemediği olmayan) Aziz, (sözlerinde, fiillerinde, şeriat ve kaderinde) Hakim olan Sensin Sen.»
«Onları kötülükler (i işlemekten, şayet işlemişlerse kötülüklerin vebalin) den koru. O gün (kıyamet günü) kötülüklerden kimi korursan; şüphesiz ona rahmet etmiş (lutfunla muamele etmiş, cezalandırmaktan ve azâbdan kurtarmış) olursun. En büyük kurtuluş işte budur.»[3]

İzahı

10 — Küfredenlere seslenilir ki: Allah'ın gazabı sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz, îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyordunuz.
11 — Onlar da: Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de suçlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mı? derler.
12 — Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. Artık hüküm; Aliyy, Kebîr Allah'ındır.
13 — Size âyetlerini gösteren ve sizin için gökten rızık indiren O'dur. O'na yönelenden başkası ibret almaz.
14 — Öyle ise kâfirler istemese de, siz dini yalnız O'na hâlis kılanlar olarak Allah'a duâ edin.

Allah Teâlâ burada kâfirlerden haber veriyor. Onlar yalımlanan ateşler içindelerken, hiç kimsenin kurtulmaya güç yetiremeyeceği Allah'ın azabı ile yüz yüze geldiklerinde kıyamet günü nida edip bağrı-şacaklardır. İşte o zaman ateşe girmelerine sebep olan geçmiş kötü amelleri sebebiyle kendi kendilerine kızacaklar, son derece şiddetli bir şekilde gazablanacaklardır. Melekler o sırada onlara yüce bir haber verme ve seslenişle şöyle haber verecekler: Ey bu azâb içinde kıvrananlar, dünyada iken imana çağırılıp da küfrettiğiniz zaman Allah'ın size gazabı, bugün şu durumda sizin kendinize kızgınlığınızdan çok daha şiddetlidir.
«Allah'ın gazabı sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz, îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyordunuz.» âyeti hakkında Katâde der ki: Dünyada kendilerine îman teklif edildiği zaman îmânı terk edip kabul etmemekte direnen dalâlst ehline Allah'ın gazabı kıyamet günü Allah'ın azabını gözleriyle müşâhade ettikleri zamanda onların kendilerine olan gazablarından daha büyüktür. Hasan el-Basrî, Mücâhid, Süddî, Zerr İbn Abdullah el-Hemedânî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve İbn Cerîr Taberî —Allah hepsine rahmet eylesin—
de böyle söylemişlerdir.
Onlar da: «Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltin... derler.» Sevrî'nin Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken o diriltti. Sonra sizi Öldürecek, sonra tekrar diriltecek, en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.» (Bakara, 28). İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde ve Ebu Mâlik de böyle söylemiştir. Şüphesiz doğru olan budur. Süddî der ki: Dünyada öldürüldüler, sonra kabirlerinde diriltilip kendilerine hitâb olundu, sonra tekrar öldürüldüler ve kıyamet günü yeniden diriltildiler. İbn Zeyd de şöyle diyor: Hz. Âdem'in sulbünde iken kendilerinden söz alındığı zaman diriltildiler, sonra rahimlerde yaratıldılar, sonra da Allah Teâlâ kıyamet günü onları öldürdü. Süddî ve İbn Zeyd'in kavilleri zayıftır. Zîrâ onların bu sözleri ^diriltme ve Öldürmelerin üç kerre olmasını gerektirmektedir. Sahîh olan açıklama ise İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve onlara tâbi olanların görüşüdür. Bütün bunlardan maksad şöyle özetlenebilir: Kâfirler kıyamet arsalarında Allah Teâlâ'nın huzurunda durdukları sırada dünyaya dönmeyi isteyeceklerdir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Suçluları, Rablarının huzurunda başları önlerine eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi geri döndür de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12) buyurur ki, onların bu isteklerine cevab verilmeyecektir. Sonra cehennemi gözleri ile görüp cehennemin başında durdurulup da ondaki azâb ve cezaya baktıkları zaman, birinci keresinde olandan daha şiddetli bir şekilde dünyaya dönüşü isteyecekler, yine bu isteklerine icabet olunmayacak. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bir görsen; ateşin başında durdukları : Keski geri dondürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle 'karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28). Cehenneme girip ateşin ısısına değip tokmaklar ve bukağılara vuruldukları zaman dünyaya dönüş istekleri daha çok olacaktır. «Orada onlar bağırışırlar : Rabbımız bizi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt

alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse azabı tadınız. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37), «Rabbı-mız, bizi buradan çıkar, tekrar dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz. Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 107-108). Bu âyet-i kerîme'de ise onlar, isteklerinde Allah'ın lütfunu taleb ederek sözlerine bir mukaddime ile başlıyorlar ve diyorlar ki: «Rabbımız; bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.» Senin kudretin büyüktür. Şüphesiz Sen, biz öldükten sonra bizi dirilttin, sonra öldürdün, sonra tekrar dirilttin. Sen dilediğine güç yetirirsin. Bizler günâhlarımızı itiraf etmiş durumdayız. Şurası muhakkak ki, biz dünya yurdunda kendimize haksızlık edenlerdendik. «Bir daha çıkmaya yol var mı?» Dünyaya bizi geri döndürme isteğimize icabet eder misin? Şüphesiz Sen buna kadirsin. Elbette biz, daha önce işlemekte olduğumuzdan başka ameller işleyeceğiz. Eğer bizler daha önce yapagelmekte olduklarımıza dönecek olursak şüphe yok ki zâlimler oluruz. İşte o zaman kendilerine, dünya yurduna dönüşlerine yol olmadığı cevabı verilir sonra da bunun imkânsızlığının sebebi belirtilir ki, bu da onların seciyye-lerinin gerçeği kabul etmez, hakka uymaz, aksine inkâr edip reddeder olmasıdır. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman inkâr ederdiniz de, O'na şirk koşulunca inanırdınız. (Sizler dünya yurduna döndürülecek olursanız yine böyle olacaksınız.)» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28).
«Artık hüküm; Aliyy, Kebîr Allah'ındır.» O, yaratıkları hakkında hüküm verendir. Hükmünde asla zulmetmeyen Âdil'dir. Dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. Dilediğine merhamet eder, dilediğine azâb eder. O'ndan başka ilâh yoktur.
«Size âyetlerini gösteren O'dur.» Süflî ve ulvî yaratıklarında görmekte olduğunuz, yaratıcısının ve yoktan var edicisinin kemâline delâlet eden muazzam âyetleri, alâmetleri müşâhade etmekteler ki bu, Allah Teâlâ'nın yaratmadaki kudretine açıkça delâlet etmektedir. «Ve sizin için gökten rızık indiren O'dur.» Bu rızık, kendisiyle muhtelif tatlar, kokular, şekiller ve renklerde duyularla müşâhade edilebilen ekin ve meyvelerin çıkarıldığı yağmurdur. Yağmur, aynı su olduğu halde Allah'ın yüce kudreti ile yetişen ürünler, birbirinden farklı ve üstün kılınmışlardır. Basiret sahibi olan ve Allah'a yönelenden başkası ibret alıp bütün bunlar üzerinde düşünerek yaratıcısının azametine bunlarda delil bulamaz.
«Öyle ise kâfirler istemese de, siz dini yalnız O'na hâlis kılanlar olarak Allah'a duâ edin.» İbâdet ve duayı yegâne Allah'a tahsis ederek gidişatlarında ve yollarında müşriklere muhalefet edin. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Nemîr'in... Ebu Zübeyr Muhammed îbn Müslim'den rivayetine göre Abdullah İbn Zübeyr her namazın sonunda selâm verdiği zaman şöyle dermiş: Allah'tan başka ilâh yoktur. O; tektir, ortağı yoktur. Mülk ve hanıd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz ancak O'na ibâdet ederiz. Nimet ve lütuf O'nundur. En güzel övgü O'nundur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese bile biz, dini yalnız O'na tahsis edenleriz. Bu duadan sonra İbn Zübeyr şöyle dermiş: Allah Rasûlü (s.a.) her namazın sonunda bu tevhidi okurdu. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûâ" ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere

Hişâm İbn Urve kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den rivayet ederler ki; buna göre Allah Rasûlü (s.a.) her namazın sonunda: Tek ve ortağı olmadığı halde Allah'tan başka ilâh yoktur... diye tevhîd okurmuş. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti.
Abdullah İbn Zübeyr'den rivayet edilen sahîh bir hadîse göre; Allah Rasûlü (s.a.), farz namazların akabinde şöyle dermiş: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk ve hamd, O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz ancak O'na ibâdet ederiz. Nimet ve lütuf O'nundur. En güzel övgü de O'nundur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese de biz, dini yalnız Allah'a tahsis ederiz.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Rebî'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: İcabet olunacağına kesin olarak inanır olduğunuz halde Allah'a duâ edin ve billin ki Allah Teâlâ gafil bir kalbden asla duayı kabul buyurup icabet eylemez.[4]

15 — Dereceleri yükselten, Arş'ın sahibi Allah, karşılaşma gününden korkutmak için, kendi emrinden olan ruhu kullarından dilediğine indirir.
16 — O gün onlar, ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.
17 — Bugün her nefis kazandığı ile karşılık görür. Bugün zulüm yoktur. Muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.

Allah Teâlâ azametini, kibriyâsım ve bütün yaratıkların üzerinde, onların tavanı gibi olan yüce Arş'ının yüksekliğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Derecelere sahip, Allah katmdandır. Melekler ve rûh miktarı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» (Meâric, 3,4) buyurur ki, ilerde geleceği üzere bu, Arş ile yedinci kat yer arasındaki mesafedir. Bu, selef ve haleften bir cemâatin kavli olup tercih edilen görüş de budur. Birçoklarının zikrettiğine göre Arş, kırmızı yakuttandır. İki kutru arasındaki genişlik, elli bin senelik yoldur. Yüksekliği ise yedinci kat yeryüzünden itibaren elli bin senelik yoldur. Biraz önce geçen Ev'âl (yaban keçileri) hadîsi de Arş'ın yedi gökten daha yüksek olduğuna delâlet etmektedir.
«Kendi emrinden olan ruhu kullarından dilediğine indirir.» âyet-i kerimesi Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir: «O, kullarından dilediğine kendi emrinden melekleri rûh ile indirir ki; Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar.» (Nahl, 2), «Muhakkak ki, o (Kur'-an), elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-194). Bu sebepledir ki: «Karşılaşma gününden korkutmak için...» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: «Karşılaşma günü» ile tercüme edilen kelimesi kıyamet gününün isimlerinden olup Allah Teâlâ kullarını bundan sakındırmıştır. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İbn Abbâs burada: Hz. Âdem o günde, çocuklarının sonuncusu ile karşılaşır, demiştir. îbn Zeyd ise: O günde kullar karşılaşır, bir araya gelirler, demiştir. Katâde, Süddî, Bilâl İbn Sa'd ve Süfyân İbn Uyeyne şöyle diyorlar: Gök ve yeryüzü halkı o günde biraraya gelir, karşılaşırlar. Yine Katâde şöyle diyor: O günde gök ve yer halkı, yaratıcı ve yaratıklar karşılaşırlar. Meymûn İbn Mihrân da: Zâlim ve mazlum karşılaşır, demiştir. Şöyle

denilebilir: Kıyamet günü, bütün bunları içine almaktadır. Başkalarının da söylediği üzere; o günde her bir amel sahibi hayır olsun, şer olsun işlediği ile karşılaşacaktır.
«O gün onlar, ortaya çıkarlar.» Her şey apaçık ve zahirdir. Onları gizleyecek, gölgeleyecek ve örtecek hiç bir şey yoktur. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «O gün onlar, ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz.» Allah'ın ilmine göre her şey bir seviyede ve eşittir.
«Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» Daha önce tbn Ömer hadîsinde de geçtiği üzere Allah Teâlâ, gökleri ve yeri kudret eliyle dürüp sonra da: Ben Melik'im, Ben Cebbâr'ım, Ben Mü-tekebbir'im. Yeryüzünün kralları nerede? Nerede zulmeden ve büyük-lenenler? buyuracaktır. Sûr hadîsinde de şöyle haber verilir: Allah Teâlâ bütün yaratıklarının ruhlarını kabzedip de tek ve ortağı olmayarak O'nun dışında hiç bir şey kalmadığında üç kere : Kimindir bugün mülk? diye soracak, sonra da bizzat kendisi şöyle cevab verecek: Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır. O Allah ki, yegâne O, her şeyi kahr u galebesi altına almıştır.
Ibn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Ğâlib'in... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre; o, şöyle elemiştir: Kıyametten kısa bir süre önce bir münâdî: Ey insanlar, kıyamet size gelip çattı diye nida edecek, onu ölüler ve diriler işitecekler. Allah Teâlâ dünya semâsına gelerek: ((Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» buyuracaktır.
«Bugün her nefis kazandığı ile karşılık görür. Bugün zulüm yoktur. Muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.» âyetinde Allah Teâlâ, yaratıkları arasındaki hükmünde adaletini haber veriyor. O, hayır veya şer olsun zerre ağırlığı haksızlık etmez. Aksine bir iyiliği on katıyla, kötülüğü ise bir misliyle cezalandırır. Bu sebepledir ki: «Bugün zulüm yoktur.» buyurmuştur. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'-den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayeti ile sabit olduğuna göre Hz. Peygamber, Rab Teâlâ'nın şöyle buyuracağını naklediyor: Ey kullarım, Ben zulmü zâtıma haram kıldım ve sizin aranızda da onu haram kıldım. Birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım, işte şunlar amelleriniz, onları sizin için saydım sonra da size onların karşılığını tâm olarak verdim. Kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başkasını bulacak olursa, kendinden başkasını ayıplayıp suçlamasın.
«Muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.» Bir tek nefsi hesaba çeker gibi bütün yaratıkları hesaba çekecektir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyrulur: «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de, bir tek kişininki gibidir.» (Lokman, 28), «Bizim buyruğumuz, bir göz kırpması gibi anidir.» (Kamer, 50).[5]

18 — Onları yaklaşan gün ile uyar. O zaman ki, yürekler ağızlara gelecek, tasadan yutkunacaklar. Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefaatçisi olur.
19 — O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.
20 — Allah, hak ile hükmeder. O'nu bırakıp da taptıkları ise hiç bir şeye hükmedemez. Şüphesiz ki Allah, Semf-dir, Basîr'dir.

kıyametin isimlerindendir. Yakın olması dolayısıyla bu isim verilmiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerimelerde de şöyle buyurur: «Kıyamet yaklaştıkça yaklaşmıştır. Onu Allah'tan başka ortaya koyacak yoktur.» (Necm; 57,58), «Saat

yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı.» (Enbiyâ, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «Azabı yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzleri çirkinleşip kararır; onlara: Sizin arayıp durduğunuz işte budur, denir.» (Mülk, 27)
«O zaman ki, yürekler ağızlara gelecek, tasadan yutkunacaklar.» Katâde der ki: Kalbler korkudan ağıza gelecek, ne çıkacak ne de yerlerine dönebilecek. İkrime, Süddî ve birçokları da böyle söylemiştir. kelimesi; onların susacaklarını, hiç kimsenin Allah'ın izni olmadan konuşamayacağını ifâde etmektedir. «Rûh ve meleklerin dizi dizi durdukları gün, Rahman olan Allah'ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğu zaman da doğruyu söyleyecektir.» (Nebe\ 38). İbn Cüreyc kelimeyi; ağlayacaklar, şeklinde açıklar.
«Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefaatçisi olur.» Allah'a şirk koşmak suretiyle kendilerine zulmeden kimselerin fayda verecek bir yakınları ve onlar hakkında şefaat edecek bir şefâatçıları olmaz. Aksine onlar için hayırlara giden bütün yollar kesilmiştir.
«O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» Allah Te-âlâ burada küçüğü, büyüğü, önemlisi, önemsizi, incesi ve latif olanı ile ilminin her şeyi kuşatmış olduğunu haber vererek ilmi ile insanları sakındırmaktadır. Böylece belki Allah'tan gerektiği şekilde haya eder, gerektiği şekilde O'ndan sakınır, O'nun her şeyi gören olduğunu bilenin murakabesi ile Allah'ın hakkına riâyet ederler. Şüphesiz Allah Te-âlâ, her ne kadar emin olduklarını izhâr etseler de hâin gözleri, gönüller ve kalblerin gizlediklerini iyi bilir.
İbn Abbâs «O, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir.» âyeti hakkında der ki: Bir adam düşünün ki bir ailenin yanına girmiş, o ailenin içinde güzel bir kadın var, veya onlara uğramış da yanlarında güzel bir kadın var. Onların görmediği sırada o kadına bakar, onlar kendisinin durumunu farkettiklerinde gözünü kapatır. Onların gaflet anında yine hemen o kadına bakar, durumunu farkettiklerinde yine gözünü kapatır. İşte Allah Teâlâ o kimsenin kalbindeki o kadının ut yerine muttali' olma arzu ve isteğine muttali' olur. îbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Dahhâk ise «Gözlerin hainliği» ni şöyle açıklar: O, göz kaş işareti ve kişinin, görmediği halde gördüm, gördüğü halde görmedim, demesidir. îbn Abbâs da der ki: Allah Teâlâ gözün bakmasında, herhangi bir hainlik murâd edip etmediğini iyi bilir. Mücâhid ve Katâde de böyle söylemiştir. «Göğüslerin gizlediğini bilir.» âyetinde İbn Abbâs der ki: Güç yetirip ele geçirdiğin takdirde bir kadınla zina edip etmeyeceğini iyi bilir. Süddî ise burada göğüslerin gizlediği ile vesvesenin kasdedildiğini söyler.
«Allah, hak ile hükmeder.» A'meş'in Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Allah, hak ile hükmeder.» âyeti hakkında şöyle demiştir: İyiliği iyilikle, kötülüğü kötülükle cezalandırmaya kadirdir. Şüphesiz ki Allah Semi' ve Basîr'dir. İbn Abbâs'ın bu tefsiri Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, iyi davrananlara da daha güzeliyle karşılık vermesi içindir.» (Necm, 31).
«O'nu bırakıp da taptıkları (putlar ve Allah'a denk saydıkları) ise (hiç bir şeye sahip olmadıkları gibi) hiç bir şeye de hükmedemez. Şüphesiz ki Allah, Semf

(yaratıklarının sözlerini işiten) dir, Basîr' (onları gören) dir.» O, dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. O, bütün bunlarda adaletli hâkimdir.[6]

21 - Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin   akıbetlerinin nasıl olduğunu   görsünler? Onlar kendilerinden   daha kuvvetli ve yeryüzünde daha çok eser bırakan kimselerdi.   Allah, onları günâhlarıyla yakalayıverdi. Allah'a karşı onları koruyan yoktur.
22 — Bu, peygamberleri kendilerine apaçık mucizelerle geldiğinde inkâr etmelerindendir. Allah da onları yaka-layıverdi. Muhakkak ki O, kuvvetlidir, cezalandırması pek şiddetlidir.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeler'de buyurur ki: Ey Muhammed, şu denin risâletini inkâr edip yalanlayanlar yeryüzünde dolaşıp gezmiyorlar mı ki, kendilerinden önce peygamberleri yalanlayan ümmetlerin başlarına nelerin geldiğini, ne gibi azâblara dûçâr kaldıklarını görsünler? Onlar şüphesiz kendilerinden daha kuvvetli ve yer yüzünde daha çok eser bırakan kimselerdi. Onlar kendilerinin güç yetiremeyeceği konaklar ve muhteşem binalar inşâ edip eser olarak bırakmış kimselerdi. «Andolsun ki onları, sizleri yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik.» (Ahkâf, 26), »«Toprağı alt-üst etmişler ve onu kendilerinden daha çok i'mâr etmişlerdi.» (Rûm, 9). Bu kadar güçlü kuvvetli olmalarına rağmen Allah Teâlâ, elçilerine küfretme günâhını işlemelerinden dolayı onları yakalayıvermişti. «Allah'a karşı onları koruyan, (onlardan Allah'ın azabını engelleyip geri çevirebilecek ve onları koruyacak hiç kimse de) yoktur.»
Sonra Allah Teâlâ, onları yakalayışının sebebini ve işlemiş oldukları günahları zikrederek şöyle buyurur: «Bu, peygamberleri kendilerine apaçık mucizelerle, (delil ve burhanlarla) geldiğinde (bu apaçık beyân ve burhanlara rağmen) inkâr etmelerindendir. Allah da onları yakala-yıverdi.» Helak ediverdi. Kâfirler için de elbette bunun bir misli daha vardır. «Muhakkak ki O, kuvvetlidir, cezalandırması (ve azabı) pek şiddetlidir.» Allah bizi bundan korusun.[7]

23 — Andolsun ki Biz, Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bürhân ile gönderdik.
24 — Firavun'a, Hâmân'a, ve Karun'a.   Bu, yalancı sihirbazın biridir, dediler.
25 — O, katımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber îmân etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın, dediler. Kâfirlerin düzeni heder olmaktan başka bir şey değildir.
26 — Firavun demişti ki: Bırakın beni de Musa'yı öldüreyim. O ise Rabbma yalvaradursun. Onun, sizin dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde   fesâd çıkarmasından korkuyorum.
27 — Mûsâ da demişti ki: Doğrusu ben, hesâb gününe inanmayan her mütekebbirden; benim de Rabbım, sizin de Rabbmız olana sığınırım.

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)nü kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı teselli ediyor, dünyada ve âhirette güzel akıbet ve zaferin onun olacağını müjdeliyor. Nitekim apaçık mucizeler ve delillerle Allah'ın peygamber olarak göndermiş olduğu Mûsâ İbn İnırân hakkında da böyle olmuştu. Bu sebepledir ki

şöyle buyurur: «Andolsun ki Biz, Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bürhân ile (Mısır diyânndaki kıptî-lerin kralı) Firavun'a, (onun veziri) Hâmân'a ve (zamanında insanların mal ve ticârette en zengini olan) Karun'a gönderdik. Onlar: Bu, yalancı sihirbazın biridir, (diyerek onu sihirbaz, göz boyayıcı ve Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğine dâir sözünde yalancı saymışlardı.)» Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İşte böyle. Onlardan öncekilere, herhangi bir peygamber geldiğinde sâdece: Sihirbazdır, veya delidir, dediler. Öncekiler sonrakilere böyle mi vasiyet ettiler? Hayır, onlar azgın bir millettir.» (Zâriyât, 52-53).
«O, katımızdan Allah Teâlâ'nın kendisini onlara peygamber olarak gönderdiğine delâlet eden kesin delil ve burhan getirince : Onunla beraber îmân etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın, dediler.» Bu, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürme ile ilgili Fira-vun'un ikinci emridir. Birincisi, Hz. Musa'nın varlığından sakınması veya İsrâiloğullan halkını zelîl kılarak sayılarını azaltma gayesine ma'-tûf idi veya her ikisi içindi. İkinci emri ise ikinci bir sebebe dayanıyor ki, bu da İsrâiloğullarım aşağılamak ve böylece onların Hz. Mûsâ (a.s.) da uğursuzluk görmelerini sağlamaktı. Bu sebepledir ki İsrâiloğulları şöyle dediler: «Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildik. Dedi ki: Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine geçirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129). Katâde bu emirlerin, peşpeşe gelen iki emir olduğunu söyler.
Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Kâfirlerin düzeni heder olmaktan başka bir şey değildir.» Onların düzeni ve kendilerine karşı İsrâiloğulları üstün gelmesinler diye İsrâiloğullarının sayısını azaltma maksadı, ancak sapıklık içinde heder olup gitmekten başka bir işe yarayacak değildir.
«Firavun demişti ki: Bırakın beni de Musa'yı öldüreyim. O ise Rab-bına yalvaradursun.» âyeti Firavun'un —Allah ona la'net etsin™ Hz. Mûsâ (a.s.) yi öldürme azmini haber vermektedir. Firavun kavmine şöyle demişti: Bırakın beni de sizin için Musa'yı öldüreyim. O ise Rab-bına yalvaradursun. Elbette ben onun bu duasına aldıracak değilim.» Firavun'un bu ifâdeleri inkârın, inadın ve mücrimliğin en üst derecesidir. Firavun'un: «Onun, sizin dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesâd çıkarmasından korkuyorum.» sözünde Hz. Mûsâ kasdedilmek-tedir. Firavun, Hz. Musa'nın insanları kendi yolundan saptırarak âdetlerini ve geleneklerini değiştirmesinden korkuyordu. Bu sebepledir ki bir darb-ı meselde şöyle denilir: Firavun Hz. Musa'ya karşı insanlara acıyıp şefkat duyan bir vaiz durumuna düştü.
(...)
Hz. Musa'ya Firavun'un: «Bırakın beni de Musa'yı öldüreyim.» sözü ulaştığı zaman o, şöyle dedi: «Doğrusu ben, hesâb gününe inanmayan her mütekebbirden; benim de, sizin de Rabbımz olana sığınırım.» Firavun'un ve emsalinin kötülüğünden Allah'a sığınıp iltica ettim, Ey muhâtablarım; hesâb gününe inanmayan, hakka karşı büyüklenen her bir suçlu mütekebbirden Allah'a sığınırım. Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)den rivayet edilen bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) bir kavimden korktuğu zaman şöyle duâ edermiş: Ey Allah'ım, onların kötülüklerinden

Sana sığınırız, onların bizi öldürmelerinden koruyacak olan da Sensin ve bunda ancak Sana sığınırız.[8]

28 — Firavun hanedanından olup da imânını gizleyen mü'min bir adam da demişti ki: Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınız-dan âyetlerle gelmiştir. Eğer yalancıysa yalanı kendisine-dir. Eğer doğru sözlü ise sizi tehdit ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir. Muhakkak ki Allah, haddi aşan yalancı bir kimseyi hidâyete erdirmez.
29 — Ey kavmim; bugün mülk sizindir. Yeryüzünde gâlib sizsiniz. Fakat Allah'ın baskını gelip çatınca, O'na karşı bize kim yardım eder? Firavun dedi ki: Ben size ken-. di görüşümden başkasını söylemiyorum. Size doğru yolun tersini de göstermiyorum.

Meşhur olan görüşe göre mü'min olan bu kişi, Firavun hanedanından bir kipti idi. Süddî, onun Firavun'un amcası oğlu olduğunu söyler. Bu kişinin Hz. Musa ile birlikte kurtulan kişi olduğu da söylenir. Bu görüşü tercih eden İbn Cerîr, bu mü'min kişinin İsrâiloğullarından olduğuna dâir kavli reddeder. Çünkü Firavun onun sözünü dinlemiş ve Hz. Musa'yı öldürmekten vazgeçmiştir. Şayet bu kimse İsrâiloğullarından olsaydı, herhalde Firavun onu cezalandırmakta hiç tereddüt etmezdi. İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc der ki: Bu adam, Firavun'un karısı ve «Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar...» (Kasas, 20) diyenden başka Firavun hanedanından hiç kimse Hz. Musa'ya îmân etmemiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
Bu kişi, îmânını kavmi olan kıptîlerden saklamaktaydı. Firavun «Bırakın beni de Musa'yı öldüreyim.» deyinceye kadar da îmânını açığa vurmamış, ancak o zaman Allah için öfkesini açığa vurmuştu. «Cihâdın en üstünü zâlim bir sultanın yanında adaletli olan bir söz söylemektir.» Nitekim bu gerçek bir hadîste de ifâdesini bulmaktadır. Elbette Firavun katında bu sözden daha büyüğü olamazdı. O, şöyle demişti: «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz?» Bu-hârî, Sahîh'inde şöyle bir hadîs rivayet eder: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Urve İbn Zübeyr'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Amr İbn Âs'a: Müşriklerin Allah Rasûlü (s.a.)ne yaptıkları en şiddetli eziyyeti bana haber ver, demiştim. Şöyle anlattı: Allah Rasûlü (s.a.) Kâ'be'nin avlusunda namaz kıldığı sırada Ukbe İbn Ebu Muayt gelip Allah Rasûlü (s.a.)nün omuzundan yakaladı, elbisesini boynuna dola-yıp şiddetle sıkmaya, boğmaya başladı. Ebubekir (r.a.) gelip Ukbe'nin omuzundan yakaladı ve Allah Rasûlü (s.a.)nden uzaklaştırdı, sonra da: «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir.» dedi. Hadîsi Evzâî kanalıyla rivayette Buhârî tek kalmıştır, Muhammed İbn İshâk bu hadîsi Yahya İbn Urve'den, o da babasından şeklinde bir isnâd ile rivayetinde Buhâ-rî'ye tâbi olmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hârûn İbn İshâk'ın... Hişâm İbn Urve'den, onun da babasından rivayetine göre Amr îbn Âs'a: Kureyş'in Allah Rasûlü (s.a.)ne yaptığını gördüğün en şiddetli eziyyet nedir? diye sorulmuştu. Şöyle anlattı: Allah Rasûlü bir gün Kureyş'in yanına uğramıştı da ona: Babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men eden sen misin? demişlerdi. Hz. Peygamber: İşte o benim, dedi. Üzerine yürüyüp elbisesiyle

onu sıkmaya başladılar. Gördüm ki Ebubekir Allah Rasûlü (s.a.)nü arkasından kucaklamış en yüksek sesiyle haykırıyor, gözünden yaşlar boşanıyor ve şöyle diyordu: Ey kavmim, «Rabbım Allah'tır, dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz? Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir...» Ve Ebubekir âyeti sonuna kadar okumuştu. Neseî de, Abde kanalıyla rivayet ederek bu hadisi Amr İbn Âs'm Müsned'i arasında zikretmiştir.
«Halbuki o, size Rabbınızdan âyetlerle gelmiştir.» Size getirmiş olduğu hakkın doğruluğuna dâir önünüze burhanlar koymuşken sâdece: «Rabbım Allah'tır,» dedi diye bir kişiyi mi öldüreceksiniz, onu bu yüzden nasıl öldürürsünüz?
Sonra bu mü'min kişi hitâb etmede onların derecesine inerek şöyle devam eder: «Eğer yalancıysa, yalanı kendisinedir. Eğer doğru sözlü ise sizi tehdîd ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir.» Şayet getirdikleri sizce sıhhatli değilse ma'kûl olan şey, onu kendi haline bırakıp eziyyet etmemenizdir. Şayet yalancı ise zâten Allah bu yalancılığından dolayı onu dünyada ve âhirette cezalandıracaktır. Ama bir de siz ona eziyyet ettiğiniz halde sözünde doğru ise; işte o zaman sizi tehdîd et-tiklerinin bir kısmı sizin başınıza gelecektir. Şüphesiz o kendisine zıd gitmeniz halinde sizi dünya ve âhiret azâbıyla tehdîd etmektedir. Halbuki size göre onun doğru olması caiz ve mümkündür. O halde bu durumda size düşen ona karşı çıkmamanızdır. Tam aksine onu ve kavmini bırakın da, kavmini hakka davet etsin ve kavmi de ona tâbi olsun.
Yine Allah Teâlâ'mn haber verdiği üzere Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun ve kavminden sulh istemişti. Bu durum şu âyet-i kerîme'de haber verilmektedir: «Andolsun ki, onlardan önce Firavun kavmini denemiştik. Onlara gelen değerli bir peygamber demişti ki: Allah'ın kulları bana gelin. Doğrusu ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'a karşı üstün gelmeye kalkışmayın. Doğrusu ben, size açık bir burhan getirdim. Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbı-mz olan Allah'a sığındım. Bana inanmazsanız, başımdan çekilin.» (Du-hân, 17-21).
Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) de Kureyş'ten kendisinin halkı Allah'a çağırmasına engel olmamalarını, kötülük etmemelerini, aralarındaki akrabalık bağlarına riâyetle kendine 'eziyyeti terk etmelerini istemişti. Allah Teâlâ buyurur ki: "De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» (Şûra, 23). Yani sizden istediğim tek şey aramızdaki akrabalık bağlarına riâyet etmeniz ve bana eziyyet etmemenizdir. Bana eziyyet etmeyin, insanlarla aramdan çekilin. Buna göre Hudeybiye günü sulh vuku bulmuş ve bu, bir feth-i mübîn olmuştu.
«Muhakkak ki Allah, haddi aşan yalancı bir kimseyi hidâyete erdirmez.» Şayet Allah'ın kendisini size peygamber olarak gönderdiğini zanneden şu kişi zannettiğiniz gibi yalancı olsaydı; elbette onun durumu apaçık olur, sözleri ve fiillerinde bu durum herkese apaçık görünür, işleri ve sözleri birbirine zıd ve dengesiz olurdu. Halbuki bizim gördüğümüz bu adamın işleri ve yolu dosdoğrudur. Şayet haddi aşan yalancılardan olmuş olsaydı; Allah Teâlâ onu hidâyete eriştirmez, işlerinde görmekte olduğunuz şu intizâma eriştirmezdi.
Bu mü'min kişi, daha sonra kavmini Allah'ın üzerlerine olan nimetinin zevali ve üzerlerine Allah'ın azabının inmesiyle korkutup sakındırarak şöyle dedi: «Ey kavmim; bugün mülk sizindir. Yeryüzünde gâlib sizsiniz.» Allah Teâlâ şu mülkü ve yeryüzünde geçerli olan sözü, son derece geniş mevki ve makamları, gâlibiyyeti

size bahsetmiştir. O halde Allah'a şükretmek, elçisini doğrulamak suretiyle bu nimete riâyet ediniz. Elçisini yalanladığınız takdirde Allah'ın intikamından sakınıp korkunuz. Fakat Allah'ın baskını gelip çatınca O'na karşı bize kim yardım eder? Elbette şu ordular ve askerler size hiç bir fayda vermez ve Allah bize bir kötülük murâd buyurmuşsa Allah'ın baskınını hiç biri geri çeviremez.
Bu sâlih, olgun, iyi ve hükümranlığa Firavun'dan daha lâyık olan mü'min kişinin işaret ettiği gerçeği red sadedinde Firavun da kavmine şöyle dedi: «Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum.» Size kendim için uygun gördüğümden başkasını söyleyip işaret etmiyorum. Elbette Firavun bu sözünde yalan söylemiştir, Zîrâ getirmiş olduğu ri-sâletinde Musa'nın doğruluğu tahakkuk etmiş, gerçekleşmiştir. «O da demişti ki: Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbmm, açık deliller olarak indirmiş olduğunu* biliyorsun.» (İsrâ, 102). Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler.» (Nemi, 14)
Firavun, «Ben size kendi görüşümden başkasını söylemiyorum.» sözünde yalancı ve iftiracıdır. O; Allah'a, Rasûlüne ve Rasûlünün tebaasına ihanet etmiş, onlara dostluk değil kin ve düşmanlık beslemiştir. «Size doğru yolun tersini de göstermiyorum.» sözü de böyledir. O: Sizi gerçek, doğruluk ve olgunluk yolundan başkasına çağırmıyorum, sözünde de yine yalan söylemiştir. Her ne kadar kavmi ona itaat etmiş ve uymuş bile olsalar. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yine de onlar Firavundun emrine uydular. Oysa Firavun'un emri hiç de doğru değildi.» (Hûd, 97), «Firavun kavmini saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi.» (Tâ-hâ, 79). Bir hadîste de şöyle buyrulur: Herhangi bir devlet başkanı ki öldüğü günde tebaasını aldatır ve onlara ihanet eder durumdadır; o, asla cennet kokularını duyamaz. Halbuki cennetin kokuöu beş yüz yıllık yoldan duyulur.[9]

30 — İnanmış olan dedi ki: Ey kavmim, doğrusu ben, sizin hakkınızda peygamberleri yalanlayan toplulukların uğradıkları bir günün benzerinden korkuyorum.
31 — Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi. Allah, kullarına zulüm dilemez.
32 — Ey kavmim, doğrusu ben, sizin için o feryâd gününden endişe ediyorum.
33 — Arkanıza dönüp kaçacağınız gün sizi Allah'a karşı koruyan bulunmaz. Allah, kimi saptırırsa onu doğru yola getirecek yoktur.
34 — Andolsun ki, daha önce Yûsuf da, size apaçık burhanlarla gelmişti. O zaman da size getirdiği şeylerden şüphelenip durmuştunuz. Nihayet vefat edince: Allah, bundan sonra hiç bir peygamber göndermez, demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan aşırı şüphecileri böyle şaşırtır.
35 — Onlar ki; kendilerine gelmiş bir hüccet bulunmaksızın Allah'ın âyetleri üzerinde tartışırlar. Bu, Allah katında da, îmân edenlerin yanında da öfkeyi arttırır. Ve böylece Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.

Firavun hanedanından olan bu mü'min ve sâlih kişi, kavmini Allah'ın dünyada ve âhiretteki baskınından sakındırıp şöyle demişti: »Ey kavmim, doğrusu ben, sizin hakkınızda (Nûh, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelen ve) peygamberleri yalanlayan

toplulukların uğradıkları bir günün benzerinden korkuyorum.» Onların başına Allah'ın baskını geldiğinde onlardan onu geri çevirip engelleyecek hiç bir şey olmamıştı. «Allah, kullarına zulüm dilemez.» Onları ancak günâhları, elçilerini yalanlamaları ve emrine karşı gelmeleri nedeniyle helak etmiş, onlar hakkındaki takdirini icra etmiştir. «Ey kavmim, doğrusu ben, sizin için o feryâd gününden endîşe ediyorum.» Kıyamet gününe, bağrışıp çağrışma günü adı verilmesini bazıları Sûr hadîsinde de geçtiği üzere şöyle açıklarlar: Yeryüzü sarsılıp bir baştan öbür başa varıldığında, dalgalanıp çalkalandığında insanlar bu duruma bakacaklar, birbirlerine bağrışarak kaçacaklardır. İçlerinde Dahhâk'm da bulunduğu diğer bazıları şöyle diyorlar: Aksine bu, cehennem getirildiği zaman olacaktır. İnsanlar kaçacaklar da, melekler onları toparlayıp mahşer yerine sürecektir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde belirtilen durumdur: «Melekler ise onun çevresindedirler.» (Hakka, 17), «Ey cin ve insan toplulukları, göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz .yetiyorsa geçin. Ama Allah'ın verdiği bir güç olmaksızın geçemezsiniz.» (Rahman, 33).
(...)
kelimelerinin açıklamasında şöyle de denilmiştir: Mîzân'm yanında bir melek olacak. Kulun ameli tartıldığı zaman dönüp en yüksek sesiyle: Filân oğlu filân öyle bir mutlu oldu ki, bir daha asla mutsuz olmayacak diye nida edecek. Ameli hafif geldiği takdirde ise: Filân oğlu filân şüphe yok ki mutsuz olmuştur, diye bağıracak. Katâde der ki: Her kavim amellerini yüksek sesle bağırarak ilân edecek: Cennetlikler cennetliklere, cehennemlikler de cehennemliklere bağıracaklar. O güne «bağırışıp çağırışına günü» adı verilmesini şöyle açıklayanlar da vardır: Cennetlikler cehennemliklere: «Rabbımızm bize va'dettiğini hak bulduk. Siz de Rabbmızın size va'dettiğini hak buldunuz mu?» (A'râf, 44) diye, cehennemlikler cennetliklere: «Sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın.» (A'râf, 50) diye, A'râf ashabı da cennetlik ve cehennemliklere sesleneceklerdir. Nitekim bu, A'râf sûresinde de zikredilmişti. Beğavî ve başkalarının tercihine göre ise bugüne bağırışıp çağırışına günü ismi bütün bu zikredilenler sebebiyle verilmiştir. Bu, güzel bir açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.
«Arkanıza dönüp kaçacağınız gün:..» «Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün varıp durulacak yer, ancak Rabbımn huzurudur.» (Kıyâme, 11-12). Bu sebepledir ki şöyle demiştir: «Sizi Allah'a karşı koruyan bulunmaz.» Allah'ın baskınından ve azabından sizi koruyacak ve bunları sizden engelleyecek herhangi bir şey yoktur. Allah kimi saptırırsa, onu doğru yola getirecek yoktur. Allah kimi saptırmışsa, Allah'ın dışında onu hidâyete eriştirecek hiç kimse yoktur.
«Andolsun ki, daha önce Yûsuf da size apaçık burhanlarla gelmişti.» âyetinde muhâtablar Mısırlılardır. Allah Teâlâ Hz. Musa'dan önce de onlara peygamber göndermişti ki; bu peygamber, zamanında Mısır'-lılarm azîzi ve aynı zamanda ümmeti kıptîleri Allah'a çağıran bir peygamber olan Hz. Yûsuf (a.s.)dur. O zamanda Hz. Yûsuf'a sâdece vezîr olduğu ve dünyevî bir makam işgal ettiği için itaat etmişlerdi. Bu sebepledir ki o sâlih kişi şöyle demişti: «O zaman da size getirdiği şeylerden şüphelenip durmuştunuz. Nihayet vefat edince (peygamber gelmesinden ümidinizi keserek tamah içinde küfür ve yalanlamanız sebebiyle) : Allah, bundan sonra hiç bir peygamber göndermez, demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan aşırı

şüphecileri böylece şaşırtır.» İşlerinde haddi aşması, kalbinin şüpheyle dolu olması sebebiyle Allah'ın saptırdığı kişinin hali aynen sizin bu haliniz gibidir.
«Onlar ki; kendilerine gelmiş bir hüccet olmaksızın Allah'ın âyetleri üzerinde tartışırlar...» Gerçeği bâtılla engelleyip reddedenler, yanlarında Allah katından gelmiş bir delil ve hüccet olmaksızın burhanlarla mücâdele edenler var ya; işte bu yüzden Allah onlara gazablanır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Bu, Allah katında da, inananların yanında da öfkeyi arttırır.» Mü'minler de bu nitelikteki kişilere öfkelenirler. Zîrâ her kimin sıfatı böyle olursa Allah Teâlâ onun kalbini mühürler de bundan sonra hiç bir iyiliği tanımaz, hiç bir münkeri de hoş karşılamamazlık etmez. Bu sebeple şöyle demiştir: «Ve böylece Allah, (hakka tâbi olmaktan) büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.» İbn Ebu Hâtim'in İkrime'den ve Şa'bî'den rivayetine göre onlar: İnsan iki kişiyi öldürmedikçe zorba olmaz, demişlerdir. Ebu İmrân el-Cevnî ve Katâde de şöyle demişlerdir: Zorbaların alâmeti haksız yere öldürmektir.[10]

36 — Firavun demişti ki: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap. Belki o yollara ulaşabilirim.
37 — Göklerin yollarına. Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum. Böylece yaptığı kötü iş Firavun'a güzel gösterildi de doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.

Allah Teâlâ burada Firavun'un kibir, isyan ve Hz. Musa'yı yalanlamaktaki iftirasını haber veriyor. Firavun, veziri Hâmân'a muhteşem, yüksek bir kule inşâ etmesini emretmişti. Onu pişirilmiş çamurdan kesilmiş tuğlalardan yapmıştı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak da bana büyük bir kule yap.» (Kasas, 38) buyurulur ki İbrâhîm en-Nehaî şöyle demektedir: Onlar (Allah Rasûlünün ashabı) tuğladan bina yapılmasından ve kabirlerine konulmasından hoşlanmazlardı. İbrâhîm en-Nehaî'nin bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
«Belki o yollara ulaşabilirim. Göklerin yollarına.» âyetinde Saîd îbn Cübeyr ve Ebu Salih, göklerin yolları ile göklerin kapılarının kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu ifâdenin, göklerin yolları anlamına geldiği de söylenmiştir. «Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum.» kavli Firavun'un küfür ve haddi tecâvüzde ne kadar ileri gittiğini göstermektedir. O, Allah Teâlâ'nm Hz. Musa'yı gönderdiği konuda yalanlamıştı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Böylece yaptığı kötü iş Firavun'a güzel gösterildi (Hz. Musa'yı yalanlamaya (yalancı çıkarmaya) muvaffak olacağı bir şey yapacağını tebaasına göstermek isteyerek yapmış olduğu bu işiyle) de doğru yoldan alıkonuldu.» Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Firavun'un düzeni elbette boşa gidecekti.» buyurmuştur. İbn Abbâs ve Mücâhid burayı: Firavun'un düzeni elbette kayıptadır, zarardadır, şeklinde açıklamışlardır.[11]

38 — O inanan kişi de demişti ki: Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola hidâyet edeyim.
39 — Ey kavmim, şüphesiz dünya hayatı geçici bir geçinmedir. Âhiret ise doğrusu işte o, asıl kalınacak yurd odur.

40 — Kim bir kötülük işlerse; ancak onun benzerleriyle ceza görür. Kadın veya erkek her kim de inanarak sâlih amel işlerse; işte onlar, cennete girerler ve orada hesâbsız şekilde rızıklanırlar.

O mü'min kişi kavminden isyan eden, azan ve dünya hayatını tercih ederek en yüce Cebbâr'ı unutanlara şöyle demişti: «Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola hidâyet edeyim.» Elbette ben, Firavun'un: «Ben size doğru yolun tersini de göstermiyorum.» sözündeki gibi yalan söylemiyorum.
Daha sonra o mü'min kişi, kavmini Hz. Musa'nın risâletini tasdikten kendilerini alıkoyan ve âhirete tercih etmiş oldukları dünya konusunda zühde davet ederek şöyle demişti: «Ey kavmim, şüphesiz dünya hayatı geçici bir geçinmedir.» Son derece azdır, zail olacak, yakında sona erecek ve mahvolacaktır. «Âhiret ise doğrusu işte o, asıl kalınacak yurd odur.» O, öyle bir yurddur ki sona ermeyecek, ondan ayrılınmaya-cak, ondan bir başkasına geçilmeyecektir. O ya Naîm cennetleridir ya da Cahîm cehennemidir. Bu sebepledir ki şöyle demiştir: «Kim bir kötülük işlerse; ancak onun benzerleriyle ceza görür. Kadın veya erkek her kim de inanarak sâlih amel işlerse; işte onlar, cennete girerler ve orada hesâbsız şekilde rızıklanırlar.» Onların amelleri herhangi bir mükâfatla ölçülüp kayıdlanmaz. Aksine Allah Teâlâ, onları Öyle bol bir sevaba nail kılar ki bu sevabın ne sona ermesi ve ne de tükenmesi yoktur.[12]

41 — Ey kavmim, bana ne oluyor ki ben, sizi kurtuluşa çağırırken, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.
42 — Siz beni, Allah'a küfretmem, hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak tutmam için çağırıyorsunuz. Ben ise, sizi Azîz ve Ğaffâr'a çağırıyorum.
43 — Şüphesiz sizin beni kendisine çağırdığınız, bu dünyada da, âhirette de çağırabilecek kabiliyette değildir. Ve muhakkak dönüşümüz Allah'adır. Elbette müsrifler; işte onlardır cehennem yaranı olanlar.
44 — Size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Muhakkak ki Allah, kulları görendir.
45 — Allah onu, kurmak istedikleri tuzakların fenalıklarından korudu ve Firavun'un adamlarını azabın kötüsü
kuşatıverdi.
46 — Sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet koptuğu gün; Firavun'un adamlarım azabın en şiddetlisine sokun, denir.

O mü'min kişi kavmine demişti ki: «Bana ne oluyor ki ben, sizi (tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete ve göndermiş olduğu elçisini doğrulamaya); kurtuluşa çağırırken, siz beni ateşe, (Allah'a küfretmeye, hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak tutmaya) çağırıyorsunuz. Ben ise, sizi Azîz ve Ğaffâr'a çağırıyorum.» O, izzet ve kibriyâsı ile birlikte kendisine tevbe edenin günâhını bağışlar. «Şüphesiz sizin beni kendisine çağırdığınız, bu dünyada da, âhirette de çağırabilecek kabiliyette değildir.» (...) İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki ifâdesini şöyle açıklar: Evet; sizin beni kendilerine çağırmakta olduğunuz putlar ve Allah'a denk saydıklarınızın ne dünyada ve ne de âhirette çağırabilecek kabiliyetleri yoktur.

Mücâhid: Put, hiç bir şey değildir, derken Katâde: Put ne fayda, ne de zarar verebilir, demiştir. Süddî de der ki: Kendisine dua edene ne dünyada, ne de âhirette icabet etmez. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Allah'ı bırakıp da, kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir. Çünkü yalvardıklan şeyler yalvarışlarından habersizdirler. Ama insanlar kıyamet günü toplatılınca putları onlara düşman olurlar ve tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onları çağırsa-nız; çağrınızı işitmezler. İşitseler dahi size cevab veremezler.» (Fâtır, 14).
«Size söylediğimi hatırlayacaksınız.» Size emrettiğim, size yasakladığım, size nasihat edip açıkladığımın doğruluğunu bilip hatırlayacaksınız, pişmanlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişman olacaksınız. «Ben işimi Allah'a bırakıyorum.» Allah'a tevekkül ediyor, O'ndan yardım diliyor, O'na sığmıyor, sizden uzaklaşıyorum. «Muhakkak ki Allah, kulları görendir.» Onlardan hidâyeti hak edenleri hidâyete eriştirirken, sapıklıkta bırakılmayı hak edeni de sapıklıkta bırakır. En yüce hüccet ve en mükemmel hikmet, geçerli olan kader O'nundür.
«Allah onu, kurmak istedikleri tuzakların fenalıklarından (dünyada ve âhirette) korudu.» Allah Teâlâ'nm onu dünyada iken koruması, Hz. Mûsâ (a.s.) ile birlikte kurtarmasıdır. Âhiretteki koruması ise cennet iledir. «Ve Firavun'un adamlarını azabın kötüsü kuşatıverdi.» Önce denizde boğuldular, sonra da cehenneme atıldılar. Ruhları kıyametin kopmasına kadar sabah akşam ateşe arzolunmaktadır. Kıyamet günü olunca da ruhları ve cesedleri ateşte (cehennemde) bir araya gelecektir. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Kıyamet koptuğu gün; Firavun'-un adamlarım azabın en şiddetlisine, (cezalandırma bakımından en büyüğüne ve elem bakımından en şiddetli olanına) sokun, denir.» «Sabah akşam ateşe sunulurlar.» âyeti, ehl-i sünnet'in kabirdeki Berzah azabına delil olarak aldığı nassdır.
Burada şöyle bir soru sorulabilir: Bu âyet-i kerîme Mekke'de nazil oimuştur. Ehl-i sünnet ise bu âyeti Berzah'taki Kabir azabına delil getirmektedir. Bu nasıl oluyor? İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... Hz. Âişe'den rivayetine göre, Hz. Âişe'ye bir yahûdî kadın hizmet edermiş. Hz. Âişe ona bir iyilik yaptığı zaman o yahûdî kadın: Allah seni kabir azabından korusun, diye duâ edermiş. Hz. Âişe şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdiğinde: Ey Allah'ın elçisi, kıyamet gününden önce kabirde azâb var mı? diye sordum. Hayır, neden sordun? buyurdu. Ben: Şu yahûdî kadın, kendisine bir iyilik yaptığımız zaman: Allah, seni kabir azabından korusun, diyor dedim. Allah Rasûlü: Yahudiler yalan söylemiştir. Onlar, Allah'a karşı en çok yalan söyleyenlerdir. Kıyamet gününden önce azâb yoktur, buyurdu. Bundan bir süre sonra Allah Rasûlü, bir gün güpegündüz elbisesine bürünmüş, gözleri kızarmış halde vargücüyle şöyle seslenerek çıktı: Kabir, kapkara gece gibidir. Ey insanlar; şayet benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, çok ağlar, az gülerdiniz. Ey insanlar, kabir azabından Allah'a sığının, şüphesiz kabir azabı haktır. Bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olmakla beraber tahrîc etmemişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Hz, Âişe'den rivayetine göre yahûdî bir kadın ondan sadaka istemiş. Hz. Âişe ona sadaka verince Yahûdî kadın : Allah seni kabir azabından korusun, diye duâ etmiş. Bunu garip karşılayan Hz. Aişe, Allah Rasûlü (s.a.) nü gördüğünde ona durumu anlatmış ve Allah Rasûlü: Hayır, kabir azabı yoktur, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Bundan sonra Allah Rasûlü

(s.a.) bize şöyle buyurdu: Bana vahyolundu ki şüphesiz siz kabirlerinizde denenecek, imtihan edileceksiniz. Bu hadîsin de isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.
Bu hadîslerle Mekke'de nazil olan ve Berzah azabına delil alınan bu âyetin arası nasıl te'lîf olunabilir? denilirse, şöyle cevab verilebilir: Âyet-i kerîme, ruhların Berzah'ta sabah akşam ateşe arzolunacağma delâlet etmekte, ancak bu azabın acısının kabirlerde cesedlere' ulaşacağına delâlet etmemektedir. Zira bu azâb, sâdece ruhlara hâs olabilir. Sabah akşam ateşe arzolunmaktan meydana gelen elemin cesede ulaşması konusuna ise sâdece ilerde zikredeceğimiz hadîsler delâlet etmektedir.
Şöyle bir cevab da verilebilir: Şüphesiz bu âyet-i kerîme, Berzah'ta kâfirlerin azâb göreceğine delâlet etmektedir. Burada mü'minin işlemiş olduğu bir günâhtan dolayı kabrinde azâb olunacağı anlamı çıkarılmamalıdır. İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs buna delâlet etmektedir: İmâm Ahmed'ir* Osman İbn Ömer kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'nin yanında yahûdî bir kadın bulunduğu sırada yanına girmiş. Yahudi kadın: Kabirlerinizde deneneceğinizi biliyor musun? diyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) ürpererek: Ancak yahûdîler denenecektir, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Birkaç gece geçmişti ki Allah Rasûlü (s.a.): Sizin kabirlerde deneneceğinizin bana vahyolunduğunu biliyor musun? buyurmuş. Hz. Aişe devamla şöyle der: Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.)nün kabir azabından Allah'a sığındığını işitmişimdir. Hadîsi bu şekliyle Müslim de Hârûn İbn Saîd ve Harmele kanalıyla... Zührî'den rivayet etmiştir.
Şüphesiz bu âyet-i kerîme ruhların Berzah'da azâb göreceğine delâlet etmektedir. Yoksa kabirlerde cesedlerin azâb görmesini gerektirmez. Kabir azabının nasıl olacağı Allah Rasûlüne vahyolunduktan sonradır ki; bundan Allah'a sığınmıştır, denilebilirse de en doğrusunu Allah bilir.
Buhârî'nin Şuıbe kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetine göre, bir yahûdî kadın Hz. Âişe'nin yanına girip: Allah seni kabir azabından korusun, demiş. Hz. Âişe de bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.)ne kabir azabını sormuş ve efendimiz: Evet kabir azabı haktır, buyurmuş. Hz. Âişe der ki: Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.)nü ne zaman namaz kılarken görsem; kabir azabından Allah'a sığınırdı. Bu hadîs-i şerîf, Allah Rasûlünün yahûdî kadının vermiş olduğu bu haberi hemen doğ-rulayıp takrir buyurduğuna delâlet etmektedir. Bundan önce geçen haberlere göre ise Allah Rasûlü, kendisine vahiy gelinceye kadar yahûdî kadının bu haberini hoş karşılamamıştır. Herhalde ikisi ayrı meseleler olsa gerektir. En doğrusunu Allah bilir. Kabir azabı ile ilgili hadîsler gerçekten pek çoktur.
Katâde, «Sabah akşam ateşe sunulurlar.» âyeti hakkında der ki: Dünya durdukça sabah akşam onlara bir azarlama, azâb ve hakaret olarak: Ey Firavun hanedanı, işte bunlar sizin yerlerinizdir, denilir. İbn Zeyd de şöyle diyor: Onlar bugün orada (ateşte veya azâbda)dırlar. Kıyamet kopuncaya kadar sabah akşam ateşe arzolunurlar.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd'in... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir; Şehîdlerin ruhları yeşil kuşların karınlarında olup kuşlar onları cennette diledikleri yere götürür. Mü'minlerin çocuklarının ruhları da serçelerin karınlarında olup bu serçeler kendilerini cennette diledikleri yere götürür

ve Arş'ta asılı kandillere sığınırlar. Firavun hanedanının ruhları ise siyah kuşların kannlarında olup bu kuşlar onları sabah akşam cehenneme götürürler. İşte sabah akşam ateşe arzolunmaları (sunulmaları) budur. Hadîsi Sevrî de Ebu Kays'tan Firavun hanedanının ruhları ile ilgili olan kısmını Hu-zeyl İbn Şurahbü'in sözü olarak rivayet etmiştir. Süddî de böyle söyler.
Ebu Hârûn el-Abdî kanalıyla Ebu Saîdel-Hudrî (r.a.)den rivayet edilen İsrâ hadîsinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sonra Allah'ın yaratıklarından kalabalık bir topluluğa götürüldüm. Onların hepsi erkekti ve her birerinin karınları büyük bir ev gibiydi. Firavun hanedanı bunların üzerine tutunmuşlardı. Firavun hanedanı, sabah akşam ateşe sunuluyorlardı. «Kıyamet koptuğu gün; Firavun'un adamlarını azabın en şiddetlisine sokun, denir.» Firavun hanedanı ^otlayan develer gibi aklı ermez bir halde taş ve ağaçları yutuyorlardı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... İbn Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre efendimiz şöyle buyurmuş: Müslüman veya kâfir olsun her kim bir iyilik yaparsa; şüphesiz Allah Teâlâ ona sevabını bahşeder. Biz: Ey Allah'ın elçisi, kâfirin mükâfatlandırılması nedir? diye sorduk da: Şayet bir akrabasına sıla-i rahmde bulunmuş, veya bir sadaka vermiş veya güzel bir amel işlemişse Allah Teâlâ ona mal, çocuk, sağlık ve benzeri şeylerle mükâfat verir, buyurdu. Biz: Âhiretteki mükâfatlandırılması nedir? diye sorduk da: Şiddetli azâbdan daha hafîf bir azâbdır, buyurup: «Firavun'un adamlarını azabın en şiddetlisine sokun, denir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi Bezzâr da Zeyd İbn Ahram'dan rivayet etmiş, sonra da: Bu hadîsin bundan başka isnadını bilmiyoruz, demiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Abdülkerîm İbn Ebu Umeyr'in... Evzâî'den rivayetine göre bir adam ona: Allah sana rahmet eylesin, biz denizden çıkan kuşlar görüyoruz. Bölük bölük batı tarafına doğru .yol alıyorlar ve renkleri de beyazdır. Sayılarını ancak Allah bilir. Akşam olunca da aynı şekilde dönüyorlar ama renkleri siyah olarak, diye sormuştu. Ev-zâî: Bunu merak mı ettiniz? diye sordu da muhatabı evet, diye cevab-ladı. Evzâî şöyle dedi: Şüphesiz bu kuşların karınlarında, Firavun hanedanının ruhları vardır. «Sabah-akşam ateşe sunulurlar.» Yuvalarına tüyleri yanmış ve siyahlaşmış olarak dönerler. Geceleyin bu kuşların üzerinde beyaz tüyler biter, siyah tüyler dökülür. Sonra sabah akşam yine ateşe giderler, sonra tekrar yuvâlanna dönerler. Onların dünyadaki âdetleri budur. Kıyamet günü olunca da Allah Teâlâ: «Firavun'un adamlarını azabın en şiddetlisine sokun!» buyurur. Allah Rasûlünün ashabı onların altı yüz bin muhârib erkek olduğunu söylerdi.
İmâm Ahmed der ki; Bize İshâk'ın... İbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi öldüğü, zaman oturacağı yer sabah akşam kendisine gösterilir. Şayet cennetliklerden ise cennetlikler arasında, şayet cehennemliklerden ise cehennemlikler arasındadır. Ona: Allah Teâlâ kıyamet günü seni oraya gönderinceye kadar senin oturacağın yer işte burasıdır, denilir. Hadîsi Buharı ve Müslim Sahihlerinde Mâlik kanalıyla tahrîc etmişlerdir.[13]

47 — Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler, büyüklük taslayanlara derler ki: Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz?

48 — Büyüklük taslayanlar: Doğrusu, hepimiz onun içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında hükmünü vermiştir, derler.
49 - Ateşte olanlar, cehennemin bekçilerine derler ki: Rabbınıza yalvarın da hiç değilse bir gün olsun azabımızı hafifletsin.
50 — Onlar da derler ki: Size peygamberleriniz burhanlarla gelmemişler miydi? Evet, derler. Öyle ise kendiniz yalvarın, derler. Kâfirlerin yalvarışı şüphesiz boşunadır.

Allah Teâlâ cehennemliklerin cehennemde tartışmalarını ve birbirleriyle hasımlaşmalarını haber veriyor. Firavun ve kavmi de onların içindedir. Tabî durumundaki zayıflar büyüklenen kumandanlar, efendiler ve büyüklere: «Doğrusu biz size uymuştuk (dünyada iken bizi çağırmış olduğunuz küfür ve sapıklığa itaat etmiştik.) Şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? (Bizim yerimize ateşin bir parçasını yüklenir misiniz?)» diyecekler de büyüklük taslayanlar: «Doğrusu, hepimiz onun içindeyiz.» Biz sizin yerinize ondan herhangi bir parçasını yüklenecek değiliz. İçinde olduğumuz azâb bize yeter. «Şüphesiz Allah, kullar arasında hükmünü vermiştir (her birerimizin müste-hak olduğu kadar azabı aramızda buluşturmuştur.)» diyecekler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Buyurur ki: Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38), buyurur.
Cehennemlikler, Allah Teâlâ'nın kendilerinin dualarını kabul etmeyip, aksine «Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 108) buyuracağını bildikleri için cehennemin bekçilerine —ki bunlar cehennemliklerin kapıcıları durumundadırlar— derler ki: «Rabbmıza yalvarın da hiç değilse bir gün olsun azabımızı hafifletsin.» Allah'a bir gün dahi glsa azabın hafifletilmesi için kâfirler lehine duâ etmelerini isterler. Cehennemin bekçileri de onlara bu isteklerini red sadedinde derler ki: «Size peygamberleriniz burhanlarla gelmemişler miydi?» Dünyada iken peygamberlerin dilinden sizin aleyhinize hüccetler konulmamış mıydı? Onlar da: «Evet, derler. Öyle ise kendiniz yalvarın.» Kendiniz için bizzat kendiniz duâ edin. Biz, elbette sizin için duâ edecek, sizin bu sözünüzü dinleyecek değiliz. Sizin kurtulmanızı da zâten istemiyoruz. Biz sizden uzağız. Sonra size haber verelim ki duâ etseniz de etmeseniz de birdir. Size icabet olunmayacak ve azabınız da hafifle tilmeyecektir. «Kâfirlerin yalvarışı şüphesiz boşunadır.» Boşa gidecektir, kabul edilmeyecek ve icabet olunmayacaktır, diyecekler.[14]

51 — Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şe-hâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz.
52 — O gün ma'zeretleri zâlimlere fayda vermez. La'-net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.
53 — Andolsun ki Biz, Musa'ya hidâyeti verdik. İsrâilo-ğullanna da kitabı mîrâs bıraktık.
54 — Ki o, akıl sahipleri için hidâyet ve öğüttür.
55 — Şimdi sen sabret, Allah'ın vaadi mutlaka haktır.
Günâhının yarlığanmasını dile, sabah akşam Rabbını hamd ile teşbih et.

56 — Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde, şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır. Öyleyse sen, Allah'a sığın. Muhakkak ki O'dur O, Semi, Basîr.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara dünya hayatında mutlaka yardım ederiz.» âyeti hakkında şöyle bir soru sorar: Biliniyor ki bazı peygamberleri kavimleri öldürmüştür. Yahya, Zekeriyyâ ve Eşiyâ gibi. Onlardan bazısı da kavimlerinin arasından Hz. İbrahim gibi hicret ederek, Hz. îsâ gibi göğe çekilerek çıkmıştır. O halde dünyadaki yardım nerede kalıyor? Daha sonra İbn Cerîr buna iki şekilde cevab verir:
1- Buradaki haber umûmîdir, ama bir kısmı kasdedilmektedir. Bu durum arap dili yönünden caizdir.
2- Burada yardımdan maksad, onlara eziyyet edenlerden Allah'ın intikam almasıdır. Bu, ister onların huzurunda ister onlar yokken veya onlar öldükten sonra olsun değişmez. Nitekim Hz. Yahya, Zekeriyyâ ve Eşiyâ'yı öldürenler üzerine Allah Teâlâ düşmanlarını musallat kılmış ve düşmanları onları alçaltmış, kanlarını dökmüştür. Anlatıldığına göre Allah Teâlâ, Nemrud'u Muktedir ve Azîz olan Hakkın yaka-layışıyla yakalayıp helak etmiştir. Yahudilerden Hz. îsâ'yı çarmıha germek isteyen ve buna kasdedenlere gelince; Allah Teâlâ onlar üzerine de rûmları musallat kılmış; rûmlar bu yahûdîleri alçaltmış, zelîl kılmış ve Allah Teâlâ rûmları onlara gâlib getirmiştir. Kıyamet gününden önce Meryem oğlu îsâ adaletli bir imâm, adaletli bir hakem olarak inecek, Mesih Deccâl'i, yâhûdîlerden olan ordusunu ve domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacak, İslâm'dan başka hiç bir dîni kabul etmeyecektir. Şüphesiz bu, en büyük yardımdır. İşte Allah Teâlâ'nın eski ve yeni yaratıkları hakkındaki sünneti budur: Şüphesiz O, dünyada inanan kullarına yardım edecek, onlara eziyet edenler karşısında gözlerini aydın kılacaktır. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet ettiği bir hadîse göre Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kim Benim bir dostuma düşman olursa şüphesiz Bana harb ilân etmiştir. Başka bir hadîste de şöyle buyrulur: Şüphesiz ben öfkeli bir arşlarım intikam aldığı gibi dostlarım için intikam alırım. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ elçilerini yalanlayan ve hakka karşı çıkan Nûh kavmi, Âd, Semûd, Ress ashabı, Lût kavmi, Medyen halkı ve benzerlerini helak etmiş, mü'minleri onların arasından çıkarıp kurtarmış, onlardan hiç birisini helak etmemiştir. Kâfirlere de azâb etmiş ve onlardan hiç biri bu azâbdan kurtulamamıştır.
Süddî der ki: Allah'ın herhangi bir kavme göndermiş olduğu hiç bir rasûl yoktur ki kavmi onunla savaşmamış olsun. Veya bir inananlar topluluğu göndermemiş olsun ki hakka çağırıp da kendileriyle savaşılmış olmasın. Allah Teâlâ o nesli yok ettikten sonra onlara yardım edecek, dünyada iken kendilerine bunları yapanlardan kanlarını isteyecek bir başka kavim gönderir. Peygamberler ve mü'minler dünyada savaşmışlardır. Dünyada muzaffer olan, kendilerine yardım edilenler de onlardır. Aynı şekilde Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed ve ashabına onlara muhalefetle düşmanlık eden, onu yalanlayan kimselere karşı yardım etmiş, onun kelimesini en yüce, dinini diğer dinlere karşı üstün kılmıştır. Ona kavminin arasından Medîne-i

Münevvere'ye hicreti emretmiş ve orada kendisine yardımcılar halketmiştir. Sonra Bedir günü müşriklere karşı ona yardım etmiş, onları Rasûlü karşısında yapayalnız bırakmış da Allah Rasûlü onların elebaşlarını ya öldürmüş veya esîr etmiş, onları zincirlerle bağlı olarak sürüp Medine'ye götürmüştür. Bundan sonra da onlardan fidye alma nimetini bahsetmiştir. Bundan bir süre sonra Mekke'nin fethini nasîb buyurmuş ve Allah'ın haram beldesi olan o şerefli, yüce beldeye kavuşmakla gözü aydın olmuştur. Böylece Allah Teâlâ, o beldeyi Rasûlünün eliyle şirk ve küfürden kurtarıp temizlemiştir. Rasûlüne Yemen'in fethini bahşetmiş, bütünüyle Arap Yarımadası ona boyun eğmiş, insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girmişlerdir. Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlünü kendi katındaki yüce şerefe erdirmiş, ashabını kendisinden sonra halîfeler nas-betmiştir. Onlar da Rasûlullah'm yerine Allah'ın dinini tebliğ etmişler, Allah'ın kullarını Allah'a davet etmişler, ülkeleri, kasabaları, iklimleri, şehirleri ve kalbleri fethetmişler, sonunda Hz. Muhammed'in daveti ve tebliği yeryüzünün doğusundan batısına kadar yayılmıştır. Bu din, hâlen ve kıyamet kopuncaya kadar üstün, muzaffer ve dimdik ayaktadır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayâtında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri gün (kıyamet günün)de mutlaka yardım ederiz.» Şüphesiz kıyamet günündeki yardım, en büyük ve en muazzam yardım olacaktır. Mücâhid, âyetteki kelimesini melekler ile açıklar. (...) «O gün (müşrikler olan) zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez.» Onlardan hiç bir özür ve fidye kabul olunmaz. «La'net; (rahmetten uzaklaştırılma ve kovulma) onların, yurdun kötüsü (olan cehennem) de onlarındır.» Süddî, yurdun kötüsünü cehennem ile tefsir etmiştir. Orası ne kötü bir konak ve kalınacak yerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise, «yurdun kötüsü» ta'bîrini kötü akıbetle açıklamaktadır.
«Andolsun ki Biz, Musa'ya hidâyeti verdik.» .Bu, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya bahşetmiş olduğu hidâyet ve nurdur. «İsrâiloğullarına da kitabı mîrâs bıraktık.» Onlar için güzel akıbet hazırladık. Onları Fira-vun'un ülkesine, mallarına, mahsullerine ve arazîsine rasûlü Musa'ya tâbi olarak Allah'a itâatta sabrettiklerinden dolayı mîrâsçı kıldık. Onlara bahşedilen kitâb Tevrat «Ki o, akıl sahipleri için hidâyet ve öğüttür.»
«Şimdi (ey Muhammed) sen sabret, Allah'ın vaadi mutlaka haktır.» Şüphesiz senin sözünü yücelteceğimizi, sana ve sana tâbi olanlara güzel akıbet hazırlayacağımızı vaadetmişizdir. Allah, asla vaadinden caymaz. Sana şu haber verdiklerimiz, üzerinde hiç bir şüphe olmayan gerçektir.
«Günâhının yarlığanmasım dile.» âyeti, bu ümmeti Allah'tan mağfiret dilemeye teşvik etmektedir. «Sabah; (gündüzün başları ve gecenin sonları ile) akşam; (gündüzün sonları ve gecenin başlarında) Rab-bını hamd ile tesbîh et.»
«Kendilerine (Allah'tan) gelmiş kesin bir delil, (bir hüccet) olmadan (fâsid şüphelerle sıhhatli hüccetleri, bâtıl ile hakkı reddeden ve) Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır.» Onların göğüslerinde sadece gerçeğe tâbi olmaya karşı bir kibir, gerçeği getireni küçük görme vardır. Onların gerçeği reddetme ve bâtılı yüceltme emelleri elbette gerçekleşmeyecektir. Aksine yüceltilen gerçek, alçaltılan da onların sözleri ve maksadlan olacaktır. «Öyleyse, (böylelerinin durumundan) Allah'a sığın.

Muhakkak ki O'dur O, Semi', Basîr.» «Sen Allah'a sığın.» kısmı şöyle de tefsir edilmiştir: Yanlarında kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışan böylelerinin kötülüğünden Allah'a sığın. Bu açıklama İbn Cerîr'indir.
Kâ'b ve Ebu'l-Âliye «Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır.» âyetinin yahûdîler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Ebu'l-Âliye der ki: Çünkü onlar, Deccâl'in kendilerinden olduğunu ve onunla yeryüzüne sâhib olacaklarını ileri sürüyorlardı. Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.)ne Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığınmasını emretmiştir. Bu sebepledir ki: «Öyleyse sen, Allah'a sığın. Muhakkak ki O'dur O, Semî", Basîr.» buyurmuştur. Her ne kadar bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet etmişse bile bu garîb bir sözdür ve uzak bir te'vîldir. En doğrusunu Allah bilir.[15]

57 — Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.
58 — Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük yapan bir değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.
59 — Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur. Ne var ki insanların çoğu inanmazlar.

Allah Teâlâ yaratıkları kıyamet günü yeniden yaratacağını, bunun Zâtına son derece kolay olduğunu haber veriyor. Zîrâ O, gökleri ve yeri yaratmıştır. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılması, insanların ilk defa ve ikinci kez yaratılmasından daha büyüktür. Buna güç vetiren, elbette ondan daha aşağı olana evleviyyetle kadir olur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kadirdir. Evet O, muhakkak her şeye kadirdir.» (Ahkâf, 33) buyururken burada da şöyle buyurmaktadır: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler (de bu yüzden bu hüccetin üzerinde düşünmezler.)» Araplardan çoğu Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını itirafla beraber yeniden diriltilmeyi uzak görerek, küfür ve inâdlarından ötürü inkâr ederlerdi. Halbuki onlar inkâr ettiklerinden daha üstününü itiraf etmekteydiler.
«Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük yapan bir değildir.» Hiç bir şey görmeyen kör ile gözünün ulaşabildiği her şeyi gören kimse nasıl eşit olmayıp aralannda büyük bir fark varsa aynı şekilde iyi mü'minlerle günahkâr kâfirler de bir değildirler. «Ne de az düşünüyorsunuz.» İnsanların birçoğu ne kadar da az düşünüyor.
Kıyamet günü mutlaka gelecek, (vuku' bulacak) tır. Bunda hiç şüphe yoktur. Ne var ki insanların çoğu inanmaz, (onu doğrulamaz, aksine varlığını inkâr eder, yalanlar)lar. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Mu-hammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem'in... Yemen halkından bir şeyh-den rivayetine göre; o, şöyle demiş: İşittiğime göre kıyamet yaklaştığı zaman insanlar üzerindeki belâ ve güneşin harareti şiddetlenecektir.[16]

60 — Rabbınız: Bana duâ edin ki, size icabet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir, buyurdu.

Allah Teâlâ lütuf ve kereminin eseri olarak kullarını zâtına duâ etmeye çağırıyor ve dualarına icabet edeceğini garantiliyor. Nitekim Süfyân es-Sevrî şöyle duâ edermiş; ey, en sevimli kulu, kendisinden istedikçe isteyen kişi olan; ey, en menfur kulu da kendisinden hiç istemeyen kişi olan, ey Rabb, bu konuda senin gibi olan hiç kimse yoktur. Süfyân es-Sevrî'nin bu duasını İbn Ebu Hatim rivayet etmektedir. Bu anlamda olmak üzere bir şâir de şöyle diyor:
«Allah Teâlâ, zâtından istemeyi terkettiğin takdirde öfkelenir.
Âdemoğulları ise kendilerinden istendiğinde öfkelenirler.»
Katâde'nin naklettiğine göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Bu ümmete üç şey verilmiştir ki, onlardan önce bir peygamber dışında hiç bir ümmete verilmemiştir: Allah Teâlâ bir peygamber gönderdiği zaman ona: Sen, ümmetin üzerine şâhidsin, denilirdi. Halbuki sizi, insanlar üzerine şâhidler kılmıştır. O peygambere: Dinde senin üzerine hiç bir sıkıntı yok, denilirdi. Bu ümmet için ise: «O, dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» (Hacc, 78) buyurmuştur. O peygambere: Barla duâ et, sana icabet edeyim, denilirdi. Bu ümmet için ise: «Bana duâ edin ki, size icabet edeyim.» buyurmuştur. Kâ'b el-Ahbâr'ın bu sözünü de yine îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
İmâm Hafız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali îbn Müsennâ, Müsned'inde der ki: Bize Ebu İbrahim Tercümânî'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.)den, onun Hz. Peygamber (s.a.)den, onun da Rabbından bildirdiğine göre O, şöyle buyuruyor: Dört haslet vardır ki bunlardan birisi Benim, birisi senin, birisi Benimle senin aranda, birisi de seninle kullarım arasındadır. Benim için olanı: Bana ibâdet etmen ve Bana hiç bir şeyi ortak koş-mamandır. Senin için olanı her ne hayır işlersen onun mükâfatını sana vermemdir. Benimle senin aranda olan: Senin duâ etmen, Benim bu duaya icabet etmemdir. Seninle kullarım arasında olana gelince; kendin için sevip hoşnûd olduğun şeyleri onlar için de sevip hoşnûd ol.
İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz ki duâ ibâdettir buyurup: «Bana duâ edin ki, size icabet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Hadîsi bu şekli ile Sünen sahipleri, Tirmizî, Neseî, İbn Mâce ve İbn Ebu Hatim ile İbn Cerîr, A'meş kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Ebu Dâvûd, Tirmizi, Neseî ve İbn Cerîr de hadîsi Şu'be kanalıyla... Zerr'-den rivayet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî hadîsi Sevrî kanalıyla... Yine Zerr'den rivayetle tahrîc etmiştir. Hadîsi İbn Hibbân ve Hâkim Sahîh'-lerinde rivayet ederler. Hâkim hadîsin isnadının sahîh olduğunu da ekler.
İmâm Ahmed'in Vekî1 kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim Allah'a duâ etmezse Allah Teâlâ ona öfkelenir. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir ve isnadında eksiklik yoktur. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Mer-vân el-Fezârî'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Kim O'ndan istemezse ona gazab eder, buyurmuştur. İbn Maîn

hadîsin isnâdındaki Ebu Melîh'in adının Subeyh olduğunu söyler. Abdülğanî İbn Saîd de böyle söylemiştir. Yine hadîsin isnâdındaki Ebu Salih'in nisbesi Hûzî olup Hûz vadisinde otururmuş. Bezzâr da Müsned'inde böyle söylüyor, Bezzâr'ın Ebu Melîh kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadîsin lafzı şöyledir: Kim Allah'tan istemezse Allah ona öfkelenir, gazab eder. Hafız Ebu Muhammed Hasan İbn AbdurrahmâTı Râmehürmüzî der ki: Bize Hemmâm'ın... Muharnmed İbn Saîd'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ansâr'dan Muhammed İbn Mesleme öldüğünde, onun kılıcının üstünde şöyle yazılı olduğunu gördük: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Şüphesiz ki kalan zamanınızda Rabbımzm rahmetinin esintileri vardır. Bu esintilere göğüslerinizi açın. Olur ki Allah'ın bu rahmetine muvafık gelecek bir duâ olur da bu duanın sahibi duâsıyla öyle bir mutlu olur ki ondan sonra bir daha ebediyyen hüsrana uğramaz.
«Bana kulluk etmeyi (Bana dua edip Beni birlemeyi) büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Saîd'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden, dedesinin ise Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü büyüklenenler (kibirliler) insan suretinde ve küçük karıncalar şeklinde haşrolunacaktır. Küçüklüklerinden dolayı her şey onlardan büyük ve üstün olacaktır. Sonunda cehennemde Bevles (?) denilen bir hapishaneye girecekler, orada en yalımlı ateş onları kaplayacak, cehennemliklerin usaresinden ibaret zehirli çamurdan sular içirilecekler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Vüheyb İbn Verd'-den rivayetine göre bir adam ona şöyle anlatmış: Bir gün Rûm ülkesinde yürüyordum. Bir dağın başından: Ey Rabbım, Seni tanıyan bir kimsenin Senin dışında birinden nasıl olup da umduğuna şaşıyorum, ey Rabbım, Seni tanıyıp da ihtiyâçlarını Senin dışında bir başkasından isteyene şaşıyorum, diyordu. Sonra ses gitti, biraz sonra çok daha yüksek bir ses geldi ve ikinci kere şöyle dedi: Ey Rabbım, Seni tanımayana şaşıyorum; nasıl oluyor da Senden başkasını razı etmek için Seni kızdıracak bir şeyi yapabiliyor. Vüheyb der ki: İşte bu, en yüksek ses idi. Sen cin misin, insan mısın? diye bağırdım. Blakis insanım. Nefsini seni ilgilendirmeyen şeylerle değil seni ilgilendiren şeylerle meşgul et, dedi.[17]

61 — Allah, O'dur ki dinlenesiniz diye size geceyi karanlık, gündüzü aydınlık kılmıştır. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lutufkârdır. Ne var ki insanların çoğu şükretmezler.
62 — İşte Rabbınız olan, her şeyi yaratan Allah, budur. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O halde nasıl olup da çeviriliyorsunuz?
63 — Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr edenler, işte böyle çeviriliyorlar.
64 — Allah, odur ki sizin için yeri bir karargâh, göğü bir bina yapmış, size şekil verip şeklinizi güzelleştirmiş ve size temiz şeylerden rızık vermiştir. İşte, Rabbınız olan Allah budur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir.
65 — O, diridir. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Öyle ise, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na dua edin. Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.

Allah Teâlâ burada yaratıklarına bahşetmiş olduğu nimetleri sayıyor. Geceyi, gündüzün geçimlik peşinde koşmak suretiyle yapmış oldukları hareketlerden istirahat edip sükûnet bulsunlar diye, gündüzü de yolculuklarla, ülkeler kat'etmekle, san'atlarını icraya imkân bulmakla tasarrufta bulunsunlar diye aydınlık olarak yaratmıştır. «Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lutufkârdır. Ne var ki insanların çoğu şükretmezler.» Allah'ın kendilerine olan nimetlerinin şükrünü yerine getirmezler. «İşte Rabbınız olan, her şeyi yaratan Allah, budur.» Bütün bunları yapan kendisi dışında rab ve kendisinden başka ilâh olmayan, eşyanın yaratıcısı, Vâhid ve Ehad olan, Allah'tır. «O halde nasıl olup da çevriliyorsunuz?» Nasıl olup da hiç bir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış ve yontulmuş olan, Allah'ın dışındaki putlara tapınıyorsunuz? «Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr edenler, işte böyle çeviriliyorlar.» Nasıl ki bunlar Allah'tan başkasına ibâdet etmekle dalâlete düşmüşlerse aynı şekilde onlardan öncekiler de bir delil ve bürhân olmaksızın, mücerred bilgisizlikle ve kendi arzularıyla Allah'tan başkasına tapınmışlar, Allah'ın hüccet ve âyetlerini inkâr etmişlerdir. Allah, O'dur ki sizin için yeri bir karargâh; üzerinde yaşayacağınız, tasarrufta bulunacağınız, köşe bucaklarında dolaşıp yürüyeceğiniz bir karar yeri, bir döşek ve beşik kılmıştır. Sizi sarsmasın diye onu dağlarla pekiştirmiştir. Göğü de âlem için koruyucu bir tavan, bir bina yapan, size şekil verip de şeklinizi güzelleştiren, sizi en güzel şekilde yaratıp ahsen-i takvim üzere en mükemmel sureti size bahşeden, sizi temiz şeylerle dünyada yiyecek ve içeceklerle rızıklandırandır.» Allah Teâlâ burada yurdu, meskeni ve rızıkları yarattığını zikrediyor ki, O hem yaratan, hem de rızık verendir. Nitekim Bakara sûresinde de şöyle buyurmuştur: «Ey insanlar; sizi de, sizden Öncekileri de yaratan Rabbmıza ibâdet edin. Ta ki, takva sahibi olasınız. O (Rab) ki; yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirip onunla türlü türlü meyvelerden sizin için rızık çıkardı. O halde bile bile Allah'a eşler koşmayın.» (Bakara, 21-22). Burada da bütün bu şeyleri yarattığını zikrettikten sonra şöyle buyurur : «İşte, Rabbınız olan Allah budur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir (noksan sıfatlardan münezzeh ve mukaddestir.)»
«O, diridir. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur.» Ezel ve ebedde diri olan O'dur. Ezelde vardı, hâlen de vardır, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O'nun bir benzeri ve dengi yoktur. «Öyle ise dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak (O'ndan başka hiç bir ilâh olmadığını belirterek ve O'nu birleyerek) O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» İbn Cerîr der ki: İlim ehlinden bir cemâat «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.» diyen kimseye bunun peşinden bu âyet ile amel etmiş olmak için «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» demesini emrederlermiş. İbn Cerîr bu haberi Muhammed İbn Ali İbn Hasan İbn Şakîk kanalıyla... İbn Abbâs'tan da rivayet etmektedir ki o, şöyle demiştir: Her kim «Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.» derse; bunun peşinden «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a,» desin. İşte Allah Teâlâ'nın: «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» kavlinin anlamı budur .Ebu Üsâme ve bir başkasının İs-mâîl İbn Ebu Hâlid'den rivayetlerine göre Saîd İbn Cübeyr şöyle demiştir: «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» âyetini okuduğun zaman: Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur, deyip peşinden de «Hamdolsun âlemlerin Rabbı

Allah'a.» de. Bunun peşinden Saîd İbn Cübeyr «Öyleyse, dini yalnızca kendisine hâlis kılanlar olarak O'na duâ edin.» «Hamdolsun âlemlerin Rabbı Allah'a.» âyetini okumuştur.[18]

66 — De ki: Rabbımdan bana apaçık deliller geldiği için sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmekten katiyetle nehyolundum. Ve âlemlerin Rabbına teslim olmakla emrolundum.
67 — Sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra erginlik çağma ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O'dur. Kiminiz daha önce öldürülürsünüz. Kiminiz de adı konulmuş bir ecele erişirsiniz. Olur ki böylece aklınızı kullanırsınız.
68 — Dirilten de öldüren de O'dur. Bir şeye hükmetti mi sadece ona, ol, der, o da oluverir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu müşriklere söyle: Allah Teâlâ, kendi zâtının dışında putlara, Allah'a eş saydıklarına tapı-nılmasını kesinlikle men'etmektedir. Allah Teâlâ burada zâtının dışında hiç kimsenin ibâdete müstehak olmadığını beyânla şöyle buyurur: «Sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra erginlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O'dur.» Sizi bütün bu tavırlar içinde döndürüp duran tek ve ortağı olmayan Allah'tır. Bütün bunlar O'nun emri, tedbîri ve takdiri ile meydana gelmektedir. «Kiminiz daha Önce öldürülürsünüz.» Bu âleme çıkmadan ve var olmadan önce annesi onu bir düşük olarak düşürür. Onlardan kimi de küçükken, gençken, ihtiyarlıktan önce olgun yaşta iken öldürülür. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Size açıkça gösterelim diye... İstediğinizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.» (Hacc, 5) buyururken burada da şöyle buyuruyor: «Olur ki böylece aklınızı kullanırsınız (da yeniden diriltilmeyi hatırlarsınız.)» «Aklı kullanmayı» yeniden diriltilmeyi hatırlamakla tefsir eden tbn Cü-reyc'dir. «Dirilten de öldüren de O'dur.» Bütün bunlarda O, yegânedir. O'nun dışında hiç kimse bunlara güç yetiremez. «Bir şeye hükmetti mi sâdece ona; ol, der, o da oluverir.» O'na muhalefet edilemez ve karşı durulamaz. Aksine O'nun dilediği olur.[19]

69 — Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar.
70 — Onlar; kitabı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Yakında bilecekler.
71 — Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirler ile sürüklenirler,
72 — Kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.
73 — Sonra onlara denilir ki: Nerede şirk koştuklarınız,
74 — Allah'tan başka? Derler ki: Bizden uzaklaştılar, hayır zâten biz önceleri hiç bir şeye ibâdet etmiyorduk. İşte Allah, kâfirleri böylece saptırır.
75 — Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanız ve böbürlenmenizden ötürüdür.

76 — İçinde ebediyyen kalıcı olarak: cehenneme kapılarından girin. Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu Allah'ın âyetlerini yalanlayan, gerçeğe karşı bâtıl ile mücâdele edenlere şaşmıyor musun? Akılları nasıl olup da hidâyetten dalâlete çeviriliyor? Onlar; kitabı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi (hidâyet ve beyânı) yalanlayanlardır. Yakında bilecekler. Burası Rab Teâlâ'nm böyle kimselere şiddetli bir tehdididir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de «O gün yalanlamış olanların vay haline.» (Mürselât, 15) buyrulur.
«Hani boyunlarında demir halkalar ve (bir uçları zebanilerin ellerinde olan) zincirler ile (yüzüstü) sürüklenirler.» Bir keresinde Ha-mîm'e, diğer bir keresinde Cahîm'e. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «Kaynar suya sürüklenirler. Sonra da ateşte yakılırlar.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de: «İşte suçluların yalanladıkları cehennem budur. Onlar, cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahman, 43-44) buyrulurken onların zakkum yiyecekleri ve Hamim içecekleri anıldıktan sonra şöyle buyrulur: «Sonra onların dönüşü muhakkak, yine cehennemedir.» (Saffât, 68). Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Defteri soldan verilenler; ne yazık o solculara. İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serinliği ve hoşluğu olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar. Sonra, siz ey sapıklar, yalanlayanlar; doğrusu zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı onunla dolduracaksınız. Onun üstüne kaynar su içeceksiniz. Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte onlara, ceza günü sunulacak konukluk budur.» (Vakıa, 41-44, 51-56), «Doğrusu günahkârların yiyeceği zakkum ağacıdır. Karınlarda suyun kaynaması gibi kaynayan erimiş maden gibidir. Suçluyu yakalayın, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün, denir, sonra ona: Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin. İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir, denir.)) (Duhân, 43-50). Bu sözler kendilerine bir azarlama, suçlama, küçültme, alay olarak söylenecektir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ya'lâ İbn Mün-ye'den —Ya'lâ, hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivayetine göre efendimiz şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ cehennemlikler için simsiyah, kapkara bir bulut yaratır. Ey cehennemlikler, hangi şeyi istiyorsunuz? denilir. Onlar bununla dünya bulutlarını hatırlayarak: Soğuk İçecek istiyoruz, derler. Bulut, onların üzerine halkalarını artıracak halkalar, zincirlerini artıracak zincirler, ateşi tutuşturacak korlar yağdırır. Bu, garîb bir hadîstir.
Sonra onlara denilir ki: Nerede Allah'ın dışında O'na şirk koştuğunuz ve tapınmakta olduğunuz putlar? Bugün size yardım ediyorlar mı? «Derler ki: Bizden uzaklaşıp gittiler, (bize hiç bir faydalan olmadı.) Hayır, zâten biz önceleri hiç bir şeye ibâdet etmiyorduk.» Bu sözleriyle putlara olan ibâdetlerini inkâr ederler. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Sonra onların; sâdece: Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız, bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'~ âm, 23) buyururken burada da aynı sebeple: «İşte Allah, kâfirleri böy-Lece saptırır.» buyurmuştur.

Melekler onlara: «Şu sizin (içinde bulunduğunuz ceza ve azâb) yeryüzünde haksız yere şımarmanız, (kendinizi beğenmeniz, aşırı sevinmeniz) ve böbürlenmenizden ötürüdür. İçinde ebediyyen kalıcı olarak cehenneme kapılarından girin. (Allah'ın âyetlerine karşı ve Allah'ın delillerine, hüccetlerine tâbi olmaktan büyüklenip) kibirlenenlerin dönüp gidecekleri, (içinde alçaltılma ve şiddetli azâb bulunan) yer ne kötü (konak ve ne kötü kalacak yer)dir.»[20]

77 — Şu halde sen, sabret. Muhakkak ki, Allah'ın vaadi haktır.
Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını sana gösteririz veya seni kendimize alırız. Nihayet onların dönüşü ancak Bizedir.
78 — Andolsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini anlatmadık. Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri geldiği vakit de iş, gerçekten biter. îşte o zaman bâtıl işleyenler hüsranda kalırlar.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.)e kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı sabretmeyi emrediyor. Şüphesiz ki Allah O'na olan yardım ve kavmine karşı zafer vaadini yerine getirecek; güzel akıbeti dünyada ve âhirette hem ona, hem de ona tâbi olanlara mahsûs kılacaktır. «Onlara vaadettiğimiz azabın bir kısmını sana (dünyada iken) gösteririz.» Nitekim böyle de olmuş ve Allah Teâlâ Bedir günü onların büyüklerini, ileri gelenlerini helak ederek müslümanların göz-lerini aydın kılmıştır. Sonra Allah Teâlâ, Mekke'nin ve Arap Yarımadasının diğer yerlerinin fethini hayatta olduğu günlerde ona. bahsetmiştir.
«Veya seni kendimize alırız. Nihayet onların dönüşü ancak Bizedir (ve âhirette onlara en şiddetli azabı tattırırız.)» Daha sonra Allah Teâlâ, peygamberini teselli ederek şöyle buyurur: «Andolsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini anlatmadık.» Nisa sûresinde de (Nisa, 164) aynı bilgiler verilmektedir. Ey Muhammed, onlardan kiminin haberini, kavimleriyle ol&n kıssalarını, kavimlerinin onları nasıl yalanladıklarını, güzel akıbet ve zaferin peygamberlerin tarafında olduğunu sana vahyettik. Kimini de sana anlatmadık. Anlattıklarımıza göre anlatmadıklarımız kat kat fazladır. Nitekim aynı gerçeğe Nisa sûresinde de işaret edilmektedir. Hamd ve nimet Allah'ındır.
«Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez.» Peygamberlerden hiç birinin Allah'ın izni olmaksızın harikulade bir şey, bir mucize getirme hakkı yoktur. Allah'ın izni ile mucize göstermesi onun, kavmine getirdiklerinde doğruluğuna delâlet eder. «Allah'ın emri; (azabı ve kâfirleri kuşatan cezalandırması) geldiği vakit de iş gerçekten biter. (Allah inananları kurtarırken kâfirleri helak eder.) İşte o zaman bâtıl işleyenler hüsranda kalırlar.»[21]

79 — Allah O'dur ki,'binek olarak kullarlasınız ve yiye-siniz diye davarları sizin için yaratmıştır.
80 — Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gö-nüllerinizdeki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız.
81 - Size âyetlerini gösterir. Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

Allah Teâlâ burada da kullarına olan nimetlerini hatırlatıyor. Onlar için hayvanları; deve, sığır ve koyunları yaratmıştır. «Onlardan kimisi binekleridir. Kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 72). Develere binilir, etleri yenir, sütleri sağılır, uzak ülkelere ve bölgelere yolculuklarda ve taşınmalarda üzerlerine yükler yüklenir. Sığırların etleri yenir, sütleri içilir ve onlarla zirâat yapılır. Koyunların etleri yenir, sütleri içilir. Hepsinin yünleri kırpılarak onlardan ev eşyaları, elbiseler yapılır. Bütün bunlar daha önce En'âm, Nahl ve başka sûrelerde mufassal olarak açıklanmıştı. Bu sebeple burada da şöyle buyruluyor: «Allah O'dur ki, binek olarak kullanasmız ve yiyesiniz diye davarları sizin için yaratmıştır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız.w «Size (ufuklarda ve bizzat kendi nefislerinizde) âyetlerini (hüccet ve burhanlarım) gösterir. (Artık) Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?» Allah'ın âyetlerinden herhangi birisini ancak inâdlaş-manız ve büyüklenmeniz halinde inkâr edebilirsiniz.[22]

82 — Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendileriden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler.
Hem onlar, kendilerinden daha çok, daha kuvvetli ve yeryüzünde daha sağlam eser bırakan kimselerdi. Ama kazandıkları onlara bir fayda sağlamamıştı.
83 — Peygamberleri kendilerine hüccetlerle gelince kendi yanlarındaki bilgi ile gururlandılar da, alaya aldıkları şey kendilerini kuşatıverdi.
84 — Baskınımızı görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na şirk koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler.
85 — Ama Baskınımızı görüp de Öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında öteden beri câri olan sünnetidir. Ve işte kâfirler burada hüsrana uğramışlardır.

Allah Teâlâ geçmiş zamanlarda elçilerini yalanlayan ümmetlerden ve güçlü kuvvetli olmalarına, yeryüzünde eserler bırakmalarına, birçok mallar toplamalarına rağmen başlarına gelen şiddetli azâbdan haber veriyor. Bütün bunlar kendilerine hiç bir fayda vermemiş, Allah'ın azabını onlardan geri çevirememiştir. Zîrâ peygamberleri onlara apaçık deliller, kesin hüccetler ve burhanlarla geldiklerinde; onlara iltifat etmemiş, onlara yönelmemiş ve kulak vermemiş, aksine kendi zanlarma göre sâhib oldukları bilgiler sayesinde peygamberlerin getirdiklerinden müstağni olduklarını sanmışlardı. Mücâhid der ki: Onlar: Biz onlardan daha bilgiliyiz; biz asla yeniden diriltilmeyecek ve azâb olunmayacağız, demişlerdi. Süddî diyor ki: Bilgisizlikleri yüzünden sâhib oldukları ilimle sevinmişler ve bu yüzden güç yetiremeyecekleri Allah'ın baskını onların başına gelmiştir.
«Alaya aldıkları (yalanlayıp vuku' bulmasını uzak gördükleri) şey de kendilerini kuşatıverdi. Baskınımızı (ve başlarına azabın geldiğini) görünce: Yalnız Allah'a inandık ve O'na şirk koştuğumuz şeyleri inkâr ettik.» diyerek, hatâların kaldırılıp affedilmeyeceği ve ma'zeretin fayda vermeyeceği bir yerde Allah'ı birleyip tâğûtları inkâr ettiler. Nitekim boğulacağı zaman Firavun: «İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım.» (Yûnus, 90)

demiş, Allah Teâlâ da: «Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozguncülardan olmuştun.» (Yûnus, 91) buyurarak Firavun'un imânını kabul buyurmamıştır. Zîrâ Allah Teâlâ, «Rabbımız: Onların kalble-rini sık. Çünkü onlar, elîm azabı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) diye duâ ettiğinde peygamberi Musa'nın duasına icabet buyurmuştu. Burada da şöyle buyrulur: «Ama baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında öteden beri câri olan sünnetidir.» Azabı gördükleri sırada tevbe eden her-kesin tevbesini kabul buyurmaması Allah'ın hükmüdür. Bir hadîste de: Şüphesiz Allah, can boğaza gelmedikçe kulun tevbesini kabul eder, buy-rulmuştur ki can boğaza gelip rûh hançereye dayanınca ve kul ölüm meleğini bizzat müşâhade edince, işte o zaman tevbe yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Ve işte kâfirler burada hüsrana uğramışlardır.» buyurmuştur.[23]

İzahı

Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin nasıl bir akıbete uğradıklarını görsünler. Onlar kendilerinden daha çok, yeryüzünde de kuvvet ve eserler bakımından daha üstündüler. Fakat kazanmakta oldukları onlara hiç bir şey sağlamadı. Peygamberleri kendilerine apaçık belgelerle geldikleri zaman onlar yanlarında olan ilimden dolayı sevinip böbürlendiler. Allah Teâlâ onların dünya işleriyle ilgili bilgilerini ve dünyanın idaresiyle alâkalı tecrübelerini kasdediyor. Nitekim «Onlar dünya hayatının yalnız dış yüzünü bilirler. Ve onlar âhiretten ise gafillerdir.» (Rûm, 7) buyuruyor. Peygamberler onlara diyanetle ilgili bilgileri getirince —ki bu, onların bilgilerinden en uzakta kalanıydı— peygamberleri onları dünyayı terketmeye, şehvet ve lezzetleri bırakmaya çağırınca buna iltifat etmediler, onları küçümseyip alay ettiler. Ve kendi bilgilerinden daha faydalı, daha çok menfaat celbeden bir bilgi bulunmadığına kanâat getirdiler. Böylece bu bilgileriyle sevindiler. Ya da bu bilgi, felsefecilerin ve dehrîlerin bilgisidir ki; onlar, Allah'ın vahiy gönderdiğini duydukları zaman, bunu inkâr edip peygamberlerin bilgisinin kendilerinin bilgisine göre çok küçük olduğunu ifâde ettiler. Nitekim Sokrat'ın Mûsâ (a.s.)nm peygamberliğinden haberdâr olduğu ve kendisine; onun yanına göç etsen, denildiği zaman; biz, eğitilmiş bir topluluğuz, bizi eğitecek kimseye ihtiyâcımız yoktur, dediği bildirilir. Ya da onlar peygamberlerin yanlarındaki bilgiye sevinç ve alay yollu sevindiler. Sanki Allah Teâlâ onların apaçık âyetlerle alay ettiklerini vahiy ilminin getirdiği gerçeklerle istihza ettiklerini, bundan sevinç ve neş'e duyduklarını bildirmektedir.[24]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6968-6970
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6971-6972

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6972-6974
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6980-6982
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6983-6985
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6985-6986
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6987
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6988-6989
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6990-6993
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6994-6996
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6996-6997
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6997-6998
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/6999-7003
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7003-7004
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7005-7008
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7008-7009
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7009-7011
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7012-7013
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7014
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7015-7017
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7017-7018
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7018-7019
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7019-7020
[24] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7020-7021

FUSSİLET SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Hâ, Mîm.
2 — Rahman ve Rahim (katından indirilmedir.
3 — Bilen bir kavim için âyetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça okunan Kur'an olan bir kitaptır.
4 — ^füjdeleyici ve uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.
5 — Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Seninle bizim aramızda bir perde var. Sen istediğini yap, biz de yapıcılarız, dediler.

Allah Teâlâ: «De ki: Onu Ruh el-Kudüs, Rabbın katından hak ile indirmiştir.» (Nahl, 102). «Muhakkak ki o (Kur'ân) elbette âlemlerin Rabbının indirmesidir. Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-194) âyetlerinde Kur'ân'm Rahman ve Rahim olan Allah katından indirildiğini beyân ettiği gibi burada da: «Ha, Mim. Rahman ve Rahîm katından indirilmedir.» buyurmaktadır. «Âyetleri uzun uzun açıklanmış (mânaları beyân olunmuş, hükümleri pekiştirilmiş, lafzı) Arapça (olarak apaçık, mânâları mufassal, lafızları müşkil olmayacak bir şekilde apaçık) okunan Kur'ân olan bir kitâbdır.» Başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyrulur: «Bu kitâb, âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadı-ya açıklanmıştır.» (Hûd, 1). O, hem lafzı ve hem de mânâsı itibarıyla mucizedir. «Önünden de, ardından da ona bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir.» (Fussilet, 42). «Bilen bir kavim için...» Bu açıklık ve beyânı, ancak derin ve köklü ilim sahipleri bilip anlayabilir. «(Bazan inananları) müjdeleyici ve (bazan da kâfirleri) uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.» Kureyş'in çoğu apaçık olmasına rağmen ondan hiç bir şey anlamazlar ve «Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalı (örtülü)dür, kulaklarımızda da (senin getirdiğine karşı) -bir ağırlık, (bir sağırlık) vardır. Seninle bizim aramızda bir perde var.» (Söyle-diklerinden hiç bir şey bize ulaşmıyor.) Sen (kendi yolunda) istediğini yap, biz de (kendi yolumuzda) yapıcılarız (ve asla sana tâbi olacak değiliz), dediler.»
İmâm Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki: Bana İbn Ebu Şeybe'-nin... Câbir İbn Abdullah (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir gün Kureyş toplanıp: Büyücülüğü, kehâneti ve şiiri en iyi bileninizi ortaya çıkarın da topluluğumuzu dağıtan, işlerimizi bozan, dinimizi kötüleyen şu adama gelsin, onunla konuşsun, bakalım ona ne cevab verecek? dediler. Onlar: Utbe İbn Rabîa'dan başka birisini bilmiyoruz, deyip: Ey Ebu Velîd sen bu işi yap, dediler. Utbe, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip: Ey Muhammed, sen mi yoksa Abdullah mı daha hayırlı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) sükût buyurdu. Utbe: Sen mi, yoksa Abciul-muttalib mi daha hayırlı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) sükût buyurdu. Utbe şöyle devam etti: Eğer sen bunların kendinden daha hayırlı olduklarını sanmakta isen şüphesiz onlar senin şu ayıplamakta olduğun ilâhlara tapındılar. Eğer kendinin onlardan daha hayırlı

olduğunu sanıyorsan konuş ki senin sözünü dinleyelim. Allah'a yemîn ederim ki kavmine karşı senden daha uğursuz bir oğul görmedik; topluluğumuzu ve işlerimizi dağıttın, dinimizi ayıpladın, Araplar içinde bizi rezîl rüs-vây ettin. Sonunda onların arasında Kureyş içinde bir sihirbaz, bir kâhin olduğu haberi yayıldı. Allah'a yemîn ederim ki çok geçmeyecek birbirimize kılıçlarla saldıracağız ve helak olacağız. Be hey adam; eğer ihtiyâcın varsa sana mal toplayalım, Kureyş'in eh zengini ol. Eğer evlenme ihtiyâcın varsa Kureyş'in kadınlarından hangisini dilersen seç, onlardan on tanesi ile seni evlendirelim. Allah Rasûlü (s.a.): Bitirdin mi? diye sordu, Utbe; evet, deyince, Allah Rasûlü «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.» kısmına gelinceye kadar olmak üzere besmele çekerek «Hâ, Mîm. Rahman ve Rahim katından indirilmelidir.» âyetlerini tilâvet buyurdu. Utbe: Yeter, yeter. Başka diyeceğin var mı? dedi. Allah Rasûlü; hayır, deyince Kureyş'in yanına döndü. Onlar: Ardında ne bıraktın? diye sordular. Utbe: Hiç bir şey bırakmadım, öyle sanıyorum ki sizin kendisiyle konuşacağınız her şeyi konuştum, dedi. Kureyş: Sana cevab verdi mi? diye sordular, Utbe: Hayır, onun ortaya koyduğu delilden, söylediği şeyden hiç bir şey anlamadım. Şu kadar var ki, sizi Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla uyardı, dedi. Kureyş: Yazıklar olsun sana, adam Arapça konuşuyor, sen ise onun söylediğini an-lamıyorsun, dediler. Utbe de: Hayır, Allah'a yernîn ederim ki kasırgayı anması dışında söylediklerinden hiç bir şey anlamadım, dedi. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsüî de Müsned'inde bu haberi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den kendi isnadı ile yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Beğavî de tefsirinde kendi isnadı ile Muhammed İbn Fudayl kanalıyla... Câbir'den rivayetle hadîsi «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.» kısmına kadar aynen nakletti. Ancak Beğavî rivayetinin bundan sonraki kısmı şöyledir: Utbe, Allah Rasûlü (s.a.)nün sözünü kesip akrabalık aşkına konuşmamasını söyledi ve ailesine döndü. Kureyş'in yanına çıkmadı ve onlardan gizlendi. Ebu Cehil: Ey Kureyş topluluğu, Allah'a yemin ederim ki, ben Utbe'yi Muhammed'e âşık olmuş ve onun yemeğinden çok hoşlanmış görüyorum. Herhalde elde ettiği bir ihtiyâcından dolayı olsa gerektir. Haydin ona gidelim, dedi. Utbe'ye gittiler. Ebu Cehii: Ey Utbe, bizim yanımıza çıkmaktan seni alıkoyan olsa olsa Muhammed'e âşık olman, onun yemeğinden hoşlanmış olmandır. Şayet bir ihtiyâcın varsa biz mallarımızdan Muhammed'in yemeğine seni muhtaç etmeyecek kadarını toplayalım, dedi. Utbe öfkelenip Muhammed ile bir daha ebediyyen konuşmamaya yemîn etti ve: Allah'a yemîn ederim ki siz benim malca Kureyş'in en zengini olduğumu biliyorsunuz. Fakat ben Muhammed'e gittim, ona durumu anlattım. Bana öyle bir şeyle cevab verdi ki; vallahi o ne şiirdir, ne kehânettir, ne de sihirdir. Bana «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgayı size hatırlatırım de.» kısmına gelinceye kadar bir sûre okudu, sözünü kestim, akrabalık aşkına bu işten vazgeçmesini istedim. Siz de biliyorsunuz ki Muhammed bir şey söylediği zaman yalan söylemez. Dolayısıyla bize azabın gelmesinden korktum. Hadîsin bu lâfızlarla rivayeti, Bezzâr ve Ebu Ya'lâ'nın ifâdelerinden doğruya daha yakın görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadiseyi İmâm Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, «es-Sîre» adlı kitabında bundan daha değişik bir tarzda zikreder ve der ki: Bana Yezîd İbn Ziyâd'm Muhammed İbn

Kâ'b el-Kurazî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bana anlatıldığına göre Utbe İbn Rabîa —ki o Kureyş'in efendilerinden idi— bir gün Kureyş'in meclisinde, Allah Rasûlü (s.a.)de Mescid-i Harâm'da tek başına oturuyordu. Utbe: Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in yamna gidip onunla konuşsam, ona bazı şeyler teklif etsem, belki bazısını kabul, eder de hangisini diliyorsa ona veririz, o da dilini bizden çeker, olmaz mı? dedi. Bu, Hz. Hamza'nın müslüman olduğu sırada cereyan ediyordu. Kureyş'liler Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabının gün geçtikçe çoğalıp arttığını görüyorlardı. Ey Ebu Velîd; evet, kalk ona git, onunla konuş, dediler. Utbe Hz. Peygamberin yanına gelip oturdu ve: Ey kardeşim oğlu, kabilemiz içinde bizim katımızda ne derece şerefli olduğunu, neseb yönüyle hangi mertebede olduğunu biliyorsun. Sen kavmine öyle büyük bir iş getirdin ki onların topluluklarını dağıttın, onları hayâl kırıklığına uğrattın, getirdiğinle onların ilâhlarını ve dinlerini ayıpladın, geçmiş atalarını tekfir ettin. Beni dinle, sana birtakım şeyler arzedeceğim. Üzerinde bir düşün, olur ki bazısını kabul edersin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona: Söyle ey Ebu Velîd, dinliyorum, buyurdu. Utbe şöyle dedi: Ey kardeşim oğlu, eğer getirdiğin şu şey ile mal istiyor idiysen biz sana mallarımızdan toplayalım, malca en zenginimiz ol. Eğer bununla şeref istiyor idiysen biz seni başımıza reîs yapalım hattâ sensiz hiç bir karâr vermeyelim. Şayet bununla krallık istiyorsan seni başımıza kral.yapalım. Şayet sana,gelen, senin gördüğün ve kendinden geri çeviremediğin bir cinnî ise biz senin için tıbbın yardımını isteyip bu hususta seni iyileştirinceye kadar bütün malımızı sarfedelim. Bazan oluyor ki cinler insanlara üstün geliyor ve bundan tedâvî olmak gerekiyor —veya buna benzer bir şeyler söyledi— Utbe sözünü bitirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu dinliyordu. Ey Ebu Velîd, bitirdin mi? diye sordu. Utbe; evet, diye cevabladı. Allah Rasûlü (s'.a.): Beni dinler misin? diye sordu, Utbe; evet, dinlerim diye cevabladı. Allah Rasûlü (s.a.): «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ, Mîm. Rahman ve Rahîm patından indirilmedir. Bilen bir kavim için âyetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça okunan Kur'ân olan bir kitâbdır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak. Ama onların çoğu yüz çevirmiştir, artık onlar işitmezler.» buyurdu ve sûreyi Utbe'ye okumaya devam etti. Utbe, bu âyetleri işitince susup dinledi, ellerini belinin arkasına koyarak kollarına dayanıp Allah Rasûlü (s.a.)nün okuduklarını dinledi. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.)secde âyetine kadar geldi ve secde etti, sonra da: Ey Ebu Velîd, okuduğumu dinledin, işte sen, işte onlar, dedi. Utbe kalkıp arkadaşlarına gitti. Birbirlerine: Allah'a yemîn olsun ki, Ebu Velîd gittiğinden başka bir yüzle dönüyor, dediler. Utbe gelip yanlanna oturunca: Ey Ebu Velîd, arkanda neler oldu? diye sordular. Utbe dedi ki: Arkamdan öyle bir söz işittim ki vallahi onun benzerini asla işitmemiştim. Allah'a ye-mîn ederim ki o ne sihirdir, ne şiirdir, ne de kehânettir. Ey Kureyş topluluğu, bana itaat edin ve onu bana bırakın. Bu adamı içinde bulunduğu durumda serbest bırakıp ondan ayrılın. Allah'a yemin ederim ki ondan işitmiş olduğum sözünün mutlaka bir haberi olacak, meydana gelecektir. Şayet araplar onu ele geçirip hakkından gelirlerse bir başkası sayesinde ondan kurtulmuş olursunuz. Şayet o araplara üstün gelirse, onun hükümranlığı sizin hükümranlığınız, onun izzeti ve şerefi sizin izzetinizdir ve böylece siz, insanların en mutluları olursunuz. Onlar: Ey Ebu Velîd, Allah'a yemîn olsun ki o diliyle seni büyülemiş, dediler. Utbe ise: Onun hakkındaki görüşüm budur. Siz, kendinize uygun geleni yapın (nasıl

uygun görüyorsanız öylece yapın), dedi. Haberin bu lâfızlarla rivayeti bundan öncekine göre doğruya daha yakın görülmektedir. En doğrusunu Allah bilir.[1]

6 — De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline.
7 — Onlar ki; zekât vermezler. Ve onlar, âhireti inkâr edenlerdir.
8 — Muhakkak ki imân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara kesintisiz bir mükâfat vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu seni yalanlayan müşriklere «de ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor.» Sizin muhtelif ve bir sürü rabla-ra, putlara ve Allah'a eş saydıklarınıza tapınmanızın tersine bir tek ilâh vardır ve O da Allah'tır. «Artık O'na yönelin ve (peygamberlerinin diliyle size emretmiş olduğu şekilde ibâdeti sâdece O'na tahsis edin. Geçmiş günâhlarınız için) O'ndan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline. Onlar ki; zekât vermezler.» İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha burada «Onlar ki; zekât vermezler.» âyetini onların, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmemeleriyle tefsir eder. İkrime de böyle söylemiştir. Buna göre âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir: «Kendini arıtan saadete ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır.» (Şems, 9-10). «Arınmış olan, Rabbının adını anıp namaz kılan saadete erişecektir.» (A'lâ, 14-15), «Ona de ki: Arınmaya niyetin var mı?» (Nâziât, 18). Burada zekâttan maksad, nefsin kötü huylardan temizlenmesidir. Nefis temizliğinin en önemlilerinden birisi de onun şirkten temizlenmesidir. Malın zekâtına bu adın verilmesinin sebebi, malın zekâtla haramdan temizlenmesidir. Böylece zekât malın artmasına, bereketlenmesine, faydasının çoğalmasına ve Allah'a itaat yollarında kullanılmasına sebep olmaktadır. Süddî der ki: «Müşriklerin vay haline. Onlar ki; zekât vermezler.» Yani onlar zekâtın farziyyetini kabul etmezler, zekâta inanmazlar. Muâviye İbn Kurre de şöyle diyor: Onlar, zekât ehlinden değildirler. Katâde ise onların, mallarının zekâtlarını vermediklerini söyler. Şüphesiz bu, müfessirlerden birçoğuna göre zahir olan anlamdır ve İbn Cerîr bu görüşü tercih etmektedir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ zekâtın farz kılınması, birçoklarının zikrettiğine göre ancak Medine'ye hicretten sonraki ikinci senededir. Bu âyet-i kerîme ise Mekke'de nazil olmuştur. Ancak zayıf da olsa şöyle bir te'vîl getirilebilir: Zekâtın ilkin peygamberliğin başlangıcında sadaka şeklinde emredilmiş olması hiç de uzak değildir. Nitekim bir âyet-i kerîmede: «Hasâd edildiği gün de hakkını verin.)) (En'âm, 141) Duyurulmaktadır. Ancak'zekât nisâb ve miktarları ile Medine'de beyân ve farz kılınmıştır. Böylece iki kavlin arası birleştirilmiş oluyor. Nitekim namazın aslı da, peygamberliğin başlangıcında güneş doğmazdan ve batmazdan önce vâcib idi. Allah Teâlâ hicretten bir buçuk sene önceki İsrâ gecesinde Rasûlüne beş vakit namazı farz kılmış, bundan sonra da namazla ilgili rükünleri ve şartları azar a2ar tafsilâtlı bir şekilde beyân buyurmuştur. En doğrusunu-Allah bilir.

«Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenlere; işte onlara kesintisiz bir mükâfat vardır.» Mücâhid ve bir başkası âyetteki kelimelerini; kesintisiz, kesik olmayan, şeklinde açıklarlar. Buna göre âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir. »Orada temelli kalacaklardır.» (Kehf, 3), «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108). Süddî de bu kelimeleri: Minnet edilmeksizin, başa kakıl-maksızın diye açıklar. Ancak imamlardan bazısı bu tefsiri kabul etmezler. Zîrâ cennet ehli üzerine minnet Allah'ındır. Allah Teâlâ: «Hayır; sizi îmâna eriştirmekle Allah sizi minnet altTnda bırakır.» (Hu-curât, 17) buyururken cennetlikler de şöyle diyeceklerdir: «Allah lütfedip bizi kavurucu azâbdan korudu.» (Tür, 27).. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur: Ancak Allah'ın beni katından bir rahmet ve lütuf ile koruması hali müstesnadır.[2]

9 — De ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte O'dur.
10 — O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.
11 — Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, ikisi de dediler ki: îsteyerek geldik.
12 — Böylece iki gün içerisinde yedi gök var etti. Ve her göğün işini kendisine bildirdi. Biz dünya semâsını ışıklarla donattık, koruduk. İşte bu; Aziz, Alîm'in takdiridir.

Allah Teâlâ, zâtı ile beraber bir başkasına takınan müşriklerin bu davranışlarını inkâr ediyor. Her şeyi yaratan, her şeyi kahr u galebesi altına alan, her şeyi takdir buyuran O'dur. Şöyle buyurur: «Ds ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na (O'nunla beraber kendilerine tapınacağınız eşler, emsaller ve benzerler) koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte (bütün bunları yaratan) O'dur.» Âyet-i kerîme'nin bu kısmı Allah Teâlâ'nm: «Muhakkak, sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratandır.» (A'râf, 54) kavlinin tafsilâtı mahiyetindedir. Burada yeryüzüne hâs kılınanlar gökyüzüne tahsis edilenlerden ayrılmıştır. Allah Teâlâ önce yeryüzünü yarattığını zikrediyor. Çünkü yeryüzü, bir temel mahiyetindedir. Aslolan ise temel ile başlamaktır. Bundan sonra da tavan durumunda olan gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyruluyor: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» (Baka-ra, 29). «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yeri meydana getirmiştir. Dağlan yerleştirmiştir. Bunları sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için yapmıştır.» (Nâziât, 27-33) âyetlerine gelince; bu âyet-i kerîmelerde yeryüzünün yayılıp döşenmesi, gökyüzünün yaratılmasından sonra zikredilmektedir. Âyetteki kelimesi hemen peşindeki «Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir.» (Nâziât, 31) âyetinde açıklanmaktadır. Bu ise gökyüzünün yaratılmasından sonra olmuştur. Kur'ân'-ın ifâdesi ile yeryüzünün yaratılması gökyüzünün yaratılmasından öncedir. Nitekim İbn Abbâs, bu şekilde cevab vermiştir. İbn Abbâs'm kendisine sorulan bir soruya bu şekilde cevab

vermesi; Buhârî'nin Sahîh'in-de bu âyet-i kerîme'nin tefsiri sırasında zikretmiş olduğu bir hadîste beyân edilmektedir. Buhârî der ki: Saîd İbn Cübeyr'den naklen Minhâl'in anlattığına göre, bir adam İbn Abbâs'a: Ben Kur'ân'da bana göre birbirine zıd şeyler buluyorum, demişti. Meselâ: «Sûr'a üflendiği zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), âyeti ile «Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.» (Sâffât, 27) âyeti birbirine ters; «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'ânı, 23), âyeti ile «İsterlerdi ki; yerle bir olsalardı da Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» (Nisa, 42) âyeti birbirine terstir. Bu sonuncu âyette, onların bazı sözleri gizledikleri ifâde edilmektedir. «Ki gökyüzünü Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Ardından yeri düzenlemiştir.» (Nâziat, 27-30) âyetinde gökyüzünün yaratılmasının yeryüzünden önce olduğu ifâde edilmekte başka bir âyet-i kerîme'de ise «Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz... İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.» buyrularak yeryüzünün yaratılışının gökyüzünün yaratılmasından önce olduğu ifâde edilmektedir, Sonra bazı âyet-i kerîme'lerde «Allah Gafur, Rahîm idi; O Aziz, Hakim idi; O Semî, Basîr idi.» buyrularak sanki önceden böyle olup da sonra bunların ortadan kalktığı ifâde edilmektedir. İbn Abbâs dedi ki: Onların aralarında o gün yakınlığın olmaması ve birbirlerine soru soramamaları; birinci Sûr'un üfürülmesindedir. Sonra Sûr'a üfürülecek ve «Artık Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar ve yerde olanlar baygın düşmüştür.» (Zümer, 68). İşte o zaman aralannda yakınlık olmayacak ve birbirlerine soramayacaklar. Daha sonra diğer bir üfürme sırasında «Bir kısmı bir kısmına dönerek soruştururlar.» (Sâffat, 27). «Ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik.»
(En'âm, 23) demeleri ile «Allah'tan o bir sözü gizlememiş bulunsalardı.» (Nisa, 42) âyetlerine gelince; şüphesiz Allah Teâlâ ihlâs sahiplerinin günâhlarını bağışlayacak da müşrikler; gelin biz de: Bizler müşrikler değildik, diyelim, diyecekler. Allah Teâlâ da onların ağızlarını mühürleyecek, elleri (organları) konuşacak. Ve işte o zaman Allah'tan herhangi bir sözün gizlenemeyeceği bilinecek. İşte o zaman küfredenler; keski müslümanlar olaydık, de^ip bunu isteyeceklerdir.
Allah Teâlâ yeryüzünü iki günde yaratmış, sonra gökyüzünü yaratmış, sonra da gökyüzüne yönelip onu diğer iki günde tesviye buyurmuştur. Daha sonra da yeryüzünü yayıp döşemiştir. Yeryüzünün yayılıp döşenmesi; ondan su, mer'a çıkarılması, dağların, cemâdâtın, yüksek yerlerin ve tepelerin ve gökle yer arasındakilerin diğer iki günde yaratılmasıdır. Allah Teâlâ: «Yeri iki günde yaratan...» buyurmaktadır ki yeryüzü ve ondaki şeyler dört günde, gökler ise iki günde yaratılmıştır.
«Allah Gafur, Rahim idi.» buyurarak Hak Teâlâ zâtını bununla isimlendirmiştir. Yani Allah Teâlâ ezelde böyle idi. Şüphesiz O, bir şeyi mu-râd buyurmuşsa mutlaka onun dilediği yerine gelmiştir. Kur'an'da sana hiç bir şey birbirine zıd gibi gelmesin. Zîrâ tamâmı Allah katından-dır. Buhârî der ki: Hadîsi bana Yûsuf İbn Adiyy... Minhâl İbn Amr'-dan rivayet etti.
«Yeri iki günde yaratan...» âyetinde, pazar ve pazartesi günleri kasdedilmektedir.
«O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı.» Onu mübarek;

hayrı, tohumları ve fideleri yetiştirecek şekilde kıldı, orada yeryüzü halkının ihtiyâç duyacağı rızıkları, zirâat yapılacak ve ağaç dikilecek yerleri takdir buyurdu. Burada da salı ve çarşamba günleri kasdedilmektedir ki, geçen iki günle beraber gün sayısı dört olmaktadır. Bu sebepledir ki: «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.» buyurmuştur. Mücâhid ve İkrime «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.» âyeti hakkında derler ki: Her yerde bir diğer yer için uygun olmayanı yarattı. Meselâ Yemen kumaşını Yemen'de, ince elbiseleri Sâbûr'da, taylesânları Rey'de halk etti. İbn Abbâs, Katâde ve Süddî «Arayanlar için...» kısmını: Bunu sormak isteyenler için, şeklinde açıklamışlardır. İbn Zeyd ise «Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.» âyetini şöyle anlıyor: Herhangi bir rızka ihtiyâç duyanın muradına göre Allah Teâlâ onun muhtaç olduğunu takdir buyurmuştur. Bu söz «O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» (İbrahim, 34) âyetinin tefsirinde müfessirlerin söylediklerine benzemektedir ki en doğrusunu Allah bilir.
«Sonra göğe yöneldi ki, o (yeryüzü yaratıldığı sırada sudan yükselen buhar), duman halindeydi. Ona (gökyüzüne) ve yere: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin, (emrime icabet edin, Benim yaratmama boyun eğin).» buyurdu. Sevrî'nin îbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Buyurdu ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ göklere: Güneşimi, ayımı ve yıldızlarımı doğur, buyurdu. Yeryüzüne de: Nehirlerini yarıp çıkar, meyvelerini çıkar, buyurdu. «İkisi de: İsteyerek geldik, dediler.» İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— de tercih etmektedir. «İkisi de dediler ki: İsteyerek geldik.» Bizde olanlarla yaratmayı murâd buyurduğun melekler, insanlar ve cinler hepimiz toptan isteyerek Sana icabet ettik, dediler. Bu açıklamayı İbn Cerîr, bazı arap dil bilginlerinden nakletmektedir. îbn Cerîr'in başka bir açıklaması da şöyledir: Allah Teâlâ böylece gökleri ve yeri sözleri anlaşılan akıllı yaratıklar derecesinde tutarak onlara bu şekilde muamele etmiştir. Yeryüzünden bu sözleri söyleyen Kâ'be'nin yer, gökyüzünden de bu yere tekabül eden kısım olduğu da söylenmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hâtim'in rivayetinde Hasan el-Basrî der ki: Şayet Allah'ın emrine karşı gelmiş olsalardı şüphesiz Allah Teâlâ acısını duyacakları bir azâb ile onları azâb ederdi.
«Böylece iki gün içerisinde yedi gök var etti.» Yedi göğün düzenlenmesini diğer iki günde bitirdi ki, bunlar perşembe ve cum'a günleridir. «Ve her göğün işini ona bildirdi.» Her bir göğe ihtiyâç duyulacak melekleri ve ancak Allah'ın bileceği şeyleri yerleştirerek tertîb eyledi. «Biz, dünya semâsını ışıklarla donattık.» Bunlar yeryüzü halkına ışık veren yıldızlardır. «Koruduk.» Mele-i A'lâ'da olanları işitmemeleri için şeytânlardan koruduk. «İşte bu; (her şeyi kahr u galebesi altına alan) Azız, (yaratıkların bütün haraket ve sükûn hallerini bilen) Alîm'in takdiridir.» îbn Cerîr der ki: Bize Hennâd İbn Sırrî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Yahudiler Hz. Peygamber (s.a.)e gelip ona göklerin ve yerin yaratılışını sormuşlardı. Şöyle buyurdu: Allah, yeryüzünü pazar ve pazartesi günlerinde yarattı. Dağları ve onlardaki nimetleri salı günü yarattı. Çarşamba günü de ağaçları, suyu, şehirleri, ma'mûreleri ve harâb yerleri yarattı. Böylece dört%gün oluyor. «De ki: Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? Âlemlerin Rabbı işte O'dur. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı.

Ve onda (rızıklarını) arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.» Perşembe günü gökyüzünü, son üç saatına kadar da cum'a günü yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri var etti. Bu kalan üç saatin birincisinde ölenlerin ölecekleri zaman demek olan ecelleri yarattı. İkincisinde, insanların faydalanacakları her bir şeye âfet ve musibeti bıraktı. Üçüncüsünde de Âdem'i yaratıp onu cennete yerleştirdi, İblîs'e, Hz. Âdem'e secdeyi emretti, son saatta da onu cennetten çıkardı. Yahudiler dediler ki: Peki ey Muhammed, bundan sonra ne oldu? Allah Rasûlü: Sonra Allah Teâlâ Arş'a yöneldi, buyurdu. Yahudiler: Şayet tamamlamış olsaydın, isabet edecektin. Sonra Allah istirahat buyurdu, dediler de, Allah Rasûlü fazlaca Öfkelendi ve bunun üzerine : «Andolsun ki, Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve Biz hiç bir yorgunluk da duymadık. Söylediklerine sabret.» (Kâf, 38-39) âyetleri nâzü oldu. Bu hadîste ga-rîblikler vardır. îbn Cüreyc'in İsmail İbn Ümeyye kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den rivayet ettiği hadîse gelince; Ebu Hüreyre der ki: Allah Rasûlü (s.a.) elimi tutup şöyle buyurdu: Allah Teâlâ toprağı cumartesi günü, ondaki dağları pazar günü, ağaçları pazartesi günü, hoşlanılmayan şeyleri salı günü, nuru çarşamba günü yarattı. Perşembe günü oraya hayvanları yaydı. Âdem'i de cum'a günü ikindiden sonra yarattıklarının sonuncusu olarak cum'a saatlarının son saatında, ikindi ile gece arası yarattı. Hadîsi Müslim ve Neseî kitablarında İbn Cüreyc kanalıyla rivayet etmişlerdir. Bu hadîs de Sahihler arasında yer alan ga-rîb hadîslerdendir. Buhârî, Târih'inde bu hadîsi muallel görerek der ki: Bazıları hadîsi Ebu Hüreyre kanalıyla Ka'b el-Ahbâr'dan rivayet etmişlerdir ki bu daha sıhhatlidir.[3]

İzahı

«Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: isteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de isteyerek geldik, dediler.)) Bu ifâde Allah Teâlâ'nın gökyüzünü murâd ettiği şekilde varet-mesinden mecazdır. Nitekim araplar; falanca şu işi yaptı, sonra da şu işe yöneldi, derler. Bununla birinci işi bitirip ikinci işe başlamayı kasdederler. Bu âyetten göğün yaratılışının yeryüzünün yaratılışından sonra olduğu anlaşılıyor. İbn Abbâs (r.a.) da böyle demiştir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette o der ki: Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey eni bin senelik, boyu da on bin senelik bir yol olan bir cevher idi. Allah Te-âlâ bu cevhere heybet nazarıyla baktı ve o eriyip sarsıldı. Sonra ateşin üzerine gönderilmesi sebebiyle bundan bir duman çıktı. Bu duman yükseldi ve köpük oluştu. Köpük suyun üzerinde belirdi. Köpükten yeryüzü, dumandan da gökyüzü meydana geldi. Göklere ve yeryüzüne gelmelerini emretmesi ve onların bu emre boyun eğmelerinin anlamı; Allah Teâlâ'nın onları var etmek istemesi, onların da var olmaktan kaçmma-yıp Allah'ın irâde ettiği şekilde var olmaları demektir. Göklerle yeryüzü, bu konuda kendisine itaat edilen âmirin verdiği hüküm bildirilince bu hükme boyun eğen memur gibiydiler. Yeryüzü emre boyun eğmekte gökyüzüyle birlikte zikredilmiştir. Halbuki yeryüzü gökyüzünden iki gün önce yaratılmıştır. Bunun sebebi nedir? Çünkü yeryüzünün cirmi önceden yayılıp serilmeksizin yaratılmış ve gökyüzünün yaratılmasından sonra da yayılıp serilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, «ondan sonra da yeryüzünü yayıp döşedi.» buyurmuştur. Şu halde âyetin mânâsı

şöyle olur: Gelmeniz gereken şekil ve nitelik üzere ikiniz birlikte gelin. Ey yeryüzü, sen karargâh ve beşik olmak üzere yayılmış ve serilmiş olarak gel. Ey gökyüzü, sen de sakinlerine bir tavan ve kubbe biçimi olarak gel. Gelmenin anlamı varolmadır ve gerçekleşmedir. Nitekim; falanca işine hoşnûd olarak geldi, denir. «İsteyerek veya istemeyerek» sözü ise açıklamadır. Allah'ın gök ve yeryüzündeki kudretinin te!sîrini beyân etmek içindir. Ayrıca göğün ve yeryüzünün, Allah'ın kudretinin te'sîrinden kaçmalarının imkânsızlığını gösterir. Nitekim emrinin altında bulunan kişiye; istesen de istemesen de şu işi yapacaksın veya gönüllü veya gönülsüz olarak bu işi yapacaksın, denir.[4]

13 — Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de.
14 — Onlara; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diye önlerinden ve arkalarından peygamberler geldiğinde demişlerdi ki: Şayet Rabbımız dileseydi, elbette melekler indirirdi. Doğrusu, biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ederiz.
15 — Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.
16 — Böylece uğursuz günlerde dünya hayatında rüs-vâylık azabını tattıralım diye Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise, elbet daha hor-layıcıdır. Onlara yardım da edilmez.
17 — Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar «körlüğü hidâyete tercih ettiler ve yaptıkları yüzünden onları horlayıcı azabın yıldırımı çarptı.
18 — îmân edip de korkar olanları da kurtardık.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, senin getirdiğin gerçeği yalanlayan şu müşriklere de ki: Şayet Allah katından getirdiklerimden yüz çevirecek olursanız, geçmiş ümmetlerden rasûlleri yalanlayanların başına geldiği gibi sizin de başınıza Allah'ın azabının geleceğim bildirerek sizi uyarırım. Size Âd ve Semûd'un, onların yaptıklarını yapan benzerlerinin başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgayı hatırlatırım. «Onlara; önlerinden ve arkalarından peygamberler gelmişti.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Âd kavminin kardeşi Hûd'u hatırla. Ondan önce ve sonra: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken, ahkâf ile uyarmıştı.» (Ah-kâf, 21). Yani onların ülkelerine komşu olan kasabalarda bulunanlara Allah Teâlâ, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdeti emreden peygamberler göndermişti. Onlar; müjdeleyici, korkutucu ve uyarıcı peygamberlerdi. O kavimler Allah'ın düşmanlarının başına getirdiği azabı, dostlarına bahşettiği nimetleri görmekteydiler. Bununla beraber îmân etmemiş, peygamberleri doğrulamamış; aksine yalanlayıp inkâr etmişler ve: «Şayet Rabbımız dileseydi (peygamberler göndermiş olsaydı); elbette melekler indirirdi.» Elçileri kendi katında melekler olurdu. «Doğrusu (ey beşer olan peygamberler) biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ederiz.» Siz de bizim gibi bir beşer olduğunuza göre elbette size tâbi olmayız, demişlerdi. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış, (azmış, haddi aşmış, isyan etmiş)

bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi.» Bünyelerine ve kuvvetlerinin fazlalığına güvenerek bunlarla Allah'ın baskınına karşı durabileceklerine, korunabileceklerine inanmışlardı. «Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı?» Kime karşı düşmanlık ilân ettiklerini hiç düşünmüyorlar mıydı? Şüphesiz ki düşmanlıkla karşı durmak istedikleri; eşyayı yaratan, onların yüklendikleri kuvvetleri onlara bahşeden en büyüktür, O'nun gücü ve yakalaması şiddetlidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Göğü gücümüzle Biz kurduk. Ve muhakkak ki Biz, geniş kudret sahibiyiz.» (Zâriyât, 47). Onlar Cebbâr'a düşmanlıkla karşı durmuşlar, âyetlerini inkâr etmişler, elçisine isyan etmişlerdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Böylece Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik.» Bazıları, bu rüzgârın şiddetle estiğini söylemişlerdir. Bu rüzgârın soğuk olduğu, sesli, gürültülü olduğu da söylenmiştir. Gerçek ise onun bütün bu özellikleri taşıyan bir rüzgâr olduğudur. O şiddetli, güçlü bir rüzgârdı; Böylece onların azabı, gururlandıkları ve aldandık-lan şeyin cinsinden oluyordu. Şiddetli bir şekilde soğuktu. Nitekim «Âd kavmi de önünde durulmaz dondurucu bir rüzgârla helak edildi.» (Hakka, 6) âyetinde onun şiddetli bir şekilde soğuk olduğu ifâde edilmek-tedir. Kulakları sağır edecek şekilde bir sesi de vardı. Gürültülü bir sesle aktığı için doğu ülkelerindeki meşhur bir nehre de Sarsar adı verilmiştir.
«Böylece uğursuz günlerde rüsvâylık azabını tattıralım diye Biz de onların üzerine (peşpeşe gelen ve onların kökünü kesmek üzere yedi gün sekiz gece devam eden) şiddetli bir rüzgâr gönderdik.» «Nitekim uğursuzluğu devam eden bir günde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik.» (Kamer, 19). Bu azâb, onların üzerine uğursuz bir günde gelmiş ve bu uğursuzluk yedi gece sekiz gün devam etmiş, nihayet sonuncularma varıncaya kadar onları helak etmiştir. Böylece onlar âhiret azabına ilâveten dünya rüsvâylığını da tatmış oldular. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Böylece dünya hayatında rüsvâylık azabını tattıralım diye Biz de onların üzerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise, elbet daha horlayıcıdır. Onlara (dünya hayatında yardım edildiği gibi âhiret yurdunda) da yardım edilmez.» Onları Allah'ın azabından koruyacak ve Allah'ın bu cezalandırmasını onlardan engelleyip giderecek hiç kimse yoktur.
«Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik.» îbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cü'beyr, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd âyetteki hidâyeti; beyân ve açıklama ile; Sevrî de hak yola davetle izah etmişlerdir.
«(Biz peygamberleri Salih (a.s.)in lisanıyla onlara gerçeği beyân edip açıkladık, onlara basiret yollarını gösterdik) ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler.» Allah'ın peygamberi Salih (a.s.)e karşı çıkarak onu yalanladılar, peygamberlerinin doğruluğuna bir alâmet, bir nişane kılman deveyi boğazladılar. Yapmış oldukları inkâr ve yalanlama yüzünden onları horlayıcı azabın yıldırımı çarptı. Allah onlara bir haykırış, bir sarsıntı ve zillet ile alçaltılma ve azabı gönderdi.
«îmân edip de korkar olanları da (onların aralarından) kurtardık.» Onlara bir kötülük dokunmadı ve bu azâbdan dolayı onlara bir zarar erişmedi. Aksine Allah Teâlâ, onları îmânları ve Allah'tan sakınmaları yüzünden peygamberleri Salih (a.s.) ile beraber kurtardı.[5]

19 — Allah'ın düşmanları bir araya getirilip toplanacakları gün, ateşe kötülükler halinde dağıtılırlar.
20 — Nihayet oraya varınca kulakları, gözleri ve derileri yapar oldukları şeye aleyhlerinde şehâdet ederler.
21 — Derilerine derler ki: Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz? Onlar da: Bizi, her şeyi -konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz derler.
22 — Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız. Aksine yapmakta olduklarınızın bir çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.
23 — İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrayanlardan oldunuz.
24 -— Şimdi eğer sabredebilirlerse, işte onların durağı ateştir. Eğer dönmek isterlerse, artık onlar hoşnûd edilecek değildirler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Şu müşriklere Allah düşmanlarının zebaniler tarafından ilklerinden, sonuncularına varıncaya kadar ateşe sürülmek üzere toplanacakları günü hatırlat. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Mücrimleri de suya götürür gibi cehenneme süreriz.» (Meryem, 86).
«Nihayet oraya varıp da başında durdukları zaman kulakları, gözleri ve derileri yapar oldukları şeye (önceki ve sonraki amellerine) aleyhlerinde şehâdet ederler.» Ondan bir harf bile gizlenmez. Aleyhlerine şâhidlik ettikleri zaman derilerine ve organlarına derler ki: «Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz?» Organları da o zaman kendilerine şöyle cevab. verir: «Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz.» Elbette O'na karşı durulamaz, O'na gâlib gelinemez ve zâten siz ona döndürülmektesiniz.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ,ki: Bize Muhammed İbn Abdur-rahîm'in... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm ile güldü ve: Neye güldüğümü sormayacak mısınız? dedi. Ashabı: Ey Allah'ın elçisi, neye güldünüz? diye sordular da şöyle buyurdu: Kulun kıyamet günü Rabbı ile mücâdelesine şaştım. Ey Rabbım, bana zulmetmeyeceğini va'detmemiş miydin? der. Rabbı: Evet, va'detmiştim, buyurur. Kul: Ben kendime, kendimden başka bir şâhid kabul etmiyorum, der. Allah Teâlâ da: Şâhid olarak ben yetmez miyim? Şâhid olarak Kirâmen Kâtibin melekleri yetmez mi? buyurur ve bu sözü defalarca tekrar eder de onun ağzına mühür vurulur, yaptıklarını organları söyler. Kul bunun, üzerine: Yazıklar olsun size, benden uzak olun. Ben de tutmuş sizin için mücâdele ediyorum, der. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr ve İbn Ebu Hatim hadîsi Ebu Amir el-Esedî kanalıyla... Şa'bî'den de rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Ha-tim hadîsin, Enes'ten Şa'bî'nin rivayetini bildiklerini söyler. Hadîsi Müslim ve Neseî de Ebu Bekr İbn Ebu Nadr kanalıyla^.. Sevrî'den rivayet etmişlerdir. Neseî: Bu hadîsi Eşcaî'den başkasının Sevrî'den rivayet ettiğini bilmiyorum, derse de benim gördüğüme göre durum onun söylediği gibi değildir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Bürde'den rivayetine göre Ebu Mûsâ (el-Eş'arî) şöyle demiştir: Kâfir ve münafık hesaba çekilmek üzere çağrılır ve Rabbı

ona amellerini arzeder de o inkâr edip: Ey Rabbım, izzetine yemîn olsun ki bu melek benim aleyhime işlemediklerimi yazmış, der. Melek ona: Şu gün ve şu yerde şöyle şöyle yapmadın mı? diye sorar da kul: Hayır, izzetin adına yemîn olsun ki Rab-bım, ben onu işlemedim, der. O böyle yapınca ağzına mühür vurulur. Eş'arî der ki: Ben Öyle sanıyorum ki onun hakkında konuşacak olanların ilki sağ uyluğudur. Hafız Ebu Ya'lâ'nm Züheyr kanalıyla... Ebu Sa-îd el-Hudrî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü olunca kâfir ameli ile karşılaştırılır da kâfir amelini inkâr edip tartışmaya girer. İşte şunlar komşuların, senin aleyhine şâhidlik ediyorlar, ne dersin? denilir de kâfir: Yalan söylüyorlar, der. Ya ailen ve aşiretin? denilir. Kâfir: Yalan söylüyorlar, der. Onlara: Yemîn ediniz, denilir ve onlar da yemîn ederler. Sonra Allah Teâlâ onların hepsini susturur ve dilleri aleyhlerine şâhidlik eder de ateşe konulurlar.
İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, İbn el-Ezrak'a şöyle demiştir: Kıyamet günü insanlara; Öyle bir an gelecek ki onlar konuşmayacaklar, özür beyân etmeyecekler ve kendilerine izin verilinceye kadar konuşamayacaklar. Sonra konuşmalarına izin verilecek de tartışacaklar ve Allah'a şirk koşmuş olan, şirkini inkâr edecek. Allah'a, size yemîn ettikleri gibi yemîn edecekler. Onlar inkâr ettikleri sırada Allah Teâlâ onlar aleyhine kendilerinden olmak üzere derilerini, gözlerini ellerini ve ayaklarını şâhidler olarak gönderecek, ağızlarına mühür vurulacak. Sonra onların ağızlarındaki mühür açılacak da, organları ile tartışmaya başlayacak. Organları: «Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önceden yaratan O'dur ve O'na döndürülürsünüz.» diyecekler ve bu inkârdan sonra dilleri yaptıklarını ikrar edecek. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Râfi' Ebu Ha-san'dan rivayetine göre; o, kıyamet günü amellerini inkâr eden birisini anlatıp şöyle demiş: Allah Teâlâ onun diline işaret buyuracak da dili ağzında şişmeye, büyümeye başlayıp bütün ağzını dolduracak. Bir kelime bile konuşamayacak. Sonra Allah Teâlâ onun bütün organlarına: Konuşun, onun hakkında şâhidlik edin, buyuracak da kulağı, gözü, derisi, ut yeri, elleri ve ayakları onun hakkında şâhidlik edip yaptık, işledik, diyecekler. Burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde konu hakkındaki hadîsler ve haberler «Bugün onların ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve yapmakta oldukları şeye ayakları şehâdet eder.» (Yâsîn, 65) âyetinin tefsirinde daha önce geçmişti.
îbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Câbir İbn Abdullah'tan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Habeşistan muhacirleri Hz. Muhammed (s.a.)e dönüp geldiklerinde: Habeş ülkesinde gördüğünüz gariplikleri anlatmayacak mısınız? diye sordu. İçlerinden bir genç: Evet, ey Allah'ın elçisi, anlatacağız, deyip şöyle devam etti: Biz otururken onların ruhbanlarından ihtiyar bir kadın yanımızdan geçti. Başının üzerinde bir su testisi taşıyordu. Onların gençlerinden birisi oradan geçerken bir elini kadının arkadan omuzuna koyup itti ve kadın dizleri üzeri yıkıldı. Testisi de kırıldı. Doğrulup o gence dönerek: Ey zâlim, Allah Teâlâ kürsîsini koyup ilkleri ve sonları topladığında, ellerin ve ayakların işlediklerini söyleyeceği bir zamanda benimle olan durumunu yarın Allah katında bileceksin, dedi. Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Doğru söylemiş, doğru söylemiş. Zayıflarının hakkı güçlülerinden alınmayan bir kavmi Allah hiç temizler mi? Bu kanaldan rivayetinde bu hadîs garîbdir. İbn Ebu Dünyâ, Kitâb el-Ah-

vâl'inde hadîsi İshâk İbn İbrahim'den rivayet eder ki o da bu hadîsi Yahya İbn Süleym (veya Selîm) den rivayet etmiştir.
«(Aleyhlerinde şâhidlik ettiklerinden dolayı organlarım ve derilerini ayıpladıkları zaman, bu organlar onlara şöyle diyecekler: Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz) aleyhinize şâhidlik eder diye (düşünüp kötü şeyler yapmaktan) sakınmadınız.» Yapagelmekte olduklarınızı bizden gizlemiyordunuz. Aksine Allah'ı inkârınızı ve günâhları açıkça yapıyor, kendi zannımza göre buna aldırmıyordunuz. Zîrâ Allah'ın bütün fiillerinizi bildiğine inanmamaktaydınız. «İşte Rabbınızı böyle sanmanız (yaptıklarınızdan birçoğunu bilmediğine dâir inancınız ve zannı-nızdır ki) sizi mahvetti de (kıyamet günü kendiniz ve aileniz) hüsrana uğrayanlardan oldunuz.»
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Kâ'be'nin örtüsüne sarılmış duruyordum. Üç kişi geldi. Kureyş'ten birisi ile yanında Sakîf kabilesinden iki damadı, —veya Sakîf kabilesinden birisi ile Kureyş'ten iki damadı— karınları yağlı, kalbleri anlayışsız kimselerdi. Öyle bir söz konuştular ki daha önce hiç işitmemiştim. Birisi: Allah'ın bizim şu sözümüzü işittiğini mi sanıyorsunuz, dedi. Diğeri: Biz seslerimizi yükselttiğimiz takdirde işitir, yükseltmez isek işitmez, diye cevab verdi. Bir diğeri de: Ondan bir kısmını işitirse tamâmını işitir, dedi. Bunu Hz. Peygamber (s.a.)e anlattım da, Allah Teâlâ «Hüsrana uğrayanlardan oldunuz.» kısmına varıncaya kadar: «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız...» âyetlerini indirdi. Hadîsi Tirmizî, Hennâd'dan, o da Ebu Muâviye'den şeklinde kendi isnadı ile yukardakins benzer şekilde rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed, Müslim ve Tirmizî aynı hadîsi Süf-yân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivayetle tah-rîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim aynı hadîsi Süfyân kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayet ediyorlar.
Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer'in Behz İbn Hakîm'den, onun babasından, onun dedesinden, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre efendimiz «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhid-lik eder diye sakınmadınız...» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Şüphesiz siz, ağızlarınıza süzgeçler kapatılmış halde çağrılacaksınız. Sizden birinin amellerini ilk defa açıklayacak olan uyluğu ve elidir. Ma'mer'in söylediğine göre Hasan: «İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti.» âyetini tilâvet edip şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ: Şüphesiz Ben kulumun Beni zannettiği gibiyimdir ve Bana dua ettiği zaman onunla beraberim, buyurmuştur. Hasan, bu hadîs üzerinde düşünüp tebessüm etti ve dedi ki: Şüphesiz insanların amelleri, Rabları hakkındaki zanlarına göredir. İnanan kişi Rabbı hakkında hüsn-ü zanda bulunur ve güzel amel işler. Kâfir ve münafığın ise Allah hakkındaki zannı kötüdür ve kötü ameller'işler. Allah Teâlâ buyurur ki: «Gözleriniz, kulaklarınız ve derileriniz aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız... İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrayanlardan oldunuz.»
İmâm Ahmed der ki: Bize Nadr İbn İsmail'in... Câbir'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden birisi Allah hakkında hüsn-ü zanda bulunarak ölsün. Allah hakkında sû-i zanda bulunan bir kavmi işte bu zanları mahvetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrayanlardan oldunuz.»

«Şimdi eğer sabredebilirlerse, işte onların durağı ateştir.» İster sabretsinler, ister etmesinler; onlar ateştedirler, oradan ayrılamayacaklardır. Onlar için cehennemden çıkış da yoktur. «Eğer dönmek isterlerse, (özür beyân etseler de) artık onlar (için hiç bir özür yoktur, onların hatâları da kabul edilmeyecek) hoşnûd edilecek değildirler.» İbn Cerîr, «Eğer dönmek isterlerse...» kısmım şöyle açıklar: Onlar dünyaya döndürülmelerini isteseler de, onların bu isteğine icabet olunmaz. Bu, Allah Teâlâ'nın yine onlar hakkındaki şu kavli gibidir: «Derler ki: Rabbımız, bedbahtlığımız bizi yenmişti. Sapıklar topluluğu olmuştuk. Rabbımız, bizi buradan çıkar; tekrar dönersek doğrusu zulmetmiş oluruz. Buyurdu ki : Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın.» (Mü'minûn, 106-108).[6]

25 — Biz onlara bir takım yoldaşlar kattık da önlerin-dekini ve arkalarmdakini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur. Doğrusu onlar, hüsrana uğrayanlardı.
26 — Küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bastırırsınız.
27 — O küfredenlere şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yapmakta olduklarının er?, kötüsü ile cezalandıracağız.
28 — İşte böyle; Allah'ın düşmanlarının cezası; ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezası olarak onların temelli kalacakları yer oradadır.
29 — Ve küfredenler derler ki: Rabbımız, cinlerden ve insanlardan bizi saptırmış olanları göster, onları ayaklarımızın altına alalım da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar.

Allah Teâlâ burada müşrikleri saptıranın bizzat kendisi olduğunu, bunun dilemesi, yaratması ve kudreti ile olduğunu haber veriyor. Şüphesiz o, fiillerinde yegâne hikmet sahibidir. Müşrikleri insan ve cin şeytânlarından onlara yoldaşlar takdir etmek suretiyle saptırmıştır. Bu yoldaşlar geçmişlerini ve geleceklerini onlara süslü gösterdiler. Geçmişteki amellerini de onlara güzel gösterdiler. Geleceğe nisbetle ise kendilerini sâdece iyiler olarak gördüler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Rahmân'ı anmaya göz yumana yanından ayrılmayacak bir şeytânı arkadaş veririz. Şüphesiz ki onlar, bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar da doğru yolda olduklarını sanırlar.» (Zuhruf, 36-37).
«Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden Önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur.» Nasıl ki onların yaptıklarının aynısını yapan geçmiş ümmetler hakkında azâb hak olmuşsa bunlar hakkında da aynıdır. «Doğrusu onlar hüsrana uğrayanlardı.» Ve böylece hepsi hüsranda ve helâkde eşit olmuşlardır. «Ve küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin.» Kendi aralannda Kur'ân'a itaat etmeme ve emirlerine bağlanmama hususunda birbirlerine tavsiyede bulundular. Dediler ki: «Bu Kur'ân'ı (okunurken onu) dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bastırırsınız.» Mücâhid, «Onun hakkında yaygaralar yapın ki bastırasınız.» kısmını şöyle açıklar: Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okurken ıslık çalma, söz karıştırma gibi şeyler yapın ki Kur'ân okunmasını bastırasınız. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okurken Kureyş de böyle yapardı. İbn Abbâs'tan

rivayetle Dah-hâk, «Onun hakkında yaygaralar yapın.» anlamına gelen fiilini; onu ayıplayın, anlamına almıştır. Katâde ise burayı: Onu inkâr edin, ona karşı durun, şeklinde anlamıştır. «Böylece belki onu bastırırsınız.» Bu bilgisiz kâfirlerin ve onların yolunda gidenlerin Kur'ân'ı işittiklerinde tuttukları yol ve durumları budur. Allah Teâlâ inanan kullarına bunun tersini emredip buyurur ki: «Kur'ân okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun ki, merhamet olunasımz.» (A'râf, 204). Sonra Allah Teâlâ Kur'ân'ı müdâfaa ve Kur'ân'a düşmanlık eden küfür ehlinden intikam sadedinde şöyle buyurur: «O küfredenlere (Kur'ân'ı işittiklerinde yaptıklarına karşılık) şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yapmakta oldukları (amellerinin ve işleri) nin en kötüsü ile cezalandıracağız. İşte böyle; Allah'ın düşmanlarının cezası; ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezası olarak onların temelli kalacakları yer oradadır. Ve küfredenler elerler ki: Rabbımız, cinlerden ve insanlardan bizi saptırmış olanları göster, onları ayaklarımızın altına alalım da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar.» Süfyân es-Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, «Bizi saptırmış olanları göster...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar İblis ile kardeşini öldürmüş olan Hz. Âdem'in oğludur. Habbe el-Uranî de bu açıklamanın aynısını Hz. Ali'den naklen yapmaktadır. Yine Hz. Ali'den rivayetle Süddî der ki: Her bir müşrik İblîs'i, her bir büyük günâh sahibi de Hz. Âdem'in, kardeşini Öldürmüş olan oğlunu çağıracaktır. İblîs —Allah ona la'net etsin— Hz. Âdem'in ilk oğlunu kendi kardeşini öldürmeye, şirk ve benzeri kötülüklere çağırandır. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Bir nefis haksız yere öldürüldüğünde, onun dökülen kanının vebalinin bir misli Adem'in ilk oğlu üzerinedir. Zîrâ öldürme âdetini ilk işleyen odur.
aOnları ayaklarımızın altına alalım, (onların azabı bizden daha şiddetli olsun diye onları bizden daha aşağılara itelim) da alçaklar, aşağıların aşağısı olsunlar (ve ateşin en alt derecesinde kalsınlar.)» Daha önce A'râf sûresinde de geçtiği üzere kendilerini kötülüklere ve şirke çağıran kimselere tâbi olanlar, Allah Teâlâ'dan onları bu durumlarına itenlere kat kat azâb vermesini isteyecekler, Allah Teâlâ da: «Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.)) (A'râf, 38) buyuracaktır. Şüphesiz Allah Teâlâ onlardan her birine amelleri ve bozgunculukları ölçüşünce müstehâk olduğu azabı verecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulur: «Küfredip de Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb arttırdık.» (Nahl, 88).[7]

30 — Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner, onlara: Korkmayın, üzülmeyin size va'dolunan cennetle sevinin, derler.
31 — Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostla-rınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada size umduğunuz her şey var.
32 — Gafur, Rahim olanın ikramı olarak.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (ameli sâdece Allah için yapan, Allah'ın kendilerine koyduğu kanunlara uygun olarak Allah'a itaat olan işleri, fiilleri işleyenlerin)

üzerine melekler iner...» Hafız Ebu Ya'Iâ el-Mavsılî der ki: Bize Cerrâh'ın... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bize: «Muhakkak ki; Rabbı-mız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner.» âyetini tilâvet buyurdu. İnsanlar bu sözü söylediler, sonra çoğu tekrar küfre döndü. Ölünceye kadar bu sözü söyleyenler şüp-hesiz ki dosdoğru yolda yürüyenlerdir. Neseî ve Bezzâr bu haberi tefsirlerinde, İbn Cerîr de Amr İbn Ali'den, o ise Selm İbn Kuteybe'den rivayet etmişlerdir. Aynı haberi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla Fe-lâs'tan rivayet etmiştir. Sonra İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr'm... Saîd İbn Nimrân'dan rivayetine göre; o, şöyle demiş: Hz. Ebubekir es-Sıddîk'ın yanında «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanlar...» âyetini okumuştum. Onlar; Allah'a hiç bir şeyle ortak koşmayanlardır, dedi. Yine İbn Celîl'in Esved İbn Hilâl kanalıyla rivayetine göre Hz. Ebubekir (r.a.): «Muhakkak ki, Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların...» âyeti hakkında ne dersiniz? diye sormuş da yanındakiler: «Rabbımız Allah'tır, deyip sonra günâhtan sakınarak dosdoğru yolda yürüyenler...» demişler. Hz. Ebubekir: Siz, âyeti hamledilmeyeceği bir mânâya yoruyorsunuz, deyip şöyle açıklamış: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (yani Allah'tan başka bir ilâha yönelmeyen, iltifat etmeyenlerin) üzerine melekler iner.» Mü-câhid, İkrime, Süddî ve birçokları da böyle söylemiştir.
İbn Ebu Hâtim'in Ebu Abdullah ez-Zahrânî kanalıyla... İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs'a: Allah'ın kitabında en çok ruhsat ihtiva eden âyet hangisidir? diye sorulmuş da şöyle demiş: «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların (Allah'tan başka ilâh olmadığı şehâdeti üzere yürüyenlerin) üzerine melekler iner...» âyetidir diye cevab vermiş. Zührî der ki: Hz. Ömer bu âyeti minberde okuyup şöyle dedi: Allah'a yemîn ederim ki onlar, Allah için Allah'ın itâatıyla dosdoğru yolda yürüyenler, tilkilerin yoldan saptıkları gibi hak yoldan sapmayanlardır. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'-tan rivayetine göre; o, âyeti şöyle anlıyor: Rabbımız Allah'tır, deyip sonra (Allah'ın farzlarını yerine getirmek suretiyle) dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner. Katâde de böyle söylemiştir. Hasan el-Basrî şöyle dermiş: Ey Allah'ım, Sen Rabbimsin. Bize doğruluğu bahşet. Ebu'l-Âliye ise «Dosdoğru bir istikâmet tutturanlar»ı şöyle niteler: Ameli ve dini sırf Allah'a tahsis edenler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hüşeym'in... Abdullah İbn Süfyân'dan, onun da babasından rivayetine göre birisi Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'da öyle bir şey emret ki senden sonra onu kimseye sormayayım, demişti. Allah'a îmân ettim, de ve dosdoğru ol, buyurdu. O adam: En çok sakınacağım şey nedir? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.) dilini işaret buyurdu. Hadîsi Neseî de Şu'be kanalıyla Ya'lâ İbn Atâ'dan rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Süfyân İbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, bana sarılacağım bir işi haber ver, dedim. Rabbım Allah'tır de, sonra dosdoğru ol, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, benim için en çok korkacağım şey nedir? dedim de, Allah Rasûlü (s.a.) dilinin ucunu tutup: İşte şudur, buyurdu. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Zührî kanalıyla rivayet ederler. Tirmizî, hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Sahîh'inde Müslim'in ve Neseî'nin Hişâm İbn Urve

kanalıyla... Süfyân İbn Abdullah'tan rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, bana İslâm'da öyle bir söz söyle ki senden sonra onu hiç kimseye sormayayım, demiştim. Allah'a îmân ettim, de ve dosdoğru ol, buyurdu. Ve Râvî hadîsin tamamını zikretmiştir.
Böylelerinin üzerine —Mücâhid, Süddî, Zeyd İbn Eşlem ve oğlunun söylediğine göre— ölüm sırasında melekler iner ve onlara —Mücâhid, İkrime ve Zeyd İbn Eslem'in açıklamalarına göre— gelmekte olduğunuz âhiret işlerinden korkmayın, dünyada geride bırakmış olduğunuz oğullara, ailelerinize, mallarınıza ve borçlarınıza üzülmeyin. Biz bu işler için arkanızda halefler bıraktık. «Size vaadolunan cennetle sevinin, derler.» Ve onlara kötülüklerin sona erdiğini, onlar hakkında hayırların meydana geldiğini müjdelerler. Berâ İbn Âzib (r.a.)den rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulur: Melekler mü'minin ruhuna şöyle diyecekler: Ey i'mâr etmekte olduğu tertemiz ceseddeki tertemiz rûh; çık, rahata, reyhana ve öfkeli olmayan bir Rabba çık. Meleklerin, onlar üzerine kabirlerinden çıkacakları günde inecekleri de söylenmiştir ki; bu görüşü İbn Cerîr, İbn Abbâs ve Süddî'den naklediyor.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Ca'fer İbn Süleyman'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Sâbit'in Hâ, Mim. Secde Sûresini okuduğunu işittim. «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner...» âyetine Ulaştığında durdu ve şöyle dedi: Bize ulaştığına göre Allah Teâlâ mü'min kulu kabrinden diriltip kaldırdığı zaman dünyada iken onunla beraber olan iki melek onu karşılar ve kendisine: «Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin.» derler, Allah Teâlâ onun korkusunu emniyete çevirir, gözünü aydın kılar. Kıyamet günü insanları korkutan her bir büyük şey, mü'min için bir göz aydınlığı olur. Zîrâ Allah Teâlâ onu hidâyete erdirmiş ve o da dünyada iken o gün için ameller işlemiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre Zeyd İbn Eşlem der ki: Melekler onu ölümü sırasında, kabrinde ve diriltildiği esnada müjdelerler. Zeyd İbn Eslem'in bu sözü bu konudaki bütün açıklamaları içine almaktadır ve gerçekten güzel bir açıklamadır. Zâten vakıa da budur.
«Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız.» Melekler inananlara ölüm sırasında şöyle diyecekler: Biz sizin dostlarımzdık. Dünya hayatında sizin yoldaşlarınızdık. Sizi doğrultuyor, tevfîka ulaştırıyor ve Allah'ın emri ile sizi koruyorduk. Aynı şekilde âhirette de sizinle beraber olacağız. Kabirlerde sizin yalnızlığınızı giderip ünsiyyete çevireceğiz. Sûr'a üfürüldüğü sırada da sizinle beraber olacağız ve yeniden diriltilme, hasrolunma gününde sizin korkunuzu emniyyete çevireceğiz, Sırât-ı Müstakîm'den sizi geçireceğiz ve sizi Naîm cennetlerine ulaştıracağız. Orada canlarınızın çektiği şeyler sizindir. Gözleri aydın edecek ve gönüllerin çektiği, arzuladığı şeylerden seçip beğendiğiniz her şey cennette sizedir. Ve orada size umduğunuz her şey var. Ne isterseniz bulacaksınız. Sizin seçip arzuladığınız şekilde sizin önünüzde hazır bulunacaktır. Sizin günâhlarınızı çokça bağışlayanın, size karşı Ra-hîm, Rauf olanın ikramı, nimeti, ihsanı ve ziyafeti olarak. Şüphesiz ki O sizi bağışlamış, günâhlarınızı örtmüş, size merhamet ve lütuf buyurmuştur.
«Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada size umduğunuz her şey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak...w âyetinde İbn Ebu Hatim «Cennet pazarı»

hadîsini zikredip der ki: Bize babamın... Saîd îbn Müseyyeb'den rivayetine göre; o, Ebu Hüreyre'ye rastlamış da, Ebu Hüreyre: Allah'ın beni ve seni cennet pazannda (çarşısında) bir araya getirmesini dileriz,, demiş. Saîd de: Cennette çarşı var mı? diye sormuş da Ebu Hüreyre; evet deyip Allah Rasûlü (s.a.)min kendisine şöyle haber verdiğini zikretmiş: Şüphesiz cennetlikler cennete girdikleri zaman amellerinin üstünlüğüne göre oraya girerler. Dünya günlerinden cum'a günü kadar bir vakit onlara izin verilir de Allah Teâlâ'yı ziyaret ederler. Allah Teâlâ onlara Arş'ını izhâr buyurur ve cennet bahçelerinden bir bahçede onlara görünür. Onlar için nurdan, inciden, yâ-kûttan, zebercedden, altun ve gümüşten minberler konulur. Onlardan derece bakımından en aşağı olanları misk ve kâfur yığınları üzerine otururlar. Onlara, tahtlarda oturanların kendilerinden meclis itibarıyla daha üstün olmadıkları görüntüsü verilir. Ebu Hüreyre der ki: Ey, Allah'ın elçisi, Rabbımızı görecek miyiz? diye sordum da: Evet, güneşi ve ayın ondördüncü gecesi dolunayı görmede birbirinize engel oluyor musunuz? buyurdu. Biz: Hayır, dedik. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: Aynı şekilde Rabbınızı görmede birbirinize engel olmayacaksınız. O mecliste hiç kimse kalmaksızın Allah Teâlâ herkesle yüz yüze, hicâb-sız olarak konuşacak. Hattâ onlardan birisine: Ey filân oğlu filân, şöyle şöyle işler yaptığın günü hatırlıyor musun? buyurup ona dünyadaki bazı haksızlıklarını hatırlatacak da kul: Ey Rabbım, beni bağışlamamış mıydm? diyecek. Rab Teâlâ: Evet, bağışlamıştım. İyi bil ki ancak Benim mağfiretimin genişliği ile bu derecene ulaştın, buyuracak. Onlar bu durumdalarken üstlerinden bir bulut onları kaplayacak ve üzerlerine öyle bir koku yağdıracak ki onun gibi bir kokuyu hiç bir şeyde bul-mamışlardır. Sonra Rabbımız: Sizin için hazırlamış olduğum değerli şeylere gelin, arzuladığınızı alın, buyuracak. Bizler bir çarşıya geleceğiz, bu çarşıyı melekler çevrelemiştir. Orada gözlerin bir benzerine bakmadığı, kulakların işitmediği, hatıra gelmeyecek şeyler vardır. Bizim arzuladıklarımız bize taşınıp getirilecektir. Orada hiç bir şey satılmaz ve satm alınmaz. Bu çarşıda cennetlikler birbirleriyle karşılaşacaklar. Yüksek bir makam sahibi olan kişi o gün gelip kendisinden daha aşağıda olan birine rastladığında; durumu ve derecesi daha aşağı olan, ötekinin üzerinde gördüğü elbiseden hoşlanacak da daha sözünün sonuna erişmeden ondan daha güzel bir şekle büründürülecek. Zîrâ orada hiç kimseye üzülmek yaraşmaz. Sonra biz evlerimize ayrılıp gideceğiz. Eşlerimiz bizi karşılayıp: Merhaba, hoş geldin sevgilim; Bizden ayrıldığından daha bir güzel ve hoşsun, diyecekler. O kul da: Biz bugün Cebbar olan Rabbırnızla beraber oturduk. Bu götürülüşümüz gibi tekrar götürülme hakkımız var, diyecek. Tirmizî, hadîsi Câmi'inin Sıfatü'l-Cenne kısmında Muhammed İbn İsmail'den, o da Hişâm îbn Ammâr'-dan rivayet etmiştir. İbn Mâce ise hadîsi yukardakine benzer şekilde Hişâm İbn Ammâr'dan rivayet ediyor. Tirmızî hadîsi rivayetten sonra der ki: Bu, garîb bir hadîstir. Sâdece bu kanaldan rivayetini biliyoruz. İmâm Ahmed der ki: Bize İbn Ebu Adiyy'in Humeyd'den, onun da Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Kim Allah'a kavuşmak isterse Allah da ona kavuşmayı sever. Kim, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa; Allah Teâlâ da ona kavuşmaktan hoşlanmaz, buyurmuştu. Biz: Ey Allah'ın elçisi, hepimiz ölümden hoşlanmıyoruz, dedik de; bu, ölümden hoşlanmama değildir. Fakat mü'min öleceği sırada Allah'tan bir müjdeci gelip ona gideceği yeri müjdeler. İşte o zaman onun için Allah'a kavuşmaktan daha sevimli

hiç bir şey yoktur. Allah Teâlâ da ona kavuşmayı sever. Günahkâr —veya kâfir—e gelince; ölüm halinde ona da gideceği —veya karşılaşacağı— kötülüğü müjdeleyen bir müjdeci gelir. Böylece o, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah Teâlâ da ona kavuşmaktan hoşlanmaz, buyurdu. Bu, sahîh bir hadîstir. Buharî'-nin Sahîh'inde başka bir kanaldan rivayetle vârid olmuştur.[8]

33 — Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?
34 — İyilikle kötülük bir olmaz. Sen, fenalığı en iyi şekilde sav. Ot zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi bile yakın bir dost gibi oluvermiştir.
35 — Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve buna ancak o büyük hazzı tadanlar kavuşturulur.
36 — Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın. Doğrusu O; Semî, Alîm olanın kendisidir.

Allah Teâlâ buyurur ki: ((Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve (Allah'ın kullarını) Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» Bu kimse söylediğine bizzat kendisi uymaktadır ve faydası hem kendisine hem de başkalarınadır. Böylesi kimse iyiliği emredip de yapmayan, kötülükten men'edip de kendisi yapan kişi değildir. Aksine o, hayrı kendisi işleyen, kötülüğü terke-den, yaratıkları yaratıcı Rab Teâlâ'ya çağırandır. Bu, kendisi doğru yolda olup da hayra çağıran herkes hakkında Umûmîdir. Elbette Allah Rasûlü (s.a.) buna insanların en lâyığıdır. Muhammed İbn Şîrîn, Süd-dî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemişlerdir. Burada kasdedilenlerin sâlih müezzinler olduğu da söylenmiştir. Nitekim Müslim'in Sahîh'indeki bir hadîste şöyle buyrulur: Kıyamet günü müezzinler insanların boyunları en uzun olanlarıdır. Sünen'lerde merfû' olarak rivayet edilen bir hadîste de şöyle buyrulur: İmâm, kendisine uyanların namazına kefildir. Müezzin de güvenilen kişidir. Allah, imamları doğru yola iletsin ve müezzinleri bağışlasın. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kıyamet günü Allah katında müezzinlerin okları, Allah yolunda cihâd edenlerin okları gibidir. Müezzin, ezan ile kamet arasında Allah yolunda vuruşan ve kanı içinde çırpınan kimse gibidir. İbn' Mes'ûcİ da der ki: Şayet müezzin olsaydım haccetmemiş, umre yapmamış, Allah yolunda cihâd etmemiş olmama aldırmazdım. Ömer İbn Hat-tâb da der ki: Şayet müezzin olsaydım işim kemâle ererdi ve geceleyin ibâdete kalkmamış, gündüz oruç tutmamış olmama önem vermezdim. Allah Rasûlü (s.a.)nün üç kere: Ey Allah'ım, müezzinleri bağışla, buyurduğunu işittim de ben: Ey Allah'ın elçisi, bizi bıraktın. Halbuki biz ezandan daha güç olanını yapıyoruz, kılıçlarla savaşıyoruz, dedim. Al-lah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hayır, ey Ömer! İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki ezanı zayıflarına bırakacaklar. Allah'ın ateşe haram kıldığı cesedler müezzinlerin cesedleridir. Hz. Âişe der ki: ((Muhakkak ki ben müslümanlardanım, diyerek sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» âyeti onlar (müezzinler) hakkındadır. Müezzin «Haydin namaza» dediği zaman Allah'a

çağırmış olur. İbn Ömer Ve İkrime de âyetin müezzinler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Beğavî'nin zikrettiğine göre Ebu Ümâme. el-Bâhilî (r.a.) «Sâlih amel işleyen...» âyeti hakkında der ki: Burada ezan ile kamet arasında kılınan iki rek'ât namaz kasdedilmektedir. Sonra Beğavî burada Abdullah İbn Muğaffel hadîsini zikreder ki, bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.): Her iki ezan arasında namaz vardır, buyurmuş, üçüncüsünde de: Dileyenler için, diye eklemiştir. Bunu hadîs imamlarından bir grup kitaplarında Abdullah İbn Büreyde kanalıyla Abdullah İbn Muğaffel'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Yine Beğavî burada Sevrî kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivayet edilen bir hadîsi de serdeder. Sevrî: Öyle sanıyorum ki Enes hadîsi Hz. Peygamber (s.a.) e ulaştırmıştır, der. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.): Ezan ile kamet arasında yapılan duâ geri çevrilmez, buyurmuştur. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî de Ge-ce-gündüz babında Sevrî kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. Yine Neseî hadîsi Süleyman et-Teymî kanalıyla Enes'ten rivayet etmiştir.
Sahîh olan ise, bu âyetin müezzinler ve başkalan hakkında umûmî oluşudur. Âyet nazil olduğu sırada ezan henüz meşru' kılınmış değildi. Zîrâ âyet Mekke'de nazil olmuştur. Ezan ise hicretten sonra Me-dîne'de meşru kılınmıştır. Abdullah İbn Zeyd İbn Abd Rabbih el-An-sârî'ye rü'yâsmda ezan gösterilmiş ve o da gelip Allah Rasûlü (s.a.) ne anlatmış, bunun üzerine Allah Rasûlü bu kelimeleri Bilâl'e öğretmesini emretmiştir, Zîrâ Bilâl'in sesi ondan daha gür idi. Nitekim bu, yerinde genişçe açıklanmıştır. O halde sahîh olan, âyetin umûmî olmasıdır. Abdürrezzâk'm Ma'mer'den, onun da Hasan el-Basrî'den rivayetine göre o, «Sâlih amel işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Bu; Allah'ın sevgilisidir, Allah'ın dostudur, Allah'ın seçkin kuludur, Allah'ın en hayırlı kuludur. Allah'a yeryüzü halkının en sevgili olanıdır. Allah'ın davetine icabet etmiş, insanlan da kendisinin icabet etmiş olduğu Allah'ın davetine çağırmış, icabet etmesi ile beraber sâlih ameller de işlemiş, şüphesiz ben müslümanlardanım, demiştir. İşte bu kimse Allah'ın halî-fesidir.
«İyilikle kötülük bir olmaz.» İkisi arasında büyük bir fark vardır. «Sen, fenalığı en iyi şekilde sav.» Sana kötülük yapan kimseyi ona iyilik yaparak kendinden savıp uzaklaştır. Hz. Ömer şöyle dermiş: Senin hakkında Allah'a karşı geleni Allah'a itaat etmekten daha iyi bir şeyle cezalandıramazsın.
«O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi bile yakın bir dost (arkadaş) gibi oluvermiştir.» Sana kötülük yapana iyilik ettiğin zaman bu iyilik onu senin için dostluğa, sevgiye, şefkate itecektir. Neticede o senin yakın, sıcak bir dostun gibi olacak, sana şefkat göstermede, iyilik etmede senin bir akraban gibi oluverecektir.
«Bu, ancak sabredenlere vergidir.» Bu tavsiyeyi ancak bu durumlara sabreden kimse kabul edip gereği ile amel eder. Zîrâ bu nefislere ağır gelir. «Ve buna ancak o büyük hazzı tadanlar; (dünyada ve âhi-rette en bol ve geniş mutluluğa sahip olanlar) kavuşturulur.» Bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Allah Teâlâ inananlara öfke anında sabrı, bilgisizlik'karşısında yumuşak davranmayı, kötülük yapılması halinde affı emrediyor. Bunları yaptıkları

takdirde Allah Teâlâ onları şeytândan korur ve sanki yakın bir dostu imiş gibi düşmanları kendilerine boyun eğer.
«Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın.» İnsandan şeytânlar belki kendilerine yapılacak iyiliğe aldamp kanabilir. Ama cinden şeytânlar insana vesvese verdikleri zaman onu insana musallat kılan yaratıcısına sığınmaktan başka hiç bir çâre yoktur. Sen Allah?a sığınıp iltica ettiğin zaman, Allah Teâlâ onun kötülüğünü senden men'eder ve hilesini geri çevirir. Allah Rasûlü (s.a.) namaza durduğu zaman şöyle duâ edermiş: Taşlanmış şeytândan, onun dürtmesinden ve üfürmesinden Semi' ve Alîm olan Allah'a sığınırım. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu makamın Kur'ân'da benzeri sâdece A'râf süresindeki «Sen; affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir. Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Se-mî'dir, Alîm'dir.» (A'râf, 199-200) âyeti ile Mü'nünûn süresindeki: «Sen, kötülüğü en güzel ile sav. Onların nitelendirmekte olduklarını Biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: Rabbım, şeytânların kışkırtmalarından Sana sığınırım. Rabbım, onların huzurunda bulunmalarından Sana sığını-
rım.» (Mü'minûn,. 96-98) âyetlerindedir.[9]

37 — Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerinden-dir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, bunları yaratmış olan Allah'a secde edin.
38 — Eğer büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki; Rabbının nezdinde bulunanlar gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.
39 — O'nun âyetlerinden biri de, kupkuru gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarmasıdır. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kadirdir.

Allah Teâlâ, burada yaratıklarına yüce kudretini bildiriyor. Şüphesiz O'nun benzeri yoktur ve O, dilediğine güç yetirendir. Şöyle buyurur: «Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir.» Geceyi karanlığı ile, gündüzü aydınlığı ile yaratmış olan O'dur. Onlar birbirine girmeksizin sürekli birbirlerini ta'kîb ederler. Güneşin ışığını, parlaklığını, ayın ziyasını yaratan O'dur. Gece ve gündüzün, cum'alann, ayların ve yılların ölçüleri bilinsin, hakların başlangıç ve bitişleri, ibâdet ve muamelâtın vakitleri; güneşin ve ayın seyrindeki değişmelerle bilinsin diye güneşe ve aya gökte muhtelif yörüngeler ve yerler takdir buyuran da O'dur.
Ulvî ve Süflî âlemde görünen gök cisimlerinin en güzeli güneş ve ay olduğu, bu ikisi de Allah'ın yaratıkları arasında bulunup O'nun hâkimiyeti ve gâlibiyyeti altında olduğuna işaretle şöyle buyuruyor: «Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz, bunları yaratmış olan Allah'a secde edin.» Allah'a ortak koşmayın. Allah'tan başkasına ibâdet etmenizle birlikte Allah'a tapınmanız size hiç bir fayda vermez. Zîrâ O, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Eğer (ibâdeti yegâne Allah'a tahsîs etmekten) büyüklük taslarlarsa, (O'na bir başkasıyla ortak koşmakta diretirlerse) bilsinler ki; Rabbının nezdinde bulunanlar (melekler) gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur:

«Şimdi bunlar, onları tanımayıp da küfrederlerse; Biz, onu inkâr etmeyen bir kavmi buna vekîl kılmışızdır.» (En'âm, 89).
: Hafız Ebu Ya*lâ'mn, Süfyân İbn Vekf kanalıyla... Câbir İbn Ab-dullah'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Geceye, gündüze, güneşe, aya ve rüzgârlara sövmeyiniz. Zîrâ onlar (rüzgârlar) bir kavme rahmet olarak, başka bir kavme ise azâb olarak gön-. derilirler.
«(Allah'ın ölüleri diriltmeye'kadir olduğuna dâir) O'nun âyetlerinden biri de kupkuru, (üzerinde hiç bir bitki olmayan, ölü olarak) gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarması (çeşitli güzel ekinler ve meyveler çıkarması)dır. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kadirdir.»[10]

40 — Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar, bize gizli değillerdir. Ateşe atılan mı, yoksa kıyamet günü güven içinde olan mı daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Doğrusu O, yaptıklarınızı görendir.
41 — Kendilerine zikir gelince onlar onu inkâr etmişlerdir. Halbuki o, aziz bir kitabdır.
42 — Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakim, Hamîd katından indirilmedir.
43 — Senin için söylenenler, mutlaka senden önceki peygamberler için de söylenmiştir. Elbette ki Rabbm, hem mağfiret sahibidir, hem de elim bir azâb sahibidir.

«Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar...» âyetindeki fiilini İbn Abbâs sözün, konulması gerektiği yerden bir başka yere konulması ile izah etmiştir. Katâde ve başkaları ise bunu küfür ve inâd ile açıklarlar.. «Böyleleri bize gizli değillerdir.» âyetinde şiddetli bir tehdîd ve vaîd vardır. Şüphesiz ki Allah Teâlâ âyetleri, isimleri ve sıfatları hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanları en iyi bilendir ve bu yüzden onları azâbıyla cezalandıracaktır. Bu sebepledir ki: «Ateşe atılan mı, yoksa kıyamet günü güven içinde olan mı daha iyidir?» Bu ikisi birbirine eşit olur mu? Elbette eşit değillerdir, buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ yine kâfirleri tehdîdle: «Dilediğinizi yapın.» buyurur. Mücâhid, Dahhâk ve Ata el-Horasânî âyeti şöyle açıklıyorlar: «(Hayır olsun şer olsun) dilediğinizi yapın.» âyeti bir teh-dîddir. Bu sebepledir ki: «Doğrusu O, yaptıklarınızı görendir.» buyur-muştur.
«Kendilerine zikir gelince onlar, onu inkâr etmişlerdir.» âyetindeki zikir; Dahhâk, Süddî ve Katâde'nin söylediğine göre Kur'ân'dır. «Halbuki o, azız bir kitâbdır.» Çevresi muhkem ve güçlüdür. Hiç kimsenin onun bir benzerini getirmeye gücü yetmez. «Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz.» Bâtılın ona ulaşmaya yolu yoktur. Zîrâ o, âlemlerin Rabbmdan indirilmedir. «O; (sözlerinde ve fiillerinde) Hakîm, (emir ve yasaklarında) Hamîd (övülmüş olan Allah) katından indirilmedir.» Şüphesiz O'nun bütün emir ve yasaklarının sonuçları ve gayeleri övülmüşür.
«Senin için söylenenler, mutlaka senden önceki peygamberler için de söylenmiştir.» Katâde, Süddî ve başkaları şöyle diyorlar: Yalanlama sadedinde sana söylenenler, mutlaka senden Önceki rasûllere de söylenmiştir. Sen nasıl

yalanlamışsan onlar da yalanlanmıştı. Onlar nasıl kavimlerinin kendilerine eziyyet etmelerine sabrettilerse, sen de kavminin eziyyetine sabret. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bu açıklamayı naklederek tercih etmişler, başka bir açıklama da nakletmemişlerdir.
«Elbette ki Rabbın, (kendisine tevbe edenler için) hem, mağfiret sahibidir hem (küfür, azgınlık, inâd, ayrılık ve muhalefette devam edenler için) de elîm bir azâb sahibidir.» İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir; «Elbette ki Rabbın, mağfiret sahibidir.» âyeti nazil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şayet Allah'ın bağışlaması ve günâhlardan vaz geçmesi olmasaydı, hayat hiç kimseye hoş olmazdı. Tehdidi ve azabı da olmasaydı herkes (yaptıklarına ve nefsine) güvenir, dayanırdı.[11]

44 — Biz onu yabancı bir dil ile ortaya koysaydık diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir? De ki: îmân edenler için hidâyet ve şifâdır. imân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzaik bir mesafeden sesleniyorlar da anlamıyorlar.
45 — Andolsun ki Biz, Musa'ya kitâb vermiştik de onda ihtilâfa düşülmüştü. Şayet Rabbından bir sözı geçmiş olmasaydı, aralarında hüküm verilirdi. Muhakkak ki onlar, bundan şüphe ve endîşe içindedirler.

Allah Teâlâ önce Kur'ân'ın fesahat ve belagatına, lafzı ve anlamının pekiştirilmiş olduğuna, bununla birlikte müşriklerin ona îmân etmediğine işaretten sonra müşriklerin onu inkâr etmelerinin sâdece bir inâd ve azgınlık yüzünden olduğuna dikkati çeker. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur; «Biz onu Arapça bilmeyen kimselerden birine indirseydik ve o, bunu onlara okusaydı, yine de ona inananlardan olmazlardı.)) (Şuarâ, 198-199). Aynı şekilde Kur'ân, yabancı bir dille indirilmiş olsaydı, onlar yine azgınlık ve inâdla şöyle derlerdi: «Âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir?» Kur'ân Arap diliyle tafsilâtlı olarak indirilmiş olmalı değil miydi? deyip bunu inkârla: Hem yabancı, hem de Araba mı hitâb etmektedir? Yabancı bir söz onu anlamayacak Arap bir muhataba nasıl indirilebilir? diyeceklerdi. Bu açıklama mânâ olarak İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve başkalarından da rivayet edilmiştir. «Âyetleri tafsilâtlı olarak açıklarimah d$ğil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mi hitâb etmektedir?» âyetinden maksadın şöyle olduğu da söylenmiştir: Keşke onun bir kısmı yabancı dille, diğer bir kısmı da Arapça olarak indirilmiş olsaydı. Bu açıklama Hasan el-Basrî'ye aittir. O, âyeti kelimesini başında soru edatı olmaksızın okurmuş. Saîd îbn Cübeyr'den gelen rivayetlerden birisi de böyledir. Bu şekliyle âyet, inâdlaşmayı daha belîğ bir şekilde ifâde etmektedir.
«(Ey Muhammed) de ki: (Bu Kur'ân) îmân edenler (in kalbleri) için hidâyet ve (gönüllerindeki şüpheler için de bir) şifâdır. îmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır.» Onda olan şeyleri anlamazlar. «Ve bu; onlara kapalıdır. (Ondaki beyâna ulaşamazlar.)» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Kur'ân'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak

hüsranı arttırır.» (İsrâ, 82). «Sanki onlara uzak bir mesafeden —Mücâhid'in dediğine göre kalelerine uzak bir mesafeden— sesleniliyor da anlamıyorlar.» İbn Cerîr der ki: Sanki onlara hitâb eden kendilerine uzak bir yerden seslenip hitâb ediyor da onun söylediğini anlamıyorlar. Ben de derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.» (Bakara, 171). Dahhâk der ki: Kıyamet günü onlara isimlerinin en çirkini ile seslenilecektir. Süddî şöyle anlatıyor: Ömer îbn Hattâb bir gün müslümanlardan kadılık yapmakta olan birisinin yanında oturuyordu. O kişi birden: Buyur, dedi. Hz. Ömer: Niçin buyur, dedin? Birisini mi gördün? Yoksa seni birisi mi çağırdı? diye sordu da, o kişi: Beni denizlerin ardından birisi çağırdı, diye cevab verdi. Hz. Ömer: Onlara uzak bir mesafeden sesleniliyor, dedi. Bu haberi îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«Andolsun ki Biz, Musa'ya kitâb vermiştik de onda ihtilâfa düşülmüştü. (O, yalanlanmış ve kendisine eziyyet edilmişti.)» «Peygamberlerden azîm sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.» (Ahkâf, 35) «Şayet (hesabın kıyamet gününe geciktirilmesine dâir) Rabbından bir söz vermiş olmasaydı, aralarında (iş olup bitmiş, onlara azâb çabuklaştırılmış olurdu.) hüküm verilirdi.» Aksine onlar için belirtilmiş bir süre vardır ve işte o zaman sığınacak bir yer bulamayacaklardır. «Muhakkak ki onlar, bundan şüphe ve endîşe içindedirler.» Onların bunu yalanlamaları, söylediklerine dâir yanlarında bir delil olmasından ötürü değildir. Aksine onlar, söylediklerinde şüphe içindedirler. İçinde bulundukları durum hakkında kesin bilgileri yoktur. Ayetin bu şekilde açıklanması İbn Cerîr'e aittir ve âyet bu anlama muhtemeldir. En doğrusunu Allah bilir.[12]

46 — Kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhinedir. Ve Rabbın, kullarına zulmedici değildir.
47 — Kıyamet saatinin bilgisi ancak O'na aittir. O'nun ilmi olmadıkça hiç bir meyve tomurcuklarından çıkmaz. Hiç bir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Onlara: Nerede Benim ortaklarım? diye seslendiği gün; derler ki: Bizden hiç bir şâhid olmadığını Sana arzederiz.
48 — Önceden taptıkları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiştir. Ve kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir.» Bunun faydası yine ancak kendisine döner. «Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhinedir.» Bunun vebali de yine sâdece kendisine döner. «Ve Rabbın, kullarına zulmedici değildir.» Hiç kimseyi bir günâhı olmaksızın muaheze edip cezalandırmaz. Bir kimseye, ancak aleyhine hüccet konulduktan ve peygamber gönderdikten sonra azâb eder. «Kıyamet saatinin bilgisi ancak O'na aittir. (Onun dışında bunu hiç kimse bilmez.)» Nitekim beşerin efendisi Allah Rasûlü (s.a.), meleklerin büyüklerinden olan Cibril kendisine kıyameti sorduğu zaman: Sorulan sorandan daha bilgili değildir, diye cevab vermişti. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Onun bilgisi ancak Rab-bına aittir." (Nâziât, 44), «Onun vaktini kendisinden başkası açıklaya-maz.»(A'râf, 187).

«O'nun ilmi olmadıkça hiç bir meyve tomurcuklarından çıkmaz. Hiç bir (iişi gebe kalmaz ve doğurmaz.» Bütün bunlar O'nun ilmi iledir. Yerde ve gökte zerre ağırlığı bile O'nun ilmine gizli kalmaz.» Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin.» (En'âm, 59), «Allah; her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip arttırdığım bilir. O'nun katında her şey bir Ölçüye göredir.» (Ra'd, 8), «Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitaptadır. Muhakkak ki bu, Allah'a pek kolaydır.» (Fâtır, 11).
Allah Teâlâ kıyamet günü bütün yaratıkların huzurunda müşriklere: «Nerede benim (ile beraber kendilerine tapınmış olduğunuz) ortaklarım? diye seslendiği gün; derler ki: Bizden hiç bir şâhid olmadığını Sana arzederiz. (Bugün bizden hiç kimse Seninle beraber bir ortak olduğuna şehâdet edecek değildir.) Önceden taptıkları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiş (onlara fayda vermemiş) tir.» Kıyamet günü müşrikler, Allah'ın azabından kaçacak yerleri olmadığım kesin olarak anlamışlardır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Suçlular ateşi görünce ona düşeceklerini anlarlar, ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53).[13]

49 — İnsan hayır istemekten usanmaz da, kendisine bir kötülük gelince ümitsizliğe düşer, me'yûs olur.
50 — Oysa ona dokunan bir sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak; muhakkak: Bu, benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum. Rab-bıma döndürülürsem, muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım, der. Andolsun ki Biz, küfredenlere yaptıklarını muhakkak bildireceğiz. Ve andolsun ki Biz onlara muhakkak ağır bir azâb tattıracağız.
51 — İnsana nimet verdiğimiz zamanda yüz çevirir, yan çizer. Başına bir fenalık gelince de uzun uzun yalvarır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyuruyor ki: İnsan Rabbından hayır, mal, beden sıhhati ve benzeri şeyleri istemekten usanmaz. Başına belâ ve fakirlik gibi bir kötülük gelince ümitsizliğe düşer, me'yûs olur. Kafasına bundan sonra hiç bir hayra nail olamayacağı fikri yerleşir. «Oysa ona dokunan bir sıkıntı (ve şiddet) dan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak (bir hayra ve rızka kavuşursa) mu-hakkak: Bu, benim hakkımdır. (Rabbım katında elbette ben buna müstehak olmuşumdur). Kıyametin kopacağını sanmıyorum.» diyerek kıyametin kopacağını inkâr eder. Kendisine nimet verildiği için övünür, şımanr ve küfre düşer. Allah Teâlâ bu anlamda olmak üzere başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ama insanoğlu kendisini müstağni sayarak azgınlık eder.» (Alâk, 6-7).
«Rabbıma döndürülürsem muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım.» Şayet ortada âhiret diye bir şey var ise elbette Rab-bım bana bu dünya yurdunda ihsanda bulunduğu gibi yine ve mutlaka ihsan edecek, iyi davranacaktır, diyerek kötü ameli ve yakînsizliğine rağmen Allah hakkında temennide bulunur. Allah Teâlâ da: «Andol-sun ki Biz, küfredenlere yaptıklarını muhakkak bildireceğiz. Ve andol-sun ki Biz onlara muhakkak ağır bir azâb tattıracağız.» buyurarak ameli ve inancı böyle olan kişileri azâb ile tehdîd buyurur.

«İnsana nimet verdiğimiz zaman da yüz çevirir, yan çizer.» Allah'a itâattan yüz çevirir ve büyüklenerek Allah'ın emirlerine bağlanıp boyun eğmez. «Firavun erkânı ile birlikte yüz çevirdi.» (Zâriyât, 39). «Başına bir fenalık (bir sıkıntı) gelince de uzun uzun yalvarır.» Bir tek şey için uzun uzadıya istekte bulunur. Âyette geçen lafzı; uzun fakat anlamı az olan sözler hakkında kullanılır. Vecîz ise bunun aksi olup lafız itibarıyla az, delâlet yönüyle zengin olan söze verilen bir sıfattır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakanr. Biz, sıkıntısını gide-rince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12).[14]

52 — De ki: Şayet o, Allah katından gelmiş ve siz de onu inkâr etmişseniz söyleyin bana; derin bir çıkmazda bulunan kimseden daha sapık kim vardır?,
53 — Onun hak olduğunu anlayıncaya kadar âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde gös-tereceğiz. Rabbmm her şeye şâhid olması yetmez mi?
54 — İyi bilin ki onlar, Rablarma kavuşmaktan şüphededirler. Dikkat edin muhakkak ki Allah, her şeyi çepeçevre kuşatandır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu Kur'ân'ı yalanlayan müşriklere de ki: «Şayet o, (Kur'ân). Allah katından gelmiş siz de onu inkâr etmişseniz onu rasûlüne indiren katında halinizi acaba nasıl görüyorsunuz? Söyleyin bana; derin bir çıkmazda (küfürde, inâdda, haktan ayrılıkta ve hidâyetten uzak bir yolda) bulunan kimseden daha sapık kim vardır?»
«Onun (Kur'ân'm) hak (Allah katından indirilmiş bir gerçek) olduğunu anlayıncaya kadar (onlara Kur'ân'm Allah katından Rasûlü (s.a.)ne indirilen bir gerçek olduğuna delâlet eden delillerimizi, hüccetlerimizi,) âyetlerimizi onlara hem dış dünyada göstereceğiz.» Bu âyetler, İslâm fütuhatı ve İslâm'ın bütün iklimlere ve diğer dinlere üstün gelmesidir. Mücâhid, Hasan el-Basrî ve Süddî, «Onlara kendi içlerinde gösterilecek âyetler»i şöyle açıklarlar: Bunlar Bedir olayı, Mekke'nin fethi ve Allah Teâlâ'nın Muhammed ve ashabına yardım ettiği, bâtılı ve taraftarlarım yalnız bıraktığı onların başlarına gelen benzer olaylardır. Onlara iç dünyalarından gösterilecek olan âyetlerden maksadın, insanın mürekkeb olduğu şeyler, insandaki maddeler, karışımlar ve garîb durumlar ile hey'etlerin olması da muhtemeldir. Nitekim yaratıcı Allah Teâlâ'nın hikmetine delâlet eden teşrih ilminde bu genişçe anlatılmaktadır. Ayrıca bu âyetler; insanda yaratılışından bulunan birbirine zıd güzellik, çirkinlik ve benzeri huyların, insanın kendi güç, kuvvet ve kâbiliyyetleri üstesinden gelemeyeceği güçler altında kendi bedeninde tasarruf sahibi olması, sakınması ile bu güçlerden kurtulamaması ve onları yenememesi de olabilir.
(...)
«Rabbının her şeye şâhid olması yetmez mi?» Kullarının sözlerine ve işlerine şâhid olarak Allah yeter. O, Muhammed'in, Allah'tan getirip haber verdiklerinde doğru olduğuna şehâdet etmektedir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurur: «Lâkin Allah, sana indirdiğine şahidlik eder ki; onu bilerek indirmiştir. Melekler de şahidlik ederler.» (Nisa, 166).

«İyi bilin ki onlar, Rablarına kavuşmaktan (ve kıyametin kopacağından) şüphededirler.» Bu sebeple O'nu düşünmemekte, O'nun için amel etmemekte ve O'ndan sakınmamaktadırlar. Aksine kıyametin kopması onlara göre boştur ve önemsenmeyecek bir şeydir. Halbuki o, mutlaka meydana gelecektir. İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ahmed İbn İbrahim'in... Abdullah İbn Muhammed İbn Saîd'den rivayetine göre; Ömer İbn Abdülazîz minbere çıkmış, Allah'a hamd ü senadan sonra şöyle demiş: Ey insanlar, ben hakkınızda kendiliğimden uydurduğum bir iş ve durum için sizi toplamış değilim. Fakat ben, şu gideceğiniz durum hakkında düşündüm ve anladım ki bu durumu (âhireti) doğrulayan ahmaktır, onu yalanlayan ise helak olmuştur, deyip minberden inmiş. Ömer İbn Abdülazîz'in: Onu doğrulayan ahmaktır, sözünün anlamı şudur: Elbette böylesi bir şey için amel edilmez, ondan sakınılmaz, ondan çekinilmez. Bununla birlikte kişi onu doğruluyor, meydana geleceğine kesin olarak inanıyor ama bu inancıyla birlikte eğlenmesinde, gafletinde, şehvet ve günâhlarında devam ediyorsa, bu takdirde o ahmaktır. Arap dilinde ahmağın anlamı aklı zayıf olan demektir. Onu yalanlayan ise helak olmuştur, sözü ise açıktır. En doğrusunu Allah bilir. Son olarak da Allah Teâlâ her şeye kadir olduğunu, her şeyi çepeçevre kuşatmış olduğunu, kıyametin O'nun katında ve O'na kolay olduğunu beyânla şöyle buyurur: «Dikkat edin, muhakkak ki Allah, her şeyi çepeçevre kuşatandır.» Bütün yaratıklar O'nun kahr u galebesi, altında, kudret elinde, ilmi ile kuşatılmış durumdadır. O, bütün bunlarda hükmü ile tasarruf sahibidir. O'nun dilediği olur, dilemediği ise olmaz.[15]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7025-7029
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7029-7031
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7031-7035
[4] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7046-7047
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7048-7050
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7051-7054
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7055-7057
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7057-7061
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7062-7064
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7065-7066

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7066-7067
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7068-7069
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7070-7071
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7071-7072
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7073-7074

ŞÛRA SÜRESÎ

ŞÛRA SÜRESÎ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 - Hâ, Mîm.
2 — Ayn, Sîn, Kâf.
3 — Azîz, Hakîm olan Allah sana da, senden öncekilere de işte böyle vahyeder.
4 — Göklerde olanlar da, yerde planlar da O'nundur. O, Aliyy'dir, Azîm'dir. .
5 — Nerede ise gökler tepelerinden çatlayacaklar. Melekler de Rablarını hamd ile tçsbîh ediyorlar; yeryüzünde bulunanlar için O'ndan bağışlanma diliyorlar. İyi bilin ki Allah, muhakkak Gafur, Rahîm olandır,
6 - O'ndan başka velîler edinenlere gelince; Allak onların üzerinde dâima gözetleyişidir. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

Sûrelerin başındaki hurûf-u mukattaa hakkındaki bilgi daha önce geçmişti. Ancak İbn Cerîr, burada hem garîb hem de münker .bir haber rivayet eder ve der ki: Bize Ahmed İbn Züheyr'in... Ertât İbn Münzir'-den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Birisi İbn Abbâs'a gelip —İbn Ab-bâs'ın yanında Huzeyfe İbn Yemmân da vardı—: Bana Allah Teâlâ'mn «Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.» kavlinin tefsirini haber ver, demişti. İbn Abbâs başını önüne eğip o kişiden yüzünü çevirdi. Adam sözünü tekrarladı, İbn Abbâs, ondan yüz çevirip hiç bir cevab vermedi ve sözünden hoşlanmadı. Adam üçüncü kere tekrarladığında da bir cevab alamadı. Huzeyfe: Ben sana bunları haber vereyim, onun niçin hoşlanmadığını anladım, deyip şöyle devam etti: Bu âyetler onun ailesinden Abdullah denilen —veya Abdullah— birisi hakkında nazil oldu. Doğu nehirlerinden bir nehrin yanma inmişti. Orada iki şehir inşâ olunmuştu ve nehir iki şehri birbirinden ayırıyordu. Allah Teâlâ onların hükümranlıklarının zevaline, devlet ve sürelerinin kesilmesine izin verdiği zaman onlardan birisinin üzerine bir ateş gönderdi de o şehir yanmış kapkara bir kömür gibi oldu. Sanki orada hiç bir şey yoktu. Diğer şehir ise onun nasıl yok olduğuna şaşırarak sabahı etti. Zîrâ kendisi o gün bembeyaz bir durumdaydı. Nihayet orada her bir inâdçı zorba birikip bir araya geldi de, Allah Teâlâ hem o şehri ve hem de o şehirdekileri yerin dibine batırdı. İşte Allah Teâlâ'mn: «Hâ, Mîm. Ayn, Sin, Kâf.» âyetlerinin anlamı budur. Yani Hâ bunun Allah Teâlâ'mn bir azimeti, bir hikmeti ve kazası olduğuna, * Ayn adaletine, Sîn bunun mutlaka olacağına, Kâf ise iki şehir hakkında bu olayın meydana geldiğine delâlet eder.
Bundan daha da garibi Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî'nin İbn Abbâs'ın Müs-ned'inin ikinci kısmında Ebu Zerr'den, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile rivayet etmiş olduğu hadîstir. Fakat bu hadîsin de isnadı gerçekten zayıf ve kopuktur. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Tâlib Abdülcebbâr İbn Âsım'ın... Ebu Muâviye'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Ömer İbn Hattâb minbere çıkıp: İçinizde Allah Rasûlü (s.a.)nün «Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf.» âyetlerini tefsir ettiğini işiten kimse var mı? diye sormuştu. İbn Abbâs yerinden sıçrayıp: Ben, dedi ve şöyle devam etti: «Hâ, Mîm» Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Hz. Ömer: Ya Ayn harfi? diye sordu da İbn Abbâs: Bedir günü arkalarını dönüp kaçanlar o günün azabını görmüşlerdir, anlamınadır, dedi. Hz. Ömer'in: Ya Sîn harfi? sorusuna da İbn Abbâs: Zulmedenler

hangi çevrilişle çevrileceklerini bileceklerdir, anlammadır, dedi. Hz. Ömer: Ya Kâf harfi? dedi de İbn Abbâs sustu. Ebu Zerr kalkıp İbn Abbâs'ın söylediği şekilde bu harfi açıkladı ve: Kâf; gökten insanları kaplayacak bir musibettir, dedi.
«(İntikamında) Âzız, (söz ve fiillerinde) Hakîm olan Allah sana da, senden Öncekilere de işte böyle vahyeder.» Nasıl ki sana bu Kur'ân'ı indirmişse aynı şekilde senden önceki peygamberlere de kitabları ve sahîfeleri indirmiştir. İmâm Mâlik —Allah ona rahmet eylesin—in Hi-şâm İbn ürve kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre Haris İbn Hi-şâm Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, sana vahiy nasıl geliyor? diye sormuş da, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Bazan vahiy bana bir çan sesi gibi gelir. Bu bana en zor ve şiddetli olanıdır. Benden ay-rıldığında vahyi ezberlemiş olurum. Bazan da melek bana bir adam şeklinde gelir, benimle konuşur, söylediğini ezberlerim. Hz. Âişe der ki: Son derece soğuk bir günde Allah Rasûlü (s.a.)ne vahyin indiğini gördüm. Vahiy getiren ondan ayrıldığında alnı ter içinde kalmıştı. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde tahrîc etmişlerdir. Hadîsin/lafzı Buhâ-rî'nindir. Taberânî'nin Abdullah İbn İmâm Ahmed kanalıyla... Haris İbn Hişâm'dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)ne: Sana vahiy nasıl iniyor? diye sormuştu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Bir çan sesi gibi. Benden ayrıldığında, onun söylediğini ezberlemiş olurdum. Bu bana en ağır olanıdır. Bazan da bana melek gelir, karşımda (insan şekline girmiş olarak) durur, benimle konuşur, söylediğini ezberlerim. İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ey Allah'ın elçisi, vahyi hisseder misin? diye sormuştum. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle bu-yurdu: Çan sesleri işitirim, hemen o anda susarım. Bana kaç kere vahiy gelmişse, ruhumun kabzolunacağını sanmışımdır. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Biz, vahyin Allah Rasûlü (s.a.)ne geliş keyfiy-yetini Buhârî Şerhi'nin başında burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde anlatmıştık. Hamd ve minnet Allah'ındır.
«Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur.» Hepsi O'nun kulu ve mülküdür. Hepsi O'nun kahr u galebesi ve tasarrufu altındadır. «O, Aliyy'dir, Azîm'dir.» «Yücele-rin yücesidir O.» (Ra'd, 9), «Ve O, Aliyy'dir, Kebîr'dir.» (Sebe*, 23). Bu husustaki âyetler pek çoktur.
«Nerede ise gökler tepelerinden çatlayacaklar.» İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde, Süddî ve Kâ'b el-Ahbâr göklerin, Allah'ın azametinin korkusundan neredeyse çatlayacak hale geleceklerini söylemişlerdir. «Melekler de Rablarını hamd ile tesbîh ediyorlar; Yeryüzünde bulunanlar için O'ndan bağışlanma diliyorlar.» «Arş'ı taşıyanlar ve çevresinde bulunanlar Rablarını hamd ile tesbîh ederler. O'na inanırlar ve mü'minlerin yarlığanmasını isterler. Rabbımız, ilim ve rahmetle herşeyi kuşattın derler.» (Ğâfir, 7) «İyi bilin ki Allah, muhakkak Gafur, Rahîm olandır.» âyeti Allah Teâlâ'nm Gafur, Rahîm olduğunu bildirmesi yananda Allah'ı ta'zîmdir.
«O'ndan başka velîler edinen (müşrik) lere gelince; Allah, onların üzerinde dâima gözetleyicidir.» Onların amellerine şâhiddir. Amellerini saymaktadır ve bu yüzden onları en büyük ceza ile cezalandıracaktır. Sen onlann üzerinde vekîl değilsin.» Sen, yalnızca bir uyarıcısın. Her şeye vekîl olan ise; Allah'tır.[1]

7 — Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o toplanma günüyle korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik. Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.
8 — Şayet Allah dileseydi, hepsini tek bir ümmet yapardı. Ama O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ne bir velî vardır ne de bir yardımcı.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Şehirlerin anası olan Mekke'yi ve onun çevresinde bulunan Doğu ve Batıda diğer ülkeleri ve halklarını uyarman için sana böyle Arapça okunan apaçık bir kitâb vahyettik. Mekke'ye «Ümmü'1-Kurâ» adı verilmesi, konuyla ilgili yerlerde zikrolunan birçok delile dayanılarak diğer ülkelerin en şereflisi olmasındandır. Bu delillerin en vecîz olanlarından birisi şudur: İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu'l-Yemân'ın... Abdullah İbn Adiyy İbn Hamrâ'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü Mekke çarşısında Hazvera [2] denilen yerde dururken şöyle buyurduğunu işitmiş; Allah'a yemîn ederim ki, şüphesiz sen Allah'ın arzının en hayırlısı ve Allah'ın arzının Allah'a en sevimli olanısın. Şayet senden zorla çıkarılmış olmasaydım ben kendiliğimden çıkmazdım. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce'nin Zührî kanalıyla bu hadîsi rivayetleri de böyledir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. «Toplanma günüyle korkutman için...» âyetinde kasdedilen gün, kıyamet günü olup Allah Teâlâ ilkleri ve sonları bir yerde toplayacaktır. O gün hakkmda ve meydana geleceğinde hiç bir şüphe yoktur ve o mutlaka meydana gelecektir.
«Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» âyeti Allah Teâlâ'nın: «Sizi toplama gününde biraraya getirdiği gün, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür.» Ki cennetlikler, cehennemliklerin aldandığını açıkça görsünler. (Teğâbün, 9) Ve «O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür. Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyar-dır.» (Hûd, 103, 104, 105) kavilleri gibidir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... Abdullah"İbn Amr (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.>-, elinde iki kitab olduğu halde yanımıza çıktı ve: Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Biz: Şayet bize onun ne olduğunu haber vermez isen bilmiyoruz ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Sağ elindeki İçin: Bu, âlemlerin Rabbından bir kitabdır ki, içinde cennetliklerin, babalarının, kabilelerinin adları vardır. Sonra sonunculanna varınca-ya kadar toplanmıştır ki onlar arttırılmaz ve ebediyyen onlardan hiç birisi eksiltilmez, buyurdu. Sol elindeki için ise: Bu kitab da cehennemliklerin isimlerinin, babalarının ve kabilelerinin isimlerinin yazılı olduğu kitabdır. Sonuncularına varıncaya kadar burada toplanmışlardır ki, onlar arttırılmaz ve ebediyyen onlardan eksiltilmez, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabı: Mâdeni ki bu iş bitirilmiştir o halde niçin amel edeceğiz? diye sordular, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Doğru olun ve doğruluğa yaklaşmaya çalışın. Şüphesiz cennetlik olan kişi, hangi ameli işlemiş olursa olsun ameli cennetliklerin ameli ile hitâma erer. Cehennemlik olan biri, hangi ameli işlemiş olursa olsun cehennem ameli ile noktalanır, buyurup eline işaret etti ve elini kapadı. Sonra: Rabbırûz kullan ile ilgili işi bitirmiştir, buyurdu. Sağ eline işaret etti, bu elini salladı ve: Bir fırka

cennettedir, buyurdu. Sol elini salladı ve: Bir fırka da cehennemdedir, buyurdu. Tirmizî ve Neseî, hadîsi Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan yukardaki gibi rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Beğavî de tefsirinde hadîsi Bişr îbn Bekr kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklindedir isnâd ile yukardakine benzer şekilde vermiştir. Onda birtakım fazlalıklar vardır ki; sonra Allah Rasûlü (s.a.) bir fırka cennette, birfırltö da cehennemdedir ve bu, Allah Teâlâ'nın adâ-etindendir, buyurmuştur. Hadîsi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla...
Leys'den rivayetle zikreder. İbn Cerîr ise Yûnus kanalıyla... Sahâbe'-den birisinden rivayetle hadîsi zikretmiştir. Yine İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Doğrusu Allah Hz. Âdem'i yarattığında onu bir torbayı silkeler gibi silkeleyerek bütün zürriyetini ondan çıkardı. Onlar kurtçuklar misâli çıktılar. Onlardan iki avuç alıp: Mutlu ve mutsuz, buyurdu. Sonra onları attı, sonra tekrar iki avuç alarak: Bir fırka cennette, bir fırka da cehennemdedir, buyurdu. Hadîsin bu şekilde mevkuf olarak rivayeti doğruya daha yakındır. En doğrusunu Allah bilir.
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Abdüssa-med'in... Ebu Nadra'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından Ebu Abdullah adındaki birinin yanına arkadaşları geçmiş olsun ziyaretine gelmişlerdi. O ağlıyordu. Seni ağlatari nedir? Allah Rasûlü (s.a.) sana: Bıyığını kısalt, sonra bana kavuşuncaya kadar o şekilde muhafaza et, buyurmadı mı? dediler de, o: Evet, Allah Rasûlü böyle buyurdu, deyip şöyle devam etti: Fakat ben Allah Rasûlü (s.a.)nü: Şüphesiz Allah sağ eliyle bir avuç, diğer eliyle de bir avuç avuçlayıp: Şunlar şunun (cenneti kasdediyor) içindir, şunlar da şunun (cehennemi kasd-ediyor) içindir ve aldırmam, buyurduğunu da işittim. Ben bilmiyorum ki bu iki avuçtan hangisindeyim. Kader hakkındaki hadîsler sahihlerde, sünenlerde ve müsnedlerde gerçekten pek çoktur. Hz. Ali, İbn Mes'-ûd, Hz. Âişe ve kalabalık bir cemaatın hadîsleri bu cümledendir.
Şayet Allah dileseydi hepsini ya hidâyet üzere, veya sapıklık üzere tek bir ümmet yapardı. Fakat Allah Teâlâ onları birbirlerinden farklı derecelerde kılmış; dilediklerini hakka iletmiş, dilediklerini de sapıklıkta bırakmıştır. Bu husustaki hikmet ve en yüce hüccet, O'nundur. Ama O, dilediğini rahmetine sokar, zâlimlerin ise hiç bir dostu ve yardımcıları yoktur. İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... İbn Huceyre'den rivayetine göre ona Hz. Mûsâ (a.s.)nın şöyle dediği ulaşmış: Ey Rabbım, şu yaratıklarını yarattın. Onlardan bir fırkayı cennette, diğer bir fırkayı cehennemde kıldın. Onlardan hepsini cennete koyaydın ya. Allah Teâlâ: Ey Mûsâ, kolunu kaldır, buyurmuş, da Hz. Mûsâ kolunu kaldırmış ve: Kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ: Kaldır, buyurmuş ve Hz. Mûsâ da kolunu tamamen yukarı kaldırmış ve: Ey Rabbım, kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ yine: Kaldır, buyurmuş. Hz. Mûsâ: İçinde hayır bulunmayandan başka kolumu kaldırdım, demiş. Allah Teâlâ bunun üzerine: İşte bütün yaratıklarımı bu şekilde cennete koyarım. Kendilerinde hiç bir hayır olmayanlar müstesna, buyurmuş.[3]

İzahı

9 — Yoksa O'ndan başka velîler mi edindiler? İşte Allah, O'dur velî. Ölüleri O diriltir. Ve O, her şeye kadirdir.
10 — İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır. İşte Rabbım Allah budur. Ben, O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yöneldim.
11 — Göklerin ve yerin yaratanı, size kendinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler. Bu suretle çoğalmanızı sağlıyor. O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.
12 — Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğinin rızkını genişletir ve kısar. Muhakkak ki O, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ, zâtı dışında ilâhlar edinen müşrikleri reddederek ibâdetin gerekli olduğu gerçek dostun sadece kendisi olduğunu haber verir. Şüphesiz O, ölüleri diriltmeye kadirdir ve O'nun her şeye gücü yeter.
«İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır.» İşlerden hangisinde ihtilâfa düşmüş olursanız olun elbette onun hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kitabı, peygamberinin sünneti ile onda yegâne Hâkim O'dur.» «Eğer bir şeyde çekişirseniz onun hallini Allah'a ve rasûlüne bırakın.» (Nisa, 59). «İşte (her şey hakkında yegâne Hâkim olan) Rabbım Allah budur. Ben O'na tevekkül ettim ve (bütün iş-lerimde) yalnız O'na yöneldim.» «Göklerin ve yerin (ve ikisinin arasm-dakilerin) yaratanı, size kendi (cinsi) nizden, (kendi şeklinizde tarafından bir nimet ve lütuf olarak) eşler yarattı.» Kendi cinsinizden erkekler ve dişiler halketti. «Davarlardan da çiftler» sizin için sekiz çift yarattı. «Bu suretle çoğalmanızı sağlıyor.-) Bu nitelikteki yaratılmanızda sizi bir yaratmadan sonra diğer bir yaratma, bir nesilden sonra diğer oir nesil olmak üzere insanlardan ve hayvanlardan dişiler ve erkekler olarak yaratmaya devam etmektedir. Beğavî —Allah ona rahmet eylesin— «Bu suretle çoğalmanızı sağlıyor.» kısmına: Sizi rahimlerde yaratmaktadır, ilâvesini getirir. Bu yaratmanın karınlarda olduğu da söylenmiştir. Bu şekildeki bir yaratma ile çoğalmanızı sağlıyor, şeklinde bir açıklama da getirilmiştir. Mücâhid ise bu çoğalmanın, insanlar ve hayvanlarda nesil be nesil devam ettirildiği ifâdesini ilâve eder.
«Onun (bütün bu çiftleri yaratanın) benzeri hiç bir şey yoktur.» Zîrâ O, hiç bir benzeri olmayan Ferd, Samed'dir. «Ve O, Semî'dir, Ba-sîr'dir.»
«Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» âyetinin tefsiri daha önce Zümer sûresinde geçmişti. Özet olarak söylemek gerekirse O, bütün bunlarda (göklerde ve yerde) yegâne tasarruf sahibi Hâkim'dir. «Dilediğinin rızkını genişletir, (dilediğine rızkı genişletir) ve (dilediğine de) lasar. Hikmet ve en mükemmel adalet O'nundur. «Muhakkak ki O, her şeyi bilendir.»[4]

13 — Dine bağlı kaim ve onda tefrikaya düşmeyin, diye dinden Nuh'a buyurduğunu, size de teşri' buyurdu. Sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya, îsâ'ya buyurduğumuzu. Kendilerini çağırdığın bu şey; müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.
14 — Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras .yüzünden ayrılığa düştüler. Şayet belirli bir süre için Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında

hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.

Allah Teâlâ bu ümmete: «Dinden Nuh'a buyurduğunu'size de teşri* buyurdu.» buyurarak Hz. Âdem'den sonra rasûllerin ilki Hz. Nûh (as.) ve sonuncuları Hz. Muhammed (s.a.)i zikredip sonra da bunlar arasındaki Ulü'1-Azm peygamberlerden Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. Meryem Oğlu îsâ'yı anar. Bu âyet-i kerîme, beş büyük peygamberin zikrini içine almaktadır. Ahzâb süresindeki: «Hani: Biz, peygamberlerden söz almıştık. Senden de, Nuh'tan da, ibrahim'den de, Musa'dan da, Meryem Oğlu îsâ'dan da.» (Ahzâb, 7) âyeti de aynıdır. Bütün peygamberlerin getirmiş olduğu din ise, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin, diye vah-yetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) buyrulurken, bir hadîste de: Biz peygamberler topluluğu baba bir, ana ayrı kardeşleriz. Dinimiz birdir, buyurul-maktadır. Yani her ne kadar şerîatleri ve metodlan farklı da olsa onlar arasındaki müşterek olan,kısım tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Sizden her biriniz için bir yol, bir şeriat kıldık.» (Mâide, 48) buyrulurken Allah Teâlâ burada da şöyle buyurmaktadır : «Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin.» Allah Teâlâ bütün peygamberlere toplanmayı, birleşmeyi, ünsiyyeti, cemâati tavsiye buyurmuş ve onları parçalanmaktan, ihtilâftan men'etmiştir.
«(Ey Muhammed), kendilerini çağırdığın bu şey; (tevhîd) müşrik-1 lere ağır geldi (de onlar inkâr ettiler). Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.» Müstehak olana hidâyeti takdir buyuran, sapıklığı olgunluk yoluna tercih edene de sapıklığı yazan O'dur. «Onlar, kendilerine.ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler.» Onlara gerçeğin ulaşmasından ve aleyhlerinde hüccetin konulmasından sonra hakka karşı muhalefetleri ve kendilerini bu muhalefete iten, ancak onlann azgınlığı, inâdları ve zıdlaşma-landır. «Şayet belirli bir süre için Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı (kulların hesabının âhiret gününde görülmek üzere geciktirilmesine dâir Allah'ın geçmiş sözü bulunmasaydı); aralarında hüküm verilir (ve onlara dünyada iken çabucak azâb edilirler) di. Onlardan (gerçeği yalanlayan o ilk nesilden) sonra kitaba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.» Onlar, kendi işleri hakkında kesin bilgiye sahip değillerdir. Onlar delilsiz, bürhânsız olarak seleflerinin ve babalarının taklitçileridir. Onlar işlerinde bir şaşkınlık, tereddüt ve der|n bir ayrılık içindedirler.[5]

15 — Şu halde sen bunun için davet et ve emrolundu-ğun şekilde dosdoğru bir istikâmet tuttur. Onların heveslerine uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adalet etmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar ve dönüş de O'nadır.

Bu âyet-i kerîme on müstakil hükmü içermektedir ki bunlardan her bireri bir öncekinden ayrıdır ve başlı başına bir hükümdür. Bu âyet-i kerîme'nin Ayet el-Kürsî dışında bir benzeri olmadığını söylerler. Zîrâ Ayet el-Kürsî de bu âyet-i kerîme gibi on ayrı bölümü içermektedir.
«Şu halde sen bunun için davet et.» Senden önceki şeriat sahibi Ulü'1-Azm ve diğer peygamberler gibi şeriatlarına tâbi olunan büyük şeriat sahipleri peygamberlere tavsiye etmiş olduğumuz ve sana da vah-yetmiş olduğumuz dine çağır. İnsanlan O'na davet et.
«Ve emrolunduğun şekilde dosdoğru bir istikâmet tuttur.» Sen ve sana tâbi olanlar, Allah'ın emrettiği şekilde Allah'a ibâdet üzere dosdoğru olun.
«(İhtilâf edip, uydurmuş oldukları hususlarda ve putlara tapınmalarında müşriklere ve) bnlann heveslerine uyma.»
«Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım.» Gökten peygamberlere indirilmiş kitâbların hepsini tasdik ettim. Onlardan hiç birini diğerinden ayırmayız.
«(Allah'ın bana emrettiği şekilde aranızda vereceğim hükümlerimde) adalet etmekle emrolundum.»
«Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır.» O, yegâne ma'-bûd'dur ve O'ndan başka ilâh yoktur. Biz bunu kendi isteğimizle ikrar ediyoruz. Her ne kadar siz kendi irâde ve ihtiyarınızla bunu yapmıyorsanız bile âlemlerde olanlar kendi istekleriyle ve ihtiyarları ile O'na secde etmektedirler.
«Bizim işlediğimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir.» Bizler sizden uzak ve ayrıyız. «Şayet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41).
«Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur.» Mücâhid âyetteki «huccet»i, husumet ve tartışma ile tefsir ediyor. Süddî de der ki: Bu, kılıç âyetinin nüzulünden öncedir. Süddî'nin bu açıklaması doğrudur. Zîrâ bu âyet-i kerîme Mekke'de nazil olmuştur. Kılıç âyeti ise hicretten sonradır.
Allah (kıyamet günü) hepimizi bir araya toplar. «De ki: Rabbımız, aramızı birleştirir, sonra da aramızda hak ile hükmeder. Fettan, Alîm O'dur.» (Sebe1, 26).
«(Hesâb günü) dönüş de O'nadır.»[6]

16 — Kabul ettikten sonra Allah'ın dini hakkında tartışmaya girişenlerin delilleri Rabları katında boştur. Onların üzerine hem bir gazab, hem de şiddetli bir azâb var-dır.
17 — Allah O'dur ki, kitabı ve mizanı hak ile indirmiştir. Ne bilirsin, belki de o saat yakındır.
18 — Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler, îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler ve onun hak olduğunu bilirler. İyi bilin ki kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

Allah Teâlâ, îmân edenleri, Allah'ın yolundan çevirenleri tehdîdle buyuruyor ki: «Kabul ettikten sonra Allah'ın dini hakkında tartışmaya girişenlerin; (Allah'a ve Rasûlüne icabet etmiş mü'minlerle onları girmiş oldukları hidâyet yolundan çevirmek üzere tartışanların) delilleri Rabları katında boştur, (bâtıldır). Onların üzerine hem (Allah'tan) bir gazab, hem de (kıyamet günü) şiddetli bir azâb vardır.»

îbn Abbâs ve Mücâhid derler ki: İnananların Allah ve Rasûlüne icabet etmelerinden sonra müşrikler, onları hidâyetten çevirmek için mücâdele ettiler ve onların yeniden câhiliyyete dönmelerini arzuladılar.
Katâde der ki; Bunlar yahûdî ve hıristiyanlardır. İnananlara: Bizim dinimiz sizin dininizden daha hayırlıdır. Bizim peygamberimiz sizinkinden öncedir ve biz sizlerden daha hayırlıyız, Allah'a daha lâyığız dediler ki, elbette onlar bu hususta yalan söylemişlerdir.
«Allah O'dur ki, kitabı hak ile indirmiştir.» âyetinde, Allah katından peygamberlere indirilen kitablar kasdedilmektedir. Yine âyette zikredilen mizan ise adalet ve insâfdır. Bu açıklama Mücâhid ve Katâ-de'nin olup buna göre âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavillerine benzemektedir: «Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik ve insanların doğru hareket etmeleri için kitâb ve ölçü indirdik.» (Hadîd, 25), «Göğü yükseltmiş, tartıyı koymuştur. Artık tartıda tecâvüz etmeyin. Tartıyı doğru yapın, tartıyı eksik tutmayın.» (Rahman, 7-9).
«Ne bilirsin, belki de o saat (kıyamet) yakındır.» âyeti hem âhiret için amele teşviki, hem ondan korkutmayı ve hem de dünyaya karşı zâhid davranmaya teşviki içermektedir. «Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler.» ve: «Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır?» (Sebe1, 29) derler ki, onların böyle demeleri, kıyameti yalanlamaları, uzak görmeleri, küfür ve inâdları yüzündendir. «îmân edenler ise, ondan (meydana gelmesinden) korku ile titrerler ve onun hak olduğunu (mutlaka meydana geleceğini) bilirler. (Onlar kıyamete hazırlıklıdırlar ve onun için amel edenlerdir.)» Sahîh'lerde, hasen hadîs mecmualarında, Sünen ve Müsned'lerde tevatür derecesine ulaşan kanallardan rivayet edilen bir hadîsin bir kısmına göre Allah Rasûlü (s.a.) seferlerinden birinde iken birisi yüksek bir sesle nida edip: Ey Muhammed, diye seslenmiş, Hz. Peygamber onun sesine benzer bir sesle: Buyur, demişti. Adam: Kıyamet ne zamandır? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Yazıklar olsun sana. O, mutlaka meydana gelecektir. Onun için ne hazırlık yaptın? buyurdu. Adam: Allah ve Rasûlünün sevgisi, diye cevab verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Sen sevdiğinle berabersin, buyurdu. Hadîsteki «Kişi sevdiği ile beraberdir.» kısmı, hiç şüphesiz tevatür derecesindedir. Allah Rasûlü (s.a.) o kimseye kıyametin vaktini bildirmemiş, sadece onun için hazırlık yapmasını emretmekle yetinmiştir.
«İyi bilin ki kıyamet günü hakkında tartışanlar, (meydana gelmesi konusunda tartışarak meydana geleceğini kabul etmeyenler), derin bir sapıklık (apaçık bir bilgisizlik içindedirler. Zîrâ gökleri ve yeri yaratan elbette ölüleri diriltmeye de kadirdir. İlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27).[7]

19 — Allah, kullarına çok lütufkârdır. Dilediğini nzık-landırır. O'dur Kavi, Azîz.
20 — Kim, âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız. Kim de dünya ekinini isterse ona da bundan veririz. Ancak onun âhirette bir nasibi yoktur.
21 — Yoksa Allah'ın izin vermediği bir şeyi, dinde onlara şeriat kılacak ortaklan mı var? Şayet kesin söz bulunmayacak olsaydı aralarında derhal hüküm verilirdi. Doğrusu zâlimlere elîm bir azâb vardır.

22 - Göreceksin ki; zâlimler yaptıkları şeyler başlarına gelirken korkudan titrerler. İmân edip sâlih amel işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Rablannın   katında onlara diledikleri vardır. İşte bu; büyük lutfun kendisidir.
Allah Teâlâ, yaratıklarına olan lutfunu haber veriyor. Hiç kimseyi unutmaksızın sonuncularına varıncaya kadar onlan rızıklandırmakta-dır. İyi ve günahkâr onun rızıklandırmasmda eşittir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitâbdadır.» (Hûd, 6) buyurmaktadır ki bunun benzerleri pek çoktur. «Dilediğini rızıklandırır.» Dilediğine rızkı genişletir. «O'dur Kavı (kuvvetli olan da), Azîz (olan da).» O'nu hiç bir şey âciz bırakamaz. «Kim, âhiret ekinini (âhiret amelini) isterse; onun ekinini arttırırız.» Onu güçlendirir, yaptığı işte ona yardımcı olur, gelişmesini ve çoğalmasını artırırız. Bir iyiliği on katından yedi yüz katına, Allah'ın dilediği kadar katlara yükselterek mükâfatlandırırız. Kim de dünya ekinini isterse; kimin çalışması dünyadan bir şey elde etmek için olursa ve kimin âhiret için hiç bir düşüncesi olmazsa ona da bundan veririz. Allah Teâlâ onu âhiretten mahrum eder. Şayet dilerse ona dünyayı verir, dilemez ise o kişi ne dünyayı, ne de âhireti kazanabilir. Bu şekilde ve bu niyyetle çalışan kimse ancak dünyada ve âhirette kazançsız Dir alış-veriş yapmış olur. «Kim de dünya ekinini isterse, ona da bundan veririz.» âyet-i kerîme'si İsrâ süresindeki: «Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir. Her birine, bunlara da, onlara da Rabbınm nimetinden ulaştırırız. Rabbmın nimeti engellenmiş değildir. Bak, nasıl onları birbirlerine üs^tin kıldık? Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» (İsrâ, 18-21) âyeti ile kayıtlanmıştır. Sevrî'nin Muğîre kanalıyla... Ubeyy .İbn Kâ'b'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu ümmet yücelme, yardım, yeryüzünü ele geçirme ile müjdelenmiş tir. Onlardan her kim âhiret amelini dünya için işlerse, onun âhirette hiç bir nasibi yoktur.
«Yoksa Allah'ın, izin vermediği bir şeyi, dinden, onlara şerîât kılacak ortakları mı var?» Onlar Allah'ın kanun, olarak koymuş olduğu dosdoğru dine uymamakta; aksine insanlardan ve cinlerden şeytânların onlara meşru' kıldıklarına uymaktadırlar. İnsanlardan ve cinlerden şeytânları, onlara beş defa doğurmuş (beşincisi dişi olan) deveyi, adak devesini, on batın doğurmuş veya yedi batın ikiz doğurmuş deveyi, on batın dölleyen erkek deveyi haram kılmış, ölüyü, kanı, kumarı ve benzeri sapıklıkları, bâtıl bilgisizlikleri helâl kılmıştır. Onlar helâl kılmayı, haram kılmayı, bâtıl ibâdetleri ve bozuk sözleri câhiliyyet dönemlerinde uydurmuşlardı. Sahîh bir hadîste sabit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Amr İbn Lühayy İbn Kamea'yı cehennemde bağırsağını sürüklerken gördüm. Çünkü adak devesini haram sayma âdetini koyanların ilki odur. Bu adam Huzâa hâkimlerinden birisiydi. Bu işleri yapanların ilki odur. Kureyş'i putlara tapınmaya sevk-eden de o idi. Allah ona la'net etsin ve onun yüzünü çirkinleştirsin. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şayet kesin söz bulunmayacak olsaydı (âhiret gününe bırakılmalarına dâir söz geçmemiş olsaydı); elbette

aralarında derhal hüküm verilir (çabucak azâblandırılırlar) idi. Doğrusu zâlimlere (cehennemde şiddetli ve) elim bir azâb vardır (ve orası ne kötü varılacak yerdir, kıyamet arsalarında) göreceksin ki, zâlimler, yaptıkları şeyler başlarına gelirken korkudan titrerler.» Onların korktukları şey mutlaka başlarına gelecektir. Allah'a dönecekleri günde onlar bu korku içindedirler. «îmân edip sâlih amel işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Rablarının katında onlara diledikleri vardır.» Bunlar nerede, diğerleri nerede: Birincileri kıyamet arsalarında zulümleri sebebiyle müstehak oldukları zillet, horluk ve korku içindeler; diğerleri cennet bahçelerinde, diledikleri yiyecekler, içecekler, giyecekler, meskenler, manzaralar, eşler ve hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiç bir beşer kalbine gelmeyen lezzetler içindedirler. Hasan İbn Arafe der ki: Bize Ömer İbn Abdurrahmân'ın... Ebu Taybe'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Cennetliklerden herhangi bir şey içmek üzere toplananların üzerine bir bulut gelip onları gölgelendirir ve: Size ne yağdırayım? diye sorar. O topluluktan herhangi birisi ne isterse hemen onlara yağdırır. Hattâ onlardan birisi: Bize tazeler, genç kızlar yağdır, bile diyecektir. Bu haberi İbn Cerîr de Hasan İbn Arafe'den rivayet etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «İşte bu; büyük lutfun (en büyük kazancın, umûmî şümullü ve herkesi içine alacak tastamam nimetin) kendisidir» buyurmuştur.[8]

23 — İşte Allah'ın îmân edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği budur. De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem. Kim bir iyilik kazanırsa, Biz onun iyiliğini arttırırız. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Şekûr'dur.
24 — Yoksa onlar, Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler? Allah; dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı yerine getirir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

Allah Teâlâ inanan ve sâlih ameller işleyen kullan için cennet bahçelerini zikrettikten sonra: «İşte Allah'ın îmân edip sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği budur.» buyurmaktadır ki, şüphesiz bunlar Allah'ın müjdesi ile mutlaka meydana gelip gerçekleşecektir.
«De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetinde şöyle buyruluyor: Ey Muhammed, Kureyş kâfirlerinden şu müşriklere de ki: Size olan şu tebliğ ve nasihatime karşılık sizden bana vereceğiniz bir mal istemiyorum. Sizden tek istediğim, kötülüğünüzü benden uzak tutmanız, Rabbımın risâletini tebliğ etmeme müsâade etmenizdir. Şayet bana yardım etmiyorsanız, hiç olmazsa aramızdaki akrabalık bağına saygı göstererek bana eziyet etmeyin. Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'm... Tâvûs'tan rivayetine göre İbn Abbâs'a: «Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti sorulmuştu. Saîd İbn Cübeyr: Muhammed ailesinin akrabalığı, diye cevab verdi. İbn Abbâs dedi ki: Acele ettin. Kureyş kabilesinden hiç bir aile yoktur ki Hz. Peygamber ile akrabalığı olmasın. Âyette kasdedilen mânâ şudur: Ben sizden buna karşılık; aramızdaki akrabalığa saygı göstermenizden, sıla-i rahmde bulunmanızdan başka bir ücret istemem. Haberi sadece Buhârî rivayet etmiştir. İmâm Ahmed de Yahya el-Kattân kanalıyla Şu'be'den bu haberi rivayet ediyor. Âmir eş-Şâ'bî,

Dahhâk, Ali İbn Ebu Talha, Avfî, Yûsuf İbn Mihrân ve birçokları da İbn Abbâs'tan bu şekilde rivayet ediyorlar. Mücâhid, İkrime, Katâde, Süddî, Ebu Mâlik, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve başkaları da böyle söylemişlerdir.
Hafız Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Hâşim İbn Yezîd'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onlara şöyle demişti: Ben sizden buna karşılık; size akrabalığım dolayısıyla beni sevmeniz ve aramızdaki akrabalığı muhafaza etmenizden başka bir ücret istemem. İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştu: Size getirmiş olduğum hidâyet ve apaçık delillere mukabil Allah'ı sevmeniz ve O'na itâatla yaklaşmanızdan başka bir şey istemem. Katâde de Hasan el-Basrî'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir. Bu, âyetin ikinci bir tefsiri mahiyetindedir. Buna göre âyeti şöyle anlamak gerekir: Sizden buna karşılık, sizi Allah'a yaklaştıracak tâatlarda bulunmanızdan başka bir ücret istemem.
Buhârî ve başkalarının Saîd İbn Cübeyr'den rivayet etmiş oldukları üçüncü bir açıklama anlam olarak şöyledir: Ben sizden buna karşılık; beni akrabalarım içinde sevmenizden, onlara iyilik etmenizden başka bir ücret istemem. Süddî'nin Ebu Deylem'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Hüseyn'in oğlu Ali, esir olarak getirilip Şam'da yüksek bir yere çıkarılmıştı. Şam'lılardan birisi kalkıp: Sizi katleden, kökünüzü kurutan ve fitnenin iki boynuzunu kıran Allah'a hamdolsun, dedi. Hz. Hüseyn'in oğlu Ali: Sen Kur'ân okudun mu? diye sordu. Adam: Evet, diye cevabladı. Âl-i Hâmim'i okudun mu? sorusuna da adam: Kur'ân'ı okudum fakat Âl-i Hamîm'i okumadım, diye cevab verdi. Ali İbn Hüseyn: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetini okumadın mı? diye sordu, adam: Onlar siz misiniz? dedi de Ali İbn Hüseyn; evet, diye cevabladı. Ebu İs-hâk Sübey'î der ki: Amr İbn Şuayb'a: «De ki: Ben, sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyetini sormuştum. Hz. Peygamber (s.a.)in akrabalığı diye cevabladı. Her iki haberi de İbn Ce-rîr rivayet ediyor. Sonra İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ansâr şöyle şöyle yaptık diyerek sanki övündüler. İbn Abbâs da —Veya Abbâs (bu şüphe râvî Abdüsselâm'indir)—: Bizim size karşı üstünlüğümüz vardır, dedi. Bu söz, Hz. Peygamber (s.a.)e ulaşınca onlar meclislerinde iken Rasûlullah yanlarına gelip: Ey ansâr topluluğu, sizler zeliller iken Allah benimle sizi azîz kılmadı mı? buyurdu. Onlar: Evet ey Allah'ın elçisi, dediler. Siz sapıtmışlar iken Allah sizi benimle hidâyete ulaştırmadı mı? buyurdu, onlar: Evet, ey Allah'ın elçisi, diye cevabladılar. Hz. Peygamber: Bana cevab vermeyecek misiniz? buyurdu da onlar: Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? dediler. Hz. Peygamber: Sizler: Seni kavmin çıkardı da biz sığındırmadık mı? Seni yalanladılar da biz doğrulamadık mı? Seni yalnız bıraktılar da biz sana yardım etmedik mi? demiyor musunuz? buyurdu. O kadar söylemeye devam etti ki dizleri üzerine gelip: Mallarımız ve elimizde olan her şey Allah ve Rasûlünündür, dediler. Bunun üzerine : «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti nazil oldu. İbn Ebu Hatim de Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan —ki bu râvî zayıftır— kendi isnadı ile yukardaki hadîsi veya buna yakın olanını rivayet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Huneyn ganimetleri kısmında yukardakine benzer bir hadîs vardır. Ancak orada, âyetin nüzulü

zikredilmemektedir. Aslında âyetin Medine'de nazil olduğunu söylemek biraz şüphelidir. Zîrâ sûre Mekke'de nazil olmuştur ve bu âyet-i kerîme ile hadîsin sevkedilişi arasında bir münâsebet görülmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «De ki: Ben, sizden buna karşılık; akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem.» âyeti nazil olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sevilmelerini emrettikleri kimlerdir? dediler de,
Hz. Peygamber: Fâtıma ve çocuğu, buyurdu. Bu hadîsin isnadı zayıftır ve isnadında bilinmeyen bir râvî vardır. Ayrıca Hadîs yalan haberler uyduran şîî bir şeyhden rivayet edilmektedir ki o, Hüseyn el-Aşkar olup burada onun haberi kabule şâyân değildir. Bu âyetin Medine'de nazil olduğunu söylemek ise zâten uzak bir ihtimâldir. Çünkü âyet Mekke'de nazil olmuştur ve o zamanda Fâtıma'mn hiç bir çocuğu yoktu. Zîrâ Hz. Ali ile evlenmesi hicretin ikinci senesinde Bedir harbinden sonradır. Bu âyetin tefsirinde doğru olan; bu ümmetin en bilgini, Kur'ân'm tercü-manı Abdullah İbn Abbâs'ın açıklaması olup İbn Abbâs'm bu açıklamasını Buhârî rivayet etmektedir. Ayrıca Ehl-i Beyt'in vasileri, onlara iyilikle emir, hürmet ve ikramda bulunma da elbette inkâr edilecek değildir. Zira onlar tertemiz bir zürriyyetten, övünme, haseb ve neseb yönüyle yeryüzünde'ki en şerefli ailedendirler. Özellikte apaçık ve sahîh sünnet-i nebeviyye'ye tâbi oldukları takdirde. Nitekim onların selefi Abbâs ve oğulları, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i ile zürriyeti böyledir. Allah cümlesinden razı olsun. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Ra-sûlü (s.a.) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: Sizin aranızda iki şey bırakıyorum ki; bunlar Allah'ın kitabı, neslim ve yakın akrabâlarımdır. Havz-ı Kevser'ime gelinceye kadar bu ikisi birbirinden asla ayrılmayacaklardır.
İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abbâs İbn Abdül-muttalib'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, Ku-reyş birbirleriyle karşılaştığı zaman birbirlerini güler yüzle karşılıyorlar. Bizimle karşılaştıkları zaman ise, bizim bilmediğimiz bir yüzle bizi karşılıyorlar, dedim. Hz. Peygamber (s.a.) son derece öfkelendi ve şöyle buyurdu: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin ederim ki, sizi Allah ve Rasûlü için sevmedikçe kişinin kalbine îmân girmez.
İmâm Ahmed der ki: Bize Cerîr'in... Abdülmuttalib İbn Rabîa'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abbâs Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girdi ve: Biz dışarı çıktığımızda Kureyş'in kendi aralarında konuştuklarım görüyoruz. Bizi gördükleri zaman susuyorlar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) öfkelendi ve alın damarları şişti de: Allah'a yemîn ederim ki, sizi Allah için ve akrabalarım olduğunuzdan dolayı sevmedikçe kişinin kalbine îmân girmez, buyurdu.
Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Abdülvehhâb'ın... İbn Ömer'den, onun da Hz. Ebubekir es-Sıddîk —Allah ondan hoşnûd olsun— dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muhammed (s.a.)in ailesini gözetiniz. Sahîh bir haberde rivayet olunduğuna göre Ebubekir es-Sıddîk Hz. Ali (r.a.)ye şöyle demiştir: Allah'a yemîn ederim ki, Allah Rasûlü (s.a.)nün akrabalığı bana, kendi akrabalarıma sıla-i rahm'de bulunmamdan daha sevimlidir. Ömer İbn Hattâb da Hz. Abbâs'a şöyle demiş: Sen müslüman olduğun günde senin müslümanlığm, —şayet müslüman olsaydı— babam Hattâb'ın müslüman oluşundan daha sevimli gelirdi. Zî-râ senin müslüman olman, Allah Rasûlüne Hattâb'ın İslâm'a girmesinden daha sevimlidir. Hz.

Ebubekir ve Ömer'in bu anlayışı herkesin sahip olması gereken bir durumdur. Bu sebepledir ki o ikisi, peygamberler ve rasûllerden sonra diğer bütün sahabeden de inananların en üstünleri, en faziletlileri idiler.
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize İsmâîl îbn İbrahim'in... Yezîd İbn Hayyân'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ben, Hüseyn İbn Meysere ve Ömer İbn Müslim, Zeyd İbn Er-kam'a gittik. Yanma oturduğumuzda Hüseyn ona: Ey Zeyd, çok hayra kavuştun; Allah, Rasûlü (s.a.)nü gördün, hadîsini işittin, onunla beraber cihâd ettin, onunla beraber namaz kıldın. Ey Zeyd, şüphesiz sen çok hayırlar gördün. Ey Zeyd, bize Allah Rasûlü (s.a.)nden işittiğini rivayet et, dedi de Zeyd İbn Erkam şöyle dedi: Ey kardeşim oğlu, vallahi yaşım ilerledi, zamanım geçti. Allah Rasûlü (s.a.)nden ezberlemiş olduğum bazı şeyleri unuttum. Size ne rivayet edersem kabul edin, neyi rivayet etmiyorsam o konuda beni zorlamayın, deyip şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) bir gün, Mekke ile Medine arasındaki Humma adı verilen bir suyun kenarında bize hutbe okudu. Allah'a hamd ü senada bulundu, bize nasihat etti, sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar, uyanık olunuz; nihayet ben de bir insanım. Olur ki artık Rabbımın elçisi bana gelir ve ben ona icabet ederim. Ancak aranızda iki şey bırakıyorum: Birincisi Allah'ın kitabıdır. Onda hidâyet ve nûr vardır. Allah'ın kitabını alın ve ona sımsıkı sanlın. Allah Rasûlü, Allah'ın kitabına teş-vîk buyurdu ve şöyle devam etti: Size bir de Ehl-i Beyt'imi bırakıyorum. Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Husayn, Zeyd İbn Erkam'a: Hz. Pey-gamber'in Ehl-i Beyt'i kimdir ey Zeyd? Ailesinden onun hanımları değil mi? dedi de Zeyd: Şüphesiz efendimizin hanımları Ehl-i Beyt'indendir. Fakat Hz. Peygamberin Ehl-i Beyt'i, ondan sonra zekâtın kendilerine haram olduğu kimselerdir, dedi. Husayn: Onlar kimlerdir? diye sordu da Zeyd: Onlar; Ali'nin ailesi, Akîl'in ailesi, Ca'fer'in ailesi ve Abbâs'ın âile-sidir, dedi. Husayn: Bunların hepsine zekât haram mıV diye sordu da, Zeyd bu soruyu evet diye cevabladı. Hadîsi Müslim ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere Yezîd İbn Hayyân'dan rivayet etmişlerdir.
Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ali İbn Münzir'in... Zeyd îbn Er-kam'dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Size öyle şeyler bırakıyorum ki, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece benden sonra asla sapıklığa düşmezsiniz. Onlardan birisi diğerinden daha büyüktür: Allah'ın kitabı, gökten yeryüzüne uzatılmış iptir. Diğeri de akrabalarım yani Ehl-i Beyt'imdir. Bu ikisi Havz-ı Kevser'e gelinceye kadar asla birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Bakın bakalım onlar hakkında bana nasıl halefler olacaksınız? Hadisi rivayette Tirmizî tek kalmış ve; hasen, garîb bir hadîstir, demiştir. Yine Tirmizî'nin Nasr İbn Abdurrahmân kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.)nü hacc esnasında Arefe günü Kas-vâ adındaki devesi üzerinde hutbe okurken gördüm ve işittim ki şöyle buyuruyor: Ey insanlar, size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldığınız sürece asla sapıklığa düşmezsiniz: Allah'ın kitabı ve ailem, Ehl-i Beyt'-im. Bu hadîsi de sadece Tirmizî rivayet etmiş ve; hasendir, garîbdir, demiştir. Bu konuda Ebu Zerr, Ebu Saîd, Zeyd İbn Erkam ve Huzeyfe İbn Esîd'in de hadîsleri vardır. Yine Tirmizî'nin Ebu Dâvûd Süleyman İbn Eş'as kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizi nimetleri ile

beslediği için Allah'ı seviniz. Allah'ı sevdiğiniz için beni seviniz. Beni sevmenizle de ailemi, Ehl-i Beyt'imi seviniz. Sonra Tirmizî der ki: Hadîs hasendir, garîbdir, sadece bu kanaldan rivayetini bilmekteyiz. Biz, bu konudaki diğer hadîsleri «Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz temizlemek ister.» (Ahzâb, 33) âyetinin tefsirinde burada tekrarına gerek bırakmayacak bir şekilde serdetmiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Süveyd İbn Saîd'in... Haneş'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Zerr'i Kâ'be'nin halkasına yapışmış şöyle derken işittim: Ey insanlar, beni tanıyan tanır, beni tanımayan bilsin ki ben Ebu Zerr'im. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Sizin içinizde benim Ehl-i Beyt'imin misâli, Nuh'un gemisi misâlidir. Kim ona girerse kurtulur. Kim de onlardan geri kalırsa helak olmuştur. Hadis bu isnâd ile rivayetinde zayıftır.
«Kim bir iyilik kazanır (güzel amelde bulunur) sa, Biz onun iyiliğini (ecir ve sevabını) arttırırız.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa onu kat kat arttırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40) Seleften birisi der ki: İyilikten sonra işlenen iyilik onun sevabından; kötülükten sonra işlenen kötülük de kötülüğün cezâsındandır.
«Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Şekûr'dur.» Birçok kötülükleri bağışlar, az olan iyilikleri arttırır, çoğaltır. Kötülükleri örtüp bağışlar, iyilikleri kat kat arttırır ve şükre lâyık kılar.
«Yoksa onlar, Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler?» Şayet şu bilgisizlerin zannettiği gibi Allah'a karşı yalan uydurarak iftira etmiş olsaydın, şüphesiz Allah dilerse senin kalbini mühürleyip vermiş olduğu Kur'ân'ı senden geri alırdı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Eğer o, bize karşı ona bazı sözler katmış olsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalardık. Sonra da onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız.» (Hakka, 44-47). Şüphesiz Biz, ondan en şiddetli bir şekilde intikam alırdık ve insanlardan hiç birisi bunu engellemeye güç yetiremezdi.
«Allah; bâtılı yok eder, sözleriyle (hüccet ve bürhânlarıyla) hakkı yerine getirir (gerçekleştirir, beyân eder ve açıklar). Muhakkak ki O, göğüslerin Özünü (gönüllerin gizlediklerini ve yaratıklarının kalblerinde mevcûd olan şeyleri hakkıyla) bilendir.»[9]

25 — O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.
26 — İmân edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur ve onlara lutfundan arttırır. Kâfirlere gelince; onlar için şiddetli bir azâb vardır.
27 — Şayet Allah kulları için rızkı geniş tutsaydı, yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Fakat O, dilediği ölçüde indirir. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.
28 — O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar. O, Velî'dir, Hamid'dir.

Allah Teâlâ, tevbe edip zâtına yöneldiklerinde kullarının tevbeleri-ni kabul buyuracağını haber veriyor. Keremi, hilnii ile onları affedip bağışlar, günâhlannı

örtüp yarlığar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafur ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisa, 110). Müslim'in —Allah ona rahmet eylesin— Sahîh'in-deki bir hadîs şöyledir: Bize Muhammed İbn Sabah ve Züheyr îbn Harb'-ın... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ, kulu zâtına tevbe ettiği zaman o kadar çok sevinir ki sizden birisi çorak bir arazîde üzerinde yiyecek ve içeceği olan biniti bağından kurtulup kaybolmuş, ondan ümidini kesmiş bir halde bir ağacın altına gelip gölgesine uzanmış, binitinden ümidini bütünüyle kesmişken birden binitini yanında dikilir gördüğü zamanda onun yularına yapışıp: Ey Allah'ım, sen kulumsun, ben de senin rabbınım, diye sevincinin şiddetinden hatâ etmesi durumundaki sevincinden Allah'ın kulu kendine tevbe ettiğindeki sevinci çok daha fazladır. Bu hadîs Ab-dullah İbn Mes'ûd'dan yukardakine benzer bir rivayetle Müslim'in Sa-hîh'inde de mevcûddur. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla «O, kullarından tevbeyi kabul edendir.» âyeti hakkında Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ın kulunun tevbesine sevinmesi, susuzluktan ölmekten korktuğu bir yerde yitiğini bulan sizden birinin" sevincinden daha şiddetlidir. Hemmâm İbn Haris der ki: Bir kadınla zina edip sonra onunla evlenen bir adamın durumunu İbn Mesûd'a sormuşlardı. İbn Mes'ûd: Bunda bir beis yok, deyip «O, kullarından tevbeyi kabul edendir.» âyetini okudu. Bu haberi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Şerîk el-Kâzî kanalıyla... Hemmâm'dan rivayetle zikretmişlerdir.
«O, kötülükleri bağışlayan, (gelecekte tevbeyi kabul buyurup geçmiş günâhları affeden) ve yaptıklarınızı bilendir.» Sizin yaptığınız ve söylediğiniz her şeyi bilir. Bununla beraber zâtına tevbe edenin tevbesi-ni kabul buyurur. «îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur.» Süddî Allah Teâlâ'nın sadece sâlfh ameller işleyenlerin duasına icabet buyuracığını söylemiştir. İbn Cerîr de böyle söylüyor. Buna göre anlam şöyle olacaktır: Allah Teâlâ onlann, dostlarının ve kar-deşlerinin dualarına icabet eder. İbn Cerîr bu açıklamasını nahiv âlimlerinin bazılarından nakletmektedir. Buna göre İbn Cerîr bu âyet-i kerîmeyi «Nihayet Rabları onlara icabet etti.» (Al-i İmrân, 195) âyeti gibi kabul etmiştir. Yine İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in A'meş kanalıyla... Seleme İbn Şebra'dan rivayetlerine göre; o, şöyle demiştir: Muâz, Şam'da bize hutbe okuyup dedi ki: Sizler inananlarsınız ve sizler cennetliksiniz. Allah'a yemîn ederim ki ben, Allah'ın sizin esîr etmiş olduğunuz İran'lı ve Rumları da cennete koyacağını umuyorum. Zîrâ onlardan birisi güzel bir amel işlediğinde; (sizin onları esir edip müslüman olmalarına sebep olduğunuzdan dolayı) Allah sana rahmet eylesin ne güzel yaptın, Allah seni mübarek kılsın ne güzel ettin, der. Sonra Muâz: «îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur ve onlara lutfundan arttırır.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr arap dil bilginlerinden birisinden nakleder ki; o, «îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur.» âyet-i kerîme'sini «Onlar ki; sözü dinlerler de en güzeline uyarlar. İşte bunlar; Allah'ın kendilerini hidâyete
eriştirdiği kimselerdir.» (Zümer, 18) âyeti gibi kabul edermiş. Yani gerçeğe icabet ederek ona tâbi olanlar onlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-İ kerîme'de de: «Ancak dinleyenler icabet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir...» (En'âm, 36) buyurmaktadır. Ancak «Ve onlara lutfundan arttırır.» kısmının da delaletiyle

birinci açıklama daha kuvvetli görünmektedir. Yani onların dualarına icabet edecek ve bundan daha fazlasını onlara arttıracaktır. Bu sebepledir ki İbn Ebu Hatim şöyle diyor: Bize Ali İbn Hüseyn'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) «Ve onlara lutfundan arttırır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Şefaat, dünyada kendilerine iyilik yapılmış olanlardan cehenneme gidecek olanlar içindir. Katâde'nin «îmân edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur» âyeti hakkında rivayetine göre, İbrahim en-Nehaî şöyle demiştir: Onlar, kardeşleri hakkında şefaat edeceklerdir. «Ve onlara lutfundan arttırır.» âyetine göre onlar kardeşlerinin kardeşleri hakkında da şefaat edeceklerdir.
Allah Teâlâ: «Kâfirlere gelince; onlar için şiddetli bir azâb vardır.» buyuruyor ki, mü'minleri ve nail olacakları bol bol sevabı zikrettikten sonra, kâfirlere geçiyor, Allah'a dönecekleri ve hesaba çekilecekleri kıyamet günü Allah katında uğrayacakları şiddetli, çetin ve elem verici azabı zikrediyor.
«Şayet Allah kulları için rızkı geniş tutsaydı, (ihtiyâçlarından fazla olarak onlara rızık bahşetseydi, bu onları, şımararak birbirlerine karşı haksızlık ve azgınlığa sevkeder) yeryüzünde azgınlık ederlerdi.» Katâde'nin naklettiğine göre: Hayatın en hayırlısı, seni oyalayıp az-dırmayandır, denilirmiş. Yine Katâde'nin zikrettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Allah Teâlâ'mn sizin için çıkarmış olduğu' dünya hayatının süslerinden korkarım. Hiç hayır, kötülük getirirmiymiş? diye soranın sorusundan da korkarım.
«Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Onları kendilerine uygun gelen takdiri ile rı-sîde şöyle buyrulur: Kullarımdan öyleleri vardır ki, ona sadece zenginleştirir, fakirliğe hak kazananı da fakîrleştirir. Nitekim bir hadîs-i kud-sîde şöyle buyrulur: Kullarımdan Öyleleri vardır ki, ona sadece zenginlik uygun düşer. Şayet onu fakîrleştirmiş olsaydım *bu onuri dinini bozardı. Yine kullarımdan Öyleleri vardır ki onlara ancak fakirlik uygundur. Şayet onu zengin kılmış olsaydım, bu onun dinini fesada uğratırdı.
«O'dur ki (insanlar yağmurun yağmasından) ümitlerini kestikten sonra (onların ihtiyâç duydukları bir zamanda üzerlerine) yağmuru indirir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Halbuki daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden kesin olarak ümitlerini kesmişlerdi.» (Rûm, 49) «O'dur ki rahmetini (yağmuru indirmekte olduğu o bölge ve ülkedeki bütün varlıklara) yayar.» Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre birisi Ömer İbn Hattâb'a: Ey mü'minlerin emîri, yağmur kesildi ve insanlar ümitlerini kesti, demişti. Hz. Ömer (r.a.): Şüphesiz size yağmur yağdırılacak, deyip «O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar.» âyetini okudu.
«O, Hamîd'dir.» Yaratıkları için dünya ve âhirette fayda verecek şeylerde tasarrufta bulunan, takdir ettiklerinin ve yaptıklarının hepsinin akıbeti güzel olan ancak O'dur.[10]

29 — Gökleri, yeri ve ikisinde yaydığı canlıları yaratması da O'nun âyetlerindendir. O, dileyince bunları toplamaya da hakkıyla kadirdir.
30 — Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin ka-zandığmdandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.

31 — Yeryüzünde O'nu âciz bırakamazsınız. Ve sizin Allah'tan başka ne bir velîniz vardır ne de bir yardımcınız.

Allah ^Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: «Gökleri yeri ve ikisinde yaydığı canlıları yaratması da O'nun (azametine, yüce kudretine ve her şeye gâlib saltanatına delâlet eden) âyetlerindendir.» Âyet-i ke-rîme'deki «canlılar» kelimesi; şekilleri, renkleri, dilleri, tabiatları, cins ve nevileri farklı olan melekleri, cinleri, insanları ve diğer canlıları içine almaktadır. O, bunların hepsini yerin ve göğün muhtelif yerlerine dağıtmıştır. Bütün bunlarla beraber «O, dileyince bunları toplamaya da hakkıyla kadirdir.» Kıyamet günü O; ilklerin ve sonuncuların, diğer yaratıkların tamâmını bir yerde toplayacak, göz onların tamâmını görecek. Onlar hakkında gerçek ve adaletli hükmü ile hükmedecektir.
«Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır.» Ey insanlar, başınıza gelen herhangi bir musibet ancak sizin geçmişte işlediğiniz günâhlarınız yüzündendir. «Bununla beraber O, (günâhların) çoğunu affeder, (onlar yüzünden sizi cezalandırmaz, aksine onları bağışlar.)» «Şayet Allah, insanları kazandıklarıyla muaheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı.» (Fâtır, 45). Sahih bir hadîste de şöyle buyurulur: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin ederim ki; mü'minin başına gelen hiç bir dert, zahmet, hastalık, üzüntü ve keder yoktur ki, Allah Teâlâ bunu onun hatâlarına keffâret kılmasın, (ayağına) batan ve ona acı veren bir dikene varıncaya kadar.
İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... Eyyûb'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ebu Kılâbe'nin kitabında okudum. O, şöyle demiş: «Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7-8) âyetleri nazil olduğunda Ebubekir yemek yemekteydi. Yemeği bırakıp: Ey Allah'ın elçisi, ben işlemiş olduğum iyiliği ve kötülüğü mutlaka görecek miyim? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hoşlanmadığın şeyleri görmüş olman, kötülük zerrelerinin ağırlıklarıdır. İşlemiş olduğun hayırların ağırlıkları ise, biriktirilip kıyamet günü sana verilecektir. Râvî Ebu İd-rîs der ki: Ben bunun tasdikini Allah'ın kitabındaki «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetinde görmekteyim. İbn Cerîr hadîsi başka bir şekli ile Ebu Kılâbe'den, o da Enes'ten rivayet etmekte ise de, birinci rivayet daha sıhhatlidir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Size, Allah'ın kitabındaki en önemli âyeti haber vereceğim. Bize Allah'ın Rasûlü (s.a.) haber verip şöyle buyurdu: «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» Ey Ali, sana bu âyeti tefsir edeceğim: Dünyada iken sizin başınıza gelen bir hastalık veya bir musibet veya bir belâ sizin kazandıklannızdandır. Allah Teâlâ, âhirette ikinci kez cezalandırmayacak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; Allah Teâlâ bağışladıktan sonra tekrar dönmeyecek kadar Ke-rîm'dir. İmâm Ahmed de hadîsi Mervan İbn Muâviye ve Abde kanalıyla Hz. Ali'den rivayetle yukardakine benzer şekilde ve meriû' olarak zikretmiştir. İbn Ebu Hatim hadîsi başka bir kanaldan ve mevkuf olarak rivayet eder ve der ki: Bize babamın... Ebu Cühayfe'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) yanıma

girdi ve: Size her mü'minin ezberlemesi gereken bir hadîsi haber vereyim mi? dedi. Biz de hadîsi ona sorduk, «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okuyup şöyle dedi: Allah Teâlâ dünyada bir şey yüzünden cezâlandırmış-sa, kıyamet günü ikinci kez cezalandırmayacak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; kıyamet günü affından dönmeyecek kadar Kerîm'dir.
İmâm Amed'in Ya'lâ İbn Ubeyd kanalıyla... Muâviye İbn Ebu Süfyân (r.a.)dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Mü'minin bedenine isabet ederek ona eziyet veren hiç bir şey yoktur ki, Allah Teâlâ bunu günahlarına keffâret kılmasın. Yine İmâm Ahmed'in Hüseyn kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kulun günahlan çoğalıp da onlara keffâret olacak bir şeyi bulunmadığında, Allah Teâlâ onu günahlarına keffâret olmak üzere bir üzüntüye dûçâr kılar. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Amr İbn Abdullah el-Evedî'nin... Hasan el-Basrî'den «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığmdandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyet-i kerîme'si hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme nazil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki, bir kamışın yaralaması, bir damar seyrimesi, bir ayak sürçmesi mutlaka bir günâh yüzündendir. Allah'ın onlardan bağışladığı ise daha çoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Hasan'dan rivayetine göre arkadaşlarından bazıları, bedeninds birtakım hastalıklara müptelâ olan İmrân İbn Husayn (r.a.)ın yanına gelmişlerdi. Onlardan birisi kendisine: Sende görmekte olduğumuz şeyden dolayı üzülüyoruz, dedi. İmrân: Gördüğüne üzülme. Senin şu gördüğün mutlaka bir günâh yüzündendir. Allah'ın onlardan bağışladığı ise daha çoktur, deyip sonra da: «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığmdandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okudu. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Bilâd'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Alâ İbn Bedr'e: «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığmdandır.» buyruluyor. Halbuki ben, gözümü daha çocukken kaybettim, dedim de Alâ. bana: O halde ana ve babanın günâhları yüzündendir, dedi. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Dahhâk'dan rivayetine göre o: Önce Kur'ân'ı ezberleyip de sonra unutan hiç kimse bilmiyorum ki bu, bir günâhı yüzünden olmasın, demiş sonra: «Size musibetten ne gelirse, kendi ellerinizin kazandığmdandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder.» âyetini okumuş. Sonra Dahhâk şöyle diyor: Hangi musibet Kur'ân'ı unutmaktan daha büyüktür?[11]

32 — Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir.
33 — Dilerse O, rüzgârı durdurur da denizin yüzünde durakalırlar. Muhakkak ki bunda, sabırlı olan ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.
34 — Yahut yaptıklarına karşılık onları helak eder. Birçoğunu da bağışlar.
35 — Âyetlerimiz üzerinde tartışanlar bilsinler ki, kendileri için kaçacak bir yer yoktur.

Allah Teâlâ buyurur ki: Emri ile gemilerin denizde yürümesi için denizi buyruk altına alması Allah Teâlâ'nın kudret ve saltanatına delâlet eden âyetlerindendir.

Âyetteki v lSj!^J) kelimesi, denizde dağlar gibi büyük gemiler demektir. Mücâhid, Hasan, Süddî ve Dah-hâk'ın söylediğine göre bunlar, karadaki dağlar gibi olan ve denizde yüzen büyük gemilerdir. «Dilerse O, (gemileri yürüten) rüzgârı durdurur da (gemiler hareket etmeyerek) denizin yüzünde (gidip gelmez, su üzerinde) durakalırlar. Muhakkak ki bunda (zorluklara karşı) sabırlı olan ve çok şükreden kimseler için âyetler vardır.» Denizi buyruk altına almasında, gemilerin yürümesi için ihtiyaç duydukları şekilde rüzgârları estirmesinde şüphesiz Allah Teâlâ'nın yaratıklarına olan nimetlerine delâletler, zorluklara sabreden ve bollukta çok şükreden kimseler için âyetler vardır. «Yahut yaptıklarına karşılık onları helak eder.» Dilerse gemileri helak eder ve onlara binen halkın günâhları sebebiyle batırır. «(Günâhlarının) birçoğunu da bağışlar.» Şayet günâhlarının hepsine karşılık onları cezalandırmış olsaydı, gemiye binen herkesi helak etmiş olurdu. Tefsir âlimlerinden birisinin söylediğine göre, «Yahut yaptıklarına karşılık onları helak eder.» kısmını şöyle açıklayabiliriz: Allah Teâlâ dilemiş olsaydı; rüzgârı kuvvetli fırtına olarak gönderir ve bu fırtına gemileri yakalayarak dosdoğru gitmekten çevirip alı-koyar, istenen yöne doğru gitmeyen başıboş olarak sağa veya sola çevi-rirdi. Bu açıklama, gemilerin ve onlara binenlerin helakini de içermektedir ve birinci açıklamaya uygundur. Buna göre Allah Teâlâ dilemiş olsaydı, rüzgâr sükûnete erer ve gemiler dururdu. Yahut da rüzgârı kuvvetlendirir ve gemiler dağılıp yoldan çıkar, başıboş hale gelir ve helak olurdu. Ancak Allah Teâlâ lütuf ve rahmetinin eseri olarak rüzgârı ihtiyâç ölçüşünce gönderir. Nitekim yağmuru da yetecek miktarda göndermektedir. Şayet yağmuru çok fazla yağdırmış olsaydı binalar yıkılırdı. Az indirmiş olaydı ekinler ve meyveler bitmezdi. Hattâ Mısır gibi yerlere dışardan başka bir yerden akarsu gönderirdi, çünkü onların
yağmura ihtiyâçları yoktur. Şayet onların üzerine yağmur indirilmiş olsaydı bi-nalarını yıkar, duvarlarını yere indirirdi.
«Âyetlerimiz üzerinde tartışanlar bilsinler ki, kendileri için (Bizim baskınımız ve intikamımızdan) kaçacak bir yer yoktur. (Şüphesiz onlar Bizim gücümüzle kahrolacaklardır.)»[12]

36 — Size verilen herhangi bir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında olan ise hem daha hayırlı, hem de daha bakîdir. Bu; îmân edenler ve Rabla-nna tevekkül edenler içindir.
37 — Ve büyük günâhlardan, hayâsızlıktan çekinenler, öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar içindir.
38 — Ve Rablarına icabet edenler, namaz kılanlar içindir. Onların işleri aralarında şûra iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.
39 — Onlar ki, kendilerine zulüm vâki' olunca yardım-laşırlar.

Allah Teâlâ dünya hayatı ve zîneti ile dünyadaki fânî nimetler ve güzelliklerin durumunu hakîr göstererek buyuruyor ki: «Size verilen herhangi bir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir.» Her ne elde edip toplamışsanız sakın bunlara aldanmayın. Zîrâ bu, sadece dünya hayatının bir geçimliğidir. Dünya hayatı hiç şüphesiz sona erecek, zeval bulacak değersiz bir yurddur. «Allah katında olan ise hem daha hayırlı, hem daha bakîdir.» Allah'ın sevabı; dünyadan daha hayırlıdır ve

o bakîdir, ebedîdir. Sakın fânî olanı bakî olana tercih etmeyin. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, âyetin devamında şöyle buyurur: «Bu; îmân edenler (dünyada lezzetleri terke dayananlar) ve Rablarına tevekkül edenler içindir.» Şüphesiz O, haramları terketme ve vâcibleri yerine getirmede sabretmelerine yardımcı olacaktır. «Ve büyük günâhlardan, hayâsızlıktan çekinenler içindir.» Daha önce A'râf sûresinde, büyük günâhlar ve hayâsızlıkla ilgili bilgi geçmişti. «Öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar içindir.» Onlann seciyyeleri, insanları affetme ve onlara karşı hoşgörülü olmayı gerektirir. Yoksa insanlardan intikam almak onlann seciyyesi değildir. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Allah'ın haramlarının hiçe sayılması durumu müstesna kendi nefsi için hiç bir zaman intikam almamıştır. Başka bir hadîste haber verildiğine göre, Allah Rasûlü ashâbdan birini azarladığı zaman: Ona ne oluyor? Alnı topraklansın (toprağa değsin, çokça secde etsin), buyururmuş. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbrahim'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İnsanlar zelîl görülmekten hoşlanmazlar, güçleri yettiği zamanda ise affederlerdi.
«Rablarına icabet edenler; (rasûlüne tâbi olarak O'nun emrine itaat eden ve yasakladıklarından sakınanlar) namaz kılanlar içindir.» O namaz ki, Allah için olan ibâdetlerin en büyüğüdür. «Onların işleri, aralarında şûra iledir.» Harbler ve benzerlerinde olduğu gibi birbirlerinin görüşlerinden istifâde edip yardımlaşmak üzere bir konuda müşavere etmedikçe o işe girişmezler. «Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «İşler hakkında onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et.» (Âl-i İmrân, 159) buyurulur. Yine bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.), ashabının kalbleri hoş olsun diye harb ve benzeri konularda onlarla müşavere ederdi. Hz. Ömer İbn Hattâb yaralamp da vefatı yaklaştığında, kendisinden sonra halife seçilmesi durumunu altı kişilik meşveret heyetine bırakmıştı. Bu altı kişi Hz. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Abdurrahmân ibn Avf —Allah hepsinden razı ol-sun— tır. Bütün sahabenin fikri Hz. Osman'ın hilâfetinde toplanmıştı. «Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.» Bu, önce kendilerine en yakın olan, sonra onlara nisbetle daha az yakın olan Allah'ın yaratıklarına ihsanda bulunmak iledir. «Onlar ki, kendilerine zulüm vâki' olunca yardımlaşırlar.» Kendilerine haksızlık edip tecâvüz edenlere karşı onlarda yardımlaşma vardır. Yoksa onlar âciz, zelîl kimseler değillerdir. Aksine kendilerine tecâvüz edenlerden intikam almaya güçleri yeter. Bununla birlikte güç yetirdikleri zaman onlar affederler. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s.), kardeşlerini cezalandırmaya ve yaptıklarına mukabelede bulunmaya gücü yetmekle beraber onlara: «Bugün size başa kakmak ve kınamak yok. Allah sizi bağışlasın.» (Yûsuf, 92) demişti. Allah Rasûlü (s.a.) de Hudeybiye senesi Ten'îm dağmdan inerek canına kasdeden seksen kişiyi affetmiş; onları cezalandırmaya gücü yettiği halde ve intikam alabilecekken onlara ihsanda bulunmuştu. Aynı şekilde öavras îbn Hâris'i de affet-mişti. Ğavrâs Allah Rasûlü (s.a.) uyurken kılıcını kınından çıkararak Rasûlullah'ı öldürmek istemişti. Elinde kılıç yalın halde iken Allah Rasûlü (s.a.) uykusundan uyanmış, onu niyyetlendiği işten men'etmiş ve o da kılıcı elinden bırakmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) elinden kılıcı almış, ashabını çağırarak kendisinin ve bu adamın durumunu onlara bildirmiş sonra da onu bağışlamıştı. Aynı şekilde kendisini büyülemek isteyen Lebîd tbn A'sam'ı da affetmiş, ona karşılık vermemiş, gücü yettiği halde onu cezâlandırnıamıştır. Yine Allah Rasûlü

(s.a.), Mahmûd îbn Mesleme'nin öldürmüş olduğu Hayber yahûdîlerinden Marhab'ın kız-kardeşi Zeyneb'i de affetmişti. Zeyneb Hayber günü bir koyun budu zehirlemiş, but bu durumu Allah Rasûlüne haber vermiş de Zeyneb'i çağırmış, o da suçunu itiraf etmişti. Allah Rasûlü. (s.a.) : Seni bu işe sevkeden nedir? diye sormuş; Zeyneb'in cevabı : Peygamber isen nasıl olsa sana zarar vermeyecek, peygamber değilsen biz senden kurtulacağız, şeklinde olmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) Zeyneb'i serbest bırakmış ancak o buttan yiyen Bişr İbn Berâ ölünce kısas olarak Zeyneb'i öldürtmüştü. Bu hususta hadîsler ve haberler gerçekten pek çoktur. Allah'a hanıdolsun.[13]

İzahı

40 — Kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Kim affeder ve ıslâh ederse, ecri Allah'a aittir. Muhakkak ki Allah, zâlimleri sevmez.
41 — Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur.
42 — Yol, ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. îşte onlara elim bir azâb vardır.
43 — Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu; şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.

Allah Teâlâ'nm: «Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür.» kavli şu âyetleri gibidir: «Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» (Bakara, 194). «Eğer ceza verecek olursanız,
size reva görülen ukubetin misillemesiyle ceza verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126) Böylece adaleti meşru' kılmıştır ki, buradaki adalet kısastır. Ayrıca daha üstün olanına yani affa davet etmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın: «Yaralamalara kısas vardır. Kim de hakkından vazgeçerse; o kendisi için keffârettir.» (Mâide, 45) âyeti gibidir. Bu sebeple burada da: «Kim affeder ve ıslâh ederse, ecri Allah'a aittir. (Allah katında bu elbette boşa gitmez.)» buyurmuştur. Bir hadîste şöyle buyrulur: Bir kulun affetmesiyle Allah Teâlâ ancak onun izzetini arttırır. «Muhakkak ki Allah, zâlimleri, (tecâvüzkâr olanları, kötülüğe ilk başlayanları) sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur. (Kendisine zulmedenlerden hak-kmı almasında elbette onlar üzerine bir günâh yoktur.)» İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... İbn Avn'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: «Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol yoktur.» âyetindeki hakkını almayı soruyordum. Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân bana üvey annesi Ümmü Muhammed'den şöyle bir hadîs rivayet etti: Ümmü Muhammed mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin yanına girdiğinde o, şöyle anlatmış: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girdi. Zeyneb Bint Cahş yanımızdaydı. Eliyle bir şey yapmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) onun ne yaptığını anlamadı. Ben Rasûlullah'm elini tuttum ve ne yaptığını ona anlattım da, Allah Rasûlü (s.a.) durdular. Zeynep bize yönelip Hz. Âişe'ye ağzına geleni söylemeye başladı, Allah Rasûlü (s.a.) onu bundan men' ettiyse de söylediklerine son vermedi. Allah Rasûlü (s.a.) Âişe'ye; sen de ona ağır sözler söyle, buyurdu. Hz. Âişe de ona ağır sözler söyleyip onu bastırdı. Zeyneb, oradan ayrılıp Hz. Ali'ye geldi ve: Âişe sizin

hakkınızda şöyle şöyle ağır sözler söyledi, dedi. Bunun üzerine Hz. Fâtıma geldi ve Allah Rasûlü ona: Kâ'be'nin Rabbma yemîn olsun ki o, şüphesiz babanın sevgili hanımıdır, buyurdu. Hz. Fâtıma oradan ayrılıp gitti ve Hz. Ali'ye: Ben Allah Rasûlüne şöyle şöyle dedim, o da bana şöyle şöyle ce-vab verdi, dedi. Hz. Ali de Hz. Peygamber (s.a.)e gelip bu hususta konuştu. Hadîsin İbn Cerîr'deki ifâdeleri böyledir. Ancak hadîsin isnadında bulunan Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân'ın rivayetlerinde çok kere mün-kerlikler vardır ve bu hadîste de durum aynıdır. Sahih olan hadîs ise bu hadîstekilerin tersi ifâdeleri içermektedir. Nitekim Neseî ve İbn Mâ-ce'nin Hâlid İbn Seleme kanalıyla Urve'den rivayetlerine göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatmış: Ben kendime gelir gelmez Zeynep öfkeli bir halde ve izinsiz olarak yanıma girdi, sonra Allah Rasûlü (s.a.)ne: Ebu Bekir'in kızı kollarını sana doladığı zaman bu sana yeter, deyip bana döndü, ben ondan yüzümü çevirdim. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.): İşte önünde duruyor, ondan hakkını al, buyurdu. Ona yöneldim ve gördürr ki ağzında tükrüğü kurumuş, bana hiç bir cevab vermedi. Allah Rasûlt (s.a.)ne baktım; yüzü aydınlanmıştı. Bu hadîsin lafzı Neseî'nindir.
Bezzâr der ki: Bize Yûsuf İbn Musa'nın... Hz. Âişe (r.a.)den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, kendine zulmedene beddua ederse; ondan hakkını almış olur. Hadîsi Tirmizî de Ebu Ahvas kanalıyla Ebu Hamza Meymûn'dan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bu hadîsi sâdece Ebu Ahvas kanalından rivayetle biliyoruz. Hadis hafızlığı bakımından onun hakkında çeşitli şeyler söylenmiştir.
«Yol ancak insanlara zulmedenler, (insanlara zulmü reva görenler) ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler için (cezaya yol vardır ve günâh ancak bunlara)dir.» Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: İki kişi birbirlerine sövdüklerinde mazlum durumdaki, karşısındakine tecâvüze yellenmediği sürece söylediklerinin günâhı ilk başlayanın üzerinedir.
«İşte onlara elîm (çetin) bir azâb vardır.» Ebu Bekr İbn Ebu Şey-be der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... Muhammed İbn Vâsi'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mekke'ye geldim ve bir de baktım ki hendek üzerinde bir gözetleme yeri var. Beni yakalayıp Mervan İbn Mühelleb'e götürdüler. O, Basra emîri idi. Ey Ebu Abdullah, hacetin nedir? diye sordu. Şayet Adiyy oğullarının kardeşinin söylediği gibi olabileceksen ihtiyâcımı söylerim, dedim. Adiyy oğullarının kardeşi de kimdir? diye sordu: Alâ İbn Ziyâd'dır, dedim. Bir keresinde-bir arkadaşım bir işe me'mûr etmiş ve ona: Şayet sırtın hafif, karnın zayıf ve boş, ellerin müslümanların kanlan ve mallarıyla kirlenmemiş olarak akşamlamaya gücün yetiyorsa ve bunu yapabiliyorsan, işte o zaman senin üzerine kınama yoktur.» «Yol ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlara, elîm bir azâb vardır.» demiş. Mervan: Allah'a yemîn olsun ki doğru söyleyip nasîhat etmiş, deyip: Ey Ebu Abdullah, ihtiyâcın nedir? diye sordu. Ben: ihtiyâcım, beni aileme kavuşturmandır, dedim. O da bu ihtiyâcımı yerinde görüp kabul etti. Bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
Allah Teâlâ zulmü ve zâlimleri kötüleyip kısası meşru' kıldıktan sonra affetmeye ve bağışlamaya davetle şöyle buyurur: «Bununla beraber kim de (eziyyete) sabreder (kötülüğü gizler) ve bağışlarsa, işte bu; şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.» Saîd İbn Cübeyr şöyle diyor: Şüphesiz bu, Allah Teâlâ'nın emretmiş olduğu gerçek

işlerdendir. Yani şükre ve övgüye değer işlerdendir ki, onlara bol sevâb ve güzel bir övgü vardır. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Fudayl İbn İyâz'ın hizmetçisinden rivayetine göre; o, Fudayl İbn İyâz'-ı şöyle derken işitmiş: Sana birisi gelir ve başka birisini şikâyet ederse: Ey kardeşim, onu bağışla, de. Şüphesiz ki bağışlama, takvaya en yakın olandır. Eğer derse ki: Kalbim bağışlamaya katlanmıyor ama Allah Teâlâ'nın bana emrettiği gibi ondan hakkımı alacağım, sen ona şöyle de: Evet hakkını almayı güzel buluyorsun ama sen, yine de af kapısına don. Zîrâ o, geniş bir kapıdır. Şüphesiz her kim affeder ve barışı sağlarsa, ecri ve mükâfatı Allah'a aittir. Affeden geceleyin yatağında uyur. Hakkını alan ise bir şeyler yapar.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Saîd el-Kattân'ın... Ebu Hü-reyre (r.a.)den rivayetine göre birisi Ebubekir'e küfretmiş. Hz. Peygamber (s.a.) de orada oturuyormuş. Allah Rasûlü (s.a.) bu duruma şaşmaya ve tebessüm etmeye başlamış. Adam Hz. Ebubekir'e fazlaca hakaret edince o da söylediklerinin bir kısmıyla kendisine karşılık vermiş ve Hz. Peygamber (s.a.) öfkelenerek kalkmış. Arkasından yetişen Ebu-bekir: Ey Allah'ın elçisi, o bana küfrederken sen oturuyordun. Söylediklerinin bir kısmıyla ben ona cevab verdiğimde ise öfkelenip kalktın, demiş. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz seninle beraber senin yerine cevab veren bir melek vardı. Onun söylediklerinin bir kısmıyla ona cevab verdiğinde ise şeytân geldi. Elbette ben şeytânla beraber oturacak değildim, buyurdu ve sonra şöyle devam etti: Ey Ebubekir, üç şey vardır ki hepsi de gerçektir: Bir kul bir haksızlığa uğrar da Allah için ona göz yumup karşılık vermezse, şüphesiz Allah onu aziz kılar. Bir kişi sıla-i rahmde bulunarak iyilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ da onun imkânlarını çoğaltır. (Zenginliğini arttırır. Bir kimse de çok şey peşinde koşarak dilencilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ bununla onun azlığını (fakirliğini) artırır. Hadîsi bu şekli ile Ebu Dâvûd da Abd'ül-A'lâ İbn Hammâd'dan, o ise Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet ediyor. Ebu Dâvûd der ki: Hadîsi Safvan İbn îsâ da Muhammed İbn Aclân'dan rivayet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd aynı hadîsi Leys kanalıyla... Saîd İbn Mü-seyyeb'den mürsel olarak da rivayet eder. Bu, anlamı itibarıyla gerçekten güzel bir hadîstir.[14]

44 — Kimi de Allah saptırırsa; bundan sonra artık onun için bir velî yoktur. Göreceksin fa o zâlimler azabı gördükleri zaman: Geri dönecek bir yol yok mudur? diyeceklerdir.
45 — Ve onları ateşe sunulurken zilletten başlan öne eğilmiş, göz ucuyla gizli gizli çevreye bakarken göreceksin, îmân etmiş olanlar da derler ki: Hüsranda olanlar; kıyamet günü kendilerini de, ailelerini de hüsranda bırakanlardır, îyi bilin ki zâlimler muhakkak sürekli bir azâb içindedirler.
46 — Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velîleri de yoktur. Kimi de Allah saptırırsa, artık onun için bir yol yoktur.

Allah Teâlâ yüce zâtından haber vererek şöyle buyurur: Şüphesiz O'nun dilediği olur, O'nun dilediğini engelleyecek yoktur. Neyi de dilemez ise şüphesiz onu meydana getirecek yoktur. Kimi hidâyete eriş-tirmişse onu saptıracak, kimi de sapıklıkta bırakmışsa onu hidâyete erdirecek yoktur. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur; «Allah kimi de şaşıracak olursa; artık onu doğru yola

erdirecek bir kılavuz bulamazsın.» (Kehf, 17). Sonra Allah'a şiriş koşan zâlimlerden haber vererek buyurur ki: «(Kıyamet günü) göreceksin ki o zâlimler azabı gördükleri zaman: (dünyaya dönmeyi temenni edecek ve) Geri dönecek bir yol yok mu? diyeceklerdir.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Bir görsen; ateşin başında durdukları: Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızm âyetlerini yaUn saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegel-dikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılar-dır.» (En'âm, 27-28).
«Ve onları ateşe sunulurken (daha önceki Allah'a karşı gelmeleri yüzünden başlarına gelip kendilerini kuşatan) zilletten başlan öne eğilmiş, göz ucuyla gizli gizli çevreye bakarken göreceksin.» Onlar ateşten korkularından gizli gizli ona bakarlar. Onların korktukları ve zihinlerinde olandan çok daha büyüğü hiç şüphesiz başlarına gelecektir. Allah bizi bundan korusun ve kurtarsın. «(Kıyamet günü) îmân etmiş olanlar da derler ki: Hüsranda (en büyük kayıpta) olanlar; işte kıyamet günü kendilerini de, ailelerini de hüsranda bırakan, (onları ateşe götüren, ebediyyet yurdunda zevklerini kaybederek kendilerini ziyana uğratan) lardır.» Kendileri ile arkadaşları, sevgilileri, aileleri ve akrabalarının arası ayrılan ve onları kaybedenlerdir. «İyi bilin zâlimler, muhakkak sürekli, (devamlı ve edebî) bir azâb içindedirler.» Oradan çıkışları ve uzaklaşmaları da yoktur. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek (içinde bulundukları azâb ve cezadan onları kurtaracak) velîleri de yoktur. Allah kimi de saptırırsa, onun için bir (kurtuluş ve çıkar) yol yoktur.»[15]

47 — Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce Rabbınıza icabet edin. O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur, inkâr da edemezsiniz.
48 — Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik. Senin vazifen sadece tebliğdir. Gerçekten Biz, insana katımızdan bir rahmet tattırırsak, o bununla sevinir. Ama elleriyle işlediklerinden ötürü başlarına bir fenalık gelirse; işte o zaman insan cidden pek nankördür.

Allah Teâlâ kıyamet günü meydana gelecek korkuları, korkunç durumları zikrettikten sonra onlardan sakındırıp kıyamet günü için hazırlığı emreder ve şöyle buyurur: «Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce Rabbınıza icabet edin.» Allah Teâlâ o günün meydana gelmesini emrettiği zaman o, bir göz açıp kapama gibi anında oluverir ve onu çevirecek, engelleyecek de.yoktur. «O gün, hiç biriniz için sığınacak yer yoktur.» Sığınacağınız bir kale, sizi örtüp kamufle edecek ve Allah Teâlâ'nın görüşünden gizleyecek hiç bir yer yoktur. Aksine Allah Teâlâ ilmi, görmesi ve kudreti ile sizi kuşatmıştır. Sizin için O'ndan başka sığmak yoktur. «îşte o gün insan kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin varıp duracağı yer ancak Rabbının huzurudur.» (Kıyâme, 10-12).
«Eğer onlar (müşrikler) yine yüz çevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik.» Sen onlara musallat edilmiş değilsin. «Onları hidâyete erdirmek

sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Senin vazifen sâdece tebliğ etmektir. Hesâbgör-mekse bize düşer.» (Ra'd, 40). «Senin vazifen sâdece tebliğdir.» Seni sadece Allah'ın emrini onlara tebliğ ile mükellef kılmışızdır. «Gerçekten Biz insana, katımızdan bir rahmet tattırırsak o, bununla sevinir.» Ona bir bolluk ve nimet isabet ettiğinde bununla ferahlanır. «Ama (insanlara) elleriyle işlediklerinden ötürü başlarına bir fenalık (kuraklık, musibet, belâ ve zorluk) gelirse; işte o zaman insan cidden pek nankördür.» Geçen nimeti inkâr eder ve sâdece içinde bulunduğu anı bilir. Ona bir nimet isabet ederse, şımarır ve azar. Başına bir mihnet ve musîbet gelirse, ümidini keser. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.): Ey kadınlar topluluğu, sadaka verin. Şüphesiz ben sizin çoğunuzu cehennemlikler olarak görüyorum, buyurmuştu. Bir kadın: Neden ey Allah'ın elçisi? diye sordu da, efendimiz şöyle buyurdu: Zîrâ siz çok şikâyet eder ve kocalarınıza karşı nankörlük edersiniz. Herhangi birine bir ömür boyu iyilik etsen, sonra bir gün iyiliği bıraksan; senden asla hiç bir hayır görmedim, der. Allah'ın hidâyete erdirdiği ve olgunluğu ilham ettiği, böylece îmân edip sâlih amel işleyenler dışında insanların çoğunun durumu budur. Mü'min ise Allah Rasûlü (s.a.)nün buyurduğu üzere şöyledir: Ona bir bolluk isabet ettiğinde şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı gel-diğinde sabreder de, bu onun için hayır olur. Böylesi mü'minden başka hiç kimseye nasîb olmaz.[16]

49 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler bağışlar, dilediğine de erkekler bağışlar.
50 — Veya hem dişi, hem erkek olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. Muhakkak ki O, Alîm'dir, Kadîr'dir.

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; O, göklerin ve yerin yaratıcısı, mâliki ve onlarda tasarruf sahibi olandır. Şüphesiz O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. O dilediğine verir, dilediğine vermez. Verdiğini engelleyecek, vermediğini verecek yoktur. Şüphesiz O, dilediğini yaratır. «Dilediğine dişiler bağışlar.» Sadece kız çocukları bahşeder. Beğâvi der ki: Hz. Lût (a.s.) onlardandır. «Dilediğine de erkekler bağışlar.» Beğavî buna Hz. İbrahim'i misâl verir ki onun kız çocuğu olmamıştır. «Veya hem dişi, hem erkek olmak üzere çift verir.» İnsanlardan dilediklerine hem erkek, hem de kız çocuk bahşeder. Beğavî buna da Hz. Muhammed (s.a.)i misâl getirir. «Dilediğini de kısır bırakır (ve onun çocuğu ol-maz.)» Beğavî bu kısma da Hz. Yahya ve îsâ'yı misâl getirmektedir. Böylece insanlar dört kısma ayrılmış oluyor: Onlardan kimisine kız çocuğu, kimisine erkek çocuğu, kimisine hem erkek hem kız olmak üzere iki cinsten verir, kimisine de ne ondan ne diğerinden vermez onu kısır, nesilsiz bırakır ve onun çocuğu olmaz. «Muhakkak ki O, Alîm'dir (bunlardan herbirine lâyık olanı en iyi bilendir insanları bu hususta farklı farklı kılmada dilediğine güç yetirendir.)
Bu makam Allah Teâlâ'nın Hz. îsâ hakkında «Onu insanlar için bir âyet kılacağız.» buyurduğu (Meryem, 21) âyetindeki makama benzemektedir. Allah Teâlâ yaratıkları dört bölük olarak yaratmıştır: Hz. Âdem (a.s.) ne bir erkekten ve ne de bir dişiden değil, topraktan yaratılmıştır. Havva ise dişi olmaksızın erkekten yaratılmıştır. Hz. îsâ dışında diğer yaratıklar bir erkek ve dişiden Hz. îsâ (a.s.) da

erkek olmaksızın dişiden yaratılmıştır. Böylece Meryem oğlu îsâ'nın yaratılışının Allah'ın kudretine delâleti tamamlanmış oluyor. Bu sebepledir ki: «Onu insanlar için bir âyet kılmak üzere...» buyurulmuştur. Bu makam babalar hakkında, birinci makam ise çocuklar hakkındadır. Bunlardan her biri de dört kısma ayrılır. Alîm ve Kadîr olan Allah'ın şanı yücedir.[17]

51 — Bir beşer için Allah'ın kendisiyle konuşması olacak şey değildir. Meğer ki bir vahy ile veya perde arkasından, yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahyetsin. Muhakkak O, Aliyy'dir, Hakîm'dir.
52 — işte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir, imân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu göstermektesin.
53 — Göklerde ve yerde olanların kendisine ait olduğu Allah'ın dosdoğru yolunu. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.

Bu, vahyin, Allah Teâlâ'ya nisbetle arzettiği durumdur. Allah Teâlâ bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.)in kalbine onun Allah'tan olduğuna dâir hiç şüphe etmeyeceği bir şey ilkâ eyler. Nitekim İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayet edildiğine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: Ruh el-Kudüs benim kalbime üfledi ki, hiç bir nefis rızkı ve eceli tamâm olmadıkça asla ölmeyecektir. O halde Allah'tan korkun ve istemeyi güzel yapın.
«Veya perde arkasından vahyetsin.» Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) ile bu şekilde konuşmuştur. Konuşmadan sonra Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi dilemiş ve fakat bundan mahrum edilmiş, men'edilmiştir. Sahih bir hadiste haber verildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Câbir İbn Abdullah'a: Allah Teâlâ bir perde arkasından olmaksızın hiç kimse ile konuşmamış-tır. Ancak O, senin babanla yüz yüze konuştu, buyurdu. Câbir'in babası Uhud günü öldürülmüştü. Fakat bu konuşma Berzah âlemindedir. Âyette işaret olunan perde arkasından konuşma ise ancak dünya yur-dundadır.
«Yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahyetsin.» Cibril ve diğer meleklerden bir başkasının peygamberlere indiği gibi. Muhakkak O Aliyy'dir, Alîm'dir, Habîr'dir, Hakîm'dir. «İşte böylece Biz, sana da emrimizden bir rûh (olan Kur'ân'ı) vahyettik. Sen (tafsilâtlı şekilde ve Kur'ân'da sana belirtildiği şekilde) kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu (Kur'ân'ı) kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «De ki: İmân edenler için hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu; onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fus-silet, 44).
«(Ey Muhammed,) şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu (dosdoğru bir ahlâkı) göstermektesin. Göklerde ve yerde olanların kendisine âit olduğu Allah'ın (emretmiş ve meşru' kılmış olduğu) dosdoğru yolunu.» O Allah ki göklerin ve yerin Rabbı, mâliki ve onlarda tasarruf edenidir. Öyle bir Hâkimdir ki O'nun hükmünü değiştirecek ve geciktirecek yoktur. «İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner (de onları ayırt-eder ve onlar hakkında hükmünü verir.)»[18]

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7078-7080
[2] Hazvera Mekke'de bir yerin adıdır. Lügat bakımından küçük tepe anlamına gelir. Orada küçük bir tepe olduğundan bu ad verilmiştir. (Arapça neşrin muhak. kıklan).
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7080-7082
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7088-7089
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7090
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7091-7092
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7092-7094
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7094-7096
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7097-7102
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7102-7105
[11] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7105-7107
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7108-7109
[13] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7109-7111
[14] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7123-7126
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7127-7128
[16] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7128-7129
[17] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7129-7130
[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7131

ZUHRUF SÛRESİ

Apaçık Kitâb
Göklerin ve Yerin Yaratanı
Kızlar ve Oğullar
Atalarımızdan Böyle Gördük
İbrahim Babasına Demişti ki
Rahman'in Zikrinden Gafil Olanlar
Mûsâ da Firavuna Demişti ki
Meryemoğlu İsâ da Demişti ki
O Gün Dostlar Birbirine Düşman Olurlar
Mücrimler de Cehennemdedirler
Gökte de Yerde de İlâh Olan O'dur

ZUHRUF SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Ha, Mîm.
2 — Apaçık kitaba andolsun ki,
3 — Düşünüp anlayasınız diye gerçekten Biz onu arap-ça bir Kur'ân kılmışındır.
4 — O, nezdimizdeki ana kitâbdadır. Sânı yücedir, hikmet doludur.
5 — Haddi aşan bir kavimsiniz diye, sizi o Kur'ânla uyarmaktan vaz mı geçelim?
6 — Daha öncekilere nice peygamberler göndermiştik.
7 — Kendilerine bir peygamber gelmeyedursun mutlaka onunla alay ederlerdi.
8 — Biz bunlardan daha güçlü olanları helak ettik. Öncekilerin misâli geçti.

Apaçık Kitâb

Allah Teâlâ: «Hâ, Mîm. Apaçık kitaba andolsun ki...» buyurmaktadır. O kitabın mânâları ve lafızları apaçıktır. Zîrâ o, insanlar arasında konuşulan dillerin en fasihi olan arap diliyle inmiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Düşünüp anlayasımz diye gerçekten Biz onu (fasih ve apaçık bir şekilde) arapça bir Kur'ân kılmışızdır.» Başka bir âyet-i kerîme'de de: «Apaçık arap diliyle...» (Şuarâ, 195) buyurulmuştur. «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Sânı yücedir, hikmet doludur.» âyet-i ke-rime'si onun Mele-i A'lâ'daki şerefini, yeryüzü halkı ona itaat etsin ve ta'zîmde bulunsun, kadr u kıymetini bilsin diye beyân etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O (Kur'ân) nezdimizdeki ana kitabdadır,» İbn Abbâs ve Mücâhid ana kitabı; Levh-i Mahfuz ile açıklarlar. Katâde ve bir başkası âyetteki kelimesini; nezdimizde, katımızda ile, yine Katâde; yücedir anlamındaki kelimesini yüce bir makam, şeref ve fazilet sahibi ile açıklamaktadır. «O, hikmet doludur.» Muhkemdir, kapalılık ve eğrilikten uzak ve masundur. Bütün bunlar, Kur'ân'ın şerefine ve faziletine bir tenbihten ibarettir. Şu âyet-i kerîmeler de aynı durumdadır: «Şüphesiz o, çok şerefli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona arınmış olanlardan başkası el süremez. Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» (Vakıa, 77-80) «Dikkat et, bu Kur'ân bir öğüttür. Dileyen onu kabul eder. O kudsal kılınmış, yüceltilmiş, arınmış sahîfeler üzerindedir. İyi kimseler, saygıdeğer elçilerin eliyle yazılmıştır. (Abese, 11-16). Âlimler bu iki âyet-i kerîme'den, mushafa abdestsiz olanın dokunmaması gerektiği hükmünü çıkarmışlardır. Şayet sahîh ise bu bir hadîste de belirtilmektedir. Zîrâ melekler Mele-i A'lâ'-da Kur'ân'ı ihtiva eden mushaflara ta'zîmde bulunmaktadırlar. Elbette yeryüzü halkı buna Mele-i A'lâ'daki meleklerden daha lâyıktır. Zîrâ Kur'ân onlara indirilmiştir ve hitabı da onlara yöneliktir. O halde onu ikram ve ta'zîmle karşılamaya, onu kabule, ona teslim ile bağlanıp boyun eğmeye yeryüzü halkı daha müstehaktır. Zîrâ Allah Teâlâ: «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Sânı yücedir, hikmet doludur.» buyurmuştur.
«Haddi aşan bir kavimsiniz diye, sizi o Kur'ân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» âyetinin tefsirinde müfessirler ihtilâf etmişlerdir. îbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Salih ve Süddî'nin söylediğine ve İbn Cerir'in tercîhine göre bu âyet-i kerîme şöyle anlaşılır: Siz emredilenleri yapmamışken sizi bağışlayacağımızı ve size azâb etmeyeceğimizi

mi zannediyorsunuz? Katâde ise «Sizi o Kur'ân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» âyeti hakkında der ki: Allah'a yemîn olsun ki şu Kur'ân, bu ümmetin ilkleri onu reddettiği zaman ref olunup kaldırılmış olsaydı, helak olurlardı. Fakat Allah Teâlâ lutfu ve rahmeti ile, onların üzerine Kur'ân'ı tekrar indirmiş ve yirmi sene ya da Allah'ın dilediği kadar onları Kur'-ân'a çağırmıştır. Katâde'nin sözü anlam itibarıyla gerçekten güzeldir ve özet olarak şöyle açıklanabilir: Allah Teâlâ yaratıklarına lutfu ve merhameti ile onları hayra, hikmet dolu zikir olan Kur'ân'a çağırmayı bırakmamıştır. Her ne kadar onlar, haddi aşanlar ve Kur'ân'dan yüz çevirenler ise de, hidâyete erdirilmelerini takdir buyurdukları hidâyete ulaşsınlar ve şakiler olduğu takdir edilmiş kimselerin aleyhine hüccet konulsun diye ona sarılmayı emretmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı peygamberini teselli edip onlara karşı sabretmesini emrederek şöyle buyurur: «Daha öncekilere (ümmetlere ve nesillere) nice peygamberler göndermiştik. Kendilerine bir peygamber gelmeyedursun mutlaka onunla alay ederlerdi.» Ey Muhammed, Biz, seni yalanlayan şu müşriklerden daha güçlü olan ve elçilerimizi yalanlayanları helak ettik. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Hem onlar, kendilerinden daha çok, daha kuvvetli ve yeryüzünde daha sağlam eser bırakan kimselerdi.» (Ğâfir, 82) buyurmuştur. Bu hususta âyet-i kerîmeler pek çoktur.
«Öncekilerin misâli geçti.» âyetindeki kelimelerini Mücâhid; onların sünnetleri ile, Katâde; onların cezalandırılmaları ile, Mücâhid ve Katâde'den başka birisi de; onların ibretleri ile, açıklamaktadır. Kendilerinden önceki yalanlayanların başına gelenlerin sonraki yalanlayanların başlarına gelmemesi için onları bir ibret vesilesi kıldık. Nitekim bu sûrenin sonlarına doğru bir âyet-i kerîme'de «Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.» (Zuhruf, 56) buyrulurken, başka âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: «Bu Allah'ın kulları hakkında öteden beri carî olan sünnetidir.» (Ğâfir, 85), «Sen, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın.-) (Ahzâb, 62).[1]

9 — Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, muhakkak; Onları Azîz, Alîm yaratmıştır, diyeceklerdir.
10 — O ki, yeri sizin için bir beşik kılmış, doğru gidesi-niz diye orada yollar var etmiştir.
11 — O ki, gökten bir ölçüye göre su indirmiştir. İşte biz onunla ölü bir memleketi dirilttik, siz de böylece çıkarılacaksınız.
İ2 — Ve O ki, bütün çiftleri yaratmıştır. Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir.
13 — Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbmızm nimetini anarak: Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir; yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.
14 — Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.

Göklerin ve Yerin Yaratanı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Ey Muhammed, şu Allah'a şirk koşan ve O'nunla beraber bir başkasına tapınanlara: «Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan muhakkak: Onları Azîz, Alîm yaratmıştır, diyecekler (ve bunları yaratanın tek ve ortağı olmayan Allah olduğunu itiraf edecekler) dir.» Bununla beraber onlar, Allah ile birlikte O'nun dışındaki putlara ve Allah'a denk saydıklarına tapınmak-tadırlar.
«O ki, yeri sizin için bir beşik kılmış...» Yeryüzünü bir döşek, sabit ve sarsılmaz kılmıştır. Onun üzerinde yürümekte, kalkmakta, uyumakta ve gezmektedirler. Bununla beraber yeryüzü su dalgalan üzerinde yaratılmıştır. Fakat Allah Teâlâ yeri şöyle veya böyle sarsılmasın ve üzerindekileri sarsmasın diye dağlarla tesbît etmiştir. «(Bir ülkeden başka bir ülkeye, bir bölgeden başka bir bölgeye, bir iklimden başka bir iklime yürümenizde) doğru gidesiniz diye orada (dağlar ve vadiler arasında) yollar var etmiştir. O ki, gökten bir ölçüye göre su indirmiştir.» Sizin zirâatınız, ekinleriniz, meyveleriniz, kendiniz ve hayvanlarınızın içmesine yetecek kadar ve belirli bir ölçüye göre gökten su indirmiştir. «İşte Biz onunla ölü bir memleketi dirilttik. (Oraya su gelince sarsılıp kabarmış, her bir güzel bitkiden çift çift yetiştirmiştir.)» Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü diriltmesiyle cesedlerin öldükten sonra âhiret günü yeniden diriltilmesine tenbîhte bulunarak: «Sizi de böylece çıkarılacaksınız.» buyurmuştur.
«Ve O ki, bütün çiftleri yaratmıştır.» Allah Teâlâ yeryüzünün bitirdiği diğer sınıflardan bitkiler, ekinler, meyveler, çiçekler, cinsleri ve sınıfları muhtelif hayvanları yaratmıştır. «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir.» Onları size boyun eğdirmiş, sizin buyruğunuza vermiş, etlerini yemenize, sütlerini içmenize ve sırtlarına binmenize imkân vermiştir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Tâ ki, (bunlara seferlerinizde grup halinde binesiniz ve onları sizin buyruğunuza verdiği için) Rabbımzm nimetini anarak: Bunlan bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa (Allah bunları bizim buyruğumuza vermiş olmasaydı) biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.» (...) «Ve biz şüphesiz (ölümümüzden sonra) Rabbımıza döneceğiz. (En büyük yürüyüş ve gidiş O'nadır.)» Burada dünyadaki yürüyüşle âhiret yürüyüşüne tenbîhte bulunulmaktadır. Nitekim «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı; takvadır.» (Bakara, 197) âyetinde dünyevî azıkla âhiret azı-ğına; «Bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takva örtüsü ise daha hayırlıdır.» (A'râf, 26) âyetinde de dünyevî elbiselerle uhrevî olanlarına tenbîhte bulunulmaktadır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd'in... Ali İbn Rabîa'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: «Hz. Ali (r.a.)ye bir hayvan getirilmişti. Ayağını üzengiye koyunca: Bismillah,, dedi. Üzerine çıkıp oturunca da: Allah'a hamdolsun. Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» deyip sonra da üç kere Allah'a hamdetti, üç kere tekbîr getirdi ve: Allah'ın sânı yücedir. Senden başka ilâh yoktur. Şüphesiz ben kendime haksızlık etmişimdir. Beni yarlığa dedi ve sonra da güldü. Ben ona: Ey mü'mm-lerin emîri neden güldünüz? diye sordum, şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.)nü benim yaptığımı yaparken görmüştüm, sonra güldü. Ben: Ey Allah'ın elçisi, neden güldünüz? diye sordum da, şöyle buyurdu,: Ey Rabbım, beni yarlığa dediği zamanda Rab Teâlâ kuluna şaşar ve: Kulum Benim dışımda hiç kimsenin günâhları

bağışlamayacağını bildi, buyurur. Hadîsi bu şekilde Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî, Ebu Ahvas kanalıyla rivayet etmişlerdir. Neseî'nin rivayet zincirinde Mansûr, Ebu İshâk'dan, o Ali İbn Rabîa el-Esedî'den ifadesi fazladır. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Abdurrahmân İbn Mehdî'nin Şu'-be'den rivayetine göre; o, şöyle diyor: Ebu İshâk'a: Bu hadîsi kimden işittin? diye sordum, Yûnus İbn Habbâb'dan, dedi. Yûnus İbn Hab-bâb'a vardım ve: Bu hadîsi kimden işittin? diye sordum. Ali İbn Ra-bîa'dan işitmiş olan birisinden, dedi. Bazıları da hadîsi Yûnus İbn Hab-bâb kanalıyla... Ali İbn Rabîa'dan rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Abdullah İbn Abbâs'-tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onu binitinin arkasına bindirmiş. Allah Rasûlü binitine binince üç kere tekbîr getirmiş, üç kere hamd etmiş, bir kere de Allah'ı tehlîl buyurmuş, sonra da uzanıp gülmüş ve İbn Abbâs'a dönerek: Hayvana binip benim yaptığım gibi yapan hiç bir müslüman kişi yoktur ki, Allah Teâlâ ona yönelip benim sana güldüğüm gibi gülmesin, buyurmuş. Hadisi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.
Bu konudaki Abdullah İbn Ömer'in naklettiği hadîs de şöyledir: İmâm Ahmed'in Ebu Kâmil kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre :
Hz. Peygamber (s.a.) bir sefere çıkmak üzere binitine konduğu zaman üç kere tekbîr getirir, sonra: «Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» (âyetini okur) ve Allah'ım, bu yolculuğumda Senden iyilik ve takva, amellerden Senin hoşnûd olacağın amelleri dilerim. Allah'ım, bize bu yolculuğumuzu kolaylaştır, onun uzaklığım kaldır. Allah'ım, yolculukta arkadaş, Sensin. Aile de geride kalan Sensin, dermiş. Ailesine döndüğü zamanda ise şöyle dermiş: İnşâallah tevbe edenler, ibâdet edenler ve Rabbımıza hamdedenler olarak dönüyoruz. Hadîsi bu şekliyle Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî, İbn Cüreyc kanalıyla; Tirmizî de Hammâd İbn Seleme kanalıyla Ebu Zübeyr'den rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Ebu Lâs Muhammed İbn Esved'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bizi hacca gitmek üzere zekât develerine bindirdi. Biz: Ey Allah'ın elçisi, bizi bunlara bindireceğini sanmazdık, dedik de şöyle buyurdu: Hiç bir deve yoktur ki üzerinde bir şeytân bulunmasın. O halde onlara bindiğiniz zaman size emrettiğim şekilde onlar üzerine Allah'ın adını anın, sonra da onlan kendiniz için kullanın. Sizi onlara ancak Allah Teâlâ bindirmiştir. Bu anlamdaki diğer bir hadîs şöyledir: İmâm Ahmed'in Attâb kanalıyla... Muhammed İbn Hamza'dan, onun da babasından rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Her devenin sırtında bir şeytân vardır. Onlara bindiğiniz zaman Allah'ın adını anın (besmele çekin) sonra da ihtiyâçlarınızı noksansız yerine getirin.[2]

15 — Ama onlar kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. İnsan, gerçekten apaçık bir nankördür.
16 — Yoksa Allah, yarattıkları arasından kızları kendisine alıp oğulları size mi ayırdı?
17 — Ama Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla onlardan birisi müjdelenince; yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.

18 — Yoksa süs içinde yetiştirilip de mücâdelede açık olmayanı mı?
19 — Onlar, Rahmân'm kulları olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler. Onların bu şehâ-detleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.
20 — Ve derler ki: Eğer Rahman dilemiş olsaydı, biz onlara ibâdet etmezdik. Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar, yalnız yalan söyleyip dururlar.

Kızlar ve Oğullar

Allah Teâlâ burada müşriklerin, hayvanların bazısını putlarına, bazısını da Allah'a tahsis etmelerindeki yalan ve iftiralarını haber veriyor. Nitekim En'âm sûresinde de yine onlardan haber vererek şöyle buyuruyor: «Onlar; Allah'ın yarattığı ekin ve davarlardan O'nun için bir pay ayırdılar ve kendi zanlanna göre: Bu Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklarımızındır, dediler. Ortaklarına âit olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a âit olanlar ortaklarına giderdi. Ne kötüdür hükmede-geldikleri şeyler.» (En'âm, 136). Aynı şekilde çocukları arasında onlara göre en değersiz, en kötü sayılan kızları Allah'a tahsis etmişlerdir. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Demek erkekler sizin, dişiler Allah'ın mı? öyleyse bu haksız bir paylaşma.» (Necm, 21-22) buyrulurken burada da Allah Teâlâ: (»Ama onlar kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. İnsan, gerçekten apaçık bir nankördür.» buyurmaktadır.
«Yoksa Allah yaratıkları arasından kızları kendisine alıp oğulları size nü ayırdı?» âyet-i kerîme'si yine onları şiddetli bir şekilde inkâr sadedindedir. Sonra bu inkârı tamamlamak üzere şöyle buyrulur: «Ama Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla onlardan birisi müjdelenince; yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.» Onlardan birisi, Allah'a isnâd etmiş oldukları kızlarla müjdelendiği zaman tiksinir, bundan hoşlanmaz, kendisine verilen müjdenin kötülüğünden vücûdunu üzüntü kaplar ve bu utançtan dolayı insanlardan gizlenir. Allah Teâlâ buyurur ki: İşte sizler bundan tiksinir de Allah'a nasıl isnâd edersiniz?
«Yoksa süs içinde yetiştirilip de mücâdelede açık olmayanı mı?» Kadın eksik olup eksikliği daha küçük bir kız çocuğu iken süsler takınmakla gideriliyor ve tartışıldığı zaman söyleyecek söz bulamıyor, aksine âciz ve dilsiz oluyor. Özellikleri böyle olduğu için mi bu cinsi Allah Teâlâ'ya nisbet ediyorlar? Dişiler içleri ve dışlarıyla, şekil ve mânâ yönünden eksiktirler. Zahirî eksiklik *onu yok etmek üzere takılan süs ve benzeri şeylerle giderilip tamamlanmaktadır. (...) Mânâ yönüyle eksikliğine gelince; şüphesiz o, hakkını alması gerektiğinde hakkını almaktan âciz ve zayıftır. Söyleyecek sözü ve hakkını alma fikri yoktur. Nitekim araplardan birisi kendine bir kız çocuğu müjdelendiği zaman şöyle demiş: O hiç de iyi bir çocuk değildir: Üstünlüğü ağlamakla iyiliği ise başkasınınkini almak iledir.
«Onlar, Rahmân'm kullan olan melekleri de dişi saydılar.» Onların melekler hakkındaki inançları böyledir. Allah Teâlâ onların bu sözlerini reddederek: «Onların yaratılışlarını mı görmüşler.» Allah Teâlâ'-nın onları dişiler olarak yarattığını müşâhade mi etmişler? «Onların bu şehâdetleri yazılacak ve kıyamet günü bu yüzden sorguya çekileceklerdir.» buyurur. Âyetin bu kısmı böyle düşünenler için şiddetli ve çetin bir tehdîddir.
«Ve derler ki: Eğer Rahman dilemiş olsaydı, biz onlara ibâdet etmezdik.» Şayet Allah dilemiş olsaydı, Allah'ın kızları olduğunu söylediğimiz melekler suretindeki

şu putlara tapınmamızla bizim aramıza bir engel koyardı. Zîrâ O bunu bilmektedir ve bizim bu tapınmamızı ikrarla karşılamaktadır. Böylece onlar çok çeşitli yanlışları bir araya toplamış oluyorlar.
a- Allah'a çocuk isnâd etmişlerdir. Şüphesiz Allah Teâlâ yücedir, mukaddestir ve bundan münezzehtir.
b- Allah Teâlâ'nın kız çocukları erkek çocuklar üzerine tercih edip seçtiğini ileri sürmüşlerdir. Böylece Rahmân'm kulları olan melekleri dişiler saymışlardır.
c- Bütün bunlarla beraber delilsiz, bürhânsız, Allah'ın izni olmaksızın; mücerred görüşleri ve hevesleri ile, geçmişlerini büyüklerini ve babalarını taklîd ederek meleklere tapınmışlardır. Bu, câhiliye döneminde bilgisizlerin sürçmesinden başka bir şey değildir.
d- Meleklere tapınmalarına Allah'ın ses çıkarmadığı şeklindeki ifâdelerine kaderi delil getirmek istemişlerdir. Elbette onlar bu delil getirmelerinde büyük bir bilgisizlik içindedirler. Allah Teâlâ da bunu şiddetle reddetmektedir. Zîrâ Allah Teâlâ elçiler göndermiş, kitaplar indirmiş, tek ve ortağı olmaksızın Zâtına ibâdeti emredip başkalarına kulluğu men'edip yasaklamıştır. Bu âyet-i kerîme'de: «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah, içlerinden kimini hidâyete erdirdi, kimi de sapıklığı haketti. Şimdi yeryüzünde gezin de, peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.» (Nahl, 36) buyururken, bu sûredeki bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45) Onların hüccetlerini zikrettikten sonra da bu âyet-i kerîmede şöyle buyurur: «(Söylediklerinin ve getirdikleri delilin sıhhatına dâir) onlann bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar yalnız (vehimde bulunur, birtakım lafları ağızlarında geveler ve) yalan söyleyip dururlar.» Mücâhid «Onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Onlar yalnız yalan söyleyip dururlar.» âyeti hakkında der ki: Onlar Allah'ın buna güç yetireceğini bilmiyorlardı.[3]

21 — Yoksa daha önce onlara bir kitâb verdik de ona mı tutunuyorlar?
22 — Hayır, dediler ki: Doğrusu biz, atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerinden gitmekteyiz.
23 — Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gön-derdiysek o kasabanın varlıklıları sadece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerine uymaktayız.
24 — Şayet size atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirmişsem, yine mi bana uymazsınız? deyince, dediler ki: Doğrusu sizin gönderildiğiniz şeyi biz inkâr ediyoruz.
25 — Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bak.

Atalarımızdan Böyle Gördük

Allah Teâlâ delilsiz, huccetsiz ve bürhânsız olarak Allah'tan başkasına ibâdetlerinde müşrikleri inkârla şöyle buyurur: «Yoksa onların (şirk

koşmalarından) daha önce onlara bir kitâb verdik de (içinde bulundukları duruma bir delil olmak üzere) ona mı tutunuyorlar?» Hayır, durum onların zannettiği gibi değildir. «Yoksa onlara ortak koşmalarını söyleyen bir delil mi indirdik?» (Rûm, 35).
«Hayır, dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz de onların izlerinden gitmekteyiz.» Onların, babalarım ve dedelerini taklîdden başka içinde bulundukları şirk hususunda herhangi bir dayanakları yoktur. Onlar babalarının ve dedelerinin bir ümmet üzere yani bir din üzere olduklarını zannederek onları taklîd etmektedirler. Âyet-i kerîme'deki kelimesi burada din anlamınadır. Nitekim «Gerçek bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir.» (Enbiyâ, 92) âyetinde de böyledir. Onların «Biz de onların izlerine uymaktayız (arkalarından gitmekteyiz).» sözleri de yine onlann delilsiz bir iddialarıdır. Daha sonra Allah Teâlâ. peygamberleri yalanlayan geçmiş ümmetler içinde aynı sözleri benzerlerinin söylediklerini beyân buyuruyor. Kalbleri zâten birbirine benzemektedir. Aynen onların sözlerini söylemektedirler. «İşte böyle. Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece büyücüdür veya delidir dediler. Bunu birbirine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.» (Zâri-yât, 52, 53) burada da Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek o kasabanın varlıklıları sadece dediler ki: Doğrusu biz, babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk ve biz onların izlerine uymaktayız.»
Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Muhammed, şu müşriklere de ki: «Şayet size atalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirmişsem, yine mi bana uymazsınız?» Onlar da dediler ki: «Doğrusu sizin gönderildiğiniz şeyi biz inkâr ediyoruz.» Şayet senin kendilerine getirdiğinin sıhhatini bilmiş ve anlamış olsalardı, hakka ve hak ehline karşı büyüklenmeleri ve kötü maksadlı olmaları sebebiyle yine de boyun eğecek değillerdi.
«Biz de onlardan (yalanlayıcı ümmetlerden çeşitli azâblarla) intikam aldık.» Nitekim Allah Teâlâ onların kıssalarını Kur'ân-ı Kerîm'de etraflıca beyân buyurmuştur: «Yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» Nasıl helak olmuş, yok olup gitmişler ve Allah Teâlâ inananları nasıl kurtarmış![4]

26 - Hani İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım.
27 — Beni yaratan müstesna. Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir.
28 — Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.
29 — Hayır. Ben, onları da, atalarını da hakkı açıklayan bir peygamber gelene kadar geçindirdim.
30 — Hak kendilerine geldiğinde ise: Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu inkâr ediyoruz, dediler.
31 — Ve dediler ki: Bu Kur'ân, o iki kasabanın birinden büyük bir adama indirilmeli değil miydi?
32 — Yoksa Rabbınm rahmetini   onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini   aralarında Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbınm rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

33 — Şayet insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarım ve üzerinde yükseldikleri merdivenleri gümüşten yapardık.
34 — Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları kerevetleri de.
35 — Altına boğardık. Bunların hepsi sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbının katında müt-takîler içindir.

İbrahim Babasına Demişti ki

Bu âyet-i kerîmelerde Allah'ın kulu, elçisi, halîli hanîflerin imâma, kendisinden sonra gönderilen peygamberlerin atası, neseb ve mezheb bakımından Kureyş'in kendisine nisbet edildiği Hz. İbrahim'den haber veriliyor ki o, putlara tapınmalarından babasından ve kavminden uzaklaşmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni yaratan müstesna. Şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir.,Ve onu; belki dönerler diye ardından gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.» Burada Hz. İbrahim'in ardından geleceklere devamlı kalacak bir mîrâs olarak bıraktığı «Tek ve ortağı" olmayan Allah'a ibâdet etmek, Allah'ın dışındaki putlardan sıyrılıp ayrılmaktır» ki, bu da «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözüdür. Allah Teâlâ bu kelimeyi, Hz. İbrahim'in zürriyeti içinde devamlı kılmıştır. O'nun zürriye-tinden Allah'ın hidâyete eriştirdikleri bu kelimeye uyup sarılacaktır. «Belki (doğru yola) dönerler diye.» İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Süddî ve başkaları «Ve onu; belki dönerler diye ardmdan gelenler için kalıcı bir kelime kıldı.» âyetinde «Allah'tan başka ilâh yoktur.» kelimesinin kasdedildiğini söylerler. Hz. İbrahim'in zürriyeti içinde bu ke-limeyi söyleyecekler devamlı bulunacaktır. İbn Abbâs'tan da bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir. İbn Zeyd ise bunun, İslâm kelimesi olduğunu söyler ki bu görüş de yukardaki cemâatin söylediğine dönmektedir.
Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurur: «Hayır, Ben onları (müşrikleri) da, atalarını da hakkı açıklayan (peygamberliği ve uyarıcılığı apaçık) bir peygamber gelene kadar geçindirdim (onların sapıklık içindeki Ömürleri uzar). Hak kendilerine geldiğinde ise (küfür, çekememez-lik ve azgınlıkları sebebiyle elleri ve gönülleriyle hakki defetmeye çalışıp onunla inâdlaşıp büyüklenerek): Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu inkâr ediyoruz, dediler.» Ayrıca Allah Teâlâ'nın inzal buyurduğuna itiraz ederek dediler ki: «Bu Kur'ân, o iki kasabanın birinden büyük bir adama indirilmeli değil miydi?» Mekke ve Tâif'i kasdederek: Şu Kur'ân'ın indirilmesi iki kasabadan onların gözlerinde büyük ve yüce bir adama olmalı değil miydi? demişlerdir. Bu açıklama İbn Ab-bâs, İkrime, Muhammed İbn. Kâ'b el-Kurazî, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd'indir. Birçokları müşriklerin bu sözleri ile, Velîd İbn Muğire ve Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi kasdettiklerini söylerler. Zeyd İbn Eslem'-den rivayetle Mâlik, Dahhâk ve Süddî şöyle derler: Onlar Velîd İbn Muğire ve Mes'ûd İbn Amr es-Sekâfî'yi kasdediyorlardı. Mücâhid'den rivayete göre onlar Umeyr İbn Amr İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi kasdetmek-teydiler. Yine Mücâhid'den nakledildiğine göre onların kasdettikleri Utbe İbn Rabîa idi. İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre ise, onların kasdettikleri Kureyş zorbalarından birisidir. Yine İbn Abbâs'tan nakledildi-ğine göre ise onlar Velîd İbn Muğire ve Hubeyb îbn Amr İbn Umeyr es-Sekafî'yi

kasdetmektedirler. Mücâhid'den rivayete göre ise Mekke'de Utbe îbn Rabîa, Tâifde îbn Abd Yâleyl'i kasdetmektedirler. Süddî der ki: Onlar bu sözleri ile Velîd îbn Muğire ve Kinâne İbn Abd Amr İbn Umeyr es-Sekafî'yi kasdetmektedirler. Âyetin zahirinden anlaşılan ise, onların iki kasabadan hangisinden olursa olsun büyük bir adamı kasdetmiş olmalarıdır. Allah Teâlâ onların bu itirazlarını reddederek şöyle buyuruyor: «Yoksa Rabbının rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?» Durum onların eline verilmiş değildir. Aksine bu, Allah Teâlâ'ya âit bir iştir. Allah Teâlâ risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir. Şüphesiz O, risâletini ancak yaratıkların kalbi ve nefsi en temiz, ailesi en şerefli, aslı ve nesli en temiz olanına indirir.
Daha sonra Allah Teâlâ, zahirî ve bâtınî kuvvetlerde, ihsan buyurmuş olduğu mal, rızık, akıl ve anlayış gücünde yaratıklarını birbirinden farklı derecelerde yarattığım beyân ederek şöyle buyurur: «Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.»
«Birbirlerine iş gördürebilmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık.)) âyeti Süddî ve bir başkasının söylediğine göre şöyle açıklanabilir: Birinin diğerine, şunun başkasına muhtaç olması sebebiyle işlerinde kimini kiminin buyruğuna vermek için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Katâde ve Dahhâk ise burayı: Kimisi kimisine sahip olsun diye kimini kimine derecelerle üstün kıldık, şeklinde.açıklamaktadırlar ki, bu açıklama da bir öncekine dönmektedir.
((Rabbının rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.» Allah'ın yaratıklarına olan rahmeti onlar için ellerinde bulunan mallardan ve dünya hayatının geçimliğinden elbette daha hayırlıdır.
«Şayet insanlar tek bir ümmet haline gelmeyecek olsaydı...» âyetini İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve başkaları şöyle açıklıyor: Şayet bilgisiz insanlann birçoğu mal vermemizin, verdiklerimize sevgimizin delili olduğuna inanarak mal yüzünden küfür üzerine birleşmeleri olmasaydı... «Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri gümüşten yapardık. Evlerinin kapılarını, (kilitlerini) ve üzerine yaslanacakları kerevetleri de (gümüşten yapardık ve) altına boğardık.» âyet-i kerîme'deki kelimesini; İbn Abbâs, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd altın ile izah etmişlerdir.
«Bunlann hepsi sâdece dünya hayatının geçimliğidir.» Bütün bunlar Allah katında değersiz, fânî ve zeval bulacak dünya hayatının geçimliğidir. Onların işlemiş oldukları iyiliklerin sevabını, dünyada iken yiyecek ve içecekler halinde hemen vermektedir. Böylece âhirette onlara haksızlık edilmiş olmayacak ve Allah katında sevaba nail olacakları bir iyilikleri de kalmamış olacaktır. Nitekim bu sahîh bir hadîste belirtilmiştir. Başka bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurulur; Şayet dünya Allah katında bir sinek kanadı ağırlığında olsaydı, Allah Teâlâ ondan kâfire bir içim su vermezdi. Beğavî bu hadîsi Zekeriyyâ İbn Manzûr kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile müsned olarak rivayetle zikreder. Taberânî de Zem'a İbn Salih kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâdla hadîsi rivayet etmiştir ki, bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyuruyor: Şayet dünya bir sinek kanadına denk olsaydı, Allah Te-âlâ ondan kâfire hiç bir şey vermezdi.

«Âhiret ise, Rabbının katında müttakîler içindir.» Âhiret yurdu, sadece onlara hâstır ve bunda onlara hiç kimse ortak olmayacaktır. Bu sebepledir ki Hz. Ömer İbn Hattâb, ilâ hâdisesinde kadınlarından ayrı olarak kaldığı yerde Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına çıkmış ve hasırın Allah Rasûlünün yanında (böğründe) bıraktığı izleri görünce ağlamaya başlayarak şöyle demişti: Ey Allah'ın elçisi, içinde bulundukları debdebe ve tantana içindeki şu Kisrâ'ya ve Kayser'e bak. Sen ise Al-lah'ın yaratıkları arasından seçtiği zâtsın. Allah Rasûlü (s.a.) yaslanmış bir halde iken oturdu ve: Ey Hattâb'ın oğlu, yoksa sen şüphede misin? buyurup şöyle devam etti: Onlar öyle bir kavimdirler k; onların iyilikleri dünya hayatlarında hemen verilmiştir. Başka bir rivayete göre ise şöyle buyurmuştur: Bunun dünyada onlara, âhirette de bize olmasından hoşnûd olmaz mısın?
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Altın ve gümüş kaplardan su içmeyin; altın ve gümüş kaplardan yemeyin. Şüphesiz bunlar dünyada onların, âhirette ise bizimdir. Bütün bunlar Allah katında değersiz olduğu için peygamberlerini dünya hayatında bunlardan mahrum bırakmıştır. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ebu Hâzim kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Şayet dünya, Allah katında bir sinek kanadı ağırlığında olsaydı, ondan kâfire asla bir damla su vermezdi. Tirmizî hadîsin hasen, sahih olduğunu söylemiştir.[5]

36 — Kim, Eahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse; Biz ona şeytânı musallat ederiz.
37 — Şüphesiz ki onlar da bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.
38 — Nihayet Bize gelince der ki: Keski benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.
39 — Zulm ettiğimiz için, bugün pişmanlığın hiç bir faydası yoktur. Muhakkak ki azâbda ortaksınız.
40 — Sen mi duyuracaksın o sağırlara? Körleri ve apaçık sapıklıkta olanları sen mi hidâyete eriştireceksin?
41 - Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikam alırız.
42 — Yahut da onlara va'dettiğimizi sana gösteririz. Çünkü Biz, onlara karşı gücü yetenleriz.
43 - Sen; sana vahyolunana sarıl. Muhakkak ki sen, dosdoğru bir yol üzerindesin.
44 — Doğrusu bu; sana ve kavmine bir öğüttür. Ondan sorguya çekileceksiniz.
45 — Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?

Rahman'in Zikrinden Gafil Olanlar

«Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse, (göz yuman, kor gafil gibi davranır ve yüz çevirirse), Biz ona (basireti kapalı olana) şeytânı musallat ederiz.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup

giderse; onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nisa, 115), «Ama onlar yoldan sapınca, Allah da onların kâlblerini saptırmıştı.» (Saff, 5), «Biz, onlara birtakım yoldaşlar kattık da önlerindekini ve arkalarındakini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde söz hak olmuştur. Doğrusu onlar, hüsrana uğrayanlardı.» (Fussilet, 25). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyuruyor: «Şüphesiz ki onlar da bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihayet Bize gelince der ki...» Allah'ın hidâyetine karşı gafil davranan ve görmezlikten gelene onu sapıklığa düşürecek ve cehennem yoluna iletecek şeytânlardan birisini görevlendiririz. Allah Teâlâ kıyamet günü hepsini bir araya topladığı zaman, o kimse kendisini saptırmakla görevlendirilmiş şeytândan tiksinerek şöyle der: «Keski benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.» (...)
Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Saîd el-Cüreyrî'den rivayetinde o, şöyle demiş: Bize ulaştığına göre kâfir, kıyamet günü kabrinden diriltilip kaldırıldığı zaman; şeytân onun elinden tutar ve Allah Teâlâ her ikisini de cehenneme gönderinceye kadar ondan asla ayrılmaz, îşte kâfirin: «Keski benimle senin aranda Doğu ile Batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı. Sen, ne kötü arkadaş imişsin.» dediği zaman bu andır. Âyet-i kerîme'de Doğu ile Batı «iki doğu» ile ifâde edil-mektedir ki, buna arapçada tağlîb üslûbu denilir. Güneş ile aya «iki ay» baba ile anneye «iki baba» denilmesi bu kabildendir. İbn Cerîr ve başkaları bu şekilde açıklıyorlar.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Zulmettiğiniz için, bugün pişmanlığın hiç faydası yoktur. Muhakkak ki azâbda ortaksınız.» Cehennemde bir araya gelmeniz ve elîm azâbda müşterek olmanız size hiç bir fayda verecek değildir.
«Sen mi duyuracaksın o sağırlara? Körleri ve apaçık sapıklıkta olanları sen mi hidâyete eriştireceksin?» Bu, sana âit bir iş değildir. Sana düşen, tebliğ etmektir. Yoksa onları hidâyete eriştirmek senin vazifen değildir. Fakat Allah, dilediğini hidâyete eriştirir de, dilediğini sapıklıkta bırakır. Şüphesiz O, bu hususta en âdil Hâkim'dir.
«Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikam alırız.» Sen bu dünyadan göç etmiş bile olsan hiç şüphesiz Biz onlardan intikam alıp onları cezalandıracağız. «Yahut da onlara va'detti-ğimizi sana gösteririz. Çünkü Biz, onlara karşı gücü yetenleriz.» Elbette Biz hem seni onlardan uzaklaştırarak onlardan intikam almaya ve hem de onlara va'dettiğimiz azabı senin gözlerin önünde başlarına getirmeye güç yetirenleriz. Allah Teâlâ, Rasûlünün ruhunu kabzetmezden önce düşmanlarına karşı onun gözünü aydın etmiş, onları rasûlünün buyruğu altına vermiş, onu burçlarında oturanlara mâlik kılmıştır. Süd-dî'nin açıklaması aşağı yukarı bu anlama gelmektedir ki İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ'mn... Ma'mer'den rivayetine göre Katâde, «Seni onlardan uzaklaştırsak da, muhakkak ki Biz onlardan intikam alırız.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) gitti, intikam bakî kaldı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ne, o bu dünyadan göçüp gidinceye kadar ümmeti içinde hoşlanmayacağı herhangi bir şey göstermemiştir. Sizin peygamberiniz dışında

Allah'ın ümmetini cezalandırmasını görmemiş hiç bir peygamber yoktur. Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.)ne kendisinden sonra ümmetinin başına gelecekler gösterilmişti. Allah Teâlâ. onun ruhunu kabzedinceye kadar bir daha hiçbir zaman gülmedi, müsterih ve hoşnûd görülmedi. Saîd İbn Ebu Arûbe kanalıyla Katâde'den rivayetle bu açıklamanın bir benzeri anlatılır. İbn Cerîr de bunun bir benzerini Hasan el-Basrî'den rivayet ediyor. Bir hadîste şöyle buyrulur: Yıldızlar gök için bir emândır. Yıldızlar gittiği zaman göğün başına gelmesi va'dolunanlar (kıyamet günü göğün parçalanıp dağılarak dökülmesi gibi) gerçekleşecektir. Ben de ashabım için bir emânım. Ben gittiğim zaman da ashabıma va'dolunanlar onların başlarına gelecektir.
Sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen; sana vahyolunana sarıl. Muhakkak ki sen, dosdoğru bir yol üzerindesin.» Senin kalbine indirilmiş olan Kur'ân'a sarıl. Zira o, gerçeğin kendisidir. O, Allah'ın dosdoğru yoluna götüren, Naîm cennetlerine ve devamlı hayırlara ulaştıran gerçeğin ta kendisidir. «Doğrusu bu; sana ve kavmine bir öğüttür.» âyetini şöyle açıklarlar: Doğrusu bu, senin ve kavmin için bir şereftir. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve İbn Zeyd'e âit olup İbr Cerîr bu açıklamayı tercih etmektedir ve ondan başkası da bu açıklamayı rivayet etmemiştir. Burada Beğavî, Zührî kanalıyla... Muâviye'-den rivayet edilen bir hadîsi nakletmektedir ki, Muâviye Allah Rasûlii (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz bu iş Kureyş'tedir. Onlar Allah'ın dinini ayakta tuttukları sürece onlarla münâkaşa edenleri Allah Teâlâ yüzüstü süründürür. Hadîsi Buhârî rivayet etmiştir. Âyeti şöyle de anlamak mümkündür: Şüphesiz bu Kur'ân onların dili ile in-zâl olunduğu cihetle onlar için bir şereftir. İnsanlardan Kur'ân'ı en iyi anlayanlar madem ki onlardır o halde onlann insanlar arasında ona en çok sarılanlar olmaları, muktezâsınca en fazla amel edenler olmaları gerekir. Nitekim ilk muhacirlerden ve onlara benzeyip tâbi olanlardan onların seçkinleri ve en hayırlıları böyle yapmışlardır. Âyetin anlamı şöyle de rivayet ediliyor: Doğrusu bu, sana ve kavmine bir hatırlatmadır. Onlara bir hatırlatma ve öğüt olması başkaları için bir öğüt ve hatırlatma olmasını elbette engellemez. Nitekim Allah Teâlâ'mn şu kavillerinde de durum aynıdır. «Andolsun ki, size içinde zikrinizin bulunduğu bir kitâb indirdik. Hâlâ akletmiyor musunuz?» (Enbiyâ, 10), «Ve yakın akrabalarını uyar.» (Şuarâ, 214). «Ondan (sizler bu Kur'ân'dan; onunla nasıl amel ettiğinizden ve ona nasıl icabet ettiğinizden) elbette sorguya çekileceksiniz.»
«Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Biz, Rahmân'-dan başka ibâdet edilecek tanrılar kılmış mıyız?» Bütün peygamberler; senin insanları çağırmış olduğun tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmeye çağırmış ve putlara, Allah'a eş koşulanlara ibâdetten men'et-mişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Andolsun ki her ümmete; Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36). Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde: Senden önce kendilerine peygamberlerimizi gönderdiklerimize sor, anlamına gelecek şekildedir. Ka-tâde, Dahhâk ve Süddî de İbn Mes'ûd'dan bu şekilde nakletmektedirler. Ancak bu, sanki âyetin bir açıklaması mâhiyetinde olup tilâveti değildir. En doğrusunu Allah bilir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de der ki: Âyet; onlara (senden önce gönderdiğimiz peygamberlere) İsrâ gecesi sor, anlamındadır. Zîrâ peygamberler, o

gece Hz. Peygamber için toplanmışlardı. İbn Cerîr bu açıklamalardan birincisini tercih ediyor.[6]

46 — Andolsun ki Biz, Musa'yı da âyetlerimizle Fira-vun'a ve erkânına göndermiştik. Ve demişti ki: Şüphesiz ben. âlemlerin Rabbının elçisiyim.
47 — Onlara âyetlerimizle varınca, onlar bunlara gülü-vermişlerdi.
48 — Onlara biri diğerinden daha büyük olmayan hiç bir âyet göstermedik. Doğru yola dönmeleri için onları azaba uğrattık.
49 — Ve dediler ki: Ey sihirbaz, sana verdiği ahde göre Rabbma bizim için duâ et. Muhakkak biz hidâyete eriştirilmiş olacağız.
50 — Azabı üzerlerinden kaldırınca hemen sözlerinden caydılar.

Mûsâ da Firavuna Demişti ki

Allah Teâlâ, kulu ve elçisi Hz. Mûsâ (a.s.)dan haber veriyor: Allah Teâlâ onu Firavun'a, erkânını teşkil eden emirleri, vezirleri ve kumandanlarına, kiptiler ve İsrâüoğullarından müteşekkil tebeasma peygamber olarak göndermişti. Onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağırıp Allah'tan başka şeylere tapınmaktan men'etmişti. Allah Teâlâ Hz. Musa'nın Yed-i Beyzâ'sı ve asası gibi büyük mucizeleri de onunla birlikte göndermişti. Hz. Mûsâ ile beraber göndermiş olduğu tûfân, çekirge, haşerât, kurbağalar, kan, ekinlerin kıtlığı, nefislerin ve meyvelerin azlığı gibi mucizelere rağmen onlar, Hz.-Musa'nın getirmiş olduğu mucizelere boyun eğmek ve tâbi olmaktan büyüklenerek onları yalanlamışlar, alay etmişler ve Hz. Musa'nın bu mucizeleri katından getirmiş olduğu zât'a gülmüşlerdi. Onlara, biri diğerinden daha büyük olmayan hiç bir mucize getirilmemişti. Gelen bir mucizeden sonra mutlaka ondan daha büyüğü gösterilmişti. Bunlarla birlikte onlar azgınlık-larından, sapıklıklarından, bilgisizliklerinden ve fesâdlarından dönmemişlerdi. Bu micezlerden her bireri onlara geldiği zaman boyunları bükük halde Hz. Mûsâ (a.s.)ya geliyorlar, onunla gayet yumuşak ifâdelerle konuşuyorlar: Ey sihirbaz, diye söze başlıyorlardı. Onların Hz. Musa'ya sihirbaz diye hitâb etmeleri ona bir hakaret telâkki olunmamalıdır. Zî-râ onlar katında zamanlarının en iyi bilginleri sihirbazlardı. Onlar katında sihirbazlar kötülenmiş kimseler değildi. O halde onların Hz. Mû-sâ'ya sihirbaz diye hitâb etmeleri onu küçümseme anlamında değildir. Bir de onların durumu zaruret içinde olmaları halidir ki Hz. Musa'ya hakaret etmeleri bu durumları ile uyuşmaz. O halde onların bu ifâdeleri, kendi kanılarına göre Hz. Musa'ya bir ta'zîmden ibarettir. Bu açıklamalar İbn Cerîr'e aittir. Onlar her seferinde şayet Hz. Mûsâ üstlerinden bu musibeti kaldıracak olursa ona îmân edecekleri ve İsrâiloğulları-nı onunla beraber gönderecekleri vaadinde bulunuyorlardı. Ancak her seferinde de verdikleri sözden dönmekteydiler. Bu, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Bunun üzerine, Biz de birbirinden ayrı mucizeler olarak başlarına tûfân, çekirge, haşerât, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük taslayıp suçlular güruhu oldular. Üzerlerine azâb çökünce dediler ki: Ey Mûsâ, sana olan ahdine göre Rabbına duâ et. Eğer bu azabı bizden kaldjrırsan, andolsun ki; sana inanacağız ve İsrâiloğulla-rını seninle birlikte göndereceğiz.

Onların erişecekleri bir süreye kadar azabı üzerlerinden kaldırınca; bir de bakarsın ki onlar sözlerinden cayıyorlardı.» (A'râf, 133-135).[7]

51 — Firavun, kavmine seslendi ve dedi ki: Ey kavmim, Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?
52 — Ben, açıkça söylemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?
53 — Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi?
54 — Firavun kavmini küçümsedi, ama onlar yine de kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar fâsık olan bir kavim idi.
55 — Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık ve hepsim suda boğduk.
56 — Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.

Allah Teâlâ burada yine Firavun'dan haber veriyor ki o; isyanı, büyüklenmesi, küfrü ve inadı ile kavmini toplayıp onlara karşı böbürlenerek, Mısır'ın sahibi ve hâkimi olmakla iftihar ederek şöyle demişti: «Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi?» Katâde, onların; bahçeler ve nehirler olduğunu söyler. «Hâlâ görmüyor musunuz?» Benim içinde bulunduğum azameti ve hükümranlığı görmüyor musunuz? Mûsâ ve ona tâbi olanların fakirler ve zayıflar olduğunu görmez misiniz? Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: ^Adamlarını toplayıp seslendi ve: Sizin en yüce rabbınız benim.dedi. Bunun üzerine Allah onu dünya ve âhiret azabına uğrattı.» (Nâziât, 23-25).
«Ben, açıkça söylemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?» Süddî der ki: Firavun: Aksine ben, şu zavallı adamdan daha değerliyim, demek istiyordu. Basra gramercilerinden bazısı da bu şekilde açıklıyorlar. Buna göre âyetin başında bulunan edatı anlamınadır. Ferrâ, kırâet imamlarından birisinden: Bana gelince; elbette ben, açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlıyım, değerliyim, anlamına gelecek şekilde bir kırâet nakletmektedir ki bu, Süddî'nin açıklamasını desteklemektedir. İbn Cerîr ise şöyle diyor: Şayet bu kırâet sahîh olsaydı, elbette anlamı da sıhhatli ve açık olurdu. Ama bu kırâet, Medine'lilerin kırâetine aykırıdır. Onlar âyeti: Ben, sözü açık söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim? anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Ben de derim ki: Her iki kırâete göre Firavun —Allah'ın la'-neti onun üzerine olsun—: Şüphesiz ben Musa'dan daha hayırlıyım, demek istiyor. O, bu sözünde elbette apaçık yalan söylemektedir. Kıyamet gününe kadar devamlı olarak Allah'ın la'netleri onun üzerine olsun. Süfyân, Firavun'un sözleri içinde geçen kelimesini hakîr anlamında, Katâde ve Süddî ise zayıf anlamına almışlardır. İbn Cerîr ise, onun şöyle demek istediğini belirtir: Onun hükümranlığı, saltanatı ve malı yoktur.
«Açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı olan şu adam...» sözü ile Firavun şunu demek istiyor: O, sözünü açık seçik söyleyemeyecek derecede dili tutuk ve kekeme birisidir. Süddî burayı: Anlayamayacak derecede zavallı, şeklinde anlarken Katâde, Süddî ve İbn Cerîr Firavun'un bu sözü ile Hz. Musa'nın dilindeki kekemeliği kasdettiğini söylerler. Süfyân da der ki: Hz. Musa'nın dilinde çocukluğunda ağzına

kor koyduğundan meydana gelen tutukluğu kasdediyor. Firavun'un bu söylediği elbette yalan ve uydurmadır. Onu bu sözlere iten, küfrü ve inadıdır. O, Hz. Musa'ya kâfir ve mutsuz bir kimsenin gözleriyle bakıyordu. Aksine Hz. Musa'da öyle bir celâl, azamet ve güzellik vardı ki ona bakan akıl sahiplerinin gözleri kamaşırdı. Firavun'un Hz. Mûsâ hakkındaki «zavallı» ta'bîri de yalandır. Aksine yaratılışı, huyu ve dini itibarıyla zavallı ve hakîr olan odur. Hz. Mûsâ ise şerefli, reis, sâdık, iyi ve rüşd sahibi bir peygamberdi. Firavun'.un «Açıkça söyleyemeyecek derecede zavallı» sözü de bir yakıştırmadan ibarettir. Her ne kadar çocukluğunda diline koymuş olduğu kor nedeniyle dilinde bir kekemelik arız oldu ise de Allah Teâlâ'nln katından getirdiği sözlerini anlayabilmeleri için dilindeki düğümün çözülmesini istemiştir. Allah Teâlâ da: «Ey Mûsâ, istediğin sana verilmiştir.» (Tâ-Hâ, 36) kavli ile onun bu isteğini yerine getirmişti. Dilinden izâlesini istemediği herhangi bir arızanın kaldığını düşünsek bile —ki Hasan el-Basrî böyle söylüyor— Hz. Mûsâ, tebliği ve karşısındakilere anlatmayı mümkün kılacak bir şekilde, bu arızasının giderilmesini istemişti. Kulların-fiilinden olmayan fıtrî şeylerden dolayı ise insan ayıplanıp kötülenemez. Firavun, akıllı ve anlayış sahibi biri olarak bütün bunları bilmekteydi. Ama o, tebeasına karşı kendini büyük göstermek isteyerek bu şekilde davranmıştı. Tebeası zâten bilgisiz ve ahmaklar güruhu idiler. Firavun'un şu sözleri de aynı kabildendir: «Ona altın bilezikler —İbn Abbâs, Katâde ve birçokları âyeti bizim terceme ettiğimiz şekilde anlıyorlar— verilmeli veya beraberinde (ona hizmetle) kendisine yardım edecek (ve onu tasdikle şe-hâdette bulunacak) melekler gelmeli değil miydi?» Firavun burada, zahire bakmış, onun baktığından daha açık olan ma'nevî sırrı anlamamıştır. Keşke bu ma'nevî sırrı bilmiş olsaydı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Firavun kavmini (akıllarını) küçümsedi (ve onları sapıklığa çağırdı) ama onlar yine kendisine (icabetle) itaat ettiler. Çünkü onlar fâsık olan bir kavim idi.»
Allah Teâlâ: «Bizi Öfkelendirince onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.» buyuruyor. îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ve Dahhâk âyet-i kerîme'deki fiilini kızdırmak, öfkelendirmek ve gazablandırmak şeklinde terceme ediyorlar. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd îbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Katâde, Süddî ve bunlar dışındaki müfessirler de böyle terceme etmişlerdir, tbn Ebu Hatim der ki: Bize İbn Vehb'in kardeşi oğlu Ebu Ubey-dullah'm... Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (sra.) : Allah Teâlâ'nın, günâhlarında.ve kötülüklerinde devam eden bir kuluna dilediğini ve istediğini vermekte olduğunu gördüğün zaman bil ki bu, Allah Teâlâ'mn onu yavaş yavaş acıklı sonuna yaklaştırmasıdır, buyurmuş sonra da: «Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Yine İbn Ebu Hatim'in babası kanalıyla... Târik İbn Şihâb'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Abdullah'ın yanındaydım. Onun yanında ani ölümden söz edildi de:
Bu, mü'mîn için bir hafifletme, kâfir için de bir hasrettir, deyip «Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık...» âyetini okudu. Ömer İbn Ab-dülazîz (r.a.): Ben intikamı gafletle beraber buluyorum, demiş ve bu sözü ile Allah Teâlâ'nm «Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.» âyetini kasdetmiştir.

«Ve onları, sonradan geleceklere bir geçmiş ve örnek kıldık.» âyetini Ebu Miclez şöyle açıklıyor: Ve onları sonradan gelecek ve onların amelleri gibi amel işleyeceklere bir örnek ve ibret kıldık. Ebu, Miclez ve Mücâhid, âyetteki kelimesini; kendilerinden sonra geleceklere bir ibret, şeklinde açıklıyorlar.[8]

57 — Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.
58 — Ve: Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler. Sana böyle demeleri, sâdece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.
59 — O; kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarma örnek kıldığımız .bir kuldur.
60 — Şayet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler varederdik.
61 — Şüphesiz ki o, saatin bilgisidir. O'ndan hiç şüphe etmeyin ve Bana tâbi olun. İşte doğru yol.
62 — Sakın şeytân sizi çevirmesin. Şüphesiz ki o, size apaçık bir düşmandır.
63 — Isâ hüccetlerle gelince demişti ki: Size hikmetle ve ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim. Öyle ise Allah'tan korkun ve bana itaat edin.
64 — Muhakkak ki Allah, benim de Rabbımdır, sizin de Rabbınızdır. Öyle ise O'na ibâdet edin. îşte doğru yol.
65 — Ama aralarında hizipler birbirleriyle ihtilâfa düştüler. Acıklı bir günün azabından vay o zulmedenlerin haline.

Meryemoğlu İsâ da Demişti ki

Allah Teâlâ burada Kureyş'in küfür, inâd ve tartışmadaki ısrarını haber vererek şöyle buyuruyor: «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» İbn Abbâs'tan rivayetle Mücâhid, İkri-me, Dahhâk ve Süddî ile birçokları âyet-i kerîme'deki fiilini; gülüştüler, yani buna şaştılar, şeklinde açıklamışlardır. Katâde bu fiili bağrışarak güldüler şeklinde, İbrâhîm en-Nehaî de yüz çevirdiler şeklinde açıklamıştır. Kureyş'in bağrışıp gülüşmesinin sebebini Mu-hammed İbn İshâk, es-Sîre adlı eserinde şöyle anlatır: Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün mescidde Velîd İbn Muğire ile beraber oturuyordu. Nadr îbn Haris de gelip onların yanma oturdu. Mecliste îtureyş'lilerden birçokları hazır bulunuyordu. Allah Rasûlü (s.a.) konuşunca Nadr İbn Haris efendimize karşı çıktı. Onunla konuşan Allah Rasûlü (s.a.) nihayet onu susturdu, hem ona hem de orada hazır bulunanlara «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz.» (Enbiyâ, 98) âyetini tilâvet buyurdu ve sonra kalkıp gitti. Abdullah İbn Zeb'arî et-Temimî gelip oturdu. Velîd İbn Muğîre oha: Vallahi Nadr İbn Haris şu Abdülmuttalib'in oğluna karşı çıkamadı. Muhammed, bizim ve tapındığımız ilâhların cehennem odunu olduğunu ileri sürüyor, dedi. Abdullah İbn Zeb'arî şöyle dedi: Allah'a yemîn ederim ki şayet onu bulmuş olsaydım, onunla tartışır ve ona üstün gelirdim. Muhammed'e sorun: Allah'tan başka ibâdet edilen her şey kendisine tapmanlarlâ birlikte cehennemde midir? Biz meleklere, yahûdîler Uzeyr'e, hıristiyanlar Meryemoğlu îsâ'ya tapınıyorlar. Bunların hepsi de kendilerine

tapmanlarlâ beraber cehennemde mi olacak? Velîd ve meclisde onunla beraber olanlar, Abdullah İbn Zeb'arî'nin sözlerinden hoşlandılar ve onun Muhamed'e karşı üstün gelebileceği bir delil ileri sürdüğüne inandılar. Bu, Allah Rasûlü (s.a.)ne anlatıldı da efendimiz: Allah'tan başka kendisine ibâdet olunmasını isteyen her şey kendisine tapınanla beraberdir. Onlar ancak şeytâna ve şeytâna tapınmayı emredenlere ibâdet ediyorlar, buyurdu. Allah Teâlâ da: «Şüphesiz ki daha önce kendilerine Bizden güzellik va'di geçmiş olanlar; bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.» (Enbiyâ, 101) âyetini indirdi. Yani Hz. îsâ, Uzeyr ve bu ikisi ile beraber Allah'a itaat ederek bu dünyadan göçüp giden rahipler, din adamları haklarında Allah'ın güzel sözü geçmiş olan kimselerdir. Sapıklık ehlinden onlara tapınanlar kendilerine Allah'tan başka rablar edinmişlerdir. Onların meleklere ibâdet etmeleri ve meleklerin Allah'ın kızları olduğu şeklindeki sözleri hakkında da: «Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun sânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) ikram edilmiş kullardır.» (Enbiyâ, 26) âyetleri nazil oldu. Hz. İsa'nın durumu ve Allah'dan ayrı olarak Hz. İsa'ya tapımldığı-na dair, Velîd ve onunla beraber o mecliste hazır bulunup Abdullah İbn Zeb'arî'nin hücceti ve tartışmasına sevinenler hakkında da «Meryemoğ-lu misâl Olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı...» âyeti nazil oldu. Yani onlar, Abdullah İbn Zeb'ârî'nin sözü üzerine senin durumuna gülüştüler. Daha sonra Allah Teâlâ Hz. İsa'yı zikrederek şöyle buyurur: «O; kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur. Şayet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler varederdik. Şüphesiz ki O, saatin bilgisidir.» Hz. İsâ vasıtasıyla gösterilen, ölülerin diriltilmesi ve hastaların iyileştirilmesi gibi mucizeler kıyameti bilmeye bir delil olarak yeter. O, şöyle diyordu: «O'ndan hiç şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. İşte doğru yol.»
İbn Cerîr'in Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyeti hakkında şöyle demiş: Burada Kureyş kasdedüiyor. Onlara: «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz. Oraya gireceksiniz...» (Enbiyâ, 98) âyetleri sonuna kadar okunduğunda Kureyş Hz. Peygambere: Meryemoğlu nedir? dediler. Allah Rasûlü: O, Allah'ın kulu ve rasûlüdür, buyurdu. Onlar: Şüphe yok ki şu adam (Hz. Peygamberi kasdediyorlar) hıristiyânlann Meryemoğlu İsa'yı rab edindikleri gibi kendisini rab edinmemizi istiyor, dediler. Allah Teâlâ da : «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim İbn Kâsım'ın... İbn Ukayl el-Ansârî'nin kölesi Ebu Yahya'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: İbn Abbas dedi ki: Ben Kur'an'dan öyle bir âyet biliyorum ki o âyeti bana hiç kimse sormadı. Bilmiyorum; insanlar bu âyeti bildikleri için mi sormuyorlar, yoksa anlamadıkları için mi sormuyorlar. Sonra İbn Ab-bâs konuşmaya devam etti ve kalkıp gittiği zaman o âyeti sormamış olduğumuz için birbirimizi kınamaya başladık. Ben: Yarın geldiği zaman onu kendisine soracağım, dedim. Ertesi günü İbn Abbâs geldiğinde ben: Ey İbn Abbâs, sen dün Kur'an'da bir âyetin ojduğunu ve hiç kimsenin bu âyeti sana sormadığını, insanların onu bilerek mi, yoksa anlamadıkları için mi sormadıklarını bilmiyorum, dedin.. Bana o âyeti-ve o âyetten önce okuduğunu haber ver, dedim. İbn Abbâs; olur, deyip şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş'e: Ey Kureyş topluluğu, Allah'tan başka ibâdet edilen hiç bir varlık yoktur ki onda hayır olsun,

buyurmuştu. Kureyş, hıristiyanlarm Meryemoğlu îsâ'ya tapındıklarını ve Muhammed hakkında dediklerini biliyordu. Kureyşliler: Ey Muhammed, sen İsa'nın bir peygamber ve Allah'ın kullarından sâlih bir kul olduğunu iddia etmiyor musun? Şayet sen sözünde doğru isen, onların ilâhları da senin söylediğin gibi cehennem odunu değiller mi? dediler de, Allah Te-âlâ: «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyetini indirdi. Ben Allah Rasûlüne âyetteki fiilinin ne anlama geldiğini sordum da; gülüştüler, buyurdu. «Şüphesiz ki. O, saatin bilgisidir.» âyeti hakkında da İbn Abbâs şöyle dedi: O, kıyamet kopmadan Önce Meryemoğlu İsa'nın zuhurudur. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Ya'kûb ed-Dimaşkî kanalıyla..,. İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey Kureyş toplulu-, ğu, hiç şüphesiz Allah'tan başka ibâdet olunan hiç bir varlık yoktur ki onda bir hayır olsun. Kureyş, Allah Rasûlüne: Sen, İsa'nın bir peygamber ve Allah'ın kullarından sâlih bir kul olduğunu iddia etmiyor musun? Şüphesiz Allah'tan başka ona da ibâdet edilmekteydi, dediler. Bunun üze rine Allah Teâlâ : «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyetini indirdi. «Meryemoğlu misâl olarak verilince, senin kavmin hemen bağrıştı.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Kureyş : îsâ'nm kavminin îsâ'ya ibâdet ettiği gibi Muhammed de kendisine tapınmamızı istiyor, dediler. Katâde de buna benzer bir şey söylemiştir.
«Ve: Bizim tanrılarımız mı, yoksa o mu daha iyidir? dediler.» Katâde der ki: Onlar: Bizim tanrılarımız ondan daha hayırlıdır, dediler. (...)
«Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir.» Yoksa onlar bu sözleri ile âyete karşı duramayacaklarını elbette biliyorlardı. Zîrâ âyette «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» buyurulmaktaydı ve Hz. tsâ'nın adı da geçmemekteydi Burada hitâb Kureyş'e olup onlar putlara ve Allah'a eş saydıklarına tapmaktaydılar. Mesih'e ibâdet etmiyorlardı ki, onu zikrederek âyete karşı dursunlar. O halde onların bu sözleri, sadece bir tartışmadan ibaret olup sözlerinin doğruluğuna kendileri de inanmıyorlardı.
İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki; Bize İbn Ne-mîr'in!.. Ebu Ümâme'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Üzerinde bulundukları hidâyetten sonra herhangi bir kavim sapıklığa düşecek olursa, onlara çekişme ve tartışma mîrâs bırakılır, buyurdu, sonra da: «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi Tirmizî, îbn Mâ-ce ve İbn Cerîr, Haccâc İbn Dînâr kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Hasendir, sahihtir, sadece Haccâc îbn Dînâr kanalıyla rivayetini biliyoruz. Tirmizî, böyle söylemekle birlikte hadîs başka bir kanaldan ve birtakım fazlalıklarla Ebu Ümâme'den rivayet edilmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Humeyd İbn Ayyâş'ın... Ebu Ümâme'den rivayetine göre —râvî Hammâd: Ebu Ümâme'nin hadîsi Allah Rasûlüne ulaştırıp ulaştırmadığını bilmiyorum, der.— efendimiz şöyle buyurmuştur: Peygamberinden sonra sapıtan bir kavmin ilk sapıklığı kaderi yalanlamaktır. Peygamberinden sonra herhangi bir kavim sapıtacak olursa onlann arasına çekişme ve tartışma sokulur. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.)) âyetini okudu. Yine îbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Bir gün insanlar Kur'ân hakkında

tartışırlarken Allah Rasûlü (s.a.) yanlarına geldi ve o kadar Öfkelendi ki, sanki yüzüne sirke dökülmüş gibi oldu ve: Allah'ın kitabını birbirine karıştırmayın. Sapıtan hiç bir kavim yoktur ki onlara tartışma verilmiş olmasın, buyurdu sonra da: «Sana böyle demeleri sadece tartışmaya girişmek içindir. Hayır, onlar kavgacı bir kavimdir.» âyetini tilâvet buyurdu.
«O; kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur.» âyetinde Hz. îsâ (a.s.) kasdedilmektedir. O ancak Allah'ın kendisine peygamberlik ve risâlet nimeti bahşettiği bir kuldur. «Ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız (dilediğimize güç yetireceğimize bir delil, bir hüccet ve bürhân kıldığımız) bir kuldur.»
«Şayet dileseydik; sizden, yeryüzünde sizin yerinizi tutacak (orada sizin halelleriniz olacak) melekler var ederdik.» İbn Abbâs ve Katâde âyeti: Sizin birbirinize halef olduğunuz gibi birbirlerine halef olacak melekler var ederdik, şeklinde açıklıyorlar. Bu açıklama da yukarda verdiğimiz ve Süddî'ye âit olan açıklamanın aynısıdır. Mücâhid ise âyeti: Şayet dileseydik; yeryüzünde sizin yerinize orayı i'mâr edecek melekler var ederdik, şeklinde anlamıştır.
«Şüphesiz ki o, saatin bilgisidir.» âyetinin tefsiri hakkında daha önce İbn İshâk'm açıklaması geçmişti. Buna göre burada, kastedilen; Hz. îsâ (a.s.)nın Ölüleri diriltmesi, anadan doğma kör ve abraşları ve başka hastalıkları iyileştirmesi gibi mucizelerdir. Ancak bu açıklama şüphelidir. Bundan daha da uzak olan bir açıklamayı Katâde, Hasan el-Basrî ve Saîd İbn Cübeyr'den nakletmektedir ki, buna göre âyetin başındaki zamîr Hz. İsa'ya değil Kur'ân'a dönmektedir. Ancak sahîh olan, zamirin Hz. îsâ'ya dönmesidir. Zîrâ âyetin akışı Hz. îsâ'nın anlamasıyla ilgilidir. Bir de bu âyette kastedilen, Hz. İsa'nın kıyamet gününden önce yeryüzüne inmesidir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyamet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» (Nisa, 159) buyurmaktadır. Aynca bu âyetin: Şüphesiz ki o, beklenen saat için bir işarettir, şeklindeki kırâeti de bu anlamı güçlendirmektedir. Yani o, kıyametin meydana geleceğine bir işaret ve delildir. Mücâhid der ki: Kıyamet gününden önce Meryemoğlu İsa'nın çıkışı kıyamet için bir alâmettir. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Ebû'l-Âliye, Ebu Mâlik, İkrime, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkalarından da bu şekilde rivayet edilmiştir. Allah Rasûlü (s.a.)nden mütevâtir olarak rivayet edilen hadîslere göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hz. îsâ (a.s.)nın kıyamet gününden önce adaletli bir imâm ve hakem olarak ineceğini haber vermiştir.
«Ondan hiç şüphe etmeyin». Hiç şüpheniz olmasın ki kıyamet mutlaka meydana gelecektir. «Ve (size haber verdiklerimde) Bana tâbi olun. İşte doğru yol. Sakın şeytân sizi (hakka tâbi olmaktan) çevirmesin. Şüphesiz ki o, size apaçık bir düşmandır. İsâ hüccetlerle gelince demişti ki: Size hikmetle (peygamberlikle) ve ihtilâfa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim.» İbn Cerîr der ki: Hz. îsâ burada dünya işlerini değil, dinî işleri kasdetmektedir. İbn Cerîr'in bu sözü güzeldir ve ayrıca o, âyet-i kerîme'deki kelimesinin hepsi anlamına geldiğim zannedenlerin sözünü de reddetmektedir. (...)
«Öyle ise (size emrettiklerinde) Allah'tan korkun ve (size getirdiklerimde) bana itaat edin. Muhakkak ki Allah, benim de Rabbımdır, sizin de Rabbınızdır. Öyle ise O'na ibâdet edin. İşte doğru yol.» Ben ve siz O'nun kullarıyız. O'na muhtacız. Tek

ve ortağı olmayarak O'na ibâdette hepimiz ortağız. İşte dosdoğru yol budur. Size getirmiş olduğum, dosdoğru yolun ta kendisidir ki o da yegâne Rabba ibâdet etmektir.
«Ama aralarında hizipler birbirleriyle ihtilâfa düştüler.» Birtakım fırkalar meydana geldi ve bölük pörçük oldular. Onlardan kimisi îsâ'-nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu —ki gerçek budur— ikrar ederken, onlardan bazısı İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia etti. Kimileri de onun Allah olduğunu —ki Allah Teâlâ onların sözlerinden münezzeh ve yücedir— söylüyor. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Acıklı bir günün azabından vay o zulmedenlerin haline» buyurmuştur.[9]

66 — Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın o sâatm gelmesini mi bekliyorlar?
67 — O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirlerine düşman olurlar.
68 — Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.
69 — Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.
70 — Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete girin.
71 — Onlara altın kadehler ve tepsiler dolaştırılır. Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz, orada ebediyyen kalacaksınız.
72 — îşte o cennet, işlediklerinize karşılık size miras kılındı.
73 — Orada sizin için bol bol meyveler vardır. Ve onlardan yersiniz.

O Gün Dostlar Birbirine Düşman Olurlar

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın elçilerini yalanlayan şu müşrikler farkında değillerken, gafil ve hazırlıksızken o günün kendilerine ansızın gelmesini mi bekliyorlar? O gün geldiğinde onlar farkında değilken gelecektir. Kendilerine hiç bir fayda vermeyecek ve başlarına gelecekleri onlardan defetmeyecek bir zamanda elbette bütün bütüne pişman olacaklardır, «ö gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.» Allah için olmayan her bir dostluk ve arkadaşlık kıyamet günü düşmanlığa dönüşecek; Allah için olanı ise devamlı olacaktır. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.) kavmine şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putlan dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer, ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25).
Abdürrezzâk'ın İsrail kanalıyla... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre o, «O gün müttakîlerin dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Mü'min iki dost ile kâfir iki dost düşünün; iki müminden birisi vefat edip cennetle müjdelenir ve dostunu hatırlayarak: Ey Allah'ım, şüphesiz filanca benim dostumdur. Bana, Sana ve Ra-sûlüne itaati, hayrı emreder, kötülükten men'eder, benim hiç şüphesiz sana kavuşacağımı haber verirdi. Ey Allah'ım, benden sonra onu sapıklığa düşürme ki bana gösterdiğin gibisini ona da gösteresin, benden hoşnûd olduğun gibi ondan da hoşnûd olasın, der. Kendisine: Git, Benim katımda onun için olanları bilmiş olsaydın çok güler, az ağlardın, denilir. Sonra diğeri de ölür ve ruhları bir araya gelir de: Her biriniz kardeşim övsün, denilir. O ikiden biri arkadaşı için: Ne güzel kardeş, ne güzel arkadaş, ne güzel dost, derler. İki kâfirden

birisi, öldüğü ve ateşle müjdelendiği zaman ise dostunu hatırlayarak: Ey Allah'ım, benim dostum olan filânca bana, Sana ve Rasûlüne isyanı, kötülüğü emreder, hayırdan men'eder, Sana kavuşmayacağımı bana haber verirdi. Ey Alla-hım, benden sonra onu hidâyete erdirme ki bana gösterdiğinin bir mislini de ona gösteresin, bana gazablandığın gibi ona da öfkelenesin, der. Diğer kâfir öldüğü zaman ruhları bir araya getirilir ve: Sizden her bireriniz arkadaşını Övsün, denilir. Onlardan her bireri arkadaşı için: Ne kötü kardeş, ne kötü arkadaş, ne kötü dost, der. Hz. Ali'nin bu sözünü îbn Ebu Hatim rivayet ediyor. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde de şöyle diyorlar: Müttakîler dışında her dostluk kıyamet günü düşmanlığa inkı-lâb edecektir. Hafız İbn Asâkir, Hişâm İbn Ahmed'in hal tercemesinde Hişâm îbn Abdullah İbn Kesîr kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İki kişi Allah için birbirini sevse, birisi doğuda, diğeri batıda olsa Allah Teâlâ kıyamet günü ikisini bir araya getirip: Bu, Benim için sevdiğindir, buyurur.
Allah Teâlâ: «Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.» buyurup sonra onlara şöyle müjdeler: «Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.» Yani kalbleri ve bâtınları ile îmân etmişler, bedenleri ve zahirleri ile Allah'ın şeriatına boyun eğip bağlanmışlardır. Babasından rivayetle Mu'temir İbn Süleyman der ki: Kıyamet günü olduğunda ve insanlar yeniden diriltildiklerinde hiç kimse kalmayıp korkar. Bir münâdî: Ey kullarım, bugün size korku yoktur. Ve siz, üzülecek de değilsiniz.» diye nida eder de, bütün insanlar umuda kapılır. O münâdî bu sözlerinin peşinden: «Onlar ki, âyetlerimize îmân etmiş ve müslüman olmuşlardır.» diye nida eder ve inananlar dışında insanlar ümitlerini keserler.
Onlara: Siz ve eşleriniz, (benzerleriniz) ağırlanmış, (nimete garkolmuş ve mes'ûd kimseler) olarak cennete girin.» denilir. Bu âyetin tefsiri daha önce Rûm sûresinde geçmişti.
«Onlara (kulpsuz) altın kadehler ve (yiyecek için) tepsiler dolaştırılır. Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı (tadı, kokusu hoş ve güzel görünüşlü) her şey oradadır.» Abdürrezzâk'm Ma'mer kanalıyla... İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ona haber verip şöyle buyurmuş: Cennetliklerin derece itibârı ile en aşağıda olanı, öyle bir adamdır ki ondan sonra cennete hiç kimse girmeyecektir. Gözünün görebileceği yerler onun için altın saraylar, gümüş çadırlar içinde yüz yıllık bir mesafeye kadar genişletilir. Orada ma'mûr olmayan bir karış yer yoktur. Sabah ve akşam önüne yetmiş bin altın tabak getirilir. Onların içinde, biri diğerine benzeyen şeyler bulunan hiç bir tabak yoktur. Sonundaki istinası aynen başındaki istinası gibidir. Yeryüzü halkının hepsi oraya inip müsâiir olsa, ona verilenler hepsine yeter ve ona verilenlerden hiç bir şey eksilmezdi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn İbn Cüneyd'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; Ebu Ümâme (r.a.), Allah Rasûlü (s.a.)nün kendilerine cenneti anlattığını ve şöyle buyurduğunu nakletmiş: Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, sizden birisi lokmayı alıp ağzına koyduğunda, hatırına başka bir yemeği getirir getirmez ağzındaki lokma hemen arzuladığı yemeğe dönüşür. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): «Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz, orada ebediyyen kalacaksınız.» âyetini tilâvet buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İl?n Musa'nın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor : Cennetliklerin makam itibarıyla en aşağı olanının yedi derecesi vardır. O altıncıda olup üstünde yedinci derece vardır. Onun üç yüz hizmetçisi olacak. Ona sabah ve akşam üç yüz tabak —bilmiyorum, herhalde üç yüz altın tabak da dedi— getirilecek. Her tabakta, diğerinde olmayan bir çeşit yemek bulunacak. Sonunda aldığı lezzeti başında da alacak. Üç yüz kap içeceği olacak. Her bir kapta diğerinde olmayan bir çeşit içecek bulunacak ve o sonunda duyduğu lezzeti başında da duyacak. Ve şöyle diyecektir: Ey Rabbım, keşke izin verseydin de cennetliklere yedirip içir-seydim. Benim yanımda olanlardan yine de hiç bir şey eksilmezdi. Dünyadaki eşleri dışında oriun hurilerden yetmiş iki zevcesi olacak. O yetmiş iki zevcesinden bir tanesinin oturacağı yer, yeryüzü ölçüleriyle bir mil miktarı olacaktır.
«Ve siz, orada (cennette) ebediyyen kalacaksınız. (Oradan çıkmayacaksınız, ayrılmak da istemeyeceksiniz.)» Daha sonra onlara, bir nimet ve ihsan olarak şöyle denilecek: İşte, işlemiş olduğunuz sâlih amellerinize, karşılık size mîrâs kılınan cennet. Sâlih amelleriniz Allah'ın rahmetinin sizi bu denli kaplamasına sebep olmuştur. Elbette hiç kimseyi ameli cennete götürmeyecektir. Cennete girme, sadece Allah'ın lut-fu ve rahmeti iledir. Cennetteki dereclerin birbirinden üstünlüğü ise, ancak sâlih amellere göredir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Fadl İbn Şâzân'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennemlik, cennetteki yerini hasretle görecek ve: Şayet Allah beni hidâyete erdirmiş olsaydı; elbette ben, müttakîlerden olurdum, diyecektir. Cennetlik de cehennemdeki yerini görerek: Şayet Allah, bizi hidâyete erdirmiş olmasaydı; elbette biz hidâyete eremezdik, diyecek ve bu onun için bir şükür olacaktır. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devam etti: Biri cennette, diğeri cehennemde olmak üzere iki yeri olmayan kimse yoktur. Kâfir, mü'minin cehennemdeki yerine mirasçı olacak, mü'min de kâfirin cennetteki yerine mîrâsçı olacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın: «İşte o cennet, işlediklerinize karşılık size mîrâs kılındı.» kavli budur.
«Orada sizin için bol bol (ve her çeşitten) meyveler vardır. Onlardan (dilediğiniz ve seçtiğinizi) yersiniz.» Yiyecek ve içecekler anıldıktan sonra nimetin ve gıptanın tamamlanabilmesi için peşinden meyveler zikredilmiştir.[10]

74 — Muhakkak ki mücrimler, ebediyyen kalacakları cehennem azâbmdadırlar.
75 — Azâblarına ara verilmeyecek ve orada tamamen ümitsiz kalacaklardır.
76 — Biz onlara zulmetmedik, ama onlar zâlimlerin kendileriydiler.
77 — Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağınşırlar. O da: Siz, böyle kalacaksınız, der.
78 — Andolsun ki size hak ile geldik. Fakat çoğunuz
hakkı hoş görmüyordunuz.
79 — Yoksa bir işe mi karâr verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız.
80 — Yoksa kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.

Mücrimler de Cehennemdedirler

Allah Teâlâ mutlu kimselerin durumunu zikrettikten sonra peşinden mutsuzları anarak şöyle buyurur: «Muhakkak ki mücrimler, ebe-diyyen kalacakları cehennem azâbmdadırlar. Azâblarına (bir an bile) ara verilmeyecek ve orada (bütün hayırlardan) tamamen ümitsiz kalacaklardır. Biz onlara zulmetmedik, ama onlar (aleyhlerinde hüccetler konulup kendilerine elçiler gönderildikten sonra yalanlayıp isyan ederek kötü ameller işlemekle) zâlimlerin kendileriydiler.» İşte bu yaptık-larına en uygun bir ceza ile cezalandırılmışlardır. Elbette Rabbın, kullarına zulmedici değildir. «Ey nöbetçi...» diye çağırışırlar ki, bu nöbetçi cehennemin bekçisidir. Buhârî'nin Haccâc İbn Minhâl kanalıyla... Safvân İbn Ya'lâdan, onun da babasından rivayetine göre; o, Allah Ra-sûlü (s.a.)nü minberde «Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırışırlar.» âyetini okurken işitmiş de, Allah Rasûlü âyet-i kerîme'yi şöyle tefsir etmiş: Ey nöbetçi, Rabbın hiç olmazsa ruhlarımızı kabzetsin de, bizi içinde bulunduğumuz durumdan kurtarsın, diye çağırışırlar. Onlar, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmelerde bildirdiği gibidirler: «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da hafifletilmez.» (Fâtır, 36), «Bedbaht olan ondan kaçınacaktır. O, en büyük ateşe yaşlanacaktır. O, orada ne ölecektir, ne de dirilecektir.» (A'lâ, 11-13). Onlar ölmelerini istedikleri zaman cehennemin bekçisi olan Mâlik: «Siz, böyle kalacaksınız.» der. İbn Abbâs der ki : Mâlik (cehennemin bekçisi) bin sene durur sonra da: Siz, böyle kalacaksınız, der. İbn Abbâs'ın bu açıklamasını İbn Ebu Hatim rivayet ediyor ki o takdirde âyet şöyle anlaşılmalıdır : Sizin için oradan hiç bir şekilde çıkış ve kurtuluş yoktur. Daha sonra onların şekavetlerinin, mutsuzluklarının sebebini zikreder ki bu, gerçeğe karşı gelmeleri ve onunla inâdlaşmalarıdır. «Andolsun ki size, hak ile geldik, (hakkı beyân edip açıkladık ve tefsir ettik.) Fakat çoğunuz hakkı hoş görmüyordunuz.» Sizin seciyyeleriniz onu kabule yanaşmıyor, sadece bâtıla boyun eğip onu büyük görüyor, gerçeği kabul etmekten imtina' ederek engellemeye çalışıyor ve hak ehline buğzediyorlardı. O halde siz, sadece kendinizi ayıplayıp suçlayın ve pişmanlığın fayda vermeyeceği yerde pişman olun bakalım.
Daha sonra Allah Teâla: «Yoksa bir işe mi karâr verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız.» buyurur. Mücâhid burayı: Onlar kötü bir hîie yapmak istediler, biz de onların hilelerine karşılık verdik, şeklinde açıklar. Mücâhid'in bu açıklamasına göre bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk.» (Nemi, 50). Zîrâ müşrikler gerçeği bâtılla defetmek için birtakım hile ve hud'a yollarına başvurmaktaydılar. Allah Te-âlâ da onların bu hilelerine karşılık verip neticesini onlara geri çevirdi. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur : «Yoksa kendilerinin sırlarım, gizli konuşmalarını (ve apaçık konuşmalarım) işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, (elbette Biz onların ne durumda olduklarım çok iyi bilmekteyiz.) yanlarındaki elçilerimiz (olan melekler de büyüğü ve küçüğü ile onların amellerini) yazmaktadır.»[11]

81 — De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.
82 — Göklerin ve yerin Rabbı, Arş'ın Rabbı onların tavsiflerinden münezzehtir.

83 — Bırak onları, kendilerine vaadedilen güne ulaşıncaya kadar dalsınlar, oynayıp dursunlar.
84 — Gökte de ilâh, yerde de ilâh O'dur. Ve O, Hakîm'-dir, Alim'dir.
85 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü kendisine âit olan ne yücedir. Kıyamet saatinin bilgisi O'nun katındadır ve O'na döndürüleceksiniz.
86 ~ O'ndan başka tapındıkları şeyler, şefaat edemezler. Ancak hak ile şehâdet edenler bunun dışındadır ve onlar bilirler.
87 — Andölsun ki onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette; Allah, diyeceklerdir. O halde neye çevriliyorlar?
88 — Onun: Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.
89 — Şimdilik sen, onlardan yüz çevir ve; selâm, de. Yakında bileceklerdir.

Gökte de Yerde de İlâh Olan O'dur

Bu âyet-i kerîmelerde Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, de ki: «Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» Şayet Allah Teâlâ bunu farz kılmış olsaydı, elbette bu farz kılması üzerine O'na ibâdet ederdim. Çünkü ben, O'nun kullarından bir kulum. Bana emrettiği her şeye itaat ederim. Bende O'nun ibâdetine karşı bir büyüklenme ve O'nun ibâdetinden yüz çevirme yoktur. Şayet farz kılmış olsaydı, bu mutlaka olurdu. Ama Allah Teâlâ hakkında bu muhaldir. Burada şartın yerine gelmesi, caiz olması da gerekmez. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavlinde de durum böyledir: «Şayet Allah, çocuk edinmek isteseydi; yaratıklarından dilediğini elbette seçerdi. Ten-zîh ederiz O'nu. O, Vâhid ve Kahhâr Allah'tır.» (Zümer, 4). Müfessir-lerden bazısı «Kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» kısmını: Sakınıp reddedenlerin ilki ben olurdum, şeklinde anlamışlardır. Süfyân es-Sev-rî bu şekilde anlayanlardandır. Sevrî'nin bu açıklamasını nakleden Bu-hârî, «kulluk edenler» anlamına gelen kelimenin, aynı zamanda «inkâr edenler» anlamına da geldiğini söyler. İbn Cerîr bu açıklama için birtakım şâhidler zikreder ki onun Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ba'ce İbn Zeyd el-Cühenî'den rivayet etmiş olduğu şu haber bu şâhidler cüm-lesindendir: Cüheyne kabilesinden bir kadın yine aynı kabileden olan birisi ile evlendikten altı ay sonra doğurmuştu. Kocası bu durumu Hz. Osman İbn Affân (r.a.)a anlattı da Hz. Osman kadının recmedilerek öldürülmesini emretti. Hz. Osman'ın yanına giren Hz. Ali İbn Ebu Tâ-lib (r.a.) ise şöyle konuştu: Şüphesiz Allah Teâlâ kitabında «Onun tasınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» (Ahkâf, 15) ve «Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» (Lokman, 14) buyuruyor. Râvî der ki: Allah'a yemîn ederim ki Hz. Osman (r.a.), hiç tereddüt göstermeden kadına haber gönderip: Kocana dön, diye emretti. (...) İbn Cerîr'in nakletmiş olduğu bu açıklama şüphelidir. Çünkü «Eğer bu olursa elbette ben bunu red ve inkâr ederim» şeklinde bir cevab âyet-i kerîme'de zikredilen şartla nasıl uyuşacaktır? O halde bu açıklama şüphelidir. Ancak nâdir de olsa âyet-i kerîme'nin başında bulunan ve şart edatı olarak kullanılan (jl) kelimesi burada nefy edatı olabilir ki Ali İbn Ebu Talha bunu İbn Abbâs'tan rivayet etmektedir». Buna göre âyet-i kerîme'nin anlamı şöyle olacaktır: «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı» yani Rahmân'-ın çocuğu yoktur ve buna şehâdet edenlerin ilki benim. Katâde der

ki: «Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı kulluk edenlerin üki ben olurdum.» ifâdesi arapların eski sözleri arasında yer alan bir cümledir. Ve bu elbette olmamıştır, zâten yaraşmaz da. Ebu Sahr, «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» âyetini şöyle açıklar: O'nun çocuğu olmadığından O'na kulluk edenlerin ve O'nu birleyen-lerin ilki ben olurdum. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle söylemiştir. Mücâhid de "Kulluk edenlerin ilki ben olurdum» kısmını: O'na kulluk edip birleyen ve sizi yalanlayanların ilki ben olurdum, şeklinde açıklamıştır. Buhârî ise yukarda da belirtildiği üzere âyet-i kerîme'deki kelimelerini inkâr edip reddedenlerin ilki şeklinde anlamıştır. Âyetin başındaki edatın, şart edatı olması doğruya daha yakındır, ancak bu da anlam itibarıyla muhaldir.
Süddî «De ki: Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, kulluk edenlerin ilki ben olurdum.» âyetinde şöyle buyrulduğunu söyler: Şayet O'nun çocuğu olsaydı, Rahmân'ın çocuğu olarak ona ibâdet edenlerin ilki ben olurdum. Fakat O'nun çocuğu yoktur. Süddî'nin bu açıklamasını îbn Cerîr de tercih etmiş ve âyetin başındaki edatın, nefy edatı olduğunu ileri sürenlerin görüşünü reddetmiştir.
Bu sebebledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Göklerin ve yerin Rabbı, Arş'ın Rabbı onların tavsiflerinden münezzehtir, (yücedir, mukaddestir, bütün mevcudatı yaratan elbette çocuğu olmaktan uzaktır.)» O Ferd'dir, Ahad'dır, Samed'dir. O'nun eşi, benzeri ve çocuğu yoktur.
«(Bilgisizlikleri ve sapıklıkları içinde) bırak onları, kendilerine va'dedilen güne (kıyamet gününe) ulaşıncaya kadar (dünyada) dalsınlar, oynayıp dursunlar.» Varacakları yerin, akıbetlerinin ve o günde hallerinin nasıl olacağını yakında bilecekler.
«Gökte de ilâh, yerde de ilâh O'dur.» Gök ve yer ehli O'na kulluk eder, hepsi O'na boyun eğmiş, huzurunda hor ve hakir durumdadır. «Ve O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O, göklerde de yerde de Allah'tır. Gizlinizi de, aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir.» (En'âm, 3).
«Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü kendisine âit olan ne yücedir.» Gökleri ve yeri yaratan, onların mâliki, karşı konul-maksızın onlarda tasarruf sahibi olan O'dur. Çocuğu olmaktan münezzeh ve yücedir. Bütün ayıp ve noksanlardan salim olmak O'nun şâ-nındandır. Zlrâ O Alİyy, Azîm olan Rabdır, eşyaya mâlik olandır. İşlerin dizginleri O'nuh kudret elindedir. Dilediğini çözer, dilediğini bağlar. «Kıyamet saatinin bilgisi O'nun katmdadır.» Onun vaktim yine aneak O açıklar. «Ve O'na döndürüleceksiniz (de herkesin amelinin karşılığım verecektir).» Ameli hayır ise karşılığı hayır, ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «O'ndan başka tapındıkları şey* ler, (putlar) şefaat edemezler (kendilerine şefaate güç yetiremezler.) Ancak hak ile şehâdet edenler bunun dışındadır.» İlim ve basîretle gerçeğe şehâdet edenler bunun dışındadırlar ki böyleleririin şefaati Allah katında yine O'nun izni ile fayda verecektir. «Andolsun ki onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette; Allah, diyeceklerdir.» Şu Allah'a şirk koşan ve O'nunla birlikte bir başkasma tapman müşriklere, onları kimin yarattığını sorsan; Allah, diyecek ve bütün eşyayı tek ve ortağı olmaksızın yaratanın Allah olduğunu itiraf edeceklerdir.. Bununla birlikte hiç

bir şeye güç yetiremeyen ve hiç bir şeye sahip olmayan Allah ile beraber Allah'tan başkasına da tapınmaktadırlar. , O halde onlar bu hususta koyu bir bilgisizlik, beyinsizlik içindedirler. Bu sebepledir ki: «O halde neye çevriliyorlar?» buyrulmuştur.
«Onun: Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.» Yani Muhammed sözünü söylemiş, kendisini yalanlayan kavmini Rabbına şikâyet ederek: Ey Rabbım, şüphesiz bunlar imân etmez bir kavimdir, demiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber vermektedir: «Ve Peygamber dedi ki: Ey Rabbım, doğrusu kavmim bu Kur'ân'ı terkedilmiş olarak bıraktı.» (Furkân, 30). Bizim yapmış olduğumuz bu açıklama, aynı zamanda İbn Mes'ûd, Mü-câhid ve Katâde'nln de kavli olup îbn Cerîr de âyeti buna dayanarak tefsîr etmiştir. (...) Mücâhid «Onun : Ey Rabbım, demesi hakkı için, muhakkak ki bunlar inanmayan bir kavimdir.» âyetinde; Allah Teâlâ Muhammed'in sözünü tasdik etmiştir, der. Katâde de der ki: Bu, peygamberiniz (s.a.)in sözüdür, kavmim Rabbına şikâyet ediyor. (...)
«Şimdilik sen, onlardan (müşrikler) yüz çevir ve; selâm de.» Onlara, sana karşı konuştukları kötü sözleri ve hitapları ile cevab verme. Onların kalblerini ısındır, söz ve fiille onları bağışla. «Yakında bileceklerdir.» Bu, Allah Teâlâ*nın onları bir tehdidinden ibarettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, geri çevrilemeyen baskınını onların başına getirmiş, dinini ve hak kelimesini yüceltmiştir. Bundan sonra da bütün insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girinceye, İslâm dünyanın doğu ve batılarına yayılmcaya kadar cihâdı ve savaşı meşru' kılmıştır.[12]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7136-7137
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7138-7141
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7142-7143
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7144-7145
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7146-7149
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7151-7153
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7154-7155
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7156-7158
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7159-7163

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7164-7167
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7168-7169
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7170-7173

DUHÂN SÛRESİ

DUHÂN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Ha, Mîm.
2 — Apaçık kitaba andolsun ki;
3 — Gerçekten Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz uyarıcı idik.
4 — Ki onda her hikmetli iş ayrılır.
5 — Katımızdan bir emirle. Muhakkak ki Biz, peygamber gönderenleriz.
6 — Rabbmdan bir rahmet olarak. Gerçekten O; Semî', Alîm olanın kendisidir.
7 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbından. Şayet kesin olarak inanıyorsanız.
8 — Ondan başka ilâh yoktur. Diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbınızdır, sizden önceki atalarınızın da Rabbıdır.

Mübarek Gecede İndirdik Onu

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i mübarek bir gecede indirdiğini haber veriyor ki, o gece Kadir gecesidir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'-de . «Şüphesiz Biz onu Kadir gecesinde indirdik.» (Kadir, 1) buyurmuştur. Bu gece de Ramazân aynıdadır. Nitekim bu, «Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, Kur'ân o ayda indirilmiştir.» (Bakara, 185) âyet-i ke-rîme'sinde de belirtilmektedir ve biz bu konudaki hadîs-i şerifleri bu-rada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinde vermiştik. İkrime'den rivayet edildiği üzere bu gecenin Şa'bân ayının 15 inci gecesi olduğunu söyleyenlerin sözünün hiç bir faydası yoktur. Zîrâ Kur'-ân'ın metni bu gecenin Ramazân'da olduğunu belirtmektedir. Abdullah İbn Salih'in Leys kanalıyla... Osman İbn Muhammed İbn Muğîre'-den rivayet ettiği ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Eceller Şa'bân'dan Şa'bân'a kesilir. Hattâ adı ölüler içinde çıkarılmışken kişi evlenir ve çocuğu olur, buyurduğu hadîs mürsel olup böyle bir hadîs kesin hüküm bildiren nass-lara muarız kabul edilemez.
«Doğrusu Biz uyarıcı idik.» Kullarına karşı Allah'ın hücceti bulunsun diye şer'an kendilerine fayda ve zarar verecek şeyleri insanlara öğrettik. «Ki onda her hikmetli iş ayrılır.» Kadir gecesinde o senenin işleri, o senede olacak eceller ve rızıklar, sene sonuna kadar vuku bulacaklar Levh-i Mahfûz'dan ayrılıp yazıcılara intikâl eder. Bu açıklama İbn Ömer, Ebu Mâlik, Mücâhid, Dahhftk ve Seleften birçoklanndan rivayet edilmiştir.
«Ki onda her hikmetli (sağlam, değiştirile'meyecek) iş ayrılır. Katımızdan bir emirle.» Bütün olacaklar, Allah Teâlâ'nın takdir buyurup vahyettikleri ile, O'nun emri, izni ve ilmi iledir. «Muhakkak ki Biz, peygamber gönderenleriz.» Şüphesiz Biz insanlara'Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi göndermekteyiz. Buna şiddetle ihtiyâç vardır. Bu sebeple şöyle buyurur: «Rabbından bir rahmet .olarak. Gerçekten O; Se-mî', Alîm olanın kendisidir. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbından.» Bu Kur'an'ı indiren; göklerin ve yerin Rabbı, yaratıcısı, hem gökle yerin ve hem de onlarda bulunanların sahibidir. «Şayet kesin olarak inanıyorsanız. O'ndan başka ilâh yoktur. Diriltir ve Öldürür. Sizin de Rabbınızdır,

sizden önceki atalarınızın da Rabbıdır.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «De ki: Ey insanlar; ben gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, O'ndan başka hiç bir tanrı bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158).[1]

9 — Hayır, onlar şüphededirler de bunu eğlenceye alırlar.
10 — Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün,
11 — İnsanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.
12 — Rabbımız, bu azâbi bizden kaldır. Doğrusu biz artık .inü'minleriz.
13 — Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti.
14 — Ondan yüz çevirmişler; belletilmiş delinin biri, demişlerdi.
15 — Biz, az bir süre için azabı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize döneceksiniz.
16 — Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikam alırız.

Göğün Duman Çıkaracağı Gün

Allah Teâlâ bu âyet-İ kerîmelerde buyurur ki: Hayır; bu müşrikler şüphe içinde eğlenmektedirler. Apaçık gerçek onlara gelmişken onlar bunun hakkında şüphe etmekte ve onu tasdik etmemektedirler. Peşinden Allah Teâlâ onları tehdîdle : «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı günü.» buyurur. Süleyman İbn Mihrân el-A'meş/in Ebu Duhâ Müslim îbn Sabîh'ten, onun da Mesrûk'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Kinde kapılan yanından Küfe mescidine girdik. Orada çevresindekilere kıssa anlatan bir adamla karşılaştık: Şöyle konuşuyordu: Göğün gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü gözle. Bu duman nedir biliyor musunuz? Bu duman kıyamet günü gelecek; münafıkların kulaklarını ve gözlerini hasta edecek, bu duman sebebiyle mü' minler nezleye tutulmuş gibi olacaklardır. Biz, îbn Mes'ûd'a gelip bunu kendisine anlattık. Uzanmış yatıyordu. Şöyle bir silkindi, oturdu ve şöyle dedi: Şüphesiz Allah Teâlâ sizin peygamberinize: De ki: Ben sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ben, zorlayanlardan da değilim, buyuruyor. Kişinin bilmediği şey için: «En doğrusunu Allah bilir.» demesi de ilimdendir. Size bunu haber vereceğim: Kureyşliler İslâm'a girmekte gecikip Allah RasûlÜ (ş^u)ne karşı geldiklerinde; Allah Ra-sûlü, onlar hakkında Hz. Yûsuf'un kıtlık seneleri gibi kıtlık senelerine dûçâr kalmaları için duâ etti.. Başlarına öyle bir darlık ve açlık geldi ki sonunda kemik ve ölü eti yemeye, gözlerini göğe kaldırıp bakmaya başladılar, dumandan başka bir şey göremediler. Başka bir rivayette şöyle deniliyor: Kişi göğe bakmaya başlardı da, içinde bulunduğu sıkıntıdan kendisi ile gök arasını duman gibi görürdü. Allah Teâlâ buyurur ki: «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çrimracağı gün, insanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.» Allah Rasûlü (s.a.)ne gelindi « Ey Allah'ın elçisi, Mudar için Allah'tan yağma* Ute* $üpheste Htûdar kabilesi helak olmuştur, denildi. Allah Rasûlü onlar için yağmur duasında bulundu da onlara yağmur yağdırıldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Biz, az bir süre için azabı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize dönecek-siniz.» âyetini indirdi. İbn Mes'ûd der ki: Allah Teâlâ kıyamet günü onlardan azabı kaldıracak; sıkıntıları zail olup refaha ulaşınca eski hallerine dönecekler. Allah

Teâlâ: «Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikam alırız.» âyetini indirdi ki burada da Bedir günü kasdedil-mektedir.
İbn Mes'ûd der ki: Beş şey geçmiştir: Duman, Rumların İran'lılara galabesi, Şakk-ı Kamer, Allah'ın çarptıkça çarpacağı ve azabın ulaşacağı gün. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiş olup İmâm Ahmed de Müsned'inde rivayet etmiştir. Yine bu hadîs Tirmizî ve Neseî'de tefsir bahsinde, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'de müteaddit kanallardan olmak üzere A'meş'den rivayetle mevcûddur. Duman alâmetinin olup geçtiği hususunda bu âyetin tefsirinde İbn Mes'ûd'a Mücâ-hid, Ebu'l-Âliye, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk ve Atiyye el-Avfî gibi Seleften bir cemâat da uymuştur. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdurrahmân el-A'rac'dan «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün.» âyeti hakkındaki rivayetinde o, şöyle demiştir: Bü, Mekke'nin fethi günü olmuştur. Bu açıklama da gerçekten garîb ve hattâ münkerdir.
Diğerleri ise diyorlar ki: Duman alâmeti henüz geçmemiştir,"aksine kıyamet alâmetlerinden biridir. Nitekim Ebu Serîha Huzeyfe İbn Esîd jel-Ğıfârî (r.a.) hadîsinde daha önce de geçtiği üzere o, şöyle anlatıyor: Biz kıyameti müzâkere ederken Allah Rasûlü (s.a.) odasından yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu: Siz on alâmeti görmedikçe kıyamet kop-mayacaktır: Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbetü'1-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkması, Meryemoğlu İsa'nın ve Deccâl'in çıkışı, biri Do-ğu'da, biri Batı'da ve biri de Arap Yarımadasında olmak üzere üç yer batması, Aden çukurundan çıkıp insanları sürecek —veya insanları toplayacak— onlar nerede gecelerlerse onlarla beraber geceleyecek, onlar nerede öğle uykusuna yatarsa onlarla beraber öğle uykusuna yatacak bir ateşin çıkması. Hadîsi sadece Müslim Sahîh'inde tahrîc etmiştir.
Buhârî ve MüslinVin Sahîh'lerindeki bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sayyâd'a: Şüphesiz ben senin için bir şey sakladım, buyurmuş, îbn Seyyâd da: o dumandır, deyince Hz. Peygamber (s.a.) ona : Bırak git, sen hiç bir zaman kaderinin önünü alabilecek değilsin, buyurmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) İbn Sayyâd için: «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün.» âyetini gizlemişti. Bu hadîs-i şerifte dumanın, beklenip gözlenen bir şey olduğuna, İbn Sayyâd'ın da .cinlerin dili ve kâhinlerin, usûlü ile bunu keşfedebildiğine işaret edilmektedir.
(...) Allah Rasûlü (s.a.) onun bu özelliğini ve bu bilginin şeytânı bir bilgi olduğunu farkeder etmez ona: Bırak git, elbette kaderinin önünü alabilecek değilsin, buyurmuştur.
İbn Cerir der ki: Bana İsam İbn Revvâd İbn Cerrâh'ın..'. Huzeyfe İbn Yemmân'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet alâmetlerinin ilki Deccâl'in çıkması, Meryemoğlu İsa'nın inmesi, Aden çukurundan bir ateşin çıkıp insanları mahşere sürmesi, öğle istirâhatine çekildiklerinde onlarla beraber (öğle uykusuna yattıkları zaman onlarla beraber) kalması ve dumandır. Huzeyfe: Ey Allah'ın elçisi, duman da nedir? diye sordu da, Allah Rasûlü (s.a.): «Öyleyse sen gözle. Göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün insanları bürüyecektir. Bu; elîm bir azâbdır.» âyetini tilâvet buyurup şöyle devam etti: Doğu ile Batı arasını dolduracak, kırk gün kırk gece kalacak. Mü'min nezleye tutulmuş gibi olacak; kâfire gelince o

da sarhoş gibi olacak. Duman onun burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkacak. İbn Cerîr der ki: Bu hadîs sahîh olsaydı, elbette bu meselede kesin bir hüküm ifâde ederdi. Ancak ben bu hadîsin sahîh olduğuna şehâdet etmem. Çünkü hadîsin râvîlerinden olan Muhammed İbn Halef el-Askalânî bana nakletti ki o, bu hadîsi Süfyân'dan işitip işitmediğini Ravvâd'a sormuş ve o; hayır, diye cevaplamış. Muhammed İbn Halef der ki: Ravvâd'a: Bu hadîsi Süfyân'a okudun mu? diye sordum, hayır dedi. Senin hazır bulunduğun sırada ona bu hadîs okundu da sesini çıkarmadı mı? diye sordum, hayır diye cevab verdi. O halde bu hadîsi nereden getirdin? diye sordum şöyle anlattı: Bu hadîsi birileri getirip bana okudu, bu hadîsi bizden dinle, dediler. Sonra alıp götürdüler ve hadîsi benden rivayet ettiler veya râvî Ravvâd buna benzer sözler söylemiştir. İbn Cerîr, bu hadîsi gerçekten güzel tenkîd etmiştir ki hadîs bu isnadı ile uydurmadır. İbn Cerir tefsirin birçok yerinde bu hadîsi vermektedir. Ancak onda gerçekten pek çok münkerlikler vardır. Özellikle İsrâ sûresinin başında zikretmiş olduğu Mescid-i Aksa ile ilgili kısmı bunlardandır. En doğrusunu Allah bilir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Duman insanları sarsacak, dehşete düşürecek. Mü'mini nezle tutmuş gibi olurken kâfiri şişirecek ve sonunda onun kulaklarından çıkacak. Hadîsi Saîd İbn Arû-be de Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. Yine bu hadîsi Avf da Hasan el-Basrî'nin sözü olarak rivayet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Avf'm... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Şüphesiz ki Rabbımız sizi üç kere uyarmıştır: Bir duman ki mü'min nezleye tutulmuş gibi olacak, kâfiri de yakalayıp öyle bir şişirecek ki onun kulaklarından çıkacak. İkincisi Dabbetü'1-Arz, üçüncüsü de Deccâl'dir. Hadîsi Taberânî de Hâşim İbn Yezîd'den, o ise Muhammed İbn İsmail İbn Ayyâş'dan rivayet etmiştir. Bu rivayetin isnadı sağlamdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Hz. Ali (r.a.)den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Duman alâmeti henüz geçmedi. O duman ki mü'mini nezle tutmuş hale getirecek, kâfiri de tükeninceye (ölünceye) kadar şişirecektir. İbn Cerîr'in Velîd İbn Cemî1 kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Duman çıktığında mü'mini nezleye tutulmuş hale getirecek, kâfir ve münafığın kulaklarından girip onu kızgın taşta kızarmış ve pişmiş kelle haline getirecektir. Sonra İbn Cerîr der ki: Bana Yâkûb'un... Abdullah İbn Ebu Müleyke'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir gün İbn Abbâs (r.a.)a geldim. Bu gece sabaha kadar hiç uyumadım, dedi. Ben niçin diye sordum. İbn Abbâs şöyle dedi: Kuyruklu yıldız doğdu, dediler. Duman alâmetinin hemen kapıda olup çıkmasından korktum ve sabaha kadar uyumadım. Bu haberi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetle aynı şekilde zikretmiştir. Bu haberin isnadı, bu ümmetin en derin âlimi ve Kur'an'ın tercümanı İbn Abbâs'a kadar sıhhatlidir. Bu, aynı zamanda Sahabe ve Ta-biûn'dan İbn Abbâs'ın görüşünde ona uyanların da kavlidir. Ayrıca Kur'ân âyetinin zahirinden anlaşıldığı üzere duman alâmetinin kıyamet alâmetlerinden olduğuna delâlet eden ikna' edici sahih, hasen ve başka merfû' hadîsler de buna açıkça delâlet etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Göğün gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü gözle. Öyle bir duman ki apaçık olacak ve herkes onu görecektir. İbn Mes'ûd'un açıklamasına göre ise, bu duman bir

hayâlden ibaret olup sıkıntı ve açlığın şiddetinden insanların gözleriyle görülecektir. Ancak Allah Teâlâ: «İnsanları bürüyecek (hepsini kapsayacak) tir.» buyurmaktadır. Şayet sırf Mekke müşriklerine mahsûs hayâlı bir şey olsaydı, Allah Teâlâ: «İnsanları bürüyecektir.» buyurmazdı.
«Bu; elim bir azâbdır.» Yani bu söz onlara bir azarlama ve suçlama olarak söylenecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buy-rulur: «Cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara: İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur, denir.» (Tür, 13-14). Veya onlar «Bu; elim bir azâbdır.» sözünü birbirlerine söyleyeceklerdir.
«Rabbımız, bu azabı bizden kaldır. Doğrusu biz artık mü'minleriz.» Kâfirler, Allah'ın azabını ve cezalandırmasını gördükleri zaman, bu azabın ve musibetin kaldırılmasını isteyerek böyle söyleyeceklerdir. Allah Teâlâ "başka âyet-i kerîmelerde: «Bir görsen ateşin başında durdukları: Keski geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan say-masaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman.)) (En'âm, 27), «İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» (İbrahim, 44) buyururken burada da şöyle buyrulur: «Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti de ondan yüz çevirmişler; belletilmiş delinin biri, demişlerdi.» Bu ayette Allah Teâlâ buyurur ki: Onlar kim, öğüt almak kim? Biz onlara peygamberliği apaçık bir elçi göndermiştik. Bununla beraber onlar kendisinden yüz çevirip ona muvafakat etmemişler, aksine onu yalanlayarak: Belletilmiş delinin biri, demişlerdi. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'mn şu kavilleri gibidir: «O gün insan öğüt almaya çalışır ama artık öğütten ona ne? Keski bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der.» (Fecr, 23,24). «Bir görsen, hani onlar korkmuşlardı. Artık kaçacak yerleri de yoktur, yakın bir yerde yakalanmışlardır. O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca imâna ulaşılır? Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayba atıp tutuyorlardı. Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapılmış olduğu gibi. Şüphesiz onlar şiddetli bir tereddüt ve şüphe içindedirler. (Sebe', 51-54).
«Biz, az bir süre için azabı kaldıracağız. Ama siz, eski halinize döneceksiniz.» âyeti iki şekilde açıklanabilir: Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sizden azabı kaldırmış ve dünya yurduna döndürmüş olsaydık, siz yine de oradayken içinde bulunduğunuz küfür ve yalanlamaya mutlaka dönerdiniz. Buna göre âyet-i kerîme Allah Teâlâ'mn : «Şayet Biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.» (Mü'minûn, 75), «Eğer geri döndürülselerdi, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 28) kavilleri gibidir.
İkinci ihtimâle göre Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Azabın sebepleri tamamlanıp size ulaşmasından sonra siz sapıklık ve azgınlığa devam eder halde iken azabı sizden birazcık geciktireceğiz. Azabın kaldırılıp açılması, azabın onlara çok yaklaşmış olmasını gerektirmez. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «îmân edip, îmânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesna. Onlar, îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık

azabını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.» (Yûnus, 98) buyurmaktadır ki, azâb onlara çok yaklaşmış ve başlarına gelmiş değildi. Sâdece azabın gelmesinin sebepleri tamamlanmıştı. Yine azabın kaldırılıp giderilmesi onların küfürlerinden tamamen vazgeçmelerini, sonra da o hale tekrar dönmelerini gerektirmez. Allah Teâlâ Hz. Şuayb (a.s.)ın, kavmi kendisine: «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, ya memleketimizden çıkarırız veya mutlaka bizini dinimize dönersiniz.» dediğinde, onlara şöyle cevab verdiğini haber verir: «İste-mesek de mi? Allah, bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize dönecek olursak; doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. (A'raf, 88-89). Halbuki Hz. Şuayb, hiç bir zaman için onların dinî üzere olmamıştır. Katâde «Ama siz, eski halinize döneceksiniz.» kısmını; Yine de siz, Allah'ın azabına döneceksiniz, şeklinde anlamıştır.
İbn Mes'ûd, «Onları çarptıkça çarpacağımız gün, şüphesiz intikam alırız.» âyetini, Bedir günü ile tefsir etmiştir. İbn Mes'ûd'un duman alâmeti hakkında daha önce geçen açıklamasına tâbi olan cemaat bu kavli de benimsemiştir. Aynı açıklamayı Avfî de İbn Abbâs'dan rivayet etmektedir. Aynı açıklama Übeyy İbn Kâ'b ve bir topluluktan da nakledilmektedir ki âyet-i kerîme'nin bu anlama ihtimali de vardır. Her ne kadar Bedir günü kâfirlerin şiddetle çarpıldığı bir gün ise de, âyet-i kerîme'nin zahirinden anlaşıldığına göre bugün kıyamet günüdür. İbn Cerîr der ki: Bana Yakûb'un... İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: İbn Mes*ûd, şiddetle çarpılacak günün Bedir günü olduğunu söylüyor. Ben ise bunun kıyamet günü olduğunu söylüyorum. İbn Abbâs'dan gelen bu haberin isnadı sahihtir. Hasan el-Basrî ve kendisinden gelen iki rivayetten sahîh olanında İkrime de böyle söylemiştir.[2]

İzahı

17 — Andolsun ki onlardan önce Firavun kavmini de denemiştik ve onlara kerîm bir peygamber gelmişti:
18 — Allah'ın kullarını bana teslim edin. Doğrusu ben, size gönderilmiş emin bir peygamberim.
19 — Allah'a karşı yücelik taslamayın. Doğrusu ben, size açık bir bürhân getirdim.
20 — Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbmız olana sığındım.
21 — Eğer bana inanmazsanız, benden uzaklaşıp gidin.
22 — Bunlar, suçlu bir kavimdir, diyerek Rabbına duâ etti.
23 — Öyle ise kullarımı geceleyin yürüt, siz muhakkak ta'kîb olunacaksınız.
24 — Denizi sakin iken geride bırak. Doğrusu onlar, suda boğulacak bir ordudur.
25 — Onlar nice nice bağlan, pınarları bırakmışlardı.
26 - Ekinleri, muhteşem konakları da.
27 — Zevk ve safa sürdükleri nimetleri de.
28 — İşte böyle. Onlara başka kavimleri mirasçı kıldık.

29 — Gök ve yer onların helakine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.
30 — Andolsun ki Israîloğullarını horlayıcı azâbdan kurtardık,
31 — Firavun'dan. Doğrusu o, azgın bir zorba idi.
32 — Ve andolsun ki Biz onları bile bile âlemler üzerinde seçkin kıldık.
33 — Onlara âyetlerden öylelerini verdik ki, her birinde açıkça bir imtihan vardı.

Firavun Kavmini de Denedik

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde buyurur ki: Bu müşriklerden önce biz Firavun kavmini —ki onlar Mısır kıptîleridir— deneyip imtihan ettik. Onlara kerîm bir peygamber olan Mûsâ Kelîmullah (a.s.) gelmiş ve demişti ki: Allah'ın kullarını bana teslim edin. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber verir: «Artık İsrâiloğullarını bizimle gönder ve onlara azâb etme. Hem biz, Rabbmdan sana bir âyetle geldik. Hidâyete tâbi olanların üzerine selâm olsun.» (Tâ-Hâ, 47). «Doğrusu ben, size gönderilmiş emîn bir peygamberim.» Size tebliğ etmiş olduğum şeylerde emânetine güvenilen bir peygamberim. «Allah'a karşı yücelik taslamayın.» O'nun âyetlerine tâbi olmak, hüccetlerine boyun eğmek ve burhanlarına îmân etmekten büyüklenip yüz çevirmeyin. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremiyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).
«Doğrusu ben, size açık bir burhan getirdim.» sözünde kasdedi-len, Allah Teâlâ'nın onunla birlikte göndermiş olduğu apaçık mucizeler ve kesin delillerdir. «Beni taşlamanızdan ötürü benim de Rabbım, sizin de Rabbmız olana sığındım.» âyetindeki taşlama, İbn Abbâs ve Ebu Salih'in açıklamasına göre; dille sataşma ve sövmedir. Katâde ise bunun, bizzat taşla taşlama olduğu görüşündedir. Hz. Mûsâ şöyle demek istemişti: Bana sözle veya fiille bir kötülük değdirmenizden beni ve sizi yaratmış olan Allah'a sığınırım.
«Eğer bana inanmazsanız, benden uzaklaşıp gidin.» Bana karşı çıkmayın, Allah aramızda hüküm verinceye kadar işimle benim arama girmeyin ve beni işimle başbaşa bırakın. Hz. Musa'nın onların arasında kalması uzayıp önlerine Allah'ın hüccetlerini diktiği halde bütün bunlar sadece onlann küfür ve inâdlarını artırınca artık onlar hakkında Allah'ın geçerli kılacağı bedduasını ederek Rabbma yalvardı. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de bu durumu şöyle beyân eder : «Mûsâ dedi ki: Rabbımız, doğrusu sen Firavun'a .ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin. Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalb-lerini sık. Çünkü onlar, can elim azabı görmedikçe îmân etmezler. Allah: ikinizin de duası kabul olundu. İkiniz de doğru yolda devam edin, buyurdu.» (Yûnus, 88-89). Burada da: «Bunlar, suçlu bir kavimdir, diyerek Rabbına duâ etti.» buyrulur ki, işte o zaman Allah Teâlâ kendisine İsrâiloğullarını Firavun'un izni olmaksızın, onunla müşavere edip izin istemeksizin aralarından çıkarmasını emretti. Bu sebepledir ki: «Öyle ise kullarımı geceleyin yürüt, siz muhakkak tâ'kib olunacaksınız.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Andolsun ki Musa'ya şöyle vahyettik: Kullarımı

geceleyin yürüt. Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme.»   (Tâ-Hâ, 77).
«Denizi sakin iken geride bırak. Doğrusu onlar, suda boğulacak bir ordudur.» Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları ile beraber denizi geçtiği zaman, denizin eski haline dönüp kendileri ile Firavun arasında bir engel teşkil etmesi ve Firavun'un kendilerine yetişmemesi için denize asası ile vurmak istedi. Allah Teâlâ da denizi olduğu hal üzere sükûnet içerisinde bırakmasını emretti ve peşinden gelenlerin denizde boğulacak bir ordu olduğunu bildirdi. Peşinden yetişmelerinden korkmamasını bildirdi. îbn Abbâs, «Denizi sakin iken geride bırak.» âyetini: Olduğu halde bırak ve git, şeklinde anlar. Mücâhid de burayı şöyle açıklamaktadır: Denizi olduğu gibi kupkuru bir yol halinde bırak ve eski haline dönmesini emretme ki Firavun ve ordusu sonuncularına kadar oraya dalsınlar. İkrime, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Katâde, İbn Zeyd, Kâ'b el-Ahbâr, Temmân İbn Harb ve birçokları da böyle söylemiştir. Allah Teâlâ daha sonra: «Onlar nice nice bağları, bahçeleri, pınarları, ekinleri bırakmışlardı.» buyurur ki; buradaki pınarlar ile, nehirler ve kuyular kastedilmektedir. Âyet-i kerîme'de geçen «muhteşem konaklar» son derece güzel meskenler ve güzel yerlerdir. Mücâhid ve Saîd İbn Cü-beyr, «muhteşem konaklar»ı minberlerle açıklar. İbn Lehîa'nın Vehb İbn Abdullah el-Meâfirî'den, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre o, şöyle diyor: Mısır'daki Nil nehri nehirlerin efendisidir. Allah Teâlâ doğu ile batı arasındaki bütün nehirleri ona müsahhar kılmış, onun hizmetine vermiştir. Allah Teâlâ Mısır'ın Nil'ini akıtmak istediği zaman her bir nehre yardıma koşmasını emreder de bütün nehirler suları ile ona imdada koşarlar. Allah Teâlâ yeryüzünde pınarlar fışkırtır. Nihayet Nil nehrinin akıntısı Allah Teâlâ'nın dilediği ölçüye ulaşınca Allah her bir suya aslına dönmesini vahyeder.
Abdullah İbn Amr «Onlar nice nice bağları, pınarları bırakmışlardı. Ekinleri, muhteşem konaklan da. Zevk ve safa sürdükleri nimetleri de.a âyetleri hakkında da şöyle der: Assuan'dan Reşîd'e kadar Nil'in baştan sona her iki kıyısı da bahçelerle çevrili idi. Nil'in dokuz halici vardı: İskenderiye, Dimyat, Serdevs, Menf, Feyûm ve Menhâ haliçleri. Bu haliçler birbirine bitişik olup bunlardan hiç biri arasında kopukluk yoktu. Mısır'ın başlangıcından suyun ulaştığı yerlerin sonuna kadar her iki dağın arası da ekinlerle kaplıydı. Bütün Mısır arazisi onaltı kulaç su ile sulanırdı. İşte Firavun ve kavmi bunların köprülerini, haliçlerini ve ne büyük bir nimet olduğunu takdir edip üzerinde düşünmemişlerdi bile. «zevk ve safa sürdükleri nimetleri de (bırakmışlardı).» Öyle bir hayat içindelerdir ki dilediklerini yiyorlar, dilediklerini ve sevdiklerini giyiyorlar, mal, makam, ülkelerde hüküm onlardaydı. Bir sabah vakti bütün bunlar kendilerinden sökülüp alındı. Dünyadan ayrıldılar ve cehenneme gittiler. Orası ne kötü varacak yerdir. Mısır ülkelerini, Firavunlar tarafından elde edilen bütün bu nimetleri ve kıptîle-rin memleketlerim İsrâiloğulları istilâ ettiler. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerimelerde: «Böylece onlara İsrüoğullarını mîrâsçı kıldık.» (Şuarâ, 59), «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbının İsrâiloğullarına vuku bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükseltmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'raf, 137) buyururken burada da: «İşte böyle. Onlara başka

kavimleri inîrâsçı kıldık.» buyurur ki, biraz önce geçtiği gibi bu kavimler İsrâiloğullandır.
«Gök ve yer onların helakine ağlamadı.» Onların gök kapılarına yükselen sâlih amelleri yoktu ki onların yokluğuna ağlasın. Yeryüzünde Allah'a ibâdet ettikleri yerler yoktu ki onların kaybına ağlasın. Bu sebepledir ki onlar, kendilerine rahmet nazanyla bakılmaya hak kazanmamışlar; küfürleri, günâhları, azgınlıkları ve in&dları yüzünden azâbları (veya helakleri) geciktirilmemiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsilî Müsned'inde der ki: Bize Ahmed İbn İshâk el-Basrî'nin... Enes İbn Mâlik'den, rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): Her kul için gökyüzünde iki kapı vardır: Bu kapılardan birinden rızkı çıkar, diğerinden de ameli ve sözü girer. O öldüğü zaman bu iki kapı, kendisini kaybettiklerinden Ötürü ağlarlar, buyurmuş sonra da: «Gök ve yer onların helakine ağlamadı.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Anlatıldığına göre onlar, yeryüzünde sâlih ameller işlemediler de onlara ağlanmadı. Göğe onların güzel söz ve sâlih amelleri yüksel-medi ki gökyüzü onların yokluğuna ağlasın. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de Musa İbn Ubeyde er-Rabezî kanalıyla rivayet etmiştir. İbn Cerîr der ki: Bana Yahya İbn Talha'nın... Şureyh İbn Ubeyd el-Hadramî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz İslâm garip olarak başlamış, garip olarak dönecektir. Dikkat ediniz; mü'mine gariplik yoktur. Bir mü'min kendisine ağlayacak kimselerin olmadığı gurbet yerde ölecek olursa, ona gök ve yeryüzü ağlar, buyurmuş sonra da: «Gök ve yer onların helakine ağlamadı.» âyetini tilâvet edip: Şüphesiz gök ve yer kâfire ağlamazlar, buyurmuştur.
İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn İsâm kanalıyla... Abbâd İbn Ab-dullah'dan rivayetine göre bir adam Hz. Ali (r.a.)ye: Gök ve yer bir kimseye ağlar mı? diye sormuştu. Hz. Ali ona şöyle cevab verdi: Bana Öyle bir şey sordun ki bunu senden önce hiç kimse bana sormadı. Şüphesiz kul için yeryüzünde namaz kılacağı bir yer ve gökte amelinin yükseleceği bir yer vardır. Firavun ailesinin yeryüzünde sâlih ameli, göğe yükselecek bir ameli yoktu. Sonra Hz. Ali (r.a.): «Gök ve yer onların helakine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.» âyetini okumuştur. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivayetine göre İbn Abbâs'a birisi gelip: Ey Ebu Abbâs, Allah Teâlâ'nın «Gök ve yer onların helakine ağlamadı. Ve onlar mühlet verilenler de olmadı.» âyeti hakkında ne dersin? Gök ve yer bir kimseye ağlar mı? diye sormuştu. İbn Abbâs: Evet deyip şöyle devam etti: Yaratıklardan her birerinin gökte rızkının ineceği ve amelinin yükseleceği bir kapısı vardır. Mü'min öldüğü zaman amelinin yükseldiği ve rızkının indiği kapısı kapanır ve kapı onun ölümüne ağlar. Yeryüzünde iken namaz kıldığı ve Allah'ı zikrettiği yeri de onu kaybettiği zaman ölümüne ağlar. Firavun kavminin yeryüzünde iyi eserleri yoktu. Onların, Allah'a yükselen hiç bir hayırları da bulunmamaktaydı. Bu yüzden gök ve yer onların helakine ağlamadı. Avfî de bu açıklamanın bir benzerini yine İbn Abbâs'tan rivayet eder. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu Yahya el-Kattât kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Yeryüzünün kırk sabah mü'minin ölümüne ağladığı söylenir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve birçokları da böyle söylemiştir. Yine Mücâhid der ki: Bir mü'min öldüğü zaman gök ve yer onun ölümüne kırk sabah ağlar. Râ-vî der ki: Mücâhid'e: Yeryüzü ağlar mı? diye sordum. O: Niçin şaşıyorsun? Yeryüzünü rükû' ve secde ile i'mâr etmekte olan bir kula yer-

yüzü neden ağlamasın? Tekbîr ve tesbîhi için gökyüzünde arı uğultusu gibi bir yankı olan bir kula gökyüzü neden ağlamasın? dedi. Katâde der ki: Onlar Allah katında gök ve yerin helaklerine ağlamayacağı kadar değersiz idiler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn'in... îbrâhîm en-Nehaî'-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Dünya var olduğundan beri gökyüzü sadece iki kişinin ölümüne ağlamıştır. Ubeyd'e: Gök ve yer mü' minin ölümüne ağlamaz mı? dedim de, şöyle cevab verdi: Mü'minin. ölümüne ağlayan, amelinin yükseldiği yerdir. Gökyüzünün ağlamasının' ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır, diye cevab verdim de, şöyle dedi: Kızarır ve kırmızı sahtiyan renginde bir gül haline gelir. Hz. Zeke-riyyâ'nın oğlu Yahya katledildiği zaman gökyüzü kıpkırmızı olmuş ve ondan kan damlamıştı. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn katledildiği zaman da yine gökyüzü kıpkırmızı olmuştu. İbn Ebu Hâtim'in Ali îbn Hüseyn kanalıyla... Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ali'nin oğlu Hüseyn katledildiği zaman gökyüzünün ufukları dört ay kıpkırmızı olmuştu. Yezîd der ki: Gökyüzü ufuklarının kızarması, ağ-lamasıdır. Süddî, «el-Kebir»de böyle söylemiştir. Atâ el-Horasânî ise gökyüzünün ağlamasının ufuklarının kızarması olduğunu söyler. Hz. Hüseyn'in katli hakkında anlatılanlara göre, o gün hangi taşı kaldırmış-larsa altında taze kan bulmuşlar. Güneş tutulmuş, ufuk kızarmış ve taş yağmış. Bütün bunlar şüphelidir. Açıkça görüldüğü üzere bunlar Şia'nın uydurduğu yalanlardan ibarettir ki, böylece onlar bu işi büyütmek istemişlerdir. Şüphe yok ki Hz. Hüseyn'in katledilmesi büyük bir hâdisedir. Fakat onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar vuku bulmamıştır. Hz. Hüseyn'in katledilmesinden daha büyük olaylar meydana geldiğinde bile onların anlattıklarından hiç birisi olmamıştı. Meselâ icmâ' yoluyla ondan daha üstün olan babası Ali İbn Ebu Tâlib katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Osman İbn Affân evinde kuşatılıp mazlum olarak katledilmiş iken bunlardan hiç birisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) sabah namazında mihrâbda iken katledilmiş, müslümanlara bundan önce böyle bir musibet gelmemişti. O zaman da Şia'nın anlattıklarından hiç birisi meydana gelmemiştir. Dünya ve âhirette beşeriyyetin efendisi Allah Rasûlü (s.a.)nün vefat ettiği günde onların anlattıklarından hiç birisi vuku bulmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.)in oğlu İbrahim öldüğü gün güneş tutulmuş, insanlar: Güneş, İbrahim'in ölümü yüzünden tutuldu, demişler. Allah Rasû-lü (s.a.) onlara küsûf namazı kıldırmış, onlara hitâb etmiş, güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya hayatı yüzünden tutulmayacağını açıklamıştır.
«Andolsun ki İsrâiloğullarını horlayıcı azâbdan kurtardık. Firavun'-dan. Doğrusu o, azgın bir zorba idi.» âyetinde Allah Teâlâ, îsrailoğul-larına bu nimetleri bahşettiğini haber verir ki, onlan içinde bulundukları Firavun'un tahkir ve horlamasından kötü ve zor işlerde kullanmasından kurtarmıştır.
«Firavun'dan. Doğrusu o, azgın (inadçı) bir zorba idi.» âyet-i ke-rîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Gerçekten Firavun, yeryüzünde zorbalığa yöneldi.» (Kasas, 4), «Firavun'a ve erkânına. Bunun üzerine büyüklük tasladılar. Zâten mağrur bir topluluktular.» (Mü'mi-nûn, 46).
«Ve andolsun ki Biz onları bile bile âlemler üzerinde seçkin kıldık.» âyetini Mücâhid şöyle anlıyor: Ve andolsun ki, bile bile onları içlerinde bulundukları kimselerden daha seçkin kıldık. Katâde de: Onlar içinde bulundukları zamanın

halkı üzerinde seçkin kimseler kılınmıştır, der. Ayrıca: Şüphesiz her zaman için bir âlem vardır, denilmiştir. Mücâhid'-in açıklamasına göre bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Buyurdu ki: Ey Mûsâ,; risâletim ve kelâmımla seni insanlar arasından seçtim.» (A'râf, 144), «Hani melekler: Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu, demişlerdi.» (Âl-i İmrân, 42). Şüphesiz ki Hz. Hatice ondan daha üstündür. Firavun'un karısı olan Âsiye Bint Müzahim de öyle olup üstünlükte ona eşittir. Hz. Âişe'nin kadınlara üstünlüğü ise, tirit [3] yemeğinin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir. «Onlara âyetlerden, (hüccet, burhan ve harikulade şeylerden) öylelerini verdik ki, her birinde (hidâyete erişecekler için) açıkça bir imtihan (deneme) vardı.»[4]

34 — Bunlar gerçekten derler ki:
35 — O, ilk ölümümüzden başkası değildir. Ve biz diriltilip kaldırılacaklar da değiliz.
36 — Doğru sözlüler iseniz, bize babalarımızı getirse-nize.
37 — Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan evvel gelenler mi? Biz onları helak ettik. Muhakkak ki onlar, mücrimler idiler.

Bu Onlar mı Tübba' Kavmi mi?

Bu âyet-i kerîmelerde; yeniden diriltilmeyi ve âhiret gününü inkâr eden ve yegâne hayat bu dünya hayatıdır, ölümden sonra hayat, diriltilme ve kabirlerden çıkarılma yoktur diyen ve buna; gidip de dönmeyen geçmiş atalarını delil getiren müşrikleri inkârla Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini beyân buyuruyor. Şayet yeniden diriltilme gerçekse ve doğru sözlüler iseniz bize babalarımızı getirsenize. Elbette bu, bâtıl bir delil ve anlamsız bir şüphedir. Çünkü yeniden diriltilme bu dünya yurdunda değil; aksine bu dünya yurdunun sona erip bitmesinden sonra kıyamet günündedir. Allah Teâlâ âlemleri yeni bir yaratışla diriltecek; zâlimleri cehennem ateşi için yakıt kılacaktır. O günde insanlar aleyhine şâhidler konulacak ve Allah'ın Rasûlü de sizin üzerinize şâhid olacaktır.
Daha sonra Allah Teâlâ müşrikleri tehdîdle geri çevrilemeyecek baskını hususunda onları uyarıyor. Nitekim onların benzerleri müşrikler ve yeniden diriltilmeyi inkâr edenler Allah'ın baskınına hedef olmuşlardır. Bunlardan birisi, Sebe' adı da verilen Tübba' kavmidir. Allah Teâlâ onları helak buyurmuş, ülkelerini harâb etmiş, onları ülkelere parça parça edip dağıtmıştı. Nitekim Sebe' sûresinde bunlara dâir bilgi geçmişti. Sebe' sûresi; müşriklerin, kıyamet gününü inkâr ettiklerini belirterek başlamaktadır. Bu âyet-i kerîme'de de müşrikler Tübba' kavmine benzetilmektedir. Onlar, Arapların Kahtân kolundan idiler. Şimdiki hitaba muhâtab olanlar da Arapların Adnan soyundan gelenlerdir. Himyer —ki bunlar Sebe' kavmidir— krallarına Tübba' adı verilirdi. İranlıların krallarına Kisrâ, Rum krallarına Kayser, Mısır'ın kâfir krallarına Firavun, Habeş krallarına Necâşî denildiği gibi. Diğer milletlerin krallarına ve büyüklerine de başka başka isimler verilirdi. Tüb-ba'lardan birisi Yemen'den çıkıp ülkeler geçip Semerkand'a kadar ulaşmıştı. Hükümranlığı güçlenmiş, saltanat ve ordusu büyümüş, memleketi ve ülkeleri genişleyip tebeası çoğalmıştı. Hîre'yi medenîleştiren ve şehirleştiren bu kralları idi. İşte bu Tübba',

câhiliye günlerinde Medîne-i Müânevvere'ye uğramış, Medîne'Ulerle savaşmak istemiş, onlar gündüzün ona karşı durup savaşmışlar, geceleyin de onu misafir etmişler. Onlardan utanarak savaşmaktan vazgeçmiş ve kendisine nasîhatta bulunan yahûdî hahamlarından ikisini yanına arkadaş edinmiş. Bu iki haham kendisine bu ülke ile baş edemeyeceğini; çünkü âhir zaman peygamberinin hicret yeri olduğunu haber vermişler. O da Medîne-i Mü-nevvere'den ayrılıp bu iki hahamı yanında Yemen ülkesine götürmüş. Mekke'den geçerlerken Kâ'be'yi yıkmak istemesine de bu iki haham karşı çıkarak bundan alıkoymuşlar, bu Beyt'in azametini, Allah'ın dostu İbrahim tarafından inşâ edildiğini, âhir zamanda gönderilecek peygamberin elleri ile sânının yüceleceğini kendisine haber vermişler. O da Beytullah'a ta'zîmle onu tavaf etmiş, Yemen kumaşından çizgili Örtülerle Kâ'be'yi örtmüş, sonra da Yemen'e dönerek Yemen halkını kendisiyle birlikte yahûdî olmaya davet etmiş. O zamanda yani Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilmesinden önce Hz. Musa'nın dini üzere olanlar hidâyet üzere idiler. Bu Tübba' ile beraber bütün Yemen halkı da böylece yahûdî dinine, girmişlerdi. Bu kıssayı İmâm Muhammed İbn İshâk «es-Sîre» adlı kitabında uzunca zikretmiştir. Hafız İbn Asâkir de Tarih'inde bu Tübba'ın genişçe bir terceme-i halini kaydetmiştir. Bu hal tercemesine bizim burada zikrettiğimiz ve etmediğimiz birçok şeyi de dercetmiş. İbn Asâkir onun Şam kralı olduğunu, süvarileri teftiş etmek istediği zaman süvarilerin Şam'dan Yemen'e kadar saf tuttuklarını kaydeder. İbn Asâkir'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) nin nakline göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: (Dünyada iken uygulanan cezaların, bu cezaların uygulandığı kimseler hakkında bir taharet olup olmayacağını, Tübba'nın lânetli olup olmadığını, Zülkar-neyn'in peygamber mi yoksa bir kral mı olduğunu bilmiyorum. Bir başkası hadîsin son kısmını: Uzeyr'in bir peygamber olup olmadığını bilmiyorum, şeklinde nakletmiştir. Hadisi İbn Ebu Hatim de Muhammed İbn Hammâd'dan, o ise Abdürrezzâk'dan rivayet etmiştir. Dârakutnî, hadisî sadece Abdürrezzâk'm 'rivayet ettiğini söyler. İbn Asâkir'in Muhammed İbn Küreyb kanalıyla... ibn Abbâs'tan merfû' olarak rivayet ettiği hadîste şöyle buyrulur: Uzeyr'in bir peygamber olup olmadığını, Tübba'ın lanetlenmiş olup olmadığını bilmiyorum.
İleride de geleceği üzere Tübba'ın lanetlenip küfredilmesinin men'-edildiği hadîsler vârid olmuştur. En doğrusunu Allah bilir ama önceleri kâfir iken sonradan müslüman olmuş, Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilmesinden önce o zamanda hak üzere olan yahûdî hahamlarının delâleti ile Mûsâ Kelîmullah'ın dinine tâbi olmuş, Cürhüm'lüler zamanında Beytullah'ı haccetmiş, Kâ'be'ye ipekli Yemen kumaşlarından örtüler örtmüş, Beytullah'm yanında altı bin deve kurban edip Beytullah'a ta'zîm ve ikramlarda bulunduktan sonra Yemen'e dönmuştur. Hafız İbn Asâkir onun hikâyesini muhtelif kanallardan olmak üzere uzun ve genişçe Ubeyy İbn Ka'b, Abdullah İbn Selâm, Abdullah İbn Abbâs ve Kâb el-Ahbâr'dan rivayetle nakletmektedir. Bütün bu haberler sonunda Kâ'b el-Ahbâr'a ve aynı zamanda Abdullah îbn Selâm'a dayanmaktadır. Abdullah İbn Selâm bilgin, güvenilir bir kimse idi. Tüb-ba'ın kıssasını Vehb İbn Münebbih ve es-Sire'sinde Muhammed İbn İs-hâk da rivayet etmektedir. Ancak Hafız İbn Asâkir, Tübba'ın hal terce-mesini ondan çok uzun zaman sonra yaşamış bir başkasının hal terce-mesi ile karıştırmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de işaret olunan bu Tübba'ın kavmi onun sayesinde

müslüman olmuştu. O öldükten sonra kavmi tekrar putlara ve ateşe tapmaya dönmüşler, Sebe' sûresinde de zikredildiği üzere Allah Teâlâ da onları cezalandırmıştır. Biz onlann hikâyelerini de orada {Sebe' sûresinde) genişçe verdik. Hamd ve minnet Allah'adır. Sa-îd İbn Cübeyr Tübba'ın Kâ'be'ye örtü örttüğünü söyleyip ona sövmek-ten men'ederdi. Bu Tübba\ Tübba' el-Avsat olup adı Es'ad Ebu Küreyb İbn Melkeykerb el-Yemânî'dir. Onun üç yüz yirmi altı sene krallık yaptığım söylerler. Himyer kabilesi içinde, krallık süresi ondan daha uzun olanı yoktur. Allah Rasûlü (s.a.)nün peygamber olarak gönderilmesinden yaklaşık yedi yüz sene önce vefat etmiştir. Anlatırlar ki; Medine yahûdilerinden iki haham kendisine bu beldenin, ismi Ahmed olan âhir zaman peygamberinin hicret yeri olduğunu söylediklerinde bu konuda bir şiir söylemiş ve Medîne'lilerin yanında bırakmıştı. Medîne'liler bu şiiri nesilden nesile mîrâs bırakıp rivayet etmekteydiler. Bu şiiri ezberleyenlerden birisi de Allah Rasûlü (s.a.)nün Medîne-i Münevvsre'de evinde misafir kaldığı Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd'dir. Şiir şöyledir:
«Ahmed'in, insanları yaratan Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet ettim. Şayet ömrüm onun gününe kadar uzatılmış olsaydı ona bir vezîr ve amcaoğlu olurdum. Düşmanları ile kılıçla savaşır, göğsünden her bir üzüntüyü giderirdim.»
İbn Ebu Dünya'nın anlattığına göre İslâmî devrede San'â şehrinde bir kabir kazılmış ve orada cesedleri sağlam kalmış iki kadın bulmuşlar. Bu iki kadının başucunda üzerinde: «Bu Hubbâ ve Lümeys —Hubbâ ve Tümâdar rivayeti de vardır— in kabridir. Bunlar Tübba'ın iki kızlarıdır. Onlar Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet edip Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmadan ölmüşlerdir. Bu ikisinden önceki sâlih kimseler de bu şehâdet üzere Ölmüşlerdir.» ibaresi yazılı gümüş bir levha varmış. Bu husustaki Sebe' şiirini de biz Sebe' sûresinde zikretmiştik.
Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Kâ'b el-Ahbâr, Tübba' hakkında şöyle dermiş: Tübba', sâlih bir kişinin sıfatları ile nitelenmiştir. Allah Teâlâ onu kötülememiş ama kavmini kötülemiştir. Hz. Aişe de şöyle dermiş : Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ o, sâlih bir İnsandı. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Zür'a kanalıyla... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ o müslüman olmuştu, buyurmuştur. Hadîsi İmâm Ahmed Müsned'inde Hasan İbn Musa'dan, o da İbn Lehîa'dan rivayet etmiştir. Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Ali'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurdu: Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ. o müslü-' man olmuştu. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre Allah Resulü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Tübba'ın peygamber olup olmadığını bilmiyorum. Biraz önce İbn Ebu Hâtim'in bu isnâd ile rivayet etmiş olduğu «Tübba'ın la'netlenmiş olup olmadığını bilmiyorum.» hadîsi de geçmişti. Bunu İbn Asâkir de zikrediyor. En doğrusunu Allah bilir. İbn Asâkir bu haberi Zekeriyyâ İbn Yahya kanalıyla... İbn Abbâs'tan mevkuf olarak da nakletmektedir. Abdürrezzâk'ın İmrân Ebu Hüzeyl kanalıyla... Ata İbn Ebu Rebâh'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Tübba'a sövmeyiniz. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) ona sövmeyi yasaklamıştır.[5]

38 — Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakiler! oyun ve oyalanma olsun diye yaratmadık.
39 — Biz onları ancak hak ile yarattık. Ne var ki onların çoğu, bilmezler.

40 — Muhakkak ki ayırdetme günü, hepsinin bir arada bulunacağı vakittir.
41 — O gün, dostun dosta hiç bir yardımı olmaz, yardım da görmezler.
42 — Ancak Allah'ın merhamet ettiği müstesna. Muhakkak ki O, Azîz, Rahîm olanın kendisidir.

Yaratılıştaki Hak

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde adaletini haber verip Nefsini oyun, abes ve bâtıldan tenzih ediyor. Başka âyet-i kerîme'lerde de bu kabilden olarak şöyle buyurur: «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115-116).
«Muhakkak ki ayırdetme günü, hepsinin bir arada bulunacağı vakittir.» O gün, kıyamet günü olup Allah Teâlâ yaratıklar arasındaki hükmünü verecek; kâfirleri azablândırırken inananları mükâfatlandıracak, ilklerini ve sonuncularını bir arada toplayacaktır. «O gün, dostun dosta hiç bir yardımı olmaz.»Akrabâmn akrabaya hiç bir menfaati dokunmaz. Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur: «Sûr'a üflendiği zaman; o gün, aralanndaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «Hiç bir yakın bir yakına soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» (Meâric, 10, 11) Apaçık gördüğü halde hiç kimse kardeşinin halini bile sormaz.
«Yardım da görmezler.» Hiç bir dost dostuna yardım etmediği gibi onlara dışardan da yardım gelmez. «Ancak Allah'ın merhamet ettiği müstesna.» Allah'ın yaratıklarından merhamet buyurduğu müstesna o gün hiç kimsenin kimseye faydası dokunmaz. «Muhakkak ki O, Aziz, Rahîm, {geniş bir rahmet sahibi) olanın kendisidir.[6]

43 — Doğrusu zakkum ağacı,
44 — Günahkârların yiyeceğidir.
45 — Erimiş maden gibidir. Karınlarda kaynar,
46 — Suyun kaynaması gibi.
47 — Yakalayın onu, cehennemin ortasına sürükleyin.
48 — Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün.
49 — Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.
50 — İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.

Ve Zakkum Ağacı

Allah Teâlâ, Zâtına kavuşmayı inkâr eden kâfirleri ne ile azâb-landıracağmı haber verip şöyle buyurur: «Doğrusu zakkum ağacı, (söz ve fiillerinde) günahkâr (kâfir) yiyeceğidir.» Birçokları burada kasd-edilenin, Ebu Cehîl olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz bu âyetin hükmüne o da girmektedir. Ancak âyet-i kerîme sadece ona mahsûs değildir. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Hemmâm îbn

Hâ-risMen rivayetine göre Ebu Derdâ, birisine «Doğrusu zakkum ağacı, gü-nahkârların yiyeceğidir.» âyetini okutuyordu. O kişi «günahkârların yiyeceğidir» kısmını; yetimin yiyeceğidir, anlamına gelecek şekilde okudu da Ebu Derdâ: «Doğrusu zakkum ağacı, günahkârların yiyeceğidir.» şeklinde söyle, dedi. Yani günahkâr için zakkum ağacı dışında yiyecek yoktur. Mücâhid der ki: Şayet ondan yeryüzüne bir damla düşmüş olsaydı, yeryüzü halkının hayatını fesada verirdi. Bu haberin bir benzeri daha önce merfû' bir hadîs olarak geçmişti.
«Erimiş maden gibidir.» Zeytinyağı tortusu gibidir, de demişlerdir. «Karınlarında kaynar. (Harareti ve pisliği ile) suyun kaynaması gibi. Kâfiri yakalayın.» Nakledildiğine göre Allah Teâlâ zebanilere: «Yakalayın onu.» buyurduğunda, onlardan hemen yetmiş bin tanesi koşacaktır.. «(Önden çekerek, ardından iterek) onu cehennemin ortasına sü-rükleyin.» Mücâhid bu âyeti: Onu yakalayın ve cehenneme itin, şeklinde açıklamıştır. (...)kelimesi, cehennemin ortası anlamına-dır.
«Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Başlan üstünden de kaynar su dökülecektir. Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir.» (Hacc, 19, 20).
Daha önce de geçtiği üzere melek ona, demirden topuzu ile vuracak, dimağı açılarak başına kaynar su dökülecek de bedenine inecek ve karnındaki bağırsakları eriyip topuklarından akacaktır. Allah Teâlâ bizi bundan muhafaza buyursun.
«Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» Ona bu sözleri bir azarlama ve tahkir şeklinde söyleyiniz. İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk burayı şöyle anlıyor: Sen ne değerli, ne de güçlü değilsin. El-Ümevî'nin Meğâzi'sinde Esbât kanalıyla... İkrime'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Cehil —Allah ona lanet eylesin—e rastlayıp: Allah Teâlâ sana: «Sana yazıklar olsun, yazıklar. Daha ne olsun, sana yazıklar olsun, yazıklar.» (Kıyâme, 34-35) dememi bana emretti, demişti. Ebu Cehil elbisesini sıyırıp: Bana karşı sen ve arkadaşın .(Allah Teâlâ'yı kasdediyor) hiç bir şey yapamazsınız. Çok iyi biliyorsun ki Mekke'lilerin en güçlüsü benim. Ben azîz ve kerîm olanım, dedi. Allah Teâlâ da onu Bedir günü katledip zelîl kıldı, kendi sarfettiği kelimelerle onu tahkir edip «Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» âyetini inzal buyurdu.
«İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, onlara işte yalanlayıp durduğunuz ateş budur. Bu bir büyü müdür, yoksa hâlâ görmüyor musunuz?» (Tür, 13-15). Bu sebepledir ki burada da: «İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» buyurmuştur.[7]

51 — Müttakîler ise, muhakkak ki emin bir makamdadırlar.
52 — Bahçelerde ve pınar başlarında.
53 — İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler, karşılıklı otururlar.
54 — îşte böyle. Onları iri siyah gözlülerle evlendiririz.
55 — Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.
56 — Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Ve onları cehennem azabından korumuştur.
57 — Rabbın-dan bir lütuf olarak. îşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

58 — Biz onu, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.
59 — Öyle ise bekle, onlar da beklemektedirler.

Ve Müttakıler

Allah Teâlâ mutsuzların durumunu zikrettikten sonra hemen pesinden mutluların durumunu zikrediyor. Bu sebepledir ki Kur'ân'a «ikişerli» diye isim verilmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Müttakîler (dünyada iken Allah'tan korkanlar) ise, muhakkak âhirette emîn bir makamda (cennette) dırlar.» Orada ölümden, cennetten çıkarılmadan her türlü üzüntü, korku, keder, yorgunluk, zahmet, şeytân ve şeytânın hilelerinden, diğer âfet ve musibetlerden emniyyet içindedirler. «Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.» Müttaküerin bu durumu, zakkum ağacından yeyip kaynar sudan içen diğerlerinin durumunun tâm tersinedir.
«İnce ipekten (gömlek ve benzeri şeyler) ve parlak atlastan (üstlerine elbiseler) giyerler, (tahtlar üzerinde) karşılıklı otururlar.» Onlardan hiç birisi bir diğerine sırtını dönmüş vaziyette oturmaz. «İşte böyle. Onları iri, siyah gözlülerle evlendiririz.» Bütün verdiğimiz bu nimet ve ihsanlar yanında onlara, son derece güzel, iri ve siyah gözlü eşler veririz. O eşler ki; «Daha önce ne bir insan, ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır. Onlar, yâkût ve mercan gibidirler. İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahman, 56, 58, 60) İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Enes'den —Râvî Nûh İbn Hubeyb hadîsi merfû' olarak naklediyor— rivayetine göre o, şöyle demiştir: Şayet bir huri büyük bir denize tükürmüş olsaydı, o denizin suyu tükrüğünün tatlılığından tatlanırdı.
«Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.» Meyve çeşitlerinden neyi isteyecek olsalar kendilerine hemen hazır edilir. Nimetlerin kesintiye uğramasından veya gelmemesinden endîşe etmezler. Aksine her ne zaman isteseler hemen kendilerine hazır edilir. «Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.» Onlar orada bir daha asla ölümü tatmayacaklardır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ölüm, boz renkli (tüylü) bir koç şeklinde getirilir, cennet ve cehennem arasında durdurulup boğazlanır, sonra da: Ey cennetlikler ebedîlik var, ölüm yok, ey cehennemlikler ebedîlik var ölüm yok, denilir. Hadîs daha önce Meryem sûresinde geçmişti. Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennetliklere:
Şüphesiz sizin için sıhhatli olmak var, ebediyyen hasta olmayacaksınız. Sizin için yaşamak var, ebediyyen ölmeyeceksiniz. Sizin için genç olmak var, ebediyyen kocamayacaksınız. Sizin için dâima nimet içinde olmak var, ebediyyen yoksullaşmayacaksmız, denilir. Hadîsi Müslim, İshâk İbn Rahûyeh ve Abd İbn Humeyd'den, bu ikisi de Abdürrez-zâk'dan rivayet etmişlerdir. (...)
Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd es-Sicistânî der ki: Bize Ahmed İbn Hafs'-ın... Ebu-Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, Allah'tan korkarsa; cennete girer. Orada nimet-lendirilir, yoksul düşmez. Orada yaşar, ölmez. Elbiseleri eskimez ve gençliği sona ermez. Ebu Kasım et-Taberânî'nin Ahmed İbn Yahya kanalıyla... Câbir İbn Abdullah (r.a.)dan rivayetine

göre Hz. Peygamber (s.a.)e : Cennetlikler uyur mu? diye sorulmuş da şöyle buyurmuştur: Uyku, ölümün kardeşidir, cennetlikler uyumazlar. Hadîsi Ebu Bekr İbn Merdûyeh de tefsirinde Ahmed İbn Kasım İbn Sadaka kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivayet etmiştir ki, bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.): Uyku; ölümün kardeşidir ve cennetlikler uyumazlar, buyurmuştur. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Fazl İbn Ya'kûb'un... Câbir'-den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, cennetlikler uyur mu? denilmişti, Efendimiz: Hayır, uyku ölümün kardeşidir, buyurdu. Bu hadîsi rivayet ettikten sonra Bezzâr der ki: Bunu sadece Sevrî, İbn Münkedir'den, o da Câbir'den; Sevrî'den de sadece Firyâbî rivayet etmişlerdir. Bezzâr'ın böyle söylemesine karşılık daha önce ha-disîn başka kanallardan bu şekli ile müsned olarak rivayeti geçmişti. En doğrusunu Allah bilir. «Ve onları cehennem azabından korumuştur.» Bu büyük ve devamlı nimetlerle beraber Allah Teâlâ onları korumuş, kurtarmış, necata erdirmiş, cehennemin en alt derekelerindeki elîm azâbdan onları uzak-laştırmıştır. Böylece onları arzuladıklarına kavuşturmuş, korktuklarından emîn kılmış kurtarmıştır. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Rab-bından bir lütuf olarak. İşte bu büyük kurtuluşun kendisidir,» Bütün bunlar, Allah'ın onlara lutfu ve ihsanı ile olmuştur. Nitekim sahîh bir hadîste rivayet olunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Çalışın, doğru olun, birbirinize yaklaşın. Bilin ki hiç kimseyi ameli cennete koymayacaktır. Sen de mi ey Allah'ın elçisi? dediler de şöyle buyurdu: Ben de öyle. Ancak Allah'ın, katından bir rahmeti ve lutfu ile günâhlarımı örtmesi müstesna. «Biz onu, öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.» Biz apaçık ve kolayca indirdiğimiz şu Kur'ân-ı; dillerin en fasihi, en tatlısı ve en yücesi olan senin dilinle indirerek kolaylaştırdık ki böylece belki öğüt alırlar, anlamaya ve gereğince amel etmeye çalışırlar. Kur'ân'm bütün bu açıklığına rağmen insanlardar hâlâ küfreden, karşı gelen ve inâdlaşanlar olduğu için Allah Teâlâ el çişini teselli ile ona zafer va'dedip onu yalanlayanları helak etmekl tehdîd ederek şöyle buyurur: «Öyle ise bekle, onlar da beklemektedirler.

Çok yakında yardımın, zaferin ve üstünlüğün dünyada ve âhirette kimin olacağını bileceklerdir. Ey Muhammed, şüphesiz ki bunlar sana, kardeşlerin olan peygamberler ve rasûllere, size uyan müminleredir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Allah; Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün mazeretleri zâlimlere fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52).[8]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7178-7179

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7180-7185

[3] Araplarda tirit, o zamanlar sadece soyluların ve zenginlerin sofralarında rastla, nabilen son derece kıymetli bir yemekti,   (mütercimler).
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7188-7193
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7194-7197
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7197-7198
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7199-7200
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7200-7203

CÂSİYE SÜRESİ

Kitabın İndirilişi
Ve Senin Şeriatın
Bizi Ancak Dehr Helak Eder Diyenler

CÂSİYE SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 - Hâ, Mim.
2 - Kitâb'ın indirilmesi; Aziz, Hakîm Allah'tandır.
3 — Muhakkak ki göklerde ve yerde mü'minler için âyetler vardır.
4 — Sizin yaratılmanızda ve yeryüzüne yaydığı her canlıda yakînen inanan topluluklar için âyetler vardır.
5 — Gece ve gündüzün değişmesinde ve Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkla ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları yönetmesinde akleden bir kavim için âyetler vardır.

Kitabın İndirilişi

Allah Teâlâ, yaratıklannı nimetleri üzerinde, gökleri ve yeri yaratmış bulunduğu yüce kudreti konusunda düşünmeye teşvik buyuruyor. Onlar göklerde ve yerdeki muhtelif cins ve çeşitlerde melekler, cinler, insanlar, hayvanlar, kuşlar, vahşî hayvan ve kuşlar, haşerât, denizdeki çeşitli sınıflardan yaratıklar, gece üe gündüzün hiç durmaksızın birbiri peşinden gelmesi üzerinde düşünmelidirler. Gece karanlığı ile, gündüz ise aydınlığı ile devamlı olarak birbiri peşinden gelmektedir. Onlar Allah Teâlâ'nın, ihtiyâç zamanında buluttan indirmiş olduğu yağmur üzerinde de 'düşünmelidirler. Allah Teâlâ'nın yağmuru rızık olarak isimlendirmesinin sebebi, rızkın onunla meydana gelmesindendir. «Ölümünden sonra yeri diriltmesinde, (kupkuru, içinde bitki veya herhangi bir şey yokken orayı diriltmesinde) elbette akleden topluluklar için âyetler vardır.»
«Rüzgârları yönetmesinde akleden bir kavim için âyetler vardır.» Rüzgârların .güneyden ve kuzeyden, batıdan ve doğudan, denizden ve Karadan, gece ve gündüz esenleri vardır. Onlardan kimisi yağmur, kimisi aşılama içindir. Onlardan bazısı da ruhların gıdasıdır. İçlerinde kısır olanı da vardır. Allah Teâlâ önce «mü'minler için âyetler vardır.» peşinden «yakînen inanan topluluk için âyetler vardır.» bundan sonra da «Akleden bir kavim için âyetler vardır.» buyurmaktadır ki, burada şerefli olandan, daha fazla şerefli olana ve daha üstüne doğru bir yükselme vardır. Bu âyet-i kerîmeler Allah Teâlâ'nın Bakara süresindeki şu kavline benzemektedir: «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaradılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra diriltti̇ği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164). İbn Ebu Hatim burada Vehb İbn Münebbih'den rivayetle insanın dört karışımdan yaratılmasına dâir uzun ve garîb bir haber nakle tmiştir.[1]

6 — İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak ile okuyoruz. Artık Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi söze inanırlar?
7 — Yalancı, günahkâr her kişinin vay haline.

8 — Kendisine okunan Allah'ın âyetlerini dinleyip de sonra onları hiç duymamış gibi büyüklük taslamakta direnir. Ona elîm bir azabı müjdele.
9 — Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde onu alaya alır. İşte onlara, horlayıcı bir azâb vardır.
10 — Arkalarından da cehennem. Kazandıkları şeyler de, Allah'tan başka edindikleri velîler de onlara bir fayda vermez. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.
11 — Bu; hidâyettir. Rablarımn âyetlerini inkâr edenlere gelince; çetin ve elîm bir azâb vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. İçindeki hüccet ve delillerle Kur'ân'dır. «Onları, sana hak ile okuyoruz.» Haktan gelen gerçeği içermektedirler. Madem ki onlar bu âyetlere îmân edip boyun eğmemektedirler; o halde Allah'tan ve Allah'ın âyetlerinden sonra onlar hangi söze inanacaklardır? «Yalancı, günahkâr her kişinin vay haline.» kavlinde yalancı, çokça yemîn eden, alçak; söz ve fi-illerinde günahkâr olanların, Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin vay haline. «Kendisine okunan Allah'ın âyetlerini dinleyip de sonra onları hiç duymamış gibi büyüklük taslamakta (küfür, inkâr, büyüklenme ve inâdlaşmada) direnir. Ona (kıyamet günü Allah katında) elîm (yakıcı, elem verici) bir azabı (haber verip) müjdele. Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde (Kur'ân'dan bir şey ezberlediğinde) onu (inkâr edip) alaya alır. İşte onlara, (Kur'ân'ı hor görüp alay etmeleri karşılığında) horlayıcı bir azâb vardır.» Müslim'in Sahîh'inde İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre; o, şöyle demiştir:
Allah Rasûlü (s.a.) düşman eline geçer korkusuyla Kur'ân'ın seferlerde düşman arazîsine götürülmesini yasaklamıştı.
Daha sonra Allah Teâlâ böyle kimselerin Allah'a dönecekleri günde başlarına gelecek azabı açıklayıp şöyle buyurur: «(Bu niteliklere sâ-hib olan herkes kıyamet günü cehenneme gidecektir.) Kazandıkları şeyler (malları ve çocukları) de, Allah'tan başka (Allah'ın dışında tapınmış oldukları ilâhlar) edindikleri velîler de onlara bir fayda vermez. Ve onlar için büyük bir azâb vardır. Bu, (Kur'ân) hidâyettir. Rab-lannın âyetlerini inkâr edenlere gelince; çetin ve elîm bir azâb vardır.»[2]

12 — Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için denizi size boyun eğdiren Allah'tır. Umulur ki şükredersiniz.
13 — Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size mü-sahhar kılmıştır. Elbette ki düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır.
14 — îmân edenlere söyle: Allah'ın günlerinin geleceğini ummayan kimseleri bağışlayıp geçsinler. Çünkü Allah, her kavmi yaptıklarıyla cezalandıracaktır.
15 — Her kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, aleyhinedir. Sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ kullarına olan nimetleri zikrediyor : Allah Teâlâ gemileri taşımasını emrederek denizde yüzen gemileri onlara müsahhar kılmıştır. Çeşitli ticâret ve kazanç yollarıyla Allah'ın lütfedip verdiği rızkı aramanız için denizi size boyun eğdiren Allah'tır. Artık uzak iklimler ve ufuklardan size celbedilip getirilen

faydaların husulünü görerek belki şükredersiniz. Göklerde olan yıldızları, yerde olan dağlan, denizleri, nehirleri ve istifâde ettiğiniz her şeyi size müsahhar kılmış-tır. Bütün bunlar O'nun lutfu, ihsanı ve bağışlamasıyladır. Bunların hepsi tek ve ortağı olmayan Allan katındandır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Sizdeki her nimet, Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız.» (Nahl, 53). (...)
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Ürâke'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Birisi Abdullah İbn Amr'a: Yaratıklar hangi şeyden yaratıldılar? diye sormuştu. Abdullah îbn Amr: Nurdan, ateşten, zulmetten ve topraktan diye cevablayıp İbn Abbas'a git ve ona sor, dedi. Adam İbn Abbâs'a gitti ve İbn Abbâs da aynı cevabı verdi. İbn Amr: Ona git ve sor: Bütün bunlar neden yaratılmıştır? dedi. Adamın tbn Abbâs'a tekrar gidip sorması üzerine İbn Abbâs: «Göklerde olan-ları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» âyetini okudu. Bu, gârib bir haber olup içinde münkerlik de vardır.
«Elbette ki düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır. îmân edenlere söyle: Allah'ın (kâfirleri cezalandırma) günlerinin geleceğini ummayan kimseleri bağışlayıp geçsinler. (Onları hoş görsünler ve onların eziyyetlerine katlansınlar.)»
«Bu; İslâm'ın başlangıcında idi. Onlar müşriklerin ve kitâb ehlinin eziyyetlerine sabredeceklerdi ki, bu onların kalblerini İslâm'a ısındırmak içindi. Müşrikler ve ehl-i kitâb, inâdlaşmalarında ısrar edince; Allah Teâlâ mü'minlere onlarla savaşı ve cihâdı meşru' kılmıştır. İbn Abbâs ve Katâde'den de bu şekilde rivayet ediliyor. Mücâhid «Allah'ın (kâfirleri cezalandırma) günlerinin geleceğini ummayan...» kısmını: Allah'ın nimetlerine aldırmayan, şeklinde açıklar. «Çünkü Allah, her kavmi yaptıklarıyla cezalandıracaktır.» Dünyada onları bağışladıkları takdirde Allah Teâlâ onların kötü amellerinin karşılığını âhirette onlara mutlaka verecektir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Her kim sâlih amel işlerse, kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, aleyhinedir. Sonra Rabbınıza döndürüleceksiniz.» Kıyamet günü Allah'a döndüğünüzde amellerinizi karşınızda bulacaksınız. Allah Teâlâ da hayrı ve şerri ile amellerinizin karşılığını verecektir.[3]

16 — Andolsun ki Biz, îsrâüoğullarma kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Onları temiz şeylerden rızıklandır-mış ve dünyalara üstün kılmıştık.
17 — Ve onlara emirden burhanlar verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekememez-likten dolayı ayrılığa düştüler. Elbette Ra-bbın, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.
18 — Sonra seni de emirden bir şeriat üzere kıldık. Öyleyse sen, ona uy, sakın bilmeyenlerin heveslerine uyma.
19 — Muhakkak ki onlar, Allah'a karşı sana hiç bir fayda veremezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin velileridir. Allah da müttakîlerin velîsidir.
20 — Bu; insanlar için açık belgeler, kesin olarak inanan bir kavim için de hidâyet ve rahmettir.

Ve Senin Şeriatın

Allah Teâlâ kendilerine kitablar indirme, peygamberler gönderme ve hükümranlığı onlara bahşetme suretiyle Israîloğullanna vermiş olduğu nimetleri zikrediyor ve buyuruyor ki: «Andolsun ki Biz, îsrâiloğullarma kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Onları temiz şeylerden (yiyecek ve içeceklerden) rızıklandırmış ve (kendi zamanlarında) dünyalara üstün kılmıştık. Ve onlara emirden burhanlar (hüccetler, kesin deliller) verdik. Ama onlar, kendilerine ilim geldikten (aleyhlerine deliller ve hüccetler konulduktan) sonra aralarındaki çekememezlikten (birbirlerine karşı tecâvüzkâr olmalarından) dolayı ayrılığa düştüler. (Ey Muhammed;) elbette Rabbın, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında (adaletle) hüküm verecek (ve aralarını ayıracak) tir.» Bu âyet-i kerimede onların yollarına gitmemeleri ve usûllerini ta'kib etmemeleri için bu ümmete bir uyanda bulunulmaktadır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra seni de emirden bir şeriat üzere kıldık. Öyleyse sen, ona uy.» Zâtından başka hiç bir ilâh olmayan Rabbından sana vahyedilenlere tâbi ol ve müşriklerden yüz çevir. «Sakın bilmeyenlerin heveslerine uyma. Muhakkak ki onlar, Allah'a karşı sana hiç bir fayda veremezler.» Onların dostlukları birbirlerine hiç bir fayda vermeyecektir. Onlar birbirlerinin hüsranını ve helakini artırmaktan başka bir işe yaramazlar. «Doğrusu zâlimler birbirlerinin velîleridir, Allah da müttakîlerin velîsidir.» Allah Teâlâ müttakîleri karanlıklardan nura, tâğûtlar da dostları oldukları kâfirleri aydınlıktan karanlıklara çıkarıp sürükler. «Bu (Kur'ân); insanlar için açık belgeler, kesin olarak inanan bir kavim için de hidâyet ve rahmettir.»[4]

21 — Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini imân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.
22 — Allah, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis, zulme uğratılmaksızm kazancına göre karşılık görsün.
23 — Gördün mü o kimseyi ki; hevâ ve hevesini kendisine tanrı edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağını, kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur? Allah'tan sonra onu kim hidâyete eriştirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?

Allah Teâlâ, mü'minlerle kâfirlerin eşit olmayacaklarım haber veriyor. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Kurtuluşa ermiş kimseler cennetliklerdir.» (Haşr, 20) buyrulur-ken burada da şöyle buyurmaktadır: «Yoksa kötülükleri kazananlar, (ve kötülük kazananlar) ölümlerinde ve sağlıklarında (dünya ve âhirette) kendilerini, îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» Âhiret yurdunda ve bu dünya yurdunda iyilerle günahkârları eşit tutacağımızı ileri sürerek Bizim hakkımızda ve adaletimiz hakkında ne kötü hüküm veriyorlar. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Müemnıel İbn İhâb'm... Ebu Zerr (r.a.) den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah, dinini dört rükün üzerine bina etmiştir. Kim onları işlemezse Allah Teâlâ'ya günahkâr olarak kavuşur. Ey Ebu Zerr, onlar nelerdir? denildi de Ebu Zerr şöyle cevabladı: Allah'ın helâlini Allah için, Allah'ın haramını Allah için, Allah'ın emrini yine Allah için, Allah'ın yasağını Allah için kabul eder, bunlarda yalnız

Allah'a güvenilir. Ebu Kasım (s.a.) buyurdu ki: Nasıl dikenden üzüm toplanmazsa aynı şekilde günahkârlar da iyilerin makamlarına erişemez. Bu kanaldan rivayetinde bu, garib bir hadistir. Muham-med İbn İshâk'm «es-Sîre» adlı kitabında zikrettiğine göre, onlar Mekke'de Kâ'be'nin temelinde bir taş bulmuşlar. Üzerinde şöyle yazıyormuş: Kötülükleri işliyor da iyilik mi umuyorsunuz? Evet, dikenden üzüm toplandığı gibi. Taberânî'nin Şu'be kanalıyla... Mesrûk'dan rivayetine göre Temîm ed-Dârî gece ibâdete kalkar ve sabaha kadar: «Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında, kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar?» âyetini tekrârlarmış. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ne kötü hüküm veriyorlar. Allah gökleri ve yeri hak (adalet) ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis zulme uğratılmaksızın kazancına göre karşılık görsün. Gördün mü o kimseyi ki, hevâ ve hevesini kendisine tanrı edin-miş...» Sadece hevâ ve hevesine danışıyor. Nefsinin güzel gördüğü her şeyi yapıyor, çirkin gördüğü her şeyi terkediyör. Bu âyet-i kerîme, hüsün ve kubuhun aklen bilinebileceğini ileri süren Mu'tezile'ye karşı delil getirilmektedir. Mâlik'den rivayet edildiğine göre o, şöyle diyor: Bir kimse bir şeyi seviyorsa mutlaka ona tapınıyor, demektir.
«Bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmıştır.» âyeti iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi; Allah Teâlâ onun sapıklığa müstehak olduğunu bildiği için şaşırtmış, saptırmıştır. İkincisi; bilgi ulaştıktan ve aleyhine hüccet konulduktan sonra Allah Teâlâ onu şaşırtıp saptırmıştır. Bu ihtimâllerden ikincisi birinciyi gerektiriyorsa da, birincisi ikincisini gerektirmemektedir. «Kulağını, kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur.» Kendisine fayda sağlayacak şeyi işitmez. Kendisiyle hidâyete ereceği bir şeyi anlamaz, kendisiyle aydınlığa kavuşacağı bir hücceti görmez. «Allah'tan sonra onu kim hidâyete eriştirebilir? Hâlâ düşünmeyecek misiniz?» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıkları içinde serseri bir halde bir?'-.ir.» (A'râf, 186).[5]

24 — Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehr helak eder, dediler. Oysa onların bu konuda bir bilgileri yoktur. Başka değil, onlar sâdece zannediyorlar.
25 — Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman; doğru sözlüler iseniz, babalarımızı getirin bakalım, demekten başka bir hüccetleri yoktur.
26 — De ki: Allah diriltir sizi, sonra öldürür, sonra hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o kıyamet gününde toplar. Fakat insanların pek çoğu bilmezler.

Bizi Ancak Dehr Helak Eder Diyenler

Allah Teâlâ burada dehrî kâfirlerle kıyameti inkâr eden ve maddeci kâfirlere uyan arap müşriklerinin sözlerini haber veriyor: «Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız, dediler.» Sadece bu dünya yurdu vardır. Bir kavim ölürken, diğerleri yaşamaktadır. Allah'a dönüş ve kıyamet yoktur. Kıyamet gününü inkâr eden arap müşrikleri ile içlerindeki ilâhiyatçı filozofların söyledikleri bunlardır. Onlar, ilk yaratılmayı ve Allah'a dönüşü inkâr etmektedirler. Aynı görüşe

zâhib olan tenasüh nazariyesini ileri süren materyelist filozoflar da bir yaratıcının varlığını inkâr etmekte ve her 36.000 senede her şeyin önceki haline döneceğine inanmaktadırlar. Onlar bunun sonsuza kadar tekrarlanacağını zannetmektedirler. Böylece akıl sahipleriyle tartışıp inkâr etmekte ve nakledilen sahîh haberleri de yalanlamaktadırlar. Bu sebepledir ki onlar: «Bizi ancak dehr helak eder.» derken Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: «Oysa bu konuda onların bir bilgileri yoktur. Başka değil. Onlar sâdece zannediyorlar (vehme kapılıp hayâl peşinde koşuyorlar).» Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Allah Teâlâ buyurur ki: Âdemoğlu Bana eziyet veriyor; o dehre sövüyor ki dehr Benim. Emir Benim ellerimdedir. Gecesini ve gündüzünü evirip çevirmekteyim. Başka bir rivayette de şöyle buyurulmakta-dır:
Dehr'e sövmeyin çünkü Dehr AUah'dır. İbn Cerîr hadîsi gerçekten garîb ifâdelerle zikredip der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre (r.a.)den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Allah Ra-sûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Câhiliye halkı: Bizi gece ve gündüz helak eder. Bizi helak eden, öldüren ve yaşatan ancak odur, derlerdi. Allah Teâlâ ise kitabında: «Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehr helak eder, dediler.» buyurur. Onlar Dehr'e sövüyorlardı. Allah Teâlâ da buyurdu ki: Âdemoğlu Bana eziyyet veriyor, Dehr'e sövüyor, halbuki Dehr Benim, emir Benim ellerimdedir. Gece ve gündüzü evirip çevirmekteyim. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Ahmed İbn Mansûr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Allah Teâlâ buyurdu ki: Âdemoğlu Dehr'e sövüyor. Halbuki Dehr Benim, gece ve gündüz Benim ellerimdedir. Hadîsi Buhârî ve Müslim ile Neseî, Yûnus İbn Zeyd kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk'ın Alâ İbn Abdur-rahmân kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Kulumdan borç istedim, Bana vermedi. Kulum Bana sövüp: Ah felek, der. Halbuki Dehr Benim.
Şafiî, Ebu Ubeyde ve diğer imamlar Allah Rasûlü (s.a.) nün; Dehr'e sövmeyin, zîrâ Allah Teâlâ Dehr'in kendisidir. Kavlinin te'vilin-de şöyle diyorlar: Câhiliye döneminde arapların başına bir zorluk, belâ veya musibet geldiği zaman: Ey ziyânkâr Dehr, derler ve bu işleri Dehr'e isnâd ederek ona söverlerdi. Halbuki bunların faili ancak Allah'tır. Böylece onlar sanki Allah Teâlâ'ya sövmüş oluyorlardı. Zîrâ gerçekte bunların faili O'dur. Bu sebepledir ki Dehr'e sövmek yasaklanmıştır. Zîrâ onların kasdettikleri ve bu fiilleri isnâd ettikleri dehr ancak Allah'tır. Bu hadîsin yorumunda söylenenlerin en güzeli budur ve hadîsten kasdedilen de budur. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsin zahirine sarılarak Dehr'in, Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sından olduğunu ileri süren İbn Hazm ve onun peşinden giden zahirîler yanılmışlardır.
«Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman; (gerçek onlara beyân edilip aleyhlerine delil getirildiği, bedenleri paramparça dağıldıktan sonra Allah'ın yeniden diriltmeye kadir olduğu söylendiği zaman) doğru sözlüler iseniz (söyledikleriniz gerçek ise), babalarımızı (diriltip) getirin bakalım, demekten başka hüccetleri yoktur. De ki: (Müşâ-hade etmekte olduğunuz gibi) Allah diriltir sizi.»

Yokluktan varlığa çıkarır. «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz Ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecektir.» (Baka-, ra, 28) Sizi ilk defa yaratmaya kadir olan evleviyyetle tekrar yaratmaya da kadirdir. «İlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur.» (Rûm, 27) «Sonra öldürür, sonra şüphe götürmeyen o kıyamet gününde toplar.» Sizi kıyamet günü toplayacaktır. Bu dünyada yeniden diriltmeyecektir ki doğru sözlüler iseniz babalarımızı getirin bakalım, diyebilesiniz. «Sizi toplanma gününde bir araya getirdiği gün; işte o gün, kimin aldandığı-nın ortaya çıkacağı gündür.» (Teğâbün, 9), «Bu, hangi güne ertelenmişti? Hüküm gününe bırakılmıştı.» (Mürselât, 12-13); «Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar geciktiririz.» (Hûd, 104). «Sonra hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o kıyamet gününde toplar. Fakat insanların pek çoğu bilmezler.» Bu sebeple Allah'a dönüşü inkâr eder ve ce-sedlerin diriltilip kaldırılışım uzak görürler.'«Doğrusu inkarcılar bunu uzak görüyorlar. Ama Biz onu yakın görmekteyiz.» (Meâric, 6-7). Onlar bunun vukuunu uzak görürler, mü'minler ise bunu kolay ve yakın görürler.[6]

27 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün; işte o gün, bâtıla saplananlar hüsranda kalırlar.
28 — Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.
29 — Bu kitabımız sizin aleyhinize hak ile konuşuyor. Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyorduk.

Allah Teâlâ, göklerin ve yerin mâliki, dünya ve âhiretin her ikisinde de yegâne hâkim olduğunu haber verip buyurur ki: «Kıyametin kopacağı gün; işte o gün; bâtıla saplananlar (Allah'ı inkâr eden, Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu apaçık âyetleri ve delilleri inkâr edenler) hüsranda kalırlar.» İbn Ebu Hatim der ki: Süfyân es-Sevrî Medîne'ye geldi ve el-Meâfirî'nin insanları güldüren bazı şeyler konuştuğunu işitti. Ona: Ey ihtiyar, Allah'ın bâtıla kapılanların hüsranda kalacağı gününün bulunduğunu bilmedin mi? dedi. El-Meâfirî bu sözleri Allah'a kavuştuğu güne kadar asla unutmadı. Bu haberi İbn Ebu Hatim zikretmiştir,
«Her ümmeti (o günün şiddet ve azametinden) diz üstü çökmüş görürsün.» Cehennem getirildiği zaman öyle bir gürülder ki herkes o zaman dizleri üstü çöker. Hattâ İbrâhîm el-Halîl bile: Nefsim, nefsim, nefsim, bugün Senden sadece nefsimi isterim, der. îsâ bile: Bugün Senden sâdece nefsimi isterim, beni doğurmuş olan Meryem'i bile istemem, diyecektir. Mücâhid, Kâ'b el-Ahbâr ve Hasan el-Basrî bu âyet~i kerîmeyi: Her ümmeti diz üstü çökmüş görürsün şeklinde açıklamışlardır. İk-rime ise her ümmetin kendi köşesine çekilip seçileceğini, yoksa, dizleri üzere çökmüş olmayacağım söylemektedir ki, bu açıklamalardan birincisi daha iyidir. İbn Ebu Hatim der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Abdullah İbn Bâbâh'dan rivayetine görs Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sanki ben sizi, cehennemin önünde yüksek yerlerde diz üstü çökmüş olarak görüyorum. İsmail İbn Râfi' el-Medînî'nin Muhammed İbn Kâ'b'dan, onun da Ebu Hüreyre (r.a.)den merfû' olarak rivayet etmiş olduğu Sûr hadîsinde şöyle denilir:. İnsanlar seçilip ayrılacak ve ümmetler diz çökecek. İşte Allah Te-âlâ'nın: «Her ümmeti diz üstü çökmüş

görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır.» buyurduğu durum budur. Bu açıklama her iki açıklamayı da cem' etmektedir ve aralarında bir zıdlık da yoktur. En doğrusunu Allah bilir.
«Her ümmet kendi kitabına çağrılır.» âyetinde, amellerin yazıldığı kitâb kasdedilmektedir. Bu âyet Allah Teâlâ'nm: «Kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi.» (Zümer, 69) kavli gibidir. Ve bu sebeple şöyle buyurmaktadır: «Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir. (Hayrı ve şerri ile amellerinizin karşılığını göreceksiniz.)» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «O gün insanoğluna önde ve sonda yaptığı ne varsa bildirilir. Özürlerini sayıp dökse de insanoğlu, artık kendi kendinin şahididir.» (Kıyâme, 13-15).
«Bu kitabımız sizin aleyhinize hak ile konuşuyor.» Fazlalık ve noksanlık olmaksızın bütün amellerinizi karşınızda hazır ediyor. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruyor: «Kitab konulduğunda, suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvah bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49).
«Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyor (hafaza meleklerine amellerinizi aleyhinizde yazmalarını emrediyor) duk.» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Melekler kulların amellerini yazar, sonra onları göğe yükseltir. Ameller dîvânında bulunan melekler her Kadir gecesi Levh-i Mahfûz'dan kendilerine gösterilenlerle ellerindeki yazdıklarını Allah'ın ezelde —kullarını yaratmazdan önce— yazmış oldukları ile karşılaştırır ve ne bir harf fazla, ne de bir harf noksan olmadığını görürler. Sonra İbn Abbâs: «Şüphesiz Biz, yaptıklarınızı bir bir kaydediyorduk.» âyetini okumuştur.[7]

30 — İmân edip sâlih amel işlemiş olanlara gelince; Rabları onları rahmetine girdirir. Apaçık kurtuluş işte budur.
31 — Küfredenlere gelince: Âyetlerimiz size okunmuş, siz de büyüklük taslayıp mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?
32 — Allah'ın va'di haktır ve kıyamet günü hakkında hiç şüphe yoktur, denildiği zaman; siz demiştiniz ki: Kıyamet nedir bilmiyoruz, ancak bir takım tahminlerde bulunuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.
33 — Onlara, yaptıkları işlerin kötülükleri belli oldu ve alaya aldıkları şeyler kendilerini kuşattı.
34 — Denilir ki: Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız, Biz de sizi unuttuk. Barınağınız ateştir, yardımcılarınız da yoktur.
35 — Bunun böyle olmasının sebebi; Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olmasıdır. İşte o gün, oradan çıkarılmayacaklar ve özürleri de dinlenmeyecektir.
36 — Hamd; göklerin Rabbı, yerin Rabbı ve âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.
37 — Göklerde de, yerde de büyüklük O'nundur. O'dur Azız, Hakim.

Allah Teâlâ kıyamet günü yaratıkları hakkındaki hükmünü haber verip buyuruyor ki: «(Kalbleri ile) îmân edip (organları ile şeriata uygun, tertemiz ve) sâlih amel

işlemiş olanlara gelince; Rabları onları (cennete koyup) rahmetine girdirir.)) Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere Allah Teâlâ cennete: Sen, Benim rahmetimsin. Dilediklerime seninle rahmet ederim, buyurmuştur. «Apaçık kurtuluş işte budur. Küfredenlere gelince: Âyetlerimiz size okunmuş, siz de büyüklük taslayıp mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?» Onlara bir azarlama olarak şöyle denilecektir: Size Rahmân'm âyetleri okunmuş ve işittiğiniz zaman onlara tâbi olmaktan büyüklenerek yüz çevirmiş, kalblerinizdeki yalanlamaya ilâve olarak yaptıklarınızla mücrim bir kavim olmuştunuz değil mi?
Mü'minler size: «Allah'ın va'di haktır ve kıyamet günü hakkında hiç şüphe yoktur, denildiği zaman; siz demiştiniz ki: Kıyamet nedir bilmiyoruz, ancak birtakım tahminlerde bulunuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Onlara yaptıkları işlerin kötülükleri (amellerin karşılığı olan azâb) belli oldu ve alaya aldıkları şeyler (azâb ve cezalandırma) kendilerini kuşattı. Denilir ki: Siz nasıl bugüne kavuşacağınızı unuttuysanız; (bu günü doğrulamayıp hazırlık olarak ameller işlemediyseniz) Biz de (size karşı unutmuş kimsenin muamelesi ile muamele edip) sizi (cehennem ateşinde) unuttuk. Barınağınız ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre Allah Teâlâ, kıyamet günü kullarından bazısına şöyle hitâb edecektir: Seni çift yaratmadım mı? (sana eş yaratmadım mı?), sana ikramda bulunmadım mı, atları ve develeri senin buyruğuna vermedim mi? Seni, reîs kılıp tebeanın ganimetlerinden dörtte bir alman için izin vermedim mi? Kul: Evet Rabbım, bunları bana bahşettin, diyecek de Rab Teâlâ: Bana mülâki olacağını zanneder miydin? buyurur, kul da; hayır, der. Allah Teâlâ: Senin Beni unuttuğun gibi bugün de Ben seni unutacağım, buyurur.
«Bunun böyle olmasının sebebi; Allah'ın âyetlerini alaya^ almanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olmasıdır.» Sizi bu şekilde cezalandırmamızın sebebi Allah'ın sizin karşınıza diktiği hüccetlerini alaya almanız ve onlarla istihza etmenizdir. Bir de dünya hayatı sizi aldattı, siz sâdece onda huzur buldunuz ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldunuz. «İşte o gün, ateşten çıkarılmayacaklar ve özürleri de dinlenmeye-cektir.» Aksine hesapsız ve- özürsüz (özür beyan etmeye mahal kalmaksızın) azâb olunacaklardır. Nitekim müzminlerden bir grup da azâbsız ve hesapsız olarak cennete gireceklerdir. Allah Teâlâ mü'minler ve kâfirler hakkındaki hükmünü beyân ettikten sonra şöyle buyurur: «Hamd; göklerin Rabbı, yerin Rabbı (göklerin ve yerin, onlarda olanların mâliki) ve âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. Göklerde de, yerde de büyüklük O'nundur.» Mücâhid âyetteki kibriyâyı saltanatla izah eder. Yani Allah Teâlâ Azîm'dir, temcîd olunmaya lâyık olandır. Her şey O'nun katında O'na boyun eğmiş ve Zâtına muhtaçtır. Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere Allah Teâlâ şöyle buyurur: Azamet Benim gömleğim, kibriyâ Benim kaftanımdır. Bu ikisinden hangisinde kim Benimle çekişirse onu ateşime koyarım. Hadîsi Müslim, A'-meş kanalıyla... Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den, onlar da Allah Rasûlü (s.a.)nden yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir.
«O'dur (gâlib gelinemeyen ve karşı durulamayan) Azîz, (sözlerinde, fiillerinde, ka-nun koymasında ve kaderinde) Hakîm,» Yücedir, Mukaddestir, O'ndan başka ilâh yoktur.[8]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7208
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7209-7210
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7210-7211
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7212-7213
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7213-7214
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7215-7217
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7218-7219
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7220-7221

AHKÂF SÛRESİ

AHKÂF SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Hâ, Mîm.
2 — Kitâb'ın indirilmesi; Aziz, Hakîm Allah'tandır.
3 — Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık. Küfredenler ise korkutuldukları şeylerden yüz çevirmektedirler.
4 — De ki: Allah'tan' başka taptığınız şeyleri gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösteriniz bana? Yoksa onların ortaklıkları göklerde midir? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, size indirilmiş bir kitab veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı varsa, getirin bana.
5 — Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere dua edenden daha sapık kimdir. Halbuki bunlar, onların dualarından habersizdirler.
6 — İnsanlar haşrolundukları zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onların ibâdetlerini inkâr ederler.

Kitabın İndirilişi

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed —Allah'ın salât ve selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun—e kitabı indirdiğini haber verip Zâtını eğilip bükülemeyen ve yenilemeyen izzetle, söz ve fiillerinde hikmetle niteler, sonra da şöyle buyurur: «Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları (boş yere ve bâtıl olarak değil) ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık.» Eksilmeyecek ve noksânlaşmayacak belirli bir süreye kadar kalmak üzere yarattık. «Küfredenler ise korkutuldukları şeylerden yüz çevirmektedirler.» Başlarına gelecek şeyler hakkında eğlenedurmaktadırlâr. Onlara kitâb indirilmiş, rasûl gönderilmiş ama onlar bütün bunlardan yüz çevirmiş durumdadırlar. Ama bunun akıbetini yakında bileceklerdir. Allah'a şirk koşup O'nunla beraber başka şeylere tapınan şu müşriklere de ki; «Allah'tan başka taptığınız şeyleri gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır? (Yeryüzünde başlı başına yaratmış oldukları bir yer) gösterin bana. Yoksa onların ortaklıkları göklerde midir?» Onların ne göklerde, ne de yerde ortaklıkları yoktur. Bir kıtmîre bile sâhib değillerdir. Hükümranlık ve tasarruf, bütünüyle Allah'ındır. Nasıl oluyor da O'nunla beraber bir başkasına tapınıp O'na şirk koşuyorsunuz? Sizi buna götüren, sizi buna çağıran nedir? Size bunları Allah mı emretti? Yoksa kendiliğinizden uydurduğunuz bir şey midir? «Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, size (bu putlara tapınmanızı emreden, Allah'ın kitablarmdan peygamberlere) indirilmiş bir kitab veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı (girmiş olduğunuz bu yolun doğruluğuna delâlet eden apaçık bir delil) varsa, getirin bana.» Elbette sizin buna dâir ne naklî ne de aklî hiç bir deliliniz yoktur. «Veya size intikâl etmiş bir bilgi kalıntısı varsa...» kısmını diğer bazıları: Sizden öncekilerden birisinden naklen aldığınız sahîh bir ilim varsa... anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Nitekim Mücâhid burayı: Veya bir ilim nakleden kimse varsa, getirin bana... şeklinde açıklar. İmâm Ahmed'in Yahya kanalıyla... İbn Abbâs'tan —Râvî Süfyân hadîsin Hz. Peygamber (s.a.) den nakledildiğini söyler— rivayetine göre; o, «İntikâl etmiş

bir bilgi kalıntısı»nı yazı ile açıklar. Ebu Bekr İbn Ayyaş bunu; ilimden bir kalıntı ile tefsir ederken Hasan el-Basrî de; çıkarıp ayaklandırabi-leceği eski bir kalıntı ile tefsir etmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Ebu Bekr İbn Ayyaş da burayı yazı ile tefsir etmişlerdir. Katâde ise bunun özel bir bilgi olduğunu söyler. Bütün bunlar birbirine yakın açıklamalar olup aslında bizim söylediğimize dönmektedir. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eyleyip ikramda bulunsun ve akıbetini güzel kılsın— de bu açıklamayı tercih etmektedir.
«Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevab veremeyecek şeylere duâ edenden,daha sapık kimdir. Halbuki bunlar, onlarıı dualarından habersizdirler. Putlara duâ eden, cansız bir taş ve sağır, dilsiz olduğu için yakalayıp tutamayan, görmeyen, işitmeyen ve kendisine söylenenlerden gafil, kıyamet gününe kadar güç yetiremeyeceği şeyleri putlardan isteyenden daha sapık hiç kimse yoktur.
Allah Teâlâ'nın: «İnsanlar hoşrolunduklan zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onların ibâdetlerini inkâr ederler.» kavli, şu âyet-i kerîme gibidir: «Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82). Onlar, en muhtaç oldukları bir zamanda kendilerine ihanet edeceklerdir. Hz. İbrahim Halil de şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesilesi kıldınız. Sonra da kıyamet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı lanet okursunuz. Varacağınız yer ateştir. Sizin yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25).[1]

7 — Onlara âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman, kendilerine geldiğinde hakkı inkâr edenler: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.
8 — Yoksa: Onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana
gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez. O, yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâ-hid olarak Allah yeter. O, Gafur'dur, Rahim'dir.
9 — De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahy-olunana uyarım. Ve ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Allah Teâlâ burada müşriklerin küfür ve inâdlarını haber veriyor. Allah'ın âyetleri onlara açıkça okunduğu zaman derler ki: «Bu, apaçık bir büyüdür.» Onlar yalan söylemiş, iftira atmış, sapıtmış ve kâfir olmuşlardır. «Yoksa: (Muhammed) onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez.» Şayet Allah'a karşı yalan söylemiş ve O, beni peygamber olarak göndermemişken, beni peygamber olarak gönderdiğini iddia ediyorsam beni öyle şiddetli bir azaba dû-çâr kılar ki ne siz, ne de (sizden başka yeryüzü halkından) hiç kimse bu azâbdan beni kurtarmaya güç yetiremez. Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir: «De ki: Doğrusu beni kimse Allah'a karşı savunamaz ve ben O'ndan başka bir sığmak bulamam. Benim yaptığım yalnız Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. (Cinn, 22, 23), «Eğer, Bize karşı, bazı sözler katmış olsaydı, Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız.» (Hakka,

44-47). Bu sebepledir ki burada da: «De ki: Eğer onu ben uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek hiç bir şeye sizin gücünüz yetmez. O, yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter.» buyurur ki; bu, onlar için bir tehdîd ve şiddetli bir korkutmadır.
«O Gafûr'dur, Rahimdir.» âyeti, onları tevbeye ve Allah'a dönmeye teşviktir. Yani bütün bunlara rağmen Allah'a dönüp O'na tevbe ettiğiniz takdirde sizin tevbenizi kabul buyurur, sizi affedip bağışlar ve size merhamet eder. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın Furkân süresindeki şu kavli gibidir: «Ve dediler ki : Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır. De ki: Onu (Kur'ân'ı) göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafur ve Ra-hîm olandır.» (Furkân, 5-6).
«De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim.» Ben, âleme gelen ilk peygamber değilim. Benden önce de peygamberler gelmiştir. Ben; benzeri olmayan bir iş üzere değilim ki beni garip karşılayıp size peygamber olarak gönderilmemi uzak göresiniz. Şüphesiz Allah Teâlâ, benden önce bütün peygamberleri ümmetlerine göndermiştir. îbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, «De ki: Ben peygamberlerden bir ilk değilim.» âyetini: Ben, ilk peygamber değilim, şeklinde açıklamışlardır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bundan başka bir tefsir nakletmemektedir.
«Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.)* âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abâs'tan rivayetle şöyle der: Bu âyet-i kerîme'den sonra «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» (Fetih, 2) âyeti nazil oldu. îkrime, Hasan ve Katâde de bû âyet-i kerîme'nin «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhım bağışlasın.» âyeti ile men-sûh olduğunu söylemişlerdir. Bu âyet-i kerîme nazil olduğu zaman müs-lümanlardan birisi: Allah Teâlâ senin hakkında ne yapacağını beyân buyurdu ey Allah'ın elçisi. Bize ne yapacak? diye sordu da Allah Teâlâ: «Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları; cennete koysun.» (Fetih, 5) âyetini indirdi. Sahîh bir hadiste sabit olduğu üzere «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti nazil olduğunda mü'minler: Ey Allah'ın elçisi, sana mübarek olsun. Bize ne var? dediler de, Allah. Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Dahhâk, «Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.» âyetini şöyle açıklar: Bundan sonra ne ile emrolunacağımı ve bana neyin yasaklanacağını bilmem. Ebu Bekr el-Hüzelî'nin Hasan el-Basrî'den rivayetine göre; o, «Bana ve size ne yapılacağım da bilmem.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Âhirette Hz. Peygamberin cennette olduğu kesin olarak bilinmektedir. Ancak Allah Rasûlü şöyle demek istemiştir: Dünyada bana ve size ne yapılacağım bilmem: Benden önceki peygamberlerin ülkelerinden çıkarıldığı gibi çıkarılacak mıyım, benden önceki peygamberlerin öldürüldüğü gibi öldürülecek miyim? Siz yere mi batırılacaksınız yoksa başınıza taş mı yağacak bilmiyorum. İbn Cerîr'in de dayanmış olduğu görüş budur ve başkası da zâten caiz değildir. Allah Rasûlü (s.a.)ne yaraşan da şüphesiz budur. Âhirete nisbetle onun ve ona tâbi olanların cennete gitmeleri kesindir. Dünyada ise kendisinin ve Kureyş müşriklerinin işlerinin akıbetinin ne olacağını elbette bilmemektedir. Kureyş müşrikleri ona îmân mı edecekler; yoksa küfredip azâblandıracak ve küfürleri sebe-biyle kökleri mi kazınacak?
İmâm Ahmed der ki: Bize Yâ'kûb'un... Ümmü Alâ-Ansâr hanımlarından olup Allah Rasûlü (s.a.) bîat etmişti— dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Mekke'den

Medine'ye hicret eden müslümanlarm an-sâr'dan kimlerin evlerinde kalacakları hususunda ansâr kur'a çekiştiğinde bizim hissemize Osman İbn Maz'ûn düşmüştü. Osman bizim yanımızda hastalandı ve onu tedâvî etmeye çalıştık. Sonunda vefat edince onu elbiselerine sardık. Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza girdi. Ben: Ey Ebu Saîd, Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Şshâdetim odur ki şüphesiz Allah sana ikram etmiştir, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ın ona ikram ettiğini nereden biliyorsun? diye sordu. Ben; Anam babam sana feda olsun, bilmiyorum, dedim. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz Rabbından ona yakın gelmişti ve muhakkak ben, onun için hayır umarım. Allah'a yemîn olsun ki, elçisi olduğum halde Allah'ın bana ne yapacağını bilmiyorum, buyurdu. Ben: Allah'a yemîn olsun ki bundan sonra hiç kimseyi asla tezkiye etmeyeceğim, dedim ve bu beni son derece üzdü. Uyuduğumda Osman için akan bir kaynak gördüm, Allah Rasû-lü (s.a.)ne gelip bunu haber verdim de, Allah Rasûlü (s.a.): Bu onun amelidir, buyurdu. Bu hadîsi sadece Buharı tahrîc etmiş olup Müslim tahrîc etmemiştir. Buhârî'nin rivayet ettiği hadîsin lafzı şöyledir: Ben Allah'ın elçisi olduğum halde ona ne yapacağını bilmiyorum. Ümraü Alâ'nın: Bu beni son derece üzdü, ifâdesine bakılırsa, Buhârî'nin lafzının mahfuz olana daha çok benzediği görülür. Bu ve benzeri haberlerin delâletine dayanarak belirli bir kimsenin cennete gireceğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak Şârî'in (Allah ve Rasûlü'nün) isim vererek belirttikleri müstesnadır. Aşere-i Mübeşşere, İbn Selâm, Ğumeysâ, Bilâl, Sürâka, Câbir'in babası Abdullah İbn Amr İbn Haram, Bi'ri Maûne'de şehîd edilen yetmiş kurrâ, Zeyd İbn Harise, Ca'fer, İbn Re vaha ve bunlar gibi.
«Ben sâdece bana vahyolunana uyarım.» Ben, sadece Allah'ın bana indirmiş olduğu vahye tâbi olurum. «Ve ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.» Benim durumum akıl sâhibleri katında apaçıktır.[2]

10 - De ki: Şayet Allah katından ise ve siz de onu in kâr etmişseniz, îsrâiloğullarmdan birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet edip inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız, zulmetmiş olmaz mısınız? Muhakkak ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
11 — O küfredenler, inananlar için: Bu iş, bir hayır olsaydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler. Onlar bununla hidâyete ermediklerinden bu, eski bir uydurmadır,
diyeceklerdir.
12 — Ondan önce de rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı var. Bu ise zulmedenleri uyarmak ve ihsan edenlere müjde olmak üzere arabça bir dille doğrulayıcı bir ki-tabdır.
13 — Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip de sonra dosdoğru istikâmette gidenlere korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değillerdir.
14 — İşte onlar, cennet ehlidirler. İşlediklerine karşılık olarak orada temelli kalacaklardır.

Dosdoğru İstikâmet

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şu Kur'ân'ı inkâr eden müşriklere söyle: Şayet O, Allah katından ise ve siz de onu inkâr et-mişseniz; size tebliğ etmem için Allah'ın bana indirmiş olduğu ve benim size getirdiğim şu kitabı siz inkâr edip yalanlamışsanız, İsrail-oğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet edip inandığı, benden önceki peygamberlere indirilmiş kitablar bunun doğruluğuna ve sıhhatına şehâdet ettiği, müjdelediği ve bu Kur'ân'ın haber verdiği gibi haberler verdiği halde siz yine de büyüklük taslamışsamz, İsrâiloğullarmdan bunun doğruluğuna şehâdet eden birisi onun hakikatini bildiği için inandığı halde siz büyüklük taslayarak ona tâbi olmaktan yüz çevirmişseniz, Allah'ın size ne yapacağını sanıyorsunuz? Mesrûk, «İsrâiloğullarmdan birisi de bunun böyle olduğuna dair şehâdet edip inandığı halde...» kısmını şöyle açıklar: Bu şâhid, kendi peygamberine ve kitabına inanmış, siz ise kendi peygamberinizi ve kitabını inkâr etmişseniz; şüphesiz ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
Âyet-i kerîme'de geçen şâhid kelimesi, cins ismi olup Abdullah İbn Selâm ve başkaları hakkında umûmîdir. Bu âyet-i kerîme, Mekke' de ve Abdullah İbn Selâm'ın müslüman olmasından önce nazil olmuştur. Ve Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Onlara Kur'an okunduğu zaman derler ki: Ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz.» (Kasas, 53), «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi, verilenlere, o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki, tenzih ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır,» (İs-râ, 107, 108). Mesrûk ve Şa'bî, bu âyet-i kerîme'de zikredilen şahidin Abdullah İbn Selâm olmadığını söylerler. Zîrâ âyet Mekke'de nazil olmuştur. Abdullah İbn Selâm'ın İslâm'a girmesi ise Medine'dedir. Bu açıklamayı İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Mesrûk ve Şa'bî'den nakletmektedirler. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmiştir. Mâlik'in Ebu Nadr kanalıyla Âmir İbn Sa'd'm babasından rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün, Abdullah İbn Selâmdan başka yeryüzünde yürüyen hiç kimse için; Bu, cennetliklerdendir, buyurduğunu işitmedim, onun hakkında «İsrâiloğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dâir şehâdet etmiştir.» âyeti nazil oldu. Buharı, Müslim ve Neseî hadîsi Mâlik kanalıyla rivayet etmişlerdir. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, İkrime, Yûsuf İbn Abdullah İbn Selâm, Hilâl İbn Ye-sâf, Süddî, Sevrî, Mâlik İbn Enes ve İbn Zeyd de âyet-i kerîme'de zikredilen şahidin, Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemişlerdir.
«O küfredenler, (Kur'ân'a) inananlar için: Bu iş, bir hayır olsaydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi, dediler.» Bu sözleri ile onlar Bilâl, Am-mâr, Suheyb, Habbâb ve benzerleri, akranları olan câriye, köle ve zayıf görülen kimseleri kasdetmektedirler. Onlar kendilerinin Allah katında değerli olduklarına inanmaktaydılar ki bundan hatâ etmiş ve açıkça yanılmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Biz böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki; aramızdan Allah bunlara mı lütfetti? desinler.» (En'âm, 53) Yani onlar bu kimselerin kendilerinden önce nasıl olup ta hidâyete erdiklerine şaşmaktaydılar. Bu sebepledir ki: «Bu iş.bir hayır olsaydı; onlar bunda bizi geçemezlerdi.» demişlerdi. Ehl-i Sünnet ve'1-Cemâat, Sahâ-be'den rivayetle sabit olmayan her iş ve söz için bîd'at tâ'bîrini kullanırlar. Zîrâ bid'at saydıkları bu söz ve fiil bir hayır olsaydı, onlar

mutlaka bizden önce bunu yaparlardı. Çünkü onlar, hayır hasletlerinden hiç birini terketmeksizin hemen ona koşmuş ve uygulamışlardı.
(Kur'ân'la) hidayete ermediklerinden; «bu, eski bir uydurmadır (öncekilerden nakledilmektedir), diyecekler (ve Kur'ân ile Kur'ân ehlini küçük görecekleridir.» Bu; Allah Rasûlü (s.a.)nün: Böbürlenerek hakkı kabul etmemek ve insanlan hor görmektir, buyurduğu kibirdir.
«Ondan önce de rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı (Tevrat) var. Bu (Kur'ân) ise zulmedenleri (kâfirleri) uyarmak ve ihsan edenlere (mü'minlere) müjde olmak üzere (apaçık ve fasîh) arabça bir dille (indirilmiş kendinden önceki kitabları) doğrulayıcı bir kitâbdır.»
«Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip de sonra dosdoğru istikâmette gidenlere korku yoktur.» âyet-i kerîme'sinin tefsîri daha önce Fussilet sûresinde (âyet 30) geçmişti. İşte onlara, gelecekleri hakkında korku yoktur ve onlar geride bıraktıklarına üzülecek de değillerdir. «İşte onlar cennet ehlidirler. İşlediklerine karşılık olarak orada temelli kalacaklardır.» Ameller rahmete nail olmalarına ve rahmete gark olmalarına bir sebeptir.[3]

15 — Biz insana; anne ve babasına ihsan etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır. Nihayet erginlik çağma ulaşınca ve kırk yaşına varınca der ki: Rab-bım bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilham et. Bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver. Doğrusu ben, Sana döndüm. Ve gerçekten ben, müslümânlardanım.
16 — İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara va'dolunan dosdoğru bir vaaddir.

Annenin Çektiği Zahmetler

Allah Teâlâ, birinci âyet-i kerime'de Allah'ı birlemeyi, ibâdeti yegâne O'na tahsis etmeyi ve O'na giden dosdoğru yola girmeyi zikrettikten sonra peşinden ana babaya iyi davranmayı zikreder. Nitekim Kur'-ân-ı Kerîm'deki birçok âyette tevhîd ve ibâdeti Allah'a tahsisle ana babaya vasiyyet birlikte zikredilmektedir. «Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibadet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız.» (İsrâ, 23), «Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Banadır.» (Lokmân, 14) Ve daha birçok âyet-i kerîme'de böyledir. Burada ise şöyle buyruluyor: «Biz insana; anne ve babasına ihsan etmesini (ikisine ihsan ve şefkatle) tavsiye ettik. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be kanalıyla... Sa'd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ümmü Sa'd, oğlu Sa'd'a: Allah, ana babaya itaati emretmiş değil midir? Sen Allah'ı inkâr edinceye kadar hiç bir şey yemeyecek ve hiç bir şey içmeyeceğim demiş, yeme içmeyi bırakmıştı. O kadar ki sonunda ağzım bir değnek ile açıp zorla yiyecek koymaya başladılar. Bunun üzerine «Biz insana; anne ve babasına ihsan etmesini tavsiye ettik.» âyeti nazil oldu. Müslim ve İbn Mâce dışında Sünen sahipleri hadîsi Şu'be kanalıyla ve onun isnâdıyla bundan daha uzun bir şekilde rivayet etmişlerdir.

«Annesi onu zahmetle taşıdı.» Hamilelik sırasında onun yüzünden meşakkat ve yorgunluklara; hamilelerin başına gelen yorgunluk ve zahmetlerden aşerme, bayılma, ağırlık, üzüntü ve başka sıkıntılara katlandı. «Ve zahmetle doğurdu.» Doğum sancısı ve şiddetinin zorluğuna da katlandı. «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» Hz. Ali (r.a) bu âyet-i kerîme'yi Lokman süresindeki «Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür.» (Lokman, 14) âyeti ve «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir.» (Bakara, 233) âyeti ile birlikte mütâlâa ederek hamilelik süresinin en az altı ay olduğuna delil getirmiştir. Hz. Ali'nin bu içtihadı, sahîh ve kuvvetli bir istinbâttır. Hz. Osman ile Sahâbe'den bir cemâat da Hz. Ali'nin bu görüşüne muvafakat etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın... Ba'ce İbn Abdullah el-Cühenî'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Bizden Osman'a gelip: «Ne yapıyorsun? diye sordu. Hz. Osman : Altı ayın sonunda ona bir çocuk doğurdu. Kocası Hz. Osman'a gidip durumu anlattı da Hz. Osman kadına gelmesi için haber gönderdi. Kadın elbiselerini giymek için kalktığında kız kardeşi ağlamıştı. Kadın: Seni ağlatan nedir? Bu olanın dışında Allah'ın yaratıklarından hiç kimsenin durumu bana karışık gelmemişti. Elbette Allah Teâlâ benim hakkımda dilediği hükmü verecektir, dedi. Kadın Hz. Osman'a getirilince onun recmedilerek öldürülmesini emretti. Bu haber Hz. Ali'ye ulaşınca Hz. Osman'a gelip: Ne yapıyorsun? diye sordu. Hz. Osman : Altı ayın sonunda doğurmuş, hiç bu olur mu? dedi. Hz. Ali ona: Kur'an okumuyor musun? diye sordu. Hz. Osman'ın; evet okuyorum, cevabı üzerine Hz. Ali: Allah Teâlâ'nm: «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» ve : «Anneler çocuklarını tâm iki yıl emzirirler.» buyurduğunu işitmedin mi? Bu iki seneden sonra sadece altı ay kaldığını görmüyor musun? dedi. Hz. Osman: Vallahi bunu anlamamıştım, kadını hemen bana getirin, dedi. Ama kadının işi çoktan bitirilmişti. Râvî Ba'ce der ki: Allah'a yemîn ederim ki bir karga bir kargaya, bir yumurta bir yumurtaya bu çocuğun babasına benzediğinden daha çok benzemez. Babası çocuğu görünce: Bu oğlumdur, Allah'a yemîn olsun ki bunda hiç şüphe etmiyorum, demişti. Allah Teâlâ ona öyle bir yara verdi ki, Ölünceye kadar bedenini yeyip bitirdi. Hadisi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir. Biz hadîsi daha önce de vermiştik. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıy-la... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Kadın dokuz ayda doğurduğu takdirde yirmi bir ay emzirmesi yeter. Yedi ayda do-ğurmuşsa yirmi üç ay emzirmesi, altı ayda doğurmuşsa tâm iki sene emzirmesi yeter. Çünkü Allah Teâlâ: «Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır.» buyurmuştur.
«Nihayet erginlik çağına ulaşınca (güçlenip tâm bir adam olunca) ve kırk yaşına varınca (aklı, anlayışı ve hilmi en olgun çağma ulaşınca)...» Kırk yaşına basan kimsenin bu yaşından sonra artık bulunduğu halin değişmediği söylenir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'm... Kasım İbn Abdur-rahmân'dan rivayetine göre o, şöyle diyor: Mesrûk'a: Kişi ne zaman günâhları yüzünden cezalandırılır? diye sordum da şöyle dedi : Kırk yaşına ulaştığın zaman tetikte dur ve uyanık ol. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ubeydullah el-Kavâriri'nin... Hz. Osman'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Müslüman kul kırk yaşına ulaştığı zaman, Allah Teâlâ onun hesabını hafifletir. Altmış yaşma ulaştığı zaman ona Allah'a dönüşü bahşeder. Yetmiş yaşma ulaştığı zaman gök ehli onu sever. Seksen yaşına girdiğinde Allah Teâlâ onun iyiliklerini sabit kılar,

kötülüklerini siler. Doksan yaşına girdiği zaman Allah Teâlâ geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar ve onu ailesi halkı hakkında şefaatçi kılar. Gökyüzünde: Allah'ın yeryüzündeki esîri, diye yazar. İmâm Ahmed'in Müsned'inde bu hadîs başka bir şekilde rivayet edilmiştir. Emevîlerin Şam emirlerinden birisi olan Haccâc İbn Abdullah der ki: Kırk sene insanlardan utanarak kötülükleri ve günâhları terkettim. Sonra da bunları Allah'tan haya ederek terkettim... (...)
«Nihayet erginlik çağına ulaşınca ve kırk yaşına varınca der ki : Kabbım, bana; ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve (gelecekte) Senin hoşnûd olacağın sâlih amel işlememi ilham et. Bana verdiğin gibi soyuma (ve neslime) da salâh ver. Doğrusu ben, Sana döndüm. Ve gerçekten ben, müslümanlardanım.» Bu âyet-i kerîme'de, kırk yaşına ulaşanlar tevbeye ve Allah'a dönüşe ve Allah'a dönüşte azim sahibi olmaya irşâdla teşvik olunmaktadır. Ebu Davud'un Sünen'inde İbn Mes-ûd (r.a.)dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) onlara teşehhüdlerin-de şöyle demelerini öğretirmiş: Ey Allah'ım kalblerimizi birbirine ısındır, aramızı ıslâh eyle, bizi selâmet yoluna eriştir, karanlıklardan kurtarıp aydınlığa eriştir, ahlâksızlıkların açık ve gizli olanından bizi uzaklaştır. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalblerimizi, eşlerimizi ve zür-riyetlerimizi bize bereketli kıl. Tevbemizi kabul buyur. Şüphesiz Tevvâb ve Rahîm olan Sensin. Bizi nimetine şükredenler, nimetini övenler ve kabul edenlerden kıl ve bize nimetini tamâmla.
«İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir.» Yukarıda zikredilen nitelikleri taşıyanlar, Allah'a tevbe edip O'na dönenler, kaçırdıkları tevbe ve istiğfarı telâfi edenler; işte yaptıklarının en iyisinin kabul edileceği, kötülüklerinden vazgeçileceği, birçok hatâlarının bağışlanacağı az amellerinin kabul olunacağı kimselerdir. Onlar cennetlikler cümlesindendirler. Allah Teâlâ'nm, Zâtına tevbe eden ve dönenlere vaadettiği üzere onların Allah katındaki hükmü budur. Bu sebepledir ki: «Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir.» buyurmuştur. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb Ibn İbrahim'in İbn Abbâs'tan, onun Allah Ra-sûlü (s.a.)nden onun da Rûh el-Emîn'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: (Kıyamet günü) kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilip birbiriyle kısas yapılır. Şayet bir iyiliği de kalsa, Allah Teâlâ onun cennetteki makamını genişletir. Râvî der ki: Yezdâd'm yanma girdim. Bu hadîsin bir benzeri orada rivayet edildi de ben: Ya iyilikleri biterse, dedim. Yezdâd şöyle dedi: İşte bunlar cennetliklerdendir. Yaptıklarının en iyisini Allah'ın kabul buyuracağı ve kötülüklerinden vazgeçeceği kimselerdir. Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir. Hadîsi İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... Mu'temir İbn Süleyman'dan onun isnadı ile bu şekilde rivayet etmiştir. Yalnız O'nda şu fazlalık vardır : Ruh el-Emîn'den rivayete göre Rab Teâlâ: Kulun iyilikleri ve kötülükleri getirilir... buyurdu ve Râvî hadîsi zikretmiştir. Bu garîb bir hadîstir. İsnadı zayıf olmakla beraber zararı yoktur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Yûsuf İbn Sa'd'dan, onun da Muhammed İbn Hâtıb'dan rivayetine göre Muhammed İbn Hâtıb, Yûsuf îbn Sa'd'm evinde ve Hz. Ali ile Basra halkının karşılaştığı kısımda müsâfir olmuş ve ona bir gün şöyle demiş: Mü'minlerin emîri Hz. Ali ile birlikte idim. Yanında Ammâr, Sa'sa'a, Ester ve Muhammed İbn Ebu Bekr vardı. Hz. Osman'ı andılar ve onun hakkında ileri geri konuştular. Hz. Ali divanın üzerinde idi ve elinde de bir değnek vardı. İçlerinden

birisi: Şüphesiz ki yanınızda aranızı ayırıp hüküm verecek birisi var, ona sorun dedi. Hz. Ali: Osman, Allah Teâlâ'nın «İşte bunlar cennetliklerdendirler. Yaptıklarının en iyisini kabul edeceğimiz ve kötülüklerinden vazgeçeceğimiz kimselerdir. Bu; onlara vaadolunan dosdoğru bir vaaddir.» buyurduklarmdandır, deyip üç kere; Allah'a yemîn ederim ki bunlar, Osman ve Osman'ın ashabıdır, dedi. Râvî Yûsuf der ki: Muhammed İbn Hâtıb'a: Bunu Ali'den işittiğine Allah'a yemîn eder misin? dedim de Yûsuf Allah'a yemîn ederim ki ben, şüphesiz bunu Ali (r.a.)den işittim, dedi.[4]

İzahı

17 — Anne ve babasına: Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrar diriltmekle tehdîd ediyorsunuz? diyen kimseye, anne ve babası Allah'a sığınarak: Yazıklar olsun sana. îmân et, muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır dedikleri halde; bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.
18 — İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde üzerlerine söz hak olmuş kimselerdir. Doğrusu onlar, hüsrana uğrayanlardandırlar.
19 — Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır.
Herkese işlediklerinin karşılığı ödenir. Ve kendilerine zulmedilmez.
20 — O küfredenlere ateşe sunuldukları gün: Dünyadaki hayatınızda sizin için temiz olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve fâsıklık etmenizden ötürü alçaltıcı bir azâb göreceksiniz, denir.

Anne ve Babasına Of Diyenler

Allah Teâlâ, ana babalarına dua eden ve onlara iyilik edenlerin durumu ile onların, katında kazanacakları kurtuluş ve kazançları zikrettikten sonra peşinden ana babalarına âsî olan bedbahtların durumunu zikreder ve şöyle buyurur: «Anne ve babasına: Of sizden... diyen kimse...» Bu, böyle söyleyen herkes hakkında umûmîdir. Bu âyetin, Abdurrahmân İbn Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu zannedenlerin görüşü zayıftır. Zîrâ Abdurrahmân İbn Ebu Bekr bundan sonra müslü-man olmuş; hem de güzel bir müslüman ve zamanının hayırlılarından olmuştur. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet-i kerîme, Ebubekir es-Sıddîk'in oğlu hakkında nazil olmuştur. Ancak bu rivâ-yetüı sıhhati şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir. îbn Cüreyc'in Mü-câhid'den rivayetine göre, âyet Abdullah İbn Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur. İbn Cüreyc'in de görüşü böyledir. Diğerleri ise âyetin Abdurrahmân İbn Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söylerler. Süd-dî de böyle demektedir. Ancak bu âyet-i kerime ana babasına âsî olan, hakkı yalanlayan ve ana babasına: Of sizden diyerek onlara âsî olan herkes hakkında umûmîdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hü-seyn'in... Abdullah İbn el-Medînî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mervan hutbe okurken ben de mescidde idim. Allah Teâlâ mü'min-lerin emîrine, Yezîd hakkında güzel bir fikir ilham etti. Şayet o halefini belirtmişse, şüphesiz Ebubekir ve Ömer de haleflerim belli etmişlerdi, dedi.

Abdurrahmân İbn Ebu Bekr dedi ki: Bu krallık değil de nedir? Allah'a yemîn ederim ki Ebubekir ne çocuklarına ne de ailesi halkına böyle bir şey bırakmamıştır. Muâviye de çocuğuna şefkatinden ve değer vermesinden ötürü böyle bir şey bırakmamıştır. Mervan: Ana babasına; of sizden, diyen sen değil misin? deyince Abdurrahmân: Sen lânetli adamın oğlu değil misin? Allah Rasûlü (s.a.) senin babana lanet etmiş değil miydi? dedi. Her ikisinin sözlerini işiten Hz. Âişe: Ey Mervan, Abdurrahman'a şöyle şöyle diyen sen misin? Yalan söyledin. Âyet onun hakkında nazil olmadı, aksine filân oğlu filân hakkında nazil oldu, dedi. Mervan ağlayarak minberden indi, odasının kapısına kadar geldi, kendi kendine konuşarak ayrılıp gitti. Buhârî hadisi başka bir isnâd ve başka lafızlarla rivayet eder ve der ki: Bize Mûsâ İbn İsmail'in... Yûsuf İbn Mâhek'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Mervan, Muâviye İbn Ebu Süfyân'm Hicaz vâlîsi idi. Bir hutbesinde babasından sonra bîat edilmek üzere Muâviye'nin oğlu Yezîd'i zikretmeye başladı. Abdurrahmân İbn Ebu Bekr kendisine bir şey söyleyince: Onu yakalayın, dedi. Abdurrahmân, Hz. Âişe (r.a.)nin evine girdiği için yakalayamadılar. Mervan: Şüphesiz bu, hakkında «Anne ve babasına: Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrar dirilmekle tehdîd ediyorsunuz?» âyetinin nazil olduğu kimsedir, dedi. Hz. Âişe de örtünün arkasından çöyle konuştu : Benim ma'zûr olduğuma dâir inzal buyurdukları dışında Allah Teâlâ Kur'ân'da bizim hakkımızda hiç bir şey indirmemiştir. Hadisin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: Neseî'nin Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Muhammed İbn Ziyâd'dar rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Muâviye, oğluna bîat edilmesini istediğinde Mervan: Ebubekir ve Ömer'in sünnetidir, demişti. Abdurrahmân İbn Ebu Bekr ise: Bu, Hirakl'm (Heraklius) ve Kayser'in sünnetidir, dedi. Mervan: Bu adam Allah Teâlâ'-nın hakkında: «Anne ve babasına: Of sizden... diyen kimse» âyetini indirdiğidir, dedi de, bu Hz. Âişe'ye ulaşınca şöyle dedi: Mervan yalan söylemiş. Allah'a yemîn ederim ki onun hakkında nazil olmamıştır. Âyetin, hakkında nazil olduğu kişinin adını belirtmek isteseydim şüphesiz adını söylerdim. Ancak Allah Rasûlü (s.a.), daha Mervan babasının sulbünde iken Mervan'm babasına lanet etmiştir ve Mervan Allah'ın lanetinden bir parçadır, dedi.
«Benden önce nice nesiller gelip geçmişken; (insanlar geçip gitmiş ve onlara dâir hiç bir haber alınamamışken) beni mi tekrar diril-tilmekle, (kabirden çıkarılıp hasrolunmakla) tehdîd ediyorsunuz? diyen kimseye, anne ve babası Allah'a sığınarak: (Çocuklarım Allah'ın hidâyete erdirmesini dileyip ona) yazıklar olsun sana. îman et, muhakkak ki Allah'ın, vaadi haktır, dedikleri halde; bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, der.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde üzerlerine, söz hak olmuş kimselerdir. Doğrusu onlar,[5]

21 — Âd'ın kardeşini de hatırla. Hani kavmini; Allah tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken Ahkâf ile uyarıp; doğrusu ben sizin için büyük günün azabından korkarım, diye korkutmuştu.
22 — Onlar da: Sen, bizi tanrılarımızdan döndürmek için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir, demişlerdi.

23 — O da: İlim, ancak Allah katandadır. Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Ama bakıyorum ki siz, câhil bir kavimsiniz, demişti.
24 — Onu, vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce dediler ki: Bu, bize yağmur getirecek büyük bir buluttur. Hayır o, acelece beklediğiniz şey, bir rüzgâr-dır ki içinde elem verici azâb vardır.
25 — Rabbmm emri ile her şeyi yıkar. Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu. İşte Biz, suçlular güruhunu böylece cezalandırırız.

Ve Âd Kavminin Kardeşi

Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı peygamberini teselli ederek: «Âd kavminin kardeşini de hatırla...» buyuruyor ki bu, Hz. Hûd (a.s.)dur. Allah Teâlâ onu Âd kavmine peygamber olarak göndermişti. Onlar Ahkâf da otururlardı. Ahkâf, İbn Zeyd'in söylediğine göre kum dağlandır. İkrime ise Ahkâf in, dağ ve mağara olduğunu söyler. Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.); Ahkâf m Had-ramût'da Bürhût adı verilen bir vâdî olduğunu söyler. Kâfirlerin ruhları orada birbirleriyle karşılaşırmış. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Âd, Yemen'de bir kabile olup eş-Şihr denilen bir yerde deniz civarındaki kumsallarda otururlarmış. İbn Mâce, «Kişi dua ettiği zaman kendinden başlasın.» babında der ki: Bize Hüseyn İbn Ali'nin İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah, bize ve Âd kavminin kardeşine merhamet buyursun.
«Hani kavmini; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken Ahkâf ile uyarmıştı.» Allah Teâlâ, onların ülkesinin çevresinde bulunan kasabalara uyarıcı peygamberler göndermiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Artık bunu hem Önündekilere, hem de ardmdakilere ibret verici bir ceza kıldık.» (Bakara, 66), «Eğer yüz çevirecek olurlarsa; Âd ve Semûd'un yıldırımına benzer bir yıldırımla sizi uyarırım, de. Onlara; Allah'tan baş-kasına ibâdet etmeyin (sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum) diye önlerinden ve arkalarından peygamberler gelmişti.» (Fussi-let, 13,14). Hz. Hûd b,u sözleri onlara söylemişti. Kavmi de kendisine şöyle cevab verdiler: «Sen, bizi tanrılarımızdan döndürmek için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen, haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir.» Böylece Allah'ın azâb ve cezalandırmasının başlarına gelmesini uzak görerek bu azabın hemen gelivermesini istemişlerdi. Bu, Allah Te-âlâ'nın şu kavli gibidir: «Buna inanmayanlar onun çabucak gelmesini isterler.» (Şûra, 18).
«O da: İlim, ancak Allah katandadır.» Azabın başınıza hemen getirilmesine müstehak olup olmadığınızı en iyi Allah bilir ve buna istinaden azabınızı çabuklaştırır. «Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum.» Bana ,düşen, gönderildiğim şeyi tebliğ etmektir. «Ama bakıyorum ki siz, câhil bir kavimsiniz (aklınız ermiyor ve hiç bir şey anlamıyorsunuz) demişti.»
Allah Teâlâ buyurur ki: Azabın kendilerine yöneldiğini görünce; bunun bir yağmur bulutu olduğuna inanarak sevindiler, birbirlerine müjdeler verdiler. Onlar kuraklık içindeydiler ve yağmura muhtaçtılar. Allah Teâlâ da buyurur ki: «Hayır o, acelece beklediğiniz şey, bir rüzgârdır ki içinde elem verici azâb vardır.» Bu; «Doğru söyleyenlerden isen, haydi tehdîd ettiğin şeyi başımıza getir.» demiş olduğunuz

azâb-dır. «Rabbmın emri (ve izni) ile (yıkılıp harâb olabilecek her şeyi) yıkar, (tahrîb eder.)» «Her uğradığı şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» (Zâriyât, 42) «Bunun üzerine onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu.» Sonuncularına varıncaya kadar helak oldular ve onlardan hiç bir kalıntı kalmadı. «İşte Biz, suçlular güruhunu böylece cezalandırırız.» Elçilerimizi yalanlayan ve emrimize zıd gidenler hakkında bizim hükmümüz budur.
Bunların kıssalarına dâir müfred ve garîb hadisler cümlesinden olarak gerçekten garîb bir hadîs vârid olmuştur. İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb'ın... Haris el-Bekrî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ala İbn Hadramî'yi Allah Rasûlü (s.a.)ne şikâyet etmek üzere çıkmış ve Rabeze'ye uğramıştım. Orada Temim oğullarından yalnız başına oturan bir ihtiyar kadın gördüm. Bana: Ey Allah'ın kulu, benim Allah Rasûlü (s.a.)ne iletilecek bir isteğim var. Beni ona ulaştırır mısın? dedi. Ben de kadını yüklenip Medine'ye getirdim. Bir de baktım ki mescid dopdolu ve siyah bir bayrak dalgalanıyor. Bilâl kılıcını kuşanmış halde Allah Rasûlü (s.a.)nün önünde duruyor. Bu insanlara ne oluyor? dedim de, Allah Rasûlü (s.a.) Amr İbn Âs'ı öncü olarak bir yere göndermek istiyor, dediler. Oturdum, Allah Rasûlü (s.a.) evine girdi, yanına gitmek için izin istedim, izin verdi girdim ve selâm verdim. Te-mîm oğullan ile aranızda bir şey var mı? diye sordu. Ben: Evet dedim, bir savaşta onları hezimete uğratmıştık. Şöyle devam ettim: Temîm oğullarından orada yalnız kalan ihtiyar bir kadına uğradım. Kendisini sana getirmemi istedi, o kapıda duruyor. Allah Rasûlünün izni üzerine kadın içeri girdi. Ben: Ey Allah'ın elçisi, şayet Temîm ile aramıza bir engel koymayı uygun görürsen bu engeli Dehnâ (çölü) olarak koy, dedim. İhtiyar kadın ateşlenip oturduğu yerde doğruldu ve: Ey Allah'ın elçisi, senin Mudar kabilen nereye sığınacak? dedi. (Haris el-Bekrî) der ki, ben şöyle dedim: Benim misâlim eskilerin dediği gibidir: «Benim keçim ölümünü beraberinde taşıdı.» [6] Bu ihtiyar kadım yüklenip getirdim ve onun bana bir hasım olduğunu hissetmedim bile. Ad kavminin elçisi gibi olmaktan Allah'a ve Rasûlüne sığınırım, dedim. Allah Rasûlü: Âd kavminin elçisi de nedir? buyurdu. Elbette bu hâdiseyi en iyi bilendi ama onu konuşturmak istiyordu. Ben şöyle anlattım: Âd kavmi kuraklığa dûçâr kalmış ve Kayl adında birini elçileri olarak göndermişlerdi. Bu elçi Mûaviye İbn Bekr'in yanına uğradı, orada bir ay kaldı. Muâviye ona içkiler içiriyor ve Cerâdetân adındaki iki cariyesi ona şarkılar söylüyordu. Bir ay geçince Kayl Mehra dağına çıkıp: Ey Allah'ım, Sen biliyorsun ki ben bir hastaya gelmedim ki onu tedâvî edeyim. Bir esîre gelmedim ki fidye verip onu kurtarayım. Allah'ım, daha önce verdiğin şekilde Âd kavmine yağmur ver, dedi. Siyah bulutlar göründü ve bulutlardan : Seç, diye bir ses geldi. Bulutların içinden siyah olanına işaret etti de, o buluttan: Kül ve helaki al, diye nida olundu. Âd kavminden hiç kimse kalmadı. Onlara gönderilen rüzgâr sadece benim şu yüzüğümden geçecek kadardı da bununla helak oldular. Ebu Vâil der ki: Doğru söyledi. Kadın olsun, erkek olsun. Bir elçi gönderdikleri zaman ona: Âd kavminin elçisi gibi olma, derlerdi. Bu hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bu hadîs daha önce A'râf sûresinde de geçmişti.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hârûn İbn Ma'rûf'un... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.)nü küçük dili görünün-ceye kadar güler halde hiç görmedim. O, sadece tebessüm ederdi. Bir bulut —veya rüzgâr— gördüğü zaman

yüzünde bir hoşnûdsuzluk belirirdi. Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın elçisi, insanlar bulutu gördükleri zaman yağmur yağacağı ümîdi ile sevinirler. Görüyorum ki sen bulutu gördüğün zaman yüzünde hoşnûdsuzluk beliriyor, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Âişe, onda azâb olmadığını bana kim te'mîn eder? Bir kavim rüzgârla azâb olunmuştu. O kavim azabı gördüklerinde: İşte bir yağmur bulutu, demişlerdi. Hadîsi Buhârî ve Müslim, İbn Vehb kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrah-mân'ın... Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), gökyüzü ufuklarından birinde yeni beliren bir bulut gördüğünde namazında bile olsa işini terkeder, sonra: Allah'ım, içindeki serden Sana sığınırım, dermiş. Allah Teâlâ o bulutu giderdiğinde Allah'a hamdeder, bulut yağmur getirirse: Allah'ım, onu faydalı bir yağmur kıl, diye dua edermiş. Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Tâhir'in... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Rüzgâr estiği zaman Allah Rasûlü (s.a.): Allah'ım, Senden onun hayrını, içindekilerin hayrını ve gönderildiği şeyin hayrını dilerim. Onun kötülüğünden, içindekilerin kötülüğünden ve gönderildiği şeyin kötülüğünden de Sana sığınırım, diye duâ edermiş. Hz. Âişe der ki: Gök bulutlarla kapandığı zaman Allah Rasûlünün rengi değişir, hanesine girer çıkar, gider gelirdi. Yağmur yağdırırsa onun durumu ortadan kalkardı. Hz. Âişe Allah Rasûlünün bu durumunu fark edip sorduğunda, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Âişe, belki de bu bulut Âd kavminin söylediği gibidir: «Onu, vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce dediler ki: Bu, bize yağmur getirecek büyük bir buluttur.» Âd kavminin helakine dâir kıssayı burada tekrarına gerektirmeyecek şekilde A'râf ve Hûd sûrelerinde vermiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.

Taberânî der ki: Bize Abdan İbn Ahmed'in... îbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Âd kavminin üzerine gönderilen rüzgârın çıkması için açılan kısım yalnızca bir yüzük yeri kadardı. Sonra bu rüzgâr bedeviler üzerine gönderildi, bedevileri alıp kasabalıların üzerine yöneldi. Kasabalılar bulutu görünce: Bu, ufukta beliren bize yağmur getirecek büyük bir buluttur, dediler. Bedeviler bulutun içindeydiler. Bulut, bedevileri kasabalılar üzerine atıp yağdırdı ve sonunda helak oldular. Râvî der ki: Bu rüzgâr, bekçilerine isyan ederek kapı aralıklarından çıkmıştı.[7]

26 — Andolsım ki onları, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalb-ler vermiştik. Ne var ki kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Sonunda onları alay ettikleri şey kuşatıverdi.
27 — Andolsun ki Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.
28 - Allah'ı bırakarak O'na yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Hayır, onlar görünmez oldular. Bu; onların yalanları ve uydurup durdukları şeydir.

Allah Teâlâ buyurur ki: Dünyada geçmiş ümmetlere mal ve çocuklar, size ne bir benzerini ne de yakınını vermediğimiz dünyalıklar vermiştik. «Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ne var ki kulakları, gözleri ve kalbleri onlara

bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı.» Sonunda yalanlayıp meydana gelmesini uzak gördükleri ve alaya aldıkları Allah'ın azabı ve cezalandırması onlan kuşatıverdi. Ey muhâtablar, onlar gibi olmaktan sakının ki dünyada ve âhirette onlann başına gelenler sizin de başınıza gelmesin.
«Andolsun ki, Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik.» Burada Mekke'liler kasdedilmektedir. Allah Teâlâ Mekke çevresinde peygamberleri yalanlayan ümmetleri helak buyurmuştu. Bunlardan birisi Ad kavmî olup Yemen kıyısında Hadramût'tâki Ahkâf ta idiler. Diğeri ise Semûd kavmi olup onların duraklan da Mekke'lilerle Şam arasındaydı. Yemen ahâlisi olan Sebe', Mekke'lüerin Ğazze'ye giderken yollan üzerinde olan Medyen ve yine gelip geçtikleri Lût kavminin gölü de bunlardandır.
«Belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar (beyân edip) açıkladık. Allah'ı bırakarak ona yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi?» Allah'ın dışında edinmiş oldukları tanrılar muhtaç oldukları sırada kendilerine yardım etmeli değil miydi? «Hayır, onlar görünmez oldular.» Kendilerine en muhtaç oldukları sırada çekip gittiler. «Bu; onların yalanlan ve (Allah'a yakınlık peyda etmek için onları tanrılar edindikleri, hususunda) uydurup durdukları şeydir.» Bu tanrılara ibâdetlerinde ve onlara güvenip dayanmalarında bütün bütüne kaybetmiş ve hüsrana uğramışlardır.[8]

29 — Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'ân tamâm olunca da her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.
30 — Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, doğrusu biz Musa'dan sonra indirilmiş olan ve kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.
31 — Ey kavmimiz: Allah'ın davetçisine uyun. Ona îmân edin ki sizin günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi elim bir azâbdan kurtarsın.
32 — Allah'ın davetçisine uymayan kimse bilsin ki; yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz. Ve onun için Allah'tan başka velîler de bulunmaz, işte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

Cinlerden Bir Taife

İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Zübeyr'den rivayetine göre o, «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» âyeti hakkında der ki: Bu, Nahle'de olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) yatsı namazını kılarken «Nerdeyse çevresinde keçeleşirler, birbirlerine girerlerdi.» kavlinde olduğu gibiydiler. (Cinn, 19) Onlar Allah Rasûlü (s.a.)nü birbirine yapışmış keçe gibi birbirleri üzerinde dinlemişlerdi. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Biraz sonra geleceği üzere İbn Cerîr'in İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre bunlar Nusaybin cinlerinden yedisiydi.
İmâm Ahmed'in Afvân'dan, onun Ebu Avâne'den; Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâil en-Nübüvve'sinde Ebu Hasan Ali İbn Ahmed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) cinlere Kur'ân okumamış ve

onları da görmemiştir. Allah Rasûlü (s.a.) ashabından bir grupla beraber Ukkâz çarşısına doğru gitmişti. Şeytânlarla gök haberleri arasında engel konulmuş, onların üzerine alevleri gönderilmiş ve şeytânlar bunun üzerine kavimlerine dönmüşlerdi. Kavimleri: Ne oldu size? demişlerdi de dönen şeytânlar: Bizimle gök haberleri arasına engel konuldu ve üzerimize ateş alevleri gönderildi, dediler. Kavimleri: Sizinle gök haberlerinin arasına engel olan, mutlaka yeni meydana gelen bir olaydır. Yeryüzünün doğu ve batılarına gidin, sizinle gök haberleri arasına engel olanın ne olduğuna bir bakın bakalım, dediler. Şeytânlar yeryüzünün doğu ve batılarına gidip kendileri-ile gök haberleri arasına engel olanı aramaya başladılar. Tihâme tarafına yönelerek giden şeytânlar Ukkâz çarşısına (pazarına) gitmekte olan Allah Rasûlü (s.a.) nü Nahle'de ashabına sabah namazını kıldırırken gördüler. Kur'ân-ı duyunca ona kulak kesildiler ve: Allah'a yemîn olsun ki bu, sizinle gök haberleri arasına giren haberdir, dediler. İşte oradan kavimlerine dönerek: «Doğrusu biz, doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik de ona inandık. Biz, Rabbımıza hiç bir şeyi ortak koşmayacağız.» (Cinn, 1-2) dediler. Al-lah Teâlâ da peygamberine: «De ki: Cinlerden bir topluluğun onu dinlediği bana vahyolundu.» (Cinn, 1) âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) ne vahyolunan, ancak cinlerin sözüdür. Hadîsin bir benzerini Buhârî de Müsedded'den rivayet etmiştir. Müslim, hadîsi Şeybân İbn Ferrûh'-dan, o da Ebu Avâne'den rivayetle tahrîc etmiştir. Tirmizî ve Neseî hadîsi tefsirde Ebu Avâne kanalıyla rivayet ediyorlar. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Ahmed'in... îbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Cinler vahyi dinlerler, bir kelimeyi işitip ona on kelime daha ilâve ederlerdi. Böylece onların işittikleri gerçek, ilâve ettikleri de bâtıl olurdu. Daha önceleri onlar yıldızlarla taşlanmaz lardı. Allah Rasûlü (s.a.) peygamber olarak gönderilince onlardan birisi oturduğu yere geldiğinde hemen isabet ettiğini yakan bir ateş alevi üzerine atılır oldu. Bunu İblîs'e şikâyet ettiler de: Bu olsa olsa yeni meydana gelmiş bir şeydendir, deyip ordularını yaydı. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)i Nahle dağları arasında namaz kılarken gördüler ve İblîs'e gelip bu durumu kendisine haber verdiler. İblîs: Yeryüzünde yeni meydana gelen olay işte budur, dedi. Tirmizî ve Neseî, Sünen'lerinin tef-sîr bahsinde bu hadîsi îsrâîl kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen sahîh olduğunu söyler. Aynı şekilde Eyyûb hadîsi Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet eder. Yine yukardaki ifâdelere benzer şekilde ve daha uzunca olarak Avfî de hadîsi İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Hasan el-Basrî de der ki: Allah Rasûlü (s.a.), Allah Te-âlâ kendisine cinlerin haberini inzal buyuruncaya kadar onlann kendi kırâetini i'şittiklerini ve dinlediklerini hissetmemişti.
Muhammed İbn İshâk Allah Rasûlü (s.a.)nün Taife gidip Allah'a davet edişini, onların bu davetten yüz çevirişlerini Yezîd İbn Rûmân kanalıyla Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayetle uzunca zikreder ve oratia Allah Rasûlünün şu güzel duasını da verir: Allah'ım, gücümün zayıflığını ve çaresizliğimi Sana şikâyet ederim... İşte Allah Rasûlü (s.a.), Tâif'lilerin yanından dönüşünde Nahle'de gecelemiş ve o gece Kur'ân okumuştu. Nusaybin ehlinden cinler de Allah Rasûlü (s.a.) nü dinlemişlerdi. Bu, sahihtir. Fakat o gece cinlerin, Allah Rasûlü (s.a.) nün kırâetini dinledikleri konusu şüphelidir. Zîrâ cinlerin Kur'ân'ı dinlemeleri, Allah Rasûlü (s.a.)ne vahiy indirilmesinin başlangıcındadır. Nitekim biraz önce zikredilen

İbn Abbâs hadîsi de buna delâlet etmektedir. Hz. Peygamberin Taife gidişi ise amcasının vefatından sonra ve Hicret'ten bir veya iki sene öncedir. Bunu İbn îshâk ve başkaları anlatmaktadır.
Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki: Bize Ebu Ahmed Zübeyrî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Batn-ı Nahle'de Kur'ân okurken cinler indiler. Onu duyduklarında: Susun, dediler. Onlar dokuz kişiydiler. Birisi de Zevbea idi. Allah Teâlâ: «İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.» kısmına gelinceye kadar «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun. Kur'ân tamâm olunca da her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.» âyetlerini indirdi. Bu ve biraz önce geçen İbn Abbâs'm ilk rivayeti, Hz. Peygamber (s.a.) in bu seferde cinlerin mevcudiyetlerini hissetmemiş olduğunu gerektirir. Onlar sadece efendimizin kırâetini dinlemişler, sonra kavimlerine dönmüşler, daha sonra da kavim kavim, bölük bölük Allah Rasû-lüne gelmişlerdir. Bu husustaki haberler ve hadîsler yerinde gelecektir ve biz onları inşâallah orada vereceğiz. Güvenimiz Allah'adır.
Buhârî ve Müslim'in Ebu Kudâme Ubeydullah İbn Said kanalıyla... Ma'n İbn Abdurrahmân'dan rivayetlerine göre Ma'n'ın babası şöyle diyor: Mesrûk'a: Cinlerin Kur'ân'ı dinledikleri gece, bunu Hz. Peygamber (s.a.)e kim bildirdi? diye sordum. Bana senin babanın —İbn Mes'ûd'u kasdediyor— rivayetine göre onları Allah Rasûlüne bir ağaç haber vermiş, dedi. Bu hadîse göre Allah Rasûlünün, cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini ilk anda hissetmiş olması muhtemeldir. Ayrıca bu hadîs, İbn Abbâs'ın kavlini de reddetmektedir. Yine muhtemeldir ki, Hz. Peygamber cinlerin Kur'ân'ı dinleyişini daha sonra farketmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Yine mümkündür ki bu, birinci seferde olmuştur ama Hz. Peygamber cinlerin dinlediğini ağaç kendisine bildirinceye kadar cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini hissetmemiştir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.
Hafız Beyhakî der ki: İbn Abbâs (r.a.)m nakletmiş olduğu bu hâdise, cinler Hz. Peygamber'in kırâetini ilk dinlediklerinde ve onun peygamber olduğunu anladıklarında vuku bulmuştur. Hz. Peygamber o zaman cinlere Kur'ân okumamış ve onları görmemiştir. Bundan sonra cinlerin davetçisi Hz. Peyganıber'e gelmiş, bunun üzerine Allah Rasûlü Kur'ân okuyup onları Allah'a davet etmiştir. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)un rivayeti şöyledir:
İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl İbn İbrahim'in... Alkame'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Abdullah İbn Mes'ûd'a: Cinlerin Hz. Peygamberin kıtâetini dinlediği gece sizden Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber olan kimse var mıydı? diye sordum. Şöyle anlattı: Onunla birlikte kimse yoktu. Fakat biz bir gece Mekke'de efendimizi kaybettik ve: Herhalde bir sû-i kasde kurbân gitti veya sür'atle ayrılıp gitti, acaba ne yaptı? dedik. Kavmin gecelediği en kötü gecelerden birini yaşadık. Sabaha karşı —veya seher vakti demiştir— bir de baktık ki; efendimiz Hira tarafından geliyor. Ey Allah'ın elçisi... dedik. Ve kavim içind° bulundukları durumu ve endîşeyi Rasûlullah'a anlattı. Buyurdu ki: Bana cinlerin davetçisi geldi. Onlara gittim ve Kur'ân okudum. Râvî devamla şöyle anlatır: Hz. Peygamber gidip bize onların ve ateşlerinin izlerini gösterdi. Şa'bî der ki: Cinler Rasûlullah'tan azık istemişler. Onlar, Cezire cinlerinden imişler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara : Üzerine

Allah'ın isminin anıldığı her kemik, üzerindeki etten daha bol olarak sizin Önünüze düşecektir. Koyun, keçi, deve vesâir hayvanların pisliği de sizin hayvanlarınızın yemidir, buyurmuş. Hz. Peygamber (ashabına) şöyle buyurmuştur: Bu ikisiyle (kemik ve hayvan pisliği ile) istincâ etmeyiniz. Zîrâ bu ikisi kardeşleriniz cinlerin azığıdır. Hadisi buna benzer şekilde Müslim de Sahîh'inde Ali İbn Hucr'dan, o ise İsmâîl İbn Uleyye'-den rivayet etmiştir.
Yine Müslim der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'ın... Âmir'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Alkame'ye: İbn Mes'ûd cinlerle beraber olduğu gece Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte miydi diye sordum. Alkame dedi ki: Hz. Peygamberin cinlerle beraber olduğu gece sizden kimse Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundu mu? diye sordum da şöyle dedi: Hayır, fakat biz, bir gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken onu kaybettik ve vadilerde aradık. Herhalde kuş oldu uçtu veya bir sû-i kasde kurbân gitti, dedik. Kavmin gecelemiş olduğu en kötü geceyi geçirdik. Sabah olunca bir de baktık ki Hirâ tarafından geliyor. Biz: Ey Allah'ın elçisi, seni kaybettik, aradık, bulamadık ve kavmin geçirdiği en kötü geceyi geçirdik, dedik. Bana cinlerin davetçisi geldi, onlarla beraber gittim ve onlara Kur'an okudum, buyurdu. îbn Mes'ûd der ki: Allah Rasûlü (s.a.) bizi alıp götürdü, onların ve ateşlerinin izlerini gösterdi. Cinler kendisinden azık istediler de: Üzerine Allah'ın ismi anılmış bir kemik, üzerindeki etten daha çok ve bol olarak önünüze düşecektir. Her insan ve hayvan pisliği de hayvanlarınızın yemidir, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.): Bu ikisi ile taharetlenmeyin. Zîrâ bunlar kardeşlerinizin yiyeceğidir, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn Abdurrahmân'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Geceyi Hacûn'da cinlere Kur'an'ın dörtte birini okumakla geçirdim.
Rasûlullah'ın cinlerle birlikte olduğu gece İbn Mes'ûd'un da beraberinde olduğunu belirten hadîsin diğer bir kanaldan rivayeti: İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin—in Ahmed İbn Abdurrahmân İbn Vehb kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de iken bir gün ashabına : Sizden her kim bu gece cinlerin durumuna muttali' olmak isterse olsun, buyurdu. Benden başka onlardan hiç biri hazır bulunmadı. İbn Mes'ûd şöyle anlatır : Beraberce gittik, nihayet Mekke'nin yukarı kısımlarında iken Hz. Peygamber bana ayağı ile bir çizgi çekip orada oturmamı emretti. Sonra gitti, dikildi, Kur'ân okumaya başladı. Benimle arasına engel olan birçok karaltılar onu kapladı ve nihayet sesini işite-mez oldum. Daha sonra bulut kümeleri gibi açılarak gittiler, sonunda onlardan bir grup kaldı. Allah Rasûlü (s.a.) Kur'ân okumayı şafakla beraber bitirdi, oradan ayrıldı, abdest bozdu sonra bana gelip ; Topluluk ne yaptı? diye sordu. Ben : Cinler bunlar mıydı ey Allah'ın elçisi? dedim. Hz. Peygamber onlara, kemik ve pisliği azık olarak verdi, sonra da kişinin pislik veya kemikle taharetlenmesini yasakladı. Hadîsi İbn Cerîr de Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem kanalıyla... Yûnus İbn Yezîd el-Eylî'den rivayet etmiştir. Aynı hadîsi Beyhakî de Delâil'inde Abdullah İbn Salih kanalıyla... Yûnus'dan rivayet etmiştir. İshâk İbn Rahûyeh de Cerîr kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetle biraz önce geçen hadîsin bir benzerini zikretmiştir. Yine aynı hadîsi Hafız Ebu Nuaym, Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetle yukardakine benzer şekilde

zikretmiştir. Ebu Nuaym der ki: Bize Ebu Bekr İbn Mâlik'in... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) peşinden gitmemi istedi, beraberce gittik ve şöyle şöyle bir yere gelince benim için bir çizgi çekip: Bu çizginin içinde ol, oradan dışarı çıkma. Şayet buradan çıkacak olursan şüphesiz helak olursun, buyurdu... Ve Râvî, hadîsi uzunca zikretti. Bu hadîste gerçek garîblik vardır.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Abdül-Alâ'nın... Abdullah İbn Amr ibn öaylân'dan rivayetine göre; o, İbn Mes'ûd'a: Bana anlatıldığına göre sen, cin elçilerinin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber imişsin, öyle mi? diye sormuş da İbn Mes'ûd; evet, diye cevablamış. Abdullah İbn Amr: Bu nasıl oldu? diye sormuş ve İbn Mes'ûd da hadîsin tamâmını anlatmış. İbn Mes'ûd bu hadîste, Hz. Peygamber (s.a.)in kendi çevresine bir çizgi çektiğini ve; buradan ayrılma, dediğini, siyah toz bulutu gibi bir şeyin Allah Rasûlü (s.a.)nü kapladığını, kendisinin üç defa korkup dehşete kapıldığını anlatıp şöyle devam etmiş: Nihayet sabah yaklaşınca Hz. Peygamber (s.a,) bana geldi ve : Uyudun mu? diye sordu. Ben: Hayır, Allah'a yemîn ederim ki, defalarca insanlardan yardım istemeyi düşündüm ama senin onlara asanla vurup oturun, dediğini işittim. Allah Rasûlü buyurdu ki: Şayet çıkmış olsaydın, onlardan birinin seni kapmayacağından emîn olamazdın. Bir şey gördün mü? diye sordu. Ben : Evet, beyaz elbiseler giyiniş siyah adamlar gördüm, dedim. Onlar; Nusaybin halkından olan cinlerdir, benden azık istediler. Ben de onlara çürümüş ve rengi değişmiş her bir kemik ile insan ve hayvan pisliklerini azık olarak verdim, buyurdu. Ben dedim ki: Ey Allah'ın elçisi, bu onlara yeter mi? Buyurdu ki: Onlar bir kemik bulduklarında üzerinde, yendiği gündeki etini, bir pislik bulduklarında içinde, yendiği gündeki tanelerini bulacaklardır. Sizden hiç kimse heladan çıktığı zaman kemikle, insan ve hayvan pisliği ile taharetlenmesin.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Abdurrahmân es-Süle-mî ve Ebu Nasr İbn Katâde'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) peşinden gitmemi istedi ve: Bu gece cinlerden kardeş ve amcaoğulları olarak on beş kişilik bir grup bana gelecek, ben de onlara Kur'ân okuyacağım, buyurdu. Gelmemi istediği yere kadar onunla beraber gittim. Benim için bir çizgi çekti ve beni içine oturttu, buradan dışarı çıkma, buyurdu. Orada geceledim. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.) seher vakti elinde, çürüyüp rengi değişmiş bir kemik ve siyah bir pislik olduğu halde bana geldi ve: Helaya gittiğin zaman bunlardan herhangi bir şeyle taharetlenme, buyurdu. Sabah olunca : Allah Rasûlü (s.a.)nün bulunduğu yer hakkındaki bilgimi pekiştireceğim, dedim, gittim ve altmış devenin ıhtırılmış olduğu yeri gördüm. Beyhâkî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetle haber verdiğine göre; o, şöyle demiştir: Cinlerle buluştuğu gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber gittim. Hz. Peygamber Hacûn'a vannca; benim için bir çizgi çekti, sonra cinlere doğru ilerledi. Çevresinde toplandılar. Verdan isimli büyükleri: Ben onları senden uzaklaştırırım, dedi de Hz. Peygamber: Beni Allah'tan başka hiç kimse kurtaramaz, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demişti: Cin gecesi olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) bana: Yanında su var mı? diye sordu. Ben: Yanımda su yok ama içinde hurma şırası bulunan bir su kabı var, dedim. Hz. Peygamber (s.a.): Temiz hurma, temiz su, buyurdu ve abdest aldı.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tir-mizî ve îbn Mâce, Ebu Zeyd kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine İmâm Ahmed'in Yahya İbn İshâk kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan riva-yetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nün cinlerle buluştuğu gece onunla berabermiş de Allah Rasûlü: Ey Abdullah, yanında su var mı? diye sormuş. İbn Mes'ûd: Yanımdaki bir su kabında hurma şırası var, demiş. Hz. Peygamber (s.a.) onu dök, buyurup onunla abdest almış ve şöyle buyurmuş: Ey Abdullah, o içecektir ve temizleyicidir. Hadîsi bu kanaldan sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Dârekutnî ise hadîsi İbn Mes'ûd'dan başka bir kanaldan rivayetle, serdetmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah (İbn Mes'-ûd)dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Cinlerden elçilerin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Allah Rasûlü (s.a.) ayrılıp gittiğinde derin bir nefes aldı. Ben: Durumun nedir? diye sordum da : Ey İbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Hadisi Müsned'de bu şekilde ve kısa olarak gördüm. Hafız Ebu Nuaym, Delâil en-Nübüv-ve adlı kitabında hadîsi rivayet eder ve der ki: Bize Süleyman İbn Ahmed İbn Eyyûb'un... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Cinlerden elçilerin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Derin bir nefes aldı. Ben: Ey Allah'ın elçisi, sana ne oldu? diye sordum. Ey îbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Ben: Yerine birisini bırak, dedim de kimi? diye sordu. Ben: Ebubekir'i, dedim. Sustu, sonra bir süre daha yürüyüp yine derin bir nefes aldı. Ben: Anam babam sana feda olsun, durumun nedir ey Allah'ın elçisi? diye sordum. Ey İbn Mes'ûd, bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Ben: Yerine birisini bırak, dedim. Kimi diye sordu ben: Ömer'i dedim. Sükût edip bir süre daha gitti, sonra yine derin bir nefes aldı. Ben: Durumun nedir? diye sordum da yine:
Bana ölüm haberim geldi, buyurdu. Benim; yerine birisini bırak, dememle Allah Rasûlü (s.a.) kimi diye sordu. Ben: Ali İbn Ebu Tâlib'i, dedim. Hz. Pepgamber (s.a.) şöyle dedi: Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki şayet ona itaat etmiş olsalardı, tamâmı cennete girerdi. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. Ezberlenmemesi ne kadar uygundur. Sahih olduğunu düşünsek bile ilerde anlatacağımız üzere bunun, cinlerin Hz. Peygamber'e Medine'de elçi olarak gelmelerinden sonra olduğu açıktır. Zîrâ o zaman henüz Mekke fethedilmemiş, insanlar ve cinler Allah'ın dinine bölük bölük girmemişti ve «Allah'ın yardımı ve zafer günü geldiğinde -rç insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünüzde, hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» (Nasr, 1-3) âyeti nazil olmamıştı. Bu sûre Hz. Peygamber (sa.)in vefat haberini taşımaktaydı. îbn Abbâs bunu açıkça belirtmekte olup Ömer İbn Hattâb da bu konuda ona muvafakat etmektedir. Bu hususta vârid olan hadîsi Nasr sûresinin tefsirinde vereceğiz. En doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsi Ebu Nuaym da Taberânî kanalıyla... İbn Mes'ud'dan rivayetle zikretmiş ve orada halîfe gösterme olayım da serdetmiştir. Bu hadîsin isnadı da, ifâdeleri de garîbtir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Saîd'in... İbn Mes'ud'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), (o gece) İbn Mes'ûd'un çevresine bir çizgi çekmiş. Onlardan (cinlerden) birisi hurma karası renginde imiş. Allah Rasûlü (s.a.) îbn Mes'ûd'a şöyle buyurmuş: Sakın yerinden ayrılma. Ben onlara Allah'ın kitabını okuyacağım. Hz. Peygamber siyahi araplar gibi birisini görünce —İbn Mes'ûd: Sanki onlar zenci gibiydiler, der— bana buyurdu ki: Yanında su var mı? Ben: Hayır, dedim, Yanında

hurma şırası var mı? diye sordu, ben; evet, dedim ve Allah Rasûlü onunla ab-dest aldı. Bu hadîsin başka bir kanaldan mürsel olarak rivayeti şöyledir: İbn Ebu Hâtim'in Ebu Abdullah ez-Zahrânî kanalıyla... İkrime'-den «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» âyeti hakkındaki rivayetine göre o, şöyle demiştir : Onlar, Cezire el-Musul'dan gelen on iki bin cin idiler. Hz. Peygamber (s.a.) İbn Mes'ûd'a: Senin yanma gelinceye kadar beni bekle, buyurmuş ve çevresine bir çizgi çekerek: Ben, yanma gelinceye kadar yerinden ayrılma, buyurmuştu. İbn Mes'ûd, cinlerden korktuğundan neredeyse bırakıp gidecek hale gelmiş ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Sakın yerinden ayrılma, emrini hatırlamış. Hz. Peygamber (s.a.) İbn Mes'ûd'a (işi bitip döndüğü zaman): Şayet gitmiş olsaydın kıyamet gününe kadar bir daha .birbirimize kavuşamazdık, buyurmuş. Hadîsin mürsel olarak başka bir kanaldan rivayeti de şöyledir: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» âyeti hakkında Katâde'den rivayetle Sa-îd İbn Ebu Arûbe der ki: Bize anlatıldığına göre bu cinler Hz. Peygambere Nineva {Ninova) dan gönderilmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.): Cinlere (Kur'ân) okumakla emrolundum. Hanginiz benimle gelir? diye sormuştu. Ashâb başlarını yere eğdiler. Hz. Peygamber tekrar: Hanginiz benimle gelir? buyurdu yine başlarını öne eğdiler. Üçüncü defa bu arzusunu tekrarladığında birisi: Ey Allah'ın elçisi, bu ilk defa başımıza geliyor, dedi. Hüzeyl kabilesi kardeşlerinden olan İbn Mes'ûd Hz. Peygamber ile beraber gitti. îbn Mes'ûd şöyle anlatır: Hz. Peygamber (s.a.) Ha-cûn denilen bir vâdîye girdi, çevresine bir çizgi çizdi, İbn Mes'ûd'u olduğu yerde tutmak üzere onun çevresine de bir çizgi çekti. İbn Mes'ûd devamla şöyle anlatıyor: Korkmaya başladım. Alçaktan uçan kerkenez kuşu gibi bir şeyler gördüm ve karmakarışık şiddetli sesler işittim. Hz. Peygamber (s.a.)in başına bir şey gelmesinden korktum. Sonra Allah Ra-sûlü (s.a.) Kur'ân okudu. Dönüg geldiği zaman: Ey Allah'ın elçisi, işitmiş olduğum karmakarışık sesler de ne idi? diye sordum da şöyle buyurdu: Öldürülen birisi hakkında tartıştılar. Aralarında hak ile hüküm verildi. Hadîsi, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Bütün bu kanallardan rivayetini verdiğimiz hadîsler Hz. Peygamber (s.a.)in cinlere kendi isteği ile gittiğine, onlara Kur'ân okuduğuna, onları Allah'a davet ettiğine, o zamanda muhtaç oldukları kanunların Allah tarafından Hz. Peygamberin dili ile kendilerine bildirildiğine delâlet eder. Cinlerin Hz. Peygamber hissetmeksizin ilk okumuş olduğu Kur'ân'ı işitmiş ve dinlemiş olmaları da muhtemeldir. Nitekim İbn Abbâs da böyle söylüyor. Bundan sonra ise İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği gibi Hz. Peygambere hey'et halinde gelmişlerdir. İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber cinlerle konuşurken ve onları İslâm'a çağırırken onunla beraber değildi. Hz. Peygamberden uzakta idi. Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber başka birisi, yoktu. Hz. Peygamberin cinlerle konuşması esnasında o, hazır bulunmamıştır. Beyhâkî'nin rivayet etmiş olduğu hadîs bunu göstermektedir. Müslim'in Sahîh'indeki İmâm Ahmed kanalıyla rivayet edilen birinci rivayetin zahirinin delâlet ettiği gibi Hz. Peygamberin birinci defasında, yanında ne İbn Mes'ûd ne de bir başkası olmaksızın cinlere Kur'ân okumaya çıkmış olması da ihtimâl dahilindedir. Bundan sonra başka bir gece İbn Mes'ûd Hz. Peygamber ile beraber çıkmış olabilir. En doğrusunu Allah bilir. Nitekim İbn Ebu Hatim, Cin sûresinin tefsirinde İbn Cüreyc'den bir hadîs rivayet ediyor ki bunda Abdülazîz İbn Ömer şöyle diyor: Hz. Peygambere Nahle'de gelen

cinler, Nineva (Ninova) cinleridir. Mekke'de Peygamber efendimize gelen cinler ise Nusaybin cinleridir. Beyhakî, İbn Mes'ûd'un: Kavmin geçirmiş olduğu en kötü geceyi geçirdik, şeklindeki sözünü Hz. Peygamber'-in cinlerle buluşmaya çıktığını bilmeyen başka kimselere hamlederek te'vîl etmektedir. Ancak bu, uzak bir ihtimâldir. En doğrusunu Allah bilir.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî der ki: Bize Ebu Amr Muhammed İbn Abdullah'ın... Saîd İbn Amr'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Hüreyre Allah Rasûlü (s.a.)nün abdest alması ve ihtiyâcını gidermesi için Peygamberin peşinden bir kab getirirdi. Bir gün Hz. Peygamberin peşinden gitmiş ve Allah Rasûlü: Kimdir o? diye sormuş da o: Ben Ebu Hüreyre'yim, demiş. Hz. Peygamber: Bana istincâ edeceğim taşlar getir, kemik ve hayvan pisliği getirme, buyurmuş. Ebu Hüreyre der ki: Elbisemin eteğine taşlar koyup getirdim, Hz. Peygamberin yanma koydum. İşini bitirip kalktı, ben de peşinden yürüdüm ve: Ey Allah'ın elçisi, kemik ve hayvan pisliğinin durumu nedir? diye sordum. Bana, Nusaybin cinlerinin elçisi geldi ve benden azık istediler. Herhangi bir kemik ve hayvan pisliğine uğradıklarında yiyecek bulmaları için Allah'a duâ ettim, buyurdu. Hadîsi Buhârî, Sahîh'inde Mûsâ İbn İsmail'den, o da Amr ibn Yahya'dan kendi isnadı ile yukardakine benzer bir şekilde tahrîc etmiştir. Daha Önce geçen hadîslerle beraber bu hadîs de cinlerin daha sonra Hz. Peygambere hey'et halinde geldiklerine delâlet eder. Cinlerin gelmelerjnin birkaç kez tekrarlandığına delâlet eden haberleri biraz sonra vereceğiz. îbn Abbâs'tan naklen başlangıçta verdiğimiz rivayetlerin dışında senedi güzel ve sağlam başka rivayetler de vardır. İbn Cerîr'in Ebu Kü-reyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar Nusaybin halkından yedi kişiydiler. Allah Rasûlü (s.a.) onları kavimlerine elçi olarak göndermişti. Bu da delâlet ediyor ki İbn Abbâs, iki kıssa rivayet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Mücâhid'den uHani Kur'an dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» âyeti hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar yedi kişiydiler. "Üçü Harran halkından, dördü de Nusaybin halkından, idiler. İsimleri şöyle idi: Huyey, Husey, Müsey (?), Şâsır, Nasır, Erd, İbyân ve Ahkam. Ebu Hamza es-Simâlî'nin anlattığına göre cinlerden bu kabileye Benû Şeysabân adı verilirmiş ve onlar cinlerin sayıca en çoğu, neseb bakımından en şereflisi imişler. Aynı zamanda bunlar İblîs'in ordularının tamâmını teşkil ediyormuş. Süfyân es-Sevrî'nin Âsim kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre onlar, dokuz kişi olup birisi de Zevbea imiş. Onlar Hz. Peygambere Nahle vadisinden gelmişler. Daha önce verdiğimiz îbn Mes'ûd rivayetine göre onların sayısı on beştir. Başka bir rivayette onların, altmış binin üzerinde oldukları belirtiliyor. Yine İbn Mes'ûd'dan naklen verdiğimiz bir haberde efendilerinin ismi Verdan olarak geçiyor. Onların üç yüz kişi oldukları da söylenmiştir. İkrime'den gelen rivayette ise sayıları on iki bin olarak verilmektedir. Sayıların farklılığı, cinlerin Hz. Peygambere (s.a.) gelişte rinin birçok kez tekrarlandığının delili olmalıdır. Buna delâlet eden haberlerden birisi de Buhârî'nin Sahîh'inde vermiş olduğu şu rivayettir: Buhârî'nin Yahya İbn Süleyman kanalıyla... Abdullah îbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ömer'in: Ben şunu şöyle şöyle sanıyorum, deyip de onun zannettiği gibi olmamış hiç bir şey işitmedim. Ömer İbn Hattâb bir gün otururken güzel yüzlü bir adam

yanlarına geldi. Şunun hakkındaki zannım yanlış çıktı —veya: Şu adam Câhiliye dönemindeki dini üzeredir, veya: Bu, onların kâhinleri idi— bu adamı bana getirin, dedi. Adam çağrıldı ve Hz. Ömer sözlerini o adama tekrarladı da adam: Müslüman bir adamın bugünkü gibi karşılandığını hiç görmemiştim, dedi. Hz. Ömer: Ancak senin vereceğin haberle hakkında kesin karâr verebileceğim, dedi. Adam: Ben Câhiliye döneminde onların kâhinleri idim, dedi. Hz. Ömer: Senin perinin getirmiş olduğu ne kadar şaşılacak şeydi, dedi de adam şöyle anlattı: Bir gün ben çarşıda iken perim bana geldi. Yüzünde korku ifâdeleri görüyordum. Cinlerin, hayrete ve zaaftan sonra ümitsizliğe düştüğünü, genç develere ve eğerlerine yapıştığını görmez misin? dedi. Hz. Ömer: Doğru söylemiş, deyip şöyle devam etti: Ben onların tanrıları yanında uyurken birden bir adam bir buzağı getirip boğazladı. O zamana kadar daha gür seslisini hiç işitmediğim birisi bağırarak: Ey Celin, başarıya ulaşacak bir iş, fasih dilli bir adam: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» diyor, diye nida etti. Kavim yerlerinden sıçradı. Ben: Arkasında ne olduğunu öğreninceye kadar yerimden ayrılmayacağım, dedim. Sonra yine nida etti: Ey Celîh, başarıya ulaşacak bir iş, fasîh dilli bir adam: «Allah'tan başka ilâh yoktur» diye bağırıyor. Ben kalktım ve çok geçmeden: Bu; peygamberdir, denildi. Buhârî'nin ifâdeleri böyledir. Beyhâkî ise, hadîsi İbn Vehb kanalıyla yukardakine benzer bir şekilde rivayet edip der ki: Bu rivayetin zahiri bizzat Hz. Ömer'in boğazlanan buzağıdan çıkan sesi işittiği izlenimini vermektedir. Hz. Ömer'in İslâm'a girişi ile ilgili olarak yine Ömer'den rivayet edilen zayıf bir haberde de bu açık olarak geçmektedir. Diğer rivayetler ise rü'yâyı gören ve bu sözleri işittiğini haber verenin, o kâhin olduğuna delâlet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Beyhâkî'nin bu sözleri doğrudur. Ve o adamın ismi, Sevâd İbn Kâ-rib'dir. Ben bunları Hz. Ömer (r.a.)in Sîret'inde genişçe anlattım. Olayı öğrenmek isteyenler oraya baksınlar. Allah'a hamdederiz.
Beyhâkî der ki: Sevâd İbn Kârib hadîsi: —Sevâd ibn Kârib'in sa-hîh hadîste ismi verilmeyen kâhin olması doğruya yakın görünüyor.— bize Ebu Kasım Hasan İbn Muhammed İbn Habîb'in işiterek... Berâ (İbn Âzib) dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ömer İbn Hattâb insanlara Allah Rasûlü (s.a.)nün minberi üzerinde hutbe okurken: Ey insanlar, içinizde Sevâd İbn Kârib var mı? diye sordu. O sene kendisine kimse cevab vermedi. Bir sonraki sene Hz. Ömer yine: Ey insanlar, içinizde Sevâd İbn Kârib var mı? diye sordu. Ben: Ey mü'minlerin emîri, Sevâd İbn Kârib kimdir? diye sordum. Hz. Ömer: Sevâd îbn Kârib'in müslü-manlığınm başlangıcı garip bir şeydir, dedi. Bizler bu durumda iken birden Sevâd tbn Kârib göründü. Hz. Ömer ona: Ey Sevâd, İslâm'a girişinin başlangıcını bize anlat, nasıl olmuştu? dedi. Sevâd şöyle anlattı: Ben Hindistan'a gitmiştim. Benim gaibten haber veren bir cinnim vardı. Bir gece uyurken bana geldi ve : Kalk, anla, eğer aklın varsa aklını kullan. Luay İbn Ğâlib oğullarından bir rasûl gönderildi, dedi. (...) Sonra beni uyandırıp korkuttu ve: Ey Sevâd İbn Kârib, şüphesiz Allah bir peygamber gönderdi. Kalk ona git, hidâyete ve rüşde erersin, dedi. İkinci gece olduğunda bana gelip yine uyandırdı. (...) Üçüncü gece olduğunda tekrar bana gelip yine uyandırdı. (...) Peşpeşe üç gece aynı şeyi işitince, kalbime Allah'ın dilemesiyle Allah Rasûlü (s.a.)nün tebliğ ettiği, İslâm'ın sevgisi düştü. Göçümü binitime yükledim ve durup dinlenmeden Hz. Peygambere geldim. Onu şehirde —yani Mekke'de— buldum. İn-sanlar çevresinde at yelesi gibiydiler. Hz. Peygamber (s.a.) beni görünce: Merhaba

ey Sevâd İbn Kârib. Sana gelenin kim olduğunu elbette biz bilmişizdir, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bir şiir söyledim, dinler misin? deyip şiirimi okudum. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar güldü ki küçük azı dişleri göründü. Bana: Felaha erdin ey Sevâd, buyurdu. Hz. Ömer Sevâd'a: Sana ğâibden haber veren o cin şimdi de sana geliyor mu? diye sordu da Sevâd şöyle cevab verdi: Kur'ân okuduğumdan beri bana gelmiyor. Allah'ın kitabı, cinlere ne güzel bedeldir. Beyhâkî bu haberi diğer iki kanaldan müsned olarak da rivayet etmiştir.
Cinlerin Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra elçi olarak geldiklerine delâlet eden haberlerden birisi de Hafız Ebu Nuaym'm De-lâil en-Nübüvve adlı kitabında rivayet etmiş olduğu şu hadîstir: Bize Süleyman îbn Ahmed'in... Amr İbn Ğaylân es-Sekafî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Mes'ûd'a geldim ve: Bana nakledildiğine göre sen, cinlerin elçilerinin geldiği gece Allah Rasûlü (s.a.) ile berabermişsin öyle mi? diye sordum. Evet, dedi. Durumu nasıldı, bana haber ver, dedim de şöyle anlattı: Suffe ehlinden her birerini birer kişi akşam yemeği yedirmek üzere alıp gitmişti. Beni kimse götürmemiş bir köşede kalmıştım. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma uğradı ve: Bu da kimdir? diye sordu. Ben: İbn Mes'ûd'um, dedim. Sâna akşam yemeği yedirmek üzere kimse götürmedi mi? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Gel, belki sana bir şey bulurum, dedi. Birlikte gittik, Ümmü Seleme'nin odasına gelince, beni bıraktı ve ailesinin yanma girdi. Sonra bir câriye çıkıp: Ey İbn Mes'ûd: Allah Rasûlü sâna akşam yemeği için bir şey bulamadı, yatacağın yere dön, dedi. Mescide döndüm, mescidin çakıllarını bir araya toplayıp yastık yaptım, elbiseme bürünüp yattım. Orada çok kalmadan câriye tekrar geldi ve: Allah Rasûlünün davetine icabet et, dedi. Peşine düştüm. Akşam yemeği bulacağımı umuyordum. Daha önce durmuş olduğum yere ulaştığımda Allah Rasûlü (s.a.) çıktı. Elinde küçük bir hurma dalı vardı. Palı göğsüme doğru uzatıp: Benim gideceğim yere benimle beraber sen de gelir misin? diye sordu. Ben: Allah'ın dilediği olur, dedim. Bu sorusunu üç kere tekrarladı,her seferinde ben: Allah'ın dilediği olur, diyordum. Allah Rasûlü gitti, ben de onunla beraber gittim. Nihayet Bakî el-Ğarkad'a ulaştık. Asası ile yere bir çizgi çekti sonra: Burada otur, ben sana gelinceye kadar yerinden ayrılma, buyurdu. Sonra yürüyerek gitti. Hurmaların arasından ona bakıyordum. Nihayet onu göremeyeceğim bir yere varınca siyah bir toz bulutu kalktı. Ben korktum ve kendi kendime: Allah Rasûlü (s.a.)ne kavuşayım. Öyle sanıyorum ki Allah Rasûlü (s.a.)nü öldürmek üzere Hevâzin kabilesi ona bir tuzak hazırladı. Evlere koşayım ve insanlardan yardım isteyeyim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.)nün bana, bulunduğum yerden ayrılmamamı tavsiye ettiğini hatırladım. Bir de işittim ki Allah Rasûlü (s.a.) onlara asâsıyla vuruyor ve oturun, buyuruyor. Onlar da oturdular. Tâ şafak sökmesi yak-laşıncaya kadar. Sonra kalktılar, dağılıp gittiler. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma geldi ve: Arkamdan uyudun mu? buyurdu. Ben: Hayır, fakat birinci seferinde korktum. Evlere gidip insanlardan yardım istemeyi bile düşündüm. Sonunda senin onlara asanla vurduğunu işittim. Allah Rasûlü (s.a.)nü öldürmek üzere hevâzinlilerin bir tuzak hazırladıklarım sanmıştım, dedim. Hz. Peygamber: Şayet o halkanın dışına çıkmış olsaydın onlardan birisinin seni kapmayacağından emîn olamazdın. Onlardan bir şey gördün mü? buyurdu. Ben: Beyaz elbiseler giyinmiş siyah adamlar gördüm, dedim. Allah Rasûlü: Onlar, Nusaybin'li cinlerin elçisiydi. Bana

gelip kendileri için azık, hayvanları için yiyecek istediler. Çürümüş ve rengi değişmiş kemiği veya deve, sığır ve koyun pisliğini onlara yiyecek olarak verdim, buyurdu. Ben: Bunlar cinlere yeter mi? diye sordum da şöyle buyurdu: Onlar bir kemik bulduklarında, yendiği gündeki etini üzerinde bulacaklar. Bir pislik bulduklarında yenmiş olduğu gündeki taneleri içinde bulacaklar. Sizden hiç kimse kemik ve pislikle taharetlenmesin. Bu hadîsin isnadı gerçekten garîbdir. İsnadı içinde ismi verilmeyen mübhem bir kişi vardır.
Hafız Ebu Nuaym'ın Bakıyye İbn Velîd kanalıyla... Zübeyr İbn Av-vâm'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Rasûlü (s.a.) Medine mescidinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan sonra: Bu gece cinlerin elçilerine uğrayacağım hanginiz peşimden gelir? buyurdu. Kavim üç kere tekrarlanan bu soru karşısında sustu. Allah Rasûlü (s.a.) benim yanıma gelip elimi tuttu. Onunla* beraber yürümeye başladım. Nihayet arkamızda Medine dağları tamamen görünmez oldu ve biz açık bir arazîye geldik. Bir de baktım ki mızraklar gibi upuzun adamlar; el-biselerini ayaklarının önünden geçirerek giyinmişler. Onları gördüğümde beni şiddetli bir titreme kapladı... Zübeyr tbn Avvâm, biraz önce geçen İbn Mes'ûd hadîsine benzer şekilde hadîsin devamını anlatmıştır. Bu da garîb bir hadîstir. En doğrusunu Allah bilir. Cinlerin elçileri ile ilgili rivayet edilen hadîslerden birisi de Hafız Ebu Nuaym'ın rivayet etmiş olduğu şu hadîstir : Bize Ebu Muhammed İbn Hayyâm'ın... İbrahim'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Abdullah'ın arkadaşlarından bir grup hac için yola çıkmışlardı. Biraz gidince yolda kıvrılan beyaz bir yılan gördüler. Ondan misk kokusu çıkıyordu. Ben arkadaşlarıma : Siz gidin. Bu yılanın akıbetinin ne olacağını görmeden yerimden ayrılmayacağım, dedim. Çok geçmeden yılan öldü. Yılanın ölüsünü beyaz bir hırkaya sardım, yoldan uzaklaştırıp gömdüm ve akşam yemeği yemek için konakladıkları yerde arkadaşlarıma ulaştım. Allah'a yemîn ederim ki, biz orada otururken birden bire Batı tarafından dört kadın geldi. Onlardan birisi : Hanginiz Amr'ı gömdü? diye sordu. Biz: Amr da kim? dedik. Yılanı hanginiz gömdü? diye sordu, ben; Ben gömdüm, dedim. Kadın dedi ki: Allah'a yemîn ederim ki sen çok oruç tutan, gece çokça kıyamda duran birisini gömdün. Allah'ın inzal buyurduğu ile emrederdi. Peygamberinize îmân etmiş ve peygamber olarak gönderilmezden dört yüz sene önce gökten onun sıfatını işitmişti. Adam şöyle anlatıyor: Allah'a hamdettik, sonra yolumuza devam edip haccettik. Daha sonra Medine'de Ömer İbn Hattâb'a uğrayıp bu yılanın durumunu ona haber verdim de şöyle dedi: O kadın doğru söylemiş. Allah Rasûlü (s.a,) nün: Ben peygamber olarak gönderilmezden dört yüz sene önce bana îman etmiştir, buyurduğunu işittim. Bu da gerçekten garîb bir hadîstir. En doğrusunu Allah bilir. Ebu Nuaym der ki: Bu hadîsi Sevrî de... Sakîf kabilesinden birisinden yukardakine benzer şekilde rivayet etmişti. Abdullah İbn Ahmed ve Zahrânî'nin Safvân İbn Muattardan rivayetlerine göre arkadaşları arasından ayrılarak o yılanı bekleyip gömen kendisi imiş. Onlar şöyle derlermiş: Şüphesiz o cin, Allah Rasûlü (s.a) ne gelerek Kur'ân dinleyen dokuz cinnin sonuncusudur.
Yine Ebu Nuaym'ın Leys İbn Sa'd kanalıyla... Muâz İbn Ubeydullah İbn Ma'mer'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Ben Osman İbn Affân'ın yanında oturuyordum. Birisi geldi ve: Ey Mü'minlerin emîri, ben çorak bir arazîdeydim. Birisi dövüşen iki yılan gördüğünü, sonra birinin diğerini öldürdüğünü anlattı.

Yılanların dövüştüğü yere gittim ve orada öldürülmüş birçok yılan gördüm. Bir de baktım ki birisinden misk kokusu geliyor. Birer birer koklamaya başladım ve nihayet bu kokunun ince, san bir yılandan geldiğini gördüm. Onu sarığıma sardım ve gömdüm. Yolda yürürken birisi şöyle seslendi; Ey Allah'ın kulu, şüphesiz sen hidâyete er-dirildin. Cinlerden Eş'îbân ve Ukayş oğulları adındaki iki kabile karşı karşıya gelip vuruştular ve gördüklerin öldü. Senin gömdüğün de şehîd oldu. O, Allah Rasûlü (s.a.)nden vahiy dinleyenlerdendi. Hz. Osman o adama dedi ki: Eğer doğru söylüyorsan gerçekten garîb bir şey görmüşsün. Şayet yalancı isen yalanının vebali de senin üzerinedir.
Allah Teâlâ: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: Susun.» buyurur ki bu, cinlerin Kur'ân'ı edeble dinlediklerine delâlet eder. Hafız Beyhâkî der ki: Bize Ebu Tayyib Sehl İbn Muhammed İbn Süleyman'ın... Câbir İbn Ab-dullah'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Rahman sûresini sonuna kadar okudu, sonra da : Ne oluyor, sizi suskun görüyorum? Hiç şüphesiz cinler sizden çok daha güzel cevab vermişlerdi. «Rabbmızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?» âyetini onlara her okuyuşumda: Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç birisini yalan saymayız, hamd Sanadır, demişlerdi, buyurdu. Hadîsi Tirmizî tefsir bahsinde Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Vâkıd'dan, o da Velîd İbn Müslim'den rivayet etmiştir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.), ashabının yanına çıkıp onlara Rahman sûresini okumuş ve râvî hadîsin devamını zikretmiştir. Tirmizî, hadîsi rivayetten sonra der ki: Hadîs garîbdîr. Sadece Velîd kanalıyla Züheyr'den rivayetini biliyoruz. Beyhâkî hadîsi ayrıca Mervân îbn Muhammed kanalıyla Züheyr İbn Mu-hammed'den yukardaki gibi rivayet etmiştir. (...)
«Kur'ân tamâm olunca...» Allah Rasûlü onlara Kur'ân okumayı bitirince her biri birer uyancı olarak kavimlerine dönmüşler, kavimlerine döndüklerinde Allah Rasûlü (s.a.)nden işittikleri ile onları uyarmışlardı. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Her topluluktan bir taifenin dinini iyi Öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.» (Tev-be, 122). Cinler içinde uyarıcılar bulunmakla beraber peygamberler olmadığına bu âyet-i kerîme delil getirilir. Şüphesiz Allah cinlerden peygamber göndermemiştir. Şu âyet-i kerîme'ler buna delâlet etmektedir : «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109), «Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkân, 20), «Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik». (Ankebût, 27). Allah Teâlâ'mn Hz. İbrahim'den sonra göndermiş olduğu her peygamber onun zürriyetinden ve sülâlesinden-dir. Allah Teâlâ'mn En'âm süresindeki «Ey cin ve insan topluluğu, içinizden peygamberler gelmedi mi?» (En'âm, 130) âyetine gelince; burada maksad, her iki cinsin toplamıdır ve hitap bu iki cinsten birisi için doğrudur ki onlar da insanlardır. «Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar.» (Rahman, 22) âyetinde iki deniz zikredilmekle beraber bunlardan birisi kasdedilmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ cinlerin kavimlerini nasıl uyardıklarını açıklayıp onlardan haber vererek şöyle buyurur: «Ve demişlerdi ki: Ey kavmimiz, doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen ve

kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» Onlar Hz. İsa'yı zikretmemişlerdir. Zîrâ Hz. îsâ (a.s.)ya indirilen İncil'de öğütler, kalbi yumuşatıcı sözler ve bir miktar da haram ve helâl kılmalar vardı. Aslında İncil, Tevrat şeriatını bir tamamlayıcı gibidir. O halde esâs Tevrat'tır. Bu sebepledir ki onlar: «Musa'dan sonra indirilmiş olan...» demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) Cibrîl'in ilk defa kendisine indiğini haber verdiğinde Varaka İbn Nevfel de benzer ifâdeleri kullanmış ve : Ne kadar güzel. Bu, Musa'ya- gelmiş olan Nâ-musdur. Ah keşke ben o zaman genç olsaydım, demişti.
«Kendinden öncekileri (peygamberlere indirilmiş olan kitabları) doğrulayan, hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» Cinlerin «Hakka ve doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» sözleri şöyle açıklanabilir: î'tikâd bakımından hakka ve ameller bakımından dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik. Çünkü Kur'ân iki hususu içine alıyor: Haber ve taleb. Şüphesiz onun haberi doğrudur, istekleri de adalettir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde: «Rabbının sözü; doğruluk ve adalet yönünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115). «Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» (Tevbe, 33) buyurur ki, buradaki hidâyet; faydalı ilim, hak din ise sâlih ameldir. Cinler de aynı şekilde: «(İnançlarda) hakka, (amellerde) doğru yola hidâyet eden bir kitab dinledik.» demişlerdir. «Ey kavmimiz: Allah'ın davetçisine uyun.» âyeti Hz. Muhammed'i Allah Teâlâ'nın insan ve cinler dünyasına peygamber olarak gönderdiğine delâlet eder. Zîrâ Hz. Peygamber onları Allah'a davet etmiş, her iki gruba birden hitabı, teklifi, vaad ve tehdidi içeren Rahman sûresini onlara okumuştur. Bu sebepledir ki onlar: «Allah'ın davetçisine uyun. Ona îmân edin.» demişlerdir.
«Ki sizin günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi elîm bir azâbdan (koruyup) kurtarsın.» Cinlerin inananlarının cennete giremeyecekleri görüşünde olan âlimler bu âyeti delil getirirler. Buna göre cinlerin sâlihlerinin mükâfatı kıyamet günü cehennem azabından kurtarılmaktır. Bu görüşte olanlar diyorlar ki: Bu makam; sevinme, ferahlık ve mübalâğa makamıdır. Şayet îmânları sebebiyle onların bundan daha yüksek mükâfatları olsaydı herhalde bunu da zikrederlerdi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Cinlerin mü'minleri cennete girmeyecektir. Zîrâ onlar, İblîs zürriyetindendir ve İblîs'in zürriyeti cennete girmeyecektir.
Gerçek ise cinlerin mü'minlerinin insanların mü'minleri gibi cennete gireceğidir. Nitekim Seleften bir cemâatin mezhebi budur. Seleften bazıları bu görüşlerine «Onlara, daha önce insan da cin de dokun-mamıştır.» (Rahman, 74) âyetini delil getirirlerse de, bu âyet-i kerî-me'nin delil getirilmesi şüphelidir. Bundan daha da güzeli Allah Teâlâ'nın: «Rabbına karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır. Öyleyken Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» (Rahman, 46-47) âyetleridir. Allah Teâlâ.bu âyet-i kerîme'lerde insanlar ve cinler âlemine; içlerinden ihsan sahibi olanların mükâfatı cennet olmak üzere nimet bahşettiğini haber vermektedir. Cinler bu âyet-i kerîme'yi insanlardan daha da belîğ olarak sözlü şükürle karşılajnışlar ve: Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç bir şeyi yalanlamayız, liamd Sanadır, demişlerdi. Allah Teâlâ, onlar için gerçekleşmesi imkânsız bir mükâfatı onlara bahşettiğini haber verecek değildir. Cinlerin kâfirlerinin cehennemle cezalandırılması adalet makamı olarak bir gerçekse, lütuf makamı ola-

rak inananlarının cennetle mükâf âtlandırılması elbette daha doğru olur. Ayrıca «Muhakkak ki îmân edip sâlih ameller işleyenlerin konakları; Firdevs cennetleridir.» (Kehf, 107) âyetinin umûmî olan mânâsı da buna delâlet etmektedir. Buna benzer başka âyetler de vardır ki, ben bu konuya başlı başına bir cüz' tahsis ettim. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Allah Teâlâ, kendisi için yaratılan varlıkları ihata edecek şekilde büyüyecek olan cenneti var etmiştir; îmân edip sâlih amel işleyenleri oraya niçin koymasın? Ayrıca îmânlarına karşılık günâhlarının örtülmesi ve elîm azâbdan kurtulmaları zikredilmektedir. Elbette ki bu Özellik cennete girmeyi gerektirir. Zîrâ ahirette cennet ve cehennemden başka bir şey yoktur. O halde kim cehennemden kurtarılmışsa, şüphesiz o cennete girmiştir. Cehennemden kurtarıldığı halde cinlerin mü'-minlerinin cennete girmeyeceklerine dâir Sâri' Teâlâ'dan bize gelmiş sarih ve zahir bir nass yoktur. Şayet bu hususta sahih nasslar olsaydı, biz onlara göre fetva verirdik. En doğrusunu Allah bilir. Meselâ Hz. Nuh (a.s.) kavmine: «Tâ ki günâhlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin.» (Nûh, 4) demişti. Onun kavminin mü'minlerinin cennette olduğunda hiç bir ihtilâf yoktur. O halde cinlerin mü'minleri de onlar gibidir. Cinlerin mü'minleri hakkında garîb sözler nakledilir : Ömer İbn Abdülazîz'den rivayete göre onlar, cennetin ortalarına giremeyecek; cennetin çevresinde, kıyılarında ve dış kısmında olacaklarmış.' İnsanlardan bazıları da cennette âdemoğullarının cinleri görebileceğini, dünyada olanın aksine onların âdemoğullarını göremeyeceğini sanmıştır. Bazıları da derler ki: Cinlerin mü'minleri cennette yeyip içmeyecekler. Meleklerde olduğu gibi yeme içmeye bedel olarak onlara tesbîh, hamdetme ve Allah'ı takdîs etme ilham olunacaktır. Zira onlar da melek türündendirler. Bütün/bu sözler şüphelidir ve bunların delilleri de yoktur. Sonra Allah Teâlâ, yine cinlerden haber vererek buyurur ki: «Allah'ın davetçisirje uymayan kimse bilsin ki; yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz.» Allah'ın kudreti onu çepeçevre kuşatmıştır. «Ve onun için Allah'tan başka velîler de bulunmaz.» Onları Allah'tan hiçkimse koruyamayacaktır, «îşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.» Burası da tehdîd ve korkutma makamıdır. Onlar, kavimlerini müjdeleme ve korkutma ile Allah'a davet etmişlerdir. Bu sebepledir ki bu davet onların birçoğuna te'sîr etmiş ve daha önce açıkladığımız üzere cinler, hey'etler halinde Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmişlerdir.[9]

İzahı

33 — Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet O, muhakkak her şeye kadirdir.
34 - O küfredenler ateşe sunuldukları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? denildiğinde: Rabbımıza andolsun ki, evet gerçekmiş, derler. O da: Şu halde küfrettiğinizden dolayı tadın azabı, der.
35 — Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar için acele etme. Onlar vaad-olunduklannı gördükleri gün; sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Fâsıklar güruhundan başkası helak edilir mi hiç?

Kâfirler Ateşe Sunuldukları Gün

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kıyamet günü yeniden diriltilmeyi inkâr eden, kıyamet günü cesedlerin dirilip kalkacağını uzak gören kimseler görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan ve onlan yaratmaktan yorulmayan, onların yaratılması zâtına meşekkat vermeyen, aksine onlara «Olun» dediğinde karşı durmaksızın, muhalefet etmeksizin, isteyerek, Allah'ın emrine icabet eden ve itâatla oluveren emir sahibi Allah, ölüleri de diriltmeye kadir değil midir? Nitekim başka bir âyetti kerîme'de: «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.» (Ğâfir, 57) buyrulurken, aynı sebeple burada da: «Evet O, muhakkak her şeye kadirdir.» buyurmuştur.
Allah Teâlâ küfredenleri tehdîdle şöyle buyurur: «O küfredenler ateşe sunuldukları gün: Nasıl, bu gerçek değil miymiş? (Bu sihir miymiş? Yoksa siz mi görmüyordunuz?) denildiğinde; Rabbımıza andolsun ki, evet gerçekmiş, derler (ve itiraf etmekten b^şka bir çâre bulamazlar.) O da: Şu halde küfrettiğinizden dolayı ta'dın azabı, der.» Daha sonra Allah Teâlâ, kavminden kendini yalanlayanların yalanlamasına karşı Rasûlüne sabrı emrederek şöyle buyurur: «Peygamberlerden azim sahibi olanların, (kavimlerinin yalanlamasına) sabrettiği gibi sen de sabret.» Ülü'1-Azm peygamberlerin sayısında ihtilâf edilmiştir. Meşhur olan kavle göre onlar; Nuh, İbrahim, Mûsâ, îsâ ve bütün peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed (s.a.)dir. Diğer peygamberler içinde bunların isimlerini Allah Teâlâ Ahzâb ve Şûra sûrelerindeki iki âyet-i kerîme'de belirtmiştir. Ülü'1-Azm peygamberlerden maksadın bütün peygamberler olması da muhtemeldir. Buna göre peygamberler kelimesinin başında bulunan edatı cinsin beyânı içindir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Haccâc el-Hadramî'nin... Mesrûk'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Âişe bana dedi ki: Allah Rasulû (s.a.) oruç tuttu, sonra bu orucu bir sonraki güne ekledi. Oruç tutmaya devam etti sonra bu orucu bir sonraki güne ekledi ve sonra oruçlu olmakta devam etti (Üç gün peşpeşe visal orucu tuttu) ve buyurdu ki ey Âişe, şüphesiz dünya, Muhammed'e ve Muhammed ailesine yaraşmaz. Ey Âişe, şüphesiz Allah Teâlâ Ülü'1-Azm peygamberlerden dünyanın mekruhlarına ve sevilen şeylerine sabırdan başkasına razı olmadı. Benden de onlara yüklediğini yüklemekten ve mükellef tutmaktan başka bir şeye razı olmuş değildir. «Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.» buyurdu. Allah'a yemîn ederim ki ben, onların sabrettiği gibi mutlaka sabredeceğim. Kuvvet ancak Allah iledir.
«Onların başına azabın ve cezalandırılmanın acele gelmesini isteme.» âyet-i kerîmesi Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Varlık sahibi olup da seni yalanlayanları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.» (Müzzemmil, 11), «Sen inkarcılara mühlet ver, onlara mukabeleyi biraz geri bırak.» (Târik, 17).
«Onlar, va'dolunduklarım gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarım sanırlar.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Kıyameti gördükleri gün dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış olduklarını sanırlar.» (Nâziât, 46). «O gün, Allah onları sanki dünyada gündüzün sadece bir saat kalmışlar gibi toplayınca; birbirlerini tanırlar. Allah'a ka-

vuşmayı yalan sayanlar hem ziyana uğramışlardır. Onlar hidâyete er misler de değillerdi.» (Yûnus, 45).
«Bu bir tebliğdir.» âyet-i kerîme'sinde İbn Cerîr iki ihtimâl zikreder: Birinci ihtimâle göre anlam: Onların dünyada kalmaları bir tebliğ kalışıdır. İkinci ihtimâle göre ise anlam: Bu Kur'ân bir tebliğdir şeklindedir. «Fâsıklar güruhundan başkası helak edilir mi hiç?» Bu, Allah Te-âlâ'mn adaleti gereğidir ki O, azaba müstehak olanlardan başkasına elbette azâb edecek değildir.[10]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7226-7227
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7228-7230
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7231-7233
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7233-7236
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7251-7253
[6] Kendi felâketini kendi eliyle hazırlayan kimse için söylenen bir atalar sözü,
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7254-7258
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7258-7259
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7260-7276
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7285-7286

KITAL (MUHAMMED) SÛRESİ

Kâfirlerin Boyunlarını Vurun
Yeryüzünde Dolaşmazlar mı?
Ne Bekliyorlar?
Kalbleri Kilitli Mi?

KITAL (MUHAMMED) SÛRESİ

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır.
2 — îmân edip sâlih ameller işleyenlerin, Muhammed'e indirilene —ki o, Rablarından olan haktır— inananların kötülüklerini örter ve durumlarını ıslâh eder.
3 — İşte böyle. Muhakkak ki o, küfredenler batıla uymuşlar ve îmân edenler de Rablarından gelen hakka uymuşlardır. Böylece Allah, insanlara misâllerini anlatır.

Allah Teâlâ buyurur ki: Allah'ın âyetlerini inkâr edip de başkalarını Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır, ibtâl eder, onlara mükâfat ve sevâb vermez. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurulur: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz-duman ederiz.»
(Furkân, 23). Kalbleri ve içleri ile îmân edip de sâlih ameller işleyenlerin; organları, içleri ve dışları ile İslâm'a boyun eğenlerin, Muham-med'e indirilene inananların kötülüklerini örter ve durumlarını düzeltir, îmân ve sâlih amellerden sonra Hz. Muhammed'e indirilene îmânın zikredilmesi, daha özel olanın genel olana atfı kabîlindendir. Bu da Hz. Peygamberin, peygamber olarak gönderilişinden sonra ona imânın, îmânın sıhhatinin şartı olduğuna delâlet eder. «Ki o, Rablanndan olan haktır.» kısmı ise bir parantez cümlesidir. Bu sebepledir ki bundan sonra: «İnananların kötülüklerini örter ve durumlarını ıslâh eder.» buyrulmuştur. İbn Abbâs, âyetteki kısmım : Onların işlerini düzeltir, şeklinde, Mücâhid: Durumlarını düzeltir, şeklinde, Ka-tâde ve İbn Zeyd ise: Hallerini düzeltir, şeklinde anlamışlardır. Bütün bu açıklamalar birbirine yakındır ve aksırana yapılacak duâ hakkında vârid olan bir hadîste şöyle buyrulur: Allah sizi hidâyete eriştirsin ve durumunuzu ıslâh etsin.
Daha sonra Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte böyle. Muhakkak ki o küfredenler bâtıla uymuşlardır.» Biz küfredenlerin amellerini boşa çıkarmış, iyilerin kötülüklerinden vazgeçerek bağışlamış ve durumlarını düzeltmişsek bunun tek sebebi; küfredenlerin bâtıla uymaları, hakka karşı bâtılı seçmiş olmalarıdır. «Ve imân edenler de Rablanndan gelen hakka uymuşlardır. Böylece Allah, insanlara misâllerini anlatır.» Amellerinin neticelerini ve Allah'a dönecekleri günde varacakları yeri onlara böylece beyân eder, açıklar.[1]

4 — Öyleyse küfredenlerle karşılaştığınızda hemen boyunlarını vurun. Nihayet onları sindirince bağı sıkı basın. Sonra da ya bir lütuf veya bir fidye. Yeter ki harb ağırlıklarını bıraksın. Eğer Allah dileseydi, onlardan elbette intikam alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz.
5 — Onları hidâyete eriştirir ve durumlarını ıslâh eder.
6 — Onları kendilerine tanıttığı cennete sokar.
7 — Ey îmân edenler; siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sebatınızı arttırır.

8 — Küfredenlere gelince; onların hakkı yüzü koyun kapanmak. Allah, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.
9 — îşte böyle. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini çirkin görmüşlerdir. O da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

Kâfirlerin Boyunlarını Vurun

Allah Teâlâ mü'minlere müşriklerle olan harblerinde dayanacakları esâsları beyânla şöyle buyurur: Küfredenlerle karşı karşıya geldiğinizde boyunlarını vurun, onları kılıçlarınızla biçin. Nihayet öldürerek helak edip sindirince, esîr ettiğiniz esirlerin bağını sıkı basın. Harbin bitiminden sonra ve harbden ayrılınca, siz onlar hakkında muhayyersiniz: Dilerseniz onlara ihsanda bulunup esirlerini parasız olarak serbest bırakırsınız. Dilerseniz şart koşacağınız ve alacağınız bir mal karşılığı, fidye ile serbest bırakırsınız. Bu âyet-i kerîme'nin Bedir harbinden sonra nazil olduğu açıkça görülüyor. Zîrâ Allah Teâlâ, o günde müşriklerden fidye alabilmek için az öldürüp çok esîr almaları sebebiyle mü'min-leri kınamış ve şöyle buyurmuştu: «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanmcaya kadar esirler alması yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti istiyor. Ve Allah Azîz'dir, Ha-kîm'dir. Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» (Enfâl, 67-68). Alimlerden bazısı esirlerin fidye mukabili serbest bırakılmakla karşılıksız serbest bırakılması arasında mü'minleri muhayyer bırakan bu âyet-i kerîme'nin: «Haram olan aylar çıkınca; artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti ile mensûh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Avfî bu görüşü İbn Abbâs'tan rivayet ediyor. Katâde, Dah-hâk, Süudı ve İbn Cüreyc de böyle söylemişlerdir. Çoğunluk ise âyetin mensnh olmadığı görüşündedir. Bazıları ise imâmın (devlet başkanının) esîri ya karşılıksız veya fidye ile serbest bırakmak arasında muhayyer olduğunu, esîri öldürmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşte olanların bir kısmı da derler ki: Aksine dilediği takdirde devlet başkanının onlan öldürme hakkı da vardır. Bunun delili ise Hz. Peygamber (s.a.)in Bedir esirleri içinden Nadr İbn Haris ve Ukbe İbn Ebu Mu-ayt'ı öldürdüğünü belirten hadîs-i şeriftir. Sümâme İbn Esâl kendisine: Ey Sümâme, yanında ne var? diye soran Allah Rasûlü (s.a.)ne şöyle demişti: Eğer öldürürsen kanlı birini öldürmüş olursun. İhsanda bulunursan şükreden birisine ihsanda bulunmuş olursun. Eğer mal istiyorsan iste, dilediğin sana verilecektir. Şafiî —Allah ona rahmet eylesin— bunlara ilâveten der ki: İmâm (devlet başkam) esîri öldürmek veya ona ihsanda bulunmak veya onu fidye karşılığı serbest bırakmak veya esîr olarak bırakmak arasında muhayyerdir. Bu mesele fürû' ilmine dâir eserlerde etraflıca kayıtlıdır. Biz bunun delillerini «el-Ah-kâm» adlı kitabımızda kaydettik. Hamd ve minnet Allah'adır.
«Yeter ki harb ağırlıklarım bıraksın» âyet-i kerîme'sini Mücâhid : Meryem oğlu îsâ ininceye kadar, şeklinde anlamıştır. Sanki o, bu görüşünü Allah Rasûlü (s.a.)nün şu hadîsine dayandırmış gibidir: Ümmetimden bir topluluk, sonuncuları Deccâl ile savaşıncaya kadar hakka yardım etmekte ve arka çıkmakta devam edecektir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'in... Seleme İbn Nüfeyl'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmiş ve: Ben atları salıverdim, silâhı attım ve harb

ağırlıklarını bıraktım. Kendi kendime; artık savaş yok, dedim, demiş de Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle buyurmuş: İşte şimdi savaş geldi. Ümmetimden bir grup, insanlara arka çıkıp yardım etmekte devam edecektir. Allah Teâlâ birtakım kavimlerin kalblerini haktan meylettirecek de onlarla savaşacaklar ve Allah Teâlâ boylelerine onları gâ-lib getirecektir. Tâ ki Allah'ın emri gelinceye kadar onlar bu durumda olacaklardır. Dikkat ediniz, mü'minlerin asıl yurdları Şam'dır. Kıyamet gününe kadar atların alınlarında hayır bağlıdır. Neseî hadîsi bu şekli ile iki ayrı kanaldan olmak üzere Cübeyr îbn Nüfeyr'den, o ise Seleme İbn Nüfeyl'den rivayet etmiştir.
Ebu'l-Kâsım el-Beğâvî der ki: Bize Dâvûd İbn Ruşeyd'in... Nüvâs İbn Sem'ân'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) ne bir fetih nasîb olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, atlar salıverildi, silâhlar bırakıldı, harp ağırlıkları bırakıldı, dediler ki: Artık savaş yok, demek istemişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İşte şimdi yalan söylediler. Savaş gelmiştir; Allah Teâlâ bir kavmin kalblerini kabartmaya devam buyuracak da onlarla savaşacaklar ve Allah Teâlâ boylelerine karşı onları gâlib kılacak. Onlar bu durumda bulundukları sırada Allah'ın emri gelene değin durum böyledir ve müslümanlarm asıl yurdları Şam'dır. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de bu şekilde hadîsi Dâvûd îbn Ru-şeyd'den rivayet etmiştir. Mahfuz olan rivayet ise biraz önce geçtiği üzere Seleme îbn Nüfeyl kanalıyla gelen rivayettir. Bu da bu âyet-i ke-rîme'nin mensûh olmadığına dâir görüşü kuvvetlendirmektedir. Sanki Allah Teâlâ harb hakkındaki bu hükmü, harp kalmayıncaya kadar vaz'edip meşru' kılmıştır. Katâde: «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın.» âyetini; şirk kalmayıncaya kadar, şeklinde anlamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» (Enfâl, 39). Sonra bazıları «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın.» âyetini şöyle anlıyorlar: Yani savaşçı durumdaki müşrikler Allah'a tevbe etmek suretiyle ağırlıklarını bırakıncaya kadar bu böyledir. Âyet-i kerîme; harp, harp ehlinin varlıklarını Allah'a itâatta harcaması suretiyle harp ehlinin ağırlıklarını bırakıncaya kadar bu böyledir, şeklinde de anlaşılmıştır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Yeter ki harp ağırlıklarını bıraksın. Eğer Allah dileseydi, onlardan elbette intikam alırdı.» Şayet Allah dilemiş olsaydı, katından bir azâb ve cezalandırma ile kâfirlerden intikam alırdı. «Fakat kiminizi kiminizle denemek ister.» Fakat Allah Teâlâ sizin haberlerinizi denemek ve sizi imtihan etmek için düşmanlarınızla savaşı ve cihâdı size farz kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i İmrân ve Berâe sûrelerinde cihâdın meşru' kılınmasının hikmetine temasla şöyle buyurur: «Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142), «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsm, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın. Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tevbe nasîb eder. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 14-15). Daha sonra Allah Teâlâ, savaşta mü'minlerden birçoğunun da öldürüleceği gerçeğine binâen şöyle buyurur: Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah, onların amellerini, asla boşa çıkarmaz, onları çoğaltıp kat kat arttırır. Onlardan kimine amelinin sevabı, Berzâh'ta bulunduğu sürece akıtılır. Nitekim bu, İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet etmiş olduğu bir hadiste şöyle belirtilir: Bize Zeyd

İbn Yahya ed-Dimaşkî'nin. Kays el-Cüzâmî —ki bu zât sahabedendir— den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şehide altı haslet verilir : Kanının dökülen ilk damlasıyla beraber her hatası bağışlanır. Cennette oturacağı yer kendisine gösterilir. Hurilerle evlendirilir. O en büyük korkudan ve kabir azabından emîn kılınır. Kendisine îmân kaftanı giydirilir. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Hakem İbn Nâfi' kanalıyla... Mikdâm İbn Ma'dîkerîb el-Kindî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah katında şehîd için altı haslet vardır: Kanının dökülen ilk damlasıyla beraber bağışlanır. Cennette oturacağı yer kendisine gösterilir. îmân kaftanı giydirilir. Hurilerle evlendirilir. Kabir azabından kurtarılır ve o en büyük korkudan emîn olur. Başına vakar tacı konulur. O tacın bir tek yakutu, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Hurilerden yetmiş iki zevce ile evlendirilir ve akrabalarından yetmiş kişiye şefaatçi kılınır. Tirmizî'nin de tahrîc ettiği bu hadîsi İbn Mâce sahîh görmüştür. Müslim'in Sâhih'inde Abdullah İbn Amr ve Ebu Katâde'den rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.)
Borcu dışında şehidin her şeyi bağışlanır, buyurmuştur. Bu, sahâ-be'den bir topluluk kanalıyla da rivayet edilmiştir. Ebu Derdâ'nm söylediğine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şehîd, kendi- ailesinden yetmişine şefaatçi kılınır, buyurmuştur. Bu hadîsi de Ebu Dâvûd rivayet ediyor. Şehîdlerin faziletine dâir vârid olan hadîsler gerçekten pek çoktur.
«Onları hidâyete (cennete) eriştirir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «îmân edip sâlih amellerde bulunanları, îmânlarına karşılık Rabları doğru yola eriştirir. Nimet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.» (Yûnus, 9).
«Ve durumlarını (işlerini) ıslâh eder. Onları kendilerine tanıttığı (ve ilettiği) cennete,sokar.» Mücâhid der ki: Cennetlikler evlerine, meskenlerine ve Allah Teâlâ'nın orada kendilerine ayırdığı yerlere eriştiri-leceklerdir. Sanki yaratıldıklarından beri orada oturuyorlarmış gibi yollarını şaşırmayacaklar ve kimseye yol sormayacaklardır. Bu açıklamanın bir benzeri Mâlik tarafından İbn Zeyd İbn Eslem'den de rivayet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b der ki: Cennete girdikleri zaman siz Cu-ma'dan ayrıldığınızda kendi evlerinizi tanıdığınız gibi onlar da evlerini bilip tanıyacaklardır. Mukâtil İbn Hayyân da şöyle diyor: Bize ulaştığı-na göre dünyada iken amellerini muhafaza ile görevlendirilmiş olan melek cennette onun önünde yürüyecek, kendisine âit olan en yüce makama varıncaya kadar Âdemoğlu da onun peşinden gidecek, melek Allah'ın kendisine cennette bahşetmiş olduğu her şeyi ona tanıtacaktır. Cennetteki en yüce derecesine ulaştığı zaman evine ve eşlerinin yanma girecek, melek oradan ayrılıp dönecektir. Bütün bu açıklamaları İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— nakletmiştir. Bu, sahîh bir hadîste de belirtilmiş olup Buhârî'nin Katâde kanalıyla... Ebu Sâid el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'-minler ateşten kurtuldukları zaman cennetle cehennem arasında bir köprüde hapsolunacaklar ve dünyada iken aralarında vuku bulmuş olan haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılacak. Tertemiz olup süslendikleri zaman cennete girmelerine izin verilecek. Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki, onlardan birisi cennetteki evini dünyadaki evinden daha kolay bulacaktır.

Allah Teâlâ'nın: «Ey îmân edenler; siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sebatınızı artırır.» âyet-i kerîme'si «Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder.» (Hacc, 40) kavli gibidir.
Şüphesiz mükâfat, amel cinsindendir. Bu sebeple: «Ve sebatınızı arttırır.» buyurmuştur. Bir hadîste de şöyle buyrulur: Her kim yetkili birine ihtiyâcını ulaştırarnayan birinin ihtiyâcını ulaştırırsa; Allah Teâlâ da kıyamet günü onu Sırat üzerinde sabit kadem kılar.
«Küfredenlere gelince; onların hakkı yüzükoyun kapanmak.» Onların durumu, Allah ve Rasûlü (s.a.)ne yardım eden mü'minlerin sabit kadem kılınmalarının tersidir. Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dinara tapanlar helak olsun, dirheme tapanlar helak olsun. Kadifeye tapanlar helak olsun. Helak olup tepesi üstü gelsinler. Onlara bir diken battığında Allah onlara şifâ vermesin.
«Allah onların yaptıklarını (iptal etmiş), boşa çıkarmıştır. İşte böyle. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini çirkin görmüşlerdir. O da onların amellerini boşa çıkarmıştır.»[2]

10 — Yeryüzünde dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Allah onları yere batırmıştır. Ve kâfirlere de bunun benzeri vardır.
11 — İşte böyle. Çünkü Allah, îmân etmiş olanların Mevlâ'sıdır. Kâfirlere gelince; muhakkak ki onların mev lası yoktur.
12 — Muhakkak ki Allah îmân edip, sâlih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Küfredenler ise, eğlenirler ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri de ateştir.
13 — Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.

Yeryüzünde Dolaşmazlar mı?

Allah Teâlâ buyurur ki: «{Şu Allah'a şirk koşan ve Rasûlünü yalanlayan müşrikler) yeryüzünde dolaşmazlar mı ki, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna baksınlar. Allah onları yere batırmış; (küfürleri ve yalanlamaları yüzünden onları cezalandırmış, mü'-minleri onların arasından çıkanp kurtarmıştır. Ve kâfirlere de bunun benzeri vardır. İşte böyle. Çünkü Allah, îmân etmiş olanların Mevlâ'sı-dır. Kâfirlere gelince; muhakkak ki onların mevlâsı yoktur.» Uhud günü müşriklerin reîsi Ebu Süfyân Sahr İbn Harb, Hz. Peygamber (s.a.)in, Ebubekir ve Ömer'in hayatta olup olmadıklarını sorduğunda, kendisine cevab verilmemiş ve: Herhalde bunlar helak olmuşlar, demişti. Ömer İbn Hattâb ona cevapla: Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı, aksine Allah Teâlâ seni üzüntüye garkedecek olanları hayatta bırakmıştır. Senin bu saydıkların hep hayattadırlar, dedi. Ebu Süfyân: Bugün, Bedir gününe bir karşılıktır. Harp bazan lehte, bazan aleyhtedir. Siz (ölülerinize) işkence edilmiş olduğunu göreceksiniz. Ben işkence edilmesini emretmedim ama buna üzülmedim de, dedi. Daha sonra şarkı söyleyerek ve «Yücel ey Hübel, yücel ey Htibel.» diyerek uzaklaştı. Allah Ra-sûlü (s.a.): Ona cevab vermeyecek misiniz? buyurdu. Ashabı : Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? diye

sordular da Allah Rasûlü : Allah en yüce ve en büyüktür, deyin, buyurdu. Sonra Ebu Süfyân: Bizim Uzzâ'mız var, sizinse Uzzâ'mz yok, dedi. Hz. Peygamber: Ona cevab vermeyecek misiniz? buyurdu. Ashabı: Ey Allah'ın elçisi, ne diyelim? diye sordular da Allah Rasûlü: Allah bizim mevlâmızdır, sizinse mevlânız yok, deyin buyurdu.
Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki Allah îmân edip, sâlih amel işleyenleri (kıyamet günü) altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Küfredenler ise, (dünyalarında) eğlenirler ve hayvanların yediği gibi (ısırıp çiğnemeleri gibi onlar da dünyadan istifâde edip) yerler.» Zâten onların dünya hakkında bundan başka bir düşünceleri de yoktur. «(Cezalandırılacakları günde) onların yeri de ateştir.» Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur:
Mü'min bir tek mideyle, kâfir ise yedi mideyle yer.
«Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan —yani Mekke'den— daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.» âyet-i kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) Rasûllerin efendisi, peygamberlerin sonuncusu olduğu halde onu yalanladıklarından ötürü Mekke ehline şiddetli bir tehdit ve güçlü bir vaîddir. Allah Teâlâ madem ki Hz. Peygamberden önceki peygamberleri yalanlayan ümmetleri, peygamberleri yalanlamaları sebebiyle Mekke halkından güç ve kuvvette daha şiddetli olmalarına rağmen helak etmiştir; bu Mekke müşrikleri Allah'ın kendilerine dünyada ve âhirette ne yapacağını sanmaktadırlar? Şayet rahmet peygamberi Allah Rasûlünün mevcudiyeti bereketiyle dünyada bir çoğundan cezalandırma kaldırılmışsa bile Allah'a dönecekleri günde kâfirlerin azabı fazlalaştırılacaktır. «Onların azabı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ve göremezlerdi de.» (Hûd, 20).
«Nice kasabaları yok ettik ki onlar seni sürüp çıkaran kasabadan (seni aralarından çıkaranlardan) daha kuvvetli idiler.» İbn Ebu Hatim der ki: Babam... İbn Abbâs'tan rivayetle zikretti ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den mağaraya çıktığında —öyle sanıyorum ki Mekke'ye döndü de demiştir— şöyle dedi: Allah'ın beldeleri içinde Allah'a en sevgili olan sensin. Sen Allah'ın ülkelerinin bana en sevgili olanısın. Şa-yet müşrikler beni çıkarmamış olsalardı ben senden ayrılmazdım. Düşmanların düşmanlıkta en ileri gideni, Harem'inde Allah'a tecâvüz eden, katilinden başkasını öldüren veya câhiliyetin kin ve düşmanlıkları ile Öldürendir. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne: «Nice kasabaları yok ettik ki, onlar seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler. Ve onlara yardım eden de bulunmadı.» diye inzal buyurdu.[3]

14 — Rabbından apaçık bir bürhân üzerinde bulunan kimse, işlediği kötülükleri kendisine güzel gösterilen ve heveslerine uyanlar gibi midir?
15 — Müttakîlere va'dolunan cennetin misâli: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere zevk veren şarâbtan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Ve Rablarmdan mağfiret de vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?

Allah Teâlâ buyurur ki: «Rabbından apaçık bir burhan üzerinde bulunan kimse (Allah'ın kitabında indirmiş olduğu hidâyet ve ilimle, Allah'ın yaratmış olduğu dosdoğru fıtratı ile dini ve Allah'ın emri hakkında bir basîret ve yakın üzere bulunan kimse), işlediği kötülükler; kendisine güzel gösterilen ve heveslerine uyanlar gibi midir?» Elbette bu, diğeri gibi değildir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir : «Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir?» (Ra'd, 19), «Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Kurtuluşa ermiş kimseler cennetliklerdir.» (Haşr, 20).
«Müttaküere vaadolunan cennetin misâli: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar vardır.» İbn Abbâs, Hasan ve Katâde: Bozulmayan sudan ırmakları; kokusu değişmemiş su ırmakları, şeklinde anlar. Katâde, Dahhâk ve Ata el-Horasânî de bu su ırmaklarının sularının bozulmamış olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim'in zikrettiği merfû' bir hadîste ise bozulmayan sudan ırmakları; bulanık olmayan saf su ırmakları, şeklinde tefsir edilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Cennet nehirleri misk dağından kaynar. «İçinde tadı değişmeyen {son derece beyaz, tatlı ve yağlı) sütten ırmaklar vardır.» Merfû' bir hadîste bu sütün, mer'ada yayılan hayvanların memelerinden çıkmadığı belirtilmektedir, «îçinde içenlere zevk veren şaraptan ırmaklar vardır.» Bu şarâbın tadı, kokusu dünya içkileri gibi pis değildir. Aksine görünüşü, tadı, kokusu ve te'sîri güzeldir. «Baş ağrısı yoktur onda ve sarhoş etmez.» (Sâffât, 47) «Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi akılları da giderilmez.» (Vakıa, 19), «Ki bembeyazdır, içenlere zevk verir.» (Sâffât, 46). Merfû' bir hadiste bu şarabın, erkeklerin ayakları ile sıkılmamış olduğu belirtilir. «İçinde süzme baldan ırmaklar vardır.» Bu bal son derece sâf, rengi, tadı ve kokusu son derece güzeldir. Merfû' bir hadîste bu balın, arıların karınlarından çıkmadığı kaydedilir. İmâm Ah-med der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Hakîm İbn Muâviye'den, onun da babasından rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Cennette süt denizi, su denizi, bal denizi ve şarâb denizi vardır. Daha sonra bunlardan nehirler kaynar. Hadîsi Tirmizî de Sıfât'-ül-Cenne'de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Saîd İbn İyâs'dan nakletmiş ve: Hasendir, sahihtir, demiştir. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Âsım'ın... Abdullah İbn Kays'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bu nehirler Adn cennetinden önce yuvarlak, geniş bir çukura akar, sonra nehirler halinde ortaya çıkar. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Allah'tan iste-diğiniz zaman Firdevs'i isteyin. Şüphesiz o, cennetin ortası ve cennetin en yücesidir. Cennet nehirleri oradan kaynar. Üstü de Rahmân'ın Arş'-ıdır. Hafız Ebu Kasım et-Taberânî der ki : Bize Mus'ab İbn İbrâhîm İbn Hamza'mn... Lakît İbn Âmir'den rivayetine göre; o, Allah Rasulü (s.a.)ne elçi olarak gitmiş. Şöyle anlatır: Ey Allah'ın elçisi, cennette nelere muttali' olacağız? demiştim. Süzme baldan ırmaklara, başağrısı ve pişmanlık yapmayan şarâb nehirlerine, tadı bozulmayan sütten nehirler, temiz su ırmaklarına ve senin ilâhına yemîn olsun ki bildiğiniz mey-velere ve ondan daha hayırlı olan emsaline tertemiz eşlere muttali' olacaksınız, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, orada bizim için sâlih eşler olacak mı? diye sordum, şöyle buyurdu: Sâlih kadınlar sâlih erkekleredir. Dünyada onlardan lezzet aldığınız gibi lezzet alacaksınız, doğurma olmaksızın onlar da sizden lezzet alacaklar. Ebu

Bekr Abdullah İbn Mu-hammed İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize Ya'kûb İbn Übeyde'nin... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre; o, şöyle diyor: Herhalde siz cennet nehirlerinin yeryüzündeki hendek ve vadilerde akacağını zannediyorsunuz. Allah'a yemîn ederim ki, cennet nehirleri yere yayılmış olarak akacaktır. Kıyılarında inciden evler vardır ve çamuru da en iyi cins misktir. Enes İbn Mâlik'in bu sözünü Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Mehdi İbn Hâkim kanalıyla Yezîd İbn Harun'dan merfû' olarak rivayet etmiştir.
«Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır.» âyeti Allah Teâlâ'mn şu kavilleri gibidir: «Orada emniyet içerisinde her meyveyi isteyebilirler.» (Duhân, 55), «Bu cennetlerde her tür meyveden çift çift vardır..» (Rahman, 52). «(Bütün bunların yanında) Rablarından da mağfiret vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» Cennetteki derecelerini zikretmiş olduğumuz bu kimseler, cehennemde ebedî olanlar gibi midir? Elbette bunlar cehennemde ebedî kalanlar gibi değildirler. Cennetteki bu derecelerde olanlar, cehennemin o derekelerinde olanlar gibi değildirler. Cehennemin derekelerinde olanlara karınlarındaki iç organlarını ve bağırsaklarını parça parça edecek, dayamlamayacak derecede şiddetli sıcak, kaynar su içirilecektir. Allah bizi bundan korusun.[4]

16 — Onların arasında seni dinleyenler vardır. Nihayet senin yanından çıkınca, kendilerine ilim verilmiş olanlara: Az önce ne demişti? diye sorarlar. îşte bunlar, Allah'ın kalblerini mühürlemiş olduğu ve kendi heveslerine uyan kimselerdir.
17 — Hidâyete erenlere gelince; onların hidâyetini arttırır ve onlara takvalarını verir.
18 — Onlar kıyamet saatinin ansızın kendilerine gelip çatmasından başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Kendilerine gelip çatınca öğüt almaları neye yarar?
19 — Bil ki; Allah'tan başka ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınların günâhının bağışlanmasını dile. Allah, dolaştığınız yeri de, barındığa nız yeri de bilir.

Ne Bekliyorlar?

Allah Teâlâ münafıkların hamakatını ve anlayışlarının kıtlığını haber veriyor. Onlar Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında oturur, sözlerini dinler ve ondan hiç bir şey anlamazlar da yanından çıktıklarında: «(Sa-hâbe'den) kendilerine ilim verilmiş olanlara: Biraz önce ne demişti? diye sorarlar». Söyleneni anlamadıkları gibi önem verip aldırmazlar da. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «İşte bunlar, Allah'ın kalblerini mühürlemiş olduğu ve heveslerine uyan kimselerdir.» Onların sağlam anlayışları ve hâlis niyetleri yoktur. «Hidâyete erenlere (niyetleri hidâyet olanlara) gelince; Allah muvaffak kılar da) onların hidâyetini arttırır, (onları hidâyet üzre sabit kılar)». «Ve onlara (rüşdlerini, olgunluklarını ilham eder) takvalarını verir. Onlar (münafıklar) kıyamet saatinin (haberleri yokken) ansızın kendilerine gelip çatmasından başka bir

şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri, gelmiş (yaklaştığının emareleri belirmiş) tir.»
Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Yaklaşan yaklaştı.» (Necm, 56-57), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1), «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar, hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1). Allah Rasûlü (s.a.) nün peygamber olarak gönderilmesi kıyamet alâmetlerindendir. Zîrâ.o, peygamberlerin sonuncusudur. Allah onunla dini kemâle erdirmiş ve onunla alemlere karşı hüccetini koymuştur. Hz. Peygamber (s.a.) kıyametin emarelerini ve alâmetlerini haber vermiş, kendisinden önce hiç bir peygambere verilmemişken o bunları beyân edip açıklamıştır. Nitekim bunlar yerinde genişçe anlatılmıştır. Hasan el-Basrî der ki: Hz. Muhammed (s.a.)in peygamber olarak gönderilmesi kıyamet alâmetlerindendir. Bu mesele Hasan el-Basrî'nin söylediği gibidir. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber (s.a.) in isimleri arasında Tevbe Peygamberi, Mülhi-me Peygamberi, insanların huzurunda toplanacağı Haşir, kendisinden sonra peygamber bulunmayan Âkıb isimleri de vardır. Buhârî der ki: Bize Ahmed İbn MikdânVın... Sehl İbn Sa'd'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü orta parmağı ile şehâdet parmağını şöyle yapıp: Kıyamet şu ikisi gibi iken ben peygamber olarak gönderildim, buyururken gördüm.
«Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?» Kendilerine fayda vermeyecek bir zamanda kıyamet gelip çattığında ibret almanın kâfirlere ne yararı olabilir? âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın: «O gün insan öğüt almaya çalışır ama artık öğütten ona ne? (Fecr, 23). «O'na inandık, demişlerdir. Ama uzak bir yerden nasıl kolayca îmâna ulaşılır?» (Sebe\ 52) kavilleri gibidir.
«Bil ki; Allah'tan başka ilâh yoktur.» âyet-i kerîme'si Allah'tan başka ilâh olmadığını haber vermektedir. Yoksa bu âyet-i kerîme'nin Allah'tan başka ilâh olmadığını bilmeyi emreder olmasının bir faydası yoktur. Bu sebepledir ki «Hem kendinin, nemde mü'min erkeklerle mü'-min kadınların günâhının bağışlanmasını dile.» kısmı bunun üzerine atfedilmiştir. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururmuş:
Allah'ım hatâmı, bilgisizliğimi, işlerimde aşırılıklarımı, Senin benden daha iyi bildiğin durumlarımı bağışla. Allah'ım, şakamı ve ciddîmi, hatâmı ve kasden yaptıklarımı, bende olan şeylerin hepsini bağışla. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre namazların sonunda Allah Rasûlü şöyle duâ buyururmuş:
Allah'ım, geçmiş ve gelecek günâhlarımı, gizlediğim ve alenen yaptığım günâhları, aşırılıklarımı ve Senin benden daha iyi bildiğin durumlarımı bağışla. Sen, benim tannmsm. Senden başka ilâh yoktur. Yine sahîh bir hadîste vârid olduğu üzere Efendimiz şöyle buyurmuştur:
Ey insanlar, Allah'a tevbe ediniz. Şüphesiz ben günde yüz kerre O'na tevbe ederim. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Câ'fer'in... Abdullah İbn Sercis'ten rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a) ne geldim, onunla birlikte yemeğinden yedim ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah seni bağışlasın, dedim. Peşinden de : Senin için mağfiret dileyeyim mi? diye sordum, Allah Rasûlü: Evet, kendiniz için de mağfiret dile deyip: «Hem kendinin, hem de mü'min erkeklerle mü'min

kadınların günâhının bağışlanmasını dile.» âyetini tilâvet buyurdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) nün sağ omuz kemiğine —veya sol onıuzuna (bu tereddüt râvî Şu'be'ye aittir)— baktım. Bir de ne göreyim üzerinde siğiller bulunan sıkılmış parmaklar gibi seyrimektedir. Hadîsi Müslim, Tirmizî, Ne-seî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim muhtelif kanallardan olmak üzere Âsim el-AhvePden rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ'nm Muhammed İbn Avn kanalıyla... Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)n-den rivayet ettiği bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Lâ ilahe illallah»a ve istiğfara sarılıp her ikisini de çokça söyleyin. Zîrâ İblîs : İnsanları günâhlarla helak ettim, onlar da beni «Lâ ilahe illallah» sözü ve istiğfar ile helak ettiler. Onların, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyip istiğfar ettiklerini gördüğümde, onları hevâ ve hevesleri ile helak ederim. Onlar kendilerini hidâyete erdirilmiş sanırlar. Bir hadîste şöyle buyrulur: İblîs: İzzet ve Celâl'in hakkı için, ruhları cesed-lerinde olduğu sürece onları azdırmaya devam edeceğim, dedi de, Allah Teâlâ da şöyle buyurdu: İzzet ve Celâlim hakkı için onlar benden ba-ğışlanma diledikleri sürece onları bağışlamaya devam edeceğim. İstiğfarın faziletine dâir hadîsler gerçekten pek çoktur.
«Allah, dolaştığınız yeri de, barındığınız yeri de bilir. (Şüphesiz o gündüzün yaptığınız şeyleri ve geceleyin de varıp duracağınız yeri iyi bilir.)» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir.» (En'âm, 60), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitâbdadır.» (Hûd, 6). Âyetin «Allah gündüzün gezip dolaştığınız yeri gündüzdeki tasarruflarınızı, geceleyin de varıp duracağınız yerleri bilir.» şeklindeki açıklaması İbn Cüreyc'e âit olup İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir. İbn Abbâs'tan rivayete göre ise âyet: Sizin dünyada gezip dolaştığınız yeri de âhirette varıp duracağınız yeri de bilir, şeklinde anlaşılmalıdır. Süddî ise: Dünyada gezip dolaştığınız yeri de, kabirlerinizde varıp duracağınız yeri de bilir, şeklinde açıklamıştır. Birinci açıklama daha güzel ve daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.[5]

20 — imân etmiş olanlar; bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip de orada muharebe zikrolununca; kalblerinde hastalık olanların, ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün. Bu, onlar için daha evlâdır.
21 — İtaat ve güzel söz. Bunun için iş ciddîleşince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.
22 — Demek sizler idareyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabalık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?
23 — Allah'ın kendilerini la'netlemiş, sağırlaştırmış ve gözlerini kör etmiş olduğu kimseler işte bunlardır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimelerde mü'minlerin cihâdın meşru' kılınmasını temenni ettiklerini haber veriyor. Allah Teâlâ cihâdı farz kılıp da cihâdla emredince insanlardan bir çoğu imtina' edip gitmemek istemişlerdir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın,

zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine, savaş farz kılınınca; içlerinden bir grup, Allah'tan korkar gibi, hatta daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırak-saydın, dediler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, mütta-kîler için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» (Nisa, 77). Burada ise buyurulur ki: «îmân etmiş olanlar; (içinde cihâdın hükmü de bulunan) bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip de orada muharebe zikro-lununca; kalblerinde hastalık olanların, (düşmanla karşılaşmaktan korkmaları yüzünden) ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün. Bu onlar için daha evlâdır.» Daha sonra Allah Teâlâ onları teşvikle şöyle buyurur: «(O buhranlı durumda onlara düşen vazife, dinlemeleri) itaat ve güzel söz. Bunun için iş cid-dîleşince (savaşla yüz yüze gelince) derhâl Allah'a sadâkat gösterse-lerdi (ve Allah hakkında niyyetlerini halisane tutsalardı) elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.». Demek sizler cihâddan yüz çevirir ve geride kalırsanız yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabalık bağlarınızı kesecek, önceden içinde bulunduğunuz cahiliyet haline dönecek, akrabalık bağlarını koparacak ve kan dökeceksiniz öyle mi? «Allah'ın kendilerini la'netlemiş, sağırlaştırmış ve gözlerini kör etmiş olduğu kimseler işte bunlardır.» Burada genel olarak yeryüzünde fesAd çıkarma, özel olarak da akrabalık bağlarım koparma men'ediliyor. Bunların aksine Allah Teâlâ, yeryüzünde ıslâhı ve akrabalık bağlarının pekiştirilmesini emrediyor. Akrabalık bağlarının pekiştirilmesi; sözle, fiille ve hediyeleşmek suretiyle akrabalara ihsanda bulunmaktır. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.)nden muhtelif kanallardan ve birçok şekillerde sa-hîh ve hasen hadîsler vârid olmuştur:
Buhârî der ki: Bize Hâlid İbn Mahled'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ yaratıkları halketti. Bu işi bitirdiğinde akrabalık bağı kalkıp Rahmân'ın kuşağına sarıldı. Allah Teâlâ: Bırak, buyurdu da akrabalık bağı: Akrabalık bağını koparmaktan Sana sığınanın makamı bu makamdır, dedi. Rab Teâlâ : Sıla-i Rahm'de bulunana nimetler ihsan etmem, akrabalık bağlarını koparandan uzaklaşmamdan hoşnûd olmaz mısın? buyurdu da, akrabalık bağı; evet, hoşnûd olurum, dedi. Allah Teâlâ: Bu sana verilmiştir, buyurdu. Ebu Hüreyre der ki: Dilerseniz «Demek sizler idareyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabalık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?» âyetini okuyunuz, dedi. Hadîsi Buhârî başka iki kanaldan olmak üzere Muâviye İbn Ebu Müzerred'den de rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Allah Rasulü: dilerseniz «Demek sizler idareyi ele alırsanız, yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabalık bağlarınızı bile koparacaksınız öyle mi?» âyetini okuyunuz, buyurdu. Hadîsi Müslim de Muâviye tbn Ebu Müzerred kanalıyla rivayet etmiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ebu Bekre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşleyene âhi-rette biriktirmiş olduğu azâbla beraber dünyada iken Allah'ın çabucak cezalandırmasına zulüm ve akrabalık bağını koparmaktan daha lâyık başka bir günâh daha yoktur. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce, İsmâîl îbn Uleyye kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin sahih olduğunu da belirtir.

îmânı Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Bekr'in... Sevbân'dan, rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ecelinin geciktirilmesi ve rızkının arttırılması kimi sevindirirse,.sıla-i Rahm'de bulunsun. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir ve bu hadîsin sa-hîh hadîslerde şahidi de vardır. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir adam, Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, benim akrabalarım var; ben onlara gider gelirim, onlar bana gelmezler, ben onları affederim, onlar bana haksızlık ederler. Ben onlara iyilik ederim onlarsa kötülük yaparlar. Onlara aynıyla karşılık vereyim mi? demişti. Allah Rasûlü: Hayır, buyurdu. Zira öyle yaparsan seni bütün bütüne terkederler. Fakat sen onlara lutufla iyilikte bulun, onlara git gel. Sen böyle yaptığın sürece Allah Teâlâ katından seninle beraber mutlaka bir yardımcı bulunacaktır. İmâm Ahmed bu hadîsi bu şekliyle rivayette tek kalmıştır. Başka bir kanaldan hadîsin şahidi vardır, şöyle ki: İmâm Ahmed'in Ya'lâ kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurmuştur: Şüphesiz akrabalık bağı Arş'a asılıdır. Aynı ile karşılık veren akrabalık bağım muhafaza etmiş değildir. Fakat akrabalık bağını muhafaza eden, akrabalık bağı kopanldığı zaman birleştirendir. Hadîsi Buhârî de rivayet ediyor.
İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre. Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü akrabalık bağı ortaya konulur. Onun, iğin tutulacak yeri gibi eğri bir yeri vardır. Son derece fasîh ve belîğ bir dille konuşur. Akrabalık bağını muhafaza edene gider, bu bağı koparmış olanla ilgisini keser. Yine İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan —Abdullah İbn Amr hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırıyor— rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:.Merhamet edenlere Rahman merhamet eder. Yeryüzü halkına merhamet edin ki gökyüzü ehli de size merhamet etsin. Akrabalık bağı Rahman ile iç içe. girift bir haldedir. Kim sıla-i Rahm'de bulunursa, ben onunla bağımı muhafaza ederim, kim de onu koparırsa onunla ilgimi keserim. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî, Süf-yân İbn Uyeyne kanalıyla Amr İbn Dinar'dan nakletmişlerdir. Bu, mü-selsel bir hadis olup Tirmizî onun hasen, sahîh olduğunu belirtir. Yine İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abdullah İbn Kârız'dan rivayetine göre o, hasta olan Abdurrahmân İbn Avf'ın yanma girmiş de Abdurrahmân kendisine: Akrabalık bağı seni buraya getirdi. Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.), Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu nakletti: Ben Rahmân'ım. Akrabalık bağını yarattım ve ona ismimden isim türettim. Kim akrabalık bağını bağlarsa, Ben de ona ihsanda bulunurum. Kim de akrabalık bağını koparırsa, Ben de onunla ilgimi kökünden ko-parırım. İmâm Ahmed bu şekliyle hadîsi rivayette tek kalmıştır. Yine İmâm Ahmed bu hadîsi Zührî kanalıyla... Abdurrahmân İbn Avfdan rivayet eder. Bu hadîs Ebu Dâvûd ve Tirmizî tarafından Ebu Seleme kanalıyla onun babasından rivayet edilmiştir. Bu husustaki hadîsler pek çoktur.
Taberânî der ki: Bize Ali İbn Abdülazîz'in... Süleyman'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ruhlar, üst üste yığılmış bir asker topluluğudur. Onlardan tanışanlar birbiriyle anlaşıp kaynaşır. Onlardan birbirini tanımayanlar da birbirine zıd giderler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki: Söz zahir olup amel gizlendiğinde, diller anlaşıp kalbler birbirine düşman olduğunda, her bir akraba

akra-bâsıyla ilgisini kestiğinde; işte o zaman Allah onlara la'net eder, kulaklarını sağırlaştırır, gözlerini körleştirir.[6]

24 — Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?
25 — Muhakkak ki kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına dönenleri şeytân aldatmış ve onlara ümit vermiştir.
26 — İşte böyle. Zîrâ onlar, Allah'ın indirdiğini çirkin karşılayanlara; bazı işlerde size itaat edeceğiz, demişlerdir. Allah; onların gizlediklerini bilir.
27 — Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken nice olacak?
28 — İşte böyle. Çünkü onlar, gerçekten Allah'ı ga-zablandıran şeye uydular ve O'nu hoşnûd edecek şeyleri çirkin karşıladılar. Bunun için O da onların amellerini boşa çıkardı.

Kalbleri Kilitli Mi?

Allah Teâlâ, Kur'ân üzerinde düşünerek onu anlamaya çalışmayı emredip Kur'ân'dan yüz çevirmekden men'ederek şöyle buyurur: «Kur1-ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?» Kalblerinin üzerinde kilitler var da Örtülü ve kapalı olup Kur'ân'm mânâlarından hiç bir şey onların kalblerine giremiyor mu? İbn Cerîr der ki: Bize Bişr'in... Hişâm îbn Urve'den, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir gün Allah Rasûlü: «Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?» âyetini tilâvet buyurdu. Yemen halkından bir genç : Allah Teâlâ açıncaya kadar onların kalbleri üzerinde kilitler vardır, dedi. Bu genç Hz. Ömer (r.a.) üzerinde öyle bir te'sîr bıraktı ki, Hz. Ömer halîfe olunca ondan yardım istedi. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Muhakkak ki kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına (îmândan ayrılarak küfre) dönenleri şeytân aldatmış ve onlara (bu durumlarını süsleyip güzel göstermiş, onları kandırıp aldatarak) ümit vermiştir. İşte böyle. Zira onlar, Allah'ın indirdiğini çirkin karşılayanlara; bazı işlerde size itaat edeceğiz, demişlerdir.» Onlar kalblerinden var güçleriyle bâtıla yardım etmişlerdir. Münafıkların durumu böyledir: Gizlediklerinin tersiai açığa vururlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Allah, onların gizlediklerini bilir.» buyurmuştur. Allah Teâlâ onların gizlediklerini bilir. Bütün bunlara muttali' olan^ve en iyi bilen Allah'tır. Nitekim, başka bir âyet-i ke-rîme'de de: «Allah, gece tasarladıklarını yazıyor.» (Nisa, 81) buyurmuştur.
«Ya melekler onlann yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken nice olacak?» Melekler onların ruhlarını kabzetmek üzere geldiklerinde, ruhları cesedlerine dağılarak çıkmamakta direttiğinde, melekler onların rûhlannı şiddetle, zor kullanarak ve vurarak çıkartmaya çalıştığında onların halleri nasıl olacak dersiniz? Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: «Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» (Enfâl, 50), «Bir görseydin; o zâlimler can çekişirlerken, melekler de ellerini uzatmış : Can verip, bugün Allah'a karşı haksız yere söylediklerimizden ve O'nun âyetlerine büyüklük taslamanızdan ötürü hor-luk azâbıyla cezalandırılacaksınız, derken.» (En'âm, 93). Bu sebepledir ki burada da: «İşte böyle. Çünkü onlar, gerçekten

Allah'ı gazablan-dıran şeye uydular, ve O'riu hoşnûd edecek şeyleri çirkin karşıladılar. Bunun için O da onların amellerini boşa çıkardı.» buyurmaktadır.[7]

29 — Yoksa, kalblerinde hastalık olanlar, kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar?
30 — Şayet isteseydik; Biz onları sana gösterirdik de sen, onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen, onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.
31 — Andolsun ki içinizden, cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Yoksa kalblerinde hastalık olanlar, kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar?» Münafıklar, Allah Teâlâ'nın, durumlarım inanan kullarına açmayacağına mı inanıyorlar? Aksine Allah Teâlâ, onların durumlarını açıklayıp gün ışığı gibi aşikâr kılacak da basiret sahibi olanlar onları fark edebilecekler. Allah Teâlâ bu hususta Berâe sûresini inzal buyurmuş; onların rezilliklerini ve münafıklıklarına delâlet eden, işlerini orada beyân buyurmuştur. Bu sebeple o sûreye el-Fâzıha ve el-Azğân sûresi adı verilmiştir. kelimesi; İslâm'a, müslümanlara, İslâm'a yardım edenlere kalblerin gizlediği hased, kin ve düşmanlıklar anlamınadır.
«Şayet isteseydik; Biz onları sana gösterirdik de sen, onları yüzlerinden tanırdın.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, şayet dilemiş olsaydık, Biz o şahısları sana gösterirdik ve sen de onları açıkça tanırdın. Fakat Allah Teâlâ, bütün münafıklar hakkında böyle yapmamış, onların bir kısmını yaratıklarına gizlemiştir ki, böylece onlar zahir üzere hükmetsinler ve gizlilikleri de (gönüllerin gizlediklerini de) onlan bilene havale etsinler. «Andolsun ki sen, onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» Onların maksadlarına delâlet eden sözlerinin zahir olan ve görünen şekli ile yani, onlarla konuşan kişi karşısındakinin konuştuğu sözlerin anlamlarından onun hangi gruba mensûb olduğunu anlar. Nitekim mü'minlerin emîrî Osman İbn Affân (r.a.) şöyle diyor: Bir kimse bir sır sakladığı, gizlediği zaman Allah Teâlâ onu yüz hatlarından, ifâdelerinden ve ağzından kaçırdığı sözlerden ortaya çıkarır. Bir hadîste şöyle buyrulur: Kişi bir sır gizlediği takdirde Allah Teâlâ ona, o sırrın gömleğini giydirir. Eğer hayır ise bu sırrının akıbeti de hayır, şer ise onun akıbeti de kötü olur. Biz daha önce kişinin münafık olduğuna delâlet eden özellikleri zikretmiş ve Buhârî Şerhi'nin başında burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde kişinin amel ve i'tikâd yönüyle münafıklığı üzerinde konuşmuştuk. Bir hadîste münafıklardan bir cemâat tesbit edilmiştir. Şöyle ki: İmâm Ahmed'in Ve-kî' kanalıyla... Ebu Mes'ûd Ukbe İbn Amr (r.a.)dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize bir hutbe okudu, Allah'a hamd-ü senadan sonra şöyle buyurdu: Şüphesiz sizden münafık olanlar vardır. Kimin ismini söylersem kalksın. Sonra da : Ey filân kalk, ey filân kalk, ey filân kalk, buyurup otuzaltı kişinin ismini verdi ve: Şüphesiz sizde nifak (münafıklık) vardır, Allah'tan korkun, buyurdu. İsmi Mu-kannâ olarak verilen ve Hz. Ömer'in tanıdığı bir kişiye rastlayıp : Sana ne oldu? diye sordu. Adam Allah Rasûlü (s.a.) nün buyurduklarını nakletti de Hz. Ömer: Bundan sonra benden uzak ol, dedi.

«Andolsun ki içinizden, cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi (emir ve yasaklarla) imtihan edeceğiz.» Allah Teâlâ'nın olacak şeylere dâir Kadîm ilminde onların vuku bulacağında hiç şek ve şüphe yoktur. Âyet-i kerîme'den kas-dedilen anlam: Bu işin vukuunu bilinceye ve belirleyinceye kadar, şeklinde ifâde edilebilir. Bu sebepledir ki buna benzer yerlerde İbn Ab-bas bilme fiilini, görme ile te'vîl etmiştir.[8]

32 — Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidâyet belli olduktan sonra peyw gambere karşı gelenler, Allah'a hiç bir zarar veremeyeceklerdir. O, bunların amellerini hep boşa çıkaracaktır.
33 — Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.
34 — Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenler, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.
35 — Öyleyse sakın gevşemeyin; üstün olduğunuz halde sulha davet etmeyin. Allah sizinle beraberdir. O, amellerinizi asla eksiltmez.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimelerde şöyle buyuruyor: Küfreden, Al lah'ın yolundan alıkoyan, Rasûlullah'a muhalefetle karşı gelen, hidâ yet kendisine apaçık belli olduktan sonra imândan küfre dönen, Al lah'a hiç bir zarar veremez. O, ancak kendi nefsine zarar verir ve Al lah'a döneceği günde nefsini hüsrana uğratır. Allah Teâlâ onun amelle rini boşa çıkaracak, hemen peşinden irtidâd ettiği geçmiş güzel amel lerine bir sivrisinek kanadı ağırlığı kadar bile hayırla mükâfat vermeye cek, aksine onları tamamen mahvedip boşa çıkaracaktır. Aynı şekilde iyi likler de kötülükleri giderir. İmâm Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, Ki tâb'üs-Salât'mda der ki: Bize Ebu Kudâme'nin... Ebu'l-Âliye'den rivâye tine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabı, «Allah'tan başk; ilâh yoktur» sözü ile beraber hiç bir günâhın zarar vermeyeceğini, Allah': şirk koşma ile beraber de hiç bir amelin fayda vermeyeceğini sanırlard Bunun üzerine «Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin, peygambere itâa edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.» âyeti nazil oldu ve onlar günahı: ameli boşa çıkaracağından korkmaya başladılar. Mervezî, hadisi Abdullah İbn Mübarek kanalıyla şöyle rivayet eder: Bana Bükeyr İbn Ma'rûf-un... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün""ashâbı olan bizler iyiliklerden makbul olmayanın bulunmadığını sanırdık. Nihayet »Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.» âyeti nazil olunca biz: Amellerimizi boşa çıkaran şey de nedir? diye kendi kendimize sorup yine kendi kendimize: Herhalde cehennemi vâcib kılan büyük günâhlar ve hayâsızlıklar olsa gerektir, dedik. Sonunda «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisa, 48) âyeti nazil oldu. Bu âyet-i kerime nazil olunca biz, bu konuda konuşmayı bıraktık. Bizler büyük günâh işleyip hayâsızlık yapanlar hakkında korkar, bunlan işlemeyenler hakkında umudumuzu muhafaza ederdik.
Allah Teâlâ inanan kullarına dünya ve âhiret saadetlerinden ibaret olan zâtına itaati ve Rasûlüne itaati emredip amelleri boşa çıkaran dinden çıkmaktan onları men'ediyor. Bu sebepledir ki: «Ve amellerinizi (dinden çıkmakla) boşa

çıkarmayın.» buyurmuştur. Yine aynı sebeple bu âyet-i kerîme'nin peşinden: «Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenler, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyet-i kerî-me'de de: «Allah, kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başka-sını dilediğine bağışlar.» (Nisa, 48) buyurmaktadır. Daha sonra Allah Teâlâ yine inanan kullarına hitaben buyurur ki: «Öyleyse (düşmanlarınıza karşı) sakın gevşemeyin; üstün olduğunuz halde (sayı ve hazırlık bakımından daha çok ve güçlü olduğunuz halde kâfirlerle aranızdaki savaşı bırakıp onları) sulha davet etmeyin.» Bu sebepledir ki: «Öyleyse sakın gevşemeyin; (düşmanlarınızdan daha) üstün olduğunuz halde onları sulha davet etmeyin.» buyurmaktadır. Bütün müslümanlara nis-betle kâfirler güçlü ve daha çok oldukları zaman ise, devlet başkam andlaşma ve sulhta bir fayda görecek olursa, buna göre amel eder. Nitekim Kureyş kâfirleri Allah Rasûlü (s.a.)nü Mekke'ye girmekten alıkoyup onu sulha ve on sene süre ile aralarında savaşı bırakmaya çağırdıklarında buna olumlu cevab vermişti.
«Allah sizinle beraberdir.» âyetinde büyük bir müjde vardır ki bu, düşmanlara karşı Allah'ın yardımını ve zaferi içermektedir. «O, amellerinizi asla eksiltmez.» Onları asla boşa çıkarmaz, söküp atmaz. Aksine onların sevabını size tâm olarak verir ve onlardan hiç bir şey eksiltmez.[9]

36 — Doğrusu dünya hayatı, ancak bir oyun ve eğlencedir. Şayet îmân eder ve sakınırsanız, O size hem ecirlerinizi verir, hem de mallarınızı istemez.
37 — Eğer sizden onları ister ve zorlarsa; cimrilik edeceksiniz. Ve bu da kinlerinizi ortaya çıkaracaktır.
38 — İşte sizler, Allah yolunda infâk etmek için çağrılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse, ancak kendi nefsine cimrilik etmiş olur. Allah Ga-nî'dir, siz ise fakirlersiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.

Allah Teâlâ dünyanın değersizliğini belirterek: «Doğrusu dünya hayatı, ancak bir oyun ve eğlencedir.» buyurur. Allah için olandan başka dünya hayatından elde edilenlerin durumu sâdece budur. Bu sebepledir ki hemen peşinden «Şayet îmân eder ve sakınırsanız, O size hem ecirlerinizi verir, hem de mallarınızı istemez.» buyurmuştur. Elbette O, sizden müstağnidir ve sizden hiç bir şey istemez. Mallarınızdan zekât vermenizi farz kılması, ancak fakır kardeşlerinize yardımcı olmanız ve bunun faydasının, sevabının size geri dönmesi içindir.
«Eğer sizden onları ister ve zorlarsa; cimrilik edeceksiniz. Ve bu da kinlerinizi ortaya çıkaracaktır.» Katâde der ki: Allah Teâlâ, malları çıkarmanın da kinleri çıkarma demek olduğunu belirtmiştir. Katâde'-nin bu sözü doğrudur. Zîrâ mal sevimlidir ve kişi, ancak kendisine maldan daha sevimli olan bir şahsa malını harcayıp sarfeder.
«İşte sizler, Allah yolunda infâk etmek için çağrılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik edi(p bu davete icabet etmi)yor. Kim cimrilik ederse, ancak kendi nefsine cimrilik etmiş (ecrini eksiltmiş) olur.» Bunun vebali yine yalnızca kendisine döner. Allah Ganî (zâtı dışındaki her şeyden müstağni ve zengin) dir. Siz ise fakirlersiniz (ve dâîma O'na muhtaçsınız).» Allah Teâlâ «Siz ise fakirlersiniz, (bizzat O'na

muhtaçsınız,)» buyurmaktadır. Zâtını zenginlikle nitelemesi, O'nun zatından ayrılmayan bir sıfattır. Yaratıkları fakirlikle nitelemesi de aynı şekilde onlardan ayrılmayan bir sıfattır.
«Eğer O'ndan, (O'na itâatla şeriatına tâbi olmaktan) yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra da onlar sizin benzeriniz olmazlar; (aksine Allah'ın emirlerini işiten, O'na ve emirlerine itaat eden kimseler olurlar.)» İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr derler ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivayetine gpre Allah Rasûlü (s.a.): «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» âyet-i kerîme'sini tilâvet buyurduğunda ashabı: Ey Allah'ın elçisi, biz yüz çevirdiğimiz takdirde bizim yerimize getirilecek ve bizim gibi olmayacak kimseler kimlerdir? diye sormuşlar da, Allah Rasûlü (s.a.) elini Sel-mân-ı Fârisî'nin omuzuna vurup: Bu ve kavmidir. Şayet din Süreyya yıldızının yanında bile olsaydı, İran'lılardan birtakım erkekler onu alırlardı, buyurmuştur. Hadîsi sadece Müslim îbn Hâlid ez-Zencî rivayet etmiştir. Ondan ise birçokları rivayet ediyor. Ancak onun hakkında bazı imamlar menfî görüş belirtmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.[10]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7289-7290
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7291-7295
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7296-7297
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7298-7299
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7300-7303
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7304-7306
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7307-7308
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7308-7309
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7310-7311
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7312-7313

FETİH SÛRESİ

FETİH SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

İzahı
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.
2 — Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. Sana olan nimetini tamâmlasın ve seni doğru yola eriştirsin.
3 — Ve Allah, sana çok şerefli bir muzafferiyetle yardım etsin.

Feth-i Mübîn

Bu sûre, hicretin altıncı senesi Zilka'de ayında Allah Râsûlü (s.a.) nün Hudeybiye'den dönüşünde nazil olmuştur. Müşrikler Allah Rasûlü (s.a.)nü umre görevini yerine getirmek üzere Mescid-i Harâm'a ulaşmaktan alıkoymuşlar, umre görevi ile arasına bir engel gibi dikilmişler, sonra da barış yoluna meylederek Hz. Peygamberin o sene dönmesini, gelecek sene umreye gelmesini istemişler, Ömer İ£n Hattâb (r.a.)ın da içinde bulunduğu Sahâbe'den bir grubun hoşlanmamasına rağmen Hz. Peygamber onların bu isteklerine olumlu cevab vermişti. Nitekim bu fonunun etraflıca açıklaması inşâallah bu sûredeki yerinde gelecektir. Hz. Peygamber Mekke'ye gitmekten men'olunup dönmek zorunda kaldığı yerde kurbânını kestiğinde Allah Teâlâ Rasûlullah'ın ve müşriklerin durumunun beyân olunduğu bu sûreyi inzal buyurdu, ihtiva ettiği faydalar ve netîce itibarıyla bu barış andlaşmasım bir fetih kıldı. Nitekim İbn Mes'ûd ve başkalarından rivayete göre o : Siz fethi, Mekke'nin fethi olarak görüyorsunuz. Biz ise Hudeybiye barış andlaşmasım fetih sayıyoruz, demiştir. A'meş'in Ebu Süfyân'dan, onun da Câbir'den rivayetine göre o: Biz fethi, Hudeybiye günü sayardık, demiştir.
Buhârî der ki: Bize Ubeydullah İbn Musa'nın... Berâ'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Siz fethi Mekke'nin fethi olarak görürsünüz. Evet, gerçekten Mekke'nin fethi bir fetih idi. Biz ise fethi Hudeybiye günü yapılan Rıdvan bî'atı olarak saymaktayız. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bin dört yüz kişi idik. Hudeybiye'de bir kuyu vardı. içinde bir damla su kalmayıncaya kadar suyunu boşalttık. Bu, Allah Rasûlti (s.a.) ne ulaştı. Kuyunun yanına geldi, başına oturdu, sonra bir kap su isteyip o su ile abdest aldı, mazmaza edip dua buyurdu, daha sonra suyu kuyuya serpti. Kısa bir süre kuyunun yanından uzaklaştık, daha sonra da bize ve binitlerimize yetecek kadar, dilediğimiz miktarda kuyudan su çektik.
îmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nuh'un... Ömer İbn Hattâb'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Biz Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bir seferde idik. Hz. Peygambere bir şeyi üç kere sordum, bana cevab vermedi. Kendi kendime: Ey Hattâb'ın oğlu, annen senin ölümünü görsün, üç kere Allah Rasûlü (ssa.)nü rahatsız ederek soru sordun, sana cevab vermedi, deyip binitime bindim ve hakkımda bir vahiy nazil olur korkusuyla uzaklaştım. Birden beni birisinin çağırdığını ve ey Ömer, Ömer nerede? dediğini işittim. Benim hakkımda bir şey nazil olduğunu sanarak geri döndüm. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: Bu gece bana öyle bir sûre nazil oldu ki, bana göre dünya ve içindekilerden daha sevgilidir. O: «Biz sana doğrusu apaçık bir

fetih ihsan ettik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhım bağışlasın. Sana olan nimetini tamâmlasın ve şeni doğru yola eriştirsin.» (Fetih) süresidir. Hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Mâlik (r.a.)den rivayet etmişlerdir. Ali İbn el-Medînî bu hadîsin Medîne'li râvîlerden oluşan bir isnâdla rivayet edildiğini ve sadece onlarda bulunduğunu söyler.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)e Hudeybiye dönüşünde: «Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhım bağışlasın.» âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.): Bana öyle bir âyet inzal olundu ki; o bana, yeryüzünde olan her şeyden daha sevimlidir, buyurdu, sonra da ashabına bu âyeti okudu. Ashabı: Ey Allah'ın peygamberi, mübarek olsun, Allah arttırsın. Allah Teâlâ sana ne yapacağını beyân buyurmuştur. Peki bize ne yapacak? dediler de, Hz. Peygambere: «İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.» kısmına gelinceye kadar «Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun.» âyeti nazil oldu. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'le-rinde Katâde kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
İmâm Ahmed'in İshâk İbn îsâ kanalıyla... Mücemmâ' İbn Câriye el-Ansârî —bu zât Kur'ân okuyan kârilerden birisiydi— den rivayetine göre; o, şöyle anlatiyor: Hudeybiye'de bulunduk. Oradan ayrılmak üzeie İnsanlar develerini hazırlarken birbirlerine: İnsanlara ne oluyor? diye sormaya başladılar. Allah Rasulû (s.a.)ne vahyolunuyor, dediler. İnsanlarla beraber hızla çıktık. Bir.de baktık ki Allah Rasûlü (s.a.), Kürâ'el-Ğamîm'in yanında biniti üzerinde duruyor. İnsanlar çevresine tpplandılar da onlara: «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.» âyetini tilâvet buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabından birisi: Ey Allah'ın elçisi, fetih bu mu? diye sordu da Allah Rasûlü: Evet, Muhanımed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki hiç şüphesiz bu, bir fetihtir, buyurdu ve Hayber ganimetlerini Hudeybiye'de bulunanlar arasında taksim etti. Hayber ganimetlerine, onlarla beraber Hudeybiye'de bulunanlar dışında hiç kimse girmedi. Allah Rasûlü (s.a.) Hayber ganimetini on sekiz paya ayırdı. Ordu bin beş yüz atlıdan ibaretti. Süvariye iki pay, yaya olana da bir pay verdi. Hadîsi Ebu Dâvûd da cihâd bölümünde Muhammed İbn İsa'dan, o ise Mücemmâ' İbnYa'kûb'dan rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammsd İbn Abdullah'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye'den dönüşümüzde gecenin bitimine doğru konakladık ve uyuduk. Uyandığımızda güneş doğmuştu. Biz uyandığımızda Allah Rasûlü (s.a.) uyumaktaydı. Biz; yüksek sesle konuşun ki sesinize uyansın, dedik. Allah Rasûlü (s.a.) uyanıp: Uyuyan veya unutan kimseye bu yaptığınız gibi yapın, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün devesini kaybetmiştik. Arayıp bulduk. Yuları bir ağaca takılmıştı. Ben Allah Rasûlü (s.a.)nün devesini getirdim, bindi. Biz yürüdüğümüz esnada Allah Rasûlü (s.a.) ne vahiy geldi. Ona vahiy geldiği zaman üzerine ağırlık gelirdi. Vahyin gelmesi tamamlanınca bize «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.» âyetinin nazil olduğunu haber verdi. Hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî burada-kinden başka bir şekilde olmak üzere Câmî îbn Şeddâd'dan rivayet etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdurrahmân'ın... Muğîre İbn Şu'be'den rivayetine göre; o, şöyle diyor:

Hz. Peygamber (s.a.) ayakları şişinceye kadar kıyama dururdu. Kendisine: Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamıştır denildiğinde Rasûluilah (s.a.): Şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Ebu Dâvûd dışındaki diğer muhaddisler Ziyâd'dan rivayetle tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Hârûn İbn Ma'-rûf kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kıldığı zaman kıyamda o kadar dururdu ki ayaklan paralamrdı. Âişe ona: Ey Allah'ın elçisi, Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlannı bağışlamışken mi böyle yapıyorsun? diye sordu da Rasûlullah: Ey Aişe, şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîsi Müslim de Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb kanalıyla rivayet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Enes'ten rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ayakları şişinceye —veya bacaklan şi-şinceye kadar demiştir— kadar kıyamda dururdu. Kendisine: Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarım bağışlamamış mıdır? denildi de: Şükreden bir kul olmayayım mı? buyurdu. Hadîs bu kanaldan rivayetinde garîbdir.
«Doğrusu Biz sana apaçık (görünen) bir fetih ihsan ettik.» âyetinde kasdedilen, Hudeybiye barış andlaşmasıdır, Zîrâ bu andlaşma sebebiyle çok hayırlar meydana gelmiş, insanlar îmân etmiş, birbirleriyle bir araya gelmişler ve mü'min kafirle konuşarak faydalı ilim ve îmân yayılmıştır.
«Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» âyeti Hz. Peygamber (s.a.)in bir özelliğine işaret etmektedir. Bu özellikte bir başkası ona ortak değildir. Amellerin sevabına dâir vârid olan sa-hîh herhangi bir hadîste bir başkası için geçmiş ve gelecek günâhlarını Allah'ın bağışladığına dâir bir haber vârid olmamıştır. Bunda Allah Rasûlü (s.a.) ne verilen büyük bir şeref payesi vardır. O; bütün işlerinde itaat, iyilik ve istikâmet üzere idi ki onun dışında ne öncekiler, ne sonrakilerden hiç bir beşer bu dereceye nail olamamıştır. O, mutlak olarak beşeriyetin en mükemmeli, dünya ve âhirette efendisidir. Allah'ın yaratıkları içinde Allah'a en çok itaat eden, Allah'ın emir ve yasaklarına en çok ta'zîmde bulunan Rasûlullah (s.a.) olduğu içindir ki, devesi (Hu-deybiye'de) çöktüğü zaman önce: Bunu fili (Mekke'ye girmekten alıkoyup) hapseden (Allah) hapsetmiştir, demiş, sonra da : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki onlar bugün Allah'ın haramlarına ta'zîmde bulunacakları bir şey istedikleri takdirde mutlaka onların isteklerine icabet ederim, buyurmuştu. Bu hususta Allah'a itaat edip Mekke'lilerin barış isteğine icabette bulunduğunda Allah Teâlâ ona: «Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. (Dünyada ve âhirette) sana olan nimetini tamâmlasın ve (sana meşru' kılmış olduğu yüce şeriatı ve güçlü dini ile) seni doğru yola eriştirsin. (Allah sana emrine boyun eğmen sebebiyle çok şerefli bir muzafferiyetle yardım eder, seni yüceltir, düşmanlarına karşı sana yardım eder.)» buyurmuştur. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur: Affetmesi sebebiyle Allah kulun ancak izzetini artırır. Bir kimse Allah için mütevâzi' olursa Allah onu yüceltir. Ömer îbn Hattâb'dan rivayete göre; o, şöyle diyor: Senin hakkında Allah'a âsî gelen birini onun hakkında Allah'a itaat etmenin bir benzeriyle ne dünyada, ne de âhirette cezalandırmış olmazsın.[1]

4 — O'dur mü'minlerin kalblerine sekineti indiren. Tâ ki îmânlarını bir îmânla arttırsınlar. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, Alîm ve Hakim olandır.

5 — Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları; altla-rından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun ve onların kötülüklerini örtsün. îşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.
6 — Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin. Kötülük onların başlarına dönsün. Allah onlara gazabetmiş, la'netlemiş ve cehennemi kendileri için hazırlamıştır.
7 - Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, Azîz, Hakîm olandır.

Göklerin ve Yerin Orduları

Allah Teâlâ; «O'dur mü'minlerin kalblerine sekîneti indiren.» buyurur ki, İbn Abbâs âyetteki (2cJLS\ ) kelimesini, kalb huzuru ile açıklar. Yine ondan gelen bir rivayete göre bu kelime, rahmet anlamı-nadir. Katâde ise bu kelimeyi mü'minlerin kalblerindeki vakar ile açıklıyor. Bu mü'minler, Hudeybiye günü Allah ve Rasulûne icabetle Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne boyun eğen sahâbe'dir. Kalb huzuru ile bu durumu kabullenip gönülleri hoş olunca Allah Teâlâ onların îmânlarına îmân katarak arttırmıştır. Buhârî ve onun dışındaki imamlar bu âyet-i kerîme'yi, kalblerde imânların farklı derecelerde olduğuna delil getirmişlerdir.
Allah Teâlâ, şayet dilemiş olsaydı, kâfirlerden intikam almaya kadir olduğunu beyânla buyurur ki: «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.» Şayet bir tek meleği onlar üzerine göndermiş olsaydı en büyük ordularını bile helak ederdi. Fakat Allah Teâlâ katındaki en yüce hikmet, en kesin hüccet ve çürütülemeyecek bürhânlanyla kullan olan mü'min-lere cihâdı ve savaşı meşru' kılmıştır. Bu sebepledir ki: «Allah Alîm ve Hakîm olandır.» buyurmuş, peşinden de: «Tâ ki mü'mih erkeklerle mü'-min kadınları; altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun ve onların kötülük günâh (hatâ)Iarım örtsün (bunlar yüzünden onlan cezâlandırmayıp affetsin, bağışlasın, mağfiret buyursun, merhamet etsin ve şükre lâyık kılsın). İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.» buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa; artık o kurtulmuştur. Zâten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.» (Âl-i İmrân, 185).
«Ve Allah hakkında kötü zan besleyen, (hükmünde Allah'ı töhmet altına almaya çalışan, Rasûlullah ve ashabının toptan öldürüleceğini zanneden) münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin. Kötülük onların başlarına dönsün. AUah onlara gazabetmiş, lanetlemiş, (rahmetinden uzaklatırmış) ve cehennemi kendileri için hazırlamıştır. Varacakları yer, ne kötüdür.»
Daha sonra Allah Teâlâ, İslâm düşmanı kâfir ve münafıklardan intikam almaya kadir olduğunu te'yîd makamında olmak üzere buyurur ki: «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah; Azîz, Hakîm olandır.»[2]

8 — Muhakkak ki Biz seni şâhid, müjdeleyîci ve uyarıcı olarak gönderdik;
9 — Ki Allah'a ve peygamberine îmân edesiniz, O'na yardım edesiniz ve saygı gösteresiniz. Sabah akşam O'nu teşbih edesiniz.

10 — Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Onun için kim ahdini çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse; ona da Allah büyük bir ecir verecektir.

Sana Bî'at Edenler

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammet! (s.a.)e hitaben buyurur ki: «Muhakkak ki Biz, seni (yaratıklara) şâhid, (mü'minlere) müjdeleyici ve (kâfirleri) uyarıcı olarak gönderdik.» Bu âyet-i kerîme'nin tefsiri daha önce Ahzâb sûresinde (âyet 45) geçmişti. «Allah'a ve peygamberine îmân edesiniz, O'na yardım edesiniz.» İbn Abbâs ve birçokları âyette yardım etme anlamına gelen kelimeyi ta'zîmde bulunmak şeklinde açıklıyorlar. Yine âyet-i kerîme'deki «Ve saygı gösteresiniz» anlamındaki fiil; hürmet gösterme, ta'zîmde bulunma ve yüceltme anlamına-dır. «Sabah akşam; (günün başlangıcında ve sonunda) O'nu (Allah'ı) tesbîh edesiniz.» Daha sonra Allah Teâlâ yine Rasûlü (s.a.)ne hitaben ve onu şereflendirerek sânını yüceltip: «Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler.» buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerî-me'de ise: «Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiş olur.» (Nisa, 80) buyrulur. «Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.» Allah Teâlâ onlarla beraber hazır bulunmaktadır. Onların sözlerini işitmekte, yerle-rini görmekte, içlerini ve dışlarını bilmektedir. Rasûlü (s.a.) vâsıtası ile gerçekte bî'atleşen bizzat Allah Teâlâ'nm kendisidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler. Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir vaaddir. Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir? Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.» (Tevbe, 111).
İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Her kim Allah yolunda kılıcını sıyırırsa, şüphesiz Allah'a bî'at etmiştir, buyurmuştur. Yine İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Hacer'ül-Esved hakkında şöyle buyurmuş: Allah'a yemin ederim ki Allah onu kıyamet günü bakacağı iki gözü, konuşacağı lisânı olduğu halde hasredecek ve o da gerçekten onu
istilâm edenler hakkında şehadette bulunacaktır. Kim Hacer'ül-Esved'i istilâm etmişse, şüphesiz Allah'a bî'at etmiştir. Sonra Allah Rasûlü: «Muhakkak ki sana bî'at edenler; ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.» âyetini tilâvet buyurmuştur.
Yine bu sebeple burada da şöyle buyrulur: «Onun için kim ahdini çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur.» Ahdinden dönmesinin vebali yine ancak kendisine döner. Allah ondan müstağnidir. «Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse; ona da Allah büyük bir ecir (ve bol bol sevâb) verecektir.» Bu bî'at, bî'at'ür-Rıdvân denilen bî'attır. Hudey-biye'deki bir devedikeni altında meydana gelmiştir. O gün Allah Rasûlü (s.a.) ile bîatleşen sahabenin sayısı hakkında bin üç yüz, bin dört yüz ve bin beş yüz rakamları verilmiştir ki bu üç rakamın ortası sahîh olandır.

Buhârî der ki: Bize Kuteybe'nin... Câbir'den rivayetine göre o : Bizler Hudeybiye günü bin dört yüz kişiydik, demiştir, Hadîsi Müslim de Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet etmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in A'meş kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre o, şöyle diyor: O gün bizler bin dört yüz kişiydik. Allah Rasûlü (s.a.) elini o su (Hudeybiye kuyusunun suyu) üzerine koydu da parmakları arasından su fışkırdı, tâ ki hepsi suya kanıncaya kadar. Hudeybiye günü ashabın susamasına dâir anlatılan kıssanın diğer bir rivayetinin muhtasar şekli budur. Allah Rasûlü (s.a.) sadağından bir oku ashabına vermiş, onlar bu oku Hudeybiye kuyusuna atmışlar da kuyudan hepsine yetecek kadar su kaynayıp suyla dolmuş, Câbir'e: O günde kaç kişiydiniz? diye sorulmuş da o şöyle cevablamış: Bizler bin dört yüz kişiydik. Şayet yüz bin kişi bile olsaydık su yine de bize yeterdi. Buhârî ve Müslim'de Câbir'den gelen bir rivayette ise, onların sayısı bin beş yüz olarak verilmiştir. Buhârî'nin Katâde'den rivayetine göre; o, şöyle diyor: Saîd İbn Müseyyeb'e: Rıdvan bî'atında hazır bulunanlar kaç kişiydiler? diye sordum, on beş kere yüz diye cevabladı. Ben de derim ki: Câbir İbn Abdullah (r.a.): Bin dört yüz kişiydiler, demiştir. Katâde ise bunun bir vehim olduğunu ve Saîd İbn Müseyyeb'in onların sayısını, bin beş yüz olarak verdiğini söylemektedir. Beyhakî der ki: Bu rivayet Câbir 'in önceleri sayıyı bin beş yüz olarak verdiğine delâlet etmektedir. Sonra râvî vehmi zikredip onun, sayıyı bin dört yüz olarak verdiğini söyler.
Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre onlar bin beş yüz yirmi beş kişi imişler. Halbuki birçoklarının İbn Abbâs'dan rivayet etmiş oldukları meşhur olan habere göre onların sayısı bin dört yüzdür. Beyhakî'nin Hâkim kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle diyor: Ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bin dört yüz kişiydik. Seleme İbn Ekvâ, Ma'kıl İbn Yesâr ve Berâ İbn Âzîb'den de aynı şekilde rivayet edilmiştir. Meğâzî ve Siyer kitabları müelliflerinin birçoğu da böyle söylemektedir. Buhârî ve Müslim'in .Şu'be kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivayetle tahric ettikleri bir hadîste o, şöyle diyor; Ashâb-ı Şecere bin dört yüz idi. Eşlem kabilesi o günde muhacirlerin sekizde birini teşkil ediyordu.
Muhammed îbn İshâk'ın es-Sîre'sinde Zührî kanalıyla... Misver İbn Mahrame ve Mervan îbn Hâkemden rivayetine göre, o ikisi şöyle anlatıyorlar: Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) Beytullah'ı ziyaret maksadıyla çıkmıştı. Maksadı savaş değildi. Yanında yetmiş deveyi kurbanlık olarak çıkardı. İnsanlar yedi yüz kişiydiler. Her bir deve on kişi için kurbân olacaktı. Bana Câbir İbn Abdulİah'dan rivayetle ulaştığına göre o: Hudeybiye ashabı olan bizler, bin dört yüz kişi idik, dermiş. İbn İshâk böyle diyor. Bu rivayet ise onun vehimlerinden sayılmaktadır. Buhârî ve Müslim'deki hadîslerde mahfuz olan ise, onların (ashâb-ı Şecere'nin) bin küsur kişi olduğudur.
Muhammed İbn îshâk İbn Yesâr es-Sîre'de der ki: Sonra Allah Rasûlü (s.a) Mekke'ye göndermek üzere Ömer İbn Hattâb'ı çağırdı. O Allah Rasûlü (s.a.)nün niçin geldiğini Kureyş eşrafına bildirecekti. Hz. Ömer: Ey Allah'ın elçisi, Kureyş'in bana bir kötülük yapmasından korkarım. Mekke'de Adiyy İbn Kâ'b oğullarından beni koruyacak kimse yok. Şüphesiz Kureyş benim onlara olan düşmanlığımı ve sertliğimi bilmektedir. Fakat ben sana orada benden daha değerli tutulacak birisine delâlette bulunayım: O, Osman İbn Affân'dır, demişti. Allah Rasûlü Hz. Osman'ı

Ebu Süfyân ve Kureyş eşrafına gönderdi. Hz. Osman onlara Hz. Peygamber'in savaş için gelmediğini, Beytullah'ı ziyaret etmek ve onun haremine ta'zîmde bulunmak üzere geldiğini bildirecekti. Hz. Osman Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye girdiği zaman veya girmeden hemen önce Ebân İbn Saîd İbn Âs'a rastladı. Ebân onu binitinin önüne bindirdi, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)nün emrini ulaştırıncaya kadar onu himayesine aldı. Hz. Osman, Ebu Süfyân ve' Kureyş büyüklerinin yanma gitti. Onlara Allah Rasûlü (s.a.)nün, beraberinde göndermiş olduğu emri tebliğ etti. Hz. Osman, Allah Rasûlü (s.a.) nün kendilerine olan mesajını bitirdiğinde Hz. Osman'a: Şayet sen Beytullah'ı tavaf etmek diliyorsan tavaf et, dediler. Hz. Osman: Allah Rasûlü (s.a.) onu tavaf etmedikçe elbette ben de tavaf edecek değilim, dedi- Kureyş Hz. Osman'ı yanlarında hapsetti. Bu Allah Rasûlü (s.a.) ve müslüman-lara Hz. Osman'ın katledildiği şeklinde intikâl etti.
İbn îshâk der ki: Abdullah İbn Ebu Bekr bana şöyle anlattı: Allah Rasûlü (s.a,) ne Hz. Osman'ın katlolunduğu haberi ulaştığı zaman: Toplulukla savaşmadıkça asla yerimizden ayrılmayacağız, buyurdu ve insanları bî'at etmeye çağırdı. Rıdvan bî'atı ağacın altında oldu. İnsanlar Allah Rasûlü (s.a.)e ölüm üzerine bî'at ediyorlardı. Câbir İbn Abdullah ise: Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) onlarla Ölüm üzerine bî'atlaşmadı. Fakat biz onunla, kaçmayacağımıza dâir bî'atlaştık, dermiş. İnsanlar Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştı, orada hazır bulunan müslüman-lardan Seleme oğullan kardeşi Cedd İbn Kays dışında hiç kimse bî'attan geri kalmadı. Câbir şöyle dermiş: Allah'a yemîn ederim ki ben sanki şu anda ona bakar gibiyim: Devesinin koltuğunun altına sokulmuş, yere yapışmış ve deveyi insanlardan kendine bir siper yapmış duruyordu. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.)ne Hz. Osman'ın durumuyla ilgili haberin yalan olduğu haberi geldi.
îbn Lehîa da Esved kanalıyla Urve İbn Zübeyr'den yukardakine benzer ifâdelerle hâdiseyi anlatmaktadır. Onun ifâdelerinde şu fazlalık vardır: Kureyş'liler Hz. Osman'ı da yanlarına katarak Süheyl İbn Amr, Huveytib İbn Abdüluzzâ ve Mikrez İbn Hafs'ı Allah Rasûlü (s.a.)ne gönderdiler. Onlar müslümanların yanlarında iken birden bazı müslüman-larla müşrikler arasında bir söz atışı başladı ve birbirlerine ok ve taş attılar, her iki grup da bağrışarak yanlarında bulunan elçileri rehin aldılar. Allah Rasûlü (s.a.)nün münâdîsi: Şüphesiz Ruh el-Kudüs Allah Rasûlü (s.a.)ne inmiş ve bî'atla emretmiştir. Allah'ın ismi üzere çıkın ve bî'at edin, diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.) ağacın altında iken müs-lümanlar ona doğru yürüyüp asla kaçmayacaklarına dâir ona bî'at ettiler. Bu müşrikleri korkuttu ve yanlarında bulunan müslümanlan göndererek mütâreke ve barış istediler.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ali îbn Ahmed îbn Ab-dân'm... Enes îbn Mâlik'den rivayetle haber verdiğine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Rıdvan bî'atını emrettiğinde Osman İbn Affân Allah Rasûlü (s.a.) tarafından Mekke'lilere elçi olarak gönderilmişti. İnsanlar bî'at ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, şüphesiz Osman Allah'ın ve Rasûlü'nün bir haceti için gitmişti, deyip iki elinden birini diğerine vurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün eli Hz. Osman için onların ellerinin kendilerine olduğundan daha hayırlı idi. İbn Hişâm der ki: Güvendiğim birisinin kendi isnadı ile rivayet eden birisinden naklettiğine göre... İbn Ömer şöyle demiştir: Allah îlasûlü (s.a.) Hz. Osman için bî'at edip ellerinden birisini diğerine koydu (vurdu). Abdül-melik İbn Hişâm'ın Vekî, kanalıyla... Şa'bî'den rivayetine

göre Rıdvan bî'atında Allah Rasûlü (s.a.) ile bî?atlaşanların ilki Ebu Sinan el-Esedî'-dir. Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el- Humeydî der ki: Bize Süfyân'm... Şa'bî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) insanları bî'ata davet ettiğinde efendimize ulaşan ilk kişi Ebu Sinan olmuştur. Uzat elini, sana bî'at edeyim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Ne üzere benimle bî'atlaşacaksın? diye sordu da Ebu Sinan : Senin gönlünden geçen şey üzerine, dedi. Bu Ebu Sinan Esed kabilesinden Vehb'dir.
Buharî der ki: Bize Şücâ' İbn Velîd'in... Nâfi'den rivayetine göre o, şöyle diyor: İnsanlar İbn Ömer'in Hz. Ömer'den önce müslüman olduğundan bahsediyorlar, halbuki bu böyle değildir. Hz. Ömer Hudeybi-ye günü Abdullah'ı, ansâr'dan birisinin yanında bulunan atını, savaşmak üzere getirmesi için göndermişti. Bu arada Allah Rasûlü (s.a.) ağacın yanında bî'atlaşıyordu ve Hz. Ömer'in bundan haberi yoktu, Abdullah, Önce Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştı, sonra Hz. Ömer'in kısrağına binip onu Hz. Ömer'e getirdi, Hz. Ömer savaş için silâhlarım kuşanıyordu ki oğlu Abdullah kendisine Allah Rasûlü (s.a.) nün ağacın altında bî'atlaştığmı haber verdi. Hz. Ömer de gidip onunla beraber Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at etti. İşte insanların İbn Ömer'in, babası Hz. Ömer'den önce müslüman olduğuna dâir anlattıkları hâdise aslında budur.
Sonra Buhârî der ki: Hişâm İbn Ammâr'ın... İbn Ömer'den rivayetine göre; Hudeybiye günü insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken ağaçların gölgeleri altına dağılmışlardı. İnsanlar Hz. Peygamber (s.a.)in etrafında çevrelendikleri zaman Hz. Ömer: Ey Abdullah, bak bakalım insanlar Allah Rasûlü (s.a.)nün çevresinde niçin toplanmışlar? dedi. Oğlu insanların Hz. Peygambere bî'at etmekte olduklarını gördü, önce bî'at etti, sonra da Hz. Ömer'in yanma döndü. Hemen peşinden Hz. Ömer de çıkıp bî'at etti. Beyhakî de hadîsi Ebu Amr el-Edîb kana-lıyla... Velîd İbn Müslim'den müsned olarak rivayetle zikretmiştir. Leys'in Ebu Zübeyr'den, onun da Câbir'den rivayetine göre o, şöyle diyor: Bizler Hudeybiye günü bin dört yüz kişi idik, Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at ettik. Hz. Ömer Allah Rasûlü (s.a.) nün elini Akasya ağacının altında tutmuş ve Rasûlullah'a bî'at etmişti. Bizler kaçmayacağımıza dâir Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştık. Onunla ölüm üzere bî'atlaşmadık. Hadîsi Müslim de Kuteybe'den rivayet etmiştir. Yine Müslim'in Yahya îbn Yahya kanalıyla... Ma'kıl îbn Yesâr'dan rivayetine göre o, şöyle anla-tıyor: Ağaç altında insanların Allah Rasûlü (s.a.) ile bi'atlaştığı manzara sanki gözümün önünde: Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün başının üzerine sarkan ağacın dallarından birini kaldırmaktaydım. Bizler on dört kere yüz (bin dört yüz) kişi idik. Rasûlullah ile ölüm üzere bî'atlaş-madık. Aksine biz onunla, kaçmayacağımıza dâir bî'atlaştık. Buhârî'nin Mekkî İbn îbrâhîm kanalıyla... Seleme İbn Ekvâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.) ile bî'atlaştım. Râvî Yezîd der ki: Ey Müslim, o gün ne üzerine bî'at etmiştiniz? diye sordum o: Ölüm üzere diye cevabladı. Yine Buhârî'nin Ebu Âsim kanalıyla... Seleme'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hudeybiye günü Allah Rasûlü (s.a.) İle bî'atlaştım, sonra bir kenara çekildim. Ey Seleme, bî'at-laşmayacak mısın? buyurdu, ben: Bî'sft .etmiştim, dedim. Gel, bî'at et buyurdu. Yaklaştım ve Rasûlullah'a bî'at ettim. Râvî Yezîd İbn Ebu Ubeyd der ki: Ey Seleme, Peygamberimize ne üzerine bî'at ettin? Diye sordum, ölüm üzere, dedi. Hadîsi Müslim de başka bir kanaldan

olmak üzere Yezîd İbn Ebu Ubeyd'den tahrîc etmiştir. Buhârî'nin Abbâd İbn Temîm'den rivayetine göre de onlar Allah Rasûlüne ölüm üzerine bî'at etmişlerdir. Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... Seleme İbn Ekvâ'-dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Hudeybiye'ye geldik. Biz on dört kere yüz (bin dört yüz) kişiydik. Hu-deybiye kuyusunun başında elli koyun vardı ki, su onlara yetmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) kuyunun çevresine oturdu. Ya dua etti, ya da içine tükürdü de suyu çoğalıp kabardı, hem su içtik, hem de hayvanlarımızı suladık. Râvî anlatmaya şöyle devam eder: Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ağacın altında bî'ata davet etti. İnsanların ilki olarak onunla bî'atlaş-tım, sonra peşpeşe bî'at etmeye başladılar. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.): Ey Seleme, bana bî'at et, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, ben herkesten önce bî'at etmiştim, dedim. Allah Rasûlü : Yine bî'at et, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) beni silâhsız olarak gördü ve deriden bir kalkan verdi. Sonra insanlar bî'at etmeye devam ettiler. Bî'atlaşmanın sonunda Allah Rasûlü (s.a.): Ey Seleme, sen bî'at etmiyor musun? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, ben sana insanların başında ve ortasında bî'at etmiştim, dedim. Yine bî'at et, buyurdu ve onunla üçüncü defa bî'atlaş-tım. Efendimiz: Ey Seleme, sana vermiş olduğum kalkanın nerede? diye sordu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, Âmir benim yanıma silâhsız olarak uğradı da kalkanı ona verdim, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) güldü. Sonra da: Şüphesiz sen, ilk defa: Ey Allah'ım, bana kendimden daha sevgili olan bir dost ver, diyen gibisin, buyurdu. Râvî devamla şöyle anlatır : Sonra Mekke halkından müşrikler barış için bize elçi gönderdiler. Sonunda biz birbirimize gidip geldik ve aramızda barış oldu. Ben, Talha İbn Ubeydullah (r.a.)ın hizmetçisi idim. Kısrağım sular ve tımar eder, Talha'nın yemeğinden yerdim. Allah ve Rasûlüne hicret ederek ailemi ve malımı terketmiştim. Biz Mekke halkı ile barış yapıp^da birbirimize karıştığımızda bir ağacın yanma geldim, altındaki dikenleri temizledim sonra da gölgesine yattım. Mekke müşriklerinden dört kişi yanıma ge-lerek Allah Rasûlü (s.a.) hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Onlara kızarak oradan ayrıldım ve başka bir ağacın altına gittim. Silâhlarını ağaca asıp uzandılar. Onlar bu durumdalarken vadinin alt tarafından birisi: Ey muhacirler, imdada koşun, İbn Züneym öldürüldü, diye nida etti. Kılıcımı sıyırdım ve uyumakta olan o dört kişinin üzerine yürüdüm, silâhlarım aldım ve bir elimde topladım. Sonra da : Muham-med'in yüzünü şereflendiren Allah'a yemîn ederim ki sizden her kim başını kaldıracak olursa kafasını kopannm, dedim. Sonra onları sürüp Allah Rasulû (s.a.)ne getirdim. Amcam Âmir de Abelât kabilesinden ve müşriklerden olan Mikrez adında birini sürükleyip getirmişti. Yetmiş müşriki Allah Rasûlü (s.a.)nün huzurunda diktik. Allah Rasûlü (s.a.) onlara baktı ve: Onları bırakın ki bu, onlar için günahkârlığın başlangıcı ve iki ucu olsun, buyurdu ve Allah Rasûlü (s.a.) onları affetti. Allah Teâlâ da: «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'-dur...» (Fetih, 24) âyetini indirdi. Müslim de hâdiseyi yukardaki gibi veya ona yakın şekilde İshâk İbn İbrahim İbn Rahûyeh'ten onun isnadı ile rivayet etmiştir. Buhârî ve Müslim'de Ebu Avâne kanalıyla... Saîd îbn Müseyyeb'den rivayete göre o, şöyle demiştir: Babam ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.) ne bî'at edenlerdendi. Bir sonraki sene haccetmek üzere gittik. Fakat o ağacın yeri bize gizlendi (tanımadık). Şayet sizin için belirtilmiş olsaydı siz onu bilirdiniz. Ebu Bekr el-Humeydî der ki: Bize Süfyan'ın...

Câbir'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) insanları bî'at etmeye çağırdığında bizden Cedd İbn Kays denilen birisini devesinin ayağının altına saklanmış olarak bulduk. Hadîsi Müslim de İbn Cüreyc kanalıyla İbn Zübeyr'den rivayet etmiştir. Yine Hu-meydî der ki: Bize Süfyân'ın... Câbir'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye günü bizler bin dört yüz kişi idik. Allah Rasûlü (s.a.) bize: Sizler bugün yeryüzü halkının en hayırlılarısınız, buyurdu. Câbir der ki; Şayet ben görmüş olsaydım size o ağacın yerini gösterirdim. Süf-yân da şöyle diyor: Şüphesiz onlar o ağacın yerinde ihtilâf etmişlerdir. Bu haberi Buhârî ve Müslim, Süfyân kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus'un... Câbir'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ağacın altında bî'at edenlerden hiç kimse cehenneme girmeyecektir. İbn Ebu Hâtim'in Muhammed îbn Hârûn kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) : Ağacın altında bî'at edenlerin tamâmı —şu kızıl devenin sahibi dışında— cennete girecektir, buyurmuştur. Biz onu çabucak getirmek üzere gittiğimizde devesini kaybetmiş bir adamla karşılaştık ve : Gel, bî'at et, dedik. Devemi bulmam bana bî'at etmemden daha sevimlidir, dedi. Ab.dullah îbn Ahmed der ki: Bize Ubeydullah İbn Muâz'ın... Câbir'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o: Kim Mürar tepesine tırmanırsa şüphesiz îsrâiloğullarından indirilen (affolunan günâh) ondan da indirilip affolunur, buyurmuştu. Oraya ilk çıkan Hazrec oğullan atlıları oldu. Daha sonra insanlar oraya koşuştular. Allah Rasûlü (s.a.): Şu kırmızı devenin sahibi dışında hepiniz bağışlandınız, buyurdu. Bizler: Gel, Allah'ın elçisi se,nin İçin mağfiret dilesin, dedik. Allah'a yemîn ederim ki yitiğimi bulmam bana arkadaşınızın benim için istiğfar etmesinden daha sevimlidir, dedi. Bir de baktık yitiğini arayan bir adammış. Hadîsi Müslim de Ubeydullah'-tan rivayet ediyor.
İbn Cüreyc der ki: Bana Ebu Zübeyr'in haber verdiğine göre o, Câ-bir'i şöyle anlatırken işitmiş: Bana Ümmü Mübeşşir haber verdi ki O, Allah Rasûlü (s.a.)nü Hafsa'nm yanında : Ağacın altında bî'at edenlerden hiç kimse inşâallah cehenneme girmeyecek, buyururken işitmiş de: Evet öyle, girmeyecek ey Allah'ın elçisi, demiş. Allah Rasûlünün kendisini bu sözden men'etmesi üzerine bu sefer Hafsa'ya: «Sizden oraya (cehenneme) gitmeyecek hiç kimse yoktur.» (Meryem, 71) demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): Şüphesiz Allah Teâlâ : «Sonra Biz, takvaya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacağız.» (Meryem, 72) buyurmuştur, demiş. Hadisi Müslim rivayet ediyor. Yine Müslim'de Kuteybe kanalıyla... Câbir'den rivayet edilen bir hadise göre Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın bir kölesi Hâtıb'ı şikâyet ederek gelmiş ve: Ey Allah'ın elçisi, hiç şüphe yok Hâtıb cehenneme girecek, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuş: Yalan söyledin, o cehenneme girmeyecek. Zîrâ o, Bedir'de ve Hudeybiye'de bulunmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onları överek şöyle buyurur: «Muhakkak ki sana bî'at edenler, ancak Allah'a bî'at etmektedirler. Allah'ın eli onların elleri üstündedir. Onun için kim bu ahdi çözerse, ancak kendi aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse, ona da Allah büyük bir ecir verecektir.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerî-me'de de şöyle buyurur: «Andolsun ki, sana o ağacın altında bîat ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de

onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.» (Fetih, 18).[3]

11 — Bedevilerden geride bırakılanlar sana diyeceklerdir ki: Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan
bizim bağışlanmamızı dile. Kalblerinde olmayanı dilleriyle söylüyorlar. De ki: Allah, size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim engel olabilir? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdâr olandır.
12 — Hayır siz, peygamberin ve mü'minlerin, ailelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin kalb-lerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz. Ve helake mahkûm bir kavim oldunuz.
13 — Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmezse, muhakkak ki Biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.
14 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah Gafur, Rahim olandır.

Bedevilerden Geride Bırakılanlar

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.)ne, aileleri ve meşgaleleri içinde kalmayı tercih ederek Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yürümeyi terke-den bedevilerin ne ile özür beyân edeceklerini haber veriyor. Onlar aileleri ve malları ile meşguliyetlerini ileri sürerek ma'zeret beyân etmişler ve Allah Rasûlü (s.a.) nün kendileri için istiğfarda bulunmasını istemişlerdi. Bu, onların mücerred bir sözünden ibarettir. Değilse inandıklarından" dolayı değildir. Aksine onların bu ma'zeret beyânları sırf müslü-manlardan bir korunma ve yapmacıklıktan ibarettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kalplerinde olmayanı dilleriyle söylüyorlar. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na kim engel olabilir?» Hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nm sizin hakkınızda murâd buyurduğunu geri çevirecek hiç kimse yoktur. O, sizin içlerinizde ve gönüllerinizde olanı en iyi bilendir. Her ne kadar siz bize tâbi olmuş görünerek yapmacık davransanız bile. «Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdar olandır.»
«Hayır siz, peygamberin ve mü'minlerin, ailelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmıştınız.» Sizin geri kalmanız aslında ma'zeretli vsya âsî bir kişinin geri kalması değildi. Aksine bir münafıklık geri kalmasıydı. Aslında siz peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönemeyeceklerini sanmış; onların öldürüleceklerine, köklerinin kazınacağına, toptan helak olacaklarına ve bu durumu haber verecek bir tekinin bile dönmeyeceğine inanmıştınız. «Bu, sizin kalblerinize güzel göründü de kötü.zanda-bulundunuz ve helake mahkûm bir kavim oldunuz.» İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları ayetteki kelimesini; helak olanlar şeklinde, Katâde: Fesada uğrayanlar, şeklinde açıklar. Bu kelimenin Umman lehçesinden olduğu da söylenir.
«Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân etmez (zahirde ve bâtında ameli sırf Allah için yapmaz) ise; şüphesiz Allah Teâlâ gerçekte içinde bulunanın tersi bir i'tikâdı insanlara gösterse bile ona cehennemde azâb edecektir.» Daha sonra Allah Teâlâ gökler ve yer halkı hakkında yegâne tasarruf sahibi hâkim ve mâlik olduğunu

beyanla şöyle buyurur: «Dilediğim bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah, zâtına tevbe ile dönen ve katında boyun eğen için Ğafûr, Rahîm olandır.»[4]

15 — Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geride bırakılanlar diyeceklerdir ki: Bırakın biz de arkanıza düşelim. Onlar Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler. De ki: Bize uymayacaksınız. Allah daha önce böyle buyurmuştur. Size; hayır, bizi çekemiyorsunuz, diyeceklerdir. Hayır onlar, pek az anlayan kimselerdir.

Allah Teâlâ burada haber veriyor ki Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Hayber'i fethetmek üzere gittikleri zaman daha önce Hudeybiye gazvesine katılmayarak arkada kalan bedeviler Hz. Peygamber ve ashabı ile beraber ganimete kavuşmak üzere çıkmak istemişlerdi. Halbuki onlar düşmanlarla muharebe, baskın ve sıkıntı zamanında geride kalmışlardı. Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne; cezalarının yaptıklarının cinsinden olması için onların çıkmalarına izin vermemesini emretti. Şüphesiz Allah Teâlâ Hudeybiye'de bulunanlara geride kalan diğer bedevileri ortak kılmayarak Hayber ganimetini sâdece onlara vaad etmişti. Elbette bundan başkası, ne şeriat ne de ölçü itibariyle gerçekleşmeyecekti. Bu sebepledir ki: «Onlar Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler.» buyurmuştur. Mücâhid, Katâde ve Cüveybir burada değiştirilmek istenen Allah'ın kelâmının, Allah Teâlâ'mn Hudeybiye ehline vermiş olduğu vaad olduğunu söylemişlerdir. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor. İbn Zeyd'e göre ise bu, Allah Teâlâ'nm şu kavlidir: «Allah seni onlardan bir topluluğa geri döndürür de; senden savaşa çıkmak için izin isterlerse, de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz, baştan oturup kalmaya razı oldunuz. Artık siz, geri kalanlarla birlikte oturun.» (Tevbe, 83). İbn Zeyd'in bu açıklaması şüphelidir. Zîrâ Berâe süresindeki bu âyet, Tebük gazvesi hakkında nazil olmuştur. Tebük gazvesi ise Hudey-biye gazvesinden sonradır. İbn Cüreyc ise, «Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler.» âyetini: Müslümanları cihâddan alıkoymak suretiyle Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler, şeklinde açıklamıştır.
«De ki: Bize uymayacaksınız. Allah, daha önce böyle buyurmuştur.» Sizin müslümanlarla (Hudeybiye'ye katılanlar ile) beraber çıkma isteğinizden önce Allah Teâlâ Hudeybiye'ye katılanlara vaad etmiştir. Size; hayır, bizi (ganimetlerde size ortak olmamızı) çekemiyorsunuz, diyeceklerdir. Hayır onlar, pek az anlayan kimselerdir. (Durum onların zannettiği gibi değildir. Şu kadar var ki onların anlayışları yoktur.)»[5]

16 — Bedevilerden geride bırakılanlara de ki: Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme çağırılacaksınız. Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar. Şayet itaat ederseniz, Allah size güzel bir ecir verir. Ama daha önce döndüğünüz gibi, yine dönecek olursanız, sizi elîm bir azâbla azâblandırır.
17 — Gözü kör olana vebal yok. Topala da vebal yok, hastaya da vebal yok. Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa; onu elîm bir azâb ile azâblandırır.

Müfessirler burada zikredilen zorlu savaşçı olan ve kendileri ile savaşmaya çağrılan kavim hakkında ihtilâf etmişlerdir.
1- Bunlar Hevâzin kabîlesidir. Şu'be bu görüşü Ebu Bişr kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime'den rivayet etmiştir. Hüşeym de bu görüşü Ebu Bişr'den rivayet eder. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde Katâde de böyle söylemiştir.
2- Dahhâk'in söylediğine göre bu kavim, Sâkîf kabîlesidir.
3- Cüveybir'in söylediğine göre bu kavim; Hanîfe oğullarıdır. Muhammed İbn İshâk da bu görüşü Zührîden rivayet ediyor. Bunun bir benzeri Saîd ve İkrime'den de rivayet edilmiştir.
4- Bunlar İranlılardır. Ali İbn Ebu Talha bu görüşü İbn Ab-bâs'tan rivayet eder. Atâ, Mücâhid ve kendisinden gelen rivayetlerden birinde İkrime de böyle söylemiştir.
Kâ'b el-Ahbâr bu kavmin Rumlar olduğunu söylüyor. îbn Ebu Leylâ, Atâ, Hasan ve Katâde'den rivayete göre ise bunlar İranlılar ve Rumlardır. Mücâhid'den rivayete göre bunlar puta tapanlardır. Yine Mücâhid'den rivayet edildiğine göre bunlar, güçlü kuvvetli insanlar olup belirli bir fırka ta'yîn edilmemiştir. İbn Cüreyc de böyle söylüyor. Bu görüş İbn Cerîr tarafından da tercih edilmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize el-Eşecc'in... Zührî'den «Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.» âyeti hakkındaki rivayetinde o, şöyle demiştir: Bunlar henüz gelmemişlerdir. Yine îbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... «Siz yakında zorlu savaşçı olan bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.» âyeti hakkında Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Onlar, savaşçı bir millettir. Yine İbn Ebu Hâtim'in Süfyân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur: «Sizler küçük gözlü, küçük ve yassı burunlu bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Onların yüzleri, sanki deri kaplı kalkanlar gibidir. Süfyân der ki: Onlar Kürtlerdir. İbn Ebu Ömer der ki: Bir yerde ;{yazılı olarak) buldum ki İbn Ebu Hâlid, babasının şöyle dediğini naklediyor: Ebu Hüreyre bizim yanımıza müsâfir olarak indi ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Sizler kıldan ayakkabılar giymiş bir kavimle savaşacaksınız, hadîsini tefsir edip: Onlar savaşçı bir millettir, yani Kürtlerdir, dedi.
«Onlarla savaşırsınız veya onlar müslüman olurlar.» Onlarla cihâd ve savaş, sizin için meşru' kılınmıştır. Onlar bu halde devam ettikleri sürece onlara karşı zafer sizindir. Ya da onlar müslüman olacak ve kendi ihtiyarlan ile savaşsız olarak sizin dininize gireceklerdir. • Şayet itaat ederseniz; (Allah'ın emrine icabetle cihâda çıkar ve Üzerinize farz kılınanları yerine getirirseniz) Allah size güzel bir ecir verir. Ama daha önce (davet edildiğiniz halde geri kaldığınız Hudey-biyç savaşında geri döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi elîm bir az&bla azâblandmr.
Daha sonra Allah Teâlâ cihâdı terketmeye ma'zeret teşkîl edecek özürleri zikreder. Bunlardan kimisi körlük ve topallık gibi devamlıdır,
Kimisi de belirli günlerde kişiye arız olan ve daha sonra sona eren hastalık gibi süreli, arızî özürlerdir. Belirli günlerde hasta olan kimse hastalık halinde iyileşinceye kadar devamlı özür sahipleri hükmüne girer. Daha sonra Allah Teâlâ cihâda, Allah ve Rasûlüne itâata teşvikle şöyle buyurur: «Kim, Allah'a ve peygamberine itaat ederse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlerine sokar. Kim

de geri kalır (cihâddan imtina' eder ve dünya geçimliklerine yönelir) sa, (dünyada zillet, âhirette cehennem ile olmak üzere) onu elîm bir azâb ile azâblandırır.»[6]

18 — Andolsun ki, sana o ağacın altında taî'at ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de onlara sekîneti indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.
19 — Ve alacakları bol ganimetlerle. Allah Azîz, Ha-kîm olandır.

O Ağacın Altında Bî'at Edenler

Allah Teâlâ bu âyet-j kerîmelerde, ağacın altında Rasûlü (s.a.)ne bîat etmiş olan mü'minlerden hoşnûd olduğunu haber veriyor. Daha önce onların sayıları zikredilmişti ki bin dört yüz kişiydiler. Altında bîat etmiş oldukları ağaç ise Hudeybiye arazisindeki bir akasya ağacı idi. Buharı der ki: Bize Mahmud'un... Târik İbn Abdurrahmân'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hacca gitmiş ve namaz kılan bir topluluğa rastlamıştım, Bu mescid ne mescididir? diye sordum. Altında Allah Rasûlü (s'.a.)nün Rıdvan bî'atını yapmış olduğu ağaçtır, dediler. Saîd İbn Müseyyeb'e gelerek bunu haber verdim de Saîd şöyle dedi. Babamın bana naklettiğine göre o, ağacın altında Allah Rasûlü (s.a.)ne bî'at eden-lerdenmiş. Babam şöyle demişti: Bir sonraki sene çıktığımızda ağacı unutmuş ve bulamamıştık. Saîd der ki: Muhammsd (s.a.)in ashabı o ağacı bümiyorlarken size mi öğretildi? Siz mi daha iyi bilmektesiniz?
«Kalblerinde olanı (doğruluğu, vefayı, Allah'ın emrini işitip itaat etmelerini) bilmiş de onlara sekîneti, (kalb huzuru ve sükûnu) indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.» Allah'ın onları mükâfatlandırmış olduğu fetihler onlarla düşman arasındaki barış ve bu barış sayesinde meydana gelen Hayber'in, Mekke'nin, daha sonra da diğer iklim ve ülkelerin fethi gibi devamlı ve peşpeşe gelen umûmî hayırlar, dünya ve âhirette onlar için meydana gelen izzet, zafer ve yüceliktir. Bu sebepledir ki «Ve alacakları bol ganimetlerle. Allah Azîz, Hakîm olandır.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Yahya'nın... İyâz İbn Seleme'den, onun da babasından rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Biz öğle vakti istirahata çekilmişken Allah Rasûlü (s.a.)nün münâdisi şöyle nida etti: Ey insanlar, Rûh'el-Ku-düs indi. Haydin bî'ata, haydin bî'ata. Allah Rasûlü bir akasya ağacının altında idi. Çevresine toparlanıp ona bîat ettik. İşte Allah Teâlâ'nm: «Andolsun ki, sana o ağacın altmda bî'at ederlerken Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur.» kavli budur. Allah Rasûlü bir elini diğer eli ile tutarak Hz. Osman için bîat etti. İnsanlar: Osman İbn Affân'a ne olmuş ki, durumu gayet güzel. O Mekke'de Beytullah'ı tavaf ediyor, biz ise "hâlâ buradayız, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Osman orada şu kadar sene kalsa bile ben tavaf etmedikçe o, Beytullah'ı tavaf etmez.[7]

20 — Allah, size ele geçireceğiniz bol ganimetler vaad-etmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki mü'minlere bir âyet olsun ve sizi dosdoğru yola hidâyet etsin.

21 — Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganimetler de vardır. Ve Allah her şeye kadir olandır.
22 — O küfredenler, sizinle savaşa katılsalardı mutlaka arkalarını dönerlerdi. Sonra bir velî ve yardımcı da bulamazlardı.
23 — Bu, önceden beri geçmiş olan Allah'ın sünnetidir. Ve sen, Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın.
24 — Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmekte olandır.

Mücâhid, «Allah size ele geçireceğiniz bol ganimetler vaadetmiştir.» âyetinde bugüne kadar elde edilen bütün ganimetlerin kasdedüdiğini söyler. «Bunu size hemen vermiş.» âyetinde kasdedilen ise, Hayber'in fethidir. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise, size hemen vermiş olduğu ganimet ile Hudeybiye barışı kasdedilmektedir.
«Ve insanların ellerini sizden çekmiştir.» Ki, düşmanlarınız sizin aleyhinize içlerinde gizlemiş oldukları muharebe, savaş gibi kötülükleri size ulaştıramamışlardır. Aynı şekilde arkanızda bıraktığınız insanların ellerini de aileleriniz ve haremlerinizden çekmiş, engellemiştir. «Ki bu, mü'minlere (ibret alacakları) bir âyet olsun.» Şüphesiz Allah onların koruyucusu, sayılarının azlığına rağmen diğer düşmanlara karşı yardımcılarıdır. Böylece onlar, Allah'ın kendilerine yaptığı bu muamele ile işlerin akıbetlerini en iyi bilenin Allah olduğunu anla-yacaklardır. Yine anlayacaklardır ki, zahirde hoşlanmasalar bile mü'-min kullan hakkında Allah'ın seçmiş olduğu elbette tercihe şâyân olandır. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir.» (Bakara, 216).
«(Allah'ın emrine boyun eğmeniz, O'na itâatla tâbi olmanız) ve (Rasûlüne muvafakatiniz sebebiyle) sizi dosdoğru yola hidâyet etsin.»
«Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganimetler de vardır. Ve Allah her şeye kadir olandır.» Y.ani başka bir ganimet. Bir başka fetih. Siz ona güç yetiremediğiniz halde Allah Teâlâ onu sizin için kolaylaştırmış ve çepeçevre kuşatmıştır. Şüphesiz Allah müttakî kullarını hiç ummadıkları yerden rızıklandınr. Müfessirler, bu ganimetle neyin kasdedildiğinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî, bu ganimetin Hayber ganimeti olduğunu söyler. Bu; Allah Teâlâ'nıh «Bunu size hemen vermiştir.» âyetine göre Hudeybiye musâlahasıdır. Dahhâk, İbn İshâk ve Abdurrahmân İbn -Zeyd İbn Eşlem böyle söylemektedir. Katâde ise bu ganimetin Mekke fethi olduğunu söyler. îbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. İbn Ebu Leylâ ve Hasan el-Basrî ise bu ganimetin, İran ve Rum ganimetleri olduğunu söylemektedir. Mücâhid daha da geniş düşünerek bu ganimetin, kıyamet gününe kadar olacak her fetih ve ganimet olduğunu söylemiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be kanalıyla... îbn Atabâs'tan rivayetine göre; o, «Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ama Allah'ın sizin için sakladığı ganimetler de vardır.» âyeti hakkında der ki: Bunlar bugüne kadar yapılan fetihlerdir.

«O küfredenler, sizinle savaşa katılsalardı mutlaka arkalarını dönerlerdi. Sonra bir velî ve yardımcı da bulamazlardı.» Allah Teâlâ, inanan kullarını müjdeleyerek şöyle buyurur: Şayet müşrikler onlarla savaşmış olsalardı; hiç şüphesiz Allah Teâlâ, Rasûlüne ve inanan kullarına yardım ederdi de kâfirlerin ordusu arkalarını dönüp kaçarak hezimete uğrarlardı. Onlar bir dost ve yardımcı da bulamazlardı. Çünkü Allah, Rasûlü ve Allah'ın taraftarları olan mü'minler şafuldadır.
«Bu, önceden beri geçmiş olan Allah'ın sünnetidir. Ve sen, Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın.» Allah'ın yaratıkları hakkındaki sünneti ve âdeti budur: Hak ile bâtılın ayrılacağı bir yerde küfürle îmân ne zaman karşı karşıya gelse Allah mutlaka küfre karşı îmâna yardımcı olur, hakkı yüceltirken bâtılı alçaltır. Nitekim Bedir günü müslümanların sayı ve hazırlığının azlığına ve müşriklerin sayı ve hazırlıklarının çokluğuna rağmen düşmanları olan müşriklere karşı dostları olan mü'minlere yardımcı olmuştur.
«Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmekte olandır.» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ, inanan kullarına olan nimetlerini anıyor. O zaman da müşriklerin ellerini onlardan çekmiş ve müşrikler onlara bir kötülük ulaştıramamıştır. Mü'-minlerin ellerini de müşriklerden çekmiştir ki böylece onlarla Mescid-i Harâm'ın yanında savaşmamışlardır. Aksine her iki grubu da korumuş ve mü'minler için mahzâ hayır, dünya ve âhirette güzel bir âkıbst olan barışı aralarında gerçekleştirmiştir. Daha önce Seleme İbn Ekvâ hadîsinde de geçtiği üzere müslümanlar, yetmiş müşrik esîri getirip Allah Rasûlü (s.a.)nün huzurunda bağlı olarak durdurdukları zaman Hz. Peygamber onlara bakmış ve: Onları salıverin ki, bu onlar için günahkârlığın başlangıcı ve neticesi olsun, buyurmuştu. Bu hususta Allah Teâlâ da: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini inzal buyurdu.
îmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Enes İbn Mâlik'-den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hudeybiye günü olduğunda, Mek-kelilerden silâhlı seksen kişi Ten'îm dağı tarafından Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabının üzerine saldırmıştı. Onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne baskın yapmak istiyorlardı. Hz. Peygamber onlara beddua etti de yakalandılar. Affân ise Hz. Peygamberin onları bağışladığını söyler. Bu hâdise üzerine «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur.» âyeti nazil oldu. Müslim ve Sünen'inde Ebu Dâvûd, Sünen'lerinin tefsir bölümünde Tirmizî ve Neseî bu hadîsi muhtelif kanallardan olmak üzere Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmişlerdir.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb'ın... Abdullah İbn Muğaffel el-Müzenî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatmış: Allah Te-âlâ'nm Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurduğu ağacın dibinde Allah Ra-sûlü (s.a.) ile beraberdik. Ağacın bazı dalları Allah Rasûlü (s.a. ile Ali İbn Ebu Talibin sırtına düşüyordu. Süheyl İbn Amr da Hz. Peygam-ber'in huzûrundaydı. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ali'ye: Yaz: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl, Hz. Ali'nin elini tutarak: Biz Rahman ve Rahîm'i bilmeyiz; bizim meselemizde bildiğimizi yaz, dedi. Hz. Peygamber: Yaz: Bismike Allahümme, buyurdu. Hz.' Ali: Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed ile Mekke ehlinin üzerinde anlaştıkları ahid-nâmedir, yazmıştı. Süheyl

İbn Amr yine onun elini tutarak: Şayet sen onun elçisi isen bu takdirde biz sana zulmetmiş oluruz; bizim meselemizde bizim bildiğimizi yaz, dedi. Allah Rasûlü: Bu, Abdullah oğlu Mu-hammed'in üzerinde anlaştığıdır, yaz, buyurdu. Biz bu durumda iken birdenbire silâhlı otuz genç üzerimize sıçradı, Allah Rasûlü (s.a.) on-lara beddua etti de Allah onları sağır etti (başka bir rivayete göre gözlerini kör etti). Üzerlerine yürüyüp yakaladık. Allah Rasûlü (s.a.): Herhangi bir kimsenin ahdiyle mi geldiniz? Veya herhangi bir kimse size emân verdi mi? buyurdu. Onlar: Hayır, dediler de Allah Rasûlü onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah, yaptıklarınızı görmekte olandır.» âyetini indirdi. Neseî de hadîsi Hüseyn îbn Vâkıd kanalıyla rivayet etmiştir.
İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... İbn Ebzâ'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlıkları çıkarıp Zül-huleyfe'ye ulaştığında kendisine Hz. Ömer: Ey Allah'ın peygamberi, seninle harp halinde olan bir kavme silâhsız ve süvariler olmaksızın gidiyorsun, dedi. Hz. Peygamber de Medine'ye haber gönderip orada ne kadar silâh ve at varsa yükletip getirtti. Mekke'ye yaklaştığında Mekke'ye girmesini engellediler. Yürüyüp Minâ'ya geldi ve orada konakladı. Çıkardıkları gözcü, İkrime İbn Ebu Cehl'in Hz. Peygamberin üzerine beş yüz kişiyle yürüdüğü haberini getirdi. Allah Rasûlü Hâlid İbn Ve-lîd'e: Ey Hâlid, gelen senin amcaoğlundur, atlılar içinde geliyor, dedi. Hz. Hâlid: Ben Allah'ın kılıcıyım, Rasûlühün kılıcıyım —işte o gün kendisine Seyfullah adı verildi— ey Allah'ın Rasûlü, beni dilediğin yere gönder, dedi. Hz. Peygamber de onu atlıların. ürerine gönderdi. Hâlid, Şi'b denilen mevkide İkrime ile karşılaşıp onu hezimete uğrattı ve Mekke çevresindeki bağlara kadar kovaladı. İkrime'nin dönüşünde yine onu hezimete uğratıp Mekke bahçelerine sığınmaya mecbur bıraktı. İkrime üçüncü dönüşünde de bozguna uğrayıp Mekke bahçelerine sığınmak mecburiyetinde kaldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O küfredenleri elîm bir azâb ile azâblandırır.» kısmına gelinceye kadar «Mekke»nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetlerini indirdi. Allah Teâlâ peygamberini, muzaffer kıldıktan sonra onlarla savaşmaktan alakoymuştur ki, henüz Mekke'de kalmış bulunan müslümanlar atların ayaklan altında ezilmesinler.
İbn Ebu Hatim de bu haberin bir benzerini İbn Ebzâ'dan rivayet etmektedir. Ancak bu hadîsin ifâdeleri şüphelidir. Zîrâ bunun Hudey-biye senesi olması mümkün değildir. Hâlid o zamanda henüz müslü-man olmamıştı.. Aksine o günde müşriklerin öncü kuvveti durumundaydı. Bu husus sahîh bir hadîste belirtilmektedir. Umret'ül-Kazâ senesi olması da caiz değildir. Zîrâ ertesi yıl Allah Rasûlü (s.a.)nün umre yapması ve Mekke'de üç gün kalması şartı ile anlaşma yapmışlardı. Buna istinaden Hz. Peygamber Mekke'ye geldiğinde onu engellememişler, onunla savaşmamışlardı. Şayet bu hâdise Mekke'nin fethi günü olmuştur, denilirse; buna cevabımız şöyle olacaktır: Bunun fetih günü olması da caiz değildir. Zîrâ fetih senesi Hz. Peygamber kurbanlıklar sürüp götürmemişti. O büyük bir ordu içinde muharebe ve savaş için gelmişti. O halde yukardaki hadîsin ifâdeleri arasında boşluklar vardır ve her halde içine bir şeyler karışmış olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

İbn İshâk der ki: Benim ithamda bulunamayacağım birisi bana İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den nakletti ki Kureyşliler, içlerinden kırk veya elli kişiyi göndererek onlara Hz. Peygamberin ashabından birini ele geçirmek üzere Rasûlullah'ın ordugâhına geceleyin yaklaşmalarını emretmişlerdi. İşte bunlar yakalanıp Hz. Peygamber (s.a.)e getirildiler. Allah Rasûlü onları bağışlayıp serbest bıraktı. Onlar, Allah Rasû-lü (s.a.)nün askerine taş ve ok atmışlardı. İbn İshâk şöyle devam eder: İşte bu konuda Allah Teâlâ: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini inzal buyurdu.
Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre İbn Züneym adındaki bir adam Hudeybiye'deki Seniyye denilen yere çıkmıştı. Müşrikler ona ok atıp öldürdüler, Hz. Peygamber de bu müşriklerin üzerine atlılar gönderdi. Bu atlılar kâfirlerden on iki süvariyi yakalayıp Hz. Peygambere. getirdiler. Rasûlullah onlara: Siz herhangi bir anlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz? diye sordu. Onların; hayır, cevabı, üzerine de kendilerini (serbest) bırakıp gönderdi. İşte bu hususta Allah Teâlâ: «Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetini indirdi.[8]

25 — Onlar, küfretmiş olanlardır. Sizi Mescid-i Ha-râm'ı ziyaretten ve bekletilmekte olan kurbanlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir. Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.
26 — O küfredenler kalblerinde hamiyyeti, câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde Allah; sekînetini peygamberine ve mü'minlerin üzerine indirdi. Ve onları takva sözü üzerinde durdurdu. Onlar buna daha lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmekte olandır.

Hudeybiye Musâlahası

Âllah Teâlâ Kureyşlüerden ve Allah Rasûlü (s.a.)nü yenmeleri için onlara yardım eden Arap müşriklerinden haber vererek şöyle buyuruyor: «Onlar küfretmiş olanlardır. (Küfredenlerden başkası değillerdir). Sizi (gerçekte Mescid-i Harâm'm ehli olduğunuz ve ona daha lâyık olduğunuz halde) Mescid-i Harâm'ı ziyaretten ve bekletilmekte olan kurbanlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir.» Bu, onların azgınlık ve inâdlarmdan başka bir şey değildir. İlerde açıklanacağı üzere mahalline ulaştırılmayı bekleyen kurbanlıklar yetmiş .deve idi.
«Eğer orada henüz sizin bilmediğiniz (ve kavimlerinden korktukları için îmânlarını gizleyen ve onların arasında kalan) mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi.» Aksine sizi onlar üzerine musallat kılardı da onları ve ileri gelenlerini öldürür, hayatlarını sön-dürürdünüz. Ama onların evleri arasında bu savaş sırasında tanıyama-yacağınız mü'min erkekler ve mü'min kadınlardan oluşan kavimler de vardır. «Allah dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır.» İnananları aralarından kurtarmak için ve bir de onlardan çoğunun İslâm'a dönmesi için onların

cezalandırılmalarını geciktirmiştir. Eğer onlar (mü'minler), birbirlerinden (aralarında bulundukları kâfirlerden) ayrılmış olsalardı (şüphesiz sizi onların üzerine musallat ederdik de, onları yaygın bir şekilde katlederdiniz ve böylece o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.»
Hafız Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Ebu Zenbâ' Ravh İbn Ferec'in... Cüneyd İbn Sebu'dan rivayetine göre; o, şöyle dermiş: Günün başlangıcında Allah Rasûlü (s.a.)ne karşı kâfir olarak savaştım, günün sonunda ise müslüman olarak onunla birlikte savaştım. Bizim hakkımızda: «Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı...» âyeti nazil oldu. Biz dokuz kişi idik. Yedimiz erkek, ikimiz de kadındı. Taberânî hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Muhammed İbn Abbâd el-Mekkî'den de rivayet etmektedir ki, onun is-nâd zincirinde Ebu Cum'a Cüneyd İbn Sebu' kaydı geçmektedir. Ayrıca hadîsi İbn Ebu Hatim de Hacer İbn Halef kanalıyla rivayet etmektedir. Onun rivayet ettiği hadîsin ifâdeleri şöyledir: Biz üç erkek, dokuz kadın idik. Bizim hakkımızda : «Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı...» âyeti nazil oldu. İbn Ebu Ha-tim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdık.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Şayet kâfirler mü'min-lerden ayrılıp tefrik edilebilmiş olsaydı, Allah mü'minlerin kâfirleri öldürmesi suretiyle o küfredenleri elîm bir azâbla azâblandırırdı.
«O küfredenler, kalblerinde hamiyyeti, câhiliyyet hamiyyetini ateş-lendirdiklerinde...» Bu durum; «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» ve : «Bu Allah'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığıdır.» yazılmasını kabul etmedikleri zaman olmuştur. «Allah; sakînetini peygamberine ve mü'minlerin üzerine indirdi. Ve onları takva sözü üzerinde durdurdu.» Takva sözü, İbn Cerîr ve Abdullah İbn İmâm Ah-med'in rivayet etmiş oldukları hadîste belirtildiği üzere «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözüdür. Bu hadîs şöyledir: Bize Hasan İbn Kazea Ebu Ali el-Basrî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Onlan takva sözü üzerinde durdurdu. Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur sözüdür. Hadîsi Tirmizî de Hasan İbn Kazea'dan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Hadîs garîbdir. Sâdece onun rivâyetiyle bilmekteyiz. Ebu Zür'a'ya bu hadîsi sordum. Sadece bu kanaldan bilindiğini söyledi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr er-Ramâdî'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Her kim, «Allah'tan başka ilâh yoktur» derse; bir hakka karşılık olması müstesna malını ve nefsini benden korumuştur. Hesabı da Allah'a aittir. Allah Teâlâ kitabında bir âyet indirip şöyle buyurur: «Çünkü onlara; Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde büyüklük taslarlardı.» (Saffât, 35). Allah Teâlâ ayrıca: «Ve onları takva sözü üzerinde durdurdu. (Onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi).» buyurur ki bu söz: «Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçi-sidir.» sözüdür. Onlar bu sözü büyüklendikleri için söylememişler; Hu-deybiye günü müşrikler de aynı büyüklenme içine girmişlerdir. Allah Rasûlü (s.a.) müddet meselesinde (barış

içinde kalıp harp yapmayacakları müddet konusunda) onlarla yazışmıştır. İbn Cerîr de hadîsi bu fazlalıklarla beraber Zührî kanalıyla rivayet etmiştir. Görünüşe göre bunlar Zührî'nin sözünden hadîs metnine karışmış olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.
Mücâhid, âyette geçen takva sözünün ihlâs olduğunu söyler. Atâ İbn Ebu Rebâh ise takva sözünü şöyle açıklar: Bu söz: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, Hamd O'nadır ve O her şeye güç yetiricidir, sözüdür. Yûnus İbn Bükeyr'in îbn İshâk kanalıyla... Misver'den rivayetine göre takva sözü; tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur, sözüdür. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Ali'den rivayetine göre takva sözü hakkında o, şöyle demiştir: Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür, sözüdür. İbn Ömer de böyle söylemiştir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'm «Ve onları takva sözü üzerinde durdurdu.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu söz; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdettir ve o, her takvanın başıdır. Saîd İbn Cübeyr, Allah'ın inananları takva sözü üzerinde durdurmasını şöyle açıklar: Bu; Allah'tan başka ilâh yoktur, sözü ile Allah yolunda cihâddır. Atâ el-Horasânî der ki: Bu söz; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, sözüdür. Abdullah İbn Mübârek'in Ma'mer'den,= onun da Zührî'den rivayetine göre takva sözü; Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, sözüdür. Katâde de takva sözünü, Allah'tan başka ilâh yoktur, sözü ile açıklar.
«Onlar buna daha lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmekte olandır. (Kimin hayra, kimin de kötülüğe müstehak olduğunu en iyi O bilir.)» Neseî der ki: Bize İbrahim İbn Saîd'in... Ebu İdrîs'den, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, âyeti: O küfredenler kalble-rinde hamiyyeti câhiliyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde, şayet siz de onların ateşlendiği gibi ateşlenmiş olsaydınız hiç şüphesiz Mescid-i Haram fesada boğulurdu, şeklinde okurmuş. Bu kırâetin Hz. Ömer'e ulaşması üzerine Hz. Ömer ona karşı biraz sert davranmış da Übeyy: Sen iyi biliyorsun ki ben Allah Rasûlü (s.a.)nün yanma girerdim, Allah'ın ona öğrettiklerinden bana öğretirdi, demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer: Evet, şüphesiz sen yanında ilim ve Kur'ân olan birisin. Allah ve Rasûlünün sana öğrettiklerinden öğret ve oku, demiş.
Hudeybiye Musâlahası Hakkında Vârid Olan Hadîsler : İmâm Ahmed der ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Misver İbn Mahreme ve Mervan İbn Hakem'den rivayetine göre, onlar şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye senesi Beytullah'ı ziyaret maksadıyla çıktı. Savaş istemiyordu. Beraberinde yetmiş deveyi kurbanlık olarak çıkardı. Çevresindeki insanlar yedi yüz kişiydiler. Her on kişi bir kurbân getirecekti, Allah Rasûlü çıkıp Usfân'a vardığında Bişr İbn Süfyân el-Ka'bî Rasûlullah'a kavuştu ve: Ey Allah'ın elçisi, Kureyş senin bu yürüyüşünü işitmiş ve ne kadar develeri varsa yanlarına alıp çıkmışlar. Kaplan derilerinden zırhlar giymişler. Üzerlerine baskı yapıp yenemeyeceğine dâir Allah'a and içtiler. Hâlid İbn Velîd'i süvarileri ile Kürâ'el-Ğamîm'e öncü olarak çıkardılar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Yazıklar olsun Kureyş'e. Kafalarını harble bozmuşlar. Ne olurdu sanki insanlarla benim aramdan çekilselerdi? Şayet insanlar benim hakkımdan gelirse, zâten onların diledikleri olmuş olacak. Şayet Allah beni muzaffer kılarsa, onlar zâten İslâm'a girecekler. Şayet böyle yapmasalar bile güçlü

olarak savaşmış olurlardı. Kureyş acaba ne sanıyor? Allah'a yemîn ederim ki Allah beni muzaffer kılıncaya veya atımın sadece önü tek başına kalıncaya kadar Allah'ın beni göndermiş olduğu şey üzere onlarla savaşmaya devam edeceğim. Daha sonra Allah Rasûlü insanlara sağ tarafa doğru yönelmelerini emretti de Ha-maz dağları arasından Mekke'nin alt tarafından Hudeybiye ve Seniy-ye el-Murâr'a çıkan yola saptılar. Râvî anlatmaya şöyle devam ediyor: Hz. Peygamber orduyu bu yola soktu. Kureyş atlıları, İslâm ordusunun toz bulutunun yollarının ötesinde kaldığını görünce, Kureyş'e dönmek üzere hareket ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) çıkıp sonunda Seniyye el-Mu-râr yoluna girdiği zaman devesi çöktü. İnsanlar: Deve çöktü, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Deve çökmedi, zâten çökmek ona yaraşmaz. Fakat fili Mekke'ye girmekten alıkoyan onu da alıkoymuştur. Allah'a yemîn ederim ki, bugün Kureyş, sıla-i rahm isteği ile beni bir yola çağırırsa mutlaka bu isteklerine icabet ederim, buyurup insanlara: Konaklayınız, dedi. Ey Allah'ın elçisi, vâdîde insanların yanına konaklayabileceği bir su yok, dediler de, Allah Rasûlü (s.a.) sadağından bir ok çıkarıp ashabından birisine verdi. Bu oku oradaki eski kuyulardan birine indirip diktiler de o kuyudan su fışkırdı. Hattâ insanlar orada deve sulamak için yerler bile yaptılar, Allah Rasûlü' (s.a.) dinlenip rahatlayınca bir de baktılar ki Huzâa kabilesinden birtakım insanların arasında Büdeyl îbn Verkâ geliyor. Allah Rasûlü (s.a.) daha önce Bişr İbn Süfyân'a söylediklerini onlara da tekrarladı. Onlar Kureyş'e dönüp: Ey Kureyş topluluğu, şüphesiz siz Muhammed hakkında acele ediyorsunuz; Muham-med savaş için gelmedi, sâdece Beytullah'm değerini yüceltmek ve onu ziyaret için gelmiştir. Siz ise onlar hakkında yanlış zanna kapıldınız, dediler.
Muhammed İbn İshâk'ın naklettiğine göre Zührî şöyle anlatıyor: Müşriği ve müslümam ile Huzâa kabilesi Allah Rasûlü (s.a.) ile barış içindeydiler. Mekke'de olanlardan hiç bir şeyi Allah Rasûlü (s.a.)ne gizlemezlerdi. Mekke'üler: Allah'a yemîn ederiz ki sadece bunun için bile gelmiş olsa, bizim üzerimize baskın ve galebe ile asla giremeyecek. Araplar böyle bir şeyi konuşamayacaklar, dediler sonra da Âmir İbn Lueyy oğullarından birisi olan Mikrez İbn Abd'ı Hz. Peygambere gönderdiler. Allah Rasûlü (s.a.) Mikrez'i gördüğü zaman: Bu, zâlim bir adamdır, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına ulaştığında Rasûlul-lah daha önce ashabı ile konuştuğu gibi onunla da konuştu. Mikrez Kureyş'e dönüp Allah Rasûlü (s.a.) nün söylediklerini onlara nakletti. Bu sefer Kureyş'liler Huleys İbn Alkame el-Kinânî'yi Hz. Peygambere gönderdiler. O zamanda Huleys kendilerine Ehâbîş adı verilen ve Mekke'nin alt taraflarında konuşup anlaşan Kureyş, Kinâne ve Huzâa kabilesinden oluşan grubun efendisi durumundaydı. Allah Rasûlü (s.a.) onu görünce: Bu, çokça ibâdet eden bir kavimdendir. Kurbanlıkları onun yüzüne doğru sürün, buyurdu. Kurbanlıkları ona doğru sürdüler. Uzun süre yerine ulaştırılmamaktan dolayı boyunlanna takılan kurbanlık alâmetlerinin kirişlerini yemiş halde vadinin ortasından kurbanlıkların kendisine doğru aktığını görünce döndü ve gördüğünü ta'zîm etmeK maksadıyla Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına gitmekten vazgeçti. Mekke'ye döndüğünde: Ey Kureyş topluluğu, şüphesiz ben geri çevrilmesi ve alıkonulması helâl olmayan bir şey gördüm: Kurbanlık alâmetler içinde kurbânlar gördüm. Yerine ulaştırılmaktan uzun süre men'-edildikleri için kurbanlık alâmetlerinin kirişlerini yemişler, dedi. Otur; sen bilgisiz bir bedeviden

başka bir şey değilsin, dediler ve Allah Rasûlü (s.a.) ne Urve İbn Mes'ûd es-Sekafî'yi göndermek istediler. Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'e sizden kimi göndermişsem'z geldikleri zaman onları öfke ve kötü sözlerle karşıladığınızı görüyorum. Biliyorsunuz ki siz babalarsınız, ben ise oğulum. Başınıza geleni işittim. Kavmimden bana itaat edecekleri toplayıp, geleyim ve sizi bizzat ben rahatlatayım,dedi. Doğru söyledin, dediler. Elbette sen bizim katımızda töhmet altı-na alınmış değilsin. Urve İbn Mes'ûd çıkıp Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi, önüne oturdu ve: Ey Muhammed, karmakarışık insanları topladm, sonra da onları kendi kabuğunu kırmak için aşiretinin üzerine getirdin. Bak; Kureyş, ne kadar develeri varsa yanlarına alıp çıktılar. Kaplan derileri giydiler. Üzerlerine baskın yapıp yenemeyeceğine dâir Allah'a and içtiler. Allah'a yemîn ederim ki ben, senin etrafındaki şu kimselerin yarın çevrenden çil yavrusu gibi dağıldıklarını görür gibi oluyorum, dedi. Ebubekir, Allah Rasûlü (s.a.)nün arkasında oturmaktaydı. Ey Lâfın köpeği dilini tut. Biz mi Allah Rasûlünün etrafından dağılıp gideceğiz? dedi. Urve: Ey Muhammed, bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: Bu, Ebu Kuhâfe'nin oğludur, buyurdu. Urve: Allah'a yemîn ederim ki senin geçmişte bana bir iyiliğin dokunmamış olsaydı, ben bu sözünün karşılığını verirdim. Bu sözün daha önce yapmış olduğuna karşılıktır, dedi. Sonra Urve Allah Rasûlü (s.a.)nün sakalını tuttu. Mu-ğîre İbn Şu'be Allah Rasûlü (s.a.)nün yanıbaşmda zırhına bürünmüş vaziyette ayaktaydı. Urve'nin eline vurup: Başına bir şey gelmesini istemiyorsan, elini Allah Rasûlü (s.a.)nün sakalından çek, dedi. Urve: Yazıklar olsun sana. Ne kadar kaba ve sert olmuşsun, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm etti. Urve: Bu kimdir ey Muhammed? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): Kardeşinin oğlu Muğîre İbn Şu'be'dir, diye cevab-ladı. Şu zâlim herif mi? Nihayet pisliğini dün yıkayabildin mi? dedi. Al-lah Rasûlü (s.a.) daha önce ashabı ile konuştuğu şekilde onunla da konuştu ve harb maksadıyla gelmediğini bildirdi. Urve, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanından kalktı. Ashabının ona nasıl davrandığını görmüştü: Abdest aldığını görseler hemen ona koşuyorlar, tükürdüğünü görseler hemen ona koşuyorlar. Ondan bir kıl düştüğünü görseler hemen alıyorlardı. Urve Kureyş'e döndü ve: Ey Kureyş topluluğu, ben hükümranlık içindeki Kisrâ'nın yanma vardım, hükümranlıkları ve debdebeleri İçinde Kayser ve Necâşî'nin yanma gittim, ama Muhammed gibi ashabı içinde bir kral asla görmedim. Ben öyle bir kavim gördüm ki, onu hiç bir şey için asla teslim etmezler. Varın karârınızı ona göre verin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bundan daha önce Huzâa kabilesinden olan Hırâş İbn Ümeyye'yi Sa'leb adındaki devesine bindirerek Mekke'ye göndermişti. Hırâş Mekke'ye girdiğinde Kureyşliler Sa'leb'i boğazlayarak öldürmek istediler. Kendilerine Ehâbîş denilen Kinâne, Huzâa ve Ku-reyş'ten anlaşmış olan kimseler Kureyş'i bu işi yapmaktan alıkoydular da Hırâş Allah Rasûlü (s.a.) nün yanma dönüp geldi. Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye göndermek üzere Ömer'i çağırdı. Ey Allah'ın elçisi, nefsim için Kureyş'den korkarım. Orada Adiyy oğullarından beni koruyacak hiç kimse yok. Kureyş ise kendilerine olan düşmanlığımı ve sertliğimi şüphesiz biliyor. Bu iş için orada benden daha çok izzet ve ikram görecek birisini sana göstereyim: Osman İbn Affân'ı gönder, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Osman'ı çağirıp onu Kureyş'e gönderdi. Onlara kimseyle savaşmak için gelmediğini, harâmhğına ta'zîmde bulunarak Beytullah'ı ziyaret etmek üzere geldiğini bildirecekti. Hz. Osman çıkıp Mekke'ye vardı. Ebân İbn Saîd

İbn Âs'a rastladı, Ebân bineğinden inip Hz. Osman'ı terkisine bindirdi ve Allah Rasûlü (s.a.) nün tebligatını ulaştırmcaya kadar onu emânı altına aldı. Hz. Osman gidip Ebu Süf-yân ve Kureyş büyüklerinin yanına vardı, Allah Rasûlü (s.a.)nün göndermiş olduğu haberi onlara ulaştırdı. Hz. Osman'a: Eğer Beytullah'ı tavaf etmek istiyorsan tavaf et, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) tavaf etmedikçe bunu yapacak değilim, dedi. Kureyşliler Hz. Osman'ı yanlarında alıkoydular. Allah Rasûlü (s.a.)ne ise Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi ulaştı.
Muhammed İbn İshâk'ın naklettiğine göre Zührî ona şöyle anlatmış : Kureyşliler Süheyl İbn Amr'ı gönderdiler ve : Muhammed'e git, onunla anlaş. Onunla yapılacak anlaşmada, bu sene bizim yanımıza gelmeyerek döneceği hususu mutlaka bulunmalıdır. Allah'a yemîn ederiz ki, Araplar onun Mekke'ye baskın ve galebe ile girdiğini asla konuşamayacaklar, dediler. Süheyl İbn Amr Allah Rasûlüne geldi, Hz. Peygamber onu görünce : Madem ki bu adamı gönderdiler halk banş istiyor, buyurdu. Süheyl, Allah Rasûlü (s.a.)nün yanma geldi, uzun uzun konuştular, sözlü müzâkerelerde bulundular ve sonunda aralarında barış oldu. Mes'ele toparlanıp da sâdece yazma işi kaldığında Ömer İbn Hattâb yerinden sıçrayıp Ebubekir'e geldi ve: Ey Ebubekir, o Allah'ın elçisi değil mi? Biz müslümanlar değil miyiz? Onlar müşrikler değiller mi? diye sordu. Ebubekir: Evet öyledir, dedi. Hz. Ömer: O halde dinimiz uğrunda bu zillete hiçin katlanıyoruz? dedi. Ebubekir : Ey Ömer, sakin ol. Şüphesiz ben. onun Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ediyorum, dedi. Hz. Ömer: Ben de şehâdet ederim, deyip Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, bizler müslümanlar değil miyiz, onlar müşrikler değiller mi? diye sordu. Hz. Peygamber: Evet öyledir, buyurdu. Hz. Ömer: O halde dinimiz uğrunda bu zillete niçin katlanıyoruz? diye sordu. Hz. Peygamber: Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim, asla O'nun emrine muhalefet etmeyeceğim ve O da beni asla zayi etmeyecek, buyurdu. Daha sonraları Ömer şöyle dermiş: O gün konuşmuş olduğum sözün korkusuyla o kadar çok oruç tuttum, namaz kıldım, sadaka verdim ve köle âzâd ettim ki nihayet benim için bir hayır olacağını umabildim. Râvî devamla şöyle anlatır: Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i çağırıp: Yaz; Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl İbn Amr: Ben bunu bilmiyorum (tanımıyorum), fakat Bismike Allahümme yaz, dedi. Allah Rasûlü: Yaz; Bismike Allahümme. Bu, Allah'ın elçisi Mu-hammed'in Süheyl İbn Amr ile üzerinde anlaştıklarıdır, buyurdu. Süheyl îbn Amr : Şayet senin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmiş olsaydım seninle savaşmazdım. Fakat şöyle yaz: Bu, Abdullah oğlu Muhammed ile Süheyl îbn Amr'ın üzerinde barış yaptıklarıdır. Bu andlaşmaya göre on sene harbi bırakacaklar ve insanlar bu on sene için emniyette olacaklar, birbirlerinden ellerini çekecekler. Ashâbmdan her kim velîsinin izni olmaksızın Rasûlullah'a gelirse velîsine geri verilecek. Allah'ın Rasûlü ile beraber olanlardan her kim Kureyş'e giderse geri verilmeyecek. Kalblerimiz, birbirlerine karşı kin ve aldatma duygularından arınmış olarak barışa sadâkat gösterecekler. Ortada aldatma ve hîle bulunmayacak. Andlaşma yazıldığı sırada onların şartlarından birisi de şu idi: Her kim Muhammed'in ahdine ve andlaşmasma girmek isterse ona girecek, her kim de Kureyş'in ahdine ve andlaşmasına girmek isterse oraya girecek. Huzâa kabilesi hemen yerlerinden sıçrayıp: Biz Allah Ra-sûlünün ahdi ve andlaşmasmdayız, dediler. Bekr oğullan da yerlerinden kalkıp: Biz Kureyş'in ahdi ve

andlaşmasmdayız, dediler. Şartları şöyle devam ediyordu: Bu sene sen geri döneceksin, Mekke'ye girmeyeceksin. Gelecek sene senin için Mekke'yi boşaltacağız ve sen ashabınla birlikte oraya gireceksin, orada üç gün ikâmet edeceksiniz. Sadece süvarilerin yanlarında silâhlar bulunacak. Mekke'ye kılıçlarınız kınlarında olarak gireceksiniz. Allah Rasûlü (s.a.) andlaşmayı yazdığı sırada Süheyl İbn Amr'ın oğlu Ebu Cendel demirden bağlar içinde geldi. Bağından kurtulup Allah Rasûlü (s.a.)ne koştu. Allah Rasûlü (s.a.)nün görmüş olduğu bir rü'yâya dayanarak Rasûlullah'ın ashabı fethe kesin gözüyle bakarak Medine'den çıkmışlardı. Şimdi geri döneceklerini, and-laşmanın yapıldığını, Rasûlullah'ın kendi aleyhine yüklendiklerini gördüklerinde, insanların kalblerine birtakım şüpheler girdi ki neredeyse helak olacaklardı. Süheyl, Ebu Cendel'i görünce üzerine yürüyüp yüzüne vurdu ve: Ey Muhammed, bu gelmeden önce seninle benim aramda mes'ele bitmiş, andlaşma olmuştu, değil mi? dedi. Allah Rasûlü: Doğru söyledin, buyurdu. Süheyl, Ebu Cendel'e doğru ilerleyip boynundan yakaladı. Ebu Cendel en yüksek sesiyle bağırıp: Ey Müslümanlar topluluğu, beni dinimde fitneye düşüreceklerini bile bile beni şirk ehline geri mi vereceksiniz? dedi. İçinde bulundukları kötü durumla birlikte insanların hoşnûdsuzluğu daha da arttı. Allah Rasûlü (s.a.): Ey Ebu Cendel, sabret, sabrının mükâfatını Allah'tan bekle. Şüphesiz Allah, sana ve seninle beraber olan güçsüzlere mutlaka bir ferahlık ve çıkış yolu yaratacaktır. Biz bu kavimle aramızda banş andlaşması yaptık, bu hususta onlara söz ve ahid verdik. Elbette onlara hiç bir zaman haksızlık edecek değiliz, buyurdu. Ömer İbn Hattâb onun yanına gitmek üzere yerinden fırladı. Cendel ile beraber yanına doğru yürümeye başladı. Bir yandan da : Ey Ebu Cendel, onlar ancak ve ancak müşriklerdir. Onlar-dan birinin kanı olsa olsa köpek kanıdır, diyordu. Kılıcın kabzasını ona yakın tutmuştu. Hz. Ömer der ki: Kılıcı alıp onunla babasına vurmasını ummuştum. Ama babasına kıyamadı. Râvî anlatmaya şöyle devam eder: Nihayet mes'ele bitti, yazım işi tamamlandığında, Allah Rasûlü (s.a.) ihrâmü halde namaz kılmaktaydı ve ihramdan çıkıp çıkmama konusunda tereddütlü idi. Allah Rasûlü (s.a.) kalktı ve: Ey insanlar, kurbânlarınızı kesin ve tıraş olun, buyurdu. Hiç kimse kalkmadı. Sözünü tekrarladı, yine kimse kalkmadı. Allah Rasûlü (s.a.) üçüncü defa sözünü tekrarladığında da hiç kimse yerinden kalkmadı. Allah Rasûlü (s.a.) dönüp Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: Ey Ümraü Seleme, insanlara ne olmuş? buyurdu. Ümmü Seleme: Ey Allah'ın elçisi, senin de gördüğün gibi bir kere şüphe onların kalblerine girmiş. Onlardan kimse ile konuşma, kurbânının olduğu yere git boğazla ve traş ol. Şayet böyle yaparsan insanlar da aynısını yaparlar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Ümmü Seleme'nin yanından çıkıp kimse ile konuşmaksızın kurbânının yanma geldi, onu boğazladı, sonra da oturup tıraş oldu. İnsanlar da kalkıp kurbânlarını kestiler ve tıraş oldular. Nihayet Allah Rasûlü (s.a.) Mekke ile Medine arasuSdaki yoluri ortalarında iken Fetih sûresi nazil oldu. îmâm Ahmed hadîsi bu kanaldan bu şekli ile rivayet etmiştir. Yûnus İbn Bükeyr ve Ziyâd el-Bekkâî de hadîsi İbn İshâk'dan yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette garîblikler vardır. Keza İmâm Ahmed hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... Zührî'den yukardakine benzer şekilde rivayet eder. Bu rivayette yukardakinden ayrılan kısımlar vardır. Buharı de —Allah ona rahmet eylesin— Sahîh'inde hadîsi güzel birtakım fazlalıklarla uzunca rivayet etmiştir. İmâm Bu-hârî Sahîh'min Kitâb'üş-

Şurût kısmında der ki: Bizce Abdullah İbn Muhammed'in... Misver İbn Mahreme ve Mervan İbn Hakem'den —Bu iki râvîden her bireri arkadaşının hadîsini doğrulamaktadır— rivayetine göre, onlar şöyle anlatıyorlar: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye günü bin küsur ashabı ile birlikte çıktı, Zülhuleyfe'ye gelince, kurbanlığını damgaladı, kurbanlık alâmetleri taktı ve orada umre için ihrama girdi. Bu arada Huzâa kabilesinden olup kendi taraftarlarından olan birini câsûs olarak gönderdi. Ğadîr el-Eştât'a [9] kadar yürüdü. Göndermiş olduğu câsûs orada kendisine gelerek: Kureyş sana karşı büyük bir ordu ve hattâ Ehâbîş'i de topladı. Onlar seninle savaşacaklar, seni engelleyecekler ve geri çevirecekler, dedi. Allah Rasûlü ashabına: Ey insanlar, bana görüşlerinizi bildirin, ne dersiniz onların ailelerine doğru yönelelim mi? Beytullah'dan bizi çevirip engellemek isteyen şu kimselerin zürriyetlerine mi yönelelim? —Hadîsin başka bir rivâyetindeki lafzı: Onlara yardım eden şu kimselerin zürriyyetlerine yönelmemizi doğru görür müsünüz? Şayet bize gelirlerse Allah Teâlâ müşriklerden bir boynu koparmış olur, yoksa onları üzüntülü bir halde bırakmış oluruz, şeklindedir. Başka bir rivayetinde ise burası: Şayet otururlarsa soyulmuş, yorulmuş ve hoşlanmadıkları başlarına gelmiş halde otururlar. Eğer kurtulurlarsa Allah'ın kopardığı bir boyun olurlar. Ne dersiniz; yoksa Beytullah'a doğru yürüyelim ve bizi oradan döndürmek isteyen kim olursa olsun onunla savaşalım mı? şeklindedir— Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, sen Beytullah'a yönelerek çıktın, kimse ile vuruşmak ve savaşmak istemiyordun. Beytullah'a yönel, her kim bizi oradan çevirmeye kalkarsa onunla savaşalım. —Başka bir rivayetin lafzına göre ise Hz. Ebubekir (r.a.): Allah ve Rasûlü iyi biliyor ki, biz ancak umre yapmak üzere geldik, kimseyle savaşmak için gelmedik. Ancak bizimle Beytullah arasına kim engel olarak çıkarsa onunla savaşırız, demiştir.— Hz. Peygamber (s.a.): O halde yürüyün, buyurdu. Başka bir rivayete göre ise JRasûlullah: Allah'ın ismi üzere devam edin (yürüyün), buyurmuştur.
Nihayet yolun bir kısmında iken Hz. Peygamber (s.a.): Hâlid İbn Velîd Kureyş atlılarının öncüsüdür, Siz sağ taraftaki yolu ta'kîb edin, buyurdu. Allah'a yemîn ederim ki Hâlid onları hiç hissetmedi. Nihayet ordunun arkasında çıkarmış olduğu toz dumarü görünce, hemen Ku-reyş'i uyarmak üzere geri döndü. Hz. Peygamber (s.a.) yürümeye devam etti. Nihayet Kureyşlilerin üzerine gidilecek Seniyye tepesine vardığında biniti çöktü. İnsanlar onu kaldırmaya ve yürütmeye çalıştılarsa da kalkmamakta direndi. Kusvâ çöktü, Kusvâ çöktü dediler. Hz. Peygamber (s.a.): Kusvâ çökmedi, zâten bu ona yaraşmaz. Ama fili Mekke'ye girmekten alıkoyan onu da alıkoymuştur, buyurup şöyle devam etti: Nefsim kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki Allah'ın haramlarına ta'zîmde bulunacakları bir yolu benden isterlerse bu isteklerini mutlaka kabul ederim, sonra binitini zorladı ve o yerinden sıçradı, Allah Rasûlü onların yanından ayrılıp Hudeybiye'nin en uzak noktasında insanların azar azar su aldıkları küçük bir su birikintisinin başına indi. Çok geçmeden insanlar suyun hepsini çekip bitirdiler ve Allah Rasûlü (s.a.) ne susuzlukla ilgili şikâyetlerini ilettiler. Hz. Peygamber sadağından bir ok çekip o suya koymalarını emretti. Allah'a yemîn ederim ki su kaynamaya başladı, onlar yanından ayrılıncaya kadar da onları suya kandırdı. Onlar bu haldelerken birden bire Büdeyl İbn Verkâ el-Hu-zâî Huzâa kavminden bir grup ile çıkageldi. Onlar

Tihâme halkından Allah Rasûlü (s.a.) ile barış içinde olan kimselerdi. Büdeyl: Ben Kâ'b İbn Luayy ve Âmir İbn Luayy'ı bıraktığımda onlar Hudeybiye sularının bol bol akan pınarlarının yanına inmişlerdi. Ne kadar develeri varsa yanlarındaydı. Onlar seninle savaşacaklar ve seni Beytullah'tan çevirecek (Beytullah'a gitmeni engelleyecek)ler, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Biz savaşmak için değil ancak umre yapmak üzere geldik. Kureyş aklını savaşla bozmuş. Halbuki isteseler de onlarla aramızda bir müddet koysam, benimle insanların arasını serbest bıraksalar (insanlarla aramdan çekilseler) ve ben bu süre içinde muzaffer olursam o takdirde dilerlerse kendileri de insanların girdiği dine girseler. Böyle yapmasalar da hiç olmazsa savaş sıkıntısından kurtulmuş olurlardı. Ama onlar bunu kabul etmemekte diretirlerse, nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki bir tek atlı kalıncaya kadar onlarla bu konuda savaşırım. Şüphesiz ki, Allah, emrini yerine getirecektir, buyurdu. Büdeyl: Söylediğini onlara ulaştıracağım, deyip gitti, Kureyş'e vardı ve: Biz şu adamın yanından geldik. Bir söz söylüyor; şayet size arzetmemi isterseniz söyleyelim, dedi. Onların beyinsizleri: Ondan bize herhangi bir şey haber vermene gerek yok, dediler. Aklı başında olanlar ise: Ondan işittiğin sözleri söyle bakalım, dediler. Büdeyl: Onu şöyle şöyle söylerken işittim, deyip Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediklerini onlara nakletti. TJrve İbn Mes'ûd kalkıp: Ey kavmim, sizler baba değil misiniz? dedi.Onlar: Evet öyleyiz, dediler. Ben oğul değil miyim? dedi, onlar: Evet oğulsun, dediler. Beni töhmet altında bırakır mısınız? sorusuna onlar; hayır, cevabı verdiler. Siz bilmiyor musunuz ki ben Ukkaz ahâlisini yardıma çağırmıştım. Güçleri yetmezse ailemi, çocuklarımı ve bana itaat edenleri de getiririm, ne dersiniz? dedi. Onlar: Peki öyle yap, dediler. Urve: Eğer bu adam size bir olgunluk yolu gösterirse onu kabul edin. Bırakın beni, ona varayım, dedi de onlar: Peki ona git, dediler. Urve Allah Rasûlü (s.a.)ne geldi ve kendisiyle konuşmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.) ona, daha önce Büdeyl İbn Verkâ'ya söylediklerini tekrarladı. Urve o -zaman: Ey Mu-hammed, haydi diyelim kavminin işini kökten halledip bitirdin; Araplar içinde senden önce kendi kökünü kazıyan birisini işittin mi? Şayet en rüsvây sen olursan Allah'a yemîh ederim ki ben, karmakarışık ve türlü insanların yüzlerini görür gibi oluyorum da onlar en çok seni ter-kedip kaçacak kimseler gibi geliyor, dedi. Ebubekir (r.a.) ona: Sus, Lâfın köpeği. Biz mi onu terkedip kaçacağız? dedi. Urve: Bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: O Ebubekir'dir. dedi. Urve: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, şayet senin bana geçmişte iyiliğin dokunmamış olsaydı, bunu senin yanına komaz, mutlaka cevab verirdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ile Jconuşmaya başladı. Her ne zaman Rasûlullah ile konuşsa sakalım tutmaya yelteniyordu. Muğîre İbn Şu'be (r.a.) başında miğferi, yanında kılıcı ile Hz. Peygamber (s.a.) in baş-ucunda dikilmekteydi. Her ne zaman Urve Hz. Peygamber (s.a.) in sakalına elini uzatsa kılıç kınının ucuyla eline vuruyor ve: Elini Hz. Peygamber (s.a.) in sakalından çek, diyordu. Urve başını kaldırıp: Bu da kim? diye sordu. Hz. Peygamber: Muğîre İbn Şu'be'dir, buyurdu. Urve: Ey zâlim, şenin haksızlığın için ben koşmuyor muydum? dedi. Muğire İbn Şu'be câhiliye döneminde birtakım kimselerle arkadaş olmuş, son-ra onları öldürerek mallarını almış, daha sonra da müslüman olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.): Ben elbette İslâm'ı kabul ederim. Mala gelince; onun benimle ilgisi yok, buyurdu. Urve, daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) in ashabım göz ucuyla

süzmeye başladı. Râvî der ki: Allah'a yemîn olsun, Allah Rasûlünün ağzından bir şey çıksa mutlaka onlardan birisinin avucuna düşer, o kimse bununla yüzünü ve cildini ovalardı. Onlara bir şey emrettiğinde hemen emrini yerine getirmeye koşarlardı. Abdest aldığı zaman da onun abdest suyunu getirmek için neredeyse birbirleriyle yarışırlar, konuştuğu zaman yanında seslerini alçaltırlardı. Rasûlullah'ı ta'zîm ve hürmetlerinden gözlerini ona dikip bakmazlardı. Urve arkadaşlarına dönüp: Ey kavmim, Allah'a yemîn olsun ki ben krallara elçi olarak gittim. Kisrâ, Kayser ve Necâşî katında elçi olarak bulundum. Vallahi Muhammed'in ashabının Muhammed'e ta'zîm ve hürmeti gibisinin erkânmca kendisine gösterildiği hiç bir kral görmedim. Allah'a yemîn olsun bir tükrük tükürse mutlaka onlardan birisinin avucuna clüşer, bununla yüzünü ve cildini ovuşturur. Onlara bir şey emrettiği zaman emrini yerine getirmeye koşarlar. Abdest aldığı zaman da abdest suyunu getirmek üzere neredeyse birbirleriyle yarışırlardı. Konuştuğu zaman katında seslerini alçaltıyor ve hürmetlerinden gözlerini ona dikip bakmıyorlar. O size bir kemâl yolu teklif ediyor, onu kabul edin, dedi. Kinâne oğullarından birisi: Bırakın, bir de ben ona varayım, dedi de onlar: Git bakalım, dediler. Hz. Peygamber ve ashabının bulunduğu yere yaklaştığında, Hz. Peygamber (s.a.) : Bu filân kimsedir. O, kurbanlıklara hürmet eden bir kavimdendir. Kurbanlıkları onun üzerine gönderin, buyurdu. Kurbanlıklar ona doğru gönderildi.* İnsanlar kendisini telbiye ile karşıladılar. Bunları görünce: Sübhanallah. Bunların Beytullah'dan döndürülmeleri asla yaraşmaz, dedi. Ashabına doa-aüğünde ise: Ben kurbanlıkların damgalanmış ve nişanlanmış olduklarını gördüm. Onların Beytullah'dan engellenmelerini doğru görmüyorum, dedi. İçlerinden Mikrez İbn Hafs adındaki adam: Bırakın, ona bir de ben varayım, dedi. Haydi git bakalım, dediler. Hz. Peygamber ve ashabının bulunduğu yere yaklaştığında Rasûlullah (s.a.) : Bu Mik-rez'dir, o günahkâr bir adamdır, dedi. Mikrez Hz. Peygamber (s.a.) ile konuşmaya başladı. O konuşurken birden Süheyl İbn Amr çıkageldi. Ma'-mer'in Eyyûb'dan, onun da İkrime'den rivayetine göre İkrime şöyle diyor: Süheyl îbn Amr geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.): İşiniz kolaylaştı, buyurmuş.
Ma'mer'in naklettiğine göre Zührî hadîsinde şöyle anlatılıyor : Süheyl îbn Amr geldi ve: Gel, seninle aramızda bir anlaşma yazalım, dedi. Hz, Peygamber (s.a.) kâtibi çağırdı ve: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, buyurdu. Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki Rahmân'ın ne olduğunu bilmiyorum, fakat daha önce yazdığın gibi Bismike Allahüm-me yaz, dedi. Müslümanlar: Allah'a yemîn olsun ki Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla sözünden başkasını yazmayız, dediler. Hz. Peygamber (s.a.): Bismike AUahümme yaz, buyurdu ve şöyle devam etti: Bu. Allah'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığıdır. Süheyl: Vallahi biz senin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmiş olsaydık seni Beytullah'tan geri çevirmez, seninle savaşmazdık. Fakat sen: Abdullah'ın oğlu Mu-hammed, şeklinde yaz, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Siz beni yalanlasa-nız da Allah'a yemîn olsun ki ben Allah'ın elçisiyim, Abdullah oğlu Muhammed yaz, buyurdu. Rasûlullah'm bunu kabul etmesinin sebebi Zührî'nin söylediğine göre daha önce: Benden Allah'ın haramlarına hürmet gösterecekleri bir yol isterlerse mutlaka onlardan bunu kabul ederim, demiş olmasıydı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Bir şartla ki bizimle Beytullah'ın arasından çekilecekler, biz de Beytullah'ı tavaf edeceğiz, buyurdu.

Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki Arablar bizim mağlûb olduğumuzu (senin kahr u galebenle bunu kabul ettiğimizi) konuşamayacaklar. Fakat bu, gelecek sene olacak, dedi. Ve öylece yazdı. Süheyl: Bir de şu şartla ki bizden birisi sana geldiği takdirde senin dinin üzere bile olsa onu bize iade edeceksin, dedi. Müslümanlar: Subhanallah, müslü-man olarak gelen müşriklere nasıl iade edilir? dediler. Onlar bu durumda iken birden bağlı olarak düşe kalka Ebu Cendel İbn Süheyl İbn Arar çıkageldi. Mekke'nin alt kısmından çıkmış ve nihayet kendisini müslü-manlarin araşma atabilmişti. Süheyl: Ey Muhammed, yaptığımız anlaşma gereği bana geri verilmesini isteyeceğim ilk kişi işte budur, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Biz henüz yazmayı bitirmedik, buyurdu. Süheyl: Allah'a yemîn olsun ki bu durumda seninle hiç bir konuda asla barış andlaşması yapmam, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Onu bana ver, buyurdu. Süheyl ise: Elbette bunu sana verecek değilim, dedi. Hz. Pey-gamber (s.a.): Evet, bunu yap, buyurduysa da Süheyl: Bunu yapacak değilim, dedi. Mikrez: Evet, biz onu sana verdik, dedi. Ebu Cendel: Ey müslümanlar topluluğu, ben müslüman olarak gelmişken müşriklere mi iade ediliyorum. Başıma gelenleri görmüyor musunuz? dedi. Allah yolunda ağır bir işkenceye tâbi tutulmuştu. Hz. Ömer (r.a.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) e geldim ve: Sen gerçekten Allah'ın peygamberi değil misin? dedim. Hz. Peygamber (s.a.): Evet gerçekten Allah'ın peygamberiyim, buyurdu. Ben: Bizler hak üzere, düşmanımız da bâtıl üzere değil mi? dedim. Hz. Peygamber: Evet, öyledir, buyurdu. Ben: O halde dinimiz uğrunda dünyayı niçin veriyoruz? dedim de Allah Rasûlü: Şüphesiz ben Allah'ın elçisiyim, ona karşı gelecek değilim. O bana yardım edicidir, buyurdu. Ben: Beytullah'a varacağımızı ve onu tavaf edeceğimizi söylemiyor muydun? dedim, evet; bu sene Beytullah'a varacağımızı sana haber verdim mi? buyurdu. Ben: Hayır, dedim. O halde hiç şüphe yok sen ona varacaksın ve tavaf edeceksin, buyurdu. Ebubekir'e geldim ve: Ey Ebubekir, o gerçekten Allah'ın peygamberi değil mi? dedim. Ebubekir evet, dedi. Bizler hak üzere, düşmanımız da bâtıl üzere değil mi? dedim yine evet, dedi. O halde niçin dinimiz uğrunda, dünyayı veriyoruz? dedim de: Ey adam; şüphesiz o Allah'ın elçisidir. Rab-bina karşı gelecek değildir. Rabbı ona yardımcıdır, sakin ol, Allah'a yemîn olsun ki O hak üzeredir, dedi. Ben: Bize, Beytullah'a varacağımızı ve onu tavaf edeceğimizi söylemiyor muydu? dedim. Ebubekir: Evet, söylüyordu, dedi. Bana: Beytullah'a bu sene varacağını sana haber verdi mi? buyurdu, ben de; hayır, dedim. Bunun üzerine: Şüphesiz sen ona varacaksın ve tavaf edeceksin, dedi.
Zührî'nin rivayetine göre Hz. Ömer şöyle demiş: Bu söylediklerim yüzünden çok hayırlı ameller işledim (bağışlanması umuduyla bir çok ameller işledim). Râvî devamla şöyle anlatıyor: Andlaşmayı yazma meselesi sona erince, Allah Rasûlü (s.a.) ashabına: Kalkın, kurbânlarınızı kesin, sonra da tıraş olun, buyurdu. Allah'a yemin olsun ki onlardan hiç kimse kalkmadı. Hz. Peygamber bunu üç defa söylediği halde onlardan hiç kimse kalkmayınca Rasûlullah Ümmü Seleme'nin yanma girdi ve ashabından gördüğü muameleyi ona nakletti. Ümmü Seleme kendisine: Ey Allah'ın peygamberi, bunu istiyor musun? O halde çık, sonra onlardan kimseyle bir kelime konuşmaksızm kurbânını kes berberini çağır, seni tıraş etsin, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) çıkıp onlardan kimse ile konuşmaksızm bunları yaptı; kurbânını kesti, berberini çağırdı ve tıraş oldu. Ashabı bunları

görünce kalktılar, kurbânlarını kestiler ve birbirlerini tıraş etmeye başladılar. Hattâ üzüntüden neredeyse bir yerlerini kesiyorlardı. Daha sonra mü'min kadınlar Rasûlullah'a geldiler, Allah Teâlâ bunun üzerine: «Ey îmân edenler, inanan kadın-lar hicret ederek size gelirlerse, onları deneyin... Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» (Mümtahine, 10) âyetlerini indirdi. Hz. Ömer o gün şirk üzere olan iki karısını boşadı ve bunlardan birisiyle Muâviye İbn Ebu Süfyân, diğeri ile de Safvân İbn Ümeyye evlendi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye döndü. Kureyş'den Ebu Basîr Rasûlullah'a geldi. O müslümandı. Kureyşliler onun peşinden iki kişi gönderdiler ve: Bize vermiş olduğun sözde dur, dediler. Hz. Peygamber Ebu Basîr'i o iki kişiye teslim etti. Onu çıkarıp götürdüler. Zülhuleyfe'ye ulaştıklarında orada konakladılar ve yanlarında bulunan hurmayı yediler. Ebu Basîr o iki kişiden birisine: Allah'a yemîn olsun ki ey falan ben senin şu kılıcını iyi bir kılıç olarak görüyorum, dedi. Diğeri de kılıcını çekti ve: Evet, Allah'a yemîn olsun ki o çok iyidir, ben onu defalarca tecrübe etmişimdir, dedi. Ebu Basîr: Bana göster de şuna bakayım, dedi. Ele geçirince de kılıçla ona vurdu, bir vuruşta adam öldü, diğeri kaçıp Medine'ye geldi ve koşarak mescide girdi. Onu görünce Allah Rasûlü (s.a.):
Bu adam herhalde çok korkunç bir şey görmüş, buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.)in yanına gelince: Vallahi arkadaşım öldürüldü, ben de öldüm dedi. Ebu Basîr geldi ve: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki Allah senin zimmetini (ahdini) tamamladı; sen beni onlara iade ettin, sonra Allah beni onlardan kurtardı, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Yazık ona, savaşı-alevlendirdi. Keşke onu alıp götürecek birisi olsaydı, buyurdu. Ebu Basîr bu sözleri işitince, Rasûlullah'ın kendisini onlara geri göndereceğini anladı, çıkıp deniz sahiline geldi. Ebu Cendel İbn Süheyl de onlardan kaçıp kurtuldu ve Ebu Basîr'e iltihâk etti. Kureyş'den müslü-man olarak her kim çıksa Ebu Basîr'e iltihâk etmeye başladı ve nihayet onlardan bir grup toplanıp bir araya geldi. Kureyş'in Şam'a doğru ne zaman bir kervanının yola çıktığını işitseler hemen önünü kesiyor ve adamlarını öldürerek mallarını alıyorlardı. Kureyş'liler Hz. Peygamber (s.a.) e haber gönderip; Allah ve akrabalık aşkına, diyerek kendilerinden her kim Hz. Peygambere gelirse, onun emîn olduğunu bildirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) de Sbu Basîr ve yanındakilere bu haberi gönderdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «O küfredenler kalblerinde hamiyyeti, câhi-liyyet hamiyyetini ateşlendirdiklerinde...» kısmına gelinceye kadar «Mekke'nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur...» âyetlerini indirdi. Onların câhiliyyet taassubları Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmemeleri, «Rahman 've Rahim olan Allah'ın adıyla)) yazılmasını reddetmeleri, Hz. Peygamber ve ashabı ile Beytullah'ın arasına girip engellemeleri olmuştur.
Hadîsi Buhârî burada bu şekliyle vermiştir. Ayrıca bu hadîsi Tef-sîr, Umretü'l-Hudeybiyye, Hacc ve başka bölümlerde Ma'mer ve Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Zührî'den rivayetle de tahrîc etmiştir. Bazı yerlerde hadîs Zührî kanalıyla... Hz. Peygamber (s.a.)in ashabından birtakım kimselerin isnadı ile de verilmiştir. Bu doğruya daha yakın görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Ancak, Buhârî hadîsi bura-dakinden daha uzun olarak başka bir yerde -vermiş değildir. Bazı yerlerde İbn İshâk'ın rivayeti ile bu rivayet arasında farklılıklar vardır. Ancak îbn îshâk'm

rivayetine faydalı kısımlar olduğu için biz burada her iki rivayeti birden vermeyi tercih ettik. Yardım ancak Allah'tandır. O'na güvenilir. Güç ve kuvvet ancak Azız, Hakîm olan Allah iledir.
Buhârî tefsir babında der ki: Bize Ahmed İbn İshâk es-Sülemî'-nin... Habîb İbn Sâbit'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ebu Vâil'e sormak üzere geldim, şöyle anlattı: Biz Sıffîn'de iken bir adam: Allah'ın kitabına çağrılan şu kimseleri görmez misin? demişti. Hz. Ali: Evet, dedi. Sehl îbn Huneyf de: Şayet töhmet altına alacaksanız kendinizi itham ediniz, deyip şöyle devam etti: Hudeybiye günü Hz. Peygamber (s.a.) ile müşrikler arasında sulh yapıldığını gördüm. Şayet biz savaşı uygun görseydik mutlaka savaşırdık. Hz. Ömer geldi ve: Biz hak üzere, onlar da bâtıl üzere değiller mi? Bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri cehennemde değil mi? dedi. Hz. Peygamber: Evet öyledir, buyurdu. Hz. Ömer: O halde neden dolayı dinimiz uğrunda dünyayı onlara veriyoruz da Allah bizim aramızda hüküm vermemişken geri dönüyoruz? diye sordu, Allah Rasûlü buna cevaben: Ey Hattâb'm oğlu; hiç şüphe yok ben Allah'ın elçisiyim ve Allah beni asla zayi* etmeyecektir, buyurdu. Hz. Ömer öfkeli öfkeli geri döndü, yine de sabredemeyip bu sefer Ebubekir'e geldi ve: Ey Ebubekir, bizler hak üzere, onlar ise bâtıl üzere değiller mi? dedi. Hz. Ebubekir: Ey Hattâb'm oğlu, şüphesiz o Allah'ın elçisidir ve Allah onu hiç bir zaman zayi' etmeyecektir, dedi. Bunun üzerine Fetih sûresi nazil oldu. Buhârî, hadîsi başka yerlerde de rivayet etmiştir. Müslim ve Neseî de hadîsi, başka kanallardan olmak üzere Ebu Vâil Süfyân İbn Seleme'den, o da Süheyl İbn Huneyf den rivayet etmiştir. Bu rivayetlerin lafızlarından bazısı şöyledir: Ey insanlar, itham edecekseniz kendinizi itham ediniz; sanki ben kendimi Ebu Cen-del'in geldiği gündeki gibi görüyorum; şayet Allah Rasûlü (s.a.)nün yaptığı işi geri çevirmeye kadir olsaydım hiç şüphesiz yapardım. Başka bir rivayette ise şöyle deniliyor: Fetih sûresi nazil oldu da Allah Rasûlü (s.a.) Ömer İbn Hattâb'ı çağırıp ona bu sûreyi okudu.
İmânı Ahmed der ki: Bize Affân'm... Enes'den rivayetine göre Ku-reyşliler Hz. Peygamber (s.a.) ile barış andlaşması yaptıklarında içlerinde Süheyl İbn Arar da varmış. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali'ye : «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» yaz, buyurunca Süheyl: Biz, «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla», sözünün ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat bizim bildiğimiz şekilde Bismike Allahümme yaz, demiş. Hz. Peygamberin: Yaz; Allah'ın elçisi Muhammed'den, buyurunca Süheyl: Şayet senin Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmiş olsaydık zâten sana tâbi olurduk. Sen kendi adını ve babanın adını yaz, demiş, bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.a.): Yaz; Abdullah oğlu Muhammed'den... buyurmuş. Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.)e : Sizden her kim gelecek olursa size iade etmeyeceğiz, bizden size her kim gelecek olursa bize iade edeceksiniz, şartını koşmuşlardı. Hz. Ali: Ey Allah'ın elçisi, bu da yazılır mı? dedi de Allah Rasûlü: Evet, her kim bizden onlara giderse Allah onu (rahmetinden) uzaklaştırsm, buyurdu. Hadîsi Müslim de Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivayet eder.
Yine İmâm Ahmed'in Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetinde o, şöyle diyor: Harûrîler çıktıkları zaman bir tarafa ayrıldılar. Ben onlara: Şüphesiz Allah Rasûlü (s.a.) Hudey-biye günü müşriklerle andlaşma yapmıştı, dedim. Hz. Ali'ye: Ey Ali, yaz; Allah Rasûlü Muhammed'in yaptığı

andlaşma budur buyurmuştu. Onlar: Şayet senin Allah'ın elçisi olduğunu bilmiş olsaydık seninle sa-vaşmazdık, dediler. Allah Rasûlü : Ey Ali sil; ey Allahım, biliyorsun ki ben Senin elçinim. Ey Ali onu sil ve: Abdullah oğlu Muhammed'in yaptığı andlaşma budur yaz, buyurdu. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın elçisi, Ali'den daha hayırlıdır. O ki kendi vasfını silmiştir. Elbette onun bu vasfını silmesi onun peygamberliğini silmemiştir. Ey Ali, onlann senin mü'minlerin emîri olduğun sıfatını (aranızdaki tahkim vesikasından) çıkarmalarıyla sanki bu vasfından çıkarılmış mı olacaksın? Harûrîler: Evet, öyledir dediler. Ebu Dâvûd hadîsi yukardakine benzer şekilde İk-rime İbn Ammâr el-Yemâmî'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Yahya İbn Âdem kanalıyla: İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye günü yetmiş deve kurbân etti. İçlerinde Ebu Cehil'e âit bir deve de vardı. Bu deve Beytullah'a girmekten men'edildiğinde kaybetmiş olduğu yavrularına inlediği gibi inlemiştir.[10]

27 — Andolsun ki Allah, Rasûlünün gördüğü rü'yânm hak olduğunu tasdik etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bil-mediğinizi bilir. Bundan başka size yakın bir zamanda bir fetih de verecektir.
28 — O'dur Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere. Şâhid olarak Allah yeter.

Elbette Mescid-i Harama Gireceksiniz

Allah Rasûlü (s.a.) henüz Medine'de iken rü'yâsında Mekke'ye girdiğini, Beytullah'ı tavaf ettiğini görmüş ve bunu ashabına haber vermişti. Hudeybiye senesi yola çıktıklarında içlerinden bir grup rü'yânın bu sene gerçekleşeceğinden hiç şüphe etmemişti. Müşriklerle aralarında barış andlaşması olup da bir sonraki sene tekrar gelerek umre yapmak üzere o sene geri döndüklerinde sahabeden bazısının kalblerine bir şüphe girdi ve sonunda bu mes'eleyi Ömer İbn Hattâb (r.a.)a sordular. Söylediği sözler içinde o Hz. Peygambere: Sen bizim Beytullah'a gireceğimizi ve onu tavaf edeceğimizi haber vermiş miydin? demişti. Allah Rasûlü: Evet; senin bu sene Beytullah'a varacağını haber vermiş miydim? buyurdu. Hz. Ömer; hayır, diye cevabladı. Rasûlullah (s.a.) : Öyleyse sen ona varacaksın ve tavaf edeceksin, buyurdu. Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) de harfi harfine aynı cevabı verdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Andolsun ki Allah, Rasûlü'nün gördüğü rü'yânın hak olduğunu tasdik etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» buyurmuştur. Burada verilen haberin tahkik ve te'kîdi vardır. «Başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» kısmı, aslında onların diğer ,bir halini göstermektedir. Yoksa onlar Harem'e girip orada bulundukları sırada başlarını tıraş etmiş veya saçlarını kısaltmış halde ol-mayacaklardır. O halde onlar Mekke'ye girişleri sırasında emniyette olacaklar; daha sonraki diğer hallerinde (ihramdan çıkma hallerinde) bu işleri yapacaklardır. Onlardan kimisi başını tıraş etmiş, kimisi de saçlarını kısaltmıştı. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîse göre Allah Rasûlü (s.a.): Allah, başlarını tıraş edenlere rahmet etsin, buyurmuştu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, ya

saçlarını kısaltan-lar? dediler. Hz. Peygamber: Başlarını tıraş edenlere Allah rahmet etsin, buyurdu. Ashabı: Ey Allah'ın elçisi, ya saçlarım kısaltanlar? dediler, Allah Rasûlü yine: Allah, başlarım tıraş edenlere rahmet etsin, buyurdu. Ashabı: Ey Allah'ın elçisi, saçlarını kısaltanlara da rahmet etmesin mi? dediler de Rasûlullah (s.a.) üçüncü veya dördüncüde : Ve saçlarını kısaltanlara da, buyurdu.
«Korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz?» kısmı da yine anlamı güçlendiren bir bölümdür. Mescid-i Harâm'a girmeleri durumunda onların emniyyet içinde olacaklarını ifâde edip orada ikâmetleri halinde hiç kimseden korkmayacaklarını beyanla korkuyu onlardan gidermiştir. Bu; hicretin yedinci senesi Zilkadesinde vuku bulan Umret*-ül-Kazâ'dadır. Hz. Peygamber (s.a.) Zilkade ayında Hudeybiye'den döndüğünde Medine'de Zilhicce ve Muharrem aylarında ikâmet etmiş; Sa-fer ayında Hayber'i fethetmek için Medine'den çıkmıştı. Allah Teâlâ, Hayber'in bir kısmının zor kullanılarak, bir kısmının da barış yoluyla fethini nasîb etmişti. Orası büyük, hurma ve ekinleri çok olan bir bölge idi. Allah Rasûlü (s.a.) oradaki yahûdîleri yarıcı olarak kullarf-mış, Hayber arazisini sadece Hudeybiye ehli arasında taksim etmiştir. Habeşistan'dan gelen Ca'fer İbn Ebu Tâlib ve ashabı ile Ebu Mûsâ el-Eş'arî ve ashabı dışında hiç kimse Hayber fethinde hazır "bu-lunmamış, anılanlardan ise hiç kimse bu seferden geri kalmamıştır. İbn Zeyd der ki: Sadece Ebu Dücâne Semmâk îbn Hareşe bundan müstesnadır. Nitekim bu konu yerinde anlatılmıştır. Hayber fethinden sonra Allah Rasûlü Medine'ye dönmüştür. Allah Rasûlü (s.a.) Hicret'in yedinci senesi Zilkade ayında Hudeybiye ehlini de yanma alarak umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Zulhuleyfe'de ihrama girdi ve kurbanlıkları da beraberinde getirdi. Kurbanlıkların altmış deve olduğu söylenir. Rasûlullah (s.a.) ve ashabı telbiye getirerek yürüdüler. Merru'z-Zahrân'a yakın bir yere geldiklerinde Rasûlullah (s.a.), Muhammed İbn Mesleme'yi atlar ve silâhlarla öncü olarak gönderdi. Müşrikler Muhammed îbn Mesleme'yi gördüklerinde, şiddetle korktular ve Allah Rasûlu (s.a.)nün kendileriyle savaşacağını, on sene süreyle aralarında savaşı kaldıracağına dâir sözünü bozduğunu zannettiler, gidip Mekke'lilere bunu haber verdiler. Allah Rasûlü (s.a.) geldi ve Merru'z-Zahrân'da konakladı. Oradan, Haremi halâl olan bölgeden ayırmak üzere dikilmiş alâmetleri görebiliyordu. Rasûlullah (s.a.) silâhları, zırhları, okları ve mızrakları Batn-ı Ye'cec [11] denilen yere gönderdi ve kendisi müşriklerin şart koştuklarına uygun olarak kınlarında kılıçlarıyla Mekke'ye doğru yürüdü. Yolda yürürlerken Kureyşliler Mikrez İbn Hafs'ı gönderdiler, Mikrez: Ey Muhammed, biz senin andlaşma bozduğunu bilmiyorduk, dedi. Rasûlullah: O da nedir? diye sordu da Mikrez: Sen bizim üzerimize silâh, zırh ve mızraklarla geldin, dedi. Hz. Peygamber: Böyle bir şey yok, biz onları Ye'eec'e gönderdik, buyurdu. Mikrez: Biz zâten seni iyilik ve vefa ile tanımıştık, dedi. Kâfirlerin büyükleri öfke ve kinlerinden Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabım görmemek için Mekke'den çıktılar. Mekke halkının kalan erkek, kadın ve çocukları ise yollarda ve evlerin üzerinde oturarak Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabına bakiyorlar-dı. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye, önünde ashabı telbiye getirerek girdi. Kurbanlıkları ise Zî Tuvâ denilen yere göndermişti. Rasûlullah (s.a.) o gün, Hudeybiyye günü binmekte olduğu Kusvâ adındaki devesine binmişti. Abdullah îbn Revana el-Ansârî, Allah Rasûlü (s.a.)nün.devesinin yularından tutmuş onu şiir söyleyerek sürüyordu.

«O Allah'ın adıyla ki din yok, dininden başka O'nun.
O Allah'ın ismiyle ki elçisidir Muhammed O'nun.
Ey kâfir oğulları boşaltın yolunu onun;
Daha önce onun inzalini inkâr etmeniz sebebiyle nasıl vurduksa size.
Bugün de beyninizi uçuracak bir vuruşla onu te'vil etmenizden ötürü vururuz size.
Öyle bir vuruş ki unutturur dosta dostunu;
Rahman indirdikleri içinde indirmiştir onu.
Rasûlüne okunan sayfalarda beyândır;
Ki öldürülenlerin en hayırlısı onun yolunda olandır.
Ey Rabbım, şüphesiz onun sözüne inanmışımdır.
Abdullah İbn Kevâha'nın bu şiiri, dağınık ve muhtelif rivayetlerden toplanmıştır.
Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed İbn İshâk'dan, onun da Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Hazm'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Umret'ül-Kazâ'da Mekke'ye girdiği zaman, Abdullah İbn Revana Allah Rasûlü (s.a.)nün devesinin yularına yapışmış şöyle demekteydi:
Ey kâfir oğulları boşaltın yolunu onun; Hiç şüphesiz Allah'ın elçisi olduğuna şahidim onun.
Boşaltın yolunu; hayrın hepsi rasûlündedir O'nun. Rabbım şüphesiz ben, inanmışım, sözüne onun.
Kur'an'ın indirilişini inkârınız yüzünden nasıl savaşmışsak sizinle;
Şimdi de onu te'vîliniz yüzünden savaşırız sizinle.
Size Öyle bir vururuz ki bu vuruş, başlarınızı yerinden uçurur, dosta dostunu , unutturur.
(...)
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Sabâh'ın ... îbn Ab-bâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), umresinde Merru'z-Zahrân'-da konakladığında Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabına, Kureyş'in zayıflıktan iş göremez halde olduğu haberi ulaşmıştı. Efendimizin ashabı: Binitlerimizden bir kısmını boğazlasak da etlerinden yesek, çorba yapıp içsek ve böylece yann Mekkelilere girerken onlara tok görünsek, dediler. Allah Rasûlü : Böyle yapmayın, azıklarınızı benim yanımda toplayın, buyurdu. Onlar azıklarını Rasûlullah'm yanında topladılar, deriler yayıp serdiler ve yediler. Oradan ayrıldıklarında her birerinin azığı hâlâ dağarcığında idi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) gelip Mescid-i Harâm'a girdi. Kureyşliler Hicr tarafına doğru oturmuşlardı. Allah Rasûlü omuzlarına almış olduğu ihramın bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip sol omuzu üzerine aldı, sonra : Kureyşliler sizde herhangi bir ayıp ve kusur görmesinler, buyurdu. Rüknü istilâm etti ve sonra koşarak yürüdü. Yemen rüknü kaybolduğu zaman da Hacer'ül-Esved'in bulunduğu rükne yürüdü. Kureyşliler : Siz yürümeye bile razı değildiniz ama bakınız onlar geyikler gibi sıçrıyorlar, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) bunu üç şavt yaptı. Böylece bu, tavaf da sünnet oldu. Ebu Tufeyl'in naklettiğine göre İbn Abbâs ona, Allah Rasûlü (s.a.)nün veda baççında böyle yaptığını haber vermiş.
Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus'un... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor; Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı Mekke'ye geldiklerinde Yesrib humması onları zayıflatmış ve kötülemişdi. Müşrikler: Size öyle bir kavim geldi ki Yesrib

humması onları zayıflatmış ve kötülemiş, demişlerdi. Müşrikler Mescid-i Harâm'da Hicr'i ta'kib eden bir köşeye oturmuşlardı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.)ni onların söylediklerine muttali' kıldı da Allah Rasûlü (s.a.) ashabının müşriklere güçlü kuvvetli olduklarını göstermek üzere tavafın üç şavtında koşmalarını emretti. Onlar üç şavt koştular. Müşriklerin görmeyecekleri yerdeki iki rükün arasında ise normal yürümelerini emretti. Hz. Peygamber (s.a.)in bütün şavtlarda koşmayı men'etmesinin tek sebebi onlar üzerine bu şekilde vâcib olmaması içindir. Müşrikler: Hummanın zayıflattığım ileri sürdükleriniz bunlar mı? Bunlar filân ve falandan daha güçlü kuvvetliler, dediler. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahihlerinde Hammâd İbn Zeyd'den rivayetle tahrîc etmişlerdir. Hadîsin bir rivayetinin lafzı şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Zilkade ayının dördüncü günü sabah geldiler. Müşrikler: Size öyle bir grup (elçiler gurubu) geldi ki onları Yesrib humması zayıflatmış, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de ashabına tavafın üç şavtında koşmalarını emretti. Bütün şavtlarda koşmayı men'etmesi ise onlann bu şekilde sünnet olmasını önlemek içindir. Buhârî der ki: Hammâd İbn Seleme'nin Eyyûb'-dan, onun Saîd tbn Cübeyr'den, onun da tbn Abbâs'tan rivâyetindeki bir fazlalık şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) emniyyet içinde Mekke'ye girdiği sene müşriklere kuvvetlerini göstermek üzere ashabına: Koşunuz, buyurdu. Müşrikler Kuaykaân dağı tarafındaydılar. Yine Buhârî'-nin Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Beytullah'ı tavafta, Safa ve Merve arasındaki sa'yde müşriklere gücünü göstermek için koşmuştur. Buhârî hadîsi başka bir yerde de rivayet etmiştir. Yine Müslim ve Neseî de muhtelif kanallardan olmak üzere hadîsi Süfyân İbn Uyeyne'den rivayet ederler.
Yine Buhârî der, ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... îbn Ebu Evfâ'dan rivayetine göre; o, şöyle diyor: Allah Rasûlü (s.a.) umre yaptığında biz Allah Rasûlü (s.a.)ne eziyet vermesinler diye Rasûlullah (s.a.)ı müşriklerin çocuklarından ve müşriklerden gizleyip örtmüştük. Hadîsi Müslim değil sadece Buhârî rivayet etmektedir. Yine Buhârî şöyle diyor: Bize .Muhammed İbn Râfi' ile Muhammed İbn Hüseyn İbn İbrahim'in... İbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) umre yapmak üzere yola .çakmıştı. Kureyş kâfirleri Beytullah'a ulaşmasını engellediler. Rasûlul-l&h Hudeybiye'de kurbânını kesti ve başını tıraş etti. Müşrikler efendimize gelecek sene umre yapması, kılıçtan başka silâh taşımaması, ancak kendilerinin hoşnûd olacakları bir süre orada ikâmet etmesi şartıyla barış yaptılar. Bir sonraki sene Allah Rasûlü umre yaptı, daha önceki yaptıkları andlaşma gereği Mekke'ye girdi. Üç gün orada ikâmet ettiğinde müşrikler peygamberin Kâ'be'den çıkmasını istediler de Rasûlullah çıktı. Bu hadis de Müslim'in Sahîh'indedir.
Buhârî der ki: Bize Ubeydullah İbn Musa'nın... Berâ îbn Âzib'den rivayetine göre; ot şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Zilkade ayında umre yapmak üzere çıktı. Mekke'lüer onun Mekke'ye girmesine izin vermediler ve sonunda orada üç gün ikâmet etmesi şartıyla barış yaptılar. Andlaşmayı yazdıkları zaman : Allah'ın elçisi Muhammed bunun üzerinde anlaşmıştır; yazdılar. Müşrikler : Biz bunu kabul etme-yiz, şayet senin Allah'ın elçisi olduğunu bilseydik seni böyle bir şeyden men'etmezdik. Fakat sen Abdullah oğlu Muhammed'sin, dediler. Rasûl-ullah: Ben Allah'ın elçisiyim ve Abdullah oğlu Muhammed'im, buyurarak Ali İbn Ebu Tâlib'e: Allah'ın elçisi ifâdesini sil, dedi. Hz. Ali : Allah'a yemîn ederim ki seni asla

silmeyeceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) yazılan andlaşmayı aldı, yazısı güzel değildi. «Abdullah oğlu Muham-med'in üzerinde andlaştığı budur: Kımndaki kılıçtan başka Mekke'ye silâh sokulmayacak. Mekke halkından ona tâbi olmak isteyen kimse oradan çıkarılmayacak ve onun ashabından orada kalmak isteyen hiç kimseye engel olunmayacak.»
Allah Rasûlü Mekke'ye girip süre bitince, Hz. Ali'ye geldiler ve: Arkadaşına söyle: Beldemizden çıksın, şüphesiz süre bitmiştir, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den çıktı, Hz. Hamza'nm kızı: Ey amca, şy amca, diye nida ederek peşine takıldı. Onu Hz. Ali alıp elinden tuttu ve Fâtıma'ya : Amcanın kızını al, dedi. O da Hz. Hamza'nm kızını binitine bindirdi. Onu alma hususunda Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer çekiştiler. Hz. Ali: Onu ben almıştım ve o benim amcam kızıdır, dedi. Hz. Ca'fer: Amcamın kızıdır ve teyzesi de benim hanımımdır, dedi. Zeyd ise: Benim kardeşimin kızıdır, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onu teyzesinin almasına hükmetti ve: Teyze, anne makâmmdadır, buyurdu. Hz. Ali'ye: Sen bendensin, ben de sendenim; Hz. Ca'fer'e: Senin yaradılışın ve huyun bana benzemiştir; Zeyd'e de: Sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun, buyurdu. Hz. Ali: Hamza'nm kızı ile evlenir misin? diye sordu da Ra-sûlullah (s.a.): O benim süt kardeşimin kızıdır, buyurdu. Bu kanaldan rivayetinde hadîsi sadece Buhârî tahrîc etmiştir.
«Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bundan başka size yakın zamanda bir fetih de verecektir.» Şüphesiz Allah Teâlâ sizin bu sene Mekke'den ve Mekke'ye girmekten men'edilmenizde sizin bilmediğiniz hayır ve menfaatları iyi bilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) in rü'yâsında size va'dolunan Mekke'ye girmenizden önce size yakın bir fetih de verecektir. Bu fetih düşmanlarınız olan müşriklerle aranızda yapılan banş andlaşmasıdır.
Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)nün, düşmanına ve diğer yeryüzü halkına muzaffer olacağını mü'minlere müjdeleyerek şöyle buyurur: «Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» Peygamberini faydalı ilim ve sâlih amelle gönderen şüphesiz O'dur. Şeriat iki şeyi içine almaktadır: İlim ve amel. Şer'î ilim sıhhatlidir, şer'î olan amel de makbuldür. Şeriatın haber verdikleri gerçektir, emir ve yasaklan da mahzâ adalettir.
Bütün dinlerden; arabı, acemi, herhangi bir sâliki ve müşrikleri ile sair yeryüzü halkından bütün dinlere sâlik olanlardan üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. O'nun ra-sûlü olduğuna dâir şâhid olarak Allah yeter ve O, rasûlüne yardımcıdır (mutlaka yardım edecektir).[12]

İzahı

Mekke'nin Fethi

«Namazdan sonra Hz. Peygamber (s.a.), Kâ'be etrafında büyük bir kalabalık halinde toplanmış olan şehir ahâlîsine bir hitabede bulundu; onlara, kendisine ve ashabına neler yaptıklarını ve nasıl haksızlıklarda bulunduklarını hatırlattıktan sonra, artık kendisinden ne bekleyebileceklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra şöyle devam etti:

«Bugün, artık size hiç bir mes'ûliyet yüklenmeyecek, dağılıp gidiniz, hepiniz serbestsiniz.» (Taberî, s. 1642),
Ânî olarak Mekke tahavvülâta uğradı; akşam üstü hemen bütün ahâlî İslâm'ı kabul etmişlerdi. Başka hiç bir şey onları bu derece sa-mîmî ve derinlemesine kendisine bağlamamıştı. Onlar, artık mağlûb ve fethedilmiş bir şehir ahâlîsi değil, haklar ve mükellefiyetlerde, gâlibler-le müsâvî vaziyette idiler. Allah'ın Rasûlünün fethetmiş olduğu bir şehirde, esasen hiç bir şekilde aşağı derecede müfrit hareket beklenemezdi.
Rasûlullah'ın da ifâde ettiği gibi, Hendek muhasarası (Hicrî 5-Mi-lâdî 627), Kureyşlilerin hücum teşebbüsünün en yüksek noktasını teş-kîl ediyordu. Müslümanların devamlı gayretleri neticesi Mekkeliler tamamen bîtâb bir halde, daimî bir artış gösteren İslâm kuvvet ve kudretine karşı müdâfaaya çekilmekle iktifa ettiler. Bunun sebepleri muhteliftir. Bu değişen tavırlarında, sadece Bedir savaşı ve Hendek muhâsarasındaki adem-i muvaffakiyetleri müsebbib olarak gösterilmez.
Hakîkaten Hz. Peygamber (s.a.), her zaman umûmî bir siyâset îcâbı olduğu kadar, bir prensib meselesi plarak da, düşmanı tamamen imha etmekten ziyâde, sadece ona galabe etmeyi müreccah addetmiştir. Burada iki cepheli bir maksad güdüyordu:
1- Kureyş'lileri iktisâdı baskı altına almak,
2- Uzak görüşlü siyâsetiyle, mütemadiyen kendi askerî kuvvetini arttırmak.
Hz. Peygamber (s.a.) umumiyetle öyle bir zamanda darbeyi indinyordu ki, düşman artık mukavemete yeltenemiyordu bile. Bu suretle maksad ve gayesi en kansız bir şekilde tahakkuk ediyordu. Neticede, düşman kaynak ve kuvvetleri el değdirilmemiş bir halde, kendilerinden müsbet bir yolda istifâde mümkün olduğu nisbette İslâm Devletinin kuvvet ve kudretine ilâve olunuyordu.
Mekke, yani «mezru' olmayan vâdî» sâkinlerinin yegâne olmamakla beraber maişet vâsıtaları, yaz-kış yaptıkları kervan ticâretiydi (Kureyş 1-4). Medine'ye hicreti müteâkib dört ay geçmemişti ki, Hz. Peygamber (s.a.) şimalde, Medine'den geçip Mısır ve Suriye'ye varan, Mek-ke'lilerin yaz mevsimi (Rihlet es-Seyf) (Kureyş, 2) ticâret yolunu seyr ü sefere kapamak için teşebbüse geçti ve fiilen muvaffak da oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'nin batısında oturan Yanbu'-nun komşusu olan kabilelerle ittifak anlaşmaları akdetti. Bu arazî kesiminde Mekke'lilerin sık sık aştıkları yollar bulunmaktadır. Tarih, bu anlaşmaların bir çoğunun metinlerini bize kadar mahfuz tutmuş bulunmaktadır. (El-Vesâik üs-Siyasiyye adlı kitabıma bak.)
İslâm'ın ve İslâm Devletinin yayılıp genişlemesiyle Hz. Peygamber (s.a.)in nüfuz ve te'sîri de arttı. Artık o Kureyşlilerin Necd üzerinden geçerek Irak'a varmalarına bile mâni olabilecek bir hale gelmişti.
Bu şimalî mıntıkalar yazın sık sık kullanılırdı. Kışın Mekke kervanları umumiyetle cenuba inerler Tâif tarîkıyla Yemen ve Umân'a giderlerdi. Tabiatıyla bu günlerde bu yolu kolaylıkla kesmek mümkün değildi. Mamafih Avrupa ile Hindistan arasındaki, Mekke üzerinden geçtiği söylenen, beynelmilel ticâret durmuş ve neticede bu durum, Ku-reyşlileri beynelmilel ticâret kervanlarına muhafız kıtaları tefrik etme inhisarından mahrum etmişti. Şimal ile yapacakları kervan ticâreti hiç mevzûubahs edilmese bile bu muhafızlıktan gelen gelir,, çok ehemmiyetli bir mikdârı bulmakta, onlara yüzde yüz bir kâr bırakmaktaydı. Düşmana zarar vermek

gayesiyle . onun cenup ticâret yolları üzerine de küçük askerî birlikler sevkedilmiştir. Bu istikâmette tertîb edilen askerî seferlerden birine Abdullah İbn Cahş kumanda ediyordu. Kendisi Tâif yakınındaki Nahlg mevkiini vurmuştur. (İbn Hişâm, s. 423-4). Bir müddet sonra, bir diğeri Hicrî 3, Milâdî 624 senesinde, Karada mıntıkasına gönderilmiş ve Mekkelilerden 100.000 dirhem kıymetinde gümüş ele geçirmişlerdir. Acaba bu mal, transit emtiadan mıydı? Hendek sa-vaşından sonra Hicrî 5 ve Milâdî 627 yılında Müslüman nüfuz ve te'sîri Necd havalisinden Yemâme bölgesine kadar uzaklara yayılmıştı. Ye-mâme, Kureyşlilerin bütün hububat ithalâtını yaptıkları bir zahire an-barı durumundadır. Yemâme mıntıkası hâkimi Sumâmet İbn Usal, Hz. Peygamber (s.a.) in teşviki ile hububat ihracım durdurur durdurmaz, tarihçilerin verdikleri ma'lûmâta göre Mekke'de kıtlık başgöstermiştir. Tarihen sabittir ki, Hicrî 6 ve Milâdî 628 yılı Hicaz mmtakası için kurak geçmiş ve yağmur yağmamıştır. Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bir defasında, 500 altın dînâr tutarında bir meblâğı, o zamanki düşmanı, Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan fakirlerine sarfedilmek üzere göndermiştir. Ebu Süfyân, Hz.Peygamber (s.a.)in Mekke'deki gençlerin kalblerini bu suretle kazanmaya teşebbüs etmesi karşısında, acı acı ho-murdanmıştı. Bu hâdisenin yukarıda işaret ettiğimiz kuraklık mevsimine rastlaması muhtemeldir. Belki de bu müessirler içinde en esaslısı, Ku-reyş'lilerin müttefikleri tarafından tedricen yalnız bırakılmaları, ya İslâm dinini kabul etmeleri veya Hz. Peygamber (s.a.)le dostluk anlaşmaları imzalamalarıydı. Filhakika, tedkîk edersek, bu tarihte Mekke'nin bütün istikâmetlerinde; şimalinde, batısında, hattâ cenubunda Müslüman kabilelerinin sakin oldukları hakikati ile bugün karşı karşıya kalırız. Esasen az sonra da Hudeybiye anlaşması yapıldı (H. 6-M. 628). Şimalde Hayber mıntıkası, bu tarihten iki ay sonra İslâm devletine in-kıyâd etti (Hicrî 7. yılın Muharrem ayı M. 629). Ancak bir yıl geçmişti ki, Mekkeliler, bu Hudeybiye anlaşmasını bozdular; her ne kadar pişman oldularsa da, artık iş işten geçmişti. Sonra Medine'ye bir hey'et göndererek Hudeybiye anlaşmasını yenilemek istediler. Hz. Peygamber (s.a.) bunu yenilemek taraftarı değildi. Tabiatıyla, Mekkeliler müslü-manlann her an, bir mukâbele-i bil-misil yapacaklarından endişeleniyorlardı; sonra artık yalnızdılar, kimsenin de yardımına güvenemezlerdi.[13]

Hudeybiye Anlaşması

Hatırlanacağı gibi, Hz. Peygamber (s.a.) Hendek muharebesini ta'kîp eden yıl, Hudeybiye'de Kureyşîleri müslümanlarla bir anlaşma akdetmeye ikna edebilmişti. Kureyşlilere istedikleri her şey verildi ve hattâ müslümanlann, üçüncü bir zümreyle harple meşgul oldukları sırada, bitaraf kalmaları için «izzeti nefisleri») bile tatmin edildi. Bu suretle Mekkeliler Hayber Yahûdilerini tek başlarına; bırakmış olduk-larını idrâk ediyorlar yahutta edemiyorlardı. Netice olarak bu anlaşma, müslümanlara karşı, yahûdîlere yardım etme imkânlarını ortadan kaldırıyordu. Mekke ve Medîneliler, bunlar Hudeybiye anlaşmasının iki esâs tarafı değildiler. Aynı zamanda bu esâs taraflardan birinin müttefiki olmak suretiyle anlaşmanın bütün maddelerine iltihâk etmiş, bu suretle taraf vasfını iktisâb etmiş olan peyk zümreler de vardı. Bu talî taraflar bir müddet sonra esâs tarafları bile harbe

sürüklemiştir. Meselâ nakledildiğine göre, bir defasında Bekriler, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında hakâretâmiz sözler sarfetmişlerdi. Müslümanların müttefiki olan Huzaîler bunun üzerine fena halde öfkelendiler ve muhtemelen komşuları Bekrilerden bazılarının kanına girdiler. Bekriler, içlerinde Mekkeliler dahi olduğu halde, intikam almak için bir gece hücumunu tertîblediler. Daha sonra Hüzâilî bir elçinin Medine'de Hz. Peygamber <s.a.)e anlattığına göre, bu hücum, Huzâîler camide cemaatla birlikte namaz kılarken îkâ edilmiş, tabiatıyla bu yüzden, müdafaasız bir halde olan bu müslümanlar arasında ölü ve yaralı sayısı fevkalâde kabarık olmuştur. Az kalsın iki cephede birden savaşma tehlikesi tahakkuk ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.), Hayber meselesini halledip onları kendine bağlayarak, silâhsız bir hale getirince, Mekkeülerle hesaplaşmak için yeter derecede serbestiye kavuştu. Kan akıtmak asla arzu etmediği bir şeydi; bunun için düşmanı gafil avlamak üzere teşebbüse geçti. Bu zor vazifesinde onun elde etmiş olduğu muvaffakiyeti, ne kadar gayret etsek, takdirden âciz kalırız.
Bir askerî sefer için, geniş hazırlıklar yapılmaya başlandı. Fakat Hz. Peygamber (s.a.), niyet ve karârının ne tarafa olduğunu hiç kimseye açıklamadı. Bu sır, o kadar titizlikle saklandı ki, Hz. Ebubekir gibi, seçkin bir kimse bile, kızı Hz.Âîşe'nin (Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı) evine gittiğinde, ondan bu seferin ne tarafa olduğunu sorması üzerine, Ümmü'l-Mü'minîn Hz. Âişe, babası Hz. Ebubekir'e bu hususta yeter bir bilgi verememiştir. Diğer Müslümanlar da tabîatıyle aynı şekilde atlatılmışlardı. Aynı zamanda, az sonra göreceğimiz gibi toplanan gönüllü askerler on bin kadar olmuşlardı.
O devirde, on bin kişilik bir ordu, görülüp alışılmış bir şey değildi. Düşman, haber alma teşkilâtı veya dostlarından bunu gizlemek, saklamak da çok zor bir şeydi. Buradaki mesele, bir gece baskını meselesi değildir; mesele düşmanla aradaki mesafenin on iki gün gibi, uzak bir mesafe olmasıdır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a), her şeyden evvel, Medine'den bütün çıkışları durdurdu, yasak etti; buna gerek dostları ve gerekse bitaraf kimseler de dâhil bulunuyordu. İstihbarat teşkilâtı o kadar verimli çalışıyordu ki, bunak ve câhil bir müslüman olan Hâtib İbn Balta', Mekke'ye gizli bir haber gönderdi. Bu haberi götüren, Medine'nin hemen girişinde, kolayca yakalandı. Mektupta, şunlar yazılı idi: »Burada büyük hazırlıklar yapılıyor; her halde Mekke'yi düşünüyorlardır.» Bu mektuba el koydular, fakat Hz. Peygamber (s.a.) mektubu götüreni yolunda serbest bıraktı; bu bir köle kadındı. Serbest kalınca, doğru Mekke'ye gitti. Hz. Peygamber, okuma yazması olmayan bu kadının, orada macerasını anlatacağını ve Mekkelilerin, suçluluk hâ~ let-i rûhiyesi içinde, bundan müslümanlarm işine yarayacak bazı neticeler çıkarabileceklerini düşünüyordu. Ayrıca, bu sırada bazı şaşırtmalar vermek zarureti de vardı. İbn Sa'd'm eserinde (H/l, s. 96), yazılı olduğu veçhile «Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Katâde'nin kumandasında bir askerî birliği Medine'nin tâm şimal kesiminde, üç günlük mesafede bulunan «İdam» mevkiine gönderdi. Böylece herkes, Hz. Peygamber (s.a.) in bu bölgeye gitmek istediğini ve bu «İdam» seferinin bunun keşif kısmı olduğunu düşünecekti; bu suretle şayiaların merkezi sikleti bu yöne çevrilecekti.»

Hz. Peygamber (s.a.), fiilen bu büyük sefere çıktığı zaman, sadece gideceği yeri değil, aynı zamanda ordusunun hakikî büyüklük ve kuvvetini de saklamak istemiştir.
İşte, bu sebeple, müverrih Ya'kûbî'ye nazaran, Hz. Peygamber (s.a.), beklenen birçok gönüllünün Medine'de toplanmamalarını, ancak Mekke'ye doğru hareketinde, yol boyunca kabilelerinin bulundukları yerlerden geçtikçe kendisine iltihâk etmelerini emretti. Bu strateji o kadar muvaffak oldu ki, Kureyşîler, müslüman ordusunun, Mekke civarındaki dağlar arkasına ordugâhlarını kuruncaya kadar onların harekete geçtiklerine dâir zerre kadar bir haber elde edememişlerdir. Bundan başka, tam Mekke'ye hareket edeceğine yakın, Medîne-Sûriye yolu üzerinde Batn İdamlıları cezalandırmak için, kuvvetli bir askerî birliği harekete geçirdi, bununla dikkati dağıtmak ve herkesde, Hz. Peygamber (s.a.)in Medine şimâlindeki düşmanlarından birine, seFere gittiği zehabını uyandırmak istiyorduk Darbe te'sîrini daha da arttırmak gayesiyle Hz. Peygamber, her müslüman askerin, bir ateş yakmasını emretti. 10.000 ateşin bütün bir gece yakılması daha büyük, daha fazla sayıda insanın yemeklerini pişirdikleri intibaını veriyordu. Cenâb-ı Hak da müslümanlara lutfunu esirgemedi. Ebu Süfyân, bu Mekkelilerin en büyük kumandanı aynı gece, müslüman keşif kıtalarının eline düştü. Bunun neticesi, Mekke ahâlîsi, ertesi sabah, Hz. Peygamber (s.a.)in şimdi anlatacağımız Mekke yürüyüşüne başladığı zaman, şaşkın ve ne yapacağını bilmez hale geldi. Ebu Süfyân Mekke ahâlîsinin tamâmını evlerine kapatacağına yahut silâhlarını terkettireceğine, yahut Kâ'be civarına hepsini toplayacağına veyahutta kendi evine kapatacağına dâir te'mînât vermesi Ü2erine serbest bırakıldı.
Hz. Peygamber (s.a.) tarafından bir kimsenin evinin, misafir kalınacak yer olarak seçilmesi, muhakkak ki büyük bir şereftir. İhtimâl ki, Ebu Süfyân, bu şerefe lâyıktı. Çünkü meşhur müverrih Sâbit'ül-Bunenî (Tabiîn'dendir), bize İslâm'ın ilk günlerinde Hz. Peygamber (s.a.)in sokak çocukları ve diğer avama mensûb kimseler tarafından iz'âc edildiği zaman, melce' olarak Ebu Süfyân'ın evini sık sık kullandığına, zîrâ Ebu Süfyân'ın misafirini anlayıp müdâfaa edebilmek için gerekli kültür ve kuvvete sâhib olduğuna dâir ma'lûmât vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.), bunu unutamamıştı, bu mezkûr hareket ise evvelkinin bir mükâfatı idi.
Bu sırada, Mekke'de tecrübeli ve nüfuz sahibi bir kimse bulunmuyordu: Ebu Cehil ölmüş, Hâlid İbn Velîd ve Amr İbn Âs müslüman olmuşlar, Ebu Süfyân ânî olarak ortadan kaybolmuştu (arzedildiği gibi kendisi müslümanların eline esîr düşmüştü). Müttefiklere, yardım için haber gönderecek kadar da vakit kalmamıştı. İkrime gibi bazı genç kumandanlar, şüphesiz bazı mukavemet hareketlerine kalkıştılar ve on-lara kendi kılanlarına mensûb kimseler yardım ediyorlardı. Âteşin bir kumandan olan Hâlid İbn Velîd'in idaresindeki müslüman askerî birlikleriyle bunlar arasında, bazı sokak muharebeleri cereyan etmiştir. Mamafih, esâs olarak Mekkeliler, Ebu Süfyân'm almış olduğu ve onlara da tavsiye ettiği te'mînâta ve sulh yoluyla ve kan dökülmeksizin icra edilecek bir işgal vaadine inanıyorlardı.
Ebu Süfyân, şayet derhal kuvvetlerini teşkil edip bir mukavemete kalkışsa bile, bu onun için geç bir davranış olacaktı. Zîrâ Hz. Peygamber (s.a.), onun kendi birliklerini fiilen Mekke'ye doğru harekete geçirip, şehrin iyice yakınlarını tamamen işgal etmeden evvel, İslâm ordusu karargâhını terke müsâade etmedi. Ebu

Süfyân'm gönüllülerini toplayıp harekete geçmesi, yakınlardaki müttefiklerine yardım için bir haber göndermek ve onların yardımlarını taleb etmekten daha elverişliydi. Ebu Süfyân, Mekkelilerin i'timâdım kazanmış bir liderdir. O, şuna samîmi olarak inanıyordu ki, böyle bir mukavemet hareketi neticesiz ve son derece faydasızdı. Tarihçiler tarafından nakledilmiş olan, onun, karısı ile bu meseleyi münâkaşaları, bu kanâatim aksettirmektedir. Hasımlarının mukavemet edilmez kuvvetlerine, bir de onların inanılmaz merhamet ve şefkatleri eklenmiş olarak bu çok kritik anda, Mekkeliler üzerinde o kadar derin te'sîrler bıraktı ki, onların İslâm'a karşı beslemekte oldukları kin ve düşmanlık hisleri bir anda yepyeni bir kalıba dökülerek en müsbet bir tarzda inkılâb etmiş oldu.
Mekke, her taraftan dağlarla çevrili bir vâdîde kurulu bir şehirdir. Şehri, şimal cenup istikâmetinde kat'eden bir tek ana yol vardır; bu ana geçide iki talî yol bağlanır ki, biri Hacûn'a, diğeri Kada'ya gider.
Müslüman ordusunun büyük kısmı, başlarında Hz. Peygamber (s.a.) olduğu halde şimal istikâmetinden ilerledi. Yukan şehir denen yer (Ma'lât), bu tarafta yer almaktadır. Diğer bir askerî birlik Zübeyr İbn Avvâm idaresinde Kada yolu üzerinden ilerleyerek düşmanın, deniz sahiline, Vâdî Fâtıma yoluyla kaçmasına mâni oluyordu. Diğer bir büyük askerî birlik şehre cenûbdan, Lit yolunu ta'kîben girdi ve Mesfele'yi yani aşağı şehir denen mıntıkayı işgal etti. Muhtemelen bu bir süvârî kıtasıydı, çünkü diğer ordu birlikleriyle aynı zamanda birlikte şehre girebilmek için bunların çok çabuk şehrin etrafından dolaşmaları îcâb etmektedir. Bu düşüncemiz, bu birliğin süvârî kuvvetleri kumandanı Hâlid îbn Velîd'in kumandasında sevkedilmesi vak'asıyla kuvvetlenmektedir. Diğer bir birlik de, Hacûn yolu üzerinden şehre girmiştir. Bunlar aynı zamanda Cidde'ye olduğu kadar, Yemen'e düşmanın kaçmasına mâni olmakla da vazifeliydiler.
Diğer bütün askerî seferlerde olduğu gibi, bu sefer münâsebetiyle de bir parola ittihâz edilmişti.
Ordunun safları ve kademeleri titizlikle tanzîm edilmişti. Husûsî, bir subay (Vâzi1), bütün bu işlere nezâret ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.) bu vazifeli vasıtasıyla ta'lîmâtını veriyor ve onunla icra ettiriyordu. İbn Hişâm'ın kitabının aynı sahîfelerinde Mekke'nin en yüksek tepelerinden görülürcesine, İslâm ordusunun şehre girişinin pek özlü bir şekilde tavsifi bulunmaktadır. Hakîkaten, Hz. Ebubekir'in babası Ebu Kuhâfe, o sırada Mekke'de yaşamaktaydı. Kendisi âmâ idi. Bir yabancı ordunun şehre hücuma geçtiğini haber alınca, kız torununun elinden tutarak, yüksek bir tepeye çıktı ve torunundan gördüğü her şeyi kendisine söylemesini istedi. Küçük kız olan Vâzi'nin nasıl safları ve kademeleri ayarladığını vesâir teferruatı aynen nakletti. Nihayet kızın; «askerlerin nasıl yayılıp ilerlediğini» anlatması üzerine; «haydi, çabuk eve gidelim, hareket halinde bir ordunun eline geçmek tehlikelidir» dedi.
Böyle, dört bir taraftan harekâtta bulunan bir ordunun, yüksek kumandasını, tâm ve lâyıkıyla elde tutmak, hakîkaten fevkalâde maharet ve teşkilâtçılığı gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) lüzumlu yerlerde, yeni ta'lîmâtlar veriyor, müdâhalelerde bulunuyordu. Yanlışları tesbît ederse hemen düzeltiyordu. Şehrin işgalinin son safhalarına doğru subaylarından biri, kendi emrindeki askerlere, «bugün artık mağrur Mekke'nin başının Öne düşeceği ve şehrin yağma edileceğine dâir» îmâ-da

bulunması üzerine, hemen Hz. Peygamber (s.a.) geldi, meseleyi Öğrenir öğrenmez, mevzûubahis subay, derhal kumandanlıktan alındı bu vazife başka bir kimseye tevdî' edildi ve Hz. Peygamber (s.a.) dedi ki: «Hayır, Mekke'nin şeref ve haysiyeti asıl bugün artacak. Mademki orada İslâm'ın kıblesi mevcûddur, müessestir, her ne suretle olursa olsun, onun kudsiyetine tecâvüz edilmeyecektir.» Bunun üzerine, umûmî bir tebliğ yayınlandı, bununla şehirde hâkim olması istenen sulh. ve sükûn ve nizâm işi sağlanmış oldu.
İslâm ordusunda,. her bir askerî birlik, tabiî bir taksimat üzere teş-kîl olunmuştu, yani her bir kabile ayrı bir birlik ayrı bir takım teşkil ediyordu. Filhakika, Mekkeli müslüman muhacirler, Medîneli Ensâ-rîler, Eslemîler, Gifârîler ve diğerleri her biri ayrı ayrı olmak üzere müstakil askerî birlikler, kuvvetler olarak tertîb olunmuşlardı. Bununla beraber, durum o tarzda ayarlanmıştı ki, bütün bıı ayrı zümreler, aynı makinenin çeşitli parçaları gibi bir tek gayeye hizmet eder şekilde muntazam çalışmışlardır. Bu şekilde bir tertîb ve teşkil, psikolojik bir te'sîr uyandırma" imkânlarına sahiptir; bu tarzda tertîb ve teşkîl edilmiş askerî birlik ve takımların mikdârı, o devirdeki herhangi bir insan üzerinde bütün şimali garbı Arabistan kabilelerini, tam mevcûd halinde temsil ediyormuş gibi muazzam bir te'sîr husule getirir.
Hz. Peygamber (s.a.)in Mekke'ye Girişi:
Mekke'li Muhacir, Hz. Peygamber Muhammed Mustafâ (s.a.), şimdi doğum yeri olan bu şehre muzaffer bir kumandan olarak dönüyordu. Hâriçte peşini bırakmamış olan hemşehrileri tarafından maddî ve manevî ağır ıstırâblara dûçâr edilerek tam sekiz sene geçirmişti. Şimdi ise, zafer kazanmış bir ordunun başındaydı, buna rağmen tavır ve hareketleri ne şekilde olmuştur? Diğer herhangi bir tiran gibi kibir ve azamet dolu, Kâdir-i Mutlak olan Allah'ı unutmuş, gururundan sarhoş olmuş bir halde miydi? Hayır... O bütün bunlardan tamamen uzaktı. İbn Hi-şâm kitabının 815. sayfasında da anlattığı gibi o, hakikâtte gayetle çekingen, sık sık bindiği devenin sırtında secdeye kapanıyor, lütfettiği bütün bu şeylerden dolayı, Allah'a şükrediyordu. Herkese şâmil olmak üzere umûmî af ilân ediyor, geçmişte ma'rûz kaldıkları maddî ve manevî ıstırâblardan intikam alma düşüncesi yerine sulhu yayınlıyor, bununla hakikatte Allah'ın müttâkî olan mü'minlerden beklediği şeyi gösteriyordu. Kur'ân'da Bakara sûresi 58. ve Tevbe sûresi 161. âyette, Allah şöyle buyuruyor: «Şu şehre girip, dilediğiniz yerden istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin ve (hıtta) deyin» Taberî'nin de gayet güzel belirttiği gibi Hz. Peyamber (s.a.) Musa (a.s.) devrine âit askerlikle alâkalı bu ilâhî emirleri Amelikî'lerle olan savaşlarında gerektiği gibi yerine getirmekten uzak kalmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.)in «Harp Peygamberi» olması ve harplerde bile «Rahmet Peygamberi» olduğunu isbât etmesi takdir edilmişti. Evvelce zikri geçen bir hadîste şöyle denmektedir: «Ben harp peygamberiyim, ben Rahmet peygamberiyim .» Kur'ân'da Nûr sûresi 24. âyette şâyân-ı dikkat bir vak'a zikredilmektedir. Zaferden sonra, muannid düşman askerlerinden bir kısmı, şehrin iç kısmında, İslâm ordusuna karşı ciddî bir pusu kurmuştu; mezkûr âyetlerde, Allah'ın onları, bu inadçı düşmanlardan nasıl kurtardığı hatırlatılmaktadır. Bu vak'ada dahi, «Rahmet Peygamberi» suçluları affetmek fırsatını zayi' etmemişti.
Hz. Peygamber (s.a.)in Umûmî Aff. İlân Etmesi:

İşgalin hemen akabinde insan yapısı ilâhlar, lâyık oldukları «seviyeye» indirildiler. Ebu Süfyân'ın evinde ise durum, hakîkaten insana heyecan vericiydi: Karısı korkusuz Hind, evindeki putlara vurmaya ve onları parça parça etmeye ve bu arada; «Sizden ne fayda gördük; biz nasıl oldu da bunlara inanarak aldandık» diye sık sık haykırıyordu. Aynı Hind, örtünmüş bir şekilde, şehrin diğer kadınları ile beraber, İslâm'a girmek üzere, Hz. Peygamber (s.a.)in huzuruna geldi. Bu esnada cereyan eden muhavere, cidden çok alâka çekicidir:

— «Çocuklarınızı öldürmeye söz veriyor musunuz?»

— «Biz onları çocuklar olarak yetiştirdik, onları Bedir savaşında öldüren sizsiniz.»

— «Gayr-i meşru münâsebetlerde bulunmamaya ve zina etmemeye söz veriyor musunuz?»

— «Hür doğmuş bir kadın bunu yapabilir mi hiç?»

— «Hırsızlık yapmamaya poz veriyor musunuz?»

Bu suâller üzerine, Hind nâçâr kaldı ve anladı ki, İslâm sadece siyâsî bir lüzumdan ibaret değildir, o aynı zamanda insanın ferdî ve içtimaî hayatına hâkim bir kaideler külliyesidir ve dedi ki :

— «Ya Rasûlullah, hırsızlık hakîkaten kötü bir şeydir. Fakat şimdi düşün, benim kocam çok hasis olsa, evimin zarurî ihtiyâçları için bazı bazı kocamdan para çalmak mecburiyetinde kalsam ne olur?»

Hz. Peygamber (s.a.), gülmekten kendini alamadı ve dedi ki:

— «Pek âlâ haklısın, işte böylesi yasak değildir.»

Bu bahsi, Hz. Peygamber (s.a.)in fethedilen şehirdeki son durumunu da zikrederek kapıyoruz. İşgali ta'kîb eden günde; sulh ve sükûn ve asayiş hâkim olunca cemaatla kılman namaza imamlık etti; bu durum şehirdeki putperetsler tarafından merakla tâ'kîb edildi. Namazdan sonra, Kâ'be etrafındaki sâ.hâda toplanmış olan hemşehrilerine bir hitabede bulundu, bunlara gerek kendisine ve gerekse ashabına neler yaptıklarını hatırlattı ve bunun ne kadar haksız bir şey olduğunu izah etti. Son olarak, onlara artık kendisinden ne bekleyip, ümit ettiklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra devam etti:

«Bugün, artık hiç bir şeyden mes'ûl değilsiniz. Gidiniz, hepinizi hür addediyorum.»

Ânî olarak Mekke'nin havası değişti ve akşama doğru fiilen bütün halk İslâm'ı kabul etmişti. Onlar, hiç bir şeyi böylesine derin, böylesine samîmi bir şekilde kabul etmemişlerdi. Hem onlar, şimdi mağlûb edilmiş ve işgal altına girmiş bir memleketin ahâlîsi değiller, aksine, haklar ve vazifeler hususunda zaferi kazananlarla tamamen aynı haklara sâ-hibdiler. Bir şehrin fâtihi, Allah'ın Rasûlü olursa, böylece en küçük bir ifrat hareketi dahi ortaya çıkamaz. Bu duruma, bir ışık tutacağını umduğum şu hâdiseyi kaydetmeyi faydalı buldum: Hz. Peygamber, henüz yukarıda zikrettiğimiz hutbesine başlamamıştı. Müezzin Bilâl Habeşî (r.a.), Kâ'be'nin damına çıkmış namaz için ezan okuyordu:

«Allahü Ekber, Allahü Ekber...»

Mekkeli bir putperest olan Attâb İbn Esîd arkadaşlarından birinin kulağına eğildi ve dedi ki:

«Allah'a şükür ki, babam şimdi hayatta değil, şayet o, şu siyahinin, mukaddes Kâ'be'nin damına çıkıp bağırdığını işitseydi, buna kat'-iyyen tahammül edemezdi.»

Biraz sonra aff-ı umûmînin ilân edildiğini işiten Attâb, galeyana geldi ve ânî olarak ileri fırladı. Hz. Peygamber (s.a.)e yanaşarak şöyle dedi:
«Ben Esîd'in oğluyum. Allah'tan başka Allah olmadığına ve senin de O'nun elçisi olduğunu tasdik ederim.» Hz. Peygamber (s.a.) cevab verdi:
«Çok güzel. Seni Mekke valisi yaptım.» Biliyoruz ki, askerlerinden hiç birini Mekke'de garnizon te'sîs etmek için bırakmaksızın, Hz. Peygamber (s.a.), gayet kısa bir zaman içinde Medine'ye çekilmiş ve Mekke'nin idaresini, gördüğümüz gibi henüz İslâm'ı yeni kabul etmiş bir Mekkeliye bırakmıştı ve sonradan da buna asla pişman olmamıştır. Bütün bunlar, insan kalbinin nasıl kazanılacağını gösteren apaçık vakıalardır.[14]

29 — Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû' edenler, secde edenler olarak görürsün. Allah'tan lütuf ve rızâ isterler. Onlar yüzlerin-deki secde izinden tanınırlar. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle, kâfirleri öfkelendirir. Allah îmân edip sâlih amel işleyenlere hem mağfiret, hem de büyük bir mükâfat vaadetmiştir.

Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlüdür

Allah Teâlâ, Muhammed (s.a.) in hiç şek ve şüphesiz gerçek rasûlü olduğunu hab^v vsrerek: «Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.» buyurur, ki, bu, bütün güzel nitelikleri içine almaktadır. Allah Teâlâ ikinci olarak onun ashabını överek şöyle buyurur: ((Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında merhametlidirler.» Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Allah'ın sevdiği, onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54) buyrulur ki bunlar inananların sıfatıdır. Onlardan birisi kâfirlere karşı şiddetli ve katı, hayırlı kimselere karşı ise merhametli ve iyidirler. Kâfirin yüzüne karşı öfkeli ve abus çehreli, mü'min kardeşinin yüzüne karşı da nazik ve güleryüzlüdür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Ey îmân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler.» (Tevbe, 123) buyurur. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur:
Birbirlerini sevme ve merhamet etmede mü'minlerin misâli bir cesedin misâli gibidir: Ondan herhangi bir organ müşteki olduğunda cesedin diğer tarafları humma (ateş) ve uykusuzlukla ona katılırlar. Başka bir hadîste de:
Mü'min, mü'min için birbirini destekleyen bir yapı gibidir, buyurmuş ve parmaklarını birbirine geçirmiştir. Her iki hadîs de Buhârî'nin Sahîh'inde mevcûddur.
«Onları rükû' edenler, secde edenler olarak görürsün. Allah'tan lütuf ve rızâ isterler.» âyetinde Allah Teâlâ onları çok amel işlemeleri ve çok namaz kılmaları ile nitelemektedir. Namaz, amellerin en hayır-lısıdır. Onları namazda Allah için ihlâslı olmakla, Allah katında bol sevabını yine Allah'dan bekleme sıfatlarıyla

nitelemiştir. Allah katında bekledikleri bol sevâb ise Allah'ın luffunu içeren cennet, bol nzık, Allah'ın onlardan hoşnûd olmasıdır. Bu sonuncusu evvelkilerden daha büyüktür. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah tarafından bir hoşnudluk ise daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur.» (Tevbe 72) buyurmuştur.
«Onlar yüzlerindeki secde izinden tanımlar.» âyetinde îbn Abbâs'-tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Onların yüzlerindeki alâmet ile; güzel hey'et, şekil ve iyi davranış kasdedilmektedir. Mücâhid ve birçokları ise bunu huşu' ve tevazu ile açıklıyorlar. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Mücâhid'den rivayetine göre o, «Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınırlar.» âyeti hakkında: Bu, onların huşû'udur. demişti. Ben: Bunun, onların yüzlerindeki iz olduğunu sanırdım, dedim de, Mücâhid şöyle dedi: Bazan olur ki kalbi Firavun'dan daha katı olanın gözleri arasında da (alnında) olabilir. Süddî: Namaz, onların yüzlerini güzelleştirir, demiştir. Seleften birisi: Her kimin geceleyin namazı çok olursa gündüzün yüzü güzelleşir, demiştir. İbn Mâce bunu Sü-nen'inde îsmâîl İbn Muhammed kanalıyla... Câbir'den müsned bir hadîs olarak rivayet etmiştir ki buna göre Allah Rasûlü (s.a.): Her kimin geceleyin namazı çok olursa, gündüzün yüzü güzel olur, buyurmuştur. Sahîh olanı ise, bu hadîsin mevkuf olmasıdır. Bazıları der ki: Hiç şüphesiz iyiliğin kalbde bir nuru, yüzde bir ziyası, rızıkta bir genişliği ve insanların kalblerinde bir mahabbeti vardır. Mü'minlerin emîri Hz. Osman şöyle diyor: Her kim bir sırn gizlerse, Allah bu sırrı onun yüz hatlarında ve dilinden gayr-i ihtiyarî çıkıveren sözlerle açığa çıkarır.
Burada Hz. Osman'ın maksadı şudur: Kişinin gönlünde gizli olan bir şey onun yüz hatlarında görünür, açığa çıkar. Mü'minin içi Allah ile beraber sahîh durumda olursa Allah Teâlâ onun insanlarla münâsebette olan dış görünüşünü ıslah buyurur. Nitekim Hz. Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivayet edildiğine göre o: Kim içini ıslâh ederse Allah da onun dışını düzeltir, demiştir. Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize Mahmûd İbn Muhammed el-Mervezî'nin... Cündeb İbn Süfyân el-Becelî'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her kim bir sırrı gizlerse, Allah o kimseye o sırrın elbisesini giydirir. Gizlediği sır hayır ise giydirilen elbiese de hayır, şayet şer ise giydirilen elbise de kötüdür. Hadîsin isnadında bulunan Muhammed İbn Ubey-dullah el-Arzemî'nin hadîsi metrûkdur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan îbn Musa'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuş: Sizden birisi kapısı, penceresi olmayan sert bir kayanın içinde bir amelde bulunsa vuku' bulduğu şekilde onun ameli insanlara çıkar, görünür. İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Salih amel, güzel davranış ve orta yolu ta'kîb etme peygamberliğin yirmibeş parçasından bir parçadır. Hadîsi Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Muhammed en-Nüfeylî'den, p ise Züheyr'den rivayet etmiştir. Ashabın niyetleri hâlis, amelleri güzeldir. Onlara her kim bakmışsa onların hal ve davşranışlanndan hoşlanmıştır. İmam Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bana ulaştığına göre Hıristiyanlar Şam'ı fetheden ashabı gördükleri zaman şöyle derlermiş: Allah'a yemîn olsun ki bize ulaşan bilgiler ışığında bunlar havarilerden daha hayırlıdırlar. Onlar, bu sözlerinde gerçekten doğru söylemişlerdir. Hiç şüphesiz bu ümmet geçmiş kitablarda ta'zimle anılmışlardır. Onların en büyükleri ve üstünleri ise,

Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabıdır. Allah Teâlâ, indirmiş olduğu kitaplarda ve insanlar arasında dolaşan haberlerde onlann anısını yüceltmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada: «İşte onlann Tevrat'taki vasıfları budur.» buyurduktan sonra şöyle devam eder: «İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı : Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek (geliştirmiş, uzamış) kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu; ekicilerin de hoşuna gider.» İşte Muhammed (s.a.)in ashabı da böyledir: Onu kuvvetlendirmiş, desteklemiş ve ona yardımcı olmuşlardır. Ashâb-ı Kiram Allah Rasûlü ile beraber ekindeki filiz mesabesindedir. «Böylece Allah onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir.» İmam Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— kendisinden gelen rivayetlerden birisine göre bu âyet-i kerîme'den sahabeye karşı buğzeden râfizîleri tekfir hükmü çıkarmıştır. O der ki: Çünkü onlar, Ashâb-ı Kirâm'a buğzetmektedirler. Herkim sahabeye buğzederse bu âyet gereğince o kâfirdir. Âlimlerden bir grup da bu hususta İmâm Malik'e muvafakat etmişlerdir. Sahabenin faziletine, onlara kötülükle karşı çıkmanın yasaklanmasına dâir hadîsler pek çoktur. Allah'ın onları övmesi ve onlardan hoşnûd olması onlara kâfidir.
«Allah, îmân edip sâlih amel işleyenlere, hem mağfiret (günâhlarının bağışlanmasını) hem de büyük bir mükâfat (bol bol sevâb ve şerefli bir nzık) vaadetmiştir.» Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir, doğrudur. O vaadden dönülmez ve değiştirilmez. Her kim sahabenin izini ta'kîb ederse onların hükmündedir. Fazilet, sebkat ve kemâl onlarındır ki, bu ümmetten hiç kimse bu hususlarda onlara yetişemez. Allah onlardan hoşnûd olsun, onları hoşnûd eyleyin ve duraklarım Firdevs cennetleri kılsın. Zâten öylece de yapmıştır. Sahîh'inde Müslim der ki: Bize Yahya İbn Yahya'nın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ashabıma sövmeyin; nefsim kudret elinde olan '(Allah) a yemin ederim ki sizden birisi Uhud Dağı kadar altın in-fâk etmiş olsaydı,-©ulardan birinin bir müdd (bir ölçü birimi) sadakasına veya onun yarısına bile erişemezdi.[15]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7332-7335
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7336-7337
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7338-7345
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7346-7347
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7347-7348
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7348-7350
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7350-7351

[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7352-7355
[9] Usfân yakınlarında bir yerin adıdır. Usfân da Mekke'ye İki merhale uzaklıktadır. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7356-7372
[11] Mekke'ye sekiz mil mesafededir. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar)
[12] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7372-7379
[13] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7379-7381
[14] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7381-7388
[15] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7388-7391

HUCURÂT SÛRESİ

HUCURÂT SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, Semî'dir, Alîm'dir.
2 - Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.
3 — Peygamberin yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

Sesinizi Peygamberin Sesinden Yüksek Çıkarmayın

Bunlar Allah Teâlâ'nın inanan kullarına kazandırmak istediği edeblerdir. Böylece Rasûlü (s.a.)ne karşı hürmet, ihtiraın ve ta'zîmle davranacaklardır. Şöyle buyurur : «Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlü-nun huzurunda öne geçmeyin. (Rasûlünden önce herhangi bir şeye koşmayın. Bütün işlerde ona tâbi olun.)» Muâz hadîsinde belirtilen şer'î edep de bu âdabın umûmî olan hükmü içine girer. Bu hadîse göre Hz. Peygamber (s.a.), Muaz'ı Yemen'e gönderdiği vakit ona: Ne ile hükmedeceksin? diye sormuştu. Muâz: Allah'ın kitabıyla, dedi. Hz. Peygamber: Şayet onda bulamazsan? diye sordu, Muâz: Allah Rasûlünün sünneti ile, dedi. Efendimizin: Onda da bulamazsan? sorusuna Muâz: Kendi görüşümle ictihâd ederim, dedi. Allah Rasûlü, Muâz'ın göğsüne vurarak: Allah Rasûlünün elçisini Rasûlullah'ın hoşlandığına muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, buyurdu. Hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve îbri Mâce rivayet ederler. Bu hadîsi zikretmekten maksad şudur ki Hz. Muâz kendi görüşünü, düşüncesini ve içtihadını Kitâb ve Sünnet'ten sonraya bırakmıştır. Şayet onlarda aramaksızın, Kitâb ve Sünnet'te aramazdan önce kendi görüş ve içtihadını öne geçirmiş olsaydı, bu dahi Allah ve Rasûlünün huzurunda öne geçme kabilinden olurdu. îbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, ((Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin.» âyetini: Kitâb ve Sünnet'e muhalif şeyler söylemeyin, şeklinde açıklar. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî ise: Rasûlullah'ın konuşmasından önce konuşmaktan men'olundular, demiştir. Mücâhid burayı şöyle açıklar: Herhangi bir şey hakkında Allah Rasûlü (s.a.)nden fetva istemeyin ki Allah onun diliyle bu işe hükmetmesin. Dahhâk da der ki.: Allah ve Rasûlü olmaksızın dininizin kanunlarından herhangi bir işe hüküm vermeyin. Süfyân es-Sevrî âyetteki öne geçmenin, söz ve fiille olabileceğini belirtir. Hasan el-Basrî ise bu âyetin tefsirinde: İmâmdan önce duâ etmeyin, der.
Katâde der ki: Bize Anlatıldığına göre insanlar: Şu şu hususta âyet nazil olsa, şöyle şöyle yapılmış olsa, derlerdi. Allah Teâlâ bunu hoş görmeyerek Allah ve Rasûlünün huzurunda öne geçmek şeklinde tanımladı.
«Ve (emrolunduğunuz hususlarda) Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah,.Semî' (sizin sözlerinizi en iyi işiten)dir, Alîm (niyyetlerinizi en iyi bilen) dir.»

«Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyet-i kerîme'si de Allah'ın inanan kullarını terbiye etmiş olduğu ikinci bir edebdir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.) in huzurunda seslerini yükseltmeyeceklerdir. Bu âyet-i kerîme'nin Şeyhayn, (Hz. Ebube-kir ve Ömer) hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Buhârî der ki : Bize Yesera İbn Safvân el-Lahmî'nin... İbn EbuMüleyke'denrivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: En hayırlı iki kişi, Ebubekir ve Ömer —Allah ikisinden de hoşnûd olsun— neredeyse helak olacaklardı. Temîm oğulları binitlileri Allah Rasulû (s.a.)ne geldiklerinde Rasûlullah'ın yanında seslerini yükseltmişler; birisi Mücaşî oğullan kardeşi Akra' İbn Hâbis'e işaret ederken diğeri bir başkasına işaret etmişti. —Nâfî bu diğer kişinin ismini ezberlememiş olduğunu söyler— Ebubekir, Hz. Ömer'e: Sen, bana muhalefet etmekten başka bir şey istiyor değilsin, derken Hz. Ömer de: Elbette ben sana muhalefet etmek istemiş değilim, diyordu. Bu hususta sesleri yükseldi de Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» âyetini indirdi. îbn Zübeyr der ki: Bu âyet-i kerîme'-nin nüzulünden sonra Hz. Ömer ancak Rasûlullah'ın anlayabileceği kadar yüksek bir sesle efendimize sesini duyururdu. Râvî Abdullah tbn Zübeyr bunu babasından [1] —Ebubekir (r.a.) i kastediyor—nakletme-miştir. Hadîsi Müslim değil sedece Buhârî rivayet etmiştir. Sonra Bu-hârî der ki: Bize Hasan tbn Muhammed'in... Abdullah tbn Zübeyr'-den rivayetine göre; o, şöyle haber veriyor: Temîm oğulları binitlileri Hz. Peygamber (s.a.)'e geldiler. Hz. Ebubekir: Ka'ka îbn Ma'bed'i emir ta'yîn etti, dedi. Hz. Ömer ise: Aksine o, Akra' İbn Hâbis'i emir ta'yîn etti, dedi. Ebubekir: Sen ancak bana muhalefet etmek istedin, derken; Hz. Ömer: Sana muhalefet etmek istemedim, dedi. Tartışmaya başladılar da sonunda sesleri yükseldi ve Allah Teâlâ bu hususta: «Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi.» kısmına gelinceye kadar «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın...» âyetlerini indirdi. Bu hadîsi de sâdece Buhârî rivayet etmiştir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde Fadl tbn Sehl kanalıyla... Ebubekir es-Sıddîk'dan rivayet eder ki o, şöyle demiştir: «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyeti nazil olduğunda ben: Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn ederim ki ben seninle ancak kardeşinin kulağına sırrını söyleyenin konuştuğu gibi konuşacağım, dedim. Hadîsin isnadında bulunan Husayn İbn Ömer her ne kadar zayıf bir râvî ise de bu hadîs bize Abdurrahmân İbn Avı ve Ebu Hüreyre'den yukardakine benzer şekilde de rivayet edildi. En doğrusunu Allah bilir.
Buhârî der ki: Bize Ali tbn Abdullah'ın... Enes îbn Mâlik'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Sabit İbn Kays'ı göremeyip onu aradı. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, ben onun durumunu öğrenip sana gelirim, dedi. Gidip onu evinde başını önüne eğmiş halde buldu ve ona: Durumun nedir? diye sordu. Sabit îbn Kays : Kötü, diye cevab verdi. Sesini Hz. Peygamber (s.a.) in sesinden daha yüksek çıkarmış ve ameli boşa gitmişti. Cehennemliklerdendi/Sabit İbn Kays'a giden adam Hz. Peygamber (s.a.)e gelip onun böyle böyle söylediğini haber verdi. Râvî Mûsâ der ki: Allah Rasûlü o adam Sabit İbn Kays'a son defa gönderip büyük bir müjde ile: Ona git ve

söyle. Şüphesiz sen cehennemliklerden değil, cennetliklerdensin, de, buyurdu. Bu kanaldan hadîsi sadece Bu-hârî rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim'in... Enes'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.» kısmına varıncaya kadar «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın...» âyeti nazil olduğunda Sabit İbn Kays İbn Şemmâs, yüksek sesli birisiydi. Allah Rasûlü (s.a.)nün huzurunda sesini yükselten benim, benim amelim boşa gitmiş ve ben cehennemliklerden olmuşumdur, dedi. Ailesi içinde üzüntülü bir şekilde oturdu. Allah Rasûlü (s.a.) onu araştırdı ise de göremedi. Ashâbdan bazısı ona giderek: Allah Rasûlü (s.a.) seni araştırdı, sana ne oluyor? diye sordular. Sesini Hz. Peygamber (s.a.)in sesinden daha yüksek çıkaran ve bağıran benim. Benim amelim boşa gitmiştir. Ben cehennemliklerdenim, dedi. Gidenler Hz. Peygamber (s.a.)e gelip onun söylediklerini naklettiler de Rasûlullah: Hayır, aksine o cennetliklerdendir, buyurdu. Enes der Jd: Onun cennetliklerden olduğunu bildiğimiz halde aramızda yürüdüğünü görürdük. Yemâme günü olduğunda bizde bir dağılma (çözülme) olmuştu. Sabit ibn Kays İbn Şemmâs geldi. Ölümü hiçe sayıyordu ve kefenini giymişti. Akranlarınızı ne kötü alıştırıyorsunuz, dedi ve öldü-rülünceye kadar onlarla savaştı.
Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Enes İbn Mâlik'-den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Sonuna kadar olmak üzere «Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın.» âyeti nazil olduğunda Sabit, evinde oturdu ve: Ben cehennemliklerdenim, diyerek Hz. Peygamber (s.a.) in yanma gitmez oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Sa'd İbn Muâz'a: Ey Ebu Amr, Sâbit'in durumu nedir? Acaba hasta mı? diye sordu. Sa'd: O benim komşumdur, onun hasta olduğunu bilmiyorum, dedi. Râvî devamla şöyle anlatır: Sa'd, Sâbit'e gelip ona Al-lah Rasûlü (s.a.)nün sözlerini nakletti de sabit: Bu âyet nazil oldu, biliyorsunuz ki ben Allah Rasûlü (s.a.)nün huzurunda sesi en yüksek olanlarınızdanım. Ben cehennemliklerdenim, dedi. Sa'd bunu Hz. Peygamber (s.a.)e nakletti de Allah Rasûlü (s.a.): Aksine o, cennetliklerdendir, buyurdu. Sonra Müslim hadîsi Ahmed İbn Saîd İbn Dârimî kanalıyla... Süleyman îbn Muğıre'den rivayet eder ve bu rivayetinde Sa'd İbn Muâz'ı zikretmez. Yine Müslim hadîsi Kutn İbn Nüseyr kanalıyla... Enes' den yukardakine benzer şekilde rivayet etmiştir. Bu rivayette de Sa'd îbn Muâz'ın ismi yoktur. Yine Müslim'in Hüreym îbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla ... Enes'den rivayetine göre o: Bu âyet-i kerîme nazil olduğunda... demiş ve hadîsi zikretmiştir. Burada da Sa'd îbn Muâz'ın adı yoktur. Bu rivayette şu fazlalık vardır: Biz onu, aramızda yürijyen bir cennetlik olarak görürdük. Hadîsin bu üç kanaldan rivayeti, Sa'd İbn Mu-âz'ın adı sadece Müslim'in rivayetinde geçtiği için Hamm&d İbn Sele-me'den gelen rivayet yüzünden mualleldir. Sahîh olanı ise, bu âyet-i kerîme'nin nüzulü sırasında Sa'd İbn Muâz'ın bulunmayışıdır. Zîrâ Sa'd İbn Muâz, Hicret'in beşinci senesi Kurayza oğullar! hâdisesinden biraz sonra vefat etmişti. Bu âyet-i kerîme ise Temîm oğullan elçileri hakkında nazil olmuştur. Bu elçiler ise ancak Hicret'in dokuzuncu senesi gelmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... îsmâîl İbn Muhammed İbn Sabit îbn Kays'dan, onun da babasından rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: «Seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi

peygambere bağırmayın.» âyeti nazil olduğunda Sabit îbn Kays yolda ağlayarak oturmuştu. Aclân oğulları kabilesinden Âsim îbn Adiyy ona rastlayıp: Ey Sabit, seni ağlatan nedir? diye sordu. Sabit: Şu âyet-i kerîme'dir. Benim hakkımda nazil olmuş olmasından korkuyorum. Ben, yüksek ve gür sesliyim, dedi. Âsim İbn Adiyy Allah Rasûlü (s.a.)ne gitti. Sabit hıçkırıklara boğuldu. Abdullah İbn Übeyy îbn Selûl'un kızı olan karısı Cemile geldiğinde ona: Kısrağımın ahırına girdiğim zaman üzerime kol demirini vurarak kol demirini çivile, dedi. Karısı çiviyi o kadar kuvvetle çaktı ki sonunda çivinin ucu Öbür taraftan çıktı ve Sabit: Allah beni koruyuncaya veya Allah Rasûlü benden hoşnûd oluncaya kadar çıkmayacağım, dedi. Âsim ise Allah Rasûlü (s.a.)ne gelerek onun durumunu haber verdi. Rasûlullah (s.a.): Git, onu bana çağır, buyurdu. Âsim, Sâbit'i görmüş olduğu yere geldi, onu bulamadı. Ailesine geldiğinde ise onu kısrağın ahırında buldu ve ona: Allah Rasûlü (s.a.) seni çağırıyor dedi. Sabit : Kol demirini kır, dedi. Birlikte çıktılar ve Hz. Peygamber (s.a.)e geldiler. AUah Rasûlü (s.a.) Sâbit'e: Ey Sabit, seni ağlatan nedir? diye sordu. Sabit: Ben gür sesliyim. «Seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» âyetinin benim hakkımda nazil olmuş olmasından korkuyorum, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: Övülmüş olarak yaşamak, şehîd olarak ölmek ve cennete girmek istemez misin? buyurdu. Sabit der ki: Allah ve Rasûlü (s.a.)nün müjde-sinden hoşnûd olarak bir daha asla sesimi Allah Rasûlü (s.a,) nün sesinden yüksek çıkarmadım. Allah Teâlâ: «Peygamberin'yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir.» âyetini indirdi. Tabiûn'dan birçokları hâdiseyi bu şekilde anlatmışlardır. Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) nün huzurunda seslerin yükseltilmesini yasaklamıştır. Mü'minlerin emîri Ömer îbn Hat-tâb'dan bize rivayet olunduğuna göre Allah Rasûlü (s.a.)nün mescidinde iki kişinin sesini işitmiş. Sesleri yüksekmiş. Gelerek: Nerede olduğunuzu biliyor musunuz? diye sorup: Siz ikiniz neredensiniz? demiş. Onlar: Tâif halkındanız, demişler. Hz. Ömer: Şayet Medine halkından olmuş olsaydınız şüphesiz sizi incitecek şekilde döverdim, demiş.
Aynen hayatında olduğu gibi âlimler, Rasûlullah'ın merkadı yanında da sesin yükseltilmesini mekruh görmüşlerdir. Zîrâ Allah Rasûlü hayatta iken de, kabrinde iken de devamlı olarak muhteremdir. Sonra Allah Teâla, kişinin Rasûlullah'ın dışındaki muhatabına bağırdığı gibi Rasûlullah'a bağırmasını da yasaklamıştır. Aksine Hz. Pepgambere se-kînet, vakar ve tâ'zimle hitâbda bulunulacaktır. Bu sebepledir ki: «Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere bağırmayın.» buyurmuştur. Başka bir âyet-İ kerîme'de de şöyle buyrulur: «reygamberin çağırmasını; kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın.» (Nûr, 63). «Yoksa siz farkına varmadan, amelleriniz boşa gider.» Size Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında seslerinizi yüceltmenizi yasaklamamızın tek sebebi bu yüzden onun gazâblanabilecegi korkusudur. Neticede onun öf-kelenmesiyle Allah da öfkelenir ve böylece şuurunda olmaksızın onu Öfkelendirenin amelini Allah boşa çıkarır. Nitekim sahih bir hadîste şöyle buyrulur: Kişi önem vermeksizin Allanın hoşnûdluğunu gerektiren bir kelime konuşur da bu kelime yüzünden ona cennet yazılır. Yine kişi farkına varmaksızın Allah'ı Öfkelendiren bir kelime konuşur da bu yüzden cehennemde göklerle yer arası, kadar uzaklığa düşer.

Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlûnün huzurunda sesleri kısmaya davetle buna teşvik eder, irşâdda bulunur ve şöyle buyurur: «Peygamberin yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takva ile imtihan ettiği (kalblerini takvaya lâyık ve mahal kıldığı, kalblerini takva için temizlediği) kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.» İmâm Ahmed «ez-Zühd» adlı kitabında der ki: Bize Abdurrahman'ın... Mücâhid'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ömer'e: Ey mü'minlerin emîri; ma'siyeti arzulamayan ve işlemeyen mi yoksa ma'siyeti arzulayıp ta onu İşlemeyen mi daha faziletlidir? diye yazılmıştı. Hz. Ömer (r.a.) şöyle yazdı: Ma'siyete arzulu olup ta onu işlemeyenler; Allah'ın gönüllerini takva ile İmtihan ettiği kimselerdir. «Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.»[2]

4 — Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin ço&unun akılları ermez.
5 — Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabret-selerdi; kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ hücrelerin ötesinden, efendimizin hanımlarının evlerinin ötesinden seslenenleri —ki' bazı kaba bedeviler böyle yapıyorlardı— kınayarak onların çoğunun akıllarının ermediğini belirtir. Sonra da bu hususta edebli olana işaretle: «Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi; kendileri için elbette daha hayırlı (dünya ve âhiret menfaatlarına daha uygun) olurdu.» buyurup onları tevbeye ve Allah'a dönüşe davetle: «Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur. Bir çoklarının serdettiği üzere bu âyet-i kerîme, Temîm kabilesinden Akra' İbn Habis hakkında nazil olmuştur.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Akra' İbn Hâbis'ten rivayetine göre; o, hücrelerin arkasından Allah Rasûlü (s.a.)ne seslenerek: Ey Muhammed, ey Muhammed —başka bir rivayette ise: Ey 'Allah'ın elçisi— diye seslenmiş de Rasûlulİah ona cevab vermemişti. Akra': Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz benim övmem bir süs, kötülememse bir ayıptır, noksanlıktır, demişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü: Sana karşı Allah yeter, buyurdu, tbn Cerîr'in Ebu Ammâr Hüseyn İbn Hureys el-Merve-zî kanalıyla... «Muhakkak ki Sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» âyeti hakkında Berâ İbn Âzib'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir adam Allah Rasûlü (s.a.)ne gelip: Ey Muhammed, benim övmem süs, kötülememse bir ayıp ve noksanlıktır, dedi. Allah Rasûlü: Sana karşı Allah yeter, buyurdu. Hasan el-Basrî ve Ka-tâde de hadîsi bu şekilde mürsel olarak zikretmişlerdir. Süfyân es-Sev-rî der ki: Habîb İbn Ebu Amre'den rivayete göre o, şöyle anlatıyor: Bişr îbn.Ğâlib ve Lebîb İbn Utârid —veya Bişr İbn Utârid ve Lebîb İbn Ğâ-llb— Haccâc'ın yanında oturmaktaydılar. Bişr İbn Ğâlib, Lebîb İbn Utarid'e: Senin kavmin olan Temîm oğullan hakkında «Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun,akıllan ermez.» âyeti nazil oldu, dedi. Bunu Saîd jbn Cübeyr'e naklettim de: Şayet âyetin sonunu bilmiş olsaydı ona cevab verirdi. Daha sonraki bir âyette: «Müslüman olduklan için sana minnet ediyorlar.» (Hucurât, 17) buyrulur. Onlar: Müslüman olduk, dediler ve Esed oğullan seninle savaşmadı, dedi.

îbn Ebu Hatim der ki: Bize Babamın... Zeyd İbn Erkam'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Araplardan birtakım kimseler toplanıp: Şu adama gidelim, şâyefc peygamber ise biz onunla insanların en mutlusu oluruz. Şayet bir kral ise onun kanadı altında yaşanz, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.)ne gelerek onların söylediklerini haber verdim. Hücresine varıp o hücresinde iken: Ey Muhanımed, ey Muhammed, diye seslenmeye başladılar. Allah Teâlâ da: «Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.» âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) kulağımı tutup çekti, bir yandan da: Ey Zeyd, Allah senin sözünü doğruladı, ey Zeyd, Allah senin sözünü doğruladı, buyuru-yordu. İbn Cerîr hadîsi Hasan İbn Arafe'den, o da Mu'temir İbn Süleyman'dan rivayet etmiştir.[3]

6 — Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da, sonra ettiğinize pişman olursunuz.
7 — Hem bilin ki; içinizde Allah'ın peygamberi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uymuş olsaydı; şüphesiz ki sıkıntıya düşerdiniz. Ama Allah, size îmânı sevdirmiş ve onu kalblerinize zînet yapmış; küfrü, fâsıklığı ve isyâm da size çirkin göstermiştir. Rüşdünü bulanlar, işte onlardır.
8 — Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak. Ve Allah Alîm'-dir, Hakîm'dir.

Fâsık Bir Haber Getirirse

Allah Teâlâ, günahkâr birinin getireceği haberin ihtiyatla karşılanarak iyice araştırılmasını emrediyor. Yoksa yalancı veya hatalı olduğu halde onun sözüyle hükmolunabilir. Netîcede hâkim onun yalanına uymuş olabilir. Allah Teâlâ burada, bozguncuların yoluna uymayı da yasaklamıştır. Âlimlerden bir grup buradan hareketle gerçekte günahkâr olması ihtimâline mebnî durumu meçhul olan kimsenin rivayetinin kabul edilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Diğer bazıları ise durumu meçhul olanın haberini kabul etmektedirler. Zîrâ bize emrolu-nan, günahkâr kişinin haberini ihtiyatla karşılayıp iyice araştırmaktır.
Halbuki böyle kimsenin günahkârlığı kesin değildir. Zîrâ onun durumu meçhuldür. Biz bu meseleyi Buhârî şerhimizin Kitâb'ül-İlim kısmında anlattık. Hamd ve minnet Allah'adır.
Müfessirlerden birçoğu bu âyet-i kerîme'nin Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt hakkında nazil olduğunu zikrederler. Allah Rasûlü (s.a.) onu, Mustalik oğullarının zekâtlarını getirmek üzere göndermişti. Bu haber birçok kanallardan rivayet edilmiş olmakla birlikte bu kanalların en güzeli İmâm Ahmed'in Müsned'inde Mustalik oğullan reîsi Haris îbn Dırâr kanalıyla rivayet olunanıdır. Haris İbn Dırâr, mü'minlerin annesi Cüveyriyye Bint Hâris'in babasıdır. İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed îbn Sâbık'm... Haris îbn Dırâr el-Huzâî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor:
. Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim, beni İslâm'a davet etti. İslâm'a girip ikrar eyledim. Beni zekât vermeye davet etti, kabul ettim ve: Ey Allah'ın elçisi, kavmime döneyim, onları İslâm'a ve zekât vermeye davet edeyim. Onlardan her kim benim davetime icabet ederse zekâtını toplayayım, dedim. Allah'ın Rasûlü bana falan zamanda bir elçi göndersin de toplamış olduğum zekâtı getirsin, dedim. Haris

davetine icabet edenlerden zekâtı toplayıp da Allah Rasûlü (s.a.)nün kendisine zekâtı götürecek birini göndermek istediği zaman gelince Hâris'e elçi gelmedi. Haris zannetti ki kendi hakkında Allah'tan ve Rasûlünden bir öfke hâsıl olmuştur. Kavminin eşrafını davet edip onlara: Şüphesiz Allah'ın elçisi (s.a.) bana bir vakit ta'yîn etmişti. O vakitte yanımdaki zekâtı almak üzere bir elçi gönderecekti. Allah Rasûlü (s.a.) sözünden dönmez. Onun elçisinin gelmemesinin biricik sebebi Allah Rasûlünün öfkelenmesidir. Gidelim, Allah Rasûlü (s.a.)ne varalım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) yanında toplamış olduğu zekâtı almak üzere Hâris'e Velîd İbn Ukbe'yi göndermişti. Velîd yola çıkıp yolun bir kısmında iken korktu, döndü ve Allah Rasûlü (s.a.)ne gelip: Ey Allah'ın elçisi Haris zekâtı bana vermedi, beni öldürmek istedi, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Hâris'e bir hey'et gönderdi. Bu arada Haris de ashabı ile gelmekteydi. Allah Rasûlünün göndermekte olduğu hey'et yola çıkıp Medine'den ayrılınca Haris onlarla karşılaştı. Hey'ettekiler: İşte şu Hâris'tir, dediler. Karşı karşıya geldiklerinde Haris onlara: Kime gönderildiniz? diye sordu, Hey'ettekiler: Sana gönderildik, diy&- cevabladılar. Haris: Niçin? diye sordu, onlar: Allah Rasûlü (s.a.) sana Velîd İbn Ukbe'yi göndermişti. O, senin kendisine zekât vermediğini ve onu öldürmek istediğini sanıyor, dediler. Haris: Hayır, Muhammed'i hak ile gönderen Allah'a ye-mîn ederim ki kesinlikle onu. görmedim, bana gelmedi, dedi. Haris, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına geldiğinde Rasûlullah: Zekâtı vermedin ve elçimi öldürmek istedin öyle mi? diye sordu. Haris: Hayır, seni hak ile gönderene yemîn ederim ki onu görmedim, bana gelmedi. Allah Rasûlü (s.a.)nün elçisinin bana gelmemesi durumu karşısında O'na yöne-lip gelmemin bir tek sebebi vardır ki, o da Allah'tan ve Rasûlünden bir öfkenin sâdır olmasından korkmuş olmamdır, dedi. Ravî der ki: Bunun üzerine «Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» kısmına gelinceye kadar «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse onu iyice araştırın...» âyetleri nazil oldu. Hadîsi İbn Ebu Hatim de Münzir İbn Şâzân'dan, o ise Muhammed İbn Sâbık'dan rivayet etmiştir. Taberânî de hadîsi Mu-hammed îbn Sabık kanalıyla rivayet eder. Ancak o, Hâris'in adını Haris İbn Sirâr olarak vermektedir. Doğrusu ise biraz önce geçtiği üzere Haris İbn Dırâr'dır.
İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... Ümmü Seleme'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Beni Mustalik hâdisesinden sonra Mustalik oğulları zekâtını alıp gelmek üzere birisini göndermişti. Kavim bunu duyup onu karşıladılar ve Allah Rasûlü (s.a.) nün emrini ta'zîmle kabullendiler. Şeytân, gönderilen kişinin kalbine onların kendisini öldürmek istedikleri fikrini yerleştirdi. Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp: Mustalik oğullan zekâtlarını bana vermediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar gazâblandılar. Mustalik oğullarına Hz. Peygamberin elçisinin geri döndüğü haberi ulaşınca, Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve öğle namazını kıldığı sırada karşısında saf bağlayarak: Allah'ın ve Rasûlünün öfkesinden Allah'a sığınırız. Zekât toplamak üzere bize birisini gönderdin, buna sevindik ve gözlerimiz aydın oldu. Sonra o, yoldan geri dönmüş. Bunun, Allah ve Rasûlünün öfkesinden kaynaklanmasından korktuk, dediler. Bilâl gelip ikindi namazı İçin ezan okuyuncaya kadar konuşmaya devam ettiler. Ümmü' Seleme der ki: «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haberle gelirse, onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da, sonra ettiğinize pişman olursunuz.» âyeti nazil oldu. İbn

Cerîr, Avfî kanalıyla îbn Abbâs'tan bu âyet hakkında rivayet eder ki, o şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt'ı zekâtlarını almak üzere Mustalik oğullarına göndermişti. Bu haber Mustalik oğullarına gelince; sevindiler, Allah Rasûlü (s.a.)nün elçisini karşılamak için çıktılar. Velîd de zannetti ki onlar kendisini öldürmek üzere çıktılar. Velîd, Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp: Ey Allah'ın elçisi, Mustalik oğullan zekât vermediler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buna şiddetle Öfkelendi. Kendi kendine onlarla savaşmayı düşündüğü sırada Mustalik oğullannın elçileri (hey'eti) çıkageldi ve: Ey Allah'ın elçisi, haber aldığımıza göre senin elçin yolun yansından geri dönmüş. Bize kızgınlığından dolayı senin gönderdiğin bir mektub nedeniyle dönmüş olmasından korktuk. Allah'ın gazabından ve elçisinin gazabından Allah'a sığınırız, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) onların yalan Söylediklerini zannederek tevkif etmeyi düşünürken Allah Teâlâ kitabında «Ey îmân edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onu iyice araştırın...» âyeti ile onların ma'zûr olduklarını bildirdi.
Mücâhid ve Katâde der ki: Allah Rasûlü; Velîd îbn Ukbe'yi Musta-lik oğullanna sadakalarını (zekâtlannı) toplamak üzere göndermişti. Onlar Velîd'i zekâtla karşıladılar. Velîd döndü ve: Mustalik oğulları seninle savaşmak üzere toplanmışlar, dedi. —Katâde: Onlar İslâm'dan dönmüşler, dediğini ilâve eder.— Allah Rasûlü (s.a.) onlara Hâlid îbn Velîd'i göndererek acele etmemesini, durumu iyice araştırmasını emretti. Hâlid yola çıkıp geceleyin onlara vardı, gözcüler gönderdi. Gözcüler geldiklerinde Hâlid'e, Mustalik oğullarının İslâm'a sımsıkı sarılmış olduklarını, ezan okuyup namaz kıldıklarını işittiklerini haber verdiler. Sabah olunca Hâlid onlara geldi ve kendisini hayretlere düşüren durumu gördü, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)ne dönerek ona haberi iletti. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Katâde der ki: Allah Rasûlü (s.a.): Teennî Allah'tan, acele şeytândandır, buyurdu. İçlerinde İbn Ebu Leylâ, Yezîd İbn Rûmân, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve başkalarının da bulunduğu Seleften birçokları bu âyet-i kerîme'nin Velîd İbn Ukbe hakkında nazil olduğunu söylemektedirler. En doğru-sunu Allah bilir.
«Hem bilin ki; içinizde Allah'ın peygamberi vardır.» Rasûlullah'-ın aranızda olduğunu bilerek ona ta'zîmde bulunun, onunla birlikte iken edebli davranın, onun emrine boyun eğin. Hiç şüphesiz o, sizin menfaatınıza olanları en iyi bilen ve size sizden daha şefkatli olandır. Onun sizin hakkınızdaki görüşü sizin kendiniz hakkındaki görüşünüzden daha mükemmeldir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «Peygamber; mü'minler için kendi Öz nefislerinden daha evlâdır.» (Ahzâb, 6) buyurmaktadır. Daha sonra Allah Teâlâ onların menfaatla, nnı gözetmede ne denli yetersiz olduğunu beyânla şöyle buyurur: «Şayet o, birçok işlerde size uymuş olsaydı; şüphesiz ki sıkıntıya düşerdiniz.» Şayet sizin seçip tercih ettiğiniz şeylerin hepsinde size uymuş olsaydı, bu sizi meşakkata ve sıkıntıya götürürdü. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Şayet hak, onların heveslerine uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar muhakkak ki bozulup giderdi. Hayır, Biz onlara kendi zikirlerini getirdik. Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.» (Mü'minûn, 71).
«Ama Allah, size îmânı sevdirmiş (gönüllerinize îmân sevgisi koymuş) ve onu kalblerinize zînet yapmıştır.» İmâm Ahmed der ki: Bize Behz'in... Enes'ten

rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): İslâm açıklıktır, îmân kalbdedir, buyurup; sonra üç defa eli ile göğsüne işaret edip: Takva buradadır, takva buradadır, buyurmuş. «Küfrü fâsıklığı (büyük günâhları) ve (her çeşit) isyanı (ma'si-yetleri) da size çirkin göstermiştir.» Bu ifâdeler nimetin mükemmeliğine doğru bir yükselişi ifâde ederler. «Rüşdünü bulanlar, işte onlar (bu sıfatlarla nitelenmiş olan kimseler, Allah'ın kendilerine olgunluk bahşetmiş olduğu rüşdünü bulmuş kimseler)dir.» İmâm Ahmed der ki: Bize Mervan İbn Muâviye el-Fezârî'nin... îbn Rifâa'dan, onun da babasından rivayetine göre babası şöyle anlatmış: Uhud günü olup da müşrikler bozguna uğrayarak çekilince Allah Rasûlü (s.a.): Saf tutunuz da Rabbıma övgüde bulunayım, buyurmuş. Arkasında saf tutmuşlar. Ra-sûlullah (s.a.) şöyle dua buyurmuş: Allah'ım, bütün hamd Sanadır, Senin yaydığım dürecek, Senin durduğunu yayacak, Senin hidâyet verdiğini saptıracak, Senin sapıklıkta bıraktığına hidâyet verecek, Senin vermediğine verecek, Senin verdiğini engelleyecek, Senin uzaklaştırdığını yaklaştıracak, Senin yaklaştırdığını uzaklaştıracak yoktur. Allah'ım, bize bereketlerini, rahmetini, lutfunu ve rızkım yay. Allah'ım, Senden sona ermeyecek ve değişmeyecek devamlı nimetlerini dilerim. Allah'ım ihtiyâç gününde Senden nimet, korku gününde emniyyet dilerim. Allah'ım verdiğinin kötülüğünden, vermediğinin kötülüğünden Sana sığınırım. Allah'ım bize îmânı sevdir ve onu kalblerimizde zînet kıl. Bize küfrü, günâhları ve isyanı çirkin göster. Bizi rüşde erenlerden kıl. Allah'ım bizleri müslümanlar olarak öldür, müslümanlar olarak dirilt, fitneye düşmeyen ve rüsvây olmayan sâlihlere kat. Allah'ım elçilerini yalanlayan, Senin yolundan alıkoyan kâfirleri kahret, azabını onların üzerine kıl. Allah'ım, ey gerçek ilâh, kendilerine kitâb verilen kâfirleri kahreyle. Bu hadîsi Neseî de «Gece ve Gündüz» bahsinde Ziyâd İbn Ey-yûb kanalıyla... Ubeyd İbn Rifâa'dan, o da babasından rivayet etmiştir. Merfû' bir hadîste şöyle buyrulur: Her kimi, iyiliği sevindirir ve kötülüğü üzerse; işte o mü'mindir, buyrulmuştur.
Son olarak da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Allah'tan (Allah'ın size bahşetmiş olduğu bu ihsan Allah'ın, katından size) bir lütuf ve nimet olarak. Ve Allah Alîm (kimin hidâyete, kimin de dalâlete müste-hak olduğunu en iyi bilen) dir; (sözlerinde, fiillerinde, kanun koymasında ve takdirinde) Hakîm'dir.»[4]

9 — Eğer mü'minlerden iki taife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri diğeri üzerine saldırırsa; saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın. Eğer dönerlerse, artık adaletle aralarını bulun ve âdil davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.
10 — Mü'minler ancak kardeştirler. Öyle ise iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, esirge-nesiniz.

Mü'minler Ancak Kardeştirler

Allah Teâlâ birbirlerine saldıran müslümanların arasını düzeltmeyi emrederek: «Eğer mü'minlerden iki taife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin.» buyurur. Birbirleriyle dövüşmelerine rağmen Allah Teâlâ onlara mü'minler adını vermiştir. Buhârî ve başkaları bu âyeti delil getirerek, ne kadar büyük olursa olsun günâhların îmândan çıkarmadığım söylerler. Haricîler ile onlara uyan bazı Mutezilîler ve

benzerleri ise bunun tersini ileri sürmektedirler. Buhârî'nin Sahîh'inde Hasan kanalıyla Ebu Bekre'den rivayetle sabit olduğu üzere Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashabına hitâb ederken minberde yanında Hz. Ali'nin oğlu Hasan da varmış; bir ona, bir insanlara bakarak şöyle buyurmuş: Bu oğlum Seyyid'dir. Umarım ki Allah bununla, müslümanlardan iki büyük grubun arasını düzeltsin. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) in söylediği gibi olmuş ve korkunç olaylar, uzun savaşlardan sonra Allah Teâlâ Şamlılarla Iraklıların arasını onunla düzeltmiştir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Şayet biri diğeri üzerine saldırırsa; saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye, (hakkı dinleyip itaat edinceye) kadar savaşın.» Enes'ten rivayet edilen sahîh bir hadiste Allah Rasûlü:
Zâlim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et, buyurmuştu. Ey Allah'ın elçisi, mazlum olana yardımı anladık, zâlim olduğu halde ona nasıl yardım edeceğiz? dediler. Onun iki elinin üstünden tutarsın, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ârim'in... Enes'ten rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.)e: Abdullah İbn Übeyy'e gelsen, denilmişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona gitmek üzere yola çıktı. Bir merkebe bindi. Müslümanlar da onunla birlikte yürüdüler. Orası çorak bir arazî idi. Hz. Peygamber (s.a.) ona vardığında İbn Übeyy: Benden uzak dur, Allah'a yemin ederim ki merkebinin kokusu bana eziyet veriyor, dedi. Ansâr'dan birisi: Allah'a yemîn olsun ki Rasûlullah'ın merkebinin kokusu senin kokundan daha hoştur, dedi. Kavminden birtakım kimseler Abdullah'a kızdı. İki gruptan herkes birbirine karşı öfkelendiler. Aralarında soyulmuş hurma çubuklarıyla, elleriyle ve nâlinlerle vuruşmalar oldu. Bize ulaştığına göre onlar hakkında: «Eğer mü'minler-den iki taife çarpışacak olurlarsa aralarını düzeltin.» âyeti nazil oldu. Buhârî hadîsi Sulh bahsinde Müsedded'den, Müslim de Meğâzî bölümünde Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'dan; her ikisi birden Mu'temir İbn Süleyman'dan, o ise babasından rivayetle zikretmişlerdir. Saîd îbn Cü-beyr der ki: E vs ile Hazrec arasında hurma çubukları ve nâlinlerle dövüşme olmuştu. Allah Teâlâ da bu âyet-i kerîme'yi indirerek aralarını düzeltmeyi emretti. Süddî der ki: Ansâr'dan İmrân adında bir adam vardı onun, Üm-mü Zeyd adında bir de karısı vardı. Kadın bir gün ailesini ziyaret etmek istedi. Kocası ise onu kendisinden başka hiç kimsenin girmediği bir odaya hapsetti. Kadın ailesine haber gönderdi. Kavmi gelip onu götürmek üzere odadan çıkardılar. Adam daha önce evden çıkmıştı. Adamın ailesi çevreden yardım istedi. Kadınla, kadının ailesi arasına girmek üzere amcasının oğulları geldi, çekiştiler ve nâlinlerle birbirlerine vurdular. İşte onlar hakkında bu âyet-i kerîme indi. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haber göndererek aralarını düzeltti ve onlar Allah'ın emrine döndüler.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer dönerlerse, artık adaletle aralarını bulun. (Birbirlerine yapmış oldukları şeylerde onlar arasında) âdil davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.» îbn Ebu Hâtim'-in Ebu Zür'a kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdil davrananlar, dünyada adaletli davranmaları mukabilinde âhiret günü Rahmân'ın huzurunda inciden minderler üzerindedirler. Hadîsi Neseî, Muhammed İbn Müsennâ'dan, o da Abd'ül-A'lâ'dan rivayet etmiştir. Bu rivayetin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir, isnadının râvîleri de Sahîh'in şartlarına uygundur. Yine İbn Ebu Hâtim'in Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan,

onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: Âdil davrananlar, kıyamet günü Allah katında Arş'ın sağında nurdan minderler üzerindedirler. -Onlar; hükümlerinde, aileleri hakkında ve üstlendikleri görevlerde adaletli davrananlardır. Hadîsi Müslim ve Neseî de Süfyân îbn Uyeyne kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Allah Teâlâ: «Mü'minler ancak kardeştirler.» buyurur ki, hepsi din kardeşleridir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) :
Müslüman müslümanm kardeşidir. Ona haksızlık etmez ve hor bakmaz, buyurmuştur. Sahîh bir hadîste:
Kul, kardeşine yardım ettiği sürece Allah kula yardım eder, buyurmuştur. Yine sahîh bir hadîste: Müslüman, kardeşine gıyabında duâ ettiği zaman melek: Âmin, bir misli de sana olsun, dsr, buyurmuştur. Bu hususta hadîsler pek çoktur. Yine sahîh bir hadîste: Birbirlerini sevme, birbirlerine acıma ve gelip gitmede mü'minlerin misâli; tek bir cesedin misâli gibidir: Onun bir uzvu dertlenince cesedin diğer tarafları ateş ve uykusuzlukla ona katılırlar, buyrulmuştur. Yine sahîh bir hadîste Rasûlullah (s.a.): Mü'min, mü'min için birbirini destekleyip güçlendiren bir bina gibidir, buyurmuş sonra da parmaklarını birbirine geçirmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Haccâc'm... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İmân ehline göre mü'min cesede göre baş mertebesindedir. Başta meydana gelen acıdan cesedin acı duyduğu gibi, mü'min de îmân ehlinin başına gelenlerden acı duyar. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. İsnadı zararsızdır.
Allah Teâlâ buyurur ki: ((Öyle ise iki kardeşinizin (birbiriyle dövüşen iki grubun) arasını düzeltin ve (bütün işlerinizde) Allah'tan korkun ki, esirgenesiniz.» Bu, Allah Teâlâ'nın, Zâtından korkanlara rahmetinin kesin bir müjdesidir.[5]

11 — Ey îmân etmiş olanlar, bir topluluk diğer topluluk ile alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlarla. Belki onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın. îmândan sonra fâ-sıklık ne kötü addır. Kim de tevbe etmezse; işte onlar zâlimlerin kendileridir.

Mü'minler Birbirleriyle Alay Etmesinler

Allah Teâlâ burada insanları hor, hakir görmeyi ve onlarla alay etmeyi yasaklıyor. Nitekim Sahîh bir hadîste rivayet olunduğuna göre Rasûlullah: Kibir; böbürlenerek hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir, buyurmuştur. Bundan maksad da onların hor ve küçük görülmeleridir. Bu ise haramdır. Zîrâ hor görülen kimse, Allah katında onunla alay eden ve hor görenden daha değerli ve Allah katında daha sevimli olabilir. Bu sebepledir ki şöyle buyurulur: «Ey îmân etmiş olanlar, bir topluluk diğer bir topluluk ile alay etmesin. Belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlarla. Belki onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar.» Âyet-i kerîme'de önce erkeklerle ilgili yasak belirtilmiş, peşinden kadınlara da aynı yasak konulmuştur.

«Kendi kendinizi; (insanları) ayıplamayın.» İnsanları dilleriyle çekiştirip yüzlerine karşı alay edenler zemmedilmiş ve lanetlenmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «İnsanları dilleriyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline.» (Hümeze, 1) buyurulmaktadır. Ayet-i kerîme'de geçen kelimesi; fiille yapılan ayıplama, kelimesi de; sözle yapılan ayıplama anlamlarına gelir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de: «Diliyle iğneleyen ve koğuculuk edene (uyma).» (Kalem, 11) buyrulur ki, böyleleri insanları hor gören, onları yeren, ayıplayan ve aralarında söz getirip götürendir. Burada: «Kendi kendinizi ayıplamayın.» buyrulurken başka bir âyette de buna mümasil olarak: «Ve kendinizi öldürmeyin.» (Nisa, 29) buyrulmaktadır ki burası birbirinizi öldürmeyin, anlarmnadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cü-beyr, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân «Kendi kendinizi ayıplamayın.» âyet-i kerîme'sini: Birbirinizi yermeyin, şeklinde açıklamışlardır.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın. (Birbirinizi kişinin işitmekten hoşlanmayacağı lakablarla çağırmayın.)» İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail'in... Ebu Cebire İbn Dahhâk'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın.» âyeti, biz Seleme oğulları hakkında nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde, bizden iki veya üç ismi olmayan hiç kimse yoktu. Onlardan birisi bu isimlerden biriyle çağrıldığı zaman: Ey Allah'ın elçisi, o kişi bu isme öfkeleniyor, dediler de bunun üzerine: «Ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın.» âyeti nazil oldu. Ebu Dâvûd hadîsi Mûsâ İbn İsmâîl kanalıyla... Dâvûd'dan rivayet etmiştir.
«îmândan sonra fâşıklık ne kötü addır.» İslâm'a girip onu anladıktan sonra câhiliye halkının yapagelmekte olduğu gibi kötü lakablarla birbirinizi çağırmanız ne kötü isim ve sıfattır. «Kim de (bundan) tevbe etmezse; işte onlar zâlimlerin kendileridir.»[6]

12 — Ey îmân edenler, zannın bir çoğundan kaçının. Çünkü bazı zan günâhtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın, kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin. Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi? Allah'tan korkun, şüphesiz ki Allah; Tevvâb'dır, Rahîm'dir.

Zann - Tecessüs Ve Gıybet

Allah Teâlâ inanan kullarını zannın bir çoğundan; aile, akraba ve insanlar hakkında haksız yere töhmetten ve onların hakkını eksiltmekten men'ediyor. Zîrâ bunun bazısı mahzâ günâhtır. O halde ihtiyaten onun çoğundan da çekinilmelidir. Mü'minlerin emîr^5mer İbn Hattâb (r.a.)dan bize rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Müslüman kardeşinin ağzından çıkan bir kelime hakkında sadece hayır düşün. Sen onun için mutlaka bir hayır tarafı bulabilirsin
Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Ebu Kasım İbn Ebu Damre'-nin... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)i gördüm; Kâ'be'yi tavaf ediyor ve şöyle buyuruyor-du: Ne kadar temizsin, kokun ne kadar hoş. Ne kadar büyüksün, ha-râmlığın ne kadar büyük. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah)'a yemîn ederim ki mü'minin malının ve kanının harâmlığı, Allah

katında senin harâmlığından daha büyüktür. Onun hakkında ancak hayır tahminlerde bulunulabilir. Bu kanaldan hadîsi sâdece İbn Mâce rivayet ediyor. Mâlik'in Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Zandan sakınınız. Çünkü zan sözlerin en yalanıdır. Mütecessis olmayın, birbirinizin içyüzünü araştırmayın, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın, birbirinizle yarışmayın, birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize karşı buğzetmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin ve ey Allah'ın kulları, kardeşler olun. Hadîsi Buhârî, Abdullah İbn Yûsuf dan, Müslim, Yahya İbn Yahya'dan, Ebu Dâvûd, Utbâ'dan, o ise Mâlik'den rivayet etmiştir. Süfyân İbn Uyeyne'nin Zührî'den, onun Enes'ten rivayet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Birbirinize gidip gelmeyi kesmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinizi çekeme-mezlik etmeyin ve ey Allah'ın kulları kardeşler olun. Bir müslümana, kardeşini üç günden fazla terkedip ona küsmesi helâl değildir. Hadîsi Müslim ve Tirmizî —ki Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söyler— Süf-yân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Harise İbn Nu'mân'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Üç şey vardır ki ümmetimde bulunacaktır. Bunlar; Uğursuz fal, hased ve kötü zandır, buyurmuştu. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, birisinde bunlar varsa bunları giderecek olan nedir? diye sordu da Rasûlullah şöyle buyurdu: Hased ettiğin zaman Allah'tan mağfiret dile. Bir zanda bulunduğunda bu zan-nını pekiştirip te'yîd etme. Uğursuz bir fal karşısında kaldığında aldırmayıp geç git.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe'nin... Zeyd'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: İbn Mes'ûd (r.a.)a bir adam getirilmiş ve: Bu filancadır. Sakalından şarap damlar, denilmişti. Abdullah: Şüphesiz biz tecessüsten men'olunmuştuk. Fakat herhangi bir şey bize açıkça göründüğü takdirde ancak biz onunla cezalandırırız, dedi. İbn Ebu Hatim rivayetinde İbn Mes'ûd'a getirilen bu adamın ismini Velîd İbn Ukbe İbn Ebu Muayt olarak vermektedir. İmâm Ahmed'in Hâşim kanalıyla... Ukbe'nin kâtibi Dühayn'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Ukbe'ye: Bizim komşularımız var. Onlar şarap içiyorlar, ben korucuları çağıracağım ki yakalasınlar, dedim. Ukbe: Böyle yapma, fakat onlara nasîhatta bulun ve tehdîd et, dedi. Ben öyle yaptım ama vazgeçmediler. Râvî devamla şöyle anlatır: Dühayn, Ukbe'ye gelip: Ben onları men'ettim ama vazgeçmediler. Ben korucuları çağıracağım ki onları yakalasınlar, dedi. Ukbe ona: Yazıklar olsun sana, böyle yapma. Ben, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim: Her kim bir mü'-minin ayıbını örterse, defnedilmiş birisini kabrinden diriltip kaldırmış gibi olur, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd ve N'eseî de Leys İbn Sa'd'dan yukar-dakine benzer şekilde rivayet etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî'nin Sevr kanalıyla... Muâviye'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Şüphesiz insanların ayıplarının peşine düşersen onları fesada uğratırsın —veya onları neredeyse fesada uğratırsın, demiştir— Ebu Derdâ der ki: Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğu bu kelimeden dolayı Allah Muâviye'yi müstefîd etsin. Bu hadîsi sadece Ebu Dâvûd, Sevrî kanalıyla rivayet etmiştir. Yine Ebu Davud'un Saîd İbn Amr el-Hadramî kanalıyla... Ebu Ümâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz ki, yöneticiler insanlardan kuşkulanırlarsa onları fesada uğratırlar.
Allah Teâlâ: «Birbirinizin kusurunu araştırmayın.» buyurur ki, burada tecessüs yasaklanmaktadır. Tecessüs daha çok kötülükleri, kusurları araştırmada kullanılan bir ta'bîrdir. Câsûs kelimesi de aynı kökten türetilmiştir. Daha önceki bir hadîste geçen kelimesi ise daha çok hayırda kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb'un şöyle dediğini haber verir: «Ey oğullarım; haydi gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.» (Yûsuf, 87) Ancak her iki kelime de kötülük ve kusûrlan araştırma haklflnda kullanılabilir. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır: Mütecessis olmayın, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın. Birbirinize buğzedip sırtınızı dönmeyin ve ey Allah'ın kulları kardeşler olun. Evzâî, tecessüsün; herhangi bir şeyi araştırmak anlamına, tahassüsün de; bir kavmin konuşmalarını onlar istemediği halde dinlemek veya kapılarını dinlemek anlamına, sırt dönmenin; birbirinden ayrılma ve birbirini terketme anlamına geldiğini söyler. Evzâî'nin bu açıklamasını İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
«Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin.)) âyetinde gıybet yasaklanmaktadır. Kanun koyucu gıybeti tsfsîr etmiştir. Nitekim Ebu Davud'un Ka'nebî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi gıybet nedir? denilmişti. Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır, buyurdu. Peki kardeşimde söylediğim şey varsa bunun hakkında ns buyurursun? denildi de Ra-sûlullah şöyle buyurdu: Şayet söylediğin şey onda varsa, gıybetini yapmış olursun. Ama senin söylediğin onda yok ise bu takdirde ona iftira etmiş olursun. Hadîsi Tirmizî de Kuteybe'den, o ise Derâverdî'den rivayet eder. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu da söyler. İbn Cerîr de hadîsi Bündâr kanalıyla... Alâ'dan rivayet etmiştir. İbn Ömer, Mesrûk, Katâde, Ebu İshâk ve Muâviye İbn Kurrâ da böyle söylemişlerdir.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Müsedded'in... Hz. Âişe'den rivayetine göre o, şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.)'e: Safiyye'nin şöyle şöyle olması sana yeter, demiştim — Müsedded'den başka râvîler burada onun, Hz. Safiyye'nin boyunun kısalığını kasdettiğini söylüyorlar— Allah Rasûlü: Öyle bir kelime söyledin ki şayet deniz suyuna karışmış olsaydı; şüphesiz onu da değiştirip bozardı, buyurdu. Hz. Âişe der ki: Ben, ona bir adamın durumunu anlattım da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim, şöyle ve şöyle bir (durumum) olsa da bir insana anlatılmasından hoşlanmazdım. Tirmizî hadîsi Yahya İbn Kattan, Abdurrahmân İbn Mehdî ve Ve-kî' kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet etmiş ve hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr der ki: Bana İbn Ebu Şevârib'in... Hassan İbn Muhâ-rık'dan rivayetine göre, Hz. Âişe'nin yanına bir kadın girmiş, çıkmak üzere kalktığında Hz. Âişe eliyle Hz. Peygamber (s.a.)e: Bu kadın, kısadır, diye işarette bulunmuş da Hz. Peygamber (s.a.): Onun gıybetini yaptın, buyurmuş.
Gıybet, icmâ' ile haramdır. Yalnızca kritik etme, düzeltme ve nasî-hat gibi fayda yönü ağır basan ifâdeler müstesnadır. Günahkâr bir adam Allah Rasûlü (s.a.)nün yanına girmek için izin istemişti de Ra-sûlullah: Ona izin verin. Onun ne kötü muaşereti vardır, buyurmuştu. Fâtıma İbn Kays'a evlenmek üzere Muâviye ve Ebu Cehil tâlib olmuşlardı. Allah Rasûlü (s.a,) Fâtıma'ya: Mûaviye fakirdir. Ebu Cehil

ise sopasını omuzundan hiç indirmez, buyurdu. Bu ve bu kabilden olanlar yukardaki hükümden istisna edilmiş, geri kalanları ise şiddetli bir şekilde haram kılınmış ve bu hususta kuvvetli yasaklar vârid olmuştur. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ gıybeti, ölü insan eti yemeye benzetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi?» Yaratılış olarak bundan nasıl tiksinmişseniz gıybetten de şer'an tiksininiz. Zîrâ gıybetin cezası diğerinden daha şiddetlidir. Bu, ondan nefret ettirmek ve sakındırmak kâbilindendir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) bağışından geri dönen kişi hakkında: Önce kusup sonra kustuğuna dönen köpek gibidir, buyurmuştur. Yine Rasûlullah: Bizim için kötü örnek yoktur, buyurur. Sahîh, hasen ve müsned olarak birçok kanallardan rivayet edildiği gibi Allah Rasûlü (s.a.) veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: Hiç şüphesiz kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız bu ülkenizde, bu ayınızda, bu gününüzün hâramlığı gibi sizlere haramdır.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Vâsıl İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre'-den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her müslü-manın malı, ırzı ve kam müslümana haramdır. Kişinin müslüman kardeşini hor görmesi, ona kötülük olarak yeter. Hadîsi Tirmizî de Ubeyd İbn Esb^t İbn Muhammed'den, o ise babasından rivayet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söyler. Yine Ebu Davud'un Osman İbn Şeybe kanalıyla... Ebu Berze el-Eslemî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey dilleri ile îmân edip de kalbine îmân girmemiş olanlar topluluğu; müslümanların gıybetini yapmayın. Onların kusurlarını araştırmayın. Her kim onların kusurlarını araştırır-sa, Allah da onun kusurunu araştırır. Allah her kimin kusurunu araş-tırırsa şüphesiz onu evinde rüsvây eder. Hadîsi sadece Ebu Davûd rivayet ediyor. Bu hadis, Berâ İbn Âzib'den de rivayet edilmiştir. Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize İbrahim İbn Dinar'ın... Berâ İbn Âzib-den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bize hutbe okudu. Hatta evlerindeki —veya özel odalarındaki demiştir— yeni yetme kızlara bile işittirdi, şöyle buyurdu: Ey diliyle îmân etmişler topluluğu; müslümanların gıybetini yapmayın. Onların kusurlarını araştırmayın şüphesiz ki her kim kardeşinin kusurunu araştırırsa, Allah da onun kusurunu araştırır. Allah kimin kusurunu araştırırsa, onun evinin içinde rüsvây eder. Hadîsin başka bir kanaldan ve İbn Ömer'den rivayeti şöyledir: Ebu Bekr Ahmed İbn İbrahim el-İsmâîlî kanalıyla... İbn Ömer'den rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey diliyle îmân etmiş ve kalbine îmân yer etmemiş insanlar topluluğu; müs-lümanların gıybetini yapmayın. Onların kusurlarını araştırmayın. Her kim müslümanların kusurlarını araştırırsa, Allah Teâlâ da onun kusurunu araştırır. Allah her kimin kusurunu araştırırsa binitinin karnında bile olsa onu rüsvây eder. Râvî der ki: Bir gün İbn Ömer Kâ'be'ye baktı ve şöyle dedi: Ne kadar büyüksün, harâmlığın ne yücedir; hiç şüphesiz Allah katında mü'minin harâmlığı senden daha yücedir.
Ebu Davûd der ki: Bize Hay ve İbn Şureyh'in... Müstevrid'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Her kim müslüman bir kişinin düşmanına giderek aleyhine konuşur ve karşılığında bir mükâfat alıp yerse; şüphesiz Allah, onun bir mislini ona cehennemde yedirir. Aynı şekilde her kim, müslüman bir kişinin düşmanına giderek aleyhinde konuşur ve karşılığında ona bir elbise giydirilirse; Allah Teâlâ onun bir mislini kendisine cehennemde giydirir. Her kim

de bir kişiye karşı gösteriş ve riya için kalkarsa, kıyamet günü Allah Teâlâ da ona karşı riya ve gösteriş yapanınki gibi davranır. Hadîsi sadece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Yine Ebu Davud'un Bakiyye ve Ebu Muğîre kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mi'râc'a çıktığımda bir topluluğa rastladım. Bakırdan tırnakları vardı ve yüzlerini, göğüslerini tırmalıyorlardı. Bunlar kim ey Cebrail? diye sordum ve Cebrail: Bunlar, insanların etlerini yiyenler ve insanlann namusuna leke sürecek sözler söyleyenlerdir, dedi. Bu hadîsi de sadece Ebu Dâvûd rivayet ediyor. Aynı hadîsi İmâm Ahmed ise Ebu Muğîre Abdü'l-Kuddüs İbn Haccâc'dan rivayet etmiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Ey Allah'ın elçisi, mi'râca çıktığın gece gördüklerini bize anlat, demiştik. Şöyle buyurdu: Sonra ben Allah'ın yaratıklarından erkekli kadınlı kalabalık bir yaratık grubuna götürüldüm. Onlar için görevlendirilmiş erkekler onlardan birinin yanına sokulup nâlin gibi bir parçasını kesiyorlar sonra da onlardan birinin ağzına koyuyorlar. Ona: Daha önce yemiş olduğun gibi ye, deniliyor. O, ölü eti yemiş gibi oluyor. Cibril: Ey Muhammed, o hoşlanmayarak da olsa ölümü bulmuş olsa bari, dedi. Ben: Ey Cibril, bunlar kimlerdir? diye sordum da: Bunlar dilleriyle insanları çekiştirip onları yüzlerine karşı ayıplayanlar, söz getirip götürenlerdir, dedi. Denilir ki: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi?» O ölü eti yemekten tiksinir... îbn Ebu Hatim hadîsi bu şekliyle zikrediyor. Biz bu hadîsi İsrâ sûresinin tefsirinin başında uzunca vermiştik. Hamd Allah'adır.
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize Rebî'in... Enes'ten rivayetine göre Allah Aasûlü (s.a.), insanlara bir gün oruç tutmalarını ve izin vermedikçe hiç kimsenin iftar etmemesini emretmiş. İnsanlar oruç tutmuşlar. Akşam olunca birisi Rasûlullah'a (s.a.) gelip: Bir günden beri oruçluyum, bana izin ver iftar edeyim, demiş ve Rasûlullah ona izin vermiş. Başka birisi gelip aynı şeyi söylemiş ve Rasûlullah ona da izin vermiş. Nihayet birisi gelip: Ey Allah'ın elçisi, senin ailenden iki genç kız var ki gündüzden beri oruçlular. İkisine izin ver de iftar et-sinler demiş, Rasûlullah ondan yüzünü çevirmiş. Adam isteğini tekrarlamış da Allah Rasûlü (s.a.) .onlar oruç tutmadılar. İnsanların etlerini yemekte olanlar nasıl oruç tutmuş olurlar? Git, o ikisine emret: Şayet oruçlu idiyseler kussunlar, buyurmuş. O iki genç kız söyleneni yapmışlar da her biri kan pıhtıları kusmuş. Adam Hz. Peygambere (s.a.) gelip durumu haber vermiş ve Allah Rasûlü (s.a.): Şayet onlar bu durum-dalarken ölmüş olsalardı, elbette ikisini de ateş yerdi, buyurmuş. Hadîsin isnadı zayıf, metni garîbdir. Hafız Beyhakî de bu hadîsi Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Rasûlullah'ın kölesi Ubeyd'den şöyle naklediyor: Rasûlullah (s.a.)m zamanında iki kadın oruç tutmuştu. Bir adam Allah Rasûlüne gelip: Ey Allah'ın elçisi, şurada iki kadın var. Oruç tuttular. Neredeyse susuzluktan ölecekler —Öyle sanıyorum ki günün ortasında ve şiddetli sıcakta demiştir— dedi. Allah Rasûlü ondan yüzünü çevirdi —veya cevab vermedi—, adam: Ey Allah'ın peygamberi Allah'a yemîn olsun ki o ikisi öldüler veya ölmek üzereler, dedi. Rasûlullah (s.a.) O ikisini çağır, buyurdu. İki kadın geldiler. Büyükçe bir kap getirildi. Allah Rasûlü o iki kadından birine: Kus, buyurdu. Kadın irin, kan ve kanla karışık bir şeyler kustu. O kadar ki kabın yarısı doldu. Allah Rasûlü sonra diğer

kadına da: Kus, buyurdu. O kadın da irin, kan, kanla karışık su, çiğ et, süt ve benzeri şeyler kustu tâ ki o büyük kap doldu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hiç şüphesiz bu iki kadın, Allah'ın kendilerine helâl kıldıklarından kendilerini mahrum edip oruç tuttular, Allah'ın kendilerine haram kıldığıyla iftar ettiler. Birisi diğerinin yanma oturdu ve insanların etlerini yemeğe başladılar.
İmâm Ahmed de hadîsi Yezîd İbn Hârûn ve İbn Ebu Adiyy kanalıyla Süleyman İbn Tarhân et-Teymî'den yukardaki gibi veya benzer şekilde rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed, hadîsi Müsedded kanalıyla... Rasûlullah (s.a.)ın kölesi Sa'd'dan rivayet eder ki, buna göre onlar oruç tutmakla emrolunmuşlar. Günün ortasında bir adam gelip: Ey Allah'ın elçisi, falan ve falan kadın son güçlerini harcayarak iyice bu-naldılar. dedi. Allah Rasûlü iki veya üç defa ondan yüzünü çevirdi sonra da: O ikisini çağır, buyurdu. Adam büyücek bir kap —veya normal boyda bir kap getirdi. Allah Rasûlü o iki kadından birine : Kus, buyurdu. Kadın et, taze kan ve irin kustu. Diğerine de aynı şeyi emretti ve şöyle buyurdu: Şüphesiz bu ikisi Allah'ın kendilerine helâl kıldığı şeylerden oruç tuttular da Allah'ın haram kıldığı şeyler ile iftar ettiler. Birisi diğerine geldi ve karınları irinle doluncaya kadar insanların etlerini yemeye devam ettiler. Beyhakî der ki: Râvî hadîsi Rasûlullah'm kölesi Sa'd'dan rivayet ediyor. Halbuki Ubeyd'den olan rivayet daha sıhhatlidir.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Amr İbn Dahhâk İbn Mahled'in... Ebu Hüreyre'nin bir amca oğlundan rivayetine göre Mâiz Allah Rasûlü (s.a.)ne gelmiş ve: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz ben zina ettim, demişti. Allah Rasûlü ondan yüzünü çevirdi. Mâiz bu sözünü dört kere söyledi. Beşinciye gelince Allah Rasûlü: Zina mı ettin? diye sordu. Mâiz: Evet, dedi. Rasûlullah: Zina nedir bilir misin? diye sordu. Mâiz: Evet, kişinin kansına helâl olarak yaptığını ona haram olarak yaptım, dedi. Allah Rasûlü: Bu sözünle ne istiyorsun? diye sordu da Mâiz: Beni temizlemeni istiyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.): Tenasül uzvun, sürme milinin sürmedânlıkta, su kovasının ipinin kuyuda kaybolduğu gibi onun uzvuna girdi mi? diye sordu. Mâiz: Evet ey Allah'ın elçisi, dedi. Allah Rasûlü Mâiz'in recmedilmesini istedi ve Mâiz recmedilerek öldürüldü. Hz. Peygamber (s.a.) birinin bir diğerine: Görmez misin şu adamı ki, Allah onu örtüp gizlemiş fakat o kendi kendini bırakmayarak köpeğin taşlandığı gibi taşlanmış, diyen iki kişinin konuşmalarını işitti. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yürüyüp bir merkep cifesine rastladı. Falan ve falan nerededir? İnin ve şu merkebin cifesinden yeyin, buyurdu. O ikisi: Allah seni bağışlasın ey Allah'ın elçisi, bu da yenir mi? dediler. Efendimiz: Biraz önce kardeşiniz hakkında söylemiş olduğunuz onu yemekten daha ağırdır. Nefsim kudret elinde olan (Allah) 'a yemîn ederim ki o, şu anda cennet nehirlerine dalmış yıkanıyor, buyurdu.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdüssamed'in... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Kokuşmuş bir cifenin kokusu yükseldi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Bu kokunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, mü'minlerin gıybetini yapanların kokusudur.
Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti de şöyledir: Abd İbn Humeyd'in, Müsned'inde İbrahim İbn Eş'as kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Kokuşmuş bir koku yükseldi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Münafıklardan bir güruh, müslümanlardan bazı

kimseler hakkında gıybet ettiler.- İşte bu sebeple o koku gönderildi. Herhalde şöyle de demiş olmalıdır: İşte bu yüzden o koku yükseldi.
Hadîsin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: Abd İbn Humeyd'in, Müsned'inde İbrahim îbn Eş'as kanalıyla... Câbir'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Bir seferde Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Pis kokulu bir rüzgâr esti. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Muhakkak münafıklardan bir grup müslümanlardan bazı kimselerin gıybetini yaptılar. İşte bu sebeple bu rüzgâr gönderildi. Herhalde şöyle de demişti: İşte bu sebeple bu rüzgâr esti.
«Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?» âyeti hakkında Süddî der ki: Anlatıldığına göre Selmân-ı Fârisî bir seferde Hz. Peygamber (s.a.)in ashabından iki kişi ile beraberdi. Onların hizmetini görür ve yemeklerinden yerdi. Bir gün insanlar yürüdüğünde Selmân uyuyakalmış ve onlarla beraber yürümemişti. İki arkadaşı onu arayıp bulamadılar ve kendileri çadır kurarak: Selmân —veya şu köle demişlerdir— pişmiş yemeğe ve kurulmuş çadıra gelmekten başka bir şey bilmiyor, dediler. Selmân geldiğinde onu kendileri için katık istemek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne gönderdiler. Selmân elinde bir kap olduğu halde Allah Rasûlü'nün yanına vardı: Ey Allah'ın elçisi, şayet senin yanında katık varsa kendilerine vermen için arkadaşlarım beni sana gönderdiler, dedi. Allah Rasûlü: Arkadaşların katığı ne yapacaklar? Onlar katıklarını yediler, buyurdu. Selrnân dönerek o ikisine Allah Rasûlü (s.a.)nün sözlerini haber verdi. Kalkıp Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve: Hayır, seni hak ile gönderene yemîn olsun ki konakladığımızdan beri biz herhangi bir yemek yemedik, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Konuşmalarınızla siz Selmân11 katık olarak yediniz, buyurdu. Peşinden de: «Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?" âyeti nazil oldu. Onlar konuştukları sırada Selmân uyumakta idi.
Hafız Ziya el-Makdîsi «el-Muhtâra» adlı kitabında Habbân İbn Hilâl kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet ediyor ki o, şöyle demiştir: Araplar yolculukta birbirlerine hizmet ederlerdi. Ebubekir ve Ömer'in yanında ikisine hizmet eden birisi vardı. Ebubekir ve Ömer uyudular, henüz kendilerine yemek hazırlanmamışken uyandılar ve: Şu adam ne kadar çok uyuyor, deyip onu uyandırdılar ve kendisine: Allah Rasûlü (s.a.)ne git ve ona: Ebubekir ve Ömer sana selâm söylüyorlar ve senden katık istiyorlar, de, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz onlar azıklan-mışlardır, buyurdu. Ebubekir ve Ömer gelerek: Ey Allah'ın elçisi, biz ne ile katıklandık? diye sordular. Allah Rasûlü: Kardeşinizin etiyle, nef-sim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, ben onun etini sizin dişlerinizin arasında görüyorum, buyurdu. Ebubekir ve Ömer: Ey Allah'ın elçisi, bizim için istiğfar et, dediler de Hz. Peygamber (s.a.): Ona emredin de sizin için istiğfar etsin, buyurdu.
Hafız Ebu Ya'lâ'nın Hakem İbn Mûsâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim dünyada kardeşinin etini yemişse, âhirette de onun eti kendisine yaklaştırılır ve: Nasıl ki diri iken bunu yemişsen şimdi ölü iken de ye, denilir. Yer, yüzünü buruşturur ve bağırır. Bu gerçekten garîb bir hadistir.
Allah Teâlâ buyurur ki: (Allah'ın size emrettiği ve size yasakladığı şeylerde) Allah'tan korkun, (bu hususlarda Allah'ın hakkını gözetin). Şüphesiz ki Allah;

Tevvâb (kendisine tevbe edenlere karşı tevbe-leri çokça kabul eden)dir, Rahîm (Zâtına dönerek O'na dayananlara karşı da son derece merhamet sâhibi)dir.» Âlimlerin hepsi şöyle diyorlar: Gıybet yapanların tevbe için ta'kîb edeceği yol; gıybetten tamamen ayrılarak terketmek ve bir daha dönmemeye azmetmektir. Kişinin geçmişte yaptıklarına pişman olması ve gıybetini yaptığı kimselerden helâllik dilemesi şart mıdır, değil midir? Bu husus ihtilaflıdır. Diğer bazıları da şöyle diyorlar: Helâllik dilemesi şart değildir. Zîrâ gıybet ettiğini kendisine bildirdiği takdirde olur ki onun yaptığını bilmemesi durumundakinden çok daha fazla eziyyete dûçâr kalabilir. O halde onun ta'kîb edeceği yol daha önce kötülemiş olduğu meclislerde ondaki güzel huyları sayıp onu övmek ve gücü yettiğince onun hakkında yapılacak gıybetleri önlemektir. Bu yapacağı daha önce yaptıklarına bir keffâret olur. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Haccâc'ın... Muâz İbn Enes el-Cühenî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim bir mü'mini kendisini ayıplayan bir münafıktan korursa, Allah Teâlâ onun için kıyamet günü etini cehennem ateşinden koruyan bir melek gönderir. Her kim de bir mü'mini ayıplamak maksadıyla ortaya herhangi bir şey atarsa; Allah Teâlâ onu, söylemiş olduğu sözden uzaklaşıncaya kadar cehennem köprüsünde tutuklar. Hadîsi yukar-dakine benzer şekilde olmak üzere Ebu Dâvûd da Abdullah İbn Mübarek kanalıyla rivayet etmiştir. Yine Ebu Dâvûd der ki: Bize İshâk İbn Sabâh'm... Câbir İbn Abdullah ve Ebu Tama İbn Sehl el-Ansârî'-den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Herhangi bir kimse bir müslümanın mahremiyetinin ayaklar altına alındığı ve ırzına, namusuna dokunulacak şeyler söylendiği bir yerde o müslüman kişiyi yalnız bırakırsa; Allah Teâlâ da yardım istediği yerlerde onu yalnız bırakır. Yine bir kimse, müslüman birinin ırz ve namusu hakkında konuşulan ve mahremiyeti ayaklar altına alınan bir yerde müslüman bir kişiye yardım ederse, Allah Teâlâ da Allah'ın yardımını istediği yerlerde ona yardım eder. Hadisi sadece Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.[7]

13 — Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere
ve kabilelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanmızdır. Şüphesiz ki Allah, Alîm'-dir, Habîr'dir.

Bir Erkek Ve Bir Dişi

Allah Teâlâ, insanlara, kendilerini bir tek nefisten yarattığını, eşini de ondan varettiğini haber veriyor. O ikisi Hz. Adem ve Havva'dır. Sonra onları milletlere ayırmıştır. Millet kelimesi kabileden daha geneldir. Kabileden daha aşağı mertebede; fasile, aşiret, imaret, fahiz ve başka bölünmeler vardır. Milletlerden maksadın Acem kabileleri, kabilelerden maksadın da Arap kabileleri olduğu söylenmiştir. Aynı şekilde İsrailo-ğulları boylarına da Sıbt adı verilmektedir. Ben bunlan Ebu Ömer İbn Abdülberr'in el-İnbâh isimli eseriyle, el-Kasd vel-Ümem fî-Ma'rifeti En-sâbi'1-Arab ve'1-Acem adlı kitâbdan toplayarak müstakil bir mukaddimede hulâsa ettim. Bütün insanlar Âdem ve Havva'ya varan yaratılışlarına nisbetle şeref bakımından eşittirler. Onlar ancak dinî işlerde birbirlerinden

üstündürler ki bu da, Allah'a itaat ve Rasûlü (s.a.)ne tâbi olmaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, gıybet ve insanlann birbirlerini hor görmelerini yasakladıktan sonra onlann beşeriyet özelliğinde birbirlerine eşit olduklarını tenbîhle şöyle buyurur: Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.» Böylece aralarında tanışma meydana gelecek ve herkes kendi kabilesine dönecektir. Mücâhid, «Birbirinizle tanışasınız diye.» âyeti hakkında der ki: Filan oğlu filan, şu şu kabiledendir, denildiği gibi. Süfyân es-Sevrî şöyle diyor: Himyerliler köylerine, Hicaz Arapları da kabilelerine nisbet edilirdi. Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed'in... Ebu Hüreyre'den onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Soylarınızdan sıla-i Rahmde bulunacaklarınızı öğrenip tanıyın. Şüphesiz sıla-i Rahm ailede sevgi, malda çoğalma ve ömürde artmadır. Hadîsi rivayetten sonra Tirmizî: Garîbtir, sadece bu kanaldan rivayetini biliyoruz, demiştir.
Allah Teâlâ: «Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanmızdır.» buyurur ki, sizler Allah katında soy sop ile değil, ancak takva ile birbirlerinizden üstün olursunuz. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.)nden birtakım hadîsler vârid olmuştur. Şöyle ki:
Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Muhammed İbn Selâm'm... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne : İnsanların hangisi en şereflidir? diye sorulmuştu. En şereflileri, Allah katında en muttaki olanlarıdır,' buyurdu. Biz sana bunu sormuyoruz, dediler. İnsanların en şereflileri İbrahîm Halîlullah'ın oğlu Allah'ın peygamberinin oğlu Allah'ın peygamberinin oğlu Yûsuf dur, buyurdu. Sana bunu da sormadık, dediler. Arap kabilelerini mi soruyorsunuz, buyurdu. Onlar: Evet, dediler. İslâm'ı anlamış olması şartıyla câhiliyye döneminde en hayırlılarınız İslâm'da da en hayırlılarmızdır, buyurdu. Hadîsi Buhârî birçok yerde muhtelif kanallardan olmak üzere Abd İbn Süleyman'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Neseî de Tefsîr'de hadîsi Ubeydullah İbn Ömer el-Ömerî kanalıyla rivayet etmiştir. Müslim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize Amr en-Nâkıd'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat O, kalblerinize ve amellerinize bakar. Hadîsi İbn Mâce, Ahmed İbn Sinan'dan, o da Kesîr İbn Hişâm'dan rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Veki' kanalıyla... Ebu Zerr'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle buyurmuştur : Bak; şüphesiz sen takva ile üstün olman durumu hâriç kırmızı ve siyahtan daha hayırlı değilsin. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Hafız Ebu Kasım et-Taberânî der ki: Bize1 Ebu Ubeyde Abdülvâris İbrahim'in... Habîb îbn Hırâş'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Müslümanlar kardeştir; kimsenin kimseye takvadan başka üstünlüğü yoktur. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde Ahmed İbn Yahya kanalıyla... Hu-zeyfe'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hepiniz Âdemoğullarısınız. Âdem topraktan yaratılmıştır. Sonunda öyle bir kavim gelecek ki onlar babalarıyla övünecekler veya Allah katında bir kurtçuktan daha basit ve değersiz olacaklar. Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi rivayetten sonra der ki: Hadîsin Huzeyfe'den rivayetini sadece bu kanaldan biliyoruz. İbn Ebu Hâtim'in Rebî' İbn Süleyman kanalıyla... İbn Ömer'den

rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü Beytullah'ı devesi Kusvâ üzerinde tavaf etti. Rükünleri elindeki asâ ile istilâm ediyordu. Mescidde devesini ıhtıracak bir yer bulamadı da sonunda insanlann yardımıyla indi. Devesini Batn'ul-Mesil demlen yere çıkardı ve deve orada ıhtırıldı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) biniti üzerinde onlara hitâb edip Allah'a hamdetti ve lâyık olduğu şekilde O'na senada bulundu, daha sonra da şöyle buyurdu : Ey insanlar; şüphesiz Allah sizden câhiliye kibrini ve babalarıyla gururlanmayı gidermiştir. İnsanlar iki sınıftır: Birisi iyi, müttâkî ve Allah katında şereflidir. Diğeri günahkâr, bedbaht ve Allah katında değersizdir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ: «Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınız-dır. Şüphesiz ki Allah; Alîm'dir, Habîr'dir.» buyuruyor. Bu sözlerinden sonra Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Size bu sözümü söylüyor, kendim ve sizin için Allah'tan mağfiret diliyorum. Hadîsi Abd İbn Humeyd de aynı şekilde Ebu Asım Dahhâk İbn Mahled'den, o ise Mûsâ İbn Ubeyde'den rivayet etmiştir. İmâm Ahmed'in Yahya İbn İshâk kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hiç şüphesiz sizin şu soylarınız herhangi bir kimseye sövme sebebi değildir. Hepiniz Âdemoğullarısınız. Birbirinize benzersiniz. Hiç kimsenin din ve takva dışında kimseye üstünlüğü yoktur. Ağzı bozuk, cimri ve ahlâksız olması kişiye yeter. Hadîsi İbn Cerîr, Yûnus kanalıyla... İbn Lehîa'dan rivayet etmiştir. İbn Cerîr'in rivayetinin lafzı şöyledir: İnsanlar Âdem ve Havva'dandır. Birbirlerine benzerler. Kıyamet günü Allah sizin soylarınızı soplarınızı sormayacaktır. Şüphesiz Allah katında en şerefliniz, en muttaki olanınızdır. Hadis bu kanaldan rivayeti ile Kü-tüb-ü Sitte'de mevcûd değildir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik'in... Dürra Bint Ebu Leheb'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) minberde iken birisi kalktı ve: Ey Allah'ın elçisi, insanların hangisi en hayırlıdır? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: İnsanların en hayırlısı onların en çok okuyanı, Allah'tan en'çok korkanı, iyiliği en çok emredeni, kötülükten en çok men'edeni ve en çok sıla-i rahmde bulunanıdır. İmâm Ahmed'in Hasan kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Takva sahibi olanın dışında dünyadan hiç bir şey ve hiç kimse Allah Rasûlü (s.a.)nün hoşuna gitmiş değildir. Hadîsi sadece İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki Allah, Alîm'dir, Habîr'dir.» buyurur ki O, sizi en iyi bilendir. Sizin işlerinizden hakkıyla haberdâr olandır. Dilediğini hidâyete eriştirir, dilediğini sapıklıkta bırakır. Dilediğine rahmet eder, dilediğine azâb eder. Dilediğini dilediğinden üstün kılar. O bütün bunlarda Hakîm, Alîm, Habîr olandır. Nikâhta denkliğin şart koşulma-ması gerektiği görüşünde olan âlimler bu âyet-i kerîme'yi ve bu hadîs-i şerifleri delil getirirler. «Gerçekten Allah katında en değerliniz, O'ndan en çok kor kanını zdır.» âyet-i kerîme'si gereğince nikâhta, dinde denklikten başka bir şart koşulmaz. Diğer âlimler ise fıkıh kitablarında zikredilen başka delillere dayanmaktadırlar. Biz bu delillerden bazılarını Ki-tâb'ül-Ahkâm'da zikrettik. Hamd ve minnet Allah'adır. TaberânÜnin Abdurrahmân'dan rivayetine göre o, Hâşimoğullarından birisinin: Ben Allah Rasûlü (s.a.)ne insanların en yakınıyım, dediğini işitmiş de şöyle demiş: Senden bir başkası ona senden daha

yakın ve lâyıktır. Senin ona yakınlığın sadece onun nesebinden olman nedeniyledir.[8]

14 — Bedeviler: îmân ettik, dediler. De ki: Siz îmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. îmân henüz kalble-rinize yerleşmedi. Şayet Allah'a ve peygamberine itaat ederseniz; O, amellerinizden hiç bir şey eksiltmez. Muhakkak ki Allah, Gâfur'dur, Rahînı'dir.
15 — Mü'minler ancak onlardır ki; Allah'a ve Rasûlü-ne îmân edip sonra şüpheye düşmemiş ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmişlerdir. İşte onlar, sâdıkların kendileridir.
16 — De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah, göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Allah, her şeyi bilendir.
17 — Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınızla bana minnet etmeyin. Bilakis sizi îmâna erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şayet sâdıklardan iseniz.
18 — Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybmı bilir Ve Allah, yaptıklarınızı görandir.

Îmân Ve İslâm

İslâm'a ilk girdiklerinde henüz îmân kalblerinde yerleşmemişken îmân makamına eriştiklerim iddia eden bedevilere red sadedinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bedeviler: îmân ettik, dediler. De ki: Siz îmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. îmân henüz kalblerinize yerleşmedi.» Ehl-i Sünnet ve'1-Cemâat mezhebinde olduğu üzere imânın, islâm'dan daha özel olduğu bu âyet-i kerîme'den çıkarılmaktadır. Cibril hadîsi de buna delâlet eder. Cibril önce İslâm'ı, sonra îmânı, sonra da ihsanı sormuş ve böylece umûmî olandan daha özel olana, sonra daha özel olana doğru sorusunu yükseltmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'ın... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'-dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bazı kimselere (ganimetten pay) verdi, onlardan birisine ise hiç bir şey vermedi. Sa'd: Ey Allah'ın elçisi, filana ve filana verdin, falanca mü'min olduğu halde ona hiç bir şey vermedin, demişti. Hz. Peygamber (s.a.): Yoksa o müs-lüman mıdır? buyurdu. Sa'd sözünü üç defa tekrarladı. Her seferinde Hz. Peygamber (s.a.): Yoksa müslüman mı? buyuruyordu. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: Ben birtakım kimselere veriyo-rum, onlardan bana daha sevimli olana vermiyorum. Yüzüstü cehenneme kapaklanacakları korkusuyla ona bir şey vermiyorum. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla tahrîc etmişlerdir.
Hz. Peygamber (s.a.), mü'min ile müslümanı ayırmıştır. Bu da delâlet ediyor ki îmân, İslâm'dan daha özeldir. Biz bunu delilleri ile birlikte Şerhu'l-Buhârî'nin Kitâb el-îmân bölümünün şerhinin başında anlattık. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur. Yine bu delâlet ediyor ki o kişi münafık olmayıp müslüman idi. Çünkü Rasûlullah ona ihsanda bulunmayı terketmiş ve onun müslüman olduğunu belirtmiştir. Bu hadîsin delâleti üzere bu âyet-i kerîme'de anılan bedeviler de münafık değillerdi. Onlar ancak müslüman idiler, fakat îmân kalblerinde sağlam-laşmamıştı. Onlar

henüz ulaşmamış oldukları daha yüce bir makamı kendileri için iddia etmişler ve bu konuda edeblendirilmişlerdir. İbn Ab-bâs, İbrahim en-Nehaî ve Katâde'nin açıklamalarının anlamı budur. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor. Bizim bu açıklamada bulunmamızın sebebine gelince; Buhârî —Allah ona rahmet eylesin — âyet-i kerîme'de zikredilen bedevilerin îmân etmiş olmadıkları halde îmân izhâr eden münafıklar olduğu görüşündedir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid ve İbn Zeyd'den rivayet edildiğine göre onlar «Ama müslüman olduk, deyin.» âyetini şöyle anlıyorlar: Fakat biz öldürülme ve esir edilme korkusu ile teslim olduk, deyin. Mücâhid bu âyet-i kerîme'nin Esed İbn Hu-zeyme oğulları hakkında nazil olduğunu söyler. Katâde der ki: Bu âyet-i kerîme îmân etmeleri sebebiyle Allah Rasûlü (s.a.)ne minnette bulunan bir grup hakkında nazil oldu. Henüz îmân makamını kazanmamışken kendileri için îmân makamı iddia eden bir kavim oldukları şeklindeki birinci açıklama daha sıhhatlidir. Onlar bu konuda edeblendirilmişler ve henüz o makama ulaşmamış oldukları kendilerine bildirilmiştir. Şayet münafık olsaydılar onlara daha sert davranılır ve Berae sûresinde münafıkların zikredildiği gibi burada da zikredilip rüsvây olunurlardı. Ancak onlan bir edeblendirme kabilinden kendilerine şöyle denilmiştir: «De ki: Siz îmân etmediniz, ama müslüman olduk, deyin. îmân henüz kalblerinize yerleşmedi. (Ve siz henüz îmânın hakî-katına ulaşmadınız.)»
Allah Teâlâ'nm: «Şayet Allah'a ve peygamberine itaat ederseniz; O, amellerinizden (ecirlerinizden) hiç bir şey eksiltmez.» kavli şu âyet-i kerîme gibidir: «Ve onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik.» (Tûr, 21). «Muhakkak ki Allah, (Zâtına tevbe ile dönenler için) Ga-fûr'dur, Rahîm'dir.»
«(Kâmil îmân sahibi) mü'minler ancak onlardır ki; Allah'a ve Ra-sûlüne îmân edip sonra şüpheye düşmemiş (sarsılmamış, hâlis tasdikten ibaret tek bir hal üzere sabit kadem olmuş) ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd etmişlerdir. (Canlarını ve mallarının en değerlilerini Allah'a itaat ve Allah'ın hoşnûdluğu yolunda seve seve vermişlerdir.) İşte onlar, (bizler mü'minleriz, diye söylediklerinde bu sözlerinde) sâdıkların kendileridir.» Yoksa bunlar kendilerinde din nâmına izhâr ettikleri kelimede» başka bir şey bulunmayan bazı bedeviler gibi değillerdir, îmâm Ahmed'in Yahya İbn Ğaylân kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünyada mü'minler üç sınıf üzeredir: Allah'a ve Rasûlüne îmân etmiş, sonra şüpheye düşmemiş ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihâd etmiş olanlar. İnsanların malları ve canlarım emniyyet ettiği kimseler. Bir tamahla karşı karşıya kaldığı zaman onu Allah için terkedenler.
«De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? (İçlerinizde olanları Allah'a rnı haber veriyorsunuz?) Halbuki Allah, göklerde olanları da yerde olanları da bilir. (Yeryüzünde ve gökte zerre ağırlığı, ondan daha küçük ve ondan daha büyük hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz.) Allah, her şeyi bilendir.»
«Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar.» âyetinde İslâm'a girdikleri, İslâm'a tâbi oldukları ve Rasûlüne yardımcı oldukları için minnette bulunan bedeviler kasdedilmektedir. Onlara reddiye olarak Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «De ki: Müslümanlığınız için bana minnet etmeyin.» Bunun faydası yine ancak size döner. Sizin üzerinize bu hususta minnet Allah'ındır. «Bilakis sizi îmâna erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şayet (bu husustaki iddianızda) sâdıklardan

iseniz.» Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Huneyn günü ansar'a: Ey ansâr topluluğu; sizi sapıklar olarak buldum da -Allah sizi benimle hidâyete erdirmedi mi? Sizler darmadağınık idiniz de Allah benimle sizi birleştirmedi mi? Sizler fakirler idiniz de Allah benimle sizi zenginleştirmedi mi? buyurmuştur. Bunlardan hangisini söylemişse- ansâr: Allah ve Rasûlü en çok nimet verendir, demişlerdi.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize îbrâhîm îbn Said el-Cevherî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Esed oğulları Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, biz müslüman olduk. Araplar seninle savaşırken biz seninle savaşmadık, dediler. Allah Rasûlü (s.a.): Bunların anlayışları ne kadar kıt, şüphesiz şeytân onların dilinden konuşuyor, dedi. «Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar. De ki: Müslümanlığınızla bana minnet etmeyin. Bilakis sizi îmâ-na erdirdiği için Allah, size minnet eder. Şayet sadıklardan iseniz.» âyeti nazil oldu.
Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi rivayetten sonra der ki: Hadisin sadece bu kanaldan rivayet olunduğunu biliyoruz. Ebu Avn Muham-med İbn Ubeydullah'ın Saîd îbn Cübeyr'den bu hadîsten başka bir hadîs rivayet ettiğini de bilmiyoruz..
Daha sonra Allah Teâlâ, bütün kâinatı bildiğini, mahlûkâtm amellerini gördüğünü tekrarlayarak şöyle buyuruyor: «Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Ve Allah, yaptıklarınızı görendir.»[9]

---

[1] Hz. Ebubekir, Abdullah İbn Zübeyr'tn ana tarafından dedesidir. Burada baba İle dedesi kasdedUmektedlr (Mütercimler)
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7395-7400
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7401-7402
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7402-7406
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7407-7409
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7410
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7411--7419
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7420-7422
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7423-7426

KÂF SÛRESÎ

KÂF SÛRESÎ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Kâf. O şerefli Kur'ân'a andolsun ki;
2 -- Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da o kâfirler: Bu, şaşılacak bir şey, dediler.
3 — Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı? Bu, uzak bir dönüştür.
4 — Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz. Katımızda da her şeyi saklayan bir kitab vardır.
5 — Hayır, onlar hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Şimdi de şaşırmış bir haldedirler.

Kur'ân-ı Mccîd

Kâf; sûrelerin başlangıçlarında zikredilen Sâd, Nûn, Eltf, Lâm, Mîm, Hâ, Mîm ve Tâ, Sîn gibi hece harflerinden birisidir. Mücâhid ve başkaları böyle söylüyor. Biz bu konuda burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Bakara sûresinin başında bilgi vermiştik. Seleften bazısından rivayete göre onlar şöyle demişlerdir: Kâf; bütün yeryüzünü kuşatan bir dağdır. Ona «Kaf Dağı» denilir. Ancak bu, en doğrusunu Allah bilir ama, bazı kimselerin İsrâiloğullarından almış olduğu hurafe-lerdendir. Böyle kimseler doğrulanmayan ve yalanlanmayan türden olan İsrâiloğulları haberlerinin rivayetinin caiz olduğu görüşündedirler. Bana göre ise bu ve benzeri haberler onların bazı zındıklarının uy-durmalarındandır. Onlar bu haberlerle insanlara dinlerini karıştırmaktadırlar. Onların, zaman itibânyla uzak olmamasına rağmen bu ümmetin âlimleri, hafızları ve imamlarının kadrinin yüceliğine rağmen bu ümmet içinde Hz. Peygamber (s.a.)e nisbet ederek haberler uydurdukları göz önüne alınırsa çok uzun zaman geçtiği nazar-ı itibâra alınarak İsrâiloğulları ümmeti hakkında nasıl davranacaklarını umarsınız? Kaldı ki içlerinde tenkidçi hafızlar azdı. İçki içerlerdi. Alimleri, kelimelerin yerlerini değiştirip Allah'ın kitablarmı ve âyetlerini tahrif ederlerdi. Şârî' (Hz. Peygamber) «İsrâiloğullarından rivayet ediniz, bunda bir beis yok.» sözü ile onlardan rivayeti sâdece aklın caiz gördüğü hususlarda mübâh kılmıştır. Akılların reddedip bâtıl olduğuna hükmettiği ve zann-ı gâlib ile yalan olduğu bilinen hususlara gelince, el-bette bunlar o kabilden yani rivayetinde beis olmayan cinsten değildirler. En doğrusunu Allah bilir.
Selef müfessirlerinden birçoğu ve hattâ haleften birçokları Kur'-ân-ı Mecîd'in tefsirinde ehl-i kitabın kitablarmdan birçok hikâyeler nakletmektedirler. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde onların haberlerine hiç de ihtiyâçları yoktur. Hamd ye minnet Allaha'dır. İmâm Ebu Muhammed Abdurrahman İbn Ebu Hatim er-Râzî — Allah ona rahmet eylesin— burada isnadı İbn Abbâs'a kadar sıhhatli olmayan garîb bir haber nakleder ve der ki: Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ bu yeryüzünün ötesinde büyük bir deniz yarattı. Bu okyanusun arkasında Kaf denilen bir dağ halketti. Dünya semâsı onun üzerindeki tavandır. Allah Teâlâ sonra bu dağın arkasında bu yeryüzü misâli yedi kat yeryüzü

var etti. Sonra bunun da arkasına onu kuşatan bir deniz yarattı. Bunun da arkasında Kaf denilen bir dağ yarattı. İkinci semâ onun üzerindeki tavandır. İbn Ab-bâs yedi yeryüzü, yedi deniz, yedi dağ ve yedi gökyüzü saydı ve : İşte Allah Teâlâ'nın: «Deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa...» (Lokman, 27) kavli budur, dedi. Bu haberin isnadında kopukluk vardır. İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan Kâfin, Allah'ın isimlerinden biri olduğu rivayeti; Mücâhid'den rivayetle sabit olduğuna göre Kâfin Sâd, Nûn, Hâmîm, Tâ-Sîn, Elif, Lâm, Mîm ve benzerleri gibi hece harflerinden biri olduğu şeklindeki görüşler İbn Abbâs'tan yukarıda nakledilen haberin doğru olmadığını gösterir. Burada Kâf ile: Allah'a yemin olsun ki iş bitirilmiştir, şeklinde bir mânânın kasdedildiği ve Kâfin, cümlenin kalanından hazfedilmiş bir kısma delâlet ettiği de söylenmiştir. (...) Ancak bu açıklama şüphelidir. Zîrâ kelâmda hazf, ancak ona delâlet eden bir delil olduğu zaman olabilir. Bu harfin zikredilmesinden ifâde nereden anlaşılmaktadır? «O şerefli (yüce, ne önünden, ne ardından bâtıl sokulamayan, Ha-kîm ve Hamîd olan Allah katından indirilmiş olan) Kur'âh'a andolsun ki.» âyet-i kerîme'deki bu yeminin cevabının cümledeki hangi kısım olduğunda ihtilâf edilmiştir. İbn Cerîr'in bazı dil bilginlerinden naklettiğine göre, bu yeminin cevabı olan kısım «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz. Katımızda da her şeyi koruyan bir kitab vardır.» kısmıdır. Ancak bu da şüphelidir. Aksine bu yeminin cevabı, yemini ta'kîb eden kısımdaki kelâmın ihtiva ettiği anlamdır. O da peygamberliği, Allah'a dönüşü isbât ve bunun takriri, anlatılması ve kesinleştirilmesidir. Her ne kadar âyet-i kerîme'deki yemîn lafzı bir cevab almamışsa da bu, Kur'andaki yeminlerde çokça vardır. Nitekim daha Önce geçen «Sâd, zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun. Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve derin bir parçalanma içindedirler.» (Sâd, 1, 2,) âyet-i kerîme'sinde de durum böyledir. Aynı şekilde burada da şöyle buyrulur: «Kâf. O şerefli Kur'ân'a andolsun ki, aralanndan bir uyarıcının gelmesine şaştılar da o kâfirler: Bu, şaşılacak bir şey, dediler.» Kendilerine beşerden bir elçi gönderilmesine şaştılar. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de: «İçlerinden bir adama: İnsanları uyar... diye vahy-etmemiz insanların tuhafına mı gitti?..» (Yûnus, 2) buyurur ki bu, şaşılacak bir şey değildir. Zîrâ Allah Teâlâ hem meleklerden ve hem de insanlardan elçiler seçmektedir.
Bunlardan sonra Allah Teâlâ, onların Allah'a dönüş gününü şaşkınlıkla karşılamalarını ve bunun vuku' bulmasını uzak görmelerini haber vererek şöyle buyurur: «Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı? Bu, uzak bir dönüştür.» Yani onlar şöyle diyorlardı: Biz öldüğümüz, çürüdüğümüz, mafsallarımız birbirinden ayrılıp toprak olduğumuz zaman bütün bunlardan sonra bu dünya ve bu yapıya dönüş nasıl mümkün olacak? Bu, uzak bir dönüştür. Vukû'bulması son derece uzaktır. Onlar bunun muhal olduğuna, imkânsız olduğuna inanmaktaydılar. Allah Teâlâ, onların bu inançlarını reddederek şöyle buyurur: «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz.» Çürümekte iken toprağın onların cesedlerinden neleri yediğini Biz bilmekteyiz. Onların bedenlerinin nerelere dağıldığı, nereye gittiği ve ne hale geldiği Bize gizli değildir. «Katımızda da her şeyi saklayan (muhafaza eden) bir ki-tab vardır.» İlmimiz hepsine şâmildir. Kitâb'da her şey kaydedilmiştir.

İbn Abbâs'tan rivayetle «Doğrusu Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini biliyoruz.» âyeti hakkında Avfî der ki: Yani biz toprağın onların etlerinden, derilerinden, kemiklerinden ve kıllarından neleri yediğini biliyoruz. Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir.
Daha sonra Allah Teâlâ onların küfür, inâd ve aslında uzak olmayanı uzak görmelerinin sebebini beyânla şöyle buyurur: «Hayır, onlar hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Şimdi de şaşırmış bir haldedirler.» Haktan çıkmış olan herkesin durumu böyledir. Bundan sonra her ne söylemiş ise bâtıldır. Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi; dağınık, kararsız, aklı karmakarışık ve kendi huylarını inkâr eden anlamınadır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Şüphesiz siz, ihtilaflı bir sözdesiniz. Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» (Zâriyât, 8-9).[1]

6 — Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? Onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.
7 — Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada her türden güzel çiftler yetiştirdik.
8 — Allah'a yönelen her kula öğüt ve ibret olsun diye.
9 — Gökten bereketli bir su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.
10 — Ve birbiri üstüne dizilmiş tomurcuk yüklü yüksek hurma ağaçları.
11 — Kullara rızık olması için. Ve onunla Ölü bir beldeye can verdik. İşte çıkış da böyledir.

Göğe Bakmazlar Mı Hiç?

Allah Teâlâ; kulların vuku'bulmasını uzak görerek şaştıkları şeylerden çok daha büyüklerini ortaya çıkarmış olduğu yüce kudretine işaretle şöyle buyurur: «Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? O'nu nasıl bina etmiş ve (onu ışıklarla) nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.» Mücâhid âyet-i kerîme'deki (£jj*) kelimesinin yarık, çatlak anlamına; bir başkası açıklık ve yarıklar anlamına; bir başkası da çatlaklar anlamına geldiğini söylemektedir. Bütün bunlar anlam bakımından birbirine yakındır. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Gökleri yedi kat üzerine yaratan O'dur. Sen, Rahmân'-ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak; bir çatlak görebilir misin? Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrar tekrar çevir bak; ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.»
(Mülk, 3, 4) Yani orada bir ayıp bir noksan görmeye çalışmaktan bitkin düşmüş olarak gözün sana geri döner.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Yeryüzünü de (genişletip yaydık ve) döşedik. (Ahâlisini sarsmasın diye) ona sabit dağlar koyduk.» Yeryüzü her tarafından kendisini kuşatan su dalgaları üzerine yerleştirilmiştir. «Orada (her çeşit ekin, meyve ve bitkilerden olmak üzere) her türden güzel çiftler yetiştirdik.», ((Ve her şeyden çift çift yarattık ki ibret alasınız.» (Zâriyât, 49). «Allah'a yönelen her kula öğüt ve ibret olsun diye.» Göklerin yaratılışını, göklerde ve yerde yaratılan büyük âyetleri (mucizeleri)

müşahede etmekte olan, Allah'a yönelen, korkan, Allah'a çokça dönen her kul için öğüt, delâlet ve hatırlatma vardır.
«Gökten bereketli (faydalı) bir su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler (biriktirilmesi ve tanesi için ekilen ekinler) bitirdik. Ve birbiri üstüne dizilmiş yüklü yüksek hurma ağaçlan.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve başkaları âyet-i ke-rîme'deki (OÜ*-b) kelimesini; uzun boylu, şeklinde açıklamışlardır. «Kullara (yaratıklara) nzık olması için. Ve onunla ölü bir beldeye can verdik.» Orası kuru ve bitkisiz olan bir yerdir. Üzerine su inince titrer, kabarır, çiçekler ve her türden çift çift bitkiler bitirir. Göz onların güzelliğine hayran kalır. Üzerinde bitki yok iken sonra yemyeşil salınır hale gelir. İşte bu, ölümden ve helak olmadan sonra diriltilmenin misâlidir. Allah ölüleri de böylece diriltecektir. Allah'ın yüce kudretinden duyularla müşâhade edilebilenler, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerin inkâr ettiklerinden daha büyüktür. Allah Teâlâ başka âyet-i kerî-me'lerde de şöyle buyurur: «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, in-sanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Gâfir, 57), «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet O, muhakkak her şeye kadirdir.» (Ahkâf, 33), «O'nun âyetlerinden biri de, kupkuru gördüğün yeryüzünün Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarmasıdır. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O her şeye kadirdir.» (Fussilet, 39).[2]

12 — Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd da tekzîb etmişti.
13 — Âd, Firavun kavmi ve Lût'un kardeşleri de.
14 — Eyke'liler ve Tübba' kavmi de. Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı da tehdidim üzerlerine hak olmuştu.
15 — Ya Biz ilk yaratışta güçsüz mü düştük? Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe içindedirler.

Yeni Bir Yaratılış

Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerini, kendilerinden önce yalanlayanlardan onların emsali ve benzerleri olanların başlarına gelen dünyadaki elîm azâb ve cezalarla tehdîd ediyor. Nitekim Allah Teâlâ Nuh kavmini bütün yeryüzü halkım suda boğan bir azâb ile azâblandırmıştı. Ress ashabı da öyle. Onların kıssaları daha önce Furkân sûresinde geçmişti. Se-mûd, Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri de öyle. Lût'un kardeşlerinden maksad, Hz. Lût'un kendilerine gönderilmiş olduğu Sedom ahâlîsinden olan ümmetidir. Onlara tâbi olan Gor havzası ahâlîsi de onlara dâhildi. Allah Teâlâ onlan yerin dibine geçirmiş, arazîlerini küfürleri, azgınlıkları ?ve hakka zıd gitmeleri sebebiyle pis, kokuşmuş bir denize çevirmişti. Eyke ashabı, Hz. Şuayb (a.s.)m kavmidir. Tübba' kavmi ise Yemen'lidir. Biz Tübba' kavminin durumunu burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde Duhân sûresinde anlatmıştık. Hamd Allah'adır.
«Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı.» Bütün bu ümmetler ve nesiller Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu elçiyi yalanlamışlardı. Her kim Allah'ın bir elçisini yalanlamışla sanki bütün elçileri yalanlamış gibidir. Nitekim kendilerine bir

tek peygamber geldiği halde Allah Teâlâ, Nûh kavmi hakkında: «Nuh'un kavmi de peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 105) buyurmuştur. Şayet onlara bütün rasûller gelmiş olsaydı hepsini de yalanlarlardı. Bu bir gerçektir. «Böylece tehdidim üzerlerine hak olmuştu.» Yalanlamalarına karşılık Allah'ın kendilerini tehdîd buyurmuş olduğu azâb onlar hakkında gerçekleşmişti. Ey Rasû-lüm, onların yalanladığı gibi rasûllerini yalanlamış olan muhâtabların, onlann başına gelenlerin kendilerinin de başına gelmesinden sakınsınlar.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Biz, ilk yaratışta güçsüz mü düştük?» İlkin yaratma Bizi âciz mi düşürdü ki onlar yeniden yaratmadan şüphe içindedirler. «Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe içindedirler.» İlk yaradılış Bizi âciz düşürmemiştir. Yeniden yaratmak ise ondan daha kolaydır. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurur: «İlkin yaratıp, sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27), «Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları, ilk defa yaratan diril-tecektir. O, her yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 78-79). Daha önce geçen sa-hîh bir hadîste Allah Teâlâ şöyle buyurur: Âdemoğlu bana eziyet veriyor. O: Beni ilk yarattığı gibi asla tekrar yaratmayacaktır, der. Halbuki ilk yaratılış Bana onu tekrar etmekten daha kolay değildir[3]

16 — Andolsun ki insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne fısıldadığını da biliriz. Biz, ona şah damarından daha yakınız.
17 — Sağında ve solunda onunla beraber oturup amellerini tebît eden iki de tesbît edici vardır.
18 — O bir söz atmaya dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.
19 — Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.
20 — Sûr'a üfurülmüştür. işte bu; geleceği va'dedilen gündür.
21 — Her nefis yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.
22 — Andolsun ki sen, bundan gaflette idin. îşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün keskindir.

Şah Damarından Daha Yakın

Allah Teâlâ, yaratıcısı olması hasebiyle insana güç getireceğini haber veriyor. O'nun ilmi insanın bütün yaptıklarını kuşatmıştır. O kadar ki Allah Teâlâ Âdemoğullarının nefislerinin kendilerine fısıldamış olduğu hayrı ve şerri dahi bilir. Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayete göre o şöyle buyurmuştur. Şüphesiz ki Allah Teâlâ ümmetimden konuşmadıkları veya yapmadıkları sürece nefislerinin kendilerine fısıldadıklarından vazgeçmiştir.
«Biz, ona şah damarından aaha yakınız.» âyet-i kerîme'smde, Allah'ın melekleri kasdedilmektedir. Allah'ın melekleri insana onun şah damarından daha yakındırlar. Burayı Allah'ın ilmi ile te'vîl edenler hulul veya ittihâd nazariyesinden kaçmak için bu te'vîle sapmışlardır. Zî-râ icmâ' ile Allah hakkında gerek hulul ve gerekse ittihâd nefyedilmiş-tir. Allah Teâlâ bunlardan münezzeh ve mukaddestir. Ancak âyet-i ke-rîme'nin lafzı hulul veya ittihadı gerektirmemektedir. Zîrâ Allah Teâlâ: «Ben ona

şah damarından daha yakınım.» buyurmamış, «Biz ona şah damarından daha yakınız.» buyurmuştur. Ölüm halinde olan kimse hakkında: «Biz o kişiye daha yakınızdır, ama göremeyiz.» (Vakıa, 85) buyurmaktadır ki, burada da melekleri kasdediliyor. Yine bu kabilden olmak üzere Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hicr, 9) buyurmaktadır. Melekler Allah'ın izni ile zikri yani Kur'ânı indirmişlerdir. Aynı şekilde melekler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu kudret ile insana, onun şah damarından daha yakındırlar. Nasıl ki şeytânın insana dokunması varsa meleğin de insana dokunması vardır. Aynı şekilde doğru ve doğrulanmış olan Allah Rasûlünün haber verdiği üzere: Şeytân, Âdemoğlunun damarlarında onun kanının akışı gibi akar. Bu sebepledir ki burada da şöyle buyurur: «Sağında ve solunda onunla beraber oturup amellerini (gözetleyip) tesbît eden iki de (melek) vardır.» Bu iki melek insanın amellerini yazan meleklerdir. «O, (Âdemoğlu) bir söz atmaya dursun (bir kelâm konuşmayadursun), mutlaka yanında (bir kelimeyi, bir hareketi bile kaçırmaksızın yazmak üzere) hazır (bekleyen) bir gözcü vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: «Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar, sizi gözetlemektedirler.» (înfitâr, 10-12).
Meleğin her sözü yazıp yazmadığı konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Hasan el-Bâsrî ve Katâde, meleğin her sözü yazdığı görüşündedirler. İbn Abbâs'ın iki kavlinden birine göre ise melek sadece sevâb veya azabı gerektiren sözleri yazar. Ayetin zahiri bunlardan birinci görüşü destekler mâhiyettedir. Zîrâ «O bir söz atmayadursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» âyet-i kerîme'si umûmîdir. İmâm Ah-med der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Bilâl îbn Haris el-Müzenî'den riva-yetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kişi nereye varacağım bilmeden Allah'ın, hoşnûdluğunu gerektiren bir kelime konuşur da Allah bu kelime ile, Zâtına kavuşacağı güne kadar o kul için hoşnûdluğunu yazar. Bir kişi de nereye varacağını düşünmeden Allah'ın öfkesini gerektirecek bir kelime konuşur da Allah bu kelime ile, Zâtına kavuşacağı güne kadar o kul aleyhine öfkesini yazar. Ravîlerden birisi olan Alkame şöyle dermiş: Bilâl İbn Hâris'in hadîsi beni nice sözlerden alıkoymuştur. Tirmizî, Neseî ve îbn Mâce de hadîsi "Muhammed İbn Amr kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Bu hadîsin Sahîh'de şahidi de vardır. Ahmed İbn Kays şöyle diyor: Kişinin sağındaki melek hayrı yazar. Soldaki meleğin emîridir. Kul bir hatâ işlediği takdirde soldaki meleğe: Yazma, der. Şayet kul Allah'a istiğfarda bulunursa onu yazmaktan men'eder. Şayet istiğfar etmemekte devam ederse o takdirde yazar. Ahmed İbn Kays'ın bu sözünü îbn Hatim rivayet etmiştir. Hasan el-Basrî «Sağında ve solunda onunla beraber oturan iki melek vardır.» âyetini okumuş ve şöyle demiş: Ey Âdemoğlu senin için bir sayfa açıldı. Senin için iki şerefli melek görevlendirildi. Birisi sağında, diğeri solundadır. Sağında olanı senin iyiliklerini tesbît eder. Solundaki ise. kötülüklerini tesbît eder. Az veya çok dilediğini işle; öldüğün zaman sayfan kapatılır ve seninle beraber kabrinde boynuna konulur. Tâ ki kıyamet günü sen çıkıncaya kadar. İşte o zaman şöyle buyrulur: «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız. Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız; Oku kitabım. Bugün kendi hesabın için kendi nefsin sana yeter.» (İsrâ, 13-14).

Sonra Hasan el-Basrî şöyle demiştir: Allah'a yemîn olsun ki seni, kendi nefsini hesaba çekici kılan Allah Âdil'dir.
: Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «O bir söz atmaya dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Yedim, içtim, geldim, gittim, gördüm sözlerine varıncaya kadar hayır olsun, şer olsun onun her konuştuğunu yazar. Nihayet Perşembe günü olunca, söz ve ameli arzolunur. Onlardan, içinde hayır veya şer olanlar tesbît edilip bırakılır, geri kalanı atılır. İşte Allah Teâlâ'nın; «Allah dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ve ana kitâb O'nun katmdadır.» (Ra'd, 39) kavli bu anlamdadır. İmâm Ah-med'den naklen anlatıldığına göre o, bir hastalığı esnasında inlemişti. Ona Tâvûs'un: İnlemeye varıncaya kadar melek herşeyi yazar, dediği ulaşmış da ölünceye kadar bir daha İmâm Âhmed hiç bir zaman inlememiş.
Allah Teâlâ: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» âyet-i kerîme'sinde şöyle buyurur: Ey insan, ölüm sarhoşluğa gerçekten geldi ve senin, hakkında şüphelenip durduğun yakîn üzerindeki örtüyü kaldırıp açtı. Şenin kaçmakta olduğun ölüm sana geldi. Ondan kaçma, kurtulma ve ondan kaçıp sığınacak bir yer yoktur. Müfessirler «Ölüm sarhoşluğu gerçekten gel-di. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun, şeydir.» âyetinde kime hitâb edildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan, buradaki muhatabın insan olmasıdır. Buradaki muhatabın kâfir olduğu da, başka ihtimâller de serdedilmiştir. Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İb-râhîm İbn Ziyâd'ın... Alkame İbn Vakkas'dan rivayetine göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: Babam ölürken yanında hazır bulundum. Baş-ucunda oturuyordum. Ona bir baygınlık hali geldi. Ben: «Her kimin göz yaşı, içinde mahpus halde tutulmaya devam ederse mutlaka bir keresinde akıtılır», şiirini okudum. Başını kaldırdı ve: Ey kızcağızım, senin söylediğin gibi değil, aksine Allah Te&lâ'nın buyurduğu gibidir. O, şöyle buyuruyor: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» dedi. Yine Ebu Bekr İbn Ebu Dün-yâ'run Halef İbn Hişâm kanalıyla... Behiyy'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Ebubekir (r.a.)'in hastalığı ağırlaştığında Hz. Âişe (r.a.) geldi ve şu beyti okudu: «Yemîn ederim ki bir gün can çekişip göğsü canına dar geldiği zaman dişiye zenginliği fayda vermez.» beytini okudu. Hz. Ebubekir yüzünü açtı ve: Öyle değil, şöyle de: «Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» Ben bu haberin rivayet edildiği kanalları Ebubekir es-Sıddîk'ın Sîret'in-de ve onun vefatını anlattığım yerde verdim. Allah ondan razı olsun. Hz. Peygamber (s.a.) den nakledilen sahîh bir hadîse göre sekerât-ı mevtinde Allah Rasûlü yüzündeki teri silmeye ve şöyle demeye başlamış : Sübhanallah şüphesiz ölüm için sekerât-ı mevt vardır.
«İşte bu; senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.» âyet-i kerîme'-Sübhanallah, şüphesiz ölüm için sekerât-ı mevt vardır.
1- Âyetin bu kısmında geçen edatı, ism-i mevsûldür. Buna göre anlam şöyle oluyor: Senin öteden beri kaçmaya, uzaklaşmaya çalışıp durduğun şey senin başına gelmiştir.
2- Bu edat, olumsuzluk edatıdır. Buna göre anlam şöyle oluyor: Bu; senin kaçıp uzaklaşmaya güç yetiremediğin şeydir.

Taberânî Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Muhammed İbn Ali es-Sâiğ'ın... Semure'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ölümden kaçanın misâli, yeryüzünün kendisinden borcunu istediği tilkinin misâli gibidir. Çıkıp koşar. Yorulup uykusuzluk iyice bastırınca inine girer. Yeryüzü ona: Ey tilki, alacağım, der. Tilki sür'atle koşarak ininden çıkar. Böyle koşmakta devam eder de sonunda boynu kırılır ve ölür. Bu misâlin hulâsa olarak anlatmak istediği şöyle ifâde edilebilir: Yeryüzünden ayrılmak ve uzaklaşmak, saçmak nasıl mümkün değilse aynı şekilde insan için de ölümden kurtuluş ve kaçış yoktur.
Allah Teâlâ: «Sûr'a üfürülmüştür. İşte bu; geleceği va'dedilen gündür.» buyurur. Sûr'a üfürülme, korku, yıkılma ve yeniden diriltilme-ye dâir hadîs hakkında bilgi daha önce geçmişti. Ki yeniden diriltilme, kıyamet gününde olacaktır. Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Sûr'un sahibi Sûr'u ağzına almış, alnını eğmiş ve kendisine izin verilmesini beklerken ben nasıl olur da sevinir ve rahat olurum. Ashabı: Ey Allah'ın elçisi, nasıl diyelim? diye sordular da Ra-sûlullah (s.a.): Allah bize yeter. O ne güzel Vekil'dir, deyiniz, buyurdu. Bunun üzerine kavim: Allah bize yeter, O ne güzel Vekil'dir, dediler.
Allah Teâlâ: «Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.» buyurur ki, bir melek onu mahşere sürer, bir melek de amellerini aleyhine şâhid tutar. Bu, âyet-i kerîme'nin. zahirinden anlaşılmaktadır ve İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmektedir. İbn Cerîr, İsmail İbn Ebu Hâlid kanalıyla Yahya İbn Râfi' —Bu,zât Sakîf kabilesinin kölesiydi— den rivayet eder ki o şöyle anlatıyor: Osman İbn Affân'ı hutbe okurken işittim. «Her nefis, yanında bir sürücü ve şâhidle gelir.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Sürücü onu Allah'a sürecek, bir şâhid de işledikleri ile aleyhinde şâhidlik edecektir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd de böyle söylemiştir. Mutarrifin Eşcâ'ın kölesi Ebu Ca'fer'den, onun da Ebu Hüreyre'den rivayetine göre sürücü; melek, şâhid ise; kişinin amelidir. Dahhâk ve Süddî de böyle diyorlar. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Sürücü meleklerdendir, şâhid de bizzat insanın kendisidir. O, kendi nefsi aleyhine şâhidlik edecektir. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle söylemiştir.
«Andolsun ki sen, bundan gaflette idin. İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün keskindir.» âyet-i kerîme'sindeki hitabın kime râci' olduğu hususunda İbn Cerîr üç görüş naklediyor:
1- Burada kasdedilen kâfirdir. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayet ediyor. Dahhâk İbn Müzâhim ve Salih İbn Keysân da böyle söylemiştir.
2- Burada kasdedilen, iyisi ve günahkârı ile herkestir. Zîrâ dünyaya nisbetle âhiret uyanıklık, dünya da uyku gibidir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih edip Hüseyn İbn Abdullah İbn Ubeydullah İbn Abbâs'tan nakletmiştir.
3- Burada hitâb Hz. Peygamber (s.a.)edir. Zeyd İbn Eşlem ve oğlu böyle söylemektedir. İkisinin söylediğine göre anlam şöyle oluyor: Sana vahyolunmazdan önce^ sen bu durumdan haberdâr değildin. Biz sana bunları inzal etmek suretiyle sendeki örtüyü kaldırıp açtık. Bugün senin görüşün artık keskindir. Ancak âyet-i kerîme'nin akışı bu üçüncü açıklamanın tersinedir. Zîrâ hitâb insanadır. «Andolsun ki sen, bundan gaflette idin.» âyetinde, o gün kasdedilmektedir. «İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün (güçlü ve) keskindir.» Zîrâ kıyamet günü herkes basiret sahibi olacaktır. Hattâ dünyadaki kâfirler bile kıyamet günü istikâmet

üzere olacaklardır. Ancak bu onlara hiç bir fayda vermeyecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Bize geldikleri gün; neler görüp neler işitecekler.» (Meryem, 38). «Suçluları, Rablarının huzurunda başları öne eğilmiş olarak: Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi geri döndür de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12).[4]

23 — Ona yakın olan dedi ki: İşte yanımda hazır olan şey.
24 - Siz ikiniz atın cehenneme, her inâdçı kâfiri;
25 — Hayra bütün hızıyla engel olan azgın şüpheciyi.
26 — Ki o; Allah'tan başka bir ilâh edinmiştir. Haydi siz ikiniz onu, en şiddetli azabın içine atın.
27 — Onun yakın dostu dedi ki: Rabbımız, ben onu azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı.
28 — Buyurdu ki: Benim katımda çekişmeyin. Size önceden tehdîd göndermiştim.
29 — Benim katımda söz değiştirilmez. Ve Ben, kullara asla zulmedici değilim.

Atın Cehenneme

Allah Teâlâ, Âdemoğlunun amelini tesbîtle görevli meleğin kıyamet günü, onun yaptıkları ile aleyhine şehâdette bulunup: «İşte yanımda (fazla ve noksan olmaksızın) hazır olan şey.» diyeceğini haber verir. Mücâhid der ki: Bu, sürücü meleğin sözüdür. O, şöyle diyecek: Beni kendisine muvazzaf ile kılındığım Âdemoğlu işte, onu hazır ettim. İbn Cerîr ise bu sözün, sürücü ve şâhid olan meleği de içine alacağı görüşünü tercih eder. Onun bu husustaki yönelişi doğrudur ve kuvvetlidir. İşte o esnada Allah Teâlâ yaratıklar hakkında adaletle hükmedip: «Siz ikiniz atın cehenneme, her inâdçı kâfiri.» buyuracaktır. Dil bilginleri burada «Siz ikiniz atın cehenneme.» ifâdesine takılmışlardır. Bazıları bunun Arap dilinde mevcûd bir ifâde tarzı olduğunu ve bir kişiye iki kişi imiş gibi hitâb edildiğini söylerler. (...) Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre ise burada hitâb, hem sürücü ve hem de şâhid olanadır. Sürücü melek, kişiyi hesaba çekilme arsalannda hazır edecek; şâhid olan şehâdetini yerine getirince de, Allah Teâlâ her ikisine birden onu cehennem ateşine atmalarını emredecektir. Orası ne kötü varılacak yerdir.
«Siz ikiniz atın cehenneme, (çokça küfreden, hakkı yalanlayan, hak ile inâdlaşan, bile bile hakka bâtılla karşı çıkan) her inâdçı kâfiri. Hayra bütün hızıyla engel olan (üzerindeki hakları yerine getirmeyen, sıla-i Rahm'i kesen iyiliği ve sadakası olmayan, harcadıklarında haddi aşan) her azgın şüpheciyi.» Katâde (jcu*) kelimesini şöyle açıklar: Konuşmasında, davranışlarında ve işlerinde haddi aşan. Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüpheci (İşinde ve işini düşünüp düzenleyen hakkında şüphe içinde olan) her azgın şüpheciyi atın cehenneme. Ki o; Allah'tan başka bir ilâh edinmiş (Allah'a ortak koşarak O'nunla beraber bir başkasına tapınmış) tır. Haydi siz ikiniz onu, en şiddetli azabın içine atın.» Daha önce geçen bir hadîste belirtildiği üzere cehennemden bir parça yaratıklara görünür ve bütün yaratıkların duyacağı bir sesle: Şüphesiz ben üç kişi ile görevlendirildim: Her inâdçı zorba ile, Allah'tan başka ilâh edinen ve tasvir yapanlarla, diye nida eder daha sonra da onlara doğru eğilir ve onları kuşatır. İmâm Ahmed der ki: Bize Muâviye İbn Hişânı'ın...

Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennemden bir parça çıkar ve konuşarak şöyle der: Bugün üç kişi ile görevlendirildim: Her bir zorba ile, Allah ile beraber başka bir ilâh edinen ile, karşılıksız olarak bir cana kıyan ile. Sonra onlara sarılır ve cehennemin alevleri içine atar.
«Onun yakın dostu dedi ki...» âyetinde zikredilen arkadaşın, o kişi ile görevlendirilmiş şeytân olduğu İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve başkaları tarafından belirtilmektedir. Kıyamete kâfir olarak erişen insanın şeytânı ondan uzaklaşır ve: «Rabbımız, onu ben azdırmadım, (dalâlete düşürmedim) fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı. (Bizzat o sapıktı, bâtılı kabul edecek tıynette idi ve hak ile inâdlaşandı.)» der. Nitekim Allah Teâiâ başka bir âyet-i ker-îme'de şöyle haber verir: «İş olup bitince şeytân dedi ki: Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esasen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.» (İbrâ-hîm, 22).
Rab Teâlâ insanla onun arkadaşı olan cinne: «Benim katımda çekişmeyin.» buyurur. O ikisi Hak Teâlâ'nın huzurunda çekişirler. İnsan: Rabbım, zikir bana geldikten sonra beni ondan saptıran budur, der. Şeytân da kalkıp: «Rabbımız, ben onu azdırmadım fakat kendisi derin bir sapıklıktaydı. (Hak yoldan uzaktı.)» der. Rab Teâlâ da ikisine birden: «Benim katımda çekişmeyin. Size önceden tehdîd (uyarıcı) göndermiştim. (Rasûllerin dili ile sizin özrünüzü kaldırmış, size kitablar indirmiştim. Böylece aleyhinize hüccetler, deliller ve burhanlar dikilmişti.)» buyurur.
Mücâhid «Benim katımda söz değiştirilmez.» âyetini şöyle anlıyor: Şüphesiz ben hükmetmiş olduğum şeye kesin olarak hükmetmişimdir.» «Ve Ben, kullara asla zulmedici değilim.» Herhangi bir kimseye başka bir kimsenin günâhı yüzünden azâb edecek değilim. Bir kimseye yine ancak kendi günâhı sebebiyle ve aleyhinde hüccet konulduktan sonra azâb ederim.[5]

30 — O gün cehenneme: Doldun mu? deriz. O da: Daha var mı? der.
31 — Cennet de takva sahiplerine yaklaştırılır. Zâten uzakta değildir.
32 — İşte size va'dolunan budur. Ki o dâima Allah'a yönelen ve buyruklarına riâyet eden,
33 — Görmediği halde Rahman'dan korkan ve Allah'a yönelik bir kalb ile gelenlere.
34 — Selâmetle girin oraya, tşte bu, ebediyyet günüdür.
35 — Orada diledikleri onlarındır. Katımızda daha fazlası da var.

Daha Var Mı?

Allah Teâlâ kıyamet günü cehenneme: «Doldun mu?» diye soracağını haber veriyor. Zîrâ Allah Teâlâ cehenneme, onu bütün insan ve cinlerle dolduracağını va'detmişti. Allah Teâlâ oraya atılmasını emredeceği kimselerin atılmasını buyurur

da onlar cehenneme atılırken cehennem: «Daha var mı? (Bana artıracağın bir şey kaldı mı?)» der. Âyetin akışından açıkça anlaşılan da budur. Buna hadîs-i şerifler de delâlet etmektedir. Nitekim bu âyetin tefsîri'nde Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Esved'in... Enes İbn Mâlik'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: (Cehennemlikler) cehenneme atılır. Cehennem: «Daha var mı?» der. Nihayet (Rab Teâlâ) ayağım cehennemin üzerine koyar da cehennem: Yeter, yeter, der. İmâm Ahmed'in Abdülvehhâb kanalıyla... Enes'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehenneme atılma devam ederken o: Daha var mı? der. Nihayet Rabbu'l-İzzet ona ayağını koyar ve cehennem dürülüp birbirine sarılarak: İzzet ve keremin hakkı için yeter, yeter, der. Cennette ise devamlı olarak bir fazlalık ve boş yer olacak da Allah Teâlâ orası için diğer yaratıklar varedecek ve onlan cennetin bu fazlalıklarında yerleştirecek. Hadîsi yukardakine benzer şekilde Müslim de Katâde'den rivayet etmiştir. Ebân el-Attâr ve Süleyman et-Teymî de hadîsi yukardakine benzer şekilde Katâde'den rivayet ederler. Buhârî'nin Muhammed İbn Mûsâ el-Kattân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi Hz. Peygambere ulaştırıyor— rivayetine göre cehenneme: «Doldun mu?» denilecek de cehennem: «Daha var mı?» diyecek. Rab Teâlâ ayağını cehennemin üzerine koyacak ve o: Yeter, yeter, diyecek. Hadîsi Ebu Eyyûb ve Hişâm İbn Hassan da Muhammed İbn Sîrîn'den rivayet etmişlerdir. Buhâri der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem çekiştiler. Cehennem: Büyüklenenler ve zorbalar için seçildim, dedi. Cennet de: Niçin bana sadece insanların zayıfları ve değersizleri sokuluyor, dedi. Allah Teâlâ cennete: Sen, Benim rahmetimsin; kullarımdan dilediğime seninle rahmet ederim. Cehenneme de: Sen, Benim azâbımsm; kullanmdan dilediğime seninle azâb ederim. İkinizden her bireri de dolacaktır, buyurdu. Cehenneme gelince; o dolmayacak ve sonunda (Allah Teâlâ) ayağını onun üzerine koyacak da cehennem: Yeter, yeter, diyecek ve işte o zaman dolacak ve dürülüp birbirine sarılacak (içice geçecek). Allah Teâlâ yaratıklarından hiç kimseye asltf zulmetmez. Cennete gelince; şüphesiz Allah, onun için başka yaratıklar var edecektir.
Sahîh*inde Müslim der ki: Bize Osman îbn Ebu Şeybe'nin Ebu Saîd (el-Hudrî)den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem çekiştiler. Cehennem: Bende zorbalar ve büyükle-nenler var, dedi. Cennet: Bende insanların zayıflan ve yoksulları var, dedi. Allah Teâlâ ikisi arasında hüküm verip cennete: Sen ancak Benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim; cehenneme de: Sen ancak Benim azâbımsın, seninle kullarımdan diledi-ğime azâb ederim, ikinizden her bireri de dolacaktır, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan sadece Müslim rivayet etmiştir. Allah Teâlâ en iyi bilendir. İmâm Ahmed ise hadîsi başka bir kanaldan ve Ebu Saîd el-Hudrî'-den yukardakine göre daha genişçe rivayet eder ve der ki: Bize Hasan ve Ravh'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ve cehennem birbirlerine karşı övündüler. Cehennem: Rabbım, zorbaları, büyüklenenleri," kralları ve eşrafı bana koydun, dedi. Cennet de: Rabbım, zayıfları, fakirleri ve yoksulları bana koydun, dedi. Allah Teâlâ cehenneme: Sen Benim azâbımsın. Dilediğimi sana koyarım; Cennete de: Sen Benim rahmetimsin, rahmetim her şeyi kuşatır. Her ikiniz de

dolacaksınız, buyurdu. Cehennemlikler cehenneme atılırken o: Daha var mı? der. Ona yine atılır ve: Daha var mı? der. Ona atılmaya devam eder de o: Daha var mı? diye sorar. Nihayet Allah Teâlâ ona gelir, ayağını üzerine koyar da cehennem dürülür ve: Yeter, yeter, der. Cennete gelince; orada Allah'ın boş kalmasını dilediği kadar boş yer kalır ve Allah Teâlâ orası için dilediği yaratığı var eder.
Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Ukbe İbn Mükrim'in... Ubeyy İbn Kâ'b'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyb buyurmuştur. Kıyamet günü Allah Teâlâ yüce Zâtını bana tanıtır ve ben O'na benden hoşnûd olacağı bir secde ile secde eder, sonra benden hoşnûd olacağı bir övgü ile O'nu överim. Bana konuşma izni verilir, sonra cehennemin iki ucu arasına kurulmuş olan Sırat üzerinden ümmetim geçer. Onlar bir göz kırpmasından, oktan, en soylu attan daha sür'atli olarak geçerler. Ümmetimden kimisi de oradan sürünerek geçer. Bu, amellerine göredir. Cehennem daha da artırılmasın ister de Allah Teâlâ üzerine ayağını koyar ve o birbirine dürülüp sarılarak: Yeter, yeter, der. Ben, Havz-ı Kevser'in başında olurum. Ey Allah'ın elçisi, Havz-ı Kevser de nedir? denildi de Allah Rasûlü: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki onun şarâbı sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, kardan daha soğuk ve kokusu miskten daha hoştur. Onun kapları yıldızların sayısından daha çoktur. Ondan içen insan bir daha ebediy-yen susamaz, oradan geri çevrilen ise bir daha asla suya kanmaz, buyurdu.
İbn Cerîr de bu kavli ihtiyar etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «O gün cehenneme: Doldun mu? deriz. O da: Daha var mı der?» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cehennem: Doldun mu? sorusuna cevaben: Dolmadım; bende artırılacak bir yer var mı? der. Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den rivayetine göre o, «O da: Daha var mı? der» kısmını şöyle açıklar: Bende bir tek giriş mi var? doldum der. Velîd İbn Müslim'in Yezîd İbn Ebu Meryem'den rivayetine göre; o, Mücâhid'i şöyle derken işitmiş: Cehenneme atılma devam eder de sonunda o: Doldum, daha var mı? der. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den de buna benzer bir açıklama rivayet edilmiştir. Yukarda anılan âlimlere göre Allah Teâlâ'nm cehenneme: «Doldun mu?» diye sorması ancak Rab Teâlâ'nın cehennem üzerine ayağını koymasından sonradır. İşte o zaman cehennem dürülüp bü-rülecek ve: Bende birilerini daha içine alacak fazladan yer kaldı mı? diyecektir. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: Bu; cehennemde bir iğne yeri kadar boş yer kalmadığı zaman olacaktır. En doğrusunu Allah bilir.
Allah Teâlâ: «Cennet de takva sahiplerine yaklaştırılır. Zâten uzakta değildir.» buyurur ki Katâde, Ebu Mâlik ve Süddî burayı şöyle açıklarlar: Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır. Bu durum, kıyamet günü olacaktır. Kıyamet ise elbette uzak değildir. Zîrâ şüphesiz meydana gelecektir. Her gelecek ise mutlaka vuku bulacaktır.
«İşte size vaadolunan budur. Ki o, dâima Allah'a yönelen ve (Allah'a çokça tevbe edip hatâlarından sıyrılan, Allah'ın) buyruklarına riâyet eden (Allah'ın ahdini muhafaza edip bozmayan ve ahdinden dönmeyen)...» Ubeyd İbn Umeyr kelimesini şöyle açıklar: Hangi meclise oturursa otursun Allah'a istiğfarda bulunan ve çokça Allah'a yönelerek buyruklarına riâyet eden.

«Görmediği halde Rahmân'dan korkan.» Allah'tan başka kendisini hiç kimsenin görmediği gizli bir yerde Allah'tan korkan. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: Bir kimse ki, yalnız olduğu halde Allah'ı anıp gözleri yaşarır...
«Ve Allah'a yönelik bir kalb ile gelenlere.» Allah'a boyun eğmiş, Allah'a yönelmiş bir kalb-i selim ile kıyamet günü Allah'a kavuşan kimseler içindir.
«Selâmetle girin oraya (cennete).» Katâde der ki : Onlar Allah'ın azabından kurtulurlar ve Allah'ın melekleri onlara selâm verir.
«İşte bu, ebediyyet günüdür.» Onlar, cennette ebedî olup asla ölmeyecekler, oradan akılmayacaklar ve ayrılmak da istemeyeceklerdir. «Orada diledikleri onlarındır.» Her neyi ki seçip tercîh etseler bulacaklar, hangi lezzet çeşidinden isteseler hemen onlara hazır edilecektir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'mn... Kesîr İbn Mürre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Cennetlikler için artırılacak nimetlerden birisi de bulutun cennetliklerin üzerinden geçmesi ve: Ne istiyorsanız size yağdırayım? demesidir. Bir şey ister istemez hemen onlara yağdırır. Râvî Kesîr der ki: Şayet Allah beni orada hazır bulunduracak olursa ben: Bize süslü cariyeler yağdır, diyeceğim, demiştir. İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sen cennette bir kuşu arzulayacaksın da hemen önüne kızarmış olarak düşecek. İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Mü'-min cennette çocuk arzuladığı zaman çocuğun hamileliği, doğurulması ve yetişip gelişmesi bir anda olacaktır. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Bün-dâr'dan, o ise Muâz İbn Hişâm'dan rivayet etmiştir. Tirmizi: Hasendir, garîbdir, deyip şu fazlalığı getirir: Arzuladığı şekilde.
Allah Teâlâ'nın: «Katımızda daha fazlası da var.» kavli şu âyet-i kerîme gibidir: «Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) Daha önce de geçtiği üzere Müslim'in Sahîh'inde Suheyb İbn Sinan er-Rûmî'den rivayete göre bu fazlalık Allah Teâlâ'nın vech-i ke-rîmi'ne bakmaktır. Bezzâr ve İbn Ebu Hâtim'in Şerîk el-Kâdî kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den «Katımızda daha fazlası da var.» âyeti hakkın-da rivayetlerine göre o, şöyle demiştir: Rab Teâlâ her cum'a onlara görünecektir. Hadisi İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî de Müsned'inde merfû' olarak rivayet edip şöyle der: Bize İbrahim İbn Muhammed'in... Enes îbn Mâlik'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Cebrail Allah Rasûlü (s.a.)ne içinde bir nokta bulunan bir ayna getirdi. Hz. Peygamber (s.a.): Bu nedir, diye sordu. Cebrail: Bu, Cum'adır. Sen ve ümmetin bununla Üstün kılındı. İnsanlar —yahûdî ve Hıristiyanlar— bunda size ta-bidirler. Bunda sizin için hayır vardır. Onda Öyle bir saat vardır ki bir mü'min o saata denk gelerek Allah'tan bir hayır dilerse mutlaka ona ic&bet olunur. O, bizim katımızda artırma günüdür, dedi. Hz. Peygamber (s.a.): Ey Cebrâîl, artırma günü nedir? diye sordu. Cebrail şöyle dedi: Şüphesiz Rabbın, Firdevs cennetinde geniş bir vâdî edinmiştir. Orada misk tepecikleri vardır. Cum'a günü olunca Allah Teâlâ dilediği kadar meleği indirir. Çevresinde nurdan minberler ve onların da üzerinde peygamberlerin oturakları vardır. Bu minberler yâkût ve zeberced ile süslenmiş altın.minberlerle çevrilmiştir. Bu minberlerin üzerinde de şe-Mdler ve sıddîklar vardır. Onların arkalarına o misk tepeciklerine oturmuşlardır. Allah Teâlâ: Ben Rabbımzım, size olan va'dimde şüphesiz Ben sadık'ım. Benden isteyin ki size vereyim, buyurur. Onlar: Rabbımız, Senden hoşnûdluğunu dileriz, derler. Allah

Teâlâ: Şüphesiz sizden hoş-nûd olmuşumdur. Sizin Benden temenni edeceklerinizi yerine getireceğim ve katımda daha da fazlası var, buyurur. Onlar, Rablan kendilerine hayır verdiğinden dolayıdır ki Cum'a gününü severler. O günde Rab-bınız Arş'a hükmetmiş, o günde Âdem yaratılmış ve o günde Kıyamet kopacaktır. İmâm Şafiî hadîsi bu şekli ile «el-Ümm» adlı kitabının Cum'a bahsinde vermektedir. Bu hadîsin Enes îbn Mâlik'e varan muhtelif kanalları vardır. îbn Cerîr bu hadîsi Osman tbn Umeyr kanalıyla Enes'den buradakinden daha, geniş olarak zikretmiştir. Yine burada îbn Cerîr, Enes İbn Mâlik'den mevkuf olarak uzun bir haber nakleder ki, bu haberin içinde birçok garîblikler vardır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan'ın... Ebu Saîd el-Hudrî'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kişi cennette yetmiş sene yerinden başka bir yere ayrılmak-sızın yaslanır. Sonra bir kadın ona gelir ve omuzuna dokunur. Yüzünü ona çevirir ve görür ki yanaklan aynadan daha parlaktır. Üzerindeki en değersiz inci, Doğu ile Batı arasını aydınlatır. Kadın ona selâm verir, o selâmını alır ve sorar: Sen kimsin? Kadın: Ben Allah katındaki fazlalıktanım, der. Üzerinde yetmiş hülle vardır. Onun en aşağı derecede olanı Tuba'dan kırmızı kan rengindedir. Kişi bakışlarını o kadma çevirdiğinde baldırlarının iliğini görür. Üzerinde öyle taçlar vardır ki bu tacın en değersiz incisi Doğu ile Batı arasını aydınlatır. Abdullah İbn Vehb de hadîsi bu şekilde Amr îbn Hâris'den, o da Derrâc'dan rivayet etmiştir.[6]

36 — Biz, onlardan önce kendilerinden daha kuvvetli olan ve diyar diyar dolaşan nice nesilleri yok etmişizdir? Kurtuluş var mı?
37 — Şüphesiz bunda kalbi olan veya hazır bulunup da kulak veren kimseler için elbette bir öğüt vardır.
38 — Andolsun ki Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık. Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.
39 — Ne derlerse sabret sen. Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.
40 — Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.

Kalbi Olan

Allah Teâlâ buyurur ki: Biz, bu inkarcılardan önce daha kuvvetli olan, sayıca daha çok, kuvveftçe daha güçlü olan ve yeryüzünü diyar diyar gezip dolaşarak araştıran, bunların i'mâr etmesinden daha çok yeryüzünü i'mâr eden nice nesilleri yok etmişizdir. İbn Abbâs «Diyar diyar dolaşan.» kısmını: Orada eserler bırakan, şeklinde; Mücâhid: Yeryüzünü dolaşan, şeklinde; Katâde de: Sizin dolaştığınızdan daha çok rı-zık ve ticâret, kazanç arayarak ülkelerde dolaşan, şeklinde açıklamış-lardır. (...)
Allah Teâlâ: «iturtuluş vkr mı?» buyurur ki, onlar için Allah'ın kaza ve kaderinden kaçacak bir yer var mı? Onların topladıkları, Allah'ın elçilerini yalanlamış olarak geldiklerinde kendilerine fayda verip, Allah'ın azabını onlardan geri çevirecek mi? İşte sizler için kaçıp kurtulacağınız ve sığınacağınız bir yer yoktur.

«Şüphesiz, bunda kalbi ol(up da anlay)an veya hazır bulunup da kulak veren (sözü dinleyip ezberleyen, kalbi ve aklı ile anlayan) kimseler için elbette bir öğüt, (bir ibret) vardır.» Mücâhid âyet-i kerîme'deki kelimesini, akılla izah eder. Yine Müeâhid «Veya hazır bulunup da kulak veren kimseler» kısmını şöyle açıklar: Aklına başka bir şey getirmeyen ve kalbiyle hazır bulunup kulak veren kimseler... (...)
Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki, Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık. Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.» kavlinde kıyamet ve Allah'a dönüşün kalblere yerleştirilmesi vardır. Zîrâ gökleri ve yeryüzünü yaratmaya kadir olup bunları yaratmakla yorulmayan, hiç şüphesiz evleviyyetle ölüleri diriltmeye de kadirdir. Katâde der ki: Yahudiler —Allah'ın lanetleri onlar üzerine olsun— : Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra yedinci günde is-tirahat etti. Bu gün Sebt günüdür, demişlerdi. Onlar bugüne rahat günü ismini verirler. Allah Teâlâ onlann bu te'vîl ve sözlerini yalanlama sadedinde olarak: «Ve Bize hiç bir yorgunluk da dokunmadı.» âyetini indirdi. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, Ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet o, muhakkak her şeye kadirdir.» (Ahkâf, 33), «Elbetteki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57), «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki Allah onu bina etmiştir.» (Nâzi-ât, 27).
Allah Teâlâ buyurur ki: «(Yalanlayanlar) ne derlerse sen sabret. (Onlardan güzel bir şekilde ayrılıp onları terket.) Güneşin doğuşundan evvel ve batışından Önce Rabbını hamd ile tesbîh et.» İsrâ ve Mi'râc'-dan evvel farz namazlar güneşin doğuşundan önce fecr vaktinde ve. güneşin batışından önce ikindi vaktinde olmak üzere iki idi. Geceleyin kalkıp ibâdet etme bir sene süreyle Hz. Peygamber (s.a.) ve ümmetine vâcib idi. Sonra bunun vâcib oluşu ümmeti hakkında nesh olundu. Daha sonra Allah Teâlâ, bütün bunları İsrâ Gecesi beş vakit namazla kaldırdı. Fakat sabah ve ikindi namazları bu beş vakit namaz içinde kaldı. Bu ikisi güneşin doğuşundan evvel ve güneşin batışından öncedir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... Cerîrİbn Abdullah'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında oturuyorduk. Ayın ondördüncü gecesi aya baktı ve şöyle buyurdu: Sizler Rabbınıza arzolunacaksımz ve şu ayı gördüğünüz gibi birbirinize eziyet vermeksizin O'nu göreceksiniz. Şayet güneşin doğuşundan ve batışından önce namaz kılmaya güç yetirebilirseniz bunu yapın. Daha sonra Allah Rasûlü: «Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.» âyetini tilâvet buyurdu. Buhârî, Müslim ve Kütüb-ü Sitte sahiplerinden diğerleri hadîsi İsmail kanalıyla rivayet etmişlerdir.
«Gecenin bir bölümünde O'nu tesbîh et (O'nun için namaz kıl)» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki Rabbm, seni öğül-müş bir makama gönderiverir.» (İsrâ, 79). İbn Ebu Necîh'in Mücâhid^-den, onun da îbn Abbâs'tan rivayetine göre ((Secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.» âyeti kerîme'sinde namazdan sonraki tesbîh kastedilmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir: Ebu Hüreyre diyor ki: Muhacirlerin fakîrleri geldiler ve: Ey Allah'ın elçisi, malı çok olan zenginler yüce

dereceleri ve cennetteki devamlı nimetleri alıp götürdüler, dediler. Allah Rasûlü: O da neden? diye sordu. Onlar: Bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar, biz tasaddukta bulunamazken onlar tasadduk ediyorlar, biz köle âzâd edemezken onlar âzâd ediyorlar, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Size öyle bir şey öğreteceğim ki onu yaptığınız takdirde sizden sonrakileri geçersiniz. Sizin yaptığınız gibi yapanlar çlışında hiç kimse sizden daha üstün olmaz: Her namazın akabinde otuz üçer kere Allah'ı tesbîh eder, Allah'a hamdeder ve Allah'ı ulularsınız. Onlar daha sonra: Ey Allah'ın elçisi, mal sahibi kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı işittiler ve bizim yaptıklarımız gibisini yaptılar, dediler de bunun üzerine Allah Rasûlü: Bu; Allah'ın bir lütfudur ki dilediğine verir, buyurdu.
«Secdelerin ardından da O'nu tesbîh et.» âyet-i kerîme'sinden maksadın ne olduğuna dâir ikinci bir görüşe göre bu; akşam namazından sonra kılınan iki rek'at nafile namazdır. Bu; Hz. Ömer, Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan, İbn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Ebu Ümâme'den rivayet edilmiştir. Mücâhid, İkrime, Şa'bi, Nehaî, Hasan el-Basrî, Katâde ve başkaları da böyle söylemiştir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdur-rahmân'ın... Hz. Ali'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah ve ikindi namazları dışında her farz namazın peşinden iki rek'at namaz kılardı. Abdurrahmân: Her namazın akabinde, demiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd ve Neseî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayet etmişlerdir. Neseî'nin rivayet zincirinde: Mutarrif, Ebu İshâk'dan fazlalığı vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hârûn İbn İshâk el-Hemedânî'nin... İbn Abbas'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bir gece Allah Rasûlü (s.a.)nün yanında geceledim. Sabah namazından önce çabucak iki rek'at namaz kıldı sonra da namaza çıktı. Şöyle buyurdu: Ey İbn Abbâs, sabah namazından önceki iki rek'at, yıldızların ardından yapılan tesbîh; akşam namazından sonraki iki rek'at namaz da secdelerin ardından yapılan teşbihtir. Hadîsi Tirmizî de Ebu Hişâm er-Rifâî'den, o ise Mu-hammed İbn Fudayl'dan rivayet etmiştir. Tirmizî: Hadîs garîbdir, sadece bu kanaldan rivayetini biliyoruz, demiştir. İbn Abbas'tan rivayet edilen ve onun, bir gece teyzesi Meymûne'nin evinde geceleyip o gece Hz. Peygamber (s.a.) ile otuz üç rek'at namaz kıldığını belirten hadîs, Bu-hârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve başka eserlerde mevcuddur. Ancak bu fazlalık garîb olup sadece bu kanaldan rivâyetiyle bilinmektedir. Hadîsin râvilerinden Ruşdeyn İbn Küreyb, zayıf bir râvîdir. Herhalde bu fazlalık İbn Abbas'tan mevkuf olarak nakledilmiş olmalıdır. En doğru-sunu Allah bilir.[7]

41 — Bir münâdînin yakın bir yerden çağıracağı güne kulak ver.
42 — O gün bu sayhayı gerçekten işiteceklerdir, tşte bu, çıkış günüdür.
43 — Şüphesiz öldürecek de, diriltecek de Biziz Biz. Ve dönüş de ancak Bizedir.
44 — O gün yer yarılır, onlar çabucak çıkarlar. İşte bu, Bize göre kolay olan bir haşirdir.
45 — Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üstünde bir zorba değilsin. Tehdidimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.

Bir Münâdî

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Ey Muhammed,) bir münâdînin yakın bir yerden çağıracağı güne kulak ver.» Katâde'nin rivayetine göre Kâ'b el-Ahbâr şöyle diyor: Allah Teâlâ bir meleğe emredecek de Beyt el-' Makdis'in kayası üzerinde şöyle nida edecek: Ey çürümüş kemikler, ey parça parça olmuş mafsallar, Allah hükümlerin ayrılması için bir araya gelmenizi emrediyor.
«O gün bu sayhayı gerçekten işiteceklerdir.» âyet-i kerîme'sinde birçoklarının şüphelendikleri hakkı getirecek olan Sûr'a üfürülme kasd-edilmektedir. «İşte bu, (kabirlerden) çıkış> günüdür. Şüphesiz öldürecek de, diriltecek de Biziz Biz. Ve dönüş de ancak Bizedir.» Yaratmaya ilk başlayan, sonra tekrarlayan O'dur. Bu, O'na pek kolaydır. Bütün yaratıkların dönüşü O'nadır. Herkesin amelinin karşılığını verecek: Ameli hayır ise karşılığı da hayır; ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır.
Allah Teâlâ: «O gün yer yarılır, onlar çabucak çıkarlar.» buyurur ki, Allah Teâlâ gökten bir yağmur indirecek de bununla tanenin su ile toprakta bittiği gibi yaratıkların cesedleri kabirlerinde bitecek. Cesed-ler oluşunca Allah Teâlâ İsrafil'e emredecek de, o Sûr'â üfürecek. Ruhlar Sûr'daki bir deliğe konulmuş olacaklar. İsrafil Sûr'u üfürdüğü zaman ruhlar gökle yer arasında dalgalanarak çıkacaklar. Allah-Teâlâ : tzzet ve Celâl'im hakkı için her rûh daha önceden canlandırmakta olduğu cesede dönecek, buyuracak. Böylece her rûh, cesedine dönecek ve yılan sokmuş kimsenin vücûdunda zehirin işlediği gibi cesede işleyecek. Yeryüzü o gün yarılacak ve onlar hızla Allah'ın emrine koşarak hesâb yerine gidip duracaklar. «O çağırana koşarak, kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8), «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» (îsrâ, 52). Müslim'in Sahîh'inde Enes'ten rivayet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurur: Yeryüzünün kalkması için yanlacağı ilk kimse benim. «tşte bu, Bize göre kolay olan bir haşirdir, (Bu tekrar diriltme Bizim için son derece kolaydır.)» Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Ve Bizim emrimiz birdir; bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir. Basîr'clir.» (Lokman, 28).
«Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz.» Bizim ilmimiz, müşriklerin sana söylemekte olduğu yalanlamaları kuşatmıştır. Bu seni üzmesin. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurmaktadır : «Andolsun, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbma ibâdet et.» (Hicr, 97-99).
«Sen, onların üstünde bir zorba değilsin. (Onları hidâyete zorlayacak değilsin ve bu senin görevlerinden de değildir.)» Mücâhid, Katâde ve Dahhâk, «Sen, onların üstünde bir zorba değilsin.» âyetini: Sen, onlara karşı kibir ve ceberut sahibi olma, şeklinde açıklarlar. Ancak birinci açıklama daha uygundur. (...)
«Tehdidimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.» Sen, Rabbının ri-sâletini tebliğ et. Sen ancak Allah'ın tehdidinden korkan ve vaadini uman kimseye öğüt verirsin. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde : «Senin vazifen sadece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver. Esasen sen sadece bir

öğütçüsün. Sen, onlara zor kullanacak değilsin.» (Ğâşiye, 21, 22), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah, dilediğini hidâyete erdirir.» (Kasas, 56) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyurmakta: «Sen, onların üstünde bir zorba değilsin. Tehdidimden korkacaklara Kur'ân'la öğüt ver.» Katâde şöyle dermiş: Ey Allah'ım bizi tehdidinden korkan ve vaadini umanlardan kıl. Ey Bârr, ey Rahîm.[8]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7439-7442
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7442-7443
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7444-7445
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7445-7450
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7456-7457
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7458-7462
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7463-7465
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7466-7467

ZÂRÎYAT SÛRESİ

ZÂRÎYAT SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Esip savuranlara.
2 — Yükünü yüklenenlere,
3 — Kolayca süzülenlere,
4 — İşi ayıranlara andolsun ki,
5 — Şüphesiz size yaadolunan elbette doğrudur.
6 — Şüphesiz ceza elbet vukû'bulacaktır.
7 — Hareli yollara sahip göğe andolsun ki;
8 — Şüphesiz siz, ihtilaflı bir sözdesiniz.
9 — Ondan döndürülen kimseler döndürülür.
10 — Kahrolsun o koyu yalancılar.
11 — Ki onlar; koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.
12 — Din günü ne zaman? diye sorarlar.
13 — O, kendilerinin ateşe sokulacakları gündür.
14 — Tadın azabınızı, işte acele istediğiniz bu idi.

Yükünü Yüklenenler

Şu'be İbn Haccâc'ın Semmâk kanalıyla... Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayetine göre o, Kûfe'de minbere çıkmış ve: Bana Allah'ın kitabından hangi âyeti, Râsûlullah'ın hangi sünnetini sorarsanız size onu haber veririm, demişti. İbn Kevâ kalkıp: Ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ'-nın «Esip savuranlara.» kavlinin manâsı nedir? diye sordu. Hz. Ali: Rüzgârdır, dedi. Onun «Yükünü yüklenenlere.» kavlinin anlamı nedir? sorusuna: Buluttur, cevabını verdi. «Kolayca süzülenlere.» âyetinin anlamı nedir? sorusuna: Gemilerdir, cevabını verdi. Yine onun «İşi ayıranlara.» kavlinin anlamı nedir? sorusuna da: Meleklerdir, cevabını verdi. Bu hususta bir de merfû' hadîs rivayet edilir ki Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın îbrâhîm İbn Hânî kanalıyla... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Sabîğ et-Teníîmî, Ömer İbn Hattâb'a geldi ve: Ey Mü'minlerin emîri, bana esip savuranları haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar rüzgârlardır. Şayet bunu Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: «İşi ayıranların bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Bunlar meleklerdir. Şayet bunu Allah .Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: Bana: «Kolayca süzülenleri haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar gemilerdir. Şayet bunu Allah Rasûlü (s.a.)nün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi ve ona yüz sopa vurulmasını sonra da bir eve hapsedilmesini emretti. İyileşince tekrar ona yüz sopa vurdu ve bir semere yükleyip Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye: İnsanları onunla birlikte otur-maktan men'et diye yazdı. O bir süre bu durumda kaldı da sonunda Ebu Musa'ya gelerek daha önce içinde duymakta olduğu duyguları nefsinde bulmadığına dâir ağır ağır yeminler etti. Bunun üzerine Ebu Mûsâ da durumu Hz. Ömer'e yazdı ve Hz. Ömer'in: Öyle sanıyorum ki doğru söylemiştir, cevabı üzerine insanlarla oturmakta serbest bıraktı. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Hadisin râvîleri arasında

bulunan Ebu Bekr İbn Ebu Sebre, yumuşak, Saîd İbn Selâm ise hadîs ashabından değildir. Ben de derim ki: Bu hadîsin Rasûlullah'a ulaştırılması zayıftır. Doğruya yakın görüneni ise onun Hz. Ömer üzerinde mevkuf olmasıdır. Sabîğ İbn Asel ile Hz. Ömer arasındaki geçen hâdise meşhurdur. Hz. Ömer'in onu dövmesi onda gördüğü inâd ve muhatabını zor durumda bırakma arzusu olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir. Hafız İbn Asâkir bu olayı Sa-bîğ'in hal tercemesinde uzunca anlatır. İbn Abbâs, İbn Ömer, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, Katâde, Süddî ve birçokları da âyetleri bu şekilde tefsîr etmişlerdir. îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bunun dışında bir açıklama nakletmemişlerdir. «Esip savuranlar» dan maksadın daha önce geçtiği üzere rüzgâr, «Yükünü yüklenenler» den maksadın daha önce geçtiği üzere bulut olduğu söylenmiştir. Çünkü o su yüklenmektedir. «Kolayca süzülenler»e gelince; daha önce de geçtiği üzere Cum-hûr'dan nakledilen meşhur görüş bunların, su üzerinde kolayca süzülen ve akıp giden gemiler olduğudur. Bazıları ise bunların, yörüngelerinde kolayca süzülen yıldızlar olduğunu söylemişlerdir. Böylece en aşağıdan en yüceye daha sonra da yüce olanına yükselme gerçekleşebilsin. Rüzgârların üzerinde bulut, ondan da yukarda yıldızlar ve onların da üzerinde işi ayıran melekler vardır. Onlar Allah'ın şer'î ve kevnî emirlerini indirirler. Bütün bunlar Allah'ın, âhiretin vukuuna dâir yeminleridir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Şüphesiz size vaadolunan elbette doğru (bir haber) dur. Şüphesiz ceza (ve hesaba çekme) elbet vukû'bula-caktır.»
İbn Abbâs «Hareli yollara sahip göğe andolsun ki.» âyet-i kerîme'-sini: Kararlı, göz kamaştırıcı güzellikte göğe andolsun ki, şeklinde açıklar. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Ebu Salih, Süddî, Katâde, Atıyye el-Avfî, Rebî' îbn Enes ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Dahhâk, Minhâl îbn Amr ve başkaları ise burayı şöyle açıklarlar: Rüzgâr su, kum ve ekinlere vurduğu zaman nasıl kıvrılır ve iç içe yollar oluşursa işte âyet-i kerîme'deki kelimesi gök için bu anlamda kullanılmıştır. İbn Cerîr der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrahim'in... Ebu Kılâbe'den, onun Allah Rasûlü (s.a.)nün ashâbmdan birisinden, rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Şüphesiz sizin ardınızdan son derece yalancı ve dalâlete düşürücü olan vardır. Onun başı arkasından kıvırcık ve yol yoldur. Onun başının arkadan görünüşünü ifâdede Allah Rasûlünün kullanmış olduğu kelimesi ile, onun saçlarının yol yol kıvırcık oluşu anlatılmak istenmiştir. Ebu Salih bu kelimeyi şiddetle, Husayf sağlamlıkla açıklarken, Hasan İbn Ebu Hasan el-Basrî göğün yıldızlarla sağlamlaştırılmış olduğu açıklamasını getirir. Katâde'nin Salim İbn Ebu Ca'd kanalıyla... Abdullah îbn Amr'-dan rivayetine göre «Hareli yollara sahip göğe andolsun ki.» âyetinde yedinci gök kasdedilmektedir. Abdullah İbn Amr bu sözü ile sanki içinde sabit yıldızların bulunduğu göğü kasdetmektedir. En doğrusunu Allah bilir. Astronomi âlimlerinden çoğuna göre ise bu, yedinci göğün de üzerinde bulunan sekizinci felekdedir. En doğrusunu Allah bilir. Bütün bu sözler aslında bir tek şeye dönmektedir ki o da bu semânın son derece güzel oluşudur. Nitekim İbn Abbâs da böyle söylemiştir. Bu gök; güzelliğinden yüksektir, şeffaftır, sağlamdır, yapısı muhkemdir, geniştir, göz kamaştırıcı güzelliktedir. Sabit ve seyyare yıldızlarla, parlak yıldızlar, güneş ve ay ile süslenmiştir.
Allah Teâlâ: «Şüphesiz siz ihtilaflı bir sözdesiniz.» buyurur ki ej Allah'ın elçilerini yalanlayan müşrikler; şüphesiz siz toplanıp bir araya gelmeyen kararsız ve birbirine

zıd bir söz üzerinesinizdir. Katâde dei ki: Şüphesiz sizler Kur'ân'ı doğrulayan ve yalanlayan sözler arasında ihtilaflı bir söz üzeresiniz.
«Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» Bu ihtilaflı sözler ancak sapıtmış olanların yanında değerli ve geçerlidir. Zîrâ batıl bir sözdür ve ancak anlayışı olmayan, budala, gafil, sapıtmış ve döndürülmüş olanlar bu sözle dalâlete düşer, döndürülür ve bu söze boyun eğerek tâbi olur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Muhakkak ki sizler ve taptıklarınız O'na karşı hiç kimseyi fitneye sürükleyebilecek değilsiniz. Tabiî cehenneme girecek olan müstesna.» (Sâffât, 161-163).
İbn Abbâs ve Süddî, «Ondan döndürülen kimseler döndürülür.» âyet-i kerîme'sini: Sapıtmış olanlar ondan sapar, şeklinde; Mücâhid : Görüşü zayıflatılmış olanlar ondan çevrilip uzaklaştırılır, şeklinde; Hasan el-Basrî de: Bu Kur'ân'dan onu yalanlayanlar döndürülüp çevrilir, şeklinde açıklamışlardır.
Mücâhid, «Kahrolsun o koyu yalancılar.» âyet-i kerîme'sindeki kelimesini: Yalancılar, şeklinde terceme eder. Bu; abese süresindeki «Cam çıksın o insanın, o ne nankördür.» (Abese, 17) kavli gibidir. Bunlar biz yeniden diriltilmeyeceğiz diyen, buna inanmayan yalancılardır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Kahrolsun o koyu yalancılar.» âyetinde: Şüpheye düşenlere lâ'net olsun, denilmek istendiğini söyler. Aynı şekilde hutbelerinde Muâz (r.a.) da: Şüpheye düşenler helak olmuştur, dermiş. Katâde de bunların gafil ve zanlara kapılan kimseler olduğunu söyler.
ibn Abbâs ve birçokları «Ki onlar, koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.» âyetini şöyle açıklıyorlar: Onlar ki küfür, şüphe ve koyu bir cehalet içerisinde kalmış, gaflet içinde oyalanan kimselerdir. Onlar: «Din günü ne zaman? diye sorarlar.» Bu sözü bir yalanlama, inâd, şüphe ifadesi olarak, bir de uzak gördükleri için söylemektedirler. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «O, kendilerinin ateşe sokulacakları gündür.» İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve birçokları, âyet-i kerîme'deki fiili hakkında şöyle diyorlar : Altının safiyeti ateşte denenip tecrübe edildiği gibi onlar-da (ateşe sokularak) azâb olunacaklardır. Mücâhid, İkrime, İbrâhîm en-Nehaî, Zeyd îbn Eşlem ve Süfyân es-Sevrî gibi âlimlerin de içinde bulunduğu bir cemâat ise bu fiili; yakılacaklar, anlamına almışlardır.
«Tadın azabınızı» âyetini Mücâhid: Tadın yakılışımzı, şeklinde; bir başkası: Tadın azabınızı, şeklinde anlamıştır. Onlara bir azarlama, suçlama, hakaret ve küçültme olarak: «İşte acele istediğiniz bu idi.» denilir.[1]

15 — Şüphesiz ki müttakîler, cennetlerde ve çeşmelerdedirler.
16 — Rablarının kendilerine verdiğini almış olarak. Zîrâ onlar bundan önce de ihsan edenlerdi.
17 — Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.
18 — Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.
19 — Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır.
20 — Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler yandır.
21 — Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?
22 — Rızkınız da, size vaadolunan şeyler de semâdadır.

23 — Göğün ve yerin Rabbına andolsun ki; bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

Cennetler ve Çeşmeler

Allah Teâlâ, Zâtından korkan kimselerden haber vererek buyurur M: O bedbahtların içinde bulunduğu azâb, cezalandırma, ve bukağıların tenline onlar Allah'a dönecekleri günde cennetlerin ve pınarların baş-İftrîrida olacaklardır. İbn Cerîr, «Rablarının kendilerine verdiğini almış Olarak» kısmını şöyle açıklar: Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu İtelan işlemiş kimseler olarak. «Zira onlar bundan önce de ihsan eden-lehft.V Yani farzlar kendilerine farz kılınmazdan önce de amellerinde İJft kimselerdi. İbn Cerîr, İbn Humeyd kanalıyla... îbn Abbâs'tan «Rab-lannın kendilerine verdiğini almış olarak.» âyeti hakkında rivayet eder Kİ o, şöyle demiştir: Rablarının kendilerine verdiği farzları almış olarak.
Onlar bu fazrlardan önce de iyi işler yaparlardı. Bu haberin isnadı zayıftır ve İbn Abbâs'tan rivayeti sahîh değildir. Osman İbn Ebu Şeybe de bu haberi Muâviye İbn Hişâm kanalıyla... İbn Abbâs'tan zikretmiştir, îbn Cerîr'in bu tefsiri şüphelidir. Zîrâ âyetteki kelimesi «Şüphesiz onlar cennetlerde ve çeşmelerdedirler.» kısmının hâl'i-dir. Allah'tan korkan kimseler cennet ve pınar başlarında olmaları halinde Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu nimetler, sevinçler, güzel hal ve durumlan almış olarak bulunacaklardır.
«Zîrâ onlar bundan önce de (dünya yurdunda) ihsan edenlerdi.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Geçmiş günlerde pe-şînen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin ve için, denir.» (Hakka, 24) buyurur. Daha sonra Allah Teâlâ, onların iyi amellerini şu kavli ile beyân buyuruyor: «Onlar, gecenin az bir kısmında uyurlardı.» Müfessirler bu âyetin tefsirinde iki görüş ileri sürerler:
1- fiilinin başında bulunan edat olumsuzluk edatıdır. Buna göre anlamı: Onların uyumadıkları vakit gecenin az bir kısmı idi, şeklindedir. İbn Abbâs der ki: Onların üzerinden bir gece geçmişse onlar az bir şey de olsa mutlaka ondan alırlardı (uyurlardı.) Mutarrif İbn Abdullah'dan rivayetle Katâde şöyle der: Onların üzerinden Allah için namaz kılmadıkları gecelerin geçtiği pek azdır. Onlar ya o gecenin evvelinde veya ortasında bir vakitte mutlaka namaz kılmışlardır. Mücâhid: Teheccüd namazı kılmaksızın sabaha kadar uyudukları geceler azdır, derken Katâde de aynı açıklamaya iştirak eder. Enes tbn Mâlik ve Ebu'l-Âliye derler ki: Onlar akşam ve yatsı arasında namaz kılarlardı. Ebu Ca'fer el-Bâkır da: Onlar yatsı namazı kılıncaya kadar uyumazlardı, der.
2- Bu fiilin başındaki edat fiillerin mânâsını niasdara çeviren edattır. Buna göre anlam: Onların geceleyin uyumaları az olurdu, şeklindedir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih ediyor. Hasan el-Basrî «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyetini şöyle açıklıyor: Onlar gece ibâdetine katlanırlar, gecenin çok az bir kısmında uyurlar, istekli olarak gece ibâdetini seher vaktine kadar uzatırlardı ki böylece istiğfarda bulunmaları seher vaktinde olurdu. Katâde'nin rivayetine göre Ahmed İbn Kays, «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyeti hakkında şöyle diyor: Onlar çok az uyurlardı, ben bu âyet-i kerîme'ye ehil olanlardan değilim. Hasan el-Basrî'nin rivayetine göre Ahmed îbn Kays şöyle dermiş: Amelimi cennetliklerin

ameliyle karşılaştırdım. Bir de gördüm ki onlar, bizden çok çok farklılar. Onlar öyle bir kavim ki biz onların amellerine ulaşanlayız. Geceleyin çok az uyurlardı. Amelimi cehennemliklerin ameliyle karşılaştırdım ve gördüm ki onlar kendilerinde hiç bir hayır olmayan, Allah'ın kitabını ve elçilerini yalanlayan, ölümden sonra diriltilmeyi yalanlayan bir kavimdir. Derece itibarıyla bizim en hayırtılanınızdan Öyle bir kavim gördüm ki onlar sâlih amelleri kötü amellere karıştırmışlardır. Abdurrahmân tbn Zeyd İbn Eslem'in naklettiğine göre Temîmo-ğullanndan birisi Übeyy'e: Ey Ebu Üsâme, ben ikimizde bulamadığım bir sıfat duydum. Allah öyle bir kavmi zikrediyor ki, onlar «Gecenin az bir kısmında uyurlarmış.» Allah'a yemîn ederim ki bizler (onların tâm tersine) gecenin çok az bir kısmında ibâdet ediyoruz, demişti. Übeyy ona dedi ki: Uykusu geldiği zaman uyayan, uyandığı zaman Allah'tan korkan kimseye ne mutlu.
Abdullah İbn Selâm der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde insanlar hemen yamna koşuştular. Ben de onun yamna koşanlar içindeydim. Onun yüzünü gördüğümde anladım ki yüzü yalancı birisinin yüzü değildi. Ondan ilk işittiğim sözler şunlardır; Ey insanlar; yemek yedirin, akrabalarınıza gelip gidin, selâmı aranızda yayın, insanlar uyurken geceleyin namaz kılın ki cennete selâmetle giresiniz. İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphesiz cennette öyle odalar vardır ki dışı içinden, içi dışından görülür, buyurmuştu. Ebu Mûsâ el-Eş'arî: Ey Allah'ın elçisi, bu odalar kimin içindir? diye sordu da Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Bu odalar sözü yumuşak söyleyen, yemek yediren, insanlar uyurken geceleyin Allah için ibâdet edenler içindir, buyurdu. «Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.» âyet-i kerîme'si hakkında Ma'mer der ki: Zührî ve Hasan: Onlar gecenin çoğunda namaz kılarlardı, demişlerdir. İbn Abbâs ve İbrahim en-Nehaî de burayı: Uyumazlardı, şeklinde açıklıyorlar. Dahhâk ise der ki: Allah Teâlâ önce: «Zira unlar bundan önce de ihsan edenlerdi.» buyurup daha sonra: «Gecenin az bir kısmında uyurlardı ve seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.» buyurmuştur.
Mücâhid ve birçokları «Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.» âyet-i kerîmesindeki istiğfarı namaz kılmak şeklinde açıklamışlardır. Başkaları ise şöyle derler: Onlar, geceleyin ibâdet ederler, seher vaktinde de istiğfar ederlerdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Onlar ki seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir...» (Âl-i İmrân, 17) buyurmaktadır. Şayet istiğfar namazda olursa elbette bu en güzelidir. Sahîh hadîs mecmualarında ve başka eserlerde sahabeden bir cemaattan rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ her gecenin son üçte birinde dünya semâsına iner ve şafak sökünceye kadar: Tevbe eden yok mu, tevbesini kabul edeyim, istiğfar eden yok mu, bağışlayayım. İsteyen yok mu ki isteği kendisine verilsin, buyurur. Hz. Yâ'kûb'un oğullarına: «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» (Yûsuf, 98) dediğini haber veren âyet-i kerîme'nin tefsirinde müfessirlerden birçoğu şöyle diyor: Hz. Yâ'kûb onlar için mağfiret dilemeyi seher vaktine bırakmıştı.
Allah Teâlâ onları namaz kılmakla niteledikten sonra ikinci olarak zekât, iyilik ve sıla-i Rahimle niteleyerek şöyle buyurur: «Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de (ayırdıkları bir kısım) bir hak vardır.» Ayet-i kerîme'de geçen sâil kelimesinin anlamı ma'lûmdur. Bu; istemeye başlayan kimsedir ki onun insanların

malında hakkı vardır. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî' ve Abdurrahmân kanalıyla... Hüseyin İbn Ali'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Bir at üzerinde bile gelmiş olsa sâil'in hakkı vardır, buyurmuştur. Ebu Dâvûd da hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Ali îbn Ebu Tâlib'den müsned olarak da rivayet eder. Yine Ebu Dâvûd bu hadîsi Hermâs îbn Ziyâd kanalıyla merfû' olarak da rivayet etmiştir.
Ayet-i kerîme'de geçen mahruma gelince; İbn Abbâs ve Mücâhid, bu kimseyi şöyle ta'rîf ediyorlar: O; kazancı kıt ve dar olan bir kimsedir ki onun için İslâm'da bir pay yoktur. Yani onun Beyt'ül-Mârde payı, bir kazancı ve yiyeceğini te'mîn edeceği bir sanatı yoktur. Mü'minlerin annesi Hz.Âişe der ki: Hemen hemen hiç bir kazanç elde edemeyen, kazancı son derece kıt ve dar olan kimsedir. Dahhâk şöyle diyor: O, malı yok olmuş, mahvolmuş kimsedir. Allah Teâlâ onun için bu hakkı vermiştir. Ebu Kılâbe de şöyle diyor: Yemâme'de bir sel geldi ve birisinin malını alıp götürdü. Sahâbe'den birisi: İşte bu mahrumdur, dedi. İbn Ab-bâs, Saîd İbn Müseyyeb, İbrahim en-Nehaî, İbn Ömer'in kölesi Nâfi' ve Atâ İbn Ebu Rebâh da mahrumu; kazancı kıt ve dar olan, şeklinde ta'rîf etmişlerdir. Katâde ve Zührî mahrumu: İnsanlardan bir şey istemeyen şeklinde ta'rîf eder. Zührî ise AUah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu nakleder:
Yoksul; insanları dolaşarak bir veya iki lokmanın, bir veya iki hurmanın kendisini geri çevirdiği kimse değildir. Aksine yoksul; kendini muhtaç etmeyecek bir varlığı bulamayan, durumu anlaşılamayıp kendisine sadaka verilmeyen kimsedir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'-lerinde başka bir kanaldan rivayetle müsned olarak zikretmişlerdir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Mahrum; ganimet paylaştırıldıktan sonra gelen kimsedir ki ona az bir miktar verilir. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana arkadaşlanmdan biri rivayet edip şöyle dedi: Bizler, Mekke yolunda Ömer tbn Abdülazîz İle beraberdik. Bir köpek geldi. Ömer, bir koyunun kürek kemiğini çıkararak o köpeğin önüne attı ve şöyle dedi: Onun mahrum olduğunu söylüyorlar. Şa'bî der ki: Mahrumun ne olduğunu bilmek beni çok yordu. İbn Cerîr'in tercih ettiği görüşe göre mahrum; hangi sebeple olursa olsun malı olmayandır. İster kazanca güç yetiremez halde, ister bir âfet veya başka şeyle malı helak olmuş olsun, malı bütünüyle bitmiş, yok olmuş kimsedir. Sevrî'nin Kays İbn Müslim'den, onun Hasan İbn Muhammed'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir se-riyye göndermiş de onlar ganimet almışlar. Peşinden o ganimetin taksiminde hazır bulunmayan bir topluluk gelmiş ve «Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır.» âyet-i kerîme'si nazil olmuş. Bu rivayet âyetin Medine'de nazil olmuş olmasını gerektirir. Halbuki durum böyle değildir, aksine âyet Mekke'de nazil olmuştur ve kendinden sonraki hâdiselere de şâmildir.
Allah Teâlâ: «Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.» buyurur. Yeryüzünde onun yaratıcısının büyüklüğüne ve sonsuz kudretine delâlet eden alâmetler vardır. Orada her sınıftan bitkiler, hayvanlar, ovalar, dağlar, çöller, nehirler, denizler, dilleri ve renkleri farklı, irâdeleri ve kabiliyetleri değişik, akılları, anlayışları ve hareketleri birbirinden farklı derecelerde, kimi bedbaht, kimi bahtiyar insanlar yaratmıştır. Onlann organlarından ber birini ihtiyâç duyacakları yere koyarak onları terkîb etmesinde hiç şüphesiz yüce hikmetle^ vardır. Bu sebepledir kiı «Kendi nefislerinizde de âyetler vardır. Hâlât görmez misiniz?» buyurmuştur.

Katâde der ki: Her kim kendi yaratılışı üzerinde düşünürse, bilir ki o yaratılmıştır ve mafsalları ibâdet için yumuşatılmıştır.
«Rızkınız da semâdadır.» âyetiyle yağmur, «Size vaadolunan şeyler de semâdadır.» âyetinde de cennet kasdedilmektedir. İbn Abbâs, Mücâ-hid ve birçokları böyle söylemiştir. Süfyân es-Sevrî der ki: Vâsıl el-Ah-deb «Rızkınız da, size vaadolunan şeyler de semâdadır.» âyetini okudu ve: Ben rızkımın semâda olduğunu görüyor ve onu yerde arıyorum, bu olacak şey mi? dedi ve bir harabeye girerek orada üç gün kaldı, hiç bir şey elde edemedi. Üçüncü gün olduğunda birden yaş hurma yaprağından yapılmış bir zenbil gördü (ve onun içine girdi) onun kendisinden daha fazla hüsn-i niyyet sahibi bir kardeşi vardı. O da onunla beraber bu harabeye girdi ve böylece iki zenbil oldular. Bu durumda devam ede ede sonunda aralarını ölüm ayırdı.
«Göğün ve yerin Rabbma andolsun ki; bu, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.» âyet-i kerîme'sinde Allah Teâlâ yüce zâtına yemin eder ki onlara va'detmiş olduğu Kıyamet, yeniden diriltilme ve amellerinin karşılığını verme hiç şüphesiz meydana gelecektir. O, hakkında hiç bir şüphe bulunmayan gerçektir. Konuştuğunuz zamandaki nutkunuzdan nasıl hiç şüphe etmiyorsanız bundan da şüphe etmeyin. Muâz (r.a.) bir şey rivayet ettiği zaman arkadaşına: Sen nasıl buradaysan bu da hiç şüphesiz gerçektir, dermiş. (Senin şu anda burada olduğundan nasıl şüphe etmiyorsan sana bu rivayet ettiğim de aynı kesinlikte bir gerçektir, dermiş.) Müsedded'in tbn Ebu Adiyy kanalıyla... Hasan el-Bas-rî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Rabları kendilerine yemîn ettikten sonra onu tasdik etmeyen kavimleri Allah kahretsin, buyurmuştur. Bu hadîsi İbn Cerîr de Bündâr kanalıyla... Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivayetle zikretmiştir.[2]

İzâhı

24 — Sana ibrahim'in şerefli müsâfirlerinin haberi geldi mi?
25 — Hani onlar, yanma girip; selâm sana, demişlerdi de; selâm, demişti. Tanınmamış bir zümre.
26 — Hemen ailesine giderek semiz bir buzağı ile gelmiş,
27 — Onlara yaklaştırıp; yemez misiniz? demişti.
28 — Derken onlardan endîşeye düşmüştü. Korkma; demişler ve onu bilgin bir oğulla müjdelemişlerdi.
29 — Bunun üzerine zevcesi hayretle seslenerek döndü, yüzünü kapayarak: Kısır bir kocakarı, dedi.
30 — Onlar: Bu, böyledir, Rabbın buyurdu. Muhakkak ki O Hakim, Alîm olandır, dediler.

İbrahim'in Müsâfirleri

Bu kıssa daha önce Hûd ve Hicr sûrelerinde de geçmişti. Allah Te-âlâ: «İbrahim'in kendilerine değer verdiği şerefli müsâfirlerinin haberi sana geldi mi?» buyurur ki, İmâm Ahmed ve âlimlerden bir grup mü-sâfire ikramda bulunmanın vâcib olduğu

görüşündedirler. Âyet-i kerî-me'nin zahirinden de anlaşıldığı veçhile bu hususta hadîsler de vârid olmuştur.
«Hani onlar, yanma girip; selâm sana, demişlerdi de; (O da onların selâmına onlarınkinden daha faziletli bir selâmla karşılık vererek) selâm, demişti» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Size bir selâm verildiği zaman; ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynısıyla mukabele edin.» (Nisa, 86) buyurur ki, Hz. İbrahim Halîl burada selâmın en üstününü tercîh etmiştir. Hz. İbrahim: «Tanınmamış bir zümre.» demişti ki Cebrail, İsrafil ve Mikâîl'den oluşan melekler onun yanma heybetli, güzel gençler şeklinde gelmişler, bu sebeple o: «Tanınmamış bir zümre.» demişti.
«(Gizlice ve sür'atle) hemen ailesine giderek (malının en iyisinden) semiz bir buzağı ile gelmişti.» Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buy-rulur:
«Ve beklemeden onlara kızartılmış bir buzağı ikram etmişti.» (Hûd, 69). «Onlara yaklaştırıp; yemez misiniz? demişti.» Onlara gayet yumuşak bir sözle konuşmuş ve güzel bir şekilde yiyeceği onlara takdîm etmişti. Bu âyet kerîme ikram âdabını ihtiva etmektedir. Önce Hz. İb-râhîm onlara sür'atle ve onlar hissetmeksizin yemeği getirmiş, size yemek getireyim mi? diye onlara minnette bulunmaksızın sür'atle ve gizlilik içinde yemeği onlara getirmiştir. Malından bulabildiği en iyisini yani semiz ve körpe bir buzağıyı kızartıp getirerek onlara yaklaştırmış, buyrun yemeğe dememiş, aksine yemeği önlerine koymuş, işitene ağır gelecek kesin bir ifâde ile onlara yemelerini emretmemiş, aksine lütuf ve takdîm havası içinde onlara «Yemez misiniz?» demiştir. Nitekim günümüzde de aynı yolu ta'kîb eden birisi şöyle diyebilir: Şayet sadaka vermeyi uygun ve güzel görürsen sadaka
«Derken onlardan endîşeye düşmüştü.» Başka bir sûrede daha önce kıssalarının geçtiği gibi bu muhaldir. Allah Teâlâ orada şöyle buyurur: «Ellerinin ona uzanmadığını görünce, durumlarını beğenmedi ve içine korku düştü. Korkma, biz Lût kavmine gönderildik, dediler. Karısı ayakta idi. Bunun üzerine güldü.» (Hûd, 70-71). Hz. İbrahim'in hanımı, onlar Allah'a karşı kibirlenerek isyan ve inâdda bulundukları için helak olacaklarına sevinmişti. İşte o zaman melekler ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u müjdelediler. «Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken. Doğrusu bu, şaşılacak bir şey, dedi. Dediler ki: Allah'ın İşine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O Hamîd'dir. Mecîd'dir.» (Hûd, 72-73). Burada ise şöyle buyruluyor: «Ve onu bilgin bir oğulla müjdelemişlerdi.» Hz. îshâk'ın müjdelenmesi aynı zamanda Hz. İbrahim'in hanımına da bir müjdedir. Zîrâ çocuk ondan olacaktır. Dolayısıyla her ikisi de müjdelenmişlerdir. «Bunun üzerine zevcesi hayretle seslenerek döndü.» âyet-i kerîme'sindeki kelimesini; İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Salih, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Sevrî ve Süddî; yüksek sesle ve şiddetle bağırma (haykırma) olarak açıklarlar. Ki Hz. İbrahim'in hanımı: Vay başıma gelenler, diye bağırmıştı. «Yüzünü kapayarak, (elini alnına vurarak) —bu açıklama Mücâhid ve İbn Sâbit'-indir— : Kısır bir kocakarı, dedi.» İbn Abbâs, buradaki yüzünü kapamayı; kadınların garîb bir şeye şaştıklarında yaptıkları gibi şaşkınlığından kendini tokatlama olarak açıklar. «Kısır bir kocakarı, dedi.» Ben daha çocukluğumda kısır kalmış ve hâmile olmamışken şimdi ihtiyar bir kocakarı olduğum halde mi doğuracağım? dedi. «Onlar: Bu, böyledir, Rabbin buyurdu.

Muhakkak ki O, (söz ve fiillerinde) Hakim, (şerefe hak kazanmış olanları en iyi bilen) Alîm olandır, dediler.»[3]

31 — Ey elçiler, işiniz nedir? dedi.
32 — Dediler ki: Biz, suçlu bir kavme gönderildik,
33 — Ki üzerlerine çamurdan taşlar yağdıralım.
34 — Ki aşırı gidenler için Rabbımn katında nişanlanmış.
35 — Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık.
36 — Zâten orada bir evden başka müslüman bulamadık.
37 — Elîm azâbdan korkanlar için orada bir âyet bıraktık.

Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de Hz. İbrahim (a.s.)den bahsederek: «İbrahim'in korkusu geçip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti. Doğrusu İbrahim; yumuşak huylu, çok içli, ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi. Ey İbrahim; bundan vazgeç, zira Rabbımn fermanı gelmiştir. Onlara muhakkak geri çevrilmeyecek bir azâb gelmektedir.» (Hûd, 74-76) buyururken burada da şöyle buyruluyor: «Ey elçiler, işiniz nedir? (Durumunuz nedir, neden geldiniz?) dedi. (Onlar da Hz. Lût'un kavmini kasdede-rek) dediler ki: Biz, suçlu bir kavme gönderildik ki, üzerlerine çamurdan taşlar yağdıralım. Ki (o taşlar) Rabbın katında, aşırı gidenler için nişanlanmış (belliklenmiş)tir.» Rabbın katında her taşın üzerine sahibinin ismi gelecek şekilde onların isimleri yazılmıştır. Ankebût sûresinde: «Ama Lût oradadır, dedi. Elçiler de: Biz orada olanları daha iyi biliyoruz. Onu ve geride kalanlardan karısı dışında ailesini kurtaracağız, dediler.» (Ankebût, 32) buyurulurken burada da : «Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık.» denilmektedir ki bunlar, Hz. Lût ve onun hanımı dışındaki âilesidir. «Zâten orada bir evden başka müslüman bulamadık.» îmân ve İslâm isimlerinin ıtlak olunduğu kimseleri birbirinden ayırmayan ve Mu'tezile'nin görüşünde olan kimseler bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Zlrâ burada onlara hem mü'minler ve hem de müslümanlar denilmiştir. Ancak âyetin buna delil sayılması zayıf bir ihtimâldir. Zîrâ onlar mü'minlerden ibaret bir kavim idiler. Bize göre her mü'min müslümandır ama bunun aksi vârid değildir. (Her müslüman mü'min değildir). Burada durumun özelliğinden dolayı iki isim aynı kimseler için kullanılmıştır. Bunun her durumda kullanılması gerekmez.
«Elim azâbdan korkanlar için orada bir âyet bıraktık.» Orayı bir ibret kıldık. Onlar üzerine azâb ve cezalandırmamızı indirdik, sert taşlar yağdırdık. Onların yerlerim-kokuşmuş, pis bir göle çevirdik. İşte bunda elim azâbdan korkan mü'minler için bir ibret vardır.[4]

38 - Musa'da da. Hani onu apaçık bir delille Firavun'a göndermiştik.
39 — O, erkânı ile birlikte yüz çevirmiş; ya bir büyücü, ya da bir delidir, demişti.
40 — Sonunda onu da, ordularını da yakalayıp denize attık. O, kınanacak işler yapıp durmaktaydı.
41 - Âd'a da. Hani onların üzerine kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.
42 — isabet ettiği şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.
43 — Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın, demişti.

44 — Onlar ise Rablarının emrine başkaldırmışlardı, buyruğundan çıkmışlardı. Bunun üzerine kendilerini göz göre göre yıldırım çarpmıştı.
45 — Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım da görmemişlerdi.
46 — Daha önce de Nûh kavmini. Zîrâ onlar gerçekten fâsıklar güruhu idiler.

Mûsâ ve Firavun

Allah Teâlâ buyurur ki: «Musa'da da. Hani onu apaçık bir delil (kesin bir hüccet) ile Firavun'a göndermiştik. O, erkânı ile birlikte yüz çevirmişti.» Firavun, Hz. Musa'nın kendisine getirmiş olduğu apaçık gerçeğe karşı büyüklenerek ve inâdlaşarak yüz çevirmişti. Mücâhid: Ashabı ile izzet, güç kuvvet bulmak istedi, der. Katâde: Allah'ın düşmanı kavmine üstün geldi, demiştir. İbn Zeyd ise: O ve onunla beraber bulunan topluluğu, erkânı yüz çevirdi, demiş daha sonra da: «Keski size yetecek bir kuvvetim olsaydı. Veya sağlam bir yere sığmsaydım, dedi.» (Hûd, 80) âyetini okumuştur. Ancak bizim vermiş olduğumuz birinci anlam daha kuvvetlidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de: «Allah'ın yolundan saptırmak için, kibirlenerek yanım eğip büker...» (Hacc, 9) buyurulur ki; o, haktan yüz çevirmiş ve büyüklenmiş; «ya bir büyücü, ya da bir delidir.» demişti. O, şöyle demek istemişti: Bize getirmiş olduğun gerçekler bahsinde sen, ya sihirbazsın, ya da delisin. Allah Teâlâ da şöyle buyurur: «Sonunda onu da, ordularını da yakalayıp denize attık. O, kınanacak işler yapıp durmaktaydı.» O, kınamayı hak etmiş kâfir, inkarcı, günahkâr ve inâdçı birisiydi.
«Ad'a da. Hani onların üzerine kasıp kavuran (her şeyi bozan ve hiç bir şey bitirmeyen) rüzgârı göndermiştik.» Âyet-i kerîme'deki «Kasıp kavuran rüzgâr» ifâdesini; hiç bir şey bitirmeyen ve her şeyi bozan, şeklinde açıklayanlar Dahhâk, Katâde ve başkalarıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İsabet ettiği her şeyi bırakmayıp toza (helak olup mahvolmuş bir şeye) çeviriyordu.» buyurmuştur. «İbn Ebu Hatim der ki: Bize îbn Vehb'in kardeşi Ebu Ubeydullah'ın... Abdullah İbn Amr'-dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Rüzgâr, ikinci kat yeryüzünden müsahhar kılınmıştır. Allah Teâlâ Âd kavmini helak buyurmayı dilediğinde rüzgârın muhafızına, Âd kavmini helak edecek bir rüzgârı üzerlerine göndermesini emretti. Rüzgârın muhafızı: Ey Rabbım, onların üzerine bir öküzün burun deliklerinden çıkacak kadar bir rüzgârı göndereyim mi? diye sordu. Cebbar olan Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Hayır, böyle yaparsan yeryüzünü ve üzerindekileri alt - üst eder, sâdece bir yüzükten geçecek miktarı gönder, buyurdu. İşte Allah Teâlâ'nın kitabında: «İsabet ettiği her şeyi bırakmayıp toza çeviriyordu.» buyurduğu rüzgâr budur. Bu hadîsin merfû' olarak rivayeti münkerdir. Doğruya daha yakın görüneni ise Abdullah İbn Amr'-ın Yermûk günü elde etmiş olduğu iki binit üzerinden almış oldukları cümlesinden olarak Abdullah İbn Amr'da mevkuf olmasıdır. En doğrusunu Allah bilir. Saîd İbn Müseyyeb ve başkaları «Onların üzerine kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.» âyeti hakkında derler ki: O, güney rüzgârıdır. Buhârî'nin Sahîh'inde Şu'be kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bana Doğu yeli ile yardım olundu. Âd kavmi de Batı yeli ile helak edilmişti.

İbn Cerîr'in söylediğine göre «Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın, denmişti.» âyetinde onların süreleri bitene değin eğlenmeleri kasdedilmektedir. Açık olan odur ki bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın: «Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler ve yaptıkları yüzünden onları horlayıcı azabın yıldırımı çarptı.» (Fussilet, 17) kavli gibidir. Aynı şekilde burada da şöyle buyrulur: «Semûd'a da. Hani onlara: Bir süreye kadar yararlanın denmişti. Onlar ise Rablarının emrine başkaldırmışlardı. Bunun üzerine kendilerini göz göre göre yıldırım çarpmıştı. «Onlar üç gün süreyle azabı beklemişler, azâb onlara dördüncü günün sabahında erken vakitte gelmişti. «Ayağa kalkacak (doğrulup kaçacak) güçleri kalmamış, (içinde bulundukları durumdan onları kurtarmak üzere kendilerine yardım edecek kimseyi bulamamışlar)dı. Daha önce de Nûh kavmini helak etmiştik. Zîrâ onlar gerçekten lâsıklar güruhu idiler.» Bütün bu kıssalar daha önce muhtelif sûrelerde ve birçok yerde geniş olarak geçmişti.[5]

47 — Göğü gücümüzle Biz kurduk. Ve Muhakkak ki Biz, genişleticiyiz.
48 — Yeryüzünü Biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz.
49 — Ve her şeyden çift çift yarattık, ki ibret alasınız.
50 — Öyleyse Allah'a koşun. Doğrusu ben size O'ndan apaçık bir uyarıyıcım.
51 — Allah ile birlikte başka bir tanrı edinmeyin. Doğrusu ben size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım.

Göğü Biz Kurduk

Allah Teâlâ dikkatleri ulvî ve süflî âlemi yaratışına çekerek şöyle buyuruyor: «Göğü gücümüzle Biz kurduk (ve onu yüksek bir tavan kıldık).» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Sevrî ve birçoklan âyet-i kerî-me'deki ((S-^y\ ) kelimesini, güç ve kuvvetle tefsir etmişlerdir. «Ve muhakkak ki Biz genişleticiyiz.» Onun köşe bucaklarını genişlettik, direksiz olarak yükselttik de sonunda o şimdiki gibi yükseldi. «Yeryüzünü Biz döşedik (ve onu yaratıklar için bir yatak kıldık). Ne güzel döşe-yicleriz. (Biz onu yeryüzü halkı için bir beşik kıldık.) Ve her şeyden (bütün yaratıklardan) çift çift yarattık.» Gök ve yer, gece ve gündüz, güneş ve ay, kara ve deniz.aydınlık ve karanlık, îmân ve küfür, ölüm ve hayat, mutsuzluk ve mutluluk, cennet ve cehennem olmak üzere her şeyi çift olarak yarattık. Hayvanlar ve bitkilere varıncaya kadar. Bu sebepledir ki.Allah Teâlâ : «Ki ibret alasınız.» Yaratıcının, ortağı olmayan tek ve yegâne olduğunu bilesiniz diye, buyurur. «Öyleyse Allah'a koşun. (Alah'a sığının, işlerinizde O'na dayanın.) Doğrusu ben, size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım. (Allah ile birlikte O'na şirk koşarak başka bir tann edinmeyin.) Doğrusu ben, size O'ndan apaçık bir uyarıcıyım.»[6]

52 — İşte böyle. Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece; büyücüdür veya delidir, dediler.
53 — Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.
54 — Onlardan yüz çevir. Artık sen kınanacak değilsin.
55 — Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.

56 — Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.
57 — Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.
58 — Şüphesiz ki rıziklandıran, güç ve kuvvet sahibi olan Allah'tır.
59 — Muhakkak ki zulmedenlerin, arkadaşlarının suçlarına benzer suçları vardır. Acele etmesinler.
60 - Kendilerine va'dedilen günlerinden dolayı vay kâfirlere.

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.)ni teselli ederek şöyle buyurur: Şu müşriklerin sana söylediklerini daha Önceki yalanlayanlar da peygamberlerine söylemişlerdi. «Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece; büyücüdür veya delidir, dediler.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunu (bu sözü) birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azgın birer topluluktu.» Onların kalbleri birbirine benzemiştir. Sonradan gelenleri, daha önce gelenlerinkine benzer sözler söylemişlerdir. «(Ey Muhammed, sen) onlardan yüz çevir. Artık sen (bundan dolayı) kınanacak değilsin. Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir (ve öğütten ancak mü'min kalbler istifâde eder)Jj3en, cinleri ve insanlan ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» Onlara muhtaç olduğumdan dolayı değil sadece onlara Bana ibâdet etmelerini emretmek için yaratmışımdır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha, «Bana kulluk etsinler diye yarattım.» kısmını şöyle açıklar: İsteyerek veya istemeyerek Bana ibâdeti kabul ve ikrar etsinler diye yarattım. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih ediyor. İbn Cüreyc ise: Ancak beni tanısınlar diye yarattım, şeklinde açıklar. Rebî' İbn Enes burayı: Ancak ibâdet etsinler diye yarattım, şeklinde tefsir etmiştir. Süddî der ki: İbâdetin fayda vereni de, fayda vermeyeni de vardır. «Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, muhakkak: Allah, derler.» (Lokman, 25) İşte bu, onlar için bir ibâdettir. Ancak şirk ile beraber olduğu için onlara fayda verecek değildir. Dahhâk der ki: Burada kasdedilenler mü'-minlerdir. ^
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni doyurmalarım da istemiyorum. Şüphesiz ki nzıklandıran, güç ve kuvvet sahibi olan Allah'tır.» İmâm Ahmed'in Yahya İbn Adem ve Ebu Saîd kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetlerine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü bana âyeti şöyle okuttu: «Şüphesiz ki Ben rızıklandı-ran, güç ve kuvvet sahibi olanım.» Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Ne-seî, îsrâîl kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Âyetin anlamı şöyle özetlenebilir: {Allah Teâlâ, kullan tek ve ortağı olmaksızın kendine ibâdet etmeleri için yaratmıştır. Her kim O'na itaat ederse, onu en mükemmel bir mükafatla mükâfatlandırır. Her kim de O'na karşı gelirse, en şiddetli bir şekilde azâblandınr. Allah Teâlâ, Zâtının onlara muhtaç olmadığını; aksine bütün durumlarında O'na muhtaç olduklarını haber verir. Zîra O, onların yaratıcısı ve rızıklandıncısıdır.
Cİmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Ebu Hü-reyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Ademoğlu ibâdetle meşgul ol ki, senin göğsünü zenginlikle doldurayım ve fakirliğini gidereyim. Şayet böyle yapmayacak olursan gönlünü meşguliyetle doldurur, fakirliğini gidermem. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, İmrân, İbn Zaide kanalıyla rivayet ediyorlar. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu da ekier^îmâm Ahmed'in Vekî' ve Ebu Muâviye kanalıyla... Halîd'in iki oğlu Habbe ve Sevâ'dan

rivayetine göre onlar şöyle demişlerdi: Allah Rasûlü bir iş yaparken —veya bir bina inşâ ederken, Ebu Muâviye ise: Bir şeyi düzeltirken, diyor— ona geldik ve yaptığı işte kendisine yardım ettik. İşi bitirince bize duâ edip şöyle buyurdu: Başlarıma hareket ettiği sürece rızıktan ümit kesmeyin. Şüphesiz annesi insanı, çıplak ve kıpkızıl et olarak doğurur. Sonra Allah ona rızık verir. İlâhî kitablardan birisinde yazılı olduğuna göre Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu; seni Bana ibâdet için yarattım, oyalanma. Senin rızkını üstlendim, yorulma. Beni ara, bulursun. Beni bulduğun takdirde her şeyi bulmuşsun demektir. Beni kaçırmışsan da her şeyi kaçırmışsın demektir. Ben sana her şeyden daha sevgiliyim. «Muhakkak ki zulmedenlerin, arkadaşlarının suçlarına benzer suçları (ve azâbdan bir paylan) vardır. (Bunda) acele etmesinler. (O, hiç şüphesiz meydana gelecektir.) Kendilerine va'dedilen günlerinden (Kıyamet gününden) dolayı vay kâfirlere.»[7]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7472-7475

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7475-7480

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7489-7490

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7491-7492

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7493-7494

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7495

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7496-7497

TÜR SÛRESİ

Tûr ve Beyt-i Ma'mûr
Müttakîler
Şâir mi Derler Yoksa?
Bırak Onları

TÜR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun Tûr'a.
2 — Satır satır dizilmiş kitaba.
3 — Yayılmış ince deri üzerine.
4 — Ma'mûr eve.
5 — Yükseltilmiş tavana.
6 — Dolan denize.
7 — Muhakkak Rabbının azabı vukû'bulacaktır.
8 — Onu engelleyecek yoktur.
9 — o gün gök sarsıldıkça sarsılır,
10 — Dağlar yürüdükçe yürür.
11 — işte o gün, yalanlayanların vay haline.
12 — Onlar ki; daldıkları bâtıl içinde oyalanıp durmaktadırlar.
13 — O gün cehennem ateşine itildikçe itilirler.
14 — Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur.
15 — Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz?
16 — Girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak yapmakta olduklarınızla cezalandırılıyorsunuz.

Tûr ve Beyt-i Ma'mûr

Allah Teâlâ, ulu kudretine delâlet eden yaratıklarına yemîn ediyor ki mutlaka düşmanlarını azâblandıracak ve onlardan bu azabı savacak kimse de olmayacaktır. Tûr; Allah Teâlâ'nm üzerinde Hz. Mûsâ ile konuştuğu, Hz. îsâ'yı gönderdiği, dağ gibi, üzerinde ağaç bulunan dağa denilir. Şayet dağın üzerinde ağaç yoksa ona Tûr denilmez; böylesine arapçada sadece ismi verilir.
«Andolsun, satır satır dizilmiş kitaba.» âyetindeki satır satır dizilmiş kitâb; Levh-i Mahfûz'dur. Bunun insanlara açıkça okunan yazılmış ve inzal olunmuş kitablar olduğu da söylenmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Yayılmış ince deri üzerine, ma'mûr olan ev (Kâ'be'y)e» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd îsrâ hadîsine göre Allah Rasûlü (s.a.), yedinci semâyı geçtikten sonraki kısmı şöyle anlatıyor: (Cebrail) beni Beyt-el-Ma'mûr'a yükseltti. Bir de baktım ki her gün yetmiş bin melek oraya giriyor ve kıyamete kadar bir daha dönmüyor. Yani bu yetmiş bin melek orada ibâdet edip onu tavaf ediyorlar. Aynen yeryüzü halkının Kâ'be'yi tavaf ettiği gibi. Beyt el-Ma'mûr da yedinci gök ehlinin Kâ'be'sidir. Bu sebeple Hz. Peygamber, Hz. İbrahim Halîl(a.s.)i Beyt el-Ma'mûr'a sırtım dayamış olarak bulmuştur. Zîrâ Hz. îbrâhîm yeryüzündeki Kâ'be'nin bânîsidir. Elbette mükâfat, amel cinsinden olacaktır. Beyt el-Ma'mûr Kâ'benin hizâsındadır. Her semâda o semâ ehlinin, içinde ibâdet edeceği ve kendisine doğru namaz kılacakları bir Beyt (Kâ'be) vardır. Dünya semâsındakine Beyt el-îzzet denilir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur: Yedinci kat gökte bir ev vardır ki ona Ma'mûr denilir. Kâ'benin hizâsındadır. Dördüncü kat gökte bir nehir vardır ona el-Hayevân denilir. Cibril her gün ona girer, bir defa dalar, sonra çıkıp silkelenir de ondan yetmiş bin damla dökülür. Allah Teâlâ her damladan bir melek yaratır, onlara Beyt el-Ma'mûr'a gitmeleri ve orada namaz kılmaları emrolu-nur ve onlar emrolunanı yaparlar, sonra çıkarlar ve bir daha ebediyyen oraya dönmezler. İçlerinden birisi onlar üzerine emîr ta'yîn edilir ve onları gökte bir yerde durdurması emrolunur. Kıyamet kopuncaya kadar orada Allah'ı tesbîh ederler. Bu hadîs gerçekten garîbtir ve sadece Ravh îbn Venâh rivayet etmiştir. Bu zât; Emevîlerin kölesi olan el-Emevî Ebu Saîd Dimaşkî'dir. Cüzcanî, Ukaylî, Hâkim Ebu Abdullah en-Neysâburî ve başkaları gibi hafızlardan bir grup onun bu hadîsini münker görmüşlerdir. Hâkim der ki: Ebu Hüreyre, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'nin rivayetlerine göre bu hadîsin aslı yoktur.
İbn Cerîr der ki: Bize Hennâd İbn es-Seriyy'in... Hâlid İbn Ar'ara'-dan rivayetine göre birisi Hz. Ali'ye : Beyt el-Ma'mûr nedir? diye sormuştu. Hz. Ali şöyle dedi: Gökte ed-Durâh denilen bir evdir. Üst tarafından Kâ'be'nin hizâsındadır. Gökteki hürmet yeryüzündeki Beytul-lah'm hürmeti gibidir. Her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar ve bir daha ebediyyen oraya dönmez. Hadîsi Şu'be ve Süfyân es-Sevrî de Semmâk'den rivayet etmişlerdir. Şu'be ve Süfyân'm rivayetlerinde Hz. Ali'ye bu soruyu soran İbn Kevâ olarak verilmektedir. İbn Cerîr de hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Ali İbn Rabîa'dan rivayet eder ki o, şöyle demiştir: İbn Kevâ, Hz. Ali'ye Beyt el-Ma'mûr'u sormuştu. Hz. Ali şöyle cevabladı: Gökte ed-Durâh denilen bir mesciddir. Her gün oraya yetmiş bin melek girer, sonra bir daha asla oraya dönmezler. îbn Cerîr hadîsi Ebu Tufeyl'den, o da Hz. Ali'den yukardaki gibi rivayet etmiştir.
îbn Abbâs'tan rivayetle Avfî der ki: O, Arş'ın hizasında bir evdir. Onu melekler i'mâr eder, her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar, sonra oraya bir daha dönmezler. İkrime, Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Süddî ve Seleften birçokları da böyle söylemiştir. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashabına: Beyt el-Ma'mûr nedir bilir misiniz? diye sormuştu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: O; gökte, Kâ'be'nin hizasında bir mesciddir. Şayet yıkılmış olsaydı, Kâ'be'nin üzerine yıkılırdı. Her gün orada yetmiş bin melek namaz kılar. Ondan çıktıkları zaman bir daha kıyamete kadar dönmezler. Dahhâk, orayı kendilerine el-Hinn adı verilen ve İblîs kabilesinden meleklerin i'mâr ettiğini sanmıştır. En doğrusunu Allah bilir.
Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin... Hz. Ali'den rivayetlerine göre «And-olsun yükseltilmiş tavana.» âyetinde gök kasdedilmektedir. Süfyân der ki: Hz. Ali bu açıklamasının peşinden: «Gökyüzünü de korunmuş bir tavan kıldık. Fakat onlar bundaki âyetlerden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32) âyetini okumuştur. .Mücâhid, Katâde, Süddî, îbn Cüreyc ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih ediyor. Re-bî' İbn Enes ise burada Arş'ın kasdedildiğini söylemektedir. Yani Arş; bütün yaratıkların tavanıdır. Bu, te'vîli mümkün bir açıklamadır ve Cumhûr'un da söylediği gibi burada, diğerleriyle beraber Arş da kasdedilmektedir.

Rebî' İbn Enes «Andolsun dolan denize.» âyeti hakkında der ki: Bu, Arş'ın altındaki sudur ki, yeniden diriltilecekler! günde kabirlerinde cesedleri diriltecek olan yağmur buradan iner. Cumhur ise bunun, dünyada görmekte olduğumuz deniz olduğunu söyler. Âyet-i kerîme'deki kelimesinin anlamında ihtilâf edilmiştir. Bazıları derler ki: Burada maksad, onun kıyamet günü ateş olarak yakılacağıdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın: «Denizler kaynaştınldığı zaman.» (Tekvîr, 6) kavli de böyledir. Yani tutuşturulacak ve mahşer halkını kuşatacak alevlenen bir ateş olacaktır. Bu açıklamayı Saîd İbn Müseyyeb, Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etmiştir. Bu açıklama İbn Abbâs'tan da rivayet edilir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr ve başkaları da böyle söylemiştir. Alâ İbn Ber der ki: adı verilmesinin sebebi, suyunun içilmemesi ve onunla ekin sulan-mamasıdır. Kıyamet günündeki denizler de böyledir. İbn Ebu Hatim bunu Alâ İbn Bedr'den nakletmektedir. Saîd İbn Cübeyr'den rivayete göre o, bu âyeti: Salıverilmiş denize andolsun, şeklinde tefsir eder, Katâde de kelimesine; dolan, anlamı vermiştir. İbn Cerîr de bu anlamı tercihle onun bugün yakılmamakta olduğunu, dolduğunu söylemektedir.
Bu kelimenin «boş» anlamına geldiği de söylenmiştir. Asmaî'nin Ebu Amr îbn Alâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, bu âyeti «boş denize» şeklinde te'vîl etmiştir. O der ki: Bir ümmet yağmur duasına çıktılar, döndüler ve havuzun boşluğunu (boş oluşunu) kasdederek dediler. îbn Merdûyeh, îbn Abbâs'ın bu açık-lamasını Mesânîd'üş-Şuarâ'da rivayet etmiştir.
Ayet-i kerîme'deki kelimesinin; yeryüzü ehlini kaplayıp suda boğmasın diye yeryüzünden men'edilmiş, alıkonulmuş; anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu İbn Abbâs'tan rivayetle AH İbn Ebu Talha söylemektedir. Süddî ve bir başkası da böyle söylemiştir. İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivayet etmiş olduğu şu hadîs de buna delâlet ediyor: İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Hiç bir gece yoktur ki deniz üç defa dikilip Allah Teâlâ'dan yeryüzü halkının üzerine taşarak akmak üzere izin istemesin. Allah Teâlâ onu bundan alıkor. Hafız Ebu Bekr el-İsmâîlî'nin Hasan İbn Süfyân kanalıyla... Avvâm İbn Hav-şeb'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bana sınır bekçisi bir şeyh nakledip şöyle dedi: Bir gece nöbet beklemek üzere çıkmıştım. Benim dışımda gözcülerden hiç kimse çıkmamıştı. Limana geldim ve çıktım. Bana Öyle gelmeye başladı ki deniz dağlann zirveleri hizasına kadar yükseliyor. Ben uyanıkken bu defalarca oldu. Ebu Salih'e rastladım da bana şöyle dedi: Bize Ömer İbn Hattâb'ın naklettiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Hiç bir gece yoktur ki deniz üç defa dikilip Allah Teâlâ'dan yeryüzü halkı üzerine taşarak akmatf üzere izin istemesin. Allah Teâlâ onu bundan alıkor. Bu haberin isnadında adı verilmeyen mübhem bir râvî vardır.
«Muhakkak Rabbının azabı vukûbulacaktır.» kısmı, üzerine yemîn edilendir. Yani Rabbının azabı mutlaka kâfirlerin basma gelecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de bu belirtilmektedir. «O'nu engelleyecek yoktur.» Allah Teâlâ onlar için bu azabı murâd ettiği zaman onlardan azabı defedip savacak hiç kimse yoktur. Hafız Ebu Bekr İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize babamın... Ca'fer İbn Zeyd el-Abdî'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Hz. Ömer bir gece, Medine'de geceleyin kontrol için çıkmıştı. Müslümanlardan birinin evine uğradı. O sırada o kişi kalkmış namaz

kılıyordu. Hz. Ömer onun kırâetini dinlemek üzere durdu. Adam «Muhakkak Rabbının azabı vuku bulacaktır. Onu engelleyecek yoktur.» kısmına gelinceye kadar «Andolsun Tûr'a...» âyetlerini okudu. Hz. Ömer: Ka'be'nin Rabbma andolsun ki hak bir yemindir, deyip merkebinden indi, duvara dayandı, bir süre o şekilde kaldı, sonra da evine döndü. Bir ay evinde kaldı. İnsanlar onu yoklamaya gidiyorlar ve hastalığını bilmiyorlardı. Allah ondan hoşnûd olsun. İmâm Ebu Ubeyd'in Fadâü'ül-Kur'âu'ında Muhammed İbn Salih kanalıyla... Ha-san'dan rivayetine göre Hz. Ömer «Muhakkak Rabbının azabı vuku' bulacaktır.» âyetini okumuş, yerinden öyle bir sıçramış ki bu sebeple yirmi gün hasta olmuş.
İbn Abbâs ve Katâde, «O gün gök sarsıldıkça sarsılır,» âyetindeki sarsılmayı hareket etme ile açıklarlar. İbn Abbâs'tan rivayete göre bu sarsılma, göğün varılmasıdır. Mücâhid ise bunu göğün dönmesi ile açıklar. Dahhâk der ki: O; Allah'ın emriyle hareket ettirilmesi, dönmesi ve birbiri içinde dalgalanmasıdır. İbn Cerîr'in de tercih ettiği görüş göğün sarsıldıkça sarsılması, dönme içindeki hareketidir. (...)
«Dağlar yürüdükçe yürür.» Dağlar helak olarak kökünden sökülüp yıkılır, un-ufak olur. «İşte o gün, yalanlayanların vay haline.» O gün Allah'ın azabı ve cezalandırmasından vay o yalanlayıcılara. «Onlar ki; daldıkları bâtıl içinde oyalanıp durmaktadırlar.» Onlar dünyada bâtıla dalmakta, dinlerini alaya ve eğlenceye almaktadırlar. «O gün cehennem ateşine (sürülüp) itildikçe itilirler.» Mücâhid, Şa'bî, Muham-med İbn Kâ'b, Dahhâk, Süddt ve Sevrî bu âyeti: O gün, cehennem ateşine atılırlar, şeklinde açıklamışlardır. Zebaniler bir azarlama ve suçlama olarak kendilerine: «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? (Ateşin bütün yönlerden kapladığı kimsenin girişi gibi) girin oraya. Sabretseniz de, sabretmese-niz de artık birdir. (Oranın azabına, cezalandırmasına ister sabredin, ister sabretmeyin, fark yoktur. Oradan ayrılış ve sizin için oradan kurtuluş yoktur.) Çünkü siz, ancak yapmakta olduklarınızla cezalandırılıyorsunuz, (Allah hiç kimseye haksızlık etmez. Aksine herkese amelinin karşılığını verir, derler).»[1]

17 — Muhakkak ki müttakîler; cennetler ve nimetler içindedirler.
18 — Rablarmın kendilerine verdikleriyle mutlu olarak. Rabları onları cehennem azabından da korumuştur.
19 — İşlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.
20 — Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak. Ve onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirdik.

Müttakîler

Allah Teâlâ mutlu kimselerin durumunu haber vererek: «Muhakkak ki müttakîler; cennetler ve nimetler içindedirler.» buyurur ki, bu durum diğerlerinin içinde bulunduğu azâb ve cezalandırmanın tâm tersidir. «Rablarmın kendilerine verdikleriyle mutlu olarak...» Allah Teâla'nın onlara venniş olduğu yiyecek, içecek, giyecek, mesken, binit ve başka her türden çeşitli lezzetlerden ibaret nimetler içinde mutludurlar. Rabları onları cehennem azabından da korumuş, cehennem azabından

kurtarmıştır. Buna eklenen; cennete girmek, orada hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiç bir insanın kalbine gelmeyen sevinçler bile başlı başına müstakil bir nimettir.
Allah Teâlâ'nm: «İşlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» âyet-i kerîme'si şu kavli gibidir : «Geçmiş günlerde, peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin ve için, denir.» (Hakka, 24) Bu, Allah'ın bir lut-fu ve ihsanı olarak daha önce işlemiş olduklarınıza bir karşılıktır.
«Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak.» Sevrî'nin Husayn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu tahtlar gerdek odalarındadır. îbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Heysem îbn Mâlik et-Tâi'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz kişi kırk sene tahtına yaslanır. Oradan ayrılmaz, oradan usanmaz. Gönlünün çektiği ve gözünün hoşlandığı şeyler ona gelir. Yine îbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Sâbit'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Bize bil-dirildiğine göre; kişi cennette yetmiş sene tahtına yaslanır. Yanında eşleri, hizmetçileri ve Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu şerefler ve nimetler vardır. Orada kalma süresi sona erince, bir de bakar ki daha önce hiç görmemiş olduğu eşleri vardır. Onlar: İşte şimdi bizi kendinden nasîbdâr etme zamanın geldi, derler.
Âyet-i kerîme'deki (Âiy^a) kelimesi; yüzleri birbirine dönük anlamına olup, Allah Teâlâ'nın: «Karşılıklı tahtlar üzerinde...) (Saffât, 44) Kavli de bunu açıklamaktadır.
«Ve onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirdik...» Onlar için iri siyah gözlü hurilerden güzel, sâlih eşler (zevceler) kıldık. Mücâhid fiilini; onları ceylan gözlü hurilerle nikahladık; şeklinde açıklamıştır. Bu hurilerin nitelikleri birçok yerde burada tekrarına gerek kalmayacak şekilde açıklanmıştı.[2]

21 — imân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik. Herkes kazandığı ile bağlıdır.
22 — Onlara, diledikleri meyve ve etten bol bol vermişizdir.
23 — Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.
24 — Sedefleri içinde gizlenmiş inci gibi civanlar da kendileri için etraflarında döner.
25 — Birbirlerine dönüp sorarlar:
26 — Derler ki: Gerçekten biz, bundan önce ailelerimiz arasında korku içindeydik.
27 — Allah bize lütfetti de bizi gözeneklere işleyen o Semûm azabından korudu.
28 — Gerçekten biz, bundan önce de O'na duâ ediyorduk. Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahim.

Allah Teâlâ yaratıklarına olan lutfu, ihsanı, nimeti ve ikramını haber veriyor. Mü'minlerin çocukları, îmânda babalarına tâbi oldukları zaman, her ne kadar babalarının amellerine erişememiş olsalar da Allah Teâlâ babalarının, bulundukları mertebelerde oğulları ile gözleri nin aydın olması için onlan babalarının derecelerine eriştirir. En güzel şekillerde onları bir araya toplar. Ameli eksik olanı, ameli en mükemmel olanın derecesine yükseltir. Böyle yaparken ameli mükemmel

olanın ne amelini ne de derecesini düşürmez. Bu; derecesi yüksek olanla alçak olanı eşitlemek içindir. Bu sebepledir ki şöyle buyurur: «Onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik.» Sev-rî'nin Amr İbn Mürre kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o: Mü'-minin zürriyeti amel bakımından kendisinden aşağı bile olsa Allah Teâlâ onun zürriyetini, onlarla gözünün aydın olması için onun derecesine yükseltir, demiş sonra da: «İmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık. Onların işlediklerinden hiç t>ir şey eksiltmedik.» âyetini okumuştur. İbn Abbâs'ın bu sözünü îbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayet ediyorlar. îbn Cerîr aynı zamanda bunu Şu'be kanalıyla Amr İbn Mürre'den de rivayet etmiştir. Bezzâr ise İbn Abbâs'ın bu açıklamasını Sehl tbn Bahr kanalıyla... îbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayetle zikretmiştir. Bezzâr bu haberi rivayetten sonra der ki: Sevrî, bu haberi Amr İbn Mürre kanalıyla... İbn Abbâs'tan mevkuf olarak da rivayet eder.
İbnEbu Hatim der ki: Bize Abbâs İbn Velîd İbn Mezyed'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «îmân edip de soyları da îmânda kendilerine tabî olanlar; onlara soylarını da kattık.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar mü'minin imân üzere ölen soylarıdır. Şayet babalarının dereceleri onların derecelerinden daha yüksekte ise, onların daha önce işlemiş oldukları amellerinden hiç bir şey eksiltilmeksizin babalarına katılırlar. Hafız Taberânî'nin Hüseyn İbn İshâk et-Tüstsrî kanalıyla... İbn Abbâs'tan —Öyle sanıyorum ki İbn Abbâs, Hz. Peygamber (s.a.)den demiştir— rivayetine göre o, şöyle diyor: Kişi cennete girdiği zaman ana babasını, eşini ve çocuğunu sorar. Onlar senin derecene ulaşamadılar, denir. Ey Rabbım, ben kendim ve onlar için amel işlemiştim, der de onların da kendisine katılması emrolunur. İbn Abbâs burada: «îmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar...» âyetini okumuştur. Avfî*nin İbn Abbâs'tan bu âyet hakkındaki rivayetine göre burada Al-lah Teâlâ şöyle buyuruyor: Soyları îmânda kendilerine ulaşmış ve Benim emrime itaat ederek iyi amelleri işlemiş olanları îmânları sebebiyle cennette onlara katanm. Küçük çocukları da zâten onlara katılacaktır. Bu; birinci açıklamaya yaklaşmaktadır. Ancak ondan daha açık bir şekilde tefsîr etmektedir: Şa'bî, Saîd îbn Cübeyr, îbrâhîm, Katâde, Ebu Salih, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle söylemektedir, îbn Cerîr bu açıklamayı tercih etmiştir.
İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah der ki: Bize Osman İbn Şeybe'nin... Hz. Ali'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Hadîce, Hz. Peygamber (s.a.)e Câhiliye devrinde ölen iki çocuğunu sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.) o ikisi cehennemdedir, buyurdu. Allah Rasûlü Hz. Hadîce'nin yüzündeki hoşnûdsuzluğu görünce: Şayet sen onların yerlerini görmüş olsaydın şüphesiz onlara öfkelenirdin, buyurdu. Hz. Hadîce: Ey Allah'ın elçisi, ya senden olan çocuklarım? diye sordu da Hz. Peygamber: Cennettedirler, buyurdu ve şöyle devam etti: Şüphesiz mü'minler ve çocukları cennette, müşrikler ve çpcuklan cehennemdedir. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : «İmân edip de soylan da îmânda kendilerine tâbi olanlar; onlara soylarını da kattık...» âyetini tilâvet buyurdu. Bu; babaların amelinin bereketi ile çocuklara olan lutfudur. Çocuklarının duası bereketiyle babalara olan lutf u ihsanına gelince; İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şüphesiz Allah Teâlâ, cennette sâlih kulun derecesini yükseltir de kul: Ey Rabbım, bu bana nereden geldi? diye sorar. Rab Teâlâ: Çocuğunun sana

olan istiğfarı ile, buyurur. Bu hadîsin isnadı sahihtir ancak bu kanaldan rivayetle tahrîc etmemişlerdir. Ancak bu hadîsin Müslim'in Sahihinde Ebu Hüreyre'den rivayetle şahidi vardır ki Ebu Hüreyre, Allah Rasûlü (s.a.)nden şöyle rivayet eder: Ademoğlu öldüğü zaman üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye, faydalanılan bir ilim, kendisi için dua eden sâlih bir evlâd.
Allah Teâlâ «Herkes kazandığı ile bağlıdır.» buyurur. Bundan önce Allah Teâlâ lütuf ve ihsan makamını haber vermekteydi. Lütuf makamı; babaların makamına yükselmeyi gerektirecek bir ameli olmaksızın soylann derecesini babaların derecesine yükseltmekti. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ adalet makamını haber veriyor. Buna göre O, hiç kimseyi bir başkasının günâhıyla muaheze etmeyecek, aksine herkes kazandığı ile bağlı olup; ameline göre cezalandırılacak, baba veya oğul olsun insanlardan bir başkasının günâhı ona yüklenmeyecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «Her nefis kazancına bağlı bir rehinedir. Ancak defteri sağdan verilenler böyle değildir. Onlar cennetlerdedirler, sorarlar suçlulara.» (Müddessir, 38-41).
«Onlara, diledikleri meyve ve etten bol bol vermişizdir.» Onlara, hoş görülen ve arzulanan değişik çeşitlerden meyveler ve etleri ilet-mişizdir. Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» Dahhâk burada, birbirlerine içki kadehi vereceklerini kaydeder. «Onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» Bu sebeple aralarında saçma sapan kelâm konuşmazlar. Dünya hal-kından içki içenlerin yaptığı gibi birbirlerine hezeyan savurup günâh kazanacak sözler konuşmazlar. İbn Abbâs buradaki kelimesini; boş sözle, kelimesini de yalanla izah etmiştir. Mü-câhid der ki: Birbirlerine sövmezler ve günâh kazanmazlar. Katâde de: Bu (içki içme ve içki kadehlerini birbirlerine devretme) dünyada iken şeytânla beraberdir. Allah Teâlâ âhiret içkilerini, dünya içkilerinin pislik ve eziyetlerinden uzak tutmuştur. Böylece daha önce de geçtiği üzere ondan baş ağrısını, karın ağrısını ve bütünüyle aklı izâleyi gidermiştir. Allah Teâlâ haber veriyor ki; âhiret içkileri onları, hezeyan ve fuh-şiyyâtı içeren faydasız, kötü sözlere sürüklemeyecektir. Ayrıca onun güzel görünüşlü ve tadının hoş olduğunu da haber vermiştir. Başka âyet-i kerîmelerde: «Ki bembeyazdır, içenlere zevk verir. Baş ağrısı yoktur onda ve sarhoş da etmez.» (Sâffât, 46-47), «Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi akılları da giderilmez.» (Vakıa, 19) buyrulur-ken burada da şöyle buyurmakta: «Orada öyle bir kadehi devrederler ki, onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.»
Allah Teâlâ'nın: «Sedefleri içinde gizlenmiş inci gibi civanlar da kendileri için etraflarında döner.» âyet-i kerîme'si onların cennetteki hizmetçileri ve nıaiyyetini haber verir. Onlar güzellikleri, değerleri, temizlikleri ve elbiselerinin güzelliği ile sanki dizilmiş saf ve düzgün inciler gibidirler. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Ölümsüz gençler yanlarında baş ağrısı ve dönmesi vermeyen bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehlerle dolaşırlar.» (Vakıa, 17-18).
«Birbirlerine dönüp sorarlar.» Dünyadaki amelleri ve hallerini birbirine sorup konuşmak üzere birbirlerine yönelirler. Bu: dünyada sarhoşların içki akıllarını başlarından aldığı zaman birbirleriyle durumları hakkında konuşmaları gibidir.
«Derler ki: Gerçekten biz bundan önce ailelerimiz arasında korku içindeydik.»

Dünya yurdunda iken ailemiz arasında bizler Rabbımızın azabından ve cezalandırmasından korkmaktaydık. «Allah bize lütfetti (ihsanda bulundu) da bizi (korktuğumuzdan kurtardı ve derideki) gözeneklere işleyen o Semûm azabından korudu. Gerçekten biz, bundan önce de O'na dua ediyorduk. (Bizim duamıza icabet buyurdu, istediğimizi bize verdi.) Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahîm.» Bu makamda bir hadîs vârid olmuştur ki şimdi de onu verelim: Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'm Müsned'inde Seleme İbn Şebîb kanalıyla... Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennetlikler cennete girdiği zaman kardeşlerini görmeyi arzularlar. Birinin tahtı diğerinin tahtı hizasına ulaşıncaya kadar gelir, bir-birleriyle konuşurlar. O ve diğeri tahtlarına yaslanır ve dünyada iken içinde bulundukları durumu konuşurlar. Biri arkadaşına: Allah'ın bizi bağışladığı gün hangisidir biliyor musun? Bir gün filân filân yerdeydik de Allah'a duâ etmiştik, işte o gün bizi bağışladı, der. Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr der ki: Hadîsin sadece bu isnâd ile rivayet edildiğini biliyoruz. Ben de derim ki: Hadîsin râvîleri arasında yer alan Saîd İbn Dînâr ed-Dimaşkî hakkında Ebu Hatim: O meçhuldür, şeyhi olan Rebî' İbn Sabîh'in hadîs ezberlemesi bahsinde aleyhinde söz edilmiştir. Bununla beraber o, güvenilir ve sâlih bir kimsedir, der.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Amr İbn Abdullah el-Evedî'nin... Mes-rûk'dan, onun da Hz. Âişe'den rivayetine göre O: «Allah bize lütfetti de bizi, (derideki) gözeneklere işleyen o Semûm azabından korudu. Gerçekten biz, bundan önce de O'na duâ ediyorduk. Muhakkak ki O'dur O, Berr, Rahîm.» âyetini okumuş ve şöyle demiş: Ey Allah'ım, bize ihsanda bulun ve bizi derideki gözeneklere işleyen Semûm azabından koru. Şüphesiz Sen lutfu bol, merhameti bol olanın kendisisin. A'meş'e: Âişe bunu namazda mı okudu? diye soruldu da A'meş: Evet, diye cevabladı.[3]

29 — Sen öğüt ver. Rabbının nimeti sayesinde sen; ne bir kâhinsin, ne de bir deli.
30 — Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz.
31 — De ki: Gözleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözleyenlerdenim.
32 — Bunu kendilerine akılları mı buyuruyor, yoksa onlar azgın bir kavim midirler?
33 — Yoksa; onu kendisi uydurdu mu diyorlar? Hayır, onlar îmân etmezler.
34 — Şayet sâdıklardan iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.

Şâir mi Derler Yoksa?

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.)ne risâletini kullarına teblîğ etmesini, Allah'ın kendisine .indirmiş olduğunu onlara hatırlatmasını emrederek, iftira edenlerin ve günahkârların atmış olduğu iftiraları ondan giderir ve şöyle buyurur: «Sen öğüt ver. Rabbının nimeti sayesinde sen; ne bir kâhinsin, ne de bir deli. » Kureyş kâfirlerinin bilgisizlerinin söylediği gibi Allah'a hamdolsun ki sen, bir kâhin değilsin. Kâhin; cinlerin göklerden ele geçirmiş oldukları haberleri kendisine bir perinin getirdiği kimsedir. «Sen; şeytânın çarptığı bir deli de değilsin.» Daha sonra Allah Teâlâ, onların Rasûlü (s.a.) hakkında söylemiş oldukları sözleri inkârla şöyle buyurur; «Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini (zaman içinde musibetlere dûçâr kalmasını, ölmesini) gözlüyoruz.» Yani onlar şöyle diyorlardı: O

ölüp de kendisinden kurtulacağımız zamana kadar sabredip bekleyelim. Allah Teâlâ dâ şöyle buyurdu: «De ki: Gözleyin (bekleyin), doğrusu ben de sizinle beraber göz-leyenlerdenim. (Çok yakında hem dünya hem de âhirette güzel akıbetin ve zaferin kime ait olacağım bileceksiniz.)» Muhammed İbn İshâk'ın Abdullah İbn Necîh kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Kureyşliler, Hz. Peygamber (s.a.)in durumunu görüşmek üzere Dâr'ün-Nedve*-de toplandıklarında, içlerinden birisi: Onu bağlayıp hapsedin, sonra ondan önceki şâirlerden Züheyr, Nâbiğa ve emsalinin helak olduğu gibi o da helak olup ölünceye kadar onu gözetleyin. Zîrâ o da onlardan birisi gibidir, demişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların sözlerini hikâye ile şu âyet-i kerîme'yi indirdi: «Yoksa derler mi ki: Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz.» «Bunu (senin hakkında bir yalan ve iftira olduğunu bildikleri bâtıl sözleri söylemelerini) kendilerine akılları mı buyuruyor, yoksa onlar azgın bir kavim midirler?» Elbette onlar inâdçı, sapık bir kavimdir. Onları senin hakkında söylemiş oldukları kanâate sürükleyen de budur.
Onlar Kur'ân'ı kasdederek «Yoksa; onu kendisi uydurdu (kendiliğinden uydurup Allah'a iftira attı) mu diyorlar? Hayır, onlar îmân etmezler.» Onları bu tür konuşmaya küfürleri sevketmektedir. «Şayet (senin hakkındaki, onu kendisi uydurdu, sözlerinde) sâdıklardan iseler, onun benzeri bir söz getirsinler». Muhammed'in getirmiş olduğu Kur'-ân'ın bir mislini getirsinler bakalım. Onlar, cinlerden ve insanlardan oluşan bütün yeryüzü halkı bir araya toplanmış olsalardı; onun bir benzerini veya on sûresinin benzerini veya bir sûresinin benzerini elbette meydana getiremezlerdi.[4]

35 — Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları?
36 — Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır onlar, iyi bilmiyorlar.
37 — Yoksa Rabbınm hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?
38 — Yoksa üzerine çıkıp dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri açık bir delil getirsinler.
39 — Yoksa kızlar O'nundur da, oğullar sizin öyle mi?
40 — Yoksa sen, kendilerinden bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?
41 — Yahut gaybı bilmek kendilerine aittir de, onlar mı yazıyorlar?
42 — Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar küfredenlerdir.
43 — Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.

Bu âyet-i kerîme 'terdeki makam Allah'ın rubûbiyyetini ve ilâhlı-ğının birliğini isbât makamıdır. Şöyle buyrulur: Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir kendilerini yaratanlar? Ne o, ne de bu; aksine Allah'tır onları yaratan. Ve onlar bahse değer değilken onlan yoktan var eden. Buharı der ki: Bize Humeydî'nin... Cübeyr İbn Mut'ım'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nü akşam namazında Tur sûresini okurken işittim. «Onlar hiç bir şey

olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları ? Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır, onlar, iyi bilmiyorlar. Yoksa Rabbımn hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?» âyetine ulaştığında, neredeyse kalbim yerinden çıkacaktı. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde muhtelif kanallardan olmak üzere Zührî'den rivayetle tahrîc olunmuştur. Hadîsin râvîsi olan Cübeyr İbn Mut'ım, Bedir savaşından sonra esîr edilenlerin fidyeleri konusunda görüşmek üzere Hz. Peygamber (s.a.)e gelmişti ve o zaman henüz müşrik idi. Bu âyeti dinlemiş olması, onu İslâm'a girmeye sevkeden âmillerin başında yer alır.
«Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır onlar, iyi bilmiyorlar.» Onlar gökleri ve yeri mi yaratmışlar? ifâdesi, onların Allah'a şirk koşmalarını red anlamı taşır. Onlar biliyorlar ki Allah, tek ve ortağı olmaksızın yegâne yaratıcıdır. Ancak bunu iyi bilmemeleri, yakın sahibi olmamaları onları Allah'a şirk koşmaya şevketmektedir.
«Yoksa Rabbımn hazîneleri onların yanında mıdır? Veya işe hâkim olanlar onlar mıdır?» Hükümranlık ve mülkde tasarruf edenler, hazînelerin anahtarları ellerinde olanlar onlar mıdır? İşe hâkim olan onlar mıdır? Yaratıkları hesaba çekenler onlar mıdır? Elbette durum böyle değildir. Aksine dilediğini yapan, yegâne tasarruf sahibi ve hükümranlığa mâlik olan Allah Teâlâ'dır.
«Yoksa üzerine çıkıp (mele-i A'lâ'yı) dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri (onların yaptıkları işlerin ve söyledikleri sözlerin doğruluğuna apaçık delâlet edecek bir hüccet) getirsinler.» Elbette onlar için buna imkân yoktur. Onlar hak üzere değildirler ve onların hiş bir delilleri de yoktur.
Allah Teâlâ, müşriklerin, Allah'a kızlar isnâd etmelerini, melekleri dişiler olarak kabul etmelerini, kendileri için dişileri değil de erkekleri tercih etmelerini şiddetle kınar. Zîrâ onlardan birine kız çocuğu müjdelendiği zaman yüzü simsiyah kesilir, kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışırdı. Onlar, böylece melekleri Allah'ın kızları kabul ederek Allah ile beraber onlara da tapınmaktaydılar. Allah Teâlâ'nın: «Yoksa kızlar O'nundur da oğullar sizin öyle mi?» kavli, onlar için şiddetli ve güçlü bir tehdîddir.
«Yoksa sen, (Allah'ın risâletini onlara ulaştırman karşılığında) kendilerinden bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?» En küçük bir ücretten bıkıp bu onlara zor mu geliyor? Elbette sen Allah'ın risâletini kendilerine tebliğ etmen karşılığında hiç bir şey isteyecek değilsin. «Yahut gaybı bilmek kendilerine aittir de onlar mı yazıyorlar?» Elbette durum böyle değildir. Gaybı, gökler ve yer ahâlîsinden hiç kimse bilmez, ancak Allah bilir. «Yoksa (Onlar Allah'ın Rasûlü ve din hakkında söylemiş oldukları bu sözleri ile insanları aldatmak, Rasûlullah'a ve ashabına) bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar küfredenlerdir.» Onların tuzaklarının vebali yine kendilerine dönecektir. Allah Teâlâ'nın: «Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.» kavli de müşriklerin, Allah ile beraber putlara ve Allah'a eş saydıklarına tapınmalarını şiddetle reddetmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ, yüce zâtını onların söylediklerinden, iftiralarından ve şirk koşmalarından tenzih ederek: «Allah, onların koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir.» buyurur.[5]

44 — Gökten bir parçanın düşmekte olduğunu görseler: Birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.
45 — Artık çarpılacakları günlerine erişinceye kadar bırak onları.
46 — O gün, tuzakları kendilerine bir fayda vermez, yardım da görmezler.
47 — Muhakkak ki o zulmedenlere, bundan başka da azâb vardır. Ne var ki, onların çoğu bilmezler.
48 — Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen, Bizim gözetimimiz altındasın. Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile teşbih et.
49 - Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da teşbih et.

Bırak Onları

Allah Teâlâ, müşriklerin inadını ve gözle görülen şeylere karşı bile büyüklenerek inâdlaşmalarım haber verir: «(Onlar kendilerine azâb edilecek) gökten bir parçanın düşmekte olduğunu görseler; (tasdik etmezler, inanmazlar, aksine) birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onlara gökten bir kapı açsak da yukarı çıkmaya koyulsalardı; gözlerimiz döndü biz herhalde büyülen-dik, derlerdi.» (Hicr, 14-15). Allah Teâlâ da buyurur ki: «Ey Muham-med, Artık çarpılacakları günlerine erişinceye kadar bırak onları.» Bu, kıyamet günüdür. «O gün, (dünyada iken kullanagelmekte oldukları) tuzakları (hileleri ve düzenleri) kendilerine bir fayda vermez». Kıyamet günü onlara hîle ve tuzaklarının hiç bir faydası olmayacaktır. «Yardim da görmezler. Muhakakkak ki o zulmedenlere, bundan (önce dünya yurdunda) başka da azâb vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'-de: «Belki dönerler diye andolsun ki onlara büyük azâbdan önce de mutlaka yakın azâbdan tattıracağız.» (Secde, 21) buyururken, aynı sebeple burada da şöyle buyurmaktadır: «Ne var ki, onların çoğu bilmezler.» Onlara dünyada iken azâb eder, belki Allah'a dönerler diye onları musibetlerle deneriz. Onlar kendileri için murâd olunanı anlamazlar. Aksine içinde bulundukları musibet üzerlerinden kaldırıldığı zaman daha önce bulundukları durumdan daha da kötüsüne dönerler. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Hastalanıp sonra da sıhhata kavuşan münafığın misâli devenin misâli gibidir ki; o, niçin bağlandığım ve niçin salıverildiğini bilmez. İlâhî bir haberde şöyle denilir: Kul: 8ana ne kadar karşı geldim de bana ceza vermedin der, Allah Teâlâ da şöyle buyurur: Ey kulum, sana ne kadar sıhhat ve afiyet verdim, sen anlamadın.
«Rabbının hükmüne sabret. Şüphesiz sen, Bizim gözetimimiz altındasın.» Onların eziyetlerine sabredip aldırma. Şüphesiz sen Bizim gözetimimiz altındasın. Allah seni insanlardan koruyacaktır.
«Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et.» Dahhâk der ki: Namaza kalkacağın zaman: Ey Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamdederim. Senin ismin mübarektir. Yüceliğin her yücelikten üstündür. Senden başka ilâh yoktur, de. Bu açıklamanın benzeri Rebî' İbn Enes ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ile başkalarından da rivayet edilmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre o, namazın başlangıcında bu sözleri söylermiş. İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin Ebu Saîd el-Hudrî ve başkalarından, rivayetlerine göre Allah Rasûlü böyle söylermiş. Ebu Cevza da «Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile

tesbîh et.» âyetini şöyle anlıyor: Yatağından, uykundan kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh ediyor. İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs de bu açıklamayı destekler mâhiyettedir: İmâm Ahmed'in Velîd İbn Müslim kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)den rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Her kim geceleyin uyanır ve: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır, O her şeye güç yetirendir. Allah'ı tesbîh ederim. Allah'a hamdederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en yücedir. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir, der, sonra da: Rabbım, beni bağışla, derse —veya sonra dua ederse, demiştir— onun duasına icabet olunur. Şayet kalkar, abdest alır, sonra da namaz kılarsa namazı kabul olunur. Hadîsi Sahîh'inde Buhârî ve Sünen sahipleri Velîd İbn Müslim kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh bu âyeti: Herhangi bir meclisten kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et, şeklinde anlamıştır. Sevrî'nin Ebu İshâk'dan, onun Ebu'l-Ah-ves'den rivayetine göre; o, «Kalkacağın zaman da Rabbını hamd ile tesbîh et,» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi oturduğu yerden kalkmak istediği zaman: Allah'ım, Seni tesbîh eder ve Sana hamd ederim, der. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivayetine göre o, «Kalkacağın zamanda Rabbını hamd ile tesbîh et.» âyetini naklettikten sonra şöyle demiştir: Herhangi bir meclisten kalktığın zaman, şayet orada iyilik yapmışsan hayrın artar, şayet bundan başka bir şey istemişsen bu sözler sana bir keffâret olur. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in... Ebu Osman elLFakîr'den naklettiğine göre Cibrîl, Hz. Peygamber (s.a.)e oturduğu yerden kalktığı zaman şöyle demesini öğretmiş: Allah'ım Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Senden bağışlanma diler, Sana tevbe ederim. Ma'mer der ki: Bir başkasının şöyle dediğini işittim : Bu söz meclislerin keffâretidir. Bu haber mürseldir. Bu husus'tâ birbirini takviye eden kanallardan müsned hadisler de vârid olmuştur. Bunlardan birisi de İbn Cüreyc kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîstir ki bunda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim bir mecliste oturur ve orada fuzûli konuşmaları çok olursa, o meclisten kalkmazdan önce şöyle desin: Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet eder, Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim. İşte böyle derse, o mecliste işlemiş oldukları bağışlanır. Hadisi Tirmizî, —ki lafız Tirmizî'nindir— gece ve gündüz bahsinde, Neseî ise tbn Cüreyc kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsi Müsted1 rek'inde tahrîc eden Hâkim der ki: îsnâdı Müslim'in şartlarına uygundur, ancak Buhârî bu hadîsin muallel olduğunu söyler. Ben de derim ki: İmâm Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebu Hatim, Ebu Zür'a, Dârekutnî ve başkaları hadîsi muallel görmüşler ve bunun İbn Cüreyc'in vehmi, olduğunu söylemişlerdir. Şu kadar var ki Ebu Dâvûd, hadîsi Sünen'inde îbn Cüreyc'den başka bir kanaldan olmak üzere Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den yukardaki gibi rivayet etmiştir. Ayrıca hadîsi Ebu Dâvûd, —Hadîsin lafzı Ebu Davud'undur— Neseî ve Müstedrek'inde Hâkim, Haccâc İbn Dînâr kanalıyla... Ebu Berze el-Eslemî'den rivayet etmektedirler. Bu hadîste Ebu Berze el-Eslemî der ki: Allah Rasûlü (s.a.) sonraları (ömrünün sonlanna doğru) bir meclisten kalkmak istediğinde: Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehâdet eder,

Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim, derdi. Birisi: Ey Allah'ın elçisi, şüphesiz sen eskiden söylemediğin bir söz söylüyorsun, dedi de, Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Bu; o mecliste olanlara keffârettir. Bu hadîs Ebu'l-Âliye'den mürsel olarak rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Keza Neseî ve Hâkim de hadîsi Rebî' İbn Enes kanalıyla... Râfî' İbn Hadîc'den, o ise Hz. Peygamber (s.a.)den yukardaki gibi rivayet etmişlerdir. Bu hadîs mürsel olarak da rivayet edilir. En doğrusunu Allah bilir. Aynı şekilde Ebu Dâvûd hadîsi Abdullah îbn Amr'dan rivayet eder ki o şöyle demiştir: Bazı kelimeler vardır ki bir kimse bir meclisten kalktığı zaman onu üç kere söylerse bu kelimeler onun için keffâret olur. Bir hayır veya bir zikir meclisinde bu kelimeleri söyleyecek olursa, o meclis kendisi için bir sayfanın mühürle mühürlendiği gibi mühürlenir: (bu ifâdeler:) Allah'ım, Seni tesbîh eder, Sana hamd ederim. Senden başka ilah yok. Senden bağışlanma diler ve Sana tevbe ederim (cümleleridir). Hâkim, bu hadîsi mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den tahrîc etmiş ve sahihtir, demiştir. Yine Hâkim hadîsi Cübeyr İbn Mut'im'den de rivayetle tahrîc ediyor. Ebu Bekr el-İsmâîlî bu hadîsi Ömer İbn Hattâb'dan, yukarda geçenlerin hepsi de Hz. Peygamber (s.a.)den nakletmektedirler. Ben bu konuya başlı başına bir cüz' tahsis ettim ve orada bu hadîsin kanallarını, lafızlarını, illetlerini ve onunla ilgili mes'elelerini zikrettim. Hamd ve minnet Allah'adır.
«Gecenin bir kısmında tesbîh et.» Allah'ı zikret, geceleyin tilâvet ve namazla Allah'a ibâdet et. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki Rabbın, seni öğülmüş bir makama gönderive-rir.»   (İsrâ, 79).
«Ve yıldızların batışından sonra da tesbîh et.» Daha önce İbn Ab-bâs hadîsinde de geçtiği üzere bu tesbîhden maksad, sabah namazından önceki iki rek'at nafiledir. Bu iki rek'at, yıldızların batışından sonra meşru' kılınmıştır. îbn Sîlân'ın Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivayetine göre sabah namazının iki rek'at sünneti kasdedilerek şöyle buyurulur: Peşinizden atlılar bile kovalıyor olsa bu iki rek'atı bırakmayınız. Hadîsi Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. Hanbelî fakîhlerinden birisinden, bu hadîse dayanılarak iki rek'at sünnetin vâcib olduğuna dâir nakledilen görüş şu hadîsin delaletiyle zayıftır: Gün ve gecede beş vakit namaz. (Rasûlullah'm namazlar hakkında kendisine bu cevabı verdiği kişi): Benim üzerime bunlardan başka farz var mı? diye sordu da Allah Rasûlü: Hayır, ancak nafile olarak kılman müstesna, buyurdu. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.)den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazının iki rek'at sünnetine sımsıkı sarılıp devam ettiği kadar başka hiç bir nafileye sımsıkı sanlmazdı. Müslim'in lafzı ise şöyledir: Sabah namazının iki rek'at (sünneti), dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır.[6]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7506-7510
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7510-7511

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7512-7515
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7516-7517
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7518-7519
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7520-7523

NECM SÛRESİ

Bir Vahiydir O
İki Yay Kadar Veya Daha Yakın
Ya Lât ve Uzzâ?
O Âhirete İnanmayanlar
Sa'y ve Gayret
Son Varış
İzahı
Bu Söze Mi Şaşıyorsunuz?

NECM SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun yıldıza, battığı demde.
2 — Ardakaşmız sapmamış ve azmamıştır.
3 — Kendiliğinden konuşmaz o.
4 — Yalnızca kendisine ilkâ edilen bir vahiydir.

Bir Vahiydir O

Şa'bî ve başkaları derler ki: Yaratıcı, yaratıklarından dilediğinin adıyla yemin eder. Yaratıklara da ancak yaratanın adıyla yemîn etmek yaraşır. Şa'bî'nin bu açıklamasını İbn Ebu Hatim rivayet ediyor. Müfessirler «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetinin anlamında ihtilâf etmişlerdir. Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh «şafakla beraber battığı demde.» kavli ile Süreyya yıldızının kasdedildi-ğini söyler. İbn Abbâs ve Süfyân es-Sevrî'den de böyle bir açıklama rivayet edilmiştir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercih ediyor. Süddî ise bu yıldızın Zühre yıldızı olduğunu sanmıştır. Dahhâk : «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetini şöyle açıklar: Andolsun yıldıza, şeytânlar onunla taşlandığı demde. A'meş'in nakline göre «Andolsun yıldıza battığı demde.» âyeti ile JEur'an'ın indirildiği zaman kasdedilmektedir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim ki —bunun ne büyük yemin olduğunu bir bilseniz— doğrusu bu kitâb sâdece arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir ki-tâbda mevcûdken âlemlerin Rabbı tarafından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'dir.» (Vakıa, 75-80).
Hakkında yemîn edilen kısım «Arkadaşınız sapmamış ve azmamıştır.» kısmıdır. Bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün ihsan sahibi, gerçeğe tâbi olmuş, rüşde ermiş olduğuna dâir şehâdettir. O; hak yoldan başka bir yola sapan bilgisiz, bir sapık değildir. O; gerçeği bildiği halde gerçekten başkasına kasden sapan bir azgın da değildir. Allah Teâlâ, Rasûlünü ve şeriatını; hıristiyanlar ve yahûdilerin mezhepleri gibi sapıklara benzemekten tenzih etmiştir. Yine onu bir şeyi bilmek ve gizlemekten, bildiğinin, tersi ile amel etmekten de tenzîh eder. Aksine o (s.a.) ve Allah'ın onunla göndermiş olduğu yüce şeriat; doğruluğun, i'tidâlin en üst mertebesindedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kendiliğinden konuşmaz o.» Hevâ ve hevesi ile bir söz sarfetmez. «Yalnızca kendisine ilkâ edilen bir vahiydir.» Kendine emrolunanı söyler. Ona em-rolunanı eksiksiz ve noksansız olarak tâm, mükemmel bir şekilde insanlara ulaştırır. Nitekim İmâm Ahmed'in Yezîd kanalıyla... Ebu Ümâ-me'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş: Hiç şüphesiz peygamber olmayan bir adamın şefaati ile, Rabîa ve Mudar kabileleri gibi —veya iki kabileden birisi gibi buyurmuştur— kabileler cennete girecektir. Bir adam: Ey Allah'ın elçisi, Rabia kabilesi Mudar kabilesinden değil midir? diye sordu da, Allah Rasûlü : Ben ancak söylediğimi söylemekteyim, buyurdu.
îmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn Saîd'in... Abdullah îbn Amr'-dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ezberleme isteği ile Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş

olduğum her şeyi yazardım. Kureyş beni bundan men'ederek: Sen, Allah Rasûlü (s.a.)nden işitmiş olduğun her şeyi yazıyorsun. Allah Rasûlü (s.a.) bir beşerdir. Öfkeli halde iken de konuşur, dediler, ben de yazmayı bıraktım. Sonra bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne anlattım da: Yaz, nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, benden hakkın dışında hiç bir şey çıkmaz, buyurdu. Hadîsi Ebu Dâvûd, Müsedded ve Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, bu ikisi de Yahya İbn Saîd el-Kattân'dan rivayet ediyorlar. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr'un... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetine göre; o, şöyle buyurdu: Size Allah ka-tındandır diye ne haber vermişsem o, hakkında hiç şüphe olmayandır. Râvî der ki: Bu hadîsin sâdece bu isnâd ile rivayet edildiğini biliyorum. İmâm Ahmed'in Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.)nden rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, ancak gerçeği söylerim. Ashabından birisi: Ey Allah'ın elçisi, sen bizimle şakalaşıyorsun da, dedi. Allah Rasûlü: Ben, gerçekten başka bir şey söylemem, buyurdu.[1]

5 — Onu müdhiş kuvvetli olan öğretti.
6 — O, akü ve görüşünde kamildir. Hemen doğrulu-verdi.
7 — Ve o, en yüce ufukta idi.
8 — Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.
9 — İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.
10 — O vakit kuluna vahyedeceğini etti.
11 — Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.
12 — Onun gördüğü şey üzerinde de kendisiyle tartışacak mısınız?
13 — Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. 14 — Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.
15 ~ Ki Cennet'ül-Me'vâ da onun yanındadır.
16 — O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu.
17 — Göz ne şaştı ne aştı.
18 — Andolsun ki Rabbmın, âyetlerinden en büyüğünü gördü.

İki Yay Kadar Veya Daha Yakın

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) den haber veriyor ki onun insanlara getirdiğini kendisine müthiş kuvvetli olan öğretmiştir. Bu, Cibril (a.s.)dir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Şüphesiz ki bu, çok şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. (Elçi) Arş'ın sahibi Allah katında değerlidir ve güçlüdür. Orada kendisine uyulandır, emin birisidir.» (Tekvîr, 19-21) buyrulurken burada da: «Müdhiş kuvvetli olan...» buyrulmuştur. (ö^.) kelimesini Mücâhid, Hasan ve İbn Zeyd «kuvvet» ile tercüme ederler. İbn Abbâs ise: Güzel görünüşlü, şeklinde açık-lamıştır. Katâde: Uzun ve güzel yaratılışlı açıklamasını getirir. Bu iki açıklama arasında bir zıdlık sözkonusu değildir. Zîrâ Cibril (a.s.), hem güzel görünüşlü ve hem de müdhiş kuvvetlidir. Ebu Hüreyre ve İbn Ömer'in rivâyetiyle gelen sahîh bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sadaka; zengine ve düzgün yaratılışlı, güçlü kimseye helâl değildir.

«Hemen doğruluverdi.» âyetinde, Cibril (a.s.) kasdedilmektedir. Mücâhid, Hasan, Katâde ve Rebî' İbn Enes böyle diyorlar. «Ve o, en yüce ufukta idi.» âyetinde de Cibril kasdedilmektedir. O, en yüce ufku kaplamıştı. İkrime ve birçokları böyle açıklıyor. İkrime der ki: Buradaki en yüce ufuk, sabahın doğduğu en yüce ufuktur. Mücâhid buradaki en yüce ufku, güneşin doğduğu yer ile açıklar. Katâde: O, gündüzün kendisinden geldiğidir, der. İbn Zeyd ve başkaları da böyle söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdullah İbn Mes'-
ud'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i aslî suretinde iki defa görmüştür. Birincisinde Hz. Peygamber onu aslî suretinde görmek istemişti de Cibril, ufku kaplamıştı. İkincisinde Cibril, Hz. Peygamberin Mi'râc'a çıktığı yerde onunla birlikteydi. İşte Allah Teâlâ'nm: «Ve o, en yüce ufukta idi.» kavli budur. İbn Cerîr burada başka birine âit olup olmadığını bilmediğim ve onun da kimseden nakletmemiş olduğu bir görüş ileri sürer ki, özeti şöyledir: Müdhiş kuvvetli, akıl ve görüşünde kâmil olan ile Hz. Muhammed (s.a.) en yüce ufku kaplamıştı. Yani her ikisi biröen ufku kaplamışlardı. Bu, îsrâ gecesi olmuştu. İbn Cerîr böyle söylüyor ama onun bu görüşüne hiç kimse katılmamıştır. (...) Her ne kadar İbn Cerîr'in bu söyledikleri Arap dilinin kullanılışına uygun ise de mânâ, bu yönde bir te'vîl için ona yardımcı olmamaktadır. Zîrâ Hz. Peygamberin Cibril'i bu görüşü İsrâ gecesinde olmamıştır. Aksine İsrâ'dan önce ve Allah Rasûlü (s.a.) yeryüzünde iken olmuştur. Cibril (a.s.) Hz. Peygamberin üzerine inmiş, sarkmış ve ona yaklaşmıştır. Cibril o esnada Allah Teâlâ'nın onu yaratmış olduğu aslî sureti üzere idi ve altı yüz kanadı vardı. Daha sonra Allah Rasûlü Cibril'i başka bir defa ve Sidre-i Müntehâ'nın yanında görmüştür. Bu, İsrâ gecesindedir. Hz. Peygamber'in Cibril'i birinci görüşü Cibril'in kendisine ilk gelişinden sonra ve peygamberliğinin başlarında olmuştu ve Allah Teâlâ Hz. Peygambere İkra' sûresinin ilk âyetlerini vahyetmiştir. Son ra bir ara vahiy kesilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) bu fetret döneminde defalarca kendini dağların tepesinden atmak için gitmiş; her ne zaman buna niyyetlense Cibril kendisine havadan: Ey Muhammed, sen gerçekten Allah'ın elçisisin, ben de Cibril'im demiş ve böylece Allah Rasûlünün içi rahatlayıp gözleri aydın olmuştur. Her ne zaman iş (vahyin gelmemesi) uzasa Hz. Peygamber aynı duyguya kapılmış ve sonunda Allah Rasûlü (s.a.) Abtah'da iken Cibril kendisine Allah Teâlâ'nın onu yaratmış olduğu aslî suretinde görünmüştür. Onun altı yüz kanadı vardı ve yaratılışının büyüklüğü ufku kapatmıştı. Cibril, Allah Rasûlüne yaklaşmış ve Allah'ın kendisine emrettiklerini Allah Teâlâ'-dan getirerek vahyetmiştir. İşte o zaman Hz. Peygamber kendisine ri-sâîeti getiren meleğin büyüklüğünü, kadrinin yüceliğini, kendisini ona gönderen yaratıcının katındaki mertebesinin yüceliğini anlamıştır. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Seleme İbn Şebib'in... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatıyor: Ben oturduğum bir sırada birden Cibril (a.s.) çıkageldi. İki kürek kemiğim arasına dokundu. Ben kalkıp bir ağaca doğru yöneldim. O ağaçta kuş yuvası gibi hazırlanmış iki yer vardı. Cibril birine ben de diğerine oturdum. Ağaç yükseldi, yükseldi ve Doğu ile Batı arasını kapladı. Ben, etrafa göz gezdiriyordum. Şayet göğe dokunmak istemiş olaydım dokunurdum. Cibril bana döndü. Sanki o birbirine yapışmış keçe gibiydi. İşte o zaman Allah'ı bilmek konusunda bana olan üstünlüğünü anladım. Bana gök kapılarından birisi açıldı ve en yüce nuru gördüm.

Bir de baktım ki hicabın önünde inci ve yakuttan bir Refref duruyor. Bana Allah'ın dilediği kadarı vahyolundu. Hadîsi rivayetten sonra Bez-zâr dedi ki: Bu hadîsi sadece Haris İbn Ubeyd rivayet etmektedir. O, Basra halkından meşhur birisidir. Ben de derim .ki: Bu Haris îbn Ubeyd, Ebu Kudâme el-İyâdî'dir. Müslim Sahîh'inde onun hadîsini tah-rîc etmiştir. Şu kadar var ki İbn Maîn onu zayıf kabul eder ve önemsiz biridir, der. İmâm Ahmed onun hadîsinin muzdarib olduğunu söyler. Ebu Hatim er-Râzî der ki: İmâm Ahmed O'nun hadîsini kaydederse de onunla delil getirmezdi. İbn Hibban da şöyle demekte: Onun vehmi çoktur. Tek başına rivayet etmiş olduğu hadîsler ile ihticâc caiz değildir. Bu hadîs onun rivayet ettiği garîb hadîslerdendir. Ayrıca onda münkerlik, lafız garîbliği ve gârîb bir ifâde vardır. Herhalde bir uykudan ibaret olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.
îmâm Ahmed der ki: Bize Haccâc'm... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i aslî suretinde görmüştür. Cibril'in altı yüz kanadı vardı ve her bir -kanadı ufku kaplamıştı. Onun kanadından, mâhiyetini ancak Allah'ın bildiği, rengârenk inci ve yâkût dökülüyordu. Hadîsi sadece İmâm Ahmed tah-Tîc etmiştir. Yine imâm Ahmed'in Yahya İbn Âdem kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Cibril'den onu aslî suretinde görmeyi istemişti. Cibril: Rabbına duâ et, dedi. Hz. Peygamber Rabbma dua etti de Doğu tarafından bir siyahlık doğdu. Yükselmeye ve yayılmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.) onu görünce bayılıp düştü. Cibril yanma gelip onu kaldırdı ve avurdunu tükrükle ovaladı.. Bu hadîsi de sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. İbn Asâkir'in Utbe İbn Ebu Leheb'in Hal Tercümesinde Muhammed îbn İshâk kanalıyla... Hebbar İbn Esved'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Leheb ve oğlu Utbe, Şam'a gitmek üzere hazırlanmışlardı. Ben de ikisiyle beraber hazırlandım. Ebu Leheb'in oğlu Utbe: Allah'a yemîn ederim ki Muhammed'e gideceğim ve Rabbı hususunda ona eziyet edeceğim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.)e geldi ve: Ey Muhammed... dedi. Utbe, yaklaşan ve sarkanı, iki yay kadar yahut daha da yakın olanı inkâr ederdi. Hz. Peygamber (s.a.); Allah'ım, köpeklerinden birini ona gönder, buyurdu. Utbe, Hz. Peygamberin yanından ayrılıp babasına döndü. Ebu Leheb: Oğulcuğum, ona ne söyledin? diye sordu. Utbe, Hz. Peygambere söylediğini babasına anlattı. Ebu Leheb: Sana ne söyledi? diye sordu. Utbe: Allah'ım, onun üzerine köpeklerinden birini musallat kıl, dedi, diye cevabladı. Ebu Leheb: Oğulcuğum, Allah'a yemin ederim ki, sana olan duasından dolayı seni emniyyette görmem, dedi. Yürüdük ve nihayet içinde çokça arslan bulunan Şerât denilen bir yerde konakladık. Bir rahibin manastırına indik. Râhibr Ey Araplar, sizi bu ülkeye indiren nedir? Burada arslanlar koyunların dolaştığı gibi dolaşır, dedi. Ebu Leheb ise: Siz benim yaşımın büyüklüğünü ve değerimi şüphesiz iyi bilirsiniz. Bu adam (Hz. Peygamberi kasdediyor) oğluma beddua etti. Allah'a yemîn ederim ki onun hakkında emîn olamam. Eşyalarınızı bu manastıra toplayın, eşyaların üzerine oğlum için bir yatak, onun çevresinde de kendi yataklarınızı yapın, dedi. Biz öylece yaptık. Bir arslan geldi, yüzlerimizi kokladı. Aradığını bulamayınca şöyle bir toparlandı, sıçramaya hazırlandı ve sıçradı. Bir de baktık ki eşyaların üzerinde. Utbe'nin yüzünü kokladı. Sonra ona öyle bir vuruş vurdu ki başım parçaladı. Ebu Leheb şöyle dedi: İyice bildim ki Mu-hammed'in bedduasından kurtulamadı.

Allah Teâlâ: «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» buyurur ki, Cibrîl yeryüzüne doğru Hz. Muhammed'in üzerine indiğinde ona yaklaştı ve ikisi arasındaki mesafe iki yay kadar yani gerilmiş vaziyetteki iki yay mikdârı kadar yaklaştı. Bu açıklama Mücâhid ve Katâde'nin-dir. «İki yay kadar yahut daha da yakın.» ifâdesi ile yay kirişi ile yayın tutacak yeri arasındaki uzaklığın kasd edildiği de söylenmiştir. Daha önce de geçtiği üzere «Yahut daha da yakın» ifâdesi Arap dilinde haber verilenin varlığı ve başkalarının yokluğu için kullanılır. Nitekim: «Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir. Yahut daha da katı.» (Bakara, 74) âyetinde de durum böyledir. Yani o taştan daha yumuşak değildir. Aksine ya onun gibi veya sertlik ve şiddette ondan daha ziyâdededir. Allah Teâlâ'nm : «İçlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hattâ daha da şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar.» (Nisa, 77), «Onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik.» (Sâffât, 147) âyetleri de böyledir. Yani onlar bu sayıdan az değildiler. Aksine yüz bin veya daha çoktular. Bu, haber verilenin kuvvetlendirilmesi demektir. Onda hiç bir şek, şüphe ve tereddüt yok demektir. «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» âyeti de aynı şekilde anlaşılmalıdır. Hz. Muhammed- (s.a.)e yaklaşanın ve aralarındaki mesafenin iki yay kadar veya £aha da yakın olanın Cibrîl olduğuna dâir bizim söylediğimiz, aynı zamanda mü'minlerin annesi Âişe, İbn Mes'ûd, Ebu Zerr ve Ebu Hüreyre'nin de görüşüdür. Nitekim az sonra onların hadîslerini vereceğiz. Müslim'in, Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivayetine göre o :
Muhammed Rabbını kalbiyle iki defa gördü, demiş ve bunu o ikiden biri kılmıştır. Şerîk îbn Ebu Nemîr kanalıyla Enes'ten rivayetle gelen İsrâ hadîsinde şöyle deniliyor: Sonra Cebbar ve Azız Rab yaklaştı ve derken sarstı. Bu sebeple birçok kimse bu rivayetin metni üzerinde konuşmuşlar ve ondaki birçok garîblikleri zikretmişlerdir. Sahîh olduğu kabul edilse bile bu âyetin tefsiri olarak değil de başka bir vakte ve başka bir olaya hamledilmelidir. Şüphesiz bu İsrâ gecesinde değil, Allah Rasûlü (s.a.) yeryüzünde iken vuku'bulmuştur. Bu yüzdendir ki bu âyetten sonra: «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.» buyrulmuştur ki bu, İsrâ gecesinde olanıdır. Birincisi ise yeryüzünde olmuştu.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdülmelik İbn Ebu Şevâ-rib'in... Abdullah îbn Mes'ud'dan «İki yay kadar yahut daha da yakın oldu.» âyeti hakkında rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cibril'i gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. îbn Vehb der ki: Bize İbn Lehîa'nın... Hz. Âişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) başlangıçta Cibril'i Ecyâd [2] denilen yerde rü'yâ-sında gördü. Sonra def-i hacet için çıktı da Cibril ona: Muhammed, ey Muhammed, diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.) üç defa sağına ve soluna bakındı ve hiç bir şey görmedi. Sonra gözünü yukarı kaldırdı ve bir de baktı ki, Cibril gök ufkunda bir ayağını diğeriyle beraber kıvırmış duruyor ve: Ey Muhammed, Cibril, Cibril, diyerek onu teskîn ediyor. Hz. Peygamber (s.a.) kaçıp insanların arasına girdi, baktı bir şey göremedi. Sonra insanların arasından çıktı ve baktı yine onu gördü. İnsanların arasına girdi tekrar hiç bir şey göremedi. Sonra çıkıp baktı yine onu gördü. İşte Allah Teâlâ'nın «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.» kısmına gelinceye kadar «Andolsun yıldıza, battığı demde.» âyetleri budur. Yani Cibril Hz.

Muhammed'e yaklaşmış ve; İki yay kadar yahut daha da yakın olmuştur, derler ki: Buradaki kelimesi, yarım parmak anlammadır. Bir başkası ise: Aralarındaki mesafe iki kulaçtı, demiştir. Hz. Âişe'den rivayet edilen bu hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, İbn Vehb kanalıyla naklederler. Zührî'nin Ebu Seleme'den, onun da Ca-bir'den rivayet ettiği hadîs bunu desteklemektedir. Buhârî'nin Talk îbn Ğanâm kanalıyla... Şeybânî'den rivayetine göre; o, şöyle diyor : Zirr'e Allah Teâlâ'nın «İki yay kadar yahut daha da yakm oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» kavlini sordum. Şöyle dedi: Bize Abdullah İbn Mes'ûd'un naklettiğine göre Muhammed (s.a.) Cibril'i gördü. Onun altı yüz kanadı vardı. İbn Cerîr der ki: Bana İbn Yezî' el-Bağ-dâdî'nin... Abdullah İbn Mes'ud'dan rivayetine göre; o, «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i gördü. Cibril'in üzerinde sâf ipekten iki elbise vardı ve gökle yer arasını doldurmuştu. Yukanda zikrettiklerimize göre «O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» âyetinin anlamı şudur: Cibril, Allah'ın kulu Muhammed'e vahyedeceğini etti, veya; Allah Teâlâ, kulu Muhammed'e vahyedeceğini Cibril vasıtasıyla vahyetti. Her iki anlam da sahihtir. Sa-îd İbn Cübeyr'den rivayetle zikredildiğine göre. o, «O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Ona «Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?» (Duhâ, 6) ve «Senin sânını yükseltmedik mi?» (İnşirah, 4) âyetleri vahyolundu. Bir başkası da şöyle diyor: Ona vahy-olundu ki; Şüphesiz cennet, sen girmeden peygamberlere, senin ümmetin girmeden de diğer ümmetlere haram kılınmıştır.
Allah Teâlâ: «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Onun gördüğü şey üzerinde de kendisiyle tartışacak mısınız? buyurur ki, Müslim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» ve «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyetleri hakkmda şöyle demiştir: Allah Rasûlü, onu kalbiyle iki defa görmüştür. Aynı açıklamayı Semmâk, İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan yukardaki gibi rivayet etmiştir. Ebu Salih, Süddi ve başkaları da derler ki: Allah Rasûlü Cibril'i iki defa kalbiyle görmüştür. îbn Mes'ûd ve başkaları, İbn Abbâs'm bu görüşüne muhalif kalmışlardır. Ondan nakledilen bir rivayete göre ise görmeyi herhangi bir şeyle sınırlamaksızın zikretmiştir ki, bu rivayet onun görmeyi kalble sınırlandırılması rivayetine hamledilmelidir. İbn Abbâs'tan; bu görmenin gözle olduğuna dâir nakledilen bu rivayet garîbtir. Zîrâ bu hususta Sa-hâbe'den sahîh bir rivayet yoktur. Beğâvi'nin Tefsîr'inde: Bir cemâat Rasûlullah'ın onu gözüyle gördüğü görüşündedir. Bu; Enes, Hasan ve İkrime'nin görüşüdür, şeklindeki ifâdeleri ise şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir.
Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Amr İbn Nebhân'ın... İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muhammed Rabbını gördü. Ben: Allah Teâlâ «Gözler, O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» (En'âm, 103) buyurmuyor mu? diye sordum. îbn Abbâs şöyle cevabladı: Yazık sana, bu, Allah Teâlâ kendi nuru ile tecellî ettiği zamandadır. O, Rabbını iki defa gördü. Tirmizî hadîsi rivayetten sonra, hasendir, garîbtir, demiştir. Yine Tirmizî'nin İbn Ebu Ömer kanalıyla... Şa'bî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: îbn Abbâs, Kâ'b ile Arafe'de karşılaştı. Ona bir şey sordu da Kâ'b tekbîr getirdi. O kadar yüksek sesle tekbîr getirdi ki dağlar yankılandı. îbn Abbâs: Bizler Hâşimoğullarıyız, dedi. Kâ'b: Şüphesiz Allah görülmesini ve kelâmım Muhammed (s.a.) ile Mûsâ (a.s.) arasında

paylaştırdı. Mûsâ ile iki defa konuştu, Muhammed O'nu iki defa gördü, dedi. Mesrûk şöyle anlatır: Hz. Âişe'nin yanına girdim ve: Muhammed Rabbını gördü mü? diye sordum. Hz. Âişe: Öyle bir şey konuştun ki tüylerim diken diken oldu, dedi. Ben: Sakin ol, dedim, sonra da: «Andolsun ki Rabbımn, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» âyetini okudum. Hz. Âişe şöyle dedi: Sen nereye götürülüyorsun? O ancak Cibril'dir. Muhammed'in Rabbını gördüğünü veya kendisine emrolunanlardan herhangi bir şeyi gizlediğini veya Allah Teâlâ'nın: «Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır, yağmuru O, indirir...» (Lokman, 34) buyurduğu beş gaybı bilmekte olduğunu sana kim haber verdi? Şüphesiz bunu sana söyleyen büyük bir iftira atmış. Fakat o Cibril'i gördü. Onu, aslî suretinde ancak iki defa görmüştür. Bir keresinde Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında, bir keresinde de Ciyâd [3] denilen yerde. Onun altı yüz kanadı vardı ve ufku kaplamıştı.
Neseî der ki: Bize İshâk İbn İbrahim'in... îbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hulle'nin İbrahim'e, kelâmın Musa'ya, görmenin de Muhammed (s.a.)e verilmesine mi şaşıyorsunuz? Müslim'in Sahîh'in-de Ebu Zerr'den rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasû-lü (s.a.)ne Rabbını gördün mü? diye sormuştum. (O,) nurdur. O'nu nasıl göreyim, buyurdu. Başka bir rivayete göre ise Rasûlullah (s.a.): Bir nûr gördüm, demiştir. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... Muhammed İbn Kâ'b'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, Rabbını gördün mü? demişlerdi. O'nu kalbimle iki defa gördüm, buyurdu, sonra da: «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi îbn Cerîr de İbn Humeyd kanalıyla... Hz. Pey-
gamber (s.a.) in ashabından birisinden rivayet, ediyor ki, o şöyle anlatmış: Ey Allah'ın elçisi, Rabbını gördün mü? demiştim. O'nu gözümle görmedim, ancak iki defa kalbimle gördüm, buyurup sonra da: «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi.» âyetini okudu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed İbn Sabâh'ın... Abbâd İbn Mansûr'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: İkrime'ye «Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» âyetini sormuştum. İkrime: Rasûlullah'ın O'nu gördüğünü sana haber vermemi mi istiyorsun? diye sordu, ben: Evet, dedim. Şüphesiz O'nu gördü, sonra bir daha gördü, dedi. Râvî der ki: Bunu Hasan'a sordum da: Celâlim, azametini ve ridâsını gördü, dedi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babanım... Ebu'1-Aliye'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)ne: Rabbını gördün mü? diye sorulmuştu. Bir nehir gördüm. Nehrin arkasında bir hicâb gördüm. Hicabın arkasında da bir nûr gördüm, bunun dışında bir şey görmedim, buyurdu. Bu da gerçekten garîbdir. İmâm Ahmed'in Esved İbn Âmir kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ettiği ve Allah Rasûlü (s.a.)nün: Azız ve Celîl olan Rabbımı gördüm, buyurduğu hadîse gelince; bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. Bu, uyku hadîsinden kısaltılmıştır. Nitekim yine İmâm Ahmed rivayet eder ve der ki: Bize Ab-dürrezzâk'm... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlatmıştır: Rabbım bu gece —öyle sanıyorum ki uykuda olduğunu kasdetmiştir— en güzel şekliyle geldi ve: Ey Muhammed, Mele-i A'lâdakilerin hangi hususta tartıştıklarını bilir misin? diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Elini iki küreğim arasına koydu. O kadar ki soğukluğunu memelerimin arasında —veya göğsümde demiştir— hissettim. Hemen o anda göklerde ve yerde olanları bildim.

Sonra: Ey Muhammed, Mele-i A'lâ'nın hangi hususta tartıştıklarını bilir misin? diye sordu. Ben: Evet, keffâretler ve dereceler hakkında tartışıyorlar, dedim. Keffâretler ve dereceler nelerdir? diye sordu ben: Namazlardan sonra mescidlerde kalmak, Cum'alara yürüyerek gitmek, zor durumlarda abdesti en mükemmel bir şekilde almaktır. Her kim böyle yaparsa; hayırla yaşar hayırla ölür. Anasından doğduğu gündeki gibi hatâlarından kurtulur, dedim. Buyurdu ki; Ey Muhammed, namaz kıldığın zaman şöyle de: Allah'ım, Senden hayırları isterim. Münkerleri terketmeyi, yoksulları sevmeyi isterim. Kulların için bir fitne murâd ettiğin zaman beni fitneye dûçâr kalmamış olarak ruhumu kabzeyle. Allah Rasûlü (s.a.) dedi ki: Dereceler; bol bol yemek dağıtmak, selâmı yaymak ve insanlar uyurken geceleyin namaz kılmaktır. Daha önce Sâd sûresi tefsirinin sonunda bu hadîsin benzeri Muâz'dan rivayetle geçmişti. İbn Cerîr bu hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere İbn Abbâs'tan rivayet eder. Onun ifâdeleri daha değişiktir ve garîb fazlalıklar vardır. îbn Cerîr der ki: Bana Ahmed İbn îsâ et-Temîmî'nin... îbn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle anlatmıştır: Rabbımı en güzel şekliyle gördüm. Bana: Ey Muhammed, Mele-i A'lâ hangi hususta tartışıyor bilir misin? diye sordu. Ben : Hayır Rabbım, dedim. Elini iki kürek kemiğim araşma koydu. Soğukluğunu memelerim arasında hissettim. Hemen o anda göklerde ve yerde olanları bildim. Rabbım, dereceler ve keffâretler, ayakların Cum'alara doğru gitmesi, namazdan sonra namazı beklemek hakkında tartışıyorlar, dedim. Rabbım, hiç şüphesiz Sen İbrahim'i dost edindin. Mûsâ ile konuştun, şöyle şöyle yaptın, dedim. Senin göğsünü açmadım mı? Yükünü üzerinden atmadım mı? Sana şunu yapmadım mı, şunu yapmadım mı? buyurdu. Bana öyle şeyler verdi ki onları size nakletmeye me'zûn değilim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: İşte Allah Teâlâ'nın hitâbındaki: «Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. İki yay kadar yahut daha da yakın oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti. Onun gördüğünü gönül yalanlamadı.» kavlinin mânâsı budur. Gözlerimin nuru kalbime konuldu da O'na kalbimle baktım. Bu hadîsin isnadı zayıftır. Hafız İbn Asâkir kendi isnadı ile Hebbâr İbn Esved (r.a.)den rivayet ediyor ki, Utbe İbn Ebu Leheb ticâret için Şam'a doğru yola çıktığında Mekke'lilere: Bilin ki ben, yaklaşan ve derken sarkanı inkâr ediyorum, demişti. Onun bu sözü Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştı da: Allah, köpeklerinden birini onun üzerine musallat kılsın, buyurdu. Râvî Hebbâr der ki: Ben onlarla beraberdim. Arslanların pek çok olduğu bir yere inip konakladık. Ben arslanı gördüm. Geldi, birer birer kavmin başlarını koklamaya başladı ve sonunda Utbe'nin üzerine atılıp içlerinden sadece onun kafasını kopardı. İbn İshâk ve başkaları es-Sîre'de anlatırlar ki, bu hâdise Zerkâ arazîsinde olmuştur. Bu olayın geçtiği yerin Serât olduğu da söylenmiştir. Bu rivayetlere göre Utbe o gece korkmuş, onu aralarına alarak çevresinde uyumuşlar. Arslan gelip kükremeye başlamış, sonra onlann üstlerinden aşmış ve Utbe —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— nin üzerine atlayarak başını ağzına alıp parçalamış.
Allah Teâlâ: «Andolsun ki onu başka bir defa daha gördü. Sidret'ül-Müntehâ'nm yanmda. Cennet'ül-Me'va onun yanındadır.» buyurur ki bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün Cibril'i, Allah'ın onu yaratmış olduğu aslî suretinde ikinci defa görmesidir. Bu, Mi'râc gecesinde olmuştur. İsrâ (ve Mi'râc) hakkında vârid olan hadîsleri kanalları ve lâfızları ile burada tekrânna gerek bırakmayacak şekilde İsrâ sûresinin başında

vermiştik. Yine daha önce geçtiği üzere İbn Abbâs (r.a.), ru'yetin İsrâ gecesi vuku' bulduğunu söyleyerek bu âyeti delil getirir. Selef ve Haleften bir grup onun bu görüşüne tâbi olurken Sahabe Tâbîin ve diğerlerinden bir takım gruplar onun görüşüne muhalefet etmişlerdir. İmâm Ah-med der ki: Bize Hasan İbn Musa'nın... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'nın yanında.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.): Cibril'i gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. Teleklerinden rengârenk inci ve. yâkût dökülüyordu, buyurdu. Bu hadîsin isnadı ceyyid ve kuvvetlidir. Yine İmâm Ahmed'in Yahya İbn Âdem kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i aslî suretinde gördü. Onun altı yüz kanadı vardı. Kanadlan ufku kapatmıştı. Kanadlarından ancak Allah'ın bildiği rengârenk inci ve yakutlar dökülüyordu. Bu haberin de isnadı hasendir. Yine İmâm Ahmed'in Zeyd îbn Habbâb kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cibril'i Sidret'ül-Müntehâ'nın üzerinde gördüm. Onun altı yüz kanadı vardı. Râvî der ki: Âsım'a (Cibril'in) kanatlarını sordum. Bana haber vermek istemedi. Onun arkadaşlarından birisi ise bana Cibril'in kanadının Doğu ileBatı arası kadar olduğunu haber verdi. Bu haberin isnadı da ceyyiddir. Yine İmâm Ahmed'in Zeyd îbn Habbâb kanalıyla... îbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Cibril bana incilerle donanmış yeşil bir elbise içinde geldi. Bu hadîsin de isnadı ceyyiddir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya'nın İsmail'den, onun da Âmir'den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Mesrûk, Hz. Âişe'ye geldi ve: Ey Mü'-minlerin annesi, Muhammed (s.a.) Rabbını gördü mü? diye sordu. Hz. Âişe: Sübhânallah, söylediğinden dolayı tüylerim diken diken oldu. Sen nerede, şu üç şey nerede. Her kim onları sana naklederse, hiç şüphesiz yalan söylemiştir. Her kim sana Muhammed Rabbını görmüştür, diye naklederse yalan söylemiştir. Hz. Âişe bu sözünden sonra: «Gözler O'na erişemez. O ise, bütün gözlere erişir.» (En'âm, 103), «Bir beşer için Allah'ın kendisiyle konuşması olacak şey değildir. Meğer ki bir vahy ile veya perde arkasından izniyle dilediğini vahyetsin.» (Şûra, 51) âyetlerini okudu. Hz. Âişe: Her kim sana gelecekteki olacakları bildiğini söylerse; şüphesiz yalan söylemiştir, deyip ((Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katandadır, yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir...» (Lokman, 34) âyetini okudu. Her kim sana Muhammed'in (Allah'ın risâletini veya risâletinin bir kısmını gizlediğini söylerse yalan söylemiştir, deyip sonra da: «Ey peygamber, Rabbından sana indirileni teblîğ et...» (Mâide, 67) âyetini okuyup: Fakat o Cibril'i aslî suretinde iki defa görmüştür, dedi. Yine İmâm Ahmed'in Muhammed İbn
Ebu Adiyy kanalıyla... Mesrûk'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Hz. Âişe'nin yanındaydım. Allah Teâlâ: «Andolsun ki o, Cebrail'i apaçık ufukta görmüştür.» (Tekvîr, 23), «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» buyurmuyor mu? dedim. Hz. Âişe şöyle dedi: Bu ümmetten Allah Rasûlü (s.a.)ne bunu ilk soran bendim. Hz. Peygamber: O ancak Cibril'dir, buyurdu. Allah Rasûlü Cibril'i, Allah'ın yaratmış olduğu aslî suretinde ancak iki defa görmüştür: Cibril'i gökten yere inerken gördü. Yaratılışının büyüklüğü gökle yer arasını kaplamıştı. Hadîsi Bu-hâri ve Müslim Sahihlerinde Şa'bî kanalıyla rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin Ebu Zerr rivayeti şöyledir: İmâm Ahmed'in Affân kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'dan

rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor: Ebu Zerr'e: Şayet Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olsaydım ona sorardım, dedim. Ona ne sorardın? dedi. Ona: Rabbını gördü mü? diye sorardım, dedim. Şüphesiz ben bunu Allah Rasûlü (s.a.)ne sordum da şöyle buyurdu: Ben O'nu nur olarak gördüm. O'nu nasıl göreyim ki. İmâm Ahmed'in rivayeti bu şekildedir. Müslim ise bu hadîsi iki kanaldan, iki değişik lâfızla rivayet etmektedir. O der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Zerr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir:
Allah Rasûlü (s.a.)ne: Rabbını gördün mü? diye sordum, O nurdur, nasıl göreyim? buyurdu. Yirie Müslim'in Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor:
Ebu Zerr'e: Şayet Allah Rasûlü (s.a.)nü görmüş olsaydım ona sorardım, dedim. Ona neyi sorardın? dedi. Ben: Ona; Rabbını gördün mü? diye sorardım, dedim. Ebu Zerr şöyle dedi: Ben sordum da: Bir nûr gördüm, buyurdu, dedi. Hallâl «el-îlel» isimli eserinde nakleder ki, İmâm Ahmed'e bu hadîs sorulmuş ve o: Ben onu inkâr ederdim. Halen de tevcihini bilmiyorum, demiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babamm... Ebu Zerr'den rivayetine göre o, söylememiştir: Allah Rasûlü Rabbmı kalbiyle gördü, gözü ile görmedi. İbn Huzeyme bu hadîsin râ-vîlerden Abdullah İbn Şakîk ile Ebu Zerr arasında isnadının kopuk olduğunu ileri sürmüştür. Ancak İbn Cevzî bu hadîsin te'vîlini şöyle yapmaktadır: Herhalde Ebu Zerr bu sorusunu Allah Rasûlü (s.a.)ne İsrâ (ve Mi'râc)dan Önce sormuş da, Allah Rasûlü ona böyle cevab vermiştir. Şayet Mi'râc'dan sonra sormuş olsaydı, Rasûlullah (s.a.) ona olumlu cevab verirdi. Ancak İbn Cevzî'nin bu açıklaması gerçekten zayıftır. Zîrâ mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) bu konuyu Allah Rasûlüne Mi'-râc'tan sonra sormuş fakat Rasûlullah ona, Rabbını gördüğünü söylememiştir. Birisi kalkıp: Allah Rasûlü Hz. Âişe'ye anlayabileceği şekilde hitâb etmiş veya onun görüşünün hatalı olduğunu belirtmek istemiştir, diyebilir. Nitekim Kitâb'ül-Tevhîd'inde İbn Huzeyme böyle söylemektedir. Şüphesiz böyle diyen kimse hatâ etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.
Neseî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim'in... Ebu Zerr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Rabbmı gözleriyle değil kalbiyle görmüştür. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayetle sabit olduğuna göre; o, «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyeti hakkında şöyle demiştir: O, Cibril (a.s.)i görmüştür. «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü.» âyeti hakkında Mücâhid der ki: Allah Rasûlü (s.a.) Cibril'i aslî suretinde iki defa görmüştür. Katâde, Rebî' İbn Enes ve başkaları da böyle söylüyor.
Allah Teâlâ: «O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu.» buyurur ki, daha önce İsrâ hadîsinde de geçtiği üzere Sidre'yi kargalar misâli melekler, Rabbın nuru ve mâhiyeti bilinmeyen çeşit çeşit şeyler bü-rümekteydi. İmâm Ahmed der ki: Bize Mâlik İbn Mığvel'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mi'râc'a çıkarıldığında Sidre-i Münteha'ya ulaştı. O, yedinci kat göktedir. Yeryüzünden yükselenler oraya ulaşır ve orada kalır. Üstten inenler ise oraya ulaşır ve yine orada kalır. «O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu.» Yani Sidre'yi altın kelebekler bürümekteydi. Allah Rasûlü (s.a.)ne üç şey verildi: Ona beş vakit namaz verildi. Bakara sûresinin son âyetleri verildi. Ümmetinden hiç

bir şeyle Allah'a şirk koşmayanların, cehenneme sürükleyen amelleri bağışlandı. Hadîsi sadece Müslim rivayet etmiştir. Ebu Ca'fer er-Râzî'nin Rebî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den veya bir başkasından —bu tereddüt Ebu Cafer'dendir— rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mi'râc'a çıkarıldığında Bidre'ye ulaştığı zaman ona: Bu, Sidre'dir, denildi. Sidre'yi Hal-lâk-ı A'zam Allah'ın nuru buruyordu. Bir ağaç üzerine üşüşen kargalar misâli melekler buruyordu. İşte Allah Teâlâ o esnada Rasûlullah ile konuştu ve ona: İste, buyurdu. îbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den rivayetine göre; o, «O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Sidre'nin dallan inci, yakut ve zeberced idi. Muham-med onu gördü. Rabbını da kalbiyle gördü. îbn Zeyd der ki: Ey Allah'ın elçisi, o Sidre'yi neyin bürümekte olduğunu gördün mü? denildiğinde, şöyle buyurdu: Onu altın kelebeklerin bürüdüğünü gördüm. Yine gördüm ki, onun yapraklarından her bir yaprak üzerinde bir melek dikilmiş Allah'ı tesbîh ediyordu.
İbn Abbâs, «Göz ne şaştı ne aştı.» âyetini şöyle açıklar: Göz sağa veya sola gitmedi, kendisine emrolunam aşmadı. Bu; sebat ve Allah'a itâatta en yüce sıfattır. Şüphesiz o ancak kendine emrolunam yapmış, kendine verilenden fazlasını istememiştir. (...)
Allah Teâlâ'nın: «Andolsun ki Rabbınm, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» âyeti şu kavli gibidir: «Bununla sana (kudretimiz ve azametimize delâlet eden) daha büyük mucizelerimizi gösterelim.» (Tâ-Hâ, 23). Ehl-i Sünnet'ten o gece ru'yet'in vukû'bulmadığı görüşünde olanlar bu iki âyeti delil getirirler. Zîrâ Allah Teâlâ burada: «Andolsun ki Rab-bı'nın âyetlerinden en büyüğünü gördü.)) buyurmaktadır. Şayet Rabbı-nı görmüş olsaydı, hiç şüphesiz bunu haber verir ve insanlara anlatırdı. Bu konunun açıklanması İsrâ sûresinde geçmişti. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr'm... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Şüphesiz Muhammed Cibril'i aslî suretinde iki defa görmüştür. Bir keresinde Cibril'den kendisini aslî suretinde göstermesini istemişti. Cibril de aslî suretini ona gösterdi. Ufku kaplamıştı. İkinci kez ise Hz. Peygamber Mi'râc'a çıkarıldığında, Cibril onunla birlikte çıktığında olmuştur. Allah Teâlâ: «Ve o, en yüce ufukta idi. Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. İki yay kadar yahut daha da yakın oldu. O vakit kuluna vahyedeceğini etti.» buyurur ki Cibril, Rabbımn şuuruna erince aslî suretine döndü ve secde etti. Allah Teâlâ: «Andolsun ki onu bir de diğer inişte görmüştü. Sidret'ül-Müntehâ'mn yanında. Cennet'ül-Me'vâ da onun yanındadır. O zaman Sidre'yi bürümekte olan buruyordu. Göz ne şaştı ne aştı. Andolsun ki Rabbımn, âyetlerinden en büyüğünü gördü.» buyurur ki burada onun büyük âyetlerinden olarak gördüğü, Cibril (a.s.)in yaratılışıdır. İmâm Ahmed hadîsi bu şekilde nakletmektedir ki garîbdir.[4]

19 -- Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı?
20 — Üçüncüsü olan diğer Menât'ı.
21 — Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?
22 — Öyleyse bu, insafsız bir paylaşma.
23 — Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği nevadan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarmdan hidâyet gelmiştir.

24 — Yoksa her umduğu şey insanın mıdır?
25 — Âhiret de dünya da Allah'ındır.
26 — Göklerde nice melek vardır (ki, Allah dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaati hiç bir şeye yaramaz.

Ya Lât ve Uzzâ?

Allah Teâlâ burada müşrikleri azarlıyor. Onlar putları Allah'a denk koşmakta, onlara ibâdet etmekteler ve putları için Rahmân'm dostu Hz. İbrahim'in inşâ etmiş olduğu Kâ'be'ye benzeterek evler edinmektedirler. Allah Teâlâ: «Gördünüz mü Lât'ı?» buyurur ki Lât; beyaz ve nakışlarla süslenmiş bir kaya idi. Tâif'te onun üzerinde bir ev yapılmıştı. O evin perdeleri ve perdedârları, çevresinde bir de avlusu vardı. Tâif'li-ler katında ona ta'zim olunurdu. Tâiflüer, Sakîf kabilesi ile onlara tâbi olanlardır. Kureyş'ten sonra diğer Arap kabilelerine karşı bu puttan ile övünürlerdi. İbn Cerîr der ki: Onlar bu putlarına Allah'ın adından bir ad çıkararak Lât demişlerdir. Bu kelimenin, Allah isminin müenne-si olduğunu sanıyorlardı. Şüphesiz ki Allah, onlann bu söylediklerinden münezzehtir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Rebî' İbn Enes'ten nakledildiğine göre onlar, bu putun ismini son harfinin şeddesi ile el-Lâtt "şeklinde okurlar ve bunun açıklamasını şöyle yaparlarmış: Câhiliye devrinde hacılara un çorbası yapan bir adam varmış, öldüğü zaman onun kabri ba-şında toplanmış ve ona ibâdet etmişler.
Buhârî der ki: Bize Müslim îbn İbrahim'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, Lât ve Uzzâ hakkında şöyle demiştir: Lât; hacılara un çorbası yapan bir adamdı. İbn Cerîr der ki: Uzzâ kelimesi de azîz kökünden gelmektedir. Uzzâ; Mekke ile Tâif arasındaki Nahle denilen yerde üzerine bina yapılmış ve örtüler örtülmüş bir ağaç idi. Kureyş'liler ona ta'zîmde bulunurlardı. Nitekim Uhud günü Ebu Süfyân: Bizim Uzzâ'-mız var, sizin ise Uzzâ'nız yok, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah bizim dostumuzdur, sizin ise dostunuz yok, deyiniz. Bu-hârî'nin Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Her kim yemin etmiş ve yemininde: Lât ye Uzzâ'ya yemm~bisûn7~demişse; Allah'tan başka ilâh yoktur, desin^ Her kim de arkadaşına: Gel kumar oynayalım demişse, o da sadaka verT sin. Bu hadîs, dilinden (ihtiyan dışında) böyle bir yemin çıkıveren kimseye hamledilmelidir. Zîrâ onların dilleri Câhiliye döneminde böyle yp-mınlere alışmıştı. Nitekim Neseî der ki: Bize Ahmed ibn Bekkâr ve Ab-dülhamîd İbn Muhammed'in... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan rivayetle haber verdiklerine göre; o, şöyle demiştir: Lât ve Uzzâ'ya yemin ettim. Arkadaşlarım bana: Ne kötü söyledin. Ahlâksızca bir kelime konuştun, dediler. Allah Rasûlü (s.a.)ne geldim ve bunu kendisine naklettim de: Tek ve ortağı olmaksızın Allah'tan başka ilâh yok. Mülk ve/hamd O'nun-dur. O, her şeye güç yetiricidir, de, üç defa soluna üfür, taşlanmış olan şeytândan Allah'a sığın sonra bir daha bu söze dönme, buyurdu.
Menât'a gelince; Mekke ile Medine arasında Kudeyd'in yanındaki Müşellel'de idi. Huzâa, Eys ve Hazrec kabileleri Câhiliye döneminde onu ta'zîmde bulunurlar ve Kâ'beye haccetmek üzere gideceklerinde orada tehlîl getirmeye başlarlardı. Buhârî bu açıklamanın bir benzerini Hz. Âişe'clen rivayet ediyor. Arap yarımadasında ve başka yerlerde bir takım putlar daha vardır ki, Araplar Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri

belirtilen bu üç puttan başka Kâ'be'ye ta'zîmde bulundukları gibi onlara da ta'zîmde bulunurlardı. Bu üç putun burada özellikle zikredilmesi, onların diğerlerinden daha meşhur olması yüzündendir.
İbn İshâk, Sîret'inde der ki: Araplar Kâ'be ile beraber puthâneler edinmişlerdi. Bunlar Kâ'be'ye ta'zîmde bulundukları gibi ta'zîm ettikleri evlerdi. Onların perdedârlan ve kayyûmları vardı. Kâ'be'ye kurbanlıklar götürdükleri gibi onlara da kurbânlar götürürler ve Kâ'be'yi tavaf ettikleri gibi tavaf ederek orada kurbân keserlerdi. Araplar Kâ'be'nin üstünlüğünü kabul ediyorlardı. Zîrâ Kâ'be'nin Hz. İbrâhîm (s.a.) in evi ye mescidi olduğunu biliyorlardı. Kureyş'in ve Kinâne oğullarının Nah-,
le'de Uzzâ adında bir putları vardı. Bu putun perdedârları ve kayyûmları, Hâşimoğullarmın müttefiki olan Selim kabilesinden Şeybânoğul-ları idiler.
Ben derim ki: Bu putu yıkmak üzere Allah Rasûlü (s.a.) Hâlid İbn Velîd'i gönderdi ve Hâlid o putu devirdi. (...) Neseî der ki: Bize Ali İbn Münzir'in... Ebu Tufeyl'den rivayetine göre, o şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde Hâlid İbn Velîd'i Nahle'ye gönderdi. Uzzâ oradaydı. Hâlid onun yanma geldi. Put, üç muğaylan ağacı üzerindeydi. Hâlid bu ağaçları kesti ve o putun üzerine inşâ edilmiş olan evi yıktı, sonra da Hz. Peygamber (s.a.) e gelip durumu haber verdi. Allah Rasûlü: Geri dön, şüphesiz sen hiç bir şey yapmadın, buyurdu. Hâlid geri döndü. O putun perdedâr ve kayyûmlan onu görünce yaklaştırmamak için ellerinden geleni yaptılar. Onlar: Ey Uzzâ, ey Uzzâ diyorlardı. Hâlid onun yanına gelince bir de gördü ki çırılçıplak bir kadın saçlannı dağıtmış, başına avuçlarıyla toprak saçıyor. Hâlid kılıcını o kadına sapladı ve öldürdü, sonra da Allah Rasûlü (s.a.)ne dönüp yaptığını haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.): îşte o, Uzzâ'dır, buyurdu. İbn İshâk der ki: Lât, Tâif'de Sakîf kabilesinin putuydu. Onun perdedârlan ve kayyûmlan da Muattip oğullarıydı. Ben de derim ki: Allah Rasûlü (s.a.) ona Muğîre îbn Şu'be ve Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'ı gönderdi de onlar bu putu yıktılar ve yerine Tâif mescidini yaptılar. İbn İshâk der ki: Menât putu, Evs ve Hazrec ile müşellel tarafından Kadîd'deki deniz sahili üzerinde bulunan Yesrib'lilerden onun dininde olanların putuydu. Allah Rasûlü (s.a.) ona Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'ı gönder-di de Ebu Süfyân bu putu devirdi. Bu putu devirenin Ali İbn Ebu Tâ-lib olduğu da söylenmiştir. Yine İbn İshâk şöyle diyor: Zü'1-Halesa adındaki put Devs, Has'am ve Becîle kabîleleriyle araplardan onların ülkelerinde; Tebâle'de [5] olanların putuydu. Ben derim ki: Ona Yemen Kâ'be'si, Mekke'de olan Kâ'be'ye de Şam Kâ'be'si denirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu yıkmak üzere ise Cerîr İbn Abdullah el-Becelî'yi gönderdi ve Cerîr o putu devirdi. İbn İshâk, Hels adındaki putun da Tayy kabilesi ile Selmâ ve Ecâ adındaki Tayy dağının Ötesinde bulunanların putu olduğunu belirtir. İbn Hişâm der ki: İlim ehlinden birisinin bana naklettiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) onu yıkmak üzere Ali İbn Ebu Tâlib'i gönderdi ve Hz. Ali o putu devirdi. Allah Rasûlü (s.a.) oranın ganimetinden Rasûb ve Mizhem adında iki kılıcı seçip payından fazla olarak bu iki kılıcı Hz. Ali'ye verdi. İşte bunlar Hz. Ali'nin iki kılıcıdır. İbn İshâk der ki: Himyer ve Yemen'lilerin San'â'da Riyam adın-da bir puthâneleri vardı. Anlatıldığına göre orada siyah bir köpek vardı. Tübba' ile beraber giden iki papaz o köpeği oradan çıkardılar, öldürdüler ve o puthâneyi de yıktılar. Yine İbn İshâk der ki: Rudâ\ Ra-; bîa îbn Kâ'b İbn Sa'd İbn Zeyd Menât

İbn Temîm oğullarının puthâ-nesi idi. Onu İslâm'a girdikten sonra Müstevğır İbn Rabîa îbn Kâ'b İbn Sa'd yıkmıştır. (...) Yine îbn İshâk şöyle diyor: Zû'1-Keabât, Vâil'-in iki oğlu Bekr ve Tağleb kabileleri ile Sendâd (veya Sindâd)daki İyâd kabilesinin puthânesi idi. (...)
Allah Teâlâ: «Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı? Üçüncüsü olan diğer Menâfi?» buyurur ve şöyle devam eder: «Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu?» O'na çocuk isnâd edip çocuğunun dişi olduğunu iddia ediyor ve erkeklerin kendinize ait olduğunu mu sanıyorsunuz? Şayet siz bu bölüştürmeyi sizin gibi bir yaratılmış ile yapmış olsaydınız bile bu bölüştürme insafsızca, haksız ve zalimane bir bölüştürme olurdu. O halde iki yaratılmış arasında olduğunda bile bir haksızlık ve beyinsizlik alâmeti olan bu bölüştürmeyi Rabbınızla aranızda nasıl yaparsınız?
Allah Teâlâ onlann putlara tapınmalarını ve o putların ilâh yerine koyarak ihdas edip uydurmuş oldukları yalan, iftira ve küfrü reddederek şöyle buyuruyor: «Bunlar sizin ve atalarınızın (kendiliğinden) taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç (hiç bir delil) indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerinin arzu ettiği hevesten başkasına uymuyorlar.» Onların, kendilerinden önce bu bâtıl yola sapan babalan hakkındaki hüsn-ü zanlarından başka dayanakları yoktur. Onlar daha önceki atalarına ta'zîmde bulunma ve rehber edinme hususunda nefislerinin arzu ettiğinden başkasına da uymuyorlar. «Halbuki kendilerine Rablarından hidâyet gelmiştir.» Şüphesiz Allah, onlara kesin deliller ve apaçık gerçekle elçilerini göndermiştir. Bununla beraber onlar, bu elçilerin getirdiklerine tâbi olmamış, boyun eğme-mişlerdir.
, «Yoksa her umduğu şey insanın mıdır?» Hayır, elbette temenni etmekle elde edilemez. «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır.» (Nisa, 123) Kendisinin hidâyete ermiş olduğunu zanneden herkes elbette söylediği gibi olacak değildir. Herhangi bir şeyi sevip isteyen de onu elde edemez. îmâm Ahmed der ki: Bize îshâk1-ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizden birisi bir şey temenni ettiği zaman ne temenni etmekte olduğuna bir baksın. Şüphesiz o, umduğundan kendi lehine neyin yazılmış olduğunu bilemez. Hadîsi sadece İmâm Ahmed. rivayet ediyor.
«Âhiret de, dünya da Allah'ındır.» Bütünüyle işler Allah'ındır. O; dünyanın ve âhiretin mâliki, dünya ve âhirette yegâne tasarruf sahibidir. O öyle Allah'tır ki, O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz.
«Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaati hiç bir şeye yaramaz.» âyeti, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «O'nun katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefaat edemez.» (Sebe', 23).
Mukarrebûn meleklerinin durumu böyle ise; siz ey bilgisizler; putlara ve Allah'a şirk koşulan şeylere ibâdet meşru değilken, buna Allah Teâlâ izin vermemişken, aksine bütün peygamberlerinin diliyle bundan men'edip, inzal buyurduğu bütün kitablarda onu yasaklamışken Allah katında putların ve Allah'a eş koştuklarınızın şefaatim nasıl umarsınız?[6]

27 — Doğrusu âhirete inanmayanlar meleklere dişi adlarını takarlar.

28 — Halbuki onların bu hususta bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz gerçekten bir şey ifâde etmez.
29 — Onun için sen, Bizim zikrimize sırt çeviren ve dünya hayatından başkasını istemeyenlerden yüz çevir.
30 — Onların bilgiden erişebilecekleri işte budur. Muhakkak ki Rabbm, yolundan sapmış olanı en iyi bilendir. Ve O, hidâyete ereni de en iyi bilendir.

O Âhirete İnanmayanlar

Allah Teâlâ müşriklerin melekleri dişiler olarak isimlendirmelerini ve Allah'ın kızları olduğunu kabul etmelerini şiddetle reddeder. Başka bir âyet-i kerîme'de: «Onlar, Rahmân'ın kullan olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.» (Zuhruf, 19) buyurulurken aynı sebeple burada da: «Halbuki onların bu hususta bilgileri yoktur.» buyrulur. Onların söylediklerini doğrulayacak sıhhatli bilgileri yoktur. Aksine bu söyledikleri yalan, iftira ve iğrenç bir küfürden başka bir şey değildir. «Onlar sadece zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz gerçekten bir şey ifâde etmez.» Hiç bir fayda vermez ve asla gerçeğin yerini tutmaz. Sa-; hîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: Zandan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır. «Onun için sen, Bizim zikrimize sırt (haktan yüz) çevirenden (sen de yüz çevir, onları terket) ve dünya hayatından başkasını. istemeyenlerden yüz çevir.» Böylelerinin en büyük düşünceleri ve bilgilerinin ulaştığı son nokta, sâdece dünya hayatıdır. Bu ise kendisinde hiç bir hayır bulunmayan bir gayedir. Bu sebepledir ki: «Onların bilgiden erişebilecekleri işte budur.» Dünyayı isteme ve dünya için çalışma, onların erişebilecekleri son derecedir, buyrulmaktadır. İmâm Ahmed'in mü'-minlerin annesi Hz. Âişe'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünya, yurdu olmayanın yurdudur. Malı olmayanm malıdır. Onu aklı olmayan toplar. Hz. Peygamberden nakledilen bir duada şöyle buyruluyor: Allah'ım, dünyayı bizim en büyük düşüncemiz ve ulaşabileceğimiz son bilgi kılma. Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapmış olanı en iyi bilendir. Ve O, hidâyete ereni de en iyi bilendir.» buyurmaktadır ki O, bütün yaratıkları yaratan, kullarının menfaatına olanları en iyi bilendir. O; dilediğini hidâyete ulaştırır, dilediğini sapıklıkta bırakır. Bütün bunlar O'nun kudreti, ilmi ve hikmeti iledir. O; ne şeriatında, ne de kaderinde asla zulmetmeyen yegâne Adil'dir.[7]

31 — Göklerde olan da, yerde olan da Allah'ındır. Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel ihsan edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.
32 — Onlar ki; ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Muhakkak ki Rabbm, mağfireti geniş olandır. Sizi daha topraktan yarattığı zaman ve henüz analarınızın karınlarında cenîn halinde iken sizi en iyi bilen O'dur. Kendinizi temize çıkarmayın. O, takva sahibi olanları da en iyi bilendir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, zâtından başkalarından müstağni olduğunu, yaratıkları hakkında adaletle hüküm verip onları hak ile yarattığını haber veriyor. «Kötülük edenlere yaptıklarının kargılığını vermesi, güzel ihsan edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.» Herkesin amelinin karşılığını verecektir. Ameli hayır ise karşılığı da hayır, ameli kötü ise karşılığı da kötü olacaktır. Daha sonra Allah Teâlâ iyi hareket edenlerin; günâhların ve aşırılıkların büyüklerinden kaçınanlar olduğunu, haramlar ve büyük günâhlarla bir alış-verişleri olmadığını ifâde ile güzel davrananlan açıklar. Her ne kadar bazı küçük günâhları işleseler de Allah Teâlâ onları bağışlayıp ör-tecektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkiye koyarız.» (Nisa, 31) buyrulurken burada da: «Onlar ki; ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» buyurmuştur. Bu, Munkatı' bir istisnadır. Zîrâ âyet-i kerîme'-deki kelimesi ile ifâde edilenler küçük günâhlar ve önemsiz işlerdendir. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle diyor: Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiş olduğu şu hadîste belirtilenlerden ufak-tefek günâhlara daha çok benzeyen başka bir şey görmedim. Bu hadîste Allah Rasû-lü şöyle buyuruyor:
Allah Teâlâ âdemoğluna zinadan olan nasibini yazmıştır. Hiç şüphesiz onu işleyecektir. İki gözün zinası bakmak, dilin zinası konuşmaktır. Gönül temenni eder ve arzular, kişinin ut yeri de bu temenniyi ya doğrular, ya da yalanlar. Hadîsi Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bize Muham-med İbn Abd'ül-A'lâ'nm... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Gözlerin zinası bakmak, dudakların zinası öpmek, ellerin zinası tutmak, ayakların zinası yürümektir. Kişinin ut yeri bunu ya yalanlar veya doğrular. Şayet kişi ut yeri ile bu işlere girişirse zina etmiş olur. İşte ufak-tefek günâhlar bunlardır. Mesrûk ve Şa'bî de böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Nâfi* —bu zât îbn Lübâbe et-Tâifî olarak Bilinir— der ki: Ebu Hüreyre'ye Allah Teâlâ'nm «Ufak-tefek kusurlar dışında...» kavlini sordum da şöyle dedi: Öpme, çimdikleme, bakma ve yakın olmadır. Şayet sünnet yerine dokunursa gusül gerekir ki zina budur. Ali îbn Ebu Talha'mn İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Ufak-tefek kusurlar dışında...» kısmım: Ancak geçmişte yapılan günâhlar müstesna, şeklinde açıklamıştır. Zeyd İbn Eşlem de böyle söylüyor.
îbn Cerîr der ki: Bize İbn Müsennâ'nın... Mücâhid'den rivayetine göre o, «Ufak-tefek kusurları dışında.» kısmını şöyle açıklıyor: Onlar günâhla meşgul olup sonra bu günâhı terkedenlerdir. Şâir der ki: «Allah'ım eğer bağışlayacaksan hepsini bağışla, Senin hangi kulun ufak-tefek kusurlarla meşgul olmamıştır?» İbn Cerîr der ki: Bize İbn Hu-meyd'in... Mücâhid'den bu âyet-i kerîme hakkında nakline göre; o, şöyle demiştir: Kişi günâhla haşir neşir olur, sonra kendini ondan sıyırıp çıkarır. Câhiliye halkı Beytullah'ı tavaf eder ve tavafta şöyle dermiş: Allah'ım, şayet bağışlayacaksan hepsini bağışla. Senin hangi kulun ufak-tefek kusurlar işlememiştir? Bu haberi İbn Cerîr ve bir başkası merfû' olarak da rivayet etmiştir. İbn Cerîr'in Süleyman İbn Abdülcebbâr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Onlar ki; ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.)) âyeti hakkında şöyle demiştir: O; bir hayâsızlık eden, sonra da tevbe

eden kişidir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: Allah'ım, şayet bağışlayacaksan hepsini bağışla. Senin hangi kulun ufak-tefek kusurlar işlememiştir? Hadîsi Tirmizî de bu şekilde Ahmed İbn Osman Ebu Osman el-Basrî'den, o ise Ebu Âsim en-Nebîl'den rivayet ediyor. Tirmizî hadîsi rivayetten sonra der ki: Bu; hasen, sahîh, garîb bir hadîstir. Sadece Zekeriyyâ İbn İshâk kanalıyla rivayetini bilmekteyiz. Bezzâr da şöyle der: Hadîsin muttasıl olarak rivayetini sadece bu kanaldan bilmekteyiz. İbn Ebu Hatim ve Beğavî hadîsi Ebu Âsim en-Nebîl kanalıyla rivayet etmişlerdir. Ancak Beğavî hadîsi Tenzil sûresinin tefsirinde zikretmiştir. Merfû' olarak rivayetinin sıhhati şüphelidir.
İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'-den —öyle sanıyorum ki Ebu Hüreyre hadîsi Rasûlullah'a ulaştırıyor— rivayetine göre o, «Onlar ki; ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Zlnâ'nın önemsiz, ufak-tefek sayılacak olanı, kişinin tevbe edip bir daha dönmediğidir. Hırsızlığın ufak-tefek olanı tevbe edip dönmediğidir. İçki içmenin ufak-tefek sayılanı, kişinin tevbe edip bir daha dönmediğidir. İşte âyetteki ufak-tefek kusurlar bunlardır. Yine İbn Cerîr'in İbn Beşşâr kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivayetine göre o, «Onlar ki; ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Zina, hırsızlık veya içki içmenin ufak-tefek sayılacak olanı, kişinin ona bir daha dönmediğidir. Yine İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... Hasan el-Basrî'den «Onlar kil ufak-tefek kusurları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.» âyeti hakkında rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.)nün ashabı şöyle derlerdi: Bu; önemsiz sayılabilecek bir zina (göz zinası gibi) işleyen, önemsiz sayılabilecek miktarda içki içen sonra da ondan sakınarak tevbe eden kişidir. İbn Cerîr'in Atâ'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Ufak-tefek kusurları dışında.» kısmını şöyle açıklar: O, kişinin bir süre ufak-tefek kusurlara dalmasıdır. Ben: Buna zina da dâhil mi? diye sordum da: Evet zina da dâhil, ama sonra tevbe ederse, dedi. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, «Ufak-tefek kusurlar dışında» kısmını ufak-tefek kusurları bir kere yapan, şeklinde anlamıştır. Süddî'nin naklettiğine göre Ebu Salih şöyle diyor: Bana ufak-tefek kusurlar sorulmuştu ben: O, bir günâh işleyen, sonra da tevbe eden kişidir, dedim. Bunu İbn Abbâs'a söyledim de: Hiç şüphesiz bu açıklamada şerefli bir melek sana yardım etmiş, dedi. Bu haberi Beğavî naklediyor. İbn Cerîr'in Müsennâ İbn Sabah —ki bu zayıf bir râvidir— kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivayetine göre; o, ufak-tefek kusurların, Allah'a şirk koşma dışındaki günâhlar olduğunu söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'-nin Câbir el-Cu'fî kanalıyla... İbn Zübeyr'den rivayetine göre o, âyet-i kerîme'nin kısmını şöyle açıklıyor: Bu; dünya cezası ile âhiret azabı arasında olan kısımdır. Bu haberi Şu'be, Hakem'den, o ise îbn Abbâs'tan aynen yukardaki gibi rivayet etmiştir. Avfî'nin îbn Abbâs'tan «Ufak-tefek kusurları dışında...» kısmı hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Biri dünya cezası, diğeri de âhiret cezası olmak üzere iki ceza arasında olan her şeydir. Namazlar onlara keffâret olur. İşte bu ufak-tefek kusurlardır. Bunlar, cehennemi vâcib kılan günâhlar dışında olanlardır. Dünya cezası; Allah Te&lâ'nın dünyada uygulanmasını farz kılmış olduğu hadd cezalarıdır. Âhiret cezasına gelince; bunlar Allah Teâlâ'nın ateşle mühürlediği ve

cezasını âhirete bıraktığı her şeydir. İkrime, Katâde ve Dahhâk da böyle söylemiştir.
Allah Teâlâ: «Muhakkak ki Rabbın, mağfireti geniş olandır.» buyurur ki, Allah'ın rahmeti her şeyi içine alır. O'nun mağfireti tevbe eden kimsenin bütün günâhlarını kapsar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlığar. Çünkü O Çrafûr'dur, Rahîm'dir.» (Zü-mer, 53).
Allah Teâlâ: «Sizi daha topraktan yarattığı zaman en iyi bilen O'dur.» buyurur. Şüphesiz O, babanız Âdem'i topraktan yarattığı, neslini onun sulbünden küçük kırmızı karıncalar misâli çıkardığı zamanda sizi en iyi gören, durumlarınızı, sizden sâdır olacak amelleri ve sözleri en iyi bilendir. Sonra onları iki gruba ayırmıştır: Bir grup cennet içindir, bir grup da cehennem için. «Ve henüz analarınızın karınlarında ce-nîn halinde iken sizi en iyi bilen O'dur.» kavli de böyledir. Şüphesiz o kişi için görevlendirilmiş olan melek onun rızkım, ecelini, amelini bahtiyar mı, yoksa bedbaht mı, olacağını yazmıştır. Mekhûl der ki: Bizler annelerimizin karınlarında cenîn halindeydik. Düşenler düştü, biz kalanlardan olduk. Sonra süt çocukları olduk, bu haldeyken helak olanlar helak olup gitti. Biz kalanlar içindeydik. Sonra yetişkin çocuk olduk. O halde iken bizden helak olan yok olup gitti. Biz yine kalanlar içindeydik. Sonra gençler olduk. O durumdayken bizden helak olanlar yine yok olup gittiler. Biz yine kalanlar içinde idik. Daha sonra ihtiyarlar olduk. Allah hayrını versin. Bundan sonra daha ne bekleyeceğiz? Mekhûrün bu sözünü ondan İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
Allah Teâlâ burada: «Kendinizi temize çıkarmayın. (Nefislerinizi övüp şükre değer görmeyin ve yaptıklarınızı başkalarının başına kakmayın.) O, takva sahibi olanları da en iyi bilendir.» buyururken, başka bir âyet-i kerime'de de şöyle buyurur: «Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara? Halbuki dilediğini temize çıkaran yalnız Allah'tır. Ve kıl payı zulme uğratılmazlar.» (Nisa, 49). Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Amr en-Nâkıd'm... Muhammed İbn Amr İbn Atâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir. Kızıma Berrâ adını koymuştum. Ebu Seleme kızı Zeyneb bana şöyle dedi: Şüphesiz Allah Rasûlü bu ismin konulmasını yasakladı. Bana Berrâ adı verilmişti de Allah Rasûlü (s.a.): Kendinizi temize çıkarmayın. Şüphesiz Allah, sizden iyilik sahibi olanları en iyi bilendir, buyurdu. Ashabı: Ona ne ad koyalım? dediler de: Ona Zeyneb adını koyun, buyurdu. İmâm Ahmed'in Af fan kanalıyla... Abdurrah-mân İbn Ebu Bekre'den, onun da babasından rivayeti ile sabit bir hadîste o, şöyle anlatıyor: Birisi başka bir kişiyi Hz. Peygamber (s.a.)in yanında övmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) defalarca: Yazıklar olsun sana, arkadaşının boynunu kopardın, buyurup şöyle devam etti: Sizden birisi arkadaşını mutlaka medhetmek istediği zaman onun bildiği niteliklerini söyleyerek; onu hesaba çekecek olan Allah'tır. Allah'a karşı hiç kimseyi temize çıkarmıyorum. Öyle sanıyorum ki o şöyle şöyledir, desin. İmâm Ahmed hadîsi Ğunder'den, o Şu'be'den, o da Hâlid el-Haz-zâ'dan rivayet etmiştir. Hadîsi Buharı, Müslim, Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de değişik kanallardan olmak üzere Hâlid el-Hazzâ'dan rivayet et-mişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdurrahmân'ın... Hem-mâm İbn Hâris'ten rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor:

Birisi Hz. Osman'ı yüzüne karşı Övmeye başladı. Mikdâd ayağa kalktı —ki cüsseli bir adamdı.— onun yüzüne toprak atmaya başladı. Hz. Osman ona ne yapıyorsun dedi. O da şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.)Meddahları görürseniz onlann yüzlerine toprak atın, dedi. Hadîsi, Müs-Jim ve Ebu Dâvfid, Sevrî kanalıyla Mansûr'dan rivayet etmişlerdir.[8]

33 — Gördün mü o yüz çevireni,
34 — Biraz verip sonra vermemekte direneni.
35 — Gaybın bilgisi onun yanındadır da kendisi mi görüyor?
36 — Yoksa kendisine bildirilmedi mi Musa'nın sahîfe-lerinde olanlar?
37 — Ve sözünü yerine getiren îbrâhîm'inkinde de.
38 — Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez.
39 — Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur.
40 ~ Ve onun çalışması ileride görülecektir.
41 — Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.

Sa'y ve Gayret

Allah Teâlâ, zâtına ibâdetten yüz çevireni yererek şöyle buyuruyor: «O, peygamberi doğrulamamış, namaz kılmamış, ama yalanlayıp, yüz çevirmişti.» (Kıyâme, 31-32) «Biraz verip sonra vermemekte direneni.» İbn Abbâs bu âyeti: Biraz itaat edip sonra itâattan vazgeçeni, şeklinde anlamıştır. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Katâde ve birçokları da böyle söylüyor. İkrime ve Saîd derler ki: Bu, kuyu kazan bir topluluğun durumu gibidir. Kazı esnasında işi tamamlamalarını engelleyen bir kayaya rastlarlar da: Kazma işlemeyen bir yere geldik, deyip işi terkederler.
«Gaybın bilgisi onun yanındadır da kendisi mi görüyor?» înfâk etmekten korkup elini tutan ve iyilik yapmaya kimsenin yanında gaybın bilgisi mi var ki elinde olan tükenecektir? Bu yüzden mi iyilik yapmamaktadır. O bu durumu apaçık görüyor mu? Tabiî ki durum böyle değildir. O, ancak cimriliği ve mal hırsı yüzünden sadaka vermemekte, iyilik yapmamakta ve sıla-i Rahmde bulunmamaktadır. Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle buyrulur: Akrabana infâk et, Arş'm sahibinin azal-tacağından korkma. Allah Teâlâ da başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, nzık verenlerin en hayırlısıdır.» (Sebe\ 39).
«Yoksa kendisine bildirilmedi mi Musa'nın sahîfelerinde olanlar? Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» Saîd İbn Cübeyr ve Sevrî, âyet-i kerîme'deki fiilini; kendisine emrolunan her şeyi tebUğ eden, şeklinde anlamışlardır. İbn Abbâs bu kelimeyi; Şeriatını tebliğ konusunda Allah'a verdiği sözü tutan, şeklinde; Saîd İbn Cübeyr: Emrolunanı tâm olarak yerine getiren, şeklinde; Katâde ise: Allah'a itaatta vefakâr olan ve Allah'ın risâletini insanlara tebliğ görevini yerine getiren, şeklinde anlamışlardır. İbn Cerîr burada Katâde'nin açıklamasını tercih etmektedir. Bu ifâde kendinden öncekileri de içine almaktadır ve Allah Teâlâ'nm: Hani Rabbı, İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o da bunları tamamlayınca, seni insanlara imam kılacağım, buyurmuştu.» (Bakara, 124) âyeti de bunu desteklemektedir. O;

bütün emirleri yerine getirmiş, bütün yasakları terket-miş ve risâleti en mükemmel şekilde tebliğ etmiştir. Böylece o, bütün hallerinde, davranışlarında ve sözlerinde insanlar için kendisine uyulacak bir önder olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sonra sana: Mu-vahhid olarak İbrahim'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» (Nahl, 123). İbn Ebu Hatim der ki: Bize Mu-hammed İbn Ayf el-Hımsî'nin... Ebu Ümâme'den rivayetine göre o, şöyle.demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'in-kinde de.» âyetini okudu ve: İbrahim'in neyi yerine getirdiğini biliyor musun? diye sordu. Ben: AHah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Allah Rasûlü: Günlük amelini dört rek'at namazla tamâmlardı, buyurdu. Hadîsi tbn Cerîr, Ca'fer İbn Zübeyr kanalıyla rivayet etmiştir. O ise zayıf bir râvîdir. Tirmizî Câmi'inde der ki: Bize Ebu Ca'fer es-Simnânî'-nin... Ebu Derdâ ve Ebu Zerr'den, rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Cenâb-ı Rabb'il-âlemîn'den naklen buyurur ki: Ey Âdemoğlu, günün başlangıcında Benim için dört rek'at namaz kıl ki, günün sonu için sana kefîl olayım. İbn Ebu Hatim —Allah ona rahmet eylesin— der ki: Bize babamın... Muâz İbn Enes'ten rivayetinde Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ'nm İbrahim'i niçin «Sözünü yerine getiren Ha-lîl'i» olarak isimlendirdiğini size haber vereyim mi? Şüphesiz o, sabah ve akşam: «Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbîh edin.» (Rûm, 17) derdi. İbn Cerîr hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Zeb-ban'dan rivâyeı etmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ, İbrâhîm ve Musa'nın sahîfelerinde vah-yetmiş olduklarını açıklamaya başlayarak şöyle buyurur: «Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez. Küfürle veya herhangi bir günâhla kendine haksızlık eden herkesin vebali kendinedir. Onun yerine bu vebali hiç kimse taşımaz. Nitekim başka bir âyet-i kerî-me'de: «Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese —yakını bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18) buyrulur.
«Ve insan için, çalıştığından başkası yoktur.» Nasıl, hiçbir kimse bir başkasının günâhını taşımayacaksa aynı şekilde her nefis ancak kendisi için kazandığı mükâfatı elde edecektir. İmâm Şafiî ve ona tâbi olanlar, bu âyet-i kerîme'den Kur'an okumanın sevabının ölülere ulaşmayacağı hükmünü çıkarırlar. Zîrâ bu Kur'an okuma ne onların amellerinden, ne de kazançlarındandır. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.), ümmetini buna çağırmamış, teşvik etmemiş, ne açık bir ifâde ile ne de imâ yollu onlara bu yolu göstermemiştir. Sahabe —Allah onlardan razı olsun— den hiç kimseden bu hususta bir nakil de yoktur. Şayet bu hayır olsaydı, şüphesiz onlar bu hayırda bizi geçerlerdi. Allah'a yaklaştıran ameller ancak nass ile sabit olur ve bu hususta kıyâsla, birtakım görüşlerle karâr verilmez. Duâ ve sadakaya gelince; bunların ölülere ulaşacağında icmâ' vardır ve kanun koyucu bu ikisini açık ifâdelerle belirtmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur: İnsan öldüğü zaman şu üç şey dışında ameli kesilir: Kendisi için duâ eden sâlih bir evlâd, kendisinden sonra devam eden bir sadaka veya kendisinden istifâde olunan bir ilim. Bu üç şey, aslında onun çalışmasından ve amelindendir. Nitekim bir hadîste: Kişinin yediğinin en temizi kazancındandır, buyu-rulur ki, kişinin çocuğu onun kazancındandır. Vakıf ve benzeri sada-ka-i cariyeler de onun ameli ve eserlerindendir.,, Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de: «Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz. İşlediklerini ve geride bıraktıklarım Biz yazarız.» {Yâsîn, 12) buyurur. İnsanların arasında yaydığı ve

kendisinden sonra insanların ona tâbi oldukları ilim ise aslında yine onun çalışmasının ve amelinin ürünüdür. Sahih bir hadîste şöyle buyurulur: Her kim hidâyete davet ederse, ona tâbi olanların mükâfatlarından bir şey eksiltilmeksizin tâbi olanların mükâfatının bir misli de ona verilir, buyrulmuştur.
Allah Teâlâ'mn: «Ve onun çalışması ileride (kıyamet gününde) görülecektir.» âyet-i kerîme'si şu kavli gibidir: «De ki: İşleyiniz, Allah, Rasûlü ve mü'mînler işlediklerinizi görecektir. Ve görüleni de- görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neyi işlediğinizi bildirecektir.» (Tevbe, 105) Yani onları size haber verecek, karşılığını da tastamam verecektir. Şayet işledikleriniz hayır ise göreceğiniz karşılık da hayır, ameliniz kötü ise göreceğiniz karşılık da kötüdür. Bu sebepledir ki burada şöyle buyrulur: «Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.»[9]

42 — Şüphesiz ki en son varış Rabbmadır.
43 — Gerçekten O'dur güldüren de, ağlatan da.
44 — Gerçekten O'dur öldüren de, dirilten de.
45 — Doğrusu O yarattı iki çifti; erkeği de, dişiyi de.
46 — Atıldığında meniden.
47 — Muhakkak tekrar diriltmek de O'na aittir.
48 — Doğrusu muhtaç olmaktan kurtaran da O'dur, sermâye sahibi kılan da.
49 — Doğrusu O'dur Şi'râ yıldızının Rabbı.
50 — Ve gerçekten O helak etti evvelki Âd'ı
51 — Semûd'u da. Geri bırakmadan.
52 — Daha önce de Nûh kavmini-. Çünkü onlar gerçekten çok zâlim ve pek azgın idiler.
53 — Altı üstüne gelen kasabaları da O yerin dibine geçirdi.
54 — Onlara giydirdiğini giydirdi.
55 — Şimdi Rabbınm hangi nimetinden şüpheye düşersin?

Son Varış

Allah Teâlâ: «Şüphesiz ki en son varış, (kıyamet günü dönüş) Rabbmadır.» buyurur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Amr îbn Meymûn el-Evdî'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Muâz îbn Cebel aramızda kalktı ve şöyle dedi: Ey Evedoğulları, ben size Allah Rasûlü-nün elçisiyim. Biliyorsunuz ki dönüş Allah'adır: Ya cennete, veya cehenneme. Beğavî, Ebu Ca'fer er-Razî kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayet ediyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) : «Ve şüphesiz en son vanş Rabbmadır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: Rabbmız hakkında düşünmek yoktur. Beğavî der ki: Bu, Ebu Hüreyre'den merfu' olarak rivayet olunan şu hadîs gibidir: Yaratıklar hakkında düşünün, fakat yaratan hakkında düşünmeyin. Zîrâ düşünce O'nu kuşatamaz. Beğavî, hadîsi bu şekilde zikrediyor ama bu lafızlarla mahfuz değildir. Şahîh hadîste vârid olan ise şu ifâdelerdir: Şeytân birinize gelir de: Şunu kim yarattı? der. îşte sizden birisi buraya ulaştığı zaman Allah'a sığınsın ve bunu düşünmekten vazgeçsin. Sünen'lerdeki bir hadîste de şöyle buyrulur: Allah'ın yaratıkları hakkında düşünün ama Allah'ın zâtı hakkında düşünmeyin. Şüphesiz

Allah, kulak memesi ile omuzu arası üç yüz senelik yol olan bir melek yaratmıştır. Veya Allah Rasûlü buna benzer bir söz söylemiştir:
«Gerçekten O'dur güldüren de, ağlatan da.» Kullarında gülmeyi ve ağlamayı, biribirinden farklı olan ağlama ve gülmenin sebeplerini yaratan O'dur. «Gerçekten O'dur öldüren de, dirilten de.» «Ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» (Mülk, 2).
«Doğrusu O yarattı iki çifti; erkeği de, dişiyi de. Atıldığında menîden.» kavli Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, akıtılan bir me-nî damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. Ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştı. Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?» (Kıyâme, 36-40).
Allah Teâlâ: «Muhakkak tekrar diriltmek de O'na aittir.» buyuruyor. Nasıl ki ilk defa yaratmışsa aynı şekilde yaratmayı tekrarlamaya kadirdir. Bu tekrar, kıyamet günündeki son yaratmadır. Doğrusu muhtaç olmaktan kurtaran da O'dur, sermâye sahibi kılan da.» Yani kullarını mal sahibi yapmış, o malı onlar arasında devam eden bir varlık kılmıştır ki onu satma ihtiyâcı hissetmezler. Bu, Allah'ın onlar üzerine nimetini tamâmlamasmdandır. Müf essirlerden birçoğunun açıklamaları bu noktadadır. Ebu Salih, İbn Cerîr ve başkaları bu şekilde açıklamada bulunmuşlardır. Mücâhid de âyet-i kerîme'deki kelimesini; mal sahibi kılan, kelimesini ise; hizmetçiler veren, şeklinde açıklar. Katâde de böyle söylemiştir. İbn Abbâs ve Mücâhid bunlardan birinci kelimeyi; veren, ikinci kelimeyi de; hoşnûd olan, şeklinde açıklarlar. Bu iki kelime şöyle de açıklanmıştır: Kendi zâtım zen-ginleştirip yaratıkları kendine muhtaç eden. Hadramî İbn Lâhık böyle söylüyor. îbn Zeyd ise bu iki kelimeyi: Yaratıklarından dilediğini zengin kılan, dilediğini de fakîr kılan, şeklinde açıklar. îbn Zeyd'in bu açıklamasını İbn Cerîr naklediyor. Ancak Hadramî ve İbn Zeyd'in bu açıklamaları lafız bakımından uzak bir mânâdır.
«Doğrusu O'dur Şi'râ yıldızının Rabbı.» âyeti hakkında îbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları şöyle derler: O, Mirzem el-Cevzâ denilen parlak bir yıldız olup Araplardan bir topluluk ona tapı-nırdı.
«Ve gerçekten O helak etti evvelki Âd'ı.» âyetindeki Âd kavmi, Hûd (a.s.)un kavmidir. Onlara Âd İbn İrem İbn Sâm İbn Nûh denilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: «Rabbının hiç bir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Âd milletine ne ettiğini görmedin mi?» (Fecr, 6-8) buyurur ki; onlar insanların en şiddetli ve güçlüleri, Allah'a ve Rasûlüne en çok karşı gelenleri idiler. Allah Teâlâ da onları helak buyurdu: «Ad milleti de bu yüzden önünde durulmaz, dondurucu bir rüzgârla yok edildi. Allah, onların kökünü kesmek üzere üzerlerine o rüzgârı yedi gece sekiz gün estirdi.» (Hakka, 6-7).
«Semûd'u da. Geri bırakmadan.» Hiç kimse kalmamacasına onları yok etti.
«(Onlardan) daha önce de Nûh kavmini. Çünkü onlar, (kendilerinden sonrakilere göre) gerçekten çok zâlim ve pek azgın idiler.»
«Altı üstüne gelen kasabaları da O yerin dibine geçirdi.» âyetinde Hz. Lût'un kasabası kasdedilmektedir. Allah Teâlâ onların yurdlarını ters çevirmiş, altını üstüne getirmiş ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırmıştır. Bu sebepledir ki: «Onlara giydirdiğini giydirdi.» buyurur ki, burada onların üzerine göndermiş olduğu taşlar kasdedilmektedir. «Üzerlerine de bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.» (Şuarâ, 173). Katâde der ki: Lût'un

Medâin'inde dört milyon insan vardı. Vâdî, onlar üzerine bir hamam külhanının ağ-zından püskürüyormuşcasına ateş, neft. yağı ve katran püskürttü. Ka-tâde'nin bu kavlini İbn Ebu Hatim, babası kanalıyla... Huleyd'den rivayet etmiştir. Bu, gerçekten garîbdir.
Katâde, «Şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin.» âyetini şöyle açıklar: Ey insan, Allah'ın senin üzerine olan nimetlerinden hangisinden şüphe edersin? İbn Cüreyc ise burayı: Ey Muhammed, şimdi Rabbının hangi nimetinden şüpheye düşersin?.şeklinde açıklamıştır. Ancak Katâde'nin açıklaması daha uygundur. Zâten İbn Cerîr Öe Katâde'nin açıklamasını tercih etmiştir.[10]

İzahı

56 — İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.
57 — Yaklaşan yaklaştı.
58 — Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur.
59 — Bu söze mi şaşıyorsunuz siz?
60 — Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz.
61 —- Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.
62 — Haydi Allah'a secde edin ve ibâdet edin.

Bu Söze Mi Şaşıyorsunuz?

«İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.» âyetinde Hz. Muham-med (s.a.) kasdedilmektedir. O ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcı olup onların peygamber olarak gönderildiği gibi bu da peygamber olarak gönderilmiştir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «De ki: Ben, peygamberlerden bir ilk değilim.» (Ahkâf, 9). «(Yaklaşan 'yaklaştı.» âyetinde kasdedilen; kıyamettir.» Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur.» O halde Allah'tan başka hiç kimse onu engelle-yemez ve O'nun ilmine Allah'tan başka kimse muttali' olamaz. Daha sonra Allah Teâlâ Kur'an'i işitip de ondan yüz çeviren ve terkeden müşrikleri kınayarak şöyle buyurur: «Bu söze (sıhhatli olmasına) mi şaşıyorsunuz siz? Ve (onunla alay ederek) gülüyorsunuz da (ona inananların yaptığı gibi) ağlamıyorsunuz?» Allah Teâlâ, bu Kur'ân'a gerçekten inananların durumunu şöyle haber verir: «Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.» (İsrâ, 109).
İbn Abbâs'tan rivayetle Süfyân es-Sevrî, «Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.» âyetindeki oyalanmayı şarkı söylemekle tefsir etmiştir. kelimesi, Yemen lehçesinde şarkı söyleyen anlamına gelmektedir. İkrime de böyle söylemiştir. Yine İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde o, bu kelimeyi yüz çevirmekle açıklamıştır. Mücâhid ve İkrime de böyle söylüyor. Hasan el-Basrî ise burayı: Ve siz gafiller-siniz, şeklinde açıklar. Mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Talib'den de böyle bir rivayet vardır. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde ise o burayı: Ve siz büyüklenmektesiniz, şeklinde açıklar. Süddî de böyle söylemiştir.
Daha sonra Allah Teâlâ, zâtına secdeyi, ibâdeti, Rasûlü (s.a.)ne tâbi olmayı, zâtını birlemeyi ve ihlâsı emrederek şöyle buyuruyor: «Haydi Allah'a secde edin ve (O'na boyun eğin, ibâdeti yegâne O'na tahsis ederek) ibâdet edin (ve O'nu birleyin).»

Buharı der ki: Bize Ebu Ma'mer'-in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Necm sûresinde secde etti, müslümanlar, müşrikler, emler ve insanlar onunla beraber secde ettiler. Hadisi Müslim değil sadece Buharı tahrîc etmiştir, imâm Ahmed der ki: Bize İbrâhîm İbn Hâlid'in... Mut-talib İbn Ebu Vedâa'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Ra-sûlü (s.a.) Mekke'de Necm sûresini okudu, secde etti. Yanındakiler de secde ettiler. Ben başımı kaldırdım ve secde etmek istemedim. O günlerde Muttalib henüz müslüman olmamıştı. Daha sonraları bu sûreyi okuyan birini işittiği zaman onunla beraber hemen secde edermiş. Neseî hadîsi namaz bahsinde Abdülmelik îbn Abdülhamîd'den, o da Ahmed İbn Hanbel'den rivayet etmiştir.
«İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır. Yaklaşan yaklaştı.» âyeti kerîme'sine uygun bir hadîs zikrederler ki buna göre uyarıcı; uyardığı güçlerin meydana gelmesinden korkarak bir kötülüğü görünce ondan sakındırandır. Nitekim bir âyet-i kerîme'de: «O, ancak şiddetli bir azabın öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.» (Sebe', 46) buyrulurken bir hadîste de şöyle buyrulur: Ben, çıplak uyarıcıyım. Yani görmüş olduğu kötülüğün şiddeti onu acele etmeye sevketmiş ve üzerine herhangi bir şey giymeksizin kavmini uyarmaya koşmuş ve çıplak halde hızla onlara gelmiştir. Bu; «Yaklaşan (kıyamet günü) yaklaştı.» âyet-i kerîme'sine de ne kadar uygundur. Nitekim bundan sonraki sûrenin başında da: «Saat (kıyamet) yaklaştı.» buyurulur. İmâm Ahmed der ki: Bize
Enes ibn Iyâz'ın... Sehllbn Sâ'd'dan rivayetine göre Allah Rasülü (s.a.; şöyle buyurmuştur: Küçük günâhlardan sakınınız. Küçük günâhlarır misâli bir vâdîye dağılan bir kavmin misâli gibidir. Birisi bir dal geti rir, öteki bir dal getirir de sonunda ekmeklerini pişirirler. Küçük gü nâhlar yüzünden bu günâhları işleyen hesaba çekildiği takdirde bunlaı sahibini helak eder. Ebu Hâzim der ki: Allah Rasûlü (s.a.) —Ebu Dam re hadîsi Sehl İbn Sâ'd'dan rivayet ediyor— şöyle buyurdu: Benim ve kıyametin misâli şu ikisi gibidir. Allah Rasûlü (s.a.) bu sözü söylerken işaret parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırdı. Allah Rasûlü (s.a.) başka bir hadîste şöyle buyurur: Benim ve kıyametin misâli birbiri ile yanşan iki yarış atının misâli gibidir. Başka bir hadîste şöyle buyurur: Benim ve kıyametin misâli bir adam gibidir ki kavmi onu öncü olarak göndermiştir. Yetişemeyeceğinden korktuğu zaman elbisesini bayrak yaparak sallar ve : Üzerinize geldiler, üzerinize geldiler, diye elbisesiyle işaret verir. İşte ben oyum. Bu hadîsin sahîh ve hasen hadîslerden başka Kanallarla şâhidleri vardır. Hamd ve minnet Allah'adır güvenimiz O'na-dır, koruyan da O'dur.[11]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7528-7529
[2] Mekke'nin alt tarafında bir yerin adıdır. (Eseri arapça yayına hazırlayanlar)
[3] Biraz önce geçen Hz, Âişe hadisinde Ecyâd adıyla belirtilen yer. (Mütercimler)
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7530-7541

[5] Tebâle, Mekke İle Yemen arasında bir yerin adıdır.   (Eseri arapça yayına hazırlayanlar.)
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7542-7546
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7546-7547
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7547-7552
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7552-7555
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7555-7557
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 13/7567-7568

KAMER SÛRESİ

KAMER SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Saat yaklaştı ve ay yarıldı.
2 — Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.
3 — Ve yalanlayıp kendi heveslerine uyarlar. Ve her iş karârlaşmıştır.
4 — Andolsun ki onlara, vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.
5 — Ki bunlar gayesine ermiş bir hikmettir. Fakat uyarılar fayda vermiyor.

Sâat Yaklaştı ve Ay Yarıldı.

Allah Teâlâ kıyametin yaklaştığını, dünyanın sona erdiğini haber veriyor. Başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyrulur : «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.)) (Nahl, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1). Bu hususta hadîsler de vârid olmuştur. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ ve Amr İbn Ali'nin... Enes İbn Mâlik'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashabına güneşin batmaya yaklaştığı ve küçücük bir kısmının kaldığı sırada hitâb etmiş ve şöyle buyurmuştu ; Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki dünyanın geçen kısmına nisbetle kalanı ancak sizin şu gününüzden geçen kısmına nisbetle kalanı gibidir. Biz güneşin ancak çok küçük bir kısmım görüyorduk. Ben derim ki: Bu hadîs, râvüerden Halef İbn Mûsâ İbn Halefe dayanmaktadır ve o da babasından rivayet etmektedir. İbn Hibbân bu râvîyi güvenilir râvîler içinde sayar ve : Bazan hatâ eder, der. İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadis de bu hadîsi destekleyip tefsir eder : Bize Fazl İbn Dekîn'in... İbn Ömer'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : İkindiden sonra güneş Kuaykıyan dağları üzerindeyken biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında oturuyorduk. Şöyle buyurdu : Geçenlerin ömürlerine göre sizin ömürleriniz, şu günün geçen kısmına nisbetle kalanı gibidir. İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyn'in... Sehl İbn Sa'd'dan rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : Kıyamet şöyle iken ben peygamber olarak gönderildim. Bunu söylerken Allah Rasûlü işaret ve orta parmaklarına işaret buyurmuştur. Buhârî ve Müslim, hadîsi Ebu Hâzim Seleme İbn Dînâr kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ubeyd kanalıyla... Vehb es-Süvâî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Kıyamet şuna nisbetle şu gibi iken ben peygamber olarak gönderildim. Neredeyse biri diğerini geçecekti, buyurmuştur. Râvî A'meş, bu hadîsi rivayet ederken işaret parmağı ile orta parmağını birleştirmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Ebu Muğîre kanalıyla... İsmâîl İbn Ubeydullah'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Enes İbn Mâlik, Velîd İbn Abdülme-lik'e gelmişti. Velîd ona : Allah Rasûlü (s.a.)nden içinde kıyametin zik-redildiği ne işittin? diye sordu. Enes şöyle dedi: Allah Rasûlü (s.a.)nü : Siz ve kıyamet şu ikisi gibisiniz, buyururken işittim. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Allah Rasûlü (s.a.)nün isimleri hakkında onun
«İnsanların ayaklan ucunda coplanacağı Haşir» isminin olduğu sahîh bir hadîste belirtilmektedir ki, bu da yukarıdaki hadîsi te'yîd etmektedir. İmâm Ahmed der ki:

Bize Behz İbn Esed'in...,Hâlid İbn Umeyr'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : Utbe İbn Ğazvân -Behz bu rivayetinden önce : Allah Rasûlü (s.a.) bize hitâb etti, demiştir- hutbede Allah'a ham-detti, O'na senada bulundu, sonra şöyle dedi: Hamdele ve Salveie'den sonra; şüphesiz dünya son bulacağını ilân etmiştir. Sür'atle arkasını dönmüştür. Ondan sadece sahibinin içtiği ve kabta kalan bir miktar kadarı kalmıştır. Şüphesiz siz buradan zevale ermeyecek bir.yurda göçeceksiniz. Oraya yanınızdakilerin en hayırlısı ile göçünüz. Bize anlatıldığına göre bir taş cehennemin kenarından atılacak da, yetmiş sene düştüğü halde dibine erişemeyecek. Allah'a yemîn ederim ki sizler onu dolduracaksınız. Ne o, buna şaştınız mı? Allah'a yemîn ederim ki, yine bize anlatıldığına göre cennet kapılarının iki kanadı arası kırk senelik yoldur. Öyle bir gün gelecektir ki dopdolu, ağzına kadar dolu olacaktır. Ve râvî h&dîsin devamım da zikretmiştir. Hadîsi sadece Müslim rivayet ediyor.
Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bana Ya'küb'un... Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : Medâin'e bir fersah mesafede konakladık. Cum'a vakti geldi. Babam Cuma'da hazır bulundu. Ben de onunla beraberdim. Huzeyfe, hutbe okudu ve şöyle dedi: Uyanık olunuz, şüphesiz Allah Teâlâ : «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyuruyor. Şüphesiz kıyamet yaklaşmıştır. Uyanık olunuz. Hiç şüphesiz ay yarılmıştır. Dikkat ediniz dünya, ayrılık gününü ilân etmiştir. Agâh olunuz. Gün, amel günüdür. Yarın ise yarış günüdür. Babama : Yarın insanlar yarışacaklar mı? dedim. Babam : Oğulcuğum, ne kadar da câhilsin, bû yarış ancak amellerle olacaktır, dedi. Bir sonraki Cum'a geldi ve Cum'a namazında hazır bulunduk. Yine Huzeyfe hutbe okudu ve şöyle dedi: Uyarak olunuz, hiç şüphesiz Allah Teâlâ : «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyurmuştur. Dikkat ediniz dünya ayrılık gününü ilân etmiştir, gün amel günüdür, yarın ise yarış günü olacaktır. Dikkatli olunuz, yarışın sonunda cehennem var. Yarışı kazanan ancak cennete ulaşandır.
Allah Teâlâ : «Ve ay yarıldı.» buyurur ki sahîh isnâdlarla ve mü-tevâtir hadîslerde sabit olduğu üzere bu, Allah Rasûlü (s.a,)nün zamanında vuku'bulmuştur. Sahîh bir hadîste İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : (Kıyamet alâmetlerinden) beşi geçmiştir : Rumların (İranlılara) gâlibiyyeti, duman, azabın müşriklere ulaşması (veya ölülerinin Bedir günü üst üste yığılması), kuvvetle yakalanıp mağlûb olmaları ve ayın yarılması. Ayın yarılmasının Hz. Peygamber (s.a.) zamanında vukû'bulduğu konusu âlimler arasında ittifak edilmiş bir konudur. Bu; Hz. Peygamberin parlak mucizelerinden biriydi.
Şimdi bu konuda vârid olan hadîsleri görelim :
İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Mekke'liler H2. Peygamber (s,a.)den mucize istediler de ay Mekke'de iki defa yarıldı. Allah-Teâlâ : «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyurmuştur. Hadîsi Müslim, Muhammed İbn Râfî'den, o da Abdürrezzâk'dan rivayet etmiştir.
Buharı der ki: Bana Abdullah İbn Abdülvehhâb'm... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre :
Mekke'liler Allah Rasûlü (s.a.)nden kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Allah Rasûlü de onlara, ayı iki parça olarak gösterdi. Onlar Hira dağım ayın iki parçası arasında gördüler. Yine Buhârî ve Müslim hadîsi Yûnus İbn Muhammed'den, o Şeybân'dan, o da Katâde' den şeklinde bir isnâdla tahrîc

etmişlerdir. Müslim hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Katâde'den rivayet etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed îbn Kesîr'in... Cübeyr İbn Mut'im'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : Ay Allah Rasûlü (s.a.)-nün zamamnda yarıldı ve iki bölük oldu. Bir bölük şu dağın üzerinde, bir bölük de şu dağın üzerindeydi. Onlar : Muhammed bizi büyüledi, dediler ve : Bizi büyülemiş bile olsa hiç şüphesiz o bütün insanları bü-yüleyebilecek değildir, diye sözlerini sürdürdüler. Hadîsi bu kanaldan sâdece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Beyhakî Delâil en-Nübüwe isimli eserinde hadîsi Muhammed İbn Kesîr kanalıyla... Husayn İbn Ab-durrahmân'dan müsned olarak rivayet etmiştir. îbn Cerîr de hadîsi bu şekli ile Muhammed İbn Fudayl ve başkaları kanalıyla Husayn'dan rivayet etmiştir. Yine Beyhâki hadîsi İbrahim İbn Tahmân ve Huşeym kanalıyla... Cübeyr İbn Mut'im'den rivayetle zikretmiştir.
Buharı der ki: Bize Yahya İbn Bükeyr'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o : Ay, Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında yarıldı, demiştir. Hadîsi Buhârî ve Müslim ayrıca Bekr İbn Mudar kanalıyla....İrâkî-den yukardaki gibi rivayet etmişlerdir. İbn Cerîr der ki: Bize İbn Mü-sennâ'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Saat yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu geçmişte olmuştur. Hicretten önce idi. Ay yarıldı ve onlar iki parça halinde gördüler. Avfî de bu açıklamanın bir benzerini îbn Abbâs'tan rivayet ediyor. Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Amr el-Bezzâr'm... îbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay tutuldu da (müşrikler) : Ay büyülendi, dediler. Bunun üzerine «Saat yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bh feüyüdür, derler.» âyetleri nazil oldu.
Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Hafız Ebu Abdullah ve Kâ-dî Ebu Bekr Ahmed İbn Hasan'ın... Abdullah İbn Ömer'den «Saat yaklaştı ve ay yarıldı..» âyeti hakkındaki rivayetlerine göre o, şöyle demiştir ; Bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında oldu. Ay iki parçaya yarıldı. Bir parça dağın önünde, bir parça da arkasındaydı. Hz. Peygamber (s.a.): Allah'ım şâhid ol, dedi. Müslim ve Tirmizî de hadîsi bu şekliyle muhtelif kanallardan olmak üzere Şu'be'den, o A'meş'den, o da Mücâhid'den rivayet etmiştir. Müslim, Mücâhidin rivayetini Ebu Ma'mer kanalıyla İbn Mes'ûd'a kadar ulaştırır. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu belirtir.
İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay ikiye ayrıldı ve onlar aya baktılar. Allah Rasûlü (s.a.) : Şâhid olunuz, buyurdu. Buhârî ve Müslim de hadîsi bu şekli ile Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet etmişlerdir. Yine. Buhârî ve Müslim hadîsi A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivayetle tahrîc ederler. İbn Cerîr'in îsâ İbn Osman İbn İsâ er-Remlî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre, o şöyle demiştir : Minâ'da Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Ay yarıldı, bir parçası dağın arkasında kaldı. Allah Rasûlü (s.a.) : Şâhid olun, şâhid olun, buyurdu. Hadîsi Ebu Duhâ kanalıyla... Abdullah'dan rivayet eden Buhârî olayın Mekke'de olduğunu ilâve etmiştir. Ebu Dâ-vûd et-Tayâlisî der ki: Bize Ebu Avâne'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay yarıldı. Kureyş'liler : Bu, İbn Ebu Kebşe'nin

büyüsüdür, dediler. Dışardan, seferden gelenlerin getireceği haberi bekleyin; şüphesiz Mu-hammed bütün insanları büyüleyebilecek değildir, diye de ilâve ettiler. Seferden gelenler bu durumu aynen haber verdiler. Beyhakî der ki: Bize Hafız Ebu Abdullah'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetle haber verdi-, ğine göre o, şöyle demiştir : Ay Mekke'de yarıldı ve iki parça oldu. Mek-ke'li Kureyş kâfirleri: Bu, İbn Ebu Kebşe'nin sizi büyülemiş olduğu bir büyüdür. Seferden gelecekleri bekleyin; şayet sizin gördüğünüzü onlar da görmüşse doğru söylemiştir. Eğer sizin gördüğünüz gibi görmemişler-se hiç şüphesiz bu onun bizi büyüleyeceği bir büyüdür, dediler. Dışarıdan seferden gelenlere soruldu da muhtelif yönlerden gelenler : Onu gördük, dediler. İbn Cerîr de hadîsi Muğire kanalıyla rivayet etmiştir. Onda şu fazlalık da vardır : Ve bunun üzerine Allah Teâlâ : «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» âyetini inzal buyurdu. İbn Cerîr'in Ya'kûb İbn İbrahim kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayetine göre, ona İbn Mes'ûd'un şöyle dediği haber verilmiş : Hiç şüphesiz ay yarılmıştır. Yine îbn Cerîr'in Muhammed İbn İmâre (veya Umâre) kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Ay varıldığı zaman dağı ayın iki parçası arasındaki açıklıktan gördüm. İmâm Ah-med hadîsi Müemmel kanalıyla... Abdullah'dan rivayet eder ki bu ri-vayette İbn Mes'ûd şöyle diyor : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay yarıldı ve ben dağı ayın iki parçası arasındaki açıklıktan gördüm. Mü-câhid'den rivayetle Leys der ki: Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında ay ayrıldı ve iki parça oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Ebubekir'e : Ey Ebube-kir, şâhid ol, buyurdu. Müşrikler de : Ay büyülendi de sonunda yarıl-dj, dediler.
«Onlar bir âyet (bir delil, hüccet ve bürhân) görürlerse (ona boyun eğmek yerine) yüz çevirirler (terkeder, arkalarına atarlar) ve; (şu görmüş olduğumuz hüccetler bizim büyülenmiş olduğumuz) süregelen bir büyüden başka bir şey değildir, derler.» Âyet-i kerîme'deki kelimesi Mücâhid, Katâde ve başkalarının söylediğine göre; giden, yok olan yani devamı olmayan, kaybolup yok olacak, bâtıl anlamınadır. «Ve (gerçek kendilerine geldiği zaman onu) yalanlayıp kendi heveslerine uyarlar.» Bilgisizlikleri ve beyinsizlikleri sebebiyle kendi hevâ ve he-veslerinin, arzularının ve kendi görüşlerinin emrettiklerine tâbi olurlar. «Fakat her iş karârlaşmıştır.» Katâde der ki: Her işin karârlaşmış olmasının anlamı şudur : Hiç şüphesiz hayır, hayırlılar için; şer ise kötüler için vuku1 bulacaktır. İbn Cüreyc burayı: Ona ehil olanlar için karâr-laşmıştır, şeklinde açıklarken, Mücâhid de bunun kıyamet günü olacağını söyler. Süddî ise kelimesini; vukû'bulan, diye açıklar.
«Andolsun ki onlara vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.» Bu Kur'an'da okunan âyetler arasında rasulleri yalanlayan ümmetlerin kıssalarına, onların başına gelen azâb ve cezalandırmaya dâir haberler gelmiştir. Bu haberler onları, Allah'a şirk koşmaktan ve Rasûlünü yalanlamakta devamdan alıkoyacak, men'edecek önemli haberlerdir.
Allah Teâlâ'nın hidâyete eriştirdiğini hidâyete erdirmesinde, sapıklıkta bıraktığını da saptırmasında şüphesiz yüce bir hikmet vardır. «Fakat uyarılar fayda vermiyor.» Allah'ın; aleyhine mutsuzluk yazdığı, kalbini mühürlediği kimseye uyarı hiç fayda verir mi? Allah'tan başka onu hidâyete eriştirecek kimdir? Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir : «De ki : Üstün ve mükemmel hüccet Allah'ındır. Eğer O,

dileseydi hepinizi birden hidâyete kavuştururdu.» (En'âm, 149). «Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101).[1]

İzahı

6 - Öyleyse yüz çevir onlardan. O çağıranın görülmemiş ve tanınmamış bir şeye çağırdığı gün.
7- Gözleri hor ve hakîr olarak, yaygın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar.
8 - O çağırana koşarak, kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhamraed, bir âyet gördükleri zaman yüz çeviren ve; süregelen bir büyüdür, diyen şu kimselerden yüz çevir, onları gözetle. «O çağıranın görülmemiş ve tanınmamış (son derece müdhiş ve bilinmeyen) bir şeye çağırdığı gün.» O, içindeki belâ, sarsıntı ve korkularıyla hesâb yeridir. «Gözleri hor ve hakîr olarak (davetçiye uyarak hesâb yerine sür'atle gitmelerinde ve yayılmalarında onlar ufka) yayılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. O çağırana koşarak, (çağrısına muhalefet etmeyip gecikmeyerek) kâfirler : «Bu, zorlu bir gündür, derler.» Suratları astırdıkça astıracak korkulan şiddetli bir gündür. «İşte o gün, inkarcılara kolay olmayan zorlu bir gündür.   (Müddessir, 9-10).[2]

9 — Onlardan önce Nûh kavmi de   yalanlamış, kulumuzu tekzîb ederek; delidir,   demişler ve yolunu kesmişlerdi.
10 — O da   Rabbına yalvarmış: Ben yenildim, bana yardım et, demişti.
11 - Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan sularla açmıştık.
12 — Yeryüzünde . kaynaklar   fışkırttık da su takdir edilen bir Ölçüye göre birleşiverdi.
13 — Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik.
14 — Küfredilmiş olana mükâfat   olmak üzere   Bizim gözetimimizle yüzüyordu.
15 - Andolsun ki Biz,   onu bir âyet olarak bıraktık. Düşünüp ibret alan var mı?
16 — Benim azabım ve tehdidim nasümış?
17 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve Düşünmek

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, senin kavminden önce Nuh kavmi de Hz. Nuh'u yalanlamış, onu açıkça yalanlayarak delilikle itham etmiş; o bir delidir, serseme dönmüş şaşkın bir delidir, demişler ve yolunu kesmişler, onu yaptığından men'etmeye, engellemeye çalışıp şöyle tehdîd etmişlerdi: «Ey Nuh, eğer son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun.» (Şuarâ, 116). Âyet-i kerîme'deki fiilinin; onu yaptığından alıkoymaya, men'etmeye çalışmışlar ve tehdîd etmişlerdi, şeklindeki açıklaması İbn Zeyd'e aittir ve güzel bir açıklamadır, «o da Rabbına yalvarmış : (Bunlara mukavemet edemeyecek derecede zayıfım) ben yenildim, bana (dinine) yardım et, demişti.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur : «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan (bol) sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar

fışkırttık da (Yeryüzünün her köşesinden kaynaklar fışkırdı. Ateş yakılan yerler olduğu halde fırınlardan bile pınarlar kaynadı. Gök ve yeryüzünün) su (lan) .takdir edilen bir ölçüye göre (takdir olunmuş bir iş için) birleşiverdi.»
İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan (bol bol) sularla açmıştık.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle der : Ne gökyüzü ne de bulutlar o günden önce ve sonra öyle bir yağmur yağdırmamıştır. O gün herhangi bir bulut olmaksızın gök kapıları boşanan sularla açılmış ve iki su (gökyüzünden boşanan su ile yeryüzünden fışkıran sular) takdir olunmuş bir iş için birleşiver-misti. İbn Ebu Hâtim'in rivayetine göre İbn el-Kevâ Hz. Ali'ye kelimesini sormuş da, o, bu kelimeyi, gök kapıları ile açıklamış. İşte gök boşanan sularla oradan açılmış.
İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Kurazî, Katâde ve İbn Zeyd, «Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik.» âyet-i kerîme'sindeki kelimesini; çivilerle açıklar. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir. (...) Mücâhid bu kelimeyi; geminin omurgası ile, İkri-me ve Hasan el-Basrî de, geminin dalgaları yaran göğsü ile açıklamışlardır. Dahhâk bu kelimeyi, geminin iki ucu ve gövdesi ile açıklar. İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî de onun, geminin göğüs kısmı olduğunu belirtir.
«Küfredilmiş (yalanlanmış) olan (Hz. Nûh (a.s.)a mükâfat (yardım ve onların Allah'ı inkârlarının bir cezası) olmak üzere (Bizim emrimizle) Bizim gözetimimizle (ve korumamız altında) yüzüyordu.»
«Andolsun ki Biz, onu bir âyet olarak bıraktık.» âyetinde Katâde der ki: Allah Teâlâ Hz. Nuh'un gemisini bırakmıştır. Hattâ bu ümmetten ilk gelenler o gemiye yetişmişlerdir, der. Âyetin zahirinden anlaşılan ise burada kasdedilen, gemilerin cinsidir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde : «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir. Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.» (Yâsîn, 41-42). «Su taştığı zaman, size bir ibret olmak üzere, anlayışlı kulaklar anlasın diye süzülen gemide, sizi Biz taşımışızdır.» (Hakka, 11-12) buyurulurken burada da Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Düşünüp öğüt alan var mı?»
«Benim azabım ve tehdidim nasılmıs?» Beni inkâr eden, elçilerimi yalanlayan, Benim uyarıcılarımın getirmiş olduklarından öğüt almayanlara azabım nasılmıs? Elçilerime nasıl yardım ettim, onların öçlerini nasıl aldım?
«Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık.» Onun telaffuzunu ve insanlar öğüt alsınlar diye dileyenler için anlamını kolaylaştırdık. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur: «Âyetlerini düşünsünler ve akıl sahibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübarek bir kitâb indirdik.» (Sâd, 29), «İşte Biz, bunu (Kur'ân'ı) müt-takîlere müjdeleyesin ve inâdçı bir kavmi uyarasın diye seni dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97). Mücâhid, «Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık.» âyetini: Onun okunuşunu kolaylaştırdık, şeklinde; Süddî ise : Okunuşunu dillere kolaylaştırdık, şeklinde açıklarlar. İbn Abbas'tan rivayetle Dahhâk der ki: Şayet Allah Teâlâ Kur'ân'ı âdemoğullarının diline kolaylaştırmamış olsaydı, yaratıklardan hiç kimse Allah'ın kelâmını telaffuz edemezdi. Ben de derim ki: Hz. Peygamberden rivayet edilen ve daha önce geçen : Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur, hadîsi de Kur'an tilâvetinin insanlara Allah tarafından kolaylaştırılması cümlesindendrr. Biz bu hadîsi kanalları

ve lâfızları ile burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde daha önce vermiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.
«(Allah'ın, ezberlenmesini ve anlamını kolaylaştırmış olduğu şu Kur'ân üzerinde) düşünüp öğüt alan var mı?» Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî burada : Düşünüp de günâhlardan vazgeçen ve onları terke-den yok mudur? der. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Matar el-Varrâk'dan rivayetine göre; o, «Düşünüp öğüt alan var mı?» âyetini şöyle anlıyor : Bir ilim taleb eden yok mudur ki ona yardım olunsun? Buhârî bu haberi Cezm sığası ile ve muallak olarak Matar el-Varrâk'-dan rivayet etmiştir. Hadîsi İbn Cerîr de rivayet ediyor. Bu açıklamanın bir benzeri Katâde'den de rivayet edilmiştir.[3]

18 — Âd kavmi de tekzîb etti. Benim azabım ve tehdidim nasılmış?
19 — Nitekim uğursuz günde üzerlerine şiddetli bir rüzgârı devamlı olarak gönderdik.
20 - İnsanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu.
21 - İşte Benim azabım ve tehdîdlerim nasılmış?
22 - Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve İbret

Allah Teâlâ burada Hz. Hûd'un kavmi olan Âd'dan haber veriyor. Onlar da Nûh kavminin yaptığı gibi rasûllerini yalanlamışlar ve Allah Teâlâ da onların üzerlerine kendileri için-uğursuz olan, günde üzerlerine dondurucu, çok soğuk bir rüzgârı, uğursuzluğu ve sürekli helaki göndermişti. O öyle bir gün idi ki, dünya ve âhiret azâbları o günde birleşmişti.
«İnsanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu.» Onlardan birisine rastlayan rüzgâr gözlerden kaybolacak derecede yukarılara kaldırıyor, sonra tepesi üstüne yere çarpıyor ve başım paramparça ederek başsız bir cesed halinde bırakıyordu. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur : «Sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu. İşte Benim azabım ve tehdîdlerim nasılmış? Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?»[4]

23 — Semûd kavmi de uyarıları yalanladı.
24 — Dediler ki: İçimizden bir insana mı uyacağız? O zaman biz, sapıklık ve delilik etmiş oluruz.
25 — Zikir aramızdan ona mı verilmiş? Hayır o, pek yalancı ve şımarığın biridir.
26 — Yarın kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.
27 — Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen Biziz. Onları gözetle ve sabret.
28 — Onlara, suyun aralarında taksim olunduğunu da haber ver. Her biri su nöbetinde hazır bulunsun.
29 — Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.
30 — İşte, Benim azabım ve tehdîdlerim nasılmış?

31 — Nitekim üzerlerine bir tek çığlık gönderdik de ağılcılarm kullandığı kurumuş ot gibi oldular.
32 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve Öğüt

Burada Semûd kavminin, rasûlleri Hz. Salih (a.s.)i yalanladıkları haber veriliyor. «Dediler ki : İçimizden bir insana mı uyacağız? O zaman biz, sapıklık ve delilik etmiş oluruz.» Şöyle diyorlardı: Şayet idareyi ve riyaseti içimizden birine teslim edecek olursak hiç şüphesiz biz, kaybetmiş ve hüsrana uğramış oluruz. Sonra kendilerine değil de sadece Hz. Salih'e vahiy indirilmesine şaştılar, onu yalancılıkla itham ettiler ve : «Hayır o, pek yalancı ve şımarığın biridir, dediler.» Allah Teâ-lâ : «Yarın; kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» buyurur ki, bu onlar için şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir vaîddir.
«Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen Biziz.» Hz. Salih'in onlara getirmiş olduklarında doğruluğuna Allah tarafından bir hüccet olması için tâm onların istedikleri gibi sert ve dümdüz bir kayadan Allah Teâlâ on aylık gebe, büyük bir deve çıkarmıştı. Allah Teâ-lâ kulu ve elçisi Salih'e emrederek şöyle buyurur : «Onları (işlerinin sonunu) gözetle ve sabret.» Hiç şüphesiz dünyada ve âhirette güzel akıbet ve yardım senindir. «Onlara, suyun aralarında taksim olundu-ğunu (suyun bir gün onlara bir gün deveye olduğunu) da haber ver.» «Dedi ki : İşte şu devedir. Su içme hakkı; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.» (Şuarâ, 155). «Her biri su nöbetinde hazır bulunsun.» Mücâhid der ki: Deve suyun başından ayrıldığında onlar su başına gidecekler, deve suyun başına geldiğinde ise sütle yetineceklerdi. Daha sonra Allah Teâlâ : «Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.» buyurur ki müfessirler şöyle diyor : O; deveyi boğazlayandır. Adı Kıı-dâd İbn Salih olup kavminin en azgını idi. Nitekim başka bir âyet-i ke-rîme'de : «En azgını ileri atılınca...» (Şems, 12) buyrulur ki; o, ileri atılmış ve deveyi boğazlamıştı. «İşte Benim azabım ve tehdîdlerim na-sılmış?» Onları cezalandırdım. Beni inkâr etmeleri ve rasûlümü yalanlamaları sebebiyle onlara olan azabım nasılmış? «Nitekim üzerlerine bir tek çığlık gönderdik de ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» Sonuncularına varıncaya kadar yok oldular, onlardan hiç bir kalıntı kalmadı, ekin ve bitkilerin kurularının sönüp yok olup gittiği gibi söndüler. Müfessirlerden birçoğu âyeti böyle açıklıyor. Süddî, âyetteki kelimesini şöyle açıklar : O, kuruyup yanan, rüzgârın savurduğu çöldeki otlardır. İbn Zeyd der ki: Araplar develeri ve koyunları için kuru dikenlerden ağıl yaparlardı. İşte «Ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» âyetinde kasdedilen budur. Saîd İbn Cübeyr ise, «Ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» âyetindeki kelimelerini; duyardan dökülen toprak ile açıklar. Bu, garib bir açıklama olup birincisi daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.[5]

33 — Lût kavmi de uyarıları yalanladı.
34 — Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr yolladık. Ancak Lût'un ailesi müstesna. Onları seher vakti kurtardık.

35 — Katımızdan bir nimet olarak. İşte Biz, şükredeni böyle mükâfatlandırırız.
36 — Andolsun ki onlara, azâb ile yakalayacağımızı da haber vermişti. Ama onlar bu uyarıları kuşku ile karşılayarak yalanladılar.
37 — Andolsun ki onlar, müsâfirlerine kötülük yapmayı kasdetmişlerdi. Biz de gözlerini kör ettik. Azabımı ve tehdidimi tadın.
38 — Andolsun ki bir sabah erken, önü alınmaz bir azâb geldi başlarına.
39 — Tadın, işte azabımı ve tehdîdlerimi.
40 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan var mı?

Düşünüp İbret Alan Var mı?

Allah Teâlâ burada Lût kavminden bahsediyor. Onların peygamberlerini nasıl yalanladıklarını onlara karşı çıkıp dünyada onlardan önce hiç kimsenin yapmamış olduğu bir hayâsızlık olan erkeklerle cinsî temas kurma hayâsızlığını nasıl işlediklerini haber veriyor. Bu se-bebledir ki Allah Teâlâ onları hiçbir ümmeti helak etmediği bir helak ile yok etmiştir. Allah Teâlâ Cibril (a.s.)e emretti de onların şehirlerini yüklenip gökyüzüne kaldırdı, sonra ters çevirip yere doğru bırakıverdi. Ve ardından balçıktan pişirilmiş ve dizilmiş taşlar yağdırdı. Bu sebep-ledir ki burada şöyle buyurur : «Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr yolladık. Ancak Lût'un ailesi müstesna. Onları seher vakti kurtardık.» buyurmaktadır. Hz. Lût'un ailesi gecenin sonuna doğru çıkmışlar ve kavimlerinin başına gelenlerden kurtulmuşlardır. Hz. Lût'a kavminden hiç kimse, bir tek kişi bile îmân etmemişti. Hattâ karısı bile ona îmân etmemiş ve kavminin başına gelen helak onun da başına gelmistir. Allah'ın peygamberi Lût ve kızları aralarından sağ salim çıkmışlar ve onlara bir kötülük dokunmamıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İşte Biz, şükredeni böyle mükâfatlandırırız. Andolsun ki onlara, azâb ile yakalayacağımızı da haber vermişti.» Başlarına azâb gelmezden Önce Hz. Lût onları, Allah'ın baskını ve azabı ile uyarmış, fakat onlar buna iltifat etmemiş, kulak asmamış aksine şüphe etmişlerdir. «Andolsun ki onlar, müsâfirlerine kötülük yapmayı kasdetmiş-lerdi.» Bu; Cibril, Mîkâîl ve İsrafil'in güzel yüzlü, tüyleri" bitmemiş gençler şeklinde Hz. Lût'un yanına geldikleri gece olmuştur. Bu; Allah Teâlâ'nın onları bir imtihanı idi. Hz. Lût onları müsâfir etti. Kötü ve ihtiyar karısı da kavmine haber göndererek onlara Hz. Lût'un müsâfir-leri olduğunu bildirdi. Her taraftan koşarak geldiler. Hz. Lût ise üzerlerine kapıyı kapadı. Kapıyı kırmak için uğraşmaya başladılar. Bu yatsı vakti olmuştu. Hz. Lût, müsâfirlerini onlara karşı korumaya çalışıyor ve kavminin kadınlarını kasdederek : «Alacaksanız işte bunlar, benim kızlarım.» (Hicr, 71) diyordu. «Dediler ki: Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun. Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» (Hûd, 79). Durum iyice zorlaşıp da girmek için ısrar ettiklerinde Cibrîl (a.s.) onların yanma çıkmış, kanadının bir ucuyla onların gözlerine dokunmuştu. Böylece onların gözlen karardı. Veya gözleri yüzlerinden fırlayıp çıktı. Onların gözlerinin tamamen yok olduğu da söylenir. Bunun üzerine arkalarına dönüp gittiler. Duvarlara tutunarak gidiyorlar ve sabahleyin tekrar geleceklerini söyleyerek Hz. Lût'u tehdîd ediyorlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Andolsun ki bir sabah erken, önü alınmaz, (hiç bir şekilde

kaçamayacakları ve ayrılamayacakları) bir azâb geldi başlarına. Tadın, işte azabımı ve tehdîdlerimi. Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan var mı?»[6]

41 — Andolsun ki Firavun erkânına da uyarıcılar geldi.
42 — Onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de kendilerini, çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla yakaladık.
43 — Sizin kâfirleriniz bunlardan daha mı iyidir? Yoksa kitablarda sizin için bir berâet mi vardır?
44 — Yoksa onlar: Biz, intikam almaya muktedir bir topluluğuz mu diyorlar?
45 — Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.
46 — Daha doğrusu onlara vâ'dolunan asıl saattir. O saat ne belâlı, ne acıdır.

Allah Teâlâ burada; Allah elçisi Mûsâ ve kardeşi Harun'un îmân etmeleri halinde müjde, küfretmeleri halinde de uyarı ile Firavun ve kavmine geldiklerini haber veriyor. O ikisini büyük mucizeler ve müteaddid âyetlerle desteklemişti. Ama bütün bunları yalanladılar da sonunda Allah Teâlâ onları kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla yakaladı. Yani Allah onların kökünü kazıdı, onlardan haber verecek birisini, canlı bir gözü ve izi bırakmadı. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor : Ey müşrik Kureyş kâfirleri; sizin kâfirleriniz bunlardan; rasûllerini yalanlamaları ve kitabları inkâr etmeleri sebebiyle helak oldukları zikredilenlerden daha mı iyidir? Siz mi daha hayırlısınız, yoksa onlar mı? «Yoksa kitablarda sizin için bir berâet mi vardır?» Allah'ın azâb ve intikamının size ulaşmayacağına dâir yanınızda Allah'tan bir berâet mi var? «Yoksa onlar : Biz, intikam almaya muktedir bir topluluğuz mu diyorlar?» Birbirlerine yardımcı olacaklarına, topluluklarının kendilerine kötülük bulaştırmak isteyenlere engel olacağına ve bu topluluklarının kendilerine bir fayda vereceğine mi inanıyorlar? «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarım dönüp kaçacaklar (işleri darmadağınık olacak ve mağlûb olacaklar.)»
Buhârî der ki: Bize İshâk'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü kendisi için kurulan çadırda iken : Ahdin ve va'din adına, Allah'ım, şayet dilersen bugünden sonra artık ebediy-yen Sana ibâdet olunmaz, diye dûa etmekteydi. Hz. Ebu Bekir (r.a.) elini tuttu ve : Ey Allah'ın elçisi yeter, Rabbına çok ısrar ettin, dedi. Hz. Peygamber çadırdan çıktı. Zırhı içinde sıçrıyor ve : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dÖP.üp kaçacaklar. Daha doğrusu onlara vâ'dolunan asıl saattir. O saat ne belâlı, ne acıdır.» diyordu. Hadîsi Buhârî ve Neseî birçok yerde Hâlid —ki bu zât Mihrân el-Hazzâ'-dır— kanalıyla rivayet etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İkrime'den rivayetine göre o, şöyle demiştir : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.» âyeti nazil olduğunda Hz. Ömer : Hangi topluluk dağıtılacak, hangi topluluk mağlûb olacak? demişti. Hz. Ömer şöyle anlatır : Bedir günü olduğunda Allah Ra-sûlü (s.a.)nü zırhı içinde sıçrarken ve : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.» derken işittim ve bu âyetin te'vîlini işte o gün anladım. Buharı der ki: Bize İbrahim İbn Musa'nın... Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir. Ben henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Muhammed (s.a.)e Mekke'de : «Daha doğrusu onlara va'dolunan asıl saattir. O

saat ne belâlı, ne acıdır.» âyeti nazil oldu. Buharı hadîsi burada bu şekliyle kısa olarak rivayet etmiştir. Kur'ân'm faziletleri bahsinde ise daha uzunca rivayet eder. Müslim bu hadîsi tahric etmemiştir.[7]

47 — Şüphesiz ki suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler.
48 — O gün, yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde: Tadın cehennemin tadını, denir.
49 — Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarat-mışızdır.
50 — Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.
51 — Andolsun ki Biz, sizin benzerlerinizi hep helak etmişizdir. Şu halde bir düşünen var mı?
52 - Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.
53 - Küçük, büyük her şey satır satırdır.
54 — Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar.
55 — Doğruluk makamında, güçlü bir hükümdarın katındadırlar.

Suçlular ve Müttakiller

Allah Teâlâ burada suçluların haktan uzak ve şüphe içinde bulunanı, kararsızlık ateşleri içinde kıvrandıklarını haber verivor Rn âyet bu sıfatlarla nitelenmiş olan her kâfiri, bid'atçiyi ve fir^arl bölto muş olanları içine alır. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor OrTr s^he ve tereddüt ateşlen içinde oldukları gibi bu durundan kendileSnUehen-neme sürükledi. Daha önceki sapıkhkları gibi nereye gideceklerin! bifmez halde yuzustu cehenneme sürüldüler. Bir azarlama ve suçlama kabilinden onlara : «Tadm cehennemin tadını» denilecektir.
((Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışizdır.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir; «Her şeyi yaratmış ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdir etmiştir. (Furkân, 2), «Yüce Rab-bmm adını tesbîh et. O, yaratıp şekil vermiştir. O, her şeyi ölçüyle yapıp doğru yolu göstermiştir.» (A'lâ, 1-3). Kaderi takdir edip ta'yîn eden, yaratıkları bu kadere ileten O'dur. Ehl-i sünnet imamları bu âyet-i kerîme'yi Allah'ın yaratıkları hakkında önceden belirlenen kade-rini isbâta delil getirirler. Allah'ın Önceden belirlenmiş olan bu kaderi; eşyayı olmazdan -önce bilmesi, ve yaratılmalarından önce onlar hakkında takdir buyurmasıdır. Ehl-i sünnet âlimleri bu ve benzeri âyetlerle, bu âyetler, doğrultusunda vârid olmuş hadîslerle sahabe devrinin sonlarında ortaya çıkmış olan Kaderiyye mezhebine cevablar vermişlerdir. Biz, Sâhîh-i Buhârî Şerhi'nin Kitâb'ül-îmân bölümünde bu hususta geniş bilgi vererek vârid olan hadîsleri de kaydettik. Burada ise bu âyet-i kerîme ile ilgili hadîsleri zikredeceğiz.
İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Kureyş müşrikleri kader konusunda tartışmak üzere Hz. Peygamber (s.a)e geldiler de «O gün, yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde ; Tadın cehennemin tadını, denir. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir Ölçüye göre yaratmışizdır.» âyeti nazil oldu. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce, hadîsi Vekî' kanalıyla Süfyân es-Sevrî'den rivayet etmişlerdir. Bezzâr der ki: Bize Amr İbn Ali'nin... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayetine göre dedesi şöyle demiştir : Muhakkak ki «Şüphesiz ki suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler. O gün, yüzleri üstü

ateşe sürüldüklerinde : Tadm cehennemin tadını, denir. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışizdır.» âyetleri kaderciler (kader üzerinde tartışanlar, Kaderiyye'ye mensûb olanlar) hakkında nazil olmuştur. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Zü-râre'den, onun babasından, onun da Hz. Peygamber (ş.a.)den rivayetine göre Rasûlullah : «Tadın, cehennemin tadını. Şüphesiz Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışizdır.» âyetini okuyup şöyle buyurdu : Bu âyet ümmetimden birtakım insanlar hakkında nazil olmuştur ki, onlar âhir zamanda gelecek ve Allah'ın kaderini yalanlayacaklar. Yine İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Araf e kanalıyla... Ata İbn Ebu Rebâh'tan rivayetine göre; o, şöyle anlatmış : İbn Abbâs Zemzem'den su çekerken yanma vardım. Elbisesinin ucu ıslanmıştı. Ona : Kader hakkında konuşuldu, dedim. Bunu yaptılar mı? diye sordu, ben de; evet, dedim. Allah'a ye-mîn olsun ki «Tadın, cehennemin tadım. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyeti onlar hakkında nazil oldu. Onlar bu ümmetin en kötüleridir. Onların hastalarım ziyarete gitmeyin, ölülerinin cenaze namazlarını kılmayın. Şayet onlardan birini görecek olursam şu iki parmağımla gözlerini oyarım, dedi. İmâm Ahmed bu haberi başka bir kanaldan rivayet etmiştir ki, bu rivayetin içinde merf û' kısımlar da vardır. İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muğîre'nin... Muhammed İbn Ubeyd el-Mekkî'den rivayetine göre Abdullah İbn Abbâs'a : Bize bir adam geldi ki kaderi yalanlıyor, denilmişti. Beni ona götürün, dedi. İbn Abbâs o zaman âmâ olmuştu. Ey Ebu Abbâs, ona ne yapacaksın? dediler de şöyle dedi: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, onu bir ele geçirirsem burnunu ısırır koparırım. Şayet boynunu elime geçirecek olursam kırarım. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Fihr oğulları kadınlarını sanki görür gibiyim : Müşrik olup kalçalarını kıvırarak Hazreclilerin çevresinde dolaşıyorlar. Bu ümmetin ilk şirki işte budur. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; onların inançları o derece kötüleşecek ki, sonunda Allah'ın hiç bir hayrı takdir buyurmadığını, aynı şekilde hiç bir şerri de takdir bu-yurmadığım iddia edeceklerdir. Hadîsi İmâm Ahmed de Ebu Muğîre kanalıyla... Muhammed İbn Ubeyd'den rivayetle yukardaki gibi zikretmiştir. Mu'teber hadîs kitabları bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed'in Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Nâfi'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : İbn Ömer'in Şam halkından mektuplaştığı bir arkadaşı vardı. Abdullah İbn Ömer ona şöyle yazdı : Bana ulaştığına göre sen kader hakkında konuşmuşsun. Sakın bir daha bana mektup yazma. Ben, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Ümmetimden öyle bir topluluk gelecek ki kaderi yalanlayacaklar. Hadîsi Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Hanbel'den rivayet etmiştir. Yine İmâm Ahmed' in Enes İbn İyâz kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her ümmetin mecûsîleri vardır. Benim ümmetimin mecûsîleri de; kader yoktur, diyenlerdir. Şayet hastalanırlarsa onları ziyaret etmeyin, Ölürlerse cenazelerinde hazır bulunmayın. Kütüb-i Sitte sahiplerinden hiç birisi hadîsi bu kanaldan tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed'in Kuteybe kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : Bu ümmetten bazı yüzler çirkinleştirilecektir. Dikkat edin; bu, kaderi yalanlayanlar ve zındıklar hakkında meydana gelecektir. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâ-ce, Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd kanalıyla rivayet

etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Yine İmâm Ahmed'in İs-hâk İbn Tabbâ' kanalıyla... İbn Ömer'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her şey kader iledir. Acizliğe ve zekîliğe varıncaya kadar. Hadîsi sadece Müslim, Mâlik kanalıyla rivayet etmiştir. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Allah'tan yardım dile ve âciz olma. Başına bir iş geldiğinde : Allah böyle takdir buyurmuş, O dilediğini yapar, de. Şayet ben yapmış olsaydım şöyle şöyle olurdu, deme. Zîrâ bu ifâde şeytânın amelinin açılışı, başlangıcıdır. İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadîse göre, Allah Rasûlü (s.a) ona şöyle buyurmuş : Bil ki; toplum Allah'ın senin lehine yazmamış olduğu bir şey ile sana fayda vermek üzere birleşse hiçbir fayda veremez. Allah'ın senin aleyhine yazmamış olduğu bir zararı sana eriştirmek üzere bir araya gelmiş olsalar sana hiç bir zarar veremezler. Çünkü kalemler kurumuş, sayfalar dürülüp kapanmıştır.
İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Süvâr'm... Velîd İbn Ubâde'-den rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Ubâde'nin yanma girdim. Hastaydı. Onda ölüm alâmetleri görür gibiydim. Ey babacığım, bana tavsiyede bulun, dedim. Beni oturtun, dedi. Onu oturttukları zaman şöyle dedi: Oğulcuğum» hayrı ve şerri ile kadere îmân etmedikçe Allah'ı gerçekten bilmiş olamaz ve îmânın, tadını hissedemezsin, dedi. Ben: Babacığım, kaderin hayır mı, şer mi olduğunu nasıl bileceğim? diye sordum. Bilirsin ki sana isabet etmeyen başına gelecek değildir. Senin basma gelen ise hiç bir şekilde seni şaşıracak değildir. Oğulcuğum, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Allah'ın yarattıklarının ilki kalemdir. Sonra ona; yaz, buyurdu. O anda kalem, kıyamet gününe kadar olacakları yazdı. Oğulcuğum; şayet bu îmâna sâhib olmadan Ölecek olursan hiç şüphesiz cehenneme girersin, dedi. Tirmizi de hadîsi Yahya İbn Mûsâ el-Belhî kanalıyla... Velîd İbn Ubâde'den, o ise babasından rivayet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Süfyân es-Sevrî':ıin Mansûr kanalıyla... Hz. Ali İbn Ebu Tâlib1-den rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kul şu dört şeye inanmadıkça gerçekten îmân etmiş olmaz : Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder. —Doğrusu Allah, beni hak ile göndermiştir— Ölüme, Ölümden sonra diriltilme-ye, hayrı ve şerri ile kadere îmân eder. Tirmizî de hadîsi Nadr İbn Şü-meyl kanalıyla... Mansûr'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizî hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Hz. Ali'den de rivayetle zikretmiş ve : Bu, bana göre daha sahihtir, demiştir. Aynı şekilde İbn Mâce de hadîsi Şerîk kanalıyla... Hz. Ali'den rivayet ediyor. Müslim'in, Sahîh'-inde Abdullah İbn Vehb ve başkaları kanalıyla Abdullah îbn Amr'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratıkların kaderlerini gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yazmıştır. Râvî İbn Vehb şöyle ilâve eder : Allah'ın ArŞ'ı su üzerindeydi. Hadîsi Tirmizî de rivayet etmiş ve; hasendir, sahihtir, ga-rîbtir, demiştir.
«Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.» âyet-i ke-rîme'si Allah Teâlâ'mn kaderinin insanlar hakkında geçerli olduğunu haber verdiği gibi, Allah'ın dilemesinin de yaratıkları hakkında geçerli olduğunu haber veriyor. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Ve Bizim emrimiz bir tektir.» Biz bir şeye bir kere emrederiz. İkinci bir emirle te'kîd etmeye muhtaç değiliz. Bizim emrettiğimiz bir göz açıp kapaması gibi hemen var olur. Bir göz açıp kapayacak kadar bile gecikmez. (...)

«Andolsun ki Biz, sizin benzerlerinizi hep helak etmişizdir.» Ra-sûlleri yalanlayan geçmiş ümmetlerden sizin benzerlerinizi hep yok etmişizdir. «Şu halde bir düşünen var mı?» Allah'ın onları rüsvây etmesi ve azabı takdir buyurmasından öğüt alacak kimse yok mudur? Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme.'de de şöyle buyurur : «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» (Sebe', 54).
Allah Teâlâ : «Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.» buyurur ki: yaptıkları her şey, meleklerin yanındaki kitablarda yazılıdır. «(Onların amellerinden) küçük, büyük her şey satır satırdır.» Aleyhlerine toplanmış ve sayfaların satırlarına geçirilmiştir. Küçük, büyük hiç bir şeyi, kaçırmamış; onları saymış ve tesbît etmiştir.
İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Âmirin... Hz. Aişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururmuş : Ey Aişe, günahların küçüklerinden sakın; çünkü Allah tarafından onu bir taleb eden, peşine düşen vardır. Neseî ve İbn Mâce de hadîsi Saîd İbn Müslim İbn Bânek el-Medenî kanalıyla rivayet etmişlerdir. Saîd İbn Müslim; İmâm Ahmed, îbn Maîn, Ebu Hatim ve başkaları tarafından güvenilir bir râvî olarak kabul edilir. Hafız İbn Asâkir, Saîd İbn Müslim'in hal tercümesinde yukardaki hadîsi başka bir kanaldan rivayetle zikreder. Saîd der ki: Bu hadîsi Âmir İbn Hişâm'a rivayet ettim. Bana : Yazık sana ey Saîd, dedi ve şöyle devam etti: Süleyman İbn Muğîre bana nakletti ki o, bir günâh işlemiş ve o günâhı küçük görmüş; uykusunda birisi ona gelerek şöyle demiş : Ey Süleyman;
«Günâhlardan küçük olanını hakîr görme.
Hiç şüphesiz küçük, yarın büyüğe dönüşecektir.
Muhakkak ki küçük günâh ne kadar eski olursa olsun, Tanrı katında yazılmıştır.
Hevâ ve hevesini kahramanlıktan alıkoy,
Ve zor idare edilir olma, kollan sıva.
Seven kişi tanrısını sevdiği zaman, kalb yerinden oynar ve ona düşünce ilham olunur. Niyyet ile tanrıdan hidâyetini dile. Hidâyet verici ve yardımcı olarak sana Rabbm yeter.» «Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar.» Bed-baht kimselerin sapıklık ve çılgın ateşler içinde olmalarının, suçlanma, azarlanma ve tehdîdle yüz üstü ateşe sürülmelerinin tersine, ((Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar. Doğruluk ma-kâmındadırlar.» Allah'ın keramet, hoşnudluk, lütuf, nimet, cömertlik ve ihsan yurdundadırlar. «Güçlü bir hükümdarın katındadırlar.» Her şeyi yaratan ve takdir eden yaratıcı, en yüce Melîk'in (hükümdarın) katındadırlar. O; onların isteyip dileyecekleri her şeye güç yetiricidir. İmâm Ahmed der ki: Bize Süfyân'ın... Abdullah İbn Amr'dan —Abdul-lah hadîsi Hz. Peygamber (s.a)e ulaştırıyor— rivayetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Adaletli davrananlar, kıyamet günü Allah katında Rah-mân'ın sağında nurdan minberler üzerindedirler. O'nun her iki eli sağdır. O kimseler hükümlerinde, aileleri hakkında ve idaresini üstlendikleri kimseler hakkında adaletli davranırlar. Hadîsi sadece Müslim ve Neseî, Süfyân ibn Uyeyne kanalıyla ve onun isnadı ile yukardaki gibi tahrîc etmişlerdir.[8]

İzahı

Âyet-i kerîme bu sarsıcı ve dehşet verici sahnelerin ışığı altında özellikle Kureyş kavmine genellikle de bütün insanlara çeviriyor beyanatını. Kalblerine Allah'ın kudretini, hikmet ve tedbîrini yerleştirmeye çalışıyor. Şüphesiz ki dünyada iken o çarptırılan felâketler bu âhiret azâbları ve daha önce gelip geçmiş olan peygamberler ve uyarıcılar, ki-tablar ve Kur'ân, bütün bunların yanı sıra varlıklar alemindeki yaratıklar ve bu varlıklar âlemine hükmeden kanunlar... Evet bütün bunlar ve büyük küçük her şey bir ölçüye göre yaratılmıştır. Bir maksada bir hikmete göre tanzim edilmiştir. Başıboş hiç bir şey yoktur. Lüzumsuz hiç bir şey yoktur. Tesadüfen meydana gelmiş hiç bir şey yoktur. Kendiliğinden olup gelen hiç bir şey mevcûd değildir : «Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» Her şeyi... Büyük küçük her şeyi... Konuşan ve konuşmayan her şeyi... Hareket eden ve duran her şeyi... Geçen ve hazır olan her şeyi... Her bilineni, her bilinmeyeni... Kısacası her şeyi... Bir ölçüye göre yaratmışızdır... Onun gerçek durumunu belirten, vasfım anlatan, miktarını ta'yîn eden, zamanını tesbît eden, mekânını tahdîd eden, çevresindeki eşya ile olan münâsebetlerini ayarlayan, varlıklar alemindeki te'sîrini belirleyen... Bir ölçüye göre...
Doğrusu Kur'ân-ı Kerim şu kısacık âyetin doğruluğunu bütün kâinata gösteren, akılları durdurucu, şümullü ve büyük bir hakîkata işaret etmektedir. Bu mevcudatla yüzyüze gelen, onunla hemhal olan, ondan duygulanan ve mevcudatın ince bir ahenk içerisinde yaratılmış olduğunu hisseden gönül sahipleri bu kısacık âyetin ifâde ettiği gerçekleri idrâk ederler. Mevcudatta her şey bir ölçüye göredir. Mutlak bir ahenk hâkimdir. Varlıklarla yüzleşen her gönül bu ahengin te'sîrine kaptırır kendisim.
Sonra bilgi, tecrübe ve görgü vâsıtalarının el verdiği nisbette, beşer aklının takati dâhilinde bu gerçek ölçünün bazı yönlerini idrâk edip öğrenebilir. Ama bu Ölçü; bilgi ne kadar ilerlerse ilerlesin her zaman daha bir yüce, daha mükemmel, daha muazzam olarak devam ederek kalır. O azameti ve mükemmelliği insan fıtratı kavrar ve kâinatın ahenkli seslerinin te'sîri altında kalır. Çünkü fıtratta her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığı bu muntazam kâinat korosunun bir ferdidir o.
Modern ilim, kâinata hâkim olan bu ölçü gerçeğinin kendi imkân ve vâsıtaları nisbetinde bazı yönlerini keşfetmiş bulunuyor. Meselâ yıldızların ve gezegenlerin arasındaki mesafelerde büyük bir nizâmın hâkim olduğunu, her birisinin hacim ve kütlesinin belli ölçüler dâhilinde bulunduğunu, birbirlerine karşı yaptıkları çekim gücünü öğrenebilmiş bulunuyor. Öyle ki bilginler henüz göremedikleri yıldızların yerini bile ta'yîn edebiliyorlar. Çünkü kâinattaki nizâm o görünmeyen yıldızların da belirli yerlerde ve hudûdlar dâhilinde bulunmasını gerektiriyor. Bu görülmeyen yıldızların belirlenen yerlerde bulunmasını zarurî kılan bir takım tezahürler var ki, gözleme tâbi tuttukları yıldızların hareketinde kendisini göstermektedir. Sonra bu tahminleri gerçekleşmekte ve gökyüzündeki cisimlerin korkunç feza boşluğunda hiç bir çatışmaya mahal bırakmadan ölçülü nisbetler içerisinde yerleştirilmesinin gerektiğini, sonsuz bir dikkatin eşyaya hâkim olduğunu anlamaktadırlar.
Üzerinde yaşadığımız dünyanın durumundaki nizâmı da günümüzün ilmi keşfetmiş bulunuyor. Allah Teâlâ bu dünyayı insan cinsînin hayatına elverişli olacak ölçüler dâhilinde yaratmıştır. Bu yeryüzünün ölçü ve nisbetlerinden herhangi birisinde vuku' bulacak en küçük bir değişiklik ihtimâli yalnız dünyaya değil, bütünüyle

hayatı kökten mahvedecek veya yaşanmaya elverişsiz hale getirecek durumdadır. Dünyanın hacmi, kütlesi, güneşten uzaklığı... Güneşin kütlesi, ısı derecesi... Yeryüzünün kendi ekseni üzerindeki ölçülü eğimi hem kendi çevresinde hem de güneşin çevresindeki seyir hızı... Ayın dünyadan uzaklığı, hacmi ve kütlesi... Karaların ve denizlerin dünyadaki dağılımı... Ve daha binlerce ölçü ve nisbetler... Bunların herhangi birisinde meydana gelecek en küçük bir değişiklik her şeyi kökten değiştirebilir. Ve yeryüzündeki hayat çarkını tamamen durdurabilir...
Modern ilim, hayatı devam ettiren, canlılar arasında ölçüleri ve ahengi tanzim eden, canlıların hayat şartları ve çevreyle olan münâsebetlerini ayarlayan pek çok kanun ve nizâmları da keşfetmiş bulunuyor... Ve bu bilinen nisbet ve nizâmlar insana âyetin işaret ettiği o büyük ve derin gerçeğin bir yanını düşünebilme imkânı sağlıyor. Meselâ, hayat ve beka faktörleriyle ölüm ve fena faktörleri arasındaki nisbet gerek cemiyet içerisinde, gerekse canlılar dünyasında hep hayatın doğup gelişmesine elverişli bir ölçü dâhilinde muhafaza edilmektedir. Aynı zamanda ölüm ve hayat faktörlerinin herhangi bir devirde geçinme ve yaşama şartlan için lüzumlu olan ortamı yetersiz kılacak derecede yayılıp genişlemesini de önlemektedir.
Öyle sanıyorum ki bazı canlıların birbirleriyle olan münâsebetle-rindeki bu ahenk ve nizâmı kısa işaretlerle de olsa belirtmekte fayda vardır. Gerçi kâinatın yapısındaki yeryüzünün hayat şartlarına elverişli kılınmasmdaki nizâmı diğer sûrelerde etraflıca anlatmıştık. Bu hususta bilhassa Furkân sûresine başvurulabilir.
Küçük kuşlarla beslenen yırtıcı kuşların sayısı azdır. Çünkü az yumurta yaparlar ve az kuluçkaya yatarlar. Diğer taraftan ancak belirli yerlerde yaşayabilirler. Buna karşılık yaşları uzundur. Eğer uzun süre yaşamalarına mukabil çok yumurta yapıp kuluçkaya yatabilecek olsalar ve her yerde yaşayabilecek durumda bulunsalardı — ne kadar çok yumurta yapıp yavru çıkarırsa çıkarsınlar— küçük kuşların hepsini toptan yok edebilirlerdi. En azından bu yırtıcı kuşlar için ve yeryüzünde yaşayan insanlık âlemi için lüzumlu birer gıda olan ve daha birçok roller alan ve bu yüzden hayat için lüzumlu olan bu küçük kuşların sayısı azalabilirdi. Nitekim şâir der ki:
«Daha çok olur yavrusu küçük kuşların.
Bunun için az yavru yapar anne şahin.»
Gördüğümüz gibi yeryüzünde yırtıcı kuşlarla küçük kuşların varlık ve yokluk âmillerini bir dengeye ve ölçüye bağlı olarak korunması gerektiğinden Cenâb-ı Allah hikmeti gereği olarak bunu böyle tanzim etmiştir.
Karasinek milyonlarca yumurta yapar. Ancak doğan yavrular iki haftadan fazla yaşayamazlar. Şayet sinekler birkaç yıl yaşayabilselerdi ve bu nisbette de yumurta bırakabilselerdi toprağın yüzü kısa zamanda sineklerle dolar giderdi. Ve o zaman yeryüzündeki birçok canlıların —bunların başında da insanın— yaşaması imkânsız hale gelirdi. Ne var ki, bu kâinatı idare eden kudret elinde, denge çarkı kat'iyyen bozulmuyor. Ve bu kudret eli çok yavru yapan canlıya az ömür vererek nizâmı gördüğümüz şekilde kuruyor.
Canlılar içerisifide sayısı en çok olan, kısa zamanda çoğalıp yıpra-nabilen mikroplar da aynı şekilde canlıların en güçsüzü olarak hayatın zorluklarına dayanamayıp çok az yaşarlar. Milyarlarca mikrop soğuktan, sıcaktan, ışıktan, asitlerden, kan pıhtılaşmasından ve daha bir çok faKtÖrlerden dolayı ölür gider. Ancak muayyen insan ve hayvan üzerinde te'sîrli olabilirler. Şayet mikroplar

kuvvetli ve dayanabil-me gücüne sahip veya uzun ömürlü olsalardı, yeryüzündeki hayatı ve canlıları mahvedip tüketirlerdi.
Her canlı, düşmanına karşı kendisini korumak ve türünün yok olma tehlikesini ortadan kaldırmak için gerekli silâhlarla donatılmıştır. Çeşit çeşit korunma silâhları vardır canlıların. Bazı canlılarda çok sayıda üreme bir silâh iken, bazı canlıda karşıyı ezme bir silâh olmaktadır. Meselâ küçük yılanlar kendilerini korumak için ya zehirle donatılmışlardır veya düşmanlarından çabucak kaçıp kurtulmakla. Büyük yılanlara gelince, bunlar kas gücüyle donanmış olduklarından zehirleri azdır. Domuzlan böceği düşmanlarından korunmak için pis bir koku salarak karşılaştığı her nesneye bırakır ve böylece kendi cinsini muhafaza eder. Ceylanlar çok hızlı koşmak ve sıçramakla korurlar cinslerini. Böylelikle her canlı büyük küçük kendisini koruyacak bir silâha sâhib-tir.
Ayrıca her canlı, gıdasını elde etmek için gerekli vâsıta ve hususiyetlerle de donatılmıştır. İnsandan kuşa kadar, hayvandan en basit yaratığa kadar her canlı böylece gıdasını elde eder.
Dişi yumurtacık erkekler tarafından rahme boşaltılan canlı varlıklarla ilkah olduktan sonra rahmin duvarına tutunur. Bu esnada son derece obur bir varlıktır. Rahmin duvarında çevresine ördüğü bir ağla tutunduğu noktayı gelişip büyümesine elverişli bir kan gölü haline getirir. Anne doğumunu yapıncaya kadar gizli bir bağ cenini annenin kanına bağlar. Bu bağın meydana gelişinde yavrunun hayatı için elverişli bir hedef güdülmüştür. Bağ, ne oraya akan gıdanın alkole dönüşmesine sebep olacak kadar uzundur, ne de yavruya gıdanın ulaşmasını engelleyecek kadar kısadır.
«Meme de bir guddedir hamileliğin .vm anları ile doğumun başlangıcında birtakım beyaz, sarımsı akıntılar salgılar ki, ilâhî teeellînin eseri olarak bu salgılar çocuğu muhtelif hastalık mikroplarından muhafaza edecek kimyevî maddeler ihtiva etmektedir. Doğumu müteakiben ikinci gün annenin memelerinden süt gelmeye başlar. Yine en büyük tedbîr sahibi olan Allah Teâlâ'nm hikmetinin eseri olarak anne memesinden gelen süt miktarı gün be gün artar. Bir yıl sonra bu miktar günde 2,5 litreye baliğ olur. Halbuki ilk günlerde bu miktar birkaç yüz gramı geçmez. Buradaki hayret verici hal, sadece sütün artışı ile kalmaz, çocuğun yaş durumuna göre sütün ihtiva ettiği kimyevî maddelerin bileşim oranı da değişir. Başlangıçta anne sütündeki kimyevî maddenin bileşiminde su içerisinde az miktarda şeker ve besin maddeleri bulunur. Sonra sütün bileşimi yavaş yavaş değişir ve bileşiminde gün be gün şekerli ve yağlı besin maddelerinin nisbeti artar. Bu değişik likte bir gün diğer bir günü tutmaz. Bu artış çocuğun devamlı olarak gelişmesine, organlarının teşekkülüne, kaslarının kuvvetlenmesine uygun şekilde olur. Anne memesinde sütün teşekkül ameliyesi de şaşırtıcı bir haldir.»[9]
Değişik organlar insanın teşekkülünde, vazifesini yapmasında, çalışma tarzında ayrı yollar izlerler. Ama hepsi de onun hayat ve sıhhatini muhafazayla vazifelidir. Her organda insanı hayretten hayrete sürükleyecek ince bir ölçü ve üstün bir tedbîr hâkimdir. Biz her ferdi idare eden ilâhî kudret elini görüyoruz bunun ardında. Yalnız ferdî değil, her organı, hattâ bir organdaki hücrelerden her birisini ilâhî el idare etmektedir. Allah'ın gözetimi ve denetimi altında o faaliyetini sürdürmektedir. Biz burada bunları teker teker sayacak güçte değiliz. Sadece bu organlardan

birisindeki ince ölçüye seri işaretlerle yetineceğiz. Bu organ vücudun her tarafına yayılmış olan bezeler sistemidir :
«İnsan vücûdunun her tarafında bulunan bu guddelerdeki kimyevî terkîbleri meydana getiren o hayret verici kimyevî muameleler, insanı dehşetten dehşete sevketmektedir. Her bezin salgısı bir diğerini tamamlayıcı mâhiyettedir. Bu ifrazatın nasıl meydana geldiği ise yine bir problemdir. Girift bir özgü gibidir. Ve bu ifrazatın muayyen mik-dârı aşması ise insan vücûdunda onulmayacak telefata sebep olur.» [10]
Hayvanlarda ise organlar türüne, yaşadığı muhite ve hayat şartlarına göre değişik biçimler almıştır :
«Arslanlar, kaplanlar, kurtlar, sansarlar ve çölde yaşayıp avlanarak beslenmek durumunda olan bütün yırtıcı hayvanların ağızları kuvvetli ve sağlam bir yapıdadır. Zîrâ bu hayvanların avlarına hücum.etmeleri, onları keskin ve kuvvetli dişleriyle yakalamaları zorunludur. Aynı şekilde, avına hücum ederken adalelerini de kullanmak zorunda bulunduğundan, ayakları kuvvetli adaleler, keskin tırnak ve pençelerle teçhiz edilmiştir. Mideleri de et ve kemikleri sindirici asitlerle mayiler ihtiva etmektedir.»
Otlaklarda yaşayan evcil geviş getiren hayvanlara gelince, onların kabiliyetleri ise daha da başka türlüdür :
«Bunların hazım sistemleri ve çevreye mütenâsib olarak pek-leşmiştir. Ağızları nisbeten geniştir. Parçalayıcı ve kuvvetli köpek ve azı dişleri yoktur. Fakat kesici dişleri oldukça gelişmiştir. Kuru otlan ve bitkileri sür'atle keserler. Yutma kabiliyetleri fazladır.»[11]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7580-7584
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7595-7596
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7597-7598
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7599
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7600-7601
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7602-7603
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7604-7605
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7606-7610
[9] Bekir Karlığa , Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7610-7614

[10] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7614

[11] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7614-7615

RAHMAN SÛRESİ

Rahman ve İnsan
İzahı
İki Deniz
İzahı
Her Şey Fânidir.
Ey İnsanlar ve Cinler Topluluğu
Kırmızı Sahtiyan Gibi Bir Gül
Ve İki Cennet
İhsanın Karşılığı İhsandan Başkası mı?
Otağlar İçinde Korunmuş Huriler

RAHMAN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur. Medine'de nazil olduğu da söylenir.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.
1 — Rahman,
2 — Kur'ân'ı öğretti.
3 — İnsanı yarattı.
4 ~ Ona beyânı öğretti.
5 — Güneş de, ay da bir hesâb iledir.
6 ~ Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.
7 — Göğü yükseltmiş ,mîzânı koymuştur.
8 — Tartıda haksızlık etmeyin,
9 — Tartıyı doğru yapın, tartılam eksik yapmayın.
10 — Yeri de yaratıklar için alçalttı.
11 -- Onda meyveler, salkımlı hurma ağaçları;
12 — Yapraklı taneler ve kokulu bitkiler var.
13 — Şu halde Rabbımzın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Rahman ve İnsan

Allah Teâlâ yaratıklarına olan rahmeti ve lutfunu haber veriyor. O; kullarına Kur'ân'ı indirmiş, rahmette bulunduğu kimselere onun ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. «Rahman, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı. Ona beyânı öğretti.» Hasan buradaki beyânın Kur' ân'ın nutku (telaffuzu) olduğunu söylerken Dajınâk, Katâde ve başkaları da bununla hayır ve şerrin kasdedildiğini söylerler. Burada Ha-san'ın açıklaması güzel ve kuvvetlidir. Zîrâ âyet-i kerîme'lerin akışı Kur' ân'ın Allah tarafından öğretilmesine dâirdir. Kur'ân'm öğretilmesi de, onun tilâvetinin yerine getirilmesidir. Bu da yaratıklara onun telaffuzunun kolaylaştırılması, harflerin mahreçleri ve nevîlerinin çeşitliliğine rağmen harflerin boğaz, dil ve iki dudak gibi yerlerinden çıkarılmasının kolaylaştırılması ile mümkündür.
«Güneş de, ay da bir hesâb iledir.» Her ikisi de değişmez ve sarsılmaz bir şekilde kanunlaşmış, kesinleşmiş bir hesaba göre birbirini ta'-kîb ederek hareket ederler. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azız, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96).
İkrime'den rivayete göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ, bütün insanların, cinlerin, hayvanların ve kuşların gözlerinin nurlarını bir kulun iki gözünde toplamış olsa, sonra da güneşin önündeki yetmiş perdeden bir tanesini açmış olsaydı, ona bakmaya güç yetiremezdi. Halbuki güneşin nuru Kürsî'nin nurunun yetmiş parçasından bir parçadır. Kürsî'nin nuru Arş'm nurunun yetmiş parçasından bir parçadır. Arş'ın nuru da (zât-ı Bârî'nin önündeki) örtünün nurunun yetmiş parçasından bir parçadır. Hele bir düşün, kul Rabb-ı Kerîm'inin yüzüne ayân-beyân baktığı

demde Allah, o kulun gözlerine nasıl bir nûr vermiştir. İkrime'nin bu sözünü İbn Ebu Hatim rivayet ediyor.
Allah Teâlâ : «Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.» buyuruyor. İbn Cerîr Tâberî der ki: Âyet-i kerîme'deki kelimesinin; gövdesi olan bitki, anlamına geldiğinde icmâ etmişler kelimesinin anlamında ise ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha onun bu kelimeyi, yeryüzüne yayılan bitkiler ile izah ettiğini söyler. Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve Süfyân es-Sevrî de böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu açıklamayı tercih etmiştir .Mücâhid'e göre ise bu kelime gökteki yıldıza delâlet eder. Hasan ve Katâde de böyle söylemektedir. Bu; açık ve kuvvetli olan görüştür ki en doğrusunu Allah bilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Göklerde ve yerde olanların; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun? İnsanların birçoğu da azabı haketmiştir.» (Hacc, 18).
«Göğü yükseltmiş, mîzânı koymuştur.» âyet-i kerîme'sindeki mî-zândan maksad adalettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Andol-sun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitab ve ölçü indirdik.» (Hadîd, 25) bu-yurulurken, burada da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Tartıda haksızlık etmeyin.» Allah Teâlâ gökleri ve yeri, her şeyin hak ve adalet ile olması için, hak ve adaletle yaratmıştır. Bu sebeple : «Tartıyı doğru yapın, tartılam eksik yapmayın.» Tartıda eksiltmeyin; aksine hak ve adaletle tartın, buyurmuştur. Başka bir âyette şöyle buyurulur : «Doğru ölçekle tartın.» (Şuarâ, 182).
«(Göğü nasıl yükseltmişse aynı şekilde) yeri de yaratıklar için al-çalttı.» Yeryüzünü koymuş, hazırlamış, üzerindeki ırkları, şekilleri, renkleri, dilleri muhtelif insanlar, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde ve yerlerindeki yaratıklar huzur bulsunlar diye orayı yüksek ve muhkem dağlarla sağlamlaştırmıştır. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd; âyet-i kerîme'deki insanlar kelimesinin, bütün yaratıklara delâlet ettiğini söylerler. «Onda (renkleri, tadları ve kokulan muhtelif) meyveler, salkımlı hurma ağaçları var.» Burada hurma ağacı anlamına gelen kelimesi onun değerine, kuru veya yaş halde faydasına işaretle tekil olarak getirilmiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc, âyet-i kerîme'deki kelimesinin; tomurcuklardan oluşan topak, şeklinde açıklamıştır. Müfessirlerden birçoğu da böyle söylemektedir. O; salkımın çöplerinin oluşup göründüğü halidir. Sonra salkım oluşur ve önce yeşil, ham hurma, sonra yaş hurma haline gelir sonra da iyice gelişerek olgunlaşır.
îbn Ebu Hatim derki : Amr İbn Ali es-Sayrafî kanalıyla... Şa'bî'den rivayetle anlatıldığına göre; o, şöyle demiştir : (Rûm kralı) Kayser, Hz. Ömer İbn Hattâb'a şöyle yazdı : Sana göndermiş olduğum elçilerimin döndüğünü bildiririm. Onlar iddia ediyorlar ki, sizin tarafınızda hiç bir faydası olmayan bir ağaç varmış. Önce merkep kulağı gibi çıkar, sonra inci misâli yarılır, sonra yeşererek yeşil zümrüt gibi olur, sonra kızarır ve kırmızı yâkût şeklini alırmış. Olgunlaşarak güzel ve tatlı bir helva gibi olur, sonra kuruyarak oturanlar için korunak, yolcular için azık olurmuş. Şayet elçilerim doğru söylüyorlarsa ben, bunun ancak cennetteki ağaçlardan bir ağaç olabileceğini sanıyorum. Ömer İbn Hattâb da ona şöyle yazdı : Mü'minlerin emîri Ömer'den Rumların kralı Kayser'e : Muhakkak ki senin elçilerin sana doğru söylemişler, o ağaç bizim kıtamızda vardır. Bu ağaç Hz. Meryem'in oğlu İsa'yı doğurup ta loğusa olduğu zaman Allah'ın onun için yaratmış (bitirmiş) olduğu

ağaçtır. Allah'tan kork ve Allah'tan ayrı olarak îsâ'yı ilâh edinme. «Gerçekten Allah katında îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona : ol, dedi, o da oluverdi. Hak; Rabbmdandır. Öyleyse şüphecilerden olma.» (Âl-i İmrân, 59).
Katâde ve Hakem'in söylediklerine göre ise âyet-i kerîme'deki kelimesi, hurma ağacının gövdesindeki liflerden ibaret olan samanıdır. İbn Abbas'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha da «Yapraklı taneler ve kokulu bitkiler var.» âyet-i kerîme'sindeki kelimesini, tanelerin samanı ile açıklamıştır. İbn Abbas'tan rivayetle Avfî der ki : Başı koparılan yeşil ekinlerin yaprağı kuruduğu zaman bu isimle adlandırılır. Katâde, Dahhâk ve Ebu Mâlik de bu kelimeyi tanelerin samanı ile açıklamıştır. İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları âyet-i kerîme'deki Reyhan'ı; yaprak ile izah ederler. Hasan ise bunun insanların bildiği Reyhan olduğunu söyler. İbn Abbas'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha da onun yeşil ekinler olduğunu belirtir. En doğrusunu Allah bilir. Âyetin anlamı şöyle olmalıdır : Buğday ve arpa gibi bitkilerin ekildikleri zaman başak teşekkül edince başağın üzerinde yapraklan vardır. Reyhan ise onun sapma sarılmış olan yaprağa denir. Âyet-i kerîme'deki kelimesi; ekinin ilk bittiği ve henüz köksüz olduğu dönemdeki yaprağı, Reyhan kelimesi de; siyahlaşıp baş kısmında tane oluştuğu zamandaki yaprağı ile açıklanmıştır. (...)
«Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Ey insan ve cinler topluluğu, hal böyleyken hangi nimetleri yalan sayabilirsiniz? Bu açıklama Mücâhid ve birçoklarına aittir. Bu açıklamaya âyet-i kerîme'nin devamı da delâlet etmektedir. Yani sizin üzerinizde Allah'ın nimetleri son derece açıktır. Ve siz,, onların içine dalmış durumdasınız. Onları elbette inkâr edemezsiniz. Biz, mü'min cinlerin söylemiş olduğu gibi : Allah'ım ,ey Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç bi-rini yalan saymayız, hamd Sanadır, diyeceğiz. İbn Abbâs şöyle dermiş: Hayır Rabbımız, onlardan hiç bir şeyi yalan saymayız. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya İbn İshâk'ın... Ebubekir'in kızı Esmâ'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nü Kur'ân okurken işittim. Kendisine emredilen hakikatleri açıklamazdan önce rükne doğru namaz kılıyor, müşrikler de onu dinliyorlardı. O : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyetini okumaktaydı.[1]

İzahı

14 — însanı pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan yaratmıştır.
15 — Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.
16 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
17 — O; hem iki doğunun Rabbı, hem de iki batının Rabbıdır.
18 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
19 — İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.
20 — Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar.
21 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
22 — Her ikisinden de inci ve mercan çıkar.
23 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
24 — Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'-nundur.

25 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

İki Deniz

Allah Teâlâ insanı pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan, cinleri de yalın bir ateşten yarattığını haber verivor. Âyet-i kerîme'deki yalın bir alev olarak tercüme ettiğimiz kelimesi, Dahhâk'm İbn Abbâs'tan naklettiğine göre, alevin ucu anlarmnadır. îkrime, Mücâhid, Hasan ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan rivayetle Av-fî de burayı; en iyi cinsten ateşin alevi olarak açıklamıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha ise; en hâlis ateşten, şeklinde açıklar. İkrime, Müc&hid, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir, îmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk'm... Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Melekler nurdan, cinler yalın bir ateşten, Âdem de size anlatılan pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan yaratılmıştır. Hadîsi Müslim, Muharamed İbn Râfi' ve Abd İbn Humeyd'den, bu ikisi de Abdürrezzâk'dan rivayet etmişlerdir. «Şu halde Rabbımzm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyetinin tefsiri daha önce geçmişti.
«O; hem iki doğunun Rabbı, hem de iki batının Rabbıdır.» âyet-i kerîme1 sinde güneşin, kışın ve yazın doğup battığı yerler kasdedümek-tedir. Başka bir âyet-i kerîme'de de : «Doğuların ve batıların Rabbma yemin ederim ki, şüphesiz Biz gücü yetenleriz.» (Meâric, 40) buyurulur. Zîrâ güneşin doğuş yerleri her gün değişir ve güneş hep farklı yerlerden görünür. Başka bir âyet-i kerîme'de de : «O, Doğunun ve Batının Rab-bıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl tut.» {Müzzemmü, 9) buyurulur. Burada «doğuların ve batıların» ifâdesi ile cins kasdedil-mektedir. Ayrıca Güneşin doğuş ve batış yerlerinin değişmesinde cin ve insanlardan yaratıkların menfaatları olduğu içindir ki, Allah Teâlâ hemen bunun peşinden : «Şu halde Rabbımzm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.
İbn Abbâs, «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.» âyet-i kerime'sindeki fiilini; salıvermek anlamına almıştır. İbn Zeyd ise bu âyeti şöyle anlıyor : Aralarına onları ayıran ve engelleyen bir berzah koymak suretiyle birbirine kavuşmalarını önlemiştir. Buradaki iki denizden maksad, tatlı ve tuzlu sulardır. Tatlı sular nehir sularıdır. Biz bu konuda daha önce Furkân süresindeki «Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır. İkisinin arasına bir engel ve aşılamayan bir sınır koymuştur.» (Furkân, 53) âyetinin tefsirinde bilgi vermiştik. İbn Cerir burada iki denizden maksadın, gökten inen su ile yeryüzü denizlerinin kasdedildiği görüşünü tercih etmiştir. Bu görüş, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr, Atiyye ve İbn Ebzâ'dan rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki: Zira inci, gökten inen sudan ve yeryüzü denizlerinin istiridyelerinden oluşur. Evet bu doğrudur.
Ancak burada maksad, İbn Cerîr'in görüşü ve açıkladığı gibi değildir. Ayrıca âyet-i kerîme'nin lafzı da bu açıklamayı destekler mâhiyette değildir, Çünkü Allah Teâlâ : «Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırım aşamazlar.» buyurmaktadır. Yani aralarına topraktan bir engel koymuştur. Böylece ne biri diğerine, ne de öteki berikine karışır. Şayet birbirine karışmış olsalardı biri diğerini bozacak ve onlardan

beklenilen ve kendileri ile kasdedilen sıfatları gidereceklerdi. Gökle yer arası ise yasak, engel olarak isimlendirilmez.
Allah Teâlâ : «Her ikisinden de inci ve mercan çıkar.» buyurur ki, burada ikisinin toplamı kasdedilmektedir. Bu ikisinden birinde bu özellik bulunsa yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de : «Ey cin ve insan topluluğu; içinizden size peygamberler gelmedi mi?» (En'âm, 130) buyurur ki, peygamberler cinlerden değil sâdece insanlardan gelmiştir. Buna rağmen hitâb hem cinlere, hem de insanlaradır. Ve bu şekilde hitâb Arap dili kurallarına uygundur. İnci; bilinen taştır. Mercana gelince; Mücâhid, Katâde, Ebu Razın ve Dahhâk'ın söylediğine göre incinin küçüklerine mercan denilir. Bu açıklama Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. İncinin büyüklerine ve iyilerine mercan denildiği de nakledilir. Bu görüşü îbn Cerîr, Seleften bazılarından rivayet etmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hatim bu açıklamayı Rebî' İbn Enes'ten naklet-miştir. Yine İbn Ebu Hatim, Süddî kanalıyla bu açıklamayı İbn Abbâs'-tan da nakleder. Bu açıklamanın benzeri Hz. Ali, Mücâhid ve Mürre el-Hemedânî'den de yine İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir. Mercanın kırmızı renkli bir çeşit mücevher olduğu da söylenir. Süddî'-nin Ebu Mâlik kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'tan rivayetine göre mercan; kırmızı renkli kıymetli bir taştır. Süddî mercanın, bitki kökenli deniz dibi taşları olduğunu belirtir. Allah Teâlâ'nm : ««Her birinden taze et yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız.» (Fâtır, 12) kavline gelince; et hem tatlı, hem de tuzlu sudan çıkar. Süs edinilen şeyler ise, tatlı sulardan değil sâdece tuzlu sulardan çıkarılır. İbn Abbâs der ki: Gökten denize bir damla (yağmur suyu) düştüğünde bu su damlası bir istiridyenin içine denk gelirse ondan inci oluşur. İkrime de böyle söylemiş olup o şunu ekler ; Şayet bu su damlası bir istiridyenin içine düşmezse ondan anber biter. Başka bir kanaldan olmak üzere bu açıklamanın benzeri İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. İbn Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Gökten yağmur yağdığı zaman, denizdeki istiridyeler ağızlarını açarlar. İçine bir yağmur damlası düşerse bu inci olur. Bu haberin isnadı sahihtir. Mademki bu mücevherleri süs olarak kullanmak yeryüzü halkı için bir nimettir, Allah Teâlâ onlara nimette bulunarak : «Şu halde Rabbımzın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyuruyor.
Allah Teâlâ : «Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'nun-dur.» buyuruyor. Bunlarla denizde yüzen gemiler kasdedilmektedir. Mücâhid der ki: Gemilerden yelken açmış olanlara denilir. Şayet yelkenleri açılmamışsa ona bu isim verilmez. Katâde âyet-i kerîme'deki kelimesini; yaratılmışlar, şeklinde açıklar. Bir başkası da kelimesine anlamım vermiştir.
Allah Teâlâ : «Denizde yüzen (büyüklüğü ile) koca dağlar gibi gemiler...» buyuruyor ki, bunlar büyüklükte dağlar gibi gemiler olup onlarda bir ülkeden başka bir ülkeye, bir iklimden başka bir iklime nakledilen kazanç ve ticâret malları vardır. İnsanların ihtiyâç duyacakları diğer eşya çeşitlerinin taşınması gibi bir çok menfaatları vardır. Bu sebeple de : «Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurulmuştur, İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Umeyra İbn Sa'd'dan rivayetine göre; o, şöyle diyor : Fırat kıyısında Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) ile beraberdim. Birden yelkenleri açılmış bir gemi geldi. Hz. Ali ellerini açtı, sonra da şöyle dedi Allah Teâlâ : «Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'nundur.»

buyuruyor. Denizlerde yüzen gemileri yaratan Allah'a yemîn ederim ki, Osman'ı ben öldürmedim, onun Öldürülmesine yardımcı da olmadım.[2]

İzahı

26 — Onun üzerinde bulunan ner şey fânidir.
27 — Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbının zâtı bakî kalacaktır.
28 —- Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
29 — Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe'n içindedir.
30 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Her Şey Fânidir.

Allah Teâlâ bütün yeryüzü halkının yok olacağını, toptan öleceğini haber veriyor. Gökyüzü halkı da aynı durumdadır. Ancak bundan Allah'ın diledikleri müstesnadır. O'nun ikram sahibi zâtından başka hiç kimse kalmayacaktır. Rab Teâlâ ölmez, aksine O, ebediyyen diridir. Ka-tâde der ki: Allah Teâlâ önce yarattığını haber veriyor, sonra da bütün bunların vâr olduğunu bildiriyor. Hz. Peygamberden nakledilen bir duada şöyle buyurulur : Ey Hayy, ey Kayyûm, ey gökleri ve yeri yaratan. Ey celâl ve ikram sahibi; Senden başka İlâh yok. Senin rahmetinden imdâd dileriz. Bizim bütün hallerimizi ıslâh eyle. Bir göz açıp kapayacak kadar zaman bile bizi nefislerimize veya yaratıklarından birine bırakma. Şa'bî der ki : «Onun üzerinde bulunan her şey fânidir.» âyet-i kerîme'sini okuduğun zaman «Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbının zâ: ti bakî kalacaktır.» âyetini okumadıkça susma. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın: «O'nun zâtından başka her şey helak olacaktır.» (Kasas, 88) kavli gibidir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de yüce zâtını «celâl ve ik-ram sahibi» olarak nitelemiştir. Yani O ta'zîme lâyıktır. Kendisine itaat edilip isyan ve muhalefet edilmemesi gerekendir. Başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurulur: «Sabah akşam Rabbının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» (Kehf, 38), «Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz.» (İnsan, 9). İbn Abbâs «Celâl ve ikram sahibi...» kısmını: Celâl ve kibriyâ sahibi, şeklinde açıklar. , Allah Teâlâ yeryüzündeki halkın hepsinin ölümde eşit olduğunu, âhiret yurduna gideceklerini ve orada onlar hakkında delâletli olan hükmüyle celâl~ve "ikram sahibi Allah'ın hükmedeceğini beyân buyurduktan sonra «Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur,
«Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe'n içindedir.» âyetinde O'nun, zâtı dışında her şeyden müstağni olduğu, her an bütün yaratıkların O'na muhtaç olduğu haber verilmektedir. Onlar lisân-ı halleri ve sözleri ile hep O'ndan isterler. O her gün bir Şe'n içindedir. A'meş'in Mücâhid'den, onun da Ubeyd İbn Umeyr'den rivayetine göre; o, «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyeti hakkında der ki : Duâ edene icabet etmesi, isteyene vermesi, bir esîri esaretten kurtarması veya bir hastaya şifâ vermesi O'nun şe'nindendir. İbn Ebu Necîh'in naklettiğine göre Mücâhid şöyle diyor : O, her gün bir dua edene icabet eder, bir kederi, bir sıkıntıyı giderir, sıkıntıda olana icabet eder, bir günâhı bağışlar. Katâde der ki:

Gökler ve yeryüzü halkı O'ndan müstağni değildir : Diriyi yaşatır, öleni öldürür, küçüğü terbiye edip yetiştirir, bir esîri esaretten kurtarır. Salih kimselerin ihtiyâçları ve münâcâtları, şikâyetleri son olarak O'na ulaşır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize baba-mın... Süveyd İbn Cebele el-Fezârî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir ; Sizin Rabbınız her gün bir durum içindedir; bir köleyi azâd eder, bir isteyene verir, bir azabı kaldırır.
İbn Cerîr der ki: Bana Abdullah İbn Muhammed İbn Amr'ın... Abdullah İbn Münîb el-Ez'dî'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyetini tilâvet buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, bu durum da nedir? diye sorduk, şöyle buyurdu: Bir günâhı bağışlaması, bir keder ve sıkıntıyı gidermesi, bir kavmi yüceltmesi ve bir diğerini alçaltmasıdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize ba-bamm... Ebu Derdâ'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)'den rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ : «O, her gün bir şe'n içindedir.» buyurmuştur. Bir günâhı bağışlaması, bir keder ve sıkıntıyı savıp gidermesi, bir kavmi yüceltmesi, diğerlerini alçaltması O'nun şe'nindendir. İbn Asâkir hadîsi müteaddid kanallardan olmak üzere Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Ebu Derdâ'dan, o ise Hz. Peygamber (s.a.)den rivayetle zikretmiştir. Ancak İbn Asâkir bu rivayetlerden birincisinin isnadının sahîh olduğunu da belirtmiştir. Ben de derim ki: Hadîs vukuf olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Buharı, hadîsi cezm sîğâsı ile ve muallak olarak zikretmiş ve onu Ebu Derdâ'nın sözü olarak nakletmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'm... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: O, bir günâhı bağışlar, bir sıkıntı ve kederi giderir. İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah Teâlâ, beyaz in-cidep bir Levh-i Mahfuz yaratmıştır. Onun iki kapağı kırmızı yakuttur. Kalemi nûr, kitabı nurdur. Genişliği gökle yer arası kadardır. Her gün üç yüz altmış defa ona bakar. Her bakışında yaratır, diriltir, öldürür, azîz veya zelîl kılar ve dilediğini yapar.[3]

31 — Ey insanlar ve cinler, yakında size de yöneleceğiz.
32 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
33 — Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.
34 — Şu halde, Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
35 — Üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardmılaşamazsr nız.
36 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Ey İnsanlar ve Cinler Topluluğu

Ali İbn Ebu Talha'mn İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Ey insanlar ve cinler, yakında size de yöneleceğiz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, Allah Teâlâ'dan kullarına bir tehdîddir. Yoksa Allah'ın bir meşguliyeti olup O bu meşguliyetini bitirecek değildir. Dahhâk da bunun bir tehdîd olduğunu belirtir. Katâde der ki: Allah'ın, yaratıklarına yönelmesi ve onları hesaba çekmesi yaklaşmıştır. İbn Güreye

ise burayı : Sizin hakkınızda yakında hüküm vereceğim, şeklinde anlamıştır. Buharı der ki: Sizi yakında hesaba çekeceğim. Hiç bir şey Allah Teâlâ-yı başka bir şeyden alıkoyamaz. Arap dilinde bu tür kullanılış bilinen bir ifâde kalıbıdır. Kişinin herhangi bir meşguliyeti olmadığı halde «Senin için vakit ayıracağım, senin için boş kalacağım denilir. Burada şöyle deniliyor : Hiç şüphesiz seni, gaflette iken yakalayacağım.
«Ey cinler ve insanlar topluluğu...» âyet-i kerîme'sindeki kelimesi; insanlar ve cinler, anlammadır. Nitekim sahîh bir hadîste : Onu (kabirde muazzeb olanın haykırışlarını) cinler ve insanlar dışında her varlık işitir, buyurulmuştur. Başka bir rivayette : «Cinler ve insanlar» ifâdesi açıkça söylenmektedir. Sûr hadîsinde de : insanlar ve cinlerdir, buyurulmuştur. «Şu halde Rabbı-mzın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»
«Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.» Allah'ın emrinden ve takdirinden kaçamazsınız. O, sizi kuşatmıştır. O'nun hükmünden ve hakkınızda vereceği karârdan kurtulamayacaksınız. Nereye gitseniz kuşatılmış olacaksınız. Bu, mahşer de olacaktır. Melekler yaratıkları her taraftan yedi saf halinde kuşatmış olacaklar ve hiç kimse gitmeye güç yetiremeyecektir. «Ama üstün bir güç (ve Allah'ın emri) olmadan geçemezsiniz.») «İşte o gün insan : kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığmak yoktur. Ey insan ,o gün sen, Rabbının huzuruna varıp durursun.» (Kıyâme, 10-12), «Kötülük kazananlara kötülükleri kadar ceza verilir; onların yüzlerini zillet bü-rür. Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir. İşte bunlar da ateşin yaranıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.» (Yûnus, 27). Bu sebeple burada da şöyle buyurulur : «Üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsımz.» İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Talha, kelimesini; ateş alevi ile açıklar. İbn Abbâs'tan rivayetle Saîd İbn Cübeyr bu kelimenin, duman anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid ise bunun, kesik kesik yeşil alevler olduğunu bildirir. Ebu Salih de der ki: O, ateşin üzerinde ve dumanın altında olan alevdir. Dahhâk da bu kelimeyi ateş seli, diye açıklar. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha'nm söylediğine göre kelimesi ateş dumanıdır. Bu tür bir açıklama Ebu Salih, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Sinan'dan da rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki: Araplar dumana derler. Bu kelimenin başındaki harf Ötüre ve esire olarak okunabilir. Kırâet imamları hu kelimenin başındaki nûn harfini ötüre okumakta icmâ' etmişlerdir. (..;) Teberânî'nin Cüveybir kanalıyla. Dahhâk'dan rivayetine göre Nâfi' İbn Ezrak, İbn Abbâs'a kelimesinin anlamını sormuş da o : Beraberinde duman olmayan alevdir, demiş. (...) Nâfi' ona kelimesini sormuş da İbn Abbâs : O, alevi olmayan dumandır, diye cevab vermiş. (...) Mücâhid ise bu kelimeyi şöyle açıklar : O, bakırdır. Eritilecek ve başları üzerinden dökülecektir. Katâde ve Dahhâk da bu kelimeye bakır seli anlamını verirler. Bütün bu açıklamalara göre âyetin anlamı şöyle olmalıdır : Kıyamet günü kaçarak gitseniz bile melekler ve zebaniler dönmeniz için sizin üzerinize ateşten alevler ve eritilmiş bakırlar gönderecek ve böylece sizi geri çevireceklerdir. Bu sebepledir ki: «Birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsımz. Şu halde Rabbınızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurulmuştur.[4]

37 ~ Gök yarılıp ta kırmızı sahtiyan gibi bir gül olduğu zaman.
38 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
39 — İşte o gün; insana da, cirme de günâhından sorulmaz.
40 — Şu halde, Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
41 — Suçlular simalarından tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.
42 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
43 — Suçluların yakaladıkları cehennem işte budur.
44 — Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.
45 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Kırmızı Sahtiyan Gibi Bir Gül

Allah Teâlâ'nın : «Gök yarılıp da...» kavli, bu âyet-i kerîme ile aynı anlamda varid olan «Gök yarılır, o gün düzeni bozulur.» (Hakka, 16), «Ve o gün; gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.» (Furkân, 25), «Gök yarılıp Rabbma boyun eğdiği zaman —ki gök boyun eğecektir—.» (İnşikâk, 1-2) âyetlerin de delâleti ile kıyamet gününde olacaktır.
«Gök yarılıp ta kırmızı sahtiyan gibi bir gül olduğu zaman.» Yani potada gümüşün ve yağ tortusunun eridiği gibi eridiği zaman. Sizler boyalan ta'kîb ettiğiniz gibi, onun renk değiştirmesini de ta'kîb edebileceksiniz. Bir keresinde kırmızı, bir keresinde sarı, peşinden mavi ve onun da peşinden yeşil olacaktır. Bu; o büyük kıyamet gününün korkusundan ve durumun şiddetindendir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ahmed İbn Abdülmelik'in... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İnsanlar kıyamet günü diriltilecekler. Gökyüzü, onların üzerine çiseleyen yağmur gibi yağacaktır. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Kırmızı sahtiyan gibi bir gül» ifâdesini, kırmızı deri ile açıklamıştır. Ebu Küdeyne'nin Kâbus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise o, bu ifâdeleri, açık doru atın rengi gibi bir renge bürünmekle açıklamıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî: Göğün rengi değişecektir, demiştir. Ebu Salih ise şöyle diyor : Gül kurusu rengindeki hayvanın rengi gibi olacaktır. Bundan sonra da yağ tortusu gibi olur. Beğavî ve başkaları şöyle naklediyorlar : Kula ve doru at renkleri arasındaki bir renkte olan atlar ilkbaharda san, kışın kırmızı renkte olur. Soğuk şiddetlenince ise boz renkli olurlar. Hasan el-Basrî der ki: Gökyüzü o gün rengârenk-olacaktır. Süddî de : Gökyüzü o gün doru katır renginde olacaktır. O gün, erimiş zeytinyağının tortusu gibi olacaktır, der. Mücâhid : O gün gökyüzü kızıl deri renginde olacaktır, demiştir. Burayı Atâ el-Horasânî de şöyle açıklar: O, gülyağı rengi gibi sapsarı olacaktır. Katâde der ki: Gökyüzü bu gün yeşil (gök mavisi) dir. O günde rengi kırmızıya çalacak, rengârenk olacaktır. Ebu'l-Cevzâ; o gün gökyüzünün, yağ berraklığında olacağını' söylerken, İbn Cüreyc şöyle bir açıklama getirir : Gökyüzü erimiş yağ gibi olacaktır. Bu; cehennemin sıcaklığı ona isabet ettiği zamandadır.
«İşte o gün; insana da, cinne de günâhından sorulmaz.» âyet-i ke-rîme'si Allah Teâlâ'nın : «Bu, onların konuşamayacaklar! gündür. Onlara izin de verilmez ki özür

beyân etsinler.» (Mürselât, 35-36) kavli gibidir. Bu, bir haldir. Başka bir halde ise yaratıklar bütün amellerinden sorulacaklardır. Zîrâ "Allah Teâlâ : «Rabbma andolsun ki, onların hepsine birden mutlaka soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hicr, 92-93) buyurmaktadır. Bu sebeple Katâde der ki: «İşte o gün; insana da, cinne de günâhından sorulmaz.» Sorgu daha önce yapılmış, sonra topluluğun ağzı mühürlenerek elleri ve ayakları onların yaptıklarını söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Şunu, şunu yaptınız mı? diye onlara sormaz. Çünkü bunları onlardan daha iyi bilir. Fakat onlara: Şunu şunu neden yaptınız? der. Bu, ikinci bir açıklamadır. Bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde Mücâhid der ki: Melekler suçluya sormazlar, zîrâ onlar sımalarından tanınırlar. Bu da üçüncü bir açıklama oluyor. Sanki bu, onların cehenneme götürülmeleri emrolduktan sonradır, işte o zaman onlara günâhları sorulmayacak, aksine cehenneme sürülerek oraya atılacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Suçlular sımalarından tanınırlar.» (Rahman, 41) Yani onlar, üzerlerinde görünecek alâmetlerle bilinip tanınırlar. Hasan ve Katâde derler ki: Melekler onları, yüzlerinin siyahlığı ve gözlerinin mavi olmasıyla tanıyacaklardır. Ben de derim ki: Bu, abdestin etkisiyle mü'minlerin bembeyaz ve nurlu bir çehreye sâhib olmaları gibidir.
«Perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.» Zebaniler onların iki ayağıyla beraber perçemlerini toparlayıp o şekilde ateşe atarlar. İbn Abbâs'tan rivayetle A'meş der ki: Onun perçeminden ve ayağından tutulup tandırda odunun kırıldığı gibi kırılır. Dahhâk der ki: Perçemi ve iki ayağı bir araya toparlanıp arkasından bir zincirle bağlanır. Süddî de şöyle demekte : Kâfirin perçemi ve iki ayağı bir araya toparlanıp perçemi ayağı ile bağlanır ve beli bükülür, eğilir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Abdurrahmân'dan, onun da Kinde kabilesine mensûb bir adamdan naklettiğine göre adam şöyle anlatmış : Hz. Âişe'ye varıp yanına girdim. Benimle onun arasında bir perde vardı. Allah Rasûlü (s.a.) bir zaman gelip o zamanda hiç kimsenin şefâatta bulunamayacağına dâir bir şey nakletti mi? diye sordum. O : Evet, ben ve o bir örtü içinde iken bunu ona sordum deyip şöyle devam etti: Allah Rasûlü (s. a) buyurdu ki: Evet. Sırat konulup kişinin nereye gönderileceği bili-ninceye kadar hiç kimseye şefaat etme yetkim yoktur. Bana ne yapılacağını görünceye kadar —veya bana vahyolununcaya kadar buyurmuştur— yüzlerin beyazlandığı ve yüzlerin siyahlandığı gün. İnceltilip kız-dınldığı zaman köprünün yanında (hiç kimseye şefaat edemem.) Hz. Âişe köprünün nasıl bilenip kızdırılacağım sorduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurdu : O kadar bilenecek ki, sonunda kılıcın keskin ağzı gibi olacak. O derece kızdırılacak ki sonunda bir kor gibi olacak. Mü'min orayı geçecek ve ona hiç bir zarar vermeyecek. Münafığa gelince; o köprüye asılacak, nihayet onun ortasına ulaştığında ayağı oradan kayacak da eli ile iki ayağına doğru eğilecek. Hz. Âişe der ki: Sen, çıplak olarak yürüyüp te etrafını dikenlerin sardığı ve sonunda ayaklarına doğru iki büklüm olan birini hiç görmedin mi? İşte o da aynı şekilde eliyle ve başıyla ayaklarına doğru eğilecektir. Zebaniler ucu kıvrık demirlerle onun alnına ve ayağına vuracak ve onu cehenneme atacaklardır. Orada tam elli sene süresince düşmeye devam edecektir. Ben dedim ki: Kişinin ağırlığı nedir? Şöyle dedi: Semiz ve hâmile on deve ağırlığıdır. O gün suçlular, sımalarından tanınırlar ve perçemleri ile ayaklarından tutulup yakalanırlar.

Bu, garîb bir hadîstir. Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırılması münker olan lafızlar vardır. Zâten rivayet zincirinde ismi verilmeyen bir râvî bulunmaktadır ve böyle bir hadîs ile ihticâc olunmaz. En doğrusunu Allah bilir.
Bir azarlama, suçlama, hakaret olarak onlara şöyle denilecektir : Sizin varlığını yalanlamakta olduğunuz cehennem işte karşınızda duruyor ve siz onu ayân-beyân görüyorsunuz. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» Bir keresinde cehennemde azâblandırılır-lar, bir keresinde kaynar su içirilirler. O öyle bir içecektir ki erimiş bakır gibi bağırsakları ve karında olanları paramparça eder. Bu, Allah Teâlâ'-nın şu kavli gibidir : «Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirlerle sürüklenirler, kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.)) (Gâfir, 71-72). Âyet-i kerîme'deki kelimesi; hararetine dayanılamayacak derecede sıcak olan an.lammadır. İbn Abbâs, «Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» âyeti hakkında der ki: O, kaynama derecesine ulaşmış ve harareti şiddetlenmiş olan sudur. Mücâhid, -Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Hasan, Sevrî ve Süddî de böyle söylemiştir. Katâde der ki: Allah'ın gökleri ve yeri yaratmasından beri pişmekte devam etmektedir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de şöyle diyor : Kul yakalanır ve alnı o kaynar su içinde sarkıtılır. Sonunda etleri erir ve başında sâdece kemik ve iki gözü kalır. Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir : «Kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.)) (Ğâfir, 72} Kurazî'den gelen başka bir rivayete göre ise o, kelimesini; hazır olan, şeklinde anlamıştır. İbn Zeyd de böyle söylüyor. Ancak hazır olan anlamına Kurazî'den rivayet edilen sıcak anlamına aykırı değildir. Nitekim Allah Teâlâ'nm : «Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» (Gâşiye, 5), «Çağrılmaksızm ve vakitli vakitsiz...» (Ahzâb, 53) kavillerinde de bu kelime, bir şeyin güç yetirilemeye-cek, dayanılamayacak derecede sıcak olması, pişmesi anlamında kullanılmaktadır. Buradaki âyette de yine bu kelime son derece sıcak anlamında kullanılmıştır. Âsî mücrimlerin cezalandırılması ve müttaküerin nimete kavuşturulması, Allah'ın lutfu, merhameti, adaleti ve yaratıklarına ihsanının eseri olduğu gibi onları azabı ve baskını ile uyarması da içinde bulundukları günâhlardan ve şirkten alıkoyacak, engelleyecek unsurlardır; Binâenaleyh bunun peşinden bütün insanlara minnet ederek : «Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.[5]

46 — Rabbmın mekânından korkan kimseye iki cennet vardır.
47 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
48 — Her ikisi çeşit çeşit ağaçlarla doludur.
49 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
50 — ikisinde de akmakta olan iki pınar vardır.
51 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
52 — İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.
53 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Ve İki Cennet

İbn Şevzeb ve Atâ el-Horasânî, «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyetinin Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Atıy-ye İbn Kays'tan rivayetine göre «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyeti «Beni ateşte yakın, belki böylece Allah'ın azabından kurtulurum.» diyen birisi hakkında nazil olmuştur. O bu sözü söyledikten sonra bir gün bir gece tevbe etmiş ve Allah Teâlâ da onun tevbesini kabul buyurarak cennetine koymuştur. İbn Abbâs ve başkalarının söylediği gibi bu âyetin umumî olması daha sahihtir; Allah Teâlâ şöyle buyurur : Her kim kıyamet günü Allah'ın huzurunda durmaktan korkar, nefsini arzularından alıkoyar, azmaz, dünya hayatını (âhirete) tercih etmez, âhiretin en hayırlı ve en kalıcı olduğunu bilir, Allah'ın farzlarını yerine getirip haramlarından sakınırsa; işte o kimse için, kıyamet günü Rabbının katında iki cennet vardır.
Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Abdullah İbn Ebu'l-Esved'in... Abdullah İbn Kays'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a;) şöyle buyurmuştur : Gümüşten iki cennet. Kabları da içindekiler de gümüşten. Altından iki cennet. Kabları da içindekiler de altından, Adn cennetinde o kimselerle Rabları arasında sâdece Rabbın vechin-deki kibriyâ örtüsü vardır. Ebu Dâvûd dışındaki diğer Kütüb-i Sitte sahipleri de hadîsi Abdülazîz kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hammad İbn Seleme'nin Sâbit'ten, onun Ebu Bekr İbn Ebu Musa'dan, onun da babasından — Hammâd der ki: Bildiğim kadarıyla râvî, hadîsi Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırmıştır— «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyeti ile «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» (Rahman, 62) âyetleri hakkında rivayetlerine göre şöyle buyurulur : Mukarrabûndan olan kimseler için altından iki cennet, sağcılar için gümüşten iki cennet.
İbn Cerîr der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya İbn Ebân'm... Ebu Der-dâ'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyetini tilâvet buyurdu. Ben dedim ki: Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da mı? Hz. Peygamber : «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben : Zina etmiş ve hırsızlık etmiş olsa da mı? diye sordum, yine : «Rab-bmın makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi? diye sorunca Hz. Peygamber : Ebu Derdâ'mn burnu yere sürtülse bile, buyurdu. Neseî de hadîsi Muhammed İbn Ebu Harmele kanalıyla rivayet etmiştir. Yine Neseî bu hadîsi Müemmel İbn Hişâm kanalıyla... Ebu Der-dâ'dan rivayet ediyor. Hadîs, Ebu Derdâ'dan mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. Yine ondan rivayete göre şöyle demiştir : Rabbının makamından çekinen kimse zina etmez, hırsızlık yapmaz.
Bu âyet-i kerîme, insanlar ve cinler hakkında geneldir. îmân edip Allah'tan korktukları takdirde cinlerin cennete gireceklerine en kuvvetli delillerden birisi de bu âyettir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bahşedeceği bu mükâfat yüzünden insanlara ve cinlere minnet ederek şöyle buyurur : «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır. Şu halde, Rabbmızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Daha sonra Allah Teâlâ bu iki cenneti şöyle anlatıyor: «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur. Güzel, yemyeşil dalları vardır. Bu dallar en iyi cinsten olgun meyvalarla yüklüdür. Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Atâ el-Horasânî ve bir grup âyet~i kerîme'deki kelimesini; ağaçların dalları ile

açıklamışlardır ki, bu ağaçların dallan birbirine dokunmaktadır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İkrime'den rivayetine göre; o, «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Dalların gölgesi duvarlar üzerindedir. (...) Beğavî'nin Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve Kelbî'den naklettiğine göre bu kelime; dosdoğru olan dal, anlamınadır.Yine Be-ğavî'nin Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abtaâs'tan rivayetine göre o, Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyetini: Çeşit çeşit, her cinsten ağaçlarla doludur, şeklinde açıklamıştır. Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, Süddî, Husayf, Nadr İbn Arabî ve Ebu Sinan'dan da bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir. Buna göre o iki cennette de çeşit çeşit lezzetler vardır. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh ediyor. Atâ der ki: Her dal, çeşit çeşit meyveyi toplamıştır. Rebı' İbn Enes ise «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyetinin tefsirinde : İkisinin de çevreleri (bahçeleri) geniştir, der. Bütün bu açıklamalar sahihtir ve aralannda herhangi bir zıdlık sözkonusu değildir. En doğrusunu Allah bilir. Katâ-de, «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyeti hakkında şöyle der: Âyet-i kerîme onun genişliğini, üstünlüğünü ve diğerlerinden farklı meziyyetini haber vermektedir.
Muhammed İbn İshâk'ın Yahya İbn Abbâd İbn Abdullah kanalıyla... Esmâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nü işittim. Sidre-i Müntehâ'yı andı ve şöyle buyurdu : Onun dallarının gölgesinde bir binitli yüz sene yürür — veya şöyle demiştir : Onun dallarının gölgesinde yüz binitli gölgelenir— Orada altın kelebekler vardır. Meyveleri kocaman testiler gibidir. Tirmizî de hadîsi Yûnus İbn Bü-keyr kanalıyla rivayet etmiştir. Allah Teâlâ : «ikisinde de akmakta olan pınar vardır.» buyurur ki, bu iki pınar o ağaçlar ve dalları sulamak üzere akarlar da, böylece onlar bütün çeşitlerden meyve verirler. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Hasan el-Bas-rî der ki: Onlardan birisine Tesnîm, diğerine Selsebil denilir. Atiyye. de der ki.: Onlardan birisi rengi ve tadı bozulmayan sudan, diğeri de içenlere lezzet veren içkidendir. Bu sebepledir ki bundan sonra da şöyle buyurur : «İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.» Sizin bildiğiniz meyve çeşitlerinin hepsinden ve bilmediklerinizin en hayırlısından, hiç bir gözün görmediği; hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşer kalbine gelmeyen meyvelerden çift çift vardır. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» İbrahim İbn Hakem İbn Ebân'm, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Dünyada tatlı veya acı ne meyveler varsa Ebu Cehil karpuzuna varıncaya kadar cennette de vardır. İbn Abbâs: Âhirette olanların dünyada sâdece isimleri vardır der ki, bununla, aralarında derin bir uçurur» ve apaçık fark olduğunu belirtmek istemiştir.[6]

54 — Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanır lar. İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.
55 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
56 — Oralarda bakışlarım yalnız eşlerine çevirmişler vardır ki, daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.
57 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
58 — Sanki onlar yâkût ve mercandırlar.
59 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

60 — İhsanın karşılığı, ihsandan başkası mıdır?
61 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

İhsanın Karşılığı İhsandan Başkası mı?

Allah Teâlâ'nın «hepsi de yaslanmışlardır.» âyetinde cennet ehli kasdedilir. Burada yaslanmaktan maksad uzanmaktır. Bunun bağdaş kurup oturmak olduğu da söylenmiştir. «Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar.» Buradaki atlası İkrime, Dahhak ve Katâde kaim, sâf ipek diye açıklarlar. Ebu İmrân der ki: O, altınla sıvanmış saf ipektir. Burada Allah Teâlâ astarların, örtülerin üstünlüğü ile onların içlerinin de üstünlüğüne işarette bulunmayı' murâd etmiştir. Bu; daha aşağı olan ile daha üstün olana dikkat çekmek kabilindendir. Ebu İs-hâk'm Hübeyre İbn Meryem'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetinde o, şöyle demiştir : Örtüleri böyledir. Ya bir de yüzlerini görmüş olsaydınız, acaba onlar nasıldır? Mâlik İbn Dînâr der ki: Örtüleri atlastandır, dış yüzleri nurdandır. Süfyân es-Sevrî —veya Şerik— şöyle diyor : Örtüleri atlastan, dış yüzleri donmuş (billûrlaşmış) nurdandır. Kasım İbn Muhammed : Örtüleri atlastan, dış yüzleri rahmettendir, de-miştir. Ebu Abdullah eş-Şâmî'den rivayetle İbn Şevzeb der ki: Allah Teâlâ, örtüleri zikretti fakat dış yüzlerini zikretmedi. Dış yüzlerinde çarşaflar vardır. Çarşafların altında olanı ise ancak Allah bilir. Bütün bu açıklamaları İmâm îbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.
«İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.» Her iki cennetin de meyveleri onlara yakındır. Hangi hal üzere olurlarsa olsunlar diledikleri zaman onlardan alırlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'-lerde de şöyle buyurur : «Ki, meyveleri sarkmıştır.» (Hakka, 23) «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve onların koparılması kolaylaştırılmıştır.» (İnsan, 14) Yani almak isteyene zorluk çıkarmaz, aksine dallarından meyveleri kendiliğinden onlara doğru düşüverir. «Şu halde Rabbınızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»
Allah Teâlâ örtülerin, döşemelerin kıymetini ve güzelliğini zikrettikten sonra şöyle buyurur : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler (eşlerinden başkalarına gözlerini kapamış, cennette eşlerinden daha güzel hiç bir şey görmeyen eşler) vardır.» Bu açıklama İbn Abbâs, Katâde, Atâ el-Horasânî ve İbn Zeyd'e aittir. Bir hadîste vârid olduğu üzere onlardan birisi kocasına şöyle diyecek : Allah'a yemîn ederim ki, cennette senden daha güzel hiç bir şey görmüyorum. Cennette bana senden daha sevimli olan hiç bir şey yoktur. Seni bana beni de sana veren Allah'a hamdolsun.
Allah Teâlâ : «Daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.» buyurur ki; onlar bakire, eşine düşkün ve ter ü taze eşlerdir. Eşlerinden önce insan ve cinlerden hiç kimse onlara dokunmamış-tır. Bu da cinlerin mü'minlerinin cennete gireceğine delâlet eder. Ertât İbn Münzir der ki: Damra İbn Habîb'e : Cinler cennete girecek mi? diye sorulmuştu. Evet, nikahlanırlar da. Cinler dişi cinlerle, insanlar da kadınlarla nikahlanırlar. Allah Teâlâ'nın : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler vardır ki daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur. «Şu halde Rabbınızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyet-i kerîme'sinin kasdettiği budur, dedi.

Daha sonra Allah Teâlâ onları nitelemeye devam ederek şöyle buyuruyor : «Sanki onlar yâkût ve mercandırlar.» Mücâhid, Hasan, İbn Zeyd ve başkaları: Onlar yâkût temizliğinde ve mercan beyâzlığmda-dırlar, derken bu sözleriyle mercanı inci anlamına almışlardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet kadınlarının baldırının beyazlığı yetmiş ipek hülle arkasından görünür. Hattâ iliği bile görünür. Allah Teâlâ'nın : «Sanki onlar yâkût ve mercandırlar.» âyetiyle nitelendirdikleri bunlardır. Yâkût, bir taş olup bir ipe geçirsen, sonra da temizlesen ip onun arkasından görülür. Tirmizî hadîsi bu şekli ile Ubeyde İbn Humeyd ve Ebu'l-Ahvas'tan, onlar da Atâ İbn Sâhib'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadîsi Mevkuf olarak da rivayet eder ve : Bu, daha sahihtir, der.
İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennetliklerden olan kişinin hurilerden iki eşi vardır. Onlardan her birinin üzerinde yetmiş hülle vardır. Onun baldır kemiği elbiselerinin arkasmdan görülür. Bu kanaldan hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir. Müslim de hadîsi İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayet eder ki, o şöyle demiştir : İster övünün, ister müzâkere edin. Cennette erkekler mi, yoksa kadınlar mı daha çoktur? Ebu Hüreyre dedi ki: Ebu'l-Kâsım (s.-a.) şöyle buyurmadı mı: Cennete gireceklerin ilki ayın ondördüncü ge-cesindeki ay parlaklığmdadır. Onları ta'kîb edenler, gökteki en parlak yıldız şeköndedirler. Onlardan her birinin iki eşi vardır. Onun baldır kemiği etinin ötesinden görünür. Cennette bekâr yoktur. Bu hadîs Buhâ-rî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hemmâm İbn Münebbih ve Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre (s.a.)den rivayetle tahrîc olunmuştur.
İmâm Ahmed. der ki: Bize Ebu Nadr'ın... Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah yolunda bir sabah veya akşam yürüyüşü, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Sizden birinin cennetteki bir yay miktarı —veya bir yay kirişi kadar— yeri dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Cennetlik kadınlardan bir kadın yeryüzüne inmiş olsaydı, kokusu gökle yer arasını doldurur ve gökle yer arası tertemiz olurdu. Şüphesiz onun başındaki örtü, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Buhârî de hadîsi Ebu İshâk kanalıyla... Enes'ten yukardaki gibi rivayet etmiştir.
«İhsanın karşılığı, ihsandan başkası mıdır?» Dünyada güzel amel işleyene ancak âhiret yurdunda ihsan vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de : «Güzel davrananlara, daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) buyurmuştur. Beğâvî der ki: Bize Ebu Saîd eş-Şerî-hî'nin... Enes İbn Mâlik'den rivayetine göre o, şöyle anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) : «İhsanın karşılığı, ihsandan başkası mıdır?» âyetini okudu ve : Rabbınız ne buyurdu biliyor musunuz? diye sordu. Ashabı: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah : Allah Teâlâ : Kendisine tevhidi bahşetmiş olduğum kimsenin mükâfatı ancak cennettir, buyurdu. Büyük nimetler zikredildiği ve bunların bir amel karşılığı olmayıp sadece Allah'ın lütuf ve ihsanının eseri olduğu belirtildiği için akabinde şöyle buyuruyor. «Şu halde Rabbımzın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»
«Rabbınm makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyet-i kerîme'si ile ilgili olarak rivayet edilen hadîslerden birisi de şöyledir : Tirmizî ve Beğavî'nin, Ebu

Nadr Hâşim İbn Kasım kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her kim Allah'tan korkarsa, geceleyin kalkıp ibâdet eder. Gece kalkıp ibâdet eden ise menzile ulaşır. Dikkatli olunuz; Allah'ın ticâret metâı pahalıdır. Agâh olunuz, Allah'ın ticâret malı cennettir. Hadîsi rivayet-ten sonra Tirmizî der ki: Hadîs garîbdir, sâdece Ebu Nadr kanalıyla rivayetini biliyoruz. Beğavî'nin Ali İbn Hacer kanalıyla... Ebu Derdâ'-dan rivayetine göre o, Allah Rasûlü (s;a.)nü minberde konuşur ve «Rabbınm makamından korkan kimseye iki cennet vardır.)) buyururken işitmiş. Ebu Derdâ der ki: Ben : Ey Allah'ın elçisi, zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.): «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben ikinci defa: Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi ey Allah'ın elçisi? diye sordum, «Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben üçüncü defa : Ey Allah'ın elçisi, zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi? dedim, Ebu Derdâ'nm burnu yere sürtülse bile, buyurdu.[7]

62 — O ikisinden başka iki cennet daha vardır.
63 — Şu halde Ratabınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
64 — Koyu yeşildirler.
65 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
66 — İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.
67 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
68 — ikisinde de meyveler, hurma ve nar vardır.
69 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
70 — Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.
71 — Şu halde Rabbmızm hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
72 — Otağlar içinde korunmuş huriler vardır.
73 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
74 — Bunlardan önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.
75 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerim yalan sayabilirsiniz?
76 — Yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.
77 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?
78 — Celâl ve ikram sahibi Rabbmm adı ne yücedir.

Otağlar İçinde Korunmuş Huriler

Burada zikredilen cennet; yukarıda zikredilen iki cennetten derece, mertebe ve fazilet itibarıyla Kur'ân'ın da açıkça belirttiği gibi daha aşağıdır. Allah Teâlâ : «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» buyurmuştur. Daha önce geçen bir hadîste şöyle buyurulmaktaydı: Kabları ve içindekiler altın olan iki cennet, kabları ve içindekiler gümüş olan iki cennet. İlk ikisi mukarrebûndan <olan kimselere, son ikisi ise sağda-küere mahsûstur. Ebu Mûsâ der ki: İki altın cennet mukarrebûna, iki gümüş cennet de sağdakilere mahsûstur. İbn Abbâs der ki: O ikisinden başka, derece itibarıyla o ikisinden daha aşağı iki cennet daha vardır. İbn Zeyd de şöyle açıklar ; Üstünlükte o ikisinden daha aşağı iki cennet daha vardır. Daha Önce geçen iki cennetin bu iki cennetten daha şerefli olduğuna çeşitli yönlerden işaret

edilmektedir. Şöyle ki: Öbür iki cennet bu ikisinden önce zikredilmiş ve nitelenmiştir. Öne alınma onlara daha fazla itinâ gösterildiğine delâlet eder. O iki cennetin zikrinden sonra da : «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» buyurulmuştur. Böylece onların, ikinci olarak zikredilenlerden daha ileri ve yüce olduğu apaçık görülmektedir. Daha önce zikredilen iki cennet hakkında; «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» buyurulmuştur. Bunlar dallar veya çeşitli tadlar olarak açıklanmaktadır. Burada ise «Koyu yeşildirler.» Yani çokça sulanmaktan kararmışlardır, diye nitelenmektedir. İbn Abbâs «Koyu yeşildirler.» âyetini şöyle açıklıyor : Su ile çokça sulanmaktan dolayı yeşillikleri koyulaşmıştır. İbn Ebü Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbas'tan rivayetine göre; o, kelimesini; köyü yeşildirler, şeklinde açıklamıştır. Ebu Eyyûb el-Ansâri, Abdullah İbn Zübeyr, Abdullah İbn Ebu Evfâ, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, kendisinden gelen rivayetlerden birinde Mücâhid, Atâ, Atiyye el-Avfî'den, Hasan el-Basrî, Yahya İbn Râfî' ve Süfyân es-Sevrî'den de benzer açıklama rivayet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b bu kelimeyi, Yeşillikle dopdoludurlar, şeklinde; Katâde: Sulanmaktan yemyeşil ve taptazedirler. İçice girmiş ağaçların üzerindeki dalların güzelliğinde ve tazeliğinde hiç şüphe yoktur, şeklinde açıklamalar getirmişlerdir. Allah Teâlâ birinci olarak zikri geçen cennetler hakkında «İkisinde de akan iki kaynak vardır.» buyurmuşken, burada «İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.» buyurmaktadır. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetle söylediğine göre, bu iki kaynak fışkırmaktadır. Hiç şüphesiz akmak, serpilmek ve dökülmekten daha kuvvetlidir. Dahhâk kelimesini; dopdoludurlar, kesintiye uğramazlar, şeklinde açıklamıştır. İlk olarak zikri geçen cennetler hakkında Allah Teâlâ : «İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.» buyurmuşken burada : «İkisinde de meyveler, hurma ve nar vardır.» buyurmuştur. Hiç şüphesiz birincisi daha umûmî ve çeşitlendirme bakımından daha kuvvetlidir. Buradaki kelimesi nekire olup olumlu cümlede umûm ifâde etmez. Bu sebepledir ki «Hurma ve nar vardır.» âyeti, daha husûsî olanın daha genel olana atfı kabilinden tefsîr edilmiştir. Nitekim Buharı ve başkaları böyle anlatıyorlar. Burada hurma ve narın ayrıca zikredilmesi, onların diğer meyvelerden daha şerefli olduğundandır. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Yahya İbn Ab-dülhamîd'in... Ömer İbn Hattâb'dan rivayetine göre; o, şöyle anlatıyor : Yahudilerden bir takım kimseler Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve : Ey Muhammed, cennette meyve var mı? diye sordular. Hz. Peygamber : Evet, orada meyveler, hurma ve nar vardır, buyurdu. Onlar: Dünyada yenildiği gibi yenilecekler mi? diye sordular. Evet, ve dünyadakinden kat kat fazla, buyurdu. Onlar : Peki abdest bozmaya çıkarlar mı? diye sordular. Allah Rasûlü : Hayır, onlar terlerler ve böylece Allah, onların karınlarındaki sıkıntıyı giderir, buyurdu.
İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Cennet hurmalarının yapraklan cennetliklerin elbiseleridir. Elbiselerinin parçaları ve hülleleri de onlardandır. Yapraklarının kökü kırmızı altın, dallan yeşil zümrüttür. Meyvesi baldan tatlı, tereyağından daha yumuşaktır. Onların çekirdeği yoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennete baktım ve gördüm ki; onun narlarından birisi, üzerine semer vurulmuş bir deve büyüklüğün-dedir.

Allah Teâlâ : «Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.» buyurur. Buradaki huyları güzel ve yüzleri güzel kadınların mecaz mânâda kullanıldığı ve cennette güzel, birçok hayırların varlığının kasde-dildiği söylenmiştir. Katâde böyle söylemektedir. Âyet-i kerîme'deki kelimesi huylan güzel, yüzleri güzel sâliha kadın anlamına gelen kelimesinin çoğulu olduğu söylenmiştir ki Cumhur bu görüştedir. Bu açıklama Ümmü Seleme'den merfû' olarak da rivayet edilir. Vakıa sûresinde serdedeceğimiz başka bir hadîste de şöyle buyurulur : Huriler : Biz huyları güzel, yüzleri güzel kadınlarız. Şerefli eşler için yaratıldık, diye şarkı söylerler. Bu sebepledir ki kırâet imamlarından bazısı bu kelimeyi ortasındaki yâ harfinin şeddesi ile okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Şu halde Rabbımzın hangi nimetlerini yalan sa-yabilirsiniz?» buyurmuştur.
Allah Teâlâ burada : «Otağlar içinde korunmuş huriler vardır.» buyururken ilk olarak zikri geçen cennetlerden sonra : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler vardır.» buyurmaktaydı. Hiç şüphesiz gözlerini eşlerine çevirmiş olanlar, otağlar içinde korunmuş hurilerden daha üstündürler. Bununla birlikte hepsi de örtülü eşlerdir. İbn Ebu Hâtim'in Amr İbn Abdullah kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Her müslüman için güzel huylu ve güzel yüzlü bir eş vardır. Her eşin bir çadırı, her çadırın dört kapısı vardır. Her gün çadıra daha öncekilere benzemeyen armağan, ikram ve hediyeler gelir. O eşler serkeş değildir, gözlerini çevrede gezdirmezler, ağızları pis kokmadığı gibi kendilerinin kokusu da ağır değildir. Onlar Hûr-ı iyn'dir. Sanki saklı devekuşu yumurtası gibi ter ü taze kızlardır.
Ayet-i kerîme'de geçen otağlar hakkında Buharı der ki: Bize Mu-hammed İbn Müsennâ'm... Abdullah İbn Kays'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette inciden oyulmuş bir otağ vardır. Genişliği altmış mildir. Her bir köşesinde o çadır sahiplerinin eşleri vardır ki birbirlerini görmezler. Mü'minler onları dolaşırlar. Buhârî hadîsi ayrıca Ebu İmrân kanalıyla da rivayet etmiştir. Bu rivayette çadırın genişliğinin otuz mil olduğu belirtilmektedir. Müslim de hadîsi Ebu İmrân kanalıyla tahric etmiş olup bu hadîsin lafzı şöyledir : Şüphesiz mü'minin cennette yekpare inciden oyulmuş bir çadırı vardır. Onun uzunluğu altmış mildir. Orada mü'minin eşleri vardır ki mü'min onları dolaşır ve onlar birbirlerini görmezler. İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Ebu Rebî' kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Otağ, yekpare incidir. Onda yetmiş kapı bulunur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «otağlar içinde korunmuş huriler vardır.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle der : Yani inciden çadırlara kapanmış huriler vardır. Cennette yekpare ve inciden bir çadır vardır. Dört fersah eninde dört fersah boyundadır. Üzerinde dört bin altın kapı kanadı vardır. Abdullah İbn Vehb der ki : Bize Amr'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den, rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ehlinin derece itibarıyla en aşağı olanının seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki zevcesi vardır. Onun için inci, zeberced ve yakuttan bir çadır kurulur. Bu çadır Câbiye ile San'â[8] arası kadardır. Tirmizî de hadîsi Amr İbn Haris kanalıyla nakletmiştir.
«Bunlardan önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.» buyurur ki, bu âyet-i kerîme'nin benzeri daha Önce geçmişti. Ancak daha öncekilerin niteliği

hakkında «Sanki onlar yâkût ve mercandırlar. Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» kısmı fazladan yeralmışUr.
Allah Teâlâ : «Yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha kelimesini çarşaflar ile açıklar. Mücâhid jkrime, Hasan el-Basrî, Katâ-de, Dahhâk ve başkaları da bu kelimeyi çarşaflarla açıklamışlardır. Alâ İbn Bedr : Taht üzerindeki Refref, sarkıtılmış çarşaflar gibidir, der. Âsim el-Cahderî de bu kelimeyi yastık şeklinde açıklamıştır. Kendisinden gelen rivayetlerden birinde Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin... Saîd İbn Cübeyr'den «Yeşil yastıklara yaslanırlar.» âyeti hakkındaki rivayetine göre; o, şöyle demiştir : Refref; cennet bahçeleridir. «Güzel döşekler...» âyet-i kerime'sindeki kelimesini İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk ve Süddî yastıklar şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr bunların en iyi cinsten yastıklar olduğunu belirtir. Mücâhid de bu kelimeyi saf, hâlis ipekle izah etmiştir. Hasan el-Basrî'-ye bu kelime sorulmuş da, o şöyle demiş : Onlar cennetliklerin halılarıdır. Babası ölesiceler, onları isteyin. Yine Hasan'dan gelen bir rivayete göre bu kelime; dirseklerin konulduğu yastıklar, anlamınadır. Zeyd İbn Eşlem der ki: O yastıklar yeşil, sarı ve kırmızı renktedirler. Alâ İbn Zeyd'e bu kelime sorulmuş da : Halı ondan daha aşağıdadır, demiştir. Ebu Hazre Ya'kûb İbn Mücâhid bu kelime hakkında der ki: Cennetliklerin elbiselerindendir ve onu hiç kimse bilmez. Ebu'l-Âliye şöyle diyor: Son derece ince saçaklı halılardır. Kuteybî de bu kelime hakkında şöyle diyor : Araplarda iki renkli dokunmuş her elbiseye Abkarî derler. Ebu Ubeyde der ki: Abkarî kelimesi renkli kumaşların dokunduğu yere nis-bet edilerek bu ismi almıştır. (...) Bütün bu açıklamalara göre ilk zikredilen iki cennet ehlinin kollarını yasladıkları yastıklar burada belirtilen niteliklerden daha üstün ve yücedirler, Zîrâ orada : «Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar.» buyurularak döşemelerin örtüleri tavsif edilmiş ve onların astarlarından bahsedilmemiştir. İçlerinin daha güzel ve daha iyi olduğuna işaret etmek üzere sadece örtülerinin övül-mesiyle yetinilmiştir. Belirtilen niteliklerden sonra konuyu güzel bir şekilde bağlamak üzere Allah Teâlâ : «İhsanın karşılığı, ihsandan başkası mıdır?» buyurarak cennetlikleri ihsan ile nitelemiştir. İhsan, mertebelerin en üstünüdür. Nitekim Cibril hadîsinde de geçtiği üzere Cibril önce İslâm'ı, sonra îmânı ve en sonunda ihsanı sormuştur. Bütün bunlar daha önce zikredilen iki cennetin, burada zikredilen iki cennetten daha üstün olduğuna delâlet eden delillerdir. Kerîm ve Vehhâb olan Allah'tan bizi, o ilk iki cennet ehlinden kılmasını dileriz.
Allah Teâlâ : «Celâl ve ikram sahibi Rabbmın adı ne yücedir.» buyuruyor ki O; isyan edilmeye değil, ululanmaya, ikram sahibi kabul edilerek ibâdet edilmeye, inkâr olunmaya değil, şükredilmeye, unutulmaya değil, zikredilmeye lâyıktır. İbn Abbâs «Celâl ve ikram sahibi» kelimelerini : Celâl ve kibriyâ sahibi, şeklinde açıklamıştır. İmâm Ahmed'in Mûsâ İbn Dâvûd kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivayetine göre Allah Rasûlü (s. a.) şöyle buyurmuştur : Allah'a tâzîm ediniz ki sizi bağışlasın. Başka bir hadîste şöyle buyurulur : Ak saçlı müslümana, güçlü müslümana, Kur'ân hakkında haddi aşmayan ve ondan uzaklaşmayan Kur'ân hâmi-line ikramda bulunmak Allah'ı ta'zîmdir. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Yûsuf el-Harbî'nin... Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (a.a.) şöyle buyurmuştur ; «Ey Celâl ve ikram sahibi...» kavli ile Allah'ı zikrediniz. Tirmizî, hadîsi bu şekilde

Mahmûd İbn öaylân kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivayet eder ve der ki: Müemmel, bu hadîsi değerlendirmede yanılmıştır. Zîrâ hadîs mahfuz olmayıp garîbdir. Bu hadîs Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Hasan'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile rivayet edilmiştir.
İmâm Ahmed'in İbrâhîm İbn İshâk kanalıyla... Rabîa İbn Âmir'-den rivayetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : «Ey Celâl ve ikram sahibi...» zikrine devam edin. Neseî de hadîsi Abdullah İbn Mübarek kanalıyla rivayet etmiştir. Cevherî, hadîste geçen fiilini; yapışmak, devam etmekle açıklamıştır. İbn Mes'ûd'-un sözünde geçen bu kelime : Sarılın, yapışın, anlamınadır. Bu kelimenin ısrarla istemek anlamında olduğu da söylenir. Ben de derim ki: En doğrusunu Allah bilir ama her iki açıklama da birbirine zâten yakındır ve kelime; devam etme, sarılma, yapışma ve ısrarla isteme anlamınadır. Müslim'in Sahîh'inde ve dört Sünen'de Abdullah İbn Haris kanalıyla Hz. Âişe'den rivayete göre o, şöyle demiştir :
Allah Rasûlü (s.a.) selâm verdiği zaman namazdan sonra sadece : Allah'ım; Sen Selâm'sın, sendendir selâm. Ey celâl ve ikram sahibi, ne kadar yücesin, diyecek kadar otururdu.[9]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7627-7629
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7643-7645
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7649-7650
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7651-7652
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7653-7656
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7657-7659
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7660-7663
[8] Câbiye, gam'da bir köyün adıdır, San'â ise Yemen'dedîr
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7664-7669

VAKIA SÛRESİ

VAKIA SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.
1 — Kıyamet koptuğu zaman,
2 — Onun vukuunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.
3 — O; alçaltıcı, yükselticidir.
4 — Yer sarsıldıkça sarsıldığı,
5 — Dağlar ufalandıkça ufalandığı,
6 ~ Dağılmış toz haline geldiği zaman.
7 — Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.
8 — Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar.
9 — Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar.
10 — Önde olanlar da öncüdürler.
11 — İşte onlar en çok gözde olanlardır.
12 — Naîm cennetlerindedirler.

Vakıa

Vakıa kıyametin isimlerinden bir isimdir. Kıyametin meydana gelmesi ve olması kesin bir vakıa olduğu için bu isim verilmiştir. Nitekim Hakka sûresinde «İşte o gün, olacak olur, kıyamet kopar.» (Hakka, 15) buyurulmaktadır.
«Onun vukuunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.» Allah onu gerçekleştirmeyi istediği zaman, onun vuku' bulmasını önleyecek hiç bir engel, yoktur. Nitekim Hak Teâlâ başka âyet-i celîle'lerde şöyle buyurur : «Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce Rabbını-za icabet edin. O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur. İnkâr da edemezsiniz.» (Şûra, 47), «İsteyen birisi gelecek azabı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1-2), Onun ol dediği gün hemen olur. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfleneceği günde mülk O'nundur. Görülmeyeni de, görüleni de bilir. Ve o, Hakîm'dir, Habîr'dir.
«O'nun vukuunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.)) Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin dediği gibi o mutlaka vuku' bulacaktır. Katâde de der ki: Bunun vukuunda istisna bulunmadığı gibi geriye dönüş ve kaçış da yoktur. İbn Cerîr Taberî kelimesinin, kelimeleri gibi masdar olduğunu bildirir.
«O; alçaltıcı, yükselticidir.» Bazı toplulukları cehennemde aşağıların aşağısına (Esfel-i Sâfilîn'e) düşürür. İsterse onlar, dünyada seçkin ve şerefli kişiler olsunlar. Başkalarını da nimet diyarlarında yücelerin yücesine (A'lâ-i İlliyyîn'e) yüceltir. İsterse onlar dünyada horlanmış ve aşağılanmış kişiler olsunlar. Hasan, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir.
îbn Ebü Hatim der ki : Bize babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki o, «O; alçaltıcı, yükselticidir.» kavline; bazı insanları alçaltır, başkalarını da yüceltir; diye mânâ vermiştir. Ubeydullah el-Atekî de Ömer İbn Hat-tâb'ın teyzesi oğlu Osman İbn Sürâka'dan nakleder ki; kıyamet, Allah'ın düşmanlarını cehenneme düşürür ve alçaltır, Allah'ın velîlerini de cennete çıkarır ve yüceltir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Dünyada yücelmiş olan pekçok kişiyi alçaltır, dünyada aşağılanmış

olan pek çok kişiyi de yüceltir. Süddî ise; mütekebbirleri alçaltır mütevâzi'leri yüceltir, demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki «O; alçaltıcı, yücelticidir» kavline uzağa ve yakına duyurur, anlamını vermiştir. İkrime de; alçaltır, en aşağıdakine duyurur, yüceltir en üsttekine duyurur, demiştir. Dahhâk ve Katâde de böyle demişlerdir.
«Yer sarsıldıkça sarsıldığı,» iyice hareketlenip sarsılıp enine ve boyuna oynadığı zaman. Bunun için İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve bir başkası bu âyete; depremle sarsıldığı zaman, anlamını vermişlerdir. Re-bi' İbn Enes ise; kalburun içinde bulunanların oynadığı gibi yeryüzünde bulunanların oynatılacağı gün, diye mânâ vermiştir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nm : «Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı zaman.» (Zil-zâl, 1) ve «Ey insanlar, Rabbmızdan sakının. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.» (Hacc, 1) âyetleri gibidir.
«Dağlar ufalandıkça ufalandığı, (iyice atılıp ufalandığı zaman.)» İbn Abbâs, Mücâhid, îkrime, Katâde ve başkaları böyls demişlerdir. İbn " Zeyd ise; dağlar Allah Teâlâ'nm «Kıyametin koptuğu gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar, yumuşak kum yığını haline gelir.» (Müzzemmil, 14) kavlinde olduğu gibi olur, demiştir.
«Dağılmış toz haline geldiği zaman.» Ebu İshâk... Fâris kanalıyla Hz. Ali'den nakleder ki; o, toz dumanı, gibidir. Önce parlar sonra kaybolur gider. Avfî ise İbn Abbâs'm bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir : kelimesi ateşten sıçrayan şerareler gibidir. Uçuşur ama ortada hiç bir şey olmaz. İkrime kelimesine; rüzgârın saçıp savurduğu şey, diye mânâ vermiştir. Katâde ise; rüzgârın savurduğu kuru ağaç yaprakları gibi. anlamını vermiştir. Bu âyet diğer benzeri âyetler gibi kıyamet günü dağların yerinden oynayacağını, ufalıp dağılacağım ve atılmış pamuk gibi olacağını bildirmektedir.
«Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.» Kıyamet günü insanlar üç sınıfa bölünürler. Bir topluluk Arş'm sağında yer alır ki; bunlar Âdem (a.s.)in sağ tarafından çıkmış olanlardır. Onların kitabları da sağlarından verilir ve sağlarından alınır. Süddî bunların bütünüyle cennet ehli olduğunu söyler. Diğerleri ise Arş'm solunda bulunurlar ki; bunlar Âdem'in sol tarafından,çıkmış olanlardır ve kitabları sollarından verilir. Ve onlar o taraflarından alınırlar. Bunlar bilumum cehennem halkıdır. Allah onlardan bizi muhafaza etsin. Bir başka grup ise Allah'ın huzurunda yarışanlardır ki, bunlar kitabları sol tarafından verilmiş olanlardan daha özel, daha değerli ve daha üstün olup, onların efendileridir. Peygamberler, râsûller, sıddiklar ve şehîdler bunlar arasında yer alır. Bunlar sağ tarafta bulunanlardan sayıca da daha azdırlar. Bunun için Hak Te-âlâ âyetin devamında şöyle buyuruyor :
«Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar. Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar. Önde olanlar da öncüdürler.» Allah Teâlâ sûrenin sonunda da onların huzûr-i îlâhî'de hazır bulunacakları zaman böylece takdim olunacaklarını belirtiyor, keza Fâtır sûresinde şöyle ifâde ediyordu : «Sonra Biz kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi de nıuktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır.» (Patır, 32) Daha önce de açıklandığı gibi bu görüş, nefsine zulmedenlerle ilgili iki görüşten birisidir. Süfyân es-Seyrî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.» kavlini açıklarken Fâtır sûresinde (Fâtır, 32) bildirildiği gibidir, demiştir. İbn Cü-reyc, Abdullah İbn

Abbâs'tan nakleder ki; bu üç sınıf, sûrenin sonunda ve Fâtır sûresinde zikredilenlerdir, demiştir. Yezîd er-Rakkâşî der ki: Ben bu âyeti Abdullah İbn Abbâs'a sorduğumda; onlar üç sınıftır, diye cevâb, verdi. Mücâhid ise bunu üç fırka olarak açıklamıştır. Meymûn İbn Mihrân da üç topluluk diye açıklamıştır. Ubeydullah el-Atekî de Ömer İbn Hattâb'ın teyzesi oğlu Osman İbn Sürâka'dan nakleder ki: bu üç sınıftan ikisi cennette, birisi cehennemdedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir : «Canlar bedenlerle ruhlar birleştirildiği zaman» âyeti bölüklerden bahseder. Her topluluktan bir kişi diğerinin yaptığı işi yapardı. İşte bu, Allah Teâlâ'nm «Siz üç sınıf olmuşsunuzdur...» kavli gibidir. Bunlar da üç ayrı bölüktür. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammedi İbn Abdullah... Mu-âz İbn Cebel'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okumuş ve elini iki kere yakalayarak bu cennetliktir umurumda değil, şu cehennemliktir umurumda değil, buyurmuştur. Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyamet günü Allah'ın gölgesinde önde olanlar kimlerdir biliyor musunuz? Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, deyince Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Onlar ki kendilerine hakikat verilince kabul ederler. İstenince infâk ederler kendi nefisleri hakkında hüküm verdikleri gibi diğer insanlar için hüküm verirler. Muham-med İbn Kâ'b ve Ebu'l-Harze Ya'küb İbn Mücâhid der ki: «Önde olanlar da öncüdürler.» kavlinde kasdedilenler peygamberlerdir. Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Süddî ise bunların, İlliyyîn ehli olduğunu 'bildirir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn.Abbâs'tan nakleder ki; o «Önde olanlar da öncüdürler.» kavli hakkında şöyle demiştir : Yûşa' îbn Nûn, Musa'dan önce; Yâsîn halkından îmân eden, İsa'dan önce; AH İbn Ebu Tâlib de Muhammed (s.a.)den öncedir. İbn Ebu Hatim... Ebu Necîh'ten bu rivayeti nakleder. İbn Ebu Hatim der ki: Muhammed İbn Ebu Hammâd... İbn Sîrîn'den şöyle nakletti: «Önde olanlar da öncüdürler.» kavlinden maksad, iki kıbleye doğru namaz kılmış olanlardır, demiştir. İbn Cerîr de Haricî hadîsinde İbn Sîrîn'den bunu nakleder. Hasan ve Katâde ise bunun, her ümmetten öncüler olduğunu bildirir. Evzâî der ki: Osman İbn Ebu Şevde bu jiyeti şöyle okurmuş : Önde olanlar da Öncülerdir, işte onlar en çok gözde olanlardır. Sonra şöyle dermiş : Onların önde olanları camiye ilkin giden ve Allah yolunda ilkin savaşa çıkanlardır. Bu sözlerin hepsi de sahihtir. Çünkü Önde olanlarla kasdedüen, Allah tarafından emredilen iyi işlere koşanlardır. Nitekim Allah Teâlâ : «Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun.» (Al-i İmrân, 133) buyurmuştur. Bir başka âyette de şöyle buyurur: «Rabbmız tarafından bağışlanmaya ve genişliği yer ile göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun.» (Hadîd, 21) Kim bu dünyada yansır ve "hayra koşarsa âhirette de şerefe koşanlardan olur. Çünkü ceza amel cinsindendir. Ve ne yaparsan onu bulursun. Onun için Allah Teâlâ 4şte onlar, en çok gözde olanlardır. Naîm cennetlerin-dedirler.» buyuruyor.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Melekler; ey Rabbımız, dünyâyı âdemoğulları-na verdin. Onlar yeyip içiyor, eğlenip evleniyorlar. Öyleyse âhireti de bize ver. Allah Teâlâ; yapmam, dedi. Onlar üç kez müracaat ettiler. O yine; elimle yarattığımı, ol deyince oluveren gibi

kılmam, buyurdu. Sonra Abdullah İbn Amr «Önde olanlar da öncüdürler. İşte onlar en çok gözde olanlardır. Naîm cennetlerindedirler.» âyetini okudu. Osman İbn Saîd ed-Dârimî, «Cehmiye'ye red» isimli eserinde rivayet eder. Onun ifâdesine göre Allah Azze ve Celle; elimle yarattığımın soyundan gelen sâlih kişileri, ol deyince oluveren gibi kılmam, buyurdu şeklindedir.[1]

13 — Bir çoğu öncekilerden,
14 — Birazı da sonrakilerden.
15 - Murassa tahtlar üzerindedirler.
16 — Karşılıklı olarak üzerinde yaslanırlar.
17 — Ölümsüz civanlar etraflarında dolaşırlar,
18 — Maîn'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle.
19 — Ondan baş ağrısına uğratılmayacaklar! gibi, akılları da giderUmez.
20 - Beğenecekleri meyveler,
21 — Kuş eti, içlerinin çektiğinden,
22 - Şahin gözlü huriler de,
23 — Saklı inci misâli.
24 — Yapmakta olduklarına karşılık olarak.
25 — Orada ne boş bir laf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler.
26 — Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.

Öncekiler Ve Sonrakiler

Allah Teâlâ en gözde olan bu öncülerden haber vererek; onların, eskilerden bir topluluk ve sonrakilerden az bir kitle olduğunu bildiriyor. «Öncekiler» ve «sonrakiler» kavli ile neyin kasdedildiği hususunda ihtilâf vardır. Denilir ki: Öncekilerden maksad, geçmiş milletlerdir. Sonrakilerden maksad da, bu ümmettir. Bu; Mücâhid ve Hasan el-Bas-rî'den İbn Ebu Hatim tarafından nakledilen rivayettir. İbn Cerîr Ta-berî de bu rivayeti tercih etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselam efendimizin: Biz, kıyamet günü öncü olan sonrakileriz, kavli ile de bu görüş uygun düşer. Bunun dışında başka bir rivayet nakledilmemiş ve bu ifâde başka birisine hamledilmemiştir. Bu ifâdeye uygun düşen bir başka rivayet te İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtim'in... Ebu Hüreyre'den naklettiği şu rivayettir : Ebu Hüreyre der ki: «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden âyeti nazil olunca; bu Peygamberin ashabına ağır geldi. Bunun üzerine daha sonra «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden» kavli nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben, sizin cennet ehlinin dörtte biri veya üçte biri olmanızı umarım. Hayır, siz cennet ehlinin yansı veya bir kısmısınız. İkinci yarıdan da pay alırsınız. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Ebu Hüreyre'den bu hadisi nakleder. Câbir'in hadîsinden de buna benzer bir ifâdeyi rivayet eder. Hafız İbn Asâkir de bu hadîsi Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Vakıa sûresi nazil olduğunda, Allah Teâlâ «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden» âyeti nazil olunca. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, öncekilerden birçoğu bizden ise, birazı ne? Câbir İbn Abdullah der ki: Sûrenin sonu bir yıl boyunca tutulup kaldı sonra «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» âyeti nazil oldu. Bunun

üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ömer; işit bak Allah Teâlâ neyi inzal buyurdu. «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» âyetini okudu. Dikkat et, Hz. Âdem'den bana kadar olan; birçoğudur. Benim ümmetim de birazıdır. Sudan'daki deve çobanlarından Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun bir tek ve eşsiz olduğuna şehâdet edenlerden yardım dileyihceye kadar biz kendi üçte birimizi tamamlamayacağız. Hafız İbn Asâkir Umre İbn Ruveyd'in hal tercümesi bölümünde metin ve isnâd olarak bu hadîsi rivayet eder ki, bunun isnadı üzerinde durulması gerekir. Ancak müteaddid ve pekçok tarîk ile Rasulullah (s.a.)m; Sizin cennet ehlinin dörtte biri olmanızı umarım', buyurduğu rivayet edilmiştir. Hadîs bütünüyle nakledilmiştir. Bu hadîs cennetin niteliği konusunda müfred bir hadîstir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
İbn Cerîr'in burada tercih ettiği görüşün üzerinde durulması gerekir. Hattâ o, zayıf bir sözdür. Çünkü bu ümmetin ümmetlerin en hayırlısı olduğu hakkında Kur'ân'ın nassı vardır. Binâenaleyh gözde olanların, başka milletlerden daha fazla olmaları uzak bir ihtimâldir. Ancak bu milletlerin hepsinin toplamının bu ümmete denk gelmesi hali müstesnadır. Âyetin zahirinden anlaşılıyor ki; bu ümmetten gözde olanla-, rın sayısı diğer ümmetlerden daha çoktur. Allah en iyisini bilendir. Burada ikinci görüş tercih edilen görüştür. Ki, buna göre Allalj Teâlâ'nın «Birçoğu Öncekilerden» kavli ile bu ümmetin önde gidenlerinin ve «Birazı da sonrakilerden» kavli ile de bu ümmetten bilahare gelenlerin kaydedilmiş olmasıdır.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... Abdullah İbn Ebu Bekr el-Müzenî'den nakletti ki; o, Hasan'm bu âyet geldiği zaman şöyle dediğini duydum demiştir : «Önde olanlar öncüdürler.» âyetinde-ki öncüler; geçmiş olanlardır, fakat Allah'ım, Sen bizi sağcılardan kıl. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Sırrî İbn Yahya'dan nakletti ki; o, Hasan bu âyeti okudu ve «Birçoğu öncekilerden» kavimdeki «birçoktan» maksad, bu ümmetten geçmiş olanlardır, dedi. Ve yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Muhammed İbn Sîrîn'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» kavliyle ilgili olarak sahabe hepsinin de bu ümmetten olmasını dilerler veya söylerler idi. Hasan ve İbn Sîrîn'in ifâdeleri bu âyette kasdedilenlerin hepsinin bu ümmetten olduğunu gösteriyor. Nitekim her ümmetin önde gidenleri, sonrakilerden daha hayırlıdırlar. Binâenaleyh bu ifâdenin bütün ümmetleri içine alması ve her ümmetin kendine göre bu âyete muhâtab olması muhtemeldir. Bu sebeple sahîh hadîs kitablannda ve diğer kitablarda birçok vecih ile sabit olmuştur ki, Rasulullah (s.a.) şöyle buyurur :
Nesillerin en hayırlısı benim neslimdir. Sonra onların ardından ge lenler, sonra da onların ardından gelenler. Hadîsin tamâmı sahih hadi; kitablannda yer alır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği hadîse gelince burada Abdurrahmân... Ammâr İbn Yâsir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benim ümmetimin misâli yağmur misâlidir. Başı mı hayırlıdır, yoksa sonu mu bilinmez. Bu hadîsin isnadının sahîh olduğuna hükmedilse bile şu anlama hamledilmesi gerekir : Din nasıl daha sonrakilere bırakılmak üzere bir toplumun önde gidenlerine muhtaç ise, aynı şekilde daha sonra onu ayakta tutacak ve insanları sünnet üzere sabit kılıp açıklayacak ve aktaracak kitlelere de muhtaçtır. Üstünlük ise Öncekilerindir. İlk ve ikinci yağmura muhtaç olan ekin de böyledir. Ancak en

büyük dayanak birincidir. Binâenaleyh, ekinin ilk yağmura ihtiyâcı daha fazladır. Eğer birinci yağmur olmazsa yeryüzünde bir bitki yeşermez. Ve onun üzerine temel kurulamaz. Bunun için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Benim ümmetimden bir taife dâi-nıâ hak üzere zahir olacaklardır. Kıyametin kopuşuna kadar ne onlara muhalefet edenlerin, ne de onları horlayanların kendilerine zararı dokunacaktır. Hadîsin bir başka ifâdesinde de son kısım şöyledir : Allah'ın emri gelene değin onlar bu hal üzere devam edeceklerdir. Maksad şudur : Bu ümmet, diğer ümmetlerden daha üstün ve değerlidir. Bu ümmetten gözde olanlar diğerlerinden daha çoktur. Mevki'leri bunlardan daha yücedir. Çünkü bu ümmetin dini değerlidir, peygamberleri yücedir. Bu sebeple tevatür yoluyla Rasûlullah (s.a.)tan nakledilmiştir ki; o, bu ümmetten yetmiş bin kişinin hesâbsız olarak cennete gireceğini haber vermiştir. Bir başka ifâde de; her binle beraber yetmiş bin, tâbiri bulunmaktadır. Bir başka ifâdede ise; her bin kişi ile beraber yetmiş bin kişi hesâbsız cennete girecektir, buyurulmuştur. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Hişâm... Ebu Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki sizden bir topluluk kıyamet günü karanlık bir gece gibi olduğu sırada hepsi yeryüzünü kuşatacak şekilde dirilirler. Melekler derler ki; Muhammed (s.a.) ile beraber gelenler diğer peygamberler ile berâoer gelenlerden daha çokturlar.
Burada Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâil en-Nübüvve'de naklettiği şu hadîsi zikretmemiz güzel olur: Ebu Nasr İbn Katâde... îbn Zeml el-Cühenî'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) sabah namazını kıldığında ayağı üstü geri dönerek; tesbîh ederiz Allah'ı, hamd O'nundur. tstiğfâr ederim .Allah'a, muhakkak ki Allah tevbeleri kabul edendir, diye yetmiş kere tekrarlar, sonra yetmiş, yedi yüz iledir. Bir günde günâhı yedi yüzden fazla olanda hayır yoktur, dermiş. Sonra bunu iki kere tekrarlayıp yüzünü insanlara dönermiş. .O rü'yâlara tutkunmuş. Sonra sizden bir şey gören var mı? dermiş. îbn Zeml der ki: Ben; gördüm ya Rasûlallah, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır bulursun, serden korunursun. Bizim için hayırdır, düşmanlarımız İçin serdir. Hamd âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. Anlat bakalım rü'yânı. Ben dedim ki: Ben insanların rahat, kolay, düz ve geniş bir yolda toplanmış olduklarını gördüm. İnsanlar yolun ortasında yayılmışlardı. Onlar bu durumdayken bir de baktım ki o yol bir tepeye çıkıyor. Gözüm onun gibisini hiç görmemişti. Yol, pırıl pırıl parlıyordu. Çeşitli bitkilerden su damlıyordu. Ve sanki ben bir bölük atlıya rastlamıştım. Bu yolun ilk kısmındaki tepeye çıkınca tekbîr getirdiler. Sonra kafilelerini yola saldılar. Sağa sola bakmadılar. Sanki ben onlara bakıyordum da, onlar dağilı-yorlardı. Sonra ikinci kafile geldi. Bunlar onlardan kat kat fazlaydılar. Tepeye çıkınca tekbîr getirdiler, sonra kafilelerini yola koydular; onlardan kimisi bineğini otlatıyor, kimisi de ot alıyordu. Onlar da bu şekilde geçip gittiler. Sonra insanlardan büyük bir kitle geldi. Onlar da tepeye çıkınca tekbir getirdiler ve; bu, konakların en iyisi, dediler. Ben onlara bakıyordum, sanki sağa ve sola dönüyorlardı. Ben bu durumu görünce yola koyuldum ve nihayet tepenin sonuna vardığımda bir de ne göreyim, ey Allah'ın Rasûlü, sen bir minber üzerindesin. Minberin yedi basamağı var. Sen basamakların en üstündesin. Ve sağında par-maklan sert, burnunun üstü kalkık ortası eğik bir adam vardı. O konuşunca yüceliyor ve insanları uzunlukta geçiyordu. Sonunda ise müte-vâzi' parlak yüzlü

birisi vardı. Sanki suyla yıkanmış gibi saçının siyahlığı belirmişti. O konuşunca siz ona ikram için kulak veriyordunuz. Bu adamın da Önünde yaşlı bir adam vardı. Hem yaratılış hem de ilim bakımından insanlar içerisinde sana en çok benzeyeni idi. Hepimiz onu seviyor ve istiyorduk. Ve bir de baktım ki onun önünde bir yaşlı dişi deve var. Ve sen ey Allah'ın Rasûlü, sanki onu kaldırır gibiydin. İbn Zeml dedi ki: Bir süre Rasûlullah'ın rengi uçtu, sonra sevinç alâmetleri belirdi. Ve buyurdu ki: Kolay, rahat ve geniş yol, işte sizin üzerine götürüldüğünüz ve üstünde bulunduğunuz hidâyet yoludur. Görmüş olduğun tepe, dünyadır. Ben ve ashabım onun üzerinden geçtik, ne ondan bize bir şey dokundu, ne de bizden ona, biz ona varmadık o da bize gelmedi. Sonra bizim ardımızdan ikinci kafile geldi. Onlar bizden kat kat fazlaydılar. Onlardan bir kısmı bineğini yayıyor bir kısmı da ot alıyordu. Onl'ar da bu şekilde kurtuldular. Sonra insanların büyük bir kısmı geldi ve tepede sağa sola dağıldılar. Biz Allah içiniz ve muhakkak ki biz yine O'na döneceklerimiz. Sana gelince, sen doğru bir yolda yürüdün. Bana ulaşıncaya kadar bu yoldan ayrılmayacaksın. Üzerinde yedi basamak bulunan ve benim de en üst basamakta yer aldığım minbere gelince, O dünya yedi bin senedir. Ben onun sonundaki bindeyim. Sağımda gördüğün eli sert adam Mûsâ (a.s.)dir. Konuştuğu zaman Allah'ın kendisine lütfettiği konuşma gücü ile insanlardan üste çıkar. Solumda gördüğün mütevâzi' ve parlak yüzlü kişi ise Meryem oğlu îsâ (a.s.)dir. Allah kendisine ikramda bulunduğu için biz de ona ikram ederiz. İnsanlar arasında yüzü ve yaratılışı bana en çok benzeyen kişi olarak gördüğün insana gelince, o atamız İbrahim'dir. Hepimiz onu imâm edinir ve ona uyarız. Gördüğün dişi deveye ve benim onu kovalamama gelince; bu, kıyamettir. Kıyamet bizim üzerimizde kopacaktır. Benden sonra bir peygamber yoktur. Benim ümmetimden sonra da bir ümmet yoktur. İbn Zeml der ki: Bundan sonra Hz. Peygamber hiç bir kimseye rü'yâsını sormadı, ancak kişi gelip kendiliğinden Peygambere anlatırsa onu yorumladı.
«Murassa tahtlar üzerindedirler.» İbn Abbâs der ki: Altınla dokunmuş, demektir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Zeyd İbn Eşlem, Ka-tâde, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. Süddî ise altın ve inci ile dokunmuştur, der. İkrime de; inci ve yâkût ile süslenmiştir, der. İbn Cerîr bu kelimeden dolayı karnının altında süs bulunan deveye (Âildl Owy) adının verildiğini bildirir. Cennetteki tahtlar da böyledir, inci ve altınla süslenmişlerdir.
«Karşılıklı olarak üzerine yaslanırlar.» Biri diğerinin arkasında değil, yüzyüze bakarak.
«Ölümsüz civanlar etraflarında dolaşırlar.» Tek bir nitelik üzere sürekli kalan, büyümeyen, yaşlanmayan ve değişmeyen gençler.
«Maîn'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle.» Büyük kaplar anlamına gelen kelimesi, ucu ve kulpu bulunmayan küplerdir. İbrikler ise, ağzı ve tutulacak kulpu bulunan küplerdir. kelimesi ise kadehler anlamına gelir. Hepsi de Maîn'den akan içkilerle doludur. Yani bitip boşalan kaplardan değil, akan pınarlardan.
«Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi, akıllan da gideril-mez.» Bunu içtiklerinden dolayı başları ağrımayacağı gibi, akıllan da kaybolmaz. Elde edilen zevk ve baş döndüren tadına rağmen akıllan yerinde kalır. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : İçkide dört özellik vardır : Sarhoşluk, baş ağnsı,

kusma ve idrar. Allah Teâ-lâ cennet içkisini anlatırken onu bu özelliklerden tenzih etmiştir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atiyye, Katâde ve Süddî kavline; başlannda ağrı da bulunmaz, mânâsını vermişlerdir. Onlar kelimesine de; akılları giderilmez, diye mânâ vermişlerdir.
«Beğenecekleri meyveler, kuş eti içlerinin çektiğinden.» Onlara istedikleri meyveler getirilir ve önlerinde gezdirilir. Bu âyet, beğenilecek türden meyveleri seçerek yemenin caiz olduğuna delildir. Bu husus, Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Müsned'inde naklettiği hadîs ile de sabittir. O der ki: Bize Abbâs İbn Velîd, Ubeydullah îbn Akrâş kanalıyla... babasından nakletti ki; o, şöyle elemiş: Mürre oğullan mallarının zekâtlarını toplayarak benimle Rasûlullah (s.a.)a gönderdiler. Ben Medine'ye geldiğimde, baktım ki o, muhacir ve ansânn arasında oturmuş. Onun yanına Arta ağacının (meyvesi hünnaba benzeyen bir ağaç) dalları gibi develerle geldim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; gelen adam kimdir? Ben; Akraş İbn Züeyb, dedim. Rasûlullah (s.a.); nesebini bildir, deyince ben; nesebimin Mürre îbn Ubeyd'e mensûb olduğunu belirttim ve; bu, Mürre tbn Ubeyd'in zekâtıdır, dedim. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine gülerek; bu, benim kavmimin devesi, şu da benim kavmimin zekâtı, buyurdu. Sonra deveye zekât develerinin işaretinin vurulmasını ve onlar arasına katılmasını emretti. Sonra elimi tuttu ve ikimiz birlikte Ümmü Seleme'nin evine gittik. Yiyecek bir şey var mı? dedi. Bize tiridi ve kemiksiz eti çok olan bir sahan getirildi. Rasûlullah (s.a.) ondan yemeye başladı. Ben elimle sahanın etrafını karıştırıyordum. Rasûlullah (s.a.) sol eliyle benim sağ elimi tutarak buyurdu ki: Ey Akraş, herkes bir tek yerden yesin, çünkü bu bir tek yemektir. Sonra bize içinde hurma veya yaşlık bulunan bir tabak getirildi. —Ubeydullah bunun kuru mu yaş mı olduğundan şüphe etmiştir— ben önümdeki kısımdan yemeye devam ettim. Rasûlullah (s.a.)in eli tabağın içerisinde gezdi ve buyurdu ki,: Ey Akraş, istediğin yerden ye, çünkü bu bir tek çeşittir. Sonra bize su getirildi. Rasûluliah (s.a.) elini yıkadı ve elinin yaşıyla yüzünü, kollarını ve başını üç kere sıvadı, sonra buyurdu ki: Ey Akraş, bu ateşin değiştirdiklerinden abdesttir. Tirmizî, bu hadîsi uzun olarak böylece rivayet eder. İbn Mâce de aynı ravîlerle birlikte Ebu'l-Hüzeyl Ala tbn Fadl'dan bu hadîsi rivayet eder ve onun hadîsinden başka bu hadîsi bilmiyorum, ancak garîbdir, der.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz İbn Esed ve Affân —Hafız Ebu Ya'lâ da der ki: Bize Şeybân—... Sâbit'ten nakletti ki; Enes şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) rü'yâyı çok severdi. Bir kişi rü'yâ görüp te kendisini tanınıasa da rü'yâsım ona sorsa hoşuna giderdi ve ona güzel bir şekilde rü'yâsım anlatırsa sevinirdi. Bir gün bir kadm gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, ben şöyle bir rü'yâ gördüm : Sanki ben Medine'den çıkarılmış ve cennete girmiştim. Bir şeyin oraya düştüğünü duydum. Baktım ki o, falan oğlu falan idi. Kadın on iki kişinin adım saydı. Rasûlullah (s.a.) ondan önce bir seriyye göndermişti. Onlar döndüklerinde, üzerlerinde tozlu bir elbise ve yanaklarından kan akar bir halde gelmişlerdi. Denildi ki; onları Beydah veya Beyzah nehrine götürün. Onlar götürüldü ve oraya daldırıldılar. Çıktıklarında yüzleri ayın ondördü gibi parlaktı. Altından bir tabak getirildi, üzerinde hurma var-. di. O hurmadan istedikleri kadar yediler. Tepsinin bir tarafını çeviriyor ve orada istedikleri meyveden yiyorlardı. Ben de onlarla birlikte yedim. O seriyyeden müjdeciler geldiler ve dediler ki: Biz, şöyle ve şöyle idik, falan ve falan yara aldı ve

on iki kişinin adını saydılar. Rasûlullah (s.a.) kadına duâ etti ve dedi ki: Anlat rü'yânı. Kadın rü'yâsını anlattı ve başladı söylemeye : Adamın dediği gibi falanca ve falanca da getiriliyordu. Ebu Ya'lâ'mn lafzı böyledir. Hafız Ziyâeddin el-Makdisî der ki: Bu hadîs Müslim'in şartına uygundur.
Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Muâz İbn Müsennâ... Şeybân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş ; Bir kişi cennette meyveyi kopannca meyve tekrar olduğu gibi yerine dpner.
«Kuş eti, içlerinin çektiğinden.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Seyyar İbn Hatim, Enes'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet kuşları bir tür deve gibidirler, cennetin ağaçlarından yayılırlar. Hz.. Ebubekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu çok kıymetli bir kuş olmalıdır. Rasûlullah (s.â.) buyurdu ki: Onun yenilişi kendinden de güzeldir. Bunu ü^ kere tekrarladıktan sonra; doğrusu senin ondan yiyenlerden olmanı umarım. Bu şekliyle bu hadîsin naklinde Ahmed. İbn Hanbel münferid kalmıştır. Hafız Ebu Abdullah el-Makdisî, «Cennetin sıfatı» bahsinde İsmâîl İbn Ali kanalıyla Abdullah İbn Ömer' den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin yanında Tûbâ ağacından söz ettim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ey Ebubekir, Tûbâ nedir? biliyor musun? O; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir* dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Tûbâ cennette bir ağaçtır. Uzunluğunu Allah'tan başka kimse bilmez. Süvâjî onun dallarının altında yetmiş gün yürür. Yaprakları hülledir, onun üzerine deve misâli7 kuşlar konar. Hz. Ebubekir dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü,. orada çok değerli kuşlar^ olmalıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onu yiyenler ondan daha değerlidirler. İnşâallah sen de onlardan olursun.
Katâde «Kuş eti, içlerinin çektiğinden» kavli hakkında der ki: Hz. Ebubekir bize nakletti ki; o: Ey Allah'ın Rasûlü, öyle sanıyorum ki cennetin sakinleri gibi kuşları da değerli olmalıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'a andolsun ki ey Ebubekir, onu yiyenler ondan daha değerlidir. Onlar bir nevi deve gibidirler. Allah'tan dilerim ki ey Ebubekir sen de onlardan yiyesin. Ebubekir İbn Ebu Dünyâ... Enes İbn Mâlik'-ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) a Kevser'den sorulduğunda şöyle buyurmuştur : O, bir nehirdir. Rabbım Azze ve Celle cennette onu bana vermiştir. Sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Onda öyle kuşlar vardır ki boyunları deve boyunları gibidir. Hz. Ömer; onlar çok değerli olmalıdırlar, deyince Rasûlullah (s.a.) : Onu yiyenler onlardan daha değerlidirler, buyurmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ve; hasen bir hadîstir, der.
îbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: Doğrusu cennette öyle bir kuş vardır ki, yetmiş bin türü bulunmaktadır. Gelip cennet ehlinden bir kişinin önünde tüyünü silkeler. Her tüyden sütten daha ak, köpükten daha yumuşak, baldan daha tatlı bir şey çıkar. Onlardan hiç birinin rengi diğerine benzemez, sonra uçar gider. Bu hadîs cidden garîbdir. Râvîler arasında yer alan Ubeydullah İbn Velîd el-Vassâfî ve onun şeyhi zayıf râvîdirler. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Cennetin kuşlarının misâli bir nevi deve gibidir. Cennetin meyvelerinden yaratılmış olanları yerler. Cennetin ırmaklarından içerler.

Cennetlik kişi onlardan hoşlanınca, gelir önüne konarlar. O içinden ve dışından yer, sonra uçar gider de hiç bir şeyi eksilmez. Bu hadîsin Kâ'b el-Ahbâr'a atfı sahihtir. Hasan îbn Arefe dedi ki: Bize Halef İbn Halîfe... Abdullah îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Sen cennette kuşa bakarsın ve onu yemek istersin. O senin önüne pişmiş olarak gelir, yatar.
«Şahin gözlü huriler de, saklı inci misâli.» Bazıları Bu âyeti merfû' okumuşlar ve; cennet ehli için şahin gözlü huriler de vardır, anlamını vermişlerdir. Bazıları da mecrûr okumuşlardır ki bu takdirde iki mânâya gelmesi muhtemeldir. Birincisi; âyetin baş tarafa atfedilmesidir. Yani «Ölümsüz civanlar etraflarında dolaşırlar, Maîn'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle. Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi, akıllan da giderilmez. Beğenecekleri meyveler, kuş eti içlerinin çektiğinden, şahin gözlü huriler de.» Bu ifâde Mâîde süresindeki; «Başlarınıza ve ayaklarınıza da mesnedin» kavli gibidir. Veya İnsan süresindeki: «Üzerlerinde ince, yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır.» (İnsan, 21) kavli gibidir. İkinci ihtimâl ise; ölümsüz civanların etraflarında dolaştığı kimselerin, şahin gözlü hurilere sâhib olmalarıdır. Ancak bu köşklerde mümkün olur, yoksa kendi aralarında değil. Aksine çadırlarda hizmetçiler, şahin gözlü hurilerle onlann etraflarında dolaşırlar. Allah en iyisini bilendir.
«Saklı inci misâli.» Beyazlıkta ve parlaklıkta onlar sanki inci gibidirler. Tıpkı Rahman ve Sâffât sûrelerinde zikredildiği gibi. Bunun için, âyetin devamında Hak Teâlâ : «Yapmakta olduklarına karşılık olarak.» buyurmaktadır. Yani kendilerine verdiğimiz bu hediyeler yapmış oldukları güzel işlerin karşılığıdır.
«Orada ne boş bir lâf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» Yani cennette anlamsız boş söz duymazlar. Ya da güçsüz ve aşağılık anlamına gelen sözler işitmezler. Nitekim Ğâşiye sûresinde de şöyle buyurulur : «Orada boş bir lâf işitmez.» (Ğâşiye, 11) yani anlamsız bir söz. Çirkin ve günâha sokacak bir şey de duymazlar «Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» Sadece birbirlerine selâm verirler. Allah Teâlâ'nın İbrahim sûresinde buyurduğu gibi: «Onlann birbirine sağlık temennileri de; selâmdır.» (İbrahim, 23) Onların sözü de aynı şekilde günâhtan ve anlamsızlıktan uzaktır.[2]

27 — Sağcılar; ne bahtiyardır o sağcılar.
28 — Dikensiz kiraz,
29 — Salkımları sarkmış muz ağaçları,
30 — Yayılmış gölge,
31 — Çağlayan su,
32 — Bir çok meyve,
33 — Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.
34 — Yükseltilmiş döşekler üstündedirler.
35 — Gerçekten Biz onları, yeni bir yaratılışla yarattık.
36 — Ve onları el değmemişler kıldık.
37 — Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.
38 — Sağcılar için.
39 — Bir çoğu öncekilerden,
40 — Bir çoğu da sonrakilerdendir.

Ne Mutlu Sağcılara

Allah Teâlâ gözde olan öncülerin akıbetini zikrettikten sonra, eb-râr olan sağcıların durumunu buna atfediyor. Mü'min İbn Mihrân'ın belirttiği gibi sağcılar gözdelerden biraz daha aşağıda bir mevki'dedirler.
«Sağcılar; ne bahtiyardır o sağcılar.» Sağcılar kimlerdir, halleri nedir, akıbetleri nasıl olacaktır? Sonra âyet-i kerîme, bu durumu açıklayarak diyor ki: «Dikensiz kiraz,» İbn Abbâsr İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Ahvas, Kasâme İbn Züheyr, Sehl îbn Nusayr. Hasan, Katâde, Abdullah İbn Kesîr, Süddî, Ebu Herze ve diğerleri kelimesinin; dikeni olmayan, anlamına geldiğini bildirirler. İbn Abbas ise meyve dolu olduğunu nakleder ki bu, İkrime ve Mücâhid'in rivayetidir. Katâde ise şöyle demiştir : Biz onun, dikeni olmayan yüklü meyve olduğunu söylüyorduk. Zahir odur ki her ikisi de kasdedilmiş olabilir. Çünkü dünya kirazının dikeni çok, meyvası azdır. Âhirette ise durum bunun aksinedir. Onun dikeni yok ve kökünü ağırlıkla bastıran pekçok meyvası vardır. Hafız Ebu Bekr Ahmetf İbn Selmân en-Neccâd'ın dediği gibi: Muham-med İbn Muhammed el Beğâvî... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki; Peygamberin ashabı şöyle derlerdi, demiştir : Doğrusu Allah Teâlâ, bedeviler ve onların sorularıyla bizi faydaiandınyor. Bir gün bedevinin birisi gelip dedi ki :*Ey Allanın Rasûlü, Allah Teâlâ cennette sahibini rahatsız eden bir ağaeı zikrediyor. Bu nasıldır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nedir o? Bedevi; kirazdır, dedi. Çünkü kirazın rahatsız edici dikeni vardır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Dikensiz kiraz» demiyor mu? Allah onun dikenini giderdi de her dikenin yerine bir meyve koydu. Öyle ki bu, her bir meyvesinden yetmiş iki çeşit yiyeceğin fış-kırdığı bir meyvedir, onun hiç bir rengi diğerinin benzeri değildir.
Bir başka yolla Ebu Bekr İbn Dâvûd... Utbe İbn Abdüsselmâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) ile beraber oturuyordum. Bir bedevi geldi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, işitiyorum ki sen cennette bir ağaçtan bahsediyorsun. Ancak ondan daha çok dikeni olan bir ağaç tanımıyorum. (Muz ağacını kaydediyordu.) Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ onlardan her bir dikenin yerine besili tekenin husyesi gibi hurma yerleştirir. Onda yetmiş çeşit yiyecek vardır ve hiç biri diğerine benzemez.
«Salkımları sarkmış muz ağaçları.» Ayet-i kerîme'de yer alan ve muz ağacı anlamı yerdiğimiz (£*&) kelimesi Hicaz diyarında yetişen büyük bir ağaçtır. Bir nevi dikenli meşe ağacı cinsinden olup bazı ifâdelere göre Muğeylân ağacıdır. Bunun dikeni çok olur. Nitekim İbn Cerîr bu kelimenin kullanıldığı bir şiir nakleder :
«Kılavuzu ona müjdeleyip dedi ki:
Yarın bağları ve Muğeylân ağacını göreceksiniz.»
Mücâhid der ki: Salkımları sarkmış anlamını verdiğimiz kelimesi;, meyvesi üst üste yığılmış, demektir. Allah Teâlâ bununla Ku~ reyş'lilere bir şeyi hatırlatmak istiyor. Onlar Tâif yakınlarındaki Vecc bölgesinde (Tâîfte bir yer) bulunan dikenli meşe ağacı türünden veya hurma cinsinden olan ağaçlar ile dikensiz kirazları çok severlerdi. Süd-dî ise bu kelimeye üst üste dizilmiş anlamını verir. İbn Abbâs,

cennetteki Muğeylân ağacının dünyadakine benzediğini, ancak onun meyvesinin baldan daha tatlı olduğunu söyler. Cevheri bu kelimenin, hurmanın çi-
çeği demek olan anlamına geldiğini, söyler. Ben derim ki: İbn Ebu Hatim... Hemedân'lı bir ihtiyardan nakletti ki; o. Hz. Ali'nin şöyle dediğini duydum, demiştir : Bu âyetteki kelimesi ayın ile şeklindedir. Bu takdirde bu kelime kiraz ağacının sıfatı olur ve sanki kiraz ağacının dikeni yolunmuş ve çiçeği pekçok meyve ile doldurulmuş, anlamına gelir. Allah erî iyisini bilendir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, kelimesinin muz anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Hasan, tkrime, Kasâme îbn Züheyr, Katâcie ve Ebu Harze de böyle demişlerdir. Mücâhid ve tbn Zeyd de böyle der. Ayrıca îbn Zeyd der ki: Yemen'liler muza adını verirler. İbn Cerîr Taberî bu sözden başkasını nakletmemiştir.
«Yayılmış gölge.» Buhârî der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; bineği ile bir kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine bitiremez. İsterseniz «Yayılmış gölge,» kavlini okuyun. Müsüm de bu hadîsi A'rec kanalıyla Ebu Hüçeyre'den nakleder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreye... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür. İsterseniz «Yayılmış gölge.» âyetini okuyun. Aynı şekilde Buhârî de Muhammed İbn Sinan kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivayet eder.. Abdürrezzâk da aynı hadîsi Ma'mer kanalıyla Hemmâm ve Ebu Hüreyre'den rivayet eder. Hammâd İbn Seleme de Muhammed İbn Ziyâd kanalıyla Ebu Hü-reyre'den bu hadîsi rivayet eder. Leys İbn Sa'd da Sa'd el-Makburî kanalıyla babasından ve o da Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivayet eder. Keza Avf da İbn Şîrîn kanalıyla bu hadîsi Ebu Hüreyre'den nakleder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Muhammed îbn Ca'fer ve Haccâc... Ebu Hüreyre'den naklettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli onun gölgesinde yetmiş ya da yüz yıl gider. Bu, ölümsüzlük ağacıdır. İbn Ebu Hatim de der ki: Bize Ahmed îbn Sinan... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli bir kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine onu bitiremez. İsterseniz «Yayılmış gölge,» âyetini okuyun. Bu hadîsin isnadı sağlamdır. Ancak diğer hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir. îbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet eder. Tir-mizî ise Abdurrahîm İbn Süleyman kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet eder.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o şöyle demiş : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür. îsterseniz «Yayılmış gölge.» âyetini okuyun. Bu haber Kâ'b el-Ahbâr'a ulaştığında o; doğru söylemiş, demiş. Tevrat'ı Musa'ya, Kur'ân'ı Muhammed'e indiren Allah'a andolsun ki; eğer bir kişi dört yaşına basmış veya dört yaşım bitirmiş bir deveye binse, sonra o ağacın etrafında dönse yaşlanıp düşünceye kadar onu tamamlayamaz. Muhakkak ki Allah, onu kendi eliyle dikmiş ve ona kendi ruhundan üflemiştir. Onun dallan, cennetin sûrunun dışındakilere kadar ulaşır. Cennette bulunan her ırmak bu ağacın kökünden çıkar.

Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsüî der ki: Bize Muhammed İbn Minhâl... Enes İbn-Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Yayılmış gölge.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş: Cennette bir ağaç vardır. Binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine bitiremez. Buhârî de Revh kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu şekilde rivayet eder. Ebu Dâvûd et-TayâlÎsî de îmrân İbn Dâver kanalıyla... Enes İbn'Mâlik'den bu hadîsi nakleder. Ayrıca Ma'mer kanalıyla da... Enes'ten aynı hadîsi nakleder. Buhârî ve Müslim ise Ebu Saîd kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; koşumluk bir ata binen süvârî hızlıca koşarak yüz yıl gitse onu yine bitiremez. Bu hadîs Rasûlullah'tan sabittir, hattâ mütevâ-tirdir. Sıhhati tenkîd erbabı hadîs imamları katında kesindir. Çünkü muhtelif yollardan rivayet edilmiş isnadı kuvvetli ve rivayet edilen kişiler güvenilir râvîlerdir.
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Husayn'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz bir yerde kapının önünde duruyorduk. Beraberimizde Ebu Salih ve Şakîk —yani ed-Dabbî— bulunuyordu. Ebu Salih bir hadîs nakledip dedi ki: Bana Ebu Hüreyre şöyle dedi: Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli kişi onun gölgesinde yetmiş yıl yürür. Ebu Salih dedi ki: Sen Ebu Hüreyre'ye yalan mı isnâd ediyorsun? O; ben Ebu Hüreyre'ye yalan isnâd etmiyorum, ancak senin yalan söylediğini bildiriyorum, dedi. O gün bu ifâde okuyanlara çok ağır geldi. Ben derim ki: Bu hadîsin yalan olduğunu söyleyen boşuna söylemiştir. Çünkü hadîsin sübûtu, sıhhati ve peygambere kadar ulaştırılması sağlamdır.
Tirmizî der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah ;s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette bulunan her ağacın tepesi altındadır, Tirmizî müteakiben bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söyler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Ebu Rebî'... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : «Yayılmış gölge»; cennette bir ağaçtır. Binekli bir kişi gölgesinin altında yaklaşık yüz yıl dolaşır. İbn Abbâs dedi ki: Cennet ehli, odalarda bulunanlar ve diğerleri onun altına gelir, gölgesinde konuşurlar. İçlerinden bir kısmı, zevke gelip dünya eğlencesini hatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ oraya cennetten bir rüzgâr gönderir de, o ağacı dünyadaki her oyuna göre harekete geçirir, kımıldatır. Bu, garîb bir haberdir, ancak isnadı sağlam, kuvvetli ve hasen-dir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Arar İbn Nu'mân'dan nakletti ki; Yayılmış gölge; yetmiş bin senelik bir alandır. İbn Cerîr de Dündar kanalıyla Süfyân'dan aynı rivayeti nakleder. Sonra der ki: Bize Abd İbn Humeyd'in... Amr İbn Meymun'dan naklettiğine göre «Yayılmış gölge,» beş yüz bin yıllık mesafedir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Hasan'dan nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın «Yayılmış gölge.» kavli hakkında şöyle demiştir: Cennette bir ağaç vardır ki, binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de onu yine bitiremez. Avf da Hasan'dan nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğu bana ulaşmıştır, demiş : Cennette öyle bir ağaç var ki, binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine onu bitiremez. Şebîb de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Cennette öyle bir ağaç var ki; o taşınmaz ancak onun gölgesinden yararlanılır. İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakletmiştir. Dahhâk, Süddî ve Ebu Harise «Yayılmış gölge» kavlini açıklarken şöyle derler : O, bitip tükenmez. Tıpkı fecir doğmadan

önceki gibi, ne güneşi vardır ne de ısısı. İbn Mes'ûd da der ki: Cennet ne sıcak ne soğuktur. Tıpkı fecrin doğuşundan, güneşin doğuşuna kadar olan zaman gibidir. Daha önce bu konuda «Onları koyu bir gölgeye sokacağız.» (^isâ, 57), «Oranın yiyecekleri de gölgeleri de ebedîdir.)» (Ra'd, 35) ve «Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlar, elbette gölgeliklerde ve pınar başlarındadırlar.» (Mürselât, 41) ve benzeri âyetler geçmiştir.
«Çağlayan su.» Sevrî der ki: Durmaksızın akar. Bu konuda daha önce «İçinde bozulmayan sudan ırmaklar vardır.» (Muhammed, 15) kavlini açıklarken gerekli tefsir geçmişti. Burada tekrarlamaya gerek yoktur.
«Birçok meyve, bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.» Onların yanında gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer kalbine gelmeyen çeşit ve renkle pekçok meyveler vardır. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse; bu, evvelce rızıklandığımız şeydi, derler. Onlara birbirine benzeyen (böyle nimetler) verilece^.» (Bakara, 25) Yani aynı şekilde olan meyveler. Ama tadı farklı olacaktır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Sidret el-Müntehâ zikredilirken buyurulur ki: Bir de baktı ki; onun yaprağı fil kulağı gibiydi. Yemişi ise Hecer yemişlerinin büyüklüğünde idi. Keza Buhârî ve Müslim'de Mâlik kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediği nakledilir : Güneş tutulduğunda Rasûlullah (s.a.) beraberinde halk ile birlikte namaz kıldı. Ve namazdan söz etti. Orada ayrıca bildirilir ki: Halk; ey Allah'ın Rasûlü, senin bazı şeylerin üstüne uzandığını, sonra döndüğünü gördük, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben cenneti gördüm ve ondan bir salkıma uzandım. Eğer onu almış olsaydım siz ondan yerdiniz ve dünya diye bir şey kalmazdı, buyurmuş.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Ebu Hayseme... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz öğle namazını kılıyorduk ki birden Rasûlullah (s.a.) çıkageldi. Biz de onun arkasmdan çıktık. Sonra Rasûlullah (s.a.) bir şeyi almak için uzandı ve geri durdu. Hz. Peygamber namazını bitirince Übeyy İbn Kâ'b ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bugün namazda öyle bir şey yaptın ki sen onu hiç yapmazdın. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana cennet takdim edildi. Ondaki çiçekler ve gözalıcı şeyler. Ben bir salkım üzüm alıp size getirmek için uzandığımda benimle onun arasına engel girdirildi. Eğer onu size getirmiş olsaydım, göklerle yer arasında bulunanlar ondan yeselerdi yine de hiç bir şeyini eksiltmezlerdi, Müslim de Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir'den benzer bir hadîsi nakleder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ali İbn Bahr... Âmir îbn Zeyd el-Bekkâlî'den nakletti ki; o, Utbe İbn Abdüsselmâ'nm şöyle dediğini işitmiş : Bir bedevi Rasûlullah'a gelerek ona havuzu ve cennetin zikrini sordu. Sonra bedevi dedi ki: Orada meyve var mı? O; evet orada Tûbâ adı verilen bir ağaç var, dedi. Bazı şeyler zikretti ki; ben onu bilmiyorum. Bedevi; o, bizim dünyamızın ağacından hangi ağaca benzer? dedi. Rasûlullah (s.a.); o, senin dünyanın ağacından hiç birine benzemez, dedi. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: Sen Şam'a gittin mi? O; hayır, dedi. Hz. Peygamber: Şam'daki ceviz adı verilen ağaca benzer. O, bir kök üzerinde yükselir ve tepeden çevreye dağılır. Onun kökü çok büyük olmalıdır, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen ailenin dört yaşındaki develerinden birine binsen, onun kemiği ihtiyarlayıp kırılmadan çevresini kuşatamazsın. Adam; cennette üzüm var mı? deyince O; evet, dedi, Bedevi; onun salkımı ne büyüklükte? dedi. Rasûl-

ullah (s.a.) buyurdu ki: Alacalı karganın uçuşuyla bir aylık yoldur, ama yine de tüketemezsin. Bedevi: Tanesi ne büyüklükte? dedi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Baban hiç büyük bir teke kesti mi? O; evet deyince, buyurdu ki: Derisini yüzüp annene verip bundan bize bir kova yap, dedi mi? O; evet, dedi. Bedevi dedi ki: O tane beni ve ailemi doyurur mu? Rasûlullah (s.a.); evet seni ve bütün kabileni doyurur, buyurdu.
«Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.» Yaz-kış bitip tükenmeyen sürekli yenilen. Ne zaman isterlerse hazır buldukları ve hiç bir şeyin Allah'ın kudretiyle önlerinde hazırlanmasını engellemediği meyveler. Ka-tâde der ki: O meyvelere uzanmalarım, ne çöp. ne diken, ne de uzaklık engelleyemez. Daha önce; kişi meyveye uzanınca o tekrar yerine gelir, mealindeki hadîs geçmişti.
«Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» Yüceltilmiş, düzeltilmiş, değerli ve yumuşak döşekler. Neseî ve Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» kavli hakkında şöyle buyurmuş: Onun yüceliği, gökle yer arası kadardır. İkisi arasındaki mesafe ise beş yüz yıldır. Sonra Tirmizî der ki: Bu hadîs hasendir, garîbdir. Onu, yalnızca Reşdîn îbn Sa'd hadîsinden bilmekteyiz. Bazı ilim sâhibleri dediler ki: Bu hadîsin anlamı şöyledir : Döşeklerin yüceliği derece bakımındandır. İki derece arasındaki uzaklık ise gökle yer arası kadardır. Tirmizî böylece bu hadîsin ancak Reşdîn İbn Sa'd'ın rivayetinden bilindiğini, bu zâtın ise Mısır'lı zayıf bir râvî olduğunu nakleder. Keza Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, Ebu Küreyb kanalıyla Reşdîn'den bu hadîsi nakleder. Aynca Ta-berî ve İbn Ebu Hatim bu hadîsi Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla İbn Vehb'den, o da Amr İbn Hâris'ten naklederler. Aynca İbn Ebu Hatim bu hadîsi Nuaym İbn Hammâd kanalıyla İbn Vehb'den nakleder. Ziya el-Makdisî ise bu hadîsi «Cennetin sıfatları» bahsinde Harmele kanalıyla İbn Vehb'den rivayet.eder. Ahmed İbn Hanbel ise bu hadîsi Hasan İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Lehîa ve Derrâc'tan nakleder. İbn Ebu Hatim de der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hasan'dan nakletti ki; o, «Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» ifâdesi hakkında şöyle demiştir : Cennet ehlinden olan kişinin yatağının yüksekliği, seksen yıllık mesafedir.
«Gerçekten onlan Biz, yeni bir yaratılışla yarattık. Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar. Sağcılar için.» Zamîr zikredilmeyen bir yere gitmektedir. Fakat âyetin akışı zamirin gideceği yeri gösterdiği için —ki bu cennette yatılacak olan yatakların ve kadınların zikridir— âyet-i kerîme bu kadarlık zikirle yetinmiş ve zamîr onlara râci' olmuştur. Nitekim Sâd sûresinde de şöyle buyurulur : «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu. Demişti ki: Doğrusu ben, Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihayet perdenin arkasına gizlenmişti.» (Sâd, 31-32) Burada kaybolanın güneş olduğu müfşssirlerce şöhret bulan görüştür.
Ahfes derki: «Ve onları el değmemişler kıldık.» Allah Teâlâ onları burada gizliyor ve daha önce bunlardan hiç bir bahis yokken zikrediyor. Ebu Ubeyde ise bunların, daha önce« Şahin gözlü hûrîler de, saklı inci misâli.» kavlinde zikredildiklerini bildirir. «Ve onları el değmemişler kıldık.» Yani onlar gözleri çapaklanmış yaşlılar olduktan sonra kendilerini yeniden eski hale getirdik. Ve onlar eşlerine düşkün hep

bir yaşıtta oldular. Kocakarı olduktan sonra dönüp zerâfet, melâhet ve tatlılıkta eşlerine son derece düşkün ve sevimli hep bir yaşıtta kadınlar haline geldiler. Bazıları ise buradaki kelimesine;.nâzende yürüyenler, anlamını vermişlerdir. Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebezî... Enes İbn Mâlik'-ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ve onları el değmemişler kıldık.» kavli dünyada iken gözü çapaklı, yaşlı kocakarı olan kadınları bahis konusu etmektedir. Tirmizî ve îbn Cerîr böyle der. Sonra Tirmizî bu hadîsin garîb olduğunu ve râvîler arasında yer alan Mûsâ ve Yezıd'in zayıf kişiler olduğunu bildirir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Avf... Seleme îbn Yezîd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın bu âyet hakkında şöyle dediğini duydum, demiştir: Dünyada iken evlenmiş ve evlenmemiş kadınlardır. Abd İbn Humeyd der ki: Bize Mus'ab îbn Mikdâm... Hasan'dan nakleder ki; yaşlı bir kadın gelmiş ve : Ey Allah'ın Rasûlü, duâ et de Allah beni cennete girdirsin, demiş. Resûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ey falancanın anası, yaşlı kadınlar cennete giremez. Hasan der ki: Kadın ağlayarak dönüp gitmiş. Hz. Peygamber buyurmuş ki: Ona bildirin, cennete yaşlı nlarak giremez, çünkü Allah Teâlâ : «Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» Tirmizî, Şemail kitabında bu rivayeti Abd İbn Hu-meyd'den nakleder.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Dimyât'lı Bekr İbn Seni... Ümmü Seleme'den nakletti ki o; ey Allah'ın Rasûlü, bana Allah Teâlâ'-nın «Şahin gözlü huriler de.» kavli hakkında bilgi ver, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: kelimesi beyaz demektir. kelimesi ise; gözü büyük, Kaşları şahin kanadı gibi siyah demektir. Ben dedim ki: Allah Teâlâ'nın «Saklı inci misali» kavlini bana bildir. Buyurdu ki: Onların parlaklıkları hiç bir elin değmediği, sedef içindeki inci parlakhğındadır. Ben dedim ki: Allah Teâlâ'nın «Orada huylan güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.» (Rahman, 70) kavli hakkında bana bilgi ver. Buyurdu ki: Ahlâkı iyi, yüzleri güzel. «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» (Sâffât, 49) kavlini bana bildirir misin? dediğimde buyurdu ki: Yumurtanın içinde kabuktan sonra gördüğün zar inceliğinde bir inceliğe sahiptirler. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü bana Allah Teâlâ'nın «Ve onları el değmemişler kıldık.» kavlini haber verir misin? Buyurdu ki: Onlar dünya hayatında iken yaşlı, çapaklı ve saçı kırlaşmış olarak ruhları alınmış olan kadınlardır. Allah Teâlâ bu yaşlılıktan sonra onları yeniden yaratır ve sevimli, alımlı bakireler haline getirir. Hepsi aynı yaştadırlar. Ben. dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, dünya kadınları mı değerlidir, yoksa şahin gözlü hûrîler mi? Buyurdu ki: Dünya kadınları hurilerden daha değerlidir. Tıpkı elbisenin dış yüzünün iç yüzünden değerli oluşu gibi. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu da neden? Buyurdu ki: Namazları, oruçları ve Allah Azze ve Celle'ye ibâdet etmelerinden dolayı. Allah onlann yüzlerine nur, bedenlerine ipek giydirmiştir. Renkleri bembeyazdır, elbiseleri yemyeşildir, süsleri sapsarıdır. Buhurdanlıkları inciden, tarakları altındandır. Onlar derler ki: Biz ölümsüzleriz. Kat'iyyen ölmeyeceğiz. Biz zarifleriz, asla yıpran-mayacağız. Biz ayakta duranlarız, asla eğilmeyeceğiz. Dikkat edin biz, hoşnûd olanlarız asla gazaba uğratılmayacağız. Müjdeler olsun bizim kendilerine, onların da bize âit olduğu kişilere. Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü bizden bir kadın iki, üç ve dört erkekle evleniyor. Sonra ölüp cennete gider ve eşleri de onunla birlikte cennete girerlerse; hangileri onların eşleri olacaktır? Buyurdu ki: Ey Ümmü Seleme, onlar kendileri muhayyer bırakırlar ve kocalarından ahlâkı en

güzel olanı onlar seçerler ve derler ki: Ey Rabbımız, bunun ahlâkı çok güzeldir. Onu benimle evlendir. Ey Ümmü Seleme, güzel ahlâk dünya ve âhiretin hayrıdır. Meşhur ve uzun Sûr hadîsinde de denilir ki: Allah'ın Rasûlü bütün mü'minlere cennete girmeleri hususunda şefaat eder. Allah Teâlâ bunun üzerine buyurur ki : Ben senin şefaatini kabul ettim ve onlara cennete girme izni verdim. Rasûlullah (s.a.) yine şöyle diyordu : Beni hak üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, sizden hiç biriniz dünyada eşlerini ve yurdlarını cennet ehlinin eşlerini ve yurdlarını tanıdığından daha iyi tanıyamaz. Kişi yetmiş iki hanımla birlikte olur. Yetmişi Al-lah'ın kendileri için hazırladıklarından, ikisi de Âdem'in çocukların-dandır. Bu ikisinin dünya hayatındaki ibâdetleri nedeniyle Allah'ın hazırladıklarına üstünlükleri vardır. Bunlardan birincisinin yanına yakuttan bir odada inciyle süslenmiş altından bir sedirde olduğu halde girer. Onun Sündüs'ten ve atlastan yetmiş çifti vardır. O elini onun iki omu-zunun arasına koyar. Sonra elbisesinin ensesinden göğsünden ve derisinden ve etinden eline bakar. Sizden birinizin inci dizisindeki bir inci tanesine bakışınız gibi o da bileğinin içindeki iliğini görür. Ciğeri onun için bir ayna gibidir. O bu durumda iken; ne ondan bıkar, ne de o ken-disinden bıkar. Onun yanına vardığı her seferinde onu bakire olarak bulur ve bahsetmekten geri durmaz, o da kendisini öpmesinden şikâyet-lenmez. O kişi için ne arzu ne amel vardır. O bu durumdayken birdenbire şöyle seslenilir : Biliyoruz ki; ne sen ondan bıkıyorsun, ne de o senden" bıkıyor. Ancak senin ondan başka eşlerin de var. Kişi çıkar ve teker teker diğerlerinin yanına gider. Her birinin yanına vardıkça o; Allah'a andolsun ki cennette senden daha güzel hiç bir şey yoktur ve cennette benim için senden daha sevimli hiç bir şey mevcûd değildir, 'der. Abdullah İbn Vehb der ki: Bana Amr İbn Haris... Ebu Hüreyre (s.a.)den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) a şöyle demiş : Biz cennette cinsî temasta bulunacak mıyız? Resûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Evet, nefsim kudret elinde olan (Allah)a andolsun ki; pek çok kere cinsî temasta bulunacağız. Cinsel temas bitince, kadın tekrar tertemiz bakire haline dönüşecek. Taberânî der ki: Bize Bağdad'lı fakîh İbrâhîm İbn Câbir... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli kadınlarıyla temasta bulununca, onlar tekrar bakireler haline dönüşeceklerdir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de der ki: Bize Ümran... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette mü'min kişiye kadınlarla ilgili şöyle ve şöyle kuvvet verilecektir. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, cennet ehli buna güç yetirebilecek mi? Rarûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yüz kişinin kuvveti verilir. Tirmizî de bu hadîsi Ebu Dâvûd kanalıyla rivayet ettikten sonra; sahîh, garîb bir hadîstir, der.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî de Hüseyn İbn Ali kanalıyla... Ebu Hü-reyre'den rivayet eder ki; Resûlullah (s.a.) a: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kadınlarımızla buluşacak mıyız? denildiğinde, buyurdu ki: Doğrusu kişi, günde yüz bakire ile birleşir. Hafız, Ebu Abdullah el-Makdisî der ki: Bana göre bu hadîs sahih hadîs şartını hâizdir. Allah en iyisini bilendir.
kelimesi hakkında Saîd İbn Cübeyr, tbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir : Onlar eşlerine çok sevimlidirler. Görmez misin dişi deve nasıl erkeğini ararsa onlar da öyledir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimeye kendileri eşlerine, eşleri de kendilerine âşıktırlar, anlamım vermiştir. Abdullah, Mücâhid, İkrime, Ebu'l-Âliye, Yahya İbn Ebu Kesîr, Atıyye, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle

demişlerdir. İbn Zeyd de İkrime'den nakleder ki: İbn Abbâs'a kelimesi soruldluğunda; o, eşine tutkun olandır, demiştir. Şu'be ae bem-mâk kanalıyla İkrime'nin bu kelimeye; naz yapan anlamını verdiğini, bildirir. Eclah İbn Abdullah ise İkrime'den bu kelimeye cazibeli anlamını verdiğini nakleder. Salih îbn Hayyân da Abdullah İbn Büreyde'nin bu kelimeye Mekke dilinde naz yapan, Medine halkının dilinde de cazibeli anlamı verildiğini bildirir. Temîm îbn Hazlem ise bunun kocasına karşı güzel hareket eden, anlamına geldiğini ifâde eder. Zeyd İbn Eşlem ve oğlu Abdurrahmân da bunun; güzel konuşan, tatlı dilli kadın, anlamına geldiğini bildirir. İbn Ebu Hatim der ki: Sehl İbn Osman el-Aşke-rî... Ca'fer İbn Muhammed'in babasından, onun da dedesinden naklettiğine göre; Rasûluîlah (s.a.) bu kelimeye; arapça konuşurlar, anlamı vermiştir.
kelimesi hakkında Dahhâk, İbn Abbâs'ın hepsinin aynı yaşta oldukları ve bunun da otuz üç yaşı olduğunu bildirdiğini nakleder. Müc&hid ise bu kelimeye eşit yaşta anlamını verirken, bir başka rivayette benzer yaşta anlamını vermiştir. Atıyye; hemakrân derken, Süddî aralarında kıskançlık, kızgınlık ve birbirlerini rahatsız edecek herhangi bir hareket bulunmayan kardeşçe aynı huya sahip, anlamını vermiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Hasan ve Muhammed'den nakletti ki, onlar «Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» kavli ile birbirleriyle uyuşan ve oynaşan, aynı ve eşit yaşta anlamını vermişlerdir. Ebu İsâ el-Tirmizî de... Hz. Ali'den nakleder ki; Rasûluîlah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu cennette şahin gözlü hurilerin toplantısı vardır. Öyle sesler çıkarırlar ki yaratıklar onun gibisini duymamışlardır. Şöyle derler : Biz ölümsüzleriz, hiç yıpranmayız. Biz değerlileriz hiç çirkinleşmeyiz. Biz hoşnûdlarız hiç gazaba uğ-ramayız. Müjde olsun bizim için olanlara ve bizim kendisi için olduklarımıza. Sonra Tirmizî bu hadîsin garîb olduğunu bildirir.
Hafız İbn Ya'lâ der ki: Bize Ebu Hayseme... Enes'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Şahin gözlü huriler cennette şarkı söylerler. Biz güzel seçilmişleriz, değerli eşler için hazırlanmışlarız, derler. Ben derim ki: Bu hadîsi nakleden râvîler arasında yer alan İsmâîl İbn Ömer, Vasıflı Ebu Münzir olup güvenilir râvîlerden birisidir. Bu hadîs, İmâm Abdurrahîm İbn İbrâhîm kanalıyla Enes'ten nakledilmiştir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şahin gözlü huriler cennette şarkı söylerler. Biz güzel cariyeleriz, değerli ve şerefli eşler için yaratılmışlarız.
«Sağcılar için.» Biz sağcılar için yaratılmışızdır. Veya onlar sağcılar için saklanmışlardır. Veya onlar sağcılar için eş olarak hazırlanmışlardır. Açık ifâdeyle bu kısmın «Gerçekten Biz onları, yeni bir yaratılışla yarattık. Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» kavline müteallik olmasıdır. Bu takdirde cümle şöyle olur: Biz onları, sağcılar için yeni bir yaratılışla yarattık. İbn Cerîr'in bu âyeti yönlendirmesi de böyledir. Ebu Süleyman ed-Dârânî merhum der ki: Bir gece namazımı kıldım ve oturup duaya başladım. Soğuk çok şiddetli idi. Öyle ki, bir elimi kaldırarak ancak duâ edebiliyordum. Kendimden geçtim ve uyudum. Rü'yâmda benzeri görülmemiş bir câriye gördüm. O, şöyle diyordu : Ey Ebu Süleyman, beş yüz seneden beri ben seni cennette beslemeye hazırlanıyorum sen tek bir elle mi duâ ediyorsun?

Ben derim ki: «Sağcılar için.» kavlinin bir öncesine yani «Eşlerine düşkün, hep bir yaşıtlar» kavline müteallak olması da mümkündür. Bu takdirde onlar aynı yaşıttalar anlamına gelir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri hadîste Cerîr Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennete ilk giren zümre ayın on-dördündeki gibi parlak yüzlüdürler. Onlardan sonra gelenler ise gökyüzündeki en parlak yıldız gibi parlak yüzlüdürler. İdrar yapmazlar, büyük abdeste çıkmazlar, sümkürmezler, aksırmazlar. Tarakları altından, terleri misktendir. Buhurdanlıkları öd ağacındandır, eşleri şahin gözlü hurilerdir. Hepsinin huyu bir kişinin huyudur ve hepsi ataları Adem şeklindedir. Göğe doğru altmış zira' yüksekliğindedirler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn ve Affân... Ebu Hüreyre'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ehli cennete; saçsız sakalsız, bembeyaz, kıvırcık saçlı ve sürmeli otuz üç yaşında erkekler olarak gireceklerdir ve onlar Âdem'in yaratılışı üzere yedi zira' genişliğinde altmış zira' boyunda olacaklardır. Tirmizî, Ebu Dâvûd et-Tayâlisî hadîsinde İmrân el-Kattân kanalıyla Muâz İbn Ce-bel'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli cennete; saçsız sakalsız, otuz veya otuz üç yaşında erkekler olarak gireceklerdir. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîbtir der. İbn Vehb dedi ki: Bize Amr İbn Haris, Derrâc'm kendisine Ebu'l-Heysem'den, o da Ebu Saîd'den naklettiğini bildirdi ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster büyük olsun, ister küçük; ölen her cennetlik cennete otuz üç yaşında erkek olarak girer. Yaşları hiç bunun üzerine çıkmaz. Cehennem ehli de böyledir. Tirmizî bu hadîsi Süneyd tbn Nasr kanalıyla... Ebu Saîd'den nakleder.
Ebu Bekr tbn Dünyâ der ki: Bize Kasım tbn Hâşim... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ehli cennete hükümdar zirâi ile altmış zira' uzunluğunda Âdem (a.s.)in boyunda, Yûsuf (a.s.)un güzelliğinde, îsâ (a.s.)nın yaşında olarak girerler ki; bu, otuz üç yaştır. Muhammed (s.a.) diline sâhib olurlar. Tüysüz, sakalsız, sürmeli olarak girerler. Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ehli Adem (a.s.)in şekli, îsâ (a.s.)nın yaşı —ki bu otuz üç yaştır— ile sürmeli, tüysüz sakalsız olarak girdirilirler. Sonra onlar cennette bir ağaca götürülüp o ağaçtan giydirilirler. Elbiseleri eskimez, gençlikleri yok olmaz.
«Birçoğu Öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» Yani öncekilerden bir topluluk, sonrakilerden de bir topluluk.
îbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Münzir İbn Şâzân, Abdullah İbn Mes'-ûd'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Bir gece Hz. Peygamberin yanında geç vakte kadar kaldık. Sonra onun yanında sabah yemeğini yedik, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Peygamberler ve onlara tâbi olan ümmet-leriyle birlikte bana gösterildi. Peygamberler geçiyordu. Bir peygamberin arkasında bir topluluk, bir peygamberle birlikte üç kişi ve bir peygamberle hiç kimse yoktu. Sonra Katâde şu âyeti okudu : «Sizin içinizden olgun bir kişi yok mudur?» Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nihayet İsrâiloğullarından birbirine bağlı bir topluluk arasında İmrân Oğlu Mûsâ geçti. Hz. Peygamber dedi ki: Ben, ey Rabbım bu kimdir? dedim. Buyurdu ki: Bu kardeşin İmrân Oğlu Musa'dır, beraberindekiler de İsrâiloğullarından bir topluluktur. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Rabbım, benim ümmetim nerede? dedim. Buyurdu ki: Sağındaki tepe-lere bak. Hz. Peygamber dedi ki: Bir de baktım ki; insan yüzleri. Buyurdu ki:

Hoşnûd oldun mu? Hz. Peygamber dedi ki: Evet, ey Rabbım hoşnûd oldum, dedim. Buyurdu ki: Solundaki ufka doğru bak. Bir de baktım ki erkek yüzleri. Buyurdu ki hoşnûd oldun mu? Rasûlullah (s.a.) der ki: Rabbım, hoşnûd oldum. Buyurdu ki: Bunlarla beraber yetmiş bin daha hesâbsız olarak cennete girerler. Bu sırada Esed oğulları kabilesinden Ukkâşe îbn Mihsan —Saîd der ki: O, Bedir savaşına katılanlardan idî— dedi ki: Ey Allah'ın peygamberi, Allah'a duâ et de beni onlardan kılsın. Saîd der ki: Hz. Peygamber; Allah'ım, bunu da onlardan kıl, dedi. Saîd der ki: Sonra bir başka adam daha çıkıp; ey Allah'ın peygamberi, duâ et de beni de Allah onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.): Ukkâşe bu konuda seni geçti, dedi. Saîd der ki: Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Anam babam size feda olsun, eğer yetmiş-liklerden olmaya gücünüz yeterse olun. Yoksa tepede bulunanlardan olun, yoksa ufukta bulunanlardan olun. Çünkü ben onun etrafında dönüp dolaşan pekçok insan gördüm. Sonra dedi ki: Ben sizin, cennet ehlinin dörtte biri olmanızı umarım. Bunun üzerine biz tekbîr getirdik. Sonra dedi ki: Ben sizin, cennet ehlinin üçte biri olmanızı umarım. Saîd dedi ki: Biz bunun üzerine tekbîr getirdik. Sonra dedi ki: Ben sizin cennet ehlinin yarısı olmanızı isterim. Saîd dedi ki: Biz "bunun üzerine tekbîr getirdik. Sonra Rasûlullah (s.a.): «Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir.» âyetini okudu. Saîd der ki: Biz kendi aramızda bu yetmiş bin de kimlerdir? dedik ve; bunlar İslâm olarak doğan ve Allah'a şirk koşmayanlardır, dedik. Saîd der ki: Bu söz Hz. Peygambere ulaşınca buyurdu ki: Hayır onlar, aksine dağlama yapmayan, kulak hırsızlığı yapmayan ve uğursuzluk saymayanlardır. Ve onlar Rablarına da tevekkül ederler. İbn Cerîr bu hadîsi başka iki yolla Katâde'den nakleder. Bu hadîsin sahîh ve diğer kitablarda bu yoldan başka pek çok yollarla rivayeti vardır. İbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; «Birçoğu Öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» kavli hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bunların her ikisi de benim ümmetimdendir.[3]

41 — Solcular da. Solcular kimlerdir?
42 — Kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar.
43 — Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.
44 — Ne serindir, ne de hoştur.
45 — Çünkü onlar, bundan önce refahla şımarmışlardı.
46 — Ve büyük günâh işlemekte direnip dururlardı.
47 — Ve derlerdi ki: Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz?
48 — Önce gelip geçmiş atalarımız da mı?
49 — De ki: Şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler,
50 — Belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaklardır.
51 — Sonra gerçekten siz ey sapıklar, yalanlayıcılar,
52 — Muhakkak ki yiyeceksiniz zakkum ağacından.
53 — Karınlarınızı dolduracaksınız hep ondan.
54 — Üstüne de içeceksiniz o kaynar sudan.
55 — Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.
56 — tşte ceza günü onlara sunulacak ziyafet budur.

Ve Solcular

Allah Teâlâ, sağcıların durumunu açıkladıktan sonra solcuların durumunu da buna atfederek buyuruyor ki: «Solcular da. Solcular kimlerdir?» Yani solcu olanlar kimlerdir. Hemen ardından âyet-i kerîme bunu açıklıyor : «Kızgın ateşte kaynar sulardadırlar.» Sıcak buhar ve kaynar sulardadırlar. «Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» îbn Abbâs der ki : Bu, dumanın karalığıdır. Mücâhid, İkrime, Ebu Salih, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle derler. Bu ifâde Mürselât sü-resindeki şu âyet-i kerîme gibidir : «Yalanlayıp durduğunuz şeye gidin. Gölge yapmayan ve ateşten de korunmayan cehennem dumanının üç kollu gölgesine gidin. O gölgenin saçtığı her bir kıvılcım sanki birer sarı devedir. Konak gibi de büyüktür. Yalanlamış olanların o gün vay haline.» (Mürselât, 29-34) Bunun için de bu sûrede «Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» buyuruyor. Simsiyah dumandan bir gölge. «Ne serindir, ne de hoştur.» Ne esişi tatlıdır, ne de görünüşü güzeldir. Hasan ve Katâde; «Ne de hoşur» kavline; ne de manzarası hoştur, mânâsını vermişlerdir. Dahhâk ise; tatlı olmayan her içecek hoş değildir, diye mânâ vermiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Araplar bu ifâdeyi nefy şîgasından sonra kullanırlar ve şöyle derler : Bu yemek ne güzeldir, ne de hoştur. Bu et ne yağlıdır, ne de hoştur. Bu el ne temizdir ne de hoştur. Sonra Allah Teâlâ onların buna müstehak olmalarının sebebini şöylece belirtiyor : «Çünkü onlar, bundan önce refahla şımarmışlardı.» Onlar dünya hayatında nimete garkolmuşlar ve kendi nefislerinin peşine düşmüşlerdi. Peygamberlerin getirdikleri gerçeklere başlarını döndürmüyorlardı. «Ve büyük günâh işlemekte direnip dururlardı.» Onlar büyük günâh işlemeyi planlar ve tevbeyi düşünmezlerdi. Büyük günâh; Allah'ı inkâr ve Allah'tan başka putları O'na denk ve eş kabul etmektir. İbn Abbâs; «Büyük günâh» şirktir, der. Mücâhid, İkri-me, Dahhâk, Katâde, Süddî ve diğerleri de böyle demişlerdir. Şa'bî ise bunun yalan yere yemin etmek olduğunu söyler.
«Ve derlerdi ki: Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz? Önce gelip geçmiş atalarımız da mı?» Onlar bunu yalan sayarak ve gerçekleşmesini uzak bir ihtimâl görerek böyle diyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ müteakiben onlara şöyle sesleniyor : «De ki: Şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler. Belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaklardır.» Yani ey Muhammed, onlara haber ver : Muhakkak ki Âdemoğullarının Öncekileri de, sonrakileri de kıyamet gününde Arafat'ta toplanacaklardır. Onlardan hiç birisini bırakıp terkedecek değiliz. Hûd sûresinde buyu-rulduğu gibi : «Muhakkak ki âhiret azabından korkanlar için, bunda âyetler vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür. Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» (Hûd, 103-105) Bunun için burada da «Belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaklardır.» buyuruyor. Bu vakit, belirli bir vakittir. Ne öne alınır ne de sona bırakılır. Ne arttı-rılır ne de eksiltilir.
«Sonra gerçekten siz ey sapıklar, yalanlâyıcılar, muhakkak ki yiyeceksiniz zakkum ağacından. Karınlarınızı dolduracaksınız hep ondan.» Şöyle ki; onlar yakalanır cehenneme atılır ve zakkum ağacından karınları doyuncaya kadar yedirilir.

«Üstüne de içeceksiniz o kaynar sudan. Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.» İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, îkrime kelimesinin; susamış deve, olduğunu söyler. İkrime ise bunun hasta deve olduğunu, suyu somurdukça susuzluktan kanmadığını ifâde eder. Süddî de bunun bir hastalık olduğunu, bu hastalığa tutulan devenin ölünceye kadar susuzluğunun hiç bitmediğini bildirir. Cehennem ehli de, bu hastalığa tutulmuş deve gibidir. O kaynar sudan kanmamacasına içerler. Hâlid İbn Ma'dân, üç kere teneffüs etmeksizin bir nefeste içmeyi, susamış deve gibi içme olduğu için hoş karşılamazmış.
«İşte ceza.günü onlara sunulacak ziyafet budur.» Yani bizim anlattıklarımız, onların hesâb günü Rabları katında elde edecekleri ziyafettir. Nitekim Allah Teâlâ mü'minler hakkında da : «Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenlerin konaklan Firdevs cennetleridir.» (Kehf, 107) buyurmaktadır ki bu, ziyafet ve ikram anlamına gelir.[4]

57 — Sizi Biz yarattık. Hâlâ tasdik etmez misiniz?
58 — Söyleyin öyleyse, dökmekte olduğunuz meni nedir?
59 — Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratanlar Biz miyiz?
60 — Biz takdir ettik aranızda ölümü. Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.
61 — Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrar var etmekte.
62 — Andolsun ki ilk yaratılışınızı bildiniz. îyice düşünmeli değil misiniz?

Kim Yarattı Sizi?

Allah Teâlâ öldükten sonra dirilmeyi kesin olarak bildirip bunu yalanlayan ilhâd ve küfür ehlini reddediyor. Onlar ki «Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz?» diyen v kâfirleri reddediyor. Onlann bu sözleri, yalanlama ve dirilişi uzak görme sadedindedir. Bunun için Allah Teâlâ «Sizi Biz yarattık» buyuruyor. Sizin iptida yaratılışınızı Biz sağladık. Siz anılmaya değer bir şey bile değilken Biz sizi yaratmaya başladık. Bir şeye başlamaya gücü yetenin yeniden yapmaya gücü yetmez mi? Elbette ki buna daha iyi gücü yeter. Bunun için Hak Teâlâ: «Hâlâ tasdik etmez misi^ niz?»" buyuruyor. Hâlâ öldükten sonra dirilmeyi doğrulamaz mısınız? Sonra onların aleyhinde delil serdederek «Söyleyin öyleyse, dökmekte olduğunuz menî nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratanlar Biz miyiz?» buyuruyor. Onu rahimlere yerleştirip yaratan siz misiniz, yoksa yaratıcı Allah mı? Ve arkasından ela «Biz takdir ettik aranızda ölümü.» buyuruyor. Ölümü aranızda gönderen biziz. Dahhâk der ki: Allah, gök ehli ile yer ehlini Ölümde eşit kılmıştır. «Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.» Biz âciz bırakılacak da değiliz. «Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrar var etmekte.» Yani biz, kıyamet günü sizin yaratılışınızı değiştirir ve bilmeyeceğiniz bir yaratılışta sıfat ve hallerle yeniden yaratırız.
«Andolsun ki ilk yaratılışınızı bildiniz. İyice düşünmeli değil misiniz?» Siz hiç bir şey olmadığınız halde sizi Allah'ın yarattığını bildiniz. Sizi yaratıp göz, kulak ve kalb veren O'dur. Sizi ilk başlangıçta yoktan var etmeye gücü yetenin sonra tekrar

var etmeye gücü yeteceğini bilip ibret almaz mısınız? Sonradan yaratma daha kolay ve daha basittir. Nitekim Allah Teâlâ «îlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27) ve «İnsan hiç düşünmez mi ki; kendisi önceden bir şey değilken Biz yarattık onu.» (Meryem, 67) ve «İnsan, Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşmandır. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de : Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 77-79), «insanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, akıtılan bir menî damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah, onu yaratıp şekil vermişti. Ondan erkek ve dişi iki cins yaratmıştı. Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Elbette yeter.» (Kıyamet, 36-40) buyurmaktadır.[5]

63 — Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin.
64 — Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler?
65 — Dilersek Biz, onu çörçöp yaparız da şaşar kalırsınız.
66 - Doğrusu borç altına girdik,
67 —.Daha doğrusu biz mahrumlarız.
68 — Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu;
69 — Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler?
70 — İsteseydik onu tuzlu bir su kılardık, öyleyse şük-retmeli değil misiniz?
71 — Söyleyin Bana, şimdi çakmakta olduğunuz ateşi,
72 — Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz miyiz yaratanlar?
73 — Biz onu bir ibret ve konaklayanlar için faydalı kıldık.
74 — Öyleyse Eabbını o büyük adıyla teşbih et.

Ekininiz ve Suyunuz

«Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin.» Bu ifâde toprağı yarıp tohumu arasına yerleştirmek anlamındadır. «Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa Biz miyiz bitirenler.» Topraktan bitkiyi bitiren siz misiniz, yoksa onu oraya yerleştirip topraktan yeşerten Biz miyiz? İbn Ce-rîr Taberî der ki: Bana Ahmed İbn Velîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Asiâ ben bitirdim demeyin, yalnızca ben ektim, deyin. Ebu Hüreyre demiş ki: Allah Teâlâ'nın «Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin, onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler?» buyurduğunu işitmedin mi? Bezzâr da bu hadîsi Muhammed İbn Abdurrahîm kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakletmiş. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Abdurrahmân'dan rivayet etti ki, o; bitirdik demeyin, fakat ektik deyin, demiş. Hûcr'den rivayet edilir ki; o, bu ve benzeri âyetler okunduğunda : Hayır, Sen bitirdin ya Rabbi, dermiş.
«Dilersek Biz, onu çörçöp yaparız.» Onu lütuf ve rahmetimizle Biz bitirdik ve size merhametimizden ötürü de onu olduğu gibi Biz devam ettirdik. İsteseydik onu çörçöp yapardık. Henüz olgunlaşıp biçilme zamanı gelmeden kurutu verirdik de, «Şaşar kalırsınız.» Bunun arkasından Allah Teâlâ bu âyeti şöyle tefsir ediyor : «Doğrusu biz borç altına girdik, daha doğrusu Biz mahrumlarız.» Yani Biz onu

çörçöp haline getirirdik de siz şaşar kalırdınız. Çeşitli sözler söylerdiniz. «Doğrusu borç altına girdik» derdiniz. kelimesi: biz onun içine atıldık, demektir. Mücâhid ve İkrime ise bu kelimeye; biz buna tutkun kılınmışız, anlamını vermişlerdir. Katâde ise azâblandırılmış anlamını verir. Bazan da «Daha doğrusu biz mahrumlarız.» dersiniz. Mücâhid der ki: «(Doğrusu borç altına girdik.» kavli ile biz kötülüğe atıldık, denilmek istenmiştir. Yani biz malımızı yitirdiğimiz gibi, elimize bir kâr da geçmedi, demektir. Katâde böyle der. Mücâhid ise; «Daha doğrusu biz mahrumlarız.» kavli ile; yasaklanmış kimseleriz, bizim bir payımız yoktur, denilmek istendiğini bildirir. İbn Abbâs ve Mücâhid, «Şaşar kalırsınız.» kavlinin; hayrete düşersiniz, anlamına geldiğini söyler. Mücâhid'in bu ifâdeye; faciaya uğrar da kaybettiğiniz geçiminizden dolayı üzülürsünüz, anlamını verdiği bildirilir. Bu da birinci anlama râci' olur. Çünkü mallarına isabet eden kötülükten dolayı onlar şaşkınlık içerisinde kalırlar. İbn Cerîr Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur, tkrime, «Şaşar kalırsınız.» kavlinin; birbirinizi kınarsınız, anlamına geldiğini söylerken, Hasan, Katâde ve Süddî de; pişman olursunuz, anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu takdirde âyet; daha önce işlediğiniz günâhlardan dolayı pişman olursunuz, anlamına gelir. Kisâî der ki: Şaşmak anlamına gelen kelimesi, zıd anlamlara gelen kelimelerdendir. Nitekim araplar, nimete kondum veya üzüldüm, demek istediklerinde derler.
«Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu; onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler?» Burada yer alan kelimesi bulut anlamınadır. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası böyle der. «Yoksa Biz miyiz indirenler?» Hayır indirenler Biziz. «İsteseydik onu tuzlu bir su kılardık.» İçmeye veya ekine elverişli olmayan, acı ve tatsız bir su. «Öyleyse şükretmeli değil misiniz?» Allah'ın size; tertemiz, tatlı suyu indirmek üzere yağmur göndermesindeki nimetine şükretmeniz gerekmez mi? «O'dur size semâdan su indiren, ondan içersiniz. Ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter. Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler bitirir. Düşünen bir kavim için bunda âyet vardır.» (Nahl, 10-11)
İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Ebu Ca'fer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) su içince şöyle buyururmuş : Rahmetiyle bize içimlik tatlı bir su içiren Allah'a hamdolsun. Ki O- suyu günâhlarımız nedeniyle acı ve tuzlu kılmamıştır.
"Söyleyin Bana, şimdi çakmakta olduğunuz ateşi, (çakmaktan yakıp ve kökünden çıkardığınız ateşi) onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz miyiz yaratanlar?» Hayır onu yerine koymuş olan Biziz. Arapların Merh ve Afâr adında iki ağaçları vardı. Bu iki ağaçtan yeşil bir dal koparılıp birbirine sürünce ikisinin arasından ateş kıvılcımları çıkardı.
«Biz onu bir ibret kıldık.» Mücâhid ve Katâde der ki: İnsanlara büyük ateşi hatırlatan bir ibret. Ayrıca Katâde dedi ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün bize öğüt vererek şöyle buyurdu : Ey kavmim, sizin yaktığınız şu ateş var ya o, cehennem ateşinde yetmiş parçadan bir parçadır. Halk dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu yeterli olur muydu? O buyurdu ki': İki defa suya vurulmuş ki Âdemoğlu ondan yararlansın ve ona yaklaşabilsin. Katâde'nin mürsel olarak rivayet ettiği bu hadîsi, fmâm Ahmed îbn Hanbel Müsned'inde naklederek şöyle der : Süfyân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizin şu ateşiniz var ya;

cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. İki kere denize vurulmuştur. Eğer böyle olmasaydı, Allah Teâlâ onda hiç bir kul için fayda halketmezdi. İmâm Mâlik der ki: Ebu Zenâd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Âdem-oğullarmın yaktıkları ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Halk dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu yetmez miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, altmış dokuz parçayla buna üstün kılınmıştır. Buhârî de Mâlik hadîsini rivayet eder. Müslim ise Ebu Zenâd kanalıyla bu hadîsi rivayet eder. Ayrıca Müslim Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. Onun ifâdesine göre hadîsin sonu şöyledir: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn olsun ki; altmış dokuz parçayla bu ondan ayrılmıştır. Hepsinin sıcaklığı onun sıcaklığı gibidir. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Amr...* Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Biliyor musunuz, sizin şu ateşinizin cehennem ateşi karşısındaki misâli ne gibidir? Cehennem ateşi sizin ateşinizden yetmiş kat daha karadır. Ziya el-Makdisî der ki: Bu hadîsi İbn Mus'ab Mâlik'den rivayet eder ve onu peygambere kadar ref'etmez. Bu hadîs bana göre sahîh hadîs şartını hâizdir.
«Ve konaklayanlar için faydalı kıldık.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Nadr İbn Arabî, kelimesinin: müsâfirler, anlamına geldiğini söylerler. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih ederek der ki: İçindekiler göçtüğü zaman araplar ev için tâbirini kullanırlar. Başkaları da derler ki: Bu kelime, ma'mûrluktan uzak, hâlî çöl anlamına gelir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise bunun bu âyette aç anlamına geldiğini söyler. Leys İbn Ebu Süleym, Mü-câhid'den nakleder ki : «Konaklayanlar için faydalı kıldık.» Yani hazarda olanlar ve yolcular için, demektir. Ateşten başka her yemek ona uygun gelmez. Süfyân da Câbir el-Ca'fî kanalıyla Mücâhid'den böyle rivayet eder. İbn Ebu Necîh ise Mücâhidin «Konaklayanlar için» kendisi ve; bütün insanlara fayda sağlayanlar için, anlamını vermiştir. İk-rime'den de böyle söylediği nakledilir. Bu tefsir diğerlerinden daha umûmîdir. Çünkü ister şehirde ister çölde yaşasın, ister zengin olsun, ister fakîr olsun herkes aydınlanmaya, ısınmaya ve yemek pişirmeye muhtaçtır. Ayrıca Allah'ın lutfunun eseri olarak o, taşlara ve denizin özüne ateş çıkarma imkânını ihsan etmiştir. Öyle ki onu eşyasının arasında ve elbisesinin içerisinde taşıyan müsâfir evinde veya konakladığı yerde ateşe ihtiyâç duyduğu anda ikisini birbirine sürterek ateşi yakar, yemeğini pişirir, kebabını yapar ve onunla ısınır. Daha buna benzer diğer faydalarından yararlanır. Bu sebeple her ne kadar hüküm bütün insanlar için umûmî ise de burada yolcular tek olarak zikredilmiştir. Bu görüşe delil olarak Ahmed İbn Hanbel'in ve Ebu Davud'un... Rasûlullah (s.a.)tan naklettikleri şu hadîsi gösterirler : Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar : Ateş, ot ve su. İbn Mâce de sağlam bir isnâdla Ebu Hüreyre' den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Üç şey engellenemez : Su, ot ve ateş. İbn Abbâs'tan merfû' olarak İbn Mâce'nin rivayet ettiği benzer bir hadîsin sonunda da şu fazlalık vardır : Onun parası da haramdır. Ancak bunun râvîleri arasında yer alan Abdullah îbn Firâş İbn Havşeb zayıf bir kişidir. Allah en iyisini bilendir.
«Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.» Bu zıd ve muhtelif eşyayı yaratanı, yüce kudretiyle tesbîh et. Tatlı, sâf ve soğuk suyu. Dile-seydi, onu tuzlu ve dünyayı suya boğan denizler gibi acı su yapardı. Yakıcı ateşi de yaratıp bunda kulları için

menfaat sağlamış ve bu menfaati dünyada geçimlikleri için ve âhirette de onları kötülüklerden alıkoymaya vesile olması için halketmiştir.[6]

75 - Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.
76 — Gerçekten bilseniz bu, büyük bir yemindir.
77 — Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.
78 — Korunmuş bir kitâbdadır.
79 — Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.
80 — Alemlerin Rabbmdan indirilmedir.
81 — Siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82 — Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?

Yıldızların Yerine Yemin Olsun ki

Cübeyr, Dahhâk'dan nakleder ki; Allah Teâlâ mahlûkatından hiç bir şeye yemîn-etmez. Buradaki yemin ifâdesi bir başlangıç olup Allah kelâmına onunla başlamaktadır. Bu görüş zayıftır. Cumhûr'un üzerinde ittifak ettiği görüş; Allah Azze ve Celle'nin yaratıklarından dilediğine kasem edeceği noktasındadır. Bu yemîn, Allah'ın azametine delildir. Müfessirlerden bazıları dediler ki: Burada edatı zâiddir. Ve ifâdenin anlamı; yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim, şeklindedir. İbn Cerîr, Saîd İbn Cübeyr'den böyle rivayet eder. Bu yeminin cevâbı ise, sonra gelen «Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.» kavlidir. Başkaları da dediler ki: Buradaki edatı mânâsı olmayan zâid bir harf olmayıp, kasem edilen şey menfî anlamda ise, yeminden önce kullanılan bir edattır. Hz. Âişe (r.a.)nin şu sözünde olduğu gibi: Hayır Allah'a yemîn olsun ki, Rasûlullah (s.a.)ın eli hiç bir zaman bir kadın eline değmemiştir. Burada da sözün takdiri şöyle olur : Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim ki; Kur'ân mevzuunda mes'ele sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. O, ne bir büyüdür, ne de kehânettir. Aksine çok şerefli bir Kur'ân'dır. İbn Cerîr Taberî der ki: Bazı Arap dili bilginleri kelimesinin anlamı konusunda şöyle demişlerdir : Mes'ele sizin dediğiniz gibi değildir. Sonra kasem ile yeniden cümleye başlanılarak; yemîn ederim ki, buyurulmuştur.
«Yıldızların yerleri» kavlinin anlamı konusunda ihtilâf edilmiştir. Hakem İbn Cübeyr, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; bununla Kur'ân'ın belirmesi ve indirilmesi kasdedilmiştir. Çünkü Kur'ân, Kadir gecesinde topluca yüce gökten dünya göğüne indirilmiş, sonra parça parça müteâkib seneler içerisinde yeryüzüne indirilmiştir. Bunu bildirdikten sonra İbn Abbâs bu âyeti okumuştur. Dahhâk ise der Jû : İbn Abbâs şöyle dedi: Kur'ân bütün olarak Levh-i Mahfûz'da Allah katından dünya göğündeki değerli yazıcı meleklerinin yanına indirilmiştir. Bu melekler de yirmi gecede Cebrail'e bunu iletmişlerdir. Cebrâ-îl de yirmi senede bunu Hz. Peygambere indirmiştir. İşte «Yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.» kavlinin mânâsı, Kur'ân'ın belirmesi ve zuhurudur. İkrime, Mücâhid, Süddî ve Ebu Harze de böyle der. Ayrıca Mücâhid der ki: Yıldızların yeri ile gökyüzündeki mevkiîleri kasdedilmiştir. Yıldızların doğuş ve batış yönü de kasdedilmiştir, denilmiştir. Hasan ve Katâde böyle demiş, İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih et-miştir. Katâde (^y) kelimesinin menzilleri demek olduğunu bildirmiş ki Hasan da

böyle der. Bununla kasdedilen mânâ ise kıyamet gününde onların dağılmasıdır. Dahhâk der ki : «Yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.» kavli ile Câhiliye devri insanlarının yağmur yağdığı zaman; biz yıldızların düşüş yerinden yağmura tutulduk, dediklerinde kasdettikleri, düşüş yeri kasdedilmiştir.
«Gerçekten bilseniz bu, büyük bir yemindir.» Benim yaptığım bu yemîn, gerçekten büyüklüğünü bilseniz çok büyük bir yemindir. Onu bilseydiniz; yemîn edilen şeyi ta'zîm eder, saygı ile karşılardınız : «Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.» Muhakkak ki Hz. Muhammed'e inen bu Kûr'ân, çok büyük bir kitâbdır. «Korunmuş bir kitâbdadır.» Saygıyla muhafaza edilmiş, muazzam bir kitâbda yer alan muazzam bir şeydir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İsmâîl tbn Mûsâ... tbn Abbâs'tan nakletti ki; «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» kavli ile, gökyüzündeki kitabın kasdedüdiğini söylemiştir. Avfî de îbn Abb&s'tan nakleder ki; «Arınmış olanlar» dan maksad, meleklerdir. Enes, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Câbir İbn Zeyd, Ebu Nehîk, Süddî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve diğerleri de böyle demişlerdir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Katâde'den nakletti ki; «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz» kavli hakkında o, şöyle demiştir : Allah katında arınmış olanlardan başkası ona el süremez. Dünyada ise, pis mecusî de, kirli münafık da ona el sürer. Katâde der ki: Bu İbn Mes'ûd'un kıraetinde şeklindedir. Ebu'l-Âliye der ki: «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» Ey günâh ehli, siz değilsiniz. İbn Zeyd der ki: Kureyş'li kâfirler bu Kur'ân'ın Hz. Peygambere şeytânlar tarafından indirildiğini iddia ediyorlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine, ona arınmış olanlardan başkasının dokunamayacağını haber vermiştir. Nitekim onu şeytânlar indirmiş değildir. Bu onlar için münâsib de değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar işitmekten uzaklaştırılmışlardır. Bu kuvvetli bir sözdür ve daha önce söylenenlerin dışına taşmaz. Ferrâ ise «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» kavlinden maksad, onun tadını ve faydasını ancak îmân edenler görürler, demiştir.
Başkaları da derler ki: «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» Cenabetten ve abdestten temizlenmiş olanlardan başkası doku-namaz. Onlar derler ki: Âyetin ifâdesi bir haber, anlamı ise taleb anlamıdır. Ve yine onlar derler ki; Burada Kur'ân ile kasdedilen şey Mushaf dır. Nitekim Müslim, Abdullah îbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlul-lah (s.a.) Kur'ân ile düşman topraklarına gitmeyi, düşmanın ona ulaş-masından korkarak yasaklamıştır. Bu konuda İmâm Mâlik'in el-Muvat-ta* isimli eserinde naklettiği rivayeti de delil getirirler. İmâm Malik der ki: Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Ömer İbn Amr îbn Hazm dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın Amr İbn Hazm'a yazdığı mektupta şu ifâde yer alıyordu : Temiz olanlardan başkası Kur'ân'a dokunmama-lıdır. Ebu Dâvûd da mürsel hadîsler arasında Zührî'den nakleder ki; o, Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'm yanında bulunan bir sahîfede okudum ki; Rasûlullah (s.a.) : Kur'ân'ı ancak abdestli olanlar elleyebilir, demiştir. Bu hadîs bulunarak elde edilmiş olup sağlam bir hadîstir. Onu Zührî ve başkaları okumuşlardır. Bu gibi hadîsleri kabul etmek gerekir. Darekutnî ise bu hadîsi Amr İbn Hazm kanalıyla Abdullah İbn Ömer'e ve ondan da Osman İbn Ebu'l-Âsî'ye isnâd eder ki, bunların her birinin isnadının üzerinde durulması gerekir. Allah en iyisini

bilendir.
«Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» Bu Kur'ân, âlemlerin Rabbı katından indirilmiştir. Yoksa o, söyledikleri gibi bir büyü, bir kehânet veya şiir mecmuası değildir. Aksine kendisinde şüphe bulunmayan ve onun ötesinde faydalı hiç bir gerçeğin bulunmadığı hakkın kendisidir.
«Siz. bu sözü mü küçümsüyorsunuz?» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi; yalanlayıp doğrulamıyorsunuz, anlamına gelmektedir. Dahhâk, Ebu Harze ve Süddî de böyle demişlerdir. Mü-câhid ise der ki: Siz, bu sözü küçümseyip onlara yönelmek mi istiyorsunuz? demektir.
«Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?» Bazıları derler ki: Siz, rızkınızı yani şükrünüzü onu yalanlayarak mı yerine getiriyorsunuz. Yani şükre karşılık yalanlamak mı? Daha ileride geleceği gibi Ali ve İbn Abbâs'ın bu âyeti «Şükrünüzü yalanlamakla mı yapıyorsunuz?» şeklinde okudukları rivayet edilmiştir. İbn Cerfr Taberi der ki: Heysem İbn Adiyy'in anlattığına göre, Şemure kabilesinin dilinde; falancanın rızkı yoktur, sözü falanca şükretmez anlamına kullanılmakta imiş. İmâm Ahmed İbn Hanbel de : Bize Hüseyn İbn Muhammed... Hz. Ali'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Rızkınızı, yani şükrünüzü yalanlamakla mı yapıyorsunuz? Bize falanca yıldızın düştüğü yerden yağmur yağdırıldı mı diyorsunuz? Aynı şekilde İbn Ebu Hatim de babasından nakleder ki, Mahver İbn İbrahim... İsrâîl kanalıyla bu hadîsi merfû' olarak rivayet etmiştir. Tir-mizî de Ahmed İbn Meni' kanalıyla Hüseyn İbn Muhammed'den bu hadîsi rivayet eder ve; hasendir, garîbtir, der. Süfyân da Abd'ül-A'lâ'dan bu hadîsi rivayet eder, ancak Hz. Peygambere kadar ref'etmez. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Hangi topluluğa yağmur yağmışsa, onlardan bir kısmı küfrederek falanca ve falanca yıldızın düştüğü yerden bize yağmur yağ-dırdı, derler. İbn Abbâs bu âyeti; şükrünüzü yalanlamakla mı yerine ge-tiriyorsunuz? diye okumuş. Bu rivayetin İbn Abbâs'a isnadı sahihtir.
İmâm Mâlik, el-Muvatta'ında der ki: Salih İbn Keysân, Zeyd İbn Hâlid'den nakletti ki; o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye günü geceleyin yağmış olan yağmurun üzerinde bize sabah namazım kıldırdı. Namazı tamamlayınca halka dönüp buyurdu ki; Rabbınızın ne dediğini biliyor musunuz? Orada bulunanlar : Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Rabbınız : Kullarımdan bir kısmı, Bana inanır, bir kısmı inkâr eder oldu. Allah'ın lutfu ve rahme-tiyle bize yağmur yağdırıldı, diyenler Bana îmân etmiş, yıldızları inkâr etmiş olanlardır. Falanca ve falanca yıldızın düştüğü yerden bize yağmur ağdırıldı, diyenler ise Beni inkâr etmiş yıldızlara îmân etmiş olanlardır, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi İmâm Mâlik kanalıyla Zeyd İbn Hâlîd'den naklederler. Müslim der ki: Bize Muhammed İbn Seleme... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ gökten hangi bereketi indirmişse, insanlardan bir grup onu mutlaka inkâr etmişlerdir. Allah yağmuru indirir, ama insanlar; falanca ve falanca yıldız indirdi, derler. Bu veçhiyle bu hadîsi rivayette Müslim münferid kalmıştır.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Yûnus... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ bir topluluğa sabah veya akşam nimet ihsan eder. O nimetle bazı topluluklar kâfir olurlar. Çünkü; falanca ve falanca yıldız tarafından

yağmur yağdırıldı, derler. Muhammed İbn İbrâhîm der ki: Ben bu hadîsi Saîd îbn Müseyyeb'e naklettiğimde dedi ki: Doğrusu biz de onu Ebu Hüreyre (r.a.)den işitmiştik. Bana Ömer İbn Hattâb'ın yağmur duasına çıktığına şâhid olan birisi haber verdi ki Hz. Ömer yağmur isteyince Abbâs'a yönelip şöyle demiş : Ey Abbâs, ey Rasûlullah'ın amcası, Süreyya yıldızının düşüş yerinden ne kaldı? O dedi ki: Bilginlerin iddiasına göre o. düşüşünden yedi gün sonra ufukta belirir. Yedi gün geçmedi ki sonunda yağmur yağdırıldı. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın, kanunu gereği yağmuru indirmeyi gerçekleştirdiği vakitle ilgili suâle hamledilir. Yoksa o yıldızın düşüş yerinin, bizatihi yağmurun inmesinde etkili olduğunu ifâde etmez. Çünkü bu, açıkça inanılması yasak olan bir şeydir. Nitekim Fâtır sûresinin ikinci âyetinde bu konuyla ilgili hadîsler geçmiştir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bana Yûnus, İsmâîl İbn Ümeyye'den —o veya başkası olabilir— nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) yağmura tutulmuş bir adamın; arslan burcunun bulutla yer arasındaki bir kısmından, bize yağmur yağdırıldı, dediğini duymuş ve; yalan söylersin bilâkis o, Allah'ın rızkıdır, demiş. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ebu Salih... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hangi topluluğa geceleyin yağmur indirilirse, mutlaka onlardan bir grup sabahleyin onu inkâr ederler. Sonra Hz. Peygamber «Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?» âyetini okumuş. O söyleyen kişi; biz falanca ve falanca yıldız vasıtasıyla yağmur elde ettik, der. Ebu Saîd'in merfû' olarak naklettiği hadîste de denilir ki: İnsanlar yedi yıl kıtlık çekip snnra yağmura kavuşsalar yine de; Debrân yıldızının belirmesiyle bize yağmur yağdırıldı, derler.
Mücâhid ise, «Rızkınızı yalanlamakla mı, çıkarıyorsunuz?» kavli hakkında şöyle demiş : Biz falanca ve falanca yıldız tarafından yağmura kavuşturulduk, demeleri işte budur. Allah diyor ki: Önün Allah katından lütfedilen bir nzık olduğunu söyleyin. Dahhâk ve bir başkası da böyle demiştir. Katâde der ki: Hasan ise şöyle derdi: Bir topluluğun kendi kendine yapmış olduğu şey ne kötüdür. Allah'ın kitabından yalanlamadan başka bir rızık elde, etmediler. Hasan'ın bu sözüne göre âyetin mânâsı şöyle olur : Allah'ın kitabından kendi payınızı onu yalanlamak kılıyorsunuz. Nitekim bundan önceki âyet de bunu te'yîd etmektedir : «Siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz? Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?»[7]

İzâhı

83 — Hele can boğaza gelince,
84 — O vakit görürsünüz siz.
85 — Biz ona sizden daha yakınız, ama görmezsiniz.
86 — Mademki ceza görmeyecekmişsiniz,
87 — Onu geri çevirsenize. Şayet sözünüzde samimî iseniz.

Can Boğaza Gelince

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hele can boğaza gelince» Rûh, ölüm amnda boğaza gelince. Nitekim kıyamet sûresinde de şöyle buyurulur : «Dikkat edin; can boğaza gelip köprücük kemiklerine dayandığı zaman: Çâre bulan yok mudur? denir. Artık

ayrılık vaktinin geldiğini sanır. Bacaklar birbirine dolaşır. O gün sevk Rabbırun huzûrunadır.» (Kıyamet, 26-30) Bunun için burada da «O vakit görürsünüz siz.» buyuruyor. Ölüm geldiği ve ölüm sarhoşluğunun belirdiği vakit, siz görürsünüz. «Biz ona sizden daha yakınız.» Yani meleklerimizle. «Ama göremezsiniz.» Fakat siz onları göremezsiniz. Nitekim En'âm sûresinde de şöyle buyurmaktadır; «O; kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucular yollar. Nihayet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlanna döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atli-sidir.» (En'âm, 61-62),
«Mademki ceza görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirsenize. Şayet sözünüzde samîmi iseniz.» Canı boğazına gelmiş olan bu kişinin canını yerine döndürsenize. Eğer samimî iseniz onu bedenindeki karargâhına geri çeviriniz. İbn Abbâs kelimesine; eğer hesaba çekilenlerden iseniz, anlamını vermiştir. Mücâhid, îkrime, Hasan, Katâde, Dah-hâk, Süddî ve Ebu Harze'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî ise; eğer siz kıyamet günü diriltilip cezalandırılacağınızı doğrulanmıyorsanız, bu canı geri yerine döndürün, diye mânâ vermişlerdir. Mücâhid ise kelimesine; yakîn ge-tirmiyorsanız, anlamını vermiştir. Meymün İbn Mihrân da; azâblandı-rılmayan ve kahra uğramayanlar, diye mânâ vermiştir.[8]

88 — Eğer o kişi gözdelerden ise;
89 — Rahatlık, güzel rızik ve Naîm cenneti.
90 - Şayet sağcılardan ise;
91 — Selâm sana sağcılardan.
92 — Eğer sapık yalanlayıcılardan ise;
93 — İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet,
94 — Ve cehenneme atılış.
95 — Şüphesiz ki bu; kesin gerçeğin kendisidir.
96 — Öyleyse Rabbını büyük adıyla tesbîh et.

Ve Gözdeler

Bu üç hâl; insanların ölüm geldiği sıradaki halleridir. Ya gözdeler den olacaklardır, ya da gözdelerin aşağısında sağcılar arasında yer ala caklardır veya hidâyetten sapmış, hakkı yalanlayan, ve Allah'ın emrin den câhil olanlar arasında yer alacaklardır. Bunun için Allah Teâlâ «Eğer o kişi gözdelerden ise» buyurmaktadır. Yani ölen kişi. Gözdeler; vâcib ve müstehablan yapan, haram ve mekruhları "terkeden, bazı mubahları da yapmayan kimselerdir. «Rahatlık, güzel nzık ve Naîm cennetleri.» Onlar için rahatlık, güzel rızık vardır. Ölecekleri sırada melekler onlara bunu müjdelerler. Berâ İbn Azib'den nakledilen hadîste geçtiği gibi; rahmet melekleri onlara : Ey tertemiz bedendeki tertemiz rûh, sen onu canlı kılmıştın. Şimdi rahatlık, güzel rızık ile kızmayan Rabbı-nm huzuruna çık, derler.
. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın kelimesine rahatlık kelimesine istirahat anlamını verdiğini söyler. Mücâhid de aynı şekilde kelimesinin istirahat anlamına geldiğini bildirir. Ebu Herze der ki: Bu kelime dünyada rahat demektir. Saîd İbn CÜbeyr ve

Süddî ise kelimesinin sevinç anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, «Rahatlık, güzel rızık» anlamına gelsn kelimelerinin, cennet ve rehavet olduğunu bildirir. Katâde rahatlığın rahmet olduğunu söylerken, İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr kelimesinin, rızık anlamına geldiğini bildirir. Bütün bu sözler birbirine yakındır ve sahihtir. Kişi gözdelerden olarak ölürse, onun için rahat, istirahat, rahmet, sevinç, sürür ve güzel rızkın hepsi gerçekleşir. Ve bir de «Naîm cenneti.» Ebu'l-Âliye der ki: Gözdelerden olan bir kişi cennet çiçeklerinden bir dal getirilinceye kadar, ruhu bedeninden ayrılmaz. Ancak onun kokusuyla ruhunu teslîm eder. Muham-med İbn Kâ'b der ki: İnsanlardan hiç birisi cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduğunu bilmeden ölmez. Biz, İbrâhîm sûresinde ölüm ânında ortaya çıkacak durumla ilgili hadîsleri açıklamıştık. Eğer bu hadîsler burada yazılmış olsaydı daha güzel olurdu. Bu hadîsler arasında Temîm ed-Dârî'nin Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği şu hadîs de bulunmaktadır : Allah Teâlâ ölüm meleğine der ki: Falancaya var ve onu bana getir. Çünkü ben, onu sıkıntı ve sevinçlerle tecrübe ettim ve seveceğim şekilde buldum. Onu bana getir, elbette onu dinlendireceğim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ölüm meleği beraberinde beş yüz melekle birlikte ona varır. Yanlarında kefenler ve cennet kokuları taşırlar. Beraberlerinde reyhan demetleri vardır. Her bir reyhanın kökü aynıdır fakat dalında yirmi çeşit reyhan bulunur. Her çeşidin diğerine benzer bir kokusu vardır. Onlar beraberlerinde, içinde misk bulunan beyaz bir ipeği de taşırlar. Hadîsin tamâmı İbrâhîm sûresinde geçmişti. Bu âyetle ilgili olarak pekçok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahnıed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed... Hz. Âişe'den nakletti ki: o, Rasûlullah (s.a.) in bu âyeti rânın Ötüresi ile şeklinde okuduğunu duymuş. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de Hârûn kanalıyla bu hadîsi Hz. Aişe'den naklederler. Tirmizî; bu hadîsi yalnızca Harun'dan naklen bilmekteyiz, der. Bu kırâet yalnızca Ya'kûb'un kıraetidir. Ötekiler buna muhalefet ederek rânm fethası ile (şeklinde okumuşlardır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Abdurrahmân îbn Nevfel'den nakletti ki; o, Muâz'ın kızı Dürre'nin, îbn Hânî'den şöyle dediğini duymuş : O Hz. Peygambere demiş ki: Biz öldüğümüz zaman birbirimizi ziyaret eder miyiz, birbirimizi görür müyüz? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ruh, ağaca konan bir kuş gibi olur. Kıyamet günü olunca her rûh bedenine girer. Bu hadîste bütün mü'minler için bir müjde vardır. Bu hadîsin sahîh olduğuna İmâm Ahmed'in, İmâm Muham-med İbn İdrîs eş-Şafiî'den, onun İmâm Mâlik İbn Enes'ten, onun' Zührî'-den, onun Abdurrahmân İbn Kâ'b İbn Mâlik'ten, onun babasından, onun Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği şu hadîs de delildir : Mü'minin ruhu ancak cennet ağacına konmuş bir kuş gibidir. Nihayet Allah onu dirilteceği gün, cesedine geri döndürür. Bu hadîsin isnadı muazzam, metni de sağlamdır. Rasûlullah (s.a.), sahîh bir hadîste şöyle buyurur! Şehîdlerin rühlan yeşil bir kuş şeklindedir. Cennette diledikleri yere doğru kanatlanırlar. Sonra Arş'a asılmış bulunan kandillere konarlar. Bu hadîs Âl-i İmrân sûresinde geçmişti.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Afrân, Hammâm'dan, o da Atâ İbn Saîd'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'yı tanıdığım ilk gün, onun ak saçlı ve ak sakallı bir ihtiyar olduğunu, merkebin üzerine binmiş, bir cenazenin peşinden gittiğini görmüştüm. Ve o zaman şöyle dediğini duymuştum : Bana falan oğlu falan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.)m şöyle dediğini duymuş: Kim

Allah'a ulaşmaktan hoşlanırsa; Allah da onu kendisine ulaştırmaktan hoşlanır. Kim de Allah'a ulaşmaktan nefred ederse; Allah da onunla buluşmaktan nefret eder. Orada bulunanlar; bunun üzerine ağlamaya koyuldular. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Sizi ağlatan şey nedir? Onlar : Biz ölümden hoşlanmayız, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bahis mevzuu olan o değildir. Fakat kişi ölüm döşeğine düştüğünde: «Eğer o kişi gözdelerden ise; rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti.» vardır. O kişiye bu müjde verildiğinde. Allah Azze ve Celle'ye ulaşmak ister. Allah Azze ve Celle de onun kendisine ulaşmasından daha çok sevinç duyar. Ama o kişi «Eğer sapık yalanlayıcılardan ise; işte ona da kaynar sudan bir ziyafet.» Ona da bu durum haber verilince; Allah'a ulaşmaktan nefret eder, halbuki Allah onunla buluşmaktan daha çok nefret etmektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel böyle rivayet eder. Hz. Âişe'nin naklettiği sahîh hadîs de bu anlamda bir şâhiddir.
«Şayet sağcılardan ise; selâm sana sağcılardan.» Eğer Ölmek üzere olan kişi; sağcılardan ise, melekler ona şöyle müjde verirler : Selâm olsun sana. Yani senin üzülmen gerekmez, çünkü sen selâmettesin, çünkü sen sağcılardansın. Katâde ve ibn Zeyd ise bunu; sen Allah'ın azabından kurtuldun ve ona Allah'ın melekleri selâmet diledi, anlamını vermişlerdir. Nitekim İkrime de; ona melekler selâm verir ve kendisinin sağcılardan olduğunu bildirirler, demiştir. Bu güzel bir mânâ olup Al-lah Teâlâ'nm Fussilet süresindeki şu kavline benzemektedir : «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner, onlara; Korkmayın, üzülmeyin, size va'-dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada umduğunuz herşey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak.» (Fussilet, 30 - 32).
Buhârî der ki: «Selâm sana» Senin sağcılardan olduğun kesindir (...)
«Eğer sapık yalanlayıcılardan ise; işte ona da kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılış.» Eğer Ölmek üzere olan kişi, hakkı yalanlayan ve hidâyetten dönmüş olan yalanlayıcılardan ise; onun için karınları ve derileri eriten sıcak sudan bir ziyafet vardır. Ve yine onun her yönden kuşatılacağı, cehenneme atılacağı kararlaştırılmıştır.
«Şüphesiz ki bu; kesin gerçeğin kendisidir.» Bu haber kesin gerçeğin kendisidir, onda asla şüphe olmadığı gibi, hiç bir kimsenin de kaçıp kurtulması mümkün değildir.
«Öyleyse Rabbını büyük adıyla tesbîh et.» İmâm Ahmed îbn Han-bel der ki: Bize Ebu Abdurranman... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) onu rükûunuzda söyleyin demiş. A'lâ süresindeki «Rabbını en yüce adıyla teşbih et.» âyeti nazil olunca da; bunu secdelerinizde söyleyin, demiş. Ebu Dâvûd ve îbn Mâce de bu hadîsi Abdullah îbn Mübarek kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den naklederler. Revh İbn Ubâde de... Câbir'den nakleder ki; Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim; yüce Allah'ı hamd ile tesbîh ederiz derse; onun için cennette bir hurma ağacı dikilir. Bu hadîsi Tirmizî de aynı şekilde zikretmiştir. Ayrıca Tirmizî ve Neseî, bu hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Câbir'den rivayet ederler. Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîb-tir, Ebu Zübeyr'in dışında bir başkasından rivayetini bilmiyoruz, der. Buhârî de kitabının sonunda der ki: Bize Ahmed İbn îşkâb... Ebu Hü-reyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İki kelime

vardır ki; bunlar, dilde hafîf mizanda ağırdırlar ve Rahmân'a sevimlidirler. Bunlar: Allah'ı hamd ile.tesbîh ederiz; Yüce Allah'ı tesbîh ederiz, cümleleridir, Ebu Dâvûd dışında diğer hadîs imamları da bu hadîsi Muham-med İbn Fudayl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklederler. İfâde aynen bunun benzeridir.[9]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7673-7676
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7677-7684
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7685-7697
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7698-7700
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7700-7701
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7702-7705
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7705-7710
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7717-7718
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7718-7721

HADÎD SÛRESİ

HADÎD SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbîh etmektedirler. Ve O Azizdir, Hakim'dir.
2 — Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir, öldürür. Ve O, her şeye kadirdir.
3 — O; hem Evvel'dir, hem Ahir'dir, hem Zânir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi Bilendir.

Allah Teâlâ göklerde ve yerde bulunan her şeyin, yani canlıların ve bitkilerin zât-ı Sübhânîsini zikrettiğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyette : «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz= onların teşbihlerini anlamazsınız.» (îsrâ, 44) demektedir. «Ve O Azîz'dir.» Her şey kendisine boyun eğendir. «Hakîm'dir.» Mahlûkâtında, emir ve şeriatında hüküm sahibidir. «Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir, öldürür. Ve O, her şeye kadirdir.» Mahlûkâ-tına hükmeden mülk sahibi O'dur. Binâenaleyh öldürür ve diriltir. Dilediğine dilediği kadarını verir. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz.
«O; hem Evvel'dir, hem Ahir'dir, hem Zânir'dir, hem Bâtın'dır.» Irbâz İbn Sâriye'nin hadîsinde işaret edilen ve bin ayetten daha efdal olduğu söylenen âyet budur. Ebu Dâvûd der ki: Bize Abbâs İbn Abdül-azîm... Ebu Zümeyl'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Abdullah İbn Ab-bâs'a içinde hissettiğin şey nedir? diye sordum. O, ne hissediyorsun? dedi. Ben; Allah'a yemîn ederim ki onu söyleyemiyorum, dedim. O: şüphelendiğin bir şey mi var? dedi. Ve gülerek; bundan kurtulan hiç bir kimse yoktur ki, dedi. Nihayet Allah Teâlâ «Sana indirdiklerimizden şüphe ediyorsan, senden önce indirdiğimiz kitabları okuyanlara sor» (Yûnus, 94) âyetini inzal buyurdu da kurtuldum. İçinde bir şey hissedersen; «O; hem Evvel'dir, hem Ahir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi bilendir.» âyetini oku, dedi. Müfessirler bu âyette ihtilâf ederek yaklaşık on küsur görüş zikretmişlerdir. Buhârî der ki: Yahya; her şeyin bilgisi kendisinde zahir olan ve her şeyin bilgisi kendisinde bâtın olandır, der. Şeyhimiz Hafız el-Miz-zî dedi ki: Burada sözkonusu olan, Yahya îbn Ziyâd el-Ferrâ'dır. Onun «Maânî'l-Kur'ân» adını verdiği bir kitabı vardır. Bu konuda pekçok hadîs vârid olmuştur. Bunlardan birisi de İmâm Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği şu hadîstir : Bize Halef İbn Velîd... Ebu Hüreyre'den naklet-di ki; Rasûlullah (s.a.) yatacak zaman bizim için.şu duayı okurdu : Allah'ım, yedi kat göğün ve yüce Arş'm Rabbı. Bizim Rabbımız ve her şeyin Rabbı. Ey Tevrat'ı, încil'i ve Kur'ân'ı indiren, taneyi ve çekirdeği yaratan, Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Senin, boynundan tutup yakalayacağın her şeyin şerrinden Sana sığınırım. Evvel Sensin; Senden önce hiç bir şey yoktur. Âhir Sensin; Senden sonra hiç bir şey yoktur. Zahir Sensin, Senin üzerinde hiç bir şey yoktur. Bâtın Sensin, Senin altında hiç bir şey yoktur. Borcumuzu bize ödettir ve bizi, fakirlikten kurtar. Müslim, bu hadîsi Sahîh'inde rivayet eder ve der ki: Bize Zü-neyi İbn Harb Süheyl'den nakletti ki; bizden birimiz yatacağı zaman Ebu Salih sağ yanımız üzerine yatıp sonra şöyle dememizi emrederdi: Allah'ım, göklerin Rabbı, yeryüzünün Rabbı, yüce Arş'm

Rabbı, bizim Rabbımız ve her şeyin Rabbı. Taneyi ve çekirdeği yaratan. Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren. Senin almndan yakalayacağın her şerlinin şerrinden Sana sığınırım. Allah'ım, Evvel Sensin; Senden önce hiç bir şey yoktur. Âhir Sensin; Senden sonra hiç bir şey yoktur. Zahir Sensin; Senin üstünde hiç bir şey yoktur. Bâtın Sensin, Senin altında hiç bir şey yoktur. Borcumuzu bize ödet ve bizi fikirlikten kurtar. Ebu Salih bu hadîsi Ebu Hüreyre kanalıyla Hz. Peygamberden naklederdi. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de Müsned'inde Mü'minlerin annesi Aişe (r.a.)den buna benzer bir hadîsi nakleder ve der ki: Bize Ukbe... Mesrûk'tan nakletti ki; Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) yatağının yapılmasını emrederdi de yatağı kıbleye yönelik olarak serilirdi. Yatağına girdiğinde ne dediği anlaşılmazdı. Gecenin sonuna doğru sesini yükseltir ve şöyle derdi; Allah'ım, yedi kat göklerin Rabbı, yüce Arş'ın Rabbı, her şeyin ilâhı ve her şeyin Rabbı. Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren. Taneyi ve çekirdeği yaratan, alnından tutacağın her şeyin şerrinden Sana sığınırım. Allahım; Sen öyle bir Evvel'sin ki Senden önce hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Âhir'sin ki Senden sonra hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Zâ-hir'sin ki Senin üstünde hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Bâtın'sın ki Senin altında hiç bir şey yoktur.Bizim borcumuzu ödettir ve bizi fakirlikten kurtar. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Sırrı İbn İsmâîl Şa'bî'nin amcası oğludur ve cidden zayıf bir râvîdir. Allah en iyisini bilendir.
Ebu îsâ et-Tirmizî, bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Abd İbn Hu-meyd ve bir başkası —ki her ikisinin de söylediği aynı şeydir— dediler ki: Yûnus İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) ashabı ile beraber oturduğu bir sırada üzerlerine bir bulut geldi. Allah Peygamberi buyurdu ki: Bu nedir biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a,) buyurdu ki: Bu buluttur. Bu, Allah'a şükretmeyen ve O'na ibâdet etmeyen bir kavme Allah'ın gönderdiği su taşıyan devedir. Sonra Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Üstünüzdeki nedir biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O; dünya göğüdür, korunmuş bir tavan ve düşmesi engellenmiş bir dalgadır. Sonra buyurdu ki: Onunla sizin aranızda olanı biliyor musunuz? Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun üstünde bir gök vardır. Beş yüz yıllık mesafededir. Hz. Peygamber yedi göğü saydı ve: her birinin arasında yerle gök arası kadar uzaklık vardır, dedi. Sonra buyurdu ki: Bunun üstünde ne vardır biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. O buyurdu ki: Bunun üzerinde Arş vardır. Onunla göğün arası iki göğün arası kadar uzaklıktadır. Sonra buyurdu ki: Altınızda ne vardır biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun altında yer yüzü vardır. Sonra dedi ki; Onun da altında ne vardır? biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Buyurdu ki: Onun da altında bir başka yer vardır ki aralan beş yüz yıllık yoldur. Nihayet yedi kat yeri saydı ve her iki yerin arasındaki mesafenin beş yüz yıl olduğunu söyledi. Sonra buyurdu ki: Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; eğer siz bir ipi yerin altına sarkıtacak olsaydınız o Allah'ın üzerine düşerdi. Sonra «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtm'dır. Ve O, her şeyi bilendir.» âyetini okudu. Sonra Tirmizî, bu hadîsin bu yönden garîb olduğunu bildirir. Eyyûb ve Yûnus îbn Ubeyd'le Ali İbn

Zeyd'den nakledilir ki; onlar bu râvîler arasında yer alan Hasan'ın Ebu Hüreyre'den hadîs işitmemiş olduğunu söylemişlerdir. Bazı ilim ehli bu hadîsi yorumlayıp şöyle demişlerdir : İp; Allah'ın ilmi, kudreti ve saltanatı üzerine inerdi. Allah'ın ilmi, kudreti ve saltanatı ise; her yerde vardır ve O, kitabında vasfettiği gibi Arş'ın üstündedir. Onun sözü burada son buldu.
İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Süreye kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ve onun ifâdesinde; iki yer arasındaki uzaklık yedi yüz senedir, eğer sizden biriniz yedi kat yerin altına bir ip uzatabilseydi, o Allah'ın üzerine inerdi, bölümü yeralır ve ardından da «Ö; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır...» âyetini okumuştur ifâdesi yer almaktadır. İbn Ebu Hatim ve Bezzâr, Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi naklederler. Ancak îbn Ebu Hatim hadîsin sonundaki; siz yedi kat yerin altına bir ip uzatabilseydiniz ifadesine yer vermez. Hadîsi şöylece bağlar : Nihayet yedi kat yeri saydı ve; her iki yerin arasındaki uzaklık beş yüz yıldır, dedi. Sonra da «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtm'dır...» âyetini okudu. Bezzâr bu hadîsin Hz. Peygamber'den yalnızca Ebu Hüreyre kanalıyla rivayet edildiğini söyler. İbn Cerîr Taberî de... Katâde'den nakleder ki; Rasûlullah ve ashabı otururken anîden üzerlerine bir bulut gelivermiş. Rasûlullah (s.a.); bu nedir biliyor musunuz? demiş... İbn Cerîr Taberî sonra hadîsin devamını aynı Tirmizî'nin ifâdesinde olduğu gibi nakleder. Ancak bu hadîs bu şekliyle mürseldir. Belki de ezberlenmiş olan hadîs budur. Allah en iyisini bilendir. Ebu Zerr el-öıfârî'den de bu hadîs rivayet edilmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde ve Beyhakî de isimler ve sıfatlar babında bu hadîsi rivayet ederler. Ancak bu isnadın üzerinde durulması gerekir. Ayrıca metinde garîblik ve münkerlik vardır. Allah Sübhânehu ve Teâlâ en iyisini bilendir.
İbn Cerîr Taberî, Talâk sûresinin 12'nci âyetinin tefsirinde der ki:
Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Katâde'den nakletti ki; o, şöyte demiş : Dört melek gökle yer arasında karşılaştılar ve birbirlerine nereden geldin? dediler. Birisi şöyle dedi: Rabbım Azze ve Celle beni yedinci gökten gönderdi ve O'nu orada bıraktım. Diğeri ise şöyle dedi: Rabbım Azze ve Celle beni yedinci kat yerden gönderdi ve O'nu orada bıraktım. Üçüncüsü dedi ki: Rabbım beni Doğudan gönderdi ve ben O'nu orada bıraktım. Sonuncusu da dedi ki: Rabbım beni Batıdan gönderdi ve ben O'nu orada bıraktım. Bu hadîs gerçekten garîbtir. Birinci hadîste zikredildiği gibi Katâde'de durup kalan mevkuf bir hadîs olabilir. Allah en iyisini bilendir.[1]

İzahı

4 — Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş'a hükmeden O'dur. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir.
5 — Göklerin ve yerin mülkü O'nuridur. Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.
6 — Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ve O göğüslerin özünü bilendir.

Allah Teâlâ gökleri, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattığını bildirdikten sonra yaratılışın akabinde Arş'a hükmettiğini haber veriyor. Bu ve benzeri âyetlerle ilgili açıklamamızı A'râf sûresinde (âyet 54) zikretmiştik. Burada onları tekrara gerek yoktur.
«Yere gireni bilir.)) Yeryüzüne giren tane ve inen yağmurun sayısını bilir. «Ve ondan çıkanı.» Ekin, bitki ve meyveleri. Nitekim En'âm sûresinde şöyle buyurur: «Gaybın anahtarları O'nun katandadır. Onları O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59).
«Gökten ineni» Yağmur, kar; dolu ve değerli meleklerin indirdikleri ahkâm ve takdîrâtı da O bilir. Bakara sûresinde zikredildiği gibi, gökten düşen her damla ile beraber onun Allah tarafından düşmesinin kararlaştırıldığı yere düşmesini sağlayan bir melek de yere iner.
«Ve oraya yükseleni» Melekleri ve amelleri. Nitekim sahîh hadîste vârid olur ki Allah katına gece ameli gündüzden Önce, gündüz ameli de geceden önce çıkarılır.
«Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir.» Sizi murakabe etmekte, nerede olursanız olun yaptıklarınızı gözlemektedir. İster karada, ister denizde, ister gece- ister gündüz, ister evlerde, ister çöllerde olun hepsi O'nun bilgisinde eşittir, her şey O'nun gözetimi ve denetimi altındadır. Sözünüzü duyar, yerinizi görür. Gizlinizi ve açığınızı bilir. Nitekim Hûd sûresinde şöyle buyu-rulur : «Dikkat edin, onlar Peygambere düşmanlıklarını gizlemek için iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, göğüslerde olanı bilendir.» (Hûd, 5), Ra'd sûresinde ise şöyle buyurulur : «Aranızda birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10) O'ndan başka ilâh ve O'ndan ayrı Rab yoktur. Sahîh hadîste sabit olduğuna göre, Cebrail kendisine; ihsan nedir? diye sorduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmendir. Sen O'nu görmesen de muhakkak O, seni görür. Hafız Ebu Bekr el-İsmâîlî... Abdurrahmân îbn Âiz'den nakleder ki; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş : Adamın biri Hz. Peygambere gelip dedi ki: Bana kendisiyle rahat yaşayabileceğim bir söz öğret. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Senir aşiretinin en iyilerinden, bir adamın senden hiç aynlmayıp seni gözet lediği zaman ondan utandığın gibi Allah'tan da utan. Bu hadîs garîbtir. Ebu Nuaym, Abdullah İbn Muâviye hadîsinden merfû' olarak nakleder ki üç şeyi yapan îmânın tadını tatmış olur : Yalnız Allah'a ibâdet eden ve her yıl gönül hoşnûdluğu ile malının zekâtını veren, yaşlı, cılız, küçük, kötü ve hasta hayvanı zekât olarak vermeyen. Mallarının orta kısmından zekât veren ve nefsini arıtan . Adamın birisi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kişinin nefsini arıtması da ne demektir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nerede olursa olsun, Allah'ın kendisiyle beraber olduğunu bilmesidir. Nuaym îbn Hammâd merhum da der ki: Bize Osman İbn Saîd... Ubâde İbn Sâmit'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : îmânın en afdalı nerede olursan ol, Allah'ın seninle beraber olduğunu bilmendir. Bu hadîs garîbtir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel şu iki beyti inşâd eder dururdu :

Zaman içinde bir gün yalnız başına kalırsam deme;
Yalnız kaldım ama beni gözetleyen biri var, de.
Bir an bile Allah'ın senden gafil olduğunu sanma,
Ve zannetme ki bir şey gizli kalır Allah'a uzaklaşır gözünden.
«Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.» Dünya ve âhiretin mülkü O'nundur, mâliki O'dur. Nitekim O; «Şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.» (Leyi, 13) buyurmaktadır. Böyle olduğu için de hamdedilen O'dur. Nitekim şöyle buyurur : «O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır.» (Kasas, 70), «Hamd O Allah'a ki, göklerde ve yerde bulunanlar kendisine aittir. Âhirette de hamd O'nadır. O Hakîm'dir. Habîr'dir.» (Sebe\ 1) Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'nun mülküdür. Bunların sakinleri de O'nun kulları ve köleleridir. Huzurunda boyun eğerler. Nitekim Meryem1 sûresinde şöyle buyurur : «Çünkü göklerde ve yerlerde olan her şey, Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andol-sun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet günü O'na tek olarak gelecektir.» Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.» buyuruyor. Dönüş kıyamet gününde O'nadır. Yaratıkları arasında dilediği gibi hüküm verecek olan O'dur. Az-gınlık yapmayan âdil, zerre mikdân zulmetmeyen adalet sahibi O'dur. Hattâ bir kişinin bir tek iyi ameli de olsa onu o kimse için on misline kadar artırır ve ona: »Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.» (Nisa, 40). «Biz, kıyamet günü adalet terazilerini kurarız. Hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47).
«Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar.» Mahlûkatın üzerinde tasarruf sahibi olan O'dur. Geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir ve hikmeti uyarınca bunları dilediğince takdîr eder. Zaman olur geceyi uzatır gündüzü kısar, zaman olur bunun aksini yapar. Ve günü gelir her ikisini dengeli kılar. Zaman olur mevsim bahar olur, zaman olur yaz olur, zaman olur güz olur. Hepsi O'nun hikmeti ve takdiri iledir. Mahlûkâtı için dilediği şey olur. «Ve O, göğüslerin özünü bilendir.» Ne kadar ince olursa olsun, gizlinin gizlisini de bilir.[2]

7 — Allah'a ve peygamberine îmân edin ve sizi halîfeler kıldığı şeylerden de infâk edin. Aranızdan îmân edip te infâk eden kimselere büyük mükâfat vardır.
8 —Pey gamber; sizi Rabbmıza îmân etmeye çağırdığı halde, niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı. Eğer inanacaklardan iseniz.
9 — Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah, size karşı Rauf'tur, Rahîm'dir.
10 — Ne oluyor size ki, Allah yolunda infâk etmiyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. İçinizden, fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'd-etmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.
11 — Kim, AlIah'a güzel bir ödünç verecek olursa; AlIah ona karşılığını kat kat verir. Ve ona çok değerli bir mükâfat da vardır.

Allah Teâlâ, kendisine ve Rasûlüne en mükemmel şekilde îmân etmeyi ve bu îmân üzerinde devam edip sebat kılmayı ve direnmeyi emrediyor. Aynca sizi üzerine halîfe kıldığı şeylerden infâk etmeye teş-vîk ediyor. Yani sizin sâhib olduğunuz şey emânet yoluyladır. Daha önce başkalarının elindeyken sonradan sizin elinize geçti. Allah Teâlâ, üzerine halîfe kılınan malı Allah yolunda kullanmaya sevkediyor. Eğer böyle yapmazlarsa; o zaman kendilerini hesaba çekeceğini, görevlerini terketmiş olmaktan dolayı cezalandıracağını bildiriyor.
«Sizi halîfeler kıldığı şeylerden de infâk edin.» Bu âyet-i kerîme, bundan sonra başkalarının o mala'halef olacağına işaret etmektedir. Mümkündür ki sana vâris olan, o malla ilgili hususlarda Allah'a itaat etsin. Allah'ın sana lütfettiği şeyde senin vârisin onu kullanmada senden daha mutlu olsun. Yahut o mal ile Allah'a isyan etsin de günâh ve düşmanlığa yardım konusunda sen de onu desteklemiş olasın.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Muttarif İbn Abdullah'tan nakletti ki; babası Abdullah şöyle demiş: Rasûlullah'm yanma vardığımda o: Çokluk sizi helak etti. diyordu. Âdemoğlu, malım malım, der. Senin yeyip bitirdiğin, giyip çürüttüğün veya sadaka verip de götürdüğün şeyden başka neyin var ki? Müslim'in Şu'be kanalıyla Abdullah'tan naklettiği rivayette ise ayrıca şu fazlalık vardır: Bunun dışında olanlar gidicidirler. Sen onu insanlara bırakırsın.
«Aranızdan îmân edip te infâk eden kimselere büyük mükâfat var-, dır.» Allah Teâlâ îmân ve Allah yolunda infâka teşvik ettikten sonra buyuruyor ki:
«Peygamber; sizi Rabbınıza îmân etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» Rasûlullah (s.a.) sizin aranızda bulunup, sizi îmâna çağırdığı, getirdiği şeyin doğruluğuna dâir hüccet ve burhanlarla onu size açıkladığı halde sizi îmâna girmekten alıkoyan şey nedir? Biz Buhârî şerhi'nin îmân kitabının baştaraflarmda muhtelif yollarla rivayet ettik ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün ashabına şöyle demiş: Size göre îmân bakımından en garîb olan mü'min kimdir? Onlar; meleklerdir, dediler. Buyurdu ki: Meleklere de ne oluyor ki; Rablarının huzurunda bulundukları halde niçin inanmayacaklar? Ashâb; peygamberlerdir, dediler. Buyurdu ki: Kendilerine vahiy inip dururken onlar da niçin inanmayacaklar? Ashâb; biziz, dediler. Buyurdu ki: Ben sizin aranızda bulunup dururken siz niçin inanmayacaksınız? Ve şöyle devam etti: Mü'minİer-den îmân bakımından en garîb olanı, sizden sonra gelecek ve sayfalan bulup ona îmân edecek olan bir topluluktur. Biz Bakara sûresinin baş tarafında (âyet 3) bu konunun bir cephesini açıklamıştık.
«Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» Tıpkı Mâide sûresinde buyurduğu gibi: «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, «işittik, itaat ettik.» dediğinizde sizi onunla bağlamış olduğu mîsâkını anın. Allah'tan sakının.» (Mâide, 7). Bununla Rasûlullah'a bîat kasdedilmiştir. İbn Cerîr Taberî ise bununla Allah'ın Âdem (a.s.)in sulbünden almış olduğu mî-sâkın kasdedilmiş olduğunu iddia eder. Mücâhid'in görüşü de budur. Allah en iyisini bilendir.
((Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» Apaçık hüccetler, göz alıcı deliller ve kesin burhanlar indiren. Küfür ve cehaletin karanlığından, çelişik fikirlerden îmân, hidâyet ve yakîn nuruna çıkaran O'dur.
«Doğrusu Allah, size karşı Rauf'tur, Rahîm'dİr.» Kitablarım indirmesi ve insanları

hidâyete götürmek için peygamberler göndermesi, şüpheleri yok edip kuşkuları izâle etmesi bakımından size acımakta ve merhamet etmektedir.
Hak Teâlâ mü'minlere önce îmân ve infâkı emrettikten sonra tekrar onları îmâna teşvik etmekte ve îmâna mâni olacak engelleri ortadan kaldırdığını belirttikten sonra da infâka teşvik etmektedir: «Ne oluyor size ki, Allah yolunda infâk etmiyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.» İnfâk edin ve azlıktan, fakirlikten korkmayın. Zîrâ, uğrunda infâk ettiğiniz zât, göklerin ve yerin mâliki olan Allah'tır. Göklerin ve yerin anahtarları O'nun elindedir, hazîneleri O'nun katındadır. Arş'ta bulunanların mâliki O'dur ve: «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» (Se-be\ 39) ve «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl. 96) diyen O'dur. Allah'a tevekkül eden; infâk eder ve Arş'm sahibinin kendisinin imkânını azaltmasından korkmaz. Ve bilir ki; Allah, onu tekrar yerine getirecektir. «İçinizden, fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir.» Böyle yapanlarla yapmayanlar eşit olmazlar. Zîrâ Mekke'nin fethinden önce durum çok ağırdı. Ancak samîmi insanlar îmân etmişlerdi. Fetihten sonra îslâm hâkim olup büyük bir güç kazandı ve insanlar topluca Allah'ın dinine girdiler. «Berikiler daha üstün derecededirler. Allah hepsine de, en güzel olanı ya'detmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.»
Cumhur buradaki fetih ile Mekke'nin fethinin kasdedildiğini söyler. Şa'bî ile bir başkası ise buradaki fetihden maksad Hudeybiye anlaşmasıdır, der. Bu görüşe delil olarak Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği şu rivayet zikredilir : Bize Ahmed îbn Abdülmelik... Enes'ten nakletti ki: Hâ-lid İbn Velîd ile Abdurrahmân İbn Avf arasında bir söz vardı, Hâlid Ab-durrahmân'a demişti ki : Siz, bizden önce eriştiğiniz günler dolayısıyla bizim başımıza kalkıyorsunuz. Bu haber Hz. Peygambere ulaştırılınce Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ashabımı bana bırakın. Nefsim kudrel elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; siz Uhud kadar —veya dağlar kadar demiştir— altın irifâk etmiş olsanız .onların yaptıklarına ulaşamazsınız. Bilindiği gibi bu hitaba muhâtab olan Hâlid İbn Velîd'in müs-lüman oluşu, Hudeybiye barışıyla Mekke'nin fethi arasında idi. Bunların arasındaki çekişme ise, fetihten sonra Rasûlullah (s.a.)ın Hâlid îbn Velîd'i kendilerine elçi olarak gönderdiği Cezime oğullan konusunda cereyan etmişti. Onlar; döndük, demişler ve müslüman olduklarım belirterek güzel bir davranış gösterememişlerdi. Bunun üzerine Hâlid onlardan alınan esirlerin öldürülmesini emretmişti. Abdurrahmân îbn Avf, Abdullah İbn Ömer ve başkaları ona karşı çıkmışlar, Hâlid ve Abdurrahmân İbn Avf bu sebeple tartışmışlardı. Rasûlullah (s.a.)dan sahih olarak nakledilen rivayette buyurulur ki: Ashabıma küfretmeyiniz. Çünkü nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; sizden biriniz Uhud gibi altın infâk etseniz, onların vereceği bir müdd (bir ölçü) veya onun yarısına ulaşamazsınız.
İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Vehb kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den naklederler ki; o, şöyle demiş : Hudeybiye yılı Rasûlullah (s.a.) ile beraber çıktık. Nihayet Usfân'a geldiğimizde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Öyle bir topluluk gelebilir ki siz yaptıklarınızı onların yaptıklarına göre küçümsersiniz. Biz : Onlar da kim oluyorlar ey Allah'ın Rasûlü, yoksa Kureyş'liler mi? dedi. O : Hayır, Yemen'lilerdir. İnsanlar arasında hem gönülleri en yumuşak, hem de kalbleri en ince olanlardır. Biz dedik

ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onlar bizden hayırlı mıdırlar? Buyurdu ki: Onlardan herhangi birinin altından bir dağı olsa ve bunu infâk etmiş olsaydı, yine de sizden birinin verdiği bir müdd'e ya da onun yansına ulaşamazdı. Dikkat edin; bizimle insanlar arasındaki üstünlük işte budur : «İçinizden fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir. Allah, yap-tıklannızdan haberdârdır.» Bu şekliyle bu hadîs garîbtir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde bir cemaattan rivayet edilen nakilde Atâ İbn Ye-sâr, Ebu Saîd'den nakleder ki; o haricîleri zikrederek; onlar kendi na-mazlarıyla sizin namazlannızı, kendi oruçlarıyla sizin oruçlarınızı küçümserler. Ok yaydan nasıl çıkarsa onlar da dinden öyle çıkarlar, demiştir. Ancak İbn Cerîr Taberî, bu hadisi bir başka yoldan rivayet ederek der ki: Bana İbn el-Barkî... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Öyle bir kavim gelecek ki, siz kendi yaptıklarınızı onlann yaptıklarına karşı küçümseyeceksiniz. Ey Allah' İn Rasûlü, onlar da kimlerdir? Yoksa Kureyş'liler mi? dedik. Buyurdu ki: Hayır, onlar sadece Yemen'lilerdir. Onların kalbleri daha yumuşak ve gönülleri daha incedir. Eliyle Yemen'e işaret etti ve dedi ki: Onlar Yemen'lidirler. İyi bilin ki; îmân Yemen'dedir, hikmet Yemen'dedir. Biz dedik ki: Ky Allah'ın Rasûlü, onlar bizden daha mı hayırlıdırlar? Buyurdu ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; onlardan herhangi birinin altından bir dağı olsaydı da onu infâk etmiş olsaydı, sizden herhangi birinizin verdiği bir müdd'e veya onun yarısına denk gelmezdi. Sonra parmaklarını birleştirdi ve başparmağını kaldırarak dedi ki: Dikkatli olun; işte bizimle insanlar arasındaki üstünlük şuradadır: «İçinizden fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir. Allah, yap-tıklarından haberdârdır.» Bu ibarede Hudeybiye'den bahis yoktur. Eğer geçen şekilde korunmuşsa muhtemeldir ki bu âyet daha sonra olacağı haber vermek üzere fetihten önce nazil olmuştur. Nitekim Mekke'de ilk inen âyetlerden olan Müzzemmil süresindeki: «Ve diğerleri de Allah yolunda savaşırlar...» {Müzzemmil, 20) âyeti de gelecekte olan bir durumu önceden müjdelemiştir. Bu âyet de aynı şekilde olabilir. Allah en iyisini bilendir.
«Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir.» Yani Mekke'nin fethinden önce ve sonra infâk edenlerin hepsine de yaptıklarının sevabını verecektir. Ancak mükâfatın fazlalığı bakımından aralarında farklılık vardır. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde şöyle buyurur: «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda mallan ve canlarıyla cihâd edenler bir değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri derece bakımından üstün kildi. Bununla beraber Allah, her ikisine de güzelliği va'detmiştir. Fakat Allah, cihâd edenlere; oturanlar üzerine büyük bir mükâfat vermiştir.» (Nisa, 95) Sahih bir hadîste de şöyle buyurulur: Kuvvetli mü'min, Allah katında zayıf mü' minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Ama her ikisine de hayır vardır. Allah Teâlâ bu noktaya dikkatleri çekmekle birincilerin övülüp diğerlerinin övülmemesi halinde ötekilerin durumlarının boşa gitmeme sini sağlamaktadır. Olabilir ki bir kişi onların kınandığını vehmetmiş olsun. Bu sebeple birincilerin üstünlüğünü belirtmekle beraber diğerle rine yapılan övgü ve senaya bunlan da bağlamıştır ve; «Allah, yaptık larımzdan haberdârdır.))

buyurmuştur. Haberdâr olduğu için fetihter Önce infâk edip savaşanlarla daha sonra böyle davrananların sevabın farklı kılmıştır. Bu, birincilerin samîmiyyet ve ihlâsım, zorluk, açlık kıtlık ve sıkıntı halinde infâk etmelerini bilmesinden ötürüdür. Nite kim hadîste: Bir dirhem yüz bin dirhemi geçmiştir, buyurulmuştur îmân ehli katında Hz. Ebubekir es-Sıddîk'ın bu âyette en büyük pay olduğunda şüphe yoktur. Çünkü o, diğer peygamberlerin önderlerin den hayır ve infâkta önde giden efendidir. O, bütün malını Allah'ın rı zâsı için intak etmiştir ve bundan dolayı onu mükâfatlandıracak ve ni mete erdirecek hiç bir kimse de yoktur. Nitekim Ebu Muhammed îbn Mes'ûd el-Beğavî, bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Ahmed îbn İbrahim... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki ;o, şöyle demiş : Ben, Peygamberin yanında bulunuyordum. Ebubekir es-Sıddîk da onunla beraberdi. Ebu-bekir'in üzerinde göğsü iple yamanmış bir aba vardı. Bu sırada Cebrail'in emri indi ve dedi ki: Ne oluyor ki Ebubekir'iri üzerinde göğsü iple yamanmış bir abâ olduğunu görüyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Fetihten önce o, bütün malını benim için infâk etti. Cebrail dedi ki: Allah buyuruyor ki: Ona selâm söyle ve de ki: Bu fakirliğinle sen, Benden hoşnûd musun, yoksa kızgın mısın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ebubekir, Allah sana selâm söylüyor ve diyor ki: Bu fakirliğinle sen, Benden hoşnûd musun, yoksa kızgın mısın? Ebubekir (r.a.) dedi ki: Hiç ben Rabbım Azze ve Celle'ye kızar mıyım? Şüphesiz ki ben, Rab-bımdan razıyım. Bu hadîsin bu şekliyle isnadı zayıftır.
«Kim, Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa; Allah ona karşılığını kat kat verir.» Ömer îbn Hattâb dedi ki: Bu, Allah yolunda infâktır. Bazıları da bunun aileye verilen nafaka olduğunu söylemişlerdir. Doğru olan, hükmün daha umûmî olmasıdır. Hâlis bir niyyetle ve doğru bir karârla Allah yolunda infâk edilen her şey, bu âyetin hududu içerisine girer. Onun için Allah Teâlâ; «Kim, Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa; Allah ona karşılığını kat kat verir» buyuruyor. Bir başka âyet-i kerîme'de de : «Onu kat kat fazlasıyla öder» (Bakara, 245) «Ve ona çok değerli bir mükâfat da vardır.» buyuruyor. Yani güzel bir mükâfat, parlak bir rızık, yani cennet vardır.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Hasan İbn Araf e... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini bildirdi. Bu âyet nazil olduğunda Ansâr'dan Ebu Dahdah dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ bizden ödünç mü istiyor? Rasûlullah (s.a.); evet ey Ebu Dahdah, dedi. O: Ey Allah'ın Rasûlü elini bana göster, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Rasûlullah (s.a.) elini ona doğru uzattı. Ebu Dahdah dedi ki: Ben Rabbıma bahçemi ödünç verdim. Onun altı yüz hurma ağacı bulunan bir bahçesi vardı. Dahdâh'ın annesi (Ebu Dahdâh'ın eşi) ve çocukları orada oturuyorlardı. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ebu Dahdah gelip hanımına dedi ki: Ey Dahdâh'ın annesi. O : Buyur, dedi. Ebu Dahdah : Çık oradan, ben onu Rabbım Azze ve Celle'ye ödünç verdim. —Bir rivayette de onun eşi şöyle demiş: Ey Dahdâh'ın babası alış-verişin kârlı olsun— Kadın oradan çocuğunu ve eşyasını taşıdı. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine buyurdu ki: Ebu Dahdâh'ın cennette ne büyük ve kocaman hurma dallan var. Bir başka ifâdede de şöyle demiştir: Öyle bir hurma ki aşağı doğru sarkmış dalları inci ve yakuttan. îşte Ebu Dahdâh'ın cennetteki bahçesi.[3]

12 — O gün ki; mü'min erkeklerle mü'min kadınları nûrlan önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün. Müjde, bugün altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediy-yen kalacağınız cennetler sizindir, denilir. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.
13 — O gün-, münafık erkeklerle münafık kadınlar» îmân edenlere: Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım, diyeceklerdir. Onlara: Dönün, arkanıza da bir ışık arayın, denilir. Nihayet onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.
14 ~ Onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. Onlar da: Evet, ama siz kendinizi aldattınız pusu kurdunuz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi al dattı. O çok aldatan, sizi Allah'a karşı bile aldattı. Nihâyel Allah'ın emri gelip çattı.
15 — Bugün, sizden ve küfretmiş olanlardan fidye ka bul edilmez. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur Ve o, ne kötü dönüş yeridir.

Allah Teâlâ infâk eden mü'minlerin durumunu haber vererek bu yurur ki: «O gün ki; mü'min erkeklerle mü'min kadınları nûrlan ön lerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» Kıyamet günü mahşerd nurlarının önlerinden koştuğunu görürsün. Amellerine göre nurlarının parlaklığı da değişir. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd, «Nurları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» kavli hakkında şöyle demiştir : Onlar amellerine göre Sırât'ı geçerler. İçlerinden kimisinin nuru dağlar gibidir, kimisinin nuru hurma gibidir, kimisinin nuru ayakta duran bir adam gibidir. Nurları en az olanı ise; parmağının ucunda kimi zaman yanan kimi zaman sönen nûr sâhibininkidir. îbn Ebu Hatim ve İbn Ce-rîr Taberî bu rivayeti nakletmişlerdir. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş : Mü'minlerden kimisinin nuru Medine'den Aden'e kadar olan alanı aydınlatır. Veya Medine ile San'â kadar olan ya da bundan biraz daha az olan kısmı aydınlatır.,Mü'minlerden bir kısmının da nuru ancak iki ayağını koyduğu yeri aydınlatır. Süfyân es-Sevrî, Husayn kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; Cünâde îbn Ebu Ümeyye şöyle demiştir : Siz; Allah katında isimleriniz, çehreleriniz, süsleriniz ve toplantılarınızla yazılırsınız. Kıyamet günü geldiğinde; ey falan, işte senin nurun, ey falan senin nurun yok denilir. Ve o, "Nurları Önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» âyetini okumuş. Dahhâk der ki: Kıyamet günü herkese bir nûr verilir. Sırât'a varıldığında münafıkların nuru söndürülür. Bunu gören mü'minler, münafıkların nurunun sondürüldüğü gibi kendi nurlarının da söndürül-mesinden endîşe ederler ve : «Rabbımız, bizim nurumuzu tamâmla», derler.
«Nurları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» Önlerinden maksad Sırât'tır. îbn Ebu Hatim merhum dedi ki: Bize Ebu Ubey-dullah... Sa'd îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, Abdurrahmân İbn Cübeyr'-in şöyle dediğini işitmiş : Ebu Derdâ ve Ebu Zerr, Rasûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu haber verdiler : Kıyamet günü ilkin secde etmesine izin verilecek benim. Secdeden başını kaldırmasına izin verilecek ilk kişi de benim. Ben önümde, arkamda, sağımda ve solumda olanlara bakarım ve kendi ümmetimi diğer ümmetlerin arasından tanırım. Adamın birisi dedi ki: Ey Allah'ın Peygamberi, Hz. Nuh'tan senin ümmetine kadar olan ümmetler arasında kendi ümmetini nasıl tanırsın? Rasûluilah (s.a.) buyurdu ki: Onları abdestin te'sîriyle yüzlerinin parlamasından tanırım. Bu parlaklık onlardan başka

hiç bir millette yoktur. Kitabları-nın sağ taraflarından verilmesiyle de tanırım. Onları yüzlerinin görünüşünden de tanırım. Onları önlerinde ve arkalarında koşan nûrlarıyla da tanırım.
«Sağlarından» Dahhâk bu âyeti; sağlarından verilen kitabiarıyia, diye tefsir etmiştir. Nitekim «Ve kitabı da sağından verilmiş olan.» bu-yurulmuştur.
«Müjde, bugün altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacağınız cennetler sizindir.» Onlara denilir ki : Müjdeler olsun sizlere, bugün cennetler; altlarından ırmaklar akan cennetler sizindir. Orada ebediyyen kalacaksınız. «İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.»
«O gün; münafık erkeklerle münafık kadınlar, îmân edenlere : Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım »diyeceklerdir.» Bu da Allah Te-âlâ'nm kıyamet günü Arasat'ta meydana gelecek sıkıcı dehşeti, büyük sarsıntıyı ve fecî durumu haber verdiği bir âyettir. Allah'a ve Rasûlüne îmân eden, Allah'ın emrettiğine göre amel edip yasakladığını terkeden-den başkası bu fecî' durumdan kurtulamıyacaktır. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki: o, şöyle demiş : Dı-maşk kapısında bir cenaze için toplanmıştık, beraberimizde Ebu Ümâme el-Bâhilî de vardı. Cenaze namazı kılınıp defn işi başlayınca Ebu Ümâme dedi ki: Ey insanlar; şu anda iyiliklerin ve kötülüklerin paylaşıldığı bir yerde sabahlamış ve akşamlamış bulunuyorsunuz. Az sonra buradan bir başka yere —kabri göstererek— işte şuraya yalnızlık evine, karanlıklar yurduna, kurtlar diyânna, sıkıntılar mahalline taşınacaksınız. Allah'ın genişlettiklerinden başka herkes orada dardadır. Daha sonra oradan kıyamet karargâhına taşınacaksınız. Siz oradaki bazı konaklarda bulunurken, Allah tarafından bir emir gelip insanları bürüye-cektir. Kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Sonra oradan bir başka konak yerine taşınacaksınız ve orada insanları şiddetli bir karanlık bürüyecektir. Sonra nurlar dağıtılacak, mü'mine bir nûr verilecek, kâfir ve münâfıka bir şey verilmeksizin olduğu gibi bırakılacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın Kitâb-ı Kerîm'inde örnek verdiği gibi: «Veya engin bir denizdeki karanlıklara benzer... Onun asla nuru olamaz.» (Nûr 40). Kâfir ve münafık, mü'minin nurundan aydınlanamıyacaktır. Tıpkı kör-lerin görenlerin ışığından faydalanamadıkları gibi. O zaman münafıklar, îmân etmiş olanlara diyecekler ki: «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım. Onlara : Dönün, arkanıza da bir ışık arayın, denilir.» tşte bu, münafıkların Allah'ı aldatmak istedikleri gibi kendilerinin aldatıldığı bir ifâdedir. Nitekim Allah Teâlâ «Doğrusu münafıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarım başlarına geçirir.» (Nisa, 142) buyurulmuştur. Onlar, nûrlann dağıtıldığı yere tekrar dönüp vardıklarında orada hiç bir şey bulamazlar. Yeniden mü'minlerin yanına geldik-lerinde mü'minlerle onlar arasına bir sûr çekilir. Sûrun bir kapısı vardır. «İçinde rahmet dışında azâb bulunan» bir sûr. Süleym İbn Âmir der ki: Münafık, nurlar dağıtılırken hâlâ gururlanmaya devam ediyordu. Allah Teâlâ ise böylece mü'min ile münâfıkı birbirinden ayırıyordu. Sonra îbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini nakletti: Kıyamet günü bir karanlık gönderilir. Mü'min de, kâfir de avucunun içini bire göremez. En sonunda Allah mü'minlere amellerine göre bir nûr gönderir. Münafıklar onların peşine düşerek : «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» derler.

Avfî ve Dahhâk ile daha başkaları İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler : İnsanlar karanlıkta iken Allah Teâlâ birden bir nûr gönderir. Mü'minler nuru görünce, ona doğru yönelirler. Nûr, Allah tarafından cenneti gösteren bir kılavuzdur. Münafıklar mü'minlerin gittiklerini görünce, onların peşine düşerler. Ancak Allah Teâlâ münafıkların gözünü karartır. İşte o zaman «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» derler. Biz de dünyada sizinle beraberdik, derler. Mü'minler ise; karanlıkta nereden geldinizse oraya dönün ve orada ışık arayın, diye onlara cevab verirler. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî dedi ki: Bize Hasan İbn Kattan... İbn Abbâs'tan nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğrusu Allah Teâlâ, kıyamet günü insanlan isimleriyle çağırır. Bu o'nun kullarını korumasıdır. Sırât'a gelince, Allah Teâlâ orada her müJ-mine bir nûr verir, her münâfıka da bir nûr verir. Sırât'ın üzerinde toplandıklarında, Allah erkek ve kadın münafıkların nurunu aiıverir ve onlar derler ki: «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» Mü'minler ise «Rabbımız, ışığımızı tamâmla (Tanrım, 8) derler. Orada hiç bir kimse diğerini hatırlamaz.
«Nihayet onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.» Hasan ve Katâde derler ki; Bu, cennetle cehennem arasındaki bir duvardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise der ki: Bu, Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibidir : «İki taraf arasında bir perde vardır.» Mücâhid ve bir başkasından da böyle rivayet edilmiştir ki sahîh olan da budur.
«İçinde rahmet» Cennet ve cennetteki nimetler, «Dışında azâb bulunan» cehennem. Katâde, İbn Zeyd ve başkaları böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu sûrun, cehennem vâdîsi yanındaki Beyt el-Mu-kaddes'in sûru olduğu da söylenmiştir. Sonra Taberî der ki: Bize İbn Berkî... Beyt el-Mukaddes (Kudüs)in müezzini Ebu Avvâm'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum, demiştir : Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde «Onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.» diye buyurduğu sûr, Doğu sûrudur. Onun iç tarafı mescid ve müştemilâtı, dış tarafı da cehennem vâ-dîsidir. Ayrıca Ubâde İbn Sâmit, Kâ'b el-Ahbâr, Ali İbn Hüseyn Zeyn el-Âbidîn'den de bu şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Bu ifade, âyetteki mânânın örnekleri verilerek zihne yaklaştırılmasının kasdedildiği şekilde değerlendirilir. Yoksa Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde kas-dettiğinin Kudüs'teki camide beliren duvar ve onun ötesindeki cehennem vâdîsi diye bilinen vâdî olması anlamında değildir. Zîrâ cennet yücelerin yücesinde, göklerdedir. Cehennem ise aşağıların aşağısındaki derekelerdedir. Kâ'b el-Ahbâr'ın; Kur'ân'da zikredilen kapı, Mescidin kapılarından birisi olan rahmet kapısıdır, demesine gelince; bu, onun uydurduğu İsrâiliyyât hurâfelerindendir. Burada kasdedilen yalnızca kıyamet günü mü'minlerle münafıkların arasına kurulacak olan sûrdur. Mü'minler o sûra gelince, kapıdan içeri girerler. Tamamen girdiklerinde kapılar kapanır. Münafıklar ise o kapının ötesinde hayret, karanlık ve azâb içerisinde kalırlar, Tıpkı dünya diyarında iken küfür- ce-halet, şüphe ve hayret içinde kaldıkları gibi. «Onlara : Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler.» Münafıklar Mü'minlere seslenerek; dünya diyarında biz sizinle beraber değil miydik? Sizinle beraber cüm'a namazlarına gelmiyor muyduk? Cemâat namazlarını birlikte kılmıyor muyduk? Arafat'ta sizinle beraber vakfeye durmuyor muyduk? Sizinle beraber savaşmıyor muyduk? Sizinle beraber öteki dinî

vecîbeleri îfâ etmiyor muyduk? derler. «Onlar da : Evet... derler.» Mü'minler de münafıklara; evet siz bizimle beraberdiniz, diye cevap verirler. «Ama siz kendinizi aldattınız, pusu kurdunuz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı.» Seleften bazıları dediler ki: Nefisleriniz sizi zevkler, günâhlar ve şehvetlerle aldattı ve siz tevbeyi her gün geriye attınız bir vakitten diğerine te'hir ettiniz.
Katâde der ki: «Siz hakka ve hak ehline «pusu kurdunuz,» öldükten sonra dirilmeden «şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı» da ilerde bağışlanırız, dediniz. Denildi ki: Dünya sizi aldattı da «nihayet Allah'ın emri gelip çattı.» Ölüm gelinceye kadar siz bu durumda idiniz. «O çok aldatan, sizi Allah'a karşı bile aldattı.» Yani şeytân. Katâde der ki: Onlar, şeytânın aldatmacasına kanmışlardı. Allah'a andolsun ki o durumda iken .Allah onları cehenneme fırlattı. Bu ifâdenin anlamı şöyledir: Mü'minler, münafıklara derler ki: Siz, yalnızca bedenlerinizle bizim yanımızda idiniz, niyyetleriniz ve kalbiniz bizimle beraber değildi, yalnızca şek ve kararsızlık içindeydiniz. İnsanlara gösteriş yapıyordunuz ve Allah'ı çok az zikrediyordunuz.
Mâcahid der ki: Münafıklar müminlerle dostluk kuruyorlardı onlarla düşüp kalkıyor, evleniyor ve birlikte oluyorlardı. Birlikte de ölüyorlardı. Kıyamet günü hepsine birlikte nûr verilir. Sûr'a yaklaştıkları zaman münafıkların nuru söner ve araları ayrılır. Mü'minlerin bu sözü, Allah'ın onlardan söz ettiği şu kavillerine ters düşmez. Nitekim söyleyenlerin en doğru sözlüsü olan Allah, şöyle buyurur: «Herkes kazancına bağlı bir rehindir. Ancak defteri sağdan verilenler böyle değildir; onlar cennettedirler. Suçlulara: Sizi bu yakıcı ateşe sürükleyen nedir? diye sorarlar. Onlar derler ki: Namaz kılanlardan değildik. Düşkün kimseyi doyurmuyorduk. Bâtıla dalanlarla biz de dalardık. Ceza gününü yalanlardık. Ölüm bize o halde iken geldi.» (Müd-dessir, 38-47).
Bu ikrar ihtar ve uyarı bakımından onlardan sudur etmiştir. Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «şefaat edenlerin, şefaati onlara fayda vermez.» Burada da: «Bugün, sizden ve küfretmiş olanlardan fidye kabûl edilmez.» buyuruyor. Yani eğer bugün sizden biriniz, Allah'ın azabından kurtulmak için yeryüzü dolusu ve bir o kadar altınla gelmiş olsaydı, ondan kabul edilmezdi.
«Varacağınız yer, ateştir.» Dönüp dolaşıp varacağınız yer ateştir.
«Sizin meviâmz O'dur.» Küfür etmeniz, şüpheye düşmeniz nedeniyle size her menzilden daha çok yaraşan durak orasıdır. «Ve o, ne kötü bir dönüş yeridir.»[4]

16 — îmân edenlerin, Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitab verilip te üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fâsıklardır.
17 — Bilin ki; Allah, ölümümien sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledesiniz diye, size âyetleri açıkça bildirdik.

Allah Teâlâ; mü'minlerin kalblerini Allah'ın zikrine vermeleri zamanı gelmedi mi? diye soruyor. Yani Allah'ın zikri, öğüdü ve Kur'ân'ını dinledikleri zaman, kalbleri yumuşayıp da onu anlamaları, ona boyun eğip kulak vermeleri ve itaat etmeleri zamanı gelmedi mi? Abdullah îbn Mübarek der ki: Bize Salih el-Mü'min, Katâde

kanalıyla İbn Ab-bâs'ın şöyle dediğini nakletti: Allah Teâlâ, muhacirlerin kalblerinin yavaş geliştiğini belirterek onlara itâb edip : «îmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim de, Hasan İbn Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu rivayeti nakleder. Ayrıca Abdullah İbn Mübarek ve Müslim derler ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Bizim müslüman olmamız ile Allah'ın bize «îmân edenlerin, Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» âyetiyle itâb etmesi arasında yalnızca dört yıl vardır. Müslim, bölümün sonunda böyle rivayet eder. Neseî de bu âyetin tefsiri esnasında Hârûn İbn Saîd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan bu hadîsi nakleder. îbn Mâce de Mûsâ îbn Ya'kûb kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den, o da babasından bu hadîsi rivayet eder. İbn Mâce bu hadîsi İbn Zübeyr'in Müsnedleri arasında kaydeder. Bezzâr ise bu hadîsi İbn Zübeyr'in Müsned'leri arasında Mûsâ îbn Ya'kûb kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder. Süfyân es-Sevrî de Mes'ûdî kanalıyla Kâsım'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Ra-sûlullah (s.a.)ın ashabı bir kere usanç gösterdiler ve; Ey Allah'ın Rasûlü, bize söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : (Biz sana, kıssaların en güzelini anlatıyoruz.» (Yûsuf, 3) âyetini indirdi. Sonra bir kere daha usanç gösterdiler ve; ey Allah'ın Rasûlü bize söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah, sözün en güzelini indirmiştir.)» (Zümer, 23) âyetini inzal buyurdu. Sonra bir kere daha usanç gösterdiler de; ey Allah'ın Rasûlü, bize bir söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «îmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» âyetini inzal buyurdu.
Katâde der ki: Allah Teâlâ, «îmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» buyuruyor. Bize anlatıldı ki; Şeddâd İbn Evs, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu rivayet edermiş : İnsanlar arasından ilkin huşu' kalkacaktır.
«Onlar, daha önce kendilerine kitab verilip te üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar.» Allah Teâlâ mü'rninleri, kendilerinden önce kitab verilen Yahûdî ve Hı-ristiyânlara benzemekten nehyediyor. Onlara kitabın inmesinin üzerinden uzun bir süre geçince, onlar Allah'ın kitabını elleriyle tahrif edip onu çok az bir pahaya sattılar ve sırtlarının arkasına attılar. Dağınık görüşlere, tutarsız fikirlere yöneldiler. Allah'ın dininde birtakım insanları taklîd ederek hahamlarını, râhiblerini Allah'tan başka rabler edindiler. Böylece kalbleri karardı. Artık bir öğüt kabul etmez oldular. Hiç bir vaad ve tehdid ile kalbleri yumuşamaz oldu.
«Onlardan birçoğu fâsıklardır.» Yaptıkları birçok işte" kalbleri bozuk ve amelleri boşa gitmiştir. Nitekim Mâide sûresinde onlar için şöyle buyurulur : «Ahidlerini bozmalarından ötürü onlara lâ'net ettik, kalb-lerini de katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Kendilerine belletilenlerin bir kısmım unuttular. İçlerinden pek azı müstesna dâima hainliklerini görürsün.» (Mâide, 13) Kalbleri bozuldu da katılaştı. Sözlerin yerlerini değiştirmek onlarda seciyye halini aidi. Emredilen amelleri terkettiler. Yasaklananları işlediler. Bu sebeple Allah Teâlâ, mü'minlerin fer'î ve aslî hiç bir konuda onlara benzememelerini emrediyor.

Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Rebî' tbn Amile el-Fezârî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize1 Abdullah İbn Mes'ûd öyle bir hadîs nakletti ki; ne Allah'ın kitabında, ne de Peygamberin buyruklarında ondan daha garîb bir şey işitmedim. O dedi ki: İs-râiloğuUarının üzerinden uzun bir süre geçince kalbleri katılaştı da kendiliklerinden bir kitab ihdas ettiler. Bunu gönülleri istedi, dilleri tat-lılaştırdı ve zevkli kıldı. Hakikat ise birçok konuda onların istekleriyle gerçeklerin arasını ayırıyordu. Onlar dediler ki: Gelin .biz îsrâiloğulla-rını şu kitabımıza davet edelim. Kim bu kitâbda bize uyarsa onu bırakır, kim de bize uymaktan kaçınırsa onu öldürürüz. Böyle de yaptılar. İçlerinde derin bilgi sahibi (fakîh) bir adam vardı. Onlann yaptıklarını görünce, Allah'ın kitâblarmdan bildiği hakîkatlara yöneldi ve onu ince bir şeye yazarak dürdü, büktü ve bir boynuzun içine yerleştirdi. Sonra o boynuzu boynuna astı. Onlar birbirlerini öldürmeye girişince kendi araiannda şöyle dediler : Ey falancalar; siz İsrâiloğulları arasında ölümü yaydınız. Gelin falancayı çağırın da kitabınızı ona arzedin. Eğer o size uyarsa, diğer insanlar da bu konuda size uyacaklardır. Eğer uymazsa onu öldürün. Bunun üzerine o bilgili adamı çağırdılar ve; sen bizim kitabımızda olanlara inanıyor musun? dediler. O; sizin kitabınızda ne var? Onu bana gösterin, dedi. Onlar da baştan sona kitâblarım ona gösterdiler ve; sen buna inanıyor musun? dediler. O da; evet, ben bunda olana îmân ettim, dedi. Ve eliyle boynuzu gösterdi. Böylece onu öldür-meyip sağ bıraktılar. Adam ölünce' kabrini açtıklarında o kitabı boynuza asılmış olarak gördüler ve boynuzun içinde saklı bulunan Allah' m kitabını buldular. Birbirlerine dediler ki: Ey falancılar, biz bu adamın bir fitneye tutulduğunu işitmemiş tik. Böylece İsrâiloğulları yetmiş iki millete ayrıldılar. Onların milletlerinin en hayırlısı boynuz sahibinin milletinden olanlardır. İbn Mes'ûd der ki: Siz hayatta kalacak olursanız veya sizden hayatta kalanlar bulunursa; hoş görmeyeceğiniz şeylerin ortaya çıktığını ve onları değiştirmeye gücünüzün yetmediğini göre-yazacaksınız. Bir kişinin kalben bir şeyden hoşlanmadığını Allah Teâ-lâ'mn bilmesi kişi için yeterlidir.
Ebu Ca'fer et-Taberî der ki: Bize Abd îbn Huneyd... İbrahim'den nakletti ki; Atrîs İbn Arkûb, Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek : Ey Abdullah, ma'rûfu emretmeyip münkeri nehyetmeyen kişi helak oldu, dedi. Bunun üzerine Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Kalbi ma'rûfu bilmeyen ve münkeri de reddetmeyen kişi helak oldu. İsrâiloğuüarının üzerinden uzun bir süre geçince kalbleri katılaştı da kendi elleriyle yazdıkları ki-tâblar îcâd ettiler. Gönülleri bunu istedi, dilleri de onu güzel gösterdi. Biz bu kitabı İsrâiloğullarına arzederiz, ona inananı sağ bırakır, inkâr edeni öldürürüz ,dediler. Onlardan bir kişi Allah'ın kitabını bir boynuzun içerisine koydu, sonra boynuzu iki göğsünün arasına yerleştirdi. Ona, sen bu kitaba inanıyor musun? dediklerinde, ben ona inandım, dedi ve iki göğsü arasındaki boynuzu gösterdi. Ben o kitaba niçin inanma-yacakmışım? dedi. İşte bugün İsrâiloğulları arasındaki toplulukların en iyisi o boynuz sahibinin kavminden olanlardır.
«Bilin ki; Allah »ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledesi-niz diye, size âyetleri açıkça bildirdik.)) Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'-nın katılaşan kalbleri sonradan yumuşatacağına, sapıklığa düşmüş, hayrette kalmış olanları tekrar hidâyete erdireceğine, şiddete mübtelâ planları bilâhare sıkıntıdan uzak tutacağına işarettir. Nasıl yağmur ço-raklaşmış toprağı ölümünden sonra diriltirse, Kur'an da

delillerin getirdiği apaçık buhranlarla katılaşmış kalbleri aynı şekilde hidâyete erdirir. Hiç bir hakikatin ulaşamayacağı şekilde kilitlerle kitlenmiş olan kalbleri Allah tekrar nûr ile aydınlatır. Dilediğini sapıklıktan sonra hidâyete erdiren, dilediğini de mükemmellikten sonra sapıklığa sürdüren Allah'ı tesbîh ederiz. O ki; dilediğini yerine getirendir. O ki; bütün yaptıklarında adaletle hüküm verendir. O ki; Lâtiftir, Habîr'dir, Kebîr'dir, Müteâl'dir.[5]

18 — Doğrusu sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere; işte onlara, kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfat vardır.
19 — Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler; işte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir. Onların hem mükâfatları, hem de nurları vardır. Küfredip te âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da cehennem yaranıdırlar.

Allah Teâlâ, muhtaç olan fakır ve miskinlere sadaka veren erkeklerin ve kadınların nail olacağı sevâbları haber veriyor ve onların «Allah'a güzel bir ödünç verenler.» olduğunu bildiriyor. Onlar Allah'ın rızâsını bekleyerek, sırf onu elde etmek için hâlis bir niyetle sadaka verirler. Verdikleri kişilerden bir karşılık ve teşekkür beklemezler. Bu sebeple Hak Teâlâ, onlar hakkında : «İşte onlara, kat kat artırılır.» buyuruyor. Yani onların bir iyiliğine on misliyle mukabele edilir ve bu, yedi yüz katına kadar çıkarılır. Hattâ bunun da ötesinde «Onlara değerli bir mükâfat vardır.» Güzel, saygıdeğer bir karşılık ve şerefli bir sığınak, elverişli bir mercî' vardır. «Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler; işte onlar, Rablan katında doğrular ve şâhidlerdir.» Bu ifâde, müteâkib ifâde ile açıklanmıştır : «Onların hem mükâfatlan, hem de nurları vardır.»
Ebu Duhâ der ki: «îşte onlar, Rablan katında doğrulardır.» Sonra söz yeniden başlayarak «İşte onlar .Rablan katında şâhidier (şehidler) dir. Onların Rablan katında hem mükâfatlan hem de nurları vardır.» cümlesi devam etmektedir. Dahhâk, Mesrûk, Mukâtil İbn Hayyân ve başkalan da böyle demişlerdir. Amir, Ebu Duhâ kanalıyla Mesrûk'tan o da Abdullah'dan nakleder ki; o, burada kasdedilenler üç sınıf insandır : Sadaka verenler, doğrular ve şâhidler, (şehidler) dir. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse; işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerle birliktedirler.» (Nisa, 69) âyeti doğrularla şâhidlerin (şehîdlerin) arasını ayırmıştır. Bu da onlann iki sınıf olduğuna delâlet eder. Şüphesiz ki doğrular, şehîdlerden makam bakımından daha yücedirler. Nitekim İmâm Mâlik İbn Enes ,el-Muvat-ta' isimli eserinde Safvân İbn Selîm kanalıyla ,Atâ İbn Yesâr'dan nakleder ki; Ebu Saîd el-Hudrî Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu bildirmiştir. Muhakkak ki cennet ehli, oda Halkına yukardan görünürler. Tıpkı ufukta Doğudan Batıya doğru kayan parlak yıldızın göründüğü gibi. Çünkü bunlar arasında fazilet bakımından farklılık vardır,. Orada bulunanlar : Ey Allah'ın Rasûlü, burası peygamberlerin konaklan mıdır ki onlardan başkası oraya ulaşamamaktadır? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet nefsim kudret elinde bulunan (Allah)a yemîn ederim ki, orası Allah'a îmân etmiş ve peygamberleri doğrulamış kişiler içindir. Buhârî ve Müslim, bu hadîsin İmâm Mâlik kanalıyla tahrîcinde ittifak etmişlerdir.

Başkaları da derler ki : «İşte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir. Onların hem mükâfatları hem de nurları vardır.» kavli ile Allah'a ve peygamberlerine îmân eden mü'minlerin doğrular ve şâhidler olduğu bildirilmektedir. İbn Cerîr Taberî bu rivayeti Mücâhid'den nakleder, sonra da şöyle der : Bana Salih İbn Harb... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim »demiştir : Benim ümmetimin mü'minleri şâhidlerdir. Berâ der ki: Sonra Hz. Peygamber bu âyet-i celîle'yi okudu. Bu hadîs garîbtir. Ebu İshâk, Amr İbn Meymûn'dan nakleder ki; o, bu âyetin tefsirinde mü'minler kıyamet günü iki parmak gibi birlikte gelirler, demiştir.
«İşte onlar, Rablan katında doğrular ve şâhidlerdir.» Yani şâhidler Rablan katında Naîm cennetlerindedirler veya şehîdler Naîm cennetle-rindedjrler. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bildirilir ki: Şehîdlerin ruhları, yeşil bir kuş biçiminde cennette uçarlar ve diledikleri yerlere konarlar. Sonra kendilerine sığınırlar. Rabbım onlara bir kez muttali' olur ve der ki: Ne istiyorsunuz? Onlar : Bizi yeniden dünya diyarına döndürmeni ve orada Senin için savaşıp ilk seferinde öldürüldü-ğümüz gibi, öldürülmeyi isteriz. Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, onların bir daha o dünyaya döndürülmeyeceklerine karar verdim.
«Onların hem mükâfatları, hem de nûrlan vardır.» Rabları katında değerlidirler, mükâfatları ve Önlerinden koşan muazzam nurları vardır. Dünya diyarında iken yaptıkları amellere göre orada farklı durumlarda bulunurlar. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn İshâk... Ömer İbn Hattâb'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)m <$öyle buyurduğunu işittim, demiştir: Şehîdler dörttür. Birisi îmânı sağlam mü'min bir erdir ki; düşmanla karşılaşır, Allah'a verdiği Söze sadâkat gösterip öldürülür. İşte o, insanların kendisine şöylece baktıkları —Hz. Peygamber başını o kadar kaldırdı ki nihayet başındaki takke düştü veya Ömer'in takkesi düştü— kimsedir. İkincisi; ılgın ağacının dikeniyle göğsüne vurulmuş gibi düşmanla karşılaşan mü'mindir ki. sahibi belirsiz bir ok gelir ve onu öldürür. İşte bu da ikinci derecededir. Üçüncüsü; sâlih ameline kötü amel karıştırmış olup da düşmanla karşılaşan ve Allah'a verdiği söze sadâkat gösterip öldürülmüş olan mü'mindir. Bu da üçüncü derecededir. Dördüncüsü; kendi nefsine aşırı davranıp zülm etmiş olan mü'mindir ki, düşmanla karşılaşmış, Allah'a verdiği söze sadâkat gösterip öldürülmüştür. İşte bu da dördüncü derecededir. Ali İbn el-Medînî de... Ebu Lehia kanalıyla Hz. Ömer'den bu hadîsi bu şekilde rivayet eder ve bu hadîsin râvîleri arasında; Mısır' lı Sâlih bir râvî bulunmaktadır, der. Tirmizî de İbn Lehîa'nın hadîsinden bunu rivayet eder ve hasen, garîb bir hadîstir, der.
«Küfredip te âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da cehennem yaranıdırlar.» Allah Teâlâ bahtiyarların durumunu ve âkibetlerini zikrettikten sonra onlara ilâve olarak şakilerin durumunu açıklıyor :[6]

20 — Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlâd sahibi olmak isteğinden ibarettir. Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitki gibidir ki, sonra kurur da sapsarı olduğunu görürsün. Sonra da çörçöp olur. Ahi-rette şiddetli azâb vardır. Allah'ın rızâsı ve mağfireti de vardır. Düny.a hayatı, aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey de değildir.

21 — Rabbınızdan bir mağfirete, Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup ta genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.

Allah Teâlâ dünya hayatının durumunu küçüklüğünü ve değersiz ligini göstererek buyuruyor ki: «Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence ,bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlâd sahibi olmak isteğinden ibarettir.» Dünya hayatının dünya ehli katındaki neticesi ve özü işte bundan ibarettir. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyuruluyor : «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten nişanlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Âl-i İmrân, 14) Sonra Allah Teâlâ, dünya hayatının fânî bir nimet ve geçici bir çiçek olduğunu bildirerek örnek veriyor ve şöyle diyor : Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitki gibidir.» kelimesi insanların yağmurdan ümid kesmelerinden sonra yağan yağmurdur. Nitekim Şûra sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir.» (Şûra, 28) «Ekicilerin de hoşuna giden o yağmur ekenlerin hoşuna giderse, dünya hayatı da öylece kâfirlerin hoşuna gider. Çünkü onlar, dünya hayatına en çok hırs gösteren ve insanlar arasında dünyaya en çok meyledenlerdir. «Sonra kurur da sapsarı olduğunu görürsün. Sonra da çörçöp olur.» Ekin, ekeni heyecanlandırır. Çünkü sen onu önce yemyeşil iken sonra sararmış görürsün. Sonra da kuruyup çörçöp haline dönüşür. Dünya hayatı da böyledir. Önce delikanlı gibidir- sonra olgunlaşır, arkasından da buruşmuş kocakarı gibi olur. İnsanoğlu da böyledir. Ömrünün ilk çağlannda ve gençliğinin coşkunluk zamanında görüntüsü parlak, her tarafı yumuşak, ter ü taze bir delikanlıdır. Sonra yaşlanmaya başlar, tabiatı değişir, birtakım güç kaynakları tükenir ve ardından büyüyüp hareketi az, enerjisi zayıf yaşlı bir ihtiyar halini alır. En küçük bir şeyi yapamaz olur. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Allah O'dur ki; sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir ,Kadîr'dir.» (Rûm, 54) Bu misâl; dünya hayatının zeval bulacağına »yıkılıp gideceğine ve neticesiz bomboş bir hayat olduğuna delâlet ettiği için, âhiret mutlaka gerçekleşeceğinden Allah Te-âlâ dünya hayatından kaçınmayı ve âhirete koşmayı bildirerek hayırlı olan yola teşvik ediyor ve diyor ki: «Ve âhirette şiddetli azâb vardır. Allah'ın rızâsı ve mağfireti de vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» Çok yakında gelecek olan âhiret hayatında ya şu vardır, ya da o : Ya şiddetli bir azâb veya Allah'tan mağfiret ve rızâ. «Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» Bu dünya hayatı bir geçinme ve eğlenmedir. Fânidir, kendisine bel verenleri aldatır. Ona bağlananlar onunla gururlanıp hayrete düşerler ve ondan başka diyar ve ondan öte gidilecek yer olmadığına inanırlar. Gerçekte ise o, âhirete nisbetle son derece değersiz ve cılızdır. İbn Cerîr Ta-berî der ki: Bize Ali tbn Harb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennette bir kamçılık yer, dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Allah'ın «Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» kavlini okuyun. Bu hadîs Buhârî' de son kısmındaki fazlalık olmadan yer almaktadır. Allah en iyisini bilendir, îmâm

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Nümeyr ve Vekî'... Abdullah'dan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet sizden birinize ayakkabısının bağından daha yakındır, cehennem de böyledir. Buhârî bu hadîsi Sevrî kanalıyla... Abdullah'tan tahrîcte münferid kalmıştır. Bu Hadîs-i şerîf iyiliğin ve kötülüğün insana yaklaşacağına delildir. Durum böyle olduğu için Allah Teâlâ emrine itaat ederek, yasaklarını terkederek günâhların ve yanlışlıkların bağışlanmasını sağlayan, sevâb ve dereceleri elde etmeye vesile olan hayırlara koşmayı teşvik ediyor ve buyuruyor ki: «Rabbınızdan bir mağfirete, genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun.» Bundan mak-sad, cins olarak gök ve yeryüzüdür. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur : «Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun. O, takva sahipleri için hazırlanmıştır.» (Âl-i İmrân, 133) Burada ise şöyle buyuruyor : «Rabbınızdan bir mağfirete, Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup ta genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.» Allah'ın, cennet ehlinden kıldığı kimselere vermiş olduğu bu lutfu O'nun ihsanı ve in'âmı-dır. Daha önce de belirttiğimiz gibi sahîh hadîste muhacirlerin fakirleri derler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, mal ve mülk sahipleri yüce derecelere ve nimet dolu karargâha geçip gittiler. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: O da ne oluyormuş? Onlar dediler ki: Onlar bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Ama onlar sadaka veriyorlar biz veremiyoruz, onlar köle âzâd ediyorlar, biz âzâd edemiyoruz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben size öyle bir şey göstereyim ki onu yaptığınız zaman sizden başkalarını geçersiniz. Sizin yaptığınız gibisini yapmadıkça hiç bir kimse sizden daha üstün olamaz : Her namazdan sonra otuz üç kere tesbîh çeker, tekbîr getirir ve hamdeder-siniz. Dönüp dediler ki: Mal sahibi kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı duydular ve onlar da aynısını yaptılar. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) «İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir.» buyurdu.[7]

22 — Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın. Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.
23 — Kaybettiğinize üzülmeyesiniz ve size verdiği nimetlerle şımarmayasmız diye. Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.
24 — Onlar ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse; şüphesiz ki Allah, her şeyden müstağni ve hem de lâyık olandır.

Allah Teâlâ karaları kararlaştırmazdan önce, mahlûkâtı hakkında takdir etmiş olduğu hükmünü haber vererek buyuruyor ki: «Yeryüzüne (çevrede) ve sizin başınıza gelen (kendi nefislerinizde karşılaştığınız) herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın.» Biz mahlûkâtı yaratmadan ve rahimleri temizlemeden Önce onu kitâbda kaydetmiş olmayalım. Bazıları da «Biz onu yaratmadan evvel» kavlinin ruhlara ait olduğunu söylemişlerdir.
Daha başkaları da musibetlere ait olduğunu söylerler. En güzeli ise yaratıklara ve canlılara râci' olmadığıdır. Çünkü söz, buna delâlet etmektedir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Mansûr İbn Abdurrah-mân'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Ben Hasan ile beraber oturuyordum ki bir adam şöyle dedi: Ona

«Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın.» âyetini sor. Ben ona bunu sorunca, dedi ki: Tesbîh ederim Allah'ı, bundan kim kuşkulanabilir? Daha rahimler temizlenmezden önce ,gökle yer arasındaki her musibet Allah'ın kitabında kayıdlı-dır. Katâde ise der ki: «Yeryüzüne... herhangi bir musibet» kavli ile kuraklık kasdedilmiştir. «Sizin başınıza gelen» kavli ile de, hastalıklar ve dertler kasdedilmiştir. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre her kime bir diken batarsa, her kimin ayağı sürçerse ve her kimden ter boşanırsa; mutlaka bu ,bir günâhtan dolayıdır. Allah'ın bağışladıktan ise daha da çoktur. Bu âyet-i kerîme, Allah'ın önceden varolan bilgisini reddeden Kaderiyye'nin —Allah onları rezîl etsin— aleyhinde en büyük delildir. Nitekim İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrah-mân... Ebu Hâni el-Havelânî'den nakletti ki; o, Ebu Abdurrahmân el-Hüblâ'nın şöyle dediğini duymuştu : Ben Amr İbn Âs'tan Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu duydum, dediğini işittim : Allah gökleri ve yeryüzünü yaratmazdan elli bin sene önce, kaderleri takdîr etmiştir. Müslim de bu hadîsi Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Ebu Hânî'den nakleder. Abdullah İbn Vehb ilâve olarak; ve o zaman Allah'ın Arş'ı su üzerindeydi, dediğini bildirir. Tirmizî de bu hadîsi rivayet ettikten sonra; hasen, sahih bir hadîstir, der.
«Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.» Yani Allah Teâlâ'nın eşyayı olmazdan önce bilmesi ve olacağı zamana uygun olarak takdir edip yazması ,Aüah Azze ve Celle için çok kolaydır. Zîrâ O, olmuşu ve olacağı bildiği gibi, olmayanı da ve onun olmuş olsaydı nasıl olacağım da bilir.
«Kaybettiğinize üzülmeyesiniz ve size verdiği nimetlerle şımarmaya-sınız diye.» Bizim daha önceki bilgimiz, eşyayı olmazdan önce kaybedişimiz ve varlıkları varlıktan önce takdîr edişimiz ile size bildirmemizin sebebi; başınıza gelecek şeyin sizden uzaklaşmayacağını ve size isabet etmeyecek şeyin de başınıza gelmeyeceğini bilmeniz ve dolayısıyla kaybettiğinize üzülmemeniz içindir. Çünkü Allah bir şeyi takdîr etmişse, o muhakkak olacaktır. «Ve size verdiği nimetlerle şımarmaylasınız diye.» Size gönderdiği nimetlerle. Bazıları da bu kelimeyi şeklinde okurlar ki bu takdirde size verdiği anlamına gelir. Her iKi anlam da birbirini gerekli kılar. Yani Allah'ın size lütfettiği nimetlerle övünüp şımarmayasınız diye. Çünkü bu, sizin gayretiniz ve yorulmanız neticesinde değil, yalnız ve yalnız Allah'ın size takdîr edip rızıklandırması sonucudur. öyleyse Allah'ın nimetlerini, şımarıklık ve azgınlık vesilesi kılıp ta onunla insanlara karşı böbürlenmeyin. Bu sebeple hemen âyetin devamında «Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.» buyuruyor. Kendini beğenip kibirlenen ve başkalarına karşı öğünen kimseleri. İkri-me der ki: Herkes mutlaka sevinecek ve üzülecektir. Ama siz sevinci şükür, üzüntüyü de sabır vesilesi kılın.
«Onlar ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler.» Kötülükleri işleyip halkı da kötülüğe teşvik ederler. Kim de Allah'ın emir ve itâatından yüz çevirirse; şüphesiz ki Allah, her şeyden müstağni ve hamde lâyık olandır.» Mûsâ (a.s.)nın dediği gibi: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, müstağni ve hamde lâyık olandır.» (İbrâhîm, 8).[8]

25 — Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik. Ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Bir de kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik. Allah; kimin görmeden Allah'a ve peygamberlerine yardım edeceğini bilir. Muhakkak ki Allah; Kavf-dir, Azîz'dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Andolsun ki Biz »peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik.» Gözalıcı hüccetler, kesin deliller ve mucizelerle gönderdik. «Ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.» Kitâbdan maksad, doğrulanmış olan nakildir. Mîzân ise adalettir. Mücâhid ,Katâde ve başkası böyle demiştir. Bu sakat görüşlülerin karşı çıktıkları, doğru ve sağlıklı akıl sahiplerinin şehâdet ettikleri hakkın kendisidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Rabbından açık bir delil üzerinde bulunan, ardınca da Rab-bı tarafından bir şâhid gelen gibi midir?» (Hûd, 17), «Allah'ın fıtratı ki, insanları bu fıtrat üzere yaratmıştır.» (Rûm, 30). «Göğü yükseltmiş, mîzânı koymuştur.» (Rahman, 7) Burada ise «İnsanların adaleti ayakta tutmaları için.» buyurmaktadır. Yani hak ve adaletle hükmetmeleri için. Bu ise peygamberlerin haber verdikleri gerçeklere uymak, emrettikleri gerçeklere bağlanmaktır. Çünkü onların getirmiş oldukları şeyler gerçeğin kendisidir ve onun ötesinde hiç bir gerçek yoktur. Nitekim Allah Teâlâ. En'âm sûresinde şöyle buyurur : «Rabbının sözü; doğruluk ve adalet yönünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115) O, verdiği haberlerde doğru, koyduğu emir ve yasaklarda âdildir. Bu sebeple mü' minler cennetteki köşklere yerleşip yüce mertebelere ve sevinç dolu safâ-lara erdikleri zaman şöyle diyeceklerdir: «Hamdolsun Allah'a ki; bizi buna hidayet etti. Eğer Allah bizi hidâyete erdirmemiş olsaydı; biz hidâyete erecek değildik. Andolsun ki; Rabbımız^ı peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43).
«Bir de kendisinde kesin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik.» Demiri Haktan yüz çevirip aleyhlerinde delil ortaya konduktan sonra Hakk'a karşı gelenleri korkutan bir vâsıta kıldık. Bu sebeple peygamberliğin gelişinden sonra, on üç yıl boyunca Allah'ın Rasûlüne Mekke'de inen sûrelerde müşriklerle tartışması .açıklamalar yapması ve tevhidi izah edip apaçık belgeler ve deliller vaz'etmesi vahye-dilmiştir. Muhalefet edenlerin aleyhinde delil ortaya konunca; Allah, hicrete izin vermiş ve muhaliflere karşı kılıçla savaşmayı emretmiş, Kur'an'a karşı gelen, onu yalanlayıp inâd edenlerin boynunun vurul-masını buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Dâvûd, Abdur-rahmân İbn Sabit İbn Sevbân kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kıyametin önünde ben kılıçla gönderildim ki; yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edilsin ve O'na şirk koşulmasın. Benim rızkım okumun gölgesi altında kılınmıştır. Zillet ve küçüklük benim emrime muhalefet edenlerin üzerine olsun. Kim de bir kavme benzerse; o, onlardandır. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Çetin bir sertlik» diyor. Yani kılıç, mızrak, ok, zırh ve benzeri sert şeyler ondan yapılır. «İnsanlar için faydalar» Yani geçimlerini sağlamak için sikke, balta, nacak, testere ve keski gibi tarımda, terzilikte, yemek ve ekmek pişirmede kendisinden yararlanılan âletleri kasdedi-yor. Albâ' İbn Ahmed, İkrime kanalıyla Abdullah İbn

Abbâs'm şöyle dediğini naklediyor : Üç şey Adem ile beraber indi: Bunlar örs, çekiç ve kerpeten İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakleder.
«Allah; kimin, görmeden Allah'a ve peygamberine yardım edeceğini bilir.» Yani Allah ve Rasûlüne yardım için kimin silâh taşımak niyetinde olduğunu bilir.
«Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» Kuvvetlidir, izzetlidir, insanlara ihtiyâç duymaksızın kendisine yardım edenlere yardım eder. Cihâdı sırf sizi denemek üzere emretmiştir.[9]

26 ~ Andolsun ki Biz Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Peygamberliği de, kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır, içlerinden birçoğu da fâsıklardır.
27 — Sonra onların izleri üzerinde, peygamberlerimizi ard arda gönderdik. Meryem Oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine bir şefkat ve merhamet koyduk. Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık. Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler. Biz de onlardan îmân etmiş olanlara ecirlerini verdik. İçlerinden çoğu ise fâsıklardır.

Allah Teâlâ, Hz. Nuh'u peygamber olarak gönderdiği demden bu yana, her peygamberi ve rasûlü onun zürriyetinden göndermiş olduğunu haber veriyor. Keza Eahmân'ın dostu olan İbrahim (s.a.)in zürriyetinden. Gökten hiç bir kitâb indirmemiş, hiç bir peygamber göndermemiş ve ondan sonra hiç bir insana vahiy iletnıemiştir ki onun sülâlesinden olmasın. Nitekim bir başka âyette «Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik.» (Ankebût, 27) buyuruyor. Nihayet İsrâiloğulla-nndan gelen peygamberlerin sonuncusu olan ve Hz. Muhammed (a.s.)-in geleceğini müjdelemiş olan Meryem Oğlu îsâ gelmiştir. Bunun için Hak Teâlâ : «Sonra onların izleri üzerinde, peygamberlerimizi ard arda gönderdik. Meryem Oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine bir şefkat ve merhamet koyduk.» buyuruyor. İncil, Allah'ın Hz. îsâ'ya vahyetmiş olduğu kitâbdır. Kalblerine şefkat ve merhamet konulanlar ise; havarilerdir. Onların kalblerin-de yaratıklara karşı merhamet vardır. «Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince...» Hıristiyan ümmetinin uydurduğu ruhbanlığa gelince; «Onu kendilerine Biz yazmadık.» Yani Biz ona hükmetmedik, sadece kendiliklerinden böyle bir yolu benimsediler. «Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar.» Burada iki görüş vardır: Birincisine göre; onlar ruhbanlık ihdas etmekle Allah'ın rızâsını kasdetmişlerdir ki, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde böyle mânâ verirler. İkincisi ise, Biz onların üzerine bunu yazmadık, ancak onlara Allah'ın rızâsını aramalarını yazdık, şeklindedir.
«Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler.» Kendi tutundukları yolda tâm olarak yürümediler. Bu, iki bakımdan onlar için kötülemedir: Birincisi; Allah'ın emretmediği hususta Allah'ın dininde birtakım uydurma şeyler çıkarmaları. İkincisi ise; kendilerini, Allah'a yaklaştıracağını iddia ettikleri şeylere bağlanıp onu hakkıyla yerine getirmemeleri. İbn Ebu Hatim der ki: Bize İshâk îbn Ebu Hamza... Abdullah İbn Mes' ûd'dan nakleder ki; o. şöyle demiş : Allah Rasûlü bana; Ey İbn Mes'ûd dedi. Ben; buyur ey Allah'ın Rasûlü, dedim. O, buyurdu ki: Biliyor musun

ki îsrâiloğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Onlardan ancak üç fırka kurtulabildi. Bunlar Meryem Oğlu İsa'dan sonra azgın krallarına karşı geldiler ve onları Allah'ın dinine ve Meryem Oğlu İsa'nın dinine çağırdılar. O zorbalarla savaştılar, öldürüldüler, sabredip kurtuldular. Sonra bir başka taîfe çıktı ki bunların savaşma gücü yoktu. Onlar da zorbaların ve kralların karşısına çıkarak onları Allah'ın ve Meryem Oğlu İsa'nın dinine davet ettiler. Onlar da öldürüldüler, testerelerle doğ-randılar ve ateşte yakıldılar. Ama sabredip onlar da kurtuluşa erdiler. Sonra onlardan bir başka taife çıktı ki; onların da savaş gücü yoktu. Adaleti yerine getirmeye güç yetiremediler. Dağlara çekilip kendilerini ibâdete verdiler ve râhib oldular. Allah Azze ve Celle'nin «Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık.» kavli ile zikredilenler işte bunlardır. İbn Cerîr Taberî bir başka yoldan ve bir başka lâfızla bu hadîsi nakleder ve der ki: Bi2e Yahya İbn Ebu Tâlib... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bizden önce bulunanlar yetmiş üç fırkaya ayrıldılar. Onlardan üçü kur-. tuldü, diğerleri helak oldu. Sonra yukarıdaki gibi hadîsi zikreder ve sonunda şu ilâveleri yapar : Allah'ın «Biz de onlardan îmân etmiş olanlara ecirlerini verdik.» kavli, bana inanıp beni doğrulayanlardır. «İçlerinden çoğu ise fâsıklardır.» kavli ise beni yalanlayıp bana muhalefet edenlerdir. Râvîler arasında yer alan Dâvûd bu rivayet reddedilemez. Bu hadîsi, Ebu Ya'lâ ona isnâd etmişti. Hadîs uyduranlardan birisi olduğu için. Onun da senedi Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla Saik İbn Hazen'dendir. Dolayısıyla hadîs bu yönden kuvvet kazanmıştır.
İbn Cerîr Taberî ve Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki: Bize Hü-seyn İbn Hureys... Abdullah îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: îsâ (a.s.)dan sonra krallar geldiler. Tevrat'ı ve İncil'i değiştirdiler. Onlardan bazı inanmış kişiler Tevrat'ı ve İncil'i okuyorlardı. Krala; şu adamların bize küfretmelerinden daha ağır bir küfür görmüyoruz, denildi. Çünkü onlar, «Kin\ de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» (Mâide, 44) âyetini okuyorlardı. Ayrıca bizim yaptığımız şeyleri kınıyorlar, kendilerini çağır da bizim okuduğumuz gibi okusunlar ve bizim inandığımız gibi inansınlar, denildi. Kral onları çağırdı, topladı ve; ya gerçek Tevrat ve İncil'i okumayı bırakmalarım, ya da kendilerinin değiştirdiği kısmı okumalarını veya öldürüleceklerini bildirdi. Onlar dediler ki İçlerinden bir grup dedi ki
Bununla maksadınız nedir? Bizi bırakın. Bizim için yüksek bir kule yapın ve bizi onun üstüne çıkarın, sonra yiyeceğimizi ve içeceğimizi oraya verin de bir daha geri dönüp sizin aleyhinizde konuşmayalım. Bir başka grup dedi ki: Bizi bırakın da yeryüzünde seyâhata çıkalım. Yaban hayvanları gibi yeyip içelim. Sonra siz bize güç yetirirseniz gelin bizi öldürün. Bir başka grup da dedi ki: Çöllerde bizim için evler yapın. Biz kuyular kazalım, baklalar ekelim de, birdaha sizin yanımza gelip sizin diyarınıza uğramayalım. Ancak onların her kabileden dostlan vardı. Onlar böyle yaptılar. İşte Allah Azze ve Celle, «Onların uydurdukları reh-bâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık. Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler.» âyetim inzal buyurdu. Hükümdânn yanında kalanlar ise dediler ki: Falancaların ibâdet ettiği gibi biz de ibâdet ederiz, falancaların seyahat ettiği gibi biz de seyahat ederiz, falancaların yaptıkları evler gibi biz de ev yaparız. Onlar bu şirk üzere iken kendilerine tâbi ol-

dukları kişilerin îmânlarından haberdâr değildiler. Hz. Peygamber elçi olarak gönderildiğinde onlardan çok az bir kitle kalmıştı. İçlerinden bir adam ma'bedinden çıkıp onların yanma indi, bir seyyah seyahatinden döndü ve bir ev sahibi evinden geldi. İşte onlar buna inanıp doğruladı-lar. AHah Azze ve Celle bunlar için: «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin.» (Ha-dîd, 28) buyurdu. Yani hem Meryem Oğlu İsa'ya inanmalarından ve Tevrat'ı, İncil'i doğrulamalarından, hem de Hz. Muhammed (a.s.)e inanıp doğrulamalarından dolayı, rahmetinden iki kat versin. Ve Allah Te-âlâ : «Size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin.» (Hadîd, 28) buyurdu ki bu, Kur'ân'dır. Ve Hz. Peygambere ittibâ' etmeleridir. «Ve sizi bağışlasın... Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Muhakkak ki lütuf, bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.» (Hadîd, 29) buyurdu. Bu hadîsin seyrinde gariblikler vardır. Bu iki âyetin tefsiri daha sonra gelecektir. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki "Bize Ahmed İbn îsâ... Saîd îbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; ona Sehl İbn Ebu Ümâme anlatmış. O ve babası Ömer îbn Abdülazîz döneminde Medine'ye Enes İbn Mâlik'in yanına gitmişler. Enes az bir namaz kılıyormuş. Müsâfir namazı gibi veya ona yakın bir şey. Selâm verince demiş ki: Allah sana merhamet etsin. Sen bunu farz namaz olarak mı kılıyorsun, yoksa nafile ibâdet olarak mı? O; farz namaz olarak- demiş ve Rasûlullah (s.a.)ın namazı budur, ben ondan asla ayrılmadım. Yalnızca bir şeyi unuttum, diye eklemiş. Doğrusu Rasûlullah (s.a.) şöyle derdi: Kendinizi zorlamayınız ki üzerinize zorluk gelir. Çünkü bir kavim kendilerini zora koştular da, onlara zorluk gönderildi. İşte kiliselerde ve ma'betlerde kalıntıları bulunan rehbâniyyeti onlar uydurmuşlardır. Biz onu bunların üzerine yazmadık. Sonra onlar ertesi gün gelip dediler ki; biz de binip bakalım ve ibret alalım. Evet dedi, hepsi de bindiler ve halkı yok olmuş çorak bir diyara gittiler. Evler yıkılmış, çürümüş ve altı üstüne gelmişti. Onlar; bu diyarı tanıyor musunuz? dediler. O; burası ve buranın halkı bana tanıtılmadı. Bu diyar halkım azgınlık ve kıskançlık helak etti. Çünkü hased, iyiliklerin ışığım söndürür. Azgınlıs ise bunu ya doğrular veya yalanlar. Göz zina eder, avuç, ayak, beden ve dil, mahrem yer bunu ya doğrular veya yalanlar.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ya'mur... Enes İbn Dâlik'-ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her peygamberin ruhbanlığı vardır. Bu ümmetin ruhbanlığı da; Allah yolunda cihâddır. Hafız Ebu Ya'lâ da Abdullah İbn Muhammed kanalıyla, Abdullah İbn Mübârek'ten aynı hadîsi nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Adamın biri ona gelip bana bir tavsiyede bulun, demiş. O da demiş ki: Senin bana sorduğunu ben senden önce Resûlullah(s.a.)a sordum da o şöyle bu-yurdu : Ben sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, çünkü o, her şeyin başıdır. Ve cihâda koş, çünkü cihâd, İslâm'ın ruhbanlığıdır. Allah'ın zikrine ve Kur'ân okumaya koyul. Çünkü or senin göklerdeki ruhun, yeryüzündeki zikrindir. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel mün-ferid kalmıştır.[10]

28 — Ey îmân edenler; Allah'tan   korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin. Size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin. Ve sizi bağışlasın. Allah Gafurdur, Rahîm'dir.
29 - Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Muhakkak ki lütuf, bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Ve Allah» büyük lütuf sahibidir.

Neseî'nin tbn Abbâs'dan naklettiği ve daha önce geçen rivayette onun bu âyeti ehl-i kitâb'dan îmân edenlere hamlettiğini görmüştük. Kasâs sûresinin 54. âyetinde de olduğu gibi ,onlara ecirlerinin iki kere verileceği ifâde edilmişti. Ayrıca Şa'bî'nin Ebu Mürre kanalıyla Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Üç kişinin mükâfatı iki kere verilecektir : Birincisi; ehl-i kitâb*dan kendi peygamberine ve bana îmân etmiş olan kişiye ecri iki kere verilecektir. İkincisi; Allah'ın hakkını ve efendisinin hakkını edâ eden köleye İki ecir vardır. Üçüncüsü; cariyesini iyi te'dîb edip edebini güzelleştiren-sonra da onu âzâd edip evlendiren efendiye iki ecir vardır. Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Âyetin tefsirinde İbn Abbâs'a Ukbe îbn Ebu Hakîm ve başkaları da muvafakat etmişlerdir ki, İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği görüş de budur. Saîd îbn Cübeyr der ki: Ehl-i kitâb kendilerine iki kez mükâfat verileceğini belirterek öğününce, Allah Teâlâ bu ümmet hakkında da şu âyeti indirdi: «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin.» İki kat rahmet versin ve ayrıca bunun üstünde «Size ışığında yürüyeceğiniz bir nür lütfetsin.» Körlük ve cehaletten kurtulup görmenizi sağlayacak hidâyeti verip sizi bağışlasın. Allah, bu ümmeti ehl-i kitâb'a nûr ve mağfiretle üstün kıl-mıştır. İbn Cerîr Taberî bunu Saîd İbn Cübeyr'den rivayet eder. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Ey îmân edenler; Allah'tan kor-karsaniz O size iyi ile kötüyü ayırd edecek güç verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.» (Enfâl, 29)
Saîd İbn Abdülazîz der ki: Ömer İbn Hattâb, yahûdî bilginlerinden derin bir bilgine: Sizin iyilikleriniz en çok kaç kat katlanır? diye sordu. O da : Üç yüz elli kat, dedi. Hz. Ömer Allah'a hamdederek; bize onun iki katını verdiğini bildirdi. Saîd îbn Abdülazîz Allah Teâlâ'nın «Size rahmetini iki kat versin.» kavlini zikretti. Saîd îbn Abdülazîz : Cum'a gününde de aynı şekilde iki kat vardır, dedi. îbn Cerîr Taberî bu rivayeti nakleder. Bu görüşü Ahmed îbn Hanbel'in rivayet ettiği şu hadis de destekler. İsmail... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizinle Yahudiler ve Hıristiyanların misâli işçiler kullanan bir adamın misâlidir. Adam dedi ki: Sabah namazından gün ortasına kadar kim benim için çalışırsa bir kırat veririm, tşte yahûdîler böyle çalıştılar. Sonra dedi ki: Kim günün yansından ikindi namazına kadar olan zamanda benim için çalışırsa, bir kırat veririm. îşte hıristiyanlar böyle çalıştılar. Sonra dedi ki: Kim ikindi namazından gün batmcaya kadar benim için çalışırsa, onun iki kıratına iki kırat veririm, tşte siz bu şekilde çalışanlarsınız. Yahudi ve Hıristiyanlar kızarak dediler ki: Biz daha çok çalışıyor ve dal>a az alıyoruz. Allah Te-âlâ buyurdu ki: Siz mükâfatınızdan hiç bir şey kaybettiniz mi? Onlar; hayır .dediler. Allah Teâlâ buyurdu ki: Doğrusu bu Benim lutfumdur onu dilediğime veririm. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bu hadîsi bize

Mü-emmil... Abdullah tbn Ömer'den Naîî'in hadîsi gibi nakletti. Bu hadîsi Süleyman îbn Harb kanalıyla... Nâfi'den ve yine Kuteybe kanalıyla Nâfi'den tahrîcde Buhârî münferid kalmıştır.
Buhârî der ki: Bana Muhammed îbn Alâ... Ebu Musa'dan nakletti ki; Rasûluilah (s.a.) şöyle demiş : Müslümanlarla Yahûdî ve Hıristiyanların misâli, bir topluluğu sürekli olarak tutan iş sahibinin' misâlidir. Onlar sabahtan akşama kadar o kişi için belirli bir ücret mukabilinde çalışmak üzere tutulmuştur. Ama bunlar gün ortasına kadar çalışıp bizim için şart koştuğun ücrete ihtiyâcımız yok, bizim işimiz boş değil, demişlerdir. Adam onlara; yapmayın, işinizin geriye kalanını da bitirin ve ücretinizi tâm olarak alın, demişti. Onlar ise işi bırakıp gitmişlerdir. Adam onlardan sonra başka işçiler tutmuş ve bugünün şu kadar kısmını tamamlayın size öncekilere şart koştuğum ücreti vereceğim, demiştir. Onlar da çalışmışlar, ikindi namazı vakti gelince : Bizim işimiz boş değil. Senin bizim için ta'yîn ettiğin ücret de senin olsun, demişlerdir. Adam; işinizin kalan kısmını tamamlayın, gündüzden çok az bir süre kaldı, demişse de onlar dönüp gitmişlerdir. Adam bir başka topluluğu günün kalan kısmında çalışmak üzere kiralamış ve onlar da gün batmcaya kadar kalan kısmı çalışıp tamamlamışlardır. Böylece onlar, her iki grubun ücretini de hak etmişlerdir, tşte bu nuru kabul edenlerle onların misâli böyledir. Bu hadîsin tahrîcinde Buhârî münferid kalmıştır.
Bu sebeble Allah Teâlâ : «Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler.» buyuruyor. Onlar Allah'ın kendilerine verdiklerini reddetmeye güçlerinin yetmeyeceğini kesinkes bilsinler ve Allah'ın vermediğini de verecek kimsenin bulunmadığını kesinkes öğrensinler, diye. «Muhakkak ki lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lütuf sahibidir.» îbn Cerîr Ta-berî kelimesine; bilsinler, anlamını vermiştir. O İbn Mes'ûd'un da bu âyeti bilmeleri için anlamına şeklinde okuduğunu bildirmiştir. Hattan İbn Abdullah, Saîd îbn Cübeyr de böyle okumuşlardır. İbn Cerîr Taberî der ki: Çünkü Araplar başına ve sonuna açıklanmamış bir yemîn ifâdesi girmiş olan her söze sıla plarak harfini kullanırlar. Daha önce geçen şu âyetlerde olduğu gibi: «Secdeden seni alıkoyan nedir?» (A'râf, 12) «O geldiği .zaman da onların yine inanmayacaklarının farkında değil misiniz?» (En'âm ,109) «Helak ettiğimiz kasaba halkının âhirette ceza görmek üzere Bize dönmemesi imkânsızdır.» (Enbiyâ, 95).[11]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7724-7727
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7734-7736
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7737-7741
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7742-7747

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7747-7750
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7750-7752
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7753-7755
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7755-7757
[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7757-7758
[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7759-7762
[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7763-7765

MÜCÂDELE SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur. Mücâdile adı da verilir.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.
1 — Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'dir, Basîr'dir.

İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Hamd; O Allah'a mahsûstur ki, kulağı bütün sesleri kuşatmıştır. Tartışan kadın, Hz. Peygamberin yanına gelmiş, onunla konuşuyordu. Ben de evin bir köşesinde oturmuştum. Ne dediğini duymuyordum. Bu sırada Allah Azze ve Celle : «Allah, kocası hakkında seninle tartışan...» âyetini inzal buyurdu. Âyeti sonuna kadar okudu. Buhârî, Tevhîd kitabında böyle rivayet eder. O ve A'meş, Temîm İbn Seleme kanalıyla Hz. Âişe'den bu hadîsi rivayet ederler. Neseî, îbn Mâce, İbn Ebu Hatim ve îbn Cerîr Taberî de değişik bir yolla A'meş'ten bu hadîsi rivayet ederler. İbn Hâtim'in A'meş kanalıyla... Hz. Âişe'den naklettiği rivayette Hz. Âişe şöyle der: Kulağı her şeyi işitmiş. Allah ne yücedir. Doğrusu ben Sa'lebe kızı Havle'nin sözünü duyuyordum. Ama bir kısmını da saklıyordum. O. kocasından dertlenerek şöyle diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü ,o gençliğimi yedi. Karnım onun için vâris bıraktı, Nihayet yaşım ilerleyip doğurma imkânı kalmayınca benden zihâr talâkıyla boşandı. Allah'ım, onu Sana şikâyet ederim. Hz. Âişe der ki: Çok geçmeden hemen Hz. Cebrail: «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir.» âyetini indirdi. İbn Ebu Hatim der ki: Onun kocası Evs tbn Sâmit idi. îbn Ebu Lehîa, Ebu'l-Esved kanalıyla Urve'den nakleder ki; bu kişi, Evs İbn Sâmit imiş. Evs'de biraz rahatsızlık vardı. Rahatsızlığı ortaya çıkıp şiddetlenince, karısından zıhâr telâkıyla ayrılır. Rahatsızlığı geçince de bir şey demezdi. Karısı Rasûlullah'a gelip bu konuda danıştı ve Allah'a şikâyette bulundu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir.» âyetini indirdi. Hişâm İbn Urve de babasından nakleder ki; o, rahatsızlığı olan bir kişi imiş. Sonra yukarıdakinin aynını tekrarladı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Cerîr İbn Hâzim'den nakletti ki; o, Ebu Yezîd'in şöyle konuştuğunu işittim, demiş : Ömer halkın içerisinde yürürken Sa'lebe kızı Havle denilen kadın, onunla karşılaştı. Kadın Ömer'i durdurdu, ö da durdu. Kadına yaklaştı ve başını ona doğru eğdi. İki elini omuzlarına koydu, nihayet onun ihtiyâcım giderdikten sonra kadın uzaklaştı. Bir adam dedi ki: Ey Mü'minlerin emîri, Ku-reyş'in erlerini şu yaşlı kadm için tuttun. Hz. Ömer dedi ki: Yazıklar olsun sana, bu kadının kim olduğunu biliyor musun? O; hayır, dedi. Hz. Ömer : Bu, Allah Teâlâ'nm şikâyetini yedi kat göğün ötesinden duyduğu kadındır. Bu- Sa'lebe kızı Havle'dir. Allah'a yemîn ederim ki geceye kadar benim yanımdan aynlmasaydı ben, onun ihtiyâcını giderin-ceye kadar onun yanından ayrılmazdım. Ancak namaz vakti gelir, namazımı kılar sonra dönüp onun ihtiyâcını giderirdim. Bu rivayet Ebu Yezîd ile Ömer İbn Hattâb arasmda munkatı' bir rivayettir. Bunlan başka vecihle de rivayet edilmiştir. Yine îbn Ebu Hatim der ki: Bize Münzir

İbn'Şâzân... Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Kocası hakkında tartışan kadın Sâmit'in kızı Havle'dir. Annesinin adı da Muâze'-dir. Allah onun hakkında da «İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.»- (Nûr, 33) âyetini inzal buyurmuştur. Ancak doğru olan, bu kadının Evs îbn Sâmit'in karısı Havle olmasıdır.[1]

2 — îçinizden zıhâr yapanların karıları onların anaları değildir. Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah Afüvv'dür, Gâfûr'dur.
3 — Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, aileleriyle temas etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir. Size böylece öğüt verilmektedir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.
4 — Kim de bulamazsa; temas etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış yoksulu doyurur. Bu, Allah'a ve Peygamberine îmân etmekte olduğunuz içindir. Bunlar .Allah'ın hudududur. Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Sa'd İbn tbrâhîm ve Ya'-kûb... Sa'lebe kızı Huveyle'nin şöyle dediğini naklettiler: Allah Teâlâ, Mücâdele sûresinin baş tarafını benim ve Sâmit oğlu Evs'in hakkında inzal buyurmuştur. Huveyle der ki: Ben onun yanındaydım ve o çok yaşlanmıştı, huyu kötüleşmişti. Huveyle der ki: Birgün yanıma geldi. Ben bir konuda ona başvurduğumda kızıp; sen bana, anamın sırtı gibisin, (zıhâr yaptı.) dedi. Huveyle der ki: Sonra çıktı ve bir topluluğun meclisinde bir süre oturdu, sonra yanıma geldi, bir de baktım ki; o, beni kendisine istiyordu. Huveyle der ki: Ben; Huveyle'nin nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; sen, bana el uzatamazsın. Allah ve Rasûlü bizim aramızda hükmünü verinceye kadar bana yaklaşamaz-sın. Çünkü diyeceğin sözü dedin, dedim. Huveyle der ki: O, beni yakaladı, ben ondan kaçındım. Nihayet bir kadının güçsüz düşmüş yaşlıyı mağlûb etmesi gibi ben de onu yendim ve üzerimden attım. Huveyle der ki: Sonra komşularımın yanına gittim, onlardan emânet bir elbise aldım ve çıkıp Rasûlullah'ın yanına vardım, huzurunda oturdum ve kocamdan gördüklerimi ona anlattım. Kötü ahlâkından dolayı uğradığım şeyleri dertlenerek bildirdim. Huveyle der ki: Rasûlullah (s-a.) bana hep : Ey Huveyle» amcanın oğlu yaşlı bir ihtiyardır, onun için Allah'tan kork, diyordu. Huveyle der ki: Allah'a andolsun ki, çok geçmeden nihayet benim hakkımda Kur'ân nazil oldu. Rasûlullah'ı bürümekte olan şey bürüdü, sonra rahatladı ve şöyle dedi: Ey Huveyi°. Allah Teâlâ senin ve arkadaşın hakkında bir âyet indirdi. Sonra bu sûrenin başından dördüncü âyetin sonuna kadar okudu. Huveyle der ki: Rasûlullah bana; ona git söyle de bir köle âzâd etsin, dedi. Huveyle der ki: Ben; Ey Allah'ın Rasûlu, onun köle âzâd edebilecek kadar bir şeyi yoktur, dedim. O buyurdu ki: Öyleyse ard arda iki ay oruç tutsun. Huveyle der ki: Allah'a andolsun ki; o, yaşlı bir ihtiyardır. Oruç tutacak gücü yoktur, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Öyleyse altmış miskine bir vesak hurma versin. (Vesak altmış sa' olup bir ölçü birimidir) Huveyle der ki: Ben; ey Allah'ın Rasûlü, onun yanında bu da yoktur, dedim. Huveyle der ki: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Biz, ona bir sepet hurmayla yardım ederiz. Huveyle der ki: Ben;

ey Allah'ın Rasûlü, ben de ona bir başka sepetle yardım ederim, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İsabet ettin ve güzel yaptın. Git, onun için bunu sadaka olarak ver, sonra da amcaoğluna hayrı tavsiye et. Huveyle der ki: Ben de böyle yaptım. Ebu Dâvûd, Sünen'inin Talâk kitabında, iki yolla bu hadîsi Muhammed İbn tshâk'dan nakleder. Orada bu kadının adımn Sa'lebe kızı Havle olduğu bildirilir. Ayrıca Sa'lebe oğlu Mâlik Kızı Havle de denir. Bazan bu kelime ism-i tasğîr şeklinde Huveyle olarak söylenir ki bunların arasında bir çelişki yoktur. Konuda hepsi birbirine yakındır. Allah en iyisini bilendir. Bu sûrenin baş tarafının nüzul sebebi konusunda sahîh olan rivayet budur. Seleme İbn Sahr'm hadîsine gelince, onun nüzul sebebi olabileceğine dâir bir emare yoktur. Ancak Allah Teâlâ bu sûrede köle âzâd etmek, oruç tutmak ve yemek yedirmek gibi konularla ilgili emirlerini indirmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel şöyle der : Bize Yezîd İbn Hârûn... Ansâr'dan Seleme İbn Sahr'dan rivayet etti ki; o, şöyle demiştir: Ben öyle bir adamdım ki, kadınlarla birleşme konusunda başkalarına verilmemiş güç bana verilmişti. Ramazân ayı girince Ramazân çıkana değin eşimle arama bir engel koy-dum. Geceleyin ona herhangi bir şekilde dokunmaktan kaçınıyordum. Sabaha kadar bu engele dayanıp kalıyordum. Böylece o engeli kaldırmaya gücüm yetmiyordu. O geceleyin bana hizmet ettiği sırada, bazı uzuvları göründü. Ben onu yakaladım. Sabah olunca kavmimin yanına gidip durumu onlara haber verdim ve : Beni Peygambere götürün ki durumumu ona anlatayım, dedim. Onlar : Hayır, Allah'a andolsun ki bunu yapmayız. Çünkü hakkımızda bir âyet inmesinden korkanz veya Rasûlullah (s.a.)in bizim hakkımızda üzerimizde utanç vesilesi olarak kalacak bir söz söylemesinden çekiniriz. Fakat sen git aklına geleni yap, dediler. Ben kalkıp Rasûlullah (s.a.)m yanına vardım ve ona haberimi ilettim. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Sen onunlasın. Ben; evet, ben onunlayım dedim. O : Sen onunlasm, dedi. Bön de; evet ben onunlayım, dedim. O : Sen onunlasın, dedi. Ben de; evet, ben işte oyum, Allah'ın benim hakkımdaki hükmünü uygula, ben bu hükme katlanacağım, dedim. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: Bir köle âzâd et. Ben elimle boynumun bir tarafına vurarak dedim ki : Hayır, seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki, karımdan başka mâlik olduğum bir şeyim yok. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İki ay oruç tut. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bu, benim başıma gelenler oruçtan başka bir şeyden mi sanki? Rasûlullah (s.a.); sadaka ver ,dedi. Ben; seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki; biz bu gecemizi, akşam bir şey yemeksizin aç geçirdik, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Züreyk oğullan kabilesinin zekâtını dağıtana git de, sana onu versin. Sen ondan altmış miskine bir vesâk hurma yedir, kalanını da ailene ve evine ayır, dedi. Seleme der ki: Kavmime dönüp dedim ki : Sizin yanınızda sıkıntı ve kötü fikir gördüm. Rasûlullah'm yanında ise bolluk ve bereket buldum. Bana zekâtınızı vermenizi emretti. Onu bana verin. Onlar da zekâtlarını bana verdiler. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu hadîsi bu şekilde rivayet ederler. Tirmizî ise, bunu kısaca zikreder ve hasen olduğunu bildirir. Âyetin akışından anlaşılan odur ki; bu kıssa Evs ibn Sâmit ile onun hanımı Sa'lebe kızı Huveyle'nin kıssasından sonra cereyan etmiştir. Nitekim iyice düşünülünce o ve bu kıssanın akışı bunu göstermektedir.
Husayf, Mücâhid'den naklen der ki: İbn Abbâs şöyle dedi: Karısıyla zıhâr talâkıyla boşanan ilk kişi Sâmit oğlu Ubâde'nin kardeşi Evs îbn Sâmit idi. Onun karısı ise

Mâlik oğlu Sa'lebe'nin kızı Havle idi. Zıhâr yemini yapıp ta bunun boşanma olabileceğinden korkunca Rasûlullah (s.a.)a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, Evs bana zıhâr yemini yaptı. Eğer biz ayrılacak olursak mahvoluruz. Karnım ondan dolayı büyüdü ve onun gelmesi yaklaştı. Kadın bundan dertleniyor ve ağlıyordu. Bu konuda bir şey vârid olmamıştı. Nihayet Allah Teâlâ bu sûrenin dördüncü âyetin sonuna kadar olan kısmını inzal buyurdu. Rasûlullah (s.a.) onu çağırıp buyurdu ki: Bir köle âzâd etmeye gücün yeter mi? O : Hayır ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a andolsun ki, buna gücüm yetmez, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah kendisi için biraz mal topladı ve onun yerine bir köle âzâd etti. Sonra da ailesine döndürdü. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti nakleder. Bu sebeple Abdullah İbn Abbâs ve çoğunluk bizim söylediğimiz görüşe zâhib olmuşlardır. Allah en iyisini bilendir. «İçinizden zıhâr yapanların kanlan onların anaları değildir.» kelimesi, kelimesinden türemiştir. Câhiliyyet devrinde bir kişi kendisi ve karısı araşma bir engel koyunca ona : Sen benim anamın sırtı gibisin, derdi. Sonra İslâm şeriatında diğer organlar için de zıhâr hükmü bakî kaldı. Hep o zuhr kelimesine kıyâs iley-di. Câhiliyet döneminde zıhâr bir boşanmaydı. Allah Teâlâ bu ümmete bu konuda ruhsat tanıdı ve onu keffâret kıldı. Câhiliyyet döneminde yaptıkları gibi boşanma saymadı. Seleften birçok kişi böyle demiştir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'-tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Cahiliyyet devrinde bir erkek karısına; sen bana anamın sırtı gibisin, derse karısı ona haram olurdu. İslâm'da da ilk zıhâr yapan kişi Evs olmuştur. Onun nikâhı altında amcası Sa'-lebe'nin kızı Huveyle vardı. O karısına zıhâr yaptı. O, iki eline düşüp Senin bana haram oluşundan başka bir şey görmüyorum, dedi. Karısı da ona aynı şekilde söyledi. O karısına; Rasûlullah (s.a.)a git, dedi. Kadın, Hz. Peygamberin yanına geldi. Peygamberi hanımlardan birisinin Peygamberin saçını tararken buldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Huveyle, seninle ilgili bize bir şey emredilmedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) a âyet indirildi, o da dedi ki: Müjdeler ey Huveyle. Kadın : Hayırdır, deyince, Hz. Peygamber bu âyeti okumaya başladı. «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'-dir, Basîr'dir. İçinizden zıhâr yapanların kanları onların anaları değildir. Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah Afüvv'dür, Gafûr'-dur. Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip te sonra dediklerini geri alanların, aileleri ile temas etmeden Önce bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Huveyle dedi ki: Bizim kölemiz nerede ey Allah'ın Rasûlü? Ben-den başka kölesi yok vallahi. Rasûlullah (s.a.) devamını okuyarak: «Kim de bulamazsa; temas etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır.» buyurdu Huveyle dedi ki: Allah'a andolsun ki o, günde üç kez su içmezse gözü kör olur. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Buna da güç yetiremeyen altmış yoksulu doyurur.» Kadın dedi ki: Nereden? Bu, ancak kendi gibisini yedirmekten başka bir şey değildir. Rasûlullah (s.a.) bir vesâk'ın yansını istedi —ki bu otuz sâ' eder, vesâk ise altmış sa'dır.— Ve dedi ki: Altmış miskini doyursun ve senden geri dönsün Bu hadîsin isnadı kuvvetlidir, sağlamdır, ancak seyri garîbtir. Ebu'l-Aliye'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed îbn Abdurrahmân... Ebu'L Âliye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Düleyc kızı Havle ansâr'dan b» adamın nikâhı altındaydı. O adamın gözü zayıf, fakîr ve huyu kötü idi Câhiliyet ehlinin boşamalan şöyle idi: Bir kişi karısını boşamak istediği zaman ona; sen, bana anamın sırtı gibisin, derdi. Havle'nin ondar bir veya iki muhtaç çocuğu vardı. Bir gün bir konuda onunla tartışt ve o, Havle'ye : Sen bana anamın sırtı gibisin, dedi. Havle üzerine el bisesini geçirip Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber. Hz. Ai şe'nin evinde idi. Hz. Aişe Rasûlullah'm başının bir tarafım yıkıyordu Peygamberin yanına geldiğinde beraberinde çocuklan da vardı. Ded ki: Ey Allah'ın Rasûhı, kocamın gözü hastalıklıdır. Kendisi hiç bir şeyi olmayan fakır biridir ve huyu da çok kötüdür. Ben kendisiyle bir konuda tartıştım kızdı ve; sen bana anamın sırtı gibisin, dedi. Bununla beni boşamak istemedi. Çünkü benim ondan bir veya iki çocuğum var. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim bildiğim bir tek şey varsa, o da senin ona haram olmandır. Kadın dedi ki; Ben, bana ve çocuklarımın babasına verdiğinden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum. Ebu'1-Âli-ye der ki: Hz. Âişe dönüp Peygamberin başının öbür yansını da yıkadı. Kadın da Âişe ile beraber döndü ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kocamın gözleri sakattır, kendisi fakirdir, huyu da kötüdür. Benim ondan bir veya iki çocuğum var. Kendisiyle bir konuda tartıştım, kızdı ve; sen, bana anamın sırtı gibisin, dedi. Ancak bununla boşamak istiyor değildi. Havle der ki: Hz. Peygamber başını bana doğru çevirip dedi ki.: Senin durumunda, ona haram olmaktan başka bildiğim bir şey yoktur. Kadın dedi ki: Ben, bana ve çocuğumun babasına gelenden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum. Ebu'l-Âliye dedi ki: Hz. Âişe Rasûlullah'-ın yüzünün değiştiğini farketti ve bunun üzerine kadına geriye çekil, geriye çekil, dedi. Kadın geriye çekildi. Rasûlullah (s.a.) Allah'ın istediği bir süre ğaşy içinde durup kaldı. Vahiy kesilince dedi ki: Ey Âişe, kadın nerede? Hz. Âişe onu çağırınca, Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: Git ve kocanı bana getir. Kadın koşarak gitti ve kocasını getirdi. Bir de baktılar ki kocasının gözü zor görüyor, fakîr ve kötü huylu birisi. Rasûlullah (s.a.) : İşiten ve bilen Ahah'a sığınının, diye söze başladı ve : «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla, Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'dir, Basîr'dir... Kanlarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, aileleriyle temas etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir...» kavline kadar bu âyetleri okudu. Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle dedi: Kannla temas etmeden önce âzâd edecek bir köle bulabilir misin? Adam; hayır, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ard arda iki ay oruç tutabilir misin? dedi. O; seni hak ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki ben, iki veya üç kez ye^ mek yemeyecek olursam gözüm neredeyse kör olup kapanır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Altmış yoksulu doyurabilir misin? O; hayır, ancak sen bana yardım edersen doyururum, dedi. Ebu'l-Âliye der ki: Rasûlullah (s.a.) ona yardım etti ve altmış yoksulu doyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, boşanmayı değiştirip zıhâr yemini haline getirdi. İbn Cerîr Taberî de... Ebu'l-Âliye'den bu hadîsi bu şekilde rivayet eder, ancak onun rivayeti biraz daha muhtasardır.

Saîd İbn Cübeyr der ki: İlâ ve zıhâr câhiliyyet boşanmasıydı. Allah Teâlâ îlâyı dört ay olarak korudu, zıhâr için de keffâret koydu. İbn Ebu Hatim de benzer bir rivayeti

nakleder. İmâm Malik, «İçinizden» kavline dayanarak kâfirlerin bu âyetin muhtevasına dâhil olmayacaklarını söyler. Çünkü hitâb mü'minleredir. Cumhur ise bunun, çoğunluğun çıkışı şeklinde bir çıkış olduğunu, dolayısıyla o şekilde anlaşılama-yacağmı bildirerek cevab verir. Cumhur, «karılarınızdan» kavlini delil getirerek cariyenin zıhân olmayacağını bildiriri Dolayısıyla onların bu hitabın içinde yer almadığını belirtir.
«Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır.» Bir kişinin karısına; sen benim için anam gibisin, veya anamın sırtı gibisin veya benzer sözlerle hitâb etmiş olması kansını anası durumuna geçirmez. Onun anası, ancak onu doğurmuş olandır. Bu sebeple Allah Teâlâ; «Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah; Afüvv'-dür, Gafurdur.» buyuruyor. Onlar bâtıl ve boş söz söylüyorlar. Allah ise sizin câhiliyyet halinde yaptığınız şeyleri bağışlar. Konuşanın maksad-sız olarak ağzından kazara kaçırdığı sözler de böyledir. Nitekim Ebu Davud'un rivayetinde Rasûlullah (s.a.), karısına bacım diyen bir erkeğin sözünü işittiğinde; senin bacın o mu? demiştir. Böylece onun bu sözünü inkâr etmiş, ancak mücerred böyle demesine binâen karısını ona haram kılmamıştır. Zîrâ adamın kasdı bu değildir. Eğer bunu kasdet-miş olsaydı, mutlaka karısı kendisine haram olurdu. Zîra bacı, hala, teyze ve benzeri diğer mahremlerle ana arasında —sahîh olan kavle göre— bir fark yoktur.
«Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, aileleriyle temas etmeden Önce bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Selef ve mezhep imamları, «Sonra dediklerini geri alanlar» kavli konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki: Bu, zıhâr lafzını yeniden tekrarlamak demektir ki, bu görüş bâtıldır. İbn Hazm'ın tercih ettiği görüş ile Dâvûd (ez-Zahirî) un görüşü de budur. Ebu Amr îbn Abdülberr, Dükeyr îbn Eşecc'den ve Ferrâ'dan bu görüşü nakleder. Kelâm ehlinden bir grubun da görüşü budur. Şafiî ise şöyle der: Bu, zı-hârdan sonra bir zaman onu boşamak imkânına erişip de boşamayaca-ğı bir süre susması demektir. Ahmed İbn Hanber de şöyle der : Bu, onun temasa dönmesi veya kasdetmesidir ki, bu keffâreti Ödemedikçe temas onun için helâl olmaz. İmâm Mâlik'den-ise şöyle dediği nakledilir. Bu, temas ve temastan kaçınmayı azmetmektir. Yine onun; bu cimâ'dır, dediği de nakledilir. Ebu Hanîfe der ki: Bu, kişinin onu haram kıldıktan sonra zıhâra dönmesidir ve üzerinde bulunduğu câhiliyyet durumunu ortadan kaldırmasıdır. Ne zaman kişi karısına sırtını dönerse, keffâret-ten başka bir şeyin kaldırmayacağı bir haram oluşla onu kendisine haram kılmış olur. Hanefîler de onun bu görüşüne katılmışlardır. Leys îbn Sa'd da bu görüşü benimser. İbn Lehîa der ki: Bana Atâ, Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Sonra dediklerini geri alanlar» kavli İle kendilerine haram kıldıkları temasa yeniden dönenlerin kasdedildiğini söylemistir. Hasan el-Basrî, ise ferce duhûlün kastedildiğini söyler. O, kef-fâret vermeden önce fercin dışından duhûlde bir beis görmezdi. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan «Aileleriyle temas etmeden önce» kavli ile nikâhın kasdedildiğini söyler. Atâ, Zührî, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demiştir. Zührî ise; zıhâr yapan kişinin keffâret vermedikçe hanımım öpemeyeceğini ve okşayamayacağım bildirir.
Sünen sahipleri, îkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; adamın biri şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü- ben karımla zıhâr yaptım, sonra keffâret vermeden

onunla birleştim. Rasûlullah buyurmuş ki: Allah sana merhamet etsin, seni buna sevkeden şey neydi? Adam demiş ki: Ben ayın aydınlığında onun halhallarını gördüm. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'ın sana emrettiğini yapmadan önce bir daha ona yaklaşma. Tirmizî bu hadîs; hasen, sahihtir, der. Ebu Dâvûd ve Neseî de İkrime'den bu hadîsi nıürsel olarak rivayet ederler. Neseî bunun doğru olmaya daha uygun bir rivayet olduğunu bildirir.
«Bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Birleşmeden Önce sağlıklı bir köleyi âzâd etmeleri îcâbeder. Burada «köle» lafzı mutlak olarak vârid olmuştur, dolayısıyla îmân kaydıyla mukayyed değildir. Halbuki kati kef-fâretinde kölenin îmân kaydıyla mukayyed olması îcâbeder. Şafiî merhum burada mutlak olarak belirtilen hükmü; aralannda sebebin bir olması nedeniyle, orada mukayyed olarak zikredilen hükme hamletmiş-tir ki bu, köle azadıdır. O, bu görüşünde Mâlik'in kendi senediyle Muâ-viye İbn Hakem'den naklettiği siyâhî câriye kıssasına dayanmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) : Onu âzâd et, çünkü o inanmıştır, demiştir. Ah-med Müsned'inde, Müslim de Sahîh'inde bu rivayeti naklederler.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Yûsuf İbn Mûsâ... Abdullah îbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti": Rasûlullah (s.a.)a bir adam geldi ve ben karımla zıhâr yaptım. Ancak sonra onunla keffâret vermeden birleştim, demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah Teâlâ «temas etmeden önce» buyurmuyor mu? demiş. O : Karım ilgimi çekti, demiş. Rasûlullah (s.a.) da keffâret verinceye kadar kendini tut, demiş. Sonra Bezzâr der ki: Abdullah İbn Abbâs'tan bundan daha güzel bir rivayet nakledllemez. Çünkü râvîler arasında yer alan İsmâîl îbn Müslim onunla konuşmuştur ve ilim ehlinden pekçok cemâat ondan rivayet nakletmiştir. Bu konuda keffâretten başka bir şey emretmediği bildirilir.
«Size böylece öğüt verilmektedir.» Bu öğütle men'olunmaktasınız. «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizin için uygun olandan haberdârdır ve sizin ahvâlinizi bilendir.
«Kim de bulamazsa; temas etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış yoksulu doyurur.» Bu konuda vârid olan hadîsler yukarıdaki sıraya göre daha önce geçmişti.
Ramazân'da karısıyla temasta bulunan kişinin kıssası da Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olduğu şekilde kaydedilmişti.
«Bu, Allah'a Ve Peygamberine îmân etmekte olduğunuz içindir.» Biz bu hükmü bunun için koyduk. «Bunlar, Allah'ın hudududur.» Allah'ın haramlarıdır, sakın ona girmeyeseniz. «Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır.» İnanmayıp bu şeriatın ahkâmına bağlanmayanlar için. Onların belâdan kurtulacaklarını sanmayın. Asla mes'ele onların söyledikleri gibi değildir. Aksine onlar için dünya ve âhirette elîm bir azâb vardır.[2]

5 — Allah'a ve Rasûlüne muhalefet edenler kendilerinden öncekiler nasıl alçaltıldı ise öyle alçaltılacaklardır. Halbuki Biz, apaçık âyetler indirimsizdir.
Ve küfredenlere horlayıcı bir azâb vardır.
6 — O gün Allah; onların hepsini diriltecek ve kendilerine işlediklerini haber verecektir. Allah, onları bir bir saymıştır. Ama kendileri unutmuşlardır. Ve Allah her şeye şâhid'dir.

7 — Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur, beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir. Sonra, bütün yaptıklarını kıyamet günü kendilerine haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ kendisine ve Rasûlüne karşı gelip şeriatına direnenlerin durumunu haber vererek «Öncekiler nasıl alçaltüdıysa öyle alçaltılacaklardır.» buyuruyor. Daha önce kendilerine benzeyenlere nasıl yapıldıysa onlara da aynı şekilde davramlacak, horlanılacak, lanetlenip rüsvây edileceklerdir. «Halbuki Biz, apaçık âyetler indirimsizdir.» Büyüklük taslayan azgın kâfirden başka kimsenin direnip muhalefet etmeyeceği apaçık âyetler indirmişizdir. «Ve küfredenlere horlayıcı bir azâb vardır.» Allah'ın şeriatına bağlanıp boyun eğmekten ve ona ittibâ' etmekten kaçınıp büyüklenmelerine karşılık onlara horlayıcı bir azâb vardır.
«O gün Allah; onların hepsini diriltecek.» Bu gün kıyamet günüdür. Allah öncekileri ve sonrakileri bir tepede toplayacaktır. «Ve kendilerine işlediklerini haber verecektir.)) Yapmış oldukları iyilik veya kötülüğü kendilerine haber verecektir. «Allah, onları bir bir saymıştır.» Allah onları zabtedip aleyhlerinde olmak üzere saklamıştır. Halbuki kendileri yapmış oldukları şeyleri unutmuşlardır. «Ve Allah her şeye şahid' dir.» O'nun gözünden hiç bir şey kaçmaz. O'na hiç bir şey gizli kalmaz ve O, hiç bir şeyi unutmaz.
Sonra Allah Teâlâ'nın bilgisinin mahlûkâtmı kuşattığını ve onların durumlarına muttali* olup sözlerini duyduğunu ve nerede, nasıl olurlarsa olsunlar yerlerini göreceğini haber vererek buyuruyor ki: «Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur.» Üç kişi yalnız başlarına bir yerde gizlenecek olsalar, dördüncü mutlaka O'dur. «Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir.» Onların durumuna muttali' olur, sözlerini duyar, gizli ve fısıl-daşarak söyledikleri her şeyi işitir. Allah Teâlâ onların durumunu bilip duymasına rağmen kendi aralarında gizlice yaptıkları konuşmaları da melekleri kaydederler. Nitekim başka sûrelerde şöyle buyurur : «Bilmezler mi ki Allah; onlann içlerinde gizlediklerini de, fısıltılarını da bilir. Ve Allah, gaybları çok iyi bilendir.» (Tevbe, 78) ve yine «Yoksa kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.» (Zuhruf, 80) buyuruyor. Bu sebeple birden çok kişi, bu âyetteki Allah'ın beraberliğinden maksadın, ilminin beraberliği olduğu konusunda icml bulunduğunu belirtmişlerdir. Şüphesiz ki bunu istediğinde O'nun kulağıyla beraber ilmi de insanları kuşatmıştır. Gözü ise onlara nüfuz eder. Hak Sübhânehû ve Teâlâ mahlûkâtına muttali'dir. Onların hiç bir şeyi O'nun gözünden kaçmaz.
«Sonra bütün yaptıklarını kıyamet günü kendilerine haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.» tmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Âyet-i kerîme bilgi ile başladı ve bilgi ile son buldu.[3]

8 — Gizli gizli konuşmaktan men'edildikleri halde, men'edildikleri şeyi yapmaya kalkışanlarla günâh işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanları görmedin mi? Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar. Kendi aralarında da: Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi? derler. Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.
9 — Ey îmân edenler, aranızda gizli konuşacağınız zaman; günâhı, düşmanlığı ve Peygambere isyanı fısıldaş-mayın. Birr'i, takvayı konuşun ve huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.
10 — Gizli konuşmalar, ancak îmân edenleri üzmek için şeytândandır. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlara hiç bir şeyle zarar veremez. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

îbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakletti ki; o «Gizli gizli konuşmaktan men'edildikleri halde, men'edildikleri şeyi yapmaya kalkışanlarla günah işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanları görmedin mi?» kavli ile kasdedilenlerin yahûdî-ler olduğunu söylemiştir. Mukâtil İbn Hayyân da böyle der ve şunu ekler : Rasûlullah (s.a.) ile yahûdîler arasında bir sözleşme vardı. Peygamberin ashabından bir kişi onların yanlarına uğradığında, kendi aralarında oturup fısıldaşıyor ve gizlice konuşuyorlardı. Öyle ki mü'min, onların kendisini Öldürmek içiri gizlice planlar kurduklarım veya mü'-minin hoşlanmayacağı bir şey yapmakta olduklarım sanıyordu. Mü'min bunu görünce onlardan korkuyor ve onların güzergâhından geçen yolunu terkediyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber yahûdîleri gizlice konuşmalardan nehyetti. Onlar ise bundan vazgeçmeyip yine gizlice fısıl-daşmalanna devam ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti inzal buyurdu.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini nakletti: Biz münavebeli olarak Hz. Peygamberin yanında geceliyor, geceleyin herhangi bir şey zuhur eder veya bir ihtiyâcı olursa onu karşılamaya çalışıyorduk. Nihayet bir gece nöbet tutanlann sayısı çoğaldı. Öyleki biz gruplaşıp konuşmaya başladık. Bu sırada Rasûlul-lah (s.a.) yanımıza çıkageldi ve dedi ki: Bu gizli konuşmalar da ne? Siz gizli konuşmalardan nehyedilmediniz mi? Biz; ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a tevbe ederiz. Yalnızca Mesîh (a.s.)den bahsediyorduk, dedik. Bunun üzerine yumuşayarak buyurdu ki: Benim, sizin için ondan daha çok korkmakta olduğum bir şeyi size haber vereyim mi? Biz; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, gizli şirktir. Bir kişinin başka bir kişinin yerine çalışmak için koyulmasıdır. Bu rivayetin isnadı garîb olduğu gibi râvîler arasında bazı zayıf kişiler de vardır.
«Günâh işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanlan görmedin mi?» Kendi aralarında günâh sözler konuşanlan görmedin mi? Bu kendilerine âit sözlerdir. Düşmanlık ise, başkalarını ilgilendiren sözlerdir. Rasûlullah'a isyan ve muhalefet de düşmanlık ta'birinin içinde yer alır. Onlar bu düşmanlık üzerinde ısrar edip birbirlerine onu tavsiye etmektedirler.
«Sana geldikleri zaman; seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar.» tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi:

Rasûlullah (s.a.)m huzuruna yahûdîler gelip; ey Ebu'l-Kâsım, hastalık sana, anlamına dediler. Hz. Aişe de onlara cevab vererek sizin de üstünüze hastalık dedi. Hz. Âişe der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi: Ey Âişe, Allah Teâlâ muhakkak ki ağız bozukluğunu ve ağzı bozmayı sevmez. Ben dedim ki: İşitmiyor musun onlar sana hastalık olsun diyorlar? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen de duymuyor musun ben onlara size de, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar.» âyetini indirdi. Sahîh bir rivayette de Hz. Âişe'nin onlara şöyle dediği bildirilir : Hastalık, yergi ve lâ'net sizin üzerinize olsun. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Onların bizim için diledikleri kabul edilmez ama, bizim onlar için dilediklerimiz kabul edilir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashâbıyla beraber oturduğu bir sırada bir yahûdî yanlarına gelmiş ve kendilerine selâm vermiş, onlar da yahûdî'nin selâmını reddetmişler. Allah peygamberi buyurmuş ki: Onun ne dediğini biliyor musunuz? Onlar; ey Allah'ın Rasûlü selâm verdi, demişler. Hz. Peygamber : Hayır, üzerinize hastalık olsun, dininizde birbirinize zehir veriniz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onu geri iade edin. Onlar da iade ettiler. Allah'ın Rasûlü dedi ki : Sizin üzerinize de hastalık olsun mu dedin? Onlar; evet. dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ehl-i kitâbdan bir kimse size selâm verirse, siz de ona; sana da, diye cevab verin. Yani söylemiş olduğun şey senin de üzerine olsun, deyin. Enes'in hadîsinin aslı sahih kitablarda tahrîc edilmiştir. Bu hadîs de Hz. Âişe'-den aynı şekilde sahih olarak nakledilmiştir. «Kendi aralarında da : Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi? derler.» Yani onlar, hem böyle yaparlar hem de sözü tahrif edip selâmı anlamsızlaştırarak selâmet dileme yerine, gizlice küfrederler ve bunu yaparken de kendi kendilerine derler ki: Eğer bu adam peygamber olsaydı Allah Teâlâ bizim onun hakkında gizlice söylediklerimizden dolayı bizi azâblandırırdı. Çünkü Allah, bizim gizlediklerimizi bilir. Eğer bu adam Hak Peygamber olmuş olsaydı, Allah Teâlâ bize hemencecik bu dünyada ceza verirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar için : «Onlara cehennem yeter.» buyuruyor. Ahiret diyarında cehennem onlar için kâfidir. «Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki: Yahudiler Hz. Peygambere hastalık senin üzerine olsun, derlerdi. Sonra da kendi içlerinden : ((Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi?» derlerdi. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nazil oldu. Bu hadîsin isnadı hasendir. Ancak hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Münafıklar Hz. Peygambere selâm verdikleri zaman; hastalık senin üzerine olsun, derlerdi. Bunun için Allah Teâlâ «Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.» buyurmuştur.
Sonra Allah Teâlâ, mü'min kullarını edebe davet ederek kâfirler ve münafıklar gibi olmamalarını bildiriyor ve : «Ey îmân edenler, aranızda gizli konuşacağınız zaman; günâhı, düşmanlığı ve Peygambere isyanı fısıldaşmaym.» buyuruyor. Yani ehl-i kitâb ile ve onların sapıklıktaki yoldaşlarından olan câhil kâfirlerin fısıldaştıkları gibi siz de fı-sıldaşmayın. «Birr'i, takvayı konuşun ve huzurunda toplanacağınız Al-

lah'tan korkun.» Allah Teâlâ sizin yaptığınız ve söylediğiniz şeylerin hepsini sayıp toplamıştır, ve bunu size bildirecek ve sonra da ona göre sizi cezalandıracaktır. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki : Bize Behz ve Afvân... Safvân'dan naklettiler ki; o, şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Ömer'in elini tuttuğum sırada bir adam onun karşısına çıkıp dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın kıyamet gününde fısıldaşmayla ilgili neler söylediğini duydunuz mu? O, dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duy-dum : Allah Teâlâ mü'min kula yaklaşır ve onu Örtüsü altına alarak halktan korur ve günâhlarını ona ikrar ettirerek buyurur ki: Şu günâhı biliyor musun? Şu günâhı biliyor musun? Şu.günâhı biliyor musun? Nihayet ona günâhlarını ikrar ettirdikten sonra ve kişi kendisinin mah-volduğunu anladıktan sonra buyurur ki : Doğrusu Ben, onu dünyada senin için gizlemiştim. Bugün ise onu bağışlıyorum. Sonra ona iyilikler kitabı verilir. Kâfirler ve münafıklara gelince, şâhidler onlar için derler ki: «Rablarına yalan uyduranlar bunlardır. Bilin ki, Allah'ın lâ'ne-ti zâlimlerin üzerinedir.» (Hûd. 18) Bu hadîsi Buharı ve Müslim Katâ-de'den tahrîc etmişlerdir. «Gizli konuşmalar, ancak îmân edenleri üzmek için şeytândandır. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlara hiç bir şeyle zarar veremez. Mü' minler Allah'a tevekkül etsinler.» Gizli konuşmalar Yani mü'mine kötülük vehmi verecek şekilde fısıldaşmalar, ancak îmân edenluri üzmek için şeytândandır. Gizli konuşmalar îmân edenleri üzmek için ancak şeytândandır. Bu tür tavırlar şeytanın baştan çıkarması ve hoş göstermesi sonucu sâdır olur. Maksad, îmân edenleri üzmek ve onları rahat-sız etmektir. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça bu, onlara zarar verebilecek değildir. Kim bundan bir şey hissederse Allah'a sığınsın ve Allah'a tevekkül etsin. Çünkü Allah'ın izniyle hiç bir şey ona zarar veremez. Sünnet-i Seniyye'de mü'minlere eziyet bahis mevzuu olduğu için gizli konuşmaların yasaklandığına dâir pek çok haber vârid olmuştur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Mes'ud'tan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Siz üç kişi olduğunuzda arkadaşının dışında iki kişi birbiriyle fısıldaşmasın. Çünkü bu, onu üzer. Buhârî ve Müslim bu hadîsi A'meş'ten tahrîc etmişlerdir. Abdür-rezzâk der ki: Bize Ma'mer... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Siz üç kişi olduğunuzda, üçüncünün dışında iki kişi —onun izni olmadan— birbiriyle gizli konuşmasın. Çünkü bu onu üzer. Müslim bu hadîsi Ebu Rebî' ve Ebu Kâmil kanalıyla tahrîc etmekte münferid kalmıştır. Bu iki râvî de onu Hammâd İbn Zeyd kanalıyla Eyyûb'dan, o da Abdullah İbn Ömer'den nakleder.[4]

11 — Ey îmân edenler, size; meclislerde yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın. Kalkın, denince de kalkın ki, Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarından haberdârdır.

Allah Teâlâ mü'min kullarına edeb öğreterek ve meclislerinde birbirlerine karşı iyi davranmalarını emrederek buyuruyor ki: Ey îmân edenler; size; meclislerde yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın. Bazıları «meclislerde» kelimesini müfred olarak, mecliste, diye okumuşlardır. Ceza, amelin cinsinden olduğu için Allah Teâlâ; «yer açın ki, Allah-da size açsın.» buyuruyor. Nitekim sahîh hadîste şöyle buyurulur : Kim Allah için bir mescid yaparsa; Allah da onun için cennette

bir ev yapar. Bir başka hadîste de şöyle buyurulur : Kim bir darda kalmışı bollaştırırsa, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylaştırır. Kim bir müslümanm ayıbını örterse, Allah da onun ayıbını örter.
Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardı-mındadır. Bu ifâdelerin benzeri pek çoktur. Bunun için Hak Teâlâ «Yer açın ki, Allah da size açsın.» buyuruyor.
Katâde der ki: Bu âyet zikir meclisleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar bir kişinin meclislerine geldiğini gördüklerinde, Rasûlul-lah (s.a.)m yanında oturdukları yere sıkıca sarılırlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, birbirlerine yer açmalarını emir buyurdu. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet Cum'a günü nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) o gün sofada idi ve yer de dardı. O. muhacir ve ansârdan Bedir ehlini ağırladı. Bedir ehlinden bir grup geldiler. Onlardan önce meclis doldurulmuştu. Onlar Rasûlullah'ı ayakta bekleyip dediler ki: Ey Allah'ın peygamberi, selâm olsun sana. Allah'ın rahmet ve bereketi de senin üzerine olsun. Hz. Peygamber onların selâmını iade etti. Sonra onlar mecliste bulunan topluluğa da selâm verdiler. Topluluk da onların selâmım iade etti. Onlar ayakta dikilmiş duruyor ve kendilerine yer açılmasını bekliyorlardı. Hz. Peygamber onlann ayakta durmalarına vesile olan şeyi biliyordu. Ne var ki onlara yer açılmamıştı. Bu, Hz. Peygambere ağır geldi ve çevresinde bulunan muhacir ve ansâr'dan Bedir harbine katılmamış olanlara dedi ki: Ey falan kalk, ey falan sen de kalk. Hz.
Peygamber Bedir ehlinden muhacir ve ansânn ayakta kalanların sayıca diğerlerini kaldırıyordu. Bu durum yerinden kaldırılanlara ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) onlann bu durumdan hoşlanmadıklarını yüzlerinden anladı. Münafıklar dediler ki: Arkadaşlarınızın insanlar arasında âdil davrandığını iddia edenler sizler değil misiniz? Allah'a andolsun ki daha önce bunlara âdil davrandığını görmemiştik. Bir grup mecliste yerlerini aldılar, peygamberlerine yaklaşmaktan hoşlandılar ama o, bunları kaldırdı ve yerlerine yavaş davrananlan oturttu. Bize ulaştığına göre Rasû-lullah (s.a.) bu durum üzerine şöyle buyurdu : Kardeşine yer açan kişiye Allah merhamet etsin. Bundan sonra hızlıca ayağa kalkıyorlardı ve topluluk kardeşlerine yer açıyordu. Bu âyet Cum'a günü nazil olmuştur. Bu haberi İbn Ebu Hatim rivayet eder. İmâm Ahmed ve Şâfü de Süfyân kanalıyla... Abdullah tbn Ömer'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :
Bir kişi oturduğu yerden kalkıp da bir başka kişiyi oraya oturtmasın. Ancak yer açın ve genişlik sağlayın. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi Nafi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den naklederler. Şafiî der ki: Bize Abdülmecîd... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.-a.) şöyle buyurmuş : Sizden biriniz Cum'a günü kardeşi için ayağa kalkmasın, ancak; yer açın, desin .Bu hadîs Sünen sahiplerinin şartlarına uygun olmakla beraber, onlar bunu tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Abdülmelik îbn Amr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir kişi oturduğu yerden kalkıp bir başka kişiyi oraya oturtmasın. Yalnız yer açın ki, Allah da size yer açsın. Ahmed İbn Hanbel aynı hadîsi Süreye tbn Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ancak onun lafzı şöyledir : Bir kişi bir başka kişi için mecliste ayağa kalkmasın. Ancak yer açın ki Allah da sizin için yer açsın. Bu hadîsin tahrîcinde Ahmed İbn Hanbel münferid'kalmıştır.

Fakîhler dışardan gelenlere ayağa kalkmamn caiz olup olmadığı konusunda değişik görüşler bildirmişlerdir. Kimileri; Efendinize ayağa kalkın, hadîsini delil getirerek buna ruhsat vermişler, kimileri de : Kişilerin kendisini ayakta karşılamasından hoşlanan kişi, cehennemden yerini hazırlasın, hadîsine dayanarak bunu men'etmişlerdir. Bazıları da mes'eleyi farklı mütâlâa ederek demişlerdir ki: Seferden gelene kalkmak caizdir. Vilâyet mahallinde yöneticiye ayağa kalkılır. Buna Sa'd îbn Muâz'ın kıssası delâlet eder. Çünkü o, Kurayza oğullarına Peygamber tarafından hakem ta'yîn edilmiş ve Rasûlullah (s.a.) onun geldiğini görünce müstümanlara : Efendinize ayağa kalkın, demiştir. Bu, sırf onun hükmünün daha geçerli olmasını sağlamak içindir. Allah en iyisini bilendir. Ayağa kalkmayı âdet haline getirmeye gelince; bu, acemlerin şiarıdır. Sünen kitâblarmda vârid olur ki ashâb için Peygamberden daha sevimli hiç bir kimse yoktur ve o geldiğinde, Peygamber için ayağa kalkmazlardı, çünkü Peygamberin bundan hoşlanmadığını çok iyi bilirlerdi. Yine Sünen kitâblarmda rivayet edilen bir hadîste Rasûlullah (s.a.)m, meclisin bittiği yerde oturduğu bildirilir. Ne var ki Rasûlullah nereye oturursa orası meclisin başı olurdu. Sahâbe-i Güzin de mertebelerine göre mecliste ona yakın yerlerde otururlardı. Ebu Bekir es-Sıddîk sağında, Ömer solunda otururdu. Genellikle Osman ve Ali önünde otururlardı. Çünkü onlar vahiy kâtibi idiler ve Peygamber bunlara oraya oturmalarını emrederdi. Nitekim Müslim'in rivayet ettiği bir hadîste A'meş... İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Benden sonra sizden emir ve nehiy sahipleri yer alsınlar. Sonra, onlardan sonra gelenler, daha sonra da onlardan sonra gelenler yer alsınlar. Bu, sırf Hz. Peygamberin söylediğini daha iyi anlamalarını sağlamak içindir. Bunun için Hz. Peygamber, Bedir ehlinden gelenleri oturtmak üzere bir topluluğu yerinden kaldırmıştır. Bunun sebebi ya o topluluğun Bedir ehli hakkında kusurlu davranmalarıdır veya Bedir ehlinin ilimden nasiplerini almalarını sağlamaktır. Nitekim onlardan öncekiler Peygamberin bilgisinden nasîblerini almışlardır. Ya da faziletli zevatın öne alınması gerektiğini öğrenmek için Rasûlullah (s.a.) böyle yapmıştır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Vekî'... Abdullah İbn Mes'ud' dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) namazda bizim omuzlarımızı sıvaziardı ve şöyle buyururdu : Saflarınızı düzeltin ve ayrı durmayın, sonra kaibleriniz de ayrılır. Emir ve yasak ehli olanlar önde bulunsunlar. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenler yer alsınlar. Ebu Mes'ud der ki: Bugün siz, ihtilâf bakımından en fazla olanlarsınız. Müslim ve Tirmizî dışında diğer Sünen sahipleri de A'meş kanalıyla bu hadîsi Ebu Mes'ûd'dan rivayet ederler. Rasûlullah (s.a.) m namazda emri böyle olup ta önce akıl sahiplerinin, sonra bilgi sahiplerinin yer alması gerekirse, namaz dışında bunun böyle olması daha uygundur. Ebu Dâvûd, Muâviye kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Saflarınızı düzeltin. Omuzlarınızın arasında aynı hizayı sağlayın, aralıkları kapatın ve kardeşlerinizin elini yumuşak tutun. Şeytân için ayrıklar bırakmayın. Kim bir safı bîrleştirirse, Allah da onu birleştirir. Kim de bir safı parçalarsa, Allah da onu parçalar. Bunun için Kurrâ'nın efendisi Übeyy İbn Kâ'b arka saflarda kaldığında, ön saftaki sıradan birisi çıkar ve o, ön safa girerdi. O, benden sonra emir ve yasak sahipleri yer alsınlar, hadîsine dayanırdı. Abdullah İbn Ömer de bir kişinin kendisi için kalktığı yere oturmazdı. Bu. yukanda zikrettiğimiz

hadîsin gereğine göre amel ettiğinden dolayı idi. Biz bu âyetle ilgili bu kadarcık örneklerle yetinellm. Aksi takdirde bunun teferruatlı olarak anlatılması başka yerleri faâb ettirir. Sahîh hadîste bildirilir ki:
Rasûlullah (s.a.) beraberinde bulunan halk ile birlikte oturduğu esnada üç kişi çıkagelmiş. Onlardan İkisi Rasûlullah (s.a.) a yönelmiş, üçüncüsü de gitmiş. O ikisi Rasûlullah'ın önünde durmuşlar. Onlardan birisi (meclis) halkasında bir boşluk bulup oturmuş, ikincisi halkın gerisine oturmuş, üçüncüsü de dönüp gitmiş. Rasûlullah (s.a.), İşini bitirince buyurmuş ki: Bu üç kişinin haberini size bildireyim mi: Birincisi Allah'a sığındı, Allah da onu sığındırdı. İkincisi utandı, Allah da ondan haya etti. Üçüncüsü dönüp gitti, Allah da ondan yüz çevirdi. Ah-med İbn Hanbel der ki: Bize Hattâb tbn Ziyâd... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bir kişinin izinsiz olarak iki kişinin arasını açması helâl değildir. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Üsâme îbn Zeyd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan bu hadîsi rivayet eder. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu bildirir.
İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve başkalarından «Yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın.» kavli hakkında şöyle dedikleri rivayet edilir Savaş meclislerinde yer açın. «Kalkın, denilince de kalkın ki...», kavlinin de; savaşa koşun, demek olduğunu söylemişlerdir. Katâde ise der ki: «Kalkın, denilince de kalkın ki...» kavli; hayra çağrıldığınız za man koşun, demektir. Mukâtil ise; namaza çağrıldığınız zaman ona kalkın, demektir, der.
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Ashâb Hz. Peygamberin evinde onun yanında bulundukları zaman, kalkıp gitmek istediklerinde her birisi en çok, en son çıkan olmayı arzuluyordu. Bazan bu Hz. Peygambere ağır geliyordu. Çünkü onun da kendi ihtiyâçları vardı. Böylece ayrılmaları emredildiği zaman hemen ayrılıvermeleri bildirildi. Nitekim Allah Teâlâ : «Şayet size; dönün, denilirse, dönün.» (Nûr, 28) buyurmuştur.
«Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizden biriniz, kardeşi yanına geldiğinde ona yer açınca veya kendisine çıkması emredildiğinde çıkınca bunu, kendisi için bir eksiklik olarak kabul etmesin. Bilakis bu, Allah katında yücelik ve meziyyettir. Allah Teâlâ bu durumu heba etmez, aksine onu yapanlara dünya ve âhirette mükâfat verir. Çünkü kim Allah için tevazu' gösterirse; Allah onun değerini yüceltir ve sânını yaygmlaştırır. Bunun için «Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.» buyuruyor. Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Buna müstehak olan ve olmayanı iyi bilir, tmâm Ahmed İbn Hanbsl der ki: Bize Ebu Kâmil... Ebu Tufeyl Âmir İbn Vâile'den nakletti ki; Nâfı' İbn Abd'ül-Hâris Us-fân'da Hattâb oğlu Ömer'e rastladı. Ömer onu Mekke'ye âmir olarak göndermişti. Ömer ona vâdî halkına kimi halef ta'yîn ettin? dedi. O da; İbn Ebzâ'yı halef ta'yîn ettim, dedi. Ömer îbn Ebzâ da kim? deyince o; kölelerinizden bir adam, dedi. Hz. Ömer onlara bir köleyi mi halîfe ta'yîn ettin? dedi. Nâfi' dedi ki: Ey mü'minlerin emîri, doğrusu o, Allah'ın kitabını okuyor, farzlan biliyor ve hüküm veriyor. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: Ama sizin peygamberiniz (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu Allah, bu kitab ile bir kavmi yüceltir ve bir başka kavmi de alçaltır .Müslim de bu rivayeti birden çok şekilde

Zührî kanalıyla Nâfi' den nakleder. Yine birden çok şekilde Hz. Ömer'den benzer rivayet nakledilir. Ben, ilim ve ilim ehlinin faziletine dâir hadîsleri Buhârî Şerhi'-nin ilim kitabında uzun uzadıya açıkladım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[5]

12 — Ey imân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka ve rin. Bu; sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer bir şey bulamazsanız, şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.
13 — Mahrem bir şey konuşntazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz? Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul etti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ, mü'min kullarına, Peygamberle gizlice bir şey konuşmak istediklerinde; Önceden kendilerini arıtan, temizleyen ve bu makama lâyık hâle getiren bir sadaka sunmalarını emrediyor. Ve «Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.» buyuruyor. Sonrada : «Eğer bir şey bulamazsanız; birşey araştırıp ta bulamazsanız, şüphesiz ki Allah, Gafurdur, Rahîm'dir, diyor. Allah, bir şeyi ancak ona güç yetirenlere emreder. Ve müteakiben «Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» buyuruyor. Peygamberlerle gizlice konuşmadan önce sadaka vermenin, sizin üzerinize devamlı ve gerekli bir hüküm olmasından mı korktunuz? «Fakat Allah, sizin tevbeleri-nizi kabul etti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Peygamberle konuşmadan önce sadaka vermenin vâcib olduğuna dâir hüküm daha sonra nes-hedilmiştir. Denildi ki : Bu âyetin neshinden önce Ebu Tâlib oğlu Ali'den başka kimse onunla amel etmemiştir. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Sadaka vermeden Peygamberle gizlice konuşmaktan alıkonuldular. Onunla yalnız Ebu Tâlib oğlu Ali gizlice konuştu ve önceden bir dînâr sadaka verdi. Sonra Hz. Peygamber ile gizlice konu-şarak ondan on Özelliği sordu. Bilâhare ruhsat emri indirildi. Veys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den nakleder ki; Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir : Allah'ın kitabında bir âyet var ki benden önce kimse onunla amel etmediği gibi, benden sonra da kimse onunla amel etmedi. Benim yanımda bir dînâr vardı, onun on dirhemini harcadım. Ben, Resûlulah (s.a.) ite gizlice konuşacağım zaman bir dirhem sadaka verirdim. Sonra bu hüküm neshedildi. Benden önce kimse onunla amel etmediği gibi, benden sonra da kimse onunla amel etmedi. Sonra Hz. Ali bu âyeti okudu : «Ey îmân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit...» İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Abd İbn Humeyd... Hz. Ali (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) : Gizlice konuşmadan önce bir dinar verilmesi konusunda ne dersin? dediğinde ,o; güç yetiremezler, demiş. Rasûlullah (s.a.) yarım dînâr deyince, o; güç yetiremezler, demiş. Rasûlullah (s.a.); ne dersin? diye tekrarlayınca o; bir arpa tanesi, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona; sen çok az veriyorsun, demiş. Hz. Ali demiş ki: Benim vâsıtamla Allah ümmetten bu emri hafifletti ve «Ey îmân edenler : Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin... Mahrem bir şey konuşmazdan önce. sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» âyeti böylece nazil oldu. Tirmizî

de bu hadîsi Süfyân îbn Vekî' kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder. Hz. Ali, bu rivayete göre der ki: «Ey îmân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber bana : Bir dînâra ne dersin? dedi. Ben de : Buna güç yetiremezler, dedim.
Ve hadîsi aynen yukardaki gibi zikreder, sonra da; bu hadîs, hasendir, garîbtir, ancak bu yolla bilmekteyiz, der. Sonra hadîste geçen «bir arpa tanesi» ifâdesinin, bir arpa tanesi ağırlığında altın deme"k olduğunu bildirir. Ebu Ya'lâ da bu hadîsi Ebu Bekr İbn Şeybe kanalıyla... Hz. Ali' den rivayet eder.
Avfî, İbn Abbas'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini bildirir : Müslümanlar Peygamberle gizlice konuşmazdan önce, bir sadaka sunarlardı, fakat zekât emri nazil olunca, bu, neshedildi. Ali İbn Ebu Talha da Abdullah İbn Abbâs'tan «Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir : Müslümanlar Hz. Peygambere çok soru sordular da bu, ona ağır geldi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamberinin külfetini hafifletmek istedi. Bu emir gelince, insanlardan birçoğu sabretti ve sor-maktan çekindi. Bilâhare «Mahrem bir şey konuşmazdan önce., sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz? Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul etti. Şu. halde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» âyetini indirdi de onlara genişlik verdi ve sıkıntılarım giderdi. İkrime ve Hasan el-Basrî derler ki: «Mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan Önce sadaka verin.» kavlini daha sonraki «Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» kavli neshetmiştir. Saîd de Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan nakleder ki; insanlar Hz. Peygambere soru sordular ve onu sorularıyla yordular. Bu âyetle Allah Teâlâ onları peygamberinden ayırdı. İçlerinden bir kişinin Hz. Peygambere ihtiyâcı olursa, önceden bir sadaka vermedikçe Hz. Peygamberden o isteğini yerine getirmesini bekleyemezdi. Bu da onlara zor geldi, nihayet Allah Teâlâ : «Eğer bir şey bulamazsanız; şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetiyle ruhsat indirdi. Ma'mer Katâde'den nakleder ki : «Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» âyeti gündüzün bir saattan fazla kalmayarak neshedümiştir. Abdürrezzâk da aynı şekilde... Mücâhid'den nakleder ki Hz. Ali şöyle demiş : Benden başka kimse onunla amel etmedi. Nihayet o hüküm neshedildi. Mücâhid der ki: Hz. Ali'nin şöyle dediğini sanıyorum : Bu, ancak bir saat câri olmuştur.[6]

14 — Bakmaz mısın onlara ki| Allah'ın, kendilerine ga-zab ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir? Onlar; ne sizlerdendir, ne de onlardan. Ve bile bile yalan yere yemin etmektedirler.
15 — Allah, onlara şiddetli bir azâb hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür.
16 — Onlar, yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. îşte onlara horlayıcı bir azâb vardır.
17 — Onların malları da, oğulları da Allah katında kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ashabıdırlar ve orada ebediyyen kalacaklardır.

18 — Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi, O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten birşey üzerinde olduklarını sanırlar. îyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancılardır.
19 — Şeytân onlara baskın gelip Allah'ı anmayı unutturmuştur, tşte onlar, şeytânın taraf darlarıdır. îyi bilin ki, şeytânın tarafdârları muhakkak hüsrana uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ münafıkların kâfirleri gizlice dost edinmelerini reddediyor. Gerçekte ise münafıklar; ne mü'minlerle beraberdirler, ne de kâfirlerle. Nisa sûresinde buyurulduğu gibi: «Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamazsın.» (Nisa, 143) Burada ise : «Bakmaz mısın onlara ki; Allah'ın, kendilerine gazâb ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir?» buyuruyor. Yani yahûdîleri. Çünkü münafıklar onlara hoş görünmeye çalışarak gizlice onları dost ediniyorlardı. Müteakiben de «Onlar; ne sizlerdendir, ne de onlardan.» buyuruyor. Ey Mü'minler, gerçekten bu münafıklar ne sizlerden yanadırlar, ne de dost edindikleri yahûdîlerden yanadırlar. Devamla: «Ve bile bile yalan yere yemîn etmektedirler.» buyuruyor. Münafıklar yaptıkları yeminin yalan olduğunu bile bile yalan yere yemîn etmektedirler. Özellikle o l&'netli durumlarında sürekli yemîn ederler. Biz, onların durumundan Allah'a sığınırız. Çünkü onlar îmân edenlere rastlayınca; biz inandık- diyorlardı. Rasûlullah'm yanına gelince, yemîn ettikleri konuda yalan söylediklerini bile bile ona mü'min olduklarına dâir yemîn ediyorlardı. Onlar kendi söylediklerinin doğru olduğuna inanmıyorlardı. Her ne kadar söyledikleri mevcûd duruma uygun olsa da doğruluğunu kendileri kabul etmiyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ, onların îmân iddialarında yalan söylediklerine şehâdet ediyor. Müteakiben de şöyle buyuruyor : «Allah, onlara şiddetli bir azâb hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür.» Mlah Te|lâ, onların bu kötü davranışlarıyla yaptıkları şeye karşılık olarak elîm bir azâb hazırlamıştır. Onların bu kötü davranışları; kâfirleri dost edinmeleri, mü'minleri düşman edinerek onları aldatmaya çalışmışlardır. Bu sebeple Hak Teâlâ: «Onlar, yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular.» buyuruyor. Onlar, gizlice küfrettikleri halde îmân ettiklerini açıklayıp yalan yeminlerle îmândan kaçındılar. Onla-, rın gerçek durumlarını bilmeyen birçok kişi de doğru olduklarını sanıp onlara aldandılar. Böylece bazı insanlar onların vasıtasıyla Allah'ın yolundan alıkondular. .«İşte onlara horlayıcı bir azâb vardır.)) Yalancı yeminlerine vâsıta kılarak Allah'ın yüce adını horladıkları için, buna karşılık olmak üzere onlara da horlayıcı bir azâb vardır.
«Onların mallan da, oğulları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez.» Allah'ın azabı geldiği zaman, onların malları ve evlâdlan bunu engelleyemez. «Onlar cehennem ashabıdırlar ve orada ebediyyen kalacaklardır.)) Ve müteakiben Hak Teâlâ şöyle buyuruyor ; «Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün,» baştan sonra Allah onlardan hiç bir kimseyi bırakmaksızın kıyamet günü diriltip toplayacaktır ve o gün «Size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar» Kendilerinin dünyada insanlara yemîn ettikleri gibi, âhirette de Allah Azze ve Celle'ye kendilerinin hidâyet ve doğru yol üzerinde bulunduklarına dâir yemîn ederler. Çünkü bu dünyada bir şey

üzerinde yaşayan ve onunla ölen, öbür dünyada da o şey ile diriltilir. Onlar yeminlerinin, insanların yanında kendilerine fayda sağladığı gibi, Allah katında da fayda sağlayacağını sanırlar. Ve hükümlerini zahire göre yürütürler. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar.» buyuruyor. Böyle olduklarına dâir Rablarına yemîn ederler. Sonra Allah Teâlâi onların zanlanm reddederek : «İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancıdırlar.» buyuruyor ve onların yalancı olduklarına dâir haberi böylece te'kîd ediyor. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; ona Abdullah İbn Abbâs anlatmış : Hz. Peygamber odalarından birinin gölgesinde oturuyormuş. Yanında müslümanlardan bir topluluk da varmış. Gittikçe gölge kısahyormuş. Buyurmuş ki: Biraz sonra size, şeytânın iki gözüyle bakan bir insan gelecektir. O yanınıza geldiğinde kendisiyle konuşmayın. Mavili bir adam geldi. RasûluUah (s.a.) onu çağırıp kendisiyle konuştu ve dedi ki: Sen, falanca ve falanca niçin bana küfrediyorsunuz? O kişilerin isimlerini de saydı. İbn Abbâs der ki: Adam gitti, o kişileri çağırdı ve Hz. Peygambere yemîn ederek özür beyânında bulundular. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, «Size yemîn ettikleri gibi, O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancıdırlar.» âyetini indirdi. Ahmed İbn Hanbel iki yoldan, Semmâk kanalıyla İbn Abbâs'-tan bu hadîsi rivayet eder. İbn Cerîr Taberî de Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivayet eder. Ayrıca Süfyân es-Sev-rî kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu hadîsi tahrîc eder. Bunun isnadı sağlam olmakla beraber, diğer imamlar onu tahrîc etmemişlerdir. Bu kişilerin durumu, Allah Teâlâ'nm müşriklerinden bahsederken haber verdiği şu durum gibidir: «Sonra onların, sâdece : Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz. Bak, kendilerine nasıl yalan söylediler? Yalan yere uydurdukları kendilerinden nasıl kay bolu verdi?» (En'âm, 23-24).
«Şeytân onlara baskın gelip Allah'ı anmayı unutturmuştur.» Şeytân onların kalbine hâkim olmuş ve neticede Allah'ı anmayı unutturmuştur. Şeytân baskın geldiği kişilere, böyle yapar. Bunun için Ebu Dâvûd der ki; Bize Ahmed İbn Yûnus.., Ebu Derda'dan nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir : Bir kasabada veya çölde üç kişi bulunur da, onların arasında namaz kılınmazsa; muhak-kak şeytân onlara baskın gelir. Sen cemaata sanl. Çünkü kurt, ayrılanı yer. Zaide der ki: bununla cemâat ve namazın kasdedildiğini bildirdi. Müteakiben Hak Teâlâ: «İşte onlar, şeytânın tarafdârlandır. İyi bilin ki; şeytânın tarafdârları muhakkak hüsrana uğrayanların kendileridir.» Şeytânın baskın gelip te Allah'ın zikrini unutturduğu kimselerdir onlar.[7]

20 — Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenler; işte onlar, en çok zillete düşenlerle beraberdirler.
21 — Allah: Andolsun ki Ben ve peygamberlerim, elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Aziz'dir.
22 — Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin; kendi babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa Allah ve Peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah imân yazmış ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere

sokacaktır. Bunlar orada ebediyyen kalacaklardır. Allah, onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnûd olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin, Allah'ın hizbi, felaha erenlerin kendileridir.

Allah Teâlâ, Allah'a ve Rasûlune muhalefet eden inâdçı kâfirlerden haber veriyor. Bunlar Hakk'tan yüz çeviren ve hakîkata karşı çıkanlar olup, bir yanda kendileri, bir yanda şeriat, bir yanda onlar, bir yanda hidâyette olan kişilerdir ki; «En çok zillete düşenlerle beraberdirler.» Dünya ve âhirette en çok zillete düşen, doğru yoldan kovulup uzaklaştırılmış eşkiyâ ile beraber olan kimselerdir.
«Allah : Andolsun ki Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır.» Allah Teâlâ karşı konulamayan, alıkonulamayan takdirinin yer aldığı ilk kitabında böyle yazmış ve böyle hükmetmiştir. Bu yazı değiştirilmeyecektir. Buna göre; muhakkak ki zafer Allah'a, Allah'ın kitabına, Rasûlune ve mü'min kullarına aittir. Dünya ve âhirette bu böyledir ve akıbet elbette müttakîlerindir. Nitekim Ğâfir sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlaka yardım ederiz. O gün mazeretleri zâlimlere fayda vermez. Lanet onlann, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52) Burada ise : «Allah : Andolsun ki Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» buyuruyor. Kuvvetli ve izzetli olan zât, düşmanlarına gâlib olacağını yazmıştır. Bu, muhkem ve sağlam bir haber ve kesin bir emirdir. Dünya ve âhirette akıbet ve zafer muhakkak mü'minlerindir. Müteakiben de şöyle buyuruyor: «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin; kendi babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa, Allah ve Peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin.» Akrabaları da olsa, mü'minlerin Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenlere dost olduğunu göremezsin. Nitekim Âl-i îmrân sûresinde şöyle buyurur : «Mü'minleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim. böyle yaparsa; Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır. Allah size, kendisinden korkmanızı emrediyor. Dönüş Allah'adır.» (Âl-i îmrân, 28) Tevbe sûresinde ise şöyle buyuruyor : «De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, ka-bîleniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler, size Allah'tan ve Peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun.» (Tevbe, 24). Saîd îbn Abdülazîz ve başkası da der ki: Bu âyet, Ebu Ubeyde Âmir İbn Abdullah İbn Mücerrah' in Bedir günü babasını öldürmesi üzerine nazil olmuştur. Bu sebeple Hattâb oğlu Ömer kendisinden sonra halifeliğe altı kişinin seçilmesini aday gösterdiğinde; eğer Ebu Ubeyde yaşasaydı, onu halef ta'yîn ederdim, demiştir. Denildi ki ((Babaları da olsa» kavli, babasını öldürdüğü gün Ebu Ubeyde hakkında nazil olmuştur. «Oğullan» kavli de Bedir günü oğlu Abdurrahmân'ı öldürmek istediğinde Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olmuştur. «Kardeşleri» kavli ise, o gün kardeşi Ubeyd İbn Umeyr'i öldürmesi üzerine Mus'ab îbn Umeyr hakkında nazil olmuştur. (Sîret ve Ensâb kitablarmda bu olaya rastlanmamıştır.) «Veya akra-baları» kavli ise, aynı gün yakın bir akrabasını öldüren Ömer, Hamza. Ali ve Ubeyde İbn Haris hakkında nazil olmuştur. Hamza, Ali ve Ubeyde îbn Haris o gün,

Utbe'nin oğlu Utbe, Şeybe ve Velîd'i öldürmüşlerdi. Allah, en iyisini bilendir. Ben derim ki: Rasûlullah (s.a.) Bedir esirleri hakkında istişare ettiği zaman cereyan eden olay da bu kabildendir. Nitekim Ebubekir es-Sıddîk ona esirleri değiştirmesini ve onların ellerinde bulunanların müslümanlar için bir güç olarak alıkonulmasını işaret etmiştir .Halbuki onlar amca ve akrâbâ çocuklarıydı. O; belki Allah bunları hidâyete erdirir, diyordu. Ömer ise şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü, ben onun görüşünde değilim. Sen bana imkân ver falancayı —Ömer'in akrabası— öldüreyim, Ali'ye de imkân ver Akîl'i öldürsün. Falancaya da imkân ver, falancayı öldürsün ki, Allah Teâlâ bizim kalbimizde müşriklere karşı bir dostluk olmadığını iyice bilsin. Kıssa daha önce bütünüyle zikredilmişti.
«İşte onların kalbine Allah, îmânı yazmış ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir.» Allah ve Rasûlüne karşı gidenlere; babaları ve kardeşleri de olsa dostluk beslememe niteliği ile muttasıf olanların kalbine Allah, îmânı yani mutluluğu yazmış ve bunu kalbine yerleştirerek basiretini îmân ile süslemiştir. Süddî, «Allah îmânı yazmış» kavlini, îmânı kalblerine koymuştur, anlamını vermiştir. İbn Abbâs da «Ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir.» kavline; onları takviye etmiştir, anlamım vermiştir. «Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebediyyen kalacaklardır. Allah, onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnud olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felaha erenlerin kendileridir.» Bu âyetin tefsiri daha önce birkaç kere geçti. Ancak «Allah, onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnûd olmuşlardır.» kavlinde eşsiz bir sır gizlidir. Şöyle ki; onlar, Allah için akraba ve yakınlarının düşmanlığım kazandıklarından, Allah Teâlâ onlara kendi rızasıyla mukabele etmiş, verdiği nimetlerle onları hoşnûd kılarak karşılığım vermiştir. Yüce kurtuluş ve yaygın lütuf onlaradır.
«İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felaha erenlerin kendileridir.» Bunlar Allah'ın hizbi, yani kullan ve değer verdiği kimselerdir. «Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felaha erenlerin kendileridir.» Allah Teâlâ onların dünyâ" ve âhirette felah ve saadete erdiklerine dikkati çekiyor. Buna karşılık öbürleri ise şeytânın hizbidir. Şeytânın hizbinden olanlar için de ((Dikkat edin; şeytânın hizbi hüsrana uğrayanların kendileridir.» buyuruyor.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hârûn... Zeyyâl İbn Abbâd'dan nakletti ki; Ebu Hâzim, Zührî'ye şöyle bir mektup yazmış : İyi bil ki; makam iki makamdır. Birisi, Allah'ın dostlarının eliyle Allah'ın dostları için yürütüldüğü makamdır. Onlar kendilerini gizlice Allah'ın zikrine verenlerdir. Rasûlullah'ın dilinden onların niteliği şöyle belirtilmiştir: Allah gizlenenleri, müttakîleri ve iyileri sever. Onlar ki; kayboldukları zaman aranmazlar, hazır oldukları zaman çağrılmazlar, kalbleri hidâ-yet kandilidir. Onlar kapkaranlık fitnelerin hepsinden çıkıp kurtulurlar. İşte bunlar Allah'ın, kendileri hakkında «İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felaha erenlerin kendileridir.» buyurduğu Allah dostlarıdır. Nuaym İbn Hammâd... Hasan'dan nakleder ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ım, hiç bir fâsık ve fâcir için benim üzerimde bir el ve nimet bırakma. Çünkü bana vahyettiklerin arasında: «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin kendi ba-balan, oğullan, kardeşleri veya akrabâlan da olsa Allah ve Peygamberine muhalefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin.» buyuruyorsun. Süfyân der ki: Ashâb

bunun hükümdarların yanına girip çıkanlar için nazil olduğunu kabul ederlerdi. Ebu Ahmed el-Askerî de bunu rivayet eder.[8]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7767-7768
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7769-7776
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7776-7777
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7778-7781
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7782-7786
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7787-7788
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7789-7791
[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7792-7795

HAŞR SÛRESİ

Nadir Oğullan Gazvesi

HAŞR SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Göklerde olanlar da. yerde olanlar da Allah'ı tes-bîh eder. Ve O Azîz'dir, Hakîm'dir.
2 — O'dur ehl-i kitâb'tan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan. Halbuki siz, onların çıkacaklarını sanmıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağım sanmışlardı. Fakat Allah'ın azabı onlara hesâblamadıkları yerden geldi. Ve kalblerine korku saldı. Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey basiret sahihleri ibret alın.
3 — Şayet Allah, onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı, dünyada onları azâblandıracaktı ve onlar için âhirette de ateş azabı vardır.
4 — Bu; onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Her kim Allah'a karşı gelirse; muhakkak ki Allah, azabı şiddetli olandır.
5 — Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kes-meyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyle-dir. Bir de fâsıkları rüsvây etmek içindir.

Allah Teâlâ göklerde ve yeryüzünde bulunanların hepsiı An Allah'ı hamd ve takdîs ile tesbîh ettiğini, O'na ibâdet edip birliğini zikrettiğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyuruyor : «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (tsrâ, 44) «Ve O Azîz'dir.» Kendi zâtını koruyan tzzet sahibidir, «Hakîm'dir.» Takdir ve şeriatında hüküm sahibidir.
((O'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan.» Yani Nadîr oğullan kabilesine mensûb olan yahû-dîleri. tbn Abbâs, Mücâhid, Zührî ve bir başkası böyle derler. Rasûlul-lah (s.a.) Medine'ye geldiğinde, onlarla anlaşma yapmış ve kendilerinden, Hz. Peygamberle savaşmayacakları konusunda ahid almış ve onlara da kendileriyle savaşmayacağı konusunda söz vermişti. Ama onlar peygamber ile aralanndaki ahdi bozmuşlardı. Böylece Allah da kaçınılmaz olan intikama izin vermiş ve engellenmez olan hükmünü onların üzerine indirmiştir. Rasûlullah (s.a.), müslümanların göz dikmedikleri o sağlam burçlu kalelerinden onları çıkararak sürgün etmiştir. Onlar ise bu kalelerin kendilerini, Allah'ın yakalamasından koruyacağını sanıyorlardı.
Bu durum onlara Allah'a karşı bir şey sağlamadı. Akıllarına gelmeyen şeyler başlarına geldi. Rasûlullah (s.a.) onları Medine'nin dışına çıkarıp sürgün etti. İçlerinden bir grup Şâm üstlerindeki mer'âlara gittiler.. Ki, burası toplanma ve yayılma yeridir. Bir grup da Hayjjer'e gitti. Onlar develeriyle taşıyabileceklerini taşımak üzere oradan çıkarılmışlardı. Beraberlerinde taşıyabilecekleri şeyleri taşıyor, taşıyamayacakları şeyleri de tahrîb ediyorlardı. Bunun için Hak Teâlâ «Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey Basiret sahipleri ibret alın.» buyurmuştur. Allah'ın emrine muhalefet eden, Rasûlüne karşı çıkan ve O'nun kitabını yalanlayanların akıbetini düşünün. Nasıl dünya hayatında onları horlayıcı bir azaba müstahak kılmışsa âhirette de onları elîm bir azâb beklemektedir.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn Dâvûd... Peygamber'in ashabından bir adamdan nakletti ki; Kureyş kâfirleri, Abdullah İbn Übeyy ile Evs ve Hazrec kabilesinden putlara tapan kimselere mektuplar yazdılar. Bu, Bedir vak'asmdan önce idi. Ve o gün Rasûlullah (s.a.) Medine'de bulunuyordu. Dediler ki: Doğrusu siz, bizim arkadaşımıza kucak açtınız. Biz, Allah adına kasem ederiz ki; ya onunla savaşacağız veya onu siz oradan çıkarırsınız. Ya da biz, topluca üzerinize yürürüz ve sizinle savaşır, kadınlarınızı kendimiz için helâl sayarız. Abdullah İbn Übeyy ve beraberindeki puta tapanlara bu haber ulaşınca Peygamberle savaşmak üzere toplandılar. Bu durum Peygambere bildirilince, Rasûlullah onlarla buluşup dedi ki: Kureyş'in size tehdîdlert o dereceye baliğ oldu ki, onlar size, sizin kendinize hîle yapmak istediğinizden daha fazla tuzak kuracak değildir. Siz, çocuklarınızın ve kardeşlerinizin öldürülmesini mi istiyorsunuz? Peygamberin söylediğini duyunca ayrılıp gittiler. Bu haber Kureyş kâfirlerine ulaştı da onlar Bedir vak'asın-dan sonra yahûdîlere şöyle bir mektup yazdılar: Siz, hisar halkısınız. Ya bizim arkadaşımızla savaşırsınız veya biz şöyle ve .şöyle yaparız. O zaman da bizimle hanımlarınızın halhalları arasına hiç bir engel girmez. Mektubu alınca Nadir oğulları Hz. Peygambere verdikleri sözü çiğnemek üzere toplandılar ve Rasûlullah'a haber göndererek: Ashabından otuz kişiyi çıkar ve biz df hahamlarımızdan otuz kişiyi çıkaralım orta yerde buluşalım, seni dinlesinler. Eğer doğrularlar ve sana îmân ederlerse; biz de sana îmân ederiz, dediler. Ertesi gün olunca; Hz. Peygamber onları ordusuyla beraber muhasara etti ve kendilerine dedi ki: Allah'a andolsun ki siz, bana bir ahid vermedikçe bizden emin olamazsınız. Onlar ahid vermekten kaçındılar. O gün Peygamber onlarla savaştı. Ertesi gün Nadîr oğullarını bırakarak Kurayza oğullarını kuşattı ve onları da sözleşmeye davet etti. Onlar sözleşmeyi kabul edince, onlardan ayrılıp Nadîr oğullarını kuşattı. Nihayet onlar sûrdan aşağıya indiler. Hz. Peygamber Nadir oğullarını dışarı sürdü. Onlar evlerinin kapılan ve eşyalarından neyi bulurlarsa develeriyle taşıdılar. Nadir oğul-larının hurmalığı Hz. Peygambere tahsis edildi. Allah onu kendisine verip tahsis ederek şöyle buyurdu : «Allah'ın, peygamberine verdiği şeyler için, siz ne bir at, ne de bir deve sürdünüz.» Savaş yapmadan onları size verdi. Hz. Peygamber daha çok muhacirlere verip taksim etti. An-sâr'dan da çok muhtaç durumda olan iki kişiye taksim etti, başkalanna vermedi. Burası Fâtıma'nın çocuklarının elinde Rasûlullah'ın sadakası olarak kaldı.[1]

Nadir Oğullan Gazvesi

Şimdi kısaca Nadîr oğulları gazvesini özetlemeye çalışalım. Kendisinden yardım dilenilecek Allah'tır.
Mağâzî ve Sîyer sahiplerinin anlattıklarına göre; bu gazvenin sebebi şöyle idi: Maûne kuyusunda Rasûlullah'ın ashabı öldürüldüğünde onlar yetmiş kişiydiler. İçlerinden Amr İbn Ümeyye ed-Damrî kurtuldu. Yol boyunca Medine'ye dönerken Âmir oğullarından iki kişiyi öldürdü. Bu kabile ile Rasûlullah arasında bir sözleşme ve emân vardı ki Amr bunu bilmiyordu. Durumu Hz. Peygambere anlatınca Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: İki kişi öldürdün ki, ben onların diyetini ödeyeceğim. Nadîr oğullarıyla Âmir oğulları arasındaysa bir ahid ve sözleşme vardı. Rasûlullah

(s.a.) Nadir oğullarının yanına varıp bu iki kişinin diyetini ödeme konusunda onlardan yardım istedi. Nadîr oğullarının yurdlan Medine'nin Doğu tarafında birkaç mil uzaklıkta dışarıda bir yerde idi.
Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, «es-Sîre» isimli kitabında der ki; Sonra Rasûlullah (s.a.), Âmir oğullarından öldürülen bu iki kişinin diyeti için yardım istemek üzere Nadîr oğullarına gitti. Bu iki kişiyi Amr İbn Ümeyye ed-Damrî Öldürmüştü. Diyet isteğine sebep de Rasûlullah (s.a.) in onlarla yapmış olduğu komşuluk akdi idi. Bana Yezîd îbn Rûmân böyle anlattı. Nadîr oğulları ile Âmir oğulları arasında da bir sözleşme ve andlaşma vardı. Rasûlullah (s.a.) onların yanma vanp kendilerinden öldürülen bu iki kişinin diyeti konusunda yardım istediğinde onlar : Evet ey Ebu'l-Kâsım, bizden yardım istediğin konuda seni memnun edecek şekilde yardımcı oluruz, dediler. Sonra birbirleriyle başbaşa kalıp dediler ki : Siz bu adam için böyle bir fırsat bir daha bulamazsınız. Rasûlullah (s.a.) evlerinin duvarlarından birinin yanında oturuyordu. Sizden hangi kişi şu evin üstüne çıkar ve onun üzerine bir kaya atar da bizi rahatlatır? dediler. Bu iş için onlardan Amr İbn Cuhâş İbn Kâ'b gönüllü olarak atıldı ve; ben yaparım, dedi. Söylediği gibi Hz. Peygamberin üzerine bir kaya atmak üzere dama çıktı. Rasû-lullah (s.a.) aralarında Ebubekir, Ömer ve Ali gibi ashâbtan bir grubun bulunduğu bir cemaatla beraber bulunuyordu. Bu esnada onların yapmak istedikleri konuda semâdan bir haber geldi. Rasûlullah (s.a.) kalkıp Medine'ye doğru geri döndü. Hz. Peygamberin ashâbıyla beraber ortadan kaybolması üzerine onlar Peygamberi aramaya koyuldular. Medine'den gelen bir adama rastladılar ve ona sordular. O; Peygamber'i Medine'ye giderken gördüm, dedi. Hz. Peygamber gelince ashâb onun yanında toplandı. Rasûlullah da onlara yahûdîlerin. kendisini öldürmek istediklerini bildirdi. Onlarla savaşmak ve üzerlerine yürüyüş için hazırlık yapmak üzere emir verdi. Sonra üzerlerine gitti, onlar kalelerine çekildiler. Rasûlullah (s.a.) hurmaların kesilmesini ve yakılmasını emretti. Onlar yüksek sesle şöyle bağırdılar : Ya Muhammed; doğrusu sen, bozgunculuğu yasaklar ve bozgunculuk yapanı kınardın. Hurmaları kesmek ve yakmak da ne oluyor öyleyse? Hazrec kabilesine mensûb Avf oğullarından, aralarında Abdullah İbn Übeyy, Vedia, Mâlik, Sü-veyd ve Dâis gibi kimselerin bulunduğu bir topluluk Nadîr oğullarına haber göndererek direnip dayanmalarını bildirdiler ve; biz sizi teslim etmeyiz, savaşırsanız biz de sizinle birlikte savaşırız, dışarı çıkarsanız biz de sizinle birlikte çıkarız, dediler. Böylece onlar kendilerine gelecek yardımı beklediler. Ama öbürleri yardım göndermediler. Allah, onların kalblerine korku saldı. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamberden canlarım bağışlamasını ve develeriyle taşınabilecek mallarını taşıyarak sürgün edilmelerini istediler. Rasûlullah da böyle yaptı. Develerin taşıyabileceği cinsten mallarını taşıdılar. Adam evinin kapısını menteşesinden sökerek yıkıyor ve devesinin üzerine koyup götürüyordu. Buradan Hayber'e gittiler bir kısmı da Şam'a göç ettiler. Mallarını Hz. Peygambere bıraktılar. Bunlar Hz. Peygambere hâs mallar idi, onu dilediği yere veriyordu. Bir kısmını ilk muhacirlere taksim etti, ansâr'a bir şey vermedi. Ancak Sehl İbn Humeyd ile Ebu Dücâne'nin fakîr oldukları söylenince, Rasûlullah (s.a.) bu maldan onlara da verdi. İbn İshâk der ki: Nadîr oğullarından Yâmîn İbn Umeyr İbn Kâ'b ile Ebu Sa'd İbn Vehb'in dışında müslüman olan bulunmadı. Rasûlullah onlara mallarım teslim etti ve onlar da

mülklerine sâhib oldular. İbn Ishâk der ki: Yâmîn oğullarından birileri bana anlattı ki; Rasûlullah (s.a.) Yâmîn'e şöyle demiş: Amcanoğullarmdan başıma gelenleri gördün mü? Onlar bana ne yapmak istediler? Yâmîn İbn Umeyr; Amr İbn Cu-hâş'ı öldürmek üzere tutulmuş bir kişi idi. Onların iddiasına göre onu da öldürmüştü. İbn İshâk der ki: Haşr sûresi bütünüyle Nadîr oğullan hakkında nazil olmuştur. Yûnus îbn Bükeyr de İbn İshâk'dan yukarda geçen rivayeti olduğu gibi nakletmiştir.
«O'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdların-dan çıkarmış olun Bunlar Nadîr oğullarıdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Kim mahşer yerinin burada —Şam'ı kasdediyordu— olduğundan şüphe ediyorsa, bu âyeti okusun: «p'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanlan ilk sürgünde yurdlanndan çıkarmış olan.» Rasûlullah (s.a.) onlara; çıkın, deyince onlar; nereye? dediler. O da; toplanma yerine, dedi. Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Rasûlullah (s.a.) Na-dîr oğullarını görünce; bu ilk sürgündür, ben de onlann izi üzereyim, dedi. Bu rivayeti İbn Cerîr Taberî... Bündâr kanalıyla Hasan'dan nakleder.
«Halbuki siz, onlann çıkacaklarını sanmamış tınız.» Onları kuşatmanız esnasında çıkacaklarını zannetmiyordunuz. Kalelerinin son derece sağlam ve iyi yapılmış olmasına rağmen altı günlük kuşatmayla çıkacaklarını zannetmiyordunuz. Bu sebeple Hak Teâlâ : «Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Fakat Allah'ın azabı onlara hesâblamadıkları yerden geldi.» buyuruyor. Allah'ın emri akıllarına gelmeyen noktadan indi. Nitekim Nahl sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah; binalarını temellerinden çökertti de üstlerindeki tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb, onlara hisse-demeyecekleri taraftan gelmişti.» (Nahl, 26).
«Ve kalelerine korku saldı.» Korku, heyecan ve endîşe saldı. Nasıl korkmasınlardı ki; onları bir aylık yoldan korkuyla te'yîd edilmiş olan zât muhasara etmişti. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
«Kendi elleriyle ve insanların elleriyle evlerini yıkıyorlardı.» İbn İshâk'ın bu âyetin tefsîriyle ilgili açıklamaları yukarıda geçti. Evlerinin tavanlarından ve kapılarından hoşlarına giden yerleri kırıp develerine yüklemeleri kasdedilmektedir. Urve İbn Zübeyr, Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eşlem ve bir başkası böyle der. Mukâtil İbn Hayyân ise der ki: Rasûlullah (s.a.) onlarla savaşıyordu. Bir sokağı veya evi ele geçirince duvarlannı yıkıyordu ki savaş için yer açılsın. Yahudiler bir yere saldırdıklarında veya bir sokağı veya evi ele geçirdiklerinde onun çevresini deliyor ve orayı hisar haline getirerek hazırlıyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Ey basiret sâhibleri ibret alın.» Duyuruyordu.
«Şayet Allah, onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı, dünyada onları azâblandıracaktı.» Mallarından ve yurdlanndan kopma anlamındaki sürgünü Allah onların aleyhinde yazmamış olsaydı; bir başka azâb ile, öldürme ve esirlik gibi başka türden bir azâb ile onları azâblandı-nrdı. Zührî; Urve, Süddî ve İbn Zeyd'den böyle rivayet etmiştir. Allah Teâlâ, âhirette onlar için hazırladığı cehennem azabının yanı sıra dünya diyarında da azarlandıracağına dâir hükmünü vermiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Urve İbn Zübeyr'in şöyle dediğini bildirdi : Sonra Nadîr oğulları vak'ası cereyan etti. Bedir savaşından altı ay sonra idi. Bunlar bir yahûdî kabilesi idiler. Evleri Medine'nin ke-nannda bir yerde idi.

Rasûlullah (s.a.) onları muhasara etti ve netîcede sürülmek üzere hisarlarından dışarı çıktılar. Develerinin taşıyacağı kadar mal ve eşyayı beraberlerinde götürebilecekler, ancak silâh taşıyamayacaklardı. RasûluUah (s.a.) onları Şâm tarafına sürgün etti. Sürgün onlar için Tevrat'taki bir âyette yazılmıştı. Çünkü onlar RasûluUah (s.a.) üzerlerine gönderilmezden önce sürgüne dûçâr olmamış bir soydan geliyorlardı. Nihayet Allah Teâlâ, onlar hakkında Haşr sûresinin baş tarafından beş âyeti inzal buyurdu. İkrime der ki: Burada sürgün anlamına kullanılan kelimesi öldürmedir. Ondan bir başka rivayete göre de yok edilmedir. Katâde ise bu kelimenin, bir beldeden başka bir beldeye çıkıp gitmek olduğunu söyler Dah-hâk der ki: RasûluUah onları Şam'a sürdü, her üç kişiye de bir deve verdi. İşte âyette geçen kelimesi bu anlamdadır. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der M : Bize Ebu Abdullah el-Hâfız... İbn Abbâs' tan nakleder ki; o, şöyle demiş : RasûluUah (s.a.) onları muhasara etti ve nihayet her şeylerini ele geçirdi. İstediği bazı şeyleri onlara geri verdi. Kanlarının dökülmemesi ve yurdlarmdan, vatanlarından ve topraklarından çıkmak ve Şâm otlaklarına gitmek üzere onlarla anlaştı. Ve onlardan her üç kişiye bir deve verdi. Âyette geçen kelimesi; onların bir yerden çıkarılıp bir başka yere gönderilmeleridir. Beyhakî aynı şekilde Yâkûb İbn Muhammed ez-Zührî kanalıyla... Muhammed îbn Mesleme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) onu Na-dîr oğullarına göndermiş ve onlara sürgün için üç gecelik süre tanımasını emretmiştir.
«Ve onlar için âhirette de ateş azabı vardır.n Yani mutlaka onlar âhirette de azaba çarptırılacaklardır.
«Bu;, onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür.» Allah'ın onlara böyle yapması ve üzerlerine Rasûlü ile mü'min kullarım musallat etmesi, onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet edip Allah'ın geçmiş peygamberlerine indirdiği kitâbta Hz. Muhammed'in geleceğine dâir müjdeyi yalanlamış olmalarından dolayıdır. Gerçekten onlar kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi Peygamberi de tanıyorlardı. Ve müteâkı'ben Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Her kim Allah'a karşı gelirse; muhakkak ki Allah, azabı şiddetli olandır.»
«Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kesmeyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bir de fâsıklan rüsvây etmek içindir.» Âyette geçen kelimesi iyi cins bir hurmadır. Ebu Ubeyde der ki: Bu Acve ve Burni denilen hurma türünün karşıtı olan iyi bir hurma türüdür. Müfessirlerin çoğu da bu kelimeye Acve dışında bir tür hurma anlamını vermişlerdir. îbn Cerîr Taberî bunun, bütün hurma anlamına geldiğini söyler ve bunu Mücâhid'den nakleder. Bu hurmanın Medine'de en güzel hurmaların yetiştiği Bü-veyre mevkiinde yetiştiğini bildirir. Rasûlullah (s.a.) onlan muhasara ettiğinde korkutmak ve güçsüz kılmak için hurmalarını kesmeyi emretti. Muhammed İbn İshâk, Yezîd İbn Nu'mân, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan şöyle dediklerini rivayet etmiştir : Nadîr oğulları Hz. Peygambere haber göndererek; sen bozgunu yasaklamıştın. Ağaçlan kesmeyi emretmen de ne oluyor öyleyse? demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Ve dedi ki: «Ağaçlardan kestiğiniz veya kesmediğiniz her şey Allah'ın izni, isteği, kudreti ve rızâsı dâire-sindedir. Bu, düşmanı küçültmek, horlamak ve burunlarını sürtmek içindir.»

Mücâhid der ki: Muhacirlerden bir kısmı diğerini hurma ağacını kesmekten nehyetti ve; bunlar müslümanların ganimetleridir, dediler. Bunun üzerine Kur'ân-ı Kerîm hurma ağacını kesmeyi yasaklayanı doğrulayan ve kesenin de günâh işlememiş olduğunu belirten hükümleri indirdi ve kesmenin de kesmemenin de Allah'ın izni dâiresinde olduğunu ifâde etti. Buna benzer bir rivayet de merfû' olarak nakledilir. Şöyle ki: Neseî... Abdullah ibn Abbâs'tan bu âyetin tefsiri konu-sunda şöyle dediğini nakleder : Onları hisarlarından indirip hurmalarının kesilmesini emrettiler. Bu ise onların içini burktu. Müslümanlar da; bir kısmını kestik, bir kısmını bıraktık, Rasûlullah (s.a.)a soralım kestiklerimizden bir mükâfat, bıraktıklarımızdan bir vebal var mı? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu.
Hafız Ebu Ya'lâ, Müsned'inde der ki: Bize Süfyân İbn Vekî'... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Hurma kesme konusunda önce müslümanlara ruhsat verildi, sonra ağır davranıldı. Bunun üzerine onlar Hz. Peygambere gelip : Ey Allah'ın Rasûlü, kestiğimizden dolayı bize bir vebal, bıraktığımızdan dolayı da bir günâh var mı? dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti inzal buyurdu. İmâm Ah-med ibn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân, Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarını kesmiş ve yakmıştır. Buhârî ve Müslim de Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla benzer bir rivayeti tahrîç ederler. Buhârî'nin Abdürrezzâk kanalıyla... Abdullah îbn Ömer'den naklettiği rivayetin lafzı şöyledir : Nadîr ve Kurayza oğullan Peygamberle savaştılar. Nadîr oğulları sürgün edildi, Kurayza oğulları ise yerlerinde bırakıldılar ve Allah onlara ihsanda bulundu. En sonunda onlar da savaştılar ve erkekleri öldürüldü, kadınları, çocuklan ve malları müslümanlar arasında pay edildi. Ancak içlerinden bir kısmı Hz. Peygambere uyup emân dilediler ve müslüman oldular. Böylece Medine yahûdîlerinin hepsi; Kaynukâ' oğulları —ki bunlar Abdullah îbn Selâm'ın kavmi idi— Harise oğulları yahûdîleri ve Medine'deki diğer yahûdîler sürgün edildiler. Buhârî ve Müslim'in Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivayetinde de şöyle denir: Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarım yaktı ve kesti. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, «Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kes-meyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bir de fasıklan rüsvây etmek içindir.» âyetini inzal buyurdu. Buhârî merhum da Cüveyriyye kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasû-lullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarını yakmıştır. Bunun üzerine Hassan İbn Sabit şu şiiri söylemiştir :
«Lüeyy oğullarının sırtı yere geldi, Büveyre'de uçuşan bir yangınla.» Ebu Süfyân İbn Haris de ona şöyle cevab verdi: «Allah bu işleri devam ettirsin. Ve çevresinde ateşler yaksın, Hanginizin bundan uzak olduğunu bileceksin, Ve yine bileceksin hangi yerinizin Nadîr'e ait olduğunu.)) Buhârî böyle rivayet eder ancak İbn İshâk bunu zikretmez. Muhammed îbn İshâk der ki: Kâ'b İbn Mâlik, Nadîr oğullarının sürgününü ve Eşref oğlunun öldürülüşünü hatırlatarak bir şiir yazmıştı.
(...)
Burada îbn İshâk; içinde pekçok edebiyat, mev'îze, hikmet ve uzun kıssaların yer aldığı şiirler kaydeder. Biz kalan kısmı bırakarak zikrettiğimizle yetinip özetlemek istedik. Hamd- ve minnet Allah'a mahsûstur. İbn îshâk der ki: Nadîr oğulları vak'ası

Uhud ve Maûne kuyusu vak'asından sonra idi. Buhârî ise Zührî kanalıyla Urve'den nakleder ki; Nadîr oğullan vak'ası Bedir harbinden altı ay sonra cereyan etmişti.[2]

6 — Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah, herşeye kadirdir.
7 — Kasabalar halkından, Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği; Allah, peygamber, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalanlar içindir. Tâ ki içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber, size ne verirse onu alın, neden de nehyederse ondan sakının. Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, azabı şiddetli olandır.

Allah Teâlâ; fey' malını, özelliklerini ve hükmünü açıklıyor. Fey'; kâfirlerden savaşsız, at sürmeksizin ve deve koşmaksızın elde edilen her türlü maldır. Yukarıda zikri geçen Nadîr oğullarının malları böyledir. Bu malı elde etmek için müslümanlar ne at, ne de deve sürmüşlerdir. Düşmana karşı çıkarak üzerine atılıp savaşmış değillerdir. Aksine Allah'ın onların kalbine saldığı Rasûlullah korkusuyla kalelerinden inmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ da onların mallarını Rasûlüne vermiştir. Bu sebeple o, dilediği gibi bu malda tasarruf yetkisini hâizdir. Hz. Peygamber o mallan Allah'ın bu âyette zikrettiği şekilde iyilik ve menfaat alanlarına harcamıştır.
«Allah'ın peygamberine (Nadîr oğullarından) verdiği fey'e (mala) gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberlerine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye kadîr'dir.» O'nun mağlûb edilmesi ve alıkonulması imkânsızdır. Aksine O, her şeyi gücü altında tutandır.
«Kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği;» Bu şekilde fethedilen bütün beldelerin hükmü de Nadîr oğullarının mallarının hükmü gibidir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Allah, peygamber, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalanlar içindir.» buyuruyor. Fey' mallarının harcanma yerleri bunlardır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ömer'den nakletti ki;; Nadîr oğullarının malları, müslümanların at ve deve koşturarak elde ettikleri türden mallar olmadığı için, Allah onu Rasûlüne fey' olarak vermişti. Bu mallar Rasûlullah'a hâs idi. Onlardan ailesinin bir yıllık nafakasını çıkarıyor, geriye kalanı da Allah yolunda dağıtıyordu.
Bir kerresinde de Hz. Ömer şöyle demiştir: Yıllık zahirelerini ondan harcardı. Geriye kalanı olursa bunu da Allah yolunda savaş ve silâh için harcardı. İmâm Ahmed burada bu hadîsi böyle kısaca tahrîc etmiştir. İbn Mâce'nin dışında bir topluluk ise bu hadîsi kitablannda Süfyân kanalıyla...Ömer' den rivayet etmişlerdir. Biz bu hadîsi uzun uza-dıya rivayet ettik. Nitekim Ebu Dâvûd merhum der ki: Bize Hasan îbn Ali ve Muhammed İbn Yahya... Mâlik İn Evs'ten naklettiler ki; o, şöyle demiş : Güneşin yükselmeye başladığı bir sırada Hattâb oğlu Ömer beni çağırdı. Onun yanma vardığımda kendisini sedirin kenarına dayanmış oturur buldum. Ve yanına girdiğimde dedi ki: Ey Mâlik, kavminden bazı hane halkı koşarak gelmişlerdi. Ve ben onlara bir şey verilmesini emretmiştim. Sen, bunu onlar arasında taksim et. Ben dedim ki: Bu konuda benden başka birisini görevlendirsen?

O : Hadi yap onu, dedi. Bu sırada Yerfâ yanına gelip dedi ki: Ey mü'minlerin emîri Arfân oğlu Osman, Avf oğlu Abdurrahmân, Avvâmın oğlu Zübeyr ve Sa'd tbn Ebu Vakkâs için bir şey verecek misin? O; evet dedi. Onlara izin verdi de yanına girdiler. Sonra Yerfâ gelip dedi ki: Ey mü'minlerin emîri, Abbâs ve Ali'ye bir şey verecek misin? O; evet dedi ve onlara da izin verildi, yanına girdiler. Abbâs dedi ki: Ey mü'minlerin emîri, benimle şunun arasında —Hz. Ali'yi kasdediyordu— hüküm ver. Başkaları da dediler ki: Evet ey mü'minlerin emîri, onlar arasında hüküm ver ve onları rahatlat. Mâlik îbn Evs derki: Onlara o topluluğun bu mal için getirildiği vehmi verilmişti. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Ben onu yerine getireceğim. Sonra o topluluğa vanp dedi ki: İzniyle göğün ve yerin ayakta durduğu Allah adına size derim ki; siz, Rasûlullah (s.a.)ın Biz mîrâs bırakmayız. Bıraktığımız şey sadakadır, dediğini biliyor musunuz? Onlar; evet, dediler. Sonra Hz. Ali de Abbâs'a dönüp dedi ki: İzniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size derim ki; Rasûlullah (s.a.)ın; biz mîrâs bırakmayız bıraktığımız şeyler ise sadakadır, dediğini biliyor musunuz? O ikisi de; evet dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: Allah Teâlâ, Rasûlüne öylesine özel bir şey lütfetti ki, ondan başka insanlardan hiçbirine onu tahsis etmemişti. Ve Rasûlü hakkında «Allah'ın Peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; Peygamberine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah, her şeye kadirdir.» buyurdu. Allah Teâlâ, Rasûlüne Nadir oğullarının mallarım fey' olarak vermişti. Allah'a andolsun ki; ne onu size tercîh etmişti, ne de sizden başkaları için o malı hazırlamıştı. Hz. Peygamber ondan yıllık nafakasını alırdı —veya kendisinin ve ailesinin yıllık nafakasını demişti— arta kalanı ise herkese dağıtırdı. Sonra o topluluğa dönüp dedi ki: izniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size söylerim; bunu biliyor muydunuz? Onlar; evet, dediler. Sonra Hz. Ali ve Abbâs'a dönerek dedi ki: İzniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size söylerim; bunu biliyor muydunuz? O ikisi de; evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) vefat edince Hz. Ebubekir; ben Allah Rasûlünün velîsiyim, dedi. Sen ve o, Hz. Ebubekir'e gelip; sen kardeşinin oğlunun mîrâsım taleb ettin, o da karısının babasının mîrâsım taleb etti. Ebubekir (r.a.) dedi ki: Rasûlullah (s.a.); biz mîrâs bırakmayız, bıraktığımız şeyler ise sadakadır, buyurdu, dedi. Allah bilir ki muhakkak o doğruydu, iyi davranmıştı, doğru yolu görüp Hakk'a tâbi' olmuştu. Ebubekir bu dâvayı geri çevirmişti. O vefat edince ben; Allah Rasûlünün ve Ebubekir'in velisi benim, dedim. Allah'ın benim için murâd ettiği miktarda ben de o mala sâhib oldum. Sen ve şu geldiniz. İkiniz de aynısınız ve durumunuz birbirinden farksızdır. İkiniz de benden o malı istediniz. Ben dedim ki: İsterseniz, ben onu sizin ikinize veririm. Ancak RasûluUah (s.a.)ın ona sâhib olduğu gibi sizin de sâhib olmanız kaydıyla sâhib olmak üzere Allah'a ahid vermeniz şarttır. Bu şart üzerine siz de onu benden aldınız. Sonra gelip benden aranızda bu ahdin dışında bir şekilde hüküm vermemi istediniz. Allah'a andolsun ki; kıyamet kopun-caya kadar ben, bunun dışında sizin aranızda bir hüküm vermem. Siz o mala sâhib olamıyorsanız onu bana geri verin. Diğer hadîs imamları bu hadîsi Zührî kanalıyla Mâlik îbn Enes'ten tahrîc ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Arim ve Af fan... Enes İbn Mâlik'ten naklettiler ki; adam Allah'ın dilediği gibi malından hurmalıkları Rasû-lullah için ayırıyordu. Nihayet Kurayza ve Nadîr oğullan vak'asından sonra RasûluUah (s.a.) gelen malı

reddediyor ve şöyle diyordu: Ailem Peygambere vanp ailesinin ona verdiği mallan veya bir kısmını kendisinden istememi bildirdi. RasûluUah (s.a.) da onu Ümmü Eymen'e vermişti. Veya Allah'ın dilediği bir yere. Enes İbn Mâlik der ki: Ben Hz. Peygamberden onları istedim de bana geri verdi. Bu sırada Ümmü Ey-men gelip elbisesini boynuma doladı ve şöyle konuştu: Hayır, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki; onu sana veremez, çünkü bana vermişti —veya buna benzer bir ifâde kullandı—. Allah Peygamberi dedi ki; Şu ve şu kadarı senindir. O ise Allah'a andolsun ki hayır, asla, diyordu. Rasûlullah (s.a.) da; şu ve şu kadan senindir diyordu. O ise; Allah'a andolsun ki hayır, asla, diyordu. Rasûlullah (s.a.) da; şu kadar ve şu kadan senindir, diyordu. Enes İbn Mâlik der ki; nihayet.onu ona verdi. Öyle sanıyorum ki on misli veya on misline yakın diye bir ifâde kullanmıştır. Ya da böyle söylemiştir. Buhârî ve Müslim muhtelif yollarla Mu'temir kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi rivayet ederler. Burada sözkonusu edilen sarf yerleri ganimetin beşte birisinde zikredilen sarf yerlerinin aynısıdır ki Enfâl sûresinde bu konuda söz ettik. Burada tekrarlamaya gerek yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur.
«Tâ ki içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.» Biz fey' mallannın harcanma yerlerini böyle belirttik ki; zenginlerin elde edip istedikleri gibi tasarruf edecekleri, arzu ve heveslerine göre yiyip içecekleri bir yiyecek haline gelmesin. Fakirlere bir şey sarfetmeden onların elinde kalmasın.
«Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» Size hangi şeyi emrederse onu yapın. Neyi de yasaklarsa ondan kaçının. Çünkü o, yalnızca hayn emreder ve yalnızca serden neh-yeder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yahya İbn Ebu Tâlib... Mesrûk'tan rivayet eder ki; bir kadın Abdullah İbn Mes'ûd'a gelip şöyle demiş :
Senin başkasının saçını aldatmak için saçına eklemeyi yasakladığın haberi bana ulaştı. Allah'ın kitabında veya Rasûlullah'ın sünnet'inde bir şey bulduğun için mi bunu yasakladın? O : Evet Allah'ın kitâb'ında ve Rasûlullah'ın sünnet'inde gördüğüm bir şeyden dolayı yasakladım, dedi. Kadın dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, Mushaf'ın iki kapağı arasım inceledim de senin dediğin bir şeyi göremedim. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Sen orada «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» âyetini görmedin mi? Kadın; evet, deyince Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın saçına başka saç eklemeyi ve yüzünün kılını yolmayı yasakladığını duydum. Kadın dedi ki : Belki bu senin ailenden bir kısmı içindir. O dedi ki : Gir ve bak. Kadın girip baktı sonra çıktı ve; hiç bir şey görmedim, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd kadına dedi ki: O sâlih kulun vasiyetini aklında tutmaz mısın : «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» (Hûd, 88)
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân... Abdullah îbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Allah saçına saç ekleyen ve ekletmek isteyen, yüzünün kılını yolan ve dişlerinin arasını güzellik için ayıranları ve Allah Azze ve Celle'nin yaratışını değiştirenleri lânetlemiştir. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ümmü Ya'kûb denilen bir kadına bu haber ulaşınca, kalkıp yanına gelmiş ve bana ulaştığına göre sen şöyle ve şöyle demişsin, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Rasûlullah (s.a.)ın lanetlediğini ve Allah'ın kitabında lânetleneni ben neden lâ-netlemeyecekmişim? Kadın dedi ki: Ben, iki kapak arasında bulunan Allah'ın kitabım okudum, ama

böyle bir şey görmedim. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Eğer sen okusaydın onu görürdün. Allah Teâlâ'nın «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» âyetini okumadın mı? Kadın; evet, deyince Abdullah îbn Mes'ûd şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bunları yasaklamıştır. Kadın demiş ki: Öyle sanıyorum ki senin ailen bunları yapıyor. O; git ve bak, demiş, kadın gitmiş istediği hiç bir şeyi bulamayınca : Bir şey bulamadım, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki: Böyle olsaydı sen bizi birlikte göremezdin. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bu rivayeti Süfyân es-Sevrı kanalıyla tahrîc ederler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh' inde aynı şekilde Ebu Hüreyre'den rivayet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :
Ben, size bir şeyi yasaklarsam; ondan kaçının, size bir şeyi emreder-semde gücünüz yettiği nisbette onu yapın.
Neseî der ki; Bize Ahmed İbn Saîd... Abdullah İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan nakletti ki; onlar Rasûlullah (s.a.) henüz kanatlanmamış çekirgeyi. Ebu Cehil kavununu, hurma çekirdeğinin içini ve ziftle kaplanmış kaptan yemek yemeyi yasaklamıştı. Sonra da «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının» âyetini okumuştu.
«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, azabı şiddetli olandır.» Emirlerine uymak ve yasaklarını terketmek konusunda Allah'tan korkun. Çünkü emrine muhalefet edip kaçan ve isyan edenlere, yasakladığını işleyenlere azabı çok şiddetlidir.[3]

8 — Yurdlanndan ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rızâ dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir. îşte bunlar sâdıkların kendileridir.
9 — Onlardan önce o diyarı yurd edinmiş ve göğüslerine îmânı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercih ederler. Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.
10 — Onlardan sonra gelenler ise derler ki: Rabbınuz, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağış- la. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Rauf'sun, Rahîm'sin.

Allah Teâlâ, feymalına hak kazanan fakirlerin halini açıklayarak buyuruyor ki: «Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah tan bir lütuf ve rızâ dileyen Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhacirler içindir.» Bu mallar; yurdlanndan çıkarılan ve Allah'ın hoşnutluğunu ve rızasını arayarak kavimlerine muhalefet edenler içindir, a Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhacirler içindir. İşte bunlar sâdıkların kendileridir.» Onlar ki sözlerini fiilleriyle doğrulamışlardır. İşte onlar, muhacirlerin efendileridir.
Ardından Hak Teâlâ Ansâr'ı öğerek onların faziletlerini ve şeref-leriyle değerlerini açıklayarak kıskanç olmadıklarını, muhtaç olmalarına rağmen kardeşlerini kendilerine tercih ettiklerini belirtip şöyle buyuruyor : «Onlardan önce o diyân yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar.» Muhacirlerden Önce hicret

diyarına yerleşmiş ve birçoklarından önce îmânı kabul etmiş olanlar. Hz. Ömer der ki; Benden sonra yerime geçecek halîfeye; ilk muhacirlere haklarını vermesini, değerlerine saygı duymasını, tavsiye ederim. O diyarı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olan Ansâr'dan da iyilik yapanların iyiliğini kabul etmesini, kötülüklerini de bağışlamasını tavsiye ederim. Buhârî bu rivayeti aynı şekilde nakletmiştir.
«Kendilerine hicret edip gelenleri severler.» Onların değer ve şereflerine işaret olmak üzere hicret edenleri severler ve mallarıyla onları desteklerler. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Enes'ten nakletti ki; o, şöyle.demiş : Muhacirler dediler ki: Ey Allah'ın Rasû-lü, kendilerine geldiğimiz bu topluluğun azlıkta güzelce destek olmak* çoklukta güzelce harcamak konusunda davrandığı gibi davranan başka topluluk görmedik. Onlar bize yardımda hizmeti üstlendiler ve hur-malarının ürününü bizimle paylaştılar. Öyle ki biz, bütün mükâfatı alıp götürmelerinden korktuk. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, siz onlar içirî Allah'a duâ ettiğiniz zaman mutlaka sizin duanız onların size iyilikleri ile kâim olur. Bu şekliyle bu rivayeti kitaplarda görmedim.
Buhârî der ki; Bize Abdullah îbn Muhammed... Yahya İbn Saîd' den nakletti ki; o, Enes İbn MâÜk'le Velîd'in yanına gittiklerinde onun şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) Bahreyn'in iktâ olarak An-sâr'a verilmesini istedi. Onlar; t^ayır bizim gibi hicret eden kardeşlerimize de iktâ vermezsen olmaz dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim verdiğim iktâ'ı kabul etmezseniz, bana ulaşıncaya kadar sabredin. Çünkü benden sonra sizi cimrilik alacaktır. Buhârî bu hadîsi bu şekliyle tahrîcte münferid kalmıştır. Buhârî der ki: Bize Hakem îbn Nâfi'.. Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirdi: Ansâr; bizimle kardeşlerimiz arasında hurmaları paylaştır, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır. Onlar şöyle dediler : İşte siz bize yardım edin, üründe de biz size ortak olalım. Onlar da işittik ve itaat ettik, dediler. Müslim'in dışında Buhârî bu hadîsin rivayetinde münferid kalmıştır.
«Ve onlara verilenlerden Ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» Allah Teâlâ'nın muhacirlere şeref ve makam olarak ihsan edip onları zikirde Öne almasına Ansâr bir kıskançlık hissetmez. Hasan el-Basrî, { Ö-U-) kelimesinin hased olduğunu söyler. Katâde de kelimesinin kardeşlerine verilenler demek olduğunu bildirir. İbn Zeyd de böyle demiştir. Bu anlama delâlet ettiğini göstermek üzere İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte oturduğumuz bir sırada Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şimdi size cennet ehlinden bir adam çıkıp gelecektir. Bu sırada ansârdan henüz abdest almış ve sakalından yaş damlayan bir kişi çıkageldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) yine aynı şekilde söyledi ve o adam ilk seferde olduğu gibi çıkageldi. Üçüncü günde Rasûlullah (s.a.) aynı sözü tekrarladı ve yine ilk halindeki gibi o adam çıkageldi. Rasûlullah (s.a.) kalkınca, Amr İbn As'ın oğlu Abdullah onu izledi. Ve dedi ki: Ben, babamla tartıştım ve onun yanına girmemek üzere üç kerre yemîn ettim. Beni yanına alıp da ona gitmemizi uygun görürsen giderim. O; peki, dedi. Enes der ki: Abdullah o adamla beraber üç gece yattığını ve onun geceleyin kalktığını hiç görmediğini ancak uyanınca yatağında dönerek Allah'ı zikredip tesbîh ettiğini, sabah namazına kalkıncaya kadar böyle yaptığını söylediğini bildirdi. Abdullah der ki: Ondan

hayırdan başka bir şey söylediğini duymadım. Üç gece geçince ben onun amelini küçümsemeye başladım. Dedim ki.: Ey Allah'ın kulu, benimle babam arasında ne bir kırgınlık ne de düşmanlık oldu. Ancak Rasûlullah (s.a.)in senin için üç kez şöyle dediğini işittim: Şimdi size cennet ehlinden bir adam çıkıp gelecektir. O esnada üç kez sen çıkıp geldin. Ben, senin yanına gelip ne gibi amel yaptığını öğrenmek ve ona göre davranmak istedim. Senin pek fazla amel yapmadığını gördüm. Rasûlullah (s.a.)in senin hakkında söylediği sözü doğrulayacak nelerin var? O; gördüğün gibi hiç bir şey yok, dedi. Ben tekrarlayınca çağırıp dedi ki : Gördüğün gibi hiç bir şeyim yok. Ancak kalbimde hiç bir müslümana karşı hîle bulunmaz. Allah'ın bir kuluna verdiği hayırdan dolayı hiç bir kulu kıskanmam. Abdullah dedi ki : İşte seni bu mertebeye ulaştıran odur ki buna herkes güç yetiremez. Neseî «Gece ve Gündüz» bölümünde Süveyd İbn Nasr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten bu rivayeti nakleder. Bu rivayetin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Yalnızca Akîl ve bir başkası Zührî kanalıyla bunu Enes1 ten rivayet ederler. Allah en iyisini bilendir.
Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eşlem «Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» kavli hakkında şöyle der: Muhacirlere verilenler demektir. Yine Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki : Bazı kişiler Nadîr oğullarının malları hakkında konuştukları gibi Ansâr hakkında da konuştular da Allah onlara itâb ederek buyurdu ki: «Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberlerine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadîr'dir.» Rasûlullah (s.a.) da buyurdu ki: Kardeşleriniz mallarını ve çocuklarını bırakıp sizin yanınıza geldiler. Onlar dediler ki: Mallarımız aramızda paylaşılır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Daha başka bir şey yok mu? Onlar ne var Allah'ın Rasûlü? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar iş yapmayı bilmeyen bir topluluktur. Siz çalışır ve ürününüzü onlarla paylaşırsınız. Ansâr; pekiyi ey Allah'ın Rasûlü, dediler. «Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercîh ederler.» Onların ihtiyâçlarını kendi ihtiyâçlarından Önce görürler. Kendilerinin ihtiyâcı olsa bile Önce onların ihtiyâcını karşılarlar. Sahîh bir hadîste sabittir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir : Sadakanın en iyisi az olanın çabasıdır. Bu makam Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde tavsif buyurduğu kişilerin makamından daha üstündür : «Onlar; içleri çektiği halde yiyeceği yoksula, öksüze ve esîre yedirirler.» (İnsan, 8), «Ve o, malı seve seve verdi.» (Bakara, 177). Çünkü bunlar tasadduk ettikleri şeyi sevdikleri halde tasadduk ederler. Ama, onların bu mallara ihtiyâçları yoktur. Halbuki bunlar, kendileri infâk ettikleri mâla muhtaç oldukları halde onları kendi nefislerine tercîh etmektedirler. Nitekim bu makamdan olmak üzere Sıddîk-i Ekber bütün malını Allah rızâsı için tasadduk etmiştir. Rasûlullah (s.a.) ona: Ailen için bir şey bırakmadın mı? deyince o : Onlar için Allah ve Rasûlünü bıraktım, demişti. İşte suda Yermûk günü îkrime ve arkadaşlanna verilen su hadisesidir. Onlardan her birisi suyun arkadaşına götürülmesini söyler. Halbuki kendisi suya son derece muhtaç ve ağır biçimde yaralıdır. Biri diğerine suyu gönderir, nihayet üçüncüye ulaşmadan hepsi de ruhlarını teslim ederler ve hiç birisi su içemez. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnûd kılsın.
Buhârî der ki : Bize Yâkûb îbn İbrahim İbn Kesîr... Ebu Hüreyre' den nakletti ki:

Adamın biri Rasûlullah (s.a.)a gelmiş ve : Ey Allah'ın Rasûlü bana zorluk (açlık) geldi, demiş. Rasûlullah (s.a.) hanımlarına haber göndermiş, ancak onların yanında bir şey bulamamış. Bunun üzerine buyurmuş ki: Bu gece şu adamı misafir edecek bir kişi yok mu ki Allah ona merhamet etsin? Ansâr'dan bir adam kalkıp demiş ki: Ben varım, Ey Allah'ın Rasûlü. Ailesinin yanına gidip hanımına demiş ki: Bu, Allah'Rasûlünün misafiri ondan bir şeyi saklama. Kadın demiş ki: Allah'a andolsun ki çocuğun azığından başka evimizde hiç bir şey yok. Adam demiş ki: Çocuklar akşam yemeğini yemek istedikleri zaman onları uyut ve gel. Işığı da söndür. Biz karnımızı geceleyin doyuralım. Kadın adamın dediği gibi yapmış. Ertesi gün adam Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah Azze ve Celle falan adamla falan kadından hoşlandı da —güldü de— «Kendileri za,rûret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercih ederler.» âyetini inzal buyurdu. Keza Buhârî bir başka yerde, Müslim, Tirmizî ve Neseî de muhtelif yollarla... Ebu Hüreyre'den bu haberi naklederler. Müslim'in bir rivayetinde Ansâr'dan olan bu adamın adı Ebu Talha (r.a.) olarak zikredilir.
«Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.» Kim de cimrilikten ve tamahkârlıktan kurtulursa felaha ermiş ve başarıya ulaşmış olur. îmâm Ahmed İbn Hanbel derki: Bize Abdürrezzâk... Câbir îbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Zulümden sakının, çünkü zulüm; kıyamet gününde zulümât (ka-raîüık)tır. Cimrilikten sakının, çünkü cimrilik; sizden öncekileri helak etmiştir, Onları kan dökmeye ve mahremlerini helâl saymaya sevk etmiştir. Bu hadîsin tahrîcinde Müslim münferid kalmıştır. Çünkü o, Ka'nebî kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan bu hadîsi rivayet etmiştir, A'meş ve Şu'be... Abdullah îbn Amr'dan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Zulümden korunun, çünkü zulüm; kıyamet gü-nünde zulümât (karanlık) tır. Fuhuştan korunun, çünkü Allah; fuhşu ve aşırı gitmeyi sevmez. Cimrilikten de kaçının, çünkü o; sizden öncekileri helak etmiştir. Onlara zulmü emretmiş, zulmetmişler, azgınlığı emretmiş azmışlar, akrabalıkla sıla-i rahm'i kesmeyi emretmiş onlar da akrabalarına ziyareti kesmişlerdir. Bu hadîsi îmâm Ahmed ve Ebu Dâ-vûd Şu'be kanalıyla, Neseî de A'meş kanalıyla Amr îbn Mürre'den naklederler. Leys... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duymuş : Cehennem dumanıyla Allah yolunda savaşın tozu bir kulun içinde birleşmez. Bir kulun kalbinde cimrilikle îmân da ebediyyeh birleşmez.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Esved îbn Hilâl'den nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek; ey Ebu Abdurrahmân helak olmaktan korkuyorum, demiş. Abdullah ona; neden bu? demiş. O : Allah Teâlâ'nın «Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabümiş-se; işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.» buyurduğunu işittim. Halbuki ben cimri ve tamahkâr bir adamım. Elimden bir şeyin çıkmasını hiç istemem. Abdullah demiş ki: Allah Teâlâ'nın Kur?ân'da zikrettiği cimrilik ve tamahkârlık bu değildir. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikrettiği cimrilik ve tamahkârlık, kardeşinin malını zulmen yemendir. Orada bahis mevzuu olan cimriliktir ki bu bahîlliktir. Cimrilik çok kötü bir şeydir. Süfyân es-Sevrî... Ebu Heyyâc el-Esedî'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Allah'ın evini tavaf ediyordum ki, bir adamın şöyle dediğini duydum : Allah'ım; beni nefsimin

tamahkârlığından körü. Daha başka bir şey demiyordu. Ben ona niçin böyle diyorsun dedim. Adam dedi ki: Nefsimin cimriliğinden korunacak olursam; hırsızlık yapmam, zina etmem ve başka şeyler de yapmam. Bir de baktım ki bu kişi Abdurrahmân İbn Avf idi. Allah ondan razı olsun. Bu rivayeti İbn Cerîr Taberî de nakleder. îbn Cerîr Taberî der ki: Muhammed İbn îshâk... Enes îbn Malik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Zekâtını veren, misafiri ağırlayan ve sıkıntılı anında veren kişi, cimrilikten kurtulmuştur.
«Onlardan sonra gelenler ise derler ki: Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerinüzde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Rauf'sun, Ra-hîm'sin.» Bunlar da fakîr olup fey' malına hak kazanan üçüncü zümredir. Birinci zümre muhacirler, sonra ansâr, sonra da iyilikle onlara tâbi' olanlardır. Nitekim Tevbe sûresinde şöyle buyurulmuştur: «Muhacirlerden ansâr'dan en ileri ve Önde gelenlerle ihsan ile onlara uyanlardan Allah razı olmuştur.» (Tevbe, 100). Onlara iyilikle tâbi' olanlar, iyi yollarını izleyip, güzel niteliklerini benimseyenler, gizli ve açık onlar, için duâ edenlerdir. Bu sebeple âyet-i kerîme'de : «Onlardan sonra gelenler ise derler ki: Rabbımız bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Raûfsun, Rahimsin.»
İmâm Mâlik mer-hûm'un bu âyet-i kerîme'den çıkardığı hüküm ne kadar da güzeldir: Ashaba küfreden râfızîlerin fey' malından paylan olamaz. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu âyette zikrettiği nitelikler onlarda yoktur.
İbn Ebu Hatim der ki: Bana Mûsâ İbn Abdurrahmân... Hz. Âişe' nin şöyle dediğini bildirdi: Onlar ashâb için mağfiret dilemekle emro-lundukları halde onlara küfrettiler. Sonra «Onlardan sonra gelenler ise...» âyetini okumuş. İsmâîl tbn Uleyye... Aişe'nin şöyle dediğini bildirir : Siz, Hz. Muhammed'in ashabına mağfiret dilemekle emrolundu-ğunuz halde ,onlara küfrettiniz. Peygamberinizin şöyle dediğini işittim : Bu ümmetten sonra gelenler öncekileri lânetleyene kadar bu ümmet yok olmaz. Bu hadîsi İmâm Beğâvî nakletmiştir. Ebu Dâvûd der ki: Bize Müsedded... Zührî'nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz.» âyeti Rasûlullah (s.a.)a hâstır. Bunlar arap köyleri olan Fedek ve benzeri Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği yerlerdir. «Kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey1 olarak verdiği...» âyetiyle «Yurdlanndan ve mallarından çıkarılmış olan...» âyeti ve «Onlardan önce o diyarı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar...» âyeti ve «Onlardan sonra gelenler ise...» âyeti insanları kapsamına almaktadır. Böylece müslümanlardan fey'e hakkı olmayan hiç bir kimse kalmamaktadır. Eyyûp veya Ömer der ki: Na-sîbi olmayan kalmamıştır, demiştir. «Ancak kölelerinizden mâlik olduklarınızın bir kısmı müstesnadır.» Ebu Dâvûd da bu rivayeti böylece nakletmiştir. Ancak bu rivayette kopukluk vardır.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize îbn Abd'ü'1-A'lâ... Mâlik İbn Evs'ten nakletti ki... Ömer İbn Hattâb ; «Sadakalar, ancak fakirler ve miskinler içindir...» (Tevbe, 60) âyetini sonuna kadar okuduktan sonra bu onlar içindir, demiş. Sonra : «İyi bilin ki; ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, peygamberin ve yakınlarımndır.» (Enfâl, 41) âyetini okumuş ve bu da onlar içindir, demiş. Sonra kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği...» âyetini ve «Yurdlarından ve mallarından

çıkarılmış olan...» âyetini ve «Onlardan önce o diyarı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar...» âyetini ve «Onlardan sonra gelenler ise derler ki...» âyetini okumuş, sonra bu âyet de bütün müslümanları kapsamaktadır, herkesin mutlaka fey'de hakkı vardır. Eğer ben yaşayacak olursam; çukur ve tepede gezen çoban gelip ondan payını alacaktır ve bu konuda alnını terletmeyecektir, demiş[4]

11 — Münafıklık etmiş olanlara bakmadın mı ki, ehl-i kitâb'tan küfretmiş olan kardeşlerine: Eğer siz çıkarılırsa-nız andolsun ki biz de sizinle beraber çıkarız. Ve sizin aleyhinizde asla kimseye itaat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız muhakkak size yardım ederiz, derler. Allah şehâdet eder ki; onlar yalancıdırlar.
12 — Andolsun ki; eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Eğer onlara savaş açılırsa; yardım etmezler. Yardıma gitseler bile mutlaka gerisingeri dönerler. Sonra da kendileri yardım görmezler.
13 — Doğrusu onların kalbine korku salan; Allah'tan çok, sizlersiniz. Çünkü onlar anlamazlar güruhudur.
14 — Onlar sizinle topluca savaşı; ancak sûrla çevrilmiş kasabalarda veya duvarlar arasında kabul ederler. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın, ama kalbleri darmadağınıktır. Bu; onların akletmez bir kavim olmalarındandır.
15 — Kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin vebalini tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elîm bir azâb vardır.
16 — Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; dosdoğru ben senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.
17 — Nihayet ikisinin de akıbeti; içinde ebediyyen kalacakları ateştir. İşte zâlimlerin cezası budur.

Allah Teâlâ Abdullah tbn Übeyy ve benzeri münafıkların durumunu haber veriyor. Onlar Nadîr oğullarından yahûdîlere elçiler gönderip kendilerine yardım edeceklerini vaadediyorlardı. Bunlardan bahseden Hak Teâlâ buyuruyor ki: Münafıklık etmiş olanlara bakmadın mı ki; ehl-i kitâb'dan küfretmiş olan kardeşlerine : Eğer siz çıkarılırsanız an-dolsun ki, biz de sizinle beraber çıkarız. Ve sizin aleyhinizde asla kimseye itaat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız muhakkak size yardım ederiz, derler.» Ve müteakiben Allah Teâlâ : «Allah şehâdet eder ki; onlar yalancıdırlar.» buyuruyor. Yani onlar yahûdîlere yaptıkları vaadde yalancıdırlar ve içlerinden yapmamak üzere bunu söylemektedirler veya söyledikleri asla gerçekleşmeyecek şeylerdir. Bu sebeple Hak Teâlâ şöyle buyuruyor : «Andolsun ki; eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Eğer onlara savaş açılırsa, yardım etmezler.» Onlarla beraber savaşmazlar. «Yardıma gitseler bile mutlaka gerisin geri dönerler.» Eğer onlarla savaşsalar tekrar geri dönerler. «Sonra da kendileri yardım görmezler.» Bu da Allah Teâlâ'nın onlara başlı başına bir müjdesidir.
«Doğrusu onların kalbine korku salan; Allah'tan çok, sizlersiniz.» Onlar Allah'tan korktuklarından çok sizden korkarlar. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi: «Bir de bakarsın ki; içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi hattâ daha şiddetli bir korku

ile insanlardan korkuyorlar.» (Nisa, 77). Bunun sebebini de beyân ederek «Çünkü onlar anlamazlar güruhudur.» buyuruyor.
«Onlar sizinle topluca savaşı; ancak sûrla çevrilmiş kasabalarda veya duvarlar arkasında kabul ederler.» Onlar korkaklıklarından ve endîşelerinden İslâm ordularıyla yüz yüze gelip açıktan bir savaşa güç yetiremezler. Ancak kalelerinin içerisinde veya duvarların ötesinde muhasara yaparak savaşa girerler. Müslümanlardan kurtulmak için zorunlu olarak savaşırlar. «Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir.» Aralarındaki düşmanlık çok fazladır. En'âm sûresinde buyurulduğu gibi: «Kiminizin hıncını kimine tattırmak üzere.» {En'âm, 65) Burada kelimesi kullanılmıştır. «Sen onları toplu sanırsın ama, kalbleri darmadağınıktır.» Sen, onları topluca görür de uyuşmuş sanırsın. Halbuki kalbleri son derece birbirinden farklı ve ihtilâf içindedir, tbrâhîm en-Nehaî bununla kitâb ehlinin ve münafıkların kasdedildiği-ni söyler. «Bu; onların akletmez bir kavim olmalarındandır.»
«Kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin vebalini tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elîm bir azâb Vardır.» Mücâhid, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân derler ki: Kureyş kâfirlerinin Bedir gününde başlarına gelenler gibi. İbn Abbâs ise bununla Kaynûkâ' oğullarından yahûdîlerin kasdedildiğini söyler. Katâde ve Muhammed İbn îshâk da böyle der. Bu görüş doğruya daha çok benzemektedir. Çünkü daha önce Rasûlüllah, Kaynûkâ' oğullarından yahûdîleri yurdlanndan çıkarmıştı. «Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; doğrusu ben senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.» Onlar münafıklardan yardım ve destek va'deden-lere aldanan bu yahûdîler gibidirler. Nitekim münafıklar, yahûdîlere : «Eğer savaşa tutuşursanız; muhakkak size yardım ederiz.» demişlerdi. Ama iş gerçekleşip savaş ve muhasara ciddiyet kazanınca, münafıklar yahûdîlerden uzaklaşıp onları tehlikeyle başbaşa bırakmışlardı. Onların misâli şeytânın misâli gibidir. İnşam —Allah korusun— küfre götürür ve o, yolun sonuna varınca şeytân ondan uzaklaşıp karşı çıkarak «Çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım.» der. Bazıları İsrâil-oğullarıyla ilgili burada verilen misâle örnek olmak üzere bir takım kıssalar zikrederler. Bu kıssalar her ne kadar tek başına âyetin misâldeki maksadını ifâde etmezse de benzer diğer vak'alarla beraber o maksadı açıklar. Nitekim îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hallâd îbn Eşlem... Abdullah îbn Nehîk'ten nakletti ki; o, Hz. Ali'nin şöyle dediğini duydum, demiştir: Rahibin birisi altmış sene ibâdet etti. Şeytân onu yoldan çıkarmak istedi ve ona dalaştı. Bir kadını delirtip kardeşlerine dedi ki; bunu olsa olsa o rahip tedavi edebilir. Kardeşleri kadını, rahibe getirdiler/râhib onu tedâvî etti. Kadın rahibin yanında bulunuyordu. Râhib, kadının yanında bulunduğu bir sırada ona karşı istek duydu ve kadınla ilişki kurdu. Kadın hâmile kaldı. Râhib kadına saldırdı ve onu öldürdü. Kardeşleri rahibin yanına geldiler. Şeytân rahibe dedi ki: Ben, senin arkadaşınım. Ben, seni yoldan çıkardım. Dolayısıyla bana uy ki, yaptığın şeyde seni kurtarayım. Bana secde et, dedi, râhib ona secde etti. Secdeye varınca şeytân rahibe, dedi ki: Ben senden uzağım. Çünkü ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım. İşte Allah Teâlâ'mn: «Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; doğrusu ben, senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.» âyetinden maksat budur.

îbn Cerîr Taberî der ki: Bana Yahya İbn İbrahim... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, bu âyetin tefsirinde şöyle demiş: Bir kadın koyun güdüyordu. Ve dört kardeşi vardı. Kadın geceleyin bir rahibin kulübesinde kalıyordu. Râhib bir gün onun yanına indi ve onunla birleşti. Kadın hâmile kaldı. Şeytân rahibe gelip; onu öldür de göm, sen sözü dinlenen bir adamsın, dedi. Râhib kadını öldürüp gömdü. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Şeytân rü'yâlarında kadının kardeşlerine varıp dedi ki; Kilisenin rahibi bacınıza tecâvüz etti ve onu hâmile bırakınca da falan yere gömdü. Ertesi gün kadının kardeşlerinden birisi dedi ki: Allah'a andolsun ki, dün gece ben bir rü'yâ gördüm. Size anlatsam mı yoksa anlatmasam mı? Diğer kardeşleri: Hayır, anlat, dediler. Adam rü'yâyı anlatınca, öteki kardeşi: Allah'a andolsun ki ben de aynı şekilde bir rü'yâ gördüm, dedi. Diğer kardeşi de aynı şekilde söyledi. Bunun üzerine dediler ki: Allah'a andolsun ki bu, mutlaka bir şey için gösterilmiş bir rü'yâdır. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Gidip krallarından rahibi tutuklaması için yardım istediler. Alıp rahibi onun yanına getirdiler. Şeytân, rahibe gelip dedi ki: Doğrusu seni bu duruma düşüren benim. Benden başka kimse de seni bundan kurtaramaz. Öyleyse bana secde et de içine düşürdüğüm durumdan seni kurtarayım. Râ-hib şeytâna secde etti. Onu hükümdarlarının yanına getirdiklerinde şeytân ondan uzaklaştı ve râhib tutulup öldürüldü. İbn Abbâs, Tâvûs ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Halktan pek çoğunun yanında şöhret bulduğuna göre, bu râhib; Bar-sîs imiş. Allah en iyisini bilendir.
Bu kıssa âbid Cüreyc'in kıssasına muhaliftir. Çünkü kadının birisi Cüreyc'i, kendisine saldırıp hâmile bıraktı diye itham etmiş ve durumu o günkü yöneticilere götürmüş. Yönetici de onun alınıp getirilmesini istemiş. Böylece o âbid ma'bedinden çıkarılarak ma'bedi tahrîb edilmiş. O, bu sırada; ne oluyor size? Ne oluyor size? diyormuş. Onlar: Ey Allah'ın düşmanı bu kadına şöyle ve şöyle yaptın, diyorlarmış. Cü-reyc ise; sabredin, diyormuş. Sonra kadının çok küçük yaşta olan çocuğunu alıp ona: Ey çocuk senin baban kim? demiş. Çocuk; benim babam falanca çoban, demiş. Kadın kendini o çobana teslim etmiş ve ondan hâmile kalmış. İsrâiloğulları bu durumu görünce; Cüreyc'e saygı duyarak sonsuz bir şekilde hürmet etmişler ve havranı altından yapacağız, demişler. O ise; hayır, eskiden olduğu gibi bana çamurdan bir ma'bed yapın, demiş.
«Nihayet ikisinin de akıbeti; içinde ebediyyen kalacakları ateştir. İşte zâlimlerin cezası budur.» Küfrü emredip onu işleyen kişinin akıbeti budur. Ebediyyen kalacakları cehenneme gideceklerdir. Zulmeden herkesin karşılaşacağı ceza da budur.[5]

18 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun. Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın. Allah'tan korkun, şüphesiz ki Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

19 — Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri O'nu kendilerine unutturmuştur, işte onlar fâsıklardır.
20 — Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Münzir İbn Cerîr'den nakletti ki; o, babasının şöyle dediğini bildirmiş: Biz günün ortasında Rasûlullah (s.a.)ın katında bulunuyorduk. O sırada peygamberin yanına ayağı ve başı çıplak, abaya bürünmüş, kılıçları kınından çıkmış çoğunluğu Mudar kabîlesinden olan hattâ hepsi de Mudar kabîlesinden olan bir topluluk geldi. Onların muhtaç durumunu görünce Rasûlullah (s.a.)m yüzü değişti. İçeri girdi, sonra çıktı. Bilâl'e emretti ezan okudu ve namaz için kamet getirdi. Namazı kıldı, sonra hutbe okudu ve dedi ki: «Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan... Rabbınızdan korkun. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.» (Nisa, 1) âyetini sonuna kadar okudu. Sonra «Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın», âyetini okudu. Herkes dî-nârı, dirhemi, elbisesi ve buğdayından ve hurmasından ne kadarı varsa tasadduk etti, hattâ bir hurma parçasını bile tasadduk etti. Ansâr'dan bir kişi elinin alamayacağı kadar bir kese getirdi. Hattâ kese avucuna sığmıyordu. Sonra insanlar birbirlerini izlediler. Öyle ki ben yiyecek ve içecekten iki küme gördüm. Nihayet Rasûlullah'ın yüzünün parladığını gördüm. Şöyle diyordu: Kim İslâm'a güzel bir sünnet işlerse, onun mükâfatı ve ondan sonra o işi yapanın mükâfatı —hiç birinin ecrinden bir şey eksilmeksizin— ona yazılır. Kim de İslâm'da kötü bir yol açarsa; onun günâhı ve onu işleyenin günâhı —diğerinin günâhından hiç bir şey eksilmeksizin— onun üzerine olur. Bu hadîsin Şu'be kanalıyla tah-rîcinde Müslim münferid kalmıştır.
«Ey îmân edenler; Allah'tan korkun.» Bu âyet takvayı emretmektedir. Takva; emredilen şeyin yapılması ve yasaklanan şeyin terkedil-mesini içerir.
«Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın.» Hesaba çekilmeden evvel kendinizi hesaba çekin. Rabbınızın huzuruna çıkacağınız dönüş günü için kendinize ne gibi sâlih ameller hazırladığınıza bakın ve «Allah'tan korkun.» Bu da ikinci bir te'kîd. «Şüphesiz ki AUah, işlediklerinizden haberdârdır.» İyi bilin ki, Allah; bütün yaptıklarınızı ve her türlü durumunuzu bilir. O'nun katında sizden hiç bir şey saklı kalmaz. Büyük küçük her işiniz O'nun gözünden uzakta değildir.
«Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri, Onu, kendilerine unutturmuştur.» Allah'ın zikrini unutmayın ki âhiretinizde size fayda verecek olan ve kendi yararınıza olan amelleri unutursunuz. Çünkü ceza amel cinsindendir. «İşte onlar fâşıklardır.» Kıyamet günü helak olan, âhirette hüsrana uğrayan, Allah'a itâattan dışarı çıkmış olan kimselerdir. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim böyle yaparsa; işte onlar, hüsrana uğrayanların kendileridir.» (Münâfi-kûn, 9).
Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberanî der ki: Bize Ahmed İbn Abdülveh-hâb... Naîm İbn Nemha'nın şöyle dediğini bildirdi: Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) bir hutbesinde şöyle demişti: Bilmez misiniz ki, siz sabah akşam belirli bir ecele doğru koşuyorsunuz, Allah Azze ve Celle'nin istediği amelde süresini doldurabilen öyle yapsın. Ancak böylece Allah Azze ve Celle'ye ulaşabilirsiniz. Halbuki bazıları sürelerini başkalarına verdiler. Allah, sizin onlar gibi olmanızı yasakladı ve «Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri onu kendilerine unutturmuştur.» buyurmuştur. Kar-deşlerinizden tanıdıklarınız neredeler? Geçmişlerin günlerinde geçirdiklerini geçirdiler; Kimileri mutlulukta, kimileri bahtsızlıkta karâr kıldı. Şehirler kurup onu kalelerle çeviren eski zâlimler nerede? Kayaların ve kuyuların altında kaldılar. İşte

Allah'ın kitabı. O'nun hârikaları son bulmaz. Binâenaleyh karanlık bir gün için O'ndan aydınlık dileyin. O'nun yazılarından ve açıklamalarından öğüt alın. Allah Zekeriyyâ (a.s.)ya ve onun ev halkına övgüde bulunarak:. «Doğrusu onlar hayırlı şeylerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.» (Enbiyâ, 90) buyurmuştur. AUah'uı rızasının kasdedilmediği bir sözde hayır yoktur. Allah yolunda infâk edilmeyen bir malda hayır yoktur. Bilgisizliği, iyi huyluluğunu bastıranda hayır yoktur. Allah için başkalarının kınamasından korkanda hayır yoktur. Bu haberin isnadı sağlamdır. Râvîlerinin hepsi de sika (güvenilir) kişilerdir. Harız İbn Osman'ın şeyhi olan Naîm îbn Nemha hakkında müsbet ve menfî bir şey bilmiyorum. Ancak Ebu Dâvûd es-Sicis-tânî, Harîzı'in bütün şeyhlerinin sika kişiler olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca bu hutbenin başka şekilde şâhidleri de rivayet edilmiştir. AUah en iyisini bilendir.
«Cehennem ashabı ile cennet ashabı bir değildir. Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» Kıyamet gününde Allah'ın hükmünde bunlarla onlar eşit olmazlar. Nitekim Allah Teâlâ Câsiye sûresinde şöyle buyurur1: «Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar?» (Câsiye, 21), Ğâfir sûresinde ise şöyle buyurur: «Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük yapan bir değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.» (Ğâfir, 58). Sâd sûresinde ise şöyle buyurur: «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müt-takileri fâcirler gibi mi tutarız?» (Sâd, 28). Daha pek çok âyet-i kerî-me'de Allah Teâlâ iyilere ikram edeceğini ve fâsıklan horlayacağını haber vermektedir. Bu sebeple burada «Cennet ashabı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» buyuruyor. Allah Azze ve Celle'nin azabından kurtulup selâmete erenler onlardır.[6]

21 — Şayet Biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık; sen onun Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.
22 — O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.
23 - O, öyle Aİlah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Aziz, Cebbar, Mütekebbir'dir. Allah, onların koştukları eşlerden münezzehtir.
24 — O; öyle Allah'tır ki; Halik, Bârî', Musavvir'dir. En güzel isimler O'nun'dur. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ Kur'ân'm durumunu ve azametini belirterek değerinin yüceliğini açıklıyor ve kalblerin Kur'ân ile huşu' bulması gerektiğini ve onda yer alan gerçek vaadlerle, kuvvetli tehdîdleri duyunca kalblerin ona bağlanması gerektiğini bildiriyor; «Şayet Biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık; sen onun Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürdün.» Dağ katılığı ve ağırlığı ile bu Kur'ân'ı anla-yrp düşünebilseydi; Allah Azze ve Celle'nin korkusundan baş eğerek paramparça olurdu. Öyleyse ey insanlar; nasıl oluyor da sizin kalbleriniz yumuşayıp ona boyun eğmiyor ve Allah'ın haşyetinden parçalanmıyor? Halbuki

siz, Allah'ın emrini anladınız, kitabını okuyup düşündünüz? «İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.»
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir: Eğer ben, bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirip ona yükleseydim Kur'ân'ın ağırlığından ve Allah'ın korkusundan baş eğip lime lime parçalanırdı. Allah Teâlâ bu sebeple insanların kendilerine indirilmiş olan Kur'ân'ı büyük bir haşyet ve huşu* ile almalarını emretmiştir. Sonra da «İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.» buyuruyor. Katâde ve îbn Cerîr Taberî de böyle demişlerdir.
Mütevâtir bir hadîste sabit olur ki; Rasûlullah (s.a.)a bir minber yapıldığında —Hz. Peygamber hutbe okuyacağı gün mesciddeki hurma ağaçlarından birinin yanında bulunur ve öyle okurdu—, İlkin minber konulduğunda Rasûlullah (s.a.) hutbe okumak için minbere çıktı. Hurma ağacını geçip minbere doğru yöneldiği zaman,, avutulan çocuğun inlemesi gibi, hurma kütüğü inleyip ses çıkardı. Çünkü her zaman onun yanında Allah'ın zikri ve vahyi duyuluyordu. Bu hadîsin bazı ri-vayetlerinde hadîsi naklettikten sonra Hasan el-Basrî şöyle der: Siz Rasûlullah'a iştiyak duymaya bu hurma kütüğünden daha çok lâyıksınız. Bu âyet-i kerîme de işte böyledir. O sağır ve katı dağlar, Allah'ın kelâmını duyup anlasa, huşu' ile boyun eğer ve haşyetinden lime lime erirdi. Öyleyse size ne oluyor ki onu duyup anladığınız halde bir şey olmuyorsunuz? Nitekim Ra'd sûresinde de Hak Teâlâ şöyle buyurur: «Şayet Kur'ân ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı;...» (Ra'd, 31). Daha önceden geçtiği gibi bu kitâb Kur'ân olurdu anlamı verilmiştir. Bakara sûresinde ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Zira taşın öylesi vardır ki; ondan ırmaklar kaynar, öylesi vardır ki; yarılıp ondan fışkırır, Öylesi de vardır ki; Allah'ın korkusundan
yuvarlanır.» (Bakara, 74).
«O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.» Allah Teâlâ kendisinden başka ilâh olmadığını, binâenaleyh O'ndan başka Rab bulunmayacağını, varlığı kendisinden başkasının meydana getiremeyeceğini, başka tapı-lanların hepsinin boş olduğunu ve O'nun görüneni ve görünmeyeni bildiğini haber veriyor. Yani bizim gözlemlerimizle görebildiğimiz ve bizim için görülmesi mümkün olmayan bütün varlıkları O, bilir. Ne yeryüzünde ne gökyüzünde, ne büyük ne küçük, ne değerli ne değersiz hiç bir şey O'nun için gizli ve saklı değildir. Hattâ karanhklardaki bir karınca bile.
«O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.» Bu kelimeyle; ilgili tefsirin baştara-fında söz edilmişti. Burada tekrânna gerek duymuyoruz. Bununla mak-sad Allah'ın, bütün nlahlûkâtı içine alan engin rahmet sahibi oluşudur. Dünya ve âhiretin Rahman ve Rahîm'i O'dur. O'dur ki; «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.» (A'râf, 156), «Rabbmız rahmeti kendi üzerine yazdı.» (En'âm, 54) ve «De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» (Yûnus, 58) buyurur.
«O, Öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'dir.» Bütün eşyanın mâliki O'dur. Her şeye karşı konulmaksızın ve savunulmaksı-zın tasarruf eden O'dur. «Kuddûs'dur.» Vehb İbn Münebbih bu kelimenin temiz. anlamına geldiğini söyler. Mücâhid ve Katâde ise bunun, mübarek demek olduğunu, söylerler. İbn Cüreyc de; yüce melekler onu takdis ederler, anlamım vermiştir. «Selâmdır.» Zâtında,

sıfatlarında ve fiillerindeki kemâliyle her türlü ayıplardan ve eksikliklerden korunmuştur.
«Mü'min'dir.» Dahhâk, İbn Abbâs'ın bu kelimeye şu anlamı verdiğini bildirir: O'nun yaratıkları, yaratanlarının kendilerine zulmetmeyeceğinden emîn olmuşlardır. Katâde ise der ki: O hak sözüyle emîn olmuştur, îbn Zeyd de der ki: Mü'min kullarının kendisine îmân edişlerini tasdik etmiştir.
«Müheymin'dir.» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: O, kullarının yaptıklarının şahididir. Onların üzerinde gözeticidir. Tıpkı Allah Teâlâ'-nın «Allah her şeye şâhiddir.» (Bürûc, 9) ve «Allah onların yaptıklarına şâhiddir.» (Yûnus, 46) ve «Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Râ'd, 33) kavlinde olduğu gibidir.
«Azîz'dir.» Her şeye gâlib gelip emri altına alandır. İzzeti, azameti, ceberrûtiyyeti ve kibriyâsı ile huzuruna hiç bir şeyin erişemeyeceği bütün eşyayı emri altına alandır.
«Cebbar, Mütekebbir'dir.» Zorlayıcılık yalnız O'na yaraşır. Büyük-lenme yalnız O'nun içindir. Çünkü O, büyüktür. Nitekim sahîh bir hadîste şöyle buyrulduğu daha örice geçmişti. Azamet benim örtüm, kib-riyâ benim ridâmdır. Kim bunlardan birisinde Benimle tartışırsa; onu azâblandırınm. Katâde der ki: Cebbar; yaratıklarını dilediği noktaya zorla sürükleyen, demektir. İbn Cerîr Taberî der ki: Cebbar; yaratıklarının işlerini düzelten ve kendilerinin faydasına olmak üzere tasarrufta bulunan »demektir. Katâde mütekebbir kelimesinin; her türlü kötülükten yüce anlamına geldiğini bildirir.
«Allah, onların koştukları eşlerden münezzehtir.»
((O, öyle Allah'tır ki; Halik, Bari', Musavvir'dir.» Yaratma takdir anlamınadır. Bari' ise takdir edip var olmasını kararlaştırdığı şeyi uygulamaya koyup ortaya çıkarandır. Allah Azze ve Gelle'den başka bir şeyi takdir edip düzene koyarak infaz ve var etmeye gücü yeten başka bir yaratıcı yoktur. (...)
«O, öyle Allah'tır ki; Halik, Bari', Musavvir'dir.» O bir şeyi murâd ederse, ona; ol, der ve o da O'nun istediği nitelikte oluverir. O'nun istediği şekilde meydana geliverir.» Seni istediği şu surette terkîb eden» (İnfitâr, 8) kavli de buna işarettir. Musavvir; var etmek istediğini istediği nitelikte var eden, demektir.
«En güzel isimler O'nundur.» Bu konu A'râf sûresinde geçmişti. Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den nakledilen hadîste zikredildiği gibi, Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa cennete gider. O; tektir teki sever. Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin Ebu Hüreyre'den naklettikleri rivayet de daha önce geçmişti. Burada Tirmizî'nin lafzında; O, tektir, teki sever, kavlinden sonra şu ifâde yer almaktadır: O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir, Melik'dir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Azîz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir, Hâlik'dır, Bâri'dir, Musavvir'dir, Ğaffâr'dır, Kahhâr'dır, Vehhâb'dır, Rezzâk'dır, Fettâh'tır, Alîm'dir, Kâbid'dir, Bâsit'tir, Hafızdır, Râfi'dir, Muizz'dir, Müzill'dir, Semî'dir, Basîr'dir, Hakem'dir, Adidir, Latiftir, Habir'dir, Hâkîrri'dir, Azîm'dir, Gafûr'dur, Şekür'dur, Aliyy'dir, Kebîr'dir, Hafîz'dir, Mukît'tir, Hasîb'dir, CettTdir,, Kerîm'dir, Rakîb'dir, Mücid'dir, Vasi'dir, Hakîm'dir, Vedûd'dur, Mecîd'dir, Bâis'tir, Şehîd'dir, Hak'tır, Vekîl'dir, Kavî'dir, Metîn'dir, Velî'dir,

Hâmîd'dir, Muhsî'dir, Mübdi'dir, Muîd'dir, Muhyî'dir, Mumît'dir, Hayy'dır, Kay-yum'dur, Vâcid'dir, Mâcid'dir, Vâhid'dir, Samed'dir, Kâdir'dir, Mukte-dir'dir, Mukaddim'dir, Muahhir'dir, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir ,Bâtın'-dır, Vâlî'dir, Müteâli'dir, Berr'dir, Tevvâb'dır, Müntakım'dir, Afüv'dür, Rauf'tur, Mâlik el-Mülk'tür, Celâl ve İkram sahibidir, Muksit'dir, Câ-mi'dir, Ganî'dir, Muğnî'dir, Mâni'dir, Darr'dır, Nâfi'dir, Nûr'dur, Hâdî'-dir, Bedî'dir, Bâki'dir, Vâris'tir, Reşîd'dir, Sabûr'dur. İbn Mâce'nin ifâdesi de biraz fazla biraz eksik takdîm ve te'hirle bu şekildedir. Biz bunu muhtelif yol ve lafızlarla daha önce geniş olarak anlatmıştık. Burada onü tekrara gerek duymuyoruz, (bkz. A'râf, 180); VII, 3170-3172)-.
«Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Yedi kat gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onlann teşbihlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O, Ha-lîm, Gafur olandır.» (İsrâ, 44).
«Ve O; Azîz'dir.» O'nun zâtına karşı hiç bir şey düşünülemez. «Hakîm'dir» teşrî ve takdirinde hikmet sahibidir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Ahmed ez-Zübeyrî... Ma'kıl îbn Yesâr'dan nakletti, ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sabahleyin her kim üç kere kovulmuş olan şeytândan Semî', Alîm olan Allah'a sığınırım der de sonra Haşr sûresinin son üç ayetini okursa; Allah Teâlâ ona yetmiş bin melek verir ve onlar akşama değin onun için ibâdet ederler. O gün ölecek olursa, şehîd olarak Ölür. Kim de bunu geceleyin söylerse; aynı mertebede gecelemiş olur. Tirmizî, bu hadîsi Mahmûd İbn Ğeylân kanalıyla... Ma'kıl tbn Yesâr'dan rivayet eder ve; garîb bir hadîstir, ancak bu vecihle biliyoruz, der.[7]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7798-7800
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7800-7805
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7806-7810
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7811-7816
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7818-7820
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7821-7823
[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7823-7827

MÜMTAHİNE SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
1 — Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz Benim yolumda savaşmak ve hoşnûdluğumu kazanmak için çıkmışsanız; onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim, içinizden kim bunu yaparsa; şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur.
2 — Şayet onlar, sizi ele geçirirlerse; size düşman kesilirler. Kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar. Ve sizin kâfir olmanızı isterler.
3 — Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda veremezler. Allah, kıyamet günü onlarla sizin aranızı ayırır. Ve Allah, işlediklerinizi görendir.

Bu sûrenin baş tarafının nüzul sebebi Hâtıb tbn Ebu Beltea hadisesidir. Şöyle ki: Hâtıb denilen bu kişi, Bedir savaşma katılmış muhacirlerden idi. Mekke'de malı ve çoluk-çocuğu bulunuyordu. Kendisi Kureyş'li olmamakla beraber Hz. Osman'ın müttefiki idi. Mekke'liler sözleşmelerini bozunca Rasûlullah Mekke'yi fethetmek istediğinde, müs-lümanlara savaş için hazırlanmalarını emretti. Ve dedi ki: Allah'ım, bizim haberimizi onlardan sakla. Bu Hâtıb bir mektûb yazdı, Kureyş'li bir kadınla onu Mekke'ye yolladı ve onlann yanında kendisine destek sağlamak için Rasûlullah (s.a.)ın maksadını onlara bildirdi. Peygamberinin duasını kabul etfen Allah Teâlâ bu durumu Rasûlüne haber verdi. Rasûlullah (s.a.) kadının peşinden adamlar yolladı ve ondan mektubu aldı. Bu husus sıhhatında ittifak bulunan hadîste açıkça belirtilmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ubeydullah İbn Ebu Râfi'den nakletti ki; o, Hz.,Ali (r.a.)nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) beni, Zübeyr'i ve Mikdâd'ı yollayarak buyurdu ki: Hâh bahçelerine (Medine'ye 12 mil mesafede bir yer) varıncaya kadar gidin. Orada üzerinde mektûb bulunan bir kadın var, mektubu o kadından alın. Biz atımızla yarışarak, bahçenin bulunduğu yere geldik ve orda kadım gördük. Ona; mektubu çıkar, dedik. Kadın; yanımda mektûb diye bir şey yok, dedi. Biz; ya mektubu çıkarırsın, ya da üstündeki elbiseleri yırtarız, dedik. Hz. Ali der ki: Kadın, saçının örgülerinin arasından mektubu çıkardı ve biz onu alıp Rasûlullah (s.a.)a getirdik. Bir de baktık ki mektûbta şöyle yazılıydı: Hâtıb İbn Ebu Beltea'dan Mekke'deki müşrik halka. Hâtıb, Rasûlullah (s.a.)m bazı durumlarını Mek-ke'li müşriklere haber veriyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Hâtıb bu nedir? O dedi ki: Benim hakkımda karâr vermekte acele etme. Doğrusu ben, Kureyş'lilere ilişmiş bir adamdım, onlardan değildim. Seninle beraber hicret edenlerin ailesini Mekke'deki akrabalar koruyordu. Ben neseb bakımından onlardan olmadığım için yakınlarımı korumalarını sağlayacak bir güç oluşturmak istedim. Dinimden döndüğüm veya küfre daldığım veya İslâm'dan sonra küfre razı olduğum için bunu yapmadım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, size

doğruyu söylüyor. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Bırak da şu münâfıkın boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir savaşına katıldı. Bilir misin Allah Teâlâ Bedir savaşına katılanlar için; istediğinizi yapın, Ben sizi bağışladım, demiştir. îbn Mâce dışında hadîs imamlarının hepsi bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Ancak rivayet, Süfyân İbn Uysyne kanalıyla... Ubeydullah îbn Ebu Râfi'den başka şekilde nakledilmiştir. Buhârî, el-Mağâzî bahsinde bu ifâdelere ilâve olarak şöyle der: Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» sûresini inzal buyurdu. Tefsir kitabında ise Amr'ın Hâtib İbn Ebu Beltea hakkında: «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin...» âyeti nazil olmuştur, der, sonra şöyle ilâve eder: Âyetin hadîsin içinde mi yer aldığını, yoksa Amr'ın mı söylediğini bilmiyorum. Buhârî der ki: Ali îbn el-Medînî dedi ki: «Ey îmân .edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» âyetinin nüzul sebebi, Süfyân İbn Uyeyne'ye sorulduğunda, o şöyle dedi: Bu, insanların anlattıkları riva-yette yer almaktadır. Ben onu Amr'dan ezberledim ve bir harfini bile terketmedim. Benden başka birisinin onu ezberlemiş olduğunu da bilmiyorum.
Buhârî ve Müslim, Sahihlerinde Husayn İbn Abdurrahmân'ın... Hz. Ali'den naklettiği rivayette Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) beni, Ebu Mersed'i, Zübeyr İbn Avâmm'ı gönderdi. Hepimiz de süvârî idik. Ve dedi ki: Hâh bahçelerine ulaşıncaya kadar gidin. Orada müşriklerden bir kadının üzerine Hâtıb'm müşriklere yazdığı mektubu bulacaksınız. Oraya vardığınızda Rasûlullah (s.a.)in buyurduğu gibi kadın devesinin üzerinde gidiyordu. Biz ona; mektûb, dedik. O; benim yanımda mektûb diye bir şey yok, dedi. Biz onu durdurup araştırdığımızda mektubu bulamadık ve; Allah'ın Rasûlü yalan söylemez, ya mektubu çıkarırsın veya seni soyarız, dedik. Kadın, mes'elenin ciddî olduğunu anlayınca, çarşafının bağlandığı noktaya yöneldi ve mektubu çıkardı. Biz mektûb ile beraber Rasûlullah'a geldik. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; o, Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihanet etmiştir. Bırak da onun boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Seni yaptığın işe sevke-den sebep nedir? O, dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, Allah'a ve Rasûlüne inanan bir kişiden başkası değilim. İstedim ki kavmim yanında Allah'ın bu sayede ailemi ve malımı koruyacağı bir gücüm olsun. Ashabından herkesin orada Allah'ın onunla ailesini ve malını koruduğu bir akrabası bulunmaktadır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Doğru söyler, ona hayırdan başka bir şey demeyin. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Mu-hakkak ki o Allah'a, Rasûlüne ve müminlere ihanet etmiştir, bırak da boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir ehlinden değil mi? Ve devam etti: Belki Allah Bedir ehlinin durumuna muttali' olmuştur da bu sebeple onlar için;' istediğinizi yapın, Ben size cenneti vâcib kıldım veya Ben sizi bağışladım, buyurmuştur. Bunun üzerine Ömer, iki gözü yaşararak; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, demiştir. Bu, Buhârî'nin el-Mağazî bölümünün Bedir Savaşı kısmındaki ifadesidir. Bu hadîs bir başka vecihle Hz. Ali'den şöyle rivayet edilir: İbn Ebu Hatim dedi ki: Bana Ali İbn Hasan... Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye yürümek istediğinde, bu isteğini ashabından bir kısmına gizlice haber verdi. Bunların arasında Hâtib İbn Ebü Beltea da bulunuyordu. Halka da, Hayber'e gitmek istediği haberini yaydı. Hz. Ali der ki: Hâtıb İbn Ebu Beltea, Mekke halkına haber göndererek; sizin üzerinize gelmek istiyor, dedi. Bu durum

Hz. Peygambere bildirildi. Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) beni ve Ebu Mersed'i gönderdi. İçimizde herkesin de atı vardı. Ve buyurdu ki: Hâh bahçesine gidin, orada üzerinde mektûb bulunan bir kadınla karşılaşacaksınız. O kadından onu alın. Biz yola koyulduk ve Rasûlullah (s.a.)m belirttiği yerde kadını gördük ve ona: Mektubu ver, dedik. Kadın; benim yanımda mektûb yok, dedi. Biz onun eşyalarını indirip tedkîk ettik, eşyaları arasında mektubu bulamadık. Ebu Mersed dedi ki: Belki de mektûb üzerinde yoktur. Ben ise; ne Rasûlullah (s.a.) ne de biz yalan söylemedik, dedim. Ve kadına; ya onu çıkarırsın, ya da seni çırılçıplak soyarız, dedim. Kadın; Allah'tan korkmaz mısınız? Siz müslüman değil misiniz? dedi. Biz, ona; ya mektubu çıkarırsın veya seni çırılçıplak soyarız, dedik. Amr İbn Mürre dedi ki: Kadın mektubu çarşafının bağının arasından çıkardı. Habîb İbn Ebu Sabit ise; kadın onu ön tarafından çıkardı, dedi. Onu Rasûlullah (s.a.)a getirdiğimizde mektubun Hâtıb İbn Ebu Beltea tarafından yazılmış olduğu görüldü. Bunun üzerine Hz. Ömer kalktı ve; ey Allah'ın Rasûlü; o, Allah'a ve Rasûlüne ihanet etti, bana izin ver de boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir savaşına katılmadı mı? Onlar; evet, dediler. Hz. Ömer de: Evet, ama o dönüp düşmanlarına senin aleyhinde destek sağladı, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ Bedir ehlinin durumundan bir şey bildiği için olmalı ki; istediğiniz gibi yapın, Ben sizin yaptıklarınızı görmekteyim, buyurdu, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in iki gözü ya-şarıp; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Rasûlullah (s.a.) Hâtıb İbn Ebu Beltea'ya haber gönderdi; ey Hâtıb bu yaptığın şeye seni sevkeden nedir? dedi. Hâtıb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben, Kureyş'lilere ilişmiş bir adamdım. Benim orada malım ve ailem vardı. Ashabından herkesin Mekke'de ailesini ve malını koruyan bir kimsesi vardır. Ben onlara bu mektubu bu sebeple yazdım. Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü; ben, Allah'a ve Rasûlüne muhakkak .inanan birisiyim, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hâtıb doğru söyler, onun için iyilikten başka bir şey demeyin. Habîb tbn Ebu Sabit der ki: İşte bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» âyetini inzal buyurdu. İbn Cerîr Taberî de Abd îbn Humeyd kanalıyla.,. Ebu Sinan Saîd İbn Sinan'dan aynı rivayeti nakleder.
Bu hususu Mağâzî ve Siyer kitablannın sahipleri de zikrederler. Nitekim Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr Sîret'inde der ki: Bana Mu-hammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr, Urve îbn Zübeyr ile diğer bilginlerimizden nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye sefer etmek istediğinde Hâtıb îbn Ebu Beltea Kureyş'lilere Rasûlullah'ın oraya sefer için karâr verdiğini bildiren bir mektûb yazdı. Sonra onu bir kadına verdi. —Muhammed İbn Ca'fer bu kadının Müzeyne kabilesinden olduğunu iddia etmiştir. Başkaları ise onun Abdulmuttalib oğullarının cariyesi Sara olduğunu iddia etmişlerdir— Hâtıb Mektubu, Kureyş'lilere ulaştırması halinde kadına bir şeyler de vermişti. Kadın mektubu başına koydu, sonra Örgülerini ördü ve mektûbla beraber çıkıp gitti. Rasûlullah'a gökten Hâtıb'ın yaptıklarını bildiren haber gelince, Rasûlullah (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib ve Zübeyr tbn Avam'ı göndererek buyurdu ki: Hâtıb'ın Kureyş'lilere mektûb gönderdiği kadına varın. O, bizim verdiğimiz karârı onlara bildirerek Kureyş'lileri uyarmaktadır. Bu ikisi çıkıp yola koyuldular ve kadını Huleyfe denilen mahalde yakaladılar. Burası Ebu Ahmed Oğullarının Huleyfe'si adını alıyordu. Onu Hu-

leyfe'ye indirdiler ve yükünü araştırıp incelediler, bir şey bulamadılar. Ali İbn Ebu Tâlib ona şöyle dedi: Ben, Allah adına yemîn ederim ki; ne Rasûlullah, ne de biz yalan söylemeyiz. Sen; ya bu mektubu çıkarırsın, ya da seni soyarız. Kadın, Hz. Ali'nin ciddî olduğunu görünce; geri dön, dedi. O da geri döndü. Kadın başının örgülerini çözüp içinden mektubu çıkardı ve Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali onu Rasûlullah (s.a.)a getirdi. Rasûlullah (s.a.)1 Hâtıb'ı çağırarak dedi ki: Ey Hâtıb seni böyle yapmaya sevkeden nedir? O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, doğrusu Allah'a yemîn ederim ki; ben, Allah'a ve Rasûlüne inanan bir kişiyim. İnancımı değiştirmiş değilim. Ancak ben, o kavim arasında aile ve akrabası olmayan bir kişiydim. Ailem ve çocuklarım onların arasında bulunuyordu. Böylece onlar için bunu yaptım. Ömer İbn Hattâb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bırak da onun boynunu vurayım, çünkü adam münafıklık etti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ne biliyorsun ya Ömer, belki de Allah Bedir günü Bedir halkının durumundan haberdâr olarak: Dilediğinizi yapın. Ben sizi bağışladım, buyurmuştur. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, Hâtıb hakkında Mümtahine sûresinin başından dördüncü âyetin sonuna kadar olan kısmı inzal buyurdu. Ma'mer de Zührî kanalıyla ür-ve'den buna benzer bir rivayeti nakletmiştir. Mukâtil İbn Hayyân da aynı olayı zikrederek der ki: Bu âyetler Hâtıb İbn Ebu Beltea hakkında nazil olmuştur. O, Hâşimoğullarınm cariyesi Sâra'yı göndererek ona on dirhem vermişti. Rasûlullah (s.a.) da onun peşine Ömer İbn Hat-tâb ile Ali îbn Ebu Tâlib'i yollamıştı. Bu ikisi, kadını Cuhfe'de yakalamışlardı... Daha sonra Mukâtil îbn Hayyân kıssayı yukarıda geçtiği gibi tamamıyla zikreder. Süddî de buna yakın bir ifâde ile aynı rivayeti nakleder. Avfî, İbn Abbâs'tan, Mücâhid ve Katâde ile bir başkası da bu âyetlerin Hâtıb İbn Ebu Beltea hakkında nazil olduğunu söylerler.
«Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz.» Bu âyet ile; Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere savaş açan kâfirler ve müşrikler kasdedilmiştir. Allah onlara düşman olmayı ve onlarla savaşmayı emretmiş, onları dost ve arkadaş edinmeyi yasaklamıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ey îmân edenler, yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim onları dost edinirse; o da, onlardandır.» (Mâide, 51) Bu ifâde şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir azâb vaadidir. Bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Ey îmân edenler, sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden, dininizi alay ve eğlenceye alanları ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun.» (Mâide, 57). Bir diğer âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Ey îmân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istersiniz?» (Nisa, 144) ve yine Hak Teâlâ «mü'minler, mü'minleri bırakıp ta; kâ-firleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; artık Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır. Allah, size kendisinden korkmanızı emrediyor.» (Âl-i İmrân, 28) buyurmaktadır. Ailesi ve mallan onların yanlarında olduğu için Kureyş'lüere iyi davranış gösterisinde bulunduğunu söylemesi üzerine Rasûlullah, Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın özrünü kabul etmiştir. Burada İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği şu hadîsi de zikredelim: Bize Mus'ab İbn Selâm... Rebî İbn Hirâş'tan nakletti ki; o, ben Huzeyfe'nin şöyle dediğini işittim, demiş:

Rasûlullah bize bir, üç, beş, yedi, dokuz ve on bir çeşit misâl verdi. Bunlardan birini örnek olarak gösterdi, diğerlerini bıraktı. Buyurdu ki: Bir kavim zayıf ve miskin bir topluluk idi. Zorba ve düşman bir kitle onlarla savaşa girişti. Allah o zayıf kitleyi zorbalara gâlib getirdi de, onlar düşmanları üzerine yürüyüp emirleri altında kullanmaya başladılar. Bunun üzerine Allah'a ulaşacakları güne kadar Allah onların aleyhinde gazabını indirdi.
«Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» Bu ifâde, öncesiyle birlikte düşmanlara karşı tahrîk ve onları dost edinmekten alıkoyma hedefine yöneliktir. Çünkü onlar; Rasûlullah ve ashabını tevhîd inancı ve yalnız Allah'a samimiyetle bağlılıkları nedeniyle aralarından çıkarmışlardı. Bunun için âyet-i kerîme, «Rabbımz olan Allah'a inandığınızdan dolayı» buyuruyor. Onlara göre sizin biricik suçunuz; âlemlerin Rabbı olan Allah'a inanmanızdı. Nitekim başka âyet-i kerîme 'lerde bu husus şöyle ifâde edilir: «Onlardan, yalnızca Aziz, Hamîd Allah'a inanmalarından dolayı intikam almışlardı.» (Bürûc, 8) ve yine «Onlar ki; haksız yere ve sâdece; Rabbımız Allah'tır, dedikleri için yurdlarından çıkarılmışlardır.» (Hacc, 40) buyurmaktadır.
«Eğer siz, Benim yolumda savaşmak ve hoşnûdluğumu kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl sevgi gösterirsiniz?» Eğer böyle iseniz, onları dost edinmeyin. Benim rızâmı kazanmak için Benim yolumda cihâda çıkmış iseniz, Benim ve sizin düşmanlarınızı dost edinmeyin. Çünkü onlar, sizin dininize düşman olduklarından ve hakkınızda kin beslediklerinden dolayı sizi yurdlarınızdan ve mallarınızdan etmişlerdir.
«Onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim.» Ben sizin gizli ve açık her şeyinizi bildiğim halde siz nasıl böyle davranabilirsiniz, «İçinizden kim bunu yaparsa; şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur. Şayet onlar, sizi ele geçirirlerse; size düşman kesilirler. Kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar.» Eğer size güç yetirecek olurlarsa; söz ve fiille size her türlü işkenceyi yapmaktan çekinmezler ve «Sizin kâfir olmanızı isterler.» Size hiç bir hayrın ulaşmamasını hırsla isterler. Onlar, sizin gizli açık düşmanlannız-dırlar. öyleyse bu gibileri, nasıl dost edinebilirsiniz? Bu ifâde aynı zamanda onlara düşmanlık etmeyi teşvik etmektedir.
«Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda veremezler. Allah, kıyamet günü onlarla sizin aranızı ayırır. Ve Allah, işlediklerinizi görendir.» Allah size kötülük murâd ettiği zaman, akrabalığınız Allah katında size hiç bir fayda sağlamaz. Siz onları, Allah'ı kızdıracak bir şekilde memnun edecek olursanız; onların size asla faydası dokunmaz. Yakınlarını memnun etmek için ailesiyle küfürde uyuşan kişi, kaybetmiş, hüsrana uğramış ve amelini heba etmiştir. Allah katında hiç bir kim-senin akrabalığı ona yarar sağlamaz. İsterse peygamberlerden bir peygamberin yakını olsun. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Enes'ten nakletti ki; adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü; babam nerede? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ateşte. Adamın yüzündeki durumu görünce buyurdu ki: Doğrusu benim babam da senin baban da ateştedir. Müslim ve Ebu Dâvüd bu hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla Sâbit'ten naklederler.[1]

4 — İbrahim'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı. Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir. Yalnız İbrahim'in, babasına; andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi defetmeye gücüm yetmez, demesi müstesna. Ey Rabbımız, Sana tevekkül ettik ve Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sana'dır.
5 — Ey Rabbımız, bizi o küfredenler için bir fitne kılma. Bağışla bizi. Ey Rabbımız, doğrusu Aziz, Hakim olan Sensin Sen.
6 — Andolsun ki; -sizlerden, Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır. Kim de yüz çevirirse; muhakkak ki Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.

Kâfirlere karşı şiddetli davranmayı, onlara düşmanlık etmeyi ve onlardan kaçınarak uzaklaşmayı mü'min kullarına emreden Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İbrahim'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı.» Onunla beraber kendisine inanan tâbi'le-rinde. «Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız.» Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız şeylerden uzaklaştık. «Sizi inkâr ediyoruz.» Sizin dininizi ve yolunuzu reddediyoruz. «Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin, aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir.» Siz, Allah'ın birliğini kabul ederek yalnız ve yalnız O'na ibâdet edip şirkten uzaklaşıncaya, O'nun dışında taptığınız putları ve heykelleri reddedinceye kadar, bizimle sizin aranızda düşmanlık ve öfke belirmiştir.
«Yalnız İbrahim'in, babasına; andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi defetmeye gücüm yetmez, demesi müstesna.» Sizin için İbrahim'de ve onun kavminde örnek alacağınız güzel bir numune vardır. Yalnızca İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi müstesnadır. Bu, ona vermiş olduğu bir va'din yerine getirilmesinden ibaretti. Ancak İbrahim'e babasının Allah'ın düşmanı olduğu tebeyyün edince ondan uzaklaşmıştı. Çünkü mü'-minlerden bir kısmı şirk üzere Ölmüş olan babalarına dua ediyor ve mağfiret dileyerek; İbrahim de babasına mağfiret dilemişti, diyorlardı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra — akraba bile olsalar— müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz. İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi; sadece ona verdiği bir vaadden dolayı idi.(Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzak-laştı. Muhakkak ki İbrahim, çok içli ve halîm idi.» (Tevbe, 113-114) Burada ise Allah Teâlâ «İbrahim'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanmcaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir. Yalnız İbrahim'in, babasına; andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi defetmeye gücüm yetmez, demesi müstesna.» buyuruyor. Yani İbrahim'in bu davranışı sizin için örnek değildir. Müşriklere mağfiret dilemesi sizin için Örnek teşkil etmez. İbn Abbas, Mü-câhid, Katâde, Mukâtil, Dahhâk ve bir başkası böyle demiştir.

Bilâhare Allah Teâlâ İbrahim'in ve beraberinde bulunanların, kavimlerinden uzaklaşarak Allah Azze ve Celle'ye sığındıklarını ve şöyle yalvardıklarım haber veriyor: «Ey Rabbımız, Sana tevekkül ettik ve Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sana'dır.» Bütün işlerde Sana dayandık. Bütün işlerimizi Sana teslim ettik ve Sana bıraktık. Âhiret diyarında dönüş Sana'dır. «Ey Rabbımız, bizi o küfredenler için bir fitne kılma.» Mücâhid der ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: Ey Rabbımız; onların eliyle de bizi azâblandırma, Senin katındakilerin vasıtasıyla da azâblandırma. Çünkü onlar; eğer bunlar hak yolda olsalardı bu azâb başlarına gelmezdi, derler. Dahhâk da böyle mânâ vermiştir. Katâde ise der ki: Onları bize gâlib kılma. O takdirde bununla fitneye düşerler ve kendileri hak üzere oldukları için bize gâlib olduklarını sanırlar. İbn Cerîr Taberî de bu mânâyı tercih etmiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir: Onları bizim üzerimize musallat etme ki bizi fitneye sevkederler.
«Bağışla bizi. Ey Rabbımız, doğrusu Aziz, Hakim olan Sensin Sen.» Bizim günâhlarımızı başkalarına gösterme. Bizimle Senin aranda bulunan şeylerden dolayı «Bizi affet. Doğrusu Azîz, Hakim olan Sensin Sen.» Senin kanatların altına sığmanın asla horlanmayacağı, sözlerinde ve fiillerinde, teşrîat ve takdirinde hikmet sahibi olan Sensin Sen. «Andolsun ki; sizlerden, Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır.» Bu, daha önce geçen buyruğun te'kîdi mahiyetindedir. Çünkü burada tesbît edilen örnek, öncekinin aynıdır. «Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için» kavli ise Allah'ı ve âhireti kabul edenleri teşvik sadedindedir. «Kim de yüz çevirirse; muhakkak ki Allah, Ganîdir, Hamîd'dir.» Allah'ın emrettiğinden yüz çevirenler için O. Ganî'dir, Hamîd'dir. Bu âyet-i kerîme İbrahim süresindeki şu âyete benzemektedir: «Siz ve yeryüzünde bulunanlar hepsi nankörlük etseniz; muhakkak ki Allah, müstağni ve hamde lâyık olandır.» (İbrahim, 8). Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın «Ganî'dir» kavline; zenginliği mükemmel olan, anlamını verdiğini bildirir. Mükemmel zenginlik Allah'ın sıfatıdır, başkası için bu mümkün değildir. Çünkü O'nun dengi ve benzeri hiçbir şey yoktur. Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ı tenzih ederiz. «Hamîd'dir» Mahlûkâtının hamdine lâyık olandır. Bütün fiil ve sözlerinin hepsinde övülendir. O'ndan başka ilâh, O'ndan ayrı Rab yoktur.[2]

7 — Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peyda eder. Allah Kadîr'dir. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.
8 — Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz. Doğrusu Allah, âdil olanları sever.
9 — Allah; sadece sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurdlarmızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onları dost edinirse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir

Allah Teâlâ mü'min kullarına; kâfirlere düşmanlık etmelerini emrettikten sonra buyuruyor ki: «Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peyda eder.» Nefretten sonra sevgi, kızgınlıktan sonra dostluk ve ayrılıktan sonra ülfet peyda eder. «Allah, Kadîr'dir» Birbirine zıd,

birbirinden ayrı ve farklı olan şeyleri birleştirmeye dilerse muktedirdir. Düşmanlık ve katılıktan sonra kalblerin arasını uyuşturur da, hepsi tek bir varlık haline gelir. Nitekim Allah Teâlâ Ansâr'a minnet ederek şöyle buyurmaktaydı: «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun tâm kenarında iken, sizi oradan doğru yola eresiniz diye kurtardı.» (Âl-i İmrân, 103). Nitekim Rasûlullah (s.a.) da onlara şöyle demişti: Sizi sapıklar olarak bulup ta benim vâsıtamla Allah hidâyete erdirmedi mi? Siz ayrı ayrı gruplar idiniz de benim vâsıtamla Allah sizi birbirinize ısındırmadı mı? Enfâl sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyen O'dur. .Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Enfâl, 62-63). Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: Dostunu yavaş yavaş sev; belki bir gün düşmanın olur. Düşmanına da yavaş yavaş kız; belki bir gün dostun olur. Şâir de der ki:
«Belki de Allah bir süre sonra birbirinden uzak iki dostu birleştirir, Halbuki onlar hiç buluşmayacaklarını sanırlardı.» «Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» Kâfirler, tevbe edip Rablarına yöneldikleri ve O'na teslim oldukları takdirde küfürlerinden dolayı onları affeder. Çünkü O, hangi günâh olursa olsun kendisine tevbe edenin tev-besini bağışlar ve merhamet eder.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet Ebu Süfyân Sahr İbn Harb hakkında nazil olmuştur. Çünkü Rasûlullah (s.a.) onun kızıyla evlenmiş ve böylece aralannda bir dostluk teşekkül etmişti. Mukâtil'in söylediği bu ifâdenin üzerinde durulması gerekir. Çünkü Rasûlullah (s.a.), Ebu Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile fetihten önce evlenmişti. Ebu Süfyân ise ancak fetih gecesi müslüman olmuştu. Bu konuda ihtilâf yoktur. Bundan çok daha güzeli İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği şu haberdir: Bana Muhammed İbn Azîz... İbn Şihâb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Harb oğlu Ebu Süfyân'ı Yemen'de bir yere vâlî tâyîn etmiş. Rasûlullah (s.a.) vefat edince Ebu Süfyân geri dönmüş ve Zu'l-Ham-mâr'ın irtidât ettiğini öğrenince; onunla karşılaşıp savaşmıştı. Böylece Ebu Süfyân din uğrunda cihâd eden ve mürtedlerle ilk savaşan kişi olmuştu. İbn Şihâb der ki: Ebu Süfyân «Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peyda eder.» âyeti hakkında nazil olan kimselerdendir. Müslim'in Sahîh'inde İbn Ab-bas'tan nakledilir ki; Ebu Süfyân şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü; senden üç şey istiyorum onları bana ver. Rasûlullah (s.a.); peki, demişi Ebu Süfyân; müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle savaşmam için beni emîr ta'yîn et. Rasûlullah (s.a.); peki, demiş. Ebu Süfyân; Muâviye'-yi yanında.kâtib yap, deyince Rasûlullah (s.a.); peki, demiş Ebu Süfyân, araplann en güzeli ve en iyi kadını kızını Ümmü Habîbe'dir, onu seninle evlendireceğim. Bu hadîs üzerine daha önce söz edilmişti.
«Sizinde din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz.» Sizinle din uğrunda savaşmamış olan güçsüz, zayıf ve kadm kâfirlere iyilik yapmanızı Allah yasaklamaz. Âdil davranmanızı da yasaklamaz. «Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Sözleşme yaptıklarında Kureyş döneminde

müşrik olan annem bana geldi. Ben, Rasûlullah'a varıp dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; annem beni isteyerek yanıma geldi. Onunla buluşayım mı? Rasûlullah (s.a.); evet annenle buluş, dedi; Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ârim... Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini nakletti: Kuteyle, kızı Esma Bint Ebubekir'in yanına hediyelerle geldi. O zaman müşrik idi. Hediyeleri arasında yağda kızartılmış hardal, kurutulmuş sütten yapılmış bir yiyecek ve yağ vardı. Esma onun hediyelerini kabul etmek ve evine girmesine müsâade etmek istemedi. Durumu gidip Hz. Âİşe'ye sordu. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz. Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» âyeti nazil oldu. Böylece Rasûlullah onun hediyelerini kabul etmesini ve annesinin evine girmesine izin vermesini emretti, İbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim de Mus'ab İbn Sabit kanalıyla Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den bu hadîsi rivâyei, ederler. İmâm Ahmed ve İbn Cerîr Taberî'nin rivayetinde Kuteyle'nin künyesi de yazılıdır. Buna göre Kuteyle Bint Abdülüzzâ îbn Esad'-dır. Mâlik Oğullarındandır. Ayrıca İbn Ebu Hatim şu ifâdeyi ekler: Kureyş ile Rasûlullah (s.a.)ın arasında anlaşma bulunduğu sürede.
Ebu Bekr Ahmed İbn Amr îbn Abd'ül-Hâlık el-Bezzâr der ki: Bize Abdullah İbn Şebîb... Urve'den nakletti ki Hz. Âişe ve Esma şöyle demişler: Rasûlullah (s.a.) ile Kureyşli'ler arasında muahede bulunduğu sırada müşrik olan annemiz Medine'de yanımıza geldi. Biz dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, annemi2 bizi isteyerek Medine'ye gelmiş, onunla buluşalım mı? O: evet onunla buluşun, dedi. Sonra Ebu Bekr el-Bezaâr der ki: Bu hadîsin Zührî kanalıyla Urve'den ve Âişe'den naklinin yalnız bu vechini biliyoruz. Ben derim ki; bu hadîs, bu ifadesiyle münkerdir. Çünkü Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân'dır ve o müslüman olmuş, hicret etmiş idi. Esmâ'nın annesi ise yukanda geçen hadîslerde belirtildiği gibi başka bir kadındı. Allah en iyisini bilendir.-
«Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» Bu âyetin tefsiri Hucurât sûresinde geçmişti. Ben burada bir sahîh hadîsi aktaracağım: Âdil davrananlar; halklarına hüküm verirken adalet ettikleri ve adaletten 'dönmedikleri için Arş'ın sağında, nurdan minberler üzerindedirler.
«Allah; sâdece sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurdlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar.» Allah, size düşmanlıkla karşı 'koyanları, sizinle savaşanları ve yurdunuzdan çıkaranları ve sizin yurdunuzdan çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Dost edinmenizi yasakladığı gibi, onlara düşman olmanızı emreder. Daha sonra onları dost edinenlere tehdidini pekiştirerek buyuruyor ki: «Kim onları dost edinirse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.» Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ey îmân edenler; yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim, onları dost edinirse; o da onlardandır. Şüphesiz ki Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» (Mâide, 51).[3]

10 — Ey îmân edenler; inanan kadınlar hicret ederek size gelirlerse, onları imtihan edin. Allah onların îmânlarını daha iyi bilir. Fakat siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz; artık onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara

helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların sarfettiklerini kendilerine geri verin. Mehirlerini verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde bir vebâl yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfetti-ğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Ve Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.
11 — Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarım verin. İnandığınız Allah'tan sakının.

Rasûlullah ile Kureyş'li kâfirler arasında yapılmış olan Hudeybiye sözleşmesi daha önce Fetih sûresinde geçmişti. Bu sözleşmede şu ibare de yer alıyordu: «Bizden bir kişi —senin dininden de olsa— sana gelecek olursa; onu mutlaka bize geri çevireceksin.» Bir başka rivayette bu madde şöyle kayıdlıdır: «Senin dininden de olsa, bizden bir tek ferd sana gelir; onu bize geri vereceksin.» Urve, Dahhâk, Abdurrahmân İbn Zeyd, Zührî, Mukâtil ve Süddî'nin kavli budur. Bu rivayete göre bu âyet-i kerîme sünnet ile tahsis edilmiştir. Sünnetin âyeti tahsis ettiğinin en güzel örneklerinden birisidir. Seleften bazılarına göre de; sünnet bu âyeti neshetmiştir. Çünkü Allah Azze ve Celle mü'min kullarına; inanan kadmlar hicret ederek kendilerine gelecek olurlarsa onları imtihan etmelerini ve onların inanmış olduklarım öğrenirlerse bir daha kâfirlere geri vermemelerini emretmektedir. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar.
Biz el-Müsned el-Kebîr'de Abdullah İbn Ebu Ahmed îbn Cahş'ın hal tercümesinde belirttiğimiz gibi Ebu Bekr İbn Âsim... Hüseyn İbn Ebu Lübâne'den nakletti ki; Abdullah İbn Ebu Ahmed şöyle demiş: Ukbe İbn Ebu Muayt'm kızı Ümmü Gülsüm hicret etti. Kardeşi İmâre ve Velîd Hz. Peygamberin yanına gelerek onunla konuştular ve Ümmü Gülsüm'ü kendilerine iade etmesini istediler. Bunun üzerine Allah Te-âlâ yalmz kadınlara mahsûs olmak üzere Peygamber ile müşrikler arasındaki ahdi (sözleşmeyi) bozdu ve kadınların müşriklere iade edilmesini yasakladı. Bunun üzerine imtihan âyeti denilen (bu âyet) nazil oldu, îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Nasr el-Esedî'den nakletti ki; İbn Abbâs'a; Rasûlullah (s.a.)m kadınları imtihan etmesi nasıldı? diye sorulmuş. İbn Abbas demiş ki: Rasûlullah (s.a.) onları Allah adma; kocasına kızdığı için yurdundan çıkmadığı, bir topraktan bir başka toprağı arzulayarak çıkmadığı, dünya adına ve dünya peşinde koşarak çıkmadığı, yalnız ve yalmz Allah ve Rasûlü için çıktığı konusunda akdettirerek söyletir ve imtihan ederdi. İbn Cerîr Taberî ayrıca bu hadîsi bir başka yolla Ağarr İbn Sabbâh'tan nakleder. Ebu Bekr el-Bezzâr da o yolla bu hadîsi rivayet eder.
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ey îmân edenler; inanan kadınlar hicret ederek size gelirlerse; onları imtihan edin.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Onlar Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muham-med'in Allah'ın rasûlü ve kulu olduğuna şehâdet ederek imUhân edilirlerdi. Mücâhid der ki: «İmtihan edin» kavli; niçin geldiklerini soruşturun, demektir. Eğer kocalarına kızarak veya onları kızdırarak veya başka bir sebeple îmân etmeksizin gelmişlerse; onlan tekrar eşlerine döndürün. îkrime der ki: Onlara seni Allah ve Rasûlünün sevgisinden başka bir şey getirdi mi? Kocandan kaçmak veya bizlerden bir erkeğin sevgisi mi seni buraya

getirdi? diye sorulur. Allah Teâlâ'nın «Onlan imtihan edin» kavlinin mânâsı işte budur. Katâde der ki: Onların imtihan edilmeleri şöyle idi: Sizi yurdunuzdan kocanıza karşı olan nefretiniz mi .çıkardı? İslâm'a ve müslümanlara sevgi ile İslâm tutkusundan başka bir şey mi çıkardı? diye Allah'a yemîn ettirilirlerdi. Bunu söyledikleri takdirde imtihanları kabul edilirdi.
«Fakat siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz; artık onları kâfirlere geri döndürmeyin.)) Bu ifâde, îmâna kesin olarak muttali' olmanın mümkün olduğunu göstermektedir.
«Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar.» Bu âyet-i kerîme, müslüman kadınların müşrik erkeklerle evlenmesini haram kılmıştır. İslâm'ın başlangıç döneminde müşrik bir erkeğin mü'min bir kadınla evlenmesi caiz idi. Bu sebeple Peygamberin kızı Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs Rebî idi ve Zeyneb müslüman iken o, kavminin dinine bağlıydı. Bu sebeple Bedir günü esirler arasında Ebu'l-Âs İbn Rebî de bulununca karısı Zeyneb'i Peygambere göndererek annesi Hatice'den kendisine kalmış olan bir gerdanlığı vererek kurtulmak istemişti. Ra-sûlullah (s.a.) bu gerdanlığı görünce ona karşı içinde bir rikkat belirdi. Ve müslümanlara dedi ki: Eğer bunun fidyesini kabul edip esirini salıverirseniz yapın. Onlar da kabul ettiler. Rasûlullah (s.a.) kızı Zeyneb'i kendisine göndermek. şartıyla onu serbest bıraktı. Ebu'l-Âs İbn Rebî' va'dini yerine getirerek söyleneni yaptı ve Zey^ İbn Harise ile beraber Zeyneb'i Hz. Peygambere gönderdi. Hz. Zeyneb Bedir vak'asından sonra (yaklaşık ikinci yılda) Medine'de ikâmet etti. Nihayet kocası Ebu'l-Âs İbn Rebî' Hicret'in sekizinci senesinde müslüman oldu da ilk nikâh uyarınca Peygamber Zeyneb'i ona geri verdi ve onun için ayrıca bir mehir istemedi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ya'-kûb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) kızı Zeyneb'i ilk nikâh ile kocası Ebu'l-Âs İbn Rebî'a geri verdi. Kocasının müslüman olmasından altı yıl Önce Zeyneb hicret etmişti. Onun için yeniden bir şâhid ve mehir istemedi. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de bu hadîsi rivayet ederler. Bazıları; iki yıl sonra iade etti, derler ki bu sahihtir. Çünkü Ebu'l-Âs îbn Rebî'in müslüman oluşu, müslüman kadınların müşriklere haram kılınmasından iki sene sonra olmuştur. Tirmizî der ki: Bu hadîsin isnadında bir eksiklik yoktur ve biz bu hadîsi bu şekliyle bilmiyoruz. Belki de Dâvûd İbn Husayn'ın mahfûzâtı arasında yer almıştır. Ben, Abd îbn Humeyd'in şöyle dediğini işittim: Yezîd îbn Ha-run'un, İbn İshâk'a bu hadîsi ve İbn Haccâc'ın Amr İbn Şuayb kanalıyla babasından, onun da dedesinden naklettiği şu hadîsi anlattığını duydum: Rasûlullah (s.a.) kızını Rebî' oğlu Ebu'1-Âs'a yeni bir mehir ve nikâh ile geri verdi. Yezîd der ki: Abdullah İbn Abbâs'ın hadîsi isnâd bakımından daha sağlamdır ve Amr İbn Şuayb'ın hadîsine dayanmaktadır. Ben derim ki; İmâm Ahnıed, Tirmizî ve İbn Mâce de Haccâc İbn Arta kanalıyla Amr İbn Şuayb'ın hadîsini nakletmişlerdir. İmâm Ah-med ve bir başkası ise bu hadîsi zayıf saymıştır. Allah en iyisini bilendir.
Cumhûr-u Ulemâ İbn Abbâs'ın hadîsine şöyle karşılık verirler: Belki de bu olayda henüz Zeyneb iddetini tamamlamamış olduğu için böyle buyurulmuştur. Çünkü ulemânın çoğunluğunun üzerinde birleştiği kanâata göre; iddet tamamlanır da kocası müslüman olmazsa; o kadının kocasıyla olan nikâhı bozulur. Başkaları da derler ki: îddet biterse kadın serbesttir. İsterse nikâh üzere durup devam eder,

isterse nikâhı feshedip bir başka kocaya gider. Bunu Abdullah İbn Abbâs'ın hadîsine dayandırmışlardır. Allah en iyisini bilendir.
«Onların sarfettiklerini kendilerine geri verin.» Müşrik kocalarının Muhacir kadınlarına verdikleri mehir ve benzeri şeyleri tekrar kendilerine iade edin. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Zührî ve bir başkası böyle demiştir.
«Mehirlerini verdiğiniz zaman; onlarla evlenmenizde bir vebal yoktur.» Onların mehrini verirseniz, iddetin bitmesi ve diğer şartları yerine getirmek kaydıyla evlenebilirsiniz.
«Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» Müşrik kadınlarla evlenip onlarla yaşamanın mü'min kullarına haram olduğunu Allah Azze ve Celle beyan ediyor. Sahîh bir hadîste Zührî, Urve'den o da Misver ve Mervan îbn Hakem'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye günü Kureyş'li kâfirlerle muahede yapınca mü'min kadınlardan bir grup geldiler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle'nin «Ey îmân edenler; inanan kadınlar, hicret ederek size gelirlerse...» kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» kavline kadar olan âyet-i kerîmesi nazil oldu. O gün, Hz. Ömer iki karısını boşadı. Bunlardan birisi Ebu Süfyân oğlu Muâviye ile, diğeri de Ümeyye oğlu Safvân ile evlendi. îbn Seur, Ma'mer kanalıyla Zührî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye altında bulunduğu sırada bu âyet indirildi. Orada yaptığı sözleşmede Mekke'lilerden kim Peygambere gelecek olursa; Peygamber onu tekrar iade edecekti. Kadınlar gelince bu âyet nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.) o kadınların mehrinin kocalanna iade edilmesini emretti. Müşrik erkeklere de müslüman kadınlar gidecek olursa, onların da kocalanna mehirlerini vermesini hükme bağladı ve «Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» buyurdu. Abdullah İbn Zeyd tbn Eşlem de böyle der. Allah Teâlâ'mn bu hükmü vermiş olmasının sebebi; müslümanlarla müşrikler arasında bulunan sözleşme idi.
Muhammed îbn İshâk... Zührî'den nakleder ki; o gün Muğîre oğlu Ebu Ümeyye'nin kızı Karîbe'yi Hz. Ömer boşadı ve onu Muâviye aldı. Ayrıca Huzâa kabilesinden Amr kızı Ümmü Külsûm'u da boşadı —ki bu Ubeydullah'ın annesidir— onunla da kendi kavminden bir kişi olan Ebu Cehm İbn Huzeyfe tbn Ğânim evlendi. Her ikisi de şirk üzere idiler. Talha îbn Ubeydullah da Abdulmuttalib oğlu Haris oğlu Rebîa kızı Ervâ'yı boşadı. Ondan sonra Âs oğlu Saîd oğlu Hâlid onunla evlendi.
«Sarfettiğinizi İsteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler.» Kâfirlere giden eşlerinize gittikleri takdirde harcadığınız nafakaları isteyin. Onlar da müslümanlara hicret eden eşlerine harcadıkları nafakaları istesinler.
«Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder.» Banş anlaşması ve kadınların bundan istisna edilmesi ve bütün bunlar Allah'ın mahlû-kâtı arasında vermiş olduğu hükümdür. «Ve Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.» Kulları için neyin elverişli olduğunu bilir ve buna göre hükmeder.
«Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin.» Mücâhid ve Katâde der ki: Bu hüküm, kocalarına bir şey vermeden kanlan firar eden erkekler içindir. Bunlar müslümanlarla sözleşmesi bulunmayan kâfirler hakkındadır. Onlardan bir kadın müslümanlarm yanına gelecek olursa; onlar müslümanlardan giden kadının nafakasını ödeyinceye kadar müslümanlar onlara bir şey vermezler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Zührî'den nakletti ki; Mü'minler Allah'ın hükmünü kabul

edip kendi hanımlarına nafakalarını veren müşriklere emredildikleri nafakaları müslümanlar da verdiler. Ama müşrikler, Allah'ın kendilerine emrettiği şekilde müslümanlara nafaka ödemeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ mü'minlere: «Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin. İnandığınız Allah'tan sakının.» âyetini indirdi. Bu âyetten sonra mü'minlerin eşlerinden her-hangi bir kadın, müşriklere gidecek olursa; mü'minler onlann eşlerine ellerinde bulunanlardan bir nafaka tahsis ettiler. îmân edip hicret ede» eşlerine infâk etmekle emredildikleri müşriklerin mallarından onlara verdiler. Sonra bir şey kalacak olursa fazla olarak müşriklere geri verirlerdi.
Avfî, îbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: Muhacirlerden bir kişinin eşi kâfirlere gidecek olursa; Rasûlullah (s.a.) onun harcadığı kadar malın ganimetten ona verilmesini emrederdi. Mü-câhid de böyle demiştir. Âyette geçen kelimesi; Kureyş'-lilerden veya başkalarından bir ganimet elde ederseniz, demektir. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Ve siz de onlardan bir ganimet elde ederseniz; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarım verin. Yani mehirle-rini. Mesrûk, İbrgfhîm, Katâde, Mukâtil, Dahhâk, Süfyân İbn Hasan ve Zührî.de böyle demişlerdir. Bu ifâde birinci görüşle çelişmez. Çünkü birincisi mümkün olursa, daha evlâdır. Aksi takdirde kâfirlerin elinden alınan ganimetlerden onlara verilir ki bu da, bir genişletmedir. İbn Ce-rîr Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[4]

12 — Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasından bir iftira düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere biat etmeye geldikleri zaman, bîatlarım kabul et. Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Buhârî der ki: Bize İshâk... İbn Şihâb'm kardeşi oğlundan nakletti ki; o, amcasına şöyle dediğini işitmiş: Bana Urve Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah (s.a.) kendisine hicret eden mü'min kadınları «Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayaklan arasından bir iftira düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere bîat etmeye geldikleri zaman, bîatlanm kabul et. Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti ile onları imtihan ederdi. Urve Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Mü'min kadınlardan bu şartı kabul edenlere Rasûlullah (s.a.); ben senin biatini kabul ettim, derdi. Bunu sözle söylerdi. Hayır, Allah'a andolsun ki; Peygamber hiç bir sözleşmede bir kadının elini eline değdirmemiştir. Onlar da; biz bu şartlar üzere sana bîat ettik, diyerek bîat ederlerdi. Bu ifâde Buhârî'nindir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Emîme Bint Rukayka'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bazı kadınlarla birlikte Rasûlullah'ın yanına ona bîat etmek üzere geldik. Rasûlullah Kur'ân'da belirtildiği gibi: «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak...» üzere-bizden söz aldı. Ve; gücünüz yettiği ölçüde,

dedi. Biz; Allah ve Rasûlü bize kendimizden daha merhametlidir, dedik. Ey Allah'ın Ra-sûlü, bizimle musâfaha yapmayacak mısınız? dedik. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben, kadınlarla musâfaha yapmam. Sadece bir kadına söylediğim söz, yüz kadına söylediğim söz gibidir. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet ederler. Neseî de Sevrî kanalıyla Mâlik İbn Enes'ten rivayet eder. Hepsi de Muhammed îbn Münkedir kanalıyla Emîme'den naklederler. Tirmizî; bu hadîs hasendir, sahihtir. Ancak Muhammed İbn Münkedir kanalıyla bilmekteyiz, der. İmâm Ahmed ayrıca bu hadîsi Muhammed İbn İshâk kanalıyla, Muhammed İbn Münkedir'den, o da Emîme Bint Rukayka'dan rivayet eder. Bu rivayette fazla olarak; Peygamber bizden hiç bir kadınla musâfaha etmedi, ifâdesi yer almaktadır. İbn Cerîr Taberî de Musa kanalıyla, Muhammed İbn Münkedir'den o da Emîme Bint Rukayka'dan bu hadîsi rivayet eder. İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla Muhammed İbn Münkedir'den rivayet eder. Muhammed İbn Münkedir der ki: Emîme Bint Rukayka —ki o Fâtıma'nın teyzesi Hatice'nin bacısıydı— dan sözlü olarak bana anlattı ki der ve hadîsi sonuna kadar zikreder.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Ya'kûb... Selmâ bint Kays'-tan nakletti ki o Peygamberin teyzelerinden birisiydi, Rasûlullah (s.a.) ile iki kıbleye doğru birlikte namaz kılmıştı. Neccâr oğullarından Adiyy kabilesine mensûb bir kişinin hanımıydı. Selmâ der ki: Ben, Ansâr'-dan kadınlarla birlikte bîat etmek üzere Rasûlullah (s.a.)ın huzuruna vardım. Rasûlullah (s.a.), bizden, hiç bir şeyi Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, elimizle ayağımız arasında uydurduğumuz bir iftira ile kimseye bühtan etmemek ve emredilen şeylerden hiç birisinde Peygambere isyan etmemek üzere ahid aldı. Rasûlullah (s.a.) aynca; kocanıza hîls yapmayın, diye de ilâve etti. Selmâ der ki: Biz Peygambere bîat edip ayrıldıktan sonra içlerinden bir kadına dedim ki: Git Peygambere sor, kocamızı aldatmak da ne? O, Peygambere sorunca, Rasûlullah (s.a.); kocanın malını alıp onu başkasına vermendir, dedi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize îbrâhîm İbn Ebu'l-Abbâs, Âişe Bint Kudâme'den —İbn Maz'ûn'un kızı Âişe nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Huzâa kabilesinden Süfyân'ın kizı olan annem Râita. ile birlikte Hz. Peygamberin kadınlarından bîat aldığını ve şöyle dediğini duyduk: Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, ellerinizle ayaklarınızın arasında uydurduğunuz bir iftira ile bühtan etmemek ve hiç bir iyilikte bana isyan etmemek üzere sizden bîat alıyorum. Âişe Bint Kudâme der ki: Kadınlar başlarını önlerine eğip sustular. Rasû-lullah (s.a.) buyurdu ki: Gücünüz yettiğince peki, deyin. Onlar, gücümüz yettiğince peki, diyorlardı. Ben de onlarla beraber diyordum. Annem ise bana içinden; gücüm yettiğince peki, dememi telkin ediyordu. Ben ise onların dedikleri gibi diyordum.
Buhârî der ki: Bize Ebu Ma'mer... Ümmü Atıyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Rasûlullah (s.a.) a bîat etmiştik. O, bize «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak...» âyetini okudu. Bize bağırıp çağırarak ağlamayı yasakladı. Bif kadın onun elini tutup; falanca beni bağırıp çağırarak ağlamaya şevketti onu cezalandırmak istiyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) hiç bir şey söylemedi. Kadın gitti, sonra dönüp Rasûlullah (s.a.)a bîat etti. Müslim de aynı hadîsi rivayet eder. Bir rivayette ise ayrıca ondan ve Milhân kızı Ümmü Süleym'den başka kimse onu yeri-

ne getirmedi, kavli yer alır. Buhârî, Ümmü Atıyye'nin şöyle dediğini bildirir: Rasûlullah (s.a.) bizden bîat aldığında, yüksek sesle ağlamamamızı da şart koştu. Beş, kadının dışında kimse bu ahdi yerine getirmedi. Bunlar Ümmü Süleym, Ümmü Alâ, Muâz'ın karısı Ebu Sebre'nin kızı ve diğer iki kadın. Bir başka ifâdede de Ebu Sebre'nin kızı, Muâz'in karısı ve bir başka kadın, buyurulmuştur. Rasûlullah (s.a.) kadınlardan bayram günü bu bîatı alıyordu. Nitekim Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm... Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirdi: Ben, Rasûlullah (s.a.), Ebubekir, Ömer ve Osman ile Ramazân Bayramı namazını kıldım. Hepsi de hutbeden önce namaz kılıyor, sonra hutbe okuyordu. Rasûlullah (s.a.) hutbeden indi. Ben, onun tek tek eliyle erkekleri oturttuğunu görüyor gibiydim. Sonra erkekleri yararak Bilâl ile birlikte kadınların yanına kadar gitti ve şu âyeti okudu: «Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek...» sonuna kadar âyeti okudu ve bitirince dedi ki: Siz bu söz üzere misiniz? Bir kadın; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ondan başkası Peygambere cevap vermedi. Râvî Hasan bu kadının kim olduğunu bilmiyorum, der. Rasûlullah (s.a.); öyleyse tasaddük edin, dedi. Râvî der ki: Bilâl elbisesinin eteğini açtı, kadınlar büyük ve küçük yüzüklerini Bil&I'in eteğine atıyorlardı.
tmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Velîd, Amr İbn Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden nakletti ki; Rukayka kızı Emîme Rasûlullah (s.a.)ın yanına gelip İslâm üzere ona bîat etmiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmamak, hırsizlik yapmamak, zina etmemek, çocuğunu öldürmemek, iki elinle ayağın arasından uydurduğun bir iftira ile bühtan etmemek, yüksek sesle bağırıp çağırarak ağlamamak ve câhiliyet açık saçıklığı gibi açılıp saçılmamak üzere senin bîatını kabul ediyorum. İmâm Ahnıed tbn Han-bel dedi ki: Bize Süfyân... Ubâde İbn Sâmit'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz bir mecliste Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Rasûlullah (s.a.), «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasından bir iftira düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere bîat etmeye geldikleri zaman, bîatiarını kabul et.» âyetini okudu. Sizlerden her kim sözünde durursa; onun ecri Allah'adır. Bunlardan herhangi birisine tutulur da cezâlandırılırsa; bu, onun -için keffârettir. Bunlardan herhangi bir şeye tutulup da Allah onu saklarsa bunun durumu Allah'a kalmıştır. İster onu bağışlar, isterse azâblandırır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Muhammed İbn İs-hâk... Ubâde İbn Sâmit'in şöyle dediğini bildirdi: Ben, ilk Akabe'de hazır bulunanlardan idim. Biz 12 kişi idik. Kadınların bîat ettikleri gibi biz de Rasûlullah (s.a.)a bîat ettik. Bu, savaş emri gelmeden önce idi. Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, iki elimiz ve ayağımızla uydurduğumuz bir bühtan ile gelmemek, ma'rûf konusunda Peygambere isyan etmemek üzere bîat ettik. Rasûlullah (s.a.) da buyurdu ki: Eğer bu bî-atınızı yerine getirirseniz; cennet sizindir. İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakletmiştir.
İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hattâb oğlu Ömer'e emredip şöyle demesini bildirmiş: Onlara de ki: Rasûlullah (s.a.), Allah'a şirk koşmamak üzere sizden bîat almaktadır. Hz.

Hamza'nın karnını yaran Rabîa oğlu Utbe'nin kızı Hind değişik kıyafetle kadınlar, arasında bulunuyordu. Dedi ki: Eğer ben konuşursam beni tanır, eğer beni tanırsa öldürür. O Rasûlullah (s.a.)tan ayrı durmak için kendini tanıtmamıştı. Hind'le beraber bulunan kadınlar sustular ve konuşmaktan kaçındılar. Hind kendini gizleyerek dedi ki: Erkeklerden kabul etmediğin bir şeyi kadınlardan nasıl kabul edersin? Rasûlullah (s.a.) ona kulak verip Ömer'e dedi ki: Onlara söyle hırsızlık da yapmasınlar. Hind dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, Süfyân'dan bazı şeyler alıyorum. Onlar bana helâl midir, değil midir bilmem. Ebu Süfyân dedi ki: Kalan veya giden ne aldınsa onların hepsi sana helâldir. Bunun üzerine Rasûlullah gülüp onu tanıdı, çağırıp elinden tuttu ve ona dedi ki: Sen Hind misin? O; Allah geçmişi bağışlasın, dedi..Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ondan ayrıldı ve «Zina etmesinler» dedi. Hind; ey Allah'ın Rasûlü, hür bir kadın hiç zina eder mi? dedi. Rasûlullah (s.a.): Hayır, Allah'a andolsun ki hür bir kadin zina etmez, dedi. Sonra. Rasûlullah (s.a.): Çocuklarını öldürmesinler, dedi. Hind: Sen onlann içerisinde en iyi bilen kişi olduğun halde Bedir günü onları Öldürdün, dedi. Rasûlullah (s.a.), «Elleriyle ayakları arasından bir iftira düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere» âyetini okudu. İbn Abbâs der ki: Onlann yüksek sesle ağlamalarını da yasakladı. Çünkü câhiliyet halkı elbiselerini yırtar, yüzlerini tırmalar, saçlarını keser ve; vay, vay, yazık yazık, diye bağırırlardı. Bu haber garîbtir ve bazı kısımları münkerdir. Çünkü Ebu Süf-yân ve karısı müslüman olduklarında Rasûlullah (s.a.) onlardan korkuyor değildi. Aksine onlar Peygambere dostluk ve samîmiyyet gösterisinde bulunuyorlardı. Rasûlullah (s.a.) tarafından da mesele böyle idi.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet fetih günü inmiştir. Rasûlullah (s.a.) Safâ'da erkeklerden bîat alıyordu. Ömer ise Rasûlullah'ın biraz ilerisinde kadınlardan biat alıyordu. Mukâtil İbn Hayyân yukarda geçtiği şekilde bu hadîsi zikreder ve ilâve olarak der ki: Rasûlullah (s.a.) «Çocuklarınızı öldürmeyin» buyurduğunda, Hind dedi ki: Biz küçükken onlan büyüttük, ama siz büyükken onları Öldürdünüz. Hz. Ömer İbn Hattâb kendini yere atıncaya kadar güldü. Bu rivayeti İbn Ebu Hatim nakleder. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Utbe kızı Hind bîat etmek üzere Rasûlullah (s.a.)m yanına geldi. Rasûlullah (s.a.) onun eline bakıp; git ve elini değiştir, dedi. Hind gitti ve elini kınalayarak değiştirdi, sonra gelince Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Allah'a şirk koşmamak üzere senden bîat alırım. Hind Rasûlullah (s.a.)a bîat etti ve iki elinde altından bilezikler bulunuyordu. Bu bilezikler hakkında ne dersin? dedi. Rasûlullah (s.a.) cehennem korlarından iki kor, buyurdu.
«Ey peygamber; inanmış kadınlar... bîat etmeye geldikleri zaman.» Ey Peygamber, kadınlardan aşağıdaki şartlar uyarınca sana bîat etmeye gelenler olursa; onların bîatını kabul et: «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak.» Yabancı kişilerin mallarını çalmamak üzere. Ama koca, karısının nafakasında kusur ediyorsa ma'rûf olan ve benzer bir şekilde âdet haline gelmiş olan mikdârda — kocası bilmese de— onun malından yiyebilir. Utbe kızı Hind'in hadîsine göre amel edilerek bu, caizdir. Nitekim Hz. Âişe der ki; Ebu Süfyân'ın karısı Utbe kızı Hint dedi ki:

Ey Allah'ın Rasûlü; Ebu Süfyân, cimri bir adamdır. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar nafaka vermez. Ancak onun bilgisi olmadan malından aldığım başka. Bundan dolayı bana vebal var mıdır? Rasû-lullah (s.a.) buyurdu ki: Ma'rûf şekilde sana ve çocuklarına yetecek kadar onun malından al. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde rivayet etmişlerdir.
«Zina etmemek.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Zinaya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (îsrâ, 32) Semüre hadîsinde zina edenlerin cehennemdeki acıklı azabı zikredilmişti. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Utbe kızı Fâtıma, Hz. Peygamberin yanına bîat etmek üzere geldi. Peygamber «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak »hırsızlık yapmamak, zina etmemek...» üzere ondan bîat aldı. Hz. Âişe der ki: Fâtıma hayasından elini başına koydu. Rasûlullah (s.a.) onda gördüğü tavıra hayran oldu. Hz. Âişe dedi ki: Ey kadın kabul et. Allah'a andolsun ki, hepimiz bunun üzerine bîat ettik. Bunun üzerine Fâtıma da; peki, dedi ve âyette belirtilen şekilde bîat etti. tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) avucunun içerisini kaplayan bir örtü bulunduğu halde kadınların bîatını aldı. Sonra; çocuklarınızı öldürmeyin, dedi. Bir kadın; sen onların babalarını öldürüyorsun bize de çocuklarımızı öldürmememizi tavsiye ediyorsun; dedi. Âmir der ki: Bundan sonra kadınlar, bîat etmek üzere Peygambere geldiklerinde Rasûlullah (s.a.) onları toplar ve hepsine birlikte söyler, kabul ettikten sonra hepsi birlikte geri giderlerdi.
«Çocuklarını Öldürmemek.» Bu, çocuk olduktan sonra öldürmek için geçerlidir. Çünkü câhiliyet ehli kıtlık korkusuyla çocuklarını öldürürlerdi. Ayrıca cenin iken öldürmeyi de içerir. Nitekim bazı câhil kadınlar, hâmile kalmamak için veya başka kötü niyetlerine binâen çocuklarım cenîn halindeyken öldürmektedirler.
«Elleriyle ayakları arasından bir iftira düzüp getirmemek» İbn Ab-bâs bu âyetin, kadınların kendilerinin olmayan çocukları kocalarına is-nâd etmemelerini kasdettiğini bildirir. Mukâtil de böyle der. Bunu Ebu Davud'un naklettiği şu hadîs de te'yîd eder: Bize, Ahmed tbn Salih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, lâ'netleşme âyeti nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.)in şöyle dediğini duymuş: Hangi kadın bir topluluğa onlardan olmayan birini girdirecek olursa, bundan Allah'a bir şey yoktur. Ama Allah, onu cennetine asla girdirmez. Hangi erkek de baka baka çocuğunu inkâr ederse, Allah da onun üzerine perde gerer ve onu Öncekilerin ve sonrakilerin huzurunda rezîl ve rüsvây eder.
«Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek.» Onlara emrettiğin ma'-rûfu yapmak, nehyettiğin münkerden kaçınmak konusunda sana İsyan etmemek üzere. Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammsd... tbn Abbâs'ın «Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek» kavli hakkında; bu, sadece Allah'ın kadınlar için koştuğu bir şarttır, dediğini bildirir. Mey-mûn îbrt Mihrân da der ki: Allah Peygamberine ancak ma'rûfta itaati emretmiştir. Ma'rûfun kendisi ise itaattir. İbn Zeyd der ki: Allah Te-âlâ, Rasûlüne itaati emretmiştir. Çünkü o, ma'rûf konusunda Allah'ın mahlûkâtı içerisinde en iyi seçme yetkisi olandır.
Daha başkaları da Abdullah îbn Abbâs, Enes İbn Mâlik, Salim tbn Ebu Ca'd, Ebu Salih ve bir başkasından bu âyet ile kadınların yüksek sesle ağlamasının yasaklandığını söylerler. Bu konudaki Ümmü Atıyye hadîsi daha önce geçmişti, tbn

Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Bu âyet konusunda Katâde'nin şöyle dediğini bildirdi: Bize anlatıldığına göre; Allah'ın Peygamberi, kadınlardan yüksek sesle ağlamamak ve mahrem olan erkeklerden başka erkeklerle konuşmamak üzere ahid aldı. Abdur-rahmân İbn Avf dedi ki: Ey Allah'ın Peygamberi, bizim müsâfirlerimiz oluyor ve biz o sırada hanımlarımızın yanında bulunmuyoruz. Rasûlul-lah (s.a.) buyurdu ki: Ben onları kasdetmedim, ben onları kasdetme-dim. tbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Hasan'dan nakletti ki; o, Rasûlullah'm aldığı bîat arasında; mahrem erkekler dışında kişilerle konuşmamak da vardı. Çünkü erkek kadınla konuşa konuşa nihayet baldırlarının arasına kadar girer, demiş.
tbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ansâr'dan Ümmü Atıyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bîât ettiğimizde bize şart koşulan ma'rûf arasında; yüksek sesle ağlamamak da vardı. Falanca oğullarından bir kadın dedi ki: Falanca oğullarından bir kadın beni yüksek sesle ağlamak için teşvik etti. Onu cezâlandırıncaya kadar gitmem. Gitti ve o da onu ağlamak üzere teşvik etti. Sonra gelip Rasûlullah'a bîat etti."Ümmü Atiyye der ki: Sözüne ondan ve Enes İbn Mâlik'in annesi Milhân kızı Ümmü Süleym'den başka kimse riâyet etmedi. Buhârî bu hadîsi Hafsa Bint Şîrîn kanalıyla Ansâr'dan Ümmü Atıyye'den naklet-miştir. Bir başka yoldan da buna benzer bir rivayet nakledilmiştir, tbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb, Ansâr'dan Mus'ab İbn Nuh'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)a bîat etmiş olan yaşlı kadınlardan birine ulaştım. O, bana dedi ki: Ben Rasûlullah'a bîat etmek üzere onun yanına vardığımda, bizden aldığı ahidler arasında; yüksek sesle ağlamamak da vardı. Bir yaşlı kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, başıma gelen bir musibetten dolayı bazıları beni yüksek sesle ağlamaya teşvik etmişlerdi. Şimdi onların da başına bir musibet geldi ben de onları yüksek sesle ağlatmak istemiyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Git ve ödeş. O da gitti ve Ödeşti. Sonra gelip bîat etti. İşte Allah Teâlâ'-nın «ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere», kavlinde sözkonu-su olan ma'rûf budur,
İbn Ebu Hatim der ki: Ahmed tbn Mansûr... Bîat eden kadınlardan birinden nakletti ki; o, Rasûlullah'ın bizden aldığı ahidler arasında ma'rûf bir konuda ona isyan etmememiz de vardı, demiş. Bu, yüzümüzü tırmalamamamız, saçımızı dağıtmamamız, ceplerimizi yırtmamamız-dı. Vay vay diyerek bağırıp çağırmamamızdı.- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ümmü Seleme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Ma'-rûfu işlemekte sana karşı gelmemek» kavlinin, yüksek sesle ağlamak olduğunu bildirmiştir. Tirmizî de tefsir bahsinde Abd İbn Humeyd kanalıyla Ebu Nuaym'den, İbn Mâce ise Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kana-lıyla Vekî'den ve her ikisi de Yezîd İbn Abdullah kanalıyla Şehr îbn Havşeb'den bu hadîsi naklederler. Tirmizî bunun hasen, garîb olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Sinan... Ümmü Atıyye'nin şöyle dediğim bildirdi: Rasûlullah (s.a.) geldiğinde Ansâr kadınlarını bir evde topladı. Sonra yanımıza Hattâb oğlu Ömer'i gönderdi Ömer kapıda durup bize selâm verdi. Kadınlar da onun selâmını iade ettiler. —Veya biz de onun selâmını iade ettik demiştir— Sonra dedi ki: Ben, Allah'ın size gönderdiği elçisinin elçisiyim. Ümmü Atıy-ye der ki: Biz; Allah'ın Rasûlü de Allah'ın Rasûlünün elçisi de hoş geldi, sefa getirdi, dedik. Ömer dedi ki: Hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak ve zina etmemek üzere bîat eder misiniz? Ümmü Atıyye der ki: Biz; evet, dedik. O, kapının

dışından —veya evin dışından demiştir— elini uzattı, biz de evin içinden ellerimizi uzattık. Sonra; Allah'ım şâhid ol, dedi. Ümmü Atıyye der ki: Bize bayramlarda hayızlı olsun olmasın hepimizin bayrama çıkmamızı bildirdi, üzerimize cum'anın vâcib olmadığını bildirdi ve cenazelerin peşinden gitmemizi yasakladı. Râvîler arasında yer alan Ümmü Atıyye'nin torunu İsmâîl der ki: Ben, nineme; Allah Teâlâ'mn «Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere» kavlini sorduğumda; bu yüksek sesle ağlamaktır, dedi.
Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Yanaklarına vuran, ceplerini yırtan ve cahiliyyet dâvasına çağıran bizden değildir.
Yine Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebû Musa'dan nakledilir ki: Rasûlullah (s.a.) saçını tıraş eden, sesini yükselten ve orasını burasını yırtan kadından uzak olduğunu bildirmiştir. Hafız Ebu Ya'-lâ der ki: Bize Hüdbe îbn Hâlid... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetimin arasında cahiliyyet âdeti olan dört şey vardır ki onu bırakmazlar: Soylarıyla övünmek, soylarıyla kınamak, yıldızlardan yağmur dilemek ve yüksek sesle ağlamak.
Ve yine Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: Yüksek sesle ağlayan kadın ölmezden önce tevbe etmezse kıyamet günü üzerinde katrandan bir şalvar ve uyuzdan bir elbise ile kalkar. Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde mün-ferid olarak Ebân İbn Yezîd kanalıyla... Ebu Mâlik'den nakleder. Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Rasûlullah (s.a.) yüksek sesle ağlayan ve onu dinleyenleri lâ'netlemiştir. Ebu Dâvûd da bu hadîsi rivayet eder.[5]

13 — Ey îmân edenler; Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavim ile dost olmayın. Kâfirlerin kabirdekilerden ümitlerini kestikleri gibi, onlar da âhiretten ümitlerini kesmişlerdir.

Bu sûrenin başında: «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» buyurarak Allah Teâlâ kâfirleri dost edinmeyi nasıl yasaklamışsa, burda da: «Ey îmân edenler; Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavim ile dost olmayın.» buyurarak kâfirlerle dostluğu yasaklıyor. Allah'ın kendilerine gazab ettiği kavim, Yahudiler, Hıristiyanlar ve diğer kâfirlerdir. Allah onlara kızmış ve la'net etmiştir. Onlar Allah'ın rahmetini ve rahmetinden kovulmayı hak etmişlerdir. Öyle ise siz nasıl onlarla dost oluyor ve onlan arkadaş ediniyorsunuz? Halbuki onlar, Allah'ın hükmü uyannca âhiretteki sevâb ve nimetten de ümitlerini kesmişlerdir.
«Kâfirlerin kabirdekilerden ümitlerini kestikleri gibi...» Bu âyette iki görüş vardır. Birincisi nasıl kâfirlerden yaşayanlar, kabirlerdeki akrabalarıyla birleşmekten ümit kesmişlerse, şeklindedir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeye ve haşr'e inanmamaktadırlar. Bu sebeple müs-lümanların inandıkları birleşme ümidinden onlar yoksundurlar. Avfî, İbn Abbâs'm bu âyetle şu mânânın kasdedildiğini bildirdiğini söyler: Kâfirlerden yaşayanlar, kâfirlerden ölenlerin tekrar kendilerine dönüp veya Allah tarafından diriltilip haşredilmelerinden ümitlerini kesmişlerdir.
Hasan el-Basrî ise der ki: Yaşayan kâfirler, ölülerden ümitlerini kesmişlerdir.
Katâde de der ki: Nasıl kâfirler ölenlerin kabirlerinden kalkıp kendilerine

dönmelerinden ümitlerini kesmişlerse, demektir. Dah-hâk da böyle der. îbn Cerîr Taberî bunları rivayet eder. İkinci görüş ise; bu âyete şöyle anlam verir: Kabirlerde olan kâfirler her türlü hayırdan ümitlerini kestikleri gibi. Nitekim A'meş, Ebu Duhâ kanalıyla Masrûk'tan, o da tbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Kâfirlerin kabirdeki-lerden ümitlerini kestikleri gibi...» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu, kâfir ölüp de cezasını gördüğü ve farkına vardığı zaman ümidini kestiği gibi, demektir. Mücâhid, îkrime, Muk&til, tbn Zeyd, Kelbî ve Man-sûr'un görüşü de budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder.[6]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7830-7835
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7836-7838
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7839-7841
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7842-7846
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7846-7854
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7854-7855

SAFF SÛRESİ

SAFF SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tesbîh eder. Ve O; Azîz'dir, Hakım'dir.
2 — Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?
3 — Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah katmda büyük bir gazaba sebep olur.
4 — Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.

«Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tesbîh eder. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» kavli üzerinde burada tekrarı gerektirmeyecek kadar birden çok yerde söz edildi.
«Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» Bu âyet; bir şeyi va'dedip veya bir sözü söyleyip onu yerine getiremeyenlere reddiyedir. Nitekim Selef ulemâsından bazıları, bu âyeti delil getirerek mutlak şekilde va'di yerine getirmenin vâcib olduğunu söylemişlerdir. Va'dedilen şeye ister bir borç tereddüb etsin, ister etmesin. Keza bunlar Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olan şu hadîsi de delil getirirler: Münâfıkın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, va'dedince sözünden döner ve emânet edilince hiyânet eder. Bir başka sahîh hadîste de şöyle buyurulur: Kimde üç şey bulunursa; o hâlis münafıktır. Kimde de bunlardan birisi bulunursa, onda bu âdeti terkedinceye kadar münafıklıktan bir haslet bulunur. Hadîste yukarda zikredilenlerden sonra dördüncü olarak va'dinden caymak ifâdesi kullanılmaktadır. Buhârî Şerhi'nin baş tarafında bu iki hadîsle ilgili uzun uzadıya söz ettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Bunun için Allah Teâlâ onlara reddiyeyi pekiştirerek buyuruyor ki:
((Yapamayacağınızı söylemeniz Allah katında büyük bir gazaba sebep olur.» İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd, Abdullah İbn Âmir İbn Rabîa'dan naklettiler ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bizim evimize geldi. Ben, o sırada küçük çocuktum. Çıkıp oynamak için gittim. Anam bana dedi ki: Ey Abdullah gel, sana bir şey vereceğim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, ona bir şey vermek istemiş değildin değil mi? Sen ona ne vermek istedin? dedi. O; hurma, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer sen, bunu vermemiş olsaydın senin üzerine bir yalan yazılırdı.
İmâm Mâlik merhum vaadedilen kişiye bir borç ilişiyorsa ve bu va-adla alâkalı ise; o borcun îfâ edilmesi vâcib olur, der. Sözgelimi birisi bir başkasına; evlen sana her gün şu kadar şey, dese ve o da evlense, evliolduğu sürece ona bunu vermesi vâcib olur. Çünkü ona insanoğluna âit bir hak ilişmiştir ve bu sıkıntıya vesile olacak bir haktır. Cumhûr-u Fu-kahâ ise bunun mutlak anlamda vâcib olmayacağı görüşündedirler. Âyeti de mü'mialerin cihâdın farz olmasını arzuladıktan zaman nazil olduğunu ve cihâd farz olunca, bir kısmının bundan kaçındığım bildirerek bu mânâya hamletmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlann üzerine savaş farz kılınınca; içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rab-bımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın, dçdiler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır.

Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır. Ve Hıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız. Nerede olursanız olun, sağlam "kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisa, 77-78) Muhammed sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «îmân etmiş olanlar; bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip te muharebe zikro-lununca; kalblerinde hastalık olanların, ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün.» (Muhammed, 20) Bu âyetin anlamı da işte böyledir. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah tbn Abbâs'ın «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Cihâd farz kılınmazdan önce, mü'minlerden bazı kimseler dediler ki: Allah Az2e ve Celle'nin bizi kendi katında amellerin en güzeline sevketmesini ve bizim de onu işlememizi çok arzulardık. Allah Teâlâ Nebiyyi Zîşân'ına bildirdi ki; şüphesiz kendi katında amellerin en güzeli, O'na inanmak ve inanma-yıp karşı çıkan günahkârlarla savaşmaktır. Cihâd âyeti nazil olunca; mü'minlerden bazı kimseler bunu hoş karşılamadılar ve bu emir onlara ağır geldi. Bunun üzerine Allah Sübhânehu ve Teâlâ: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» âyetini indirdi. Bu, İbn Ce-rîr Taberî'nin tercih ettiği görüştür.
Mukâtil İbn Hayyân der ki: Mü'minler; Allah'a en çok hoş gelen ameli bilseydik de onunla amel etseydik, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara, kendisine hoş gelen amelleri gösterdi ve: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar phi saf halinde savaşanları sever,» buyurdu. Ve onlara bunu bildirdi. Uhud günü bununla denendiler ve Hz. Peygamberi bırakarak gerisin geri kaçtılar. Bunun üzerine de Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» âyetini indirdi ve buyurdu ki: Benim için sizin en çok sevimli olanınız, Benim yolumda savaşanınızdır. Bazıları da dediler ki; bu âyet savaş hakkında nazil olmuştur. Kişi savaşmadığı halde savaştım, ta'n edilmediği halde ta'n edildim, dövülmediği halde dövüldüm, dayanmadığı halde dayandım, diyordu. Katâde ve Dahhâk derler ki: Bu,âyet; öldürdük, vurduk, tâ'n ettik, yaptık, deyip te bunları yapmayanları uyarmak üzere nazil olmuştur. İbn Zeyd ise der ki: Bu âyet, müslüman-lara yardım vaadedip te yerine getirmeyen münafıklardan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Mâlik, Zeyd îbn Eslem'den nakleder ki; O, «Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» ifâdesinin cihâd olduğunu bildirmiştir. İbn Ebu Necîh ise Mücâhid'den nakleder ki: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?... Muhakkak ki Allah, kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetleri Ansâr'dan aralarında Abdullah İbn Revâha'nm da bulunduğu bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Onlar bir mecliste; Allah için amellerin hangisi en çok sevimlidir bilsek de ölünceye kadar onunla amel etsek, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi. Abdullah İbn Revana: Ben ölünceye kadar kendimi Allah yolunda tutuklu sayarım, dedi ve gerçekten şehîd edilerek öldürüldü.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Mûsâ, Basra'lı Kurrâ'lara haber gönderdi de 300 kişi yanlarına geldiler. Hepsi de Kur'ân'ı okumuşlardı. Basra halkının seçkini ve Kurrâsı siz misiniz? dedi ve Biz, teşbih ile başlayan sûrelerden birine benzettiğimiz bir sûreyi okuyorduk, ancak onu unuttuk, yalnızca ezberimde kalan o sûreden «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şe-

yi niçin söylersiniz?» kavlidir. Boynunuzda" şahadet yazılacaktır ve kıyamet günü ondan sorulacaksınız.
Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» Allah Teâlâ; kargaşa ortamında Allah düşmanlarıyla karşılaşmak üzere saf tutan ve Allah'ın kelimesi en yüce olsun, dini diğer dinlere en üstün olsun ve gâlib gelsin diye küfredenlerle Allah yolunda savaşan mü'-min kullarını sevdiğini haber vermektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kişiye Allah güler: Geceleyin kalkan adama, namaz için saf tutan topluluğa ve savaş için dizilen kavme. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu'l-Veddâk Cebr İbn Nevf kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Yezîd İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, Mutarrif'in şöyle dediğini bildirmiş: Ebu Zerr (r.a.)den bana bir hadîs ulaştırılmıştı. Ben bu konuda onunla bululmak istiyorum. Buluştuğumuzda ona dedim ki: Ey Ebu Zerr, senden bana bir hadîs ulaştırıldı, seninle bu konuda buluşmak istiyorum. O dedi ki: Allah seni babana bağışlasın, işte buldun getir; işte buldun, haydi sor. Ben dedim ki: Sen Rasûlullah (s.a.)ın size şöyle bir hadîs söylediğini iddia etmişsin: Allah üç kişiyi sever ve üç kişiye de buğz eder. O, evet, ben dostum Aleyhisselâm'a yalan atfedecek değilim, dedi.
Ben dedim ki: Allah'ın kendilerini sevdiği bu üç kişi kimlerdir? O dedi ki: Allah yolunda gazaya katılan bir kişi. O, Allah'ın rızâsını gözeterek cihâd etmek üzere çıkıp düşmanla karşılaşmış ve Öldürülmüştür. Siz, bunu Allah'ın indirilen kitabında bulursunuz. Sonra «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetini okudu ve daha sonra hadîsi bütünüyle zikretti. İbn Ebu Hatim bu hadîsi bu ifâde ve kanalla böylece îrâd edip kısaca kay-detti. Tirmîzî ve Neseî ise Şu'be kanalıyla... Ebu Zerr'den bu hadîsi bundan daha geniş ve daha bütün olarak zikretti ki; biz, onu bir başka yerde îrâd etmiştik. Hamd Allah'a mahsûstur.
Kâ'b el-Ahbâr der ki: Allah Hz. Muhammed'e buyurur ki: Seçkin ve mütevekkil kulum katı ve ağır değildir. Sokaklarda dolaşmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, ama affeder ve bağışlar. Doğumu Mekke'dedir, hicreti Kâ'be'dedir, mülkü Şam'dadır, ümmeti hamdedenlerdir. Her halükârda ve her yerde Allah'ı hamdederler. Seher vakti gökyüzünde arı sesi gibi ses çıkarırlar. Çevrelerini aydınlatırlar, vücûdlarmı örterler, savaşlardaki safları, namazlardaki safları gibidir. Sonra Kâ'b el-Ahbâr: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetini okumuş. Güneşi gözetlerler. Vakti geldiğinde namazlarını kılarlar, deve sırtmda da olsa onu terketmez-ler. Bu haberi İbn Ebu Hatim nakletmiştir. Saîd îbn Cübeyr de: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyeti konusunda şöyle demiş: Hz. Peygamber, saf tutmaksızm düşmanla savaşmazdı. Bu; Allah'tan mü'minlere bir ta'-lîmdir. «Kenetlenmiş bir duvar gibi» kavli savaşta birbirine ilişmiş olarak saf tutan demektir. Mukâtil İbn Hayyân da; birbirine ilişmiş olarak, diye mânâ verir. İbn Abbâs ise; yerleştirilmiş, hiç kalkmayan ve birbirine bağlanmış olan, diye anlam verir. Katâde de der ki: Bina sahibini görmez misin, binasının birbirinden ayrı olmasını hiç sever mi? Allah Azze ve Celle de böyledir.

O'nun emri birbirinden ayrılmaz. Allah Teâlâ mü'minlere savaşlarda saf tutturduğu gibi namazda da saf tutturmuştur. Allah'ın emri sizin üzerinize olsun. Çünkü o, ona sarılanları korur. Bütün bunları İbn Ebu Hatim îrâd etmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Saîd İbn Amr... Ebu Bahriyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Mü'minler at üstünde savaşmaktan hoşlanmazlar, yeryüzünde savaşmaktan hoşlanırlardı. Çünkü Allah Azze ve Celle «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» buyuruyor. Ebu Bahriyye dermiş ki: Benim safta kaydığımı görürseniz, sakalımın bittiği yere vurun.[1]

İzahı

5 — Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: Ey kavmim, niçin bana eziyet verirsiniz? Halbuki benim size gerçekten Allah'ın rasûlü olduğumu biliyorsunuz. Fakat onlar yoldan sapınca; Allah da onların kalblerini saptırmıştı. Ve Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.
6 — Hani Meryem Oğlu îsâ da demişti ki: Ey İsrâiloğul-ları, muhakkak ki ben size Allah'ın peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim. Ama o, kendilerine açık burhanlarla gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

Allah Teâlâ kulu, rasûlü ve kerîmi; İmrân Oğlu Musa'dan bahsederek onun kavmine şöyle dediğini bildiriyor; «Ey kavmim, niçin bana eziyet verirsiniz? Halbuki benim size gerçekten Allah'ın rasûlü olduğumu biliyorsunuz.» Benim size getirmiş olduğum risâletin doğruluğunu bildiğiniz halde, bana niçin eziyet ediyorsunuz? Bu ifâdede Rasûlullah (s.a.)ın kavminden ve diğer kâfirlerden gördüğü eziyetlere teselli bulunduğu gibi, sabır emri de bulunmaktadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem buyurmuştur ki: Allah Musa'ya merhamet etsin. O, bundan çok daha fazla eziyete uğradı da sabretti. Aynı zamanda bu âyette mü'minlerin Ra-sûlullah'a eziyet etmelerini yasaklayan bir nehiy de bulunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Ahzâb sûresinde: «Ey îmân edenler, Musa'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» (Ahzâb, 69) buyuruyor.
«Fakat onlar yoldan sapınca; Allah da onların kalblerini saptırmıştı.» Bildikleri halde Hakka ittibâ' etmekten dönünce Allah Teâlâ da onların kalbini hidâyetten döndürmüş ve içine şek, kararsızlık ve mah-cûbiyyet yerleştirmişti. Nitekim En'âm sûresinde şöyle buyurur: «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkm bırakırız.» (En'âm, 110) Nisa sûresinde ise şöyle buyurur: «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse; onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nisa, 115) Bu sebeple burada da: «Ve Allah, fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.» buyurmaktadır.
«Hani Meryem Oğlu îsâ da demişti ki: Ey İsrâiloğulları, muhakkak ki ben size, Allah'ın peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim.» Yani Tevrat beni

müjdelemiştir ve onun haber verdiği şeyin doğrulayıcısı benim. Ben de benden sonra gelecek olanı ümmî, Arap ve Mekke'li peygamber Ahmed'i müjdelemekteyim. Hz. îsâ (a.s.) İsrâiloğulları peygamberlerinin sonuncusudur. İsrâiloğullarından bir topluluğun katında Hz. Muhammed'i müjdelemiştir. Bu peygamberlerin ve elçilerin hâtemi, kendisinden sonra ne nübüvvet ne de risâlet bulunan Ahmed-i Muhtâr'dır. Buhârî'nin naklettiği şu hadîs ne de güzeldir: Ebu Yemmân... Cübeyr İbn Mut'im'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah'm şöyle buyurduğunu duydum: Benim pekçok isimlerim vardır: Ben, Muhammed'im, Ben, AJımed'im. Ben, kendisiyle Allah'ın küfrü mahvettiği Manî'yim. Ben, insanların ölümde haşredilecek-leri Hâşir'im ve ben Âkib'im. Müslim de bu hadîsi, Zührî kanalıyla Cübeyr îbn Mut'ün'den aynı şekilde nakleder. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Mes'ûdî... Ebu Musa'nın şöyle dediğini bildirdi. Rasûlullah (s.a.) bize kendisini birçok isimlerle tanıttı. Bizim bunlardan ezberimizde kalan; ben, Muhammedim, Ahmed'im, Hâşim'im, rahmet peygamberiyim, tevbeyim ve mülhime'yim ifâdeleri- bulunmaktadır. Müslim, A'meş kanalıyla Amr İbn Mürre'den ,o da Ebu Musa'dan bu hadîsi rivayet eder.
Nitekim Allah Teâlâ diğer âyetlerinde şöyle buyurmaktadır: «Onlar ki; yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yaz-ma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi' olurlar. O, kendilerine ma'rûfu emreder, münkerden nehyeder...» (A'râf, 157) Bir diğer âyet-i kerîme'-de ise şöyle buyurur: «Hani Allah; peygamberlerden söz almış: Andol-sun ki, size kitabı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir pey: gamber geldiğinde mutlaka ona inanacak ve yardım edeceksiniz. îkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: İkrar ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti.» (Âl-i îmrân, 81).
İbn Abbâs der ki: Allah hangi peygamberi göndermişse mutlaka ondan şöyle bir ahid almıştır: Eğer o, diri iken Muhammed gönderilecek olursa mutlaka ona tâbi1 olacaktır. Ve yine onun ümmetinden; Muhammed (a.s.) onlar diri iken gönderilecek olursa ona tâbi' olup yardım edeceklerine dâir ahid almalarını bildirmiştir. Muhammed İbn îs-hâk der ki: Bana Sevr. İbn Yezîd.,. Hâlid İbn Ma'dân kanalıyla Rasû-lullah'ın ashabından nakletti.ki, onlar; ey Allah'ın Rasûlü, bize kendinden haber ver, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Atam İbrahim'in daveti ve İsa'nın müjdecisiyim. Bana hâmile kaldığında annem kendisinden bir nurun çıktığını ve onunla Şâm diyânndaki Busrâ köşklerinin aydınlandığını görmüş. Bu rivayetin isnadı sağlamdır. Başka vecihlerle ona bazı şâhidler de ilâve edilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bana Abdurrahmân İbn Mehdî... Arbâd İbn Sâriye'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Doğrusu ben, Allah katında pey^ gamberlerinin hâtemi idim. Halbuki Âdem o zaman daha çamurunun içine katılmış değildi. Bunun başını da size bildireceğim. Atam İbrahim'in çağrısı ve İsa'nın müjdesiyim. Annemin görmüş olduğu rü'yâ-yım. Bütün peygamberlerin anneleri böyle rü'yâlar görürler. Yine Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr... Lokman İbn Âmir'den nakletti ki; o, Ebu Emânıe'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Ey Allah'ın peygamberi, senin başlangıçtaki durumun nedir? dedim de O, buyurdu ki: Atam îb-râhîm'in çağrısı, İsa'nın müjdesiyim. Annem kendisinden bir nurun çıkıp Şâm konaklarını aydınlattığını görmüş. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn

Mûsâ... Abdullah İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) bizi Necâşî'ye gönderdi. Biz yaklaşık seksen kişi civarındaydık. Aralarında Abdullah İbn Mes'ûd, Ca'fer ve Abdullah İbn Urfuta, Osman İbn Maz'ûn ve Ebu Mûsâ da vardı. Bunlar Necâşî'ye vardılar. Kureyş'liler de Amr İbn Âs ile İmâre İbn Velîd'i hediyelerle Necâşî'ye gönderdiler. Bu ikisi Necâşî'nin huzuruna varınca ona secde ettiler. Sonra sağından ve solundan ona yaklaşarak dediler ki: Amcamız çocuklanndan bir topluluk, senin toprağına girdi, bizden ve dinimizden döndü. Necâşî; onlar neredeler? dedi. Onlar senin toprağında-dırlar, gönder de onları getirt, dediler. Necâşî gönderip onları getirtti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib dedi ki: Ben, bugün sizin hatibinizim. Onlar da bunu kabul ettiler. Ca'fer İbn Ebu Tâlib selâm verdi ve secdeye kapanmadı. Ona, hükümdara neden secde etmezsin? dediklerinde; o, biz Azîz ve Celîl olan Allah'tan başkasına secde etmeyiz, dedi. Necâşî; o da nedir? deyince, Ca'fer dedi ki: Allah bize peygamberini gönderdi. Azîz ve Celîl olan Allah'tan başka hiç bir kimseye secde etmememizi emretti. Namaz kılmamızı ve zekât vermemizi buyurdu. Amr İbn Âs dedi ki: Onlar Meryem Oğlu îsâ konusunda sana muhalefet ediyorlar. Necâşî; Meryem Oğlu Isâ ve annesi hakkında ne dersiniz? deyince, o; Azîz ve Celîl olan Allah'ın dediği gibi deriz: O, Allah'ın kelimesi ve bakire Meryem'e hiç bir erkek eli değmeksizin ilkâ ettiği ruhudur. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Necâşî yerden kalktı ve şöyle dedi: Ey Habeş'liler topluluğu, ve ey papazlar, râhibler; Allah'a andolsun ki onlar, bizim söyle-diklerimizden fazla bir şey söylemiyorlar. Sadece onun kadarım söylüyorlar. Merhaba siz ve katından geldiğiniz zâta. Ben, onun Allah'ın ra-sûlü olduğuna şehâdet ederim ve onun İncil'de gördüğümüz zât olduğunu kabul ederim. Meryem Oğlu îsâ'nın onu müjdelediğini bildiririm. İstediğiniz yere konaklayın. Allah'a andolsun ki ben, eğer kral olmasaydım gider onun ayakkabılarını taşır ve ona abdest aldırırdım. Sonra emretti diğerlerinin hediyesini onlara geri iade ettiler. Bilâhare Abdullah İbn Mes'ûd, Bedir harbine katıldı. Rasûlullah (s.a.)ın ölüm habe-rini aldığında Necâşî için mağfiret dilediğini söylemiştir.
Bu kıssa; Ca'fer ve Ümmü Seleme (r.a.)den de rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin yeri Sîret kitablandır. Maksad şudur: Peygamberler —Allah'ın selâmı onların üzerine olsun— kendi kitaplarında ümmetlerine onu anlatıyor, niteliklerini bildiriyor ve gönderildiği zaman ona tâbi' olup desteklemelerini emrediyorlardı. Yeryüzünde peygamberlerin atası İbrâhîm Halîlullah'ın dilinden Mekke halkı için duâ ettiğinde, kendilerine onlardan bir peygamber göndermesini istediği meşhurdur. Meryem Oğlu İsa'nın da dilinden müjdelendiği bilinmektedir. Bunun için Hz. Peygambere başlangıcından bize haber ver, dediklerinde, ben; Atam İbrahim'in duası, Meryem Oğlu İsa'nın müjdesi ve annemin gördüğü rü'yâyım, diye cevab vermiştir. Yani bu rü'yâ daha sonra Mekke'de ortaya çıkmıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.
«Ama o, kendilerine açık burhanlarla gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» İbn Cüreyc vs İbn Cerîr Taberî derler ki: Onlara geçmiş asırlarda müjdelenen ve eski çağlarda zikri hürmetle anılan Ahmed geldiğinde, durumu ortaya çıkıp belgeler getirdiğinde ona muhalefet eden kâfirler «Bu, apaçık bir büyüdür,» dediler.[2]

7 — İslâm'a çağırıldığı halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir? Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
8 — Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki kâfirler istemeseler de, Allah nurunu tamamlayacaktır.
9 — Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üş-fcün kılmak için peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İslâm'a çağrıldığı halde, Allah'a karşı yaran uydurandan daha zâlim kimdir?» Allah'a yalan isnâd eden, tev-hîd ve ihlâsa çağrıldığı halde ortaklar kabul ederek şirk koşandan daha zâlim hiç bir kimse yoktur. «Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.»)
«Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler.» Onlar, hakkı bâtıla çevirmek için çabalarlar. Onların bu durumu ağzıyla güneşin ışığını söndürmek isteyen kimsenin durumu gibidir. Nasıl o imkânsız ise aynı şekilde bu da imkânsızdır. Bunun için Hak Teâlâ âyetin devamında: «Halbuki kâfirler istemese de, Allah nurunu tamamlayacaktır.» buyuruyor. Müşrikler istemese de dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidâyet ve hak din üzere gönderen O'dur.» Tevbe sûresinde (âyet, 32-33) bu iki âyetin tefsiri zikredildîğinden burada ayrıca zikre gerek duymuyoruz. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[3]

10 - Ey îmân edenler; sizi elîm azâbtan kurtaracak bir ticâreti göstereyim mi size?
11 — Allah'a ve peygamberine îmân eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edersiniz. Eğer bilirseniz bu; sizin için çok daha hayırlıdır.
12 — O, sizin günâhlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel yerlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.
13 — Seveceğiniz başka bir şey daha var; Allah katında yardım ve yakın bir fetih. Sen mü'minlere müjde ver.

Abdullah İbn Selâm'ın hadîsinde geçtiği gibi, Ashâb-ı Kiram —Allah onlardan razı olsun— Allah Azze ve Celle'ye en sevimli olan ameli —yapabilmek için— sormak istemişler ve Allah Teâlâ da bu sûreyi inzal buyurmuştu. İşte bu cümleden olarak Allah Teâlâ, bu âyet-i kerî-me'de buyuruyor ki' «Ey îmân edenler; sizi elîm azâbdan kurtaracak bir ticâreti göstereyim mi size?» Sonra bu bitmez tükenmez büyük ti-câreti tefsir ediyor ki bu ticâret, isteneni elde ettirecek, kaçınılması gerekeni ortadan kaldıracak bir ticârettir: «Allah'a ve peygamberine îmân eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edersiniz. Eğer bilirseniz bu; sizin içjn çok daha hayırlıdır.» Dünyâ ticâretinden, yorulmadan, bıkmadan dünyaya koşmaktan daha hayırlıdır.
«O, sizin günâhınızı bağışlar.» Eğer size emrettiğim ve gösterdiğim şeyleri yaparsanız; sizin eksikliklerinizi bağışlar ve sizi cennetlere, güzel meskenlere, yüce derecelere girdiririm. «Sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel yerlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur. Seveceğiniz başka bir şey daha var.» Bunun ötesinde seveceğiniz daha başka bir şey veririm: «Allah katından yardım ve yakın bir fetih.» Siz Allah yolunda savaşır ve Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah da size yardım etmeyi tekeffül eder. Nitekim bir

başka âyette buyurur ki: «Ey îmân edenler; eğer siz Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve sebatınızı artırır.» (Muhammed, 7) Ve yine bir başka âyette şöyle buyurur: «Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder. Şüphesiz ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» (Hacc, 40).
«Ve yakın bir fetih.» Çabucak gelecek bir fetih. Bu fazlalık dünyanın en hayırlı şeyidir ve âhiret nimetiyle birleştirilmiştir. Allah'a ve Ra-sûlüne itaat edip Allah'a ve dinine yardım edenlere müjdelenen bir fetih. Bu sebeple Allah: «Sen mü'minlere müjde ver.» buyuruyor.[4]

14 — Ey îmân edenlar: siz Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem Oğlu îsâ, havarilere: Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kımterdir? deyince, havariler demişlerdi ki: Biziz Allah'ın yardımcıları. İsrâiloğullarının birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfretmişti. Nihayet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.

Allah Teâlâ mü'min kullarına bütün hallerinde, sözlerinde, fiillerinde kendi kendileriyle olan durumlarında ve mallarında Allah'a yardımcı olmalarını emrediyor. Tıpkı «Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim? dediklerinde Havarilerin îsâ (a.s.)ya icabet ettiği gibi siz de Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Allah Azze ve Celle'ye davet konusunda kim bana yardım eder? Havariler demişlerdi ki: «Biziz Allah'ın yardımcıları.» Havariler îsâ (a.s.)nın tâ'bileridir. Onlar; senin gönderildiğin gerçekte sana yardım edip bu hususta destek olacak kişiler biziz, demişlerdi. Bu sebeple îsâ peygamber, onları Şâm diyânndaki Ya-hudiler ve Yunanlılar arasına propagandacı olarak göndermişti. Ra-sûlullah (s.a.) da hacc günlerinde aynı şekilde; Rabbımın risâletini tebliğ edinceye kadar kim beni koruyacak? Çünkü Kureyş'liler Rabbımın risâletini tebliğ etmemi engelliyorlar, demişti. Nihayet Allah Teâlâ Medîne halkından Evs ve Hazrec kabilesini yardımcı olarak gönderdi de, ona bîat edip desteklediler Ve onu kendilerine hicret ettiği takdirde kızıla ve karaya karşı koruyacaklarını bildirdiler. Ashabı ile beraber o, Medine'ye hicret edince de Allah'a verdikleri sözü yerine getirip onu korudular. Bu sebeple Allah ve Rasûlü onlara; yardımcılar, anlamına «Ansâr» adını verdi ve bu, onların özel ismi oldu. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnûd etsin.
«İsrâiloğullarınm birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfret-mişti.» Meryem Oğlu îsâ (a.s.) Râbbının risâletini kavmine tebliğ edince ve havarileri ona destek olunca; îsrâiloğullanndan bir kısmı Meryem Oğlu îsâ'nın kendilerine getirdiği gerçeklere bağlanıp doğru yolu buldular. Bir kısmı da onun peygamberliğini inkâr edip getirdiği gerçeklerin dışına çıkıp dalâlete düştüler. Ona ve annesine büyük iftiralar attılar. Bunlar yahûdîlerdir. Kıyamet gününe kadar Allah'ın ardarda gelen lâ'neti onların üzerine olsun. îsâ konusunda ona tâbi' olanlardan bir grup ta aşırı gittiler. Nihayet onu Allah'ın kendisine lütfettiği nübüvvet makamının üstünde bir yere yükselttiler. Bölük bölük oldular. Onlardan bir kısmı îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylerken, bir kısmı baba, oğul ve Rûh el-Kudüs'ten müteşekkil üçün üçüncüsü olduğunu söylediler. Bir başka grup da onun Allah'ın kendisi olduğunu bildirdiler. Bütün bu görüşler, Nisa sûresinde tafsilâtlı olarak açıklanmıştır.

«Nihayet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.» Hıristiyan gruplardan onlara karşı gelenlere destek olduk da diğerlerine üstün geldiler. Bu husus Hz. Peygamberin bi'seti ile gerçekleşmiştir- Nitekim İmâm Ebu Ca'fer Taberî der ki: Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Azze ve Celle îsâ (a.s.) yi göğe yükseltmek istediğinde, îsâ arkadaşlarının yanına gitti. Onlar 12 kişi olarak bir evdeydiler. Başından su damlıyordu. îsâ dedi ki: Bana îmân ettikten sonra sizden birisi on iki kez beni inkâr edecektir. Sonra şöyle dedi: Sizden hanginiz benim şekT lime girdirilecek de benim yerime öldürülecek ve benim derecemde yanımda olacak? Yaşı en küçük olan bir delikanlı kalktı ve; ben, dedi. îsâ ona; otur, dedi. Sonra tekrar aynı sözü söyledi. Delikanlı; ben, dedi. îsâ ona; otur, dedi. Sonra aynı sözü tekrarladı, delikanlı kalktı ve; ben, dedi. Bunun üzerine îsâ ona; evet, sen osun, dedi. Ona îsâ (a.s.)nın şekli verildi ve îsâ (a.s.) tavandaki delikten göğe yükseltildi. Yahudilerden îsâ'yı arayan görevli gelince, onun benzerini aldı ve öldürüp haça gerdi. Havarilerden bir kısmı ona inandıktan sonra on iki kez onu inkâr ettiler ve üç gruba ayrıldılar. Bir grup dedi ki: Allah dilediği süre bizim aramızdaydı, sonra göğe yükseldi. İşte bunlar Yahûdîlerdir. Bir diğer grup; Allah'ın oğlu dilediği sürece bizim aramızda oldu. Sonra Allah, oğlunu kendi katına yükseltti, dedi. İşte bunlar da Mestûrî'lerdir. Bir diğer grup da dedi ki: Aliah'ın kulu ve Rasûlü Allah'ın istediği sürece aramızda kaldı. Sonra Allah onu kendi katına yüceltti. îş-te bunlar da müslümanlardır. Kâfir olan o iki grup, müslüman olanların üzerine saldırdılar ve onları yenip öldürdüler. Allah Hz. Muham-med'i gönderinceye kadar îslâm gizli ve kapalı olarak duruyordu. Hz. Muhammed gelince «tsrâiloğullarının birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfretmişti.» Yani. îsâ (a.s.)nın zamanında İsrâiloğullanndan bir kısmı inanmış bir kısmı da küfretmişti. «Nihayet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.» Muhammed (s.a.)in dinini kâfirlerin dinine karşı destekledik de üstün geldiler. Bu, Taberî'nin bu âyetin tefsîrindeki ifadesidir. Neseî de bu âyetin tefsirinde Ebu Küreyb kanalıyla... îbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder. Muhammed (s.a.) ümmeti, Allah'ın emri gelinceye kadar hak üzere sabit olmaya devam edeceklerdir. Onlar bu durumda iken Allah'ın emri gelecektir. Ve nihayet onlardan en sonuncusu Meryem Oğlu îsâ (a.s.) ile birlikte Deccâl'a karşı savaşacaktır. Nitekim sahîh hadîslerde böyle vârid olmuştur. Allah en iyisini bilendir.[5]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7859-7862

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7868-7871

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7871

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7872-7873

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7873-7875

CUMA SÜRESİ

CUMA SÜRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik, Kud-dûs, Azîz, Hakîm olan Allah'ı tesbîh eder.
2 — Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, . onları temizleyen ve onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, daha önceleri gerçekten apaçık bir sapıklık içindeydiler.
3 — Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.
4 — Bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lütuf sahibidir.

Allah Teâlâ, göklerde ve yerde bulunanların kendisini tesbîh ettiğini bildiriyor. Yani canlı ve cansız, konuşan ve konuşmayan bütün yaratıkların Allah'ı tesbîh ettiğini haber veriyor. Nitekim İsrâ sûresinde de «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmuştu. (îsrâ, 44) Tesbîhin arkasından Allah Teâlâ'nın ((Melik, Kuddûs» olduğunu bildiriyor. Yani O, göklerin ve yerin sahibi ve hükmü İle bu ikisinde tasarruf eden zâttır. Ve O, her türlü eksikliklerden münezzeh, kemâl sıfatlarıyla muttasıf olan Kuddûs'tur. «Azîz, Hakîm» dir. Bu sıfatların tefsiri daha Önce birçok kere geçmişti.
«Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.» Ümmîlerden maksad, Araplardır. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurulur: «Kendilerine kitâb verilenler ve kitâbsız ümmüere; siz de müslüman oldunuz mu? de. Eğer İslâm olurlarsa; doğru yola girmişlerdir. Şayet yüz çevirirlerse; sana yalnız tebliğ etmek düşer. Ve Allah, kullarını görendir.» (Âl-i îmrân, 20) Yalnızca ümmîlerin zikredilmiş olması, onlardan başkalarının bulunmamasını gerektirmez. Ancak ümmîlere Allah'ın lutfu çok daha belîğ ve çok daha açıktır. Nitekim Allah Teâlâ: «Doğrusu bu (Kur'ân); sana ve kavmine bir öğüttür.» (Zuhruh, 44) buyuruyor ki, bu Kur'ân'la öğüt alan başkaları için Kur'ân'ın bir Öğüt olduğunu bildirmektedir. Ayrıca «Ve yakın akrabalarını uyar.» (Şûarâ, 214) buyuruyor ki, bu ve benzeri hükümler, Allah Teâlâ'nın :«De ki: Ey insanlar; ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (Â'râf, 158) ve «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19) kavüleriyle çelişmez. Yine Allah Teâla Kur'ân hakkında «Herhangi bir güruh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17) kavli ve peygamberliğinin umumîliğine, bütün mahlûkâta gönderilmiş olup kızılın, karanın nebisi olduğuna delâlet eden âyetlerle bu âyet çelişik değildir. Bu âyetin tefsirini, yine âyetler ve sahîh hadîslerle En'âm sûresinde bildirmiştik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nıii halîl-i İbrahim (a.s.)in Mekke halkı için duâ ettiğinde kendilerine onlardan bir rasûl göndermesini ve bu rasûlün Allah'ın âyetlerini okuyup, onları tezkiye etmesini ve onlara kitabı ve hikmeti öğretmesini istediğinde, onun isteğine cevab verildiğini doğrulamaktadır. Allah Sübhânehû ve Teâlâ —Hamd ve minnet ona mahsûstur— yolların karardığı, peygamberin

azaldığı, ihtiyâcın arttığı, Arap ve Arap olmayanların yeryüzünde Allah'ın gazabına uğradığı, Meryem Oğlu îsâ (r.a.)nın getirmiş olduğu şeriata bağlanan çok az bir kitle müstesna —ki bunlar ehl-i kitâb'ın bakıyyeleridir— herkesin sapıttığı bir dönemde, peygamber olarak onu göndermiştir. Bu sebeple, «Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen ve onlara kitabı ve hikmeti Öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, daha önceleri gerçekten apaçık bir sapıklık içindeydiler.» Buyurmuştur. Şöyle ki: Araplar îbrâhîm (a.s.)in dinine bağlıydılar. Onun dinini değiştirip ona karşı çıkmışlardı. Tevhîd yerine şirki, yakîn yerine şekki koymuşlar ve Allah'ın izin vermediği şeyler uydurmuşlardı. Keza Ehl-i kitâb da Allah'ın kitabını değiştirmiş, tahrif ve te'vîl etmişti. Bu esnada Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i —Allah'ın salât ve selamı onun üzerine olsun— yüce bir şeriat, mükemmel bir nizâm, kapsamlı bir sistem ile bütün mahlûkâta peygamber olarak göndermişti. İnsanların dünya ve âhiretleriyle ilgili muhtaç oldukları her şeyin kılavuzu ve açıklaması onun şerîatındaydı. İnsanları cennete yaklaştıran ve Allah'ın rızâsına lâyık kılan davet, onun çağnsıydı. Cehenneme yaklaştıran ve Allah'ın gazabına götüren yollan yasaklayan, hüküm veren ve ana konularda, teferruatta her türlü şek, şüphe ve reybi izâle eden şeriat onun şeriatıydı. Allah Teâlâ —Hamd ve minnet O'na mahsûstur— öncekilerin bütün güzelliklerini onda toplamış, eskilerden hiç bir kimseye verilmemiş olan nimetleri ve daha sonrakilerden de hiç bir kimseye verilmeyecek olanları ona vermişti. Allah'ın salât ve selâmı kıyamet gününe kadar onun üzerine olsun.
«Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî merhum der ki: Bize Abdullah oğlu Abdülâzîz... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş :
Biz Hz. Peygamberin yanında oturduğumuz bir sırada Allah Teâlâ ona Cum'a sûresini inzal buyurdu. Burada «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» Duyuruluyordu. Halk: Ey Allah'ın Rasûlü; bunlar da kimler? dediler. Ancak Rasûlullah (s.a.) onlara karşılık vermedi. Üç kere suâl edildi. Aramızda Selmân el-Fârisî de bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.), elini Selmân'm sırtına koyarak buyurdu ki: Eğer îmân Şürekâ yıldızında olsaydı; şunlardan birçok kişiler —veya kişi demiştir— yine ona ulaşırdı. Bu hadîsi, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim, İbn Cerîr Taberî, Sevr İbn Zeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakletmişlerdir. Bu hadîs, bu sûrenin Medine'de nazil olduğunu gösteriyor ve Rasûlullah'ın peygamberliğinin bütün insanlara şâmil olduğunu belirtiyor. Çünkü «Onlardan başkaları» kavlini îran'lılar diye tefsir etmektedir. Bu sebeple Allah Rasûlü İran'Ulara, Bizans'lılara ve diğer milletlere mektûblar yazmış ve onları Allah'a davet^etmiş, getirdiği hakîkata uymalarını istemiştir. Buna binâen Mücâhid ve bir başkası «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» kavli ile İranlıların ve Arap olmayanlardan Peygamberi tastık eden herkesin kasdedilmiş olduğunu bildirmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Sehl İbn Sa'd es-Saîdî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ashabımdan bazı kimselerin soyunun, soyunun, soyunda öylesine kadınlar ve erkekler var ki; hesâbsız olarak cennete gireceklerdir. Sonra Hz. Peygamber «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» âyetini okumuştur. Bununla daha sonra gelecek olan Muhammed ümmeti kasdedilmiştir.

«Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» Şeriatında ve kudretinde izzet ve hikmet sahibidir. «Bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lütuf sahibidir.» Allah'ın Hz. Muhammed'e verdiği yüce peygamberlik ve onu bahusus bu ümmete peygamber olarak göndermesi Allah'ın büyük bir lutfudur.[1]

5 — Kendilerine Tevrat yükletildiği halde onu taşımayanların misâli, koca koca kitablar taşıyan eşeğin misâlidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne de kötüdür. Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
6 — De ki: Ey yahûdîler, bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsunuz? öyleyse bunda samîmi iseniz ölümü temenni edin.
7 — Yaptıklarından dolayı ölümü kat'iyyen temenni edemezler. Allah, zâlimleri bilendir.
8 — De ki: Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlaka yakalanacaksınız. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.

Allah Teâlâ; kendilerine Tevrat'ı verdiği ve onunla amel etmesini istediği halde onu yerine getirmeyen yahûdîleri kınıyor. Ve bunlann koca koca kitablar taşıyan eşek gibi olduklarım belirtiyor. Yani bunların durumu üzerine kitab yüklenen ancak içinde ne olduğunu bilmeyen ve hissî olarak onları taşıyıp muhtevasını anlamayan merkeplerin durumu gibidir. Kendilerine kitâb verilmiş olan şu yahûdîler de onun lafzını ezberleyerek, ruhunu anlamamışlar ve gereğince amel etmeyip aksine te'vil, tahrif ve değiştirme yoluna sapmışlardır. Onların durumu eşeklerin durumundan daha kötüdür. Çünkü eşeğin anlayışı yoktur. Bunlar ise zekâlarını kullanmamakta, idrâklerini çalıştırmamaktadırlar. Bu sebeple Allah Teâlâ A'râf sûresinde: «Onlar, hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar; gafillerin kendileridir.» (A'râf, 179) buyurmaktadır. Burada ise müteakiben: «Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne de kötüdür. Ve Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.» buyurmaktadır. îmâm Ahmed İbn Han-bel der ki: Bizs Numeyr... tbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cum'a günü, imâm hutbe okurken konuşan kimsenin durumu koca koca kitablar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Ona; sus, diyenin cum'ası da kabul değildir.
«De ki: Ey yahûdîler; bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsunuz? öyleyse bunda samîmi iseniz ölümü temenni edin.» Siz, kendinizi hidâyet, Mu-hammed ve ashabının dalâlet üzere olduğunu iddia ediyorsunuz ve eğer bunda da samimî iseniz; bu iki gruptan hangisinin dalâlette olduğunu belirlemek üzere ölümü isteyin. Allah Teâlâ «Yaptıklarından dolayı ölümü kat'iyyen temenni edemezler.» buyuruyor. İşledikleri küfür, zulüm ve fâsıklıktan dolayı, bunu asla temenni edemezler. »Allah, zâlimleri bilendir.» Biz, yahûdîlere meydan okuyan bu âyetle ilgili olarak Bakara sûresinin 94-96 âyetlerinde söz etmiştik. Nitekim Allah Teâlâ orada şöyle buyuruyordu: «De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu iddiada samimî iseniz; haydin ölümü isteyin. Önceden ellerinin kazandığından dolayı, onlar hiç bir zaman onu (ölümü) isteyemezler, Allah zâlimleri hakkıyla bilir. Andolsun ki

onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın. Onlardan her biri bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların ne yaptığını hakkıyla görendir.» (Bakara, 94-96) Orada açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ içlerinden kimin sapıklık üzerinde bulunduğunu belirlemek üzere ölümü istemelerini emrediyordu. Keza Âl-i İmrân sûresinde de yine Hıristiyanlara meydan okuyarak şöyle buyuruyordu: «Sana ilim geldikten sonra; kim seninle tartışırsa de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra lâ'netleşelim. Allah'ın lâ'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.» (Âl-i İmrân, 61) Meryem sûresinde ise müşriklere meydan okuyarak şöyle buyurmuştu: «De ki: Rahman, sapıklıkta olanın günlerinin uzunluğunu uzattıkça uzatır. Nihayet tehdîd edildikleri azabı veya kıyamet gününü gördükleri zaman; kimin yerinin daha kötü ve taraf darlarının daha güçsüz olduklarını bileceklerdir.» (Meryem, 75). İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize îsmâîl İbn Yezîd... İbn Ab-bâs'tan nakleder ki; Ebu Cehil mel'ûn şöyle demiş: Ben, Muhammed'i Kâ'be'nin yanında görürsem muhakkak onun üzerine gider ve onun boynunu çiğnerim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Eğer öyle yapsaydı melekler göz göre göre onu alırlardı. Eğer yahûdîler ölümü temenni etmiş olsalardı, cehennemdeki yerlerini göre göre ölürlerdi. Rasûlullah (s.a.)a meydan okuyanlar ortaya çıkmış olsaydılar; dönüşlerinde ne ailelerini, ne de mallarını bulurlardı. Bu hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî Abdürrezzâk kanalıyla Ma'mer'den rivayet eder. Buhârî müteakiben; Amr İbn Hâlid, Ubeydullah İbn Amr'dan, o da Abd'ül-Kerîm'den bu hadîsi rivayet etmiştir der. Neseî de ayrıca Abdurrahmân İbn Ubeyd kanalıyla Ubeydullah İbn Amr'dan nakleder ki; bu daha tamâm bir rivayettir.
«De ki: Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlaka yakalanacaksınız. Sonra da görüneni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.» Bu âyet Nisa süresindeki şu âyet gibidir: «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisa, 78) Taberânî'nin el-Mu'cem'inde Muâz İbn Muhammed kanalıyla... Semure'den merfû' olarak nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ölümden kaçanın durumu; toprağın borcunu istediği tilkinin durumu gibidir. Tilki koşar, koşar yorulup güçsüz düşünce deliğine girer. Toprak ona der ki: Ey tilki, borcumu ver. Böylece tilki düşrnanıyla karşılaşır. Ve boynu kopuncaya kadar bu hali devam eder, en sonunda ölür.[2]

9 — Ey îmân edenler; cum'a günü namaz için çağırıldığı vakit; hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır,
10 — Namaz bitince, yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin ki felaha eresiniz.

Cum'a gününe cum'a adının verilmesi bu kelimenin birleşme anlamına gelen cem' kelimesinden alınmış olmasındandır. Çünkü müslü-manlar haftada bir kerre cum'a gününde büyük ma'bedlerde toplanırlar. Bütün yaratıkların yaratılışı cum'a günü tamamlanmış ve kemâle ermiştir. Çünkü göklerin ve yerin yaratılışını^ altıncı günü cum'a günüdür. Âdem, cum'a günü yaratılmış, cum'a günü cennete girdirilmiş, cum'a günü cennetten çıkarılmıştır. Ve kıyamet cum'a günü kopacaktır. Cum'a

gününde bir ân vardır ki, mü'min o ânı denk düşürüp Allah'tan kendisi için hayır isterse; muhakkak Allah onu kendisine verir. Bu husus sahîh hadislerle sabittir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Arefe... Selmân'dan nakletti ki; Hz. Peygamber şöyle demiş: Ey Selmân; Cum'a gününün ne olduğunu biliyor musun? Ben; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O günde senin anan ve baban birleştirilmiştir —Veya; babalarınız birleştirilmiştir, demiştir — Ebu Hüreyre'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Allah en iyisini bilendir.
Eski dillerde cum'a gününe Arûbe günü derlerdi. Sabit olduğuna göre bizden önceki milletlere de cum'a günü emredilmiş ancak onlar sapıklığa düşmüşlerdir. Yahudiler yaratılışın henüz gerçekleşmediği cumartesi gününü, Hıristiyanlar yaratılışın başladığı pazar gününü tercih etmişler, Allah Teâlâ bu ümmet için de yaratılışın tamamlanıp kemâle erdiği cum'a" gününü tercih etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim, AbdÜrrezzak kanalıyla... Hemmâm tbn Münebbih'ten naklederler ki; Ebu Hüreyre'nin bize anlattığı hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Onlara her ne kadar kitâb bizden önce verilmişse de biz, kıyamet günü önde olan sonrakileriz. Hem bugün, Allah'ın onlara farz kıldığı gündür, ancak onlar bunda ihtilâfa düştüler. Ama Allah Teâlâ bizi onda doğru yola götürdü. İnsanlar bunda bize tâbi'dirler. Yarın (cumartesi) yahûdîlerin, öbür gün (pazar) Hıristiyanlanndır. İfâde Bu-hârî'ye aittir. Müslim'in lafzı ise şöyledir; Allah Teâlâ, bizden öncekileri cum'a gününden sapıttı. Cumartesi günü Yahûdîlerin, pazar günü de Hıristiyanlanndır. Allah Teâlâ bizi getirdi ve bize cum'a gününü vererek hidâyete erdirdi. Böylece cum'a, cumartesi ve pazarı peşpeşe getirdi. Aynı şekilde onlar kıyamet günü de bize tâbi'dirler. Biz dünya ehlinin sonuncusu, kıyamet gününün ilkiyiz. Yaratıklardan aralarında ilk önce karâr verilenler, bizleriz.
Allah Teâlâ cum'a günü; mü'min kullarının ibâdet için toplanmalarını emrederek buyuruyor ki: «Ey îmân edenler; cum'a günü namaz için çağrıldığınız vakit, hemen Allah'ın zikrine koşun.» Allah'ı zikretmek için yönelin, kasdedin ve yürüyün. Buradaki koşma ile hızlı yürüyüş değil, Allah'ın zikrini kasdetmek murâd edilmiştir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kim de âhireti ister ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse...» (İsrâ, 19) Ömer îbn Hattâb ve Abdullah İbn Mes'ûd bu âyeti (*iii /'i Jl 1>*â*Ii) şeklinde okuyarak Allah'ın zikri ile geçirin anlamım vermişlerdir. Namaz için koşmak yasaklanmıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Ebu Hürey-re'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Kameti duyduğunuz zaman, namaz için yürüyün. Üzerinizde sükûnet ve vakar bulunsun. Hızlı koşmayın. Ulaştığınız namazı kılın, geçirdiğinizi de tamamlayın. Lafız Buhârî'nindir. Ebu Katâde der ki:
Rasûlullah (s.a.) ile beraber namaz kıldığımız bir sırada, bazı kişilerin patırtısı duyuldu. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirince; ne oluyorsunuz? dedi. Onlar; biz namaz için acele ediyorduk, dediklerinde, buyurdu ki: Öyle yapmayın. Namaza geldiğinizde sakin olun. Yetiştiğiniz namazı kılın, yetişemediğinizi tamamlayın. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Ebu Hürey-re'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Namaz vakti geldiğinde, ona koşarak gelmeyin, yürüyerek gelin. Sakin ve vakarlı olun. Namazdan yetiştiğiniz kısmı kılın »yetişmediğinizi tamamlayın. Bu hadîsi tinnizî aynı şekilde

Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nak-letmiştir. Hasan der ki: Allah'a andolsun ki, burdaki koşmak ayakla koşmak anlamına değildir. Müslümanlar, namaza sükûnet ve vakar içinde gelmekle emrolunmuşlardır. Gönülleri- ve niyyetleriyle huşu' içinde olmakla emrolunmuşlardır.
Katâde, «Allah'ın zikrine koşun.» kavli hakkında der ki: Kalbin ve amelinle Allah'ın zikrine yürü ve git. O, Allah Teâlâ'nın «O kendisinin yanı sıra koşmaya başlayınca» (Sâffât, 102) kavlini; onunla beraber yürümeye başlayınca, diye te'vîl edermiş. Muhammed İbn Kâ'b, Zeyd İbn Eşlem ve başkalarından da bu şekilde rivayet edilmiştir. Cum'a namazına gelenin gelmezden önce gusletmesi mustahabdır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) :
Sizden biriniz cum'aya geldiği zaman gusletsin, buyurmuştur. Yine Buhârî ve Müslim, Ebu Saîd'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cum'a günü, yıkanmak ihtilâm olan herkese vâcib-tir. Ebu Hüreyre de der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:-
Yedi günde bir gusletmek; Allah'ın her müslüman üzerindeki hakkıdır. Müslüman başım ve bedenini yıkar. Bu hadisi Müslim rivayet eder. Câbir (r.a.)den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Her müslüman erkeğin yedi günde bir gün yıkanması gerekir ki bu, cum'a günüdür. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Neseî ve İbn Hibbân rivayet ederler. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahya îbn Âdem'in... Evs İbn Evs'-ten naklettiğine göre, o; ben Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Her kim, cum'a günü gusleder ve guslettirirse, erken kalkar ve erken kaldırırsa, yürür ve bilinmezse, imâma yaklaşır ve dinleyip onu bozmazsa, attığı her adım için gündüzü oruçlu, gecesi ibâ-detli bir yıllık ibâdet ecri vardır. Bu hadîsin muhtelif rivayet tarîkleri ve ifâde tarzları bulunmaktadır. Dört Sünen kitabının sahipleri onu tahrîc etmiş, Tirmizî de; bu hadîsin hasen olduğunu, bildirmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.)den bildirilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Kim Cum'a günü cenabetten gusletmek üzere yıkanır da sonra camiye giderse; bir deve kurbân etmiş gibi olur. İkinci saatta giderse, bir sığır kurbân etmiş gibi olur. Üçüncü saatta giderse, boynuzlu bir koç kurbân etmiş gibi olur. Dördüncü saatta giderse, bir tavuk kurbân etmiş gibi olur. Beşinci saatta giderse, bir yumurta vermiş gibi olur. îmâm hutbeye çıkınca melekler gelip öğüdü dinlerler. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir, Cum'a günü kişinin en güzel elbiselerini giymesi, koku sürünüp ağzım misvâklaması, temizlenip arınması müstahabdir. Ebu Saîd'in yukarıda geçen hadîsinde cum'a günü ihti-lâm olan herkesin yıkanması vâcibtir, misvak sürmesi gerekir ve ailesinin kokusundan da sürülmelidir, denildiği belirtilir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb... Ebu Eyyûb el-Ensârî'den nakletti ki; o, ben Rasûlul-lah'ın şöyle buyurduğunu duydum, demiştir: Kim, cum'a günü gusleder ve varsa ailesinin kokusundan sürünür, elbisesinin en güzelini giyer, sonra çıkıp mescide girerek —mümkün olur da— rükû'a varır ve kimseye eziyyet etmezse; sonra imâm hutbeye çıkıp namaz kılıncaya kadar susarsa; o, bu cum'a ile ertesi cum'a arasında kendisi için bir kef-fâret olur. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Abdullah îbn Se-lâm'dan nakledilir ki; o, Rasûlullah'ın minberde şöyle dediğini duymuş: Ne olurdu sizden biriniz iş elbisesinin dışında cum'a günü için iki elbise satın almış olsaydı. Hz. Âişe'den de nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) bir

cum'a günü halka hutbe îrâd etmiş ve onların üzerinde bedevilerin giydiği (Hemmâr) adı verilen elbise varmış. Buyurmuş ki: Sizden biriniz imkân bulursa iş elbisesinin dışında cum'a günü için iki elbise edinsin. İbn Mâce bu hadîsi rivayet eder.
«Cum'a günü namaz için çağrıldığı vakit.» Buradaki çağrı ile Rasûlullah (s.a.) minbere çıkıp oturunca okunan ikinci ezan kasdedilmek-tedir. Mü'minlerin emîri Osman İbn Affân'ın fazla olarak okuttuğu birinci ezan ise halkın çoğalması nedeniyle ihdas edilmiştir. Nitekim Buhârî merhum şöyle der: Bize Adem İbn Ebu îyâz... Saîd îbn Yezîd'in şöyle dediğini bildirdi: Hz. Peygamber, Ebubekir ve Ömer devrinde cum'a günü ezanı imâm minbere çıkıp oturduğu zaman okunurdu. Bir süre sonra Osman halîfe olup halkın nüfûsu artınca, Zevrâ üzerinde ikinci ezanı okuttu. Yani Medine'de mescide yakın olan evlerin en yükseği olan Zevrâ adındaki evin üzerinde bu ezan okunuyordu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Mekhûl'den nakletti ki; cum'a günü müezzin ilk ezam imâm hutbeye çıktığı zaman okurdu, sonra namaz kılınırdı, îşte bu ezan; okunduğu zaman ahş-verişin haram olduğu ezandır. Hz. Osman halkın toplanması için imâmın hutbeye çıkmasından önce bir ezan okunmasını emretmiştir. Cuma'ya gelme emri kadınların, kölelerin ve çocukların dışında kalan hürlere hâstır. Hasta ve müsâ-firler ma'zûr sayılırlar. Fürû kitâblarında belirtildiği gibi, hastabakıcı ve benzeri özür sahipleri de ma'zûrdurlar.
«Ve alış-verişi bırakın.» Namaz için çağırıldığı vakit Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bu emre binâen bilginler; ikinci ezandan sonra alış-verişin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. O esnada karşılıklı olarak vermenin ve almanın sahîh olup olmadığı konusunda iki görüş vardır. Ancak âyetin zahiri —yerinde de belirtildiği gibi— bunun sahîh olmadığını göstermektedir. Allah, en iyisini bilendir.
«Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» Alış-verişi bırakıp Allah'ın zikrine ve namaza koşmanız bilirseniz dünya ve âhirette sizin için daha hayırlıdır.
«Namaz tamamlanıp bitince» ayrılınca «Yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin.» Allah Teâlâ ezandan sonra her türlü alışverişi yasaklayıp cum'a için toplanmayı emrettikten sonra, namaz bitince yeryüzüne dağılıp Allah'ın lutfunu araştırmaya izin veriyor. İrak İbn Mâlik (r.a.) cum'a namazını kılınca döner ve caminin kapısında durup şöyle dermiş: Allah'ım; Senin çağrına koştum, namazını kıldım, bana emrettiğin gibi dağıldım, artık bana lutfundan rızık ver. Çünkü Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Bu hadîsi îbn Ebu Hatim de rivayet eder. Seleften bazılarından nakledilir ki; kim cum'a günü namazdan sonra alır veya satarsa Allah kendisi için yetmiş kere mübarek kılar. Çünkü Allah Teâlâ: «Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin.» buyuruyor.
«Ve Allah'ı çok zikredin ki, felaha eresiniz.» Aldığınız sattığınız, verdiğiniz ve aldığınız hallerde Allah'ı çokça zikredin ve dünya meşgalesi sizi âhiret yurdundaki faydalardan alıkoymasın. Bu sebeple hadîs-i şerifte vârid olur ki: Kim pazarlardan birine gider ve; Allah'tan başka ilâh yoktur, yalnız O vardır, eşi ve benzeri yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır ve O, her şeye kadirdir, derse; ona bin kere bin iyilik yazılır ve bin kere bin kötülüğü de silinir. Mücâhid der ki: Kul Allah'ı ayakta, oturarak ve yatarak zikretmedikçe Allah katında O'nu çokça zikredenlerden sayılmaz.[3]

İzahı

11 — Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: Allah'ın katında olan; oyun ve ticâretten daha hayırlıdır. Ve Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Allah Teâlâ o gün Medine'ye gelen ve ticârete koşup cum'a hutbesini terkedenleri kınayarak buyuruyor ki; «Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.» Seni minberde hutbe okurken bıraktılar. Aralarında Ebu'l-Âliye, Hasan, Zeyd İbn Eşlem ve Katâde'nin de bulunduğu tâbi'în'den birden çok kişi böyle demişlerdir. Mukâtil İbn Hayyân'ın iddiasına göre; bu ticâret, müslüman olmazdan önce Dihye İbn Halîfe'nin ticâretiydi. O, davul ça-larak halkı toplardı. Müslümanlardan pek azı müstesna cemâat Rasû-lullah'ı minberde ayakta dikili olarak bırakıp ticâret kervanına gitmişlerdi. Bu konudaki haber sahihtir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn İdrîs... Câbir'in şöyle dediğini bildirdi: Medine'ye bir kervan gelmişti, Rasûlullah (s.a.) da o esnada hutbe okuyordu. Halk çıkıp kervana gitti ve mescidde on iki kişi kaldı. Bunun üzerine: «Onlar, bir ticâret veya oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak ora-ya yöneldiler.» âyeti nazil oldu. Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde Salim kanalıyla Câbir'den bu hadîsi tahrîc ederler. Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) cum'a günü hutbe okuduğu sırada Medine'ye bir kervan geldi. Peygamberin ashabından on iki kişiden başka kimse kalmamak üzere diğerleri kervana gittiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nefsim kudret elinde bulunan (Aliah)a ye-mîn ederim ki; sizden bir kişi kalmayacak derecede birbirinizin arkasına düşseydiniz, vâdîden üzerinize ateş akardı. Bunun üzerine «Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.» âyeti nazil oldu. Câbir'in belirttiğine, göre Peygamberle beraber kalan on iki kişi arasında Hz. Ebubekir ve Ömer de bulunuyordu.
«Seni ayakta bırakarak» kavli imâmın cum'a günü hutbeyi ayakta okuyacağına delildir. Nitekim Müslim, Sahîh'inde Câbir İbn Semu-re'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) iki hutbe okurmuş ve ikisinin arasında otururmuş. Kur'ân okur ve halka öğüt verirmiş. Fakat burada bilinmesi gereken bir şey var: Söylendiğine göre bu kıssa, Rasûlullah (s.a.)ın cum'a günü hutbeyi namazdan önce okuduğu sırada cereyan etmiş. Nitekim Ebu Dâvûd mürseller bahsinde der kt: Bize Mahmûd İbn Hâlid, Velîd'den, o da Ebu Muâz Bükeyr İbn Ma'rûf tan nakletti ki; o, Mukâtil İbn Hayyân'ın şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) cum'a günü de tıpkı bayram günleri gibi hutbeden önce namaz kılardı. Nihayet bir gün Hz. Peygamber hutbe okuyordu, cum'a namazım kılmıştı, bir adam gelip; Dihye îbn Halîfe ticâret kervanı ile geldi, demiş. Bunun üzerine herkes ticârete koşmuş ve Peygamberin yanında küçük bir topluluk kalmıştı.
«De ki: Allah'ın katında olan; oyun ve ticâretten daha hayırlıdır. Ve Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» Allah katında bulunan âhiret diyânndaki sevâb ve ihsanlar Allah'a dayanıp tevekkül ederek vaktinde rızkını taleb edenler için çok daha hayırlıdır.[4]

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7878-7880
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7881-7883
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7883-7887
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7904-7905

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Münafıklar

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
1 — Münafıklar sana geldiklerinde: Şehâdet ederiz ki muhakkak sen, Allah'ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen, elbette kendisinin peygamberisin. Allah, münafıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehâdet eder.
2 — Onlar, yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten yaptıkları işler ne kötüdür.
3 — Bu, önce îmân edip sonra küfretmiş olmalarındandır. Bunun üzerine kalbleri mühürlenmiştir, artık hiç anlamazlar.
4 — Onlara baktığında; gövdeleri hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar giydirilmiş odunlar gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar. Düşman onlardır, sakın onlardan. Allah, canlarını alsın. Nasıl olup da döndürülüyorlar.

Münafıklar

Allah Teâlâ, münafıklardan haber vererek buyuruyor ki: Onlar Hz. Peygamberin yanına geldiklerinde dillerinden müslüman olduklarını söylüyorlar, ama işin iç yüzü böyle değildir. Aksine onlar bunun tamamen tersinedirler. Bunun için Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Münafıklar sana geldiklerinde: Şehâdet ederiz ki muhakkak sen, Allah'ın peygamberisin, derler.» Seninle karşılaşıp yüzyüze geldiklerinde sana dışarıdan böyle söylerler ama mes'ele onların dedikleri gibi değildir. Bu sebeple Ailah Teâlâ hemen Hz. Peygamberin Allah'ın rasûlü olduğunu haber veren bir cümle ile onlara karşı koyarak buyuruyor ki: «Allah da bilir ki sen, elbette kendisinin peygamberisin.» Ve hemen ardından da şöyle buyuruyor: «Allah, münafıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehâdet eder.» Her ne kadar dış görünüşü gerçeğe uygun da olsa, onların açığa vurdukları hâl tamamen yalandır. Çünkü onlar, söylediklerinin doğruluğunu kendileri kabul etmedikleri gibi doğru söylememektedirler de. Allah Teâlâ bu sebeple onların inançlarında yalancı olduklarını bildiriyor.
«Onlar, yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular.» Onlar yalan yeminlerle, günâh vaadlerle halktan kaçınıp korunmak istediler. Söylediklerinin doğru olduğunu isbâtlamaya çalıştılar. Maksadları, kendi gerçek durumlarını bilmeyenleri aldatmak ve onların bunlar hakkında müslüman olduklarına dâir inanç beslemelerini sağlamaktı. Belki böylece, onlardan bir kısmı da bunların yaptıkları şeyde kendilerine uyarlar ve söylediklerinde onları tasdik ederlerdi. Bu, onların âdetidir. Onlar, içlerinden müslümanlara dostluk ve iyilik dilemezler. Ancak kötülük ve zarar isterler. Böylece insanlardan birçoklarını zarara sokarlar. Ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten yaptıkları işler ne kötüdür.» Bu sebeple Dahhâk İbn Müzâhim, bu âyeti şeklinde okuyor ve zahiren inanmış olduklarını belirtip; peygamberi doğrulamaları bir kalkandır, bununla kendilerini ölümden korurlar, anlamını veriyordu. Halbuki Kurrâ'nın cumhûr'u bunu şeklinde yemîn'in cem'i olarak okumaktadır.

«Bu, önce îmân edip sonra küfretmiş olmalarındandır. Bunun üzerine kalbleri mühürlenmiştir, artık hiç anlamazlar.» Onlann münafıklığa sapmaları îmândan dönüp küfre gitmelerinden ve hidâyetin yerine sapıklığı satın almalarından dolayıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ, onların kalblerini «mühürlemiştir,. artık hiç anlamazlar.» Onların kalblerine hidâyet ulaşmaz, hayır sirayet etmez ve bir daha dönüp doğru yolu bulamazlar.
«Onlara baktığında; gövdeleri hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin.» Onların şekilleri güzeldir, dilleri fasîh konuşur. Bir kişi onlara kulak verdiğinde belâğatlı konuşmalarından dolavı onlann sözüne kapılır. Ama buna rağmen onlar son derece güçsüzdür, horluk, kararsızlık, korkaklık ve ürkeklik içindedirler. Bu sebeple «Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar.» Herhangi bir gürültü veya korkulacak bir şey olsa; görürsün ki onlar korkaklıklarından ötürü bu felâketlerin kendilerine indiğini sanırlar. Nitekim Allah Teâlâ Ahzâb sûresinde bunlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Size karşı cimridirler. Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar; üstüne Ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek, sivri dilleriyle sizi incitirler. İşte onlar inanmamışlardır. Bunun için de Allah, yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.» (Ahzâb, 19) Onlar susuz bulutlar gibi hayırsızdırlar. İçi boş, anlamsız lâflar gibidirler. Bu sebeple Allah Teâlâ onlar için: «Düşman onlardır, sa-kın onlardan. Allah, canlarını alsın. Nasıl olup ta döndürülüyorlar.» buyuruyor. Nasıl olup ta hidâyetten dalâlete çevriliyorlar, tmâm Ah-med İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Münafıkların alâmetleri vardır. Onlann selâmları lâ'nettir. Yemekleri kapkaçtır. Ganimetleri çalmadır. Mes-cidlere ancak kaçarak yaklaşırlar. Namaza ancak vaktin sonunda gelirler. Büyüktenirler, ne kimseyle konuşurlar, ne de kimse onlarla uyu-şur. Geceleyin odun gibi yatarlar. Sabahleyin çığırtkan olurlar. Bir başka rivayette de Yezîd bu son ifâdeyi; gündüzleyin dünyaya tutkundurlar, şeklinde nakletmiştir.[1]

5 — Oiiiara; gelin Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler. Ve sen, onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.
6 — Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de birdir. Allah, onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah; fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez.
7 — Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Ama o münafıklar bunu anlamazlar.
8 — Onlar; şayet Medine'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Oysa izzet Allah'ın, peygamberi-nin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.

Allah Teâlâ; münafıklardan —Allah'ın la'netl onların üzerine olsun— bahisle buyuruyor ki: «Onlara; gelin Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler.» Büyüklene-rek başlarını çevirip söylenen

sözden uzaklaştılar. «Ve sen, onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.» Ve ardından Allah Teâlâ bu davranışlarından dolayı onları cezalandırarak buyuruyor ki: «Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de birdir. Allah, onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah; fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez. Tıpkı Bakara sûresinin 113-114 âyetlerinde bildirdiği gibi. Bu konu ile alâkalı hadîsleri orada zikretmiştik. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam, İbn Ömer el-Adenî'den nakletti ki; Süfyân şöyle demiş: «Başlarını çevirdiler» âyeti konusunda Süfyân başını sağa çevirmiş ve gözünü bir yana dikerek bakmış, sonra işte onlar böyle yaptılar, demiş.
Seleften birçoklarının zikrettiğine göre; bu âyetlerin hepsi az sonra açıklayacağımız gibi Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl hakkında nazil olmuştur. Muhammed İbn îshâk, Sîret'inde der ki: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde —Uhud'dan dönüşünü kasdediyor— bana tbn Şi-hâb ez-Zührî'nin anlattığına göre Abdullah Ibn Übeyy İbn Selûl'ün cum'a namazında durduğu bir yeri vardı. Kendisinin ve kavminin say-gıdeğer bir yeri olması hasebiyle onun o yerde durması engellenmiyordu. Hz. Peygamber cum'a günü halka hutbe okumak üzere kalktığında, Abdullah İbn Übeyy ayağa kalkıp: Ey insanlar; işte Allah'ın Rasûlü sizin aranızda, Allah pnun'a sizi şereflendirdi ve yüceltti. Binâenaleyh siz ona yardım edin, destek olun, dinleyin ve itaat edin, der ve otururdu. Nihayet Uhud günü yaptığı şeyi yapınca —askerin üçte biriyle geri dönünce—. müslümanlar da Medine'ye döndüklerinde eskiden yaptığı gibi ayağa kalkıp konuşmak istedi. Müslümanlar elbisesinin etrafından çekerek dediler ki: Ey Allah'ın düşmanı; otur, sen buna lâyık değilsin. Yapacağın işi yaptın. O halkın omuzuna basarak çıktı ve; Allah'a andolsun ki ben, büyük bir şey söylemiş gibiyim, diyordu. Eğer kalkıp konuşursam onun (Hz. Peygamber) durumunu daha da kuvvetlendirecektim. Ansâr'dan bir kişi mescidin kapısında onunla karşılaşıp; yazıklar olsun sana, nen var? dedi. O: Ben kalkıp onun durumunu pekiştirecektim ki arkadaşlarımdan bazıları beni çekip oturtmak ve tartaklamak istediler. Sanki ben kalkıp onun durumunu zorlaştıracak büyük bir şey söyleyecekmişim gibi. Kendisine; vay sana, dön de Allah Rasûlü mağfiret dilesin dediklerinde o; Allah'a andolsun ki ben, onun benim için mağfiret dilemesini istemem, dedi.
Katâde ve Süddî der ki: Bu âyet Abdullah İbn Übeyy hakkında indirilmiştir. Şöyle ki: Yakınlarından bir delikanlı Rasûlullah'a gelip onunla ilgili bir şeyler söyledi ve durumunun ağırlığını bildirdi. Rasûlullah (s.a.) onu çağırınca, o; Allah'a and için bu söylenenlerden uzak olduğunu bildiriyordu. Ansâr o delikanlının üzerine gidip onu kınadılar ve ağır sözler söylediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun hakkında şu dinlediğiniz âyeti indirdi. Kendisine; ey Allah'ın düşmanı, Rasûlul-lah'ın yanına varsan? dediklerinde başını çeviriyor ve; ben, onu asla yapmam, diyordu. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam... Saîd İbn Cü-beyr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir yerde konakladığı zaman, orada namaz kılıncaya kadar tekrar göçmeye çalışmazdı. Tebûk gazvesinde Abdullah, İbn Übeyy İbn Selûl'ün: «Andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır.» dediği. Peygambere ulaşınca, gün batmadan önce oradan göç.etti. Abdullah İbn Übeyy'e; Peygamber'e varsan da, senin için mağfiret dilese, dediklerinde Allah Teâlâ «Başlarını çevirdiler ve sen onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.» âyetini inzal

buyurdu. Bu rivayetin Saîd İbn Cübeyr'e isnadı sahihtir. Ancak bu olayın Tebûk gazvesinde olmasını söylemesinin üzerinde durulması gerekir. Ve bu sağlam bir görüş değildir. Zîrâ Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl Tebûk gazvesine katılanlar arasında bulunmamıştı ve ordudan bir grupla beraber geri dönmüştü. Mağâzî ve Siyer bilginlerinin katında şöhret bulan görüşe göre bu olay, Müreysî —yani Müstalik oğullan— gazvesinde olmuştur.

Yûnus İbn Bükeyr der ki: Abdullah tbn Ebu Bekr ve Âsim İbn Ömer İbn Katâde, Müstalik oğullan kıssası hakkında bize şöyle dedi: Biz Ra-sûlullah ile beraber orada bulunurken suyun üzerinde Gıfâr oğullarından Cehcîn İbn Saîd —ki Ömer İbn Hattâb'm ücretlisi idi— ve Sinan İbn Bedr çatıştılar. İbn îshâk der ki: Bana Muhammed İbn Yahya İbn Habbân'ın bildirdiğine göre; onlar, suyun üzerinde birbirine girip savaştılar. Ğinân; ey Ansâr topluluğu, dedi, Cehcâh ise; ey muhacirler topluluğu, dedi. Zeyd İbn Erkam ile Ansâr'dan bir topluluk da Abdullah îbn Übeyy'in yanında bulunuyorlardı. Abdullah İbn Übeyy bu sesi duyunca; -kendi yurdumuzda bize saldırıyorlar ha? Allah'a andolsun ki; bizimle şu Kureyş örtülülerinin misâli ancak şu ata sözünde olduğu gibidir: İtini besle, yesin seni. Allah'a andolsun ki Medine'ye dönersek bizden daha şerefli olanlar daha alçak olanları elbette oradan çıkaracaklardır, dedi. Sonra kavminden' yanında bulunanlara dönerek dedi ki: Kendi kendinize yaptığınız, işte budur. Onlan yurdunuza yerleştir-diniz. Mallarınızı kendileriyle paylaştınız. Allah'a andolsun ki siz, onlara arka çıkmasaydınız, sizi bırakıp ülkenizden başka bir yere giderlerdi. Bunu Zeyd İbn Erkam işittiğinde öuleyyim'de bulunan Hz. Peygamberin yanına gitti. Hattâb oğlu Ömer de orada bulunuyordu. Durumu ona bildirdi. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Bişr oğlu Abbâd'a emret de onun boynunu vursun. Hz. Peygamber buyurdu ki: Nasıl olur ey Ömer, halk; Muhammed ashabını öldürüyor, diye ko-nuşmaz mı? Hayır ey Ömer, halka göç için çağrıda bulun. Abdullah İbn Übeyy sözlerinin Peygambere ulaştığını haber alınca, gelip Peygamberden özür diledi ve Zeyd İbn Erkam'ın söylediği şeyleri kendisinin söylemediğine dâir Allah'a yemîn etti. Abdullah îbn Übeyy'in kavmi yanında bir yeri vardı. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, adam söylemediği halde belki o çocuk uydurup böyle demiştir. Rasû-lullah (s.a.) hiç gitmek âdeti olmadığı bir zamanda, sıcak bir saatta hareket etti. Üseyd İÖn Hudayr onunla karşılaşınca peygamber selâ-mıyla onu selâmladı sonra dedi ki: Allah'a andolsun ki sen, hiç göç etmediğin bir anda, uygun olmayan bir vakitte gidiyorsun. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Arkadaşın Übeyy'in oğlunun ne söylediği sana bildirilmedi mi? O; Medine'ye varınca güçlülerin güçsüzleri oradan çıkaracağını öne sürmüş. Üseyd İbn Hudayr dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, azîz sensin, zelil o. Sonra devamla: Ey Allah'ın Rasûlü, ona yumuşak dav-ran. Allah'a andolsun ki biz ona başına taç koymak için boncuk diziyorduk ki Allah Teâlâ seni gönderdi. O, senin kendisinin mülkünü elinden aldığını sanıyor, dedi. Rasûlullah (s.a.) halk ile beraber akşama değin yürüdü, gece yürüyüşe devam etti ve sabaha kadar yürüyüş sürdü. Kuşluk vaktine kadar Rasûlullah yürüyüşe devam etti, sonra olanlardan halkı uzaklaştırmak için konakladı. Halk konaklayınca, daya-namayıp uyudular. Ve bunun üzerine Münâfikün sûresi nazil oldu.

Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız... Câbir, İbn Abdullah'ın şöyle dediğini duydum, dedi: Biz, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir

savaşta idik. O sırada muhacirlerden bir kişi An-sâr'dan bir kişiyi dövdü. Ansâr'dan olan kişi; ey Ansâr, dedi. Muhacirlerden olan kişi de; ey Muhacirler, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, câhiliyyet iddiası da ne oluyor? Bırakın onu, o kokmuş bir iddiadır. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl —ki bu iddiayı onlar yapmışlardı— dedi ki: Allah'a andolsun ki Medine'ye dönersek, bizim güçlü olanımız zayıf olanları elb9tte ordan çıkaracaktır. Câbir dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde Ansâr muhacirlerden daha çoğunluktaydı. Bilâhare muhacirler çoğaldılar. Hz. Ömer (r.a.): Beni bırak şu münâfıkın boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bırak onu, insanlar Muhammed arkadaşlannı öldürüyor diye1 konuşmasınlar, dedi. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Hüseyn îbn Muhammed kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den bu rivayeti nakleder. Buhârî Humeydî kanalıyla, Müslim ise Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve başkaları kanalıyla Süfyân îbn Uyeyne'den benzer bir rivayeti nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Tebûk gazvesinde Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim. Abdullah İbn Übeyy dedi ki: Medine'ye dönersek, elbette içimizden güçlüler güçsüzleri oradan çıkaracaktır. Zeyd İbn Erkam der ki: Ben, gelip durumu Hz. Peygambere haber verdim. Abdullah İbn Übeyy yemin ederek bunlardan hiç bir şeyin vâki' olmadığım bildirdi. Kavmim beni kınadı ve bununla ne istiyorsun? dediler. Ben mahzun ve mükedder gidip uyudum. Rasûlullah (s.a.) bana haber göndererek buyurdu ki: Allah Teâlâ senin ma'zûr olduğuna dâir seni doğrulayan bir âyet indirdi. Zeyd İbn Erkam der ki: İşte bu âyet o zaman nazil oldu: «Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler... Onlar; şayet Medine'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı.» Bu rivayeti Buhârî, bu âyetin tefsirinde Âdem İbn Ebu İyâ kanalıyla Şu'be'deri nakleder ve der ki: İbn Ebu Zaide... Zeyd kanalıyla bu rivayeti Hz. Peygamberden nakletmiştir. Tirmizı, ve Neseî de bu âyetin tefsirinde Şu'be kanalıyla bu rivayeti nakledērler.
Zeyd kanalıyla bir başka yoldan rivayetinde İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahya İbn Âdem... Ebu İshâk'dan nakletti ki; o, Zeyd İbn Erkam'm şöyle dediğini duydum, demiştir: —Ebu İshâk ayrıca Ebu Bükeyr kanalıyla Zeyd İbn Erkam'dan da bu rivayeti nakleder— Amcamla beraber bir gazaya çıkmıştım. Abdullah tbn Übeyy İbn SelûTun arkadaşlarına: Rasûlullah'ın yanında bulunanlara infâk et-meyin, Medine'ye döndüğümüzde, şerefli ve kuvvetli olanlar zayıf olanları oradan çıkaracaktır, dediğini duydum. Bu durumu amcama anlattım, amcam da Rasûlullah (s.a.) a anlattı. Rasûlullah (s.a.) bana haber gönderip çağırttı ve ben de duyduklarımı anlattım. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve arkadaşlarına da haber gönderip çağırttı. Onlar böyle demediklerine dâir and içtiler. Rasûlullah (s.a.) beni yalanlayıp onları doğruladı. Bunun üzerine benzeri hiç bir şekilde bir üzüntüye katlanmadığım keder üstüme çöktü. Eve gidip oturdum. Amcam dedi ki: Allah'ın Rasûlünün seni yalancı olarak görmesinden başka ne istedin? Nihayet Allah Teâlâ «Münafıklar sana geldiklerinde...» âyetini inzal buyurdu. Rasûlullah (s.a.) bana haber gönderip bunu okudu, sonra, gerçekten Allah seni doğruladı, buyurdu. Bilâhare Ahmed ibn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu İshâk'dan nakletti ki; o, Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini işitmiş: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir

sefere çıktık. Halka zorluk isabet etti. Abdullah îbn Übeyy arkadaşlarına dedi ki: Çevresindekilerin dağılıp gitmesi için Rasûlullah'a bir şey vermeyin. Biz, Medine'ye dönersek içimizden güçlü ve şerefli olanlar zayıf olanları elbette oradan çıkaracaktır. Ben, Peygambere gelip bunu haber verdiğimde, Rasûlullah (s.a.) Abdullah tbn Übeyy'i çağırıp ona durumu sorunca, yemini basarak böyle yapmadığını bildirdi. Halk; Ey Allah'ın Rasûlü, Zeyd İbn Erkam yalan söyledi, dediler. Onlann söylediklerinden dolayı içime bir ağırlık çöktü. Nihayet Allah Teâlâ «Münafıklar sana geldiklerinde...» âyetini indirerek beni doğruladı. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) kendileri için mağfiret dilemek üzere onları çağır- dığında onlar, başlarını çevirdiler. Allah Teâlâ'nın «onlar giydirilmiş odunlar gibidir» kavli, münafıkların güzel yüzlü kimseler olduklarım göstermektedir. Buhârî, Müslim ve Neseî, bu rivayeti Züheyr kanalıyla naklederler. Ayrıca Buhârî ve Tirmizî, İsrâîl kanalıyla Ebu İshâk Arar îbn Abdullah'tan, o da Zeyd İbn Erkam'dan bu hadîsi nakleder.
Bu hadîsin Zeyd İbn Erkam'dan naklinde Ebu îsâ et-Tirmizî bir başka yolla der ki: Bize Abd İbn Hümeyd... Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini bildirdi: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir savaşa katılmıştık, beraberimizde bedevilerden bazı kimseler de vardı. Biz suya koşuşuyorduk. Bedeviler de bizimle müsabaka ediyorlardı. Bedeviler arkadaşlarıyla beraber koşup havuzu çevirerek dolduruyorlar ve etrafına taş yığıyorlardı. Kendi arkadaşlan gelinceye kadar havuzun üzerine deriden bir örtü örtüyorlardı. Ansâr'dan bir kişi bedevinin yanma geldi ve su içirmek üzere devesinin yularım bıraktı. Bedevî ona su içirmek istemedi. O da bir taş alıp suyun içine attı. Bunun üzerine bedevi bir odun kapıp Ansâr'dan olan kişinin başına vurdu ve yaraladı. Bedevi, Abdullah İbn Übeyy'in arkadaşlarından olduğu için, onun yanına geldi —ki o münafıkların başı idi— ve durumu kendisine bildirdi. Abdullah İbn Übeyy kızarak dedi ki: Rasûluilah'ın etrafında bulunanların —Bedevileri kasdediyordu— çevresinden dağılması için onlara infâkta bulunmayın. Yemek vakti Hz. Peygamberin yanında hazır bulunuyorlardı. Abdullah arkadaşlarına; Muhammed'in yanında bulunanlara yemek getirin de yesinler, dedi. Sonra da arkadaşlarına; Medine'ye döndüğümüzde içinizden güçlü olanlar, güçsüz olanları oradan çıkarsınlar, dedi. Zeyd İbn Erkam der ki: Ben, amcamın terkisinde bulunuyordum, Abdullah İbn Übeyy'in dediğini duydum ve durumu amcama bildirdim. O da gidip Rasûlullah (s.a.)a bildirdi. Rasülullah (s.a.) haber gönderip onu çağırttı. Abdullah İbn Übeyy yemîn ederek sözünü inkâr etti. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) beni yalanlayıp onu doğruladı. Amcam bana geldi ve dedi ki: Rasûlullah (s.â.)m sana kızmasından ve hem onun, hem de müslümanlann seni yalanlamasından başka bir şey kasdetmedin. Daha önce hiç bir kimsenin düşmediği bir üzüntü beni kapladı. Bir seferinde Rasûlullah ile beraber yürüyordum ki üzüntüden başım bir kenara düşmüştü. Rasûlullah (s.a.) hemen gelerek kulağımı oynattı ve yüzüme güldü. Öyle bir sevinç içerisine girdim ki, dünyada iken devamlı bu sevinç içerisinde olmayı isterdim. Sonra Ebubekir bana ilişip dedi ki: Rasûlullah (s.a.) sana ne dedi? Ben; Rasûlullah (s.a.) bana bir şey demedi, yalnızca kulağımı oynatıp yüzüme güldü, dedim. Bunun üzerine o; seni müjdelerim, dedi. Sonra Ömer yanıma ilişip sorunca ona da Ebubekir'e dediğim gibi dedim. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) Münâfikûn sûresini okudu. Bu rivayetin tahrîcinde Tirmizî

münferid kalmış ve; bu, hasen, sahîh bir hadistir, demiştir. Hafız Beyhakî de Hâkim kanalıyla... Ubeydullah İbn Musa'dan bu rivayeti nakleder ve son kısmına; Münâfikûn sûresi nazil oldu dedikten sonra sûreyi baştan «Onlar; şayet Medine'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı.» kavline kadar okudu, diye ekler. Abdullah İbn Lehîa da... Urve İbn Zübeyr'den bu rivayeti nakleder. Mûsâ İbn Ukbe de Mağâzî'-sinde bu kıssayı bu şekilde anlatır. Ancak bu ikisi Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün sözünü Peygambere ulaştıran kişinin Evs İbn Erkam olduğunu ve bunun Hazrec oğullarından Hâris'in oğlu olduğunu bildirirler. Belki bu, Rasûlullah'a haberi ulaştıran bir başkasıdır, ya da dinlerken bir anlatma olmuştur. Allah en iyisini bilendir.
îbn Ebu Hatim merhum der ki: Bize Muhammed îbn Azîz... Mu-hammed İbn Müslim'den nakletti .ki; ona, Urve İbn Zübeyr ve Ansâr'dan Amr İbn Sabit haber vermişler: Rasûlullah (s.a.)ın el-Müşellel (Mekke ile Medine arasında bir yer) ile deniz arasında bulunan azgın Mü-nât'ın yokettiği Müreysî' gazasına gittiğinde, Hâlid tbn Velîd'i göndermiş ve Münât'ı yıkmıştı. Rasûlullah'm bu gazvesinde biri muhacirlerden, diğeri de ansâr'm müttefiki olan Behz kabilesinden iki kişi birbir-leriyle çatıştılar. Muhacirlerden olan kişi, Behz kabilesinden olan kişiyi yendi. Bunun üzerine Behz kabilesinden olan; ey Ansâr topluluğu, dedi, de Ansâr'dan bazı kişiler ona yardım ettiler. Muhacirlerden olan da; ey Muhacirler topluluğu dedi ve Muhacirlerden bazı kişiler de ona yardım ettiler. Öyle ki Muhacirlerden ve Ansâr'dan olan o kişiler arasında biraz çatışma oldu. Sonra aralan ayrıldı. Münafıklar —veya kalbinde hastalık olan bir kişi— Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'e gidip dedi ki; Sen isteniyor ve atılıyordun. Şimdi ne faydası ne de zararı dokunan birisi oldun. Şu örtülüleri —onlar yeni hicret eden herkese örtülüler anlamına (Celâbî) diyorlardı— bize üstün kıldın. Allah düşmanı Abdullah îbn Übeyy dedi ki: Medine'ye döndüğümüzde, içimizden güçlüler güçsüzleri elbette oradan çıkaracaktır. Münafıklardan olan Mâlik İbn Dahşüm dedi ki: Ben, size; Rasûlullah'ın yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılsınlar demedim mi? Bunu Ömer İbn Hattâb işitti ve yürüyerek Rasûlullah'm yanma geldi; ey Allah'ın Rasûlü bu adam hakkında bana izin ver. O halkı aldatıyor, izin ver ki onun boynunu vurayım, dedi. Hz. Ömer Abdullah İbn Übeyy'i kasdediyordu. Rasûlul-lah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ömer, ben sana onu öldürmeni emredersem, sen onu öldürür müsün? Hz. Ömer dedi ki: Allah'a andolsun ki onu öldürmemi emredersen, muhakkak onun boynunu vururum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Otur. Bu sırada Ansâr'dan ÜseydvİbnHudayr geldi. Bilâhare Abd'ül-Eşher oğullarından bir kişi geldi. Ve Rasûlullah'm yanına varıp; ey Allah'ın Rasûlü, bana izin ver de şu halkı aldatan adamın boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.); ben onu Öldürmeyi em-redersem sen onu öldürür müsün? deyince o; evet, Allah'a andolsun ki bana onu öldürmemi emredersen, kulağını dibinden kılıcımla keserim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); otur, dedi. Sonra şöyle buyurdu: Halka göçü ilân edin. Halkı sıcakta göç ettirdi. O gün ve gece yürüdüler, ertesi günde yürüyüşe devam ettiler, sonra konakladılar. Sonra yine aynı şekilde sıcakta halkı yürüyüşe başlattı. el-Müşellel'den ittbâren üç gün yürüyerek Medine'de sabahladı. Rasûlullah (s.a.) Medine'ye gelince; Hz. Ömer'e haber gönderip dedi ki: Ey Ömer, eğer ben onun öl-

dürülmesini emretseydim, sen öldürür müydün? Ömer; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: O gün, eğer onu öldürmüş olsaydın birçok kişinin burnunu sürçerdin. Bu gün de onlara onun öldürülmesini emretseydim, onlar emre imtisal, ederlerdi. Ancak insanlar, benim ashabım arasına bir şeyler sokuşturduğumu ye onları acımasızca birbirine kırdırttığımı söylerlerdi. Bunun üzerine Aİlah Azze ve Celle: «Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler.» kavlini inzal buyurdu. Bu rivayetin akışı garibtir ve içinde bazı şeyler var ki yalnız bu rivayette yer almaktadır.
Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr der ki: Bize Âsim İbn Ömer İbn Katâde şöyle dedi: Abdullah İbn Übeyy'in oğluna babasının durumu haber verilince; Hz. Peygambere gelip; ey Allah'ın Rasûlü, Abdullah İbn Übeyy'den duyduğu bir şey üzerine onu öldürmek istediğin bana bildirildi. Eğer onu öldürmek istiyorsan, bana buyur, ben sana onun başını getireyim, dedi. Sonra şöyle devam etti: Allah'a andolsun ki, Haz-rec kabilesi babasına benden daha iyi davranan kimsenin olmadığını bilir. Ancak ben senin başka birine onu öldürmesini emredip de adamın onun öldürmesinden endişe ederim. Babam Abdullah İbn Übeyy'-in katilinin insanlar arasında gezinip durmasına ve benim onu görünce öldürmeme müsâade etme. O zaman bir kâfire karşı bir mü'mini Öldürür ve cehenneme girerim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, o, bizim aramızda kaldığı sürece kendisine yumuşak davranır ve iyi arkadaşlık ederiz.
İkrime ve İbn Zeyd ile başkaları da derler ki: İnsanlar Medine'ye dönmek üzere, kafile oluşturduklarında Abdullah İbn Übeyy'in oğlu Abdullah Medine'nin girişinde durup kılıcını kınından çıkardı. Halk onun Önünden geçiyordu. Babası Abdullah îbn Übeyy gelince, oğlu ona: Geriye dön, dedi. O; ne oluyor sana? Yazıklar olsun, deyince, Abdullah dedi ki: Allah'a andolsun ki, Rasûlullah (s.a.) sana izin verinceye kadar buradan asla geçemezsin. Çünkü O, azîz'dir, sen zelilsin. Rasûlullah (s.a.), ashabının peşinden onları toparlayarak yürüdüğü için geç gelmişti. Geldiğinde Abdullah İbn Übeyy; oğlunu Rasûlullah'a şikâyet etti. Oğlu Abdullah dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen ona izin verinceye kadar o buradan içeri giremez. Rasûlullah (s.a.) da ona izin verdi. Abdullah dedi ki: Mademki Rasûlullah (s.a.) sana izin verdi öyleyse şimdi geç.
Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el-Humeydî Müsned'inde der ki: Bize Süfyân İbn Uyeyne, Ebu Hârûn el-Medîne'nin şöyle dediğini nakletti: Abdullah îbn Übeyy İbn SelûTün oğlu Abdullah babasına dedi ki: Sen, Rasûlullah (s.a.) en güçlü, ben de en güçsüzüm, deyinceye kadar ebediyyen Medine'ye giremezsin. Rasûlullah (s.a.) geldiğinde de Ab-, dullah dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; sen babamı öldürtmek istiyormuşsun. Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki; korku ve say-gımdan asla babamın yüzüne bakamadım. Ama sen başını getirmemi istersen, onu sana getiririm, çünkü ben babamın katilini görmekten nefret ederim, dedi.[2]

İzahı
9 — Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa; onlar, hüsrana uğrayanların kendileridir.

10 — Birinize ölüm gelip de; Rabbım, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size rızık .olarak verdiğimizden infâk edin.
11 — Eceli gelince Allah; hiç bir nefsi asla geri bırakmaz. Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ mü'min kullarına Allah'ı çokça zikretmelerini bildirerek, mal ve evlâdın kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymasını yasaklıyor. Rabbının emrine itaati ve zikri bırakıp da, yaratılışının ana amacım terkedip dünya hayatının süsünü ve eğlencesini tercih edenlerin kıyamet gününde hem kendilerine, hem de ailelerine yazık ettiklerini ve bunların hüsrana uğrayanlardan olacaklarını haber veriyor. Sonra da Allah'ın emrine itaat ederek infâka teşvik edip buyuruyor ki: «Birinize ölüm gelip de; Rabbım, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size rızık olarak verdiğimizden infâk edin.» Ölüm geldiği zaman, aşın giden herkes pişman olur ve sürenin çok kısa bir an da olsa uzatılmasını ister. Kaybettiği zamanın ve fırsatın farkına varır. Ama ne yazık ki olan olmuştur. Gelen gelir ve herkes yaptığı aşırılıkların sonucuna katlanır. Kâfirler, Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda belirttiği gibidirler: «İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz? Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz, onlara yaptıklarımız ise sizlere açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.» (İbrahim, 44-45) Mü'minûn sûresinde ise şöyle buyuruyor: «Onlardan birine ölüm geldiği vakit der ki: Rabbım; beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim. Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır. Tekrar diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» (Mü'minûn, 99-100).
Müteakiben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Eceli gelince Allah; hiç bir nefsi geri bırakmaz. Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Eceli geldikten sonra hiç bir kimseyi geri bırakmaz. Kimin sözünde ve isteğinde samîmi olduğunu, geri döndürülürse bulunduğundan daha kötü duruma düşüp düşmeyeceğini en iyi bilen ve haberdâr olan O'dur. Çünkü O «işlediklerinizden haberdârdır.» Ebu îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Abd îbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Kimin kendisini Rab-bının evini hacca ulaştıracak bir malı olur veya zekâtı üzerine vâcib kılacak mülkü olur da bunları yapmazsa ölüm zamanı geri döndürülmesini ister. Bunun üzerine adamın biri; ey İbn Abbâs, Allah'tan kork. Yalnızca kâfirler geri dönüşü ister, dedi. İbn Abbâs da: Sana Kur'ân'dan bir âyet okuyayım dedi ve: «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın... Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» kavline kadar bu âyeti okudu. Zekâtı gerektiren mikdâr ne kadardır? dediklerinde; mal iki yüz veya daha fazlasına ulaşırsa gerekir, dedi. Haccı vâcib kılan nedir? denildiğinde; binek ve azıktır, dedi. Sonra Tir-mizî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan benzer bir hadîsi nakleder: Ayrıca der ki: Süfyân İbn Uyeyne ve başkaları Ebu Cenâb kanalıyla İbn Abbâs'tan benzer bir ifâdeyi rivayet ettiler. Bu rivayet daha sahihtir. Ancak Tirmizî,

Ebu Cenâb el-Kelbî'yi zayıf saymıştır. Ben derim ki: Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiği rivayette kopukluk vardır. Allah, en iyisini bilendir. fbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah'm huzurunda ömrün artmasını tartışıyorduk O, buyurdu ki: Allah, eceli gelince hiç bir nefsi geri bırakmaz. Artış yalnızca ömürdedir. Allah'ın kula sâlih bir soy verip bunlarm ona dua etmesi ve bunların duasının kabirde ona ulaşmasıdır.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7908-7909
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7910-7917
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7921-7923

TEĞÂBÜN SÜRESİ

Allah'ın İzni Olmadıkça
Kendi Ailesine Düşmanlık Edenler

TEĞÂBÜN SÜRESİ
(Medine'de nazil olmuştur. Mekke'de nazil olduğu da söylenir.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tes-bîh ederler. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsûstur. Ve O, her şeye kadirdir.
2 — Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı görür.
3 — Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Size suret verip suretlerinizi en güzel şekilde yapmıştır. Dönüş ancak O'nadir.
4 — Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Ve Allah; göğüslerin özünü bilendir.

Bu sûre, teşbihin yer aldığı sûrelerin sonuncusudur. Mahlûkâtın, mâlikine ve yaratanına tesbîh etmesi konusunda daha önce söz edilmişti. Bunun için Allah Teâlâ hemen «Mülk O'nundur, hanid O'na mahsûstur.» buyuruyor. Bütün yaratıklara tasarruf eden, yarattığı ve tak-dîr ettiği her şeyde övgüye lâyık olan O'dur. «Ve O, her şeye kadirdir.» Ne zaman ve neyi isterse, hiç bir engel olmaksızın o, oluverir. Neyi de istemezse o, olmaz.
«Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'min-dir.» Hepinizi bu sıfatlarla yaratan O'dur. Ve sizin bu sıfatlara sâhib olmanızı O, murâd etmiştir. Elbette mü'minler de bulunacaktır, kâfirler de. Hidâyete hak kazananları da sapıklığı hak edenleri de gören, O'dur. Kullarının yaptıklarına O, şâhiddir. Ve buna göre kullarını en mükemmel ceza ile cezalandıracaktır. Bu sebeple «Allah, yaptıklarınızı görür.» buyuruyor.
Bilâhare: «Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır.» buyuruyor. Adalet ve hikmetle yaratan O'dur. «Size suret verip suretlerinizi en güzel şekilde yapmıştır.» Şekillerinizi en güzel kılan O'dur. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Ey insanoğlu; seni yaratıp sonra şekil veren, düzenleyen, mütenâsib kılan, istediği şekilde seni terkîb eden, çok cömert olan Rabbına karşı seni aldatan nedir?» (İnfitâr, 6-8). Ğâ-fir sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Allah O'dur ki sizin için yeri bir karargâh, göğü bir bina yapmış, size şekil verip şeklinizi güzelleştirmiş ve size temiz şeylerden nzık vermiştir.» (Ğâfir, 64), «Dönüş ancak O'nadır.» Tekrar dönüp sığınılacak yer, O'nun katıdır. Ardından da Hak Teâlâ ruhî, dünyevî ve semavî varlıkların hepsini bildiğini haber vererek buyuruyor ki: «Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Ve Allah; göğüslerin özünü bilendir.»[1]

5 — Daha önce küfredip de yaptıklarının karşılığını tadanların haberi size gelmedi mi? Ve onlara elim bir azâb vardır.
6 — Bunun sebebi şudur; Peygamberleri onlara apaçık deliller getiriyorlardı da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecekmiş? diyerek küfredip yüz çevirmişlerdi. Allah ise hiç bir şeye muhtaç olmadığını göstermişti. Allah, Ganî'dir, Hamîd'dir.

Allah Teâlâ, geçmiş milletlerden ve onların başına gelen felâketlerden, azâblardan bahsederek bunun sebebinin; hakkı yalanlayıp peygamberlere muhalefet etmek olduğunu haber veriyor: «Daha önce küfredip de yaptıklarının karşılığını tadanların haberi size gelmedi mi?» Onların dururrilan ve haberlerini siz bilmiyor musunuz? Onlar yalanlamaları, kötü davranışlarda bulunmaları nedeniyle yaptıklarının cezasını çekmişlerdir. Pünyada ceza ve rüsvâylık onların başına olmuştu. «Ve onlara elîm bir azâb vardır.» Âhiret yurdunda elîm bir azâb vardır. Âhiretteki bu azâb, dünyadaki azaba eklenmiştir. Sonra Allah Teâlâ bunun nedenini şöyle açıklıyor: «Bunun sebebi şudur: Peygamberleri onlara apaçık deliller getiriyorlardı da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecekmiş? diyerek küfredip yüz çevirmişlerdi.» Onlar risâletin bir beşere verilmesini uzak sayıyorlardı ve yine kendileri gibi bir insanın elinden hidâyete erdirilmelerini uzak bir ihtimâl olarak görüyorlardı. «Küfredip yüz çevirmişlerdi.» Hakkı yalanlayıp, hakka uygun amel etmekten kaçınmışlardı. «Allah ise hiç bir şeye muhtaç olmadığını göstermişti.» Allah onlardan müstağni olduğunu bildirmişti. «Allah, Ganî'dir, Hamîd'dir.»[2]

7 — O küfredenler, öldükten sonra kat'iyyen diriltile-meyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Evet, Rabbıma andol-sun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır,
8 — Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nura îmân edin. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.
9 — Sizi toplanma günü için topladığı gün; işte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı gündür. Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altından ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.
10 — Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennem ashabıdırlar. Orada ebediyyen kalacaklardır. Ne kötü dönüş yeridir.

Allah Teâlâ, diriltilmeyeceklerini iddia eden mülhid, kâfir ve müşriklerin bu iddialarını haber vererek buyuruyor ki: «De ki: Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir » Bütün yaptıklarınız büyük küçük, değerli değersiz tamamen size haber verilecektir. «Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır:» Sizin diriltilip cezalandırılmanız, Allah'a göre pek kolaydır. Bu, Allah Teâlâ'nın peygamberine, öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğini ve varlığını haber vererek Rabbına and içmesini emrettiği üçüncü âyettir. Bu âyetlerden birincisi Yûnus sûresinde yer. alıyordu: «O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Elbette siz onu âciz bırakacaklar değilsiniz.» (Yûnus, 53). İkincisi ise, Sebe' süresindeki şu âyettir: «Küfredenler dediler ki: Kıyamet sâatı bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o saat, muhakkak size gelecektir.» (Sebe', 3) Üçüncü âyet de işte bu âyettir.
«Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nura îmân e.din.» Yani Kur'ân'a. «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizin yaptıklarınızdan Allah'a gizli saklı kalan hiç bir şey yoktur.

«Sizi toplanma günü için topladığı gün» Bu, kıyamet günüdür. Ona toplanma günü denmesinin sebebi, o günde öncekilerin ve sonrakilerin tek bir alanda toplanmasıdır. Göz, onları görür ve ses onlara duyurulur. Nitekim Hûd sûresinde şöyle buyurulur: «Muhakkak ki âhiret azabından korkanlar için, bunda âyet vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür.» (Hûd, 103). «İşte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı gündür.» İbn Ab-bâs der ki: Teğâbün kelimesi, kıyametin isimlerinden bir isimdir. Şöyle ki: Cennet ehli o gün, cehennem ehlini aldatacaktır. Katâde ve Mücâ-hid de böyle derler. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Şunlann cennete girip, şunlann da cehenneme gönderilmesinden daha büyük bir aldanma yoktur. Ben derim ki: Bu ifâde Allah Teâlâ'nın: «Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altından ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur. Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennem ashabıdırlar. Orada ebediyyen kalacaklardır. Ne kötü dönüş yeridir.» kavlini tefsir etmektedir. Bu gibi âyetlerin tefsiri daha önce geçmişti.[3]

11 — Allah'ın izni olmadıkça hiç bir musibet isabet etmez. Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür. Ve Allah, her şeyi bilendir.
12 — Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin. Şayet yüz çevirecek olursanız bilin ki; peygamberimize düşen, apaçık tebliğdir.
13 — Allah O'dur ki; O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Ve mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Allah'ın İzni Olmadıkça

Allah Teâlâ, Hadîd sûresinde vermiş olduğu haberi burada da bildiriyor: «Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet- yoktur ki; Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın. Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.» (Hadîd, 22). Burada ise: «Allah'ın izni olmadıkça hiç bir musibet isabet etmez.» buyuruyor. İbn Abbâs der ki: Allah'ın izninden maksad, O'nun emridir. Yani kaderi ve meşiyyeti.
«Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür. Ve Allah, her şeyi bilendir.» Kime bir musibet isabet eder de o, bunun Allah'ın kazâ ve kaderiyle olduğunu bilip sabreder, hakkı gözetir ve Allah'ın hükmüne teslîm olursa; Allah Teâlâ onun kalbini doğru yola götürür ve dünyada kaybettiğine karşılık olmak üzere kalbine hidâyet verir, güven verir ve samîmiyyet verir. Bazan da ona aldığından daha fazlasını ihsan eder. Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan naklen der ki: «Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» Yani kalbini yakîne erdirir. Ve böylece o kişi, başına gelen şeyin kendisinden ayrılmayacağını, başına gelmeyecek şeyin de kendisine isabet etmeyeceğini bilir. A'meş Ebu Zabyân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Alkame'nin yanında idik. Onun huzurunda: «Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» âyeti okundu ve bu husus kendisine soruldu. O, dedi ki: Bu, musibete dûçâr olan bir kişidir ki; musibetin Allah katından geldiğini bilir, buna rızâ gösterip teslîm olur. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bunu böylece rivayet ederler. Saîd İbn Cübeyr ve Mukâtil îbn Hay-yân:

«Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» kavli hakkında şöyle derler: O kişi, biz Allah içiniz ve muhakkak ki biz, Allah'a dönenleriz, diyerek istircâ' yapar. Üzerinde ittifak bulunan bir hadîste şöyle buyurulur: Ne garîbür mü'min kişi ki; Allah onun için ne hüküm verirse o mutlaka kendisi için hayır olur. Sıkıntı isabet ederse sabreder ve bu, kendisi için hayır olur. Bolluk isabet ederse şükreder, bu da kendisi için hayır olur. Mü'minden başka biri için bu durum mümkün değildir. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Cünâde İbn Ebu Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletti: Ubâde İbn Sâmit'ten duydum ki, adamın biri Rasûlullah (s.a.)a gelip; ey Allah'ın Rasûlü, amellerin hangisi daha üstündür? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a îmân, O'nu tasdik ve O'nun yolunda cihâd. Adam; bundan daha basitini istiyorum ey Allah'ın Rasûlü, deyince de, Rasûlullah (s.a.); müsamaha ve sabır, demiş. Adam; bundan daha basitini istiyorum ey Allah'ın Rasûlü, deyince de; hiç bir konuda Allah'ı kınama, Allah'ın sana hükmettiği şeyde Allah'ı-itham etme. Bu hadîsi diğer hadîs imamları tahrîc etmemişlerdir.
«Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin.» Allah'ın koyduğu hükümde Allah'a ve Rasûlüne itaat emredilmekte, hükümlerinin yapılması ve yasaklarının da terkedilmesi buyurulmaktadır. Sonra da «Şayet yüz çevirecek olursanız, bilin ki; peygamberimize düşen, apaçık tebliğdir.» Eğer Allah'ın emrettiğinden dönerseniz; peygambere yalnızca teb-îîğ düşer. Size de dinleyip itaat etmek düşer. Zührî der ki: Allah'tan risâlet, peygamberden tebliğ, bizden de teslîm vardır. Müteakiben Allah Teâlâ, kendisinden başka ilâh bulunmayan bir tek ve Samed olduğunu haber vererek şöyle buyuruyor: «Allah O'dur ki; O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Ve mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.» Önce tevhîd bildirilmektedir ki; burada taleb anlamı vardır. Yani ulû- hiyette Allah'ın birliğini kabul edin ve O'nun dinine samîmiyyetle sanlın, sonra O'na tevekkül edin. Müzzemmil sûresinde buyurduğu gibi: «O, Doğunun, ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl tut.» (Müzemmil, 9).[4]

14 — Ey îmân etmiş olanlar; eşlerinizin ve çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz ve örterseniz; şüphesiz Ja Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.
15 — Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Allah katında ise büyük mükâfat vardır.
16 — Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun. Dinleyin, itaat edin ve kendinizin hayrına olarak infâk edin. Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlar felaha erenlerin kendileridir.
17 — Eğer Allah'a güzel bir ödünçle ödünç verirseniz; onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah, Şekûr'-dur, Halim'dir.
18 — Görüleni ve görülmeyeni bilendir. Azîz'dir, Ha-kîm'dir.

Kendi Ailesine Düşmanlık Edenler

Allah Teâlâ, çocuklardan ve eşlerden haber vererek buyuruyor ki: Kimi eşler vardır ki, kocalarının, kimi çocuklar da babalarının düşmanıdırlar. Düşmanlık onları sâlih

amellerden alıkoyma anlamındadır. Nitekim Münâfikûn sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim, bunu yaparsa; işte onlar, hüsrana uğrayanların kendileridir.» (Mü-nâfikûn, 9) Burada ise: «Onlardan sakının» buyuruyor. İbn Zeyd der ki: Dininizi onlardan koruyun, demektir. Mücâhid der ki: «Eşlerinizin ve çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler vardır. Onlardan sakının.» Onlar, kişiyi akrabalarla münâsebeti kesmeye veya Rabbma isyan etmeye sevkeder. Binâenaleyh, kişi onun sevgisinden dolayı çocuğuna ve eşine itaat etmekten başka bir şey yapmaz. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... îbn Abbâs'tan nakletti ki; adamın birisi ona bu âyeti sorduğunda İbn Abbâs şöyle demiş: Bunlar Mekke'de rnüslüman olan bazı kimselerdir ki, Rasûlullah'a gelmek istediler. Ancak eşleri ve çocukları onları bırakmadılar. Rasûlullah'ın yanına geldiklerinde, halkın dinde derin bilgiye sahip bulunduğunu gördüler ve bu sebeple ailelerini cezalandırmak istediler. Bunun üzerine: «Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz ve örterseniz; şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'-dir» âyeti nazil oldu. Tirmizî de Muhammed İbn .Yahya kanalıyla... İsrail'den bu rivayeti nakleder ve; hasendir, sahihtir, der. İbn Cerîr ve Taberânî de bu rivayeti îsrâîl kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ederler. Keza Avfî vasıtasıyla îbn Abbâs'tan buna benzer bir rivayet nakledilir. Onun efendisi îkrime'den de aynı şekilde rivayet edilmiştir.
«Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Allah katında ise büyük mükâfat vardır.» Mal ve evlâd, Allah tarafından yaratıklarım denemek için verilmiş bir imtihandır. Böylece Allah Teâlâ-lâ kimin kendisine itaat edip, kimin isyan ettiğini belirler. ((Allah katında ise büyük mükâfat vardır.» Kıyamet günü büyük mükâfat Allah ka-tındadır. Âl-i İmrân sûresinde beyân edildiği gibi: «Kadınlardan,, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişanlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Âl-i İmrân, 14).
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb... Abdullah İbn Büreyre'den nakletti ki; o, Ebu Büreyre'nin şöyle dediğini duydum, demiştir: Rasûlullah (s.a.) konuşurken Hz. Hasan ve Hüseyin geldiler. Üzerlerinde kırmızı bir kaftan vardı. Yürüyor ve düşüyorlardı. Rasûlullah (s.a.) minberden indi, onları tuttu ve önüne oturttu. Sonra da: Allah ve Rasûlü doğru söyler. Muhakkak ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Şu iki çocuğun yürüyüp düşmesini gördüm ve dayanamadım, en sonunda sözümü kesip onları kaldırdım, buyurmuş. Sünen erbabı da bu hadîsi Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla Abdullah İbn Büreyre'den naklederler. Tirmizî; hasen ve garîb bir hadîstir, ancak bu yolla biliyoruz, der.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreye İbn Nu'mân... Eş'as îbn Kays'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Kinde hey'eti arasında Rasûlullah (s.a.)a geldim. Bana dedi ki: Çocuğun var mı? Ben; oğlumun bir çocuğu var. Cemd'in kızından doğma. Onun yerine kavminin gösterişli bir elbisesi olmasını isterdim, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Böyle demeyin; çünkü göz aydınlığı onlardadır. Öldükleri zaman mükâfat vardır. Sonra buyurdu ki: Eğer onlar hüzün ve korkaklık

ve-sîlesidirler, demiş olsaydın doğruydu. Bu hadîsin naklinde İmâm Ah-med merhum münferid kalmıştır.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Mahmûd İbn Bekr... Ebu Saîd'in şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.); çocuk, gönlün meyvesidir. Onlar; korkaklık, cimrilik ve hüzün nedenidirler, buyurmuştur. Bezzâr sonra; bu hadîs, ancak bu isnâd ile bilinir, der.
Taberânî der ki: Bize Hâşim... Ebu Mâlik el-Eş'ari'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.); şöyle buyurmuş: Düşmanın; kendisini öldürdüğün zaman senin için başarı olan ve o, seni öldürdüğü zaman seni cennete girdiren değildir. Sana düşman olan; senin soyundan çıkmış olan çocuğundur. Ayrıca düşmanlarının en büyük düşmanı da sağ elinin sâ-hib olduğu malındır.
«Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» Gücünüz ve tâ-katmız nisbetinde O'ndan korkun. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.)den nakledilir'ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, size bir şeyi emredersem; gücünüz yettiğince onu yerine getirin, sizi de bir şeyden nehyedersem; ondan sakının. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivayet ettiği gibi müfessirlerden bazıları da derler ki: Bu âyet, Âl-i İmrân süresindeki şu âyeti neshetmiştir: «Ey îmân edenler; Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) İbn Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; Allah Teâlâ'nın: «Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.» âyeti nazil olduğunda halkın bunu yapması zor geldi. Kalktılar, nihayet damarları çatladı, alınları yarıldı. Allah Teâlâ müslümanlara hükmünü hafifletmek için: «Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» âyetini indirerek birinci âyeti neshetti. Ebu'l-Âliye, Zeyd İbn Eşlem, Katâde, Rebî' îbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir.
«Dinleyin, itaat edin.» Allah ve Rasûlünün size emrettiği şeye bağlanın. Ondan ayrılıp ta sağa sola sapmayın. Allah ve Rasûlünün önüne geçmeyin, size emrettiklerinden geri durmayın, yasakladıklarını da işlemeyin.
«Ve kendinizin hayrına olarak infâk edin.» Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden; akrabalara, fakirlere, miskinlere ve ihtiyâç sâhib-lerine verin. Allah'ın size lütfettiği gibi, siz de Allah'ın mahlûkâtına güzelce verin ki dünya ve âhirette sizin için hayır olsun. Böyle yapmazsanız, dünya ve âhirette sizin için şer olur.
«Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlar felaha erenlerin kendileridir.» Bu âyetin tefsiri Haşr sûresinde geçmişti. Orada konuyla ilgili vârid olan hadîsler anlatılmıştı. Tekrar zikretmeye gerek yoktur. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.
«Eğer Allah'a güzel bir ödünçle ödünç verirseniz; onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar.» Allah için neyi infâk ederseniz; onu fazlasıyla size geri verir. Neyi sadaka olarak dağıtırsanız; onun mükâfatı Allah'a aittir. Ve verilen sadaka Allah'a borç vermedir. Nitekim sahih hadîste bildirilir ki; Allah Teâlâ şöyle buyurur: Kim, zulmetmeksizin ve ana sermayeyi yok etmeksizin ödünç verirse; Allah Teâlâ onu size kat kat artırır. Bakara sûresinde ise : «Onu Allah kat kat fazlasıyla öder» (Bakara, 245) buyurmuştur.
«Ve sizi bağışlar.» Günâhlarınızı affeder. Çünkü «Allah, Şekûr'dur.» Aza, çokla karşılık verir. «Halîm'dir.» Bağışlar, affeder, gizler, günâhlardan, eksikliklerden,

hafâ ve kötülüklerden vazgeçirir. «Görüleni ve görülmeyeni bilendir. Azîz'dir, hakîm'dir.» Bu âyetin tefsiri birçok kere geçmişti.[5]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7926
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7927
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7928-7929
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7929-7931
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7931-7934

TALÂK SÛRESİ

Ey Peygamber Kadınları

TALÂK SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetleri içinde boşayın. İddeti de sayın. Rabbınız olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın hudududur. Kim Alllah'ın hududunu aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peyda ediverir.

Ey Peygamber Kadınları

Önce şeref ve lütuf olarak Hz. Peygambere hitâb ediliyor, sonra da hitâb buna bağlı olarak ümmetine yöneltiliyor: «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman onlan iddetleri içinde boşayın.» buyuruyor. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Sevâd... Enes'in şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Hafsa'yı boşadı da o, ailesinin yanına gitti. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman onları iddetleri içinde boşayın.» âyetini indirdi. Peygambere: Geri dön çünkü o, oruç tutan ve ibâdet eden bir kadındır, senin cennetteki hanımların ve eşlerin arasındadır, denildi. İbn Cerîr Taberî bu rivayeti, tbn Beşşâr kanalıyla Katâde'den mürsel olarak zikreder. Ancak birçok kanallar Rasûlullah (s.a.) in Hafsa'yı boşayıp sonra geri döndüğü rivayet edilmiştir. Buharı der ki: Bana Yahya İbn Bükeyr.. Sâlim'den haber verdi ki-
Abdullah İbn Ömer ona, hayızlı iken hanımım boşadığım haber vermiş. Hz. Ömer durumu Peygambere anlatınca, Rasûlullah (s.a.) kızarak: Geri dönsün, temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutsun. Sonra âdet görüp temizlensin. O zaman onu boşamak istiyorsa kendisiyle birleşmeden önce temiz olarak boşasın. îşte Allah'ın emrettiği şekilde iddet budur. Buhârî, bu hadîsi bu âyetin tefsirinde rivayet eder. Ayrıca başka yerlerde.de rivayet etmiştir. Müslim de aynı hadîsi rivayet ederek; Allah'ın kadınları boşamayı emrettiği iddet işte budur, ifâdesini kullanır. Müsned ve hadîs imamları müteaddid yollardan ve muhtelif lafızlarla bu hadîsi rivayet ederler ki bunun genişçe anlatıldığı yer Ahkâm kitablandır. Burada konuyla ilgili en uygun rivayet Müslim'in Sa-hîh'inde İbn Cüreyc kanalıyla Ebu Zübeyr'den nakledilen şu rivayettir: O, Abdurrahmân İbn Eymen'i Abdullah îbn Ömer'e soru sorarken işitmiş. Ebu Zübeyr de dinliyormuş. Âdet halinde iken bir kadını boşayan kişinin hakkında ne dersin? O, demiş ki: Rasûlullah'm döneminde Abdullah İbn Ömer karısını âdet görürken boşadı. Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.)a gelip oğlu Abdullah'ın, karısını adetli iken boşadığım bildirdi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dönüp onu tekrar alsın. Sonra temizlenirse ister boşasm, ister tutsun. İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah (s.a.): «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetleri içinde boşayın.» âyetini okudu. Â'meş, Mâlik îbn Haris kanalıyla Abdullah'tan nakletti ki; o, «İddetleri içinde boşayın.» kavli hakkında şöyle demiştir: Temas etmeksizin temiz iken boşayın. Abdullah İbn Ömer, Atâ, Mücâhid, Hasan, İbn Şîrîn, Katâde, Meymûn İbn Mihrân ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da buna benzer bir rivayet nakledilmiştir: İkrime ve Dahhâk'ın rivayeti

de böyledir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Ab-bâs'ın «Onları iddetleri içinde boşaym.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Onları ne âdet görürken, ne de âdetten temizlendikten sonrabirleşmeyi müteâkib boşayın. Sadece bırakın, âdet görüp temizlenince onları bir talâk ile boşayın. îkrime ise der ki: İddet temizliktir. kelimesi ise âdettir. Kadının hâmile olduğu besbelli olup kesinlik kazanınca boşamak gerekir. Yoksa hâmile mi, değil mi belli olmadan boşamak doğru olmaz. Bu âyete dayanarak fakîhler, boşanmanın ahkâmını ortaya koymuşlar ve sünnet olan boşama ile bid'at olan boşama diye ikiye ayırmışlardır. Sünnet olan boşama; kocanın karısını temas etmeksizin veya hâmile olduğu belirtilmiş biçimde olmaksızın temiz iken boşama-sıdır. Bid'at olan boşama ise, âdet halinde veya temizlendikten sonra birleşmeyi müteâkib boşamadır ki bununla hâmile mi, değil mi belli olmaz. Ne bid'at, ne de sünnet olan üçüncü bir boşama tarzı da; küçükleri, âdetten kesilmişleri ve birleşilmemiş olan kadınları boşamadır. Bu konudaki sözün tafsilâtı, fıkhın fürû'una dâir olan kitablarda geniş olarak yer alır. Allah Sübhânehû ve Teâlâ en iyisini bilendir.
«îddeti de sayın.» Yani onu iyice belirtip başını ve sonunu bilin ki, iddet müddeti uzayıp ta kadın evlenmekten geri kalmasın. Ve bu konuda «Rabbınız olan Allah'tan korkun.»
«Apaçık hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın.» îddet müddetince dışarı çıkarmayın. Kadın iddet gördüğü sürece kocasının evinde kalma hakkına sâhibtir. Kişi onu evinden çıkaramaz. Ayrıca kadının da kocasının evinden çıkması caiz değildir, çünkü kocalık hakkı bakımından o bununla kayıtlıdır.
«Apaçık bir hayâsızlık yapmaları bir yana.» Ancak kadın apaçık bir fuhşu irtikâb ederse evinden çıkarılabilir. Aksi takdirde çıkarılamaz. Apaçık fuhuş ise İbn Mes'ûd, tbn Abbâs*, Saîd İbn Müseyyeb, Şa'bî, Hasan, İbn Şîrîn, Mücâ-hid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Kilâbe, Ebu Salih, Dahhâk, Zeyd îbn Eşlem, Atâ el-Horasânî, Süddî, Saîd İbn Ebu Hilâl ve başkalarının dediğine göre zinâ'yı da içine alır. Ayrıca kadının kocanın ailesine dille hakaret etmesi, sözlü ve fiillî işkenceler de —Übeyy İbn Kâ'b, İbn Abbâs, İkrime ve diğerlerinin belirttiği gibi— apaçık hayâsızlığın içerisinde yer alır.
«Bunlar Allah'ın hudududur.» Şerîatlan ve yasaklarıdır. «Kim Allah'ın hududunu aşarsa; şüphesiz kendine zulmetmiş olur.» Allah'ın sınırlarını geçip tecâvüz eder ve emrine bağlanmazsa, bu davranışın-, dan dolayı kendine zulmetmiş olur.
«Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peyda ediverir.» Allah, boşanan kadını iddet süresince kocasının evinde tutmakla, belki de kocanın bu boşamadan pişman olup Allah'ın kalbinde bir dönüş imkânı sağlamasına mebnîdir. Çünkü kocasının evinde olunca dönüş hem daha kolay, hem daha basît olur. Zührî Ubeydullah İbn Abdullah kanalıyla, Kays kızı Fâtıma'dan nakletti ki; o, «Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peyda ediverir.» kavli ile dönmenin kasdedildiğini söylemiştir. Şa'bî, Atâ, Katâde, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve Sevrî de böyle demişlerdir. Bu sebeple Seleften İmâm Ahmed İbn Hanbel merhum ve ona tâbi olanlar gibi bazı kişiler kesin olarak dönüş imkânı bulunmayan Talak-ı Bâ-inle boşanan kadınla, kocası ölen kadının iddet süresince kocasının evinde kalması gerekmediği görüşünü benimsemişlerdir. Aynca onlar Fihr oğullarından Kays kızı Fâtıma'nm hadîsine de dayanırlar. Nitekim kocası Hafs oğlu Ebu Amr üç

talâkla onu boşamış ve yanından ayrılarak Yemen'e gitmişti. O Fâtıma'yı boşadığım kendisine haber vermiş ve vs-kîli de nafaka olmak üzere ona arpa göndermişti. O, bunu hoş görmeyerek; Allah'a andolsun ki, senin bizim üzerimizde nafaka hakkın yoktur, demişti. O da Rasûlullah'a gelmiş, Hz. Peygamber; sana nafaka gerekmez, buyurmuştu. Müslim'in ifâdesinde ise Peygamber; sana nafaka ve kocamn evinde kalma yoktur demiş ve Ümmü Şüreyk'in evinde iddet görmesini emretmiştir. Sonra da; o, benim ashabımın çoğunluğu yanında olan bir kadındır. Sen, İbn Ümmi Mektûm'un yanında iddetini gör. Çünkü o, a'mâ bir adamdır. Onun yanında elbiseni çıkarabilirsin, demişti. İmâm Ahmed İbn Hanbel bir başka yolla ve bir başka lafızla bu hadîsi rivayet eder ve der ki: Bize Yahya İbn Saîd, Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Medine'ye geldiğimde Kays kızı Fâtıma'nm yanına vardım. O, kocasının Rasûlullah (s.a.) döneminde kendisini boşadığmı bana anlattı. Rasûlullah (s.a.) onu bir seriyye ile dışarıya göndermişti. Kays kızı Fâtıma dedi ki: Kardeşi bana; evden çık, dedi. Ben de ona süresi gelinceye kadar benim nafaka ve evde kalma hakkım vardır, dedim. O; hayır, dedi. Fâtıma der ki: Ben Rasûlullah (s.a.)ın yanına geldim ve kendisine; falanca beni boşadı, kardeşi de beni evden çıkardı, nafaka ve evde kalma hakkım olmadığını söyledi, dedim. Rasûlullah (s.a.) ona haber gönderip çağırdı ve; seninle Kays oğullarının kızının arasında ne var? dedi. O; ey Allah'ın Rasûlü, kardeşim onu üç talâk ile boşadı, dedi. Kays kızı Fâtıma der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Kays oğulları ailesinin kızı; bak, kadına nafaka ve kocasının evinde oturma hakkı dönüş imkânı bulunan boşamalar için sözkonusudur. Dönüş imkânı olmayınca, ne nafaka vardır, ne de evde oturma. Ordan çık, falanca kadının evine git. Sonra dedi ki: Kendisine îbn Ümm-i Mektûn'un evine in, çünkü o a'mâdır seni görmez, dediği zikredilmiştir. Bilâhare Ahmed İbn Hanbel hadîsin tamâmım nakleder. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bana Ahmed İbn Abdullah el-Bez-zâr et-Tüsterî... Âmir eş-Şa'bî'den nakletti ki; Kureyş'li Kays'ın oğlu Dahhâk'ın kızkardeşi Kays kızı Fâtıma'nm yanına gitmiş. Onun kocası Mahzûm oğullarından Muğîre oğlu Hafs oğlu Ebu Amr imiş. Fâtıma demiş ki: Hafs oğlu Ebu Amr Yemen'e giden ordu ile birlikte giderken bana birini gönderip boşadığmı haber verdi. Ben» onun yakınlarından nafaka ve evde kalma hakkını istedim. Onlar; bu konuda bize bir şey bildirmedi ve bir tavsiyesi de yok, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)a varıp; ey Allah'ın Rasûlü, Hafs oğlu Ebu Amr beni boşadığını bildirdi. Ben de ondan ev^e kalma ve nafaka hakkı istedim. Ancak yakınları bize bir haber göndermediği gibi, bu konuda bir tavsiyesi de ol-madı, dediler, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kadın için nafaka ve evde kalma hakkı; ancak kocasının talâktan dönme hakkı olduğu zaman vardır. Ama bir başka kocayla evleninceye kadar bir daha karısı o kişiye helâl olmazsa; onun için ne nafaka vardır, ne de evde kalma hakkı. Neseî de Ahmed İbn Yahya kanalıyla... Saîd İbn Yezîd'den bu hadîsi rivayet eder. Ebu Hatim er-Razî, Saîd îbn Yezîd'in kendisinden rivayet edilen bir şeyh olduğunu bildirir.[1]

2 — Sürelerini doldurdukları vakit, onları ya ma'rûf ile tutun veya onlardan ma'rûf ile ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şâhid tutun. Şâhidliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmekte olanlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder.

3 — Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse; O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini yerine getirendir. Gerçekten Allah, herşey için bir ölçü var etmiştir.

«(İddet gören kadınlar;) sürelerini doldurdukları vakit.» İddetin sonuna yaklaşınca ama iddet bütünüyle henüz bitmediği sırada koca, karısını tutmaya karar verir ki bu nikâhının ma'sûmiyyetine bir dönüş ve eski şekilde nikâhını sürdürme demektir. «Onları ya ma'rûf ile» tutar, sohbetinde ona iyi ve güzel davranır, ya da «Onlardan ma'rûf ile» ayrılmaya karâr verir. Onu kötülemeksizin, hakaret etmeksizin, zorlamaksızın, güzel ve iyi biçimde boşar.
«İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şâhid tutun.» Eğer dönmeye karâr vermişseniz, bu konuda iki kişiyi de şâhid tutun. Nitekim Ebu Dâvûd ve îbn Mâce'nin İmrân tbn Hüseyn'den rivayetine göre; ona karısını boşayıp ne boşadığına, ne de döndüğüne dâir şâhid getirmeden onunla temas eden kişinin hali sorulduğunda şöyle cevâb vermiştir: Sünnet olmayan bir usûlle boşamış ve sünnet olmayan bir usûlle dönmüştür. Kadını boşama ve boşamadan dönme konusunda şâhid tut ve haddi aşma. İbn Cüreyc de der ki: Atâ: «İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şâhid tutun.» kavli hakkında şöyle dedi: Nikâhta, boşamada veya boşamadan dönmede ancak adalet sahibi şâhidlerin şahadeti caizdir .Ma'zeret olmadıkça —Allah Azze ve Celle'nin buyurduğu gibi-— âdil şahid tutmak gerekir.
«İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmekte olanlara verilen öğüttür.» Şâhid edinme ve şehâdet etme konusunda size .emrettiğimiz bu hususlar, ancak Allah'a îmân edenlerin benimsediği emirlerdir. Allah'ın bunu böyle vaz'ettiğini kabul edenler içindir. Âhiret diyarında Allah'ın azabından korkanlar içindir. Buradan hareketle İmâm Şafiî merhum —iki görüşünden birinde— ilk nikâhta şâhid vâcib olduğu gibi, dönmede de şahidin gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bilginlerden bir grup da bu görüşü söylemiştir. Bunu söyleyenler dönüşün, ancak sözle sahîh olabileceğini ve böyle olursa şahadet etme durumunun mümkün olacağını belirtirler.
«Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» Allah'ın emrettiği hususlarda kim Allah'tan sakınır, yasaklarını terkeüerse; Allah onun için bir çıkış yolu ihsan eder ve aklına gelmeyecek noktadan kendisine nzık verir.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) bana: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» âyetini okuyordu. Henüz bitirmişti ki, şöyle dedi: Ey Ebu Zerr, eğer bütün insanlar o nzkı almış olsaydı, kendilerine yeterdi. Ebu Zerr der ki: Hz. Peygamber bu âyeti okuyor ve bu sözlerini tekrarlıyordu ki nihayet benim hafîf uykum tuttu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Ebu Zerr, Medine'den çıkarılırsan ne yaparsın? Ben dedim ki: Genişliğe ve her şeyi terketmeye koşarım ve Mekke güvercinlerinden bir güvercin olurum. O; Mekke'den çıkarılırsan ne yaparsın? deyince, ben; genişliğe ve her şeyi terke koşarım, Şam'a ve mukaddes topraklara, dedim. O; Şam'dan çıkarılırsan ne yaparsın? dedi. Ben; seni hak üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, kılıcımı boynumun üstüne koyarım, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: bundan daha iyi bir şey yok mu?

Ben; bundan daha iyisi var mı? dedim. O, buyurdu ki: Dinleyip itaat edeceksin, isterse Habeş'li bir köle olsun. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed îbn Mansûr... İbn Şekerden rivayet etti ki; o, Abdullah İbn Mes'-ûd'un şöyle dediğini duydum demiştir: Kur'ân'daki âyetlerin en çok özet olanı şudur: «Muhakkak ki Allah; adaleti ve ihsâm emreder...» (Nahl, 90). Kur'ân'daki âyetlerin en geniş olanı da: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder.» âyetidir. Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde der ki: Bana Mehdî İbn Ca'fer... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, fazlaca istiğfar ederse, Allah ona her sıkıntıdan bir çıkış ve her dertten bir kurtuluş yolu halkeder. Ve ona hesâblamayacağı yerden rızıklar ihsan eder.
Ali İbn Ebu Talha, Abdullah îbn Abbâs'tan nakletti ki, o; «Kim, Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Dünya ve âhirette her türlü sıkıntıdan onu kurtarır ve kendisine beklemediği yerden rızık verir. Rebi' ise der ki: «Çıkış yolu ihsan eder.» demek; insanları sıkıntıya düşüren her şeyden kurtuluş imkânı verir, demektir. İkrime de der ki: Kim, Allah'ın emrettiği şekilde boşarsa; Allah Teâlâ ona bir çıkış yolu ihsan eder. İbn Abbâs ve Dahhâk'tan da böyle rivayet edilmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd ve Mes-rûk ise «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder.» kavli konusunda şöyle der: Bilir ki Allah dilerse alır, dilerse verir.- «Ve ona beklemediği yerden rızık verir» kavli bilmediği noktalardan rızık ihsan eder, demektir. Katâde «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder.» kavli konusunda şöyle der: Her türlü işlerin şüphelerinden ve ölüm anında sıkıntıdan kurtarır. «Ve beklemediği yerden rızık verir.» Ummadığı ve ümîd etmediği yerlerden. Süddî «Kim Allah'tan korkarsa» kavlinin; sünnete göre boşar ve sünnete göre boşamadan geri dönerse, demek olduğunu bildirmiştir. Onun belirttiğine göre, Rasûl-ullah'ın ashabından Avf İbn Mâlik denilen zâtın bir oğlu varmış. Müş-- rikler onu esîr almışlar. O, müşriklerin arasında bulunuyormuş. Babası Rasûlullah'a gelip oğlunun yerinden vs durumundan dert yanıp, ihtiyâçlarını bildiriyörmuş. Rasûlullah (s.a.) da ona sabır emrederek; Allah muhakkak senin için yakında bir çıkış yolu halkedecektir, diyormuş. Uzunca bir süre geçmeden oğlu düşmanların elinden kaçıp kurtulmuş. Düşmanların koyun sürülerinden bir sürüye rastlamış, onu alıp babasının yanma getirmiş. Böylece ganimetten payına düşen bir zenginlik elde etmiş. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuş: «Kim, Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rı-zık verir.» İbn Cerîr Taberî bu rivayeti naklettiği gibi, ayrıca mürsel olarak Salim kanalıyla da bunu rivayet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Sevbân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, günâhları nedeniyle kendi payına düşen rızıktan mahrum edilir. Duadan başka hiç bir şey kaderi geri çevirmez. Ömür, ancak iyilikle artar. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıy-la... Sevbân'dan naklederler.
Muhammed İbn İshâk der ki: Eşcâ oğullarından Mâlik, Ra-sûlullah (s.a.)a gelip dedi ki: Oğlum Avf, esîr alındı. Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: Ona haber gönder ve de ki: Rasûlullah (s.a.) sana çokça demeni emrediyor. Onu okun yayıyla bağış-lamışlardı. Yay koptu, o da kurtuldu. Bir dişi deve gördü, ona bindi ve kaçtı. Yolda kendisini bağlayan kavmin koyun sürüsüne rastladı, onları sesleyerek önünü sonuna katıp getirdi. Anne ve babasıyla kapının önünde anîden karşılaştı. Babası;

Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki bu Avf, dedi. Annesi de; vay, bu Avf dedi, yaydan kurtulup da nasıl geldi, dedi. Kapıya vardıklarında anne ve babasıyla hizmetçiler Avf m avluyu develerle doldurduğunu gördüler. Kendi durumunu ve develerin durumunu babasına anlattı. Babası dedi ki: Burda durun, ben Rasûlul-lah'a gidip durumu ondan soruşturayım. Hz. Peygambere geldi ve hem develerin durumunu, hem de Avfın durumunu Peygambere bildirdi. Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: İstediğini yap. Sen malına ne yapıyor idiysen ona da yap. Bunun üzerine: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsan eder.' Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» âyeti nazil oldu. Bu rivayeti İbn Ebu Hatim de nakleder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... îmrân İbn Husayn'dan nakletti.ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, Allah için çekilirse; Allah onun için her şeyde kâfidir. O, beklemediği yerden' kendisini rızıklandırır. Kim de dünyaya bağlanırsa; onu dünyaya havale eder.
«Kim, Allah'a tevekkül ederse; O kendisine yeter.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bir gün Rasûlullah (s.a.) in terkisine binmiş. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle demiş: Ey çocuk, ben sana bazı sözler öğreteceğim. Onları koru ki Allah da seni korusun. Allah'ı gözet ki, O'nu karşında bulasın. İstediğin zaman, Allah'tan iste. Yardım dilediğin zaman, Allah'tan yardım dile. Ve bil ki: Millet sana fayda vermek üzere toplansa; Allah'ın senin için yazmış olduğundan başka sana fayda veremezler. Eğer sana zarar vermek için toplansalar; Allah'ın senin aleyhinde yazdığından başka bir şeyle sana zarar veremezler. Kalemler kaldırılmış, sayfalar durulmuştur. Tirmizî bu hadîsi Leys İbn Sa'd kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet eder ve; hasen, sahîh hadîstir, der. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kimin bir ihtiyâcı olur da onu insanların önüne dökerse, onun ihtiyâcının kolaylaştırılmaması gerekir. Kim de ihtiyâcını Allah'ın huzuruna koyarsa; Allah Teâlâ ona çabucak bir rızık verir veya eceli gelmiş bir ölüm lütfeder. Sonra Abdürrezzâk bu hadîsi Süfyân kanalıyla Seyyâr'dan nakleder ve; doğrusu budur, der. Seyyar ise râvîler arasında yer alan Tarık'tan hadîs nakletmemiştir.
«Gerçekten Allah, her şey için bir ölçü var etmiştir.» Allah, dilediği ve istediği şekilde mahlûkatı arasında hüküm ve karârını yerine getirir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştu. Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» (Ra'd, 8).[2]

4 — Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır. Henüz âdet görmemiş olanlar da böyle. Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'-etmeleridir. Kim, Allah'tan korkarsa; O, işinde bir kolaylık halkeder.
5 — Bu; Allah'ın emridir. Onu size indirmiştir. Kim, Allah'tan korkarsa; onun kusurlarım örter ve ecrini büyütür.

Allah Teâlâ, yaşlılık nedeniyle âdetten kesilmiş olan kadınların id-det müddetinin âdet gören kadınlarla ilgili olarak Bakara sûresinde (228. âyet) belirtildiği gibi üç temizlik üzerine üç ay olduğunu belirtiyor. Henüz âdet yaşına erişmemiş olan küçük kızların da âdetten kesilmiş hanımlar gibi üç ay iddet bekleyeceklerini

bildiriyor ve: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır.» buyuruyor.
«Eğer şüphe ederseniz.» kavli üzerinde iki görüş vardır:
a) Bu; Mücâhid, Zührî ve İbn Zeyd gibi selef'den bir taifenin görüşüdür ki buna göre; bu ifâdenin anlamı şöyledir: Eğer bir kan görür ve bu kanın âdet kanı mı, yoksa istihazâ kanı mı olduğundan kuşku duyup şüphelenirseniz, demektir.
b) İkinci görüşe göre; bu ifâde eğer onların iddetinin hükmü konusunda şüpheye düşer ve bilmezseniz üç aydır, anlamına gelir. Bu; Saîd îbn Cübeyr'den rivayet edilen görüştür. İbn Cerîr Taberı'nin de tercih ettiği görüş buduf. Anlam bakımından da en açık olan görüş budur. İbn Cerîr bu görüşü destekler mâhiyette Ebu Küreyb ve Ebu Saîd kanalıyla İbn İdrîs'in... Amr İbn Sâlim'den rivayet ettiği şu hadîsi kaydeder: Übeyy İbn Kâ'b dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kadınlardan, çocuklar, yaşlılar ve hamilelerin iddeti Allah'ın kitabında zikredilmedi. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır. Henüz âdet görmemiş olanlar da böyle. Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etme-leridir.» buyurdu. İbn Ebu Hatim, bu rivayeti daha basît olarak şöyle kaydeder: Bize babam... Ömer İbn Sâlim'den nakletti ki; Übeyy Ibn Kâ'b şöyle demiş: Allah'ın rasûlüne; Bakara süresindeki kadınlarla ilgili âyet nazil olunca; Medîne'lilerden bazı kişiler, Kur'ân'da iddeti zik-redilmemiş olan çocuklar, âdetten kesilmiş olan yaşlı kadınlar ve hamilelerin durumu belirtilmeden kaldı dediler, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu gibi kadınlar için işte bu âyet nazil oldu: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti...»
«Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Hâmile olan kadınların iddeti hamillerini vaz'etmeleri ile tamamlanır. Halef ve Seleften bilginlerin cumhurunun kavline göre, isterse Ölümden ve boşanmadan sonra bir deve dinlenimi zaman geçsin. Bu âyet-i kerîme'nin nassıyla Sünnet-i Nebeviyye'de vârid olan hüküm de böyledir. Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan nakledilir ki; onlar kocası Ölen kadının ve bu Bakara süresindeki âyetlere göre amel edilerek bir-kaç ay veya hamlin vaz'ı gibi iki sürenin en uzak aralığı müddetince iddet bekleyeceğini söylemişlerdir. Buhârî der ki: Bize Abd İbn Hafs... Ebu Seleme'den nakletti ki; Ebu Hüreyre'nin oturduğu sırada adamın biri İbn Abbâs'a geldi ve kocasından kırk gece sonra doğuran kadın hakkında Çana fetva ver, dedi. O; iki sürenin sonuncusu, deyince ben: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vazetmeleridir.» âyetini okudum. Ebu Hüreyre dedi ki: Ben yeğenimle beraberim. Ebu Seleme'yi kasdediyor-du. Abdullah İbn Abbâs, kölesi Küreyb'i Ümmü Seleme'ye gönderip ona sordurdu. Ümmü Seleme dedi ki: Eşlem kabilesinden Sübey'a'nın kocası o hâmile iken öldürüldü, Sübey'a kocasının ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. Bu sırada onun sözü kesildi ve Rasûlullah (s.a.) onun nikâhını kıydı. Onunla sözü kesilen kişi Ebu Senâbil idi. Buhârî de bu hadîsi burada muhtasar olarak îrâd eder. Müslim ve diğer Sünen sâhibleri de başka vecihlerle bu hadîsi uzun olarak naklederler. İmâm Ahmed der ki: Bana Hammâd İbn Üsâme... Misver İbn Mahrem'-den nakletti ki; Eşlem kabilesinden Sübey'a, hâmile iken kocası öldü. Birkaç gece sonra Sübey'a doğum yaptı. Nifâsını bitirip temizlenince sözü kesildi. O, Rasûlullah (s.a.)tan nikâh için izin istedi ve Rasûlullah da ona

nikâh izni verdi ve kadın nikahlandı. Buhârî Sahîh'inde, Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce de muhtelif yollarla Sübey'a'dan bu rivayeti naklederler. Müslim îbn Haccâc şöyle der: Bize Ebu Tâhir... Ubeydullah îbn Abdullah'tan nakletti ki: Babası Abdullah, Ömer İbn Abdullah İbn Erkam'a bir mektup yazarak Eşlem kabilesinden Haris kızı Sübey'a'ya gidip, başından geçen durumu ve izin istediği zaman Rasûlullah (s.a.)ın kendisine ne söylediğini sormasını emretti. Ömer İbn Abdullah ona durumu bildiren mektup yazarak Sübey'a'nın kendisine şöyle haber verdiğini bildirdi: O, Lü-eyy oğlu Âmir oğullarındandır ve Bedir harbine katılanlardan Sa'd İbn Havle'nin nikâhı altındaymış, Veda haccmda kendisi hâmile iken kocası vefat etmiş. Onun vefatından bir süre sonra Sübey'a hamlini vaz'-etmiş. Nifâs bitip temizlenince başkalarıyla sözleşmek üzere süslenmiş. Bâkek oğlu Senâbil —Abdüd-Dâr oğullarından bir kişiydi— yanma varıp demiş ki: Seni güzelleşmiş görüyorum. Umarım ki evlenmek istersin. Ancak Allah'a andolsun ki dört ay, on gün geçmedikçe sen nikâh-lanamazsın. Sübey'a demiş ki: O bana böyle deyince üzerime elbiselerimi geçirip akşam üzeri Rasûlullah (s.a.)ın yanına vardım ve durumu kendisine sordum. Rasûlullah (s.a.), hamlimi vaz'edince evlenmemin helâl olduğunu ve uygun göreceğim birisiyle evlenmemi emretti. Bu ifâde Müsİim'incUr. Buharı de bunu muttasıl olarak nakleder.
Ayrıca Buhâfî bu âyetin tefsiri bahsinde yukanda zikrettiğimiz ilk hadîsi aktardıkta»*onra- şöyle der: Süleyman İbn Harb ve Ebu Nu'-mân... Muhammed îbn Sîrîn'den naklettiler ki; o, şöyle demiş: Ben, Ab-durrahmân îbn Ebu Leylâ'nın meclisinde idim. Arkadaşlan ona çok saygı besliyorlardı. İki sürenin sonuncusu sözkonusu edildi. Ben; Haris kızı Sübey'a'nın durumuyla ilgili Abdullah İbn Utbe'den duyduğum hadîsi zikrettim. Arkadaşlarımdan bir kısmı beni susturdular. Muhammed İbn Şîrîn dedi ki: Ben ona dikkat edip dedim ki; Ben Kûfe'nin bir köşe-sinde iken Abdullah hakkında yalan söylemek cesaretini bulabilir miyim? O, haya ederek dedi ki: Ama amcası böyle demedi. Ben Âmir oğlu Ebu Atiyye Mâlik'e rastladım ve ona durumu sordum. O da bana Sü-bey'a ile ilgili hadîsi anlatmaya koyuldu. Ben ona; Abdullah'tan bu konuda bir şey duydun mu dedim? O, şöyle dedi: Biz Abdullah'ın yanında idik. Dedi ki; onun üzerine konuyu ağırlaştırıyor fakat ruhsata izin vermiyor musunuz? Kadınlar hakkında kısa sûre uzun sûreden sonra indirildi: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» İbn Ce-rîr Taberî de bu rivayeti Süfyân İbn Uyeyne ve İsmâü İbn Uleyye kanalıyla muhtasar olarak Eyyûb'dan nakleder. Neseî de tefsir bahsinde Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den bu hadîsi nakleder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... Alkame İbn Kays'tan nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş: İsteyenle la'net-leşirim ki: «Gebe kadınların.süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyeti, kocası Ölen kadınlarla ilgili âyetten sonra nazil olmuştur. Kocası ölen kadın hamlini vaz'edince artık helâl olur. Kocası ölen kadınlarla ilgili âyet ile de: «İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetini kasdediyordu. Bu rivayeti Neseî, Saîd İbn Meryem kanalıyla Alkame İbn Kays'tan nakleder. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Menî1... Şa'bî'den nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd'un katında iki süreden sonuncusu zik-redildiğinde, o şöyle demiş: İsteyenle yemine girişebilirim ki, bu âyetler Nisa süresindeki dört ay on

günlük iddeti bildiren âyetten sonra nazil olmuştur. Sonra şöyle dedi: Hâmile kadının süresi, karnındakini vaz'-etmesidir. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Ahmed îbn Sinan... Mesrûk'tan nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a Hz. Ali'nin iki sürenin sonuncusunu söylediği haberi ulaştığında şöyle demiş: Dileyenle la'netleşebüirim ki; kadınlarla alâkalı kısa âyet, Bakara süresindeki âyetten sonra nazil olmuştur. Bununla: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir...» âyetini kasdediyordu. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu rivayeti Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den naklederler.
Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Ubeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; O; ben, Hz. Peygambere "Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir,» âyeti üç talâkla boşananları mı ilgilendiriyor, yoksa kocası ölenleri mi? diye sordum. Rasû-lullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, üç talâkla boşanan ve kocası ölen kadınlarla alâkalıdır. Bu hadîs gerçekten garîbtir, hattâ münkerdir. Zîrâ râvî-leri arasında yer alan Müsennâ İbn Sabâh'ın hadîsi metruktür. Ancak bunu İbn Ebu Hatim bir başka senedle rivayet ederek şöyle der: Bize Muhammed İbn Dâvûd... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; o, bu âyet nazil olunca Rasûlullah (s.a.)a şöyle demiş: Bilmiyorum bu lafız müşterek mi yoksa mübhem mi? Rasûlullah (s.a.); hangi âyet o? demiş.
Übeyy İbn Kâ'b: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vazetmeleridir.» âyeti, kocası ölen ve boşanan kadınlar için mi? deyince, Rasûlullah (s.a.); evet, demiş. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Lehîa'dan bu hadîsi rivayet eder. Ayrıca Ebu Küreyb kanalıyla... Ab-dülkerîm'den nakleder ki, ona Übeyy İbn Kâ'b anlatmış ve şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)a «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'-etmeleridir.» âyetini sordum da, o, buyurdu ki: Her hamilenin süresi karnmdakini vaz'etmesidir. Bu rivayetin senedinde yer alan Abdülke-rîm, zayıf bir râvîdir ve Übeyy İbn Kâ'b'a ulaşmamıştır.
«Kim, Allah'tan korkarsa; O, işinde bir kolaylık halkeder.» İşini kolaylaştırır, kısa sürede bir çıkış yolu halkeder. «Bu; Allah'ın emridir. Onu size indirmiştir.» Bu, Allah'ın hükmü ve şeriatıdır. Onu Rasûlü vasıtasıyla size indirmiştir. «Kim, Allah'tan korkarsa; onun kusurlarını örter ve ecrini büyütür.» Yasaklan üzerinden kaldırır ve en küçük ameline sevâb ile karşılık verir.[3]

6 — Onları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir kısmında oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler yüklerini koyuncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için emzirirler-se, onlara ücretlerini verin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe uğrarsanız; çocuğu bir başka kadın emzirir.
7 — Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsan eder.

Allah Teâlâ, kullarına emrederek hanımlarını boşadıkları zaman İddetlerini bitirinceye kadar evlerinde oturtmalannı bildiriyor ve şöyle buyuruyor: «Onları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir kısmında, oturtun.» Yani

yanınızda. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası kelimesine; imkânınız el verdiğince, diye anlam vermiştir. Hattâ Katâde der ki: Evinin bir köşesinden başka bir yer bulamazsan onu orada oturt.
«Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın.o Mu-kâtil îbn Hayyân der ki: Evinden çıkararak veya malından bir karşılık isteyerek kendilerini sıkıntıya sokmayın. Sevrî, Mansûr kanalıyla Ebu Duhâ'dan nakleder ki; o, «Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın.» âyetine şöyle mânâ vermiştir: Kişi karışım boşar, iki gün kalınca tekrar döner.
«Eğer hâmile iseler yüklerini koyuncaya kadar nafakalarım verin.» Aralarında İbn Abbâs, Seleften bir taife ve halef den bir cemâatin bulunduğu bilginlerin çoğu, bu hükmün bâin talâk ile boşananlar için olduğunu söylemişlerdir. Eğer bâin talâkla boşanan kadın, hâmile ise hamlini vaz'edinceye kadar onun nafakası verilir. Ric'î talâkta ise; ister hâmile olsun, ister olmasın nafakasını ödemek vâcibtir. Başkaları da derler ki: Âyetin hepsi ric'î talâkla boşananlar hakkındadır. Ayet ric'î de olsa, hamilelere nafakalarının verilmesini bildirmektedir. Çünkü hamilelik müddeti genellikle uzun sürer ve hâmlin vaz'ma kadar nafaka vermenin gerekliliğini bildiren bir hüküm îcâbetmiştir ki, nafakanın iddet müddetince vâcib olduğu vehmi doğmasın. Bilginler, kadına nafakanın yalnız hamli için mi yoksa hamli vâsıtası ile mi verileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Şafiî'den ve başkalarından bu konuda iki görüş zikredilmiştir fıkhın fürûuna dâir eserlerde bu mes'eleler zikredilmiştir.
«Sizin için ernzirirlerse» Boşanmış olan kadınlar çocuklarını doğurdukları takdirde, iddetlerinin bitimiyle birlikte artık ayrılmış olurlar. Ancak bu sürede kadın isterse çocuğu emzirir, isterse emzirmekten imtina' edebilir. Ancak genellikle çocukların sütün dışında başka şeyleri yiyerek beslenmeye başlamalarından sonra kadın çocuğu emzirmeye devam ederse; benzer kadınlara verilen ücreti hak eder ve gerek çocuğun babası, gerekse velîsi ile bir ücret üzerinde ittifak sağlayıp ahid yapabilir. Bu sebeple Allah Teâlâ «Sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini verin.» buyuruyor. «Aranızda uygun bir şekilde anlaşın.» Aranızda işleriniz ma'rûf üzere olsun. Ne biriniz diğerine zarar versin, ne de diğeri öbürüne. Tıpkı Bakara sûresinde Duyurulduğu gibi: «Ne anne' çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın.» (Bakara, 233).
«Eğer güçlüğe uğrarsanız; çocuğu bir başka kadın emzirir.» Eğer kocayla kadın ihtilâfa düşerler ve kadın emzirme ücretini fazla ister, koca da bunu kabul etmezse, ya da koca az verip bu konuda eşiyle anlaşamazsa; sabık eşinin yerine bir başka kadın onu emzirir. Eğer yabancı kadının tutulduğu ücrete anne razı olursa, o çocuğu için daha öncelikli hakka sahiptir.
«Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin.» Çocuğu doğuran kadına çocuğun babası veya velîsi, gücüne göre infâk etsin. Allah Te-âlâ'nın buyurduğu gibi: «Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, Allah'ın kendisine verdiğinden infâk etsin. Allah kimseyi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz.» ve yine «Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.»   (Bakara, 286).
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Sinan'ın şöyle dediğini bildirdi: Hattâb oğlu Ömer, Ebu Ubeyde'ye; ağır elbiseler giydiği ve katı yemekler yediğini duyduğunu bildirip bin dînâr gönderdi. Ve elçiye dedi ki: Onu alınca ne yaptığına bak. O hemen yumuşak elbiseler giydi ve güzel' yemekler yedi. Elçi gelip

Hz. Ömer'e haber verince, Ömer merhum şöyle dedi: «Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin.» âyetini te'vîl etti. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'de der ki: Bize Hâşirn... Ebu Mâlik el-Eş'-arı'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kişi vardı. Bunlardan birisinin on dînârı bulunuyordu, bundan bir dînâr sadaka verdi. Diğerinin on okkası vardı, o da bir okka tasadduk etti. Üçüncünün de yüz okkası vardı, bundan on okka sadaka verdi. Rasûlullah (s.a.); bu üçünün ecri eşittir, çünkü her biri malının onda birini tasadduk etti, buyurdu. Ve Allah Teâlâ. «Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin.» buyuruyor dedi. Bu hadîs bu şekliyle garibtir.
«Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsan eder.» Bu Allah Te-âlâ'nın vaadidir. O'nun vaadi haktır ve o vaadinden asla geri dönmez. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Elbette güçlükle beraber şüphesiz kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirah, 5-6).
İmâm Ahmed bu konuyla ilgili bir hadîs rivayet eder ki onu burada zikretmemiz iyi olur. Bize Hâşim İbn Kasım... Şehr İbn Havşeb'den nakletti ki; Ebu Hüreyre şöyle demiş: Geçmiş dönemlerde hiç bir şeye gücü yetmeyen bir karı-koca varmış. Koca seferinden dönmüş ve şiddetli bir açlık içerisinde bulunan üç hanımının yanma varmış. Karısına; yanında bir şey var mı? diye sormuş. Kadın; evet seni müjdelerim, Allah şana bir rızık verdi, demiş. Kocası da karısını teşvik etmiş ve; vay sana eğer yanında bir şey varsa onu bana ver, demiş. Kadın; evet şuracıkta, Allah'ın rahmetini bekle, demiş. Açlığı fazlalaşınca kocası; yazık sana, kalk yanında bir şey varsa onu getir bana, çünkü ben son derece bittim ve tükendim, demiş. Kadın; peki şimdi fırın pişirir acele etme, demiş. Bir süre sessizce kalmış ve kocasının tekrar ona seslenme zamam yaklaşmış. Kadın kendi kendine demiş ki: Gidip tandırıma bir baksam? Gitmiş, tandırına bir bakmış ki bir koyun budu var. Değirmeni ise öğütüyor. Değirmenine gitmiş, ununu öğütmüş ve tandırındaki koyun budunu çıkarıp getirmiş. Ebu Hüreyre der ki: Ebu'l-Kâsım Mu-hammed (s.a.)in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki: Eğer kadın değirmenindeki şeyi alıp silkelemeseydi kıyamet gününe kadar değirmeni öğütmeye devam ederdi. İmâm Ahmed İbn Hanbel bir başka yerde de şöyle der: Bize Ebu Âmir... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirdi: Bir adam evine girdi, evinden ihtiyâcını görünce dışarı gitti. Karısı onu görünce kalkıp değirmenini kurdu ve tandırım ateşledi. Sonra; Allah'ım bize nzık ver, dedi. Baktı ki değirmenin gözü dolmuş. Sonra tandırına gitti onun da dolu olduğunu gördü. Ebu Hüreyre der ki: Kocası dönüp; benden sonra bir şey geldi mi? deyince kadın; evet, Rabbımızdan geldi, dedi. Değirmenin başına vardı. Bu durum Hz. Peygambere anlatılınca Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer kadın değirmenini kaldırmamış olsaydı kıyamet gününe kadar değirmen dönmeye devam ederdi.[4]

8 — Rabbının ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasabalar halkı vardır ki Biz, onları şiddetli bir hesaba çekmiş ve görülmemiş azaba çarptırmı-şızdır.
9 — Onlar, yaptıklarının karşılığını tatmışlardır. İşlerinin sonu ise hüsran olmuştur.

10 — Allah, onlar için şiddetli bir azâb hazırlamıştır. 'Ey îmân eden akıl sâhibleri, Allah'tan korkun. Allah, size
gerçekten bir zikir indirmiştir.
11 — İmân edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi. Kim, Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir, orada ebediyyen kalırlar. Allah, ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

Allah Teâlâ emrine muhalefet eden, peygamberini yalanlayan ve koyduğu şeriattan başka yollara gidenleri tehdîd ediyor ve geçmiş milletlerin başına gelen halleri haber vererek buyuruyor ki: «Rabbmın ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasabalar halkı vardır ki Biz, onları şiddetli bir hesaba çekmiş ve görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır.» Allah'ın emrine uyup peygamberlerine tâbi' olmaktan kaçınarak büyüklük taslayan, direnip isyan eden nice kasabalar halkını fecî' bir ceza ile cezalandırmışadır. «Onlar, yaptıklarının karşılığını tatmışlardır.» Allah'a karşı gelmekten vazgeçip pişman olmanın kâr etmediği bir zamanda pişman olmuşlardır. «İşlerinin sonu ise hüsran olmuştur. Allah, onlar için şiddetli bir azâb hazırlamıştır.» Dünyadaki âcil azâbla birlikte âhirette onlar için şiddetli bir azabı hazırlamıştır. Ve müteakiben Hak Teâlâ bunların durumunu anlattıktan sonra: «Ey îmân eden akıl sâhibleri, Allah'tan korkun.» buyurmuştur. Ey doğru anlayışa sâhib olanlar, siz bu kişiler gibi olmayın, sonra onların başına gelen sizin de başınıza gelir. Ey Allah'ı ve Rasûlünü tasdik eden akıl sâhibleri, «Allah, size gerçekten bir zikir indirmiştir.» Yani Kur'ân'ı inzal buyurmuştur. Bu ifâde Hicr süresindeki şu âyet gibidir: «Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik. Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hicr, 9).
«îmân edip sâlih amel işleyenleri, karanlıktan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdik.» Bazıları derler ki: Peygamber kelimesi, bedel-i istimal olarak mansûb okunmuştur. Çünkü zikri tebliğ eden peygamberdir. İbn Cerîr Taberî ise; peygamberin, zikri tercüme eden olduğunu, dolayısıyla onu tefsîr ettiğini söylemek daha doğrudur, der. Size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi ki bu âyetler açık, vazıh ve belirgindir. «îmân edip sâlih amel işleyenleri karanlıktan aydınlığa çıkarmak için.» Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Bu kitabı sana indirdik ki; insanları Rablarının izniyle karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamîd'in dosdoğru yoluna çıkarasm.» (İbrahim, 1), «Allah, inananların dostudur. Onlan karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (Bakara, 257) Yani küfür ve cehaletin karanlıklarından ilim ve irfanın aydınlığına çıkarır. Allah Teâlâ indirmiş olduğu vahye; onunla hidâyet elde edildiği için aydınlık adını vermiştir. Ayrıca gönüller onunla hayat kazandığı için rûh adını da vermiştir.. Nitekim bu mânâda şöyle buyurur: «İşte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir yolu göstermektesin.» (Şûra, 52).
«Kim, Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir, orada ebediyyen kalırlar. Allah, ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.»

Buna benzer ifâdelerin tefsiri daha önce pek çok kere geçtiği için burada tekrar açıklamaya gerek görmüyoruz.[5]

12 — Allah, yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın gerçekten her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.

Allah Teâlâ yüce kudretini ve muazzam hâkimiyetini haber vererek bunun Allah'ın koyduğu sapasağlam dini saygıyla karşılamak için bir neden olmasını bildiriyor: «Allah; yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır.» Nûh (a.s.)un dilinden de onun kavmine şöyle dediğini haber vermektedir: «Görmediniz mi Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığım?» (Nûh, 15) İsrâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Yedi. gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler.» (îs-râ, 44).
«Ve yerden de bir o kadarını» Yani yedi kat demektir. Nite*kim Bu-hârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde belirtilir ki:
Kim bir topraktan herhangi bir şey ile zulmederse, ona yedi kat yerden bir halka vurulur. Yine Buhârî'nirî Sahîh'inde bildirilir ki: O kişi yedi kat yere batmlır. Bu hadîsin muhtelif tarîklan, lafızları zikredilir ki, el-Bidâye ve'n-ftihâye isimli eserimizin başında yeryüzünün yaratılışını-anlatırken zikretmiştik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Buradaki yedi lafzını, yedi iklime hamledenler tartışmaya dalmışlar, uzak bir ihtimâle sapmışlar ve mesnedsiz olarak Kur'ân ve hadîse muhalefet etmişlerdir. Hadîd sûresinde: «O; hem Evvel'dir, hem Âhîr'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtm'dır.» kavlinin tefsirinde yedi kat yer, bunların arasında bulunanlar ve her birinin genişliğinin beş yüz yıl olduğuna dâir rivayetler zikredilmişti. İbn Mes'ûd ve başkaları" da böyle demişlerdir. Bir başka hadîste de buyurulur ki: Yedi gök, onda ve onların arasında bulunanlar, yedi yer, onda ve onların arasında bulunanlarla Kürsî ancak çöle atılmış bir halka gibidir. îbn Cerîr Taberî der ki: Amr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: «Yedi göğü ve yerden bir o kadarını» kavli hakkında şöyle demiş: Eğer ben bunun tefsirini size anlatmış olsaydım, siz inkâr ederdiniz. Sizin bunu inkârınız yalanlama-nızdu\ Abd İbn Humeyd... Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda; Abdullah İbn Abbâs şöyle demiş: Ben, onu sana haber versem; inkâr etmeyeceğinden emîn kıla-cak nedir? îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali ve Muhammed İbn Müsennâ... İbn Abbâs'ın bu âyetle ilgili şöyle dediğini naklettiler: Yeryüzünün herbirinde îbrâhîm gibi, yeryüzündeki mahlûkâta benzer mahlûkât vardır. İbn Müsennâ hadîsinde ayrıca; her gökte de îbrâhîm vardır, denilir. Beyhakî, «İsimler ve Sıfatlar» bahsinde bu haberi İbn Abbâs'tan daha yaygın olarak şöyle rivayet eder ve der ki: Bize Hafız İbn Abdullah... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Yedi yer vardır. Her yerde sizin peygamberiniz gibi bir peygamber, Âdem gibi bir Âdem, Nûh gibi bir Nûh, îbrâhîm gibi bir İbrahim ve îsâ gibi bir îsâ vardır. Sonra bu rivayeti Beyhakî Şu'be kanalıyla... Ebu Duhâ'dan nakleder. Onun bildirdiğine göre, îbn Abbâs bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Her yeryüzünde İbrahim (s.a.) gibi birisi vardır. Beyhakî; bu rivayetin İbn Abbâs'tan nakli sahihtir, ancak Amr îbn

Mürre'den nakli şâzzdır. Çünkü onun Ebu Duhâ'nın peşinden gelip gelmediğini bilmiyorum, der. Allah en iyisini bilendir.
İmâm Ebu Bekr Abdullah îbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ, et-Te-fekkür ve'1-İ'tibâr isimli kitabında der ki: Bana İshâk îbn Hatim... Osman'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bana ulaştırıldığına göre, Rasû-lullah (s.a.) ashabının yanına varmış. Onlar sessizce duruyor, konuşmu-yorlarmış. Niçin konuşmuyorsunuz? demiş. Onlar: Allah Azze ve Celle'-nin mahlûkâtım tefekkür ediyoruz, demişler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Öyle yapın. Allah'ın yaratıklarını düşünün, kendisini düşünmeyin. Çünkü Batıda bembeyaz bir toprak vardır. Onun aydınlık olan sahası —veya aydınlanmış olan alanı— güneş yürüyüşüyle kırk gündür. Orada Allah'ın yaratıkları vardır ki bir göz kırpacak an bile Allah'a asla isyan etmezler. Ashabın; onların arasında şeytân var mıdır? dediklerinde, buyurmuş ki: Onlar şeytânın yaratılıp yaratılmadığım bilmezler. Ashabı; bunların arasında Âdem'in çocukları var mıdır? dediklerinde, onlar Âdem'in yaratılıp yaratılmadığını bilmezler, buyurmuş. Bu hadîs hem mürseldir, hem de gerçekten münkerdir. Râvüeri arasında yer alan Osman İbn Ebu Dehveşî —îbn Ebu Hâtim'in zikrettiğine göre— Hakem İbn Ebu'l-Âs'ın ailesinden bir kişiden rivayet etmiştir. O da Süfyân İbn Uyeyne'den, o da Tâif li Yahya İbn Selîm'den o da îbn Mübârek'ten rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim; babamın böyle dediğini işittim, der.[6]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7935-7939
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7939-7943
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7943-7947
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7947-7950
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7951-7952
[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7952-7954

TAHRÎM SÛRESİ

TAHRÎM SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.
2 — Allah, yeminlerinizin çözülmesini size meşru' kılmıştır. Allah sizin mevlânızdır. Ve O; Alîm'dir, Hakîm'dir.
3 — Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu haber verip de Allah da bunu ona açıklayınca; bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince eşi: Bunu sana kim bildirdi? demişti. Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olan Allah haber verdi, demişti.
4 — Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur. Şayet ona karşı birbirinize destek olmaya kalkışırsanız; hiç şüphesiz Allah, onun mevlâsıdır. Cebrail de, mü'minlerin sâlih olanı da, bunun ardından bütün melekler de ona yardımcıdırlar.
5 — Şayet o, sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verir.

Haram ve Helâl Kılma Yetkisi

Bu sûrenin baş kısmının nüzul sebebi hakkında ihtilâf edilmiştir. Mâriye hakkında indirildiği söylenir. Çünkü Rasûlullah onu kendisine haram saymıştı.
Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki: Bize İbrâhîm İbn Yûnus... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın temasta bulunduğu bir cariyesi vardı. Hz. Âişe ve Hafsa sürekli onun üzerinde durdular da nihayet Peygamber onu kendisine haram kıldı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» âyeti sonuna kadar nazil oldu. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abdurrahîm... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hanımlarından birinin odasında İbrahim'in annesiyle temasta bulundu. Onu gören hanımı; ey Allah'ın Rasûlü, benim evimde ve benim yatağımda ha? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onu kendisine yasakladı. Bu sefer de o; ey Allah'ın Rasûlü, sen helâl olan bir şeyi kendine nasıl yasaklarsın? dedi. Rasûlullah (s.a.) onunla asla birleşmeyeceğine dâir hanımına yemîn etti. Bunun üzerine: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» âyeti nazil oldu. Zeyd der ki: Bir kişinin hanımına, sen bana haramsın demesi boş sözdür. Abdurrahmân İbn Zeyd de babasından böylece rivayet eder. Yine îbn Cerîr Taberî der ki: bize Yûnus... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.); sen bana.haramsın, Allah'a andolsun ki, seninle asla temas etmem, buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî ve İbn Uleyye... Mesrûk'tan naklederler ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kendisine onu haram kılınca, bu haram kılıştan dolap kınandı ve yemîn keffâreti ödemesi emredildi. İbn Cerîr Taberî de bunu rivayet eder. Katâde ve Şa'bî'den de bu rivayet nakledilmiştir. Aralarında Dahhâk, Hasan, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân'm da

bulunduğu Seleften birçok kişi de böyle demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan bu kıssayı uzun uzadıya rivayet eder.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Saîd İbn Yahya... Abdullah İbn Ab-bas'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Ömer İbn Hattâb'a; o iki kadın kimdir? dedim. O; Âişe ve Hafsa'dır, dedi. Konuşmanın başlangıcı İbrahim'in kıptı olan annesi hakkmdaydı. Hz. Hafsa'nın sırası olduğu günde, onun evinde Hz. Peygamber İbrahim'in annesiyle birleşmişti. Hafsa onu görünce; ey Allah'ın peygamberi benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağımda ha? eşlerinden hiç birisine yapmadığın bir şeyi bana yaptın, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İster misin ki, ben onu kendime haram kılayım da bir daha ona hiç yaklaşmayayım. Hafsa; peki, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu kendisine haram kıldı ve; bunu başka birine anlatma, dedi. Hafsa durumu Hz. Âişe'ye anlattı. Bu durumu, Allah peygamberine ayan ederek: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu) gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?...» âyetini indirdi. Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) yeminine keffâret verdi ve cariyesi ile tekrar birleşti. Heysem tbn Küleyb de Müsned'inde der ki: Bize Ebu Kılâbe... Hz. Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Hafsa'ya; kimseye haber verme, doğrusu İbrahim'in anası bana haramdır, dedi. Hafsa; Allah'ın sana helâl kıldığını sen, kendine haram kılıyorsun? dedi. Rasûlullah (s.a.); Allah'a andolsun ki ona yaklaşmam, dedi. Hz. Ömer (r.a.) der ki: O Âişe'ye haber verene değin Hz. Peygamber İbrahim'in annesine yaklaşmadı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah, yeminlerinizin çözülmesini size meşru* kılmıştır.» âyetini indirdi. Bu rivayetin isnadı sahîh olmakla beraber, Kütüb-i Sitte sahihlerinden hiç birisi onu tahrîc etmemişlerdir. Hafız Ziyâüddin el-Makdisî, el-Müstahrec isimli kitabında bu görüşü ter-cîh etmiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim... Saîd îbn Cü-beyr'den nakletti ki; Abdullah îbn Abbâs; haram kılma konusunda ye-mîninin keffâretini ödersin, dermiş.İbn Abbâs: «Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» (Ahzâb, 21) kavli hakkında şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) cariyesini kendine haram kıldı da Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» buyurdu. Böylece Rasûlullah (s.a.) yeminine keffâret vererek haram konusundaki yeminini normalleştirmiş. Buhârî bu rivayeti Muâz İbn Fudâle kanalıyla, Saîd îbn Cübeyr'den nakleder ve İbn Abbâs'ın, haram konusunda; keffâreti ödenen yemîn, dediğini bildirir. Sonra İbn Abbâs, «Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» âyetini okumuş. Müslim de bu hadîsi Hişâm et-Destevâî kanalıyla... Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletmiştir.
Neseî der ki: Bize Abdullah İbn Abdüssamed... Said İbn Cübeyr'den nakleder ki; bir adam Abdullah İbn Abbâs'a gelmiş ve; karımı kendime haram kıldım, demiş. O; yalan söylersin, karın sana haram değildir, demiş ve sonra da bu âyeti okumuş: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun.» Keffâretlerin en ağın olan köle âzâd etmen gerekir. Bu yönüyle ve bu lafızla bu rivayetin naklinde Neseî münferid kalmıştır. Taberânî der ki: Bize Muhammed îbn Zekeriyyâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek...» âyeti konusunda şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kendisine cariyesini haram kılmıştı.

Buradan hareketle fakîhlsrden bir kısmı, cariyesini veya eşini veya bir yemeği veya bir içeceği veya bir giyeceği veya mubah şeylerden herhangi birisini kendisine haram kılan kişiye keffâretin vâcib olduğunu söylemişlerdir. İmâm Ahmed ve bir grubun mezhebi budur. Şafiî'ye göre; eşi ve cariyeyi haram kılmanın dışında keffâret gerekmez. Eğer eş ve cariyenin kendilerini haram kılar veya genel anlamda haram ifâdesini kullanırsa, keffâretin gerekeceğini bildirir. Ama haram kılmayla eşinin boşanmasına veya cariyenin azadına niyyet etmişse bu karâr uygulanır.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... îbn Abbâs'-dan nakletti ki; o; bu âyet, kendini peygambere takdîm eden kadın hakkında nazil olmuştur, demiştir. Bu garîb bir hadîstir. Sahîh olan peygamberin kendisine balı yasaklamasıdır. Nitekim Buhârî bu âyetin tefsîrin-der ki: Bize İbrahim tbn Mûsâ, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içiyor ve kalıyordu. Ben ve'Hafsa hangimiz Zeyneb'in yanına girip Rasûlullah'a; sen me-ğâfîr (Ağaçlardan sızan akıntı, şıra) yedin mi? Çünkü ben sende onun kokusunu görüyorum, der diye kalktık. Rasûlullah (s.a.): Hayır, ben Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal yiyordum. Bir daha ona geri dönmeyeceğim. Bu konuda yemîn ettim. Bunu kimseye haber vermeyin, dedi. Bununla «Eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek» âyetini okudu. Buhârî bu âyetin tefsirinde, bu hadîsi bu lafızla îrâd eder. Yeminler ve Adaklar kitabında da der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Cüreyc'in şöyle dediğini bildirdi: Atâ, Ubeyd İbn Umeyr'in şöyle dediğini işitmiş: Ben Hz. Âişe'den duydum ki o, Rasûlullah (s.a.)m Cahş kızı Zeyneb'in yanında kaldığını ve orada bal içtiğini iddia etti. Ben ve Hafsa hangimi-zin peygamberin yanına girip sende Meğâfîr (meşe sakızı) kokusunu duyuyorum, meşe sakızı rm yedin? demesi konusunda birbirimizi tahrik etmiş idik. Peygamber birimizin yanına gelince o bunu kendisine söyledi. Hz. Peygamber : Hayır, ben Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içtim. Bir daha ona dönmeyeceğim, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek»... âyetini «Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz dü-zelmiş olur.» kavline kadar indirdi.
İkimizden maksad Hafsa ve Âişe'dir. «Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.» kavli ise; hayır bal içtim, demesidir. îbrâhîm İbn Mûsâ, Hişâm'dan naklen der ki: Ben yemin ettim, bir daha ona dönmeyeceğim, bunu hiç bir kimseye bildirme, dedi. Talâk kitabında da bu isnâdla aynı rivayeti nakleder, o rivayetin lafzı da buna yakındır.
(...)
Müslim bu hadîsi Sahîh'inin Talâk bahsinde Muhammed İbn Hâ-: tim kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Onun ifâdesi Buhârî'nin, yeminler ve talâklar bahsindeki ifâdesinin aynıdır.
Sonra Buhârî, talâk bahsinde der ki: Bize Ferve İbn Ebu Mâğrâ... Hz. Aişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) helva ve balı severdi. İkindi namazından çıkınca, hanımlarının yanına girer ve içlerinden birine yaklaşırdı. Bir gün Ömer'in kızı Hafsa'nın yanma girdi ve her zaman kaldığından daha fazla bir süre kaldı. Ben bu işe şaşıp durumu sorduğumda, bana denildi ki: Kavminden bir kadın Hafsa'ya bir kap bal ikram etti de o, Rasûlullah (s.a.) a bundan bir içim içirdi. Ben dedim ki: Allah'a andolsun ki biz, ona hîle yaparız. Zem'a kızı Sevde'ye: O sana

yaklaşacaktır, sana yaklaştığında kendisine meşe ağacının zamkından (sakız) mı yedin? de. O sana; hayır, diyecektir, O zaman kendisine ya şu duyduğum koku ne? de. O sana; Hafsa bana bir içimlik/bal içirdi, diyecektir. O zaman onun ansı iri meşe ağacını emdi, de. Ben de böyle diyeceğim. Ey Safiyye sen de böyle de. Hz. Âişe der ki: Şevde şöyle dedi: Allah'a andolsun ki, o daha kapıya dikilir dikilmez senden ayrı olarak ben, bana söylediğin şeyi kendisine söylemek istedim. Hz. Peygamber Sevde'ye yaklaşınca o; ey Allah'ın Rasûlü, meşe ağacının sakızından mı yedin? dedi. Rasûlullah (s.a.); hayır, deyince o; ya şu duyduğum koku ne? dedi. Rasûlullah (s.a.), Hafsa bana bir içimlik bal içirdi, dedi. Şevde; onun arısı meşe ağacını emmiş, dedi. Bana dönünce ben de aynı şekilde dedim. Safiyye'ye döndüğünde o da aynı şekilde dedi. Hafsa'ya dönünce o; ey Allah'ın Rasûlü sana ondan içireyim mi? dedi. Rasûlullah (s.a.); benim ona ihtiyâcım yok, dedi. Hz. Âişe der ki: Şevde şöyle dedi: Allah'a andolsun ki onu, bundan mahrum ettik. Ben ona; sus, dedim. Bu ifâde Buhârî'nindir. Müslim de bunu Süveyd İbn Sâid kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Ebu Küreyb, Harun îbn Abdullah ve Hasan İbn Bişr kanalıyla da Hişâm îbn Urve'den bu hadîsi nakleder. Müslim'in ifâdesi ise şöyledir: Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) kendisinden çirkin koku saçılmasından son derece rahatsız olurdu. Bu sebeple hanımlar ona; iri meşe ağacının sakızından mı yedin? demişlerdi. Çünkü onun kokusunda biraz şey vardır. O; hayır bal içtim, deyince onlar da kendisine onun arısı iri meşe ağacının şırasından emmiş de onun için içtiğin balda onun kokusu görülüyor, demişlerdi. (...)
Burada maksad, balı sunanın Hz. Hafsa olduğunun belirtilmesi-dir. Bunu Hişâm îbn Urve babasından, o da halası Ai§e'den nakleder. Ancak İbn Cüreyc'in Atâ kanalıyla Ubeyd îbn Umeyr'den naklettiğine göre; Hz. Âişe Peygambere bal içirenin Cahş kızı Zeyneb olduğunu bildirmiş. Âişe ile Hafsa da ona karşı birbirilerini tahrik etmişler. Allah en iyisini bilendir. Ancak bu iki vak'anın ayrı vak'alar olduğu da söylenmiştir. Bunun uzak sayılacak tarafı yoktur. Ancak her iki vak'anın bu âyetin nüzul sebebini teşkil etmesinin üzerinde düşünülmesi gerekir. Allah en iyisini bilendir.
Hz. Âişe ile Hafsa'nın birbirini teşvik eden iki kadın olduğuna delâlet eden bir rivayet de îmânı Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ab-dürrezzâk'ın... îbn Abbâs'tan naklettiği şu rivayettir: Ben, Allah Teâlâ-nın: «Eğer her ikinizde Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kaleleriniz düzelmiş olur...» âyetinde bahis mevzuu ettiği iki kadının, Peygamberin eşlerinden hangileri olduğunu Hz. Ömer'e çok sormak istedim. Nihayet Ömer'in haccettiği esnada ben de kendisiyle birlikte hacc ettim. Yolun bir kısmım kat'edince, Ömer geriye döndü. Ben de onunla beraber ibrîki alıp döndüm. Ömer dışarı çıktı, sonra geldi. Ben eline su döktüm, o abdest aldı. Ona; ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ'mn: «Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur...» kavlinde bahis mevzuu ettiği peygamberin eşlerinden o iki kadın hangileridir? dedim. Hz. Ömer dedi ki: Ne tuhafsın ey Abbâs'ın oğlu, —Zührî der ki: Hoşlanmadı, ancak Allah'a andolsun ki ona ne sordumsa gizlemedi de— o; Hafsa ve Âişe'dir, dedi. Sonra hadîsi anlatmaya başladı: Biz Kureyş'liler topluluğu kadınlarına üstün gelen bir topluluk idik. Medine'ye geldiğimizde kadınları kendilerine üstün gelen bir topluluk ile karşılaştık. Bizim hanımlarımız da onların hanımlarından bazı şeyler

Öğrenmeye başladılar. Hz. Ömer der ki: Benim evim yukarı kısımlarda Ümeyye îbn Zeyd'in evinin yanındaydı. Bir gün karıma kızdım, bir de baktım ki o, benden geri duruyor. Onun benden geri durmasını kınadım. Eşim; senden geri durmamı niçin kınıyorsun? dedi. Allah'a andolsun ki, peygamberin eşleri de ondan geri duruyorlar ve içlerinden kimisi gündüzden akşama kadar onu yalnız bırakıp terkediyorlar, dedi. Hz. Ömer der ki: Dönüp Hafsa'nın evine gittim ve ona; Rasûlullah (s.a.)tan geri duruyor musun? dedim. O; evet, dedi. Sizlerden kimileriniz sabahtan akşama kadar onu terkediyor mu? dedim. O; evet, dedi. Ben; içinizden böyle yapanlar kaybetmiş, hüsrana mahkûm olmuştur. Allah'ın Rasûlünü kızdırdığınız için Allah'ın size gazabından nasıl emîn olabilirsiniz? Onu kızdıran helak oluverir, dedim. Rasûlullah (s.a.)tan geri durma, ondan bir şey isteme de benden dilediğin malımı al. Senin komşun olan kadının Allah Rasûlüne senden daha sevimli ve daha hoş .olması seni aldatmasın —bununla Âişe'yi kasdediyordu— Hz. Ömer der ki: Benim Ansâr'dan bir komşum vardı. Ve biz, münavebeli olarak Rasûlullah'ın yanına giderdik. Bir gün o Medine'ye iner, bir gün ben inerdim ve bana vahiyle ilgili haberleri ve diğer şeyleri getirirdi, ben de ona aynı şekilde haberler getirirdim. Hz. Ömer (r.a.) der ki: Gassân'lıların bizimle savaşmak üzere atlarını nalladıklarını konuşuyorduk. Bu nedenle arkadaşım bir gün Medine'ye indi ve akşamleyin bana geldi, kapımı çaldı ve beni çağırdı. Ben onun yanına vardığımda, dedi ki: Büyük bir şey oldu. Ben; neymiş o? Yoksa Gassân'lılar mı geldi? dsdim. O; hayır bundan daha büyük ve daha önemli bir şey, Rasûlullah (s.a.) hanımlarını boşadı, dedi. Ben; Hafsa kaybetti ve hüsrana mahkûm oldu. Bunun böyle olacağını zâten tahmin etmiştim, dedim. Nihayet sabah namazım kıldım ve üzerime elbisemi çekip Medine'ye indim. Hafsa'nm yanına girdiğimde o, ağlıyordu. Kendisine; Allah'ın Rasûlü sizi boşadı mı? dedim. O; bilmiyorum, o şu odaya çekilmiş yalnız başına oturuyor, dedi. Peygambere hizmet eden siyâhî çocuğa varıp; Ömer için izin iste, dedim. Çocuk içeri girdi, sonra yanıma geldi ve; seni söyledim de sustu, dedi. Ben çıkıp minberin yanına geldim, bir de baktım ki orda bir kalabalık oturmuş birbirleriyle ağlaşıyorlar. Biraz oturduktan sonra karşılaştığım şey beni altetti de, kalktım çocuğun yanına gelip; Ömer izin ister, de, dedim. Çocuk girdi, sonra çıktı ve; seni andım ama sustu, dedi. Ben de çıkıp minberin yanında oturdum. Sonra karşılaştığım şey .beni altetti de dönüp çocuğa geldim ve; Ömer için izin iste, dedim. Çocuk girdi, sonra yanıma geldi ve; seni andım ama sustu, dedi. Ben gerisin geri döndüm ama birden çocuk beni çağırıp; gir, sana izin verdi, dedi. Ben de girip Rasûlullah (s.a.)a selâm verdim. Baktım ki o hasırdan örgülerin üzerine uzanmıştı.
İmam Ahmed der ki: Bu hadîsi bize Ya'kûb şöyle anlattı: Hasırın örgüleri bir yanında iz bırakmıştı. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, hanımlarını boşadın mı? dedim. O başını bana doğru kaldırıp; hayır, dedi. Ben; Al-lahü Ekber, ey Allah'ın Rasûlü gördün mü biz, Kureyş'liler topluluğu hanımlarına hâkim olan bir kavim idik. Ama Medine'ye geldiğimizde hanımların kocalarına hâkim olduğu bir kavim bulduk, bizim hanımlarımız onların hanımlarından bunu öğrendiler. Hanımım bir gün bana kızdı ve benden geri durdu. Ben, onun benden geri durmasını kınadım da o; senden geri durmamı niçin kınarsın? Allah'a andolsun ki, peygamberin eşleri de ondan geri duruyorlar ve içlerinden birisi sabahtan akşama kadar onu terkediyor, dedi. Ben de:

İçinizden böyle yapan kaybetmiş ve hüsrana mahkûm olmuştur, sizden biriniz Allah'ın Rasûlünü kızdırmanızdan dolayı Allah'ı kızdırıp helak oluvermekten emin misiniz? dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) tebessüm etti ve ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben Hafsa'nın yanına gidip komşunun senden Allah Rasûlüne daha sevimli ve daha hoş olması seni aldatmasın, kıskandırmasın, dedim. Rasûlullah (s.a.) bir kere daha tebessüm etti. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü arkadaşlık edeyim mi? dedim. O; evet, dedi. Oturdum, evin içinde başımı yukarıya doğru diktim, Allah'a andolsun ki, evde göze dokunacak yalnız tabaklanmış .üç sığır derisi gördüm ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a dua et de senin ümmetine genişlik versin. Allah'a ibâdet etmedikleri halde İran'lılara ve Bizans'lılara genişlik verdi. Rasûlullah (s.a.) doğrulup oturdu ve şöyle buyurdu: Ey Hattâb'm oğlu, sen şüphede misin yoksa? Onlar güzellikleri dünya hayatında kendilerine acele verilmiş olan bir kavimdir. Bunun üzerine ben: Ey Allah'ın Rasûlü, benim için bağışlanma dile, dedim. Rasûlullah (s.a.) eşlerinden gördüğü halden dolayı bir ay boyunca onlann yanına girmemeye yemîn etmişti. Nihayet Allah Azze ve Celle onu azarladı. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî muhtelif yollarla Zührî'den bu hadîsi rivayet ederler. Buhârî ve Müslim ayrıca Yahya îbn Saîd kanalıyla... İbn Ab-bâs'm şöyle dediğini bildirirler: Bir yıl boyunca Hattâb oğlu Ömer'e bir âyeti sormak için bekledim. Onun heybetinden kendisine bunu soramı-yordum. Nihayet hacca gitti, ben de onunla beraber hacca gittim. Dönüşte biz yolun bir kısmım kat'etmiştik ki, Ömer ihtiyâcım gidermek için bir kenara çekildi. Abdullah îbn Abbâs der ki: O işini bitirinceye kadar durdum, sonra kendisiyle beraber yürüyüp; ey mü'minlerin emî-ri, peygambere karşı birbirine destekçi olan iki kadın kimdir? dedim. Bu ifâde Buhârî'nindir. Müslim'de ise bu ifâde şöyledir: Allah Teâlâ'nın: «Şayet ona karşı birbirinize destekçi olmaya kalkışırsanız...» kavlinde sözkonusu ettiği iki kadın kimdir? dedim. Hz. Ömer bunlar Âişe ve Haf-sa'dır, dedi. Sonra Müslim uzun uzadıya bu hadîsi nakleder. Bazıları ise bunu muhtasar olarak nakletmişlerdir. Yine Müslim der ki: Bana Züheyr İbn Harb... Abdullah tbn Abbâs'-tan nakletti ki; ona Hattâb oğlu Ömer anlatıp şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kadınlarını terkedince mescide girdim ve bir de baktım ki insanlar elleriyle çakılları yere vuruyorlar ve; Rasûlullah (s.a.) hanımlarını boşadı, diyorlardı. Bu hâdise örtünme emri gelmezden önce idi. Ben bugün onu kendisinden elbette öğrenirim, dedim... Sonra Müslim Hz. Ömer'in Aişe ve Hafsa'mn yanma varışını ve onlara nasîhat edişini anlattıktan sonra şöyle diyor: Ben varıp peygamberin kölesi Rebâh'ın yanına gittim o odanın bir tarafında oturuyordu, kendisine seslenip; ey Rebâh, bana Rasûluilah (s.a.)ın yanına girmek için izin iste, dedim... Yukanda geçtiği gibi hâdiseyi zikrettikten sonra şöyle der: Ben; ey Allah'ın Rasûlü, kadınlarının durumundan seni rahatsız eden şey nedir? Eğer onları boşamışsan muhakkak ki Allah, melekleri, Cebrail, Mikâîl, ben, Ebubekir ve mü'minler seninle beraberdir, dedim. Ve çok az şey konuştum. Allah'a hamdederim ki hangi şeyi istedimse Allah onu benim sözümü doğrular biçimde gönderdi ve bu sırada işte bu âyet-yani muhayyerlik bildiren âyet-nâzil oldu: «Şayet o sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verir.» âyetini indirdi. Ben; onları boşadm mı? dediğimde o; hayır, dedi... Bunun üzerine mescidin kapısında durup sesimin en yükseği ile; peygamber kadınlarını boşamamıştır, diye

seslendim. Bunun üzerine de şu âyet-i celîle nazil oldu: «Kendilerine güven ve korkuya dâir bir haber geldiğinde; onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara gö-türselerdi; onlar, ondan ne gibi netice çıkaracaklarını bilirlerdi.» (Nisa, 83). Ben işte bu işlerin çıkarılmasını düşünüyordum. Saîd İbn Cü-beyr, İkrime, Mukâtil İbn Hayyân, Dahhâk ve diğerleri de «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ebubekir ve Ömer'in kasd edildiğini söylemişlerdir. Hasan el-Basrî Hz. Osman'ı da eklemiştir. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den nakleder ki; o, «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ali İbn Ebu Tâlib'in kasdedildiğini söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Muhammed İbn Ca'fer'den nakletti ki; o, Hz. Ali'ye sözü ulaştırmasını bilen bir adam bana Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûİullah (s.a.), «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ali îbn Ebu Tâlib'in kasdedildiğini söylemiştir. Bu hadîsin isnadı hem zayıftır, hem de gerçekten münkerdir. Buhârî der ki: Bize Amr İbn Avf... Enes'ten nakleder ki; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: Peygamberin hanımları ona karşı gelerek toplanınca ben onlara: «Eğer o sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı... eşler verir.» dedim. Bunun üzerine işbu âyet-i celîle nazil oldu. Daha önce de geçtiği gibi Hz. Ömer (r.a.)in sözleri, aralarında hicâb âyetinin nüzulü, Bedir esirlerinin durumu ve İbrahim'in makamını namazgah edinsen, demesi gibi birçok yerde Kur'ân'a denk düşmüştür. Ve nitekim bu sonuncusunda Allah Teâlâ: Siz de «İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» (Bakara, 125) âyetini inzal buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ansârî... Enes'ten nakletti ki: Hattâb oğlu Ömer (r.a.) şöyle demiş: Rasûluilah (s.a.) ile mü'minlerin anneleri arasında birşeyler olduğu haberi bana ulaştığında, ben onları teker teker yoklayıp dedim ki: Ya Allah Rasûlünden özür dilersiniz veya Allah ona sizden daha hayırlı eşler verir. Mü'minlerin annelerinin en sonuncusuna geldiğimde o dedi ki: Ey Ömer, sana ne oluyor ki Allah Raşûlü, hanamlarına öğüt vermiyor da, sen onlara öğüt veriyorsun. Bunun üzerine ben durdum. Nihayet Allah Azze ve Celle: «Şayet o, sizi bo-şarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verir.» ayetini inzal buyurdu. Hz. Ömer'in peygamberin hanımlarına öğüt vermesine karşı çıkan bu kadın Ümmü Seleme idi. Bu husus Buhârî'nin Sahîh'inde sabittir. Taberânî der ki: Bize İbrâhîm tbn Naile... İbn Ab-bâs'tan nakleder ki o: «Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.» kavli hakkında şöyle demiş: Hafsa kendi odasına girdiğinde, Rasûlullah (s.a.) Mâriye ile temas ediyordu. Rasûlullah {s.a.) ona; bunu Âişe'ye bildirme ki sana bir müjde vereyim. Çünkü ben ölürsem Ebubekir'den sonra hâkimiyet senin babana geçecektir, dedi. Hafsa gidip durumu Âişe'ye söyledi. Hz. Aişe Rasûlullah (s.a.)a sana bunu kim haber verdi? dedi ,o da «Her şeyden haberdâr olan Allah haber verdi.» demişti. Hz. Âişe ona; Mariye'yi kendine haram kılıncaya kadar sana bakmam, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da onu kendisine haram kıldı. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûd-luğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsin rivayeti üzerinde durulması gerekir. Çünkü biz yukarıda bu âyet-i kerîmelerden anlaşılan tefsiri zikretmiştik.
«Kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan» kavlinin mânâsı açıktır. kelimesi, oruç tutan anlamınadır. Ebu Hüreyre, Âişe,

Abdullah İbn Abbâs, îkrime, Mü-câhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebu Ab-durrahmân es-Sülemî, Ebu Mâlik, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî ve diğerleri böyle mânâ vermişlerdir. Tevbe sûresinde (âyet, 112) bu kelimenin manasıyla ilgili merfû' bir hadîs zikredilmişti. Ve orada; bu ümmetin seyahati, oruç tutmaktır, şeklinde bir hadîs nakledilmişti. Zeyd İbn Eşlem ve oğlu Abdurrahmân bunun hicret edenler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdurrahmân bu âyeti şeklinde muhacirler anlamına okumuştur. Ancak birinci görüş daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir. «Dul ve bakire eşler verir.» Onlardan bir kısmı dul, bir kısmı bakiredirler. Tâ ki nefislere daha tatlı gelsin. Çünkü çeşitlilik nefsi rahatlatır. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Ebu Bekr İbn Sadaka... Büreyde'den nakletti ki, o, «Dul ve bakire eşler verir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu âyette Allah Teâlâ, peygamberini evlendireceği kadınları haber veriyor. Dul Firavun'un karısı Âsiye, bakire de îmrân'm kızı Meryem'dir. Hafız İbn Asâkîr de, Hz. Meryem'in hal tercümesinde Süveyd İbn Saîd kanalıyla, Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki: Hz. Hadîce'nin vefatı üzerine Cebrâîl (a.s.) Rasûlullah'a gelip şöyle demiş: Allah Teâlâ sana selâm söylüyor ve cennette kamıştan bir evi sana müjdeliyor. O alevden uzaktadır, ne sıkıntısı, ne de sıcağı vardır. İmrân kızı Meryem'le Müzâhim kızı Âsiye'nin evi arasındaki boşlukta inciden bir evdir. Ebu Bekr el-Hüzelî de İkrime kanalıyla İbn Ab-bâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) ölmek üzere iken Hadîce'nin yanına girmiş ve ona şöyle demiş: Ey Hadîce, kumalarınla karşılaştığında benden onlara selâm söyle. O; ey Allah'ın Rasûlü, sen benden önce hiç evlendin mi? demiş. Hz. Peygamber: Hayır, ancak Allah beni İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye, Musa'nın bacısı Küisûm ile evlendirdi. Bu hadîs de aynı şekilde zayıftır. Ebu Ya'lâ der ki: İbrahim İbn Ar'ara... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ beni cennette İmrân kızı Meryem, Musa'nın bacısı Küisûm ve Firavun'un hanımı Âsiye ile evlendireceğini bildirdi. Ebu Ümâme der ki: Bunun üzerine ben, kutlarım seni ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Bu hadîs de aynı şekilde zayıftır ve mürsel olarak İbn Ebu Dâvûd'dan rivayet edilmiştir.[1]

6 — Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun üzerinde iri gövdeli, haşin tabiatlı melekler vardır. Ki onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyan etmezler. Ve emrolunduklarım yaparlar.
7 — Ey küfredenler; bugün özür dilemeyin. Siz, ancak işlediklerinizin karşılığını görmektesiniz.
8 — Ey îmân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin. Umulur ki Rabbmız kötülüklerinizi örter ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. O gün Allah; peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri utandırmayacak. Onların nurları önlerinde ve sağlarında koşacak; Rabbımız; ışığımızı tamâmla, bizi bağışla. Şüphesiz ki Sen, her şeye kadirsin, diyecekler.

Kendinizi ve Çoluk - Çocuğunuzu Koruyun

Süfyân es-Sevrî... Hz. Ali'den nakleder ki: «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.» kavli ile onları terbiye edip öğretin, denilmek istenmiştir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o bu âyete, Allah'a itaat için çalıştırın, Allah'a isyandan koruyun ve ailenize zikri emredin ki, Allah onları cehennemden kurtarsın, şeklinde mânâ vermiştir. Mücâ-hid; Allah'tan korkun ve ailenize Allah'tan korkmayı tavsiye edin, anlamını vermiştir. Katâde der ki: Bu âyet, onlara Allah'a itaati emretmekte, Allah'a isyâm yasaklamakta, Allah'ın emri üzere kâim olmalarını bildirmekte ve bu konuda ailelerini, çoluk-çocuklarını desteklemelerini bildirmektedir. Eğer Allah'a isyan ettiklerini görürsen, onları engeller ve alıkoyarsın. Dahhâk ve Mukâtil de şöyle demişlerdir: Müslümanın; ailesine, akrabalarına, kölelerine ve cariyelerine Allah'ın-kendilerine neyi farz kıldığını ve neyi yasakladığını öğretmesi gerekir. Bu âyetin manâsıyla ilgili olarak İmâm Ahmed îbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve Tirmi-zî... İbn Sebre'den şu hadîsi nakleder: Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Yedi yaşına bastığında çocuğa namazı emredin, onuna bastığında da bunun için dövün. Bu ifâde Ebu Davud'undur. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Ebu Dâvûd da Amr İbn Şuayb kanalıyla Hz. Peygam-ber'den benzer bir rivayeti nakleder. Fukahâ oruçta da durumun aynı olduğunu söylemiştir. Böylece çocuğun ibâdete alışmasının sağlanacağını ve bu sayede itâata ve ibâdete koyulup isyandan kaçınmayı ve kötü-lükleri terketmeyi alışkanlık haline getireceğini ifâde ederler. Bu konuda başarı sağlayan Allah'tır.
«Yakacağı insanlar ve taşlar olan» Âdemoğullannm bedenlerinin yakıt olduğu. Denildi ki: Bununla tapılan taştan putlar kasde-diimektedir. Çünkü Allah Teâlâ; «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» (Enbiyâ, 98) buyuruyor. İbn Mesûd, Mücâhid, Ebu Ca'fer el-Bâkır ve Süddî der ki: Burdaki taşlardan maksad; kükürt taşıdır. Mücâhid biraz fazlalıkla; leşten daha pis kokan kükürt taşıdır, der. Bunu İbn Ebu Hatim merhum da rivayet eder ve der ki: Bize babam... Abdülazîz İbn Ebu Revâd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.» âyetini okuduğu sırada, ashabından bazı yaşlı kişiler de beraberinde bulunuyorlarmış. Yaşlılardan birisi demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, cehennemin taşı dünya taşı gibi midir? Hz. Peygamber buyurmuş ki: Nefsim kudret elinde olan (Al-lah) a yemîn ederim ki; cehennem kayalarından bir tek kaya bile bütün dünya dağlarından daha büyüktür. Râvî der ki: İhtiyar bayıldı, Rasûl-ullah (s.a.) elini kalbinin üzerine koydu ve baktı ki adam yaşıyor. Bunun üzerine ona yüksek sesle; ey ihtiyar, Lâ İlahe İllallah, de. İhtiyar kelime-i tevhid'i söyleyince, Rasûlullah (s.a.) ona cenneti müjdeledi. Ashabı dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bizim aramızdan da var mı? Rasûlullah (s.a.); evet, çünkü Allah Teâlâ: «Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlara va'dimdir.» (İbrahim, 14) buyuruyor, dedi. Bu hadîs mürsel ve gârib bir hadîstir.
«Onun üzerinde iri gövdeli, haşin tabiatlı melekler vardır.» Tabiatları çok sert ve katıdır. Allah'ı inkâr edenlere karşı onların kalbinden merhamet duygusu silinmiştir. Yapıları son derece ürkütücü bir görünümde şiddet ve kesafettedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... İkri-me'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Cehennem ehlinden ilk sırada olanlar cehenneme ulaştıklarında kapıda dört yüz bin cehennem

bekçisiyle karşılaşırlar. Yüzleri simsiyahtır, dişleri bembeyazdır. Allah, kalblerinden merhamet duygusunu silip atmıştır. Hiç birinin kalbinde zerre mik-dârınca merhamet yoktur. İçlerinden birinin bir omuzundan bir kuş uçurulsa öbür omuzuna ulaşıncaya kadar iki ay geçer. Sonra kapının üzerinde ondokuz tanesi bulunur. Onlardan her birinin göğüslerinin genişliği yetmiş sonbaharhk (yıllık) yoldur. Sonra bir kapıdan diğer bir kapıya beş yüz yılda giderler. Ve gittikleri her kapının üzerinde ilk kapıda bulduklarının benzerini bulurlar. Nihayet sonuncu kapıya varırlar.
aKi onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyan etmezler. Ve emrolunduklarım yaparlar.» Allah Teâlâ onlara ne emrederse ona koşarlar, bir göz kırpması kadar bile emirden geri durmazlar. Onlar emri yapmaya muktedirler, bu konuda hiç bir acizlikleri yoktur. İşte bunlar Zebanilerdir. Allah bizi onlardan korusun.
«Ey küfredenler; bugün özür dilemeyin. Siz, ancak işlediklerinizin karşılığını görmektesiniz.» Kıyamet günü kâfirlere denilir ki: Özür dilemeyin, çünkü özrünüz kabul edilmez. Siz, bugün yalnızca yaptığınızın karşılığını görmektesiniz.
«Ey îrnân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin.» Doğru ve kesin bir tevbe ile. Önceki günâhları silen ve tevbe edenin kirlerini ve pislerini toplayıp daha önceki pisliklerini önleyen bir tevbe ile. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize îbn Müsennâ... Nu'mân îbn Beşîr'den nakletti ki; o, şöyle hutbe okumuş: Hattâb oğlu Ömer'in, «Ey îmân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin.» âyeti hakkında; günâhı işleyip sonra ona bir daha dönmeyecek şekilde tevbe edin, mânâsını verdiğini işittim. Sevrî... Hz. Ömer'den nakleder ki; nasûh tevbesi, kişinin günâhlara tevbe edip bir daha ona dönmemesidir veya onu hiç tekrârlamamasıdır, demiştir. Ebu'l-Ahvaz ve başkası, Semmâk kanalıyla Nu'mân'dan nakle derler ki; Hz. Ömer (r.a.)e nasûh tevbesi sorulduğunda şöyle demiş: Kişinin kötü fiillerden tevbe edip sonra bir daha ebediyyen ona dönmemesidir. A'meş... Abdullah'dan nakletti ki; Nasûh tevbesi, tevbe ettikten sonra bir daha dönmemektir. Bu rivayet merfû' olarak da şöyle nakledilir: İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Âsim... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhtan tevbe etmek, tevbe ettikten sonra bir daha ona dönmemektir. İbrahim İbn Müslim tarikiyle bu rivayetin naklinde İmâm Ahmed münferid kalmıştır. Bu râvî zayıftır. Mevkuf olması ise daha sahihtir. Allah en iyisini bilendir. Bu sebeple bilginler dediler ki: Nasûh tevbesi, o anda günahlardan sıyrılmak, geçmişte işlenenlere pişman olmak ve gelecekte de o günâhı bir daha yapmamaya azmetmektir. Ayrıca âdemoğlunun hakkı varsa onu uygun bir yolla kula hakkını vermektir. İmâm İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân Abdullah İbn Ma'kü'den nakletti ki, o; Ebu Ali ile Abdullah İbn Mes'ûd'un yanma girdik, İbn Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın; pişmanlık tevbedir, dediğini duymuş muydun? O; evet, dedi. Bir kere daha tekrarlayınca, o; evet Rasûlullah (s.a.)m pişmanlık tevbedir dediğini duydum, diye karşılık verdi. İbn Mâçe bu hadîsi Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Abdullah İbn Ma'kü'den nakleder.
İbn Ebu Hatim der ki... Bize Hasan İbn Arafe... Übeyy İbn Kâ'b'm şöyle dediğini bildirdi: Bize, kıyametin yaklaştığı zaman bu ümmetin sonunda meydana gelecek bazı şeyler söylendi. Bunlardan birisi, kişinin karısı veya cariyesi ile gerisinden

temas etmesidir. Bu, Allah ve Rasû-lünün haram saydığı ve Allah ve Rasûlünün gazab ettiği bir haldir. Diğeri, erkeğin erkekle temas etmesidir ki bunu da Allah ve Rasûlü haram saymış ve onu yapanlara Allah ve Rasûlü gazab etmiştir. Bir diğeri de kadının kadınla temas etmesidir ki, bunu da Allah ve Rasûlü haram saymış ve onu yapanlara Allah ve Rasûlü gazab etmiştir. Bu kişiler bu davranışlarını sürdürdükleri sürece Allah'a nasûh tevbesiyle tevbe etmezlerse namazları kabul değildir. Zerr İbn Hudeyc der ki: Ben, Übeyy İbn Kâ'b'a; nasûh tevbesi nedir? dedim. O; Ben de Rasûlullah (s.a.)a bunu sorduğumda şöyle dedi: Aşırı bir şekilde günâh işlediğin zaman pişman olmaktır. O anda pişmanlıkla beraber Allah'tan mağfiret dilemen ve bir daha o günâhı ebediyyen işlememendir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Amr İbn Alâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın nasûh tevbesi; sevdiğin halde günâh işlemekten nefret etmen ve sana hatırlatıldığı zaman ondan mağfiret dilemendir, dediğini işittim, demiştir. Ama kişi, tevbeye kesinkes karâr verir ve bu konuda ısrar ederse tevbesi daha önceki günâhlarım kesip atar. Nitekim sahîh hadîste; İslâm kendinden öncesini keser, tevbe de kendinden öncesini keser, buyurulmuştur. Hadîste ve haberde «bir daha ona ebediyyen dön-memek üzere,» buyurulduğundan nasûh tevbesinde, ölünceye kadar tev-bede ısrar şart mıdır? Yoksa geçmişin keffâret olması için dönmemeye azmetmek yeterli midir? Daha sonra o kişi bu günâhı işlese bu, daha önceki günâhının keffâretine zarar vermeyecek durumda olur. Çünkü Hz. Peygamber; tevbe kendinden öncekini keser atar, buyuruyor. Sahîh hadîste:
Kim, güzel şekilde İslâm'a girerse; câhiliyet aevrinde yaptığından dolayı sorumlu tutulmaz, kim de İslâm'a girip kötülük yaparsa; öncekinden ve sonrakinden sorumlu tutulur,,buyurulduğuna göre, birincinin delil sayılması gerekir. Tevbeden daha önemli olan İslâmiyyet için durum böyle olunca, tevbenin böyle olması daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.
«Umulur ki Rabbımz kötülüklerinizi örter ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.» Allah bakımından ümit, gereklilik ifâde eder. «O gün Allah, peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri utandırmayacak.» Kıyamet günü onunla beraber olanları mahçûb ve nıe'yûs etmeyecektir. «Onların nurları önlerinde ve sağlarında koşacak.» Bu âyetin tefsiri Hadîd sûresinde geçmişti. «Rabbımız; ışığımızı tamâmla, bizi bağışla. Şüphesiz ki sen, her şeye kadirsin, diyecekler.» Mücâhid, Dahhâk ve Hasan el-Basrî ile başkaları kıyamet günü münafıkların ışığının söndüğünü görmeleri üzerine bu sözü mü'minlerin söyleyeceklerini bildirirler. Muhammed İbn Nasr el-Mervezî... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; o, Ebu Zerr ye Ebu Derdâ'nm şöyle dediklerini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyamet günü kendisine ilkin secde emri verilecek ve secdeden başını kaldırmasına müsâade edilecek kişi, benim. Ben sağıma bakarım, diğer ümmetler arasında kendi ümmetimi tanırım. Soluma bakarım, diğer ümmetler arasından kendi ümmetimi tanırım. Adamın birisi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, diğer ümmetler arasından kendi ümmetini nasıl tanırsın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onların abdestin etkisiyle elleri, yüzleri ve ayakları parlaktır. Bu onlardan başka ümmetlerde görülmez. Kitaplarının sağdan verilmesiyle de, yüzlerindeki secde izinden de. onları tanırım. Önlerinden koşuşan ışıkları vesilesiyle de onları tanırım. İmâm Ahmed der ki: Bize İbrahim İbn İshâk, Kinâne kabilesinden bir adamdan nakletti ki; o, şöyle demiş:

Fetih yılı, Peygamberin arkasında namaz kıldım ve onun; Allah'ım kıyamet günü beni mahçûb etme, dediğini duydum.[2]

9 — Ey peygamber; kâfirler ve münafıklarla savaş, onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer, cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.
10 — Allah; küfredenlere Nuh'un karısıyla, Lût'un karısını misâl verdi. Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken hainlik ettiler de, onları Allah'tan hiç bir şeyle kurtaramadılar. O iki kadına; ateşe girenlerle beraber siz de girin, denildi.

Kâfirler ve Münafıklar ile Savaş

Allah Teâlâ Rasûlüne kâfirler ve münafıklarla cihâdı emrediyor. Onlarla silâh ve savaşla, şunlarla haddi yerine getirerek mücâdele etmesini bildiriyor, «Onlara karşı çetin ol.» Dünya hayatında onlara karşı sert davran. «Onların varacakları yer; cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.» Âhirette gidecekleri yer.
«Allah; küfredenlere Nuh'un karısıyla, Lût'un karısını misâl verdi.» Müslümanlarla münâsebetlerinde ve davranışlarında onları örnek verdi. Bu davranışın Allah katında kendilerine bir fayda sağlamadığını ve hiç bir şeyden onları alıkoymayacağını, îmân kalblerinde yer etmezse iyi geçinmelerinin faydası olmayacağını bildirerek, örnek olmak üzere «Nuh'un karısıyla Lût'un karısını misâl verdi. Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken hainlik ettiler.» Gece ve gündüz iki peygamberle beraber bulunuyorlardı. Onlarla beraber yiyor, yatıyor ve en geniş anlamıyla birlikte yaşıyorlardı. Ama îmân üzere onlarla uyuşmamış, risâletlerini doğrulamamışlar ve bu sebeple inanma konusunda onlara ihanet etmişlerdi. Bu da onlardan hiç bir yasağı engellememiş ve kendilerine hiç bir fayda sağlamamıştı. «Onları Allah'tan hiç bir şeyle kurtaramadılar.» Küfretmelerinden dolayı onları Allah'tan hiç bir şey kurtaramadı ve o iki kadına; «Ateşe girenlerle beraber siz de girin.» denildi. İhanetten maksad fuhuş değildir. Sadece dinde hainlik etmişlerdir. Çünkü peygamberlerin hanımları peygamberin haremi oldukla-rından dolayı fuhuş işlemekten ma'sûmdurlar. Bu hususu daha önce Nûr sûresinde belirtmiştik. Süfyân es-Sevrî... Süleyman İbn Katte'den nakleder ki; o, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini işittim, demiştir: Onlar zina etmemişlerdi. Nuh'un karısı kendisinin deli olduğunu söylüyordu. Lût'un karısının ihaneti ise kavmine Lût'un müsâ-firlerini göstermesi idi. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, ikisinin ihaneti şöyle olmuştur: Her ikisi de hanımları olmaları nedeniyle kocalarının sırlarını biliyorlardı. Nuh'un karısı, Nuh'un sırrından haberdâr oluyor, Nuh'la beraber herhangi bir kişf îmân edecek olursa Nûh kavminden azgınlara; o, îmân eden kişiyi haber veriyordu. Lût'un karısı ise, Lût'a bir müsâfir geldiğinde, kötü fiili işleyen şehir halkına o müsâfiri haber veriyordu. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu âyet-i kerîme'ye dayanarak bazı bilginler halktan birçoğunun doğru kabul ettiği: Bağışlanmış bir kişiyle yemek yiyen kişi de bağışlanır, hadîsinin zayıf olduğu görüşünü serdetmişlerdir. Bu hadîsin aslı yoktur. Sadece bazı sâlih kişilerden nakledilir ki; rü'yâsmda peygamberi görmüş ve: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bağışlanmış kişiyle yemek yiyen de bağışlanır, dedin mi? deyince, o; hayır ancak şimdi onu söylüyorum, demiştir.[3]

İzâhı

11 — Allah îmân edenlere de, Firavun'un karısını misâl gösterdi. O: Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni zâlimler güruhundan kurtar, demişti.
12 - Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de. Ona ruhumuzdan üflemiştik de Rabbmın sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti. Ve o, gönülden itaat edenlerdendi.

İslâm Kadınlarına İki Örnek

Bu da Allah'ın mü'minlere verdiği bir örnektir. Muhtaç oldukları takdirde kâfirlerle iç içe yaşamalarının kendilerine zarar vermeyeceğini belirtmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Mü'minleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır.» (Âl-i İmrân, 28) Katâde der ki: Doğrusu Firavun, yeryüzü halkının en azgını ve Allah'tan en uzak olanıdır. Ama Allah'a yemin olsun ki; kocasının kâfir olması karısına zarar vermemişti. Allah Teâlâ'nm adaletli hüküm verdiğini bilmeniz için karısı Rabbına itaat edince, kocasının küfrü ona zarar vermemişti. Çünkü bir kişi ancak kendi günahından sorumlu tutulur. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İsmail İbn Hafs, Selmân'm şöyle dediğini bildirdi: Firavun'un karısına güneş altında işkence yapılırdı. Firavun onun yanından uzaklaşınca melekler kanatlarıyla onu gölge-lerlerdi ve o, cennetteki evini görürdü. Ayrıca Taberî, bunu Muhammed İbn Ubeyd kanalıyla... Selmân'dan rivayet etmiştir.
İbn Cerîr Taberî yine der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrahim... Kasım İbn Ebu Bezze'nin şöyle dediğini bildirdi: Firavun'un karısı kim gâlib geldi? diye sorardı. Mûsâ ve Hârûn gâlib geldi denilince; ben de Mûsâ ve Harun'un Rabbına îmân ettim, derdi. Firavun ona adamlarını gönderip bulabildiğiniz en büyük kayayı araştırın. Eğer sözünde ısrar ederse; üzerine atın, eğer sözünden dönerse onun kendisinin karısı olduğunu söyleyin, derdi. Yanma geldiklerinde o, gözünü göğe doğru yükseltince kendisine cennetteki köşkü gösterildi. Böylece sözünün üzerinde durdu. Allah onun ruhunu çekip aldı da ruhsuz cesedine kaya atıldı.
Onun sözü: «Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap, beni Fira-vun'dan ve onun yaptıklarından kurtar. Ve beni zâlimler güruhundan kurtar.» olmuştur. Bilginler derler ki: O, evden önce komşuyu seçmişti. Merfû' bir hadîste bu konuda bazı şeyler de vârid olmuştur. O; beni Firavun'dan kurtar, çünkü ben onun yaptıklarından uzağım, demiştir. Bu kadının adı Müzâhim kızı Âsiye idi. Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten nakleder ki; Ebu'l- Âliye şöyle demiş: Firavun'un karısının îmân etmesi, Firavun'un hazinedarının karısının îmânından önceydi. Hazinedarın karısı oturmuş Firavun'un kızının saçını tarıyordu. Elinden tarak düştü ve; Allah'a küfreden kaybetmiştir, dedi. Firavun'un kızı ona, babamdan başka benim bir Rabbım mı var? deyince o; babanın ve herşeyin Rabbı olan Allah, dedi. Firavun'un kızı ona tokat atıp dövdü ve babasına haber verdi. Firavun ona haber gönderip benden başka bir Rabb'a mı ibâdet edersin? dedi. O; evet, benim Rabbım

senin Rab-bın ve her şeyin Rabbı olan Allah'a ibâdet ederim, dedi. Bunun üzerine Firavun ona işkence ederek kazıklar çaktırdı ve elinden ayağından bağlatarak üzerine yılanlar gönderdi. O, bu durumda iken yanma gelip kendisine; nereye vardın? dedi. Kadın; benim Rabbım, senin Rabbın ve her şeyin Rabbı olan Allah'a, dedi. Firavun ona; eğer dediğimi yapmazsan oğlunu önünde Keserim, dedi. Kadın ona; yapacağım yap, dedi. Oğlunu önünde kebti. Oğlunun ruhu kendisini muştulayarak; anneciğim, müjdeler olsun sana, çünkü Allah katında senin için şöyle ve şöyle sevâblar var, dedi. Bunun üzerine kadın sabretti. Sonra bir başka gün Firavun gelip aynı şekilde söyledi. Kadın da aynı şekilde tekrarladı. Firavun Öbür çocuğunu da kesti. Onun ruhu da aynı şekilde annesini muştuladı ve; Anneciğim sabret, Allah katında senin için şöyle ve şöyle sevâb var, dedi. Firavun'un karısı büyük ve küçük çocuğun ruhunun söylediklerini duyunca îmân etti. Ancak Allah Teâlâ Firavun'un hazinedarının karısının ruhunu kabzetti. Ve Firavun'un karısına, o kadının üzerindeki örtüyü kaldırdı, cennetteki yüce ve değerli yerini gösterdi, bunu gören kadının îmânı, güveni ve tasdiki arttı. Firavun, karısının îmânından haberdâr olunca erkânına dedi ki: Müzâhim kızı Âsiye'nin durumunu biliyor musunuz? Onun durumunu araştırdılar ve gelip o da senden başkasına ibâdet ediyor, dediler. Onlar; öyleyse onu da öldür, dediler. Firavun onun için de bir kazık dikti, elinden ve ayaklarından kazığa bağladı. Âsiye Rabbına dua edip, «Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap.» dedi. Allah Teâlâ bunu uygun gördü. Firavun onu öldürmek üzere iken, o cennetteki evini gördü ve güldü. Firavun; onun deliliğine hayret etmiyor musunuz, biz kendisine işkence ediyoruz da gülüyor, dedi. Böylece Allah Teâlâ onun ruhunu kabzetti. Allah ondan razı olsun.
«Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de.» Mahrem yerini muhafaza edip iffetini koruyan İmrân kızı Meryem'i de misâl verir. «Ona ruhumuzdan üflemiştik de Rabbımn sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti.» Melek olan Cibril (a.s.) vasıtasıyla ruhumuzdan ona üflemiştik. Allah Teâlâ Cebrail'i ona gönderdi ve o, düzgün bir insan şekline girdi. Allah Teâlâ Cebrail'e elbisesinin yırtığından ruhunu ona üflemesini emretti. Nefha mahrem yerine kadar indi ve böylece o, îsâ (a.s.) ya hâmile kaldı. Bunun için Hak Teâlâ «Rabbmın sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti. Ve o, gönülden itaat edenlerdendi.» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) yeryüzüne dört çizgi çizdi ve bu nedir biliyor musunuz? dedi. Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Cennet ehlinden olan kadınların en değerlisi Huveyle kızı Hadîce, Muhammed kızı Fâtıma, İmrân kızı Meryem ve Firavun'un karısı olan Müzâhim kızı Âsiye'dir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Şu'be kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'-ari'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Erkeklerden pek çok kişi kemâle erdi. Ancak kadınlardan Firavun'un karısı Âsiye, İm-rân'ın kızı Meryem ve Huveylid'in kızı Hadîce kemâle erdi. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir, «el-Bidâye ve'n-Nihâye» isimli kitabımızda Meryem Oğlu İsa'nın kıssasını anlatırken bu hadîsleri ve bunların lafızlarını zikrettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Daha önce de «Dul ve bakire eşler vsrir.» kavlinin tefsirinde Müzâhim kızı Âsiye'nin ve İmrân kızı Meryem'in cennette peygamberin eşleri arasında yer alacağına dâir hadîsleri zikretmiştik.[4]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7956-7965

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7966-7969

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7970-7971

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7977-7979

MÜLK SÛRESİ

MÜLK SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Şanı yücedir, bütün mülk elinde olanın. Ve O, her şeye kadirdir.
2 — Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. Ve O; Aziz'dir, Gafûr'dur.
3 — O ki yedi göğü kat kat yaratmıştır. Sen, Rahman'-ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak, bir aksaklık görebilir misin?
4 — Sonra gözünü iki kere daha çevir; göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun sana dönecektir.
5 — Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık. Ve onlara çılgın alevli azabı hazırladık.

Allah Teâlâ yüce zâtım överek, mülkün kendi elinde olduğunu haber veriyor. Yani O, bütün yaratıklara dilediği gibi tasarruf edendir. Hükmünün ta'kîbçisi yoktur. Kahrı, hikmeti ve adaleti nedeniyle yaptığından sorumlu değildir. «Ve O, her şeye kadirdir.»
«Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» Bu âyeti delil getirerek bazıları ölümün varlıkla ilgili bir durum olduğunu ve mahlûk olduğunu söylemişlerdir. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ yaratıkları yoktan var etmiştir ki, onlardan hangisinin daha iyi amel işlediklerini deneyip tecrübe etsin. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz. Halbuki siz Ölüler iken O diriltti.» (Bakara, 28) Allah Teâlâ ilk hale yani yokluk haline ölüm adını vermiş ve bu ikinciye de hayat demiştir. Bu sebeple «Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek.» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Katâde'den «Ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» kavli hakkında Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Teâlâ âdemoğlunu ölümle zelil etmiştir. Dünyayı önce hayat yurdu sonra ölüm yurdu kılmıştır. Âhireti de önce ceza, sonra baka diyârî~yâpmıştir. Bu rivayeti Ma'mer de Katâde'den nakleder.
«Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için.» Hanginizin amel bakımından daha iyi olduğunu tesbît etmek için Muhammed İbn Aclân'ın dediği gibi, ameli daha çok olanı değil daha hayırlı olanı belirlemek için. «Ve O; Azîz'dir, Gafûr'dur.» O, Azîz'dir, Azîm'dir, Menî1-dir, Cenâb'dır. Bununla beraber kendijsine tevbe edip sığınanı bağışlar, isyan edip emrine aykırı davrandıktan sonra döneni affeder. Her ne kadar Azîz ise de bağışlama ve merhamet O'nun şânmdandır. Affeder, vazgeçer.
«O ki yedi göğü kat kat yaratmıştır.» Tabaka tabaka. Gökler birbiri üstüne yükselmiş olarak birbirine bağlantılı mıdır, yoksa arası boşlukla ayrılmış mıdır? Bu konuda iki görüş vardır: Sahih olan ikincisidir,
«Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.» Aksine onda düzgünlük ve doğruluk vardır. İhtilâf, çelişki, muhalefet olmadığı gibi eksiklik, kayıp ve bozukluk da yoktur. «Gözünü çevir de bak, bir aksaklık görebilir misin?)) Göğe bak ve düşün. Onda bir eksiklik, bir aksaklık, bir ayıp ve sakatlık görebilir misin? İbn Abbâs, Mü-câhid, Dahhâk, Sevrî ve başkaları bunu; onda bir yarık bulabilir misin? diye tefsir etmişlerdir. Süddî de; delik bulabilir misin? diye tefsir

etmiştir. Bir başka rivayette İbn Abbâs; kırıklık bulabilir misin? diye tefsir ederken, Katâde de; ey âdemoğlu, onda bir halel var mıdır? diye tefsir etmiştir.
«Sonra gözünü iki kere daha çevir; göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun sana dönecektir.» İki kez daha çevir. İbn Abbâs der ki: Göz, zelil olarak sana geri dönecektir. Mücâhid ve Katâde ise; boyun eğerek, anlamını vermişlerdir. «Bitkin» Kamaşmış olarak. Mücâhid, Katâde ve Süddî ise bunun, yorgunluktan güçsüz ve kopuk düşmüş anlamına geldiğini bildirir. Âyetin mânâsı şöyle olur: Sen gözünü tekrar çevirsen, ne kadar çevirirsen çevir, gözün sana ayıp ve eksiklik görmekten ümitsiz ve bitkin olarak geri döner. Tekrar ve tekrar bakıp hiç bir eksiklik görmemenin yorgunluğundan biter tükenir.
Allah Teâlâ, yaratıklarından eksikliği, reddettikten sonra gökteki mükemmelliği ve zîneti açıklamaya başlayarak buyuruyor ki: «Andol-sun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık.» Sabit ve gezegen yıldızların yer aldığı yıldızlar kümesi ile. «Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık.» Onlarla derken, zamîr kandillerin cinsine gitmektedir, yoksa kendilerine değil. Çünkü Gökteki yıldızlarla şeytânlar kovalanmaz, aksine onlardan daha aşağı derecede olan sahûb (meteor) larla kovalanır. Ancak onlardan yardım^alınmış olabilir. Allah en iyisini Dilendir.
«Ve onlara çılgın alevli azabı hazırladık.» Şeytânlara bu dünyada rüsvâylığı yazdığımız gibi, öbür dünyada da çılgın alevli azabı hazırladık. Tıpkı Sâffât sûresinin baştarafında buyurulduğu gibi: «Doğrusu Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve onu inâdçı her şeytândan koruduk. Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler ve her yönden sürülerek atılırlar. Kovularak. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır. Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev (şa~ hâb) tâ'kîb eder.» (Sâffât, 6-10).
Katâde der ki: Yıldızlar üç şey için yaratılmışlardır: Birincisi, gökte bir süs unsurudurlar. İkincisi, şeytânları kovalarlar. Üçüncüsü, kendileriyle yol bulunan alâmetlerdir. Kim bunun dışında bir yorum getirirse, kendi görüşüne göre söz söylemiş ve payına hatâ düşmüş olur, dolayısıyla nasibini yitirir. Bilgisizce zorlamalara dalmış olur. İbn Ce-kîr Taberî ve İbn Ebu Hatim böyle rivayet etmişlerdir.[1]

İzahı

6 — Rablarına küfredenler için de cehennem azabı vardır. Ne kötü dönüş yeridir.
7 — Oraya atıldıklarında; onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.
8 — Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur. İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi?
9 — Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: Allah, hiç bir şey indirmemiştir. Siz, büyük bir sapıklık içindesiniz dedik, derler.
10 — Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık; bu çılgın alevli ateş halkı arasında bulunmazdık, derler.
11 — Böylece günâhlarını i'tirâf ettiler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashabı.

Cehennemde Kâfirler

Allah Teâlâ, kâfirlerden haber vererek buyuruyor ki: «Rablarına küfredenler için de cehennem azabı vardır. Ne kötü dönüş yeridir.» Varıp gidilecek ne kötü bir yerdir orası. «Oraya atıldıklarında; onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.» Yani sesi ve çığlığı. Sevri kelimesine, çok suda az tanenin kaynatılması gibi onları kaynatır, mânâsını vermiştir.
«Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur.» Hemen hemen öfkesinin şiddetinden ve aşırı kininden dolayı parçalanıp gidecek gibi olur. «İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: Allah, hiç bir şey indirmemiştir. Siz, büyük bir sapıklık içindesiniz, dedik, derler.» Allah Teâlâ mahrukatına adaletli davrandığını ve bir kulu için hüccet ve delil ortaya koymadan, onlara elçiler göndermeden, azâblandırmayacağım belirtiyor. Nitekim İsrâ sûresinde de: «Biz., bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) buyurmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ Zümer sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Oraya vardıklarında kapıları açıldı ve bekçileri onlara dediler ki: İçinizden, size Rabbınızın âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden elçiler gelmedi mi? Onlar da: Evet, dediler. Fakat azâb sözü küfredenlerin 'üzerine hak oldu.» (Zümer, 71) Böylece onlar kendi kendilerini kınarlar ve pişmanlığın fayda vermediği yerde pişmanlık duyarak: «Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık bu çılgın alevli ateş halkı arasında bulunmazdık, derler.» Eğer kullanabileceğimiz ak-lımız veya Allah'ın indirdiği hakkı işitebilecek kulaklarımız olsaydı; bugünkü durumda bulunmaz, Allah'ı inkâr edip küfre düşmez ve bununla gurur duymazdık. Ne var ki peygamberlerin getirdiği gerçeği koruyacak kadar i.drâkimiz ve peygamberlere uymamız için rehberlik edecek aklımız yoktur. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Böylece günâhlarını i'tirâf ettiler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashabı.» buyuruyor. İmâm Ah-med İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu'l-Bahteri'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)tan duymuş olan bir kişinin kendisine şöyle dediğini bildirmiştir: İnsanlar kendilerini ma'zûr görünceye kadar helak olmazlar. Bir başka hadîste de şöyle buyurulur: Cehenneme giren herkes kendisinin cennetten çok cehenneme uygun olduğunu mu-hakkak bilir.[2]

12 — Muhakkak ki Rablarından gıyaben korkanlar; işte onlar için, mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.
13 - Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.
14 — Yaratan bilmez olur mu hiç? Ve O; Latiftir, Ha-bîr'dir.
15 — Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün. O'nun rızkından yeyin, nihayet dönüş O'nadır.

Yaratan Elbet Bilir

Allah Teâlâ insanlar görmese de kendisi ile Rabbımn arasında bulunan ve Rabbmdan korkup isyandan çekinerek itâata koyulan kişilerden bahsediyor. Allah'tan başka kimsenin kendisini görmediği yerde, Allah'tan korkup itaat edenler için mağfiret ve büyük bir mükâfat olduğunu bildiriyor. O'nun günâhlarını

bağışlayıp sonsuz mükâfat ile mükâfatlandıracağını haber veriyor. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabit olan bir hadîste şöyle buyurulur: Arş'm gölgesinden başka gölgenin bulunma_dıgı_günde j^jjan Te&lâ, yedi kişiyi Arş'ının gölgesinde gölgelendirir. Bunların zikrsdildiği hadîste denir ki: Mevki ve güzellik sâ-hibi bir kadının kendisini çağırdığı zaman; ben Allah'tan korkarım, diyen kişi. Ve bir sadaka verip de sağının verdiğini solunun bilmeyeceği kadar gizleyen kişi. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Tâlût Ibn Abbâd... Enes'in şöyle dediğini bildirdi: Ey Allah'ın Ra-sûlü, biz senin huzurunda iken bir halde, senin yanından ayrılınca başka bir halde oluyoruz, dediler de, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Siz, Rabbınızla başbaşa kaldığınızda nasıl oluyorsunuz? Onlar dediler ki: Allah, gizli açık her yerde bizim Rabbımızdır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); öyleyse bu davranışınız münafıklık değildir, buyurdu. Bizim bildiğimize göre bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Sâbit'den yalnızca Haris İbn Ubeyd hadîs nakletmiş tir.
Ve müteakiben Hak Teâlâ kendisinin gizli açık her şeye muttali' olduğunu bildiriyor: «Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.» Kalblerden geçeni bilir. «Yaratan bilmez olur mu hiç?» Yaratan bilmez mi hiç? Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Allah yarattıklarını bilmez mi hiç? Ancak birinci mânâ daha doğrudur. Çünkü hemen ardından Allah: «Ve O; Lâtiftir, Habîr'dir. » buyuruyor.
Bilâhare Allah Teâlâ mahlûkatına vermiş olduğu nimetleri zikrediyor. Yeryüzünü yaratıklarının emrine müsahhar kıldığım ve onlara boyun eğdirdiğini belirtiyor. Yeryüzüne dağlar koyarak onun sarsılıp gitmeyen sakin bir kara parçası olduğunu, orada çeşmeler fışkırtıp yollar açtığını ve yaratıklar için çeşitli faydalar hazırlayıp ekin ve meyve yerleri halkettiğini beyân ederek: «Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur.
O halde onun sırtlarında yürüyün.» diyor. Yeryüzünde istediğiniz bölgede gezinin. Muhtelif iklimleri dolaşın. Değişik kazanç ve ticâret türlerini araştırın ve bilin ki; sizin çabalamanız, Allah'ın sizin için müyesser kıldığı mikdârdan öteye geçemez. Bunun için: «O'nun rızkından yeyin.» Sebepleri araştırıp çalışmak, tevekküle aykırı değildir. Nitekim İmâm Ahmed_İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Bekr İbn Amr'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Hübeyre'nin şöyle dediğini duymuş: Ebu Temim el-Ceyşânî Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini duyduğunu bildirmiş: Ömer İbn Hattâb da Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duymuş olduğunu haber vermiş: Eğer siz, Allah'a hakkıyla tevekkül edebilmiş olsaydınız, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırır-dı. Sabahleyin aç kalkar, karnı doymuş olarak dönerdiniz. Tirmizî, Ne-seî ve TbnMâce bu hadîsi Abdullah Ibn~ Hübeyre'den nakletmişlerdir. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. Rasûlullah (s.a.); Allah'a tevekkülle beraber nzık aramak için gidiş ve dönüşlerden de sözetmiştir. Bu âyette boyun eğdirme, gitme ve dönüş birlikte yer almaktadır: «Nihayet dönüş O'nadır.» Kıyamet günü varılacak yer O'nun katıdır. İbn Ab-bâs, Mücâhid Katâde ve Süddî, «sırtlarında» diye ifâde ettiğimiz kelimesine; çevresi, etrafı ve boşlukları, anlamını vermiştir. İbn Abbâs ve Katâde ise dağlar anlamını vermişlerdir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Beşîr İbn Kâ'b'dan nakletti ki; o, bu âyeti okuyup çocuğunun annesi olan cariyesine şöyle demiş : Eğer bu âyetteki

kelimesini bilirsen seni âzâd ederim. Câriye; bu, dağlardır, demiş. Beşîr İbn Kâ'b Ebu Derdâ'ya sormuş, o da; bu, dağlardır, demiş.[3]

İzâhı

16 — Gökte olanın, sizi yerin dibine geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman yer, sarsıldıkça sarsılır.
17 — Yoksa gökte olanın, başınıza taş göndermesinden emin mi oldunuz? Benim tehdidimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.
18 — Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Beni inkâr nasılmış?
19 — Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi? Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O; her şeyi Gören'dir.

Nasıl Emîn Olabilirsiniz?

Bu da Allah'ın mahlûkâtına başka bir lütuf ve rahmetinin ifadesidir. Allah Teâlâ kullarının bir kısmını küfretmeleri ve' kendisiyle beraber başkalarına ibâdet etmeleri nedeniyle azâblandırmaya gücünün yet-tiğini bildiriyor ve buna rağmen yine de halım davranıp onları azâblan-dırmaktan vazgeçtiğini, acele etmeyip cezalarını te'hîr ettiğini haber veriyor. Nitekim Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «şayet Allah, insanları kazandıklarıyla muaheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar te'hîr eder. Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah, kulları için Basîr olandır.» (Fâtır, 45).
Burada ise buyuruyor ki: «Gökte olanın, sizi yerin dibine geçirmesinden emîn mi oldunuz? O zaman yer, sarsıldıkça sarsılır.» Gider, gelir ve depreşir. «Yoksa gökte olanın, başınıza taş göndermesinden emîn mioldunuz?» Sizi ezen çakılların bulunduğu rüzgâr göndermesinden emin mi oldunuz? Nitekim İsrâ sûresinde de şöyle buyurur: «Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız.» (İsrâ, 68). Burada da onları tehdîd ederek: «Benim tehdidimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» buyuruyor. Benim tehdidimin ve o tehdîdden kaçıp yalan-layanların akıbetinin nasıl olduğunu bileceksiniz.
«Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.» Geçmiş milletlerden ve eski nesillerden bazıları da yalanlamışlardı. «Beni inkâr na-sılmış?» Benim onları inkâr edişim ve cezâlandırışım nasıl oldu? Onları cezalandırmam ne kadar şiddetli, ne kadar acıklı ve ne büyük ceza idi.
«Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» Bazan havada kanatlarını sıra sıra yapan, bazan da kanatlarını toplayıp sonra yayıveren kuşları. «Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor (havada) .» Rahmân'm rahmeti ve lutfu icâbı onları emrine verdiği havadan başka bir şey kendilerini tutmuyor. «Muhakkak ki O; her şeyi görendir.» Mahlûkâtından her şeyin neye elverişli olduğunu en iyi gören O'-dur. Bu âyet-i kerîme, Nahl süresindeki şu âyete benzemektedir : «Göğün boşluğunda; Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları

Allah'tan başka kimse tutmaz. İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da âyetler vardır.» (Nahl, 79)[4]

İzahı

20 — Rahmân'dan başka size yardımda bulunacak ordunuz kimdir? Kâfirler sadece gurur içindedirler.
21 — Eğer O, rızkınızı tutup kesiverecek olursa; size rı-zık verecek kimdir? Hayır onlar, azgınlık ve nefret içinde direnip durmaktadırlar.
22 - Yüzükoyun sürünen mi daha çok   hidâyettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?
23 — De ki: Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.
24 — De ki: Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.
25 — Derler ki: Doğru   sözlüler iseniz,   bildirin ne zamandır bu va'd?
26 — De ki: Bilgi; ancak Allah katandadır. Ve ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım.
27 - Onu yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzleri buruştu. Ve: Sizin isteyip durduğunuz işte budur, denildi.

Kimdir O?

Allah Teâlâ, kendinden başkasına kulluk eden ve onlardan rızık ve yardım dileyen müşrikleri bu inançlarından dolayı kınayarak ve umduklarını elde edemeyeceklerini bildirerek buyuruyor ki: «Rahmân'dan başka size yardımda bulunacak ordunuz kimdir?» O'ndan başka sizi koruyan bir dostunuz ve yardımcınız yoktur. «Kâfirler sadece gurur içindedirler.»
«Eğer O, rızkınızı tutup kesiverecek olursa; size rızık verecek kimdir?» Allah Teâlâ rızkını kesiverecek olunca O'ndan başka sizi rızıklan-dıracak kimdir? Yaratıp rızık veren, alıp veren O'ndan başka hiç bir kimse yoktur. Yalnızca Azız ve Celîl olan Allah bunları yapar. O'nun şeriki yoktur. Onlar bunu bilmelerine rağmen O'ndan başkasına ibâdet etmektedirler. Bu sebeple Hak Teâlâ âyetin devamında: «Hayır onlar, azgınlık ve nefret içinde direnip durmaktadırlar.» buyuruyor. Sapıklık, şüphe ve azgınlıklarında devam edip gitmektedirler. Bunun sebebi Hakk'a sırtlarını dönüp inâd, kibir ve nefret içerisinde gerçeğe tâbi olmamalarıdır.
«Yüzükoyun sürünen mi daha çok hidâyettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?» Bu, Allah Teâlâ'nm mü'min ve kâfire örnek verdiği bir misâldir. Kâfirin misâli; yüzükoyun sürünen, dosdoğru gidemeyen kimse gibidir. Nereye gittiğini ve hangi yolu tuttuğunu bilmez. Bilakis o, başıboş kendini yitirmiş ve sapıklık içerisinde yüzmektedir. «Bu mu daha çok hidâyettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?» Dosdoğru, açık ve seçik bir yolda yürüyen mi? O yol, kendiliğinden dosdoğru bir yoldur. Bu ise dünyadaki kâfir ve mü'minin örneğidir. Âhi-rette de böyle olacaklardır. Mü'min dosdoğru yolda düpedüz yürüyecek ve cennet bahçelerine giden yolu tutacaktır. Kâfir ise, yüzüstü sürüklenip cehennem ateşine sürülecektir. Sâffât sûresinde buyurulduğu gibi: «Zulmetmiş olanları ve

onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarım da. Allah'tan başka. Ve onları cehennem yoluna götürün. Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar. Size ne oldu ki birbirinizle. yardım-laşmıyorsunuz? Hayır, onlar bugün teslim olmuşlardır.» (Sâffât, 22-26) İmâm Ahmed İbn Hanbel merhum der ki: Bize İbn Nümeyr... İsmail'den, o da Nefî'den nakleder ki; o, Enes İbn Mâlikin şöyle dediğini işittim, demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, insanlar yüzleri üstü nasıl sürüklenirler? denildi de, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu; Onları ayakları üstü yürüten, yüzlerT~usTür^7üt"meye kadir değil midir? Bu hadîs Buharı ve Müslim'in Sahihlerinde Yûnus İbn Muhammed kanalıyla Enes'ten aynı şekilde nakledilir.
«De ki: Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kaiblei var eden O'dur.» Siz anılmaya değer bir şey bile değilken, ilkin sizi yaratan ve sizin için akıllar ve idrâkler veren O'dur. «Ne de az şükrediyorsunuz.» Allah'ın size lütfederek verdiği bu güçleri O'na itaat, emirlerine uyma ve yasaklarını terketme konusunda ne de az kullanıyorsunuz.
«De ki: Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur.» Sizi değişik renkten ve dilden olmanıza rağmen, yeryüzünün her tarafına dağıtıp yaymış olan O'dur. Sizin dış görünüşleriniz, şekilleriniz ve suretleriniz birbirinden çok farklıdır. «Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.» Bunca değişiklik ve farklılıktan sonra O'nun huzurunda toplanacaksınız. Önce sizi dağıttığı gibi tekrar eski halinize döndürüp toplayacaktır. Sonra Hak Teâlâ, öldükten sonra dirilmenin vukuunu uzak sayan inkarcı kâfirlerden bahsederek buyuruyor ki: «Derler ki: doğru sözlüler iseniz, bildirin ne zamandır bu vaad?» Bu dağılmadan sonra toparlanmanın ne zaman olacağını bildirin bize. «De ki: Bilgi; ancak Allah katındadır.» Kesin olarak toparlanma vaktini ancak O, bilir. Sadece bana bu toplanmanın muhakkak olacağını ve kaçınılmasının imkânsız olduğunu, binâenaleyh kendisinden sakınılması gerektiğini bildirmemi emretmiştir. «Ve ben, sâdece apaçık bir uyarıyıcım.» Benim görevim yalnızca tebliğdir. İşte ben de onu yerine getirdim.
«Onu yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzü buruştu.»
Kıyamet koptuğunda, kâfirler bunu gördüğünde, işin yakın olduğunu anladıklarında —zaman uzasa da gelecek olan her şey gelecektir— yalanladıkları şey gerçekleştiğinde, bu; kendilerini orada bekleyen kötülükleri bilmelerinden dolayı onları üzer ve rahatsız eder. Kötülük onları kuşatmıştır. Akıllarında hesâblarmda olmayan Allah'ın emri gelip çatmıştır. «Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıkları şeyler belirmiştir. Onlara, işledikleri kötülükler belli olmuş, alaya aldıkları şeyler de kendilerini çepeçevre sarmıştır.» (Zümer, 47-48). Bu sebeple onları uyarmak ve ihtar etmek için kendilerine şöyle denildi: «Sizin isteyip durduğunuz işte budur.» Çabucak gelmesini istediğiniz şey işte budur..[5]

28 — De ki: Beni ve benimle beraber bulunanları, Allah helak eder veya esirgerse; kâfirleri elîm bir azâbdan kurtaracak olan kimdir?
29 — De ki: O, Rahman'dır. Biz, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik. Kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu yakında bileceksiniz.
30 — De ki: Eğer suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhamrned, Allah'ın nimetlerini inkâr eden ve.O'na şirk koşan şu müşriklere «De ki: Beni ve Benimle beraber bulunanları, Allah helak eder veya esirgerse; kâfirleri elîm. bir azâbdan kurtaracak olan kimdir?» Yani kendinizi kurtarmaya bakın. Tevbe etmekten ve Allah'a yönelip O'nun dinine dönmekten başka sizin için bir kurtuluş yoktur. Bizim için istediğiniz azâb ve tenkidin gerçekleşmesi size fayda vermez. İster Allah bizi azâblandırsm, ister merhamet edip esirgesin; sizin için Allah'ın azâb ve tenkidinden kaçıp kurtuluş yolu ve imkânı yoktur. Bu, gerçekleşecektir.
«De ki: O, Rahmân'dır. Biz, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik.» Biz Rahman ve Rahîm olan âlemlerin Rabbına inandık ve her işimizde O'na dayanıp güvendik. Hûd sûresinde buyurulduğu gibi: «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123) Bu sebeple müteakiben: «Kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu yakında bileceksiniz.» buyuruyor. Bizim mi, yoksa sizin mi? Dünya ve âhirette akıbetin kimin olduğunu bileceksiniz.
«De ki: Eğer suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» Yerin dibine doğru gidecek olursa ve siz keskin baltalar, güçlü araçlar ile onu elde edemeyecek olursanız; «size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» Yeryüzünde akıp giden bir su kaynağı. Allah Azze ve Celle'den başka kimse buna güç yetiremez. O'nun lütuf ve kereminin eseridir ki size yeryüzünden sular fışkırtmış ve her tarafa akıtıp götürmüştür. Az veya çok kulların ihtiyâcına göre onlara su halk etmiştir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[6]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/7983-7985
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8009-8010
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8011-8012
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8019-8020
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8024-8026
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8026-8027

KALEM SÛRESİ

KALEM SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,
2 - Sen, Rabbmm nimeti sayesinde bir deli değilsin.
3 — Doğrusu senin için, tükenmeyen bir mükâfat vardır.
4 —: Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.
5 — Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler;
6 — Hanginizin aklından zoru olduğunu.
7 - Muhakkak ki senin Rabbın, kendi yolundan sapanları çok iyi bilir. Ve O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir.

Andolsun Kaleme

Bakara sûresinıiı uaşmda hecâ harfleriyle ilgili söz edilmişti. Buradaki «Nûn» kavli de Sâd, Kâf ve benzeri sûrelerin başında yer alan alfabetik harflerden bir harftir. Burada bu konuda ayrıca tafsilâtlı bilgi verilmeyecektir.
Denildi ki: Nûn kavlinden murâd, yedi kat yeri taşıyan büyük okyanusun su dalgaları üzerinde yaşayan büyük bir balıktır. Nitekim bu konuda Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî şöyle der: Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı, şey,
kalemdir. Kaleme; yaz, dedi. O; ne yazayım? deyince, Allah Teâlâ; kaderi yaz, dedi. O günden kıyamet gününe kadar olacak şeyler kader uyarınca cereyan etti. Sonra Nûn'u yarattı. Su buharı yükseldi de ondan gökyüzü parçalandı ve Nûn'un sırtına yeryüzünü yaydı. Nûn sarsılınca, yeryüzü yayıldı ve oynadı. Allah Teâlâ dağlarla onu sabit kıldı. Bu sebeple o, yeryüzüne karsı övünür. İbn Ebu Hatim de Ahmed İbn Sinan
kanalıyla A'meş'ten bu rivayeti nakleder. Aynı şekilde Şu'be de... A'meş kanalıyla İbn Abbâs'tan bunu nakleder. Şu'be'nin rivayetinde ayrıca şu ilâve yer alır: Sonra İbn Abbâs »Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsım ki,» âyetini okudu. Şüreyk de bu rivayeti A'meş kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder. Ma'mer de yine İbn Abbâs'tan bu rivayeti naklettikten sonra îbn Abbâs: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» âyetini okumuş. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Hu-meyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rabbım Azze ve Celle'nin ilk yarattığı şey, kalemdir. Sonra ona; yaz, dedi. O da kıyamet kopun-caya kadar olacak her şeyi yazdı. Sonra suyun üzerinde Nûn'u halket-ti. Sonra onun üzerine yeryüzünü yaydı. Taberânî de bu rivayeti mer-fû' olarak nakleder ve der ki: Bize Ebu Hadîd... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın ilk yarattığı şey; kalem ve balıktır. Kaleme; yaz, dedi. O; ne yazayım? dedi. Allah Azze ve Celle kıyamet gününe kadar olacak her şeyi yaz, dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.), ((Nûn, Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» âyetini okudu. Nûn balıktır. Kalem ise bilinen kalemdir. Bu konuda bir başka hadîsi de îbn Asâkîr... Ebu Hüreyre'den nakleder. O; Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu duydum, demiştir: Allah'ın yarattığı ilk şey, kalemdir. Sonra Nûn'u yaratmıştır. Nûn divittir.

Sonra ona; yaz, dedi. O; ne yazayım? deyince, ecel veya eser veya rızık veya amelden olan veya olacak her şeyi yaz, dedi. Ve kıyamet gününe kadar olacakları yazdı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» kavlinin mânâsı budur. .Sonra kalemin üstünü damgaladı ve o, kıyamet gününe kadar bir daha bir şey söylemedi. Sonra aklı jrarattı_ve; izzetim hakkı için sevdiğim kişilerde seni mükemmel kılarım^ _kızdığım kişilerden de seni eksiltirim, dedi.
İbn Ebu Necîh der ki: İbrâhîm İbn Ebu Bekr, ona Mücâhid'in şöyle dediğini haber vermiş: Nûn, yedi kat yerin altında bulunan balıktır. Beğâvî ve tefsîrcüerden bir topluluğun zikrettiğine göre, bu balığın sırtında bir kaya varmış. Kayanın ağırlığı gökle yeryüzünün ağırlığınday-mış. O balığın sırtında bir öküz varmış ve onun kırk bin boynuzu varmış. Yedi kat yer ve onun üzerinde bulunanlarla bunların arasında yer alanlar bunun sırtında imiş Allah en iyisini bilendir.
Bazılarının, İmâm Ahmed'in naklettiği şu hadîsi bu mânâya hamletmeleri de garîb bir şeydir. Bize İsmail, Humeyd'den nakletti ki; Enes_ İbn Mâlik şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ın Medine'ye gelişi Abdullah İbn Selâm'a bildirdiğinde; o, Rasûlullah'm yanma gelip bazı şeyleri sormuş ve demiş ki: Ben sana Peygamberden başka kimsenin bilmeyeceği bazı şeyleri soracağım. Kıyametin şartlarının ilki nedir? Cennet ehlinin yediği ilk yemek nedir? Çocuk nasıl olursa babasına çeker, nasıl olursa annesine çeker? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bunları Ceb-râîl bana az önce bildirdi. Abdullah İbn Selâm demiş ki: Melekler arasında yahûdîlerin düşmanı olan işte odur. Rasûlullah (s.a.) şöyle bu-
yurmuş: Kıyametin şartlarından ilki, yeryüzünde çıkacak bir ateştir ki, insanları Doğudan Batıya doğru sürükleyecektir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek balık ciğerinin artanıdır. Erkeğin suyu kadının suyundan önce olursa, çocuk babaya çeker. Kadının suyu erkeğin suyundan gnce olursa, çocuk anneye çeker. Buharı bu hadîsi muhtelif yollarla Humeyd'den nakletmiştir. Aynı hadîsi Müslim de rivayet eder. Müslim ayrıca Peygamberin kölesi Sevbân'dan buna benzer bir hadîsi rivayet eder. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Esma kanalıyla Sevbân'dan nakledilir ki; Hahamlardan birisi Rasûluliah (s.a.)a bazı sorular sormuş. Bu sorulardan birisi de şöyle imiş: Cennet ehlinin cennete girdiklerinde sofraları nedendir? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Balık ciğerinin artanıdır. Bunun arkasından yiyecekleri sabah yemeği nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Peygamberin uyluğundan yediği cennet sığırlarından onlara cennette bir sığır kesilir ve onun etrafından yerler. Haham: İçecekleri nedir? deyince; «Selsebîl» adı verilen bir çeşmeden içerler, bu-yurmuş!
Denildi ki: Nûn'dan makşad, nurdan bir levhadır. Nitekim İbn Ce-rîr Taberî şöyle der: Hasan İbn Şebîb... Muâviye İbn Kurrâ'dan nakletti ki; babası, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiş: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» kavlindeki Nûn, nurdan bir levhadır. Kalem ise nurdan bir kalemdir. Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yazar. Bu hadîs, mürsel ve garîb bir hadîstir. İbn Cüreyc der ki: Bu nurdan olan kalemin uzunluğunun yüz yıl olduğu bildirildi.
Denildi ki: Nûn kavlinden murâd, dividdir; kalem ise kalemdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd'ül-A'lâ... Ma'mer'den nakleder ki, Hasan ve Katâde; Nûn kavlinin divid anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu konuda gerçekten garîb ve merfû' olan bir hadîs de rivayet edilir. Şöyle ki İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam...

Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Allah Nûn'u yarattı. Nûn, dividdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Allah Teâlâ Nûn'u yarattı. Nûn, dividdir. Ve kalemi de yarattı. Ona; yaz, dedi. O; ne yazayım? dedi. Allah Teâlâ kıyamet gününe kadar iyi ve kötü yapılmış her ameli, helâl ve .haram taksim edilmiş her rızkı yaz, dedi. Sonra bunlardan her birini sahibi için lâzım kıldı. Kişinin dünyaya gelişi, orada ne kadar kalacağı ve ne zaman çıkacağı ile ilgili halleri. Sonra kulların üzerine koruyucu melekler ve kitablara da bekçiler koydu. Koruyucu melekler her gün hazînelerinde sakladıkları kitablara o günkü işleri yazarlar. Rızık bitip, eser kaybolup süre sona erince, koruyucu melekler kitabların bekçilerine gelirler ve o günkü amelleri isterler. Bekçiler koruyucu meleklere derler ki: Bugün arkadaşınızın yanımızda bir şeyi yok. Koruyucu melekler dönerler ve onların ölmüş olduklarım görürler. İbn Abbâs der ki: Siz, Arap kavmi değil misiniz? Koruyucu meleklerin: Biz; sizin yapmakta olduklarınızı yazmakta idik, dediklerini işitmez misiniz? İstinsah ancak bir asıldan kopya ile sözkonusu olabilir.
«Kaleme.» Zahir olan bunun kendisiyle yazı yazılan kalem cinsinden olduğudur. Allah Teâlâ'nm şu kavlinde olduğu gibi: «Oku. Kerem sahibi Rabbma andolsun ki, kalemle öğreten O'dur. İnsana bilmediğini O, öğretmiştir.» (A'lâk, 3-5) Bu, Allah Teâlâ tarafından kaleme yapılan bir yemindir. İlmin kendisine o sayede ulaştığı yazmayı öğretmekle, yaratıklarına ne büyük nimet ihsan ettiği hususuna dikkatleri çekmekte-. dir. Bu sebeple hemen ardından «Ve onunla yazılanlara andolsun ki,» buyurmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, bu ifâde ile satıra dökülüp yazılanların kasdedildiğini söylerler. Ebu Duhâ ise, îbn Abbâs'-tan bunun ve onların yaptıkları şeyler, anlamına geldiğini bildirir. Süd-dî de bununla meleklerin ve onların kulların ibâdetleriyle ilgili yazdıkları şeylerin kasdedildiğini söyler. Başkaları da dediler ki: Aksine burada kalemle kasdedilen şey; Allah Teâlâ'nm gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin yıl önce mahlûkâtm kaderiyle ilgili yazmış olduğu şeylerde yürüttüğü kalemdir. Ve bu hususta kalemin zikrine dâir vârid olan hadîsleri îrâd ederler. îbn Ebu Hatîm der ki: Bize Ebu Saîd İbn Yahya... Ubâde İbn Sâmit'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Babam öleceği zaman beni çağırdı ve dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim: Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona; yaz, dedi. O: Ey Rabbım ne yazayım? dedi. Allah Teâlâ: Ebediyyete kadar olmuş ve olacak kaderi yaz, dedi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel muhtelif yollarla Velîd İbn Ubâde'den, o da babasından, o da übâde İbn Sâmit'ten rivayet eder. Tirmizî de Ebu Dâ-vûd et-Tayâlisî'den bu hadîsi naklettikten sonra; hasen, sahih ve garîb-tir, der. Ebu Dâvûd da Sünen'inin Sünnet bahsinde Ca'fer İbn Müsâfir kanalıyla... Ubâde'den bu hadîsi nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki: Ona Tûs'lu Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu bildiren bir hadîsi anlatırmış: Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir. Ona emretti de o, her şeyi yazdı. Bu hadîs bu vecih ile garîbtir. Hadîs İmamları onu tahrîc etmemişlerdir. Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder M; kalemden maksad, kendisiyle zikrin yazıldığı şeydir. «Yazılanlara» kavli ile de satırlara dökülen yazılar kasdedilmiştir ki bu husus yukarıda geçti.
«Sen, Rabbınm nimeti sayesinde bir deli değilsin.» Allah'a hamdol-sun ki sen, kavminin câhillerinin dediği gibi bir deli değilsin. Senin getirdiğin apaçık hakkı ve

hidâyeti yalanlayanlar sana delilik nisbet etmişlerdir. Ama sen, hamdolsun deli değilsin. «Doğrusu senin için, tükenmeyen bir mükâfat vardır.» Aksine senin için ebediyyen bitip tükenmeyen sonsuz sevâb ve büyük bir ecir vardır. Rabbınm risâletini yaratıklarına tebliğ etmen ve onların eziyyetlerine sabretmenden dolayı. Allah Teâlâ'nın (ö^ jf-) kavlinin mânâsı; kesilmeyen, demektir. Tıpkı «ardı arkası kesilmeyen bir vergi.» (Hûd, 108) kavlinde olduğu gibi. Ayrıca Tîn sûresinde de: «Onlar için, bitip tükenmez ecir vardır.» (Tîn, 6) buyurulmuştur. Yani kesintisiz mükâfat. Mücâhid ise, bunun hesâbsız mükâfat anlamına geldiğini bildirir ki bu da bizim söylediğimizle aynıdır.
«Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin» Avfî îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Muhakkak ki sen, büyük bir din üzeresin. Bu din İslâm dinidir. Mücâhid, Ebu Mâlik, Süd-di, Rebf İbn Enes, Dahhâk ve İbn Zeyd böyle derler. Atıyye ise buna büyük bir edeb üzeresin anlamını vermiştir. Katâde der ki: Hz. Âişe'-ye. Rasûlullah (s.a.)ın ahlâkı sorulduğunda şöyle dedi: Onun ahlâkı _Kur'ân'm kendisiydi.Q,j3eygamberin ahlâkının Kur'ân'da olduğu gibi, demiştir. Saîd İbn Ebu Arûbe de: «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavli hakkında şöyle der: Bize anlatıldığına göre, Hişâm oğlu Sa'd Hz. Âişe'ye Rasûlullah'm ahlâkını sormuş, o da: Sen Kur'ân okumaz mısın? demiş. O; evet, deyince; işte Rasûlullah (s.a.)ın ahlâkı Kur'ân idi, demiş. Abdürrezzâk... Hişâm oğlu Sa'd'dan nakleder ki; o, ben Hz. Âişe'ye: Ey mü'minlerin annesi, bana Rasûlullah'm ahlâkım anlat, dedim de o: Sen Kur'ân okur musun? dedi. Ben; evet, dedim. O: Peygamberin ahlâkı Kur'ân idi, dedi. Bu uzunca bir hadîstir. İmâm Müslim bu hadîsi Sahîh'inde Katâde'den naklen uzun uzadıya nakleder ki, inşâallah Müzzemmil sûresinde gelecektir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmail... Hasan'dan nakletti ki; o, ben Hz. Âişe'ye Rasûlullah'm ahlâkım sordum da; onun ahlâkı Kur'ân'dır, dedi, demiştir.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Esved... Sevâd oğullarından bir kişiden nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Hz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.) ahlâkını sorduğumda o; sen Kur'ân okumaz mısın; Kur'ân'daki «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin» âyetini okumaz mısın? dedi. Ben; bana bunu anlat, dedim. Hz. Âişe dedi ki: Ben, Peygambere bir yemek yaptım. Hafsa'da bir yemek yaptı. Cariyeme dedim ki: Peygambere git, eğer o benden önce yemeği getirip koymuşsa yemeği dök. Hz. Âişe dedi ki: Câriye yemeği getirdi. Câriye yemeği döktü de kap yere düştü ve kırıldı. Yerde bir sergi vardı. Rasûlullah (s.a.) onu toplayıp dedi ki: Ona kısas yapın. Veya senin kabının yerine ondan kısas olarak bir kap alın. Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) hiç bir şey demedi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ubeyd İbn Âdem İbn İyâs... Sa'd İbn Hişâm'-dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, mü'minlerin annesi Âişe'ye varıp; bana Peygamberin ahlâkını bildir, dedim. O; Peygamberin ahlâkı Kur'ân idi. Sen, «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavlini okumadın mı? Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi Hasan kanalıyla aynı şekilde rivayet eder. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Cübeyr İbn Nü-feyl'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben hacca gittim ve Hz. Âişe'nin yanına vararak kendisine Rasûlullah'm ahlâkını sordum. O; Rasülul-lah'm ahlâkı Kur'ân idi, dedi. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi Abdur-rahmân İbn Mehdî'den nakleder.

Neseî, tefsir babında İshâk İbn Man-sûr kanalıyla... Muâviye İbn Salih'ten bu hadîsi rivayet eder.
Bu demektir ki; Rasûlullah (s.a.) emir ve yasak bakımından Kur> ân'ın temsilcisi idi. Bu, onun seciyyesi haline gelmiştir. Tabiatına göre de huyu olmuştur. Doğuştan bu tabiat onda vardı. Kur'ân ne zaman ona neyi yapmayı emrettiyse, Rasûlullah (s.a.) onu yapmış ve neyi yapmamayı bildirdiyse, onu terketmişti. Allah'ın yaratılıştan ona lütfettiği yüce ahlâk, haya, kerem, şecaat, kötülüklerden vazgeçme, hiüm ve her türlü güzel huy onun tabiatında yer etmişti. Buharı ve Müslim'in Sahihlerinde Enes İbn Mâlik'în şöyle dediği sabittir: Rasûlullah (s.a.) a on yıl hizmet ettim de bana hiç bir zaman of dahi demedi. Yaptığım bir şeye: Niçin yaptın? demediği gibi, yapmadığım bir şey için de: Yapsaydın ya? demedi. Rasûlullah (s.a.) insanların ahlâk bakımından en güzeliydi. Ben Rasûlullah'm avucunun ayasından daha yumuşak ne bir ipek, ne de bir koza elledim. Rasûlullah (s.a.) m terinden daha tatlı ne bir koku, ne de bir misk kokladım.
Buharı der ki: Bize Ahmed İbn Saîd... Berrâ'nm şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.), insanlar arasında yüzü en güzel olanıydı. Ahlâkı da en güzel olandı. Ne açıkça uzun ne de kısaydı. Bu konuda pek çok hadîs vardır. Ebu îsâ et-Tirmizî'nin bu hususta Şemail isimli bir kitabı bulunmaktadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Âişe'nin şöyle dediğim bildirdi: Rasûlullah (s.a.) kendi hizmetçisine hiç bir zaman eliyle vurmadı. Allah yolunda cihâd etmekten başka hiç bir şeye eliyle vurmadı. O ne zaman iki şey arasında muhayyer bırakıldıysa, günâh olmadıkça en kolay olanı severdi. Günâh ise, insanlar arasında en çok o şeyden uzak duranı idi. Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği şeylerin çiğnenmesi dışında kendi nefsi için hiç bir zaman intikam almadı. Binâenaleyh o, Aziz ve Celîl olan Allah için intikam alırdı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Saîd İbn Mansûr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki ben, yalnızca ahlâkın iyisini tamamlamak için gönderildim. Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
«Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin aklından zoru olduğunu.» Ey Muhammed, yakında sen de bileceksin, sana karşı çıkıp seni yalanlayanlar da bilecekler. Senin mi, yoksa onların mı sapık yolda olduklarını. Kamer sûresinde buyurulduğu gibi: «Yarın kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 26) Ve yine Sebe' sûresinde buyurulduğu gibi: «Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.» (Sebe', 24) İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs bu âyete şu anlamı vermiştir: Sen ve onlar kıyamet günü ^ileceksiniz. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, kelimesinin, deli demek olduğunu bildirmiştir. Mücâhid ve başKaları da böyle derler. Katâde ve başkaları ise; şeytâna en çok dost olan, anlamım vermişlerdir. kelimesinin anlamı açıktır. Yani fitneye düşüp hak'tan sapıtan demektir. kavlinde harfinin bulunması fiilin tazminine! delâlet etmesi içindir. Bu takdirde âyetin mânâsı; hangimizin deli olduğunu sen ve onlar bileceklerdir veya sana ve onlara haber verilecektir, şeklinde olur. Allah en iyisini bilendir.
«Muhakkak ki senin Rabbm, kendi yolundan sapanları çok iyi bilir. Ve O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir.» O, iki gruptan hangisinin hidâyete erdiğini bildiği gibi Hak'tan sapıtan grubu da bilir.[1]

İzâhı

İslâm Ahlâkı

İslâm ahlakıyla ilgili olarak büyük âlim İmâm Gazzâlî diyor ki: Allah Teâlâ sevgili peygamberim överek nimetini izhâr ederek şöyle buyuruyor:
«Muhakkak ki sen yüce bir ahlâk üzeresin.»
Hz. Âişe (r.a.) buyurdu: Rasûlullah'ın ahlâkı Kur'ân'm kendisiydi.
Adamın birisi Rasûlullah'a, iyi ahlâk nedir? diye sordu. Rasûlul-lah (s.a.) şu âyeti okudu: Hakkı al, ma'rûfu emret, câhillerden sakın. Sonra Aleyhissalâtü Vesselam buyurdu; seninle sila-i rahm'i kesene gitmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmedeni affetmendir.
Rasûlullah buyurdu: Ben sadece yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim.
Rasûlullah buyurdu: Kıyamet gününde mîzâna konulan en ağır şey, Allah korkusu ve iyi ahlâktır.
Adamın birisi Rasûlullah'ın Ön tarafına geldi ve; ey Allah'ın Ra-sûlü, din nedir? dedi. Rasûlullah; iyi ahlâktır, dedi. Adam sağ tarafına geldi; ya Rasûlullah din nedir? dedi. Rasûlullah; iyi ahlâktır, buyurdu. Sonra öbür tarafından geldi ve; din nedir ya Rasûlullah? dedi. Rasûlullah ona yöneldi ve şöyle buyurdu: Anlamıyor musun, o öfkelenmemektir.
Kötülük nedir ya Rasûlullah? denildiğinde Rasûlullah: Kötü huydur, dedi. Adamın birisi Rasûlullah'a: Bana tavsiyede bulun, dedi. O; nasıl olursan ol, Allah'tan kork, dedi. Adam; daha başka? deyince, Rasûlullah: İnsanlar arasında iyi ahlâkınla tanın, dedi.
Rasûlullah'a; hangi amel daha faziletlidir? denildiğinde: Güzel ahlâk, dedi.
Fudayl diyor ki; Rasûlullah'a; falan kadın geceleri ibâdet ediyor, gündüzleri oruç tutuyor, ama ahlâkı kötüdür. Dili ile komşularına eziyet ediyor, denildiğinde; ondan hayır gelmez, o cehennemliktir, dedi.
Ebu Derdâ diyor ki: Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim: Kıyamet gününde mîzâna ilk konan şey, iyi ahlâk ve cömertliktir.
Rasûlullah buyurdu: Allah îmânı yarattığında; beni takviye et Allah'ım, dedi. Allah da onu iyi huy ve cömertlikle takviye etti. Allah küfrü yarattığında, o da; beni takviye et, deyince, Allah onu cimrilik ve kötü huyla takviye etti.
Rasûlullah buyurdu: Allah, dilediğini kendi nefsi için seçti. Sizin dinize cömertlik ve iyi huyunuzdan başkası yaraşmaz. Dikkat edin ve dininizi bu ikisiyle süsleyin.
Rasûlullah buyurdu: Ahlâkın güzeli, Allah'ın yarattığı hilkat üzere olanıdır.
Ey Allah'ın Rasûlü, mü'minlerin îmân bakımından en faziletlisi hangisidir? denildiğinde; o, ahlaken en güzel olanıdır, dedi.
Rasûlullah buyurdu: Siz, insanları mallarınızla kuşatamazsınız. Güzel yüz göstererek ve iyi huyla onları kuşatınız.
Rasûlullah buyurdu: Kötü hüy amelleri sirkenin balı bozması gibi, bozar.
Cerîr İbn Abdullah'ın, rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Cerîr, sen Allah'ın yarattığı güzel mahlûklarından birisin, ahlâkını da güzelleştir.
Berâ İbn Âzîb diyor ki: Rasûlullah, insanların yüzü ve ahlâkı en güzel olanıydı.

Ebu Saîd el-Hudrî rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) duasında hep şöyle dermiş: Allah'ım, hilkatimi güzelleştirdiğin gibi, ahlâkımı da güzelleştir.
Abdullah İbn Ömer rivayet ediyor: Rasûlullah en çok şöyle dua ederdi: Allah'ım, Senden sıhhat, afiyet ve iyi huy diliyorum.
Ebu Hüreyre rivayet ediyor: Rasûlullah buyurdu: Mü'minin ke-rîmliği dini iledir, şerefi ahlâkı iledir, mürüvveti ise aklı iledir.
Usâme İbn Şüreyk der ki: Araplar Rasûlullah'a; kulun verdiği şeylerin en hayırlısı nedir? diye sordular da, o; iyi huydur, dedi.
Rasûlullah buyurdu: Kıyamet gününde bana en sevimli ve en yakın olanınız güzel huylu olanmızdır.
İbn Abbâs der ki: Rasûlullah şöyle buyurdu: Üç şeyden birisi veya ikisi kimde bulunmazsa, amellerini var saymasın: Allah'a isyandan kendisini alıkoyacak takva, sefaletten alıkoyacak ilim, insanlar arasında iyi geçinecek ahlâk.
Rasûlullah, namazın başlangıcında hep şöyle dua ederdi: Allah'ım, beni huyların en güzeline erdir, çünkü ona Senden başkası erdiremez. Kötü ahlâklarımı sil, çünkü onu Senden başkası silemez.
Enes İbn Mâlik diyor ki: Biz Rasûlullahla birlikte iken bir gün şöyle dediğini işittik: İyi ahlâk; hatâları, güneşin buzu erittiği gibi eritir.
Rasûlullah buyurdu: İyi huylu olmak, insanın mutluluğundandır.
Rasûlullah buyurdu: İyilik, iyi huyluluktur.
Rasûlullah buyurdu: Ey Ebu Zerr, tedbîr gibi akıllılık, ahlâk gibi şereflilik yoktur.
Enes diyor ki: Ümmü Habîbe, Rasûlullah'a şöyle dedi: Bir kadının dünyada iki kocası bulunsa ve ikisi de ölmüş olsa, kadın ölüp cennete girdiğinde hangi kocasının olur9 Rasûlullah; hangisinin ahlâkı güzelse onun olur, buyurdu.
Rasûlullah buyurdu: Kişi iyi ahlâkı ve mertebesinin değeri sayesinde geceleri kâim, gündüzleri sâim olan mü'minin derecesine ulaşabilir. Başka bir rivayette ise sahrâlardaki susuzların derecesine ulaşır.
Abdurrahmân İbn Semure diyor ki: Biz Rasûlullah'm yanında iken o, şöyle dedi: Ben dün gece garib bir rü'yâ gördüm. Ümmetimden bir kişi diz üstü çökmüş, onunla Allah Zülcelâl arasında bir perde vardı. İyi ahlâkı geldi ve onu huzûr-u îzzet'e yüceltti.
Enes diyor ki: Rasûlullah buyurdu ki: Kul, iyi ahlâkı sayesinde ibâdette zayıf olsa da âhiret derecelerinin yücesine ve menzillerinin şereflisine ulaşır.
Rivayet edilir ki; Hz. Ömer (r.a.) izin isteyerek Peygamberin yanına geldi. Onun yanında Kureyş'li kadınlar vardı. Onunla konuşuyor ve yüksek sesle muhavere ediyorlardı. Ömer gelince, örtüye bürünüp çıktılar. Ömer girdiği zaman Rasûlullah gülüyordu. Ömer: Anam, babam sana kurbân olsun, neden gülersin? dedi. Rasûlullah şu kadıncağızlara gülüyorum, benimle birlikte iken örtünmeksizin konuşuyorlardı, senin sesini işitince sustular ve örtündüler, dedi. Hz. Ömer: Ey Allah'ın Ra-sûlü, sen korkulmaya daha çok lâyıksın, dedi, sonra onlara döndü ve şöyle dedi: Ey kendi nefislerinin düşmanları; siz benden korkarsınız da Rasûlullah'tan korkmaz mısınız? Kadınlar: Evet ey Ömer; sen bize Rasûlullah'tan daha çok korkutucusun, dediler. Rasûlullah buyurdu : Ey Hattâb'ın oğlu; nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, şeytân seninle hiçbir zaman karşılaşamaz. Aynı yola girdiğiniz zaman o, yolunu değiştirip senden kaçar.

Rasûlullah buyurdu: Kötü huy affedilmeyen bir günâhtır. Kötü zan ise korkunç bir hatâdır.
Rasûlullah buyurdu: Kul, kötü huyla cehennemin en alt derekesine düşer.
Lokman Hekîm'in oğlu babasına dedi ki: Babacığım, insan için hangi Özellik iyidir? Lokman Hekîm; din, dedi. Oğlu: Şayet iki tane olsa? deyince, Lokman Hekîm; din ve mal, dedi. Oğlu: Şayet üç tane olsa? deyince; din, mal ve haya, dedi. Oğlu: Şayet dört tane olsa? deyince, o; din, mal, haya, iyi huy, dedi. Oğlu: Şayet beş tane olsa? deyince, o; din, mal, haya, iyi huy ve cömertlik, dedi. Oğlu: Şayet altı tane olsa? deyince, Lokman Hekîm: Oğlum, kim bu beş hasleti elde ederse; o, Allah'ın dostu olur. Şeytândan uzaklaşır, dedi.
Hasan dedi: Kim kötü huylu olursa, kendi nefsine azâb eder.
Enes İbn Mâlik dedi: Kişi, iyi huyu ile ibâdet etmeden cennetin en yüce derecesine ulaşabilir, kötü huyu ile de, ibâdet ettiği halde cehennemin dibine düşebilir.
Yahya İbn Muâz er-Râzî dedi: İyi huylar rızkı arttırır.
Vehb İbn Münebbih dedi: Kötü huy, kırılmış testi parçalarına benzer. Ne yapışır, ne de tekrar çamur olur.
Fadl İbn İyâz dedi: İyi huylu bir fâcirin bana arkadaşlık etmesi, kötü huylu bir âbidin arkadaşlık etmesinden iyidir.
Abdullah îbn Mübarek, bir yolculuğu esnasında kötü huylu bir kişi ile arkadaş oldu. Abdullah onun kötü huyuna tahammül ediyor ve idare ediyordu. Adam ayrılınca ağladı. Neden ağlıyorsun? denildiğinde; ona acıdığımdan, dedi. Çünkü o, benden ayrıldı ama kötü huyu ondan ayrılmadı, diye ekledi.
Cüneyd el-Bağdâdî dedi: Dört şey ameli az da olsa kulu derecelerin en yücesine yükseltir: İlim, tevazu, cömertlik ve iyi huy. İyi huy îmânın kemâlidir.
Kettânî dedi: Tasavvuf demek; iyi huy demektir. Kimin huyunun güzelliği fazla olursa, tasavvufta derecesi daha da artar.
Hz. Ömer dedi: İnsanlar arasında güzel ahlâk ile hareket edin.
Yahya İbn Muâz er-Uâzî dedi: Kötü huy; o kadar fenadır ki, birlikte sevâbların çokluğu fayda vermez. Güzel huy; o kadar iyidir ki, birlikte günâhların çokluğu zarar vermez.
İbn Abbâs'a; kerem nedir? diye sordular. O, şöyle dedi: Kerem Allah'ın kitabında belirttiği gibi takvaca üstün olmaktır. Şeref nedir? denildiğinde: Ahlâkı iyi olanınız şerefi yüce olanınızdır, dedi.
İbn Abbâs: Her binanın bir temeli vardır. İslâm'ın temeli de ahlâktır, dedi.
Atâ: Kim yücelmişse güzel huyu ile yücelmiştir. Hiç kimse güzel ahlâkın kemâline ulaşamamıştır. Habîb-i Kibriya müstesna. Allah'a en makbul olan huy, güzel ahlâkla Rasûlünün yolunda gidenlerin huyudur, dedi.

İyi ve Kötü Huyların Hakikati

İyi bil ki; geçmişler iyi huylar mevzuunda birçok şeyler söylemişler, onun nelerden ibaret olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Fakat mevzuu bütün husûsiyetleriyle genişliğine ve derinliğine inceleyenler pek azdır. Ancak bunlardan bir kısmı, iyi ahlâkın bazı bölümlerini izah etmişler, kendi düşüncelerine göre incelememişlerdir. Ama iyi ahlâk neden ibarettir? Sınırları nedir? İyi ahlâklı bir mü'min nasıl

olmalıdır? gibi mevzularda susturucu cevâblar, izahlar yapmamışlardır. Meselâ Hasan: İyi ahlâk; güzel yüzlülük, cömertlik, cemiyeti rahatsız eden şeyleri yok etmektir, demiştir.
İmâm Vâsıtî: İyi ahlâk; cemiyeti rahatsız etmemek, her şeyi hoş karşılamaktır, demiştir.
Bazı kişiler: İyi ahlâk; insanlara yakın olmak, onların arasındaki şeylere uzak olmaktır. Vâsıtî diğer bir defasında: İyi ahlâk; sevinçli ve neş'eli anlarda da herkesi hoşnûd etmektir, demiştir.
Ebu Osman: İyi ahlâk; Allah'ın rızâsını kazanmaktır, der.
Sehl et-Tüsterî'ye soruldu: İyi ahlâk nedir? Sehl: İyi ahlâkın en aşağı derecesi, herkesi hoş karşılamak, zâlimlere merhamet ve hürmet etmeyip onlar için Allah Teâlâ'dan hidâyet dilemektir, diye karşılık verdi. Başka bir seferinde: Rızık, mal ve mülk için hakkı inkâr etmemek, söz verince sadâkat göstermek, Allah rızâsı için çalışmaktır, demiştir.
İmâm AH: İyi ahlâk; üç şeyden ibarettir. Haramdan sakınmak, her şeyin helâlini aramak, aile ferdlerine iyi muamele etmektir, der.
Hüseyn İbn Mansûr: İyi ahlâk; hakikati gördükten sonra onu tatbikte başkasının eziyyetinin sana te'sîr etmemesidir, der.
İşte bu ve benzeri sözler, iyi ahlâkın ne olduğunu açıklamak için söylenmiş sözlerdir. Her birisi altın kıymetindedir. Fakat bunlar iyi huyların mâhiyyetini, hakikatim açıklamaktan uzaktırlar. Bu sözler ancak iyi ahlâkın bölümlerinin bazı dallarını izah etmek için söylenmiş hikmetli sözlerdir.
Bu konunun özünü, hakikatini açıklamak bu konu hakkındaki sözleri serdetmekten bizce daha faydalıdır.
İyi ahlâk konusunda fikrimiz şudur: Hulk (Ahlâk) ve Halk (Yaratılış) toplum tarafından kullanılan, lafzı birbirine yakın iki kelimedir. Halk konuşurken ekseriyetle; halk ve hulku güzel insan derler. Yani halk (yaratılışı) hulk ise (ahlâkı) güzel demektir.
İnsan; basar sahibi olan bir bedenle, basiret sahibi olan bir rûh ve nefsten ibarettir. Bunların her birisinin de iyi ve kötü yönleri, şekilleri, yapıları vardır. Basireti olan rûh ve nefis, basarı olan bedenden daha üstündür. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de insanı basirete izafe ederek, basirete yüksek kıymet veriyor. «Ben insanı balçıktan yarattım. Hilkati güzel olunca ona ruhumdan üfledim, melekler oha secde etti.» diyor. Bundan da anlaşılıyor ki beden toprağa mensûbtur.
Ahlâk: Nefsin (ruhun) durumu ve şekil alması, ma'neviyâtm hareketlerde hâkim olması, iyi fiillerin ve düşüncelerin, zorlanmadan sudur etmesidir.
Ahlâkın şekli ve sureti, hasletlerin insanda teşekkül edişine göre tesbît edilir. Meselâ insandan sudur eden fiiller eğer akla, mantığa, şeriata uygun, herhangi bir zorlamadan mütevellid değilse; o haslete «iyi huy, güzel ahlâk» adı verilir. Sudur eden fiil çirkin, şeriata muhalif olup herhangi bir zorlamanın neticesi değil ise o haslete «kötü huy,» adı verilir.
Ahlâk; fiillerin insanda teşekkül edişine göre tesbît edilir dedik. Zîrâ herhangi bir sebepten dolayı, pek nâdir olarak fakır fukaraya sadaka veren kimseye —cömertlik hasleti ruhunda teşekkül etmeden— cömerd, sahî, hayırsever, diyemeyiz.

Herhangi bir zorlamanın neticesi ve yapmacık değilse, dedik. Zîrâ fakır fukaraya sadaka veren, yahut kızınca susmayı ve kendini yenmeyi, herhangi bir zorlama ve tekellüften sonra yapabilen kimseye cömerd, hayırsever, yumuşak huylu kimse diyemeyiz. Zîrâ bu çeşit hareketler içten gelerek yapılmış hareket sayılmaz.
Nefsin kusurlarını görmeyen birçok câhil kişiler azıcık bir riyâzat-tan (nefsi terbiye) sonra bazı küçük günâhları terk edince, iyi ahlâkı elde ettiklerini sanıp kendilerine muttaki süsü, verirler. İyi ahlâkı ve kötü ahlâkı nedenleriyle birlikte açıklayıp izah etmek gerekir:
İyi huy; mutlak îmân, kötü huy ise mutlak nifaktır. Zira Allah Te-_ âlâ irfan kaynağı Kur'ân-ı Azîm'de mü'minlerin sıfatını açıklarken îmân ve nifakın iyi ve kötü huylardan başka bir şey olmadığını bildiriyor ve şöyle buyuruyor:
«Mü'minler, gerçekten felah bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşu1 içindedirler. Ki onlar; boş sözlerden yüz çevirirler. Ki onlar; zekâtlarını verirler. Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır. Ki onlar; emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler. Ki onlar; namazlarını korurlar. İşte onlar, vâris olanlardır. Onlar ki; Fir-devs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalıcıdırlar.» (Mü'minûn, 1-11).
«Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarına tevekkül ederler. Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. İşte onlar; inanmışların kendileridir. Onlara Rablarının katından dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.» (Enfâl, 2-4).
«Rahmân'm kullan onlardır ki; yeryüzünde mütevazı' olarak yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman; selâm, derler. Onlar ki: Rabları için secdeye vararak ve kıyama durarak gecelerler. Ve onlar ki; Rabbımız, bizden cehennem azabını uzaklaştır. Doğrusu cehennemin azabı sürekli ve acıdır, derler. Muhakkak o, ne kötü bir karargâh ve konaklama yeridir. Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne israf ederler, ne de cimrilik. İkisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa cezaya çarpılır. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır. Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafur ve Rahim olandır. Kim de tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbesi kabul edilmiş olarak döner. Onlar ki; yalan yere şehâdet etmezler. Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler. Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar. Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, bizi müttakîlere imâm yap, derler. İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar. Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır. De ki: Duanız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azâb yakanızı bırakmayacaktır.» (Furkân, 63-77).
Kendi durumunu öğrenmek isteyen kimseye Ölçü olarak yukarıdaki âyet-i kerîme'ter yeter. Bu âyet-i kerîmelerde zikredilen ahlâkın bütünüyle bir kişide

bulunması; iyi huyluluğa, hiç birisinin bulunmaması da; kötü huyluluğa işarettir. Bir kısmının bulunup bir kısmının bulunmaması ise biraz iyi, biraz da kötü huyların bulunduğuna işarettir. Bu durumda olan kimse; iyi huylarını korumalı, bulunmayanları da elde etmeye çalışmalıdır.
Allah'ın Rasûlü, mü'min kimselerin vasfını birçok hadîs-i şeriflerinde açıklamıştır ki bu özellikler, iyi ahlâkın esâsı sayılır:
Mü'min; kendisi için sevdiğini, îmân kardeşi için de seven kişidir.
Allah ve Rasûlüne inananlar, komşularına ikram etsinler.
Allah ve Rasûlüne inananlar, müsâfirlerine ikram etsinler.
Allah ve Rasûlüne inananlar; ya hayırlı söz söylesinler yahut sus-şunlar.
Diğer hadîs-i şeriflerde de mü'minlerin özelliklerinin iyi huy olduğunu belirterek buyuruyor ki:
Mü'minlerin imân bakımından en yükseği, huyları en güzel olanlarıdır.
Siz bir mü'mini susan, vakarlı bir halde görürseniz; o kimseye yaklaşınız, onunla sohbet ediniz. Zîrâ ondan hikmet sudur eder.
İyiliği ile sevinip, kötülüğü ile üzülen kimse mü'minin kendisidir.
Bir mü'minin îmân kardeşine eziyet verecek, üzecek bir gözle bakması haramdır.
Müslümanın müslümanı korkutması haramdır. Beraber sohbet ederek oturan iki müslüman Allah'ın emânetindedir. Onların hiç birisine diğerini tiksindirecek, üzecek hareket yakışmaz.
Velîler iyi ahlâkın alâmetlerini şöyle sıralamışlardır:
Çok haya, hemcinslerine az eza, çok ıslâhçılık, doğru dil, az ve Öz söz, çok çalışmak, amel-i sâlih, az zillet, az israf, herkese iyi muamele, akraba ve dostları ziyaret (sıla-i rahm) vekâr, belâlara sabır, nimetlere şükür, Allah'ın verdiği şeylere rızâ, hilm, herkese karşı yumuşak davranmak, (rıfk), iffet, kimsesizlere karşı şefkat, küfretmemek, la'net okumamak, nemime, gıybet, acelecilik, kin, hased, cimrilik etmemek, güler yüzlü, temiz sözlü olmak. Allah için sevip Allah için buğzetmek, Allah için rızâ, (gazab îcâbediyorsa) Allah için gazablanmak, iyi ahlâk işte bunlardır.
Rasûlullah'a sordular: Mü'min ve münâfıkın alâmeti nedir? Cevâb verdi: Mü'min; namaz, oruç ve diğer ibâdetler için ihtimam gösterendir. Münafık, hayvanlar gibi yemek içmek için ihtimam gösterendir.
Hâtem el-Esamm dedi ki: Mü'min, tefekkür ve ibretle meşgul olur. Münafık; hırs ve amelle meşgul olur. Mü'min; Allah'tan başka kimseden yardım istemez. Münafık; Allah'tan başka herkesten yardım ister. Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min Allah'tan başka kimseden korkmaz, dini uğruna malını ve canını verir. Münafık; malı uğrunda dinini verir. Mü'min; iyilik yapar, yine de ağlar. Münafık ise kötülük yapar yine de güler. Mü'min; vahdeti, halveti, yalnızlığı sever. Münafık; karışıklığı, bozgunculuğu sever. Mü'min; etrafına îmân tohumunu eker, cemiyette fesâd çıkarmaktan korkar. Münafık; îmân tohumlarını ezer, fe-sâd çıkarmayı sever. Mü'min; iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, sulhu te'mîn için siyâset yapar. Münafık; kötülüğü emreder, iyiliği nehyeder. Riyaseti elde etmek için fesâd çıkarır.
İyi huyda en başarılı imtihan eziyetlere sabır, cefâlara tahammül etmektir. Kim başkalarının kötü huylarından bahsederse; (münafık ve mülhidler müstesna) ona,

kendisinin kötü huylu olduğunu hatırlatın. Zîrâ iyi huyluluk, eziyete tahammül etmektir.
Rivayete göre Hz. Peygamber bir gün Enes'le birlikte gezerken arkadan bir bedevi geldi, Peygamberimizi şiddetle sarstı. (Hz. Peygamberin üzerinde Necrân malı yünlü, kıllı hırka vardı) Enes îbn Mâlik diyor ki: Adam o kadar sarstı ki, hırkanın kılları Peygamberin boynunu kızarttı. Bedevi Hz. Peygambere: Yanındaki Allah malından bir mikdâr da bana ver, dedi. Hz. Peygamber güldü ve ona bir mikdâr mal verilmesini emretti.
Bi'setin başlangıcında Hicret'ten önce Kureyş'liler peygamberimizi sıkıştırıp ona bir insana yakışmayan eziyetleri reva görünce, Rasûlul-lah: Allah'ım, kavmimi affet, onlar bilmediklerinden bana eziyet ediyorlar, demişti.
Uhud savaşında müşrikler dişini kırdılar. O; Allah'ım, onları sen hidâyete erdir, onlar bilmiyorlar, deyince: «Muhakkak ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin» âyeti nazil oldu. Evet, kâinatın büyüğü, ahlâkın zirvesi, büyük önder böyle hareket eder, böyle yaşardı.
Rivayet olunur ki, İbrâhîm İbn Edhem çölde gezerken bir zabitle karşılaştı. Zabit ona: Sen köle misin? diye sordu. İbrâhîm: Evet ben köleyim; dedi. Zabit: Ma'mûreniz (oturduğunuz yer) neredir? dedi. İbrâhîm; kabristanı gösterdi. Zabit: Ben ma'mûr olan bir yer istiyorum, dedi. İbrâhîm: Evet, ben de ma'mûre kabirdir, diyorum, dedi. Zabit İbrahim'in bu sözüne kızdı başına sopa ile vurup yardı, aldı şehre götürdü. Zabit arkadaşlarına durumu anlatınca, arkadaşları ona; kim olduğunu biliyor musun? dediler. Zabit; hayır, dedi. Arkadaşları: O, İbrâhîm İbn Edhem, dediler. Zabit hemen atından indi, İbrahim'in eline ayağına sarılmaya başladı. Özür diledi. Orada bulunanlar İbrahim'e : Neden köleyim dedin? diye sorduklarında; İbrâhîm: O, bana sen kimin kölesisin? demedi. Köle misin? dedi. Ben de; evet köleyim, dedim. Çünkü Allah'ın kulu ve kölesiyim. Benim başımı yarınca Allah'tan onu affetmesini diledim, dedi. Oradakiler: Nasıl sana zulmedenin affını istiyorsun? dediler. îbrâhîm: Ben biliyorum ki, onun bana yaptığı eziyetten dolayı Allah'ın huzurunda mükâfat göreceğim. Kendisinin yüzünden kâr ettiğim kimseye zarar gelmesini hiç ister miyim? dedi.
Adamın birisi Ebu Osman'ı denemek için yanına çağırdı. Ebu Osman gelince, sana ihtiyâcım kalmadı git, dedi. Ebu Osman gitti. Az sonra tekrar çağırdı, yine ihtiyâcım yok git, dedi. Birkaç defa böyle tekrarladı. Fakat Ebu Osman hiç kızmadan gelip gitti. Nihayet adam şeyhin eline ve ayağına düştü. Kusura bakmayın, sizi denemek için yapıyordum. Ne güzel huyunuz varmış ya şeyh, dedi. Şeyh: Bende gördüğün huy, köpeklerin huyudur. Onları çağırırsan gelir, kovarsan gider, dedi.
Ebu Osman bir sokaktan geçerken, üstüne kül serptiler. Ebu Osman atından indi, üstünü silkti, temiz bir yerde secde ve şükür etti, kül dökenlere hiç bir şey söylemedi. Kendisine: Kül serpenlere niçin kızmadın? diyenlere: Ateşe müstehak olan kimse, kül ile kurtulursa, kurtaranlara kızar mı, yoksa hürmet mi eder? dedi.
Mûsâ er-Rızâ'nın oğlu Ali'nin —annesi siyahi olduğundan esmer birisiydi— evine yakın bir yerde hamam vardı. Hamama gitmek istediğinde hamamı kiralar, tek başına giderdi. Bir gün yine yalnız başına hamamda yıkanırken, hamamcı kapıyı çekip gitti. Köylünün biri hamama geldi. Ali'yi içerde yalnız görünce hamamın

hizmetçilerinden birisi sandı ve Ali'ye: Gel beni kesele, dedi. Ali İbn Mûsâ kalkıp adamı keseledi. Başına su döktü. Hamamcı gelip köylünün durumunu görünce şaşıp korkusundan kaçtı. Ali İbn Mûsâ hamamdan çıkınca; hamamcı nerede? diye sordu. Oradakiler; sizden korktu ve gitti, dediler. Ali: Korkulacak ne var? Asıl suç hamamı siyahı köleye teslim etmektir, dedi.
Ebu Abdullah el-Hayyât, terzi dükkânında dikiş dikerdi. Mecûsî bir müşterisi vardı. Abdullah'a diktirdiği eşyayı alır, karşılığında kalb para verirdi. Abdullah da hiç seslenmeden alır, öbür tarafına atardı. Bir gün Abdullah çarşıya eşya satın almaya gidince, mecûsî yine geldi. Abdullah'ın çırağından eşyayı alıp kalb parayı verdi. Çırak, paranın kalb olduğunu görünce eşyayı vermedi. Bir müddet sonra Abdullah geldi ve meseleyi ona anlattılar. Abdullah: Verseydiniz adama eşyayı, ben onun verdiği paranın kalb olduğunu çoktan beri biliyordum, fakat mecûsîye İslâm'ın kudsiyyetini, müslümanların hoşgörüsünü kabul ettirmek için seslenmiyordum, dedi.
Yûsuf İbn Esbât dedi: İyi ahlâkın alâmeti on şeydir: Yalan söylememek, varlıklara karşı insaflı davranmak, başkasının düşmesini istememek, kendisine karşı yapılan fenalıkları hoş görmek, Özrü kabul etmek, eziyetlere tahammül etmek, nefsin mel'anetini terketmek, kendi şahsî kusurlarını görüp başkasının ayıplarını araştırmamak, küçüklere ve büyüklere karşı güzel söz söylemek.
Kays oğlu Ahnef'e: Sen hilmi kimden öğrendin? diye soruldu. Ah-nef: Kays İbn Âsını'dan öğrendim, dedi. Onun hilmi nasıldı? denilince;
Ahnef anlattı: O (Kays.İbn Âsim) evinde oturuyordu, kölesi şişte pişirdiği kebabı eline almış getiriyordu. Şiş elinden düştü. Âsim'ın çocuğuna değdi, çocuk öldü. Köle dehşetle korkmaya başladı. Âsim: Korkma sen Allah rızâsı için hürsün, dedi.
Üveys el-Karânî'yi çocuklar görünce peşine düşer taşlarlardı. Üveys; Kardeşlerim, muhakkak atmanız gerekiyorsa az atın, ayaklarımı kanatmayın, abdestim bozulursa namazımı kılamam, derdi.
Ahnef İbn Kays'a adamın birisi sövdü. Ahnef cevab vermedi. Adam Ahnef in peşini ta'kîb etti. Bir müddet sonra Ahnef arkasını döndü ve adama: Başka söyleyeceğin bir şey var mı? Sonra mahallenin gençleri seni görürlerse döverler, dedi.
Hz. Ali kölesini çağırdı. Köle gelmedi, tekrar çağırdı yine gelmedi, Ali kölenin yanına vardı. Sesimi duymuyor musun? dedi. Köle: Duyuyorum, dedi. Ali: Peki neden cevab vermedin? deyince, köle: Sonumun ne olacağını biliyordum da ondan cevab vermedim, dedi. Hz. Ali: Git, Allah rızâsı için hürsün, dedi.
Bir kadın Mâlik İbn Dinar'a; ey riyakâr, diye hitâb etti, Mâlik1 ona: Ey falan, sen burada unutulan adımı söyledin, dedi.
Yahya İbn Ziyâd el-Hârisî'nin kötü huylu bir kölesi vardı. Ona bakıp iyi ahlâkı öğreniyorum, derdi.
İş,te bu zâtlar hikmetin yüksek mertebesine ulaşıp nefislerini mü'-minlere karşı horlayıp İslâmî ahlâkın örneğidirler. Hased, kin, hile ve kötülükten içlerim temizlemişler, nihayet iyi huyluluğun zirvesi mesabesinde olan rızâ meyvesi kalblerinde filizlenmiştir. Allah'ın yaratmış olduğu şeyleri kötü görüp rızâ göstermemek, kötü huyluluğun en son mertebesidir.

Bu saydığımız kişilerde iyi huyluluğun alâmetleri apaçık görülmektedir. Bu alâmetler kendisinde bulunmayan kişiler iyi huyluluk gösterisinde bulunup mağrurlanmasınlar. Bilakis hiç durmadan nefsi terbiye etmekle meşgul olup iyi huylan elde etmeye çalışsınlar. O öyle yüce bir şeydir ki Allah'ın sevgili kullanyla sâdıklardan başka kimse o mertebeye ulaşamaz.
Bil ki: Bazı sapık fikirli kimseler ahlâkı güzelleştirmek, gönlü temizlemek için riyâzat ve mücâhedeye dayanmadıklarından bu yoksunluğu, takatsizliği, kusuru kabullenmek istemeyip ahlâkın değişmesinin imkânsız olduğunu söylemek isterler. Çünkü insan tabiatı değişmezmiş, ilk yaratıldığı gibi olurmuş. Delil olarak da şunları gösterirler:
Hulk; iç görünüşün dışarda tezahür etmesidir. Dış yaratılışın de-ğişmosi asîâ mümkün olmayacağı gibi, huyun değişmesi de mümkün olmaz. Kısa boylu kimse ne kadar çalışsa boyunu uzatamaz, uzun boylukısaltamaz. Çirkin yaratılan kişi ne kadar boyansa gerçekten güzel olmaz.
Bir de onlar şunu iddia ediyorlar; iyi huy, şehvet ve gazabı kamçılamakla elde edilir. Halbuki biz, uzun tecrübelerden sonra şehvetin de insan mizacının, tabiatının zarurî îcâb ve arzularından olduğunu biliyoruz. Ne kadar çalışırsa çalışsın insanoğlunun şehevî duygularını söküp atmak imkânsızdır. Bu sebeble bu mevzuda çalışmak boş yere zaman geçirmekten başka bir şey değildir. Matlûb olan, kalbin geçici haz ve isteklere iltifatını kesmektir. Böyle bir şey ise muhaldir.
Biz bu fikirde olanlara karşı diyoruz ki: Eğer huyların değişmesi mümkün olmasaydı va'z ve nasîhatlar boşa gider, hiç bir fayda sağlamazdı. Rasûlullah ta; Ahlâkınızı güzelleştirin, demezdi. Hayvanların dahi huylarının değişmesi mümkün olmaz mı? Şahin kuşu evcilleştiriliyor, köpekler ehlîleştirilip av vâsıtası olarak kullanılıyor, atlar sert başlılıktan uysallığa çevriliyor. Bütün bunların huylarını değiştirmek mümkün oluyor da neden en güzel biçimde yaratılan, eşref-i mahlûkât olan insanların huylarını değiştirmek mümkün olmuyor?
Konunun tamamıyla açıklanıp hakîkatların üzerinden perdelerin kalkmasını istiyorsanız izaha dikkat ediniz: Diyebiliriz ki: Varlıklar; insanoğlunu bildiği, bilmediği, gözüyle gördüğü, görmediği yerler, gökler, hattâ insan vücûdunun içi ve dışı, hayvan nevileri tümüyle iki kısma ayrılır:
1) Kâmil ve olgun olarak meydana gelip te sonra kemâlini yitirenler, yani tam olup da eksilenler.
2) Nakıs ve yarım olarak yaratılmış olup da şartlar müsâid olunca olgunlaşması mümkün olanlar.
Şartlar da bazan seçmeye bağlıdır. Meselâ: Hurma çekirdeği ne hurmadır, ne de elmadır. Yalnız o, o şekilde yaratılmıştır ki; eğer bakılıp yetiştirilir, terbiye edilirse hurma olabilir. Ama hiç bir zaman elma olmaz. Hurma çekirdeği yetişme tarzına uygun olarak bazı değişiklikleri kabul edip, bazısını kabul etmediği gibi, insan tabiatı da birtakım şehevî duyguları normal kabul eder, diğer bir takımını da kabul etmez.
Biz, şehvet ve gazab duygusunu tümüyle kesmek, yok etmek, hiç bir te'sîrini bırakmamak istersek; dünya gelse buna asla gücümüz yetmez. Fakat mücâhede ve riyâzat ile, aşırılıklarını kamçılamaya gücümüz yeter. Zâten bize emredilen bu kadarıdır. Kurtuluşumuzun, Allah'a vâsıl olmamızın da îcâbettirdiği mikdâr budur.

Evet insan cibilliyeti (yaratılışı, tabiatı) çeşitlidir. Bazısı çabuk kabul eder, bazısı geç kabul eder. Bu ihtilâfın iki sebebi vardır:
a) İnsan tabiatının kökeninde nıevcûd olan şehevî gücün varlığı ve bunun varoluş süresinin uzamasıdır. Gerçekten şehvet, gazab, kibir kuvveti insanda vardır. Fakat bunlardan en zor değişeni şehvet kuvvetidir. Zîrâ ilk teşekkül eden duygu odur. Çocuğun ilk doğduğu zaman fıtratında şehvet gücü yaratılmıştır. Ancak yedi yaşından sonra ga-zab duygusu, daha sonra temyiz (iyi ile kötüyü ayırd etme) gücü yaratılır.
b) İnsanlar yaradılışları icâbı, çok amel işlemek isterler ve bu amellerini çevrelerindekilerin görüp hayranlık duymasını, herkesin kendisine hüsn-ü teveccüh göstermesini arzu ederler. Ve bu sebeble çok çalışarak amellerini artırırlar. Bu konuda insanları dört gruba ayırabiliriz:
1- İyi ile kötüyü, hak ile bâtılı temyiz (ayırd etme) gücüne sâ-hib olmayan gafil kişiler. Bunlar ilk doğdukları gibi bütün i'tikâdlardan yoksun kimselerdir. Bu tip kimseleri tedâvî etmek oldukça kolaydır. Bir muallim, mürşid, içten gelen gizli bir itici kuvvete ihtiyâçları vardır. Kısa zamanda huylarını değiştirebilirler.
2- Çirkin fiillerin çirkin olduğunu bilip amel-i sâlih işlemeye alışmadığından, iyi fiileri i'tiyâd haline getirmediğinden kötü amelleri kendisine hoş görünen tipler. Bunlar yaptıkları şeylerin fena olduğunu bilirler. Burada durum öncekinden biraz daha zordur. Zîrâ yük daha fazlalaşmıştır. Önce fenalığa, çirkin amellere karşı mevcûd olan isteklerini yok etmek, fena huylan söküp atmak, sonra da iyi amellerin, güzel huyların tohumunu ekmek gerektir. Vazife her ne kadar zor da olsa islâh etmek'mümkündür. Biraz çaba, emek ve dikkatli çalışma ile her şey halledilebilir.
3- Fena amellerin, kötü huyların iyi ve yapılması gereken fiiller olduğuna inanan sapıklar. Bu kişilerin tedavileri gayet zordur. Başarı nâdir olur. Islâh edildikleri ender görülür. Çünkü sapıklık sebeble-ri fazladır. Hastalık üstüste binmiştir.
4- Yanlış fikirler ve kötü amellerle terbiye edilmiş olmakla beraber, fazileti çok kötülük işlemekte, nefisleri helak etmekte görüp kötülüklere özenerek yaptığı fenalıklarla iftihar eden, onu büyüklük olarak kabul eden kimseler. Bu tiplerin tedavisi ise zordur. Buna benzer çok güzel bir söz vardır. İhtiyarlan terbiye etmek; zahmet, gençleri terbiye etmek; azâbdır. Anlattığımız bu dört tür kimselerden birincisine; yalnız câhil, ikincisine; hem câhil, hem sapık, üçüncüsüne; câhil, sapık, fâsık, dördüncüsüne; câhil, sapık, fâsık ve şirretli kimse denir.
Asıl konuya dönelim: İnsanoğlu sağ oldukça şehvet, gazab, dünya sevgisi ve diğer huyları değiştirmek mümkün değildir, sözü doğrudan doğruya boş yere söylenmiş mugalatadan ibarettir.
Bir kısım zavallılar, mücâhede ve riyâzattan maksad; bütün bu duyguları insanoğlunun bünyesinden tamâmıyle silmek, yok etmek olduğu zehabına kapılmışlardır. Ne yazık ki bunlar, insan fıtratının zorunlu olarak şehvete ihtiyâcı olduğunu, onun da faydalı yönlerinin bulunduğunu bilmiyorlar. Yemek arzusu kökünden yok edilse, insanlar helak olur. Evlenme arzusu cima' isteği kesilse; insan nesli tükenir. Gazab duygusu olmasa, insanoğlu kendisini helak edici şeylere karşı koruyamaz, yok ol,ur. Şehvetin aslı insanda bulunduğu müddetçe muhakkak ki şehevî duygulan kımıldatan mal sevgisi de bulunacaktır. Bizim gayemiz bu

duyguların tümünü kökünden silip atmak değil, ifrat ile tefritin orta noktası olan i'tidâli elde etmektir.
Gazab duygusunun i'tidâl noktası; hamiyyet sahibi olabilmektir. Hamiyyet; ne aşırı derecede tehevvür, ne de korkaklıktır. Hepsinin i'tidâl noktası kendi nefsine gâlib gelip bütün gücüyle aklın emrine bağlanmaktır. Allah Teâlâ mü'minler için «Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında şefkatli') ta'bîrini kullanmaktadır.[2]

8 — Öyleyse sen yalanlayanlara uyma.
9 — Onlar isterler ki; sen yumuşak davranasm da, kendileri de yumuşaklık göstersinler.
10 — Sen; yemîn edip duran, izzet-i nefsi bulunmayana uyma.
11 — Dâima ayıplayan ve laf getirip götürene,
12 — Durmadan hayra engel olana, haddi aşana, çok günahkâra,
13 — Kaba, haşin ve bunlardan başka da kulağı kesik olana,
14 — Mal ve oğullar sahibi olmuş diye,
15 — Âyetlerimiz ona okunduğu zaman; öncekilerin masalları, der.
İ6 — Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.

Kulağı Kesikler

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Biz sana nimet verdiğimize, - dosdoğru bir şeriat ve yüce bir ahlâk lütfettiğimize göre «Sen yalanlayanlara uyma.»
«Onlar isterler ki; sen yumuşak davranasm da, kendileri de yumuşaklık göstersinler.» İbn Abbâs bu âyete şu mânâyı vermiştir: Sen onlara ruhsat veresin de, onlar da sana ruhsat versinler isterler. Mücâhid ise şu mânâyı verir: Sen üzerinde bulunduğun hakkı terkedesin de onların ilâhlarına dayanasın isterler.
«Sen; yemm edip duran, izzet-i nefsi bulunmayana uyma.» Çünkü yalancı, güçsüzlüğü ve küçüklüğü nedeniyle Allah'ın adına tekrarlayıp durduğu yalan yemînleriyle ve yersiz yere kullandığı Allah adıyla kendini korumak ister. İbn Abbâs der ki: kelimesi yalancı demektir. Mücâhid ise bunun kalbi zayıf demek olduğunu bildirir. Ha-san: Her yemîn edip duran kişi güçsüz, zayıf, ezilmiş olup büyüklenmek isteyendir, der.
«Dâima ayıplayan ve laf getirip götürene.» kelimesinin gıybet etme olduğunu İbn Abbâs ve Katâde söylerler. Lâf getirip götüren kişi, insanların arasını bozmak üzere sözü eğip büküp burdan oraya, ordan buraya gidip gelen kişidir. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde yer aldığına göre; Mücâhid, Tâvûs kanalıyla ibn Abbâs'm şöyle dediğini bildirir: Rasûlullah (s.a.) iki kabre rastgeldi ve dedi ki: Doğrusu bu iki kabrin sahibi azâblandırılmaktadırlar. Büyük bir şeyden dolayı da azâb ediliyor değiller. Onlardan birisi idrar ederken kendini korumazdı. Diğeri ise lâf götürüp getirirdi. Bu hadîsi diğer hadîs imâm-ları kitaplarında Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hemmâm'dan nakletti ki; Huzeyfe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ın; lâf götürüp getiren kişi cennete girmez, dediğini işittim. îbn Mâce dışında hadis imamları bû hadîsi muhtelif yollarla Hemmâm'dan naklederler. Abdürrezzâk da bize

Hemmâm'dan nakleder ki; Huzeyfe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) in; cennete nemime yapan (lâf götürüp getiren) kişi girmez, buyurduğunu işittim.
Yahya İbn Saîd... Hemmâm İbn Hâris'ten nakletti ki; adamın birisi Huzeyfe'ye rastgelrniş. O kişinin devlet yöneticilerine söz götürdüğü söylenince Huzeyfe demiş ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini işittim: —yahut da Rasûlullah (s.a.)ı şöyle derken işittim— Lâf götürüp getiren kişi cennete girmez. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim... Ebu Vâil'den nakletti ki; Huzeyfe'ye bir adamın söz getirip götürdüğü haberi ulaşınca şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın; laf götürüp getiren cennete girmez, buyurduğunu işittim.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Yezîd kızı Es-mâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, size en iyilerinizi haber vereyim mi? Orada bulunanlar; evet ey Allah'ın Rasû-lü, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: En iyileriniz kendileri görüldüğü zaman Allah Azze ve Celle'nin adı anılan kimselerdir (yanlarında devamlı Allah'ın zikri yapılan kimselerdir). Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Size en kötülerinizi de haber vereyim mi? Bunlar, lâf götürüp getirenler, dostların arasını bozanlar ve iyilere kötü şeyler isnâd edenlerdir. İbn Mâce de bu hadîsi Süveyd İbn Saîd kanalıyla... Hüseyin'den nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Abdurrahmân İbn Ğanm'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ona şöyle demiş: Allah'ın en hayırlı kulları, görüldükleri zaman Allah'ın adı anılan kullarıdır. Allah'ın en kötü kulları da lâf götürüp getiren, dostların arasını açan, iyilere karşı gelip, direnenlerdir.
«Durmadan hayra engel olana, haddi aşana, çok günahkâra,.> Kendi lehine ve aleyhine olan iyilikleri engelleyen kimselere. Allah'ın helâl kıldıklarına uzanmakta ileri gidip meşru' hududu aşanlara ve yasaklara uzanıp harama koşan günahkârlara. «Kaba, haşîn ve bunlardan başka da kulağı kesik olana.» t, JaJI) kelimesi; malı çok toplayıp kimseye vermeyen, katı, haşin ve kaûa kimsedir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdurrahmân... Harise İbn Vehb'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bakın, ben size cennet ehlini haber vereyim mi? Onlar, zayıf ve güçsüz düşmüşlerdir. Allah'a yemin etse Allah onu iyileştirir. Bakın, size cehennem eh-lini haber vereyim mi? Onlar kaba ve haşîn davranan kişilerdir. Kibirli ve katıdırlar. Kendilerinin yanında bir şey bulunmadığı halde böbürlenirler. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde ve öteki hadîs imamları da kitablannda tahrîc etmişlerdir. Ancak Ebu Dâvûd, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be kanalıyla... Harise İbn Vehb'den bu hadîsi rivayet etmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)m katında cehennem ehli anıldığında, o şöyle buyurmuş: Toplayıp da kimseye vermeyen, bı^yüklenen katı ve haşîn kimselerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdurrahmân İbn Ğanm'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a; «Kaba, haşîn ve kulağı kesik olan» kavli sorulduğunda; o, şöyle buyurmuş: Ahlâkı çok katı olan, sıhhati yerinde olan, çok yeyip içen, yemek ve içmeye kendisini kaptıran, insanlara çok zulmeden, karnı dolu kimsedir. Aynı isnâdla Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Katı ve toplayıp da vermeyen kulağı kesik kimse cennete girmez. Bu hadîsi tâbiîn'den birçok kişi mürsel olarak rivayet etmişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Zeyd îbn Eslem'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ'nm bedenini sağlıklı, karnını geniş kılıp kendisine dünyadan pek çok nimet verdiği halde, insanlara çok zulmeden kişiye gökyüzü ağlar. İşte o kişi, (âyet-i kerîme'de sözü edilen) kulağı kesik olandır. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de mürsel olan iki ayrı yolla rivayet eder. Aralarında Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve başkalarının da yer aldığı seleften birçok kişi âyet-i kerîme'de geçen kelimesinin; yaratılışı sağlam, güçlü kuvvetli, yemede, içmede ve cinsel güçte kuvveti olan kimse anlamına geldiğini söylemişlerdir. Âyet-i kerîme'de yer alan kelimesiyle ilgili olarak ria Buhârî der ki: Bize Mahmûd... İbn Abbâs'-tan nakletti ki âyeti ile koyunun kulağının kesikliği gibi kulağında kesiklik olan Kureyş'ten bir adam kasdedilmiş. Bunun anlamı şudur: O kişi tıpkı diğer koyunlar arasında şöhreti bulunan kulağı kesik koyun gibi kötülükle meşhur olmuştur.
(...)
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ammâr İbn Hâlid... İbn Abbâs'tan nakletti ki, kelimesi; kötü, fahiş olarak çağırılan kişidir. (...)
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi; kötü adla anılan kişidir. Kulağında kesiklik olduğu için bu şekilde isimlendirilen bir adam olduğu söylenmiştir. Denildi ki; bu Zöhre oğullarının müttefiki olan Sekîfli Ahmed İbn Serik'tir. Zöhre oğullarından bazıları kişilerin iddiasına göre, Zenîm, Zöhre oğullarından Abd Yağûz oğlu Esved'dir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimenin nesebi başkasına isnâd edilen kimse demek olduğunu iddia et-miştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Yûnus... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; Saîd İbn Müseyyeb bu âyet hakkında şöyle dermiş: Kendilerinden olmadığı halde bir kavme iliştirilen kimsedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Âmir İbn Kudâme'den nakletti ki; İk-rime'ye kelimesi sorulduğunda, o; veled-i zinadır, demiş. Hakem İbn Ebân da, İkrime'den nakleder ki; o, «Kaba, haşîn ve bunlardan başka da kulağı kesik olana» kavli hakkında şöyle demiş: Boynunda iki şey bulunan kulağı kesilmiş koyunun diğerlerinden ayrılıp tanınması gibi. Mü'min kâfirden ayrılıp tanınır. Sevrî... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki, boynuna işaret takılan koyun diğerlerinden nasıl ayrılarak tanınırsa de kötülükte öylece tanınır. Bunu İbn Cerîr Ta-berî rivayet eder. Yine İbn Cerîr Taberî'nin Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, kelimesi hakkında şöyle demiştir: Tanıtılıp da kulağı kesik olan falanca denilinceye kadar tanınmayan kişidir. O kişinin boynunda onunla tanındığı bir takı vardır. Başkaları da dediler ki: Bu, kötü adla anılan kişidir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... tefsir ashabının şöyle dediğini bildirdi: Koyunun kulağının kesilip bırakılması gibi kulağında kesiklik olan kişidir. Dahhâk ise bunun, aslında kulağında yarıklık anlamına geldiğini bildirir. Soyu başkasına isnâd edilen kötü kişi demektir. Ebu İshâk, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; kulağı kesik demek, kötülükle tanınan kimse demektir. Mücâhid der ki: Koyun bununla tanındığı gibi kulağı kesik olan kişi de aynı şekilde tanınır. Ebu Rezîn der ki: küfür alâmetidir. İkrime der der ki: Nasıl koyun kesik kulağının sarkan kısmıyla tanınırsa, de bu şekilde kötülükle tanınır. Bu konuda sözler pek çok olmakla beraber hepsi bizim söylediğimize dönüp gelir. Şöyle ki: kelimesi, insanlar arasında kötülüğü ile

tanınan kötü şöhret bulmuş olan kişidir. Çoğunlukla veled-i zina olarak bilinir ve şeytân ona başkasına musallat olmayacağı şekilde musallat olur. Çünkü hadîste vârid olduğu gibi, veled-i zina cennete girmez. Bir başka hadîste ise şöyle denilir: Veled-i zina anne ve babasının işini yaptığında üç kişinin kötülüğüne denk olur, «Mal ve oğullar sahibi olmuş diye. Âyetlerimiz ona okunduğu zaman; öncekilerin masalları, der.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın kendisine lütfettiği mal ve evlâd nimetine karşılık o, Allah'ın âyetlerine küfretmekte ve ondan yüz çevirerek eskilerin masallarından alınmış yalan sözler olduğunu iddia etmektedir. Müddessir sûresinde buyurul-duğu gibi: «Bırak beni ve yaratıklarımı tek başına. Kendisine bol bol mal verdiğimi, görülen oğullar verdiğimi, ve onun için yaydıkça yaydığımı. Sonra artırmamı umar o. Hayır, çünkü o, âyetlerimize karşı inâdçı kesildi. Onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Canı çıkası sonra yine nasıl da öiçüp biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratım astı. Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı. Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür. Bu, (Kur'ân) ancak bir insan sözüdür.» (Müddessir, 11-25) Allah Teâlâ burada ise buyuruyor ki: «Biz, onun burnunu yakında yere sür-teceğiz.» İbn Cerîr Taberî der ki: Biz, onun durumunu apaçık olarak beyân edeceğiz ki herkes onu tanısın. Tıpkı burnun üzerindeki damganın gizlenmeyeceği gibi. Katâde de böyle der. «Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.» Burada o kişiden en son uzaklaşacak olan bir ayıp, özellikle burnun üzerindeki bir işaret kasdedilmiştir. Süddî de böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.» kavli; Bedir günü savaşacak ve savaşta kılıçla burnunu keseceğiz demektir. Başkaları da derler ki: Biz, onlara cehennem ehlinin damgasını basacağız. Yani kıyamet günü onun yüzünü karartacağız. kelimesi ile yüz ifâde edilmiştir. Bütün bunları anlatan Ebu Ca fer İbn Cerîr Taberî, dünya ve âhirette bunların hepsinin o kişinin üzerinde birleşmesi için hiç bir engel görmediğini söyler. Bu, ta'kîb edilecek bir cihettir. İbn Ebu Hatim Nebe' sûresinde der ki: Bize babam.,. Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, yıllarca mü'min olarak yazılır, sonra yıllar geçer ölür ve Allah ona gazab eder. Kul yıllarca kâfir olarak yazılır, sonra yıllar geçer ölür ve Allah ondan hoşnûd olur. Kim, onu-bunu kınayıp diliyle çekiştirir, insanlara lâkablar takarsa; kıyamet gününde Allah onun iki kulağından burnunun üzerine kadar bir alâmet olmak üzere damga vurur.[3]

17 — Biz, vaktiyle o bahçe sahiplerini denediğimiz gibi bunları da denedik. Hani sabah olunca; onu mutlaka dev-şireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişlerdi.
18 — Bir istisna da yapmıyorlardı.
19 — Ama onlar daha uykuda iken, Rabbının katından gönderilen bir salgın onu sardı da,
20 — O kupkuru kesildi.
21 — Sabah erken birbirlerine seslendiler;
22 — Mahsûllerinizi devşirecekseniz erkence çıkın, diye.
23 - Ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı.
24 — Sakın bugün hiç bir yoksul çıkmasın karşınıza ve oraya girmesin, diye.
25 — Güçleri yetermiş gibi erkenden gittiler.

26 — Onu gördüklerinde dediler ki: Herhalde biz yanlış geldik.
27   - Hayır, belki de biz, mahrum bırakıldık.
28 — Ortancaları dedi ki:. Ben, size demedim mi? Teşbih etmeli değil miydiniz?
29 — Dediler ki: Tesbîh ederiz Seni Rabbımız, gerçekten biz zâlimlerden olmuşuz.
30 - Şimdi birbirlerini yermeye başladılar.
31 — Dediler ki: Yazıklar olsun bize, doğrusu biz, az-gmlardanmışız.
32 — Belki   Rabbımız bize bundan daha   iyisini verir. Doğrusu biz, artık Rabbımızdan dilemekteyiz.
33 — Azâb işte böyledir. Fakat âhiret azabı elbet daha büyüktür. Keski bilmiş olsalardı.

Azgınlar

Bu âyet; Allah Teâlâ'nın kendilerine müjde, rahmet ve büyük nimetlerini lutfedişini delîl olmak üzere Peygamber Muhammed (a.s.)i onlara elçi olarak gönderdiği .hidâyet yolunda, onu yalanla reddedip nıücâdele ile karşı koyan Kureyş kâfirlerine verilen bir örnektir. Bu se-
beble Allah Teâlâ; «Bunları da denedik.» buyuruyor. Yani tecrübe ettik. «O bahçe sahiplerini denediğimiz gibi.» Türlü meyveleri ve ürünleri bulunan bahçe sahibini. «Hani sabah olunca; onu mutlaka değiştireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişlerdi.» Kendi aralarında yemîn edip fakır ve dilencilerin öğrenmemesi için, onun ürününü geceleyin değiştireceklerini söylemişlerdi. Böylece ürünlerinin bol olmasını ve ondan hiç bir şeyin başkalarına verilmemesini kasdediyorlardı. Ayrıca «Bir istisna da yapmıyorlardı.» Yaptıkları yeminde istisna yapmıyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ onların yemininin kendilerini günahkâr kılacağını bildirerek «Ama onlar daha uykuda iken, Rabbımn katından gönderilen bir salgın onu sardı da.» buyuruyor. Yani gökten semavî bir âfet isabet etti de «O, kupkuru kesildi.» İbn Abbâs'm ifâdesine göre, karanlık gece gibi oldu. Sevrî ve Süddî de, toplandığı zamanki ekin gibi kupkuru oldu, demişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Ahmed İbn Sabah... İbn Mes'-ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhlardan kaçının. Çünkü kul, günâh işleyerek kendisi için hazırlanmış rızıktan man-' rûm edilir. Sonra Rasûlullah (s.a.): «Ama onlar daha uykuda iken, Rabbımn katından gönderilen bir salgın onu sardı da, o kupkuru kesildi.» âyetini okumuş. Günâhları nedeniyle bahçelerinin ürününden mahrum edildiler.
«Sabah erken birbirlerine seslendiler.» Sabahleyin erken vakitte, birbirlerine seslenip ürünlerini toplamaya gitmek için çağırdılar: «Mahsûllerinizi devşirecekseniz erkence çıkın diye.» Devşirmek istiyorsanız. Mücâhid der ki: Onların ürünü üzümdü. «Ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı.» Kimse söylediklerini işitmesin diye kendi aralarında gizlice ve' fısüdaşarak konuşuyorlardı. Âyetin devamında Allah Teâlâ, gizli ve açık her şeyi bilen olarak onların fısıldattıkları sözlerini açıklıyor ve şöyle buyuruyor: «Sakın, bugün hiç bir yoksul çıkmasın karşınıza ve oraya girmesin, diye.» Birbirlerine şöyle diyorlardı; Sizin yanınıza gelmek üzere hiç bir fakır karşınıza çıkmasın. «Güçleri yetermiş gibi erkenden gittiler.» Kuvvet ve şiddetle. Mücâhid ise; ciddiyyetle, der. İk-rime; kinle

derken, Şa'bî; yoksullara güçleri yeter gibi, diye anlam verir. Süddî ise bunların kasabalarının adının olduğunu söyler. Ancak Süddî bu görüşünde uzak bir yola sapmıştır. «Güçleri yetermiş gibi.» İsteyip kasdettikleri şeye muktedir olacaklarmış gibi. «Onu gördüklerinde dediler ki: Her halde biz yanlış geldik.» Bahçelerine varıp gözleriyle gördüklerinde —bahçe Allah'ın buyurduğu şekle dönmüştü— o parlak çiçekler, sayısız meyveler gitmiş, yerini kapkara çörçop yığını almıştı ki onlardan hiç yararlanılamazdı. Bu durumu görünce, yolu şaşırdıklarını sandılar ve «Her halde biz yanlış geldik.» dediler. Yani biz, gitmemiz gereken yoldan başka bir yola gidip şaşırdık, dediler. İbn. Abbâs ve başkaları böyle anlam vermişlerdir. Sonra içinde bulundukları halden dönüp gerçekten kendi bahçelerinde olduklarına kanâat getirdiler ve: «Hayır, belki de biz, mahrum bırakıldık.» dediler. Hayır gerçekten bu bahçe o. Ancak biz payımızı yitirdik, nasîbsiz kaldık, dediler.
«Ortancaları dedi ki: «İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkri-me, Muhammed İbn Kâ'b, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve Katâde ortanca_-larınm, en âdil ve en iyileri anlamına geldiğini bildirmiştir. «Ben, size demedim mi? Teşbih etmeli değil miydiniz?» Mücâhid, Süddî ve İbn Cüreyc «Teşbih etmeli değil miydiniz?» kavlinin; istisna yapmalı değil miydiniz? anlamına geldiğini söylemişlerdir. O zaman bunların istisnası, tesbîh demek oluyor. İbn Cüreyc der ki: Bu, Allah isterse anlamına inşâallah sözüdür. Denildi ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: Ortancaları onlara; Allah'a tesbîh edip size verdiği nimetlere şükretmeli değil miydiniz? dedi. «Dediler ki: Tesbîh ederiz. Seni Rabbımız, gerçekten biz zâlimlerden olmuşuz.» Faydalı olmayacak bir noktada itâata geldiler ve pişmanlığın yarar sağlamadığı yerde pişman olup kusurlarını i'tirâf edip: «Gerçekten biz, zâlimlerden olmuşuz.» dediler. «Şimdi birbirlerini yermeye başladılar.» Topladıkları üründen yoksullara vermeme konusunda ısrar etmeyle alâkalı olarak birbirlerini kınamaya başladılar. Ancak birbirlerine verdikleri cevâb, günâh ve hatâlarını i'tirâf-tan ba$ka bir şey değildi: «Dediler ki: Yazıklar olsun bize, doğrusu biz, azgmlarmışız.» Biz azdık, isyan ettik, haddi aştık da başımıza bu gelen şeyler geldi. «Belki Rabbımız bize bundan daha iyisini verir. Doğrusu biz, artık Rabbımızdan dilemekteyiz.» Dünyada buna karşılık istedikleri soylendiği gibi, âhiret diyarında da sevâb bekledikleri söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.
Sonra Seleften bazıları naklederler ki; bu bahçe sâhibleri Yemen'-li imişler. Saîd İbn Cübeyr der ki: Bunlar San'â'ya altı mil uzaklıktaki Darvân isimli kasabadan idiler. Habeş'li oldukları da söylenir. Babaları onlara bu bahçeyi mîrâs bırakmıştı. Onlar kitâb ehlinden idiler. Babalan iyi bir hayat yaşamış ve güzel davranışlarda bulunmuştu. Elde ettiği ürünlerinden muhtaç olanlara verir ve kendi ailesinin yıllık geçimliğini biriktirir, fazlasını da sadaka olarak dağıtırdı. Adam ölünce çocukları ona vâris oldular ve dediler ki: Babamız ahmak biriydi. Bunların hepsini fakirlere dağıtırdı. Biz onlara vermeyelim de, kendimiz biriktirelim. Böyle yapınca Allah onları, istediklerinin tersiyle cezalandırdı ve ellerindeki malın hepsini yok edip götürdü. Ayrıca tüm ana malları kaybolduğu gibi, hem kârları, hem de sadaka olarak verdikleri şeyler gitti, kendilerine hiç bir şey kalmadı.
«Azâb' işte böyledir.» Allah'ın; emrine muhalefet eden, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere cimrilik edip fakir, muhtaç ve yoksulların haklarını vermeyenlere Allah'ın nimetini inkârla değiştirenlere verdiği azâb işte bu şekildedir. «Fakat âhiret

azabı elbet daha büyüktür. Keski bilmiş olsalardı.» İşittiğiniz gibi dünyadaki azâb böyledir. Âhiret azabı ise daha ağırdır. Hafız el-Beyhakî'nin Ca'fer İbn Muhammed İbn Ali kanalıyla... Hz. Ali'den naklettiği rivayette Rasûlullah (s.a.)in geceleyin meyve toplamayı ve hasâd yapmayı yasakladığı bildirilir.[4]

34 — Muhakkak ki müttaküer için, Rabları katında Naîm cennetleri vardır.
35 — Biz, müslümanları suçlular gibi tutar mıyız hiç?
36 — Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?
37 — Yoksa size mahsûs bir kitab var da ondan mı okuyorsunuz?
38 — Seçtikleriniz herhalde orada olacaktır.
39 - Yoksa kıyamet gününe kadar sürüp gidecek ahidleriniz mi var aleyhimizde? Muhakkak ki hükmettikleriniz sizin olacaktır.
40 - Sor onlara; hangisi bunu üzerine alacak?
41 — Yoksa onların ortakları mı var? Öyleyse ortaklarını da getirsinler. Eğer sâdıklardan iseler.

Ve Müttakîler

Allah Teâlâ dünyadaki bahçe sahihlerinin durumlarını ve Allah'a isyan edip emrine karşı gelince uğradıkları kötülükleri belirttikten sonra, âhiret yurdunu gözetip Allah'tan korkanlara lütfedeceği bitmez tükenmez Naîm cennetlerinden söz ediyor. Ve buyuruyor ki: «Muhakkak ki müttakîler için, Rabları katında Naîm cennetleri vardır. Biz, müsrü-manları suçlular gibi tutar mıyız hiç?» Bunlarla onların cezasını eşit kılar mıyız hiç? Hayır, göklerin ve yerin Rabbına andolsun ki hayır. «Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Nasıl böyle zanlarda bulunuyorsunuz? «Yoksa size mahsûs bir kitab var da ondan mı okuyorsunuz? Seçtikleriniz herhalde orada olacak.» Yoksa sizin elinizde gökten indirilmiş bir kitab var da geçmişlerden aktarılan şeyleri o kitabta okuyup saklıyor ve onu elden ele dolaştırıyorsunuz. Sizin iddia ettiğiniz hükümleri pekiştirilmiş olarak ihtiva eden bir kitabınız mı var? Seçtikleriniz herhalde orada olacaktır. «Yoksa kıyamet gününe kadar sürüp gidecek ahidleriniz mi var aleyhimizde. Muhakkak ki hükmettikleriniz, sizin olacaktır.» Yanınızda sağlam sözleşme ve ahidleriniz mi bulunuyor? Muhakkak ki isteyip arzuladıklarınız sizin olacaktır. «Sor onlara; hangisi bunu üzerine alacak?» Onlara de ki: Bunu tekeffül edip garantileyecek kimdir? «Yoksa onların ortakları mı var?» Putlar ve taşlardan. «Öyleyse ortaklarını da getirsinler. Eğer sâdıklardan iseler.»[5]

42 — O gün, baldırlar açılır ve secdeye çağrılırlar. Ama buna güç yetiremezler.
43 — Gözleri dönmüş olarak, yüzlerini zillet bürür. Halbuki kendileri sapasağlam oldukları vakit secdeye çağırılmışlardı.
44 — Bu sözü yalanlayanları Bana bırak. Biz onları kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azaba yaklaştıracağız.
45 —- Ben, onlara mühlet veriyorum. Benim tuzağım muhakkak sağlamdır.
46 — Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır bir borç altında mı kalmışlardır?
47 — Yoksa gayb kendilerinin katında mıdır da ondan yazıyorlar?

Baldırların Açıldığı Gün

Allah Teâlâ Naîm cennetlerinin Allah'tan korkanlara âit olduğunu belirttikten sonra, bunun ne zaman gerçekleşeceğini de belirtiyor ve diyor ki: «O gün, baldırlar açılır ve secdeye çağırılırlar. Ama buna güç yetiremezler.» Yani kıyamet günü. O gün dehşet, sarsıntı, imtihan, kargaşa ve önemli işler görülür. Buharı bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Âdem... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Rabbımız ayağını açar da mü'min erkek-ler ve kadınlar O'na secde ederler. Dünyada gösteriş ve riya için secde edenler orada kalırlar. Secde etmek için giderler de bel kemikleri bir kat olur ve secde edemeden geri dönerler. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde ve diğer kaynaklarda muhtelif lafız ve yollarla tahrîc edilmiştir. Bu, ünlü ve uzun bir hadîstir. Abdullah îbn Mübarek... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır.» kavlinin; şiddet ve sıkıntı günü, anlamına geldiğim bildirmiştir. İbn Cerîr Taberî de bunu böylece rivayet eder ve der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Mes'ûd veya İbn Abbâs'tan —İbn Ceiîr Taberî bu ikisinden hangisi olduğunda şüphe etmiştir— nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır» kavline; büyük bir işten dolayı baldırlar açılır, diye mânâ vermiştir... İbn Ebu Ne-cîh, Mücâhid'den nakleder ki; o, baldırların açılmasının, işin şiddeti anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbâs da bunun kıyamet günü gerçekleşecek ilk an olduğunu söyler. İbn Cüreyc, Mücâhid'den bunun işin ciddiyeti ve zorluğu demek olduğunu nakleder. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır.» kavlinin, kıyametin dehşetinden korkunç ve şiddetli bir hal belirir, anlamına geldiğini söylemistir. Avfî de, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, işlerin açılıp amellerin belirdiği zaman, demektir. İşler belirince âhirete girildiği anlaşılır ve durum ortaya çıkar. Dahhâk, İbn Abbâs'tan böyle rivayet eder. Bütün bunları Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî îrâd ettikten sonra şöyle der: Bana Ebu Zeyd Ömer İbn Şebbe... Ebu Musa'dan nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: «O gün, baldırlar açılır.» kavli, büyük bir nurdur. Herkes bu nura karşı secdeye kapanır, demiş. Bunu Ebu Ya'lâ, Kasım İbn Yahya kanalıyla Veiîd İbn Müslim'den rivayet eder. Ancak bu rivayette mübhem bir kişi vardır. Allah en iyisini bilendir.
«Gözleri dönmüş olarak, yüzlerini zillet burur.» Dünya hayatmday-ken büyüklenip suç işlemelerine karşılık; âhirette bu durumlarının tam zıddıyla cezalandırılırlar. Onlar dünyada iken secdeye çağırıldıklarında sağlıkları ve rahatları yerinde olduğu halde, secdeden kaçmışlardı. İşte aynı şekilde âhirette güç yetiremedikleri halde secdeye kapanma cezasıyla cezalandırılırlar. Allah Azze ve Celle'nin tecellî ettiği zamanda mü'minler O'na secdeye kapanırlar. Ama ne kâfirler, ne de münafıklar secde etmeye güç yetiremezler. Sırtlarının kemikleri tek bir kat olur. Ne zaman boynunu eğip secdeye gitmek istese, secdenin tersi bir hale dönüşür. Tıpkı dünyada iken mü'minlerin aksine bir durumda bulundukları gibi.
Ve müteakiben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bu sözü yalanlayanları Bana bırak.» Yani Kur'ân'ı. Bu, şiddetli bir tehdîddir. Onları Benimle başbaşa bırak. Ben, onları derece derece götürüp sonra bataklığa daldırmayı ve sonra kuvvetli bir zâtın yakalayışıyla yakalamayı nasıl bilirim. «Biz onları, kendilerinin bilmeyecekleri bir

yönden derece derece azaba yaklaştıracağız.» Onlar bunun farkında bile olmazlar. Hattâ Allah'ın kendilerine ikramı olduğunu sanırlar. Bu da bizatihi küçük dü-şürülmenin ifadesidir. Mü'minûn sûresinde buyurulduğu gibi: «Zannederler mi ki kendilerine mal ve oğullar vermekle iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). En'âm sûresinde ise şöyle buyurur: «Onlar kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» (En'âm, 44). Bu sebeple burada da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ben, onlara mühlet veriyorum. Benim tuzağım muhakkak sağlamdır. Ben, onları te'hîr ediyor, mühlet veriyor ve belirli bir süreye kadar geciktiriyorum. Bu, Benim tuzağım ve onlara hazırlamış olduğum oyunumdur. «Benim tuzağım muhakkak sağlamdır.» Emrime karşı gelen, peygamberlerimi yalanlayan ve Bana isyan etme cür'etini gösterenlere karşı tuzağım sağlamdır. Buharı ve Müslim'in Sahihlerinde nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah Teâlâ, zâlime mühlet verir. En sonunda onu yakalayınca bir daha bırakmaz. Sonra Hz. Peygamber; «İşte böyledir. Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkım yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuş.
«Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır bir borç altında mı kalmışlardır? Yoksa gayb kendilerinin katında mıdır da ondan yazıyorlar?» Bu âyetin tefsiri Tür sûresinde (40-41) geçmişti. Âyetin mânâsı şöyledir: Ey Muhammed, sen onları ücretsiz olarak Allah'a davet ediyorsun. Onlardan hiç bir şey almıyorsun. Bu yaptığından dolayı yalnızca Allah katından sevâb bekliyorsun. Onlar ise sırf bilgisizliklerinden, küfür ve inâdlarından dolayı senin getirdiğin gerçeği yalanlı-yorlar.[6]

48 — Sen, Rabbının hükmüne sabret ve balık sahibi gibi olma. Hani o, gamla dolu olarak Rabbma seslenmişti.
49 ~~ Rabbının katından ona bir nimet erişmiş olmasaydı, mutlaka o kınanmış olarak çıplak bir yere atılacaktı.
50 — Rabbı onu seçti de, sâlihlerden kıldı.
51 — Doğrusu o küfredenler, zikri işittiklerinde; az kalsın seni gözleriyle yiyeceklerdi. Ve; o, mutlaka bir delidir, diyorlardı.
52 — Halbuki o, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.

Seni Gözleriyle Yiyeceklerdi

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, kavminin seni yalanlayıp eziyet etmelerine «sabret.» Muhakkak ki Allah, onların aleyhinde hükmünü verecek, hem dünyada, hem de âhirette akıbetin senin ve senin peşinde gidenlerin olmasını sağlayacaktır. «Ve balık sahibi gibi olma.» Yani Zünnûn gibi. Bu, Matta oğlu Yûnus (s.a.)tur. O, kavmine kızarak çıkmış ve başından geçenler geçmiş, gemiye binmiş, denize düşmüş ve balık onu yutmuştu. Okyanusların karanlıklarında balık onu gezdirmiş, o da denizin yüce kudret sahibini tesbîh edişini işitmişti. O kudret sahibi ki uyguladığı takdiri geri çevrilmez ve buna engel olmak imkânsızdır. O

zaman balığın^karnındaki Yûnus karanlıklarda şöyle seslenmişti: «senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyaz etmişti.» (Enbiyâ, 87) Allah Te-âlâ da ona şöyle cevâb vermişti: «Biz de ona duasını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız.» (Enbiyâ, 88). Sâf-fât sûresinde ise Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmaktadır: «Eğer o, tesbîh edenlerden olmasaydı, tekrar diriltilecekler! güne kadar onun karnında kalacaktı.» (Sâffât, 143-144) Burada ise buyuruyor ki: «Hani o, gamla dolu olarak Rabbma seslenmişti.» İbn Abbâs, Mücâhid ve Süd-dî kelimesinin, gamla dolu olarak anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Atâ el-Horasânî ve Ebu Mâlik ise, sıkıntıya düşmüş olarak anlamını vermiştir. Biz daha önce zikrettiğimiz hadîste, Yûnus (a.s.)un «Senden başka hiç bir ilâh yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» deyince, bu cümlenin çıkıp Arş'm etrafını kuşattığını ve meleklerin; ey Rabbımız, bu gurbet diyarından bilinen zayıf bir sestir, dediklerini, Allah Teâlâ'nın da; bu sesi tanımıyor musunuz? buyurduğunu, meleklerin hayır demeleri üzerine Allah Teâlâ'nın; bu Yûnus'un sesidir, dediğini, onların da; ey Rabbımız, sürekli Senin için sâlih amel ve kabul edilmiş duâ ile yücelen zayıf kulun mu? dediklerini Allah Teâlâ'nın; evet, dediğini, meleklerin; bolluktayken yaptığı amellerine acıyarak onu sıkıntıdan ve belâdan kurtarmaz mısın? dediklerini, bunun üzerine Allah Teâlâ'nın balığa emredip onu sahile attırdığını bildiren hadîsi zikretmiştik. Bunun için Hak Teâlâ «Rabbı onu seçti de, sâlihlerden kıldı.» buyurmaktadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hiç kimsenin; ben Matta_ gğlu Yunus'tan daha hayırlıyım, demesi uygun düşmez. Buhârî, bu rivayeti Süfyân es-Sevrî'den rivayet eder. Buhârî ve Müslim'de ise bu hadîs Ebu Hüreyre'den menkûl olarak yer alır.
«Doğrusu o küfredenler, zikri işittiklerinde; az kalsın seni gözleriyle yiyeceklerdi.» İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları bu âyette yer alan kelimesini, gözleriyle sana nüfuz edeceklerdi. Yani gözleriyle seni sıkıntıya düşüreceklerdi anlamım vermişlerdir. Bu şu mânâyadır: Allah seni onlardan koruyup muhafaza etmemiş olsaydı, sana kızmalarından ve seni kıskanmalarından dolayı gözleriyle seni bitireceklerdi.[7]

Göz Değmesi

Bu âyet-i kerîme, göz değmesinin ve te'sîrinin hak olduğunun delilidir. Nitekim bu konuda pek çok ve müteaddid yollarla hadîs-i şerifler vârid olmuştur. (Kalem, 48-52).
1- Enes İbn Mâlik (r.a.)in Hadîsi: Ebu Dâvûd der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd,.. Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz, zehirlenme veya durup kesilmeyen kandan başkası için muska yoktur. Ancak Abbâs göz değmesini zikretmemiştir. Bu, Süleyman ibn Davud'un ifadesidir.
2- Büreyde îbn Husayb (r.a.)m Hadîsi: Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Nümeyr... Büreyde İbn Hu-sayb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz ve zehirlenmeden başkasında muska yoktur. İbn Mâce de bu hadîsi aynı şekilde, rivayet eder. Müslim, Sahihinde bu

hadîsi Saîd İbn Mansûr kanalıyla... Büreyde'den mevkuf olarak rivayet eder. Ayrıca burada bir de kıssa zikreder. Bu hadîsi Şu'be'de... Büreyde'den nakleder. Tirmizî bu nakle yer verir. İmâm Buhârî de bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl kanalıyla Mâlik'ten nakleder. Tirmizî ise Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... İmrân İbn Husayn'dan mevkuf olarak rivayet eder.

3- Ebu Zerr, Cündeb İbn Cünâde (r.a.)nin Hadîsi: Hafız Ebu Yâ'lâ el-Mavsılî merhum... Ebu Zerr'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz, Allah'ın izniyle kişiyi öylesine sarsar ki; kanat gererek yukarıya doğru çıkarır, sonra oradan yuvarlar. Bu hadîsin isnadı garîbtir ve hadîs imamları onu tahrîc etmemişlerdir.

4- Habis et-Temîmî (r.a.)nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Hayye ibn Hâris'ten nakletti ki, ona babası Haris et-Temîmî Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu duymuş olduğunu söylemiş: Baykuşta bir şey yoktur. (Araplar bir evde baykuş ötünce, oraya ölüm geleceğini ya da ölünün kemiğinin veya ruhunun uçan bir baykuş haline dönüşeceğini kabul eder ve bu sebeple uğursuz sayarlardı.) Göz haktır. Uğursuz saymanın en doğrusu ise faldır. Tir-mizî bu hadîsi Amr ibn Ali kanalıyla Hayye ibn Hâris'ten naklettikten sonra; garîb bir hadîstir, der. Şeybân da bu hadîsi Yahya İbn Ebu Kesîr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ben derim ki: İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklettiği şu hadîs de aynıdır: Baykuşta bir kötülük yoktur. Gök haktır. Uğursuz saymaların en doğrusu ise faldır.

5- Abdullah İbn Abbâs (r.a.)ın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Velîd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Uçan şeyleri yere indirir. Bu hadîsin bir başka tarîkten rivayeti de Müslim'in Sahîh'inde Abdurrah-mân ed-Dârimî tarafından... İbn Abbâs'tan nakledilen şu hadîstir: Göz haktır. Eğer kaderin önüne geçen bir şey olsaydı, göz kaderin önüne geçerdi. Bir yeri yıkamanız söylendiği zaman (gusül yaparken) orayı yıkayın. Bu hadîsin rivayetinde Müslim, Buhârî'den ayrı kalmıştır. Ab-dürrezzâk der ki: Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber Hasan ve Hüseyn'i okurdu ve derdi ki: Allah'ın tâm olan kelimeleri ile sizi her türlü öldürücü şeytândan ve değici gözden Allah'a sığındırırım. Sonra şöyle derdi: Ibrâhîm (a.s.); İshâk ve îsmâîl (a.s.)i böylece Allah'a sığındırır ve okurdu. Buharı ve Sünen sâhibleri bu hadîsi Minhâl kanalıyla Ibn Abbâs'tan naklederler.

6- Ebu Ümâme Es'ad İbn Sehl İbn Huneyf (r.a.)in Hadîsi: İbn Mâce der ki: Bize Hişâm İbn Ammâr... Ebu Ümâme İbn Sehl İbn Hu-neyfden nakletti ki; Âmir İbn Rebîa, Sehl İbn Huneyfe yıkanırken rastlamış ve demiş ki: Seni bugünkü gibi görmedim. El değmemiş câriye gibi tenini de. Az sonra Sehl İbn Huneyf'in başı dönüp yere düşmüş. O-Rasûlullah'ın yanına getirilmiş. Kendisine; Süheyl sar'âya tutuldu, denilmiş. Rasûlullah (s.a.): Bu konuda kimin göz değdirdiğini iddia ediyorsunuz? demiş. Onlar: Âmir İbn Rebîa'nın demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Sizden biriniz kardeşini neden öldürsün? Sizden biriniz kardeşinde hayretini mûcib olan bir şey görürse, ona bereketle duâ etsin. Sonra Hz. Peygamber su istemiş ve Âmir'e abdest almasını buyurmuş. Ellerini bileklerine kadar, yüzünü ve ayaklarını sonra da eteğinin içini yıkamasını ve üzerine bu suyu dökmesini

emretmiş. Süfyân der ki: Ma'mer, Zührî'den ayrıca şu ifâdeyi de nakletti: Rasûlullah (s.a.) kabı arkasında olana bırakmasını da emretmişti. Neseî de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne ve Mâlik İbn Enes'in hadîsiyle birlikte Zührî'den nakleder. Süfyân İbn Uyeyne aynı şekilde Ma'mer kanalıyla... Ebu Ümâme'den bu son kısmı (kabı arkasında olana bırakmasını emretti) da nakleder. îbn Ebu Zib' kanalıyla... Sehl Ibn Huneyf'den de bu hadîs rivayet edilmiştir. Mâlik'in hadîsinde de Muhammed İbn Ebu Ümâme kanalıyla Sehl İbn Huneyf'den bu hadîs nakledilmiştir.

7- Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)nin Hadîsi: İbn Mâce der ki: Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), cinlerin ve insanların göz değdirmelerinden dolayı Allah'a sığınırdı. Muavvizeteyn (Nâs-Felak) sûreleri nazil olunca, bunları okudu, diğerlerini terketti. Tirmizî ve Neseî de Saîd Ibn Iyâz kanalıyla bu hadîsi Ebu Saîd'den nakleder. Ayrıca Tirmizî; bu hadîs hasendir, der. İmâm Ah-med îbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Ebu Saîd'den nakletti ki; Cibril (a.s.) Rasûlullah'a gelip; şikâyetin var mı ya Muhammed? demiş. O da; evet, demiş. Cibril (a.s.) Allah'ın adıyla seni okurum. Sana eziyet veren her şeyden seni korurum. Her nefsin şerrinden ve değen gözden Allah'ın adıyla seni okurum ve sana rukye yaparım, demiş. Bu hadîsi Safvân Abd'ül-Vâris kanalıyla Ebu Saîd'den nakleder. Ebu Dâ-vûd dışında Sünen sâhibleriyle, Müslim de bu hadîsi Abd'ül-Vâris kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Ebu Saîd el-Hudrî'den —ya da Câbir İbn Abdullah'tan— nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) dertlenmiş, Cibril (a.s.) gelip ona demiş ki: Allah adına sana rukye yaparım. Seni rahatsız eden her şeyden, her kıskanandan ve gözden Allah sana şifâ versin. Bu rivayeti aynı şekilde Ahmed İbn Hanbel, Muhammed İbn Abdurrahmân kanalıyla Ebu Saîd'den nakleder. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: Abdüssamed İbn Ab^ül-Vâris... bu hadîsi Enes İbn Mâlik'den aynı anlamda olmak üzere rivayet eder ki her iki rivayet de sahihtir.

8- Ebu Hüreyre (r.a.)nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki göz, haktır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc ederler. İbn Mâce der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz haktır. İbn Mâce bu hadîsin rivayetinde münferid kalmıştır. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla... Saîd el-Cüveyrî'den nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Nümeyr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Onu şeytân ve âdemoğullanmn hasedi meydana getirir.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Velîd... Muhammed İbn Kays'tan nakletti ki... Ebu Hüreyre'ye şöyle denmiş: Rasûlullah (s.a.)m: Uğursuzluk üç şeydedir; ev, at ve kadında, dediğini işittin mi? Ebu Hüreyre (r.a.) demiş ki: Evet, diyecek olursam Rasûlullah (s.a.) a söylememiş olduğu şeyi söyletmiş olurum. Ancak ben, Rasûlullah (s.a.)m şöyle dediğini işittim: Uğursuz saymaların en doğrusu faldır ve göz haktır.

9- U'meys kızı Esma (r.a.)nın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süiyân..! Ubeyd İbn Rifâa'dan nakleder ki; Esma: Ey Allah'ın Rasûlü, Ca'fer'in çocuklarına göz değdi, ben onlar için rukye yapayım mı? deyince,

Rasûlullah (s.a.): Evet, eğer kaderi geçebilecek bir şey olsaydı, göz onu geçerdi, buyurmuş. Tirmizî ve İbn Mâce de aynı şekilde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla bu hadîsi Ubeyd İbn Rifâa'dan naklederler. Keza Tirmizî, Neseî ile beraber bu hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... U'meys kızı Esmâ'dan nakleder. Tirmizî: bu hadîs hasen-dir, sahihtir, der.
10- Hz. Âişe (r.a.)nin Hadîsi: İbn Mâce der ki: Bize Ali İbn Ebu Hasîb... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ona, gözden dolayı rukye yapmasını emretmiş. Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Hesîb kanalıyla... Abdullah İbn Şeddâd'dan nakleder. Müslim de bu hadîsi Süfyân kanalıyla Abdullah İbn Şeddâd'dan nakleder. Sonra İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti. Rasûîullah (s.a.); Allah'a sığının (istiâze edin), çünkü göz haktır, buyurdu. Bu hadîsin naklinde İbn Mâce münferid kalmıştır. Ebu Dâvûd der ki: Bize Osman İbn Ebu Şeybe... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Gözleyen kişiye abdest alması emredilirdi de onun suyuyla göz edilen kişi yıkanırdı.
11- Seni İbn Huneyf (r.a.)in Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Seni İbn Huneyf in oğlu Ebu Ümâme'den nakletti ki; babası ona şöyle anlatmış: Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Mekke'ye doğru çıkıp yürümüşler. Nihayet Cuhfe civarındaki el-Harrâr tepesine vardıklarında Sehl İbn Huneyf yıkanmış. Bedeni ve derisi çok güzel, bembeyaz tenli bir erkekmiş. Adiyy İbn Kâ'b oğullarının kardeşi olan kabilenin mensubu Âmir îbn Rebîa onu yıkanırken görmüş ve şöyle demiş: Ben bugünkü gibi, hiç bir erkek eli değmemiş câriye tenine benzer bir ten görmedim. Bunun üzerine Sehl İbn Huneyf bayılıp düşmüş. Rasûlullah'a gelip; Ey Allah'ın Rasûlü, Sehl hakkında diyeceğin bir şey var mı? Allah'a andolsun ki o ayılmıyor ve başım da kaldırmıyor, denilmiş. Rasûlullah (s.a.): Onunla ilgili kimseyi itham ediyor musunuz? demiş. Onlar; Âmir İbn Rebîa ona göz etti, demişler. Rasûlullah (s.a.) Âmir İbn Rebîa'yı çağırıp kızmış ve demiş ki: Sizden biriniz kardeşini niçin öldürüyor. Senin hayranlığını çeken bir şeyini gördüğünde tebrik etmen gerekmez miydi? Sonra ona; Sehl için yıkan, demiş. O da yüzünü, dirseklerine kadar ellerini, ayaklarını ve dizleriyle eteğinin iç kısmım bir kadehin içerisinde suyunu toplayacak şekilde yıkamış. Sonra bu su Sehl İbnyHuneyf'in üzerine dökülmüş. Onu bir başına ve öteden arkasına doğru uöküyormuş. Sonra o kadeh içindeki su arka tarafına değdiriliyormuş. Böyle yapılınca halkla beraber, Sehl de kendisinde hiç bir araz kalmayacak şekilde kalkıp yürümüş.
12- Âmir İbn Rebîa (r.a.)mn Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel, Âmir'in müsned rivayetleri bahsinde der ki: Bize Vekî... Abdullah İbn Âmir'in şöyle dediğini nakletti: Âmir İbn Rebîa ve Sehl îbn Huneyf gusül yapmak üzere gittiler. Kendileri için örtü teşkil edecek bir engel aramaya koyuldular. Âmir üzerinde bulunan yünden cübbeyi çıkarınca ona baktım ve gözüm ona değdi. Suda yıkanmak üzere indiğinde suyun içerisinde bir çatırtı sesini duydum. Yanına vardım üç kere ona seslendim ceyâb vermedi. Peygambere gelip durumu haber verdim. Rasûlullah (s.a.) yürüyerek geldi, suya daldı. Ben onun ayağının beyazlığını görüyor gibiydim. Âmir'in göğsüne eliyle vurdu sonra: Allah'ım; ondan sıcağını, soğuğunu, hastalığını ve ağrısını gider, dedi. Bunun üzerine o kalktı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden

biriniz kardeşinde veya kendinde veya malında hayranlığını çekecek bir şeyi görürse, onu tebrik etsin. Çünkü göz haktır.
13- Câbir îbn Abdullah (r.a:)m Hadîsi: Hafız Ebu Bekr el-Bez-zâr Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Ma'mer... Câbir îbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın yazdığı kazâ ve kaderden sonra ümmetimden kişilerin en çok öldüğü şey nefeslerdir. Bezzâr der ki, yani gözdür. Ayrıca biz bu hadîsi Hz. Peygamberden yalnız bu isnâd tarikiyle biliyoruz. Ben derim ki: Bu hadîs, bir başka vecihle Câbir'den nakledilmiştir. Şöyle ki; Hafız Ebu Abdurrah-mân Muhammed İbn Münzir «el-Acâib» isimli kitabında —ki bu kitâb çok değerli faydaları muhtevidir— der ki: Bize Rehâvî... Câbir îbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Öyle 'ki kişiyi kabre, deveyi kazana sokar. Benim ümmetimin çoğunluğunun helak olması gözdendir. Sonra bu hadîsi Şuayb İbn Eyyûb, Câbir İbn Abdullah'tan şu şekilde rivayet eder: Göz kişiyi kabre, deveyi kazana sokar.
14- Abdullah İbn Âmr (r.a.)mn Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Han-bel der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ne bulaşma ve salgın vardır ne uğursuzluk. Ne baykuş vardır, ne de kıskançlık. Göz ise haktır. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
15- Hz. Ali (r.a.)nin Hadîsi: Hafız İbn Asâkîr, Hayseme İbn Süleyman kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder ki, Cebrail (a.s.) Hz. Peygamberin yanma geldi ve onu kederli buldu. Ey Muhammed, senin yüzünde gördüğüm bu üzüntü nedendir? dedi. Hz. Peygamber: Hasan ve Hü-seyn'e göz değdi, buyurdu. Cebrâîl dedi ki: Göz değmesi doğrudur, çünkü göz haktır. Sen onları şu sözlerle Allah'a sığmdırsan olmaz mıydı? Hz. Peygamber; ey Cebrâîl, o sözler nelerdir? dedi. Cebrâîl dedi ki: Allah'ım, yüce saltanat sahibi, ezelî lütuf sahibi, şerefli vecih sahibi, kabul edilmiş duaların ve tamamlanmış kelimelerin sahibi, Hasan ve Hüseyni cinlerin nefeslerinden ve insanların gözlerinden afiyette kıl. Rasûlullah (s.a.) bunu söyledi de, onlar kalkıp huzurunda oynamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: Siz de kendinizi, eşlerinizi ve çocuklarınızı bu dua ile koruyun. Çünkü onun gibi bir duâ ile hiç bir kimse korunmamıştır. Hatîb el-Bağdâdî der ki: Bu hadîsin rivayetinde Tüster halkından olan Ebu Reccâ Muhammed İbn Ubey-dullah el-Habetî münferid kalmıştır. İbn Asâkîr, Tarih'inde Tarrâd İbn Hüseynin hal tercümesi kısmında bunu zikreder.
«Ve; o, mutlaka bir delidir, diyorlardı.» Onu gözleriyle çekemiyor, dilleriyle kendisine eziyet ediyorlar ve; «O, mutlaka bir delidir.» diyorlardı. Yani Allah'ın Kur'ân'ım getirmesi bir deliliktir. Halbuki Allah Te-âlâ âyetin devamında buyuruyor ki: «Halbuki o, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.»[8]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8029-8035
[2] Bekir Karlığa , Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8035-8048

[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8055-8059
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8061-8063
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8064
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8065-8067
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8067-8068
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8068-8073

HAKKA SÛRESÎ

HAKKA SÛRESÎ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman, ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Gerçekleşecek olan.
2 — Nedir o gerçekleşecek olan?
3 — Hangi şey bildirdi sana gerçekleşecek olanın ne olduğunu?
4 — Semûd ve Ad, tepelerine inecek olanı yalanladılar.
5 — Bu sebeble Semûd, azgın bir sesle helak edildiler.
6 — Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helak edildiler.
7 — Onların kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün, rüzgârı estirdi. Halkın, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün.
8 — Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?
9 — Firavun da, ondan öncekiler de ve altüst olmuş kasabalar da hep suçla gelmişlerdi.
10 — Rablarının elçisine isyan etmişlerdi. Bunun üzerine O da kendilerini gittikçe artan bir şiddetle yakalayr verdi.
11 — Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık ge-mide.
12 — Ki bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım. Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye

Gerçekleşecek Olan

Hakka kelimesi; kıyamet gününün isimlerinden birisidir. Zîrâ kıyamet gününde Allah'ın va'di ve azabı gerçekleşeceği için o, «gerçekleştiren» anlamına «Hâkka»dır. Bunun için Allah Teâlâ, o günün durumunu ta'zîm ile ifâde ederek: «Hangi şey bildirdi sana, gerçekleşecek olanın ne olduğunu?» buyuruyor. Ve ardından da o gerçekleşecek olan kıyamet gününü yalanlayan milletleri helak ettiğini hatırlatarak buyuruyor ki: «Bu sebeple Semûd, azgın bir sesle helak edildiler. kelimesi, onları susturan çığlık ve zelzeledir. Katâde ise bunun, ses ve çığlık anlamına geldiğini bildirir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Mücâhid ise kelimesinin, günahlar anlamına olduğunu söyler. Rebî' İbn Enes de böyle der. İbn Zeyd ise bu kelimenin, Tuğyan anlamına geldiğini belirterek âyeti şeklinde okur. Süddî der ki: «Semûd, azgın bir sesle helak edildi» yani deve böğürmesi ile.
«Âd'a gelince; onlar da uğultulu azgın bir fırtına ile helak edildiler.» Yani soğuk bir rüzgârla. Katâde, Rebî', Süddî ve Sevrî kelimesinin, şiddetle esen anlamına geldiğini bildirir. Katâde ise der ki: Onların üzerine doğru esti, öyle ki yüreklerini deldi, Dahhâk ise kelimesinin soğuk, kelimesinin ise rahmet ve bereket getirmeksizin onların üzerine esen rüzgâr olduğunu belirtir. Ali İbn Ebu Tâlib ve başkaları ise engelleri aşıp hesâbsız şekilde taştığım ifâde eder.
«Onların kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün rüzgârı estirdi.» Onların üzerine devamlı ve ard arda gelen bir felâket olarak rüzgârı musallat etti. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Sevrî ile bir başkaları derler ki:

kelimesi, ard arda anlamına gelir. İkrime ve Rebî' İbn Enes ise bunun, onların üzerine kötülük yağdırdığı anlamına geldiğini belirtir. Allah Teâlâ'mn «Uğursuz günlerde» (Fussilet, 16) kavlinde olduğu gibi, Rebî' İbn Enes der ki: Bu rüzgârın başlangıcı Cum'a günü idi. Başkaları da; çarşamba günü başlamıştı, derler. Denilir ki; bu rüzgâr, halkın dediği (Berd el-Acûz denilen yedi günlük soğuk) bir rüzgârdır ki insanlar buna tutulmuş gibiydiler. Tıpkı Allah Teâlâ'mn şu kavlinde olduğu gibi: «Halkın, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün». Denildi ki; bu rüzgâr, kışın acizliğini gerçekleştiren bir rüzgârdı. Ve yine denilir ki; bu, kocakarı soğuğunun olduğu günlerdi. Çünkü Âd kavminden bir ihtiyar kocakarı bir izbeye girmişti de, sekizinci gün bu rüzgâr onu öldürmüştü. Bunu Beğavî anlatır. Allah en iyisini bilendir. İbn Abbâs der ki: kelimesi, harâb anlamınadır. Başkaları da; çürümüş, demek olduğunu söylerler. Yani rüzgâr onlardan birini alır yere çarpardı. O, başı üstüne düşüp ölürdü. Başı yaralanır ve kopardı da beden sessiz kalırdı. Tıpkı dalsız olarak yere düşmüş hurma kütüğü gibi. Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer aldığı gibi Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Ben, sabâ ile desteklendim. Âd ise Debûr rüzgârı ile helak edildi. (Batı rüzgârı) İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ Ad kavminin helak edildiği rüzgâra, ancak bir yüzük deliği kadar kapı açmıştı. Rüzgâr çöl halkının üzerine esmiş, onları, hayvanlarını ve mallarını alıp götürmüş, gökle yeryüzü arasına savurmuştu. Şehir halkı bu rüzgârı ve rüzgârın içindekileri görünce de-diler ki: Bu, bize yağmur getiren bir buluttur. Aksine rüzgar, çöl halkını ve hayvanlarını şehir halkının üzerine yağdırıverdi. Sevrî, Leys~ka*-naîryîa*Mücâhid'den nakleder ki; bu rüzgârın iki kanadı, bir kuyruğu vardı.
«Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?» Şimdi onlardan ve onlara mensûb olanlardan geriye kalmış bir tek ferdi görüyor musun? Baştan sona hepsi yok edildiler ve Allah, onlardan geriye hiç bir kitle bırakmadı.
«Firavun da, ondan öncekiler de ve altüst olmuş kasabalar da hep suçla gelmişlerdi.» Bazıları kelimesini kâfin esresi ile okumuşlardır ki; Firavun ve zamanında ona tâbi olan kıptı kâfirler, anlamını vermişlerdir. Başkaları da bu kelimeyi kâfin üstünü ile okuyarak; ona benzeyen daha önceki milletler, diye anlam vermişlerdir.) kelimesi ise peygamberi yalanlayan ümmetlerdir. kelimesi de hatalı ve yanlış fiil demektir, ki bu, Allah'ın indirdiğini yalanlamaktır. Rebî' İbn Enes ise bu kelimeye günâh anlamını verir. Mücâhid de; hatâlarla gelmişlerdir, der. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında: «Rablarınm elçisine isyan etmişlerdi.» buyuruyor. Bu bir türdür. Yani hepsi de Allah'ın kendilerine gönderdiği elçileri yalanlamışlardı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı da, tehdidim üzerlerine hak olmuştu.» (Kâf, 14) Allah'ın Rasûlünü yalanlayan, diğer bütün rasûlleri yalanlamış olur. Nitekim Allah Teâlâ: «Nuh kavmi de peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 105), «Ad da peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 123), «Semûd da peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 141) buyurmaktadır. Aslında her ümmete, yalnız bir tek peygamber gelmiştir. Ama bir tek peygamberi yalanlayan hepsini yalanlamış olur. Bunun için Hak Teâlâ burada: «Rablarmın elçisine isyan etmişlerdir. Bunun üzerine o da kendilerini gittikçe artan bir şiddetle yakalayıverdi.» buyurmaktadır. Yani gittikçe

artan şiddet ve elemle yakalamaktadır. Mücâhid kelimesine şiddetli derken, Süddî öldürücü anlamını vermiştir.
Ve müteakiben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Gerçekten su bastığı zaman.» Su Allah'ın izniyle haddi aşıp varlığın üstüne yükseldiği zaman. İbn Abbâs ve başkaları (ifâdesinin, çoğalmak anlamına geldiğini bildirirler. Bu, Hz. Nuh'u yakalamaları sebebiyle Nûh peygamberin, kavmine beddua etmesi neticesinde olmuştu. .Onlar Al-lah'tan başkasına ibâdet etmişler ve peygambere karşı gelmişlerdi. Al-lan^aa'HzrTSTuîFÛrrdüâs'ırii kabul etmiş ve yeryüzunıTTuTana boğmuştu. Ancak Nuh (a.s.) ile beraber gemide olanlar kurtulmuştu. Bundan son-faTgelen insanlarınTTİepsi NÛrİ"peygamberin' soyundan gelmişlerdi.
Ali ibn Ebu Tâlib'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Yeryüzüne düşen her damla su mutlaka bir meleğin elinden düşmektedir. Nûh peygamberin kavminin helak edildiği gün gelince Allah Teâlâ suyu indiren bekçiye değil, suya izin vermişti de su bekçinin üzerinden aşarak dışarı çıkmıştı. İşte Allah Teâlâ'mn: «Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide.» kavlinin mânâsı budur. Gökyüzünden yeryüzüne inen her rüzgâr ancak bir meleğin elinden çıkmaktadır. Âd kavminin helak olduğu rüzgâr müstesna. Çünkü Allah Teâlâ o gün, bekçinin dışında rüzgâra izin vermişti de o çıkmıştı. İşte Hak Teâlâ'mn: «Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helak edildiler.» kavlinin mânâsı budur. Rüzgâr bekçinin üzerinden aşıp çıkmıştı. Bunun için Hak Teâlâ insanlara minnette bulunarak: «Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık ge buyuruyor. kelimesi, suyun yüzünde akıp giden gemidir. «Ki bunu sizin için Dir öğüt yapalım.» Buradaki zamîr, mânânın cinse delâlet etmesi dolayısıyla cinse râci'dir. Yani mânâ şöyle olmaktadır: Onun cinsinden suyun üzerinde sizin bineceğiniz bir şey bıraktık. Nitekim Zuhruf sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir. Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak: Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir; yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» {Zuhruf, 13-14) Yâsîn sûresinde ise şöyle buyurur: «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir. Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.» (Yâsîn, 41-42) Katâde der ki: Bu ümmetin ilkleri gelinceye kadar Allah Teâlâ o gemiyi durdurmuştu. Ancak birinci görüş daha açıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve anlayışlı kulaklar anlasınlar diye.» buyuruyor. Yani bu nimeti anlayışlı kulak sahibi olanlar hatırlayıp anlasınlar diye. İbn Abbâs der ki: duyup muhafaza eden kulaklar, demiştir. Katâde ise der Ki: Allah'ın nimetlerini düşünüp Allah'ın kitabından duyduklarından istifâde edenler, demektir. Dahhâk de bazı kulakların onu duyup muhafaza ettiğini söyler. Yani sağlam kulağı, kuvvetli aklı olanlar, anlayış ve idrâk sahibi olan kimseler için bu özellik umumiyet ifâde eder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a ed-Dımeş-kî... Ali İbn Havşeb'den nakletti ki; o, Mekhûl'un şöyle dediğini işittim, demiştir; Rasûlullah (s.a.)a «Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye» âyeti nazil olunca, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Rabbımdan Ali'nin kulağını böyle kılmasını istedim. Ali derdi ki: Rasûlullah (s.a.)tan işitip de unuttuğum hiç bir şey yoktur. İbn Cerîr Taberî bunu Ali İbn Sehl kanalıyla... Mekhûl'den nakleder. Ancak bu hadîs, mürseldir. Yine İtan Ebu Hatim der ki: Bize Ca'fer İbn Muhamrned... Salih İbn Heysem'den nakletti ki; o, Eşlem kabilesinden Büreyde'nin

şöyle dediğini işittim, demiş: Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye dedi ki: Ben sana yaklaşmak ve senden uzak durmamakla emredildim. Sana öğretmemi ve senin de onu anlaman emredildi. Anlamak senin hakkmdır. Bunun "üzerine: «Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» âyeti indirildi. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Muhammed İbn Halef kanalıyla Bişr ibn Âdem'den rivayet eder. Ayrıca bir başka tarîkten Ebu Dâvûd kanalıyla Büreyde'den nakleder, ancak^yine de. bu hadîsi sahih saymaz.[1]

13 — Sûr'a bir üfürüldüğünde,
14 — Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında,
15 — İşte o gün, olan olmuştur.
16 — Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hale gelmiştir.
17 — Melekler ise onun çevresindedirler. Ve o gün Rab-bının Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir.
18 — O gün siz, huzura alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.

Sûr'a Üfürülünce

Allah Teâlâ kıyametin dehşetinden haber veriyor. İlkin sarsıntı nefhasmm geleceğini, sonra bayılma nefhasınm geleceğini ve bu nefha gelince; Allah'ın dilediklerinin dışında göklerde ve yerde bulunanların hepsinin bayılacağını, ardından da âlemlerin Rabbımn huzuruna dikilmek üzere yeniden diriliş ve haşr nefhasmm geleceğini haber veriyor. Burada sözkonusu edilen nefha bu sonuncusudur. Burada te'kîdli olarak bir tek nefhadan bahsediliyor. Zîrâ Allah Teâlâ'nm emrine karşı konulmaz ve O'nun buyruğu engellenmez. Ayrıca buyruğunun tekrara ve te'kîde ihtiyâcı yoktur. Rebî' İbn Enes der ki: Bu, sonuncu nefhadır. Açık olan da bizim söylediğimizdir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin de-vamında buyuruyor ki: «Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında.» Pamuk atılır gibi yer ve dağlar birbirine vurulup atıldığında ve yeryüzü bir başka yeryüzü haline dönüştürüldüğünde; «İşte o gün, olan olmuştur.» Ve kıyamet kopmuştur. «Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hale gelmiştir.» Semmâk, Esedoğullarmdan bir ihtiyardan naklen Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirir: Gökyüzü samanyolun-dan ayrılıp parçalanacaktır. İbn Ebu Hatim bunu böyle rivayet eder. İbn Güreye ise bu âyetin: «Gök açıldı ve kapı kapı oldu.» (Nebe\ 19) kavli gibidir, der. İbn Abbâs ise göğün parçalanmış olduğunu, Arş'm da onun karşısında yer aldığını söyler. «Melekler ise onun çevresindedirler.» Melek cins ismidir. Âyet, meleklerin göğün etrafında yer aldıklarını belirtmektedir. İbn Abbâs der ki: Melekler onun etrafında ve son bulmayan kısımdadırlar. Saîd İbn Cübeyr ve Evzâî de böyle derler.
Dahhâk ise bu kelimenin, çevresinde anlamına geldiğini söyler. Hasan el-Basrî de kapılarında olduğunu bildirir. Rebî' İbn Bnes «Melekler ise onun çevresindedirler.» kavlini açıklarken; göğün kapısından yeryüzündeki insanlara bakarlar, der.
«Ve o gün Rabbının Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir.» Kıyamet günü Arş-ı A'lâ'yı meleklerden sekiz tanesi taşır. Bu Arş'ın, yüce Arş olması muhtemeldir. Aynı şekilde kıyamet günü hüküm vermek üzere konulan arş ve taht olması da muhtemeldir. Allah en doğrusunu bilendir. Abdullah İbn Âmire'nin...

Abbâs İbn Abdülmutta-lib'ten naklen, Arş'ı taşıyan meleklerin sekiz melek veya daha fazla olduklarını bildiren hadîs daha önce geçmişti. İbn Ebu Hatim, der ki: Bi-ze Ebu .Saîd Yahya İbn Saîd... Ebu Kabîl Huyey İbn Hânî'den nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini işitmiş: Arş'ı taşıyanlar sekiz tanedir. Onlardan her birinin gözünün önünden arkasına kadar olan mesafe yüz yıllık yoldur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Câbir'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size Arş'ı taşıyan meleklerden bahsetmem konusunda bana izin verildi. Onlardan her birinin kulak memesi ile boynunun arasındaki mesâfe~~k~uş uçuşuyla 700 yıldır. Bu hadîsin isnadı sağlamdır ve râvîlerinin hepsi de sıka kişiler-dir. Ebu Dâvûd, bu hadîsi Sünen'inin Sünnet kitabında rivayet eder ve der ki: Bize Ahmed İbn Hafs... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size Arş'ı taşıyan meleklerden bir melek konusunda söz etmem için izin verildi. Onun kulak memesinden boynuna kadar olan mesafe yedi yüz yıllık yoldur. Bu, Ebu Davud'un lafzıdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Ve o gün Rabbmm Arş'ını, onların da üstünde sekiz ta-nesi yüklenir.» âyetini; meleklerden sekiz saf olarak açıklamıştır. İbn Ebu Hâtim'in ifâdesine göre; Şa'bî, Dahhâk ve İbn Cüreyc'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir. Süddî de Ebu Mâlik kanalıyla İbn Ab-bâs'tan bunun sekiz saf olduğuna dâir bir rivayeti nakleder. Avfî de İbn Abbâs'tan böyle nakleder. Dahhâk ise İbn Abbâs'tan nakleder ki: Kerrûbiyyûn melekleri, sekiz bölümdür. Onlardan her bir cinsinin insan, cin, şeytân ve melek gücü kadar gücü vardır.
«O gün siz, huzura alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» Kendisine sizin hiç bir şeyinizin gizli kalmadığı, gizli, açık ve gizlinin gizlisini bilen Allah'ın huzuruna alınırsınız. «Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İsniâîl..: Sabit İbn Haccâc'dan nakletti ki; o, Ömer İbn Hattâb'm şöyle dediğini bildirmiş: Hesaba çekilmezden evvel kendinizi hesaba çekiniz. Tartıya konulmazdan evvel ken-dinizi tartınız. Bugün kendinizi hesaba çekmeniz, yarın hesaba çekilmenizden sizin için daha hafiftir ve büyük huzura çıkarılış günü için süsleninîzTTö'gün siz, huzura alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» tmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Ebu Musa'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü insanlar üç kere huzura alınırlar. İki kez huzura çıkarılışta tartışma ve ma'zeret beyân etme"vardır. Üçüncüsünde ise ellerde sayfalar uçuşur. Kimileri sağından kimüerilsölünctari sayfaları alîr. Ibn Mace de bu hadisi Ebu Bekr Ibn Ebu Şeybe kanalıyla, Vekî'den rivayet eder. Tirmizî ise, Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. İbn Cerîr Ta-berî, Mücâhid İbn Mûsâ kanalıyla... Abdullah'tan nakleder ki; insanlar kıyamet günü üç kere huzura alınacaklardır. İki huzura çıkışta ma'-zeretler bildirilir ve düşmanlıklar açıklanır. Üçüncü huzura çıkarılışta ise ellerde sayfalar uçuşur. Saîd İbn Ebu Arûbe de bu hadîsi Katâde'den benzer şekilde ve mürsel olarak rivayet eder.[2]

19 — Kitabı sağından verilmiş olan der ki: Alın, işte okuyun kitabımı.
20 — Doğrusu ben, bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum.
21 — İşte o, hoş bir hayat içindedir.
22 — Yüksek bir cennette,
23 — Ki, meyveleri sarkmıştır.

24 —- Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.

Kitabı Sağından Verilmiş Olanlar

Allah Teâlâ kıyamet günü kitabı sağından verilenlerin mutluluğunu ve bu mutluluktan dolayı duydukları sevinci haber veriyor. Öyle ki kitabı sağından verilenler sonsuz sevinçlerinden: «Alın, işte okuyun kitabımı.» der. Alın okuyun, işte benim kitabım. Çünkü o, kitabında iyiliklerin ve hayırların yazılı olduğunu bilir. Çünkü o, Allah'ın, kötülüklerini iyiliğe tebdil ettiği kimselerdendir. Abdurrahmân İbn Zeyd: «Alın, işte okuyun kitabımı.» kavlinin; işte kitabım, onu okuyun, demek olduğunu bildirir. kelimesinin zâid olduğunu ifâde eder. Zahir olan, bu kelimenin; alın işte, anlamına gelmesidir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Bişr İbn Matar... Ebu Osman'dan nakletti ki; o, şöyle demiş; Mü'mine kitabı Allah'ın koruması altında verilir. O, günâhlarını okur. Her bir günâhı okudukça, rengi değişir. Sonra iyiliklerine geçer onu okumaya başlayınca rengi tekrar yerine gelir. Sonra bir de bakar ki, günâhları iyiliklerle değiştirilmiş. İşte o zaman: «Alın, işte okuyun kitabımı.» der. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Hanza-le'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ, kıyamet günü kulunu huzurunda durdurur ve sayfanın üstünde kötülüklerini kendisine gösterir; bunu sen mi yaptın? der. O: Evet Rabbım, der. Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, ondan dolayı seni rezîl etmeyeceğim. Doğrusu Ben seni bağışladım. İşte o zaman, mü'min kişi: «Alın, işte okuyun kitabımı.» Doğrusu bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum ben, der.
Sahîh hadîste, Abdullah İbn Ömer'e; fısıldaşraa nedir? diye sorulduğunda, şöyle dediği daha önce (Hûd, 18) geçmişti: Ben Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: Kıyamet günü Allah Teâlâ kula yaklaşır ve ona bütün günâhlarını ikrar ettirir. Kul, mahvolduğunu görünce; Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, dünyada iken senin bu günâhlarını örtmüştüm. Bu gün de onları bağışlıyorum. Sonra onun iyilik kitab-ları kendisine sağ tarafından verilir. Kâfir ve münâfıka gelince: «Ve şâhidler: Rablanna yalan uyduranlar bunlardır, derler. Bilin ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir.» (Hûd, 18).
«Doğrusu ben, bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum.» Ben, dünyada iken bugünün hiç şüphesiz olacağını yakînen biliyordum. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Onlar ki; Rablanna kavuşacaklarım kesinlikle bilirler.» (Bakara, 46).
«İşte o, hoş bir hayat içindedir.» Kendisinden hoşlanılan bir hayat içindedir.
«Yüksek bir cennette.» Köşkleri yüce, hurileri güzel, evleri rahat ve huzuru sürekli olan bir cennette. İbn. Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Selâm el-Esved'den nakletti ki, o; Ebu Umâme'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a; cennet eh-li birbirini ziyaret eder miT"diye sordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eve£, yüksek derecede olanlar aşağı derecede olanların seviyesine inerler ve birBlFlİl^Telâmlayîp ağırlarlar. Amelleri eksik olduğu için aşağı derecede olanlar yüksek derecede olanların seviyesine çıkmazlar. Sa-hîh bir hadîste sabit olmuş'tur"Tuf cennette yüz derece vardır. Her iki derecenin . îTlneyveTefr'sarkmıştır.» Bera ibn Âzîb der ki: Meyveleri yakındır, bir kişi tahtının üzerinde uyurken ona uzanıp alabilir. Bir başkası da böyle demiştir. Taberânî der

ki: Abdürrezzâk... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennete ancak şöyle bir geçiş izni (berât) ile girilebilir: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Teâlâ'dan falanca oğlu falancaya yazılmış bir berâttır. Onu meyveleri sarkmış olan yüksek bir cennete girdirin. Ziya el-Mak-disî de cennetin sıfatı bahsinde Sâ'dân Ibn Saîd kanalıyla... Selmân el-Fârisî'den nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuştur". Mü'mine sırat üzerinde şu berât verilir: Rahman ve Rahim olan AllarPın adıyla. Bu, Azîz ve Hakîm olan Allah'ın katından falancaya verilmiş bir yazıdır. Onu yüce cennetlere girdirin ki meyveleri sarkmıştır. «Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» Onlara böyle denilir. Kendilerine lütfedilerek in'âm ve ihsanda bulunulur ve bu söz söylenir. Nitekim sahih bir hadîste sabit olmuştur ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Amel edin, amelinizi sağlam yapın ve Allah'a yaklaşın. Bilin ki, sizden birinizi ameli cennete girdirmez. Orada bulunanlar; sende mi ey Allah'ın Rasûlü? dediler. O; ben de, buyurdu. Ancak Allah kendi rahmetiyle beni kuşatıp lutfuyla bağışlarsa müstesnadır.[3]

25 — Kitabı solundan verilmiş olana gelince der ki: Keski kitabım bana verilmeseydi.
26 — Hesabımın da ne olduğunu bilmeseydim.
27 — Keski bu iş son bulmuş olsaydı.
28 — Malım hiç fayda vermedi bana.
29 — Gücüm de yok olup gitti benden.
30 — Tutun onu da bağlayın.
31 — Sonra cehenneme salın onu.
32 — Sonra da onu, boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.
33 — Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı.
34 — Ve yoksulu doyurmaktan hoşlanmazdı.
35 — Onun için bugün burada kendisine bir acıyan yoktur.
36 — Ğıslîn'den başka yiyecek de yoktur.
37 — Onu ancak günahkârlar yer.

Kitabı Solundan Verilmiş Olanlar

Arasâtta kitabı sol tarafından verilen bahtsızların halini de Allah Teâlâ haber vermeye başlıyor. O gün, bu uğursuzlar pişman olup son derece nadim olacaklar ve: «Keski kitabım bana verilmeseydi, hesabımın da ne olduğunu bilmeseydim. Keski bu iş son bulmuş olsaydı.» diyeceklerdir. Dahhâk der ki: Keşke ölümden sonra bir daha hayat olmasaydı, derler. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile Rebî' İbn Enes ve Süd-dî de şöyle dediler. Katâde ise der ki: Bu, bir ölüm temennisidir. Hal-buki onlar dünyada ölmekten çok hiç bir şeyden nefret etmezlerdi.
«Malım hiç fayda vermedi bana. Gücüm de yok olup gitti benden.» Allah'ın azabı ve cezası karşısında, ne malım, ne de makamım korudu beni. İş, yalnızca benim başıma kaldı. Ne yardımcım var, ne de destekçim. İşte bu esnada Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: «Tutun onu da bağlayın. Sonra cehenneme salın onu.» Allah Teâlâ Zebanilere emreder de, onları mahşer yerinden şiddetlice yakalatıp bağlatır.

Ayağına bukağılar vurulur, sonra da cehenneme götürülüp daldırılır ve batırılır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Minhâl İbn Amr'dan nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Azîz ve Celîl olan Allah, tutun onu, bu-vurunca, yetmiş melek birden onun üzerine koyulur, içlerinden bir me-lek böyle der ve yetmiş bini birden cehenneme atılır.
~"îbn Ebu Dünyâ'dan kıyametin dehşeti konusunda nakledilir ki: Dört yüz bin melek onları cehenneme atmak için işe koyulurlar. Bulunan her şeyi atarlar. O; benim ve senin için ne oluyor? der. Melek; Rab-bın sana kızgındır her şey senin aleyhindedir, der. Fudayl İbn İyâz der ki: Allah Azze ve Celle: Onu alın, bağlayın, buyurunca, yetmiş bin melek ona koşar, her biri boynuna zinciri geçirmek için çalışır.
«Sonra cehenneme salın onu.» Cehenneme daldırın.
«Sonra da onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.» Kâ'b el-Ah-bâr der ki; bu zincirin her bir halkası dünya demiri kadardır. Avfî, İbn Abbâs ve İbn Cüreyc'den nakleder ki; bu, meleklerin arşmıyladır. İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs, «Zincire vurun» kavli hakkında şöyle demiştir: Arkasından girdirilip ağzından çıkarılır. Sonra çekirgeler çöpe nasıl dizilirse, onlar da öylece dizilirler. Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; zincir arkalarından girdirilir, burunlarından çıkarılır ki, bir daha ayakları üstü kalkamasınlar.
tmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Ali İbn İshâk... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer şöyle bir demir parçası —küçük bir bardağı gösterdi— gökten yeryüzüne gönderilmiş olsaydı; bu, beş yüz yıllık mesafe ederdi ve akşam olmadan evvel o, yeryüzüne ulaşırdı. Eğer bir parçası zincirin başından atılmış ol-saydı gece ve gündüz olmak üzere dibi veya kökü yeryüzüne ulaşınca-ya kadar kanalıyla... Abdullah ibn Amr'dan nakleder ve; bu, hasen bir hadîstir, der.
«Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı ve yoksulu doyurmaktan hoşlanmazdı.» Allah'ın kulları üzerinde hakkı olan ibâdet ve tâat görevini yerine getirmezdi. Allah'ın yaratıklarına da yararlı işler görüp onların hakkını vermezdi. Allah'ın kullar üzerindeki hakkı O'nu bir tek Rab tanıyıp, kendisine hiç bir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların da birbiri üzerinde hakları, iyi davranma, yardımlaşma, iyilik ve takva üzere birleşmedir. Allah TeâlâTbü" sebeple namâz~~kiîmayı ve zekât vermeyi emreder. Rasûlullah" son nefesini" verirken de"; namaz ve sağ ellerinizin ıîB^oîduklarını " koruyun, buyurmuştur.
«Onun için bugün burada kendisine bir acıyan yoktur. Gıslin'den başka yiyecek de yoktur. Onu ancak günahkârlar yer.» Allah'ın çok yakın olan azabından onları koruyacak hiç kimse yoktur. Hiç bir dostu yoktur^ Sözü dinlenen bir şefaatçisi da yoktur. Burada Gıslîn'den başka yiyecek bir şey de yoktur. Katâde der ki: Ğıslîn, cehennem ehlinin yiyeceklerinin en kötüsüdür. Rebî' ve Dahhâk da bunun cehennemde bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: Ben Gıslîn'in ne olduğunu bilmem. Ancak onun zakkum olduğunu sanıyorum, demiş. Şebîb İbn Bişr de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ğıslîn, cehennem ehlinin etinden akan kan ve su imiş. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Abbâs'tan nak]eder ki; Ğıslîn, cehennem ehlinin irini imiş.[4]

38 — Görebildiklerinize yemin ederim ki,
39 — Ve göremediklerinize de;
40 — Muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür.
41 — Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz?
42 — Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz?
43 — Âlemlerin Rabbmdan indirilmedir.

Gördükleriniz ve Göremedikleriniz

Allah Teâlâ yaratıklarına and içerek onun isim ve sıfatlarının mükemmelliğine delâlet eden mahlûkâtmda gördükleri âyetlerini beyân ediyor. Ayrıca gözleriyle göremedikleri gaybla ilgili âyetlerini bahis konusu ederek and içiyor ki; Kur'ân; kendi kelâmını, vahyini ve risâleti-ni açıklamak, emânetini yerine getirmek üzere seçtiği kulu ve Rasûlü Muhammed'e indirdiği beyânıdır. Bu sebeple: «Görebildiklerinize yemin ederim ki ve göremediklerinize de; muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür.» buyuruyor. Yani Hz. Muhammed'in —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— getirdiği, kesin bir sözdür. Bu söz Hz. Peygambere izafe edilmiştir, çünkü peygamberin gönderilmiş elçi olarak görevi tebliğ etmektir. Keza Tekvîr sûresinde de elçi olan meleğe izafe edilerek: «Bu Kur'ân, Arş'm sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür.» (Tekvîr, 19-21) buyurulmuştur ki, burada bahis mevzuu edilen Cebrail (a.s.)dir. Ve ardından da aynı sûrede: «Arkadaşınız asla deli değildir. Andolsun ki o; Cebrail'i apaçık ufukta görmüştür. Peygamber görülmeyenler hakkında söylediklerinden ötürü töhmet altında tutulamaz. Bu Kur'ân, kovulmuş şeytânın sözü olamaz.» (Tekvîr, 22-25) buyuruyor. Yani Muham-med (a.s;), Cebrail'i yaratıldığı suret üzere ufukta apaçık olarak görmüştür ve o, bundan dolayı itham altında tutulamaz. Burada ise aynı şekilde buyuruyor ki: «Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.» Bir kez Kur'ân, melek olan elçinin sözü diye ifâde edilirken, diğer bir kez de beşer .olan rasûle isnâd edilmektedir. Ama her ikisi de Allah'ın emânet kıldığı vahyini ve buyruğunu Allah'tan alarak teblîğ etmektedirler. Bu sebeple de âyetin devamında «Âlemlerin Rabbmdan indirilmedir.» buyuruyor. İmâm.Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muğîre... Şureyh İbn Übeyd'den nakletti ki; Hattâb oğlu Ömer şöyle demiş: Müslüman olmazdan önce Rasûlullah'a saldırmak üzere çıkmıştım. Onun benden önce mescide girmiş olduğunu gördüm. Arkasında durdum. O, Hakka "suresini okumaya başladı. Kur'ân'ın telifine hayran kaldım. Hz. Ömer der ki: Kendi kendime; Allah'a andolsun ki bu adam, Kureyş'İllerin söylediği gibi bir şâir olmalıdır, dedim. Hz. Ömer der ki: Rasûlullah (s.a.), «Muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür. Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz.» kavlini okuyunca; ben öyleyse kâhindir, dedim. Hz. Peygamber âyetin devamındaki: «Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz? Âlemlerin Rabbmdan indirilmedir.» deyip sûreyi sonuna kadar okuyunca; İslâm her tarafımdan kalbimin içerisine kadar sirayet etti. İşte Hz. Ömer'in Sîret'inde müslüman oluşunu anlattığımız gibi, Hattâb oğlu Ömer'in

hidâyete ermesinde müessir olan sebeplerden biri de bu âyet-i kerîme idi. Hamd Allah'a mahsûstur.[5]

İzahı

44 — Eğer o, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı,
45 — Elbette Biz, onu kuvvetle yakalardık.
46 — Sonra da, hiç şüphesiz onun şah damarını koparırdık.
47 — O zaman sizden hiç biriniz de buna engel olamaz* diniz.
48 — Doğrusu o, müttakîler için bir Öğüttür.
49 — İçinizde yalanlayanlar bulunduğunu Biz de bilmekteyiz.
50 - Ve muhakkak ki o, kâfirler için bir üzüntüdür.
51 — Hiç şüphesiz ki o, kesin gerçektir.
52 — Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Eğer o, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı.» Yani Muhammed (a.s.) onların iddia ettikleri gibi, bazı sözler uydurup Bize atfetseydi veya risâlete bir şeyler ekleyip eksilt-seydi veya kendiliğinden söylediği şeyi Bize nisbet etseydi —ki böyle bir şey yoktur— onu çabucak cezalandırırdık. Bu sebeple bir sonraki âyette: «Elbette Biz, onu kuvvetle yakalardık.» buyuruyor. Ondan sağ elimizle intikam alırdık. Çünkü sağ el, şiddetli ezici güce sâhibdir. Ba-zıları da; onun sağından yakalardık, diye mânâ vermişlerdir. «Sonra da, hiç şüphesiz onun şah damannı koparırdık.» İbn Abbâs der ki; şah damarı anlamına gelen kelimesi, kalbin bağlı olduğu ana damardır. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Hakem, Dahhâk, Müslim, el-Batîn, Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd da böyle demişlerdir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ise bunun kalb, karnın alt tarafı ve daha aşağılan anlamına geldiğini söyler.
«O zaman sizden hiç biriniz de buna engel olamadınız.» O zaman, sizden hiç biriniz Bizimle onun arasına giremez ye ona yapmak istediğimiz şeyi engelleyemezdiniz. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Aksine o, doğru sözlü, iyi ve doğru yolda olan birisidir. Allah Azze ve Celle, onun Allah'tan tebliğ ettiği şeylerin doğruluğunu kararlaştırmış, gözalıcı mucizeler ve kesin delillerle onu desteklemiştir. Ve âyetin devamında da: «Doğrusu o, müttakîler için bir öğüttür.» buyuruyor. Yani Kur'ân. Tıpkı Fussilet sûresinde buyurulduğu gibi: «De ki: îmân edenler için hidâyet ve şifâdır. îmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesafeden sesleniyorlar da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).
«İçinizde yalanlayanlar bulunduğunu Biz de bilmekteyiz,» Bunca açıklığına ve berraklığına rağmen, içinizde Kur'ân'ı yalanlayanların bulunacağını Biz, elbette bilmekteyiz. «Ve muhakkak ki o, kâfirler için bir üzüntüdür.» İbn Cerîr Taberî der ki: Kur'ân'ı yalanlamak; kıyamet günü kâfirler için bir üzüntü ve nedamettir. Taberî, Katâde'den de benzeri bir ifâdeyi nakletmiştir. İbn Ebu Hatim, Süddî kanalıyla Ebu Mâlik'den nakleder ki; o, üzüntü anlamına gelen kelimesinin pişmanlık demek olduğunu söylemiştir. Zamirin Kur'ân'a gitmesi de muhtemeldir. Yani Kur'ân ve ona inanmak, gerçekte kâfirler için bir üzüntü ve yanma vesilesidir.

Nitekim Allah Teâlâ Şuarâ sûresinde şöyle buyurur: «İşte böylece onu suçluların kalbine sokarız. Onlar buna inanmazlar.» (Şuarâ, 200-201) Sebe' sûresinde ise şöyle buyurmuştur: «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» (Sebe', 54) Bu sebeple burada da; «hiç şüphesiz ki o, kesin gerçektir,» buyuruyor. Kendisinde şek, şüphe ve reybin bulunmadığı hakîkî ve dosdoğru haberdir: «Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.» Bu yüce Kur'ân'ı indiren Rabbını tesbîh et.[6]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8076-8079
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8080-8082
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8082-8084
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8085-8086
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8087-8088
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8096-8097

MEARİC SÛRESİ

MEARİC SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — İsteyen birisi, inecek azabı istedi.
2 — O; kâfirler içindir ve onu engelleyecek yoktur.
3 — Derecelere sahip, Allah katındandır.
4 — Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.
5 ~ Şimdilik sen, güzel güzel sabret.
6 — Doğrusu onlar, bunu uzak görüyorlar.
7 — Biz ise onu, yakın görmekteyiz.

Mikdârı Elli Bin Yıl Olan Bir Gün

«İsteyen birisi, inecek azabı istedi.» Burada tazmin san'atı vardır ki harfi bu san'ata delâlet eder.1 Sanki ifâde şöyle takdir edilmiştir: İsteyen birisi, inecek azabın çabucak gelmesini istedi. Bu âyet Hacc süresindeki: «Senden çabucak azâb getirmeni istiyorlar. Allah asla va'dinden caymaz.» (Hacc, 47) kavli gibidir. Yani onların istedikleri azâb hiç şüphesiz gerçekleşecektir. Neseî der ki: bize Bişr îbn Hâlid... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet-i kerîme konusunda şöyle demiş: Nadr Ibn Haris İbn Kelde, bu azabın gelmesini istemişti. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki, o; bu âyet, Allah'ın gerçekleşmiş olan azabım kâfirlerin istemesidir, demiş. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiş: Bir çağına âhirette gerçekleşecek bir azâb için çağırmıştır. Bu çağrı onların söyledikleri şu sözdür: «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32) İbn Zeyd ve başkaları da derler ki: «İsteyen birisi inecek azabı istedi.» Cehennemde bir vâdîden kıyamet günü azâb akacaktır. Bu söz zayıftır, maksaddan uzaktır. Âyetin akışı dalâlet ettiği için sahîh olan birinci görüştür. «İnecek azabı. O; kâfirler içindir.» kavli; kâfirler için hazırlanmıştır, demektir. îbn Abbas der ki: kelimesi; gelmiştir, anlammadır. «Ve onu engelleyecek yoktur.» Allah olmasını isterse, onu önleyecek hiç bir kimse yoktur. Bunun için hemen akabinde «Derecelere sahip, Allah katından-dır.» buyuruyor. Sevrî, A'meş kanalıyla bir kişiden, o da Saîd İbn Cü-beyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; dereceler sahibi demektir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, yücelik ve üstünlükler sahibi, anlamınadır. Mücâhid ise; göğün basamakları, anlamım verir. Katâde; faziletler ve nimetler sahibi diye mânâ verir. «Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla, Katâde'den nakleder ki; kelimesi, yükselip çıkmak anlamınadır. Ruha gelince; Ebu Salih der ki: Bunlar Allah'ın yaratıklarından bir yaratık türüdür ki insan değildirler, ama insanlara benzerler. Ben derim ki: Buradaki rûh kelimesiyle, Cebrail'in kasdedilmiş olması muhtemeldir. Keza hâssın, amma atfı kabilinden de olabilir. Diğer taraftan, âdemoğullannın ruhları anlamına cins isim olması da muhtemeldir. Çünkü ruhlar kabzolununca göğe çıkarılırlar. Nitekim Berâ'nın hadîsi de bunu göstermektedir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd,jsreseî ve İbn Mâce'nin Minhâl kanalıyla... Berâ'dan naklettiği rnerfû' hadîste, iyi_ ruhların kabzedüdiğindegökten göğe yükseltilerek en sonunda yedinci göğe vardırılacağı bildirilir. Bu hadîsin sıhhatini en iyi bilen Allah'tır. Bu hadîsin râvîlerinden bir kısr-sınm aleyhinde söz edilmiştir. Ancak meşhur bir hadîstir. Yine Ahmed îbn Hanbel'in, Tir-mizî'nin ve İbn Mâce'nin, İbn Ebu Zi'b kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettikleri benzer bir hadîs de bunun delilidir. Bu hadîsin râvîleri, hadîs cemâatinin şartlarına uygundur. Biz bu hususu İbrâhîm sûresin-(27. âyet) de etraflıca açıklamıştık.
«Mikdârı elli bin yıl olan bir günde)) Bu ifâdede dört kavil vardır:
1- Bu ifâde ile yüce Arş'tan aşağıların aşağısına (Esfel-i Sâfilîn) kadar olan ve yedinci verin karargâhı bulunan nokta arasındaki nıe-şâfe kasdedilmiştir. Ve bu, elli bin yıllık mesafedir. Bu yücelik yedinci yerin ortasında bulunan merkezden Arş'a kadar olan kısmın yüceliğidir. Bu, aynı zamanda Arş'ın çevresinin kuşattığı alanı da gösterir ki, o da elli bin yıllık mesafedir. Arş'ın kızıl bir yakuttan olduğunu İbn Ebu Şeybe Ârş'm sıfatı bahsinde zikreder. İbn Ebu Hatim de bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Ahmed İbn Seleme... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Bu, yerlerin en alt kısmının sonundan, göklerin en üst kısmının sonuna kadar olan mesafenin elli bin .sene olduğunu göstermektedir. Mikdân elli bin yıl olan bir gün ifâdesi ile; emrin gökten yere ve yelden göğe bir tek günde inip çıktığı belirtilmektedir. Binâenaleyh bunun mikdârı bin yıldır. Çünkü gökle yerin arasındaki mesafenin mikdân beş yüz yıllık yoldur. İbn Cerîr Taberî de Abd İbn Humeyd kanalıyla... Mücâhid'den bu ifâdeyi nakleder. Ancak İbn Abbâs'ın böyle dediğini zikretmez.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Her yerin kalınlığı beş yüz yıldır. Bir yerden diğer yerin arası da beş yüz yıldır. Yedi bin yıl böylece geçilir. Her göğün kalınlığı beş yüz yıldır. Bir gök ile diğerinin arası da beş yüz yıldır. On dört bin yıl böyle devam eder. Yedinci gökle Arş'ın arası otuz altı bin yıldır. İşte Allah Teâlâ'nm «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» kavlinin mânâsı budur.
2- Bu âyetten maksad; Allah'ın bu âlemi yarattığı günden kıyamet saatına kadar dünyanın kalacağı süredir, ibn Hatim der ki: Bize EbuZür'a..^7'Mucanid'den nakletti ki; o, «Mikdârı elli bin yıl olan günde.» kavli hakkında şöyle demiş: Dünyanın ömrü elli bin yıldır. Bu ömrün hepsi bir gündür. İşte Allah Teâlâ bunun bir gün olduğunu belirterek «Melekler de rûh da bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» buyuruyor, demiş. İşte bugün dünya günüdür. Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... İkrime'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiş: Başından sonuna kadar dünyanın süresi elli bin yıldır. Sizden hiç bir kimse bu sürenin ne kadarının gittiğini ve ne kadarının kaldığını bilemez. Allah müstesna.
3- Bu âyetten maksad; dünya ile âhiret arasım ayıran gündür. Bu görüş gerçekten garîbtir. Ancak ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o, «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde.» kavli dünya ile âhiretin arasını ayıran gün anlammadır, demiştir»
4- Bu âyetten maksad; kıyamet günüdür. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize Vasıflı Ahmed ibn Sinan...1 Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; ((Mikdârı elli bin yıl olan bir gün»den maksad, kıyamet günüdür. Bu rivayetin isnadı sahihtir. Sevrî

de Semmâk îbn Harb kanalıyla İkrime'den bu günün kıyamet günü olduğunu nakleder. Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» kavlindeki günden maksad, kıyamet günüdür. Allah onu kâfirler için elli bin yıllık bir süre kılmıştır. Bu anlamda pek çok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan îbn Mûsâ... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasülullah (s.a.)a «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» kavli ile kasdedilen bir gün, ne uzun bir gündür? denilmiş de, Rasülullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Nef-olan <Altah)a yenıîn ederim ki, o gün mü'min için çok~ha1*Ifletüir. 7)yle ki dünyada iken kıldığı bir farz namazdan dân"a hafîf olur. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Yûnus kanalıyla... Derrâc'tan nakleder. Ancak gerek Derrâc, gerekse onun şeyhi zayıf kişilerdir. Allah en iyisini bilendir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muham-med İbn Ca'fer, Ebu Ömer'den nakletti ki o, şöyle demiş: Ben, Ebu Hü-reyre'nin yanında bulunuyordum. Âmir İbn Sa'saa oğullarından bir kişi geldi de onun için; Amir oğullarından malı en çok olan kişi budur, dendi. Ebu Hüreyre; onu döndürün, dedi. Ve senin pek çok malın olduğu bana. bildirildi öyle mi? dedi. Âmir oğullarından olan bu adam; evet Allah'a andolsun ki benim yüz merkebim ve yüz devem var. Muhtelif deve türlerini saydı ve bağımlı, koşumlu atlardan bahsetti. Ebu Hüreyre dedi ki: Hayvanların tırnağından, develerin topuğundan seni sakındırırım. Bunu birkaç kez tekrarladı. En sonunda "Âmir oğullarından olan adamın rengi değişti. Adam dedi ki: Ey Ebu Hüreyre, bununla ne demek istiyorsun? Ebu Hüreyre dedi ki: Rasülullah (s.a.)m şöyle dediğini duydum: Kimin devesi bulunur da bolluğunda ve darlığında onun hakkını ödemezse Biz dedik ki: Ey Allay'ın Rasûlü, bolluk ve darlık nedir? Buyurdu ki; rahatlık ve sıkıntıdır. Kıyamet günü o hayvan, olduğundan daha hızlı ve daha güçlü, daha semiz ve daha serî' olarak gelir ve onu geniş düz bir yerde yatırıp topuklarıyla yüzünü ezer. Hayvanlarının sonuncusu üzerinden geçince tekrar ilki başlar. Bu, mikdâ-n elli bin yıl kadar olan bir günde olur. Nihayet insanlar arasında hüküm verilir ve herkese yolu görünür. Kimin de sığırı bulunur, bollu-ğunda ve darlığında onun hakkını vermezse; o da kıyamet günü bulunabildiği en azgın ve güçlü haliyle, en semiz ve saldırgan durumuyla gelir, sonra yüksekçe ve düz bir yerde yüz üstü adam yatırılır, her tırnaklı hayvan tırnaklarıyla onu çiğner. Her boynuzlu hayvan da boy-nuzlarıyla onu sürçer. Nihayet hayvanların sonuncusu geçince, tekrar ilki yeniden geçer. Bu, mikdârı elli bin yıl olan günde olur. En sonunda insanlar arasında hüküm verilir ve herkesin yolu görülür. Kimin de ko-yunu var da hakkını bollukta ve darlıkta iken vermiyorsa; kıyamet günü o hayvanlar olabildiklerince hızlı ve güçlü, semiz ve azgın olarak getirilir. Adam yüksek ve genişçe bir yerde yüzü üstü yatırılır. Her tırnaklı, tırnağıyla onu teper ve her boynuzlu da boynuzuyla onu sürçer. Bunların arasında boynuzu birbirine sarılmış veya kırılmış olan bulunmaz. Nihayet sonuncular da geçince, tekrar ilkler başlar. Bu, mikdân elli bin yıl kadar olan bir günde olur. En sonunda insanlar arasında hüküm verilir ve herkesin yoîu görülür. Âmir oğullarından olan kişi dedi ki: Ey Ebu Hüreyre, devenjh hakkı nedir? Ebu Hüreyre dedi ki: Sahibi için değerli olanı vermendir. Sütü bol olanı bağışlamandır. Sırtını binek olarak emânet vermendir, sütünü içirmendir ve tohumunu elde etmek için başkalarına emânet

vennendir. Ebu Dâvûd, bu hadîsi Şu'be kanalıyla, Neşeî.de, Saîd İbn Arûbe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklederler. Bu hadîsin bir başka tarîkten rivayetinde ise Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Kâmil,.. Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi hazîne sahibi onun hakkım ödemezse; mutlaka o hazînesi ince tabakalar halinde cehennem ateşinde kızartılır ve onun-la sahibinin alnır sırtı ve yanı dağlanır. Nihayet Allah Teâlâ mikd&rı sizin saydığınız günlerle elli bin yıl olan bir günde kullan arasında Ivükrnünjrverir^ Sonra kişinırTyoIü"goFülür; ya~ce'nnete'yeya cenennerne gider. Bu rivayette de hadîsin devamı yukarıda geçtiği gibi koyun ve deve ile ilgili olarak nakledilir. O hadîste ayrıca şu ilâve kısım vardır: At; üç kişi içindir. Bir kişiye mükâfat, bir kişiye koruma ve bir kişiye de yüktür. Daha sonra hadîs bütünüyle nakledilir. Müslim de Sahîh'in-de hadîsin tamâmım ve yalnız kendisi rivayet eder. Buhârî'de bu rivayet yer almaz. Müslim'in rivayetinde Süheyl, bu hadîsi babası kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Bu hadîsin uzun uzadıya rivayet silsilesi ve lafzı «el-Ahkâm» kitabının zekât bahsinde açıklanmıştır. Burada zikredişimizin asıl amacı, Allah Teâlâ'nın «Mikdân elli bin yıl olan bir günde» kavlini açıklamak içindir. îbn Cerîr Taberî, Ya'kûb kanalıyla... Ebu Müleyke'den nakleder ki; adamın birisi Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sormuş. Abdullah îbn Abbâs ona kızmış. Ona ne söylediği sorulunca adam; mikdân elli bin yıl olan günden maksad nedir? bana bir hadîs nakletmen için sordum, demiş. Abdullah İbn Abbâs şöyle demiş: Bu iki gün, Allah'ın Kur'ân'ında zikrettiği günlerdir. Allah o iki günü en iyi bilendir. Ben, Allah'ın kitabı konusunda bilmediğim bir şeyi söylemekten nefret ederim. «Şimdilik sen, güzel güzel sabret.» Ey Muhammed, kavminin seni yalanlamasına ve çabucak a^âbı istemelerine karşılık şimdilik sen güzel güzel sabret. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın Şûra süresindeki şu kavli gibidir: «Buna inanmayanlar, onun çabucak gelmesini isterler, îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler ve onun hak olduğunu bilirler.» (Şûra, 18) Burada ise Allah Teâlâ devamla şöyle buyuruyor: «Doğrusu onlar, bunu uzak görüyorlar.» Kâfirler azâbm gerçekleşmesini ve kıyametin kopmasını uzak görüyorlar. Yani gerçekleşmesi imkânsız bir şey demek istiyorlar. «Biz ise, onu yakın görmekteyiz.» Mü'minter ise bunun yakın olduğunu kabul etmektedirler. Azız ve Celîl olan Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği bir sürede gelecek dahi olsa, gelecek olan her şey yakındır ve muhakkak vuku' bulacaktîr.[1]

8 — O gün gök, erimiş maden gibi olur.
9 — Dağlarsa atılmış pamuk gibi.
10 — Hiç bir yakın bir yakınını sormaz.
11 — Yalnız birbirlerine gösterilirler. Suçlu kişi, o günün azabından kurtulmak için oğullarını feda etmek ister.
12 — Eşini ve kardeşini,
13 — Kendisini barındırmış olan sülâlesini.
14 — Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Ki nihayet kendisini kurtarsın.
15 — Fakat ne mümkün, çünkü o, hâlis alevdir.
16 — Deriyi soyup kavurandır.
17 — Yüz çevirip arkasını döneni çağırır.

18 — Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.

Gökler Erimiş Maden Gibi Olduğunda

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İnecek olan azâb, kâfirler için gerçekleşmiştir. «O gün gök, erimiş maden gibi olur.» İbn Abbâs, Mücâhid, Ata, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Süddî ve bir başkası der ki; yağ gibi erimiş olur. Dağlar ise «atılmış pamuk gibi» Mücâhid, Katâde ve Süddî bu âyetin Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu bildirirler: «Dağlar, atılnuş renkli yüne benzeyecekler.» (Kâria, 5) «Hiç bir yakın bir yakınını sormaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» Hiç bir yakın diğer yakınına halini soramaz. Çünkü o yakınının, daha kötü durumda olduğunu görür ve kendi başının derdine düştüğü için başkasıyla uğraşamaz. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Onlar, birbirlerini tanırlar ve birbirleriyle tanışırlar. Sonra birbirlerinden nefret ederler. «Çünkü o gün herkesin kendine yeter derdi vardır.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavillerine benzemektedir: «Ey insanlar, Rabbınızdan korkun. 'Babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin. Allah'ın va'di şüphesiz haktır.» (Lokman, 33), «Günâh işleyen hiç bir nefis; başkasının günâhını çekmez. Yükü ağır bir kişi, onun yüklenilmesini istese —yakam bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18), «Sûr'a üflendiği, zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «O gün; kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçar. O gün, herkesin kendine yeter bir derdi vardır.» (Abese, 34-37).

«Suçlu kişi, o günün azabından kurtulmak için oğullarını feda etmek ister. Eşini ve kardeşini, kendisini barındırmış olan sülâlesini. Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Ki nihayet kendisini kurtarsın. Fakat ne mümkün, çünkü o, hâlis alevdir.» Bütün yeryüzünü getirse, en çok değer verdiği malını sunsa, yeryüzü dolusu altın fidye verse, ciğerinin köşesini teşkil eden yavrusunu feda etse; bunlardan hiç bir fidye kabul edilmez. Kişi, kıyamet günündeki dehşeti görünce Allah'ın azabından kurtulmak için fidye vermek isterse de bu, kabul edilmez. Mücâhid ve Süddî; âyet-i kerîme'deki kelimesinin, kabile ve aşiret anlamına geldiğini söylerler. İkrime ise; kendisinin de onlardan bir ferd olduğu bir bölümü, mânâsına geldiğini söyler. Esved ise Mâlik'den nakleder ki; bu kelime annesi anlammadır.

«Çünkü o, hâlis alevdir.» Allah Teâlâ, ateşin şiddetli sıcağını tav-sîf ederek devamla buyuruyor ki: «Deriyi soyup kavurandır.» İbn Ab-bâs ve Mücâhid ifâdesinin başın derisi olduğunu söylerler. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen bu ifâdenin deriler anlamına olduğunu söyler. Mücâhid ise; kemiğin dışındaki etler olduğunu söyler. Sa-îd İbn Cübeyr; sinirlerdir, derken, Ebu Salih; iki elin ve ayağın çevre-sidir, der. Ayrıca baldırların etini soyup kavurandır, anlamını verir. Hasan el-Basrî ile Sabit el-Benânî, bunun yüzün güzelliklerini kavuran,- anlamına geldiğini belirtirler. Ayrıca Hasan, kişinin sâhib olduğu her şeyi yakan, sadece çığlık atmak için kalbi sağlam bırakan, anlamına geldiğini söyler. Katâde ise bu âyetin; yüzün güzelliklerini, organların yaratılışını sıyırıp attığı anlamına geldiğini bildirir. Dahhâk ise etle derinin kemikten ayrılıp hiç bir şey bırakmayacak şekilde yakacağı anlamına geldiğini bildirir. İbn Zeyd ise kelimesinin; büyük organlar olduğunu,

kelimesinin ise kemiklerini kıracağı anlamına geldiğini, sonra yaratılışları yenilenip derilerinin tekrar meydana getirileceğim ifâde ettiğini belirtir.
«Yüz çevirip arkasını döneni çağırır, malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» Ateş; Allah'ın kendisi için yarattığı ve dünya diyarında amel etmelerini takdir buyurduğu kendi çocuklarını çağırır. Kıyamet günü onları açık, seçik ve tatlı dille davet eder. Sonra da kuşun taneyi yakaladığı gibi, mahşer halkı arasından onlan teker teker yakalayıp kapar. Çünkü onlar Azız ve Celîl olan Allah'ın buyurduğu gibi «Yüz çevirip arkas'ım dönenler» dendirler. Kalbleriyle yalanlayıp, organlarıyla amel etmeyi terkedenlerdendirler. Çünkü onlar; «Malını toplayıp kap içinde saklayanlardandırlar. Malı birbiri üzerine yığıp Allah'ın infâk ve zekât şeklinde emrettiği hakkını gizleyen ve vermeyenlerdendirler. Nitekim hadîste şöyle denilir: Toplayıp da kap içinde saklama. Allah onlan senin aleyhinde saklar. Abdullah İbn Ükeym; kese taşımazdı ve: Allah Teâlâ'nın «Malım toplayıp kap içinde saklayanı da.» buyurduğunu işittim, derdi. Hasan el-Basrî de derdi ki: Ey âdemoğlu; sen Allah'ın tehdidini duydun, yine* de dünyayı saklamaya çalıştın. Katâde ise «Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» kavli hakkında şöyle derdi: Kişi fazlasıyla toplayıp her türlü pislikleri süpürür, yığardı.[2]

19 — Gerçekten insan; hırsına düşkün yaratılmıştır.
20 — Başına bir fenalık gelince, feryadı basandır.
21 — Kendisine bir hayır dokununca da çok cimridir.
22 — Ancak namaz kılanlar müstesna.
23 — Onlar ki; namazlarında dâimdirler.
24 — Ve onlar ki; mallarında belirli bir hak vardır;
25 — Dilenen ve yoksula.
26 — Onlar ki; din gününü doğrularlar.
27 — Ve onlar ki; Rablarınm azabından korkarlar.
28 — Doğrusu onlar, Rablarının azabından güvende değildirler.
29 — Ve onlar ki; mahrem yerlerini korurlar.
30 — Ancak eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesna. Doğrusu onlar, bunun için kınanacak değildirler.
31 — Kim de bundan ötesini ararsa; işte onlar, haddi aşanların kendileridir.
32 — Ve onlar ki; emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler.
33 — Ve onlar ki; şâhidliklerini gereği gibi yaparlar.
34 — Ve onlar ki; namazlarını muhafaza ederler.
35 — İşte bunlar, cennetlerde ikram olunanlardır.

Cennette İkrâm Görenler

Allah Teâlâ insanın ve insanın tabiatında yereden kötü huyların mâhiyetini haber vererek: «Gerçekten insan; hırsına düşkün yaratılmıştır.» buyuruyor. Ve arkasından da bu hırsa düşkünlüğü şu ifâdeyle tefsir ediyor: «Başına bir fenalık gelince; feryadı basandır.» insana bir sıkıntı gelince, feryâd eder, çığlık atar ve korkunun dehşetinden kalbi yerinden oynar. Bir daha hayır elde etmekten ümidini keser. «Kendisine bir hayır dokununca da çok cimridir.» Allah tarafından kendine bir

nimet verilecek olursa; bunu başkalarına verme konusunda cimrilik eder, malından Allah'ın hakkını vermez. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdülazîz İbn Mervân İbn HakenVden nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duydum: Ra-sûlullah (s.a.); kişide bulunan şeylerin en kötüsü, başdöndürücü cimrilik ve; her şeyden alıkoyan korkaklıktır, buyurdu. Ebu Dâvûd da bu hacfisT Abdullah İbn Cerrah kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ancak namaz kılanlar müstesna.» Kötü sıfatlarla muttasıf olmak bakımından, Allah'ın koruduğu insanlar müstesnadır. Allah; onlan hayra muvaffak kılmış, doğru yolun sebeplerini kolaylaştırmış ve hidâyete erdirmiştir. Bunlar namaz kılanlardır. «Onlar ki; namazlarında dâimdirler.» Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Onlar, namazlarının vakitlerine ve vâciblerine riâyet ederler. İbn Mes'ûd, Mesrûk ve İbrâhîm en-Nehaî böyle demişlerdir. Denildi ki: Buradaki devamdan maksad, rükû' ve huşû'dur. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinde şöyle buyurur: «Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşu' içindedirler.» (Mü-minûn, 1-2) Utbe İbn Âmir böyle der. Sürekli olan suya da, sakin ve durgun anlamına; dâim su, denir. Ve yine denildi ki: Bundan maksad, bir amel işledikleri zaman, ona devam edip sebat edenler, demektir. Nitekim sahîh hadîste vârid olur ki Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: Allah'a amellerin en sevimlisi —az da olsa— devamlı olanıdır. Bir başka ifâdede de bu hadîs şöyledir: Sahibinin üzerinde devam ettiği amellerdir. Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.) bir amel işlediği zaman, onu devamlı yapardı. Bir başka ifâdede de onda sebat ederdi, denilir. Katâde ise, «Onlar ki; namazlarında dâimdirler.» kavli hakkında şöyle der: Bize anlatıldığına göre; Danyâl (a.s.) Mu-hammed ümmetini şöyle tavsif etmiştir: Onlar öyle bir namaz Kıiarıar ki, Nuh kavmT'oyle namaz kılmış olsaydı batmazdı. Ad kavmi öyle bir namaz kîlsaydı,"uzerlerme öldürücü rüzgâr gönderilmezdi. Semûd kav-mi öyle bir namaz kılsaydı, onları çığlık yakalamaidîrsiz namaza "sarılın. Çünkü mu'nilnlenn "eh" ğuzel~huyu "namaza devam etmeleridir «Ve onlar ki; "maU^rüTda ^oelîrTrBır~îîak""vardır, yoksul"ve" dilenene.» Onların mallarında ihtiyâç sahipleri için belirtilmiş bir pay vardır. Bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak Zâriyât sûresini açıklarken bilgi vermiştik.
«Onlar ki; din gününü doğrularlar.» Öldükten sonra dirilmeye, hesaba ve cezaya kesinkes inanırlar ve onlar cezadan korkan, sevabı uman kimseler gibi amel ederler. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında : «Ve onlar ki; Rablarının azabından korkarlar.» buyuruyor. Rablarının azabından çekinme, korku ve ürperti içindedirler. «Doğrusu onlar, Rablarının azabından güvende değildirler.» Aklı olan kimse, Allah Tebâre-ke ve Teâlâ'mn güveni olmadan kendini güvende hissetmez.
«Ve onlar ki; mahrem yerlerini korurlar.» Haramdan koruyup sakınırlar ve Allah'ın müsâade etmediği bir şekilde kullanmaktan kaçınırlar. Bu sebeple âyetin devamında: «Ancak eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnadır.» buyuruluyor. Yani cariyeler. Doğrusu onlar, bunun için kınanacak değildirler. Kim de bundan ötesini ararsa; işte onlar, haddi aşanların kendileridir.» Bu ifâdelerin tefsiri Mü'minûn sûresinin baş tarafında geçmişti. Burada onları tekrarlamaya gerek yoktur.

«Ve onlar ki; emânetlerine, ahidlerine riâyet ederler.» Kendilerine emânet edildiği zaman hıyanet etmezler. Kendileriyle sözleşildiği zaman, sözlerini bozmazlar. Bunlar; mü'minlerin sıfatlarıdır. Bunların zıdları ise münafıkların nitelikleridir. Nitekim sahîh hadîste şöyle vâ-rid olur: Münafıkın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler. Vaadedince döner ve emânet edilince hıyanet eder. Bir başka rivayette ise bu hadîs şöyledir: Konuşunca yalan söyler, sözleşince ahdini bozar, tartışınca aşın gider.
«Ve onlar ki; şâhidliklerini gereği gibi yaparlar.» Şahadetlerini koruyup fazla veya eksik şâhidlik etmedikleri gibi, gizleyip saklamazlar da. «Şâhidliği gizleyenin kalbi günahkârdır.» (Bakara, 283).
«Ve onlar ki; namazlarını muhafaza ederler.» Vakitlerine, rükünlerine, vâcib ve müstehablarma riâyet ederler. Allah Teâlâ burada sözü namazla başlattı ve namazla bitildi. Bu da namazın değerine ve şerefine dikkatleri çekerek ne derece önem verildiğini gösterir. Nitekim bu husus Mü'minûn sûresinin baş tarafında geçmişti. Ve orada «İşte onlar, vâris olanlardır. Onlar ki; Firdevs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalıcıdırlar.» (Mü'minûn, 10-11) buyurmuştur. Burada ise «İşte bunlar, cennetlerde ikram olunanlardır.» Duyuruluyor. Muhtelif zevkler ve sevinçlerle ikrama erdirileceklerdir.[3]

36 — O küfredenlere ne oluyor ki; gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar.
37 — Sağdan ve soldan halka halka olarak.
38 — Onlardan herkes Naîm cennetine konulacağını mı umuyor?
39 — Hayır. Doğrusu Biz onları, o bilip durdukları şeyden yarattık.
40 — Doğuların ve Batıların Rabbına yemin ederim ki, şüphesiz Biz, gücü yetenleriz.
41 — Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim. Ve Biz, önüne geçilecekler -de değiliz.
42 — Bırak onları, kendilerine va'dolunan güne kavuşuncaya kadar dalıp oynasınlar.
43 — O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi, kabirlerden çabuk çabuk çıkarlar.
44 — Gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak. İşte bu; onlara va'dolunan gündür.

Gözü Dönmüş Kâfirler

Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın zamanında yaşayan, onu görüp gözleyen kâfirleri reddediyor. Onlar, Allah'ın peygamberini hidâyetle elçi olarak göndermesine, gözalıcı mucizelerle desteklemesine rağmen yine de ondan kaçıyor, uzaklaşıyor, sağa sola sapıyor, fırka fırka olup bölük bölük dağıtıyorlardı. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «O halde bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? Arslandan ürkerek kaçan yabanî merkeplere benzerler.» (Müddessir, 49-51). Bu ve benzeri pek çok âyet-i celîle'ler onların durumunu anlatmaktadır. îşte burada da Allah Teâlâ buyuruyor ki: «O küfredenlere ne oluyor ki; gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar?» Ey Muhammed, senin yanında bulunan şu kâfirlere ne oluyor ki,

senden nefret ederek kaçmaktadırlar. Hasan el-Basrî'nin dediği gibi «Sağdan ve soldan halka halka olarak» dağılmaktadırlar. Onların dağılmaları parça bölüktür. Ahmed İbn Han-bel'in heveskârlar hakkında söylediği gibi, onlar kitaba muhalefet ederler. Kitâbda ihtilâf içerisindedirler, ama kitaba muhalefette ittifak İçindedirler. Avfî, İbn Abbas'tan naklen der ki: kelimesi; sana bakıp duruyorlar, anlamınadır. kelimesi ise, insanlardan bölükler halinde anlamına gelir ki; sağdan soldan kaçarak bu halleriyle onlar, alay konusu olmaktadırlar. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr, Hasan'dan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Onlar parça bölük olarak sağa sola dağılıp; bu adam nedir? diye konuşurlardı. Katâde ise kelimesine, yönelerek anlamını ver-nriş kelimesine de peygamberin etrafında bölük bölük olmuşlardır, demiştir. Onlar; ne Allah'ın kitabını, ne de peygamberini arzu-luyorlardı. Sevrî, Şu'be, îsâ, İbn Yûnus, Muhammed İbn Fudayl, Vekî', Yahya el-Kattân, Ebu Muâviye... Câbir İbn Semure'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün onların yanma çıkmış ve onlar halka halka toplanmış imişler. Buyurmuş ki: Ne oluyor size ki böyle bölük bölük toplanıyorsunuz? Ve o zaman kelimesini kullanmış. Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Cerîr de bu hadîsi, A'meş kanalıyla Câbir İbn Semure'den rivayet ederler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Mu-hammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün halka halka olmuş bulunan ashabının yanına çıktı ve onlara : Size ne oluyor ki bölük bölük olmuşsunuz? dedi. Ve bu kelimeyi kullandı. Bu rivayetin isnadı sağlamdır. Ancak bu şekliyle onu Kütüb-i Sitte'de görmedim.
«Onlardan herkes Naîm cennetine konulacağını mı umuyor? Hayır.» Durumları böyle iken Allah'ın Rasûlünden kaçıp haktan nefret ettikleri halde bunlar Naîm cennetlerine gireceklerini mi umuyorlar? Hayır, onların varacakları yer cehennem ateşidir. Ve ardından Allah Teâlâ kıyamet günü vuku' bulması kararlaştırılmış olan azabı bahis konusu ediyor. Ki onlar bunu inkâr etmişler, olmasını uzak saymışlardı. Allah Teâlâ başlangıcı delil getirerek yeniden yapılmasının daha kolay oldu-ğunu ifâde ediyor ve onlann da bu başlangıcı i'tirâf ettiklerini bildiriyor: «Doğrusu Biz onları, o bilip durdukları şeyden yarattık.» Yani zayıf meniden. Nitekim bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Biz, sizi horlanmış bir sudan yaratmadık mı?» (Mürselât, 20) Ve yine Târik sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Öyleyse insan; neden yaratıldığına bir baksın. O erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından atılagelen bir sudan yaratılmıştır. Şüphesiz Allah, gizliliklerin ortaya çıkacağı gün, insanı tekrar yaratmaya da kadirdir. O gün; insanın gücü de, yardımcısı da olmaz.» (Tank, 5-10)
Ve müteakiben Hak Teâlâ şöyle buyuruyor: «Doğuların ve Batıların Rabbına yemin ederim ki» gökleri ve yeri yaratmış olup Doğuyu ve Batıyı halkeden, yıldızlan bir emre boyun eğdirip doğulardan belirtip batılardan kaybeden Allah'a andolsun ki; sözün karâr kılacağı nokta şudur: Mes'ele sizin iddia ettiğiniz gibi dönüşün olmadığı, hesabın, haş-rin ve neşrin olmadığı tarzında değildir. Aksine hepsi vâki'dir ve muhakkak olacaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ edatını yeminin ba-şında getirmiştir ki bu, kendisiyle yemîn edilen şeyin bulunmadığına delâlet etsin. Kelâmın özeti bundan ibarettir. Kelâm, onların kıyameti inkâr sadedindeki, bozuk iddialarının reddi içindir. Halbuki onlar, kıyametin kopuşundan daha belîğ olan ilâhî kudretin delillerini ve yüce şâhidlerini görmüşlerdir. Bu, göklerin ve yerin

yaratılışı, göklerde ve yerde bulunan yaratıkların, canlı ve cansız varlıkların ve diğer mevcudatın emre boyun eğdirilişidir. Bu sebeple Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyuruyor: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57). Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet O, muhakkak her şeye kadirdir.» (Ahkâf, 33) Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Gökleri ve yeri yaratmış olan; kendileri gibisini yaratmaya kâdir olmaz mı? Elbette O, Hallâktır, Alîm'dir. Bir şeyi murâd ettiği zaman, O'nun emri sadece ona; ol, demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 81-82) Burada ise buyuruyor ki: «Doğuların ve Batıların Rabbına yemîn ederim ki, '/üphesiz Biz, gücü yetenleriz. Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim.» Kıyamet günü onlan bu bedenlerinden daha iyi bir bedenle döndürürüz. Muhakkak ki Allah'ın kudreti buna yeterlidir. «Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.» Bizi hiç bir kimse âciz bırakacak değildir. Kıyamet sûresinde buyurulduğu gibi: «İnsan kemiklerini bir araya toplayanlayız mı sanıyor? Evet, Biz, onu parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya kadiriz.» (Kıyamet, 3-4) Vakıa sûresinde ise şöyle buyurur: «Biz takdir ettik aranızda ölümü, ve Biz, önüne geçilecekler değiliz. Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrar var etmekte.» (Vakıa, 60-61).
İbn Cerîr Taberî,- «Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim.» kavline; bize itaat eden ve isyan etmeyen bir ümmetle yerlerini değiştirelim, şeklinde mânâ vermeyi tercih etmiştir. Ve o, bu âyeti Muhammed süresindeki şu âyet gibi anlamıştır: «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38) Ancak birinci mânâ âyetin delâleti bakımından daha açıktır. Allah en iyisini bilendir.
«Bırak onları, kendilerine va'dolunan güne kavuşuncaya kadar dalıp oynasınlar.» Ey Muhammed, onları küfür, inâd ve yalanlama halleriyle başbaşa bırak. Onlar bunun kötülüğünü öğrenecekler ve acısını tadacaklardır. «O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi, kabirlerinden çabuk çabuk çıkarlar.» Allah Teâlâ onlan hesâb yerinde durmak için çağırdığında, kabirlerinden dikili taşlara koşuyorlarmış gibi çabucak kalkıp koşar ve giderler. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk; onlar, bir işarete doğru koşarlar, demişlerdir. Ebu'l-Âliye ve Yahya İbn Ebu Kesîr ise; bir gayeye doğru koşarlar, diye mânâ vermişlerdir. Cumhur bu âyeti nûnun fethası ve sâdm sükûnu ile okumuştur ve bu kelime dikilmiş anlamına masdardır. Hasan el-6asrî ise bunu nûnun ve sâdm ötüresi ile şeklinde okumuş ve put anlamını vermiştir. Yani onlar tıpkı dünyada dikilmiş putlara koştukları gibi mahşer yerinde de öyle hızlı koşarlar. Kimin önce tutacağını öğrenmek üzere. Bu, Mücâhid, Yahya İbn Ebu Kesîr, Müslim el-Batîn, Katâde, Dahhâk, Rebî tbn Enes, Ebu Salih, Âsim, İbn Zeyd ve başkalarından rivayet edilmiştir.
«Gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak.» Dünyada bü-yüklenerek Allah'a itâattan kaçınmalarına mukabil, orada yüzlerini zillet bürümüş ve gözleri dönmüştür. «İşte bu; onlara va'dolunan gündür.»[4]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8099-8104
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8104-8106
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8107-8109
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8110-8112

NÛH SÛRESİ

Siz ve Nuh Kavmi
İzâhı

NÛH SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Doğrusu Biz, Nuh'u; kavmine gönderdik. Kendilerine elîm bir azâb gelmezden önce kavmini uyar, diye.
2 — Dedi ki: Ey kavmim; şüphesiz ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım.
3 — Allah'a ibâdet edesiniz ve O'ndan sakınasınız diye. Bana da itaat edin diye.
4 — Tâ ki, günâhlarınızı size bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin. Muhakkak ki Allah'ın süresi gelince geri bırakılmaz. Keski bilseydiniz.

Siz ve Nuh Kavmi

Allah Teâlâ Nûh peygamberden bahsediyor ve onu kavmine peygamber olarak gönderdiğini, Allah'ın azabı gelmezden evvel kavmini korkutmasını emrettiğini, kavminin tevbe edip Allah'a sığınması halinde üzerlerinden azabı kaldıracağını kendilerine bildirdiğini beyân edip buyuruyor ki: «Doğrusu Biz Nuh'u; kavmine gönderdik. Kendilerine elîm bir azâb gelmezden önce, kavmini uyar, diye. Dedi ki: Ey kavmim; şüphesiz ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.» Uyarıcılığı apaçık, durumu besbelli bir peygamberim. «Allah'a ibâdet edesiniz ve O'ndan sakmasınız diye.» Allah'ın yasaklarım terkedin, günâhlardan kaçının, bana da itaat edin diye. Size emrettiğimi yapasmız, nehyettiğimden kaçmasınız ve bu konuda bana uyasınız diye. «Tâ ki günâhlarınızı size bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin.» Size emrettiğini yapar ve gönderildiğim peygamberlik konusunda beni doğrularsanız; Allah sizin günâhlarınızı bağışlar. kelimesinin başındaki edatının zâid olduğu söylenmiştir. Ancak zâid olduğunu isbât için delil çok azdır. Nitekim araplar konuşurken biraz yağmur olmuştu, anlamına derler. Bunun anlamına olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde ifâde, sizin günâhlarınızdan vazgeçsin şeklinde olur. İbn Cerîr Taberî bu görüşü tercih etmiştir. Bu edatın ba'ziyyet için olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde mânâ; işlediğiniz takdirde sizden intikam alacağını va'detmiş olduğu büyük günâhlarınızı bağışlasın, şeklinde olur. «Ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin.» Ömrünüzü uzatsın ve size yasaklamış olduğu suçlardan vazgeçmezseniz üzerinize inecek olan azabı bir süre te'hîr etsin diye. Ba'zıları bu âyeti delil getirerek itaat :iyüik ve sıla-i rahm'in ömrü gerçekten uzattığını söy-lemişlerdir. Nitekim hadîste de; sıla-i rahm ömrü uzatır, buyurulmuş-tur. «Muhakkak ki Allah'ın süresi gelince, geri bırakılmaz. Keski bilseydiniz.» Azâb gelip çatmazdan önce itâata koşun. Çünkü Allah Teâlâ azabın gelmesini emredecek olursa; o, geri çevrilmez ve alıkonulamaz da. Çünkü O, gücü her şeye eren yüce zâtın kendisidir. Bütün yaratıkların, izzetine boyun eğdiği Azîz'dir.[1]

5 — Dedi ki: Rabbım; doğrusu ben, kavmimi gece gündüz davet ettim.
6 — Ne var ki benim davetim; sadece benden uzaklaşmalarını artırdı.
7 - Doğrusu ben, Senin onları bağışlaman için kendilerini davet ettiğim her seferinde, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler ve büyük-lendikçe büyüktendiler.

8 — Sonra ben, onları gerçekten açıkça çağırdım.
9 — Sonra onlara, açıktan açığa ve gizliden gizliye de söyledim.
10 — Dedim ki: Rabbınızdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğaffâr olandır.
11 — Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.
12 — Ve sizi mallar ve oğullarla desteklesin, sizin için bahçeler var etsin ve ırmaklar akıtsın.
13 — Ne oluyorsunuz ki siz, büyüklüğü Allah'a yakıştı-ramıyorsunuz?
14 — Halbuki O, sizi merhalelerden geçirerek yarat-mıştır.
15 — Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?
16 — Aralarında, aya aydınlık vermiş, güneşi bir kandil kılmıştır.
17 — Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.
18 — Sonra sizi oraya döndürür ve sizi bir çıkarılışla çıkarır.
19 — Ve Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek kılmıştır.
20 — Geniş yollarında gezip dolaşasınız diye.

Allah Teâla, kulu ve rasûlü Nûh (a.s.)tan bahsederek onun kavminden uğradığı şeylerden dolayı Azız ve Celîl olan Rabbına dert yandığını ve uzun bir süre onların eziyyetlerine sabrettiğini bildiriyor ki bu süre dokuz yüz elli yıldır. Nûh peygamber, kavmini doğru yola ve hidâyete davet ederek gerçekleri açıklayıp izah ettiğini bildirerek şöyle diyor: «Rabbım; doğrusu ben, kavmimi gece gündüz davet ettim.» Gece gündüz demeden, Senin emrine uyarak, rızânı umarak onları her an davet ettim. «Ne var ki benim davetim; sadece benden uzaklaşmalarını artırdı.» Kendilerini hakka yaklaşmaları için çağırdığım her seferinde, onlar haktan firar edip kaçtılar. «Doğrusu ben, Senin onları bağışlaman için kendilerini davet ettiğim her seferinde, parmaklarım kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler. «Kendilerini davet ettiğim gerçeği işitmemek için kulaklarım tıkadılar. Bu durum Allah Teâlâ'nın Ku-reyş kâfirlerinden söz ederken buyurduğu gibidir: «Küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bas-tırırsınız.» (Fussilet, 26).
«Elbiselerine büründüler.» İbn Cüreyc, İbn Abbâs'tan naklen şöyle der: Kendilerini tanımaması için yüzlerini sakladılar. Saîd İbn Cü-beyr ve Süddî de; söylediğini dinlememek için başlarını örttüler, diye mânâ vermiştir. «Direndiler» Üzerinde bulundukları şirk ve küfürde devam ettiler. «Ve büyüklendikçe büyüklendüer.» Hakka uymaktan kaçınıp ona bağlanmaktan çekindiler. «Sonra ben, onları gerçekten açıkça çağırdım.» Halkın arasında açıkça onları davet ettim. «Sonra onlara, açıktan açığa ve (yüksek sesle söylediğim gibi benimle onlar arasında) gizliden gizliye de söyledim.» Nûh peygamber davetini değişik şeıâlde yapmıştı ki onlar arasında daha etkili olsun. «Dedim ki: Rabbımzdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğâffâr olandır.» Bulunduğunuz halden vazgeçin, O'na dönün ve kısaca O'na tevbe. edin. Çünkü kim O'na tevbe ederse; ne kadar küfür ve şirk günâhına batmış olursa olsun O, tevbe edenin tevbesini kabul eder. Rabbımzdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki o, Ğaffâr olandır. «Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.» Ardarda inen yağmur. Bu âyet sebebiyle yağmur .flıılftL icin^l1ıııar! rın-mazda bu sûrenin okunması müstehab sayılmıştır. Mü'minlerin emîri Ömer ibn

Hattâb da yağmur duası için minbere çıktığında, istiğfar etmekten ve istiğfarla ilgili âyetleri okumaktan başka bir şey yapmamıştır. Bu âyetlerden birisi de: «Rabbımzdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğaffâr olandır. Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.» Sonra Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Yağmurun indiği gökteki Mecâdîh yıldızından yağmur istenirdi. İbn Abbâs ve başkaları kelimesine, ardarda gelen şeklinde anlam vermişlerdir.
«Ve sizi mallar ve oğullarla desteklesin, sizin için bahçeler var etsin ve ırmaklar akıtsın.» Eğer Allah'a tevbe ve istiğfar eder, emrini yerine getirirseniz; nzkınız çoğalır. Göklerin bereketinden size sular indirir, yerlerin bereketinden bitkiler bitirir, ekinler yetiştirir, sütler akıtır, mallar ve çocuklarla sizi destekler. Mallar ve evlâdlar verir ve dünyada çeşitli ürünleri olan bahçeler ve bahçeler içinde akan ırmaklar halkeder. Bu teşvik, yerinde bir çağrıdır. Âyet-i kerîme müteakiben onları korkutma metoduyla davete yöneltmekte ve «Ne oluyorsunuz ki siz, büyüklüğü Allah'a yakıştıramıyorsunuz?» buyuruyor. Vakar ve azameti. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk böyle demişlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah'ı lâyık olduğu azametle niçin ta'zîm etmiyorsunuz? Azabından korkup, intikamından sakınmıyorsunuz? «Halbuki O, sizi merhalelerden geçirerek yaratmıştır.» Denildi ki: Bunun mânâsı; önce nutfe, sonra alaka, sonra da bir çiğnem et olarak yaratmıştır. İbn Abbâs, İk-rime, Katâde, Yahya İbn Râfi', Süddî ve İbn Zeyd, böyle derler.
«Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?» Her bir katı diğerinin üzerinde halkettiğini. Bu, yalnızca göğün vasıtalarıyla mı kavranır, yoksa his ile idrâk edilen hallerden bir hal midir? Bilindiği gibi yıldızların yürütülmesi ve tutulması da bu haller içerisindedir. Zîrâ yedi gezegen birbirinin tutulmasına sebep olur. Bunların en altındaki dünya göğünde bulunanı Ay gezegenidir. O, üstünde bulunanların tutulmasını sağlar. İkincisi Utârid, üçüncüsü Zühre, dördüncüsü Güneş, beşincisi Merîn, altıncısı Müşteri, yedincisi Zuhal gezegenidir. Diğer yıldızlara gelince, bunlar sabit yıldızlardır. Sekizinci feleğe «sabit yıldızlar feleği» adı verilir. Bunlar (filozoflar) dan şeriatı benimseyenler, ona Kürsî adını verirler. Dokuzuncu felek, Atlas feleğidir. Onlara göre, esirin hareketi diğer feleklerin hareketinin tersinedir. Çünkü onun hareketi, hareketlerin başlangıcıdır ve Batıdan Doğuya doğrudur. Diğer felekler ise onun tersine Doğudan Batıya doğru hareket ederler. Ona bağlı olarak diğer yıldızlar da dönerler. Ancak gezegen yıldızların hareketi feleklerinin hareketinin tersinedir. Çünkü o Batıdan Doğuya doğru hareket eder. Her bir gezegen kendine göre yörüngesinde mesafe kat'eder. Ay yörüngesini her ayda bir kere kat'eder. Güneş yılda bir kere, Zuhal otuz yılda bir kere yörüngesini dolaşır. Çünkü onun yörüngesi daha geniştir. Ancak hepsinin hareketi hız bakımından birbirine uygundur. Bu konuda onların (Astronomi bilginleri) söylediklerinin özeti bundan ibarettir. Ancak birçok yerde birbir^ lerinden farklı görüşler beyân ederler ki biz, bunları açıklayacak değiliz. Asıl maksad şudur: Allah Sübhânehu «Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını? Aralarında da aya aydınlık vermiş, güneşi bir kandil kılmıştır.» buyuruyor. Aydınlık bakımından aralarında farklılık vardır. Her biri belli bir ölçüye göre halkedilmiştir ki; gece ve. gündüz, güneşin doğup batımıyla bilinsin. Ay için de duraklar ve burçlar takdir etmiş, onun ışığını da farklı kılmıştır. Bazan ışığı artar ve nihayet eksilmeye başlar. Böylece yılların ve ayların geçişini gösterir. Yûnus

sûresinde Duyurulduğu gibi: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.» (Yûnus, 5).
«Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.» Bu masdar bir isimdir. Burada masdar ifadesiyle getirilmesi çok uygun ve güzeldir. «Sonra sizi oraya döndürür ve sizi bir çıkarılışla çıkarır.» Öldüğünüz zaman oraya döndürür ve kıyamet günü, ilk defa sizi çıkardığı- gibi yeniden çıkarır. «Ve Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek kılmıştır.» Yeryüzünü yaymış, hazırlamış, kararlaştırmış, sarp dağlarla oturtarak yerleştirmiştir. «Geniş yollarında gezip dolaşasmız diye.» Yeryüzünü sizin için halketmiş ki, üzerinde karâr bula ve yeryüzünün çevresinde, köşe ve bucağında dilediğiniz yerlere doğru gidesiniz. Bütün bu ifâdeler Nûh (a.s.)un kavmini uyararak Allah'ın kuvvet ve azametini anlattığı, göklerin ve yerin yaratılışını gözleri önüne serdiği ve onlara gökten ve yerden faydalı yiyecekler in'âm ettiği hususundaki tenbîh-lerinden ibarettir. Yaratan ve rızık veren Allah'tır. Göğü bina etmiş, yeri beşik kılmış ve mahlûkâtına rızkını genişçe vermiştir. O, kendisine tapınılmasım, kendisini bir sayıp hiç bir şeyin O'na şirk koşulmaması-nı ister. Çünkü O'nun benzeri ve dengi yoktur. Eşi ve menendi yoktur. Arkadaşı ve çocuğu yoktur. Veziri ve Müşiri yoktur. Bilakis O, yücedir, büyüktür.[2]

21 — Nûh dedi ki: Rabbım doğrusu bunlar, bana isyan ettiler. Malı ve çocuğu kendisine sadece zarar getiren kimseye uydular.
22 — Büyük büyük düzenler kurdular.
23 — Ve dediler ki: Sakın, tanrılarınızı bırakmayın. Vedd, Süvâ', Yeğûs, Yeûk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin.
24 — Böylece birçoğunu saptırdılar. Zâlimlere sapıklıktan başka bir şeyi artırma.

Allah Teâlâ, Nûh peygamberden haber vererek kavminin durumunu bildiriyor. Allah, bilgisinden hiç bir şeyin uzak kalmadığı Alîm'-dir. Yukanda geçen açıklamalara ve kimi zaman teşvik, kimi zaman korkutma şeklindeki çağrılara rağmen onlar, Nûh peygambere isyan etmişler, yalanlayıp muhalefet etmişler ve Allah'ın emrinden rahatsız olan dünya halkına tâbi olmuşlardı. Onlar mal ve evlâdla oyalanmış-lardı. Aslında mal ve evlât, derece derece kötülüğe doğru bir götürü-lüştür, bir bekletmedir, ikram değildir. Bunun için Allah Teâlâ «Malı ve çocuğu kendisine sadece zarar getiren kimseye uydular.)) buyuruyor. Bu âyetteki kelimesi, hem üstün hem ötüre olarak şeklinde okunmuştur ki her iki anlam da birbirine yakındır. «Büyük büyük düzenler kurdular.» Mücâhid der ki: Buradaki kelimesi ulu anlamındadır. İbn Zeyd ise bu kelimenin büyük anlamına geldiğini söyler. Araplar bir iş için tahfif ve teşdîd ile aynı anlama gelmek üzere şeklindeki üç tür kullanışı da yer yer kullanırlar. «Büyük büyük düzenler kurdular.» kavlinin mânâsı, onlar kendilerini hak ve hidâyetten uzaklaştırdıkları halde, o uzaklaştıranlara tâbi oldular. Nitekim onlara kıyamet günü şöyle diyeceklerdir: «Hayır, gece ve gündüzün işiniz hilekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» (Sebe, 33) Burada ise «Büyük büyük "düzenler kurdular.» buyuruyor. «Ve dediler ki: Sakın tanrılarınızı bırakmayın. Vedd, Süvâ, Yeğûs,

Yeûk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin.» Bunlar, Allah'ı bırakıp tapındıkları putların adıdır.
tmâm Buhârî der ki: Bize İbrahim... İbn Abbâs'tanvnakletti ki; Nûh kavminin tapındığı putlar daha sonra araplarm putlan olmuştur. Vedd, Devmetfül-Cendel'de Kelb kabilesinin putuydu. Süvâ, Huzeyl kabilesinin, Yeğûs önce Murâd, sonra Sebe' yakınındaki Cürf'te bulunan Gu-teyf oğullarının, Yeûk ise Hemdân kabilesinin. Nesr ise Zî Kelâ' hanedanından Himyer'İllerin putu idi. Bunlar Nûh (a.s.) kavminden sâlih kişilerin adlarıydı. Onlar helak olunca, şeytân onların kavimlerine oturdukları meclislerinde putlar dikmelerini fısıldamış ve onlar da bu putlara bu isimleri vermişlerdi. Böyle yaptılar. Onlar helak oluncaya kadar buna ibâdet etmiyorlardı. Onlar helak olup ilim ortadan kalkınca, bunlara ibâdet etmeye başladılar. İkrime, Dahhâk, Katâde ve İbn İshâk'tan da böylece rivayet edilmiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Nûh peygamber zamanında bu putlara tapılıyornıuş.
tbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Muhammed İbn Kays'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ye'ûk ve Nesr, Âdem'le Nûh arasında bulunan sâlih bir kavim idi. Kendilerine tâbi olan cemaatları vardı. Onlar ölünce, kendilerine tâbi olan arkadaşlan dediler ki: Onların resimlerini yapsak, hatırladığımız zaman bizi ibâdete daha çok teşvik eder. Böylece resimlerini yaptılar. Onlar ölüp de diğer nesiller gelince, İblîs aralarına sızıp dedi ki; Onlar bunlara ibâdet ediyorlar ve onlardan yağmur yağdırmalarını istiyorlardı. İşte böylece onlara ibâdet ettiler.
Hafız İbn Asâkîr, Şît (a.s.)in hâl tercümesinde, İshâk İbn Bişr kanalıyla... Abdullah" İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş; Âdem (a.s.)in kırk çocuğu olmuştu. Yirmisi erkek yirmisi dişi idi. Bunlardan yaşayanlar Kabil, Hâbil, Sâlih, Abdurrahmân, —ki ona Abdülhâris adını da vermişlerdi— Vedd idi. Vedd'e Şît deniyordu. Ona Allah'ın lutfu anlamına Hibetullah da^ deniyordu.^Kardeşleri onu üstün tutmuşlardı. Qnün^5uvâ\ YeğurrYeûk ve Nesr adında çocukları olmuştu. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Urve ibn Ziibeyr'den naklettiki; o, şöyle demiş: Âdem (a.s.) yanında çocukları Vedd, Ye&ûs, Suvâ' ve Nesr oldu-ğu halde dertlenmişti. Vedd, en büyükleri ye kendisine en Jyi davrananı
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed îbn Mansûr... Ebu Mutahher'den nakletti ki; Ebu Ca'fer'in yanında —o ayakta namaza durmuştu— Ye-zîd îbn Mühelleb'in sözü edildi. Namazını bitirince, siz Yezîd İbn Mü-helleb'den mi söz ediyordunuz? dedi. O, Allah'tan başkasına ibâdet edilen ilk.yerde öldürülmüştür, dedi. Sonra Vedd'i zikretti. Ve dedi ki: Vedd, müslüman bir adamdı. Kavmi arasında çok seviliyordu. Ölünce Bâbil diyarında kabrinin etrafında toplandılar ve feryâd-ü fîgân ettiler. İblîs onların feryadını görünce, bir insan suretine girdi ve dedi ki: Sizin bu adama bağırarak ağladığınızı görüyorum. Ben, size onun bir resmini yapayım da onu meclislerinizde bulundurup görünce kendisini hatırlayın. Onlar; peki, dediler ve şeytân onun tasvirini yaptı. Onlar da bu tasviri meclislerine yerleştirdiler ve onu sürekli hatırlıyorlardı. Şeytân onu hatırlayıp andıklarını görünce, dedi ki: İster misiniz sizin her birinizin evinde onun timsâlini yapıp onu eve koymanızı ve görünce hatırlamanızı sağlayayım? Onlar; peki dediler. Böylece her hâne halkı için bir heykel yaptı. Onlar da bunu kabullendiler ve gördükçe kendisini hatırlıyorlardı. Sonra çocukları yetişti, onlar da bunların yaptıklarını gördüler. Nihayet nesil

değişti, onu hatırlamayı bıraktılar ve Allah'tan başka tapınılan putlar haline getirdiler. Allah'tan başka ilk tapınılan put, Vedd adı verilmiş olan puttur. «Böylece birçoğunu saptırdılar.» Yapmış oldukları bu putlar halktan birçoğunu saptırdı. Çünkü o günden bu güne, nesiller boyu onlara ibâdet ettiler ve nihayet bugün arap ve arap olmayan diğer âdemoğlu sınıfı da onlara tapındı. Nitekim İbrâhîm (a.s.) de duasında, «Rabbım; beni de çocuklarımı da puta tapmaktan uzak tut. Rabbım; çünkü onlar, insanlardan birçoğunu baştan çıkardılar.» (îbrâhîm, 35-36).
«Zâlimlere sapıklıktan başka bir şeyi artırma.» Bu Hz. Nuh'un kavmine bedduasıdır. Onlar direnip küfür ve inâdda ısrar ettikleri için böyle beddua etmiştir. Nitekim Mûsâ da Firavun ve kavmine karşı şöyle dua etmişti: «Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar, elîm azabı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) Allah Teâlâ her peygamberin kendi kavmi hakkındaki duasını kabul etmiştir. Nûh kavmi peygamberlerinin getirdiği gerçeği yalanlayınca onlan suda boğmuştu.[3]

İzâhı

25 — Günâhlarından dolayı bunlar suda boğuldular, ateşe sokuldular ve Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar.
26 — Nûh dedi ki: Rabbım; kâfirlerden yeryüzünde yurd tutan hiç bir kimse bırakma.
27 — Çünkü Sen onları bırakırsan; kullarını saptırırlar. Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.
28 — Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla. Zâlimlerin de helakinden başka bir şeyini artırma.

«Günâhlarından dolayı bunlar suda boğuldular.» Bazıları bu âyetteki kelimesini şeklinde okumuşlardır. Yani onlar fazlaca günâh işlemeleri, günâhta ısrar etmeleri, küfür ve peygamberlerine muhalefette direnmeleri nedeniyle «Suda boğuldular, ateşe sokuldular» Denizin dalgasından, cehennem ateşine götürüldüler. Ve Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar. Onlar için kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir yardımcı imdada gelip yardım etmedi. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Nuh: Bugün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi.» (Hûd, 43).
«Nûh dedi ki: Rabbım; kâfirlerden yeryüzünde yurd tutan hiç bir kimse bırakma.» Yeryüzünde onlardan hiçbir ferd bırakma. Bu nefy sî-ğasınm te'kîdi kabîlindendir. Dahhâk kelimesinin bir tek diyar anlamına geldiğini söylerken, Süddî bu kelimenin yurd tutma anlamına geldiğini söyler. Allah Teâlâ onun duasını kabul etti ve yeryü-zünde bulunan bütün kâfirleri helak etti. Hattâ Nuh'un kendi soyundan gelen oğlu, babasından ayrılarak: «Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır, deyince; Nûh; Bugün rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi. Ve aralarına dalga girdi. Oğlu da boğulanlardan oldu.» (Hûd, 43) İbn Ebu Hatim der ki: Bana Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ okuyarak İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer Allah Teâlâ Nûh kavminden bir kişiye merhamet

edecek olsaydı, bir kadına merhamet ederdi. O kadın suyu gö-rjince çocuğunu aldı ve dağa çıktı. Su, dağa erişince onu omuzuna çıkardı. Su,j3muguna erişince çocuğunu başına koydu. Su, başına erişince çocü&uriu eliylTyuKarı kaldırdı. 'Efeer Allah. Nûh ^kavminden birine merhamet edecek olsaydı bu kadına merhamet ederdi. Bu hadîs garîb-tir. Râvîleri ise güvenilir kişilerdir. Allah Teâlâ Nûh (a.s.) ile beraber bulunan mü'minlen gemiyle kurtarmıştı. Ki Allah bunları gemiye almasını Nuh'a etretmişti.
«Çünkü Sen onları bırakırsan; kullarını saptırırlar.» Eğer onlardan birini sağ bırakacak olursan, kendilerinden sonra gelecek kullarını saptırırlar. «Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» Kalbi küfürle dolu, amelleri bozuk çocuklar dünyaya getirirler. Çünkü Nûh onların arasında dokuz yüz elli sene kalmıştı ve onların durumunu tecrübe ederek çok iyi Öğrenmişti. Sonra Nûh (a.s.) şöyle dedi: «Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni» Dahhâk; mescidime gireni, diye mânâ vermiştir. Ancak âyetin zahirine hamledilmesin! önleyecek bir mâni yoktur. Buna göre Nûh, evine mü'min olarak giren herkes için dûa etmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)uı şöyle buyurduğunu işitmiş: Mü'minden başkasıyla arkadaşlık etme, müt-takîden bagkas^senin yemeğini yemesin. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Ab-duüah Ibn Mübarek kanalıyla... Ebu Saîd'den bu hadîsi naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîsi ancak bu şekilde biliyorum, der.
«Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla.» Bu duâ da bütün mü'min erkekler ve kadınlar içindir. Hem dirileri hem ölüleri içine alır. Nûh (a.s.)a uyarak böyle duâ etmek müstahab olmuştur. Nitekim meşhur duâ ve haberlerde de bu ifâdeler yer alır.
«Zâlimlerin de helakinden başka bir şeyini artırma.» Süddî buradaki kelimesinin, helak anlamına geldiğini söylerken, Mü-câhid hüsran anlamını verir. Yani onların dünya ve âhirette yalnızca hüsranını artırır.[4]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8113-8114
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8116-8118
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8119-8121
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8124-8125

CİNN SÛRESİ

CİNN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
1 — De ki: Bana vahyolundu ki, cinlerden bir topluluk onu dinlemiş ve; doğrusu biz, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik, demişlerdir.
2 — O, doğru yola iletiyor. Biz de ona îmân ettik. Ve Rabbımıza hiç bir şeyi şirk koşmayacağız.
3 — Muhakkak ki Rabbımızın sânı yücedir. O, eş ve çocuk edinmemiştir.
4 — Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.
5 — Doğrusu öyle zannettik ki; insanlar ve cinler Allah'a karşı asla yalan söyleyemezler.
6 — Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artr-rırlardı.
7 — Doğrusu onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın yeniden kimseyi diriltemeyeceğini sandılar.

Cinnlerden Bir Topluluk

Allah Teâlâ, yüce Rasûlüne emrederek kavmine; cinlerin Kur'ân'ı dinleyip onu doğrulayarak îmân ettiklerini ve ona bağlandıklarını haber vermesini bildiriyor. Ve diyor ki: «De ki: Bana vahyolundu ki, cinlerden bir topluluk onu dinlemiş ve şöyle demişlerdir: Doğrusu biz, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik. O, doğru yola iletiyor.» Başarıya ve dosdoğru yola. «Biz de ona îmân ettik. Ve Rabbımıza hiç bir şeyi şirk koşmayacağız.» Bu makam, Ahkâf süresindeki şu âyete benzemektedir: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik.» (Ahkâf, 29) Bu konuda vârid olan hadîsleri orada zikretmiştik. Burada tekrarına gerek yoktur.
«Muhakkak ki Rabbımızm şanı yücedir.» Ali tbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Rabbımızm şanı.» kavlinden maksadr onun fiili, emri ve kudretidir! Dahhâk ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; Allah'ın sânı, kudreti, işaretleri ve mahlûkâtı üzerindeki nimetidir. Mücâhid ve İkrime'nin de; Rabbımızm celâli, diye manâ verdikleri rivayet edilmiştir. Katâde ise; Rabbımızm celâli, azameti ve emri, der. Süddî, Rab-bımızın emri yücedir, anlamını verir. Ebu Derdâ, Mücâhid ve İbn Cü-reyc'den de; Rabbımızm sânı yücedir, anlamını verdikleri nakledilir. Saîd İbn Cübeyr ise buna, Rabbımız yücedir, anlamını vermiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği hadîse gelince, burada Muhammed îbn Abdullah İbn Yezîd... İbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi, baba anlamınadır. Eğer cinler insanların ataları bulunduğunu bilselerdi, asla Rabbımızm yüceliği anlamındaki ifâdeyi kullanırken demezlerdi. Bu rivayetin isnadı sağlamdır. Ancak ben bunun anlamım kavrayamadım. Belki bu isnadın bir kısmı düşmüştür. Allah en iyisini bilendir.
«O, eş ve çocuk edinmemiş tir.» Eş ve çocuk edinmekten yüce ve münezzehtir. Yani cinler şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ'nın celâl ve azameti yücedir ve münezzehtir. Müslüman olup Kur'ân'a inandıkları zaman, Allah'ın çocuktan ve eşten münezzeh olduğunu belirtmişlerdir. Sonra da «Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.» Mücâhid, İkrime, Katâde ve Süddî; «Bizim

beyinsizimiz» kavli ile, İblîs'in kasdedildiğini söylemişlerdir. Süddî de, Ebu Mâlik'ten nakleder ki (tiaki) kelimesi zulüm anlamına gelir. İbn Zeyd de buna büyük bir zulüm diye mânâ vermiştir. «Bizim beyinsizimiz» kavli ile, Allah'ın eşi ve çocukları bulunduğunu iddia eden- herkesin içine girdiği bir cins isim kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Bu sebeple cinler «Bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.» demişlerdir. Yani müslüman olmazdan önce, bâtıl ve yalan sözler söylüyormuş. Ve müteakiben «Doğrusu öyle zannettik ki; insanlar ve cinler Allah'a karşı asla yalan söyleyemezler.» Biz, insanların ve cinlerin Allah'a eşler ve çocuklar nisbet ederek, yalan söyleyeceklerini hiç sanmamıştık. Bu Kur'-ân'ı işitip ona îmân edince öğrendik ki; onlar bu konuda Allah'a yalan isnâd ediyorlar.
«Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.» Biz, kendimizin insanlardan üstün olduğumuzu kabul ediyorduk. Çünkü insanlar bir vâ-dîye veya çölde yalnız bir yere gittiklerinde, bize sığınıyorlardı. Nitekim araplann câhiliyet döneminde âdetleri böyle idi. Gittikleri yerdeki büyük cinnîye sığınırlar ve kendilerini rahatsız edecek kötülüğün başlarına gelmesinden korunmaya çalışırlardı. Nitekim onlar kendi düşmanlarının baskını halinde büyük bir adamın yanma sığınır, onun pençesi altında emniyyet bulmaya çalışırlardı. Aynen bunun gibi bir yere vardıklarında da o yerin en büyük cinnîsine sığınırlardı. Cinler insanların korku halinde kendilerine sığındıklarını görünce «Bu, onların azgınlıklarını artırırlardı.» korku dehşet ve ürpertilerini. Böylece onlardan daha fazla korkup daha çok sığınmaya başladılar. Katâde'nin dediği gibi, kelimesi, günâh anlamına da gelir. Böylece cinler onlara saldırmakta daha cür'etkâr davranırlardı. Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrahim'den nakleder ki; «Onların azgınlıklarını artırırlardı» kavline; cinler onların aleyhinde daha cür'etli davranırlardı, anlamım vermiştir. Süddî der ki: Kişi ailesiyle evinden çıkar, bir yere konaklar ve şöyle derdi: Cinlerden bu vadinin efendisine sığınırım. Bana, malıma, çocuğuma veya hayvanıma zarar verilmesinden ona sığınırım. Süddî der ki: Onlar Allah'ı bırakıp ta cinlere sığınınca, cinler de artık onlara karşı azgınlıklarını ve eziyetlerini daha da artırırlardı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd, İkrime'nin şöyle dediğini bildirdi: İnsanlar, cinlerden korkup kaçtıkları gibi, cinler de insanlardan korkup kaçarlardı. İnsanlar bir vâdîye indiklerinde, cinler kaçtılar. O topluluğun başı; biz bu vadinin halkının efendisine sığınırız, deyince cinler; bizim onlardan korkup kaçtığımız gibi onlar da bizden korkup kaçıyorlar, dediler ve insanlara yaklaştılar, onların delirmelerine ve akıllarını yitirmelerine sebep oldular. İşte Allah Teâlâ'nın «Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.» kavlinin mânâsı budur. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Zeyd İbn Eşlem kelimesinin, korku anlamına geldiğini söylerler. Avfî de İbn Abbâs'tan bunun, günâh anlamına geldiğini nakleder. Katâde de böyle demiştir. Mücâhid ise; kâfirlerin azgınlığını artırırlar, diye mânâ vermiştir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Kerdem İbn Ebu Sâib el-An-sârî'nin şöyle dediğini nakletti: Ben bir ihtiyâç nedeniyle babamla beraber Medine'den çıktım. Bu, Rasûlullah (s.a.)ın Mekke'de ilk anılmaya başlandığı dönemlerde idi. Bizim geceleyin yatacağımız yer bir davar çobanının yanı oldu. Gece yarısı olunca bir

kurt gelip koyunu aldı, kaçırdı. Çoban koşup dedi ki: Ey vâdînin i'mâr edicisi komşuna yardım et. Görmediğimiz bir ses şöyle dedi: Ey kurt bırak onu. Koyun koşa koşa gelip sürünün arasına girdi. Ona hiç bir şey olmamıştı. Bu sırada Allah, Mekke'deki Rasûlüne: «Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım, kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını arttırırlardı.» âyetini inzal buyurmuştu. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Ubeyd İbn Umeyr, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve İbrahim en-Nehaî'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Bu kuzuyu kapan kurdun, insanları korkutup ürkütmek isteyen bir cinnî olması mümkündür. Sonra yakınında bulunan sesten dolayı onu geri iade etmiştir. Maksadı, o kulu sapıtıp küçük düşürmek ve Allah'ın dininden dışarı çıkarmak olabilir. Allah en iyisini bilendir.
«Doğrusu onlar da, sizin sandığınız gibi, Allah'ın yeniden kimseyi diriltemeyeceğini sandılar.» Bu süreden sonra Allah'ın bir daha peygamber göndermeyeceğini zannettiler. Kelbî ve İbn Cerîr böyle mânâ vermişlerdir.[1]

İzâhı

8 — Doğrusu biz, göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk.
9 — Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerinde oturmuştuk; ama şimdi kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor.
10 — Doğrusu biz bilmiyoruz; yeryüzünde onlara kötülük mü dilenmiştir, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir?

Sert Bekçiler

Allah Teâlâ Rasûlü Muhammet! (s.a.)e Kur'ân'ı gönderip onu insanlara elçi olarak yolladığı sırada, yaşayan cinlerden bahsediyor. Allah'ın, Kur'ân'ı ve peygamberini koruma vâsıtalarından birisi de, göğün sert bekçiler ve alevlerle doldurulup her taraftan muhafaza altına alınması ve daha önce orada oturan şeytânların, oturdukları yerlerden kovulmalarıdır. Tâ ki Kur'ân'dan bir şey kapıp kaçmasınlar ve bunu kâhinlerin diline verip de işin karışmasına, iltibaslar doğmasına ve sonra da hangisinin gerçek Kur'ân olduğunun bilinemeyip şaşınlmasma vesile olmasınlar. Bu da Allah'ın kullarına rahmetinin, yaratıklarına lut-funun bir numûnesidir. Ayrıca değerli kitabını koruyuşunun bir örneğidir. Bu sebeple cinnîler dediler ki: «Doğrusu biz, göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerinde oturmuştuk; ama şimdi kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor.» Kim, bugün kulağını bir şeye verip bir lâf çalmak isterse, kendisini gözetleyen bir alev buluyor. Dolayısıyla bulunduğu noktayı aşıp oraya varamıyor. Aksine bu alev onu mahvedip yok ediyor. «Doğrusu biz bilmiyoruz; yeryüzünde onlara kötülük mü dilenmiştir, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir.» Gökyüzünde meydana gelen bu durumun ne mâhiyette olduğunu bilmiyoruz. Bununla yeryüzünde bulunanlar için kötülük mü dilenmiştir, yoksa onlara Rabları iyilik mi dilemiştir? Bu da cinlerin ifâdelerindeki edep tavrını göstermektedir. Çünkü onlar kötülüğü bilinmeyen bir faile, iyiliği de Allah'a izafe

etmişlerdir. Sahîh hadîste de; şer sana iliştirilemez, buyurulmuştur. Bundan önce yıldızlar onları kovalıyorlardı, ancak bu her zaman değil, zaman zaman oluyordu. Nitekim İbn Abbâs'ın hadîsinde denilir ki: Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber oturduğumuz sırada bir yıldız fırladı ve aydınlandı. Rasûlullah (s.a.); bunun hakkında ne dersiniz? dedi. Biz; büyük birisi doğuyor veya büyük birisi ölüyor, de-dik. O; hayır, böyle değildir ancak Allah gökte bir emri yapmayı kararlaştırdığı zaman... diyerek daha önce Sebe' sûresinde tamâmını zikrettiğimiz hadîsi naklediyor. (Sebe', 23) İşte onların bunun sebebini araştırmalarına vesile olan şey budur. Bu sebeple cinler, yeryüzünün Doğusuna ve Batısına dağıldılar. Rasûlullah'ı ashâbıyla beraber namazda Kur'ân okurken buldular ve gökyüzünün bu kişi nedeniyle kendilerinden korunup saklandığını anladılar. İçlerinden îmân edenler ona inandılar, geri kalanlar da isyan edip direndiler. Nitekim Ahkâf sûresinde (âyet, 29) bu hususta İbn Abbâs'tan nakledilen hadîs yer almıştır. Şüphesiz ki bu durum ortaya çıkınca, yani gökyüzünde pek çok alevin onları kovalaması hali ortaya çıkınca, bu insanları ve cinleri rahatsız etti ve korkup ürktüler. Bunun, âlemin yıkılacağı anlamına geldiğini sandılar. Nitekim Süddî şöyle der: Yeryüzünde bir peygamber veya Allah'ın hâkim bir dini bulunmadığı sürece, gökyüzü korunmazdı. Şeytânlar Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce, dünya göğünde kendileri için oturacak yerler edinmişlerdi ve buradan gökyüzünde cereyan eden halleri dinlerlerdi. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamber olarak gön-derince, gecelerden bir gece taşlandılar. Bu durumu gören Tâif halkı dehşete kapılarak; gök sakinleri helak oldu, dediler. Çünkü gökyüzünde şiddetli ateşlerin ve alevlerin gidip geldiğini farkettiler. Kölelerini âzâd etmeye, hayvanlarını salıvermeye başladılar. Bunun üzerine Umeyr oğlu Amr oğlu Abd Yaleyl dedi ki: Ey Tâif halkı, yazıklar olsun size, mallarınızı toplayın ve yıldızların belirtilerine bakın. Eğer onlar olduğu gibi yerlerinde duruyorlarsa; gökyüzü halkı helak olmaz. Bu Ebu Kebşe oğlunun yüzündendir. —Hz. Muhammed'i kasdediyordu— Eğer yıldızların yerlerinde durduklarını görmezseniz; bilin ki gökyüzü mahvolmuştur. Baktılar ki; yıldızlar yerlerinde duruyor, böylece gördüler ve mallarını sakladılar, onlara sâhib oldular. O gece şeytânlar feryâd-ü fîgân ettiler ve İblîs'e gelip başlanndan geçeni ona haber verdiler. İblîs dedi ki: Yeryüzünün her tarafından birer avuç toprak getirin de onu kokla-yayım. Onlar birer avuç toprak getirdiler, îblîs onu koklayıp dedi ki: Adamınız Mekke'dedir. Nusaybin'li cinlerden yedi kişilik bir topluluğu oraya gönderdiler. Onlar Mekke'ye geldiler ve Rasûlullah (s.a.)m Mes-cid-i Harâm'da namaza durmuş, Kur'ân okuduğunu gördüler. Kur'ân'a tutkunluklarından ona yaklaştılar. Öyle ki göğüsleri peygambere değecekti neredeyse. Sonra rhüslüman oldular. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların durumunu Hz. Peygambere haber verdi. Biz, Sîret kitabının baş tarafında Hz. Peygamberin gönderilişi bölümünde bu konuyu uzun uza-dıya açıkladık. Allah en iyisini bilendir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.[2]

İzâhı

11 — Gerçekten aramızda, sâlihler de vardır ve bundan aşağı olanlar da. Biz, türlü türlü yollara ayrılmışız.

12 — Doğrusu biz, yeryüzünde kalsak da Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, kaçsak da O'nu asla âciz bırakamayacağımızı anladık.
13 — Doğrusu biz, hidâyeti işittiğimizde ona inandık. Kim Rabbına îmân ederse; o, ecrinin eksiltilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.
14 — İçimizde teslim olanlar da vardır, kendine yazık edenler de. Kim teslim olursa; işte onlar, doğru yolu aramış olanlardır.
15 — Kendilerine yazık edenlere gelince; onlar da, cehenneme odun oldular.
16 — Şayet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı; onlara bol bol su içirirdik.
17 — Ki onları bununla tecrübe edelim. Kim Rabbının zikrinden yüz çevirirse; onu, gittikçe artan bir azaba uğratır.

Cinlerin Sâlihleri

Allah Teâlâ, cinlerden haber vererek onlann kendi aralarında şöyle konuştuklarını bildiriyor: ((Gerçekten aramızda, sâlihler de vardır ve bundan aşağı olanlar da.» Yani sâlih olmayanlar da. «Biz, türlü türlü yollara ayrılmışız.» Muhtelif yollara ve farklı görüşlere bölünüp parçalanmışız. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası bu ifâdeye şöyle mânâ vermişlerdir: İçimizden mü'nıin olan da var, kâfir olan da.
Ahmed İbn Süleyman en-Necâd, Emâlî isimli eserinde der ki: Bize Eşlem İbn Sehl... Ebu Muâviye'den nakletti ki; o, A'meş'in şöyle dediğini işittim, demiş: Bize bir.cinnî gidip gelirdi. Ben kendisine; en çok sevdiğiniz yemek nedir? dedim. O; pirinç, dedi. Biz ona pirinç yemeği getirdik. Ben, lokmaların kalktığını görüyor, ancak cinlerden hiçbirini görmüyordum. Dedim ki: Bizde bulunan bu mezheb sahiplerinden sizde de var mı? Evet, dedi. Ben; sizdeki Râfızîler ne durumdadır? dedim de o; içimizdeki en kötüleri onlardır, dedi. Ben, bu rivayetin isnadını şeyhimiz Hafız Ebu'l-Hac-câc el-Mızzî'ye sunduğumda, o; bu rivayetin A'meş'e isnadı sahihtir, dedi.
Hafız İbn Asâkîr Şâm'lı Abbâs İbn Ahmed'in hâl tercümesinde şöyle der: Ben, geceleyin evimde bulunduğum bir sırada bazı cinnîlerin şu şiiri okuduklannı işittim: öyle gönüller var ki; sevgi onları temizlemiş,
Ve yolları doğulardan batılardan bağlanmış.
Allah sevgisiyle koşarlar, Allah onların Rabbıdır,
Yaratıklardan uzaklaşıp gönülleri Allah'a bağlanmıştır.
«Doğrusu biz, yeryüzünde kalsak da Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, kaçsak da O'nu asla âciz bırakamayacağımızı anladık.» Biz, Allah'ın kudretinin üzerimizde hâkim olduğunu, istesek ve kaçmaya çalışsak da, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, her yerde O'nun bizim üzerimizde Kadir-i Mutlak olduğunu anladık. «Doğrusu biz, hidâyeti işittiğimizde ona inandık.» Bununla övünüyorlardı. Bu, yüce bir şeref, üstün bir nitelik ve övünülebilecek bir özelliktir.
«Kim Rabbına îmân ederse; o, ecrinin eksiltilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.» İbn Abbâs, Katâde ve başkaları der ki: İyiliğinin eksiltilmesinden veya kendi yaptığından başka kötülüklerin üzerine yüklenmesinden korkmaz. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Kim de inanmış olarak sâlih ameller işlerse; o, zulümden ve hakkının yenmesinden korkmaz.» (Tâhâ, 112).

«İçimizde teslim olanlar da vardır, kendine yazık edenler de.» İçimizden kimimiz müslümandır, kimimiz azgın. Hakkı çiğneyip aşan. Buradaki kelimesi âdil anlamına gelen kelimesinin tersidir.
«Kim teslim olursa; işte onlar, doğru yolu aramış olanlardır.» Kendileri için kurtuluşu arayanlardır. «Kendilerine yazık edenlere gelince; onlar da, cehenneme odun oldular.» Cehennemin kendileriyle ısıtıldığı yakıt oldular.
(Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı; onlara bol bol su içirirdik. Ki onları bununla tecrübe edelim.» Tefsîrciler bu âyetin mânâsı üzerinde iki ayrı görüş serdetmişlerdir:
1- Eğer azgınlar, İslâm yolunda dosdoğru istikâmete girseler, dönüp müslüman olsalar ve bu istikâmette devam edip gitselerdi; onlara bol bol su verirdik. Bu bol sudan maksad, rızık genişliğidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Eğer onlar; Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rablarmdan indirilmiş olanı, dosdoğru tutsalardı; muhakkak ki hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi.» (Mâide, 66), «Şayet kasabaların halkı inanmış ve sakınmış olsalardı; elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık.» (A'râf, 96). Bu takdirde «Onları bununla tecrübe edelim» kavlinin mânâsı; onları deneyip imtihan edelim, demek olur. Nitekim Mâlik, Zeyd İbn Eşlem'-den nakleder ki; o, buraya şöyle anlam vermiştir: Kimin hidâyet üzere devam edip gittiğini, kimin de azgınlığa yuvarlandığını tecrübe edelim. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Şayet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» kavlindeki istikâmetten maksad, itaattir, demiştir.
Mücâhid ise; yoldan maksad, İslâm'dır, der. Saîd tbn Cübeyr, Saîd İbn Müseyyeb, Atâ, Süddî ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de böyle derler. Katâde «Şayet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Eğer onların hepsi inanmış olsalardı; yeryüzünü onlar için genişletirdik. Mücâhid ise «Şayet onlar, yol ürerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» kavimdeki yolun, Hak yolu olduğunu söylemiştir. Dahhâk da böyle söyler ve yukarıda zikrettiğimiz bu iki âyeti buna delil getirir. Bunlar ve çoğunluk, buradaki .«tecrübe edelim» kavline imtihan ve deneme anlamını vermişlerdir. Mukâtil der ki: Bu âyet; yedi yıl yağmur yağmayınca Kureyş'li kâfirler hakkında nazil olmuştur.
2- «Şayet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» Sapık yola istikâmet tutturmuş olsalardı, «Onlara bol bol su içirirdik.» Onları kötülüğe götürmek için nzıklannı derece derece genişletirdik. Nitekim Allah Teâlâ'nm şu kavilleri de bu anlamdadır: «Onlar, kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları, ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrum kaldılar.» (En'âm, 44), «Zannederler mi ki; kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız? Hayır farkında değiller.» (Mü'mi-nûn, 5^-56). Bu, Ebu Miclez'in sözüdür. O; «Şayet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş- olsalardı» kavimdeki yoldan maksad, sapıklık yoludur, demiştir. îbn Cerîr Taberî ve îbn Ebu Hatim böyle rivayet ederler. Beğavî de, Rebî' İbn Enes, Zeyd İbn Eşlem ve Kelbî ile îbn Keysân'dan böyle nakleder. Bu âyetin devamındaki «Ki onları bununla tecrübe edelim» kavli bu yönelişi te'yîd edici niteliktedir.

«Kim Rabbının zikrinden yüz çevirirse; onu, gittikçe artan bir azaba uğratır.» Gittikçe artıp şiddetlenen, elem verici bir azaba. îbn Ab-bâs, Mücâhid, İkrime, Katâde ve İbn Zeyd; gittikçe artan bir azaba kavlinin, birlikte rahat etme imkânı bulunmayan sıkıntılar ve meşakkatler anlamına geldiğini söylemişlerdir. îbn Abbâs, bunun cehennemde bir dağ olduğunu söylerken, Saîd İbn Cübeyr onun, cehennemde bir kuyu olduğunu söylemiştir.[3]

18 — Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına ibâdet etmeyin.
19 — Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.
20 — De ki: Ben, ancak Rabbıma yalvarırım. Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.
21 — De ki: Ben, size zarar vermeye de, iyilik yapmaya da muktedir değilim.
22 — De ki: Doğrusu kimse beni Allah'a karşı savunamaz. Ve ben O'ndan başka bir sığmak da bulamam.
23 — Benim vazifem, ancak Allah katından olanı ve O'nun risâletlerini tebliğ etmektir. Kim, Allah'a ve Ra* sûlüne isyan ederse; muhakkak ki onun için, cehennem ateşi vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır.
24 - Nihayet kendilerine va'dedüenleri gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.

Allah Teâlâ kullarına yalnız ve yalnız kendisine ibâdet etmelerini, kendisine başkasını ortak koşmamalarını emrederek buyuruyor ki: »(Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına ibâdet etmeyin.» Katâde der ki: Yahûdî ve Hıristiyanlar, havralarına ve kiliselerine girdiklerinde Allah'a şirk koşarlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşânına; yalnız ve yalnız kendisinin birliğini haykırmalarım emretmiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Ali İbn Hüseyn... İbn Abbâs'-tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Bu âyetin indiği gün, yeryüzünde Kabe'deki Mescid-i Haram ve mukaddes evdeki llyâ mescidinden başka bir mescid yoktu. A'meş der ki: Cinler; ey Allah'ın Rasûlü, bize izin ver de seninle birlikte mescidinde namaza duralım, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına' ibâdet etmeyin.» âyetini indirdi ve böylece; namaz kılın, ama insanların araşma karışmayın, denildi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Muhakkak ki mescidler...» âyeti hakkında şöyle demiş: Cinler Hz. Peygambere: Biz mescide nasıl gelebiliriz? Biz onlardan uzağız, dediler. Yani namaza nasıl katılabiliriz? Biz senden uzağız, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Süfyân der ki: Husayf, İkrime'nin bu âyetin bütün mescidler hakkında nazil olduğunu söylediğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr ise bu âyetin secdeye katılan organlar hakkında nazil olduğunu söyler; Yani secde yapan organlar Allah içindir, onlarla Allah'tan başkasına secde etmeyin. Bu konuda bir de sahîh hadîs rivayet edilir. Abdullah İbn Tâvûs, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, yedi kemiğim üzerine secde etmekle emrolundum: Alın kemiği —eliyle burnunu gösterdi— iki el, iki diz ve iki ayağın çevresi.

«Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibjl oluyorlardı.» Avfî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Cinler Hz. Peygamberin Kur'ân okuduğunu işitince; onun okuduğu Kur'ân'a tutkunluklarından dolayı üzerine yığılıverdiler. Peygambere yaklaştılar, nihayet peygamber onların durumunu bilmeden bu sûrenin baştarafını okumaya başladı. Onlar Kur'ân'ı dinliyorlardı. Bu, Zü-beyr îbn Avâm'dan da rivayet edilen görüştür. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Ma'mer... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Cinler, kendi kavimlerine dediler ki: «Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.» Yani onlar peygamberin ve ashabının namaz kıldığını, rükû'a ve secdeye vardıklarım görünce; ashabının peygambere itâatmdan hayrete düştüler de kendi kavimlerine «Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.» dediler. Bu ikinci görüş de Saîd îbn Cübeyr'den rivayet edilmiştir.
Hasan der ki: Rasûlullah (s.a.), Lâ İlahe İllallah diyerek kalkıp insanları gerçek Rablarına davet edince; araplar ona karşı toplandılar. Katâde de bu âyetin tefsirinde der ki: İnsanlar ve cinler bu dini söndürmek için toplandılar, ama Allah Teâlâ onu desteklemek, ileri götürmek ve karşı çıkanlara üstün kılmak üzere onları durdurdu. Bu üçüncü görüş de İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edilmiştir. İbn Zeyd'in ve İbn Cerîr Taberî'nin de tercih ettiği görüş budur. Müteâkib ifâdeden de açıkça bu görüş anlaşılmaktadır: «De ki: Ben, ancak Rabbıma yalvarırım. Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam,» Yani Hz. Peygambere işkence edilip karşı çıkılıp yalanlayarak aleyhinde toplanılınca; getirdiği hakkı ibtâl etmek üzere herkes ona düşmanlıkta birleşince; o: «Ben, ancak Rabbıma yalvarırım.» demiştir..Yalnız ve yalnız eşi ve benzeri olmayan Rabbıma ibâdet eder, ücretimi O'ndan diler ve O'na dayanıp tevekkül ederim. «Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.» demiştir.
«De ki: Ben, size zarar vermeye de, iyilik yapmaya da muktedir değilim.» Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim ve bana sadece vahyedil-mektedir. Ben, Allah'ın kullarından bir kulum. Sizi doğru yola sevket-mek veya eğri yola götürmek konusunda elimden bir şey gelmez. Her şeyin varıp duracağı yer Azîz ve Celîl olan Allah'tır. Ve arkasından da Rasûlullah, Allah'a karşı hiç bir kimsenin kendisini savunup müdâfaa edemeyeceğini haber veriyor. Ve diyor ki: Eğer ben, O'na isyan etmiş olsam, hiç bir kimse beni O'nun azabından kurtaramaz. «Ve ben, O'ndan başka bir sığınak da bulamam.» Mücâhid, Katâde ve Süddî kelimesine, sığınak anlamını vermişlerdir. Bir başka rivayette de Katâde bu kelimeye yardımcı ve sığınak anlamı veya dost ve bannak anlamını vermiştir.
«Benim vazifem, ancak Allah katından olanı ve O'nun risâletle-rini tebliğ etmektir.» Bazıları derler ki; Bu ifâde «Ve ben O'ndan başka bir sığınak da bulamam.» kavlinden istisnadır. Yani Ben, O'ndan başka bir sığınak bulamam, ancak Allah katından olanı ve O'nun ri-sâletini tebliğ ederim. Ayrıca bu ifâdenin, «Doğrusu kimse beni Allah'a karşı savunamaz.» kavlinden istisna olması da mümkündür. Yani beni hiç bir kimse Allah'a karşı savunup kurtaramaz. Ancak Allah'ın benim üzerime yüklediği risâlet vazifesini tebliğ etmem beni kurtarabilir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Ey Peygamber; Rab-bından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah, seni insanlardan korur.» (Mâide, 67).

«Kim, Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse; muhakkak ki onun için, cehennem ateşi vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır.» Ben size yalnızca, Allah'ın risâletini tebliğ ediyorum. Bundan sonra kim isyan ederse; bu isyanına karşılık onun için cehennem azabı vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır. Kaçıp kurtulma ve çıkış imkânları yoktur.
«Nihayet kendilerine va'dedilenieri gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.» İnsanlardan ve cinlerden şu müşrikler, kıyamet günü kendilerine va'dedilen şeylerin gerçekleştiğini görünce; kimin yardımcısının daha güçsüz ve sayısının daha az olduğunu göreceklerdir. Onlar mı, yoksa Allah'ın birliğini kabul eden mü'minler mi? Hayır, müşriklerin hiç bir yardımcıları yoktur ve onlar, Allah'ın orduları karşısında sayıca çok azdırlar.[4]

25 — De ki: Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum.
26 — Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz.
27 — Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnadır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.
28 — Tâ ki, Rablarınm risâletlerini gerçekten tebliğ etmiş olduklarını bilsin. Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.

Gaybı Bilendir

Allah Teâlâ; Rasûlüne, insanlara şöyle demesini emrediyor: Ben, kıyametin vaktini bilmem. Uzak mı yakın mı olduğunu da anlamam: «De ki: Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum.» Bir müddet sonra mı gerçekleşecek bilmiyorum. Bu âyet-i kerîme câhil halkın arasında yaygın olan ve Peygamberin toprağın altına ısınmayacağını bildiren hadîsin yalan ve aslı olmadığını göstermektedir. Gerçekte biz hiç bir kitabta da böyle bir hadîse rastla-madık. Zaman zaman Hz. Peygambere kıyametin vakti sorulurdu da o, bunlardan hiçbirine cevâb vermezdi. Nitekim Cebrâîl (a.s.) de bir bedevî suretine girip kendisine: Ya Muhammed, bana kıyametten haber ver, dediğinde: Soru sorulan da sorandan daha iyi bilir değildir, diye karşılık vermiştir. Yine bedevî yüksek bir sesle: Yâ Muhammed, kıyamet ne zamandır? diye seslendiğinde, Rasûlullah (s.a.): Yazıklar olsun sana, o olacaktır, hâlâ ona hazırlanmadın mı? demiştir. Bedevî; ben ona namazımın ve orucumun çokluğu ile hazırlanmadım, ancak Allah'ı ve Rasûlünü severim, dedi. Rasûlullah (s.a.): Öyleyse sen, sevdiğinle berabersin. Enes der ki: Müslümanlar bu hadîse sevindikleri kadar, hiç bir şeye sevinmemişlerdi. îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Sa-îd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey âdem-oğulları, aklınız başınızda ise kendinizi ölülerden sayın. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; size va'dolunanlar muhakkak gelecektir. Ebu Dâvûd da el-Melâhim kitabının sonunda der ki: Bize Mû-sâ îbn Sehl... Ebu Sa'lebe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bu ümmeti yarım günden başka âciz bırakacak değildir. Bu hadîsin rivayetinde Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Sonra Ebu Dâvûd şöyle der: Bize Amr İbn Osman... Sa'd îbn Ebu Vakkâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben umarım

ki ümmetim Rabbınuı huzurunda yanm günden başka geciktirilerek âciz bıra-kılmasın. Sa'dJÇbn Ebu yakkâs'ajjrarım gün ne kadar? dendiğinde o; beş yüz, yıldır, dedi. Bu rivayetin, naklinde de Ebu Dâyûd münferid kalmıs-
«Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnadır.» Bu âyet-1 kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar.» (Bakara, 255). Burada ise buyuruyor ki: O, görüleni ve görülmeyeni bilir. Allah'ın haberdâr kıldıklarından başka mahlûkâ-tuıdan hiç bir kimse O'nun gaybmdan hiç bir şey bilemez. .«Kimseye gaybını açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnadır.». Bu ifâde; gerek melek, gerekse beşer türünden peygamberleri içine alır. «Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» Aynca o peygambere, meleklerden gözcüler ve gözeticiler tahsis eder. Onu Allah'ın emriyle korurlar ve beraberindeki ilâhî vahyi halka anlatmalarım sağlarlar. Bu sebeple âyetin devamında «Tâ ki Rabîarınm risâletlerini gerçekten tebliğ etmiş olduklarını bilsin. Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.» buyuruyor. Müfessirler «Rabîarınm risâletlerini gerçekten tebliğ etmiş olduklarını bilsin.» kavlindeki zamirin kime âit olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bunun Hz. Peygambere râci' olduğunu söylemişlerdir. Nitekim îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd îbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnadır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cebrâîl ile beraber dört tane koruyucu melek vardır. «Tâ ki Rablannın risâletlerini gerçekten tebliğ etmiş olduklarını bilsin.» Yani Muhammed (s.a.) bunu bilsin. İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Ya'kûb el-Kummî'den nakleder. Dahhâk, Süddî ve Yezîd İbn Ebu Habîb de bunu bu şekilde rivayet ederler.
Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakleder ki; o, «Tâ ki Rablannın risâletlerini gerçekten tebliğ etmiş olduklarını bilsin.» kavli hakkında şöyle.demiştir: Allah'ın nebîsi kendisine gelen elçilerin Allah'ın enirini tebliğ ettiklerini bilsin. Meleklerin onu koruyup savunduklarım anlasın diye. Said İbn Ebu Arûbe de Katâde'den böylece rivayet eder. îbn Cerîr Taberî de bu rivayeti tercih eder.
Başka bir görüş daha zikredilmiştir. Şöyle ki: Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnadır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» kavli ile kasdedilen peygamberi şeytânlardan koruyan gözcü meleklerdir. Tâ ki insanlara peygamber vasıtasıyla gönderilmiş olan gerçekler açıklık kazansın ve müşrikler Rablannın risâletlerinin kendilerine tebliğ edildiğini bilsinler.
İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, «Tâ ki Rablarının risâ-letlerini gerçekten tebliğ etmiş olduğunu bilsin.» kavli hakkında şöyle demiştir: Peygamberi yalanlayan kimse bilsin ki; onlar Rablarının ri-sâletlerini gerçekten tebliğ etmişlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir.
Beğavî der ki: Ya'kûb bu âyetteki bilsin anlamına gelen kelimesini zamme ile şeklinde okumuş. Yani insanlara, peygamberlerin Allah tarafından alınan emirleri tebliğ ettikleri bildirilsin diye, şeklinde mânâ vermiştir.

Buradaki zamirin Azız ve Celîl olan Allah'a râci' olması da muhtemeldir. İbn el-Cevzî, Zâd el-Mesîr isimli eserinde bu görüşü nakletmiş-tir. O zaman mânâ şu şekilde olur: Allah Teâlâ elçilerini melekleriyle korur ki, onlar Rablarının risâletlerini yeterince ifâ etsinler, kendilerine vahyedilmiş olan gerçekleri korusunlar ve peygamberlerin kendilerine gelen risâletleri tebliğ ettiğini de bilsinler. Bu takdirde âyetin mânâsı Bakara süresindeki şu ifâdeye benzer: «Ve senin üzerinde bulunduğun kıbleyi, peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmek için kıble yaptık.» (Bakara, 143). «Elbette Allah, inananları bilir ve doğrusu O, münafıkları da bilir.» (Ankebût, 11). Şüphesiz ki Allah Teâlâ bütün eşyayı, olmazdan önce kesin olarak bilmektedir. Bu sebeple hemen ardından «Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.» buyuruyor.[5]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8128-8130
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8145-8146
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8151-8153
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8154-8156
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8157-8159

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Ey Örtüsüne Bürünen Kalk

MÜZZEMMİL SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Ey örtüsüne bürünen;
2 — Gecenin birazı müstesna kalk.
3 — Yarısında veya ondan biraz eksilt,
4 — Yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.
5 — Muhakkak ki Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz.
6 — Muhakkak ki gece kalkışı, daha te'sîrli ve o zaman okumak daha elverişlidir.
7 — Muhakkak ki gündüzde, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır.
8 — Rabbımn adını zikret, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.
9 — Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.

Ey Örtüsüne Bürünen Kalk

Allah Teâlâ yüce Rasûlünün geceleyin örtüsüne bürünüp sarınmayı terketmesini, Azîz ve Celîl olan Rabbı için silkinip kalkmasını emrediyor. Tıpkı Secde sûresinde buyurduğu gibi: «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümîd ile Rablanna yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» (Secde, 16) Böylece Allah'ın Rasûlü, Rabbımn emrine imtisal ederek geceleyin kalkıp ibâdet ediyordu ve bu ona vâcib idi. Nitekim İsrâ sûresinde şöyle buyurulmaktadır: «Geceleyin, yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki; Rab-bın seni öğülmüş bir makama gönderiverir.» (îsrâ, 79) Bu sûrede ise onun geceleyin kalkacağı mikdârı ta'yîn etmekte ve: «Ey örtüsüne bürünen; gecenin birazı müstesna kalk.» buyurmaktadır. İbn Abbâs, Dah-hâk ve Süddî «Ey örtüsüne bürünen» kavlinden maksad, ey uyuyan demektir, derler. Katâde ise; elbisesine bürünen, anlamını verir. İbrâ-hîm en-Nehaî de bu âyetin, Rasûlullah'ın bir kadifeye bürünmüş olduğu sırada nazil olduğunu bildirir. Şebîb İbn Bişr, îkrime kanalıyla nakleder ki; İbn Abbâs bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Ey Muhammed, sen Kur'ân'a büründürüldün.
«Yarısında veya ondan biraz eksilt.» Buradaki, «Yarısında» kavli geceden bedeldir. «Yahut biraz artır.» Biz sana gecenin yarısından biraz fazla, biraz eksik kalkmam ve ibâdet etmeni emrettik. Bunda senin için bir sıkıntı yoktur.
«Ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» Yavaş yavaş oku. Çünkü bu okuyuş Kur'ân'ı düşünüp anlamana yardımcı olur. Rasûlullah (s.a.) Kur'ân'ı böyle okurdu. Nitekim Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.) Kur'ân'ı yavaş-yavaş okurdu. Öyle ki o, bulunduğu uzunluktan daha uzardı. BuKa Enes'ten nakleder ki; ona peygamberin Kur'ân okuyuşu sorulduğunda şöyle demiş:
Meddederek okurdu. Sonra Bismillahirrahmânirrahîm kavlini şöylece okumuş: Bismillâhi lafzını çeker, Rahman lafzını çeker Rahîm lafzını çekerdi. İbn Cüreyc de İbn Ebu Müleyk kanalıyla Ümmü Seleme'-den nakleder ki; ona Rasûlullah'ın Kur'ân okuyuşu sorulduğunda o, Kur' ân'ı şeklinde âyet âyet bölerek okurdu. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmi-zî de bu rivayeti naklederler. İmâm Ahmed İbn

Hanbel der ki: Bize Ab-durrahmân... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kur'ân'ı oku ve yücelt. Tıpkı dünyada tane tane okuduğun gibi. Çünkü senin makamın okuduğun her âyetin sonundadır. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivayet ederler. Tirmizî bu hadîsin hâsen ve sahih olduğunu söyler.
Biz daha önce Kur'ân'ı yavaş yavaş ve tane tane okumanın, okurken sesi güzelleştirmenin müstehâb olduğuna delâlet eden hadîsleri —tefsirin baş tarafında— zikretmiştik. Nitekim hadîs-i şeriflerde; Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştirin. Kur'ân'da sesini güzelleştirmeyen bizden değildir. Buna Dâvûd (a.s.) mezamirinden bir mizmâr verilmiştir, diyerek Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin övüldüğü görülmektedir. Ebu Mûsâ; benim okuyuşumu dinlediğini bilmiş olsaydım onu daha da güzelleştirir-dim, diye söylemiştir. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Kur'ân'ı kum saçar gibi saçmayın. Şiir okur gibi hızlı hızlı okuyup geçmeyin. Hârikaları kar-şısında durun ve onunla kalbleri harekete geçirin. Sizden hiçbirinizin amacı sûrenin sonuna gelmek olmasın. Bunu Beğavî rivayet eder. Bu-hârî der ki: Bize Âdem... Amr İbn Mürre'den nakletti ki; o, Ebu VâiT-in şöyle dediğini işittim, demiş: Adamın birisi Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek; bu gece ben bir rek'atta mufassal bir sûreyi okudum (uzun sûrelerden birisi), demiş. Abdullah İbn Mes'ûd da; bu şiir okuma gibi bir şey. Rasûlullah (s.a.) m aralarında benzerlikler kurduğu, nazireleri bilirsin. Mufassal sûrelerden yirmi sûreyi zikrederek bundan ikisinin bir rek'atta okunmasını bildirmiş.
«Muhakkak ki Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz.» Hasan ve Ka-tâde; kendisiyle amel etmek zor olan bir söz vahyedeceğiz, şeklinde tef-sîr etmişlerdir. Denildi ki: Ağırlığı azametinden dolayı nüzul vaktinde idi. Nitekim Zeyd ibn Sabit der ki: Rasûlullah (s.a.)a bir âyet indirilmişti. Onun baldırı benim baldırım üzerindeydi. Sanki baldırım eziliyor gibiydi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki, o; ben Rasûlullah'a: Ey Allah'ın Rasûlü, vahyi hisseder misin? diye sordum da, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ben sesler duyarım, sonra duyar duymaz susarım. Bana vahiy indirilen her seferinde, ruhumun çıkıp gittiğini sanmışımdır. Bu rivayetin naklinde Ahmed tbn Hanbel münferid kalmıştır. Buhârî'nin Sahîh'inin baştaraf-lannda Abdullah İbn Yûsuf... Hz. Âişe'den nakleder ki; Hişâm oğlu Haris Rasûlullah (s.a.)a: Sana vahiy nasıl gelir? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Zaman zaman çan sesi gibi gelir. Bu bana en ağır olanıdır. İçime sirayet eder ve ben onun ne söylediğini ezberlerim. Ba-zan da bana melek bir adam şeklinde görünür ve konuşur. Ben onun söylediklerini ezberlerim. Hz. Âişe der ki: Ben, çok soğuk bir günde Rasûlullah'a vahyin indiğini görmüştüm. O içine sirayet ediyordu ve alnı neredeyse terden çatlayacaktı. Bu, onun ifadesidir.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) a bineğinde iken vahiy geldiği zaman bineğini olduğu yerde durdururdu ve yürütemezdi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Urve'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a devesinin üzerinde iken vahiy geldiğinde devesini durdurmuştu. Peygamber onu bırakmcaya kadar deve kmuldayamaz olmuştu. Bu hadîs mürseldir. İbn Cerîr Taberî bu sözün ağırlığının

her iki anlama geldiği kanâatim tercih eder. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem şöyle der: O, dünyada ağır olduğu gibi âhirette mizanda da ağır olur.
«Muhakkak ki gece kalkışı, daha te'sîrli ve o zaman okumak daha elverişlidir.» Ebu İshâk, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; kelimesi Habeş dilinde kalkmak anlamınadıx. Ömer, İbn Abbâs ve İbn Zübeyr; gecenin bütününü ibâdetle geçirmeye kalkmak anlamı verildiğini, bildirmiştir. Mücâhid ve bir başkası da böyle der. Gecenin bir kısmında kalkan için de bu ifâde kullanılır. Mücâhid'-den bir rivayette de yatsı namazından sonra kalkmaktır. Ebu Miclez, Katâde, Şalim, Ebu Hazım ve Muhammed İbn Münkedir böyle demişlerdir. Geceleyin kalkmaktan maksad, gece saat ve vakitlerinde kalkmaktır. Gecenin her anı İçin bu kelime kullanılır. Maksad şudur: jGece-leyin kalkmak, hem kalble lisân arasında uyumun sağlanması bakımından en elverişli ve en etkili, hem de okuma bakımından daha birleşti* ricidir. «Ve o zaman okumak daha elverişlidir.» Gündüz kalkıp okumak tansa, geceleyin okumak hem zihne iyi yerleştirir, hem de daha iyi anlamaya vesile olur. Çünkü gündüz; halkın dışarı çıktığı, seslerin yükseldiği, geçimlerin te'mîn edildiği vakittir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize İbrahim îbn Saîd... A'meş'ten nakletti ki; Enes İbn Mâlik, bu âyeti şu şekilde okumuştur: Adamın biri ona; biz, bu kısmı şu şekilde okuyoruz deyince, kelimeleri aynı ve benzer kelimelerdir, demiş.
«Muhakkak ki gündüzde, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır.» İbn Abbâs, İkrime, Ata İbn Ebu Müslim; bunun boşluk ve uyku anlamına geldiğini söylerler. Ebu'l-Aliye, Mücâhid, Dahhâk, Hasan, Katâde, Re-bî İbn Enes ve Süfyân es-Sevrî; bunun uzun bir boşluk anlamına geldiğini, bildirmişlerdir. Katâde ise; bunun boşluk, gidiş-geliş ve istekler anlamına geldiğini, bildirir. Süddî de; bunun çok nafile ibâdet anlamına geldiğini, bildirir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise; gündüzünü ihtiyâçların için ayır, geceni dinine ver, demek olduğunu belirtir ve der ki: Bu, gece namazının farz olduğu zamanlarda idi. Sonra Allah kullarına ibâdeti hafifletip gece namazını farz olmaktan çıkarmıştır. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem: «Gecenin birazı müstesna kalk...» âyetini sonuna kadar okumuş ve ardından «Şüphesiz ki Rabbın, senin gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığım bilir... O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» kavline kadar olan kısmı (Müzzemmil, 20) okumuştur. Yani gecenin üçte birinde, üçte ikisinde kolayınıza geleni okuyun, demiştir. Sonra daha geniş ve daha rahat olan emir gelip gerek peygamberden ve gerekse ümmetten gece namazı farizasını kaldırmıştır. Bu gelen emir yukarıda (İsrâ, 16) zikredilen âyette belirtilmiştir. Bunun delili İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde naklettiği şu hadîstir: Yahya... Sa'd İbn Hişâm'dan nakleder ki; o, karısını boşamış, sonra Medine'ye giderek orada emlâkini satmak ve onunla cihâda katılanları donatmak üzere âlet ve silâh almak, sonra diyâr-ı Rûm'a gidip ölünceye kadar cihâd etmek istemiş. Kavminden bir topluluğa rastlamış. O topluluk kendisine Rasûiullah (s.a.) döneminde de altı kişinin böyle bir maksadla yola çıktıklarını anlatmışlar. O, sizin örneğiniz yok mu? deyince, kendisini bundan yasaklayıp dönmeye ikna' etmişler. Sonra Sa'd İbn Hişâm bizimle beraber döndü ve bize, Abdullah İbn Abbâs'a vanp ona vitir namazını sorduğunu bildirdi. Abdullah İbn Abbâs ona şöyle demiş: Yeryüzünde Rasûiullah (s.a.)m vitir namazını nasıl kıldığını en iyi bilen kimseyi sana göstereyim mi? O; evet, deyince

Abdullah İbn Abbâs; Hz. Âişe'ye git ve ona sor. Sonra da bana dön, sana ne cevâb.verdiğini bildir, dedi. Sa'd İbn Hişâm der ki: Ben Hakîm İbn Ef-lah'm yanma vardım, kendisiyle birlikte Hz. Âişe'nin yanma gitmemizi rica ettim. O dedi ki: Ben ona yaklaşmak istemem, çünkü onu şu iki grup (Cemel vak'asına katılanlar) hakkında bir şey söylemekten men!-etmiştim de o sözümü dinlemedi ve söylemeye devam etti. Ben, ona ye-mîn ettirince, bana eşlik etti. Hz. Âişe'nin yanma vardık. Hz. Âişe; Hakîm mi? dedi ve onu tanıdı. O; evet dedi. Hz. Âişe: Yanında kim var? dedi. O. Hişâm oğlu Sa'd, dedi. Hz. Âişe: Hangi Hişâm? dedi. Hakîm; Âmir oğlu, deyince, Hz. Âişe ona rahmet okuyarak; ne iyi bir insandı Âmir, dedi. (Sa'd İbn Hişâm der ki): Ben, ona; ey mü'minlerin annesi, bana Rasûlullah'ın ahlâkından haber ver, dedim. Hz. Aişe: Sen Kur'ân okumaz mısın? dedi. Ben; evet, okurum, dedim. Hz. Âişe dedi ki: İşte Rasûlullah'ın ahlâkı Kur'ân idi. Ben, kalkmak istedim, sonra Rasûlul-lah (s.a.)m gece namazı aklıma geldi. Ona; ey mü'minlerin annesi Ra-sûlullah (s.a.)ın gece namazı hakkında bana bilgi ver, dedim. O; Müz-zemmil sûresini okumaz mısın? dedi. Ben; evet okurum, dedim. O; bu sûrenin başında Allah Teâlâ geceleyin namaz kılmayı farz kılmıştır. Rasûlullah ve ashabı bir yıl boyunca geceleyin kıyama durdular, nihayet ayakları şişti. On iki ayın sonunda Allah bu emrini sona erdirdi ve bu sûrenin sonunda hafifletici hükmü indirdi. Gece namazı önce farz iken sonra nafile oldu. Ben kalkmak istedim, ancak Rasûlullah (s.a.)ın vitir namazı aklıma geldi. Ey mü'minlerin annesi, peygamberin vitrini bana bildir, dedim. Hz. Âişe dedi ki: Biz, onun misvâkini ve abdest için suyunu hazırlardık. Allah Teâlâ geceleyin onu dilediği bir müddet uykudan sonra uyandırırdı. O kalkar, misvâklenir, sonra abdest alır, sonra sekiz rek'at namaz kılardı. Bu sekiz rek'atın yalnız sonuncusunda oturur, Rabbını zikreder, duâ okur, bir daha kımıldamaz ve selâm da vermezdi. Sonra dokuzuncu rek'atı kılar, oturur, Rabbına hamdeder, zikreder, duâ eder ve bizim duyacağımız şekilde selâm verirdi. Selâm verdikten sonra, oturduğu yerde iki rek'at namaz kılardı. Yavrucuğum işte bu on bir rek'attır. Rasûlullah (s.a.) yaşlanıp da şişmanlayınca yedi rek'atı tek olarak namaz kıldı, selâm verdikten sonra oturduğu yerde iki rek'at namaz kıldı. Böylece dokuz rek'at kılıyordu yavrucuğum. Rasûlullah (s.a.) namaz kıldığı zaman namaza devam etmeyi çok severdi. Geceleyin namaz kılmaktan uyku, hastalık veya ağn onu alıkoyduğu zaman gündüz on iki rek'at namaz kılardı. Ben, Allah nebisinin bütü-nüyle bir geceyi Kur'ân okuyup sabaha kadar kıyam ederek geçirdiğini ve Ramazândan başka tâm olarak bir ay oruç tuttuğunu bilmem. (Sa'd İbn Hişâm der ki:) Ben, Abdullah Ibn Abbâs'a gelip Hz. Âişe'nin anlattıklarını anlattım, o dedi ki: Doğru söylemiş. Keski ben de onun yanında girseydim de şifahen bana da bunları anlatmış olsaydı. İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi bütünüyle rivayet eder. Müslim de Sahîh'-inde Katâde kanalıyla aynı hadîsi benzer şekilde nakleder. Bu anlamda Hz. Âişe'den rivayet edilen bir diğer hadîs te İbn Cerîr Taberî, İbn Vekr* kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Hz. Âişe (r.a.) der ki: Ben, Hz. Peygamber için geceleyin üzerinde namaz kılınacak bir hasır hazırlıyordum. Halk bunu duyunca toplandılar. Rasûlullah (s.a.) halka çok şefkatli olmasına rağmen, kızmış gibi onların yanına çıktı. Çünkü geceleyin ibâdet yapmanın onlara farz kılınmasından korkmuştu ve dedi ki: Ey insanlar; amellerden gücünüzün yettiğini omuzlayın. Çünkü siz yapmaktan bıkmadıkça Allah Teâlâ sevâb vermekten bıkmaz. Amellerin

en hayırlısı da üzerinde devam edilenidir. Bu sırada Kur'ân'dan: «Ey örtüsüne bürünen; gecenin birazı müstesna kalk. Yarısında veya ondan biraz eksilt. Yahut ona biraz ekle ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» âyeti nazil oldu. Öyle ki kişi bir ip geriyor ve kendisini buna bağlıyordu. Sekiz ay bu şekilde kaldılar. Allah Teâlâ onların kendisinin hoşnûdluğu için yaptıkları bu davranışı gördü de onlara acıdı ve farzlara devam etmelerini gece ibâdetini terketmelerini uygun gördü. Bu rivayeti İbn Ebu Hatim de Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebezî kanalıyla nakleder. Ancak bu, zayıf bir râvidir. Yukarıdaki hadîs Buhârî'nin Sahîh'inde bu sûrenin nüzul sebebiyle ilgili fazlalık olmadan yer almaktadır. Bu ifâde sûrenin Medine'de inmiş olduğu vehmini doğuruyor ki gerçek böyle değil, sûre Mekke'de nazil olmuştur. Keza gece ibâdetini emreden hükmün başlangıcıyla son bulmasının sekiz ay olduğunu belirten ifâde de garîbtir. Çünkü Ahmed İbn Hanbeİ'in rivayetinde bunun bir sene olduğu kaydedil-miştı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Semmâk el-Hane-fî'den nakletti ki; o, İbn Abbâs'm şöyle dediğini işittim, demiştir: Müzzemmil sûresinin ilk kısmının nazil oluşu onların Ramazân ayında geceleyin kıyama durdukları gibi durmaları sonucudur. Bu kıyamın başlamasıyla son bulması yaklaşık bir sene olmuştur. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder. Sevrî ve Muhammed İbn Bişr de... İbn Abbâs'tan bu sürenin bir yıl olduğunu naklederler. İbn Cerîr, Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan benzer bir ifâdeyi nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Abdurrahmân'dan nakletti ki; Müzzemmil sûresi nazil olunca, bir yıl boyunca geceleyin ibâdet ettiler. Öyle ki ayakları şişti. «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» âyeti nazil oldu da, insanlar istirahat ettiler. Hasan el-Basrî de böyle der. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Sa'd İbn Hişâm'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Hz. Âişe'ye; Ra-sûlullah (s.a.)ın kıyamını bana bildir, dedim de o; Müzzemmil sûresini okumaz mısınız? dedi. Ben; evet okurum, deyince, işte Rasûlullah (s.a.) in ve ashabının geceleyin ibâdeti böyle idi, en sonunda ayakları şişti de on altı ay sûrenin sonu gökte saklı tutuldu. Sonra indirildi, dedi. Ma'-mer Katâde'den naklen der ki: «Gecenin birazı müstesna kalk.» müslü-manlar bir veya iki sene geceleyin ibâdet ettiler. Nihayet ayakları şişti de Allah Teâlâ sûrenin sonunda bu emrini hafifleten âyeti indirdi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşân'ına: «Ey örtüsüne bürünen...» âyetini indirince, Rasûlullah (s.a.) on yıl bu emre uyarak geceleri kıyam etmiş ve ibâdetle geçirmişti. Ashabından bir grup ta geceleri ibâdetle geçiriyordu. On yıl sonra Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte. biri içinde kalk-tığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da.» âyetini «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı kılın.» kavline kadar indirdi. Böylece on yıl sonra Allah, onlara hükmünü hafifletti. Bu rivayeti îbn Ebu Hatim de babası kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın: «Gecenin birazı müstesna kalk, yarısında veya ondan biraz eksilt. Yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» âyeti hakkında şöyle dediğini bildirir: Allah Teâlâ, Peygamberine ve mü'minlere pek azı müstesna gece ibâdet etmelerini emretti. Bu durum mü'minlere zor geldi. Bilâhare Allah Teâlâ onlara acıdı ve hükmünü hafifletti, «içinizden hasta olacakları, Allah'ın

lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» âyetini indirerek mü'minleri sıkıntıdan kurtarıp genişliğe kavuşturdu. Hamd ona mahsûstur.
«Rabbının adını zikret, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.» O'nu çokça zikret ve işini bitirince kendini O'na ibâdete ver. Dünya işlerinden senin muhtaç olduğun kadarını yaptıktan sonra kendini Allah'a ibâdete ada. Tıpkı «İşini bitirince O'na yönel.» (İnşirah, 7) kavlinde buyurduğu gibi, vazifelerini bitirdikten sonra O'na ibâdet ve tâata yönel ki, zihnin işten fariğ olsun. İbn Zeyd bu veya buna yakın bir mânâ vermiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Salih, Atıyye, Dahhâk ve Süddî «Her şeyi bırakıp yalnız ona yönel.» kavline, O'na kullukta samîmi ve ihlâsh ol, diye mânâ vermişlerdir. Hasan ise; onun için çalış ve kendini O'na ada, diye mânâ vermiştir. İbn Cerîr Taberi der ki; âbid kişiye de «kendim Allah'a adayan» adı verilir. Nitekim bir hadîste Rasûlullah'ın ibâdete çekilip evlenmemeyi yasakladığı ve burada aynı kelimeyi kullandığı riyâyet edilir.
«Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekil edin.» Doğularda ve Batılarda yegâne hüküm ve tasarruf sahibi O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl O, yalnız başına ibâdete lâyık ise; tevekkül edilmeye, dayanılıp güvenilmeye de yalnızca O lâyıktır. «Öyleyse O'nu vekîl edin.» Bir başka âyette buyurduğu gibi: «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123) Yine Fatiha süresindeki: «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.» kavlinde olduğu gibi. Bu anlamda pekçok âyet vardır ki yalnız ve yalnız Allah'a kulluk ve itaati emretmekte ve O'na güvenip dayanmayı bildirmektedir.[1]

10 — Onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzellikle ayrıl.
11 — Nimet sahibi olan o yalancıları Bana bırak. Ve onlara biraz mühlet ver.
12 — Muhakkak ki katımızda, ağır boyunduruklar ve cehennem var.
13 — Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elîm bir azâb var.
14 — O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır. Ve dağlar yumuşak kum yığmı haline gelir.
15 — Doğrusu Biz, Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de üzerinize şehâdet edecek bir peygamber gönderdik.
16 — Fakat Firavun, o peygambere isyan etti. Biz de onu, ağır bir yakalayışla yakaladık.
17 — Eğer küfrederseniz; gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabileceksiniz?
18 — Gök onunla yarılmış ve O'nun vaadi yerini bulmuştur.

Allah Teâlâ, yüce peygamberine; kavminden beyinsizlerin kendisini yalanlayıp söyledikleri sözlere sabretmesini ve onların yanından güzellikle ayrılmasını emrediyor. Bu ayrılma beraberinde hiç bir kınamaya gerek bırakmayan bir kınama şeklidir. Sonra Rasûlullah'ın kavminden küfredenleri azâbıyla tehdîd ederek — gazabının karşısında hiç bir şeyin duramadığı yüce Zât O'dur— şöyle buyuruyor: «Nimet sahibi olan o yalancıları Bana bırak.» Mal ve mülk sahibi olan o müşrikleri ve yalancıları Bana bırak. Gerçekte onlar başkalarından daha çok itaat edebilecek

güçtedirler. Ve onlar başkalarında bulunmayan hakları kendileri için taleb ederler.
«Ve onlara biraz mühlet ver.» Az bir mühlet. Tıpkı:
«Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24) buyurduğu gibi. Burada da buyuruyor ki: «Muhakkak ki katımızda, ağır boyunduruklar ve cehennem var.» İbn Abbâs, İkrime, Tâ-vûs, Muhammed İbn Kâ'b, Abdullah İbn Büreyde, Ebu İmrân, Ebu Miclez, Dahhâk, Hâmmâd İbn Ebu Selmân, Katâde, Süddî, Abdullah îbn Mübarek, Sevrî ve başkaları da bu âyetteki (^tfoî) kelimesinin; ağır boyunduruklar ve bağlar, anlamına geldiğini söylemişlerdir. «Ve cehennem var.» Yakıcı alev ve azâb. «Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elîm bir azâb var.» İbn Abb^s der ki; bu yiyecek boğaza takılıp kalır. Ne girer ne de çıkar. «O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır.» Titrer. «Ve dağlar yumuşak kum yığını haline gelir.» Önceden katı birer kaya parçası iken yumuşak kum yığını haline dönüşür. Sonra onları öyle bir atışla atar ki hiç bir parçası kalmamak üzere hepsi kaybolup gider. Ve neticede yeryüzü dümdüz bir ova gibi olur. Onda hiç bir (vâdî ve girinti, çıkıntı göremezsin. Yüksek-alçak, hiç bir şey kalmaz.
Sonra Kureyş'li kâfirlere hitâb ediyor —ki maksad bütün insanlardır— ve buyuruyor ki: «Doğrusu Biz, Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de üzerinize şehâdet edecek (amellerinize şâhid olacak) bir peygamber gönderdik. Fakat Firavun, o peygambere isyan etti. Biz de onu, ağır bir yakalayısla yakaladık.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve Sevrî ifâdesine; şiddetli bir yakalayısla, diye anlam vermişlerdir. Ayetin mânâsı şöyle olmaktadır: Siz, bu peygamberi yalanlamaktan kaçının. Sonra Firavun'un başına gelen sizin de başınıza gelir. Nitekim Allah Teâlâ Nâziât sûresinde «Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» (Nâziât, 25) buyuruyor. Siz bu peygamberi yalanlayacak olursanız; helak olup yıkılmayı daha çok hak edersiniz. Çünkü sizin peygamberiniz İmrân Oğlu Musa'dan daha büyük ve şereflidir. İbn Abbâs ve Mücâhid'den de böyle mânâ verdikleri rivayet edilir.
«Eğer Küfrederseniz; gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabileceksiniz.» Günler anlamına gelen kelimesinin korunabileceksiniz anlamına gelen kelimesinin ma'mûlü olması muhtemeldir. Nitekim İbn Cerîr, Abdullah İbn Mes'ûd'un bu âyeti; Ey insanlar, Allah'a küfreder ve peygamoerı tasdîK etmezseniz gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabilirsiniz? şeklinde okuduğunu bildirir. Ayrıca bu kelimenin küfrederseniz, kelimesinin ma'-mûlü olması da muhtemeldir. Birinciye göre mânâ şöyle olur: Küfrederseniz; bu büyük dehşet gününden emîn olma imkânınız nasıl olur? İkinci şekilde mânâ verilecek olursa şöyle olur: İnkâr ederseniz; sizin için takva nasıl gerçekleşir? Her iki mânâ da güzeldir. Ancak birincisi daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.
«Gençleri yaşlı kılan bir günden.» O günün dehşetinden, sarsıntısından ve bunalımından gençler yaşlanır. Bu, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e şöyle diyeceği gündür: Cehenneme gönderilecekleri gönder. Âdem; kaçta kaçını? deyince Allah Teâlâ; her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu cehenneme, birini de cennete girdir, diye buyurur. Ta-berânî der ki: Bize Yahya İbn Eyyûb... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; Ra-sûlullah (s.a.): «Gençleri yaşlı kılan bir günden» âyetini okumuş ve demiş ki: O gün, kıyamet günüdür. Ve o gün, Allah Teâlâ Hz. Âdem'e şöyle der: Kalk ve soyundan gelen cehennemlikleri cehenneme gönder. Âdem; ey Rabbım,

kaçta kaçını? der. Allah Teâlâ; her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu, der. Ve yalnız bir kişi kurtulur. Bu hal müslümanlara ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) onların yüzüne bakınca bu durumu fark etti ve buyurdu ki: Âdem'in çocukları pek çoktur. Ye'cûc ve Me'cûc Âdem'in çocuklarındandır. Onlardan bir kişi Ölünce soyundan bin kişi doğar. İşte cehennem, onlar ve benzerleri içindir. Cennet ise sizin içindir. Bu hadîs garîbtir. Hacc sûresinin baştarafında bu hadîsler zikredilmişti.
«Gök onunla yarılır.)) Hasan ve Katâde; onun şiddetinden ve dehşetinden dolayı gök yarılır, diye mânâ vermişlerdir. Bazıları da «onunla» derken; zamirin Allah'a âit olduğunu söylemişlerdir. Bu rivayet, İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakledilmişse de kuvvetli değildir. Çünkü burada Allah Teâlâ sözkonusu edilmemiştir.
«Ve O'nun vaadi yerini bulmuştur.» Bu günle ilgili vaadi şüphesiz gerçekleşmiştir ve gerçekleşmesini engelleyecek hiç bir engel yoktur.[2]

19 — Muhakkak ki bu, bir öğüttür. Dileyen, Rabbına doğru bir yol edinir.
20 - Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi; yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin onu sayamayacağınızı bildiğinden tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun, içinizden hasta olacakları, Allah'ın lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir Ödünç verin. Kendiniz için hayırdan ne tak-dîm ederseniz; Allah katında onu mükâfat bakımından daha büyük ve daha hayırlı olarak bulursunuz. Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'-dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki bu (sûre), bir öğüttür.» Ondan ancak akıl sahipleri öğüt alırlar. «Dileyen, Rabbına doğru bir yol edinir.» Allah kimin hidâyete ermesini dilerse; o, Rabbına doğru bir yol edinir. Nitekim bu âyeti bir başka sûrede: «Allah dilemedikçe; siz dileyemezsiniz. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakim olandır.» (İnsan, 30) diye sınırlamıştır.
«Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi, yansı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da.» Kimi zaman böyle, kimi zaman öyle kalkarsınız. Hiçbirinizin bu kalkışta farklı bir maksadı yoktur. Ancak siz, size bildirilen geceleyin kıyama durma emrini, tâm olarak yerine getirmeye güç yetiremezsiniz. Çünkü bu, size ağır gelir. Bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gece ve gündüzü Allah takdir eder.» Bazan ikisi eşit olur, bazan birisi fazla, diğeri eksik, bazan da diğeri fazla öbürü eksik olur. «Sizin onu sayamayacağınızı bildiğinden.» Size vâcib kıldığı farzları sayamayacağınızı bildiği için «Tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» Yani hiç bir vakitle sınırlı olmadan kolayınıza geldiği gibi okuyun. Ancak geceleyin fırsat bulduğunuz takdirde kıyama durun. Burada namaz, «okuma» ta'bîriyle ifâde edilmiştir. Nitekim İsrâ sûresinde de «Namazında sesini yükseltme de, gizleme de.» (İsrâ, 110) buyu-rarak, açıktan da okuma, gizlice de, buyurmuştur.
İmâm Ebu Hanîfe merhumun tarafdârlan, «Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» âyetini delil getirerek, namazda Fatiha okumanın kesin olarak

belirtilmemiş olduğunu, binâenaleyh onu veya başka bir âyeti okuyanın —bir âyet de olsa— namazının caiz olacağını söylemişlerdir. Ve bunda da Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer., alan namazı güzel kılmayan kişiyle ilgili hadîsi delîl göstermişlerdir. Cumhur ise Ubâde İbn Sâmit'in hadîsiyle onlara cevâb vermiştir. Bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde yer alan; Fatiha sûresini okumayanın namazının olmayacağını bildiren hadîstir. Müslim'in Sahıh'inde Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.): Kur'ân'ın anası okunmayan her namaz, eksiktir, eksiktir, eksiktir, buyurmuştur. İbn Hu-zeyme'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilir ki; Kur'-ân'm anasını okumayan kişinin namazı caiz olmaz, buyurulmuştur.
«İçinizden hasta olacakları, Allah'ın lutîundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah, bilir.» Allah Teâlâ, bu ümmetten geceleyin ibâdeti terket-meyi gerektiren ma'zeret sahiplerinin bulunacağım bilmiştir. Bunlardan hastalar geceleyin ibâdet edemeyecekleri gibi, yeryüzünde gezinen ve kazanç ile ticâret'için Allah'ın lutfunu arayan müsâfirlerin ve Allah yolunda gazaya katılıp kendileri için daha önemli bir meşgale bulunan mücâhidlerin bunu yerine getirmelerinin mümkün olmayacağını bildirmiştir. Bu âyet —hattâ sûrenin tamâmı— Mekke'de nazil olmuştur. O zaman savaş emri henüz meşru' kılınmamıştır. İşte bu, peygamberin nübüvvetine delâlet eden en büyük delillerden birisidir. Çünkü bu, gelecekle ilgili gaybın haber verildiği âyetlerdendir. Bu sebeple âyetin devamında: «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» buyuruyor. Yani müsâid olduğunuz şekilde gece ibâdete koyulun. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Ebu Recâ Muhammed'den nakletti ki, o; ben Hasan'a: Ey Ebu Saîd, Kur'ân bütünüyle kalbinde yer etmiş olup da yalnız farz namazları kılmakla yetinen ve geceleyin kıyam etmeyen kişi hakkında ne dersin? diye sordum. O dedi ki: O, Kur'ân'ı yastık edinir, Allah ona la'net etsin. Allah sâlih kuluna demişti ki: «O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi.» (Yûsuf, 68) Ve yine: «Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir.» (En'âm, 91) Ben dedim ki: Ey Ebu Saîd, Allah Teâlâ: «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» buyurmuyor mu? O; evet beş âyet de olsa okumalıdır, dedi. Burada Hasan el-Basrî'nin mezhebi açıkça belirtilmektedir. O, Kur'ân'ı az da olsa ezberlemiş olanların, geceleyin Kur'ân okumalarının vâcib olduğu görüşünde imiş. Nitekim hadîste vârid olur ki, Rasûlullah (s.a.)a, sabaha kadar uyuyan kişi sorulduğunda şöyle buyurmuştur: O, şeytânın kulağına bevlettiği kimsedir. Denildi ki: Bu ifâde farz namazları kılmayıp yatan kimse içindir. Ve yine geceleyin kıyam etmeyenler için olduğu da söylenmiştir. Sünen kitablarında nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.): Ey Kur'ân ehli, vitir yapın, buyurmuş. Bir başka hadîste de : Vitir yapmayan bizden değildir, buyurmuş. Bundan daha garibi de Han-belîlerden Ebu Bekr Abdülazîz İbn Ca'fer'in Ramazân ayının gecelerini ibâdetli geçirmenin vâcib olduğu konusunda naklettiği rivayettir. Allah en iyisini bilendir. Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Saîd... İbn Ab-bâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.): «O halde ondan kolayınıza geleni[3]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8162-8168
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8169-8171
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8172-8173

MÜDDESSİR SÜRESİ

MÜDDESSİR SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Ey örtüye bürünen;
2 — Kalk ve uyar.
3 — Rabbmı da tekbîr et.
4 — Elbiselerini temiz tut.
5 — Kötü şeylerdense sakın.
6 — Çok görerek başa kakma.
7 — Rabbm için sabret.
8 — Sûr'a üflendiğinde;
9 — îşte o gün, zorlu bir gündür.
10 — Kâfirler için hiç de kolay değildir.

Ey Örtüye Bürünen Peygamber Kalk

Buhârî'nin Sahîh'inde Câbir'den nakledilir ki, o; Kur'ân'dan ilk nazil olan kısmın Müddessir sûresi olduğunu söylermiş. Ancak Cumhur ona muhalefet ederek Kur'ân'dan ilk nazil olan âyetlerin Alak sûresinin baş tarafları olduğunu bildirmişlerdir. Orada bu husus açıklanacaktır.
Buhârî der ki: Bize Yahya... Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki; ben Abdurrahmân'ın oğlu Ebu Seleme'ye Kur'ân'dan ilk nazil olan kısım neresidir? diye sordum. O dedi ki: «Ey Örtüye bürünen...» âyetidir. Ben Alak sûresinin baş tarafıdır diyorlar, dedim. Ebu Seleme dedi ki: Ben, Abdullah oğlu Câbir'e bunu sordum ve senin bana söylediğini ben de ona söyledim. Bunun üzerine Câbir, Rasûlullah (s.a.)ın bize anlattığı bir hadîsten başkasını size anlatmayacağım, dedi ve şöyle devam etti: Rasûlullah buyurdu ki: Ben Hirâ dağına çekilmiştim. Orada kalış sürem tamâm olunca indim. Bir ses~geidi, sağıma baktım bir şey göremedim, soluma baktım bir şey göremedim, önüme baktım bir şey göremedim, arkama baktım bir şey göremedim. Başımı kaldırdım bir şey gördüm. Geldim Hadîce'ye dedim ki: Beni ört ve üzerime soğuk su dök. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Beni örttüler ve üzerime soğuk su döktüler. İşte o zaman: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et.» âyeti nazil oldu. Buhârî bu hadîsi bu vechi ile böylece sevkeder. Müslim de bu hadîsi Ukayl kanalıyla... Ebu Seleme'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Abdullah oğlu Câbir bana vahyin kesilme döneminden şöyle bahsettiğini işittim: Yürüdüğüm bir sırada gökten bir ses işittim. Gözümü semâya doğru diktiğimde bir de ne göreyim, Hirâ dağında bana gelen melek gökle yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu. Bunu görünce ondan korktum ve yere yuvarlandım. Sonra aileme gelip beni örtün, örtün dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et.» âyetini indirdi. Bu âyet, «kötü şey-lerdense sakın» kısmına kadar inmişti. Ebu Seleme der ki: Buradaki «kötü şeyler» anlamına gelen kelimesi, putlardır. Sonra vahiy kızıştı ve ard arda indi. Bu ifâde Buhârî'nin lafzıdır ve mahfuz olan ifâde de budur. Ancak bu, vahyin daha önce inmiş olmasını gerektirir. Çünkü bu ifâdede; bir de ne göreyim.Hirâ

dağında bana gelen melek-gökle yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu, deniliyor. Hirâ dağında gelen bu melek; ona «Seni yaratan Rabbmm adıyla oku.» âyetini indiren Cebrail'dir. Sonra bir süre vahiy .kesilmiş ve arkasından aynı melek tekrar gelmeye başlamıştır. Bu iki ifâdeyi birleştirme vechi şöyledir: Vahyin kesilmesinden sonra gelen ilk âyet, bu sûrenin baş tarafıdır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Haccâc... Abdur-rahmân oğlu Ebu Seleme'den nakleder ki, o; Abdullah oğlu Câbir Ra-sûlullah'ı şöyle buyururken işitti, demiş: Sonra bir müddet vahiy kesildi. Ben, yürürken gökten bir ses duydum. Gözümü semâya doğru diktiğimde bir de ne göreyim, Hirâ dağında bana gelen melek, şu anda gökle yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu. Korkumdan yere çöküp yuvarlandım. Sonra aileme gelip; beni Örtün, beni örtün, beni örtün, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerdense sakın.» âyetlerini indirdi. Ve bundan sonra vahiy kızıştı, ard arda geldi. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi Zührî kanalıyla Ebu Seleme'den naklederler.
Taberânî der ki: Bana Muhammed İbn Ali İbn Şuayb... İbrahim İbn Yezîd'den nakletti ki; o, Ebu Müleyke'den İbn Abbâs'ı şöyle derken duydum, dediğim işitmiş: Muğîre oğlu Velîd, Kureyş'liler için bir ziyafet hazırladı. Yeyip içtikten sonra bu adam hakkında ne diyorsunuz dedi. Bir kısmı; o büyücüdür, derken bir kısmı; büyücü değildir, dedi. Bir kısmı; kâhindir derken, bir kısmı da kâhin değildir, dedi. Bazıları; şâirdir, dediler de diğerleri şâir değildir dediler. Bir kısmı etkileyen bir' büyüdür, dediler. Sonra onun etkilenmiş bir büyü olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. Bu durum Hz. Peygambere bildirilince üzüldü ve başını semâya doğru dikip örtüsüne büründü. Bunun üzerine Allah Teâlâ; «Ey örtüye .bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerdense sakın. Çok görerek başa kakma. Rab-bin için sabret.» âyetlerini indirdi.
o^ «Kalk ve uyar,» Yani azme sarıl ve insanları uyar. Nasıl bundan önceki âyetle nübüvvet gerçekleşmişse bununla da risâlet gerçekleşmiştir. «Rabbını da tekbîr et.» Ta'zîm et. «Elbiselerini temiz tut.» Eclah, Kindî kanalıyla İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; adamın biri ona gelip bu âyeti sorduğunda İbn Abbâs şöyle demiş: Ahdi çiğnemek veya isyan için elbiseni giyme. Sonra Sakîf kabilesinden Ğeylân İbn Se-leme'nin sözünü işitmedin mi? Bak ne diyor demiş:
Allah'a hamdolsun ki; ben, fâcir elbisesi giymiş değilim.
Ve kimseye sabretmek için de başımı örtmem.
îbn Cüreyc, Atâ kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; o, «Elbiselerini temiz tut.» kavli hakkında şöyle demiştir: Arapların sözü içinde «elbisenin temiz olması» tâ'biri de vardır. Aynı isnâdla bir başka rivayette de İbn Abbâs şöyle demiştir: Elbiseni günâhlardan temizle. İbrâ-hîm, Şa'bî, Atâ da böyle demişlerdir. Sevrî de... İbn Abbâs'tan nakleder ki; elbiseni günâhlardan temizle, mânâsını vermiştir. İbrâhîm en-Nehaî de böyle der. Mücâhid ise der ki: Bu âyet; nefsini günâhlardan temizle, anlamınadır. Yoksa giydiğin elbiselerini değil. Yine ondan bir başka rivayette de; iyi ameller yaparak elbiseni temizle, diye anlam verdiği nakledilir. Ebu Rezîn de böyle demiştir. Bir başka rivayette de Ebu Re-zîn der ki: «Elbiselerini temiz tut.» Yani sen, ne kâhinsin, ne büyücü. Binâenaleyh sana söylediklerinden uzak dur. Katâde ise bu âyete; elbiseni günâhlardan temizle,

anlamını vermiştir. Araplar Allah'a verdiği ahdi yerine getirmeyip dönen kimselere; elbisesini kirletti, derlerdi.
İyi davranışlarda bulunanlara da; elbisesini temizledi, derlerdi. Nitekim şâir (İbn Reca') şöyle der:
Kişi kötülükten namusunu kirletmezse;
Giydiği her elbise güzeldir onun.
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir; Giydiğin elbise güzel olmayan bir kazançtan alınmış olmasın. Ve yine günâh üzere elbiseni giyme. Muhammed İbn Şîrîn ise bu âyete; elbiseni suyla yıka, anlamını vermiştir. İbn Zeyd der ki: Müşrikler temizliğe riâyet etmezlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ peygambere"kendisinin temizlenmesini ve elbisesini temiz tutmasını emretmişti, ibn Cerir Taberî bu görüşü tercih eder. Âyet-i kerîme bu rivayetlerin hepsini ihtiva ettiği gibi bütün bunların üzerinde âyetin muhtevasında kalb temizliği de yer almaktadır.
Saîd İbn Cübeyr der ki: «Elbiseni temiz tut.» Kalbini ve niyyetini temizle. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile Hasan el-Basrî de; ahlâkını güzelleştir, diye mânâ vermişlerdir.
o< «Kötü şeylerdense sakın.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; kötü şeyler anlamına gelen { #-J\ ) kelimesi putlar demek-tir. Binâenaleyh putlardan kaçın, şeklinde mânâ vermiştir. Mücâhid, İkrime, Katâde, Zührî ve İbn Zeyd de bunların putlar olduğunu söylerler. İbrâhîm ve Dahhâk «Kötü şeylerdense sakın.» âyetinin günâhları terket, anlamına geldiğini bildirirler. Her iki takdirde de âyette karmaşık bir taraf yoktur. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Ey peygamber; Allah'tan kork ve kâfirlere, münafıklara uyma.» (Ahzâb, 1), «Mûsâ, kardeşi Harun'a dedi ki: Benden sonra kavmim içinde benim yerime geç. Islâh et ve fesâdçılarm yoluna uyma.» (A'râf, 142).
«Çok görerek başa kakma.» İbn Abbâs der ki: Hediye verip de ondan daha fazlasını bekleme, ikrime, Mücâhid, Atâ, Tâvûs, Ebu'l-Ahvas, ibrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Rivayet edilir ki; İbn Mes'ûd bu âyeti şeklinde okumuştur. Yani çoğalması için başa kakma. Hasan el-Basrî ise der ki: Amelini çok görerek Rabbma minnet etme. Rebî' İbn Enes de böyle der. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Husayf ise Mücâ-hid'in bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir: Daha çok hayır yapmak için kendini zayıflatma. Ona göre arapların dilinde kelimesi, zayıflama anlamına gelir. İbn Zeyd ise bu âyete şöyle mânâ verir: Pey-'gamberlikle halka minnet etme. Onlardan daha çok dünyalık elde etmek için başa kakma. Bu dört görüş içerisinde en açık olanı birincisidir. Allah en iyisini bilendir.
«Rabbm için sabret.» Onların sana eziyyetlerine karşılık sen Allah'ın rızâsını dileyerek sabret. Mücâhid böyle der. İbrâhîm en-Nehaî ise şöyle mânâ verir: Sen, Allah için verdiğin şeylere sabret.
«Sûr'a üflendiğinde; işte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir.» İbn Abbâs, Mücâhid, Şa'bî Zeyd İbn Eşlem, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî ve İbn Zeyd, bu âyetteki kelimesinin sûr -anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Mücâhid de bunun boru şeklinde bir şey olduğunu söyler. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: «Sûr'a

üflendiğinde» âyeti hakkında Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Ben nasıl sevinebilirim ki sûr'un sahibi boynuzu kapmış ve alnını germiş, ne zaman üfürme emri verileceğini bekliyor. Rasûlullah (s.a.)ın ashabı dediler ki: O halde ey Allah'ın Rasûlü, sen bize ne emir buyurursun? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir. Biz Allah'a tevekkül ettik, deyiniz, imâm Ahmed İbn Hanbel de Esbât kanalıyla İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivayet eder. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivayet eder. Bir başka tarîkten rivayeti de Avfî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği rivayettir.
«İşte o gün, zorlu bir gündür.» Çok şiddetlidir. «Kâfirler için hiç de kolay değildir.» Onlara hiç mi hiç kolay değildir. Kamer sûresinde buyurulduğu gibi: «Kâfirler: Bu zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8)* Biz Basra kadısı, Zürâre İbn Evfâ'dan rivayet ettik ki; o, halka sabah namazını kıldırmış ve bu sûreyi okumuş. Nihayet bu kısma gelince bir çığlık atarak ruhunu teslim etmiş. Allah ona rahmet eylesin.[1]

11 — Bırak Beni ve yarattıklarımı tek başına.
12 — Kendisine bol bol mal verdiğimi,
13 — Görülen oğullar verdiğimi,
14 — Ve onun için yaydıkça yaydığımı.
15 — Sonra daha da artırmamı umar o.
16 — Hayır; çünkü o, âyetlerimize karşı bir inâdçı kesildi.
17 - Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım.
18 — Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.
19 — Canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti.
20 — Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti.
21 — Sonra baktı.
22 — Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
23 — Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı.
24 — Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.
25 - Bu, ancak bir insan sözüdür.
26 — Ben, onu Sekar'a yaslayacağım.
27 — Sekar'ın ne olduğunu bilir misin sen?
28 — O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.
29 - Deriyi kavurandır.
30 — Onun üzerinde ondokuz vardır.

Bol Bol Nimet Verilenler

Allah Teâlâ, kendisine dünyada nimetler ihsan ettiği halde o nimetleri inkâr edip küfürle mukabele eden, Allah'ın âyetlerini inkâr edip O'na iftira atan ve Allah kelâmını beşer kelâmı sayan o habîs kimseyi tehdîd ediyor. Ve bu arada ona verdiği nimetleri bir bir sayıyor: «Bırak Beni ve yarattıklarımı tek başına.» Anasının karnından malsız ve mülk-süz ve çocuksuz olarak tek başına çıkmış olan, sonra Allah Teâlâ'mn kendisine «Bol bol mal verdiği» kimseyi. Pek çok mal verdiği o kişiyi. Denildi ki: Bu çok mal, bin dinardır. Yüz bin dînâr olduğu da söylenmiştir. Ektiği arazî anlamına geldiği de söylenmiştir. Daha başka anlamlar da verilmiştir.

«Görülen oğullar verdiğimi» Mücâhid; gözden uzak olmayan, ticâret için başka yerlere sefer etmeyip yanında hazır bulunan çocuklar, der. Köleleri ve işçileri onların yerine bu işleri yapıp ta kendileri babalarının yanında oturan ve onların çalışmalarını değerlendirip orada rahat eden evlâd vermiştir. Süddî, Ebu Mâlik, Âsim İbn Ömer İbn Katâde'nin zikrettiklerine göre, bu çocukların sayısı on üç-müş. İbn Abbâs ve Mücâhid ise; on çocuğu vardı, derler. Çocuklarının o kimsenin yanında ikâmet etmesi de Allah'ın ona nimetinin en belîğ ifadesidir.
«Ve onun için yaydıkça yaydığımı.» Ona mal ve kadınlardan pek çok imkânlar verdiğim kişiyi. «Sonra daha da artırmamı umar o. Hayır; çünkü o, âyetlerimize karşı bir inâdçı kesildi.» Bildikten sonra Allah'ın nimetlerine küfürle mukabele edip girendi. «Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Sa-îd el-Hudrî'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yazıklar olsun. Cehenneme kâfirler kırk gün boyu atılır da yine dibine ulaşamazlar. Cehennemdeki bir dağın tepesine çıkmak yetmiş sonbaharda mümkün olur. Sonra ebediyyen oraya atılıp dururlar. Tirmizî de bu hadîsi, Abd İbn Humeyd kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrîfden nakleder. Sonra da; bu hadîs garîbtir, ancak İbn Ebu Lehîa kanalıyla rivayetini biliyoruz, der. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Yûnus kanalıyla... Derrâc'dan nakleder. Ancak bu nakilde garîb ve münker ifâdeler vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu, cehennemde ateşten bir dağdır. Oraya tırmandırılır. Elini koyduğu zaman erir. Kaldırdığı zaman eski haline döner. Ayağını bastığında erir, kaldırınca eski haline döner. Bu hadîsi Ebu Bekr el-Bezzâr ve İbn Cerîr de Şüreyk kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder-'er. Katâde, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Sarp bir yokuş anlamına gelen (1ij*w») kelimesi, büyük bir kaya demektir. Kâfir onun üzerinden yüzüstü sürülür. Süddî ise bunun cehennemde sarp bir kaya olduğunu, kâfirin onu tırmanmaya zorladığını belirtir. Mücâhid de der ki: Bu azâbtan kaynaklanan bir sıkıntıdır. Katâde ise; rahat edilemeyen bir azâb, anlamım verir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder.
«Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.» Biz, onu sarp kayayı tırmanmaya zorladık ve acıklı azaba yaklaştırdık, çünkü o, îmândan uzaktı. «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.» Kendisine Kur'ân'dan suâl sorulunca ne diyeceğini düşünüp taşındı. Nasıl bir söz uydurması gerekeceğini tefekkür etti ve ölçüp biçti.
«Canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti. Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti.» Bu, onun için bedduadır.
«Sonra baktı.» Tekrar baktı ve düşündü. «Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.» Gözlerinin arasım çekti ve çattı. Ve suratını astı. Nefretle baktı.
(...)
«Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı.» Haktan yüz çevrildiği gibi Kur'ân'a uymaktan vazgeçip büyüklenerek ve «Dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.» Bu, Muhammed'in kendinden öncekilerden nakledip anlattığı bir büyüdür. Bunun için devamla «Bu, ancak bir insan sözüdür.» Allah kelâmı değildir, dedi.
Burada sözkonusu edilen kişi, Manzum kabilesinden olan Muğîre oğlu Velîd'dir. Kureyş'in reislerinden biriydi. Allah'ın la'neti onun üzerine olsun. Onunla ilgili

haber, Avfî'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre şöyledir: Velîd İbn Muğîre, Ebu Kuhâfe oğlu Ebubekir'in yanına geldi ve ona Kur'ân'dan suâl etti. Hz. Ebubekir Kur'ân'la ilgili ona bilgi verince, çıkıp Kureyş'lilerin yanına gitti ve: Ebu Kebşe'nin oğlunun söyledikleri ne garîb şeyler. Allah'a andolsun ki o, ne şiirdir, ne büyüdür, ne de delilikten doğan bir hezeyandır. Doğrusu onun sözü, Allah kelâmıdır.. Kureyş'Ülerden bir topluluk bunu duyunca toplanarak dediler ki: Allah'a andolsun ki, Velîd dininden dönecek olursa Kureyş'lilerin hepsi de dinlerinden dönerler. Hişâm oğlu Ebu Cehil bunu duyunca dedi ki: Allah'a andolsun ki, onun durumuyla ilgili ben size yeterim. Çıkıp onun evine gitti ve Velîd'e dedi ki: Görüyor musun kavmin senin için.sadaka toplamış? Velîd dedi ki: Ben mal ve evlâd bakımından onların en çoğuna sahip olan değil miyim? Ebu Cehil dedi ki: Söylediklerine göre sen Ebu Kuhâfe'nin oğlunun yanma' gitmişsin ki onun yemeğinden bir parça alasın. Velîd dedi ki: Benim akrabalarım bunu böyle mi diyorlar? Allah'a andolsun ki; ben, ne Ebu Kuhâfe'nin oğlunun yanına, ne Ömer'in yanına, ne de Ebu Kebşe'nin oğlunun yanına yaklaştım. Onun sözü, öğretilegelen bir büyüden başka bir şey değildir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlüne: «Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına.» âyetini... «O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.» kavline kadar indirdi. Katâde'nin ifâdesine göre, onun şöyle dediği iddia edilmiştir: Allah'a andolsun ki; adamın söylediklerine baktım ve onun şiir olmadığını gördüm. Doğrusu onun, apayrı bir lezzeti ve bambaşka bir çekiciliği var. Doğrusu o, her şeye'üstün geliyor, ona üstün gelen hiç bir şey yok. Onun büyü olduğundan kuşkum yok. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti... Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.» kavline kadar bu âyet-i celîle'yi inzal buyurdu.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... İkrime'den nakletti ki; Muğîre oğlu Velîd, Hz. Peygamberin yanma gelmiş ve Rasûlullah ona Kur'ân okumuş, onun da kalbi yumuşar gibi olmuş. Bu durum Hişâm oğlu Cehil'e bildirilince ona gelip demiş ki: Amca, kavmin senin için mal toplamak istiyor. O; niçin? deyince,Ebu Cehil; onu sana verecekler, çünkü sen Muhammed'e gitmiş ve ondan bir şeyler istemişsin, demiş. Velîd; Kureyş'liler benim mal bakımından en zengin kişi olduğumu bilirler, demiş. Ebu Cehil; Öyleyse onun hakkında öyle bir söz söyle ki kavmin senin onun söylediğini inkâr ettiğini görsün ve kendisinden hoşlanmadığını bilsin, demiş. Velîd; onun hakkında ne diyeyim? Allah'a andolsun ki, içinizde benden daha iyi şiir bileniniz yoktur. Recezi-ni de, kasidesini de, cinlerin şiirini de benden daha iyi bileniniz yoktur, Allah'a, andolsun ki; onun söylediği söz, bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi o, öyle bir söz söylüyor ki; apayrı bir lezzeti var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor, hiç bir söz onun üstüne çıkamıyor. Ebu Cehil dedi ki: Allah'a andolsun ki; sen onun hakkında bir şey söylemedikçe kavmin senden memnun olmaz. Velîd dedi ki: Beni bırak da o konuda düşüneyim. Düşündükten sonra; bu, söylenegelen bir büyüdür, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına...» âyetini indirdi. Katâde der ki: O anasının karnından tek başına çıkmıştır. Ve bu âyetleri «Üzerinde ondokuz vardır.» kavline kadar indirdi. Muhammed İbn îshâk ve başkalan da bu şekilde nakletmişlerdir.
Süddî'nin anlattıklarına göre de; müşrikler Dâr en-Nedve'de toplandıklarında, Mekke dışındaki arapların hac için Mekke'ye elçi göndermeden önce Kur'ân

hakkında nasıl bir şey söyleyecekleri hususunda görüş birliğine varmaya çalıştılar. Bir kısmı; o şâirdir, dedi. Başkalan büyücüdür derken, diğerleri kâhindir ve başkaları da mecnûndur, dediler. Allah Teâlâ'nm buyurduğu gibi: «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.» (İsrâ, 48) Bütün bunlarla birlikte Velîd oğlu Muğîre onun hakkında ne söyleyeceğini düşündü, taşındı, ölçtü, biçti, sonra, baktı, kaşlarını çattı ve suratını asıp: «Bu, sadece öğretilegelen bir büyüdür. Bu, ancak bir insan sözüdür.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da: «Ben, onu Sekar'a yaslayacağım.» buyurdu. Onu her yönden cehenneme daldıracağım. Sonra da Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Sekar'm ne olduğunu bilir misin sen?» Bu onun durumunun dehşetengiz ve çok zor olduğunu anlatmak içindir. Sekar'ı açıklayarak buyuruyor ki: «O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.» Onların etlerini damarlarını, sinirlerini ve derilerini yer. Sonra bir başkası verilir ve tekrar aynı azabı görürler. Bu durumda ne öldürülürler, ne de diriltilirler. İbn Büreyde, Ebu Sinan ve başkaları böyle demişlerdir.
«Deriyi kavurandır.» Mücâhid, buradaki kelimesinin deri anlamına geldiğini söyler. Ebu Rezîn de bu âyete söyle mânâ verir: Bir solukta deriyi kavurur ve gece karanlığı gibi simsiyah eder. Zeyd İbn Eşlem de; onun üzerinde derileri kavrulur, anlamını vermiştir. Katâde deriyi yakar derken, İbn Abbâs insanın derisini yakar, diye mânâ . yermiştir.
«Onun üzerinde ondokuz vardır.» Zebanilerin öncülerinden, yaratılışları kocaman, ahlâkları çok katı bekçiler vardır. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Berâ'nm bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Yahudilerden bir topluluk, Rasûlullah'ın ashabından bir adama cehennemin bekçilerini sordu. Adam; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dedi. Ve gelip durumu Hz. Peygambere bildirdi. O anda, Allah Teâlâ Ra-sûlüne: «Onun üzerinde ondokuz vardır.» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) bu âyeti ashabına haber vererek dedi ki: Onları çağırın da ben
kendilerine yanıma gelirlerse cennetin toprağını sorayım. O, bembeyaz ince undandır. Yahudiler geldiler ve Peygambere cehennemin bekçilerini sordular. Rasûlullah (s.a.) iki kere elinin parmağını itti ve ikincisinde başparmağını tuttu, sonra: Siz bana cennetin toprağını bildirin, dedi. Onlar da; Ey İbn Selâm, onu bildir, dediler. Abdullah İbn Selâm; o, beyaz un gibidir, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); ekmek elbette ki ince undan olacaktır, dedi. İbn Ebu Hâtim'in Berâ'dan naklettiği rivayet böyledir. Ancak bu rivayetin meşhur olan nakli Câbir İbn Abdullah'tandır. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki... Bize Menden, Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini bildirdi: Adamın biri Rasû-
lullah (s.a.)a gelip; .ey Muhammed bugün ashâbm yenildi, dedi. Rasûlullah (s.a.); ne ile? deyince, o dedi ki: Yahudiler onlara; sizin peygamberiniz cehennemdeki bekçilerin sayışım size bildirdi mi? diye sordular. Onlar da, peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bilmedikleri bir şey kendilerine sorulup da, peygamberimize sormadan bilmeyiz, diyen bir topluluk yenilmiş olur mu hiç? Allah'ın düşmanlarım bana bırakın, onlar, Allah'ı apaçık görmek istemişlerdi. Hz. Peygamber, onlara haber gönderip çağırdı. Onlar dediler ki: Ey Ebu'l-Kâsım; cehennemin bekçilerinin sayısı kaçtır? Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi ve avucunu kapattı, sonra yine kapattı ve bir parmağını bağladı. Ashabına dedi ki: Eğer size cennetin toprağı sorulacak olursa; bu, ince un gibidir. Yahudiler

peygambere cehennemin bekçilerini sorunca, cehennemin bekçilerinin sayışım onlara bildirdi. Rasûlullah (s.a.) onlara; cennetin toprağı nasıldır? dedi. Onlar birbirlerine baktılar ve ey Ebu'l-KAsım, ekmektir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki, ekmek in-ce undandır. Tirmizî de bu rivayeti bu âyetin tefsirinde İbn Ömer ka-
nalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder. O ve Ebu Bekr el-Bezzâr derler ki: Bu rivayeti ancak Câbir hadîsinden biliyoruz. İmâm Ahmed îbn Hanbel de bu rivayeti Ali İbn el-Medînî kanalıyla Süfyân'dan nakleder, sadece ince undan sözeder.[2]

İzahı

31 — Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık. Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne
kıldık. Ki, kendilerine kitâb verilmiş olanlar kesin bilgi sahibi olsunlar. îmân edenlerin de îmânları artsın. Kendilerine kitâb verilmiş olanlar ve mü'minler kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler: Bununla Allah neyi kasdetmiş? desinler. İşte böylece Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Rabbınm ordularını ancak kendisi bilir. Bu, ancak insanlara bir öğüttür.
32 — Hayır, andolsun aya,
33 — Dönüp geldiğinde geceye,
34 - Ağardığında sabaha,
35 — Muhakkak ki o, büyüklerden biridir.
36 — İnsanlar için uyarıcıdır.
37 — İçinizden öne geçmek veya geri kalmak isteyenler için.

Cehennemin Bekçileri

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kildik.» İri gövdeli, haşin tabiatlı kıldık. Bu, Kureyş'li müşriklere reddiyedir. Nitekim cehennemin bekçileri onların yanında zikredilince, Ebu Cehil dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, sizden on kişi onlardan bir kişiye karşı gelip onları yenemez misiniz? Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık.» buyurdu. Onların yaratılışları şiddetli ve karşı konulmaz, alt edilemez yaratıklardır. Denilir ki: Kelde İbn Useyd İbn Halef dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, siz onlardan ikisini alt edin, ben de on yedisini alt edeyim. Böylece kendine güvenini ifâde ediyordu. Öylesine güçlü bir kişiydi ki anlattıklarına göre o bir sığır derisinin üzerinde durur, on kişi o sığır derisini ayağının altından çekmek için çalışırdı da deri yırtılır ve o, yerinden kımıldamazdı. Süheylî der ki: Rasûlullah'ı kendisiyle güreşmeye çağırmış ve; eğer beni yenersen sana inanırım, demişti. Rasûlullah (s.a.) da onu defalarca yenmiş yine de inanmamıştı. İbn İshâk bu güreş haberini Rükâne İbn Abd Yezîd İbn Hâşim İbn Muttalib'e nisbet etmiştir. Ben derim ki': Her ikisinin zikrettikleri arasında bir çelişki yoktur. Allah en iyisini bilendir.
«Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne kıldık.» Onların sayılarının on dokuz olduğunu zikretmemiz, sadece insanları deneyip imtihan

etmek içindir. «Ki kendilerine kitâb verilmiş olanlar kesin bilgi sahibi olsunlar.» Bu peygamberin hak olduğunu ve onun kendilerinin yanındaki Allah katından indirilmiş olan semavî kitâbla-ra uygun konuştuğunu kesin olarak Öğrensinler. «îmân edenlerin de îmânlan artsın.» Peygamberleri Muhammed (s.a.)in verdiği haberlerin doğruluğunu görerek îmânlarına îmân eklensin. «Kendilerine kitâb ve-rilmiş olanlar ve mü'minler kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler: Bununla Allah neyi kasdetmiş desinler.» Münafıklar ve kâfirler; burada bunu zikretmenin hikmeti nedir? desinler. İşte böylece Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Bu ve benzeri ifâdelerle; bir kısım insanların kalblerinde îmân kök salarken, başkalarının da îmânı sarsıntıya uğrar. Erişilmez hikmet ve ezici hüccet Allah'ındır.
«Rabbının ordularını ancak kendisi bilir.» Onların sayılarını ve çokluğunu Allah Teâlâ'dan başka kimse bilemez. Tâ ki herhangi bir kimse onların yalnızca on dokuz tane olduğunu vehmetmesin. Nitekim dalâlet ve cehalet ehli Yunan filozoflarından bir grup böyle demişlerdir. Keza bu âyeti duyup ta onun hükmünü kendi uydurdukları ve doğruluğunu gösteren bir delil getirmekten âciz bulundukları on akıl ve dokuz nefis diye te'vîl etmek isteyen bu milletten onlara tâbi olan (filozof) lar gibi. Onlar âyetin baş tarafını anlamışlar, sonunu da inkâr etmişlerdir. Çünkü sonunda Allah Teâlâ: «Rabbının ordularım ancak kendisi bilir.» buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve diğer sahîh kitablarda rivayet edilen îsrâ-hadîsinde sabittir ki; Rasûlullah (s.at.). yedinci gökte bulunan Beyt el-Ma'mûr'un sıfatı hakkında şöyle demiştir: Oraya her yıl yetmiş bin melek girer ve bulundukları sona erinceye kadar bir daha oraya dönmezler. İmâm Ahmed İbn Hanbel de der ki: Bize Esvefl... Ebu
Zerr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, sizin görmediklerinizi görür, duymadıklarınızı duyanm. Gökyüzü inledikçe inledi, inlemeye de hakkı var. Orada dört parmak kadar yer yok ki üzerinde secde eden bir melek bulunmasın. Eğer benim bildiğimi bilseydiniz; az güler çok ağlardınız, yataklarda kadınlardan zevk almazdınız. Tepelere çıkar Azîz ve Celîl olan Allah'a yalvarırdınız. Ebu Zerr der ki: Allah'a andolsun ki; ben, kendisine dayanılan bir ağaç olmak isterdim. Tirmizî
ve İbn Mâce bu hadîsi İsrail'den naklederler. Tirmizî bunun hasen, garîb olduğunu söyler. Ebu Zerr'den mevkuf olarak rivayet edilir, der. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Hayr İbn Araf e... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yedi kat gökte bir ayak yeri, bir avuç yer ve bir karış yer yoktur ki, orada ayakta duran veya secdeye varan veya rükû'a giden bir melek bulunmasın. Kıyamet günü olduğunda hepsi birlikte derler ki: Tesbîh ederiz Seni. Sana hakkıyla ibâdet edemedik, ama şu var ki Sana hiç bir şeyi şirk koş-madık. Muhammed İbn Nasr el-Mervezî de namaz bahsinde der ki: Bize Amr İbn Zürâre... Hakîm İbn Hizâm'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah ve ashâbıyla beraber bulunduğumuz bir sırada Rasûlullah ashabına dedi ki: Siz benim işittiğimi işitir misiniz? Onlar; biz bir şey işitmeyiz, dediler. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben göğün inlediğini duyuyorum, inlediğinden dolayı da kınanacak değildir. Çünkü onda bir karış yer yoktur ki, üzerinde rükû'a gitmiş ve secdeye kapanmış bir melek bulunmasın. Yine Muhammed İbn Nasr el-Mervezî der ki: Bize Muhammed

İbn Abdullah... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dünya göğünde bir ayak koyacak kadar yer yoktur ki orada secdeye gitmiş veya ayakta duran bir melek bulunmasın. Meleklerin «Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır. Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» (Sâffât, 164-166) kavlinin mânâsı işte budur. Bu hadîs de gerçek-ten garîb ve merfû' bir hadîstir. Mahmûd İbn Âdem... Abdullah İbn Mes'ûd'dan aynı hadîsi şu şekilde nakleder: Göklerden öyle bir gök vardır ki orada bir karış yerde muhakkak ya bir melek yüzü veya ayakta duran bir meleğin iki ayağı vardır. Sonra da: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak biz; tesbîh edenleriz.» (Sâffât, 165-166) âyetim okumuş. Sonra Mervezî der ki: Bize Ahmed İbn Seyyar... Abdurrahmân İbn *Alâ, babası Sâibe oğullarından 'Alâ İbn Sa'd'dan nakletti ki, —o Mekke'nin fethinde hazır bulunmuş ve daha sonra yaşamıştı— Rasûlullah (s.a.) bir gün meclisinde oturanlara şöyle demiş: Benim duyduğumu duyuyor musunuz? Onlar; ey Allah'ın Rasûlü ne duyarsın? demişler. Rasûlullah (s.a.) demiş ki: Gökler inledi, inlemeye haklan da var. Doğrusu orda bir ayaklık yer yok ki üzerinde kıyama durmuş veya rükû'a gitmiş veya secdeye kapanmış bir melek bulunmasın. Melekler derler ki: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» Bu rivayetin isnadı da gerçekten garîbtir. Yine Mervezî der ki: Bize îshâk İbn Muhammed... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Hz. Ömer (r.a.) mescide geldiğinde namaza durulmuştu. Üç kişi ise bir yerde oturuyordu. Birisi Leys kabilesinden Ebu Cahş idi. Hz. Ömer dedi ki: Kalkın, Rasûlullah ile beraber namazınızı kılın. İkisi kalktı. Ebu Cahş ise kalkmak istemedi ve dedi ki: Benden iki zira' daha uzun ve daha kuvvetli bir kişi gelip beni yenmedikçe ve yüzümü de toprağa sürmedikçe kalkmam. Ömer dedi ki: Ben onun-la tutuştum, kendisini yıktım, yüzünü toprağa sürdüm, bu sırada Af-fân oğlu Osman gelip beni onun üzerinden kaldırdı. Hz. Ömer kızgın olarak çıkıp Rasûlullah'ın yanına vardı. Hz. Peygamber: Ey Ebu Hafs ne dersin? Hz. Ömer olanları ona haber verdi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ömer'in rızâsı rahmettir. Allah'a andolsun ki; senin o habisin başım bana getirmeni isterdim. Hz. Ömer kalkıp ona doğru yöneldi ve biraz uzaklaşınca Rasûlullah (s.a.) ona seslenip buyurdu ki: Otur da, sana Azîz ve Celîl olan Rabbımm Ebu Cahş'ın namazına muhtaç olmadığını bildireyim. Muhakkak ki dünya göğünde Allah'ın emrine boyun eğen melekler vardar ve onlar kıyamet kopuncaya kadar başlarını kal-dırmazlar. Kıyamet kopunca başlarım kaldırıp derler ki: Rabbımız Sana gereği gibi ibâdet edemedik. Allah'ın ikinci semâda da secdeye kapanmış melekleri vardır. Onlar da kıyamet kopuncaya kadar başlannı kaldırmazlar. Kıyamet kopunca başlarım kaldırıp derler ki: Tesbîh eder riz Sana. Sana hakkıyla ibâdet edemedik. Ömer Rasûlullah (s.a.)a dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onlar ne derler? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dünya göğünün sakinleri derler ki: Tenzih ederiz mülk ve melekût sahibini. İkinci göğün sakinleri derler ki: İzzet ve ceberut sahibini tenzîh ederiz. Üçüncü göğün sakinleri ise derler ki: Ölümsüz diri olanı tenzih ederiz. Ey Ömer, namazında sen de onları söyle. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana Öğrettiğini ve namazımda söylememi emrettiğini ne kadar söyleyeyim? Rasûlullah (s.a.); bir kere şunu bir kere de şunu söyle, dedi. Söylemesini emrettiği de şu idi: Azabından affm-la Sana sığınırım. Gazabından nzânla Sana sığınırım.

Senden yine Sana sığınırım. Zâtın yücelerin yücesidir. Bu hadîs gerçekten garîbtir, hattâ çok kötü taraflan vardır. Râvîler arasında yer alan tshâk el-Fe-revî'den Buhârî rivayetler nakletmiştir. İbn Hibbân da onu güvenilir râvîler arasında saymıştır. Ebu Dâvûd, Neseî, Akîlî ve Dârekutnî ise onu zayıf saymışlardır. Ebu Hatim er-Râzî de onun doğru sözlü birisi olduğunu, ancak gözünü yitirdiğini söylemiştir. Kitablarının sahîh olduğunu bildirir. Bir keresinde de onun muztarib bir râvî olduğunu söyler. Onun şeyhi olan Kudâme oğlu Abdülmelik hakkında da konuşulmuştur. İmâm Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, ne garîbtir ki ondan rivayet nakletmiş ve aleyhinde bir söz söylemediği gibi halini bilmemiş, bazı râvîlerinin zayıf olduğunu belirtmemiştir. Ancak o, bu rivayeti bir başka yolla ve benzer biçimde Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Keza bir başka yoldan mürsel olarak ona yakın bir ifâdeyi Hasan el-Basrî'den nakletmiştir. Muhammed İbn el-Mervezî demiş ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Abbâd İbn Mansûr'dan nakletti ki; o, Adiyy İbn Ertaa'mn Medâin minberinde bize hutbe okurken, şöyle dediğini işittim: Rasû-lullah'm ashabından bir kişiden duydum ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ'nın öyle melekleri vardır ki; O'nun korkusundan kemikleri titrer. O meleklerden birinin gözünden bir damla yaş düşecek olsa, mutlaka namaz kılan bir meleğin üzerine düşer. Ve yine o meleklerden bir kısmı Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri secdedirler. Başlarını hiç kaldırmamışlardır. Kıyamete kadar da kaldırmayacaklardır. Ve yine o meleklerden bir kısmı rükû'dadırlar. Başlarını Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri kaldırmamışlardır. Kıyamete kadar da kaldırmayacaklardır. Başlarını kaldırdıkları zaman Allah'ın zâtına bakıp derler ki: Tesbîh ederiz Sana. Gerektiği gibi ibâdet edemedik. Bu rivayetin isnadında herhangi bir eksiklik yoktur.
«Bu, ancak insanlara bir öğüttür.» Mücâhid ve bir başkası buradaki «bu» havlinden maksad, nitelikleri anlatılan cehennemdir, demişlerdir.
«Hayır, andolsun aya, dönüp geldiğinde geceye.» Tekrar dönüp geldiğinde. «Ağardığında sabaha» Aydınlandığında. «Muhakkak ki o, büyüklerden biridir.» Cehennem büyük şeylerden biridir. İbn Abbâs, Mücâhid, Çatâde, Dahhâk ve Seleften bir başkası böyle demiştir. «İnsanlar için uyarıcıdır. İçinizden öne geçmek veya geri kalmak isteyenler için.» İsteyen bu uyarıyı kabul eder, hakka uyar. İsteyen de ondan geri durur ve uyarıyı reddeder.[3]

38 — Her nefis, kazandığı ile bağlıdır.
39 — Ancak sağcılar müstesna.
40 — Cennetlerdedirler. Sorarlar,
41 — Suçlulara;
42 — Nedir sizi Sekar'a sürükleyen?
43 ~~ Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik.
44 — Yoksulu doyurmazdık.
45 — Dalanlarla birlikte biz de dalardık.
46 — Ve dîn gününü yalanlardık.
47 ~ Nihayet ölüm bize gelip çattı.
48 — Artık onlara, şefâatçılarm şefaati fayda vermez.
49 — O halde bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar?

50 — Ürkek yaban eşekleri gibi;
51 — Ürkmüş olan, arslandan.
52 — Hayır, onlardan her biri önüne açılıvermiş sahî-feler verilmesini ister.
53 — Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar.
54 — Hayır, muhakkak ki o, bir öğüttür.
55 — Kim isterse ondan öğüt alır.
56 — Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. O, takva ehlidir ve mağfiret ehlidir.

Ürkek Yaban Eşekleri Gibi

Allah Teâlâ «Her nefis, kazandığı ile bağlıdır.» buyuruyor. Kıyamet günü herkes yaptığı ile bağlıdır. İbn Abbâs ve bir başkası böyle demiştir. «Ancak sağcılar müstesna.» Çünkü onlar «Cennetlerdedirler. Suçlulara sorarlar.» Onlar odalarmdadırlar, suçlular da aşağılardadırlar. Ve onlara derler ki: «Nedir sizi Sekar'a sürükleyen?» Derler ki: «Biz, namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmazdık.» Biz Rabbımıza ibâdet etmemiştik ve kendi cinsimizden olan O'nun yaratıklarına da iyi davranmamıştık. «Dalanlarla birlikte biz de dalardık.» Bilmediğimiz şeyleri söylerdik. Katâde der ki: Kim bir azgınlığa dalarsa, biz de onunla beraber azgınlığa dalardık. «Ve dîn gününü yalanlardık. Nihayet ölüm bize gelip çattı.» Buradaki yakın kelimesi ölüm demektir. Tıpkı Allah Teâlâ'mn «Ve sana yakın gelinceye kadar Rabbma ibâdet et.» (Hicr, 99) kavli gibi. Rasûlullah (s.a.) da Osman İbn Maz'ûn'u kasdederek; ona Rabbından yakîn geldi, buyurmuştu ki, bu ölüm anlamınadır. «Artık onlara, şefâatçıların şefaati fayda vermez.» Bu niteliklerle nitelenenlere kıyamet günü hiç bir şefaatçinin şefaati fayda vermez. Çünkü şefaat ancak ona ehil olanlara yarar sağlar. Ama kıyamet günü Allah'a küfrederek ölenler, şüphesiz ki cehenneme gidecekler ve orada ebedî olarak kalacaklardır.
«O halde bunlara ne oluyor ki Öğütten yüz çeviriyorlar?» Şu kâfirlere ne oluyor ki, kendilerini çağırıp uyardığın şeylerden uzak durup yüz çeviriyorlar? «Ürkek yaban eşekleri gibi; ürkmüş olan, arslandan.» Onların haktan nefret edip yüz çevirmeleri tıpkı yaban eşeklerinin kendilerini kovalayıp avlamak isteyen arslandan ürküp kaçtıkları gibidir. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Zeyd İbn Eşlem, onun oğlu Abdurrahmân böyle demişlerdir. Hammâd îbn Seleme... İbn Abbâs'tan nakleder ki; arap-çadaki arslana Habeşçe'de kasvere, Farsça'da Şîr, Nabatça'da Evyâ adı verilir.
«Hayır; onlardan her biri, önüne açılıvermiş sahîfeler verilmesini ister.» Şu müşriklerden her biri, peygambere indirilen kitablar gibi kendilerine de kitablar indirilmesini isterler. Mücâhid ve başkaları böyle demişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde buyurur ki: «Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla îmân etmeyiz. Allah; risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124) Katâde'den bir rivayette o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Kendilerine hiç bir amel yapmadan berât verilmesini isterler.
«Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar.» Onları bozgunculuğa sevkeden şey, kıyamete inanmamaları ve âhiretin vukuunu yalanlamalarıdır.

«Hayır, muhakkak ki o, bir öğüttür.» Gerçekten Kur'ân bir öğüttür. «Kim isterse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe öğüt alamazlar.» Bu âyet Allah Teâlâ'nın: «Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.» (İnsan, 30) kavli gibidir.
«O, takva ehlidir ve mağfiret ehlidir.» O, kendisinden korkulmaya lâyık olandır ve O kendisine dönülüp tevbe edenlerin günâhını bağışlamaya hak sahibidir. Katâde böyle mânâ vermiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Zeyd İbn Abbâd... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle demiş: Rabbımız buyuruyor: Ben korkulmaya en çok lâyık olanım. Binâenaleyh Benimle beraber bir başka ilâh edinilmesin. Kim, Benimle beraber bir ilâh kabul etmekten korkarsa; Benim onu bağışlamama lâyık olur. Bu hadîsi Tir-mizî ve, İbn Mâce de Zeyd İbn Abbâs'dan naklederler. Neseî ise Meâfî İbn İmrân kanalıyla Süheyl İbn Abdullah'tan ve onlar da Zeyd İbn Ab-bâd'dan bu hadîsi rivayet ederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb oj-duğunu bildirir. Râvîler arasında yer alan Süheyl'in de sağlam bir râvî olmadığını ifâde eder. İbn Ebu Hatim bu hadîsi babası kanalıyla... Süheyl'den nakleder. Ebu Ya'lâ, Ebu Bekr el-Bezzâr, Beğavî ve başkaları da bu hadîsi Süheyl kanalıyla Zeyd İbn Hattâb'dan bu şekilde rivayet ederler.[4]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8175-8179
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8180-8184
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8186-8190
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8191-8192

KIYAMET SÛRESİ

Diriliş Günü Parmak Uçlarını Bile Düzelteceğiz
Ve Rablarına Bakacaklar
Bacak Bacağa Dolaştığı Zaman

KIYAMET SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Kıyamet gününe yemîn ederim.
2 — Nedamet çeken nefse yemîn ederim.
3 — însan zanneder mi ki Biz, onun kemiklerini bir araya toplayamayız?
4 — Evet, Biz parmak uçlarını bile düzeltmeye kadiriz.
5 — Fakat insan, önündekini yalanlamak ister de;
6 — Kıyamet günü de ne zamanmış? diye sorar.
7 — Göz kamaştığında,
8 - Ay tutulduğunda,
9 — Güneş ve ay bir araya getirildiğinde,
10 — O gün insan; kaçacak yer nerede? der.
11 — Hayır, hiç bir sığmak yoktur.
12 — O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzurudur.
13 — O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.
14 — Daha doğrusu insan; kendi kendinin şahididir.
15 — Bazı ma'zeretler sayıp dökse de.

Diriliş Günü Parmak Uçlarını Bile Düzelteceğiz

Daha önce de birkaç kere geçtiği gibi, kasem edilen şey menfî bir şey ise, kasemden önce nefyin te'kîdi için lam harfini getirmek caizdir. Burada üzerine yemin edilen şey, öldükten sonra dirilmenin isbâtıdır. Ve Öldükten sonra cesedlerin yeniden dirilmeyeceğini iddia eden câhil kulların iddiasını reddir. Bunun için Allah Teâlâ: «Kıyamet gününe ye-mîn ederim. Nedamet çeken nefse yemîn ederim.» buyuruyor. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ kıyamet gününe yemîn etmiş, ancak nefs-i levvâme (nedamet çeken nefis) ye kasem etmemiştir. Katâde ise her ikisine birlikte kasem edilmiş olduğunu söyler. İbn Ebu Hatimede böyle nakleder. İbn Cerîr Taberî, Hasan ve Ağleb'in bu âyeti şeklinde kasem ederim diyerek okuduğunu anlatır. Bu, Hasan el-Basrî'nin görüşü doğrultusunda bir okuyuştur. Çünkü o, kıyamet gününe yemini kabul etmiş, nedamet çeken nefse yemini kabul etmemiştir. Sahîh olan ise, Katâde merhumun söylediği gibi her ikisine birlikte yemîn edilmesidir. İbn Abbâs ve Saîd îbn Cübeyr'den rivayet edilen de budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder.
Kıyamet günü ma'lûm. Nefs-i Levvâme'ye gelince; bu konuda Kur-ra İbn Hâlid, Hasan el-Basrî'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Allah'a and-olsun ki, gerçek mü'min dâima kendi nefsini kınar. Şu sözümle neyi kasdettim? Bu yememle maksadım neydi? içimden gecen su sözden muradım neydi? der. Fâsık kişi ise, kendi nefsini asla kınamaz. Cüveybir der ki: Bize ulaştığına göre, Hasan bu âyet konusunda şöyle dermiş: Kıyamet günü, gök ve yer ehlinden herkes mutlaka kendini kınar. İbn Ebu Hatim de der ki: Bize babam... Semmâk'tan nakletti ki; o, İkrime'-ye Allah Teâlâ'nm; «Nedamet çeken nefse yemîn ederim.» kavlini sorduğunda, şöyle demiş: İyilikte de kötülükte de onu kınar. Şöyle yapsaydım, şöyle yapsaydım, der. İbn

Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla... Semmâk'tan bu hadîsi nakleder. Yine İbn Cerîr Taberî der ki; Bize Mu-hammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o: «Nedamet çeken nefse yemîn ederim.» kavli hakkında şöyle demiştir: O nefis, hem hayır hem de şer konusunda kendini kınar. Ve yine Taberî bir başka yolla Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o, Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda şöyle demiş: Bu, çok kınayan nefistir. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete; kaybettiği şeye pişman olur ve bundan dolayı kendini kınar, anlamını vermiştir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi; kınanmış, demektir. Ka-tâde ise azgın anlamını verir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ifâdelerin hepsi anlam bakımından birbirine yakındır. Ama en doğrusu Kur'ân'm zahirine göre mânâ vermektir ki bu da; o nefsin sahibini iyilik ve kötülük konusunda kınamasıdır.
«İnsan zanneder mi ki Biz, onun kemiklerini bir araya toplayama-yız?» İnsan zanneder mi ki kıyamet günü Biz onun kemiklerini dağıldığı muhtelif yerlerden toplayıp tekrar eski haline döndürenleyiz? «Evet, Biz parmak uçlarını bile düzeltmeye kadiriz.» Saîd İbn Cübeyr ve Avfî, îbn Abbâs'ın bu âyetteki parmak uçlarının, tırnak veya ayağın ucunda biriken deri kısmından oluşan topuğumsu bir şey; olduğunu bildirmiştir. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Dahhâk ve İbn Cerîr de böyle demişlerdir. İbn Cerîr, bu âyeti şöylece yönlendirir: Eğer Allah dilemiş ol-saydı, bjinu dünyada yapardı. Ama âyetin zahirinden anlaşılıyor ki kelimesi, kelimesinden hâldir. Yani mânâ şöyledir: İnsan, Bizim onun kemiğini birleştiremeyeceğimizi mi zannediyor? Evet, Biz onu toplayıp birleştireceğiz. Hattâ onun parmak uçlarını bile düzeltmeye gücümüz yeter. Gücümüz bunu birleştirmek için mü-sâiddir. İsteseydik, onu bundan daha fazlasıyla donanmış olarak diriltir ve parmak uçlarını dümdüz yapardık. Bu, İbn Kuteybe ve Zeccâc'm sözünden de anlaşılan mânâdır.
«Fakat insan, önündekini yalanlamak ister de.» Saîd, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete; öne doğru koşar, anlamını vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; önündekini yalanlamak ister de, kavlinden maksad ameldir.' İnsan der ki: Şunu yaparım ve kıyamet kopmazdan önce de tevbe ederim. Denilir ki: Bu, kıyametten önce hakkı inkâr demektir. Mücâhid ise bu âyete şu mânâyı verir: Başını eğerek öne doğru koşar. Hasan da der ki: Âdemoğlu adım adım kendini Allah'a isyana sürükler. Allah'ın., korudukları müstesnadır. İkrime, Saîd îbn Cübeyr, Dahhâk, Süddî ve seleften bir başkasından rivayet edilir ki; bu acele günâh işleyip tevbeyi erteleyen kimsedir. Ali îbn Ebu Talha îbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, hesâb gününü yalanlayan kâfirdir. İbn Zeyd de böyle der. Maksadın en açık ifâdesi de budur. Bu sebeple hemen arkasından: «Kıyamet günü de ne zamanmış? diye sorar.» buyuruyor. Kıyamet günü ne zaman olacaktır? der. Bu soru, onun vukuunu uzak saymak ve gerçekleşmesini yalanlamak için sorulmuş bir sorudur.
Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurur: «Derler ki: Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır? De ki: Sizin için bir g ünün mîâdı vardır. Ondan bir an ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.» (Sebe', 29-30).
Burada ise Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Göz kamaştığında» Ebu Amr İbn A'lâ der ki: kelimesi râmn kesresi ile kamaşmak anlamındadır. Bunun benzeri bir ifâde de îbrâhîm süresindeki şu âyettir: «Onları sadece gözlerin dehşetle belereceği bir güne kadar te'hîr etmektedir.» (İbrâhîm, 42). Onlar dehşetten böyle böyle bakarlar, hiç

bir şeyin üzerinde gözleri karâr kılıp durmaz. Çünkü şiddetli korku içindedirler. Başkaları da bu kelimeyi rânın fethası ile okumuşlardır ki, bu da anlam bakımından birinciye yakındır. Maksad şudur: Kıyamet günü gözler be-lerir, korkar, hayrete düşer ve kamaşır. Gördüğü hallerin dehşetinden, azametinden ve şiddetinden hakîr ve zelil olur.
«Ay tutulduğunda» Işığı gittiğinde. «Güneş ve ay bir araya getirildiğinde» Mücâhid der ki: Güneş ve ay dürüldüklerinde. İbn Zeyd bu âyetin tefsirinde, «Güneş dürülüp ışığı kalmadığı zaman, yıldızlar düşüp söndüğü zaman» (Tekvîr, 1-2) âyetini okumuştur. İbn Mes'ûd'un bu âyeti şeklinde güneş ve ayın arası birleştirildiğinde, diyerek okuduğu rivayet edilir.
«O gün insan; kaçacak yer nerede? der.» İnsanoğlu kıyamet günü bu dehşetengiz hallerle yüz yüze gelince, kaçmak ister ve; kaçacak yer nerede? der. Kaçıp sığınılacak bir yer var mı? Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzurudur.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Seleften birçok kişi; o gün kurtuluş yoktur, diye mânâ vermişlerdir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur, inkâr da edemezsiniz.» (Şûra, 47) İnkâr edebileceğiniz hiç bir yeriniz yoktur. Burada ise «Hiç bir sığınak yoktur.» buyuruyor. Varıp sığınarak korunacağınız bir yer yoktur. Bunun için: «O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzurudur.» buyuruyor. Dönüş ve varış ancak O'nun katmadır.
«O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirir.» Eski, yeni, Önce ve sonra, büyük ve küçük yaptığı her şey, her amel insana bildirilir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye asla zulmetmez.» (Kehf, 49) Burada ise devamla buyuruyor ki: «Daha doğrusu insan; kendi kendinin şahididir. Bazı ma'zeretler sayıp dokse de.» İnsan kendinin şahididir. Ma'zeret sayıp dökse ve inkâr etse de yaptığı şeyi bilir. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Oku kitabını. Bugün kendi hesabın için kendi nefsin sana yeter.» (İsrâ, 14) Ali İbn Ebu Talha, îbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Daha doğrusu insan; kendi kendinin şahididir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Gözü, kulağı, elleri, ayakları ve organları onun şahididir. Katâde ise; kendi nefsine şâhiddir, der. Bir başka rivayette de şöyle der: Allah'a andolsun ki, istersen onun insanların eksikliklerini gördüğünü, kendi günâhlarından ise gafil olduğunu müşâ-hade edersin. Denilir ki: İncil'de şöyle yazılı imiş: Ey Âdemoğlu, kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de kendi gözündeki odunu görmezsin.
Mücâhid der ki: «Bazı ma'zeretler sayıp dökse de.» İnsan o konuda tartışsa da kendi yaptıklarını kendisi görür. Katâde ise; bâtılla ma'-zeret getirse de kabul edilmez, der. Süddî; ma'zeretin belge, anlamına geldiğini söyler. İbn Zeyd, Hasan el-Basrî ve başkaları da böyle demişlerdir. İbn Cerîr Tabefî de bu görüşü tercih eder. Katâde, Zürâre kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Bazı ma'zeretler sayıp dökse de» kavli hakkında; elbiselerini atsa da, diye mânâ vermiştir. Dahhâk ise; kendini örten örtülerini açsa da, anlamını verir. Nitekim Yemen'liler perde ve örtüye ma'zeret adını verirler. Doğrusu bu, Mücâhid ve arkadaşlarının da görüşüdür. Tıpkı Allah Teâlâ'mn şu kavillerinde olduğu gibi: «Sonra onların; sadece: Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'âm, 23), «Allah onlann hepsini yeniden

dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancılardır.» (Mücâdele, 18). Avfî, îb.n Abbâs'tan nakleder ki; «Bazı ma'zeretler sayıp dökse'de» kav-lindeki ma'zeretler özür dileme anlamına gelmektedir. «İşitmiyor musun Allah Teâlâ: Zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez.» buyuruyor. Ve «O gün Allah'a arz-ı teslîmiyyet ederler.» (Nahl, 87) ve yine «Biz, 'hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar.» (Nahl, 28) ve «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik.» (En'âm, 23) derler.[1]

16 — Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.
17 — Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.
18 — Öyle ise Biz onu okuduğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle.
19 — Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize aittir.
20 — Hayır, bilakis siz, çabuk geçeni seversiniz.
21 — Ve âhireti bırakırsınız.
22 — Birtakım yüzler o gün parlayacak,
23 — Rablarına bakacaklardır.
24 — Birtakım yüzler de o gün asıktır.
25 — Belkemiğinin kırılacağını anlar.

Ve Rablarına Bakacaklar

Bu âyet, Azîz ve Celîl olan Allah'tan, Rasûlünün, melekten vahyi nasıl alacalını ta'lîm niteliğindedir. O, vahyi almaya hazırlanacak, melek de onu_okumak için yarışacaktır. Azîz ve Celîl olan Allah, Rasûlüne emrediyor ki: Melek kendisine vahiy ile geldiği zaman onu dinlesin. Meleğin getirdiğini kalbinde toplamayı ve onun getirdiği şekilde kolayca öğrenmesini sağlamayı kendisi tekeffül etmektedir. Bu vahyi ona açıklayıp tefsir ve izah gücünü verecektir. Birinci hal, vahyin göğsünde top-lanmasıdır. ikincisi onun okunması, üçüncüsü de tefsiri ve anlamının açıklanmasıdır. Bu sebeple: «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.» Kur'ân'ı çabucak Öğrenmek için. Nitekim Tâhâ sûresinde de şöyle buyurur: «Kur'ân sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrar edip durma ve: Rabbım, ilmimi artır, de.» (Tâhâ, 114).
«Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.» Onu senin kalbinde toplamak ve onu sana okutmak Bize aittir. «Öyle ise Biz, onu okuduğumjLiz vakit, sen onun okunuşunu dinle.» Azîz ve Celîl olan Allah'tan aldığı vahyi melek sana okuduğu zaman, onu dinle sonra sana okuttuğu gibi sen de oku. «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize aittir.» Ezberleyip okuduktan sonra onu sana açıklar ve izah ederiz. Koyduğumuz hüküm gereğince maksadımızın ne olduğunu sana ilham ede-riz. İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... İbn Atabâs'-ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.), Kur'ân'dan inen âyetleri hızla okuyordu ve dudaklarını oynatıyordu. Râvîler arasında yer alan Saîd Ibn Cübeyr der ki: Ibn Abbâs, bana; Rasûlullah (s.a.) nasıl iki dudağını oynatıyor idiyse, ben de iki dudağımı öylece oynatıyorum, dedi. Râvîler arasında yer alan Mûsâ İbn Ebu Âişe de dedi ki: Saîd bana; ben İbn Abbâs'ın iki dudağını nasıl oynattığını gördümse,

aynı şekilde iki dudağımı oynatıyorum, dedi. İşte Rasûlullah'ın bu davranışı üzerine Allah Teâlâ: «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.» âyetini indirdi. Onu göğsünde toplamak Bize aittir. Sonra sen göğsünde toplananı okursun.
«öyle ise Biz, onu okuduğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle.» Ona kulak ver ve sus. «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize aittir.» Bundan sonra Cebrail (a.s.) gelip okuduğunda Rasûlullah (s.a.) onun okuttuğu gibi okurdu. Buhârî ve Müslim değişik yollarla Saîd İbn Cübeyr'-den bu hadîsi rivayet ederler. Buhârî'nin lafzı ise şöyledir: Cebrâîl ona geldiği zaman, acele ederdi. Gidince Azız ve Celîl olan Allah'ın kendisine vaadettiği gibi Rasûlullah onu okurdu. Ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ibn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah-(s.a.)a vahiy nazil olduğunda, üzerine bir ağırlık çökerdi. Vahyin indirildiği de dudakların^ oynatmasından anlaşılırdı. Vahyin baş tarafını alır ve sonu gelmeden evvel başını unutmamak için dudaklannı oynatırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Onu acele etmen için dilini onunla be-raber oynatma.» âyetini indirdi. Şa'bî, Hasan el-Basrî, Katâde, Mücâ-hid, Dahhâk ve başkaları da bu âyetin bu sebeple nazil olduğunu söylemişlerdir.
İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) unutmaktan korkarak durmadan okumayı tekrarlıyordu. Bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi ve: «Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.» buyurdu. Sana okutacağız da bir daha unutmayacaksın. İbn Abbâs ve Atıyye el-Avfî: «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize aittir.» kavli hakkında; helâl ve haramı açıklamak Bize düşer, dj^e mânâ vermişlerdir. Katâde de böyle der.
«Hayır, bilakis siz, çabuk geçeni seversiniz. Ve âhireti bırakırsınız.» Allah'ın Rasûlüne indirdiği gerçek vahyi ve yüce Kur'ân'ı reddedip kıyamet gününü tekzîb etmeye onları sevkeden şey, yalnız ve yalnız bu geçici dünya hayatına değer vermeleri ve âhireti unutup ondan uzak durmalarıdır.
«Birtakım yüzler de o gün parlayacak.» Sevinçli, aydınlık, parlak ve güzel olacaktır. «Rablarına bakacaklardır.» Ayân-beyân Rablannı göreceklerdir. Buhârî merhumun Sahihinde rivayet ettiği gibi: Siz Rab-bmızı aşikâre göreceksiniz. Hadîs imamları katında karşı konulması ve reddedilmesi imkânsız biçimde mütevâtir yollarla vârid olan sahîh hadîslerle mü'minlerin âhiret diyarında Allah'ı görecekleri sabit olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan Ebu Saıd ve Ebu Hüreyre'den menkûl hadîste buyurulur ki: İnsanlar; ey Allah'ın Rasû-lü biz kıyamet günü Rabbımızı görecek miyiz? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bulutsuz bir günde güneş ve ayı görmekten rahatsız olur musunuz? Onlar; hayır, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: işte siz, Rabbınızı böylece göreceksiniz. Buharı ve Müslim'in Sahihlerinde Ce-rîr'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) dolunaylı bir gecede aya baktı ye dedi ki: Şu ayı gördüğünüz gibi, muhakkak Rabbınızı da göreceksiniz.
Eğer; güneşin doğuşundan ve batışından önce namazı kaçırmamaya gücünüz yeterse onu yapın. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Musa'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İçindekileri ve kapları altından iki cennet. İçindekileri ve kapları gümüşten iki cennet. Topluluk ile Allah'a bakmaları arasında

Adn cennetinde yalnız Allah'ın zâtının Kibriya örtüsü vardır. Müslim'in tek başına rivayet ettiği hadîsler arasında Suheyb'in Hz. Peygamberden naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cennet ehli cennete girdiğinde denilir ki: Allah Teâlâ; neyi istiyorsanız onu artırayım, diyor. Onlar derler ki: Yüzümüzü ağartmadın mı? Sen, bizi cehennemden kurtarıp cennete girdirmedin mi? Râvî der ki: Perde açılır, onlara Rablanna bakmaktan daha sevimli hiç bir şey verilmez ve işte bunun ötesi de vardır. Sonra «Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) âyetini okudu. Müslim'in tek başına rivayet ettiği hadîslerden birinde de Câ-bir nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ mü'-minlere. gülerek tecellî eder. Yani kıyamet sahrasında. Bu hadîslerde mü'minlerin, kıyamet için toplandıkları meydanda ve cennet bahçelerinde Rablarını görecekleri belirtilmektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ehlinin derecesi en aşağıda olanı; iki bin sene kendi mülküne bakar da yakınım gördüğü gibi uzağını da görür. Eşine ve hizmetçilerine bakar. Onların mertebe bakımından en üstün olanı; günde iki kez Allah Teâlâ'nın zâtına nazar eder. Bu hadîsi Tirmizî Abd İbn Humeyd kanalıyla... Süv^yr'den nakleder ve Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini işittim... diyerek hadîsi olduğu gibi zikreder. Yine Tirmizî der ki: Bu hadîsi Abdülmelik... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Keza Sevrî de... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Eğer konuyu uzatmak endişesi olmasaydı, biz bu hadîsleri muhtelif tarîklarıyla ve lafızlarıyla birlikte sahîh, hasen, nıüsned ve sünen kitablarından naklederdik. Ancak bu tefsirin muhtelif yerlerinde dağınık olarak bu hadîsleri zikrettik. Tevfîk Allah'tandır. Bu konu, Sahâbe'niri Tabiîn'in ve selef-i Sâlihîn'in üzerinde icmâ' ettiği bir konudur. Bütün imamlar arasında da bu hususta ittifak vardır. Hamd Allah'a mahsûstur.
Buradaki edatını, nimetler anlamına gelen kelimesinin müfredi olup, nimetler anlamına te'vîl edenlere gelince; onlar, «Rablanna bakacaklardır.» kavlinin; Rablarının sevabı ile sevineceklerdir, şeklinde olduğunu bildirirler. Sevrî, Mansûr kanalıyla Mücâhid'-den bunu nakleder. İbn Cerîr Taberî de değişik vecihlerle bu rivayeti Mücâhid'den nakleder. Ebu Salih de böyle demiştir. Ancak bu, sözün yorumlanabileceği en uzak yorum ve ta'kîb edilebilecek en yanlış yoldur. Allah Teâlâ'nın: «Hayır, doğrusu onlar o gün, Rablarından yoksun kalacaklardır.» kavli (Mutaffifîn, 15) karşısında bunların durumu ne olacaktır? Şâfü merhum der ki: İyiler Azız ve Celîl olan Allah'ı göreceklerini bildikleri için, fâsıklar perdelenirler. Kaldı ki bu âyet-i kerîme'-nın ifâdesinin delâlet ettiği hususta Rasûlullah (s.a.)tan mütevâtir hadîsler de vârid olmuştur. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muham-med İbn İsmâîl el-Buhârî... Hasan'dan nakleder ki; o «Birtakım yüzler o gün parlayacak.» kavlinden maksad; güzelleşecek demektir, diyor. «Rablarına bakacaklardır.» Rablarını göreceklerdir. O yüzlerin yaratana bakarken parlama da aydınlanma da hakkıdır.
«Birtakım yüzler de o gün asıktır. Belkemiğinin kırılacağım anlar.» Bu da fâsıklann yüzüdür. Kıyamet günü bütün fâsıkların yüzü asık olacaktır. Katâde der ki: Buradaki kelimesi; asık ve ekşi, anlamına gelir. Süddî ise; rengi değişir, demiştir. İbn Zeyd de bunu; yüzü buruşur ve asılır, diye tefsir etmiştir. «Belkemiğinin kırılacağını anlar.» Mücâhid buradaki (öj\i) kelimesinin felâketli ve dehşetli

anlamına geldiğini bildirir. Katâde; kötü, derken, Süddî; kendisinin helak olacağını kestirir, der. İbn Zeyd ise; o-cehenneme gireceğine kanâat getirir, diye mânâ vermiştir. Bu makam Allah Teâlâ'mn şu kavillerinde beyân ettiği an^ır: «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır.» (Âl-i İmrân, 106), «O gün birtakım yüzler aydınlıktır. Gülmekte ve sevinmektedir. O gün birtakım yüzler de tozlanmış ve onları karanlık bürümüştür. İşte bunlar, kâfirler -ve fâcirlerdir.» (Abese, 38-42), «O gün birtakım yüzler zillete bürünmüştür. Zor işler altında bitkin düşmüşlerdir. Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler. Semirtmeyen açlığı gidermeyen, kötü kokulu bir dikenden başka yiyecekleri de yoktur. İnanmış olanların yüzleri, o gün pırıl pırıldır. Yaptıklarından hoşnûddurlar. Yüksek bir cennettedirler. Orada boş söz işitmezler.» (Gâşiye, 2-11). Ve daha buna benzer birçok âyet-i kerîme geçmişti.[2]

26 — Dikkat edin, köprücük kemiğine bir dayandığı zaman;
27 — Çâre bulacak kim? denir.
28 — Ve ayrılık vaktinin geldiğini anlar.
29 — Bacak da bacağa dolaşır.
30 — O gün sevk, yalnız Rabbmadır.
31 — İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı.
32 — Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.
33 — Sonra da salma salına kendinden yana olanlara gitmişti.
34 — Yazıklar olsun sana, yazıklar.
35 — Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.
36 — İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?
37 — O, akıtılan bir meni damlası değil miydi?
38 — Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra, onu insan biçimine koyup yaratmış ve düzeltmiştir.
39 — Ve ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştır.
40 - Şimdi O, ölüleri diriltmeye kadir değil midir?

Bacak Bacağa Dolaştığı Zaman

Allah Teâlâ ölüm ânında kişiyi saran dehşetli hâli bize haber veriyor ve kendi sabit kavli ile bunu tesbît ederek buyuruyor ki: «Dikkat edin, köprücük kemiğine bir dayandığı zaman.» Eğer Biz buradaki (MT) edatını Râdia olarak alırsak; mânâ şöyle olur: Ey âdemoğlu, sana haber verileni yalanlayabilecek değilsin. Bu, senin katında apaçık beyân olmuştur. Ama bu edata, gerçek anlamını verecek olursak mânâ zahirdir. Bu takdirde mânâ; gerçekten köprücük kemiğine bir dayandığı zaman, şeklinde olur. Yani ruhun bedeninden ayrılıp köprücük kemiğine ulaştığı zaman. Âyetteki kelimesi kelimesinin cem'i olup gırtlak boğumu ile boyun arasındaki kemiktir. Bu âyet Allah Teâlâ'nın Vakıa sûresinde beyân ettiği şu âyet gibidir ; «Hele can boğaza gelince; o vakit görürsünüz siz. Biz or>a sizden yakınız, ama görmezsiniz. Madem ki ceza görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirse-.nize. Şayet sözünüzde samîmi iseniz.» (Vakıa, 83-87) Burada ise: «Dikkat edin

köprücük kemiğine bir dayandığı zaman.» buyuruyor. Bu âyetin tef şîrînde daha önce Yâsîn sûresinde geçmiş olan Bişr İbn Cuhâş'-m hadîsi nakledilir.
«Çâre bulacak kim? denir.» İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyette hangi muska yazan muska yazacak? Anlamını ve.rmiştir. Ebu Kılâbe de böyle der. Yani hangi şifâ dağıtacak doktor, anlamını verir. Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd de bu mânâyı vermişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Rahmet melekleri mi, yoksa azâb melekleri mi ruhumu alacaktır? Bu takdirde bu söz meleklerin sözü olmalıdır. İbn Ebu Hatim aynı isnâdla Abdullah İbn Abbâs'm «Bacak da bacağa dolaşır.» kavline; dünya ve âhiret onun üzerinde dolaşır, anlamım verdiğini bildirir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Dünyadan son gün, âhiretten de ilk günün başladığı o sırada Allah'ın merhamet ettiklerinden başka herkes şiddet üzerine şiddetle karşılaşır. İk-rime ise der ki: «Bacak da bacağa dolaşır.» Büyük bir iş, büyük bir işe karışır. Mücâhid ise; belâ belâya karışır, demiştir. Hasan el-Basrî de; bunlar senin birbirine dolaşan bacaklarındır, demiştir. Bir başka rivayete göre de Hasan el-Basrî der ki: Kişinin iki ayağı ölmüştür ve onu taşıyamazlar. Halbuki daha önce o ayakların üzerinde koşup durmakta idi. Süddî de Ebu Mâlik'ten böyle nakleder. Hasan'dan bir rivayete göre ise bu, iki ayağın kefene sanlmasıdır. Dahhâk da şöyle mânâ verir: Onun üzerinde iki durum birleşmiştir: Halk bedenini tekfîn ederken melekler de ruhunu techîz ederler.
«O gün sevk, yalnız Rabbınadır.» Dönüş ve varış yalnız ve yalnız Rabbınadır. Çünkü ruh, göklere yüceltilince Azız ve Celîl olan Allah buyurur ki: Kulumu yeryüzüne geri götürünüz. Çünkü Ben, onu topraktan yarattım ve toprağa tekrar döndüreceğim, sonra tekrar onu topraktan çıkaracağım. Nitekim bu husus Berâ'nın naklettiği uzun hadîste vârid olmuştur. (Bkz. A'râf, 40) Allah Teâlâ bir başka âyette ise bu hususta şöyle buyurur: «O, kullan üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucular yollar. Nihayet herhangi birinize ölüm gelince; elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mev-lâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 61-62).
«İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.» Bu ifâde, dünya hayatında iken kalbi ile Hakkı yalanlayan, ameli ile bedenini haktan geri çeviren, içinde ve dışında hayırdan eser bulunmayan kâfirlerin halini haber vermektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti. Sonra da salma salına kendinden yana olanlara gitmişti.» buyuruyor. Şımarık, azgın, tenbel, kudretsiz ve amelsiz olarak kendinden yana olanlara dönüp gitmişti. Tıpkı Mutaffifîn sûresinde buyu-rulduğu gibi: «Taraftarlarına vardıklarında bununla eğlenirlerdi.» {Mutaffifîn, 31). İnşikâk sûresinde ise şöyle buyuruyor: «Çünkü o, dünyada adamlarının yanında iken zevk içindeydi. Zîrâ o, bir daha dirilip dönmeyeceğini sanmıştı. Bilin ki, Rabbı onu şüphesiz görmekteydi.» (İn-şikâk, 13-15). Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Sonra da salına salına kendinden yana olanlara gitmişti.» kavli hakkında; eğilip bükülerek, diye mânâ vermiştir. Katâde ve Zeyd İbn Eşlem de; kibirlenerek, demiştir.

«Yaaıklar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.» Bu Allah Teâlâ'dan kibirlice yürüyen kâfirlere bir tehdîd ve kuvvetli bir azâb ihtarıdır. Böyle yürümeye hakkın var, seni yaratan ve yoktan var eden yaratıcını inkâr ettin. Bu ifâde; istihza ve tehdîd tarzında söylenen: «Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» (Du-hân, 49) ve «Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.» (Mür-selât, 46) ve «Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın.» (Zümer, 15) ve «Dilediğinizi yapın.» (Fussilet, 40) ve benzeri ifâdeler gibi alay ve tehdîd yollu bir sözdür. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; o, ben bu âyeti Saîd İbn Cübeyr'e sordum da, dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Ebu Cehil'e böyle dedi, sonra bu, Kur'ân'dan bir ifâde olarak indi. Ebu Abdurrahmân en-Neseî de der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; Saîd îbn Cübeyr şöyle demiş: Ben, İbn Abbâs'a: «Yazıklar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana yazıklar.» âyetini sordum da, dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Ebu Cehil'e böyle demiş ki sonra Azîz ve Celîl olan Allah ona bu âyeti indirdi. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Katâ-de'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: İşittiğiniz gibi bu, tehdîd üstüne tehdîddir. İddia ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.), Ebu Cehü'in elbisesinden tutarak: «Yazıkiar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.» demiş. Allah düşmanı Ebu Cehil: Ey Mu-hammed, beni tehdîd mi ediyorsun? Allah'a andolsun ki sen ve Rabbm, bana bir şey yapmaya güç yetiremezsiniz. Doğrusu ben, iki dağ arasında yürüyenlerin en güçlü ve şereflisiyim, demişti.
«İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?» Süddî bunun tekrar diriltilemeyeceği anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, Şafiî ve Abdurrahmân İbn Zeyd îbn Eşlem bunun, kendisine emir ve yasaklar konmayacağını mı sanır? demek olduğunu bildirirler. Âyetin zahiri her iki hali de ihtiva etmektedir. Yani dünyada başıboş bırakılıp hiç bir emir ve yasak verilmeyeceğini mi sanır? Kabrinde başıboş bırakılıp di-riltilmeyeceğini mi sanır? Aksine o, dünyada hem emirler ve nehiylere muhâtabtır, hem de âhiret diyarında Allah'ın huzurunda haşredilecek-tir. Burada asıl kasdedilen şey, öldükten sonra dirilmenin isbâtı ve bunu inkâr eden cehalet, inâd ve sapıklık ehline reddir. Bu sebeple yeni baştan diriltileceğim göstererek buyuruyor ki: «O, akıtılan bir menî damlası değil miydi?» İnsan, değersiz bir sudan rahimlere boşaltılan bir meniden meydana gelmiş zayıf bir nutfe iken, insan olmamış mıydi? «Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra onu insan biçimine koyup yarat-mış ve düzeltmiştir.» İnsan önce kan pıhtısı olmuş, sonra bir çiğnem et olmuş, sonra şekil kazandırılarak kendisine rûh üfürülmüş ve organları sağlam düpedüz bir başka yaratık haline gelmişti. Allah'ın takdiri ile erkek ve dişi olarak halkedilmişti. Bu sebeple âyetin devamında buyuruyor ki: «Ve ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştır.»
«Şimdi O, ölüleri diriltmeye kadir değil midir?» Bu kan pıhtısından, bu güçsüz su damlasından, bu düzgün yaratığı yoktan var eden Allah, ilkin var ettiği gibi yeniden diriltmeye kadir değil midir? Yeniden diriltmeye muktedir oluş baştan yaratmaya nisbetle ya daha uygun bir yolla olacaktır veya her iki durumun söylenmesine müsâid düzeyde olacaktır. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «İlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27) Rûm sûresinde de geçtiği

gibi yeniden yaratılışın açıklanması ve takrîrî olarak belirtilen birinci görüş, daha meşhurdur. Allah en iyisini bilendir.
İba Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; bir başkası duvarın üzerinde sesini yükselterek Kur'ân okuyormuş. Nihayet: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kadir de-£il midir?» kavlini okuyunca; tenzih ederim Seni Allah'ım, elbette kâ-dir'sin, demiş. Niçin böyle dediği sorulunca da; Rasûlullah (s.a.)m böyle dedifrini duydum, diye cevâb vermiş. Ebu Dâvûd merhum der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ... Mûsâ îbn Ebu Aişe'nin şöyle dediğini bil-dirdi: Adamın biri evinin üzerinde namaz kılıyordu ve bu âyeti okuduğunda; tenzih ederim Seni elbette kadirsin, diyordu. Kendisine bu durum sorulduğunda; Rasûlullah (s.a.)m böyle dediğini duydum, diye karşılık vermişti, Ebu Dâvûd bu rivayette münferid kalmıştır ve bunu söyleyen sahabenin adını da bildirmemiştir. Ancak bu ismin belirtilmeyişinin bir zararı yoktur. Yine Ebu Dâvûd der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... îsmâîl İbn Ümeyye'den nakletti ki; o, bir bedeviden işittim ki; Ebu Hü-reyre şöyle demiş diyor: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden biriniz Tîn sûresini okuyup da sonuna varınca: «Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?» (Tîn, 8) dediğinde; evet ben de buna şanıa-lerdenim, desin. Her kimde Kıyamet sûresini okuyup sonunda: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kadir değil midir?» kavline gelirse; evet, desin. Kim de Mürselât sûresini okuyup: «Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» (Mürselât, 50) kavline gelirse; biz Allah'a îmân ettik, desin. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel; Süfyân ibn Uyeyne'den, Tirmizî de îbn Ebu Ömer kanalıyla Süfyân îbn Uyeyne'den naklederler, şu'be de îs-mâîl İbn Ümeyye'den nakleder ki, o; ben kendisine sana bunu kim anlattı? diye sordum da, doğru sözlü bir adam Ebu Hüreyre'den nakletti, dediler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki o: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kadir değil midir?» kavli hakkında şöyle demiş: Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyunca; tenzih ederim Seni, elbette evet, dermiş. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn Abbâs bu âyete gelince; tenzih ederim Seni, evet kadirsin, demiş.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8194-8197
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8198-8201
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8202-8206

İNSÂN SÛRESİ

İNSÂN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — İnsanın üzerinden, dehrden bir zaman geçmiştir ki o, henüz anılmaya değer bir şey bile değildi.
2 — Doğrusu Biz, insanı katışık bir damla sudan yarat-mışızdır. Onu deneriz. Bu sebeble onu işitici ve görücü yaptık.
3 — Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.

İnsan Nasıl İnsan Oldu?

Allah Teâlâ; anılmaya değer hiç bir şey değil iken, küçük ve zayii bir varlık olduğu halde insana varlık ihsan ettiğini haber vererek buyuruyor ki: «İnsanın üzerinden, dehr'den bir zaman geçmiştir ki o, henüz anılmaya değer bir şey bile değildi.» Ve ardından da bunun sebebini açıklayarak diyor ki: «Doğrusu Biz, insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır.» Karışık, katışık ve iç içe girmiş, bir kısmı bir kısmına karışmış sudan. İbn Abbâs: «Katışık bir damla sudan» kavli ile erkeğin ve kadının suyunun birleşip karışması kasdedilmiştir, der. Bilâhare bu su tavırdan tavıra, hâlden hâle, renkten renge geçer. İkrime, Mücâhid, Hasan ve Rebî' İbn Enes te kelimesinin, erkeğin suyunun kadının suyu ile karışması anlamına geldiğini bildirirler.
«Onu deneriz.» İmtihan ederiz. Tıpkı Allah Teâlâ'nm: «Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için.» (Mülk, 2) kavli gibi. «Bu sebeple onu işitici ve görücü yaptık.» İsyan ve itaat etmesine imkân sağlayan göz ve kulak verdik.
«Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik.» Açıkladık, izah ettik ve gözüyle görmesini sağladık. Bu âyet, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Se-mûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler.» (Fussilet, 17) ve yine şu kavli gibidir: «Ve Biz, ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi?» (Beled, 10) Hem hayır, hem de şer yolunu. İkrime, Atıyye, Abdurrahmân îbn Zeyd, Mücâhid ve Cum-hûr'un görüşü de böyledir. Mücâhid, Ebu Salih, Dahhâk ve Süddî'nin ise: «Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik.» kavlinin rahimden dışarı çık-masının yolunu demek olduğunu bildirdikleri rivayet edilir. Bu, garîb bir sözdür. Meşhur ve sahîh olan ise birincisidir.
«Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.» Bu bölüm: «Ona yolu gösterdik.» kavlindeki harfinden hâl olmak üzere mansûbtur. İfâdenin takdiri de şöyle olur: Bu takdirde o, ya mutlu ya da mutsuz olacaktır. Nitekim Müslim'in rivayet ettiği hadîste Ebu Mâlik el-Eş'arî der İd: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: İnsanların hepsi sabahleyin kalkıp kendini satar. Ya kaçırır veya âzâd eder. Daha önce Rûm sûre-sinde Câbir İbn Abdullah'tan nakledilen bir rivayette Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğu bildirilmişti: Her doğan fıtrat üzere doğar. Nihayet dili, ifâde gücüne kavuşur. Dili ifâde gücüne kavuşunca; ya şükreden olur veya küfreden.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir... Ebu Hüreyre'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evinden çıkan herkes kapısından iki sancakla çıkar. Bir sancak meleğin elindedir, bir sancak da şeytânın elindedir. Allah'ın

sevdiği bir şey için çıkacak olursa, melek onu sancağıyla izler ve evine dönünceye kadar devamlı meleğin sancağı altında bulunur. Allah'ı kızdıracak bir şekilde çıkarsa; şeytân onu sancağıyla izler. O, evine dönünceye kadar şeytânın sancağı altında bulunur.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Kâ'b İbn Ucre'ye şöyle demiş: Allah, seni beyinsizlerin emirliğinden korusun. Kâ'b İbn Ucre; beyinsizlerin emirliği de nedir? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Benden sonra başa geçecek emirlerdir ki, benim doğru yolumda gitmezler ve sünnetime uymazlar. Kim yalanlarında onlan doğrular, zulümlerinde onlara yardım ederse; onlar benden değildirler, ben de onlardan değilim. Onlar benim havuzuma gönderilmezler. Kim de onların yalanlarını tasdik etmez ve zulümlerinde onlara yardımcı olmazsa işte onlar, bendendirler, ben de onlardanım. Ve onlar benim havuzuma gönderileceklerdir. Ey Ucre oğlu Kâ'b; oruç bir kalkandır, sadaka hatâları söndürür, namaz ise yaklaşmadır. —veya burhandır, demiştir— Ey Ucre oğlu Kâ'b; haramdan meydana gelmiş bir et cennete giremez. O ateşe daha lâyıktır. Ey Kâ'b; insanlar iki şekilde sabahlarlar: Ya kendilerini satarlar veya âzâd ederler. Kendini satanlar helak olanlardır. Bu hadîsi Affân da... Câbir îbn Abdullah'tan nakleder.

İzahı

4 — Gerçekten Biz; kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevlendirilmiş bir ateş hazırladık.
5 — Şüphesiz iyiler, kâfur katılmış dolu bir kâseden içerler.
6 — Bu, yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.
7 — Onlar, adağı yerine getirirler. Ve şerri yaygın olan bir günden korkarlar.
8 — Onlar; yoksula, yetime ve esîre seve seve yemek ye-dirirler.
9 — Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz. Siz^ den bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.
10 — Doğrusu Biz, suratları astırdıkça astıracak bir günde Rabbımızdan korkarız.
11 — Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.
12 — Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükafatlandırmıştır.

Kâfur Dolu Kâseler

"Allah Teâlâ kâfirler için hazırladığı zincirler, demir halkalar ve alevli ateşlerden bahsediyor. Ve daha önce de buyurduğu gibi: «Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirler ile sürüklenirler, kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.» (Ğâfir, 71-72) gibi. Allah Teâlâ, bu eş-kiyâ güruhuna hazırladığı yakıcı cehennem ateşini sözkonusu ettikten sonra: «Şüphesiz iyiler, kâfur katılmış dolu bir kâseden içerler.» buyuruyor. Kâfurun, serinletme ve güzel koku verme özelliğinin bulunduğu bilinir. Buna ayrıca cennetteki lezzeti de eklenmelidir. Hasan der ki: Kâfurun serinliği, zencefilin güzelliğindedir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bu, yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.» buyuruyor. Yani şu iyilere sunulmuş olan

kâfurdan kâseler, Allah'ın kendine yakın olan kullarının içecekleri pınardandır. Onlar hiç katıksız bu sudan içerler ve onunla kanarlar. Bazıları dediler ki: Bu içecek, kâfur gibi güzeldir. Bazıları da; kâfurdan bir pınardır, dediler. Diğer bir kısmı ise kelimesinin kelimesi ile mansûb olmasının caiz olacağım söylediler. İbn Cerîr Taberî bu üç görüşü zikreder.
«Taşıra taşıra içebileceği» O pınarda diledikleri gibi hareket edip diledikleri şekilde tasarruf sahibi olurlar. Evlerine, köşklerine, meclislerine ve mahallelerine onu götürürler. kelimesi, kaynatmak anlamınadır. Nitekim Allah Teâlâ İsra süresinde şöyle buyurur: «Dediler ki: Sen, bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana asla inanmayacağız.» (îsrâ, 90) Kehf sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «İkisinin arasından bir de ırmak akıtmıştık.» (Kehf, 33) Mücâhid ise: «Taşıra taşıra içebileceği» kavlinin, istedikleri yere götürebilecekleri, anlamına geldiğini bildirir. İkrime ve Katâde de böyle derler. Sevrî ise, onu diledikleri yere hareket ettirebilirler, anlamını vermiştir.
«Onlar, adağı yerine getirirler. Ve şerri yaygın olan bir günden korkarlar.» Şeriatın aslında kendilerine vâcib kıldığı emirleri yaparak kulluk ederler. Ve adak adayarak kendi kendilerine vâcib kıldıkları şeyleri de yerine getirirler. İmâm Mâlik der ki: Talha îbn Abd'ül-Melik... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Kim Allah'a itaat etmek üzere adak adarsa ona uysun. Kim de Allah'a isyan etjmek üzere adak adarsa Allah'a isyan etmesin. Buhârîde bu hadîsi Mâlik'ten nakleder. Ve onlar, kıyamet günündeki kötü hesâb-tan korkarak Allah'ın yasakladığı haramları terk ederler. O gün ki şerri yaygındır. Allah'ın merhamet ettiklerinin dışında herkesi kapsar. İbn Abbâs kelimesine, yaygın anlamını verir. Katâde de der ki: Allah'a andolsun ki; o günün şerri uçuşarak gökleri ve yeri doldurmuştur.
(...)
«Onlar; yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.» «Seve seve» kavline; Allah'ı severek, diye mânâ verilmiştir ve âyetin zahiri buradaki zamîre delâlet ettiği için lafza-i celâle irca etmişlerdir. Ama açık olan, zamirin yemeğe gitmesidir. Yani onlar, sevdikleri ve arzuladıkları halde yemeği yedirirler. Mücâhid ve Mukâtil böyle der. İbn Ce-rîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Tıpkı Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibi: «Malını seve seve verir.» (Bakara, 177) ve «Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, asla birr'e erişemezsiniz.» (Âl-i İmrân, 92) Beyhakî,
teynaki
ınöme;
A'meş kanalıyla Nâfi'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Abdullah tbn Ömer hastalandı ve canı üzüm istedi. Henüz üzümün ilk çıktığı zamandı. Karısı Safiyye'yi gönderip bir salkımı bir dirheme üzüm satın aldırdı. Gönderilen kadını, bir dilenci izledi. O, üzümü eve getirince dilenci; Allah rı-zâsı için, dedi, Abdullah ibn Ömer; bunu ona verin, dedi de onu dilenciye verdiler. Sonra bir dirhem daha gönderip bir salkım daha satın al-dırdı. Gideni bir dilenci izledi. O, eve girince dilenci; Allah nzâsı için, dedi. Abdullah İbn Ömer; bunu ona verin, dedi de onu dilenciye verdiler. Safivve dilenciye adam gönderip dedi ki: Allah'a andolsun ki, bir daha gelecek olursan biz ondan hiç bir nasîb elde edemeyiz. Sonra bir dirhem daha gönderdi ve bir salkım daha aldırdı.

Şahın bir hadîste buyurulur ki: Sadakanın en değerlisi senin sağlıklı, istekli, zenginliği bekler ve fakirlikten korkar halde vermiş oldu-ğun sadakadır. Yani malı sever, mala tutkun ve ona muhtaç iken vermiş glfluftun sadakadır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Onlar; yoksula, ye-tîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.» buyuruyor. Yetîm ve miskinin nitelikleri daha önce (Bakara, 83; Nisa, 36) geçti. Esîre gelince; Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Dahhâk «esîr» kelimesi ile kıble ehli kasdedildiğini söylerler. İbn Abbâs ise der ki: O gün, müslümanların aldıkları esirler müşriklerdi. Buna delil olarak da Rasûlullah (s.a.)ın Bedir savaşında esirlere ikram etmeyi emir buyurmasını gösterir. Ashâb yemekte, kendilerinden Önce esirleri doyururlardı. Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Hasan ve Katâde'de böyle demişlerdir. Rasûlullah (s.a.) birçok hadiste, esîr ye kölelere iyi davranmayı emretmiştir.__Hattâ en son vasiyyeti; namazı ye sağ elinizin sâhirj olduğu cariyelerinize .Üyl-davranriranızı) tavsiye ederim, şeklinde olmuştur. İkrime ise buradaki esirlerin, köleler demek olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî de âyetin müslüman ve müşrikleri kapsaması nedeniyle, bu görüşü tercih eder. Mücâhid de buradaki esirlerin mahkûmlar olduğunu söyler. Onlar istedikleri ve arzuladıkları bu yemekleri o mahkûmlara yedirirler ve hâl diliyle de: «Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz.» derler. Maksadımız, Allah'ın sevabını ve rızâsını elde etmektir. «Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» Buna karşılık sizden bize vereceğiniz bir-mükâfat beklemediğimiz gibi, halkın yanında bize teşekkür etmenizi de istemiyoruz. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise derler ki: Allah'a andolsun ki; onlar dilleriyle böyle dememişler, ancak Allah onların kalbinden geçenleri bilmiş ve herkesi buna teşvik etmek için onları bu tarzda övmüştür. «Doğrusu biz,' suratları astırdıkça astıracak bir günde Rabbımız-dan korkarız.» Doğrusu biz, Allah'ın bize merhamet edip lutfuyla mukabele ederek, suratları astırdıkça astıracak günde bizi kurtarması için böyle yapıyoruz. Ali İbn Ebu Talha nakleder ki; İbn Abbâs bu âyetteki kelimesine sıkıntılı ve kelimesine de uzun anlamını vermiştir. İkrime ve başkaları da bu ifâdeyi şöyle açıklamışlardır: Kâfir, o gün çok sıkıntıya düşer ve rahatsız olur. Öyle ki gözlerinin önünden katran gibi ter akar. Mücâhid ise kelimesinin dudakları kasılmış, kelimesinin de yüzün asılarak çekilmesi anlamına geldiğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr ve Katâde derler ki: O günde yüzler dehşetten asılır, alınla göz arası görülen bu korkudan dolayı kasılır. îbn Zeyd kelimesinin şer, kelimeşinin şiddetli anlamına geldiğini söyler. Bu ifâdelerin en açık, en tatlı, en üstün ve en uzun olanı İbn Abbâs merhumun sözüdür. İbn Ce-rîr Taberî der ki: kelimesi şiddetli anlamına gelir.
(...)
«Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.» Burada belîğâne bir tecânüs san'atı vardır. Şöyle ki; «Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur.» Kendisinden korkanları o gün emniyyete erdirmiştir. «Ve onlara bir güzellik (yüzlerine bir güzellik) bir sevinç (kalblerine bir sevinç) vermiştir.» Hasan el-Basrî, Katâde, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes böyle mânâ vermiş-lerdir. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün birtakım yüzler aydınlıktır, gülmekte ve sevinmektedir.» (Abese, 38-39) Çünkü gönül sevinçle dolunca, yüz aydınlanır ve parlar. Kâ'b İbn Mâlik'in naklettiği uzun hadîste denir ki: Rasûlullah (s.a.) sevinince yüzü parlardı, hattâ bir ay parçası gibi olurdu. Hz. Âişe (r.a.) de der

ki: Rasülullah (s.a.) yanıma sevinçli olarak girdi. Yüzünün çizgileri parîFparıl paF-lıyordu.
" «Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükafatlandırmıştır.» Onların sabretmeleri nedeniyle kendilerine geniş mekân, rahat hayat ve güzel elbise vererek mükafatlandırmıştır. Hafız İbn Asâkîr, Hi-şâm İbn Süleyman ed-Dârânî'nin hâl tercümesinde nakleder ki; Ebu Süleyman ed-Dârânî bu sûreyi okumuş ve «Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükafatlandırmıştır.» âyetine gelince, dünyadaki şehvetleri terketmek için sabrettiklerinden dolayı, demiş, sonra şu şiiri okumuştur:
«Niceleri şehvet ve esaretle öldürülür,
Güzellik dışı iştihâlara yuh olsun.
İnsanın arzulan onu zillete götürür,
Ve uzun belâlarla yüz yüze getirir.»[1]

13 - Orada tahtlara yaslanırlar, ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk görmezler.
14 — Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.
15 — Çevrelerinde gümüş kupalar ve billur kâseler dolaştırılır.
16 — Billurları gümüş gibi parlaktır. Mikdârını onlar takdir etmiştir.
17 — Orada karışımı zencefil olan bir kadehten de içirilirler.
18 — Orada bir pınardır ki, Selsebîl adı verilir.
19 — Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır ki, onları
gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın.
20 — Nereye baksan; orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.
21 - Üzerlerinde ince, yeşil ipekli ve parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rabları onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.
22 — İşte bu, sizin işlediklerinize karşılık oldu. Sa'ymiz meşkûr olmuştur.

Gümüş Kupalar ve Billur Kâseler

Allah Teâlâ, cennet ehlinden ve onlara verilen nimetlerden, geniş lutuflardan haber vererek buyuruyor ki: «Orada tahtlara yaslanırlar.» Daha önce Sâffât sûresinde bu ifâde üzerinde söz edilmişti. Yaslanmanın uzanmak, dirsek dayamak, bağdaş kurmak, yahut da rahat oturmak anlamlarına geleceği konusundaki farklı görüşler belirtilmişti. kelimesi tahtlar anlamına gelir.
«Orada ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk görmezler.» Cennette ne rahatsız edici bir sıcak, ne de eziyyet verici bir soğuk vardır. Sürekli ve ebediyyen aynı rahatlıkta ve güzellikte bir havası vardır. Oradan çıkıp döndürülmek istemezler.
«Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.» Dallan ağaca yaklaştırılmış ve meyveleri de aşağı sarkıtılmıştır. Sanki o bir başka âyette belirtildiği gibi emre boyun eğip itaat eden insanlar gibidir: «İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.» (Rahman, 54) ve «Yüksek bir cennette, ki meyveleri sarkmıştır.» (Hakka, 22-23) Mücâhid der ki: «Ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.» ifâdesi, kişi ayağa kalkınca kendi boyunca yükselir. Oturunca elini uzatıp alacak kadar sarkar. Yatıp uzanınca onu yattığı yerden elini

uzatarak koparacağı yerden aşağıya doğru eğdirilir. İşte Allah Teâlâ'nın «Aşağı eğdirilmiştir.» kavlinin anlamı budur. Katâde der ki: Ne uzaklık, ne de diken onlann elinin meyvelere uzanmasını engellemez. Mücâhid der ki: Cennetin arazîsi yapraktan, toprağı miskten, ağaçlarının kökü altın ve gümüştendir. Dalları ise yag inciden, zebercedden ve yakuttandır. Yapraklarıyla meyveleri de bunların arasındadır. O meyveleri, kim ayakta durarak yerse kendisini rahatsız etmez. Kim de oturarak yerse, kendisini rahatsız etmez. Kim de yatarak yerse yine rahatsız olmaz.
«Çevrelerinde gümüş kupalar ve billur kâseler dolaştırılır.» Hizmetçiler gümüşten kaplarda şarâb kupaları taşıyarak onların çevrelerinde dönüp dolaşırlar. Kupaların ne kulpu vardır ne de ağzı.
«Billurları gümüş gibi parlaktır. Mikdârını onlar takdir etmiştir.» Ayetteki birinci kelimesi kelimesinin haberi ile mansûbtur. Yani gümüş gibi parlaktır, anlamınadır. İkincisi ise ya bedel veya temyiz olarak mansûbtur. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve bir başkası derler ki: Gümüşün beyazlığı cam parlaklığında-dır. Kupalar ancak camdan olur. Burada ise gümüşten kupa denmektedir ki bu, dışından içi görünecek şeffaflıktadır ve dünyada eşi ve benzeri bulunmaz. İbn Mübarek... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Cennette bulunan her şeyin benzeri size dünyada verilmiştir ancak «gümüş kupalar» müstesnadır.
«Mikdârını onlar takdir etmiştir.» İçecekleri mikdârı onlar takdir etmiştir, ne fazla ne de az olur. Sahibinin içme isteğine göre hazırlanıp takdir edilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, İbn Ebzâ, Abdullah İbn Ubeyd, Şa'bî ve İbn Zeyd'in görüşü bu anlamdadır. ibn Cerîr ve bir başkası da aynı görüşü tekrarlamışlardır. İhtimam, şeref ve ikram bakımından bu görüş daha belîğânedir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Mikdânnı onlar takdir etmiştir.» kavline; yetinme mik-dârını onlar ta'yîn etmişlerdir, diye anlam vermiştir. Rebî' İbn Enes de böyle der. Dahhâk ise; hizmetçilerin avuçlarının aldığı mikdârda, diye mânâ verir ki, bu da birinci görüşe aykırı düşmez. Çünkü bu içecekler istek ve ölçüye göre takdir edilmişlerdir.
«Orada karışımı zencefil olan bir kadehten de içirilirler.» Orada iyilere bu kupalarla karışımı zencefil olan içki içirilir. Bazan şarâb kâfur ile karıştırılır ki kâfur soğuktur. Bazan da zencefil ile karıştırılır ki bu da sıcaktır. Böylece mu'tedil bir içki elde edilir. Bu kişilere kimi zaman ondan kimi zaman bundan karıştırılarak içecek verilir. Katâde ve bir başkasının da söylediği gibi, mukarrebûn her ikisinden sade olarak içerler. Nitekim daha önce «Bu yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.» kavlinde bu husus zikredilmişti. Devamla Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Orada bir pınardır ki. Selsebîl adı verilir.» Yani zencefil orada Selsebîl adı verilen bir pınardır. İkrime kelimesinin, cennette bir pınarın adı olduğunu söyler. Mücâhid de bu pınara Selsebîl adının verilmesinin; akışının düzgün ve seyrinin ahenkli olmasından dolayı olduğunu bildirir. Katâde ise; suyu ma'lûm düzgün akan bir pınar olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî bazılarından nakleder ki, boğazdan rahat geçtiği için bu pınara «Selsebîl» adı verilmiştir. İbn Cerîr Taberî'nin tercih ettiği bu görüş yukandakilerin hepsini içerir.
«Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır ki, onları gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın.» Cennet ehline hizmet için cennetli delikanlılar çevrelerinde dolaşırlar.

Onlar sürekli aynı hâl üzre devam eder, hiç değişikliğe uğramaz, yaşlanmaz, hep genç olarak kalırlar. Bazıları ise kelimesini; kulaklarında küpeleri vardır, diye tefsir etmişlerdir. Bu, mânâdan anlaşılan bir ifâdedir. Küçük çocuklar için uygun düşerse de büyükler için uygun düşmez.
«Onlan gördüğünde, saçılmış bir inci sanırsın.» Onların efendilerinin ihtiyâçlarını gidermek için dağılışlarına baktığında, sayılarım ve yüzlerinin güzelliklerini, elbiselerinin ve süslerinin değişik ve göz alıcı renklerini gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın. Bundan daha güzel bir teşbih olmaz. Güzel bir yer için, saçılmış inci görünümünden daha güzel bir teşbih yoktur. Katâde, Ebu Eyyûb kanalıyla Abdullah İbn Amr'-dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Cennet ehlinden herkesin etrafında bin hizmetçi vardır. Her hizmetçi arkadaşının yaptığı işleri yapar.
«Nereye baksan.» Ya Muhammed, cennette nereye bakarsan; oradaki nimetlere, genişliğe, yüceliğe, sevinç ve berraklığa baktığın zaman; «orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.» Allah'ın oradaki gözalıcı saltanatını ve ulu mülkünü görürsün. Sahîh bir hadîste sabit olur ki; Allah Teâlâ cehennemden en son çıkanla cennete en son girene der ki: Sana dünya ve onun kadar on misli vardır. Daha önce (Kıyamet, 23) Süheyl İbn Fâhite kanalıyla Abdullah İbn Ömer'in naklettiği hadîsi zikretmiştik. Bu hadîste RasûluUah (s.a.) şöyle buyuruyordu: Cennet ehlinin en aşağı derecede olanının makamı; mülküne iki bin yıllık mesafeden bakıp en yakınını gördüğü gibi en uzağını da gören kimsenin makamıdır. Cennette bulunanların en aşağı derecede olanına Allah'ın ihsanı böyle olunca, makamı en yüce ve Allah indindeki şerefi en yüksek olanın durumu ne olacaktır?
Burada Taberânî, gerçekten garîb bir hadîs zikretmiştir. Şöyle ki: Bize Ali İbn Abdülazîz... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Habeş'lilerden bir adam RasûluUah (s.a.) a geldi. RasûluUah (s.a.) ona; sor ve anlamaya çalış, dedi. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, siz şekil, renk ve nübüvvetle bize üstün kılındınız. Eğer senin inandığına inanır, senin yaptığını yaparsam ben de seninle birlikte cennette olacak mıyım? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki; cennetteki arazînin aklığı bin yıl mesafeden görülür. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle devam etti: Kim «Lâ İlahe İllallah» derse bu arazînin onun olacağına dâir Allah katında ahid vardır. Kim «Sübhânallah ve bihamdihi» derse; ona yüz yirmi dört bin iyilik yazılır. Adam dedi ki: Bundan sonra biz nasıl helak oluruz ey Allah'ın Rasûlü? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kişi kıyamet gününde öyle amellerle gelir ki, bu ameller bir dağın üzerine konmuş olsaydı dağ onu çekemezdi. Ama nimetler veya Allah'ın nimetleri onun karşısına konur ve hepsini tüketecek kadar azaltır. Allah'ın rahmetine daldırdığı kimseler müstesnadır. Bunun üzerine bu sûre başından itibaren «Orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.» kavline kadar indi. Habeş'li dedi ki: Senin cennette iki gözünün gördüğünü benim gözüm de görecek mi? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Adam ruhunu teslim edinceye kadar ağladı. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)in onu eliyle kabrine yatırdığını gördüm.
«Üzerlerinde ince, yeşil ipekli ve parlak atlastan elbiseler vardır.» Cennet ehlinin oradaki giyecekleri ipektir. Bir kısmı yeşil ipeklidir ki bu kaliteli bir ipek türüdür. Gömlek ve benzeri giyecekleri bundandır. Bir kısmı da parlak atlastandır. En üste giyilen bu atlas, parıl parıl parlar ve göze çarpar. Giyimler de bilindiği gibi bu

gömleğin üstüne gelir. «Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» Bu, iyilerin sıfatıdır. Mu-karrebûn'a gelince; onların sıfatı Hacc sûresinde şöyle belirtilmiştir: «Orada altun bilezikler ve inciler takınırlar. Ve oradaki elbiseleri ipek-tendir.» (Hacc, 23)
Allah Teâlâ cennet ehlinin dış süslerinin ipek ve atlastan olduğunu belirttikten sonra, «Rablan onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.» buyuruyor. Onların içlerini kıskançlık, kin, hile ve diğer rahatsız edici kötü huylardan temizlemiştir. Nitekim Ebu Tâlib oğlu Ali'den daha önce naklettiğimiz bir rivayette o, şöyle der: Cennet ehli cennetin kapısına geldiklerinde, orada iki çeşme görürler. Sanki kendilerine ilham edilmiş gibi birinden su içerler. Ve hemen Allah Teâlâ onların içlerindeki rahatsız edici şeyleri giderir. Diğerinden de yıkanırlar. Böylece üzerlerine nimetin parlaklığı ve sevinci sirayet eder.
«İşte bu, sizin işlediklerinize karşılık oldu. Sa'yiniz meşkûr olmuştur.» Onlara ikram ve ihsan edilerek böyle denilir. Tıpkı diğer âyetlerde buyurulduğu gibi: «Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» (Hakka, 24) ve «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet, işte budur, diye seslenilir.» (A'râf, 43).
«Sa'yiniz meşkûr olmuştur.» Allah sizin az bir çabanıza karşılık pek çok ikramda bulunmuştur.[2]

23 — Muhakkak ki Kur'ân'ı sana indiren Biziz Biz.
24 — Öyleyse Rabbının hükmüne sabret ve onlardan hiç bir günahkâra veya inkarcıya itaat etme.
25 — Sabah akşam Rabbının adını zikret.
26 ~ Geceleyin O'na secde et. Ve geceleri uzun uzun O'nu tesbîh et.
27 — Doğrusu bunlar, çabucak geçeni severler de, o çetin günü arkalarına bırakırlar.
28 — Biz yarattık onları ve mafsallarını da Biz pekiştirdik. Dilersek onları, benzerleri ile değiştiriveririz.
29 — Şüphesiz ki bu, bir öğüttür. Dileyen Rabbına bir yol tutar.
30 — Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.
31 — Dilediğini rahmetine girdirir. Zâlimlere, işte onlara; elem verici bir azâb hazırlamıştır.

Kur'ân'ı İndiren Biziz Biz

Allah Teâlâ Rasûlüne indirdiği yüce Kur'ân'la ona verdiği nimet ve İhsanı zikrettikten sonra, buyuruyor ki: «Öyleyse Rabbının hükmüne sabret.» Sana Kur'ân'ı indirmekle nasıl ikramda bulundu isem, onun hüküm ve takdirine de sabret. Ve bil ki; o, en güzel tedbîri ile seni yönetip idare edecektir. «Ve onlardan hiç bir günahkâra veya inkarcıya itaat etme.» Eğer seni, sana indirilen gerçekten geri döndürmeye çalışırlarsa; kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Sen, yalnızca Rabbmdan sana indirileni tebliğ et, Allah'a tevekkül et. Çünkü seni insanlardan

koruyacak olan Allah'tır, Günahkâr, fiillerinde kötülüklere dalmış olan fâsık kimsedir. İnkarcı ise kalbiyle küfreden kişidir.
«Sabah, akşam Rabbının adını zikret.» Günün başından sonuna kadar.
«Geceleyin O'na secde et. Ve geceleri uzun uzun O'nu tesbîh et.» Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere, teheccüd namazı kıl. Umulur ki, Rabbm seni, öğülmüş bir makama gönderi verir.» (İsrâ, 79) Ve yine «Ey örtüsüne bürünen; gecenin birazı müstesna kalk. Yarısında veya ondan biraz eksilt, yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» (Müzzemmil, 1-4).
Müteakiben Allah Teâlâ dünya sevgisi ve dünyaya ikbâl edip ona kapılanıp âhiret diyarını arkalarına atanları ve benzeri kâfirleri kınayarak buyuruyor ki: «Doğrusu bunlar, çabucak geçeni severler de, o çetin günü arkalanna bırakırlar.» Kıyamet gününü. «Biz yarattık onları ve mafsallarını da. Biz pekiştirdik.» İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası, mafsallarını anlamını verdiğimiz kelimesine, yaratılışları anlamını vermişlerdir. «Dilersek onları, benzerleri ile değiştiriveririz.» Dilersek onları kıyamet günü yeniden diriltir, yeni bir yaratılışla yaratır ve benzerleriyle değiştiririz. Bu ifâde ilk doğuşa ve tekrar dönüşe delil niteliğindedir. İbn Zeyd ve İbn Cerîr Taberî: «Dilersek onları, benzerleri ile değiştiriveririz.» kavline şöyle mânâ vermişlerdir: Dilersek onlardan başka bir kavim getiririz. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde olduğu gibi: «Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah için hiç de güç değildir.» (İbrâhîm, 19-20), «Ey insanlar, o dilerse sizi götürür de yerinize başkalarım getirir. Allah buna kadirdir.» (Nisa, 133)
«Şüphesiz ki bu (sûre), bir öğüttür. Dileyen Rabbına bir yol tutar.» Gidilecek bir yol. Dileyen, Kur'ân'ın hidâyetine ve yoluna uyar. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavlinde buyurduğu gibi: «Ne olurdu sanki; onlar Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyasızca infâk etmiş olsalardı. Allah, onları çok iyi bilendir.»
«Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.» Hiç bir kimse kendini doğru yola seykedemez, îmâna girdiremez ve kendisi için bir fayda elde edemez. Ancak Allah dilerse olur. «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» Kimin hidâyeti hak ettiğini bilir ve ona hidâyeti kolaylaştırır, sebeplerini hazırlar. Kimin de azgınlığı hak ettiğini bilir, onu hidâyetten yüz çevirtir. Erişilmez hikmet ve ezici hüccet O'nundur. Bu sebeple: «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor.
«Dilediğini rahmetine girdirir. Zâlimlere, işte onlara; elem verici bir azâb hazırlamıştır.» Dilediğini hidâyete götürür, dilediğini sapıtır. Hidâyete götürdüğünü sapıtacak, sapıttığını da hidâyete götürecek hiç bir kimse yoktur.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8215-8218
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8219-8223
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8223-8225

MÜRSELÂT SÛRESİ

Gök Yarıldığında
İşte Biz Böyle Yapanz Suçluları
Vay Haline O Gün Yalanlayanların

MÜRSELÂT SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere,
2 — Şiddetle esip koştukça koşanlara,
3 — Veya yaydıkça yayanlara.
4 — Böylece ayırdıkça ayıranlara,
5 ~ Zikri getirenlere,
6 — Ma'zeret veya uyarı için.
7 — Size va'dedilen mutlaka olacaktır.
8 — Yıldızlar söndürüldüğü zaman.
9 — Gök yarıldığı vakit.
10 — Dağlar atıldığı zaman.
11 — Peygamberlerin vakti geldiği zaman.
12 — Hangi güne ertelenmişti?
13 — Hüküm gününe,
14 — Hüküm gününü hangi şey bildirdi sana?
15 - Ogün; yalanlayanların vay haıine.

Gök Yarıldığında

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'nin, «Birbiri ardınca gönderilenler.» kavlinden maksad, meleklerdir dediğini nakletti. Mesrûk, Ebu Duhâ, Mücâhid, rivayetlerden birinde Süddî ve Rebî' İbn Enes'ten de böylece rivayet edilmiştir. Ebu Salih ise bunun peygamberler demek olduğunu bildirir. Ondan nakledilen bir rivayette bunun melekler demek olduğu bildirilmiştir. Ebu Salih; «Şiddetle esip koştukça koşanlar» ve «Yaydıkça yayanlar» ve «Ayırdıkça ayıranlar» kavillerine de melekler diye mânâ vermiştir. Sevrî... Ebu'l-Ubeydeyn'den nakleder ki; o, ben Abdullah İbn Met üd'a «Birbiri ardınca gönderilenlere» kavlini sordum da, o rüzgârdır, dedi. Aynı şekilde «Yaydıkça yayanlar» kavlinin de rüzgâr anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve bir rivayette de Ebu Salih böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî burada «Birbiri ardınca gönderilenler» kavli ile, bilinen şekilde gönderilen meleklerin mi, yoksa atların ard arda gelişi gibi birbirini izleyenlerin mi veya yavaş yavaş esen rüzgârın mı kasdedildiğini kestiremediğini bildirir. Ancak «Şiddetle esip koştukça koşanlara» kavlinin, rüzgârlar anlamına geldiğinin kesin olduğunu ifâde eder. Nitekim Abdullah îbn Mes'ûd ve onu izleyenler böyle demişlerdir. Ali îbn Ebu Tâlib ve Süddî de böyle demiştir. Daha önce geçtiği gibi. îbn Cerîr Taberf «Yaydıkça yayanlar» kavli ile, meleklerin mi, yoksa rüzgârın mı kasdedildiği konusunda bir şey söyleyememiştir. Ebu Salih ise «Yaydıkça yayanlar» kavlinden maksad; yağmurdur, der.
Zahir olan «Birbiri ardınca gönderilenler» kavlinden maksad rüzgâr olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» (Hicr, 22) buyuruyor. Ve yine bir başka âyette de buyuruyor ki: «O'dur ki rahmetinin önünde rüzgârı müjdeci olarak gönderir.» (A'-râf, 57). Buradaki birbiri ardınca

gönderilenlerden maksad rüzgârlardır. Çünkü rüzgâr sesli esince araplar, rüzgâr esti anlamına ifadesini kullanırlar. «Yaydıkça yayanlar» kavlinden de maksad; rüzgârlardır. Çünkü rüzgârlar gökyüzünde bulutları Aziz ve Celîl olan Rab-bın isteği doğrultusunda yaymaktadırlar.
«Böylece ayırdıkça ayıranlara, zikri getirenlere, ma'zeret veya uyarı için.» Bunlarla kasdolunanlar da meleklerdir. İbn Mes'ûd, Îbn Abbâs, Mesrûk, Mücâhid, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî ve Sevrî böyle demişlerdir. Bu anlamda ihtilâf yoktur. Çünkü melekler hak ile bâtılın, hidâyet ile sapıklığın, halâl ile haramın arasını ayıran Allah'ın emrini peygamberlere indirirler. Peygamberlere getirdikleri vahiyde, halkın ma'zeretini ortadan kaldıracak ve emre muhalefet ettikleri takdirde onları Allah'ın azâbıyla uyaracak hususlar yer almaktadır.
«Size va'dedilen mutlaka olacaktır.» Yukarıdan beri kasem harfleriyle yemîn edilen gerçek budur. Kıyametin kopması, sûr'un üflenmesi, bedenlerin diriltilmesi, öncekilerin ve sonrakilerin bir yerde toplanması, her amel sahibinin ameli, hayır ise hayırla, şer ise şerle mükâfât-landınlması hususunda size vaadedilenlerin hepsi mutlaka ve muhakkak gerçekleşecektir.
«Yıldızlar söndürüldüğü zaman.» Işığı gittiği zaman. Tıpkı Tekvîr süresindeki gibi: «Yıldızlar düşüp söndüğü zaman.» (Tekvîr, 2). Ve İn-fitâr süresindeki gibi: «Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman.» (İnfitâr, 2).
«Gök yarıldığı vakit.» Gök parçalanıp, yarılıp, her tarafı birbirinden ayrılıp çevreye dağıldığı zaman.»
«Dağlar atıldığı zaman.» Hiç bir iz kalmamacasına kaybolup gittiği zaman. Allah Teâlâ'nm buyurduğu gibi: «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım, onları ufalayıp savuracak. Yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107) ve «(Bir gün dağlan yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47).
((Peygamberlerin vakti geldiği zaman.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki, p; peygamberler toplandığı zaman, diye mânâ vermiştir. Bu Allah Teâlâ'nın: «Allah'ın peygamberleri topladığı gün,» (Mâide, 109) kavli gibidir. Mücâhid ise; süresi belirlendiği vakit, diye mânâ vermiştir. Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrahim'den nakleder ki; o, kelimesine;* va'dedildiği zaman, diye mânâ vermiştir. Ve sanki o bu âyeti şu âyet gibi tefsir etmektedir; «Yer, Rabbının nuruyla aydınlandı, kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.» (Zümer, 69).
«Hangi güne ertelenmişti? Hüküm gününe. Hüküm gününün ne olduğunu hangi şey bildirdi sana? O ^gün yalanlayanların vay haline.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Peygamberler hangi güne ertelenmiş ve işleri geciktirilmiştir? Kıyametin kopacağı güne. İbrahim sûresinde bu-yurulduğu gibi: «Sakın, Allah'ın peygamberlerine va'dinden cayacağını sanma. Muhakkak Allah; Azîz'dir, intikam sahibidir. O gün; yer baş* ka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar, Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.» (İbrâhîm, 47-48). İşte o gün; hüküm günüdür. Sonra Allah Teâlâ bu hüküm gününün Önemini büyüterek: «Hüküm gününü hangi şey bildirdi sana? O gün yalanlayanların vay haline.» buyuruyor. Yarın başlarına gelecek Allah'ın azabından vay onlara. Daha önce vay anlamına gelen «veyl»

kelimesinin cehennemde bir vâdî olduğuna dâir hadîsi zikretmiştik. Bu hadîs sahîh olmayabilir de.[1]

16 — Öncekileri Biz helak etmedik mi?
17 — Ardından sonrakileri de onların arkasına takacağız.
18 — İşte Biz; böyle yaparız suçluları.
19 — O gün, yalanlayanların vay haline.
20 — Sizi bayağı bir sudan, Biz yaratmadık mı?
21 — Onu sağlam bir yere yerleştirdik.
22 — Belli bir süreye kadar.
23 — Bunu Biz takdir ettik, ne güzel takdir edenleriz Biz.
24 — Vay haline o gün yalanlayanların.
25 — Biz, yeryüzünü toplantı mahalli kılmadık mı?
26 — Ölülere de, dirilere de.
27 — Orada yüksek ve sabit dağlar var edip, tatlı sular içirmedik mi size?
28 — Vay haline o gün yalanlayanların.

İşte Biz Böyle Yapanz Suçluları

«Öncekileri biz helak etmedik mi?» Yani daha önceden gelen peygamberlere muhalefet edip yalanlayanları biz helak etmedik mi? Sonra «Ardından sonrakileri (ötekileri) de bunların arkasına takacağız.» Onlara benzeyenleri. «îşte Biz, böyle yaparız suçluları. Vay haline o gün yalanlayanların.» İbn Cerîr Taberî başkalarına kelimesine; onlara benzeyenlere, diye mânâ vermiştir.
Müteakiben Allah Teâlâ mahlûkâtı yaratma lutfunu belirterek yeniden meydana getirmeye muktedir olduğunu bildiriyor ve: «Sizi bayağı bir sudan, Biz yaratmadık mı?» buyuruyor. Azız ve Celîl olan yaratıcının kudretine nisbetle bayağı, zayıf ve güçsüz olan bir sudan. Nitekim Yâsîn sûresinde Büsr îbn Cahhâş'tan nakledilen hadîste Allah Te-âlâ'nın şöyle buyurduğu belirtilmişti: Ey âdemoğlu, Ben seni şunun gibisinden yarattığım halde Beni âciz mi kılacağım samısın.
«Onu sağlam bir yere yerleştirdik.» Rahme. Rahim erkekle kadının suyunun yerleştiği yerdir ve buna uygun şekilde yaratılmıştır. Kendisine emânet edilen suyu koruyacak özelliktedir.
«Belli bir süreye kadar» Altı ayla, dokuz ay arasında belirlenmiş olan bir süreye kadar. «Bunu Biz takdîr ettik, ne güzel takdir edenleriz Biz. Vay haline o gün yalanlayanların.»
«Biz, yeryüzünü toolantı mahalli kılmadık mı? Ölülere de, dirilere de.» İbri Abbâs kelimesinin, gizleme anlamına geldiğini bildiriyor. Mücâhid ise; ölüyü gizler ve hiç bir tarafı görülmez, diye mânâ verir. Şa'bî ise; içi Ölülerinize, dışı da dirilerinize, diye mânâ vermiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle derler.
«Orada yüksek ve sabit dağlar var edip, tatlı sular içirmedik mi size?» Yeryüzünün sarsılıp oynamaması için ağırlıklarıyla tutan dağlar ve bulutlardan süzülüp gelen veya yeryüzündeki kaynaklardan coşup akan tatlı sular yaratmadık mı?

«Vay haline o gün yalanlayanların.» Allah'ın azametine delâlet eden bunca yaratıkları düşünüp te "hâlâ yalan ve küfürde ısrar edenlere yazıklar olsun, yazık onlara.[2]

29 — Varın yalanlayıp durduğunuz şeye gidin.
30 — Üç kollu gölgeye gidin.
31 — Gölge yapmaz ve alevden korumaz.
32 — O, her biri bir saray gibi kıvılcımlar atar. 33'— Ve her biri sanki birer sarı erkek devedir.
34 — Vay haline o gün yalanlayanların.
35 — Bu, onların konuşamayacakları gündür.
36 — Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.
37 — Vay haline o gün yalanlayanların.
38 — İşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür.
39 — Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.
40 — Yalanlayanların o gün vay haline.

Vay Haline O Gün Yalanlayanların

Allah Teâlâ; Öldükten sonra dirilmeyi, cezayı, cenneti ve cehennemi yalanlayan kâfirlere hitâb ederek luyâmet günü onlara şöyle denileceğini bildiriyor: «Varın yalanlayıp durduğunuz şeye gidin. Üç koll,ü gölgeye gidin.» Yani cehennem ateşine. Cehennem ateşinin alevine. Alev yükselip de üstünden dumanlar çıktığında onun şiddet ve kuvveti üç kola ayrılır. uGölge yapmaz ve alevden korumaz.» Aleve mukabil olan dumanın gölgesi ne gerçek gölgeliktir, ne de kişiyi alevin kucağından korur.
«O, her biri bir saray gibi kıvılcımlar atar.» Alevinden uçuşan kivılcımlar saraylar gibidir. İbn Mes'ûd; kaleler gibi, der. tbn Abbâs, Ka-tâde, Mücâhid, Mâlik ile Zeyd İbn Eşlem ve başkaları bunun ağaç kütüğü gibi demek olduğunu, naklederler.
«Ve her biri sanki birer sarı erkek devedir.» Mücâhid, Hasan, Ka-tâde ve Dahhâk bunun siyah deve gibi, demek olduğunu bildirir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise bunun gemi ipleri gibi, demek olduğunu söyler. İbn Abbâs'-tan; bakır parçaları gibi, anlamına geldiğini söylediği nakledilir.
Buhârî der ki: Bize Amr tbn Ali... Abdurrahmân İbn Âbis'ten nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirmiş: Biz ağaca üç adım tırmanır ve onu kış için kaldırırdık. Buna da (adım verirdik. «Her biri sanki erkek devedir.» kavlindeki ifâdesi gemi ipleri anlamınadır. Bunlar toplanınca orta boylu kişiler gibi olurlar.
«Vay haline o gün yalanlayanların.Bu, onların konuşamayacakları gündür.» Orada, o günde hiç söz edemezler. «Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.» Konuşmaya güçlerinin yetmeyeceği gibi, özür dilemeleri için kendilerine izin de verilmez. Bilakis aleyhlerinde hüccet kâim olmuş ve zulmetmelerinden dolayı, haklarında azâb sözü gerçekleşmiştir, artık konuşamazlar. Kıyamet günündeki duruşlar, muhtelif halleri _ve_sahneleri içerir. Allah Teâlâ bazan bir halden bazan

diğer halden haber vermektedir ki bu, o günün şiddetinin sarsıntısını gösterir. Bu sebeple sözün her bölümünün sonunda «Vay haline o gün yalanlayanla-rin» denilmektedir.
«îşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür. Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bu ifâde Yaratıcıdan kullarına sesleniştir. «Sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür.» Onların hepsini kudretiyle bir tepede toplamış ve çağınyı kendilerine işittirmiş, gözleri üzerlerine dikmiştir. «Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bu, şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir azardır. Eğer Benim kabzamdan kurtulmaya gücünüz yetiyorsa ve hükmümden kaçabilecekseniz, yapın. Çünkü buna asla gücünüz yetmez. Rahman sûresinde buyurulduğu gibi: «Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.» (Rahman, 33). Hûd sûresinde ise buyuruyor ki: «Ve siz ona bir şey yapamazsınız.» (Hûd, 57) Hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur: Ey kullarım; sizin faydanız Bana erişmez ki fayda veresiniz. Zararınız da ulaşmaz ki zarar veresiniz.
îbn. Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Münzir... Ebu Abdullah el-Ce-belî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Kudüs'e geldiğimde Ubâde İbn Sâmit, Abdullah İbn Amr ve Kâ'b el-Ahbâr'ın Kudüs'teki mukaddes evden söz ettiklerini gördüm. Ubâde İbn Sâmit dedi ki: Kıyamet günü olduğunda Allah, öncekileri ve sonrakileri bir tepede toplar. Onlara göz ilişir ve çağrı duyurulur. Allah Teâlâ der ki: «İşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür. Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bugün Benden hiç bir inâdçı zorba ve aşağılık şeytân kurtulamaz. Abdullah İbn Amr dedi ki: O gün bize şöyle denildiğini işittik: Cehennemden bir boyun çıkar ve etrafa dağılır. Halkın ortasına gelince; ey insanlar, ben üç kişi için gönderildim, der. Babanın çocuğunu, kardeşin kardeşi tanıdığından onu daha iyi tanırım. Hiç bir engel onu benden uzaklaştıramaz ve hiç bir gizleyici onu benden sak-layamaz. Bunlar Allah ile birlikte başka tann edinenler, inâdçı her zorba ve kovulmuş her şeytândır. Onlann üzerine abanır ve onları yakalayıp hesâbtan kırk yıl önce cehenneme fırlatır.[3]

41 — Muhakkak ki müttakîler, gölgeliklerde ve pınarlardadırlar.
42 — Ve canlarının istediğinden meyveler.
43 — İşlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.
44 — Şüphesiz ki Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız.
45 — Vay haline o gün yalanlayanların.
46 — Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.
47 ~ Vay haline o gün yalanlayanların.
48 — Onlara; rükû' edin, denildiği zaman, rükû'a varmazlar.
49 — Vay haline o gün yalanlayanların.
50 — Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?

Allah Teâlâ farzları edâ edip haramları terkederek kendisine ibâdet eden muttaki kullarından bahisle, onların kıyamet günü cennetlerde ve çeşmelerde olacağını bildiriyor. Pis kokulu dumanların gölgesinde olan o eşkiyâya mukabil muttakîler

«Gölgeliklerde ve pınarlardadırlar. Ve canlarının istediğinden meyveler.» İstedikleri zaman hazır bulacakları türlü meyveler onlarındır. «İşlediklerinize karşılık afiyetle yeyin, için.» Onlara ihsan kabilinden böyle denir. Ve müteakiben Allah Teâlâ yeni bir haberi bildiriyormuşcasına buyuruyor ki: «Şüphesiz ki Biz, ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız.» Güzel amel yapanların katımızdaki mükâfatı işte böyledir. «Vay haline o gün yalanlayanların.»
«Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.» Bu, kıyamet gününü yalanlayanlara hitâbdır. Allah Teâlâ azâb ve tehdîd emriyle onlara emrederek «Yeyin ve biraz eğlerıin.» buyuruyor. Çok kısa bir süre eğlenin. «Doğrusu sizler, suçlularsınız.» Daha önce zikredilen cehennem ateşine sürükleneceksiniz. «Vay haline o gün yalanlayanların.» Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Onlan az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24). Yûnus sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felah bulmayacaklardır. Dünyada biraz faydalanma vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70).
«Onlara; rükû' edin, denildiği zaman, rükû'a varmazlar.» Bu bilgisiz kâfirlere; cemaatla beraber namaz kılmaları söylendiğinde, büyük-lenip kibirlenirler ve namaz kılmazlar. Bu sebeple Allah Teâlâ «Vay haline o gün yalanlayanların.» buyuruyor.
«Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» Bu Kur'ân'a inanmadıklarına göre, artık hangi söze inanacaklardır? Tıpkı Allah Teâlâ'-nm şu kavli gibi: «Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra artık hangi söze inanırlar?» (Câsiye, 6) İbn Ebu Hatim der ki: Bize îbn Ebu Ömer... İsmâîl İbn Uleyye'den nakletti ki, o; bir çöl bedevisinin Ebu Hüreyre'-nin şu hadîsi rivayet ettiğini duydum, dediğini işittim demiştir: Mür-selât sûresini okuyan kimse, «Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» âyetini okuyunca; Allah'a ve O'nun indirdiğine îmân ettim, desin. Bu hadîs daha önce Kıyamet sûresinde de geçmişti.[4]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8228-8230
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8231-8232
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8232-8234
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 14/8234-8235

NEBE' SÜRESİ

NEBE' SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
1 — Neyi soruşturuyorlar?
2 - Büyük, haberi mi?
3 - Ki onlar, bunun üzerinde ihtilâfa düşmektedirler.
4 — Hayır, ileride bileceklerdir.
5 — Yine hayır, ileride bileceklerdir.
6 — Yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?
7 - Dağlan da birer kazık?
8 - Ve sizi çift çift yarattık.
9 — Uykunuzu dinlenme kıldık.
10 — Geceyi bir örtü kıldık.
11 — Gündüzü de maişet vakti kıldık.
12 — Üstünüzde yedi sağlam gök bina ettik.
13 — Pırıl pırıl parlayan bir kandil astık.
14 — Sıkıştırılmışlardan da şarıl şarıl bir su indirdik.
15 — Ki onunla taneler ve bitkiler çıkaralım.
16 — Ve sarmaş dolaş bahçeler yetirelim.

Büyük Haber

Allah Teâlâ, kıyametin vukuunu inkâr ederek soru soran kâfirleri reddedip buyuruyor ki: «Neyi soruşturuyorlar? Büyük haberi mi?» Sordukları şey nedir? Kıyametin durumunu mu soruyorlar. Bu dehşet verici, göz kamaştırıcı, feci bir haberdir. Katâde ve İbn Zeyd, «büyük haberin» ölümden sonra dirilme olduğunu söylerler. Mücâhid ise bunun Kur'ân olduğunu söyler. Birinci görüş daha açıktır. Çünkü Allah Teâlâ âyetin devamında: «Ki onlar, bunun üzerinde ihtilâfa düşmektedirler.» buyuruyor. Yani insanlardan bir kısmı onu kabul edip inanmakta, bir kısmı da inkâr etmektedir.
Müteakiben de kıyameti inkâr edenleri tehdîd ederek: «Hayır, ileride göreceklerdir. Yine hayır, elbette görüp bileceklerdir.» buyuruyor. Bu, kuvvetli bir tehdîd ve ağır bir azâb vaadidir.
Arkasından Allah Teâlâ yüce kudretinin hârika şeyleri ve akıl ermez halleri yaratmaya yettiğini belirterek söze başlıyor. Bu ifâdeler öldükten sonra dirilme ve diğer konularda Allah'ın kudretini göstermektedir. Buyuruyor ki: «Yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?» Yaratıkların emrine hazır kılıp ona boyun eğdirmedik mi? Sabit, hareketsiz bir kara parçası yapmadık mı? «Dağları da birer kazık?» Allah Teâlâ dağları birer kazık yapmış, onu yeryüzünün üzerine oturtarak pekiştirip ka-rarlaştırmış ve böylece yeryüzü kımıldamaktan uzaklaşıp üzerindekile-ri sarsmaz olmuştur.
«Ve sizi çift çift olarak yarattık.» Erkek ve dişi olarak. Her biriniz diğerinden yararlanır ve böylece soyun devamı sağlanır. Nitekim Rûm sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Kendileriyle huzura kavuşmanız için size kendi nefislerinizden

eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen bir kavim için âyetler vardır.» (Rûm, 21 >
«Uykunuzu dinlenme kıldık,» Hareketin kesildiği bir an kıldık ki fazla gidip gelmelerden doğan huzursuzluk önlenip tâm bir rahat sağlansın. Çünkü gündüzün maişet peşinde koşup durursunuz, Benzer bir âyet daha önce Furkân sûresinde (âyet, 47) geçmişti.
«Geceyi bir örtü kıldık.» Karanlığı ve zulümâtıyla insanları kuşatan bir örtü. Nitekim «Andolsun; bürüyüp Örttüğü zaman geceye.» (Leyi, 1) buyurulmaktadır. (...)
Katâde der ki: «Geceyi bir örtü kıldık.» Sükûn ve huzur anı, demektir.
«Gündüzü de maişet vakti kıldık.»-Gündüzü de aydınlık ve parlak kıldık ki, insanlar o süre içerisinde işlerini görmek için gidip gelebilsinler, kazanç, geçim ve ticâretlerini yapıp benzeri faaliyetlerini gerçek-leştirebilsinler. «Üstünüzde yedi sağlam gök bina ettik.» Yedi kat göğü. Yüceliği, sağlamlığı, genişliği, sabit ve gezegen yıldızlarıyla süslü sağlam yedi gök bina ettik.
«Pırıl pırıl parlayan bir kandil astık.» Bütünüyle yeryüzü halkını aydınlığa boğan ve cümle kâinatı ışıklandıran güneşi.
«Sıkıştırılmışlardan da şarıl şarıl bir su indirdik.» Avfî, İbn Abbâs'-tan nakleder ki; burada sözü edilen «sıkıştırılmışlardan» maksat,, rüzgârdır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebû Said... Abdullah Ibn Abbâs'tan nakletti ki o; «sıkıştırılmışlardan» maksad, rüzgârdır, demiştir. İkrime, Mücâhid, Katâde, Mukâtil, Kelbî, Zeyd İbn Eşlem ve oğlu Abdurrah-mân da bunun rüzgâr olduğunu söylemişlerdir. Bu sözün anlamı, rüzgâr bulutlardan suyu toparlayıp indirir, demektir.
Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «sıkıştırılmışlardan» maksad, buluttur, demiştir. İkrime, Ebu'l-Âliye, Dahhâk, Hasan, Rebî' İbn Enes ve Sevrî de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Alâ der ki: Bu «sıkıştırılmışlardan» maksad, yağmur yüklenmiş olup da henüz yağmamış olan bulutlardır. Nitekim bir kadının aybaşısı yaklaşıp da henüz âdet olmadığı zaman araplar ona «sıkıştırılmış kadın» ta'bîrini kullanırlar.
Hasan ve Katâde'nin' de «sıkıştırılmışlar» ta'bîri ile göklerin kasde-dildiğini söylediği bildirilir- Ancak bu, garîb bir görüştür.
En açık görüş; «sıkıştırılmışlar» kavliyle bulutların kasdedilmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurmaktadır: «Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları yürütür ve onları dilediği gibi gökte yayar ve kısım kısım yığar. Nihayet sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün.» (Rûm, 48)
«Şarıl şarıl bir su indirdik.» Mücâhid, Katâde ve Rebî' ibu Enes bunun akan bir su olduğunu söylerken, Sevrî; ardarda gelen, der. İbn Zeyd ise bunun çok su anlamına geldiğini bildirir. İbn Cerîr Taberî der ki: Arapların sözünde çokluk ifâde eden bir nitelik olarak kelimesinin kullanıldığı bilinen bir şey değildir. Bu kelime ancak ard arda dökülme anlamına kullanılır. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu bilinmektedir: Haccın en faziletlisi yüksek sesle telbiye yapılan ve develerin kanı akıtılan haçtır. Rasûlullah bu kelimeyi kan dökülmesi ve akıtılması anlamında kullanmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.)ın yanma gelip, âdet gördüğünü ve kanının fazla aktığını söyleyen kadının hadîsinde; Rasûlullah (s.a.) ona; pamukla kapamanı ve örtmeni anlatıyorum, demiş kadın; ey Allah'ın Rasûlü, bu pamukla tu-

tulamayacak kadar fazla, şarıl şarıl akıyor, demiştir. Bu ifâde de gösteriyor ki, ardı arkası kesilmeyen akmaya kelimesi kullanılır. Allah en iyisini bilendir.
«Ki onunla taneler ve bitkiler çıkaralım. Ve sarmaş-dolaş bahçeler bitirelim.» Bu, ardarda inen ve şarıl şarıl akan mübarek ve faydalı sularla insanların biriktirip sakladıkları «taneler» ve hayvanların yaş olarak yedikleri yeşil «bitkiler» çıkaralım. Muhtelif renklerden, değişik çeşitlerden farklı koku ve tadlardan oluşan meyveler bitiren bahçeler, bostanlar yetiştirelim. Hepsi aynı bölgede yetişse de farklı tat ve lezzette olan meyveler. «Sarmaş-dolaş bahçeler» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Sarmaş-dolaş anlamına gelen ifâdesi topluca, demektir. Bu, Allah Teâlâ'nın Rad süresindeki şu kavli gibidir: «Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatallı ça-talsız hurma ağaçlan vardır. Hepsi de aynı suyla sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Râd, 4)[1]

İzahı

17 — Doğrusu, hüküm günü; tayin edilmiş bir vakittir.
18 — Sûr'a üfürüldüğü gün, hepiniz bölük bölük gelirsiniz.
19 — Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.
20 — Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.
21 — Şüphesiz ki cehennem, bir gözetleme yeridir.
22 — Azgınlar için varılacak bir yer.
23 — Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.
24 — Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır. 25'— Sade kaynar bir su ve bir de irinden başka.
26 — İşlediklerine uygun bir ceza olarak.
27 — Çünkü onlar hiç bir hesâb beklemezlerdi.
28 — Ve âyetlerimizi yalan sayıp dururlardı.
29 — Oysa Biz, her şeyi yazıp saymıştık.
30 — Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.

Hüküm Günü

Allah Teâlâ kıyamet günü demek olan hüküm gününden haber vererek bunun ta'yîn edilmiş süreli bir şey olduğunu, bu sürenin artıp eksilmeyeceğini, Allah'tan başka kimsenin onun vaktini kesin olarak bilemeyeceğini haber veriyor. Nitekim Hûd sûresinde de: «Biz o günü ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.» (Hûd, 104) buyurulmaktadır.
«Sûr'a üfürüldüğü gün, hepiniz bölük bölük gelirsiniz.» Mücâhid; zümre zümre, diye mânâ verir. îbn Cerîr de; her ümmet Rasûlü ile beraber gelir, der. Nitekim Allah Teâlâ «Bütün insanları önderleriyle beraber çağırdığımız gün» buyurmaktadır.
Buhârî bu âyetle ilgili olarak der ki: Bize Muhammed,.. Ebu Hü-reyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İki nefha arası kırktır. Ashâb; kırk gün mü? deyince, Rasûlullah (s.a.); bildirmekten kaçınırım, dedi. Onlar kırk ay mı? dediler

o; bildirmekten kaçınırım,-dedi. Onlar kırk yıl mı? deyince; bildirmekten kaçınırım, dedi. Sonra şöyle buyurdu: Ardından Allah Teâlâ gökten bir su indirir, siz bakla bi-ter gibi bitirilirsiniz. İnsanın her tarafı çürür, ancak bir kemiği çürü-mez ki bu kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet günü yaratıklar o kısımdan birleştirilip meydana getirilir.
«Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.» Meleklerin inmesi için yol ve geçit haline gelmiştir.
«Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.» Bu, Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir: «Sen, dağları görür ve yerinde durur sanırsın. Oysa onlar, bulut geçer gibi geçip giderler.» (Nemi, 88), «Dağlar, atılmış renkli yüne benzeyecekler.» (Kâria, 5) Burada ise «Dağlar yürütülmüş, serâb olmuştur.» buyuruyor. Yani bakan kişi onun durduğunu sanır, halbuki o mevcûd değildir. Bundan sonra her şey tamamen silinip gider, ne göze görünür, ne de izi kalır. Tâhâ süresinde buyurulduğu gibi: «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107) Kehf sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47)
«Şüphesiz ki cehennem bir gözetleme yeridir.» Hazırlanmış gözetlemektedir. «Azgınlar için.» Peygamberlere muhalefet eden azgın ve âsîler için. «Varılacak bir yer.» Varıp dönülecek, gidip konaklanacak yer. Hasan ve Katâde, bu âyetin tefsirinde derler ki: Hiç bir kimse cehennemden geçmeden cennete giremez. Eğer beraberinde geçiş belgesi varsa cehennemden kurtulur, yoksa orada tutuklanır. Süfyân es-Sevri de der ki: Cehennemin üzerinde üç tane köprü bulunmaktadır.
«Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» Sonsuz devirler süresince orada bekleyeceklerdir. Sonsuz devirler anlamına gelen kelimesi, kelimesinin cem'i olup zamandan bir mikdân ifâde ederse de bu mikdâr üzerinde ihtilâf vardır. İbn Cerîr Ta-berî... Salim İbn Ebu Cad'd'dan nakleder ki; Ali İbn Ebu Tâlib, Hilâl el-Hecerî'ye şöyle demiş: Allah'ın indirilmiş olan kitabındaki kelimesinin ne anlama geldiğini sanıyorsunuz? O; seksen sene, her sene on iki ay, her ay otuz gün, her gün de bin sene demiş. Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Amr İbn Mey-mûn, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Dahhâk'dan da böyle dedikleri ri-râyet edilmiştir. Hasan ve Süddî ayrıca buna yetmiş yıl ekler. Abdullah İbn Amr ise bu kelimenin kırk yıl demek olduğunu ve bu yıllardan her birinin bizim saydığımız yıllarla bin yıl anlamına geldiğini bildirir. Bu iki rivayeti İbn Ebu Hatim nakleder. Büşeyr İbn Kâ'b der ki: Bana anlatıldığına göre üç yüz yıldır. Her yıl üç yüz altmış gündür, her gün bin yıldır. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatîm bu rivayeti naklederler. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Ömer İbn Ali... Ebu Ümâme'clen nakleder ki Rasûlullah (s.a,) bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: bir ay otuz gündür, sene on iki ay ve üç yüz altmış gündür, onun her bir günü de sizin saydıklarınızdan bin yıldır. Şu halde otuz bin kerre bin yıl olmaktadır. Bu hadîs gerçekten münkerdir. Gerek Kasım, gerekse ondan rivayet eden Ca'fer İbn Zü-beyr metruk râvîlerdir.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Muhammed İbn Mirdâs Süleyman İbn Müslim'den nakletti ki, o şöyle demiş: Süleyman et-Teymîye; hiç kimse ateşten çıkabilir mi? diye sordum. O dedi ki: Bana Nâfi', Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah

(s.a.) şöyle buyurmuş: Hiç kimse cehennemde uzun süre kalmadıkça oradan çıkamaz. O dedi ki: kelimesi seksen şu kadar yıldır. Bir yıl sizin saydığınızdan üç yüz altmış gündür. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Süleyman İbn Müslim Basra'lı meşhur bir zâttır. Süddî der ki: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» Yedi yüz devir. Her devir yetmiş senedir, her sene üç yüz altmış gündür, her gün sizin saydığınızdan bir sene gibidir. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet Allah Teâlâ'nm: «Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbdan başka bir şey artırmayız.» âyeti İle neshedilmistir. Hâlid İbn Madan da der ki: Bu âyet ve «Rabbının diledikleri müstesna» kavli tevhîd ehli hakkında nazil olmuştur. Bu son iki rivayeti İbn Cerîr Taberi naklettikten sonra şöyle der: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavli «orada serinlik ve içecek tadamaya-caklardır.» kavline" bağlıdır. Daha sonra Allah Teâlâ onlara, bir başka şekilde ve bir başka türden azâb hazırlayacaktır. Sonra Taberî der ki: Sahîh olan Katâde ve Rebî' İbn Enes'in dediği gibi azabın bitmeyeceğidir. Nitekim Muhammed İbn Abdurrahîm... Sâlim'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Hasan'a Allah Teâlâ'nın «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavli sorulduğunda şöyle dediğini işittim : Sonsuz devirlerden maksad, sayılamayacak süredir ki bu cehennemde ebedî olarak kalmaktan ibarettir. Ancak sonsuz devir anlamına gelen kelimesi, yetmiş yıldır. Onun her bir yılı sizin saydığınızdan bin yıl gibidir. Saîd de Katade'den nakleder ki; o: «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Kesintisiz ve bitimsiz olarak. Çünkü bir devir geçince arkasından bir başka devir gelecektir. Ve bize bir devrin seksen sene olduğu söylenmiştir. Rebî' İbn Enes de bu âyete şöyle mânâ verir: Bu devirlerin sayısını Allah'tan başka kimse bilmez. Fakat bir tek devir seksen yıldır, bir yıl üç yüz altmış gündür, her gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. Bunu İbn Cerîr Taberî de rivayet eder.
«Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardir.» Cehennemde kalble-rini serinletecek bir şey bulamayacakları gibi beslenecekleri rahat bir içecek de bulamayacaklardır: «Sade kaynar bir su ve bir de irinden başka.» Ebu'I-Âliye der ki: Kaynar su, serinlikten, irin de içecekten istisna edilmiştir. Rebî' îbn Enes de böyle der. Kaynar su anlamına gelen kelimesi sıcaklığı son noktasına varmış olan sıcak şeydir. İrin anlamına gelen kelimesi ise cehennem ehlinin irinlerinden akıp toplanan şeylerle, onların terleri, yaşları ve yaralarından akan cerahattir. O soğuktur ama soğuğuna dayanılmaz ve pis kokusundan yanına yaklagümaz. Biz Sâd sûresinde (âyet, 52) bu konuda yeterli bilgiyi verdik, burada tekrarına gerek yoktur. Allah bizi ondan mu-hafaza buyursun.
İbn Cerîr Taberî der ki: «Orada serinlik ve içecek tadamayacaklar-dır.» kavlindeki serinlikten maksad, uykudur. (...) Taberî böyle zikret-mişse de bunu hiç bir kimseye isnâd etmemiştir. îbn Ebu Hatim de bu rivayeti Süddî kanalıyla Mürre'ye ulaştırır. Keza Mücâhid'de de bu rivayeti nakleder. Beğavî de Ebu Ubeyde ve Saîd'den bu rivayeti nakleder.
«İşlediklerine uygun bir ceza olarak.» Ulaştıkları bu ceza onların yapmış oldukları bozuk amellerine ve dünyada iken işledikleri kötülüklere karşılıktır, buna uygundur. Mücâhid, Katâde ve bir başkası böyle demiştir.
«Çünkü onlar, hiç bir hesâb beklemezlerdi.» Onlar ileride ceza görüp hesaba çekilecekleri bir diyar bulunacağını kabul etmezlerdi. «Ve âyetlerimizi yalan sayıp

dururlardı.» Allah'ın peygamberlerine indirdiği ve yaratıklarına lütfettiği hüccet ve delillerini yalanlarlardı. Peygamberlerine inâd ve yalanlama ile karşı çıkarlardı.
(...)
«Oysa Biz, her şeyi yazıp saymıştık.» Biz kulların yaptıkları amellerin hepsini biliyorduk. Bunu yazmış ve buna göre cezalandıracaktık. İşlediği hayır ise hayırla, şer ise şerle cezalandıracaktık.
«Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.» Cehennem ehline denir ki: İçinde bulunduğunuz azabı tadın. Biz size aynı türden azâbtan başka bir şey artırmayız. Katâde Ebu Eyyûb el-Ezdi'den nakleder ki Abdullah îbn Amr şöyle demiş: Cehennem ehline bu âyetten daha ağır bir âyet nazil olmamıştır. Onlara sürekli olarak azâb artırılacaktır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed îbn Mu-hammed... Hasan'dan nakleder ki, Ebu Berze el-Eslemî'ye, Allah'ın ki-tabında cehennem ehli için en ağır gelen âyet hangisidir? diye sordum. O-dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın «Öyleyse tadınız, bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız.» kavlini okuyup; o topluluk Azîz ve Celîl olan Allah'a isyan etmeleri nedeniyle helak oldu, dediğini işittim. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Cisr İbn Ferkad bütünüyle zayıf bir hadîs râvisidir.[2]

İzahı

Sonsuz yıllar anlamına gelen kelimesi, (kelimesinin cem'idir ve bu seksen yıldır. Her yıl on iki aydır, her ay otuz gündür. Her gün de bir yıldır. Bu görüş Ali İbn Ebu Talîb'ten riyâyet edilir. Denildi ki: (<^U>-Vl) on yedi bin yıldır. Bu söz her ne kadar uzun olursa olsun bir sonun bulunduğunu ifâde eder. Halbuki kâfirlerin cehennemdeki iazâbı sonsuzdur. Öyleyse «sonsuz devirler» sözünün anlamı nedir? derseniz; ben derim ki: Bu konuda bir çok vecih zikredilmiştir:
Birincisi: Hasan'dan nakledilen rivayettir, o şöyle der: Allah Te-âlâ cehennem ehli için bir süre koymamıştır. Sadece «Sonsuz devirler boyunca orada kalacaklardır.» buyurmuştur. Allah'a andolsun ki; bir sonsuz devir geçince bir başka sonsuz devir gelir, sonra bir başkası gelir ve ebediyyen bu böylece devam eder. Sonsuz devrin sayısı yoktur, yalnızca ebedî kalış vardır. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Cehennem ehli cehennemde, dünyadaki çakılların sayısınca muüaet KaıacaKiarını pii-seıercu, sevinmemi, uennet ehli 5e Cennette aunyadaki gakıiiarın s*âvî-şinca bir süre kalacaklarını bilselerdiT üzülürlerdi.
İkinci bir görüş şöyledir: kelimesi sonsuza delâlet etmez. Çünkü bir sonsuz demektir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Onlar, sonsuz süreler Doyunca orada kalırlar ve o sonsuz süreler boyunca orada serinlik ve içecek tadamazlar. Ancak kaynar su ve bir de irin tadarlar. Bu ifâde onların basma gelen azabın çeşidi için belirlenen bir vakit demektir. Yoksa oradaki kalışlarını ta'yîn eden bir zamanlama değildir.
Üçüncü veçhe göre bu âyet «Öyleyse tadınız bundan böyle size azâbtan başka bir şey artırmayız» kavli ile neshedilnıiştir. Yani sayı ortadan kalkmış ebedî olarak azâb, gerçekleşmiştir.[3]

31 .....Şüphesiz ki müttakiler için kurtuluş vardır.

32 — Bahçeler ve bağlar.
33 — Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar.
34 — Ve dolu kâseler.
35 — Orada yalan ve boş söz işitmezler.
36 — Rabbından bir mükâfat ve bağış olarak.

Müttakilerin Sonu

Allah Teâlâ, bahtiyar kişilerden ve onlara hazırladığı yüce nimet ve ikramlardan bahsederek buyuruyor ki: «Şüphesiz ki müttakîler için kurtuluş vardır.» İbn Abbâs ve Dahhâk bu ifâdeye; gezilecek yer vardır, diye anlam vermişlerdir. Mücâhid ve Katâde derler ki: Onlar cehennemden kurtulmuşlardır; Burada en açık söz İbn Abbâs'm sözüdür. Çünkü Allah Teâlâ âyetin devamında şöyle buyuruyor: «Bahçeler ve bağlar.» Hurma ve benzeri ağaçlardan oluşan bahçeler ve bağlar. "Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar.» Göğüsleri tomurcuklanmış huriler. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası der ki: Buradaki kelimesi; göğüsleri henüz sarkmamış bakireler, demektir. Onların hepsi aynı yaştadırlar. Nitekim bu hususun açıklanması Vakıa sûresinde geçmişti. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Abdullah İbn Ahmed ed-Deştekî... Ebu Ümâme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ehlinin gömlekleri Allah'ın rıdvânından belirir. Bulutlar onların üzerine gelir ve: Ey cennet ehli ne diyorsunuz size yağmur indireyim mi? diye seslenir. Nihayet yağmur onlardan göğüsleri tomurcuklanmış, yaşıt kızların üzerine yağar.
«Ve dolu kâseler.» İbn Abbâs der ki: Ard arda doldurulmuş kâseler. İkrime ise; saf ve parlak kâseler, der. Mücâhid Hasan, Katâde ve İbn Zeyd ise; tamamen doldurulmuş kadehler, derler. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ise kelimesinin ard arda anlamına geldiğini bil-dırır.
«Orada yalan ve boş söz işitmezler.» Allah Teâlâ'nın Tûr sûresinde buyurduğu gibi «Orada bir saçmalama, günâha sokma 'yoktur.» (Tûr, 23) Orada faydadan uzak, boş ve anlamsız bir söz olmadığı gibi yalan ve günâh da yoktur. Bilakis orası selâmet yurdudur. Oradaki her söz eksiklikten salimdir.
«Rabbından bir mükâfat ve bağış olarak.» Bu zikrettiğimiz hususların hepsini Allah, onlara mükâfat olarak lutfu ve insanıyla, rahmet ve bereketiyle vermiştir. «Mükâfat ve bağış olarak.» Çok kapsamlı, yeterli ve bol olarak. Nitekim araplar: diyerek bana verdi ve yetirdi, derler. Allah bana yeter derken de (Aı\ ^-*-) ifâdesi-ni kullanırlar ki; Allah kâfidir, demektir.[4]

37 — Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbı Rahman'dan. O'na hitâbda bulunmaya kimse muktedir olamaz.
38 — O gün; rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'm izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.
39 — İşte bu; hak gündür. Dileyen Rabbma doğru bir yol edinir.
40 — Biz, sizi yakın bir azâbla uyardık. O gün; kişi elleriyle sunduğuna bakacak. Ve Kâfir: Keski ben, toprak olsaydım, diyecektir.

Allah Teâlâ azamet ve celâlinden bahsederek göklerin, yeryüzünün, bu ikisinde ve onların arasında bulunanların Rabbı olduğunu, rahmeti her şeyi kuşatan Rahmân'ın kendisi olduğunu bildiriyor. «O'na hitâbda bulunmaya kimse muktedir olamaz.» Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimse O'na hitâb etme gücüne sâhib olamaz. Tıpkı diğer âyetlerde buyurduğu gibi: «O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?» (Bakara, 255) ve «O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşa-maz.» (Hûd, 105).
«O gün; fuh ve melekler saf halinde olacaklardır.» Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. Müfessirler, buradaki ruh kelimesinin ne anlama geldiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta birkaç görüş vardır:
1- Avfî'nin îbn Abbâs'tan naklettiği bir rivayete göre buradaki ruhtan maksad, ademoğuüarının ruhlarıdır.
2- Bir rivayette de bu rûh, âdemoğullannın kendisidir. Hasan ve jCatâde böyle derler. Katâde; İbn Abbâs'm gizlediği şeylerden birisi de buydu, der.
3- Ruhtan maksad, Allah'ın âdemoğlu suretinde yaratmış olduğu bir tür yaratıklarıdır ki onlar ne melektirler, ne de beşer. Hem yer-ter, hem de içerler, İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Salih ve A'meş bu görüşü naklederler.
4- Buradaki ruhtan maksad, Cebrail'dir. Şa'bî, Saîd îbn Cübeyr ve Dahhâk bu görüşü serdettikten sonra, Allah TeââPnır «Onu Rûh el-Emîn indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın.» (Şuarâ, 192-193) kavlini gösterirler. Mukâtil tbn Hayyân der ki: Rûh, meleklerin en üstünlerindendir ve vahiy sahibi olup Âzız ve Celîl olan Rabba en yakın olan melektir.
5- Buradaki ruhtan maksad, Kur'ân'dir. İbn Zeyd böyle der. Nitekim Allah Teâlâ da: «İşte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik.» (Şûra, 52) buyurmaktadır.
6- Bu bütün mflhlûkât mikdârmca bir melektir. Ali îbn Ebu Tâlha, İbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder, ibn Abbâs: «O gün; rûh ve melekler» kavlini okuduktan sonra; bu, yaratılış bakımından meleklerin en büyüklerinden bir melektir, demiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Halef... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Rûh dördüncü göktedir. O, göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Her gün on iki bin kerre tesbîh eder. Onun her bir teşbihinden Allah bir melek halkeder ki, o kıyamet gününde tek başına bir saf olarak gelecektir. Bu da gerçekten garîb bir sözdür. Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ'nın öyle bir meleği vardır ki, eğer ona; bir lokmada yedi göğü ve yeri yut, denseydi yutuverirdi. Onun tesbîhi; Seni olduğun şekilde teşbih ederim, kavlidir. Bu hadîs de gerçekten ga-rîbtir ve peygambere ulaştırılması hususunda durulması gerekir. İbn Abbâs'tan mevkuf olması da mümkündür. Belki de bu, İbn Abbâs'm almış olduğu İsrâiliyâttandır. Allah en iyisini bilendir.
İbn Cerîr Taberî bu görüşlerin üzerinde durmuş, ancak bunlardan hiç birini kesin olarak tercih etmemiştir. Mânâya en yakın olanı —Allah bilir ya— ruhun; âdemoğullan olmasıdır.

«Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları». Bu, «O gün gelince Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz.» (Hûd, 105) kavli gibidir. Sahîh hadîste de: O gün, peygamberlerden başkası konuşamaz, buyurulur.
«O da doğruyu söyler.» Hakkı söyler. Lâ ilahe illallah sözü de —~Ebu Saîd ve îkrime'nin '.belirttiği gibi— hak sözlerden biridir.
«İşte bu; hak gündür.» Muhakkak gerçekleşecek olan gündür. «Dileyen Rabbma doğru bir yol edinir.» Rabbına ulaşan bir yol, bir merci' ve bir meslek edinip onun üzerinde yürür.
«Biz, sizi yakın bir azâbla uyardık.» Kıyamet günü vukû'bulacak bir azâbla. Onun vukuu kesin olduğu için yakın olmuştur. Çünkü her gelen mutlaka gelecektir. «O gün; kişi elleriyle sunduğuna bakacak.» Onun iyi kötü, eski yeni yaptıklarının hepsi önüne konacak. Tıpkı Allah Teâlâ'nın başka âyetlerde buyurduğu gibi: «Onlar, bütün işlediklerini hazır bulurlar.» (Kehf, 49), «O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.» (Kıyamet, 13)
«Ve kâfir: Keski ben, toprak olsaydım, diyecektir.» O gün kâfir, dünya diyârındayken yaratılmamış olmayı, varlığa gelmemiş olmayı, bir toprak olmayı arzulayacaktır. Bu durum Allah'ın azabım gözüyle gördüğü ve bozuk amellerinin meleklerin eliyle kaydedildiğini müşâhade ettiği gündür. Denildi ki: Kâfir bunu, Allah Teâlâ'nın dünyada yaşamış olan hayvanlar arasında hüküm verdiği ve âdil hükmüyle karâr kıldığı gün söyleyecektir. Öyle ki boynuzsuz koç, boynuzludan hakkını alacaktır. Hayvanlar arasında hüküm tamamlanınca Allah Teâlâ onlara; toprak olun, diyecektir de onlar toprak olacaklardır, işte bu sırada kâfir: "Keski ben, toprak olsaydım.» diyecektir. Yani keski ben de bir hayvan olup ta toprağa dönseydim, diyecektir. Bu anlam meşhur Sûr hadîsinde vârid olmuştur. Ebu Hüreyre ve Abdullah İbn Amr ile başkalarından da bu anlamda pek çok haber nakledilmiştir.[5]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8252-8254
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8259-8262
[3] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8262-8263
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8263-8264
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8265-8266

NÂZİÂT SÛRESİ

NÂZİÂT SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.
2 — Canları kolaylıkla alanlara,
3 — Yüzüp yüzüp gidenlere,
4 — Yarıştıkça yarışanlara,
5 — Ve işleri yönetenlere,
6 — O gün; bir sarsıntı sarsar,
7 — Ve peşinden bir başkası gelir.
8 — 0 gün kalbler titrer,
9 — Gözler yere döner.
10 — Biz, eski halimize mi döndürüleceğiz? derler.
11 — Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?
12 — O takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler.
13 — Doğrusu o, bir tek çığlıktır.
14 — Ki o zaman, hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.

Andolsun İşleri Yürütenlere

Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Mesrûk, Saîd îbn Cü-beyr, Ebu Salih, Ebu Duhâ, Süddî: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» kavli ile meleklerin kasdedildiğini söylerler. Yani melekler âdemoğullannın ruhlarını çekip aldıkları zaman, bir kısmı katı ve sert olarak ruhu kabzeder ve bunu söküp çıkarmak için çalışır. Bir kısmı da insanoğlunun ruhunu kolaylıkla alır. Sanki bir ip düğümünü çözüyor-muş gibi. İşte Allah Teâlâ'nm müteakiben buyurduğu: «Canları kolaylıkla alanlara.» kavlinden maksad budur. İbn Abbas böyle der. Bir başka rivayette de İbn Abbâs der ki: «Söküp alanlar»dan maksad, kâfirlerin nefisleridir. Bunlar sökülüp alınır, sonra cehennem ateşine daldırır lırlar. İbn Ebu Hatim böyle rivayet eder. Mücâhid der ki: «Boğulmuş olanı söküp alanlar» kavlinden maksad, ölümdür. Hasan, Katâde ise: «Boğulmuş olanları söküp alanlara andolsun. Canları kolaylıkla alanlara da.» kavli ile yıldızlar kasdedil-miştir.
Atâ İbn Ebu Rebân der ki: Söküp alanlarla, kolaylıkla alanlar kavlinden maksad, savaşa kuvvetle katılanlardır. En Sahîh görüş birincisidir ve müfessirlerin ekseriyyeti bu görüşü benimsemişlerdir.
«Yüzüp yüzüp gidenlere.» Abdullah İbn Mes'ûd, bunların melekler olduğunu söyler. Hz. Ali, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Sâlih'den de buna benzer bir ifâde nakledilmiştir. Mücâhid ise «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile, ölüm kasdedilmiştir derken, Katâde; bunlarla yıldızlar kasdedümiştir, der. Atâ İbn Ebu Rebâh ise; bununla diriler kasdedilmiştir, der.
«Yarıştıkça yarışanlara» Ali, Mesrûk, Mücâhid, Ebu Salih ve Hasan el-Basrî'den rivayet edilir ki; bununla melekler kasdedilmiştir. Hasan Lse; îmân yarışına katılıp tasdike koşanlar, anlamını vermiştir. Mücâhid ölüm anlamını verirken, Katâde

yıldızlar mânâsını verir. Atâ ise bununla, Allah yoluna koşulan atlar kasdedilmiştir, der.
«Ve işleri yönetenlere.» Ali, Mücâhid, Atâ, Ebu Salih, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Süddî bunlar meleklerdir, derler. Hasan'ın ek bilgisinde ise şu ifâdeler yer alır: Melekler emri gökten yeryüzüne yöneltirler. Bu konuda ihtilâf yoktur. Ancak İbn Cerîr kesin olarak neyin kasdedildiğini belirtmemiştir. Onun nakline göre: «Ve işleri yönetenlere.» kavliyle melekler kasdedilmiştir. Ancak kendisinin bu görüşe müs-bet veya menfî tarzda katılıp katılmadığını zikretmemiştir.
«O gün; bir sarsıntı sarsar, ve peşinden bir başkası gelir.» İbn Ab-bâs der ki: Bu, birinci ve ikinci nefhadır. Mücâhid, Hasan, Katâde, Dah-hâk ve bir başkası böyle demiştir. Mücâhid der ki: «O gün; bir sarsıntı sarsar.» kavli, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır.» (Müzzemmil, 14) «Ve peşinden bir başkası gelir» kavli ise Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman» (Hakka, 14) İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Kâ'b İbn Kurayza'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sarsıntı gelir, peşinden bir başkası onu izler ve onunla beraber ölüm gelir. Adamın biri dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben senin üzerine salâvat getirecek olursam? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O zaman Allah sana dünyan ve âhiretin ile seni meşgul eden konularda kâfi gelir. Bu rivayeti Tirmizî. İbn Cerîr Taberî. İbn Ebu Hatim. Süf-yân es-Sevrî kanalıyla Kâ'b el-Kurazî'den naklederler. Tirmizî ve İbn Ebu Hâtim'in lafzı ise şöyledir: Gecenin üçte ikisi geçince Rasûlullah (s.a.) kalkıp dedi ki: Ey insanlar, Allah'ı zikredin. Çünkü sarsıntı sarsar ve peşinden bir başkası gelir ve onunla beraber ölüm gelir.
«O gün kalbler titrer.» İbn Abbâs, korkar, diye mânâ vermiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle derler.
«Gözler yere döner.» Kalb sahiplerinin gözleri: Gözlerin kalb sahiplerine izafe edilişinin sebebi, mülâbese içindir. Yani gözler hordur, hakirdir, gördüğü dehşetten dolayı yere dönüktür.
«Biz eski halimize rni döndürüleceğiz? derler.» Bununla Kureyş'li müşrikler ve onlar gibi âhiretteki dirilişi inkâr edenler kasdedilmiştir. Bunlar kabre girdikten sonra, tekrar dirilmenin gerçekleşmesi konusunu uzak bir ihtimâl saymaktadırlar. Mücâhid böyle der. Kemikleri, etleri parçalanıp toprak olduktan sonra mı?
«Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?» Bu âyetin sonundaki kelimesi, şeklinde de okunmuştur. Ve bu kelimeye İbn Abbâs, Mücâhid ye Katâde, çürümüş anlamını verirler. İbn Abbâs ise der ki: Kemik çürüyüp içine rüzgâr girdiği"zaman bu kelime kullanılır.
«O takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler.» İbn Abbâs, Muham-med İbn Kâ'b, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Süddî ve Katâde bu âyette geçen kelimesinin; öldükten sonra dirilip yaşamak anlamına geldiğini bildirirler. İbn Zeyd ise bu kelimenin cehennem olduğunu söyler. Onun ne de çok isimleri vardır: Ateş, Cehennem, Sakar, Cahîm, Ğaviye, Hâfire, Lazza, Hutame gibi.
«O takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler.» Muhammed İbn Kâ'b der ki: Kureyş'liler; eğer biz öldükten sonra AUah bizi diriltecek olursa, muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz, diyorlardı. Bunlara cevaben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu o, bir tek çığlıktır. Ki, o zaman hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.»

Bu, sadece Allah'ın emirlerinden bir emirdir. Bu emirde iki kerre tekrar ve te'kîd yoktur. Bu emir gelir gelmez bütün insanlar ayağa kalkıp bekleyeceklerdir. Bu emir Allah Teâlâ'mn İsrafil (a.s.)e diriliş nefhasım üfürmek üzere Sûr'u üfür-mesine dâir vereceği emirdir. Bu üfürme ile birlikte öncekiler ve sonrakiler Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzurunda ayağa kalkacak ve bekleyeceklerdir. Diğer âyetlerde buyurulduğu gibi: «O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kaldığınızı zannedersiniz.» (İsrâ, 52). «Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Saat hâdisesi ise ancak bir göz kırpması gibi veya daha yakındır.» (Nahl, 77) Mücâhid: «Doğrusu o, bir tek çığlıktır.» kavlinin tek bir sayhadır anlamına geldiğini söyler. İbrahim et-Teymî der ki: Allah'ın kullarım yeniden dirilteceği gün, onlara en çok kızgın olduğu zamandır. Hasan el-Basrî de der ki: Kızgınlıktan bir çığlıktır. Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, bu bir tek çığlığın son nefha olduğunu söylerler.
«'Ki o zaman, hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» İbn Abbâs der ki: kelimesi bütünüyle yeryüzü demektir. Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Ebu Salih de böyle derler. İkrime Hasan, Dahhâk ve İbn Zeyd ise bu kelimenin toprağın yüzü anlamına geldiğini söylerler. Mücâhid de daha önce toprağın altında iken şimdi üstüne çıkarılırlar der, ve o kelimesine düzgün bir yer anlamını verir. Sevrî ise bu keli-meye; Şâm toprağı, der. Osman İbn Ebu Âtike de Kudüs toprağı anlamını verir. Vehb İbn Münebbih ise bu toprağın Kudüs'ün çevresindeki bir dağ olduğunu söyler. Katâde de bunun cehennem anlamına geldiğini bildirir. Bu sözlerin hepsi de garîbtir. Sahîh olan, bu kelimenin yerin üst yüzü anlamına gelmesidir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Sehl îbn Sa'd'dan nakletti ki; o: «Hepsi toprağın yüzüne dökülecektir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Temiz bir ekmek parçası gibi bembeyaz bir toprak. Rebî1 İbn Enes ise bu âyete benzer olmak üzere Allah Teâlâ'mn şu kavillerini zikreder: «O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.» (İbrahim, 48), «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107), «Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün.» (Kehf, 47) Üzerinde dağlar bulunan bu yer dümdüz görülür. Ve orası üzerinde günâh işlenmemiş, kan akıtılmamış olan bir yerdir. Buradan apayrı bir yer.[1]

İzahı

Buraya kadar durmak gerekmezken burada durmak gerekmektedir. Çünkü eğer bundan sonra gelen «O gün» kavli, «işleri yönetenlere» kavline bağlanacak olursa; bu, onun zarfı olur. Halbuki o günde meleklerin işleri yönetme görevi son bulmuştur. Allah Teâlâ, ruhları cesed-lerden söküp alan melekler grubuna kasem etmektedir. Söküp almak, bedenin en alt kısımlarından yani parmak uçlarından ve tırnak diplerinden çekip çıkarmak demektir. Yine ayrıca Allah Teâlâ kovayı ku-yudan çıkaran kişi gibi canları çekip alan bir gruba da yemin etmektedir. Üçüncü olarak, yürüyüşlerinde yüzüp giden yani hızlıca koşan ve emredildikleri şeye doğru yarışanlara kasem etmektedir. Bunlar kulların dinleri ve dünyalarıyla ilgili

konularda kendileri için çizildiği çerçeve dâhilinde menfaatlarına olan işleri yönetirler. Ya da boyunları uzun olduğu için dizginlerinin içinde oynayıp sıyrıldığı savaşçı atlarına ye-mîn edilmektedir. Bunlar arap atı gibidirler. İslâm diyarından çıkıp harb diyarına doğru koşarlar. Bir ülkeden bir başka ülkeye çıkıp giden ve yürüyüşünde yüzer gibi olan boğa ya da güçlü boğa anlamına ta'bîri kullanılır. Bunlar hedefe doğru koşar ve baskın emrini yerine getirirler. Bunlara işleri yönetenler denilerek yönetmenin kendilerine isnâd edilmesi yönetimin nedeni olmalarından dolayıdır. Ya da Doğudan çıkıp Batıya doğru akıp giden yıldızlara yemîn edilmektedir. Yıldızın sökülüp alınması ise feleğin bütününü kat'edecek şekilde en uzak batıya ulaşması ve bir burçtan diğer burca geçmesi nedeniyledir.[2]
Müfessirler bu ifâdelerin anlamı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bunların hepsi bir tek şeyin niteliği midir, yoksa muhtelif şeylerin nitelikleri midir? Bu konuda değişik vecihler vardır. Ancak «İşleri yönetenlere» kavli ile bir tek şeyin yani meleklerin kasdedilmiş olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.
Birinci Vecih: Allan Teâlâ'nın: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» kavlidir. Bununla meleklerin, kâfirlerin ruhlarını bedenlerinin en alt kısımlarından çekip almaları kasdedilmiştir. Yaydan oku son noktaya kadar çekerek fırlatmada olduğu gibi. Buradaki kelimesi, boğmak anlamına gelir. İbn Mes'ûd der ki; Ölüm meleği ve yardımcıları çok çengeli bulunan şişi, parça yünden çekip çıkaran gibi kâfirin ruhunu çıkarırlar. Bu durumda kâfirin ruhu, suda Doğulmuş ^îrrT sepin çıkarılması gifri çıkarılır. «Canları kolaylıkla alanlar» ise melekelerdir. Mü'minin ruhunu kolayca alırlar. Devenin boynundan yularını çekip almak gibi kolaylıkla çekip alırlar. Kâfirin ruhu için ta'bîri kullanılıyor da mü'minin ruhu için ta'bîri kullanılıyor. Bunun sebebi nedir? Çünkü iki ta'bîr arasında fark vardır. Söküp almada şiddetli bir çekme vardır. Kolaylıkla almakta ise yumuşaklıkla çekip çıkarma vardır. «Yüzüp yüzüp gidenlere» ile melekler kasde-dilmektedir. Onlar mü'minlerin ruhlarını yumuşaklıkla yüzüp yüzüp giderler. Sonra dinlenmesi için bırakırlar. Sonra tekrar çıkarmaya çalışırlar. Tıpkı suda yüzen yüzücüler gibi, kolaylık ve rahatlıkla hareket eder. Denildi ki; Bunlar meleklerdir. Gökten, hızlıca koşan atın koştuğu andaki hızı gibi yere inerler. Koşan atın koşusuna da, yüzen, ta'bîri kullanılır. «Yarıştıkça yarışanlara» ile de melekler kasdedilmiştir. Hayır ve sâlih amelde âdemoğluyla yarışırlar. Denildi ki; Bunlar mü'minlerin ruhlarını cennete koşarak götüren meleklerdir.
İkinci bir vecih olarak bu âyetlere şöyle mânâ verilir: «Boğulmuş olanı söküp alanlara andolsun.» Bedenden çıktığı zaman ruha. Bu, göğsü boğar sonra çıkar. «Canları kolaylıkla alanlara.» İbn Abbâs der ki; bu, mü'minlerin canlarıdır. Ölüni anında orada gördükleri yüceliklerden dolayı çabucak çıkmaya gayret ederler. Çünkü ölmezden önce mü'mine cennetteki yeri gösterilir. Ali İbn Ebu Tâlib de der ki: Bu, kâfirlerin ruhlarıdır. Üzüntü ve kederle ağızlarından çıkıncaya kadar deri ve tırnak arasında çırpınır dururlar. «Yüzüp yüzüp gidenlere» Bununla mü'minlerin ruhları kasdedilmektedir ki, melekût âleminde yüzüp giderler. «Yarıştıkça yarışanlara» Mukaddes huzura doğru koşup gidenlere, demektir.
Üçüncü vecih olarak şöyle denilir: «Boğulmuş olanı söküp alanlara» Yıldızlar, bir ufuktan öbür ufuka doğru akıp giderler. Önce doğar sonra kaybolurlar. İşte bu âyetle onlar kasdedilmektedir. «Canları kolaylıkla alanlara.» Yıldızlar bir ufuktan

öbür ufuka doğru çabalayarak koşarlar. «Yüzüp yüzüp gidenlere.» Yıldızlar, güneş ve ay felekte yüzerler. «Yarıştıkça yarışanlara» Yıldızlar hareket ederken birbirleriyle yarışırlar.
Dördüncü Vecih: «Boğulmuş olanı söküp alanlara.)) Bununla g&zî* lerin atları kastedilmektedir. Yorulmadan çekip alır ve terlere batıp dalarlar. «Canlan kolaylıkla alanlara» Bununla savaş meydanına hızlıca koşarak giden atlar kasdolunmuştur. «Yüzüp yüzüp gidenlere» Hareketlerinde ve gidişlerinde yüzenlere ve «Yarıştıkça yarışanlara» Hedefe doğru koşup yanşan atlara.
Beşinci Vecih: «Boğulmuş olanı söküp alanlara.» Gaziler, oklarını kmlanndan çıkararak uzak hedefe ulaştırdıkları için burada «boğulmuş» kavliyle onlar kasdedilmektedir. «Canlan kolaylıkla alanlara.» Atıldığı zaman oklara. «Yüzüp yüzüp gidenlere ve yanştıkça yarışanlara.» Bununla savaşa çıktığı zaman yanşan atlar ve develer kasdedilmiştir.
Altıncı Vecih: Bu ifâdelerle tek bir şey kasdedilmemiş, değişik şeyler kasdedilmiştir. Binâenaleyh «Boğulmuş olanı söküp alanlara» kavli ile ölüm meleğinin ruhu boğarak en sonuna ulaşacak şekilde çekip alması kasded) imiştir. «Canlan kolaylıkla alanlara.» kavli ile iki ayaklarından çekilen rûh kasdedilmiştir. «Yüzüp yüzüp gidenlere» kavli ile, gemiler kasd'2dilmiştir. «Yarıştıkça yarışanlara» kavli ile, mü'min ruhların hayır vo tâata koşmaları kasdedilmiştir.
«Ve işleri yönetenlere» kavli ile meleklerin kasdedildiği konusunda icmâ' vardır. İbn Abbâs der ki: Bunlar, Allah'ın yapmalarını bildirdiği işlerle görevli olan meleklerdir. Abdurrahmân İbn Sabit de der ki: Dünyada işleri dört melek yönetir. Bunlar Cebrâîl, Mikâîl, Isrâfîi ve olum meleği olan Azrail'dir. Cebrâîl rüzgârlar ve ordularla görevlidir. Mikâîl yağmur ve bitkilerle görevlidir. Ölüm meleği ruhları almakla görevlidir, israfil ise Allah'tan aldığı emirleri onlara bildirir. Allah Teâla değerli oldukları için bunlara kasem etmiştir. Allah yaratıklarından dilediğine kasem edçr.[3]
Kitâb-ı Azîz'de çeşitli şekillerde zaman, mekân ve eşyaya yemîn yer alır. Yemîn; yemîn eden kişinin, yemininden dönmesi halinde sorumluluk altında kalmasından korktuğu şeyler için yapılır. Biz Allah Teâlâ bakımından böyle bir şeyi vehmetmekten Allah'a sığınırız. Sânı yüce olan Allah'ın, verdiği haberleri te'kîd etmek için kendi kudretinin eseri olan şeylere gerek duyması mümkün değildir. Allah'ın gücüne nisbetle varlıkta hiç bir şeyin gücü anlam taşımaz. Halbuki hiç bir güç sahibi O'nun gücü karşısında bir güce sahip değildir. Hattâ hiç bir varlığın varlığı O'nun varlığına kıyâs edildiği zaman varlık ifâde etmez. Ancak varlık, şanı yüce olan Allah'ın tecellî ışıklarından bir ışık üzerine yayıldığı nisbette varlık ifâde eder. Bu sebeple bazı kişiler Kur'ân'da betah-sîs zikredilen bu haberlerin bu şekilde pekiştirilmesinin nedenini sorabilirler. Allah'ın kelâmında bu tür yeminlerin niçin yer aldığını merak edebilirler. Bunlara şöyle cevâb verilir: Siz, Allah'ın kendilerine kasem ettiği şeylere başvurduğunuzda görürsünüz ki; bu kasem edilen şeyleri ya birtakım kimseler inkâr etmişlerdir, ya da onun faydasından habersiz oldukları için küçümsenmişlerdir. Veya onlardaki ibret teşkil eden noktadan gafil olmuşlardır .Allah'ın yaratıklarmdaki hikmetini görememişlerdir. Yahut da bu konuda yanlış bir görüşe kapılmış, Allah'ın belirlediği gerçeğin dışında o konuyla alâkalı inançlara sahip olmuşlardır. Binâenaleyh Allah Teâlâ; bunların varlığını inkâr edenlere onla-

rın varlığını kabul ettirmek için veya onu küçümseyenlerin zihninde o konunun değerini yüceltmek için veya hatırlamayanlara konuyla ilgili şuurlarını uyarmak için veya vehminin kendisini sapıttığı, anlayışının kendisini aldattığı kimselerin ruhundaki inancı geliştirmek için bu şeylere yemîn etmiştir. Sözgelimi Allah Teâlâ kıyamet gününe veya Kur'-ân'a mı kasem ediyor; bu, birincinin kaçışı imkânsız bir gerçek olduğunu tesbît etmek, ikincinin de içinde şüpheye yer bulunmayan Hak kelâmı olduğunu isbât etmek içindir. Ayrıca bunlarda her ikisinin de durumunu yüceltme sözkonusu olabilir. Birincisinde mutluluk ve mutsuzluğun gerçekleşmesi, ikincisinde de ruhları hastalıklardan kurtaran hidâyet ve şifânın yer alması konusunu ta'zîm için olabilir. Ve yine yıldızlara mı kasem ediliyor: Bazı toplumlar onları küçümsüyor ve bunların maddî evrenin bütünü içerisinde bir yer işgal ettiklerini, Allah'ın o sayede halkettiği hikmeti ve bunlar nedeniyle sağladığı faydalan görmezlikten geliyorlardı. Başka bir topluluk da bunların yaratanın yaratılanlara tasarrufu niteliğinde süflî âlemde tasarruf yetkisine hâiz ilâhlarolduklarını kabul ediyorlardı. Allah Teâlâ bunlara kasem etmekle ilâhî kudretinin buradaki tasarrufuna dikkatleri çekmekte ve onların yaratılmış olduğuna delâlet eden hesâblarını zikretmekte, kendilerinde ulû-hiyyet niteliklerinden herhangi birisinin bulunmadığını belirtmektedir. Nitekim gerek bu sûrenin, gerekse Tekvîr sûresinin başındaki kasem bu türdendir. Diğer taraftan —daha sonra görüleceği gibi— buradaki faydalara dikkat çekilmektedir. Bu tefsirde önümüzdeki sûrelerde sözünü ettiğimiz hususların tafsilatıyla ilgili açıklayıcı bilgiler gelecektir.
Burada üzerinde dikkatle durulması gereken bir başka konu daha var: İslâm dininden Önce geçen bazı dinlerin mensûbları bu cisimler evreninin ve bu evrendeki aydınlıkların, karanlıkların, cisimlerin ve arazların birer maddî varlık olduğunu kabul etmişlerdir. Güya bunları yaratan onların ruhları için birer hapishane ve imtihan yeri olmasını istemiştir. Binâenaleyh Allah'ın rızâsını taleb eden kimse bu maddî şeylerden kaçınmalıdır. Nimetlerden ve onların güzelliklerinden uzaklaşmalıdır. Çeşitli şekillerde bedenine sıkıntılar vermeli ve işkenceler yapmalıdır Kendini her türlü nimetlerden mahrum etmelidir. İddialarına göre kötü olan bu kâinatın içinde yer alan eşyaya göz yummalıdır. Mak-sadları yalnızca bu maddî âlemi küçümsemek ve ondan kaçınmaktır. Bunun için Allah Teâlâ, bu varlıklardan birçoğuna kasem ederek, oradaki itinâsının derecesini açıklamak istemiştir. Bu varlıklardan herhangi birinden yararlanmak isteyen bir kulun, o varlıklardaki hikmeti idrâk edip yararlanmanın sınırını aşmadığı takdirde Allah'ın ona kızmayacağını belirtmek istemiştir.
Allah Teâlâ bu sûrenin başında bazı yaratıklarına kasem ederek onların değerinin yüceliğini açıklamak ve bu yaratıklanndaki ilâhî nizâmın güzelliğini, faydaların çokluğunu belirtmek istemiştir. Bu yaratıkların Allah'ın emrine bağlı olduğunu, O'na boyun eğdiğini ve hepsine vaadolunan şeyin muhakkak gerçekleşeceğini bildirmiştir.[4]

15 — Musa'nın haberi sana geldi mi?
16 — Hani Rabbı ona; mukaddes vâdîde, Tuvâ'da şöyle seslenmişti:
17 — Firavun'a git, çünkü or çok azmıştır.
18 — De ki: Temizlenmeye meylin var mı senin.

19 — Eabbına giden yolu göstereyim de O'ndan kor-kasın.
20 — Ve ona en büyük mucizeyi gösterdi.
21 — Ama o, yalanlayıp isyan etti.
22 — Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı.
23 — Toplayıp seslendi:
24 — Ve sizin en yüce Rabbınız benim, dedi.
25 — Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıy-la yakaladı.
26 — Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.

Musa'nın Haberi Geldi mi Sana?

Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (a.s.)e kulu ve Rasûlü Mûsâ (a.s.) dan haber veriyor. Onu Firavun'a gönderdiğini, mucizelerle kendisini desteklediğini ve buna rağmen Firavun'un küfür ve isyanda direndiğini, neticede Allah Teâlâ'nın güçlü ve kuvvetli bir yakalayışla onu yakaladığını bildirerek: «Sana karşı gelen ve getirdiğin gerçekleri yalanlayanların da akıbeti böyle olacaktır.» diyor. Ve bu sebeple kıssanın sonunda: «Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.» buyuruyor.
«Musa'nın haberi sana geldi mi?» Onun haberini duydun mu? «Hani Rabbı ona; mukaddes,vâdîde, Tuvâ'da şöyle seslenmişti;» Temiz vâdî olan Tuvâ'da ona seslenip kendisiyle konuşmuştuk. Tâhâ sûresinde de geçtiği gibi, sahîh olan kavle göre Tuvâ bir vâdînin adıdır. Allah Teâlâ ona şöyle demişti: «Firavun'a git, doğrusu o, azmıştır.» (Tâhâ, 24) ts-yân edip direnmiş ve karşı gelmiştir. «De ki: Temizlenmeye meylin var mı senin?» Ona şöyle de: Teslim olup İtaat edecek bir yola ve mesleğe gitmeye arzu ve isteğin var mı? «Rabbma giden yolu göstereyim de» Seni Rabbma kul olmaya sevkeden yolu sana göstereyim de: «Ondan korkasm.» Rabbma giden yolu göstereyim de daha önce kalbin katı, hayırdan uzak ve kötü bir kalb iken, O'na boyun eğip itaat eden ve haşyet duyan bir kalb haline dönüşsün. «Ve ona en büyük mucizeyi gösterdi.» Mûsâ peygamber bu apaçık hak çağırısıyla birlikte ona kendisinin Allah katından geldiğini doğrulayan açık, kuvvetli, belge ve deliller gösterdi. «Ama o, yalanlayıp isyan etti.» Hakkı yalanladı ve uyması bu-yurulan emre muhalefet etti. Kısacası onun kalbi inkâr edip içi ve dı-şıyla Musa'nın te'sirine kapılmadı. Halbuki of Mûsâ peygamberin kendisine getirdiğinin hakikat olduğunu biliyordu, ancak bu bilgi onun îmân etmesini sağlamadı. Çünkü ma'rifet kalb ile bilgidir, imân ise bu bilginin uy^uIanmasıdırTîmân; Hakka boyun eğip kabullenmektir. «Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı.» Hakka karşılık bâtıla koştu. Bu koşusu Mûsâ (a.s.)nm gözalıcı mucizelerine karşılık olmak üzere sihirbazlarını toplamasıdır. «Toplayıp seslendi.)) Kavmine seslendi ve «Sizin en yüce Rabbınız benim» dedi. İbn Abbâs ve Mücâhid der ki: Firavun «Benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) sözünü kırk yıl sonra söylemiş idi.
«Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» Dünyadaki âsîlere örnek olmak üzere Allah Teâlâ ondan intikam aldı ve onu bir ibret numunesi kıldı. «Hem burada hem ele kıyamet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.» (Hûd, 99) Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyuruyor: «Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü de yardım görmez-

ler.» (Kasas, 41) Ayette: «Dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» kavlindeki kelimelerinin dünya ve âhiret anlamına gelmesi en sahîh olanıdır. Bu iki kelime ile onun ilk ve ikinci sözü kasdedil-miştir, diyenler bulunduğu gibi, küfür ve isyanı kasdedilmiştir, diyenler de vardır. Şüphe bulunmayan sahîh görüş birincisidir. «Şüphesiz ki bunda, korkan kimseler için ibret vardır.» Öğüt alıp sakınanlar için.[5]

27 — Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü mü? Onu bina etmiştir.
28 — Boynunu yükseltmiş ve ona bir şekil vermiştir.
29 — Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü ortaya çıkarmıştır.
30 — Bundan sonra yeri döşemiştir.
31 — Ondan suyunu ve otlağını çıkarmıştır.
32 — Dağları dikmiştir.
33 — Sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için.

Allah Teâlâ, ilk yaratılıştan sonra tekrar yaratılıp diriltilmeyi inkâr edenlere karşı hüccet olmak üzere buyuruyor ki: «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü mü?» Ey insanlar, yaratılış bakımından sizinki mi daha zor, yoksa göğünkü mü? Elbette göğün yaratılışı sizinkinden daha zordur. Nitekim Allah Teâlâ: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) buyuruyor. Ve bir başka âyette de şöyle buyuruyor: «Gökleri ve yeri yaratmış olan, onlar gibisini, yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette O, Hal-lâk'tır, Alîm'dir.» (Yâsîn, 81) «Onu bina etmiştir.» kavli daha sonra gelen: «Boyunu yükseltmiş ve ona bir şekil vermiştir.» kavli ile tefsir edilmiştir. Yani onun binasını yüce, geniş, etrafı birbirine eşit, karanlık gecelerde yıldızlarla süslü olarak yaratmıştır.
«Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü ortaya çıkarmıştır.» Gecesini kapkaranlık yapmış, gündüzünü de apaçık parlak ve aydınlık kılmıştır. İbn Abbâs ifâdesine karanlık yapmıştır, anlamını vermiştir. Mücâhid, Ikrinıe, Saîd İbn Cübeyr ve büyük bir topluluk böyle derler. ifâdesi ise gündüzünü aydınlatmıştır, demektir.
«Bundan sonra yeri döşemiştir.» Bu âyeti müteakiben gelen: «Ondan suyunu ve otlarını çıkarmıştır.» kavli tefsir etmiştir. Fussilet sûresinde (âyet, 9) yeryüzünün gökyüzünden önce yaratılmış olduğu ancak yeryüzünün, gökyüzünün yaratılmasından sonra döşendiği zikredilmişti. Yani yeryüzünde bulunan şeyler gökyüzünün yaratılmasından sonra kuvveden fiile çıkarılmıştır. İbn Abbâs ve bir başkasının görüşü budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o kelimesine şu mânâyı vermiştir: Ondan suyunu ve otlağını çıkarmış, ırmaklarını açmış, dağları, kumsalları, ^yolları ve geçitleri halketmiştir. İşte «Bundan sonra yeri döşemiştir.» kavlinin mânâsı budur. Bu husus Fussilet sûresinde anlatılmıştı.
«Dağları dikmiştir.» Kararlaştırmış, yerleştirmiş ve yerlerine oturtmuştur. «O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» Mahlûkâtma karşı Rauf'tur, Rahîm'-dir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında yeryüzü sallanıyordu/ Bunun üzerine dağları yaratıp onun üstüne kondurdu da yeryüzü durgunlaştı. Melekler dağların yaratılışından hayrete düşüp dediler ki: Ey Rabbımız; Senin bu dağlardan daha kuvvetli yaratığın var mı? Allah Teâlâ: Evet, demirdir, dedi.

Melekler dediler ki: Ey Rabbımız; Senin demirden daha kuvvetli yaratığın var mı? Allah Teâlâ; Evet, ateş, dedi. Melekler: Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında ateşten daha güçlüsü var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, su, dedi. Melekler: Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında sudan daha kuvvetlisi var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, rüzgâr, dedi. Melekler; Ey Rabbımız; Senin yaratıkların arasında rüzgârdan daha kuvvetlisi var mı? dediler. Allah Teâlâ; Evet, âdemoğlu, sağından sadaka verir de onu solundan gizler, dedi. îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Hz. Ali'den nakleder ki; Allah Teâlâ yeryüzünü yaratınca, yeryüzü oynamış ve demiş ki: Sen benim üzerimde Âdem'i ve soyunu yaratıyorsun. Onlar benim üzerime pisliklerini atacaklar ve günâh işleyecekler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu dağlarla dindirmiş. O dağlardan bir kısmını görür bir kısmını göremezsiniz. Yeryüzünün ilk karâr kılışı, kesilmiş devenin eti gibiydi. Eti kesildiğinde oynar. Bu haber garîbtir.
«Sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için.» Yani o yeryüzünü döşe-miş, çeşmeler fışkırtıp gizli hazînelerini açığa çıkarmış, ırmaklarını akıtıp onunla ekinler, ağaçlar ve meyveler bitirmiş, sâkinlerinin sükûn ve karar içerisinde bulunması için üzerine dağlar yerleştirmiştir. Bütün bunlar mahlûkâtının geçinmesi ve onların muhtaç oldukları hayvanların etlerini yemeleri ve ihtiyâçları süresince onlara binmeleri içindir. Nihayet süre son bulur ve ecel gelip ömür biter.[6]

İzahı

«Onu bina etmiştir.-) Sonra Allah Teâlâ bu bina edişi açıklayarak: «Boyunu yükseltmiş» tavanını yüceltmiştir. Denildi ki; onun başucu doğrultusundaki noktada gidiş mikdânnı, beş yüz yıllık bir mesafe içerisinde yüceltmiştir. «Ve ona bir şekil vermiştir.» Onu yarık ve çatlak olmaksızın dosdoğru ve düzgün bir biçimde yaratmıştır. «Gecesini karanlık yapmış» karartmış, «gündüzünü ortaya çıkarmıştır.» Güneşinin ışığını ortaya çıkarıp göstermiştir. Gece ve güneş göğe izafe edilmekte-dir. Çünkü gece göğün gölgesi, güneş ise çırasıdır. «Bundan sonra yeri döşemiştir.» Yaymıştır. Yer, daha önce yaratılmış ancak yayvanlaştml-mamıştı. Göklerin yaratılışından iki bin yıl sonra Mekke'den başlanarak döşenip yayılmıştır.[7]
«Bundan sonra yeri döşemiştir.» Yaymış ve çekmiştir. Ümeyye İbn Ebu Salt bir şiirinde der ki:
«Ülkeleri Sen döşedin ve düzelttin,
Tekrar dürmeye de Sen kadirsin.»
Derseniz ki: Bu âyetin zahirinden yeryüzünün gökyüzünden sonra yaratılmış olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ burada «Bundan sonra» buyurmaktadır. Secde sûresinde ise «Sonra göğe yöneldi.» (Fussilet, 11) buyurmaktadır. O halde bu iki âyetin arasını bulmak nasıl mümkün olur? İkisinin mânâsı nedir? Ben derim ki: Allah Teâlâ önce yeryüzünü gökyüzüyle birleşik olarak yaratmıştır. İkinci olarak gökyüzünü ayırıp yayvanlaştırmış, üçüncü olarak da yeryüzünü döşe-miştir. Yani yaymış ve çekmiştir. Bu tefsir ile her iki âyetin arasını birleştirmek mümkün olur ve müşkil ortadan kalkar. îbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ yeryüzünü, gökyüzünden önce rızıklarıyla birlikte yaratmış, ancak döşememiştir. Sonra göğe yönelmiş ve onu yedi gök halinde düzeltmiştir. Sonra

tekrar yeryüzünü döşemiştir. Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Bununla beraber yeryüzünü de döşedi.[8]

34 — Fakat O en büyük belâ geldiği zaman,
35 — O gün insan, neye çalıştığını anlar.
36 — Cehennem, bakan herkese apaçık gösterilir.
37 — Artık kim haddi aşmışsa,
38 — Ve dünya hayatını tercih etmişse,
39 — Şüphesiz ki onun varacağı yer; cehennemdir.
40 — Kim de Rabbınm makamından korkup ta nefsini heveslerden alıkoyduysa,
41 — Şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.
42 — Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar.
43 — Senin neyine onun zamanını bildirmek,
44 — En sonunda o, ancak Rabbına aittir.
45 — Sen, ancak O'ndan korkanı uyaransın.
46 — Ve onlar onu gördükleri gün; sadece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Fakat o en büyük belâ geldiği zaman.» Yani kıyamet günü. İbn Abbâs der ki: Kıyamet gününe en büyük belâ anlamına adının verilmesi, her türlü başdöndürü-cü ve fecî halleri basıp geçmesinden dolayıdır. Nitekim Allah Teâlâ Kamer sûresinde de şöyle buyurur: «O saat ne belâlı ne acıdır.» (Kanier, 46).
«O gün insan, neye çalıştığını anlar.» O gün âdemoğlu iyi kötü bütün yaptıklarını hatırlar. Fecr sûresinde buyurulduğu gibi: «İnsan o gün, hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?» (Fecr, 23).
«Cehennem, bakan herkese apaçık gösterilir.» Bakanlara açıkça gösterilir ve insanlar onu ayân-beyân görürler. «Artık kim haddi aşmışsa,» isyan edip direnmişse. «Ve dünya hayatını tercih etmişse» dünyasını âhiretinden ve dininden öne almışsa, «Şüphesiz ki onun varacağı yer; cehennemdir.» Onun varıp gideceği yer cehennemdir. Yiyeceği zakkum, içeceği kaynar sudur.
«Kim de Rabbının makamından korkup ta nefsini heveslerden alı-koyduysa» Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzurunda ayakta durup Allah'ın onun hakkında verecek hükmü düşünerek nefsini heveslerden uzaklaştırıp mevlâsına itâata sevkederse; «şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.» Onun dönüp varacağı ve sığınacağı yer, yemyeşil cennettir.
«Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Senin neyine onun zamanını bildirmek. En sonunda o, (onun nihayeti) ancak Rabbına aittir.» Onun bilgisi ne senin yanıdadır, ne de mahlûkâttan herhangi birinin yanında. Aksine kıyametin bilgisinin dönüp varacağı yer, Azîz ve Celîl olan Allah'ın katıdır. Kesin olarak onun vaktini ancak Allah bilir. A'râf sûresinde buyurulduğu gibi: «Onun ağırlığını gökler de yer de kaldıramaz. O, size ansızın gelir. Sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar: De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır.» (A'râf, 187). Burada ise «En sonunda o, ancak Rabbına aittir.» buyuruiuyor. Bu sebeple Cebrail (a.s.) Rasûlullah'a kıyametin vaktini sorduğunda, Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: Soru sorulan bu kûnuda soru""so-rândan daha bilgili değildir.

«Sen, ancak O'ndan korkanı uyaransın.» Ben seni ancak insanları uyarman ve Allah'ın azâb ve gazabından sakındırman için gönderdim. Kim Allah'tan korkar, O'nun huzuruna dikilmekten ve azabına çarpılmaktan çekinirse, sana tâbi olur, kurtulur ve felaha erer. Felâket ve hüsran seni yalanlayan ve sana karşı gelenlerin üstünedir.
«Ve onlar onu gördükleri gün; sadece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» Onlar kabirlerinden kalkıp mahşer yerine gittikleri gün, dünya hayatının süresini çok kısa görürler. Sanki dünya hayatı bir akşam veya bir kuşluk vakti gibi görünür kendilerine. Cü-veybir, Dahhâk kanalıyla îbn Abbâs'tan nakleder ki, buradaki akşam anlamına gelen kelimesi öğleden güneşin batışına kadar olan zaman aralığıdır. Kuşluk vakti anlamına gelen kelimesi ise güneşin doğuşundan günün yansına kadar olan zaman aralığıdır. Ka-tâde der ki: Bu, o topluluğun âhireti görünce gözlerinin önünde beliren dünya vaktidir.
«Kim de Rabbının makamından korkup nefsini heveslerden alı-koyduysa.» Büyük sarsıntı gününde kim de işlerin mâliki olan yaratıcısının huzurunda durmaktan korkarsa. O gün insan, neye çalıştığını hatırlayacaktır. Çünkü O, başlangıç ve sonu bilmektedir. O'nun huzurunda hesâb vermekten korkmak için, mutlaka önceden onun bilinmesi gerekir. Bazı tefsirlerde «makam» kelimesinin kıyam kelimesinden mimli masdar olduğu veya durulan yer anlamına yer ismi olduğu belirtilir. Bu takdirde mânâ; Allah'ın kullarının hesâb ve ceza için ayakta durmalarını bildirdiği yerde, şeklinde olur. Denildi ki burada makam; te'kîd için sevkedilmiştir. Çünkü isyana mukabil olarak korku yerleştirilmektedir. Halbuki isyanın mukabili açıkça inkıyâd ve itaattir. Çünkü korku itaatin ilk nedenidir. Sonra ümid gelir, sonra sevgi. Birincisi (korku) avam içindir. İkincisi <Recâ,) havas içindir. Üçüncüsü (mahabbet) havasın hâsslan içindir. «Nefsini heveslerden alıkoyduysa» Beşerî yaratılışının hükmettiği temayüllerden alıkoyduysa ve dünya hayatının eğlenceleri ve çiçekleriyle oyalanmadıysa, süsleri ve zînetleriyle gurûrlanmadıysa ve bunun sonunun vahim olduğunu bilerek uzak durduysa. Hevâ kelimesi, nefsin şer'î bir gerekçe olmaksızın, zevk duyduğu ve lezzet aldığı şeylere karşı eğilim göstermesidir. Hadîste denilir ki: Ümmetim için en çok korktuğum şey, hevâ ve uzun emeldir. Hevâ haktan alıkoyar. Uzun emel ise âhireti unutturur. Bazı büyükler dediler ki: Hevâ Allah Teâlâ'nm şu âyette zikretmiş olduğu yedi istek ve arzudan ibarettir: «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişanlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir.» (Âl-i İmrân, 14) Sonra Allah Teâlâ bunların hepsini: «Dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibarettir.» (En'âm, 32) buyurarak özetlemiştir. Sonra da hepsini bir tek şeyde yani hevâda özetlemiştir. Binâenaleyh, hevâ her türlü arzu ve istekleri içinde toplar. Kim hevâ ve heveslerden kurtulursa; her türlü kayıplardan ve berzahlardan kurtulur. Sehl et-Tüsterî merhum der ki: Peygamberlerden başka hiç bir kimse hevâdan kurtulamaz. Bir de sıd-dîklardan bazıları, hepsi değil. Nefsini edebe alıştıran ve zorlayan kimse hevâdan kurtulur. Bazıları dediler ki: İnsanın gerçek varlığı nefsidir, bunun üstünde fazla bir şey yoktur. Allah Teâlâ da bu sebeple ((Nefsini heveslerden alıkoyan» buyuruyor. Kimin nefsini heveslerden alıkoyduğunu düşün.

Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki: İnsan, ilâhî hakîkatla kevriî hakikat arasında bir berzahtır. Keza melekî hakîkatla hayvanı hakikat arasında da bir berzahtır. O nefsini ilk hakikati nokta-i nazarından, ikinci hakîkattan nehyeder. Nitekim Peygamber (s.a.) nefsine şöyle hitâb ederdi: Ey peygamber, selâm sana olsun. Bu meleklik canibinden beşeriyet canibine veya cem' makamından fark makamına yöneltilmiş bir selâmdır. «Şüphesiz ki onun varacağı yer cennettir.» Onun, başkasının değil. Nefsin heveslerden yasaklanması demek, bütün heveslerden ya-saklanması demektir. Buradaki istiğrak içindir. Aksi takdirde hasr anlamı vermek imkânı olmaz. Çünkü fâsık olan mü'min de Önce cehenneme, sonra cennete girer. Dolayısıyla «Şüphesiz ki onun varacağı yer; cennettir.» diyerek hasr mânâsı vermek sahîh olmaz. Ancak hasr mânâsı, cennet ona girenin kendisinden çıkmayacağı makamdır, şeklinde yorumlanırsa sahîh olur. Bazı tefsirlerde denilir ki: Cennetten mak-sad mutlak anlamda sevâb diyarıdır. Bu tefsir Allah Teâlâ'nın «Rabbı-nın mekânından korkan kimseye iki cennet vardır» (Rahman, 46) kavline aykın düşmez. Onun için sevâb diyarında Allah'ın lutfu ile iki cennet vardır. Birisi bedeni nimetlerle nimete ereceği cennet, diğeri de ruhanî nimetlerle zevkyâb olacağı cennettir.
(...)
Muhammed İbn Hasan merhum der ki: Bir gece uyuyordum. Birden kapının vurulup çalınmasıyla kalktım. Kim o bakın? dedim. Halîfe Harun'un elçisi, halîfe seni çağırıyor, diye karşılık verdi. Kendimden korktum, kalktım ve onunla birlikte gittim. Halîfenin huzuruna varınca dedi ki: Bir mes'eleden dolayı seni çağırdım. Muhammed'in anası (Zübeyde'yi kasdediyordu)na; ben, adaletli imamım, adaletli imâm cennetliktir, dedim. O ise; sen zâlim ve âsî birisisin, kendinin cennete gide-ceğini söylüyorsun. Böylece Allah'a karşı yalan isnâd ediyorsun, cenneti kendine haram kılıyorsun, dedi. Ben dedim ki: Ey mü'minlerin emî-ri; bir günâh işleyince o anda veya ondan biraz sonra Allah'tan korkuyor musun? O; evet, Allah'a andolsun ki çok fazla korkuyorum, dedi. Ben de ona: Senin bir tek cennete değil, iki cennete gireceğine şehâdet ederim, çünkü Allah Teâlâ: «Kim de Rabbımn huzurunda durmaktan korkarsa onun için iki cennet vardır,» buyurmaktadır, dedim. Bana iyi davrandı ve dönüp gitmemi buyurdu. Evime döndüğümde ayın bana bakmakta olduğunu gördüm.
Mervân oğlu Abdülmelik günün halîfesi idi. Ebu Hâzim de vaktin zâhid imâmı idi. Abdülmelik Ebu Hâzim'e sorup dedi ki: Ey Ebu Hâzini; yarın bizim halimiz ve işimiz nasıl olsun istersin? O dedi ki: Eğer Kur'-ân okursan Kur'ân sana cevâb verir. Halîfe; nerede söylüyor? dedi. Ebu Hâzim: «Artık kim haddi aşmışsa» âyetini «...cennettir» kavline kadar (37-41) okudu. Bil ki; dünyada her nefis için şehvet ateşi vardır, âhi-rette de ceza ateşi. Kim bugün şehvet ateşiyle yanarsa o, yarın ceza ateşiyle karşılaşır. Kim de bugün riyâzat ve mücâhede suyu ile şehvet ateşini söndürürse; yarın o ateşi de söndürür. Aynen bunun gibi, her mü'minin gönlünde bir cennet vardır ki, buna.irfan cenneti derler. Âhi-rette de bir cennet vardır ki ona Rıdvan cenneti derler. Kim bu dünyada bugün irfan cennetini itâatla süslerse, yarın kıyamette Rıdvan cennetine ulaşır.
Kâşânî bu âyeti şöyle tefsir eder: «Artık kim haddi aşnuşsa» însan fıtratının merhalelerini aşmış, adalet ve şeriat sınırını geçmiş, hayvanlık veya canavarlık

derecesine düşmüş ve bu haddi aşmada ifrata gidip aşağılık zevklerin sevgisiyle hissi hayatı, hakîkata tercih etmişse; onun dönüp varacağı yer cehennemdir, sığınağı orasıdır.
Kim de kalb makamına ulaşarak, Allah Teâlâ'nın nefsine kâim olduğunu müşahede ederek nefsini hevâ ve hevesinden alıkoyup sindirir ve Allah'ın azabından korkar, Rabbının huzurunda durmaktan çekinir-se; onun derecesine göre varıp sığınacağı yer de cennettir.
Bazıları dediler ki: Birinci âyetle yeni başlayan (mübtedi) kişinin (müridin) hâline işaret edilmiştir. Çünkü mürîd yeni başladığı sırada maksadı Allah'a yönelmek olduğu için, ona hicâbdan çekinilerek ruhsat ve refah caiz olur. Tasfiye ve marifet makamına ulaşınca; nefsini heveslerden uzaklaştırmaya gerek duymaz. Çünkü onun nefsi, cismi ve şeytânı, rûhânî olur. Bu takdirde arzulanan şeyler hep arzular olur ki bu, ruhun arzusudur. Başlayan kişi başlangıçta arzularında nefsi ile beraberdir. Dolayısıyla o, yasak ehlinden olmuştur. Sonra bununla Rab-bına ulaşmıştır. Rabbıyla beraber olan kişinin şehveti gerçek ve makbul bir lezzete dönüşmüştür.[9]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8268-8270
[2] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8271
[3] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8271-8273
[4] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8281-8282
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8283-8284
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8285-8286
[7] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8286
[8] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8286-8287
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8288-8292

ABESE SÛRESİ

ABESE SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Yüzünü asıp çevirdi,
2 — Kendisiîıe a'mâ geldi diye.
3 - Ne bilirsin belki de o, temizlenecekti.
4 — Yahut öğüt alacaktı da bu, kendisine fayda verecekti.
5 — Ama kendisini müstağni gören,
6 — İşte sen onu karşına alıyorsun.
7 — Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?
8 — Ama sana koşarak gelen,
9 — Ki o, korkar durumdadır.
10 — Sen ona aldırmıyor, oyalanıyorsun.
11 — Sakın; çünkü bu, bir öğüttür.
12 — Dileyen onu düşünüp öğüt alır.
13 — O, çok şerefli sahîfelerdedir.
14 — Yüceltilmiş ve temizlenmiştir.
15 — Kâtiplerin elleriyle.
16 — Kıymetli, saygıdeğer.

Âmânın Haberi

Pek çok tefsîr sahibinin zikrettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) bir gün Kureyş ulularıyla konuşuyordu. Hırsla onların müslüman olmasını istiyordu. Onlarla konuşup kendilerini İslâm'a davet ederken, o sırada daha önce müslüman olmuş bulunan İbn Ümmü Mektûm geldi ve Rasûlullah (s.a.) a bir şey sorup sorusunda ısrar etti. Hz. Peygamber de onun bu esnada fazla durmayıp Kureyş'lilerle konuşmasına imkân sağlamasını istiyordu. Maksadı, o kişinin hidâyete gelmesi idi. Bu sebeple İbn Ümmü Mektûm'a karşı yüzünü asıp çevirdi ve öbür adama döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o temizlenecekti.» buyurdu. Belki de onun nefsinde bir arınma ve temizlenme meydana gelecekti. «Yahut öğüt alacaktı da bu kendisine fayda verecekti.» Bundan öğüt alıp yararlanarak haramlardan kaçınacaktı. «Ama kendisini müstağni gören, işte sen onu karşına alıyorsun.» Zengin olana gelince, işte sen onunla konuşuyorsun hidâyete gelsin diye. «Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?» O temizlenmezse sen, bundan dolayı sorumlu tutulacak değilsin. «Ama sana koşarak gelen ki o korkar durumdadır.» «Senin söylediğin sözle hidâyete erip sana gelen ve sana koşana «Sen ona aldırmıyor oyalanıyor-, sun.» Onunla ilgilenmiyor .ve başka şeyle meşgul oluyorsun. Burada Allah Teâlâ Rasûl-ü Zişânına özel olarak kimseye gitmemesini, aksine efendi ile güçsüz, fakîr ile zengin, köle ile efendi, erkek ile kadın, büyükle küçüğün arasım ayırmayıp hepsini eşit tutmasım emrediyor. Sonra dilediğini doğru yola götüren, Allah'tır. Erişilmez hikmet ve ezici hüccet O'nundur.

Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Mehdî... Enes'ten nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Übeyy İbn Halef ile konuşurken İbn Ümmü Mektûm onun yanına geldi. Rasûlullah (s.a.) ondan yüz çevirdi de Allah Teâlâ: «Yüzünü asıp çevirdi...» âyetini inzal buyurdu. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) ona hep ikram ediyordu.
Katâde der ki: Enes İbn Mâlik bana şöyle dedi: Kadîsiye günü ben îbn Ümmü Mektûm'u elinde siyah bir sancakla zırhını kuşanmış olarak görmüştüm.
Ebu Ya'lâ ve İbri'Cerîr Taberî derler ki: Bize Saîd İbn Yahya... Hz. Aişe'den nakletti ki; o, Abese sûresinin kör olan İbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemiştir. İbn Ümmü Mektûm Râsûlullah (s.a.)a gelip; beni irşâd et, diyordu. Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Rasûlullah (ş.a.)ın yanında müşriklerin ulularından bir kişi bulunuyordu. Hz. Âişe (r.a.)nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.) ondan yüz çevirip öbürüne doğru dönüyordu ve; benim söylediğimde bir şey görüyor musun? diyordu. O da; hayır diyordu. İşte: «Yüzünü asıp çevirdi...» âyeti bunun hakkında nazil olmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Saîd îbn Yahya kanalıyla aynı isnâdla Hz. Aişe'den rivayet eder ve sonra der ki: Bazıları da Hişâm İbn Urve'den bu âyetin îbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu rivayette Hz. Âişe zikıedilmemiş-tir. Ben el-Muvatta'da (İmâm Mâlik) böyle gördüm.
Sonra İbn Cerîr Taberî ve îbn Ebu Hatim aynı şekilde Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Utbe İbn Rebîa, Ebu Cehl îbn Hişâm, Abbâs İbn Abdülmuttalib ile konuşurken —onlara fazla ilgi gösteriyor ve inanmalarını hırsla istiyordu— o esnada Abdullah İbn Ümmü Mektûm denilen kör bir adam gelip onlarla beraber yürüdü. Hz. Peygamber onlarla alçak sesle konuşuyordu. Abdullah ise Peygamberin yanında Kur'ân'dan bir âyet okuyup öğrenmek istiyor ve: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın sana Öğrettiğinden sen de bana öğret, diyordu. Rasûlullah (s.a.) ondan uzaklaşıp yüzünü astı, geri döndü ve sözünden hoşlanmadı. Öbürlerine doğru yöneldi. Konuşmasını bitirip ailesine doğru gitmek üzere ayrıldığında Allah Teâlâ görme gücünü kaldırdı ve başını öne doğru çökertti, sonra da: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o, temizlenecekti. Yahut öğüt alacaktı da bu, kendisine fayda verecekti.» âyetini indirdi. Onun hakkında bu âyet inince Rasûlullah (s.a.) kendisine ikramda bulundu, onunla konuştu. İhtiyâcın var mı? Bir şey istiyor musun? dedi. Onun yanından ayrılırken de ihtiyâcın var mı? dedi. Bu, Allah Teâ'lâ'nın: «Ama kendini müstağni gören, işte sen onu karşına alıyorsun. Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?» âyetinin indirilmesi üzerineydi. Bu hadîste garîblik ve münkerlik vardır. Bunun isnadı üzerinde çok konuşulmuştur.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ı şöyle buyururken duydum: Bilâl geceleyin ezan okur. Siz İbn Ümmü Mektûm'un ezanını işitinceye kadar yeyin ve için.İbn Ümmü Mektûm Allah Teâlâ'nın onun hakkında: «Yüzünü asıp çevirdi, kendisine âmâ geldi diye.» buyurduğu kör kişidir. O Bilâl ile beraber ezan okurdu. Râvîler arasında bulunan Salim İbn Abdullah der ki: İbn Ümmü Mektûm gözleri görmez bir kişiydi. Halk, fecrin ağardığını görüp ona; ezan oku, deyinceye kadar kendisi ezan okumazdı.

Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Ebu Mâlik, Katâde, Dahhâk, İbn Zeyd, selef ve haleften başkaları da bu âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Onun meşhur olan adı Abdullah'tır. Amr dendiği de olur. Allah en iyisini bilendir.
«Sakın; çünkü bu, bir öğüttür.» Bu sûre veya seçkin ve düşkün herkese bilgiyi tebliğ etmek konusunda eşit davranmak, bir Öğüttür. Katâde ve Süddî der ki: Bu Kur'ân, bir öğüttür. «Dileyen onu düşünüp öğüt alır.» İsteyen her işinde Allah'ı zikreder. Bu zamirin vahye yani Kur'-ân'a dönmesi de muhtemeldir, çünkü söz ona delâlet ediyor.
«O, çok şerefli sahîfelerdedir. Yüceltilmiş ve temizlenmiştir.» Bu sûre veya bu öğüt —ki her ikisi birbirini gerektirir— hattâ Kur'ân'ın bütünü saygı duyulmuş, şeref kazanmış sahîfelerdedir. Onun değeri yücedir ve her türlü eksiklikten, fazlalıktan ve kirlilikten arınmıştır. «Kâtiplerin elleriyle.» İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk ve İbn Zeyd, bunlann melekler olduğunu söylemişlerdir. Vehb İbn Münebbih ise bunların Hz. Muhammed'in ashabı olduğunu söyler. Katâde de bunların kurrâ olduğunu bildirir. İbn Cüreyc, îbn Abbâs'tan nakleder ki, Nabatça'da { lyiJ\ ) kelimesi kurrâ anlammadır. İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, bu kelimenin melekler anlamına gelmesidir. Çünkü sefîr kökünden gelen bu kelime, insanlar arasında iyilik ve anlaşma için gidip gelen kişiye söylenir ki burada da Allah ile mahlûkâtı arasındaki elçilik kasdedilmiştir. Nitekim şâir şöyle der:
Ben kavmim arasında sefareti bırakmam,
Gidecek olursam da hîle ile gitmem.
Buhârî bu kelimenin, melekler demek olduğunu söyler ve aynı kökten gelen sefîr kelimesinin insanlar arasım birleştiren kimse demek olduğunu bildirir. Burada da melekler vahiyle geldikleri için bu gelişleri bir kavmin arasını ıslâh eden sefirin görevine benzemektedir.
«Kıymetli, saygıdeğer.» Ahlâkları değerli, güzel ve şerefli. Ahlâkları, fiilleri temiz, mükemmel ve iyi. Buradan Kur'ân'ı taşıyan kişilerin, fiillerinin ve sözlerinin dosdoğru olması gerektiği ortaya çıkıyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki: Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kur'ân okuyup onda maharet sahibi olan kişi «Kıymetli, saygıdeğer kâtibler ile>i beraberdir. Kendisine zor geldiği halde Kur'ân'ı okuyan kişiye de iki ecir vardır. Bu hadîsi bir topluluk Katâde kanalıyla... Hz. Aişe'den naklederler.[1]

İzahı

17 — Canı çıksın o insanın. Ne de nankördür o.
18 — Neden yaratmış onu?
19 — Meniden yarattı, onu da takdir etti.
20 — Sonra ona tutacağı yolu kolaylaştırmış.
21 — Sonra da onu öldürdü, kabre koydu.
22 — Sonra dilediğinde onu tekrar çıkaracak.
23 — Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.
24 — Öyle ya insan yiyeceğine bir baksın.
25 — Doğrusu Biz o suyu, bol bol indirdik.

26 — Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.
27 — Böylece orada tane bitirdik.
28 — Üzüm ve yonca,
29 — Zeytin ve hurma,
30 — Sık ve bol ağaçlı bahçeler,
31 — Meyve ve mer'â.
32 — Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için.

İnsanoğlu Ne De Nankör

Allah Teâlâ âdemoğullarmdan öldükten sonra dirilip haşrolmayı İnkâr edenleri kınayarak buyuruyor ki: «Canı çıksın o insanın, ne de nankördür o.» Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki «canı çıksın» ifâdesi, la*net olsun insana, demektir. Ebu Mâlik de böyle der. Bu yalanlayan insan türü için bir la'netlemedir. Bilgisizliği ve uzak sayması nedeniyle hiç bir mesnede dayanmaksızın fazlasıyla yalanladığı için o, buna lâyık olmuştur, îbn Cerîr Taberî der ki: «Ne de nankördür o.» Ne de şiddetlidir onun küfrü. Ve yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bu âyetten maksadın şöyle olması da muhtemeldir: Hangi şey onu kâfir kılmıştır? Öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaya onu sevkeden nedir? Beğavî'nin Mükâtü ve Kelbî'den naklettiğine göre, Katâde: «Ne de nankördür o.» kavline; ne de çok la'netlenmiştir o, anlamını vermiştir.
Daha sonra Allah Teâlâ insanoğlunun nasıl değersiz bir şeyden yaratıldığını açıklayarak, ilk yarattığı gibi onu tekrar diriltmeye muktedir olduğunu bildirerek buyuruyor ki: «Neden yaratmış onu? Meniden yaratmış. Onu da takdir etti.» Ecelini takdir edip rızkını ve amelini mutlu mu mutsuz mu olacağını belirlemiş. «Sonra ona tutacağı yolu kolaylaştırmış.» Avfî, îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, buraya sonra ona anasının karnından çıkma yolunu kolaylaştırmış diye mânâ vermiş. İkrime, Dah-hâk, Ebu Salih, Katâde ve Süddî de böyle derler. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerîme şu âyet gibidir: «Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de ku: für.» (tnsân, 3) Biz ona yolu açıkladık, izah ettik ve bu yolun bilgisini kolaylaştırdık. Hasan ve İbn Zeyd böyle derler ki, tercih edilen görüş de budur. Allah en iyisini bilendir.
«Sonra da onu öldürdü, kabre koydu.» Onu yarattıktan sonra öldürüp kabre koydurdu ve kabir sahibi kıldı. (...)
«Sonra dilediğinde onu tekrar çıkaracak.» Ölümünden sonra onu tekrar diriltecektir. Bu sebeple o güne, ba's ve neşir günü adı verilir. Nitekim Rûm sûresinde şöyle buyurur: «Sizi topraktan yaratmış olması»' O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.» (Rûm, 20) «Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyor ve sonra onlara nasıl et giydiriyoruz.» (Bakara, 259).
İbn Ebu Hatim der ki: Bana, babam... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Toprak insanoğlunun her tarafını yer, ancak kuyruksokumu müstesna. O da nedir ey Allah'ın Rasûlü? denildiğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, hardal tanesi gibidir ve oradan tekrar diriltilirsiniz. Bu hadîs sahih kitablarda A'meş kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakledilir, ancak son kısmındaki bu

fazlalık yoktur. Sahîh rivâyetlerdeki hadîsin lafzı şöyledir: Ademoğlunun her yeri çü-rür. Ancak kuyruk sokumu müstesna. Oradan yaratılmıştır ve tekrar oradan birleştirilir.
«Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.» İbn Cerîr der ki: Hayır, mes'ele bu kâfir insanın dediği gibi değildir. O, Allah'ın kendisini malı ve canıyla ilgili haklarını ödediği şeklindeki iddiası doğru değildir. Çünkü o, Azîz ve Celîl olan Rabbı tarafından kendisine farz kılınan vecîbeleri yerine getirmemiştir.
Daha sonra İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim, Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den naklederler ki o: «Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Hiç bir kimse kendisine farz'kılman emirleri ebediyyen yerine getiremeyecektir. Beğavî de Hasan el-Basrî'den bunu, benzer bir ifâde ile nakleder. Ben, öncekilerden bu konuda daha başka hiç bir söz bulamadım. Bu âyetin manâsıyla ilgili olarak benim kalbime gelen —ki Allah en iyisini bilendir— şöyle-dir: «Sonra dilediğinde onu tekrar çıkaracak.» Tekrar diriltip hasredecek. «Hayır, Allah'ın emrettiğini yerine getirmemiştir.» Süre son buluncaya kadar onu şu anda yapamaz. Allah Teâlâ âdenıoğullarmdan kendisi için bunu yerine getiremeyeceği yazılmış olanların bulunmasını takdir ettiği kişi bırakılır ve dünyaya yeniden çıkar. Allah Teâlâ bunu oluş ve kader olarak emretmiştir. O, Allah'ın huzuruna varınca, Allah Teâlâ bütün mahlûkâtı diriltir ve ilk başlattığı gibi yeniden yaratır. İbn Ebu Hatim, Vehb İbn Münebbih'ten nakleder ki; Üzeyr (s.a.) şöyle demiş: Bana gelen melek dedi ki: Kabirler toprağın karnıdır. Toprak ise yaratıkların anasidır. Allah Teâlâ yaratmak istediğini yaratıp Allah'ın yaratıklar ıiçin hazırladığı bu kabirler tamâm olunca dünya son bulur ye üzerinde bulunanlar ölür. O zaman toprak karnındakileri dışarı atar ve kabirler içindekileri çıkarırlar. İşte bu, âyetin manâsıyla ilgili olarak bizim söylediğimize benzemektedir. Şüphesiz ki doğruyu en iyi Allah bilir.
«Öyle ya insan yiyeceğine bir baksın.» Yemek hem Allah'ın lutfu, hem de onunla katı toprağı bitkilerle canlandırarak vücûdun toz toprak haline gelip dağılıp serpilmesinden sonra dirilmesine istidlal söz konusudur. «Doğrusu Biz, o suyu bol bol indirdik.» Onu gökten yeryüzüne indirdik. «Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.» Suyu yeryüzünün içine kadar sızdırıp akıttık. Toprağa atılan her tanenin parçalarına kadar girdirdik. Oradan bitki yetişti ve yeryüzünde belirerek yükseldi. «Böylece orada tane bitirdik. Üzümler ve yonca.» Taneden maksad, taneli olarak akla gelen her bitkidir. Üzüm, bilinen meyvedir. Yonca ise hayvanların yiyecekleri ma'lûm bitkidir. İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk ve Süddî Arap dilinde yoncaya denildiğini bildirirler. Hasan el-Basrî ise yonca anlamına gelen bu kelimenin; hayvanların yiyeceği kuru taneler, olduğunu söyler. «Zeytin ve hurma,» Zeytin, bilinen gıda maddesidir. Katık olarak kullanılır. Hem aydınlanmada, hem de yağlanmada yararlanılır. Hurma ise kuru ve yaş olarak yenilir. Taze ve pişmiş olarak. Sonra suyu sıkılır ve sirke elde edilir. «Sık ve bol ağaçlı bahçeler.» Bostanlar. Hasan ve Katâde burada "Sık ve bol ağaçlı» anlamına gelen kelimesinin, değerli ve büyük hurma ağaçları demek olduğunu söylerler. İbn Abbâs ve Mücâhid ise «bahçeler» anlamına gelen kelimesinin sarılıp toplanan her şey, demek olduğunu bildirirler. Ayrıca İbn Abbâs; bol ağaçlı anlamına gelen kelimesinin, gövdesinden yararlanılan ağaç demek olduğunu bildirir. Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o sık

ve bol ağaçlı anlamına gelen kelimesinin uzun ağaçlı demek olduğunu bildirmiştir. İkrime ise ortaları kalın demek olduğunu söyler. Bir başka rivayette de boynu kalın anlamına geldiğini bildirir. «Görmez misiniz boynu kalın olan bir adama Andolsun ki Allah daha gâlibtir, denir.
(...)
«Meyve ve mer'â.» Meyve, serinlik için yenilen eğlendirici ve dinlendirici ürünlerdir. İbn Abbâs der ki: Meyve anlamına gelen kelimesi; yaş olarak yenen her şeydir. Mer'â anlamına gelen kelimesi ise; yerden yetişmiş olup da insanların yemeyip hayvanların yediği her tür bitkidir. Yine İbn Abbâs'tan bir rivayette bu kelime hayvanların yedikleri otlar anlamınadır. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Mâlik; mer'â anlamına gelen kelimesinin ot demek olduğunu bildirirler. Mücâhid, Hasan, Katâde ve îbn Zeyd'e göre insanlar için meyve ne ise, hayvanlar için de mer'â anlamına gelen kelimesi o demektir. Atâ da topraktan biten her şey mer'â anlamına gelen (kelimesinin muhtevasında yer alır) der. Dahhâk'a göre meyve dışın-, da toprağın yetiştirdiği her şeye denir. İbn îdrîs,İbn Abbâs'tan nakleder ki, Mer'â anlamına gelen kelimesi insanların yemeyip de hayvanların yedikleri topraktan biten her şeydir. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti üç ayrı yoldan İbn İdrîs'ten nakleder, sonra da şöyle der; Bize Ebu Küreyb ve Ebu Saîd dediler ki: İbn İdrîs... Saîd îbn Cübeyr'in şöyle dediğini bildirdi: İbn Abbâs (yedi şeyi) saydı ve dedi ki; kelimesi, toprağın hayvanlar için bitirdiği her şeydir. Ebu Küreyb ve Ebu Saîd'in lafzı budur. Ebu Saîd ise insanların ve hayvanların yediği ve toprağın bitirdiği her şey anlamını vermiştir. Avfî îbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi ot ve otlak anlamına gelir. Mücâhid, Hasan, Katâde, İbn Zeyd ve bir başkası da böyle demiştir.
Ebu Ubeyd Kasım îb,n Sellâm der ki: Bize Muhammed İbn Yezîd... İbrahim et-Teynu'nin şöyle dediğini nakletti: Ebubekir es-Sıddîk (r,a.)e «Meyve ve mer'â» kavli sorulduğunda şöyle demişti: Ben Allah'ın kitabında bilmediğim bir şeyi söyleyecek olursam, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni üstünde gezdirir? Bu rivayette İbrâhîm et-Teymî ile Ebubekir es-Sıddîk arasında kopukluk bulunmaktadır. İbn Cerîr Taberî'nin îbn Beşşâr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten naklettiği rivayette ise şöyle denir: Hz. Ömer Abese sûresini okudu ve: «Meyve ve mer'â.» âyetine gelince; meyvenin ne olduğunu biliyoruz, ya mer'â nedir? demiş. Enes demiş ki: Ey Hattâb'ın oğlu; bu bir zorlamadan başka bir şey değildir. Bunun isnadı sahihtir ve bu. rivayeti pekçok kişi Enes îbn Mâlik kanalıyla Ömer İbn Hattâb'dan nakletmiştir. Bununla söyleraek istediği şudur: Hz. Ömer mer'ânın şeklini .türünü bilmek istemiştir. Yoksa bu âyeti okuyan herkes âyetin akışından onun topraktan biten bir bitki olduğunu anlar. Çünkü Allah Teâlâ: «Doğrusu Biz, o suyu bol bol indirdik. Sonra toprağı iyiden iyiye yardık. Böylece orada tane bitirdik. Üzüm ve yonca, zeytin ve hurma, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyve ve mer'â.» buyurmaktadır.
«Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için.» Sizin ve hayvanlarınızın kıyamete değin bu dünyada yaşayıp yararlanmanız için.[2]

33 — O büyük gürültü geldiği zaman,
34 — Kişinin kaçacağı gün; -kardeşinden,

35 — Anasından ve babasından,
36 — Eşinden ve oğullarından.
37 — O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.
38 — O gün; yüzler vardır, parıl parıl parlar.
39 ~ Güleç, sevinçli,
40 — O gün; yüzler de vardır, tozlanmış,
41 — Bir karanlık bürümüştür.
42 — İşte bunlar; kâfirler ve fâcirlerdir.

Büyük Gürültü

İbn Abbâs der ki: «O büyük gürültü» anlamına gelen kelimesi, kıyametin isimlerinden bir isimdir. Allah onun büyüklüğünü belirterek kullarını ondan sakındırmıştır. İbn Cerîr Taberî de der ki: Öyle sanıyorum ki bu kelime, sûr'a üfürülüşün bir adıdır. Beğavî ise bu kelimenin kıyametin sayhası anlamına geldiğini, söyler. Bu ismin verilmesinin kulakları sağır edecek kadar kulakların içerisine girmesinden dolayı olduğunu bildirir.
«Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» Kişi onları görür ve onlardan kaçıp uzaklaşmak ister. Çünkü karşılaştığı dehşet ve gürültü pek büyüktür. Mes'ele çok zor ve önemlidir. İkrime der ki: Kişi karısıyla karşılaşır ve ona şöyle der: «Ey kadın, sana nasıl kocalık yaptım? Kadın; ne güzel kocaydın, der. Ve gücü yettiğince kocasını iyilikle yâd eder. Kocası kadına der ki:" Gördüğün halimden kurtulabilmem için bugün senden yalnızca bir iyilik etmeni istiyorum. Kadın der ki: Ne kolay şey istiyorsun ama verebilecek durumda değilim, çünkü tıpkı senin korktuğun gibi ben de korkuyorum. Adam »oğluyla karşılaşır ve ona ilişerek der ki: Yavrucuğum; ben sana nasıl babalık etmiştim? Çocuk babasını hayırla yâd eder. Adam oğluna; yavrucuğum, ben senin zerre mikdânnca iyiliğine muhtacım, onu verirsen belki şu gördüğün halimden kurtulabilirim. Çocuk der ki: Babacığım, istediğin şey nekadar da az. Ama ben de senin korktuğun gibi korkuyorum. Binâenaleyh sana hiç bir şey veremem. İşte Allah Te-âlâ'nın: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» kavli bunu gösteriyor. Şefaat konusuyla ilgili sahîh hadîsler de, azim sahibi peygamberlerden her birisinden mahlûkât için Allah nezdinde şefaat istendiğinde onların; kendi nefsim, kendi nefsim, bugün kendimden başka hiç bir şey isteyecek durumda değilim, dediği bildirilir. En sonunda Meryem Oğlu îsâ şöyle der: Bugün kendi nefsimden başka ondan hiç bir şey isteyemem. Hattâ beni doğuran Meryem için dahi bir şey isteyemem. İşte Allah Teâlâ: «Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden, anasından ve babasından, eşinden ve oğullarından.» kavli ile belirtilen gün bu gündür. Katâde der ki: O günün dehşetinden sevgili sevgilisinden, akraba akrabasından uzak durur.
«O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Herkesi başkasından alıkoyacak bir meşgale vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muham-medîbn Ammâr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Easûlullah,(s.a.) şöyle buyurmuş: «Siz çıplak, baş açık, sünnetsiz ve yürüyerek haşrolu-nacaksınız. İbn Abbâs der ki: Hanımı şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlû, bizden bir kısmımız diğerinin avret mahallini görmez mi?

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O gün, herkesin kendine yeter bir işi vardır. Ya da şöyle demiştir: Onun başkalarına bakmaktan alıkoyacak pekçok işi vardır. Neşeî_ münferid olarak bu hadîsi Abdullah İbn Abbâs'tan naklederken, Ebu Dâvûd da Saîd İbn Cübeyr kanalıyla nakleder. Tinnizî de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ve der ki: Rasûlullah (s.a.); siz çırılçıplak, baş açık ve sünnetsiz olarak haşrolu-nacaksınız, buyurdu. Bir kadın; bizden bir kısmımız diğer kısmının avret mahallini görmez mi? —veya avret mahalline bakmaz mı?— dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Behey.kadın «o gün herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Sonra Tirmizî, bu hadîs, hasendir, sahihtir, der. Hadîs başka kanallarla da İbn Abbâs merhumdan rivayet edilmiştir. Ne-seî der ki: Bana Amr İbn Osman... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanlar kıyamet günü çırılçıplak, yalınayak ve sünnetsiz olarak diriltilirler. Hz. Âişe; ey Allah'ın Rasûlü, avret mahalleri ne olacak? deyince Rasûlullah (s.a.): «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» buyurmuş. Bu veçh ile bu hadîsin naklinde Neseî mün-ferid kalmıştır.
îbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Aişe (r.a.) Rasûlullah'a şöyle bir soru sormuş: Ey Allah'ın Ra-sûlü; anam babam sana)amhm olsun, sana bir konuda suâl ederim ki bana bu hususta haber veresin. Rasûlullah (s.a.): Eğer benim yanımda o konuyla ilgili bir bilgi varsa, buyurdu. Hz. Âişe dedi ki: Ey Allah'ın nebisi, erkekler kıyamet günü nasıl haşrolunacaklardır? Rasûlullah (s.a.): Çırılçıplak ve yalınayak, dedi. Bir müddet bekledikten sonra dedi ki: Ey Allah'ın nebîsi, ya kadınlar nasıl haşrolunacak? Rasûlullah (s.a.) buyurdu kî: Onlar da aynı şekilde çırılçıplak ve yalınayak. Hz. Âişe dedi ki: Vay kıyamet günündeki felâketten. Rasûlullah (s.a.) hangi şeyden soruyorsun sen, doğrusu Allah Teâlâ bana öyle bir âyet indirdi ki, senin üzerinde elbise olsa da olmasa da bu sana zarar vermez. Hz. Âişe dedi ki: Ey Allah'ın nebîsi hangi âyettir o? Rasûlulîah (s.a.): «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» buyurdu. Beğavî tefsirinde der ki: Bize Ahmed İbn İbrahim... Peygamberin eşi Sevde'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.); insanlar kıyamet günü yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak diriltilirler. Tere batmışlardır ve ter kulak memelerine kadar ulaşmıştır, buyurdu. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, ne kötü hal, birimiz diğerine bakar, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İnsanların o kadar çok meşgalesi bulunacaktır ki «O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır.» Bu hadîs bu yönden cidden garîbtir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ebu Ammâr kanalıyla... Fadl İbn Musa'dan nakleder. Ancak Ebu Hatim er-Râzî der ki: Râvîler arasında yer alan Âiz İbn Şü-reyh zayıf bir râvîdir ve hadîsinde de zayıflık vardır.
«O gün; yüzler vardır parıl parıl parlar.» O gün, insanlar iki ..grup olur: Yüzler vardır parıl parıl parlar, güleç, sevinçli. Gönüllerindeki neş'e, sevinç yüzlerine; vurmuştur. Mutluluk yüzlerinde ayan beyân olmuştur. Ki, bunlar cennet ehlidirler. «O gün; yüzler de vardır tozlanmış, bir karanlık bürümüştür.» Karanlık ve karanlık yüzlerini bürür. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ca'fer İbn Muhammed'den nakletti ki; ona babası, ona da dedesi Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletmiş: O gün kâfir tere batınlır. Sonra yüzü toza batınlır. İşte Allah Teâlâ'-nın: «O gün; yüzler de vardır tozlanmış, bir karanlık bürümüştür» kavlinin mânâsı

budur. İbn Abbâs ise: «Bir karanlık bürümüştür» kavline, yüz karalığı onu çevreleyip sarmıştır, -diye mânâ verir.
«İşte bunlar; kâfirler ve fâcirlerdir.» Kalbleri küfür, davranışları fücur dolu olan kimselerdir. Allah Teâlâ'nın Nûh sûresinde buyurduğu gibi: «Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» (Nûh, 27).[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8294-8296
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8310-8314
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8314-8316

TEKVÎR SÛRESİ

Güneş Dürüldüğünde
İzahı
Sinenler ve Akanlar
İzâhı

TEKVÎR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
1 — Güneş durulduğu zaman,
2 — Yıldızlar döküldüğü zaman,
3 — Dağlar yürütüldüğü zaman,
4 - Gebe develer saliverildiği zaman,
5 — Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman,
6 — Denizler kaynatıldığı zaman,
7 — Ruhlar çiftleştirildiği zaman,
8 — Diri diri gömülen kız çocuğuna sorluduğu zaman,
9 — Hangi günâhtan dolayı öldürüldüğü,
10 — Sayfalar açıldığı zaman,
11 — Gök yerinden oynatıldığı zaman,
12 — Cehennem kızıştırıldığı zaman,
13 — Ve Cennet yaklaştırıldığı zaman,
14 — Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.

Güneş Dürüldüğünde

Ali îbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Güneş durulduğu zaman» kavline karartıldığı zaman, diye mânâ vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; o ,bu âyete giderildiği zaman, Hiye mânâ vermiştir. Mücâhid ise, yok olup gittiği zaman, diye mânâ verir. Dahhâk de böyle der. Katâde; ışığı gittiği zaman, derken, Saîd îbn Cü-beyr; batırıldığı zaman, anlamını vermiştir. Rebî' İbn Hüşeym onunla fırlatıldığı zaman derken, Ebu Salih; atıldığı zaman, diye mânâ verir. Ondan nakledilen bir başka rivayette, söndürüldüğü zaman anlamını vermiştir. Zeyd İbn Eşlem ise; toprağa düştüğü zaman diye mânâ verir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu konuda söylenen sözlerin bize göre en doğrusu dürülme anlamına gelen bir şeyi bir şeyin üzerine toplamak demek olduğudur. Sarığın dürülmesi de böyledir ki bu başın üstünde üst üste yığmak demektir. Çuvalın dürülmesi de böyledir. Bu, elbisenin bir kısmını bir kısmının üzerine toplamaktır. Şu halde dürül-düğü zaman kavimdeki kelimesi, birbirinin üzerine topla-
nıp sarılıp bir yere atıldığı zaman demektir. Böyle yapınca da güneşin ışığı elbette gider. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc ve Amr İbn Abdullah..^ İbn Abbâs'tan naklettiler ki; o: «Güneş durulduğu zaman» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ kıyamet günü güneşi, ayı ve yıldızları denizde dürer ve Allah onun üzerine bir sâm yeli gönderir de onu ateşle yakar. Âmir eş-Şa'bî de böyle demiştir. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Meryem'den nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Güneş durulduğu zaman,» cehennemde dü-rülüp büküldüğünde.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki: Bize Mûsâ îbn Mu-hammed... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş": Güneş ve ay cehennemde azgın iki ışık gibidirler. Bu hadîs zayıftır. Çünkü râvîler arasında yer alan Yezîd er-

Rakkâşî zayıf bir râvîdir. Buhârî'-nin Sahîh'inde naklettiği rivayette ise bu fazlalık yoktur. Nitekim Buhârî der ki: Bize Müsedded... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Güneş ve ay kjyâmet günü dürülürler. Buhârî'-nin lafzı böyledir ve bu rivâyetiyle münferid kalmıştır. Buharı bu hadîsi yaratılışın başlangıcı bahsinde tahrîc etmiştir. Halbuki bu âyetin tefsirinde zikretmesi veya en azından tekrarlaması daha uygun olurdu. Nitekim benzer âyetlerdeki davranışı böyledir. Ebu Bekr el-Bezzâr da bu hadîsi güzel bir yolla îrâd ederek der ki: Bize Bağdâd'lı İbrahim İbn Zi-yâd... Abdullah ed-Dânâc'dan nakleder ki; O, Ebu Seleme İbn Abdur-rahmân'ı Küfe mescidinde görmüş. Hasan kendisine gelmiş, hadîs oku-yormuş. İşittim ki Ebu Hüreyre, Rasûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu nakletti, diyordu. Güneş ve ay, kıyamet günü cehennemde bulunan iki ışıktır. Hasan der ki: Onların günâhı nedir? Ebu Hüreyre dedi ki: Ben, sana Rasûlullah'tan bir hadîs naklediyorum, sen de günâhları nedir? diyorsun. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîs Ebu Hüreyre'den ancak bu vecihle rivayet edilmiştir ve Abdullah ed-Dânâc kanalıyla Ebu Seleme'den bu hadîsten başka bir hadîs rivayet edilmemiştir.
«Yıldızlar döküldüğü zaman» Dağıldığı zaman. Nitekim Allah Te-âlâ İnfitâr sûresinde de şöyle buyurur: «Yıldızlar düştüğü zaman.» (İn-fitâr, 2) Dökülmek anlamına gelen kelimesinin aslı düşmek ve dökülmektir. Rebî* İbn Enes Ebu'l-ÂHye'den, o da Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki: Kıyametten önce altı işaret vardır: İnsanlar çarşılarında alışverişlerinde iken birden bire güneşin ışığı gider. Onlar bu durumla karşı karşıya iken birdenbire yıldızlar dağılır. Ve yine onlar bu durumda iken birdenbire dağlar toprağın üzerine düşer. Yeryüzü harekete geçer, sarsılır ve karmakarışık olur. Cinler insanlara feryâd ve figânla bağırırlar, insanlar cinlere seslenirler. Kuşlar, kurtlar, hayvanlar birbirine karışırlar ve birbirlerine katışırlar. «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» Birbirine karıştığı vakit. «Gebe develer salıverildiği zaman.» Sâhibleri onları başıboş bıraktıkları vakit. «De7 nizler kaynatıldığı (kaynaşıp birleştirildiği) zaman.» O zaman cinler derler ki: Biz size hayırla geleceğiz. Cinler denizlere koşarlar, bir de bakarlar ki denizler homurdayan ateş haline dönmüşler. Onlar bu durumda iken birdenbire yeryüzü en alt yedinci yerin dibine, gökyüzü de en üst yedinci göğe fırlatılır. Onlar bu durumda iken bir rüzgâr gelir ve hepsini öldürür. Bu rivayeti İbn Cerîr benzer bir lafızla nakleder. İbn Ebu Hatim ise kısmen böylece rivayet eder. Mücâhid, Rebî' îbn Hüşeym, Hasan el-Basrî, Ebu Salih, Hammâd İbn Ebu Süleyman ve Dahhâk: «Yıldızlar döküldüğü zaman» kavline dağıldığı ve saçıldığı zaman anlamını vermişlerdir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimeye «değiştiği zaman» anlamını vermiştir. Yezîd İbn Ebu Meryem Rasûlullah'tan nakleder ki; o, «Yıldızlar döküldüğü zaman» kavline cehenneme döküldüğü zaman, anlamını vermiştir. Allah'tan başkasına ibâdet edilen her şey cehennemde olacaktır. Ancak Hz. îsâ ve annesinin başına gelenler müstesnadır. Onlar kendilerine ibâdet edilmeye rızâ göstermiş olsalardı, onlar da cehenneme girerlerdi, tbn Ebu Hatim bu rivayeti daha önce geçen isnâd ile nakleder.
«Dağlar yürütüldüğü zaman.» Yerlerinden kopup atıldığı ve yeryüzü dümdüz bir arazî haline getirildiği zaman.
«Gebe develer sahverildiği zaman.» îkrime ve Mücâhid buradaki gebelerden maksad, gebe develerdir, derler. Salıverilmek anlamına gelen kelimesine de

Mücâhid başıboş bırakılıp terkedildiği zaman, anlamım verir. Übeyy îbn Kâ'b ve Dahhâk ise, sahipleri onları ihmâl edip başıboş bıraktığı zaman diye mânâ verirler. Rebî' tbn Hu-şeym de sütleri sağılmadığı ve sahipleri onlardan vazgeçtiği zaman, anlamını verir. Dahhâk ise çobansız olarak bnakılıverdiği zaman, der. Hepsinin de mânâsı birbirine yakındır. kelimesinden maksad, gebe develerdir. Bu develer gebeliğin onuncu ayına varmış olanlardır. Bu kelimenin tekili şeklindedir. Doğuruncaya kadar bu adı alır. İnsanlar böyle develerle fazlasıyla ilgilenip onlara bakmak ve daha sonra onlardan yararlanmak için çalışırlar. Ama başlarına gelen şey en çok sevdikleri şeyi görmezlikten gelmeye götürür onları. Çünkü karşılaştıkları kıyamet ve burada gördükleri haller onlar için korkunç, başdöndürücü ve büyük dâhiyelerdir. Kıyametten önceki hallerin ortaya çıkması da böyledir. Derler ki: Bilakis bu hal kıyamet günü olacaktır. Kıyametin koptuğunu o develerin sahipleri görecekler ama onlara ulaşma imkânı bulunmayacaktır. Bazıları da kelimesinin bulut demek olduğunu, dünya harâb olduğu için gök ve yer arasında yürümeyi engellediğini söylerler. Başkaları ise bunun verim vermeyen çorak arazî anlamına geldiğini söylemişlerdir. Başkaları ise bunun meskûn olup ta halkı ordan göçtüğü için metruk kalmış olan yurt anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu sözlerin hepsini Kurtuba'U îmâm Abdullah, et-Tezkire isimli kitabında nakleder ve bunlar arasından deve anlamım tercih eder. Sonra da bu tercihi pekçok kişiye atfeder. Ben derim ki: Aksine selef-i sâlihîn ve diğer imamlar arasında deve anlamından başka anlamların hiçbirisi ma'rûf olmuş değildir. Allah en iyisini bilendir.
«Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» Cem'edildiğinde. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur: «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz, kitâbta hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablanna toplanırlar.» (En'âm, 38) İbn Abbâs der ki: Her şey Rabbının huzurunda toplanır. Hâttâ sinekler bile. İbn Ebu Hatim de bunu böylece rivayet eder. Rebî' İbn Huşeym, Süddî ve bir başkası da böyle der. Katâde de bu âyetin tefsirinde der ki: Bütün şu yaratiklar öldürülecektir ve Allah onlar hakkında dilediği şekilde hükmünü verecektir. İkrime de: «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman» kavlindeki toplanmaktan maksad, ölümleridir, der. İbn Cerîr Ta-berî der ki: Bana Tûs'lu Ali İbn Müslim... İbn Abbas'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Hayvanların bir araya toplanması öldürülmesidir. İnsan ve cinden başka her şeyin bir araya toplanması öldürülmesidir. Ancak cin ve insan kıyamet günü Allah'ın huzurunda durdurulacaktır. îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Rebî' İbn Huşeym'den nakletti ki; o: «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Onlara Allah'ın emri geldiği zaman. Süfyân der ki: Babam bu rivayeti İkrime'ye zikrettim de o şöyle dedi: İbn Abbâs; hayvanların bir araya toplanması öldürülmesidir, demiştir. Übeyy İbn Kâ'b'ın «Vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman» kavline, birbirine karıştırıldığında, anlamını verdiği daha Önce geçmişti. İbn Cerîr Taberî der ki: Evlâ olan, buradaki kelimesinin toplanma anlamına gelmesidir. Nitekim Allah Teâlâ «Kuşları da toplu olarak» (Sâd, 19) derken haşr kelimesini kullanmıştır.
«Denizler kaynatıldığı zaman.» İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'-kûb... Saİd İbn Müseyyeb'ten nakletti ki; Hz. Ali yahûdîlerden bir adama: Cehennem neredlast?

demiş. O denizdedir, demiş. Hz. Ali: Ne yapayım onu ancak doğrulayabiliyorum, demiş. Çünkü Allah Teâlâ: «De-nizler kaynatıldığı zaman» buyuruyor, demiş. Ve o buradaki kelimesini tahfif edilmiş olarak şeklinde okumuştur. İbn Abbâs ve bir başkası der ki: Allah Teâlâ sâm yelini gönderir de onu kaynatır ve uğuldayan ateş haline getirir. Daha önce (Tûr sûresinde) bu konuda söz edilmişti.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Huseyn... Muâviye İbn Saîd'-den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bu deniz —Rûm denizini (Akdeniz'i) kasdediyordu— dünyanın ortasında bir göldür. Bütün ırmaklar ona akar. Büyük deniz ona akar. Onun en altı bakırlarla kaplanmış kuyulardır. Kıyamet günü olduğu zaman o, kaynatılır. Bu haber gerçekten garîbtir. Ebu Davud'un Sünen'inde denilir ki: Hacc için giden, umre için giden veya gaza için gidenden başkası denize de (gemiye) binmesin. Çünkü denizin altı ateştir, ateşin altı da denizdir. Bu konuda Fâtır sûresinde sözedilmişti.[1] Mücâhid ve Hasan İbn Müslim ise; buradaki «Kaynatıldığı zamanı) kavlinden maksad, yakıldığı zamandır, derler. Hasan ise; kurulduğu zaman, diye mânâ verir. Dahhâk ile Kâtftdâ suyu gidip bir damla bile kalmadığı zaman, derken Dahhâk da ayrıca kaynadığı zaman, anlamını verir. Süddî açılıp giderildiği zaman anlamını verirken, Rebî' îbn Huşeym coştuğu zaman anlamanı verir.
«Ruhlar çiftleştirildiği zaman.» Benzer olan herbiri ruh minberiyle birleştirildiğinde. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu-kavli gibidir: «Zulmetmiş olanları ve onlarm eşlerini toplayın.» (Sâffât, 22) İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Nu'mân îbn Beşîr'den nakletti ki; Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Ruhlar çiftleştirildiği zaman» Çiftler benzerlerdir. Her kişi yaptığı ameli işleyen toplulukla beraber olur. İşte bu, Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ'nın şu kavli ile kasdettiği kimselerdir: «Sizler üç sınıf olmuşsunuzdur. Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar. Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar. Önde olanlar da öncüdürler.» (Vakıa, 7-10) Bunlar benzer olanlardır. Sonra İbn Ebu Hatim bu rivayeti bir başka tarîk ile Nu'mân İbn Beşîr'den nakleder ve der ki: Hz. Ömer insanlara hutbe okudu ve dedi ki: «Ruhlar çiftleştirildiği zaman.» Her grup kendi grubuyla birleştirilip vanyana getirildiği zaman. Bir başka rivayette de* o, şöyle demiştir: Çiftler aynı ameli işleyen iki insandır ki, birlikte amelleri olanları ya cennete veya cehenneme götürür. Nu'mân'-dan nakledilen bir başka rivayette de şöyle der: Hz. Ömer'e bu âyet sorulduğunda şöyle dedi: Salih kişi, sâlih kişiyle eşleştirilir, kötü kişi de kötü kişiyle eşleştirilir ve cehenneme götürülür. İşte rûhlann çiftleşti-rilmesi budur. Nu'mân'dan nakledilen bir başka rivayette de Hz. Ömer halka şöyle demiş: Siz, «Ruhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında ne dersiniz? Halk susmuş. Hz. Ömer demiş ki: O, cennet ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleşen kişidir. Bir diğer kişi de cehennem ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleştirilir. Sonra «Zulmedenleri ve eşlerini sürükleyin.» âyetini okumuş. Avfî, İbn Abbas'tan nakleder ki; o, «Ruhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında şöyle demiş: Bu, insanların üç sınıf olduğu zamandır. İbn Ebu Necin de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: İnsanların benzerleri bir araya toplanır. Rebî' İbn Huşeym, Hasan ve Katâde de böyle demişlerdir, îbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder ki sahîh olan da budur.
«Ruhlar çiftleştirildiği zaman» kavli hakkında bir başka görüş daha vardır: Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali îbn Hüseyn... Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn

Abbâs şöyle demiş: İki çığlık arasında Arş'ın dibinde bulunan sudan bir vâdî akar. Bu iki çığlığın arası kırk yıldır. Böylece çürüyen her yaratık —insan olsun,' kuş olsun veya hayvan olsun— topraktan biter. Daha önce onları tanıyan birisi oradan geçecek olursa, onları tekrar yeryüzünde bitmiş olarak tanır. Sonra ruhlar gönderilir ve bedenleriyle birleştirilip eşleştirilir. İşte Allah Teâlâ'nın: «Ruhlar çiftleştirildiği zaman» kavlinden maksad budur. Ebu'1-ÂlÎ-ye, îkrime, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî ve Hasan el-Basrî böyle derler. «Ruhlar çiftleştirildiğinde» Yani bedenlerle eşleştirildlğinde. Mü'minlerin eşi hurilerdir. Kâfirlerin eşi ise şeytânlardır da denmiştir. Kurtubî bu rivayeti Tezkire isimli eserinde nakleder.
«Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman; hangi günâhtan dolayı öldürüldüğü.» Cumhûr'un kırâetine göre bu kelime şeklindedir. Diri diri gömülen kız çocuğu anlamına gelen kelimesi ile, câhiliyye ehlinin kızlardan hoşlaşma-maları nedeniyle onları diri diri toprağa gömmeleri kaydolunmaktadır. Böylece diri diri gömülen kız çocuğu, hangi suçtan dolayı öldürüldüğünü soracaktır. Bu şekilde onu Öldürenler tehdîd edilmektedir. Mazlum, sorguya çekildiği takdirde zâlimin durumu ne olacaktır? Ali îbri Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, diri diri gömülen kız çocuğu sorduğunda, diye mânâ vermiştir. Ebu Duhâ da böyle der. Yani diri diri gömülen kız çocuğu kanını taleb ettiğinde. Katâde ve Süddî'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir.
Diri diri gömülen kız çocuklarıyla ilgili pek çok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Abdullah îbn Ye-zîd... Ukkâşe'nin bacısı Vehb kızı Cüdâme'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Bir toplulukla birlikte Rasûluîlah'ın huzurunda bulundum, o şöyle diyordu: Halkın çocuğu emzirirken hanımıyla birlikte temasta bulunmasını yasaklamak istedim. Bizans'lılara ve îran'lılara baktım ki onlar çocuklarını emzirirken hanımlarıyla temas ediyordu ve bu, çocuklarına bir zarar vermiyordu. Sonra halk Rasûlullah'a azli (kadının cinsel organının dışına boşaltmayı) sorduklarında Rasûlullah (s.a.): İşte bu gizli bir diri diri gömmedir, dedi ve sorguya çekilecek olan diri diri gömülen kız çocuğu işte budur, dedi. Müslim bu hadîsi Ebu Abdurrah-mân Mukri' kanalıyla... Vehb kızı Cüdâme'den nakleder. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe kanalıyla... Yahya İbn Eyyûb'dan nakleder. Aynı şekilde Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Mâlik İbn Enes'ten menkûl hadîsten aktarırlar ve her üçü de rivayetlerini Ebu'I-Esved'e dayandırırlar.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Ebu Adiyy... Yezîd kızı Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben ve kardeşim Rasûlullah'ın Huzuruna varıp dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, annemiz Müleyke akrabalarını ziyaret eder, müsâfire ikram eder ve şöyle şöyle yapardı. Ancak jsâhilivvet döneminde helak oldu. Bu davranışları ona hiç bir fayda sağlar mı? Rasûlullah (s.a.); hayır, dedi. Biz dedik ki: O, câhiliyet döneminde bir kız kardeşimizi diri diri toprağa gömmüştü, bu ona bir şey yapar mı? Rasûlullah (s.a.); toprağa gömen de, toprağa gömülen de cehennemliktir. Ancak toprağa gömen İslâm'a erişir de Allah onu affederse müstesnadır. Neseî de bu hadîsi Dâvûd tbn Ebu Hind kana-lıyla... Seleme İbn Yezîd'den nakleder.

îbn Ebu Hatim der ki: Bize Vasıflı Ahmed İbn Sinan... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Diri diri toprağa gömen de, diri diri toprağa gömülen de cehennemdedir.
Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İshâk... Süleym kabilesinden Muâviye kızı Hasnâ'dan nakletti ki; o, amcasının şöyle dediğini bildirmiş: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kimler var? Rasûlullah (s.a.); Peygamber cennettedir, şehîd cennettedir, doğurulan yavru cennettedir ve diri diri öldürülen kız çocuğu cennettedir.
îbn Ebu Hatim de der ki: Bize babam... Kurrâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kimler var? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Diri diri gömülen de cennettedir. Bu hadîs mürsel bir hadîstir ve Hasan'ın mürsellerindendir. Bundan önceki de böyle.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah... îkrime'den nakletti ki; İbn Abbas şöyle demiş: Müşriklerin çocukları cennettedir. Onların cehennemde olduğunu iddia eden yalan söyler. Çünkü Allah Teâlâ «Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman; hangi günahtan dolayı öldürüldüğü.» buyuruyor. îbn Abbâs bu âyette yer alan («a^U) kelimesine gömülen anlamını vermiştir.
Abdürrezzâk der ki: Bize İsrâîl.. Ömer îbn Hattâb'dan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiş: Asım o&lu Kays Rasûlullah'm huzû^ runa gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben câhiliyet döneminde kız çocuklarımı diri diri gömdüm. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlardan her birine karşılık bir köle âzâd et. O; Ey Allah'ın Rasûlü, ben deve sahibi bir adamım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; onlardan her birine karşılık bir dişi deve kurbân et. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Burada Abdürrezzâk'a karşı çıkılmıştır. Çünkü o, bu hadîsi yalnızca Hüseyn îbn Mehdî'den yazmıştır. Bu hadîsi İbn Ebu Hatîm de rivayet ederek der ki: Ebu Abdullah bana yazılı olarak nakletti ki, ona Abdürrezzâk anlatmış... Sonra yukarıdaki isnadı ve rivayeti nakleder ve şöyle der: Ben, câhiliyyet döneminde sekiz kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm. Bu hadîsin sonunda da Rasûlullah (s.a.) ona şöyle der: İstersen onlardan her birine karşılık bir dişi deve kurbân et.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Halîfe İbn Husayn'dan nakletti "ki; Âsim oğlu Kays Rasûlullah'ın yamna gelip; ey Allah'ın Rasûlü, câhiliyet döneminde on iki veya on üç kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm, demiş. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Onların sayısınca can âzâd et. O da gömdüğü çocukların sayısınca can âzâd etmiş. Ertesi yıl olunca yüz dişi deve getirdi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü bu, benim kavmimin sadakasıdır. Müslümanlara yaptığım şeylerin etkisiyle ver-mişlerdir. Ali îbn Ebu Tâlib der ki: Biz onu ıhtırıyor ve kaysîler adını veriyorduk.
«Sayfalar açıldığı zaman.» Dahhâk der ki: Her insanın sayfası sağından ya da solundan kendisine verildiği zaman. Katâde der ki: Ey âdemoğlu, işte senin sahîfen, ona her şey yazılır, sonra durulur, sonra da kıyamet günü önüne açılır. Öyleyse kişi sayfasına nelerin yazıldığına bir baksın.
«Gök yerinden oynatıldığı zaman.» Mücâhid; çekildiği zaman, derken; Süddî açıldığı zaman, der. Dahhâk ise; yerinden oynatılıp yok edildiği zaman, der.
«Cehennem kızıştınldığı zaman.» Süddî; kızdırıldığı zaman, derken, Katâde; yakıldığı zaman, der. Onun ifâdesine göre cehennemi Allah'ın gazabıyla âdemoğullarının günâhları kızdırır.

«Ve cennet yaklaştırıldığı zaman.» Dahhâk, Ebu Mâlik, Katâde ve Rebî' îbn Huşeym; cennet, ehline yaklaştınldığı zaman, diye mânâ vermişlerdir.
«Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.» İşte ifâdenin cevâbı. Yani bu sayılan şeyler gerçekleştiği zaman, işte o zaman her nefis ne yaptığını bilecek ve bu, kendisinin önüne hazırlanıp konacaktır. Tıpkı şu âyetlerde buyurulduğu gibi: «Düşünün o günü ki; herkes ne hayır işle-diyse karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten de ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesafe olmasını ister. Allah bizzat korkutuyor.» (Al-i İmrân, 30), «O gün, önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.» (Kıyâme, 13) İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Es-lem'den nakletti ki; «Güneş durulduğu zaman» âyeti nazil olduğunda Ömer şöyle dedi: «Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir.» İşte ben bunun için söz ediyorum.[2]

İzahı

«Güneş durulduğu zaman.» Işığı giderildiği vakit. Dürülme anlamına gelen kelimesi sarılan ve dürülen sarık için kullanılır. Yani güneşin ışığı içine dürülerek kapanır örtülür. Yeryüzüne dağılıp yayılması giderilir... «Yıldızlar döküldüğü zaman» düşüştüğü vakit. «Dağlar yürütüldüğü zaman». Yeryüzünden giderilip uzaklaştırıldığı vakit. Veya bulutun yürütülmesi gibi yürütülüp götürüldüğü vakit. «Gebe develer salıverildiği zaman.» Gebe deve anlamına gelen kelimesi, kelimesinin çoğuludur ve bu, on aylık gebe develer için kullanılır. Sonra bir yıl geçip doğuruncaya kadar yine bu adı alır. Gebe develer salıverildiği, ihmâl edilip sahipleri onlarla uğraşmaz olduğu vakit. Çünkü onlar kendi başlarının dertlerine düşmüşlerdir. Araplar, deve bu şekilde gebeliğinin onuncu ayına geldiğince, —değerli olduğu için— onü İçerde tutar salıvermezlerdi. Bunun dışındaki hayvanları salarlardı.[3]
Daremî Müsned'inin baş taraflarında der ki: Adamın birisi Hz. Peygambere geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, biz câhiliyet ehli, puta tapan kişilerdik. Çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım olmuştu. Çonu-şacak yaşa gelmişti, kendisini çağırdığımda sesini duyunca sevinç dolardım. Bir gün onu çağırdım ve peşime taktım, birlikte yürüdük. Sonunda çok uzak olmayan bir akrabamın kuyusunun başına geldik. Elimle tutup onu kuyuya attım. Ondan hatırladığım son söz: Babacığım, babacığım, çığlığı idi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ağladı. Ve iki gözünün yaşlannı eliyle sildi. Rasûlullah'ın yanında oturanlardan bir kişi; ey Allah'ın Rasûlü, ona üzüldün mü? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bırak o kendisini meşgul eden şeyi soruyor. Sonra adama; tekrar anlat, dedi, adam anlattı. Rasûlullah (s.a.) ağladı, Öyle ki iki gözünden akan yaşlan sakalından siliyordu. Sonra ona dedi ki: Doğrusu Allah Teâlâ, câhiliyet ehlinin yaptıklarını kaldırmıştır. Sen yeniden amel et.
Araplar kız çocuklarını gömme konusunda çeşitli usûller bulmuşlardı. Kimilerinin kızı altı yaşma basınca annesine; onu güzelleştir ve süsle ki götürüp sahiplerine teslim edeyim, derlerdi. Çölde onun için bir kuyu kazar ve kız çocuğunu onun yanına götürür, ona göğe bak der, arkasından itip kuyuya atar üzerine toprak serperlerdi. Nihayet kuyu toprağın seviyesine gelinceye kadar üstünü doldururlardı.

Bazılarının da karısının doğumu yaklaştığında, bir kuyu kazar ve kuyunun başında beklerdi. Kadın kız çocuğu doğurursa onu kuyuya atardı. Erkek çocuğu doğurursa bırakırdı. Sa'saa İbn Naciye İbn Ikâl —ki Ferezdak'ın dedesidir— câhiliyet devrinde kız çocuklarının gömülmesini ve öldürülmesini yasaklamıştı. Bin tane kız çocuğunu ölümden kurtardığı söylenmiştir. Bundan daha azım da kurtardığı söylenir. Nitekim Ferezdak bundan dolayı şu mısra'larıyla ovunurdu:
«Kız çocuklarının diri diri gömülmesini önleyen de bizdendir
Oydu öldürülen çocuğu diri bırakıp ölümden kurtaran.»
(...)
Ebu Ubeyde rivayet eder ki; bu Sa'saa Temim oğullarından bir hey'-etle birlikte Rasûlullah'ın yanına gelmişti. Câhiliyet döneminde o, kız çocuklarının diri diri gömülmesini yasaklamıştı. Gücü yettiği sürece onun kabilesinden hiç bir kimsenin kız çocuğunu öldürmesine izin vermemişti. İslâm geldiğinde bazı rivayetlere göre dört yüz, bazı rivayetlere göre de üç yüz kız çocuğunun diri diri gömülmesini önlemişti. İslâm gelince peygambere dedi ki: Anam babam sana kurbân olsun, bana tavsiyede bulun. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben, sana anneni, babanı, kız kardeşini, erkek kardeşini ve yakınlarını korumanı tavsiye ederim. O; daha fazlasını, deyince Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İki çenenle iki bacağının arasını koru. Sonra Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: Bana senin yaptığın bazı şeyler ulaştı. O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü,. insanların doğru olmayan bir yöne doğru akın akın gittiklerini gördüm. Doğrunun nerede olduğunu da bilmiyordum. Bildiğim yalnızca onların doğru yolda olmadıkları idi. Onların kız çocuklarını diri diri gömdüklerini görüyordum. Rablarının kendilerine bunu emretmediğini anladım ve onları İou davranışlarında serbest bırakmadım. Gücüm yettiğince onlara engel oldum.
Denilir ki: Emevî hükümdarlarından Süleyman İbn Abdülmelik'in huzurunda bir gün şâir Cerîr ile Ferezdâk toplanmışlar. Ve birbirlerine karşı övünmeye başlamışlar. Ferezdâk demiş ki: Ben, ölüleri dirilten adamın oğluyum. Süleyman ona, sen ölüleri dirilten adamın oğlu musun? demiş, de o; dedem kız çocuklarının Öldürülmesine engel olarak onları sağ bırakırdı, demiş. Nitekim Allah Teâlâ da: «Kim de onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» (Mâide, 32) buyurmuştur. Benim dedem doksan iki kız çocuğunun diri diri gömülmesini Önleyip onları sağ bırakmıştır. Bunun üzerine Süleyman gülmüş ve; doğrusu sen sihrinde derin bilgi sahibisin, der iş. Murtazâ Emâlî'sinde bunu nakleder. (Kâlî, Emâli, II, 190) Kısacası kız çocuğunu diri diri gömmek câhiliyet devrinin en çirkin ve kötü alışkanlıklarından birisiydi ve bu da katılığın, donukluğun ve kötülüğün zirvesini gösteriyordu.
İmâm der ki: Şu katılaşıp taşlaşmış yüreğe bakın ki; günahsız, suçsuz kız çocuklarını fakirlik korkusuyla diri diri öldürmektedir. İslâm araplann kalbine girince; bu katı kalblere nasıl rahmet ve şefkati doldurmuştur? Bu kötü alışkanlığı ortadan kaldırmakla İslâm'ın bütün insanlığa ne büyük bir nimet olduğu görülmektedir.
(...)
Nakledilir ki; Amr İbn Âs, Muâviye'nin huzuruna girdiğinde kızı yanında bulunuyormuş. Ey Muâviye, bu kadın da kim? deyince o: Bu gönül meyvesi, göz çiçeği, burun kokusudur, demiş. Amr İbn Âs demiş ki: At onu yanından. O; niçin?

deyince; çünkü düşman doğururlar, uzakları yakınlaştırırlar, kin bırakırlar, buğz yayarlar. Muâviye demiş ki: Ey Amr, böyle deme. Allah'a andolsun ki; onlar gibi hiç bir şey hastalara iyi bakamaz, ölüleri ağırlayamaz, zamana karşı yardımcı olamaz ve hüzün ordularını yok edemez. Sen, öyle dayıları görürsün ki; yeğenleri onlara faydalar vermiştir, öyle babalar da görürsün ki; nesillerini çocukları yüceltmiştir. Bunun üzerine Amr İbn Âs demiş ki: Ey Mûa-viye, senin yanına girdiğimde yeryüzünde kadınlardan daha çok hiç bir şeyden nefret etmezdim. Ama şimdi senin yanından çıkarken, onlardan daha çok hiç bir şeyi sevmiyorum.
Kız çocuğunun doğumunu tebrik için bir yazıda şöyle denilir: Hoş geldin, safa getirdin, kadınların eşsizi, çocukların anası, hısımların çekicisi, tertemiz çocukların sahibi, boylu boslu kızların müjdecisi ve ard arda gelen nesillerin habercisi.
«Eğer kadınlar bizim gördüğümüz gibi olsaydı,
Elbette üstün gelirlerdi erkeklere.
Güneş adının dişi olması ayıp değildir,
Erkek olmak da hilâl için övünç değildir.»
Allah Teâlâ sana onun doğduğu yerde bereketi Öğretir, onun bulunduğu yerde mutluluğu belirtir. Enerjini yenile, dinlenme zırhım kuşan. Dünya dişidir; erkekler ona hizmet ederler ve ona tapınırlar. Toprak dişidir; karada yaşayan canlılar ondan yaratılmışlardır. Soy onunla çoğalır. Gök dişidir; yıldızlar onunla süslenmiş ve delici yıldızlar onunla parlamıştır. Ruh dişidir, bedenlerin ayakta durmasının sebebi ve canlılığın can gücüdür. Hayat dişidir; eğer hayat olmasaydı bedenlere tasarruf edemez; insanlar bilinmezdi. Cennet dişidir ve bu muttakîlere vaadedilen yerdir. Peygamberler oradan nimete erdirilirler. Ne mutlu sana, ne mutlu sana verilene. Allah sana verdiğinin şükrünü müyesser kılsın.[4]

15 — Andolsun sinenlere,
16 — Akıp akıp yuvalarına girenlere,
17 — Kararmaya başlayan geceye,
18 — Ağarmaya başlayan sabaha,
19 — Şüphesiz ki bu; şerefli bir elçinin sözüdür.
20 - Arg'ın sahibi katında değerlidir ve güçlüdür.
21 — Kendisine uy ulandır, emindir.
22 — Sizin arkadaşınız asla deli değildir.
23 — Andolsun ki onu, apaçık ufukta görmüştür.
24 — Gaybdan ötürü o, asla suçlu da değildir.
25 — Bu, kovulmuş şeytânın sözü değildir.
26 — Böyleyken nereye gidiyorsunuz?
27 — O, ancak âlemler için bir öğüttür.
28 - Sizden doğru olmak isteyenler için.
29 — Âlemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sizler dileyemezsiniz.

Sinenler ve Akanlar

Müslim, Sahîh'inde, Neseî de bu âyetin tefsirinde Mis'ar kanalıyla... Amr İbn Hureys'ten naklederler ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)in arkasında sabah

namazını kıldım. Onun: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere, kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha.» âyetini okuduğunu işittim. Neseî de bu hadîsi Bün-dâr kanalıyla... Amr İbn Hureys'ten aynı şekilde nakleder. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî, Sevrî kanalıyla... Ali'den nakleder ki; o: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalara gidenlere.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bunlar, gündüz kaybolup sinen ve gece açığa çıkan yıldızlardır, îbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Müsennâ... Hâlid İbn Ar'ara'-dan nakletti ki; o, Hz. Ali'ye: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere.» âyeti sorulduğunda şöyle dediğini duydum, demiştir: Bunlar; gündüzleyin sinip, geceleyin beliren yıldızlardır. İbn Küreyb... Hâlid'den nakleder ki; Hz. Ali bunlar yıldızlardır, demiştir. Bu isnadın Hâlid İbn Ar'ara'ya nakli sahihtir. Bu Sehm oğullarından olup Kûfe'li-dir. Ebu Hatim er-Râzî der ki: Hz. Ali'den rivayet edilen bu hadisi Sem-mâk ve Kasım İbn Avf eş-Şeybânî nakletmiştir. Ve o, bunlarla ilgili olarak cerh ve ta'dîlden sözetmemiştir. Allah en iyisini bilendir. Yûnus... Haris kanalıyla Hz. Ali'den nakleder ki; bunlar yıldızlardır. İbn Ebu Hatim de bunu rivayet eder. Keza İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde, Süddî ve başkalarından da bunların yıldızlar olduğu nakledilmiştir.

îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Bekr İbn Abdullah'tan nakletti ki; o: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bunlar doğuşu karşılamak üzere akan parlak yıldızlardır.

Bazı imamlar da derler ki: Yıldız doğduğu zaman buna adı verilir. Yörüngesinde yürüdüğü zaman buna adı verilir. Kaybolup gittiği zaman da adı verilir. Ceylân yavrusu da barınağına gittiği zaman, arnplar ona; ceylan barınağına sığındı, anlamına ta'bîrini kullanırlar.

A'meş, İbrahim'den nakleder ki; Abdullah: «Andolsun sinenlere.* kavli ile yaban sığırları kasdedilmiştir, der. Keza Sevrî de Ebu İshâk kanalıyla Ebu Meysere'den, o da Abdullah'tan nakleder ki; Abdullah «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere» kavli hakkında; ey Amr ne dersin? diye sormuş. (Ebu Meysere'nin adı Amr tbn Şurah-bil idi). Ben; bu sığırdır, dedim. Abdullah da; ben de böyle görüyorum, dedi. Yûnus îbn Ebu îshâk da babasından bu şekilde rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Akıp akıp yuvalarına girenlere.» kavli hakkında şöyle demiş: Sığır gölgeye girip sığınır. Saîd İbn Cübeyr de böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki, kelimesi; ceylan yavrusu, demektir. Saîd, Mücâhid ve Dahhâk da böyle der. Ebu Şa'sâ Câbir İbn Zeyd bunun ceylan yavrusu ve sığır anlamına geldiğini bildirir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... İbrâhîm ve Mücâhid'den nakletti ki; onlar: «Andolsun sinenlere, akıp akıp yuvalarına girenlere» kavlini tartışıyorlarmış. îbrâhîm Mücâhid'e; bu konuda duyduğunu söyle, demiş. Mücâhid: Biz bu konuda bir şeyler işitiyorduk, halk ise onların yıldızlar olduğunu söylüyordu, demiş. îbrâhîm; bu konuda işittiğini söyle, demiş. Mücâhid demiş ki: Biz bunun ahırına sığındığı zamanki yabanî sığır olduğunu işitmiştik. îbrâhîm demiş ki: Onlar Hz. Ali'ye yalan isnâd ediyorlar. Nitekim Hz. Ali'den onun altı üste üstü alta bağladığına dâir bir rivayet nakledilmiştir. İbn Cerîr Taberî; «Sinenler ve akıp akıp yuvalarına girenler» kavli ile yıldızların mı, ceylan yavrusunun mu, yoksa yabanî

sığırın mı kasdedildiği konusunda bir görüş beyân etmemiş, sadece hepsinin kasdedilmiş olması muhtemeldir, demiştir.
«Kararmaya başlayan geceye». Burada da iki görüş bulunmaktadır:
Birincisi, gecenin karanlığıyla bastırması anlamına gelir. Mücâhid, karardığı zaman anlamını verirken, Saîd îbn Cübeyr, başladığı zaman anlamını verir. Hasan el-Basrî ise; insanları kapladığı zaman, der. Atıy-ye el-Avfî de böyte der. Ali îbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki kelimesi; gittiği zaman, demektir. Mücâhid, Katâde ve Dahhâk böyle derler. Zeyd İbn Eşlem ve oğlu Abdurrahmân îbn Zeyd de böyle demişlerdir. Yani gece gidip kaybolduğu zaman, demektir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Şu'be... Ebu'l-Bahterî'den nakletti ki; Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'nin şöyle dediğini işitmiş: Sabah namazında duâ edilenlere duâ ettiğinde Hz. Ali yanımıza gelip vitri soranlar nerede? dedi. Ve: «Kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha» âyetini okuyup; gece bittiği zaman vitir güzeldir, dedi. İbn Cerîr Taberî de kelimesiyle dönüp gitme anlamının kasdedildiği görüşünü tercih eder. Çünkü âyetin devamında «Ağarmaya başlayan sabaha» buyuruluyor. Yani aydınlanan sabaha.
(...)
Bize göre kelimesiyle kasdedilen anlam, geldiği zamandır. Ancak gittiği zaman için de kullanılması doğrudur. Lâkin burada geldiği zaman anlamı daha uygundur. Sanki Allah Teâlâ bastırdığı zaman geceye ve karanlığını, aydınlatıp parlattığı zaman da sabaha yemîn etmektedir. Nitekim Leyi sûresinde de şöyle buyurur: «Andolsun; bü-rüyüp Örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyi, 1-2) Duna sûresinde ise: «Andolsun kuşluk vaktine, ve sükûna erdiğinde geceye.» (Duhâ, 1-2) buyuruyor. Bir başka âyette de «Sabahı yarıp çıkarandır. Oteceyi bir sükûn kılmıştır.» (En'âm, 96) diyor. Daha buna benzer pek çok âyet vardır.
Usûl bilginlerinden çoğunun ifâdesine göre kelimesi, hem gelme hem de gitmeye müşterek olarak kullanılır. Bu sebeple her iki anlamın da kasdedilmiş olması sahihtir. Allah en iyisini bilendir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Arap sözünü (dilini) bilen bilgi sahiplerinden bazıları kelimesinin, başlangıçtan yaklaşıp karartan anlamına geldiğini söylemişlerdir.
(...)
«Ağarmaya başlayan sabaha» Dahhâk; doğmaya başlayan sabaha, derken, Katâde; aydınlanıp gelen sabaha, der. Saîd İbn Cübeyr de; başladığında sabaha, der. Hz. Ali'den nakledilen rivayet de böyledir. İbn Cerîr Taberî der ki: Gelip ortalığı aydınlattığı .zaman sabahın ışığına yemîn edilmektedir.
«Şüphesiz ki bu; şerefli bir elçinin sözüdür.» Bu Kur'ân, şerefli bir elçinin tebliğidir. Yani ahlâkı güzel, şekli güzel değerli bir meleğin tebliğidir. Bu melek; Cebrail (a.s.)dir. İbn Abbâs, Şa'bî, Nu'mân İbn Mih-rân, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve başkaları böyle demiş-'lerdir.
«Güçlüdür.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Onu müdhiş kuvvetli olan Öğretti.» (Necm, 5) «Güçlüdür.» kavli; yaratılışı şiddetlidir, yakalayışı şiddetlidir ve ezişi de şiddetlidir, demektir. «Arş'm sahibi katında değerlidir.» Allah katında onun yüce ve üstün değeri vardır. Ebu Salih: «Arş'ın sahibi katında değerlidir.» kavli hakkında der ki: Cebrail her gün izinsiz olarak nurdan yetmiş hicabı aşar.

«Kendisine uyulandır.» Onun üstün yeri vardır. Mele-i A'lâ'da sözü dinlenir ve uyulur. Katâde: «Kendisine uyulandır.» kavline; gökyüzünde uyulandır, anlamını vermiştir. Yani o, sıradan meleklerden değil, efendi ve üstün meleklerdendir, özenle bu yüce risâleti tebliğ etmek için seçilmiştir.
«Emindir.» Cebrâîl (a.s.)in emînlik niteliği ile nitelenmesi gerçekten çok büyük ve önemli bir husustur, Allah Azze ve Celle melekten elçisini kulu Muhammed'e tezkiye ediyor. Tıpkı beşerden elçisi olan kuluMuhammed'i de başkalarına tezkiye ettiği gibi: «Sizin arkadaşınız asla deli değildir.» Şa'bî, Nu'mân İbn Mihrân, Ebu Salih ve daha önce zikredilen zevat. «Sizin arkadaşınız asla deli değildir.» kavli ile Muhammed (a.s.)in kasdedildiğini söylemişlerdir.
«Andolsun ki onu, apaçık ufukta görmüştür.» Yani Muhammed (a.s.) kendisine Allah'tan risâleti getiren Cebrail'i Allah'ın onu yaratmış olduğu gerçek suret üzere görmüştür. Onu, altı yüz kanatlı olarak «Apaçık ufukta» görmüştür. Bu Bathâ'da olan görmedir ki Necm sûresinin (5-10) âyetlerinde sözkonusu edilmiş ve orada açıklanmıştı. Bununla Cebrail (a.s.)in kasdedildiği de orada zikredilmişti. Allah en iyisini bilir ya açık olan, bu sûrenin Mi'râc gecesinden Önce indirilmiş olmasıdır. Çünkü orada ilk görüş olan bu görüşten başkası zikredilmemiştir. Necm sûresinin 13-16 âyetlerinde zikredilen İkinci görüş ise yalnızca orada zikredilmiştir ki Necm sûresi îsrâ sûresinden sonra nazil olmuştur.
«Gaybtan ötürü o, asla suçlu da değildir.» Muhammed (a.s.)in Allah'ın kendisine indirdiği hükümden dolayı itham edilir tarafı yoktur. Bazıları da kelimesini şeklinde (dâd ile) okuyarak; cimri değildir, anlamını vermişlerdir. O, herkese kendisine verilen gaybı cömertçe sarf eder. Süfyân İbn Uyeyne der ki: ve kelimeleri de eş anlamlı olup yalan söylemez ve azgın değildir, anlamına gelir kelimesi itham edilen kelimesi ise cimri anlaraınadır. Katâde der ki: Kur'ân bir gayb idi. Allah Teâlâ onu Muhammed (a.s.)e indirdi. Muhammed (a.s.) de onu insanlardan saklamadı. Aksine tebliğ edip yaydı ve onu isteyen herkese cömertçe verdi. İkrime, İbn Zeyd ve bir başkası böyle der. îbn Cerîr Ta-berî de dad ile okunan kelimesini tercih eder. Ben derim ki: Her iki okunuş da mütevâtirdir ve daha Önce geçtiği gibi mânâları da sahihtir.
«Bu, kovulmuş şeytânın sözü değildir.» Bu Kur'ân kovulmuş şeytânın sözü değildir. O, bunu taşıyamayacağı gibi, taşımak istemez ve taşıması da gerekmez. Şuarâ sûresinde buyurulduğu gibi: «Onu şeytânlar indirmemiştir. Bu, onlara düşmez de, buna güçleri de yetmez. Onlar, gerçekten işitmekten uzak tutuldular.» (Şuarâ, 210-212).
«Böyleyken nereye gidiyorsunuz? Bu Kur'ân'ın doğurduğu apaçık ve belirgin iken ve onun Azîz ve Celîl olan Allah katından geldiği açıkça ortada iken, aklınız nereye gidiyor da onu yalan sayıyorsunuz? Nitekim Sıddîk-i Ekber —Allah ondan razı olsun— müslüman olmak üzere gelen Hanîfe oğulları elçisine, son derece hezeyan ve tutarsızlık içerisinde bulunan yalancı Müseylime'nin Kur'ân'mdan bir şey okumalarım emrettikten sonra, şöyle demişti: Yazıklar olsun size, akıllarınız nereye gitmiş? Allah'a andoisun ki bu söz, bir tanrıdan sâdır olmuş değildir. Katâde ise: «Böyleyken nereye gidiyorsunuz?» kavline Allah'ın kitabından ve emrine itaat etmekten dönüp nereye gidiyorsunuz? anlamını vermiştir.

«O, ancak âlemler için bir öğüttür.» Yani bu Kur'ân, bütün insanlar için yalnızca bir öğüttür. Ondan öğüt alıp kendilerine gelirler. «Siz* den doğru olmak isteyenler için.» Sizden hidâyeti isteyenler, bu Kur'-ân'a sarılsınlar. O, kendilerini kurtarıp hidâyete erdirecek yegâne vâsıtadır. Ondan başka hiç bir vâsıta yoktur. «Âlemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sizler dileyemezsiniz.» Dilek sizin elinize bırakılmış değildir. İsteyen hidâyete erer, isteyen sapıklığa gider. Ancak bunların hepsi yine de âlemlerin Rabbı olan Allah'ın isteğine bağlıdır. Süfyân es-Sevrî der ki: Saîd İbn Abdülazîz, Süleyman Ibn Musa'dan nakletti ki; bu âyet nazil olunca Ebu Cehil şöyle demiş: İş bizim elimizdedir. İstersek doğru yolu buluruz, istersek bulamayız. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Alemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sîzler, dileyemezsiniz» âyetini indirdi.[5]

İzâhı

«Andolsun sinenlere.» Geri dönenlere. Siz, yıldızı burcun sonunda iken görürsünüz, tekrar başına döndüğünü hatırlarsınız. «Akıp akıp yuvalarına girenlere.» Kaybolup gidenlere. Yaban hayvanı inine girdiğinde bu ta'bîr kullanılır. Denildi ki: Bu yıldızlar Behrâm, Zuhal, Utâ-rid, Zühre ve Müşteri adını alan beş inci yıldızlarıdır ki güneş ve ayla beraber yürürler, nihayet güneşin ışığı altında gizlenip kaybolurlar, sonra geri çıkarlar. Sinmeleri dönmeleridir, yuvalarına girmeleri de güneşin ışığı altında saklanıp gizlenmeleridir. Bütün yıldızlardır da denilmiştir.[6]

---

[1] Müellif böyle derse de Patır sûresinde bu hadîs zikredilmemektedir. Hadîsi Ebu D&vûd, Cihâd kitabında buradaki ifâdede olduğu gibi zikreder. (Eseri arapça neşre hazırlayanlar)
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8318-8325
[3] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8325
[4] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8325-8328
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8329-8333
[6] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/833

İNFİTÂR SÛRESİ

Gök Çatladığında İzâhı

İNFİTÂR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Gök yarıldığı zaman,
2 — Yıldızlar saçıldığı zaman,
3 - Denizler kaynaştığı zaman,
4 - Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman,
5 — Kişi neyi takdim edip neyi te'hir ettiğini bilir.
6 - Ey insan; keremi bol Rabbma karsı seni ne aldattı?
7 - O ki; seni yaratmış., sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.
8 - Sem istediği sekiide tcrkîb etmiştir
9 — Hayır, bilakis siz dini yalan sayıyorsunuz.
10 - Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır;
11 - Çok şerefli yazıcılar,
12 - Ne yaptığınızı bilirler.

Gök Çatladığında

"Gök yanidışıı zaman iki parçaya ayrıldığı zaman. Müzzemmil sûresinde buyuruldugu gibi: -Gok onunla yarılmıştır.-1 t, Müzzemmil, 18)
»Yıldızlar saçıldığı zaman." Düştüğü vakit.
»(Denizler kaynattığı zaman- Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki, o Allah. Teâiâ'mn denizlen birbirine kattığı zaman, diye mânâ vermiştir. Hasan ise; Allah Te;:la onları birbirine karıştırır da suları gider, demiştir. Katâde, tatlı sulan aeı .sularıyla karışır, diye mânâ vermiştir. Kelbi ise bu kelimeye; doldurulmuş anlamım vermiştir.
"Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman İbn Abbas der ki: Kabirler tarandığı zaman. Südciî ise uynauhp içinde bulunanlar çıkarıldığı zaman, anlamını vermiştir.
«Kişi, neyi takdim edip neyi te'hır elliğini bilir.- Neyi elde edip neyi elde edemediğini.
"Ey İnsan; keremi bol Rabbma. karşı seni ne aldattı?1» Bu ifâde bir tehdîddir. Yoksa bazılarının zannettiği gibi cevabı gösterme ifâdesi değildir. Şoyieki 'Keremi bol Rabbma karşı sem ne aldattı'?11 iladesine karşılık olarak; onun keremi aldattı, dernektedirler. Ancak bu âyet böyle değildir. Aksine âyetin anlamı şöyledir . Ey âdemoğlu; yüce Rabbma karşı seni aldatan ne oldu ki, O'na isyan etmeye yoneldin ve lâyık olmadığı şekilde karşı geldin? Nitekim hadiste şöyle denilir ; Kıyamet günü Allah Teâlâ buyurur ki : Ey âdemoğlu, Bana karşı seni aldatan ne oldu? Ey âdemoğlu; peygamberlere nasıl karşılık verdin. İbn Ebu Hatim der ki ; Bize babam... Süîyân'dan nakletti ki; Hz. Ömer bir kişinin bu âyeti okuduğunu duyunca, cehalet diye karşılık vermiştir. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bizi: Ömer İbn Şebbe... Yahya el-Bekkâ'dan nakletti ki; Abdullah İbn Ömer bu âyeti okuyup; Aiiah'a andoisun ki cehaleti onu aldattı, dediğini işittim. İbn Abbâs, Rebî' İbn Huşeym ve Hasan'dan da benzeri bir rivayet nakledilmiştir. Katâde ise der ki: Âdemoğlunu şu düşmanı olan şeytândan başka hiç bir şey aldatmamıştır. Fudayl İbn İyâz der ki:

Eğer Rabbım bana «Bana karşı seni ne aldattı?» derse; ben, Senin perdelerle örtülü gizliliklerin, derim. Ebu Bekr el-Verrâk der ki: Eğer Rabbım bana «Keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» derse; kerem sahibinin keremi beni aldattı, derim. Bağavî ve bazı işaret ehli (tefsîrcüer) derler ki: «Keremi bol Rabbına» denilip te Allah'ın diğer isim ve sıfatlarının zikredilmemesi muhataba icabeti telkin için olduğu hissini vermektedir. Bunu söyleyen kişinin düşüncesi pek de uzak sayılmaz. Çünkü kerem sahibi birine kötü fiiller ve davranışlarla mukabele etmenin uygun olmayacağına dikkatleri çekmek için «Kerîm» ismi zikredilmiştir. Bağavî, Kelbî ve Mukâtil'den nakleder ki; onlar, bu âyetin Ahnes İbn Şerîk hakkında nazil olduğunu, söylemişlerdir. Rasûlullah (s.a.)a vurmuş ve o zor günlerde cezasını görmemişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» âyetini inzal buyurdu.
«O ki; seni yaratmış, sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.» Seni yaratıp şekil veren ve düzelten keremi bol Rabbına karşı seni aldatan nedir? Uzunluğunu, boyunu düzgün yapan, en güzel şekil ve biçimde seni hal-keden Rabbına karşı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nadr... Büsr İbn Cihâş'tan nakleder Ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün avucunun içine tükürmüş ve onun üzerine parmağım koyarak demiş ki: ÂÛah Azze ve Celle buyurur ki: Ey âdemoğlu; Ben seni şunun gibisinden yaratmış olduğum halde sen Beni nasıl âciz bırakacaksın? Nihayet seni düzeltip düzgün bir şekil" verdiğimde iki soguic arasında yuruaun. rop-rak seninle dolu idi. Topladın vermedin. Nihayet can boğaza gelince; sadaka vereceğim, dedin. Halbuki nerede sadaka zamanları, ibn Mace de du naaisi edu aekr İDriüîBu Şeybe kanaifylâ.7. Büsr lbn Cuıaş'tan nakleder. Şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî der ki: Yahya İbn Hamza da ona tâbi olarak Sevr İbn Yezîd kanalıyla bu hadîsi Abdullah İbn Meysere'den nakletti.
«Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» Mücâhid der ki: Babaya, anaya, dayıya veya amcaya benzer şekilde. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Sinan... Ümeyye İbn Rebâh'tan nakletti ki; ona babası, ona da dedesi nakletmiş. Rasûlullah (s.a.) ona; neyin oldu? diye sormuş. O da; ey Allah'ın Rasûlü benim neyim olacak ya oğlum, ya da kızım, demiş. Rasûlullah (s.a.) : kime benziyor? deyince o; ey Allah'ın Rasûlü, kime benzeyebilir ya babasına veya anasına, demiş. Rasûlullah (s.a.) o zaman şöyle buyurmuş : Dur, asla böyle deme. Nutfe rahme yerleşince Allah Teâlâ onunla Âdem arasındaki her nesebi orada hazır bulundurur. Allah Teâlâ'nın «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» âyetini okumadın mı? Yani seni istediği şekilde yürütmüştür. İbn Ebu Hatim ve Taberânî de Mutahhar İbn Heysem kanalıyla bu hadîsi naklederler. Eğer bu hadîs sahîh olsaydı, bu âyet konusunda açıklayıcı söz olurdu. Ancak hadîsin isnadı sabit değildir. Çünkü Muttahar İbn Hey-sem'in hadîsinin metruk olduğunu Ebu Saîd İbn Yûnus bildirir. İbn Hibbân da der ki: Mûsâ İbn Uleyye ve başkalarından sabit olmayan, hadîs gibi ifâdeler nakledilmiştir. Ancak Buharı ve Müslim'in Sahîh'le-rinde Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; adamın birisi: Ey Allah^n Rasûlü, karım siyah bir oflag^doğurdu, demiş. Rasûlullah' (s.a.) : Deven var mı? deyince, o; evetğ~demiş. Rasûhıllah_ (s-ajjJDnjarın renkleri nasıldır? deyince o; kırmızı, dernTşT Rasûlullah (s^aj: Onların arasında esmeri de var mı? deyince adam^vet^demiş. Rasûlullah (s.a.) : O nereden geldi? deyince_adajn;_belki de soyu çekmiştir, ^emiş. Rasûlullah (s_.a.) : Belki de

bunun da soyu çekmiştir,~demiş Ikrime, «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» kavlinde; dilerse maymun, dilerse domuz suretinde, demiştir. Ebu Salih de; dilerse köpek suretinde, dilerse eşek suretinde, dilerse domuz suretinde, demiştir. Katâde ise der ki: «Seni istediği şekilde terkîb etmiştir.» Yani Rabbımız olan Allah buna kadirdir. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyle olur : Muhakkak ki Azîz ve Celîl olan Allah, nutfeyi, yaratılışı çirkin olan her tür kötü canlı şeklinde yaratmaya muktedirdir. Ama O; kudreti, lutfu, hilmi nedeniyle insanı güzel görünümlü, tâm ve dengeli bir şekilde yaratmaktadır.
«Hayır, bilakis siz dini yalan sayıyorsunuz.» Hayır, bilakis sizi, kerem sahibi Rabbınıza karşı gelip O'na isyanla mukabele etmeye sevke-den şey, gönlünüzde yer eden âhiret, hesâb ve cezayı inkâr ve yalanlama hastalığıdır.
«Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır; şerefli yazıcılar, ne yaptığınızı bilirler.» Muhakkak ki sizin üzerinizde koruyucular ve çok şerefli melekler vardır. Öyleyse onlara kötülükle karşı çıkmayın. Çünkü onlar sizin üzerinizde ve yaptığınız her şeyi yazmaktadırlar, jbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Mücâhid'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şoyie Duyurmuş : Sizden iki halden biri dışında hiç ayrılmayan — cenabet ve büyük abdest yaparken — iki yazıcı çok şerefli meleğe saygı duyun. Binâenaleyh sizden biriniz guslederken avret mahallini bir duvar veya bir hayvanla korusun, ya da kardeşi onu korusun. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi bir başka lafızla vaslederek der ki: Bize Muham-med ibn Osman... Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah sizi soyunmaktan nehyeder. binâenaleyh sizinle beraber olan ancak büyük abdest, cünublük ve gusül gibi üç hal dışında sizden hiç ayrılmayan iki değerli yazıcı olan me-lgkten"utinın. 'Binâenaleyh sizden biriniz yalnız yerde iken gusle-decek olursa, elbisesiyle örtünsün veya bir duvarla veya devesi ile korunsun.Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Râvîler arasında yer alan Abd İbn Süleyman'ın hadîsi üzerinde söz edilmiştir. Ancak ondan yapılan rivayetlerde hadîsi dayanak olarak alınmıştır. Yine Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ziyâd İbn Eyyûb... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İki koruyucu melekten hangisi bir gün yazdıkları şeyi Azîz ve Celîl olan Allah'ın huzuruna çıkarırlar da yazdıkları sayfanın başında ve sonunda istiğfar bulunursa muhakkak Allah Teâiâ: İki sayfanın arasında bulunan şeylerden dolayı kulumu affettim, buyurur. Sonra Bezzâr der ki: Bu hadîste Temmâm İbn Necîh münferid kalmıştır ve onun hadîsi uygundur. Ben derim ki: Temmâm İbn Necîh'i İbn Naîm sika sayarken, Buhârî, Ebu Zür'a, İbn Ebu Hatim, Neseî, İbn Adiyy zayıf saymışlardır. İbn Hibbân da onun hadîs uydurduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel ise; onun gerçek durumunu bilmiyorum, der.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İshâk İbn Süleyman... Ebu Hüreyre'den nakletti kifŞâsulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah'ın, Âdemoglunu tanıyan —ve öyle sanıyorum ki onların amellerini bilen de demiştir— melekleri vardır. Onlar Allah'a itaat eclip ş^lih amel işleyen bir kula baktıklarında kendi aralarında onu anarak ismini verirler 'veTbu gece'f alanca felah buTdüTfolanca Kurtuldu, derler. Allah'a isyan ederek kötü^ameT işleyen "bir kula baktıklarında onu kendi aralarında anıp adını verirler ve'; bu"gece falan Kelâet

oiau, der-ler. Ebu Bekf el-Bezzâr def ki: Burada râvîîer arasında yer alan Selâm'ın Medâin'li Selâm olduğunu sanıyorum.[1]

İzâhı

13 — Şüphesiz ki iyiler, cennettedirler.
14 - Ve şüphesiz ki, kötüler de alevli ateştedirler.
15 — Din günü oraya girerler.
16 — Ve orada kaybolacak değildirler.
17 — Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?
18 — Yine sen nereden bileceksin, din gününün ne olduğunu?
19 — O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz. Ve o gün, emir Allah'ındır.

Aziz ve Celîl olan Allah'a itaat edip O'na isyanla karşı çıkmayan iyilerin içinde bulundukları nimetleri Allah Teâlâ haber veriyor. İbn Asâkir, Mûsâ İbn Muhammed'in hal tercümesinde Hişâm kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın onlara îyiler adım vermesinin sebebi onların atalarına ve çocuklarına iyi davranmış olmalarıdır. Sonra da Hak Teâlâ, kötülerin yer alacağı sürekli azabı ve cehennemi zikrederek : «Din günü oraya girerler.» buyuruyor. Hesâb, ceza ve kıyamet günü. «Ve oradan kaybolacak değildirler.» Bir dakika bile azâbdan uzaklaştırılmazlar ve üzerlerinden azâb hafifletilmez. Ölmek veya rahat arasında ikisinden birisine dâir isteklerine bir gün de olsa cevâb verilmez.
«Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?» Bu ifâde kıyametin durumunu büyütmek içindir. Sonra bu durumu te'kîden «Yine sen, nereden bileceksin din gününün ne olduğunu?» buyuruyor ve ardından da şu âyetle bunu açıklığa kavuşturuyor : «O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz.» Hiç bir kimse diğerine fayda veremeyeceği gibi bulunduğu halden de onu kurtaramaz. Allah, dilediği ve hoşnûd olduğu kimseye fayda sağlayıp kurtarma izni verirse müstesnadır. Burada şu hadîsi zikredelim: Ey Hâşim oğulları; kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Allah'a karşı size hiç bir şeyle fayda sağlayamam. Şuarâ sûresinin sonunda (Âyet: 214) bu hadîs geçmişti. Bu sebeple Allah Teâlâ "Ve o gün, emir Allah'ındır.» buyuruyor. Bu âyet tıpkı şu âyetler gibidir : «Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Gâfir, 16), «O gün de gerçek mülk, Rahmân'ındır.» (Furkân, 26), «Din gününün mâlikidir.» (Fatiha, 4) Katâde: «O, öyle bir gündür ki; kimse kimseye hiç bir şeyle fayda sağlamaz. Ve o gün, emir Allah'ındır.» âyeti hakkında şöyle der : Allah'a andolsun ki o gün, emir Allah'ındır. Ama hiç bir kimse orada O'nunla tartışma cür'etini gösteremez.[2]

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8338-8341
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8350-8351

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

MUTAFFİFÎN SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.).

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.
2 — Onlar ki; insanlardan bir şey aldıkları zaman kendileri ölçerek tâm alırlar.
3 — Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman eksik tutarlar.
4 — Onlar, kendilerinin diriltileceklerini sanmıyorlar mı?
5 — Büyük bir gün için.
6 — Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzurunda duracaklar.

Vay Hîle Yapanlara

Neseî ve İbn Mâce derler ki: Bize Muhammed îbn Akîl —îbn Mâce ayrıca Abdurrahmân tbn Bişr'i de ekler— Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde, Medîne'üler ölçü bakımından insanların en kötüsü idiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline.» âyetini indirdi de, ölçülerini güzellestirdiler. ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ca'fer İbn Nadr... Hilâl İbn Talk'dan nakletti ki; o, şöyle demiş; Ben, Abdullah İbn Ömer'le birlikte yürüdüğüm sırada ona dedim ki: Mekke halkı mı, yoksa Medine halkı mı insanların şekil bakımından en güzeli, Ölçü bakımından en doğrusu? Abdullah İbn Ömer dedi ki; Mekke'lilerin hakkı var. Allah Teâlâ'nm : «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.» buyurduğunu işitmedin mi?»
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Saîd... Abdullah'tan nakletti ki; adamın biri ona; ey Ebu Abdurrahmân Medine halkı ölçüyü tam olarak yerine getiriyorlar, demiş de; o: Ölçüyü neden tâm olarak yerine getirmeyecekler. Allah Azze ve Celle onlar hakkında: «Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline.» buyurdu, demiş ve âyeti bölümün sonuna kadar okumuş. Burada hîle yapmaktan maksad, ölçü ve tartıda artırıp eksiltmektir. Bir malı insanlardan alınca fazla almakta verince de eksik vermektir. Bunun için Allah Teâlâ ölçü ve tartıda hîle yapanlara hüsranı, helaki ve felâketi va'dederek arkasından bunu- şöylece tefsir ediyor : «Onlar ki; insanlardan bir şey aldıkları zaman kendileri ölçerek tâm alırlar.» İnsanlardan bir şey aldıkları zaman haklarını fazlasıyla alırlar. «Ama onlara bir şey ölçüp tartarak verdikleri zaman eksik tutarlar.» Az verirler. En doğrusu kelimelerinin mütead-dî olmasıdır ve bu takdirde edatı nasb mahallinde olacaktır. Bazıları ise bunu kelimelerindeki saklı bulunan zamî-ri ve te'kîd sadedinde kabul etmektedirler ve sözün delâleti nedeniyle mefulû hazfetmektedirler ki her iki anlayış da birbirine yakındır.
Allah Teâlâ ölçü ve tartıyı tâm olarak yapmayı emrederek birçok âyet-i kerîme'de bu konuyu bildirmiştir: «Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâm tutun. Ve dosdoğru ölçekle tartın. Bu, daha hayırlıdır. Ve netice itibarıyla daha güzeldir.» (İsrâ, 35) En'âm sûresinde ise şöyle buyurur: «Ölçüyü, tartıyı da tâm ve doğru yapm. Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.» (En'âm, 152) Rahman sûresinde de buyuruyor ki: «Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.»

(Rahman, 9) Allah Teâlâ Şuayb (a.s.)ın kavmini ölçü ve tartıda hîle yaptıkları için helak etmiş ve yere batırmıştı.
Müteakiben Allah Teâlâ onları tehdîd. ederek buyuruyor ki: «Onlar, kendilerinin diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir gün için.»
Bunlar gizli ve açık her şeyi bilen Allah'ın huzurunda çok dehşetli bir günde korkunç bir saatta, zor bir halde dikilip duracaklarından endîşe etmiyorlar mı? Orada kaybeden kızgın cehennem ateşine girdirilir.
«Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbınm huzurunda duracaklar.» O gün, âlemlerin Rabbının huzurunda yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak çok zor bir durumda sıkıntı, keder ve zorluk içinde duracaklar. Bugün suçlular için çok sıkıcı bir gündür. Allah'ın emri hisler ve güçleri aşacak biçimde onları çepeçevre saracaktır. İmâm Mâlik der ki: Nâfi' Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Ki, insanlar o gün, âlemlerin Rabbınm huzurunda duracaklar» kavli hakkında şöyle demiştir: Öyle ki her biri kulaklarının memesine kadar tere batıp kaybolacaktır. Buharı, Mâlik ve Abdullah İbn Avn kanalıyla Nâfi'den bu hadîsi nakleder. Müslim de her iki yolla aynı hadîsi rivayet eder. Ayrıca Salih ve Eyyûb... Abdullah İbn Ömer'den bu hadîsi nakleder. İmâm Ahmed îbn Hanbel'in lafzı ise şöyledir: Bize Yezîd, Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Ki insanlar o gün, âlemlerin Rabbının huzurunda duracaklar.» Kıyamet günü Azîz ve Celîl olan Rahmân'm azameti önünde dikilecekler. Öyle ki ter erkeklerin kulak memelerine kadar ulaşacaktır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrahim İbn İshâk... Mikdâd İbn Esved'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Kıyamet günü olunca güneş kullara yaklaştırılır. Öyle ki bir veya iki mil yakınma getirilir de güneş onları eritir. Ve herkes yaptığına göre tere batar. Kimileri topuklarına kadar, kimileri diz kapaklarına kadar, kimileri .omuzlarına kadar tere batarlar. Kimileri~de bütünüyle terin içine dalar. Bu hadîsi Müglirn, Hakem ibn Mûsâ ka-nalıyla Yahya İbn Hamza'dan, Tirmizî de Süveyd kanalıyla Abdullah îbn Mübârek'den nakleder ve her iki nakil de Abdullah îbn Câbir kanalıyla Rasûlullah'a ulaşır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Suvar... Ebu Ümâ-me'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü güneş bir mil yakına kadar yaklaştırılır ve onun ateşi de şu kadar ve şu kadar artırılır. Onun ısısından kazanların kaynadığı gibi hayvanlar kaynayıp yanar. İnsanlar işledikleri hatâların mikdârına göre o gün tere batırılırlar. Kimileri ayak bileklerine kadar, kimileri baldırlarına kadar, kimileri bellerine kadar tere batırılır, kimileri de tamamen tere daldırılır. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Uşâne Hayy İbn Yü'mûVden nakletti ki; o, Ukbe İbn Âmir'in şöyle dediğini işitmiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duydum: Güneş yere yaklaştırılır da insanlar tere batınlır. Kimileri topuklarına kadar tere batarken, kimileri baldırlarının yarısına kadar, kimileri dizkapaklarına kadar tere batar. Kimileri uyluklarına kadar tere batarken, kimileri böbreklerine kadar, kimileri de omuzlarına kadar tere batar. Bazıları da ağzının ortasına kadar tere batar. Eliyle ağzım kapamıştı. Ben Rasû-lullah (s.a.)ın böylece işaret ettiğini gördüm. Bir kısmı da bütünüyle terin içine dalar. Rasûlullah (s.a.) işaret olsun diye eliyle vurmuştu. Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid

kalmıştır. Bir hadîste de onların yetmiş sene ter içinde kalıp konuşamayacakları bildirilir. Bunun üç yüz sene olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, kırk bin sene olduğunu, söyleyenler de vardır. On bin yıllık bir sürede bunların arasında hüküm verilecektir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilir ki; o, «mikdârı elli bin yıl olan bir günde» diye söylemiştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ğıfâr oğullarından Beşîr'e şöyle dedi: Kıyamet günü sen ne yapacaksın? o günde ki insanlar dünya günlerinden üç yüz yıl, âlemlerin Rabbının huzurunda dikilip durdurulurlar. Bu süre içerisinde onlara ne gökten bir haber gelir, ne de onlara bu konuda bir haber çıkarılır. Beşîr dedi ki: Yardım dilenilecek Allah'tır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yatağına girdiğin zaman kıyamet gününün sıkıntısından ve hesabından Allah'a sığın. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti Abdülse-lâm kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Ebu Davud'un Sünen'inde, Rasûlullah (s.a.) m kıyamet günündeki sıkıntılı duruştan Allah'a sığındığı belirtilir. îbn Mes'ûd der ki: Kırk yıl başlan göğe doğru kalkmış olarak ayakta dururlar, onlarla kimse konuşmaz. İyileri de, kötüleri de tere batmışlardır. Abdullah İbn Ömer de yüz yıl ayakta dikili kalırlar, demiştir. Her iki rivayeti de İbn Cerîr Taberî nakleder. Ebu Dâvûd, Ne-seî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Zeyd İbn Habbâb kanalıyla... Hz. Aişe'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) geceleyin kıyama iftitâh tek-bîriyle başlar, on kez tekbîr getirir, on kez hamdeder, on kez tesbîh eder ve on kez istiğfar ederdi. Sonra da: Allah'ım beni bağışla, beni hidâyete erdir, bana rızık ver ve bana afiyet ihsan et, derdi. Kıyamet günündeki ayakta dikilmenin sıkıntısından Allah'a sığınırım.[1]

7 - Doğrusu kötülerin kitabı, muhakkak Siccîn'dedir.
8 — Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?
9 — Yazılmış bir kitabtır.
10 — Vay haline o gün, yalanlayanların.
11 — Onlar ki; din gününü yalanlarlar.
12 — Halbuki onu, azgın günahkârdan başka kimse yalanlamaz.
13 — Ona âyetlerimiz okunduğunda; öncekilerin masalları, der.
14 — Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp, körletmiştir.
15 — Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablarından kesinlikle mahrumdurlar.
16 — Sonra onlar, muhakkak cehenneme yuvarlanacak-lardır.
17 — Sonra da onlara; yalanlayıp durduğunuz işte budur, denilecektir.

Kötülerin Kitabı Siccin'dedir

Allah Teâlâ gerçeği bildirerek: «Doğrusu kötülerin kitabı, muhakkak Siccîn'dedir.» buyuruyor. Onların varıp gidecekleri yer Siccîn'dir. Bu, sıkıntı anlamınadır. (...) Bu sebeple Allah Teâlâ onun durumunu-büyüterek: «Siccîn'in nVolduğunu sen nereden bileceksin?» buyuruyor. Onun durumu pek büyüktür. Orası sürekli kalınan bir zindan ve acıklı bir azâb yeridir. Sonra bazıları Siccîn'in yedi kat yerin altında olduğunu söylemişlerdir. Berâ İbn Âzib'în uzun hadîsinde daha önce geçtiği gibi, Allah Teâlâ kâfirlerin ruhuna: «Onun yazışım Siccîn'de yazın.» buyurur. Şfccîn

yedi kat yerin altındadır. Denilir ki; yedi kat yerin altında yeşil bir kayadır. Ve yine cehennemde bir kuyudur, diyenler olmuştur.
İbn Cerîr Taberî bu konuda garîb ve münker bir hadîs nakletmiş-tir ki sahîh değildir. Şöyle ki: Bize îshâk İbn Vehb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Felak, cehennemde kapalı bir çukurdur. Siccîn ise açık bir kuyudur. Sahîh olan rivayete göre kelimesi, sıkıntı ve zindan anlamına gelen kelimesinden türetilmiştir. Mahlûkât aşağıya doğru düştükçe sıkıntıya dalar, yukarıya doğru çıktıkça rahatlar. Çünkü yedi felekten her biri altmdakinden daha yüce ve daha geniştir. Yerler de böyle. Her bir yer, altmdakinden daha geniştir. Nihayet mutlak alçaklığa ve en dar mahalle varılır ki, burası yedi kat yerin ortasındaki merkezdedir. Fâsıklann ve azgınların varacağı yerin cehennem olduğunu ve burası da aşağıların aşağısı olduğunu Allah Teâlâ Tîn sûresinde: «Doğrusu Biz, inşam en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. Yalnız îmân edip sâlih amel işleyenler müstes-nâdir.» (Tîn, 4 - 6) buyurmaktadır. Burada ise; «Doğrusu kötülerin kitabı, muhakkak Siccîn'dedir. Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» buyuruyor. Bu, sıkıntının ve aşağılığın her çeşidini içerir. Nitekim Allah Teâlâ Furkân sûresinde, şöyle buyurmaktadır: «Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isterler.» (Furkân, 13)
«Yazılmış bir kitâbtadır.» Bu âyet, «Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» âyetinin tefsiri değildir. Sadece kötüler için yazılmış olan Siccîn akıbetinin tefsiridir. Yani yazılıp bitirilmiş bir kitâbtadır. Bu kitaba kimse ne daha fazla yazı yazabilir, ne de yazılanı eksiltebilir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî böyle demiştir.
«Vay hâline o gün yalanlayanların.» Kıyamet günü Allah'ın^jen-dileri için va'dettiği Siccîne ve horlayıcı azaba çarptırıldıkları gün yalanlayanların vay haline. Vay haline anlamına gelen «veyl» kelimesi üzerinde daha önce (Bakara, 79) yeterince bilgi verilmişti, burada tekrarına gerek yoktur. Bundan maksad helak ve mahvolmadır. Nitekim vay falancaya dendiği zaman, helak oldu, mahvoldu denilmek istenir. Müsned ve Sünen kitablarmda Behz İbn Hakîm kanalıyla... Hayde'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:. İnsanları güldür- mek için konuşup da yalan söyleyen kimseye veyl olsun. Veyl ona, veyl ona.
Sonra Allah Teâlâ kâfir, fâcir ve yalanlayıcıların durumunu açıklayarak: «Onlar ki; din gününü yalanlarlar.») buyuruyor. Kıyametin vukuunu doğrulamazlar. Geleceğini kabul etmezler ve uzak bir hal olarak düşünürler.
«Halbuki onu, azgın günahkârdan başka kimse yalanlamaz.» Fiillerinde haddi aşan, haramı işleyen, mübâhı yapmaktan öteye geçip fiillerinde ve sözlerinde günâha uzanan kimselerden başkası yalanlamaz. O, konuştuğu zaman yalan söyler, vaadettiği zaman döner, düşmanlık ettiği zaman
kötüleşir.
«Ona âyetlerimiz okunduğunda; öncekilerin masalları,» der. Allah'ın kelâmını Rasûlünün dilinden işittiğinde onu yalanlar ve onun hakkında kötü zan besleyerek eskilerin kitaplarından derlenip uydurulmuş sözler olduğunu Kabul eder. Allah Teâlâ'nm bir başka âyette buyurduğu gibi: «Onlara: Size Rabbınız ne indirdi? denildiği zaman; geçmişlerin masallarını, derler.» (Nahl, 24), «Ve dediler ki:

Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.» (Fur-kân, 5)
Bunlara cevaben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» Hayır, mes'ele onların zannettikleri ve-söyledikleri gibi değildir. Bu Kur'ân, eskilerin masalı değildir. Aksine o, Allah'ın kelâmıdır, Rasûlü vasıtasıyla indirmiş olduğu vahyidir. Onların kalblerinde şüphe bulunduğu için îmânm girmesi önlenmiş ve perdelenmiştir. Çünkü onların kalblerinde pek çok günâh ve hatâdan başka bir şey yoktur. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» Pas ve karalık kâfirlerin kalblerini kaplar. Bulut, iyilerin, pusu ise Mukarrebûun'un kalbini kaplayabilir. İbn Cerîr, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, muhtelif yollarla... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kul, bir günâh işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir. Günâhtan tevbe ederse kalbi cilalanır. Günâhı artarsa işte bu Allah Teâlâ'nın: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» kavli ile kasdedilendir. Tirmizî; bu hadîs, hasendir, sahihtir, der. Neseî'nin lafzı ise şöyledir: Kul, bir hatâ işlediği zaman kalbine siyah bir nokta yer eder. Eğer kul günâhtan vazgeçip tevbe ve istiğfar ederse, kalbi cilalanır. Şayet günâha dönerse nokta büyütülerek bütün kalbini istilâ eder. îşte Allah Teâlâ'nın: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp köreltmiştir.» kavlindeki paslanma budur. Ahmed îbn Han-bel^der ki: Bize Safvân tbn îsâ... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasû^ lullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğrusu mü'min, günâh işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer tevbe edip vazgeçer ve istiğfar ederse kalbi cilalanır Şayet günâhı artırırsa, siyah nokta da artar en sonunda bütün kalbini kâplar. İşte Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde: «Hayır, onların kazandıkları, kalblerini paslandırıp1 köreltmiştir.» kavli ile zikredilen pas budur. Hasan el-^asrî ise der ki: Bu, günâh üstüne günâhtır. Nihayet kalb körelir ve ölür. Mücâhid, tbn Cerîr, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları da böyle demişlerdir.
«Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablanndan kesinlikle mahrumdurlar.» Kıyamet günü onlarm konağı ve durağı Siccîn'dir. Ve ayrıca kıyamet günü onlar, yaratıcılarını ve Rablannı görmekten alıkonulmuş ve mahrum bırakılmışlardır.
İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî der ki: Bu âyet kıyamet günü mü'-minl'erin Azîz ve Celîl olan Allah'ı göreceklerine delildir. îmâm Şafiî merhumun söylediği bu söz, son derece güzeldir. Ve bu ifâde, Allah Tealâ'nın «Birtakım yüzler o gün parlayacak, Rablanna bakacaklardır.» (Kıyâme, 22-23) kavlinin anlamının da delâlet ettiği gibi yerinde ve anlaşılır bir istidlaldir. Mü'minlerin âhirette Azîz ve Celîl olan Rablarını göreceklerine dâir pekçok sahîh ve mütevâtir hadîsler vardır. Yüce cennet bahçelerinde ve kıyamet sahasında gözleriyle Rablarım göreceklerdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî, Muhammed İbn Ammâr kanalıyla... Hasan'-dan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Perdeler açılır, mü'-minler ve kâfirler ona bakarlar. Sonra kâfirlere bir perde gerilir, mü'-minler her sabah ve akşam ona bakarlar. Ya da Hasan'm ifâdesi buna benzer bir sözdür.
«Sonra onlar, muhakkak cehenneme yaşlanacaklardır.» Ayrıca onlar Rahmân'ı görmekten mahrum oldukları gibi, cehennem ehlidirler de. «Sonra da onlara; yalanlayıp durduğunuz işte budur, denilecektir.» Onların kulaklarını patlatırcasına

ihtar ile küçümsenerek ve önemsenmeyerek kendilerine; işte yalanlayıp durduğunuz budur, denilecektir.[2]

İzahı

«Doğrusu kötülerin kitabı, muhakkak Siccîn'dedir.» Yani onların işlerinin yazıldığı yer Siccîn'dir. Abdullah İbn Ömer der ki: Siccîn yedi kat yerin altıdır. Kâfirlerin ruhları oradadır. Befeavî, Sa'lebı'nin isnâ-dıyla Berrâ'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyunsüştur: Şic-cîn. yedi kat yerin en altıdır. İllivvîn ise, vedi kat eöfeün "üstünde. Ars'-ın altındadır. Şimr tbn Atiyye der ki: Abdullah tbn Abbâs, Ra*b el-Ah-bâr'a geldi ve: Bana Azîz ve Celîl olan Allah'ın «Doğrusu kötülerin ki-tabı, muhakkak Siccîn'dedir» kavli hakkında bilgi ver, dedi. Kâ'b el-Ahbâr dedi ki: Kötülerin ruhu göğe çıkarılır da gök onları kabul etmekten kaçınır. Sonra yere indirilir, yer de onları kabul etmekten kaçınır. Nihayet yedi kat yerin altına girdirilir ve en sonunda Siccîn'e indirilir. Siccîn, îblîs'in ordularının bulunduğu yerdir. Onun için Siccîn'de bir defter çıkarılır, numaralanıp mühürlenir ve İblîs'in ordularının altına konur. Onun içinde kıyamet günündeki hesabın bilgileri ve felâket yazılıdır. Denildi ki; Siccîn, yedi kat yerin altında bir yeşil kayadır. Göğün yeşilliği bundandır. Bu kaya döndürülür ve altına kötülerin kitabı konur. Vehb İbn Münebbih dedi ki: Bu, İblîs'in hâkimiyetinin sonudur. Hadîste Felak'm cehennemde örtülü bir kuyu, Siccîn'in de cehennemde açık bir kuyu olduğu vârid olmuştur. Denildi ki: «Siccîn'dedif» kavlinden maksad hüsran ve sapıklıktadır, demektir. Ve yine bu kelimenin hapis anlamına gelen kelimesinden alınmış olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde mânâ; onlar hapis ve çok sıkıntı içindedirler, demek olur.[3]

18 — Doğrusu iyilerin kitabı, İlliyyîn'dedir.
19 — llliyyîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?
20 — Yazılmış bir kitabtır.
21 — Gözde melekler onu görür.
22 — Şüphesiz iyiler, Naîm'dedirler.
23 — Tahtlar üzerinde temaşa ederler.
24 — Sen, o nimetin güzelliğini yüzlerinden tanırsın.
25 — Onlara mühürlü, hâlis bir şarâbtan içirilir.
26 — Onun sonu misktir. Öyleyse yarışanlar, bunun için yarışsınlar.
27 — Onun katkısı yüce kaynaktandır.
28 — Bir pınar ki; gözdeler ondan içerler.

İyilerin Kitabı İlliyyîn'dedir

Allah Teâlâ bir hakikat olarak: »»Doğrusu iyilerin kitabı, İlliyyîn'dedir.» buyuruyor. İyiler, kötülerin hilâfına İlliyyîn'e varacaklardır. İl-liyyîn, Siccîn'in tersinedir. A'meş... HilâTden nakletti ki; Hâzır bulunduğum bir mecliste Abdullah İbn Abbâs Kâ'b'a Siccîn'i sorduğunda o; yedinci yerdir ve orada kâfirlerin ruhları bulunmaktadır, demişti. îlıiy-yîn'i sorduğunda da o, yedinci göktedir ve orada

mü'minlerin ruhları bulunmaktadır, demişti. Daha başkaları da llliyyîn'in yedinci gökte olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan: «Doğrusu iyilerin kitabı, İlliyyîn'dedir» kavline; cennettedir, diye mânâ verdiğini nakleder. Avfî'nin, İbn Abbâs'tan nakline göre de; onların ameli gökte Allah katındadır, diye mânâ vermiştir. Dahhâk da böyle der. Katâde îlliyyîn'in, Arş'ın sağ ayağı olduğunu söyler. Başkaları da îlliyyîn'in Sidre el-Mün-tehâ'nm yanında olduğunu söylerler. Açık olan odur ki îlliyyîn, yücelik anlamına gelen kelimesinden alınmıştır. Yükselen' ve yücelen her şey büyür ve genişler.
Bu sebeple Allah Teâlâ tlliyyîn'in durumunu yüceltip yükselterek buyuruyor ki: «îlliyyîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin?» Ve ardından da onlar için yazılanları pekiştirerek: «Yazılmış bir kitâbtır. Gözde melekler onu görür.» buyuruyor. Gözde melekler, Mukarrebûn'dur. Ka-tade böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; ona yakın olan gökte yaşayan herkes onu görür.
«Şüphesiz iyiler, Naîm'dedirler.» Kıyamet günü onlar nimetler içerisinde geniş lutuflann sergilendiği cennetlerdedirler. «Tahtlar üzerinde temâşâ ederler.» Denildi ki: Bunun mânası şudur: Mülklerine ve Allah'ın kendilerine verdiği hayra sönmez, bitmez ve pörsümez lutfa, tahtların üzerinden bakarlar. Ve yine denildi ki: Bunun mânâsı; onlar «tahtlar üzerinde» Azız ve Celîl olan Allah'ı «temâşâ ederler.» demektir. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın kötüleri tavsif ederken buyurduğu: «Hayır, doğ-rusu onlar, Rablarmdan kesinlikle mahrumdurlar.» âyetine mukabildir. Ve iyilerin tahtları ve köşkleri üzerinden Aâîz ve Celîl olan Allah'a bakacaklarını belirtmektedir. Nitekim daha önce Abdullah.tbn Ömer'den nakledilen bir hadîste: Cennet ehlinin makam bakımından en aşağıda olanı, iki bin yıllık mesafeden mülküne bakıp en yakınını gördüğü gibi en uzağını da görenin makamıdır. Cennet ehlinin makam bakımından en yüce olanı da Azîz ve Celîl olan Allah'a günde iki kere bakanın makamıdır, buyurmuştu.
«Sen, o nimetin güzelliğini yüzlerinden tanırsın.» Sen onların yüzlerine baktığın zaman nimetin güzelliğini haşmeti, sevinci, üstünlüğü, feragati ve içinde yüzdükleri yüce nimetin şatafatını yüzlerinden tanırsın.
«Onlara mühürlü, hâlis bir şarâbtan içirilir.» Onlara cennet içkisinden içirilir. kelimesi içkinin isimlerinden biridir. îbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan, Katâde ve İbn Zeyd böyle derler, îmânı Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Hasan.:. Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi mü'min, susamış bir mü'minebir içecek içirirse; Allah da kıyamet gününde ona mü-hürlü hâlis bir şarâbtan içirir. Hangi mü'min aç bir mü'mini doyurur-sa; Allah da onu cennet meyveleriyle doyurur. Hangi mü'min, çıplak bir mü'mine bir elbise giydirirse; Allah da ona cennetin güzelliklerinden giydirir.
«Onun sonu misktir.» Yani o misk ile karıştırılmıştır. Avfî, tbn Abbâs'tan nakleder ki; Allah Teâlâ onlara içkiyi Öylesine güzelleştirir ki sonunda o, misk gibi olur. Böylece misk ile sona erdirilir veya mühürlenir. Katâde ve Dahhâk böyle demişlerdir. îbrâhîm ve Hasan ise «Onun sonu misktir.» kavline; neticesi misktir, anlamını vermişlerdir. İbn Ce-rîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Derdâ'nın «Onun sonu misktir.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Gümüş gibi bembeyaz Mutaffifîn.29-36) bir şarâbtır. İçeceklerini onunla mühürlerler. Eğer dünya ehlinden bir kişi parmağını- ona batırıp çıkarsaydı, bütün canlılar onun

güzelliğini görürlerdi. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; o: «Onun sonu misktir.» kavline onun kokusu misktir, anlamını vermiştir.
«Öyleyse yarışanlar, bunun için yarışsınlar.» Övünenler böyle bir hal için övünsünler. Yarışanlar böyle bir hal için yarışıp onunla başkalarına karşı övünsünler. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Çalışanlar işte bunun gibisi için çalışsınlar.»
«Onun katkısı yüce kaynaktandır.» Bu şarâbın karışımı, tesnîm adı verilen şarâbtandır. Tesnîm cennet ehlinin içeceği içkilerin en üstün ve en değerlisidir. Ebu Salih ve Dahhâk böyle der.
«Bir pınar ki; gözdeler ondan içerler.» Bu çeşmeden sadece Mu-karrebûn adı verilen gözdeler içer ve sağcılar için de yalnızca bîr karışım içerisinde katık olarak verilir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mesrûk, Ka-tâde ve başkaları böyle demişlerdir.[4]

29 — Doğrusu suç işlemiş olanlar, mü'mirilere gülerlerdi,
30 — Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine göz kırparlardı.
31 — Ailelerinin yanma döndüklerinde, eğlenerek dönerlerdi.
32 — Onları gördükleri vakit; muhakkak bunlar sapık-lardır; derlerdi.
33 — Halbuki onlar, bunların üzerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdi.
34 — İşte bugün de îmân edenler o kâfirlere gülerler,
35 — Tahtlar üzerinde, bakarak,
36 — O küfredenler, yapageldiklerinin cezasına çarptırıldılar mı diye?

Suç İşlemiş Olanlar

Allah Teâlâ, mücrimlerin dünya diyarında iken mü'minlere güldüklerini, onlan küçümseyip kendileriyle alay ettiklerini ve mü'minlerle karşılaşınca birbirlerine göz kırptıklarını ve onlara hakaret ettiklerini haber vererek buyuruyor ki: «Ailelerinin yanına döndüklerinde, eğlenerek dönerlerdi.» Bu mücrimler, evlerine döndüklerinde eğlenerek dönerlerdi. Yani istediklerini buldukları halde Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimete şükretmezler ve yalnızca mü'minleri küçümseyip kıskanır ve onlarla uğraşırlardı.
«Onları gördükleri vakit; muhakkak bunlar sapıklardır, derlerdi.» Çünkü onlar kendilerinin dinlerine uymuyorlardı. Müteakiben Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Halbuki onlar, bunların üzerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdi.» Yani bu mücrimler, mü'minlerin ne yaptıklarını, ne söylediklerini gözetlemek üzere gönderilmemişlerdi ve kendilerine böyle bir görev verilmiş değildi. Öyleyse neden gözlerim onlara dikip mü'minlerle uğraşıyorlardı? Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Buyurdu ki: Yıkılıp gidin içerisine. Benimle konuşmayın. Çünkü kullarımdan bir zümre vardı ki; onlar: Rabbımız, inandık, artık bağışla bizi, merhamet et bize. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın, diyordu. Siz ise, onları alaya alıyordunuz. Öyle ki size Benim zikrimi unutturdular. Ve siz, onlara hep gülüyordunuz. Sabrettiklerinden dolayı bugün onları mükâfatlandırdım. Doğrusu onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.» (Mü'minûn, 108-111) Bu sebeple bu sûrede de buyuruyor ki:

«İşte bugün de îmân edenler o kâfirlere gülerler.» Yani kıyamet günü. Onlar nasıl bunlara gülüyorlar idiyse, kıyamet günü de onlar bunlara gülerler.
«Tahtlar üzerinde, bakarak.» Mücrimlerin onları sapıklar sanmalarına karşılık olarak onlar, Azîz ve Celîl olan Rablarına bakarlar. Çünkü onlar sapık değildirler, aksine Allah'ın gözde dostlarıdırlar, Allah'ın ikram dolu yurdunda onlar Rablarına bakarlar.
«O küfredenler, yapageldiklerinin cezasına çarptırıldılar mı. diye?» O küfredenler mü'minlerle alay edip onları küçük görmelerinin karşılığı olarak cezalandırıldılar mı, yoksa cezalandırılmadılar mı? diye. Yani onlar en mükemmel ve uygun ceza ile cezalandırılmışlardır.[5]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8354-8356
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8357-8360
[3] Bekir Karlığa, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8360
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8361-8363
[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8364

ÎNŞÎKÂK SÜRESİ

Gök Yarıldığında
And Olsun Şafağa

ÎNŞÎKÂK SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Gök varıldığı zaman,
2 — Rabbına boyun eğdiğinde ki o, zâten boyun eğecektir.
3 — Yer düzeltildiği zaman,
4 — İçinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman,
5 — Ve Rabbına boyun eğdiğinde, ki o, boyun eğecektir.
6 — Ey insan;'sen Rabbın için çalışıp çabaladın, nihayet O'na kavuşacaksın.
7 — Kimin de kitabı sağından verilirse;
8 — Kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecektir.
9 — Ve ailesine de sevinçli olarak dönecektir.
10 — Ama kimin de kitabı arkasından verilirse;
11 — Derhâl helakini temenni edecektir.
12 — Ve çılgın aleve girecektir.
13 — Çünkü o, ailesi içinde ton şımarıktı.
14 — O, hiç dönmeyeceğini sanmıştı.
15 — Hayır, muhakkak Rabbı onu görmekteydi.

Gök Yarıldığında

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gök yarıldığı zaman.» Bu, kıyamet günüdür.
«Rabbına boyun eğdiğinde.» Rabbını dinleyip enirine itaat ettiğinde ve Rabbının buyruğu doğrultusunda yarılma emrini yerine getirdiğinde «O, zâten boyun eğecektir.» Onun Rabbının emrine boyun eğmesi hakkıdır. Çünkü senin Rabbın; karşı konulamayan ve alt edilemeyen yücelerin yücesidir. Aksine O, her şeyi emri altına almış ve her şeyi kendi buyruğuna boyun eğdirmiştir.
«Yer düzeltildiği zaman.» Serilip, yayılıp, genişletildiği vakit. İbn Cerîr Taberî merhum der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Ali İbn Hüseyn'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü olduğunda Allah, yeri pamuk sergisi gibi serer. Öyle ki insanlardan her bir ferdin, ancak iki ayağını koyacağı kadar yeri bulunur. Bu sırada Rah-mân'ın sağından ilk çağırılan ben ve Cebrail oluruz. Allah'a andolsun ki; Cebrail Onu daha önce görmemiştir. Ben derim ki: Ey Rabbım, bu (Cebrail) bana bildirdi ki; Sen, onu (Cebrail'i) bana elci olarak göndermişsin. Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: Doğru söylemiş. Sonra ben, şefaat eder ve derim ki: Ey Rabbım; dünyanın her tarafmda kulların Sana kulluk ettiler. İşte bu, makâm-ı Mahmûd'dur.
«İçinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman.» İçinde bulunan ölüleri dışarı atıp onlardan kurtulduğu zaman. Mücâhid, Saîd ve Katâde böyle der. «Ve Rabbına boyun eğdiğinde, ki o, zâten boyun eğecektir.» Az önce bu âyetin tefsiri geçti.
«Ey insan; sen Rabbın için çalışıp çabaladın.» Rabbın için koştun ve pek çok işler yaptın. «Nihayet O'na kavuşacaksın.» Nihayet sen, yaptığın iyilik ve kötülükle karşı karşıya geleceksin. Ebu Dâvûd et-Tayâli-sî'nin... Câbir'den naklettiği hadîs buna delâlet eder. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Cebrâîl şöyle dedi: Ey

Muhammed; dilediğin kadar yaşa, muhakkak ki öleceksin. Dilediğin kadar sev, muhakkak ki ondan ayrılacaksın. İstediğin gibi amel et, muhakkak ki ona kavuşacaksın, insanlardan bazıları da «O'na» kavlindeki zamiri «Rabbın için» kavline göndermektedirler. Ve bu takdirde mânâ: Sen Rabbına kavuşacaksın olur. Dolayısıyla Rabbın, yaptığın amele göre seni cezalandıracak, çalışıp çabalamanın karşılığını verecektir. Bu durumda her iki mânâ da birbirini gerektirir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Ey ihsan; sen Rabbın için çalışıp çabaladın, nihayet O'na kavuşacaksın.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Sen, yapacağın amele göre Allah'a kavuşacaksın. Amelin hayır ise hayır, şer ise şer ile. Katâde de der ki: Ey âdemoğlu, senin çalışıp çabalaman önemsizdir. Kim, Allah'a itaat konusunda ça-lışıp çabalarsa yapsın, Allah'tan başka güç sahibi yoktur.
«Kimin de kitabı sağından verilirse; kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecektir.» Kolay ve zahmetsiz. Ona, yaptıklarının bütün incelikleri sorulmayacaktır. Çünkü yaptığı şeylerden, tüm incelikleriyle hesaba çekilecek kimse muhakkak mahvolacaktır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur;
Hesabı tartışılan azâblandırıhr. Hz. Aise der ki: Ben," Allah Teâlâ «Kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecektir.» buyurmuyor mu? dedim ,de, Rasûlullah (s.a.): Bu, sadece arz makâmındadır. Çünkü hesabı kıyamet günü tartışılan, azâblandırılır. Buhârî, Müslimf Tirmizı, Neseî ve İbn Cerîr Taberî de Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadîsinden böylece naklederler. İbn. Cerîr Taberî der ki: İbn Vekî'... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
Muhakkak ki kıyamet gününde hesaba çekilen herkes azâblandırı-lacaktır. Ben dedim ki: Allah Teâlâ: «Kolayca bir hesâb ile muhasebe edilecektir.» buyurmuyor mu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, arzdır. Şüphesiz ki hesabı tartışılan azâblandırılır. Rasûlullah (s.a.) elini parmaklarının üzerine koyarak sanki nükte yapıyor gibiydi. Bu hadîsi Amr îbn Adiyy de... Hz. Âişe'den rivayet eder. Buharî ve Müslim de Ebu Yûnus kanalıyla... Hz. Âişe'den rivayet ederler.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Nasr İbn Ali... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi. Hesabı tartışılan —veya hesaba çekilen demiştir— azâblandırılır. Sonra Hz. Âişe demiş ki: Kolay hesâb, Allah Teâlâ'ya arzolu-nan hesâbtır. O, bunları görür. İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize İsmâîl... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.)m namazlarında bazan şöyle dediğini işitmiştim: Allah'ım, beni kolay bir he-sâbla muhasebe-et. Namazını bitirince dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kolay hesâb nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'ın kişinin kitabına bakıp ondan vazgeçmesidir. Ey Âişe, şüphesiz ki hesaba çekilen o gün helak olur. Bu hadîs Müslim'in şartına göre sahihtir.
«Ve ailesine de sevinçle dönecektir.» Cennette ailesine sevinçle, Azîz ve Celîl olan Allah'ın kendisine lütfettiği ihsanlara imrenerek dönecektir. Katâde ve Dahhâk böyle derler. Taberânî de Rasûluilah'ın kölesi Sevbân'ın şöyle dediğini bildirir: Siz, bilinmeyen işler işliyorsunuz. Amelini bilen kişi, ailesine sevaba nail, sevinçli ve kendini yenmiş olarak döner.
«Ama kimin de kitabı arkasından verilirse.» Sırtının ötesinden, sol tarafından verilirse. Eli arkasına uzatılıp kitabı böylece verilirse, «Derhâl helakini temenni edecektir.» Hüsran ve helakini isteyecektir. «Ve çılgın aleve girecektir. Çünkü o,

ailesi içinde iken şımarıktı.» Sevinçli olarak işlerin neticesini düşünmezdi. Önündeki hallerden çekinmezdi. İşte bu basît sevincin peşinden, uzun bir hüzün geliverdi. «O, hiç dönmeyeceğini sanmıştı.» Öldükten sonra tekrar Allah'a dönüp varmayacağını sanıyordu. İbn Abbâs, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir. kelimesi dönmek anlamınadır.
cHayır, muhakkak Rabbi onu görmekteydi.» Hayır, Allah onu ilk yarattığı gibi döndürecek ve yaptığı amel hayır ise hayır, şer ise şer olarak cezalandıracaktır. Çünkü O, kulunu görmekte, onu bilip yaptık-, larından haberdâr bulunmakta idi.[1]

16 — And ederim o şafağa,
17 — Geceye ve derleyip topladığı şeye.
18 — Ve toplu hale geldiğinde aya.
19 — Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.
20 — Öyleyse, ne oluyor onlara da inanmıyorlar?
21 — Ve Kur'ân okunduğu zaman secde etmiyorlar.
22 — Bilakis o küfredenler, yalanlıyorlar.
23 — Halbuki Allah, onların sakladıklarını en iyi bilendir.
24 — Onlara elim bir azabı müjdele.
25 — Ancak îmân edip sâlih amel işleyenler müstesna. Onlara bitip tükenmeyen bir ecir vardır.

And Olsun Şafağa

Ali, İbn Abbâs, Ubâde İbn Sâmit, Ebu Hüreyre, Şeddâd İbn Evs,' Abdullah İbn Ömer, Muhammed İbn Ali, İbn Hüseyn, Mekhûl, Bekr İbn Abdullah, Bükeyr İbn Eşecc, Mâlik, İbn Ebu Zeyd ve Abdülazîz İbn Ebu Seleme buradaki «şafak» kelimesinin kızıllık anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdürrezzâk ise Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre'nin; beyaz şafak, dediğini nakleder. Mücâhid'in dediği gibi şafak, ya güneşin doğuşundan önce ufukta beliren kızıllıktır veya lügat ehlinin katında bilindiği şekilde ğurûbtan sonra beliren kızıllıktır.
Halil İbn Ahmed der ki: Şafak, güneşin batışından yatsıva kadar olan vakit içerisinde beliren kızıllıktır. Bu kızıllık kaybolunca; şafak kayboldu, denir. Cevheri der ki: Şafak, gecenin başından yatsıya yakın zamana kadar kalan güneş ışığının kızıllığıdır. İkrime ise; Şafak, akşamla yatsı arasında olandır, der. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'-dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Şafak kaybolmadığı müddetçe akşam namazının vakti vardır. Bütün bunlar şafağın, Cevherî'nin ve Halil'in dediği şekilde olduğuna delildir. Ancak sahih olan bir rivayette Mücâhid'in bu âyet hakkında; günün tümüdür, dediği bildirilir. Yine ondan nakledilen bir rivayette; şafak güneştir, dediği bildirilir. Her iki rivayeti de İbn Ebu Hatim nakletmiştir. Mücâhid'i bu mânâyı vermeye sevkeden şey; âyeti «Geceye ve derleyip topladığı şeye» kavliyle birleştirmeyidir. Sanki Allah ışığa ve karanlığa yemîn etmektedir. İbn Cerîr Taberî de der ki: Allah Teâlâ, giden gün ile gelen geceye kasem etmektedir. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Başkaları da şafak kelimesinin kızıllık ve beyazlığa isim olduğunu söylemişlerdir. Bu kelimenin zıd anlamlı kelimelerden olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Katâde kelimesinin topladığı şey anlamına geldiğini bildirirler. Katâde der kj: Gecenin topladığı yıldız ve hayvanlar demektir.
(...)
İkrime de der ki: «Geceye ve derleyip topladığı şeye.» Derleyip topladığı karanlığa. Zîrâ gece olunca her şey barınağına gider.
«Ve toplu hale geldiğinde aya.» İbn Abbâs der ki: Toplanıp geldiğinde. İkrime, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Mesrûk, Ebu Salih, Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle derler. «Ve toplu hale geldiğinde aya.» Düzeldiğinde. Hasan ise; donup birleştiğinde, anlamını verir. Katâde de; yusyuvarlak olduğunda, der. Söylediklerinin özü şuraya varır; Ay da tekâmül edip ışığı tamamlanıp Bedir haline geldiğinde aya. Burada ay, toplayan geceye tekabül ettirilmiştir.
«Muhakkak siz bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Buhârî der ki: Bize Sa'd îbn Nadr... İbn Abbâs*tan nakletti ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında; bir halden diğer hale, demiştir. Ve; bunu sizin peygamberiniz böyle diyor, demiştir. Buhârî bu ifâdeyi bu lafızla nakleder. îbn Abbâs'ın bu tefsiri peygambere isnâd etmiş olması da muhtemeldir. Sanki o; bu tefsiri, ben sizin peygamberinizden işittim, demiş olmaktadır. Zahir olan anlam da budur. Allah en iyisini bilendir. Nitekim Enes tbn Mâlik şöyle der: Gelen her yıl muhakkak ki bir öncekinden daha kötüdür. Ben, bunu sizin peygamberinizden işitmiştim. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrahim... Mücâhid'den nakletti ki; İbn Abbâs şöyle derdi: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Sizin peygamberiniz; bir halden sonra diğer bir hale uğratılacaksınız, derdi. Bu, onun ifadesidir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbas'tan «Bir durumdan diğerine» kavline bir halden başka bir hale anlamını verdiğini nakleder. îkrime, Mürre, Mücâ-hid, Hasan ve Dahhak de böyle derler.
«Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız» kavli ile bir halden başka bir hale uğratılacaksınız denilmiş olması da muhtemeldir. Bunu peygamberimiz söyledi demiş olabilir. (...) Allah en iyi-, sini bilendir. Belki de bu, birçok râvînin zihnine ilk anda gelen anlamdır. Nitekim Ebu Dâvûd e£-Tayâlisî merhum... İbn Abbas'tan naklen «Muhakkak siz, bir durumdan, diğerine uğratılacaksınız.» kavline Mu-hammed (s.a.) böyle, dedi anlamım verdiğini naklederler. Bu mânâyı Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve tüm Mekke'lilerle Kûfe'lilerin okuma şekli olan kırâeti de te'yîd etmektedir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc, Şa'bî'den nakletti ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız» kavli hakkında o, şöyle demiştir: Ey Muhammed, bir gökten sonra diğer bir göğe uğratılacaksınız. Abdullah İbn Mes'ûd, Mesrûk ve Ebu'l-Âliye'den de böyle rivayet edilmiştir. Buna göre ifâdesi, gökten sonra gök anlamına gelmektedir. Ben derim ki: Bunlar Mi'râc gecesini kasdediyorlar. Ebu İshâk ve Süddî; bir adamdan, o da İbn Abbas'tan nakleder ki: «Bir durumdan diğerine» kavline; bir yerden diğer bir yere, mânâsını vermiştir. Avfî de İbn Abbas'tan bu şekilde rivayet eder ve ayrıca şu ifâdeyi ekler: Bir halden diğer hale, bir işten diğer işe, denilir. Süddî'nin kendisi der ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Konak konak sizden öncekilerin yaptıklarım yapacaksınız. Ben derim ki: Sanki Süddî, sahîh olan şu hadîsin kasdettiği anlamı kasdetmektedir: Siz, sizden öncekilerin yolunu adım adım izleyeceksiniz. Hattâ onlar bir ayı inine girseler siz de girerdiniz. Orada bulunanlar;

ey Allah'ın Rasûlü Yahûdî ve Hristiyanların izine mi? deyince Rasûlullah (s.a.); ya kime? demiştir. Bu mânâ da muhtemeldir.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah îbn Câbir'den nakletti ki; o, Mekhûl'ün: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında şöyle dediğini işitmiştir: Her yirmi yılda bilmediğiniz bir şey ihdas edeceksiniz. A'meş der ki: Bana, İbrâhîm, Abdullah'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini bildirdi: Gök yarılır, sonra kızarır, sonra renkten renge girer. Sevrî, Kays İbn Vehb kanalıyla Mürre'den, o da İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; «Bir durumdan diğerine» kavli,hakkında şöyle demiştir: Gök bazan kırmızı bir gül gibi olur, bazan da yarılır. Ebu Bekr el-Bezzâr da Câbir kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli hakkında şöyle demiştir: Ya Muhammed, bir halden diğer bir hale geçirileceksiniz. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bunu Câbir, Mücâhid kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet etti. Saîd İbn Cübeyr der ki: «Bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» Dünyada aşağı durumda bulunan bir topluluk vardı, sonra âhirette yüceldi. Bir başka topluluk ta dünyada üstün idi, âhirette aşağıya düştü. İkrime «Bir durumdan diğerine» kavline bir halden diğer bir hale, anlamını vermiştir. Önce meme emerken sonra memeden kesilirsiniz, önce genç iken sonra yaşlı olursunuz, demiştir. Hasan el-Basrî de «Bir durumdan diğerine» kavline şöyle mânâ vermiştir: Bir halden diğer bir hale geçirilirsiniz. Zorluktan sonra kolaylık, darlıktan sonra bolluk, fakirlikten sonra zenginlik, zenginlikten sonra fakirlik, hastalıktan sonra sağlık ve sağlıktan sonra hastalık haline.
İbn Ebu Hatim der ki: Abdullah İbn Zahir... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki, o: Ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum, demiştir: Doğrusu âdemoğlu ne için yaratıldığından gaflet içerisindedir. Muhakkak ki Allah Teâlâ, onu yaratmak istediğinde meleğe : Onun rızkını yaz, ecelini yaz, eserini yaz, bahtiyar veya bedbaht olduğunu yaz, der. Sonra bu melek yücelere çıkar ve Allah ona bir melek gönderir de o, bunu muhafaza eder. Ve ona ulaşıncaya kadar korur. Sonra o melek de yücelere çıkar. Sonra Allah Teâlâ ona iki melek görevlendirir de onun iyilik ve kötülüklerini yazarlar. Kişi öleceği zaman o iki melek de yücelir, yerine ölüm meleği gelip kişinin ruhunu kabzeder. Ölü kabre koyulduğunda rûh bedene geri döner. Sonra ölüm meleği gider ve onun yanına iki kabir meleği gelip kendisini imtihan ederler. Sonra onlar da giderler. Kıyamet kopunca üzerine iyilik ve kötülük melekleri konarlar. Boynunda bağlı olan^bir kitabla beraber onu kaldırırlar ve kendisiyle birlikte hazır olurlar. Birisi iter, diğeri de şehâdet eder. Sonra Azîz ve Celîl olan Allah ona; şundan gaflette idin, der. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Muhakkak siz, bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.» kavli bir halden diğerine geçeceksiniz, demektir. Sonra Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizin önde gidenlerinizin bile güç yetiremeyeceği büyük ve zor işleri vardır. Binâenaleyh yüce Allah'tan yardım isteyin. Bu hadîs münker-dir, isnâdmda zayıflıklar vardır, ancak mânâsı sahihtir. Allah Sübhâ-nehu ve Teâlâ en iyisini bilendir.
îbn Cerîr Taberî bu âyetle ilgili kurrâ ve tefsîrcilerin sözlerini anlattıktan sonra der ki: Te'vîlde doğru olan; ey Muhammed, sen bir halden diğerine uğratılacaksın, bir durumdan diğerine geçeceksin, diyenin sözüdür. Hitâb her ne kadar Rasûlullah'a

yöneltilmiş ise de onun muhatabı, bütün insanlardır. Kıyamet günü herkes kıyametin sıkıntı ve şiddetlerine çarptırılacak, halden hale uğratılacaktır.
«Öyleyse, ne oluyor onlara da inanmıyorlar?» Öyleyse ne oluyor onlara da inanmıyorlar. «Ve Kur'ân okunduğu zaman secde etmiyorlar?» Öyleyse bunlan Allah'a, Rasûlüne ve âhiret gününe îmândan alıkoyan şey nedir? Ve kendilerine Rahmân'ın âyetleri ve kelâmı olan bu kur'ân okunduğu zaman ona saygı duyarak ta'zîm ederek, ikram ederek secdeye kapanmıyorlar?
«Bilâkis o küfredenler, yalanlıyorlar.» Hakka karşı gelmek, direnmek ve yalanlamak onların seciyeleridir.
«Halbuki Allah, onların sakladıklarını en iyi bilendir.» Mücâhid ve Katâde; onların göğüslerinde gizlediklerini, diye mânâ vermişlerdir.
«Onlara elîm bir azabı müjdele.» Ey Muhammed, onlara Allah'ın kendileri için acıklı bir azâb hazırlamış olduğunu haber ver.
«Ancak îmân edip sâlih amel işleyenler müstesna.» Bu, munkatı' bir istisnadır. Yani yalnız kalbleriyle îmân edip uzuvlarıyla sâlih amel işleyenler bundan müstesnadır. «Onlara bitip tükenmeyen bir ecir vardır.» Âhiret yurdunda. İbn Abbâs ifâdesine; eksilmeyen, anlamını vermiştir. Mücâhid ve Dahhâk ise; hesabsız, anlamını verirler. Her iki rivayetin de özü, bitip tükenmez anlamında toplanmak-tadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Bu ardı arkası kesilmez bir vergidir.» (Hûd, 108) buyurmaktadır. Süddî, bazılarının eksiltilmez anlamını verirken, bazılarının da kendilerine minnet edilmeyen bir ecir vardır anlamını verdiklerini bildirir. Bazılarından nakledilen bu son sözü pekçok kişi reddetmiştir. Çünkü Azız ve Celîl olan Allah'ın cennet ehline nimet ve ihsanı her halde her an ve dakikada mevcûddur. Cennet ehlinin cennete girmeleri, amelleri sebebiyle değil, Allah'ın lutfu ve rahmeti nedeniyledir. Ebedî ve sermedi olarak Allah'ın onlara minneti vardır. Hamd, ebe-diyyen yalnız O'nadır. Bu sebeple Allah, onlara hamd ve teşbih etmelerini ilham edecektir: «Onların dualarının sonu ise: Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10)[2]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8366-8369
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8369-8373

BÜRÜC SÛRESİ

BÜRÜC SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun burçlar dolu semâya.
2 — Ve va'dolunan güne,
3 — Şehâdet edene ve şehâdet edilene.
4 — Uhdûd ashabının canı çıksm,
5 — Tutuşturucu ateşlerle,.
6 — Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı,
7 — Mü'nıinlere yaptıklarını seyretmekteydiler.
8 — Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı.
9 — O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.
10 — Şüphesiz ki mü'min erkekleri ve mü'min kadınları belâya uğratanlar sonra da tevbe etmemiş olanlar, işte onlar için cehennem azabı vardır. Ve yakıcı azâb da onlaradır.

Canı Çıksın Uhdûd Halkının

Allah Teâlâ göğe ve burçlarına yemîn ediyor. Burçlar büyük yıldızlardır. Nitekim Furkân sûresinde (âyet, 61) bunların açıklaması geçmişti. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Süddî «burçlar» kelimesinin yıldızlar anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid de ayrıca bunun bekçileri olan burçlar anlamına geldiğini söylemiştir. Yahya tbn Râfi' burçların göklerdeki kasırlar olduğunu söylemiştir. Minhâl İbn Amr da: «Andolsun burçlar dolu semâya.» kavline; güzel yaratık-larla dolu, anlamını vermiştir. İbn Cerîr Taberî; burçların güneş ve ayın konaklan olduğu görüşünü tercih eder. Bu konaklar on iki burçtur, liuneş her ay bu burçlardan birinde gezinir. Ay ise onlardan her birinde ikibuçuk gün gezinir. Böylece yirmi sekiz konak yapar. İki gece de gizlenip kaybolur.
«Ve va'dolunan güne, şehâdet edene ve şehâdet olunana.» Tefsîr-ciler bu ifâdede ihtilâf etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti,ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Va'dolunan gün»den maksadr kıyamet günüdür. «Şehâdet eden»den maksad, Cum'a günüdür. Güneş, Cum'a gününden daha değerli bir günün üzerinde ne doğmuş, ne de batmıştır. Onda öyle bir an vardır ki, müslüman bir kul ona denk getirip te o anda Allah'tan hayır dilerse; muhakkak Allah onu kendisine verir. Serden de Allah'a sığınırsa; mutlaka Allah onu korur. «Şehâdet olunan» günden maksad da, Arefe günüdür. Bu hadîsi İbn Huzeyme de Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... mevkuf olarak Ebu Hüreyre'den rivayet eder. Ancak burada adı geçen Mûsâ İbn Ubeyde'nin hadîsi zayıftır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet hakkında şöyle demiştir;
«Şehâdet edene ve şehâdet edilene.» Şehâdet eden Cum'a günüdür, şe-hâdet edilen gün de kıyamet günüdür. Râvîler arasında yer alan Ammâr —ki bu, Hâşimoğullarının kulesidir— bu hadîsi Ebu Hüreyre'ye, Ali İtan Zeyd ise Hasûlullah (s.a.)a refetmiştir. Yûnus İbn Ubeyd ise Ebu Hüreyre'den öteye

geçmemiştir. Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Mu-hammed İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şehâdet eden Cum'a günü, şehâdet edilen Arefe günü, va'dolunan gün de kıyamet günüdür, demiştir. Yine Ebu Hüreyre'den, va'dolunan gün ile kıyamet gününün kasdedildiği nakledilmiştir. Hasan, Katâde ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir. Ben, bu konuda ihtilâfın bulunduğunu görmedim. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İtyı Avf... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Va'dolunan gün, kıyamet günüdür. Şehâdet eden gün Cum'a günüdür. Şehâdet edilen gün Arefe günüdür. Cum'a gününü Allah Teâlâ bizim için hazırlamıştır. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Seni İbn Mûsâ... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Günlerin en üstünü ve değerlisi; Cum'a günüdür. O, şehâdet eden ve şehâdet edilen gündür. Bu rivayet, Saîd İbn Müseyyeb'in mürsel rivayetlerinden birisidir. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Şehâdet eden Muhammed (a.s.)dir, şehâdet edilen kıyamet günüdür. Sonra İbn Abbâs: «O gün, bütün insanların toplanacağı gündür. Ve o, görülecek gündür.» (Hûd, 103) âyetini okumuştur.
Abd İbn Humeyd... Şebbâk'ten nakletti ki; adamın biri Hasan İbn Adiyy'e: «Şehâdet edene ve şehâdet edilene» kavlini sorduğunda, o; benden önce kimseye sordun mu? dedi. Adam; İbn Ömer ve tbn Zübeyr'e sordum da, onlar: Kurbân ve Cum'a günüdür, dediler, dedi. Hasan İbn Ali dedi ki: Hayır, şâhid Muhammed (a.s.)dir. Sonra: «Nasıl, her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?s (Nisa, 41) âyetini okudu. Şehâdet edilen ise kıyamet günüdür, dedi. Sonra: «O bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.» âyetini okudu. Hasan el-Basrî de böyle demiştir. Süfyân es-Sevrî... Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki; Şehâdet edilen gün kıyamet günüdür. Mücâhid, îkrime ve Dahhâk; Şahidin âdemoğlu, şehâdet edilenin de kıyamet günü olduğunu söyler. İkrime'-den de şahidin Muhammed (a.s.), şehâdet edilenin de Cum'a günü olduğunu söylediği nakledilir. Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: Şâhid Allah, şehâdet edilen de kıyamet günüdür, demiştir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah îbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şâhid insandır, şehâdet edilen de Cum'a günüdür, demiştir. İbn Ebu Hatim ondan böylece nakleder.
İbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... îbn Abbâs'tan nakletti ki; şâhid Arefe günüdür, şehâdet edilen de kıyamet günüdür. Yine İbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî'den nakleder ki... İbrahim: Şâhid kurbân ve Arefe günü şehâdet eden ve şehâdet edilen gündür, demiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Başkaları da şehâdet edilen gün, Cum'a günüdür dediler ve bu hususta Ahmed İbn Abdurrahman'ın... Ebu Derdâ'dan naklettiği hadîsi naklettiler ki burada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cum'a günü, bana çokça salavât-ı şerife getirin, çünkü o, şehâdet edilen gündür, o günde melekler şehâdet ederler.
Saîd İbn Cübeyr de der ki: Şâhid Allah'tır. O; «Şâhid olarak Allah yeter.» «Nisa, 79, 106; Feth, 28) âyetini okumuştur. Şehâdet edilen de biziz. Beğavî bunu Saîd İbn Cübeyr'den nakleder. Çoğunluk ise şahidin Cum'a günü, şehâdet edilenin de Arefe günü olduğunu söylemişlerdir.

«Uhdûd ashabının canı çıksın.» Uhdûd ashabına la'net olsun. Uhdûd toprağa kazılan kazıdır ki cem'i şeklinde olur. Bu, kâfirlerden bir topluluğun haberidir. Onlar yanlarında bulunan mü'minlere yönelerek onları ezmek istemiş ve dinlerinden vazgeçip kendilerinin tarafına gelmeye zorlamışlardır. Bu sebeple toprağa bir çukur kazıp ateşi alevlemişler ve onu yakmak üzere yakıtlar hazırlamışlardı. Sonra mü'minlere yönelip kendi dinlerine dönmelerini istemişler, kabul etmeyince de onları ateşe fırlatmışlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde otur-muşlardı. Hani mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler.» buyuruyor. O inanmış kişilere yaptıklarım gözlemekteydiler.
«Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden Öc almışlardı.» Onların yanında mü'minlerin Azîz olan ve huzurunda hiç bir kimsenin büyüklük taslayamayacağı Allah'a îmân etmekten başka bir suçlan yoktu. Bütün fiillerinde, sözlerinde, teşrî' ve takdîrâtında hamde lâyık olan koruyucu O'dur. Her ne kadar Allah Teâlâ bu kullarına o kâfirlerin elleriyle yaptıkları şeyi takdir etmişse de O, izzet sahibidir, hamde lâyık olandır. Ne var ki bunun sebepleri insanlardan pek çoğuna gizlidir.
«O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir.» O'nun niteliklerinin tamamlayıcısı olmak üzere O bütün göklerde ve yerde olanların ve bunların arasında bulunanların mâlikidir. «Ve Allah, her şeye şâhiddir.» Göklerde ve yerde hiç bir şey O'ndan uzak kalmaz ve O'na gizli bulunan hiç bir şey yoktur.
Tefsir sahipleri bu kıssanın kimlerle ilgili olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Hz. Ali (r.a.)den bunların îran'lı oldukları nakledilmiştir. İran'U hükümdarlar halklarına mahremleriyle evlenmeyi helâl kılmak istediklerinde bilginleri bunlara karşı çıkmışlardı. O da çukurlar kazarak kendisine karşı gelenleri o çukurlann içerisine atmıştı. Böylece îran'lılarda mahremlerin helâl sayılması bu güne kadar devam edip gitmişti. Yine Hz. Ali'den nakledilen bir rivayette bunlar Yemen'li bir topluluktu. Mü'minleri ile müşrikleri savaşmışlar ve mü'minleri kâfirlerine gâlib gelmişlerdi. Sonra tekrar savaştıklarında kâfirler mü'minlere gâ-lib gelmişler ve onları ateşten çukurlar .kazarak içinde yakmışlardı. Yine Hz. Ali'den nakledilen bir rivayette bunlar, Habeş halkından idiler. Habeş'lilerin bir ferdine ise Habeşî denilir.
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Uhdûd ashabının canı çıksın. Tu-tuşturucu ateşlerle.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bunlar İsrâiloğul-lanndan bir topluluk idiler. Toprak içerisinde bir çukur kazdılar ve orada ateş yaktılar. Sonra bu çukurların üzerinde kadınlı erkekli tutulup ateşe atıldılar. Bunların Danyâl (a.s.) ile ashabı olduğunu İsrâiloğulları iddia ederler. Dahhâk İbn Müzâhim de böyle demiştir. Bundan ayrı görüşler de vardır. Nitekim îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Süheyb'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden önce gelen kavimlerde bir kral vardı ve bir de onun büyücüsü vardı. Büyücü yaşlanınca krala dedi ki: Ben yaşlandım, ecelim geldi. Binâenaleyh bana bir genç ver de ona büyü öğreteyim. Kral ona bir. delikanlı verdi ve o, delikanlıya büyü öğretiyordu. Büyücü ile kral arasında bir de râ-hib vardı. Delikanlı rahibin yanına geldi ve onun sözlerini dinleyip ona hayran oldu, sözlerine bağlandı. Delikanlı büyücünün yanına geldiğinde büyücü onu dövdü ve; seni tutan nedir? dedi. Ailesinin yanına geldiğinde onlar da delikanlıyı dövüp; seni tutan nedir? dediler.

Delikanlı bunu rahibe dert yanarak anlattı. Râhib dedi ki: Büyücü seni döveceği zaman: Ailem beni tutukladı, de. Âİlen sana zarar vereceği zaman da: Büyücü beni tutukladı, de.
Süheyb der ki: Onlar bu durumda iken bir hayvanın üzerinde büyük bir musibet gelip çattı. Ve insanları içeri tıkadı onu aşıp çıkamadılar. Delikanlı dedi ki: Bugün ben rahibin durumunun mu Allah katında daha iyi olduğunu, yoksa büyücünün durumunun mu daha iyi olduğunu öğrenirim. Bir taş'aldı ve: Allah'ım, eğer rahibin durumu Senin için daha iyi ve büyücünün durumundan daha sevimli ise bu hayvanı öldür de insanlar onun endîşesinden kurtulup dışarı çıksınlar, dedi. Taşı attı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar böylece onun tehlikesinden kurtuldular. Delikanlı bu durumu rahibe haber verince, râhib dedi ki: Yavrucuğum, sen benden daha üstünsün ve sen ilerde deneneceksin. Denendiğin zaman benim aleyhimde yol gösterme. Delikanlı sağırları işittiriyor, dilsizleri konuşturuyor ve diğer hastalan iyileştirerek onları tedâ-vî ediyordu. Kralın meclisinde bulunan arkadaşlarından birisi kör olmuştu, delikanlının ününü duydu ve ona pekçok hediyelerle gelip; beni hastalığımdan kurtar da şurada bulunanların hepsi senin olsun, dedi. Delikanlı; ben kimseyi hastalıktan kurtaramam ancak Azız ve Celîl olan Allah kurtarır, eğer O'na inanırsan ben senin için Allah'a duâ ede-1 rim de seni iyileştirir, dedi. O da Allah'a inandı ve delikanlı da onun için Allah'a duâ etti, adam iyileşti. Sonra adam hükümdarın katma geldi ve her zaman oturduğu yere oturdu. Hükümdar ona: Ey Falanca gözünü sana kim geri verdi? dedi. Adam; Rabbım, dedi. Hükümdar; ben mi? deyince adam; hayır benim ve senin Rabbın olan Allah, dedi. Hükümdar: Senin benden başka Rabbın da mı var? dedi. Adam; evet benim ve söiiin Rabbın olan Allah, dedi. Ve hükümdar adama işkence yapmaya başladı. Nihayet adam delikanlıyı haber verdi. Hükümdar ona elçi gönderip çağırttı ve dedi ki: Çocuğum, sen sağırları duyuracak, dilsizleri konuşturacak kadar büyüde ilerledin ve şu hastalıkları iyileştirecek kadar geliştin, dedi. Delikanlı; ben kimseyi iyileştiremem. Yalnız ve yalnız Aziz ve Celîl olan Allah şifâ verir, dedi. Hükümdar: Ben mi? de-yince, delikanlı; hayır, dedi. Hükümdar ona: Senin benden başka Rabbın mı var? dedi. Delikanlı; benim de Rabbım senin de Rabbın olan Allah, dedi. Hükümdar onu da alıp işkence etmeye başladı ve işkenceye devam edince, delikanlı rahibi haber verdi. Râhib getirilince ona; dininden dön, denildi. Râhib bunu yapmadı. Hükümdar testereyi rahibin başının ortasına koydu ve onu ortadan iki parçaya ayırdı. Kör olan adama: Dininden dön, dedi. Adam bunu yapmayınca testereyi başının ortasına koydu ve yere kadar onu ikiye parçaladı. Delikanlıya: Dininden dön, dedi. O bunu yapmayınca bir toplulukla birlikte onu falanca ve falanca dağa yolladı ve onlara dedi ki: Dağın tepesine vardığınızda eğer dininden dönerse döner, yoksa dağın tepesinden onu fırlatın. Adamlar onu dağın tepesine götürdüler ve dağa çıkarınca delikanlı dedi ki: Allah'ım, onlara karşı Sen dilediğin şekilde beni koru. Dağ yerinden oynadı ve onların hepsi aşağı düştüler. Delikanlı araştırarak hükümdarın yanına geldi. Hükümdar ona: Arkadaşların ne yaptılar? dedi. Delikanlı: Onlara karşı Allah bana yetti, dedi. Bunun üzerine hükümdar bir grup adamıyla birlikte onu bir sandala bindirerek dedi ki: Denizin dalgalı yerine vardığınızda dininden dönerse döner, yoksa onu denize atıp boğun, dedi. Onlar denizin dalgalı yerine gittiklerinde delikanlı: Allah'ım, dilediğin şekilde beni onlardan koru, dedi.

Bunun üzerine hükümdarın adamlarının hepsi denizde boğuldular. Delikanlı dönüp geldi ve hükümdarın yanına girdi. Hükümdar: Arkadaşların ne yaptı? dedi. Delikanlı onlara karşı Allah bana yetti, dedi. Sonra hükümdara dedi ki: Benim sana söyleyeceğimi yapmadıkça beni öldürmeye gücün yetmez. Eğer benim sana bildirdiğimi yaparsan beni öldürürsün. Hükümdar: Neymiş o? deyince, delikanlı dedi ki: Sen, insanları yüksekçe bir yerde toplarsın, sonra beni bir hurma kütüğüne asarsın, terkeşinden bir ok alırsın ve delikanlının Rabbı olan Allah adına der ve atarsın. Eğer böyle yaparsan beni öldürürsün. Hükümdar böyle yaptı ve oku yayının atış yerine koydu, sonra; delikanlının Rabbı olan Allah adına, deyip attı' Ok delikanlının gözüyle kulağının ara yerine isabet etti ve delikanlı elini okun değdiği yere koyup öldü. Bunun üzerine halk; delikanlının Rab-bına inandık, dediler. Hükümdara; görüyor musun Allah'a andolsun ki korktuğun şey başına geldi. Halkın hepsi îmân etti, denildi. Bunun üzerine hükümdar, demirci başına emretti de her tarafta çukurlar kazıldı ve ateşler yakıldı. Hükümdar dedi ki: Kim dininden dönerse onu bırakın, dönmeyenleri ateş çukuruna atın. Suheyb der ki: Orada birbirlerine karşı savunuyor ve mücâdele veriyorlardı. Nihayet yavrusunu emziren bir kadın getirildi. Sanki kadın eğilip ateşe düşmek üzereydi. Çocuk dedi ki: Anneciğim sabret, sen muhakkak hak üzeresin.
Müslim de Sahîh'inin sonunda Hüdbe İbn Hâlid kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den aynı şekilde bu rivayeti nakleder. Neseî bu rivayeti Ahmed İbn Selmân kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den, Hammâd îbn Zeyd kanalıyla da Sâbit'den nakleder. Ancak bunlar hadîsin baş tarafını biraz daha özet olarak kaydederler.
İmâm Ebu îsâ et-Tirmizî bu hadîsi kuvvetli kabul ederek bu sûrenin tefsirinde Mahmüd İbn Ğaylân ve Abd İbn Humeyd kanalıyla nakleder ve der ki: Bize Abdürrezzâk... Suheyb'den nakletti ki; Rasû-lullah (s.a.) ikindi namazını kılınca dudaklarını oynattı. Dudak oynatma anlamına gelen kelimesi bazılarının söylediğine göre konuşur gibi yapıp dudakları oynatmaktır. Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü, ikindi namazını kılınca dudaklarım oynattın, denildi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Peygamberlerden bir peygamber ümmetinin çokluğuna hayran oldu da bunlara kim karşı gelebilir? dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona vahiy gönderip ümmetini kendilerinden benim intikam almam veya üzerlerine düşmanlarını göndermem arasında muhayyer kıl, dedi. Onlar da Allah'ın intikam almasını tercih ettiler. Bunun üzerine Allah, üzerlerine ölümü musallat etti de bir günde yetmiş bin kişi Öldü. Suheyb der ki: Rasûlullah (s.a.) bu haberi naklederken bununla beraber bir başka haber daha nakledip dedi ki: Eskiden bir kral vardı ve o krala kâhinlik yapan bir kâhin vardı. Kâhin krala dedi ki: Bana anlayışlı bir delikanlı —veya zekî ve çabuk kavrayan kabiliyetli demişti— ver de bu ilmimi ona öğreteyim. Sonra Tirmizî hadîsi tamamıyla zikreder ve hadîsin sonunda şöyle der: İşte Allah Teâlâ: «Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuştürucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Aziz, Hamid Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı.» âyetini okudu. Suheyb der ki: Delikanlı sonunda toprağa gömüldü. Anlatılır ki; Ömer İbn Hattâb zamanında delikanlı topraktan çıkarıldı ve parmağı öldürüldüğü zaman koyduğu gibi gözü ile kulağının arasında duruyordu. Sonra Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söyler. Bu kıssanın peygamber sözü olduğuna dâir açık bir

ifâde, yoktur. Bizim şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî der ki: Bu sözün Suheyb er-Rûmî'nin sözü olması muhtemeldir. Çünkü o, Hıristiyanların haberlerine dâir bilgi sahibi idi. Allah en iyisini bilendir.
Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr bu Kıssayı Sîret'inde bir başka ifâdeyle ve yukarıda geçenden tamamen farklı olarak şöylece nakleder: Bize Yezîd İbn Ziyâd, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den ve yine bazı Necrân'lılar Necrân halkından naklettiler ki: Necrân halkı putlara taparlardı. Necrân yakınlarında bulunan köylerden bir köyde —Necrân o ülkenin halkının toplanıp birleştiği büyük kasabanın adıdır— bir büyücü vardı ve Necrân halkına büyü öğretirdi. Feymûn (?) Necrân'a yerleşince, —Vehb İbn Münebbih'in bana söylediği isim ile onu adlandırmadılar ve oraya bir adam konakladı, dediler— Necrân ile o büyücünün bulunduğu köy arasında bir mevkie bir çadır kurdu. Necrân halkı çocuklarını o büyücüye gönderiyorlardı da kendilerine büyü öğretiyordu. Sâmir de oğlu Abdullah İbn Sâmir'i Necrân halkının çocuklarıyla beraber o büyücüye gönderdi. Delikanlı çadırın sahibinin yanına varınca ibâdet ve tâatından dolayı ona hayran kaldı ve yanına oturup sözünü dinledi. Sonra teslim olup müslüman oldu, Allah'ın birliğine inandı ve O'na ibâdet etti. O Abdullah'a İslâm'ın şeriatından ve ahkâmından suâl soruyordu. Nihayet bu konuda derin bilgi sahibi olunca kendisine îsm-i A'zam'ı sormaya başladı. O bunu biliyordu fakat söylemeyip gizliyor ve şöyle diyordu: Yeğenim, sen ona katlanamazsın, ona dayanamayacağından endîşe ediyorum. Abdullah'ın babası Sâmir de oğlunun diğer çocuklar gibi büyücüye gidip geldiğini sanıyordu. Abdullah arkadaşının buna güç yetiremeyeceğini sanarak dayanamayacağından endîşe, ederek öğretmediğini görünce gidip oklar topladı, sonra her okun üzerine Allah'ın bir adını yazdı. Ve bunları sayıp topladıktan sonra bir ateş yaktı ve teker teker bu okları ateşe fırlattı. En sonunda İsm-i A'zam'a rastlayınca onu da okuyla birlikte ateşe fırlattı. Sonra ok sıçrayarak hiç bir zarar görmeksizin ateşten çıktı. Bunun üzerine o, oku alıp arkadaşının yanına geldi ve ona kendisinin gizlediği en büyük isim olan İsm-i A'zam'ı bildiğini söyledi. Arkadaşı: Nedir o? deyince o: Şu ve şu isimdir, dedi. Arkadaşı bunu nasıl öğrendin? deyince o yaptığını kendisine bildirdi. Arkadaşı dedi ki: Yeğenim sen İsm-i Azam'ı yakaladın. Onu kendine saklı tut ama böyle yapabileceğini hiç sanmıyorum. Abdullah İbn Sâmir Necrân'a gelince, kime bir hastalık gelirse Abdullah ona şöyle diyordu: Ey Allah'ın kulu, Allah'ın birliğini kabul eder ve benim dinime girersen ben senin için Allah'a duâ ederim de seni afiyete kavuşturur ve başına gelen belâdan seni kurtanr. O da peki diyor, tevhidi kabul ediyor, müslüman oluyordu. Bunun üzerine Abdullah ona duâ ediyor ve o, şifâ buluyordu.
Nihayet Necrân'da bir kötülüğe veya hastalığa tutulan herkes onun yanına geldi, onun emrine bağlandı ve o da kendisine duâ edip afiyet bulmasını sağladı. Nihayet bu durumu Necrân kralına ulaştırıldı. Kral onu çağırıp dedi ki: Benim kasabamın halkını bozdun. Benim ve atalarımın dinine karşı çıktın. Ben bundan dolayı seni öldüreceğim. Abdullah dedi ki: Buna gücün yetmez. Kâ'b el-Kurazî der ki: Hükümdar onu dağa gönderiyor ve dağın başından fırlattırıyor, o dağ başından yere düşüyor ve kendisine hiç bir şey olmuyordu. Sonra onu Necrân sularına gönderdi, içine düşen herkesin helak olduğu bu denize atıldı,,fakat o hiç bir şey olmadan denizden çıktı geldi. Hükümdar onu yenmeye çalışıp da yenemeyince Abdullah tbn

Sâ-mir ona dedi ki: Allah'a andolsun ki sen, asla beni öldürmeye muktedir olamazsın. Ancak Allah'ın birliğini kabul eder, benim inandığım Allah'a inanırsan ve dediğimi yaparsan beni Öldürebilirsin. Kâ'b el~Kurazî der ki: Hükümdar Allah'ın birliğini kabul etti, Abdullah îbn Sâmir'in şehâdetiyle şehâdet etti, sonra onun eline bir kırbaçla vurdu, pek büyük olmayan bir yara açtı ve onu öldürdü. Hükümdar da yerinde öldü. Necrân halkı Abdullah İbn Sâmir'in dini üzerinde toplandılar. Abdullah İbn Sâmir, Meryem Oğlu İsa'nın getirmiş olduğu İncil'e ve onun hükmüne bağlıydı. Sonra Necrân halkının ve Abdullah İbn Sâmir'in dinine bağlananların başlarından muhtelif olaylar geçti. İşte Necrân'da Hıristiyanlığın yayılmasının aslı böyleydi.
İbn İshâk der ki: Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile bazı Necrân halkının Abdullah İbn Sâmir'den naklettikleri rivayet böyledir. Allah hangisinin doğru olduğunu en iyi bilendir. İbn İshâk der ki: Zû Nüvâs ordularıyla birlikte Necrân halkının üzerine yürüdü ve onları Yahudiliğe davet etti. Sonra Yahûdî olmak veya ölmek arasında muhayyer bıraktı. Onlar öldürülmeyi tercih ettiler, o da çukurlar kazdırdı ve ateş yakarak onları kılıçla öldürdü ve yaktı. Nihayet onlardan yaklaşık yirmi bin kişiyi öldürdü. İşte Allah Teâlâ, Zû Nüvâs ve askerleri hakkında: «Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar onun çevresinde oturmuşlardı. Mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.»
Muhammed İbn İshâk'ın Sîret'te zikrettiği ve Uhdûd ashabını öldürenin Zû Nüvâs olduğuna dâir rivayeti böyledir. Zû Nüvâs'm adı Zür'a idi. Hükümdarlığı zamanında Yûsuf diye adlandırılmıştı. O Ebu Kerb Tibbân Es'ad'm oğluydu ve o Medine'ye savaş açan Kâ'be'ye örtü Örten Tübba'dan idi. Onunla birlikte Medine yahûdîlerinden iki haham da arkadaş olarak bulunmuştu. O iki hahamın elinde İbn İshâk'ın geniş olarak anlattığı gibi Yemen halkından yahûdî olanlar yahûdîliği seç-mişlerdi. Zû Nüvâs bir gün sabah vaktinde çukurlarda yirmi bin kişi Öldürmüştü ve ancak Zû Sa'lebân diye' bilinen ve Devs denilen bir kişi onlardan kurtulmuştu. O da İran'a gitmişti. Kendisini peşinden kova-lamışlarsa da onu bulamamışlardı. Nihayet Şâm kayserine (kralına) gitti, o kendisine Habeş kralı Necâşî'ye verilmek üzere bir mektup yazdı ve kendisiyle beraber başkanlığını Eryât ve Ebrehe'nin yaptığı Ha-beş'li Hıristiyanlardan müteşekkil bir ordu gönderdi de onlar Yemeni yahûdîlerin elinden kurtardılar. Zû Nüvâs kaçtı denize daldı ve boğuldu. Habeş hükümdarlığı yetmiş yıl Hıristiyanların elinde kaldı. Sonra Himyer kabilesinden Seyf İbn Zûyezn orayı Hıristiyanların elinden kurtardı. Onlar İran hükümdarı Kisrâ'yı teşvik edince; o, hapiste olanları kendisiyle birlikte gönderdi ki bunların sayısı yediyüze yakındı. Onlar Yemen'i fethettiler ve kral tekrar. Himyer'e döndü. Biz bu olayın bir bölümünü inşaallah Fîl sûresinin tefsirinde zikredeceğiz.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr, Mu-hammed îbn Amr îbn Hazm'dan nakletti ki ona Necrân'lı bir kişi anlatmış: Ömer îbn Hattâb'ın zamanında Necrân harabelerinden bir kısmında bir ihtiyâç için yapılan kazıda, Abdullah İbn Sâmir'in oturmuş, eli başındaki bir yara üzerinde onu tutar vazıyette olarak gömülmüş lahdi bulunmuş. Onun eli tutulunca kan fışkırmış. Bırakılınca el eski yerine gitmiş ve kanı durmuş. Onun elinde üzerinde; Rabbım Allah'tır, yazılı

olan bir yüzük varmış. Bu durum Ömer îbn Hattâb'a yazılıp, ne yapılması gerektiği sorulunca, Ömer onlara cevaben gönderdiği mektubunda onu olduğu gibi bırakmalarını bildirmiş. Buldukları şekilde tekrar gömmelerini söylemiş. Onlar da böyle yapmışlar.
Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ merhum der ki: Bize Ebu Bilâl el-Eş'arî, İbrahim İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ca'fer İbn Ebu Tâlib'ten nakletti ki; ona bazı ilim ehli anlatmış: Ebu Mûsâ İsfahan'ı fethedince şehrin duvarlarından bir duvarın yıkılmış olduğunu görmüş. Onu yaptırmış, o tekrar yıkılmış, tekrar yaptırmış yine yıkılmış. Kendisine duvarın altında sâlih bir kişi olmalı, denmiş. Duvann temeli kazılmış ve orada ayakta duran kılıçlı bir adam bulunmuş. Üzerinde şöyle yazılıymış: Ben Haris İbn Mudâd'ım, beni Uhdûd ashabı böyle yaptı. Ebu Mûsâ onu çıkarıp duvarı yapmış, duvar durmuş. Ben derim ki: Bu Haris İbn Mudâd, Amr İbn Mudâd'ın oğludur, o da Cürhüm'lü Amr'ın oğludur. Bunlar Nebt İbn İsmâîl İbn İbrahim'in oğullarından sonra Kâ'be'nin başına geçen Cürhüm kralla-rındandır. Bu Hâris'in oğlu da Amr İbn Haris tbn Mudâd'tır ki Mek-ke'deki Cürhüm krallarının sonuncusudur. Huzâa oğullan onları Mekke'den çıkarmış ve Yemen'e sürmüştür. îşte İbn Hişâm'ın söylediğine göre Arap dilinde ilk söylenen şiir olan bu şiiri söyleyen odur.
«Sanki Haccûn'dan Safâ'ya kadar bir yoldaş olmamıştı.
Ve Mekke'de hiç bir yârân gece sohbeti yapmamıştı.
Evet bizdik oranın halkı, bizi oradan,
Gecelerin geçişi ve göz doldurucu yeni gelenler sürdüler.»
Bu rivayet kıssanın, eskiden, İsmâîl (a.s.)den yaklaşık beş yüz sene veya o mikdârda bir sürede cereyan etmiş olmasını gerektirir. İbn İs-hâk'ın zikrettiği rivayet ise bu kıssanın îsâ (a.s.) ile Muhammed (a.s.) arasındaki dönemde cereyan etmiş olmasını icâbettirir. Bu doğruya daha çok benzemektedir. Allah en iyisini bilendir.
Bu olayın dünyada pek çok kerre cereyan etmiş olması da muhtemeldir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam.,. Abdurrahmân İbn Cübeyr'den nakletti ki; Uhdûd Tübba' zamanında Yemen'de olmuştu. Konstantin zamanında da Konstantiniyye'de (İstanbul) olmuştu. Hıristiyanlar kıblelerini Mesih'in dininden ve tevhîd'den döndürdükleri zaman. Onlar tandır yapmışlar ve oraya tevhîd ehli olan ve Hz. İsa'nın dininde bulunan gerçek Hıristiyanlan atmışlardı. Irak'ta da Buhtun-nasr (Naba-Kudur-Usur) zamanında Bâbil topraklarında olmuştu. Nitekim Buhtunnasr put yapmış ve insanların ona secde etmesini emretmişti. Danyâl (a.s.) ile iki arkadaşı Azriya ve Mîşâîl buna karşı çıkmışlardı. O da bunlar için bir tandır yapmış, içine odun ve ateş atmış sonra her ikisini birlikte orada yakmıştı. Allah Teâlâ da bu tandırı onlara serinlik ve selâmet yeri haline getirmiş ve kendilerini kurtarmıştı. O tandıra kendisine karşı çıkan dokuz kabile atılmıştı da onları ateş yemişti.
Esbât, Süddi'den nakleder ki; o, «Uhdûd ashabının canı çıksın.» âyeti hakkında şöyle demiş : Çukur üç taneydi. Biri Irak'ta, biri Şam'da, biri de Yemen'de açılmıştı. İbn Ebu Hatim bunu rivayet eder. Mukâtil de der ki: Çukur üç taneydi: Biri Necrân'da, diğeri Şam'da, bir diğeri de İran'da idi. Şam'da çukura atan Antnanos idi. İran'da Buhtunnasr idi. Arap toprağında ise Yûsuf adı verilen Zû Nüvâs'tı. İran ve

Şam'daki çukur olayı hakkında Kur'ân'da bir şey inmemiştir. Ancak Necrân'da-ki hakkında âyet nazil olmuştur.
îbn Ebu Hatim derki: Bize babam,..- Rebî İbn Yûnus'tan nakletti ki; «Uhdûd ashabının canı çıksın.» âyeti hakkında şöyle demiş : Bizim işittiğimize,göre bunlar, fetret zamanında yaşayan bir topluluktu. Halkın içine düştüğü fitneyi, kötülüğü görüp fırka fırka olduklarını ve «Her fırkanın kendi yanındakinden memnun» olduğunu görünce bir köye çekilip yerleştiler. Dinlerini Allah için tahsis edip hanîfler olarak namaz kılıp zekât vererek Allah'a ibâdete koyuldular. Onlar bu durumdayken zâlimlerden bir zâlime bunların durumu anlatıldı da o haber gönderip kendisinin taptığı putlara onların da tapmalarını emretti. Onların hepsi buna karşı çıkarak; eşi ve benzeri bulunmayan bir tek Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiz, dediler. O zâlim kendilerine dedi ki: Benim taptığım şu tanrılara tapmazsanız ben de sizi öldürürüm. Onlar bunu reddedince ateş dolu bir çukur kazdı. O azgın bunları çukurun başına dikerek; ya bizim dinimizi ya da bunu tercih edin, dedi. Onlar da : Şu ateş bizim için daha sevimlidir, dediler. İçlerinde çocuklar ve kadınlar da vardı. Çocuklar bağırıştılar. Onlar çocuklara : Bu günden sonra artık bir daha ateş yoktur, dediler ve ateşe atıldılar. Ateş onları yakmadan önce ruhları kabzedildi ve ateş, çukurundan çıkarak azgınları kuşatıp yaktı. İşte Aziz ve Celü olan Allah'ın : «Uhdûd ashabının canı çıksın, tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hanrid Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir.» âyeti bunlar hakkında nazil olmuştur. İbn Cerîr de bu rivayeti Ammâr kanalıyla Abdullah İbn Ebu Ca'fer'den aynı şekilde nakleder.
«Şüphesiz ki mü'min erkekleri ve mü'min kadınları belâya uğratanlar.» Yakanlar. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve İbn Ebzâ böyle mânâ vermişlerdir. «Sonra da tevbe etmemiş olanlar.» Yaptıklarından vazgeçip işlediklerine pişman olmayanlar. «İşte onlar için cehennem azabı vardır.» Ve ceza, yapılan işin cinsindendir. Hasan el-Basrî der ki : Şu lütuf ve kereme bakın ki; onlar Allah'ın dostlarım öldürmüşler, Allah ise onları tevbe ve bağışlanmaya çağırmaktadır.[1]

İzahı

Uhdûd Kıssasının Anlattığı Gerçekler

Bu sûrede vârid olduğu gibi ashâb-ı Uhdûd'un kıssası gerçekten de her yerde ve her nesilden Allah davasında olanların üzerinde çok düşünmeleri gereken bir kıssadır. Kur'ân mukaddime ve neticeleriyle birlikte sûreye eşlik eden prensib ve tevcîhâtla îrâd ettiği üslûb ile bu sûreyle Allah'a davet metodunun tabiatı ve ideolojisi üzerinde bu konudaki insan fonksiyonu ve insandan beklenen tahammül gücü hususunda derin çizgiler belirtmekte ve çizmektedir. Bu sâhâ gerçekten de yeryüzünün kiapladığı kara parçalarından ve dünya hayatının hu-dûdlanndan çok daha geniş ve uzundur. Bu sûrede Kur'ân-ı Kerîm, mü'minler için yoldaki işaretleri çizmektedir. Kader plânında üzerine düşen vazifeleri benimsemek için Allah'ın gizli gayb hazînesindeki hikmetine muvafık olarak nefisleri hazırlamaktadır.

Bu kıssa Rabbına îmân eden ve îmân hakîkatlarına sarıldığını açıkça ilân eden bir kitlenin kıssasıdır. îmân hakîkatlarını açıkça belirttikten sonra insanın insanlık hakkı olan inanç ve akide hürriyetini, gerçekleri bilmek ve Azîz, Hamîd olan Allah'a inanmak hakkını despotça ayaklar altına alıp dikta ve zulüm rejimi kuran Allah düşmanları tarafından çeşitli fitnelere ma'rûz kalan bir toplumun kıssasıdır. Bu despotlar, insanın Allah indindeki şerefini de ayaklar altına almakta ve yaptıkları çeşitli işkence ve azâblarla bir oyuncakla oynarcasına teselli bulmakta, ateşle azâblandırdıkları esnada karşılaştıkları manzaralarla eğlenmektedirler.
Ne var ki bu îmânlı kitlenin gönlünde yer eden îmân duygusu her türlü fitnenin üstüne çıkmakta ve bu gönüllerdeki akîde hayata muzaffer olmaktadır. Binâenaleyh zâlim diktatörlerin tehdidi karşısında eğilmemekte, dininden dönmemekte, ölünceye kadar ateşte yakılmalarına rağmen davalarından fedakârlık etmemektedirler. Aslında bu gönüller hayata kulluktan kurtulmuşlar, bu derece iğrenç bir metodla ölümle yüzyüze gelirken hayat sevgisini küçümsemişler, yerin bağlarından kurtulmuş, her türlü cazibelerden âzâd olmuşlardır. Böylece de hayat karşısında akidenin gâlib gelmesiyle bizzat kendi varlıklarının da üstüne çıkmışlardır. Bu hayırlı, yüce ve şerefli mü'min gönüllerin karşısında inâdçı, şirret, mücrim ve alçak cibilliyyete sahip kimseler yer alıyordu. Bu bozuk fıtratlı insanlar, ateşin üzerine oturmuş mü'min-lerin nasıl eziyet çektiklerini, azâbla yüz yüze geldiklerini seyrediyorlardı. Ateşin yediği hayatların arzettiği ürpertici manzarayla kurulmuş eğleniyorlardı. Şerefli insanların yavaş yavaş kül ve toprağa dönüştük-lerini, eğlenerek seyrediyorlardı. Hayırlı ve şerefli mü'minlerden bir delikanlının, bir genç kızın, bir çocuğun, bir ihtiyarın, bir yaşlı kadının, bir kız çocuğunun ateşe atılması onların ruhlarında yer eden hasis ve despot duyguları daha da fazlalaştırıyor, kan ve kemik yığını üzerinde kurulan cinnet pazarlıklarının arbedesini daha da artırıyordu.
İşte zâlim despotların alçak fıtratlarının işledikleri iğrenç hâdise... İşte onların tepetaklak yuvarlandıkları pis çirkeflik... Ama onlar yine de bu şiddetli ve korkunç ta'zîb sahnelerini seyretmekten zevk alıyorlar, hiç bir vahşî hayvanın bile yapmadığı kötülükleri yaparak eğleniyorlardı. Vahşî hayvan avının üzerine saldırırken yemek için saldırır, yoksa aşağılık ve iğrenç bir arzuyla avının nasıl acı çektiğini görerek zevk almak için değil...
Ama aynı hâdise mü'minlerin ruhen yücelmelerini, hürriyete kavuşmalarını ve o üstün zirveye, en son noktaya kanatlanmalarını asırlar ve nesiller boyu insanlığın hayretle gözlediği ufuklara yükselmelerini sağlıyor...
Yeryüzünün hesâblarına göre bu durumda dikta ve despotizm îmâna üstün gelmiştir. Ama bu yüce, hayırlı ve şerefli kitlenin ruhlarında yer eden ve onları o zirvelere, son derece' üstün noktalara yükselten, düşmanları karşısında üstün kılan ve direnme azmi veren îmâna gelince... Bu îmânla dikta rejimleri arasında cereyan eden savaşta onun hiç mi hiç hesabı ve ağırlığı mevzuu bahis edilmiyor onların yanında...
Bu hâdise üzerinde nakledilen rivayetlerin hiç birisi Kur'ân âyetlerinin zikrettiği kadar kesin ve açık değil... Aslında Allah Teâlâ o zâlim despotları yeryüzünde işledikleri iğrenç suçlarından dolayı mahvetmiştir. Nûh peygamberin, Hûd peygamberin, Salih peygamberin, Şuayb peygamberin ve Lût peygamberin kavmini

helak ettiği gibi... Firavun'-un kavmi ve askerlerini izzet sahibi güçlü bir zât olarak yakalayıp yok ettiği gibi...
Yeryüzünün hesabına göre bütün bu sonuçlar üzücü ve esef vericidir.
Böylece bitiyor mu iş? îmânın zirvesine yücelen mü'min kitle yok olup gidiyor mu? Uhdûd hâdisesinde olduğu gibi facia bütün açılarıyla son mu buluyor? Halbuki bu korkunç çirkefe yüzükoyun dalmış olan zâlim ve despot kitle kurtulmuş olarak çıkmıyor mu ortadan? Yeryüzünün hesabı insan gönlünde bu üzücü sonuçlarla ilgili olarak bir sızı bırakıyor.
Ama Kur'ân mü'minlere bir başka şey öğretiyor. Bir başka hakikati açıklıyor. Ve onların değerlendirdikleri değer ölçülerinin tabiatını gösteriyor. Giriştikleri savaşın sahasını belletiyor...
Gerçek odur ki hayatta karşılaşılan acı ve zevkler, eğlence ve mahrumiyetler... Esâs ölçüde büyük değer ifâde etmezler... Ayrıca bunlar kâr veya zararın hesabını gösteren ana maddeler değildir... Zafer sadece dış görünüşe münhasır değildir. Ancak bu, birçok zafer şekillerinden yalnız bir tanesidir...
Allah'ın ölçüsünde en büyük değer akidenin taşıdığı değerdir... Allah'ın pazarında en çok revaç bulan mal, îmân malıdır. Zaferin eh üstün şekli ruhun maddeye karşı zaferidir. İnancın acılara karşı üstünlüğüdür, îmânın fitneye karşı galibiyetidir... İşte bu hâdisede de mü'minlerin ruhu korku ve elemlere gâlib geliyor. Yeryüzünün cazibelerine ve hayatın çekiciliklerine muzaffer oluyor. Fitneyi öyle bir mağ-lûbiyete uğratıyor ki bütün asırlar boyunca insan cinsi hep böyle bir zaferin müjdesini bekliyor... İşte en büyük zafer...
Şüphesiz bütün insanlar ölecektir... Sebepler değişecektir. Ama insanlık hiç bir zaman böyle bir zafere, böyle bir yüceliğe, böyle bir hürriyete ulaşamayacak ve böyle bir kanatlanışla yüce ufuklara uçamayacaktır. Bu, yalnız Allah'ın seçmesi ve kullarından yüce bir kitleyi şereflendirmesi ile mümkündür. İnsanlarla birlikte ölme fiiline karışacaklardır. Ama insanlar arasında şerefleriyle ayrılacaklar, Mele-i A'lâ'da son derece bir üstünlüğe sahip olacaklardır. İnsanların dünyasında da böyle... Biz meseleyi nesiller sonrası için göz önünde bulundurduğumuz ve değerlendirdiğimiz zaman durum böyledir.
Mü'minler îmânlarıyla hezimete uğrayarak belki de hayalarını kurtarabilirlerdi. Ama onlar bizzat neler kaybedeceklerdi neler?... İnsanlık neler kaybedecektir? Bu büyük mânâ uğrunda öldükleri zaman kaybedecekleri nedir? Akîdesiz hayatın ne değeri vardır? Hürriyetsiz hayat ne aşağılık bir hayattır? Zalim despotların insan cesedlerine hâkim olduktan sonra, rûhlanna da hâkim olunca insanın düşeceği aşağılık seviye ne kadardır?
Gerçekten onlardan sonra da yeryüzünde onların elde ettiği kazanç son derece büyük mânâ ifâde eder. Ve son derece şereflidir. Onlar ateşin yalımlarıyla yüz yüze gelirken de kazançlıydılar. Korkunç ateşlerin fânî cesedlerini yaladığı zaman da şerefliydiler. Ateşin temizlediği bu şerefli mânâ ile asıl zaferi kazananlar onlardır...
Hem savaş sâhâsı yalnız başına yeryüzü değildir ki... Ve bu savaş sadece dünya hayatında devam edecek değildir. Bu savaşın seyircileri yalnız başına nesillerden bir nesil değildir. Aslında Mâverâ, Mele-i A'lâ karışmaktadır bu yeryüzündeki hâdiselere ve bizzat denetimi, gözetimi altında bulundurmaktadır. Yeryüzünün ölçülerine uymayan, yeryüzündeki nesillerin ölçüsüne benzemeyen Ölçülerle

ölçmektedir. Dünyanın ölçülerinden tamamen ayrı bir ölçüdür bu... Mele-i A'lâ şu yeryüzündeki insanların topladığından çok daha üstün, kat kat şerefli ruhları kaplar ve şüphesiz ki Mâverâ'nın övgüsü, ikramı yeryüzünün bütün görüşlerinden, takdir ve alkışlarından çok daha üstün, çok daha büyük ve ağırlıklıdır...
Ve bundan sonra olacakların hepsi âhirette meydana gelecektir. Âhiret sâhâsı yeryüzünün sahasını kapladığından çok daha geniş ve köklüdür. Ayrılık asla sözkonusu değildir. Ne pratik hakîkatta, ne de bu hakikati mü'minin hissedişinde böyle bir hakikat bahis mevzuu değildir. Şu halde savaş bitmemiştir. Ve savaşın gerçek sonucu henüz alınmamıştır. Onların aleyhindeymiş gibi görünen yeryüzünün hükmü ise sağlam bir hüküm değildir. Çünkü yeryüzünün verdiği hüküm, küçük bölüklere ve önemsiz parçalara aittir.
Birinci görüş kısa mesafeli, dar sâhâlı bir görüştür. Ve sâdece aceleci bir fıtrata sâhib olan insanın görüşüdür. İkinci görüşün sâhâsı geniş, mesafesi fazladır. İşte Kur'ân, mü'minieri bu görüşe göre eğitmektedir. Zîrâ bu görüş sağlam îmân ideolojisinin üzerine kâim olduğu gerçekleri temsil etmektedir.
İşte bunun için Allah'ın mü'minlere vaadi; îmân ve tâatın mükâfatı belâlara karşı sabır, hayatta karşılaşılan fitnelere karşı direnme ve gönül huzurudur :
«Onlar ki; inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin;gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.» (Ra'd, 28)
Bu, Rahman ve Rahîm olan Allah'ın şefkat ve memnuniyetinin ifadesiydi :
«Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenleri Rahman sevgili kıla-
caktır.» (Meryem, 96)
Bu maverada zikredilişin ifadesidir :
Rasûlullah (s.a.) buyuruyor : Bir kulun çocuğu öldüğü zaman Allah meleklerine der ki: Siz kulumun çocuğunu aldınız mı? Evet, derler. Bunun üzerine buyurur: Siz onun gönlünün meyvesini kopardınız. Evet derler. Kulum ne dedi? der. Hamd etti Sana, bir de «Biz Allah içiniz ve yine O'na döndürüleceğiz.» dedi, derler. Allah Teâlâ buyurur : Öyleyse kulum için cennette bir ev yapın ve ona «Hamd evi» adını verin.
Rasûlullah (s.a.) buyuruyor. Azız ve Celü olan Allah buyurur ki: Ben, kulumun Beni zannı gibiyim. O Beni zikrettiği zaman Ben onun yanındayım. O Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrederim. O Beni bir topluluk içinde zikrederse, Ben onu ondan daha iyi bir topluluk içerisinde zikrederim. O Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana bir kulaç yaklaşırsa Ben ona on adım yaklaşırım. O Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim.
Aslında bu, Mele-i A'lâ'nın yeryüzündeki mü'minlerin işiyle meşgul olmasıdır.
«Arş'ı yüklenen melekler ve onun etrafındakiler Rablarım hamd ile tesbîh ederler. O'na îmân ederler ve îmân eden kimseler için de şöyle mağfiret dilerler: Ey Rabbımız; Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Bunun için tevbe edenleri ve Senin yoluna koyulanları bağışla, onları cehennem azabından koru...» (Ğâfir, 7).
Bu, Allah indinde şehîdler için hazırlanan hayatın timsâlidir:
«Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırılırlar. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinerek

arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara; kendilerine korku olmadığını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler.»
«Onlar, Allah'tan gelen bir nimet ve kerem ile ve Allah'ın mü'minlerin mükâfatını zayi' etmeyeceği müjdesiyle sevinirler.» (Âl-i İmrân, 169-171) '
Allah'ın yalancıları, zâlimleri ve mücrimleri helak edeceğine ve âhirette azaba müstehak kılacağına dâir vaadi gibi... Aslında yeryüzünü onlarla doldurmanın belirli bir vakte kadar mühlet verilme mânâsına geldiği gibi. Her ne kadar zaman zaman dünyada da onları helak et-mekteyse de asıl yüklenilen nokta âhirettir. Çünkü bütün ceza âhiret-tedir:
«O Allah'ı tanımayanların refah içinde diyar diyar gezip dolaşmaları sakın sizi aldatmasın. Kâfirlerin bu halleri çabuk geçen bir zevktir. Sonunda varacakları yer cehennem. O ne azâb verici bir döşektir.» (Âl-i İmrân, 196-197)
«Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanma. Onlar sadece gözlerin dehşetle belireceği bir güne kadar te'hîr etmektedir. O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sabit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır.» (İbrahim, 42-43).
«O halde bırak o inkarcıları, dalsınlar ve oynaya dursunlar tâ o va'dolunduklan güne kavuşturulacakları zamana kadar. O gün, kabirlerinden koşarak çıkacaklar; sanki dikili putlara koşuyorlarmış gibi... Gözlerinin feri sönmüş bir halde, kendilerini bir horluk kaplayacak. İşte bugün, o vaad edildikleri kıyamet günüdür.» (Meâric, 42-44).
İşte böylece insanların hayatı Mele-i A'lâ'daki hayatla ilgi kuruyor ve dünya âhirete bağlanıyor. Şu halde hayırla şer, hak ile bâtıl ve îmânla zulüm arasındaki savaş sahnesi yalnız başına yeryüzü değildir... Yolun varılacak son durağı ve bu çatışmada söylenilecek söz yeri, dünya hayatı değildir. Ayrıca dünya hayatındaki zevkler ve lezzetler, acılar, eğlenceler ve mahrumiyetler de ilâhî mîzânda en yüce değerleri ifâde etmezler.
Şu halde mekânda sâhâ genişliyor... Zaman sâhâsı da genişliyor... Ölçü ve değerlerin yeri de enginleşiyor. Mü'min nefislerin ufukları sonsuzluğa varıyor. İhtimamlar büyüyor. Yeryüzü ve içinde bulunan her şey küçülüyor. Dünya hayatı ve onunla ilgili her şey basitleşiyor. Ve mü'min gördüğü ufuklar ve hayatlar nisbetinde büyüyor ve gelişiyor... Ve işte Uhdûd kıssası bu engin, şümullü, yüce ve büyük düşünce sisteminin inşâsında en üstün zirveyi, en yüce noktayı temsil ediyor...
Gerek ashâb-ı uhdûdun kıssası, gerekse Bürûc sûresi Allah davasının tabiatı ve dava adamının bütün mükellefiyetler karşısındaki tutumu konusunda geniş ışıklar serpmektedir. Allah davasının tarihi boyunca yeryüzünde çeşitli davaların ve ideolojilerin muhtelif neticelerinden pek çok Örnekler görülmüştür. Yeryüzü Nûh peygamberin, Hûd peygamberin, Şuayb peygamberin, Lût peygamberin kavminin acı akıbetlerini, sayıları pek az bir inananlar topluluğunun kurtuluşlarını, evet mücerred olarak kurtuluşlarını pek çok kere müşahede etmiştir. Kurtulanlar için bundan sonra yeryüzünde ve hayatta icra ettikleri fonksiyonlarla ilgili hiç bir şey nakletmiyor Kur'ân... İşte bu örnekler gösteriyor ki Allah Teâlâ bazen yalancıların, zâlimlerin ve despotların akıbetini çabucak kararlaştırmakta ve onlara dünya

hayatında ya azâb gelmekte, ya da orada kendilerini bekleyen, gözetleyen en uygun ceza...
Bu dava tarihinde Firavun'un ve askerlerinin acı akıbetleri de görülmüş, Mûsâ (a.s.)nın ve kavminin kurtuluşu ve bir müddet yeryüzünde yerleşmeleri ve kendi tarihleri boyunca en uygun şekilde hüküm sürdükleri de müşâhade edilmiştir. Onlar her ne kadar mükemmel bir istikâmet ta'kîb.ederek yücelere çıkamamışlarsa da Allah'ın âlem-şümûl hayat nizâmını, dinini kâinata yerleştirmemişlerse de bu nevi örneklerine pek çok kere rastlanmıştır. Bu örnekler daha da artırılabilir.
Bunun gibi bu davanın tarihi boyunca hidâyete karşı gelen ve Hz. Muhammed'e inanmayan müşriklerin acı akıbetleri de görülmüş, mü'-minlerin tamamen zafer kazanıp, akidelerinin ruhlarında son derece üstünlük kesbettiği de müşahede edilmiştir. Ve bir kere insanlık tarihi boyunca Allah'ın nizâmının hayata hâkim olduğu insanlığın hiç bir devresinde görülmeyen, ne önce ne de sonra bir daha eşine rastlanmayan şekilde Allah nizâmının yeryüzüne yerleştirilme işi tamamlanmıştır.
Bunun gibi İslâm davasının tarihi ashâb~ı uhdûd kıssasında görülen örneklere de şâhid olmuştur. Gerek eski devirlerde, gerekse modern çağlarda îmân tarihinin katalogunda en az zuhur eden başka örneklere de rastlanmıştır. Ve hâlâ bu örnekler asırlar boyu zaman geçmiş olmasına rağmen devam edip gitmektedir. Uzak veya yakın diğer Örnekler yanında Uhdûd hâdisesi anlatılması çok zor bir örnektir. Mü'~minlerin kurtulmadığı, kâfirlerin muaheze edilmediği bir Örnek olarak kalacaktır. Bunun sebebi de Allah davasının yârânı olan mü'min-lerin .hissinde bu gerçeğin yer etmesi ve kendilerinin elinde bir şey olmadığını, bütün meselelerinin ve akide konusunun Allah'a âit olduğunun anlatılmasıdır. Onların vazifesi sadece vazifelerini yerine getirip gitmektir. Onların üzerine düşen görev Allah yolunu seçip, akideyi hayata tercih edip, îmân ederek fitnelere üstün gelmek, amelleri ve niyetleriyle Allah'ı tasdik etmektir. Sonra Allah hem onlara, hem de düşmanlarına yapacağını yapar... Tıpkı kendi davasına ve dinine istediğini yaptığı gibi... Ve onlar da nihayet îmân tarihinin tanıdığı, şâhid olduğu sonuçlardan birisine ulaşacaklar veya onların bizzat gördüğü ve bildiği neticelerden birisine erişeceklerdir.
Onlar Allah indinde ücretli olarak tutulmuşlardır. O; nerede, nasıl ve ne şekilde isterse öylece çalışırlar ve belirli bir ücreti alırlar. Ama ellerinden ne lehte, ne de aleyhlerinde bu daveti yönetme yetkisi yoktur. Çünkü o,;iş sahibinin vazifesidir. Yoksa işçinin değil... Bir kere onlar ilk anda gönül huzuruna ulaşırlar, duygu üstünlüğüne erişirler, ideal güzelliğine vanrlar, cazibe ve şatafattan kurtulurlar, korku ve kararsızlıktan uzaklaşırlar ve her halükârda hürriyete ulaşırlar. İkinci olarak da onlar maverada övgüye, anılmaya ve şerefe erişirler... Daha yeryüzünde iken oradaki üstün mertebelere ererler.
Sonra onlar bir defasında da âhirete, hesaba ve büyük nimetlere gark olurlar. Her defa şüphesiz ki bir öncekinden daha büyüktür. Ve bunların hepsinin yanı sıra da Allah'ın memnuniyeti vardır. Ve onlar Allah'ın takdirini yerine getirmek için seçilmiş bir vâsıta, bir kudret perdesidirler. Allah onlarla yeryüzünde dilediği şeyi yapar...
İşte böylece son bulmuştu Kur'ân'm sadri. İslâm'daki ilk müslü-manlara, seçilmiş kitleye tatbik ettiği terbiye. Onları Öyle bir mertebeye çıkarmıştı ki önce kendi

benliklerinden ve kişiliklerinden uzaklaştırmış, kendileriyle ilgili her şeyi atmış ve emir sahibinin yanında ücretli işçi olarak çalışmalarını sağlamış, ne şekilde olursa olsun Allah'ın seçtiğinden memnun kılmıştı onları.
Bunun yanı sıra da Kur'ân'ın tevcîhâtıyla birlikte yürüyen peygamber terbiyesi yer alıyordu. Gönülleri ve gözleri cennete çeviriyor, seçilmiş olan deve için sabretmeye çağırıyordu. Neticede Allah, dünya ve âhirette dilediği izni verdi onlara...
Rasûlullah (s.a.) Amrriâr'ı ve anasıyla babasını görüyor, Mekke'de korkunç azâblar altında inlediklerini müşahede ediyor ama «Sabredin ey Yâsir ailesi... Sizin yeriniz cennet.» demekten başka bir şey söylemiyordu.
Habbâb İbn Eret anlatıyor: Diyor ki: «Bir gün Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'nin gölgesinde hırkasına dayanmış otururken halimizden şikâyet ettik ve dedik ki: Bize nusret dilemeyecek misin? Bizim için dua etmeyecek misin? Bunun üzerine o buyurdu: Sizden önce öyle şeyler olmuştu ki, adam tutuluyor, yere gömülüyor, sonra bir testere getiriliyor ve başının üzerine konularak biçilip iki parçaya ayrılıyordu. Geriye kalan eti ve kemiği ise demirden taraklarla taranıyordu. Ama bu yine de onun dininden uzaklaşmasına sebep olmuyordu. Allah'a yemîn ederim ki, Allah bu mes'eleyi mutlaka üstün getirecek ve neticede San'a'dan binen Hadramût'a inecek de Allah'tan başka kimseden korkmayacak. Kurt koyuna karışacak, ama siz acele etmek istiyorsunuz...»
Her şartın ve durumun ötesinde Allah'ın bir hikmeti vardır. Bu kâinatta olan her şeyi idare eden O'dur. Kâinatın başına, sonuna muttali' olan, kâinattaki hâdiseleri düzenleyerek aralarındaki münâsebeti sağlayan O'dur. Odur bilen örtülü gayb perdesinin gerisindeki gizli hikmetleri... Uzun yol hattı boyunca meşiyyetine uygun düşen hikmeti.
Nesiller ve asırlar boyunca bazı hâdiseler gözümüz önüne serilmektedir ki, o hâdiseyi yaşayanlar yaşadıkları çağlarda onun hikmetini kav-rayamıyorlardı. Belki de onlar niçin böyle olduğunu soruyorlardı? Ya Rabbi niçin oluyor bunlar? diyorlardı. Aslında bu suâller mü'minin kaçınması gereken cehaletin ifadesidir. Çünkü mü'min başlangıçta bilir ki her hâdisenin gerisinde bir hikmet vardır. Mü'min zihninde sâhâ-lar geniştir. Zaman ve mekân içerisindeki mesafeler uzaktır. Ve onun sahip olduğu değer ve ölçüler başlangıçta böyle bir suâl îrâd etmeyi ve düşünmeyi önler... Ve mü'min kaderin devresine kapılarak selâmet ve huzur içerisinde yolunda yürür ve ilerler.
Gerçekten de Kur'ân, emâneti taşımak için bazı gönülleri hazır hale getiriyor ve yeniden inşâ ediyordu. Tabiî olarak bu gönüllerin eşine rastlanmayacak şekilde güçlü kuvvetli ve ferâgatkâr olması gerekirdi. Çünkü o her şeyini feda edecek ve her güçlüğe katlanacaktı. O, bu yeryüzüyle ilgili şeylere göz atmayacak, âhiretten başka bir şeye nazar etmeyecekti. Allah'ın rızâsından başkasını istemeyecekti... Yeryüzündeki yolculuk boyunca mesafeler kat'edilirken dikilen engellere, meşak-katlere, mahrumiyetlere, fedakârlıklara, azâb ve serdengeçtiliklere, hattâ ölüme bile hazır olacaktı. Hem de yeryüzünde yakın zamanda mükâfat beklemeksizin... İsterse bu mükâfat bizzat davasının zaferi, İslâm'ın galibiyeti ve müslümanlarm üstünlüğü olsun. Hattâ bu karşılık zâlimlerin helak olması ve ilk devrelerde yalancıların çarpıldığı zorlu ve güçlü bir cezaya çarpılmaları şeklinde olsun...

Tâ ki bu gönüller önünde yeryüzünde yürüyecek ve karşılık beklemeyecek bir yol olduğunu anlayınca ve yalnız başına hak ile bâtıl arasındaki kesin hesâblaşma zamanı olarak âhiret bekleninceye kadar... Hattâ Allah Teâlâ'nm niyetlerinin doğruluğunu, verdikleri vaadi ve ahdi yerine getireceklerini bildiği bu gönüller, zaferin yeryüzünde geldiğini görseler ve buna emîn olsalar kendi nefisleri için değil ilâhî nizâmı emânet vazifesini yerine getirmeyi kabul etseler bile onlar bu emâneti yürütecek, dünyada karşılaştıkları her türlü ganimetlerin farkında bile olmasalar bu emâneti yerine getireceklerdir. Çünkü onlar hak için fedakârlığa katlanmışlar, Allah'ın rızâsından başka bir mükâfat bil-memişlerdir.
Zaferden söz edilen, ganimetlerden mevzû-u bahsedilen ve mü'min-lerin eliyle müşriklerin yenildiğinden söz edilen bütün âyetler Medine'de nazil olmuştur... Bundan sonra... bütün bu meseleler mü'minin programının dışında beklediği ve görmek istediği şeylerin haricindedir. Zafer ise kendiliğinden gelmiştir. Çünkü Allah'ın nizâmı ve irâdesi, bu nizâmın pratik hayatta tahakkukunu îcâbettirmiş, nesiller boyu görülen amelî bir şekil olarak çıkmasını irâde buyurmuştur.
Elbetteki yorulmanın, fedakârlığın, engellere karşı dikilmenin ve ıstırâb çekmelerin hepsi Allah'ın takdirine göredir ve onun gerisinde bizim şu anda görmeye çalıştığımız hikmetler gizlidir. Bu nokta üzerinde Allah davasına çağıranların dikkatle düşünmeleri gerekir. Her yerde ve her nesilden dava adamlarının... Bu nokta dava adamlarına eksiksiz ve açık olarak yoldaki işaretleri göstermeye kâfidir. O yolda sonuna kadar ilerlemek isteyenlerin adımlarını pekiştirmeye yeter. Sonuç nasıl olursa olsun en sonunda vukû'bulacak Allah'ın takdiridir. Etler ve kemiklerle serilmiş, kanlar ve terlerle yoğrulmuş meşakkatli yol boyunca onlar zafer veya mağlûbiyete, hak ile bâtıl arasındaki kesin ayrılığa asla iltifat edemezler. Fakat Allah, kendi davası ve dini için bir şey yapmak isterse, bu Allah'ın irâde buyurduğu tarzda cereyan eder ve Öylece sonuçlanır. Yoksa elem ve fedakârlıkların karşılığı olarak değil... Hayır... Yeryüzü ceza ve mükâfat diyarı değildir. Sadece ve sadece Allah davasının emri ve nizâmı çerçevesinde Allah'ın seçtiği bazı kullan vasıtasıyla dilediği şekilde hareket etmek üzere Allah'ın takdirini tahakkuk zemini bulduğu bir yerdir. Bu seçilme işi kendileri için yeter. Allah'ın bu davaya kendilerini seçmesinin yanında her şey küçük ve basit kalır. Hayat bile... Yeryüzünde yapılacak gizli açık bütün seyahatler Önemsiz olur...
Uhdûd kıssasını müteakiben Hak Teâlâ'mn buyurduğu şu hüküm de bir başka gerçeği işaret etmektedir:
«Mü'minlere kızdıkları da ancak Azız ve Hamîd olan Allah'a îmân etmeleri sebebiyle idi...»
Allah davasına inananların, her nesilde ve her yerde bu nokta üzerinde dikkatlice durmaları ve düşünmeleri gerekir.
Aslında mü'minlerle düşmanları arasında geçen savaş, esas yapısı itibarıyla bir akîde savaşıdır, başka bir şey değil... Düşmanları mü'min-lerin îmânlarını çekememektedirler. Onları kızdıran yalnız ve yalnız bu akidedir...
Mü'minler ile Allah düşmanları arasında geçen savaş aslında ne siyasî, ne iktisadî ne de ırk ayrımına dayalı bir savaştır... Şayet mesele bu saydıklarımızdan herhangi birisi için olsaydı, durdurulması gayet kolay olurdu. Böyle bir problemi çözmek

basîtleşirdi. Ne var ki bu savaş temelden bir akîde savaşıdır. Ya küfür, ya da îmân... Ya câhüi-yet, ya da İslâm.
Müşriklerin ileri gelen büyükleri Rasûlullah'a geliyor, bir tek şey karşılığmda dilediği malı, başkanlığı ve dünya nimetlerini vereceklerini söylüyorlardı. İstedikleri tek şey akîde savaşını bırakması ve bu konuda gevşeklik göstermesiydi. Tenzih ederiz Peygamberi şayet o istedikleri şeylerden her hangi birisine «Peki» deseydi, hiç şüphesiz aralarında hiç bir savaş kalmayacaktı.
Aslında bu bir akîde davasıdır ve bir akîde savaşıdır. Nerede bir müslümanla karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, mü'minlerin yakînen bilmeleri gereken budur. Onlara karşı gelenler bu akideden başka hiç bir şey için karşı gelmiyorlar. Azîz ve Hamîd olan Allah'a inanmaktan başka bir şeye kin beslemiyorlar. Bazan mü'minlerin düşmanları giriştikleri savaşın üstüne akîde sancağından başka sancaklar çekmek, siyâsî, iktisadî ve cinsî bayraklar kaldırmak istiyorlar. Maksadları mü'minlerle giriştikleri savaşın gerçek yönünü değiştirmek ve mü'minlerin ruhundaki akîde meş'alesini söndürmek... Şu halde mü'minlerin vazifesi bunlara aldanmamaktır. Ve bu yaptıkları her şeylerin bir gözboyacılığın-dan ve gizli bir niyetten geldiğini anlamalarıdır. Aslında savaşın sancağını değiştirenler, mü'minleri gerçek zafer silâhından mahrum etmek ve ellerinden bu silâhı kapmak istemektedirler. Ne şekilde olursa olsun, ister Uhdûd hâdisesinde olduğu gibi ruhî boşalım şeklinde, isterse ilk müslüraan nesillerde meydana geldiği gibi ruhî enginliğe ulaşmadan doğan hâkimiyet tarzında olsun, farksızdır.
Biz bugün dünya haçlılarının bizi gerçek savaştan yanıltmak için kendi hedeflerine çeşitli sancaklar diktiklerini bir örnek olarak müşâ-hade ediyoruz, tarihi nasıl değiştirmek istediklerini görüyoruz. Ve bize, aslında haçlı savaşları sömürgeciliğin bir maskesi ve vasıtasıdır da, başka bir gayeye mebnî değilmiş zannını veriyorlar... Asla... Aslında son zamanlarda ortaya çıkan sömürgecilik hiç bir zaman ortadan kalkmamış olan ve Ortaçağdaki şımarıklığı kadar hiç bir devrede şımarıklık etme-miş olan haçlı ruhunun bir maskesidir. Ve muhtelif ırklardan müslü-manlar, müslüman kumandanların emri altın,da, akide sancağına dayanarak onları yenmişlerdi. İçlerinde Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Turan Şah gibi kendi kavmiyetini unutan ve akidesi için kendisini adayarak akîde sancağı altında zafer kazanan kumandanlar da vardı.
«Mü'minlere kızdıkları da ancak Aziz ve Hamîd olan Allah'a îmân etmeleri sebebiyle idi...»
Ve ne kadar doğru söylüyor ulu Allah... Aldatıcı hâinler de ne kadar da yalan uyduruyorlar... [2]

11 — Doğrusu îmân edip sâlih amel işlemiş olanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük
kurtuluş budur.
12 — Doğrusu Rabbınm yakalayışı amansızdır.
13 — Önce yaratıp sonra tekrarlayan O'dur, O.
14 ~ O, Ğafûr'dur, Vedûd'dur.
15 — Arş'ın sahibidir, Mecîd'dir.
16 — Dilediğini mutlaka yapandır.

17 — O orduların haberi sana geldi mi?
18 — Firavun ve Semûd'un.
19 — Doğrusu küfredenler, yalanlamadadırlar.
20 — Allah ise onları arkalarından kuşatandır.
21 — Doğrusu o, şanlı bir Kur'ân'dır.
22 — Levh-i Mahfûz'dadır.

Rabbının Yakalayışı

Allah Teâlâ, mü'min kulları için »Altlarından ırmaklar akan cennetler» bulunduğunu bildiriyor. Düşmanlarına hazırlamış olduğu cehennemle yakıcı azabın tersine, onlara bu nimeti hazırlamıştır. Bu sebeple Hak Teâlâ; «İşte büyük kurtuluş budur.» buyuruyor.
Sonra da «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.» Peygamberlerini yalanlayan, emrine muhalefet eden düşmanlarım yakalayışı ve onlardan intikam alışı çok amansız ve şiddetlidir. Çünkü Allah Teâlâ metîn kuvvet sahibidir. O'nun dilediği şey bir göz açıp kapamak kadar veya daha az zamanda dilediği şekilde olur. Bu sebeple hemen ardından: «Önce yaratıp sonra tekrarlayan O'dur, O.» buyuruyor. Yani O'nun önce yaratıp sonra ilk yarattığı gibi tekrarlaması kudretinin bir örneği-dir. O'nun yaratmasına engel olup alıkoyacak hiç bir kimse yoktur. «O, Ğafûr'dur, Vedûd'dur.» Kendisine sığınıp tevbe edenin günâhını bağışlar. Günâh neden olursa olsun. İbn Abbâs ve başkaları «Vedûd» kelimesinin dost anlamına geldiğini söylerler. «Arş'ın sahibidir, Mecîd'dir.» Bütün yaratıkların üstünde bulunan o muazzam Arş'ın sahibidir. «Mecîd'dir.» kavlinde iki kırâet vardır. Ötre olarak Azîz ve Celîl olan Rab-bın sıfatıdır. Esre olarak Arş'ın sıfatıdır. Her iki mânâ da sahihtir. «Dilediğini mutlaka yapandır.» Neyi isterse onu yapar. Hükmünün takîbcisi yoktur. Yaptığından suâl eden yoktur. Azameti, gücü, hikmeti ve adaleti nedeniyle kimse O'nu yaptığından sorumlu tutmaz. Nitekim Ebubekir es-Sıddîk'e ölümfeül hasta iken sana doktor baktı mı? denildiğinde onun; evet, dediğini, ne dedi? diye sorulunca da: Bana: «Ben dilediğimi yapanım» dedi, dediğini nakletmiştik.
«O orduların haberi sana geldi mî? Firavun ve Semûd'un.» Firavun ve Semûd'un başına gelen belânın ve hiç bir kimsenin uğramadığı intikamın haberi sana ulaştı mı? Bu, Allah Teâlâ'nın: «Doğrusu Rabbının yakalayışı amansızdır.» kavlinin gerçekleşmesinden ibarettir. Yani Rab-bım zâlimleri yakaladığı zaman çok şiddetli ve -amansız bir şekilde yakalar, Azîz ve muktedir bir zâtın yakalayışıyla yakalar. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Arar İbn Meymûn'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «O orduların haberi sana geldi mi?» âyetini okuyan bir kadına rastlamış, ayakta durup onu dinlemiş ve: Evet bana geldi, demiş.
«Doğrusu küfredenler yalanlamadadırlar.» Onlar şek, şüphe, küfür ve inâdtadırlar. »Allah ise onları arkalarından kuşatandır.» Onlara gücü yeter, onları ezer. Onlar Allah'ın elinden kaçıp kurtulamazlar.
«Doğrusu o, şanlı bir Kur'ân'dır.» Yüce ve ulu. «Levh-i Mahfûz'da-dır.» Yücelerin yücesinde Levh-i Mahfûz'da korunmuştur, fazlalık veya eksiklik yoktur. Tahrif veya tebdile uğramaz.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o: «Doğrusu o, şanlı bir Kur'ân'dır. Levh-i Mahfûz'dadır.» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah'ın bu âyette zikrettiği korunmuş levha İsrafil'in karşısındadır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdurrah-mân İbn Selmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah'ın verdiği her şey Kur'ân'dan öncesi ve sonrasında mutlaka Levh-i Mahfuz'dadır. Korunmuş olan levha İsrafil'in iki gözünün önündedir, ancak İsrafil'e ona bakma izni verilmez.

Hasan el-Basrî der ki: Bu şanlı Kur'ân, Allah'ın katında korunmuş levhadadır. Ondan dilediği kadarını kullarından dilediğine indirir.

Beğavî, İshâk İbn Bişr kanalıyla... Mukâtil, İbn Cüreyc, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu levhanın üstünde: Bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun dîni İslâm'dır, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Kim, Allah'a inanır, vaadini doğrular ve peygamberlerine tâbi olursa; Allah onu cennetine girdirir, ibaresi yazılıdır. İbn Abbâs der ki: Bu levha beyaz inciden bir levhadır, uzunluğu gökle yer arası, genişliği de Doğu ile Batı genişliğindedir. Altı inci ve yakuttan, sayfaları kırmızı yakuttan, kalemi nurdandır. Sözü Arş'a bağlıdır, aslı meleğin ku-cağındadır. Mukâtil der ki; Levh-i Mahfuz, Arş'm sağındadır.

der ki: Bize Muhammed İbn Osman... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ Levh-i Mahfûz'u beyaz inciden yaratmıştır. Sayfaları kızıl yakuttandır. Kalemi nûr, yazısı .nurdur. Allah Teâlâ'nın onda her gün 360/ını vardır. Yaratır ve rızık verir, diriltir ve öldürür, aziz eder, zelîl eder ve dilediğini yapar.[3]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8376-8386

[2] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8386-8396

[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8397-8398

TÂRİK SÛRESİ

TÂRİK SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun göğe ve Tarık'a.
2 - Nereden bileceksin sen Tarık'ın ne olduğunu?
3 — O, delen yıldızdır.
4 — Hiç bir nefis yoktur ki mutlaka onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.
5 — Şu halde insan bir baksın, neden yaratılmıştır?
6 — O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.
7 — Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.
8 — Şüphe yok ki O, onu yeniden döndürmeye kadirdir.
9 — O gün, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır. 10 — Artık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.

Andolsun Tarık'a

Allah Teâlâ göğe ve gökte halketmiş olduğu parlak yıldızlara yemîn ediyor ve: «Andolsun göğe ve Tarık'a.» buyuruyor. Sonra da «Nereden bileceksin sen. Tarık'ın ne olduğunu?» buyuruyor ve bunu «O, delen bir yıldızdır.» buyurarak tefsir ediyor.
Katâde ve başkaları derler ki: Yıldıza Târik adının verilmesinin sebebi; onun gece görünüp gündüz kaybolmasıdır. Nitekim Sahih hadîste vârid olan; kişinin evine geceleyin aniden gelmesini yasaklayan ifâde de bunu desteklemektedir. Dua ihtiva eden bir başka hadîste de geceleyin ansızın geliveren hayır ile ey Rahman, buyurulmaktadır.
«O, delen yıldızdır.» İbn Abbâs buradaki kelimesini aydınlatan diye tefsir etmiştir. Süddî ise üzerlerine gönderilen şeytânları delen, diye mânâ vermiştir. İkrime de; aydınlatan ve şeytânı yakan, anlamını vermiştir.
«Hiç bir nefis yoktur ki mutlaka onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.» Her nefsin üzerinde Allah tarafından onu belâlardan koruyan bir koruyucu vardır. Nitekim Allah Teâlâ Ra'd sûresinde şöyle buyurur: «Ardından ve Önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» (Ra'd, 11)
«Şu halde insan bir baksın, neden yaratılmıştır?» İnsanın yaratıldığı temelin zaafına dikkat çekilmekte ve âhireti kabul etmesi hususunda uyarılmaktadır. Çünkü bir şeyi ilk başlatmaya gücü yetenin, yeniden getirmeye gücünün yetmesi daha uygundur. Nitekim Allah Teâlâ, Rûm sûresinde şöyle buyurur: «İlkin yaratıp sonra onu iade eden O'dur.'Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27).
«O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.» Yani meniden. Kadından ve erkekten hızla çıkar, Azîz ve Celîl olan Allah'ın izniyle bundan çocuk doğar. Bunun için Allah Teâlâ müteakiben şöyle..buyuruyor:
«Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» Erkeğin bel kemiğinin, kadının da göğüslerinin arasından çıkar bu su. Şebîb İbn Bişr İkrime'-den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» kavli hakkında şöyle demiştir: Erkeğin bel kemiği ile kadının göğüsleri sarı ve incedir. Çocuk ahcak bu

ikisinden meydana gelir. Saîd îbn Cübeyr, İkrime, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir.
İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Saîd el-Eşecc... Mis'ar'dan nakletti ki; o, Hakem'in İbn Abbâs'tan şöyle naklettiğini işittim, demiş: «Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» âyetindeki göğüsler anlamına gelen kelimesi işte budur demiş ve elini göğsünün üzerine koymuştur.
Dahhâk ve Atıyye, İbn Abbâs'tan naklederler ki; kadının göğsü gerdanlık yeridi». İkrime, Saîd İbn Cübeyr de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki göğüsler anlamına gelen kelimesi iki memenin arası demektir. Mücâhid ise bu kelimenin, omuzlardan göğüse kadar olan kısım anlamına geldiğini bildirir. Ve yine Mü-câhid'den nakledilen bir rivayette bu kelime, boyun falyasından daha aşağıda kalan kısımdır. Süfyân es-Sevrî bunun iki göğüsün üst kısmı demek olduğunu söylerken, Saîd İbn Cübeyr bunun alt kısmın dört köşesi mânâsına geldiğini söyler. Dahhâk ise bu kelimenin iki göğüslerle ayaklar ve gözlerin arası anlamına olduğunu belirtir. Leys İbn Sa'd, Ma'mer îbn Ebu Habîbe el-Medenî'den nakleder ki; ona bu âyetle ilgili olarak şöyle denildiği ulaşmıştır: Bu, kalbin öz suyudur ve oradan çocuk meydana gelir. Katâde'nin de bu âyete bel kemiği ile boynu arasından, anlamını verdiği bildirilir.
«Şüphe yok ki o, onu yeniden döndürmeye kadirdir.» Bu âyette iki görüş vardır: Birincisi; muhakkak ki Allah, bu fırlayarak çıkan suyu çıktığı yerine yeniden döndürmeye muktedirdir. Mücâhid, İkrime ve başkaları böyle demişlerdir.
İkinci kavil ise şöyledir: Muhakkak ki Allah Teâlâ, bu atılıp dökülen sudan yaratılmış olan insanı yeniden döndürmeye kadirdir. Yani yeniden var edip âhiret diyarında diriltmeye kadirdir. Çünkü ilkin yapmaya gücü yetenin yeniden döndürmeye de gücü yeter. Azîz ve Celîl olan Allah, Kur'ân-ı Kerînı'de bu delili birçok yerde zikretmiştir. Dah-hâk'ın söylediği bu görüş İbn Cerîr Taberî tarafından da tercih edilmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devamında: «O gün, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» Sırların denendiği, yoklanıp açığa çıktığı gizlinin açık, saklının görülür olduğu kıyamet gününde. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Her gadre uğrayan için kıyamet gününde bir sancak dikilir ve; bu falan oğlu falanın gadrine uğrayandır, denilir.
«Artık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.» Kıyamet günü artık insanın kendisinde bir güç ve kendinin dışında bir yardımcısı yoktur. Ne kendini Allah'ın azabından kendisi kurtarabilir, ne de başkasının buna gücü yeter.[1]

İzâhı

«O, delen yıldızdır.» Parlaklık saçan ve aydınlatan yıldızdır. Parlayan yıldızdır da denmiştir. Yüce ve üstün anlamına geldiği de söylenir. Denildi ki: Bu, şeytânın fırlattığı ve bununla delip geçtiği şeydir. Ve yine bunun Süreyya yıldızı olduğu söylenmiştir. Çünkü araplar Süreyya'ya yıldız adını verirler. Zuhal olduğu da söylenmiştir. Yüksek olduğu için bu ad verildi, denir. Denildi ki bu, şeytânın fırlattığı her yıldızdır. O, deler ve geçer. Bunlar Allah'ın kasem ettiği yemîn türleri-

dir. Denildi ki: Bu âyetin takdiri şöyledir: Bütün bunların Rabbına andolsün. Bu yeminin cevâbı ise «Hiç bir nefis yoktur ki mutlaka onun üzerinde bir gözeten bulunmasın.» kavlidir. (Hâzim, Lübâb, VI, 490).
«Bel kemiği ile göğüslerin arasından çıkar.» Erkeğin arka kemiği ile kadının göğüslerinin arasından. Bu, kadının göğüs kemiğinin büyükleridir. Eğer meninin, dördüncü hazmın fazlalığından doğup bütün organlara dağıldığı ve nihayet o organların hepsinin benzeri olan organları doğurmaya hazır hale geldiği ve ana karargâhının yumurtalıkları yanında bir birine sarılmış olan damarlar olduğu fikri doğru sayılırsa; şüphesizdi beyin nutfenin doğumunda en önemli yardımcı organ görevini üslenir. Bu sebeple fazlasıyla cinsel temas onun hızlıca zayıflamasına sebep olur. Bundan sonra ilikler gelir ki; bu, iskelet kemiklerinin İçindedir. Bunun pek çok bölümleri göğüs kemiğine kadar iner. Ve bu ikisi meninin korunması için en uygun yerlerdir. Binâenaleyh bu ikisi zikre değer bulunarak özellikle anılmıştır.[2]

11 — Andolsun o dönüş yeri olan göğe.
12 — Ve yarılan yere,
13 — Ki doğrusu bu, kesin bir sözdür.
14 — Ve o, bir şaka değildir.
15 — Gerçekten onlar düzen kuruyorlar,
16 — Ben de bir düzen kurmaktayım.
17 — Sen, şimdilik kâfirlere mühlet ver, onları biraz geciktir.

Kesin Söz

İbn Abbâs dönüş yeri anlamına gelen kelimesine yağmur mânâsını vermiştir. Yine ondan nakledilen bir rivayette bu kelime yağmur taşıyan bulut anlamına gelir ve o: «Andolsun o dönüş yeri olan göğe.» kavline yağmur indiren ve yağmur yağdıran göğe, anlamını vermiştir. Katâde ise her yıl kulların rızkının döndürüldüğü anlamım verir ve der ki: Böyle olmasaydı; hem onlar, hem de hayvanları helak olurdu. İbn Zeyd de yıldızları, güneşi, ayı dönen gök anlamını vermiştir ki bu, o gök cisimlerinin buradan gelip şuradan gitmeleri an-lamınadır.
«Ve yanlan yere.» İbn Abbâs yerin bitkiyle yarılması anlamını vermiştir ki Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Ebu Mâlik, Hasan, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir.
«Ki doğrusu bu, kesin bir sözdür.» İbn Abbâs; hak bir sözdür, der. Katâde de böyle der. Başkaları ise; adaletli bir hükümdür, anlamını verirler.
«Ve o, bir şaka değildir.» Bilakis ciddî bir hakikattir.
Sonra kâfirlerin bu gerçeği yalanladıktan ve Allah'ın yolundan alıkoydukları haber verilerek buyuruluyor ki: «Gerçekten onlar düzen kuruyorlar.» însanlan Kur'ân'ın aksine davet etmekle onlara hîle yapıp düzen kuruyorlar. «Ben de bir düzen kurmaktayım.-Sen, şimdilik kâfirlere mühlet ver.» Onları beklet ve acele etme. «Onları biraz geciktir.» O zaman başlarına gelecek gazabı, felâketi, cezayı ve azabı göreceksin. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: oOnları az bir geçin-1 dirir, sonra da katı bir azaba sürükleriz.» (Lokman, 24)[3]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8400-8402
[2] Bekir Karlığa, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8402
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8407-8408

A'LÂ SÛRESİ

A'LÂ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
1 — Rabbınm o çok yüce adını tesbîh et.
2 — Ki O, yaratıp şekil vermiştir.
3 — Ki O, takdir'edip doğru yolu göstermiştir.
4 — Ki O, yeşilliği çıkarmıştır.
5 — Sonra da onu kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.
6 — Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.
7 — Yalnız Allah'ın dilediği başka. Çünkü O, açığı da, gizli olanı da bilir.
8 — Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz.
9 — O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.
10 — Korkacak olan öğüt alacaktır.
11 — Bedbaht olan ise ondan kaçınır.
12 — Ki o, en büyük ateşe girecek olandır.
13 — O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.

Yücelerin Yücesi

İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki: «Rabbının o çok yüce adını teşbih et.» âyeti nâzü olunca, Rasûlullah (s.a.) bize dedi ki: Rükûunuzda bu âyeti okuyun. Daha sonra: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyeti nazil olunca da bunu secdenizde söyleyin, dedi. Bu rivayeti Ebu Dâvûd ve İbn Mâce; Abdullah îbn Mübarek hadîsinde Mûsâ İbn Eyyûb kanalıyla Ukbe tbn Âmir'den naklederler.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah İbn Abbâs'-tan nakletti ki;, Rasûlullah (s.a.): «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyunca, en yüce Rabbımı tesbîh ederim, demiştir. Bu rivayeti Ebu Dâvûd da Züheyr İbn Harb kanalıyla Vekî'den nakleder ve bu konuda Vekî'e muhalefet edilmiştir, der. Ebu Vekî' ve Şu'be de bu hadîsi Ebu îshâk kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan mevkuf olarak naklederler.
Sevrî Süddî'den, o da Abdhayr'dan nakletti ki; o, Hz. Ali'nin «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyup; o çok yüce olan Rabbımı tesbîh ederim, dediğini işitmiş.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âye.ti okuyunca; çok yüce Rabbımı tesbîh ederim, dermiş. «Kıyamet gününe yemîn ederim.» (Kıyamet, 1) âyetini okuyup sonuna gelince de: Bu, ölüleri diriltmeye kadir değil midir? Tesbîh ederim Seni elbette, dermiş.
Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre Allah nebisi: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et.» âyetini okuyunca; en yüce Rabbımı tesbîh ederim, dermiş.
«Ki O, yaratıp şekil vermiştir.» Mahlûka ti yaratmış ve her yarattığını en güzel biçimde düzene koyup şekil vermiştir.

«Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir.» Mücâhid der ki: İnsanoğluna mutluluk ve mutsuzluk yolunu, hayvanlara da yayılım yerlerini göstermiştir. Bu âyet-i kerime Allah Teâlâ'nın kitabında Musa'nın Firavun'a söylediği şu kavline benzemektedir: «Rabbımız her şeye yaratılışını veren, sonra dosdoğru yola eriştirendir.» (Tâhâ, 50) Bir kader takdir etmiş ve mahlûkâtı da buna doğru götürmüştür. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak Allah yaratıkların kaderini gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce takdir etmiştir. Bu sırada Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu.
«Ki O, yeşilliği çıkarmıştır.» Her türlü bitki ve ekini çıkarmıştır.
«Sonra da onu kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.» İbn Abbâs; değişik kuru bir ota, diye mânâ verir. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd de benzer şekilde söylerler. İbn Cerîr Taberi der ki: Arap sözlerini bilen kişilerden bazıları dediler ki: Bu ifâde, mânâsı önce olup kendisi sonra gelen ifâdelerdendir. Sözün anlamı şöyle olmaktadır: O ki otları yeşilden siyaha çevirmiş ve bundan sonra da onu kupkuru yapmıştır. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ihtimâl herne kadar vârid ise de doğru değildir. Çünkü te'vîl ehlinin sözüne aykırı düşmektedir.
«Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.» Ey Muhammed, seni okutacağız da hiç unutmayacaksın. Bu da Azîz ve Celîl olan Allah'ın bir durumu haber vermesi ve Rasûlüne unutmayacağı bir okuyuşla okuyacağım vaadetmesidir.
«Yalnız Allah'ın dilediği başka.» Bu ifâde İbn Cerîr Taberî'nin onu unutmayacağı bir okutuşla okutacağı vaadinden Allah'ın dilediğini istisna ettiği şeklindeki görüşüdür. Katâde ise der ki: Rasûlullah (s.a.) Allah'ın dilediğinden başka hiç bir şeyi unutmazdı. Bazıları da dediler ki «Unutmayacaksın.» kavli bir talebtir. Ve böylece istisna mânâsını nesh üzerine dayandırmaktadırlar. Yani Allah'ın neshini dilediğinden başka sana okuttuklarımızı unutmayacaksın. Binâenaleyh sen onu terk-edeeek de değilsin.
«Çünkü O; açığı da gizli olanı da bilir.» Kullarının açıkça yaptıklarını da, gizlice söylediklerini de bilir. Hiç bir şey O'na gizli ve saklı değildir.
«Ve seni kolaya olana muvaffak edeceğiz.» Sana hayır fiiller işlemeyi ve iyi sözler söylemeyi kolaylaştıracağız. Sana kolay bir şeriat gönderecek, âdil, istikâmetli, müsamahalı bir din teşrî' edeceğiz. Onda eğrilik-büğrülük bulunmayacağı gibi sıkıntı ve zorluk da bulunmaya? çaktır. -
«O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.» Öğütün fayda vereceği konuda sen öğüt ver. İlim neşrindeki edeb işte bu âyetten alınmıştır. Binâenaleyh hiç bir kimse, bilgiyi ehli olmayanın önüne sermemelidir. Nitekim mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Talîb (r.a.) der ki: Sen bir topluluğun aklının erişmeyeceği bir sözü söyleme. Çünkü bu söz onlar için yalnızca fitne olur. Ve yine demiştir ki: insanlara bildikleri sözle konuşun. Allah ve Rasûlünün yalanlanmasından hoşlanır mısınız?
«Korkacak olan öğüt alacaktır.» Ey Muhammed, AUahtan korkup O'na ulaşacağını kabul eden kişi kalbine ulaşan öğütten ibret alır.
«Bedbaht olan ise ondan kaçınır. Ki o, en büyük ateşe girecek olandır. O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.» Orada ölmez ki istirahat etsin, dirilmez ki faydalı bir hayat yaşasın. Aksine bu hayat onun için zararlıdır. Çünkü bu nedenle karşılaşacağı eîîm azabı ve muhtelif baskıları îarkedecektir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Ebu Adiyy... Ebu Saîd'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli olan cehennemlikler orada ne ölürler, ne de diriltilirler. Allah, merhamet etmek istediği bazı insanları cehennemde öldürür ve onların yanma şe-fâatçılar girerler. Kişi kendi arkadaşlarını alıp onları haya ırmağında —Veya hayat ırmağında veya canlılık ırmağında demiştir—bitirir. Ya da' cennet ırmağında biterler, demiştir. Tıpkı selin taşıdığı suda-bir tanenin bitmesi gibi. Ebu Saîd der ki: Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle dedi: Görmez misiniz ağaç önce yeşerii* sonra sararır —veya sonra sarı olur demiştir— Sonra tekrar yeşerir. Bazıları dedile ki; sanki Ra'sûlulİah/(s.a.) çölde olanı söylemişti. •

Yine Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl... Ebu Saîd el-Hudrî'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehli olan cehennemlikler elbette ki orada ne ölürler, ne de diriltilirler. Fakat bazı insanlar vardır ki —ya da bencer bir ifâde kullanmıştır— onlar günâhları nedeniyle cehenneme gireceklerdir. —Veya hatâları nedeniyle demiştir— işte onları öldürür, nihayet onlar kömürleşince şefaat izni verilir ve yanlarına cemâat cemâat şefâatçılar gelir ve onları cehennem ırmaklarında bitirirler. Sonra; ey cennet ehli onların üzerine salıverin, denilir de onlar bir sel suyunun getirdiği tanenin bitmesi gibi biterler. Ebu Saîd der ki: O zaman toplulukta bulunan bir adam dedi ki: Sanki Rasûlullah ,<s.a.) çölde idi. Bu hadîsi Müslim de Bişr kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder. Ayna hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yezîd kanalıyla... Ebu Saîd'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın cehennemden çıkarmak istemediği cehennemlikler orada ne ölürler ne de dirilirler. Allah'ın cehennemden çıkarmak istediği cehennemlikleri ise Allah orada öldürür. Nihayet kömür olurlar da sonra topluca çıkarılıp; cennet ırmaklarına götürülürler. Veya onlsfrın üzerine cennet ırmaklarından su serpilir de tıpkı bir selin taşıdığı tanenin bitmesi gibi bitip yeşerirler. Allah Teâlâ başka âyetlerde cehennem ehlinden haber vererek şöyle buyurur: «Ey nöbetçi, Rabbuı hiç olmazsa bizi ölüme mahkûm etsin, diye çağırışırlar. O da: Siz, böyle kalacaksınız, der.» (Zuhruf, 77) Fâtır sûresinde ise şöyle buyurur: «Küfretmiş olanlara gelince; cehennem ateşi onlar içindir. Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azabı da hafifletilmez. İşte Biz, her küfredeni böyle cezalandırırız.» (Fâtır, 36) Ve daha bu anlamda pek çok âyet bulunmaktadır.[1]

İzahı

14 — Doğrusu arman, felah bulmuştur.
15 — Rabbının adını anıp, namaz kılan.
16 - Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz.
17 — Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.
18 — Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir.
19 — İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde.

Arınan Felah Bulmuştur

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Doğrusu arınan, felah bulmuştur.» Nefsini kötü huylardan arıtan, Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükme tâbi olan kimse.
«Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Allah'ın rızâsını dileyerek, emrine uyarak ve şeriatına bağlanarak namazı vakitlerinde ikâme edenler. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abbâd İbn Ahmed... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Doğrusu arınan felah bulmuştur.» âyeti konusunda şöyle dedi: Kim Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdet eder, putlan atar ve benim Allah'ın ra-sûlü olduğuma şehâdet ederse.
«Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Bu, beş vakit namazdır. Namaza özen gösterip onu korumaktır. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr; bu hadîs Câbir'den yalnız bu şekilde bilinmektedir, der. İbn Abbâs da buradaki namazdan maksadın beş vakit namaz olduğunu aynı şekilde söylemiştir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Amr İbn Abdülhamîd... Ebu Halde'-den nakletti ki; o, ben Ebu'l-Âliye'nin yanına vardığımda bana şöyle dedi, demiştir: Yarın sabah bayrama giderken bana uğra. Ebu Halde der ki: Ben ona uğradım, o; bir şey tattın mı? dedi. Ben; Evet, dedim. O kendi nefsine su lütfettin mi? dedi. Ben; evet, dedim. O: Arınmanla ilgili ne yaptın, bana haber ver, dedi. Ben: Sanki onu yerine verdim demiştim. O; bende bunun için seni istemiştim, dedi. Sonra «Doğrusu arı-nan, felah bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.)) âyetini okudu. Ve dedi ki: Medîne halkı bundan ve su dağıtmaktan daha değerli bir sadaka bilmezlerdi.
Ben derim ki: Aynı şekilde bize mü'minlerin emîri Ömer İbn Ab-dülâziz'in de insanlara fıtır sadakasını vermelerini emrettiği rivayeti ulaştırılmıştır. O, ««Doğrusu arınan, felah bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» âyetini okurmuş.
Ebu'l-Ahvaz der ki: Sizden birine namaz kılmak isterken bir dilenci gelirse, namazından önce zekâtını versin. Çünkü Allah Teâlâ: «Doğrusu arınan, felah bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» buyurmaktadır.
Katâde bu âyetin tefsirinde der ki: «Doğrusu arman felah bulmuştur. Rabbının adını anıp namaz kılan.» Malının zekâtını verip Yaratanını hoşnûd eden.
«Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz.» Onu âhiretten öne alıyorsunuz. Kendi faydalarına, dünya ve âhiretleri için iyiliklerine olan şeyi öne alıyorsunuz.
«Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.» Allah'ın âhiretteki sevabı dünyadan daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Dünya aşağılık ve fâ-nîdir,- âhiret ise değerli ve bakîdir. Öyleyse akıllı bir kişi, geçici olan bir şeyi kalıcı olan-bir şeye nasıl tercih edebilir de kısa zamanda yıkılıp gidecek olana değer verir ve kalıcı, ebedî olana önem vermez?
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Mes'ûd... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Dünya; evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan dünya için toplar.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Sakîf kabilesinden Arfece'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Mes'ûd'dan A'lâ sûresini okumak istedim. O, «Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz.» âyetine gelince, okumayı bıraktı ve arkadaşlarına dönerek dedi ki: Biz de dünya hayatını âhirete tercih ettik. Halk sustu. Sonra o devam etti ve dedi ki: Biz dünya hayatını tercih ettik. Çünkü onun zî-netini, kadınlarım, yiyecek ve içeceklerini gördük ve bu bizi

âhiretten engelledi, böylece geçiciyi tercih ettik, kalıcıyı terkettik. İbn Mes'ûd'un bu ifâdesi onun bakımından tevazu' ve konuyu iyice benimsemiş olmasını gösterir. Ya da bir şeyin olduğu şekilde bildirilmesinden ibarettir. Allah, en iyisini bilendir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş; Kim dünyasını severse âhiretine zarar verir. Kim de âhiretini severse dünyasına zarar verir. Öyleyse kalıcı olanı, geçici olana tercih edin. Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel nıünferid kalmıştır. Aynı hadîsi Ahmed İbn Hanbel Ebu Seleme kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den aynı şekilde nakleder.
«Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir. İbrahim'in ve Musa'nın sahî-felerinde.»
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Nasr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki, bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah {s.a.) şöyle demiş: Bütün bunlar —ya da bu idi, demiş— Mûsâ ve İbrahim'in sahîfelerinde var idi. Sonra da Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Sika râvüerin Ata İbn Sâib kanalıyla İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiği bundan başka bir sened bilmiyoruz. Bundan önce naklettiği bir hadîsi de söyler.
Neseî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, A'lâ sûresi nazil olduğunda şöyle demiş: Bütün bunlar İb-râhîm ve Musa'nın sahîfelerinde vardır. «Ve sözünü yerine getiren İbrâ-hîm'inkinde de.» (Necm, 37) âyeti nazil olunca da bir yük yüklenenin başkasının yükünü yüklenmemesi şeklinde sözünü yerine getirmiştir, demiştir. O bununla Allah Teâlâ'nın Necm süresindeki şu kavlini kasde-diyordu: «Yoksa kendisine bildirilmedi mi Musa'nın sahîfelerinde olanlar? Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de. Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez. Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur. Ve onun çalışması ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam^ verilecektir.» {Necm, 36-41) İkrime de İbn Ce-rîr'in Abd İbn Humeyd'in... kendisinden naklettiğine göre aynı şekilde söylemiştir. Ebu'l-Âliye de; bu sûrenin kıssası ilk sâhifelerdedir, der.
İbn Cerîr Taberî der ki: «Şüphesiz ki bu» kavli ile işaret edilen zamir; «Doğrusu arınan, felah bulmuştur. Rabbınm adım anıp, namaz kılan. Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.» kavlini göstermektedir. «Şüphesiz ki bu» kavli yani bu sözün muhtevası «İlk sahîf elerdedir; İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde.» İbn Cerîr Taberî'nin tercih ettiği bu görüş, güzel ve sağlam bir görüştür. Katâde ve İbn Zeyd'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir. Allah en iyisini bilendir.[2]

İzâhı

eş-Şeyh er-Reîs (İbn Sînâ) —ruhu takdis edilsin— der ki: İyi bil ki; bu sûre üç ana isteği ihtiva etmektedir:
Birinci istek; tanrının isbâtı konusundadır. «Rabbmın o çok yüce adını tesbîh et. Ki O, yaratıp şekil vermiştir. Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir. Ki O, yeşilliği çıkarmıştır. Sonra da onu, kupkuru, siyah bir çöpe çevirmiştir.» İyi bil ki; bu âyetten maksad, hikmet sahibi, bilen bir tanrının varlığına (delâlet eden) delillerden ikisi ile delil getirmektir. Birinci delil getirme türü; canlıların yaratılışıyla ilgilidir.

İşte Allah Teâlâ'nın «Ki O, yaratıp şekil vermiştir.» sözüyle kasdedilen budur. Zîrâ her canlının bedeni belirli bir ölçüye (kader) göre takdir edilmiştir. İşte bu takdir, yaratmadır. Ayrıca beden, sıcak ve soğuk (kuru ve nemli) parçalardan (cüz'ler) birleşir. Bu parçalardan herbirinin de muayyen bir mikdâr ile takdir edilmiş olması gerekir ki, karışım meydana gelsin. Şayet bu parçalar (cüz'ler) fazla veya eksik olursa, meydana gelen karışım o karışım değil, başka karışım olur. İşte «Şekil vermiştir» kavlinin anlamı budur.
Canlının kendisiyle delil getirmesine gelince; bu da «Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir.» sözüdür. Bunun anlamı şöyledir: Allah Teâlâ o özelleştirilmiş olan organlardan her biri için özel bir güç takdir etmiştir. Sonra da bu organların fayda ve menfaatinin o güç ile elde edilmesini sağlamıştır. Sözgelimi göz için görme gücünü, kulak için işitme gücünü, mide için hazım gücünü takdir etmiştir.
Sâni'in (yapıcı = yaratıcı) varlığına ikinci tür delil; bitkilerin halleri iledir. Allah Teâlâ'nın «Ki O, yeşilliği çıkarmıştır. Sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirmiştir.» kavli bu (neviden bir delil) dir. Ve bu ma'lûm olan bir şeydir. Canlılar ile delil getirme, bitkiler ile delil getirmeden önce zikredilmiştir, çünkü canlı daha değerlidir. Ayrıca can-lılardaki fevkalâdelikler daha çoktur. Bu sebeple öne alınması uygun olmuştur. Bir deyen, derse ki: Canlıların ve bitkilerin doğumu, irâde sahibi etkin bir varlık sebebiyle değil de tabiat nedeniyle olması, niçin caiz olmasın? Biz deriz ki: Bunun delili şudur: Nutfenin (sperma) yapısı, benzer tabiattadır. Tabiatların, feleklerin ve yıldızların onun üzerindeki etkisi de birbirine benzer. Birbirine benzeyen bir cismi birbirine benzeyen etkiler etkileyecek olursa; bu etkiden farklı hallerin doğması imkansızlaşır. Görmez misin; bir mum, beş zirâ'dan aydınlatılan bir yere konnıuşsa; diğer taraflardan da bu mikdârda aydınlatması gerekir. Ama bir yandan beş zirâ'lık bir mesafeyi aydınlatıyor da, diğer yandan yalnızca —bir engel veya mania olmaksızın— yarım zirâ'lık bir yeri aydınlatıyorsa; bu ma'kûl bir durum değildir. Böylece sabit oluyor ki; tabiatı etkileyen şeylerin etkilerinin de benzer etkiler olması gerekir. Biz nutfenin (sperma) bazı parçalarından kemiklerin, diğer parçalarından sihirlerin, damarların ve kasların doğduğunu gördüğümüzden, bunun, tabiat ve icâb yönünden müessir olan bir etkiden değil, kudret ve irâde sahibi bir etkenin etkisinden dolayı olduğunu anlarız.
İkinci istek; Bu sûredeki isteklerden ikincisi de peygamberliklerin kararlaştırılması konusundadır. İyi bil ki; bu istek, ancak üç şeyle tamamlanır (gerçekleşir) :
Birincisi; peygamberin zâtı ve cevheri bakımından sıfatları Üe;
İkincisi; eksik olanların (hakka) davet edilmesi ile ilgili (yapıla-
cak) çalışmanın şekli ile;
Üçüncüsü de, yaratıkların, ondan gelen kemâli kabul etmeleri hususundaki hallerinin farklı oluşu ile ilgilidir.
Birinci istek, peygamberin sıfatının ve onun ilim ve ahlâkmdaki ruhunun (asıl) cevherinin nasıl olduğunun açıklanmasından ibarettir. İyi bil ki; temel bilimlerde, beşer nefsinin iki gücünün bulunduğu sabittir: Bu güçlerden birincisi nazarî güç, ikincisi de amelî güçtür. Nefsin bedene tasarrufu bu güç sayesinde mümkün olur. Ve onun vasıtasıyla da en uygun ve en elverişli biçimde bu evrenin bedenine tasarruf etmesi gerçekleşir. Burhanlar ile (diyalektik olarak) nazari gücün amelî

güçten daha değerli olduğu sabit bulunduğundan, şüphesiz önce bu gücün zikredilmesi gerekti. İşte Allah Teâlâ'nın: «Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın.» kavli buna işarettir. Bunun mânâsı şudur: Allah Teâlâ, onun (Peygamberin) ruhunun cevherini güçlendirerek hakîkî bilimler, ve ilâhî bilgilerle şereflenmiş kudsî ruh olacak şekilde kemâle erdirir. Ve o, bir şeyi tanıyınca bir daha hiç unutmaz olur. İşte bizim Allah Teâlâ'nın «Seni okutacağız da hiç unutmayacaksın» kavlinden anladığımız budur. «Yalnız Allah'ın dilediği başka.» kavline gelince; bundaki fayda şöyledir: İnsan nefsinin cevherinin gücü, mutlak bir kudretle tabiatına gâüb gelemeze Bu sebeple de bazı vakitlerde unutma ve yanılmadan uzak kalamaz.
Allah Teâlâ'nın «Çünkü O, açığı da, gizli olanı da bilir.» kavline gelince; burada kasdedilen şudur: Allah Teâlâ peygamberine kendisinin ruhunun cevherini, bilinenlere tâm olarak uyan ve onları kuşatan bir bilgi ile bilen kılıp eserden daha güçlü bir kemâl ile her hal ve durumda müessir olacak (şekilde) yapacağını vaadetmektedir. Eğer Allah Teâlâ bütün bilinenleri bilir olmasaydı; peygamberinin ruhunu da unutma ve yanılmadan uzaklaştırılmış olarak, bilir kılmaya güç yetiremezdi.
Allah Teâlâ'nın «Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz» sözünden peygamberin nefsinin amelî kuvvet bakımından olgunlaştırılacağına işaret edilmektedir. Şöyle ki; bütün insanlar iyilik ve kötülük etme, iffetli ve iffetsiz olma gücü bakımından esâsta müşterektirler. Ancak bazı kimseler bu nitelikte daha kolay (serî') ve tabiat bakımından buna daha çok .mütemayil olurlar. Bu kolaylık, ahlâk (huy) adı verilen nitelikten ibarettir. Bahtiyar, temiz, müttakî ve arınmış olan kimsenin nefsi, iffet ve temizlik huyu ile bezendirilmiş olur. Şaki (bedbaht) olan kimse de —Allah saklasın— bunun zıddına olur. İşte Allah Teâlâ'mn «Ve seni kolay olana muvaffak edeceğiz» kavli bu duruma işarettir. Müteakiben peygamberin öncelikle nazarî güçteki kemâlini anlattıktan sonra, ikinci olarak amelî gücünün durumunu anlatmaktadır.
Peygamberlik konusundaki ikinci istek, yaratıkları hak yoluna davetle meşgul olma hususudur. Çünkü nazarî ve amelî güç bakımından mükemmel olan kişi; başkasını kemâle erdirmeye güç yetiremiyorsa, bu velîdir. Eğer başkasını olgunlaştırmaya güç yetiriyorsa, bu nebidir. Şüphesiz ki bu makam daha mükemmel bir makamdır. Çünkü mutlak kemâl, tâm ve tamın üzerinde olan şeydir. Onun (peygamberin) olgunluğu nazari ve amelî gücünün olgunluğu sebebiyle gerçekleştiğinden, tamâmın üzerinde olanın eksik olanlara olgunlukları yayması gerekir. İşte bu, halkı hakka yönelmeye davettir. Bu sebeple Allah Teâlâ, önceki âyetleri müteakiben: «O halde öğüt fayda verecekse, öğüt ver.» buyurmuştur. «Öğüt ver.» kavli peygambere halkı hakka davet konusunda bir emirdir. Sonra da bu davetin herkes için yararlı olmayacağını açıklamaktadır. Zîrâ nâtık nefislerden bir kısmı uslandırılmayı ve eğitilmeyi kabul eder, bir kısmı da kabul etmez. Kabul eden de kuvvet ve zayıflık, hızlılık ve yavaşlık, çokluk ve azlık bakımından birbirlerinden farklıdır. Bunun için Allah Teâlâ «Öğüt fayda verecekse» buyurmuştur.
Allah Teâlâ bu anlamı özet olarak zikrettikten sonra bunu tafsilâtlı olarak açıklamak istemiştir. Maksad, halkın durumunun ve bu çağrıyı kabul şeklinin açıklanmasıdır. Peygamberlikten istenen şey de budur. Şöyle ki; insanlar bu çağrıyı

duydukları zaman, iki kısma ayrılırlar: Bir kısmı bundan yararlanır ki, Allah Teâlâ'mn «Korkacak olan öğüt alacaktır.» kavli ile kasdedilen bunlardır. Onlar peygamberlerin davetinden yararlanırlar, onu kabul ederler ve ruhlarını olgunlaştırmak isterler. (Bu daveti) kabulün başlangıcı, ancak korku ve haşyet ile olur. Şöyle ki; peygamberlerin davetini işitip te zihninden bu dünyanın her halükârda fânî ve geçici olduğunu düşünen kişi; âhiretinin i'mârıyla -meşgul olmadığı takdirde ebediyyen helak olacağını düşünür ve (buna bağlı olarak) içinde bir haşyet belirir. Bu (düşünce) onu peygamberlerin davetini düşünmeye ve öğrenmeye sevkeder. Dünyadan yüz çevirip âhirete yönelmeye çağırır. «Bedbaht olan ise, ondan kaçınır. Ki o, en büyük ateşe girecek olandır.» kavliyle peygamberlerin davetini kabul etmeyen ve ondan yararlanmayanlara işaret edilmektedir. Şöyle ki; âhi-ret peşinde koşmaktan kaçınanlar, dünya sevgisine dalanlar, dünyanın güzelliklerini, zevklerini ve lezzetlerini elde etmeye yönelenler, öldüklerinde çok sevdikleri şeylerden ayrılırlar. Bilmedikleri ve aslında alışkın ol-madıkları bir yere giderler. Sevgiliden ayrılmak, insanda hüzün ve istek ateşini alevlendirir. Halkıyla uyuşulmayan bir yere gidiş, yalnızlık ve nefreti gerektirir. İşte peygamberlerin davetini kabulden yüz çeviren bu kişi, şüphesiz ki «En büyük ateşe girecek olandır. O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.» Duyularla kavranan ateşe, bu ruhanî ateş de eklenecek ve azâb gittikçe büyüyecektir.
İyi bil ki; Allah Teâlâ bu taksimin baş tarafında «Korkacak olan öğüt alacaktır.» dedikten sonra, taksimi açıklamaya dönüyor ve diyor ki: «Doğrusu arınan, felah bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» Burada (peygamberlerin davetinden) yararlananların halinin olgunluğuna (işaret olmak üzere) üç mertebeyi zikretmektedir:
Birinci mertebe; nefsi bâtıl inançlardan ve kötü ahlâktan arıtmadır. Bu, gereksiz şeyin yok edilmesini gösterir. Şüphesiz ki iyilik levhasından bâtıl nakışların izâlesi temiz ve mükemmel nakışların meydana gelmesinden (yazılmasından) önce olmalıdır. Sonra nefis gerefcsiz olan her şeyden arınınca, kudsal bilgiler ve ilâhî bilimlerle nazarî gücünün olgunlaştırılması gerekir. İşte «Rabbının adım anıp» kavliyle işaret edilen ikinci mertebe budur. Zîrâ Allah'ın bilinmesi ve anılması, bilgilerin ve tanımaların başında gelir. Sonra amelî gücün olgunlaştırılmasında isabetli fiiller ve güzel eserlerden yardım dilenmesi îcâbeder ki bu, üçüncü mertebedir. «Namaz kılan» kavli buna işarettir. Çünkü iyi davranışların başı Allah'a itaat ve hizmettir.
Burada peygamberlikle ilgili mertebeler hakkındaki söz tamamlanıyor. Çünkü Peygamber Aleyhisselâm'ın kemâlinin, nazarî ve amelî gücünün olgunlaşmasıyla tamamlandığı açıklanmış ve bunu müteakiben Allah'a çağırma emri gelmiş, sonra da bu emirle birlikte işitenlerden bir kısmının korku ve haşyet ile onu kabule yanaşacakları, bir kısmının da böyle davranmayıp şiddetli azaba düşecekleri açıklanmıştı. Bu azâb, ölüm veya hayat bulunmayan bir durumdaki cehennem azabıdır. Sonra peygamberlere tâbi olanlardan mutluların durumları ve mertebeleri anlatıldı. Bunlar, açıkladığımız ve zikrettiğimiz (şeylerin) ötesinde bir açıklama gerektirmeyen hallerdir. Zîrâ istenen; ya gereksiz olan şeylerin ortadan kaldırılmasıdır ki «Doğrusu arınan, felah bulmuştur.» kavli bunu gösterir veya nazarî kuvvetinin ilâhî bilgilerle kemâle erdirilmesidir ki «Rabbının adını anıp,

namaz kılan.» kavli bunun ifadesidir. Veya amelî gücün iyi davranışlarla kemâle erdirilmesidir ki «Namaz kılan.» sözü bunu anlatmaktadır. Burada peygamberlik konusunun açıklanmasıyla ilgili söz son buluyor. Allah, doğrunun yardımcı-sıdır.
Bu sûredeki isteklerden üçüncü istek; âhiret durumunun belirtilmesiyle ilgilidir. «Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.)) kavli buna işarettir. İyi bil ki; bu açıklama âhiret konusunun isbâtı ile ilgili olarak tanı, mükemmel ve yeterli bir açıklamadır. Bunun belirlenmesi şöyledir: Bu zevkler kendiliğinden istenen şeylerdir. Halk bu dünya hayatında bedenî zevklerin her türünü idrâk etmiş, ama uhrevî mutluluktan hiç bir şey kavrayamamıştır. Öyle ise uhrevî zevklerden kaçınarak dünyevî zevklerin peşinde koşmaları (ve bu hususta) devamlı olmaları gerekir (normaldir). İşte Allah Teâlâ'nın, «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.» kavli buna işarettir. Bu açıklama, bu konuda anlatılabilecek olanın en son noktasıdır. Bunun belirlenmesi ise iki şekildedir:
Birincisi; uhrevî zevkler dünyevî zevklerden daha hayırlıdır. Bunun doğruluğuna birkaç yönden delil getirilebilir: önce bedenî zevkler; insanlar, hayvanlar, kurtlar, böcekler arasında ortak olan zevklerdir. Ruhanî zevkler ise; insanlar, peygamberler ve rasûller arasında ortak olan zevklerdir. Binâenaleyh ruhî zevkler daha değerli olur. İkinci olarak; bedenî zevkler iyi ve mutluluk (sağlayıcı) olsaydı, bunlar çoğal-dıkça mutluluğun ve kemâlin daha çok olması gerekirdi. Bilinmektedir ki; mes'ele böyle değildir. Zîrâ biz yemek, içmek ve cinsel birleşmeden başka bir düşüncesi olmayan akıllı bir insan varsayalım. Onun ömür süresi bu isteklerin çok iyi olarak (yapılmasına) hasredilmiş olsa da o kişi (yine) aşağılık ve düşüklüklere nisbet edilirdi ve onun hayvanlar gibi olduğu söylenirdi. Bu gibi zevklerden daha çok kaçınan ve daha çok uzaklaşan kimse rûhânîliğe ve kemâle daha çok.yaklaşır. Öyleyse rû-hânî lezzetlerin cismânî lezzetlerden daha hayırlı olduğunu bilmiş olu-yoruz. Bu sebepledir ki, insan halkın bulunduğu bir yerde cinsel temas (yapmaya) yönelmez. Şayet o zevk, kemâl cinsinden bir zevk olsaydı, elbette ki onun açığa vurulması gizlenmesinden daha evlâ olurdu. Akıllı kişi çok yeme ile övünmeş. Bütün bunlar da bizim zikrettiğimiz görüşün doğruluğunu gösterir. Üçüncü olarak; ruhun cevheri bedenin cevherinden daha değerlidir. Allah'ın bilgisi ve sevgisi ile sevinmek, yenilen, içilen ve cinsel temasla elde edilen sevinçten daha değerlidir. Bütün bunlardan dolayı da âhiret dünyadan daha hayırlıdır.
İkinci makam âhiretin daha hayırlı ve daha sürekli olmasıyla ilgilidir ki, bu iki bakımdan açıktır: İlkin ölüm mutlaka gelecektir. O zaman bedenî zevklerin hepsi son bulacaktır. İkinci olarak yeme, içme ve cinsel temasla elde edilen zevkler ancak yeme, içme ve cinsel temasla meşgul olunduğu anda gerçekleşir. O andan sonra bu zevkin etkisi kalmaz Hattâ bazan bu zevkler acılara dönüşür. İlâhî bilgiler, kudsal bilimler ve değerli ahlâkla ortaya çıkan sevince gelince; bu, sürekli ve kalıcıdır. Yok olmaktan ve değişmekten uzaktır. «Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bakîdir.» şeklindeki gözalıcı beyân ile bu husus sabit olmuştur. Bu öncüllere başka öncüller de eklenmiştir. Şöyle ki: Daha hayırlı've daha sürekli olan her şeyi akıl sahiplerinin istemeleri gerekir. Bu ikinci öncülün atılması caiz olmuştur, çünkü selîm akıl sahipleri katında bu öncül açıkça yer etmekte (bedîhî)dir.

İyi bil ki; Allah Teâlâ bu .üç isteği belirttikten sonra «Şüphesiz ki bu, ilk sahıfelerdedir. İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde.» buyruğu ile sûreyi sona erdiriyor. Mânâ şöyledir: Allah tarafından peygamberlerine indirilmiş olan kitabların hepsinin asıl amacı, bu üç istekten başkası değildir. Bu istekler; önce ilâhiyyâtm bilgisi, sonra peygamberliklerin bilgisi, sonra da —üçüncü olarak— âhiretin bilgisidir.

İyi bil ki; bu sûrenin sırlarım düşünmek, bu üç istekten başkasıyla meşgul olmanın lüzumsuzluğuna dikkatleri çekmektedir. Ve yine insanların mutluluğunun ancak bu üç isteğin bilinmesi ile (mümkün) olduğunu açıklamaktadır. Başarı Allah'tandır. Yardım O'ndan dilenir.[3]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8411-8413

[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8423-8425

[3] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8426-8431

GÂŞİYE SÛRESİ

Herşeyi Sarıp Kaplayan
Yüzler de Var Ki
İzahı

GÂŞİYE SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Her şeyi sarıp kaplayacak olanın haberi sana geldi mi?
2 — Yüzler vardır ki, o gün zillete bürünmüştür.
3 — Zor işler altında bitkin düşmüştür.
4 — Kızgın bir ateşe girerler.
5 — Kızgın bir kaynaktan içirilecektirler.
6 — Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur
7 — O, ne semirtir, ne de açlığı giderir.

Herşeyi Sarıp Kaplayan

Her şeyi bürüyen anlamına gelen «Ğâşiye» kelimesi kıyametin isimlerinden bir isimdir. İbn Abbâs, Katâde ve İbn Zeyd böyle demişlerdir. Çünkü kıyamet, insanları kuşatıp bürümektedir. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Muhammed... Amr İbn Meymûn'dan nakletti ki; Ra-sûluliah (s.a.) Ğâşiye sûresini okuyan bir kadına rastgelmiş, ayakta durup onu dinlemiş ve; «Her şeyi sarıp kaplayacak olanın haberi sana geldi mi?» deyince evet bana geldi, demiş.
«Yüzler vardır ki, o gün zillete bürünmüştür.» Zelildir, hordur. Katâde böyle der. İbn Abbâs ise; yüzler vardır o gün huşûa gider ama yaptığı kendisine yarar sağlamaz, der.
«Zor işler altında bitkin düşmüştür.» Çok iş yapmışlar ve bitkin düşmüşlerdir. En sonunda kıyamet günü kızgın ateşe yaslanmışlardır. Hafız Ebu Bekr der ki: Bize İbrahim İbn Muhammed... Ca'fer'den nakletti ki o: Ebu İmrân el-Cevnî'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Hat-tâb ofelu Ömer (r.a.) bir rahibin ma'bedine uğramış ve; ey râhib diye onu seslemiş. Râhib karşısına gelince, Hz. Ömer ona bakıp ağlamaya başlamış. Kendisine: Ey mü'minlerin emîri seni ağlatan nedir? denildi-ğinde, o;'Allah'ın kitabındaki: «Zor işler altında bitkin düşmüştür. Kızgın bir ateşe girerler.» kavlini hatırladım işte beni ağlatan budur, de
Buhârî İbn Abbâs'm: «Zor işler altında bitkin düşmüştür.» kavli ile Hıristiyanların kasdedildiğini, söylediğini bildirir. Ikrime ve Süddî dünyada günâhlarla zor işler altında kalmışlar, cehennemde de azâb ve zincirler altında bitkin düşmüşlerdir, diye mânâ verirler.
«Kızgın bir ateşe girerler.» İbn Abbâs, Hasan ve Katâde; son derece kızgın bir ateşe, diye mânâ verirler.
«Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» Sıcaklığı ve kaynaması son dereceye varmış bir kaynaktan. îbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Süddî böyle derler.
«Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.)) Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, ateşten bir ağaçtır. Saîd İbn Cübeyr ise bunun zakkum olduğunu söylemiştir. Yine ondan nakledilen bir diğer rivayette bunun taş olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs, Mücâ-hid, İkrime, Ebu Cevza ve Katâde «Kuru bir diken» kavli ile Şibrika ağacının kasdedildiğini söylerler. Katâde der ki: Kureyş'liler bu ağaca ilkbaharda Şibrik, yazın ise Darî' adını verirlerdi. İkrime, bu ağacın toprağa

yapışık dikenli bir ağaç olduğunu söyler. Buhârî der ki: Mücâhid bu «kuru bir diken» anlamına gelen kelimesi Şibrik adı verilen bir bitkidir. Kuruduğu zaman Hicâz'lılar ona Darî' adım verirler, zehirli bir bitkidir. Ma'mer ise Katâde'den nakleder ki; «Kuru bir diken» kavli ile Şibrîk kasdedilmiştir. Kuruyunca buna Darî' adı verilir. Saîd İbn Cübeyr, Katâde'den nakleder ki; o, «Kötü kokulu, kuru bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.» kavline yiyeceklerin en kötüsü, en çirkini ve en âdisi, anlamını vermiştir.
«O, ne semirtir ne de açlığı giderir.» Onunla hiç bir maksad elde edilmez, hiç bir yasaktan korunulmaz.[1]

8 — Yüzler de vardır ki, o gün parıl panldır.
9 — Çalıştıklarından hoşnûddur.
10 — Yüksek bir cennettedir.
11 — Orada boş bir lâf işitmezler.
12 — Orada akan bir pınar vardır.
13 — Orada yüksek tahtlar,
14 — Yerleştirilmiş kâseler,
15 — Sıra sıra dizilmiş yastıklar,
16 - Serilmiş saçaklı halılar vardır.

Yüzler de Var Ki

Allah Teâlâ, şakilerin durumunu belirttikten sonra bahtiyârlann zikrine başlıyor ve diyor ki: «Yüzler vardır ki o gün parıl panldır.» Kıyamet günü öyle yüzler vardır ki nimet onların görüntüsünden anlaşılır. Onlar kendi gayretleriyle bu nimetleri elde etmişlerdir.
«Çalıştıklarından hoşnûddur.» Süfyân der ki: Yaptıkları işten memnun kalmışlardır.
«Yüksek bir cennettedir.» Değerli, yüce cennetteki köşklerde em-niyyet içerisindedirler.
«Orada boş bir lâf işitmezler.» Cennette boş ve anlamsız hiç bir söz duymazlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Orada boş sözler değil sâdece; selâm, sözü işitirler.» (Meryem, 62), «Onda bir saçmalama ve günâha sokma yoktur.» (Tûr, 23), «Orada ne boş bir lâf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler, yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» (Vakıa, 25-26).
«Orada akan bir pınar vardır.» Bir pınar, kavlinin nekire oluşu is-bât sadedindedir. Yoksa bu ifâdeden cennette yalnızca bir pınar vardır anlamı çıkarılamaz. Bu bir cins isimdir ve cennette akan pınarlar vardır, demektir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana Rebî' İbn Süleyman... okuyarak Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennet ırmakları, misk tepelerinin altından fışkırır —veya misk dağlarının altından, demiştir.—
«Orada yüksek tahtlar» yüce değerli, kalınlığı fazla olan pekçok tahtlar vardır ve bu tahtların üzerinde güzel gözlü huriler vardır. Allah dostu o yüce tahtların üzerine oturmak istediğinde tahtlar onun önünde eğilir.
«Yerleştirilmiş kâseler.» Cennet ehlinden dileyenlerin arzusuna âmâde olarak hazırlanmış şarâb kupaları vardır.

«Sıra sıra dizilmiş yastıklar.» İbn Abbâs der ki: kelimesi, yastıklar, anlamınadır. İkrime, Katâde, Dahhâk, Süddî, Sevrî ve başkaları da böyle demişlerdir.
«Serilmiş saçaklı halılar vardır.» İbn Abbâs der ki: kelimesi sergi demektir. Dahhâk ve bir başkası da böyle der. »Serilmiş» ten maksad, üzerine oturmak isteyenler için şuraya ve oraya yayılmış sergiler elemektir. Burada Ebu Bekr İbn Ebu Davud'un... Üsâme İbn Zeyd'den naklettiği bir hadîsi zikredelim: Üsâme İbn Zeyd der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennete paça sıvayanlar var mıdır? Çünkü cennetin eşi ve benzeri yoktur. Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki; o, parlayan bir ışık, salman bir çiçek, oturmuş bir köşk, sürekli akan bir ırmak, olgun bir meyve, güzel ve iyi bir zevce, pek çok hülle, ebedî bir makam, sağlıklı bir diyar, meyve ve yeşillik, bolluk ve nimet, yüce ye değerli mahalle. Onlar; evet ey -Allah'ın Rasûlü, ona biz paça sıvayanla-jrız, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Inşâallah deyiniz. Orada bulunanlar da: İnsâallah. dediler. İbn Mâce bu hadîsi Abbâs îbn Osman ka-nalıyla Muhammed îbn Muhâcir'den nakleder.[2]

17 — Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?
18 — Göğe de. Nasıl yükseltilmiştir?
19 — Dağlara da. Nasıl dikilmiştir?
20 — Yere de. Nasıl yayılmıştır?
21 — Öğüt ver, çünkü sen, ancak bir öğütçüsün.
22 — Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.
23 — Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse,
24 — Allah, onu en büyük azâb ile azâblandırır.
25 — Şüphesiz onların dönüşü, ancak Bizedir.
26 — Sonra hesâblarım görmek de muhakkak Bize düşer.

Allah Teâlâ, kullarına yüce kudretine delâlet eden yaratıklarına ibretle bakmalarını emrederek buyuruyor ki: «Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» Deve, yaratılışı. garîb, birleşimi acâib bir yaratıktır. O son derece güçlü kuvvetli, buna rağmen de ağır yükleri taşımak için yumuşak başlıdır. Zayıf ve küçük bir kılavuzun peşinde sürük-lenir, eti yenir, yününden yararlanılır, sütü içilir. Deveye dikkat çekilmiş olmasının sebebi; araplarin hayvanlarının çoğunlukla deve olması nedeniyledir. Nitekim^Kâdî Şureyh şöyle derdi: Haydin çıkalım da deveye bakalım, nasıl yaratılmış? Göğe bakalım nasıl yükseltilmiş? Yani Azız ve Celîl olan Allah göğü yeryüzünden böyle muazzam bir şekilde nasıl yükseltmiş? Tıpkı Kâf sûresinde buyurduğu gibi: «Üstlerindeki göğe hiç bakmazlar mı? Onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur.» (Kâf, 6).
«Dağlara da. Nasıl dikilmiştir?» Yeryüzünün, sakinlerini oynatmaması için dağları sabit, dik ve yukarı doğru yüksek olarak nasıl yaratmıştır? Sonra dağlara faydalı maddeler ve madenleri nasıl yerleştirmiştir?
«Yere de. Nasıl yayılmıştır?» Nasıl serilip yayılıp, uzatılmıştır? Allah Teâlâ bedevilere; gördükleri ve duydukları develeriyle, başlarının üzerinde yükselen gök ile, karşılarında duran dağ ile ve altlarında eğilen yer ile kendi varlığına delil getirmek istemiştir. Bunlar, onlan yaratanın ve yapanın kudretinin delilidir. Yüce yaratıcı ve tasarruf edici mülk sahibi olan Rabb kendisidir. O, öyle bir ilâhtır ki,

O'ndan başkası ibâdete lâyık değildir. Nitekim Damanı, Rasûlullah (s.a.)a sorduğu sorudan sonra, aynı şekilde kasem etmiştir. Bunu rivayet eden îmâm Ah-med îbn Hanbel der ki; Bize Hâşim İbn Kasım... Enes'ten nakletti ki; o, şöyîe demiştir:
Biz, Rasûlullah (s.a.)a bir şey sormaktan nehyedildik. Çölden akıllı bir kişinin (soru sormasını bilen) gelip ona suâl sorması ve bizim onu dinlememiz bizi hayran bırakırdı. Nitekim çöl halkından bir kısmı gelip dedi ki: Ey Muhammed, senin elçin bize geldi ve seni Allah'ın peygamber olarak gönderdiğini söyledi, doğru mu? Rasûlullah (s.a.): Doğru, dedi. Bedevî; göğü kim yaratmıştır? deyince, Rasûlullah (s.a.): Allah, dedi. Bedevî; öyleyse yeri kim yaratmıştır? dedi. Rasûlullah (s.a.): Allah, diye cevab verdi. O halde bu dağlan dikip onlarda olan şeyleri yaratan kimdir? deyince, O; Allah, dedi. Bedevî: Öyleyse gökleri ve yeri yaratıp şu dağları diken Allah mı seni peygamber olarak gönderdi? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî dedi ki: Senin elçinin iddiasına göre her gün ve gecede bizim üzerimize beş vakit namaz varmış doğru mu? Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Bedevî; seni elçi olarak gönderen Allah mı sana bunu emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî senin elçinin iddiasına göre bizim malımızda üzerimize zekât düşüyormuş, doğru mu? dedi. O; doğru, dedi. Bedevi: Seni peygamber olarak gönderen Allah mı bunu sana emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.): Evet, dedi. Bedevî; senin elçinin iddiasına göre bizim her yılımızda Ramazân ayını oruçlu geçirmemiz gerekiyormuş. Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Bedevî; seni peygamber olarak gönderen Allah mı bunu emretti? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Bedevî: Senin elçinin iddiasına göre, bir yol bulan kişinin Allah'ın evini haccetmesi bizim üzerimize farzmış, dedi. Rasûlullah (s.a.); doğru, dedi. Enes der ki: Sonra bedevî dönüp şöyle dedi: Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki ben bunlardan ne fazla bir şey yaparım ne de eksik.Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer doğru söylüyorsa elbette cennete girecektir. Müslim de bu hadîsi, Amr en-Nâkid kanalıyla... Ebu Nadr Kasım İbn Kâsım'dan rivayet eder. Buhârî de bunu not düşer. Tirmizî ve Neseî, bu hadisi Süleyman îbn Muğîre kanalıyla Enes'ten nakleder. Ahmed İbn Hanbel, Buhârî, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce bu hadîsi' Zeyd îbn Sa'd kanalıyla uzun uzadıya Enes'ten naklederler ve hadisin sonunda der ki: Ben, Bekr oğullarının kardeşi olan Sa'lebe oğullarının kabilesinden Damâm'ım.
Hafız Ebu Ya'lâ der ki: Bize İshâk... Abdullah îbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla câhiliyet devrinde dağ başında bulunan bir kadından söz ederdi. Kadının beraberinde koyunlarım güden oğlu da vardı. Kabının çocuğu demiş ki: Anacığım, seni yaratan kim? Kadın; Allah, demiş. Çocuk; ya babamı kim yarattı? deyince kadın; Allah, demiş, öyleyse beni kim yarattı? demiş. Kadın; Allah, demiş, çocuk; ya gökleri kim yarattı demiş, kadın; Allah, demiş. Çocuk; yeryüzünü kim yarattı deyince, kadın; Allah, demiş. Çocuk; dağları kim yarattı? deyince, kadın; Allah, demiş. Çocuk; şu koyunu kim yarattı? deyince kadın; Allah, demiş. Çocuk; ben her konuda Allah adını duyuyorum, diyerek kendisini dağdan atmış ve parçalanmış. Abdullah İbn Ömer der ki: Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla bize bu hadîsi naklederdi. Mâlik îbn Dînâr da der ki: Abdullah İbn Ömer çoğunlukla bize bu hadîsi naklederdi. Bu hadîsin isnadında zayıflık vardır. Çünkü râvîler arasında yer alan Abdullah İbn Ca'fer Medîne'lidir, oğlu Ali İbn el-Medînı ve başkaları onu zayıf kabul etmişlerdir.

«Öğüt ver; çünkü sen, ancak bir öğütçüsün. Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» Ey Muhammed, sen insanlara peygamber olarak gönderildiğin gerçeklerle ilgili hatırlatmalarda bulun. Çünkü sana yalnızca tebliğ etmek düşer, hesâb görme ise Bize aittir. Bu sebeple ikinci âyette: «Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» buyuruyor. İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları: Sen onların üzerinde bir zorba değilsin, demişlerdir. İbn Zeyd ise; sen onları îmâna zorla girdiren değilsin, demiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, lâ ilahe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söylerlerse kanlarını ve mallarım benden korurlar. Ancak hak ile olanı müstesnadır Onların hesabı Azız ve Celîl olan Allah'a aittir. Sonra: «Öğüt ver; çünkü sen, ancak bir öğütçüsün. Onların üzerine zor kullanıcı değilsin.» âyetini okumuş. Müslim îmân kitabında bu şekliyle Tirmizî ve Neseî de Sünen'lerinin tefsir kitablarında Süfyân İbn Saîd es-Sevrî kanalıyla rivayet ederler. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sondaki âyet zikredilmeden Ebu Hüreyre'den nakledilir.
«Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse,» erkânına uygun amel etmekten yüz çevirir, kalbi ve diliyle Hakkı inkâr ederse. Bu âyet, Allah Te-ala'nm şu kavli gibidir: «İşte o, tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.» (Kıyâme, 31-32) Bu sebeple Allah Teâlâ:
«Allah, onu en büyük azâb ile azâblandırır.» buyuruyor. îmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Ali İbn Hâlid'den nakleder ki; Ebu Ümâme el-Bâhilî, Muâviye'nin oğlu Yezîd'in oğlu Hâlid'e varmış ve Rasûlullah (s.a.)tan işittiği en yumuşak sözü sormuş, o da Rasûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Dikkat edin, hepiniz cennete gireceksiniz. Ancak devenin sahibinden kaçışı gibi Allah'tan kaçan müstesna. Bu hadîsin tahrîcinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Râvîler arasında yer alan bu Ali İbn Hâlid'i, İbn Ebu Hatim babasından naklen zikreder. Ancak burada zikrettiğimizden fazla bir şey söylemez. O, Ebu Ümâme'den rivayet nakletmiş Saîd îbn Ebu Hilâl de ondan rivayet nakletmiştir.
«Şüphesiz onların dönüşü, ancak Bizedir.» Onların dönüp gelecekleri Biziz.
«Sonra hesâblarını görmek de muhakkak Bize düşer.» Biz, onların amellerinin muhasebesini yaparız ve buna göre karşılığını veririz. Amelleri hayırsa hayır, şer ise şer ile cezalandırırız.[3]

İzahı

«Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» İbret nazarıyla devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı? Allah'ın kudretinin kemâline, tedbîrinin güzelliğine delil bir yaratık olarak. Deveyi, yükleri uzak ülkelere taşımak için yaratmıştır. Onu hem büyük cüsseli, hem de yükü taşıyacak ve yüküyle beraber ayağa, kalkacak güçte halketmiştir. Diğer taraftan boynu uzun olması nedeniyle, her bitkiye uzanıp yiyebilecek ve önüne düşecek kılavuzun peşinden gidecek şekilde yaratmıştır. On gün veya daha fazla susuzluğa dayanabilir ki böylece çölleri ve sahraları aşıp geçebilsin. Ayrıca devede pekçok faydalar vardır. Bu sebeple deve özellikle

canlılardaki ilâhî âyetlerin açıklanması için bahis konusu edilmiştir. Canlılık, bileşimlerin en değerlisidir ve en çok san'at ihtiva edenidir. Deve ise bu türler içerisinde arapların en çok hayretini mûcib olan bir yaratık idi. Denildi ki: Bununla istiare yoluyla bulutlar kasde-dilmiştir.[4]
Tefsir ehli derler ki: Allah Teâlâ bu sûrede cennette olan şeyleri anlatınca, küfür ehli buna hayret edip yalanladılar. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara yaptıklarını hatırlatarak buyurdu ki: «Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?» Önce deve ile başlamıştır, çünkü arapların sahip olduğu en değerli mal devedir. Onlann deveden pekçok yararlanma şekilleri vardı. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Onlara bu dünyada bu nimetleri yaratmış olan, cennet ehline de o dünyada saydıklarını yaratmıştır. Tefsir bilginleri diğer hayvanlar arasından özellikle devenin zikredilmiş olması üzerinde çok söz söylemişlerdir.
Mukâtil der ki: Araplar deveden daha büyük hiç bir hayvan görmemişlerdi. İçlerinden fili görenler nâdirdi, onun için deve zikredilmiştir. Kelbî ise der ki: Deve, yüküyle ayağa kalkar ve çökmüşken üzerine yük yüklenirdi, onun için zikredilmiştir. Katâde der ki: Allah Teâlâ cennetin köşklerini ve yüksek tahtlarını zikredince, araplar onun üzerine nasıl çıkarız? dediler de bu âyeti indirdi.
Hasan'a bu âyet soruldu; fil daha büyüktür, denildi de o, şöyle ce-vâb verdi: Araplar fili bilmezlerdi. Aynca filde yeterli yararlar yoktu. Çünkü onun sırtına binilmez, eti yenmez, sütü sağılmazdı. Arapların mallarının içerisinde en değerlisi deve idi. Çünkü önüne atılan her şeyi yer süt verir. Devenin faydaları pek çoktur. Büyüklüğüne rağmen ağır yükleri taşımak için yumuşak başlıdır. Küçük bir kılavuzun peşinde sürüklenir .hattâ küçücük bir çocuk onun yularını tutar ve istediği yere götürür. Bu sebeple deve diğer hayvanlardan üstün sayılmıştır. Başkaca özellik olarak öteki hayvanların hepsi ya süs için, ya binek için, veya yük için veya sütünden yararlanmak için veya etinden yararlanmak için beslenir. Halbuki devede bunların hepsi birden topluca meycûddur. Bir yandan sağıırken, diğer yandan üzerine binilir ve uzak mesafeler kat1-edilir. Ağır yükler yüklenir, çok süt elde edilir, etini büyük bir topluluk yer. Günlerce susuzluğa dayanır. Ayrıca deve çökmüşken üzerine binilir ve o bu halde iken kalkabilir. Diğer hayvanlar ise böyle değildir. Diğer taraftan deve çöldeki her bitkiyi yer. Halbuki diğer hayvanlar her bitkiyi yiyemezler. Deve çöl gemisidir, üzerinde ağır yükler taşınır, uzak mesafeler kat'edilir.
Şüreyk derdi ki: Bizi develiğe götürün de devenin nasıl. yatırılmış olduğuna bakalım.
Denilirse ki: Gökler, yer ve dağların zikriyle devenin zikri arasında nasıl ahenk kurulabilir, aralarında hiç bir ilişki yoktur. Ayrıca dağlardan, yeryüzünden ve göklerden önce konuya niçin devenin zikriyle başlanmıştır? Ben derim ki: Maksad Allah'ın birliğine, kudretine ve her şeyin yaratanı olduğuna delil getirmek olduğu için deve de araplann gece gündüz gördükleri, her zaman üzerine yüklerini yükledikleri, seferlerinde beraberlerinde bulunan bir yaratık olduğu için âyete onun zikriyle başlanmıştır. Böylece onların yanındaki en büyük nimet sözko-nusu edilmiştir. Ayrıca araplara göre en garîb hayvan deve olduğu için onun zikri ile söze başlanmıştır.[5]

«Yer de. Nasıl yayılmıştır?» Emre âmâde kılınarak yayılıp döşenmiştir. Hepsi bir ufuktan diğer ufuka serilen bir sergi gibidir. Sergi de aynı şekildedir. Mânâ şöyle de olabilir: Yaratıcının kudretine delâlet eden şu yaratıklara bakmazlar mı, O'nun tekrar diriltme gücünü inkâr etmemeleri için? Peygamberin uyarısına kulak verip ona inanmaları ve ona ulaşmaya hazırlanmaları için. Bu dört hususun özellikle zik-redilmesi, bu hitabın araplara yöneltilmiş olmasından ve onları delilleri görmeye teşvik maksadından dolayıdır. Kişi, ancak çok gördüğü şeyleri delil olarak kullanır. Araplar çölde yaşadıkları için çölde göğe, yere, dağa ve deveye bakarlardı. Deve onların mallarının en değerlisi idi. Diğer hayvanlardan daha çok deveyi kullanırlardı. Ayrıca hayvanlarda aranan amaçların hepsi devede vardır. Hayvanda aranan maksad çoğalma, yük taşıma, binme, yeme ve sütünün içilmesidir. Diğer hayvanlarda bunların hepsi birlikte mevcûd değildir. Deve yularını çeken herkesin peşinden gider. Güçlü güçsüz tanımaz, büyüğe küçüğe aldırmaz. Boynu uzun olduğu için otlara rahatlıkla ulaşır. Kolayca yükün taşınması için yere çöker. Sonra yüküyle beraber ayağa kalkar ve değişik ülkelere doğru yükleri taşır. Susuzluğa karşı dayanıklıdır. On günden fazla susuz kaldığı olur. Çöl bitkilerinin hepsini yer, halbuki diğer hayvanlar bunu yiyemezler.[6]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8434-8435

[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8435-8436

[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8437-8440

[4] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8440-8441

[5] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8441-8442

[6] Bekir Karlığa, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8442

FECR SÛRESİ

FECR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Andolsun fecre,
2 — Ve on geceye,
3 — Hem çifte, hem teke.
4 — Gelip geçeceği demde geceye,
5 — Akıl sahibi için bunların her biri birer yemine değmez mi?
6 — Görmez misin, Rabbm nasıl yaptı Âd'a?
7 — Sütunlar sahibi İrem'e?
8 - Ki o, şehirlerde bir benzen yaratılmayandı.
9 — Dağ yamacında kayaları oyan Semûd kavmine?
10 — Kazıklar sahibi Firavun'a,
11 — Ki bunlar, memleketlerde azgınlık etmişlerdi.
12 — Ve fesadı çoğaltmışlardı.
13 — Bu sebeple Rabbın onları, azâb kırbacından geçirdi.
14 — Doğrusu Rabbın hep gözetlemekteydi.

Fecr, bilinen fecirdir. Yani sabahtır. Ali, İbn Abbâs, Mücâhid, İlerime ve Süddî böyle derler. Mesrûk, Mücâhid ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakledilir ki; burada Fecr ile kasdedilen; özellikle kurbân bayramı gününün fecridir ki bu on gecenin sonuncusudur. Ve yine denildi ki: Fecirden maksad, o anda kılınan namazdır. Nitekim İkrime böyle der. Ve yine denildi ki; fecirden maksad, bütünüyle gündüzdür. Bu, İbn Abbâs'ın rivayetidir.
«Ve on geceye.» On geceden maksad, Zilhicce'nin on gecesidir. İbn Abbâs, Zübeyr, Mücâhid, Selef ve haleften pekçok kişi böyle demiştir. Buhârî'nin Sahihinde İbn Abbâs'tan merfû' olarak nakledilir ki:
Allah katında amellerin bu on günden daha sevimli olduğu bir gün yoktur. Yani Zilhicce'nin on gününü kasdediyordu. Orada bulunanlar; Allah yolunda cihâd da mı? dediler. Rasûlullah (s.a.); Allah yolunda ci-hâdda, dedi. Ancak bir kişi malı ve canıyla tehlikeyle karşılaşıp bunlardan hiçbirisiyle dönmezse müstesnadır.
Denildi ki; bu on geceden maksad, Muharrem'in ilk on günüdür. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî bunu naklederse de herhangi bir kimseye isnâd etmez. Ebu Kedine... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «on gece»den maksad, Ramazân'm ilk on gecesidir. Ancak sahîh olan birinci görüştür. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Zeyd îbn Habbâb... Câbir'-den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: On gece Ramazân bayramının on gecesidir. Tek, Arefe günüdür, çift ise bayram günüdür. Neseî de bu hadîsi Muhammed ibn Râfi' ve Abede ibn Abdullah kanalıyla Zeyd İbn Habbâb'dan rivayet eder. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Zeyd İbn Habbâb'dan nakleder. Bu isnadın râvîleri arasında zararlı birisi yoktur. Ancak bana göre metnin peygambere çıkarılmasında münkerlik vardır. Allah en iyisini bilendir.
«Hem çifte, hem teke.» Yukarıdaki hadîste tekin Arefe günü olduğu zikredilmişti. Çünkü o, dokuzuncu gündür. Çiftin ise Kurbân Bayramı olduğu belirtilmişti çünkü o, onuncu gündür. İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk böyle demişlerdir. İkinci bir görüş

olarak İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Vâsıl İbn Saîd'den nakletti ki ;o, şöyle demiş: Ben Atâ'ya «Hem çifte, hem teke.» âyetini sordum da; namaz olarak kıldığımız şu vitir mi kasdediliyor? dedim. O; hayır, çift Arefe günüdür, tek ise Ramazân Bayramı gecesidir.
Üçüncü bir görüş olarak İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn A'meş... Ebu Saîd İbn Avf'tan nakletti ki; o, Mekke'de Abdullah İbn Zübeyr'in halka hutbe okuduğunu ve hutbe esnasında bir adamın kalkıp; ey mü'minlerin emîri,,bana çift ve tekten haber ver? dediğini, onun da çift, Allah Teâlâ'nm: «Kim iki günde acele ederse; ona günâh yoktur.» kavlinde kasdedilendir. Tek ise «Kim de geri kalırsa, ona günâh yoktur.» (Bakara, 203) kavlinde kasdedilendir dediğini anlattı. İbn Cü-reyc der ki: Bana Muhammed İbn Mürtefi' Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini işittiğini haber verdi: Çift, Teşrik günlerinin ortası, tek de Teşrik günlerinin sonudur. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hü-reyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu Allah Teâlâ'nın doksan dokuz adı vardır. Yüzden bir eksik. Kim bunları sayarsa, cennete girer. Allah tektir, teki sever.
Dördüncü bir görüş olarak Hasan el-Basrî ve Zeyd İbn Eşlem derler ki: Mahlûkâtın tümü çift ve tektir. Binâenaleyh Allah Teâlâ burada yaratıklarına and içmektedir. Mücâhid'den de bu rivayet nakledilmiştir. Ancak meşhur olanı birinci görüştür. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Çift ve tek» den maksad şudur: Allah tektir, siz çiftsiniz. Çift sabah namazı, tek de akşam namazıdır, diyenler de olmuştur.
Beşinci bir görüş olarak İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd... Mücâhid'den nakletti ki: Çift bildiğimiz çifttir, tek ise Azîz ve Celîl olan Allah'tır. Ebu Abdullah da Mücâhid'den nakleder ki; tek Allahtır, çift ise onun erkek ve dişi olarak yarattığı mahlûkâtıdır. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki: Allah'ın yarattığı her şey, gök ve yer, deniz ve kara, cin ve insan, güneş ve ay ve daha buna benzer bütün yaratıklar çifttir. Bu ifadesiyle Mücâhid, Allah Teâlâ'nm: «Ve her şeyden çift çift yarattık, ki ibret alasınız.» (Zâriyât, 49) kavlinde kasdedilen mânâya doğru yönelmiştir. Yani maksad, çiftleri yaratanın tek olduğunu bil-menizdir.
Altıncı bir görüş olarak Katâde, Hasan'dan nakleder ki; burada kasdedilen şey çifti ve teki ile sayıdır.
Yedinci bir görüş olarak îbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr'den İbn Cü-reyc kanalıyla nakledilen rivayettir. [1] Sonra İbn Cerîr Taberi şöyle der: Rasûlullah (s.a.)tan nakledilen bir haber de bizim zikrettiğimiz bu görüşü te'yîd eder. Nitekim Ebu Zübeyr der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Ziyâd... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Çift; iki gündür, tek ise üçüncü gündür. Bu haber aynen bu lafızla vâ-rid olmuş ve bu ifâde daha önce geçen Ahmed İbn Hanbel, Neseî, İbn Ebu Hatim ve bizzat İbn Cerîr Taberî'nin kendi rivayetine aykırıdır. Allah en iyisini bilendir.
Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve başkaları da bununla namazın kas-dedildiğini söylerler. Namazın bir kısmı, iki ve dört rek'atlı namazlarda olduğu gibi çift, bir kısmı da akşam namazında olduğu gibi tektir. Bu, gündüzün tek namazıdır (vitri) gecenin sonunda kılınan teheccüddeki (vitir) tek namaz da böyledir. Abdürrezzâk... îmrân İbn Husayn'dan nakleder ki; buradaki çift ve tekten maksad, iki ve üç rek'atlı olan namazlardır. Bu rivayet kopuk ve mevkuftur. Rivayetin lafzı farz namazlara

hâstır. Muttasıl ve merfû' olarak Rasûlullah'a yükseltilen bir rivayet daha vardır ki bunun ifâdesi umûmîdir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Dâvûd et-,Tayâlisî... İmrân İbn Husayn'dan nakletti ki; ona Basra'lı bir ihtiyar İmrân İbn Husayn'dan şöyle nakletmiş: Rasûlullah (s.a.)a çift ve tek sorulduğunda Rasûlullah (s.a.); bu, namazdır. Bazıst çift bazısı tek rek'atlıdır, demiştir. Bu ifâde Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde bu şekilde vârid olmuştur. Keza İbn Cerîr Ta-berî... Bündâr kanalıyla İmrân İbn Husayn'dan bunu nakleder. Ayrıca Ebu îsâ et-Tirmizî, Amr İbn Ali kanalıyla... İmrân İbn Husayn'dan bu hadîsi nakleder sonra da şöyle der: Bu hadîs garîbtir, yalnızca Katâde'-nin rivayetinden biliyoruz. Hâlid İbn Kays da aynı hadîsi Katâde'den rivayet eder. İmrân İbn Sâm'ın bizzat İmrân İbn Husayn'dan rivayet ettiği bir nakil de vardır. Allah en iyisini bilendir.
Ben derim ki: Bu hadîsi îbn Ebu Hatim... İmrân İbn Husayn'dan da bir başka tarîkle nakletmiştir. Ben onun tefsirinde bu rivayet silsilesini gördüm ve Basra'n ihtiyarın İmrân İbn Hisâm olduğunu kaydettiğini, okudum. İbn Cerîr Taberî de aynı şekilde... İmrân İbn Hu-sayn'dan nakleder ki; çift ve tek konusunda Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir: Bu, namazdır. Ondan kimisi çift, kimisi tektir. İbn Cerîr Ta-berî adı verilmeyen şeyhi anmadan bırakmıştır. Onu anan yalnız Bas-ra'h Ebu İmâre İmrân İbn İsâm ed-Dab'î'dir. Bu Dübey'a oğullarının mescidinin imamıydı ve Ebu Cemre Nasr İbn İmrân ed-Dab'î'nin oğludur. Ondan Katâde oğlu Ebu Cemre, Müsennâ İbn Saîd, Ebu Teyyâh Yezîd rivayet nakletmişlerdir. İbn Hibbân, güvenilir râvîler bahsinde onun adını anmıştır. Halîfe İbn Hayyât, Basra'lı tabiîn arasında onun ismini zikretmiş, Haccâc îbn Yûsuf'un nezdinde değerli ve sözü dinlenir bir kişi olduğunu bildirmiştir. İbn el-Eş'as ile beraber Haccâc'a karşı çıktığı için zaviye günü hicrî 83 yılında Haccâc'ın onu öldürdüğünü bildirir. Ondan Tirmizî bu biricik hadîsten başkasını nakletmemiştir. Bana göre bu hadîsin İmrân İbn Husayn'da mevkuf olması daha uygundur. Allah en iyisini bilendir. İbn Cerîr Taberî, çift ve tek konusunda bu sözlerden herhangi birisinin kesinliğini belirtmemiştir.
«Gelip geçeceği demde geceye.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, geçtiği zaman geceye, diye mânâ vermiştir. Abdullah İbn Zübeyr ise birbiri arkası sıra gittiği zaman geceye, diye mânâ vermiştir. Mücâhid, Ebu'l-Aliye, Katâde, Mâlik de Zeyd İbn Eşlem ve İbn Zeyd'den nakleder ki; onlar kelimesine, yürüdüğü zaman anlamını vermişlerdir. Bunun İbn Abbâs'tan nakledilen «gittiği demde» anlamına ham-ledilmesi mümkün olduğu gibi, yürüdüğü veya geldiği zaman anlamına hamledilmesi de mümkündür. Bu ifâdenin daha uygun olduğu da söylenmiştir. Zîrâ bu, fecrin karşılığında yer almaktadır. Fecr ise gündüzün gelip gecenin gitmesidir. Eğer «Gelip geçeceği demde geceye» kavli gelme anlamına alınırsa, gecenin gelip gündüzün gitmesine kasem olur. Aksi ise Tekvîr sûresinde olduğu gibi «Kararmaya başlayan geceye, ağarmaya başlayan sabaha.». (Tekvîr, 17-18) kavli gibi olur. Nitekim Dah-hâk da böyle demiş ve «Dönüp geçeceği demde geceye.» kavline akıp gittiği zaman, mânâsını vermiştir. İkrime de der ki: «Gelip geçeceği demde geceye.» Yani birleşen geceye. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bu rivayeti naklederler. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn İsâm, Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazîv-nin bu âyete şöyle mânâ

verdiğini işittim, demiştir: Ey geçip giden, geç ve ancak toplanma şeklinde ortaya çık.
«Akıl sahibi için bunların her biri birer yemine değmez mi?» Akıl, fikir ve delil sâhibleri için. Akıl kelimesine (j»w) ismi de verilir, zîrâ o, insanın kendisine yakışmayan fiil ve davranışlarda bulunmaktan ahkoyar. Kâ'be'de Hicr adı verilen yere de bu kelime kullanılır. Çünkü o, tavaf edenleri Şâm tarafındaki duvara ilişmekten alıkoyar. Ye-mâme tarafmdakine de Hicr el-Yemâme denir. Hâkim birinin elinden tasarruf yetkisini aldığı zaman da; hâkim falancaya hacr hükmü ver-di, denir. Furkân sûresinde de: «Melekler; Size iyi haber yasaktır, yasak derler» (Furkân, 22) buyurulmaktadır. Bunların hepsi de aynı kabilden ifâdelerdir. Ve anlamları da birbirine yakındır. Bu yeminler, ibâdet vakitlerine ve bizzat namaz gibi, hacc gibi Allah'tan korkan, O'na itaat eden, takva sahibi mütevâzi ve hep Allah rızâsı için huşûa dalan kulları Allah'a yaklaştıran diğer ibâdetlere kasemdir. Allah Teâlâ bunların, kulluklarını ve itâatlarını zikrettikten sonra şöyle buyuruyor:
«Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a?» Âd kavmi isyankâr, azgın ve zorba bir topluluktu. Allah'a itaatin dışına çıkan, peygamberleri yalanlayan, kitablan inkâr eden bir kavimdi. Allah Teâlâ onları nasıl helak edip yok ettiğini hatırlatıyor ve bunu ibret dolu ve dilden dile dolaşan bir efsâne kıldığını bildiriyor. Ve diyor ki: «Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a?»
«O sütunlar sahibi İrem'e.» Bunlar ilk Âd kavmidir. Âd'ın çocukları Nuh'un oğlu, Sâm'ın oğlu, Avs'ın oğlu, İrem'in oğlu Âd'ın çocuklarıdır. İbn İshâk böyle der. Allah'ın kendilerine Hûcl peygamberi elçi olarak gönderdiği topluluk bunlardır. Onlar Hûd peygamberi yalanlamış» emrine karşı gelmişlerdi. Allah Teâlâ da buna Hûd (a.s.)u hem de beraberinde ona inananları kurtarmış, sonra Âd kavmini sarsıcı azgın bir rüzgârla helak etmişti. Tıpkı Hakka sûresinde buyurduğu gibi: «Onların, kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün rüzgârı estirdi. Halkın, yerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?» (Hakka, 7-8) Allah Teâlâ Âd kavminin kıssasını Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde zikretmiştir ki onların akıbetinden mü'minler ibret alsınlar.
«O sütunlar sahibi İrem'e.» Bu, atf-ı beyân olup Âd kavmini daha fazla tanıtma amacına yöneliktir. Allah Teâlâ'nm «Sütunlar sahibi» kavline gelince; onlar sağlam sütunlarla yükseltilen evlerde ve konaklarda oturdukları için ve kendi zamanlarındaki insanların yaratılış bakımından en güçlü ve sindirme bakımından en kuvvetlisi olmalarından dolayı bu nitelikle nitelendirilmişlerdir. Bu sebeple Nûh (a.s.) onlara sahib oldukları bu nimeti hatırlatıp bu nimetleri kendilerini yaratan Rabblarına itaat yolunda kullanmalarını öğütlemiş ve şöyle buyurmuştur:
«Düşünün ki; O, sizi Nûh kavminden sonra halîfeler yaptı. Yaratılış i'tibârıyla onlardan fazla boy bos verdi. Hem Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki; felaha erdirilesiniz.» (A'râf, 69) Fussilet sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Âd'a gelince; yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış; bizden daha kuvvetli kim var? demişlerdi. Onlar, kendüerini yaratan Allah'ın daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Onlar âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.» (Fussilet, 15) Burada ise şöyle buyuruyor:

«Ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı.» Ad kavmi ülkelerinde bir benzeri yaratılmamış olan bir kavimdi. Güçlü, kuvvetli, azametli bir topluluktu.
Mücâhid der ki: İrem, eski bir millettir. İlk Ad kavmidir. Nitekim Katâde İbn Duâme ve Süddî de İrem'in, Ad kavminin yaşadığı memleketteki bir topluluk olduğunu söylemişlerdir. Bu söz güzel, sağlam ve kuvvetlidir. Mücâhid, Katâde ve Kelbî de «Sütunlar sahibi» kavline, sütün halkı idiler, ayakta dikilmezlerdi, şeklinde mânâ vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; onlara «sütunlar sahibi)) denmesinin sebebi, uzun boylu olmalarıdır. İbn Cerîr Taberî de*birinci görüşü tercih etmiş ve ikinciyi reddetmiştir ki bu tercihinde, isabet vardır,
«Ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı.» İbn Zeyd, «Bir benzeri» kavlindeki zamiri sütunlara döndürerek yüksekliklerinden dolayı o sütûnlann benzeri yaratılmamıştı, şeklinde mânâ verir ve der ki: Be-nû U'mûd Ahkâfta yaşamışlardı ve onların benzerleri ülkelerde hiç yaratılmamıştı. Katâde ve İbn Zeyd ise zamiri İrem kabilesine gönderirler ve derler ki: O kabilenin benzeri şehirlerde yaratılmamıştır ve zamanlarında yoktu. Bu görüş, daha doğrudur. îbn Zeyd'in görüşü ile onun izinden gidenlerin görüşü ise zayıftır. Çünkü eğer sütunlar sözkonusu edilseydi, âyet-i kerîme onun benzeri şehirlerde yapılmamıştı der ve onun şehirlerde bir benzeri yaratılmayandı demezdi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Mikdân'dan nakletti ki; Ra-sûlulah (s.a.) bir gün, sütün sahibi İrem'den bahsederek şöyle demiş: Onlardan bir kişi bir kayanın yanına gelir onu alıp bir mahallenin üzerine atar ve hepsini mahvederdi. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Sehl İbn Zeyd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben bir ki-tabta —Nerede okuduğunun ismini de vermişti— şöyle okudum: Ben Âd oğlu Şeddâd'ım. Sütunları diken benim. Kolumla bir kişinin görebileceği yere uzananım. ± Ben, yedi arşın boyunda bir hazîne kazanım. Muhammed ümmetinden başkası o hazîneyi çıkaramaz.
Ben derim ki: Her halükârda, ister sütunlar yaptıkları binalara âit olsun, ister çöldeki çadırlarının sütunları olsun, ister savaştıkları silâhlar olsun, ister boylarının uzunluğu olsun; Âd kavmi bir kabiledir ve milletlerden bir millettir. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde zikredilmişlerdir ve burada olduğu gibi Sömûd kavmiyle beraber sözkonusu edilmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.
«Sütunlar sahibi İrem'e» kavli ile kasdedilen şehrin Şâm —Saîd İbn Müseyyeb ve İkrime'nin bildirdiği gibi— veya İskenderiyeye —Kâ'b el-Kurazî'nin bildirdiği gibi— veya başka bir yerdeki bir şehir olduğunusöyleyenlere gelince; bunun üzerinde durulması gerekir. Zîrâ bu takdirde: «Görmez misin, Rabbın nasıl yaptı Âd'a? Sütunlar sahibi İrem'e.» kavli ile mânâ nasıl uyuşacaktır? Eğer bu ifâde bedel veya açıklayıcı atıf kabul edilirse, sözün ahengini sağlamak mümkün değildir. Kaldı ki asıl maksad Âd adı verilen bir kabilenin helak edildiğini bildirmektir. Allah'ın geri çevrilmez intikamının onlara nasıl gelip çattığını haber vermektir. Yoksa bir şehir veya bir iklimden sözedilmesi asıl maksadı teşkil etmez.
Benim buraya dikkat çekmemin sebebi; müfessirlerden birçoğunun bu âyetin tefsirinde bahsettikleri «Sütunlar sahibi İrem» denilen bir şehirle ilgili sözlere aldanılmamasını sağlamaktır. Buna göre; o şehir, altın ve gümüşten kerpiçlerle kurulu imiş. Köşkleri, evleri ve bahçeleri altın ve gümüştenmiş. Çakılları inci ve fnücevherdenmiş. Toprakları miskten imiş. Irmakları akar, meyveleri düşer,

evlerinde hiç bir komşu bulunmazmış. Sûrları ve kapıları, çağıran ve cevâb veren bulunmadan açılırmış. Sonra bu şehrin değişik yerlerde bulunduğu zikredilir^ bazan Şam'da, bazan Yemen'de, bazan Irak'ta, bazan da daha başka yerlerde olduğu anlatılır. Doğrusu bütün bunlar, isrâîl hurâfelerindendir ve ya-hûdîlerin zındıklarının koyduğu uydurmalardır. Maksadları câhil insanların kafasını çelip kendilerini bu konuda doğrulamalarını sağlamaktır.
Sa'İebî ve başkaları naklederler ki: Bedevilerden bir kişi —Abdullah İbn Kılâbe— Muâviye zamanında kaybolan'develerini aramak üzere gitmiş. Develerini ararken yolunu yitirmiş ve birden büyük bir şehirle karşılaşmış. Sûrlar ve kapılar bulunan bir şehir görmüş. Oraya girmiş ve içinde bizim zikrettiğimiz şekilde altından kentin özelliklerine yakın bir özellikte şehir bulmuş. Dönüp halka haber vermiş ve halk onun söylediği yere geldiğinde hiç bir şeyi görememişier.
îbn Ebu Hatim, «Sütunlar sahibi İrem» ile alâkalı olarak burada çok uygun bir kıssa zikretmektedir. Ancak bu hikâyenin isnadı sahîh değildir. Eğer o bedevinin isnadı sahîh bile olsa bunun uydurma plması veya o kişinin bir nevi hayâl ve hevese kapılmış olması ve böyle bir şehrin gerçekten var olduğuna inanmış olması, hakîkatta ise bunların mev-cûd olmayışı imkân dahilindedir. Bu da onun doğru olmadığının kesin delilidir. Bu bedevinin ifâdesi uydurma birtakım hevesler peşinde koşan câhil halktan birçok kişinin varlığından bahsettikleri yeraltındaki altın ve gümüş hazîneleri, çeşitli mücevherler, inci, yâkût ve büyük iksîr hazîneleri gibi bir şey olmalıdır. Bunların iddiasına göre, bu hazînelere ulaşılmasını önleyen ve alınmasını engelleyen bazı engeller vardır. Bu kimseler (hazîne avcıları) zayıf, beyinsiz zenginlerin mallarını hîle ile alıp boş yere yemekte ve buhurlar gibi, ma'cûnlar gibi lüzumsuz hezeyanlara harcamaktadırlar. Sonra da onlarla alay etmektedirler. Kesin
olan şudur ki: Gerek câhiliyet döneminde, gerekse İslâmî dönemde yeraltında pekçok hazîneler bulunmaktadır. Bu hazînelerden bir şey elde eden, onları alabilir. Hazîne avcılarının iddia ettikleri şekildeki şeylere gelince, bunlar yalan, iftira ve bühtandır. Onların söyledikleri sözü doğrulayan ellerinde hiç bir belge yoktur. Sadece kendilerinin anlattıkları veya onlara anlatanların naklettikleri sözlerden başka bir şeye dayanmazlar. Yüce Allah ise doğruya hidâyet edendir.
tbn Cerîr Taberî'nin; «İrem» ifâdesi ile bir kabilenin veya o kabilenin oturduğu bir şehrin kasdedilmesi muhtemeldir, bu sebeple kelime munsarif olmamıştır, sözüne gelince; bunun üzerinde durulması gerekir. Zîrâ âyetteki ifâdenin asıl amacı bu kabileden haber vermektir. Ve hemen ardından da şöyle buyurmaktadır:
«Onun yamacında kayaları oyan Semûd kavmine.» Vadideki kayaları oyan o kavme. îbn Abbâs der ki: Kayaları yarıp oyuyorlardı. Mü-câhid, Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd böyle derler. Bu kelimeden alınma olarak arapçada (j^Ji jhtf-) ifâdesi kullanılır. Elbise için oyulma ta'bîri açılma anlamınadir. Nitekim cep demek olan (^-^»Jl) kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Ve Allah Teâlâ Şu'arâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız?» (Şu'arâ, 149).
(...)
İbn tshâk der ki: Bunlar Bedevi araplardır, yurdları Vâdî'l-Kurâ'da idi. Biz Âd kavminin kıssasını A'râf sûresinde uzun uzadıya zikrettiğimiz için burada tekrarına gerek görmüyoruz.

«Kazıklar sahibi Firavun'a.» Avfî,.İbn Abbâs'tan nakleder ki; kazıklar kelimesinden maksad, onun idaresini ayakta tutan ordulardır. Denilir ki: Firavun, askerlerini ellerinden ve ayaklarından demirden kazıklara bağlardı. Mücâhid de böyle der. Firavun halkı kazıklara bağlardı. Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Süddı böyle derler. Ayrıca Süddî der ki: Firavun bir kişinin her bir ayağım bir kazığa bağlar sonra da üzerine büyük bir kaya yuvarlayıp onu ezerdi. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre; Firavun'un oyun ve koşu yeri vardı, orada ipler ve kazıklarla oyun oynardı. Sabit el-Benânî, Ebu Râfi'den naklen der ki: Firavun'a kazıklar sahibi denmesinin sebebi; onun karısı için dört kazık yaptırmış olmasıdır. Sonra kadının göğsünün üzerine büyük bir değirmen taşı koydurmuş ve kadın en sonunda ölmüştür.
«Ki bunlar, memleketlerde azgınlık etmişlerdi. Ve fesadı çoğaltmışlardı.» Yeryüzünü bozguna vererek insanlara eziyet ederek başkaldır-mış, isyan etmiş ve kötülük yapmışlardı.
«Bu sebeple Rabbım onları, azâb kırbacından geçirdi.» Allah onlara gökten azâb indirdi ve hiç bir suçlu topluluğunun engel olamayacağı belâları başlarına musallat etti.
«Doğrusu Rabbm hep gözetlemekteydi.» tbn Abbâs, bu kelimeye; duyar ve görürdü, anlamına vermiştir. Rabbın mahlûkâtını yaptığı işlerde gözetler, dünya ve âhirette herkesi yaptığı ile cezalandırır. Sonra bütün yaratıklarını toplayıp sergilediği gün adaletle haklarında hüküm vererek herkese lâyık olduğu karşılıkla mukabele eder. O zulüm ve azgınlıktan münezzehtir.
Burada İbn Ebu Hatim gerçekten garîb bir hadîs zikreder ki; bu hadîsin hem isnadı hem de sıhhati üzerinde durulması gerekir. İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Muâz İbn Cebel'den nakletti ki; Rasûlul-lah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Muâz; doğrusu mü'min hakkın karşısında esîrdir. Ey Muâz; mü'min cehennemin köprüsünün arkasında gelip bırakılıncaya kadar hakkın sıkıntısından emîn olmaz, korkusundan sükûnet bulmaz. Ey Muâz; doğrusu mü'mini Kur'ân birçok istekleriyle bağlamıştır. Ve şehvetler uğrunda helak etmekten alıkoymuştur. Bu, Azîz ve Celîl olan Allah'ın izniyledir. Kur'ân; müminin delili, korku; dayanağı, şevk; örtüşüdür. Namaz; mağarası oruç; kalkanı, sadaka; bekçisi, doğruluk; emîri, haya; veziri, Azîz ve Celîl olan Rabbı da bunların hepsinin Ötesinde onun gözetleyicisidir. İbn Ebu Hatim der ki: Râvîler arasında yer alan Yûnus ve Ebu Hamza meçhul kişilerdir. Ebu Hamza'-nın Muâz'dan hadîs rivayeti ise mürseldir. Eğer bu rivayet Ebu Hamza'-dan menkûl olsaydı iyi olurdu. Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Safvân İbn Amr'dan nakletti ki; o, Eyfa' İbn Abd'in insanlara öğüt verirken şöyle dediğini duymuş: Doğrusu cehennemin yedi köprüsü vardır. Sırat bu köprülerin üzerindedir. Halk îlk köprünün üzerinde tutunur ve Allah Teâlâ onlara: Durdurun onları, sorulacaklardır, buyurur. Burada namazdan hesaba çekilip sorulurlar. Ve bu konuda mahvolacaklar mahvolup giderler, kurtulanlar da kurtulurlar. İkinci köp-rüye geldiklerinde; emâneti yerine getirip getirmedikleri konusunda hesaba çekilirler. Helak olanlar olur, kurtulanlar kurtulur. Üçüncü köprüye geldiklerinde; yakın akrabalarla münâsebetlerden suâl edilirler. Onlarla görüşüp görüşmedikleri sorulur. Burada da helak olan helak olur, kurtulan kurtulur. O gün akrabalık bağı (Sıla-i Rahm) cehennemde bir yere atılmıştır. Ve şöyle der: Allah'ım beni bağlayanı bağla, koparanı kopar. İşte Allah Teâlâ'nın: «Doğrusu Rabbın hep gözetlemek-

teydi.» kavlinin mânâsı budur. İbn Ebu Hatim bu haberi bu şekilde îrâd etmiş fakat bütününü zikretmemiştir.[2]

15 — Ama insan; Rabbı kendisini deneyip kerem eder ve nimet verirse: Rabbım beni şerefli kıldı, der.
16 —- Ama onu denemek üzere rızkım daraltırsa: Rabbım beni fakîr düşürdü, der,
17 — Hayır, doğrusu siz, yetime ikram etmezsiniz.
18 — Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvik etmezsiniz.
19 — Mirası hak gözetmeden yersiniz.
20 — Malı da pek çok seversiniz.

Allah Teâlâ; insanın rızkının genişletilmesi halinde; Allah'ın onu denemek için rızkını bollaştırdığı zaman, bunun Allah tarafnıdan kendisine bir lütuf ve ihsan, bir ikram olduğu inancını reddederek mes'-elenin böyle olmadığını aksine bir deneme ve imtihan olduğunu bildiriyor. Tıpkı Mü'minûn sûresinde buyurduğu gibi: «Zannederler mi ki kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız? Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Diğer taraftan Allah Teâlâ kulu deneyip rızkını daraltınca, kul bunun Allah'ın kendisini horlaması olduğunu kabul eder. Halbuki Allah Teâlâ; Hayır, mes'ele her iki konuda da onların zannettikleri gibi değildir. Doğrusu Allah, malı sevdiğine ve sevmediğine verir. Sıkıntıyı da sevdiğine ve sevmediğine verir. Her iki halde de netice Allah'a itaat noktasında düğümlenir. Zengin olunca zenginliği nedeniyle Allah'a şükrederek, fakîr olunca fakirliğinden dolayı sabrederek Allah'a itaat edip etmediği tes-bît edilir.
«Hayır, doğrusu siz, yetime ikram etmezsiniz.» Bu âyet-i kerîme, yetime ikramı emretmektedir. Nitekim Abdullah İbn Mübârek'in... £bu Hüreyre'den naklettiği hadîste, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Müslüman evlerinin en hayırlısı, içinde yetîme ihsan edilen evdir. Müslüman evlerinin en kötüsü de içinde yetîme kötü davranılan evdir. Sonra Rasûlullah (s.a.); parmağım göstererek; ben ve yetimin koruyucusu cennette, böyleyiz, demiştir.
Ebu Dâvûd der ki: Bize Muhammed İbn Sabah... Sehl İbn Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben ve yetimin koruyucusu cennette şöyleyiz: İki parmağım orta ve şehâdet parmağını birleştirmiştir.
«Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvik etmezsiniz.» Fakirlere ve miskinlere ihsan etmek için birbirinize emretmez ve bu konuda birbirinizi teşvik ve tahrik etmezsiniz. «Mîrâsı hak gözetmeden yersiniz.» Nereden gelirse gelsin, ister helâl ister haram olsun mîrâsı yersiniz.
«Malı da pekçok seversiniz.» Aşırı bir şekilde seversiniz.[3]

21 — Ama yer, parça parça dağıtıldığında.
22 — Melekler sıra sıra dizilip Rabbının buyruğu geldiğinde.
23 — Cehennem o gün getirilir, insan o gün, hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?
24 — Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der.
25 — O gün O'nun azabı gibi hiç bir kimse azâb edemez.

2,6 — O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.
27 — Ey Huzur içinde olan cân.
28 — Dön flabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden razı olarak.
29 — Haydi gir kullarımın arasına,
30 — Gir, cennetime.

Allah Teâlâ, kıyamet günü meydana gelecek büyük dehşetlerden bahsederek buyuruyor ki:
«Ama yer, parça parça dağıtıldığında.» Gerçekten yer parçalanıp dağlar ve yeryüzü beşik gibi dümdüz yapıldığında, yaratıklar Rablannın huzurunda bulunmak üzere kabirlerinden kalktıklarında.
«Melekler sıra sıra dizilip Rabbının buyruğu geldiğinde.» Mahlû-kâtı arasında kesin hüküm vermek için Rabbın geldiğinde. Bu, bilumum âdemoğullannm efendisi olan Muhammed (a.s.)in şefaat dilemesinden sonra olacaktır. İnsanlar azim sahibi olan peygamberlere teker teker varıp soracaklar hepsi ben buna yetkili değilim diyecektir. Nihayet Muhammed (a.s.)e sıra geldiğinde o der ki: Ben buna yetkiliyim, ben buna yetkiliyim. Gider Allah, katında şefaat diler ve Allah'ın kulları arasında hükmünü vermesi için gelmesini ister. Bu konuda Allah Teâlâ onun şefaatini kabul eder. Şefâatlann ilki onun şefaatidir. Bu övülen makamdır. Bu konunun açıklanması İsrâ sûresinde geçmişti. Allah Teâlâ kullan arasında dilediği gibi karâr vermek üzere gelir, melekler de onun önünde saf saf gelip dururlar.
«Cehennem o gün getirilir.» İmâm Müslim İbn Haççâc Sahîh'inde der ki: Bize Ömer İbn Harb... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: O gün cehennem yetmiş zincirle getirilir. Her zincirde yetmiş bin melek vardır onu çekerler. Tirmizİ de Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Dârimî kanalıyla bu hadîsi... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. Ayrıca Abd İbn Humeyd kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Hasan İbn Arefe kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'un kendi sözü olarak nakleder ve Ra-sûlullah'a ulaştırmaz.
«İnsan o gün; eski ve yeni ne yapmışsa hepsini hatırlayacak ama hatırlamadan ona ne?» Hatırlama ona ne fayda sağlayacak ki?
«Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım, der» Yapmış olduğu günâhlara —eğer günahkâr ise— pişman olur, şayet itaat ehli ise de daha çok itaat etmiş olmak ister. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hari-
bel der ki: Bize Ali ibn Ishâk... Rasûlullah'ın ashabından Muhammed İbn Ebu Âmire'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer bir jgul, doğduğu günden yaşlanıp öldüğü güne kadar yüzü üstü sürünüp Allah'a itaat etse; yine de kıyamet günü onu küçümser ve dünyaya tekrar gönderilip daha fazla sevâb, mükâfat elde etmeyi ister. Bu hadîsi Bahîr ibn Sa'd... Ukbe İbn Abd kanalıyla nakleder.
«O gün O'nun, azabı gibi hiç bir kimse azâb edemez.» Kendisine isyan edenlere karşı Allah'ın azabından daha şiddetli azâb edecek kimse yoktur.
«O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.» Azîz ve Celîl olan Rabbmı inkâr edenlere Zebaniler vasıtasıyla onun vurduğu bağı ve O'nun ya-kalayışını hiç bir kimse gerçekleştiremez. Bu yaratıklardan zâlimlere ve suçlulara karşıdır. Sürekli hak

üzere dâim olan, arınmış, huzura ermiş sükûnet ve sebat sahibi nefislere gelince; onlara da şöyle denir: «Ey huzur içinde olan cân, dön Rabbına.» Rabbınm katma, sevabına ve kulları için cennetinde hazırlamış olduğu nimetlere. «Sen O'ndan hoşnûd, O da senden razı olarak.» Rabbın senden hoşnûd sen de O'ndan memnun olarak.
«Haydi gir, kullarımın arasına.» Onların içinde yerini al.
«Gir, cennetime.» Bu ifâde mü'min kula, hem öleceği zaman, hem de kıyamet günü söylenir. Nitekim melekler de öleceği zaman, kabrinden kalkacağı zaman ve kıyamet gününde mü'mini böylece müjdelerler.
Müfessirler bu âyetin kimin hakkında nazil olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Dahhâk, tbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Osman İbn Af fan hakkında nazil olmuştur. Büreyde İbn Husayb da der ki: Bu âyet Abdülmuttalib oğlu Hamza hakkında nazil olmuştur.
Avfî, îbn Abbâs'tan naklen der ki: Kıyamet günü mutmain olan ruhlara şöyle denilir: «Ey huzur içinde olan cân, dön Rabbma.» Arkadaşına. Bu dünyada onun yaşamasını sağlayan bedenidir. «O senden razı, sen de O'ndan hoşnûd olarak.» yine İbn^bbâs'tan nakledilen bir rivayette o, bu âyeti; (Jr** <J>- -ü.lj <S^ J J>-*Ü) «Haydi gir kulum arasına, gir cennetime» şeklinde okurmuş. İkrime ve Kelbî de böyle derler. îbn Cerîr de bu görüşü tercih eder ki; bu, garîb bir görüştür. Açık olan birinci görüştür. Çünkü Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Sonra onlar, gerçek mevlâlan plan Allah'a döndürülürler.» (En'âm, 68), «Ve muhakkak dönüşümüz Allah'adır.» (Ğâfir, 43) Yani dönüp O'nun hükmüne ve huzurunda durmaya gideceğiz.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali îbn Hüseyn... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: _Bu âyetin indiğinde Ebubekir oturuyordu. Dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ne güzel âyet bu? Rasûmllah (s.a.) buyurdu ki: Ama o elbette sana söylenecek. Yine ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah'm huzurunda bu âyeti okudum da Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ne güzel bir âyet doğrusu bu. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle dedi: Doğrusu melek Ölürken sana bunu söyleyecektir. Bu hadîsi İbn CerîrTaberîde ÎÜbu Küreyb kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ve; bu, mürsel ve hasen bir hadîstir, der.
îbn Ebu Hatim 'der ki: Bize Hasan îbn Arefe:.. Saîd îbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Abbâs Tâif'te öldüğünde, hiç görülmeyen yaratılışta bir kul gelip onun tâbutuna girmiş. Sonra oradan çıkıp gittiği görülmemiş. Kabrin başında bu âyetin okunduğu duyulmuş: «Ey huzur içinde olan cân, dön Rabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden razı olarak. Haydi gir kullarımın arasına, gir cennetime.» Ve bunun kimin tarafından okunduğu farkedilmemiş. Bu haberi Tabe-rânî de Abdullah İbn Ahmed kanalıyla... Saîd îbn Cübeyr'den nakle-, der.
Hafız Muhammed İbn Münzir, «el-Acâib» isimli kitabında kendi senediyle Kubâs İbn Vezîr'den nakleder .ki; o, jşöyle demiş: Rûm diyarında esîr düştük. Kral bizi toplayıp kendi dinini bize anlattı ve dinine girmeyenlerin boynunu vuracağını söyledi. Üç kişi dininden döndü.
Dördüncü geldi, dininden dönmek istemedi ve bunun üzerine boynu vurulup başı oradaki ırmağa atıldı. Baş suyun içine daldı, sonra yüzeye çıktı ve o üç kişiye bakarak; onların adıyla seslenip, ey falan, ey falan, ey falan, Allah Teâlâ kitabında:

«Ey huzur içinde olan can, dön Rabbına. Sen O'ndan hoşnûd, O da senden razı olarak. Haydi gir kullarımın arasına, gir cennetime.» buyuruyor, dedi, sonra suya daldı. Bunun üzerine Hıristiyanlar müslüman olayazdılar ve kralın tahtı çöktü. O üç kişi de İslâm'a döndü. Kubâs İbn Yezîd der ki: Nihayet halîfe Ebu Ca'fer el-Mansûr'dan fidye geldi de biz kurtulduk.
Hafız İbn Asâkir... Ebu Amr kızı Revâha'nın hal tercümesinde babasından naklen rivayet eder ki; Süleyman İbn Habîb... Ebu Ümâme'-den Rasûlullah (s.a.)ın bir adama şöyle dediğini nakletti: De ki; Allah'ım, Senden mutmain olan bir lütuf istiyorum. Sana ulaşmaya inanan, hükmüne rızâ gösteren ve Sana kanâat eden. Sonra İbn Asâkir Ebu Süleyman İbn Zebr'den nakleder ki; bu, Revâha'nın biricik hadisidir.[4]

---

[1] Müellif bu rivayeti vermemektedir, bu yüzden, rivayetin ne. olduğunu bilmiyoruz (Çeviren).
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8444-8452
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8453-8454
[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8454-8457

BELED SÛRESİ

BELED SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Şu beldeye yemîn ederim;
2 — Sen de bu beldede oturmuşsun.
3 — Doğurana da, doğurduğuna da andolsun ki,
4 — Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.
5 — Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?
6 — Yığın yığın mal tüketmişimdir, diyor.
7 — Kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor?
8 — Biz, onun için iki göz vâr etmedik mi?
9 — Bir dil ve iki dudak.
10 — Biz, ona iki de yol gösterdik.

Bu, Azîz ve Celîl olan Allah tarafından anakent olan Mekke'ye yemindir. Orada yaşayanların ihrâmlı iken durumlarının değerinin yüceliğine işarettir.
Hasîf, MücâhioVden nakleder ki; «Şu beldeye yemin ederim ki;» kav-lindeki edatı onlara redd içindir. Şu beldeye yemîn ederim ki... Şebîb îbn Bişr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Şu beldenden mak-sad, Mekke'dir.
«Sen de bu beldede oturmuşsun.» tbn Abbâs der ki: Ey Muhammed; sana da o belde ile karşılaşmak uygun düşer. Saîd tbn Cübeyr, Ebu Salih, Atiyye, Dahhâk, Katâde, Süddî ve îbn Zeyd'den de böylece nakledilir. Mücâhid der ki: O beldeden sana isabet eden şey, helâldir. Katâde ise şöyle der: Sıkıntı ve zorlama olmaksızın sen oraya gireceksin. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ günün bir saatında o beldeyi Rasûlullah'a helâl kıldı. Hepsinin söylemiş olduğu bu anlamla ilgili olarak, sıhhatm-da ittifak bulunan bir hadîs de vârid olmuştur. Şöyle ki: Allah Teâlâ bu bölgeyi ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Ve orası Allah'ın haram kılışıyla kıyamete kadar haramdır. Ağacı kesilmez, meyvesi kopa-nlmaz. Orası sadece günün bir saatında bana helâl kılınmıştır. Ama bugün oranın harâmlığı dünkü harâmlığı gibi yeniden dönmüştür. Dikkat edin; gören görmeyene tebliğ etsin. Bir başka lafızla da bu hadîs şöyledir: Eğer bir kimse Allah'ın Rasûlüyle savaşmak için ruhsat isterse; ona şöyle deyin: Allah, Rasûlüne savaş izni vermişti, ancak size sa-vaş izni vermemiştir.
«Doğurana, da, doğurduğuna da andolsun ki.» İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyetin açıklamasında şöyle demiştir: Doğuran, çocuğu meydana getirendir. Doğan ise çocuğu olmayan kısırdır. İbn Ebu Hatim bu rivayeti Şüreyh İbn Abdullah kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder. İkrime ise; doğurulan kısır, doğurduğu ise doğurulan demektir. İbn Ebu Hatim bu rivayeti nakleder. Mücâhid, Ebu Salih, Katâde, Dahhâk, Süfyân es-Sevrî, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, .Hasan el-Basrî, Husayf, Şurahbil İbn Sa'd ve başkaları da şöyle derler: Doğuran ile Adem (a.s.), doğurduğu ile de onun çocuk-lan kasdedilmiştir. Mücâhid ve arkadaşlarının söyledikleri bu görüş hem güzel, hem de sağlamdır. Çünkü Allah Teâlâ, anakent olan beldeye yemîn ettikten sonra —ki burası oturulacak yerdir— burada oturanlara yemîn etmektedir ki bu da Hz. Âdem ve onun çocuklarıdır. Ebu

Ümran der ki: Bununla İbrâhîm ve soyundan gelenler kasdedilmiştir. İbn Cerîr ve îbn Hatim bu rivayeti naklederler. İbn Cerîr ise bu ifâdenin hem doğuran, hem doğurulan hem de doğurduğu hakkında genel olduğu görüşünü tercih eder ki bu da muhtemeldir.
«Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.» îbn Mes'ûd, îbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, İbrâhîm en-Nehâi, Hayseme, Dahhâk ve başkalan; dikili olarak diye mânâ vermişlerdir. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette de anasının karnında dikili olarak, diye mânâ verdiği zikredilir. Âyet-i kerîme'de geçen kelimesi, dosdoğru durma ve istikâmet anlamına gelir. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Biz, insanı dosdoğru ve müstakim olarak yarattık. Bu, tıpkı İnfitâr süresindeki şu ifâdeye benzer: «Ey insan; keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı? O ki; seni yaratmış, sana şekil vermiş ve düzeltmiştir.» (İnfitâr, 6-7) Ve yine şu âyet-i kerîme gibidir: «Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.» (Tîn, 4) İbn Cüreyc ve Atâ, İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu kelime en şiddetli bir yaratılışla anlamına gelir. Dikkat etmiyor musunuz Allah Teâlâ onun doğuşunu ve güçlerinin bitişini bile sözko-.nusu etmektedir, der. Mücâhid kelimesinin, önce Nutfe, sonra Alaka sonra da Mudğa şeklinde zor bir yaratılışla yaratıldığını ifâde eder ve bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir, der: «Annesi onu zorlukla taşımışve zorlukla doğurmuştur.» Zorlukla emzirmiş, zorlukla yetiştirmiştir ve dolayısıyla o, bundan dolayı zorluk içindedir. Saîd İbn Cübeyr der ki: «Biz, insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık.» Zorluk ve maişet peşinde koşacak şekilde yarattık. İkrime ise; şiddet ve zorluk içerisinde yarattık, der. Katâde de; muşakkat içerisinde yarattık, der. îbn Ebu Hatim der ki: Ahmed İbn Hişâm... Abdülhamîd İbn Ca'fer'den nakletti ki ;o, şöyle demiş: Ben Ali oğlu Muhammed'e, yani Ebu Ca'fer el-Bâkır'a Ansâr'dan bir kişinin bu âyeti sorduğunu işittim. O dedi ki: Ayakta durmasında ve dengeyi sağlamasında zorluk içerisinde yarattık. Ebu Ca'fer el-Bâkır bunu reddetmemiştir. Ebu Mevdûd tarîkıyla nakledilen rivayette ise o, şöyle demiştir: Ben Ha-san'ın bu âyeti okuyup sonra şöyle dediğini işittim: Onu, dünya işlerinden bir iş, âhiret işlerinden bir iş. sebebiyle sıkıntıya ma'rûz kıldık. Bir başka rivayette de; dünya sıkıntıları ve âhiret zorluklarıyla zorladık, demiştir. İbn Zeyd ise der ki: Âdem gökte yaratılmış olduğu için ona muşakkat adı verilmiştir. İbn Cerîr Taberî de bu âyetle dünya işlerinin zorluğunun ve muvakkatlerin kasdedildiği görüşünü tercih eder.
«Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?» Hasan el-Basrî der ki: Yoksa kimsenin kendisinin malını alacağına güç yetiremiyeceğini mi sanıyor? Katâde ise bu âyete şöyle mânâ verir: Âdemoğlu bu maldan dolayı kendine soru sorulmayacağını sanır. Nereden kazandığını ve nereye harcadığının sorulmayacağını. Süddî ise der ki: «Yoksa o, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?)) Azîz ve Celıl olan Allah'ın güç yetireceğini bildiriyor. «Yığın yığın mal tüketmişimdir, diyor.» Âdemoğlu ben pekçok mal tüketmişimdir, diyor. Mücâhid, Katâde, Süddî ve başkaları böyle der.
«Kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor?» Mücâhid der ki: Azîz ve Celîl olan Allah'ın kendisini görmediğini mi sanıyor? Seleften bir başkası da böyle demiştir.
«Biz, onun için iki göz var etmedik mi?» Onunla görmesi için.

«Bir dil ve iki dudak.» Diliyle konuşup içindekini ifâde etmesi ve dudaklarıyla yemek yemeye ve konuşmaya çalışması için Yüzüne ve ağzına güzellik vermek için.
Hafız İbn Asâkir Şâm'lı Ebu Rebî'in hal tercümesinde Mekhûl'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey âdemoğlu; Ben sana, sayısını sayamayacağın ve şükrüne güç yetiremeyeceğin büyüklükte nimetler ihsan ettim. Sana ihsan ettiğim nimetler arasında kendileriyle gördüğün iki gözü yarattım. Ve onlar için bir örtü kıldım. Artık iki gözünle sana helâl kıldığım şeylere bak. Eğer sana haram kıldığım bir şeyi görürsen, o ikisini üst üste getir ve kapat. Senin için bir dil yarattım ve ona bir örtü halkettim. Sana emrettiğim ve helâl kıldığım bir şeyi söyle. Haram kıldığım bir şey de diline gelecek olursa dilini kapat. Senin için mahrem bir yer ve onu örten bir örtü kıldım. Mahrem yerini sana helâl kıldığım yere koy. Haram kıldığım bir şey sana sunulacak olursa, örtünü ört. Ey âdemoğlu; sen Benim gazabıma tahammül edemezsin, intikamıma dayanamazsın.
«Biz, ona iki de vol gösterdik.» Süfyân es-Sevrî... İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; o: «Biz, ona iki de yol gösterdik.» kavline, ha vır ve şer, an-lamını vermiştir. Ali, İbn Abbâs, Mücâhid, İlerime, Ebu Vâil, Ebu Salih, Muhammet! İbn Kâ'b, Dahhâk, Ata el-Horasânî ve başkalarından da bu şekilde rivayet edilmiştir.
Abdullah İbn Vehb der ki: Bize İbn Lehîa... Vehb İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.). şöyle buyurmuş: Bu iki yoldur. Kötülük yolu size iyilik yolundan daha sevimli kılınmamıştır. Bu rivayetin naklinde Sinan İbn Sa'd —Sa'd îbn Sinan da denir— münferid kalmıştır. Ancak İbn Maîn onu sika bir râvî olarak zikretmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Neseî ve Cüzcânî onun hadîsinin mürsel olduğunu söylerler. İmâm Ahmed der ki: Muztarib olduğu için onun hadîsini terkettik. Ondan hepsi münker olan on beş hadîs rivayet edilmiştir. Bu hadîslerden hiç birini ben Jcabul etmem. Onun hadîsi Hasan el-Basrî'nin hadîsine benzerse de Enes'in hadîsine benzemez.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Ebu Recâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın şöyle dediğini işittim demiştir: «Biz, ona iki de yol gösterdik.» âyeti hakkında Allah peygamberinin şöyle buyurduğu bize anlatıldı: Ey insanlar; bu iki yol, hayır ve şer yolu. Şer yolu size hayır yolundan daha sevimli kılınmamıştır. Bu rivayeti Habîb îbn Şehîd, yûnus İbn Ubeyd, Ebu Vehb de Hasan'dan mürsel olarak naklederler. Katâde de bu şekilde mürsel olarak nakletmiştir. îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Hişâm... İbn Abbâs'tan nakletti ki; «Biz, ona iki de yol gösterdik.» kavlinin iki yön demek olduğunu söylemiştir. Rebîl İbn Huşeym, Katâde ve Ebu Hâzim'den de benzer bir rivayet nakledilir. Bu rivayeti İbn Cerîr Taberî' Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder, sonra; birincisi daha doğru sözdür, der. Bu âyetin benzeri İnsan süresindeki şu âyettir: «Biz, insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır. Onu deneriz. Bu sebeple onu, işitici ve görücü yaptık. Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.» (İnsan, 2-3).[1]

11 — Ama o, sarp yokuşu aşmaya girişemedi.
12 — Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?
13 — Bir kul âzâd etmektir,
14 — Yahut açlık gününde yemek yedirmektir,

15 — Yakınlığı olan bir yetime,
16 — Yahut yerde sürünen bir yoksula.
17 — Sonra da îmân edenlerden, birbirine sabır tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.
18 — İşte bunlar sağcılardır.
19 — Âyetlerimize küfredenler ise, solcuların kendileridir.
20 — Onlara sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Amr İbn İsmâîl... Abdullah İbn Ömer'-den nakletti ki; «Ama o, sarp yokuşu aşmaya girişemedi.» kavimdeki «sarp yokuş» cehennemde bir dağdır, demiş. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Dar yokuştan maksad, cehennemde yetmiş derecedir. Hasan el-Basrî ise sarp yokuşun, cehennemde bir yokuş olduğunu söyler. Katâde de; bu zor ve şiddetli yolu, Aziz ve Celîl olan Allah'a itâatla aşmışlardır, diye mânâ verir. Ve Katâde der ki: Sonra «Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?» kavli ile bunu ortaya koyduktan sonra bu yokuşu kat'etme yolunu şöylece haber veriyor: «Bir kul âzâd etmektir, yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» îbn Cerîr ise, «Ama o, sarp yokuşu aşmaya girişemedi.» kavline; o kendinde kurtuluş ve hayır olan yolda yürümeli değil miydi? diye mânâ verir. Sonra bu yolun ne olduğunu bildiriyor: «Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? Bir kul âzâd etmektir, yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» Bu âyet-i kerîme'deki «Bir kul âzâd etmektir.» anlamına gelen âyetinin izafet terkibiyle «kulun âzâdı» şeklinde okunduğu gibi fail ve mef'ûlü ile birlikte bir fiil cümlesi olarak şeklinde «kul âzâd etti» diye okunduğu da görülmüştür. Ancak her iki okunuşun da mânâsı birbirine yakındır.
İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn İbrahim... Şaîd İbn Mercâne'den nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kim, bir mü'min köleyi âzâd ederse; Allah Te&lâ onun her uzvuna karşılık âzâd edenin bir uzvunu cehennemden âzâd eder. Hattâ eli el, ayağı ayak ile mahrem organlarını aynı şekilde âzâd eder. Ali İbn, Hüseyn bunu duyunca Saîd İbn Mercâne'ye; sen Ebu Hüreyre'den bunu işittin mi? demiş, Saîd de; evet, demiş. Bunun üzerine Ali İbn Hüseyn oğluna; —ki çocuklarının en güzel yüzlüsü idi— Mutrafı çağır, demiş. Mutraf yanına gelince; Git, sen Allah rızâsı için hürsün, demiş. Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi muhtelif yollarla Ebu Hüreyre'den naklederler. Müslim'in ifâdesinde de Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidîn'in, âzâd ettiği bu çocuğa on bin dirhem vermiş olduğu belirtilir. Katâde... Ebu Necîh'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Hangi bir müslüman, müs-lüman bir erkeği âzâd ederse; muhakkak ki Allah Teâlâ âzâd ettiği.her kişinin kemiğine karşılık onun kemiğinden birini cehennemden âzâd eder. Hangi bir müslüman kadın da; bir müslüman kadını âzâd ederse, Allah Teâlâ onun her kemiğine mukabil bunun kemiğinden birini cehennem azabından âzâd eder. İbn Cerîr Taberî de böylece bu hadîsi rivayet etmiştir. Ebu Necîh> Amr İbn Abese'dir. Allah ondan razı olsun.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hayve İbn Şüreyh... Amr İbn Abese'den naklşttti ki; o, kendilerine Rasûlullah'm şöyle buyurduğunu söylemiş: Kim, Allah'ın adının anılması için bir mescid yaparsa; Allah da onun için cennette bir ev yapar.

Kim de müslüman bir canı âzâd ederse; bu, onun cehennemde fidyesi olur. Kim de gençliğini İslâm yolunda harcarsa; kıyamet günü bu, kendisi için bir nûr olur. Bu hadîsin bir başka yoldan rivayetinde Ahmed ibn Hanbel der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki; Şurahbil İbn Samt, Amr îbn Abese'ye; bize fazlalık ve unutma bulunmayan bir hadîs söyle, dediğinde; Amr İbn Abese; Rasûlullah (s.a.)in şöyle buyurduğunu işittim, demiştir. Kim, bir müslüman köle âzâd ederse; bu, onun için her organa bir organ olmak üzere cehennemden kurtuluş olur. Kim de Allah yolunda gençliğini harcarsa; bu, kendisi için kıyamet gününde bir nûr olur. Kimde bir ok atar ve oku hedefe ulaştırır veya şaşırtırsa; İsmâÜ (a.s.)in co-, cuklarından bir köleyi âzâd eden kimse gibi olur. Ebu Dâvûd vr Neseî, bu hadîsin bir kısmını rivayet etmişlerdir. Bu hadîsin bir başka yoldan rivayetinde A^hmed tbn Hanbel der ki: Bize Hâşim îbn Kasım... Amr îbn Abese'den nakletti ki; Selmâ; ona Rasûlullah (s.a.)tan duyduğun eksiklik veya vehim bulunmayan bir hadîsi bize anlat, demiş. Amr îbn Abese; Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Kimin İslâm döneminde üç çocuğu dünyaya gelir de günâh cağına ulaşmazdan Önce ölürse; Allah Teâlâ onlara merhameti ve ihsanı nedeniyle o kişiyi cennete girdirir. Kim, gençliğini Allah yolunda harcarsa; kıyamet günü bu onun için bir nûr olur. Kim, Allah yolunda bir ok atıp bunu düşmana ulaştırır da isabet ettirir veya ettirmezse; bu, kendisi için bir köle âzâdı olur. Kim bir mü'min köleyi âzâd ederse; Allah onun her uzvuna karşılık cehennemden kendisinin bir uzvunu âzâd eder. Kim Allah yolunda iki çift harcarsa muhakkak ki Allah Teâlâ'nın cennetinin. sekiz kapısı vardır. Onu dilediği kapıdan cennetine girdirir. Bu hadîs-lerin isnadı sağlam ve kuvvetlidir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.
Ebu Dâvûd der ki: Bize îsâ İbn Muhammed Ğârîf İbn Deylemî'nin şöyle dediğini nakletti: Biz Vasile İbn Eskâ'a varıp; bize içinde fazlalık veya eksiklik bulunmayan bir hadîs söyle, dediğimizde, kızıp dedi ki: Sizden birinizin okuması var da Mushaf'ı evinde asılıysa ondan artırıp eksiltme yapar mı? Biz dedik ki: Bizim maksadımız sadece Rasûlullah'-tan işitmiş olduğun bir hadîs idi. O dedi ki: Biz, Rasûlullah (s.a.)a öldürme suçundan dolayı cehennemi hak etmiş bir arkadaşımızı götürdük. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun için bir köle âzâd edin, Allah kölenin her uzvuna karşılık onun bir uzvunu cehennemden kurtarır. Neseî de bu hadîsi Ibrâhîm İbn Ebu Able kanalıyla Vâsüe'den nakleder.
İmâm Ahm.ed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Ukbe İbn Âmir'den nakletti kî; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim bir müs-lüman köleyi âzâd ederse; bu, onun için cehennemden kurtuluş olur. Âbdülvehhâb... Katâde'cfen nakletti ki; Kays el-Cüzâmî, Ukbe İbn Âmir'den Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Kim bir mü'min köleyi âzâd ederse; bu, onun için cehennemden korunma olur. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Yahya İbn Âdem ve Ebu Ahmed... Berâ İbn Âzib'ten nakletti ki; Bedevinin birisi Rasûlullah (s.a.la gelip: ey Allah'ın Rasûlü, bana cennete girecek bir amel öğret, demiş. Rasû-lullah (s.a.) buyurmuş ki: Konuşmayı kısa tutarsan mes'eleyi acıkla-riiış olursun. Canı âzâd et ve boynunu kurtar. Bedevi dedi ki; Ey Alr lah'ın Rasûlü; her ikisi de aynı değil mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, canı âzâd etmek yalnızca onu serbest bırakmaktır. Boynu kurta'r-mak ise onun âzâd edilmesine yardım etmektir. Bol süt, zâlim akrabayı iyi

yola çekmektir. Eğer bunlara gücün yetmezse; açı doyur, susuza su ver, ma'rûfu emret ve münkerden de nehyet. Şayet buna da güç yeti-remezsen, dilini hayırdan başka şeylerden alıkoy.
«Yahut açlık gününde yemek yedirmektir.» İbn Abbâs kelimesine «açlık günü» anlamını vermiştir. İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu kelimenin kökü olan kelimesi ise, açlık anlamınadır. İbrahim en-Nehaî ise «yiyeceğin zor olduğu bir günde.» diye anlam vermiştir. Katâde de «yiyecek istendiği günde.» diye tefsir etmiştir.
«Yakınlığı olan bir yetime.» Bu gibi günde sana yakın olan bir yetimi doyur. İbn Abbâs, İkrime, Hasan, Dahhâk ve Süddî böyle demişlerdir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği hadîste Yezîd... Selmân İbn Âmir'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Miskine sadaka vermek bir sadakadır. Akrabaya ise iki sadakadır. Birisi sadaka, di&eri de sıla-i rahm'dir. Tirmizî vş Neseî de bu rivayeti naklederler. Bu hadîsin isnadı sahihtir.
«Yahut yerde sürünen bir yoksula.» Toprağa bulaşıp yapışmış bir fakire. İbn Abbâs der ki: (<?>«İi) kelimesi; evi olmayan ve onu topraktan koruyacak hiç bir şeyi bulunmayan yola atılmış kimsedir. Bir başka rivayette de şöyle der: Fakirlik ve ihtiyâçtan toprağa bulaşmış olan kimsedir, onun hiç bir şeyi bulunmaz. Bir başka rivayette ise İbn Abbâs şöyle der: Toprağı uşak olan kimsedir. İbn Ebu Hatim de; vatanından gurbette kalan, anlamını verir. İkrime ise borçlu, muhtaç fakirdir, der. Saîd İbn Cübeyr; hiç bir kimsesi olmayandır, der. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân; bu ihtiyâç sahibidir, derler. Bu mânâların hepsi de birbirine yakındır.
«Sonra da îmân edenlerden (olmaktır).» Sonra da bu güzel ve temiz niteliklerle beraber kalbi îmânla dolu olup bu îmânının karşılığını Aziz ve Celîl olan Allah'tan istemektir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur: «Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir.» (İsrâ, 19), «Kadın olsun erkek olsun, her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız.» (Nahl, 97).
«Birbirine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.» Salih amel işleyen, birbirlerine insanların zahmetlerine karşı sabrı ve onlara merhamet etmeyi tavsiye eden mü'minlerden olmaktır. Nitekim hadîste şöyle buyurulur: Merhamet edenlere Rahman; merhamet eder. Siz yerde olanlara merhamet edin ki; gökteki de size merhamet etsin. Bir başka hadîste de buyurulur ki: İnsanlara merhamet etmeyenlere Allah da merhamet etmez. Ebu Dâvûd der ki: Bize Ebu Şeybe... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Kim bizim küçüğümüze merhamet etmez, büyüğümüzün hakkını tanımazsa o, bizden değildir.
«tşte bunlar sağcılardır.» Bu niteliklerle nitelenenler sağcılardandır.
«Âyetlerimize küfredenler ise, solcuların kendileridir.» Bunlar solun tarafdârlarıdır.
«Onlara sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.» Onlar cehenneme sımsıkı kapatılmışlardır, buradan kaçıp kurtulamazlar ve çıkamazlar. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Atıyye el-Avfî, Hasan, Katâde ve Süddî kelimesinin, kapatılmış anlamına geldiğini söylerler. İbn Abbâs kapıları kitlenmiş anlamını verirken, Mücâhid Kureyş'lilerin lügatında kapıyı kilitliyorum yerine denir. Bu konuyla ilgili hadîs Hümeze

sûresinde gelecektir. Dahhâk ise kelimesinin, kapısı bulunmayan çevre anlamına geldiğini söyler. Katâde de bu kelimenin, kapanmış olup ışık ve deliğin bulunmadığını ve ebediyyen oradan çıkışın imkânsız olduğu anlamına geldiğini söyler. Ebu İmrân der ki: Kıyamet günü olduğu zaman, Allah Teâlâ her azgını, her şeytânı ve dünyada iken insanların kendisinin şerrinden korktuğu herkesi demir bağlarla bağlamayı emreder. Sonra onların cehenneme götürülmesini ve oraya kilitlenmelerini buyurur. Allah'a andolsun ki; onlann ayakları ebediyyen bir yerde karâr kılmaz. Ve onlar ebedî olarak gökyüzüne ba-kamazlar. Ve yine Allah'a andolsun ki; onlann göz kapaklan ebediyyen hiç bir gün kapanma görmez. Ve yine Allah'a andolsun ki; orada ebedî olarak soğuk bir içecek tadamazlar. Bu rivayeti İbn Ebu Hatim naklet-miştir.[2]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8460-8463
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8463-8467

ŞEMS SÜRESİ

ŞEMS SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun güneşe ve aydınlığına,
2 — Ardından gelmekte olan aya,
3 — Onu açığa çıkardığında gündüze,
4 — Örtüp bürüdüğünde geceye,
5 — Göğe ve onu bina edene.
6 — Yere ve onu yayana,
7 — Nefse ve onu düzenleyene,
8 — Sonra da ona; hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene,
9 — Onu arıtan, gerçekten felaha ermiştir,
10 — Ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyana uğramıştır.

Mücâhid der ki: «Andolsun güneşe ve aydınlığına.» kavlindeki kelimesi, güneşin aydınlığıdır. Katâde de bunun bütünüyle gün olduğunu söyler. îbn Cerîr Taberî ise doğru olan şöyle demektir, der: Allah Teâlâ güneşe ve onun gündüzüne kasem etmiştir. Çünkü güneşin görünen ışığı gündüzdür.
«Ardından gelmekte olan aya.» Mücâhid kelimesine; ardından gelmekte olan, anlamını vermiştir. Ava ise İbn Abbâs'tan bunun günün ardından gelmekte olan, anlamına geldiğini nakleder. Katâde de; onun ardından gelen hilalli gece, diye mânâ verir. Çünkü güneş kaybolunca hilâl görülür. İbn Zeyd der ki; Güneş, ayın yarısında onun peşinden gelir, sonra o güneşin peşinden gelir. Çünkü ayın son yansında bu ondan önce gelir. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den şöyle dediğini nakleder. Kadr gecesi onun ardından geldiğinde.
«Onu açığa çıkardığında gündüze.» Mücâhid aydınlattığında der^ ken, Katâde gündüz onu bürüdüğünde, der. İbn Cerîr Taberî der ki: Bazı Arap dili bilginleri bu âyeti şu mânâda yorumlarlardı: Gündüz karanlığı kovduğunda. Çünkü söz buna delâlet etmektedir. Ben derim ki; eğer bunu söyleyen kişi, gündüz onu açığa çıkardığında diye te'vîl etseydi bu, daha uygun olurdu. Allah en iyisini bilendir. Bunun için Mücâhid der ki: «Onu açığa çıkardığında gündüze» kavli Allah Teâlâ'nın «Açıldığı zaman gündüze.» (Leyi, 2) Aydınlandığında kavli gibidir. îbn Cerîr Taberî ise bütün bunlarda zamîîh güneşe gönderilmesini tercih etmiştir. Çünkü sözkonusu olan güneş bahsidir.
«Örtüp bürüdüğünde geceye.» Yani güneş kaybolup ufukları karanlık kapladığında geceye. Bakıyye İbn Velîd... Yezîd İbn Zu Hamâ-me'den nakletti ki; o, şöyle demiştir: Gece gelince celâli yüce olan Rab buyurur ki: Benim büyük mahlûkum kullarımı örtüp bürüdü. Gece onları korkutur. Halbuki onu yaratmış olanın daha çok korkutması gerekirdi. İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakleder.
«Göğe ve onu bina edene.» Buradaki edatının masda-riyye olması mümkündür. Bu takdirde mânâ; göğe ve onun binâsma, şeklinde olur. Katâde'nin görüşü böyledir. Bu edatın anlamına olması da muhtemeldir ki, bu takdirde mânâ; göğe ve onu bina edene, olur. Bu, Mücâhid'in görüşüdür. Her ikisi de birbirini gerektirir. Bina yükseltme demektir, Nitekim Allah Teâlâ; «Göğü gücümüzle Biz kurduk.»

buyurmaktadır ki bu, gücümüzle demektir. «Ve muhakkak Biz, genişleticiyiz. Yeryüzünü Biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz.» (Zariyât, 47-48) buyurur.
«Yere ve onu yayana.» Mücâhid der ki: Buradaki kelimesi, yayan anlamınadir. Avfî ise İbn Abbâs'tan bunun orada mahlû-kâtı yaratana, anlamına geldiğini söyler. Ali İbn Ebu Talha da İbn Ab-bâs'ın bu kelimeye taksim edene, anlamını verdiğini bildirir. Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Süddî, Sevrî, Ebu Salih ve îbn Zeyd ise bu kelimeye; yayana ve serene, anlamını vermişlerdir. Bu, görüşlerin en meşhur olanıdır. Hem tefsîrcilerin ekseriyyeti bu tefsiri kabul ederken, lügat ehli katında da bilinen anlamı budur. Cevheri ise der ki:
kelimesi, yaydım anlamına gelen kelimesi gibidir.
«Nefse ve ona düzenleyene» Onu sağlam fıtrat üzere dosdoğru ve düzgün yaratmış olana. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Öyle ise sen, yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.» (Rûm, 30) Rasûlullah (s.a.) da buyurur ki: Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra ana ve babası onu Yahûdî veya Hıristiyan veya Mecûsî yaparlar. Tıpkı hayvanın doğduğunda organlarının tâm olarak doğması gibi. Sen on-jarda hiç bir uzuv eksikliği hisseder misin? Buhârî ve Müslim, bu hadisi Ebu Hüreyre'den nakletmişlerdir. Müslim'in Sahîh'inde İyâz kanalıyla Rasûlullah'tan nakledilir ki; Azız ve Celîl olan Allah şöyle buyurmuştur: Ben, kullarımı Hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar gelip onlan dinlerinden çevirdiler.
«Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene.» Kötülüğü ve takvayı gösterene ve açıklayana. Kendisi için takdir olunan yolda yürütene. İbn Abbâs der ki: «Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene.» kavli; Jıayrı ve şerri açıklayana, demektir. Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Sevrî böyle derler. Saîd İbn Cübeyr ise; hayrı ve şerri ilham edene, der. İbn Zeyd de; nefsin kötülüğünü ve takvasını verene, diye mânâ verir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bana İmrân İbn Husayn şöyle dedi: Görüyor musun insanların çalışıp kendilerini yordukları şey nedir? Onların hakkında verilmiş olan bir karâr, Allah'ın önceden tesbit etmiş olduğu bir kader veya peygamberlerinin kendilerine getirdiği şeylerden bekledikleri nesneler veya onların aleyhinde pekiştirdiği hüccet nedir? Ben dedim ki: Evet, onların aleyhinde bir hüküm verilmiştir. O, dedi ki: Bu bir zulüm olmaz mı? Bunun üzerine ben, şiddetle korkup irkildim ve kendisine dedim ki: İnsanın yaptığı her şey O'nun yaratması ve O'nun kudretinin eseridir. O, yaptığından sorulmaz, halbuki onlar sorumludurlar. îm-rân İbn Husayn dedi ki: Allah seni muhafaza etsin, sadece aklım yoklamak için bunları sordum. Çünkü Müzeyne kabilesinden —veya Cü-heyne— bir adam Rasûlullah'a gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insanlann çalışıp didindikleri ve yoruldukları şeyi görüyor musun? Onların başına gelen veya aleyhlerinde hükmedilen bir şey önceden geçmiş bir kader midir, yoksa peygamberlerinin kendilerine getirdiğinden karşılayacakları bir şey midir veya aleyhlerinde hüccetin pekiştirilmiş olduğu bir şey midir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, onların aleyhlerinde hüküm verilmiş bir şeydir. Adam dedi ki: Öyleyse niye çalışıyorua? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ kimi iki mertebeden birisi için yaratmışsa onun için bu mertebeyi hazırlar. Allah'ın

kitabında bunu doğrulayan ifâde: «Andolsun nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene.» kavlidir. İmâm Ahmed ve Müslim de bu hadîsi Azre İbn Sâbit'ten naklederler.
«Onu arıtan, gerçekten felaha ermiştir ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyana uğramıştır.» Burada mânânın şöyle olma ihtimâli de vardır: Nefsini temizleyip Allah'a itâatla arıtan —Katâde'nin dediği gibi— Ve kötü, aşağılık huylardan temizleyen gerçekten felaha ermiştir. Mücâhid, İkrime ve Saîd İbn Cübeyr'den de bu şekilde rivayet edilir. Allah Teâlâ'nm A'lâ sûresinde buyurduğu da bunun delilidir: «Doğrusu annan, felah bulmuştur. Rabbının adını anıp, namaz kılan.» (A'lâ, 14-15) «Ve onu örtüp kirleten ise; muhakkak ziyana uğramıştır.» Onu kirletip mahcubiyetine rağmen doğru yoldan alıkoyan, günâhları işleyip Azız ve Celîl olan Allah'a itaati terkeden. Mânânın şöyle olması da muhtemeldir: Nefsini Allah için arıtan gerçekten felah bulmuş, nefsini Allah için kirleten ise gerçekten ziyan etmiştir. Avfî ve Ali İbn Ebu Tal-ha, Abdullah İbn Abbâs'tan böylece naklederler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam ve Ebu Zür'a... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler: Rasûlullah (s.a.)ın: «Onu arıtan, gerçekten felah bulmuştur.» âyeti hakkında şöyle dediğini duydum: Allah'ın arıttığı bir nefis, felah bulmuştur. İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder. Râvîler arasında yer alan Cüveybir İbn Saîd'in hadîsi mekruhtur. Yine bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Dahhâk, İbn Abbâs'a ulaşmamıştır.
Taberânî de?ki: Bize Yahya İbn Osman... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okudukça durur sonra şöyle dermiş: Allah'ım; benim nefsime takvasını ver. Sen onun dostu ve mevlâsısın ve onu en iyi arıtan Sensin.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, ben Rasûlullah (s.a.)ın: «Sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene.» kavlini okuyup şöyle dediğini işittim: Allah'ım; benim nefsime takvasını ver. Ve onu arıt. Çünkü Sen, onu arıtanların en hayırlısısın. Sen, onun dostu ve mevlâsısın. Hadîs imamları bu hadîsi bu vecihle tahrîc etmemişlerdir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Hz. Âişe'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ı yatağında yoklamış, eliyle ona dokunmuş ve secdede olduğunu görmüş. O, secdesinde şöyle diyormuş: Rabbım; nefsime takvasını ver ve onu temizle. Çünkü onu en iyi temizleyen Sensin. Sen onun dostu ve mevlâsısm. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed îbn Han-bel münferid kalmıştır.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Afvân... Zeyd İbn Erkam'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş:
Allah'ım; acizlikten, tenbelükten ve yaşlılıktan sana sığınırım. Korkaklıktan, cimrilikten ve kabir azabından Sana sığınırım. Allah'ım; nefsime takvasını ver ve onu ant. Onu antanlarm en hayırlısı Sensin. Sen onun dostu ve mevlasısın. Allah'ım; fayda vermeyen bilgiden huşu' duymayan kalbten, doymayan nefisten .kabul edilmeyen duadan Sana sığınırım. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) bize bunu öğretirdi biz de size öğretiyoruz. Bu hadîsi Müslim, Ebu Muâviye kanalıyla.. Zeyd İbn Erkam'dan nakleder.[1]

İzahı

«Bürüdüğünde geceye.»
Allah Teâlâ muhtelif isimler altında ışığa kasem ettikten sonra, bir noktada geceye kasem etmektedir. Bu, güneşin kuşatılması halidir. Güneş ışığının önüne engel girip onu gözlerden perdelemesi vaktidir. Ve bu durum çok karanlık gecelerde olur ki bu gecelerde güneş ışığının hiç bir izi görülmez. Gündüzleri olduğu gibi, ne doğrudan doğruya güneş görülür, ne de ayın doğduğu gecelerde olduğu gibi güneşin ışığından yararlanma şeklinde olur. Görüldüğü gibi bu hal çok az gecelerde gerçekleşir. Geceleri çoğunlukla ay ışığından hâlî olmaz. Gece, başından sonuna kadar veya kısmen ayın ışığı ile aydınlanır. Ay ışığım güneşin ışığından almaktadır. Öyleyse güneşin tâm olarak tutulduğu geceler yılda bir veya iki veya birkaç tanedir. Karanlık günlerin pek az olması nedeniyle Allah Teâlâ bizzat kendisi için esâs olan şeyin önceden veya daha sonra arız olan bir hal nedeniyle ortadan kalkmasını ifâde için kullanılan muzâri1 sîgasım kullanmıştır. Gündüz ise başından sonuna kadar güneş görülür. Bu durum kendiliğinden böyledir. Ancak ay tutulması gibi veya pek yoğun bulut gibi bir nedenle ve çok az kere gündüz güneş görülmez olur. Bu sebeple Allah Teâlâ gündüzden bahsederken de onun ayrılışını ifâde etmeksizin failinin vukuunu anlatan bir mânâya gelmek üzere mâzî... sîgasım kullanmıştır. Fecr sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de Allah Teâlâ karanlığa ye-mîn etmektedir. Çünkü karanlık kişiyi dehşete düşüren ve rûhumuz-daki hareket isteğini engelleyen bir haldir. Ve zorunlu olarak sizin işinizi durdurmanızı gerektirir. Kaçışı imkânsız biçimde kişiyi sessizliğe ve durgunluğa iter. Bir nevi korku hegemonyası olan bu hal, sebebi tâm olarak kavranılmasa da muhtelif merhaleleri tâm olarak anlaşılmasa da, sizi her tarafınızdan kuşatan ve nereden kuşattığını da bilemediğiniz bir şekilde tutuveren ilâhî güce pek benzemektedir. İşte bu, onun tezahürlerinden bir tezahürdür. Ayrıca karanlıktaki sükûnda beden ve akıl rahat ettiği gibi, gündüzün aydınlığında yorularak yitirilen rahatlıkta yeniden kazanılarak sayısız faydalar sağlanır. Bu sebeple Allah Teâlâ dikkatlerimizi karanlığa ve karanlıktaki şeylere çevirerek ona kasem etmektedir.
«Göğe ve onu bina edene» Gök, sizin üstünüzde olan ve başınızın üzerinde yükselen her şeyin adıdır. Biz gök lafzını duyduğumuz zaman, üzerimizde bulunan âlemleri tasavvur ederiz. Bu âlemler içerisinde güneş, ay ve yörüngelerinde hareket eden gezegenler ve diğer yıldızlar yer alır. Bize göre gök, işte budur. Ve Allah Teâlâ onu bina etmiş, yani yükseltmiştir. Gökteki yıldızlardan her birini bir kerpiç mesabesinde halketmiş, bir tavanın veya kubbenin veya bizi kuşatan duvarların tuğlası saymıştır. Genel cazibe bağıyla da bu yıldızları birbirine bağlamıştır. Tıpkı bir binanın bölümlerinin, aralarına konulan sıvı maddelerle birbirine bağlanması gibi.
«Göğü bina eden, sânı yüce olan Allah'tır.» Ancak bu hitâb, Allah'ı değerli sıfatlarıyla tanımayan bir topluluğa yöneliktir. Bu hitabın asıl maksadı; insanların bu yüce kâinata bir eserden müessir, bir sonuçtan sebeb arayan kişiler gibi bakmalarını ve kâinattan Allah'ı bilmeye intikâl etmelerini sağlamak olduğu için Allah Teâlâ şanı yüce olan zâtından son derece mübhem olan bir ifâde ile sözediyor. Kaldı ki Allah Teâlâ'ya nisbetle edatları eşittir. Çünkü bu âyetin muhâtabları, edatının akıl sahibi yaratıklar için ve edatının da aklı olmayan yaratıklar için kullanıldığını bilirlerdi. Sânı yüce olan Allah'ın zâtı için bu mânâda akıllılık

veya akılsızlık ifâde eden bir anlam kullanılamaz. Binâenaleyh o akılların kavrayabileceği nitelikte bir varlık şeklini İfâde ettiği için her türlü tenzîh şartlan gözonünde bulundurularak zâtını ifâde eden bir lafız kullanılmıştır.[2]

11 — Semûd, azgınlığı yüzünden yalanladı.
12 — En azgınları ileri atıldığında,
13 — Allah'ın peygamberi onlara: Allah'ın dişi devesi ve onun su hakkı, demişti.
14 — Fakat onu yalanladılar ve derken deveyi kestiler. Bunun üzerine Rabları günâhları sebebiyle onları kırıp geçirerek yerle bir etti,
15 — Bunun sonundan hiç korkmayarak.

Allah Teâlâ Semûd* kavminden haber vererek onların isyan ve az- « gınlıkları nedeniyle peygamberlerini yalanladıklarını bildiriyor. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî azgınlıkları anlamına gelen (^L^) kelimesini bütünüyle diye tefsir etmiştir. Ancak birinci anlam daha uygundur. Mücâhid, Katâde ve başkaları da böyle demişlerdir. Ve arkasından da peygamberlerinin kendilerine getirdiği hidâyet ve yakîni kalben yalanladıklarını haber vererek buyuruyor ki:
«En azgınları ileri atıldığında.» Kabilenin en azgını. Bu dişi deveyi boğazlayan Kudâr İbn Sâlif'tir. Semûd kavminin en azgını bu idi. Bunun hakkında Allah Teâlâ Kamer sûresinde : «Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.» (Kamer, 29) buyurmaktadır. Bu kişi, onlar arasında değerli; kavmi içinde şerefli, sözü dinlenen ve reîs durumunda olan sayılır bir kişi idi. Nitekim İmâm Ahmed îbn Hanbel şöyle der : Bize İbn Ümeyr... Abdullah İbn Zem'a'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hutbe okumuş ve dişi deveden bahsederek, onu boğazlayanı anlatmış ve : «En azgınları ileri atıldığında» buyurarak kötülükte aşırı giden güçlü, kuvvetli ve toplumu içerisinde karşı konulmayan Ebu Zem'a gibi bir adam öne atıldı, demiştir. Buhârî «Tefsir» bahsinde, Müslim «Cehennemin nitelikleri» bahsinde ve Tirmizî ile Neseî de yine «Tefsir» bahsinde bu hadîsi rivayet ederler. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de Hişâm İbn Urve kanalıyla... Abdullah İbn Zem'a'dan bu hadîsi naklederler.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ammâr İbn Yâsir'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye dedi ki: Dikkat et, sana insanların en azgınını anlatayım mı? O; evet, deyince bunlar iki kişidirler, biri dişi deveyi kesen Semûd kavminin azgını, diğeri de ya Ali seni dövüp şuraya kadar ıslatan, dedi. Sakalını kasdediyordu.
«Allah'ın peygamberi onlara : Allah'ın dişi devesi ve onun su hakkı, demişti.» Salih (a.s.) onlara; Allah'ın dişi devesine dikkat edin ve ona kötülükle dokunmaktan sakının, demişti. Su içerken de ona saldırmayın, çünkü bir gün sizin içme günüriüzdür, bir gün onun içme günüdür.
«Fakat onu yalanladılar ve derken deveyi kestiler.» Allah'ın peygamberinin onlara getirdiği gerçeği yalanlayıp ardından da dişi deveyi kestiler. Halbuki Allah, o dişi deveyi kendilerine bir mucize ve aleyhlerinde hüccet olmak üzere kayadan çıkarmıştı.
«Bunun üzerine Rabları. günâhları sebebiyle onları kırıp geçirerek yerle bir etti.» Rabları onlara kızıp yere geçirdi. Üzerlerine inen cezayı eşit kıldı. Katâde der ki: Bize ulaştığına göre, Semûd kavminin azgını deveyi kesmeden büyük küçük, erkek,

dişi hepsi onun peşine takılmışlardı. Milletin hepsi devenin kesilmesi işine ortak olunca, günâhları nedeniyle Allah onları topluca ve eşit olarak yere geçirmişti. «Bunun sonundan hiç korkmayarak.» Bu âyetin şeklinde okunduğu da vâriddir. İbn Abbâs der ki: Allah hiç bir kimseden korkmaz. Mücâhid, Hasan, Bekr îbn Abdullah el-Müzenî ve başkaları da böyle demişlerdir. Dahhâk ve Süddî ise; o deveyi kesen yaptığının akıbetinden korkmuyordu, demiştir. Ancak birinci görüş daha evlâdır. Çünkü âyetin seyri buna delâlet ediyor. Allah en iyisini bilendir.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8470-8473

[2] Bekir Karlığa, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8480-8482

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8482-8483

LEYL SÜRESİ

LEYL SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye,
2 — Açıldığı zaman gündüze,
3 — Erkeği ve dişiyi yaratana.
4 — Doğrusu sizin çalışmalarınız bölüm bölümdür. 5.— Kim verir ve sakınırsa,
6 — En güzeli de tasdik ederse,
7 — Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.
8 — Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa,
9 — Ve en güzeli yalanlarsa,
10 — Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.
11 — Halbuki düştüğü zaman, malı o kimseye asla fayda vermez.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn... Alkame' den nakletti ki; o, Şam'a gelmiş ve Şâm camisinde iki rek'at namaz kılıp; Allah'ım, bana sâlih bir meclis arkadaşı ver, demiş. Alkame der ki: Yanına Ebu Derdâ oturdu. Ebu Derdâ ona; sen neredensin? demiş. O da; Küfe halkmdanım, demiş. İbn Ümmü Abd'in : «Andolsun; bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» âyetini nasıl okuduğunu duyarsın? demiş. Alkame demiş ki: «Erkeği ve dişiyi de» şeklinde oku-duğunu duydum. Ebu Derdâ demiş ki: Ben de Rasûlullah (s.a.)tan böyle okuduğunu duymuştum. Bu adamlar beni şüpheye düşürünceye kadar da böyle okudum. Sonra demiş ki: Peygamberin diliyle şeytândan korunmuş bulunan (Ammâr'i kasdediyordu.) kendisinden başka kimsenin bilmediği sırların sahibi olan (Huzeyfe'yi kaydediyordu) ve yastık sahibi (İbn Mes'ûd'u kasdediyordu) aranızda bulunmuyor mu? Bu-hârî bu rivayeti bu âyetin tefsirinde, Müslim de aynı yerde A'meş kanalıyla İbrahim'den nakleder ve der ki: Abdullah'ın arkadaşları Ebu Derdâ'nın yanına geldiler. Ebu Derdâ onları arayıp buldu ve dedi ki: İçinizden kim Abdullah'ın kırâetine göre okuyor? Onlar; hepimiz, dediler. O; hanginiz daha iyi ezber sahibidir? deyince Alkame'yi gösterdiler. Ebu Derdâ. Alkame'ye dedi ki: Sen, Abdullah İbn Mes'ûd'un âyetini nasıl okuduğunu duydun? O dedi ki: şeklinde okumuştu. Ebu Derdâ dedi ki: Şâhid ol ki, ben Rasûlullah'ın bu şekilde okuduğunu işitmiştim. Bunlar ise benim şeklinde okumamı istiyorlar. Ama Allah'a andolsun ki; onlara taüi olacak değilim, dedi. Bu, Buhârî'nin lafzıdır. Abdullah İbn Mes'ûd ve Ebu Derdâ bu âyeti böyle okumuşlardır, ve Ebu Derdâ bu okuyuşu peygambere nisbet etmiştir. Cumhûr'un okuyuşu ise Hz. Osman'ın her tarafa yaymış olduğu mushafında tesbît edilen şekilde ve şeklindedir.
Allah Teâlâ bu âyette «Bürüyüp örttüğü zaman» geceye kasem ediyor. Karanlığıyla bütün yaratıkları kuşattığı zaman. «Açıldığı zaman gündüze.» Işığı ve aydınlığıyla belirdiği zaman. «Erkeği ve dişiyi yaratana». Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Ve sizi çift yarattık.» (Nebe', 8), «Ve her şeyden çift çift yarattık.» (Zâriyât, 49).
Bu birbirinin zıddı olan şeylere kasem edildiği için- üzerine kasem edilen şey de birbirine çelişik olmaktadır. Bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki:

«Doğrusu sizin çalışmalarınız bölüm bölümdür.» Kulların kazandıkları işler de birbirinden farklı ve birbiriyle çelişiktir. Kimisi hayır işler, kimisi de şer işler.
«Kim verir ve sakınırsa» Allah'ın verilmesini emrettiği şeyi verir ve işlerinde Allah'tan sakınırsa.
«En güzeli de tasdik ederse» La İlahe İllallah deyip buna göre cezalandırılacağım doğrularsa. Katâde böyle der. Husayf ise; sevabı tasdik ederse, diye mânâ' verir. Ibn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu Salih ve Zeyd İbn Eşlem «En güzeli de tasdik ederse.» kavline; geçmiş olanları doğrularsa, diye mânâ vermişlerdir. Ebu Abdurrahmân es-Sülemî ve Dahhâk da; Allah'tan başka ilâh olmadığını doğrularsa, şeklinde mânâ vermiştir. İkrime'den nakledilen bir başka rivayette de o; Allah'ın kendine ihsan ettiği nimetleri doğrularsa, diye mânâ vermiştir. Zeyd İbn Eslem'den nakledilen bir rivayette de; namazı, orucu, zekâtı doğrularsa, diye mânâ verdiği gibi bir başka seferinde de; fi tır sadakasını tasdik ederse, diye mânâ verdiği nakledilir. İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Zür'a bize Süheyl îbn Muhammed'ten nakletti ki; ona Ebu'l-Âliye'den işiten birisi Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini haber vermiş: Ben Rasûlullah (s.a.)a en güzeli sorduğumda; o; en güzel, cennettir, dedi.
«Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.» İbn Abbâs der ki: Hayra muvaffak kılarız. Zeyd İbn Eşlem de; cennete, diye mânâ vermiştir. Seleften bazıları ise dediler ki: İyiliğinin karşılığı, ondan sonraki iyilik, kötülüğünün karşılığı da ondan sonraki kötülüktür. Bu sebeple Allah Teâlâ müteakiben:
«Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa.» buyuruyor, îkrime, îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir : Yanında bulunana cimrilik eder, Aziz ve Celîl olan Rabbmdan kendini müstağni sayarsa. İbn Ebu Hatim bu rivayeti nakletmiştir.
«Ve en güzeli yalanlarsa)). Âhiret diyârındaki cezayı yalanlarsa.
«Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.» Yani kötülük yolunu onun için kolaylaştırırız. Tıpkı En'âm sûresinde buyurduğu gibi: «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi, azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110) Bu anlamda pekçok âyet-i kerîme vardır ve bunlar Allah Teâlâ'nın hayn kasdedeni ona muvaffak kılarak, şerri kasdedeni de mahkûm ederek cezalandıracağını göstermektedir. Her şey bir takdire göre takdir edilmiştir. Bu anlama delâlet eden pekçok hadîs vardır:
1- Ebubekir es-Sıddîk (r.a.)in Rivayeti:
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali îbn Ayyaş... Talha İbn Abdullah'tan nakletti. Ona da babası Abdurrahmân nakletmiş ve demiş ki: Babamın şöyle dediğini duydum : Rasûlulah (s.a.)a dedim ki: Biz bitirilmiş bir şey için mi çalışalım, yoksa başlanmak üzere olan bir şey için mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bitirilmiş bir şey için. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman amel neye? Buyurdu ki : Herkese yaratıldığı şey kolaylaştırılmıştır.
2- Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)in Rivayeti:
Buharı der ki: Bize Ebu Nuaym... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, şöyle demiş ;
Biz Bakî el-Ğarkad'de bir cenaze vesilesiyle Rasûlullah (s.a.) ite beraber idik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sizden her birinizin cennetteki yeriyle, cehennemdeki yeri mutlaka yazılmıştır. Onlar dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü; öyleyse biz

yorulmayalım mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Çalışın, herkese kolaylaştırılmıştır. Sonra : «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.» âyetini okudu. Keza Buhârî bu hadîsi Şu'be kanalıyla A'meş'ten aynı şekilde rivayet eder. Sonra Osman İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den bu hadîs şu şekilde rivayet edilir : Biz, Bakî el-Ğarkad'de bir cenazede idik, Rasûlullah (s.a.) geldi ve oturdu. Biz de onun etrafında oturduk, Rasûlullah (s.a.)ın elinde bir dayanak (baston, değnek veya kamçı gibi bir şey) vardı. Düşünerek başım eğmişti ve dayanağını yere vurarak dedi ki : Sizden hiç bir kimse yoktur ki —veya doğurulmuş hiç bir nefis yoktur ki dedi— cennet veya cehennemde yeri yazılmış olmasın. Mutlaka her nefis balıtlı veya bahtsız olarak yazılmıştır. Bir kişi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, öyleyse yazımıza dayanıp amelimizi terketmeyelim mi? Çünkü bizden kim bahtlılardan ise bahtlılardan olacaktır. Kim de bahtsızlardan ise bahtsızlardan olacaktır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bahtlılara bahtlıların ameli kolaylaştırılır. Bahtsızlara da bahtsızların ameli kolaylaştırılır. Sonra: «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse...» âyetini okudu. Diğer hadîs imamları bu hadîsi muhtelif yolla Sa'd İbn Ubeyde kanalıyla Hz. Ali'den naklederler.

3- Abdullah İbn Ömer'in Rivayeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Âsim İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, ben Abdullah'ın oğlu Sâlim'in Abdullah İbn Ömer'den şöyle naklettiğini işittim, demiştir : Ömer dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, bh. ne için çalışalım? Bitmiş bir iş için mi, yoksa başlayan bir iş için mi veya yeniden yapılan bir iş için mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Hattâb'ın oğlu, bitmiş şey için çalış çünkü herkese ameli kolaylaştırılmıştır. Saadet ehlinden olanlar saadet ehlinin amelini işler. Şekavet ehlinden olanlar da şekavet ehlinin amelini işler. Tir-mizî bu hadîsi kader babında Bündâr kanalıyla... Abdullah İbn Ömer* den nakleder ve; hasen, sahih bir hadîstir, der.

4- Câbir'in Rivayeti :

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, bitip tamamlanmış bir iş için mi çalışalım, yoksa yeniden başladığımız bir şey için mi? Rasûlullah (s.a.) : Bitip tamamlanmış bir iş için, demiş. Sürâka demiş ki: Öyleyse niye çalışalım? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her çalışana çalıştığı kolaylaştırılmıştır. Bu rivayeti Müslim, Ebu Tâhir kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder.

5- Beşır İbn Kâb'ın Rivayeti :

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Beşîr İbn Kâ'b'tan nakletti ki; o, şöyle demiş ; Genç iki delikanlı Rasûlullah'a şöyle dediler : Ey Allah'ın Rasûlü; biz kalemlerin kuruyup, kaderlerin geçtiği bir şey için mi çalışalım, yoksa yenilenen bir şey içinmi? Rasûlullah buyurmuş ki: Hayır kalemlerin kuruyup, kaderlerin akıp gittiği şey için. O iki delikanlı; öyleyse niye çalışalım? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Çalışın, çünkü her çalışana yaratıldığı ameli kolaylaştırılmıştır. O iki delikanlı; işte şimdi ciddiyetle sarılır ve çalışırız, demişler.

6- Ebu Derdâ'nm Rivayeti:

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Heysem İbn Hârice Ebu Derdâ'dan nakletti ki, o; ey Allah'ın Rasûlü görüyor musun biz neye çalışalım? Bitip tamamlanmış bir şeye mi, yoksa yeni karşılaşacağımız bir şeye mi? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Hayır, bitip tamamlanmış bir şey için. Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman çalışma niye? denildiğinde, buyurmuş ki : Her kişi," yaratıldığı şey için hazırlanmıştır. Bu hadîsin bu vecihten rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
İbn Cerîr Taberî der ki; Bize Hasan İbn Seleme... Ebu Derdâ'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Güneşin battığı her gün, mutlaka iki melek şöyle seslenirler: Bu sesi Allah'ın yarattığı bütün yaratıklar duyar ancak insanlar ve cinler duymazlar : Allah'ım, infâk edene arkasından artış ver. Tutana da telef ver. Allah Teâlâ bu hususu Kur'ân-ı Kerîm'inde inzal buyurarak : «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona, en güç olanı kolaylaştırırız.» demiştir. İbn Ebu Hatim bu hadîsi babası kanalıyla benzer bir isnâdla nakleder.
7- İbn Abbâs'ın Rivayeti :
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Tahrân'lı Ebu Abdullah, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; bir adamın hurma ağacı varta ve bu hurma ağaçlarından birinin dalı fakır, muhtaç ama sâlih bir kişinin evine sarkardı. Adam evine girip hurmasından ürününü alınca, meyvesi düşer ve fakirin çocukları onu alırlardı. Adam ağaçtan iner ve meyveyi o fakirin çocuklarının elinden çeker alırdı. Eğer çocuk meyveyi ağzına götürecek olursa, adam parmağını çocuğun boğazına sokar ve meyveyi boğazından çekip çıkarırdı. Adam hurma sahibinin durumunu Rasûlullah'a bildirerek şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) ona; git, dedi. Rasûlullah (s.a.) hurma ağacının sahibiyle karşılaştı ve ona dedi ki : Dalı falancanın evine sarkan hurma ağacını bana ver de, buna karşılık sana cennette bir hurma ağacı verilsin. Adam dedi ki: Doğrusu onu verdim, ancak onun meyvesi benim hoşuma gidiyor. Benim pek çok hurma ağacım var, fakat bana onun ürününden daha sevimli gelen ağaç yok. Rasûlullah'ın' ve hurma sahibinin sözünü dinlemekte olan bir adam peygamberin arkasından gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; şayet ben ondan o hurma ağacını satın alırsam ve ağaç benim olur da onu sana verirsem, ona vereceğin cennetteki hurma ağacı gibi bir ağacı bana verir misin? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Sonra adam ağacın sahibi ile karşılaştı. Her ikisinin de bir hurma ağacı vardı. Adam dedi ki: Muhammed (a.s.)in, benim falancanın evine sarkan hurma ağacıma karşılık, cennette bir hurma ağacı verdiğini sana haber veririm. Ben de ona dedim ki: Ben onu sana verirdim ancak onun meyvesi benim çok hoşuma gidiyor. Adam sustu. Ve ona dedi ki : İster misin onu sataşın? Adam; hayır, ancak bana bir şey verilirse satarım, ama onu verecek kimsenin bulunacağını sanmıyorum, dedi. O dedi ki: Ne istersen o senindir. O; kırk hurma ağacı, dedi. Adam; büyük bir şey yaptın, bir hurma ağacın var, ona karşılık kırk hurma ağacı istiyorsun. Sonra her ikisi de sustular ve arkasından konuşmaya başladılar. Adam dedi ki: Ben sana kırk hurma ağacı vereceğim/ Ağaç sahibi dedi ki: Eğer doğru söylüyorsan bana şâhid göster. O emretti de bazı insanlar geldiler. O gelenlere dedi ki : Şâhid olun, ben dalı falanca oğlu falancanın evine sarkmış olan bir hurma ağacına karşılık kırk hurma ağacımı ona veriyorum. Sonra; ne dersin? dedi. Hurma ağacının sahibi; razı oldum, dedi. Sonra şöyle dedi: Benimle senin

aranda ahş-veriş olmuş değildir, ayrılma. Allah senin cezam versin, ben senin o eve sarkan hurma ağacına karşılık sana kırk hurma ağacı verirken ahmak değildim. Hurma ağacının sahibi dedi ki: Ben, ancak istediğim ağaçtan kırk- tanesini verirsen ona razı olurum. Adam dedi ki: Ayağa kalkmış olan hurma ağaçlarından verecek misin? Sonra adam. bir süre durdu ve dediki: Ayağa kalkmış olanlardan kırk tanesi senindir. Şâhidleri getirip ona ayağa kalkmış kırk hurma ağacı saydı. Ayrılıp gittiler. Adam Rasûlullah'a gelip dedi ki: Falancanın evine sarkan hurma ağacı benim oldu, ben onu sana veriyorum. Rasûlul-lah (s.a.) ev sahibine gidip dediki: Hurma ağacı senin ve ailenindir. İkrime der ki: îbn Abbâs, bu olay üzerine Allah Azze ve Celle'nin : «An-dolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye... Biz de ona en güç olanı kolay-- laştırınz.» âyetinin bulunduğu sûre sonuna kadar indi, dedi. İbn Ebu Hatim bu hadîsi böylece rivayet ederse de bu, gerçekten garîb bir hadîstir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Anlatıldığına göre bu âyet» Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Hârûn İbn İbdrîs... Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Hz. Ebubekir Mekke'de iken müs-lüman olan yaşlı kadınları ve ihtiyarlan âzâd ederdi. Babası ona dedi ki: Evlâdım sen hep güçsüz insanları âzâd ediyorsun, güçlü kuvvetli kişileri âzâd etsen de onlar seninle durup seni savunsalar ya? Hz. Ebubekir dedi ki: Babacığım, ben yalnızca Allah katında olanı istiyorum. Âmir tbn Abdullah îbn Zübeyr der ki: Ailemden bazıları bana naklettiler ki; bu hâdise üzerine şu âyet nazil olmuş: «Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız.»
«Halbuki düştüğü zaman, malı o kimseye asla fayda vermez.» Mü-câhid der ki : öldüğü zaman. Ebu Salih ve Mâlik de, Zeyd İbn Esi em' den naklen derler ki: Cehenneme yuvarlandığı zaman.[1]

12 — Şüphesiz ki Bize düşen, sadece doğru yolu göstermektir.
13 — Ve hiç şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.
14 — Sizi alevler saçan ateşle uyardım.
15 — Oraya ancak en azgın olan girer.
16 - Yalanlayıp yüz çevirmiş olan,
17 — En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur.
18 — Ki o, malını temizlenmek için verir.
19 — O'nun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.
20 — Ancak yüce Rabbmın hoşnûdluğunu gözetmek içindir.
21 — Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.

«Şüphesiz ki Bize düşen, sadece doğru yolu göstermektir.» Katâde der ki; bizim vazifemiz, yalnızca helâl ve haramı açıklamaktır. Başkaları da dediler ki: Kim hidâyet yoluna sülük ederse; Allah'a vâsıl olur. Onlar bu âyeti Allah Teâlâ'nin şu kavli gibi yorumlamışlardır : «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» (Nahl, 9) İbn Cerîr Taberî böyle nakleder.
«Ve hiç şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.» Her ikisi de Bizim mülkümüzdür ve her ikisine de tasarruf yetkisi Bizdedir.
«Sizi alevler saçan ateşle uyardım.» Mücâhid; parlak ateşle, demiştir. İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki,

o; Rasûlullah (s.a.)m hutbe okuyup şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Ben sizi ateşle korkuturum, ateşle korkuturum, ateşle korkuturum. Hattâ bir kişi çarşıda olsaydı, benim şu bulunduğum yerden onun sesini işitirdim. Sonra şöyle dedi: Hattâ yün veya ipekten bir elbisesi boynunun üzerindeydi de ayağının önüne düştü. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Nu'mân İbn Beşîr'in hutbe okuyarak; Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Kıyamet gününde cehennem halkının azâb bakımından en kolay olanı; ayağının tabanına iki köz konup ta bu^ nunla beyni kaynatılan kişidir. Bu hadîsi Buhârî rivayet eder. Müslim der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Nu'mân İbn Be-şîr'den-nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cehennem ehlinin azâb bakımından en önemsiz olanı o kimsedir ki; onun ateşten iki pabucu, iki tasması vardır. Bu ateşten dolayı onun beyni tıpkı kazanın kaynadığı gibi kaynar. O kendisinden daha çok- azâb çeken birinin bulunacağını görmez. Halbuki o, cehennem ehli içerisinde azabı en kolay olandır.
«Oraya ancak en azgın olan girer.» Her tarafından kuşatılarak oraya ancak en azgın kişi girdirilir. Allah Teâlâ bu en azgını tefsir ederek buyuruyorki : «Yalanlayıp yüz çevirmiş olan.» Kalbiyle yalanlayıp organları ile onu yapmaktan yüz çevirmiş olan. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Hü-reyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sakiden başkası cehenneme girmez. Şakî kimdir? denilince de, buyurmuş ki : Allah'ın emrine itaat olmayan her ameli işleyen Allah'a isyanı terket-meyen kişidir.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : .Bize Yûnus... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyamet günü isyan edip kaçandan başka herkes cennete girer. Ey Allah'ın Rasûlu kim kaçar? dediklerinde; buyurmuş ki : Kim bana itaat ederse, cennete girdi, kim de bana isyan ederse, kaçtı. Buhârî bu hadîsi Muhammed Ibn Sinan kanalıyla Füleyh'ten nakleder.
«En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur.» Çok sakınıp arınan ve kaçınan kimse cehennemden uzaklaştırılacaktır. Sonra Allah Teâlâ bu âyeti şu kavli ile tefsir ediyor:
»<Ki o, malını temizlemek için verir.» Malını Rabbına itaat uğrunda harcar ki Allah'ın kendisine lütfettiği din ve dünya ile ilgili olarak hem kendini hem de malını temizlesin.
«Onun nezdinde bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» Onun malını harcamasının sebebi, kendisini ma'rûfa iten bir karşılığın bulunması değildir. O, bunun için vermez. Onu buna sev-keden şey yalnızca
«Ancak yüce Rabbının hoşnûdluğunu gözetmek içindir.» Âhiret diyarında, cennet bahçelerinde Rabbını görebilmek arzusuyla bunu verir.
«Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.» Bu nitelikle nitelenen kimse de elbette hoşnûd olacaktır.
Pekçok tefsir sahibi bu âyetlerin Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olduğunu bildirirler. Hattâ bazıları müfessirlerin bu konuda icmâ' etmiş olduklarını söylerler. Herne kadar Ebubekir'in bu âyette zikredilenlerin arasında bulunduğu şüphesiz ise de âyetin bütün ümmete teşmili daha evlâdır. Çünkü lafız, umûm ifâde eden bir lafızdır ve bu umûm ifâde eden lafız Allan Teâlâ'nın şu kavlidir : «En çok sakınan ise; ondan^ uzak tutulur. Ki o, malını temizlemek için verir. Onun nezdinde, bir

kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur.» Ne var ki bu ümmetin önde gelenleri ve ilkleri bu niteliklerde ve diğer övgüye lâyık vasıflarda herkesten öne geçmişlerdir! Şüphesiz ki Ebubekir es-Sıddîk sakınan kerîm, cömerd, malım mevlâsına itaat için sarfeden, Rasülullah'ı desteklemek için harcayan, birisi idi. O, yüce Rabbının rızâsını umarak nice dirhem ve dinarını harcamıştır. İnsanlardan hiç bir kimsenin onun üzerinde karşılık olarak verilmesi gereken bir minneti yoktur. Buna karşılık onun, öteki kabilelerin efendilerine ve reislerine üstünlüğü ve ihsanı vardır Bu sebepledir ki Hudeybiye müsâlahasının yapıldığı gün, Sakîf kabilesinin efendisi olan Urve İbn Mesrûk ona şöyle demişti: Allah'a andolsun ki; eğer benim yanımda senin bir elin olmasaydı ve ben onunla karşılık vermemiş olsaydım mutlaka sana icabet ederdim. Halbuki Ebubekir es-Sıddîk sözünde ona çok ağır davranmıştır. Onun arap kabilelerinin reisleri ve efendileriyle hali böyle olunca, başkalarına karşı durumu nasıl olacaktır^ Bu sebeple Allah Teâlâ : «Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur. Ancak yüce Rabbının hoşnûdluğunu gözetmek içindir. Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır.» buyurmuştur} Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim, Allah yolunda bir çift şey harcarsa cennet bekçileri onu çağırırlar ve derler ki: Ey Allah'ın kulu işte bu, hayırdır. Ebubçjcir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bundan zarurî olarak çağırılanlara ne var? Oradan herkes çağırılacak mıdır? Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Evet senin de onlardan olmam umarım.[2]

Îzâhı

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8486-8491
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8492-8494

DUHÂ SÛRESİ

DUHÂ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun kuşluk vaktine,
2 — Ve sükûna erdiğinde geceye ki,
3 — Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.
4 — Âhiret elbette senin için dünyadan daha hayırlıdır.
5 — Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen, hoşnûd olacaksın.
6 — O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?
7 — Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi?
8 — Seni fakır bulup ta zenginleştirmedi mi?
9 — O halde sakın yetime kahretme.
10 — Ve bir şey isteyeni azarlama,
11 — Bununla beraber Rabbının nimetini anlat.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym... Esved İbn Kays'tan nakletti ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işittim, demiştir : Ra-sûlullah (s.a.) rahatsızlanıp bir veya iki gece kıyama kalkmadı. Bir kadın gelip dedi ki: Ey Muhammed, senin şeytânının seni terketmiş olduğunu mu görüyorum? Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyetini inzal buyurdu. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî bu hadîsi muhtelif yollarla Cündeb Ibn Abdullah'tan naklederler. Bir başka rivayette de Süfyan İbn Uyey-ne, Esved İbn Kays'tan nakleder ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işitmiş: Cebrâîl (a.s.) bir süre peygambere gelişi geciktirdi. Müşrikler dediler ki: Muhammed'e veda edildi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terk etti, ne de darıldı.» âyetini indirdi.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc ve Amr İbn Abdullah... Esved İbn Kays'tan naklettiler ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) bir taş atarak dedi ki : Sen ancak kanayan bir parmaksın ve neye uğradınsa Allah yolunda uğradın. Cündeb der ki : İki veya üç gece kalkmaksızın öylece kaldı. Bir kadın dedi ki : Ne oluyor şeytânının seni terketmiş olduğunu görüyorum. Bunun üzerine : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni, ne terketti, ne de darıldı.» âyeti nazil oldu. İfâde, Ebu Saîd'e aittir.
Denilir ki : Bu kadın Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir. Ve yine nakledilir ki; peygamberin parmağı kanamış. Vezinli olduğunda ittifak olunan bu sözün peygamberden sâdır olduğu Buhârî ve Müslim'in Sa-.hîh'lerinde sabittir. Ancak garîb olan, burada bu sözün peygamberin geceleyin kalkmayı terketmesi nedeniyle söylenmiş olması ve bu sûrenin nuzûlü ile ilgi kurulmasıdır. İbn Cerîr Taberfnin rivayetine gelince, o der ki: Bize İbn Ebu Şevârib... Abdullah İbn Şeddâd'dan nakletti ki; Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.)a; ne oluyor, Rabbırn sana darıldı mı? demiş. Bunun üzerine : «Andolsun kuşluk vaktine ve sükûne erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyeti inzal buyurul-muştur. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Urve'den nakletti ki; Cebrâîl (a.s.) bir süre gecikince

Rasûlullah (s.a.) şiddetli olarak sarsıldı. Bunun üzerine Hz. Hadîce dedi ki: Senin durumundan anladığım kadarıyla Rabbının sana darıldığım sanıyorum. Bunun üzerine işte bu sûre nazil oldu. Bu iki şekliyle bu hadîs mürseldir. Hz. Hadîce'nin böyle söylediği zabtedilmiş değildir. Ya da bunu söylediyse üzüntü ve kederinden söylemiştir. Allah en iyisini bilendir.
Ebu İshâk'ın da içinde bulunduğu seleften bazıları naklederler ki; bu sûre Cebrail (a.s.)in Rasûlullah'a Allah'ın kendisini yaratmış olduğu surette görünerek indirdiği sûrelerden birisidir. Ona yaklaşmış ve tahtta iken üzerine sarkarak gelmiştir. Ve kuluna vahyedeceğini vahyetmiştir. İşte o vahyettiği şey bu sûredir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a Kur'ân nazil olunca birkaç gün Cebrâîl (a.s.) gelmedi. Rasûlullah (s.a.) bundan müteessir oldu. Müşrikler dediler ki: Rabbı ona darıldı da terketti. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı.» âyetini indirdi.
Burada Allah Teâlâ kuşluk vaktine ve bu esnada beliren aydınlığa kasem ediyor sonra da : «Ve sükûna erdiğinde geceye» buyuruyor. Sakinleşip karardığında geceye. Mücâhid, Katâde, Dahhâk, İbn Zeyd ve başkaları böyle derler. Bu ifâde Allah'ın her ikisine de gücünün yettiğinin açık delilidir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın : «Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.» (Leyi, 1-2) kavli ile «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdiridir.» (En'âm, 96) buyruklarında olduğu gibidir.
«Rabbm seni ne terketti, ne de darıldı.» Seni ne bıraktı, ne de sana kızdı.
«Ahiret elbette senin için dünyadan daha hayırlıdır.» Öbür dünya senin için bu dünyadan daha hayırlıdır. Bunun için Rasûlullah (s.a.), dünyada insanların en zahidi ve dünyayı en çok terkeden kimse idi. Nitekim oun sîretinden bu açıkça anlaşılmaktadır. Yine Allah'ın Rasûlü, dünyanın sonuna kadar dünyada kalıp sonra cennete gitmekle Azîz ve Celîl olan Allah'a gitme arasında muhayyer bırakıldığında; o, Allah katını bu aşağılık dünyaya tercih etmiştir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir hasırın üzerine uzanmıştı da hasır yan tarafında bir iz bırakmıştı. Uyanınca ben onun yanını oğuyor ve diyordum ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bizi çağırsaydm da şu hasırın üzerine bir şey serseydik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana ne dünyadan? Benimle dünyanın misâli, bir ağacın gölgesine oturan sonra orayı bırakıp gidenin misâlidir sadece. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Mes'ûdî kanalıyla rivayet ederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der.
«Şüphesiz Rabbın sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» Âhiret yurdunda Rabbın, senin ve ümmetinin hoşnûd olacağı kadarını verecektir. Kendisi için hazırlanan ikramlara ve kubbeleri içbükey incilerden, çamuru miskten olan Kevser ırmağının kenarında oturmak da bunlardan birisidir. İleride bu husus anlatılacaktır.
İmâm Ebu Amr el-Evzâî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a kendisinden sonra ümmetinin önüne açılacak hazîneler gösterildi de, Rasûlullah tek tek gösterilen bu hazînelere sevindi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» âyetini indirdi. Allah ona cennette bin kerre bin köşk verdi. Her köşkte lâzım olan eşler ve hizmetçiler bulunur. İbn Cerîr Ta-

berî kendi tarikiyle bu hadîsi rivayet eder ki, bu hadîsin Abdullah İbn Abbâs'a isnadı sahihtir. Buna benzer rivayetler ancak tevkifi olarak söylenir.
Süddî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah'ın hoşnûd olduğu şeylerden birisi de Ehl-i Beyt'inden kimsenin cehenneme girmemesidir. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim bunu rivayet ederler. Hasan bununla şefaatin kasdedildiğini söyler. Ebu Ca'fer el-Bâkır da böyle demiştir.
Ebu Bekr Ibn Ebu Şeybe dedi ki: Bize Muâviye Ibn Hişâm... Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ben, öyle bir ailenin mensubuyum ki Allah bizim için dünyaya karşılık âhireti tercih etmiş ve «Şüphesiz Rabbm, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın.» buyurdu.
Sonra Allah Teâlâ, kulu ve Rasûlü Muhammed'e nimetlerini sayarak buyuruyor ki;[«O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?» Şöyle M,. Rasûlullah (s.a.) anasının karnında iken babası vefat etmişti. Doğduktan sonra vefat ettiği de söylenir. Sonra o altı yaşındayken annesi Vehb kızı Âmine vefat etti. O, sekiz yaşında dedesi Abdülmuttalib'in ölümüne kadar dedesinin koruması altındaydı. Bilâhere amcası Ebu Tâlib onu korumuştur. Ebu Tâlib onu destekleyip korumuş, değerini yüceltip saygı göstermiş ve kırk yaşında Allah'ın onu peygamber olarak göndermesinden sonra kavminin kendisine eziyet etmelerine engel olmuştur. Bu, Ebu Tâlib de putperest kavminin dinindendi ama hepsi, Allah'ın güzel takdiri ve tedbîri ile olmuştu. Nihayet hicretten az bir müddet önce Ebu Tâlib de vefat etti. Kureyş'in bilgisiz ve beyinsizleri ona saldırınca Allah Teâlâ, onların arasından Evs ve Hazrec kabilesinden müteşekkil olan Ansâr'ın ülkesine hicret etmesini uygun buldu. Nitekim Allah Teâlâ, kanununu en mükemmel şekilde icra. etti. Rasûlullah (s.a.) Ansârın ülkesine gelince, onlar kendisini koruyup destek oldular ve çevresini sararak Önünde Allah rızâsı için muharebe ettiler. Bütün bunlar Allah'ın onu koruyup muhafaza etmesinin ve değer vermesinin ifadesiydi.
«Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi?» Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «İşte böylece Biz, sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir yolu göstermektesin.» (Şûra, 52). Bazıları da dediler ki: Bundan maksad, Rasûlullah (s.a.)in küçük iken Mekke'nin çevresinde kaybolup sonra geri dönmesidir. Ve yine denildi ki : Hz. Peygamber amcasıyla Şâm yolundayken kaybolmuştu. Geceleyin bir deveye binmişti. İblis gelip onun yolunu değiştirmişti. Nihayet Cebrâîl gelmiş İblîs'i bir solukla Habeşistan'a sürmüştü de sonra kervan yolunu bulmuştu. Bu iki görüşü de Beğavî rivayet eder.
«Seni fakır bulup ta zenginleştirmedi mi?» Sen muhtaç ve fakîr birisi iken Allah Teâlâ kendinden başkasına seni muhtaç olmaktan kurtarmadı mı? Allah Teâlâ peygamberine, sabreden fakîr ve şükreden zengin makamlarını birlikte ihsan etmiştir. Allah'ın salât ve selâmlan onun üzerine olsun.
Katâde, «O, seni Öksüz bulup ta barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedi mi? Seni fakîr bulup ta zenginleştirmedi mi?» kavli hakkında şöyle der; Bunlar Allah Azze ve Celle'nin peygamberi göndermesinden önce Rasûlullah'ın bulunduğu mevki'lerdir. İbn Cerîr ve îbn Ebu Hatim bu rivayeti

naklederler. Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :
Zenginlik, mal çokluğu değildir. Asıl zenginlik; ruh zenginliğidir. Müslim'in Sahihinde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman olan, yeterince rızık verilen ve Allah'ın kendisine verdiğine kanâat etmesi sağlanan felah bulmuştur.
«O halde sakın yetime kahretme.» Nasıl sen yetîm iken Allah seni korumuşsa, sen de yetime kahretme, onu ezme, azarlama ve küçümseme. Aksine ona iyi davran ve merhamet et. Katâde der ki : Yetime şefkatli bir baba gibi ol.
«Ve bir şey isteyeni azarlama.» Yolunu yitirmişken Allah seni nasıl doğru yola eriştirmişse, sen de bilgi isteyen ve doğruyu bulmak isteyeni azarlama. İbn İshâk der ki; «Ve bir şey isteyeni azarlama.» kavli zâlim, mütekebbir, azgın ve Allah'ın zayıf kullarına katı davrananlar gibi olma, demektir. Katâde ise der Tci: Miskini merhamet ve yumuşaklıkla gönder.
«Bununla beraber Rabbının nimetini anlat.» Nasıl sen fakîr iken Allah seni zenginleştirmişse, sen de Allah'ın sana olan nimetini anlat. Nitekim Peygamberden nakledilen duada onun şöyle buyurduğu bildirilir : Bizi nimetine şükreden onunla övünen, kabul eden kullarından eyle ve onu bize tamâmla.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Ebu Nadre'den nakletti ki; müslümanlar nimetin anlatılmasını nimete şükür olarak kabul ederlermiş.
Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Mansûr... Nu'mân îbn Beşîr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) minberin üzerinde şöyle demiş : Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez. Allah'ın nimetinden sözetmek şükürdür, onu ter-ketmekse küfürdür. Topluluk rahmet, ayrılık azâbtır. Bu hadîsin isnadı zayıftır.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes İbn Mâlik'ten nakledilir ki; muhacirler şöyle demişlerdi : Ey Allah'ın Rasûlü, Ansâr mükâfatın hepsini aldı götürdü. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Siz onlara duâ edip övdüğünüz sürece hayır..Ebu Dâvûd der ki: Müslim İbn İbrahim... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İnsanlara
teşekkür etmeyen Allah'a şükredemez. Tirmizî, bu hadîsi Ahmed ibn Muhammed kanalıyla Rebî' ibn Müslim'den nakleder ve; sahihtir, der.
Ebu Dâvûd der ki : Bize Abdullah İbn Cerrah... Câbir'den nakletti
ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah kime bir musibet verir de o, bunu anlatırsa şükretmiş olur. Kim de bunu gizlerse inkâr etmiş olur. Ebu Dâvûd bu hadîsin rivayetinde münferid kalmıştır.
Ebu Dâvûd der ki : Bize Müsedded... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kime bir şey verilir de o, bunu bulursa ondan vazgeçsin, bulamazsa onu övsün. Kim onu överse teşekkür etmiş olur, kim de gizlerse inkâr etmiş olur. Ebu Dâvûd der ki: Bu hadîsi Yahya İbn Eyyûb... Câbir'den nakletti. Ebu Dâvûd, Şurah-bil'in beğenümediği için isminin verilmediğini söyler. Bu hadîsin rivayetinde de Ebu Dâvûd münferid kalmıştır.
"Bununla beraber Rabbınm nimetini anlat.» Mücâhid der ki: Rabbının sana vermiş olduğu peygamberliği anlat. Ondan nakledilen bir başka rivayette de; Kur'ân'ı anlat, dediği bildirilir. Leys de... Hasan İbn Ali'den nakleder ki, o; iyi bir şey yaptığın

zaman, bunu arkadaşlarına anlat, diye mânâ vermiştir. Muhammed İbn İshâk der ki : Allah'ın sana verdiği nimet ve peygamberlik ikramını insanlara anlat, hatırlat ve ona çağır. Muhammed İbn İshâk der ki: Rasûlullah <s.a.), Allah'ın kendisine ihsan ettiği peygamberliği güvendiği kişilere gizli olarak anlatıyordu. Onun üzerine namaz farz kılındı da o, namazını jçıldı[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8498-8503

İNŞİRAH SÛRESİ

İNŞİRAH SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Senin göğsünü açmadık mı?
2 — Yükünü üzerinden atmadık mı?.
3 — Ki o senin belini bükmüştü.
4 — Ve senin şanını yükseltmedik mi?
5 — Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır.
6 — Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.
7 — Öyle ise boş kaldın mı hemen koyul,
8 — Ve Rabbına koş.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Senin göğsünü açmadık mı?» Senin göğsünü açıp aydınlatmadık mı? Geniş, bol ve rahat kılmadık mı? Bu ifâde Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir : Allah, kimi hidâyete erdirmek isterse; onun kalbini İslâm'a açar.» (En'âm, 125) Allah Teâlâ nasıl peygamberinin göğsünü açık kılmışsa, aynı şeklide onun getirdiği şeriatı da geniş, rahat, müsamaha dolu ve kolay bir şeriat kılmıştır. Onda ağırlıklar, sıkıntılar ve zorluklar yoktur.
Denildi ki: «Senin göğsünü açmadık mı?» kavli ile Mi'râc gecesi peygamberin göğsünün açılması kasdediliyor. Nitekim Isrâ sûresinde Mâlik İbn Sa'saa'mn rivayet ettiği hadîs geçmişti. Tirmizî bu rivayeti bu âyetin tefsirinde îrâd eder. Bu, her ne kadar gerçek olsa da yukarıdaki mânâ ile bunun arasında bir çelişki yoktur. Mi'râc gecesi peygamberin göğsünüff açılması da Allah'ın peygamberinin göğsünü açması cümlesinden bir haldir. Onda meydana gelen ma'nevî aydınlıktan kaynaklanmaktadır. Allah, en iyisini bilendir.
Abdullah îbn İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm Ebu Yahya el-Bezzâr... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki; Ebu Hüreyre kendisinden başka kimsenin soramayacağı şeyleri Ra-sûlullah (s.a.)a sorardı. Bir seferinde dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü; nübüvvet konusuyla ilgili ilk gördüğün şey nedir? Rasûlullah (s.a.) düz oturup dedi ki: Ey Ebu Hüreyre; sen bir suâl soruyorsun. Doğrusu ben, on yaşından birkaç ay almışken çöle düştüm. Ve başımın üstünden bir konuşma duydum. Baktım ki bir adam diğer adama; o, o mu? diyor Adam; evet, deyince ikisi beni karşıladılar. Hiç bir yaratıkta görmediğim bir çehre ve hiç bir yaratıkta bulmadığım bir rûh ve hiç bir yerde görmediğim elbiseleri vardı. Yürüyerek bana doğru geldiler. Nihayet her biri benim bir bacağımı tuttu, ama hiç birinin tuttuğunun farkında değildim. Biri arkadaşına dedi ki : Yatınn. Çekmeksizin ve zorlamak-sızın beni yatırdılar. Biri diğerine dedi ki : Göğsünü yar. İkisinden birisi göğsüme uzandı ve benim gördüğüme göre kan akmaksızın ve ağn duy-maksızın göğsümü yardı. Adam dedi ki: İçindeki kin ve hasedi çıkar. O da pıhtı şeklinde bir şey çıkardı, sonra tutup attı. Daha sonra adam diğerine dedi ki: Merhamet ve şefkati girdir. Bir de baktım ki, gümüşe benzer bir şey çıkardı. Sonra benim sağ ayağımın baş parmağını titretip; salim olarak kalk, dedi. Ben, böylece kalkıp koştum. Küçüğe şefkat, büyüğe merhamet dolu olarak.

«Yükünü üzerinden atmadık mı?» Bu ifâde Allah Teâlâ'nın : «Tâ ki, Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.» (Fetih, 2) kavli gibidir.
«Ki o, senin belini bükmüş.» Bükme anlamına gelen kelimesi ses, demektir. Seleften birçok kişi ise bu âyete onu taşımak sana ağır geliyordu, diye mânâ vermişlerdir.
«Ve senin sânını yükseltmedik mi?» Mücâhid der ki: Ne zaman Benim zikrim olursa, sen de Benimle beraber zikredilirsin. Çünkü kelime-i şehâdette; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, denildiği gibi, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim de denilir.
Katâde der ki : Allah Teâlâ, onun dünya ve âhirette şanını yüceltti. Hutbe okuyan bir hatîb, şehâdet getiren bir müslüman, namaz kılan bir mü'min, mutlaka ona seslenir ve; Allah'tan başka ilâh yoktur, muhakkak Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, der.
İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Yûnus... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cebrail bana gelip dedi ki: Benim ve senin Rabbın, sânını nasıl yüceltti̇ğime bir baksın diyor, dedi. Allah Rasûlü; Allah en iyi bilendir, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki: Benim adım anılınca Benimle beraber sen de anılırsın. İbn Ebu Hatim bu hadîsi Yûnus ibn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Saîd'den rivayet eder. Ebu Ya'lâ da İbn Lehîa kanalıyla Derrâc'tan rivayet eder.
İbn Ebu Hatim der ki : Bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) "şöyle buyurmuştur : Rabbjmdan bir şey diledim ki onu istememiş olmayı çok arzulardım. Rabbıma dedim ki : Benden önceki peygamberlerden bazılarına rüzgârı müsahhar kıldın, bazıları ölüleri diriltirdi. Rabbım buyurdu ki : Ey Muhammed; «Seni öksüz bulup ta barındırmadım mı?» Ben; evet Rabbım, dedim. Rabbım buyurdu ki : «Seni şaşırmış bulup ta doğru yola eriştirmedim mi?» Ben; evet Rab-bım, dedim. O buyurdu ki: «Seni fakir bulup ta zenginleştirmedim mi?» Rasûlullah (s.a.) der ki : Evet Rabbım, dedim. Buyurdu ki : «Senin göğsünü açmadım mı? Şanını yüceltmedim mi?» Ben; evet Rabbım, dedim.
Ebu Nuaym, Delâil en-Nübüvve'de der ki: Bize Ahmed... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın bana emrettiği gökler ve yerle ilgili hususları bitirince ben dedim ki: Rabbım, şüphesiz ki benden Önce gelen her peygamberi Sen şereflendirdin. İbrahim'i Halîl (dost), Musa'yı Kelîm (konuşulan) yaptın. Dâ-vûd'a dağları müsahhar kıldın. Süleyman'a rüzgârı ve şeytânları müsahhar kıldın ve İsa'nın eliyle de ölüleri dirilttin, bana ne yaptın? Bu-yurdu ki: Ben, sana bütün bunlardan daha üstününü vermedim mi? Doğrusu Ben ne zaman zikredilirsem, sen de Benimle beraber zikredilirsin. Senin ümmetinin kalbini açıkça okumakta oldukları incil (müjde) kıldım. Onlar açıktan Kur'ân okurlar. Senin ümmetinden önce hiç bir ümmete onu vermemiştim. Ve Ben, sana Rabbının hazînelerinden bir hazîne verdim. «Güç ve kuvvet ancak yüce ve ulu Allahmdır.»
Beğavî de İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakleder ki, bununla ezan kasdedilmiştir. Yani ezanda Rasûlullah'ın Allah ile birlikte isminin zikredilmesi. Ve Beğavî Hasan İbn Sâbit'in şiirlerinden de bir şiir nakleder:
«O nübüvvetin hâtemidir. Onunla gurur duyarım ben,
Allah tarafından gönderilmiştir parlayan ve görülen nurdan.
Tanrı peygamberin adını kendi adına ekledi,

Nitekim beş vakit namazda müezzin şehâdet getirir.
Onu yüceltmek için kendi adından türetti adını,
Arş'ın sahibi olan Allah hamdedilendir (Mahmûd)
Bu da Muhammed'dir.»
Başkaları da derler ki : Allah Teâlâ peygamberinin şanını öncekiler ve sonrakilerin arasında yüceltmiş ve bütün peygamberlerden ona îmân etmelerini ve ümmetlerinin de bu peygambere îmân etmeleri için onlardan ahid almalarını belirtip bunu ilân etmiştir. Sonra Allah Teâlâ onun zikrini kendi ümmetinin arasında da yaymış ve ne zaman Allah'ın adı zikredilirse, mutlaka onun adı da birlikte zikredilmiştir. Sarsarî mer-hûm'un şu beyti ne güzeldir :
«Farz namazlarda ezan sahîh olmaz asla,
Ancak onun tatlı adını sevimli ağızlarda anınca.»
Bir başka mısraında da şöyle der :
«Görmez misiniz bizim ezanımız sahîh olmaz hiç,
Farzımız da yerini bulmaz onun adını tekrarlamayınca
Her ikisinde.»
«Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» Allah Teâlâ her zorlukla beraber bir kolaylığın da bulunduğunu haber vererek bu haberi pekiştiriyor.
. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Âiz İbn Şüreyh'ten nakletti ki; o, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini işittim, demiştir : Rasû-lullah (s.a.) oturmuştu ve karşısında da bir taş vardı, buyurdu ki . Zorluk gelip şu taşa girseydi, kolaylık gelip ona girer ve zorluğu oradan çıkarırdı. Bunun üzerine Azız ve Celîl olan Allah : «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» âyetini inzal buyurdu. Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi Müs-ned'inde Muhammed İbn Ma'mer kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten nakleder. Onun ifâdesi ise şöyledir : Zorluk gelip şu taşın içine girseydi, kolaylık gelir ve en sonunda onu çıkarırdı. Sonra da : «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır» dedi. Devamla Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîsi Enes'ten yalnızca Âiz İbn Şüreyh'in naklettiğini biliyoruz. Ben derim ki: Ebu Hatim er-Râzî onun hakkında; hadîsi zayıftır, der. Ancak bu hadîsi Şu'be, Muâviye İbn Kurrâ kanalıyla bir adamdan, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak nakleder.
İbn Ebu Hatim der ki : Bize Hasan İbn Mühammed îbn Sabah... Hasan'dan nakletti ki; şöyle derlermiş : Bir tek zorluk iki kolaylığı alt edemez.
İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Hasan'dan nakletti ki;Rasûlullah (s.a.) bir gün gülerek neş'eli ve sevinçli olarak çıkmış ve şöyle diyormuş : Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Çünkü «Muhakkak ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır.» İbn Cerîr Taberî aynı rivayeti Avf kanalıyla Yûnus İbn Ubeyd'den o da Hasan'dan mürsel olarak nakleder.
Saîd Katâde'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)uı ashabını bu âyetle muştulayıp şöyle dediği bize aktarıldı : Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Bunun mânâsı şudur : Zorluk ifâdesi her iki âyette de ma'rife olarak zikredilirken kolaylık nekre olarak zikredilip, iki kerre tekrarlanıyor. Bunun için de Rasûlullah (s.a.); bir zorluk iki

kolaylığı yenemez, demiştir. Bu ifâde ile Allah Teâlâ'nm «Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» kavlini kasdetmiştir. Birinci zorluk ikincinin aynıdır. Halbuki kolaylık tekrarlanmıştır.
Hasan İbn Süfyân der ki : Bize Yezîd İbn Salih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gökten yardım nzık mikdârınca inmiştir. Sabır da musibet miktarınca.
İmâm Şafiî merhumdan şöyle dediği rivayet edilir :
«Güzel sabır kurtuluş ne de yakın,
Her işte Allah'ı gözeten mutlaka kurtulur.
Allah'ı tasdik edene bir eziyyet değmez
O'ndan isteyen de mutlaka istediğine erişir.»
İbn Büreyd der ki : Ebu Hatim es-Sicistânî bana şu şiiri okudu :
«Kalbleri ümidsizlik kuşattığında,
Rahat göğüsler, sımsıkı daraldığında,
İstenmeyen şeyler dinip rahat geldiğinde,
Ve onların yerini rahatlıklar aldığında,
Sıkıntının gitmesi için bir yol bulamadığında,
Hiç bir zekî kendi düşüncesiyle ondan kurtulamadığında,
Senin ümidsizüğine karşılık
Elbet bir yardım gelir,
Yardıma koşan lütuf sahibi sana lütfeder.
Bütün olaylar son bulduğunda,
Yakın bir kurtuluş elbet ardından gelecektir.»
Bir başkası da şöyle der :
«Delikanlının sıkıntıya düştüğü pekçok olaylarda,
Mutlaka Allah katında vardır bir çıkış,
Olaylar tamamlanıp halkalar bağlanınca,
Bolluk gelir ama delikanlı onun hiç açılmayacağını
Sanırdı.»
«Öyleyse boş kaldın mı hemen koyul ve Rabbına koş.» Dünya işlerini bitirince meşguliyetlerin son bulunca dünya ile ilişkilerini kesince ibâdete koyul. Zihnin rahat ve kuvvet dolu olarak ibâdete kalk. Niyye-tini ve ibâdetini Rabbına tahsis et. Rasûlullah (s.a.)in sıhhati üzerinde ittifak bulunan hadîsindeki şu sözü de bu türdendir : Yemek hazırlandığında namaz yoktur. İki pis ile (idrar ve gaita) savaşıldığında da namaz yoktur. Rasûlullah (s.a.)ın şu kavli de bu kabildendir : Namaza çağı-rılıp akşam yemeği de hazır olursa, önce yemekle işe başlayın.
Bu âyetin tefsirinde Mücâhid der ki: Dünya işlerini bitirip namaz için kalktığında, Rabbın için dikil. Ve yine ondan nakledilen bir rivayette : Namaz için kalktığında ihtiyâçların için koş, demiştir. îbn Mes' ûd'dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir : Farzları bitirince geceleyin kıyama dur. İbn İyâz'dan da benzer bir rivayet nakledilir. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir rivayette o, namazını bitirdikten sonra oturmakta isen kalk ve Rabbına koş, demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs' tan nakleder ki; o, «Öyle ise boş kaldın mi hemen koyul.» kavline duaya koyul, diye mânâ vermiştir. Zeyd İbn Eşlem, Dahhâk'tan nakleder ki; o, Öyle ise cihâddan boşaldın mı ibâdete koyul, demiştir.

«Ve Rabbına koş.» Arzu ve niyetini Aziz ve Celîl olan Allah'a tahsis et.[1]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8505-8510

TİN SÛRESİ

TİN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun, incire ve zeytine,
2 — Sînâ dağına,
3 - Ve şu emîn kente ki,
4 — Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık,
5 — Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.
6 — Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesna. Onlara kesintisiz mükâfat vardır.
7 — Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dîni yalan-latabilir?
8 — Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?

Müfessirler bu konuda pek çok görüş serdetmişlerdir. Bazıları derler ki; incirden maksad, Şam mescididir. Bizzat Şam'ın kendisidir de denilmiştir. Şam'ın yakınında bulunan dağdır, diyenler de vardır. Kur-tubî bunun Ashâb-ı Kehf'in mescidi olduğunu söylerken, Avfî İbn Ab-bâs'tan naklettiği bir rivayette bunun; Nûh (a.s.)un Cûdî dağında bina ettiği mescid olduğunu söyler. Mücâhid ise bu, sizin bildiğiniz şu incirdir, der.
«Ve zeytine» Kâ'b el-Ahbâr, Katâde, İbn Zeyd ve başkaları zeytinin, Kudüs'teki mescid olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid ve İkrime ise derler ki: Bu, sizin sıktığınız işte şu zeytindir.
«Sînâ dağına.» Kâ'b el-Ahbâr ve bir başkası der ki : Bu dağ, Allah'ın Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu da'ğdır.
«Ve şu emîn kente.» Mekke'ye. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, İbrahim en-Nehaî, İbn Zeyd, Kâ'b el-Ahbâr böyle demişlerdir. Bu konuda ihtilâf yoktur.
Bazı imamlar derler ki: Burada sözkonusu edilen, Allah Teâlâ'nın büyük şeriatlara sahip Ülü'1-Azm peygamberlerden bir peygamberi gönderdiği mahaldir. Birincisi, incir ve zeytin mahallidir ki burası Meryem Oğlu İsa'nın peygamber olarak gönderildiği mukaddes evdir. İkincisi, Allah Teâlâ'mn İmrân oğlu Mûsâ ile konuştuğu Tûr-u Sina'dır. Üçüncüsü, emîn belde olan ve içine girenlerin emîn oldukları Mekke'dir. Allah peygamberi Muhammed (a.s.)i orada elçi olarak göndermiştir.
Ve derler ki: Tevrat'ın sonunda bu üç yer zikredilmiştir : Tanrı Tûr-u Sînâ tarafından geldi. Yani Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu yer. Sâîr'de parladı. (Sâîr, Tevrat'ta Nasıra yakınlarındaki dağlardan birinin adı olarak geçeri Bununla Allah Teâlâ'mn îsâ (a.s.)yı peygamber olarak gönderdiği kudsal dağ kasdedilmektedir. Ve Fârân dağlarında açıkça göründü. Bununla Allah Teâlâ'mn Muhammed (a.s.) i elçi olarak gönderdiği Mekke dağları kasdedilmektedir. Burada zaman içerisindeki sıralamaya göre zikredildiği gibi, varlık sırasına göre de zikredilmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ, önce en değerliye, sonra daha değerliye sonra da her ikisinden daha değerli olan kente kasem etmiştir.

«Doğrusu Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.» İşte yeminin konusu budur. Allah Teâlâ'mn insanı en güzel biçimde yaratmış olması. Boyu boşu düzgün, organları yerinde, güzel bir biçimde yaratmış olması.
»Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.» Cehenneme. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Hasan, İbn Zeyd ve başkalan böyle derler. Sonra o, bu güzellikle iyiliğe rağmen Allah'a itaat edip peygamberine tâbi olmazsa varacağı yer cehennemdir. Bu sebeple müteâkib âyette buyuruluyor ki: «Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesna.»
Bazıları dediler ki: «Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.» Ömürlerin en kötüsüne. Bu rivayet İbn Abbâs ve İkrime'den nakledilmiştir. Hattâ İkrime şöyle der: Kur'an'ı cem'eden kişi, ömürlerin en aşağısına döndürülmez. îbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Eğer âyetten maksad bu olsaydı; mü'minlerin bundan istisna edilmesi güzel düşmezdi. Çünkü yaşlılık mü'minlere de isabet eder. Asıl maksad bizim zikrettiğimizdir ki, Allah Teâlâ'nın Asr süresindeki kavli de buna benzer: «Asr'a andolsun ki; muhakkak insan hüsrandadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnadır. Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabn tavsiye edenler.»
«Onlara kesintisiz mükâfat vardır.» Daha önce de geçtiği gibi buradaki (Jytjf) kelimesi, kesintisiz anlamınadır.
«Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» Öyle ise ey âdemoğlu, tekrar dönüp mükâfata ermeyi sana hangi şey yalanlatabilir? Halbuki sen, başlangıcı bildin ve ilk baştan yaratmaya kadir olanın tekrar döndürmeye kadir olmasının daha uygun düşeceğini gördün. Öyleyse bütün bu bildiklerinden sonra, seni âhireti yalanlamaya sevkeden şey nedir?
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Mansûr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Mücâhid'e «Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» kavli ile peygamber (a.s.) mi kasdedilmiştir? denildiğinde o; Allah korusun, bununla insan kasdedilmiştir, dedi. İkrime ve başkalan da böyle derler.
«Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?» O, haddi aşmayan ve hiç bir kimseye zulmetmeyen binâenaleyh hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi? Kıyamet günü insanları diriltip dünyada zulmedenden zulmedilenin ^hakkını alması da O'nun adaletinin gereğidir.
Daha önce Ebu Hüreyre'nin merfû' olarak zikrettiği şu hadîsi nakletmiştik: Sizden biriniz Tîn sûresini okuyup ta sonunda: «Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?» kavline geldiğinde; evet ben de buna sahicilerdenim, desin.[1]
****

İzâhı

Allah Teâlâ meyveler arasında özellikle bu ikisini zikre değer bulmuştur. Çünkü incir güzel bir meyvedir, artığı yoktur. Latîf ve hazmı çabuk bir gıdadır, faydası pekçok devadır. Tabiatı yumuşatır, balgamı çözer, ciğerleri temizler, mesane kumunu düşürür, ciğerin tutukluklarını açar, «dalağa faydası olur, bedeni yağlandırır. Hadîste incirin basuru giderdiği, nakrosa faydalı olduğu bildirilir. Zeytin de hem meyve, hem katık, hem deva, hem de pek çok faydaları bulunan latîf bir yağdır. Zeytin, yağlı maddelerin bulunmadığı bölgelerde yetişir. Denildi ki: Bu

ikisi ile mukaddes topraklardaki iki dağ veya Şâm mescidi ile mukaddes evdeki mescid veya ikisi de kaydedilmiştir.[2]
«Andolsun incire ve zeytine.» îbn Abbâs der ki; bu, yediğiniz incir ve yağını sıktığınız^zeytininizdir. Denildi ki: İncirin özellikle yemine konu edilmesi her türlü atıntılardan uzak bir meyve olmasındandır. Ayrıca besleyici özelliği vardır ve çekirdeği olmadığı için cennet meyvelerine benzer. İncirin Özelliği latîf bir yiyecek olması, hazmının çabuk olmasıdır. Midede fazla durmaz ve bağırsak yoluyla çıkar, tabiatı yumuşatır, balgamı azaltır.
Zeytine gelince; bu, mübarek bir ağacın meyvesidir, hem katık, hem de yağ olarak yenir, aydınlanılır. Ağacı her yerde yetişir. Fazla bakıma ve yetiştirmeye gerek duymaz. Yağlı özellik taşımayan dağlarda biter ve uzun yıllar toprakta kalır. İncir ve zeytinde Yaratıcının kudretine delil olan fayda ve deliller bulunduğu için, Allah Teâlâ bu ikisine kasem etmiştir. Denildi ki: İncir ve zeytin iki dağdır. İncir Şam'ın üzerinde bulunduğu dağ, Zeytin ise mukaddes evin (Kudüs) üzerinde bulunduğu dağdır. Bunların adı süryancada Tûr Tînâ ve Tûr Zeytâ'dır. Çünkü ikisinde de incir ve zeytin yetişir. Denildi ki: Bu ikisi iki mesciddir. İncir Şam'daki mescidin adı, zeytin de Kudüs'teki mescidin adıdır. Bunlara kasem edilmesinin uygun oluşu, itaat yeri olmalarından dolayıdır. Denildi ki: İncir Ashâb-ı Kehf'in mescididir, zeytin de Kudüs'teki mesciddir. Ve yine denildi ki: İncir Nûh (a.s.)un bina ettiği Cûdî dağındaki mesciddir, zeytin de kudsal evdeki ma'beddir.[3]
«Arıdolsun incire.» Denildi ki bu, Şam'daki bir dağdır. Tûr Tînâ adı verilir. Çünkü burası incirin yetiştiği yerdir. Ve denildi ki: İncir, şâm mescididir. Ve denildi ki: Bu, Nûh (a.s.)un Cûdî dağı üzerine bina ettiği mesciddir. Ve denildi ki: Burası Kûfe'de Nûh (a.s.)un konakladığı yerin adıdır. Hulvân üe Hemedân arasında bir dağ olduğu da söylenmiştir. Buna kasem edilmesi, Nûh (a.s.)u, onun azgınlık ve fesâd ehli olan kavmini Allah'ın helak edişini hatırlatmak içindir. Allah Nûh kavminden îmân edenleri kurtarmıştı. Bunun Şam'da bir dağ veya mescid olduğu görüşüne gelince; bu takdirde ona kasem edilmesindeki hikmeti anlamıyorum. Ancak Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir şeyden dolayı olabilir.
«Ve zeytine.» Denildi ki: Bu, Tûr ve mukaddes evdeki bir dağdır. Bunun mukaddes evin bizzat kendisi olduğu da söylenmiştir. Zeytin adı verilmesinin sebebi orada ve çevresinde zeytin ağacının çok olmasındandır. Özet olarak bu ifâdelere göre incir ve zeytin, onların yetiştiği yerlerden kinayedir. Yoksa bizzat bu ağaçlara kasem kasdedilmiş değildir. Yalnızca onların yetiştiği ve dikildiği yerler kinaye edilmiştir. Müfessirlerden azınlıkta olan bir kısmı da derler ki: Buradaki yemin, doğrudan incir ve zeytinin kendisidir. Bu hususla ilgili olarak Bey-dâvî tefsirine bakılabilir. Ancak bu takdirde incir ve zeytin ile Tur-u Sî-nâ ve emîn belde arasındaki münâsebet ve hepsinin bir noktada toplanmasındaki hikmet anlaşılmamış olarak kalır. Bu sebeple incir ve zeytinin iki yer olması görüşü tercih edilmiştir. İki ağaç nevi olması da ter-cîh edilebilir. Ancak bazı müfessirlerin zikrettikleri gibi, bu ağaçlann faydalarından dolayı değil, beşeriyyetin durumuyla ilgili arkaik ile izler taşıması nedeniyle ifâde ettiği önemin hatırlanması için zikredilmiş olabilir. Bu görüşü ifâde edenler derler ki: Burada Allah Teâlâ bize, insanlığın uzun kitabından dört bölümü hatırlatmaktadır. Bu uzun kitab, insanlığın doğuşundan Hz. Peygamberin peygamber oluşuna kadar gönderilen zaman aralığını içerir. İncir, ilk

insan döneminin işaretidir. O, içinde bulunduğu cennette incir ağacının gölgesi altında gölgeleniyordu. Sonra yeryüzüne indirilince kendisi ve eşi örtülmesi gereken yerlerini, incir yaprağı ile örtmeye çalıştılar.
Zeytin ise Nûh (a.s.) soyuna ve dönemine işarettir. Zîrâ insanlık bozguna düşüp, Allah Teâlâ bu bozgun nedeniyle İnsanlardan dilediği kadarını dilediği şekilde tûfân ile helak edip Nuh'u ve gemisini kurtarınca, gemi bir yerde karâr kıldı. Nûh çevresine bakındı ve suların hâlâ yeryüzünü kuşatmış olduğunu gördü. Kuşlardan birini gönderip kara parçalarından suyun çekilip çekilmediği konusunda kendisine haber getirmesini istedi. Kuş gitti ve haber getirmedi. Sonra bir başka kuşu gönderdi, bu gagasında zeytin ağacının yaprağı olduğu halde geldi. Böylece Nûh sevindi ve Allah'ın gazabının dinmiş olduğunu, Allah Teâlâ'-nın yeryüzünü i'mâr etmesi için kendisine izin verdiğini anladı. Onun soyundan tufandan sonra yeryüzünü i'mâr etmesi için insan toplulukları meydana getirdi. Binâenaleyh bu zamana zeytin zamanı adı verilmiştir. Burada zeytine yemîn edilmesi bu hâdiseyi hatırlatmak içindir ki bu, hatırlanabilecek en büyük hâdiselerden birisidir.
Sînâ dağı ise Mûsâ peygamberin şeriatına işarettir. Yeryüzü putperestlik ile pislendiği dönemden sonra kâinatta tevhîd nurunun belirmesini gösterir. Mûsâ (a.s.)dan sonra peygamberler kavimlerini sürekli onun şeriatına davet etmişlerdi. Nihayet Mûsâ şeriatına iliştirilmiş olan bid'atları arıtmak üzere Hz. îsâ gelmiştir. Sonra bir zaman geçti ve İsa'nın kavmi de ihtilâfa düştü. Onun getirdiği ışık, bid'atlarla gölgelendi, onun getirdiği birliğin anlamı te'vîl-lerle saklandı ve düzgün olmayan yollar ihdas edildi. Allah Teâlâ be-şeriyyete bütün eski tarihleri ortadan silip kaldıran yeni bir tarihin başlangıcını lütfetti. İnsanlığın geçirmiş olduğu merhalelerden en üstününü gönderdi. Bu, Muhammed (a.s.)in nurunun açığa çıktığı dönemdir. Bu döneme de «emîn belde» ifadesiyle işaret edilmiştir.
Açıklamış olduğumuz bu görüşe göre yemîn ile yemîn edilen şey arasındaki ahenk kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.
(...)
Sânı yüce olan Allah, insanı en güzel biçimde yarattığını ve en iyi bir bileşimle meydana getirdiğini belirterek buna yemîn ediyor. Ve bu yeminle ayrıca yaratılışmdaki azameti pekiştiriyor. Çünkü insanlar Allah'ın kendilerini üstün kıldığı akıl nimetinden habersiz olduklarından kendilerinin de diğer hayvanlar gibi bir canlı olduğunu sanmaktaydılar. Dilediklerini yapacaklarını, kendilerini engelleyecek hiçbir şey bulunmadığını sanmaktaydılar. Hattâ bazıları dediler ki: İnsan yaratılışı itibarıyla kötülüğe meyilli yaratılmıştır. Allah Teâlâ bu iddiaların bozukluğunu açıklamak üzere insanı en güzel bir şekilde; rûh ve bedenden yarattığını ve onu akıl ile donatıp yeryüzündeki diğer varlıkların efendisi kıldığını ve Allah'ın dilediği kadarıyla semavî âlemlerin durumunu gösterdiğini belirtmektedir.
İnsanlık ilk yetişme döneminde, her türlü bencillikten uzak, kalbi merhametle dolup taşıyordu. Çocukluk halinde görüldüğü gibi şefkat doluydu. Bir süre mutlu olarak yaşadı. Huzur içinde hayatını sürdürdü. Bu öyle bir zamanda oldu ki insanlığın ilk dönemiydi ve bu dönem, tamâmı yenen incir meyvesine benziyordu. İnsanlık bütünüyle iyilik doluydu. Hiç bir ferd toplumun dışına çıkamazdı. Bu dönem, kanâat dönemiydi. Bu dönemde yaşamak kolaydı. Her ferd başkasına

muhtaç olduğunu ve kendine vâki' saldırıları bertaraf etmek için başkalarından yardım görmesi gerektiğini fazlasıyla hissediyordu.
Bundan sonra şehvet ve arzular uyanmaya başladı. İstekler farklılaştı. Kıskançlık ve kin tohumlan yeşerdi, arkasından boğuşma ve dövüşme dönemi geldi. Bozgun, ruhları sardı ve -nihayet emânet bazı hayvanların yanında insanların yanındakinden daha değerli oldu. Böylece insan fıtratının gereği olarak kendisine verilmiş olan mevkiden aşağıya yuvarlandı. Bu, halen de insanların tümünün üzerinde bulundukları bir durumdur. İşte Allah Teâlâ'nın: «Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük» kavlinin mânâsı budur. Yani Biz onu kendinden çok daha aşağılarda bulunan birçok, hayvandan daha aşağıya düşürdük. Çünkü saldırgan bir hayvan, bu davranışını ancak fıtratından gelen içgüdü ile yapar. O hayvan bu davranışından dolayı varlıktaki mertebesinden aşağıya düşüp değerini yitirmez. İnsana gelince; o, aklını ihmâl etmesi hem kendi mutluluğunu, hem de kardeşlerinin mutluluğunu kazanmak için yapması gereken şeyleri bilmemesi nedeniyle diğer canlılardan daha aşağı duruma düşmüştür. Nitekim çoğu kerre; insan bozulunca, ondan sudur edecek düşmanlık ve hezeyandan hiç bahsetme, denmiştir.
Sonra aşağıların aşağısına düşen bu insanlardan bir kısmı peygamber zamanında, diğer bir kısmı da başka zamanlarda helak olmuşlardır. Bir grubu da bu derece aşağılık bir mevkide iken gelecekte helak olacaklardır. Bu helak oluş öbür hayatları boyunca da devam edecektir. Aşağıların aşağısında azâb, hüsran ve horluk vardır.
«Yalnız îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesna. Onlara kesintisiz mükâfat vardır.» Allah Teâlâ, kâinatın yaratıcısına inanıp, yaratıcının iyilik ve kötülük için bir şeriat koyduğunu, iyilik ve kötülüğü birbirinden ayırdığını, iyilik yapıp kötülükten sakınanların bu şeriata göre mutlulukla mükâfatlandırılacağım belirterek herkes tarafından bilinen ve özü de adalet olan sâlih amellere yöneltiyor. İşte bunlar; insanlık mertebesini korumuş ve kendileri için fıtrî i'tidâl yolunda devam etmiş olan kişilerdir. Dünyada onlar için şerefli mükâfat vardır. Ölüm gelince nimetleri âhiret yurduna uzanacak ve hiç bir zaman kesintiye uğramayacaktır. İşte bunlar mü'minler, peygamberler, peygamberlerin tâbi'leri ve bunlardan Allah'ın hak dine hidâyet ettiği kimselerdir. İşte bunlar; Allah'ın ikram ve ihsanda bulunduğu ve insanlık âleminin üstün mertebesinde ibkâ ettiği kimselerdir. Ümmetlerden kalmış olan eserler, bunlann himmetlerinin mahsûlüdür.
Ey insanoğlu; sen bunu gördüğüne göre: «Öyleyse bundan sonra hangi şey sana dini yalanlatabilir?» Din; Hakk'a samimiyetle bağlılık ve nefsin sâlih amellerle ayakta durmasıdır. İşte Muhammed (a.s.)in ve kardeşleri olan diğer peygamberlerin davet ettiği gerçek budur. Buradaki soru istifhâm-ı inkârî olup; seni dini yalanlamaya sevkedecek hiç bir sebep yoktur, anlamına gelir. İnsanın şerefli olarak yaratıldığını ve onun şerefini koruyanların sâlih mü'minler olduğunu ve bunların da doğru bir dine mensûb bulunduklarını bildikten sonra artık hangi şey seni dini yalanlamaya sevkedebilir?
«Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?» Sen, Allah'ın hüküm verenlerin en iyi hüküm vereni ve en güzel gözeteni olduğunu inkâr edebilir misin? Buradaki soru da istifhâm-ı inkârîdir. Meali şöyledir: Allah Teâlâ, hikmet sahihlerinin en yücesidir. Bu sebeple insanoğlunun türünü korumak için ve ona yaratılışının temelinde hazırlamış olduğu şerefli mertebeyi ihraz etmesini sağlamak

için dini vaz'etmiştir. Sonra insanoğlu bilgisizliği ve kötü davranışları nedeniyle bu yüce mertebelerden aşağılık mevkilere yuvarlanır. Bunun için Allah, Nûh Peygamberden, Muhammed (a.s.)e kadar peygamberler göndermiştir.[4]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8512-8513

[2] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8516

[3] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8516-8517

[4] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8517-8520

A'LAK SÜRESİ

A'LAK SÜRESİ
(Kurandan ilk nazil olan sûre budur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Yaratan Rabbının adıyla oku.
2 — O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı.
3 — Oku, Rabbın nihayetsiz kerem sahibidir.
4 — Ki O, kalemle öğretti.
5 — insana bilmediğini Öğretmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Aişe'nin şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'a gelen ilk vahiy uyku halinde görülen sâdık rü'yâ şeklinde idi. Hangi rü'yâyı görürse mutlaka gün aydınlığı gibi çıkardı. Sonra ona yalnızlık hoş gösterildi. Hirâ dağına gelip orada pek çok gece ibâdete koyulurdu. Bunun için de azık alırdı. Sonra Hz. Hadîce'nin yanına gelir ve yine azığım alır giderdi. Nihayet Hirâ mağarasında iken gerçek anîden ona geliverdi. Melek orada iken gelip dedi ki: Oku. Rasûlullah (s.a.) der ki: Ben; okuyamam ki, dedim.
Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Melek beni aldı takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve; oku, dedi. Ben; okuyamam ki, dedim. Sonra ikinci kez beni sıktı ve takatten kesildim. Sonra bırakıp; oku, dedi. Ben; okuyamam ki, dedim. Bunun üzerine üçüncü kez tutup sıktı takatimi kesti. Ve bırakıp dedi ki: «Yaratan Rabbının adıyla oku.» Bu âyeti «insana bilmediğini öğretmiştir.» kavline kadar okudu. Nihayet Rasûlullah (s.a.) boyun ile omuz arasındaki etleri titreyerek dönüp Hadîce'nin yanına geldi ve; beni örtün, beni örtün, dedi. Korkusu ve titremesi gidinceye kadar onu örttüler. Sonra dedi ki: Ey Hadîce bana ne oluyor? Ve olanları Hz. Hadîce'ye anlattı,- kendimden endişeleniyorum, dedi. Hz. Hadîce ona dedi ki: Hayır, .asla, Seni muştulanın. Allah'a andolsun ki Allah seni hiç bir zaman için mahcûb etmez. Çünkü sen akrabalarına gider gelirsin. Sözün doğrudur, sıkıntıya katlanır, müsâfire ikram eder, haktan gelen musibetlere dayanırsın. Sonra Hadîce onu Varaka İbn Nevfel İbn Esed İbn Abd'ül-Uzzâ İbn Kusayy'm yanma getirdi. Varaka, Hz. Hadîce'nin amcasımn oğluydu. Câhiliyet devrinde Hıristiyan olmuş ve arap-ça yazı yazabilen bir kişiydi. Arapça İncil'den Allah'ın dilediği kadarını yazmış ve sonra gözü görmez bir ihtiyar olmuştu. Hz. Hadîce dedi ki: Amcazadem, kardeşinin oğlunun başına gelenleri -dinle. Varaka: Yeğenim ne gördün? deyince, Rasûlullah (s.a.) gördüğü şeyleri ona bildirdi. Varaka dedi ki: Bu, Mûsâ (a.s.)ya inen Nâmûs-u Ekber (Cebrail) dir. Ne olurdu keşke ben genç bir delikanlı olsaydım da, Allah seni kavminin arasından çıkarırken yaşasaydım. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: O, beni kavmime karşı mı çıkaracak? Varaka dedi ki: Evet. Sana gelen gibi kime gelmişse mutlaka o, kavmine karşı çıkarılmıştır. Eğer ben, senin günlerine erişirsem sana kuvvetlice destek sağlar ve yardım ederim. Ne var ki Varaka fazla durmadan vefat etti. Bir süre vahiy kesildi. Nihayet Rasûlullah (s.a.) —bize ulaştığına göre— derin üzüntüye düştü ve pekçok kerre sabahleyin kalkıp kendisini dağların tepesinden fırlatmak istedi. Ne zaman kendini atmak üzere dağın tepesine çıktıysa, Cibril (a.s.) ona görünüp dedi kj; Ey Muhammed; muhakkak ki sen, Allah'ın gerçek Ra-sûlüsün. Bu haber onun ızdırâbıru dindiriyor, gönlü huzur

buluyor ye geri dönüyordu. Bir seferinde vahiy uzun süre kesilince, aynı şekilde sabahleyin evinden çıktı. Dağın zirvesine ulaşınca Cebrail görünerek ona aynı şekilde söyledi. Bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Züh-rî kanalıyla tahrîc,edilmiştir. Biz, bu hadîsin senedini, metnini ve muhtelif anlamlarını Buhârî şerhimizin baş taraflarında uzun uzadıya açıkladık. İsteyen oraya başvurabilir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Kur'ân'dan ilk olarak inen mübarek ve değerli âyetler, aynı zamanda Allah'ın kullarına merhamet ettiği ilk rahmet ve onlara ihsan ettiği ilk nimeti de dile getirmektedir. Bu âyetlerde insanın pıhtılaşmış kandan yaratıldığına, Hak Teâlâ'nm ikramıyla bilmediği şeyleri öğrendiğine ve böylece ilim, şeref ve keramete nail olduğuna dikkat çekilmektedir, Bu şeref öyle bir şereftir ki; insanların atası Âdem bu şerefle meleklerden üstün kılınmıştır. İlim; bazan zihinlerde, bazan dilde/ bazan da parmak ucuyla yazılan yazıda olur. Yani zihnî bilgi, lafzı bilgi ve resmî bilgi. Resmî bilgi, ister istemez ilk ikisini gerektirir ama onlar bunu gerektirmezler. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Oku, Rabbm nihayetsiz kerem sahibidir. Ki O kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretmiştir.» buyuruyor. Haberde vârid olur ki; bilgiyi yazıyla kaydedin, denilmiştir. Yine vârid olan bir hadîste bildiğiyle amel eden kimseye Allah Teâlâ bilmediği şeylerin bilgisini de ihsan eder, Duyuruluyor.[1]

6 — Hayır, insan azgınlık eder,
7 — Kendini müstağni gördüğü için.
8 — Dönüş şüphesiz ki ancak Rabbınadır.
9 — O yasaklayanı gördün mü?
10 — Bir kulu, namaz kılarken?
11 — Gördün mü; ya o kul doğru yolda ise?
12 — Veya takvayı emrettiyse?
13 — Gördün mü; ya yalan saydı ve yüz çevirdi ise?
14 — Bilmez mi ki; Allah gerçekten görmektedir?
15 — Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki; onu alnından tutup sürükleriz.
16 — Yalancı, günahkâr alnından.
17 — Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun.
18 — Biz de zebanileri çağırırız.
19 — Sakın, sen ona uyma. Seode et ve yaklaş.

Allah Teâlâ insanın sevinç, azgınlık, şımarıklık ve isyan içerisinde bulunduğunu ve kendisinin zenginleşip çok mal sahibi olunca bu niteliklere büründüğünü haber veriyor, sonra da onu tehdîd ederek öğütle va'dini bildirip: «Dönüş şüphesiz ki ancak Rabbınadır.» buyuruyor. Akıbet, dönüp varılacak yer Allah'ın huzurudur. Allah, senin malından dolayı seni hesaba çekecektir. Bu malı nereden topladın ve nereye harcadın? diye.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Zeyd İbn İsmâîl... Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti: İki aç gözlü asla doymaz: Bilgi sahibi ve dünyalık sahibi. Ama bunun ikisi eşit değildirler. Çünkü ilim sahibi sürekli Rahmân'ın rızâsını fazlalaştırırken, dünyalık sahibi isyana dalıp gider. Sonra Abdullah: «İnsan azgınlık eder; kendini müstağni gördüğü için. Dönüş, şüphesiz kkancak Rabbınadır.» âyetini okumuş. İlim sahipleri

için de şu âyeti okumuş: «Kulları içinde Allah'tan ancak bilginler korkar.» Bu rivayet merfû' olarak Rasûlullah'a da ulaştırılmıştır ve nakledilen bu rivayette Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: İki aç gözlü hiç doymaz: İlim arayan ve dünya arayan.
«O yasaklayanı gördün mü? Bir kula namaz kılarken.» Bu âyet-i celîle Ebu Cehil —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— hakkında nazil olmuştur. Rasûlullah (s.a.) in Beytullah'm yanında namaz kıldığını görünce, onu tehdîd etmiş fakat Allah Teâlâ önce ona en güzel öğütle öğüt vererek : «Gördün mü; ya o kul, doğru yolda ise?» buyurmuştur. Yani sen ne biliyorsun, bu yasakladığın kul işlediği fiilde doğru bir yolda ise? «Veya Takvayı emrettiyse» kavliyle Allah korkusunu emretti ise, ya sen, namaz kıldığı için onu tehdîd edip tartaklıyorsan?
«Bilmez mi ki; Allah gerçekten görmektedir?» Bu doğru yolda olan kişiyi yasaklayan şu adam bilmez mi ki, Allah gerçekten onu görmekte ve söylediğini duymaktadır. Sonra da yaptıklarından dolayı ona en uygun cezayı verecektir. Sonra Allah Teâlâ va'dini belirtip tehdîd ederek buyuruyor ki:
«Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki, onu alnından tutup sürükleriz.» İçinde bulunduğu inâd ve azgınlıktan geri dönmezse andolsun ki onu alnından tutup sürükleriz ve kıyamet günü simsiyah kılarız.
«Yalancı, günahkâr alından.» Ebu Cehrin alnı, sözünde yalancı, yaptıklarında günahkâr ve hatalıdır.
«Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun.» Kavmini ve aşiretini çağırsın ve onlardan yardım isteyip dursun.
«Biz de zebanileri çağırırız.» Bunlar azâb melekleridir. Böylece o, bizim tarafdârlarımız mı, yoksa kendisinin tarafdârları mı yenilgiye uğrayacaktır öğrenir.
Buhârî der ki: Bize Yahya, İbn Abbâs'tan nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş : Eğer Muhammed'in Kâ'be'de namaz kıldığını görürsem, onun boynunu tepelerim. Rasûlullah (s.a.)a bu haber ulaşınca buyurmuş ki: Eğer o, böyle yaparsa melekler onu yakalarlar. Sonra Buhârî der ki: Amr İbn Hâlid de Ubeydullah İbn Artır kanalıyla Abdülkerîm'den bu rivayeti nakleder. Keza Tirmizî ve Neseî de tefsirlerinde Abdürrezzâk tarîkıyla bu rivayeti naklederler. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti Ebu Küreyb kanalıyla... Ubeydullah İbn Amr'dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Tirmizî ve İbn Cerîr de Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla İkrime'den nakleder ki, İbn Abbâs şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) makamın yanında namaz kılıyordu, Hişâm oğlu Ebu Cehil ona rastladı ve dedi ki: Ey Muhammed, ben sana bunu yasaklamamış mıydım? dedi. Rasûlullah (s.a.) ona katı davranarak kendisini azarladı. Ebu Cehil dedi Jâ : Ey Muhammed; beni neyle tehdîd ediyorsun? Allah'a andolsun ki ben bu vâdî içinde tarafdârı en çok olan biriyim; Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu ki: «Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun, Biz de zebanileri çağırırız.» İbn Abbâs dedi ki: Eğer Ebu Cehil topluluğunu çağır-saydı, azâb melekleri ânında onu yakalarlardı. Tirmizî; bu hadîs, hasen, sahihtir, der.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl İbn Zeyd.. İbn Abbâs' tan nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş : Ben, Allah'ın Rasûlünü Kâ'be'nin yanında namaz kılarken görecek olursam varır onun boynunu tepelerim. İbil^Abbâş der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Eğer o. bunu yapmış olsaydı, göz göre göre melekler onu yakalarlardı. Eğer yahûdîler de ölümü temenni etmiş olsalardı, hemen Oluverirler ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Şayet peygambere meydan okuyanlar

meydan oku-jnak için çıkmış olsalardı; yurdlanna döndüklerinde ne mallarını, ne _de ailelerini bulurlardı.
Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Velîd'den nakletti ki İbn Abbâs şöyle demiş: Ebu Cehil dedi ki: Eğer Muhammed bir daha makamın yanında namaz kılacak olursa, onu mutlaka Öldürürüm. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Yaratan Rabbının adıyla oku.» âyetini indirdi ve nihayet bu sûrenin «Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki onu, alnından tutup sürükleriz. Yalancı, günahkâr, alından. Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun. Biz de zebanileri çağırırız.» âyetine kadar olan kısım gelince Rasûlullah (s.a.) gidip orada namaz kıldı. Ona seni Ebu CehiTden koruyacak nedir? denildiğinde buyurdu ki: Benimle onun arasındaki alan savaşçılarla kapkara olmuştu. îbn Abbâs der ki: Allah'a andolsun ki; eğer o harekete geçmiş olsaydı, halkın gözü önünde melekler onu yakalarlardı.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize(İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ebu Cehil şöyle demiş: Muhammed sizin aranızda yüzünü ağartıp geziyor mu? Evet, demişler. O; Lât ve Uzzâ'ya andolsun ki, şayet onun bu şekilde namaz kıldığını görürsem, boynunu tepelerim ve yüzünü toprağa sürerim. Rasûlullah (s.a.) namaz kılarken Ebu Cehil onun yanma boynunu tepelemek üzere geldi. Ebu Hüreyre der ki: Ebu Cehil'in herhangi bir şey yaptığı görülmedi, yalnızca topuklarının üstünden geri dönüp, eliyle kendisini koruyordu. Ebu Hüreyre der ki: Ebu Cehil'e; ne oldu sana? denildiğinde, dedi ki: Doğrusu benimle onun arasında ateşten bir hendek vardı, dehşet ve kanatlar doluydu. Ebu Hüreyre der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şayet o, bana yaklaşmış olsaydı; melekler tek tek onun uzuvlarını yakalarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Hayır, insan azgınlık eder...» âyetinden sûrenin sonuna kadar olan kısmı inzal buyurdu. îbn Cerîr Taberî; bu kısmın Ebu Hüreyre'nin hadîsinde olup olmadığını bilmiyorum, der. Bu hadîsi Ahmed îbn Hanbel, Müslim, Neseî ve İbn Ebu Hatim, Mu'temir İbn Süleyman kanalıyla rivayet etmişlerdir.
«Sakın, sen ona uyma. Seccje et ve yaklaş.» Ey Muhammed senin ibâdete devam etmeni engelleyen o kişiye uyma. Dilediğin zaman ona aldırış etmeksizin dilediğin yerde namazını kıl. Muhakkak ki Allah, senin koruyucun ve destekleyicindir. O, seni insanlardan korur. «Secde et ve yaklaş.» Müslim'in Sahîh'inde vârid olan bir hadîste Abdullah îbn Vehb... Ebu Hürevre'den nakleder ki. Rasûlullah (s.a.} sövle buvurmus:
Kulun Rabbına en yakın olduğu ân, secde ânıdır. Binâenaleyh duayı _ çokça yapınız.
Daha önce Rasûlullah (s.a.)ın İnşikâk ve A'lak sûresini okuyunca secdeye gittiği nakledilmişti.[2]

İzahı

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8521-8523

[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8523-8526

KADR SÛRESİ

KADR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 - Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik.
2 — Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen?
3 — Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.
4 — Melekler ve Rûh, o gece Rablarınm izniyle her iş için iner de iner.
5 — O, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.

Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kadr gecesinde indirdiğini haber veriyor ki bu, Kur'ân'da: «Gerçekten Biz onu, mübarek bir gecede indirdik.» (Duhân, 3) diye zikrettiği mübarek gecedir. Bu gece Kadr gecesidir ve Ramazân ayı içerisinde bulunur. Çünkü Allah Teâlâ bir başka sûrede: «Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, Kur'ân, o ayda indirilmiştir.» (Bakara, 185) buyurmaktadır. İbn Abbas ve başkalan derler ki: Allah Teâlâ Kur'ân'ı bir bütün halinde Levh-i Mahfûz'dan dünya göğündeki İzzet Evine indirdi. Sonra teker teker vak'alara göre yirmi üç senede Rasûlullah (s.a.)a inzal buyurdu.
Daha sonra Allah Teâlâ Kadr gecesinin değerini yücelterek, Kur'ân-ı Kerîm'i indirmeyi tahsis ettiği bu gece hakkında şöyle buyuruyor: «Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.»
Ebu îsâ et Tirmizî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Mahmûd İbn Ğaylân, Yûsuf İbn Sa'd'dan nakleder ki; Hz. Hasan Muâviye'ye bî'at ettikten sonra, bir adam kalkıp: Mü'minlerin yüzünü kararttın, dedi. Veya ona; ey mü'minlerin yüzünü kara çıkaran adam, diye seslendi. Hz. Hasan dedi ki: Allah sana merhamet etsin. Beni yerme. Çünkü Allah Rasûlüne Ümeyye oğullarının kendi minberi üzerinde oturdukları gös-terildiğinde o, bundan hoşlaşmadı. Bunun üzerine ona: «Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» âyeti inzal edildi. Ey Muhammed, Biz sana cennette bir ırmak verdik, denildi ve sonra da: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» denildi. Ey Muhammed, senden sonra o tahtı Ümeyye oğullan ellerine geçireceklerdir. Kasım İbn Fadl der ki; biz saydık ve bir de baktık ki Ümeyye oğullarının hâkimiyyeti bin ay sürmüştür. Ne bir gün fazla, ne de bir gün eksik. Sonra Tirmizî der ki: Bu hadîs garîbtir. Ancak bunu Kasım İbn Fadl'ın naklettiği bu şekliyle tanıyoruz. Kasım îbn Fadl ise güvenilir bir râvîdir. Yahya el-Kattân ve İbn Mehdi onu sika râvî saymışlardır. Yine Tirmizî der ki: Kasım İbn Fadl'ın kendisinden rivayet naklettiği üstadı Yûsuf İbn Sa'd —Yûsuf İbn Mâzen de denir— meçhul bir kişidir. Biz bu hadîsi, bu lafızla ancak bu şekilde biliyoruz. Bu hadîsi Hâkim de Müstedrek'in-de Kasım İbn Fadl kanalıyla Yûsuf İbn Mâzen'den nakleder. Tirmizî' nin; Yûsuf meçhul bir kişidir, sözünün üzerinde durulması gerekir. Çünkü Yûsuf İbn Mâzen'den aralarında Hammâd İbn Seleme, Hâlid el-Hazzâ ve Yûnus İbn Ubeyd'in de bulunduğu bir topluluk hadîs rivayet etmiştir. Yahya İbn Maîn de Yûsuf İbn Mâzen'in meşhur bir kişi olduğunu söyler. Yine ondan nakledilen bir rivayette o, Yûsuf İbn Mâzen'in güvenilir (sika) bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Kasım İbn Fadl kanalıyla îsâ

İbn Mâzen'den nakleder. Sonra der ki: Bu, hadîste bir ıztırâb bulunmasını îcâbettirir. Allah en iyisini bilendir. Kaldı ki bu hadîs, her türlü takdir bakımından da gerçekten münker bir hadîstir. Bizim şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî; bu münker bir hadîstir, der.
Ben derim ki: Kasım İbn Fadl'ın Ümeyye oğullarının hâkimiyet süresini hesâb edip; bin ay bulduğu ve ne bir gün fazla ve ne de bir gün az olduğu, sözüne gelince, bu doğru değildir. Zîrâ Hasan îbn Ali emirliği Muâviye'ye teslim ettiğinde Muâviye tek başına iktidara gelmişti ki bu, kırk yılında olmuştu. Bu yılda Muâviye'ye bî'at yapılmış ve o yıla «cemâat yılı» adı verilmişti. Sonra sürekli olarak Emevîlerin hükümranlığı Şam'da ve diğer yerlerde devam etmiş ancak Harameyn (Mekke ve Medine) de Abdullah İbn Zübeyr'in devleti bir süre Emevîlerin iktidânnın dışına çıkmış, yaklaşık dokuz yılda Ehvâz ve yakınındaki bazı şehirler bu hükümranlığın dışında kalmışlardı. Ancak bütün ülkede değil, ülkenin bazı yerlerinde emirlik ellerinden gitmişti. Nihayet 132 yılında Abbâs oğulları hilâfeti onların ellerinden almışlardı. Böylece onların iktidarı toplam olarak doksan iki yıl sürer ki bu süre bin aydan daha fazla eder. Çünkü bin ay, seksen üç yıl dört aydan ibarettir. Belki de Kasım İbn Fadi Emevîlerin iktidar sürelerinden Abdullah İbn Zübeyr'in hâkimiyet günlerini düşmüştür. Bu takdirde onun söylediği, hesâb bakımından doğruya yakın olur. Allah en iyisini bilendir.
Bu hadîsin zayıf olduğuna delâlet eden bir diğer husus da Ümeyye oğullarının devletini kötülemek için sevkedilmiş olduğu ifadesidir. Eğer bu âyetle bahsedilen konu zikredilmiş olsaydı, Kadr gecesinin üstünlüğünün onların iktidar zamanlarının kötülüğüne delâlet etmesi yerine iyiliğine delâlet etmesi gerekirdi. Çünkü Kadr gecesi, gerçekten değerli bir gecedir ve bu sûre de Kadr gecesini övmek için indirilmiştir. Öyleyse kötü sayılan Ümeyye oğullarının iktidar zamanı bu sûreyle nasıl övülebilir. Çünkü nakledilen hadîsten bunun kötülendiği anlaşılıyor. Yoksa bu, şâirin söylediği cinsten bir ifâde tarzı mıdır:
«Görmez misin kılıcın değerinin nasıl düştüğünü?
Kılıç kamçıdan daha etkilidir, denince.»
Bir başka şâir de şöyle der:
«Üstün bir kişinin üstünlüğünü belirtmek istediğinde;
Eksik mukayese edersen övgü yine eksiklik olur.»
Sonra âyette söz konusu edilen bin ayla Ümeyye oğullarının devrinin kasdedildiği nasıl-anlaşılabilir? Çünkü sûre Mekke'de nazil olmuştur. Âyetin ne lafzı, ne mânâsı Ümeyye oğullarının devletinin bin ay süreceğini göstermemesine rağmen, âyet bu şekilde nasıl yorumlanabilir? Kaldı ki minber hicretten bir süre sonra Medine'de yapılmıştır. Bütün bunlar hadîsin zayıf ve münker olduğuna delâlet eder. Allah en iyisini bilendir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Mücâhid'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) İsrâiloğullarından bir adamdan bahsederek bin yıl Allah yolunda silah kuşandı, demiş. Mücâhid der ki: Müslümanlar buna hayran oldular da Allah Azze ve Celle: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyetini inzal buyurdu. Yani o kişinin Allah yolunda bin ay kuşanmış olduğu silâh halinden daha hayırlıdır,

İbn Cerîr T*aberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Mücâhid'den nakleder ki; İsrâiloğulları arasında gece sabaha kadar kıyama durup gündüz aksama kadar düşmanla savaşan ve bin yıl böyle davranan bir kişi varmış. İşte «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyeti bunun için jndirilmiş. O geceyi ihya etmek, o adamın yaptıklarından daha hayır-jıdır, demiş.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus... Ali İbn Urve'den nakletti ki; bir gün Rasûlullah İsrâîloğullarmdan Allah'a seksen yıl ibâdet edip bir göz açıp kapayacak süre isyan etmemiş olan dört kişiden bahsetti. Bunların Eyyûb, Zekeriyyâ, yaşlı adamın oğlu Hazkiyal, Yûşa' îbn Nûn olduğunu bildirdi. Rasûlullah'm ashabı buna hayran oldular da Cebrail gelip dedi ki: Senin ümmetin bu kişilerin seksen yıllık ibâdetine hayran oldular ve onların bir an bile Allah'a isyan etmediklerini hayretle dinlediler. Halbuki Allah Teâlâ ondan daha iyi bir şey indirdi, işte o, dedi ve: «Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» âyetini okudu. Bu; senin ve ümmetinin hayran olduğunuz şeyden daha üstündür, dedi. Ali îbn Urve der ki: Rasûlullah ve beraberindeki insanlar bunun üzerine çok sevindiler.
Süfyân es-Sevrî der ki: Mücâhid'in «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» kavli hakkında şöyle dediği bana bildirildi: O gecede amel edip, gündüz oruç tutmak ve gece kıyam etmek bin aydan daha hayir-lıdır. îbn Cerîr Taberî bu rivayeti nakleder.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu* Zür'a... Mücâhid'den nakletti ki: «Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır.» kavli hakkında şöyle demiş: Bu, içinde Kadr gecesi bulunmayan aylardan daha hayırlıdır. Katâde İbn Duâme, Şafiî ve başkaları da böyle demişlerdir. Amr İbn Kays der ki: O gecedeki amel, bin aydaki amelden daha hayırlıdır. Kadr gecesinin; içinde Kadr gecesi bulunmayan bin aydan daha üstün olduğuna dâir bu görüş îbn Cerîr'in tercih ettiği görüş olup en doğru görüştür, diğerleri değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Allah yolunda bir gecelik ribât, ondan başka yerlerdeki bin geceden daha hayırlıdır. Bunu Ahmed İbn Hanbel rivayet eder. Keza Cum'a gününü sâ-lih bir niyyet ve iyi bir şekilde karşılayan kişi hakkında da ona gündüzü oruçlu, gecesi ibâdetli bir yıllık amel yazılır, sözünde de benzer bir mânâ kasdedilmiştir. Ve daha buna benzer pekçok ifâdeler vardır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl îbn îbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ramazân geldiğinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ramazân ayı geldi. Mübarek bir ay. O ayın orucunu Allah size farz kılmıştır. O ayda cennet kapıları açılır ve cehennem Kapılan kapanır, şeytânlar zincirlere vurulur. Ondaki bir gece, bin aydan daha hayırlıdır. O gecenin hayrından mahrum kalan gerçekten mahrum kalmıştır. Neseî de bu hadisi Eyyûb kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet eder.
Kadr gecesindeki ibâdetin bin aya denk olduğu konusunda Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre'den tesbît edilmiş bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur:
Kim Kadr gecesini îmân ve ihlâsla ibâdet ederek geçirirse, geçmiş günâhları bağışlanır.
«Melekler ve Rûh, o gece Rablarının izniyle her iş için iner de iner.» Bu gecenin bereketi çok olduğundan dolayı o gecede melekler yeryüzüne inerler de inerler.

Melekler inerken beraberlerinde bereket ve rahmet de iner. Nitekim Kur'ân okunduğu zaman, melekler yeryüzüne inerler, vitir halkasını çepeçevre kuşatırlar ve samimiyetle ilim taleb eden kimseye saygı için kanatlarını sererler.
Rûh'a gelince; burada onunla Cebrail (a.s.)in kasdedildiği söylenmiştir. Bu takdirde, bu ifâde hâssın amma atfı kabilinden olur. Bazıları da Nebe' sûresinde geçtiği gibi, bunun bir tür melek olduğunu söylemişlerdir. Allah en iyisini bilendir.
«Her iş için» Mücâhid der ki: O gece, her iş için selâmet gecesidir. Saîd İbn Mansûr der ki: îsâ İbn Yûnus... Mücâhid'den nakletti ki; o gece selâmet gecesidir. Şeytân, o gece kötülük yapmaya veya eziyet vermeye güç yetiremez. Katâde ve başkaları da dediler ki: O gecede işler kararlaştırılır, eceller ve rızıklar takdir edilir. Nitekim Allah Teâlâ: «O gecede her hikmetli iş ayrılır.» (Duhân, 4) buyurmaktadır.
«O, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmettir.» Saîd îbn Mansûr der ki: Bize Hüşeym... Şa'bî'den nakletti ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Melekler, Kadr gecesi güneş doğuncaya kadar mesciddekilere selâm getirirler. İbn Cerîr Taberî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyeti şöyle okurmuş: Her kişiden, tanyeri ağanncaya kadar bir selâmettir.
İmâm Beyhakî, «Vakitlerin faziletleri» bahsinde Hz. Ali'den, meleklerin inip Kadr gecesi namaz kılanlara uğrayışı ve elde edilen bereketlerle ilgili olarak garîb bir haber nakleder. Keza İbn Ebu Hatim de Kâ'b el-Ahbâr'dan garîb, acâyib ve gerçekten uzun bir haber nakleder ki bu haber de; meleklerin Cebrâîl (a.s.)in eşliğinde Sidre el-Müntehâ'-dan yeryüzüne inişi, gerek kadın ve gerekse erkek müslümanlara duâ edişleriyle ilgilidir.
Ebu Dâvûd et-Tayâllsî der ki: Bize Ümran... Ebu Hüreyre'den nakIetti ki... Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi hakkında şöyle demiştir: Bu gece yedinci, dokuzuncu veya yirminci gündür. O gecede çakıl tanelerinden daha çok sayıda melekler yeryüzüne inerler. A'meş, Minhâl kanalıyla Abdurrahmân Ibn Ebu Leylâ'dan nakleder ki; o: «O, tanyeri ağa-rıncaya kadar bir selâmettir.» kavli hakkında şöyle demiştir: O gecede hiç bir şey sonradan meydana gelmez. Katâde ve İbn Zeyd derler ki: O, bir selâmettir. Yani bütünüyle hayırdır ve tanyeri ağarıncaya^ kadar o gecede hiç bir kötülük yoktur. Bu tefsiri te'yîd eder mâhiyette İmâm Ahmed İbn Hanbel Hayve İbn Şureyh kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'ten bir hadîs nakleder. Burada Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kadr gecesi son on gündedir. Kim, o geceleri Allah'ın rızâsını isteyerek ibâdetle geçirirse; muhakkak Allah Teâlâ onun önceki ve sonraki günâhlarını bağışlar. O tek bir gecedir: Dokuz, veya yedi veya beş veya üç veya son gecedir. Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kadr gecesinin emaresi onun parlak ve saf bir gece olmasıdır. Sanki o gecede ay, dolunay şeklindedir, durgundur, ne sıcak, ne soğuktur ve sabaha kadar hiçbir yıldız kovalanmak için kullanılmaz. Bu gecenin emarelerinden birisi de ertesi sabah güneşin dosdoğru çıkması ve dolunay halindeki ay şuaları gibi olmamasıdır. O gecede şeytân gündüzle beraber dışarı çıkamaz. Bu hadîsin isnadı güzelse de metninde garîblikler, ifâdesinde de münkerlikler vardır.
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Zem'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi hakkında şöyle demiştir: Parlak ve güzel bir gecedir. Ne sıcaktır ne soğuktur. Kadr gecesinin ertesi günü güneş, cılız ve kızıl olarak doğar.

İbn Ebu Âsim kendi isnâdıyla Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, Kadr gecesini gördüm ve unuttum. Bu, Ramazân'ın son on gecesinden biridir. Engin ve şen bir gecedir. Ne sıcaktır, ne soğuktur. Sanki o, dolunaylı bir gecedir. Fecr aydmlanıncaya Içadar o gece şeytân dışarı çıkamaz.
Bilginler Kadr gecesinin geçmiş milletlerde bulunup bulunmadığı, ya da yalnız bu ümmete hâs bir gece olup olmadığı konusunda iki farklı görüşe ayrılmışlardır:
Ebu Mus'ab Ahmed İbn Ebu Bekr ez-Zührî der ki: Bize Mâlik nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a önceden insanların ömürleri gösterilmişti veya Allah'ın dilediği bir zamanda. Rasûlullah (s.a.) ümmetinin ömrünün kısa olduğunu görmüş ve sanki uzun Ömürlü diğer milletlerin işledikleri amellerle onlara ulaşamayacağını kabul etmiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bin aydan daha hayırlı bir gece olan Kadr gecesini sunmuştur. Bu hadîs başka yoldan isnâdlarla da vâriddir. Bu ifâde, Kadr gecesinin bu ümmete tahsis edilmesini gerektirmektedir. Şafiî imamlarından «el-Udde» isimli eserin müellifi, ulemânın cumhurundan 'da bu rivayeti nakleder. Ancak en iyisini Allah bilir. Hattâbî de bunun üzerinde icmâ' olduğunu bildirir. Ancak hadîsin delâlet ettiği gerçek o ki bizim ümmetimizde olduğu gibi diğer ümmetlerde de Kadr gecesi bulunmaktadır.
Ahmed İbn Harîbel der ki: Bize Yahya îbn Saîd... Mersed İbn Abdullah'tan nakletti ki; Mersed, ben Ebu Zerr'e; Kadr gecesini Rasûlul-lah (s.a.)a nasıl sordun? diye suâl yönelttim de o şöyle dedi, demiştir: İnsanlar arasında Rasûlullah'a en çok suâl soran bendim. Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana Kadr gecesinden haber ver, o, Ramazân ayında mıdır yoksa bir başka ayda mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, o Ramazân ayındadır. Ben dedim ki: Peygamberler yaşadıkça onlarla beraber bulunup onlar göç edince kaldırılır mı? Yoksa kıyamete kadar bakî mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyamete kadar bakîdir. Ben; hangi Ramazân'dadır o? deyince buyurdu ki: Onu ilk ve son on günde arayın. Sonra Rasûlullah (s.a.) söze daldı ve konuştu. Ben, onun daldığı bir anı yakalayıp dedim ki: O, hangi yirmidedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onu son on günde ara ve bundan öte bana bir şey sorma. Sonra Rasûlullah (s.a.) konuşmaya daldı ve ben dalgın olduğu bir anı gözetleyip dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bunun hangi on günde olduğunu haber vermezsen senin üzerinde olan hakkıma yemin ederim, dedim. Rasûlullah (s.a.) öyle bir kızdı ki tanıdığımdan bu yana öylesine kızmamıştı ve dedi ki: Onu son yedi'de arayın ve daha başka bir şey sorma bana. Neseî de bu hadîsi Yahya İbn Saîd kanalıyla Ebu Zerr'den nakleder. Bu hadîs bizim zikrettiğimiz görüşe delâlet etmekte ve bazı Şîa taifesinin iddia ettikleri gibi —daha sonra îrâd edeceğimiz hadîsten de anladıkları gibi— bütünüyle kaldırılmış olmayıp kıyamete kadar bakî olduğunu göstermektedir. Onların naklettikleri hadîste Rasûlullah (s.a.) Kadr gecesi kaldırılmıştır, belki de bu, sizin için daha hayırlı olur, der. Gerçekten maksad, onun vaktinin kesin bilgisinin kaldırılmasıdır. Keza bu hadîs Kadr gecesinin diğer aylarda değil Ramazân ayında bulunduğunu gösterir. Yoksa İbn Mes'ûd ve ona bağlı olarak Küfe ehlinden bilginlerin söylediği-gibi, bütün yılın içerisinde değildir. Yılın bütün aylarında bulunması eşit olarak mümkündür, denemez. Nitekim Ebu Dâvûd Sünen'inde bu ifâdeden sonra der ki: Bu bâb Kadr gecesinin tamamen Ramazân'da olduğunun beyânındadır. Sonra hadîsi Humeyd İbn Zencûyeh kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ve der kî: Rasûlullah (s.a.)a Kadr

gecesi sorulmuştu, ben de onu dinliyordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, bütün Ramazân'dadır. Bu hadîsin senedindeki râvîlerin hepsi sika kişilerdir. Ancak Ebu Dâvûd, Şu'be ve Süfyân'm bu hadîsi Ebu îshâk'ta durdurduklarını nakleder. Ebu Hanîfe merhumdan da Kadr gecesinin bütün Ramazân ayında aranması gerektiğine dâir bir rivayet nakledilir. Gazzâlî de bu görüştedir. Ancak Râfiî bu görüşü ciddî olarak garîb sayar.
Ayrıca denmiştir ki: Kadr gecesi, Ramazân ayının ilk gecesidir. Bu görüş Ebu Rezîn'den nakledilir. Onyedinci gecesidir, de denildiği olmuştur. Bu konuda Ebu Dâvûd merfû' olarak İbn Abbâs'tan bir hadîs rivayet eder. İbn Mes'ûd, Zeyd îbn Erkam ve Osman İbn Ebu'l-Âsî'den de mevkuf bir rivayet nakleder. Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî'den nakledilen bir görüş de böyledir. Hasan el-Basrî'den de bu görüş nakledilir. Bazıları bunun Bedir gecesi olduğunu ve Bedir gecesinin de Ramazân ayının 17. gecesi olan Cum'a gecesi olduğunu, ertesi sabah Bedir vak'ası-nın gerçekleştiğini, Allah Teâlâ'nın «Ayrılık günü» diye ifâde ettiği günün bu olduğunu söylemişlerdir. Ondokuzuncu gecesi olduğu da Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivayet edilir.
Yirmibirinci gecesi olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Ebu Saîd el-Hudrî'nin naklettiği şu hadîse dayanır: Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın ilk on gününde i'tikâfa girdi, biz de onunla beraber i'tikâfa girdik. Cibril (a.s.) gelip dedi ki: Aradığın şey, önündedir de i'tikâfa girmen isteniyor. Rasûlullah (s.a.) ayın ortasındaki on günde i'tikâfa girdi de biz onunla beraber i'tikâfa girdik. Sonra Cebrail gelip dedi ki: Aradığın şey önündedir. Sonra Rasûlullah (s.a.), Ramazân'ın yirminci günü sabahı kalkıp hutbe okudu ve dedi ki: Benimle beraber i'tikâfa girmiş olan tekrar dönsün, çünkü ben Kadr gecesini gördüm ve onu unuttum. O, son on gecede ve tek gecelerdedir. Ve ben kendimi çamur ve su üzerinde secde ediyor olduğumu görmüş gibiydim. Mescidin tavanı o zaman hurma yapraklanyla kapalıydı ve biz gökte hiç bir şey görmüyorduk. Bir bulut kümesi geldi ve üzerimize yağmuru indirdi. Rasûlullah (s.a.) bize namaz kıldırdı. Öyle ki ben, Rasûlullah'ın rü'yâsını doğrular biçimde alnındaki çamur ve su izlerine kadar görüyordum. Bu hadîsin bir başka lafzında da «yirmibirinci günü sabahı» şeklinde bir ifâde yer alır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc ederler. Şafiî; bu hadîs rivayetlerin en sahihidir, der.
Yirmiüçüncü gecesi olduğu da söylenmiştir. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Eîiîs, Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivayetine benzer bir rivayet nakleder ve yirmiüçüncü gecesidir, der. Allah en iyisini bilendir.
Yirmidördüncü gecesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd et-Tayâlİsî... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.): Kadr gecesi yirmidördüncü gecedir, demiştir. Bu hadîsin râvîleri sika, isnadı sağlamdır. Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Bilâl'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadr gecesi, yirmidördüncü gecedir. Bu rivayetin râvîleri arasında yer alan İbn Lehîa zayıf bir râvîdir ve bu Buhârî'nin Asbâg kanalıyla... Abdullah'tan naklettiği rivayete de aykırı düşer. Buhârî'nin rivayetinde Ebu Abdullah der ki: Bana Rasûlullah'ın müezzini Bilâl, Kadr gecesinin, Ramazân ayının son on günündeki ilk yedi gün içinde olduğunu haber vermişti. Bu rivayet de mevkuftur. Allah en iyisini bilendir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Câbir, Hasan, Katâde ve Abdullah İbn Vehb'den de Kadr gecesinin yirmidör-düncü gece olduğu rivayet edilmiştir.

Bakara süresinde Vasile tbn Eskâ' kanalıyla merfû' olarak; Kur'-ân'ın Ramazan'ın yirmidördüncü gecesi indirildiğine dâir hadîs nakledilmişti.
Yirmibeşinci gece olduğu da söylenir. Nitekim Buhârî, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kadr gecesini Ramazan'ın son on gecesinde arayın. Kalan dokuzunda, kalan yedisinde, kalan beşinde. Hadîs bilginlerinin çoğunluğu bunu tek geceler şeklinde yorumlamışlardır ki bu, hem daha meşhur, hem daha açıktır. Başkaları da Müslim'in Ebu Saîd'den naklettiği hadîste olduğu gibi, bunu tek gecelere hamletmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.
Kadr gecesinin Ramazan'ın yirmiyedinci gecesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Übevv İbn Kâ'b kanalıyla Rasûlullah (s.a.)tan nakledilir ki; Kadr gecesi yirmiyedinci gecededir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân, Zerr'den nakletti ki; o: Übeyy İbn Kâ'b'a; ey Ebu Münzir, kardeşin Abdullah İbn Mes'ûd diyor ki: Yıl boyu geceleri ibâdetle geçiren kimse Kadr gecesine rastlar mı? diye sorduğumda, dedi ki: Allah ona rahmet etsin. O; Kadr gecesinin, Ramazân ayında ve yirmiyedinci gecesinde olduğunu bilir. Sonra yemîn etti. Ben; bunu nasıl biliyordunuz? deyince dedi ki: Bize bildirilen işaret veya alâmetle. O gün, güneş ışınsız olarak doğar. Müslim de bu hadîsi Süfyân îbn Uyeyne kanalıyla Zerr'den nakleder. Müslim'in rivayetinde şu ifâde yer alır: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki; o, elbette Ramazân ayındadır —İstisna edilen şeye yemîn etmektedir— Allah'a andolsun ki; ben, Rasûlullah (s.a.)ın bize ibâdet etmemizi emrettiği Kadr gecesinin hangi gece olduğunu iyi bilirim. Bu, yirmiyedinci gecedir. Bunun işareti, Kadr gecesinin sabahında güneşin bembeyaz ve ışınsız olarak doğmasıdır.
Muâviye, İbn Ömer, İbn Abbâs ve diğerleri kanalıyla Rasûlullah (s.a.)ın Kadr gecesinin yirmiyedinci gece olduğuna dâir haberleri nakledilir. Seleften bir taifenin görüşü bu olduğu gibi, Ebu Hanîfe ve Ahmed tbn Hanbel'in mezhebinden büyük bir kitlenin de görüşü budur. Seleften bazı kimselerden nakledilir ki; bu gecenin yirmiyedinci gece olduğu Kur'ândan çıkarılmıştır. kavlindeki edatı sûrenin yirmiyedinci kelimesidir. Allah en iyisini bilendir.
Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm... Katâde ve Âsım'dan nakleder ki; onlar İkrime'nin İbn Abbâs'tan naklen göyle dediğini işitmişler: Ömer İbn Hattâb, Muhammed (a.s.)in ashâbını çağırıp onlara Kadr gecesini suâl etti. Onlar son on gün üzerinde İcmâ ettiler. İbn Abbâs der ki: Ben Hz. Ömer'e; Kadr gecesinin hangi gece olduğunu çok iyi biliyorum —veya zannediyorum— dedim. Ömer dedi ki: Hangi gecedir o? Ben, son on günde geçen yedinci veya kalan yedinci gecedir, dedim. Hz. Ömer dedi ki: Bunu nereden öğrendin? İbn Abbâs der ki: Ben; Allah yedi gök, yedi yer ve yedi gün yaratmıştır. Ay yedi üzerinde döner. İnsan yediden yaratılmıştır, yediden yer, yediye secde eder. Allah'ın evini tavaf, yedi kerredir, taş atmak yedidir... ve daha birçok şeyleri zikretmiştir. Ömer İbn Hattâb dedi ki: Bizim akle-demediğimiz bir konuda sen aklım çalıştırdın. Katâde, îbn Abbâs'tan fazla olarak yedi yer ifâdesinden sonra, işte Allah Teâlâ'nın «Orada tane ve üzüm bitirdi» kavli budur, sözünü ekler. Bu hadîsin isnadı sağlam ve kuvvetli olmakla beraber, metni gerçekten garîbtir. Allah en iyisini bilendir.

Yirmidokuzuncu gece olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşimoğullannın kölesi Ebu Saîd... Ubâde îbn Sâ-mit'ten nakletti ki; o, Râsûlullah (s.a.)a Kadr gecesini sorduğunda Ra-sûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ramazân'dadır. Onu son on günde arayın, çünkü o yirmibir, yirmiüç, yirmibeş, yirmiyedi ve son olmak üzere tek gecelerdedir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Râsûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kadr gecesi yirmiyedi veya yirmidokuzuiicu gecededir. O gece yeryüzündeki meleklerin sayısı çakılların sayısından daha fazladır. Bu hadîsin isnadında İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak isnadında bir eksiklik yoktur.
Son gece olduğu da söylenmiştir. Nitekim az önce geçen hadîste böyle nakledilmektedir; Ayrıca Tirmizî ve Neseî de Uyeyne İbn Abdur-rahmân kanalıyla Ebu Bükre'den naklederler ki; Râsûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kadr gecesi kalan dokuzuncu, yedinci veya beşinci veya üçüncü veya son-gecededir. Yani Kadr gecesini bu gecelerde araştırınız. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ebu Seleme tarîkıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki Râsûlullah (s.a.) Kadr gecesinin Ramazân'm son gecesinde olduğunu söylemiştir.
İmâm Şafiî merhum bu rivayetler konusunda der ki: Soran kişi peygambere: Falanca gecede Kadr gecesini arayayım mı? dediği zaman, Peygamber cevâb olarak; evet, demiştir. Şu halde Kadr gecesi muayyen bir gecedir. Tirmizî bu anlamda bu hadîsi ondan nakletmiştir. Ebu Kılâbe'nin de Kadr gecesinin son on gecede değiştiğini söylediği rivayet edilir. Ebu Kılâbe'nin naklettiği bu görüşü Mâlik, Sevrî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Müzeni, Ebu Bekr İbn Huzeyme ve başkalarının da dayandığı görüştür. Şafiî'den nakledilen bir görüş de budur. Kâdî'nin nakletmiş olduğu bu görüş doğruya daha yakındır. Allah, en iyisini bilendir. Bu görüşle uyuşur mâhiyette Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilen şu rivayet yer almaktadır: Peygamberin ashabından bazı kimseler rü'yâlarında Kadr gecesinin Ramazân'ın son yedi gecesinde olduğunu görmüşlerdir. Ra-sûlullah (s.a.) da; bana bir rü'yâ gösterildi ki, o son yedi güne yaklaşmaktadır. Binâenaleyh onu arayan son yedi günde arasın, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe'den nakledilir ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Kadr gecesini Ramazân ayının son on gününün tek gecelerinde arayın. Lafız Buhârî'nindir.
Şafiî'nin Kadr gecesinin değişmez olduğunu ve ayın belirtilen gününde bulunduğunu destekler mâhiyette Buhârî, Sahîh'inde Ubâde îbn Sâmit'ten şöyle söylediğini nakleder:
Rasûlullah (s.a.) bize Kadr gecesini haber vermek üzere çıkmıştı. Müslümanlardan iki kişi birbirine girdi. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine buyurdu ki: Ben, size Kadr gecesini haber vermek için çıkmıştım. Falanca ve falanca birbirine girdi, ben de kaldırdım. Belki de bu, sizin için daha hayırlıdır. Ancak onu dokuz, yedi ve beşinci gecelerde arayın. Şafiî'nin buradan çıkardığı delil ise şöyledir: Eğer bu gece belirtilmemiş ve sürekliliği ta'yîn edilmemiş olsaydı, her sene aynı yerde bulunmasıyla ilgili bir bilgi elde etmek mümkün olmazdı. Eğer yer değiştirmiş olsaydı

ancak o yıl için orada ta'yîn edilmiş olduğu bilinirdi. Ancak o zaman; Rasûlullah (s.a.) onlara, o yıl nerede olduğunu bildirmek üzere çıkmıştı, denilebilir. Falanca ve falancanın birbirine girmesi üzerine ben de bunu kaldırdım sözü, tartışmanın faydalı şeyi giderdiği ve yararlı ilmi yok ettiğine dâir görüşü ile uyuşmaktadır. Nitekim Hadîste de: Kul işlediği günâhla nzıktan mahrum olur, buyurulmaktadır. «Kaldırıldı» sözüne gelince, size kesinkes bildirilmesi kaldırıldı anlammadır yoksa bütünüyle varlıktan kaldırıldı anlamına değil. Nitekim Şia'nın câhilleri böyle derler. Zîrâ Peygamber, «kaldırıldı» sözünden hemen sonra; onu dokuz, yedi ve beşinci gecelerde arayın, buyurmuştur. «Belki de bu, sizin için daha hayırlıdır.» sözü ise Kadr gecesinin belirtilmemiş olması sizin için daha iyidir. Zîrâ belirtilmeyince onu araştıranlar her tarafta araştırmaya koyulurlar ve daha çok ibâdet ederler. Eğer belirtilmiş olsaydı, bu takdirde sadece o gecede ibâdet edilir ve bundan sonra yavaş davranılırdı. Kadr gecesinin müphem kalması, hikmetin İcâbıdır ki, ibâdet peşinde koşanlar bütün ay boyunca çalışsınlar ve son on günde de daha çok çaba sarfetsinler. Bunun için Ra-sûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar Ramazân'ın son on gününde i'tikâ-ja girerdi. Daha sonra eşleri de i'tikâfa girmişlerdir. Bu hususu Buhârî ve Müslim, Hz. Âişe'nin hadîsinden naklederler. Yine Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın son on gününde i'tikâfa girermiş. Hz. Âişe der ki: Son on gün gelince Rasûlullah (s.a.) geceleri ihya eder, ibâdet için uyanır ve önlüğünü bağlarmış. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc ederler. Müslim'in, Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayette:
Rasûlullah (s.a.), Ramazân'ın son on gecesinde diğer gecelerde çalıştığından daha fazla çalışırmış. İşte önlüğünü bağlamanın anlamı budur. Bunun kadınlardan uzaklaşma anlamına geldiği de söylenmiştir. Her iki durumdan kinaye olması da muhtemeldir. Nitekim İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreye... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ramazân'ın on günü kaldığında önlüğünü bağlar ve hanımlarından uzaklaşırdı. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. İmâm Mâlik merhumdan da Kadr gecesinin araştırılmasında son on gecenin eşit olduğu ve bir gecenin diğerine tercih edilmeyeceğini belirten bir rivayet nakledilir. Ben, Şafiî merhumun şerhinde böyle gördüm.
Güzel olan, her vakit fazlasıyla duâ etmektir. Ama Ramazân ayında daha çok. Bu ayın da son on gününde daha çok ve ayrıca tek gecelerde daha çok ibâdet edilmesi iyidir. Ve şu duanın çokça yapılması güzel görülmüştür: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin beni affet. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel bunu Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Abdullah İbn Büreyde'den nakleder. Bu rivayette Hz. Aişe der ki: Ey Al-lah'm Rasûlü; ben, Kadr gecesine denk geldiğimde nasıl aua eaeyim? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'ım; Sen, affedicisin, affı seversin, beni affet, de. Tirmizî, Neşe! ve ibn Mâce de bu hadîsi Kehmes İbn Hasan kanalıyla Abdullah İbn Büreyde'den naklederler. Bu rivayette Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor musun ya ben Kadr gecesinin hangi gece olduğunu öğrenirsem, onda ne diyeyim? diye sorduğumda buyurdu ki: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin, beni affet, de. Bu ifâde Tirmizî'nin lafzıdır. Sonra Tirmizî; bu, hasen sahîh bir hadîstir, der. Hâkim de Müstedrek'inde onu tahrîc ederek; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh bir hadîstir, der. Neseî de bu hadîsi Süf-yân es-Sevrî kanalıyla Süleyman İbn Büreyde'den nakleder. Buna göre Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor

musun ben Kadr gecesiyle kaışılaşırsam onda ne diyeyim? dedim de, buyurdu ki: Allah'ım; Sen affedicisin, affı seversin, beni affet.
Kadr gecesiyle ilgili garîb bir rivayet ve tuhaf bir haber zikredilir;-Şöyle ki: İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim bu âyetin tefsirinde * bana babam... Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti, der: Sidre el-Müntehâ cennetin altında, yedinci göğün hizâsmdadır. Bu dünya göğüyle âhiret göğünün hizasında olup yüceliği cennettedir. Dallan ve kollan ise Kür-sî'nin altındadır. Sayılarını Azîz ve Celîl olan Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği kadar onda melekler vardır. Onlar Azîz ve Celîl olan Allah'a ibâdet ederler. Onun dallarından bir arpa tanesi kadar olan her bir yerde bir melek vardır. Cebrail'in makamı ise onun ortasmdadır. Allah Teâlâ Sidre el-Müntehâ'da oturan meleklerle beraber Cebrail'e her Kadr gecesi yeryüzüne inmelerini emreder. Orada bulunan her bir meleğe mü'minlere karşı şefkat ve merhamet duygusu verilmiştir. Kadr gecesi, güneş battığı sırada melekler Cebrail'le beraber yeryüzüne inerler. Yeryüzünde her bölgede mutlaka ya secdeye kapanmış veya kıyamda duran bir melek vardır. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara duâ ederler. Ancak kilise, havra, mecûsîlerin tapınağı veya putperestlerin tapınağı, ya da pislik attığınız bazı yerlerle, içinde sarhoşun bulunduğu evler veya içinde sarhoş edici maddelerin bulunduğu evler veya dikili putların bulunduğu evler veya asılı çanların bulunduğu evler veya küçük abdestin yapıldığa yerler veya evin pisliğinin bulunduğu yerler bunun dışındadır. Melekler o gece sabaha kadar erkek ve kadın mü'minlere duâ ederler. Cebrâîl o gece her mü'minle mutlaka musâfaha eder. Onun işareti derisinin ürpermesi, kalbinin uyanık olması, iki gözünün yaşarmasıdır. İşte bu, Cebrail'in musâfahalarmdandır.
Kâ'b der ki: Kadr gecesi üç kez «La İlahe İllallah» diyeni Allah Teâlâ bağışlar. Birincisinde affeder, ikincisinde cehennemden kurtanr, üçüncüsünde de cennete girdirir. Biz; Kâ'b el-Ahbâr'a: Ey Ebu İshâk, doğru mu söylersin? dedik de, Kâ'b el-Ahbâr dedi ki: Kadr gecesi doğrulardan başka kim La İlahe. İllallah der ki? Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; muhakkak Kadr gecesi kâfire ve münâfıka çok ağır gelir. Sanki o, omuzunda bir dağ var gibi olur. Melekler tanyeri ağarıncaya kadar böylece kalırlar. İlk çıkan Çebrâîl olur ve o, güneşin yüce ufukta belirdiği zamanda çıkar, iki kanadını gerer. Onun yeşil iki kanadı vardır. O saattan başka bunları açmaz. Böylece güneşin ışınları görülmez olur. Sonra bir meleği çağırır ve yukarı çıkarır. Meleklerin nuru ve Cebrail'in iki kanadının nuru birleşir. O gün güneş sürekli kararsız haldedir. O gün Cebrâîl ve beraberinde bulunan gökle yer arasındaki melekler, mü'min erkeklere, mü'min kadınlara ve Rama-zân'da Allah rızası için oruç tutanlara mağfiret dilerler, rahmet ve dua ederler. Ve yaşarsa gelecek Ramazân'da da Allah rızâsı için oruç tutmaya kendini hazırlayanlara da duâ ederler. Akşam olunca dünya göğüne girerler ve orada halka halinde otururlar. Dünya göğündeki melekler onların etrafında toplanır ve erkeklerle kadınlara teker teker suâl ederler ve falanca ne yaptı? Onu bu yıl nasıl buldunuz? diye konuşurlar. Biz falancayı yılın ilk gecesinde ibâdet eder bulduk ve yıl boyu da ibâdet ettiğini gördük, falancayı da yeniden başlayan ve yıl boyu ibâdet eder gördük, derler. Onun için mağfiret dilemezler, özürlü için mağfiret dilemek isterler. Falancayı ve falancayı Allah'ı zikrederken gördük, falancayı rükû'da, falancayı secdede ve falancayı da Allah'ın kitabını okurken gördük, derler. Kâ'b el-Ahbâr der ki: O gün

ve gece onlar böyledirler. Nihayet ikinci göğe çıkarlar. Her bir gökte bir gün ve gece kalırlar. Nihayet Sidre el-Müntehâ'daki yerlerine ulaşırlar. Sid-re el-Müntehâ onlara der ki: Ey benim sakinlerim, İnsanlardan bana da söz edin ve onların adım sayın, çünkü benim de sizin üzerinizde hakkım var. Ve ben, Allah'ı seveni severim. Kâ'b el-Ahbâr, meleklerin Sidre el-Müntehâ'ya da tek tek kulları saydıklarını ve babalarının adlarıyla kadın ve erkeği söylediklerini nakleder. Sonra cennet, Sidre el-Müntehâ'-ya gelip der ki: Senin sakinlerin olan meleklerin sana verdikleri haberi bana da anlat. Sidre el-Müntehâ bunu cennete haber verir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Cennet; Allah'ın rahmeti falanca erkeğin, falanca kadının üzerine olsun, Allah'ım onları çabucak bana ulaştır, der. Cibril onlardan Önce yerine ulaşır. Allah ona ilham eder de der ki: Falancayı secde ederken buldum, onu bağışla. Allah da onu bağışlar. Cebrâîl bunu Arş'ı taşıyan bütün meleklere duyurur. Onlar da; Allah'ın rahmeti falanca erkeğin ve falanca kadının üzerine olsun, mağfireti de falancaya olsun, derler. Cebrâîl der ki: Rabbım, geçen yıl sünnet ve ibâdet üzere bulduğum falanca kulunu, bu yıl yeni bir şey uydurmuş ve kendisine emredilenden geri dönmüş olarak buldum. Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Cebrâîl, eğer secde ederse ölmezden üç saat önce Ben onu bağışlarını. Cebrâîl der ki: tlâhî hamd, Sanadır. Sen yaratıklarının hepsinden daha çok merhamet sahibisin. Sen kullarına karşı kullarının kendilerinden daha çok merhamet sahibisin. Kâ'b el-Ahbâr der ki: Bunun üzerine Arş ve çevresindeki perdeler, gökler ve içinde bulunanlar; Rahîm olan Allah'a hamdolsun, Rahîm olan Allah'a hamdolsun, diyerek inlerler. Kâ'b nakleder ki; kim Ramazân ayını oruçlu, geçirir de, kendi nefsine Ramazândan sonra Allah'a isyan etmeyeceğine dâir söz verirse, sorgusuz ve hesâbsız cennete girer.[1]

İzâhı

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8537-8551

BEYYİNE SÛRESİ

BEYYİNE SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık bir hüccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.
2 — Arınmış sahîfeleri okuyan, Allah katından bir peygamber.
3 — tçinde en doğru yazılar bulunan.
4 — Ama kitâb verilmiş olanlar, kendilerine apaçık hüccetler geldikten sonra ayrılığa düştüler.
5 — Halbuki onlar; doğruya yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı. En doğru din de işte budur.

Kitâb ehlinden maksad Hıristiyanlar ve Yahûdîlerdir. Müşriklerden maksad da ateşe ve puta tapan arap ve arap olmayanlardır. Mücâ-hid der ki; «Vazgeçecek değillerdi.» kendilerine hak tebeyyün edinceye kadar uzaklaşacak değillerdi. Katâde de böyle der. «Apaçık bir hüccet gelinceye kadar.» Yani Kur'ân. Allah Teâlâ: «Kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler, kendilerine apaçık bir hüccet gelinceye kadar vazgeçecek değillerdi.» buyurduktan sonra hücceti tefsir ederek şöyle buyuruyor:
«Arınmış sahîfeleri okuyan Allah katından bir peygamber.» Yani Muhammed (a.s.) ve onun okuduğu yüce Kur'ân. O Kur'ân Mele-i A'lâ'-da arınmış sahîfelere yazılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın Abese sûresinde buyurduğu şu âyet gibidir: «O, çok şerefli sahîfelerdedir. Yüceltilmiş ve temizlenmiştir. Kâtiblerin elleriyle. Kıymetli, saygıdeğer.» (Abese, 13-16).
«İçinde en doğru yazılar bulunan.» Allah tarafından dosdoğru, âdil, eksiksiz ve hatasız yazılar bulunan arınmış sayfalardadır. Çünkü bu yazılar Allah katından gelmiştir. İbn Cerîr Taberî böyle der. Katâde ise der ki: «Arınmış sahîfeleri okuyan Allah katından bir peygamber. İçinde en doğru yazılar bulunan.» kavli ile Kur'ân, en güzel biçimde sözko-nusu ediliyor ve peygamber en iyi biçimde övülüyor. İbn Zeyd, «İçinde en doğru yazılar bulunan» kavline; dümdüz ve dengeli, anlamını ver-miştir.
«Ama kitâb verilmiş olanlar, kendilerine apaçık hüccetler geldikten sonra ayrılığa düştüler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azâb vardır.» (Âl-i İmrân, 105). Bununla bizden daha önce kendilerine kitâb indirilmiş olan peygamberler kasdediliyor. O milletler Allah kendilerine apaçık belgeler ve deliller gönderdikten sonra ayrılığa düşmüşler ve Allah'ın kitabında kasdettiği hususlarda ihtilâf edip pekçok şeyler uydurmuşlardı. Nitekim müteaddid yollarla rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurulur: Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi cehennemdedir, ancak bir teki müstesna. Ey Allah'ın Raeûlü,

onlar kimlerdir? dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Benim ve ashabımın üzerinde olduğu şeyi ta'kîb edenler.
«Halbuki onlar; doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlar-dı.» Bu âyet Allah Teâlâ'nm şu kavli gibidir: «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka ilâh yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) Burada dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek anlamına «hanîfler» buyuruluyor. Yani şirkten tevhide dönenler. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Andolsun ki her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36) Hanîflerle ilgili bilgi En'âm sûresinde geçmişti burada tekrarına gerek yoktur.
«Namazı kılmak.» Bedenî ibâdetlerin en değerlisini ifâ etmek, «Zekâtı vermek» Fakirlere ve muhtaçlara ihsanda bulunmak. «En doğru din, işte budur.» Âdil ve hâkim din veya dengeli ve dosdoğru ümmet budur. Zührî ve Şafiî gibi birçok imâm bu âyet-i kerîmeyi amellerin îmâna Tîahii oiauguna delil getirmişlerdir. Bunun için Allah Teala: «Halbuki onlar; doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlar-dır. En doğru din de işte budur.» buyuruyor.[1]

6 — Şüphesiz ki kitâb ehlinden ve müşriklerden küfredenler cehennem ateşindedirler. Onlar, orada temelli kalacaklardır. Yaratıkların en kötüsü de işte bunlardır.
7 — Muhakkak ki imân etmiş olup sâlih ameller işleyenler, işte onlar da, yaratıkların en hayırlısıdırlar.
8 — Rabları katında onların mükâfatı; altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan razıdırlar. İşte bu, Rabbından korkan kimseye mahsûstur.

Allah Teâlâ ehl-i kitâb'tan küfredenlerle, Allah'ın .indirilmiş olan kitâblarına ve gönderilmiş olan peygamberlerine karşı çıkan müşriklerin halini haber vererek kıyamet gününde «Cehennem ateşindedirler.» buyuruyor. «Onlar, orada temelli kalacaklardır.» Orada sürekli kalacaklardır, geri götürülmeyecekler ve çıkarılmayacaklardır. «Yaratıkların en kötüsü de işte bunlardır.» Allah'ın yaratıp yeryüzüne saldığı yaratıkların en kötüsü işte bunlardır.
Müteakiben Allah Teâlâ; kalbleriyle îmân edip bedenleriyle sâlih amel işleyen iyilerin halini haber vererek bunların, yaratıkann en iyisi oduklarmı bildirmektedir. Ebu Hüreyre ve bilginlerden bir grup, bu âyeti* delil getirerek mü'minlerin meleklere üstün olduklarını söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ «İşte onlar da yaratıkların en hayırlısıdırlar.» buyuruyor.
«Rabları katında onların mükâfatı;» Kıyamet gününde onların elde edecekleri karşılık, «Altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan razıdırlar.» Aralıksız bitip tükenmeksizin orada, kalacaklardır. «Allah onlardan hoşnûd, onlar da O'ndan razıdırlar.» Allah'ın onlardan hoşnûd olması onlara verilen sürekli nimetlerin en üstünüdür. Onlar da Allah'ın kendilerine verdiği yaygın lutuftan dolayı O'ndan razıdırlar.

«İşte bu, Rabbından korkan kimseye mahsûstur.» Elde edilen bu mükâfat Allah'tan korkup O'ndan gerçek anlamda sakınan ve kendisi Allah'ı görmese de Allah kendisini görüyormuş gibi ibâdet edenlere mahsûstur.
îshâk îbn îsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size yaratıkların en iyisini haber vereyim mi? Evet, ey Allah'ın Rasûlü, dediklerinde buyurmuş ki: Atının yularından tutup Allah yoluna giden kişi. Ne zaman bir korkunç ses duysa onun üzerinde dikilir durur. Dikkat edin, size yaratıkların en hayırlısını haber vereyim mi? Evet ey Allah'ın Rasûlü, denildiğinde buyurdu ki: Koyunlarından bir sürü içinde bulunup ta namazını kılan ve zekâtım veren kimse. Dikkat edin, size yaratıkların en kötüsünü haber vereyim mi? buyurduğunda; evet, dediler. Allah Rasûlü buyurdu ki: Allah'tan isteyip de kendisine verilmeyen kimse.[2]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8562-8563
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8564

ZİLZÂL SÜRESİ

ZİLZÂL SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Yer, sarsıldıkça sarsıldığı zaman,
2 — Yer bütün ağırlıklarını çıkardığı zaman.
3 — Ve insan; buna ne oluyor? dediği zaman,
4 — İşte o gün; o, bütün haberlerini anlatacaktır.
5 — Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir.
6 — O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.
7 — Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür.
8 — Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.

İbn Abbâs der ki: «Yer, sarsıldıkça sarsıldığı zaman.» Dibinden oynayıp hareket ettiğinde.
«Yer bütün ağırlıklarım çıkardığı zaman.» İçinde bulunan ölüleri dışarı attığı zaman. Seleften birçok kişi böyle demişlerdir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nm şu kavilleri gibidir: «Ey insanlar, Rabbımzdan korkun. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.» (Hacc, 1) ve «Yer düzeltildiği zaman, içinde olanları dışarı atıp boşaldığı zaman.» (înşikâk, 3-4).
Müslim Sahîh'İnde der ki: Bize Vâsıl îbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hürey-re'den nakletti ki; Rasûluüah (s.a.) şöyle buyurmuş: Toprak, ciğer parçalarını altından ve gümüşten sütunlar gibi kusar. Katil gelir ve der ki: Ben, bunun için öldürdüm. Akrabalarıyla münâsebeti kesen gelir ve der ki: Ben, bunun için akrabalarımla münâsebetimi kestim. Hırsız gelir ve der ki: Bunun için elim kesildi. Sonra ondan hiç bir şey alamayıp bırakırlar.
«Ve insan; bana ne oluyor? dediği zaman.» Yeryüzünde rahat ve kararlı olarak, sakin ve sabit yaşarken sonra meydana gelen durumu garîb karşılayarak der ki: Durum değişmiş ve yeryüzü harekete geçip sarsılmaya başlamıştır. Çünkü ona Allah'tan kaçınılması imkânsız olan sarsılma emri gelmiştir. Sonra yeryüzü, karnında bulunan eskilerden ve yenilerden ölüleri dışarı atar. O zaman insanlar onun durumunu garîb karşılarlar. Yerler; bir başka yerle, gökler; bir başka gökle değiştirilirler. Hepsi birden bir ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkarılırlar.
«İşte o gün; o, bütün haberlerini anlatacaktır.» O gün yeryüzü, üzerinde iş yapan herkesin yaptığını anlatacaktır. İmâm Ahmed îbn Han-bel der ki: Bize İbrahim... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okumuş, sonra yeryüzünün haberleri nedir? demiştir. Orada bulunanlar Allah ve Basûlü en iyisini bilir, demişler de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yeryüzünün haberleri her kulun ve cariyenin üzerinde yapmış olduğu amele şenadet ederek; şu ve şu amelleri şu ve su gün yaptı, demesidir. İşte onun haberleri bunlardır. Sonra Tirmizî; bu ha-dîs, hasen, sahîh ve garîbtir, der.
TaDerânı'nin el-Mu'cem'inde îbn Lehîa... Haris İbn Yezîd'den nakleder ki; o, Rebîa el-Cüveşî'nin Rasûlullah (s.a.)m şöyle dediğini işittiğini nakletmiştir: Yerden

korununuz, çünkü o sizin annenizdir. Onun üzerinde ister hayır, ister şer olsun kim bir şey yaparsa; mutlaka o, bunu haber verecektir.
«Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir. «Buhârîder ki: cümlesi ile cümlesi aynıdır. İbn Abbâs; ona vahyetmiştir, -diye mânâ verir. Zahir olan bu ifâdenin kendisine izin verilmiş olmasını ihtiva etmesidir. Şebîb İbn Bişr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; «O, bütün haberlerini anlatacaktır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Rabbı ona; söyle, diyecektir ve o da söyleyecektir. Mücâhid «Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir.» kavline; emretmiştir, anlamını verirken, Kurazî; onları yarıp atmasını emretmiştir, diye mana verir.
«O gün insanlar, yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler.» Hesâb yerinden sınıf sınıf dönerler. Kimi şakidir, kimi saîd. Saîd olan cennete, şakı olan cehenneme götürülür. İbn Cüreyc der ki: Bölük bölük döndürülürler ve üzerlerinde bulundukları yolun sonunda birleşmezler. Süddî kelimesine; fırka fırka, diye mânâ vermiştir.
«Yaptıklarının kendilerine gösterilmesi için.» Dünyada iken yaptıkları iyilik ve kötülüklerin kendilerine gösterilmesi için.
«Kim, zerre mikdârı hayır.işlerse; onu görür. Kim de zerre mik-dârı kötülük yapmışsa; onu görür.»
Buhârî der ki: İsmâîl îbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
At üç kişinindir: Bir kişi için mükâfat, bir kişi için koruma ve bir kişi için de yüktür. Mükâfat olan kişi; atını Allah yoluna bağlamış ve ipini bir bahçede veya tepede uzunca yapmıştır. Onun ipi o tepe veya bahçede nereye değerse, kendisi için iyilik olur. Eğer o ipini koparıp da birkaç dönüm koşacak olursa, onun ayak izleri ve pislikleri sahibi için iyilik olur. Eğer o, bir ırmağa gidip ondan su içer ve kendisine su verilmek istemezse bu da onun için hasenat, o kişi için de mükâfat olur. Bir diğer kişi de atını insanlara ihtiyâcını göstermeksizin iffetinden bağlar, boynunda ve omuzundaki Allah'ın hakkını unutmaz. Bu da onun için korunak olur. Bir kişi de atını övünmek, gösteriş ve düşmanlık için bağlar. Bu da onun için yük olur. Rasûlullah (s.a.)a merkepler sorulduğunda buyurdu ki: Allah onun hakkında bir şey indirmemiştir. Ancak şu eşsiz ve toplayıcı âyeti inzal buyurmuştur: «Kim, zerre mikdârı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre mikdân şer yapmışsa onu gö-rür.» Bu rivayeti Müslim de Zeyd İbn Eşlem kanalıyla nakleder.
tmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Hârûn Sa'sa' İbn Muâviye'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın yanına gelmiş ve Rasûlullah ona: «Kim, zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» âyetini okumuş. O; bu bana yeter, ondan başkasını dinlemesem de umurumda değil, demiş. Neseî de bu rivayeti tefsir bölümünde İbrâhîm İbn Yûnus kanalıyla Hasan el-Basrî'den nakleder.
Buhârî'nin Sahîh'inde Adiyy'den merfû' olarak Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu nakledilir: Bir hurma kadar da olsa ateşten sakının. Bir tek güzel söz ile de olsa. Sahih bir hadîste buyurulur ki: Ma'rûftan hiç bir şeyi küçümsemeyin. İstersen kendi kovandaki sudan, su isteyen birinin kabına boşalt. İstersen kardeşini güleç yüzle karşıla.

Sahîh bir hadîste yine buyurulur ki: Ey mü'min kadınlar; hiç bir komşu komşusunu küçümsemesin. Hattâ bir koyunun çatal tırnağı bile olsa.
Bir başka hadîste buyurulur ki: Dilenciye törpülenmiş bir tırnakla da olsa verin:
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî... Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey Âişe; bir hurma parçasıyla da olsa ateşten korun. Çünkü o, toku doyurduğu kadar açı da doyurur. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Hz. Âişe'den nakledilir ki; o, bir üzüm tanesi sadaka vermiş ve demiş ki: Zerre mikdârmın yanında o ne gelir?
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Amir... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururmuş: Ey Âişe; günâhları küçümsemekten kaçın. Çünkü Allah tarafından onu ta'kîb eden vardır. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Saîd İbn Müslim kanalıyla rivayet ederler.
îbn Cerîr Taberî der ki: Ebu'l-Hattâb... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Ebubekir, peygamberle yemek yerken bu âyet nazil olmuş: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» Ebubekir elini kaldırıp demiş ki: Ey Allah'ın Ra-sûlü; zerre ağırlığında bile olsa işlediğim serden dolayı cezalandırılacak mıyım? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ey Ebubekir; dünyada gördüğün zerre ağırlığınca serden nefret edersen, Allah Teâlâ kıyamet gününde zerre ağırlığınca sana hayır biriktirir. Nihayet kıyamet günü onunla karşılanırsın. İbn Ebu Hatim bu rivayeti babası kanalıyla Ebu'l-Hattâb'tan nakleder. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu İdrîs'ten nakletti ki; Ebubekir Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yemek yiyormuş. Müteakiben yukarıdaki hadîsi zikreder. Ve yine İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ya'kûb kanalıyla... Ubâde'den nakleder.
İbn Cerîr Taberî, bir başka tarîkle der ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakleder ki; Zilzâl sûresi indirildiğinde Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) oturuyormuş. Sûre indirilince ağlamış. Rasûlullah (s.a.); neden ağlarsın ey Ebubekir? demiş. Ebubekir; bu sûre beni ağlatıyor, demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Eğer siz günâh ve hatâ işleyip te Allah sizi bağışlamamış olsaydı; muhakkak Allah günâh ve hatâ işleyip te kendilerini bağışlayacağı başka bir ümmet yaratırdı.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a ve Ali İbn Abdurrahmân... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» âyeti nazil olunca, ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben amelimi görecek miyim? Evet, dedi. Ben; büyükleri mi? deyince, evet dedi. Ben; küçükleri de mi? deyince, evet, dedi. Ben; vay anam, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Saîd muştulanın, çünkü iyilik on mislinden yedi yüz katına kadardır. Allah dilediğini daha da katlar. Kötülük ise misli iledir veya Allah onu bağışlar. Sizden hiçbiriniz kendi ameliyle kurtulamaz. Ben; sen de mi kurtulamazsın ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Buyurdu ki: Ben de. Ancak Allah kendi katından beni rahmetine daldırırsa müstesna. Ebu Zür'a der ki: Bu rivayeti İbn Lehîa'dan başka kimse nakletme-miştir.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Sâid İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse; onu görür.» kavli hakkında şöyle demiş: Allah Teâlâ: «Onlar; yoksula,

yetime ve esîre seve seve yemek yedirirler.» (İnsan, 8) âyetini indirince; müslümanlar küçük şeyler verdikleri zaman mükâfata nail olamayacaklarını kabul ederlerdi. Bu sebeple yoksul, kapılarına geldiğinde ona hurma veya bir kırıntı veya bir ceviz veya benzeri bir şey vermeyi azımsarlardı. Bu bir şey değildir diyerek onu geri çevirirlerdi. Biz ancak sevdiğimiz şeylerden verirsek mükâfata ulaşırız, derlerdi. Diğer taraftan başkaları da küçük günâhlardan dolayı kınanmayacaklarını kabul ederlerdi. Yalan, bakma, gıybet ve benzeri şeylerden sonra. Allah Teâlâ büyük günâhlardan dolayı bizi cehennemle tehdîd ediyor, derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ —az da olsa— hayır yapmaya onları teşvik etmiş ve bu az olan hayrın çoğalacağını bildirmiştir. Keza önemsiz de olsa serden nehyetmiş ve bunun çoğalacağını belirtmiştir. Bu mânâda: «Kim zerre mikdârı hayır işlerse; onu görür.» buyurmuştur. En küçük bir karınca ağırlığında da olsa kitabında bunu görür ve buna sevinir. Saîd İbn Cübeyr der ki: Bir kişiye yaptığı her kötülüğe mukabil bir kötülük yazılır. Yaptığı her iyiliğe mukabil de on iyilik. Kıyamet günü olunca Allah Teâlâ mü'minlerin iyiliklerini kat kat artırır. Her bir iyiliği on kat fazlalaştırır ve her bir iyiliğe mukabil on kötülüğünü siler. Zerre mikdârınca iyiliği kötülüğüne ağır gelen kişi cennete girer.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleyman İbn Dâvûd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhların küçüklerinden sakının. Çünkü onlar birleşerek bir kişiyi helak edecek kadar toplanırlar. Rasûlullah (s.a.) onlara bir de örnek vererek demiş ki: Boş bir arazîye konaklayan bir topluluk gibi ki, o topluluğun içinden becerikli birisi varmış, o kimse gidip bir çöple geri dönmüş. Bir başka kişi de bir başka çöple gelmiş. Nihayet bir öbek odun toplamışlar ve ateşlerini yakarak ona attıkları yiyeceklerini pişirmiş-lerdir.[1]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8567-8571

ÂDİYAT SÜRESİ

ÂDİYAT SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Andolsun o koştukça koşanlara,
2 — Ve kıvılcımlar saçanlara,
3 — Sabah sabah baskın yapanlara,
4 — Ve tozu dumana katanlara,
5 — Derken bir topluluğun ortasına dalanlara ki,
6 — Gerçekten insan; Rabbına karşı çok nankördür.
7 — Doğrusu kendisi de buna hakkıyla şâhiddir.
8 — Gerçekten o, hayır sevgisinde pek şiddetlidir.
9 - Yoksa bilmez mi kabirlerdekilerin çıkarılacağı zamanı?
10 — Göğüslerde bulunanların derlenip toparlanacağını?
11 — Muhakkak ki Rabları, o gün onların her şeyinden haberdârdır.

Allah Teâlâ, Allah yolunda sürülünce koşan ve kişneyen ata yemîn etmektedir. kelimesi, koşarken attan duyulan ses, anlamına gelir.
«Ve kıvılcımlar saçanlara.» Nallan taşlara sürtünüp bundan kıvılcımlar meydana gelenlere.
«Sabah sabah baskın yapanlara.» Sabah vakti baskına gidenlere. Nitekim Rasûlullah (s.a.) sabahleyin ezanı dinler ve baskın yapardı.
«Ve tozu dumana katanlara.» Atlarla savaş meydanında tozu du-mana katanlara.
«Derken bir topluluğun ortasına dalanlara.» Bütün topluluğun orta yerine girenlere.
İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Saîd el-Eşecc... Abdullah'tan nakletti ki: «Andolsun o koştukça koşanlara» kavli ile develer kasdedilmiştir. Hz. Ali de böyle der. İbn Abbâs ise bunun at olduğunu söyler. İbn Abbâs'ın sözü Ali'ye ulaşınca dedi ki: Bedir günü bizim atımız yoktu. İbn Abbâs ise dedi ki: Bu bir seriyye gönderildiği zaman inmişti.
îbn Ebu Hatim ve İbn Cerir Taberî derler ki: Bize Yûnus... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn Abbâs ona şöyle anlatmış: Ben, Hicr'de oturduğum esnada bir adam gelip bana: «Andolsun o koştukça koşanlara.» kavlini sordu. Ben ona dedim ki: Allah yolunda baskın yaptığı zamanki attır. Baskın yapıp sonra gece bastırır, yiyeceklerini yaparlar, ateşlerini yakarlar. Benim yanımdan kalkıp Zemzem'de su içmekte olan Hz. Ali'nin yanma gitti ve ona da bu âyeti sordu. Hz. AH; benden önce onu kimseye sordun mu? dedi. O; evet, İbn Abbâs'a sordum da o dedi ki: Allah yolunda baskın yapan attır. Hz. Ali ona; git ve İbn Abbâs'ı bana çağır, dedi. İbn Abbâs Hz. Ali'nin başucunda durunca, Ali ona; bilmediğin konuda halka fetva mı veriyorsun? Allah'a andolsun ki İslâm'da ilk gaza Bedir gazası idi ve bizim iki atımız vardı. Birisi Zübeyr'-in diğeri de Mikdâd'ın. O zaman «o koştukça koşanlar» nasıl at olabilir? Koştukça koşanlar; Arefeden Müzdelife'ye, Müzdelife'den Minâ'ya gidenlerdir. İbn Abbas der ki: Bunun üzerine ben sözümden vazgeçip Hz. Ali (r.a.)nin sözüne rücû ettim. Bu isnâdla İbn Abbâs'tan nakledilir ki, Hz. Ali şöyle demiş: «Andolsun o koştukça koşanlara» kavli, Are-fe'den Müzdelife'ye koşanlar

demektir. Müzdelife'ye geri döndüklerinde ateşler yakılır. Avfî ise İbn Abbâs'ın bu koştukça koşanların at olduğunu söylediğini nakleder.
Bu koştukça koşanların deve olduğunu, aralarında İbrâhîm ve Ubeyd İbn Umeyr'in bulunduğu bir topluluk söylemiştir. İbn Abbâs'ın diğer görüşünü söyleyenler arasında da Mücâhid, İkrime, Atâ, Katâde ve Dahhâk bulunmaktadır. îbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. îbn Abbâs ve Atâ derler ki: At veya köpekten başka hiç bir hayvanın koşmasına kelimesi kullanılmaz. İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; o, İbn Abbâs'ın bu kelimesini tavsif ederken, ahh ahh dediğini duydum, demiştir. Bu cemaatın çoğunluğu Allah Teâlâ'-nın «Ve kıvılcımlar saçanlara» kavlini; tırnaklarıyla kıvılcım saçan, şeklinde tefsir etmişlerdir. Süvariler arasında savaş ateşini yakan, diye de söylenmiştir. Bunu söyleyen Katâde'dir. İbn Abbâs ve Mücâhid «Ve kıvılcımlar saçanlara» kavliyle, erkeklerin oyununun kasdedilğini söylerler. Geceleyin evlerine döndüklerinde yaktıkları ateştir, diyenler de olmuştur. Bazıları da bununla kabilelerin ateşlerinin kasdedildiğini söylemişlerdir.
((Koştukça koşanların» at anlamına geldiğini söyleyenler, «Kıvılcımlar saçanlar» kavline Müzdelife'de ateş yakma anlamını vermişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan birinci görüştür. Yani atlar tırnaklarıyla kıvılcımlar saçtığı zaman, demektir.
«Sabah sabah baskın yapanlara.» İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, bununla sabahleyin Allah yolunda atlarla baskın yapılmasının kasdedildiğini söylemişlerdir. Koştukça koşanlann develer olduğunu söyleyenler de, sabah sabah baskın yapanların sabahleyin Müzdelife'den Mi-nâ'ya gidenler olduğunu söylerler.
Bütün tefsîr erbabı «Ve tozu dumana katanlara.» kavlinde, hacc veya gaza esnasında hayvanın ayağının bastığı yerden çıkan toz ve dumanın kasdedildiğini söylemişlerdir.
«Derken bir topluluğun ortasına dalanlara.» kavli hakkında Avfî, İbn Abbâs, Atâ, îkrime, Katâde ve Dahhâk'tan, düşmanı meydana getiren kâfirler topluluğunun ortasına daldıkları, diye mânâ verdiği nakledilir. Muhtemeldir ki bulundukları yerle onların topluluğunun ortasına düşmüş olsunlar. Bu takdirde (t**»-) kelimesi müekked hâl üzere mansûb olur.
Burada Ebu Bekr el-Bezzâr bir hadîs naklederek der ki: Bize Ah-med İbn Abede... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: ftasûlullah (s.a.) bir atlı gönderdi de bir ay boyunca ondan haber alınamadı. Bunun üzerine «Andolsun o koştukça koşanlara.» Ayağıyla sıçrayanlara. «Ve kıvılcımlar saçanlara» Tırnaklarıyla taşlara çarpıp ateşler çıkaranlara. «Sabah sabah baskın yapanlara.» Sabahleyin topluluğun üzerine saldıranlara. «Ve tozu dumana katanlara» Tırnaklarıyla toprağı saçanlara.
(Derken bir topluluğun ortasına dalanlara» herkesin sabaha erdiği duruma, kavli nazil oldu.
«Gerçekten insan; Rabbına karşı çok nankördür,» Üzerine kasem edilen şey, işte budur. Yani o, Rabbının nimetlerine karşı nankördür. İbn Abbâs, Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Ebu'l-Cevzâ, Ebu'l-Âliye, Ebu Duhâ, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kays, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve İbn Zeyd bu âyetteki kelimesinin çok nankör anlamına geldiğini söylerler. Hasan el-Basrî der ki: Bu, musibetleri sayıp Rabbının nimetlerini unutan kişidir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Gerçekten insan, Rabbına karşı çok nankördür.» kavli hakkında şöyle buyurmuştur: Nankör tek başına yiyen, kölesini döven ve müsâfirini kovandır. İbn Ebu Hatim, bu hadîsi Ca'fer İbn Zübeyr kanalıyla rivayet eder ki bu rivayetin isnadı zayıftır ve Ca'fer İbn Zübeyr metruk bir râvîdir. İbn Cerîr de aynı hadîsi Fâris İbn Osman kanalıyla... Ebu Ümâme'den mevkuf olarak nakleder.
«Doğrusu kendisi de buna, hakkıyla şâhiddir.» Katâde ve Süfyân es-Sevrî bu âyete şöyle mânâ verirler: Doğrusu Allah da buna şâhiddir. Zamîrin insana gitmesi de muhtemeldir. Muhammed îbn Kâ'b el-Kurazî de böyle der. Bu takdirde mânâ şöyle olur: İnsanoğlu herne kadar çok nankör ise de hal diliyle o buna şâhiddir. Fiillerinde ve sözlerinde bu, onun aleyhine bir görünümdür. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe sûresinde şöyle buyurur: «Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâ-hid iken; Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme haklan yoktur.» (Tevbe, 17)
«Gerçekten o, hayır sevgisinde pek şiddetlidir.» O, hayır sevgisinde —mal sevgisinde— çok şiddetlidir. Bu ifâdede iki ayrı görüş vardır. Birinci görüşe göre mânâ şöyledir: Gerçekten insan, mal sevgisinde pek şiddetlidir. İkinciye göre ise mânâ şöyledir: Gerçekten insan mal sevgisinden dolayı çok cimri ve haristir. Her iki mânâ da sahîhtir.
Müteakiben iAllah Teâlâ dünyadan uzak durmayı ve âhirete koşmayı teşvik ederek bugünden sonra olacaklara dikkat çekmekte ve gelecekte insanı bekleyen dehşetlerden sözetmektedir:
«Yoksa bilmez mi kabirlerdekilerin çıkarılacağı zamanı?» Kabir-lerdeki ölülerin çıkarılacağı vakti.
«Göğüslerde bulunanların derlenip toparlanacağı anı.» İbn Abbâs ve başkaları derler ki: İçerde gizlenip saklanan şeylerin açıklanıp gösterileceği anı.
«Muhakkak ki Rabları, o gün onların her şeyinden haberdârdır.» Yaptıkları ve ettikleri her şeyi elbette Rabları bilir ve buna göre en uygun ceza ile onları cezalandırır, zerre mikdârınca zulüm yapmaz.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8574-8576

KARİ'A SÛRESİ

KARİ'A SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Felâket kapısını çalacak olan,
2 — Nedir o felâket kapısını çalacak olan?
3 — O felâket kapısını çalacak olanın ne olduğunu bilir misin sen?
4 — O gün; insanlar yaygın pervaneye dönecekler.
5 — Dağlar atılmış, renkli yünler gibi olacak.
6 — Ama kimin tartıları ağır gelirse,
7 — O, hoş bir hayat içindedir.
8 — Ama kimin de tartıları hafif gelirse,
9 — Artık onun da durağı Hâviye'dedir.
10 — Onun ne olduğunu bilir misin sen?
11 — Kızgın bir ateştir.

kelimesi Hakka, Tâmme, Sâhha ve Ğâşiye gibi kıyametin isimlerinden bir isimdir. Sonra Allah Teâlâ kıyametin durumunu yükseltip, sahip olduğu dehşeti ortaya koyarak buyuruyor ki: «Nedir o felâket kapışım çalacak olan?» Sonra da bunu şu kavli ile tefsir ediyor:
«O felâket kapısını çalacak olanın ne olduğunu bilir misin sen? O gün; insanlar yaygın pervaneye dönecekler.» Gidip gelmeleri, dehşet, içinde bocalamaları, ayrılıp dağılmaları hususunda sanki yaygın pervane gibidirler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Sanki onlar yaygın çekirgeler gibidirler.» (Kamer, 7)
«Dağlar atılmış, renkli yünler gibi olacak.» Oraya buraya gidip dağılmakta dağlar, atılmış yünler gibi olacaktır. Mücâhid, îkrime, Saîd îbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Dahhâk ve Süddî bu âyetteki kelimesinin yün anlamına geldiğini söylerler.
Bilâhare Allah Teâlâ, amel edenlerin amelinin varacağı sonucu ve neticede ulaşacakları şeref veya zilleti haber vererek buyuruyor ki: «Ama kimin tartıları ağır gelirse.» İyilikleri kötülüklerine ağır basarsa; «O, hoş bir hayat içindedir.» Cennette.
«Ama kimin de tartıları hafîf gelirse» Kötülükleri iyiliklerine ağır basarsa, «Artık onun da durağı Hâviye'dir.» Denildi ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: O, kafası üstü cehennem ateşine düşüp yuvarlanacaktır. Anne anlamına gelen kelimesiyle beyni kasdedilmiştir. Buna benzer bir rivayet îbn Abbâs, İkrime, Ebu Salih ve Katâde'den nakledilmiştir. Katâde der ki: O, cehenneme başı üstü yuvarlanır. Ebu Salih de der ki: Onlar cehenneme başlan üstü yuvarlanırlar.
Ve denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: «Artık onun da durağı» varıp döneceği ve neticede ulaşacağı yer «Hâviye'dir.» Bu, cehennemin isimlerinden bir isimdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Annesi Hâviye'ye denmesinin sebebi, ondan başka kaçıp kurtulacak yer olmamasmdandır. İbn Zeyd der ki: Haviye, cehennemdir. O, kişinin kaçıp sığınacağı veya kendisine sığınılacak anne kucağıdır. İbn Zeyd bu âyeti şeklinde; barınakları ateştir, diye okumuştur.- îbn Ebu Hatim Katâde'den nakleder ki o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Bu ateştir ve ateş onların barınaklarıdır. Bu

sebeple Allah Teâlâ Hâviye'yi tefsir ederek bir sonraki âyette şöyle buyuruyor: «Onun ne olduğunu bilir misin sen? Kızgın bir ateştir.»
İbn Cerîr_Taberî der ki: îbn Abd'ül-A'lâ... Eş'as İbn Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: Mü'min, öldüğü zaman ruhu mü'min ruhların arasına götürülür. Ona ruhlar derler ki: Kardeşinizi dinlendirin, çünkü o, dünya kederinde İdi. Ona falanca ne yapar? diye sorarlar. O; o öldü aranıza gelmedi mi? der. Onlar; o, annesi olan Hâviye'ye götürüldü, derler. Bu rivayeti îbn Merdûyeh Enes İbn Mâlik yoluyla bundan daha geniş ve merfû' olarak nakleder. Biz bunu «Cehennemin sıfatı» bahsinde îrâd etmiştik. Allah, lutfu ve ihsanı ile bizi mükâfatlandırsın.
«Kızgın bir ateştir.» Son derece kızgın, alevi ve yakıcılığı kuvvetli bir ateştir. Ebu Mus'ab, Mâlik kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ademoğlunun yaktığı, şu ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bu yeterli değil miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, ademoğlunun ateşinden yetmiş parça daha fazlalaştırılmıştır. Bu rivayeti Buhârî, Ismâîl İbn Ebu Uveys kanalıyla Mâlik'ten nakleder. Müslim de Kuteybe kanalıyla Ebu Zenâd'dan nakleder. Onun rivayetinde bazı ifâde fazlalıkları vardır. Nitekim o, bu hadîsi şöyle kaydeder: Cehennem ateşi âdemoğullannın ateşinin üzerine altmış dokuz parça faz-lalaştırılmıştır. Her biri onun sıcaklığmdadır.
İmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Muhammed İbn fciyâd'dan nakletti ki, o; Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamberden şöyle dediğini duydum, dediğini işitmiştir: Ademoğlunun yaktığı ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Bir adam dedi ki: O, yeterli değil miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, ademoğlunun ateşinden altmış dokuz parça daha fazlalaştırılmıştır. Her sıcağa denk bir sıcaklık olarak. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak bu hadîs, Müslim'in şartlarına uygundur.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ebu Hüreyre'den, Amr da Yahya İbn Ca'de'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizin şu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır ve o iki kere denize daldırılmıştır. Böyle olmasaydı Allah, ateşte hiç bir kimseye fayda halketmezdi. Bu hadîs de imamların sıhhat şartına sahip olmasına rağmen, bu şekilde tahrîc etmemişlerdir. Müslim Sahîh'inde bunu bir başka yolla rivayet eder. Bezzâr da Abdullah İbn Mes'ûd ve Ebu Saîd el-Hudrî'den şu şekilde rivayet eder: Sizin şu ateşiniz yetmiş parçadan bir parçadır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bu ateş, cehennem ateşinin yüz parçasından bir parçadır. Ahmed îbn Hanbel bu hadîsin bu şekilde rivayetinde yine münferid kalmıştır. Halbuki hadîs Müslim'in şartlarını hâizdir.
Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Amr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizin şu ateşinizin cehennem ateşi karşısındaki durumunun nasıl olduğunu biliyor musunuz? Cehennem ateşi siyahlık bakımından sizin ateşinizin dumanından yetmiş kat daha fazladır. Bu hadîsi Ebu Mus'ab da Mâlik kanalıyla rivayet eder ancak peygambere kadar çıkaramaz.
Tirmizî ve tbn Mâce de Abbâs ed-Dûrî kanalıyla..-. Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasülullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:^Ates bin yıl yakıldı da sonunda kızardı. Sonra

bin yıl daha yakıldı sonunda beyazlaştı. Sonra, bin yıl daha yakıldı sonunda karardı, işte o simsiyah karanlıktır. Bu naüis Enes ve'Ömer lbnTHattâb^anaiîyiâ da rivayet eflUimştir.—
İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Ebu Osman en-Nehdî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettiği hadîste âasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu görülür: Cehennem ehlinin azâb bakımından en basît olanı; ayağında iki pabucu olup ta bunların ısısından beyni kaynatılan Kişide Sahîh hadîste sabittir ki; Rasülullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cehennem, Rabbına dert yanıp dedi ki: Ey Rabbım» benim parçalarım birbirini yiyor. Ona izin ver de iki kere soluk alsınlar. Bir kışın bir de yazın soluk alsm. Kışın en çok onun soğuğunu, yazın da en çok onun sıcağım görürler.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde buyurulur ki: Sıcak arttığında namazla serinleniniz. Çünkü sıcağın şiddeti cehennemin alevindendir.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8578-8580

TEKÂSÜR SÛRESİ

TEKÂSÜR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki;
2 — Mezarlıkları bile ziyaret ettiniz,
3 — Hayır, ilerde bileceksiniz.
4 — Hayır, ilerde bileceksiniz.
5 — Hayır, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz,
6 — Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz.
7 — Andolsun ki, yine onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.
8 — Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Dünya ve dünya nimetlerinin sevgisi, sizi âhireti aramak ve gözetmekten alıkoydu. Ve bu hal uzun süre devam etti. Nihayet ölüm gelip çattı ve siz kabirlere gittiniz de kabir halkından oldunuz. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Zeyd îbn Eslem'den nakletti ki; babası Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiş: Çokluk ile böbürlenmeniz sizi itâattan öylesine oyaladı ki, nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz. Tâ ki size ölüm gelip çattı. Hasan el-Basrî ise der ki: Mal ve evlâdın çokluğu ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki.
Buhârî, Sahîh'inde bildirir ki Ebu'l-Velîd Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Biz «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» kavlinin Kur'ân'dan olduğunu kabul ediyorduk, nihayet bu âyet indi. «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki.» Âyetin mânâsı; âdemoğlunun altından bir vâdîsi olsaydı, demektir.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Mut-tarif İbn Abdullah'tan nakletti ki; babası şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) in yanına vardığımda o; «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» buyuruyordu. Sonra şöyle dedi: Âdemoğlu; malım, malım, der. Halj buki senin yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka verip geçtiğinden başka malın var mı ki? Müslim, Tirmizî ve Neseî bu hadîsi Şu'-be kanalıyla naklederler. Müslim, Sahîh'inde der ki: Bize Süveyd İbn Saîd... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, malım, malım, der. Halbuki onun malı yalnızca üç şeydir: Yeyip tüketmiş olduğu veya giyip eskitmiş olduğu veya sadaka verip âhireti için biriktirmiş olduğu. Bundan başkası gidicidir. Ve onu insanlara terkedecektir. Müslim bu hadîsin rivayetinde münferid kalmıştır.
Buhârî der ki: Bize Humeydî... Abdullah îbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'dan nakletti ki; Enes İbn Mâlik'in, Rasûlullah şöyle buyurdu, dediğini işitmiş:
Ölüyü üç şey izler: İkisi geri döner, birisi onunla beraber kalır. Ailesi, malı ve ameli onun peşinden gider. Ailesi ve malı geri döner, ameli ise onunla birlikte kalır. Müslim, Tirmizî ve Neseî bu şekilde bu hadîsi Süfyân îbn Uyeyne'den rivayet etmişlerdir.
İmânı Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Yahya, Enes tbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

Ademoğlu yıpranıp tükenir. İki şey de onunla birlikte yaşlanır: Mal hırsı, yaşama hırsı. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim sahîh'lerinde tahrîc et-m işlerdir.
tbn Asâkir, Ahnef İbn Kays'ın hal tercümesinde nakleder ki, Ahnef îbn Kays bir adamın elinde bir dirhemi görmüş ve; bu dirhem kimin? demiş. Adam; benim, deyince eğer onu bir mükâfat karşılığı infâk eder veya şükür peşinde koşarak harcarsan ancak o zaman senindir. Sonra Ahnef İbn Kays örnek getirerek şâirin şu beytini okumuş:
«Tutarsan sen onun malı olursun;
Harcarsan o senin malın olur.»
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Büreyde'den nakletti ki; o: «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki» âyeti, Ansâr'dan Harise ve Haris oğulları kabilesi hakkında nazil olmuştur. Bu iki kabile birbirine karşı çoklukla övünmüşler ve biri diğerine; falan, falan oğlu falan ve falan gibisi sizde var mı? demiş. Diğeri de aynı şekilde diyerek yaşayanlarla övünmüşler. Sonra birbirlerine demişler ki: Haydin kabristana gidelim. Her iki grup diğerine sizde falanca gibisi var mı? diyerek kabri gösteriyor ve falanca gibisi var mı? diye ekliyordu. Diğerleri de böyle yapınca Allah Teâlâ: ((Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» âyetini indirdi. Yani sizin gördüğünüzde, ibret ve uğraşacağınız pekçok şey vardır.
Katâde, «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» kavli hakkında şöyle der: Onlar; biz falanca oğullarından daha fazlayız, biz falanca oğullarından daha iyi hazırlıklıyız, diyorlardı. Halbuki her gün sona doğru gidiyorlardı. Nihayet Allah onların hepsini kabre götürünceye kadar bu şekilde devam edip gittiler.
Sahîh olan «Nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» kavli ile mezarlara varıp gömüldünüz ifâdesinin kasdedilmiş olmasıdır. Sâhîh bir hadîste Rasûlullah'ın bir bedeviye hasta ziyaretine gittiği ve; önemi yok inşaallah temizliktir, dediği bildirilir. Bedevî temizlik mi? deyince, Rar sûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Evet, coşan bir humma, büyük bir yaşlıya musallat oluyor ve ona kabirleri ziyaret ettiriyor. Bunun üzerine Bedevî; öyleyse peki, demiş.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a, Zirr îbn Hubeyş'ten nakletti ki; Hz. Ali şöyle demiş: Biz, kabir azabından sürekli kuşkulanıyorduk. Nihayet Allah Teâlâ: «Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» âyetini indirdi. Bu hadîsi Tirmizî, Ebu Küreyb kanalıyla nakleder ve garîbtir, der.
İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam... Meymûn İbn Mihrân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Ömer îbn Abdülazîz'in yanında oturuyordum. O «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» âyetini okuyarak biraz durdu ve şöyle dedi: Ey Meymûn; ben kabirleri ancak ziyaret için görürüm, halbuki ziyaret eden için evine dönmekten başka bir yol yoktur. îbn Ebu Hatim der ki: Cennet veya cehennemdeki evine dönmeyi kasdetmiştir. Yine rivayet edilir ki; bir bedevi: «Nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz.» âyetini okuyan bir kişiyi duymuş ve şöyle demiş: Kâ'benin Rabbma andol-sun ki; bugün gönderilir. Yani ziyaretçi buradaki yerinden başka bir yere götürülür.

«Hayır, ileride bileceksiniz. Yine hayır, ileride bileceksiniz.» Hasan el-Basrî der ki: Bu, tehdîd üstüne tehdîddir. Dahhâk ise birincide kâfirlerin, ikincide mü'minlerin kasdedildiğini söyler.
«Hayır, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz.» Eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz, çokluğunuz sizi âhiret yurdunu aramaktan alıkoyup oya-lamazdı. Nihayet kabirleri bile ziyaret ettiniz.
«Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz. Andolsun ki; yine onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.» Bu, daha önce geçen tehdidin tefsiridir: «Hayır ileride bileceksiniz. Yine hayır, ileride bileceksiniz.» âyetindeki tehdidin açıklamasıdır. Allah Teâlâ onlan bu durumla tehdîd ediyor ki bu, karardığında her mukarreb meleğin ve her peygamberin dehşet ve ürpertiden dolayı dizleri üstü yığılıp kalacağı bir ateşi görmedir. Nitekim bu konuda rivayet edilen haberler böyle demektedir.
«Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» Sonra o gün, andolsun ki Allah'ın size lütfettiği, sağlık ,huzûr, rızık ve diğer şeylerdeki nimetlere şükür ve ibâdetle mi mukabele ettiğinizi, yoksa küfürde mi bulunduğunuz size sorulacaktır..
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Ömer îbn Hattâb'ın şöyle dediğini işitmiş: Öğle vakti Rasûlullah (s.a.) çıktı ve Ebubekir'i mescidde buldu. Ona; bu saat neden dışarı çıktın? dedi. O da: Ey Allah'ın Rasûlü, seni çıkaran şey beni de çıkardı, dedi. İbn Abbâs der ki: Hattâb oğlu Ömer gelince Rasûlullah (s.a.) ona da; ey Ömer, seni çıkaran şey nedir? diye sordu. Hz. Ömer; sizin ikinizi çıkaran şey beni de çıkardı, dedi. İbn Abbâs der ki: Hz. Ömer oturdu. Rasûlullah (s.a.) da o ikisine doğru dönüp konuşmaya başladı: Şu hurmaya çıkıp yiyecek, içecek ve gölge bulmak için gücünüz var mı? Onlar; evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ebu'1-Hey-sem el-Ansârî'nin evine gidelim, İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) önümüzde yürüdü. Selâm verip üç kerre izin istedi. Ümm'ül-Heysem kapının gerisinde söyleneni dinliyordu ve Rasûlullah (s.a.) in bir daha selâm vermesini istiyordu. Rasûlullah dönmek isteyince Ümm'ül-Heysem arkalarından koşup dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Allah'a andolsun ki, ben senin selâmını duydum, ancak daha fazla selâm vermeni istedim. Rasûlullah (s.a.) ona hayır diledi. Ve Ebu'l-Heysem nerededir? Onu görmüyorum, dedi. Kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, yakında tatlı su aramak üzere gitti girin inşaallah hemen geliverir. Ağacın altına bir sergi yaydı. Ebu'l-Heysem çıkıp geldi, sevinçten gözleri aydınlandı. Hurma ağacına çıktı ve onlara olmuş hurma silkeledi. Rasûlullah (s.a.); yeter ey Ebu'l-Heysem, dedi. O; ey Allah'ın Rasûlü yaş ve kuru, alt tarafı kurumaya başlamış olandan yersiniz. Sonra onlara su getirip içirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte sizin sorulacağınız nimetlerden birisi de budur, Bu hadîs, bu vecihle garîbtir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hüseyn İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Ebubekir ve Ömer'in oturdukları sırada Rasûlullah (s.a.) gelip; burada ne oturursunuz? dedi. Onlar; seni hak ile gönderen Allah'a yemîn ederiz ki evimizden bizi açlıktan başka bir şey çıkarmadı, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Beni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki beni de ondan başka bir şey evimden çıkarmadı. Kalkıp gittiler ve nihayet Ansâr'dan bir kadının evine geldiler. Kadın onları karşıladı. Rasûlullah (s.a.) kadına; falanca nerede? dedi. Kadın bizim için

tatlı su getirmeye gitti, dedi. Arkadaşları kırbasını taşıyarak evine geldiğinde; merhaba, dedi. Bugün beni ziyarete gelenden daha üstünü başka bir kulu ziyarete gitmedi, dedi. Adam kırbasını hurma dalının köküne astı ve çıkıp onlara bir dal hurma indirdi. Rasûlullah (s.a.); toplasan daha iyi olmaz mıydı? deyince o; siz kendi gözünüzle seçesiniz, istedim, dedi. Sonra bıçağı aldı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sakın sütlüyü kesmek O gün kendilerine bir hayvan kesti de onu yediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s..a.) buyurdu ki: Kıyamet günü bundan elbette sorguya çekileceksiniz. Evinizden aç olarak çıkmıştınız, oraya bunca rızıklar elde etmiş olarak döneceksiniz. İşte bu, sorulacak nimetlerdendir. Bu hadîsi Müslim, Yezîd İbn Keysân kanalıyla rivayet eder. Ebu Ya'lâ ve İbn Mâce de bu hadîsi Muharibi kanalıyla... Ebu-bekir'den nakleder. Diğer dört sünen sahipleri de bu hadîsi Abdülmelik îbn Umeyr kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu ifâdeye benzer ve aynı olayı belirtir şekilde naklederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreye, Peygamberin kölesi Ebu Asîb'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bir gece Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı ve bana uğradı. Beni çağırdı ben de onunla beraber çıktım. Sonra Ebubekir'e uğradı onu çağırdı o da beraber çıktı. Sonra Ömer'e uğradı, onu çağırdı o da beraber çıktı. Yürüyüp Ansâr'dan birinin duvarının yanma geldik. Duvarın sahibine; bizi doyur, dedi. Adam bir hurma dalı getirip önüne koydu. Rasûlullah (s.a.) ve ashabı ondan yediler. Sonra soğuk bir su istedi, içti ve: Kıyamet günü muhakkak bundan sorulursunuz, dedi. Hz. Ömer hurma dalını alıp yere vurdu. Hurmalar Rasûlullah'm önüne dağıldı. Sonra dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyamet günü bundan da mesul müyüz? O; evet, dedi. Ancak üç şey bunun dışındadır: Kişinin avret mahallini örttüğü bir hırka, açlığını giderdiği bir kırıntı, sıcaktan ve soğuktan içine girdiği bir kovuk. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki Bize Abdüssamed... Ammâr'dan nakletti ki; o, Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.), Ebubekir ve Ömer yaş hurma yediler ve su içtiler de Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte bu, sorguya çekileceğiniz nimetlerdendir. Neseî bu rivayeti Hammâd İbn Seleme kanalıyla nakleder.
İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ahmed... Mahmûd İbn Re-bî'in şöyle dediğini nakletti: «Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki.» âyeti nazil olunca, Rasûlullah (s.a.): «Sonra o gün, andol-sun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyetine kadar okudu. Oradakiler dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; hangi nimetlerden sorguya çekileceğiz? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İki siyahtan, su ve hurma. Kılıçlarınız boynunuza asılıdır, düşman hazırdır. Biz hangi nimetten sorguya çekileceğiz. Evet ama bu ilerde olacaktır.
Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Amir... Muâz İbn Abdullah İbn Ubeyd'ten nakletti ki; babası amcasının şöyle dediğini bildirmiş: Biz bir mecliste oturuyorduk. Rasûlullah (s.a.) başında yaş izi bulunarak yanımıza çıkageldi. Dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, seni rahat görüyoruz. O; evet, dedi. Sonra halk zenginlik bahsine daldı da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah'tan korkan için zenginliğin hiç bir zararı yoktur. Ama Allah'tan korkan için sıhhat zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül rahatlığı da nimetlerdendir. İbn Mâce bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şey-be kanalıyla... Abdullah İbn Süleyman'dan nakleder.

Tirmizî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Dahhâk İbn Abdurrahmân'-dan nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyamet gününde kulun sorguya çekileceği ilk nimet; ona biz sana sağlıklı bir beden vermedik mi? Ve; soğuk su içirmedik mi? denmesi olacaktır. Bu hadîsin rivayetinde Tirmiiî münferid kalmıştır. îbn Hibbân Sahîh'inde bu hadîsi Velîd İbn Müslim kanalıyla nakleder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Zübeyr şöyle demiş: «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyeti nazil olunca; ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetten sorulacağız sadece hurma ve sudan müteşekkil iki siyah nimet var? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; bu, ilerde elbette olacaktır. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet ederler. Ah-med İbn Hanbel de ondan rivayet eder. Tirmizî; hasen bir hadistir, der.
îbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki; «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyeti nazil olunca, sahabeler dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü; biz hangi nimete sahibiz ki? Karnımızın yarısını yalnızca arpa ekmeği ile doyuruyoruz. Bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine vahyetti ki: Onlara şöyle de: Ayakkabı giymiyor musunuz ve soğuk su içmiyor musunuz? İşte bu, nimettir.
İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Zür'a, bize Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» âyeti hakkında şöyle demiş: Huzur, emniyet ve sıhhattir. Zeyd İbn Eşlem de Rasûlullah'tan nakletti ki; bu âyet konusunda şöyle demiştir: Nimet; karınların doyması, içeceklerin serinliği, meskenlerin gölgesi, yaratılışın dengeli olması ve uykunun zevkidir. İbn Ebu Hatim yukarıda sûrenin başında geçen isnâdıyla bu hadîsi rivayet eder.
Saîd İbn Cübeyr; bir içimlik bal bile bu nimettendir, der. Mücâhid dünya zevklerinden her birinden sorulacaksınız, derken Hasan el-Bas-rî; sabah ve akşam nimetlerinden, der. Ebu Kılâbe de temiz ekmekle bal ve yağ yemek nimettendir, der. Mücâhid'in sözü, bu sözlerin en kapsamlısıdır.
Ali îbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız.» kavli hakkında şöyle demiştir: Vücûd sağlığı, göz ve kulağın sıhhati nimettir. Allah Teâlâ kullarından onu nereye kullandıklarını soracaktır. Halbuki Allah, onu nereye kullandıklarım kullarından daha iyi bilendir. İşte bu, Allah Teâlâ'-nın: «Muhakkak ki kulak, göz ve kalb bütün bunlar ondan sorumludurlar.» (İsrâ, 36) kavlidir. Buhârî'nin Sahîh'lnde, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Abdullah ibn Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
İki nimet vardır ki onlarda insanların birçoğu aldanmıştır: Sağlık _ve boşluk, Yani bu iki nimetin şükrünü ödemede eksik davranırlar ve görevlerini yerine getirmezler. Kişi, üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmezse aldanmıştır.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; Bize Kasım İbn Muhammed... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, kıyamet günü tencerenin üzerinde bulunandan, duvarın gölgesinden ve ekmekten hesaba çekilir veya sorguya çekilir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi yalnız bu isnâdla biliyoruz, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Behz ve Affân... Ebu Hürey-re'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Azze ve Celle'—Affân: Kıyamet günü diye ilâve eder— der ki: Ey âdemoğlu; Ben seni at ve deve üzerinde taşıdım, kadınlarla evlendirdim ve seni kurulup oturur ve başa geçer yaptım bunun şükrü nerede? Bu şekildeki rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8582-8588

ASR SÛRESİ

İnsan Fıtratı ve Yetenekleri
İslâm Düşüncesinde İnsan

ASR SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Asr'a andolsun ki;
2 — Muhakkak insan, hüsrandadır.
3 — Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnadır. Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler.

Asr, içinde âdemoğlunun hayır veya şer yönünde hareketlerinin gerçekleştiği zamandır. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki: Asr, akşam demektir. Meşhur olan birinci görüştür. Allah Teâlâ asr'a kasem ederek insanların helak ve hüsranda olduğunu bildiriyor. «Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler müstesnadır.)) buyuruyor. Böylece kalbleriyle îmân edip organlarıyla sâlih amel işleyen mü'minler hüsrandan istisna edilmektedir.
«Bir de birbirine hakkı tavsiye edenler.» Emirleri yerine getirip yasakları terkedenler ki terketmek haktır. «Ve sabrı tavsiye edenler.» Mu-sîbet ve kadere sabredenler. Kendilerine ma'rûfu emredip münkerden nehyedenlerin verdiği rahatsızlıklara dayananlar.[1]

İzahı

Müreccah olan kavle göre bu sûre Mekke'de nazil olmuştur. Öyle rivayet ederler ki, İmâm Şafiî: Kur'ân nâmına yalnız bu sûre inmiş olsaydı insanlara elverirdi, insanlar yalnız bu sûreyi derin derin düşünmüş olsalardı onlara kâfî gelirdi, dermiş. Muhakkaktır ki ashâb-ı ki-râm'ın ikisi bir yere gelince bu sûreyi biri diğerine okumadan, diğeri de ona selâm vermeden aynlmazlarmış. Ashabın bu âdeti, teberrük içindir, zannmda bulunanlar yanılıyorlar. Zîrâ bu sûre-i güzîn'i okumaktan maksad, içindeki mânâları, husûsiyle hakkı sabrı tavsiyede bulunmayı karşısındakine hatırlatmaktır. Tâ ki arkadaşından ayrılmazdan evvel onda bir hayırlı vasiyet, nasihat varsa onu kendisine celbetmiş olsun.
Hilkat alemindeki eşyadan, yâhud şuûnu kâinattan birine yemîn etmek, kitâbullaha da câri olan âdet muktezâsıdır. Bundaki maksad ise insanlara o yemîn vesilesi olan şeye ezelden beri emânet edilen hikmeti hatırlatmak, şayet insanlar onda bir nevi şer tevehhüm etmişlerse, hatâ etmekte olduklarını; fenalığın, şerrin o eşyada olmayıp o eşyayı kullananların, yâhud o surette i'tikâd edenlerin kendilerinde bulunduğunu anlatmaktadır.
Öyle dinler vardır ki, onlara sarılanlar gerek bu kâinatın, gerek onun ihtiva ettiği varlıkların değişen, bozulan nesne olduğunu, onun için hakîkî bahtiyarlık peşinde. koşanlar için bunu hor görmek, bugünün nimetlerinden, zevklerinden, eğlencelerinden kaçmak, nefislerini bu kevn-ü fesâd âleminin üstünde bir âleme ayırmak ve hasretmek gerekeceğini zannederlerdi.
Kur'ân, onların bu hususta tamâmiyle yanıldıklarını açıktan açığa bildiriyor.
Allah'ın kitabında vârid olan yeminler, o gibi zanda bulunanların hatâlarmı

kendilerine bildirmek için ihtiyar olunmuş usûl cümlesindendir. Yani bu eşya hikmet-i İlâhiyye'ye mazhariyet bakımından öyle bir mertebede bulunuyor ki Cenâb-ı Hak onunla yemîn ediyor, gûyâ ki Cenâb-ı Hakk'ın ta'zîmine arz-ı istihkak ediyor. Artık her şeyin hâliki olan ve bütün varlıkların varlığı, kendi vücûd-u ezelîsi ile kâim bulunan Hallâk-ı Azîm'in ta'zîmine mazhariyet kadar büyük şeref olabilir mi?
Asır, zamanın ma'lûm olan bir cüz'üdür ki o da konuşan kimsenin başkaları ile beraber yaşadığı müddettir. İster bu müddet senelerin sayısı ile takdir olunsun da meselâ yüz sene densin, isterse mikdârı hiç ta'yîn olunmasın. Yahud öğle ile akşam arasındaki bildiğimiz vakittir. Burada her ikisinin ihtiyarı doğru olabilir. İnsanlar evvelkine sövüp saymayı âdet etmişlerdir... Evet, herkes bulunduğu asırdan müştekidir. Sırası geldikçe bu asır, cehalet asrıdır, alçaklık, mürüvvetsizlik asrıdır, menfaatperestlik, ahlâksızlık asrıdır, der. Hayra dâir murâd ettiği şeylerin kâffesini de kendisinden asırlarca evvel geçmiş olan zamana isnâd eder. Onun için Cenâb-ı Hak «Asır» nâmına yemîn etmek suretiyle bu i'tikâdın kalblerden silinmesini, insanlar tarafından hor görülen bir mâhiyyetin ta'zîmine lâyık sayılmasını murâd ediyor.
İkinci mânâya göre ise asır; gerek Kureyş'e, gerek şâir kabilelere mensûb olan işsiz bir takım araplann Harem'de, yahut şâir mahallerde toplanıp gıybet gibi, ötekini berikini maskaraya almak gibi hiç faydası olmayan şeylerle uğraştıkları zaman olduğu için zihinlerde bu zamanın fena bir zaman olduğu, serden başka bir işe yaramadığı zannı iyice yer etmişti. İşte Cenab-ı Hak bu fenalığın zamanda olmayıp kendilerinde olduğunu yoksa o zamanın yerleri, gökleri yaratan Hâlik'a yemîn mev-zuu, olacak derecelerde şeref sahibi bulunduğunu, onun için bu vakti,
o vaktin sânına yakışacak surette yaşamak, ulvî işlerle geçirmek, kötü işler yüzünden uğrayacakları ziyandan bu ,sûretle kurtulmak lâzım geleceğini beyân buyuruyor.
Asır kelimesi iki mânâdan hangisine alınırsa alınsın, buradaki kasem, Cenâb-ı Hakk'ın bize îrâd etmiş olduğu bir hakikati belirtmek için .vârid olmuştur ki o hakikat da insanın hüsran içinde bulunmasıdır. Bu bir haberdir ki, te'kîde muhtaçtır. Zîrâ halkın bir çoğunun zannına göre bu sûrede istisna edilen a'mâlin, ahvâlin hâricinde öyle işler vardır ki, hiç de hüsranı mûcib değildir. Hattâ bunların inanışına göre îmân saadeti denilen, fazilet denilen kayıdlardan vareste kalmak; fikir hürriyeti, fiil hürriyeti nâmı altında hiç bir fenalıktan, hiç bir fuhuştan geri kalmamak, ukbâda helaki mûcib olsa bile, dünyada nefsin hiç bir hazzını diriğ etmemek ile olurmuş. Yine bu inanışa göre, milletler için^ de öyleleri varmış ki, ferdleri heveslerine kapılmak, ihtiraslarına esîr olmakla beraber servet kazanmaya devam ettikçe, kuvvet ve kudret sahibi olmak için her çâreye baş vurdukça mes'ûd olmaktan geri kalmı-yorlarmış. îster bu adamlar îmân etsinler, ister etmesinler, ister doğru dürüst işler işlesinler, ister işlemesinler, ister birbirlerine hakkı, sabrı tavsiye etsinler ister etmesinler, müsavi imiş...
Bu zannı besleyenlerin sayısı her vakit her yerde sayılamayacak derecede çoktur. Fakat Kur'ân-i Kerîm'in telâkkisine göre, bu hareket tarzı hüsrandır. lügatta dalâl, helak, noksan mânâlanna gelir. Yapmış olduğu işin insana getirdiği her şer, husur'dur. Hüsran ve hasâret de bu mânâyadır. Zîrâ insan o iş ile bir fayda peşinde

koşuyordu. Halbuki netice böyle zuhur etmeyerek sa'yi kendisini istediğinden mahrum bıraktığı, bilâkis çekindiğini başına getirdiği için hüsrana uğruyor. Yani maksadı yolunda dalâlete uğramış, nefsinin arzusunu tatmin hususunda noksanlık göstermiş, fakat peşinde koşarken yorgunluğa uğramış oluyor. Sana elem veren, seni mahrum bırakan, canının sıkıntıya uğramasına, kalbinin ıztırâb duymasına sebep olan her şey aradığın zevk için bir noksandır.
Sen kalbe huzur verecek, maişetini refaha kavuşturacak bir iş işler de bilâkis ıztırâba düşersen, kasdında dalâla, sa'yinde hüsrana uğramış olursun. .Âyetteki hüsran ise mutlaktır. Dünyevî veya uhrevî kaydıyla mukayyed değildir. Sûrede anlatılan vasıflan hâiz olmayan her mükellef için gerek bu fânî hayatta, gerek onu ta'kîb edecek bakî hayatta hüsrandan bir hisse vardır. Zîrâ yukarıda söylediğimiz gibi sûre Mekkîdir. Mekkî sûrelerdeki hitâb ise birçok âyetlerde umûmîdir.
Bu sûredeki îmân da mutlaktır ve hiç bir şey ile mukayyed değildir. Bununla beraber muhâtabların anladığı mânâdadır. îmânı umûma karşı hitaba en mülayim şekilde ta'rîf için şöyle demelidir: îmân nefsin hayır ile şerrin, fazilet ile rezîletin arasındaki farkı yakînen anlaması, bu varlık âlemi üzerinde hayra razı olan, lâkin şerre razı olmayan, fazileti isteyen, lâkin rezîleti istemeyen mutlak bir vücûdun nigeh-bân olduğunu yine o itmi'nân ile bilmesi mahlûkâti arasından dilediğini esrâr-ı ilâhîsinden bazısına mahrem ederek bu mümtaz insanları, şâir insanlara doğru yor göstermek, kalblere fâsid heveslerin ve ihtirasların nasıl girebileceğini, akıllara sağlam delillerin her yol ile erişebileceğini bildirmek vazifesi ile mükellef tutmuş olması da o Vâcib el-Vü-cûd'un rahmet eserlerinden olduğuna i'tikâd etmesidir. Tâ ki beşer, o sahîh delillere yönelsin, o tarîk ile kendisine telkin olunan hakîkatları İyi karşılayarak kabul etsin, kalbinde fâsid heveslere karşı açık duran menfezleri kapasın, o gibi fâs>d ihtirasların ilerde beklenilecek sirayetine karşı da kat'î, ebedî bir azim ile müdâfaada bulunsun.
Yoksa îmân, umumiyetle sanıldığı gibi akim, vicdanın dahli bulunmaksızın sırf taklîdden ibaret olduğu halde kabul olunan mücerred mâhiyet değildir. Bu çeşit îmân, peygamberlerin peygamberliğini gerçek saymış birçok milletleri hüsrandan kurtaramamıştır.
Asıl îmândan maksad, ruhun itmi'nânına, ruhî kuvvetlerin i'tikâd-İarı benimsemesine bağlı olan îmândır. «Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'a ve peygamberine inanmış, sonra hiç bir veçhile şüpheye düşmemiş, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmışlardır. İşte gerçek kimseler bunlardır.» âyeti bu hakikati apaçık anlatıyor. İnsanların, dünya ve âhirette ziyandan kurtuluşu bu îmâna bağlıdır.
İnsanların babalarından işiterek öğrendiği, bir müslüman çocuğunun mânâsını, mâhiyetini anlamaksızın diline doladığı, hamiyet şevki ile müdâfaasına kalkıştığı îmâna gelince, bunun Allah nezdinde hiç bir değeri yoktur. Çünkü, herhangi dine mensûb be kimse, bu şekilde yetişir. Allah nezdinde kabul olunan îmân, ancak ruhun o itmi'nânıdır ki, rûh onun sayesinde, ulvî bir cevherin içine sindiğini hisseder. Kalbin o i'tikâdıdır ki kalb içindeki mevkiini yine kalb takdir eder. Ruhu, hakîkî hayata kavuşturan, ruhu kemâle yükseltecek her şeyi hazırlayan îmân. bu türlü îmândır. îmân olmadığı halde îmân dedikleri şey ise, ruhları tahrîb eden, insanları felâkete sürükleyen bir baş belâsından başka bir şey değildir.

Sûredeki sâlih amellere gelince akl-ı selimin reddetmediği o hayırlı işlerdir ki, herkese faydası dokunur, herkesin menfaatıyla hemâhenk olarak yapılır. Bunların bir kısmı, bütün mahlûkâtına her türlü hayır ve iyiliği lütfeden Allah'a karşı arz-ı şükran ifâde eder. Dinin emrettiği ibâdetler gibi. Bir kısmı da hayır yolunda malını feda etmek, muhtaç olanlara yardım etmek; yahut verilen hükümlerde adaleti gözetmek, herhangi bir kimsenin zulme uğramasına imkân vermemek gibi bir ta-kım iyi hareketlerdir. Bir kısmı da emânet gibi, iffet gibi, insaf gibi, ihlâs ve muhabbet gibi güzide sıfatların asıl kaynağından sâdır olan faziletlerdir.
Demek ki ister bedene bağlı bir zahirî hareket şeklinde tecellî eden, ister ruha âid bir bâtınî vasıf şeklinde göze çarpan her şey, sâlih amel-ler cümlesindendir. Nefis, mücâhede ile amellere alıştınlırsa, amelleri benimser ve bunları i'tiyâd eder. Dinin emrettiği hükümler, bu ameller çerçevesi içindedir. Onun için kendilerine peygamber gönderilmeyen milletlerin, akıl yolu ile keşfettikleri faziletler de bu ameller sırasına girer. Sâlih amellerin öyle esâsları vardır ki, bütün insanlarca kabul edilmiş ve hepsi tarafından tanınmıştır ve onun için bunlar üzerinde ihtilâf vuku' bulmaz. Bu yüzden bu esâslar Kur'ân'da «nıa'rûf» diye bahîs mevzuu edilir ve zıdlarına da «münker» denilir. Yani, «ma'rûf» olan esâslar akl-ı selimin kabul ettikleri, «münker» olanlar da onun red ve inkâr ile karşıladıklarıdır.
«Birbirine tavsiye» iki şahıstan birinin diğerine bir şeyi tavsiyede ^bulunmasıdır. Sûre-i şerife, mü'minlerin birbirlerine hakkı tavsiye et-f tiklerinden bahsediyor. Hak, bâtılın mukabilidir. Mânâsı hemen herkesçe ma'lûm olmakla beraber, insanların çoğu bu mânâyı cüz'iyyâta hamlederek yanılırlar. Meselâ içlerinden biri kalkarak bâtıl olduğu apar-şikâr olan bir bâtılı, hak suretinde telâkki etmek ister. Eğer sûredeki hak kelimesi tavsiye eden adamın telâkkisine bağlı olmak lâzım gelseydi, o zaman mânâ şöyle olurdu: «Her biri arkadaşına hak olduğuna inandığı şeyi tavsiye eder ve o tavsiye ettiği şeyi kabul etmesini ister.» Halbuki birinin hak olarak tanıdığını ve tavsiye ettiğini bir başkasının aynı şekilde tanıması ve onun hak olduğuna kail olması beklenmeyeceğine göre o takdirde «birbirine tavsiye» münâkaşa ve mücâdeleye yol açar. Ayet-i Kerîme'nin istediği bu değildir. Onun istediği, iki şahıstan
her birinin diğerinde, hak olduğuna inanmış olduğu şeyi araştırmayı tavsiye etmesi, onu hakkın delillerini bulmaya ve asıl hakka varmak için çalışıp çabalamaya teşvîk etmesidir. Şayet hakkı tavsiye eden adam, muhatabının yaptığı araştırmada sapıttığını görürse delil ikâme ederek onu doğru yola çevirecek, onun istidlalde taksirini anlarsa onu îkâz edecek, işlerin iç yüzüne nüfuz etmeksizin dış yüzünde kaldığını hissederse iç yüze nüfuz etmesini sağlayacaktır. Fakat bu vazife yalnız bir tarafa âit değildir, iki taraf da birbirine karşı aynı vazifelerle mükelleftirler ve karşılıklı olarak tavsiyenin mânâsı budur.
Birbirine hakkı tavsiye etmek sâlih ameller çerçevesi içindedir. Onun ayrıca adıyla sanıyla zikrolunmasından maksad, hakkın sânını yükseltmek, onun başlı başına bir kurtuluş esâsı olduğunu anlatmaktır.
Hakkı tavsiye eden bir adamın kendi vasiyeti ile amel etmese de bu vazîfeyi yapmakla kurtulmuş olacağını ve kurtuluşunun yalnız karşılıklı tavsiyeye bağlı olduğunu sanması yanlıştır. Çünkü «hakkı tavsifye eden kimse»den maksad, «hak üzere olan ve hakkı tavsiye eden»dir. Zâten başkasına bir şeyi tavsiye eden

kimsenin, o şeyden en büyük payı almış olması gerektir. Yoksa bir işi lâyıkıyla yapmayan ve lâyıkı ile yaptığı bir tarafından belli olmayan kimse nasıl olur da başkalarını o işi yapmaya davet eder, yahut davet etse de muvaffak olabilir? Kendileri münker olan şeylerden çekinmedikleri halde insanları «ma'rûf» olan şeylere sevk etmek isteyenlerin muvaffak olmaları şöyle dursun, insanları vardırmak istedikleri gayeden büsbütün tiksindirirler. Kur'-ân-ı Kerîm ise, ziyandan kurtuluşu evvelâ herkesin hak üzere olmasına, sonra o hakkı tavsiye etmesine bağlamaktadır ve işin doğrusu da budur.
Sabır ise bütün güzide ahlâkın ana kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de yetmiş.yerde zikrolunması, değerinin büyüklüğünü gösteren bir delil olarak îrâd edilir. Fakat bu sayıyı ileri sürmek o kadar büyük bir fayda te'mîn etmez. Bize lâzım olan nokta, Hak Buyruğunun bu fazileti öge-rek sabırlı kimselerin mutlaka muvaffak olacaklarını, mutlaka murada ereceklerini müjdelemesidir.
Sabır, ruhun o kudret kaynağıdır ki, hak yolunda dayanılması güç olan bütün mihnetlere katlanmak, nefsin hoşlanmadığı bütün meşakkatlere göğüs germek ancak onun sayesinde mümkündür. Bütün beşerî meziyetlerin kemâli, bu meziyete bağlıdır. Bu seciyeden mahrum olmak, yâhud bu kudret kaynağından istifâde edememek, bir insan için en büyük felâkettir. Ferdleri bu bakımdan zaafa uğramış olan bir milletin, her şeyi zayıf olur ve bütün kuvvet kaynaklan tükenir. Bunu bir misâl ile izah edelim:
Milletlerin birine bakıyoruz, onu ilim bakımından geri görüyoruz. Sebebi nedir? Cehalet ile pençeleşmekten ve onu yenerek ilim ile aydınlatmak için uğraşmaktan yüz çevirmektir. İlim sahibi olmak ise uzun uzadıya çalışmaya, birçok sıkıntılara göğüs germeye bağlıdır. Bu çalışmayı ve bu gayreti göze alamayanlar, yani cehalete karşı savaş açmaya dayanamayanlar, mukallidlikle iktifa ediyor ve karanlık içinde yaşıyorlar. Bunlar «sabır» faziletinden mahrum insanlardır. Bunlar ilim yolunda hiç bir meşakkate göğüs germemiş, hiç bir gayret sarfet-memiş oldukları halle, geçmişlerin gayretlerine kuru saygı göstermekle, onların gece gündüz çalışmış olduklarını anmakla kendi hareketsizliklerinin, gayretsizliklerinin kusurunu örtmüş olacaklarını sanıyorlar. Halbuki bunlar, geçmişlerine karşı hakîkî saygı beslemiş olsaydılar, onları kendilerine rehber sayarlar, onlann tuttukları yolu tutarlar, araştırma yolunda katlandıkları yorgunlukların bir kısmına olsun katlanırla, elhâsıl onlar gibi çalışırlar, çabalarlar, onların varamadıkları şahikalara tırmanırlar ve böylece sabır dediğimiz o yüksek meziyeti hâiz kimseler olduklarını isbât ederlerdi.
Milletleri bırakarak ferdlere bakalım:
Ferdler içinde öyleleri vardır ki, bir şeyler öğrenmek için çalışır ve öğrenir. Fakat öğrendiğini başkalarına öğretmeye takat getirmez. Yani sabır edemez. Böylesi hakkında verilecek hüküm onun sabır faziletinden mahrum olduğudur.
Yâhud bir talebe, mektebine bir sene veya iki sene devam eder, sonra tahsil güçlükleri yüz göstererek dersi bırakır, yahut okuduğunu anlamak hususunda gevşek davramr, yahut babası tahsil masrafını kısmak isteyerek oğlunu kendisi için daha kârlı saydığı başka bir işe sürükler, oğlu da ilim peşinde koşmaktan vazgeçerek cehalet yoluna dalar. Bunların hepsi sabır ve sebat faziletinin zaafından ileri gelen kötülüklerdir.

Tamahkâr bir adamın bütün işi gücü malını tutmak ve elinden çıkarmamaktır. Böylesi birçok hayırlı işler karşısında kaldığı halde hepsinden yüz çevirir ve hiç birine de yardım etmek istemez. Böylece vatanına ve milletine zulmetmiş, milletini hor görmüş olur. Bu adamın elini bağlayan sebebi araştıracak olursak, «sabr»ındaki zaaf derhâl göze çarpar. Çünkü bu adam vâhimesinde dolaşıp günün birinde üzerine çökmekle kendisini tehdîd eden zaruretin korkunç hayâline karşı duracak derecede bir sabra, bir metanete mâlik olsaydı, kendini bu hırstan kurtarır ve milletine mutlaka faydalı olurdu.
İsrafa dadanan bir adam, keyfi uğrunda birçok şeyleri heder eder. Hevesine baş eğen bir adam, türlü türlü kepazeliklere dalar, nihayet günün birinde varı yoğu biter, hali fenâlaşır, eskiden i'tibâr sahibi olduğu halde sefalete uğrar. Bütün bunlara uğramasının sebebi, nefsânî hevâ ve heveslerine mukavemet göstermemesi, yani sabredememesi, ken-sini uçurumlara yuvarlamaktan alıkoyamamasıdır. Bu adam nefsânî temayüllerine karşı sabır ve metanet göstermiş olsaydı hem serveti elinden gitmez, hem kendisi de bu felâkete düşmezdi.
Elhâsıl bütün rezaletleri saymak, hepsinin asıl sebeplerini araştırmak istemiş olsak, ya sabrın zaafında, yâhud yokluğunda karâr kılarız. Bütün faziletleri de sayacak ve faziletlere kan ve can veren kaynağı araştıracak olursak yine sabra vannz.
Mevkii bu derece yüksek olan bir fazilet, Hak Buyruğunda anılmaya liyâkat kazanmaz mı?
Hak, ilmin medâr-ı hayatıdır. İtmi'nân onunla hâsıl olur. Ve akıl, onunla yakîn sahasına varır. Sabır bütün faziletleri faaliyete geçirir, bütün kötülükleri defeder ve bütün iyiliklere varlık verir. Bu kadar kıymetli iki esâs, insanların başarabilecekleri en değerli işler arasında, her halde en fazla anılmaya lâyıktır. Çünkü herkesin dikkatini bunlann üzerinde toplamak ve herkesi bilhassa bu iki esâsa tutunmaya teşvik etmek bu sayede mümkün olur.
Şimdiye kadar verdiğimiz bu İzâhât, Sûre-i Celîle'de bahis mevzuu olan bütün esâsları kısaca belirtmiş ve insanlar içinde hüsrandan kimlerin kurtulmuş olduğunu açığa vurmuştur.
Bizim beyân etmiş olduğumuz mânâya göre îmân, insan ruhunun o tavrıdır ki; insan, bulunduğu fena halden kurtulmak için o tavra yükselmiştir.
İnsanların nefsi, şehvetlere düşkünlük bakımından, hayvanlar gibidir. Bir farkı, geçmişteki bir zevkini hatırlamak, göz önüne getirmek, gelecekte duyacağı bir hazzı tasavvur edebilmektir. Bu yüzden ülfet etmiş olduğu lezzetleri elde etmek, istikbâlde onları kat kat sağlamak için gösterdiği hırs, hayvanların hırsları ile ölçülemeyecek derecededir. Her nefis, heveslerinin ve hırslarının gözettiği zevki elde etmek için kuvvetlerini kullanır. Beşerin her ferdi kendisi için lezzetli, yahut faydalı tahayyül ettiği her şeyi elde etmek, nahoş yahut muzır saydığı bir şeyi mahvetmekten başka bir şey düşünmezse, bundan büyük bir fenalık tasavvur olunabilir mi? Çünkü bu takdirde arzu ettiği bir şeyi başkasının elinde görünce onu gasb için hücum edecek, yahut kendisi için muzır saydığı şeyi ortadan kaldırmak için saldıracak.
Bir saldırganın tecâvüzünü önlemek için, hücuma uğrayan şahsın kuvvetinden başka bir engel yok. İçlerinden biri de hayrın, yahut şerrin, faziletin yahut rezîletin

aslına astarına inanmıyor. Herkesin nazarında hazzı; hoş veya faydalı gördüğü şeyden ibaret. Ama o şey başkası için fena, yahut muzır olmuş, kendisince müsâvî. Beşeriyetin hayır ile şerri ayırd edemediği devrini tasvir eden bu vaziyet, hayır ile şerri ayırd edememenin ne büyük bir mahrumiyet ve ne büyük bir felâket olduğunu vuzuh ile belirtmiyor mu? Bu vaziyetin en büyük hüsran olduğu aşikâr değil midir? Hayr ile şerri ayırd etmek esâsına, şuura lâhık olmayan her ferdin dalâletten, kötülükten hissedar olması pek tabiî olduğu gibi bu ferdin diğer ferdlere olan muamelâtında haksız davranacağı da muhakkaktır. Ama bu" ferd hayr ile şerri ayırd edebilirse vaziyet değişir. Başkasına vereceği ezanın kendisine de ezâ getireceğini anlar. Gitgide bu yüzden vicdan azabı duymaya başlar.
Fakat hayr ile şerri ayırd etmek kâfî değildir. Beşeri kurtaracak kuvvet, her bir hareket ve her bir amel kendisine müntehi olan o fevk el-hayâl kudrete, o saltanat-ı kâhireye îmân etmektir. Çünkü ona îmân etmeyen, mâsivânın ona müsahhar olduğunu anlamayan inşama, gözü kör, basireti aksak, vehmi büyük ve güvendiği her şey sarsaktır. Böylesi, karşısında gördüğü kuvvetlerin her birini, mevcudiyetinin kaynağı sa-nar, onun kendi hayatı üzerinde müessir olduğuna zâhib olur. Sebebini anlamadığı bir şer kendisine isabet ederse o karşılaştığı kuvvetlerden birini sebeb olarak tahayyül eder, yahut emeği olmaksızın kendisine bir hayır isabet edecek olursa, vâhimesi p hayır için körü körüne bir kaynak îcâd eder. Bu yüzden nazarında ilâhlar çoğalır, her şeyin sebebini araştırmak ve bulmak yolu yüzüne kapanır ve bunun neticesi olarak hayatına âid bütün işlerde güvenilmeye lâyık olmayan şeylere güvenir durur. Bu ise putperestliğin alabildiğine inkişâf etmesine, beşer aklının bu yüzden bozuldukça bozulmasına ve insanlığın hüsrandan hüsrana uğramasına sebebiyet verir.
Fakat gördüğümüz bütün kuvvetlerin bir kuvvetten sâdır olduğuna, o kuvvetin de bir irâdenin idare etmekte olduğu nizâma tâbi olduğuna îmân eden kimse, karşılaşacağı hayrın, yahut şerrin sebebine vâkıf oluncaya kadar araştırmalarda bulunmak ister, yahut işi mukadder esbaba vardırmak her akıl için vâcib olduğuna i'tikâd eden insan, şüphe yok ki, bu dalâlin şerrinden emin kalır ve kâinata mevcûd olan eşyanın hepsi de gözüne müsâvî görünür, cümlesinin bir Allah'a âid olup bu hususta hiç birinin diğerine karşı bir imtiyazı olmayacağını, arada bir fark varsa hususiyetler i'tibân ile olacağını yakînen anlar, bu sayede kalbi her bakımdan sükunete kavuşur, birliğine inandığı Allah'a karşı i'timâdı artarak amellerinde ve fiillerinde onun ezelî kanununu aşmaz, esbâb ve müsebbiblerin tâbi' olduğu nizâmdan ibret alarak huzur ve itmi'nân içinde yaşar, kudret-i İlâhiyye hakkında anlayabileceği mertebeyi anladıktan sonra hiç bir şeyden korkmaz olur.
Bu yüksek hikmetin insanlar arasında doğru yolları gösterecek, şek ve şüphe perdelerini açacak müjdeciler ve peygamberler zuhurunu îcâb ettireceğine inanmayan, o güzide varlıkların peygamberliğini te'yîd eden delillere karşı göz yuman insan, bu mürşidlerin irşadından istifâde olunmaksızın elde edilmesi güç, yâhûd büsbütün imkânsız bir takım bilgilerden, hakîkatlardan mahrum kalır, hayatî meselelerin bir çoğunu anlayamaz, fiillerinin çoğunda doğru yolu göremez, hayra çalışmak isterken şerre düşer, menfaat ümid ettiği yerden zarar görür. Acaba bundan büyük bir ziyan olur mu?

Fakat Allah'a karşı îmânını şu bizim beyân ettiğimiz tarzdaki îmânını kaybeden adamın giriftar olacağı hüsranın ilk derekesi, kudret ve azameti bütün varlık âlemini sarmış olan Kâdir-i Mutlak'a tâm i'timâd-dan doğan azim kuvvetinden mahrum olmasıdır. Mahrum olacağı nimetin en hafîf derecesi de güçlüklerle karşılaştığı zaman ruhun en büyük desteğinden uzak düşmesidir. Uğrayacağı ziyanın en nâçiz mertebesi ise türlü türlü hava ve hevesler arasında şaşkın kalarak yöneleceği doğru yolu gösterecek bir rehber bulamaması, içinden çıkamayacağı ka-ranlıklara düşmesidir.
Hangi mahrumiyet bundan daha büyük olur?
Fakat bu mahrumiyet ferdlere hâs değildir. Çünkü milletler de ferd-ler gibi bu mahrumiyete uğrarlar.
Salih ameller en çok, sağlam îmâna bağlıdır. Bununla beraber halk içinde şu zannı da besleyenler var: Gûyâ, îmân, fiillere te'sîri olmayan, bâtında kalan bir hayâli, bir mücerred mâhiyeti ifâde eder bir kelimedir. Yâhud bir şahsın kendini diğerinden ayırd etmek üzere edinmiş olduğu i'tikâddır. Bir müslümanın muvahhid olduğuna, Hazreti Muhammed'in ümmetinden bulunduğuna i'tikâd ederek şâir dinlere bağlı olan kimselerden kendini ayırdığı gibi. Yâhud bir dine mensûb olup herkes gibi o dine âid olduğu sanılan her şeye i'tikâd etmekle beraber kendini o dinin muktezâsmca harekete mecbur görmemesi gibi. Böyle bir îmân sahibini hüsrandan kurtaramaz. Şüphe yok ki hüsrandan kurtulmak için amel-i sâlih lâzımdır! Bu yararlı iş ve hareketlerin ne olduğunu yukarı-
da anlattık. Bunları ihmâl edenlere, gerek dünyada gerek âhirette yüklenecek ziyan kadar büyük ziyan tasavvur olunamaz. Hüsrana bu mânâyı verdikten sonra, o îmânı kaybedenlerin ve sâlih amel ve hareketleri terk edenlerin de hüsran içinde oldukları tavazzuh eder. Çünkü âyet-i kerîme mü'minlerden olmayan ve sâlih ameller işlemeyenlerin hüsran içinde olduklarını, apaçık bildiriyor.
Bunun ise hangi zamanda, hangi mekânda olursa olsun, hangi hal üzere bulunursa bulunsun, bütün beşere şâmil olduğunda şüphe yoktur.
Sûre-i Celîle'de milletlerin de, ferdîerin de ziyandan kurtuluşunu te'mîn edecek iki esâs- (îmân ve sâlih ameller) zikrolunduktan sonra iki esâs daha vârid olmuştur ki, bunların her biri ferdîerin el birliğiyle gerçekleşir. Bunlar, birbirine hakkı tavsiye etmek, birbirine sabrı tavsiye etmek. Tek ferd bunları tek başına edâ edemez. Çünkü «birbirine tavsiye» ancak müteaddid şahıslar tarafından yapılabilir. O halde sayılan ne kadar çok olursa olsun, milletin ferdlerinden her biri tanıdığı şâir ferdlere hakkı taleb ve iltizâm ile, her işte sabır ve metanet dâiresinde hareket ile vasiyette bulunmadıkça hüsrandan kurtuluş yoktur. Eğer tek bir şahs bu vazifeyi îfâ eder de başkasına vasiyette bulunur, lâkin başkaları onun îfâ ettiği bu vazifeden geri durursa, cümlesine behemehal dünyada hüsran gelecektir. Zîrâ bir milletin en büyük kısmı haktan ve herkesi hakka çağırmaktan yüz çevirir ve kalblerdeki sabır ve metanet zaafa uğrarsa, şüphe yok ki o millet bâtılın istilâsına uğrar, o milletin azmi körleşir, hali fenâlaşır ve böylece kendisi izmihlal uçurumunu boylamış olur. Dünyada bu böyledir. Ahirete gelince, orada ziyan, yalnız vazifesini yapamayana, yâhud kendisine hak ve sabır tavsiye olunduğu halde bu tavsiyeyi dinlemeyene ve kabul etmeyene âid olur. Eğer tavsiyede bulunan adam, sözünün dinlenmesi için muhtaç olduğu vâsıtaları elde etmez de muhatabının adem-i kabulü kendisinin na~

sîhat hususunda tuttuğu yoldan ileri gelirse, yani o nasîhatları başka bir suretle anlattığı takdirde kabul etmesi ümîd olunursa o zaman âhi-retteki hüsrandan onun da hissedar olması lâzım gelir.
Kötülüklerin alabildiğine yayıldığını gördükleri halde ağızlarını açmayan, kötülüklerin önünü almak için hiç bir harekette bulunmayan bir millet hangi kurtuluşa lâyık olabilir. Kötülükler ise ferdlerin bozulmasına ve milletlerin çökmesine sebeb olur.
Birbirine hakkı tavsiyeye, birbirine sabrı tavsiyeye iki esâs dâhil oluyor ki, biri ma'rûfu emir, diğeri münkeri nehiydir. Zîrâ hak ile vasiyette, hakka davette bulunan adam, bâtıldan nehiy etmedikçe bu vazifeyi tamamıyla îfâ etmiş sayılmaz. Salih amellerin güçlüklerine sabr ile tavsiyede bulunan adam rezil ve kötü işlerin kötülüklerini, güzel işlerin bırakılmasından husule gelecek neticeleri anlamadıkça ve göstermedikçe maksada varamaz. Ferdlerinden her biri elinden geldiği derecede bu farzı edâ etmeyen bir millet için dünya ve âhirtte ziyandan kurtulmaya imkân yoktur.
Hüsrandan kurtulmak isteyen her millete şu farzı edâ etmek vâ-cibdir. O da; hayrı tavsiye etmek, _ serden korunmak, yâhud birbirine hakkı, birbirine sabrı tavsiye etmek.
Şayet bir millet ahlakça uğradığı alçalmalar yüzünden hayır nâmına, hak nâmına vuku' bulan tavsiyeleri kötümsüyor, yâhud herkesi hayra davet etmek hususunda gevşeklik göstermeyi tercih ediyorsa bu hâl o milleti dünyada zillet, esaret ve izmihlale, âhirette azaba sürükler.
Bir millet bu yolda gevşeklik gösterdiği halde, onun ıslâh edilemeyeceğine inanarak ortalıktaki fenalığa yalnız kalben buğzetmek suretiyle dünyadaki hüsrandan olmasa bile, ührevî hüsrandan kurtulacağına kail olmak, hiç bir kimse için caiz olmaz. Gerçi bugünkü müslü-manlardan bir kısmı, bilhassa din âlimleri buna zâhib olmaktadır. Fakat bu zehâblannda pek büyük hatâ ediyorlar. Çünkü bunların vazifesi, kendilerinden yüz çevrilse de, başka ne yapılsa da, halkı irşâd et-mek ve ziyandan kurtulmanın yolunu göstermektir. Onun için bu vazifeyi başarmaktan kaçınmaya imkân yoktur. Şu var ki gerek ulemâya, gerek ulemâdan görünenlere bu vazifeyi edâ için hâlin, zamanın bütün îcâdlarını, her milletin hususiyetlerini nazar-ı dikkate almaları, söz söylemenin usûlünü ^öğrenmeleri, söz söyleyebilmeleri için milletlerin tarihini, milletleri yükselten ve alçaltan âmillerin mâhiyetini öğrenmeleri, ahlâk ilmine ruhiyat ilmine vâkıf olmaları, elhâsıl bâtıl fikirler akıllara nasıl yol bulur, akıl ile hakkın arası nasıl bulunur, insanlar serden nasıl korunur, hayra nasıl cezbedilir gibi bütün incelikleri bellemeleri ve ona göre insanara hitâb etmeleri lâzımdır. Bunları öğrenmeden halka karşı söz söylemeye teşebbüs ettikleri takdirde halka bir şey öğrete-meyecekleri için halkın vebalini yüklenmiş olurlar. Bunların âciz olduklarını söylemeleri de bir fayda te'mîn etmez. Zîrâ bunlar dedikodu ile ağız münâkaşası ile o kadar vakit kaybediyorlar ki, kaybettikleri bu vakit, müsbet ilimleri tahsil etmelerine fazlasıyla kâfî gelir. Bunlar da eski büyükler gibi ilim tahsiline çalışırlarsa Allah da onlara yardım eder. Halbuki böyle yapacaklarına lüzumsuz bir takım tahayyüllere dalarak vakit kaybediyor, sonra acz iddia etmekle vebalden kurtulmayı umuyorlar. Bunlar

mazeretlerinin kabul olunmasını değil, başlarına bir belânın gelmesini beklemelidirler.
Bu belâdan kurtulmak isteyenler, gösterdiğimiz tarzda çalışmalı, uğraşmalı ve bu sûrenin anlattığı dört esâsa sarılmalıdırlar. Çünkü bu dört esâs, insanların bahtiyarlığını te'mîne kâfidir.
«Hani Ashâb-ı Kiram, ayrılalım derlerken
Mutlaka sure-i «Vel-Asr»ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrarı felah:
Başda îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh
Sonra hak, sonra sebat, işte kuzum insanlık
Dördü birleşti mi, yoktur sana hüsran artık.»[2]

İnsan Fıtratı ve Yetenekleri

İnsan bu kâinatta hârika ve eşsiz bir varlıktır. Tabiatı ve terkibi bakımından hârika, görevi ve varlık hedefi bakımından hârika, aynı zamanda geleceği ve akıbeti bakımından hârika... Bizim bildiğimiz bütün yaratıklar arasında tekrarlanmayan yegâne yaratıktır. Allah'ın bize bahşettiğine göre ve bizim müşahedelerimize göre böyledir. Her şey ile ölçülü ve plânlı yaratılmıştır. Oldum olasıya ve tesadüfi olarak var olmamıştır. Bir amaç için yaratılmıştır. Başıboş ve lüzumsuz bir yaratık değildir. Bir önceki bölümde naklettiğimiz Kur'ân âyetleri ve İslâm'ın topluca insana bakışından bu gerçek ortaya çıkmaktadır. İnsanın biyolojik âlemde mevcûd olmayan birçok özelliklere sahip bulunması ve bu özelliklerle temayüz etmiş olması, Neo-Darwinist Julian Huxley*in klasik Darwinizm'den dönüşler yapmasına neden olmuştur. Bu dönüş zorunlu bir dönüştü. Çünkü pratik gerçeklerin baskısı altında kalarak bu görüşlerden dönmek mecburiyetini hissettiği için vazgeçmişti. Zîrâ o, insanın kendine hâs bir biyolojik varlık olduğunu ve bu Özelliklerin diğer canlılarda mevcûd olmadığım i'tirâf etmek zaruretini hissetmiştir. în-sanın bu özelliklerinin diğer varlıklarda mevcûd olmayan apayrı etkileri bulunduğunu kabul etmiştir. Şimdi sözü ona bırakalım da, «Modern Dünyada İnsan» adlı eserinin, "İnsanın Eşsizliği» başlığını taşıyan bölümünden bazı pasajlar aktaralım:
«insanın, diğer canlılar içerisinde kendinin sâhib olduğu yeri ile ilgili görüşleri, aşırı hayranlıkla güvensizlik arasında gidip gelen bir sarkaç gibi değişip durdu. Bazı bakımlardan insanla diğer hayvanlar arasında korkunç uçurumlar bulunurken, kimi zaman da bu ayrılık küçük farklılıklara kadar inip durmaktadır. Danvin teorisinin ortaya çıkmasıyla sarkaç hep ters yönlerde gitmeye başladı. Ve insan, bir kez daha hayvan olarak değerlendirildi. Nihayet varabileceği en son noktaya vardı ve ortaya Danvin teorisinin mantıkî sonuçlarından başka bir şey çıkmadı. Buna göre; insan da diğer hayvanlar gibi bir hayvandır. Bu nedenle insan hayatının anlamıyla ilgili görüşleri ve yüce idealler adım verdiği fikirleri bir bakterinin veya bir kurtçuğun hayatının anlamı hakkındaki fikirlerden hiç de fazla bir değere lâyık değildir. Tekâmülcü haşarının biricik ölçüsü hayatta kalmaktır. Bu bakımdan tüm canlı varlıklar değer i'tibârıyla eşittirler. İlericilik fikri sadece insanlar tarafından uydurulmuş bir fikirdir. Günümüzde insanın «yaratıkların efendisi» olduğu fikri

pek revaçta olmakla beraber, bir süre sonra kedilerin veya farelerin bu yeri onun elinden kapacağı muhakkaktır.
İnsanla hayvan arasındaki uçurum; hayvana aşın derecede insanlık' niteliklerinin verilmesi sonucunda ortaya çıkmış değildir. Sadece insanın beşerî özelliklerinin azaltılması neticesinde ortaya çıkmıştır. Ne var ki yakın zamanlarda, yeni bir görüş belirmiştir. Bu görüşün nedeni, daha çok bilimsel analiz ve deney sahasının genişlemesi, buna bağlı olarak da insan hakkındaki bilgisinin artmasıdır.
Şimdi ikinci kez sarkaç ters yönde gelişmekte ve bu sefer de insanla hayvan arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir. Darwin nazariyesinden sonra artık insan kendini bir hayvan saymaktan kaçmama5-makta, sadece gerçekten çok yabanî bir hayvan olarak görmeye başlamaktadır. Ama pek çok konularda eşi ve benzeri bulunmayan bir hayvan... İnsanın biyolojik açıdan eşsizliğinin araştırılması ve tahlili henüz son noktasına ulaşabilmiş değildir. Bu konuda söz sadece bugünkü durumunu açıklamasıyla ilgili çırpınışlardan ibarettir...
İnsanın eşi bulunmaz özelliklerinin ilki ve en açık olanı spekülatif (nazarî) düşünme gücüne sâhib olmasıdır. İnsandaki bu ana özelliğin pekçok sonuçlan bulunur ki; bunların en önemlisi gittikçe artan geleneklerin ortaya çıkmasıdır. Geleneklerin artmasının en önemli sonuçlan —isterseniz siz ona gerçek olan görüntülerinin en önemlisi deyin— insanın, sâhib olduğu araç ve gereçleri uygun biçimde geliştirip kullanmasıdır. Bu alışkanlık ve görenekler, hazırlıklar, diğer canlılar arasında insana efendilik mevkiini hazırlayan en önemli özelliklerdir...
Görülüyor ki günümüzde biyolojik Özellikler insanın eşsiz özelliklerinden bir diğer özelliktir... Böylece biyoloji ilmi insanı, dinlerin dediği gibi, kabiliyet ve yetenekleri itibarıyla «yaratıkların efendisi» durumuna eş bir yere koymaktadır. Alışkanlık ve hazırlık yapma konusunda söylenecekler, sözü diğer yaratıklar arasında insanın eşi bulunmayan başka özellikleri üzerinde konuşmaya kadar götürür. İnsanın eşsizliğinin büyük kısmı pek açık olarak bilinmektedir.
İnsan, hâkim tür bakımından da eşsiz bir varlıktır. Diğer hâkim türler yüzler ve binlerle sıralanacak cinslere bölünebildikleri ve her türün sayısız ayırımlara ve daha büyük birimlere ayrılıp toplanması mümkün iken insan, «efendiliği»ni ayırımsız olarak kullanmıştır. İnsan soyunun türleri bir tek türün çerçevesi içindeki ayırımlardan ibaret kalmıştır. Öte yandan insan, tekâmül noktası bakımından da gelişmiş canlılar arasında eşi bulunmayan bir varlıktır. İnsanın daha başka biyolojik özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar insan evrimindeki tarihi benzerinin bulunmamasıdır. Biz bugün evrim tarihi bakımından insanın eşsizliğini göstermeye imkân sağlayan bir noktada bulunuyoruz. Ama insanın ana özelliği, hâkim olan bir varlık olarak hususiyeti; ma'nevî spekülasyon (fikir yürütme) kabiliyetidir. Şu ana kadar insan hakkındaki araştırmamız genel hatlarıyla insanın hususiyetleri ve özellikle evrim bakımından insanın arzettiği farklılıklardır. Şimdi insana dönelim ve biraz da fcu farklılıkların sebeb ve sonuçları üzerinde duralım. Öncelikle şunu zihnimizden hiç çıkarmamalıyız ki, insanla hayvan arasındaki aklî yapı bakımından fark, bizim tahmin ettiklerimizden çok daha büyüktür. Hepimiz sürüngenlerdeki içgüdünün kuvveti hakkında bilgi sahibiyiz. Ancak bu içgüdü yeni öğrenme yolları bulmaktan yoksundur. Memeliler de bundan daha fazla bir yeteneğe sâhib değildirler. Düşünme kabiliyetinin insan bakımından alelade düşüncelerin, doğru

veya yanlış davranışları ele alınması halinde bile, çok büyük biyolojik önem taşımaktadır. Hayvanların davranışları sadece tekrarlamaya dayanan bir hareket belirtir. Yani dar sınırlar içerisinde değişiklik arzet-meyen bir davranıştır. İnsan ise davranışları i'tibânyla nisbeten hür bir varlıktır. Alış verişlerinde de aynı ölçüde özgürdür. İnsanın bu esnek farklılıkları realist filozofların çoğunlukla unutur göründükleri psikolojik sonuçlar doğurmaktadır. İnsan bu sistemler içerisinde de kısmen eşsiz bir varlıktır. Sözgelimi insanın psikolojik yapısındaki bu esneklik, psikolojik çatışmalara ma'rûz olabilen biricik canlı varlık olması sonucunu doğurmuştur. Ancak modern teorilere göre insanda çatışmayı en az sınıra indiren organlar bulunmaktadır. Bunu psikologlar «baskı ve sindirme» olarak ifâde etmektedirler.
İnsanın özellik arzettiği bu hususiyetler ve biyolojik olmaktan çok psikolojik diyebileceğimiz unsurlar aşağıdaki üç özellikten bir veya birkaçından kaynaklanır:
1- Özel ve genel anlamda düşünme gücü,
2- Hayvanlardaki zihin ve davranış farklılığının tersine, insanda zihnî fonksiyonları belirli ölçülerde birleştirme yeteneğinin bulunması,
3- Kabile, millet, parti, dinî cemaatlar gibi birimlerin bulunması ve her birinin kendi kültür ve geleneklerine bağlanması.
İnsan zihninin, insanlık öncesi merhaleden insanlık merhalesine geçişi esnasında kaydettiği evrim neticesinde, ikinci derecede pekçok sonuçlar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Şüphesiz ki insan, bu alanlarda da yine biyolojik açıdan eşsiz bir varlıktır. Pozitif bilimlerdeki kabiliyetlerini, müzik yeteneğini, san'at alanında, dinî sâhâda ve plâtonik sevgi alanındaki yaratıcı yeteneğini sayabiliriz. Biz burada bu çalışma alanlarından bir kısmım sıralayacak değiliz. Gerçekte insan fâliyetlerinin en önemlileri ve en husûsî olanları, onun ana özelliklerinin ikinci dereceden sonuçlarıdır. Bu bakımdan biyolojik açıdan da insan eşsiz bir varlıktır. Kaldı ki, insanın henüz kullanılamayan ikinci dereceden sonuçlar doğuracak eşsiz özellikleri de bulunabilir. Bunlar sayesinde insan, bugün tahmin ettiğimizden çok daha farklı, insanın bu evren içerisindeki tabiatının ve terkibinin, görev ve varlık gayesinin geleceği ve sonuçları bakımından eşsiz olduğunu görebilir. İslâm'ın insanla ilgili düşüncesi ana kaynaklardan açık olarak tesbît edilmiştir. İslâm düşüncesi insanın eşsiz bir yaratık olduğunu, özel bir maksada göre yaratılmış bulunduğunu bildirir. İnsanın belirli vazifeleri olduğunu ve bu vazifelerin, varlığının gayesini teşkil ettiğini, hayat imtihanına tâbi olduğunu, bu imtihanda denendiğini, neticede davranışlarına göre hesaba çekileceğini ve bu davranışlarının onun neticesini ve bu neticenin ortaya çıkaracağı müsbet veya menfî karşılığını ta'yîn ettiğini bildirir. İnsan gerek organik yapısı itibarıyla, gerekse zihnî ve ruhî yapısı itibarıyla son derece girift yapıya sâhib bir varlıktır. Kaldı ki, onu muhtelif faaliyet şekilleri içerisinde, bugün dahi kimsenin mâhiyetini bilmediği bu ilişkilerin gerçek şekliyle tesbît edemediği değişik çalışmaları da son derece girifttir. Bilinebilen, sadece görüntüleri kavramak ve yüzeye çıkan hususları tesbît etmektir. Bu girifttik yalnızca bir bütün olarak insan bünyesinde ortaya çıkmakla kalmaz. Aynı şekilde sayısız hücrelerinden her birinde de açıkça görülür. Şu ana kadar kimse hücrenin oluşumundaki sırrı çözebilmiş değildir. Bir gün hücrenin maddî yapısındaki elemanların keşfedilmesi mümkün olsa da, onda saklı bulunan hayat elemanı,

derinliği ve niteliği bakımından, her zaman için meçhul kalacaktır. Maddî yapının keşfedilmesi, canlı hücrenin esrarını bilmek için gidilen uzun yolda atılan ilk adımdan başka bir şey değildir. Bir hücre akıllı bir varlık gibi vazifesini tâm olarak yapmakta, gelecekteki görevlerini tesbît etmekte, Öteki hücrelerle nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu çok iyi kavramaktadır. O, kendi yolunda görevini yerine getirmek için şaşmaz bir doğrulukla yürümektedir. İnsan zekâsının bizzat kendi yapısında bile kavrayamadığı bir incelik ve isabetle...
İnsanın yapısı, görevleri ve faaliyet sahalarıyla ilgili bu giriftlik onun yeryüzünün halîfesi olması esasına dayanan görevinin büyüklüğü ve yaygınlığıyla uyuştuğu gibi, Allah'ın bize sözünü ettiği var oluşunun tabiatıyla da uyuşmaktadır:
«Hani Rabbın, meleklere demişti ki: Ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip ruhumdan üfürünce ona secde edin.» (Sâd, 71-72).
İşte başlangıcı bir çamur ve Allah'ın nefhettiği ruhtan ibaret olan —aralarında anlatılmaz mesafeler ve boyutlar bulunan— varlığı beşer zekasının kavraması güç bir giriftlik içerisinde bulunmasını gerektirmiştir. Çünkü o, beşer zekâsının üzerinde ve ondan daha büyük bir realitedir. Ama bu varlık Allah Teâlâ için kolay, hem de çok kolaydır.
Diğer taraftan insan, bir ferd olarak tek başına eşsiz bir âlemi oluşturur. Öteki ferdler içerisinde benzeri bulunmayan bir hârika teşkil eder. Türün ferdlerini birleştiren bütün ortak insanî karakterleriyle beraber, her ferdin ayrı bir karakter yapısı vardır. İşte konuyu daha da gi-, rift yapan budur. Bu sebeple insanı etüd etmek son derece zorlaşmaktadır. Hattâ her /erdin kendine hâs ferdiyeti içerisinde mümeyyiz özellikleri tâm olarak bilmemizi önleyen bir engeldir bu. Kaldı ki bu durum, milyonlarca sene içerisinde beşer türünün genel organik ve ruhî yapısının bilebilme imkânının bulunması varsayımına dayanmaktadır. Nitekim Dr. Carrel insandaki ferdiyet konusunda şöyle demektedir:
Şu temel üç gerçek:
1- İnsanın bu evrende eşsiz bir varlık olması gerçeği,
2- İnsanın son derece girift ve komplike bir varlık olması gerçeği,
3- İnsanın sayısı beşer ferdleri sayısınca olan başlı başına tek tek âlemlerden oluşması gerçeği...
İşte bu gerçekler, onları gözönünde bulunduran ve dikkate alan insanlık için ortak bir hayat sistemi kurmayı gerektirmiştir. Bu sistem insanı, tabiatı ve terkibi, görevindeki eşsizliği, varlığındaki amacı, geleceği ve neticeleri i'tibârıyla benzeri bulunmayan bir varlık olduğunu dikkate almalıdır. Ayrıca onun çok komplike bir varlık olduğunu, fâaliyet şekillerinin türlülüğünü ve bu faaliyetler arasındaki ilişkilerin gi-riftliğini gözönünde bulundurmalıdır. Sonra da insanın toplumsal yaşantısıyla beraber ferdî hayatını nazar-ı i'tibâra almalıdır. Bütün bunların üstünde onun bütün faaliyet şekillerini, enerjisi doğrultusunda kullanabilmesini te'mîn etmelidir. Öyle ki hiç bir gücünü bastırıp sin-dirmemeli, ifrata gidip aşırı biçimde tüketmemelidir. Buna karşılık bu gücün diğerlerinin üstüne binerek .onları bastırmasına müsâade etmemeli, vazifesini gölgede bırakacak vazife vermemelidir. Ve neticede her ferdin toplumun bir uzvu olmakla beraber, asıl ferdiyetini değerlendirmesine izin vermelidir.

Ne var ki bizim insan hakkındaki bilgisizliğimiz dolayısıyla, insanların kendileri için kurmaya çalıştıkları hayat sistemleri; bu son derece iç içe, birbirinden farklı, birbirinden değişik ve aynı zamanda birbiriyle uyuşan komplike değerlendirmeleri dikkate almak imkânından yoksun bulunmaktadır. Bütün bu değerlendirmeleri gözönünde tutan biricik sistem, insan fıtratım ve yaratılışını bilen, gücünü ve fonksiyonunu gören, insanın yaratanı tarafından konulmuş olan sistemdir. O yaratan ki, insan için varlığının gayesini gerçekleştiren faaliyet şekillerini denkleştiren, hem ferdiyetini hem de toplumsallığını ortaya koyan bir sistem vaz'etmeye muktedir yegâne güçtür. Şüphesiz ki, konu öylesine önemli, karmaşık, çetrefil ve kompledir ki, bunun çözümü için bir ilâhî bilgiye, ilâhî hikmete ve ilâhî adalete ihtiyâç vardır. Bu sebeple onu çözecek sistemi yalnızca Allah Teâlâ yapabilir. Öyleyse hızlı ifâdelerle insanın kendine bakışının nasıl değişip aşağılaştığını, Allah'ın hidâyetinden uzaklaşıp heveslerine uyunca nasıl başına buyruk kesildiğini görmeye çalışalım.
Grek mitolojisine göre insan tanrılarla eşitti. Güç ve bilgide onlarla yansırdı. İlâhlar-insanı ezer ve kahrederlerse de o, hiç bir zaman ilâhlara boyun eğip teslim olmazdı. İlâhlar insanlara gâlib geldikleri sırada bile insan ilâhlara karşı çıkmakta direnir ve ısrar ederdi.
Roma döneminde —ki biz bugünkü Batı medeniyetinin gerçek temeli olarak Roma uygarlığım kabul ediyoruz— ilâhların gölgesi çekilmeye başladı ve insan bizzat kendine, arzularına tapınmaya başladı. Ama hiç bir şekilde yeryüzündeki hayatına ve davranışlarına ilâhların müdâhale etmesine göz yummuyordu. Sadece ilâhların, kâhinlerin diliyle bir takım kehânette bulunmalarına izin veriyordu. Roma'h, ilâh-ları kendine zararı dokunmayan sosyal bir gelenek gibi değerlendiriyor ve belirli zamanlarda yaptığı gösterişli törenlerle romalılar gibi eğlence tarzı içerisinde her türlü kayıddan uzak olarak eğlenmenin ötesinde bir şey yapmıyordu.
Kilisenin kabul ettiği gibi Hıristiyanlık Roma devletine hâkim olunca, insan günahkârlık damgasını yedi. Zilletten başını eğmek gereğini duydu. Bu durum «günahkâr insan» görüşünden kaynaklanan heykellerde açıkça görüldüğü gibi, öteki yorum vâsıtalarında da görülmektedir.
Her ne kadar Hıristiyanlığın insana bakışı Allah'ın bu cinse lütfettiği bir şerefin izlerini taşırsa da, kilisenin tasarladığı gibi Hz. Âdem'in işlediği günâh tâm insan türünü suçlulukla damgaladı. En sonunda «insanoğlu», «Mesîh», «Rab», «Oğul», v.s. kurtarıcı olarak gelmiş ve Âdem'in işlediği bu günâhı temizlemiştir. Ama insan bununla da başını kaldırabilmiş değildir. Onun hayatı boyunca çeşitli işkenceler, sıkıntılar, zillet ve eziklikle suçunun cezasını ödemesi gerekir ki; kurtarıcıya ulaşabilsin, onunla birleşerek bağışlanabilsin. Hıristiyanlık aynı zamanda insanın fıtrî eğilimlerini «pislik ve kirlilik)) olarak değerlendirmiş, cinsel ilişkilerini «kötülük ve aşağılık» şeklinde belirtmiş ve kendi varlığının farkına varmasını «günâh ve suç» saymıştır. Az sonra açıklayacağımız gibi bu ruhbanlık hayatının Ötesinde onu reddeden ve bir daha durup dinme bilmeyen hâl ortaya çıkmıştır. Bu fiilî reddin sonunda Avrupa kiliseye başkaldırmış, kilise düşüncelerine isyan etmiş, bütün dinî kavramlarını inkâr etmiş, bu isyanla birlikte yeni bir insan görüşü ortaya çıkmıştır. İnsan zekâsına yeni bir bakışla bakılmaya başlanmıştır.

'Miladî 18. asrın yarılarında yani «Aydınlanma Çağı»nda akıl put-laştırıldı, dış dünyanın varlığını zihnin yaratıp meydana getirdiği hayatın her alanında tek yetkinin akla âit bulunduğu ve aklın ortaya koyduğu görüşlerin tâm bir kesinlik ifâde ettiği fikri benimsendi. Bu sebeple insanın davranışlarında tamamen hür olduğu, insandan başka hiç bir varlığın onun davranışlarını sınırlandıramayacağı ilân edildi. Ve böylece dinin hayata müdâhale etme çağı son buldu. Onsekizinci asrın sonlarına doğru Aydınlanma çağı bitti. 19. asrın başlarına gelindiğinde, hem insan aklına jıem de onunla birlikte insanın kendisine öldürücü darbeler vurulmaya başlandı. Çünkü pozitivist'felsefe, maddenin ilâhlığını ilân ediyordu. Ve insan aklını ortaya çıkaran etken madde olduğuna göre, insanın duyularına en uygun damgayı basan da madde idi. Böylece aklın gücü zayıfladı. Onunla birlikte insanın yeri küçüldü. Artık insan ne kendinin ilâhıydı, ne de herhangi bir şeyin ilâhı... Sadece tabiatın basit bir yaratığı ve bu tabîat tanrısının küçük bir kulu oluvermişti. Nihayet Darwin geldi ve 1859 yılında yayınladığı «Türlerin Kökeni», 1871'de neşrettiği «İnsanın Kökeni» isimli eserlerinde insanın hayvanlığı tezini ortaya attı. Böylece insan, daha önce dinî düşüncenin kendisine verdiği üstün mevkiyi, şerefli, eşsiz ve özellikleri bulunan bir varlık olma mertebesini tümden kaybetti. Ayrıca felsefenin Aydınlanma Çağ'ında ona giydirdiği pozitiv, bağımsız ve hâkim olma kaftanını da çıkarıp attı. Artık o, bugün bir hâkimiyete sahip olsa da diğer herhangi bir hayvan gibi hayvan durumuna düşmüştü. Julian Hauxley'in anlattığı gibi bu üstünlük bir gün bir kedi veya farenin de eline geçebilirdi.
Nihayet öldürücü darbeyi bir yandan Freud, öte yandan da Kari Marks'ın elinden yedi. Birincisi insanın bütün güdülerini cinsel eğilimlerine indirgedi ve onu gırtlağına kadar seks batağına batmış bir varlık şeklinde tasvir etti. İkincisi de bütün tarihî gelişmeleri ekonomiye indirgedi. İnşam cılız, olumsuz bir şekilde tasvir ederek, ekonomi tanrısının karşısında eli-kolu bağlı zayıf bir yaratık olarak dikti. Ekonomi tanrısının değil, üretim araçları tanrısının...
Hiç bir zaman istikrar kazanmamış olan ve hiç bir gün dengeye ulaşmamış olan batının bu insan görüşü; gerek toplumun davranışında, gerekse ferdlerin hareketinde, sistemlerde ve vaziyetlerde aşağılık bir durumun ve sarsaklığın doğmasında önemli etkileri olmuştur. Zîrâ insanın kendisi hakkındaki düşüncesiyle, günlük hayattaki davranışları arasında ayırım yapma imkânı yoktur. Keza insanın fıtrî eğilimleri karşısındaki davranışlarıyla, kabiliyet ve yetenekleri, toplumun beğeneceği ahlâkî davranışları ve ferdlerin cemiyet içindeki davranışlarına damga-sını vuran hareketleri arasında düşüş ve çöküşler belirdi. Avrupa ifratla tefrit, baskı ile çılgınlık ve insanın tabiî istekleri, fıtrî eğilimleri sindirmekle başıboş bırakmak arasında dönüp dolaştı. Uzun tarihi boyunca hiç bir zaman dengeli bir yol bulamadı. Ve buna bağlı olarak da düşüncelerinde asla denge kuramadı. Putperestlikle lekelenmiş olan bu Hıristiyanlık, Pagan devri Roma hayatının aşağılık ve iğrenç hayvani hayatını değiştirmedi. O zaman bunun aksine bir eğilim göstererek her şeyi reddederi ruhbanlığı (keşişlik hayatını) seçti. İnsanın fıtrî eğilimlerini baskı altında tutan, doğal gücünü ezen ve yeryüzündeki temel beşerî fonksiyonunu yok eden, i'mâr ve hilâfet görevini ortadan kaldıran ruhbanlığı... Sonra da beşer yapısının kökü derinlere inen bu gücünü öldürme yolunda hiç bir başarı sağlayamadı. Elde ettiği biricik başarı; hayatı bir tutup bir salıvermek

şiddetli itme ve çekmelere ma'rûz bırakarak insanlığın bünyesini içten yıkan acı çekişmeler, sosyal ve medenî hayatta korkunç felâketler doğurmaktan öteye geçemedi. Nitekim Laky, «Avrupa Ahlâk Tarihi» isimli eserinde ruhbanlığın ulaştığı noktayı bize şöyle anlatır:
«Râhiblerin sayısı gittikçe büyük bir hızla arttı.. Durumları güçlendi. Ve işleri yoğunlaştı. Dikkatleri üzerlerine çektiler. Ve halkı meşgul ettiler. Bugün onların sayılarını titizlikle tesbît etmek mümkün değildir. Ancak sayılarının ne kadar çok olduğunu ve ruhbanlık -hareketinin yayılışını şu tarihî gerçek en güzel biçimde ifade etmektedir. Bir Fısıh bayramında elli bir râhib toplanmıştı. Milâdın IV. asrında bir râhib beş bin rahibe başkanlık ediyordu, Râhib Seraptan onbin rahibin başıydı. IV. yüzyılın sonlanna doğru râhiblerin sayısı Mısır halkıyla eşit olmuştu.»
Laky ve diğerleri ruhbanlık hayatının tavsifinde fıtrattan uzak, insanı müsbet gelişmelerden soyutlayan, hayatın güzelliklerinden aşın biçimde kaçınmaya sevkeden, fıtratın enerjisiyle mücâdeleye iten kötülüklerini öylesine gözler önüne sermişlerdir ki, biz sadece üstâd Ebu'l-Hasan el-Nedvî'nin «Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?» isimli eserinin «Papazların Garîblikleri» bölümünden bazı alıntılar yapmakla yetineceğiz.
Fıtratın karşısında böylesine farklı bir tutum içerisine girmenin, insan bünyesinde derin kökleri olan fıtrî eğilim ve kabiliyetleri sindirip ezmeye çalışmanın sonucu ne oldu? Bu azgın sapıklık hiç bir zaman başarıya ulaşamadı. Çünkü imkânsızdı. Fıtrat daha baskın çıktı. Roma şehvetperestliği ve azgın materyalizmi dengelenip orta bir yol tutula-madı. Bir o yandan bir bu yandan bazı şeyler alınarak karışım yapıldı ve böylece hayat büsbütün ifsâd edildi. Nihayet kilise; yanlış ilmî görüşleri, yaygın efsâne ve hurafeleri bağrına basarak bunları din ve akîdenin bir bölümü saydı ve bunun neticesinde büyük kıyametler koptu. İslâm üniversitelerinde yetişen Avrupa'lı öğrenciler vasıtasıyla elde edilen ilmî tecrübe metodunun karşısına dikilerek bu metodu öğrenen talebe ve hocaları sürgüne, engizisyonlara mahkûm edip yakmaya koyuldu. Onların metodlan ve deney sonucu görüşleri aforoz edilerek bunlara karşı çıkıldı. Bu son çırpınış, büyük bir felâketin kopmasına sebeb oldu. Önce bilginler, sonra halk yığınları kilisenin baskısına karşı direndiler. Bir daha da denge ve sınır diye bir şey tanımadılar. Bunun arkasından insanı çirkeflere bulayan, küçülten, azgın teori ve sistemler ortaya çıktı. Hudûd ve kayıd tanımaksızın azgın şehevî düşüklükler normal kabul edildi. Ve bu azgın sel günümüze kadar gittikçe gücünü artırdı. Avrupa'dan onun veledi olan Amerika'ya geçti. Oradan da bütün dünyaya dağıldı. Hâlen bu yolda ilerleyip durmaktadır. Basın, sinema, tiyatro, edebiyat, resim, heykel ve öteki sanat dallarıyla propaganda ve yayın vâsıtaları bu korkunç fırtınayı yeryüzünde körükleyip durmaktadır. Ve hepsinin arkasnda da Siyon protokollan yer almaktadır. Evet, beynelmilel-Siyonizm, yahûdî olmayan dünyayı mahvetmek için temel hedef olarak tesbît ettiği, önce ahlâkî inhilâle düşürüp sonra Siyonizm'in hâkimiyetine imkân sağlayan ortamı hazırlamak için temel ilkeler saydığı bu fırtına ile yeryüzünü kasıp kavurmaktadır. Beşeriyet hâlâ korkunç ve felâketli uçuruma doğru yuvarlanıp gitmektedir. Hayat çarkı azgın ve delicesine dönmektedir. Bu korkunç dönüşü sayısız araçlarla destekleyen akıl almaz güçler hızlandırmaktadırlar. Allah'ın izniyle insanlığın

liderliğini o deli, o şaşkın, o başı dönmüş budala ellerden başka bir el teslim alıncaya değin... (Seyyid Kutub, el-İslâm ve Müşkilât'ül-Hadâre, 37-60).

îslâm'ı doğru olarak anlayabilmek için İslâm'ın insan, hayat ve kâinat görüşünü iyice kavramamız gerekir.
îslâm düşüncesi, bütün varlıkların kendisinden doğduğu «ilâh» gerçeğiyle yola çıkar. Sonra tüm varlıklar, şekiller ve suretler ile birlikte var olan dünyaya açılır. Bu arada, Allah'ın yeryüzündeki «halîfeasi olması nedeniyle, insana büyük bir özen gösterir. Ona, çizdiği tabloda geniş bir yer verir. Sonra tüm varlıklarla birlikte, tekrar her şeyin O'ndan gelip O'na döneceği ilâh gerçeğine yönelir. Allah'tan başlayıp Allah'a varan bu engin gezintide, İslâm düşünce sistemi hiç bir anını boş bırakmaksızın bütün kâinatı kuşatır, ister duyular kavrasın, ister kavramasın... Akıl ister idrâk etsin, ister etmesin... Rûh, ister enginliğine kanat gersin, ister germesin... tster şuur altında olsun, ister şuur ötesinde... Her şeyi kuşatır. Gerek maddî, gerekse ruhî, gerek ekonomik veya fikrî, gerekse toplumsal faaliyetlerin gerek dünya hayatıyla ilgili gerekse dünya ötesiyle bağlantılı bütün çalışma ve çabalarını kapsar.
İslâm; Allah'ın zâtını, beşer idrâkinin kavrayabildiği en açık ve en mükemmel şekilde tasvir eder.
Allah... Yaratıcı, yönetici, güçlü, Hâkim... Her şeyi yaratan O... Varlıklar dünyasında bulunan her şey O'nun eseri... Göklerde ve yerde O'ndan başka yaratıcı yok... Kudretine hudûd olmayan Kadir... Göklerde ve yerde yarattığı her şeye Hâkim... Varlıklar dünyasında, O'nun olmasını istediğinden başka, hiç bir şey olamaz. O'nun, olmasını istemediği hiç bir şey var olamaz. Mutlak bir kudret... Hiç bir şey O'nu sınırlamaz ve hiç bir engel karşısına dikilemez... Bir ve tek... Eşsiz ve benzersiz... Yaratıcılıkta ve yaratıkları üzerindeki hâkimiyette ortağı yok... Her şeyi tutan O... Her şeyi yalnız başına idare eden O... Her şeye tek basma O'nun gücü yeter. Bu engin mülkte tek başına O'nun hükmü geçer. Her şeyin mülkiyeti O'nun elindedir. Ve her iş O'na döner. ..
Hiç kapalı ve örtülü bir yanı olmayan, sâde ve açık bir düşünce şekli... Hurafelerin karanlığı, efsânelerdeki kargaşalık, tutarsızlık ve çelişki yok bu düşüncede... Semavî veya beşerî kaynaklı öteki dinlerin düştüğü düşünce sapıklıklarından hiç birisine yer yok bu düşüncede... Anlaşılması için zorlanmaya gerek bulunmayan, açık, seçik ve sâf bir düşünce sistemi... Bunların yanı sıra insanın duygulannı çelen ve onu derinden sarsan üstün ve mükemmel bir düşünce sistemi... Aslında insanı kendinden geçiren güçlükler güçlüsünün gücü, engin bilgisi, erişilmez hikmet ve eşsiz dikkatidir...
İslâm, insan duygularına değişik ölçüde etkiler yapar. Bu etkiler, vicdanı derinden sarsar, hisleri uyarır, görüşleri açar. Neticede bu ilâhî gerçek, bütün parlaklığıyla ruhun derinliklerinde kesinlik kazanır ve bedîhî bir biçim alır. Daha da ötede insan ruhunun bir parçası, bir cüz'ü olur. İnsan yaşarken onunla birlikte nefes alır, onunla birlikte hareket eder ve onunla birlikte durur. Kısacası hayatının her anında onu yaşar.
Bu etkiler değişiktir. Bazan beşer gönlünü Allah'ın kâinat sayfalarına saçılmış olan âyetlerine çevirir. Bazan her şeye hükmeden ezici ilâhî kudrete yöneltir. Bazan da Allah'ın engin ve geniş ilmine...

Kâinat... Allah'ın bu büyük mucizesi ve akılları yerinden oynatan eşsiz kudret sergisi...
Allah'ın en büyük âyeti olan kâinat, akılları hayrete düşüren yenilmez kudretinin arz yeridir. Lâkin alışkanlıklar ve âdetler sebebiyle akıl, kâinat âyetine ibret bakışından, azamet duygusundan yoksunlaşı-yor, coşarak derinliklere ulaşan dehşet verici duygular bozuluyor. Duyu organları duyup gördüğü şeylere karşı adetâ aptallaşıyor, her şeyin yanından sanki orada hiç bir şey yokmuş gibi ilgisiz gelip geçiyor, alışkanlık gereği olarak çevresindeki her şeyin, dilediği gibi halkeden yaratıcı, mübdi kudretin eseri olduğunu unutuyor.
Bu yüce kuvvet ve kudretin eserlerine bir nazar edelim: Yeryüzünde peşpeşe akıp giden mevsimlerin değişmesiyle uzunluk ve kısalığı değişen gece ve gündüz...
Her gün doğup batan, bir gün bile bu hareketinden inhiraf etmeyen güneş...
Sanki karanlıkta etrafı gözetleyen, aralarındaki uzaklığa rağmen birbirlerine seslenen, gecenin karanlığında salındıkça parıldayan yıldızlar...
Nerede ise görülemeyecek derecede küçük bir kavis olarak görünmeye başlayan, yüzü aydınlıkla doluncaya kadar devamlı bir şekilde büyüyen, güzel, sakin, akıcı, donuk, rü'yâmsı aydınlığını yeryüzüne salan, sonra başladığı gibi geri dönüp görülmeyecek derecede küçücük bir çizgicik halinde^küçülen ve boşlukta gizlenen ay...
Küçücük çekirdekte biten, sonra bir kuvvetle yeri delen, ufacık yeşil yapraklar çıkaran bitkideki canlanma olayı...
Doğar doğmaz annesini emerek yaşayan yahut annesinin getirdiği besinleri yiyen, gagasıyla beslenmeyi öğrenen, annesinin peşinde yavaş yavaş büyüyen çelimsiz hayvanda, küçücük yavruda gelişen hayat...
Hakîkatında canlı ve hareket halinde bulunan, görünürde «ölü» sanılan kâinatın katları arasında serpilmiş hayat nizâmı...
Milyonlarca sene takdir edilen uzun zamanlar boyunca yolundan kıl kadar şaşmayan, bir tek gezegeninde veya yıldızında dahi bir bozukluk meydana gelmeyen, tüm kâinatın intizâm İçinde yürümesini te'mîn eden, inceliğinde akılları şaşırtan, parlaklığında ruhlara dehşet veren evrenin düzeni...
Zaman denen şey, onun hakikati, künhü ve idrâk edilmeyen mâhiyeti...
Varlığına yerleştirilmiş ince sistemleri, devamlı gücü ve yaşayışı ile beşerî yaratık...
İnsan yapısındaki bedenî, fikrî ve ruhî faaliyetler...
İşte bunların hepsi kâinatta Allah'ın âyetleridir. Onlardan her biri başlı başına birer mucizedir. Hepsinde bir azamet, bir heybet, bir büyüleyici te'sîr vardır. Lâkin uzayıp giden âdet ve alışkanlıkların te'sîriyle insan, bu âyetlerin yanından duygusuz ve düşüncesiz olarak geçip gider, bu üstün san'at eserlerinden ibret almaz.
İslâm —ruhu terbiye ederken— bu âyetlere yönelir, onların her birisinden birer hayat düstûru çıkarır:
İnsanın, kâinattaki âyetlere karşı basiret gözünü açması, bunlardaki mübdi' kudret elini idrâk etmesi için Kur'ân, ruhun bütün sistemlerini yakalar, onu alışkanlık ve âdetlerinden uyandırır, sanki yeni bir oluşla karşılaşmışcasına bva âyetleri gönül alıcı bir üslûb içinde insana yöneltir.

Bu gerçekleri ifâde etmekte Kur'ân'm acîb bir kudreti vardır. Zîrâ ruhu alışkanlığından vazgeçirmek öyle sanıldığı kadar kolay bir iş değildir.
Alışkanlık, nefsin yapısına perçinlenmiş bir parçadır. Bu parça, nefis için zarurî ve kaçınılmaz bir vezîfe görür. Binâenaleyh ruhun, duyu organlarının ve sinir sisteminin deney, duygu, yer ve eşyadan muayyen şekillere alışması lâzımdır ki, yeni deneylere, yeni duygulara, yeni mekânlara, yeni varlıklara doğru hızla yürüsün. Eğer alışkanlık ve âdetler olmasaydı; insanın bütün hayatı okumak, yazmak, konuşmak, he-sâblamak vesaire gibi alışkanlıkla elde edilen işlere sarfetmekte devam eder gider, başkaca işlerle meşgul olmaya zamanı kalmazdı. Böylece alışkanlık ve âdetlerin, ruhun yapısında ve bu yapının gelişmesinde bir yeri ve vazifesi vardır.
Fakat alışkanlık velâdetler çoğu zaman kendi vazifelerinin ötesine geçerek ruhun tüm yönelimlerini kendi te'sîrleri altına alırlar. Bu se-beble şuurlar anlayışsız hale gelir, içgözlem (kalb gözü) kapanır, fikirler donar. İşte o zaman alışkanlık ilerlemeye bir engel, mutluluğu bozucu ve insan tabiatını hissizleştirici bir saik olur. Bu durumda açılması ve hayatı teneffüs etmesi için ruhu dalmış bulunduğu uyuşukluktan uyandırmak lâzımdır.
Ruhta bu açılma ve uyanma meydana gelince, beşer tabiatında yeniden hayat verici bir te'sîr husule gelir. Gerçekten ruh, boğulmaktan kurtulup nefes aldığı zaman etrafında esen gönül açıcı nesîmi alır ve ciğerlerine kadar çeker, çünkü o manen ve maddeten yenilerek gerçekten bir hafiflik içinde serbestçe dolaşır.
İnsandaki ruhî açılma ise bir bakıma bu söylenenlere benzer, fakat o, daha kuşatıcı ve daha ürperticidir. Zîrâ o, ruhî yapının tümünü sarsar, onu uyandırır, ona canlılık verir ve heyatını yeniler. Artık ona gelen her düşünce yeni, her duygu yeni, her deney canlı ve enerji yüklüdür.
İnsanda ilk olarak meydana gelen her şey ne kadar güzeldir, Zîrâ o, canlı, parlak, ruhî bir tecrübedir... Sanki o, açık bir sinire dokunan yumuşak bir temastır. İşte ondan müteessir olan organ, bu dokunmayı his merkezine nakleder. Şüphesiz bu, mutluluk verici, gönül alıcı güzel bir harekettir, devamlı yenilenerek hayata zenginlik, genişlik ve zevk doldurur.
Eğer insan, her şeyi ilk meydana geldiği şekilde yaşamaya muktedir olsaydı, işte o zaman acizlik, ihtiyarlık ve tükenmenin yol bulamayacağı devamlı gençliği bulup yaşamaya muktedir olurdu...
Fakat o, zor bir iştir, çünkü hayatın bitmeyen ttcılan, zahmetleri, buna mukabil ömrün kısalığı, mes'elelerin çokluğu, bunların hepsi enerji ve ilgiyi tüketiyor. Bunları gerçek mânâda ancak Kur'ân ele alır ve gerçekleştirir. Kur'ân büyüleyici üslûbu, ferahlatıcı havası, engin ve berrak mânâsı, kendine hâs sistemiyle insanı alışkanlık ve âdetlerinden koparır, uyanması için onu sarsar, açık duyu organlarına hafifçe dokunur, tüm bu vurguları ve akışları ile organlar bunu his ve idrâk merkezine naklederek gerekli istifâdeyi elde eder ve teçhizatını alır. O sebeple insan hâdiseleri ve oluşları sanki ilk vukuunda olduğu gibi yaşar, bu gerçeklerin te'sîrini ve acâib zevklerini tadar.
İnsan Kur'ân'da kâinat ile sevimli, güzel devamlı bir buluşma halinde yaşar... nefse tad veren, hissi zevklendiren, ruha mutluluk dolduran ve Allah'ı tesbîh ederek serbest dolaşmasını sağlayan bir buluşmadır bu.

Esasen Kur'ân, zâtı itibarıyla güzel ve ma'nevî zevklerle insanı bü-rüyen bir kitâböir. Okuyan, onu bitmeden tekrar okumak ister. Onun içindir ki bu buluşma, ruhun derinliklerinde ve kâinatın yüzünde durmadan yenilenir ve bu oluş asla bitmez, tükenmez, kendinden asla bırakılmaz.
Şimdi beraberce okuyalım Kur'an'dan şu âyetleri:
«Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde, dördüncü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka Allah onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü, onlara, işlediklerini haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.» (Mücâdele, 7).
Kur'ân, kalbi bu duygulara yönelttiği, onu derinden derine sarstığı, kalbde bıkmadan, kesilmeden ölçülü bir şekilde yenilenerek canlanarak bu duygularla duygulandığı zaman, Allah ile beşer kalbi arasında gece veya gündüz hiç kesilmeyen, bir iş veya bir duygu yahut bir düşüncede irtibatını yitirmeyen, gizli veya açık işlerde asla sekteye uğramayan yalnızlıkta veya toplulukta hayat devam ettiği müddetçe kat'iyyen kopma-yan bir bağ kurar.
Kalb, Allah'a çeşitli şekillerde bağlanır: Huşu' ve takva ile, dünya işlerinden her birinde murâkaba ile sevgi ve ümitle, kaza ve kaderine boyun eğmekle, O'nun rızâsına teslim olmakla bağlanır.
Huşu' ve takva, Kur'ân'ın te'sîri altında kalan, O'nun dokunaklı ifadeleriyle sarsılan, tavsiyeleriyle heyecanlanan mü'minin iki mühim vasfıdır: (İslâm Terbiyesinin Metodu isimli eserimizin Ruhun Terbiyesi bölümüne bakınız).
İşte İslâm düşüncesindeki ulûhiyyet gerçeği... Ve Allah karşısında insan, kâinat ve hayatın durumu... Bu, yaratıcıya hâlis ubûdiyyet durumudur. Aynı zamanda sevgi, itaat ve teslîmiyyet... Nimetleriyle kuşatan Yüce Efendiye ve Yaratıcıya sığınma mutluluğuna ermenin verdiği teslîmiyyet... Burada, kin, nefret, inâd ve çatışmaya yer yok,.. Kin, inâd ve çatışma, antik Yunan mitolojisinde ve oradan çalınarak şuuraltına aşılanan ve böylece orada kökleşen Batı kafasında yer alabilir.
«Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden, gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta, elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)
«Muhakkak ki Allah; taneyi ve çekirdeği yaratandır.» Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl olup ta yüz çeviriyorsunuz?»
«Sabah yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu? Azîz, Alîm olanın takdiridir.»
«O'dur, yıldızları yaratmış olan, karanın ve denizin karanlıklarında onlarla yol bulaşınız diye. Âyetlerimizi bilen bir kavim için uzun uza-dıya açıkladık.»
«Ve O'dur, sizi bir tek nefisten yaratmış olan. Sonra bir karâr yeri, bir de emânet yeri vardır. Âyetlerimizi, anlayan bir kavim için uzun uzadıya açıkladık.»
«O'dur, gökten su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan

bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit bakın.
Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.» (En'âm, 95-99).
«Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır. Yeryüzünü, ölümünden sonra O canlandırır. İşte siz de (kabirlerinizden) böylece çıkarılacaksınız.»
«Sizi topraktan yaratmış olması O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.»
«Kendileriyle huzura kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen kavim için âyetler vardır.»
«Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için âyetler vardır.»
«Geceleyin uyumanız, gündüz de lutfundan rızık aramanız, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunlarda, kulak veren bir kavim için âyetler vardır.»
«Size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi, gökten su indirip, ölümden sonra, yeri onunla diriltmesi de O'nun âyetlerindendir. Doğrusu bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.»
«Göğün ve yerin, O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkı-verirsiniz.» (Rûm, 19-25)
«İnsan yiyeceğine bir baksın.»
«Doğrusu Biz, suyu bol bol indirdik.»
«Sonra toprağı iyiden iyiye yardık.»
«Böylece orada tane (ler) bitirdik.»
«Üzümler ve yoncalar...»
«Zeytinlikler ve hurmalıklar...»
«Sık ve bol ağaçlı bahçeler.»
«Meyveler ve mer'alar.»
«Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için...» (Abese, 24-32)
Böylece' insanın, Kur'ân'a gözlerini açarak, onu kucaklayarak, azametini hissederek, büyük küçük söylediği her şeyde onu incelenerek her âyetin Ötesinde «kudret-i kâdire»yi ve her tedbîrin arkasındaki Yed-i Mübdî'i anlayarak yaşaması için Kur'ân, kâinattaki ve insan nefsinde-ki âyetlerine karşı duyguları îkâz eder.
Kur'ân beşerî, Allah'ın kâinattaki mübdi' kudretine yönelttiği gibi, onu eliyle her işi tutan, tek başına her türlü tedbîr ve irâdeyi yürüten Kahir kudretine de yöneltir.
Daha önce Allah'ın kâinattaki âyetlerine insanı yöneltme sistemi hakkındaki delilleri naklettiğimiz için, bu yöneltme üzerine Kur'ân'ın pekçok olan delillerini nakletmeye ihtiyâcımız yoktur. Çünkü biz orada bunu sâdece Kur'ân'da tekrar gibi gözüken şeylerin hakîkatta tekrar olmadığını anlatmak için yaptık. Onlar ancak dokunma ve te'sîrin yenilenmesi için gereken bir ifâde yenilemesidir. Her dokunma ve temasın kendine göre bir yeri vardır. Ve yine her dokunmanın, aydınlatmada kendine hâs bir havası vardır. Binâenaleyh biz, burada âyetlerden bazı pasajlar sunmakla yetineceğiz:
«Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'tan başka bir sahip ve yardımcı olmadığını bilmez misin?» (Bakara, 107).

«Allah O'dur ki; kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, Öyle Ulu, öyle Yücedir.» (Bakara, 255).
«Göklerin ve yerin yaratanıdır. Bir şeyin olmasını isteyince, ona sadece «ol» der, o da oluverir.» (Bakara, 117)
«O, kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır. Ve O, Hakîm'dir, Ha-bîr'dir.» (En'âm, 18)
«De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.» (Tev-be, 51).
«Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.» (İnşân, 30)
Bunların hepsi bir takım âyetlerdir ki; kalbî, kâinatın ve ruhun yapısındaki bu büyük hakîkata yöneltir:
Tek başına yaratıcı ancak Allah'tır. Herşeyi yalnızca idare eden de Allah'tır. İşleri yerli yerinde yapan da ancak Allah'tır. O'nun kuvvetinden başka bir kuvvet, O'nun idaresinden başka bir idare yoktur. Allah-tan gayrı her şey, başkaları hakkında bir şeye mâlik olmak şöyle dursun bizzat kendileri hakkında bile hiç bir şeye mâlik değillerdir. Fayda ve zarar tek başına Allah'ın elindedir. Diğerleri bir takım sebepler ye vesilelerdir. Hiç kimse Allah'ın izni olmadan bir başkasına zarar vere-meyeceği gibi fayda da te'mîn edemez. Rızık da, onlara yeniden dirilme de, O'nun elindedir. «Sânı yücedir, bütün mülk elinde olanın. Ve O, her şeye kadirdir.» (Mülk, 1).
Kalbi, Allah'ın mübdi' ve kahir kudretine yönelttiği gibi Kur'ân, semavât ve arzın ve rûhlann içinde bulunan her şeyi bilen ve yakalayan, her şeyi kuşatan ilmine de yöneltir:
«Görüleni de, görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesidir O.»
«Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın, hiç fark yoktur.» (Ra'd, 9-10)
«Gaybın anahtarlan O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere, her şey apaçık bir kitâbtadır.»
«O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrar kaldırır. Tâ ki, belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz O'nadır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir.» (En'âm, 59-60)
«Yere gireni, oradan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O; Rahîm'dir, Ğafûr'dur.» (Sebe\ 2).
«Onunla sizin için hurmalıklardan, üzümlüklerden nice bağlar ve bahçeler yaptık ki, içlerinde sizin için birçok yemişler vardır. Onlardan yersiniz.» (Mü'minûn, 19).
«İstersen sözü açığa vur, şüphesiz ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7).
«Allah, sizi topraktan yaratmıştır, Sonra bir damla sudan, sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir. Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hâmile kalmaz ve doğum

yapmaz. Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitâbdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» (Patır, 11)
«Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir (ortaya çıkarır). Muhakkak ki Allah Latif dir, Habîr'dir.» (Lokman, 16)
Avrupa, Roma İmparatorluğunun ve Yunan kültürünün bir kalın-tısıdır. Kendisinin bir Avrupa'lı olduğunu bilerek veya bilmeyerek daha hâlâ Avrupa'nın materyalist medeniyeti ve fikrî akımları bu iki kaynaktan beslenmektedir.
Yakın tarihinde Avrupa, Allah'ı tanımada ve dinî inançlarında Roma ve Yunan^düşüncesini devam ettirmiştir.
Bir kere şunu bilmek lâzımdır ki, Hıristiyanlığın kendi ülkesinde yayılmasına ve Avrupacıların gerek engizisyon mahkemelerinde ve gerekse Haçlı seferlerinde aşın bir taassubla hareket etmelerine rağmen, daha hâlâ bazı garb dillerinde «Hıristiyan medeniyeti» olarak bahse-dilmesine rağmen... Evet, bütün bunlara rağmen Avrupa, hiç bir zaman hakkıyla Hıristiyan olmamıştır.
Hayır, hayır. Hiç bir zaman Avrupa gerçekten Hıristiyanlığı kabul etmiş değildir. Hıristiyanlığın bütün kuvvet ve varlığı, Avrupalıların kalblerini kiliselerde yumuşatmak, ruhlarını, müzik nağmeleri ve insanı mesteden dualarla te'sîr sahasına çekmekten öteye geçemez. Hıristiyanlık, umûmî hayata hükmedemez. Yeryüzünün hiç bir meselesini çözecek kudrette değildir. İnsanlar kiliseyle olan bağlarını kopardıkları zaman, Hıristiyanlıktan çıkarak eski Yunan ve Roma putperestliğine dönerler. Fikir ve düşüncelerini, teşrîât ve nizâmlarını velhasıl sapık, materyalist medeniyetin bütün ihtiyâçlarını bu kaynaktan alırlar.
Her nasılsa, yunanlıların tanrı düşüncesi avrupa'lıların şuuraltında veya başka bir ifâde ile Hıristiyanlık kılıfı içinde varlığını devam ettirdi. Avrupa'lıların kalblerini kendine doğru çekerek... Dinî hislerinin derinliklerinde silinmez izler bırakarak...
Şu halde Yunan efsânesindeki, tanrı düşüncesi veya ilâhlar mefhûmu nasıl meydana geldi? Biz burada, bütün Yunan mitolojisini anlatacak değiliz. İlâhların tasvir ettikleri o gülünç manzarayı sunacak değiliz. Fevkalâde kuvvete sahip beşer telakkileri olmakla beraber, nefisleri çirkin duygularla en basît insanların bile sakındıkları iğrenç sapıklıklarla doludur. Biz sadece «ilim» mevzuu ile yakın alâkası olan bir tek efsâne üzerinde duracağız. Mukaddes ateşi çalan Promete'den bahsedeceğiz.
Bu efsâne, insanlarla ilâhlar arasındaki münâsebeti kin ve husûmet dolu daimî bir çatışma olarak tasvir ediyor. Evet, merhamet duygularından, şefkat ve dostluk bağlarından hiç bir eser görülmeyen bir alâka olarak... Alevleri kesilmeyen, tekrar tekrar tutuşarak büyüyen bir çatışma olarak.
Çatışma, mukaddes ateşin, yani «ilim» ateşinin üzerine oturmaktadır. Çünkü insanlar kâinatın bütün esrarını öğrenmek ve böylece ilâhların seviyesine yükselmek için bu ateşi çalmak istiyorlardı. İlâhlar ise yeryüzünde tek hâkim kuvvet olarak otoritelerini devam ettirebilmek için, insanların bu ihtiraslarını şiddet ve nefretle reddediyorlardı.
İnsanlarla Allah arasındaki münâsebetin mâhiyeti işte budur. Avrupalıların zihinlerine yerleşerek fikir ve düşüncelerini hiç bir eleştiriye tâbi tutmadan istediği tarafa çeken alâkanın gerçek ruhu işte bu şekilde tezahür etmektedir. İnsanlara

Allah'ın meşiyyeti önünde boyun eğdiren tek husus, âciz^ oluşlarıdır. Fakat insanlar bu durumlarından hiç iremnûn değillerdi. Acizlikleri karşısında bir türlü susamıyorlardı. «İlim» ve «kuvvet» istemenin daimî çırpınışı içindeydiler. Sürekli bu aczi yenmek için çalışıyorlardı veya —kendi lisânlarıyla— tabiat kuvvetini ezmek istiyorlardı. Yahut da —şuuraltı lisânlarıyla— kâinatın esrarını «çekip almak)» arzu ve emeliyle yaşıyorlardı. Evet, kendilerinden mukaddes ateşi almak için, çalıştıkları eski putperest ilâhlardan kâinatın esrarını öğrenmek için çırpmıyorlardı.
Garplılar, kalblerinin derinliklerine yerleşen veya başka bir ifâdeyle şuûraltlanna yerleşen bu gizli kuvvet sayesinde «ilmin» atmış olduğu her adımın, insanı bir derece yükseltirken ilâhları da bulundukları mevkiden aşağıya indirdiğini hissediyorlardı.
Böylece çatışma bir daire çizerek devam ediyor... İlmin gelişen fütûhâtı, ilâhları küçültürken insanları yükseltiyor, yüceltiyor. Böylece ilmin elde ettiği her yeni fütuhat, ilâhların durumunu alçaltırken insanların durumunu yükseltiyordu. Nihayet istenen ve Batı insanının dört gözle beklediği an geliverdi. Evet insanın, hayatı bizzat «yarattığı» ve kendisinin tanrı durumuna dönüştüğü an geliverdi. (Peygamberden İktibaslar adlı eserimize bakınız.)
Birbirinden tamamen farklı, kesin olarak ayrı ve zıd iki durum... Allah'ın karşısında Avrupa'nın ve İslâm'ın durumu... Biz burada bozuk, putperest Grek inancının yer ettiği gönüllerde meydana gelen kriz, ıztırâb, çatışma ve tutarsızlıklar ile İslâm inancına bağlanan gönüllerin eriştiği huzur, güven ve emniyeti karşılaştırma gereğini duymuyoruz.
İslâm düşüncesine göre, Allah'ın irâdesinden doğan evren, insanla hemdem olan, karşılıklı anlayış ve diyalog içerisinde bulunan, dost, arkadaş ve yakın bir evrendir. Gökyüzü ışıklarla süslenmişti.
«Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık.» (Mülk, 5)
Buradaki «süsleme» deyimi, son derece duygulandırıcıdır. Bununla, evrenin yaratıcısının, yarattığı şeylerin güzel olmasını istediği ve güzelliğin bu evrenin yapısında köklü bir bölümü oluşturduğu ifâde edilmektedir.
İnsanın içinde yaşamak durumunda olduğu evren, Allah tarafından, insanın hayatına elverişli duruma getirilmiş ve her türlü isteğini karşılayıcı şartlarla yaratılmıştır.
«Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık. Ve onlara çılgın alevli azabı hazırladık.» (Mülk, 5)
«Andolsun ki; sizi yeryüzüne yerleştirdik. Ve size orada geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz?» (A'râf, 10)
«Onlar sarsılmasın diye yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdik. Doğru yolda gitsinler diye orada geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)
«O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. Ve onda arayanlar için dört günde eşit gıdalar takdir etti.» (Fussilet, 10)
«Size yeryüzünü boyun eğdiren C'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün. O'nun rızkından yeyin, nihayet dönüş O'nadır.» (Mülk, 15)

Gök ve yeryüzü, içinde taşıdıkları bütün varlık ve eşya ile insanın yaşaması için hazırlanmıştır. Onda bulunan her şey, insanın hayatına yardımcı olmaya çalışmakta ve Allah'ın yeryüzündeki «hilâfet» i görevini kolaylaştırmaya gayret etmektedir:
«Güneşi ışık, ayı nûr yapan; yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur.. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.» (Yûnus, 5).
«Göklerde onlan, yerde onları, hepsini size müsahhar kılmıştır. Elbette ki, düşünen bir kavim için bunda âyetler vardır.» (Câsiye, 13).
«Allah; gökten su indirir de onunla yeryüzünü öldükten sonra tekrar diriltir. Muhakkak ki bunda, dinleyen topluluklar için âyet vardır.»
«Sizin için hayvanlarda da ibret vardır. Onların karınlanndaki fışkı ile kan arasından; Size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen, dupduru süt içiririz.» (Nahl, 65-67)
«Taze et yemeniz, giyineceğiniz süs eşyanızı çıkarmanız ve Allah'ın bol nimetinden istifâde etmeniz için denizi müsahhar kılan O'dur. Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün. O'nun lutfunu aramanız ve şükretmeniz içindir, belki şükredersiniz.»
«Yeryüzünde sarsılmayasınız diye, sabit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulaşınız.»
«İşaretler de. Yıldızlarla da, onlar yollarını bulurlar.» (Nahl, 14-16)
Bunun için, tüm varlıklar insanın «dost»udur. Onunla yardımla-şır, ona iyi davranır ve şefkat gösterir. İnsanla «varlık»lar arasında kin ve nefret, düşmanlık ve uyuşmazlık bulunmaz. İnsanla uyuşan bu güzel varlıklar aynı zamanda düşünce ve idrâk sahibi olan canlı yaratıklardır.
«Sonra göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin. İkisi de dediler ki; İsteyerek geldik.» (Fussilet, 11)
«Yıldızlar ve ağaçlar da O'na secde ederler.» (Rahman, 6)
Ayrıca bu evren, dengeli ve uyumludur. Onda bulunan herşey ya-nümaz ve şaşmaz ölçülerle ölçülmüş ve disiplin altına alınmıştır:
«Biz her şeyi, bir ölçüye göre yarattık.»
«Muhakkak ki sizin Rabbımz; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden1 Allah'tır. Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şanı ne yücedir.» (A'râf, 54)
«Gerçekten Biz emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Ve korkup titrediler. Onu insan yüklendi. Doğrusu insan, pek zâlim ve pek câhil oldu.» (Azhâb, 72)
Ayrıca bu evren, «hak» ile yaratılmıştır. Onun yaratılışında «hak» olmayan, boş ve anlamsız hiç bir şey bulunmadığı gibi «tesadüf» ve «uydurma» da yoktur:
«Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakiler! oyun ve oyalanma olsun diye yaratmadık.» (Duhân, 38)
«Gökleri, yeri ve aralarındakini ancak hak ile yarattık.» (Hicr, 85) «Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Tâ ki her nefis, hem de
herkesi zulme uğratılmaksızın kazancına göre karşılık görsün.» (Câsiye, 22)

Burada «Fî Zılâl'il-Kur'ân» tefsirinden, Kur'ân'ın kâinata işaretlerini gösteren bazı bölümler aktarmayı uygun görüyoruz: «Güneş de, ay da bir hes&b iledir.» (Rahman, 5)
Oradaki ince ölçü, muntazam oluş ve hareketler, insan kalbini dehşet ve ürpertiyle doldurur. İnsana buradaki işaretin büyüklüğünü ve kapsadığı derin gerçekleri anlatır. Şüphesiz ki güneş, gökyüzünde bulunan cisimlerin en büyüğü değildir. İnsanlann henüz hududunu bile bilmedikleri fezada milyarlarca yıldız vardır. Ve bu yıldızlardan birçoğu güneşten çok daha büyüktür. Isısı ve ışığı daha çoktur. Büyük ayı'da-ki Cirius yıldızı güneşten yirmi kat daha ağır, ışığı da güneşin ışığından elli defa daha fazladır.
Arctürüs yıldızının hacmi ise güneşin hacminin seksen katı, ışığı güneşten bin kat daha fazladır. Süheyl yıldızı ise güneşten iki bin beş yüz defa daha kuvvetlidir. Vs... Vs...
Şu kadar var ki, bize nisbetle, en önemli yıldız güneştir. Çünkü bizim gezegenimizin sakinleri güneşin ışığında yaşar, ısısından istifâde eder, cazibesine kapılırlar. Ay da böyledir. Dünyamızın bir küçük uydusudur ama dünyanın hayatında kuvvetli te'sîrleri vardır. Denizlerdeki med ve cezir olayının en büyük âmilidir.
Güneşin hacmi, ısı derecesi, bizden uzaklığı, ta'kîb ettiği yörünge, keza, ayın hacmi dünyaya uzaklığı ve yörüngesindeki hareketleri son derece ince bir ölçekle, en mükemmel şekilde ölçülüp hesâblanmış; yeryüzünde hayatın gerçekleşebilmesi için yaptığı etkiler dikkate alınmıştır. Ayrıca uzaydaki diğer yıldızlarla olan ilişkisi de gayet iyi hesâblan-mıştır.
Biz bu ince^ hesabın, üzerinde yaşadığımız gezegenle ve bu gezegendeki canlılarla ilgili bazı noktaları ele alalım:
Güneşin dünyamıza ortalama uzaklığı 92,5 milyon mil civarındadır. (Yaklaşık olarak 142.500.000 Km.) Eğer güneş bundan biraz daha yakın olsaydı; yeryüzü tutuşur, erir veya uzaya yükselen bir buhar haline dönüşürdü. Bu uzaklık biraz daha fazla olsaydı, yeryüzünü buzlar kaplar ve ne kadar canlı varsa ölürdü. Bize ulaşan güneş ışığı, güneşin ısısının iki milyonda birini aşmaz ve ancak bu derece küçük ısı mikdâ-n bizim hayatımıza elverişlidir. Eğer büyüklüğü ve parlaklığıyla Şi*râ' yıldızı, bize güneş kadar yakın bulunacak olsaydı; yer yuvarlağı buhar haline gelir ve yok olurdu. Ayın da, uzaklık ve hacim yönünden yeryüzüne etkisi bu şekildedir. Eğer ay şimdikinden biraz daha büyük olsaydi, çekim gücü sebebiyle yeryüzü denizleri tûfâna dönüşür, su baskınlarına sebep olurdu. Şayet Allah'ın bir kıl kadar da olsa şaşmaz ölçüsüyle bugünkü yerinden dünyamıza biraz daha yakın bulunsaydı, netice yine aynı olurdu.
Güneş ve ayın çekim gücünün ise yeryüzünün dengesinde ve akıllan durdurucu bir feza boşluğundaki hareketlerini kontrolünde ayrı bir yeri vardır. İçinde bulunduğumuz güneş sistemi, akıllan durduran bu boşlukta saatta yirmi bin millik bir hızla, Lyr burcundaki Vega yıldızına doğru hareket etmektedir. Buna rağmen milyonlarca yıldız, bu akış esnasında birbirleriyle çatışmamakta, çarpışmamaktadır. Korkunç feza boşluğunda, hiç bir yıldız, kendi yörüngesinden bir kıl payı ayrılmaz. Hacim ve hareket halindeki denge ve nizâm, en ufak bir şekilde bozulmaz. Ne doğru söylüyor, «Güneş de ay da bir hesâb iledir.» buyuran yüce Allah...

«Bitkiler ve ağaçlar O'na secde eder.»
Bir önceki âyette, evrendeki büyük ölçü ve hesaba işaret edilmişti. Şimdi ise evrenin hareketlerine değinilmektedir ki, bunlar son derece duygu yüklü gerçekleri ihtiva etmektedir.
Şüphesiz ki, bu mevcudatın ilk kaynağının onu yoktan var eden yaratıcısıyla, bir ibâdet ve kulluk irtibatı vardır. Bitki ve ağaç bu ilişkinin iki örneğini oluşturur. Metinde geçen (Necm) kelimesini, bazı tef-sîrciler, «gökteki yıldız» bazıları da «ağaç» şeklinde mânâlandırır. İster öyle, ister böyle olsun, âyetin işaret ettiği nokta aynıdır. Ve bu kâinatın hareket ve yönelişlerini göstermektedir.
Evren, hayat ve rûh sahibi bir yaratıktır. Bu ruhun şekli ve görünümü, hayat derecesi, varlıktan varlığa değişir ama gerçekte hep birdir. Beşer kalbi, eski çağlardan beri evrende canlanan hayat gerçeğini idrâk etmiş; kâinatın ruhuyla, yaratıcısına yöneldiğini içten gelen bir ilhamla anlamıştır. Ne var ki bu gerçeği, duyuların ve tecrübelerin mahkûmu bulunan sınırlı akılla ölçmeye kalkışınca onu kaybetmiş ve görmez olmuştur. Son zamanlarda evrenin yapısında görülen «birlik» gerçeğini tekrar yakalamışsa da, onu ruhî realitelerinden habersiz olduğu için hâlâ çok uzaklarda dönüp dolaşmaktadır.
Bugün ilim, kâinat binasının temel yapısının «atom» olduğunu, atomun ise gerçekte «ışık»tan ibaret bulunduğunu kabul etmektedir. İlmin eğilimine göre, evrenin ana prensiblerinden birisi «hareket» tir. Ve harekette evrenin bütün varlıkları ortaktır. Öyleyse bu hareket ile evren nereye yönelmektedir?
Kur'ân diyor ki:
Evren, özündeki hareketle, kendisini yaratana doğru yönelmektedir. Asıl «hareket» budur. Bu hareketin dışa akseden tarafı, «öz»ünün ifâdesinden başka bir şey değildir. Kur'ân-ı Kerîm, birçok âyetlerinde bu «hareket»e değinmektedir. İşte bunlardan bazıları: «Bitkiler ve ağaçlar O'na secde ederler.» (Rahman, 6) «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler.» O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Ama siz, onların teşbihlerini anlamazsınız.» (İsrâ, 44) «Görmedin mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbîh etmektedir. Her biri kendi duasını ve tesbîhini bilir.» (Nûr, 41)
Bu gerçeğin düşünülmesi, evrenin duâ ve teşbihinin izlenmesi, insan kalbine bambaşka bir huzur verir. Ve insana, çevresinde bulunan her şeyin canlı duygulara sâhib olduğunu, kendisiyle birlikte yaratanına yöneldiğini bildirir. Ve o zaman insan, eşyanın ruhuyla hemdem olur. Onlarla düşüp kalkar ve dost olur. Bu işaretler çok uzaklara ve derinliklere temas etmektedir.
Bunlar gökte, yörüngelerinde, durmadan devreden, gizlenen ve meydana çıkan yıldız ve gezegenlerdir. Bunu ifâde için kullanılan deyim, gizli yuvalarına giren, çıkan ceylanların zarîf hareketlerine benzetilmektedir. Aynı zamanda bu yıldızların zarîf, güzel ve parlak durumlarına ve hareketlerindeki üstünlüklere de işaret etmektedir. Gizlenmede, meydana çıkmada, seyirde de görülen şeylerdir bunlar...
İfâdesinin mânâsı kadar, mûsikînin güzel etkisini duymaktayız:
«Kararmaya başlayan geceye andolsun.»
Kararma anlamına gelen kelimedeki ses titreşimi, gece hayatına işaret etmektedir. Gece genel durumuyla ve görülmeyen hareketleriyle sanki böyle sesler

çıkarmaktadır. Bu deyim, son derece düşündürücü ve hayret verici anlamları akla getirmektedir.
Aynı durumda «Ağarmaya başlayan sabaha andolsunn âyetinde de bunu daha canlı olarak görmekteyiz. Sanki sabah, nefes alıp veren bir canlıdır. Her canlıya sirayet eden ışıktan nefesler, hayat ve harekettir. Öyle zannediyorum ki, Arap dili, her türlü ifâde zenginliğine rağmen, sabahı dile getiren bu deyimin benzerine sâhib değildir. Görmesini bilen ruhlara, fecrin manzarası, sanki nefes alıp verdiği görünümü vermektedir.
Tasvirin güzelliğinden zevk alabilen herkes, Allah'ın şu âyetindeki: «Gündüz gizlenip geceleri hareket eden gezegenlere andolsun.» «Kararmaya başlayan geceye andolsun. Ağarmaya başlayan gündüze andolsun.» anlatım üstünlüğünün ve edebî zenginliğin, evrendeki olayların kendisine sunduğu üstün gerçekleri taşıdığını teslîm eder. Bu, son derece zarif ve güzel zenginlikler, şairane ruhlara, kat kat ilham vermektedir.
Modern ilmin de keşfetmiş bulunduğu evrendeki engin nizâmın tabiatını bilip anlayan kişiler dehşete kapılır, kendilerinden geçerler. Ancak şunu belirtelim ki, kâinattaki göz alıcı gerçekleri görmek için bilgin olmaya gerek yoktur. Çünkü Yüce Allah lütfederek, insanlara, daha bakar bakmaz, bu kâinattan ilham alma ve onunla karşılıklı konuşma gücünü vermiştir. Beşer kalbi, kendisini ona verircesine yöneldiği zaman, bu evrenin akıllan durdurucu güzelliklerini kolaylıkla alır. Ve bu seslerle, iki canlının konuşması gibi konuşur. Bu varlıklar alemindeki akılları durdurucu ve hayret verici gerçekleri öğrenmeden de, bilerek gözetlemekle bunları yapabilir.
Bunun için. zâten Kur'ân insanları, bu evreni gözlemeye çağırıyor. Hayret ve garîbliklerini izlemeye davet ediyor. Çünkü Kur'ân, bütün insanlığa hitâb etmektedir. Her çağdaki insana... Ormanda sessiz bir hayat yaşayan, çölün derinliklerine gömülüp gidenlere olduğu gibi sitelerde yaşayan, denizlerde gezinen insanlara da hitâb etmektedir. Kur'ân, okuma yazma bilmeyen, bir harf yazmasını dahi beceremeyen bilgisiz insanlara olduğu kadar astronomi bilginine, fizik âlemine ve düşünüre de seslenmektedir. Her birisi, Kur'ân'da aradığını bulur. Ve kendini evrene bağlayan gerçekleri görür. Kalbinde düşünce uyandıran ve sevinç veren hakîkatlan da...
Bu evrenin ana planında «mükemmellik» kadar «güzellik» unsuru da gözönünde bulundurulmuştur. Hattâ diyebiliriz ki, mükemmellik ve güzellik, bir tek gerçeğin iki ayrı görünümünden başka bir şey değildir.
Bu kâinattaki «mükemmellik», «güzellik» derecesine ulaşır. Bunun için zâten Kur'ân, «göklerin mükemmeliği»nden sonra «güzelliğine» de dikkatleri çekmektedir:
«Andoİsun ki Biz, yere en yakın olan göğü kandillerle donattık.» «Yere en yakın olan gök» de ne demek. Bu deyimle, belki de dünyamıza en yakın yerde bulunan ve bu Kur'ân'ın hitabına mazhar olan dünya yerlilerinin hayâtına yakın semâ kasdedilmektedir. Ve belki de burada işaret edilen «kandiller», çıplak gözle görülen ve dünyaya yakın olan yıldızlardır. Böylece bu ifâde dikkatleri gökyüzüne çeken âyetlere muhâtab insanların kabiliyetleriyle hemâhenk olmaktadır. Yeryüzünde

yaşayan insanlar, gökyüzündeki varlıkları görebilmek için yalnız çıplak göze sâhib idiler. Semâyı süsleyen parlak cisimleri ancak, gözleriyle görebilmekteydiler. Gökyüzündeki yıldızların manzarası gerçekten güzeldir. Bunda şüphe yok... Öyle bir güzellik ki kalbleri büyülüyor. Vakti değiştikçe rengi değişen ve her an yenilenen bir güzellik... Sabahtan akşama doğudan batıya kadar bambaşka bir güzellik... Mehtaplı geceden karanlık geceye; parlak gökyüzünden, bulut dolu, yağmur dolu semâya kadar, her biri ayrı güzellikte bir manzara... An be an değişen, bir bakıştan diğerine, bir açıdan öbürüne göre çeşitli manzaralar arzeden bir güzel-lik... Bu güzelliklerle dolup taşmaktadır zihinler...
Bir yana çekilmiş ışıldayıp duran şu küçücük yıldız, sanki güzel bir göz gibi sevgiyle çağırmaktadır karşısındakini ve göz kırpmaktadır...
Öbür tarafa çekilmiş, yalnız kalmış, tek başına iki gök cismi... Sanki kalabalıktan kurtulmuş, fısıldayıp durmaktadır.
Ötede, üst üste yığılmış ve serpiştirilmiş şu yıldız toplulukları... Gökyüzündeki ihtifalin sevimli bir halkası gibidir... Bir bayram gecesinde arkadaş olan, birleşip ayrılan yoldaşlar misâli...
Bir gece, yeryüzünü aydınlatıp parlaklık saçan, bir gece sönüp sönüp giden, başka bir gece yuvarlana yuvarlana kırılan, bir gece yeniden hayata atılan ve başka bir gece de dürülüp yokluğun içine dalan bir fâniyi andıran ay...
Gözün görebildiğince, boşluklarına uzanıp gittiği ve derinliklerini göremediği bu engin feza...
Hep güzellik... İnsanın, içine çekip yaşayabileceği ama dile getirmek için anlatacak söz ve ifâde bulamadığı güzellik...
Kur'ân, ruhları göğün güzelliğine, evrenin güzelliğine çevirmektedir. Çünkü varlıktaki güzelliği kavrayınca varlıkları yaratanın güzelliğini kavramak daha kolay ve daha doğru olur. İşte bu idrâktir ki, insanı ulaşabileceği en üstün ufuklara götürür. Çünkü o zaman, ebedî hayatın, kendisi için hazırladığı güzellik ve enginliklerle dolu bir âlemde, yeryüzünün her türlü şaibesinden ve basitliklerinden uzak, o üstün noktada yaşayabilme imkânına erer. Şüphesiz ki beşer kalbinin en mutlu olduğu anlar, kâinattaki ilâhî güzelliği ve yaratıcı kemâli görüp seyrettiği demlerdir. Çünkü o anlar, doğrudan doğruya, ilâhı güzelliğe ulaşmak ve onunla kucaklaşmak için birer giriş ve hazırlık mahiyetindedir.
En büyük yaratılış mucizesi olan hayat, tüm biçim ve şekilleriyle bambaşka bir güzelliğe sâhibtir. Kur'ân işte gönlü bu güzelliklere çekmekte ve bu varlıklar alemindeki bitki, hayvan ve kuş gibi diğer canlılarla insan arasında çok yakın ilişkiler kurmaktadır:
«O'dur, gökten su indirmiş olan. Onunla her bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine; bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit bakın Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.» (En'-âm, 99)
Burada bir hayat panayırıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu panayırda her çeşit bitki var. Değişik renkte, değişik biçimde ve ayrı ayrı.

Hepsi birbirinden güzel, hepsi birbirinden süslü. Her şeyin dopdolu dağılıp coştuğu bir panayır. İnsan duygusu, bu değişik güzellikleri birbiri ardı sıra yakalamaya, kavramaya, doya doya seyretmeğe, sonra bir diğeriyle karşılaştırmaya çalışıyor. Şurada uzun, göğe dal salmış bir ağaç var. Orada dalları yere değecek, salkım salkım salınmış, birbirine benzeyen ve benzemeyen ağaçlar. Hepsinin de meyvesi var. Ve bütün meyveler olgun. Hem göze zevk veriyor, hem damağa tad... Âyet-i kerîme insanları: «Bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları vakit.» onlara bakmaya davet ediyor. Burada insanın hissen dolup taştığı bu tatlı yiyecekler sergisinde, özellikle bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman dikkatleri onlara çekmektedir. Diğer yerlerde:
«Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin.» (Tâhâ, 81) derken burada öyle demiyor. Değişik biçim ve türden tatlı meyvelerle dolu bu sergiyi gezdirdikten sonra; yeyin, demiyor da «bakın.» diyor. Evet. Şu canlılık dolu evrende serpiştirilmiş olan güzelliğe bakın. Bu tatlı, uyumlu, hareket dolu, tabiî tablodaki güzelliğe bakın da zevk alın. Buradaki güzellik, ruha gıda veren bir gaye ile sergileniyor. Çünkü burada maksad, bedenlerin gıdasından önce ruhu gıdâlandırmaktır.
«Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden yersiniz. Akşamleyin getirip sabahleyin salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.» (Nahl, 5-6)
Burada «hayvanlar» in pekçok faydaları açıklanmaktadır. Bu faydalan Allah, insanlara açıklıyor ki nimet ve lutfuna şükretsinler. Lâkin yalnızca duygusal faydalar değil sözkonusu edilen... Aksine açıkça bu hayvanlardaki «güzellik» unsuruna dikkatler çekiliyor. Evet:
«Akşamleyin getirip, sabahleyin salarken.» Size zevk veren güzelliğe... Güzel, bu evrenin ve canlıların ana yapısında köklü bir unsurdur. Aranan ve görülmeye çalışılan bir unsur... İnsanların onunla zevklendikleri ilâhî bir lütuf... Şükretmeleri ve ibâdet etmeleri için Allah Teâlâ onları insanlara hem yeriyor hem de hatırlatıyor. Buradaki «güzellik» unsuruna işaretin İslâm'ın varlık düşüncesiyle yakından ilişkisi bulunduğu dikkatlerden uzak değildir. Doğrusu, bu varlıkların derinliğinde güzellik unsuru çok derin bir yer işgal eder. Canlı ve katı her varlıkta güzellik vardır. Allah'ın yeryüzündeki halîfesi olan insan, bu güzelliğe hissen açılmakla yükümlüdür. Çünkü o, kendi özündeki en güzel unsur —güzellik hissi— ile evrenin özündeki en güzel unsur arasında bir ilişki kurmak zorundadır. Bu karşılıklı ilişkiyle insanlık basamak basamak yükseklere doğru tırmanır, arınır ve temizlenir. Kâinatta ve hayattaki her türlü güzelliğin çepeçevre yer aldığı geniş ve kapsamlı bir noktada Tanrı gerçeğiyle karşılaşır.
İnsanlar için büyük faydalar sözkonusu olan hayvanlardaki güzellik unsuruna dikkatlerin çekilmesi, İslâm düşüncesine göre insanın bulunması gereken önemli yer için değişik işaretler vardır. Bir kere İslâm düşüncesine göre insan, çok yönlü ufuklarda ve geniş bir alana yayılan varlıktır. înSinsan, bir yandan duygusal cephesiyle eşyadaki «fayda»lan değerlendirmeye çalışırken, öte yandan, ma'nevî cephesiyle, eşyadaki «güzellik»leri yakalamaya çabalar. O, hissen bütünüyle «fayda»nın içe-risinde boğulup kalmamak zorundadır. Yani hayatının diğer önemli yanlarını ihmâl ederek tek bir tarafa çakılıp kalmaması istenmektedir. Hayatta «fayda» unsuru

bulunduğu gibi «güzellik» unsuru da vardır. Ve insan, hayattaki bu «fayda» unsuruyla birlikte «güzel»e doğru açılacak kapasitede yaratılmıştır. Onun için hayatı, bütün yönleriyle almak ve kendini bütün yönleriyle hayata vermek zorundadır. Hayatla içice girip Allah katındaki değerli yerini kazanabilmesi için bütün kabiliyet ve kapasitesiyle birlikte harekete geçmesi gerekir.
«Ve Rabbın bal ansına vahyetti ki: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin.»
«Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabbınm, işlemen için gösterdiği yoldan yürü. Karınlarından insanlara şifâ olan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar. Bunda düşünen bir kavim için şüphesiz âyet vardır.» (Nahl, 68-69)
İnsanların gezindikleri dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva kuran sonra her tür bitkinin özünü alıp bambaşka güzellikte yepyeni bir bileşim meydana getirerek insanlara lezzet ve şifâ kaynağı olan «arı» ile birlikte bir gezintiye çıkmak... Böyle bir gezinti, insan ruhuna çok değişik duygu ve izlenimler verecektir. Önce insan, bu canla, enerjik, durup dinlenmeden koşuşan ve oynaşan küçücük yaratığın gezintisini İzleyecektir, öyle ki Kur'ân'ın ifâdesinde kelimelerin çıkardığı müzik ve nağmeler bu hareket ve canlılığı çizgiler halinde tab-lolaştırmaktadır. Dalga dalga uçuşan bir bal arısı gibi, sağa sola, yukarı aşağı durmadan devinip hareket etmektedir. Bir an duraklayacak, sonra yeni bir yöne doğru açılıp gidecektir. Bu gezintiye katılan yolcu, ardından o hareketli, güçsüz yaratığın fevkalâde üstün yanlarını kavramaya başlayacaktır. Onunla arasında, sevgi ve şefkat karışımı, ruhî bir ilişki kurulacaktır. Ve nihayet insanlara gıda veren, tatlı kokusuyla bambaşka güzellikte bir içecek takdim eden, ufacık tefecik bu yaramazla arasındaki ilişkinin duygusallaştığını görecektir. İşte böyle bir yaklaş-ma ve kaynaşma, bal ansıyla insan arasında bir tür hayat arkadaşlığı kurmaktadır.
«Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşlan görmezler mi? Onları, Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O; her şeyi görendir.» (Mülk, 19)
«Görmedin mi ki, göklerde ve yerde bulunanlar, saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbîh etmektedir? Her biri kendi duasını ve teşbihini bilir. Allah, onların yaptıklarım bilendir.» (Nûr, 41).
Burada, dizi dizi kuşlar, kanatlan gere gere, ayaklarım oynata oy-nata bir o yana bir bu yana salınarak uçuşmakta ve dikkatimiz bu uçuşan varlıklara yöneltilmektedir. Âyetin dikkatleri bu noktaya çekmesinin pekçok hedefi vardır. Bir kere Allah'ın evrene hâkim olan sonsuz gücüne, planlı ve dikkatli yaratıcılığına yöneltilmekteyiz. Burada Allah'ın göklerde ve yer yüzündeki ululuğunu görmekteyiz. Her birinin ayrı bir dili, ayrı bir konuşması ve ayn bir tarzı vardır. Bu âyette dikkatlerin toplandığı ana hedef bu... Ama bunun yanı sıra Kur'ân atmosferinde yaşayan ve İslâm'ın hayat ve kâinat görüşünü bilen, duyarlı ve dikkatli gözlerin çekildiği başka hedefler de var... Birinci âyette:
«Üzerlerinde» kelimesi, yalnız «kuşlar»m yerini ta'yîn etmekle kalmıyor sonundaki «onların» zamîriyle insanla kuşlar arasında bir ilişki kuruyor. Eğer âyet-i kerîme, böyle değil de «Onlar kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» şeklinde olsaydı veya:
«Onlar gökte kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» demiş' olsaydı; bu ilişki, kesinlikle anlaşılamazdı. Fakat: «Üzerlerinde» kelimesiyle kuş ile insan arasında

öyle bir ma'nevî bağlantı kuruluyor ki; bu ilgi, soyut olarak görme ve düşünme ilişkisinden çok daha derin ve köklü... Bu öylesine bir ilişki ki, insan kalbiyle kuşun kalbi, aynı anda ve aynı noktalarda çarpıyor.
İkinci âyet ise insanlarla kuşlar ve öteki tüm varlıklar arasında bir başka bağ kuruyor... Tüm varlıklar Allah'ı tesbîh ediyorlar... Her biri kendi yolu ve vasıtasıyla... Hepsinin buluştuğu nokta «tesbîh» noktası... Yani tüm varlıkları tek bir kuvvetli bağla bağlayan ve aynı şuur etrafında birleştiren husus, «ibâdet» ilişkisidir. Böylece bu evrendeki tüm canlı varlıklar arasında bir yakınlık bağı kuruluyor. Duyu vasıtasıyla kavranan; insan, kuş, hayvan ve bitki ile «göklerde ve yerde bulunanlar» cümlesiyle ifâde edilen ve duyu organlarıyla kavranması mümkün olmayan her şey birbirine yaklaşıyor ve Allah'ı teşbihte yan yana geliyorlar. Kur'ân ve İslâm atmosferinde yaşayan duyarlık sahibi insanlar, varlıklar arasındaki ilişkinin bu derin işaretlerden ibaret olmadığını, bunların yanı sıra aynı derecede anlamlı daha pek çok îmâ ve işaretlerin bulunduğunu görecektir.
«Allah, hareket eden her canlıyı sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakla yürür. Allah, dilediğini yaratır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.» (Nûr, 45)
Buradaki yakınlık, sadece ma'nevî ve ruhî bir yakınlık olmaktan öte, çok daha açık ve seçik şekilde duyulabilen maddî bir yakınlıktır. Bir kere, tüm varlıkların yaratıldığı ana maddedeki —mecazî değil gerçek— ortaklık anlatılmaktadır. Ana maddesi su olan tüm canlılar, daha sonra ayrı ayrı şekillerde ve değişik türler içerisinde farklı hüviyet kazanımış olmakla beraber, neticede hepsi yeşerdikleri ana kaynağa döneceklerdir. Şu halde insan, kendisiyle mevcudattaki canlı varlıklar arasında çok yakın ve kuvvetli bir ilişkinin bulunduğunu duyarken hayâl ve vehme damlamakta, şairane tahayyüllere gömülmemektedir. Bu ilişki hayâl değil gerçektir. Ama öylesine korkunç bir gerçek ki, insan gözüne çok çeşitli pencereler açıyor ve hayatı bu pencerelerden seyrettiriyor. İnsan ruhunda bu gerçekliğin yer aldığı alan gittikçe gelişiyor, derinleşiyor ve kökleşiyor, İnsanoğlunun sâhibolduğu şiir ve sanat, ruhla kâinat arasında en geniş anlamda bir pencere açıyor. Burada âyet-i kerîme'nin hayvanlardan söz ederken edatım kullanıp ta genellikle düşünmeyen varlıklar için kullanılagelen edatını kullanmayışı da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu ifâde ile, insanın rûh dünyasıyla kâinatın derinlikleri arasında bir bağlantı kurma gayesi güdülmüştür. Yukardaki âyetin sözünü ettiği insanla, kimi karnı üzerinde sürünen, kimi iki ayakla yürüyen, kimi de dört ayakla gezinen yeryüzü canlıları arasındaki bu yakınlığı diğer âyet-i kerîme'de —açık sözle olmasa bile— en azından îmâ yoluyla daha ilerilere götürmektedir:
«Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.» (Nûjı, 17)
Bu âyetin, kesin olarak, derinliğini kavrayamadığımız ilmî delâletlerini bir yana bırakacak olursak çok derin psikolojik işaretleriyle karşı karşıya geliriz. Burada insanla bitki arasında yakın bir bağlantı kurulmaktadır. Her ikisi de yerden bitmiştir. Ve her ikisi de biten bir bitkidir.
İnsanı hayat ve kâinata bağlayan bundan daha derin ve köklü bir bağ bulunabilir mi? Ve insan, kendisini öteki canlılara bağlayan bu canlılık bağını zihninde derinden derine düşündüğü zaman, rûh ve kâinat platformunda benzersiz bir genişliğe eriştiğini görür. Öyleyle Allah Rasûlü'nün bir küçük fidanı tutup öperek:

«Keşke ben de aşılanan bir ağaç olsaydım.» "diye söylenmesi anlamsız değildir. O, hayat ve canlılarla sağlam ve kopmaz bir bağlılık içinde bulunduğunu, yüce ve eşsiz ruhunda hissetmiş ve bu duygusunu kelimeler halinde kalıplara dökmüştür.
Ve nihayet, İslâm düşüncesine göre insanın aldığı rol gelir. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halîfesidir:
«Hani Rabbın, meleklere Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, demişti de...» (Bakara, 30)
İnsan yaratıldığı andan beri, Allah katında üstün bir mevkie sâ-hibtir:
«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onlan üstün kıldık.» (İsrâ, 70)
Allah, insanı en güzel biçimde yaratmıştır: «Size suret verip suretlerini en güzel şekilde yapmıştır. Dönüş ancak O'nadır.» (Teğâbün, 3)
Ve ona bir yığın kabiliyetler vermiştir: «Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler var eden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.» (Mülk, 23).
İnsanoğluna, evren içerisinde yüce bir yer lütfetmiştir: «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13) «Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün ve Allah'ın verdiği rızıktan yeyin.» (Mülk, 15)
Hayat hâdiselerinde müsbet bir rol vermiştir: «Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez.» (Ra'd, 11)
Şu halde Allah'ın irâdesi, insan irâdesi vasıtasıyla cart olmaktadır.
Böylece insanın hayattaki rolü kesinlik kazanmaktadır. Şöyle ki; Allah insanı en güzel biçimde yaratmış ve ona hem kendi yapısında, hem de çevresindeki kâinatta sayısız lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Yeryüzündeki hilâfet vazifesini yapmak, kâinatı i'mâr edip geliştirmek, dünyadaki değerli rızık hazînelerini çıkarmak, hem eşyanın esrarını ve hem de göklerde ve yeryüzündeki esrarı öğrenmek için büyük bir yer lütfetmiştir. İnsan, Allah'ın izniyle kendi emrine verilen enerji sayesinde kâinattaki esrarı çözmeye çalışır. Ve bunlan kullanarak Allah'ın gösterdiği yolda dosdoğru yürüyen iyi bir insan hayatı kurmayı gerçekleştirir:
«Eğer tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kim Benim hidâyetime uyarsa, artık onlar için hiç bir korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değildirler.» (Bakara, 38).
Üstün bir hayat, yüce ve tertemiz bir yaşantı... Allah'ın lütuf ve ihsanlarıyla yarattığı birçok varlıklara üstün kıldığı insana yaraşan bir hayat... Bu yüce ve üstün mevkiden inip hayvanların yaşadığı seviyeyi boylamayan bir hayat... Şimdi de İslâm'ın nazarında insanca yaşamanın nasıl olabileceğini açıklamaya çalışacağız.

İslâm Düşüncesinde İnsan

İslâm düşüncesinde insan; aynı yapı içinde içice girmiş ve birbirine bağlı, değişik iki unsurdan ibarettir. Yeryüzünün çamurundan bir kabza... Ve Allah'ın ruhundan bir nefha...
Toprağın çamurundan bir avuç... Orada maddî elementlerin hepsi mevcûd. Oksijen, hidrojen, karbon, kalsiyum, fosfor, vesaire... Bu elementlerle toprağın arzuları ve yeryüzünün ihtiyâçları temsil ediliyor.

Allah'ın ruhundan alman nefha'da, tertemiz ruhî parlaklık, idrâkin güçlü şuuru ve insan ruhunun irâde gücü temsil ediliyor. Bu ikisinden insan denen varlık meydana geliyor. Öyleyse insan yalnızca bir avuç toprak değildir. Toprağın ihtiyâcı olan yeme, içme ve cinsel arzulara boyun eğen bir parça değildir. Bu ihtiyâçlar karşısında kendine sâ-hib olmayan ve belirli bir hareket biçimi ta'yîn edemeyen bir varlık değildir. İstediği yana açılabilen, hiç bir ihtiyâca boyun eğmeyen, zaman ve mekân kayıdlarının te'sîri altında kalmayan, varlık ve yokluk gibi sınırlarla bağlanmayan, toprağa yapışıp kalmış bir et parçasından ibaret değildir.
İnsan, ezici ihtiyâçların ve sınır tanımaz aydınlıkların kompleksi bir varlıktır. Bu karışımda, zaman olur iki unsurdan biri gâlib gelir ve o zaman ya toprağın zorunlulukları ve çamurun yapışkanlığı ortaya çıkar. Veya ışığın hafifliği ve parlaklığı beliriverir. Fakat insan, hayatının hiç bir alanında bu iki unsuru birbirinden ayırarak yaşayamaz.
Mümkün olsa da rûh ve beden unsurundan ayrılabilse, o zaman aslî yapısından uzaklaşır ve artık ona «insan» demek mümkün olmaz.
Sadece cesedden ibaret olsa, her türlü aydınlıktan uzak, tamamen hissinin mahkûmu bir varlık haline gelse, çirkin ihtiyâçların esîri olsa, bitmez tükenmez yeme içme ihtiyacıyla kavrulup dursa, doymak nedir .bilmeyen cinsî eğil'mlerinin kölesi olsa... Duygularının kavradığı sınırların içine hapsolup kalsa ve şuur âleminin ötesindeki, ruhun kavrayabileceği engellikler evrenine geçemese... Bu takdirde o, insan olamaz. İnsanlık âleminden çıkıp hayvanlar dünyasına gömülür.
Sâf bir ruhtan ibaret olsa, maddî bünyesini ihmâl etse, vücûdunun ezici ihtiyâçlarım karşılamasa ve râhiblik hayatı yaşasa... Evet, his ötesi dünyada yaşayabilmek için duygularıyla kavradığı âlemi tamamen bir kenara itse... Artık o, insan olamaz. Kendi gözünde insandan daha üstün bir varlık haline gelebilmek için çırpındığını sansa da gerçekte o üstün varlık seviyesine asla ulaşamaz. Çünkü onun varacağı üstün seviye tamamen bir menfî durumdur ki, üstünlük ve meziyetle ilgisi yoktur. Aslında bur insanın sâhib olduğu en üstün değeri, pratik hayatta etkin rol alan müsbet değeri tüketip heder etmekten başka bir şey değildir.
Şu halde insan, kendi fonksiyonunu yeryüzünde gerçekleştirir. Kapasitesinin en üstün şeklini tahakkuk ettirir. Komple tabiatı olan toprak parçasıyla ruhî soluğu birlikte yaşadığı zaman beklenenin üstünde, çok daha iyi şeyleri gerçekleştirir. İşte bu toprak parçasıyla ruhî soluğun İslâm terminolojisinde birleştirilmesinin gereği şudur:
İnsan, biyolojik yapısının gereği olan toprağa bağlı ihtiyâçlanm hayvanca yollara başvurarak değil, insanca yollara başvurarak giderir. Keza meleklere özgü ruhanî şevklerini gerçekleştirirken meleklere mahsûs araç ve yollarla değil, insana mahsûs yollarla gerçekleştirir.
Yer, içer, cinsel ihtiyâçlarını tatmin eder... Bütün bu konularda hayvanlarla ortak yapıya sahiptir. Ama yine de insan bu ihtiyâçlarını «Hayvanca» değil «insanca» yerine getirir. Bu ihtiyâçlarının karşılanmasında, insanla hayvan arasındaki başlıca fark, mekanik olarak ihtiyâçları karşılama biçiminden ibaret değildir. Hattâ bu karşılama biçimi, çoğu zaman birbirine de benzer. Ama insanla hayvan arasındaki başlıca fark, aradaki ruh ve şuur farklılığıyla «davranış tarzı»dır.

Yemek, içmek ve cinsel istek... Bu ihtiyâçları hayvan direkt olarak içgüdüsünün kendisine gösterdiği belirli biçimlerle karşılar. Bu karşılama biçiminde hayvanın seçme hakkı yoktur. Mikdânm ta'yîn. edemez. Zamanını kestirmez. Ve herhangi bir nedenle onlardan uzaklaşmada kendi ihtiyarı sözkonusu değildir.
Yemek, içmek ve cinsel istek... Bunlar insanın karşılamak zorunda olduğu ihtiyâçlardır. Fakat insan bunları «insanca» yollarla karşılar. Kendine bir «davranış biçimi)) seçer. Maksadı, bu ihtiyâçları törpüleyerek, eğiterek, güzelleştirerek ve «seçerek» karşılamaktır... O, bir çiğ et parçasını tırnağıyla koparıp dişleriyle öğüterek çiğnemez ve yutmaz.- Bir parça kapıp hayvancasına saldırarak bir doyumluk şeyle yetinmez. Aksine bunu belirli bir ölçü ve edeb içerisinde yapar. Maksadı, içgüdüsel sâiklerle (motiv) bu sâikleri karşılama hali arasında farklı bir mesafe bırakmaktır. Nihayet o da içgüdüsel motivlerini karşılamaktadır. Doğru. Ama, şüphesiz ki bu sâiklerle onların «karşılanışı» arasındaki merhale ve kendi kurduğu davranış kuralları, karşılama biçimi arasına yerleştirdiği mesafe farklıdır. Bu mesafe belirli duygular, düşünceler ve belli davranış şekilleriyle «güzelleştirilir.» İşte «in-san»la «hayvan»ı ayıran nokta, sâikle (motiv) karşılama arasındaki bu mesafedir. Ve bu mesafeden, insanın biyolojik ihtiyâçlarını karşılama şeklinin hayvandan ayrı ve insanca olduğu görülmektedir.
Cinsiyet konusunda da durum aynıdır. Hayvanlar dünyasında, dişi ve erkeklerin çiftleşme mevsimi gelmeden cinsî sâikler artar. Çiftleşme vaktini belirlemede hayvanın «seçme» yetkisi yoktur. Cinsel dürtüler topluca harekete geçer ve orada hayvanın ferdî ayrıcalığı yoktur. Heyecana gelen cinsî istekler, belirli hareketlerle ilerleyerek neticede cinsel birleşimle son bulur.
Bu hareketleri hayvan kendisi seçemez. Tür'ün bütün bireylerinde aynı hareketler vardır. Bundan daha önemlisi de hayvanlar dünyasında her dişi her erkek için mubahtır. Her erkek her dişiye istek duyabilir. Bu «komünite» isteğini gerçekleştirmemek için hiç bir engel yoktur. Ancak erkeklerin dişilerle veya kendi aralarında savaşıp birçoğunun helak olup geriye kalanların dişiler bölüğüne sâhib olmaları ile mümkün olur.
Cinsel ihtiyâçlar insan dünyasında da mevcûddur. Fakat insan —insan olunca— cinsel ihtiyâcını «hayvanlardan» ayrı bir biçimde karşılar. Her şeyden önce insan, hayvanda olduğu gibi belirli «zaman» kaydından uzaklaşmış ve yılın bütün günleri insan bakımından, çiftleşmeye elverişli duruma gelmiştir. Fakat buna karşılık, insan —her şeyden önce kendi faydasına olarak— cinsel isteğini tatmin için gerekli mikdân ta'yîn konusunda bir bağımlılık gereği duyar. Bu bağımlılığın sağlanması için gereken kontrol mekanizması da onun bünyesinde mevcûddur. Her konuda olduğu gibi, cinsiyet bahsinde de insan, bir hayvan «sürüsü» olmaktan çıkmış, başlıbaşına bir «kişiliğe» sâhib varlık haline dönmüştür. O, davranışını, yollarını, zamanını, birleşme ve ayrılma şeklini kendisi seçer ve ta'yîn eder. İnsanlar dünyasında her dişi, her erkek için mübâh değildir. Her erkek, her dişiye sâhib olamaz. Çünkü insanlık âleminde cinsel istek, şuursuzca, mekanik bir hedefe yönelik değildir. O, insanın kişisel bilincinin neticesinde gerçekleşir. Cinsel birleşimde insanın rolü, sadece temas değildir. Çünkü o, bir makine değildir. İnsanlık dünyasındaki her şey gibi cinsel isteğin de, insan bireyi tarafından kavranan ve bu kavrayış gereğince yerine getirilen şuurlu bir hedefi vardır.

Bu kavrayıştır ki insana, yeryüzündeki vazifesinin bir «aile» ve «toplum» oluşturmak yoluyla gerçekleşebileceği «gerçeği»ni kavratmış-tır. Aile yuvasının kurulabilmesinin temel şartı, erkekle dişi arasında bir sevgi ve şefkat bağının bulunmasını, bir kadının bir erkeğe, bir erkeğin de bir kadına âit olmasını gerektirmiştir. Böylece yetişen nesillerin eğitimi için en sağlam kurum olan «aile yuvası» içerisinde nesiller, hem maddî hem de ruhî huzur içerisinde sakin bir yuvada yetişme imkânı bulurlar. O zaman, toplumun ferdleri arasında «dişi»leri «avlamak» için erkekler arasındaki barbarca çatışmalardan başka, türlü ilişkiler kurmak mümkün olur. Ve o zaman ferd, cinsî ihtiyâcım huzur ve güven içerisinde karşıladıktan sonra insan denen varlığın ihtiva ettiği öteki insancıl hedeflere doğru yönelir ve onlara ihtimam gösterir.
Nihayet insan^ cinsî isteğini karşılamaktadır... Evet. Ama... Şüphesiz ki cinsel istekle onun karşılanması arasında geçirilen korkunç bir mesafe vardır. İşte bu mesafede cinsel arzuyu tatmin davranış kuralları ve edebiyle ortaya çıkar. Ve bu mesafede biyolojik motife insanî duygular eklenir:
«Kendileriyle huzura kavuşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerin-dendir. Şüphesiz ki bunlarda, düşünen bir kavim için âyetler vardır-» (Rûm, 21).
İşte bu sûrede işe belli hedefleri olan düşünceler karışır. İnsanla hayvanı ayıran mesafe buradadır. Burada anlaşılır, insanın hayvanı ihtiyâçlarını insanca nasıl telâfi edeceği.
İslâm'ın insan konusundaki düşüncesinin birinci bölümü bu... İnsanla hayvanın ilişkisi bu bölümde açıklanır, İkinci bölümde ise insanın melekle ilişkisi ortaya konur. Bu ilişki insanın yüce arzularım melekçe yollarla değil, insanca yollarla karşılaması gereğini ortaya koyar.
İslâm düşüncesinde, şekli çizildiği gibi «melek», doğrudan doğruya «nûr» dan yaratılmış bir varlıktır. Bedenin ağırlığı ve çamurun tutuculuğu onda yoktur. Bunun için de melek, safî parıltıdan ibaret ve görevi belirlenmiş bir varlıktır. Hedefi, biteviye ve tâm olarak mutlak anlamda Allah'a itaattir:
«Ki onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyan etmezler. Ve emrolunduklanm yaparlar.» (Tahrîm, 6)
«Gece gündüz hiç durmaksızın O'nu teşbih ederler.» (Enbiyâ, 20)
«Rabbının nezdinde bulunanlar gece gündüz O'nu tesbîh eder dururlar ve onlar hiç usanmazlar.» (Fussilet, 38)
Şu halde çizilen «melek)) tablosu, parlak, aydınlık ve güzel bir tablodur. Fakat tabiatı komple ve hedefi çift yönlü olan insan tablosundan ayrıdır. Bunun için insan melekleşmek için zorlanmaz. Çünkü insanın «melekleşmesi» onun insanî tabiatını bozar. Ve bünyesindeki biyolojik yönü yıpratarak verimsiz hale getirir. Bunun için Yüce Allah:
«Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık» buyuruyor. (Hadîd, 27)
Bu demek değildir ki insan; kendi tabiat yapısını ve birleşimini meydana getiren «parıltıya» kapılmasın. Enginlik ve rûhâniyete açılmasın. İhtiyâçlarını yenerek onların üstüne çıkıp her türlü sınır ve bağdan kurtulmasın. Bilakis insan bunu

yapmak için teşvik olunur ve her vesile ite buna yöneltilir. Ama onu yaparken ayağını yerden kesmesi de istenmez:
«Ve dünyadaki nasibini de unutma.» (Kasas, 77)
«Enes İbn Mâlik rivayetle diyor ki:
Üç kişi, Peygamberin eşlerinin yanına gelip O'nun ibâdetini soruşturuyordu. Peygamberin nasıl ibâdet ettiği kendilerine bildirilince O'nun yanında kendi durumlarının önemsizliğini îmâ edercesine dediler ki: Biz, nerde, Allah'ın Rasûlü nerde? Allah onun gelmiş ve geçmiş günâhlarını bağışlamıştır.
İçlerinden birisi dedi ki: Ben (Peygambere uymak için) geceleri, bütünüyle, namaz kılarım, ikincisi de dedi ki: Ben (Peygambere uymak için) bütün gün oruç tutar ve hiç bozmam. Üçüncüsü ise şöyle dedi:
Ben (Peygambere uymak için) ebediyyen evlenmem ve kadınlardan uzak bulunurum.
Bunu duyan Rasûlullah (s.a.) geldi ve dedi: Böyle böyle diyen sizler misiniz? Vallahi ben, sizin içinizde Allah'tan en çok korkan ve en çok sakınan kişiyim. Fakat hem oruç tutarım hem yerim; hem namaz kılarım hem yatanm; hem de kadınlarla evlenirim. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse; o benden değildir.
İşte insanın üstünlüğü buradan gelmektedir: O, ayağını toprağa basa basa yürürken ruhu ile semâlarda gezinir...
İşte beşer fıtratını, bütün gerekleriyle göz önünde bulunduran İslâm mucizesinin insana bakış tarzı... Değişik ve aşın hedefler arasında dolaşmadan orta ve denge noktasını meydana getiren bir düşünce sistemi... Ne Darvinizm gibi insanı hayvan derecesine düşürür, ne de Budizm ve Hind dinleri gibi insanı râhib hayatına sürükler. Nasıl «idealist» görüşten çeşitli düşünce ve felsefe sistemleri ortaya çıkmışsa, insanı hayvanlann derekesine düşüren «materyalist» görüşten de değişik psikoloji, sosyoloji ve ekonomi akımları doğmuştur. Darvinizm ve materyalizmden, ekonomi alanında Marksizm, sosyoloji alanında tarihî materyalizm ve psikoloji alanında Freudizm gibi akımlar doğmuştur. İnsanı ruhbanlığa sevkeden görüşten de antik çağda Platon'un «idea-lİ2m»inden 19. Yüzyılda Hegel'in felsefesine kadar değişik idealist akımlar ortaya çıkmıştır. Ve her iki görüş açısından san'at ürünleri meydana gelmiştir. Burada söz konusu edilen husus, İslâm düşüncesindeki «re-alizmedir. Ama yeri geldiği için kısaca değinip geçmek istiyoruz: Gerek «idealist», gerekse «materyalist» düşünce sistemlerinden ve bunlann insana bakış açısından doğan eksiklik ve yanlışlıkla san'at alanında sapık eserler meydana çıkmıştır. Birçok noktalarda sâhib olduğu derinlik ve inceliğe, üstünlük ve güzelliğe rağmen, bütün bu san'at eserleri eksiktir. Bu eserleri, her şeyi ortaya çıkaran insancıl ölçeklerle ölçtüğümüz zaman onlardaki güzellik ve incelik, derinlik ve üstünlük gözümüzü kamaştırıp ta taşıdıkları sapıklıkları görmezlikten gelmemeliyiz. Elimiz-deki «insanî ölçü» insan tabiatını belirli bir noktaya toplayan tekelci görüşten uzak, insanı tüm gerçekleriyle birlikte ele alan toplayıcı ve birleştirici görüştür.
«Kim, zulüm ve düşmanlıkla bunu yaparsa, yakında Biz. onu cehenneme sokacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır.»
«Size yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız; küçük günâhlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie koyarız.»

«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın fazlından ve lutfundan isteyin. Muhakkak ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.»
«Ana-babanm ve akrabanın geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin. Muhakkak ki Allah; her şeye şâhid olandır.»
«Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır. Hem de erkekler, mallarından infâk etmektedirler. İyi kadınlar; itaatli olan ve Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, kendileri gizliyi koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin; kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (yine uslanmazlarsa) dövün, size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Muhakkak ki Allah, Aliyy ve Kebîr olandır.»
«Eğer aralarının açılmasından endîşeye düşersiniz-, erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse, Allah; onlann arasını bulur. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.»
«Allah'a ibâdet edin. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.»
((Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimrilik tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği şeyleri saklarlar. Biz, kâfirler için hor ve rüsvây edici bir azâb hazırladık.»
«Mallarını, insanlara gösteriş için sarfeden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanları da Allah sevmez. Şeytân kime arkadaş olursa, o ne kötü bir arkadaştır.»
«Ne olurdu sanki; onlar Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyasızca infâk etmiş olsalardı. Allah onları çok iyi bilendir.» (Nisa, 30-39).
tşte Hz. Âdem'in kıssası... Bu kıssa, başlangıcından sonuna kadar beşeriyetin kıssasıdır. Evet. Başından sonuna insanlığın hikâyesi... Bu kıssada, san'at bakımından üzerinde durulacak birçok noktalar var.
İnsan, kendi iç dünyasını gözetlediği zaman bu kıssada anlatılan gerçeklerin doğruluğunu yeryüzündeki hayatının her anında görtir. Bir kere insanoğlu, enerji sahibi, güçlü kudretli bir varlık olarak yaratılmıştır. Ama nefsinde sürekli bir zaaf noktası taşır. Şehvet ve arzularına düşkünlük.
«Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, ni-şânli atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Al-i İmrân, 14)
İnsanoğlu bazan bu şehvet ve isteklere boyun eğer, kendini onlardan alıkoyamaz. Şehvet ve isteğinin kulu kölesi olur. Peşinden sürüklenir gider. Bazı kereler bir anlık zaafa kapılırsa da, kısa zamanda kendine gelip tevbe eder ve Allah onun tevbesini kabul buyurur. Bazı zaman şehvet ve arzularım kendi buyruğu altına alır, ihtiyâçlarının üstüne çıkar ve böylece kendi takat ve isti'dâdının en üstün şeklini

gerçekleştirerek yücelere açılır: «Hani sen, mü'minlere: İndirilmiş üç bin melekle Rabbınızın size yardım etmesi yetmez mi? diyordun.» Evet.
Sabreder, sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbınız size nişanlı beş bin melekle yardım edecektir.» (Âl-i İmrân, 124^126).
însan, isteklerinden kaçınıp nefsine hâkim olduğu zaman en üstün seviyeye erişir ve Allah'a en yakın noktaya yükselir. Ama kendini arzularına kaptırır ve şehvetin esîri olursa, düşer, düşer ve en alt noktaya iner. Ve işte o zaman, şeytânın oltasına takılır kalır. Ama Allah yine de merhametlidir. Çünkü yeryüzünde ona hiç bir nimeti lutfetmekten esirgememiştir:
«Sizin için yeryüzünde bir müddet yerleşip kalmak ve geçinmek vardır.» (A'râf, 24)
İnsana, şehvetin esîri olmayı yasaklamıştır. Gönderdiği düstûruyla şehvet ile, eğlenme arasındaki farkı göstermiş, istenen nimete ermek için bu yasaya uyulmasını öngörmüştür.
«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onları üstün kıldık.» (İsrâ, 70)
İslâm düşüncesinde «insan» Allah tarafından şereflendirilmiş bir varlıktır. Allah'a bağlı olduğu ve onun çizdiği yolda yürüdüğü sürece bu şerefi beraberinde taşır. Yüce Allah, insanı yeryüzünün i'mârı için gerekli olan güçlerle donatmıştır:
«Ve onu karada ve denizde taşıdık. Temiz nimetlerden rızıklandırdık.»
Temiz nimet deyimi çok geniş ve kapsamlı bir ifâde belirtir. Her türlü yiyecek ve içecekleri içine alır. Yalnız yiyecek ve içecek şeyleri mi? Hayır, karada ve denizde saklanmış olan, gökte ve yerde mevcûd bütün nimet ve hazîneleri...
«Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13)
Gökler ve yeryüzü tüm olanlarıyla birlikte, kanun ve nizâmları, üretim ve enerji kaynaklarıyla birlikte Allah tarafından insanın emrine verilmiştir. İnsan oradan elde ettiği güzel rızıklarla hayatını sürdürür ve yeryüzündeki hilâfet görevini yerine getirir. Bu var olan her şeyin içinde dünyamızı aydınlatan, ısıtan ve canlandıran güneş ışınları toprağı yeşerten yağmur, hayatın devamını sağlayan hava ve içindeki elementler, elektromanyetik dalgalar, med ve cezir olayları, gök cisimlerinin çekim gücü ve... Varlık âleminde bulunan tüm enerji ve imkânlar insanoğluna verilmiştir. Bu imkânlar arasında Allah'ın insanlara ihsan ettiği bazı lutuflar da vardır. Bunların başında da, bu kâinattaki enerji ve varlıkları bilmek, onları yeryüzünün i'mârı, hayatın geliştirilmesi için kullanma bilgisi de vardır. İnsanoğlu bütün bu lütuf ve nimetlerle «iyi iş» (Amel-i Salih) yapmak zorundadır.
«Muhakkak ki inanıp iyi işler (Amel-i Salih) yapanlar...»
İyi iş, (Amel-i S&Iih) insanı Allah'a yönelten her şeydir. İbâdet ve zirâat, san'at ve mimarî, her türlü bilgi ve evrenin hazînelerini keşfetme yollan. Yapılan işlerin amel-i sâlih olabilmesi için Allah'ın yasasında belirtilen şartlann bulunması gerekin Bu şartlar, insanı en ince detaylarına kadar onun tüm hayatını kapsar. Ferdî ve sosyal hayatını, ruhî ve fikrî hayatım, maddî ve ekonomik hayatını... Gayesi yeryüzünde tüm insanların sevgi ve kardeşlik esâsları dâhilinde, ezelî hak ve adale-tin ışığında, Allah'ın geniş rızkından faydalanarak doğru, temiz, düzenli ve erdemli bir hayat kurmaktır.

İslâm düşüncesine göre, ruhî, fikrî, sosyal, ekonomik, maddî hayat; insanın Allah'a takdim etmesi gereken iyi iş (amel-i sâlih) in bir bölümüdür. Bunun için de her zaman Allah'a bağlı olmak zorundadır. Çünkü İslâm'ın gözünde insan, birbirinden ayrı iki bölümden meydana gelmiş değildir. İnsan, bir parçası dünyaya bağlı iş gören, bir parçası göğe bağlı ibâdet eden varlık değildir. İslâm'da iş ibâdettir. İbâdette iştir. Ve her iki bölümüyle insan aynı insandır. Çünkü o,' doğduğundan beri bir avuç toprakla bir soluk ruhtan ibarettir. Toprak ve ruh iç içedir onda ayrı değildir. Bunun için onun bünyesi diğer varlıklardan farklı değildir. Ruh, akıl ve beden tek bir yapıdır. İş ve ibâdet bir tek varlıktır. Dünya ve âhiret aynı öze sâhibdir. Ve insanın yaptığı her iş, bütün varlığından çıkar. (İslâm Terbiyesinin Metodu isimli eserinin İslâm Eğitiminin Özellikleri Bölümü.) Hayatın her anı, hem dünya hem âhiret içindir. (Peygamberlerden İktibaslar isimli eserimize bakınız.) Bunun İçin işler; bir kısmı Kayser'e, bir kısmı Allah'a âit olmak üzere, ikiye bölünmez. Bilakis her şey Allah içindir. Kayser de Allah'ın hükmü altında, Allah'ın kanununa boyun eğer. Öyleyse Allah'tan ayrı, insanın ne ekonomik düzeni, ne sosyal sistemi, ne de dünyevî nizâmı olur. Hiç bir şey için; bu, dünyanın nizâmıdır. Oraya Allah'ın müdâhalesi yoktur; denemez. Ve yine hiç bir şey için; bu, dini ilgilendirir dünyayı ilgilendirmez, denemez. Dünya; içinde bulunan her şeyi ile beraber Allah'a boyun eğer. O'na Allah'ın hükümlerinin hâkim olması gerekir. İnsanların ahlâk ve âdetleri... 3irbirleriyle ilişkileri... Bireysel ve toplumsal hare-ketleri... cinsî, ekonomik ve sosyal davranışları... Savaş ve barışı... İç ve dış politikası... Hepsi Allah'ın yasasıyla çevrilidir. Ve yasaya göre düzenlenmiştir. Hepsini Allah kontrol eder, insanın istek ve kaprisine terkedilen hiç bir şey yoktur. Bu işlerin bütünü birbiriyle bağlantılıdır. Hem ruhların derinliğinde, hem de hayatın içinde... İnsanın yaptığı işlerden, kendi başına bağımsız ve ötekilerle ilişkisi olmayan hiç bir iş yoktur. Ruhî, aklî ve organik faaliyetleri bu birleşik yapıdan doğmuştur. Bunun için de birbirine bağlıdırlar. Her cephesi ötekilere etki eder. Toplum hayatı bakımından da durum böyledir. Ekonomik düzeni; sosyal, ruhî ve ahlâkî düşüncedenayırmak imkânsızdır. Bunlardan hiç birini diğerinden ayrı olarak ele alamayız. Hiç birinin diğerine etki etmediğini veya etkisi altında kalmadığını ileri süremeyiz. Ekonomik hayat; ruhî ve ahlâkî değerlerden ayrılamaz. Ahlâkî değerler ekonomik hayattan soyutlanamaz, İnsanlara: Siz kişisel davranışlarınızda serbestsiniz. Cinsî hareketlerinizi ve ruhî değerlerinizi istediğiniz şekilde düzenleyebilirsiniz. Ama politik ve ekonomik konularda devletin şu veya bu düzenine uyun, denilemez.
Keza: Geleneksel ahlâk kaidelerine bağlanın. Kötülük yapmayın, içki içmeyin ve farz ibâdetleri yerine getirin. Sonra ekonomik durumunuzu, istediğiniz gibi şekillendirin. İnsanları sömürün, köleleştirin ve haklarım yeyin, denemez. Çünkü toplumun ve ruhun iç yapısında mev-cûd olan ilişkiler, bütün bu konuların belli bir düzen ve sistem içinde olmasını gerektirir.'
Bütün bu konularda işin başı dengeye dayanır. Denge; Allah'ın nizâmı üzere yürüyen ruhların kazandığı bir niteliktir. Denge, bu evrende hâkim unsurdur. Gök cisimleri dengelidir. (İslâm Terbiyesinin Metodu, isimli eserimize bakınız.) Bir arpa boyu şaşmayan, bir saniye veya sâlise uzaklaşmayan, bir metre ışık hızı değişmeyen, ince, sağlam ve hassas bir nizâm evreni dengeler. Denge; bizim bir

bölümünü teşkil ettiğimiz güneş sisteminin belirgin bir özelliğidir. İçinde yaşadığımız dünyanın özellikle bir niteliğidir. Ve çok daha özel olmak kaydıyla, yeryüzündeki hayatın ana simgesidir. Evrendeki denge konusunda ilim, çok şeyler söylüyor. Ama burada onları açıklayacak değiliz. Duygulu ve derin görüşlü kişiler, evrendeki dengeyi ilim söylemezden önce de idrâk ediyorlardı. Ruhî bir parıltı ve huzme halinde bunu kavramışlardı.
İnsan hayatı da, içinde yaşadığı kâinatın ve bütün canlıların uyduğu en büyük kanuna uymak ve bütün davranışlarında denge esâsmı ölçü almak zorundadır. Uçucu hayâllerle ezici ihtiyâçlar arasında denge kurmak zorundadır. Kişisel istekleriyle toplumsal istekler, maddî arzularıyla ruhî arzuları, reel gücüyle hayâl gücü arasında, sevgi ve nefret, işle ibâdet arasında denge kurmak mecburiyetindedir. Toplumun menfaatıyla ferdin yararını, bir neslin ihtiyacıyla nesillerin ihtiyâcım kısaca hayattaki her şeyin arasını dengelemek zorundadır. İnsanlar, tek bir nefisten meydana gelmiş olmaları, başlangıçları ve sonları itibarıyla" ortak olmaları nedeniyle birbirlerinin kardeşidirler;
«Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbmızdan korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan korkun da, akrabalık bağını kesmekten sakının. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tâm bir gözeticidir.» (Nisa, 1)
«Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasmız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Gerçekten Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah, Alîm'dir, Habîr'dir.» (Hucurât, 13)
Bu kardeşlik, hayâl âleminde saklanan güzel bir teoriden ibaret değildir. Aksine beşer hayatının derinliklerine inen ve üzerine sistem ve hükümlerin konduğu köklü bir gerçektir. Maldan istifâde konusunda tüm insanlar ortakiaşırlar:
«Tâ ki mal, içinizde zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.» (Haşr, 7)
Huzur ve güven tüm insanlığın malıdır.
Müslümanın müslümana kam, malı, namusu ve her şeyi haramdır.
Sadece müslümanın mı? Tüm insanlığın...
«Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur.» (Mâi-de, 32)
Ahlâk, insanî bir meseledir. Ve insanların kardeşliği prensibinden doğar. Yeryüzünde bozgunculuk ve fuhuş yapan kişi bir kardeşinin veya bacısının namusuna saldırmaktadır. İnsanlarla alay eden veya çekiştiren, insanları aldatan ve yalan söyleyen, hırsızlık yapan ve başkasının malını zorla alan kişi; kendi nefsi için sevdiğini kardeşi için de sevmesini, kendisi için yaptığı şeyi kardeşi için de yapmasını buyuran kardeşlik kanuna tecâvüz etmektedir. Zâten bunun için kardeşliği korumayı emreden hükümler getirilmiştir. Bu hükümleri çiğneyenler, ağır baskı ve cezalarla durdurulmak istenmiştir. îşte her iş ve duyguda hâkim olan bu ruh, insan hayatının esâsı olmaktadır. Hayatın içinden coşup gelen gerçek bir unsur...
Bütün bunların yanı sıra îslâm, insanı nazariyeler dünyasında gezinen bir yaratık olarak ele almaz, fiilen içinde yaşadığı gerçekleri göz önünde tutar. Ama gerçeklere

böyle yakından dikkat etmesi, onun dar sınırlar içerisinde tıkanıp kalan mahdûd realiteleri ön plana alması anlamına gelmez. İslâm, insan varlığını, olduğu gibi ele alır. Ne ona tabiatına uygun olmayan yükümlülükler yükler, ne de enerjisini ihmâl eder. İnsanı bütün motifleri, arzulan ve davranışlarıyla ele alır. Onları kabul eder, göz önünde tutar. Yaptığı yegâne şey, o duygu ve istekleri içe gömmek ve baskı altına alarak yaratılışıyla savaşmak değil, eğitmek ve temizlemektir.
Cinsel enerji, aslında temizdir. İslâm onu, açık ve seçik olarak kabul eder: Doğrusu sizin birçok şeylerinizde mükâfat vardır. Çevresinde bulunanlar derler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, birimiz şehvetini dindirirse yine mükâfat mı alır? Buna verdiği cevab şu olur: Biliyor musun, şayet onu haram yola harcamış olsaydı, üzerine günâh olmayacak mıydı? Aynı şekilde, helâl yola harcayınca da mükâfat vardır. (İslâm ve Materyalizm Arasında însan, isimli eserimizde İslâm'ın görüşü bahsine bakınız.)
Mülkiyet isteği temizdir. İnsanın kendi nefsini sevmesi temizdir. Savaşma arzusu ve kabiliyeti temizdir. Nefret duygusu temizdir. Evet. İslâm insanın bütün kabiliyet ve yeteneğini kabul eder ve 'cevâblandı-nr. Yalnız bununla da kalmaz, onları gerçek yerine yerleştirerek bizzat gerçekleşmesini ister. Fakat bunu yaparken hududu aşmamasını şart koşar. Hududu aştığı zaman bu temiz istekler, «fuhş»a dönüşür. Fuhuş, haddi aşmaktır. Bunun için çalışmasını önleyecek kontrol mekanizmaları koyar. Temizlemek üzere belirli hedefler tayin eder ve bu hedefler-den şaşmaması için onları Allah'a bağlar. Bunu yaparken, insan ruhunda saklı olan ve bizzat Allah tarafından kendisine lütfedilmiş bulunan araçlara dayanır: «Andolsun nefse ve onu düzenleyene.» Sonra da ona; hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene.» Nefsini arıtan gerçekten felaha ermiştir. Ve onu örtüp kirleten ise muhakkak ziyana uğramıştır.» (Şems, 7-10)
Bunları yaparken insanın bir parçasının çamurdan olduğunu ve çamurun ağırlığını ve yapışkanlığını bilir. Onun için .insanın gerçeklerin baskısı ve etkisi altında bulunduğunu, zayıf yaratıldığım kabul eder ve zayıflığını gidermeye çalışır: «Allah (tekliflerini) sizden hafifletmek istiyor. Çünkü insan, zayıf yaratılmıştır.» (Nisa, 28)
Yükümlülüklerini hafifletir: «O, sizi seçmiş ve babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.» (Hacc, 78) «Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» (Bakara, 286) Ve gücü nisbetinde emredileni yapmasını buyurur: Ben size bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiğince onu yapın. Ve bir şeyden de sizi nehye-dersem ondan sakının. (Müslim)
Ve nihayet insanın ayağının kayıp düşmesini affeder. Kişi yaptığında ısrar etmediği sürece gazab kılıçlarını üzerine indirmez. «Hem onlar yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler. İşte onlann mükâfatı; Rabla-rından bir mağfirettir.» (Al-i İmrân, 135-136) «Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, cezaya çarpar. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır. Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah, işte onlann kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Ğafûr, Rahim olandır.» (Furkân, 68-70) Ademoğlunun hepsi hatâ edicidir. Hatâ edenlerin en iyileri de tevbe edenlerdir.

İşte İslâm'ın insan görüşü. Bu görüş, insan hayatının tüm incelik ve derinliklerini kavrayan geniş kapsamlı bir görüştür. Bu görüş, insanın insanlık değerini, başka değerler hesabına ayaklar altına almayan, bir yanını hatırlarken Öbür yanını unutmayan ahenkli ve dengeli bir görüştür.
Yüce, «insancıl» bir san'at eseri de ancak ve ancak böylesine kapsamlı ve dengeli bir düşünce sisteminden doğabilir. İnsan hayatının görülen ve görülmeyen her yanını içeren, ezici ihtiyâçlarını ve uçucu hayâllerini kapsayan bir san'at eseri... Realiteler dünyasını ve idealiteleri tasvir eden, ferdî ve toplumsal hayatı yansıtan üstün bir san'at eseri... Maddî üretim, fikrî üretim ve ruhî üretimi birlikte gösteren, düşüş ve yükselişini yakalayan bir san'at eseri... Böyle bir san'at eseri, şüphesiz ki, insanlığın şâhid olduğu en büyük eser olacaktır.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8590
[2] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8590-8601
[3] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8610-8651

HÜMEZE SÛRESİ

HÜMEZE SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
1 — Diliyle çekiştirip yüzünden de alay edenin vay haline.
2 — Ki o malı toplayıp onu sayar.
3 — Malının kendini ebedî "kılacağın1 sanır.
4 — Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.
5 — Hutame'nin ne olduğunu bilir misin sen?
6 — O, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir.
7 — Ki, tırmanıp yüreklerin içine işler.
8 — Bu, onların üzerine kapatılmıştır.
9 — Uzatılmış sütunlar arasında.

kelimesi dille ve sözle çekiştirmek, kelimesi ise yalnız dille çekiştirmektir. Yani insanlarla alay edip onları eksik göstermeye çalışanlar. Bu kelimelerin açıklanması Kalem sûresinde (âyet: 18) geçmişti.
tbn Abbâs der ki: «Diliyle çekiştirip yüzünden de alay eden.» kavli; kınayan ve sataşan, demektir. Rebî' İbn Enes ise kelimesi, yüzle alay etmek kelimesi de bundan sonrasıdır. Katâde der ki: Dili ve gözüyle alay edip çekiştirir, insanların etlerini yer ve onlara sataşır.
Mücâhid der ki: el ve göz iledir. ise dil iledir. İbn Zeyd böyle der. Mâlik ise Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki kelimesi, insanların etini çekiştirmektir.
Sonra bazıları dediler ki: Diliyle çekiştirip yüzünden de alay edenden maksad, Ahmes İbn Serik'tir. Başkasıdır da denmiştir. Mücâhid ise; bu ifâde umûmîdir, der.
«Ki o, malı toplayıp onu sayar.» Malı üst üste yığıp teker teker sayar. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» (Meâric, 18) Süddî ve İbn Cerîr böyle derler. Muhammed İbn Kâ'b ise, malı gündüz onu şuradan ve şuradan oyalar. Gece olunca bir leş gibi uyur.
«Malının kendini ebedî kılacağını sanır.» Zanneder ki mal toplaması onu bu dünyada ebediyyen bakî kılacaktır.
«Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.» Hayır mes'ele ne onun sandığı gibidir ne de hesâb ettiği gibi. Bu malı toplayıp sayan, muhakkak Hutame'ye atılacaktır. Hutame, cehennemin sıfat olan isimlerinden bir isimdir. Çünkü o, kendisinde bulunan herkesi ezer. Bunun İçin Allah Teâlâ müteâkib âyette buyuruyor ki: «Hutame'nin ne olduğunu bilir misin sen. O, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki tırmanıp yüreklerin içine işler.» Sabit el-Benânî der ki: Daha onlar canlı iken yüreklerini yakar. Sonra der ki: Bu, onlara azabın erişmiş olduğunun ifadesidir.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî dedi ki: Bedenindeki her şeyi yer. Nihayet boynunun hizasındaki kalbine ulaşınca tekrar bedenine döner.
«Bu, onların üzerine kapatılmıştır.» Beled sûresinde geçtiği gibi kilitlenmiştir. İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Bu, onların üzerine kapatılmıştır.» kavli hakkında; kilitlenmiştir,

buyurmuştur. Ebu Bekr îbn Ebu Şeybe de bu hadîsi Abdullah İbn Husayt kanalıyla... Ebu Sa-llhtn sözü olarak nakleder ve peygambere ref etmez.
«Uzatılmış sütunlar arasında.» Atıyye el-Avfî der ki: Demirden sütunlarda. Süddî İse; ateşten sütunlarda, der. Şebîb İbn Bişr de İkrime kanalıyla îbn Abbas'tan nakleder ki: O, «Uzatılmış sütunlar arasında» kavline; uzatılmış kapılar, anlamını vermiştir. Katâde der ki: Bu âyet Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde «Bu, onların üzerine uzatılmış sütunlar ile kapatılmıştır,» şeklindedir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Onları sütunların arasında cehenneme girdirmiş ve üzerine sütunları uzatmıştır. Boyunlarında zincirler vardır ve bununla kapılar kapatılmıştır. Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre onlar, cehennemde sütunlarla azâblandırıhyorlar idi. * İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Ebu Salih ise «Uzatılmış sü-.' tunlar arasında» kavline; uzun bağlar, diye mânâ vermiştir.
«Ki, tırmanıp yüreklerin içine işler.» Yani içine girip göğüslere kadar ulaşan ve kalblerdeki her şeye muttali' olan. Kalbler anlamına gelen kelimesi, kalblerin ortasıdırf İnsan bedeninde kelimesinin ifâde ettiği organdan daha ince bir organ yoktur. En küçük bir eziyyet halinde de ondan daha çok kederlenen yoktur. Böyle olunca cehennem ateşi kalbleri yaladığı ve onu kuşatıp sardığı zaman durum ne olacaktır? Özellikle «yürekler» ifâdesinin kullanılmasının sebebi; küfür ve bozuk inançların yerleştiği merkez olmasıdır, diyenler de vardır Ateşin kalbleri yalaması demek, onu bütünüyle kuşatması demektir. [1]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8654-8655

FİL SÜRESİ

FİL SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmutştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
1 — Rabbmın; fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?
2 — O, bunların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?
3 — O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.
4 — Ki, onların üzerine pişkin tuğladan taşlar atıyorlardı.
5 — Nihayet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.

Bu da Allah Teâlâ'nın Kureyş'lilere lütfettiği bir başka nimetidir. Kâ'be'yi yıkıp onu varlıklar dünyasından silmeye azmetmiş olan Fîl ashabını uzaklaştırmış olması, yere batırıp burunlarını sürtüp gayretlerini boşa çıkartması, işlerini yolundan çıkarması ve en acı bir kayıpla geri döndürüp göndermesi de Allah'ın bir lutfudur. Fîl ashabı Hıristiyan bir kavim idiler. O sıralarda onların Hini putlara tapma bakımından Kureyş'lilerin haline çok benziyordu. Ancak bu, Rasûlullah (s.a.)ın gönderilisine bir hazırlık niteliğidde idi. Çünkü en meşhur olan görüş uyarınca Rasûlullah (s.a.) o yıl doğmuştu. Kader hâl diliyle sanki şöyle demektedir: Ey Kureyş'liler topluluğu; siz onlardan üstün olduğunuz için sizi Habeş'lilere karşı muzaffer kılmadık, ancak peygamberlerin hâ-temi olan ümmî peygamber Muhammed (s.a.)i peygamber olarak gönderip, değer vererek saygıyla yücelttiğimiz o eski evi korumak için sizi onlara üstün kıldık.
Fil Ashabının Kıssası:
Daha önce Bürûc süresindeki Uhdûd ashabının kıssasında geçtiği gibi Himyer krallarının sonuncusu olan Zû-Nuvâs müşrik bir kişi idi ve o, Hıristiyan olan Uhdûd ashabını Öldürmüştü. Bunlar yaklaşık yirmi bin kişi idiler. Uhdûd ashabından Zû-Sa'lebân denilen bir kişiden başka kimse kurtulamadı ve o gidip Hıristiyan olan Şâm kralı Kayser'-den yardım istedi. Kendilerine en yakın olması nedeniyle Şâm kralı ona bir mektûb yazıp Habeş Kralı Necâşî'ye yolladı. Necâşî, Eryât ve Sab-bâh oğlu Ebrehe adında iki komutanını büyük bir ordu ile Yemen'e gönderdi. Onlar, önlerine gelen ülkeleri çiğneyip Himyer krallarının iktidarını ellerinden aldılar. Zû-Nuvâs denizde boğularak öldü. Habeş'liler Yemen idaresinde bağımsızlık kazanarak Eryât ve Ebrehe isimli bu iki komutanın emri altına girdiler. Ancak Eryât ve Ebrehe iktidar konusunda ihtilâfa düştüler, karşılıklı mücâdele edip savaştılar. Biri diğerine dedi ki: İki ordunun kendi arasında savaşmasına gerek yok. Ben ve sen karşı karşıya dövüşelim. Hangimiz diğerini öldürürse, artık krallık onun olsun. Bu konu üzerinde ittifak ederek karşılaştılar. Ve ikisinin de sırtında ok vardı. Eryât, Ebrehe'ye saldırıp ona kılıçla vurdu burnunu, ağzını ikiye parçalayıp yüzünü yardı. Ebrehe'nin kölesi Atevde de Er-yât'a saldırarak onu öldürdü. Ebrehe, yaralı olarak geri döndü. Yarasını tedavi ettirdi ve iyileşti. Böylece Yemen'deki Habeş ordusunun yönetiminde bağımsız oldu. Necâşî ona mektûb yazarak durumunu kına-dı ve burnunu yere sürterek ülkesini çiğneyeceğine and içip tehdîd etti. Ebrehe ise ona yumuşak davranıp iyi geçinmek üzere elçi gönderdi ve elçisiyle birlikte hediyeler de yolladı. Bir testinin içine de Yemen toprağını koydu. Alnım sürterek onu da beraber gönderip mektubunda dedi ki: Kral bu toprağa bassın da yemîni

yerine gelsin. Ben, alnımı bununla krala gönderiyorum. Mektûb kralın eline ulaşınca hayret etti ve hoşnûd olarak onu işinin başında bıraktı. Ebrehe Necâşî'ye gönderdiği mektûbta dedi ki: Ben Yemen toprağında senin adına daha önce benzeri yapılmamış olan bir kilise yapacağım. San'â'da çevresi yüksek, binası yüce, etrafı süslü, manzaralı bir kilise yapmak üzere işe başladı. Araplar onun yüksekliğinden dolayı Kuleyyis adını vermişlerdi. Zîrâ ona bakanın başındaki takkesi —binanın yüceliğinden dolayı— neredeyse düşeyazıyordu. Dudağı yarık Ebrehe,- arapların Mekke'deki Kâ'be'yi haccetmeleri gibi buraya hac için gelmelerini emretti. Ve bunu ülkesinde i'lân etti. Adnan ve Kahtân soyundan olan araplar buna karşı çıktılar. Kureyş'liler de buna son derece kızdılar. Öyle ki bunlardan bazı kişiler, o kiliseye gidip geceleyin içine girdiler ve içine pisleyerek hemen geri döndüler. Kilisenin bakıcıları bu pisliği görünce durumu hükümdarları Ebrehe'ye iletin dediler ki: Bunu yapan yalnızca bazı Ku-reyş'lilerdir. Çünkü onlar, senin kendi ma'bedlerine benzer ma'bed bina etmene kızmaktadırlar. Bunun üzerine Ebrehe; Mekke'deki Beytullah'a gidip onu taş taş üstünde bırakmayacak şekilde tahrîb edeceğine and içti.
Mukâtil İbn, Süleyman der ki: Kureyş'lilerden bazı delikanlılar, o ma'bede girip içinde ateş yaktılar. O günde hava çok şiddetli sıcaktı, binayı yaktı yere yıkıldı. Ebrehe bunun için ordu hazırladı ve hiç bir kimsenin engel olamayacağı büyük savaşçılar te'mîn etti. Orduya benzeri görülmemiş büyüklükte filler de iştirak etti. Bu file Mahmûd adı veriliyordu. Bu fili Ne-câşî bunun için Ebrehe'ye göndermişti. Denilir ki, Ebrehe'nin yanında ayrıca sekiz fil daha vardı. On iki fil bulunduğu da söylenmiştir. Başka şekilde söyleyenler de vardır. Allah en iyisini bilendir. Ebrehe bu fillerle Kâ'be'yi yıkmak istiyordu. Kâ'benin direklerine zincirler bağlayacak ve bu zincirleri fillerin boynuna geçirecekti. Sonra da filleri sürüp bütünüyle Kâ'be'nin duvarlarının yıkılmasını sağlayacaktı. Araplar Ebrehe'nin Kâ'be'yi yıkmak üzere geldiğini işitince, bunu ciddî olarak ele aldılar ve kendilerinin' Beytullah'ın koruyucusu olduklarını kabul edip Kâ'be'ye hîle ile gelmek isteyenleri geri çevirmeye hakları olduğunu söylediler, Yemen'in önde gelen krallarından olan ve Zû-Nefr denilen kişi, arapların yanına gidip kavmini ve kendisine uyan diğer arap kabilelerini Ebrehe ile savaşa ve Allah'ın evini kurtarmaya çağırdı. Bu evin yıkılıp harâb olmasını önlemeye davet etti. Onlar da bu adama uyup Ebrehe ile savaştılar. Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kâ'be'nin değeri ve yüceliği ile ilgili bir maksadına mebnî olarak, Ebrehe onları yendi ve Zû-Nefr isimli kişiyi esîr aldı ve beraberinde götürdü. Sonra Mekke'ye doğru yollandı, nihayet Ha'şâm topraklarına geldiğinde, Nufeyl İbn Habîb el-Haş'amî kavmiyle beraber ona karşı çıktılar. Kavminden Sehrân ve Nâhis de kendisine katıldılar. Ebrehe ile savaştılar. Ebrehe onlan da yendi ve Nufeyl İbn Habîb esîr edildi. Ebrehe Önce onu öldürmek istediyse de sonra bağışladı ve Hicaz ülkesinde kendisine rehberlik etmesi için onu yanma aldı. Tâif topraklarına yaklaşınca, Tâif'in Sakîf kabilesine mensûb halkı ona karşı çıktılar ye ma'bedlerini korumak için ona iyi davranış gösterisinde bulundular.' Onlar ma'bedlerine Lâfın adını veriyorlardı. Ebrehe'ye ikramda bulunarak Ebu Re'gâl isimli bir hemşehrilerini kılavuz olmak üzere Ebrehe ile birlikte gönderdiler. Ebrehe, Mekke yakınlarındaki el-Muğammes'e gelince orada konakladı ve askerini Mekke halkının develerinin ve diğer sürülerinin üzerine »aldırttı. Onları alıp Ebrehe'ye getirdiler. Bu sürüde Abdülmuttalib'in iki yüz devesi vardı. Ebrehe'nin

emri üzerine bu sürüye saldıran öncü birlik komutanı-nın adı, Esved İbn Mefsûd idi. İbn İshâk'm zikrettiğine göre, bazı araplar onu hicvettiler. Ebrehe, Himyer kabilesine mensûb olan Hinâta'yı Mekke'ye gönderdi. Ve Kureyş'in en seçkinini getirmesini emretti. Allah'ın evini korumazsanız, kral sizinle savaşmak niyyetiyle gelmedi, diye de haber yolladı. Hinâta Mekke'ye gelince onu Hâşim oğlu Abdülmuttalib'in yanına getirdiler. Hinâta, Ebrehe'nin söylediğini Abdülmuttalib'e tebliğ etti. Abdülmuttalib ona dedi ki: Allah'a andolsun ki; biz de onunla savaşmak istemeyiz. Bizim buna gücümüz de yetmez. Burası Allah'ın haram olan evidir ve dostu İbrahim'in makamıdır. Eğer onu korursak, burası Allah'ın evi ve haremidir. Ve eğer bırakacak olursak bu onunla Allah arasındadır. Allah'a andolsun ki; bizim onu koruyacak gücümüz yoktur. Hinâta Abdülmuttalib'e dedi ki: Benimle beraber Ebrehe'ye gel. Abdülmuttalib onunla beraber Ebrehe'nin yanına gitti. Ebrehe onu görünce, saygıyla karşıladı. Çünkü Abdülmuttalib görünüşü güzel, yakışıklı bir kişi idi. Ebrehe tahtından inerek onunla beraber serginin üzerine oturdu ve tercümanına şöyle dedi: Ona istediğin nedir? diye sor. Abdülmuttalib, tercüman vasıtasıyla dedi ki: Benim istediğim hükümdarın almış olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir. Ebrehe, tercümanına şöyle dedi: Ona de ki; seni gördüğüm zaman benim hayretimi çekmiştin. Ama konuşunca sana gerek duymadım. Benimle, aldığın iki yüz deve için mi konuşuyorsun da gerek senin ve gerek atalarının dininin ma'bedi olan mukaddes evi yıkmak istediğimi unutuyorsun. Halbuki ben, onu yıkmak üzere geldim, sen ise bu konuda bana bir şey demiyorsun. Abdülmuttalib ona dedi ki: Doğrusu develerin sahibi benim. Evin sahibi de onu korur. Ebrehe dedi ki: Onu benden koruyamaz. Abdülmuttalib dedi ki: Sen, onunla başbaşasın.
Denilir ki: Abdülmuttalib arapların seçkinlerinden bir toplulukla birlikte Ebrehe'nin yanına gitmiş ve ona Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmesine karşılık Tühâme'deki mallarının üçte birini vermeyi teklif etmişler. Ancak Ebrehe bunu kabul etmemiş. Ebrehe Abdülmuttalib'e develerini vermiş ve Abdülmuttalib Kureyş'lilere gelerek Mekke'den çıkmalarını, dağların tepelerinde korunaklı yerlere yerleşmelerini, askerlerin saldırısından endîşe ettiğini bildirmiş. Sonra Abdülmuttalib ve Kureyş'-liler Kâ'be'ye gelerek Allah'a duâ etmişler, Ebrehe ve ordularına karşı kendilerine yardımcı olmasını istemişlerdi. Kâ'be'nin kapısındaki halkayı tutarak şöyle demişti:
«Allah'ım, adam kendi kafilesini koruyor, Sen de Kâ'be halkını koru.
Onların haçı ve kuvvetleri yarın Senin kuvvetlerini yenmesinler.»
İbn İshâk der ki: Sonra Abdülmuttalib kapının halkasını bıraktı ve dağların başına çekildiler.
Mukâtil İbn Süleyman der ki: Mekke'liler Kâ'be'nin yanında ger-danlıklı yüz deve bırakıp gittiler ki askerlerden bir kısmı haksız yere dokunur da Allah Teâlâ bu sayede kendilerinden intikam alır.
Ertesi gün Ebrehe, Mekke'ye girmek üzere hazırlandı. Fili de hazırlanmıştı. Filin adı Mahmûd idi. Ordu hazır hale gelmişti. Filler Mekke'ye doğru yönlendirilince, Nüfeyl İbn Habîb gelip filin yanında durdu kulağına eğilmiş ve: Koş ey Mahmûd, yahut geldiğin yere doğru dosdoğru dön. Çünkü sen Allah'ın haram olan beldesindensin, demişti. Sonra kulağını bırakmıştı. Fil koştu, Nufeyl İbn Habîb dağın tepesine çıkıncaya kadar kaçıp geldi. Kalkması için file vurulduğunda fil kalkmadı. Başına demir çomaklarla vurdular. Karnının altına ucu eğri sopalarla

vurup kalkması için kanattılar. Fil yine kalkmadı. Yemen tarafına dönmek üzere yönelttiklerinde kalkıp koştu. Şâm tarafına döndürdüklerinde yine aynı şekilde yaptı. Doğuya döndürdüklerinde ise yine aynı şekilde yaptı. Mekke'ye yönlendirilince çöktü. Allah Teâlâ onların üzerine denizden kırlangıca ve Belesân'a (bir tür kırlangıç) benzer kuşlar gönderdi. Her kuş ile birlikte üç taş vardı. Biri gagasında, ikisi ayakların-daydı. Leblebi ve mercimek büyüklüğünde idi. Onlardan kime isabet ederse, helak oluyordu. Ancak bu taşlar hepsine isabet etmiş değildi. Onlar yol arayarak kaçıp gitmeye başladılar. Nüfeyl'den kendilerine yol göstermesini istiyorlardı. Nüfeyl de diğer Kureyş'liler ve Hicâz'lı arap-larla birlikte dağın tepesinde idi. Allah'ın Fil ashabına indirdiği intikamını seyrediyorlardı. Nüfeyl şöyle diyordu:
«Kaçış nereye? Peşinizden gelen tanrıdır.
Dudağı yarık Ebrehe de gâlib değil mağlûbtur.»
(...)
Vâkıdî kendi isnâdlarıyla nakleder ki: Fil ordusu Harem-i Şerife girmek üzere hazırlanıp filleri de hazırladıklarında, fili diğer yönlere yönelttikleri zaman gidiyordu. Ama Harem-i Şerife yönelttiklerinde durup bağırıyordu. Ebrehe ise fil sürücüsüne saldırıyor, kızıp dövüyordu ve fili Harem-i Şerife girdirmek için zorlamasını emrediyordu. Bu konuda söz uzar gider. Abdülmuttalib ve Mekke eşrafından bir topluluk —aralarında Mut'im İbn Adiyy, Amr İbn Âiz İbn Ümran İbn Mahzun, Mes'ûd es-Sakafî de bulunuyordu— Hira dağında Habeş'lilerin yap-tıklarını gözetliyorlardı. Çok garîb bir yaratık olan filin durumunu ve karşılaştığı hali seyrediyorlardı. Onlar bu haldeyken birden Allah Teâlâ Ebâbîl kuşlarını üzerlerine gönderdi. Parça parça sarı, güvercinden küçükçe ve ayaklan kırmızı olan bu kuşların her birinde üç taş bulunuyordu. Kuşlar gelip üzerlerinde halka halka oldular ve bu taşları onların üzerine bırakınca onlar da helak olup gittiler.
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: İki fil getirmişlerdi. Mah-mûd adı verilen birincisi çöküp kalmış, diğeri ise kızıp çakıl yağdırmıştı.
Vehb İbn Münebbih der ki: Onların beraberinde pekçok fil vardı. Mahmûd kralın filiydi. O, kımıldamamıştı. Diğer filler de ona tâbi olacaklardı. İçlerinden bir fil kızdı ve çakıl fırlattı. Bunun üzerine geriye kalan diğer filler de kaçtılar.
Atâ İbn Yessâr ve başkaları derler ki: Bu dehşetli anda hepsine azâb gelmiş değildi. Kimileri çabucak helak olurken, kimilerinin de kaçtıkları esnada organları lime lime düşüyordu. Ebrehe, uzvu lime lime düşenlerdendi. Nihayet Huş'am diyarında Öldü.
İbn İshâk der ki: Onlar kaçıp muhtelif yollara doğru gitmeye çalıştılar. Ancak her çıkışta helak ediliyorlardı. Ebrehe vücûdundan yara almıştı. Ebrehe'yi beraberlerinde taşıdılar. Eti lime lime düşüyordu. Nihayet San'â'ya getirdiklerinde o, bir kuş yavrusu kadar kalmıştı. Öldüğü zaman —iddia ettiklerine göre— kalbi göğsünden yarılıp ayrılmıştı.
Mukâtil İbn Süleyman der ki: Kureyş'liler, onların bıraktıkları şeylerden pekçok mal elde ettiler. O gün Abdülmuttalib, bir çukuru dolduracak kadar altın elde etmişti.
İbn İshâk der ki: Bana Ya'kûb İbn Utbe'nin anlattığına göre; o gün mutlaka arab toprağında çiçek ve kızamık hastalığı görülmüştü. Ve yine o yıl güzerlik, Ebu Cehil

karpuzu ve tidala ağaçlarından yapılan kesecikler görülmüştü. İkrime'den de sağlam bir isnâdla bu şekilde söylediği rivayet edilir.
İbn İshâk der ki: Allah Teâlâ Muhammed (s.a.)i elçi olarak gönderdiğinde, Kureyş'lilere olan nimet ve ihsanını saymakta ve onlan yerlerinde bırakıp Habeş'lileri geri çevirmesindeki lutfunu zikretmek için onunla birlikte: «Rabbının; fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi? O, bunlann düzenlerini boşa çıkarmadı mı? O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi. Ki, onların üzerine pişkin tuğladan taşlar atıyorlardı. Nihayet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» buyurmuş. Ve ardından gelen sûrede de: «Kureyş'in alıştırılması için, yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı, bu evin Rabbma ibâdet etsinler. Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.» buyurmuştur. Eğer onun getirdiği gerçeği kabul ederlerse Allah'ın kendVeri için murâd ettiği hayrı ve içinde bulundukları iyi hali değiştirmemesi için.
İbn Hişâm der ki: kelimesi; topluluklar, demektir. Araplar bunun müfredini kullanmamışlardır. kelimesi ise Yûnus ve Ebu Ubeyde'nin bana bildirdiklerine göre, arapça çok sert ve katı anlammadır. îbn Hişâm der kî: Müfessirlerden bazıları; bu kelimelerin farsça iki kelimeden meydana geldiğini ve arapların bunları birleştirerek tek kelime yaptığını, söylemişlerdir. Kelimenin aslı farsça taş anlamına gelen sene (seng) ile çamur anlamına gelen dil (kili) kelimesinin birleşmesinden ibarettir. Bu takdirde iki kelimenin ortak anlamı, taş ve çamur cinsinden olan taş demek olur. kelimesi ise, henüz biçilmemiş olan ekindir. Bunun müfredi şeklindedir. İbn Hişâm'ın zikrettiği bilgiler burada son buldu.
Hammâd İbn Seleme der ki: Asım, Zirr kanalıyla Abdullah ve Ab-durrahmân oğlu Ebu Seleme'den nakletti ki; o «Sürülerle kuşlar.» kavline; gruplar halinde, anlamını vermiştir. İbn Abbâs ve Dahhâk da kelimesine; birbiri peşi sıra gelen, anlamını vermişlerdir. Hasan ei-Basrî ve Katâde ise (Ljbî ; kelimesine «çok» anlamını verir. Mücâhid de bu kelimeye; birbiri arkasmca gelen dağınık ve toplu kuşlar, anlamını verir. İbn Zeyd, bu kelimenin ayrı ayrı kimi burdan, kimi ordan gelen kuşlar olduğunu söyler.
Kisâî der ki: Nahivdlerin kelimesinin şeklinde olduğunu söylediklerini işittim*. Yine bazı nahiv bilginlerinden kelimesinin kelimesinin cem'i olduğunu söyle-diklerini duydum.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Müsennâ... İshâk İbn Abdullah İbn Haris İbn Nevfel'den nakleder ki; o, «O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.» kavline; öbek öbek, anlamını vermiştir. Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O, bunların üzerine sürülerle kuşlar gönderdi.» kavli hakkında; onların kuş burnu gibi burunları, köpek pençesi gibi pençeleri vardı, demiş.
Ya'kûb... İkrime'den nakleder ki; bu kuşlar, denizden çıkmış yeşil kuşlar imiş. Yaban hayvanlan gibi başlan varmış.
İbn Beşşâr der ki: Bize İbn Mehdi... Ubeyd İbn Umeyr'den nakletti ki; bunlar Karadeniz kuşlarıymış. Gagalarında ve pençelerinde taşlar varmış. Bu isnâdlarm hepsi de sahihtir.-
Saîd İbn Cübeyr der ki: Bu kuşlar, sarı gagaları bulunan yeşil kuş-larmış. Ve muhtelif yerlerden gelmişler imiş.

İbn Abbâs, Mücâhid ve Atâ'dan nakledilir ki; Ebâbîl kuşları Ankâ'-ül-Muğrib (adı olup ta kendisi bulunmayan ye uzak diyarlarda yaşadığı sanılan Anka kuşu) denilen kuş gibi imiş. Bu rivayeti îbn Ebu Hatim nakleder.
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ubeyd İbn Umeyr'den nakletti ki; Allah Teâlâ fil ashabını helak etmek isteyince üzerlerine kırlangıç gibi denizden çıkan kuşlar gönderdi. Her kuş, renkli üç taş taşıyordu. İkisini ayağıyla, birini de gagasıyla taşıyordu. Ubeyd İbn Umeyr der ki: Bu kuşlar gelip onların başının üzerinde saf tuttular. Sonra ses çıkararak gagalarında ve ayaklarında bulunan taşları attılar. Düşen her taş, bir kişinin başından girip altındn çıkıyordu. Vücûdunun neresine değerse öbür trafından delip çıkıyordu. Allah Teâlâ şiddetli bir rüzgâr yolladı da taşlar daha sert düştüler, şiddetleri arttı ve böylece hepsi helak oldu.
Süddî; İkrime kanalıyla îbn Abbâs'tan nakleder ki, o; «Pişkin tuğladan taşlar.» kavli hakkında şöyle demiştir: Taş şeklindeki çamurdan. Bu kelime, Farsça seng ve kili kelimelerinden mürekkebtir. Az önce bunun açıklamasını vermiştik. Burada tekrarına gerek duymuyoruz.
«Nihayet onları, yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.» Saîd İbn Cü-beyr der ki: Halkın hebbûr dediği saman çöpü gibi. Saîd'den nakledilen bir rivayette de o; bu kelimeye, buğday yaprağı, der. Yine ondan nakledilen bir rivayette kelimesinin saman, yenik kelimesinin de hayvanlar için biçilen kesik anlamına geldiğini söylemiştir. Hasan el-Basrî de böyle der. İbn Abbas, bu kelimeye tanenin kabuğu anlamını verir ki buğdayın üzerindeki kabuk gibidir. İbn Zeyd ise; ekinin yaprağı, baklanın yaprağı, der. Hayvanlar bunu yeyince o artık ottan da öte bir kalıntı haline dönüşür. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ onları yere batmp helak etmiş ve kendi oyunlarını geri çevirip hiç bir hayır elde edememelerini sağlamıştır. Sonra da hepsini helak etmiştir. Onlardan geri dönen herkes mutlaka yaralı dönmüştür. Hükümdarları Eb-rehe de aynı şekilde olmuştur. Ülkesi olan San'a'ya vardığında, kalbi ile göğsü birbirinden ayrılmış ve başlanna geleni anlatıp ölmüştür. Ondan sonra yerine oğlu Yeksûm sonra da kardeşi Ebrehe oğlu Mesrûk kral olmuştur. Sonra Himyer kabilesinden Zeyd İbn Yezîd, İran hükümdarı Kisrâ'ya giderek Habeş'lilere karşı yardım istemiş, o da kendisine bir ordu vererek Habeş'lilerle savaşmalarını sağlamış, böylece Allah Teâlâ mülkü tekrar onlara vererek, atalarının olduğu gibi onların da hükümdar olmasını sağlamıştır. Arap kabilelerinden kutlanmak üzere yanlarına pekçok elçi gelmiştir.
Muhammed tbn tshâk der ki: Bize Abdullah İbn Ebu Bekr... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi; Ben, fil sürücülerinden iki kişinin, Mekke'de kör kötürüm ve halktan yiyecek dilendiklerini gördüm. Vâkıdî de Hz. Âişe'den benzer bir rivayeti nakleder. Ebu Bekr kızı Esmâ'dan da şöyle dediği nakledilir: İsaf ve Naile isimli putların yanında iki kötürüm oturmuş halktan yiyecek istiyorlardı. Müşrikler kurbânlarım bu putların olduğu yerde keserlerdi. Ben derim ki, fil sürücüsünün adı Enîs idi.
Ebu Nuaym, «Delâil en-Nübüvve» isimli kitabında İbn Vehb kanalıyla... Osman İbn Muğîre'den Fîl ashabının kıssasını nakleder. Ancak Ebrehe'nİn Yemen'den gelmediğini, komutanlarından Şimr İbn Maf-sûd denilen bir adamı gönderdiğini ve ordusunun da yirmi bin kişi olduğunu söyler. Onun anlattığına göre, kuş geceleyin onlara taşı atmış ve sabahleyin sar'âlı olarak kalkmışlardır. Bu ifâde gerçekten

garîbtir, ancak Ebu Nuaym bunu kuvvetli sanıp diğerlerine tercih etmiştir. Sahih olan, dudağı yarık Ebrehe'nin Habeş'li olup Mekke'ye gelmiş olmasıdır. Anlatılanlar ve şiirler bunu göstermektedir. îbn Lehîa, Esved kanalıyla Urve'den; Ebrehe'nin, beraberinde filler bulunan bir bölükle Esved İbn Mafsûd'u gönderdiğini rivayet eder. Ancak bizzat Ebrehe'nin geldiğini söylemez. Sahîh olan kavil onun da gelmiş olduğudur. Belki de îbn Maf-sûd öncü orduların kumandanıydı. En iyisini Allah bilir. Sonra îbn Is-hâk, Fîl ashabının kıssasının da İçinde yer aldığı bazı arap şâirlerinin şiirlerini nakleder.
(...)
Feth sûresinin başında anlatmıştık: Rasûlullah (s.a.)ın Hudeybi-ye günü, Kureyş'lilerin üzerinde konakladığı tepeye çıktığında devesi durup çökmüştü. Onu vurunca da ısrar edip kalkmıştı. Kusvâ çöktü demeleri üzerine, Rasûlullah (s.a.)m; Kusvâ çökmedi ve o bunun için yaratılmış da değildir, ancak onu fili tutan tuttu, buyurmuştu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle demişti: Nefsim MfttisA elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki; onlar bugün benden Allah'ın haramlarına ta'zîm gös-, terdikleri bir kaide isterlerse muhakkak onlara uyarım. Sonra devesini sürmüş o da kalkmıştı. Bu hadîs Buharİ'nin münferid olarak naklettiği hadîslerdendir.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Rasûlullah (s.a.)ın, Mekke'nin fethi günü şöyle buyurduğu nakledilir: Allah Tealâ Mekke'ye girmekten filleri alıkoydu. Ancak Rasûlünü ve mü'minleri oraya hâkim kıldı. Doğrusu Mekke'nin harâmlığı dün olduğu gibi, bugün de tekrar geri dönmüştür. Dikkat edin, gören görmeyene tebliğ etsin.[1]

İzâhı

Bu yüce sûre, bize Allah Teâlâ'nın peygamberine ve kendisinin ri-sâletini tebliğ edenlere, kudretinin yüceliğini belirten işlerinden birini gösterip dikkatleri bu noktaya celbetmek istediğini belirtiyor. O'nun kudretinin dışında her kudret zayıftır. Her şey Allah'ın kudretine boyun eğer. Kullan üzerinde kahredici güç O'nundur. Hiç bir güç O'nu alıkoyamaz. Hiç bir kuvvet O'na başkaldıramaz. Bu büyük olay şudur: Bir topluluk filleriyle üstünlük sağlama arzusuna düşüp Allah'ın kullarından bir kısmını mağlûb ederek onlara kötülük ve eziyyet vermek istedi de Allah Teâlâ onları helak etti, ordularını geri tepti, ordularına ve güçlerine güvenir iken tedbîrlerini bozdu ve sâhib oldukları hiç bir şey kendilerine fayda sağlamadı.
Bu âyetlerin bu kadarlık manâsıyla yetinmemiz ve bunun ötesinde daha başka hiç bir tafsilâta girişmememiz yeterli olabilirdi. Öğüt ve İbret bakımından bu kadarı kâfi idi. Nitekim Uhdûd ashabının kıssasında bu kadarcıkla yetinmiştik. Ancak bu sûrede açıklamayı biraz uzatmamız uygun olur. Nitekim Fîl vak'ası diğer âyetlerde vârid olduğu gibi, bizatihi mütevâtir rivayetlerle bilinen bir vak'adır. Hattâ bazıları onu, bir tarih başlangıcı yapmışlar ve olayların seyrini onunla tanzim ve tesbît etmişlerdir. Bu sebeple; Pîl yılında falanca doğmuştu veya Fîl yılından iki ay sonra şu olay olmuştu, gibi ifâdeler araplar arasında kullanılır olmuştu.
Bu vak'anın tevatür derecesine varan nakline göre, Habeş'li bir komutan —ki Yemen'lileri yenmiş olan bir grubun komutanıydı— şerefli saydığı Kâ'beye saldırmak ve onu yıkmak istedi. Maksadı araplann hac için oraya gitmesini

önlemekti. Ya da arapları ezip horlamak istiyordu. Bu maksadını gerçekleştirmek için büyük bir orduyla Mekke'ye doğru yöneldi. Daha fazla korku salmak ve kalbleri dehşete sürüklemek için ordusunda bir veya birçok da fil bulunduruyordu. Bu komutan, karşılaştığı herkesi yenerek yürüyüşüne devam etmiş ve nihayet Mekke yakınlarındaki el-Muğammes isimli yere gelmişti. Sonra Mekke halkına haber göndererek; onlarla savaşmak için gelmediğini, yalnızca Beytul-lah'ı yıkmak istediğini bildirdi. Mekke'liler bundan dehşete düştüler ve dağların tepesine çıkarak onun ne yapmak istediğini seyretmeye koyuldular.
Ve ikinci günü askerlerin arasında çiçek ve kızamık hastalığı yaygınlaştı. İkrime'nin dediğine göre Arap memleketlerinde çıkan ilk çiçek hastalığı idi bu. îbn Utbe de; ilk defa o yıl Arap memleketlerinde çiçek ve kızamık hastalığı görüldü, der. Mikrop Ebrehe'nin askerlerinin vücûdunda eşine rastlanmayan bir te'sîr gösterdi. Etleri lime lime eriyor ve dağılıyordu. Hem askerler, hem de kumandan dehşete kapıldılar ve geri dönerek kaçtılar. Habeşistan'a geldikleri zaman hâlâ etleri parça parça düşüyordu. Nihayet ordu kumandanına mikrop sirayet etti ve San'â'da Öldü.
Siz bu kuşların sinek veya sivrisinek cinsinden bir takım hastalık mikrobu taşıyan uçucu varlıklar olduğunu kabul edebilirsiniz. Kurumuş çamurdan taşların da zehirli ve sert çamurlar olduğunu, rüzgârlar vasıtasıyla bir yerden bir yere taşındığını ve bu hayvanların ayağına takılarak o bölgelere kadar geldiğini, bir insan cesedine temas edince de mikropların vücûdda kılların dibindeki deliklerden vücûda sirayet ettiğini ve insan bünyesinde a'râzlara sebep olarak etin lime lime düşmesine vesile olduğunu kabul edebilirsiniz. Hem bu zayıf, uçucu varlıkların çoğunluğu Allah'ın insanlar arasında helak etmek istediklerini, helak etme mevzuunda en büyük askerleri arasında sayıldığını, günümüzde mikrop denen varlığın da bunların dışında bir şey olamayacağını kabul edebilirsiniz. Mikropların çok çeşitleri vardır. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez. Allah'ın zâlimleri kahretmesinde tecellî eden kudretinin eserlerinin mutlak şekilde azabı getiren kuşlann dağlar kadar büyük veya Zümrüd-ü Anka cinsinden bir kuş olmasını, muhtelif şekillerde ve renklerde bulunmasını, hattâ attıkları taşların mikdârını ve te'sîr keyfiyetini bilmeyi îcâb ettirmez. Çünkü Allah'ın her türlü varlıktan askerleri vardır:
Her şeyde bir delil vardır O'na,
Delâlet eder O'nun birliğine.
Kâinatta bulunan bütün kuvvetler, Allah'ın kuvveti karşısında boyun eğerler. Allah'ın evini yıkmak isteyen bu zâlime karşı da Allah Te-âlâ çiçek ve kızamık mikroplarını taşıyan uçucu varlıklarını gönderip, hem o zâlimi, hem de onun kavmini daha Mekke'ye girmeden helak etti.
İşte bu sûrenin tefsirinde güvenilecek yegâne rivayet budur. Bunun dışında anlatılanlara gelince, kabule şâyân değildir. Eğer diğer rivayetlerin nakli sahîh ise; o takdirde te'vîli daha uygundur. Ayrıca Allah'ın kudretinin azametini ifâde eden hususlardan birisi de Allah'ın dost ayaklı hayvanların en büyüğü olan file güvenerek gurûrlananları, . Allah tarafından gönderilen gözle görülmeyecek kadar küçük varlıklarla tutup yok etmesidir. Akıl sahiplerinin yanında şüphesiz ki bu, çok büyük, acâyib ve hayret verici bir gerçektir.[2]

Ayrıca konu ile ilgili olarak «İslâm Düşüncesi» isimli eserinde de Seyyid Kutub şöyle diyor:
Biz karşımızda İslâm düşüncesinden dönme ve sapma hususunda muayyen bir olayı alıp ta bütün dikkatimizi onun üzerine sarfetmek istemiyoruz. İslâm düşüncesinin özelliklerini ve esâslarını yerleştirmeye çalışırken de bütün dikkatimizle-o ana noktayı tashih etmeye ve onun üzerinde durmaya çalışmıyoruz. Sadece İslâm düşüncesinin Kur'ân'da gelen şekliyle gerçeklerini, tam ve mükemmel şekilde birbirine uygun bir düzen içinde belirtmeye çalışıyoruz. Tıpkı bu kâinatın nizâm ve intizâmı, insan fıtratının muvâzene ve uyumu gibi muayyen bir sapıklığı veya eksikliği göz önünde bulundurarak onu bertaraf etmek için çalışmak ve İslâm düşüncesinin gerçeklerini sırf ona karşı koyacak tarzda düzenlemek ve antitez olarak çıkmaya çalışmak çok tehlikeli bir me-toddur. Böyle bir hareket, İslâm düşüncesinde eski bir sapmayı yok etmek İçin yeni yeni sapmaların meydana gelmesini sağlar. Netice itibarıyla da her halükârda sapmalar belirir. Biz İslâm'ı müdâfaa etmek için, İslâm'a karşı çıkan eski veya yeni îmânsız materyalistlere veya garaz-kâr müsteşriklere karşı antitez olarak çıkan araştırmaların, pekçok tehlikeli örneklerini müşâhade etmiş bulunuyoruz. Ayrıca muayyen bir muhitte ve muayyen bir sapmaya karşı koymak için yazılmış araştırma örneklerine de rastlan?aktayız. Bir takım Hıristiyanlar ve Siyonistler İslâm dininin, kılıç dini olup kılıç zoruyla yayılmış olduğunu kasden ileri sürmektedirler. Aramızdan bir takını kimseler çıkıp İslâm'ı müdâfaa etmeye çalışmakta ve bu ithamlara cevâb vermeye çalışmaktadır. İslâm'ı müdâfaa ederken o derece hamaset göstermektedirler ki, İslâm'da cihâd mefkuresinin değerini tamamen düşürmekte, hududunu daraltmakta, her türlü cihâd hareketlerini sırf müdâfaa için yapılmış olduğunu özür dileyerek anlatmaktadırlar ve cihâdı en dar manâsıyla müdâfaa anlamına kullanmaktadırlar. Bunu yaparken de şu noktayı unutmaktadırlar: İslâm, insanlık için gelmiş en son ilâhî nizâm olması sıfatıyla elbette yeryüzünde kendi nizâmını kurmak ve insanlığı bu nizâmın iyiliklerinden faydalandırmak mecburiyetindedir. Her ferd bu nizâm dâhilinde dilediği akideye inanmak hürriyetine sâhibtir. Zîrâ inanç bakımından ((Dinde zorlama yoktur.» Şu kadar var ki İslâm nizâmını yerleştirmek, İslâm inancına boyun eğen ve eğmeyen bütün İnsanları bu nizâmın huzur gölgesi altında dinlendirmek için elbette cihâd gerekmektedir. Evvelemirde nizâmı kurmak, muhafaza etmek ve bu nizâm çerçevesi dâhilinde herkesi kendi inancında serbest bırakmak için cihâd etmek mecburiyeti vardır. Çünkü bütün bu saydığımız hu-suslar; yeryüzünde hayrın ifâdesi olan bir hâkimiyet kurulmadan, mutlak hayrın ifâdesi olan kanun ve nizâmlar yerleşmeden, yeryüzünde inanma ve inanılan davaya davet etme hürriyetine tecâvüzü önleyecek bir nizâm kurulmadan yerleşemez.
Bu husus İslâm düşüncesini müdâfaa etmek, iğrenç hücumlara karşı koymak için kahramanca savunma mevzûuyla alâkalı ve İslâm düşüncesinin yozlaştırılmasının sadece bir yönüyle ilgili tek bir örnektir,
Muayyen bir devrede karşılaşılan hâdiselere karşı koymak için yazılmış araştırmalara gelince; bunlar da ayrı bir sapmanın tohumunu ekmişlerdir. Bu konuda en yakın örnek, büyük âlim Şeyh Muhammecl Abduh'un yazılan ile, büyük

şâir Muhammed İkbâl'in İslâm'da dinî düşüncenin yeniden teşekkülü konusundaki konferansları gelir.
Üstâd Şeyh Abduh, fikrî yapının tamamen donuklaştığı, ictihâd kapışım sonuna kadar kapatan, Allah'ın şeriatını anlamak ve ondan hüküm çıkarmak konularında aklın fonksiyonunu inkâr eden bir toplulukta yetişiyor. Genellikle dinî konularda hurafeye sapmış düşüncelere dayanan ve aynı zamanda aklî donukluk devrinden kalma te'lîflerle yetinen bir müslüman kitleyle karşılaşıyor. Ayrıca aynı devrede Avrupa'da akıl en üstün noktasına ulaştırılıyor ve Avrupa'lı için bir ilâh yerine konuyor. Hele büyük zaferleri sağlayan ilmî inkişâflarla aklın putlaştı-rüması son dereceye varıyor. Bu arada aklî esâslara dayanan felsefenin hâkimiyeti her tarafı sarsıyor. Bir takım müsteşrikler de Abduh'un yetiştiği devrelerde İslâm düşüncesine karşı son derece büyük hücumlara girişiyorlar. Kaza ve kader inancını dillerine doluyorlar. Bu inancın, hayatta müsbet mânâda insan aklını ve enerjisini dumura uğrattığım bağırarak i'lân ediyorlar. İşte üstâd Abduh bu muayyen çevredeki bu muayyen hâdiselere karşı çıkmak isteğiyle nasslar karşısında aklın değerini isbât etmeye çalışıyor. İctihâd fikrini yeniden canlandırmak ve İslâm düşüncesine sonradan sokuşturulmuş olan cehaleti, hurafeyi ve bilgisizliği yok etmek için,çırpınıyor ve İslâm'ın akla değer verdiğini, aklın din ve hayat bakımından önemini isbâta kalkıyor. Bir takım Frenklerin müslümanları mutlak bir cebrîliğe ve irâde yoksunluğuna götürdüğünü iddia ettikleri hususlara cevab vermeye kalkışıyor. Evet, işte' Abduh Şark'taki bu "aklî donukluğu ve Garb'daki aklın putlaştınlması-nı müşahede edince bu duruma karşı koymak isteyerek insan aklını, insanların hidâyete errnesî konusunda vahye eş bir seviyeye yükseltiyor. Aklın beşer bünyesindeki vâsıtalardan bir vâsıta olduğunu ve vahyi almakla mükellef bulunduğunu, aklî mefhûmlarla vahyin getirdiği hususlar arasında hiç bir ihtilâfın bulunmayacağım, aklın kendi idrâkinin içindeki şeyleri idrâk edip kendi idrâkinin dışında olan şeyleri bilemeyeceğini, bir insan uzvu olarak mutlakiyet ifâde edemeyeceğini, her şeyi kavrayamayacağını, zaman ve mekân hudûdları ile mahdûd olduğunu söylemekle kalmıyor. Halbuki vahiy; ulûhiyyet gerçeği gibi her zaman mutlak hakîkatları ihtiva eden ilâhî irâdenin, vakıaların meydana gelişine taallukunun keyfiyetini açıklar. Aklın bu mutlak kül-İI gerçekleri kabul etmesi ve kendisinin kavraması mümkün olan konulan i'tirâf etmesi gerekir. İşte Abduh bu konularda dış görünüşü itibarıyla mantıkî gibi beliren, ancak aklı hor görmek ve fonksiyonunu ihmâl etmek gibi muayyen bir muhitte ortaya çıkan sapmaları düzeltmeye gayret ederek, «Risâlet'üt-Tevhîd» adlı eserinde şöyle diyor:
«İlâhî risâlete dayalı vahiy müessesesi Allah'ın eserlerinden bir eserdir. İnsan aklı da böyle. Dolayısıyla Allah'ın eserlerinin birbiriyle uyuşması gerekir...»
Umûmu itibarıyla bu görüş doğrudur. Fakat geriye bir husus ka-hyor. O da vahiy ve aklın birbirine eş olamayacağı. Vahiy akıldan hem çok daha büyük, hem de daha şümullüdür. Ve bunlardan birisi diğerinin baş vuracağı temel esâs olmak için gelmiştir. Aklın düşünce ve mefhûmlarını, prensib ve delillerini değerlendireceği ölçü; vahiydir. Sapma ve yanlışlarını ona göre tashih eder ve şüphesiz ki, her ikisinin arasında bir uygunluk ve insicam sözkonusudur. Fakat bu esâsa göre... Yoksa ikisinin birbirine denk ve eş olduğu, her ikisinin de birbirinin aynı seviyede bulunduğu esasına göre değil... Ayrıca da kusur ve eksikliklerden arınmış bir akıl,

realiteler dünyasında varlığı sözkonusu olmayan bir şeydir. Böyle bir şey ancak hayâller âleminde sözkonusu edilebilir.
Üstâd Abduh'un «Amme cüz'ü» tefsirinde bu görüşün te'sîri altında kaldığı açıkça görülür. Onun talebesi merhum Reşîd Rızâ, onun da talebesi üstâd Mağribî'nin Tebâreke cüz'ü tefsirinde de açıkça bu te'sîrler göze çarpar. Hattâ birkaç kere, akla uydurmak için nassları te'vîl etmenin gerektiğini sarahaten ifâde eder. Ancak bu, tehlikeli bir metoddur. Akıl kelimesi mes'eleyi realitenin ötesine götürür. Daha önce de dediğimiz gibi, meydanda pekçok akıl vardır. Benim aklım, senin aklın, onun aklı, falanın aklı, filanın aklı. Ortada eksikliklerin, cehaletin, şehvetin ve hevâî nefsin te'sîr etmediği mutlak mânâda bir akıl yoktur ki Kur'ân âyetleri o aklın prensiblerine göre muhakeme mevzuu yapılsın. Şayet biz Kur'ân âyetlerini bu pekçok akıl çeşitlerine göre uydurmak için te'vîl yoluna sapacak olursak neticede anarşiye varırız.
Gerçekte bütün bu düşünceler muayyen bir yanlışı göz önüne alarak mes'elelere dalmak hatâsından doğuyor. Şayet mes'eleler objektif olarak ele alınsaydı; aşırılığa gitmeksizin, ifrata dalmaksızın, hudûdlan kısıtlamaksızın aklin yeri ve sahası belirtilebilirdi. Vahyin sahası da belirtilirdi. Ve her ikisi arasındaki uygunluk yerli yerinde oturtulurdu.
Hiç şüphesiz ki akıl, vahyi almak konusunda tamamen reddedilmiş, ihmâl edilmiş ve saf dışına atılmış değildir. Aldığı vahyi anlamak ve idrâk etmek konusunda da kapı dışan atılmış değildir. Şu kadar var ki; vahiy, aklın sahasının dışındadır. Bunu kabullenmek gerekir. Her mes'-elede başvurulacak son hüküm kaynağı akıl değildir. Nasslar muhkem olarak kaldığı müddetçe te'vîle sapmaksızın nassların açık hükmü en son hükümdür. Ve aklın, prensiblerini bu sarih nasslardan alması gerekir. Ve kendi metodunu bu sahîh esâslarına göre yürütmesi îcâb eder.
İkbâl; kendisinin de söylediği gibi, İran menşeli tasavvuf dalgalarının bilinmezlikleri arasında boşu boşuna dolaşan bir düşünce muhîtinin Şark dünyasını sardığını görmüştü. İnsanın var oluşu ile alâkası bulunmayan bu olumsuzluk onun kafasını çelmişti. Tabiatı haliyle İslâm, bunlardan hiç birisi değildir. Bir taraftan da İkbâl, Batı dünyasındaki empiristlerin ve pozitivistlerin hissî düşüncesiyle karşılaşmıştır. Ni-etzsche, «Zerdüşt Böyle Dedi» adlı eserinde süper insanın doğusuyla «Süperman» Tanrının —hâşâ— ölüşünü dile getiriyordu. Nietzsche'in bu eserinde sar'a çarpıntılarına rastlanıyor. Bir kısmı da bunun adına felsefe diyordu. İşte İkbâl, İslâm düşüncesinden ve İslâm hayatından o gereksiz ve lüzumsuz subjektivizm'i temizlemek istedi. Bunun yanı sıra İslâm düşüncesine, emprizm ile pozitivizm'in üzerine dayandığı tecrübe realitesini yerleştirmek istedi. Şu kadar ki, neticede insan objesini açıklaması yönünden karışıklıklar belirdi. Bunun üzerine İkbâl, İslâm düşüncesinin tabiatına zıd olduğu gibi Kur'ân âyetlerinin de tabiatına zıd olarak te'vîllere sapmak zorunda kaldı. Arzusu ölümün tecrübenin sonu olmadığını, kıyametin bile tecrübeyi sona erdirmediğini isbâtlamaktı. tkbâl'e göre tecrübe ve gelişme, insanın zâtında cennet ve cehennem-den sonra da vardı. Halbuki İslâm düşüncesi, dünyanın çalışma ve denenme diyarı olduğunu, âhiretin ise ceza ve mükâfat diyân olduğunu kesin şekilde belirtmiştir. Ve insan için bu dünyadan başka bir yerde çalışma şekli mevcûd değildir. Bunun yanı sıra âhiret diyarında hesâb ve cezadan sonra yeniden çalışılacak hiç bir sâhâ

mevcûd değildir. Ancak bu aşırılık, «Ben»in varlığını ve devamlılığını İsbât etme arzusundan doğmuştur. Veya İkbâl'in, Hegel felsefesi deyimlerinden adapte ederek dediği gibi «ego»nun. Bir başka taraftan da İkbâl, tecrübe deyimine Batı düşüncesinde ve bu düşünce tarihinde kullanılandan daha geniş bir mânâ vermek zorunda kaldı. Ancak böylece müslümanın yaptığı ve büyük hakîkatlarmdan zevk aldığı ruhî tecrübe sahasına uzanabiliyordu. Felsefî bir terim olarak tecrübe, Batı terminolojisinde hiç bir zaman için ruhî yönü ihtiva etmezdi. Zîrâ Batı düşüncesi, her şeyden önce duyulara ve deneye dayanmayan her türlü bilgi vâsıtalarını ter-ketme esâsından dolmuştur.
İşte İkbâl'i böyle bir çırpınışa sevkeden esâs âmil, Batı terminolojisini İslâm'a adapte etme arzusudur... Ki açıkça zorlama ve katılık göze çarpmaktadır. Hattâ İkbâl'in canlı, hareketli, üstün ve parlak şairliğine rağmen...
Ben bu açıklamalarla gerek üstâd Abduh'u, gerekse onun talebelerini veya Allah'ın engin rahmetine kavuşan büyük şâir İkbâl'in İslâm düşüncesini geliştirmek yolunda sarfettikleri faydalı, büyük çalışmaların değerini küçültmek arzusunda değilim. Sadece dikkatleri bir noktaya çekmek istiyorum. O da şudur: «Muayyen bir çıkmaza karşı koymak için yapılan atılımlar çok kere bir başka çıkmaza varır. İslâmî araştırma metodunun en uygun olanı şümullü tekâmülüne ve engin uygunluğuna denk olarak îslâm düşüncesinin temel gerçeklerini açıklamaya ça-lışmaktır. Hem de îslâm düşüncesinin özel tabiatına ve kendisine hâs üslûbuna uygun olarak...»
Son olarak da bu kitap bir felsefî araştırma veya teoloji veya me-tafizikî konularda yapılan bir çalışma değildir. Sadece pratik hayatı gözönüne alan bir araştırmadır. Ve doğrudan doğruya pratik hayata hitâb eder. İslâm, beşeriyeti hayat düşüncesi ve ağırlıklarıyla ezen çamurlardan kurtarmak için gelmiştir. Beşer hayatını ve düşüncesini, yolunu yitirerek saptığı bataklıklardan kurtarmak için gelmiştir. Bun-lardan kurtardıktan sonra insanlığa kendine hâs özel ve farklı bir düşünce sistemi kurmak ve Allah'ın sapasağlam nizâmına uygun olarak yürüyen bir başka hayat tarzı teşkil etmek için gelmiştir. Ama görüyorsunuz ki bugün beşeriyet, o iğrenç bataklığa ve çamurluğa doğru yüzükoyun yuvarlanıyor. İslâm, eline insanlığın liderliğini teslim edeceği ve beşeriyeti bu çamurluklardan ve bataklıklardan kurtaracak bir İslâm ümmeti inşâ etmek için gelmiştir. Ama bugün bakıyoıuz ki bu ümmet, liderlik mekanizmasını ve liderlik sistemini bir kenara iterek o iğrenç çamurlarda ve bataklıklarda bocalayan milletlerin gerisinde el açıp dolaşıyor.
İşte bu kitap îslâm düşüncesinin hususiyetlerini ve esâslarını belirtmek için yapılmış bir çalışmadan ibarettir. Ki bu özelliklerden, Allah'ın istediği pratik hayat nizâmı ile san'atla ilgili ilmî ve fikrî çalışma esâsları neş'et eder. Bumann gelişip tekâmül etmesi için daha Önce gelen esâs düşünceye dayalı şümullü bir açıklamanın bulunması gerekir. Gerek İslâm nizâmı ile alâkalı, gerekse İslâm düşüncesinin muhtelif yönlerinden birisi ile ilgili yapılacak bütün araştırmalar evvelemirde îslâm düşünce sisteminin esâslarına dayanmak mecburiyetindedir. Bu düşünce sistemini aydınlığa kavuşturmak akim, hayatın ve realitenin ortaya çıkardığı bir ihtiyâçtır. Bu düşünce sisteminin aydınlanmasına hem İslâm ümmeti hem de bütün beşeriyyet muhtaçtır. İşte elinizde bulunan bu birinci kısım, îslâm düşüncesinin özelliklerine temas ediyor. İkinci kısım'ise inşâallah İslâm

düşüncesinin temel dayanaklarını araştırma konusu yapacak. Muhakkak ki insanı doğru yola götüren, hak yolunda yardımcısı olan ve her şeyde muvaffak kılan Allah Teâlâ'dır.
İslâm geldiği gün yeryüzü korkunç bir bataklığın içinde kıvranıyordu. Düşünce ve inanç bataklığının... Felsefe ve efsâneler bataklığının, evham ve hurafeler bataklığının. Âdet ve alışkanlıkların bataklığı... İçtimaî ve siyâsî bataklık... Yeryüzünde hak bâtıla karışmış, doğru sahte ile iç içe girmiş, din hurafeye bürünmüş, felsefe mitolojiye dalmıştı. Ve insan vicdanı, bu korkunç bataklığın içinde habire karanlıklara doğru yuvarlanıyor, nizâmlar arasında mahvoluyordu... Hiç bir konuda istikrarlı bir bilgiye sahip değildi. Bu korkunç bataklığın te'sîriyle insanlık hayatı devamlı olarak bozuluyor ve inhilâl ediyordu. Zulüm ve zillete doğru yuvarlanıyordu. İğrenç bir bedbahtlık sarmıştı her yanı... İnsanın insanlığına yakışmayan uğursuzluklar vardı... Bu hal insana değil bir hayvan bölüğüne bile yaraşmazdı.
Uçsuz bucaksız kurak çöllerde hidâyet ve nurdan eser yoktu... Karâr ve yakîn nedir bilinmiyordu. Bu korkunç bataklık insanlığın tanrı ile ilgili bütün düşüncesini sarmıştı. Allah'ın sıfatları, kâinatla ilgisi ve kâinatın O'nunla alâkası mevzularında da durum aynı idi. İnsanın gerçek yönü ve bu kâinat içerisindeki temel fonksiyonu ve insan varlığının gayesi bilinmez olmuştu. İnsanın yaratılışındaki gayesini tahakkuk ettirme metodu meçhullere bürünmüştü. Özellikle Allah ile insan arasındaki münasebetlerin durumu içler acısı. îşte bu bataklıktan ve bu karanlıklardan doğuyordu bütün şer... Ve insanlık hayatını, şerri içinde boğuyordu, İnsanlığın üzerine kâim olduğu cemiyet nizâmı serâpâ şer yığınıydı.
Beşer vicdanı bir türlü istikrar bulamıyordu. Kâinatla ilgili hususlarda bir hükme varabilmiş değildi. Kendi kendisiyle ilgili konularda da böyle. Varlığın gayesini ve hayat nizâmını bilmiyordu. İnsanla kâinat arasındaki münâsebetlerde de durum bundan farksızdı. Gerek ferdler arasında, gerekse topluluklar arasındaki münasebetler tamamen yürekler acısı idi. Hiç bir konuda insan içten karâr veremiyordu. Ve zâten de karar veremezdi. Çünkü akîde konusunda bir karâra varmadıkça, Allah düşüncesinde sabit bir görüşe ulaşmadıkça hiç bir mevzuda karâr veremezdi. Bu boğucu karanlıklar içerisinde, bu korkunç bataklıkta ve bu ağır yüklerin altında akîde ve Allah konusunda açık ve kesin bir karâra varmadıkça hiç bir konuda karara varmak mümkün değildi. Bu konularda kesin bir karâra da varılmış değildi. Çünkü din düşüncesi tamamen Ortaçağın damgasını taşıyordu. Tıpkı Batı düşünürlerinin dediği gibi. —Şark'taki bir takım papağanlar da hemen aynı lafı kapıyor ve tekrarlıyorlar— Fakat... Bütün bu karanlıkların sebebi esâs itibarıyla iki önemli gerçeğe dayanıyordu ve bu iki gerçek, her yerde ve her zaman beşer hayatı ve ruhu için zarurî idi.
1- İnsanoğlu fıtratı itibarıyla bu dehşetengiz kâinatta bir türlü istikrar bulamaz. Çünkü o, kâinata atılmış korkunç derecede küçük, basit ve Önemsiz bir zerre mahiyetindedir. Şu halde insana, bu dehşetler dünyasında huzur ve istikrarı garanti eden muayyen bir bağın bulunması gerekir. İnsan, kâinat gerisinde kendi yerini ve durumunu iyice öğrenmelidir. Bu durumda insanın kâinatla olan ilgilerini açıklayan ve insanın kâinattaki yerini belirten âlemşümul bir inanca ihtiyâcı vardır. Bu; hem fıtratı itibarıyla, hem de duygusu itibarıyla insanoğlu için ilk şarttır. Bu zaruretin,

asrın ve cemiyetin ihtiyâçları ile ilgisi sözkonusu değildir. İleride bu konuyu araştırdığımız zaman, insanoğlunun bu gerçek münâsebetleri yanlış bir yola götürdüğü ve bu açıklamayı gerçek mânâsı ile yapamadığı zaman ne büyük felâketlere ve kötülüklere dûçâr olduğunu göreceğiz.
2- Şüphesiz ki i'tikâdî düşünce ile içtimâi nizâmın arasında tabiî olarak çok kuvvetli bağlantılar vardır... Bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Ayrıca bu bağlantının, çağın ve çevrenin ihtiyâçları ile ilgisi sözkonusu değildir. Hattâ bunu bağlantıdan da öteye götürebiliriz. İ'tikâdî düşünce ile içtimaî nizâm arasındaki münâsebet bir doğuş münâsebetidir, Sosyal nizâm ve mevcudatın şümullü açıklamasının bir bölümüdür. İnsanın yeryüzündeki fonksiyonu ve durumu, insanın varlığının gayesini çepeçevre açıklamanın sadece bir dalım teşkil eder. Ve böyle bir açıklama esâsına dayanmayan bütün içtimaî sistemler yapmacık olmaktan kendisini kurtaramaz. Köklü bir yaşam imkânı bulamaz. Şayet bir müddet yaşayacak olsa, insanlığı huzur yerine şekkvete götürür. Oysa bu sistemle insan fıtratı arasında kaçınılması güç, zarurî bir çatışma meydana gelir. Şu halde böyle bir bağlantı hem sistem itibarıyla zarurî, hem de duygu yönünden gereklidir.
Nûh Peygamberden beri îsâ (a.s.)ya kadar gelen bütün peygamberler insanlara işte bu gerçeği açıklamışlar, doğru bir tanrı inancı vermişlerdi. İnsanın kâinat içerisindeki yerini ve varlığının gayesini İzah etmişlerdir. Şu kadar var ki siyâsî şartların, beşerî arzuların ve insanî zaafların baskısı altında meydana gelen bu gerçekten sapmalar zaman zaman gerçeği kapamış ve beşeriyete ondan haber vermemiştir. Üzerine ağır kum yığınları serpmiş ve yeniden mükemmel olduğu kadar da şümullü olan bir risâlet gelmeksizin başını kumdan çıkaracak kolaylık .sağlamamıştır. Her gelen yeni risâlet, beşeriyeti bu ağır kum yığınlarının altından çekip çıkarmış, bu karanlıkları yırtıp atmış, bu çölleri aydınlığa kavuşturmuş ve i'tikâdî düşünceyi hakkın saf, temiz esâslarına istinâd ettirmiştir. Ve böylece insan hayatını, sağlam bir düşünce esâsı üzerine yerleştirmiştir. Yeryüzündeki sapık düşünce sistemlerine bağlı kimselerin, bu düşüncelerinden ayrılmaları ve üzerinde bulundukları sapık yoldan dönmeleri ancak bu risâlet müessesesi ile ve bu rasûller eliyle mümkün olmuştur. Ne doğru söylüyor ulu Allah:
«Kitâb ehlinden ve putperestlerden olan inkarcılar, kendilerine apaçık bir belge, içinde kesin ve en doğru hükümlerin bulunduğu arınmış sahîfeleri okuyan, Allah katından bir peygamber gelene kadar inkârlarından vazgeçecek değillerdir.» (Beyyine, 1-3)
İnsanoğlu; bu risâletin zaruretini ve beşeriyetin içine dalmış olduğu karanlıklardan sıyrılıp kurtulmasının zorunluluğunu, i'tikâdî konularda açık ve kuvvetli bir karâra varmanın zaruretini ancak beşeriyetin o gün için daldığı bataklığın büyüklüğünü gördüğü zaman anlayabilir. Karanlıkların içerisine daldığı o sapık inanç ve düşüncelere, felsefe ve mitolojilere, evham ve hurafelere, âdet ve alışkanlıklara içtimaî ve siyasî nizâmlara muttali' olduğu zaman kavrayabilir. İşte İslâm, böyle bir devrede gelmiş ve bütün bu sakatlıkların insan vicdanını her yerde baskı altına aldığını görmüştür. İnsan bu karışıklığın, bu girift ve çapraşık durumun gerçek mâhiyetini kavramadan İslâm'ın getirdiği aydınlığı kavrayamaz. Geçmiş semavî dinlerin durumu da yürekler acısı idi. Her taraftan te'vîl ve tahriflerle yıpratılmış ve ilâhî kaynaklar beşer eliyle tahrifata uğramıştı. Semavî dinlere putperestliğin,

felsefenin efsâne ve hurafeleri karışıp dolmuştu. Bizim ana gayemiz, bu araştırmayı yaparken o düşünceleri başlı başına açıklayıp izah etmek yerine İslâm düşüncesini arzetmek, İslâm düşüncesinin temel esâslarını ve hususiyetlerini belirtmek olduğuna göre; biz sadece Yarımada Arabistam-na ulaşmış olan o günkü Yahudilik ve Hıristiyanlığın sapık düşüncelerinden bazı örnekler vermek ve İslâm'ın geldiği zaman karşılaştığı câhili-yet devri Arap düşüncesinden numuneler sunmakla iktifa edeceğiz.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8657-8665

[2] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8665-8667

[3] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8673-8681

KUREYŞ SÛRESİ

KUREYŞ SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Kureyş'in alıştırılması için.
2 — Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı,
3 — Bu evin Rabbına ibâdet etsinler.
4 — Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emin kılmıştır.

Bu sûre bir önceki sûreden (Fîl sûresi) İmâm olan mushafta ayrılmış ve ikisinin arasına «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.» ifâdesi bir satır olarak yazılmıştır. Ancak mânâ bir önceki sûreye bağlıdır. Nitekim Muhammed İbn İshâk ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bunu açıkça söylerler. Kaldı ki mânâ da onlara göre bir önceki sûrenin devamı olduğunu göstermektedir: Biz, Fîl- ashabının Mekke'ye girmesini önledik. Ve fil ordusunu helak ettik ki Rureyş'liler kendi beldelerinde emîn olarak birbirleriyle uyuşup toplanabilsinler.
Denildi ki: Bundan maksad; Kureyş'lilerin alışkın oldukları, kışın Yemen'e yazın da Şâm tarafına ticâret ve benzeri şeyler için yaptıkları gezilerdir. Sonra ülkelerine seferlerinden emîn olarak dönerlerdi. Zîrâ Allah'ın Harem'inin sakinleri olmaları nedeniyle, halk katında saygı görürlerdi. Onları bilenler hürmet ederlerdi. Hattâ onlarla beraber yazlığa gidenler de emîn olurlardı. Gerek kışın, gerekse yazın göçleri esnasında durumları böyle idi. Ülkelerinde ikâmet ettikleri zaman ise bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Çevrelerinde insanlann zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı emîn bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67) Bu sebeple Allah Teâlâ bu sûrede de «Kureyş'in alıştırılması için.» buyuruyor. Bu, bir önceki kısımdan bedeldir ve onu açıklamak içindir: «Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılma-sından dolayı.» İbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, baştaki lamın ta-accüb için olmasıdır. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kureyş'-lilerin alıştırılmasma ve Benim bu konuda onlara vermiş olduğum ni-metime hayret edin. Zîrâ bu iki sûrenin birbirinden bağımsız ve ayrı birer sûre olduğu konusunda müslümanlarm icmâı vardır.
Sonra Allah Teâlâ bu yüce nimete şükretmelerini belirterek buyuruyor ki: «Bu evin Rabbma ibâdet etsinler.» İbâdeti yalnız ve yalnız O'na yapsınlar. Nasıl ki O, burayı kendileri için mahrem bir yer ve emîn bir ev kıldıysa, onlar da ibâdette yalnız ve yalnız O'na yönelsinler. Nı-tekim Nemi sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Ben, ancak bu şehrîft Rabbına kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kılmıştır ve her şey O'nundur. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.» (Nemi, 91)
«Ki O, kendilerini açlıktan kurtarmış ve korkudan emîn kılmıştır.» O evin sahibi ve Rabbı, onları açlıktan kurtarıp doyurmuş ve' korkudan da emîn kılmıştır. Allah Teâlâ onlara emniyet ve ruhsat in'âm ettiğinden dolayı yalnız ve yalnız O'na ibâdet etmeli ve O'ndan başka putları O'na eş ve denk kabul etmemelidirler. Bu sebeple bu emre uyanlara Allah, dünyada ve âhirette emniyet verir. Bu emre karşı çıkanlardan da her iki dünyada emniyet ve huzuru alır. Tıpkı Nahl sûresinde bu-yurulduğu gibi:

«Allah, size huzur ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de, yaptıklarından dolayı Allah onlara, açlık ve korku belâsını tattırdı. Andolsun ki onlara; kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalanlamışlardı. Zulmederlerken kendilerini azâb yakalayıvermişti.» (Nahl, 112-113)
İbn Ebu Hatim der ki: Bize Abdullah İbn Amr... Yezîd kızı Esmâ1-dan nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Vay annenize Kureyş'liler, «Kureyş'in alıştırılması için.» (kavlinden)
îbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.)m şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: «Kureyş' in alıştırılması için. Yaz ve kış yolculuklarına alıştırılmasından dolayı.» Vay size ey Kureyş'liler topluluğu. Sizi aç iken doyuran ve korkulu iken emîn kılan bu evin Rabbına ibâdet edin. Ben, bunu Üsâme İbn Zeyd'den menkûl şekilde böylece gördüm. Doğrusu Esma Bint Yezîd'tir. Ve rivayetin aslında veya istinsahta bir yanlışlık olmalıdır. Allah, en iyisini bilendir.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8684-8685

MÂÜN SÛRESİ

MÂÜN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Dini yalanlayanı gördün mü?
2 — İşte O'dur yetimi şiddetle iten,
3 — Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen,
4 — Vay o namaz kılanların haline,
5 — Ki onlar, kıldıkları namazdan gafildirler.
6 — Ki onlar, gösteriş yaparlar,
7 — Ve zekâtı da men'ederler.

Allah Teâlâ buyuruyor ..ki: Ya Muhammed «Dini yalanlayanları gördün mü?» Bu, öldükten sonra dirilme, ceza ve sevâb günüdür.
«İşte odur yetimi şiddetle iten.» Yetime baskı yapıp hakkını yiyen, onu doyurmayıp iyi davranmayan işte odur.
«Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen.» Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmezsiniz. Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvik etmezsiniz.» (Fecr, 17-18) Burada maksad, yiyecek ve içeceği bulunmayan muhtaç ve fakir kimsedir.
«Vay o namaz kılanların hâline, ki onlar, kıldıkları namazdan gafildirler.» İbn Abbâs ve başkaları; bunların açıkça görülen yerde namaz kılıp gizli yerde namaz kılmayan münafıklar olduğunu söylerler. Bunun için Allah Teâlâ «Vay o namaz kılanların hâline.» buyuruyor. Yani namaz ehli olup ta namaza duran ve —îbn Abbâs'ın dediği gibi— namazdan ya bütün fiilleriyle gafil olan veya —Mesrûk ve Ebu Duhâ'nm dediği gibi— şer'an takdir edilen vakitte kılmayarak vaktini geçiren gafillere. Atâ İbn Dînâr der ki: Hamdolsun o Allah'a ki «Onlar, kıldıkları namazdan gafildirler.» buyuruyor da, namazlarında gafildirler, unuturlar, buyurmuyor. Veya namazı ilk vaktinde kılmayıp sürekli ya da çoğunlukla son vaktinde edâ edenler, demektir. Veya namazın erkân ve şartlarını emrolundukları şekilde yerine getirmeyenler, anlamınadır. Veya namazın anlamını düşünmeyip onda huşu' ile hareket etmeyenler, demektir. İfâde bütün bunlara şâmildir. Bu niteliklerden herhangi birinden bir mikdâr bulunan kişi bu âyetten bir parça nasibini alır. Hep-siyle muttasıf olan kişi, hepsinden nasibini alır ve fiilî olarak onun için münafıklık vasfı tamamlanır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerin-de sabittir ki; RasûluUah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşte münâfıkm namazı, îşte münâfıkın namazı. İşte münâfıkm namazı; oturur güneşi gözetler. Güneş şeytânın İki boynuzu araşma girince kalkıp dört rek'ât namaz kılar ve namazında Allah'ı pek az zikreder. Bu, ikindi namazının son vaktidir. Nitekim namazın son vaktinin niteliği yukarıda geçtiği gibidir ve bu vakte «kerahet vakti» denir. Sonra o kerahet vaktinde kalkar, karganın gagalaması gibi namazı gagalar. Mutmain olup huşu' duyarak namaz kılmaz. Bu sebeple Allah'ın Rasûlü; Allah'ı pek az zikreder, buyuruyor. Belki de bunu halka gösteriş için namaza durmak anlamına almıştır. Yoksa Allah rızâsını gözetmeme, anlamına kullanmamıştır. O zaman bu kişi bütünüyle namaz kılmamış olur. Çünkü Nisa sûresinde şöyle buyurulmaktadır: «Doğrusu münafıklar; Allah'a

oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar, namaza tenbel tenbel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar.» (Nisa, 142) Burada ise; «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» buyuruyor.
Taberânî der ki: Bize Yahya İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; RasûluUah (s.a.) şöyle buyurmuştur: fiehennemde bir vâdî vardır. Cehennem günde dört yüz kere bu vadiden Allah'a sığınır. Bu vâdî, İtâ-hammed ümmetinden Allah'ın kitabını taşıyıp Allah'tan başkası için sadaka veren, Allah'ın evini haccedip Allah yolundan dışarı çıkan mu-râîler için hazırlanmıştır, diye geçiyor.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym... Amr İbn Mürre'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Ebu Ubeyde'nin yanında oturuyorduk, riyadan sözedildi. Ebu Zeyd denilen bir adam dedi ki: Abdullah îbn Amr'dan işittim ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, ameli ile insanlara gösteriş yapmak isterse; Allah Teâlâ onu yaratıklarından kulak sahibi olanlara duyurur ve onu küçültür, horlar. îmâm Ahmed ayrıca bu hadîsi Ğunder ve Yahya kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan nakleder.
Allah Teâlâ'nın «Ki onlar, gösteriş yaparlar.» kavli ile ilgili olarak; kim Allah için bir amel işleyip te insanlar bundan haberdâr olurlar ve bu onun hoşuna giderse, bu riya olmaz. Bunun delili Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Müsned'inde Hârûn İbn Ma'rûf kanalıyla... Ebu Hürey-re'den naklettiği şu hadîstir: Ben namaz kılarken bir adam yanıma geldi. Namaz kılarken onun yanıma gelmesi hoşuma gitti. Durumu Rasûlullah (s.a.)a açınca, buyurdu ki: Senin için iki ecir yazılmıştır. Birisi gizlice namaz kılma ecri, diğeri de açıktan namaz kılma ecri. Ebu Ali Harun İbn Ma'rûf der ki: Bana ulaştığına göre Abdullah İbn Mübarek şöyle demiş: Evet, bu hadîs mürâîler içindir. Bu hadîs bu veçhiyle garîb-tir. Râvîler arasında yer alan Saîd îbn Beşîr, mutavassıt bir râvîdir ve onun A'meş'ten rivayeti «azîz» bir rivayettir. Ondan, başkaları da hadîs rivayet etmiştir.
Yine Ebu Ya'lâ der ki: Bize Muhammed îbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'-den nakletti ki, adamın biri; ey Allah'ın Rasûlü, kişi gizlice amel işler de ona başka bir kimse muttali' olunca bu, adamın hoşuna giderse, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onun iki ecri vardır. Biri açıktan ibâdet ecri, diğeri de gizlice yaptığı ibâdet ecri. Bu hadîsi Tirmizî de Mu-. hammed İbn Müsennâ' kanalıyla, İbn Mâce ise Bündâr kanalıyla Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'den nakleder. Sonra Tirmizî, bu hadîs garîbtir, der. A'meş ve başkaları da bu hadîsi Habîb kanalıyla peygamberden mürsel olarak naklederler.
Ebu Ca'fer îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Berze el-Eslemi'den nakletti ki; bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allariü Ekber. Bu, sizden her biriniz için dünya kadar nimet verilmesinden daha hayırlıdır. Namazı unutmak, namazın hayrını istememek, namazı terkedince Rabbından korkmamaktır. Bu hadîsi nakledenler arasında bulunan Câbir el-Ca'fî zayıf bir râvîdir. Şeyhi mübhem bir kişidir, ismi zikredilmemiştir. Allah en iyisini bilendir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Eban... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Allah'ın Rasûlüne «Ki onlar, kıldıkları namazdan gafildirler.» âyetini sorduğumda, buyurdu ki: Bunlar namazı vaktinden sonra kılanlardır. Namazın vaktinden sonraya bırakılması bütünüyle terketme anlamına gelebileceği gibi, şer'î plan vaktinden sonra kılmak veya unutarak ilk vakitte kılmayıp vakit geçinceye kadar te'hîr etmek anlamlarına da gelebilir. Hafız Ebu

Ya'lâ da bu hadîsi... İkririıe İbn İbrahim'den nakleder. Sonra onu Ebu Rebî'... Mus'ab kanalıyla mevkuf olarak nakleder ki bu isnâd, sahîh isnâddır. Beyhakî bu hadîsin Peygambere ref ini zayıf saymış, mevkuf oluşunu sahîh kabul etmiştir. Hâkim de bu kanâattadır.
«Ve zekâtı men'ederler.» Yani onlar Rablanna ibâdette iyi davranmadıkları gibi Allah'ın kullarına da iyi davranmazlar. Hattâ emaneten de olsa, kendisinden yararlanılan ve yardım istenilen şeyleri yerine getirmezler. Aynî olarak kendisinde kalan sonra geri iade edilecek olan emânet şeyleri bile güzellikle vermezler. Öyleyse bunlar zekâtı vermezler, muhtelif ibâdetleri yapmazlar. Nitekim İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; Hz. Ali kelimesinin zekât anlamına geldiğini söylemiştir. Süddî de Ebu Salih kanalıyla Hz. Ali'den bu rivayeti nakleder. Abdullah İbn Ömer'den de böylece rivayet edilmiştir. Muhammed îbn el-Hanefiyye, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Atâ, Atıyye el-Av-fî, Zührî, Hasan, Katâde ve Dahhâk İbn Zeyd de böyle der.
Hasan el-Basrî der ki: O, namaz kılarsa; gösteriş yapar, namazı geçirirse; bundan rahatsız olmaz, malının zekâtını vermez. Bir başka ifâdede de; malının sadakasını vermez, buyurulur.
Zeyd İbn Eşlem der ki: Bunlar münafıklardır. Açıktan olduğu için namaz kılarlar da, gizli olduğu için zekât vermezler.
A'meş ve Şu'be, Hakem kanalıyla Yahya İbn Cezzâr'dan naklettiler ki; Ebu Übeyde; Abdullah İbn Mes'ûd'a kelimesini sorduğunda şöyle demiş: Bu, insanların kendi aralarında birbirlerinden emânet aldıkları balta ve kazan gibi şeylerdir. Mes'ûdî... Ebu Ubeyde'den nakleder ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a kelimesi sorulduğunda, bu; insanların kendi aralarında birbirlerinden alıp verdikleri; balta, kazan, kova ve benzeri şeylerdir, demiştir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd el-Muhâribî... Ebu Abîdeyn'den ve' Sa'd îbn İyâz, Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz peygamberin ashabı, kendi aramızda kelimesinin; kendisinden müstağni olunmayan kova, balta ve kazan gibi şeyler olduğunu söylerdik. Hallâd İbn Eşlem... Ebu İshâk'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben, Kâ'b îbn İyâz'm peygamberin ashabından naklen böyle dediğini işittim. A'meş, İbrâhîm kanalıyla... Abdullah'tan nakleder ki; ona sorulduğunda, insanların birbirlerinden emânet aldıkları kova, balta ve benzeri şeylerdir, demiş.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali... Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz peygamberle beraber idik ve kendi aramızda kelimesinin kova ve benzeri şeyleri vermemek olduğunu söylerdik. Bunu Ebu Dâvûd ve Neseî de Kuteybe kanalıyla Ebu Avâne'den aynı isnâdla nakleder. Neseî'nin Abdullah'tan naklettiği lafız şöyledir: Her ma'rûf sadakadır. Biz, peygamberin devrinde iken kelimesini, kova ve kazan gibi şeylerin emânet alınması anlamına kabul ederdik. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdullah'tan nakletti ki: kelimesi; kazan, terazi ve kova gibi emânet alman şeyler anlamınadır.
İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Ve zekâtı da men'ederler.» kavlindeki (zekât diye tercüme ettiğimiz) kelimesi, ev eşyâsıdır. Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik ve başkası bunun emânet kap-kacak anlamına geldiğini söylemişlerdir. Veys İbn Ebu Süleym, Mücâhid

kanalıyla îbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ve zekâtı da men'ederler.» âyeti hakkında; bunun bahsettiği kişiler henüz gelmemiştir, demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ve zekâtı da men'ederler.)) kavli hakkında şöyle demiştir: Bu kelimede insanlar ihtilâf ettiler. Kimisi; zekâtı men'ederler, diye mânâ verirken, kimileri de; itaati men'ederler, anlamını vermişlerdir. Bunu İbn Cerîr Taberî rivayet eder. Sonra Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Hz. Ali'den nakledilir ki; kelimesi, insanlara balta, kazan ve kova gibi şeyleri vermektir. İkrime der ki: en üst sınırı malın zekâtı, en alt sınırı da kalbur, elek, kova ve iğne gibi şeyler anlamınadır. Bunu İbn Ebu Hatim de rivayet eder. İkrime'nin söylediği bu söz güzeldir, çünkü bütün sözleri içerir ve hepsi de bir tek şeyde toplanır ki bu; bir mal veya yarar sağlayacak şeyde yardımlaşmayı terketmektir. Bu sebeple Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî: «Ve zekâtı da men'ederler.» kavline; ma'rufu men'ederler, anlamını vermiştir. Ve bu sebeple hadîste; her ma'rûf sadakadır, diye vârid olmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Zührî'den nakletti ki, bu âyetteki kelimesi; Kureyş dilinde mal, demektir. İbn Ebu Hatim burada isnadı ve metni garîb ve acâyib bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bize babam ve,Ebu Zür'a... Kurrâ en-Nimyerî'den nakletti ki, onlar Rasûlullah (s.a.)a elçi olarak gelmişler ve; ey Allah'ın Rasûlü, bize ne ahdedersin? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Zekâtı engellemeyin. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü da ne demektir? demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Taş, demir ve su. Onlar; demir de ne? deyince, kazanlarınız bakırdandır. Baltalar demirdir, buyurmuş. Onlar; taş nedir? deyince Rasûlullah (s.a.); kazanlarınız taştandır, buyurmuş. Bu hadîs gerçekten garîbtir, Peygambere ulaştırılması münkerdir, isnadında bilinmeyen kişiler vardır. Allah en iyisini bilendir.
İbn el-Esîr sahabenin hal tercümesi bahsinde Ali en-Nimyerî'den nakleder ki; îbn Kani' kendi senediyle... Ali İbn Fâlân en-Nimyerî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: MüsIüman müslümanın kardeşidir. Onunla karşılaşınca onu selâmla ağırlar ve ona daha iyi karşılıkla karşılık verir ve sonra da men'etmez. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, da ne oluyor? Buyurdu ki: Taş, demir ve buna benzer şeyler.[1]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8687-8692

KEVSER SÛRESİ

KEVSER SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur. Mekke'de nazil olduğu da söylenir.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.
2 — Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.
3 — Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.

İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) hafifçe daldı, sonra tebessüm ederek başım kaldırdı. Yâ kendisi söyledi veya kendisine; niçin güldün? denildi de Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana az önce bir sûre indirildi. Ve okumaya başladı: «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik. Öyleyse Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes. Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyet-siz olan, işte odur.» Sûreyi sonuna kadar okuduktan sonra dedi ki: Kevser nedir biliyor musunuz? Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, bir ırmaktır. Azîz ve Celîl olan Rabbım onu cennette bana vermiştir. Onun üzerinde pekçok hayır vardır. Ümmetler kıyamet gününde ona gelir ve onun katları yıldızlar sayısıncadır. Kullar kendi aralarında tartışırlar, ben derim ki: Ey Rabbım; o, benim ümmetimdendir. Bana denilir ki: Senden sonra ne yaptıklarını nereden bileceksin? îmânı Ahmed bu hadisi bu iki isnâdla ve bu ifâdeyle nakleder. Havz'm nitelikleri bahsinde vârid olur ki, kıyamet gününde havuza gökteki iki oluktan Kevser ırmağının suyu akar. Ve gökteki yıldızların sayısınca onun üzerinde kaplar vardır. Bu hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî Muhammed İbn Fudayl kanalıyla... Enes'ten naklederler. Müslim'in ifâdesi şöyledir:
Rasûlullah (s.a.) aramızda bulunduğu bir gün birden hafîf bir dalışla daldı, sonra mütebessim olarak başını kaldırdı. Biz; ey Allah'ın Rasûlü, seni güldüren nedir? dedik. Buyurdu ki: Az önce bana bir sûre indirildi ve bu sûreyi okudu. Sonra Kevser nedir biliyor musunuz? dedi. Biz; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Buyurdu ki: Ö, bir nehirdir. Azîz ve Celîl olan Rabbım onu bana vaadetmiştir. Onun üzerinde pek-çok hayır vardır. O bir havuzdur ki kıyamet günü ümmetim ona gelir, gider. Yıldızların sayısınca katı vardır. Onlardan bir kul çıkarılır. Ben derim ki: Rabbım, o, benim ümmetimdendir. Allah Teâlâ buyurur ki; senden sonra ne ihdas ettiklerini bilir misin sen? Buna dayanarak Kur-râ'dan pekçoğu -bu sûrenin Medine'de nazil olduğunu söylerler. Fakîh-lerden birçoğu da besmelenin sûreden bir bölüm olduğunu ve bununla beraber indirildiğini bildirirler.
«Gerçekten Biz, sana Kevser'i verdik.» Yukarıda geçen hadîste bunun, cennette bir ırmak olduğu, belirtilmişti. İmâm Ahmed başka yollarla Enes'ten nakleder ve der ki: Bize Affân, Enes'in bu âyeti okuduğunu, sonra şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana Kevser verildi. Ve o, akan bir ırmaktır. O, parçalara ayrılmamıştır. Onun önünde inciden kubbeler vardır. Elimle onun toprağına vurdum, bir de baktım ki tatlı kokulu misktir. Onun çakılı ise incidir.
Yine İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed îbn Ebu Adiyy... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, cennete girdim ve bir de baktım ki bir ırmaktayım, iki yakası inciden çadırlarla kaplı. Elimi suyun aktığı yere

vurdum bir de baktım ki o, tatlı kokulu misktir. Ey Cebrail bu nedir? dediğimde, dedi ki: İşte bu, Azız ve Celîl olan Allah'ın sana vermiş olduğu Kevser'dir. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Şeybân İbn Abdurrahmân kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten naklederler ki, Rasûlullah (s.a.) göğe çıkarıldığında şöyle demiş: Bir nehre vardım, iki yakası içe dönük inci kubbelerle dolu. Ey Cebrail bu nedir? dediğimde; bu, kevserdir, dedi. Buhârî merhumun lafzı böyledir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Rebî'... Şureyk İbn Ebu Münir'den nakletti ki, o; Enes İbn Mâlik'in bize şöyle anlattığını işittim, demiştir. Rasûlullah (s.a.) mi'râca götürüldüğünde, Cebrâîl (a.s.) onu dünya göğünde bir yere götürdü ve orada bir ırmakla karşılaştı. Üzerinde inci ve zebercedden bir köşk vardı. Rasûlullah onun toprağını kokladı ve bir de baktı ki o, misktir. Ey Çebrâîl, bu ırmak da ne? deyince; bu, Rabbı-nın senin için hazırlamış olduğu Kevser'dir, dedi. Mi'râc ile ilgili hadîs İsrâ sûresinde Şureyk kanalıyla Enes'ten menkûldür ve Buhârî ve Müslim'den tahrîc edilen şekliyle orada geçmişti.
Saîd, Katâde kanalıyla Enes'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, cennette gezinirken önüme bir ırmak çıktı. İki yakası içi boş inciden kubbelerdendi. Beraberimde bulunan melek; bu nedir, biliyor musun? dedi. Sonra; bu, sana Rabbınm verdiği Kevser'dir, dedi. Elimi onun toprağına vurdum da, çamurundan misk çıktı. Süleyman İbn Tarhân da Katâde'den bu rivayeti nakleder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Süreye... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) a Kevser'den suâl edildiğinde, buyurmuştur ki O, bir nehirdir. Allah onu cennette bana vermiştir. Toprağı misktir. Sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Ona, boyunları deve boynu gibi olan kuşlar gelir. Ebubekir (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, çok güzel olmalıdır. Rasûlullah buyurdu ki: Onları yemek kendilerinden daha güzeldir.
İmâm Ahmed İten Hanbel der ki: Bize Ebu Seleme... Enes'ten nakletti ki; adamın birisi; ey Allah'ın Rasûlü, Kevser nedir? demiş de, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Cennette bir nehirdir. Rabbım onu bana vermiştir. O, sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Orada boyunları deve boynu gibi olan kuşlar vardır. Hz. Ömervdedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o, çok güzel olmalıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onları yemek, kendilerinden daha da güzeldir. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Zührî kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten aynı şekilde nakleder.
Buhârî der ki: Bize'Hâlid İbn Yezîd el-Kâhilî... Hz. Âişe'den nakletti ki; ona Kevser sûresi sorulduğunda şöyle demiş: Peygamberimiz (a.s.)e verilmiş olan bir ırmaktır. İki kıyısı içi boş incilerle doludur. Onun kabı yıldızlar sayısıncadir. Sonra Buhârî der ki: Bu hadîsi, Ebu Zekeriyyâ, Ebu'l-Ahvaz ve Muttarif, Ebu .İshâk'tan nakletmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Hahbel ve Neseî bu hadîsi Muttarif tarîkıyla Ebu îshâk'tan nakleder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Hz. Aişe'den nakletti ki; Kevser, cennette bir ırmaktır. İki kıyısı içi boş incidendir. îsrâîl der ki: Kevser, cennette bir ırmaktır. Üzerinde gökteki yıldızların sayısınca kaplar vardır.
Abd İbn Humeyd... Şakîk veya Mesrûk'tan nakleder ki, o; ben, Hz. Âişe'ye; ey mü'minlerin annesi bana Kevser'den söz et, dedim de, Hz. Âişe dedi ki: Cennetin bağrında bir ırmaktır. Ben; cennetin bağrı ne? deyince, o; ortası, dedi. Onun iki yakasında inciden ve yakuttan köşkler vardır, toprağı misk, çakılı yâkût ve incidir.

Ebu Küreyb.,. İbn Ebu Necîh kanalıyla, Hz. Aişe'den nakleder ki; kim Kevser'in şırıltısını duymak isterse, iki parmağını iki kulağına koysun. Bu hadîs İbn Ebu Necîh ile Hz. Âişe arasında kopuk bir hadîstir. Bazı rivayetlerde İbn Ebu Necîh'ten sonra bir başka adam, Hz. Aişe'den nakletti, denilir. Bu demektir ki; o, bunun benzerini işitmiş-tir. Yoksa kendisi işitmiş değildir. Allah en iyisini bilendir. Süheylî de der ki: Bu hadîsi Dârekutnî merfû' olarak Mâlik kanalıyla... Hz. Peygamberden nakletmiştir.
Sonra Buhârî der ki: Bize Ya'kûb İbn îbrâhîm... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Kevser hakkında:
Allah'ın peygambere sunduğu hayırdır, demiştir. Ebu Bişr der ki: Ben, Saîd İbn Cübeyr'e; insanlar onun cennette bir ırmak olduğunu sanıyorlar, dedim de, Saîd İbn Cübeyr dedi ki: Cennetten bir ırmak olması ia Allah'ın ona lütfetmiş olduğu bir hayırdır. Bu hadîsi Buhârî, Hü-şeym kanalıyla... İbn Abbâs'tan da nekleder. İbn Abbâs; Kevser pekçok hayır, anlammadır, der. Sevrî de Ata İbn Saîd kanalıyla, Saîd İbn Cü-beyr'den, o, îbn Abbâs'tan nakleder ki; Kevser; çok-hayır, demektir. Bu tefsîr hem ırmak ve hem de başka şeyi içine alır. Çünkü kelimesi, çokluk anlamına gelen kelimesinden türemiştir ve bu; çok hayır, demektir. İbn Abbâs, Ikrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhârib, İbn Dînar ve Hasan İbn Ebu'l-Hasan el-Basrî'den nakledildiği gibi, nehir de bu hayır içerisindedir. Hattâ Mücâhid; Kevser dünya ve âhirette pekçok hayırdır, der.
îkrime ise, Kevser'in Kur'ân, peygamberlik ve âhiret sevabı, olduğunu söyler. İbn Abbâs'ın Kevser'i; Irmak, diye tefsir etmesi sahihtir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Şureyk... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Kevser cennette bir nehirdir. İki yakası altın ve gümüştendir. Yâkût ve incinin üzerinden akar. Suyu kardan ak, baldan tatlıdır. Avfî de, İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivayeti nakleder.
tbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... İbn Ömer'den nakletti ki; Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altın ve gümüştendir. İnci ve yakutun üzerinden akar. Suyu sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Tirmizî üe bu rivayeti Abd îbn Humeyd kanalıyla, Atâ İbn Saîd'den mevkuf olarak rivayet eder. Merfû' olarak rivayetinde Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali îbn Hafs... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altındandır. Suyu incinin üzerinden akar. Suyu sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Tirmizî, îbn Mâce, îbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Muhammed tbn Fudayl kanalıyla Atâ İbn Saîd'den merfû olarak naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Ya'kûb... Atâ İbn Saîd'ten nakletti ki, o; şöyle demiş: Bana Muhârib, Saîd İbn Cübeyr, Kevser hakkında ne dedi? dediğinde, ben dedim ki: Bize Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı: Kevser; pekçok hayırdır. Bunun üzerine o; doğru söylemiş. Allah'a andolsun ki o, çok hayırdır. Ancak Abdullah İbn Ömer bize bir hadîs nakledip dedi ki: Kevser sûresi nazil olduğunda, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altındandır, inci ve yakutun üzerinden akar.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn el-Berkî... Üsâme îbn Zeyd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün Abdülmuttaliboğlu Hamza'nın yanma gitmiş ve onu bulamamış. Hanımına onu sorduğunda,—ki onun hanımı Neccâr oğullarındandı—

kadın demiş ki: Ey Allah'ın peygamberi, az önce sana gitmek üzere çıktı. Öyle sanıyorum ki o, Neccâr oğulları sokaklarından bir kısmında şaşırdı. İçeri girmez misin ey Allah'ın Rasûlü? Rasûlullah (s.a.) içeri girdi. Kadın ona hurma, kuru süt ve yağdan yapılan Heyse isimli yemek takdîm etti. Rasûlullah (s.a.) ondan yedi. Kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ne mutlu sana, ne iyi ettin de geldin. Halbuki ben sana gelmek ve seni tebrîk etmek isterdim, Ebu îmâre bana bildirdi ki; sana cennette Kevser denilen bir ırmak verilmiş. Rasûlullah (s.a.y buyurdu ki: Evet, onun toprağı yâkût, mercan, zeberced ve incidendir. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Haram İbn Osman zayıf bir kişidir. Ancak hadîsin siyakı güzeldir. Bu hadîsin aslı sahîhtir. Hattâ pekçok hadîs imâmı katında kesinlik ifâde eden tarîklerle tevatür derecesine varmıştır. Havuzla ilgili hadîsler de böyledir. Enes, Ebu'l-Âliye, Mücâhid ve seleften bir başkasından rivayet edilmiştir ki Kevser, cennette bir ırmaktır. Atâ ise; cennette bir havuzdur, der.
«Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurbân kes.» Yani sana dünya ve âhirette pekçok hayır verdiğimize göre —nitelikleri yukarıda geçen ırmak da bu hayırlar, arasındadır— Rabbın için ihlasla sana farz kılman veya nafile olarak üzerine emredilen namazı kıl. Kurbânım kes. Yalnız O'na ibâdet et. Ortak koşma ve yalnız eşi ve benzeri bulunmayan O'nun adına kurbân kes. En'âm sûresinde buyurulduğu gibi: «De ki: Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. Ben, böylece emrolun-dum. Ve ben, müslümanların ilkiyim.» (En'âm, 161-162) İbn Abbâs, Atâ, Mücâhid, İkrime ve Hasan, bununla deve ve benzeri hayvanların kurbân edilmesinin kasdedildiğini söylemişlerdir. Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Atâ el-Horasânî, Hakem, İsmâîl İbn Ebu Hâlid ve Seleften başkaları da böyle demişlerdir. Bu durum, müşriklerin Allah'tan başkasına secde etmeleri ve Allah'tan başkası adına kurbân kesmeleri halinden farklıdır. Nitekim Allah Teâlâ: «Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin.» (En'âm, 121) buyurmaktadır. Denildi ki; (Kurbân kes.» kavlinden maksad, boğazın altında sağ eli sol elin üzerine koymaktır. Bu Hz. Ali'den nakledilir, ancak sahih değildir. Şa'bî'den de benzer bir rivayet nakledilir. Ebu Ca'fer el-Bâkır ise kelimesine; namaza başlarken iki elini kaldır, anlamını veı-miştir. Bu kelimeye; boğazını kıbleye çevir, anlamını verenler de olmuştur. İbn Cerîr Taberî bu üç görüşü de zikreder.
Burada İbn Ebu Hatim gerçekten münker bir hadîs rivayet eder ve der ki: Bize Vehb îbn İbrahim 255 senesinde İsrail İbn Hatim el-Merre-rî'den nakletti ki; ona Mukâtil İbn Hayyân, Esbâğ'dan nakletmiş, ona da Ali İbn Ebu Tâlib'ten nakledilmiş ki, Kevser sûresi Hz. Peygambere nazil olunca, Rasûlullah (s.a.): Ey Cebrail; Rabbımın bana emrettiği bu kurbân da nedir? demiş, Cebrail; bu kurbân değildir, ancak Rabbım sana namaza başlamak üzere tekbir getirdiğinde, iki elini kaldırmam emretmektedir. Rükû'a gittiğinde, başını rükû'dan kaldırdığında ve secdede bunlafı emretmektedir. Çünkü bu, bizim ve yedi gökte bulunan meleklerin namazıdır. Her şeyin bir süsü vardır, namazın süsü de her tekbir alındığında iki eli kaldırmaktır, demiş. Hâkim de «el-Müsted-rek» isimli eserinde İsrâîl İbn Hatim kanalıyla bu rivayeti nakleder.

Atâ el-Horasânî: «Ve kurbân kes.» kavline rükû'dan sonra vücûdunu dik tut ye dengeli ol, boynunu dışarı çıkar, diye mânâ vermiştir. Bununla ta'dîl-i erkânı kasdetmektedir. İbn Ebu Hatim bu rivayeti nakleder.
Bütün bu sözler gerçekten garîbtir. Sahîh olan, ilk sözdür ve kelimesi ile kurbân kesmenin kasdedilmiş olduğudur. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) bayram namazım kılar, sonra kurbânını keser ve: Kim bizim bu namazımızı kılar, bu kurbânımızı keserse; kurbânında isabet ettirmiştir. Kim de namazdan önce kurbân keserse; kurbânı kabul olmaz, buyurmuş. Ebu Bürde kalkıp demiş ki: Ey Allah'ın Rasû-lü; ben koyunumu namazdan önce kestim ve bu günün, etin sevildiği gün olduğunu bildim. RasuluUah (s.a.) buyurmuş ki: Senin koyunun et koyunudur. Ebu Bürde demiş ki: Benim yanımda iki koyundan daha sevimli olan bir dişi oğlak var. Ben onu kessem yerine geçer mi? Rasû-lullah (s.a.); senin için yerine geçer, ajna senden sonra bir başkası için geçmez, buyurmuş. Ebu Ca'fer îbn Cerîr Taberî der ki: Doğru olan, bu âyete şöyle mânâ verenlerin sözüdür: Namazını putlar ve ilâhlar için değil, sırf Rabbmm rızâsı için kıl. Aynı şekilde kurbânını da O'nun için kes. O'nun dışındaki putlar için değil. Sana lütfettiği iyilik ve şereflere şükür olarak ki, bu şükrün karşılığını îfâ etmek imkânsızdır. Ve O, bu nimeti sana tahsis etmiştir. îbn Cerîr'in söylediği bu söz son derece güzeldir. Nitekim daha önce Muhammed el-Kurazî ve Atâ'dan buna benzer bir mânâ nakledilmişti.
«Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» Ey Muhammed, sana kızan ve senin getirdiğin hakka, hidâyete, göz alıcı burhana ve apaçık nura kızan, kökü kesik zürriyetsiz, adı sam kopuk zelilin tekidir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd îbn Cübeyr ve Katâde bu âyetin Âs İbn Vâil hakkında nazil olduğunu söylerler. Muhammed İbn İshâk, Yezîd İbn Nu'mân'dan nakleder ki; Rasû-lullah (s.a.)ın adı anıldığında Âs İbn Vâil; bırakın onu o zürriyetsizin tekidir, sonu yoktur, ölünce adı sanı biter, dermiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi inzal buyurmuş. Şibr îbn Atıyye ise bunun Utbe îbn Ebu Muayt hakkında nazil olduğunu söyler. İbn Abbâs ve İkrime bu âyetin, Kâ'b ibn Eşref ile Kureyş'li kâfirlerden bir topluluk hakkında nazil olduğunu söylerler. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ziyâd İbn Yahya... İbn Abbâs'tan nakleder ki, Kâ'b îbn Eşref Mekke'ye gelmiş, Kureyş'liler ona; sen onların efendisisin, şu öksüz ve soysuzun, kavmine karşı yaptığını görmüyor musun? O, kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu iddia ediyor. Halbuki biz hacıların sahibi, Kâ'be'nin bakıcısı ve sikâye görevinin sahibiyiz. Kâ'b İbn Eşref demiş ki: Siz, ondan daha hayırlısınız. Bunun üzerine: «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyeti inmiş. Ebu Bekr el-Bezzâr böylece rivayet eder. Bunun isnadı sahihtir.
Atâ ise bu sûrenin Ebu Leheb hakkında nazil olduğunu söyler. Şöyle ki; RasuluUah (s.a.)in oğlu öldüğünde Ebu Leheb müşriklerin yanına giderek, bu gece Muhammed'in soyu kesildi, demiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyetini inzal buyurmuş. İbn Abbâs ise bu sûrenin Ebu Cehil hakkında nazil olduğunu söyler. Sana buğzeden; yani sana düşman olan, demektir. Bu ifâde yukarıda anılan veya anılmayan ama bu niteliklerle nitelenmiş olan herkese şâmildir. İkrime ise zürriyetsiz anlamına gelen (kelimesinin tek elemek olduğunu söyler. Süddî der ki: Bir kimsenin erkek çocuğu öldüğünde araplar; soyu kesildi, derlerdi. Rasûlullah (s.a.) in erkek çocuklan

ölünce; Muhammed'in soyu kesildi, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sana buğzeden; şüphesiz ki zürriyetsiz olan, işte odur.» âyetini indirdi.
Bu ifâde bizim söylediğimiz kelimesinin adı sanı bitip giden kimse anlamına yakındır. Onlar —bilgisizliklerinden dolayı — Hz. Peygamberin erkek evlâdının öldüğünü görünce; soyunun kesildiğini vehmetmişlerdir. Halbuki hâşâ böyle değildir. Aksine Allah, onun sânını şâhidlerin huzurunda bakî kılmış ve şeriatım kullarının boynuna borç kılarak ebediyyen sürüp gitmesini haşr ve meâd gününe kadar devam etmesini sağlamıştır. Kıyamet gününe kadar Allah'ın salât ve selâmı sürekli onun üzerine olsun.[1]

İzahı

Kevser kelimesinin anlamı konusunda çok ihtilâf vardır. Ancak ifâdenin gösterdiği odur ki; bu kelime ile neyin kasdedildiği onu dinleyenlerin zihninde dinledikleri anda belirmiş olan bir şeydir. Herne kadar bu kelimenin, çok ve pekçok anlamlarına geldiği bilinen ve alışkın oldukları bir husus değilse de onların zihinlerinde bu kelime belli bir anlam taşıyordu. Düşmanlarının azımsadığmı onlar çok kabul ediyorlardı. Ra-sûlullah'a verilen şey —bu kitabı dinleyenlerce bilindiği gibi— nübüvvet idi, hak din idi, hidâyet idi ve onda hem dünya, hem de ahiretin mutluluğu vardı. Bu sebeple ben size imamların söylediklerinin toplamını zikretmek istiyorum. Ebu Bekr İbn Ayyaş, Yemân İbn Vessâb derler ki: Kevser; Rasûlullah'ın kıyamet günündeki ashabı ve tarafdârlan-dır. Hüseyn İbn Fadl der ki: Kevser Kur'ân'ın kolaylaştırılması, hükümlerin hafifletilmesidir. İslâm'dır diyenler de olmuştur. Hilâl; tevhîddir, . derken, İkrime; nübüvvettir, der. Ca'fer-i Sâdık ise; bu, peygamberin kalbindeki nurdur, der. İlim ve hikmettir, diyenler de olmuştur. İbn Keysân der ki: Kevser, peygamberin başkalarını kendine tercih etmesidir. Allah'ın peygambere lütfettiği faziletlerdir, diyenler de olmuştur. İmamlardan bir grup ta bu kelimenin; çok hayır, dünyevî ve uhrevî nimetler, faziletler ve üstünlükler anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Cerîr ve İbn Asâkîr'in Mücâhid'den naklettikleri rivayet budur, îbn Abbâs'tan şöhret bulan rivayet de budur. Buhârî, îbn Cerîr, Avfî, Saîd tbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Kevser; Allah Teâlâ'nın cennette vermiş olduğu bir hayırdır, demiştir. Ebu Bişr der ki: Ben Saîd'e; insanlar Kevser'in cennette bir ırmak olduğunu iddia ediyorlar, dedim de o; cennetteki ırmak da Kadîr ve Celîl olan AJlah'ın peygamberine vermiş olduğu hayırlar arasındadır, demiştir. Bu pevâbın İbn Abbâs'tan da nakledildiği de görülür. Biz, Kevser'in; nübüvvet veya ilim veya hikmet veya kalbteki hidayet ve doğruluktan ibaret olan. nûr anlamına geldiğini kabul edecek olursak; mânâ şöyle olur: Biz sana verdiğimiz yanında hiç bir şeyin çok sayılamayacağı derecede çok lütuf ihsan ettik. İsterlerse zayıflar onu az, düşmanlar da hafîf saysınlar. Hidâyet, doğruluk ve mutluluk yolunu bilmeye nisbetle; hangi çokluk çok sayılabilir? Hidâyet, kuvvet ve kudretin kaynağı değil midir? Güç ve kuvvet, hidâyetle elde edilebileceği gibi onunla da korunur. Çünkü kuvvet ve malla birlikte sahibini doğru yolda yürütecek olan hidâyet bulunmazsa, kuvvetin ve malın varlığı bir mânâ ifâde etmez ve ikisinin de akıbeti zevaldir, ikisinin de sonu azlıktır. Njtekim Efendimiz Ali (r.a.) der ki: İlim; seni korur,

malı.ise sen korursun. Malın korunması ancak İlimledir. Cehalet ve sapıklık her türlü malı ve mahsûlü yok edip tüketir.
Kevser'in, dünyevî ve uhrevî hayır olduğunu kabul edecek olursak; bu takdirde mânâ şöyle olur: Kötülükte acele eden şu insanlar, senin güçsüz ve azınlıkta olduğunu sanıyorlar. Kendi güçlülerinin ise nimet ve refah içinde olduğunu kabul ediyorlar. Bilmiyorlar ki Biz, sana kendilerinin benliklerinde bildiklerinden daha büyük bir hayır vermişizdir sana. Bilinmeyen âlemde farklı olan hayrı da sana vermişizdir. Onlar çokluğunun sınırı dahi belirlenemeyen bu çok büyük lutfu idrâk edemezler.
Bu âyetten; cennette bir ırmak bulunduğu, adının Kevser olduğu ve Allah'ın o ırmağı peygamberine verdiği anlamı çıkmaz. Buna delâlet eden husus; sûrenin akışı ve nazil oluş yeridir. Öyleyse Kevser bizim açıkladığımız gibi ilk iki görüşten birisidir. Birincisi ise daha kuvvetlidir. Yani Kevser'in nübüvvet ve benzeri şeyler anlamına gelmesi.
Kevser'in cennette bir nehir olduğu inancına gelince; bu inanç vârid olan mütevâtir haberlere dayanmaktadır. Bazı topluluklar bunun mânâ bakımından mütevâtir olduğu görüşünü kabul ederek genel anlamda cennette bir ırmak bulunduğuna inanmanın gerektiğini söylerler. Bu konuda pek çok ihtilâf bulunması nedeniyle de bu ırmağın tafsilâtına ve niteliklerine hiç girişmemek gerektiğini söylerler. Ancak tevatürün, bir topluluğun veya bir başka topluluğun görüşüne göre olması doğru değildir. Çünkü tevatürün tanımı —Kur'ân'da görüldüğü gibi— bize ulaşıncaya kadar yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan ve müslümanlardan hiç bir grubun reddetmediği görüştür. Bu tevatür yakîni gerektirir. Halbuki cennetteki ırmakla ilgili husus böyle değildir. Her ne kadar cennette Kevser isimli bir ırmağın bulunduğuna dâir pek çok rivayet yer almışsa da bu derece tevatür noktasına ulaşabilmiş değildir. Bu sebeple ona mütevâtir rivayet denilemez. Özellikle bu gibi haberlerde garîb, çekici ve güzel nitelikler bulunduğu için kolayca tasdik edilmesi mümkün olduğundan, her râvînin kendisine söyleneni tasdik etmeye mütemayil olması kolaydır. Bu durum ise tevatür şartını ortadan kaldırır. Çünkü tevatürün baş şartı; onu nakleden râ-vîler arasında rivayetin bir tarafını tutma gayretinin kokusunun dahi bulunmamasıdır. Özet olarak cennette bir ırmağın bulunması haberi gaybla ilgili haberlerden bir haberdir. Ona, ancak ma'sûm olan peygamberden kesin ve yakînî bir bilgi geldikten sonra inamlabilir. Sana yakîn bilgi ulaşırsa, bu takdirde onu değiştirmen caiz olmaz. Bu takdirde o ifâdenin peygamberden sâdır olduğuna dair bilgi görmeden önce Mekke'nin veya Medine'nin varlığını bilmen gibi olur. O zaman bu bilgiye inan. Aksi takdirde işi Allah'a havale et ve; ben bilmem, ancak Allah bilir, de[2]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8693-8700
[2] Bekir Karlıağ, Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8717-8719

KÂFİRÛN SÛRESİ

KÂFİRÛN SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — De ki: Ey kâfirler;
2 — Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.
3 — Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.
4 — Ben de sizin-taptıklarınıza tapacak değilim.
5 — Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.
6 — Sizin dininiz size, benim dinim banadır.

Bu sûre, müşriklerin yaptığı işten berâtı belirtip ihlâsı emretmektedir.
«De ki: Ey kâfirler;» Bu ifâde yeryüzündeki bütün kâfirlere şâmildir. Ancak bu hitaba muhâtab olanlar, Kureyş'li kâfirlerdir.
Denildi ki: Onlar bilgisizlikten ötürü, Rasûlullah (s.a.)ı bir yıl kendi putlarına ibâdet etmeye çağırmışlar buna karşılık kendilerinin de bir yıl peygamberin tanrısına ibâdet edeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi indirmiş ve Rasûlüne, onlann dininden bütünüyle uzak burmasını emretmişti. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.)a;
«Ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam» buyurmuştu. Sizin taptığınız putlara ve heykellere.
«Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» Benim taptığım eşi ve benzeri bulunmayan Allah Teâlâ'ya. Buradaki edatı anlamınadır.
«Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.» Ben, sizin taptığınıza tapmam, ona uymam, onun yolundan gitmem. Ben, Allah'ın hoşnûd olacağı şekilde yalnızca O'na ibâdet ederim. Bunun için benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz. Yani siz, Allah'ın emir ve şeriatına uymazsınız. Kendiliğinizden uydurduğunuz şeylere tapınırsınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette buyurur ki: «Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği nevadan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarından hidâyet gelmişti.» (Necm, 23) Böylece Rasûlullah (s.a.) onların taptıkları her şeyden uzak olduğunu bildirmiştir. Her ibâdet edenin, mutlaka ibâdet ettiği bir ma'bedi ve bir ibâdet tarzı olacaktır. Gerek Hz. Peygamber, gerekse ona tâbi olanlar Allah'ın emrettiği şekilde Allah'a ibâdet ederler. Bu sebeple müslüman olmak için; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, sözü gerekmektedir. Allah'tan başka ilâh yoktur, Rasû-lullah'ın getirmiş olduğu yoldan başka da yol yoktur. Halbuki müşrik-ler, Allah izin vermediği halde Allah'tan başkasına tapmaktadırlar. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: '
«Sizin dininiz size, benim dinim banadır.» Tıpkı Yûnus sûresinde buyurulduğu gibi: «Şayet seni yalanlarlarsa; benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.» (Yûnus, 41) Ve yine bir başka âyette «Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir.» (Bakara, 139; Kasas, 55) buyurulmaktadır.
Buhârî der ki: Sizin dininiz, yani küfür size, benim dinim, yani İslâm da banadır, deniliyor. Benim dinim denmemiş çünkü âyet «nûn» harfi ile son bulmaktadır ve

sondaki «ya» edatı ifâdesinde olduğu gibi hazf edilmiş tir. Başkalan da derler ki: Şu anda sizin taptığınıza ben tapmam ve Ömrümün kalan kısmında da size tâbi olmam. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Bu, Allah Teâlâ'nın, haklarında; «Rabbmdan sana indirilen; andolsun ki, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttıracaktır» (Mâide, 64) buyurduğu kimselerdir. Buhârî'nin zikrettiği kısım burada son bulmaktadır.
İbn Cerîr Taberî, arap diline vâkıf bazı kimselerden nakleder ki; bu ifâde te'kîd kabîlindendir. Tıpkı «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» ve «Andolsun ki; cehennemi muhakkak göreceksiniz. Andolsun ki yine onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.» (Tekâsür, 6-7) kavillerinde olduğu gibi. İbn Cevzî ve başkaları îbn Kuteybe'den benzer bir rivayeti naklederler. Allah en iyisini bilendir.
Bu hususta üç görüş vardır: Birincisi, bizim daha önce zikrettiğimiz görüştür. İkincisi; Buhârî'nin ve tefsir bilginlerinin serdettikleri gibi; «Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» kavlinin geçmişte, «Ben de sizin taptıklarınıza -tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz.» kavlinin ise gelecekte olduğu konusundaki görüştür. Üçüncüsü ise; bunun sırf te'kîa" anlamına geldiğini belirten görüştür. Dördüncü bir görüş de Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'nin bazı kitâblarında benimsediği görüştür ki buna göre: «Ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.» kavli, fiil cümlesi olduğu için bütünüyle tapma fiillerini reddetmektedir. «Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.» kavli ise, isim cümlesi olduğu için bütünüyle ibâdetin kabulünü reddir ve dolayısıyla daha kuvvetlidir. Sanki hem fiili, hem de fiile kabiliyeti red anlammadır. Bunun mânâsı; hem fiilin vukûunun, hem de şer'an mümkün oluşunun nefyidir. Bu da güzel bir görüştür. Allah en iyisini bilendir.
İmâm Ebu Abdullah eş-Şâfiî ve başkaları «Sizin dininiz size, benim dinim banadır.» âyetini delil getirerek; küfrün hepsi bir tek millettir, yahûdîler hıristiyanlara, hıristiyanlar da yahûdîlere vâris olurlar, demişlerdir. Çünkü aralarında birbirine geçmeyi sağlayan bir soy veya neseb bağı vardır. İslâm'dan başka bütün dinler bâtılhkta bir tek din gibidir. Ahmed İbn Hanbel ve ona bağlananlar Hıristiyanların yahûdîlere, yahûdîlerin de hıristiyanlara vâris olmayacağı görüşündedirler. Çünkü Amr İbn Şuayb... dedesinden nakleder ki; Rasûlullah (s.a.): İki dinin sâhibleri birbirine vâris olmazlar, buyurmuştur.[1]

İzahı

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8722-8724

NASR SÛRESİ

NASR SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde,
2 — Ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde;
3 — Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.

Buhârî der ki: Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Hz. Ömer, Bedir savaşına katılmış olan yaşlılarla beraber beni de toplantıya soktu. Onlardan bazısı içlerinden kızıp; bu niye bizimle beraber giriyor, bizim onun kadar çocuklarımız var? diye düşünmüşlerdi. Ömer dedi ki: O, sizin bildiklerinizdendir. Bir gün Hz. Ömer, Bedir harbine katılmış yaşlıları davet etti ve İbn Abbâs'ı da onlarla beraber toplantıya girdirdi. O zaman ben Ömer'in beni onlara göstermek için çağırdığının farkında değildim. Hz. Ömer dedi ki: «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» kavli hakkında ne dersiniz? Bazıları dediler ki: Bize fetih ve yardım verdiğinde Allah'a hamdedip mağfiret dilememiz emrediliyor. Diğer bir kısmı ise, herhangi bir şey demeyip sustular. Ömer bana dedi ki: Ey Abbâs'ın oğlu, sen de böyle mi diyorsun? Ben dedim ki: Hayır. O zaman sen ne diyorsun? deyince, dedim ki: Bu, Allah'ın Rasûlünün ecelini peygamberine bildirmesidir. Çünkü «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» kavli; senin eceline işarettir, anlamındadır. «Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki, Tevvâb olandır.» diye devam etmiştir. Ömer İbn Hattâb; ben, bu âyetle ilgili senin dediğinden başkasını bilmiyorum, dedi. Bu rivayetin naklinde Buhârî münferid kalmıştır. İbn Cerîr Taberî de Muhammed İbn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan bu kıssaya benzer bir rivayet nakletmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... İbn Abbâs'tan nakletti ki o; «Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde» âyeti nazil olunca, Rasûlullah' (s.a.): Ölüm haberimin geldiğini anladım, diyerek o yıl vefat edeceğini anladığım söylemiş. Bu rivayetin naklinde de Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Avfî, İbn. Abbâs'tan benzer bir rivayeti nakleder. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Dahhâk ve bir başkası da bununla peygamberin ölüm haberinin verildiğini söylemişlerdir.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize îsmâîl İbn Mûsâ... İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Medine'de iken birdenbire; Allahü Ekber Allahü Ekber Allah'ın nusreti ve fethi geldi, Yemen halkı geldi, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne? denildiğinde buyurdu ki: Kalbleri yumuşak, tabiatları narin bir kavimdir. îmân yemendedir, fıkıh yemendedir, hikmet yemendendir. Sonra bu rivayeti îbn Abd'ül-A'-lâ... İkrime kanalıyla mürsel olarak nakleder.
Taberânî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... İbn Abbas'tan nakletti ki; Nasr sûresi indiğinde, Rasûlullah (s.a.) a ölüm haberi verilmişti. Âhiret işiyle çalıştığından çok daha fazla çalışmaya başladı ve şöyle dedi: Fetih gelmiştir, Allah'ın nusreti gelmiştir, Yemen halkı gelmiştir. Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kalbleri yumuşak, ince bir kavimdir. îmân yemen'lidir, Fıkıh yemendedir.

îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'; îbn Abbas'tan nakletti ki; Nasr sûresi indirildiğinde, Rasûlullah (s.a.) kendisinin ölüm haberi verildiğini anladı. Denildi ki; bu haber, sûrenin tamâmından anlaşılmıştır. Vekî' de... Ebu Rezîn'den nakleder ki; Hz. Ömer Abdullah îbn Ab-bâs'a bu âyeti sorduğunda o, şöyle demiştir: Bu âyet İndiğinde Rasûlullah (s.a.)a ölüm haberi verilmişti.
Taberânî der ki: Bize İbrahim İbn Ahmed... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Kur'ân'dan tâm olarak indirilmiş olan en son sûre Nasr süresidir.
îmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, bu sûrenin nazil olduğu zaman Rasûlullah (s.a.)m bunu bitirinceye kadar okuduğunu sonra şöyle dediğini bildirdi: İnsanlar bir topluluktur. Ben ve ashabım da bir topluluğuz. Fetihten sonra hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır. Mervân, Ebu Saîd el-Hudrî'ye dedi ki: Yalan söylersin. Onun yanında Râfİ' îbn Hadîc ile Zeyd İbn Sabit de birlikte tahtta oturmuşlardı. Ebu Saîd el-Hudrî dedi ki: Şu ikisi istemiş olsaydı, onu sana anlatırlardı. Ne var ki şu, kavminin başında temsilci olma görevinden uzaklaştırmaktan korkmakta, şu da kendisine sadaka vermemenden korkmaktadır. Mervân ona vurmak üzere sopasını kaldırdığında bu ikisi; doğru söyledi, diye konuşmuşlardır. Bu rivayetin naklinde İmâm Ahmed îbn Hanbel mün-ferid kalmıştır. Ancak Mervân'm Ebu Saîd'e karşı çıktığı bu görüş, inkâr edilemez. Çünkü îbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette, Rasûlul-lah'ın fetih günü şöyle dediği sabittir: Hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır. Fakat siz savaşa çağırıldığınızda savaşa koşun. Buhârî "ye Müslim, bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc ederler.
Hz. Ömer'in meclisinde bulunan ashâbtan bazılarının, bu âyeti; Allah bize Medâin'in ve diğer kalelerin fethini nasîb ederse kendisine hamdetmemiz, şükür ve teşbih etmemiz, namaz kılıp mağfiret dilememiz gerektiği şeklindeki tefsirleri, sağlam ve güzel bir tefsirdir. Nitekim Mekke'nin fethi günü Ra^ûlullah'ın kuşluk vakti sekiz rek'at namaz kıldığı da bunun delilidir. Bazıları bunun kuşluk namazı olduğunu söy-lemişlerse de Rasûlulîah (s.a.)ın sürekli kuşluk namazı kılmakla yü-kümlü olmadığı şeklinde cevâb almışlardır. Kaldı ki o, o gün Mekke'de ikâmete niyyet etmemişti ve müs&firdi. O halde neden kuşluk namazı kılsın? Müsafir olduğu için, yaklaşık on dokuz gün Mekke'de kaldığı ve Ramazân ayının sonuna kadar burada ikâmet ettiği halde, Hz. Peygamber seferi namazı kılıyor, o ve bütün ordu oruçlarını yiyorlardı ve sayıları yaklaşık on bin civarındaydı. Bazıları; fetih namazı da olabilir, demişlerdir. Nitekim ordu komutanının bir yeri fethettiği zaman, oraya ilk girer girmez sekiz rek'at namaz kılması müstehabtır. Sa'd İbn Ebu Vakkâs Medâin'i fethettiği zaman böyle yapmıştır. Sonra bazıları derler ki: Bu sekiz rek'atı bir tek selâmla kılması gerekir. Ancak sahîh olan iki rek'atta bir selâm vermesidir. Nitekim Rasûlulîah (s.a.)m fetih günü namaz kılarken iki rek'atta bir selâm verdiği bilinmektedir. Belki de İbn Abbâs ve Hz. Ömer (r.a.)in bu sûre ile kendi yüce nefsine ölüm haberinin verilmiş olduğu şeklindeki tefsiri... (Müellif İbn Kesîr bu cümleyi bağlamamıştır ve böylece bırakmıştır, unutulmuş olabileceği gibi istin-sâhda kaybolmuş da olabilir. Eseri Arapça yayına hazırlayanlar).
İyi bil ki; senin çıkarıldığın belden olan Mekke'yi fethettiğinde ve insanlar da fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerinde, Bizim seni dünyada tutmamızı gerektiren işin bitmiştir. Katımıza gelmek ve Bize ulaşmak için hazırlan. Çünkü âhiret senin için

dünyadan daha hayırlıdır. İlerde Rabbının vereceği şeyler seni hoşnûd edecektir. Bunun için sûrenin sonunda: «Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» buyurmaktadır.
Neseî der ki: Bize Amr İbn Mansûr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Nasr sûresi sonuna kadar indirildiğinde, peygambere Ölüm haberi verilmişti. Rasûlulîah (s.a.), âhiret konusunda her zamanki gayretinden daha çok gayrete gelmişti ve buyurmuştu ki: Fetih geldl^Al-lah'm nusreti geldi ve yemenliler geldi. Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; yemenliler de ne? Rasûlulîah (s.a.) buyurdu ki: Kalbleri yumuşak ve ince bir kavimdir. îmân yemenlidir, hikmet yemendedir, fı-^ kıh yemendedir.
Buhârî der ki: Bize Osman İbn Ebu Şeybe... Hz. Âişe'den nakletti ki : Rasûlullah (s.a.) çoğunlukla secdesinde ve rükû'unda şöyle dermiş: Tenzih ederim Seni Allah'ım. Rabbım, hamdederim Sana. Allah'ım ^Teni bağışla. Bununla Kur'ân'ı te'vîl ediyordu. Tirmizî dışındaki diğer hadîs imamları da bu hadîsi Mansûr kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklederler.
imâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy... Mes'ûd'dan nakletti ki, Hz. Âişe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) son zamanlarında; Allah'a hamd ve tesbîh ederim, Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim, sözünü çok söylüyormuş. Ve diyormuş ki: Rabbım ümmetimden bazı işaretler göreceğimi bana haber vereceğini bildirdi. Ve bu haberleri gördüğüm zaman hamd ile kendisini tesbîh edip mağfiret dilememi buyurdu. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır. «Allah'ın nus-reti ve fethi geldiğinde, ve insanların fevc fevc Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde; hemen Rabbım hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki O, Tevvâb olandır.» kavlinde bu işaretleri gördüm. Müslim de bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla Mesrûk'tan nakleder.
îbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Sâib... Ümmü Seleme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) son zamanlarında kalkıp oturduğunda, gidip geldiğinde mutlaka; tenzih ederim Allah'ı hamd ile tesbîh ederim O'nu, dermiş. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, gidip geldiğinde, oturup kalktığında mutlaka; tenzih ederim Allah'ı, hamd ile O'nu tesbîh ederim, diyerek çokça hamd ve tesbîh ediyorsun, sebebi nedir? Buyurdu ki: Böyle söylemekle emrolundum. Sonra Nasr sûresini sonuna kadar oku-du. Bu hadîs garibtir ve biz meclisin kefareti hadîsinde bunu bütün yolları ve lafızlarıyla ayrı bir bölüm olarak kaydettik, orada yazılıdır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah'tan nakletti ki, Nasr sûresi nazil olunca, Rasûlullah (s.a.) onu okuduğunda rükû'a varınca çoğu kerre şöyle derdi: Tesbîh ederim Allah'ım Seni. Rabbımız, hamd ile tenzih ederim Seni. Allah'ım beni bağışla, muhakkak ki Tevvâb, Rahîm olan Sensin Sen. Ve bunu üç kez tekrarlardı. Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. İbn Ebu Hatim bu hadîsi babası kanalıyla... Ebu İshâk'tan nakleder.
Buradaki fetihten maksad, tek bir sözle Mekke'nin fethidir. Çünkü Arap kabileleri müslüman olmak için Mekke'nin fethini bekliyor ve; eğer o, kavmini yenerse nebidir, diyorlardı. Allah Teâlâ Mekke'nin fethini müyesser kılınca, topluca Allah'ın dinine girdiler. İki yıl geçmeden bütün Arap kabileleri imân üzere birleşti. Öteki kabileler de İslâm'a destek oldular. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Buhârî, Sahîh'inde Amr İbn Seleme'den nakleder ki; fetih gerçekleşince her topluluk Rasûlullah'a teslim olmak üzere koştular ve kabî-ieler müslüman olmak için Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Onu ve kavmini başbaşa bırakın, eğer kavmini yenerse; o, peygamberdir, diyorlardı. Biz, Mekke'nin fethini Sîret kitabımızda yazdık. İsteyen oraya müracaat etsin. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

îmâm Ahmed tbn Hanbel der ki: Bize Muâviye İbn Amr... Ebu Ammâr'dan nakletti ki; Câbir Ibn Abdullah'ın komşusu ona şöyle demiş: Ben, bir seferden dönmüştüm. Câbir İbn Abdullah gelip bana selâm verdi. Ben de ona halkın tefrikaya düşmesini ve cereyan eden olayları anlatıyordum. Câbir ağlamaya başladı, sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.)tan şöyle dediğini işittim: İnsanlar, Allah'ın dinine fevc fevc gir-diler ve yine ondan fevc fevc çıkacaklardır.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8728-8732

TEBBET SÛRESİ

LEHEB SÛRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — îki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.
2 — Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.
3 — Alevli ateşe girecektir,
4 — Karısı da odun taşıyarak;
5 — Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.

Buhârî der ki: Bize Muhammed îbn Selâm.., İbn Abbâs'tan nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) Bathâ'ya çıkmıştı. Dağa tırmanıp; sabahlar hayırlı olsun diye seslenince, Kureyş'liler etrafında toplandılar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer ben size düşmamn sabahleyin veya akşam üstü geleceğini söylersem, beni doğrular mısınız? Onlar; evet, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben, sizi şiddetli bir azaba karşı uyarıcıyım. Ebu Leheb dedi ki: Bizi bunun için mi topladın? Yazıklar olsun sana, iki elin kurusun. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun...» âyetini sûrenin sonuna kadar inzal buyurdu. Bir başka rivayette de Ebu Leheb kalkıp elini birbirine çarparak; yazıklar olsun bugün sana, bizi bunun için mi topladın? diyormuş. Bunun üzerine Allah Teâlâ Leheb sûresini inzal buyurmuş.
Birinci âyet Ebu Leheb için beddua, ikinci âyet ise ondan haberdir. Ebu Leheb peygamberin amcalarından birisidir. Adı; Abdü'1-Uzzâ İbn Abdü'l-Muttalib'tir. Künyesi Ebu Utbe'dir. Yüzü parlak olduğu, Ra-sûlullajı'a çok eziyyet ettiği, kin beslediği, onunla alay ettiği, Hz. Peygamberi ve dinini küçük düşürmeye çalıştığı için Ebu Leheb adı verilmiştir.
îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrahim İbn Ebu Abbâs, Ab-durrahmân İbn Ebu Zenâd'dan nakletti ki; ona babası Rebîa îbn Abbâd adı verilen Deyi oğullarından bir adamdan nakletmiş. Adam câhiliyyet devrinde müşrik imiş, sonra müslüman olmuş. Rebîa demiş ki: Câhi-liye devrinde Zu'1-Mecâz panayırında peygamberin şöyle, dediğini duydum: Ey insanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyin ve kurtulun. Halk onun etrafına toplanmıştı. Arkasında da parlak yüzlü hîlekâr ve başında iki bölük örgüsü bulunan birisi dolaşıyor ve diyordu ki: O, ya-lancı bir sâbiîdir. Her gittiği yerde onun arkasından gidiyordu. Bunun kim olduğunu sorduğumda, amcası Ebu Leheb'tir, dediler. Ayrıca İmânı Ahmed bu hadîsi Süreye kanalıyla İbn Ebu Zenâd'dan nakleder. Ebu Zenâd der ki: Ben; Rebîa'ya şöyle dedim: Sen o gün küçük çocuk muydun? O, hayır Allah'a andolsun ki o günü iyi hatırlıyorum. Ben, bir kırba taşımaktaydım, demiştir. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Hüseyn İbn Abdullah îbn Ubey-dullah İbn Abbâs nakletti ki; o, Rebîa İbn Abbâd ed-Deylî'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Ben delikanlı iken babamla beraber idim, Rasûlullah (s.a.) kabileleri dolaşıyordu ve arkasında da parlak yüzlü, hîlekâr bir adam vardı. Saçları omuzuna dökülmüştü. Rasûlullah (s.a.) bir kabilenin yanında duruyor ve onlara: Ey falanca oğullan, ben size Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Allah'a ibâdet etmenizi, O'na

hiç bir şeyi ortak koşmamanızı emrederim. Beni tasdik edip Allah'ın bana gönderdiği hükmü uygulayıncaya kadar beni korumanızı söy-
lertm. Rasûlullah (s.a.) konuşmasını bitirince, arkasından öbür adam geliyor ve diyordu ki: Ey falanca oğullan, bu adam sizin Lât ve Uzzâ ile cinlerden müttefikiniz olan Benu Mâlik İbn Akyeş/i terkedip kendisinin getirdiği bid'at ve dalâlete gitmenizi istiyor, onu dinlemeyin ve kendisine uymayın. Ben babama; bu kim? dedim de babam; amcası Ebu Leheb, dedi. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Taberânî de bu lafızla rivayet ederler.
«îki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok oLsun.» Hüsrana mahkûm olsun, kaybolsun, gayreti ve işi boşa çıksın. kelimesi, hüsranı ve yok olması kesinleşsin,, anlammadır.
«Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.» İbn Abbâs ve başkaları; kazandığından maksad çocuğudur, derler. Hz. Âişe, Mücâhid, Atâ, Hasan ve İbn Sîrîn'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) kavmini îmâna çağırdığı za-. man, Ebu Leheb şöyle demiş: Eğer kardeşimin oğlunun söylediği gerçek M ise, ben kıyamet günü malımı ve çocuğumu vererek sizi azâbtan kurtarırım. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.» âyetini indirmiştir.
«Alevli ateşe girecektir.» Alevli kıvılcımları bulunan ve şiddetle yakıcı olan ateşe.
«Karısı da, odun taşıyarak.» Karısı Ümmü Cemîl Kureyş'li kadınların önde gelenlerindendi. Adı Ferva Bint Harb İbn Ümeyye idi ve o, Ebu Süfyân'ın kız kardeşiydi. Küfründe, inâd ve inkârında kocası Ebu Le-heb'e yardım ederdi. Bu sebeple kıyamet günü de cehennem azabında ona yardımcı olacaktır. Bunun için Allah Teâlâ:
«Karısı da, odun taşıyarak. Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» buyuruyor. Daha çok yanması için odun taşıyıp kocasının üstüne atacaktır. O, bunun için hazırlanmış, boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde bu görevi yapacaktır. Mücâhid ve Urve, ateşten örülmüş bir ip olduğu halde, demişlerdir. Mücâhid, İkrime, Hasan, 4Catâde, Sevrî ve Süddî «Odun taşıyarak», kavline; ona buna dedikodu götürerek, diye mânâ vermişlerdir. Avfî/İbn Abbâs'tan; Atıyye, Dahhâk ve İbn Zeyd'-den nakleder ki; Ebu Leheb'in karısı Rasûlullah (s.a.)ın yolu üzerine diken koyardı. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. îbn Cerîr der ki: O, Rasûlullah (s.a.)ı fakîr olduğu için kmardı. Odun topladığı için o da böylece kınanmıştır. îbn Cerîr bu görüşü serdetmekle beraber kimseye isnâd etmez. Sahih olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.
Saîd îbn Müseyyeb der ki: Ebu Leheb'in karısının değerli bir gerdanlığı vardı. Ben, bu gerdanlığı Hz. Muhammed'e düşmanlık için harcayacağım, demişti. İşte Allah Teâlâ onun boynuna ateşten bir ip geçirerek buna karşılık vermiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Şa'bî'den nakletti ki kelimesi, lif anlamınadır. Urve İbn Zübeyr ise bu kelimenin, kalınlığı yetmiş zira' olan bir zincir, anlamına geldiğini söyler. Sevrî ateşten bir gerdanlıktır ve uzunluğu yetmiş zira'dır, der. Cevheri, kelimesinin lif anlamına geldiğini ve ayrıca liften veya hurma ve benzeri şeylerin yaprağından Örülen ip olduğunu belirtir. Deve derisinden ve yününden de yapılırdı.

Mücâhid: «Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» kavli hakkında der ki: Demirden bir boyunduruk olduğu halde. Görmez misin arap-lar su kovasını çeken dolaba adını verirler.
îbn Ebu Hatim der ki: Bana, babam ve Ebu Zür'a... Ebu Bekr kızı Esmâ'dan naklettiler ki; «İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun.» âyeti nazil olunca, Harb kızı şaşı Ümmü Cemîl, yüksek sesle elinde bir balta olarak gelip şöyle dedi:
Biz, onu kötüleyerek kendisinden kaçındık,
Dinini terkettik,
Emrine isyan ettik.
Rasûlullah (s.a.) beraberinde Ebubekir olduğu halde mescidde oturuyordu. Ebubekir onu görünce dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, o geliyor, seni görmesinden korkarım. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: O, beni hiç göremez. Kur'ân'dan bir âyet okuyarak ondan korundu. Nitekim Allah Te-âlâ Kur'ân'da şöyle buyurur: «Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir perde koyarız.» (İsrâ, 45) Ümmü Cemîl gelip Ebubekir'in yanında durdu ve Rasûlullah'ı görmedi. Ey Ebubekir; arkadaşının beni hicvettiğini haber aldım, dedi. Ebubekir; Beyt'in Rabbına andoLsun ki; o, seni hicvetmedi, dedi. Ümmü Cemîl; Kureyş'liler benim kendilerinin efendisinin kızı olduğumu iyi bilirler, diyerek dönüp gitti. Velîd veya başkaları hadîslerinde derler ki: Ümmü Cemîl Beytullah'ı tavaf ederken çarşaflı olduğu halde ayağı kaydı ve; kuıanmış olana yuh olsun, dedi. Abdülmuttalib kızı Ümmü Hakîm dedi ki: Doğrusu ben, haya sahibiyim konuşturulmam, görgü sahibiyim öğretilmem. Biz hepimiz amca çocuklarıyız. Kureyş ise bunu çok iyi bilir.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbrâhîm İbn Saîd ve Ahmed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan naklettiler ki; Leheb sûresi nazil olunca Rasûlullah (s.a.) Ebubekir ile beraber bir yerde oturuyor iken Ebu Leheb'in karısı gelmiş. Ebubekir Hz. Peygambere; bir kenara çekilsen o seni herhangi bir şekilde rahatsız etmese, demiş. Rasûlullah (s.a.) da buyurmuş ki: Benimle onun arasına bir engel koyulur elbet. Ebu Leheb'in karısı gelmiş Hz. Ebubekir'in yanında durmuş ve demiş ki: Ey Ebube-kir; arkadaşın beni hicvetmiş. Hz. Ebubekir demiş ki: Hayır, şu Beytin Rabbına andolsun ki; o, ne şiir söyler, ne de bunu ağzına alır. Ebu Leheb'in karısı; sen elbette doğrulanmışsın, diyerek gitmiş. O, gidince Ebubekir (r.a.): Seni görmedi mi? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş
ki: Hayır o. dönüp gidinceye kadar bir melek benim önümü kapamaktaydı. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Ebubekir (r.a.)den bu isnâddan daha güzel bir isnâdla hadîs rivayet edildiğini bilmiyoruz.
ilim ehlinden bazı kimseler: «Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde» kavli hakkında şöyle demişlerdir: Boynunda ateşten bir ip olduğu halde. Bu ateş bazan saç örgülerine kadar çıkarılır, sonra aşağıya kadar atılırdı. Böylece devam eder giderdi.
Ebu Hattâb Ömer İbn Dihye el-Kelbî el-Endelûsî, «et-Tenvîr» isimli kitabında kelimesinin, kovanın ipi anlamına geldiğini söyler. Ve bu konuda bir de rivayet nakleder. Ebu Hanîfe ed-Dîneverî, «en-Nebâtyisimü kitâbta her in su kovası olduğunu söyler. Ve bu kontfda bazı şiirler nakleder.
(...)

Bilginler dediler ki:_Bu sûre peygamberin nübüvvetine apaçık bir delil ve ayan beyân bir mucizedir. Çünkü bu âyette: «Alevli ateşe girecektir, karısı da, odun taşıyarak. Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde.» buyurarak onun şakiliğini ve îmâna gelmeyeceğini haber vermektedir. Her ikisinin de îmân etmeyeceğini bildirmektedir. Ne açıktan ne gizliden, ne görünürden, ne kapalı olarak mü'min olmayacaklarını jıaber vermektedir. Bu, peygamberin nübüvvetinin en açık ve gözalıcı pelitlerinin en kuvvetlilerinden birisidir.[1]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8733-8737

ÎHLÂS SÜRESİ
(Mekke'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1 — De ki: O Allah, bir tektir.
2 — Allah'tır, Samed'dir.
3 — Doğurmamış ve doğurulmamıştır.
4 — Hiç bir şey O'na denk değildir.

Bu sûrenin nüzul sebebi daha önce geçmişti. İkrime der ki: Yahudîler; biz Allah'ın oğlu Uzeyr'e tapıyoruz, dediler. Hıristiyanlar da; biz Allah'ın oğlu Mesih'e tapıyoruz, dediler. Mecûsîler; biz aya ve güneşe tapıyoruz, dediler. Müşrikler; biz putlara tapıyoruz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da Rasûlüne: «De ki; O Allah, bir tektir.» âyetini indirdi. O, birdir ve tektir. Benzeri olmadığı gibi veziri, şeriki, dengi de yoktur. Bu ifâde isbât sadedinde yalnızca Allah için kullanılır. Başka birisi için kullanılmaz. Çünkü O, sıfatlarının ve fiillerinin tümünde en mükemmelidir.
«Allahtır, Samed'dir.» İkrime, îbn Abbâs'tan nakleder ki: Bütün mahlûkâtm ihtiyâç ve isteklerinde kendisine dayandıkları zâttır. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: O, lutfunda mükemmel olan efendidir. Şerefi en üstün olan Şeriftir. Azameti en yüce olan Azîm'dir. Hilmi en mükemmel olan Halîm'-. dir. İlmi en mükemmel olan Alîm'dir. Hikmeti kemâle ermiş bulunan Hakîm'dir. Her türlü şeref ve yücelikte mükemmelin kendisidir. O, Allah'tır tenzih ederiz O'nu. O'nun sıfatları bunlardır. O'ndan başkası için bu sıfatlar kullanılmaz. O'nun dengi yoktur. O'nun gibi hiç bir şey yoktur. Vâhid, Kahhâr olan Allah'ı teşbih ederiz.
A'meş, Şekîk kanalıyla Ebu Vâil'den nakleder ki Samed kelimesi; efendilikte son dereceye varmış olan efendi demektir. Âsim da bu rivayeti Ebu Vâil kanalıyla tbn Mes'ûd'dan nakleder.
Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki: Samed; efendi, demektir. Hasan ve Katâde de; yaratıklarından sonra bakî kalan, demektir derler. Yine Hasan der ki: Samed; hiç zeval bulmayan Hayy ve Kay-yûm, demektir. îkrime ise; kendisinden hiç bir şey çıkmayan ve bir şey yemeyen anlamına gelir, der.
Rebî' İbn Enes; Samed, doğmamış ve doğurulmamış olan demektir. Sanki o ikinci âyetteki: «Doğurmamış ve doğurulmamıştır.» kavlini Samed'in tefsiri olarak kabul etmektedir ki bu, sağlam bir tefsirdir. Bu konuda İbn Cerîr'in Übeyy îbn Kâ'b'tan naklettiği hadîs yukarıda geçmişti. O hadîs te açıkça bu mânâyı destekler.
Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Mü-câhid, Abdullah İbn Büreyde, İkrime, Saîd îbn Cübeyr, Atâ İbn Ebu Rebâh, Atıyye el-Avfî, Dahhâk ve Süddî; Samed kelimesinin, Jcarnı olmayan, anlamına geldiğini belirtirler.- Süfyân es-Sevrî de Mansûr kanalıyla Mücâhid'den; Samed kelimesinin, içinde boşluğu bulunmayan anlamına geldiğini bildirir. Şa'bî ise bu kelimenin, yemek yemeyen ve içecek içmeyen demek olduğunu söyler. Abdullah İbn Büreyde de bunun; parlayan nûr anlamına geldiğini, bildirir. Bütün bu rivayetleri İbn Ebu

Hatim, Beyhâkî, Taberânî rivayet edip anlatırlar. Ebu Ca'fer îbn Cerîr Taberî de bunların çoğunu kendi isnâdıyla beraber nakleder ve der ki; Bana Abbâs İbn Ebu Tâlib... Büreyde'den nakletti ki —ben onun bu ifâdeyi peygambere kadar ulaştırdığını biliyorum— Samed; karnı olmayan, demektir. Bu, gerçekten garîbtir. Doğru olan, bunun Abdullah Ibn Büreyde'den mevkuf olarak nakledilmesidir. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî Sünnet bahsinde, Samed kelimesinin tefsîriyle ilgili yukarıda söylenenlerin pek çoğunu irâd ettikten sonra şöyle der: Bütün bunlar, sahihtir. Bu, Azîz ve Celîl olan Rabbımızm sıfatlandır. İhtiyâçlar konusunda kendisine başvurulan O'dur. Cömertliği ve lütufkârlığı son haddine ulaşmış olan O'dur. O, karnı olmayan, yeyip içmeyen Samed'dir. Ve O, yaratıklarından sonra bakî kalandır. Beyhâkî de buna benzer bir rivayeti nakleder.
«Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» Ne onun çocuğu vardır, ne babası, ne de eşi. Mücâhid, «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavline; O'nun eşi yoktur, diye mânâ vermiştir. Bu, Allah Teâlâ'mn şu kavli gibidir: «Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Onun nasıl çocuğu olabilir? O'nun bir eşi de yoktur. Ve her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi en iyi bilendir.» (En'âm, 101) Yani O, her şeyin sahibi ve yaratanıdır. Öyleyse yaratıklarından O'nun benzeri ve eşi, yahut O'na yaklaşan nasıl bulunabilir? O, yücedir, mukaddestir, münezzehtir. Tıpkı Allah Teâlâ'mn diğer âyet-i kerîme'lerde buyurduğu gibi: «Bir kısım kimseler: Rahman çocuk edindi, dediler. Andolsun ki; ortaya çok kötü bir şey attınız. Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti; Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü. Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey, Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onlan ku-şatmış ve teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet günü O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95) Ve yine Enbiyâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Dediler ki: Rahman çocuk edindi. O'nun sânı yücedir. Hayır, onlar ikram edilmiş kullardır. Onlar sözle asla O'nun önüne geçemezler. Ancak O'nun emriyle hareket ederler.» (Enbiyâ, 26-27) Sâffât sûresinde ise şöyle buyurur: «O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular. Andolsun ki; cinler de, onların götürüleceklerini bilmektedirler. Allah, onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.» (Sâffât, 158-159) Buhârî'nin Sahîh'inde buyurulur ki: İşittiği eziyyetlere Allah'tan daha çok sabreden hiç bir kimse yoktur. Kullar O'nun çocukları olduğunu iddia ederler de O, yine kendilerini rızıklandmp sağlıklı oiaraK yaşatır. Buhârî der ki: Bize Ebû Yemân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasü-lullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Azîz ve Celîl olan Allah buyurdu ki: Âdemoğlu hiç hakkı yokken Beni yalanladı. Hiç yeri yokken Bana küfretti. Onun Beni yalanlaması; beni ilk yarattığı gibi geri döndüremez, deme-sidir. Halbuki ilk yaratma, Benim için geri döndürmeden daha zor değildir. Onun Bana küfrü ise; Allah çocuk edindi, demesidir. Halbuki Ben, bir ve tekim. Doğurmamış ve doğurulmamış olan Samed'im. Eşi ve benzeri bulunmayanım. Bu rivayeti aynı şekilde Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ancak bu şekliyle her iki rivayette de Buhârî münferid kalmıştır.[1]

İzahı

Buradaki «O» zamiri, şe'n içindir. «Allah bir tektir.» dediğimizde; o, O'nun şe'ni demektir. Sözgelimi siz; Zeyd dışarı çıkmıştır, dediğinizde; onun o andaki hali böyledir, demek istemişsinizdir. Yani mes'ele şudur: Allah bir tektir, O'nun ikincisi yoktur. Burada o zamiri (gramer yönünden) mübtedâdır, arkasından gelen cümle de bunun haberidir. Zamirin bir mercie ihtiyâcı yoktur, çünkü o, müfred hükmündedir. Tıpkı sizin; Zeyd senin çocuğundur, sözünüz gibi. Yani o, mânâ bakımından daha başlangıç durumundadır, mübtedâdır. «Allah bir tektir.» kavli, Allah'ın bütünüyle ondan ibaret olduğu bir şe'ni (hali) ifâde eder. Zeyd'-in babası gitmiştir, sözü ise böyle değildir. Çünkü Zeyd ve babası gitmiştir, sözleri farklı iki mânâya delâlet eder. Binâenaleyh bunların ikisinin birleştirilmesini gerektiren bir edat lâzımdır.
İbn Abbâs (r.a.) tan nakledilir ki: Kureyş'liler Hz. Muhammed'e; bizi kendisine davet ettiğin Rabbını bize anlat, demişler de bu âyet nazil olmuş. Yani niteliğini sorduğunuz zât, o bir tek olan Allah'tır. Bu takdirde (gramer bakımından) «bir tektir» sözü hazfedilmiş olan bir mübtedânın haberi olur. Yani o bir tektir, demektir. Bu da aynı mânâya gelir.
Akıl bakımından O'nun bir tek olduğuna gelince; âlemin yaratılmasında ve idaresinde, ya tek başına O, yeterli olacaktır veya olmayacaktır. Eğer yeterli olursa diğeri lüzumsuz olacaktır ve ona ihtiyâç duyulmayacaktır. Bu ise, O'nun eksik olduğunu gösterir. Eksik olan da tanrı olamaz.
Eğer âlemin yaratılması ve yönetilmesinde bir tek tanrı yeterli değilse; o zaman bu eksik demektir. Akıl, failin mef'ûle (etkilenenin etkileyene) muhtâc olmasını gerekli kılar. Fail ise mef'ûl için yeterlidir. Birden fazla fâii bulunması halinde bir failin diğerine tercih edilmesini gerektiren bir neden bulunmaz. Bu ise sonsuza kadar sayısız faillerin bulunmasını öngörür ki muhaldir. Öyle ise iki tanrının bulunması muhaldir.
Diğer taraftan, iki yaratıcıdan birisi fiillerinden bir kısmını diğerinden ya gizleyecektir veya gizleyemeyecektir. Gizleyebilirse; gizlemesi diğerinin bundan habersiz olması demektir. Gizleyemezse bu takdirde onun âciz olması îcâbeder. Hem biz iki yok farzetsek ve bu yok olanlar da vücûdu mümkün olsa bu ikisinden biri o yoku var etme gücüne sahip olmazsa, onlardan her birisi âciz olur. Âciz ise tanrı olamaz. Birisinin var etmeye gücü yetse de diğerinin yetmese, diğeri ilâh olabilir. Hepsi birlikte muktedir olurlarsa ya birleşerek yoku var edeceklerdir ki, bu takdirde her biri diğerinin yardımına muhtaç olur. Binâenaleyh her biri âciz olacaktır. Eğer iki ilâhtan her biri yoku var etmeye başlı başına muktedir olursa ve bunlardan birisi de yoktan var edecek olursa, ikincisi ya var etme gücüne sahip olduğu halde var etmemiş olacaktır ki bu, muhaldir. Eğer var etme gücüne sahip olamazsa bu takdirde birincisi ikincisinin kudretini ortadan kaldıracaktır ve o birincinin gücü altında ezilip âciz duruma düşecektir. Bu takdirde de o, tanrı olamayacaktır.
Eğer derseniz ki: Birisi kendi gücünün yettiğini yoktan var ederse, var ettikten sonra onun kudreti yok olmuştur, bu takdirde diğerinin kendi nefsini âciz kılması gerekecektir. Ben derim ki: Birisi kendi gücü dâhilinde bulunanı yoktan var edince, onun var etme gücü tükenmiş olacaktır. Var etme gücü tükenen ise âciz olmaz, ancak ortak olan diğeri kendi gücünü tüketmemiş olacaktır. Yani birinin gücü diğerinin gücü nedeniyle tükenmiş olacaktır ki bu da ona acz isnadıdır.

«Allah'tır, Samed'dir.» Bu kelime mef'ûl anlamında bir fiildir. Kendisine yönelindi, dayanıldı, anlamına gelir. Bu, ihtiyâçlar halinde kendisine dayanılan efendidir. Mânâ şöyle olur: Sizin tanıdığınız Allah O'dur. Göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu kabul ettiğiniz ve sizi yarattığını i'tirâf ettiğiniz O Allah, bir tektir, eşi yoktur ve bütün mah-lûkât O'na dayanır. Ve hiç bir kimse O'ndan müstağni olamaz ama O, hepsinden müstağnidir, onlara gereksinme duymaz.
«Doğurmamıştır.» O'nun cinsi yoktur ki kendi cinsinden bir arkadaş edinebilsin de birlikte doğum yapmaları sağlansın. Allah Teâlâ'rnn «Onun nasıl çocuğu olur ki eşi yoktur» kavli de bu mânâya delâlet eder. «Doğurulmamıştır.» Çünkü doğurulan, sonradan meydana gelmedir ve cisimdir. Halbuki O, Kadîm'dir varlığının başlangıcı yoktur. Eğer Kadîm olmazsa hadis (sonradan meydana gelmiş) olması gerekir. Çünkü aralarında aracı bulunmayacaktır. Sonradan meydana gelmiş olsaydı, ikinci bir sonradan meydana gelmiş olana ihtiyâç duyacaktı. İkincisi üçün-cüye ve böylece teselsül edecekti. Teselsül ise bâtıldır. O, cisim değildir. Çünkü cisim bileşik nesnelerin adıdır. Eğer cisim olsaydı, onun her bölümünün kemâl nitelikleriyle nitelenmiş olması gerekirdi. Bu takdirde de onun her bölümünün ilâh olması îcâbederdi. O halde böyle demek fâsid bir söz olur. Tıpkı iki ilâhın varlığım söylemek veya kemâl sıfatıyla muttasıf olmayan bir tanrının varlığını söylemek gibi. Yani zıdla-nyla nitelenme durumu meydana çıkar. Bu ise sonradan meydana gelmenin özelliklerindendir ki Allah için muhaldir.
«Hiç bir şey O'na denk değildir.» O'na denk olan ve benzer hiç bir şey yoktur. Müşrikler; peygamberden, davet ettiği tanrısını anlatmasını istediklerinde; Allah Teâlâ'nm sıfatlarını ihtiva eden bu âyet kendişine vahyedildi. «O, Allah'tır.» kavli, O'nun eşyanın yaratanı ve yoktan var edeni olduğuna işarettir. Yaratma ve yoktan var etme kavlinin içinde de kudret ve bilgi sahibi olduğu özelliği yer alır. Çünkü yaratma, kudreti ve bilgiyi gerektirir. Çünkü son derece muhkem, düzenli, nizamlı ve intizamlı bir meydana geliş, ancak yaratma adını alır. Bu nitelikler ise diri olması sebebiyle Allah Teâlâ'nm vasfıdır. Çünkü kudret ve bilgi sıfatlarıyla muttasıf olan zâtın mutlaka diri olması îcâbeder. Diri olunca da duyan, gören, konuşan ve irâde eden gibi diğer kemâl sıfatlarının da bulunması gerekir. Çünkü tanrı bu sıfatlarla nitelendirilmiş olmasaydı, bunun zıdlarıyla nitelendirilmesi gerekirdi ki bunlar eksikliğin ifadesidir. Aynca sonradan meydana gelmenin göstergesidir. Öyleyse Kadîm olan bir zâtın o niteliklerle nitelenmesi müstahîl olur.
«Bir tektir» kavli ise birlik sıfatıyla muttasıftır, demektir. Yani ortağı yoktur ve O, yokları var etmede tek basınadır, demektir. Gizlileri bilmede tek basınadır. «O, Samed'dir» kavli, O'nun kendinden başka hiç birine muhtaç olmadığını gösterir. Kendinden başka hiç bir şeye muhtaç olmayınca da, başkalarına gereksinme duymuyor, demektir. Halbuki herkes O'na ihtiyâç duyar. «Doğurmamıştır.» kavli; benzerlik, eş ve cinsi reddetmektedir^ «Doğurulmamış» kavli de sonradan meydana gelmeyi reddetmektedir. Öncelikle kadîm olma vasfını isbât etmektedir. «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavli ise, herhangi bir şeyin O'na benzer olması durumunu ortadan kaldırmaktadır. Benzerliğin reddedilmesi geçmişle ilgili bir olaydır, şu anda da reddini göstermez halbuki kâfirler şu anda onun benzerlerinin bulunduğunu iddia ediyorlar sözüne gelince; bu, sapıklığa dalmaktan başka bir şey değildir. Çünkü eğer geçmişte onun benzeri yoksa, zorunlu olarak şu anda da benzeri

olmayacaktır. Sonradan meydana gelen, öncesiz olana (Kadîm) denk ve benzer olamaz. Kâfirlerin sözünün özü ise şirke, teşbihe ve Allah'ın gücünü yok etmeye yöneliktir. Belirttiğimiz gibi sûre bütün bunları reddetmektedir.[2]
İmâm İbn Teymiyye der ki: Hişâm İbn Hakem ve Muhammed İbn Kerrâm ile onlara uyanlardan Allah'ın cisim olduğunu söyleyenler «Allah Samed'dir» kavlini delil getirirler. Onlar derler ki; O, Samed'dir. Samed, karnı olmayan demektir. Bu ise ancak ses çıkaran cisimler için' bahis mevzuudur. Çünkü bu cisimlerin karnı olmaz. Dağlar ve kayalar gibi ve yine taştan yapılan direkler gibi. Bu sebeple bu âyetin tefsirinde; Samed; kendisinden bir şey çıkmayan ve kendine bir şey girmeyen, ye-yip içmeyen demektir, demişlerdir. Bunların olumsuzluğu ise ancak cisim olan şeyler için düşünülebilir. Derler ki: Samed'in aslı birleşmedir, mal biriktirmek de buradan gelir. Bu ise ancak toplanabilen cisimler için düşünülebilir. Bunu reddedenlere gelince; onlar derler ki: Samed, ayrılıp bölünmesi caiz olmayan şeydir. Evrendeki her cismin ise ayrılıp bölünmesi caizdir. Ve yine derler ki: O, bölünme ve ayrışmayı kabul etmeyen bir tektir. Evrende bulunan her cismin, bölümlere ayrılması ve parçalanması caizdir. Ve onlar derler ki: Siz ona cisimdir derseniz, bu takdirde o; cevherlerden ya da madde ve suretten mürek-keb bir bileşik olacaktır. Mürekkeb ve bileşik olan şey ise parçasına muhtaç olur. Binâenaleyh Allah Teâlâ Samed'dir. Samed ise başkasından müstağni olan şeydir, dolayısıyla bileşik olan şey samed olmaz. İbn Teymiyye'nin sözü burada son buluyor.
Râzî de der ki: Müşebbihe'nin câhillerinden bir topluluk bu âyeti delil getirerek, Allah Teâlâ'nın cisim olduğunu söylemişlerdir. Bu ise bâtıldır. Çünkü biz O'nun bir tek olmasının cisim olmasına aykırı olduğunu açıklamıştık. Binâenaleyh bu âyetin mukaddimesi, Samed'den bu mânânın kasdedilmiş olmasının imkânsızlığını gösterir. Bu tefsire göre; samed, üst üste binmiş olan cisimlerin niteliğidir. Allah ise bundan münezzehtir. Öyleyse bu ifâdenin mecaz anlamına hamledilnıesi gerekir. Bunun sebebi ise şudur: Bu şekilde olan bir cismin başkasından etkilenmesi ve te'sîr altında kalması imkânsız olur. Bu da Allah Teâlâ'nın kendiliğinden vâcib olduğunu, varlığında değişmenin imkânsız olduğunu, bütün sıfatlarıyla birlikte beka sıfatının da bulunduğunu gösteril. Râ-zî'nin görüşü de burada son buluyor.
Ben derim ki: Samed kelimesinin te'vîli konusunda en sahîh görüş bizim ilk zikrettiğimiz görüştür. Bu görüş İbn Cerîr'in ve başkalarının Arap dilinde bu kelimeden çıkarmış oldukları anlamdır, (Bu kelimenin mânâsı konusunda iki meşhur görüş vardır. Birincisi; samed, karnı olmayan şeydir. İkincisi; ihtiyâçlar halinde kendisine başvurulan efendi, demektir. Birinci görüş, sahabe ve tabiînden selef-i sâlihîn'in ekseriyetinin görüşü ile lügat ehlinden bazılarının görüşüdür. İkinci görüş ise, selef ve haleften bir taifenin görüşü ile lügat bilginlerinin hepsinin görüşüdür.) Bu kesinleştiğine göre, bunun ötesinde ikinci görüşe gerek kalmaz.
Üçüncü olarak İbn Teymiyye der ki: Nasıl Allah Teâlâ'yı her türlü ayıp ve eksiklikten tenzih etmek gerekiyorsa, yaratıklarından herhangi bir şeye benzemekten de tenzih etmek gerekir. O'nun için sabit olan kemâl sıfatlarından hiç birine benzemediğini belirtmek îcâbeder. Bu iki tür tenzih Allah için vâcib olan tenzihleri ifâde eder ve bu sûre her iki tenzih şekline de delâlet eder. Çünkü «Hiç bir şey O'na denk değildir.» kavlindeki «bir» ifâdesi benzerlik ve ortaklıkları nefyetmektedir. «Sa-med'dir» ifâdesi ise bütün kemâl sıfatlarını ihtiva etmektedir.

Binâenaleyh her türden eksiklikler Allah Teâlâ'dan nefyedilmektedir. Yaratıklara hâs olan her şey eksikliktir ve bunun Allah Teâlâ'dan tenzih edilmesi icâbeder. Allah'ın tavsif edildiği şeyler bunun hilâfmadır. Kullar bu sıfatlardan ilim, kudret, rahmet ve benzeri ona uygun düşen niteliklerle nitelenirler. Çünkü bunlar eksiklik değil, Allah tarafından tes-bît edilmiş olan Özelliklerdir. Bunlar Allah için kabul edilir, ancak hiç bir şekilde yaratıklar O'na benzemek şöyle dursun, yaklaşacak biçimde bile isnâd edilmez. Hattâ Allah'ın cennette yaratmış olduğu yiyecek, içecek ve giyeceklerden hiç birisi dünyada yarattığına benzemez. Her ikisi de yaratılmış olmakla beraber, aralarında yalnız isim birliği vardır. Allah Teâlâ mahlûkâtın kendi aralarındaki benzerliklerinden uzak olarak yaratandır. Allah Teâlâ kendisine Alîm, Halîm, Rauf, Rahim, Semî', Ba-sîr, Azız, Melik, Cebbar ve Mütekebbir gibi isimleri vermiştir. Ve bazı yaratıklarını da bu isimlerle zikretmiştir. Ancak yaratıklardan hiç birisi bu isimlerle anlamların hiç birisinde yaratıcıya benzer veya denk değildirler.
Dördüncüsü: İhlâs sûresinin Kur'ân'm üçte birine denk olduğuna dâir yer alan ve bizim de daha önce zikretmiş olduğumuz hadîsle ilgili görüştür. Bu konuda değişik görüşler zikredilmiştir. Ebu'l-Abbâs İbn_ Süreye der ki: Kur'ân, üç bölüm olarak indirilmiştir: Üçte biri ahkâm,
üçte biri vaad ve vaıd, üçte biri de isimler ve sıfatlardır. Bu sure, ısim-leri ve sıfatlar^ içinde toplamıştır.
tmâm Gazzâlî merhum Cevahir el-Kur'ân'da der ki: Kur'ân'ın asıl görevi; Allah'ı bildirmek, âhireti bildirmek, sırât-ı müstakimi bildirmektir. Asıl bilgi bu üçünün bilgisidir. periye kalanlar buna bağlıdır. İhlâs sûresi bu üçten birini ihtiva eder ki bu, Allah'ı tanımak, O'nun kudsiyye-tini kabul edip cins ve tür bakımından her türlü ortaklıktan uzak olarak O'nun birliğini açıklamaktır, tşte bu; asıl, fer' ve denkliğin nefyi ile kasdedilen husustur. Qazzâlî der ki: Samed niteliği ise O'nun varlıkta kendinden başka hiç birine muhtaç olmayan efendi olduğunu iş'âr etmektedir. Evet burada âhiret ve sırât-ı müstakimden bahis yoktur. Bu sebeple İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir. Yani Kur'ân'm üç temel esâsından birini anlatmaktadır. Nitekim hacc, Arafat'ta durmaktır sözü de böyledir. Yani haccın asıl hükmü Arafat'ta durmaktır. Geriye kalanlar buna bağlıdır.
İbn el-Kayyim el-Cevzî, Zâd el-Meâd'da der ki: Rasûlullah (s.a.), .sabah namazının sünnetiyle vitirde îhlâs ve Kâfirûn sûrelerini okurdu. Bu ikisi ilim ve amel birliği ile bilgi ve irâde birliğini, inanç ve maksad birliğini birleştiren iki sûredir. İhlâs sûresi inanç ve bilgi birliğini ihtiva eder. Her ne şekilde olursa olsun, Allah Teâlâ için ortaklığı mutlak anlamda reddeden birliğin tesbîtini gerektiren şeyleri ihtiva etmektedir. Samediyyet ise O'na hiç bir şekilde eksikliğin İlişemeyeceği, kemâl sı-fatlarının hepsinin isbâtıdır. Baba ve çocuğun nefyi ise samediyyet sıfatının gereğidir. O'nun muhtaç olmayışının ve birliğinin icâbıdır. Teş-bîh, temsil ve benzerin reddi demek olan denkliğin nefyi ise, yine bu sûrede yer alan bir diğer husustur. Öyleyse bu sûre Allah için her kemâli isbât etmekte, her noksanlığı da reddetmekte, benzer ve eşlik konusunda her görüşü nefy etmekte, mutlak ortaklık durumunu ortadan kaldırmaktadır. İşte bu esâslar, ilmî ve i'tikâdî tevhidin hepsini birleştirir. Ve bu, sahibini her türlü sapıklık ve şirk fırkalarından ayırır. Bu sebeple ihlâs sûresi, Kur'ân'm üçte birine denk olur.' Çünkü Kur'ân'ın ana maksadı haber ve

inşâdır. İnşâ emir, nehiy ve mübâh olmak üzere üç şeyden ibarettir. Haber ise iki türlüdür: Biri Yaratıcının zâtından, isimlerinden, sıfatlarından ve rükünlerinden haberdir; diğeri de yaratıklarından haberdir. İhlâs sûresinde O'nun zâtından isimlerinden ve sıfatlarından haber verildiği için o, Kur'ân'ın üçte birine denk olur. Ve okuyanı ilmî şirkten kurtarır. Tıpkı Kâfirûn suresi kasıdlı, iradî ve amelî şirkten kurtardığı gibi. Nasıl ilim, amelden önce ve ilim, amelin önderi, rehberi, hâkimi ise; ihlâs sûresi de Kur'ân'ın üçte birine denktir. Bu konuyla ilgili hadîsler hemen hemen tevatür derecesine ulaşmıştır. Kâfirûn sûresi ise Kur'ân'ın dörtte biridir. Tirmizî'nin, İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivayette; Zilzâl sûresi Kur'ân'ın yarısına, İhlâs sûresi üçte birine, Kâfirûn sûresi de dörtte birine eşittir, denilir. Hâkim, Müstedrek'-inde bu rivayeti nakleder ve; isnadı sahihtir, der.[3]

İslâm Düşüncesinde Tevhîd Gerçeği

Tevhîd İslâm düşüncesinin dayandığı ilk temel esâstır. İslâm düşüncesinin dayandığı ilk temel esâs olduğu gibi düşünce sisteminin hususiyetlerinden de birincisidir. İslâm düşüncesi hâlis tevhîd inancı ile yeryüzünde geçerli olan diğer i'tikadî ve felsefî düşünce sistemlerinden ayrılır. İşte bunun içindir ki biz burada «İslâm düşüncesinin hususiyetlerinden» bahsederken «tevhîd» akidesinden söz ediyoruz. Bu araştırmamızın ikinci bölümünde İslâm düşüncesinin esaslarından bahsederken de tekrar bu konuya döneceğiz.
İslâm düşüncesinin hususiyetlerinden söz ederken tevhîd akidesinden bahsedişimizin gayesi, İslâm düşüncesinin tevhîd prensibiyle diğer inanç ve sistemlerden ne derece ayrıldığını göstermektir.
Bu arada şunu da belirtmek isteriz ki «tevhîd» Allah indinden gelen her dinde karşılaştığımız en bariz hususiyetlerden birisidir. Ayrıca ilâhî dinlerin dayandığı temel esâsların da başında gelir. Esâs itibarıyla tarih boyunca gelen semavî dinlerin hepsi İslâm esâsına dayanmaktadır. Ve hepsinin genel adı İslâm'dır. Çünkü İslâm, tek başına Allah'ın dinine teslim olmak ve hayat hâdiselerinde yalnız Allah'ın nizâmına uymak ve her türlü işte Allah'ın emrini benimseyerek O'nun nizâmına, şeriatına uyarak Allah'a kulluk etmektir. Gerek pratik hayat hâdiselerinde, gerekse ibâdet duygulannda yalnız Allah'a kulluk etmektir. Ne var ki zamanla bu ilâhî dini getiren peygamberlerin peşinde gidenlerin düşünce sistemleri bozulmuş, bir takım sapıklıklar ve tahrifler başgös-termiş, bunun yanı sıra câhiliyet düşünceleri dinlere baskın çıkmış ve yeryüzünde sağlam dinî esâslara dayalı bir düşünce sistemi kalmamış. Sâdece Allah'ın hıfz u inayeti ile tahrif elinin uzanamadığı insanların hayatına hâkim olan câhiliyetin ışığını söndüremediği ve Hz. Muham-med (s.a;)in getirdiği bu düşünce sistemi kalmıştır. Tevhîd beşeriyetin sahip olduğu yegâne ilâhî din olan İslâm'ın ana hususiyetlerinden birisi olarak devam edip gitmiştir.
Bir de belirtmek zorunda kaldığımız başka bir husus var. O da tevhîd akidesinin sâdece bu düşünce sistemine mahsûs olarak kapladığı sâ-hâ. Ve tevhîd düşüncesine dayalı pratik hayatın muhtelif yönleriyle ilgili ahlâkî ve içtimaî tanzîmât... Müslümanm düşünce sisteminde tevhîd akidesi kâinatın her safhasına yayılmıştır. Kâinattaki yegâne faal güç Allah'ın birliğinde ortaya çıkan güçtür. Müslümanın hayatında tek başına hâkim olan güç Allah'ın birliğine dayalı güçtür. Ayrıca tevhîd

inancı insanlığın gizli açık... Büyük küçük... Üstün basit... Duygu ve hüküm... İnanç ve amel... Ferd ve toplum... Dünya ve âhiret ile alakalı bütün yönlerini tanzim eden bir unsurdur... Ve varlıklar dünyasında âlemşümul tevhîd akidesinin dışında bir zerre bile oynayamaz.
İslâm düşüncesi şu esâsa dayanır: Ortada bir ulûhiyet gerçeği vardır. Bir de kulluk gerçeği. Ulûhiyet tek başına Allah'ın zâtına mahsûstur. Kullukta ise Allah'ın dışında kalan her şey ve her varlık müşterektir. Hak Teâlâ ulûhiyet gerçeği ile nasıl tek başına temayüz etmişse buna bağlı olarak ulûhiyetin hususiyetleri ile ilgili konularda da tek basınadır. Her şey ve her canlı, kulluk konusunda nasıl müşterek ise aynen öyle de her şey ve her canlı ulûhiyetin hususiyetlerinden tamamen uzaktır. Şu halde meydanda birbirinden tamamen farklı ve ayrı iki varlık bulunmaktadır. Biri Allah Teâlâ'nın zâtı, diğeri de Allah'tan başka Allah'a kul olanların varlığı. Ve bu iki varlık arasındaki münâsebet yaratanın yaratılmışla, Allah'ın kulla olan münâsebetidir...
İşte İslâm düşüncesindeki ilk temel kaide budur. Diğer kaideler bu temel kaideden doğar ve onun üzerine kâim olur. Ve İslâm düşüncesinin böyle bir temel kaide üzerine oturmuş olması daha önce de belirttiğimiz, gibi onun belli başlı özelliklerinden birisidir.
Biraz önce söylemiş olduğumuz tevhîd akidesinin Allah indinden gelmiş bütün dinlerde temel kaide olduğu gerçeğini Kur'ân-ı Kerîm muhtelif yerlerde defalarca tekrar eder. Hem her peygamberin kıssasını anlatırken, hem de toplu halde zikrederken kesin olarak bu hususu belirtir:
«Andolsun ki Nuh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük günün azabından korkarım, dedi.» (A'râf, 59)
«Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. De ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin. Sizin için O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız? dedi.» (A'râf, 65)
«Semûd milletine de kardeşleri Salih'i gönderdik: Ey milletim, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur. Rabbınızdan size bir belge geldi, dedi.» (A'râf, 73)
«Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Rabbınızdan size apaçık bir burhan gelmiştir.» (A'râf, 85)
«Musa'nın haberi sana geldi mi? Hani o, bir ateş görmüştü de ailesine: Durun, ben bir ateş görd.üm. Size ya ondan bir kor getirir; veya ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti. Ateşin yanına gelince; kendisine: Ey Mûsâ, diye seslenildi: Şüphesiz ki senin Rabbın Benim Ben. Pabuçlarını çıkar. Zîrâ sen, mukaddes vâdîde, Tuvâ'dasın. Ve Ben, seni seçtim. Öyleyse vahyolunanları dinle. Şüphesiz Ben, Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl.» (Tâha, 9-14)
«Allah buyurmuştu ki: Ey Meryem Oğlu îsâ; sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin? Demişti ki: Tenzih ederim seni, hak olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz. Eğer ben, onu söylemişsem; Sen onu elbette bilirsin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en İyi bilen Sensin Sen. Ben; onlara Senin bana buyurduğundan başkasını söylemedim. Rabbım ve Rabbınız olan Allah'a kulluk

edin dedim. Ben aralarında bulunduğum sürece üzerlerine şâhid idim. Beni öldürdüğünde onların murakıbı Sensin. Sen her şeye şâhidsin. Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şayet bağışlarsan; muhak-kajc ki Sensin Sen Azız, Hakîm.» (Mâide, 116-118)

«Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk ediri, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25)

Ne var ki bütün peygamberlerin getirmiş oldukları bu tevhîd akidesi zamanla tahrifata uğramış ve muhtelif inanç şekillerinden kırpıntılar karışmıştır. Gerek semavî dinlerden, gerekse putperest dinlerden eskiden kalma mitolojik hususiyetler bu dinlere karışarak onların asıl rengini değiştirmiştir. Kitabımızın baş taraflarında bu konuyla ilgili bir takım bilgiler sunmuştuk. İslâm düşüncesindeki tevhîd akidesinin kapladığı sahayı açıklamaya girişmeden önce tevhîd esâsının, İslâm düşüncesine hâs özelliklerden birisi olduğunu iyice kavrayabilmek için diğer düşünce sistemlerindeki ulûhiyyet ve kulluk ile alâkalı düşünüş tarzlanna temas etmemiz yerinde olur. Özellikle birbirinden ayn bir varlığı kabul edip bir nevi ilâh düşüncesine sahip olan fikir sistemleriyle karşılaştırmamız yerinde olur. Meselâ Hinduizm tek bir varlığa inanır. Var olan tek varlık «Brahma»dır. Hinduizm'de Brahma'nın sıfatları kendisine hâstır ve diğer varlıklardan ayrılır. Mutlak kemâle sâ-hibtir, tek başına hayrın temsilcisidir. Gerek devamlı olması, gerekse ezelî oluşu bakımından, yegâne varlıktır. Ve Hinduizm'de varolan bu tek varlığın dışındaki bütün varlıklar, varlığı mevcûd olmayan «yokluktan» ibarettir... Bu kâinat ve içinde bulunan her şey esâs itibarıyla yokluktan ibarettir.

Ne var ki Hinduizm bir taraftan bu tek varlık fikrini belirtirken, diğer taraftan hayrın ve kemâlin ifâdesi olan gerçek varlığın, şerrin ve eksikliğin timsâli olan «yokluğa» hulul ettiğine inanmaktadır. Brahma yokluktan ibaret olan bu varlıklar dünyasının her parçasına hulul etmiştir. Dolayısıyla insanın da içinde bulunduğu bu varlıklar dünyasının her parçası hem varlıktan, hem de yokluktan meydana gelmiştir. Hem hayırdan, hem serden. Hem kemâlden, hem de noksanlıktan, hem bekadan hem de fenadan.

Şu halde inanmış bir Hindunun en mühim vazifesi devamlı olarak kendi benliği ile mevcûd olan hayır, kemâl ve beka varlığını; yokluk, şer, noksanlık ve fena varlığından sıyırarak Brahma'ya ulaşmak için gayret sarf etmektir. İşte bunun içindir ki Budizm de yokluktan ibaret olan bedenin feda edilerek ona hulul etmiş olan varlığa ulaşmak ve hür olmak herkesin idealidir. Erişilen bu mertebenin adı Budizm'de «Nirva-na»dır. Nirvana, varlıklar dünyasından kurtulup hürriyete ulaşarak Brahma'ya dönmektir. Esasen noksanlıklardan, serden, fenadan ve yokluktan meydana gelmiş olan bu âlemi Brahma yaratmış değildir. Sadece ona hulul etmiştir. Brahma bu kâinatın idaresini ve tasarrufunu elinde bulundurmaz. Yalnız ona hulul etmekle her şey kendiliğinden olur.

Bununla birlikte hulul inancına sahip olan bu tek ilahlı düşünce sistemine mâlik Hinduizm'e teslis akidesinden de birçok hususlar sızmıştır. Zîrâ HinduiznVde Brahma, tek bir ilahın üç şekilde görünme-sıyle ifâde edilir. Brahma.bir taraftan yaratıcı şekilde görünür, diğer bir ilâh olan «Fişna» koruyucu şekildedir, «Seyfa» adını verdikleri diğer ilah ise yıkıcı şekilde gözükür; Sonra Hinduizm'de ilahlığm ve feleklerin kaderine hâkim olan «bir karma ilâh» inancı vardır. Bu karma ilâh

âlemin deveranını, varlığı ve yokluğu idare eder ve işte böylece tevhîd akidesi o kadar yanlışlıklarla dolu olmasına, hulul akîdesiyle karışık bulunmasına rağmen kendisini koruyamamıştır.
Eski Mısır dini Achnaton inancında da bir nevi tevhîd şekline rastlanmıştır. Çünkü Achnaton'un tavsif ettiği ilah «Aton» faaliyet ve vahdaniyet sıfatlarına sahiptir. Kâinatı o yaratmıştır, koruyucusu ve idarecisi de odur. İşte «Achnaton» un ilâh anlayışı, beşeriyetin tanıdığı semavî olmayan dinlerin içerisinde en üstün bir ilâh anlayışıdır. Şu kadar ki «Achnaton» inancına karışmış olan semavî dinlerin te'sîrini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bununla birlikte Achnaton'un inancına hâkim putperest unsurlardır. Zîrâ Achnaton maddî olarak gördüğümüz güneşi, ilâhın bir remzi olarak kabul eder ve güneşe ilâhî adım takar. Böylece tevhîd akidesine yaklaşan Achnaton inancı, putperestlikle karışır gider.
Aristo da «Vâcib el-Vücûd olan» bir ilâh ile «mümkin el-Vücûd olan» ilâhı birbirinden ayırır. Şu kadar var ki inandığı ilâh sistemini Aristo kâinat karşısında menfî bir tavır takınmış olarak kabul eder. Önce kâinatı yaratan Allah değildir. Kâinatın idaresi ile onun ilgisi yoktur. Sadece kâinatın hareketi kendi derûnunda gizli bulunan vâcib el-Vücûd'a karşı şiddetli bir şevk ve arzu ile meydana gelmektedir. Ve böylece kâinat Mümkin el-Vücûd halden vücûd haline intikâl etmektedir.
İbrahim (a.s.)in dininde de tevhîd akîdesi temel esâsı teşkil ediyordu. Hz. İbrahim bunu İsmail'e ve İshâk'a da tavsiye etmşiti. Hz. İs-hâk'ın oğlu Ya'kûb (a.s.) da tevhîd dinine bağlıydı. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı gibi Hz. Ya'kûb vefat edeceği sıralarda çocuklarına tevhîd akidesini tavsiye etmişti:
«Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Andolsun ki dünyada onu seçmiştik. Muhakkak ki o, âhirette de sâlih-lerdendir.
Hani Rabbı ona; teslim ol, buyurduğu zaman; o da: Âlemlerin Rabbına teslim oldum, demişti. İbrahim bunu oğullarına da tavsiye etti. Ya'kûb da: Oğullarım, Allah dinini sizin için seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.
Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Senin ilâhı-,na ve ataların İbrahim'in, İsmail'in, İshâk'm tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve biz, O'na teslim olmuşuzdur, demişlerdi.» (Bakara, 130-133)
Hz. Mûsâ İsrâiloğullanna peygamber olarak geldiği zaman tevhîd akidesini getirmişti. Ve hâlâ da Yahudilik tevhîd esâsına dayalı bir din olarak kabul edilir. Şu kadar var ki gerek Hz. Musa'dan önce, gerekse sonra İsrâiloğullan tevhîd akidesini tahrif etmişler, lekelemişler, Allah'ın hükümlerinin yerini değiştirmişlerdir. Sırf îsrâiloğullarına mahsûs bir ilâh kabul etmişler ve onun birliğini kabullenmişlerdir". İsrâiloğul-lannın ilâhı, millî bir ilâhtır ve diğer ilâhların kullarına karşı onlan korur. Bunun da ötesinde İsrâiloğullan kendi millî ilâhlarına iftira etmisler ve kendilerinin Allah'ın oğulları olduklarını, dostları bulunduklarını ve işledikleri günâhlar yüzünden kendilerini azâblandırmayacağı-nı ileri sürmüşlerdir. Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmişler ve kendi aralarından kızlarla evlenerek Amâlika kavmini dünyaya getirdiğini iddia etmişlerdir. Nitekim Yahova bu kavmin de kendisi gibi ilâhlaşmasından korkarak onların arasına inmiş ve dillerini

karıştırmıştır. Yahudiler Hz. Ya'kûb'un bir keresinde bu ilâhla çarpıştığını iddia etmişler, bahçelerin gölgelerinde gezinerek havasından istifâde ettiğini söyleyerek birçok efsâne ve hurafeleri tevhid akidesine karıştırıp gerçek tevhîd akidesini de lekelemişler ve kirletmişlerdir.
Nihayet Hz. îsâ gelmiş, o da tevhidi getirmiştir. Sonra Hıristiyanlar onu tevhîd esâsından kaydırarak üçlü bir ilâh sistemine dönüştürmüş, baba, oğul ve rûhu'l-Kudüs'ün teşkil ettiği üç uknuma dayalı tek bir Allah şeklinde göstermeye çalışmıştır. Ne varki oğulun uknumu ve irâdesi diğerlerinden tabiatı itibarıyla ayrılır. İşte böylece kendi dinlerinin esâsı olan tevhîd akidesinden uzaklaşmışlar ve kiliselerinin ortaya attığı, gerçekle alâkası bulunmayan çeşitli inançlara sapmışlardır.
İşte bütün bunlardan dolayı açıkça diyoruz ki, saf ve mükemmel tevhîd esasına dayalı olarak bakî kalmış olan yegâne düşünce sistemi İslâm düşüncesidir. Tevhîd bu düşünce sisteminin belli başlı özelliklerinden birisidir ve bugün yeryüzünde hâkim olan inanç sistemleri arasında tevhîd esâsına dayalı yegâne düşünce sistemi İslâm düşüncesidir.
Şimdi İslâm düşüncesindeki tevhidin mâhiyetini ve hududunu açıklamaya girişebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm akîdesi ulû-hiyetin ayrı, kulluğun ayrı şeyler olduğunu bildirir. Ulûhiyet yalnız Allah'a mahsûstur. Her şey ve canlı varlık, O'nun ulûhiyetini müştereken kabullenir. Ulûhiyetin hâssaları da yalnız Allah'a mahsûstur ve her kul bu hâssaları yalnız Allah'a mahsûs olarak kabul eder. Ulûhiyetle kulluğun gerekleri ve İnsan hayatındaki neticeleri bu esâsa dayanır. Hak Teâlâ zâtı itibarıyla tektir. Ve bütün hususiyetlerinde eşsizdir.
«Ey Muhammed, de ki: O Allah, bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» (İhlâs)
«O'nun benzeri hiç bir şey yoktur.» (Şûra, 11)
«İşte Babbınız olan Allah budur. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Her şeyin yaratanıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. Ve O, her şeye de Ve-kîl'dir.» (En'âm, 102)
«AUah, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle tak-dîr etmiştir.» (Furkân, 2)
«De ki: Allah'tan başka taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Yeryüzünde ne yaratmışlardır gösterin bana. Yoksa onların ortaklığı göklerde midir? Yoksa onlara bir kitâb verdik de onlar bundan bir delile mi dayanıyorlar?» (Fâtır, 40)
«De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? Allah'ındır, de.» (En'âm, 12)
«O ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur.» (Furkân, 2)
«Ey insanlar; Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Allah'tan başka gökten ve yerden sizi nzıklandıran bir yaratıcı var mıdır? Ondan başka ilâh yoktur. O halde nasıl çevriliyorsunuz?» (Fâtır, 3)
«Nice canlılar vardır ki; rızkını kendi taşımaz. Sizin de, onlann da rızkım Allah verir.» (Ankebût, 60)
«Yeryüzünde yaşayan canlıların rızkını vermek Allah'a mahsustur. O, canlıları babalann sulbünde kararlaşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta iken de bilir.» (Hûd, 6)

«Muhakkak ki zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zail olurlarsa andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O; Halım, Gafur olandır.» (Fâtır, 41)
«Göğün ve yerin O'nun emriyle ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 25)
«Biz; her şeyi apaçık bir kitâbta saymışızdır.» (Yâsîn, 12)
«O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size koruyucular yollar. Nihayet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atli-sidir.» (En'âm, 61-62)
«De ki: Bana haber verir misiniz; eğer Allah, kulağınızı, gözlerinizi alır ve kalblerinizin üstüne mühür vurursa; Allah'tan başka onları size getirecek İlâh kimdir?» (En'âm, 46)
«Sonra, göğe yöneldi ki, o duman halindeydi. Ona ve yere dedi ki: İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» îkisi de dediler ki: «İsteyerek geldik.» (Fussilet, 11)
«Göğün ve yerin, O'nun ile ayakta durması da O'nun âyetlerinden-dir. Sonra sizi bir çağırmaya görsün, yerden hemen çıkıverirsiniz. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur.» (Rûm, 25-26)
«Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler, büyüklük tasîa-maksızın Allah'a secde ederler.» (Nahl, 49)
«O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44)
İslâm düşüncesindeki tevhîdle alâkalı konularda verdiğimiz bu kadar bilgi yeter. Bu açıklamamızda Allah'ın tek başına ulûhiyeti açıkça belirdiği gibi, Allah'tan başka herkesin ve her şeyin O'nun ulûhiyetine kulluğu da ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı ile yaratılmışlar arasındaki alâkamn sadece kullukla ilgili olduğu belirmekte, ikisi arasında yakınlık bulunmadığı, zât, sıfat ve hususiyet bakımından ortaklık ve benzerliğin sözkonusu olmadığı açığa çıkmaktadır. Bu kadarlık ma'lûmât bile tevhîdin, İslâm düşüncesinin temel esâslarından birisi olduğunu belirtmeye yeter. Şu kadar var ki, tevhîd hususiyetinden söz ederken kısa da olsa bu tevhidin insan hayatındaki gereklerine de İşaret etmek lâzımdır. Ayrıca tevhidin îcâbı olan hususlar tevhîd akidesinin neden İslam düşüncesinin temel hususiyetlerinden birisi olduğunu belirtmek yönünden lüzumludur.
İslam düşüncesindeki Allah'ın birliği inancının başta gelen gereği; beşer hayatına hükmetme bakımından ancak tanrıya hâs olan özellikleri yalnız Allah'a tahsis etmektir. Nasıl ki inanç ve düşüncede, duygu ve ibâdette yalnız başına O'nu ilâh olarak tanıyorsak, beşer hayatına hükmetme mevzuunda da yalnız başına O'na teslim olmak mecburiyetindeyiz.
Nasıl ki bir müslüman Allah'tan başka bir ilâh, Allah'tan başka ibâdete lâyık birisi, Allah'tan başka bir yaratıcı, Allah'tan başka bir rı-zık verici olmadığını, Allah'tan başka birisinin fayda ve zarar vermesinin sözkonusu olamayacağım, gerek kendisiyle alâkalı hususlarda, gerekse bütün kâinatla ilgili konularda Allah'tan başka bir hakim-i Mutlak bulunmadığını kabul ederse ve bu inancından dolayı kulluk vazifesini îfâ ederek, tek başına Allah'a yönelip yalnız O'ndan ister ve yalnız O'ndan sakınıp korkarsa... Tıpkı bunun gibi müslüman inanır ki, Allah'tan, başka bir hâkim-i Mutlak yoktur. Allah'tan başka temel hükümler koyacak birisi yoktur.

Allah'tan,başka beşer hayatını ve beşerin kâinat ve canlılarla olan ilgisini ve kendi cinsinden insanoğullan ile olan münâsebetlerini tanzim edecek Allah'tan başka birisi mevcûd değildir. İşte bundan dolayı bütün hüküm ve teşkilâtını, hayat nizâmını, geçim programını, münasebet kaidelerini, değer ve ölçü kıstaslarını Allah'tan alır ve hepsinde yalnız O'na yönelir. İbâdet ve kulluk nişanesi olarak Allah'a yönelmek, ümid ve istekle, korku ve çekinme ile Allah'a teveccüh etmekle hüküm ve nizâmı Allah'tan olmak, maişet programını, hayat sistemini O'nun emirlerine göre tanzim etmek, içtimaî münâsebet kaidelerini, değer ve ölçü kıstaslarını ona göre ayarlamak arasında fark yoktur. Her iki husus da tevhîd akidesinin îcâblarındandır. Her iki husus da farksız olarak müslümanın hayatında ve vicdanında tevhîd akidesinin muhtevası içerisine girer.
Kur'ân-ı Kerîm, tevhîd akîdesiyle bunun gereği olan konuların hayat ve vicdanda hâkim olması arasında kuvvetli bağlar kurar. Ve müslümana yüklediği mükellefiyetlerin hepsini ulûhiyet ve ubudiyeti, vahdâniyyeti, hâkimiyet ve saltanatın birliği esâsına göre tanzim eder. Bu mükellefiyetler, gerek vicdanî duygularla alâkalı olsun, gerek ibâdet şekilleriyle ilgili bulunsun, gerekse teşriî kaidelerle alâkalı olsun aynıdır... İşte bakınız tek bir âyet-i kerime içerisinde hem tevhîd akidesi yer alıyor, hem hâkimiyet ve sulta mevzuu vârid oluyor. Hem de dünya hayatı ile âhiret hayatındaki konular hem de tevhîd akidesinin zarurî bir îcâbı olması münâsebetiyle Allah'ın şeriatına uyma emri tekrar ediliyor:
«Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahim.»
«Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta, elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.»
«İnsanlardan kimi de, Allah'tan başkasını O'na emsal edinir, Allah'ı sever gibi onları severler. îmân edenlerin Allah sevgisi ise, daha fazladır. Zulmedenler, azabı görecekleri zaman; bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu ve Allah'ın pek çetin azabı bulunduğunu keski bilselerdi.»
«O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur.»
«Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir dönüş olsaydı da (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık. Böylece onların bütün yaptıklarını Allah, hasretler halinde kendilerine gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değildirler.»
«Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin. Şeytânın adımlarına uymayın. Şüphesiz ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.»
«O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmeyeceğiniz şeyi söylemenizi emreder.»
«Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, dediler. Peki ya ataları bir şey akledemeyen doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı?»

«Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranmki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.»
«Ey îmân edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer O'na' kulluk ediyorsanız,»
«Allah size, ölüyü, kam domuz etini ve Allah'tan başkası için kesileni haram kılmıştır. Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve sının aşmamak şartıyla (yemesinde) günah yoktur. Muhakkak ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Bakara, 163-173).
Kur'ân-ı Kerîm'in akışı içerisinde yer alan bu âyet-i kerîme üzerinde düşündüğümüz zaman âyet-i kerîme'nin önce Allah'ın birliğini belirttiğini .görürüz. Bundan sonra ilâhî kudretin tecellî ettiği kâinat sahnelerinden manzaralar sunarak bu gerçeği dile getiriyor. Onu müteakiben de Allah'ın hâkimiyetinden başka hâkimiyetin sozkonusu olmayacağı kıyamet manzaraları sunuyor ve bütün bunların sonunda insanlara helâl ve haram konusunda Allah'ın şeriatına uymalarını emrediyor. Şeytâna uymaktan da sakındırıyor. Bu konuda câhiliyetin geleneklerine uyanları tehdîd ederek Allah'tan başkasınm emir ve telakkilerine uymanın caiz olmadığını belirtiyor. Sonra inananlara dönüyor, Allah'ın helâl olarak belirttiği güzel nesnelerden yemelerini emrediyor. Şayet Allah'a kulluk ediyorlarsa mesele bu şekildedir. Allah kendileri için dilediği şeyi helâl, dilediğini haram kılmıştır. Zîrâ tek başına kulluk edilmeye şâyeste olan, kendisi olduğu gibi helâl ve haram hükmünü verecek olan da O'dur. Bu kâinatı tek başına idare eden O'dur ve kıyamet gününde de yalnız başına kudret ve hâkimiyet O*nun elindedir. Allah'ın birliği hem konulan nizâmlardan, hem yapılan ibâdetlerden, hem de belirtilen günde ortaya çıkar. Bunların hepsi birleşmeden tevhîd inancı mümkün olamaz.
Tıpkı bu âyet-i kerîme'ye benzer birçok âyetler vardır Kur'ân'da ve hepsi tevhidin mânâsını, şümul sahasını belirtir. Konuyu aydınlığa kavuşturmak için bir başka örnek daha vermemiz yerinde olacaktır sanırım. Ayrıca İslâm düşüncesinin hususiyetlerini ve esâslarını şümullü ve mükemmel olarak açıklama yönünden Kur'ân'ın metodunu öğrenebilmek için de bu örnek faydalı olacaktır:
«Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve hakkında hiç bir şüphe bulunmayan o toplanma günüyle korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik. Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.»
«Şayet Allah dileseydi, hepsini tek bir ümmet yapardı. Ama O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ne bir velî vardır ne de bir yardımcı.»
«Yoksa O'ndan başka velîler mi edindiler? İşte Allah, O'dur velî. ölüleri O diriltir. Ve O, her şeye kadirdir.»
«İhtilâfa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm Allah'ındır. İşte Rabbım Allah budur. Ben, O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yöneldim.»
«Göklerin ve yerin yaratanı, size kendinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler. Bu suretle çoğalmanızı sağlıyor. O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. Ve O, Semî'dir, Basîr'dir.»
«Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğinin rızkını genişletir ve kısar. Muhakkak ki O, her şeyi bilendir.»

«Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin, diye dinden Nuh'a buyurduğunu, size de teşrî' buyurdu. Sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya buyurduğumuzu. Kendilerini çağırdığın bu şey; müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine seçer. Kendisine yöneleni de hidâyete iletir.»
«Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Şayet belirli bir süre için Rabbından bir söz geçmiş olsaydı, aralarında hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da ondan mutlak bir şüphe ve tereddüd içindedirler.»
«Şu halde sen bunun İçin davet et ve emrolunduğun şekilde dos^ doğru bir istikâmet tuttur. Onların heveslerine uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba İnandım ve aranızda adalet etmekle emrolun-dum. Allah bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiç bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplar ve dönüş de O'na-dır.» (Şûra, 7-15)
Bu âyet-i kerimeler üzerinde de düşündüğümüz zaman görürüz ki âyetler önce vahiy ve risâlet mevzularını belirtmekte ve Rasûlullah'ın kıyamet günüyle onları korkutması, âhiret gününde mü'minlerle zâlimlerin akıbetlerinin farklı olacağını, herkesin dünyadaki ameline göre mükâfatlandırılacağım, fakat kesin ve mutlak hüküm ve hikmet sahibinin Allah Teâlâ olduğunu beyân etmektedir. Bundan sonra kıyamet gününde ölülerin yeniden diriltilmesiyle tecellî eden ilâhî kudretin birliği ve eşsizliği belirtiliyor. Daha sonra yegâne hâkimiyet sahibinin yüce Allah olduğunu ve dolayısıyla yalmz O'na güvenmek ve dayanmak îcâbettiğini açıklıyor. Yegâne sığınağın Allah'ın kudreti olduğunu ifâde ediyor. Müteakiben de Allah'ın göklerde, yerde, insanların ve hayvanların çifter çifter yaratılmasında ortaya çıkan ilâhî kudreti örnekleriyle açıklıyor ve bunun yalmz başına eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a mahsûs olduğunu bildiriyor. «Göklerin ve yerin anahtarları kendi elinde» bulunması münâsebetiyle tek başına hâkimiyet yetkisinin Allah'a mahsûs olduğunu, «rızıklan dilediği kimseye daraltıp, dilediği kimseye genişletmesi» ile gerçek rızıklandıncınm yalnız başına O olduğunu belirtiyor. Allah'ın zâtı, sıfatları, kudreti ve saltanatı ile tek başına ve yalnız olduğu açıklandıktan sonra hemen meseleyi risâlet müessesesinin başından beri yegâne hüküm vaz'edenin kendisi olduğunu, O'ndan başka kimsenin hüküm vaz'etme yetkisinin" bulunmadığını belirtiyor. Kendisinin koyduğu şeriatın gerçek mânâda din mefhûmunu karşıladığını açıklıyor. En sonunda da Rasûlullah (s.a.)a Allah'ın vaa-dettiği nizâma ve şeriata insanları davet etmesini bildiren bir emir yer alıyor. İnsanlann hevâ ve hevesine uymaktan da hehyediyor. İlk olarak da peygamberin Allah'ın adaletle muamele etmesine dâir emrini yerine getireceğini ve insanlar arasında Allah'ın şeriatına göre hüküm icra edeceğini bildiriyor. Bölüm içerisinde yer alan âyetlerin son kısmında da Allah'ın şeriatına göre hükmeden mü'minlerle diğerleri arasındaki kesin ayrılık belirtiliyor. Neticede her iki grubun dönüp varacağı yer Allah'ın huzurudur.
öyle sanıyoruz ki bu iki örnek İslâm düşünce sistemindeki Hanlıkla hâkimiyetin birliği anlayışıyla, bu birlik inancının insan hayatı üzerindeki te'sîrlerini. açıklamış bulunmaktadır. Ve yine bu iki örnek bu iki anlamdaki tevhîd inancının İslâm

düşüncesinin hususiyetleri arasında yer almasındaki ehemmiyeti de açıklamış olmaktadır.
İslâm düşüncesinin temeli olan tevhîd inancı ve bunun insanların hayatı üzerindeki te'sîrine dâir bu kadarlık ma'lûmât kâfi gelir sanırım. Bundan sonra artık şu gerçeği açıkça söyleyebiliriz: Gerçekten tevhîd esâsına dayalı bulunan İslâm düşüncesi insan ruhunda ve gönlünde öyle te'sîrler icra ediyor ki, bir başka düşünce sisteminin bunları te'mîn etmesi imkân hâricidir. Ayrıca insanın pratik hayatı üzerinde de bu düşünce sisteminin icra ettiği fonksiyonu başka bir düşünce sisteminin icra etmesi mümkün değildir.
İslâm düşüncesi insanın ruhunda, gönlünde ve hayatında bir kontrol te'sîs ediyor ve bu kontrol sayesinde insanın gözü önünde şekiller birden değişmiyor, değer ölçüleri kıymetini yitirmiyor, hareket ve yaşayışta sarsıntı ve deprasyonlar meydana gelmiyor.
Ulûhiyeti bu anlayış içerisinde düşünen, kulluğun hududunu bu çevreler dâhilinde değerlendirebilen kişi şüphesiz ki kendi yönünü tes-bît eder, hareketlerini kontrol eder, dikkat ve itinâ içerisinde kim olduğunu, varlığının gayesinin nelerden ibaret bulunduğunu, gücünün neye yetebileceğini ve neye yetmeyeceğini kavrar ve bilir. Kâinatta mev-cûd olan eşyanın mâhiyetini kavrar. Kâinatta geçerli olan gerçek kuv-veti görür ve bilir. Bütün bunlardan dolayı da eşya ile muamelesini yürütürken mazbut hudûdlar dâhilinde hareket eder, sapmaz, - ayağı kaymaz, yalpalamaz...
Düşünce sistemindeki otokontrol; aklî değer ve ölçülerde de muvâzene ve kontrolü sağlar. Gönülle ilgili konularda ve değer ölçülerinde ağırlığını hissettirir. Ayrıca kâinattaki ilâhî kanunlarla faaliyet icra etmek ve değer ölçülerini bu ilâhî kanunlara intibak ettirmek bu kontrol ve muvâzeneyi destekler, takviye eder ve sağlamlaştırır. Bu gerçeği; yaratan, kudret sahibi, idare eden, nzık veren ve kahredici güce sahip bulunan bir ve tek Allah'a dayanarak hareket eden müslüman bir ferd ile diğer düşünce sistemlerine bağlı ferd arasında mukayese yaptığımız zaman çok daha iyi anlarız. Diğer düşünce sistemlerine bağlanmış olan ferdler ister hayır ve şer ilâhının varlığına inanan çok. tanrılı dinlere bağlanmış olsunlar, ister tek ve var olup ta yokluk denilen kâinatın yapısına hulul etmiş olduğuna inanan dinlere bağlanmış olsunlar, tster kâinat meseleleriyle ilgilenmeyen ve bu hususlara önem vermeyen bir ilâh anlayışına sahip bulunsunlar, ister donuk, kör, sağır ve hiç bir şey hissetmeyen madde ilâhına bağlanmış olsunlar, isterse aklın ve hafsalanın kabul etmeyeceği hurafe ve efsânelerin bataklığına gömülmüş dinlere bağlanmış bulunsunlar bu kıyâs önemini asla kaybetmez.
Ayrıca İslâm düşünce sistemi, insanın aklına ve gönlüne bir istikâmet verir. Rabbı Zülcelâl'e İslâm'ın belirttiği sıfatlar dâhilinde inanan ve bu mazbut ölçüler dâhilinde onunla ilgi kuran insanın gönlü ve- kafası elbette ki huzur ve istikâmet içerisinde bulunacaktır. Düşüncesiyle hayatı arasında bir anarşi bulunmayacaktır. Müslüman Rabbı ile olan münâsebeti ve düşüncesi sayesinde Rabbımn neden hoşlanıp neden kızdığım gayet iyi bilir. O'nun nzâsına nail olabilmek ,için gerçek mânâda inanmanın şart olduğunu, Allah'ın sıfatlanın bilmenin gerektiğini, O'nun belirttiği metod ve nizâm çerçevesinde hareket etmenin îcâbettiğini bilir ve kabul eder. Hiç bir zaman için Allah'a oğullar ve yakınlar isnâd ederek iftira etmez. Araya şefâatçılar ve aracılar koyarak yaklaşılacağını kabul etmez. O'nun emirlerine uyup

nehyettiklerinden sakınmaktan başka bir hedef ve gaye ile O'na kulluk etmez. S&;
dece hükmüne ve şeriatına uyarak ibâdet vazifesini yerine getirir...
Ve işte bu bilgi ve anlayış, elbetteki mü'minin kafasında ve gönlünde istikâmet duygusu meydana getirecektir. Doğru bir düzünce sistemine bağlanmış olmaktan doğan doğru bir istikâmet. Doğru hareket etmekten neş'et eden doğru bir istikâmet. Bunun yanısıra son derece sadelik, aydınlık, hareket ve gidişattaki kolaylık, düşünce ve fikirlerdeki açıklık... İşte tevhîd es^sı üzerine kâim olan İslâm düşüncesini bu mânâda ve bu çerçeveler dâhilinde değerlendiren ve Hıristiyan kilisesini üç uknumda birleşmiş tek ilâh inancı ile mukayese eden insan bu hususiyetlerin hepsini görür. Hıristiyanlıktaki tek bir Allah inancına yakıştırılması mümkün olmayan oğul isnadı ve kiliseye verilen bağışlama sebepleri gibi basit ve esrarengiz prensiblerle mukayese eden kişi bu hususiyetleri açıkça müşahede eder. Tabîatı ilâhlaştıranlar için de aynı şeyler söylenebilir. Evet duymayan, görmeyen, emir ve nehiy kabiliyeti bulunmayan, kullarından hiç bir fazilet ve amel istemeyen, hiç bir kötülükten ve rezaletten nehyet-meyen tabiat ilâhı için de aynı hususlar belirtilebilir. Tabiata kul olan insanlar hangi metodu ve sistemi benimsemek durumunda bulunanlardır. Kafaları ve gönülleri hangi hususta huzura erecek? Genellikle inandıkları ilâhın mâhiyetini bile bilmemektedirler. Her gün bu yeni ilâhın yeni bir ma'rifetini keşfetmekle meşguldürler. Her gün bir gün önce bilmedikleri şeyin mâhiyetini ve niteliklerini biraz daha öğren-mekteler. Bu bilgileri de.çoğu kere tesadüflere ve deneylere bağlı.
Daha önce bahis mevzuu ettiğimiz diğer düşünce sistemleri için de aynı durumu belirtebiliriz. Onların hepsinde kapalılık, girifttik ve zorluk mevcûd olduğu gibi hiç birisi de mensûblarına doğru bir istikâmet, sağlam bir düşünce ve hareket sistemi vermiyor ve işte bundan dolayıdır ki insan kalbi ve kafası İslâm akidesi ile ilk karşılaştığı anda bir istikâmet hissediyor, bir sadelik görüyor. Bir aydınlığın varlığını müşahede ediyor. Ve İşte gerek Avrupacılardan, gerekse Amerikalılardan çağdaş müslümanları bu dine cezbeden en mühim husus budur. Bu dine ilk girdikleri zaman neler hissettiklerini yaptıkları konuşmalardan veya yazdıklarından okuyoruz. Hepsi c-e aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyorlar. Eskiden de, şimdi de Asya ve Afrika'nın ilkel toplumlarını bu dine cezbeden en önemli husus yine bu noktaydı. İşte görüyorsunuz ki insan fıtratı gerek ibtidâî, gerekse medenî olsun hep bu dinin esâs prensib-leri üzerinde birleşiyorlar.
Ayrıca bu düşünce sistemi gerek ferd, gerekse cemiyet halinde olsun müslümanlann benliğinde bir şahsiyet ve kuvvet te'mîn eder, gerek diğer düşünce sistemlerinin, gerekse dinlerin sebep olduğu parçalanmayı, yıpranmayı ve birbirine düşmeyi önler. Asıl yaradılışı itibânyla bir birlik arzeden insan bünyesi, bu düşünce sisteminde kendisiyle birlikte faaliyet icra eden tek bir ulûhiyetin karşısında yer alır. Bu ulû-hiyet anlayışı ile inanç ve şuur; ibadet ve yöneliş bakımından, hüküm ve nizâm yönünden, dünya ve âhiret bakımından birlikte faaliyet icra eder. Ve insan bünyesi muhtelif ilâhlara bağlanarak parça parça inançlara bölünmez. Veya tek bir ulûhiyete bağlılık muhtelif unsurların elinde kaybolup gitmez. Yahut da bir kısmı ilâhlık kavgasında, bir kısmı da onun dışında ve zıd güçlerin elinde yok olmaz. Hiç bir kanunu bulunmayan, uyuşma imkânı mevcûd olmayan belirli bir şekle girmemiş olan tabiat kuvvetlerinin elinde veya muhtelif ilâhların karşısında mah-volmaz.

Müslüman inanç, şuur ve ibâdet bakımından bir yöne teveccüh edip pratik hayat nizâmı bakımından da başka bir yöne yönelerek bocalayıp durmaz. O, her iki hususu da tek bir kaynaktan alır. Hem şuura, hem vicdana, hem harekete, hem de amele hükmeden tek bir kanuna uyar... Müslümanın uyduğu bu kanun; sadece insan varlığına hükmetmekle kalmaz, bütün kâinatı hâkimiyeti'altına alır. İnsan bünyesi bu kâinatla müşterek bir faaliyete girişince hiç dağılmadan, parçalanmadan, şuraya buraya koşarak bocalamadan bu tek kanunun ışığı altında hareket eder ve bu birlik düşüncesi karşısında hiç bir güç tanımayan korkunç bir enerji kaynağı haline getirir ferdleri... Beşer tarihi boyunca İslâm hayat sisteminin ve akidesinin ferdler üzerinde meydana getirdiği hârikaların esrarı bu noktada gizlidir. Ve işte bu düşünceden doğmuştur o hârikaları meydana getiren birleşik enerji kaynaklan. Kendi bünyesinde toplanıp karşılıklı anlayış içerisinde faaliyet icra eden ve kâinatın enerji kaynakları arasında da birleşmeyi sağlayan o düşünce sistemidir. Çünkü bu düşünce sistemi gerek ferdleri, gerekse kâinat kanunlarını aynı noktada toplar ve daha önce belirttiğimiz gibi tek bir ulûhiyet sistemine yöneltir.
Nihayet İslâm düşüncesinin müslüman ferdlerin gerek vicdanlarında, gerekse günlük yaşayışlarında, toplum yapısında ve kuvvet kaynaklarında meydana getirdiği, tevhîd akidesine dayalı o kendine hâs ve mümeyyiz te'sîrler üzerine gelmiş bulunuyoruz. Aslında tevhîd insanın hürriyetini elde etmesi... Bir başka ta'bîrle... İnsanlığın yeniden doğuşudur.
Ulûhiyetin birliği ve ulûhiyetin hususiyetlerinin yalmz Allah'a âit olması, geriye kalan varlıkların Allah'a kulluk hususunda birleşmeleri ve ulûhiyete dâir hususiyetlerden tamamen feragat etmeleri... Evet bunun mânâsı ve icâbı şudur: İnsanlar hayatları ile ilgili konularda Allah'tan başka kimseden hüküm ve şeriat alamazlar. Allah'tan başka birisine ibâdet etmeyecekleri gibi Allah'tan başkasının hükmüne de rızâ göstermezler. Ulûhiyetin başta gelen özelliklerinden olan hâkimiyet yetkişini Allah'tan başka bir kula vermezler. Aslında bu konuda bir mü'-min tartışmaya bile girmez.
Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümler bu mânâyı belirttiği gibi, münâkaşa ve şüpheye mahal bırakmayacak kadar da kesin olarak ifâde eder:
«Hüküm; ancak Allah'ındır. Kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din.» (Yûsuf, 40)
«Yoksa Allah'ın izin vermediği bir şeyi, dinde onlara şeriat kılacak ortaklan mı var?» (Şûra, 21)
«Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» (Mâide, 44)
«Hayır, Rabbıma andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen testfm etmedikçe îmân etmiş olmazlar.» (Nisa, 65)
Daha Önce de belirttiğimiz gibi İslâm düşüncesi ibâdetle, Allah'a yönelme hususu ile, Allah'ın şeriatına bağlanma hususu arasında asla bir ayrılık kabul etmez. Her iki hususu da Allah'ı iyi tanımanın ve ulû-hiyeti sadece Allah'a tahsis etmenin gereği olması itibarıyla aralarında bir farklılık gözetmez ve bu konulardaki yanlış tutum ne olursa olsun insanı kesin şekilde îman ve îslâm'dan çıkarmaya vesile olur. Nitekim

yukarıdaki âyetler bu hususu kesin şekilde belirttiği gibi Rasû-lullah (s.a.)ın da aşağıdaki âyeti tefsirinde bu mevzuu açık şekilde beyân ettiğini görüyoruz:
«Onlar Allah'tan ayrı hahamlarım, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesih'i de. Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. O; şirk koştukları şeylerden münezzehtir.» (Tevbe, 31)
Bu âyet-i kerîme'de sözü edilen ehl-i kitâb, Meryem Oğlu Mesih (a.s.)i itaat ve ibâdet konusunda Rab olarak benimsemişlerdi. Hahamlarım ve râhiblerini, itaat ve ibâdet bakımından değil de emir ve hüküm kaynağı olması hasebiyle Rab olarak kabul etmişlerdi. Fakat âyet-i kerîme onların Hz. îsâ'yı Rab olarak benimsemeleri Üe, râhiblerini ve hahamlarını Rab olarak benimsemeleri hususunu aynı noktada birleştiriyor ve bu yaptıklarının tek bir ilâha kulluk etmekle emrolunduklan hususa muhalif olduğunu bildiriyor. Bu sebepten dolayı şirk damgası ile damgalıyor onları. Hz. îsâ'yı Rab olarak benimsemeleri ile râhibleri ve hahamları hüküm nokta-i nazarında tanrılaştırmaları arasında şirki ifâde etmesi yönünden münâkaşa kabul etmeyecek kadar bir birlik vardır. Ayrıca Hz. Peygamber bu âyet-i kerîme'yi her türlü münâkaşa ve değerlendirmelerin dışında tutmak üzere kesin şekilde açıklamıştır:
tmâm Ahmed ve Tirmizî muhtelif yollarla Adiyy İbn Hâtem'den rivayet ediyorlar. RasûluUah'ın İslâm daveti kendisine tebliğ edildiği zaman Adiyy Şam'a firar etmişti. Adiyy câhiliyet devrinde Hıristiyanlığı kabullenmişti. Müslümanlar Adiyy'in kızkardeşi ile kendi kavminden bir topluluğu esîr almışlardı. Sonra Rasûlullah Adiyy'in kızkarde-şini bağışladı ve serbest bıraktı. Kadın kardeşinin yanına gitti ve Adiyy'i İslâm'a girmeye teşvik etti. Sonra ikisi birlikte Medine'ye gelmişlerdi. Adiyy kendi kavmi olan Tayy kabilesinin reîsi idi. Herkes onun dönü-şünden sözediyordu. Adiyy Rasûlullah'ın huzuruna geldiğinde boynunda gümüşten bir haç vardı. Ve Rasûlullah (s.a.) bu âyet-i kerîme'yi okuyordu. «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler.» Adiyy diyor ki: Ey Allah'ın Rasûlü; onlar hahamlarına ve râhiblerine tapınmıyorlar ki? dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu: Evet, onlar tapınıyorlar. Hahamları ve râhibleri kendilerine Allah'ın haram kıldığı şeyleri helâl, helâl kıldığı şeyleri de haram takdim ettiler. Onlar da buna uydular. İşte onların tapınmaları bu şekildedir.
Süddî de tefsirinde diyor ki: Onlar halkla karışarak Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına attılar ve bunun için Allah Teâlâ: «Halbuki tek tanrıdan başkasına ibadet etmemekle emrolunmuşlardı.» diye buyuruyor... Yani o bir şeyi haram kılarsa, o şey haramdır. Helâl kılarsa o şey helâldir. Koyduğu hükme ittibâ edilir, verdiği hüküm tatbik edilir...
Bu konuda bu derece kesin ve kat'î davranan İslâm düşüncesi, böylece insanın hürriyetini i'lân etmiş oluyordu. Hayır, sadece hürriyetini değil insanın yeniden doğuşunu müjdeliyordu...
Bununla İslâm, kulların kullara kul olmasını kaldırıyor ve bütün insanları yalnız Allah'a kul ediyordu. Tâm manâsıyla insan yeryüzünde ancak hürriyetine ulaştığı, kölelikten kurtulduğu, kullara kul olmaktan kurtulup akidesini ve vicdanını ne şekilde olursa olsun kullara Içul-luktan kurtardığı zaman hürriyetine ulaşabilir. İşte teşrî' ve hâkimiyet konusunu sadece Allah'a tahsis etmekle İslâm, kullan kullara kul olmaktan kurtaran ve yalnız başına Allah'a kul eden yegâne sistemdir. Diğer

sistemlerin hepsinde hakimiyet ve teşrî' yetkisi insanların elinde bulunan nizâmların bütününde, çeşitli şekilde kullar kullara kul olmaktadırlar. Ve yalnız İslâm'dır ki, kulları kullara kul olmaktan kurtarmış, tek başına Allah'a kul etmiştir.
Şüphesiz ki bu, en geniş anlamıyla insanın hürriyetine ulaşmasının ifadesidir. Ve bunun içindir ki İslam'ın gelişi insanlığın yeniden doğuşu olmuştur. Ve İslâm gelmeden evvel insan, yücelik bakımından insanlık vasfını ihraz edebilmiş değildi...
İşte tevhîd akîdesiyle yeryüzündeki insanları hidâyete ulaştıran ilâhî kudretin insanlığa hediyesi budur...
İşte Allah'ın kullarına: «Bugün dininizi kemâle erdirdim. Üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyet'i beğendim.» (M&ide, 3).
İşte tevhîd ehli müslümanların bütün beşeriyete verecekleri en büyük hediye de bu nimettir. Önce kendi nefislerinde tatbik ederek, sonra beşeriyete dağıtabilecekleri ve Allah'ın kendileri için seçmiş olduğu hususlarda kendilerinin de gönül rahatlığı içinde seçecekleri en büyük nimet bu nimettir...
İşte tevhîd ehli müslümanların dün geçmişlerinin takdim ettiği şekilde bugün beşeriyete takdim edecekleri en büyük yenilik budur. Beşeriyet dün bu yeniliği benimserken neler hissetmişse bugün de aynı şeyleri hissedecektir. Beşeriyetin inâdkâr tutumu ve sapkınlığı bu dinin cazibesi karşısında mukavemet gösterecek kudrette değildir. Çünkü bugün İslâm beşeriyete hiç bir zaman eline geçemeyecek şeyleri veriyor. Bütün gücümüzle belirtiyoruz ki, İslâm'ın beşeriyete takdim edeceği şeyler, onun karşısında bulunan düşünce ve inançlardan, felsefî ve fikrî akımlarından, nizâm ve sistemlerden tamamen farklıdır..
Âmir oğlu Rebî' İslâm orduları başkomutanının elçisi olarak İran orduları başkomutanı Rüstem'in yanına gittiğinde şu muhavere geçmişti aralarında: Rüstem Rebî'e sorar:
«Sizi ta buralara kadar getiren husus nedir?» İşte Âmir oğlu Rebî'-in birkaç kelimeyle ifâde ettiği bu karşılık, İslâm inancının tabiatım ve bu inançtan neş'et etmiş olan İslâm hareketinin mâhiyetini gayet güzel dile getirdiği gibi müslümanların bu inanç sistemini nasıl anladıklarını ve kendi vazifelerini ne şekilde idrâk ettiklerini belirtmesi bakımından gayet önemlidir.
Rebî' Rüstem'e şöyle der:
«Bizi Allah gönderdi ta buralara kadar. Allah'ın dilediği nisbette kullan kullara kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmektir muradımız. Dünyanın sıkıntısından, dünya ve âhiretin bolluğuna erişmektir kasdı-mız. Dinlerin zulmünden, İslâm'ın adaletine getirmektir istediğimiz.»
İşte bu birkaç kelimelik cümleler içerisinde gizlenir, İslâm inancının temel kaideleri ve işte bu ifâdelerde yatmaktadır İslâm düşüncesinden neş'et etmiş ve aynı idrâkten hareket etmiş olan İslâm hareketinin tabiatı.
Maksad, Allah'ın dilediği nisbette kullan kullara kul olmaktan kurtarmak ve tek başına Allah'a kul etmektir. Yaşarken ve ölürken, dünya ve âhirette kulların bütün meselelerini Allah'ın emrine havale etmektir. Saltanat, hâkimiyet ve teşri' koriulannda bütün hususiyetleri yalnız başına Allah'a tahsis etmektir. Bu nokta o kadar önemlidir ki, bir mü'min bu hususta tartışmaya girişemeyeceği gibi

küfredenlerden başkası da bu konuda münâkaşa etme cür'etini gösteremez. İnsanlık Allah'a teslîm olmadan hürriyeti bulamaz. Hattâ insanlığını da bulamaz.
Tevhîd akidesine sahip olan müslümanlar bugün de bu inanca bağlandıkları ve yalnız tevhîd sancağını yükseltmeye çalıştıkları zaman Amr oğlu Rebî'in söylemiş oldukları şeylerin hepsini bütün insanlığa söyleyebilirler... Bugün de beşeriyet Amr oğlu Rebî'in yukarıdaki sözleri söylediği günden farksızdır. Bütün insanlık kullara kul olma bataklığına dalmıştır. Âlemşümul manâsıyla tevhîddir ki ancak insanları kullara kul olmaktan kurtarır ve yalnız başına Allah'a kul eder ve ancak böylece ve yalnız bu yolla insanoğlu hürriyetine kavuşabilir, hattâ yeniden doğabilir.
Tevhîd akidesine sahip olan müslümanlar Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bu nizâma sarıldıkları ve Allah adına beşeriyete seslendikleri zaman insanlığa, insanlığını kaybettiren istisnasız yeryüzünün bütün sistemlerinden düşünce ve ekollerinden, nizâm ve prensiblerinden çok farklı ve insanlığını öğreten şeyler takdîm edebilirler. İşte bunun içindir ki, bugün ve yarın gelecek dönem İslâm dönemi olacaktır. Evet, yeniden doğmuş ulu bir insanlık âleminin devri. Beşeriyetin bataklığa daldığı, sapık zihniyetlerin yer bulamadığı asîl bir kumanda devri olacaktır. Ve müslümanlar Arap Yarımadasında yaşayan ümmî ve bilgisiz Arapların insanlık tarihinde icra ettiği fonksiyonun aynısını bütün insanlık âleminin varlığı için icra edeceklerdir. İnsanlığın varlığına ve âlemşümul insanlık kumandasının mevcudiyetine yöneltmiş bir sebep olarak varlıklarını sürdüreceklerdir.
Bugün müslümanlar insanlığa ilim dehâlan, medenî keşifler takdîm edecek durumda değildirler. Beşeriyeti hayran edecek, kendi keşiflerini çok gerilerde fırakacak büyük buluşlar yapacak durumda değildirler. Ne var ki müslümanların insanlığa takdîm edecekleri daha başka şeyler var. Evet her türlü ilmî buluşlardan ve medenî fütuhattan çok daha büyük ve üstün şeyler. Müslümanlar insanlığa hürriyetini verecek, yeniden insanlığın doğuşunu müjdeleyecek bir nizamı takdîm edecek durumdadırlar.
Ve işte müslümanlar beşeriyete bu hediyeyi sundukları zaman beraberinde mükemmel bir hayat nizâmını da takdîm edeceklerdir. İnsana şerefli bir mevki' veren, insanın elini, kafasını, vicdanım ve ruhunu her türlü kölelikten kurtaran hayat nizâmını... İnsanlığın bütün gücünü yeryüzünde Allah'ın ^hilâfeti vazifesini îfâ etmek üzere şereflice, efendice ve Allah'ın irâde buyurduğu şekilde sarfettirecek hayat nizâmını... Müslüman, hür ve efendi olarak hilâfet vazifesini îfâ ederken, ona paralel olarak da ilmî keşiflerde bulunabilir, medeni fütuhata girişebilir. Ve bu sâhâda da beşeriyete büyük buluşlar takdîm edebilir... Evet onu yaparken de hürriyetin doruğunda, efendiliğin zirvesinde yerini alır. Makinanın kulu ve kölesi olmaz... Beşerin âleti durumuna düşmez... Bütünüyle köleliklerden kurtulur ve hür olarak şerefli mevkiinde oturur.
Allah bizi buna muvaffak kılsın.
«Ve hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur...»[4]

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8747-8750

[2] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8765-8767
[3] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8771-8773
[4] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8781-8802

FELAK SÛRESİ

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

FELAK SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
1 — De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.
2 - Yaratıkların şerrinden,
3 — Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden,
4 — Düğümlere üfürenlerin şerrinden,
5 — Hased ettiğinde hased edenlerin şerrinden.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn İsâm... Câbir'den nakletti ki kelimesi; sabah anlamındadır. Avfî de îbn Abbâs'tan bu kelimenin sabah anlamına geldiğini nakleder. Mifcâhid, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Hasan, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İbn Zeyd, Mâlik de Zeyd İbn Eslem'den buna benzer bir rivayeti naklederler. Kurazî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr bu âyetin: «Tanyerini ağartandır.» kavli gibi olduğunu söylerler.
Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan kelimesinin halk anlamına geldiğini nakleder. Dahhâk da şöyle der: Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşâmna bütün yaratıklardan kendisine sığınmasını emretmiştir. Kâ'b el-Ahbâr der ki: kelimesi, cehennemde bir evdir. Orası açılınca sıcaklığından bütün cehennem halkı feryâd eder. Bu rivayeti nakleden İbn Ebu Hatim, sonra şöyle der: Bize babam... Zeyd İbn Ali'den nakletti ki; ataları şöyle demişler: kelimesi, cehennemin dibinde bir kuyudur üzerinde bir örtü vardır. Bu örtü açılınca oradan öyle bir ateş çıkar ki, cehennem ondan çıkan sıcaklıktan feryâd eder. Amr İbn Abese, Süddî ve başkalarından da böyle rivayet edilmiştir. Bu konuda merfû' ve münker bir hadîs de vâriddir:
İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Vasıflı İshâk İbn Vehb... Ebu Hü-reyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: cehennemde örtülü bir kuyudur. Bu hadîsin isnadı garîbtir, peygambere ref'i sahîh değildir. Ebu Abdurrahmân der ki: kelimesi, cehennemin isimlerinden bir isimdir.
İbn Cerîr Taberî der ki: Sözlerin en doğrusu birincisidir, yani tanyeri anlamına gelmesidir. Sahîh olan bu rivayeti Buhâri de Sahîh'inde tercih eder.
«Yaratıkların şerrinden.» Bütün mahlûkâtın şerrinden. Sabit el-Benânî, Hasan el-Basrî; cehennemden, İblîs'ten ve onun soyundan yaratıkların hepsinin şerrinden, diye mânâ vermişlerdir.
«Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» Mücâhid der ki: Güneşin batmasıyla bastırıp gelen gecenin karanlığından. Bu rivayeti Buhâri ve İbn Ebu Necîh ondan nakleder. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b el-Ku-razî, Dahhâk, Husayf, Hasan, Katâde de aynı şekilde; karanlığıyla geldiğinde gecenin şerrinden, diye mânâ vermişlerdir.
Zührî ise; güneş battığı zaman karanlığın şerrinden, demiştir. Katâde de; gecenin bastırması demek, kaybolması demektir, der. Ebu Mih-zem, Ebu Hüreyre'den nakleder ki: «Bastırdığı zaman karanlığın ver-rinden» kavli ile bir yıldız kasdedilmiştir. îbn Zeyd der ki: Araplar Süreyya yıldızının düşmesine ifâdesini

kullanırlardı. Bu yıldız düşünce hastalıklar çoğalırdı. Doğunca da hastalık yok olurdu. îbn Cerîr Taberî der ki: Bu hususta bir de eser mevcûddur. Nitekim Nasr İbn Ali... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden» kavli hakkında; düşen yıldızdan, demiştir. Ben derim ki: Bu hadîsin peygambere ref'i sahîh değildir. İbn Cerîr Taberî de der ki: Başkaları da bu ifâdeyle ayın kasdedildiğini söyler-ler. Ben derim ki: Bu görüşün taraf darlarının dayandığı sey^İmâm Ah^ med İbn Hanbel'in... Haris İbn Ebu Seleme'den naklettiği Hz. Âişe'nin 'şu sözüdür. Rasûlullah (s.a.) elimden tutup ayın doğuşunu gösterdi ve: Gece bastırınca doğan şunun şerrinden Allah'a sığınırız, de, dedi. Tirmizî ve Neseî de bu rivayeti Sünen'lerinin tefsir kitablarında Muhammed İbn Abdullah kanalıyla... Haris İbn Ebu Seleme'den naklederler. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. Tirmizî'nin ifâdesi ise şöyledir: Şunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü o: «Bastırdığı zaman karanlık» kavlinin ifâde ettiği şeydir. Neseî'nin lafzı ise şöyledir: Şunun şerrinden bütün bunlar bizim söylediğimize gelip dayanır. Allah en iyisini bilendir.
«Düğümlere üfürenlerin şerrinden.» Mücâhid, İkrime, Hasan, Ka-tâde ve Dahhâk; büyücülerin şerrinden, derler. Mücâhid; düğümlere üfürüp rukye yaptıklarında, der. İbn Cerîr Taberî der ki: İbn Abd'ül-Allah'a sığın. Bastırdığı zaman şu karanlığın şerrinden. Birinci görüşün sâhibleri, bastırdığı' zaman gece anlamı, bizim görüşümüze aykırı düşmez, derler. Çünkü ay, gecenin belirtisidir ve gecede hâkimiyet yalnızca ayındır. Aynı zamanda yıldızlar da ancak geceleyin ışık saçar ki A'lâ... Tâvûs'tan nakletti ki; yılan ve delilik için rukye yapmaktan şirke daha yakın hiç bir şey yoktur. Bir başka hadiste de Cebrâîl (s.a.)in Rasûlullah'a gelip; ey Muhammed rahatsızlandın mı? dediği ve Rasû-lullah'ın da; evet, dediği, bunun üzerine Cebrail'in: Allah'ın adıyla sana rukye yaparım. Seni rahatsız eden her türlü hastalıktan ve her büyücünün şerrinden ve nazarından. Allah sana şifâ versin, dediği bildirilir. Belki de bu, Rasûlullah'ın büyü yapıldığındaki dertlenmesi üzerinedir. Sonra Allah Teâlâ ona afiyet ve şifâ vermiş, yahûdîlerden hasedçilerin ve büyücülerin hilesini geri çevirerek onların tedbîrini, mahvolmalarına sebep kılmış ve kendilerini rezîl etmiştir. Buna karşılık Rasûlünü hiç bir gün kınamamış, aksine her zaman onu korumuş şifâyâb etmiş ve afiyette kılmıştır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye,.. Zeyd İbn Erkam'dan nakletti ki; yahûdîlerden bir kişi Hz. Peygambere büyü yaptı da bu nedenle Rasûlullah günlerce hastalandı. Cebrâîl gelip dedi ki; yahûdîlerden bir kişi sana büyü yaptı. Bir düğüm bağlayıp falanca kuyunun dibine attı. Oraya birini gönder de getirsin. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'yi gönderdi. Hz. Ali, o büyüyü çıkarıp peygambere getirdi. Rasûlullah (s.a.) düğümü çözdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) sanki ipten kurtulmuşçasına dinçleşip ayağa kalktı. O yahûdîye bunu ne söyledi, ne de ölünceye kadar yüzünü gördü. Bu hadîsi Neseî, Hennâd kanalıyla Ebu Muâviye'den nakleder.
İmâm Buhârî, Sahîh'inin tıp kitabında der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a büyü yapılmıştı. Öyle ki onun kadınların yanına vardığı görülür, fakat onlarla bir-leşemezdi. Süfyân der ki: Bu, büyünün en şiddetlisidir. Rasûlullah (s.a.) Hz. Âişe'ye; ey Âişe biliyor musun, Allah Teâlâ kendisinden bilgi istediğin şey konusunda bana bilgi verdi. İki kişi geldi ve birisi

baş tarafımda diğeri ayak tarafımda durdu. Baş tarafımda oturan, ayak tarafımda-oturana dedi ki: Adamın nesi var? O da büyülenmiş, dedi. Diğeri; kim büyülemiş onu? deyince o; yahûdîlerin müttefiki olan Züreyk oğullarından. Lebîd İbn A'sam isimli bir kişi, dedi. Bu kişi münafıklardandı. Ne ile büyülemiş? deyince, tarak ve taranırken düşen saçıyla, demiş. Öbürü; nerede o? deyince, Zervân kuyusunun dibindeki taşın altında, demiş. Hz. Aişe der ki: Rasûlullah (s.a.j o kuyuya gidip büyüyü çıkardı ve dedi ki: İşte bana gösterilen kuyu bu idi, bu kuyunun suyuna kına karıştırılmıştı. Ve sanki oranın hurması şeytân başı gibiydi. Bu, çıkarılınca Hz. Âişe der ki: Ben; yoksa sen tedâvî mi oldun? dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, Allah beni şifâyâb etti. Ben, insanlar-, dan bir kişiye kötülük bulaştırmak istemem. Buhârî, îsâ İbn Yûnus ka-
nalıyla bunu Yahya el-Kattân'a isnâd eder. Bu isnâdda şu ifâde de vardır: Hz. Âişe dedi ki: Öyle ki peygambere bir şey yapmadığı halde yapmış gibi gösteriliyordu. Ve yine onun ifâdesinde hadîsin sonunda şu kısım yer alır: Peygamber emretti de, o tekrar kuyuya gömüldü. Buhârî'-nin belirttiğine göre, Hişâm'dan bu rivayeti îbn Ebu Zenâd ve Leys İbn Sa'd da nakletmiştir. Bu hadîsi Müslim Ebu Üsâme kanalıyla... Hişâm'dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel de, İbrâhîm İbn Hâlid kanalıyla Hişâm'dan, o babasından, o da Hz. Âişe'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a,) altı ay bu halde kalmış. Ne o kimsenin yanına gelirmiş, ne de kimse onun yanma vanrmış. En sonunda iki melek gelmiş, birisi baş tarafına, diğeri ayak tarafına oturmuş. Biri diğerine; nesi var? demiş. O da; büyülenmiş, demiş. Kim büyüledi onu? deyince Lebîd İbn A'sam, demiş. Sonra Ahmed İbn Hanbel hadîsin tamâmını zikreder.
Üstâd müfessir Sa'lebî tefsirinde der ki: İbn Abbâs ve Hz. Âişe (r.a.) dediler ki: Yahudilerden bir çocuk Rasûlullah'a hizmet ederdi. Yahudiler onun kafasını çelip kendisine Rasûlullah'ın taradığı saçlardan ve tarağından birkaç diş almasını istediler. Nihayet o da bunu alıp yahûdî-lere verdi. Yahudiler de bununla büyü yaptılar. Bunu yapan îbn A'sam denilen bir kişi idi, Sonra o büyüyü Züreyk oğullarının kuyusuna attılar. Ki, bu kuyuya Zervân denilirdi. Rasûlullah (s.a.) rahatsızlandı. Başının saçları dağıldı. Altı ay kadınların yanına gittiği görülüyor, fa-kat onlara yaklaşamıyordu. Eriyor fakat başına neyin geldiğini bilmiyordu. Uyuduğu bir sırada iki melek geldi. Birisi baş tarafına diğeri ayak tarafına oturdu. Ayak tarafında oturan baş tarafında oturana dedi ki: Adamın nesi var? O da; tabîblik olmuş, dedi. O; tabîblik olmak da ne demek? deyince, büyülenmiş, dedi. Kim büyülemiş onu? deyince; ya-hûdî Lebîd İbn A'sam, demiş. Ne ile büyülemiş onu deyince; tarağı ve taraktan düşen saçıyla, demiş. O büyü nerede? deyince bir hurma çiçeğinin kabuğunda, Zervân kuyusundaki dip taşının altında. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) kendinden geçmiş olarak uyandı ve; ey Âişe farkında mısın, Allah Teâlâ bana ilâcımı bildirdi, dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.) Ali, Zübeyr ve Ammâr İbn Yâsir'i gönderdi ve kuyunun ipini çektiler, sanki o kına suyu gibiydi. Sonra kayayı kaldırdılar ve hurma çiçeğinin kabuğunu çıkardılar, içinde peygamberin saçından düşen kıllarla tarağından iki diş vardı. Bir de bağlanmış bir ip vardı. Üstünde iğne ile dikilmiş on iki düğüm vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki sûreyi inzal etti. Her âyet okundukça bir düğüm çözülüyordu ve Rasûlullah (s.a.) da kendisinde hafiflik hissediyordu. Nihayet son düğüm çözülünce rahatladı ve sanki ipten

kurtulmuş gibi kalktı. Cibril (a.s.) şöyle diyordu: Allah'ın adıyla sana rukye yaparım, seni rahatsız eden her kötülükten, hasbdçiden ve gözden, Allah sana şifâ verir. Ey Allah'ın Rasûlü; biz o pis herifi tutup öldürelim mi? dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana Allah şifâ verdi, insanlara kötülük etmekten nefret ederim. Sa'lebî bu haberi bu şekilde ve isnâdsiz olarak îrâd eder. Bu haberde garîblikler ve bir kısmında çok büyük münkerlik vardır. Bir kısmının ise daha Önce geçen destekleyici delili bulunmaktadır. Allah en iyisini bilendir.[1]

İzahı

Hadîste zikredilir ki; Rasûlullah (s.a.)a büyü yapılmış ve öyle ki yapmadığı şeyi yapıyormuş gibi hayâl eder olmuş. İmâm Mâzeri der ki: Ehl-i sünnet mezhebinin ve bu ümmetin bilginlerinin cumhurunun ka-nâatına göre; sihir vardır, onu inkâr edenlerin ve hakikat olduğunu reddedenlerin hilâfına o diğer var olan şeyler gibi gerçek bir varlığa sahiptir. Onu inkâr edenler, sihir sonunda meydana gelen uydurma hayâllerin hakîkatla ilgisi bulunmadığını söylerler. Allah Teâlâ büyüyü kitabında zikretmiş ve bunun öğrenildiğini bildirmiştir. Yine Kur'ân'da sihir yapanın tekfir edileceğine işaret olmak üzere; kişiyle eşinin arasının büyü ile ayırıldığını belirtmiştir. Bütün bunların gerçekliği olmayan bir şeyin neticesi olması imkânsızdır. Sahîh hadîs, sihrin varlığını açıkça belirtmektedir. Akıl bakımından da uzak sayılamaz. Allah Teâlâ birbiri ardı sıra iliştirilen sözler veya cisimlerin terkibi veya büyücüden başka kimsenin bilmediği güçlerin birleştirilmesi yoluyla âdetlerin üstünde âdetleri yok edebilir. Sihir yapılması halinde fiilin faili yine Allah'tır. Ondan çıkan şey ise, Allah'ın kullarından dilediğinin eliyle gerçekleştirdiği bir âdettir. Eğer derseniz ki; kendisinden kaçılan şey, Allah'ın kaza ve kaderiyle midir, yoksa değil midir? Eğer Allah'ın kaza ve kaderiyle ise nasıl kader olan bir şeyden Allah'a sığınılması istenebilir? Eğer Allah'ın kaza ve kaderiyle değilse bu, kudretin yırtılması demek olur. Ben derim ki: Varlıkta meydana gelen her şey Allah'ın kader ve kazası iledir. Okuma ve rukye ile şifâ dileme de Allah'ın kaza ve kaderi iledir. Bunun doğruluğu Tirmizî'nin İbn Ebu Hazâme'den naklettiği şu hadistir: İbn Ebu Hazâme babasından nakleder ki; o, şöyle demiştin Ben, Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü, görüyor musun biz bir ruk-ye ile korunuyoruz. Bir deva ile tedâvî oluyoruz ve bir sakınma ile sakınıyoruz. Bütün bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi reddetmek midir? diye sordum da Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, Allah'ın kaderinden-dir. Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadîstir. Hz. Ömer de; biz Allah'ın r kaderinden diğerine kaçıyoruz, demiştir,
Bazı bid'at ehli Hz. Aişe (r.a.)nin üzerinde ittifak bulunan hadîsini inkâr etmişler ve bunun peygamberlik makamının değerini düşürdüğünü, onda kuşkular yarattığını ve bunu uygun görmenin şeriata güveni engelleyeceğini sanmışlardır. Bu bid'at ehline, iddia ettikleri şeylerin bâtıl olduğu bildirilerek karşı çıkılmıştır. Çünkü kesin olan nakli deliller, Rasûlullah'm doğru ve ma'sûm olduğuna ve tebliğ ettiği şeylerde yalan bulunmadığına delâlet etmektedir. Mucizeler de bunun şahididir. Delilin ortaya koyduğunun aksini caiz görmek ise, bâtıldır. Dünya işleriyle ilgili bazı hususlara gelince; bu, insan olarak ânz olan şeylerdir. Peygambere dünya işleriyle ilgili bazı gerçek olmayan şeylerin gösterilmesi mümkündür. Denildi ki:

Peygambere eşleriyle birleşmediği halde, birleşmiş olduğu vehmi verilmişti. Bu tür şeyler insanın rü'yâsmda karşılaştığı şeylerdir. Rü'yâda karşılaşılan şeylerin uyanık olarak düşünülmesi ve gerçek olmaması uzak sayılamaz. Ve yine denildi ki: Peygamber bir şeyi yapmadığı halde yapmış gibi olmuştur. Onun böyle sanması o şeyin doğruluğunu kabul etmeyi gerektirmez. Binâenaleyh ona inanmak doğruluk üzerinde olur. Kâdî İyâzder ki: Bazı rivayetlerde bu hadîsin peygamberin bedenîne büyünün musallat olduğu şeklinde kaydedildiği vâriddir. Buna göre büyü, dış organlarına ve bedenine hâkim olmuş, kalbine, aklına ve inancına hâkim olmamıştır. Bunda risâlete gölge düşürecek, bâiıl ve sapıklık ehlinin kınamasına vesîle olacak bir şey 'yoktur... [2]
«Düğümlere' üfürenlerin şerrinden» İpleri düğümleyip onlara üfü-ren büyücü kadınların veya ruhların şerrinden kelimesi, üfürme demektir. Bunun bahusus zikri ise; rivayet edildiğine göre bir yahûdî kadının Hz. Peygambere büyü yapmasıdır. O, on bir düğüm çalarak bir kuyuya saklamıştı. Rasûlullah (s.a.) hastalanınca Nâs ve Fe-lak sûreleri indirilmiş ve Cebrâîl (a.s.) ona düğümün yerini haber vermişti. Hz. Peygamber de Hz. Ali (k.v.)yi göndererek onu getirtmiş ve bu sûreleri ona okumuştu. Her âyeti okuduğunda bir düğüm çözülmüş ve Peygamber de yavaş yavaş rahatlık duymaya başlamıştı. Bu, elbette-ki kâfirlerin peygamber için söylemiş oldukları; «büyülenmiştir» sözünü doğrulamayı gerektirmez. Çünkü onlar peygamber için; büyü yapılarak delirmiştir, ciemek istiyorlardı'. Denildi ki; düğümlere üfürmekten maksad, üfleyerek düğümleri yumuşatıp çözmek için muhtelif hilelerle yüklerin çözülmesini sağlamaktır. Çünkü her üfüren şirretlidir. Ama her karanlığın ve her hased edicinin durumu bunun aksinedir.
«Hased ettiğinde hased edenlerin şerrinden» Hasedini açığa çıkarıp ona göre davranan kişlerin şerrinden. Çünkü hasedini açığa vurmazdan önce hased edilene herhangi bir zarar gelmez. Özellikle hasedini açığa çıkarması sözkonusu edilmiştir, çünkü onun sevinmesi bunun üzülmesinin nedenidir. Bunun bahusus zikredilmesi ise insana zarar vermenin ana ilkesi olmasındandır. Hattâ başka canlılara da. «Karanlık» kavli ile aydınlıktan uzak olan şey kasdedilmiş olabilir. Keza buna benzer güçler de kasdedilmiş olabilir. Üfürmelerle de bitkiler kasdedilmiş olabilir. Çünkü onun* uzunluğunun, genişliğinin ve derinliğinin artması nedeniyle üfürme, bitkisel güce benzemektedir. Sanki o üç düğüm çalıp üşürmektedir. «Hased eden» kavli de hayvana delâlet edebilir. Çünkü o, başkasına sırf tamah nedeniyle kötü maksad taşımaktadır. Özellikle yaratıklar âleminde bunların seçilip sözkonusu edilmesi kötülüğün en basît nedeni olmalarından dolayıdır.[3]
«Düğümlere üfürenlerin şerrinden.» Bu üfürenlerden maksad; dostluk bağını koparan ve nefret duygularını alevlendiren nemîmeci (kovu-cu) kişilerdir. İfadenin âyet-i kerîme'deki şekilde vârid olmasının sebebi; sânı yüce olan Allah'ın, bu kovuculan istedikleri zaman kişiyle eşi arasındaki sevgi bağını çözmeye çalışan sihirbazlara benzetmek istemesindendir. Nitekim onlar avam katında bağlar bağlayarak bu vehmi uyandırırlar. Sonra bağladıkları bu düğümlere üfürürler. Karıyla kocanın arasındaki bağın çözülmesini gerçekleştirmek için bağladıkları bu düğümleri çözerler.
Kovuçuluk bir tür büyü de olabilir. Çünkü kovuculuk gizli ve yalan o{ bir nedenle iki dost arasındaki sevgiyi düşmanlığa dönüştürür. Nasıl gece; karanlığı ile,

yürüyenlerin yolunu şaşırtırsa kovucu da dostların vicdanını şaşırtır. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» buyurduktan sonra: «Düğümlere üfürenlerin şerrinden» buyuruyor. Bir kişinin kovucuların şerrinden korunma hususunda ihtiyatlı davranması kolay değildir. Çünkü o, seninle ilgili olarak arkadaşına öyle şeyler anlatır ki; sen onun ne dediğini, ne de diyebileceğini bilirsin. Hattâ yanına geldiğinde sana kendisini yalanlamana imkân bırakmayacak şekilde dostluk gösterisinde bulunur. Öyleyse seni kovucunun şerrinden koruyacak ve ona sığınabileceğin yüce bir güç gerekir ki bu, Allah'ın gücüdür. Burada Hz, Peygamber ile ilgili bazı rivayetler nakledilir. Söylendiğine göre; Peygambere Lebîd İbn A'sam büyü yapmış ve büyüsü etkisini göstermiş. Peygamber bir işi yapmadığı halde yapıyormuş gibi tahayyül ediyormuş veya yapmadığı bir şeyi yapıyormuş gibigösteriyormuş. Nihayet Allah Teâlâ ona bu büyüyü haber vermiş ve o da kuyunun dibinden büyü muskalarını çıkararak bu dertten kurtulmuş. Bunun üzerine bu sûre nazil olmuş, Şüphesiz ki büyünün Hz. Peygamberde yapmadığı bir şeyi yapıyormuş zannına vardıracak derecede te'sîrli olması, hastalıkların bedenlerdeki te'sîri kabilinden veya bazı günlük hallerde ortaya çıkan unutma ve yanı İma türünden bir hal değildir. Aksine bu aklı etkiler, ruhu yakalar ki bu da müşriklerin onun hakkında söylemiş oldukları sözü doğru çıkarma sonucunu doğurur. Şöyle ki; müşrikler onun için: «Siz, ancak büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz» diyorlardı. Onlara göre büyülenmiş demek aklı karışmış ve olmayan şeyi oluyormuş gibi hayâl eden kimse demektir. Bu takdirde peygambere vahiy gelmediği halde vahiy geliyormuş vehmi izafe edilebilir.
Nübüvvetin ve nübüvvetin gereklerinin neler olduğunu bilmeyen birçok mukallidler dediler ki: Büyünün peygamberin ruhunda etkili olduğuna dâir haber doğrudur ve buna inanmak gerekir. Bunu doğrula-mamak bid'atçilerin uydurmasıdır. Çünkü o, büyüyü inkâr kabîlinden-dir. Halbuki Kur'ân, büyünün sabit olduğunu bildirmiştir.
Sağlam din ve apaçık gerçek, mukallidin nazarında nasıl bid'at oluyor bir bak. Biz bu durumdan Allah'a sığınırız. O, büyünün sabit olduğuna dâir Kur'ân'dan delil getiriyor ve müşriklerin peygambere iftira ettikleri büyüyü red sadedindeki Kur'ân'm hükmünden yüz çeviriyor. Onu te'vîl ediyor da bunu te'vîl etmiyor. Halbuki müşriklerin kasdetti-ği şey çok açıktır. Onlar diyorlar ki: Şeytân Hz. Peygamberi aldatıyor. Onlara göre, şeytânın aldatması sihir çeşitlerinden bir çeşit idi. Onların iddialarına göre, Lebîd'in büyüsü peygamberin akimi ve idrâkini karış-tırmıştır.
İnanılması gereken şey, Kur'ân tarafından kesin olarak ifâde edilmiş olan şeydir. Allah'ın kitabı, ma'sûm olan peygamberden tevatür yoluyla gelmiştir. Onun var saydığına inanmak ve reddettiğine inanmamak gerekir. Kurlân peygamberden büyüyü reddetmiştir. Öyle ki peygamberle ilgili büyülenme halini, müşriklerin ve peygamberin düşmanlarının bir sözü olarak ifâde etmiş ve bu iddialarından dolayı onları azarlamıştır. Öyleyse peygamber kesinlikle büyülenmiş birisi değildir. Bu konuyla ilgili hadîse gelince —sahîh olduğu varsayılsa bile— âhad bir hadîstir. Akâid konusunda ise âhad hadîs esâs alınmaz. Peygambe-
rin aklının büyünün te'sîrinden korunmuş olduğuna dâir inanç, inkârı ancak kesin bir delille mümkün olabilecek bir inançtır. Ve bu konuda zan ve tahminlere göre

hüküm yürütülmez. Bize âhad tarikiyle ulaşmış olan hadîs, sahîh olarak kabul edenler için dahi ancak zan peyda edebilir. Sahîh olmadığına dâir delil getirenlere göre ise bu, bir hüccet olarak alınamaz. Her halükârda bizim bu hadîsle ilgili mes'eleyi olduğu gibi terkedip inançlanmızı alâkadar eden bir hükme mesned almamamız gerekir. Buna karşılık kitabın hükmünü ve aklî delili esâs almamız îcâbeder. Çünkü peygamberin aklının karıştırıldığı —onların iddia ettikleri gibi— doğru olursa; onun bu esnada kendisine tebliğ edilmemiş olan bir şeyi tebliğ etmiş olması veya kendisine indirilmemiş olan bir şeyi indirilmiş gibi göstermesi vehmi de doğru olur. Halbuki bunun gerçek olmadığı açıklamayı dahi gerektirmeyecek kadar sarihtir. Kaldı ki peygamberin büyülenmemiş olduğunu söylemek, mutlak anlamda büyüyü reddetmeyi gerektirmez. Peygamberden başkasının delilik yoluyla büyülenmiş olması caiz olabilir, ama peygamberin büyülenmiş olması caiz olmaz: Çünkü Allah, onu bundan korumuştur?
Câhil dost ne kadar da zararlı oluyor ve sevdiğini sandığı kişiye ne büyük zararlar veriyor.Biz, Allah'ın katında rüsvâylıktan yine Allah'a sığınırız. Büyüyü reddeden kişinin bid'atçi olması caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ Bakara sûresinde (âyet 285) mü'minlerin inanması gereken şeyleri zikretmiştir. Ve başka âyetlerde de bu konu sözkonusu edilmiştir. Keza müslümanm, müslüman olması için inanması gereken hususlar Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olmuştur. Bu hususlar arasında her milletten putperestlerin inandığı biçimde büyünün varlığına ve gerçekleşeceğine inanmanın gerektiğini bildiren hiç bir hüküm yoktur. Kaldı ki sahîh hadîste vârid olan hüküm, büyü öğretmenin küfür olduğu şeklindedir. Öyleyse şeriat bizden halkın nezdinde sihir olarak bilinen ve bu adı alan şeye dikkatle bakmamamızı istemektedir, Büyünün zikri, Kur'ân'da muhtelif yerlerde vârid olmuştur. Ancak bu ifâdeden c körlerin anladığı mânâyı anlamamız gerekmez. Çünkü lügatta sihir; bir şeyin gerçek şeklini değiştirmek demektir. Nitekim Ferrâ, Mü'minûn süresindeki kavline; nasıl döndürülüyorsunuz? anlamını vermiştir. Öyleyse döndürülme ve te'sîr aynı anlamadır.
Eğer biz büyü kelimesinden; kişi ile eşinin arasını ayıran şey, kocayı karısından ve karıyı kocasından koparan fitne metodlarmı anlarsak ne olur? Nitekim günümüzde bu hususta yazılmış kitablar, verilmiş dersler bulunduğunu ve bazı hükümetlerce siyâsî ajanlara yaptırılmak istenen ayrılık ve fitne taktiklerim öğreten öğrenim kurumları bulunduğunu hocaların peşinde koşulduğunu görüyoruz. Kişiyle eşinin zikredilmiş olması da temsilî olabilir. Ve konuyu en kötü biçimde anlatmak için böyle ifâde edildiği düşünülebilir. Yani o büyücüler o derece kötü hîle ve bozukluk yollarını öğretiyorlardı ki, bununla karıyla kocanın arasım ayırmak mümkün oluyordu. Âyetin seyrinin böyle anlaşılması engellenemez. Şeytânların zikredilmesi de bizim Allah'ın insanlardan aşağılık münafıklara şeytân adını vermiş olduğunu anlamamızı önlemez. Nitekim Allah «Şeytânları ile başbaşa kalınca da...» (Bakara, 14), «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için cazip sözler fısıldarlar.» (En'âm, 112) buyurmaktadır. Firavun'un büyüsü de bir tür hîle idi. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bir de ne görsün; onların iplen ve değnekleri büyüleri yüzünden kendisine gerçekten yürüyorlarmış- gibi geldi.» buyurmuştur. (Tâhâ; 66) Ama büyüleri ile bunları

yürütüyordu, dememiştir. Nitekim Yûnus şöyle der: Araplar; bu şeyden seni alıkoyan nedir? anlamına seni ne büyüledi? derler.
Eğer bu kişiler güçlü olarak kitabı görebilseler ve arap dilini, akıl sahibi konuşan insanlara yetecek derecede anlayabilselerdi; bu kötülüğü işlemezler ve İslâm'a bu lekeyi sürmezlerdi. Bu sûrenin peygamberin büyülenmişliği ile nazil olduğunun söylenmesi nasıl doğru olabilir? Çünkü bu sûre Atâ, Hasan, Câbir ve İbn Küreyb'in îbn Abbâs'tan naklettiğine göre; Mekke'de nazil olmuştur. Onların iddia ettikleri büyü vak'ası ise, Medine'de olmuştur. Ne var ki olmaz şeyleri söylemeye alışanlarla hiç bir şekilde konuşmak mümkün olmaz. Ğayıbtan Allah'a sığınırız.
«Hased ettiğinde hased. edenlerin şerrinden.» Hased eden, hased edilenden nimetin yok olmasını temenni eder ve onda nimetlerin mev-cûd olmasını, istemez. Hased eden kişi, kıskandığı şeyi uygulayıp ve kıskandığı kişideki nimeti yok etmek için ciddiyetle işe koyulduğunda Allah'ın yaratıkları içerisinde en çok eziyyet veren, en kötü vâsıtalara başvuran kişidir. Kıskanılan kişinin kıskananı memnun etmesi hiç bir şekilde mümkün değildir. Onun tasavvur ettiği ve planladığı kötülükleri durdurmaya da gücü yetmez, öyleyse ondan yalnızca Allah'a sığını-labilir. Onun eziyyetini yok edecek, gayretini boşa çıkaracak yalnız ve yalnız Allah'tır. Allah, bizi hîlekârlann hilesinden korusun, kıskançların kötülüğünden muhafaza etsin. Allah en iyisini bilendir.[4]
«De ki: Tanyerini ağartan Rabba sığınırım.» Yokluk karanlığını (a'dem) varlık nuruyla yaran Rabba. O (Rab), vücûdu kendiliğinden vâcib olan ilk mebde'dir. Ve vücûdunun kendiliğinden vâcib oluşu, ilk kasıdla kasdedilmiş olan hüviyyetindeki mutlak hayırlı oluşun lâzım-lanndandır. Ondan sudur eden varlıkların ilki O'nun kazası (hükmü) dır. O'n (un hükmünde) asla kötülük (şer) yoktur. Ancak ilk nurun üzerine panldaması neticesinde saklı kalan kısmı müstesnadır. Bu da hüviyyetinden kaynaklanan mâhiyyeti için lâzım olan bulanıklıktır. Bundan sonra sebeplerin birbiriyle çatışması sonucu gerekli olan serler doğar. Ük müsebbib olmak nedeniyle O'nun hükmünün ma'lûllerine nüfuz etmesi O'nun takdiridir ve O, onları bunun için yaratmıştır: Bu sebeple Allah Teâlâ; «Yaratıkların şerrinden» buyuruyor. Ve böylece şerri yaratılar cephesine verip takdir ediyor. Çünkü o şer, ancak takdîr sa-hibi olan cisimlerden kaynaklanır. Ayrıca cisimler O'nun kazası (hükmü) sonucu değil de kaderi sonucu olduğu için ve cisimler ancak maddede meydana geldikleri için, şe'rrin kaynağı bulunduklarından dolayı kaçınılmaz olarak şerri yaratıklara izafe etmiştir.
Diğer taraftan Allah Teâlâ, «Tanyerini ağartan» diyerek infilâkı yaratıkları için lâzım olan serden önce zikretmiştir. Tanyerinin ağartıl-ması demek olan infilâk, varlık nurunun mümkin mâhiyyetlere dağı-tılmasıdır. Zîrâ infilâk, yaratıkların birbiri için lâzım olan serden öncedir. Bu sebeple ilk maksadla hayır kasdedilmiş, ikinci maksadla da şer meydana gelmiştir. Bundan çıkan netice şudur: Varlık nuru ile a'dem karanlığını yaran; O vücûdu vâcib olandır. Kötülükler O'nun hükmünde (kaza) birinci derecede lâzım olmayıp ikinci derecede kaderi için lâzım olmuştur. Bu sebeple de mahlûkâttan şer lâzımı olanlara, tanyerini ağartan Rabba sığınmayı emretmiştir.
Denilirse ki: Neden «Tanyerini ağartan Rab» buyurdu da, «Tanyerini ağartan ilâh» buyurmadı veya başka bir ifâde kullanmadı? Denilir ki: Burada ilmin

gerçeklerinden ince bir sırsaklıdır. Şöyle ki; Rab, terbiye edilenin terbiye edicisidir. Terbiye edilen de hiç bir şekilde terbiye edenden müstağni olamaz. Anne ve babası tarafından terbiye edilen çocuğa bak. O, terbiye edilen olduğu sürece terbiye edenden müstağni olabilir mi? Ayrıca mümkin nıâhiyyetler; ne varlığının herhangi bir ânında, ne de sabit olduğu hallerin herhangi birisinde ilk mebde'in feyzinden müstağni olmadıkları için; kaçınılmaz olarak Rab lafzı kullanılmıştır. İlâh ta böyledir. Çünkü fiiller ilâh olması bakımından ilâha muhtaç değildir. İlâh; ilâh olması bakımından ibâdete müstehaktır. Terbiye edilen ibâdete hak kazanma bakımından makbul olmaz. Öyleyse tanyerinin ağarması; mutlaka onu yaratan bir zâtın ve etkili bir Rabbın bulunmasını gerektirir. Ama bu haliyle o bir ma'bûda ihtiyâç duymaz.
İyi bil ki; burada ayrıca bilimlerin ve işlerin gizliliklerinden bir başka şeye daha işaret vardır. Şöyle ki; kelimeleri lügat bakımından başkasına sığınmaktan ibarettir. Mücerred olarak başkasına sığınmak emredildiğine göre; bu, şunu göstermektedir; kemâllerin elde edilmemesi, iyilikleri doğuran ve yayan zâta bağlı bir mes'eleden dolayı değil, onu kabul edici durumunda olana bağlı bıı sebepten dolayıdır. Bu da kesinleşmiş olan şu sözün gerçek olduğunu gösterir: Ne kemâller, ne de onlardan herhangi bir şey ilk mebde' tarafından cimri davranılarak (kısılmış) değildir. Aksine hepsi (ondan) meydana gelmiştir. Yalnızca isti'dâd sahibi olanın alma yönünü oraya yöneltmesine bağlanmıştır. îşte söyleyenine salât ve selâm olası peygamberin (şu hadîsi ile) işaret ettiği mânâ budur: «Doğrusu dehrinizin şu günlerinde Rabbınızın rahmet nefhalarından esintileri vardır. Uyanın ve onu yakalayın.» Böylece lütuf esintilerinin sürekli olduğunu, eksikliğin onu alacak kişide bulunduğunu belirtmiştir. Bunun altında değerli kurallara ve önemli kaidelere bir uyarı yatmaktadır. Ki, düşünme halinde bunları elde etmek, mümkün olur.
Allah Teâlâ'nm «Bastırdığı zaman karanlığın şerrinden.» kavline gelince; sığman; insanın cüzi nefsidir. Ve o, kader donu altında kalan takdir sahiplerinin eşyada gerekli olan şerlerinden sığınmaktadır. Ayrıca insan nefsinin cevherine zarar verme bakımından en etkili olan şeylerin başında beden derisine giren şeyler gelir. Bu bir bakıma onun aracı, ve bir bakıma da üzerindeki yükü olur. Binâenaleyh bir bakım-dan bütünüyle lehinde, bir bakımdan da bütünüyle aleyhinde olur. Ki bunlar canlılık güçleriyle, bitkisellik güçleridir. Canlılık güçleri karanlıktır, kapalılıktır, bulanıklıktır. Sen, maddenin yokluk, kötülük ve karanlık kaynağı olduğunu biliyorsun. Sığman durumunda olan nâtık nefse gelince; o, cevheri bakımından sâf, arınmış madde bulanıklıklarından ve ilintilerinden uzak her türlü suretleri ve gerçekleri kabul edici olarak yaratılmıştır. Ayrıca o incelikler ve nurlar; hayâl edici ve veh-medici canlılık güçlerinin, şehvet, gazab gibi eşyaya dışardan giren ve yenilenen diğer şeylerin etkisiyle yok olup gider. O halde bu karanlık da yenilenmektedir. Nefsin cevheri «bastıran karanlık» olduğu ve nâtık nefsin cevherine en yakın olan şeyin o «bastıran ve kaplayan karanlıklar» şeklini alarak bulandığı için bunun zikrini müteakiben ondan daha genel olan bir şeyin zikrine yer verilmiştir. Bastıran karanlıktan ortaya çıkan serler; yaratıkların şerrine, özel ve genelin birbiriyle iştiraki şeklinde iştirak ederler. Ne var ki bu özel şeyin, nefsin karanlık olmasından ayrıcalığı bulunduğundan kaçınılmaz olarak onun zikredilmesi uygun düşmüştür. Böylece nefiste onun kötülüklerin en büyüklerinden olduğu

kesinleştirilmek istenmiş ve bu sebeple ondan uzaklaşıp onunla içice girmemek gerektiği önem (le belirtilmek istenmiştir.)
Allah Teâlâ'nm «Düğümlere üfürenlerin şerrinden» kavli ise (bedenin yönetimiyle) görevlendirilmiş olan nebatî güçlere işarettir. Zîrâ bitkisel güçler, bedenin yönetilmesi, gelişmesi ve büyümesiyle görevlidirler. Beden, birbiriyle çekişen ve ayrılmaya müsâid olan muhtelif unsurların bağlanmasından ortaya çıkan bir bağdır. Beden çekişme durumunda olan unsurların birbirleriyle etkileşmelerinden canlı olmuştur. Ancak ona canlılığı soluyan (nefes) şey, bitkisel güçtür. Zîrâ üfür-me, bir şeyin cevherinin her yönden —uzunluk, genişlik ve derinliği kas-dediyorum— mikdârının büyümesini sağlayan nedendir. Gelişen ve beslenen cismin, anıldığı gibi her yönden artmasında etkili olan işte bu güçlerdir. Genişliği, eni ve derinliği kasdediyorum. San'atlardan herhangi birinin bir yandan fazlalık vermesinin bir başka yandan eksikliği gerektirmemesi imkânsızdır. Sözgelimi demirci, bir demir parçasını alıp uzunluğuna büyütmek isterse; elbette eninden ve yoğunluğundan ek-siltmesi gerekecektir. Ya da ona dışardan yabancı başka bir parçayı ekleme gereğini duyacaktır. Bitkisel güçlere gelince; soluk (nefes)e muhtaçtırlar. Çünkü nefes, besinin parçalarının, beslenen cismin iç kısmına sirayet etmesini sağlar ve böylece besini o cismin benzeri kılar, organların cevherinde üç cihetten (enine, uzunluğuna, genişliğine) artışa neden olur. Öyleyse objeler içerisinde nebatî güçlerin etkisine en çok benzeyen şey soluk (nefes) tur. Çünkü soluk bir şeyin şişmesinin nedenidir ve solunan şey her yönden, olduğundan daha fazla bir ölçüde büyür. Öyleyse düğümlere üfürenler; bitkisel güçlerdir, tnsan nefsi ile bitkisel güçler arasmda canlılık güçlerinin aracılığı ile bir ilişki bulunduğundan, kaçınılmaz olarak canlılık güçleri bitkisel güçlerden önce zikredilmiştir.
Özet olarak nefsin cevherinde bu iki gücün gerektirdiği kötülük, bedenin ilişkilerini kuvvetlendirir ve cevherine yarasan ve uygun gelen besinle beslenmesini sağlar. Bu da göklerin melekûtunun ihatası ve ebedî nakışlarla nakışlanmasıdır.
Allah Teâlâ'nın «Hased ettiğinde, hased edenlerin şerrinden» sözünden beden ile beden güçlerinin hepsi ve nefis arasında meydana gelen tartışma kasdedilmiştir. (Allah Teâlâ) önce beslenmenin gerektirdiği (sonucu olan) kötülüklere işaret ettikten sonra bunun açıklanmasını göstererek canlılık güçlerinin lâzımı (sonucu) olan serleri açıklamaya başlıyor. Sonra bitkisel güçlere geçiyor, sonra bir başka şey olarak iki gücünün bulunması, onunla nefis arasında bir başka (türden) çekişme olması nedeniyle bedenden sözediyor. Bu çekişme; menşei Âdemle İblîs arasındaki (çekişme olan) kıskançlıktır. Bu derdin devası, yine ondan ilk mebde'e sığınmaktır. Bu sûre şerrin ilâhî hükme nasıl girdiğini ve bunun kendiliğinden değil arazî olarak kasdedilmiş olduğunu, insan nefsi bakımından kötülüklerin menbaımn canlılık güçleri, bitkisel güçler ve bedenin ilişkileri olduğunu ve bunun insan üzerinde bir yük ve vebal olduğunu göstermektedir. Öyleyse nefis bundan yüz çevirdiği durumlarda çok iyi olmaktadır. Bizzat veya her türlü hallerdeki ilişkileri bakımından ondan ayrılacak olursa; bu ayrılma ile çok büyük zevk elde edecektir. Allah, bize tâm tecfirrüdü ve kâmil teellühü (tanrının ahlâkı ile ahlâklanma-yı) ihsan etsin. Peygamber Muhammed (a.s.) ve onun temiz ailesi hakkı için. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. Salât da peygambere âline ve hepsine mahsûstur,[5]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8809-8813
[2] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8813-8814
[3] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8814-8815
[4] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8815-8818
[5] Bekir Karlıağ, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8818-8821

NÂS SÛRESİ

NÂS SÛRESİ
(Medine'de nazil olmuştur.)

Rahman ve Rahim, olan Allah'ın adıyla.
1 — De ki: İnsanların Rabbına sığınırım,
2 — İnsanların mâlikine,
3 — insanların Tanrısına,
4 — O sinsi şeytânın şerrinden.
5 — Ki o, insanların kalblerine hep vesvese verir.
6 — Gerek cinlerden, gerek insanlardan.

Bu üç sıfat Azız ve Celîl olan Rabbın sıfatlarındandır. Bunlar Ru-bûbiyyet, mülk ve ilâhlık sıfatlandır. O, her şeyin Rabbı, mâliki ve ilâhıdır. Bütün eşya O'nun yaratığıdır, kulu ve kölesidir. Allah Teâlâ kendisine sığınanların, o sinsi şeytânın şerrinden bu sıfatlarla sığınmalarını emretmektedir. Bu şeytân, insanların üzerine görevlendirilmiş olan şeytândır. Âdemoğullarından herkesin kendisine kötülüğü hoş gösteren ve çabasını boşa çıkarmasını isteyen bir arkadaşı vardır. Ancak ma'sûmlar bunun dışındadır. Allah onlan korumuştur. Sahih bir hadîste belirtilir ki: Sizden her birinizin muhakkak bir arkadaşı görevlendirilmiştir. Sende mi ey Allah'ın, Rasûlü? dediklerinde; evet ancak Allah, ona karşı beni desteklemiş ve o teslim olmuştur. Dolayısıyla bana yalnızca hayrı emreder, demiştir. Sahîh hadîste Enes'ten nakledilir ki; Hz. Safiyye Hz. Peygamberi i'tikâfta iken ziyaret etmiş. Rasûlullah (s.a.) geceleyin onu evine götürmek üzere kendisiyle beraber i'tikâftan çıkmış, ansâr'dan iki kişiyle karşılaşmışlar. Onlar Rasûlullah'ı görünce, hızlıca koşmuşlar. Rasûlullah (s.a.); yavaşlayın bu Hüyey kızı Safiyye'dir, demiş. Onlar; sübhânallah, ey Allah'ın Rasûlü demişler de, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Şeytân âdemoğlunda kanın akışı gibi akar. Ben, sizin kalbinize bir şey atmasından korktum veya; bir şerr atmasından, demiştir.
Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Muhammed İbn Bahr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Şeytân burnunu âdemoğlunun kalbinin üzerine koyar. O, zikrederse geriye kaçar. Allah'ı unutursa onun kalbini kapar. İşte Allah Teâlâ'nm «O sinsi şeytânın şerrinden» kavlinin mânâsı budur. Bu haber garîbtir.
İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed îbn Ca'fer, Âsım'-dan nakletti ki, o; Ebu Temîme'nin, peygamberin terkisinde bulunan birinden şöyle bir hadîs naklettiğini duydum, demiştir: Rasûlullah'ın merkebi on kere anırdı da, ben; kahrolsun şeytân, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kahrolsun şeytân deme, çünkü sen kahrolsun şeytân, dediğinde, o büyüklenir ve; gücümle onu yendim, der. Allah'ın adıyla, dediğinde, o küçülür, en sonunda bir sinek kadar olur. Bu hadîsin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Bunun isnadı sağlam ve kuvvetlidir. Ve bu hadîs kalb Allah'ı anınca, şeytânın küçülüp yenileceğini göstermektedir. Allah'ın adını anmayınca şeytân büyür ve kalbi tamamen emrine alır.
İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Ebu Bekr el-Hanefî... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Sizden biriniz mescidde bulununca şeytân

ona gelir ve insanın hayvanını okşaması gibi, onu okşayıp durur. İnsan durunca ona yularını geçirir. Veya ona doğru eğilir. Ebu Hüreyre dedi ki: Siz bunu görüyorsunuz. İşte o eğik olan, bir yana yatmış gibi olur. Kalb de aynı şekilde Allah'ı anmaz. Yuvarlanan ise ağzını açmıştır. Aziz ve Gelîl olan Allah'ı zikretmez. Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'm «O sinsi şeytânın şerrinden» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Şeytân âdemoğlunun kalbinin üzerine basmıştır. Âdemoğlu Allah'ı unutur, gafil olursa onu aldatır. Ama Allah'ı anarsa onu bırakır. Mücâhid ve Katâde de böyle demişlerdir. Mu'-temir îbn Süleyman da babası Süleyman'ın şöyle dediğini nakleder: Bana anlatıldı ki; şeytân veya vesveseci, âdemoğlunun kalbine hüzünlü veya sevinçliyken üfürür. Ama âdemoğlu Allah'ı anarsa o kaçar.
Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki: kelimesinden mak-sad, şeytândır. İnsana emreder. İtaat edilirse alıkoyar.
«Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» Bu ifâdenin metninden açıkça anlaşıldığı gibi, yalnızca âdemoğullarına mı mahsûs olduğu, yoksa âdemoğullarıyla cinler için müşterek mi olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Genellikle insan lafzını, daha çok kullanıldığı anlama girdirirler. İbn Cerîr Taberî der ki: Cinler hakkında <la cinlerden erkekler lafzı kullanılmıştır ki bu ifâde onlara insan lafzının kullanılmasını engellemez.
«Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» Bu ifâde, «Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» kavlinin açıklanması niteliğindedir. Bu sebeble arkasından «Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» denmiştir. Bu, ikinci görüşü takviye eder. Denildi ki: «Gerek cinlerden, gerek insanlardan» kavli, insanların göğüslerine vesvese veren insan ve cinlerden şeytânın açıklaması niteliğindedir. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur: «İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şey: tanlarını düşman yaptık^ Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi; bunu yapamazlardı.» (En'âm, 112) Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel de der ki: Bize Vekî'... Ebu Zerr'in şöyle dediğini bildirdi: Ben, mescidde iken Rasûlullah'ın yanma vardım ve oturdum. Rasûlullah; ey Ebu Zerr, namazını kıldın mı? dedi. Ben; hayır, dedim. Öyleyse kalk namazını kıl, dedi. Kalktım namazımı kıldım, sonra oturdum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ebu Zerr .insandan ve cinden şeytânların şerrinden Allah'a sığın. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; insanların da şeytânları var mı? Evet, dedi. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü ya namaz? buyurdu ki: Konulan emirlerin en hayırlısıdır. Dileyen az, dileyen çok kılar. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ya oruç? Buyurdu ki: Karşılığı olan bir farzdır. Ve Allah katında daha fazlası vardır. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ya sadaka? Buyurdu ki: Kat kattır. Ben dedim ki; hangisi daha af daldır? Buyurdu ki: Az iken vermeye çabalamak veya gizlice fa-kire vermek. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; peygamberlerden önce geleni hangisiydi? Buyurdu ki: Âdem'di. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; o nebî miydi? Evet. Konuşulmuş bir nebiydi, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü, rasûller kaç tanedir? dedim. Buyurdu ki: Üç yüz şu kadar. Büyük bir topluluk. Bir seferinde de on beş demişti. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; sana indirilenlerin en büyüğü hangisidir? Buyurdu ki: Ayet el-Kürsî'dir. «Allah, O'ndan başka ilâh yoktur, Hayy ve Kayyûm'-dur...) Bu hadisi Neseî de Ebu Ömer ed-Dımeşkî kanalıyla... Ebu

Zerr'-den nakleder. Bu hadîsi Ebu Hatim İbn Hibbân, Sahîh'inde bir başka yoldan ve gerçekten uzun olan bir başka ifade ile tahrîc eder. Allah en iyisini bilendir.
İmam Ahmed îbn Hanbel dedi ki: Bize Vekî'... Abdullah îbn Ab-bâs'tan nakletti ki; adamın biri -Rasûlullah'a gelip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü; ben kendi kendime bir şeyler söylüyorum ki onları söylemek benim için gökten düşmekten daha iyidir. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allahu Ekber, Allahu Ekber. Hamdolsun o Allah'a ki; vesvese-çilerin hilesini başlarına döndürmüştür. Bu rivayeti Ebu Dâvûd ve Ne-seî de Mansûrdan naklederler. Neseî ayrıca A'meş'in ismini de verir ve her iki rivayet te Zerr İbn Abdullah'tan menkûldür.
Şâm azız, celâli yüce, isimleri mukaddes olan ve kendisinden başka ilâh bulunmayanın «De ki: İnsanların Rabbına sığınırım. İnsanların mâlikine, insanların Tanrısına.» sözü (konusunda) biz, Rabbı (oluşun) terbiyeden ibaret olduğunu söylemiştik. Terbiye ise, mizacın düzeltilmesine işarettir. Çünkü insan, kendisi için hazırlanmış bir beden olmadıkça var olamaz. Bedenin hazırlanması ise ancak ince bir terbiye, ince bir karışım ile meydana gelir ki akıllar onu (bilmekten) âciz kalırlar. İşte Allah Teâlâ'nın «Onu yapıp ruhumdan üflediğimde.» (Hicr, 29) sözü ile kasdedilen budur. Öyleyse (bunun) ilk basamağı, mizacın düzeltilecek terbiye edilmesidir.
Allah Teâlâ'nın belirli bir insana lütfettiği nimetlerin başında, onun mizacını düzelterek terbiye etmesi gelir. (Mîzâcın düzeltilmesi şeklindeki terbiyeden) sonra baskı (yapma) ve hakim olarak terbiye etmesi gelir. Bu da ona, nâtik nefis vererek (feyz), arasında; hayâl etme, vehmetme, hissetme gücünün bulunduğu, düşünme hatırlama, duyma, görme, koklama, tad alma, dokunma, şehvet, gazab ve cinsel birleşme, ayrıca kasları kımıldatan muharrik güçler ve besleyici güç ile onun şu'belerinden oluşan, tutucu, çekici, hazmedici ve itici güçlerden (toplamından meydana gelen) bitkisel güçler; doğurucu ve geliştirici güçlerin bulunduğu organlar halk etmesidir. Kısacası, fiilleri farklı, ilişkileri ayrı, kaynaklan dağınık olmakla birlikte kâmil ve değerli, rû-hânî nâtık nefsin yönetimi altına verilmiş olan bitkisel ve canlılık güçlerini lütfetmiştir. Önce mîzâcı düzeltmiş, ikinci olarak onu nefsin emri altına vermiştir. Bu sebeple o, mutlak hükümdar durumundadır. Bedenin yönetimini nefse teslim etmek onun elindedir. Çünkü mâlik olan kimse; hem mülk sahibi olur, hem de mülk sahibi kılar. Bundan sonra nefis cevheri itibarıyla o ayrılan ilkelerle birleşme iştiyakı duyar. Onun yakınlık sergileri üzerinde eğilme, huzuruna koyulma, onu gözleyerek sevinme, ona yaklaşarak ünsiyyet elde etme ister. Bu istek insanın tabiatında oluşmuş olan insan fıtratında vardır. Ve bu istek onu kendisine kudsal şeylerden feyizler sağlamak üzere sürekli o ilkelere yalvarma istek ve araştırmasına sevkeder. Eğer onun aklı; bilmeleke akıl sâhibi ise, aklî veya intikâli hareketler aracılığıyla, bunu ister, ya da bâtını güçlerden yardım dileyip onların suretlerini ve mânâlarını karıştırarak ve feyzi kabule elverişli kılacak türden hareketlerle elde eder. Bütün bunlar ise ondan bu ilkelere dönüşmüş olan ifâdelerdir ki; nefis bu derecede ibâdet eden durumda bulunsun ve o ilkelerde ibâdet edilen durumunda olsun ve tanrı da ibâdet edilenin kendisi olsun. Öyleyse bu ilkelerin her vakte göre isimleri bulunmaktadır. Birinci isim mizacın oluşuna göredir ki bu Rabdır. İkinci isim nefsin sudûruna (feyz) göredir ki bu meliktir. Üçüncü isim nefsin arzusuna göredir ki bu ilâhtır. Burada ilkelerle nefisler arasındaki ilişki

türlerinin basamakları son bulur ve bu suretleri veren ve ay küresinin altında bulunanları yöneten ilkedir.
Birinci sûrede ilk mebde'e sığınılması açıklandığından —ki bu ilk mebde' varlığın ilkesi olan infilâkın (tanyerinin ağartılmasmın ve parçalanmasının) mebde'idir— orada şerrin ilâhî takdire nasıl girdiği açıklandıktan sonra, bu sûrede de suretleri veren yakın mebde'e sığınma şeklini ve derecelerini açıklamıştır.
«O sinsi şeytâmn şerrinden.» vesvese veren güçtür ve bu hayvânî nefsi kullanır olması nedeniyle hayâl edici güçtür. Ayrıca onun hareketi tersine olur. Çünkü nefis- onu müfânk mebde'lere doğru yöneltmiştir. Hayâl edici güç, onu madde ve maddeyle meşgul olma ve ilgilenmeye doğru çekince bu güç aksine hareket etme konusunda direnir ve insan nefsini aksine çeker.Ve böylece de o Hannâs olur.
«Ki o, insanların göğüslerine hep vesvese verir.» Hayâl edici güç olan Hannâs, nefsin ilk adımı olan göğüslere vesvese verir. Çünkü sabit olduğu gibi insan nefsine ilk ilişen şey kalbtir. Kalb vasıtasıyla kuvvetler diğer organlara yayılır. Öyleyse vesvesenin etkisi öncelikle göğüsleredir.
Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gerek cinlerden, gerek insanlardan.» Cin saklanma, insan ise ünsiyyet kesbetmedir. Saklanan şeyler, açık ve gizli duyulardır. Aklın bu iki sûrenin anlamları konusunda ulaştığı mertebe budur. Ancak hikmetlerinin hakikatim, sırlarının âyetlerini en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Allah bizi buna ehil olanlardan kılsın, (İbn Sînâ, Tefsîru Sûret'in Nas Nûruosmâniye Kütüphanesi, 4894 no'lu yazma nüshadan).[1]

Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'adır. Salât ve selâm da Efendimiz Muhammed'e, onun ailesine, ashabına ve hepsine olsun. Allah, bütün sahabelerden razı olsun. Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl-dir. Bu tefsirin bitirilişi; 825 senesinin Cü-mâd el-Ûlasının onuncu günüydü. Hamd yalnız ve yalnız Allah'a mahsûstur.[2]

Hamd olsun, "âlemlerin Rabhı olan" Allah'a.
Salât olsun, "âlemlere rahmet olarak gönderilmiş" bulunan Rasûlullah'a.
Selâm olsun, onun davetini cihâna yayan âline, ashabına ve kıyamete değin izinden giden mü'minlere.
Değerli okuyucu,
"Âlemlere şifâ ve rahmet olarak" indirilmiş bulunan yüce kitabımızın, en sahîh kaynaklara dayalı olarak büyük İslâm âlimi İbn Kesîr tarafından yapılmış olan tefsiri bu cild ile birlikte son bulmaktadır. .
Ne var ki ilk cildini neşrederken de belirttiğimiz gibi, bu ünlü rivayet tefsirinden günümüz Müslüman-Türk okuyucusunun daha fazla yararlanmasını sağlamak için, onu başlangıcından bugüne kadar yazılmış olan diğer tefsirlerle de zenginleştirmeye çalıştık. Ayrıca baştarafma Kur'an ve tefsir ilimleriyle ilgili bilinmesi gerekli şeyleri açıklayan bir "Giriş" cildi"ilâve ettik.
Takdir edilecektir ki, 10.000 sayfayı bulan böyle büyük bir eserden istenildiği anda bilgi elde edinilmesi çok zor olacaktır. Bu nedenle, 16.cilt olarak modern metodları da kullanıp en kolay yararlanma imkânı sağlayacak çok yönlü fihrist ve indeksler

cildi hazırlamış bulunuyoruz. Ayrıca bu cildde eserlerini okuduğumuz müfessirlerle ilgili bilgiler veren "Tefsir Tarihi" bölümüde yeralacaktır.
Böylece 16 cildlik bu büyük eserden kolayca yararlanma imkânı doğacağı gibi, dilimizde tam manâsıyla ilk ve tek ansiklopedik Kur'an tefsiri de tamamlanmış olacaktır.
Allah'ın selâmı üzerinize olsun.[3]

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8825-8829
[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8830
[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 15/8831

KUR'AN ISTILAHLARI (TERMİNOLOJİ)

Abd (Kul):
Adalet :
Âdem:
Afv:
Ahad (Bir) :
Ahlâk:
Âhir:
Akl :
Âl:
Âlem :
Amel:
Âmîn:
Ümm (Ana):
Arş:
Arz:
Âyet:
Azâb:
Azîz:
Bakar:
Ba's (Yeniden dirilme) :
Basar :
Basiret :
Bâtıl:
Bâtın :
Beka:
Belâ:
Belâğ:
Belagat :
Berâet:
Bereket:
Beşer:
Beyân :
Birr (İyilik) :
Buhl (Cimrilik) :
Burç :
Buud (Uzaklık) :
Cebbar :
Cehalet:
Cehd:
Celâl:
Cem':
Cemâl:
Cehennem:
Cesed :

Ceza:
Cibt:
Cihâd:
Cinn:
Cism:
Cennet:
Dâbbe :
Dalâlet :
Dehr:
Derece:
Dereke:
Din:
Duâ :
Duhûl:
Ebed :
Ecel :
Âcil :
Ecr:
Eda:
Ehl (Aile) :
Emed (Süre) :
Emn (Emniyet):
Emr :
Esef:
Eser:
Evvel:
Farz :
Felah:
Feth:
Fesâd :
Fiil:
Fikr:
Fitne:
Fuhuş:
Gayb :
Gazab:
Ğurûr:
Haber:
Hacc:
Hacet :
Hadd:
Hakk:
Hakikat:
Helâl:
Hamd:

Hanîf:
Haram:
Harb
Hased :
Hasm:
Hâşâ:
Haşyet:
Hatâ:
Havârî:
Hayat :
Hayır:
Hıfz:
Hicâb:
Hidâyet:
Hikmet :
Hilâfet:
Hilm:
Hisâb:
His:
Hiyânet:
Hüccet:
Hûrî:
Huşu:
Huzû:
Hükm:
Hüsn (Güzellik):
Hasene (İyilik):
Hüsran:
İbda':
İdrâk:
İfk:
İlâh:
İlm:
İmâm:
İman:
İnfâk:
İnkâr:
İns (İnsan):
İrfan:
İp (Habl):
İsm:
İsraf :
İtaat:
İtmi'nân:
İzzet:

Kabr :
Kâfir:
Kalb:
Kavî:
Kayyûm:
Keffâret:
Kemâl:
Kerîm:
Kıyam:
Kibr:
Kitab:
Korku (Havf) :
Kudret:
Kurban:
La'net:
Latîf:
Mağfiret:
Mesh:
Meşiyyet:
Millet:
Mübarek:
Mücâdele:
Nâs (İnsan) :
Nefs:
Nehy:
Nimet:
Nûr:
Nüzul:
Rabb:
Rahmet:
Recm:
Rehbâniyet:
Resul:
Re'y (Görüş) :
Rızâ (Hoşnutluk):
Rızk:
Rûh:
Rükün:
Rükû:
Saadet:
Saat:
Sabr:
Sahîfe:
Salât:
Satış:

Sa'y:
Sebeb:
Sebîl:
Secde:
Sefer:
Selâmet:
Semâ:
Sena:
Sevâb:
Sıdk:
Sıddîk:
Sihr:
Sırat:
Sırr:
Sultân:
Sürür (Sevinç):
Şe'n:
Şey':
Şefaat:
Şakâvet:
Şerr:
Şeytân:
Şirk:
Şükür:
Tâbut:
Taharet:
Takdis:
Takva:
Tazarru':
Tebliğ:
Tesbîh:
Teshir:
Tevbe:
Tevekkül:
Te'vil:
Ticâret:
Tuğyan-Tağut:
Uff:
Ufuk:
Ümmet:
Ümmî:
Üzn (Kulak):
Vâcib:
Va'd:
Vahy:

Vekîl:
Veraset:
Yakîn:
Yaratma:
Yetim:
Zekât:
Zikr:
Zina:
Zulm:
Zühd :

KUR'AN ISTILAHLARI (TERMİNOLOJİ)

Bir mevzuu iyice kavrayabilmek için, onu iyi anlamak gerekir. İyi anlamak ise, ancak o konunun anlatıldığı mefhûmları iyi bilmekle mümkün olur. Aksi takdirde anladığımızı sanır ve geçeriz de, anlamamış olduğumuzun farkına bile varamayız. Mefhûmlar üzerine kurulmuş ilmî ve edebî eserler için geçerli olan bu kaide, Kur'ân-ı Kerîm gibi özel terminolojisi olan bir kitap için çok daha büyük önem ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'i tam anlayabilmek için; onun ıstılahlarım bütün detaylarıyla kavramak icâbeder.
Istılahları kavrayabilmenin en emin yolu da; o eserin içerisinde bahis mevzuu ıstılahların nasıl kullanıldığını bilmektir. Yani Kur'ân-i Kerîm'in ıstılahlarının anahtarı yine Kur'ân'da bulunmaktadır.
Genellikle tefsirlerde ıstılahlar, sayfalar arasında serpiştirilmiş olarak yer alır. Ancak bu konuda yazılmış müstakil eserler de vardır. Biz okuyucularımıza kolaylık olması için Kur'ân ıstılahlarını Râğıb el-Isfahânî'nin ünlü eseri el-Müfredât'tan seçerek tercüme ettik ve Kur'ân-ı Kerim'de kullanılış şeklini örnekleriyle birlikte verdik. Ayrıca bu terimlerin hangi sûrelerde ve hangi âyetlerde geçtiğini dipnot-larda göstermeye çalıştık. [1]

Abd (Kul):

Ubudiyet (kulluk), açıkça boyun eğmektir. İbâdet ise bundan daha belîgânedir. Çünkü ibâdet, boyun eğmenin son noktasıdır. İbâdete; lütufkârlığın son hedefine ulaşmış olan Allah Teâlâ'dan başka kimse müstehak olmaz. Bunun için Allah : “Babbın kendisinden başkasına ibâdet etmemenize hükmetti...” (İsrâ, 23) bu-yurmaktadır.
İbâdet iki kısımdır : Birisi boyun eğmek anlamında ibâdettir ki yukarda zikrettiğimiz budur. Diğeri ise isteğe bağlı ibâdettir ki bu, konuşabilen varlıklar için sözkonusudur. Konuşabilen yegâne varlık olan insan işte bu ibâdetle emrolunmuştur :
“Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratmış olan Rabbınıza ibâdet ediniz.” (Bakara, 21),
“Allah'a ibâdet ediniz ve O'na hiç bir şeyi şirk koşmayınız.” (Nisa, 36).
Abd ise dört şekilde kullanılır :
I- Şer'î hükme göre kul. Bu, alınması ve satılması sahîh olan insandır : “Hürre hür, köleye karşılık köle...” (Bakara, 178), “Allah mülk edinilmiş bir kulu örnek verir.” (Nahl, 75).
II- îcâd yoluyla kul. Kulu vareden yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'dır. “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Rahmân'ın huzuruna kul olarak geleceklerdir.” (Meryem, 93).
III- İbâdet ve hizmet anlamında kul : Bu da iki kısma ayrılır birisi umûmî olarak Allah'a kul olandır ki şu âyetlerde kasdedilen bu kişidir : “Kulumuz Eyyûb'u da anın. Hani o Rabbine şöyle seslenmişti...” (Sâd, 41),
“Fürkan'ı kuluna indirmiş olan (Allah) ne yücedir...” (Fürkân, 1),
“Hamd O Allah'a mahsûstur ki kuluna kitabı indirmiştir.” (Kehf, 1),

“Muhakkak ki benim kullarımın üzerinde senin bir hâkimiyetin olamaz.” (Hicr, 42),
“Sonra insanlara der ki Allah'tan başka bana kul olunuz.” (Âl-i İmrân, 79),
“Rahmân'ın kullan onlardır ki yeryüzünde mütevâzi olarak yürürler.” (Fürkân, 63),
“Orada kullarımızdan bir kul buldu ki biz, ona katımızdan bir rahmet vermiştik.” (Kehf, 69).[2]

Adalet :

Adalet; eşitliği gerektiren bir anlam taşır. Adi ise hükümler gibi basiretle kavranan şeyler için kullanılır...
Adalet eşit şekilde paylaştırmaktır. Bunun için “gökler ve yeryüzü adaletle ayakta durur” denmiştir.
Eğer kâinat hikmete uygun olmasaydı muntazam olmazdı. Adalet iki kısımdır :
Birisi mutlak adalettir ki bu; aklın onu hiç bir zaman reddetmediği eşit paylaşmadır. Eşitlik, aşırılıkla nitelendirilmeyen haldir. Sözgelimi, sana iyi davranana iyi davranman, sana eziyet etmeyene eziyetten kaçınman gibi. İkinci kısmı ise adalet oluşu şeriatla bilinen adalettir.
“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı ve' yakınlara vermeyi emreder.” (Nahl, 90).
“Aranızda bir yazıcı da adaletle yazsın.” (Bakara, 282),
“İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedesiniz.” (Nisa, 58),
“Eğer adalet edemiyeceğinizden korkarsanız bir tanedir.” (Nisa, 3),
“Ne kadar titizlik gösterseniz de kadınlar arasında adalete güç yetiremezsiniz.” (Nisa, 129),
“Adaletli davranın, bu takvaya daha yakındır. Ve Allah'tan korkun.” (Mâide, 8).[3]

Âdem:

İnsanlığın babası. Bu adın verilmesinin sebebi cesedinin yeryüzünün toprağından olup renginin esmerliğinden-dir. Çünkü Âdem, esmer anlamınadır. Denilir ki; böyle isimlendirilmesi, muhtelif unsurlardan ve değişik güçlerden tekevvün etmesinden-dir. Denildi ki, bu ismin verilmesi; kendisine sözkonusu edilen üfürül-müş rûh ile tatbik olunmasındandır. Keza diğerlerinden üstün kılan görüş, anlayış ve akıl ile donatılmış olmasındandır. Edm yemeği güzelleştiren şeydir.[4]

Afv:

Afv bir şeye ulaşmak maksadıdır. Nitekim rüzgâr eve ulaştı denirken afv tabiri kullanılır. Afv; şeriatta ise günâhlardan vazgeçmektir. “Kim de afv eder ve islâh ederse onun ecri A" lah'a aittir.” (Şûra, 40), “Afvetmeniz takvaya daha yakındır.” (Bakara, 227), “Bundan sonra da sizi afvetmiştik ki şükredesiniz diye.” (Bakara, 52), “Bizi afvet, günahlarımızı bağışla ve bize merhamet et, Sen bizim Mevlâmızsın, bizi kâfirler güruhuna karşı muzaffer kıl.” (Bakara, 286), “Onları afvet ve bağışla, işte, onlara danış.” (Âl-i îmrân, 159), “Onları afvet ve vazgeç, muhakkak ki Allah ihsan edenleri sever.” (Mâide, 13), “Sen afvı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir.”   (A'râf, 199). Yani elde edilmesi kolay olanı.[5]

Ahad (Bir) :

Bir; iki kısımda kullanılır. Birisi sadece sübûtu için ikincisi de sadece sıfatı için. Nefye mahsûs olan bir; konuşanların cinsini içine alacak şekilde istiğrak içindir. Birleşme ve ayrılma yoluyla çoğu içerir. Nitekim, “evde bir kimse yok” dendiği zaman, bir ve iki veya daha fazlası topluca veya ayrı olarak yoktur demek istenir. Bu anlamda müsbet olarak kullanılması doğru değildir. Çünkü iki zıd şeyin nefyi doğru olur da, isbâtı • doğru olmaz. Evde bir kişi vardır denilince burada bir kişinin isbâtı bulunduğu gibi bunun üzerinde olanların da topluca veya ayrı ayrı varlığı isbât edilmiş olur... İsbât için kullanılan bire gelince; bu da üç şekildedir. Birincisi onlar basamağına eklenen birdir; onbir, yirmibir, gibi. İkincisi muzâf veya muzâfün ileyh gibi evvel anlamına kullanılan birdir. Nitekim bu mânâda Cenab-ı Allah Yûsuf sûresinde şöyle buyurmaktadır : “Biriniz efendinize şarap içirecek, diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecektir.” (Yûsuf, 41) buyurulmaktadır. Pazartesi günü için arapça-da ahad yani birinci gün tabiri kullanılır. Üçüncüsü ise mutlak sıfat olarak kullanılır ve ancak Allah'ın vasfı olarak ifâde edilir. İhlâs sûresinde : “De ki O Allah bir tektir. (İhlâs, 1) âyetinde olduğu gibi.[6]

Ahlâk:

Halk (yaratma) ile hulk (ahlâk) aslında birdir... Fakat yaratma gözle kavranan şekiller ve durumlar için tah-sîs edilmiştir. Ahlâk ise basiretle kavranan seciye ve güçler için tah-sîs edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Resulü için şöyle buyurur : “Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin.” (Kalem, 4).[7]

Âhir:

Evvele mukabil olarak kullanılır. Âher ise bir*e mukabil olarak kullanılır. Keza ilk doğuş için dünya yurdu denildiği gibi. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Bu dünya hayatı sadece eğlence ve oyalanmadır. Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır.” (Ankebût, 64). Bazan da yurt ifâdesi terk edilir : “Onlar, öyle kimselerdir ki âhirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur.” (Hûd, 16). Yurt bazan âhiret ile nitelendirilir ve bazan da ona izafe edilir. Sözgelimi şu âyetler bunun örneğidir : “Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür.” (Nahl, 41).
Âhiret mükâfatı denirken, âhiret yurdunun bulunduğu yere izafe edilmesi gerekir.
Te'hîr; takdimin mukabilidir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“O gün insana önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.” (Kıyâme, 13),
“Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlayıp sana olan nimetini tamamlayarak doğru yola eriştirir.” (Feth, 2),
“Sadece gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları te'hîr etmektedir.” (İbrahim, 42),
“Zulmedenler derler ki; Rab-bimiz bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et.” (İbrâhîm, 44). [8]

Akl :

Bilgiyi kabule hâzır olan kuvvet için söylenir. İnsanın bu kuvvet sayesinde elde ettiği bilgilere de akl adı verilir. Bunun için Emîr'ül - Mü'minîn Hz. Ali şöyle demiştir : Akl iki çeşittir; birisi tabiîdir, birisi duyulmuş olandır. Tabiattan olan bulunmadıkça, duyulmuş olan fayda vermez. Gözün ışığı engellenmişken güneşin ışığının fayda vermediği gibi... Bu anlamda akl, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesinde belirtmiş olduğu akldır. "Biz, bu misâlleri insanlar için veriyoruz. Bilginlerden mü'minlerden başkası onları akledemez." (Ankebût, 43). Allah'ın kâfirleri akılsızlıkla nitelendirip zemmettiği her yerde geçen akl duyularak elde edilen akıldır. Tabiî olarak mevcûd olan akıl değildir... Kuldan mükellefiyetin kaldırıldığı her yerde geçen akıl tabîî olarak mevcûd olan akıldır. Akıl kelimesinin aslı bağlamaktır. Deveyi iple bağlamak gibi. Dilini tuttu dendiği zaman da akl kelimesi kullanılır.
"Allah'ın kelâmını aklettikden sonra tahrîf ediyorlardı." (Bakara, 75),
"Siz insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Halbuki kitabı okuyorsunuz hâlâ akletmez misiniz?" (Bakara 44),
"Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki akledesiniz." (Bakara, 242),
"Eğer aklediyorsamz âyetlerimizi size açıkladık." (Âl-i İmrân, 118),
"Allah size böyle emreder ki akledesiniz." (En'âm, 151),
"Biz size Arapça bir Kur'an indirdik ki akledesiniz." (Yûsuf, 2),
"Allah'ın katında olan daha hayırlı ve daha süreklidir, siz akletmez misiniz?" (Kasas, 60),
"Rüzgârın akıtılmasmda ve gökle yer arasında bağlı bulunan bulutta akleden bir topluluk için âyetler vardır."   (Bakara,
"Allah'a yalan iftira ederler. Onların çoğu akletmezler." (Mâide, 103),
"Muhakkak ki bunda akleden bir kavim için âyetler vardım (Ra'd, 4).
"Yeryüzünde gezmezler mi ki, onların; onunla aklettikleri kalpleri bulunsun?" (Hacc, 46),
"De ki Hamd Allah'adır, fakat onların çoğu akletmezler." (Ankebût, 63),
"Böylece âyetlerimizi akleden bir kavim için açıklıyoruz." (Rûm, 28),
"Sen, onlan toplu mu zannedersin halbuki kalpleri parça parçadır. Bunun sebebi, onların akletmeyen bir kavm olmasıdır." (Haşr, 14). [9]

Âl:

Ehilden kalbedilmiş ve ihsanlardan ünlü kişilere izafet için tahsis edilmiştir. Falancanın âli, denilir de falan adamın âli veya falan zamanın âli ve falan yerin âli denmez. Keza terzinin âli denmez de en üstün ve en faziletli kişiye izafe edilerek sultânın âli denilir. Ehl ise her şeye izafe edilir. Allah ehli "ehlullah" denileceği gibi falan zamanın ehli veya falan yerin ehli de denilir.
Denildi ki âl; aslında şahıs ismidir ve insana Özel bir bağla bağlı olan kişilere hâstır. Bu bağlılığı yakın bir akrabalık veya dostluk şeklinde olabilir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur : "Muhakkak Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini (âl-i İbrahim) ve İmrân ailesini (Âl-i İmrân) birbirinin soyundan olarak

âlemlere üstün kıldı.” (Âl-i îmrân 33), “Kıyamet koptuğu gün- Firavun'un âlini (adamlarım) azabın en şiddetlisine sokun denilir.” (Mü'min, 46).
Denildi ki; Hz, Peygamberin âli, akrabası demektir, O'na ilim bakımından bağlı olanlara da âl denildiği söylenir. Din ehli iki kısımdır : Bir kısmı ilimde mütehassıs, başarılı ve sağlam amel sahibidir ki bunlara Peygamberin âli ve ümmeti denilir. Bir kısmı ise taklîd yoluyla ihtisas kazanmışlardır ki bunla*ra Hz. Muhammed'in ümmeti denilir fakat âli denmez. Peygamberin âli olan herkes, O'nun ümmeti olurken, her ümmeti olan kişi âli değildir... Allah Teâlâ : “Firavun'un hanedanından (âlinden) olup da îmanım gjzleyen bir adam demişti ki...” (Mü'min, 28) buyuruyor. “Âl'den maksad Firavun'a bağlı olan ve onun şerîatini benimseyen kimse demektir.”[10]

Âlem :

Feleğin ye onun ihtiva ettiği cevher ve arazların adıdır. Aslında bu, kendisiyle yaratıcısı bilinen şeyin adıdır. Âlem, yaratıcısına delâlet konusunda bir aracıdır. Bunun için Allah Teâlâ kendisinin birliğini bilme konusunda bizi âleme göndermiştir : “Onlar göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?” (A'râf, 185)[11]

Amel:

Canlıdan maksatlı olarak meydana gelen her fiildir. Amel, fiilden daha özeldir, çünkü fiil kasıtsız olarak canlıya ve katı varlıklara nisbet edilebilir. Ancak amelin böyle nisbet edildiği çok az vâriddir. Amel; iyi ve kötü davranışlar için kullanılır : “Muhakkak ki îman etmiş olup sâlih amel işlemiş olanlara, namazlarını kılıp, ze-kâtlarını vermiş olanlara Rableri katında mükâfatlan vardır.” (Bakara, 277).
“Kim de, ister erkek, ister dişi olsun raü'min olarak sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler.” (Nisa, 124),
“Kim de bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır ve onun için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulunmaz.” (Nisa, 123),
“Muhakkak ki îman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları cennetlere girdirir.” (Hacc, 23),
“Muhakkak ki îman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanlar için nimet cennetleri vardır.” (Lukmân, 8), [12]

Âmîn:

Uzatılarak ve kısaltılarak da söylenir, bir fiil isim olup duamızı kabul et demektir. Denildi ki âmîn Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir [13]

Ümm (Ana):

Babanın mukabili olarak kullanılır. Yakın cinsten olarak, kişiyi doğuran, uzak olarak kişiyi doğuranı doğurandır. Bunun için Hz. Havva'ya annemiz denmiştir. Halbuki bizimle onun arasında birçok vâsıtalar vardır.

Denildi ki; bir şeyin varlığı, yetiştirilmesi veya İslahı için asıl veya başlangıç olan her şeye ana denilir. Halîl dedi ki; kendisinden sonra gelenler kendisine eklenen her şeye ana adı verilir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ, Kur'an için : “O, nezdimizdeki ana kitaptadır.” (Zuhrûf, 4) buyurmaktadır. Yani Levh-i Mahfûz'dadır. Bunun sebebi bütün ilimlerin ona nisbet edilmesi ve ondan çıkmış olmasıdır. Mekke için de şehirlerin anası denilir. “Şehirlerin anası ile çevresindekileri uyarasın diye, sana indirdiğimiz işte bu kitap, mübarektir.” (En'âm, 92). Galaksi için yıldızların anası tabîr olunur. Miskinlerin anası, konukların anası tabirleri de kullanılır. Başkan için askerin anası da denilir.
Fatiha sûresi için kitabın anası denmiştir, çünkü o kitabın başlangıcıdır. Allah Teâlâ Peygamberin eşlerine mü'minlerin anneleri adını vermiştir. [14]

Arş:

Aslında arş, tavanlı olan şeydir : “Ya da bir kasabaya uğramış olan kimse gibi mi ki o kasabanın altı üstüne gelmişti?” (Ma'ruş), (Bakara, 259)... Allah'ın arşına gelince beşer onun hakikatini bilemez, sadece ismini bilir. Ancak o avâmm vehminin zan-nettiği gibi değildir. Çünkü öyle olsaydı Allah arşının taşıyıcısı olurdu... Bir kavm de dedi ki arş en yüce felektir. Kürsî ise yıldızlar feleğidir :
“Ve onun arşı göğün üzerindeydi.” (Hûd, 7),
“Rahman arşın üzerine hâkim olmuştur.” (Tâhâ, 5),
“Arşın Rabbı olan Allah onların nitelendirdiklerinden münezzehtir.” (Enbiyâ, 22),
“Yedi kat göklerin ve ulu arşın Rabbi kimdir de?” (Mü'minûn, 92),
“Allah O'dur ki O'n-dan başka İlâh yoktur. O, ulu arşın Rabbidir.” (Nemi, 26),
“Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar hamd ile Rablerini tesbîh ederler.” (Ğâfir, 7), [15]

Arz:

Göğe mukabil olan cisimdir. Cem'i, arazûn diye
gelirse de Kur'an'da cem'i şekliyle gelmemiştir. Arz kelimesi ile bir şeyin altı kasdolunur. Tıpkı gök kelimesiyle üstü kasdolunduğu gibi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Bilin ki Allah ölümünden sonra arzı (yeryüzünü) canlandırıyor.” (Hadîd, 17). Burdaki arz bozulduktan sonra var edilen her şeyi ifâde etmektedir.[16]

Âyet:

Apaçık işaret demektir. Her şeyin bir dış görünüşü vardır ve bu dış görünüşü belli olmayan şeyin lâzımıdır. Bu iki şeyden zahir olanı idrâk edildiği zaman, kendiliğinden idrâk edilmeyen, görünmeyen kısmının da idrâk edilmiş olduğu bilinir. Çünkü ikisinin hükmü eşittir. Bu, duyularla kavranan ve akılla bilinen şeylerde apaçık böyledir. Belirlenen yolun işaretlerine uymayı bilen kişi işareti bulunca yolu bulduğunu anlar. Yapılmış bir şeyin, yapılmış olduğunu bilen kişi, onun yapıcısı olması gerektiğini de bilir... Yüce binaya da âyet adı verilir... Kur'an'da bir hükme delâlet eden her cümleye âyet denilir, ister sûre olsun, ister

bölüm olsun, ister sûreden bölümler olsun. Sûrede ayrılan her kelâma âyet denilir. Bu itibâra göre sûre âyetlerin sayıldığı bölümlerdir. Allah Teâlâ'nm : “İnanan bir topluluk için muhakkak ki bunda âyetler vardır.” (Nahl, 72) âyetinde kasdolunan insanların —bilgide mertebelerinin değişik olmasına göre— farklı şekilde kavradıkları âyetlerdir. Keza: “Bilâkis o kendilerine ilim verilenlerin gönüllerinde yerleşen apaçık âyetlerdir. Zâlimlerden başka kimse âyetlerimizi inkâr etmez.”   (Ankebût, 49)   âyetinde de aynı mak-sad kasdedilmiştir. Yine : “Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler.” (Yûsuf, 105) âyetindeki, âyet kelimesi de bu mânâdadır. Kur'an'da bazı yerlerde âyet bazı yerlerde âyetler diye yer alan ifâdeler ayrı ve özel mânâlardan dolayıdır..' “Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.” (İsrâ, 59) âyetler —denildiğine göre— çekirge ve kurbağa gibi geçmiş milletlere gönderilen musibetlere işarettir. Böylece bu ifâdenin sırf korkutmak için kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Âyet kelimesinin vezninde değişik görüşler vardır. Bir görüşe göre aslı âyiyetün iken tahrif edilerek âyet olmuştur.[17]

Azâb:

Şiddetli acı vermektir. Azâblandırmak; azâbta uzun süre tutmaktır.
“Ya onu şiddetli bir azâbla azâblandırırım veya muhakkak onu keserim.” (Neml, 21),
“Sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlan azâblandıracak değildir.” (Enfâl, 33),
“Onlar istiğfar ettikleri sürece Allah onları azâblandıracak değildir.” (Enfâl, 33),
“Onlar Mescid-i Harâm'dan alıkoyarken Allah onlan neden cezalandirmayacaktır.” (Enfâl, 34),
“Biz bir peygamber gönderinceye kadar azâblandıncı değiliz.” (İsrâ, 15),
“Bu, ancak evvelkilerin yaratılışıdır ve biz azâblandıncı değiliz.” (Şuârâ, 138),
“Yalanlamakta olduklarından dolayı onlar için elîm bir azâb vardır.” (Bakara, 10),
“Onlar için dünyada rüsvâylık vardır ve yine onlar için âhirette büyük bir azâb vardır.” (Bakara, 114),
“Muhakkak ki Allah'ın azabını inkâr etmiş olanlar için şiddetli bir azâb vardır.” (Âl-i İmrân, 14),
“Eğer dönerseniz ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.” (Hûd, 3),
İnandıkları zaman onların üzerinden dünya hayatındaki horlayıcı azabı kaldırdık.” (Yûnus, 98),
“Ve yakıcı azabı tadınız.” (Hacc, 23),[18]

Azîz:

Kendisi mağlûp edilmeyen fakat O, mağlûp eden kimsedir.
“Muhakkak ki O Azîz'dir, Hakîm'dir.” (Enfâl, 63),
“îyi bilin ki muhakkak Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.” (Bakara, 209),
“Bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir.” (En'âm, 96),

“Muhakkak ki Allah kendi yoluna yardım edenlere yardım eder. Elbette O kuvvetli ve Azîz'-dir.” (Hacc, 40),
“Her şey kendi yörüngesinde hareket eder. Bu, Azîz, Alîm'in katmdadır.” (Yâsîn, 38),
“Bense sizi Azîz, Gaffâr*a davet ediyorum.” (Ğâfir, 42)[19]

Bakar:

Sığırdır. Müennesi Bakara'dır.
“Ve dediler ki Rabbine duâ et bize açıkça niteliğini bildirsin çünkü bizce inekler birbirine benziyor.” (Bakara, 70),
“Dedi ki: Rabbim o ne boyunduruğa koşulup arazi sürecek, ne de ekin sulayacak bir inektir. Zillete uğramamıştır. Bütün kusurlardan salimdir. Onun alacası yoktur buyuruyor.” (Bakara, 71).
Yarmak anlamına gelen Bakara kelimesinden türetilmiştir.[20]

Ba's (Yeniden dirilme) :

Bir şeyi tahrik ve tevcih etmektir. Ancak yönlendirme ve teşvik kendisine bağlayan şeye göre değişik anlamlar alır. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur : “O gün Allah onların hepsini diriltecek ve kendilerine işlediklerinin hepsini haber verecektir.” (Mücâdele, 6), “O küfredenler öldükten sonra tekrar diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki : Rabbime and olsun ki muhakkak diriltileceksiniz.” (Teğâbün, 7), “Sizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.” (Lokman, 28).[21]
Diriliş iki kısımdır. İnsanî ba's; devenin ve insanın bir ihtiyâç için gönderilmesi gibidir. İlâhî ba's, ise; iki kısma ayrılır. Birisi şeyleri, cinsleri ve türleri hiç yokken icâd etmektir. Bu Allah Teâlâ'ya mahsûstur ve kimsenin buna gücü yetmez. İkincisi ise ölüleri diriltmektir. Bu Allah'ın dostları tarafından gerçekleşebilir. Nitekim Hz. İsâ ölüleri diriltmiştir. Allah Teâlâ'nın : “Kendilerine bilgi ve îman verilenler, andolsun ki Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu yeniden diriliş günüdür ama siz bilmiyordunuz, derler.” (Rûm, 56) âyetindeki diriliş anlamına gelen ba's; mahşer günü demektir. “Sonra Allah kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi.” (Mâide, 31) âyetindeki ba's, gönderme manasınadır.
“Andolsun ki her ümmete; Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının diye peygamberler göndermişizdir.” (Nahl, 36),
“Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesaplamış olduğunu belirtmek için onları dirilttik.” (Kehf, 12) âyetlerinde ise bir yöne doğru yönlendirme olmaksızın tahrik kasde-dilmektedir. “Bir gün her ümmetten birer şâhid göndeririz.” (Nahl, 84),
“De ki üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminizin hıncını kiminize tattırmaya kadir olan O'dur.” (En'âm, 6),

“Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi? Allah bunu ölümünden sonra nasıl diriltti.” (Bakara, 259) âyetlerinde ba's kelimesi, bir yöne yönlendirmeksizin tahrik mânâlarına gelmektedir.[22]

Basar :

Bakan uzva denir :
“Kıyamet hâdisesi ise ancak bir göz kırpma veya daha yakındır.” (Nahl, 77),
“Ve hani gözler dönmüş, yürekler ağza gelmişti.” (Ahzâb, 11).
Bakıcı uzuvda bulunan kuvvete basar, idrâk eden kuvvete de basiret ve basar denilir:
“İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün (basar) keskindir.” (Kâf, 22),
“Göz (basar) ağmadı da, aşmadı da.” (Necm, 17),
“Ve kendilerine kulaklar gözler (ebsâr) ve kalbler vermiştik.” (Ahkâf, 26), [23]

Basiret :

Kalbin idrâk edici gücüdür :
“Aralarında sana bakanlar da var. Sen körlere —basiretleri bağlı ise— yol gösterebilir misin?” (Yûnus, 43),
“De ki benim yolum işte budur. Allah'a basiretle da'vet ediyorum. Ben de bana uyanlar da Allah'ı tenzih ederiz.” (Yûnus, 108),
“Daha doğrusu insan kendinin şahididir.” (Kıyâme, 14).
Yani kendi kendini görür ve şehâdet eder: [24]

Bâtıl:

Hakkın zıddıdır. Araştırıldığı zaman sabit olmayan şeydir.
“Bunun sebebi şudur; muhakkak ki Allah hakkın kendisidir, bundan başka taptığınız şeyler ise bâtıldır.” (Lokman, 30).
Söz ve fiil bakımından da bâtıl kelimesi kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Yapmakta oldukları şeyler de bâtıl olmuştur.” (A'râf, 139),
“Niçin hakkı bâtıl ile kanştınyorsunuz?” (Âl-i İmrân, 71)...
İbtâl bir şeyi bozmak, ister hak olsun ister bâtıl, onu ortadan kaldırmaktır. Allah Teâlâ bu anlamda şöyle buyurur:
“Allah hakkı hak kılmak ve bâtılı ibtâl etmek için...” (Enfâl, 8).
Gerçek olmayan söze de bâtıl denilir.[25]

Bâtın :

Batn kelimesinden gelme olup sırtın tersi ve her şeyin iç kısmıdır. Duyularla kavranılan şeylere zahir, duyuların kavrayamadığı şeylere de bâtın adı verilir. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Günahların açık ve gizlisini terk edin...” (Enam, 120)... Zahir ve Bâtın Allah'ın sıfatı olup evvel ve âhir gibi birlikte

zikredilir. Zahir bizim bedîhî bilgilerimize işarettir denilmiştir. Zira insan, baktığı her şeyde Allah'ın varlığına hükmeder. ...Bâtın ise hakkın bilinmesine işarettir. Nitekim buna telmîhen Hz. Ebu Bekr (r.a.) şöyle buyurmuştur : "Ey bilinmesinin sonu bilinmekte noksan olan zât..." Denilmiştir ki; Allah, âyetleri ile zahir, zâtı ile bâtındır. Yine denilmiştir ki; O, eşyayı ihata etmek ve kavramak bakımından zahirdir kendisi kavranılması bakımından bâtındır. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur : "Gözler onu kavramaz O ise gözleri kavrar..." [26]

Beka:

Bir şeyin ilk hali üzere olduğu gibi kalıp durmasıdır ve fenanın zıddıdır... Bakî; iki kısımdır. Bir kısmı kendiliğinden bakîdir ve bir süreye bağlı değildir ki bu Allah Teâlâ'dır. Onun fena bulması sahîh olmaz. Bir kısmı ise başkasıyla bakîdir. Bu da Allah'tan başka şeylerdir ki bunların fena bulması sahih olur. Allah Teâlâ tarafından bakî kılınanlar iki kısımdır. Bir kısmı kendi şahsı ile —Allah yok etmeyi dileyinceye kadar— bakîdir; gökcisimlerinin bekası gibi. Bir kısmı da türü ve cinsi ile bakîdir, şahsı ve cüz'ü ile değil. İnsan ve hayvan gibi. Keza âhirette de —cennet ehli gibi— bir kısmı şahsıyla süresiz olarak bakîdir. Nitekim Allah Teâlâ bir çok âyette : "Orada ebediyen kalacaklardır" buyurmuştur. Bir kısmı ise türü ve cinsi ile bakîdir ki Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislerde belirtildiği gibi, cennet meyveleri böyledir. Âhirette olan şeyler dâim ve bakîdirler. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
"Allah katında olan hem daha hayırlı hem daha bakîdir."
"Bakî kalan iyi şeyler Rab-bın katında sevâb ve amel bakımından daha hayırlıdır." (Kehf, 46),
"Sen onlardan geriye kalan (bakî) bir şey görür müsün?" (Hakka, 8), [27]

Belâ:

"Belâ" kökünden türeyen bu kelime, yıprandı anlamına kullanılır. Nitekim yolculuk onu çürüttü anlamına "Belâ" tâbiri kullanılır. Keza ben onu denedim mânâsına "Beleytu" tabiri kullanılır. Yani çok denemeden dolayı yıprattım demektir. Şu âyet-i kerîmede de bu mânâya kullanılmıştır : "Orada herkesi dünyada yapmış olduklarından dolayı tecrübe ederiz." (Yûnus, 30). Üzüntü ve kedere belâ adının verilmesinin nedeni, yıpratmasından dolayıdır. "Andolsun ki sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana imtihan edeceğiz." (Bakara, 155), "Bunda size Rabbinizden büyük bir deneme vardır." (A'râf, 143), "Muhakkak ki bu apaçık bir deneme idi." (Sâffât, 106).[28]

Belâğ:

Kasdedilen yerin en sön noktasına ulaşmaktır.
Bu son nokta, yer olabilir, zaman olabilir veya tasarlanan şeylerden herhangi bir şey olabilir. Nitekim kemâline erdi, kırkına erdi denirken kullanılan "Beleğa"

kelimesi bu anlamdadır. Sona ulaşmak anlamına Allah Azze ve Celle şöyle buyurur:
“Onlar sürelerini doldururlarken aralarında anlaştıkları takdirde kocalarıyla tekrar evlenmelerine mâni olmayın.” (Bakara, 232),
“Durumları, suyun ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir. Oysa o, hiçbir zaman suya ulaşamaz.” (Ra'd, 14),
“O kendisinin yanısıra yürümeğe başlayınca dedi ki...” (Sâffât, 102),
“Firavun demişti ki, ey Hâmân, bana bir kule yap belki sebeplere erişirim.” (Mü'min, 36),
“Yoksa kıyamet gününa kadar ulaşacak. “ (Kalem, 39).
Belâğ, aynı zamanda tebliğ anlamına da gelir.[29]

Belagat :

İki şekilde kullanılır :
Birincisi, kendiliğinden beliğ olan şeydir. Şöyle ki o şeyde üç vasıf birleşir. Bunlar lügat bakımından o şeyin konumundaki uygunluk, kasdedilen mânâya mutabakat ve kendiliğinden o şeyin doğru olması. Bu vasıflardan herhangi birisi bulunmazsa o şey belagattan uzak olur.
İkincisi, söylenen ve söylenilen bakımından belîğ olmaktır ki, bundan maksat bir şeyi söyleyen kişinin, söylenilene uygun düşen en doğru şekilde irâd etmesidir. “Ve sen, onların hakkında belîğ söz söyle.” “Nisa, 63) âyetinin her iki anlama da hamli caizdir. [30]

Berâet:

Eşlik etmesinden nefret edilen şeyden uzaklaşmaktır. Bunun için hastalıktan kurtuldum denilerek istenilmeyen şeyden kurtulmaya berâet tabiri kullanılır :
“Allah ve Resulünden berâettir.” (Tevbe, 1),
“Muhakkak ki Allah müşriklerden bendir, Resulü de.” (Tevbe, 3),
“Siz benim yapmakta olduğumdan uzaksınız, ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım.” (Yûnus, 41),
“Biz sizden ve Allah'tan başka tapmakta olduğunuz şeylerden uzağız.” (Mümtehine, 4),
“Hani İbrahim babasına ve kavmine demişti ki, muhakkak ben, sizin taptıklarınızdan uzağım.” (En'âm, 78), [31]

Bereket:

Bir şeyde ilâhî haynn sabit olmasıdır. Suyun toplandığı yere “” veya “” denilir. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Onların üzerine gökten ve yerden bereketler açardık.” Tıpkı bürke (küçük gölde) suyun birikip kaldığı gibi hayır sabit olup kaldığı için bu mânâ verilmiştir. [32]

Beşer:

Derinin dış yüzüne Arapçada “” iç yüzüne de “” adı verilir. Bütün edebiyatçılar böyle derler. İnsana beşer denmesinin sebebi; derisinin tüylerden zahir olması sebebiyledir. Üzerinde tüy, kıl veya yün olan hayvanlarda ise durum bunun tersinedir. Beşer kelimesinde müfred ile cemi müsavidir, ancak tesniye olarak kullanılır. Nitekim Mü'minûn sûresinde şöyle buyurul-maktadır : “Bu yüzden dediler ki : Kavimleri bize kulluk edip dururken, bizim gibi şu iki insana mı inanacağız?” (Mü'minûn, 47).
Kur'an-ı Kerîm'de insanın bedenî ve dış cüssesi ile alâkalı her noktasına beşer lâfzı tahsis edilmiştir : “İnsanı sudan yaratarak ona soy sop veren O'dur.” (Fürkân, 54), “Hani Rabbm meleklere demişti ki kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım.” (Hicr, 28), “Bu, ancak bir beşer sözüdür.” (Müddessir, 25), “Dediler ki içimizden bir beşere mi uyacağız?” (Kamer, 24), “Onlar da siz ancak bizim gibi insansınız. Rahman size bir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz, demişlerdi.” (Yâsîn, 15) gibi âyetlerde insanların beşeriyet konusunda eşitliğine dikkat çekilmektedir. İnsanları birbirinden ayıran husus, sahip oduklan yüce bilgiler ve amellerdir. “Bize bir beşer mi doğru yolu gösterecekmiş?” (Teğâbün, 6), “De ki ben de ancak sizin gibi bir beşerim.” (Fussilet, 6), “Benim nasıl bir oğlum olabilir ki? Bana bir beşer temas etmemiştir.” (Meryem, 22), “Derken biz de O'na ruhumuzu göndermiştik de tam bir beşer olarak görünmüştü O'na.” (Meryem, 17), “Dediler ki Allah'ı tenzih ederiz. Hâşâ bu bir beşer değildir, ancak çok şerefli bir melektir.” (Yûsuf, 31). [33]

Beyân :

Bir şeyi açıklığa kavuşturmaktır. Beyân, nutuk (konuşma) dan daha değerlidir, çünkü o insana mahsûstur ve insanın açıkladığı şeye beyân denilir.
Bazıları derler ki beyân iki kısımdır. Birisi tanımlama şeklinde olur. Bu, Allah'ın san'atının eserlerinden herhangi bir hale delâlet eden şeylerle olur. İkincisi ise deneme ile olur. Bu da ya sözlü veya yazılı veya işaret yoluyla olur. Tanımlama yoluyla beyânın örneği şu âyet-i kerimedir :
“Şeytân sizi doğru yoldan alıkoymuştur. Muhakkak ki o sizin için apaçık bir düşmandır.” (Yasin, 60).
Yani onun düşman olduğu apaçık bellidir.
“Bizi atalarımızın ibâdet eder oldukları şeyden engellemek isterler. Öyleyse bize apaçık bir hüküm getir.” (İbrahim, 10).
Tecrübe yoluyla beyânın örneği ise şu âyet-i kerîmelerdir :
“Bilmiyorsanız eğer zikr ehline sorun...” (Nahl, 43),
“Sana kendilerine neyin indirildiğini insanlara beyân etmen için zikri indirdik.” (Nahl, 44).
Söze, beyân denilmesinin sebebi, açıklanmak istenen şeyi açığa çıkarmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmede bunu belirtir :
“İşte bu, insanlar için bir beyândır.” (Âl-i İmrân, 138) sözün kapalı olan kısmının açıklanmasına da beyân denilir:

“Sonra onun beyânı (açıklanması) bize aittir.” (Kıyamet, 19).[34]

Birr (İyilik) :

Denizin tersi olan kara anlamına gelen berr ta'bîrinden alınmıştır. Genişlik tasavvuru nedeniyle, iyilikte geniş davranmaya birr adı verilmiştir. Bu, hazan Allah Teâlâ'ya nisbet edilen bir özelliktir :
“Gerçekten biz ondan önce de O'na yalvanyorduk. Şüphesiz ki O, Berr ve Rahim (lütfü bol, merhameti bol) olanın kendisidir.” (Tür, 28).
Bazan da kula, nisbet edilir. Sözgelimi kul Rabbına iyi davrandı denirken kullanılan birr ta'bîri Allah'a itâatta geniş hareket etti mânâsına gelir. Bu geniş davranış iki kısımdır : Bir kısmı itikâdda genişlik, bir kısmı da amelde genişliktir. Nitekim Allah'ın Resulüne birr nedir diye sorulduğunda, i'tikâdî ve amelî iyiliği ihtiva eden şu âyet-i kerîme'yi okumuştur :
“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz birr değildir. Lâkin asıl birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere îman eden, malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere, esirlere veren, namazı kılan, zekâtı veren, muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getiren, sıkıntıda, hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenle-rinkidir.” (Bakara, 177).
Bu âyet, i'tikâdî ve amelî birr'i birlikte kapsamaktadır. Anaya babaya iyi davranmak ise onlara iyilikte geniş davranmaktır. Nitekim bu mânâda şöyle buyurulur :
“Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyiiik yapmanız ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz.” (Mümtehine, 8).
Birr. doğruluk için de kullanılır, çünkü onda geniş hayır vardır... [35]

Buhl (Cimrilik) :

Eşyayı ve hapsedilmesi uygun olmayan şeyleri tutmak demektir. Bunun mukabili cûd (cömertlik) dir. Bahîl ise çok cimri olan kişidir. Cimrilik iki çeşittir : Birisi kendi eşyasından cimri olmak, diğeri de başkasının eşyasından cimri olmaktır ki bu daha çok mezmûm olandır. Nitekim buna dâir âyet-i kerîmede Cenab-ı Allah buyurur ki :
“Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimriliği emrederler ve Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği şeyleri saklarlar.- (Nisa, 37), [36]

Burç :

Köşk demektir. Bunun için yıldızların burçları ile yörüngeleri ve rlarakları kasdedilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Andolsun burçlar dolu semâya.” (Bürûc, 1),
“Gökte burçlar var eden, orada ışık saçan güneş var eden Allah yücelerin yücesidir.” (Fürkân, 61),
“Nerede olursanız olun, sağlam burçlar (kaleler) içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.” (Nisa, 78).[37]

Buud (Uzaklık) :

Yakınlığın zıddıdır. Uzaklık ile yakınlığın belli bir sının yoktur. Sadece bulunulan yerin, diğerine göre değerlendirilmesine bağlıdır ve duyusal olarak bu, uzak veya yakındır denilir.[38]

Cebbar :

“Sen onların üzerinde bir zorba (cebbar) değilsin.” (Kâf, 45)...
Allah Teâlâ'nın vasfı olarak Azîz ve Cebbar sıfatı kullanılır.
“O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. Melik, Kuddüs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir'dir.” (Haşr, 23).
Cebbar : İnsanın sıfatı olarak, üstünlük iddiasında bulunup lâik olmadığı şekilde eksiğini zorla kapatmak anlamındadır ve bu sadece zem şeklinde kullanılır:
“Ve bütün inatçı zorbalar (cebbar) da hüsrana uğrarlar.” (İbrahim, 11),
“Anasına ve babasına karşı iyi davranır, başkaldıran bir zorba (cebbar) değildi.” (Meryem, 14),
“Demişlerdi ki : Ey Mûsâ orada gerçekten zorba bir kavim var.” (Mâide, 22),
“Ve böylece Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.” (Mü'min, 31).
Yani hakka karşı üstünlük taslayarak imana gelmeyen, başkasına baskı yapan herkese de zorba anlamına cebbar denir.[39]

Cehalet:

Üç kısımdır. Birincisi resmî bilgiden yoksun olmaktır. Aslolan da bu anlamdır... İkincisi bir şeyin olduğu halin tersi olduğuna inanmaktır. Üçüncüsü bir şeyin hakkın zıddına yapılmasıdır. İster doğru olarak inanılsın, ister bozuk olarak.
“Dedi ki câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım.” (Bakara, 67). Câhil kelimesi çoğunlukla zem için kullanılır. Bazan da zem bulunmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : “İffetlerinden dolayı câhil olanlar, onların zengin olduğunu sanırlar.” Yani halini bilmeyenler onların zengin olduklarım sanırlar. [40]

Cehd:

Takat ve meşakkat demektir. Denildi ki cehd, meşakkat ve fazla enerji sarfetmektir. Denildi ki cehd, insan için söylenir. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : “Sadaka vermekte gönülden davranın, mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere, bu davranışlarının cezasını Allah verir.” (Tevbe, 79), “Onlar bütün güçleriyle (cehd) Allah'a yemin ettiler.” (En'âm, 109). İctihâd ise nefsin takatini harcayarak meşakkatlere katlanmasıdır. [41]

Celâl:

Celâl, yüce değer demektir. Allah Teâlâ'nın vasfı olarak kullanılır. “Azamet, saltanat (celâl) ve ikram sahibi Rab-binizin adı ne yücedir.” (Rahman, 78). Bu sıfat Allah'tan başkası için kullanılmaz. Celîl ise yüce değerli demektir. Allah Teâlâ'nın bu sıfatlara tavsifi onun varlığını gösteren büyük şeyleri yaratmış olmasındandır. Veya onu ihata etmenin imkânsız olmasındandır. Yahut da duyularla onu idrâk etmenin imkânsızlığından dolayıdır.[42]

Cem':

Bir şeyin bir kısmım bir kısmına yaklaştırarak eklemektir :
“Güneş ve ay biraraya getirildiğinde.” (Kıyamet, 9),
“Ki o malı toplayıp onu teker teker sayar.” (Hümeze, 2),
“De ki Rabbimiz aramızı birleştirir, sonra da aramızda afv ile hükmeder.” (Sebe', 26),
“Andolsun ki Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, kendilerinin toplayacağı şeylerden çok daha iyidir.” (Âl-i İmrân, 157),
“De ki insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bif benzerini getirmek için toplansalardı.” (İsrâ, 88),
“Sûr'a üflenince hepsini biraraya toplarız.” (Kehf, 99),
“Doğrusu Allah münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.” (Nisa, 140),
“Mü'minler ancak Allah'a ve Resulüne imân ederler ve peygamberle birlikte bir işe karar vermek için toplandıklarında O'ndan bir söz alıncaya kadar ayrılıp git-meyenlerdir.” (Nûr, 62),
“O gün bütün insanların toplanacağı gündür.” (Hûd, 103),
“Sizi toplanma günü için topladığı gün işte o gün senin aldandığının açığa çıkacağı gündür.” (Teğâbün, 9).[43]

Cemâl:

Güzellik demektir. Bu da iki .kısma ayrılır.
Birincisi insana hâs güzelliktir. İkincisi ise insandan başkasına ulaşan güzelliktir. Allah Resulünün : “Muhakkak Allah güzeldir, güzeli sever.” hadîsiyle söylemek istediği ikinci güzelliktir. Yani Allah güzeldir, O yüce hayırlar yapıp O'na lâik olanları sever.[44]

Cehennem*:*

Allah tarafından yakılmış ateşin adıdır.
Denildi ki bunun aslı Farsça olup Arapçalaştırılmıştır. Farsçada ismi ihnâmdır. En iyisini Allah bilir.[45]

Cesed :

Cesed cisim gibidir. Ancak cisimden daha özeldir: İmâm Halîl der ki, yeryüzü yaratıklarından insandan başkası için cesed tabiri kullanılmaz. Çünkü belli olan şeye cesed denir. Cisim ise su ve hava gibi rengi belirtilemeyen şeylere söylenir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur:
“Biz onları yemek yemez bir cesed kılmadık..” (Enbiyâ, 8),
“Hülâsa o kendilerine böğüren bir buzağı cesedi {heykeli) çıkarmıştı.” (Tâhâ, 88),
“Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik. Kürsüsü üzerine bir cesed attık sonra eski haline döndü.” (Sâf, 34).[46]

Ceza:

Yeterlilik ve zenginliktir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Ve öyle bir günden korkun ki o günde kimse kimse içiri bir şey ödeyemez.” (Bakara, 48),
“Ey insanlar, Rabbinizden korkun. Babanın oğula, oğulun babasına hiçbir şey ödeyemiyeceği günden çekinin. Allah'ın vaadi şüphesiz haktır.” (Lokman, 33).
Ceza; yeterli olan karşılıktır. Eğer yapılan şey hayır ise karşılık da hayır, yapılan şey şer ise, karşılık da serdir.
“Altlarından ırmaklar akan temelli kalacakları Adn cennetleri vardır. Bu temizlenenlerin cezasıdır (mükâfatı).” (Tâhâ, 76),
“Kim de imân.eder ve sâlih ameller işlerse ona mükâfat (ceza) olarak güzel şeyler var.” (Kehf, 88),
“Bir kötülüğün karşılığı (cezası) ona denk bir kötülüktür.” (Şûra, 40),
“Sabırlarının karşılığı (cezası) cennet ve ipektir.” (İnşân, 12),
“Haydi git onlardan her kim sana uyarsa muhakkak cehennem sizin cezânızdir, hem de tam bir ceza.” (İsra, 63),
“İşte onlar sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleri ile cezalandırılırlar (mükâfatlandırılırlar). (Fürkân, 75),
“Ve yapmış olduğunuzun karşılığında başkasıyla cezâlandınlmıyacaksınız.” (Sâffât, 39)[47]

Cibt:

Allah Teâlâ buyuruyor ki : “Onlar cibt'e ve tâğûta inanırlar.” Cibt ve cibs hiçbir iyilik bulunmayan kirli sudan ibarettir. Denildi ki; bu kelimedeki "ta" çok yıkanmada mübalağa edildiğine dikkati çekmek için "sine" bedel olarak kullanılmıştır. Allah'tan başka tapınılan her şeye Cibt adı verilir. Bunun için büyücü ve kâfire de cibt adı verilmiştir.[48]

Cihâd:

Düşmana karşı savunmak için bütün gücü harcamaktır. Üç çeşit cihâd vardır. Nefisle cihâd, şeytânla cihâd ve açıktan açığa düşmanla cihâd. Her üçü de cihâd ve mücâdele tabirinin içerisine girer. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Ve Allah yolunda hakkıyla cihâd eden.” (Hacc, 79),

“Mallarınız ve nefisleriniz ile cihâd edin.” (Tevbe, 41),
“Muhakkak ki imân edip hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenleri barındırıp yardım edenler işte onlar birbirinin dostudurlar.” (Enfâl, 72).
Allah'ın Resulü buyurur ki : “Düşmanlarınızla cihâd ettiğiniz gibi arzularınızla da cihâd edin.” Cihâd; el ve dil ile de olur. Nitekim Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur : “Kâfirlerle eliniz ve dilinizle cihâd edin.” [49]

Cinn:

Kelimenin aslı bir şeyi duyulardan gizlemek ve saklamaktır. Nitekim gece gizlendi anlamına “cenne” kelimesi kullanılır. Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur “Gece bastırınca bir yıldız gördü...” (En'âm, 67),
Cenan ise, kalb demektir. Cinn kelimesi iki şekilde kullanılır. Birincisi insana mukabil olarak, duyulardan gizli bulunan ruhanî varlıklar için kullanılır. Bu anlamda cin kelimesinin içine melekler ve şeytânlar dâhil olur. Bütün melekler cindir, fakat bütün cinler melek değildir... Denildi ki cin, ruhanîlerin bir kısmıdır. Çünkü ruhanîler üç kısımdır. Bir kısmı iyilik sahibidirler ki bunlar meleklerdir. Bir kısmı şerlidir ki bunlar şeytânlardır. Bir kısmı hayırlı, bir kısmı şerlidirler ki bunlar da cinlerdir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“Gerek cinlerden, gerek insanlardan...” (Nâs, 6),
“Onunla cinler arasında bir mezhep bağı kurdular. Andolsun ki cinler onların getireceklerini bilmektedirler...” (Sâffât, 158),
“Sonra arkadaşınıza bir delilik (bir cinnet) olmadığını iyi düşünüp bilmenizi öğütlerim.” (A'râf, 184).
Cinnet nefis ile akıl arasında bir engeldir. Bu sebeple deliliğe cinnet denmiştir. Keza falanca cinnet getirdi denirken onu cin çarptı denir. Denildi ki onun nefsi ile aklı arasına bir engel getirilmiş ve bu yüzden aklı engellenmiştir, bunun için deliye mecnûn denir.
“Ve ondan yüz çevirmişler, belletilmiş delinin biri denmişlerdir.” (Duhân, 14).
“Ve derlerdi ki deli bir şâir için biz mi günahlarımızı terkedeceğiz.” (Sâffât, 56).[50]

Cism:

Cisim eni, boyu ve derinliği olan şeydir. Ne kadar parçalanabilirse parçalansın, bölünebilirce bölünsün, cisim olmaktan çıkmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“Ve onu ilim ve cisim (saltanat) bakımından artırdı.” (Bakara, 247),
“Sen onları gördüğün zaman cisimleri senin hayranlığını çeker.” [51]

Cennet:

Ağaçları ve otlarıyla toprağı örtmesinden dolayı otluk ve ağaçlık bahçeye denir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
“Sebe'liler için yurtlarında bir âyet vardır. Evleri iki bahçe (cennet) ile çevrilmişti.” (Sebe', 15),

“Ve o bahçeleri, buruk, yemişli ılgmlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.” (Sebe', 16),
“Bahçene girdiğin zaman, her ne kadar mal ve nüfuz bakımından beni kendinden daha az buluyorsan da.” (Kehf, 36).
Cennete; cennet adının verilmesi ya yeryüzündeki bahçelere benzediğinden dolayıdır veya işaret edilen şekilde içindeki nimetleri sakladığından dolayıdır... [52]

Dâbbe :

Debîb hafif yürümedir. Daha çok haşere ve diğer canlılar için kullanılır. Keza hareketini duyuların idrak edemediği içme ve benzeri şeylere de kullanılır. Her ne kadar örf de at için tahsis kılınmış ise de her hayvana dâbbe adı verilir:
“Allah bütün canlıları (dâbbe) sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakta yürür.” (Nûr, 45),
“Gökleri gördüğünüz gibi direksiz olarak yaratmış, sizi sarsar diye göğe ağır baskılar koymuş, orada her türlü canlıyı (dâbbe) yaymıştır.” (Lokman, 10),
“Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı (dâbbe) yoktur ki rızkı Allah'a âit olmasın.” (Hûd, 6),
“Yerde yürüyen hiç bir canh ve iki kanadiyle uçan hiç bir kuş yoktur ki onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar.” (En'âm, 38),[53]

Dalâlet :

Dalâl doğru yoldan yüz çevirmektir, bunun zıddı hidâyettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Kim hidâyete ererse ancak kendisi için hidâyete ermiştir, kim de sapıtırsa o kendi aleyhinde sapıtmaktadır.” (Yûnus, 108).
Denildi ki dalâl; ister kasıtlı ister kasıtsız olsun, ister az ister çok olsun, doğru yoldan sapmak ve kaçmaktır. Zira doğru yol zor ve meşakkatli yoldur... Dalâl; kasıtlı veya unutarak doğru yolu terketmek olduğuna göre bu lâfzm kendisinde birazcık hatâ olan kişilere isti'mâli sahihtir. Bunun için dalâl kelimesi kâfirlere de peygamberlere de nisbet edilmiştir. Her iki dalâl arasında büyük farklar vardır. Görmüyor musunuz, Allah Teâlâ Hz. Peygamber hakkında şöyle buyuruyor :
“Seni yetim bulup ta barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola eriştirmedi mi?” (Duhâ, 7).
Hz. Ya'kûb hakkında da şöyle buyurmuştur :
“Muhakkak ki sen eski şaşkınlığın üzerindesin.” (Yûsuf, 95),
Hz. Ya'kûb'un evlâtlarının dilinden de onun için şöyle buyurulmuştur :
“Muhakkak ki babamız apaçık bir şaşkınlık içerisindedir.” (Yûsuf, 8).
Bununla Hz. Yûsuf'a tutkunluğu ve sevgisini göstermek istemişlerdir.
“Muhakkak ki biz onu apaçık bir şaşkınlık içerisinde görüyoruz.” (Yûsuf, 30).
Hz. Mûsâ hakkında da : “Ben o zaman bunu yapmıştım ve ben şaşkınlardan idim.” (Şuarâ, 30) buyuruluyor. Bununla Hz. Musa'nın unutkanlığına işaret edilmiştir.
Keza; “İkisinden birisi unutursa diğeri ona hatırlatır.” (Bakara, 282) âyet-i

kerîmesindeki dalâl kelimesi unutma anlamına kullanümıştır. Bu, insanın tabiatında mevcûd olan unutmadır.
Diğer yandan dalâl iki kısma ayrılır :
a) Bir kısmı nazarî bilgilerde şaşkınlıktır ki Allah'ı bilmek, birligini kabul etmek, peygamberlerini tanımak gibi konulardaki şaşkınlık bu kısma girer. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Kim de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe küfrederse muhakkak ki o uzak bir sapıklıkla sapıtmış olur.” (Nisa, 136).
b) Diğer bir dalâl da amelî bilimlerdeki şaşkınlıktır. İbâdetler gibi şer'î ahkâmı bilmedeki şaşkınlık böyledir. Uzak sapıklık veya şaşkınlık anlamına dalâl ise küfre işarettir. Nitekim yukardaki Nisa sûresi (136) âyetteki şaşkınlık küfür anlamınadır. Keza şu âyetlerde de bu anlamdadır.
“Muhakkak ki küfretmiş olup. Allah'ın yolundan alıkoymuş olanlar uzak bir sapıklıkla sapıtmışlardır.” (Nisa, 167),
“İşte onlar azâb ve uzak bir sapıklık içerisindedirler.” (Sebe', 8). Yani derin sapıklığın cezası içerisindedirler.
“Muhakkak ki siz apaçık bir sapıklık içerisindesiniz.” (Yâsîn, 47),
“Muhakkak ki onlar daha önceden sapıtmışlar ve birçoklarını da sapıklığa sevketmişlerdir ve kendileri de doğru yoldan sapıtmışlardır.” (Mâide, 77),
“Ve dediler ki biz yeryüzünde kaybolduktan sonra mı yeni bir yaratılışla yaratılacağız?” (Sebe', 10).
Bununla ölüm ve bedenin şekil değiştirmesi kinaye edilmiştir.
“Gazaba uğramış olanların ve sapıtmışlarm yolunda değil.” (Fatiha, 7).
Denildi ki sapıtanlardan maksat Hıristiyanlardır. [54]

Dehr:

Aslında dehr âlemin varlığının başlangıcından yok olmasına kadar geçen sürenin adıdır. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“İnsanın üzerinden uzun bir süre (dehr) geçti.” (Dehr, 1).
Sonra bununla uzun sürelerin hepsi ifâde edilmiştir. Dehr; zamanın tersinedir. Zaman ile hayat süresi kasdedilir. Allah'ın Resulü buyurur ki :
“Dehre sövmeyiniz, çünkü Allah dehrin kendisidir.” Denildi ki bunun mânâsı Allah dehre izafe edilen hayrın ve şerrin, iyiliğin ve kötülüğün faili demektir. Bunların taptığı şeye küfrettiğiniz zaman da hâşâ Allah Teâlâ'ya küfretmiş olursunuz.
“Sadece bu dünyadaki hayatımız vardır, ölür ve diriliriz. Bizi ancak dehr yok eder.” (Câsiye, 24). Denildi ki bununla zaman kaydedilmiştir.[55]

Derece:

Durak gibidir. Ancak yüzeyin sathı ve merdiven basamağı gibi yaygın olarak uzananı değil, yukarıya doğru çıkan durağa derece denir ve bununla yüce duraklar kasdedilir :
“Erkeklerin kadınlar üzerinde bir dereceleri vardır.” (Bakara, 228).

Bununla akıl ve siyâset ve benzeri konularda erkeklerin kadınlardan bir durak farklı olduklarına dikkat çekilmektedir.
“Erkekler, kadınlar üzerine kâimdirler.”, “Onların Rabları katında dereceleri vardır.” (Enfâl, 4),
“Onların Allah indinde dereceleri vardır.” (Âl-i İmrân, 163).
Yani onlar Allah katında derece sahibidirler. Yıldızların da dereceleri olduğu yukarıdaki şekilde teşbîhen belirtilir.[56]

Dereke:

Derece gibidir. Ancak derece yukarıya çıkış için kullanılırken, dereke iniş ve çıkiş için kullanılır. Bunun için cennetin dereceleri ve cehennemin derekeleri denilir... “Muhakkak ki münafıklar cehennemin en alt derekesindedirler.” Derk denizin dibinin en son noktasıdır. [57]

Din:

Tâat ve ceza için söylenir. Ancak şeriat için kullanılmıştır. Din millet gibidir. İtaat ve inkıyâd yönünden değerlendirilerek şeriat için ifâde edilir :
“Allah katında din İslâm'dır.” (Âl-i İmrân, 19),
“İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in dinine uymuş olandan daha güzel din sahibi kim olabilir?” (Nisa, 125).
Burada din itaat manasınadır. “Ancak tevbe edenler, nefislerini islâh edenler, Allah'a sarılanlar ve dinlerine Allah için bağlananlar müstesnadır.” (Nisa, 146),
“Ey ehl-i kitap, dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin.” (Nisa, 171).
Burada Hz. Peygamberin dînine ittiba etmeleri için teşvik vardır. Bu din dinlerin en or-tasıdır.
“Dinde zorlama yoktur.” (Bakara, 256). Yani tâatta. Çünkü tâat gerçekte ancak ihlâs ile olur, ihlâs ise zorlama ile gerçekleşemez. Denildi ki; bu, cizye veren kitap ehline mahsûstur.
“Yoksa Allah'ın dîninden başkasını mı arıyorlar?” (Âl-i İmrân, 85),
“Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.” (Feth, 28),
“Allah ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din edinmeyenler...” (Tevbe, 29),
“İyilik yaparak kendini Allah'a teslîm eden ve İbrahim'in dinine uymuş olanlardan daha güzel din sahibi kim olabilir?” (Nisa: 129).[58]

Duâ :

“Resûlullah'ın çağrısını aranızda birbirinizin çağırışı gibi saymayın.” (Nûr, 63),
“Dediler ki bize Rabbından iste.” (Bakara, 68-69),

“De ki görüyor musunuz eğer size Allah'ın azabı gelirse veya kıyamet gelirse sâdıklardan iseniz Allah'tan başkasını mı çağırırsınız? Hayır O'nu çağırırsınız.” (En'âm, 40 - 41).
Böylece şiddet anında ancak Allah'ı çağırdıklarına dikkat çekilmektedir,
“Onu korkarak veya umarak çağırın.” (A'râf, 56),
“Eğer sâdıklardan iseniz Allah'tan başka şâhidlerinizi de çağırın.” (Bakara, 23),
“İnsana bir sıkıntı değdiği zaman O'na yönelerek Rabbini çağırır.” (Zümer, 8),[59]

Duhûl:

Çıkmanın tersidir. Bu anlamda yer, zaman ve işler için kullanılır. Falanca yere girdi denilir:
“Hani şu kasabaya girin, dilediğiniz yerde istediğinizi bol bol yeyin. Kapısından secde ederek girin, affet deyin, kusurlarınızı örtelim. İyilik edenlere daha da artıracağız demiştik.” (Bakara, 58),
“Haydi cehennemin kapılarından girin.” (Nahl, 29),
“Onları altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır.” (Mücâdele, 22).[60]

Ebed :

Allah Teâlâ : “Orada ebediyen kalacaklardır.”
(Nisa, 13) buyurmaktadır. Ebed, zaman gibi bölünmeyen, sürekli uzayıp giden ândır. Bunun için, “şu zaman” denilir de “şu ebed” denilmez. Gerçekte bu kelimenin tesniye veya cem'i olmaması gerekir. Çünkü ona ilâve edilecek ikinci bir ebedin meydana gelmesi düşünülemez. Sadece ihtiva ettiği bazı hususlarda özellik kazanmasından dolayı ebedler anlamına “âbâd” denmiştir. Cins ismin, kendi içindeki bir kısma tahsis edilip, sonra burdan tesniye ve cem'i yapılması gibi. Kaldı ki bazıları âbâd kelimesinin müvelled olduğunu ve Arap sözleri arasında bulunmadığını naklederler. Ebed'in te'kîdli olarak devamlılık anlamına geldiği de söylenebilir. “Ebediyen bakî kaldı” denildiği zaman, uzun süre kalan şey kasdedilir. [61]

Ecel :

Bir şey için verilen süredir.
“Kiminiz daha önce öldürülür, kiminiz de belirtilmiş bir süreye (ecel) ulaşırsınız.” (Mü'min, 67),
“Dedi ki; bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süre (ecel) den hangisini doldurursam doldurayım bir kötülüğe uğramam.” (Kasas, 28).
Onun borcu sürelidir veya ona süre tanınır dendiği zaman da ecel tabiri kullanılır. İnsan hayatı için belirlenen müddete de ecel adı verilir. Nitekim eceli yaklaştı dendiği zaman, ölümü yaklaştı denmektir. Bu ifâdenin aslı hayat süresini yani eceli doldurmaktır. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Bize ecel olarak verdiğin süre ulaştı.” Yani ölüm süresi. Bazıları da ecel, ihtiyarlık sınırıdır derler. Aslında her ikisi de aynıdır. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Sonra size bir ecel tayîn eder. Bir de onun katında belli bir ecel vardır, siz hâlâ şüphe eder durursunuz.” (En'âm, 2).
Birinci ecel dünyada kalmak, ikinci ecel ise âhirette kalmaktır. Bazıları da derler ki birinci ecel, dünyada kalmak, ikincisi ise ölümle., haşir arasındaki süredir. Yine derler ki birincisi uyku, ikincisi ölümdür. Bununla Allah Teâlâ'nın şu âyetine işaret edilir : “Allah, ölüm anında ruhları alır. Ölmeyenin ise uykusunda.” İbn Abbâs'dan nakledildiğine göre; her iki ecel de ölüm için kullanılır. Denilir ki; kimilerinin eceli arızîdir kılıç, yangın ve boğulma gibi veya uygun olmayan fakat hayatın kesilmesine vesile olan diğer sebepler gibi şeylerdir. Kimileri ise korunur ve afiyet içerisinde ölüm gelinceye kadar bekler. Denildi ki; insanların iki eceli vardır, kimisi hemen ölür, kimisi de süresine ulaşınca. Allah, dünyanın tabiatında hiç kimsenin sürekli kalmasını mu-râd etmemiştir. Nitekim buna işaret olarak buyurur ki :
“Böylece yetişip erginlik çağına gelirsiniz. Kiminiz öldürülür, kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına ulaştırılır.” (Hacc, 5).[62]

Âcil :

Acele olanın zıddıdır. Ecel süreli olan ondan korkulan cinayettir. Öyleyse her ecel cinayettir fakat her cinayet ecel değildir. Nitekim ben şunu onun için yaptım diye kullanılır.[63]

Ecr:

İster dünyevî olsun, ister uhrevî olsun yapılan işin sevabından geri dönen şeydir. Bu anlamda Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde :
“Benim ecrim ancak Allah'a aittir.” (Yûnus, 72),
“Ona dünyada ecrini verdim, doğrusu o âhirette de sâlihlerdendir.” (Ankebût, 27) buyurmaktadır. Ücret ise dünyevî bedeldir cem'i ücûr veya ücâr gelir. Nitekim mihirden kinaye olarak “Ma'rûf şekilde ecirlerini (mihirlerini) veriniz.” (Nisa, 25) buyurulmaktadır. Ecr ve ücret; bir sözleşme veya onun yerine geçen bir şeyle elde edilen nesne için söylenir. Sadece fayda için kullanılır, zarar için değil.
“Onların Rableri katında ecirleri (mükâfatları) vardır.” (Bakara, 277),
“Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa onun ecri Allah'a aittir.” (Şûra, 40) buyrulmaktadır. Akd ve akd dışı olan neticelere ise ceza adı verilir. Ceza faydalı ve zararlı şeyler için kullanılır.
“Zeyd, Amr'ı ücretle tuttu” dendiği zaman ona bir karşılık verdi denmek istenir. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Bana sekiz yıl çalışmana karşılık (ücret olarak) bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum.” (Kasas, 27).
İsti'câr ise bir şeyi ücret karşılığı istemektir, sonra bununla, ücret karşılığı elde edilen şey ifâde edilmiştir. Nitekim isti'câr da îcar karşılığı kullanılmıştır. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “O iki (kız) den biri dedi ki babacığım onu

ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.” (Kasâs, 26).[64]

Eda:

Hakkı, bir defada ödemektir. Haraç ve cizye ödeme gibi Emâneti iade etmektir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
"Kendisine emânet edilen emânetleri ödesin. Allah size emânetleri ehline edâ etmenizi emreder.” (Nisa, 58),
“Borçlu, darda ise bolluğa çıkıncaya kadar beklemelidir.” (Bakara, 178).
Edat kelimesi ise kendisine ulaşılan araçtır.” [65]

Ehl (Aile) :

Kişinin ehli o kişiyi soy, din veya bunların yerine geçen san'at ve yurt gibi birleştiren şeylerdir. Aslında kisinin ehli kişinin kendisiyle bir meskende birleşen kimselerdir. Sonra bu ifâde genişlemiş ve soybirliği olanlara ehl adı verilmiştir. Ev ehli anlamına Ehl-i Beyt dendiği zaman Hz. Peygamberin ailesi anlaşılır.
“Ey Ehl-i Beyt, Allah muhakkak ki sizden eksikliği gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.” (Ahzâb, 33).
Burada Hz. Peygamberin ailesi kasdedilmiştir. Adamın ehli, ta'bîriyle, eşi ifâde edilir. Ehl-i İslâm ta'bîri ise İslâm'da birleşenler için kullanılır. İslâm şeriatı birçok hükümlerinde müslümanla kâfir arasında neseb bağının kaldırılmasına hükmettiği için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
“Allah, ey Nûh, o senin ehlinden sayılmaz. Çünkü kötü bir şey işlemiştir. Öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. Câhillerden olmaman için sana öğüt veriyorum.” (Hûd, 46),
“Nihayet buyruğumuz gelip sular kaynamağa başlayınca her cinsten birer çifti ve haklarında hüküm verilmiş olanın dışında kalan ehlini ve insanları gemiye al da git, dedik. Zaten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.” (Hûd, 40).
Ehlileştirildi denildiği zaman alıştırıldı ve insana yaklaştırıldı denmek, istenir. Teehhül ise evlenmek ve eş edinmektir. Bir yere alışan her hayvana da ehlî ta'bîri kullanılır. Allah seni cennete teehhül ettirsin denildiği zaman, o, buna uygundur, lâyıktır denmek istenir. Merhaba, ehlen dendiği zaman gelen insana selâmet dilenir. Ve sen bizim yanımızda rahat bir yer buldun otur denmiş olur.[66]

Emed (Süre) :

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
“İster ki onunla kendisi arasında uzun bir süre bulunsun.” (Âl-i İmrân, 30).
Emedle ebed, birbirine yakın lâfızlardır. Fakat Ebed belirli bir hududu bulunmayan ve sınırlanmayan zaman süresinden ibarettir. Emed ise belirli bir hududu bulunan süreden ibarettir. Mutlak olabileceği gibi münhasır da olabilir. Zamanla emed arasında fark vardır. Emed son bakımından söylenilir, zaman ise umûmîdir, hem başlangıç hem de son bakanından söylenir.[67]

Emn (Emniyet):

Emn kelimesinin aslı korkunun gidip ruhun huzura kavuşmasıdır. Emn, emânet, emân aslında mastardırlar. Ancak emin bazı kerre insanın içinde bulunduğu emniyet' halinin ismi, bazı kerre de insana verilen emânın adı olur. Nitekim Allah bu anlamda şöyle buyurmaktadır:
"Ey îman edenler, Allah'a ve peygamberine hainlik etmeyin. Bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz." (Enfâl, 27).
Burada size emânet olunan şeyler mânâsına gelmektedir.
"Gerçekten biz emâneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve korkup titrediler." (Ahzâb, 72).
Denildi ki, buradaki emânet tevhîd veya adalettir. Hece harfi, akıl diyenler de olmuştur ki bu, doğrudur. Çünkü akıl ile tevhîd bilgisi öğrenilir, adaletle hükmedilir, hece harfleri bellenir ve o sayede insanın öğrenebileceği her şey öğrenilir ve insan gücü yettiğince iyi fiiller yapar. Akıl ile insan Allah'ın yaratıklarından bir çoğuna üstün kılınmıştır.
"Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emîn olur." (Âl-i İmrân, 97).
Yani cehennemden emîn olur diye açıklamışlardır. Nitekim :
"Çevrelerinde inananların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı emîn bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi?" (Ankebût, 67),
"Hani Kâ'be'yi insanlar için bir toplantı yeri kılmış ve emin bir mahal yapmıştık." (Bakara, 125),
"Sonra o üzüntünün ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyku indirdi ki..." (Âl-i İmrân, 154) âyetlerinde bu mânâlara kullanılmıştır.[68]

Emr :

Durum manasınadır cem'i ümûr gelir. Bu lâfız umûmîdir hem fiillere, hem de sözlere kullanılır. Bir şeyi yapma ile mükellef kıldığınız zaman ona emrettim dersiniz. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur:
"Bütün işler (emir) O'na döndürülür." (Hûd, 23),
"De ki bütün iş (emir) Allah'ındır." (Âl-i İmrân, 154),
"İçlerinde sana açmadıkları bir (emri) şeyi gizliyorlar bu bize âit bir şey olsaydı burada öldürülmezdik diyorlar." (Âl-i İmrân, 154),
"Kime Rabbından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm (emir) Allah'a aittir." (Bakara, 275).
Bir şeyi ibda' etmeye de emir ismi verilir. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:
"Bilin ki yaratma da, emir de O'nundur." Bu mânâda emir yalnız Allah'a mahsûstur, yaratıklara değil. Nitekim; "Bunun üzerine iki gün içerisinde yedi gök varetti ve her göğün işini (emrini) ona bildirdi." (Fussilet, 12) âyeti bu mânâya hamledilmiştir. Hikmet sahipleri de bu âyetleri aynı mânâya hamletmişlerdir :

“Sana ruhtan sorarlar. De ki ruh, Rabbimizin emrinden bir emrdir. Ve size bilgiden çok azı verilmiştir.” (İsrâ, 85).
Burada Allah'ın ibda' ettiği şey anlamına gelmektedir.
“Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz (emrimiz) sadece "ol" demektir ve hemen oluverir.” (Nahl, 40) âyeti de bu mânâda ibda' olarak belirtilmiştir. Yap veya yapsın veya haber sözüyle olsun emir bir şeye öncelikle katılmak mânâsına gelir. Nitekim Hz. İbrahim'in rü'yâsmı anlatan âyet-i celîle'de emir bu mânâya kullanılmıştır. “O kendisinin yanısıra yürümeye başlayınca dedi ki, ey oğulcuğum doğrusu ben rü'yâda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir bak ne dersin? O da dedi ki, babacığım sana emrolunanı yap. tnsftAiı”h beni sabredenlerden bulursun.” (Sâffât, 102). Burada Hz. İbrahim'in rü'yâsında kurban kesmeyi görmesi emr olarak ifâde edilmiştir. “Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri hiç de doğru değildi.” (Hûd, 97) âyetinde ise ifâde umûmîdir, hem kavil, hem de fiilleri belirtmektedir. “Allah'ın emri geldi. Acele gelmesini boşuna istemeyin.” (Nahl, 1) âyetinde ise kıyamete işaret edilerek lâfızların en genişi şeklinde zikredilmiştir. “Dedi ki hayır nefisleriniz sizi aldatıp bir işe (emre) sürüklemiş, artık bana güzelce bir sabır gerekir.” (Yûsuf, 18) âyetinde ise emir nefsin emrettiği kötülük anlamına gelmektedir. Emir, çoğalma anlamına da gelir. Çünkü bir kavim çoğalınca emir sahibi olur ve kendilerini yönetecek bir yöneticiye muhtaç olurlar. “Ve böylece her kasabada oranın ileri gelenlerini hîle yapan suçlular kıldık. Bir şehri de helak etmek istediğimiz zaman varlıklılarına emir veririz ve orada fâsıklık yaparlar.” (İsrâ, 16). Yani onlara itaat etmelerini emrederiz. Bir kırâette de burada emrederiz değil, “onları emirler kılarız” anlamına “emmerna şeklinde kullanılmıştır. “Emmernâ”
çoğalttık mânâsına da rivayet edilmiştir. Nitekim müşavere için i'timar lâfzı kullanılır. Çünkü müşavere esnasında bir kısmı bir kısmının enirini dinler. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : “Şehrin öte başından koşarak bir adam geldi ve dedi ki, ey Mûsâ ileri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar (müşavere ediyorlar), hemen çık git, doğrusu ben sana öğüt
verenlerdenim.” (Kasas, 20). Burada müşavere mânâ- sına “ye'temirûne” (*OJJ^I*) kullanılmıştır. “Bunun üzerine kalkıp gittiler. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o, bu gemiyi deliverdi. Mûsâ gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin doğrusu şaşılacak (emr) bir şey yaptın, dedi.” (Kehf, 71). Buradaki (emr) kelimesi çirkin ve şaşılacak bir şey mânâsına gelmektedir. Emr sahipleri mânâsına gelen “ülû'l - emr” ta'bîriyle Peygamber devrindeki emirler kasdolunmuştur denilir. Bir kısmı da Ehl-i Beyt'ten emirler kas-dolunmuştur demişlerdir. Ma'rûfu emredenler kasdolunmuştur diyenler de vardır. İbn Abbâs der ki; bunlar, fakîhler ve Allah'a itaat eden din ehlidir. Bu sözlerin hepsi de doğrudur. Şöyle ki emr sahipleri olanlardan halk korkar. Bunlar dört sınıftır : Birincisi peygamberdir ve onların avamın ve havasın zahir ve bâtınına hükmettikleri apaçıktır. İkincisi valilerdir. Bunlar halkın bâtınına değil, zahirine hükmederler. Üçüncüsü hikmet sahipleridir, bunlann hükmü havassın zahirine değil bâtımnadır. Dördüncüsü öğüt verenlerdir, bunlann hükmü avâmm zahirine değil bâtımnadır.[69]

Esef:

Hem hüzün, hem de kızgınlığın birlikte olduğu haldir. İkisine birlikte söylenebileceği gibi, ayrı ayn her biri için de söylenir. Gerçekte ise esef; kalbten gelen kanın intikam duygusunu coşturmasjdır. Bu coşkunluk alttaki birisine karşı olursa yayılır, ga-zab adını alır, üstteki birine karşı olursa kısılır ve hüzün olur. Nitekim İbn Abbâs'a hüzün ve gazab nedir diye sorulduğunda, ikisinin de çıkış yeri birdir, fakat lâfız muhteliftir der. Kim kendisinden daha güçlü olana karşı çıkarsa ona kin ve gazabını izhâr eder. Kim de kendisini yenemiyeceği birisine karşı çıkarsa ona hüzün ve feryadını izhâr eder. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık.” (Zuhrûf, 55) yani kızdırınca. Ebu Abdullah el-Rıza der ki; Allah bizim esefimiz gibi eseflenmez, ancak O'nun esef-lenen dostları vardır, onların rızâsı kendi rızâsı, esefini de kendi esefi kılmıştır. Bu mânâda Enbiyâ sûresinde: “Mûsâ kavmine kızgın ve üzgün dönünce...” (Enbiyâ, 67) buyurulmaktadır. Buradaki esef kızgınlıktır.[70]

Eser:

Bir şeyin eseri, varlığına delâlet eden şeyin meydana gelmesidir. Cem'i Âsâr gelir. Nitekim Allah Teâlâ :
“Sonra onların izleri (eserleri) üzerinde peygamberlerimizi ard arda gönderdik.” (Hadid, 27),
“Yeryüzünde dolaşıp görmezler mi kendilerinden daha kuvvetli, daha çok sağlam eserler bırakan öncekilerin âkibeti nasıl oldu?” (Mü'min, 82),
“Allah'ın rahmetinin belirtilerine (eserlerine) bir bakın, toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor?” (Rûm, 50).
Daha önce geçmiş olanları gösteren yol için de âsâr ta'bîri kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ : “Yine de onların izlerinde (âsâr) kovalanırcasına koşuyorlardı.” (Sâffât, 70), “Onlar işte ardındadır (eser).” (Tâhâ, 84).
Aynı anlama, devenin semiz olması içinde yağ izi göstermesi nedeniyle "esere" ta'bîri kullanılır. Devenin izini delâlet etmek üzere, topuğuna işaret vurulmasına da aynı ta'bîr kullanılır. Bu iş için kullanılan demire de eser âleti anlamına "mi'sere" denir. Kılıcın eseri ise parlaklığı ve keskinliğidir, timin eseri rivayetidir. Bu; rivayet edilip yazılarak iz bırakmaktan türetilmiştir. Meâsir ise insanın faziletlerinden nakledilen şeylerdir. Eser, fazilet için istiare edildiği gibi, îsâr da bu sebeple cömertlik için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ : “Ve onlar ki kendi nefislerine onu tercih (eser) ederler.” (Haşr, 9).[71]

Evvel:

Kendinden başkası ona göre sıralanan şeydir.
Değişik şekillerde kullanılır :
a) Zaman bakımından önce olan için evvel denilir. Abdülmelik evvel, Mansûr sonra hükümdar olmuştur demek gibi.

b) Reislik bakımından bir şeyde önde olan için kullanılır. Onun dışındakiler ona göre sıralanır. Önce Emîr, sonra Vezir sözü gibi.
c) Vaz' ve nisbet bakımından önce olan için evvel denilir. Sözgelimi Irak'tan dışarı çıkan için önce Kadîsiye, sonra Fîd demek gibi. Siz Mekke'den çıkana önce Fîd, sonra Kadîsiye dersiniz.
d) Nizâm bakımından önce olana denir. Önce temel, sonra yapı demek gibi.
Allah'ın sıfatı olarak "Evvel" varlıkta hiç bir şey onu geç memiş demektir. Allah Teâlâ'nın : "Ben böylece emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim." (En'âm, 163), "Ayrılınca dedi ki, tenzih ederim Seni, Sana tevbe ettim ve ben mü'minlerin ilkiyim." âyetlerindeki evvel ise İslâm ve îmanda önder kimseyim demektir.
Keza "Yanımdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimiz Kur'an'a îman edin. O'nu inkâr edenlerin ilki olmayın." (Bakara, 41) âyetinde ise küfürde siz kendisine uyulan kişiler olmayın denilmektedir. Evvel zarf olarak kullanıldığı gibi kadîm ve eski mânâsına da kullanılır. Sana evvel ve sonra geldim denilirken kasdolunan budur... [72]

Farz :

Katı bir şeyi kesmek ve onu etkilemektir. Demiri kesmek gibi. Demiri kesen âlete" de mihraz veya mifrez denilir... Farz, vacip gibidir. Fakat vacip vuku ve sabit olduğu kabul edilerek söylenirken, farz kesin hüküm ifâde eden hususlar için söylenilir : "Bir sûre, onu sana indirdik ve farz kıldık." (Nûr, 1). Yani senin onunla amel etmeni vâcib kıldık. "Senin üzerine Kur'an'ı farz kılan." (Kasas, 85). Yani onunla amel etmeyi vâcib kılan demektir. Hâkimin gerekli kıldığı nafakaya da farz adı verilir.[73]

Felah:

Başarmak ve istenene ulaşmaktır. Bu da iki kısımdır, bir kısmı dünyevî, bir kısmı uhrevîdir. Dünyevî felah dünya hayatını güzelleştiren mutluluklarda başarıya ulaşmaktır, bu da süreklilik, zenginlik ve mevki ile olur...
Uhrevî felah ise, dört şeyle gerçekleşir. Sonu olmayan devamlılık, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan izzet, cehaleti olmayan ilim. Bunun için denilmiştir ki : "Âhiret hayatından başka hayat yoktur." Nitekim Allah Teâlâ da buyurur ki :
"işte onlar Allah'ın hizbidir. Dikkat edin Allah'ın hizbi işte felaha erenler onlardır." (Mücâdele, 23).
"Kendisini temizleyenler muhakkak felah buldu." (A'lâ, 14),
"Mü'minler gerçekten felah buldu." (Mü'minûn, 1),
"Allah'tan korkun ki felaha eresiniz." (Bakara, 189),
"Muhakkak ki zâlimler felaha ermezler." (En'âm, 21),
"Muhakkak ki mücrimler felah bulmazlar." (Yûnus, 17),
"Muhakkak ki, kâfirler felah bulmazlar." (Mü'minûn, 117),
"İşte onlar Rablarından bir hidâyet üzeredirler, ve felaha erenler de onlardır." (Bakara, 5),

“Kimin de tartısı ağır gelirse işte felaha erenler onlardır.” (A'râf, 8).[74]

Feth:

Muğlak ve müşkil hali ortadan kaldırmaktır. Bu da iki kısımdır. Birisi gözle görülür; kapıyı açmak gibi... İkincisi ise basiretle kavranır; üzüntüyü kaldırmak, kederi gidermek gibi. Bu da çeşitlidir, birincisi dünyevî işlerdeki kederi ve üzüntüyü gidermektir... İkincisi ise zor olan bilgileri açmaktır. Falanca ilimden kapalı bir kapıyı açtı dendiği gibi. Her şeyin Fatihası ise onun başlangıcıdır yani daha sonra gelenlerin onunla açıldığı şeydir. Onun için Fatiha sûresine Fâtihat el-Kitâb denmiştir.[75]

Fesâd :

Bir şeyin çok veya az olarak dengenin dışına çıkmasıdır bunun tersi salâhtır. Bu ifâde rûh, beden ve doğru yoldan çıkan diğer şeyler için kullanılır :
“Eğer hak onların arzusuna uymuş olsaydı gökler ve yeryüzü fesada uğrardı.” (Mü'minûn, 71),
“Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka iki ilâh bulunsaydı her ikisi de (gök ve yer) fesada uğrardı.” (Enbiyâ, 22),
“İnsanların elleriyle kazandıkları yüzünden karada ve denizde fesâd yaygınlaştı.” (Rûm, 41),
“Allah fesadı sevmez.” (Bakara, 205),
“Onlara yeryüzünde bozgunculuk yapmayın denildiğinde, biz sadece islâh edicileriz derler.” (Bakara, 11),
“Dikkat edin asıl bozguncular onlardır da farkında değildirler.” (Bakara, 12),
“Dedi ki muhakkak ki hükümdarlar bir kasabaya girdikleri zaman orayı fesada verirler.” (Nemi, 34),
“Muhakkak ki Allah bozguncuların amelini islâh etmez.” (Yûnus, 81),
“Allah islâh edici ile bozgunculuk yapacak olanı bilir.” (Bakara, 220),[76]

Fiil:

Bir etki edici tarafından etki etmektir. Fiil kelimesi umûmîdir, dikkatli veya dikkatsiz, bilerek veya bilmeyerek, kasıtlı veya kasıtsız olabilir. İnsandan, hayvandan ve katı varlıklardan sâdır olabilir. Amel de onun gibidir.
“Hayırdan da ne yaparsanız Allah onu bilir.” (Bakara, 197),
“Kim de bunu yaparsa kendi nefsine zulmetmiş olur.” (Bakara, 231),
“Kim de düşmanlık ve zulümle yaparsa onu ateşe ulaştırırız.” (Nisa, 30).
“Ey Peygamber, sana Rabbinden indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan sen O'nun risâletini yapmamış olursun.” (Mâide, 57).[77]

Fikr:

Bilgiden, bilinene götüren bir güçtür. Tefekkür ise bu gücün aklın doğrultusunda hareket etmesidir. Tefekkür gücü sadece insanda vardır, hayvanlarda yoktur ve ancak kalbde bir şekli hâsıl olan şeyler için söylenilir. Bunun için Allah'ın nimetlerini düşününüz zâtını düşünmeyiniz ,buyurulmuştur. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur:
“Onlar düşünmezler mi ki arkadaşlarında bir delilik yoktur.” (A'râf, 184),
“Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için âyetler vardır.” (Ra'd, 3),
“Böylece Allah size âyetlerini açıklar ki dü-şünesiniz diye.” (Bakara, 219, 266),
“De ki hiç görenle görmeyen bir olur mu? Halâ düşünmüyor musunuz?” (En'âm, 40),"[78]

Fitne:

Altını ateşe tutup iyisini kötüsünden ayırmak anlamına gelen “” masdanndan türetilmiştir. İnsanın ateşe girdirilmesine de bu masdardan türetilen fiiller kullanılır.
“O günki onlar ateşe tutulurlar.” (Zâriyât, 13),
“İşte fitnenizin tadını tadın, sizin acele etmekte olduğunuz şey budur.” (Zâriyât, 14).
Yani azabınızı tadın... Fitne bazan kendisinden azabın hâsıl olduğu şey için kullanı-lır.
“Dikkat edin onlar azabın içine düşmüşlerdir.” (Tevbe, 49).
Bazan da tecrübe için kullanılır :
“Biz seni bir tecrübe ile tecrübe etmiştik.” (Tâhâ, 40).
Fitne, belâ gibidir. Her ikisi de insanın bolluk ve sıkıntı gibi sevkedildiği şeyler için kullanılır. Ancak sıkıntı ve hiddet halinde daha çok kullanılmaktadır.
“Biz sizi imtihan olarak hayır ve şer ile deneriz.” (Enbiyâ, 35).
Burada hem iyilik hem de kötülük için kullanılmıştır. Şiddet için kullanılan âyetlerin örnekleri ise şöyledir :
“O ikisi nihayet diyeceklerdir ki biz fitneyiz (imtihanız) sakın küfretme.” (Bakara, 102),
“İyi bil ki fitne katüden daha şiddetlidir.” (Bakara, 191),
“Fitne kalmayınca ve din de Allah için oluncaya kadar onlarla savaş.” (Bakara, 193)
...Fitne hem Allah Teâlâ'dan, hem de kullardan sâdır olan fiillerdendir. Öldürme ve azâb, belâ ve musibet gibi daha hoşlanılmayan birçok fiiller, Allah'tan olduğu takdirde hikmet şeklinde tecelli eder, insandan olduğu takdirde Allah'ın emrine aykırı olacağı için bunun zıddı olur.”[79]

Fuhuş:

Fuhş, fahşâ ve fahişe kelimeleri gerek fiil, gerekse söz olarak çirkinliği çok fazla olan şeyler için kullanılır.
“De ki Allah aşırılığı emretmez. Allah'a bilmediğinizi mi söylüyorsunuz?” (A'râf, 28),

“Fuhuştan (aşırılıklardan), münkerden ve zulümden nehyedin, ibret alasınız diye size öğüt verir.” (Nahl, 90),
“Sizlerden her kim ki apaçık bir aşırılık işlerse ona azabı iki kat artırırız.” (Ahzâb, 30),
“De ki Rabbim aşırdıkların gizli ve açık olanını haram kıldı.” (A'râf, 33).[80]

Gayb :

Güneş gözden gizlendiği zaman bu masdar kullanılır... İnsanın bilgisinden gizlenen, duyularla görünmeyen her şeye de gayb tabiri kullanılmıştır:
“Onlar ki gayba inanırlar ve namazlarını kılarlar.” (Bakara, 3),
“İşte bunlar gaybın haberleridir, onu sana vahyediyoruz.” (Âl-i İmrân, 44),
“Ben size Allah'ın hazîneleri yanımdadır demiyorum, gaybi bilmem.” (En'âm, 50),
“Gaybm anahtarları O'nun katındadır. Bunu sadece Allah bilir.” (En'âm, 59),
“Sonra gaybı ve şehâdeti bilenin huzuruna döndürülürsünüz.” (Tevbe, 94),
“Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır ve bütün emir O'na döner.” (Hûd, 123),
“İşte bu gaybın haberlerindendir, onu sana vahyediyorum.” (Yûsuf, 102),
“Göklerin ve yeryüzünün gaybı Allah'ındır.” (Nahl, 77),
“De ki göklerde ve yerde olan gaybı Allah'tan başka hiç kimse bilmez.” (Neml, 61),
“Sen, ancak zikre uyan ve gayb ile Rahmân'dan korkanı uyarırsın.” (Yâsîn, 11),
“Muhakkak ki Rablarından gayb ile korkanlar için mağfiret ve büyük mükâfat vardır.” (Mülk, 13),
“Dediler ki bizim bir bilgimiz yoktur. Muhakkak ki gayblan en iyi bilen Sensin Sen!” (Mâide, 109).[81]

Gazab:

Kalbin intikam isteğiyle coşmasıdır. Bunun için Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz buyurur ki : “Gazabtan korkunuz çünkü o Âdemoğluna kalbinde yakılan bir közdür...” Allah ga-zabla nitelendirildiği takdirde bundan maksad, sadece intikamdır.[82]

Ğurûr:

Mal, mevki, şehvet ve şeytân gibi insanı uyanıkken kandıran her şeye söylenir. Şeytân ile de tefsir edilmiştir; çünkü aldatıcıların en kötüsü odur. Dünya ile de tefsir edilmiştir çünkü dünya aldatır, zarar verir ve fânidir.
“Küfretmiş olanların şehirlerde dolaşması seni aldatmasın.” (Âl-i İmrân, 196),
“Şeytân onlara ancak ğurûr va'd eder.” (Nisa, 120),
“Dünya hayatı ğurûr metâmdan başka' bir şey değildir.” (Âl-i İmrân, 185),
“Kâfirler ancak ğurûr içindedirler.” (Mülk, 20),
“Zâlimler birbirlerine ancak ğurûr va'dederler.” (Fâtır, 40),[83]

Haber:

Bilgi verilmesi yönünden; bilinen şeyleri bilmektir. Denildi ki haber mes'elelerin derinliklerini bilmektir. “Ve Allah sizin yaptıklarınızdan haberdârdır.” Yani yaptıklarınızın haberini bilendir. Denildi ki sizin işlerinizden beğendiklerini bilendir. Denildi ki Habîr haber veren manasınadır.[84]

Hacc:

Aslında kasd ve ziyaret demektir. Ancak şer'î örfte, belirli hareketleri yerine getirmek için Allah evini kasdetmektir. En büyük hacc, Kurban Bayramı ve arefe günü olanıdır. Umreye de küçük hacc denmiştir.[85]

Hacet :

Bir şeye muhtaç olmak, bir şeyi severek ihtiyaç hissetmektir.[86]

Hadd:

Bir şeyin diğerine karışmasını önlemek amaciyle iki şey arasına konulan engeldir. Evin hududu, onu diğerinden ayıran şeydir. Birisinin hududu denmesinin sebebi bu hadlerin o suçu işleyenlere ibret, diğerlerinin de onun gittiği yola gitmesine mâni olmasındandır. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“Bunlar Allah'ın hudududur, onlan aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.” (Bakara, 229),
“Bedeviler, küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Bununla beraber Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin hududunu bilmeleri onlara daha da uygundur.” (Tevbe, 97).
Yani Allah'ın indirdiği hükümleri. Denildi ki Allah'ın hududu dört şekildedir. Bir kısmını artırmak veya eksiltmek caiz olmaz. Bir kısmını artırmak veya eksiltmek caiz olur. Bir kısmını artırmak caiz olma.z, eksiltmek caiz olur. Bir kısmında artırmak caiz olur, eksiltmek caiz olmaz. [87]

Hakk:

Aslında mutabakat ve muvafakattir. Birkaç şekilde kullanılır :
Hikmetin gerekli kıldığı bir sebeple bir şeyi icâd edene hakk denir. Bu sebeple Allah Teâlâ için Hak denilmiştir :
“Sonra onlar gerçek (Hak) Mevlâlanna döndürülürler.” (En'âm, 67),
“İşte hakîkî Rabbimiz Allah budur. Haktan sonra delâletten başka ne vardır?” (Yûnus, 32).
Hikmet gereği icâd edilmiş olan şeye hakk denir. Bunun için Allah Teâlâ'nın bütün fiilleri haktır denilir.
“Güneşi ışık, ayı nur yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur Allah bunları ancak hakka göre yaratmıştır.” (Yûnus, 5),
“Onlar, sana azâb hak mıdır diye sorarlar. De ki; evet Rabbim hakkı için gerçektir.” (Yûnus, 50),

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinden bir kısmı bilir oldukları halde hakkı gizlerler.” (Bakara, 146),
“Hak Rabbindendir. Öyleyse asla şüphecilerden olmayın.” (Bakara, 147),
“Şüphesiz bu Rabbinden bir haktır.” (Bakara, 149).
Şeyin kendisinin üzerinde bulunduğu şeye mutabık olduğuna inanmaktır. Falancanın diriliş, sevap, ceza, cennet ve cehennem inancı haktır dediğimiz gibi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“İnsanlar bir tek ümmetti, Allah müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi ve onlarla birlikte insanların ihtilâfa düştükleri şeylerde aralarında hüküm vermeleri için hak kitaplar gönderdi. İşte Allah kendi izniyle, îman edenleri üzerinde ihtilâfa düştükleri hakka ulaştırdı.” (Bakara, 213).
Gerektiği şekilde, gerektiği yerde ve gerektiği vakitte yapılan iş ve söylenilen sözdür. Sen bu davranışında haklısın, bu sözünde haklısın dediğimiz gibi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“Böylece fâsık olanların îman etmiyeceklerine dâir Rabbinin söylediği söz gerçekleşti.” (Yûnus, 30),
“Eğer biz isteseydik herkesi elbette hidâyete erdirirdik. Fakat cehennemin tamamını cinn ve insanlarla dolduracağım diye, Benden hak söz sâdır olmuştur.” (Tevbe, 13),
“Şayet hak onların heveslerine uysaydı, gökler yerler ve onlarda bulunanlar muhakkak ki bozulup giderdi.” (Mü'minûn, 71).[88]

Hakikat:

Bazan varlığı ve değişmezliği sabit olan şey için kullanılır. Resûlullah (s.a.)'m Hârise'ye, “Her hakkın bir hakikati vardır. Senin îmanının hakikati nedir?” diye sorduğu gibi. Yani senin iddia ettiğinin hak olduğunu bildiren şey nedir? Falanca hakikatim koruyor derken de korunması gereken şeyi koruyor denmek istenir. Bazan da i'tikâd için kullanılır. Bazan da amel ve söz için kullanılır. Denilir ki falancanın davranışının hakikati vardır. Yani mürâî değildir. Falancanın sözü hakikattir yani fazlası ve eksiği yoktur. Denilir ki dünya boştur, âhiret haktır. Yani birisi geçici, diğeri bakîdir. Fakîhlerin ve Kelâmcıların örfünde ise hakikat lüğatta konulduğu aslî anlamda kullanılan lâfızdır.[89]

Helâl:

Çözme anlamına gelen halle’den türetilmiştir. Düğümü çözmekten istiaredir :
“Allah'ın size rızk olarak verdiği şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin.” (Nahl, 11).
“Diliniz yalana alışmış olduğu için her şeye, şu helâl, bu haramdır demeyin.” (Nahl, 116),
“Ey Peygamber, Biz mihirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana câriye diye verdiği cariyelerini, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını... Senin için helâl kıldık.” (Ahzâb, 50).[90]

Hamd:

Allah Teâlâ için hamd, O'na faziletlerle dolu övgüdür. Hamd, medihten daha özel, şükürden daha geneldir. Çünkü medh insanda kendi isteğiyle olan şeyler için söylenilir, bazan da bağlantılı olarak medh sözkonusudur. Çünkü insan, boyunun özelliği, yüzünün güzelliği ile övülebileceği gibi cömertliği ve bilgisi ile de övülür. Hamd ise ikinci için olur birinci için değil. Şükür ancak bir nimete mukabil olarak söylenir. Dolayısıyla her şükür hamddir, fakat her medh hamd şükür değildir : "O, Hamîd'dir, Mecîd'dir.". Övülendir denilebileceği gibi, övendir de olabilir.[91]

Hanîf:

Sapıklıktan doğru yola meyi etmektir : "Allah'a hanîf olarak ibâdet edin...", "Hanîfve müslim olarak...", "Allah'a doğru yönelerek yalan sözden sakının..." Araplar, hacceden veya sünnet olan herkese hanîf adını verirlerdi. Bununla o kişinin Hz. İbrahim'in dîninden olduğuna dikkatleri çekerlerdi. [92]

Haram:

Yasaklanan şeydir. Bu yasaklama; ya ilâhî bir bağlılıkla olur veya zorla engelleme, veya akıl, şeriat, emri dinlenen birisi tarafından konulan yasaklar ile olur. Allah Teâlâ'nın şu kavli emre itaat, boyun eğme şeklinde bir yasaklamadır.
"Ve onun üzerine emzirmeyi haram kıldık." (Kasas, 13),
"Helak ettiğimiz bir kasabaya da haram oldu." (Enbiyâ, 95),
"Onlara bu, kırk yıl yasaklanmıştı." (Mâide, 46).
Zorla engel olma şeklindeki yasak örneği de şu âyet-i celîledir :
"Muhakkak ki kim Allah'a şirk koşarsa Allah ona cenneti haram kılar." (Mâide, 73),
"Muhakkak ki Allah onları kâfirlere haram kılmıştır." (A'râf, 50).
Şer'an yasaklanan haramın örneği; yemek mukabili veya farklılıkla yemeği satmaktır.
"Eğer onlar size esirler olarak gelirlerse fidyeleşirsiniz. Bu onları çıkarmanızın haramkılınmış olmasındandır." (Bakara, 85),
Bu haram kılınanlar, onlann şeriatlarına göreydi.
"De ki bana vahyolunan şeylerde, hiç bir yiyenin yediğinin haramkılındığını bulamıyorum." (En'âm, 145). Yahudilere de tırnaklı her şeyi haram kılmıştı...[93]

Harb

Bilinen savaştır, savaşta soygundur. Sonra eşyaya da harb adı verilir. [94]

Hased :

Nimetin, onu elde etmiş olan kişiden kaybolmasını istemektir. Bazan istekle beraber yok etme gayreti de olur. Hadîs-i Şerifte buyurulmuştur : “Mü'min gıpta eder, münafık hased eder.” Allah Teâlâ buyuruyor ki :
“Kendiliklerinden sana hased eden...” (Bakara, 109),
“Ve kıskandığı zaman kıskananın şerrinden...” (Felâk, 5)[95]

Hasm:

Tartışma demektir. “Halbuki o düşmanların en yamanıdır.” (Bakara, 204). [96]

Hâşâ:

Ebu Übeyde der ki bu, tenzih ve istisna edatıdır. “Dedi ki Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne haldeydiniz? Onlar dediler ki : Hâşâ Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik.” (Yûsuf, 51). [97]

Haşyet:

Ta'zîmin karıştığı korkudur. Çoğunlukla korkulan şeyi bilmekten doğar. Bunun için haşyet bilginlere tahsis edilmiştir.
“Allah'tan ancak bilgin kulları korkar...”, “Onlardan korkmayın, Benden korkun.” (Fâtır, 28),
“İnsanlardan Allah'tan korkar gibi korkarlar veya daha fazla bir korkuyla.” (Nisa, 77),
“Onlar ki Allah'ın risâletlerini tebliğ ederler ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar.[98]

Hatâ:

Bir yönden dönmektir. Bu da birkaç çeşit olur.
a) İrâdenin güzel görmediği şeyi istemek ve yapmak. Bu, insanın sorumluluk duyduğu tâm hatâdır :
“Muhakkak ki onları öldürmek büyük bir günâhtır (hatâdır).” (İsrâ, 31),
“Dediler ki Allah'a yemîn ederiz, Allah gerçekten seni bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz suçlu (hatalı) idik.” (Yûsuf, 91).
b) Yapılması hoş görülen bir şeyi istemek, fakat isteğin dışında bir şeyin meydana gelmesi. Bu, irâdede isabet, fiilde hatâdır. Hz. Peygamberin : “Ümmetimin üzerinden hatâ ve unutma kalkmıştır (kaldırılmıştir)” kavli ile “Kim içtihâd eder ve hatâ ederse ona bir mükâfat vardır.” kavlinde kasdettiği mânâ budur. Keza Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'de buyurduğu hatâ da bu türdendir : “Bir mü'minin diğer mü'mini hatâ dışında öldürmesi olmaz.”, “Bir mü'mini yanlışlıkla öldürmesi bir mü'min köleyi azâd etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir.” (Nisa, 92).

c) Yapılması hoş görülen şeyi kasdetmek, fakat bunun tersinin meydana gelmesi. Bu, irâdede hatâ, fiilde isabettir. O kimse maksadından dolayı yerilir, işlediği fiilden dolayı da övülmez.
özet olarak bir kimse bir şeyi ister fakat istediğinin dışında bir şey yaparsa hatâ etti denir. İstediğinin aynısı gerçekleşirse isabet etti denir.[99]
Hatîe ile Seyyie birbirine yakın lâfızlardır. Lâkin çoğunlukla hatîe tabiri; kendiliğinden kasdedilmeyen fakat maksadın fiilin doğuşuna sebep teşkil ettiği haller için kullanılır. Meselâ bir kişi bir av hayvanına okunu atar, bir insana isabet ettirirse durum böyledir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Kötülük yapıp ta günahı (hatîe) kendisini kuşatan kimseler işte onlar cehennemlik-lerdir.” (Bakara, 81),
“Kalbinizden kasdederek yaptıklarınızın dışında hatâlarınızda size bir vebal yoktur.” (Nisa, 112),
“Kim bir hatâ veya günah işlerse sonra onu bir suçsuzun üstüne atarsa, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.” (Nisa, 112),
“Günahlarından (Hatîe) dolayı bunlar suda boğuldular.” (Lût, 25),
“O küfredenler inananlara derler ki, bizim yolumuza uyun da sizin günahlarınızı biz taşıyalım. Halbuki onların günahlarından hiç birini yüklenecek değillerdir.” (Ankebût, 12),
“Ve kıyamet günü günahlarını bağışlamasını umduğum odur.” (Şuâra, 82),
“Kapısından secde ederek girin, affet deyin, hatâlarınızı örter.” (Bakara, 58),
“Onu ancak günahkârlar yer.” (Hakka, 37),[100]

Havârî:

Hz. İsâ (nın yardımcılarıdır.) Denildi ki havârîler kassâr idiler. Ve yine denildi ki onlar avcı idiler. Bazı bilginler dediler ki bu kişilere havârî denmesinin sebebi; onların insanların ruhlarını din ve ilim öğreterek arındırmalarından dolayıdır... Avcı olmaları, insanların ruhlarını kararsızlıktan kurtararak hakka döndürme-lerindendir. Nitekim Allah'ın Resulü (s.a.) buyurdu ki : “Zübeyir benim halamın oğludur ve havârimdir.” Ve yine buyurdu ki : “Her peygamberin havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr'dir.” Bununla havarilerin yardımına telmih etmek istemiştir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki : “İsâ onların inkârlarını sezince Allah uğrunda yardımcıların kimlerdir? dedi. Havariler : Allah'ın yardımcıları biziz, Allah'a îman ettik. Sen de şâhid ol ki biz muhakkak teslim olanlarız, dediler.” (Âl-i İmrân, 52) [101]

Hayat :

Birkaç şekilde kullanılır:
a) Bitki ve canlıda mevcûd olan gelişme gücüne hayat denir. Bunun için canlı bitki tabiri kullanılır:
“Bilin ki Allan ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor.” (Hadîd, 17),
“Ve onunla ölüleri dirilttik.” (Kâf, 11),
“Ve bütün canlıları sudan yarattık.” (Enbiyâ, 30).

b) Duyusal güce denilir. Bunun için canlı olarak isimlendirilmiştir :
“Dirilerle" ölüler de bir değildir.” (Fâtır, 22),
“Ölülere de dirilere de.” (Mürselât, 126).
c) Düşünen, aktif güce verilen isimdir : “Ölü iken diriltiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği nûr verdiğimiz kimse karanlıkta kalıp ondan çıkmayan kimse gibi mi hiç?” (En'âm, 122), “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilâkis onlar Rableri katında diridirler.” (Âl-i İmrân, 169).
d) Kederin ortadan kalkmasından ibarettir. Nitekim bu anlamda şâir şöyle demiştir : “Ölüp de rahatlayan; ölü değildir, asıl ölü, canlıların ölüşüdür.” Bu anlamda Allah Teâlâ da şöyle buyurur : “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar Rableri katında diridirler.” (Âl-i İmrân, 169).
e) Uhrevî ve ebedî hayat. Bu hayata akıl ve ilimden ibaret olan bir yaşama ile ulaşılır : “Ey îman edenler sizi hayat verici şeylere çağırdığı zaman Allah'a ve Resulüne icabet edin.” (Enfâl, 24), “Keski bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım.” (Nâziât, 38).
f) Allah'ın tavsif edildiği hayat. Allah için O diridir (haydir) denildiği zaman bunun mânâsı, ölmesi sahih olmaz demektir. Hayat sıfatı yalnız Allah'a mahsûstur. Dünya ve âhiret itibariyle hayat; dünya hayatı ve âhiret hayatı olmak üzere? iki kısımdır. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “İşte onlar âhirete karşı dünya ha yatını satın almış olanlardır.” (Bakara, 86), “Onlar ise dünya hayatiyle sevinirler, halbuki dünya hayatı âhiretin yanında sadece bir geçimlikten ibarettir.” (Râ'd, 26), “Onlar ki bize kavuşmayı ummazlar dünya hayatından hoşnut olarak ona bağlanırlar.” (Yûnus, 7), *“An*dolsun ki onları insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın.” (Bakara, 96), “Hani İbrahim, Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster deyince...” (Bakara, 260) âyetinde Hz. İbrahim dünyevî musibetlerden uzak, uhrevî hayatı göstermesini istiyordu : “Kısasta sizin için hayat vardır ey akıl sahipleri!” (Bakara, 179). Yani kısas ile öldürmek isteyen kişi suçtan kaçınır ve insanın hayat sürmesine sebep olur. “Her kim bir kimseyi veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan bir canlıyı öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.” (Mâide, 32), “Hani İbrahim benim Rabbim öldüren ve diriltendir deyince o, ben de diriltir ve öldürürüm.” demişti. (Bakara, 250). [102]

Hayır:

Herkesin rağbet ettiği şeydir. Sözgelimi, akıl, adalet, fazilet ve faydalı şey gibi. Bunun zıddı ise serdir. Denildi ki; hayır iki çeşittir : Birisi mutlak hayırdır ki bu, her halükârda ve herkes tarafından rağbet gören şeydir. Nitekim Hz. Peygamberin cenneti nitelendirdiği sıfatta kullandığı hayır bu anlamdadır. Sınırlı hayır veya sınırlı şer. Bu, birisi için hayır olamn başkası için şer olması gibidir. Nitekim Zeyd için hayırlı olan şey Amr için şer olabilir. Bunun için Allah Teâlâ her iki durumu birlikte nitelendirerek buyurmuştur ki: “Sizden birinize ölüm geldiği zaman eğer bir hayır (mal) bırakacaksa anaya, babaya, yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak takva sahipleri üzerine bir haktır.”   (Bakara, 180). Bir başka yerde ise

şöyle buyurur : “Hayırlarda yarışın...” (Bakara,148).Onlar için hayır tabiri kullanılmaz ancak çok olunca ve güzel yerde bulununca hayır tabiri kullanılır.[103]

Hıfz:

Bazan anlayışın sebeb olduğu şekilde sabit olan ruh haline denir. Bazan da nefiste korumak için kullanılır. Bunun zıddı unutmaktır. Bazan da bu koruma gücünü kullanmak için söylenir. Ayrıca araştırma, tefakkûd ve gözetmeye de bu kelime kullanılır. Allah Teâlâ buyuruyor ki :
“Muhakkak ki onu biz indirdik onu koruyan da biziz.” (Hicr, 9),
“Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın şüphesiz onu koruruz.” (Yûsuf, 13),
“Namazları ve orta namazı muhafaza edin.” (Bakara, 238),
“Onlar ki mahrem yerlerini korurlar.” (Mü'minûn, 5),
“İyi kadınlar, itaatlerine ve Allah'ın kendilerini korumasına karşılık kendileri de gizliliği koruyanlardır.” (Nisa, 34).
Burada iffet sözkonusudur.
“Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi göndermedik.” (Nisa, 80),
“Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorba değilsin.” (Kâf, 45),
“Hem biz, seni onların başına bir bekçi yapmadık.” (En'âm, 107),
“Allah, koruyucuların en hayırhsıdır.” (Yûsuf, 64),[104]

Hicâb:

Ulaşmaya engel olan şeydir. “Ve onların arasında bir engel vardır.” (A'râf, 46). Bu hicâb, gözü engelleyen şey değil, cennet ehlinin lezzetini cehennem ehline, cehennem ehlinin eziyetini de cennet ehline ulaştırmayı engelleyen şeydir. Nitekim Hadîd sûresinde şöyle buyurulur : “Nihayet onların arasına içinde rahmet dışında azâb olan bir sûr çekilir.” (Hadîd, 13),[105]

Hidâyet:

Nazikçe rehberlik etmektir. Hediyye de bu köktendir. Yabanî hayvanların önünde giden klavuzlara da hâdî ismi verilir. Klavuzluk ve rehberlik anlamına hidâyet, verme anlamına da hediyye kullanılır... Allah'ın insanoğluna hidâyeti dört şekildedir:
I- Bütün insan cinsine şâmil olan hidâyettir ki bu; akıl, zekâ ve zarurî bilgiler gibi her mükellefte bulunur. Bütün insanlarda kâ-biliyyet nisbetinde yaygın olan hallerdir : “Dedi ki bizim Rabbimiz O'dur ki her şeye yaratılışını vermiş sonra doğru yolu göstermiştir.” (Tâhâ, 50).
II- Hidâyet peygamberlerin diliyle ve kitaplar indirilerek insanların çağırılmış oldukları şeydir. Allah Teâlâ'nın şu kavliyle kosdolûnan budur : “Onları bizim emrimizle doğru yola götüren imamlar kıldık.” (Enbiyâ, 73).

III- Hidâyete eren kişilere mahsûs olan ilâhî tevfîktir. “Hidâyete ermiş olanların da Allah hidâyetlerini artırdı ve onlara takvalarını verdi.” (Muhammed, 13), “Kim de Allah'a inanırsa Allah onu doğru yola iletir.” (Teğâbün, 11).
IV- Âhirette hidâyet; cennete götürülmektir. Şu âyetlerde buanlam kasdedilnuştir : “Onları hidâyete erdirir ve durumlarını islâheder.” (Muhammed, 5), Ve dediler ki : “Hamd O Allah'a ki bize bunu gösterdi.” (A'râf, 43).
Bu hidâyetlerin dördü de bir dizidir. Birinci hidâyete ermeyene ikincisine ulaşmak mümkün olmaz. Hatta teklif bile sahih değildir, üçüncüyü ve dördüncüyü elde edemez. Dördüncüyü elde eden ise ilk üçünü elde etmiş olur. Üçüncüyü elde eden ilk ikisini elde etmiş olur. Sonra durum bunun tersinedir, bazan birincisi elde edilir de ikincisi üçüncüsü elde edilmez. İnsan hiç bir kimseyi doğru yola götürme gücüne sahip değildir. Ancak duâ ve tanıtma yolu ile doğru yola götürebilir. Yoksa diğer hidâyetleri gerçekleştiremez...[106]

Hikmet :

İlim ve akıl ile gerçeği yakalamaktır. Allah'ın hikmeti, eşyayı bilme, amacına uygun şekilde güzelce yaratmaktır. İnsan da hikmet vasfı ile nitelendirilmiştir.
“Andolsun biz Allah'a şükret diye, Lokmân'a hikmeti verdik.” (Lokman, 12)
Allah Teâlâ hakkında hakim dendiği zaman, bunun anlamı başkalarının bu nitelikte nitelendirildiklerinden farklıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:
“Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil mi?” (Tin, 8).
Kur'an-ı Kerim, hakim sıfatı verilince bununla Kur'an'ın hikmeti ihtiva ettiği kasdedilir :
“Elif, Lam, Râ. Bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.” (Yûnus, 5),
“Gayeye erişen hikmet de geldi. Fakat uyanlar fayda vermedi.” (Kamer, 104).
Denildi ki hakimin mânâsı muhkem demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :
“Elif, Lâm Râ. Bu kitab âyetleri kesinleştirilmiş sonra da Hakim ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır.” (Hûd, 1).
Her iki mânâ da sahihtir. Çünkü o, hem muhkem, hem de hüküm ifâde eder.
Hüküm, hikmetten daha geneldir. Her hikmet hükümdür, ama her hüküm hikmet değildir. Çünkü hüküm, bir şeyin üzerinde hükmetmek şöyledir veya böyle değildir demektir. Allah'ın Resulü buyurmuştur ki :
“Muhakkak ki bazı şiirde hikmet vardır.” Yani doğru kaziyye (önerme) vardır.
“Daha küçük iken ona hikmet verdi.” (Meryem, 12).
Yine Allah'ın Resulü buyurur ki :
“Susmak hikmettir, bunu yapan ise azdır.”, “Rabbimiz onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak kitabı, hikmeti öğretecek ve onları teskin edecek bir peygamber gönder.” (Bakara, 123),
“Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.” (Ahzâb, 35). [107]

Hilâfet:

Başkasının yerine geçmektir. Bu, ya yerine geçilenin ortadan kaybolması sebebiyle olur veya âciz kalması veya halîfe kılınanın şereflendirilmesi için olur.
“O'dur sizi yeryüzünde halîfeler kılan.” (En'âm, 165),
“O, sizi yeryüzünde halîfeler kılmıştır.” (Fâtır, 39),
“Rabbim, sizden başka bir kimseyi oraya halîfe kılar.” (Hûd, 57),
“Ey Dâvûd biz seni yeryüzünde halîfe kıldık.” (Sâd, 26), [108]

Hilm:

Gerçekte hilm, akıl değildir. Ancak akıl ile tefsîr edilmiştir. Çünkü aklın gereklerindendir :
“Doğrusu İbrâhîm çok içli, yumuşak huylu (Halîm) ve kendisini Allah'a vermiş bir kimse idi.” (Hûd, 75),
“Biz de O'na hilm sahibi bir oğul müjdeledik.” (Sâffât, 101),
“Çocuklarınız erginlik (hülm) çağma vardıklarında...” (Nûr, 59).
Yani bulûğ çağı demektir. Bulûğ çağma hülm denmesinin sebebi; sahibinin bu dönemde hilm vasfına sahib olmasındandır.[109]

Hisâb:

Sayıyı kullanmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Güneşi ışık, ayı nûr yapan, günlerin sayısını da ve hesabım bilmeniz için aya konak yerleri yapan O'dur.” (Yûnus, 5),
“Geceyi dinlenme, güneşi ve ayı da vakit kılmıştır.” (En'âm, 96).
Hisâb veya hüsbân aynı zamanda ateş ve azâb anlamına da gelir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur:
“Rabbim, senin bahçenden daha iyisini bana verebilir ve kendisinin üzerine bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir.” (Kehf, 40).
Gerçekte buradaki azâb, kişinin hesaba çekilerek cezalandırıldığı şey anlamınadır. Allah'ın Resulü de rüzgâr için “Allah'ım onu azâb ve hesaba çekilme kılma” buyuruyor.
“Nice kasabalar halkı vardır ki biz onları şiddetli bir hesaba çekmiş ve kullara şaşkınlık verecek azaba çarptırmı-şızdır.” (Talâk, 8),
“İnsanların hesâb verme zamanı yaklaştı.” (Enbiyâ, 1),
“Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da biz yeteriz.” (Enbiyâ, 47),
“Hesabının ne olduğunu bilmese bile.” (Hakka, 26),
“Doğrusu bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum.” (Hakka, 20),
“Ve Allah'tan sakının, muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.” (Mâide, 4).[110]

His:

Duyusal arazların kendisiyle kavrandığı şeye hasse gücü adı verilir. Beş duyu için de beş his tabiri kullanılır.[111]

Hiyânet:

Nifak ile birdir. Ancak hiyânet ahd ve emânet değerlendirilerek söylenilir. Nifak ise, din değerlendirilerek söylenilir, sonra bunlar ikisi iç içe girerler. Hiyânet gizli ahdi bozarak hakka muhalefettir. Hiyânetin zıddı emânettir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Ey îman edenler, Allah'a ve Peygamberine hiyânet etmeyin. Aksi halde bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz.” (Enfâl, 27),
“Allah, küfredenlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misâl gösterdi. Onlar kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken, hiyânet ettiler de onları Allah'tan başka hiç bir şey kurtaramadı.” (Tahrîm, 10),
“İçlerinden pek azı müstesna dâima hainliklerini görürsün.” (Mâide, 13). [112]

Hüccet:

Doğru maksadı belirleyen delâlettir. Bu, iki zıddan birinin doğruluğunu gerektirir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “De ki üstün ve mükemmel delil (hüccet) Allah'ındır.” (En'âm, 149), “Tâ ki zâlim olanlardan başka insanların aleyhinizde herhangi bir delili (hücceti) kalmasın.” (Bakara, 107)...[113]

Hûrî:

Denildi ki hûrî; gözde siyahın içerisinde beyazın biraz açığa çıkmasıdır. Ve bu, göz için güzelliğin müntehâsıdır : “Çadırlara kapanmış huriler vardır.” (Rahman, 72),
“Şahin gözlü huriler de.” (Vakıa, 22), [114]

Huşu:

Yalvarmadır. Daha çok vücûdla yapılan yalvarış için kullanılır. Tazarru' ise daha çok kalple yapılan yalvarmalar için kullanılır. Bunun için denilmiştir ki; kalb tazarru' ederse uzuvlar huşu bulur.
“Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar ve bu onların huşûunu artırır.” (İsrâ, 109),
“Ki onlar namazda huşu içindedirler.” (Mü'minûn, 2),
“Doğrusu onlar hayırlı şeylerde yanşıyorlar. Korkarak ve umarak bize yalvarıyorlardı. Bize karşı huşu içindedirler.” (Enbiyâ, 90),
“Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin.” (Tâhâ, 108),
“Gözleri dönmüş olarak yüzlerini zillet bürür. Halbuki kendileri sapasağlam oldukları vakit secdeye çağırılmışlardır.” (Kalem, 43),
“Gözleri yere döner.” (Nâziât, 9),[115]

Huzû:

(Huşu) demektir. Huşu kelimesi daha önce geçti : “Ey Peygamber kadınları; sizler diğer kadınlardan biri gibi değilsiniz. Eğer sakınıyorsanız sözde edalı konuşmayın.” (Ahzâb, 32).[116]

Hükm:

Aslında bir şeyi islâh etmek için engellemektir. Bir şeyde hüküm verme onun doğru veya eğri olması gerektiğini söylemektir. İster sen onda başkalannı ilzam et, ister ilzam etme : “Şüphesiz ki Allah, size emânetleri ehline vermenizi ve ihsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.” (Nisa, 58), “Kabe'ye ulaşmış bir kurban olmak üzere. Buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir.” (Mâide, 95), “Câhiliyet hükmünü mü istiyorlar? Ama yakîn getiren bir kavim için Allah'tan daha iyi hüküm veren kimdir?” (Mâide, 50), “Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını, siz bildiğiniz halde günahla yemek için onları hâkimlere aktarmayın.” (Bakara, 188). İnsanlar arasında hüküm verene de hâkim ve hükkâm tabiri kullanılır. Hakem ise hüküm vermede mütehassıs olan kimsedir. Bu, daha açık bir ifâdedir. “Allah'tan başka bir hakem mi arayacaksınız?” (En'âm, 115), “Eğer aralarının açılmasından endîşeye düşerseniz erkek tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem gönderiri.” (Nisa, 34).[117]

Hüsn (Güzellik):

İmrendiren, sevindirici her şeydir. Bu ise, üç kısımdır :
a) Akıl bakımından güzel karşılanan.
b) Arzu ve heves bakımından güzel karşılanan.
c) His bakımından güzel karşılanan.[118]

Hasene (İyilik):

İnsanın nefsi, bedeni ve diğer ahvâli ile ilgili olarak kendisine isabet eden nimet dolayısıyla kendisini sevindiren her şeydir. Kötülük (seyyie) bunun zıddıdır; Her iki kelime müşterek lâfızlardır. Tıpkı hayvanlar ve canlı türterine “hayvan” lâfzı söylendiği gibi : “Onlara bir iyilik (hasene) geldiğinde bu bizim içindir dediler.” (A'râf, 131), “İman etmeyenlere bir iyilik gelirse bu Allah'dandır, bir kötülük erişirse de bu senin yüzündendir dediler...” (Nisa, 78), “Sana gelen her iyilik Allah'dandır Sana gelen her kötülük de kendindendir.”   (Nisa, 79).
İyilik (Hasene) ile, güzellik (hüsün) ve hüsnâ arasında fark vardır. Hüsn (güzellik) eşya ve hadis şeyler için söylenir. Hasene (iyilik) de böyledir. Sıfat olunca hem eşya, hem de hadis şeyler için kullanılır. İsim olunca hadisler için kullanılır. Hüsnâ ise eşya için değil, hadis olan şeyler için kullanılır. Güzellik (hüsün) umûmun literatüründe gözle güzel görünen şeyler için kullanılır. Kur'an'da vârid olan hüsn kelimeleri ekseriyetle basiret bakımından güzellik için kullanılır : “On'.ar ki sözü dinlerler ve en güzeline uyarlar. İşte bunlar Allah'ın hidâyete eriştirdiği kimselerdir.” (Zümer, 18). Yani şüpheden en uzak olan söze uyarlar. “Biz insana anne ve babasına güzel davranmasını tavsiye ettik...” (Anke-bût, 8), “De ki bize iki

güzelliğin birinden başka bir şeyin verilmesini mi bekliyorsunuz?” (Tevbe, 52), “Câhiliyet hükmünü mü istiyorsunuz? Ama yakîn getiren bir kavim için Allah'dan daha güzel hüküm veren kimdir?” (Mâide, 50).[119]

Hüsran:

Ana paranın eksilmesidir. İnsana nisbet edilerek falanca zarar etti anlamına “hüsrandadır” denilir. Falanca ticâretinde zarar etti denilir :
“O takdirde bu, zararlı bir görüştür derler.” (Nâziât, 12),
“De ki, hüsrana uğrayanlar kıyamet gününde kendilerini de ailelerini de hüsrana uğratanlardır. İyi bilin ki apaçık hüsran budur.” (Zümer, 15).
Hüsran, mal ve dünya mevkii gibi haricî kazançlar için kullanılır en çok kullanış sahası budur. Sıhhat, selâmet, akıl, iman ve sevap gibi ruhî kazançlar için de kullanılır, işte yukardaki âyet bu mânâdadır. Şu âyetlerde de bu mânâda kullanılmıştır:
“Kim O'na küfrederse hüsrana uğrayanlar da işte onlardır.” (Bakara, 121),
“Yeryüzünde fesâd çıkaranlar işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendileridir.” (Bakara, 27),
“Bunun üzerine kardeşini öldürmekte . nefsine uydu ve onu öldürdü ve hüsrana uğrayanlardan oldu.” (Mâide, 30),
“Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.” (Rahman, 9).
Bu da tartıda adaleti gözetmeye ve tartılan şeyde az tartmamaya işaret olabilir. Her iki anlamda birbirini gerektirir, ancak Kur'an'da Allah Teâlâ'nın zikrettiği bütün hüsranlar bu son mânâda hüsrandır, yoksa dünyevî eşya ile veya beşerî ticâretle ilgili hüsranlar değildir.”[120]

İbda':

Bir san'atı örneği olmadan meydana getirmektir. Allah Teâlâ hakkında kullanıldığı zaman bir şeyi aletsiz, madde-siz, zamansız ve mekansız icâd anlamına gelir. Bütün bunlar Allah'a âit özelliklerdir. Bedî' ibda' eden kişi için söylenilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : “Göklerin ve yerin icâd edeni (Bedî').” [121]

İdrâk:

Derk; suya kovanın ulaşması için birbirine bağlanan ipe denilir. İnsanın ardından ilişen şeye de derek denilir. İdrâk ise bir şeyin en son noktasına ulaşmasıdır. “Çocuk idrâk etti” dediğimizde bulûğa erdi ve o anda çocukluğun hedefine ulaştı demek isteriz. “Gözler onu idrâk etmez fakat o gözleri idrâk eder.” (En'âm, 103). Bazıları buradaki idrâki görme organına hamlederken, bazıları da basirete hamletmişlerdir.” [122]

İfk:

Bir şeyin olması gerektiği halden başka bir hale çevrilmiş olmasıdır. Nitekim esinti yerlerinde dönerek başka noktadan esen rüzgârlara da mü'tefike adı verilmektedir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır :
“Firavun da ondan öncekiler de ve alt üst olmuş (mü'tefikât) hep suç işlemişlerdi.” (Hakka, 9),
“Altı üstüne gelen (mü'tefikât) kasabaları da o kaldırıp çarptı.” (Necm, 53) buyurulmaktadır.
“Allah onları kahretsin nasıl da döndürülüyorlar.” (Tevbe, 30). Yani haktan döndürülerek bâtıla götürülüyorlar, doğru sözden yalana, güzel sözden çirkine çevriliyorlar. Bu anlamda şöyle buyurulmaktadır:
“Ondan döndürülen kimseler döndürülürler.” (Zâriyât, 9),
“Sonra da bak ki nasıl döndürülüyorlar.” (Mâide, 75),
“Sen bizi tanrılarımızdan döndürmek için mi geldin?” (Ahkâf, 22).
Bu âyetlerde ifk kelimesi haktan döndürülüp bâtıla çevirmek için kullanılmıştır. İfk yalan anlamında da kullanılır. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur:
“O uydurma haberi getiren içinizden belli bir zümredir.” (Nur, 15),
“Onlar her günahkâr her müfteriye inerler.” (Şuarâ, 252),
“Allah'dan başka uydurma tanrılar mı istiyordunuz?” (Sâffât, 86).
Bu âyetlerde de yalan ve uydurma mânâsına ifk kelimesi kullanılmıştır. Aklı çelinmiş kişi için de bu kelimeden türetilen efeke fiili kullanılır. [123]

İlâh:

Allah lâfza-i celâl'inin aslının ilâh olduğu, fakat hemzesinin hazfedildiği ve başına eliflâm getirilerek Bari Teâlâ'ya tahsîs kılındığı söylenir. İlâh; tapınılan her ma'bûda isim kılınmıştır. Araplar güneşe de ilahe derlerdi çünkü onu ma'bûd addediyorlardı. Bu mânâda ilâh ma'bûddur. Denildi ki İlâh, eliha kelimesinden müştaktır, hayrette kaldı mânasına gelir.
Denildi ki İlâh kelimesinin aslı, vilâhtır vâv, hemzeye kalbolmuştur. Bu ismi almasının sebebi de, her yaratığın onun karşısında hayrette kalmış olmasındandır. Katı maddeler ve canlılar gibi bir kısmı sadece teshir ile onun karşısında hayrette kalmışlardır. İnsan gibi bir kısmı da hem teshir, hem de irâde ile hayrette kalmışlardır. Bazı hikmet sahipleri demişlerdir ki; Allah bütün eşyanın sevilenidir. Bu anlama delâlet etmek üzere Kur'an-ı Kerîm'de birçok âyetler de vardır.
Denildi ki ilâh kelimesinin aslı lâhedir ve gizlendi mânâsına gelir. İlâh kelimesinin cem'inin bulunmaması gerekir. Çünkü Allah'dan başka ma'bûd yoktur ki cem' edilebilsin. Fakat araplar Allah'dan başka ma'bûdların olduğuna inanarak bu kelimeyi cemi' olarak âline şeklinde kullanmışlardır. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur.
“Yoksa kendilerini bize karşı savunacak ilâhları mı var?” (Enbiyâ, 43),
“Mûsâ'yı ve kavmini yeryüzünde fesatçılık etsinler, seni de, ilâhlarını da terk etsinler diye mi bırakıyorsun.” (A'râf, 120) buyrulmaktadır. “Allahümme” kelimesinin mânâsı ise “Ey Allahım” demektir. Baştaki ya'ya bedel olarak sonuna iki mîm getirilmiş ve böylece Allah'a dua için,tahsis kılınmıştır. Denildi ki; bu kelimenin takdiri, “ya Allahü ümmena bi hayrin” dir.[124]

İlm:

İlim bir şeyi hakîkatiyle idrâk etmektir. O da iki kısımdır ki birincisi, kendisini idrâk etmektir. İkincisi ise bir şeyin var olan varlığına hükmetmek veya yok olan şeyin yokluğuna hükmetmektir. Birinci tür bilgi bir tek mef'ül ile müteaddî olur. "Siz bilmezsiniz, Allah bilir onları." (Enfâl, 60). İkincisi ise iki mefûl ile müteaddî olur : "Eğer siz onların mü'min kadınlar olduğunu bilirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyiniz." (Mümtehine, 10)...
Bir bakıma da ilim iki kısımdır; birisi nazari, diğeri de amelîdir. Nazarî ilim bilinince tamamlanan ilimdir. Âlemdeki varlıkları bilmek gibi. Amelî ilim ise ancak amel etmekle tamamlanan ilimdir, ibâdetleri bilmek gibi. Diğer yandan ilim iki kısımdır, biri aklî, diğeri de işitilerek, duyularak elde edilen ilimdir. [125]

İmâm:

Kendisine uyulan, sözü ve fiiliyle peşinden gidilen kişidir. İster doğru, ister yanlış olsun, kitab ve benzeri şeylere de imâm adı Verilir.
"O gün bütün insanları imamları ile çağırırız." (İsrâ, 71).
Yani uydukları şey ile. Bazıları da kitablan ile diye mânâ vermişlerdir.
"Onlar ki Rabbimiz, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl. Bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara imâm yap derler." (Fürkân, 74).
Burada önder anlamınadır. İmâmın cem'i eimme gelir : "Onlan imamlar (önderler = eimme) kılalım ve onları vârisler yapalım." (Kasas, 5),
"Bu dünyada arkalarına la'neti takdık, kıyamet günü de Biz onları ateşe çağıran önderler (eimme = imamlar) kıldık." (Kasas, 41),
"Her şeyi biz apaçık bir kitabda (imâm) yazıp saymışızdır." (Yâsîn, 12).
Burada Levh-i Mahfûz'a işaret edildiği söylenir. Kelimenin masdan olan emm kelimesi ise doğru maksad veya kasdedilen şeye doğru yönlenme anlamına gelir. Bu mânâda : "Ey iman edenler Allah'ın nişanelerine, haram olan aya, hediye olan kurbana, gerdanlıklı hayvanlara ve Rablerinden nimet ve rızâ taleb ederek Beyt'ül - Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin." (Mâide, 2). Burada Beyt'ül - Harâm'ı kasdetme tabir olunmaktadır.[126]

İman:

İki şekilde söylenilir. Birincisi geçişli (müteaddî) olarak kullanılır ve "ona inandım" denir, yani onu emin kıldım demektir. Allah'a inanan sözü de buradan gelir. İkincisi ise geçişsizdir ve mânâsı emniyetli kıldı olur. İman bazan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği şeriat için kullanılır.
"Doğrusu iman edenler, Yahudiler, Sâbiiler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe inananlara, sâlih amel işleyenlere hiç korku yoktur ve onlar üzülecek de değildirler." (Mâide, 69).
Allah'ın şeriatına giren, O'nu ikrar edip Peygamberini kabul eden herkese inanmış sıfatı verilir. Nitekim bu anlamda : "Onların çoğu Allah'a îman etmezler, şirk

koşanlardır onlar.”' (Yûsuf, 106) buyurulmaktadır. Bazan medih şeklinde kullanılır ve bununla nefsin hakkı doğrulaması ve ona boyun eğmesi hali kasdedilir. Bu şekilde iman üç şeyin birleşmesiyle tarrumıinnır Bunlar, kalb ile tasdik, dil ile ikrar ve bu ikrar uyannca amel etmektir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Allah'a ve peygamberlerine îman edenler, işte onlar Rabları nezdinde sıddîklerdir.” (Hadîd, 19).
İ'tikâd, doğru söz ve sâlih amel gibi davranışların herbirine îman adı verilir. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Elbette imanınızı zayi edecek değildir.” (Bakara, 143).
Yani amellerindi demektir. Nitekim utanmayı ve eziyeti ortadan kaldırmayı da Allah imandan saymıştır. Tasdik anlamına gelen imana örnek ise şu âyet-i kerîme'dir :
“Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanacak değilsin.” (Yûsuf, 17).
Buradaki inanma (iman) emniyetin eşlik ettiği tasdiktir. Zemm şeklinde kullanıldığının örneği ise şu âyet-i kerîme'dir :
“Kendilerine kitap verilmiş olanların puta ve tâğuta küfredenlere, bunlar müminlerden daha doğru yoldadırlar dediklerini görmedin mi?” (Nisa, 51).
Burada zemm edilen inanç sözkonusudur. Onlar güvenilmeyecek şeylere güven duymaktadırlar. Çünkü hiç bir kalb, bâtıl ile mutmain olmaz. Falan kişi emindir denildiği zaman herkes ona güvenir denmek istenir.[127]

İnfâk:

N-F-K kökünden olup bir şeyin geçip gitmesi ve bitmesidir. Bir şey ya satışla biter ki “satış bitti” dendiği zaman nefeke fiili kullanılır. Yahut ölümle biter ki “hayvan öldü” dendiği zaman bu kelime kullanılır. Veya yok olmakla biter ki “para bitti” dendiği zaman bu tabir kullanılır. İnfâk, malda veya başka şeyde olur.
“Allah yolunda infâk edin ve kendinizi elinizle tehlikeye atmayın.” (Bakara, 195),
“Ey iman etmiş olanlar, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden infâk edin.” (Bakara, 254),
“Siz sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe birr ve ihsana ulaşamazsınız.” (Âl-i İmrân, 92),
“Neyi de infâk ederseniz muhakkak ki Allah onu bilicidir.” (Âl-i İmrân, 92)...
Nafaka ise, infâk edilen şeyin adıdır. Nifak şeriata bir kapıdan girip diğer kapıdan çıkmaktır. Bunun için Allah Teâlâ “Muhakkak ki münafıklar fâsıklann kendileridir.” (Tevbe, 67) buyurmuştur. Yani şeriatın dışına çıkanlardır. Allah Teâlâ münafıkları şer bakımından daha tehlikeli kılmıştır.
“Muhakkak ki münafıklar cehennemin en alt basamağmdadırlar.” (Nisa, 145).[128]

İnkâr:

İkrarın zıddıdır. İnkârın aslı; düşünülmeyen şeyin kalbe gelmesidir ve bu bir tür cehalettir... Dil ile inkârın sebebi kalb ile inkârdır. Ancak bazan dil, bir şeyi inkâr eder de, o şeyin şekli kalbde mevcûddur ve bu inkârda dil yalancı durumundadır. Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde bu anlamda kullanılır :

“Allah'ın nimetlerini tanırlar da sonra O'nü inkâr ederler, onların çoğunluğu kâfirlerdir.” (Nahl, 83),
“Yûsuf'un kardeşleri geldiler, onun yanma girdiler. O, kardeşlerini tamdı halbuki onlar kendisini tanımıyorlardı.” (Yûsuf, 58),
“Allah size âyetlerini .gösterir, öyleyse Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?” (Ğâfir, 81).
Münker ise, sağlam akıl sahiplerinin çirkinliğine hükmettikleri her fiildir. Ya da akıl; bir fiilin kötülenınesinde veya iyilenmesinde bir şey söylemez, ancak şeriat onun kötülüğüne hüküm verir. İşte şu âyetlerdeki münker bu anlamdadır :
“Ma'rûfu emreder, münkerden nehyederler.” (Tevbe, 112),
“Hayra davet eden ma'rûfu emreden, münkerden nehyeden...” (Âl-i İmrân, 104),[129]

İns (İnsan):

Cinnin karşıtıdır, insî ise, ünsiyete mensûb demektir. Kendisine ünsiyet kesbedilen kişiye bu ta'bîr kullanılır. Nitekim süvarinin arkasındaki tarafa hayvanın insî tarafı adı verilmişir. Okun insî tarafı ise, atıcıya mukabil olan taraftır, insî, her şeyin arkasından gelendir. İnsî, insanın peşinden gelen, vahşi ise ona karşı olandır.
İnsin cem'i “ünâsî” gelir. Nitekim Allah Teâlâ “birçok insan” anlamına “ünâsî” tabirini kullanır. Nefs için de insinin oğlu denir...[130]

İrfan:

Bir şeyi düşünerek ve eserini tefekkür ederek kavramaktır. Ma'rifet ve irfan, ilimden daha özeldir. İrfanın zıddı inkârdır. Nitekim falan Allah'ı biliyor denirken, bilmek anlamına gelen ilm masdarı yerine ma'rifet anlamına gelen irfan masdan kullanılır. Çünkü beşerin Allah'ı bilmesi zâtını idrâk ederek değil, eserlerini dü-şünerek mümkündür. Allah şunu biliyor denirken ise, İrfan masdan kullanılmaz da bilgi anlamına gelen ilim masdan kullanılır. Çünkü ma'rifet veya irfan; ancak düşünülerek ulaşılan eksik bilgiler için kullanılır. [131]

İp (Habl):

İp, bilinen nesnedir. Allah Azze ve Celle, Ebu Lehep hakkında buyurur ki :
“Boynunda bükülü bir ip olduğu halde...” (Lehep, 5)
...İp, kendisiyle bir şeye ulaşılan her şey için istiare olarak kullanılmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurur :
((Topluca, Allah'ın ipine sanlın, aynlmaym.” (Âl-i İmrân, 103).
Allah'ın ipi; Allah'a ulaştiran akü ve Kur'an'dır. Ona bağlandığınız zaman sizi Allah'ın yanma götürür. Söz, and için de ip ta'bîri kullanılır.
“Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'ın ve mü'minle-rinin ahdine (ipine)sığınmış olanlar müstesna...” (Âl-i İmrân, 112).
Burada kâfirin iki ahde muhâtab olduğuna dikkat çekilmektedir. Birisi Allah tarafından verilen ahddir. Bu ahde göre o, Allah'ın indirdiği bir kitaba bağlıdır.

Diğeri ise insanlar tarafından verilmiş olan ahddir ki insanlar bu ahde bağlıdırlar.[132]

İsm:

Sevâbtan alıkoyan fiillere verilen isimdir. Cem'i âsâm gelir. Bu anlamda Allah Teâlâ:
“Sana içkiden ve kumardan soruyorlar. De ki : İkisinde de hem büyük günah (ism), hem de insanlar için (bazı) faydalar vardır.” (Bakara, 219).
Yani bunları kullanmakta, hayırlardan alıkoyan, geciktiren bir şey vardır... Yalana ism adı verilmesi; yalanın hayırdan alıkoyan şeyler cümlesinden olmasındandır. İnsanın canlı varlıklar cümlesinden olması nedeniyle canlı adının verilmesi gibi. Âyet-i Kerîme'de
“Ona Allah'dan kork denilince, ğurûru kendisini günaha (isme) sürükler.” (Bakara, 206) buyurularak kişiyi günaha sevkeden üsünlük duygusu dile getirilmektedir... Fürkân sûresinde ise : “Kim de bunları yaparsa günaha (isme) girmiş olur.” (Fürkân, 68) buyurularak azâb anlamına kullanılmıştır. Bazıları burada günaha girmiş olur ta'bîrini büyük günah işlemeye sevkeder diye açıklamışlardır. Çünkü küçük şeyler büyük günahları davet eder... Bakara süresindeki bir başka âyette ise : “Bir de şehâdeti gizlemeyin, onu gizleyenin kalbi günahkârdır (âsim).” (Bakara, 283) buyurulmaktadır. İsm kelimesi birr ve ihsana mukabil olarak kullanılmıştır. Nitekim Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur : “Birr; nefsin ondan mutmain olduğu şeydir. İsm ise senin göğsünü sıkıştıran şeydir.” Bu sözle, birr ve ismin açıklanması değil hükmü anlatılmaktadır. [133]

İsraf :

İnsanın yaptığı her fiilde haddi aşmasıdır.
“Ve onlar ki infâk. ettikleri zaman israf etmezler.” (Fürkân, 67),
“Ve onu israf ederek yemeyiniz.” (Nisa, 6).
İsraf, bazan ölçü nazarı itibâra alınarak, bazan da keyfiyet nazarı itibâra alınarak söylenir. Bunun için Süfyân demiştir ki; Allah'a itaatin dışında ne harcarsan o israftır, isterse az olsun.
“Yeyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O israf edenleri sevmez.” (A'râf, 31; En'âm, 141),
“İsraf edenler ise, onlar cehennem yaranıdırlar.” (Ğâfir, 43).
Yani işlerinde haddi aşanlar demektir.
“Muhakkak ki Allah, israf eden ve çok yalan söyleyeni doğru yola erdirmez.” (Ğâfir, 38).
Lût kavmine müsrifler denmesinin sebebi onların haddi aşmalarıdır.
“Ey kendi nefisleri konusunda aşın gitmiş olan kullarım.” (Zümer, 53) âyetindeki israf, mal ve diğer konulan ihtiva eder.[134]

İtaat:

Tavaa kökünden gelmiş olup boyun eğme ve emre uyma anlammadır. Bunun zıddı nefrettir. Tâat da aynı anlama gelmekle beraber çoğunlukla emredileni uygulama, çizilene uyma için söylenir.
“Ve emre itaat ettik derler.” (Nisa, 85),
“İtaat ve ma'rûf söz.” (Muhammed, 21),
“De ki Allah'a ve Resulüne itaat edin.” (Âl-i İmrân, 33),
“Allah'a ve Resulüne itaat edin ve tartışmayın.” (Enfâl, 46),
“Namazı kılın, zekâtı verin ve peygambere itaat edin ki, merhamet edilesiniz.” (Nûr, 56),
“Kim de peygambere itaat etmiş ise doğrusu Allah'a itaat etmiş olur.” (Nisa, 80),
“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.” (Ahzâb, 48), [135]

İtmi'nân:

Rahatsız olduktan sonraki huzurdur.
“Allah onu yalnızca sizin için müjde kılmıştır. Allah onu kendisiyle kalplerinizin mut'main olması için yalnızca muştu kılmıştır.” (Âl-i İmrân, 126),
“Dedi ki inanmıyor musun? İbrahim evet, yalnız kalbim mut'main olsun diye...” (Bakara, 260),
“Ey huzura eren nefis, Rabbma, O senden hoşnûd, sen de O'na razı olarak dön.” (Fecr, 27),
“Dikkat edin Allah'ın zikri ile gönüller huzura erer.” (Ra'd, 28),[136]

İzzet:

İnsanın mağlûb edilmesini önleyen bir haldir.
“Onların yanında izzet mi arıyorlar? Muhakkak ki izzet bütünüyle Allah'a aittir.” (Nisa, 139)[137]

Kabr :

Ölünün yerleştiği mahaldir.
“Sonra onu öldürmüş ve gömmüştür.” (Abese, 21),
“Kabirleri ziyaret edinceye kadar çokluk olmanız, sizi aldattı.” (Tekâsür, 2),
“Bilmez misin kabirlerde olanlar dışarı çıkarıldığında.” (Âdiyât, 9), [138]

Kâfir:

Küfür, bir şeyi gizlemektir. Geceye kâfir sıfatının verilmesi kişileri gizlemesindendir. Çiftçiye ise tohumu yere gizlediği için kâfir sıfatı verilir. Ancak bu, onlar için isim değildir. Nimetin küfrü veya küf ram ise şükrünü edâ etmeyerek gizlemektir... Küfrün en büyüğü Allah'ın birliğini, veya şeriatı veya peygamberini inkârdır. Nimetin'inkârı için küfrân-ı nimet tabiri çok kullanılır... Allah'ın birliğini, peygamberi veya şerîati, yahut her üçünü birlikte inkâr eden kimseye kâfir denir.

Şeriatı ihlâl edip Allah'a karşı şükür vazifesini ifâ etmeyen kişiye de kâfir dendiği vâriddir.[139]

Kalb:

Bir şeyi hareket ettirmek, bir yüzden öbür yüze çevirmektir. “Dilediğini azâblandırır, dilediğine merhamet eder ve O'na döndürülürsünüz.” (Ankebût, 21), İnkılâb ise yüzçevirmedir... İnsanın kalbine gelince çok kan çevirildiği için bu isim verilmiştir. Kalb ta'bîriyle, yüreklilik, yiğitlik ve diğer bunların dışındaki anlamlar kasde-dilir... [140]

Kavî:

Kuvvet, bazan da kudret mânasında kullanılır.
“Size verdiklerimizi kuvvetle alın.” (Bakara, 193). Bazan da bir şeyde mevcûd olan hazır bir potansiyel için kullanılır. Kuvvet, bazan beden için, bazan kalb için, bazan dışardan gelen destek için, bazan da ilâhî kudret için kullanılır. [141]

Kayyûm:

Her şeyi muhafaza eden, üzerinde kâim olan ve ayakta kalma gücünü ona verendir.
“Allah O'dur ki O'ndan başka İlâh yoktur. O, Hayy ve Kayyûm'dur.” (Âl-i İmrân, 2),
“Allah O'dur ki O'ndan başka İlâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur.” (Bakara, 255).[142]

Keffâret:

Günahı gizleyen şeydir. Yemîn keffâreti de buradan gelmektedir. “Yemîn ettiğinizde yeminlerinizin keffâreti...” (Mâide, 89).[143]

Kemâl:

Bir şeyin kemâli ondaki gayenin hâsıl olmasıdır. Bir şey kemâle erdi dendiğinde bunun anlamı onun gayesinin hâsıl olduğudur... [144]

Kerîm:

Kerem sıfatı, Allah Teâlâ için kullanıldığında O'nu insanıyla beliren lütuflannın ismidir. “Kim de küfrederse., muhakkak ki Rabbim Ganîdir, Kerîm'dir.” (Nemi, 40). Kerem sıfatıyla insan nitelendirildiğinde, insanda zahir olan övülmeye değer huylar ve fiillerdir. Bir kişide bu güzel huylar zahir olmadıkça ona kerîm adı verilmez. Bazı bilginler dediler ki; kerem hürriyet gibidir. Fakat hürriyet küçük ve büyük iyilikler için söylenirken kerem ise ancak büyük iyilikler için kullanılır. Allah yolunda biraz askeri techîz etmek için mal harcayan kimseye kerem sıfatı

verilir : “Muhakkak ki sizin Allah indinde en üstün olanınız (ekrem) en çok Allah'tan korkanınızdır.” (Hucurât, 13)... [145]

Kıyam:

Ayakta durmadır. İkâmet ise bir yerde oturmadır. Bu pek çok çeşittir. Bir şahsın üzerinde kâim olmak, zorla veya ihtiyarî olur. Bir şey için kâim olmak o şeye riâyet edip korumaktır. Kıyam, bir şeye azmetmektir... [146]

Kibr:

Kişinin kendi nefsiyle gururlanmasına hâs bir halettir. Bu insanin kendi nefsini diğerlerinden daha büyük görmesidir. Tekebbür ise kibirlenmedir. Kibirlenmenin en büyüğü hakkı kabul etmekten imtina ederek, kulluk ile boyun eğmekten kaçınarak Allah'a karşı büyüklenmedir. Büyüklük taslama ise iki şekilde olur : Birisi insanın büyük olmayı araştırıp istemesidir. Bu gerektiği şekilde ve gerektiği yerde, gerektiği zamanda olursa övülmeye değerdir. İkincisi ise kendi nefsinde bulunmayan şeyi kendi nefsinde varmış gibi göstermeye çalışmaktır ki bu, yerilen büyüklenmedir. Kur'an-ı Kerîm de “büyüklük tasladı” diye ifâde edilen işte budur. Tekebbür iki şekilde olur: Birincisi, gerçekte kişinin iyi fiillerinin diğerlerinin iyiliklerinden fazla olmasıdır. Allah'a tekebbürlük sıfatı bu anlamda verilir. “Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir'dir.” (Haşr, 23). İkincisi ise zorla büyüklük taslamaktır. Genellikle halkın mütekebbir sıfatıyla sıfatlandırdığı haldir : “Mütekebbirlerin âkibeti ne kötüdür?” (Zümer, 72). Birinci şekilde büyüklükle nitelendirilenlerin hali övülmeye değerdir, ikinci şekildekiler ise yerilir. [147]

Kitab:

Yazmak anlamına gelen k-t-b kelimesi iplikle bir deriyi bir deriye eklemektir. Örfte ise harflerin bir kısmını bir kısmına yazıyla eklemektir... Yazmada aslolan hat ile düzenler koymaktır, ancak her iki şekil için de kullanılmıştır. Bunun için Allah'ın kelâmına kitab ismi verilmiştir... [148]

Korku (Havf) :

Korku; tahmin edilen veya bilinen bir işaretle hoşlaşılmayan bir şeyi beklemektir. Ümit ve tama' da; tah-mîn edilen veya bilinen bir işareti sebebiyle sevilen bir şeyi beklemektir. Korkunun zıddı emniyettir. Hem dünyevî, hem de uhrevî hususlarda kullanılır :
“O'nun rahmetini umarlar azabından korkarlar.” (İsrâ, 57),
“Hem Allah'ın size hiç bir delil ve burhan indirmediği şeyleri ona şirk koşmaktan korkmazken kendisine şirk koştuğunuz şeylerden ben nasıl korkarım?” (En'âm, 81),
“Onların yanlan yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümit ile Rablarına yalvarırlar.” (Secde, 16).

Allah'dan korkmak; korkma tabiri ile zihne gelen; aslandan korkma gibi bir korku değildir Burdaki korkudan maksad; günahlardan kaçınmak ve tâatı seçmektir. Nitekim günahları terketmeyen korkak sayılmaz, denilmiştir Allah'ın korkutması ise kaçınmaya teşviktir.[149]

Kudret:

Bununla insan nitelendirildiğinde; herhangi bir şeyi yapma imkânını sağlayan hale verilen isimdir. Kudret sıfatı Allah'a verildiğinde bu; Allah'tan acz halinin reddidir. Allah'dan başka birisinin mutlak kudret ile nitelendirilmesi muhaldir. Ancak lafzen bu ta'bîr kullanılabilir. Şuna gücü yeter anlamına, “kadirdir” demek daha doğrudur. Kadir ise, hikmet gereği olarak, ne fazla ne de eksik, tam ölçüde istediğini yapan demektir. Bunun için kadir sıfatı ancak Allah'a verilebilir. “Muhakkak ki Allah, her şeye gücü yetendir.” (Bakara, 20),[150]

Kurban:

Kişiyi Allah'a yaklaştıran şeydir. Örfte ise ibâdet için kesilen kurbandır :
“Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini oku. Hani ikisi birer kurban kesmişlerdi.” (Mâide, 27),
“Allah bize ahdetti ki bir kurban getirinceye kadar hiç bir peygambere iman etmeyelim.” (Âl-i İmrân, 183).[151]

La'net:

Red ve kovulma şeklinde uzaklaştırmadır. Allah'ın la'neti âhirette cezadır, dünyada ise rahmet ve tevfîkinin kesilmesidir. İnsanın la'neti ise, başkasının aleyhinde duâ etmesidir:
“Tanıdıkları şey kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler. Doğrusu, Allah'ın la'neti kâfirlerin üzerinedir.” (Bakara, 89),
“Dikkat edin Allah'ın la'neti zâlimler üzerinedir.” (Hûd, 18),
“İsrailoğularından küfretmiş olanlar Dâvûd ve Meryem oğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler.” (Mâide, 78)[152]

Latîf:

Bu sıfatla bir cisim nitelendirildiğinde ağırın zıddı olan hafif anlamına gelir. Hafîf harekete ve ince işleri yapmaya da lütuf ve letafet tabiri kullanılır. Bazan da latîf tabiriyle duyuların kavramadığı şeyler ifâde edilir. Allah Teâlâ'nın Latîf sıfatıyla nitelendirilmesi de bu şekilde olabilir veya O'nun eşyanın inceliklerini bilmesinden dolayı olabilir.
“Allah kullarına lütuf sahibidir, dilediğini rızıklandırır. O, Ğanî'dir, Azîz'dir.” (Şûra, 19),
“Muhakkak ki benim Rabbim dilediğine lütuf sahibidir. Muhakkak ki O, Alîm'dir, Hakîm'dir.” (Yûsuf, 100),[153]

Mağfiret:

Allah için, günahın neticesinden kulları korumak anlamına gelir.
“Ve dediler ki işittik ve itaat ettik, Rabbımız bizi bağışla, dönüş yine Sanadır.” (Bakara, 285),
“Rabbinizden mağfirete ve genişliği göklerle yeryüzü kadar olan cennete koşuşun. Bu, müttakîler için hazırlanmıştır.'“ (Âl-i İmrân, 143),
“Muhakkak ki Rab-bin mağfiret ve elîm azâb sahibidir.” (Fussilet, 43),
“İman etmiş ve sâlih ameller işlemiş olanlar için büyük mağfiret vardır.” (Fâtır, 7),
“Muhakkak ki senin Rabbın mağfireti bol olandır.” (Necm, 32).[154]

Mesh:

Eli, bir şeyin üzerinde yürütmek ve onun üzerindeki izi silmektir. Her iki anlam için ayrı ayrı da kullanılır. Yeri meshetmek ise sürmek ve ekmek anlamınadır... Şer'i örfte; suyu organın üzerinde gezdirmektir. “Başlarınızı ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı meshediniz.” (Mâide, 6). Denildi ki; Hz. İsa'ya Mesîh denmesinin sebebi; yeryüzünde gezinir olmasındandır. Çünkü onun zamanında bir topluluğa yeryüzünde gezdikleri için "Meşşâîn" ve "seyyâhîn" adı verilmiştir. Denildi ki; ona Mesîh adının verilmesi; hastalan mes-hedip iyileştirmesindendir. Denildi ki; ona Mesîh adının verilmesi; anasının karnında yağ sürülmüş olarak çıkmasındandır. Bazıları da dediler ki Mesîh kelimesi İbranca Meşuh kelimesinden muarrebtir. Nitekim Mûsâ da İbranca'da Muşa idi...[155]

Meşiyyet:

Kelâmcıların ekseriyetine göre meşiyyet, irâde demektir Bazılarına göre ise meşiyyet aslında bir şeyin icâbı ve o şeyde isabettir. Ancak örfte irâde yerine kullanılır. Meşiyyet Allah Teâlâ için icâddır, insanlar içinse isabettir. Denildi ki; meşiyyet, Allah için bir şeyin varlığını gerektirir, bu sebeple “Allah isterse olur, istemezse olmaz” denilir. Allah'ın irâdesi ise murâd edilenin muhakkak var olmasını gerektirmez. Nitekim “Allah sizin için kolaylık ister de zorluk istemez.” (Bakara, 185), “Allah, âlemler için zulmü murâd etmez.” (Âl-i İmrân, 108), “Allah kulları için zulmü murâd etmez.” (Ğâfir, 31) âyetlerinde, irâde kelimesi bu şekilde kullanılmaktadır. Bilindiği gibi zorluk ve zulüm insanlar arasında bulunabilir. Denildi ki; irâde ile meşiyyet arasındaki farklardan birisi de şudur : İnsan irâdesi; ondan önce Allah'ın irâdesi bulunmadan da bulunabilir. Çünkü insan ölmeyi murâd eder ama Allah bunu gerçekleştirmez. İnsanın meşiyyeti ise ancak Allah'ın meşiyyetinden sonra mümkün olabilir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki :
“Allah istemedikçe siz isteyemezsiniz.” (İnsan, 30),
“Âlemlerin Rabbı olan Allah istemedikçe siz isteyemezsiniz.” (Tekvîr, 29). [156]

Millet:

Din gibidir. Allah'ın; kullarına, huzûr-u ilâhîyeye ulaşmaları için peygamberlerinin lisânından koymuş olduğu hükümlerdir. Millet ile din arasındaki fark şuradandır. Millet; sadece isnâd edilen bir peygambere izafe edilir.
"İbrahim'in dinine (milletine) hanîf olarak tâbi olun." (Âl-i İmrân, 65),
"Ben atalarım İbrahim, İs-hâk ve Ya'kûb'un dinine (milletine) tâbi oldum." (Yûsuf, 38).
Allah'a veya Peygamberin ümmetinden bir kişiye izafe edilerek kullanılmaz. Ancak şeriatı taşıyanlar için kullanılır, şeriata mensûb ferdler için değil. Onun için Allah'ın milleti denilmediği gibi benim milletim veya Zeyd'in milleti de denilmez. Ama Allah'ın dini, Zeyd'in dini denilir... Millet Allah'ın kuyduğu şeriata uygun şeye, din ise itaat mânâsında onu yerine getiren kişi için kullanılır. [157]

Mübarek:

Bereketin bulunduğu ve hayrın yer aldığı şeydir. Bu mânâda : "İşte bu zikir, mübarektir, onu indirdik." (Enbiyâ, 50), "Ve beni mübarek kılmıştır" âyetlerinde mübarek kelimesi ilâhî hayırların yeri mânâsına kullanılmıştır. "Biz onu mübarek bir gecede indirdik." (Duhân, 3) âyetinde ise gökyüzünden indirilen suyun bereketine dikkatler çekilmektedir... İlâhî hayır hissedilmeyecek yerden, sayıya, sıraya gelmeyecek şekilde ortaya çıktığı için ilâhî hayırdan fazlaca müşahede edilen şeylere mübarek ve bereketli denmiştir. "Gökyüzünde burçlar kılan (mübarek) yücedir." (Furkân, 61) âyetinde sözü geçen burçlar ve yıldızlar vasıtasıyla Allah'ın üzerimize saçtığı nimetine dikkatler çekilmektedir.
"Yaratanların en güzeli olan Allah yücedir (mübarektir)." (Mü'minûn, 14),
"Fürkanı indiren ne yücedir (mübarektir)." (Fürkân, 1),
"Âlemlerin Rabbi olan Allah yücedir (mübarektir)." (A'râf, 54),
"Mülk elinde olan yücedir (mübarektir)." (Mülk, 1) âyetlerinde bütün mezkûr iyiliklerin Allah'a has olduklarına dikket çekilmektedir. [158]

Mücâdele:

Mücâdele tartışmak ve döğüşmek kasdıyla bir yere girmektir. C-D-L kelimesinin aslında muhkem ve sağlam yapmak anlamı vardır. Mücâdele edenlerden her birisi, diğerini kendi görüşüne çekmek için çalışmak istediğinden dolayı bu kelime kullanılmıştır. Denildi ki; cidal kelimesinin aslı; çatışma ve insanın arkadaşını sert bir yere düşürmesidir "Ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et", "Allah'ın âyetlerinde tartışmaya girenler "Eğer seninle mücâdele ederlerse Allah en iyi bilendir. Doğrusu sen bizimle tartıştın ve tartışma büyüdü." [159]

Nâs (İnsan) :

Nâs kelimesinin aslı ünâstır. Denildi ki; kelimenin aslı da nisyân ve unutma anlamına gelen N-S-Y fiilinden kalbolmuştur. "De ki insanların Rabbına sığınırım..." (Nâs, 1).
Nâs kelimesi, bazan müzekker olur ve bununla faziletli kişiler kasdolunur. [160]

Nefs:

Rûh'tur.
“Bugün nefislerinizi çıkarın, bugün horluk azâbıyla cezalandırılacaksınız.” (En'âm, 93),
“Ve biliniz ki Allah, nefislerinizde olanı bilir, öyleyse O'ndan sakının... (Bakara, 233),
“Sen benim nefsimde olanı bilirsin, bense senin nefsinde olanı bilmem.” (Mâide, 116),
“Allah bizzat sizi korkutur ve dönüş Allah'adır.” (Âl-i İmrân, 28).[161]

Nehy:

Bir şeyden alıkoymaktır. “Görmedin mi ki, O bir kulu namaz kıldığında nehyeder.” (Alâk, 9). Nehyin —mânâ bakımından— söz ile olmasıyla başka şekilde olması arasında fark yoktur. Söz ile nehyin, yap veya yapma şeklinde olması farksızdır. Lâfız bakımından nehy, “şöyle yapma”dır. Şöyle yapma dendiğinde hem lâfız hem de mânâ bakımından birlikte nehy olunur. [162]

Nimet:

Güzel haldir. Nimet cins için olduğundan hem az, hem de çok için kullanılır.
“Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız onu bitiremezsiniz.” (İbrahim, 34),
“Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın.” (Bakara, 40),
“Bugün sizin dîninizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım.” (Mâide, 3)...
İn'âm ise ihsanı başkasına ulaştırmaktır. İhsan edilen, konuşan varlıklar türünden olduğu takdirde in'âm kelimesi kullanılır, yoksa falanca atına in'âm etti denmez.
“Kendilerine nimet verdiklerinin-yoluna.” (Fatiha, 6), [163]

Nûr:

Görmeye yardım eden ve yayılan ışıktır. Nûr dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dünyevî nûr da iki kısımdır. Bir kısmı basiret gözüyle akledilir ki bu, ilâhî emirlerden yayılan şeylerdir. Aklın nuru, Kur'an'ın nuru gibi. İkinci kısmı ise gözle hissedilen nurdur; ay, güneş ve yıldızlar gibi cisimlerden yayılan aydınlatıcı şeydir.
İlâhî nurun örneği şu âyet-i kerîmelerdeki nurdur :
“Doğrusu size Allah katından bir nûr ve apaçık bir kitab gelmiştir.” (Mâide, 15),
“Ve sen kitab nedir bilmezdin, iman nedir bilmezdin fakat biz kullarımızdan dilediğimize hidâyete götürücü bir nûr kılmışızdır.” (Şûra, 56),
“Allah'ın, göğsünü İslâm'a açmış olduğu kimse gibi midir? O Rabbinden bir nûr üzeredir.” (Zümer, 22),
“Nûr üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna hidâyet eder.” (Nûr, 35).
Gözle görülen, duyulur nurun örneği de şu âyet-i kerîmelerdir :

“O'dur güneşi aydınlık ve ay'ı da nûr yapan.” (Yûnus, 5).
Güneşi ziya, ay'ı da nûr yapan diye tahsis edilmesi ziyanın nurdan daha özel olmasındandır. Ateş anlamına gelen nâr ile aydınlık anlamına gelen nûr aynı köktendir.[164]

Nüzul:

Aslında yukardan aşağıya doğru iniştir. İnzal ise indirmektir. Allah'ın nimet ve musibetini insanların üzerine indirmesi ve insanlara vermesi gibi. İnzal; ya bir şeyin kendisini indirmek şeklinde olur (Kur'an'ı indirmek gibi). Veya sebeplerini indirerek, ona rehberlik etmek şeklinde olur, demirin ve elbisenin indirilmesi gibi.
“Hamd O Allah'a mahsûstur ki kuluna kitabı indirmiştir.”(Kehf, 1), [165]

Rabb:

Aslında terbiye edici demektir. Terbiye ise bir şeyi yavaş yavaş tamamlanıncaya kadar inşâ etmek demektir. Nitekim denir ki, benim için Kureyşli bir adamı terbiye etmek, Hevâzin kabilesine tnensûb bir adamı terbiye etmekten daha çok sevimlidir. Rabb fail yerine masdardır. Mutlak olarak Rabb kelimesi mevcudatın menfaatini tekeffül eden Allah Teâlâ'dan başkası için söylenmez.
“Rabbımzın rızkından yeyin ve O'na şükredin. Güzel bir belde ve. bağışlayan bir Rabb.” (Sebe', 15),
“Size melekleri ve peygamberleri Rabb olarak benimsemenizi de emretmez.” (Âl-i İmrân, 80).
Yani ilâhlar demektir. Rabb kelimesi izafetle Allah ve başkaları için söylenebilir :
“Âlemlerin Rabbı.” (Fatiha, 1),
“Sizin de “Rabbiniz, öncekilerin de Rabbı olan Allah'ı.” (Sâffât, 126).
Evin sahibi, atın sahibi anlamına Rabb ta'bîri kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavli bu anlamdadır :
“O ikisinden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki efendin (Rabb) yanında beni an. Fakat şeytân onu efendisine (Rabb) anmayı unutturdu.” (Yûsuf, 42),
“Bunun üzerine ona elçi gelince efendine (Rabb) dön ve ellerini kesen o kadınların zoru ne idi kendisine sor, Şüphesiz ki benim Rabbim onların düzenini bilir dedi.” (Yûsuf, 50),
“O da Allah'a sığınırım, doğrusu kocam benim efendimdir (Rabb) bana iyi bakmıştır, muhakkak ki zâlimler asla felah bulmazlar dedi.” (Yûsuf, 23).
Rabbânî ise Rabba nıensûb demektir.[166]

Rahmet:

Açman kimseye iyiliği gerektiren yumuşak davranıştır. Bazan mücerred yumuşaklık için kullanılır, bazan da yumuşaklıktan mücerred iyilik için kullanılır. Allah, falancaya rahmet etsin derken böyledir. Bârî Teâlâ bu sıfatla nitelendirildiğinde, onunla ancak yumuşaklıktan âzâde mücerred iyilik kasdedilir. Bunun için rivayet edilmiştir ki; Allah'tan rahmet; in'âm ve lütûftur, insanlardan

rahmet ise; yumuşaklık ve sevgidir... Rahman sıfatı ancak Allah için kullanılır, başkası için onu kullanmak sahîh olmaz. Zira Rahman; rahmeti her şeyi kuşatan demektir. Rahîm sıfatı ise O'ndan başkaları için de kullanılır. Çünkü o, rahmeti çok olan demektir...
Denildi ki; Allah, dünyanın Rahmanı, âhiretin de Rahîmi'dir. Çünkü dünyada lütfü mü'minlere ve kâfirlere, âhirette ise mü'minlere tahsis edilmiştir. "Muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir." (Bakara, 182, 192, 199), "Ve rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Onu Allah'dan korkanlar için yazacağım." (A'râf, 156), [167]

Recm:

Taş atmaktır.
"Ey Nûh, eğer son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun dediler." (Şuârâ, 116),
"Taraftarların olmasaydı seni taşlardık." (Hûd, 91),
"Sizden haberleri olursa, sizi ya taşla öldürürler veya dinlerine döndürürler." (Kehf, 20).
Recm, vehm ve zann ile bir şey söylemeye, küfre ve kovmaya istiare olarak da kullanılır. "Karanlığa taş atar gibi mağara ehli üçtür, dördüncüsü köpekleridir derler." (Kehf, 22), [168]

Rehbâniyet:

Aşın korkudan ibâdette ifrata kaçmaktır. "Onların uydurdukları rehbâniyete gelince, onu biz yazmadık, fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler." (Hadîd, 27). Rûhbân ise, rehbâniyete da-lan kişidir tek ve çok için aynı kelime kullanılır. [169]

Resul:

Hızlıca gönderilen manasınadır. Bazan taşınılan söze, bazan da söz ve elçiliği taşıyan kimseye resul denir. Resul hem müfred, hem cerni'dir.
"Andolsun ki size kendinizden bir peygamber (resul) gelmiştir..." (Tevbe, 128),
"Biz âlemlerin Rabbinin elçileriyiz." (Şuârâ, 16).
Allah'ın elçisi mânâsına resul ile; bazan melekler, bazan da peygamberler kastedilir. Meleklerin kastedildiğine örnek şu âyet-i celîlelerdir :
"Muhakkak ki o, şerefli bir elçinin sözüdür." (Hakka, 40),
"Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz, onlar sana erişemiyecekler." (Hûd, 81),
"Elçilerimiz Lût'a gelince, onların gelmelerinden endîşeye düştü." (Hûd, 77),
"Elçilerimiz İbrahim'e müjdelerle gelmiş, selâm demişlerdi..." (Hûd, 69),
"Birbiri ardınca gönderilen (elçi) lere andolsun." (Mürselât, 1),
"Hayır, öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır." (Zuhruf, 80).
Peygamberlerin kasdedildiği elçilerin vârid olduğu âyetler ise şöyledir :
"Muhammed sadece bir Peygamber (Resul) dir. O'ndan önce de nice peygamber (Resul) ler gelip geçmiştir." (Âl-i İmrân, 144),

“Ey Peygamber (Resul) Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.” (Mâide, 67),
“Biz Peygamberleri (Resulleri) ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndeririz.” (En'âm, 47), [170]

Re'y (Görüş) :

Re'y bir nefsin zannı galip ile iki çelişik şeyden birisine inanmasıdır. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur : “Onları gözleri göre göre iki misli görüyorlardı.” (Yani gözleriyle kendilerinin iki misli olduğunu zannediyorlardı.) Reviyye ise, bir şeyin düşünülmesi ve re'yin elde edilmesi konusunda nefiste mevcûd olan hâtıralar arasında dolaşmadır. [171]

Rızâ (Hoşnutluk):

Kulun Allah'tan rızâsı; Allah'ın hükmünün akışını hoş karşılamasıdır. Allah'ın kuldan hoşnutluğu ise; onun Allah'ın emrine uyduğunu, nehyinden sakındığını görmesidir:
“Allah onlardan hoşnûd olmuştur, onlar da Allah'ın lütfundan memnun olmuşlardır.” (Mâide, 118),
“Andolsun ki sana o ağacın altında bîat ederlerken, Allah mü'minlerden hoşnûd olmuştur.” (Feth, 18),
“Bugün dîninizi kemâle erdirdim üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim.” (Mâide, 3),
“Yoksa âhireti bırakıp ta dünya hayatına mı razı oldunuz?” (Tevbe, 38),
“Sizi ağızlarıyla hoşnûd etmeye çalışırlar, ama kalpleri dayatır.” (Tevbe, 8),
“Bu, onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve kendilerine verdiğin şeylere razı olmaları için daha elverişlidir.” (Ahzâb, 51), [172]

Rızk:

İster dünyevî olsun, ister uhrevî olsun, bazan sürekli vermek için, bazan da nasîb için kullanılır. Akıp karına gittiği ve kendisiyle gıdâlanıldığı için “hükümdar askerin rızkını verdi” denilir.
“Herhangi biriniz ölüm gelip de "Rabbim beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam" diyeceği zaman gelmezden evvel size rızk olarak verdiğimizden infâk edin.” (Münâfikûn, 10).
Yani maldan makamdan ve bilgiden.
“Ve kendilerine rızk olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.” (Bakara, 3),
“Size nzk olarak verdiğimiz şeylerin iyilerinden, güzellerinden yeyin.” (Bakara, 57),
“Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?” (Vakıa, 82),
“Rızkınız da, size va'dolunan şeyler de göktedir.” (Zâriyât, 22), [173]

Rûh:

Rûh ve revh aslında aynı kelimedir. Ancak ruh, nefsin adı olmaktadır.çünkü nefs ruhun bir kısmıdır. Tıpkı insanın canlı ismini alması gibi, zira insan bir canlı türüdür denilir. Rûh, hayatın ve hareketin elde edildiği, faydaların kazanılıp, zararların def edildiği insanî unsurun, bir bölümüne verilen addır :
“Sana ruhtan sorarlar. Deki : Rûh, Rabbimin emrindendir.” (İsrâ, 85),
“Onu yapıp ruhumdan üflediğimde siz derhâl secdeye kapanın.” (Hicr, 29)...
Meleklerin en şerefli olanlarına da rûh ismi verilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır.” (Sebe’ 38),
“Melekler de rûh ta mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.” (Meâric, 4),
“Onu, Rûh'ül - Emîn indirdi.” (Şuârâ, 193).
Rûh'ül-Emîn Cebrail'in adıdır. Rûh'ül - Kudtfs diye de isimlendirilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“De ki : Onu Rûh'ül - Kudüs, mü'minlerin imanını pekiştirmek, müslümanlara hidâyet olmak üzere Rabbin katından hak ile indirmiştir.” (Nahl, 102),
“Meryem oğlu İsa'ya da beyyineler verdik ve onu Rûh'ül - Kudüs ile destekledik.” (Bakara, 87).
Hz. İsa'ya da rûh ismi verilmiştir, çünkü O, ölüleri diriltme mucizesini göstermekteydi.
“Meryem oğlu îsâ Mesîh, Allah'ın peygamberi ve O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur.” (Nisa, 171).
Kur'an'a da rûh ismi verilmiştir :
“İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir rûh vahyettik.” (Şûra, 52).
Bunun sebebi Kur'an-ı Kerîm'in uhrevî hayatın en büyük kurtarıcısı olmasındandır.”[174]

Rükün:

Bir şeyin rüknü, onun dayandığı tarafıdır ve kuvvet için istiare olarak kullanılır :
“Keşki size yetecek bir kuvvetim olsaydı veya sağlam bir yere sığınsaydım dedi.” (Hûd, 80),
“Zulüm edenlere meyletmeyin, yoksa size de ateş dokunur.” (Hûd, 113)...
İbâdetin rükünlerine gelince; dayandığı taraflan demektir. Onları terketmekle ibâdet bâtıl olur.[175]

Rükû:

Eğilme demektir. Bazan namazdaki muayyen şekil için kullanılır, bazan da tevazu ve zillet için kullanılır. Zillet; ya ibâdet halinde olur veya başka hallerde :
“Ey iman edenler, rükû edin, secdeye varın.” (Hacc, 77),
“Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin.” (Bakara, 43),

“İbrahim ile İsmail'e de evimi tavâf edenler, orada kalanlar, rükû ve secde edenler için temizleyin diye ahid vermiştik.” (Bakara, 125),
“Rükû edenler, secde edenler, ma'rûfu emredenler, münkeri nehyedenler ve Allah'ın hududunu koruyanlardır.” (Tevbe, 112).[176]

Saadet:

İlâhî mes'elelerin insanı hayra ulaştırmada yardımcı olmasıdır, bunun zıddı şekavettir. Saadetlerin en büyüğü cennettir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Saadete ermiş olanlara gelince onlar cennette ebediyen kalacaklardır.” (Hûd, 108),
“O gün gelince O'nun izni olmadan hiçbir nefis konuşamaz. İşte onlardan bir kısmı şakî bir kısmı da mes'ûddur.” (Hûd, 105).[177]

Saat:

Zamanın bölümlerinden bir bölümdür. Bununla kıyamet ifâde edilir:
“Kıyamet yaklaştı, ay yarıldı...” (Kamer, 1),
“İnsanlar kıyametten sorarlar. De ki onun bilgisi ancak Allah katındadır.” (Ahzâb, 63),
“Sana kıyametten sorarlar...” (Ahzâb, 187),
“Kıyametin bilgisi O'nun katandadır ve O'na döndürülürler.” (Zuhruf, 85).
Kıyamete, saat isminin verilmesi, hesabın çabuk görülmesindendir.
Denildi ki; kıyamet anlamına gelen saatler üçtür. Birincisi büyük saat; insanların hesaba çekilmek üzere dirilmeleridir. Allah Resulünün şu sözüyle işaret ettiği kıyamet budur : “Fuhuş ve tefahhuş açığa çıkıncaya kadar ve dirhem dînâra katılıncaya kadar kıyamet kopmaz.” Orta kıyamet ise, bir asırda yaşayan insanların ölmesidir. Buna örnek olarak Hz. Peygamberin Abdullah İbn Üveys'i görüp şöyle söylemesidir : “Bir çocuğun ömrü uzarsa kıyamet kopuncaya kadar ölmez.” Denildi ki; o sahabelerden en son ölen kimse olmuştur. Küçük kıyamet ise insanın ölmesidir. Her insanın ölmesi onun kıyametidir. [178]

Sabr:

Sıkıntı içerisinde kalmaktır. “Hayvanı saman vermeden tuttum” derken sabır kelimesi kullanılır. Sabr; nefsin, aklın ve şeriatın gerektirdiği gibi, gerektirdiği şekilde veya her ikisinin birlikte icâbettirdiği şeylerden alıkonulmasıdır. Sabr lafzı umûmîdir; yerine göre isimlerinde farklılık görülür. Eğer nefis bir musibetten do-layı hapsedilirse bu sadece sabır adını alır, bunun zıddı cezadır (feryattır). Eğer sabr, muharebe halinde ise bu, kahramanlıktır (yiğitlik-ir), bunun zıddı ise korkaklıktır. “Sabr ve namaz ile yardım dileyin, muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara, 153), “Sıkıntı ve darlık halinde sabredenler...” (Bakara, 177), “Eğer sabrederseniz bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” (Nahl, 126), “Doğru sözlü erkekler ve doğru sözlü kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar...” (Ahzâb, 35), “înşaallah sen beni sabredenlerden bulursun.” (Sâffât, 102).[179]

Sahîfe:

Her şeyden serilmiş olandır... Üzerine yazı yazılan şeye de sahîfe denir. Cem'i sühuf gelir:
“Muhakkak ki bu evvelki sahîfelerde vardır. İbrahim ve Musa'nın sahîfelerinde.” (A'lâ, 18-19),
“Allah tarafından temizlenmiş sahîfeleri okuyan bir Resul.” (Beyyine, 2).
Denildi ki; bununla Kur'an kasdedilmiştir. Mushaf ise yazılı sahîfeleri toplamış olan şeydir.[180]

Salât:

Lügat ehlinden çokları dediler ki; salât duâ, tebrik ve temcîddir. Falana salavât getirdim denildiğinde, duâ ettim ve onu tezkiye ettim denilir.
“Ve onlara duâ et, çünkü senin duan onlar için sükûnettir. (Tevbe, 103),
“Muhakkak ki Allah ve melekleri peygamberin üzerine salât getirirler, ey iman edenler siz de O'na salât getirin.” (Ahzâb, 56).
Allah'ın ve Peygamberin müslümanlara salâtı; gerçekte onların tezkiyesidir. Meleklerin salâtı ise duâ ve istiğfardır. “Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamberin üzerine salavât getirirler.” (Ahzâb, 56).
Salât (namaz) belirli ibâdet şeklidir ki aslı duadır.[181]

Satış:

Para karşılığı olan eşyayı verip parayı almaktır. (Şirâ = almak), parayı verip karşılığında olan şeyi almaktır. Bey' için şîrâ, şîrâ için de bey' tabirleri kullanılır. Bu da para ile karşılığının düşünülmesi esâsına dayanır. Allah Teâlâ'nın şu kavli bu şekildedir.
“Onu ucuz bir fiata birkaç dirheme sattılar.” (Yûsuf, 7)...
“Halbuki Allah bey'i (alış-verişi) helâl, faizi haram kılmıştır.” (Bakara, 271),
“Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağırıldığınızda hemen alışverişi bırakın.” (Cum'a, 9),
“Namazı kılsınlar alışveriş ve dostluğun olmayacağı gün gelmezden önce kendilerine verdiğimiz rı-zıktan gizli-açık infâk etsinler.” (İbrahim, 31),
“Ey iman edenler, dostluğun ve şefaatin olmayacağı gün gelmezden evvel size verdiğimiz nzıktan infâk edin.” (Bakara, 254).
Hükümdara bi'at etmek te bu kökten gelir. Hükümdarın kendisine verdiği emirlere itaat ile karşılık göstermek anlamına bîat tabiri kullanılır. Nitekim Bîat-ı Rıdvan diye anılan olaya işaret eden âyet-i kerîme şöyle buyurmaktadır:
“Öyleyse yaptığınız alış - verişe (bîata) sevinin.” (Tevbe, 111).[182]

Sa'y:

Hızlı yürümektir, koşmanın dûnundadır. Sa'y; ister iyilikte, ister kötülükte olsun, bir konuda ciddiyetle çalışma için kullanılır. “Allah'ın mescidlerinde Allah'ın

adının anılmasına engel olandan ve onların harab olması için çalışandan daha zâlim kim vardır?" (Bakara, 114), "O gün, erkek ve mü'min kadınların önlerinden ve arkalarından nurlarının gittiğini görür." (Hadîd, 13), "Onların nuru önlerinden ve yanlarından kuşatır." (Tahrîm, 8), "Allah ve Resulü ile savaşanlann ve yeryüzünde bozgunculuk için koşanların cezası sadece öldürülmeleridir." (Mâide, 33), "Ve onlar yeryüzünde bozgunculuk için koşarlar." (Mâide, 64), "Geriye dönünce yeryüzünde fesâd çıkartmak için koşar." (Bakara, 205), "İnsan için ancak çalıştığı vardır." (Necm, 39), "Ve o, sa'yini ilerde görecektir." (Necm, 40), "İşte onların sa'yi meşkûr olmuştur." (İsrâ, 19), "Kim de sâlih amelleri mü'min olarak işlerse onun çalışmasının inkârı yoktur." (Enbiyâ, 94). Sa'y kelimesi daha çok övülmeye değer fiiller için kullanılır. [183]

Sebeb:

Hurma ağacına çıkılan iptir : "Sebeblere başvursunlar, tırmansınlar." (Sâd, 10). Kendisi ile bir şeye ulaşılan, her şeye de sebeb adı verilir. "Ve ona her şeyden bir sebeb verdik, o da sebebe uydu." (Kehf, 84-85). Yani Allah Teâlâ ona her şeyin bilgisini ve o bilgiye ulaşılacak vâsıtayı verdi ve onlardan her biri de bu sebeplere tâbi oldular. "Belki sebeplere ulaşınmî göklerin sebeplerine." (Gâ-fir, 36). Yani belki gökteki hâdiselerin ve sebeplerin sebebini öğrenirim ve onunla Musa'nın iddia ettiği şeyi bilirim. Sarık, örtü ve üzün elbiseye uzun ipe benzetilerek sebeb adı verildiği gibi, yolun akışına da sebeb ismi verilir. [184]

Sebîl:

Kolaylıkla gidilen yoldur :
"Irmaklar ve yollar." (Nahl, 15),
"O, sizin için yollar yaratmıştır." (Zuhruf, 10),
"Onları yoldan alıkoyarlar." (Zuhruf, 37).
Yani hak yolundan. Çünkü cins isim kullanıldığı zaman doğru olana tahsis edilir. Nitekim şu âyette de böyledir :
"Sonra da ona yol kolaylaştırıldı." (Abese, 20).
İbn'üs-Sebil (yol oğlu)- ise evinden uzakta bulunan müsâfirdir. Yola nisbet edilerek "yol oğlu" denmesi yolda gitmesindendir. Sebil kelimesi; kendisiyle ister hayır olsun, ister şer olsun bir şeye ulaşılan her şey için kullanılır:
"Rabbmın yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır." (Nahl, 125),
"De ki işte benim yolum budur." (Yûsuf, 108).
Her ikisinde de aynı anlama kullanılmış olmakla beraber birincide yol, tebliğ edilene izafe edilmiş, ikincisinde ise, yolda gidene.
"Onlar, Allah yolunda öldürülmüşlerdir." (Muhammed, 4),
"Ancak dosdoğru yol müstesnadır." (Ğâfir, 38),
"Ve suçluların yolu belirsin diye." (En'âm, 55),
"Rabbının yollarına gidiniz." (Nahl, 29),
"Selâmet yolları." (Mâide, 16).
Yani cennet yolu.

“İyilik yapanlara herhangi bir yol yoktur.” (Tevbe, 91),
“İşte onların üzerine herhangi bir yol yoktur.” (Şûra, 41),
“Yol, ancak şunlar içindir...” (Tevbe, 93), [185]

Secde:

Aslı boyun eğmek ve zillet göstermektir. Bunun için Allah'a zillet gösterip ibâdet etmeye secde denmiştir. Bu ifâde hem insanlar, hem canlılar, hem de katı varlıklar için umûmî bir ifâdedir. Secde iki kısımdır :
Bir kısmı ihtiyarî secdedir ki bu, ancak insana mahsûstur ve onunla insanoğlu sevaba hak kazanır :
“Allah'a secde edin, ibâdet edin.” (Necm, 64).
Yani zillet göstererek emrine boyun eğerek, secde edin. Diğer bir kısmı ise ıztırârî secdedir. Bu secde insan, hayvan ve bitkiler için geçerlidir. İşte bu anlamda Allah Teâlâ buyurur ki :
“Göklerde ve yerde bulunanlar istiyerek ve istemiyerek Allah'a secde ederler.” (Ra'd, 15).
Bu ıztırârî secde varlığın yaratılmış olduğuna ve yaratıcı bir zâtın bulunduğuna dikkatleri çeken sessiz delâletin ifadesidir :
“Yeryüzünde ve göklerde bulunan her canlı Allah'a secde eder. Melekler de, onlar büyüklük taslamazlar.” (Nahl, 49).
Bu hem isteğe bağlı hem de ıztırârî secdeyi ihtiva eder.
“Yıldızlar ve ağaçlar secde ederler.” (Rahman, 6).
Bu da ıztırârî secdedir. [186]

Sefer:

Örtüyü açmaktır. Bu, eşyaya mahsûstur. Sarığı baştan çıkarmak ve peçeyi yüzden açmak gibi... [187]

Selâmet:

Zahirî ve bâtınî âfetlerden sıyrılmaktır :
“O günde ne mal ne de oğullar fayda verir, ancak Allah'a selîm bir kalple gelen müstesnadır.” (Şuarâ, 89),
“Hani o Rabbine selîm bir kalp ile gelmişti.” (Sâffât, 84).
Kalb-i selîm bâtınî konularda her türlü kötülüklerden uzak olmak demektir. Selâm ise selâmettir.
“Muhakkak ki müttakîler cennetlerde ve pınarlardadırlar. Oraya emîn olarak selâmetle girin.” (Hicr, 46),
“Ey Nûh, bizden selâmetle inin.” (Hûd, 48).
Hakiki selâmet, ancak cennettedir. Çünkü orada yok olmayan varlık ve bitmeyen zenginlikle, zilleti olmayan izzet, hastalığı olmayan sıhhat vardır.
“Allah onları selâmet yurduna çağırır.” (Yûnus, 25),
“Onlar için Rableri katında selâmet yurdu vardır.” (En'âm, 127),

“Allah onunla kendi rızâsına tâbi olanları selâmet yollarına ulaştırır.” (Mâide, 16). Bütün bunların selâmetten gelen selâm olması caizdir. Denildi ki; selâm, Allah'ın isimlerinden bir isimdir... Denildi ki, selâm lafzıyla nitelendirilmesi ona mahlûkâta ilişen musibet ve eksikliklerin ilişmemesinden dolayıdır.[188]

Semâ:

Her şeyin yukarda olanına verilen isimdir.
Bazıları dediler ki; her semâ kendi altında olana izafetle semâdır, üstünde olana izafetle yerdir. Sadece en üst semâ müstesnadır, çünkü o, yersiz semâdır. Gökten geldiği için yağmura da semâ ismi verilmiştir. Yerin mukabili olan semâ kelimesi müennestir, bazan müzekker olarak bir fert için kullanılır. Bazan da müzekker olur hem müfred hem cem'i için kullanılır.[189]

Sena:

İnsanların güzel taraflarından anlatılan şeye sena (övgü) denir. Muhtelif haller övülerek belirtilir. Kur'an-ı Kerîm'in sûrelerine de bu kökten gelen mesâni ismi verilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda şöyle buyurur :
“Doğrusu sana biz tekrarlanan yedi sûreyi ve Kur'an'ı verdik.” (Hicr, 87).
Vakit geçtikçe tekrarlanıp öğülen ve bir kerre okunup bırakılmayan Kur'an'ı verdik denilmektedir. Keza şu âyet-i celîle de aynı anlamdadır :
“Allah, sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitap halinde indirmiştir.” (Zümer, 23).
Kur'an için, Mesâni tabirinin kullanılması faydasının her zaman yenilenip tekrarlanmasından dolayı olabilir... Sürekli, Kuran'da övgüyü gerektiren ve onu okuyup öğrenerek amel edenlerin medhini icâb ettiren uyarılar bulunmasından dolayı da olabilir. Bu ifâdenin övgü anlamına senadan gelmesi mümkündür. Nitekim Kur'an'm, kerim sıfatı ile sıfatlanması bu şekildedir:
“Şüphesiz o çok şerefli bir Kur'an'dır.” (Vakıa, 77).
Keza Mecîd sıfatı da bu şekilde verilir :
“Doğrusu o, şanlı bir Kur'an'dır... (Bürûc, 21), [190]

Sevâb:

İnsanın yaptıklarının neticelerinden doğan şeydir. Yapılan şeyin sonucuna sevâb adı verilir. Nitekim Allah Te-âlâ'nın cezayı fiilin kendisi olarak ifâde ettiğini görmez misiniz? “Kim zerre mikdârı hayır işlemişse onu görür.” (Zilzâl, 7). Sevâb, hem hayır için hem de şer için kullanılırsa da çoğunlukla bilinen kullanılış şekli hayır içindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : “Allah katında mükâfat (sevâb) olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın (sevabın) en güzeli Allah katında-dır.” (Âl-i İmrân, 195), “Bu yüzden Allah onlara dünya nimeti (sevâb) ile âhiret nimetini (sevâb) de fazlasıyla verir.” (Âl-i İmrân, 148), “De ki Allah katında bundan daha kötü bir cezanın (mesûbet) pek yakında bulunduğunu size haber vereyim mi?” (Mâide, 60). Kötü cezanın,

sevâb kökünden gelen mesûbet kelimesi ile ifâdesi istiare olarak kullanılmıştır. Nitekim müjde için de aynı şekilde istiare olarak bu kelime kullanılır : “Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı Allah katındaki sevâb (mesûbet) daha hayırlı olurdu.” (Bakara, 103), [191]

Sıdk:

Doğru söylemek. Doğruluk ve yalan geçmiş ve gelecekte de olsa, va'd şeklinde veya başka şekilde de olsa söz için mevzuu bahistir. Birinci şekilde doğruluk sadece sözde olur :
“Kim Allah'tan daha doğru sözlüdür.” (Nisa, 87),
“Allah'dan söz bakımından daha doğru olan kimdir?” (Nisa, 122),
“Muhakkak ki O va'dinde doğru, gönderilmiş bir peygamberdir.” (Meryem, 54).
Sıdk, sözün öze mutabakatı aynı zamanda kendisinden haber verilen şeylere uygunluğudur. Bu şartlardan, birisi olmayınca tam bir doğruluk sözkonusu olmaz...” [192]

Sıddîk:

Doğruluğu çok olan kimsedir. Denildi ki; hiç yalan söylemeyen kişidir. Denildi ki; kendisinden hiç yalan sâdır olmayan ve doğruluğu âdet haline getiren kimsedir. Denildi ki; sözü ve inancı doğru olup doğruluğu fiiliyle tahakkuk etmiş olan kimsedir.
“Kitabta İbrahim'i de an. Muhakkak ki O doğru bir peygamberdir.” (Meryem, 41),
“Annesi de doğru sözlü bir kadındı, ikisi birlikte yemek yerlerdi.” (Mâide, 75),
“İşte onlar Allah'ın kendilerine nîmet verdiği, peygamberler, doğru sözlüler, şehîdler ve sâlihlerle beraber olanlardır.” (Nisa, 69).
Sıddîkler fazilet bakımından peygamberlerden hemen bir derece daha aşağıda olan topluluklardır.[193]

Sihr:

Bu kelime aslında boğazın bir yanı demek olan sahar kelimesinden türetilmiştir ve birkaç anlama kullanılır :
Sihir; aldatma ve hakikati bulunmayan hayalî şeylerdir. Şa'beze yapan kişinin gözleri boyayarak el çabukluğuyla birtakım ma'rifetler göstermesi, nemîmecilerin de sahte sözlerle kulakları çelmeleri gibi. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“İnsanların gözünü büyülemişler ve onları korkutmuşlardı.” (A'râf, 116),
“Büyülerinden do
layı ona öyle görünüyorlardı.” (Tâhâ, 66),
“Dediler ki ey büyücü bizim için Rabbma duâ et.” (Zuhruf, 49).
Bir tür yaklaşma metoduyla şeytânın yardımını çekmeye çalışmaktır :
“Lâkin şeytânlar küfrettiler. İnsanlara büyü öğretiyorlardî.” (Bakara, 102).
Eşyanın şeklini ve tabiatını değiştirme gücü olduğunu zannettiren ve insanı merkep kılabileceğini iddia eden fiile verilen isimdir. Bunu yapanların aslında gerçekle

hiçbir ilgileri yoktur. Sihir kelimesinden bazan güzellik kasdedilmiştir. Nitekim Allah'ın Resulü şöyle buyurur : “Muhakkak ki beyândan bir kısmı büyüleyicidir.”
Bazan da fiildeki dikkat ve itinâ için kullanılır.
Nitekim tabîatçı doktorlara büyücüler denmiş, gıdaya da büyü adı verilmiştir.
“Hayır biz büyülenmiş bir topluluğuz.” (Hicr, 15).
Yani büyü yoluyla bilgimizden vazgeçirilmiş insanlarız.
“Muhakkak ki sen büyülendirilmişlerdensin.” (Şuarâ, 153).
Yani kendisine büyü yapılmış olanlardansın.
“Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz.” (Fürkân, 8),
“Firavun ona dedi ki : Ey Mûsâ, ben muhakkkak. senin büyülenmiş olduğunu tahmin ediyorum.” (İsrâ, 101),
“Bu ancak apaçık bir sihirden başka bir şey değildir.” (Sâffât, 15),
“Ve büyük bir sihirle geldiler.” (A'râf, 116),
“Bu bir sihir midir? Sihirbazlar asla felaha eremezler.” (Yûnus, 77),
“Sihirbazlar belirli bir günün vaktinde toplandılar.” (Şuarâ, 46).
Saher ise gecenin sonundaki karanlığın gündüzün başındaki aydınlıkla karışmasıdır ve bu vakte saher veya sahar denilir. Sahur ise saher vakti yenilen yemeğin adıdır. [194]

Sırat:

Dosdoğru yoldur. “Bizi dosdoğru yola hidâyet et, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.” (Fatiha, 6 - 7), “Allah dilediğini dosdoğru yola hidâyet eder.” (Bakara, 213), “Kim de Allah'a sarılırsa dosdoğru yola götürülmüş olur.” (Âl-i İmrân, 101), “Bu da benim dosdoğru yolumdur, ona tâbi olunuz.” (En'âm, 153),[195]

Sırr:

Açığın tersidir.
“Gizli ve açık olarak.” (Bakara, 274; Ra'd, 22),
“Ve O gizlediklerini de açığa vurduklarım da bilir.” (Bakara, 77),
“Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun.” (Lût, 13).
Sır; eşya ve anlamlar için kullanılır. Sır, ruhta saklanan sözdür :
“O gizleneni ve açıklananı bilir.” (Tâhâ, 7),
“Muhakkak ki Allah onların gizli ve açıkça konuşmalarını bilir.” (Tevbe, 78).[196]

Sultân:

Bu kelimenin türedimi kökü, zorla bir şeye yerleşmektir:
“Eğer Allah dileseydi onları sizin üzerinize musallat kılardı.” (Nisa, 90),
“Fakat Allah elçilerini dilediği kimseye musallat kılar. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.” (Haşr, 6).
İşte sultân da bu tasallut kelimesinden türetilmiştir:
“Muhakkak ki biz Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir güç ile göndermiştik.” (Hûd, 96),

“Kim de zulmedilmiş olarak öldürülürse onun velîsi için bir yetki (sultân) kılmışızdır.” (îsrâ, 33),
“Muhakkak ki O'na iman edip Rablerine tevekkül edenler üzerinde bir sultası yoktur.” (Nahl, 99),
“Onun hâkimiyeti ancak kendisini dost edinenler üzerinedir.” (Nahl, 100).
Sulta sahibi olana, sultân denir ki ekseriyetle kullanılan budur. Delil için de sultân kullanılır. Bunun sebebi kalbe ilişen şeylerdir. Kalbe ilişen şeylerin çoğunluğu mü'minlerden ilim ve hikmet sahibleri üzerinde olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki :
“Onlar ki Allah'ın âyetleri hakkında hiçbir hüccetleri olmadan tartışırlar.” (Gâfir, 35),
“Muhakkak ki Allah'ın âyetleri konusunda kendilerine gelmiş hiç bir yetki olmadan tartışanlar...” (Ğâfir, 56),
“Gerçekten biz Musa'yı âyetlerimizle ye apaçık bir yetki ile göndermiştik.” (Hûd, 96),
“Siz bizi babalarımızın ibâdet ettikleri şeylerden çevirmek istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir hüccet getirin.” (İbrahim, 10),[197]

Sürür (Sevinç):

Aşın sevinmedir : “Ve onlara sevinç ve neşeyi ulaştırır.” (İnsân, 11),
“Onların yüzüne parlaklık ve neşe verir.” (İnşân, 11),
“Bakanları ailesi içerisinde sevinçli idi.” (İnşikâk, 13),
Burada âhiretteki sevincin dünyadaki sevincin tersine olduğuna dikkat çekilmektedir.[198]

Şe'n:

Uygun ve elverişli olan durum için söylenilir. Sadece çok yüce ve önemli işlerde bu kelime kullanılır.
“O, her gün bir hal üzeredir.” (Rahman, 29), [199]

Şey':

Bilinebilen ve bildirilebilen şeyler için söylenilir. Kelâmcılarm çoğunun yanında şey' mânâ bakımından müşterek bir isimdir. Allah hakkında ve diğerleri hakkında kullanıldığı zaman ortak bir nitelik arzeder, var olan ve yok olan (mevcûd ve ma'dûm) her şeye söylenir. Bazılarına göre şey' var olandan ibarettir... Allah Teâlâ şey' ile sıfatlandırıldığı takdirde bunun mânası; istenilen şey' demektir :
“De ki Allah her şey'in yaratanıdır.” (En'âm, 102) âyetinde ikinci anlamda kullanılmıştır. [200]

Şefaat:

Bir başkasına yardımcı olarak eklenmektir. Daha çok saygı bakımından daha üst olanın ve mertebesi yüce olamn daha aşağıdakine katılması için şefaat tabiri kullanılır. Kıyamet günündeki şefaat da bu anlamdadır.
“Rahmanın katında bir ahd almış olandan başka kimse şefâata mâlik olamaz.” (Meryem, 87),
“O gün Rahmân'm kendisine izin vermiş olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.” (Tâhâ, 109),
“Onların şefaat edicilerin şefaati da fayda vermez.” (Müddessir, 8),
“Onun için Allah'tan başka bir dost ve şefaatçi yoktur.” (En'âm, 70),
“Kim de güzel bir şefâatla şefaat ederse onun için bundan bir pay olur.” (Nisa, 85).
Yani başkasına eklenip yardım eder ve onun eşi olursa veya hayır ve şer işlemekte şefaatçi olarak ona yardım eder, güç sağlar, fayda ve zararına iştirak ederse demektir. [201]

Şakâvet:

Mutluluğun (saadetin) tersidir. Şakâvet izafet bakımından saadet gibidir. Nasıl aslında saadet uhrevî ve dünyevî olmak üzere iki kısım ise, dünyevî saadet te, ruhî saadet, bedenî saadet ve haricî saadet olmak üzere üç kısma ayrılı yorsa; aynı şekil-de şekavet de önce iki kısma, sonra üç kısma ayrılır. [202]

Şerr:

Herkesin kendisinden kaçtığı şeydir. Hayır ise herkesin kendisine koştuğu şey anlamınadır.
“Onlar yer bakımından daha kötü, doğru yoldan daha çok sapmış olanlardır.” (Mâide, 60),
“Allah katında canlıların en kötüsü...” (Enfâl, 22).
Şerrin ve hayrın türleri daha önce hayır maddesinde geçmişti. [203]

Şeytân:

Şatana kökünden gelmekte olup, yaklaştı manasınadır. Allah Teâlâ'nın “Cinleri de ateşten yaratmıştır” buyruğunun delâlet ettiği gibi, şeytân ateşten yaratıldığı için, kızgınlık ve hamiyette aşırı gitmiş ve bu sebeple Âdem'e secde etmekten kaçınmış-tır. Ebu Übeyde der ki;
“Şeytân, cinden insandan ve canlılardan her türlüsüne verilen isimdir.” “Böylece her peygamber için insan ve cinlerin şeytânlarından düşmanlar halkettik.” (En'âm, 113),
“Muhakkak ki şeytânlar dostlarına sizinle mücâdele etmek için fısıldarlar.” (En'âm, 121),
“Ve şey tanları yla başbaşa kalınca dediler ki, biz sizinle beraberiz.” (Bakara, 14).
Yani cinlerden ve insanlardan arkadaşlarıyla. [204]

Şirk:

Şirket iki mülkü birbirine karıştırmaktır. Denildi ki; şirket bir şeyin iki kişinin olmasıdır. Bu şey, eşya olabileceği gibi ma'nevî bir şey de olabilir. İnsanla atın hayvanlıkta müşterek olması gibi... İnsanın dindeki şirk (ortak) koşmalarına gelince bu iki kısımdır:
a) En büyük şirktir ki, Allah Teâlâ'nın ortağı olduğunu söylemektir. Falanca Allah'a şirk koştu denilince bu kasdedilir. Bu, küfrün en büyüğüdür.
"Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, bunun dışında kalan günahların dilediğini bağışlar." (Nisa, 48),
"Kim de Allah'a şirk koşarsa muhakkak ki, uzak bir sapıklıkla sapıtmıştır." (Nisa, 116),
"Muhakkak kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar." (Mâide, 73),
"Mü'min kadınlar da sana geldiklerinde Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmayacaklarına dâir bîat verirler." (Mümtehine, 13),
"Şirk koşmuş olanlar diyeceklerdir ki, eğer Allah isteseydi biz şirk koşmazdık." (En'âm, 148).
b) Bu ise küçük şirktir. Bu bazı konularda Allah'tan başkasını O'na denk tutmaktır. Riya ve nifak gibi... Peygamber (s.a.v.)'in, "Bu ümmette şirk kara kaya üzerinde karıncanın kımıldamasından daha gizlidir." buyurması buna işarettir. [205]

Şükür:

Nimetin düşünülmesi ve izhârıdır. Denildi ki; bu kelime kesr kelimesinden maklûbdur. Şükrün zıddı küfürdür, bu ise nimeti unutmak ve gizlemektir. Şükür üç kısımdır : Kalb ile şükür, bu nimeti tasavvur etmektir. Lisân ile şükür, bu nimet vereni övmektir. Diğer organlarla şükür, bu da hakkı olan nimetlerle mükâfatlanmaktır :
"Biz Lokmân'a da hikmeti vermiştik. Allah'a şükret diye." (Lokman, 12),
"Bana, anne ve babana şükret, dönüş yine Banadır." (Lokman, 14),
"Kim de âhiret sevabını isterse ona bundan veririz ve şükredenleri mükâfatlandırırız." (Âl-i İmrân, 145),
"Kim de şükrederse sadece kendi nefsi için şükretmiş olur., kim de küfrederse muhakkak ki Allah Ğanî'dir, Hamîd'dir." (Lokman, 12),
"Ve kullarımdan çok şükredenler pek azdır." (Sebe', 13).
Burada Allah'a şükretmenin zor olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunun için Allah Teâlâ, dostlarından ancak iki kişinin şükretmelerini övgüyle beyân etmektedir. İbrahim (a.s.) hakkında;
"Hizmetlerine şükredici olarak onu seçmiş ve onu dosdoğru yola hidâyet etmiştir." (Nahl, 121),
Nûh (a.s.) hakkında da "O, muhakkak ki çok şükreden bir kul oldu." buyurmuştur.
Allah Teâlâ için şekûr sıfatı kullanıldığında bununla, sadece kullarına verdiği lütuf ve kullarının ibâdetlerine karşı verdiği mükâfat kasdolunur.
"Muhakkak ki O Şekûr'dur, Halîm'dir." (Teğâbün, 17).[206]

Tâbut:

Bildiğimiz şey. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor :
“Gerçekten onun hükümdarlığının alâmeti; size tâbutun gelmesidir.” (Bakara, 248). Denildi ki; tâbut ağaçtan yontulmuş bir şeydi ve onda hikmet vardı. Denildi ki; o kalben huzurdan ibarettir. Nitekim kalbe bilginin döküldüğü yere hikmetin evi ve tâbutu adı verilir.[207]

Taharet:

Temizliktir ve bu iki kısımdır : Birisi cismin temizliği, diğeri de ruhun temizliğidir. Bilumum âyetler her iki temizlğe birlikte hamledilmiştir.
“Eğer cünüp olursanız o zaman temizleniniz.” (Mâide, 6).
Yani su kullanınız.
“Hayızlı iken kadınlardan uzaklasın, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.” (Bakara, 222),
“Temizlendikleri vakit te onlara Allah'ın size emrettikleri şekilde yak-laşın.” (Bakara, 222), [208]

Takdis:

İlâhî arıtma ve temizlemedir. Hissî olarak bilinen necasetin izâlesi anlamına gelmez : “Ve biz seni hamd ile tes-bîh ve takdis ederken...” (Bakara, 10), “De ki Onu Rûh'ül - Kudüs Rabbinden hak ile indirmiştir.” (Nahl, 102). Bununla Cibril kasdedilrnektedir. Çünkü o Allah tarafından ruhlarımızı arıtan şeyleri (Kur'an, hikmet ve ilâhî feyz) indirmektedir.
Beyt'ül-Mukaddes ise şirk gibi pisliklerden arınmış olan evdir. Mukaddes toprak da böyledir... [209]

Takva:

Nefsi, korkulan şeyden korunmaya almaktır.
Gerçek takva budur, sonra korkmaya da takva adı verilmiştir. Korkmaya takva denmesi, bir şeyi gereği ile isimlendirilmesi nedeniyledir. Şeriatın örfünde takva, nefsi günahkâr kılan şeylerden korumaktır. Bu da yasaklan terketmekle tamamlanır. Takva, bazı mubahları terketmekle de tamamlanır :
“Kim de kaçınır (takva) ve islâh ederse, onlar için korku yoktur ve üzülecek te değillerdir.” (A'râf, 35),
“Muhakkak ki Allah takva sahibi olanlarla beraberdir.” (Nahl, 128),
“(Rabla-rından) korkanlar topluca cennete sevkedilirler.” (Zümer, 73)[210]

Tazarru':

Zillet ve boyun eğmektir :
“Onu boyun eğerek ve gizlice yalvararak çağırırsınız.” (En'âm, 63),

“Rabbınıza boyun eğerek ve gizlice yal varınız. Muhakkak ki O aşın gidenleri sevmez.” (A'râf, 55), [211]

Tebliğ:

“Akıl sahibleri öğüt alsınlar... diye bu, insanlar için bu bir tebliğdir.” (İbrahim, 52),
“Bu bir tebliğdir; fâsıklar güruhundan başkası helak edilir mi hiç?” (Ahkâf, 35),
“Bize düşeri sadece apaçık tebliğdir.” (Yâsîn, 17),
“Senin canını alsak da senin vazifen sadece, tebliğ etmekir.” (Ra'd, 40).
Tebliğ; yeterlilik anlamına da gelir : “Doğrusu bu kitapta, ibâdet edenler için tebliğ vardır.” (Enbiyâ, 106),
“Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun.” (Mâide, 67).
Yani, sen bunu veya yüklendiğin başka bir vazifeyi teblîğ etmezsen onun buyurduğu hiçbir şeyi tebliğ etmemiş olursun. Çünkü peygamberlerin yükümlülükleri çok ağırdır, diğer insanlara benzemez. Allah Teâlâ'nın şu âyetlerindeki, “belâğ” ifâdesi ise neticeye götürmek ve ulaşmak anlamındadır.
“Müddetlerini doldurdukları vakit...” (Talâk, 2),
“Rabbimin vahyettiklerini size bildiriyorum.” (A'râf, 62),
“Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et.” (Mâide, 67),
“Yüz çevirirseniz, bilin ki ben size, neyi bildirmek için gönderildimse onları tebliğ ettim.” (Hûd, 57),
“Ve dedi ki, ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir.” (Âl-i İmrân, 40),
“Rabbim, karım kısır ve bende son derece kocamışken nasıl oğlum olur dedi.”[212]

Tesbîh:

Sebh suda veya havada hızlıca gitmektir. Bunun için yıldızların yörüngelerindeki gidişine istiare olarak, sebh kelimesi kullanılmıştır.
“Ve onların hepsi bir yörüngede yüzerler.” (Yâsîn, 40).
Atın koşmasına da sebh kelimesi kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:
“Yüzüp yüzüp gidenlere de.” (Nâziât, 3).
Hızlıca gitmeye de sebh tabiri kullanılır.
“Muhakkak ki sana gündüzde uzun bir gidiş vardır.” (Müzzemmil, 7.)
Tesbîh ise Allah Teâlâ'yı tenzih etmektir. Aslı Allah'a ibâdette hızlıca geçip gitmektir. Ve bu, hayır fiili için kullanılmıştır. Umumiyetle tesbîh ibâdetlerde gerek sözlü, gerek fiilî, gerekse niyet şeklinde olan hallere itlâk olunur:
“Eğer o tesbîh edenlerden olmamış olsaydı.” (Sâffât, 143),
“Biz seni hamd ile teşbih eder dururken...” (Bakara, 30),
“Gece ve gündüz O'nu tesbîh et.” (A'râf, 41),
“Onu tesbîh etmeli değiller miydi?” (Kalem, 28).
Yani O'na ibâdet edip şükretmeli değiller miydi?

“Yedi gök ve yeryüzüyle onlarda bulunanlar Allah'ı tesbîh ederler. Hiç bir şey yoktur ki hamd ile Allah'ı tesbîh etmesin fakat siz onların teşbihini anlamazsınız.” (İsrâ, 44).[213]

Teshir:

Zorla özel bir maksada doğru sevkedilmektir.
“Göklerde ve yeryüzünde olam size musahhar kılınıştır.” (Câsiye, 13),
“Sürekli olarak güneşi ve ay'ı size musahhar kılınıştır.” (İbrahim, 33),
“Ve size geceyi ve gündüzü musahhar kılmıştır.” (İbrahim, 33),
“Gemileri de sizin emrinize vermiştir.” (İbrahim, 33),
“Onu size musahhar kıldık ki şükredesiniz diye.” (Hacc, 36),
“Bize bunu musahhar kılan Allah'a hamd ve tesbîh ederiz.” (Zuhrûf, 13),[214]

Tevbe:

En güzel biçimde günahı terketmektir; Tevbe özür dileme şekillerinin en açık olanıdır. Çünkü özür dileme üç şekilde olur : Özür dileyen ya yapmadım der, ya yapmam der, veya şunun için yaptım der veya kötü yaptım fakat bıraktım der. Bunun belirli bir şekli yoktur. İşte kötü yaptım ve terkettim şeklindeki itiraf tevbedir. Tevbe şeriatta kötü olduğu için günahı terketmek ve aşırılıklara pişmanlık "duymaktır. Aşırılıkları âdet haline getirmeyi terk etme kas-dıdır. Mümkün olduğu şekilde amelleri yapmaya çalışmaktır. Bu dördü birleşince tevbenin şartlan tamamlanmış olur:
“Hepiniz birlikte Allah'a tevbe edin.” (Nur, 349),
“Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan mağfiret dilemezler mi?” (Mâide, 74),
“Sonra Allah kendilerine tevbe nasib etti.” (Mâide, 71),
“Hamd olsun ki, Allah, Peygamberin ve o güçlük anında ona uyan muhacir ve ansânn tevbelerini kabul etti.” (Tevbe, 114),
“Sonra onları eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. (Tevbe, 118),
“Sizin isteklere riâyet edeceğinizi Allah bildi de tevbenizi kabul edip sizi bağışladı.” (Bakara, 187).
Tâib kelimesi ise; tevbe eden ve tevbesi kabul edilen kimsedir. Kul, Allah'a tevbe eder, Allah kulunun tevbesini kabul eder. Tevvâb (çok tevbe eden) kul, sırayla günahların bir kısmını terk eder ve neticede hepsini birden bırakır. Allah için de “Tevvâb” sıfatı kullanılır. Çünkü O da her zaman kullarının tevbesini kabul eder.
“Muhakkak Allah, Tevvâb, Rahîm olandır.” (Tevbe, 118),[215]

Tevekkül:

İki şekilde kullanılır : Birincisi, falana tevekkül ettim, denir ki onu kendime dost edindim manasınadır. Diğeri de falancaya dayandım anlamına tevekkül ettim denir.
“Onların dostları Allah'tır ve mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.” (Âl-i İm-rân, 122),
“Kim de Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter.” (Talâk, 3),

“Dediler ki biz Allah'a tevekkül ettik, Rabbimiz bizi zâlimler güruhu için fitne kılma.” (Yûnus, 85),
“Rabbımız sana tevekkül ettik, sana döndük ve dönüş yine Sana'dır.” (Mümtehine, 4),
“Eğer mü'minler iseniz Allah'a tevekkül ediniz.” (Mâide, 23),
“Allah'a tevekkül et, vekîl olarak Allah yeter.” (Mâide, 81),
“Ölümsüz diri olan Allah'a tevekkül et ve hamd ile tesbîh et.” (Fürkân, 58),[216]

Te'vil:

Asla dönmektir. Nitekim dönülen yere de mev'il adı verilir. Te'vîl; bir şeyi, ister ilmen olsun, ister fiilen olsun kasdedilen amaca döndürmektir. İlimde te'vîlin örneği şu âyet-i celîledir :
“İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîline yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun te'vîlini Allah bilir.” (Âl-i İmrân, 7).
Fiilde te'vîlin örneği de Allah Teâlâ'nın şu mübarek sözüdür :
“Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîli geldiği gün daha önce onu unutmuş olanlar derler ki...” (A'râf, 53).
Yani ondan kasdedilen amacın beyânı geldiği gün demektir.
“Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onun hallini Allah'a bırakın. Bu, hem hayırlı, hem de netice itibariyle (te'vîl olarak) daha güzeldir.” (Nisa, 59).
Yani anlam ve tercüme olarak bu daha güzeldir. Bazıları ise âhirette sevâb olarak bu daha güzeldir, mânâsını vermişlerdir. [217]

Ticâret:

Kâr elde etmek maksadıyla ana paradan tasarruf etmektir. Denildi ki; Arapların lüğatında te'den sonra cîm gelen bu kelimeden başka hiçbir lafız yoktur.
“Ey iman edenler, sizi elîm bir azâbtan kurtaracak bir ticâreti size göstereyim mi?” (Saff, 10),
“Onlar hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir. Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır.” (Bakara, 16),
“Ey iman edenler mallarınızı aranızda karşılıklı rızâ ile gerçekleştirdiğiniz ticâret yolu hâriç, bâtıl yollarla yemeyin.” (Nisa, 29),
“Ancak aranızda peşin alışveriş olursa onu yazmamamzda size bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınızda şâhid tutun.” (Bakara, 282),[218]

Tuğyan-Tağut:

İsyanda haddi aşmaktır.
“Firavun'a git muhakkak ki o haddi aşmıştır.” (Tâhâ, 24),
“Hayır muhakkak ki insan haddi aşar.” (Alâk, 6),
“Doğrusu su taşınca akan gemilerle sizi taşıdık.” (Hakka, 13).
Burada tuğyan kelimesiyle suyun sınırsız şekilde gelmesi kasdedilmiştir.

“Semûd'a gelince onlar azgın sel ile helak edildiler.” (Hakka, 5).
Burada tûfâna işaret edilmektedir.
“Doğrusu su taşınca sizi, yüzen gemilerde taşıdık.” (Hakka, 13) âyetinde belirtildiği gibi tuğyan tabîri kullanılmıştır.
Tâğût ise hakkı aşan her şeydir. Allah'tan başka tapınılan her şeye Tâğût adı verilir. Müfred ve cemi' olarak kullanılır.
“Kim de Tâğût'u inkâr edip Allah'a inanırsa...” (Bakara, 256),
“Onlar ki Tâğût'a ibâdet etmekten kaçınmışlar ve Allah'a sığınmışlar, işte onlar için müjdeler vardır.” (Zümer, 17),
“Küfretmiş olanların dostları ise Tâğûttur.” (Bakara, 257),
“Onlar Tâğût ile hükmetmek isterler, halbuki ona küfretmekle emrolunmuşlardır.” (Nisa, 60).
Tâğût; haddi aşan her şeyden ibaret olduğu için; büyücüye, kâhine, cinlere ve hayır yolundan alıkoyan her şeye tâğût adı verilmiştir.[219]

Uff:

Kir ve tırnak kesintisi gibi her türlü hoş olmayan veya benzerleri için kullanılır. Hoşlaşılmayan ve kötü görülen her şeye uff denir. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda şöyle buyurur :
“Uff olsun size ve Allah'ı bırakıp ta tapdıklarmıza.” (Enbiyâ, 67)[220]

Ufuk:

“Onlara âyetlerimizi ufuklarda göstereceğiz.” (Fussilet, 53).
Çevreye nisbetle ufkî tabiri de kullanılır. Cömertlikte son raddeye ulaşan kişiye de âfık denir, çevrede kaybolup giden ufuka benzetilerek bu tabîr kullanılır.[221]

Ümmet:

Herhangi bir şeyin birleştirdiği topluluktur.
Bu şey, bir zaman veya yer olabilir. Bu birleştirici şey istekle veya boyun eğerek olabilir. Cem'i ümem gelir. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Yerde yürüyen hiç bir hayvan, iki kanadiyle uçan hiç bir kuş yoktur ki onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar.” (En'âm, 6).
Yani her biri bir yol üzeredirler. Allah onlan tabiî olarak bu yola müsahhar kılmıştır. Kimi hayvan ağ örer örümcek gibi, kimi hayvan zahire biriktirir karınca gibi, kimi de kendi yiyeceğini araştırır serçe ve güvercin gibi. Allah Teâlâ :
“İnsanlar bir tek ümmetti. Allah müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi ve onlarla beraber insanların ihtilâfa düştükleri şeylerde aralarında hüküm vermek için hak kitaplar indirdi.” (Bakara, 213) âyetindeki ümmet kelimesi bir tek sınıf, tek bir yol anlamına gelir. Bu biricik yol, küfür ve dalâlet yoludur. “Rabbin dileseydi bütün insanları tek bir ümmet yapardı.” (Hûd, 118) âyetinde ise iman da tek bir ümmet demektir. “içinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk (ümmet) bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Zuhruf, 22). Burada

topluluk, din anlamına gelmektedir. “Muhakkak ki İbrahim Daş-lıbaşına bir ümmetti. Allah'a itaat ederdi. Ve o bir muvahhiddir.” (Nahl, 120). Burada Allah'a ibâdet konusunda bir topluluk yerine kâim olan bir kişi sayılırdı denmek isteniyor. Nitekim falanca başlı-başına bir kabiledir denilir ki bu mânâda kullanılır. “Hepsi bir değildir, onlardan secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk (ümmet) vardır.” (Âl-i İmrân, 113). Yani bir cemâat vardır demektir. Zeccâc burada istikâmet anlamının bulunduğunu kabul ederek der ki, tek bir yola sahip topluluk vardır denmek istenmiştir.[222]

Ümmî:

Yazamayan ve bir kitabı okuyamıyan kişiye ümmî tabir olunur:
“Ümmîler arasında kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen ve onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.” (Cum'a, 2).
Burada okuma yazma bilmeyen mânâsına kullanılmıştır. Kutrub; ümmîlerin gaflet ve cehalet erbabı olduğunu, ümmînin de gaflet ve cehalete mensûb kişi olduğunu söyler. Ümmî, az bilgili olma anlamına da gelir. Nitekim Allah Teâlâ : “Onlardan bir kısmı ümitlidirler, kitabı anlamazlar. Birtakım bâtıl şeyleri onlar sadece zanneder dururlar.” (Bakara, 78) buyurmaktadır. Ferrâ der ki; bunlar kitap sahibi olmayan araplardır.
“Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları okuma yazma bilmeyen (ümmî) nebî olan Resule tabi olurlar.” (A'râf, 157).
Burada yazma bilmeyen topluluğa mensûb anlamına geldiği söylenmiştir. Tıpkı avama mensûb olan kişiye ümmî dendiği gibi. Peygambere bu ismin verilmesi hiç bir kitabı yazıp okumamasından dolayıdır denmiştir. Bu ise peygamber için bir fazilettir. Çünkü o hıfzı ile gerekli güven ve teminatı vermektedir. [223]

Üzn (Kulak):

Organ anlamınadır. Kazanın yuvarlak olması bakımından bu isim ona teşbih edilmiştir. Duyduğu şeylör çok olan ve duyduğunu söyleyen kişilere müsteâr olarak kulak tabîrl kullanılır : “İçlerinden öyleleri de vardır ki o her şeye kulak kesiliyor” diyerek peygambere eziyet verirler.
“De ki o sizin için hayır kulağıdır.” “Onlardan seni dinliyor gibi olanlar da vardır. Biz Kur'an'ı iyice anlamamaları için kalplerine perde ve kulaklarına ağırlık koyduk.” (En'âm, 25).
Burada onların duymamalarına değil, bilgisizliklerine işaret edilmektedir. Ezine kelimesi ise dinledi anlamınadır.
Nitekim İnşikâk sûresinde bu mânâda “Rabbma boyun eğdiğinde ki zaten *o* boyun eğecektir.” (İnşikâk, 2) buyurulmaktadır. Keza kulağa ilişen bilgi için de izn kelimesi kullanılır. Bu mânâda Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygambere karşı bir harp ilân etme olduğunu bilin.” (Bakara, 279).
İzn ve ezan duyulan şey için de kullanılır. Bununla bilgi ifâde edilir, çünkü kulak, bizdeki bilginin başlangıcıdır. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur :

“Onlardan kimi de vardır ki bana izin ver, beni fitneye düşürme der.” (Tevbe, 49), “Hani Rabbın onları kıyamet gününe kadar azabın en kötüsüne uğratacak olanları muhakkak göndereceğini ilân etmişti.” (A'râf, 167).
Müezzin ise her şeyi yüksek sesle bildiren kimsedir “Ve insanlan hacca çağır.” (Hacc, 27),
“Sonra bir münâdî şöyle seslendi.” Mi'zen; ezanın (ilânın) geldiği yerdir, İzin ise bir şeyin müsâade edildiğinin açıklanmasıdır : “Biz bir peygamberi ancak Allah'ın izniyle ittibâ olunsun diye gönderdik.” (Nisa, 64).
Buradaki izin. irâde ve emir anlamınadır.
“İki ordu karşılaştığı gün size gelen musibet, Allah'ın emri (izni) ileydi.” (Âl-i İmrân, 166),
“Halbuki bunlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici değillerdi.” (Bakara, 102),
“Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlara hiç bir zarar veremez.” (Mücâdele, 10).
Buradaki izin kelimesinin bilgi anlamına olduğu söylenirse de, ilimle izin arasında fark vardır. İzin ilimden daha özeldir. Sadece fiili işlerken ister hoşnut olsun, ister olmasın bir istek bulunduğu hallerde izin kelimesi kullanılır. Nitekim bu bakımdan Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
“Allah'ın izni olmadan hiç bir kimsenin iman etmiş olması mümkün değildir.” (Yûnus, 100).
Yani Allah'ın irâde ve meşiyyeti demektir. “Halbuki bunlar Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici değillerdi.” (Bakara, 102) âyetinde ise Allah'ın bir bakıma meşiyyeti vardır.
îsti'zân; izin talep etmektir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki:
“Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar ve kalpleri şüpheye düşüp şüphelerinde bocalayanlar izin isterler.” (Tevbe, 45)... [224]

Vâcib:

Vücûb sübûttur, vâcib ise birkaç şekilde kullanılır :
1- Mümkünün karşılığı olan vâcib. Bu, öyle bir şeydir ki, onun ortadan kalktığı farzedilecek olursa, bundan muhal meydana gelir. Birin varlığının ikinin varlığıyla beraber olması gibi. Çünkü ikinin meydana gelip te birin ortadan kalkması muhaldir.
2- Yapılmayınca yapmayana kınamayı gerektiren şey için söylenilir. Bu da iki kısımdır. Birisi, akıl bakımından vâcibtir ki; Allah'ın birliğini ve Peygamberi bilmenin vâcib oluşu gibi. Diğeri ise, şeriat bakımından vâcibtir, ibâdetlerin vâcib oluşu gibi... Bazıları da dediler ki vâcib iki şekilde söylenilir : Birincisi vâcib ve lâzım olan şeyin kasdolunmasıdır. Bu vacibin mevcûd olmaması sahih olmaz.” Allah (c.c.) hakkında “vücûdu vâcibdir” sözümüz gibi. İkincisi ise var olmak hakkıdır anlamına kullanılır. Fakîhlerin vâcib sözü ile kasdettikleri, ya pılmayınca cezayı gerektiren fiildir. [225]

Va'd:

Hayırda veya serde fayda veya zararda va'detme tabiri kullanılır. Vaîd ise özellikle şer için kullanılır.
“Ve şeytân iş bitince dedi ki muhakkak Allah size hak bir va'd ile va'd etti.” (İbrahim, 23),
“Yoksa kendisine güzel bir va'dle va'detmiş olduğumuz gibi mi?” (Kasas, 61),
“Allah size çok çok ganimetler va'd efti.” (Feth, 20),
“Allah sizden iman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanlara va'd etti ki...” (Nûr, 55), [226]

Vahy:

Hızlı işarettir. Sürati ihtiva ettiği için vahyedilmiş emir de tabîr olunur. Bu, işaretle tariz yolunda söylenen sözdür. Bazan da terkîbten ayrı mücerred sesle veya bazı organlarla veya yazıyla işaret edilerek olur... Vahy, Allah'ın peygamberlerine ilkâ ettiği söze denir. Velîlerine ilham ettiği söze de denir... [227]

Vekîl:

Vekele fiilinden ismi fail olup, başkasına güvenmek ve onu yerine vekîl kılmaktır.
“Allah, onların imanını artırdı da "Allah bize yeter O ne güzel Vekîl'dir" dediler.” (Âl-i İmrân, 173),
“Allah'a tevekkül et, vekîl olarak Allah yeter.” {Nisa, 81),
“De ki ben sizin üzerinize vekîl değilim.” (En'âm, 66)[228]

Veraset:

Veraset ve irs; sözleşme veya sözleşme yerine geçen herhangi bir şey olmadan bir mülkün sana intikâlidir. Ölüden intikâl eden o eşyaya mîrâs ve irs adı verilir.[229]

Yakîn:

Bilginin niteliklerindendir. Ma'rifetin ve dirayetin üzerindedir. Yakını bilgi denilir de, yakînî ma'rifet denmez. îlm'el-yakûii ayn el-yakîn ve hakk el-yakîn denilir. Bunlar arasındaki farklar başka bir kitapta zikredilmiştir.[230]

Yaratma:

Halketme, aslında halk doğru takdir etmektir. Ancak bir şeyi aslı yokken ve belirli bir sıraya tâbi değilken yoktan var etmek için kullanılır :
“Hamd, gökleri ve yeri yaratana, karanlıkları ve aydınlıkları var eden Allah'a mahsûstur.” (En'âm, 1),
“O, göklerin ve yerin yaratanıdır.” (Bakara, 117).
Hak; bir şeyi bir şeyden var etmek için de kullanılır :
“Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, O'ndan eşini vareden ve ikisinden bir çok erkek ve kadın üreten Rabbinizden korkun.” (Nisa, 1),

“İnsanı, bir damla sudan yarattık.” (Nahl, 4),
“Andolsun ki biz insanı, çamurdan süzülmüş bir özden yarattık.” (Mü'minûn, 13),
“Andolsun ki, sizi yarattık, sonra size şekil verdik.” (A'râf, 11),
Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.” (Rahman, 15).
Yoktan var etme anlamındaki yaratma, sadece Allah'a mahsûstur. Bunun için Allah Teâlâ ile diğerleri arasını ayırmak üzere şöyle buyurulmuştur :
“Yaratan, yaratmayan gibi midir hiç?” (Nahl, 17).
Hal değiştirme şeklinde olan yaratmaya gelince, bazı hallerde Allah Teâlâ onu kendisinden başkaları için de kullanmıştır. Nitekim Hz. Isâ hakkında şöyle buyurur :
“Hani sen benim iznimle hamurdan kuş gibi bir şey yapıyordun (yaratıyordun), içine üflüyordun da benim iznimle kuş oluyordu.” (Mâide, 110).
Yaratma tabiri bütün insanlar için kullanılmaz, sadece uydurma ve yalan için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Aslı astarı olmayan sözler uyduruyorsunuz (yaratıyorsunuz).” (Ankebût, 17).
Denilirse ki; Allah Teâlâ : “Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir.” (Mü'minûn, 14) buyurarak, yaratmayı başkaları için de kullanmıştır. Bu, Allah'tan başkasının yaratma sıfatıyla nitelendirilmesinin sahîh olduğuna delâlet eder. Denilir ki; buradaki anlam uyduranların en güzeli manasınadır veya “inandıkları” şeklinde bir ifâdenin takdir edilmesi gerekir. Sanki şöyle denmek istenmiştir; Bir takım var edici ve icâd edici bulunmaktadır. Allah, —onların inancına göre— icâd edicilerin en güzelidir.
“Yoksa, Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki her şeyi yaratan Allah'tır.” (Ra'd, 16),
“Emredeceğim Allah'ın yaratışını değiştirecekler.” (Nisa, 119).
Denildi ki bunun mânâsı Allah'ın hükmünü değiştirmeleridir. [231]

Yetim:

Bulûğa ermezden evvel çocuğun babasından kopmasıdır. Diğer canlılarda ise anasından kopmadır :
“Seni yetim bulup ta barındırmadı mı?” (Duhâ, 6),
“Onlar ki sevdiklerine yemek yedirirler, miskinlere yetîme ve esîre.” (İnsan, 8),
“Yetimlere mallarını veriniz.” (Nisa, 2),
“Yetimlerin mallarını zulüm ile yryeriler sâdece karınlarına ateş yemektedirler.” (Nisa, 10),
“Sana yetimlerden'sorarlar, de ki onlar için iyi davranmak daha hayırlıdır.” ' {Bakara, 220).
Tek olan her şeye de yetîm tabiri kullanılır. [232]

Zekât:

Allah Teâlâ'nın bereketi ile hâsıl olan gelişmedir. Bu gelişme hem dünyevî, hem de uhrevî işlerde olur. Bitki gelişip artınca da bu tabir kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Şimdi siz birinizi paranızla şehre gönderin de yiyeceklere baksın, hangisi daha temizse (zekât) ondan size getirsin.” (Kehf, 19).
Bununla hangisinin helâl olduğuna işaret edilmektedir.
Zekât; insanın Allah'ın hakkı olarak malından fakirlere verdiği şeydir. Bu vergiye zekât adının verilmesi onun artıp bereketlenmesini istemekten veya nefsin arınıp hayır ve bereketlerle geliştirilmesinden dolayı olabilir. Ya da her ikisi birdendir. Çünkü zekâtta her iki hayır da mevcûddur. Allah Teâlâ Kur'an'da namaz ile zekâtı 37 yerde birarada zikretmiştir. “Namazlarınızı kılın; zekâtı da verin.” (Bakara, 43, 82, 110). Nefsin temizlenmesi ve arıtılmasıyla insan dünyada övgüye değer niteliklere hak kazamr, âhirette de sevâb ve mükâfata mazhar olur.[233]

Zikr:

Zikr denilince bazan onunla; nefsin elde etmesi gereken bilgileri koruma imkânı kasdedilir ki bu durumuyla o hıfz gibidir. Ancak hıfz, bilginin elde edilmesi, zikr ise elde edilen bilginin yeniden hazırlanması (hatırlanması) dır. Kimi zaman da zikr; bir şeyin gönülde veya hatırda hazır hale getirilmesi için söylenilmiştir. Bunun için denilmiştir ki; zikr iki zikrdir. Biri kalb ile zikr, biri de lisân ile zikrdir. Kalb ile zikrin iki kısmı vardır. Birisi unutarak zikr (hatırlama) diğeri ise unutmadan zikr (hatırlama) ve hıfzın devamı yoluyla zikrdir. Zikr diye ifâde edilen her söz lisân ile zikri ifâde eder :
“Andolsun ki size içinde iyilik bulunan bir (zikr) kitab indirdik. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?” (Enbiyâ, 10),
“İşte bu da bizim indirdiğimiz mübarek bir zikrdir.” (Enbiyâ, 50),
“Aramızdan zikr ona mı indirilmiştir? Hayır onlar zikrden şüphelidirler.” (Sâd, 8),
“Sâd. öğüt veren (zikr) Kur'an'a yemîn olsun.” (Sâd, 1),
“Doğrusu bu sana ve kavmine bir öğüttür (zikr).” (Zuhruf, 44),
“Bilmiyorsanız zikr ehline sorun.” (Enbiyâ, 7),
“Allah, size gerçekten bir zikr indirmiştir.” (Talâk, 10).
Denildi ki; zikr, burada Hz. Peygamberin vasfıdır, tıpkı söz (kelime) Hz. İsa'nın vasfı olduğu gibi. Çünkü Hz. Peygamberin geleceği geçmiş kitaplarda müjdelenmiştir.
Unutarak hatırlama anlamına gelen zikr ise, şu âyetlerde vârid olduğu şekildedir :
“Bak ben, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Şeytândan başkası onu bana unutturmadı.” (Kehf, 63).
Kalb ve lisân ile birlikte zikrin örneği ise şu âyet-i kerîme'dlr:
“Atalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla (zikrle) Allah'ı zikredin.” (Bakara, 200),
“Arafâttan geri döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Haramın yanında Allah'ı zikredin. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de O'nu zikredin.” (Bakara, 198),
“Andolsun ki (zikrden), Tevrat'tan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mirasçı olduğunu yazmıştık.” (Enbiyâ, 105).
Yani önceki kitaplardan sonra. “İnsanın üzerinden uzun bir devreden öyle bir zaman geçmiştir ki o zikredilmeğe değer bir şey bile değildi.” (İnsân, 1).
Yani Allah'ın ilminde mevcûd olsa da bizatihi mevcûd bir şey değildi.

“Öğüt ver. Çünkü öğüt (zikr) insanlara fayda verir.” (Zâriyât, 55),
“Allah'ı zikretmek en büyük şeydir..) (Sâd, 43), [234]

Zina:

Şer'î bir bağ olmadan kadına yaklaşmaktır.
“Zina eden erkek ancak zina eden bir kadını veya müşrik bir kadını nikâhlar. Zina eden bir kadını da ancak zina eden bir erkek nikâhlar. (Nûr, 3),
“Zina eden erkekle zina eden kadından herbirine yüz sopa vurun.” (Nûr, 2)[235]

Zulm:

Zulmet ışıksızlıktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :
“Allah onların ışığını giderdi de kendilerini karanlıklar içerisinde görmez halde bıraktı.” (Bakara, 17),
“Allah, iman etmiş olanların dostudur... Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.” (Bakara, 257),
“Sizi karanın ve denizin karanlıklarında kim doğru yola götürür?” (Neml, 63).
Zulümât ile cehalet, şirk, fâsıklık kasd olunur. Nûr ile de bunların tersi ifâde edilir...
Zulm; lügat ehli ile, bilginlerden çoğuna göre; bir şeyi mahsûs olmayan yerine, noksan veya fazlasıyla, vaktinde veya yerinde, vaktini veya yerini değiştirerek koymaktır. Bunun için vakitsiz su verildiğinde zulmettin tabiri kullanılır. Süte ve toprağı yersiz kazmaya da zulm tabiri kullanılır. Bir yerden çıkan toprağa da zâlim adı verilir. Zulüm; dâirenin noktası yerine geçen hattı tecavüz etmektir. Tecâvüzün azına veya çoğuna zulüm adı verilir. Bunun için büyük ve küçük günahlarda da zulüm tabirleri kullanılmıştır. Bu sebeple Hz. Âdem'e emri tecâvüz etmesinden dolayı zâlim denilmiştir. İblîs'e de zâlim denmiştir. Ancak her iki zulm arasında büyük mesafeler vardır. Bazı hikmet sahipleri demişlerdir ki zulüm üçtür :
1- Birisi insan ile Allah arasındaki zulümdür ve bunun en büyüğü küfür, şirk ve nifaktır. Allah Teâlâ'nın : “Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür.” (Lokman, 13), “Dikkat edin Allah'ın la'neti zâlimler üzerinedir.” (Hûd, 18), “Zâlimler için elîm bir azâb hazırlanmıştır.” (İnşân, 31) âyetlerinde bu mânâ kasdedilmiştir.
II- İnsanla başkalan arasında olan zulüm, şu âyet-i kerîme'de bu kasdedilmiştir :
“Ve Allah zâlimleri sevmez.” (Âl-i İmrân, 57, 140),
“Elim de zulmedilmiş olarak öldürülürce biz onun velîsi için bir yetki kılmışizdır.” (İsrâ, 33),
III- Kişi ile nefsi arasındaki zulüm. Şu âyet-i kerîmelerde bu tür zulüm kasdolunmuştur : “Ve o, nefsine zulmetmiş olarak bahçesine girdi.” (Kehf, 35), “Onlardan bir kısmı kendi nefsine zulmedicidir, bir kısmı ise orta yolu tutar...” (Fâtır, 32), “Dedi ki, Rabbım doğrusu ben nefsime zulmettim.” (Bakara, 231).
Aslında her üç zulüm de kişinin nefsine zulmdür. Zira insan, daha zulmetmeyi kasdeder etmez kendi nefsine zulmetmiş olur. Öyleyse zâlim kendi nefsine zulüm ile işe başlamaktadır. [236]

Zühd :

Az şey. Zâhid ise az şeye razı olan ve bunu isteyen kişidir :
“Ve onlar bu konuda zâhidlerden idi.” (Yûsuf, 30), [237]

---

[1] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/481
[2]Bakara, 133; Mâide, 60; Kâfirûn, 2, 3, 4, 5; Nahl, 35, 73; Zuhruf, 20; En'âm, 56; Yûnus, 18, 104; Ra'd 36; Nemi, 91; Yâsîn, 22; Zümer, 3, 11, 14, 64; Ğâfir, 66; Meryem, 42, 44, 49; Hûd, 2, 26; Yûsuf, 40; İsrâ, 23; Yâsîn, 60; Fussüet, 14; Ahkâf, 21; Yûnus, 28, 104; Enbiyâ, 66, 67, 98; Şuârâ, 70, 71, 75, 92; Ankebût, 17; Sâffât, 85, 95, 161. Fussilet, 37; Zuhruf, 26; Mümtehine, 4; Fatiha, 5; Âl-i İmrân, 64; A'râf, 70; Hûd, 62, 87, 109; İbrahim, 35, 10; Hacc.ll, 71; Sebe' 43; Tevbe 31; Beyyine, 5; Kureyş, 3; Kehf 16.
Râğıb, Müfredat, 319 »320. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/481-482.
[3] Şûra, 15; En'âm, 70, 152; Nisa, 3, 58, 129, 135; Mâide, 8, 76, 95, 106; En'âm, 1, 152, 150, 70, 115; A'râf, 159, 181; Nemi, 60, 43; Bakara, 48, 123, 282, 83, 133, 172; Nahl, 76, 90; Hucufât, 9; Talâk, 2.
Râğıb, Müfredat, 325-326. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/482-483.
[4] Bakara 31, 33, 34, 35, 37; Âli İmrân 33, 59; Mâide 27; A'râf 11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; İsrâ 61, 70; Kehf 50; Meryem 58; Tâhâ 115, 116, 117, 120, 121; Yâsîn 60.
Râğıb, Müfredat, 14 -15. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/483.
[5]Bakara 187, 237, 286, 219, 109; Ali faırân 152, 155, 159; Mâide 95, 101, 15, 13; Tevbe 43; Şûra 40, 25, 30; A'râf 95; Nisa 149, 99, 43; Tegâbün 14.
Râğıb, Müfredat, 339. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/483-484.
[6] Yûsuf 78; Bakara 96, 282; Âli îmrân 91; Nisa 18, 20; Nahl 58; Mü'minûn 99; Nûr 6; Zuhruf 17; Mâide 27; Yûsuf 36; Nahl 76; İsrâ 24; Kehf 32; İnfitâr 7; Tevbe 52; Kasas 27, 25, 26; Fâtır 42; Müddessir 35; Hucurât 90.
Râğıb, Müfredat, 17. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/484.
[7] Râğıb, Müfredat, 158. Râğıb, Müfredat, 17. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/484.
[8] Bakara 8. 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmrân 114, 72; Nisa 38, 39, 59, 136, 162; Mâide 69, 114; Tevbe 18, 19, 29, 44, 45, 99; Yûnus 10; Nûr 2; Ankebût 36;

Ahzâb 21; Hadîd 3; Mücâdile 22; Mümtehine 6; Talâk 2; Şuarâ 84; Sâffât 78, 108, 119, 129; Zuhruf 56; Vakıa 14, 40, 49; Mürselât 17-164,
Râğıb, Müfredat, 13-14. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/484-485.
[9]Bakara 44, 73, 75, 76, 242, 164, 170, 171; Âli İmrân 65, 118; En'âm 32,*151; A'râf 169; Yûnus 16; Hûd 51; Yûsuf 2, 109; Enbiyâ 10, 67; Mfl'minûn 80; Nûr 61; Suarâ 28; Kasas 60; Yâsîn 62; Sâffât 138; Ğâfir 67; Zuhruf 3; Hadîd 17; Mülk 10; Ankebût 43; Mâide 58; 103; Enfâl 22;; Yûnus 42, 100; Ra'd 4; Nahl 12, 67; Hacc 46; Furkân 44; Ankebût 35, 63; Rûm 24, 28; Yâsîn 68; "Zümer 43; Câsiye 5; Hucurât 4; Haşr 14.
Râğıb, Müfredat, 342. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/485-486.
[10] Râğıb, Müfredat, 30-31. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/486-487.
[11]En'âm 73; Tevbe 94, 105; Ra'd 9; Mü'minûn 92; Secde 6; Sebe' 3; Fâtır 38; Zümer 46; Haşr 22; Cum'a 8; Teğâbun 18; Cinn 26; Ankebût 43; Yûsuf 44; Enbiyâ 51, 81; Rûm 22.
Râğıb, Müfredat, 341. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/486-487.
[12]Bakara 62, 25, 82, 277; Mâide 69. 9, 93; En'âm 54, 132; Nahl 97, 34, 119; Kehf 88; Meryem 60; Tâhâ 75, 82; Furkân 70, 71, 23; Kasas 67, 80; Rûm 44; Sebe' 37; Ğâfir 40; Fussiİet 33, 46; Câsiye 15; Âli İmrân 57; Nisa 57, 122, 173; A'râf 42, 153; Yûnus 4, 9; Hûd 11, 23; Ra'd 29; İbrahim 23; Kehf 30, 49, 107; Meryem 96; Hacc 14, 23, 50, 96; Nûr 38,' 55, 64; Şuarâ 227; Kasas 84; Ankebût 7, 9, 58; Rûm 15, 41, 45; Lokman 8, 23; Secde 19; Sebe' 4, 37; Fâtır 7; Sâd 24, 28; Zümer 35; Gâfir 58; Fussüet 8, 50; Şûra 22, 23. 26; Câsiye 21; Ahkâf 16, 19; Muhammed 2, 12; Fetih 29; Neon 31; Mücâdile 6, 7; Talâk 11; Inşikâk 25; Bürûc İl; Tîn 6; Beyyine 7; Asr 3.
Râğıb, Müfredat, 348. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/487.
[13] Râğıb, Müfredat, 26 - 27. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/487.
[14] Âli İmrân 7; En'âm 92; A'râf 150; Ra'd 39; Tâhâ 94; Kasas, 7, 10; Şûra 7; Zuhruf 4.
Râğıb,. Müfredat, 22.-23. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/487-488.
[15] A'râf 54; Tevbe 129; Yûnus 3; Yûsuf 100; Ra'd 2; İsrâ 42; Tâhâ 5; Enbiyâ 22; Mü'mînûn 86, 116; Furkân 59; Neml 23, 26, 42, 38, 41; Secde 4; Zümer 75; Gâfir 7, 25; Zuhruf 82; Hadîd 4; Hakka 17; Tekvîr 20; Bürûc 15; Hûd 7; Bakara 259; Kehf 42: Hacc 45; S. 26/1 - 33/1.
Râğıb, Müfredat, 327-328. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/488.
[16] Bakara 61, 251, 22, 71, 164, 255; Âl-i îmrân 133; Nisa 42, 97; Tevbe 25, 118, 36; Yûnus 24. 3; Hûd 44. 107. 108, 7; Râ'd 31, 3, 41; îbrâhîm 48, 14, 19, 32; Isrâ 44, 37, 99, 104; Meryem 90, 40; Hacc 6, 3, 5; Mü'minûn 71, 84; Rûm 25, 8, 9, 19,

24, 50; Yâsîn 33. 36, 81; Zümer 10, 67, 69, 5, 38, 74; Duhân 29, 38; Kâf 4, 44; Vakıa 4; Hakka 14: Müzzemmil 14; İnşikâk 3; Fecr 21; ZilzâJ 1. 2; Mâide 21; En'âm 1. 73, 79; A'râf 54. 100, 128; Yûsuf 80; Hıcr 19, 85; Nahl 3, 45, 65; Kehf 47; Tâhâ 4, 53: Enbiyâ 16. 30, 44. 105; Furkân 59; Nemi 60. 61; Kasas 81; Ankebût 40, 44, 61, 63: Lokman 35: Secde 4; Sebe' 9: Fâtır 9, 41; Sâd 27; Ğâfir 64; Fussilet 9, 39; Zuhruf 9, 10; Câsiye 5, 22; Ahkâf 3. 33; Kâf 7, 38; Zâriyât 48; Tûr 36; Kamer 12; Rahman 10; Hadîd 4, 17; Teğâbun 3; Mülk 15, 16; Nûh 19; Mürselât 25; Nebe' 6; Nâziât 30; A'bese 26.
Râğıb, Müfredat, 16. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/488.
[17] Bakara 61, 99, 106, 118, 145, 164, 211, 219, 231, 248, 252, 259, 266; Âli İmrân 13. 41, 49, 50, 4, 7, 19, 21, 58, 70. 97, 98, 101, 108, 112, 113, 118, 190, 199; Mâide 114, 75; En'âm 4, 25, 35, 38, 109, 124, 27, 33, 46, 55, 65, 97, 98, 99, 105, 109, 157, 158; A'râf 73, 106, 132, 146, 203, 26, 32, 58, 126, 133, 174; Yûnus 20, 92, 97, 1, 5, 6, 24, 67, 71, 95, 101; Hûd 64. 103, 59; Yûsuf 105, 1, 7, 35; Ra'd 7, 27, 38, 1-4; Hıcr 77, 1, 75; Nahl 11, 13, 65. 69, 101, 12, 79, 104, 105; îsrâ 12, 59, 101; Meryem 10, 21, 58; Tâhâ 22, 47, 133, 54, 127, 128; Enbiyâ 5, 91; Mü'minûn 50, 30, 58; Furkân 37, 73; Şuarâ 4, 8, 67, 103, 121, 128, 139, 154, 158, 174, 190, 197, 2; Nemi 52, 1, 12, 86-; Ankebût 15, 35, 44, 23, 24, 49, 50; Rûm 58, 10,' (21-24), 28, 37; Sebe[1] 9, 15, 19; Yâsîn 33, 37, 46; Kamer 2, 15; Nâziât 20; Nisa 140, 155; Enfâl 52, 54; Tevbe 9, 11; İbrâhîm 5; Kehf 17, 57, 105 Hacc 16; Nûr 1, 18, 34, 46, 58, 61; Kasas 2, 87; Lokman 2, 31; Secde 22, 26; Ahzâb 34; Zümer 42, 52, 23, 71; Ğâfir 4, 35, 56, 63, 69, 81; Şûra 33; Duhân 33; Câsiye 3-8,11, 13, 35; Ahkâf 26, 27; Zâriyât 20; Necin 18; Hadîd, 9, 17; Mücâdile 5; Cum'a 5: Talâk 11.
Râğıb, Müfredat, 33. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/489.
[18]Bakara 7, 10, 49, 85, 86, 90, 96, 105, 114, 126, 162, 166, 174, 175, 178, 201; Al-i Imrân 4, 16, 21, 77, 88, 91, 105, 109, 176, 177, 178, 181, 188, 191, 56; Nisa 14, 25, 56, 18, 37, 93, 102, 138, 151, 161, 173; Mâide 33, 36, 37, 41, 73, 80, 94, İli; En'âm 15, 30, 40, 47. 49, 70, 93, 124, 157, 65; A'râf 38, 39, 59,~73, 141, 165, 167, 164; Enfâl 14, 32, 35, 50, 68; Tevbe 2, 34, 52, 61, 68, 79, 90, 101, 39, 74; Yûnus 4, 15, 52, 54, 70, 88, 97. 98; Hûd 3, 8, 20, 26, 39, 48, 58, 64, 76, 84, 93, 103; Yûsuf 25, 107; Ra'd 34; İbrâhîm 2, 6, 17, 21, 22, 44; Hıcr 50; Nahl 26, 45, 63, 85, 88, 94, 104, 106, 113, 117; İsrâ 57, 10, 58; Kehf 55, 58, 87; Meryem 45, 75, 79; Tâhâ 47, 61, 127, 134, 71; Enbiyâ 46; Hacc 2, 4, 9, 18, 22, 25, 47, 55, 57; Mü'minûn 64, 76, 77: Nûr 8, 11, 14, 19, 23; Furkân 42, 65, 69, 19, 37; Şuarâ 125, 156, 158, 189, 201; Nemi 5, 21: Kasas 64; Ankebût 10, 23, 29, 53, 54, 55; Rûm 16; Lokman 6, 7, 21, 24; Secde 14, 20, 21; Ahzâb 30, 68, 8, 57; Sebe' 5, 8,12, 14, 33, 38, 42, 46; Fâtır 7, 10; Yâsîn 18; Sâffât 9, 33, 38; Feth 16, 172, 5; Sâd 26, 41, 8, 61; Zümer 13, 19, 24, 25, 26, 40, 47, 54, 55, 58, 71; Ğâfir 7, 45, 46, 49; Fussilet 16, 17, 50, 27; Şûra 16, 21, 26, 42, 44, 45; Zuhruf 39, 48, 50, 56, 74; Duhân 11, 12, 15, 30, 48, 56; Câsiye 8, 9, 10, 11; Ahkâf 20, 21, X 31, 34; Kâf 26; Zâriyât 37; Tûr 7, 18, 27, 47; Kamer 38; Hadîd 13, 20; Mücâdile 4, 5, 16, 15; Haşr 3, 15; Saff 10; Teğâbün 5; Mülk 5, 6, 28; Kalem 33; Meâric 1," 11, 27, 28; Nûh 1;

Inşikâk*24;* Burûc 10;. Ğâşiye 24; Fecr 13; Talâk 8, 10; Cin 17; Müzzemmil 13; İnşân 31; Nebe' 20, 40.
Râğıb, Müfredat, 327. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/489-490.
[19]Bakara 129, 209, 220. 228, 240, 260; Al-i İmrân 4, 6, 18, 61, 126; Mâide 38, 95, 118; En'âm 96; Enfâl 10, 49, 63, 67; Tevbe 40, 71, 128; Hûd 66, 91; Yûsuf 30, 51, 78, 88; îbrâhîm 1, 4, 20, 47; Nahl 60; Hacc 40, 74; Şuarâ 9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191, 217; Neml 9, 78; Haşr 23, 24; Mümtahine 5; Saff 1; Cum'a 1; Teğâbün 18; Mülk 2; Bürûc 8.
Râğıb, Müfredat, 332-333. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/490-491
[20] Bakara 70, 67, 68, 69, 71; En'âtn 144, 146; Yûsuf 43, 46.
Râğıb, Müfredat, 56. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/491
[21]Bakara 213, 247; Ali İmrân 164; Mâide 31; Isrâ 94, 49, 98; Furkân 41; Cum'a 2: En'âm 65, 36, 29; Nahl 38, 21; Hacc 7; Kasas 59; Ğâfir 34; Cinn 7; Mücâdile 6, 18; Nisa 35; Mü'minûn 16, 100, 82; A'râf 14; Hicr 36; Şuarâ 87; Nemi 165; Sâffât 144, 16; Sâd 79; Hacc 5; Rûm 56; Lokman 28; Hûd 7; Vakıa 47; Mutaffifîn 4.
[22] Râğıb, Müfredat, 52-53. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/491-492.
[23] Nahl 77; İsrâ 36; N«cm 17; Kamer 50; Mülk 3. 4; Kıyâme 7; Yûsuf 108; Kıyâme 14.
Râğıb, Müfredat, 49. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/492.
[24] Râğıb, Müfredat, 49. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/492.
[25] Bakara 42, 188; Âl-i îmrân 71, 191; Nisa 29, 161; A'râf 139: Enfâl 8; Tevbe 34; Hûd 16; Ra'd 17; Nahl 72; İsrâ .81; Kehf 56; Enbiyâ 18; Hacc 62; Ankebût 52, 67; Lokman 30; Sâd 27; Sebe' 49; Fâtır 5; Fussilet 42; Şûra 24; Muhammed 3.
Râğıb, Müfredat, 50-51. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/492-493.
[26] Enam 151; A'râf 33; Hadîd 3.
Râğıb, Müfredat, 51 – 52. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/493.
[27] Nahl 96: Bakara 278; Kehf 46; Şûra 36.
Râğıb, Müfredat, 57. Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/493.
[28] Bakara 49; A'râf 141; Enfâl 17; İbrahim 6; Sâffât 106; Duhân 33.
Râğıb, Müfredat, 61. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/494.
[29] En'âm 19, 152; Meryem 8; Yûsuf 22; Kehf 86, 90, 93; Nûr 59, 58, 54; Kasas 14 Sâffât 102; Ahkâf 15, 95; Bakara 231, 232, 234, 235, 196; Talâk 2; Nisa 6; Sebe' 45 îsrâ 23, 34; Ra'd 14, 40; Şûra 48; Yâsîn 17; Enbiyâ 106; Cinn 23; Fetih 25; Ibrahîm 52; Nahl 35, 82.

Râğıb, Müfredat, 60. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/494.
[30] Râğıb, Müfredat, 61. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/494-495.
[31] Tevbe 1: Kamer 43.
Râğıb, Müfredat, 45. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/495.
[32] Araf 96: Hûd 48. 73; En'âm 92, 155; Enbiyâ 50; Sâd 29
Râğıb, Müfredat, 44. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/495.
[33] Âli îmrân 47,-79; Mâide 18; En'âm 91; İbrâhîm 10, 11; Hjcr 33; Nahl 103; Kehf 110; Meryem 20, 26, 17; Enbiyâ 3, 34; Mü'minûn 24, 33, 34; Şuarâ 154, 186; Rûm 20; Yâsîn 15; Fussilet 6; Şûra 51; Teğâbün 6; Müddessir 25, 29, 31, 36; Hûd 27; Yûsuf 31; Hıcr 28; îsrâ 93, 94; Furkân 54; Sâd 71; Kamer 24.
Râğıb, Müfredat, 47. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/495-496.
[34] Bakara 68, 69, 70, 87, 92, 99, 109, 159, 160, 185, 187, 209, 219, 213, 221, 242, 253, 266, 296; Âli İmrân 103, 86, 97, 105, 183, 184; Nisa 176, 115, 94, 153; Mâide 15, 19, 89, 32, 110; Tevbe 115, 43, 70; İbrâhîm 4; Nahl 39, 44; Enfâl 6; Tevbe 113, 114; İbrâhîm 45, 9; Ankebût 38, 39, 49; Muhammed 25, 32; Fussilet 53; Hucurât 6; A'râf 101; Yûnus 13, 15, 74; İsrâ 101; Meryem 73; Tâhâ 72; Hacc 16, 72; Kasas 36; Rûm 9, 47; Sebe' 43; Fâtır 25, 2; Ğâfir 22, 28, 34, 50, 66, 83; Zuhruf 63; Câsiye 17, 25; Ahkâf 7; Hadîd 9, 25; Mücâdile 5; Saff 6; Teğâbün 60.
Râğıb, Müfredat, 69. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/496.
[35] Bakara 44, 177, 189; Âl i İmrân 92; Mâide 2; Mücâdile 9
Râğıb, Müffredât, 40. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/496-497.
[36] Leyl 8; Âl i İmrân 180; Muhammed 37, 38; Nisa 37; Hadîd 42; Nisa 78; Bürûc 1; Hıcr 16; Furkân 61.
Râğıb, Müfredat, 38. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/497.
[37] Râğıb, Müfredat, 41. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/497.
[38]Hûd 44, 60, 68, 95; Mü'minûn 41, 44.
Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/497-498.
[39]Hud 53; İbrahim 15; Ğâfir 35; Kâf 45; Haşr 23; Meryem 14, 32; Kasas 19; Mâide 22; Şuarâ 130.
Râğıb, Müfredat, 86. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/498.
[40]A'râf 138, 199; Hûd 29, 46; Nemi 55; Ahkâf 23; En'anı 111, 35, 54; Bakara 273, 67; Yûsuf 89, 33; Furkân 63; Zümer 64; Kasas 55; Ahzâb 72, 33; Nisa 17; Nahl 119; Hucurât 6; Ali İmrân 154; Mâide 50; Fetih 26.
Râğıb, Müfredat, 102. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/498.

[41] Mâide 53; En'âm 109; Nahl 38; Nûr 53; Fâtır 42; Tevbe 79.
Râğıb, Müfredat, 101. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/498-499.
[42] Rahman 27, 78.
Râğıb, Müfredat, 94 – 95. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/499.
[43] Bakara 29, 38, 148, 165; Tâhâ 60; 64, 123; Kıyâme 9, 3, 75; Şuarâ 38; Meâric 18; Hümeze 2; Mürselât 38; Âli İmrân 173, 157, 155, 166, 103; Nisa 23, 87, 140, 71, 139, 140, 172; Mâide 109, 17, 32, 36, 48, 105; Sebe[1] 26, 40; Şûra 15, 42; Câsiye 26, 13; Teğâbün 9; Yûnus 58, 71, 4, 28, 65, 99; Zuhruf 32; Şuarâ 38, 61, 39, 56, 95; Yûsuf 15, 102, 83; İsrâ 88, 103; Enfâl 41, 37, 63; Fâtır 10; îbrâhîm 8, 21; A'râf 38, 158; Nûr 62, 31, 61; Hacc 73; Kamer 45, 44; Kasas 78; Âdiyât 5; Hûd 103, 55; Vakıa 50: Yâsîn 32, 53; Ra'd 18, 31, 42; Zümer 44, 47, 53, 67; Mücâdile 6, 18; Haşr 14.
Râğıb, Müfredat, 96-97. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/499.
[44] Nahl 6; Bakara 206; Âli îmrân 12, 162. 197; Nisa 55, 93, 97, 115, 121. 140, 169; A'râf 18, 41, 179; Enfâl 16. 36. 37; Tevbe 35, 49, 63, 68, 73. 81, 95, 109; Hûd 119; Ra'd 18; İbrâhîm 16, 29; Hicr 43; Nahl 29; İsrâ 8, 18, 39, 63, 97; Kehf 100, 102, 106; Meryem 68, 86; Tâhâ 74; Enbiyâ 29, 98; Mü'minûn 103; Furkân 34, 65. Ankebût 54, 68; Secde 13; Fâtır 36; Yâsîn 63; Sâd 56, 85; Zümer 32, 60. 71, 72: Ğâfir 49, 60, 76; Câsiye 10; Fetih 6; Kâf 24, 30; Tûr 13; Rahman 43; Mücâdele 8, Tahrîm 9; Mülk 6.
Râğıb, Müfredat, 97. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/499-500.
[45] Râğıb, Müfredat, 102. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/500.
[46] A'râf 148; Tâhâ 88; Enbiyâ 8; Sâd 34.
Râğıb, Müfredat, 93. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/500.
[47] İnsân 12; Mü'minûn 111; En'âm 146, 93; Sebe[1] 17; Bakara 48, 123, 85,-191; Ali Imrân 145, 144; Yûnus 4, 52; Yûsuf 88; İbrahim 51; Nahl 31; Rûm 45; Lokman 33; Ahzâb 24; Sebe' 4; Câsiye 14; Mâide 29, 33, 38, 85, 95; Tevbe 26, 82, 95; Yûnus 27; Yûsuf 25; Isrâ 63; Kehf 88; Tâhâ 76; Furkân 15; Secde 17; Sebe' 37; Zümer 34;
Fussilet 28; Şûra 40; Ahkâf 14, 20; Necm "41; Kamer 14; Rahman 60; Vakıa 24; Haşr 17; tnsân 9, 22; Nebe" 26, 36; Câsiye 28; Nemi 90; Yâsîn 54; Sâffât 39; Tûr 16; Tahrîm 7.
Râğıb, Müfredat, 93. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/500-501.
[48] Râğıb, Müfredat, 95. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/501.
[49] Bakara 218; Âl-i İmrân 142; Enfâl 72, 74, 75; Tevbe 16, 20, 88, 44, 81, 73, 41, 86, 24; Nahl 110; Ankebût 69, 29; Hicr 15; Saff 11; Mâide 54, 35; Tahrîm 9; Furkân 52: Hacc 78; Mümtahine 1; Nisa 95; Muhammed 31.

Râğıb, Müfredat, 101. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/501.
[50] Fussilet 25, 29; Ahkâf 18, 29; Zâriyât 56; Rahman 33; Cin 1, 5, 6; A'râf 184, 38, 179; Hûd 119; Mü'minûn 25, 70; Secde 13; Sebe' 8, 46, 12, 14, 41; Sâffât 158; Nâs 6; En'âm 100, It2, 128, 130; İsrâ 88; Kehf 50; Nemi 17, 39.
Râğıb, Müfredat, 99. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/501-502.
[51] Bakara 247; Münâfikûn 4.
Râğıb, Müfredat, 94. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/502.
[52] Kâf 31; Necm 15; Vakıa 22; Haşr 20; Vakıa 89; Hadîd 21; Haşr 20; Bakara 35, 82, 111, 214. 221, 265, 266; Âl-i İmrân 133, 142, 185; Nisa 124; Mâide 72; A'râf 19, 22, 27, 40, 42, 43, 44, 46, 49, 50; Tevbe 111; Yûnus 26; Hûd 23, 108; Ra'd 35; Nahl 32; îsrâ 91; Meryem 60, 63; Tâhâ 117, 121; Furkân 8, 15, 24; Şuarâ 85, 90; Ankebût 58; Yâsîn 26, 73, 74; Ğâfir 40; Fussilet 30; Şûra 7; Zuhruf 70, 72; Ahkâf 14, 16; Muhammed 6, 15; Tahrîm 11; Kalem 17; Hakka 22? Meâric 38; İnşân 12; Nâziât 41; Tekâsür 13; Ğâşiye 10; Kehf 39, 35, 40, 32, 33; Fecr 30; Sebe' 15, 16; Rahman 46, 62, 54.
Râğıb, Müfredat, 99. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/502.
[53] En'âm 38; Hûd 6, 56; Nahl 49, 61; Nûr 45; Nemi 82; Ankebût 60; Lokman 10; Sebe' 14, Fâtır 45; Şûra 29; Câsiye 4.
Râğıb, Müfredat, 164. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/503.
[54] Râğıb, Müfredat, 297-298. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/503-504.
[55] Âli İmrân 90, 164; Bakara 108, 282, 198, 16, 175; Nisa 116, 136, 167, 44, 176, 60, 116, 136, 30; Mâide 12, 105, 77; En'âm 24, 94, 140, 117, 77, 74; A'râf 53, 37, 149, 60, 30, 61; Yûnus 30, 108, 32; Hûd"21; Nahl 87, 125, 36; İsrâ 15, 67, 48; Kehf 104; Neml 92; Kasas 75; Ahzâb 36; Sâffât 71, 69; Zümer 41; Fussilet 48; Necm 2, 30; Mümtehine 1; Kalem 7; En'âm 56; Sebe' 50, 8, 24; Secde 10; îsrâ 15; Tâhâ 92, 52, 123; Furkân 9, 17; Ğâfir 74, 25, 50; Ahkâf 28, 32; Zümer 41, 22; Duhâ 7; Hicr 56; Vakıa 51, 92: Kalem 26; Mutaffifîn ; Fatiha 7; Mü'minûn 106; Şuarâ 20, 86; Yûsuf 8, 30, 95; Ra'd 14; îbrâhîm 3, 18; Meryem 38, 75; Enbiyâ 54; Hacc 12; Şuarâ 97; Kasas 85; Lokman 11; Yâsîn 24, 47; Şûra 18; Zuhruf 40; Kâf 27; Kamer 24, 47; Cum'a 2; Mülk 9, 29; Nûh 24.
Râğıb, Müfredat, 173. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/504-505.
[56] Bakara 227, 253; Nisa 95, 96; Tevbe 20; Hadîd 10; Âli İmrân 163; En'âm 83, 132, 165; Enfâl 4; Yûsuf 76; İsrâ 21; Tâhâ 75; Ğâfir 15; Zuhruf; Ahkâf 19; Mücâdile 11.
Râğıb, Müfredat, 167. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/505.
[57] Râğıb, Müfredat, 167. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/505.

[58]Fatiha 4; Bakara 132, 193, 256, 217; Âl-i İmrân 19, 83, 85, 73, 24; Nisa 46, 125, 171; A'râf 29; Enfâl 39, 82; Tevbe 11, 29," 33, 36, 122, 12; Yûnus 22, 105; Yûsuf 40, 76; Hicr 35; Nahl 52; Hacc 78; Nûr 2; Şuarâ 82; Ankebût 65; Rûm 30, 43; Lokman 32; Ahzâb 5; Sâffât 20; Sâd 78; Zümer 2, 3, 11; Ğâfir 14, 65, 26; Şûra 13, 21; Feth 28; Zâriyât 6, 12; Vakıa 56; Mümtehine 8, 9; Saff 9; Meâric 26; Müddessir 46; İnfitâr 9, 15, 17, 18; Mutaffifîn 11; Tîn 7; Beyyine 5; Mâûn 1; Nasr 2; Kâfirûn 6; Mâide 3, 57, 77, 54; En'âm 161; Hucurât 16.
Râğıb, Müfredat, 175. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/505-506.

[59]Bakara 171; Âli İmrân 38; Ra'd 14; İbrahim 39, 40; Meryem 48; Enbiyâ 45; Nûr 63; Nemi 80; Rûm 52; Ğâfir 50; Fussilet 49, 51; Fâtır 14; Furkân 77; Ahkâf 5; Ahzâb 4, 37.
Râğıb, Müfredat, 170. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/506.

[60] Bakara 58, 208; Nisa 154, 175; Mâide 21, 23; A'râf 38, 39, 161; Yûsuf 67, 99; Nahl 29, 32; Nemi 18; Ahzâb 53; Zümer 72; Ğâfir 76; Zuhruf 70; Tevbe 99; Câsiye 30: Muhammed 6; Mücâdile 22.
Râğıb, Müfredat, 166. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/506.

[61]Bakara 95; Nisa 57, 122, 169; Mâide 24, 119; Tevbe 22, 83, 84, 100, 108; Kehf 3, 20, 35, 57; Nûr 4, 17, 21; Ahzâb 53, 65; Feth 12; Haşr 11; Mümtehine 4: Cum'a 7; Teğâbün 9; Talâk 11; Cinn 23; Beyyine 8.
Râğıb, Müfredat, 8. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/506-507.

[62] Bakara 282; Nisa 77; En'âm 2, 60, 128; A'râf 34, 135; Yûnus 49; Hûd 3, 104; Ra'd 2, 38; İbrâhîm 10, 44; Nahl 61; Tâhâ 129; Hacc 5. 33; Kasas 29, 28; Ankebût 5, 53; Rûm 8, 5; Lokman 29; Fâtır 13, 45; Şûra 14; Ahkâf 3; Münâfikûn 10; Nûh 4; îsrâ 99; Ğâfir 67.
Râğıb, Müfredat, 8. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/507.

[63] Râğıb, Müfredât, ll-12. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/507-508.

[64] Ahzâb 29, 35, 44; Âl-i İmrân 136, 171, 172, 179; Mâide 9; A'râf 170, 113; Enfâl 21: Tevbe 22, 120; Yûnus 72; Hûd 11. 115, 51; Yûsuf 56, 57, ,90, 104; Nahl 41: Ketrf 30, 2, 77; Furkân 57; Şuarâ 109, 127, 145, 164, 180, 41; Kasas 25; Ankebût 58: Sebe" 47; Fâtır 7; Yâsîn 11, 21; Sâd 86; Zümer 74; Fussilet 8; Hucurât 3; Hadîd 7. 11. 1«. Teğâbün 15; Mülk 12; İnşikâk 25; Tîn 6; Nisa 40, 67, 74, 95, 114, 146, 162: Enârt 90; İsrâ 9; Şûra 23; Feth 10, 16, 29; Tûr 40; Talâk 5; Kalem 46, 3; Müzzemmil 20.
Râğıb, Müfredat, 10-11. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/508.

[65] Râğıb, Müfredat, 14. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/508.

[66] Bakara 105, 109; Âli imrân 64, 65, 69, (70-72), 75. 98. 99. 110. 113, 199; Nisa 123. 153, 159, 171; Mâide 15, 19, 47. 59, 65, 68, 77; A'râf (96-98); Tevbe 101,

120; Hûd 73: Yûsuf 109; Hicr 67; Nahl 43; Kehf 77; Tâhâ 40: Enbiyâ 7; Kasas 12, 45; Ankebût 31, 34, 46; Ahzâb 13, 26, 33; Sâd 64; Hadîd 29; Haşr 2, 7, 11; Müddessir. 56; Beyyine 1, 6.
Râğıb, Müfredat, 29-30. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/508-509.
[67] Hadîd 16; Âli îmrân, 30; Kehf 12; Cinn 25.
Râğıb, Müfredat, 24. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/509.
[68] Bakara 9, 14, 25, 26, 62, 76, 82, 103, 104, 137, 153, 165, 172, 178, 183, 208, 212, 213, 214, 218, 249, 254, 257, 264, 267, 277, 278, 282; Âli İmrân 57, 68, 82, 100, 102, 118,130, 140, 141, 149, 156, 200, 154; Nisa 19, 29, 39, 43, 51, 57, 59, 60, 71, 76, 94, 122, 135, 136, 137, 144, 152, 173, 175; Mâide 1, 2, 6, 8, 9, 11, 35, 51, 53, 54. 55, 56; 57, 64,- 69. 82, 87, 90, 93, 94, 95, 101, 105, 106; En'âm 82; A'râf 32, 42, 87, 88, 96, 153, 157; Enfâl 12, 15, 20, 24, 27, 29, 45, 72, 74, 75; Tevbe 20, 23, 28, 34, 38, 61, 88, 113, 119," 123, 124; Yûnus 2, 4, 9, 63, 98, 103; Hûd 23, 29, 58, 66, 94; Yûsuf 57; Ra'd 28, 29, 34; İbrâhîm 23, 27, 31; Nahl 99, 102; Kehf 13, 30, 107; Meryem 73, 96; Hacc 14, 17, 23, 38, 50, 54, 56, 77; Şuarâ 227; Nûr 19, 21, 27, 55, 58, 61; Nemi 53; Ankebût 7, 9, 11, 12. 52, 56, 58; Rûm 15, 45; Lokman 8; Secde 19; Ahzâb 9, 41, 49, 53, 56, 69, 70; Sebe' 4; Fâtır 7; Yâsîn 47; Sâffât 148; Sâd 24, 28; Zümer 10; Ğâfir 25, 7, 51, 58; Fussilet 8, 18, 44; Şûra 18, 22, 23, 26, 36, 45; Zuhruf 69; Câsiye 14, 21, 30; Ahkâf 11; Muhammed 2, 3, 7, 11, 12, 20, 33; Feth 29; Hucurât 1, 2, 6, 11, 12, 15; Tûr 21; Hadîd 7, 13, 16, 19, 21, 27, 28; Mücâdile (9-12); Haşr 15, 18; Mümtehine 10, 13: Saff 10, 14; Cum'a 9; Münâfikûn 3, 9; Teğâbun 14; Talâk 10, 11; Tahrîm 6, 8, 11: Müddessir 31; Mutaffifîn 29, 34; İnşikâk 25; Bürûc 11; Beled 17; Tın 6; Beyyine 7; Asr 3; Ahzâb 72.
Râğıb, Müfredat, 26. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/509-510.
[69] Bakara 210. 117; Âli İmrân 128, 152, 154, 159, 47. 109, 186: Nisa 47, 59, 83; Mâide 52, 1; Enam 8, 58; A'râf 54, 77, 150; Enfâl 43, 42, 44; Tevbe 48. 106; Yûnus 3. 31: Hûd 43, 44, 59, 73, 76, 97, 101. 123: Yûsuf 41, 18, 83; Ra'd 2, 11, 31; İbrahim 22: Hıcr 66; Nahl 1, 33, 77; îsrâ 85; Kehf 50, 69; Meryem 39, 64. 21, 35; Hacc 67, 41, 76: Nûr 62; Şuarâ 151; Nemi 33. 32: Kasas 44; Rûm 4; Secde 5; Ahzâb 37, 38. 36: Ğâfir 78, 68; Duhân 4. 5; Câsiye 17, 18: Ahkâf 25; Muhammed 21. 26; Hucurât 7. 9: Kâf 5; Zâriyât 44, 4; Kamer 3. 12; Hadîd 14. 5; Talâk 5, 8. 12. 1; înfitâr 19: Kadr 49; Zuhruf 79; Nâzîât 5; Lokman 22; Fâtır 4; Şûra 43, 53.
Râğıb, Müfredat, 24-25. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/510-512.
[70] Râğıb, Müfredat, 17. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/512.
[71] Nâziât 38; Tâhâ 96, 84; Rûm 50; Mâide 46; Kehf 6; Yâsîn 12; Sâffât 70; Zuhruf 22, 23; Hadîd 27.
Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/513.
[72] Bakara 41; Âl-i İmrân 96; En'âm 14, 94, 110, 163, 25; A'râf 143; Tevbe 13, 83, 108. 100; îsrâ 7, 51, 59; Kehf 48, 55; Tâhâ 65; Enbiyâ 5, 104; Şuarâ 26, 51, 137,

184, 196; Yâsîn 79; Zümer 12; Fussilet 21; Zuhruf 6, 8, 81; Kâf 15; Hadîd 3; Haşr 2; Mü'mînûn 24, 68, 81, 83; Sâffât 17, 71, 126. 168; Vakıa 48, 13, 39, 49; Enfâl 31, 38; Hıcr 10, 13; Nahl 24; Furkân 5; Neml 68; Kasas 36; Fâtır 43; Duhân 8; Kalem 15; Mürselât 16, 38; Mutaffifîn 13.
Râğıb, Müfredat, 31-32. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/513-514.
[73] Bakara 197, 236, 237; Kasas 85; Ahzâb 38; Tahrîm 2; Nisa 11, 24, 7, 118; Tevbe 60.
Râğıb, Müfredat, 376. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/514.
[74] Tâhâ 64; Mü'minûn 1; A'lâ 14; Şems 9; Kehf 20; Bakara 189; Âl-i İmrân 130, 200: Mâide 35, 90, 100; A'râf 69; Enfâl 45; Hacc 77; Nûr 31; Cum'a 10; En'âm 21, 135. Yûnus 17, 77, 69; Yûsuf 23; Tâhâ 69; Mü'minûn 117: Kasas 37. 82; Nahl 116.
Râğıb, Müfredat, 385. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/514.
[75] Nisa 141; Mâide 52: Enfâl 19; Bakara 76; Yûsuf 65: Secde 28, 29.; Hadîd 10; Saff 13; Nasr 1; Şuarâ 118; Fetih 1, 18, 27.
Râğıb, Müfredat, 370. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/514-515.
[76] Bakara 205, 11, 30; Mâide 32, 33, 64; Enfâl 73: Hüd 116; Kasas 77, 83; Rûm 41; Ğâfir 26; Fecr 12; A'râf 56, 85, 127; Muhammed 22: Yûsuf 73; Ra'd 25; Nahl 88; Şuarâ 152; Neml 48.
Râğıb, Müfredat, 379 -380. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/515.
[77] A'râf 155, 173, 28: Nahl 33, 35; Enbiyâ 59, 23; Fecr 6; Fîl 1; Yûnus 36, 46, 106; Âl-i İmrân 28, 40, 115, 135, 188; Nisa 30, 66, 114. 127, 147; Bakara 24, 197, 215, 279, 282, 85, 231, 253, 71, 68, 2; Ahzâb 6; Mücâdile 13: Nahl 50. 91; Nemi 34, 88; Şûra 25; Saff 2, 3; înfitâr 12; Yûsuf 32; İbrâhîm 27; Hacc 14, 18, 77; Furkân 68; Rûm 40; Mâide 79; En'âm 159; Hûd 36; Nûr 41; Şuarâ 74, 226; Zümer 70; Tahrîm 6: Mutaffifîn 36; Bürûc 7.
Râğıb, Müfredat, 382 – 383. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/515..
[78] Müddessir 18; Sebe' 46; Bakara 219, 266; En'âm 50; A'râf 176, 84; Rûm 8, 21; Âli îmrân 191; Yûnus 24; Ra'd 3; Nahl 11, 44, 69; Zümer 42; Câsiye 13; Haşr 21.
Râğıb, Müfredat, 384. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/516..
[79] Neml 47; Tevbe 126; Ankebût 2; Zâriyât 13; Tâhâ 40; Bakara 102, 191. 193, 217; Âl-i İmrân 7; Nisa 91; Mâide 71; Enfâl 25, 28, 39, 73; Tevbe 47, 48, 49; Yûnus 85: İsrâ 60; Enbiyâ 35, 111; Hacc 11, 53; Nûr 63; Furkân 20; Ankebût 10; Ahzâb 14: Sâffât 63; Zümer 49; Kamer 49; Mümtehine 5; Teğâbun 15; Müddessir 31.
Râğıb, Müfredat, 371 – 372. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/516..

[80] Bakara 169, 268; Yûsuf 24; Nahl 90; Nûr 21; Ankebût 45, 28; Âli îmrân 135; Nisa 15, 19, 22, 25; A'râf 28, 80; îsrâ 32; Nûr 19; Nemi 54; Ahzâb 30; Talâk 1; Şûra 37; Necm 32.
Râğıb, Müfredat, 373 – 374. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/516-517..
[81] Bakara 3, 33; Âli İmrân 44, 179; Nisa 34; Mâide 94, 109, 116; En'âm 50, 59, 73; A'râf 7, 188; Tevbe 94, 105, 7ft; Yûnus 20; Hûd 31, 49, 123; Yûsuf 52, 81, 102; Ra'd 9: Nahl 77; Kehf 22, 26; Meryem 61, 78; Enbiyâ 49; Mü'minûn 92; Nemi 20, 65; Secde 6; Sebe[1] 3, 14, 53, 48; Fâtır 18, 38; Yâsîn 11; Zümer 46; Hucurât 18; Kâf 33; Tûr 41; Necm 35; Hadîd 25; Haşr 22; Cum'a 8; Teğâbun 18; Mülk 12; Kalem 47; Cin 26; Tekvîr 24; İnfitâr 16.
Râğıb, Müfredat, 366. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/517.
[82] Nisa 93; Mâide 60; Fetih 6; Mücâdile 14; Mümtehine 13; Şûra 16, 37; Bakara 61, 90; Âli İmrân 112; A'râf 71, 152, 154; Enfâl 16; Nahl 106; Tâhâ 81, 86; Nûr 9.
Râğıb, Müfredat, 361. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/517.
[83] Âl-i İmrân 185, 196; A'râf 22; Hadîd 14, 20; Mülk 20; Nisa 120; En'âm 112; îsrâ 64; Ahzâb 14; Fâtır 5, 40; Lokman 33.
Râğıb, Müfredat, 358 – 359. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/518.
[84] Neml 7, 88; Kasas 29; Tevbe 94; Muhammed 31; Zilzâl 4; Bakara 234, 271; Âli İmrân 153, 180; Mâide 8; En'âm 18, 73, 103; Tevbe 16; Hûd 1, 111, Hacc 63; Nûr 30, 53: Lokman 16, 29, 34; Sebe' 1; Fâtır 14, 31; Şûra 27; Hucurât 13; Hadîd 10; Mücâdele 3, 11, 13; Haşr .18; Münâfikûn 11; Teğâbün 8; Tanrım 3; Mülk 14; Âdiyât 11; Nisa 35, 94, 128, 135; İsrâ 17, 30, 96; Furkân 58, 59; Ahzâb 2, 34; Feüh 11.
Râğıb, Müfredat, 141 -142. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/518.
[85] Bakara 158, 258, 189, 196, 107; Âli İmrân 20, 65, 66, 97; Kasas 27; Tevbe 3; Hacc 27.
Râğıb, Müfredat, 107. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/518.
[86] Râğıb, Müfredat, 135. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/518.
[87]Bakara 187, 229, 230; Nisa 13, 14; Tevbe 97, 112; Mücâdile 4, 22, 5, 20; Talâk 1; Ahzâb 19.
Râğıb, Müfredat, 109. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/518-519.
[88] Bakara, 26, 42, 61, 71, 91, 109, 119, 121, 144, 146, 147, 149, 176, 213, 252, 282; Âl-i Imrân, 3, 21, 56, 60, 62, 71, 102, 108, 112, 154, 181; Nisa, 105, 155, 170, 171; Mâide, 27. 48, 77, 83, 84, 166; En'âm, 5, 30, 57, 62, 66, 73, 91, 93, 114, 151; A'râf, 8, 33, 43, 53, 89, 105, 118, 146, 159, 169, 181; Enfâl, 5, 6, 7, 8, 32; Tevbe, 29, 33, 48; Yûnus, 5, 23, 30, 32, 35, 36, 53, 55, 76, 77, 82, 94, 108; Hûd, 17, 45, 79, 120; Yûsuf, 51; Ra'd, 1, 14, 17, 19; îbrâhîm, 19, 22; Hicr, 8, 55, 64,

85; Nahl, 3, 102; Isrâ, 33, 81, 105;   Kehf. 13, 21, 29, 44, 56; Meryem, 34; Tâhâ, 114; Enbiyâ, 18, 24, 55, 97, 112; Hacc, 6, 40 54, 62, 74, 78; Mü'minûn, 41, 62, 70, 71, 90, 116; Nûr, 25, 49; Fürkân, 26, 33, 68 Nemi, 79; Kasas, 3, 13, 39, 48, 53, 75; Ankebût, 44, 68; Rûm, 8 - 60; Lokman, 30, 33
Secde, 3; Ahzâb, 4, 53; Sebe', 6, 23, 26, 43, 48, 49; Fâtır, 5, 24, 31; Sâffât, 37 Sâd, 22, 26, 64, 84; Zümer, 2, 5, 41, 67, 69, 75; Ğâfir, 5, 20, 25, 55, 75, 77, 78;   Fussilet, 15, 53; Şûra, 17, 18, 24, 42; Zuhrûf, 29, 30, 78, 86; Dühân, 39; Câsiye, 6, 23. 29, 32; Âhkâf, 3, 7, 17, 20, 30, 34; Muhammed, 2, 3; Feth, 27, 28; Kâf, 5, 19, 42 Zâriyât, 19, 23; Necm, 28; Vakıa, 95; Hadîd, 16, 27; Mümtehine, 1; Saff, 9; Tegabün, 3; Hakka, 51; Meâric, 24; Nebe', 39; Asr, 3 sûrelerinde yer alır.
Râğıb, Müfredat, 125. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/519-520.

[89] Râğıb, Müfredat, 126. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/520.

[90] Nahl 114, 116; Bakara 168, 230, 228, 229, 275; Mâide 87, 88; Enfâl 69; Yûnus 55: Nisa 19; Hûd 39; Tâhâ 81, 86; Ahzâb 52; Zümer 40; İbrahim 28.
Râğıb, Müfredat, 128. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/520.

[91] Fatiha 2; Bakara 30; En'âm 1, 45; A'râf 43; Yûnus 10: ibrahim 39; Hıcr 98; Nahl 75: îsrâ 111; Kehf 1; Tâhâ 130; Mü'minûn 28; Nemi 15. 59. 93; Kasas 70; Ankebût 63; Rûm 18; Lokman 25; Secde 19; Sebe' 1; Fâbr 1. 34; Sâffât 182; Zümer 29, 74, 75; Ğâfir 7, 55, 65; Şûra 5; Câsiye 36; Kâf 39: Tür 48; Teğâbün 1; Nasr 3;
Nisa 131.
Râğıb, Müfredat, 131. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/520-521.

[92] Bakara 135; Âli İmrân 67, 95; Nisa 125; En'am 79. 161; Yûnus 105; Nahl 120, **123:** Rûm 30; Hacc 31; Beyyine 5.
Râğıb, Müfredat, 133. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/521.

[93] Bakara 114, 149, 150, 191, 194, 196, 198, 217, 173, 275; Mâide 2, 97, 72; Enfâl 34; Tevbe 7, 19, 28, 29, 37; Nahl 115, 116; îsrâ 1. 33; Enbiyâ 95; Hacc 25; Fetih 25, 27; Yûnus 59; Âl-i İmrân 93; En'âm 119, 143, 144, 159, 151; A'râf 32, 33; Furkân 68.
Râğıb, Müfredat, 114-115. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/521.

[94] Tevbe 107; Mâide 33, 64; Bakara 279; Enfâl 57; Muhammed 4.
Râğıb, Müfredat, 113. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/522.

[95] Felâk 5; Nisa 54; Bakara 109.
Râğıb, Müfredat, 118. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/522.

[96] Râğıb, Müfredat, 149.

[97]Âli İmrân 44; §uarâ 96; Neml 45; Sâd 69, 21, 22; Yâsîn 49, 77; Hacc 19; Zuhruf 18, 58; Nahl 4; Nisa 105; Bakara 204.
Râğıb, Müfredat, 136. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/522.
[98]Bakara 74; Nisa 25, 77; İsrâ 31, 100; Mü'minûn 57; Haşr 21; Enbiyâ 28; Yâsîn 11; Kâf 33; Beyyine' 8; Tâhâ 94; Kehf 80; Mâide 44, 52; Tevbe 24, 13.
Râğıb, Müfredat, 149. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/522.
[99]Nisa 92, 112; Bakara 286; İsra 31
Râğıb, Müfredat, 151-152. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/522-523.
[100]Hakka 9; Talâk 16; Nisa 112; Bakara 81; Şuarâ 82; Nûh 25; A'râf 161; Ankebût 12.
Râğıb, Müfredat, 151 -152. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/523.
[101]Ali îmrân 52; Mâide 111, 112; Saff 14.
Râğıb, Müfredat, 135. Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 1/523-524.
[102] Bakara 85, 86. 96, 179. 204, 212, 154; Âl-i İmrân 14, 117. 185, 169; Nisa 74, 94,109; En'âm 32, 70, 130; A'râf 32, 51, 152; Tevbe 38, 55; Yûnus 7, 23. 24, 64, 88, 98; Hûd 15; Ra'd 26, 34; İbrahim 3, 27; Nahl 97, 107, 21; Isrâ 75; Kehf 28, 45, 46, 104;Tâhâ 72, 97, 131; Mü'minûn 33; Nûr 23; Furkân 3; Kasas

SUNUŞ

Sayın Okuyucu!
Kuruluşumuzdan bu yana okuyucularımıza temel ve kaynak eserlerin orijinallerini sunduk.
Bunlar arasında; 6 ciltlik (4.000 sayfa) Mecma'u't - Tefâsîr, 23 ciltlik (23.000 sayfa) Kütüb-ü Sitte, 10 ciltlik (6.500 sayfa) el-Mebsût gibi İslâm ilimlerinin temeli olan tefsir, hadîs, fıkıh ilmine dair eserlerin Arapça metinleri bulunduğu gibi, İmâm Gazâlî'den Seyyıd Kutub'a kadar klasik ve çağdaş düşünürlerimizin 40'm üzerinde —gerek tercüme gerekse te'lif— Türkçe eseri de bulunmaktadır.
Şimdi ise; Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar yaşamış bütün mü-fessirlerin görüşlerini ihtiva eden ve dilimizde yazılmış tefsirlerin en büyüğü; «HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ»ni değerli okuyucularımıza sunmanın mutluluğu içindeyiz.
İnsanların yeryüzünde mutlu bir hayat sürmeleri için gerekli düstûrları toplayan, insanlar için hidâyet rehberi olan yüce kitabımız Kur'an-ı Kerîm Peygamberimize Arapça olarak indirildi. Peygamberimizden günümüze bir çok müfessir Kur'an-ı Kerîm'in insanlar tarafından iyice anlaşılabilmesi için çalıştı, gayret gösterdi. Bunlardan bir kısmı Kur'an-ı Kerîm'i, Kur'an-ı Kerîm âyetleri, Peygamberimizin hadîsleri ve sahabenin nakilleriyle tefsir ederek «Rivayet Tefsîrleri»ni meydana getirdiler. Diğer bir kısım ise İslâm kültüründe ve müsbet üimlerdeki derin vukûfiyetleriyle Kur'an-ı Kerîm'i yorumlamaya çalıştılar ve «Dirayet Tefsîrleri»ni meydana getirdiler. Günümüze kadar her iki usûlde yazılmış, % 9O'ı Arapça olan bu eserleri günümüz insanının baştan sona okuması, yeteri kadar anlaması mümkün olmadığı gibi ülkemizin büyük bir kültür değişimi geçirdiği ve nesiller arasındaki büyük anlayış ve kavram farkları bulunduğu da inkârı imkânsız bir gerçektir. Temel İslâm kültürünün bir çok kelime ve kavramları, yeni nesiller tarafından bilinmemektedir. Dinî eserlerin birçoğu gibi, dilimizde yazılmış, yayınlanmış Kur'an-ı Kerîm tefsirlerinin çoğunluğu da yeni nesil tarafından yeterince anlaşılamamaktadır. Bizim amacımız bu eserlerin bir benzerini neşretmek değil. Bugüne kadar Türkçemizde mevcut olmayan hem «Rivayet», hem «Dirayet» tef-sirini ihtiva eden anlaşılır Türkçeyle hazırlanmış ihtiyaç duyulan, eksiklikleri gideren yediden yetmişe herkesin okuyup anlayabileceği bir tefsir ortaya koymaktır.
«HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSİRİ» hazırlanırken kendisinden önce geçen bütün rivayet tefsirlerini toplayıp değerlendirerek sahih gördüğü rivayetleri eserine alan büyük müfessir «İbn Kesîr'in Tefsir el-Kur'an el-Azîm»i tercüme edildi. Buna ilâveten Asr-ı Saadetten bu güne kadar eser vermiş yetmişi aşkın müfessirin eserleri tek tek gözden gsçirildi. Farklı görüşleri bulunan müfessirlerin görüşleri iktibaslar yapılarak tercüme edildikten sonra izah başlığı altında esere ilâve edildi. Ancak tekrarlar alınmadı. Böylece başlangıçtan günümüze kadar gelen «İslâm Müfessirleri»nin eserlerini bir araya toplayan, ansiklopedik biçimde hazırlanmış, zengin malzemelerle dolu, zevkle okuyacağınız mükemmel bir tefsir ortaya çıktı.

Elinizdeki bu eserin güvenilir bir «Rivayet» ve «Dirayet» tefsiri olarak büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.
Kağıt ve baskı giderlerinin baş döndürücü bir hızla yükseldiği, okuyucunun alım gücünün azaldığı bir ortamda yirmileri aşan ciltlere yayılmayı israf kabul ettik. Böylesine geniş bir muhtevayı yazı karekterini küçük (10 punto) ciltlerde, sayfa alan ve sayılarını geniş tutarak 15 cilde sığdırmayı başardık.
Bu eser şimdiye kadar yayınlanmış tefsirlerde bulamadığınız, genel anlamda Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an ilimlerini anlatan bir giriş cildi ile 13 ciltlik Kur'an-ı Kerîm tefsirinden ve İslâm müfessirlerinin hayatlarını, yaşadıkları devrin özelliklerini ve Kur'an-ı Kerîm'e bakış tarzlarını bulabileceğiniz 1 ciltlik tefsir tarihinden ibaret olmak üzere ceman 15 ciltten oluşmaktadır.
Eserin mükemmel bir baskıyla çıkması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadık, elimizden gelen titizliği gösterdik. Okuyucularımıza her bakımdan mükemmel bir eser sunmayı gaye edindik. Alım gücünün düşüklüğünü gözönünde bulundurarak eseri iki cins kağıda bastık. Herkesin istifade edebilmesini sağlamaya çalıştık.
Çağrı Yayınları mensûbları olarak; lâyık olmadığımız halde bize, Kur'an-ı Azimüşşan'a böylesine hizmet imkânı bahşeden Rabbımıza sonsuz hamd ve senalar olsun.
Çağrı Yayınlan

ÖNSÖZ

«Doğrusu bu Kur'an en doğru olana götürür.» (İsrâ, 17/9)
Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
Hamdolsun âlemlerin Rabbı olan Allah'a. Salât ve selâm olsun onun sevgili peygamberine ve o yüce peygamberin âline, ashabına.
Günümüzde insanlığın büyük bir bunalım geçirdiği ve bu bunalımın bütün insanlığın mahvına vesile olacağı gerçeği üzerinde hemen hemen doğulu ve batılı aydınların hepsi ittifak etmiş bulunuyor. Gösterdikleri çare birbirinden farklı da olsa; ister Allah'a inansın, ister inanmasın, ister materyalist olsun, ister maneviyâta bağlı bulunsun düşünen kafalar bu bunalımın dünyamızın geleceğini tehdîd ettiğini, değişik ifâdelerle haykırmaktadırlar. Marksistler ise bu bunalımdan, ideolojileri adına bir pay çıkarmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla tarihin diyalektik yorumunun zorunlu gereği olarak; bunalımın neticesinde insanlığın tamamen komünist olacağını savunmaktadırlar. Ekonomik konularda marksizme karşı, fakat materyalist temelde onunla ortak olan öteki görüşlerin taraftarları ise bu felâketten kurtuluşu değişik iktisâdi çözümlerde, kültürel ve felsefî akımlarda aramaktadırlar. Görülüyor ki; bütün dünya ortada bir bunalımın bulunduğunda müttefik, ancak bu bunalımdan kurtuluş mevzuunda farklı teklifler öne sürmektedirler. Gerçekte bu tekliflerin hiç birisi, dünyamızı içine düştüğü bu bunalımdan çıkarabilecek niteliğe sahip değildir. Çünkü bu görüşlerden hiçbirisi bunalımı her yönüyle ve objektif olarak ele alıp çıkış yollarını gösterememektedir. Körlerin fili tarîfi gibi, her-biri kendi açısından bir çâre sunmakla meseleyi çözümlediğini sanmaktadır. Buna karşılık bu bunalımdan insanlığı kurtaracak olan en büyük düşünce sisteminin

mensûbları, ne yazık ki kendi düşünce sistemlerini yeterince değerlendirip de kurtuluş bekleyen insanlığın imdadına koşma gücünden yoksun bulunmaktadırlar. Temeline inmeye çalıştığımız zaman, bu günkü bunalımın asıl sebebinin; ilim ve din mücadelesiyle başlayan ve akılla vahyi birbirine düşman kardeşler haline getiren batılı anlayış olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, Hıristiyan dünyası orta çağda akıl dışı bir inanç sistemini insanlığa kabul ettirmeğe çalışmıştı. XII. asırda, Endülüs'te İslâm ilim ve düşüncesinin Latin dünyasına tercümesiyle birlikte gelişmeye başlayan pozitif ilimlere karşı kilise kendi doğmalarını savunabilmek için bir takım engelleyici kararlar almıştı. Bunun sonucunda kâfir oldukları gerekçesiyle İbn Sina, İbn Rüşd, Gazzâlî gibi büyük islâm düşünürlerinin eserlerini okuyanları engizisyon mahkemelerine sevketmiş, bir kısmını da acımasızca meydanlarda yakmıştı Batı dünyasında ilim ile dinin —daha doğrusu Hıristiyanlığın— arası gittikçe açılmış ve neticede ilmî çalışma yapabilmek için dinî doğmaları reddetmek gerektiği kanaati hâkim olmuştu. Zaman zaman dozajını artıran bu çatışma, en sonunda ilmin zaferi ve kilisenin yenilgisiyle neticelendi. Ve artık ilim adamı olabilmek için, dinî inançları bütünüyle reddetmek gerektiği ilim adamları arasında bir mütearife haline geldi. Böylece Batı ilmi, gittikçe materyalistleşti ve pozitivizmin etkisiyle de büsbütün putlaştı. Kilise bir takım mahkemeler ve yasaklama kararlarıyla ilmi mağlûb edemeyeceğini anlayınca onun verilerini kabullenmek gereğini duydu ve XIX. yy.'ın sonlarına doğru dinî doğmalarla ilmî veriler arasında bir dostluk münâsebeti kurmayı denedi. İşte böylece yüzyılımızın başında artık dinin sâhâsı ile ilmin sahası birbirinden tamamen ayrılmış oldu.
Batıda Hıristiyanlıkla, daha doğrusu Hıristiyanlığın kurumlaşmış merkezi olan kilise ile, ilim arasında cereyan eden bu 500 yıllık mücâdelede ilim, hâkimiyeti elde edince bunu fırsat sayan XIX. yy. materyalistleri ve dolayısıyla pozitivistleri Hıristiyanlığın ilme karşı tavrını bütün dinlere teşmîl ettiler.
İşte bu gün insanlığın içice bulunduğu bunalımın temelinde kısaca belirtmeye çalıştığımız bu ilim ve din mücâdelesi ve o uğursuz din ve ilim ayırımı yatmaktadır. Hıristiyanlıktan yakasını kurtarmış olan ilim, pozitif sâhâda büyük gelişmeler kaydetti. İnsanlığın milyonlarca senede elde edemeyeceği sonuçları kısa zamanda başararak fezanın fethini gerçekleştirdi. İlmî gelişmeler sayesinde hayat standardı
yükseldi, insanların gelirleri arttı. Refah nisbeten topluma yayılmaya başladı. Ama bir şeyi alıp götürdü. Huzuru... İnsanın manevî dünyasını altüst ederek onu başıboş bir varlık haline getirdi.
Batı medeniyetinin insanlığı sürüklediği felâketin boyutlarını, bu medeniyetin çocuğu olan ve acılarını bizzat içinde yaşayarak görüp, bilâhare müslüman olan Roger Garaudy şöyle dile getiriyor :
«Batı bir karışık olaydır. Ortaya koyduğu kültür dayanıksızdır. Bu kültür derin çatlaklarla bölünerek parçalanmıştır. Yüzyıllardan beri Batı, Greko-Romen ve Yahudi - Hıristiyan türünde ikili bir mirastan sözediyor...
Toplarla donatılmış Avrupalı fâtihlerin hayatına kıydıkları milyonlarca Amerika yerlisinin yanında Timur'un İsfahan savaşından sonra 70.000 kelleyi üstüste koyarak diktiği piramitin ne değeri vardır? Bu olay 10 veya 20 milyon afrikalıyı

yerinden oynatan büyük yıkımın yanında ne anlam taşır? 1980 yılında silâhlanma yarışında 450 milyar lira harcayan, eşitlik ilkesi tanımayan alış - veriş oyunları yüzünden aynı yıl III. dünya ülkelerinde 50 milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açan Batının günümüzdeki hegompnya biçimine ne isim vermeli? Eğer geçip giden zamanlar binlerle ölçülecek olursa Batı, tarihte görülmemiş en büyük cânîdir. Bu gün Batı, ortak tanımayan iktisadî, siyâsî ve askerî gücüyle kendi gelişme modelini herkese zorla kabul ettiriyor. Bu model, üzerinde yaşadığımız gezegeni toplu intihara doğru sürüklemektedir. Zira bir taraftan insanlar arasındaki eşit-sizlikleri bir daha hiçbir zaman kapanmamak üzere geniş uçurumlarla genişletirken, diğer taraftan her yaşayan dünyalının başı üzerine 5 tonluk bir patlayıcı madde atarak son kalan ümit kırıntılarını da ortadan kaldırmıştır. Bir şeyi daha öğrenmenin zamanı geldi: Batının bu hayat görüşü insanları amansız bir hayat veya acele bir ölüme doğru götürürken aynı zamanda kendi kendisini doğrulamak maksadıyla yine içinde ölüm korkusu taşıyan bir kültür ve ideoloji modeli hazırlamaktadır. Çarpılmış bir tabiat anlayışı bu. Onu kendi malımız sayıyor ve istediğimiz gibi kullanma ve harcama hakkına sahip olduğumuzu düşünüyoruz. Roma hukuku da böyle düşünüyordu. Bu tahrib ve harcamayı yeryüzünde hiçbir tabîî zenginlik kalmayın-caya kadar sürdürmek niyetindeyiz. Dünyayı bir çöp tenekesine çe-virmeye yemîn etmişiz. Kaynaklan sonuna kadar tahrîb ederek, her tarafı yakıp yıkmaya yönelik bu yoldan bizi hiç kimse geri çevire-mez... Geleceğe karşı hiçbir ümit beslemeyen bir anlayış doğmuştur. Buna göre; gelecek yaşanan zamanın sayısal fazlalığından başka bir şey değildir. Değişecek" hiçbir şey yoktur. İnsan için bir amaç yahut tanrı için bir hareket söz konusu değildir. Sonsuzluklara doğru uzanan tutkumuzu genişleterek bizim hayatımıza anlam kazandıracak, yahut bizi ölüm yolundan geri çevirecek hiçbir şey yoktur. Dünyada yeni bir kültür düzeni doğmadıkça, yeni bir ekonomik düzen de doğmayacaktır. Dünyanın yeni kültür düzeni Batı hegemonyasını yıkarak insanî bir projeyi gerçekleştirmek üzere yeryüzünde her ulusun âhenktâr katkıları ile şekillenecek ortak bir düzene geçmek demektir. Medeniyetler arası diyalog şimdi her zaman olduğundan çok daha zo-runlu bir durum kazanmıştır. Bu bir hayat meselesidir. Alarm zilleri çalmıştır. Belki zaman geçmiştir bile. Yaşadığımız çağda hayatî önem taşıyan asıl konuşulacak konu, henüz sömürgeciliğin artıklarından kurtulamamış bir kapitalizm, yahut sonu gelmeyen savaşlar veya bizim Batı uygarlığımızın son krizleri değildir. Gösterdiği aynı çizgi üzerinde gelişmesini sürdürecek aynı kapitalist Batı gibi kendi halkının sömürücüsü kesilen III. dünya ülkelerinde baskı ve sömürü odakları kuran, silâhlanma, terör ve hegomonya yarışında ortaklarından hiç de aşağı kalmayan Sovyet modeli Sosyalizm de değildir. Yaşadığımız çağda asıl konuşulacak konu; Batının bir tür intihar anlamını taşıyan efsânevî gelişme ve büyüme ideolojisidir. Bu ideoloji bilim ve teknikte yani imkânların sıraya konması ve kuvvet kaynağı ile hikmet yani hayatın sonu ve anlamın arasmda meydana gelen derin boşluktan doğmuştur. Bu ideoloji insanlara insanlıklarını unutturacak bir egoizm aşılar. Düşünceyi aşma, yani geçmişin korkusundan ve zamanın kaygısından kurtularak henüz bilinmeyen geleceğe doğru uzanmayı ve bu geleceği yaratmaya çaba harcamayı imkânsız kılar. Bu düşünce insanları toplum halinde yaşama duygusundan uzaklaştırarak, aramızda yaşayan herkesin diğerlerinden sorumlu

olduğunu unutturur. Böylece dünyada varlık sürdüren her kadın, her erkek, her ço-cuk için ilim ve tekniğin ekonomi politika ve kültürün bütün kapılarını açarak onların tüm insanî zenginliklerini ortaya koymalarına ve yaratıcı güçlerini harekete geçirmelerine engeldir. Kaçırılan tarihî fırsatları ve Batı insanının kaybettiği ölçülerin karşısında bugün bize düşen görev, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında yeniden diyalogu kurabilmeyi başarmak ve Batının kahredici monologuna bir son vermektir.»[1]

Bu ünlü düşünür Batı medeniyetinin bugün insanlığı götürdüğü felâketli uçurumu da şöyle anlatıyor:

«İsfahan'ı ele geçirdikten sonra Timur'un 70.000 insan kellesini üstüste koyarak koca bir piramid inşâ etmesi için herhalde günlerce uğraşması gerekirdi. Hiroşima'da ise aynı sonuç bir kaç dakikada alınmıştır. Bu olay baş döndürücü bir bilimsel ve teknik ilerlemedir. Dünyamızın üzerinde şu anda Hiroşima bombasının 1.000.000 kere daha fazlasına eşit nükleer patlayıcı madde vardır. Bu ölçü yerküresinde yaşayan her insan başına 5 ton klasik patlayıcı madde demektir. Bu da bir başka bilimsel ve teknik gelişmedir. Ve gelişme durdurulamaz... Yeşil devrim ve mucize yaratan Ekim sistemleriyle Güney Doğu Asya'da beş yıldan beri pirinç zirâatı acaba nasıl bir şekilde gelişiyor? Üçüncü dünya ülkelerinde Batılılar tarafından uygulanan geniş toprak sürme metodlarıyla en ince pirinç tarlası kayboluyor. Batının daha fazla enerji yükü taşıyan kimyevî gübreyi satışa çıkardığı sırada III. dünyanın gittikçe daha fazla borca batan petrolsüz ülkeleri bunu satın alacak güç bulamamışlardır. Batının ormancılık ve mono kültür tekniklerinde elde ettiği gelişme sonucu Himalaya dağlarının etekleri ormansız kalmıştır. Bangladeş'i su basmış, sahilde açlık başlamıştır. Bilimsel ve teknik gelişme 1980 de rekor bir seviyeye ulaşmış ve dünyada ö yıl 50.000.000 kişi açlıktan ölmüştür. Bu rakam 5 yıl sonra 85.000.000'a ulaşacaktır. ...Ve gelişme durdurulamamaktadır... Batının gelişme modelinin bir hilkat garibesi ve tarihî bir hastalık olduğu acaba ne zaman anlaşılacak?...»[2]

Batı Medeniyetinin insanlığa takdîm ettiği en büyük hediye Garaudy'ninde belirttiği gibi büyük savaşlar, ekonomik ve rûhî< bunalımlar, siyâsî ve sosyal krizlerdir. Bu krizler sonucu dünya iki cihan savaşının sancılarını çekmiş ve bir yandan dünyanın az gelişmiş kısmı sürekli ateş hattına sürülürken, diğer yandan da büyük bir kısmı korkunç bonbardıman tehlikeleriyle yüzyüze gelmiş bulunmaktadır.

Ne yazık ki insanlığı Batı medeniyetinin sürüklemiş olduğu bu felâketli uçurumdan kurtarabilme gücüne sahip yegâne dünya görüşü olan İslâm günümüzde en zor dönemini yaşamaktadır. Gerek men-sûbları tarafından iyice anlaşılıp değerlendirilememiş olması, gerekse düşmanları tarafından her bakımdan düşmanca bir saldırı hedefi haline getirilmiş olması, İslâmı dünya konjonktüründen uzak bir noktaya itmiştir.

Bilindiği gibi, Haçlı savaşlarının acımasız saldırısı ve bilhassa Moğol istilâsının her bakımdan yıkıcı ve mahvedici hücumları neticesinde İslâm dünyasının fikir kaynakları kurutulmaya çalışılmıştır. Böylece Selçuklu ve Osmanlı dönemleri boyunca İslâm dünyası sürekli savaş ve saldırı alanı olarak seçilmiş bu sebeple fikrî sâhâda yapılması gereken faaliyetler daha çok askerî alanlara teksif edilmiştir. Fikrî alandaki durgunluk bir kaç yüzyıl sonra İslâm cemiyetini büyük bir atâlet içerisine

itmiş, neticede de gelişme imkânlarından yoksun bırakmıştır. Bir süre sonra îslâm dünyasının en büyük dinamizm kaynağı olan ilim yuvaları çağın değişen şartlarına ayak uyduramaz duruma gelmişler ve belirli sahaların dışında hayat ile ilgilerini kesmişlerdir. Buna bağlı olarak islâm toplumu; uzun süren bir durgunluk dönemine girmiştir. Kendi dışındaki gelişme ve ilerlemelerden habersiz, içine kapalı bir toplum hayatı sürmeye başlamıştır. Diğer taraftan Batı; aynı dönemlerde islâm düşüncesinin tercümeler kanalıyla verdiği enerji sayesinde ilmî ve teknik alanda büyük başarılar elde etmiştir. Rönesans hareketiyle birlikte de Batı her alanda dünyaya egemen olmanın keyfini çıkarmaya başlamıştır. İslâm dünyası, uzun yıllar Batıdaki bu gelişmelerden asla haberdar olmadığı gibi, sürekli bir savunma psikolojisi içerisinde kendi dışındaki dünyaya ilgisiz kalmıştır. Ancak sanayi devriminin gerçekleştirilmesini müteâkib sürekli mağlûbiyete dûçâr olmanın verdiği eziklikle İslâm dünyası Batıdaki gelişmelere ilgi duymaya başladı. Ve böylece İslâm ülkeleri Batı problemiyle yüzyüze geldiler. Ve bu karşılaşma müslümanlar bakımından bir şok tesiri icra etti. Batıdan neyin alınıp neyin alınmaması gerektiğini iyice kararlaştırmadan yetiştirilmek üzere Batıya elemanlar gönderildi.
Batının ilim ve tekniğini almak üzere gönderilmiş olan bu elemanlar, ülkelerine Batı hayranı olarak döndüler. Geleneksel anlamda İslâmî ve millî değerlerini muhafaza eden büyük halk yığınları bu taklîdçileri tepkiyle karşıladı. Böylece islâm dünyasında yepyeni bir çatışma alanı zuhur etmiş oluyordu. İlim ve tefekkür yerine; «eski - yeni, Doğu-Batı, ilerici - gerici» gibi bir takım yaftaları esâs alan ve temelde kendi ülkelerinin değerleriyle ters düşmüş kişilerle, kendi değerlerinden nelerin yaşaması, nelerin atılması gerektiğini tam ve şuurlu olarak ayîrd edemeyen iki zıt kutub ortaya çıktı.
Teknik ve ilmî sahada baş döndürücü gelişmelerin sonucunda güçlenen materyalizm ve pozitivizmin etkisiyle İslâm dünyasına kurtuluş reçeteleri hazırlayan bir takım düşünürler; İslâm ülkelerinin kurtuluş yolunun Batıyı olduğu gibi taklitten geçtiğini ve bütün kurumlarıyla Avrupayı örnek almadıkça ilerlemenin imkânsız olduğunu savunmaya başladılar. Gerçekten tutarlı bir çözüm getiremememiş oldukları için eski değerlere bağlı kitleler tarafından reddedildiler. Buna karşılık büyük halk kitlelerini peşinden sürükleyen ve dinî makamları elinde bulunduran kişiler ise mes'eleyi din, ilim ve teknoloji mes'elesi halinde ele almaktan çok bir din ve medeniyet mes'elesi olarak ele almayı tercih ettiler. Dolayısıyla kendi köklü medeniyetlerini, detaylarını idrâk etmekten uzak da olsa dinî sevk-i tabîî ile üstün bir medeniyetin mensûbları olduklarını kabul ederek Batı medeniyetine karşı tavır takındılar. Batıya karşı takınılan bu tavır, bir süre sonra Batının her türlü faydalı ve faydasız bilimlerine de teşmil edildi. Neticede Hıristi-yan - İslâm, Haç ve Hilâl mücâdelesi, Batı kaynaklı her fikre karşı mücâdele halini aldı. İki tarafın da kendince haklı gerekçeleri bulunuyordu. Ancak bunun ortasından günümüzde dahî tartışması yapılan III. bir yol olup olmadığı pek tartışılmamıştır. Batıdan gelen her değere karşı çıkmakla Batıdan gelen her değeri kabul etmek arasında netice itibariyle pek önemli bir fark yoktur. Çünkü her ikisi de şuurlu bir muhasebeye dayanmamaktadır. Ve her ikisi de sonunda aşırı bir fanatizm içerisinde muhalifini inkâr edecek bir kavga ortamından başka bir şey meydana getirmez. Bu

mücâdele XX. yy .m başında çok daha şiddetlendi. Ülkemizde özellikle Fikret'le Akif'in tartışmalarında ortaya çıktığı gibi; en sonunda bir İslâm ve Batı mücâdelesi şeklini aldı.
Batının da büyük desteği ile en sonunda İslâm ülkelerinde Batılı düşünce her alanda söz sahibi oldu. Sahipsiz ve korumasız kalan karşı düşünce ise her alanda susmak veya kabuğuna çekilmek zaruretini hissetti. Batı düşüncesinin hâkimiyeti ile birlikte yepyeni bir durum ortaya çıktı. Artık eskinin şuursuz da olsa cemiyeti ayakta tutan bütün değerleri birbir sökülüp atılırken, yerine Batıdan aktarma sun'î değerler yerleştirilmeye çalışıldı. Fakat toplumun bünyesi bu değerleri kabul etmedi. Böylece İslâm ülkelerinde belirli karakter yapısına sahip iki önemli kitle karşı karşıya yaşamak zorunda kaldı. Batı ve Doğu arasındaki bu mücâdele günümüzde de hâlâ sıcaklığını devam ettirmektedir. Ne varki İslâm dünyası bu Doğu - Batı mücâdelesi içerisinde birbirine girip dururken, Batı siyâsî, sosyal ve ekonomik alandaki basanlarını devam ettirip dünyanın söz sahibi biricik gücü olma. imtiyazını korudu. Günümüzde de İslâm dünyası hâlâ bu ikilemin çözülememiş olmasının verdiği acılar, sıkıntılar ve buhranlar içerisinde yüzmektedir.
Bu gün insanlık bir kurtarıcı beklemektedir. Bu kurtarıcı değişen şartlan içerisinde insanın bütün düşünce dünyasını kuşatan ve onun kafasında yer eden bütün problemleri objektif, dengeli, uyumlu ve tutarlı çözümlere kavuşturan bir dünya görüşü ve fikir sistemidir. İşte insanlık böyle bir fikir sisteminin hasreti içerisinde bulunmaktadır. Ve bu hasreti giderecek tek tutarlı düşünce de İslâm düşüncesidir. İnsanlık ve yeryüzü günümüzde İslama en çok muhtaç olduğu bir dönemi yaşamaktadır. Günümüz insanı, İslâm'ın kurtancı sadâsmdan mahrum olduğu için, bataklıktan kurtuluşu ya alkolde, ya uyuşturucu maddede ve buna bağlı olarak ta ortaya çıkan lüks hayat yaşama özlemleriyle koştuğu dans pistlerinde ve diskoteklerde aramaktadır. Ama ruhunun derinliklerinde vereden boşluğu bu yolla da dolduramadığı için en son durak olarak intiharı seçmektedir. Refah ve ekonomik kalkınma ile birlikte yükselen intihar grafikleri medenî denilen âlemin önüne bu korkunç manzarayı sermektedir. Fakat bu durumla yüz yüze gelen o âlem, gerçeği ikrar etmek yerine yine kurtuluşu bir başka yolla inkârda aramaktadır ve bu gelişmelerin bunun psikolojik sosyolojik motivlerini araştırdığını söyleyerek hakikati çarpıtmaktadır. Çarpıtmak ne demek, gerçekle karşılaşmaktan korkup kaç-maktadır.
Yüzyılımızın ilk çeyreğinde bu gerçeği çok yakından görmüş olan büyük şair Muhammed İkbâl, yanık nefesleri ıstırâb ve heyecan dolu mısraları ile müslümanları sürekli uyarmış ve Kur'an'a dönmeye çağırmıştır.
«İnsanlık Frengin (Avrupalının) elinden inim inim inledi. Hayat onun yüzünden huzura kavuşamadı.
O halde ey Şark milletleri, ne yapmalıdır ki Şark tekrar aydınlığa kavuşsun.
Şark'ın kalbinde bir inkilâp görünüyor. Artık gece sona erdi, güneş yükseldi.
Avrupa kendi kılıcı ile kendini boğazladı. Çünkü dine yüz çevirdi.
O, kuzu postuna bürünmüş bir kurttur. Pusuda kuzu bekler.
İnsan onun yüzünden müşküller içindedir. İnsanlığın içinde kanayan gizli dert onun yüzündendir.

İnsanlık onun nazarında bir su ve çamurdur. (Maddeden ibarettir) Hayat kervanının konak yeri (bir gayesi) yoktur.
Her gördüğün şey Hakkın nurlarından vücûd bulmuştur. Bütün eşyanın varlık sebebi Hakkın sırlarıdır.
Her şeyde Hakkın âyetlerini (alâmetlerini) gören insan hürdür. Bu hikmetin aslı Kur'an-ı Kerîm'deki «Uhzuf» (gör ve düşün) hükmüdür, (emridir)
İmanlı kul, bu hükme inkiyâd ederek daha bahtiyar, insanlara karşı da daha merhametli olur.
İlim maddesini aydınlattıkça gönlü daha ziyade Allah'tan korkar.
Madde ilmi bizim toprağımızı altın haline getiren kimyadır. Yazık ki "bu ilim Frenge başka türlü te'sîr etmiştir.
Onun aklı ve fikri güzelle çirkini ayırdetmek. Gözü yaşarmaz, kalbi taş gibidir.
İlim onun yüzünden rezîl rüsvây olmuştur. Cebrail onunla arkadaşlık ettiği için şeytân olmuştur.
Frenklerin ilminin omuzunda kılıç vardır. Bütün gayretini insanlığı mahvetmeğe sarfeder.
İlim ve hüner aşkı bu hayır ve şer dünyasında alçaklarla anlaşamaz.
Ah, bu frenkten ve onun usûl ve kanunlarından, ah onun dine yabancı olan tefekküründen.
Hak bilgisini sihirbazlık olarak öğrettiler, sihirbazlık değil kâfirlik öğrettiler.
Her taraftan yüzlerce fitne hücuma geçiyor. Eşkıyanın elinden kılıcı al.
Ey cam tenden ayrı bilen, bu dine yabancı terbiyenin büyüsünü boz.
Onun tenine şark ruhunu üflemek lâzımdır. Ta ki mânâ kilidini o anahtarla açsın!
Gönlün hükmü altında olan Akıl ilâhîdir. Gönlün hükmü altına girmeyen akıl ise şeytanîdir.
Avrupa kanunu hiç tereddütsüz kuzuyu kurda helâl etmiştir.
Dünyaya yeni bir şekil vermek lâzımdır. Kefen hırsızlarından ne umulur?
Cenova'da (Cemiyet-i Akvam) hîle ve desiseden başka ne vardır?. Bu koyun senin, o koyun benim diye menfaat paylaşıyorlar.
Sözle ifade edilemiyecek kurnazlıklar... Dünyalar kadar perîşân-lık, keşmekeş ve fitne.
Ey renge ve şekle esîr olan, bundan temizlen: kendine imân et, Frengi inkâr et.
Kalk milletlerin müşküllerini hallet! Frenk sevdasını gönlünden uzaklaştır.
Şark nizâm ve'cemiyeti tarzında bir tarz ve nizam ortaya koy... Kendini Ehrima'nın (şer mabudu) elinden kurtar.
Frengi, onun neler yaptığını bilirsin! Ne zamana kadar Frengin zünnârına (rahiplerin bellerine bağladıkları kemer) bağlı kalacaksın.
Yara ondan, neşter ondan, iğne ondan... Irmaklar gibi kanımız akıyor yine ondan şifâ umuyoruz.
Padişahlığın (emperyalizm) ne derece kahredici olduğpunu biliyorsun! Bizim asrımızda bu kahrı yapan ticârettir.
Dükkân tezgâhı taht ve tacın ortağıdır. Ticâretten menfaat, emperyalizmdeki haraçtır.
Aynı zamanda ticâret te yapan o emperyalizmin hayır dilinden düşmez ama içi şer doludur.

Eğer sen onun hesabını doğru bilirsen, senin pamuk bezin onun ipeğinden daha yumuşaktır.
Onun dükkânının önünden ona muhtaç olmadan geç. Kış dahi olsa ondan kürk satın alma.
O hiç harbe lüzum hissetmeden öldürür. Onun makinası döndükçe ölümler saçar.
Sen kendi hasırını onun halısına değişme, Piyadeni (satrançta Paytak) onun ferzin (kale) ine değişme!
İncisi sakat Lâ'li sakat... Bu tüccarın miski köpek göbeğinden (ahu göbeğinden değil).
Onun aldatıcı uykusu gözlerinin, rengi ve parlaklığı da idrâkinin yolunu vuran (Seni hakikatine ermekten meneden) bir eşkiyâdır.
İşini binbir müşküle sokarsın; onun kumaşından sank yapma.
Akıllı insan onun küpünden şarap içmedi. İçen derhal meyhanede can verdi.
Ticâretini yaparken ne kadar güleryüzlü ve mülayimdir. Sanki bizler çocuklarız da o şekerci.
Sanki müşterisinin kalbinde ve gözündedir. Ya Rabbi bu büyücülük müdür, yoksa tüccarlık mı?
Renk ve koku tacirleri türlü menfaatler temîn ettiler. Biz müşteriler ise kör ve fakîr kaldık.
Ey hür insan, sen sadece toprağından yetişen şeyleri sat, giy ve ye!
İşin hakikatine eren iyi görüşlü insanlar, kendi kilimlerini kendileri dokudular.
Ey bu asrın iç yüzünü bilmeyen insan, Avrupanın mâhirâne çevirdiği dolaplara bir bak!
Senin ipeğinden halı yapıp sana sattılar.
Gözün onun dış görünüşüne aldamyor. Rengi, parlaklığı seni çıldırtıyor.
Yazıklar o denize ki icabettiği gibi dalgalanmaz ve içindeki inciyi dalgalardan satın alır. (Büyük coşkun dalgalar incileri sahillere atar.)[3]
İnsanlığı içine düştüğü bu felâketten kurtaracak tek kaynak Kur'-an ve tek düşünce sistemi de Kur'an'a dayalı islâm düşünce sistemidir. Ama sâf Kur'an'a ve Kur'arıın yorumundan ibaret olan sünnet-i seniy-yeye. Bugün gerçek anlamda müslüman olmak isteyen her ferd; Kur'an'a koşmalı ve Kur'an'ın kurtarıcı mesajım ruhuna, kafasına ve hayatına bütünüyle sindirerek yeniden bir diriliş, bir ba's ba'd'el - mevt ile dirilmelidir. Bü diriliş, yalnızca onun dirilişi olmayacak tüm insanlığın dirilişi olacaktır. Zira bu rûh tekamülüne eren mü'min, önce kendini, sonra içinde yaşadığı toplumu sonra kendi milletini, sonra İslâm ümmetini ve neticede de tüm insanlığı kurtaracaktır.
Bugün bizim elimizde bu imkân ve önümüzde de bu fırsat bulunmaktadır, yeter ki Kur'an'a dönelim ve Kur'an'ı yaşama azmine sahip olalım.
Çünkü Kur'an, bize kendi özel diyalektiğini verir. Biz olaylara; daha başlangıçta, Kur'an'ın perspektivi ile bakar ve önceden değerlendiriliz. Beklenen olay ortaya çıkınca da apışıp kalmayız. Her olaya Kur'-ân'ın koyduğu temel ölçüler içerisinde izah tarzı buluruz.
Kur'an bize geniş ufuklar açar. Hayatı dar çerçeveden değil de, geniş açıdan görmemizi sağlar. Meydana gelen şeylerin ardında Allah'ın gerçek gücünü görmemizi temîn ederek basît gelişmelerle, kolay çözümlere gitmemizi önler. Bu

sebeple, bazan aleyhimizdeymiş gibi gö.-rünen olaylarda bile bir hayrın saklı bulunduğunu ve bizim dar ufkumuzun, bilgi vasıtalarımızın bunu kavramaktan aciz olduğunu öğretir.
Kur'an diyalektiğine sahip olan insan; maddî değerlerin köleliğinden kurtulur ve gerçek anlamda özgürlüğe kavuşur. Hiçbir baskı onun hürriyetine engel olamaz.
Kur'an'a gönül veren insan; eşsiz bir direnme gücü kazanır. Baskı ve sıkıntılar karşısında eğilip bükülmez. Onun için sinir krizleri ve kararsızlık sözkonusu değildir. Çünki her şeyin ardında saklı duran ilahi gücü bilir ve neticeyi ona hayâle eder.
Kur'an'a gönül veren insanda; ihtiras olmaz. Çünkü hırs, aşırı isteklerin ve tükenmez emellerin sonucudur. Halbuki Kur'an'a bağlanan insan için sonuç elde etme veya insanlara bir şey sahibi olduğunu isbât etme zarureti yoktur. O, sürekli çalışmakla mükelleftir. Netice ise Allah'a havale edilmiştir. Neticeyi görmek ve herkese «ben şu sonucu aldım» diye caka satmak onun şiân değildir. Çünkü neticeyi Allah'ın verdiğini, kendisinin ise sadece bir vâsıta olduğunu bilir.
Kur'an'a gönül veren insanın değersiz geçen bir ânı yoktur. O, her ânım değerlendirmek zorundadır. Sahibi olduğu en değerli şeylerin başında zaman gelir. Bu sebeple boş ve değersiz şeylerle uğraşmaz, ömrünün her saniyesinde hesaba çekileceğini bilir. Ve bu nedenle değerli saniyelerini insanlığın ve dünyanın faydası için kullanır. Sonra da alnının akıyla emâneti, sahibi olan yüce Allah'a teslim eder.
Kur'an'a gönül veren insan; korkmaz. Çünkü ölüm, onun için bir son değil, yepyeni bir başlangıçtır. Ebedî hayatın kapılarını önüne açan bir geçittir, ölümle korkunç bir uçuruma yuvarlanmıyor, aksine huzur ve mutluluk dolu bir hayata koşuyor. Çünkü kendisine:
«Selâm size, hoş geldiniz. Ebedî olarak girin buraya» derler. (Zü-mer, 73)
Kur'an'a gönül veren insan; aşırı bir tutkuyla hayata sarılmaz. Çünkü bu dünyanın geçici olduğunu, her şeyin burada sonuçlanmayacağını, buranın âhirete giden yolda sadece bir durak olduğunu bilir:
«Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.» (En’âm,32)
«Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.» (Muhammed, 36)
Kur'an'a gönül veren insan; dünyada Allah'ın kendisine lütfettiği nimetlerin hepsini iyice değerlendirir ve bunlardan yararlanmanın kendisi İçin bir vazife olduğunu bilir. Bunlardan yararlanırken egoistçe ve şuursuzca değil, kendi cinsinin ve tüm varlıkların yararını da gözetmeyi unutmaz.:
«Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu gözet. Dünyadan da payını unutma. Allah sana nasıl ihsan etti ise sen de öylece ihsan et.» (Kasâs, 77)
Kur'an'a gönül veren insan; Allah'ın verdiği nimetleri yersiz şekilde israf edip kaynaklarını boş ve lüzumsuz yere tüketmez. Bilir ki, bu nimetlerin hepsinin hesabını verecektir. Nimetlerden yararlanırken de onları insanlığın ve varlıkların hayrına kullanmaya çalışır. Kendinden önce ve sonra bu nimetlerin kıymetini bilmeyip, onları yersiz şekilde tüketenlerin âkibetlerinin kötü olduğunu bilir :
«Andolsun ki sizden önce nice nesilleri, zulmettiklerinden dolayı helak etmiştik. Halbuki peygamberleri kendilerine apaçık belgelerle gelmişlerdi de onlar inanmış değillerdi. İşte böyle cezalandırırız suçlular topluluğunu. Sonra onlann ardından, nasıl davranacağınızı görmek için sizi yeryüzünde halîfeler kıldık.» (Yûnus, 13, 14)

Kur'an'a gönül veren insan; Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin bir bölümünü başkalarına vermenin kendisi için bir görev olduğunu bilir. Çünkü onun elinde bulunan şeylerin hiçbirisinin gerçek sahibi kendisi değildir. Gerçek mülk sahibi Allah'tır. O, verirken Allah'ın malından vermektedir. Allah, kendisini böyle bir imkâna kavuşturmuş olduğu için bir yandan mutludur ; diğer yandan da elinin altında bulunan şeylerin hakkını verip vermediğini, Allah'ın huzurunda bunların hesabı görülürken işin içinden alnının akıyla çıkıp çıkmayacağını düşünür :
«Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü Alah'ındır.» (Mâide, 17-18)
«Ve Allah'ın size verdiği malından onlara verin.» (Nûr, 33) Kur'an'a gönül veren insan; sürekli çalışır, didinir, emek sarfe-der. İnsanlara iyi örnek olabilmek için her alanda gayret içindedir. Tenbellik yapmaz, verimsiz çalışmaz, değersiz şeyler için emek harcamaz :
«İnsan için ancak çalıştığı vardır. Ve o, çalıştığının karşılığını görecektir.» (Necm, 40)
«Gerek erkek olsun gerek dişi, kim de sâlih amel işlerse, muhakkak ki ona güzel bir hayat yaşatırız.» (Nahl,97)
Kur'an'a gönül veren insan; kimsenin çalışmasını karşılıksız bırakmaz. Kimsenin hakkını yemez ve çalışanın emeğini ânında değerlendirir. Bilir ki; emek kutsaldır ve onun eksiksiz değerlendirilmesi gerekir :
«Onun meyvesini ve elleriyle yaptıkları şeyleri yesinler. Hâlâ şükretmezler mi?» (Yasin, 36)
Kur'an'a gönül veren insan; bütün canlılara karşı sevgi besler, onlarla dostluk ve samimiyet içerisinde olmaya çalışır. Kendisinin de bir bölümünü oluşturduğu şvrendeki bütün varlıkarın yaratanının Allah olduğunu, dolayısıyla onlarla iyi geçinmek gerektiğini bilir ve ona göre davranır. Kendi Rabbi'nin bütün âlemlerin Rabbi olduğunu, bunun için de o Rabb'a kulluk etmekten başka bir şey yapmak durumunda olmayan varlıklarla ahenk kurmak gerektiğini kabul eder :
«Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.» (Fâtîha, 1-2)
«Ve benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır.» (A'râf, 156)
Kur'an'a gönül veren insan; hakka riâyet eder. Öncelikle yeryüzünde hakkın hâkim omasmı ve bâtılın yokolup gitmesini ister. Bunun için çalışır :
«Hakkı hak olarak yerleştirmek ve bâtılı iptal etmek için...» (En-fâl, 8)
«Bilâkis hakkı bâtılın üzerine çarparız da onun beynini parçalar.» (Enbiyâ, 18)
Kur'an'a gönül veren insan; bilir ki hakkın bâtılı yoketmesi, hak ehlinin bâtıl taraftarlarım yoketmesi ile mümkündür. Hak taraftarları bâtılın üzerine yürüdüğü zaman, Allah yardım eder ve zafer hak ehlinin olur. Yoksa Allah, müşahhas olarak veya meleklerini göndererek onları yokedecek değildir. Fakat hak ehli yeterince imkâna sahip olmaz veya bütün çabasını sarfettiği halde netice alamazsa o. zaman Hak Teâlâ bizzat müdâhele ederek bâtılı yokeder.
Kur'an'a gönül veren insan; herşeyin hakkını vermek zorunda olduğunu kabul eder. Nimetin de imkânsızlığın da ; zaferin de, yenilginin de hakkını vermek gerektiğini bilir.
Kur'an'a gönül veren insan; bilir ki bâtılı ve bilcümle şer güçleri ortadan kaldırmak için cihâd etmek zorundadır. Cihâd etmeyenlere Allah'ın gazabı ve bunun yanısıra

da zillet vardır. Cihâd gücünü yitiren kişi ve toplumlar hayat ve cemiyet içerisinde bir varlık gösteremezler. Bu sebeple, Kur'an taraftarları hayatlarının her ânım, geniş anlamıyla cihâd içerisinde geçirmek zorundadırlar. Cihâd olmadan hiçbir şey olmayacağını bilir ve ona göre sürekli olarak cihâda koşarlar :
«Cihâd edip Allah yolunda hicret edenler... İşte onlar Allah'ın rahmetini umabilirler.» (Bakara, 218)
«Bizim yolumuzda cihâd edenleri dosdoğru yollarımıza iletiriz.» (Ankebût, 69)
Kur'an'a gönül veren insan; ruhunu ve bedenini her türlü pislik ve kirliliklerden arıtır. Engin bir rûh yapısına ve tertemiz, sağlam bir bedene sahip olmaya çalışır. Bilir ki; bedenin sağlığı için rûh, ruhun sağlığı için de beden sıhhati şarttır. Biri olmadan diğeri olmaz :
«Andolsun ki Allah ; insanlara âyetlerini okuyan, onları temizleyip arıtan, onlara kitab ve hikmeti öğreten, kendilerinden bir peygamber göndermekle, lütfetmiştir.» (Âl-i İmrân, 164)
«Nitekim biz size, âyetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak, size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek, aranızdan, bir peygamber gönderdik.» (Bakârâ, 151)
Kur'an'a gönül veren insan; yalan söylemez. Çünkü : «Muhakkak Allah, o israf eden ve çok yalan söyleyeni doğru yola iletmez.» (Gâfir, 28) İkiyüzlülük yapmaz. Çünkü «Allah, şehâdet eder ki muhakkak ikiyüzlüler yalancılardır.» (Münâfikûn, 1) Gıybet etmez. Çünkü «Ey imân edenler, zannın bir çoğundan kaçının. Zira zannın bir kısmı günâhtır. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı? Ondan tiksindiniz değil mi?» (Hücurât, 12) buyurulduğunu bilir.
Kimseyle alay etmez. Çünkü «Ey imân edenler, bir topluluk, bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınlarla alay etmesin. Belki de onlar kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi kendinize dil uzatmayın. Birbirinizi kötü lakab-larla çağırmayın. İmândan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü isimdir.» (Hücûrât, 11)
Kur'an'a gönül veren insan; iftira etmez, Çünkü : «Allah'a yalan isnâd edenden daha zâlim kim vardır?» (En'âm, 21)
«Allah'a andolsun ki, iftira ettiğiniz şeylerden dolayı sorguya çekileceksiniz.» (Nahl, 56) buyruğunu her an hatırında bulundurur.
«Kur'an'a gönül veren insan; zulüm yapmaz. Çünkü : «Doğrusu zâlimler inkâr ederler.» (Ankebût, 49)
«Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.» (Bakara, 193) «Ve Allah zâlimleri sevmez.» (Âl-i İmrân,57) «Aralarından bir ses-lenici; «Doğrusu Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir,» diye seslendi.» (A'raf, 44) buyruğuna inanır. Ve özellikle zulümlerin en büyüğü olan Allah'a şirk koşmaktan, büyük - küçük her nevi şirk belirtisi bulunan davranışlardan kaçınır. Çünkü «Doğrusu şirk büyük bir zulüm-dür.» (Lokman, 13) buyruğunu bilir.
Kur'an'a gönül veren insan; zulmetmeyeceği gibi zulme rızâ da göstermez, zâlime yardımcı da olmaz. En büyük zulm şirkin, küfrün ve Tâğût'un hâkimiyetine rızâ göstermektir : «Bu uyarıdan sonra zâlimler güruhu ile oturma.» (En'âm, 68) «O gün

zâlimlere mazeretleri fayda vermeyecektir. Lâ'net onlaradır, yurdun kötüsü onlaradır.» (Gâ-fir, 53)
Kur'an'a gönül veren insan; hâkimiyetin Allah'a âit olduğunu bilir. Allah ile kul arasına aracılar koymaz. Allah ile kul arasına giren aracıların ne olursa olsun şirki temsil ettiğini ve insanların hep bu yüzden doğru yoldan saparak küfre sürüklendiklerini bilir. Nitekim müşrik araplar da putları için :
«Biz sadece onlar bizi Allah'a yakaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» (Zümer, 3) diyorlardı.
Kur'an'a gönül veren insan; fuhşun, ahlâksızlığın her türlüsünden kaçınır. Sağlam karekter yapısına sahip kişiler; şehvet düşkünlük günün insan için bir eksiklik olduğunu bilirler. İnsanlığın kumanda makamına tâlib olan bir kitle; basit nefsânî isteklerinin bile henüz tatmin edilmemiş olmasının utanç verici bir şey olduğunu kabul eder. Allah'ın helâl kıldığı yolların dışında tatmin aramanın hiçbir şekilde hoş karşılanmayacağını bilir. Çünkü : «Doğrusu mü'minler felaha ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler. Onlar ki, boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtlarını verirler. Onlar ki, ırzlarını korurlar.» (Mü'minûn, 1-5) buyruğunu okur.
Kur'an'a gönül veren insan; hiçbir yaratığın canına kıymaz. Çünkü cana kıymanın insanlık için büyük bir felâket olduğunu, haksız yere bir insan öldürmenin bütün insanlığı öldürmek olduğunu bilir:
«Kim de bir cana can olmaksızın veya yeryüzünde fesada karşılık olmaksızın birisini öldürürse bütün insanları öldürmüş olur.» (Mâide, 32)
Kur'an'a gönül veren insan; kötü yola düşmüş veya tehlike ile yüz-yüze gelmiş bir insanı kurtarmanın bütün insanlığı kurtarmak olduğunu bilir. Çünkü : «Kim de bir insanı diri bırakırsa bütün insanlığı diriltmiş olur.» (Mâîde, 32)
Kur'an'a gönül veren insan; rüşvet almaz, haksız yere başkasının malına göz dikmez. İdareci ve sorumlulara para yedirerek haksız iş görmez. Çünkü :
«İnsanların mallarından bir kısmım bile bile, günâh işleyerek ele geçirmek için iş başındakilere yedirerek mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin.» (Bakara, 188) buyruğunu okur.
Kur'an'a gönül veren insan; haksız kazanç sağlamaz, özellikle toplumlar için en büyük felâket kaynaklarından birisi olan ve insanın insanı sömürmesi esâsına dayanan faize kesinlikle karşıdır. Faiz sistemini reddettiği gibi faizin İslama karşı açılmış bir savaş olduğunu da bilir:
«Ey imân edenler, faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan korkunuz ki, felaha eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten de sakının.» (Âl-i İmrân, 130-131)
«Allah; faizi eksiltir, sadakaları bereketlendirir.» (Bakara, 276)
«Ey imân edenler, Allah'tan korkun. Ve eğer mü'minlerden iseniz faizden arta kalanı bırakın. Şayet böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Rasûlü'ne karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin.» (Bakara, 278-279)
Kur'an'a gönül veren insan; keyif verici ve uyuşturucu maddeleri kesinlikle kullanmaz. Bunun insan sağlığına ters düşen bir davranış olduğunu, toplumun yücelmesi ve geliştirilmesi için harcanması gereken değerleri heba etmek ve ömrü boşa tüketmek anlamına geldiğini bilir. İçki ve kumarın sağlığa zararım, toplum yapısı için belirttiği tehlikeyi kabul eder. Çünkü : «Ey imân edenler, içki, kumar,

putlar ve fal okları şüphesiz şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki, felaha eresiniz.» (Maîde, 90) buyruğunu hiçbir zaman hatırından uzak tutmaz.
Kısacası, Kur'an'a gönül veren insan; bütün davranışlarında kendini Allah'a ve Rasûlüne teslîm eder. Ve bilir ki; bunda hayat vardır. Yaşamak, bir bitki, bir katı madde gibi belirli zaman dilimini doldurup gitmek değil, bir iz bırakmak ve Allah'ın insana yüklediği hilâfet görevini yerine getirmektir. Bu şuurla hayatım Allah'a ve Rasûlüne adar.
«Ey imân edenler, Allah ve Rasûlü sizi; size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman icabet edin. Ve bilin ki, muhakkak Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Sonunda O'nun katında toplanacaksınız.» (Enfâl, 24)
«Yoksa onlar câhiliyetin hükmünü mü istiyorlar? Halbuki kesin olarak bilen bir kavm için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?» (Mâide, 50) «Kim de Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin kendileridir.» (Mâide, 44)
Kur'an'a gönül veren insanlar; târihin her devrinde eşine rastlanmayan örnek davranışlar sergilemişlerdir. İlimde, san'atta, kahramanlıkta ve hayatın her alanında erişilmez hârikalar meydana getirmişlerdir.
Daha sonra, Kur'an'a gönül verdiklerini söyleyip te bunu laftan öteye geçirmeyen nesiller gelmiş ve atalarının yaptıklarıyla övünmekten başka şey yapmamışlardır. Onlarla bunlar arasında isim benzerliğinden başka ortak bir nokta bulmak mümkün değildir.
Kur'an'a gönül vermek; ne güzel sesli hafızların yanık, Dâvûdî seslerini dinleyerek kendinden geçmektir, ne de Tevrat'ın kötü uyarlamasından ibaret olan İsrail hurafelerine dayanarak Allah'ın son ve ebedi kitabını tefsir etmeye kalkışmaktır.
Kur'an'a gönül vermek; onun yolunda olduğunu söyleyip de Kur'-an'ı sırf zevklerini ve isteklerini tatmin için kullanmak da değildir.
Kur'an'ı okuyalım. Ama sayısız sevap kazanıp cennette kendimize daha iyi bir köşk edinmeyi hedef sayarak değil. Güzel sesli hafızlar tarafından okunan Kur'an'ı dinleyelim. Ama mûsikî zevkimizi gidermek için değil. Bahtsız insanlara şifa iksiri sunmak için okuyalım. Yanık bağrımıza bir anlık nefes olması için okuyalım. Ne buyurduğundan habersiz, sadece okumak yerine; öğrenmek, yaşamak ve yaşatmak için, bütün varlığımızla emirlerine katılarak, kendimizi ona adayarak okuyalım. Gözyaşı dökerek, için için ağlayarak kendimizden geçmek için değil; kendimizi ve içinde yaşadığımız toplumu uyarmak coşturmak ve Dâvûd peygamber gibi dağlan çınlatmak için okuyalım. Biz Kur'an okuduğumuz zaman yer yerinden oynasın, tüm insanlık sesimize kulak versin...
Kur'an okuyalım. Evet, hem de sürekli okuyalım. Ama okuduğumuz Kur'an; insanları kendi içlerine gömülmek yerine cemiyet meydanına sürüklesin... Bizi bizimle birlikte Kur'an okuyanları; hayata, azme, çalışmaya, gayrete, dinamizme, atılganlığa, ibda imkânlarına, âlemlerin keşfine götürsün. Uyutmasın, uyandırsın! Oturtmasın, koştursun! Sömürmeye ve sömürtmeye değil, insanca yaşamaya götür-sün! Mala kul etmesin, ama malın hâkimi kılsın! Mal ve mülkü bir kenara itmeye değil, onu Allah yolunda kullanmaya şevketsin. Mücâhe-de azmi versin! Direnmeyi, zorluklara göğüs germeyi, olmazları oldurmayı, yapmazları yaptırmayı, aşılmazları aşmayı sağlayacak çareleri getirsin!

Kısacası Kur'an'a gönül verdikten sonra artık başkalarının kulu, kölesi, bağlısı, hizmetçisi ve emirberi olmak yerine, herkesin önderi, rehberi, örneği ve lideri olalım. Başkalarına yalvarmak yerine onların imdadına koşalım. İçimizdeki kompleksleri dizginleyelim. Ve topluca, okuduğumuz Kur'an'ın buyruklarına koşalım. Birleşelim. Tek vücûd halinde, Allah'ın kelâmım sözlerin en yücesi yapalım! İşte o zaman, gönül huzuruyla ve tıpkı daha önceki İslâm büyüklerinin yaptığı gibi, Kur'an'm i'câzı, mûsikîsi ve ahengi üzerinde çalışabiliriz. Düşünme ve değerlendirme yollarını arayabiliriz. Ve o zaman güzel sesli hafızların yanık ve jçli seslerinden apayrı bir haz duyabiliriz. Ama bunu yapmadan, Kur'-an'ın mûsikîsiyle yetinmek, anlamsız bir zevkin ötesine geçmez. Günü-
müz müslümanının en büyük ihtiyacı -kanaatimizce- Kur'an'a yeniden dönmek; yeniden, yepyeni bir rûh ve anlayışla O'nu yaşamaktır.[4]
Bu şuur ve anlayışla Kur'an'a yaklaşabilmek için köklü, sağlam ve derin bir Kur'an kültürüne sahip olmamız gerekir elbette.
Bilindiği gibi, Kur'an'ı en doğru ve en iyi anlamanın yolu; Kur'an ayetlerinin, yine Kur'an ayetleriyle tefsiridir. Bir ayetin kısaca izah ettiği konuyu bir başka ayet detaylı olarak açıklar. Eğer böyle bir açıklama bulunmazsa o zaman, Kur'an'ın bize ilk aktarıcısı ve teblîğ-cisi olan Rasûlullahın kavlî, fiilî ve amelî sünnetine baş vurulur ve âyetler, bu hadîslerle tefsir edilir. Şayet hadîslerde de bir açıklama bulunmazsa, peygambere en yakın olan onun arkadaşlarının (ashâb) izah ve yorumlarına müracaat edilir. Daha sonra da onlardan ders almış ve peygamberin ölümsüz öğütlerini peygamberi görmüş olan zevattan öğrenmiş bulunan tâbün'in yorumlarına bakılır.
İşte bu silsile takîb edilerek yapılmış olan tefsirlere rivayet tefsiri adı verilir. Rivayet tefsirlerinin en zor tarafı, rivayetlerden sahîh olanla zayıf ve uydurma olanın tefrik edilip iyice süzgeçten geçirilmesi ame-liyesidir. Çünkü İslâm devletinin sınırlarının genişlemesi ile birlikte antik kültürlere dair birçok bilgiler ve özellikle «İsrâiliyyât» adı verilen Yahudi menşe'li, Tevrattan alınma pek çok hurafeler tefsîrlere sirayet etmeye başlamış ve bir süre sonra aynı konuda uydurulmuş mevzu hadîslerle bu fikirler islâmî bir kılığa büründürülmüştür.
Bundan yaklaşık on yıl önce sevk-i kaderle büyük İslâm şehidi ve mütefekkiri Seyyid Kutub'un tefsirini dilimize aktarmaya çalışırken Türkçemizde geniş ve kapsamlı bir rivayet tefsirinin bulunmadığını gördük. Rivayet tefsirleri olmadan doğrudan dirayet tefsirleri vasıtasıyla Kur'an'ı anlamaya çalışmanın büyük mahzurlar doğuracağı muhakkaktır. Çünkü bir konuda peygamberden veya peygamberin yakınında bulunan bir zâttan nakledilen tefsirleri bilmeyen pek çok kimse; doğrudan kendi kanâatlanyla Kur'an'ı yorumlamaya kalkışabilir ve bu da Kur'an'ı yanlış anlama sonucunu doğurur. Nihayet müslümanlarm Kur'an'a karşı takınmaları gereken ciddî tavır kısa zamanda yokolur. Önüne gelenin, Allah'ın kelâmını istediği gibi yorumladığı bir anarşi ortamı doğar.
Bu vesile ile ülkemizin geleceğinde ağır sorumluluklar yüklenecek olan aydın müslüman gençliğe sağlam, güvenilir bir rivayet tefsiri kazandırmanın zaruretini hissettik. Bu alanda yapılmış tefsirlerin en sonuncularından ve en mükemmellerinden birisi olan büyük İslâm bilgini İbn Kesîr'in «Tefsîr'ül - Kur'an'il - Azîm» isimli tefsirini dilimize aktarmaya karar verdik. İbn Kesîr; kendinden önce

yaşamış olan bütün müslüman müfessirlerin eserlerini gözden geçirerek, sahîh bir rivayet tefsiri yazmış ve bu tefsirinde elinden geldiğince «isrâiliy-yât'a yer vermemeye gayret etmiştir. Gayret etmiştir diyoruz, çünkü "isrâiliyât" tan bütünüyle arınmış rivayet tefsiri bulmanın güçlüğü konuyu bilenlerce takdir edilir. Kaldı ki İbn Kesîr, gerçekten dirayetli bir zekâ ve sağlam bir düşünce yapısıyla, yorulma bilmez bir enerji ve bıkıp usanmaktan uzak bir çalışma ve araştırma gayretiyle bu alanda fevkalâde başarı göstermiştir. Nitekim Kur'an tefsiri bakımından konunun önemini çok iyi kavramış olan Seyyid Kutub, adı geçen eserinde, mümkün mertebe rivayet nakline baş vurmamaya çalışmış ve baş vurmak zorunda kaldığı zaman da İbn Kesîr'in tefsirinden na-siller yapmakla yetinmiştir.
Bilindiği gibi İbn Kesîr merhum, bu büyük ve değerli eserinde, übeyy ibn Ka'b (öl. 640), Abdullah ibn Mes'ûd (öl. 652), Abdullah ibn Abbâs (öl. 688), Abdullah ibn Ömer (öl. 693), Câbir ibn Abdullah (öl. 698), Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî (öl. 709), Enes ibn Mâlik (öl. 712), Saîd ibn Cübeyr (öl. 714), İbrahim en-Naha'î (öl. 714), Mücâhid (öl. 721), Şa'bî (öl. 721), Dahhâk ibnMüzâyim (öl. 723), İkri-aıe (öl. 725), Hasan el-Basrî (öl. 728), Atıyye el-Avfî (öl. 729), Atâ ibn Ebu Rebâh (öl. 733), Katâde (öl. 735), İbn Ebu Necîh (öl. 748), Süddî (öl, 745), Zeyd ibn Eşlem (öl. 753), Rebî' ibn Enes (öl. 757), Amr ibn Ubeyd (öl. 761), ibn Cüreyc (öl. 767), Mukâtil ibn Süleyman
öl. 767), Süfyân es-Sevrî (öl. 777), Yahya ibn Sellâm (öl. 798), Süf-vûn ibn Uyeyne (öl. 813), Abdürrezzâk ibn Hemmâm (öl. 827), îshâk ."an Râhûye —veya Râheveyh— (öl. 852), Ahmed ibn Hanbel (öl. îö5), Ebu Hatim er-Râzî (öl. 890), Muhammed ibn Cerîr et-Taberî öl. 922), İbn Ebu Hatim (öl. 938), Ebu Ca'fer el-Nahhâs (öl. 949), Ton Merdûyeh —veya Merdüveyh— (öl. 1025) gibi belli başlı bütün rivayet tefsirlerinden seçmeler yaparak sahîh olduğunu kabul ettiği rivayetleri dere etmiştir. Sonra da bu rivayetlerden kendi kanâatma en uygun olanı belirterek o doğrultuda yorumlar yapmıştır.
Kur'an-ı Kerîm'i anlamanın bir diğer yolu da; ilim, fikir, cehd ve gayret sahibi bilginlerin, yukarda sözkonusu edilen rivayetlere dayanarak kendi anlayış ve dirayetlerine göre âyetleri yorumlamalarıdır. Bu tür yorumlar indî kanâatlardan çok belirli kaidelere dayanmak zorundadır. Nitekim biz ilerdeki sayfalarda bu konuda detaylı bilgiler vermeye çalışacağız. İşte rivayet tefsirlerinin derlenip tanzîm edilmesinden sonra, islâm bilginleri gayretlerini daha çok dirayet tefsirlerine teksif etmişler ve bu alanda pekçok eserler kaleme almışlardır. Biz, ibn Kesîr tefsîfini dilimize çevirirken, yalnızca rivayet tefsîriyle yetinip, o konudaki dirayetli görüşler için başka tefsirlere müracaatın konunun bütünlüğünü dağıtacağım ve ayrıca dirayet tefsirlerinin çoğunun da dilimize çevrilmemiş olduğunu dikkate alarak dirayet tefsirlerinden ek bilgiler vermenin uygun olacağını düşündük. Bu sebeple başlangıcından günümüze kadar bütün tefsirlerden iktibaslar yaptık ve izah başlığı altında ayrı bir bölümde topladık.
Bu vesile ile başta İbn Kesîr'in dirayetli yorumlarının yanı sıra; Ebubekir el-Cassâs (öl. 980), Ebulleys es-Semerkandî (öl. 983), Ebu İs-hâk es-Sa'lebî (öl. 1035), Râğıb el-Isfahânî (öl. 1109), İmâm Beğavî (öl. 1122), Ömer en-Nesefî (öl. 1142), Cârullah Mahmûd ez-Zâmah-şerî (öl. 1143), Emînüddin et-Tabressî (öl. 1153), Fahrüddin Ömer er-Râzî (öl. 1209), Muhyiddîn İbn el-Arabî (öl. 1240), Ebu

AbduUah el-Kurtubî (öl. 1272), Kâdî Beydâvî (öl. 1292), Ebu'l - Berekât en-Nesefî (öl. 1310), Alâüddin el-Hâzin (öl. 1340), Ebu Hayyân el-Endelüsî (öl. 1344), Nizâmüddin en-Nîsâbûrî (öl. 1329), Şeyh'ül - İslâm Ebu's-Suûd Efendi (öl. 1574), Celâlüddîn es-Süyûtî (öl. 1505), İsmâîl Hakkı Bursevî (öl. 1724), Muhammed el-Şevkânî (öl. 1834) gibi klasikleşmiş dirayet tefsiri bilginlerinin değerli eserlerinden bölümler aldık.
Fakat günümüz insanının problemlerine ve çağın gelişen ihtiyaçlarına göre yapılabilecek değerlendirmeleri de okuyucularımıza aktarabilmek için; Mahmûd el-Âlûsî (öl. 1854), Sıddîk Hasan Bahâdır Han (öl. 1889), Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1905), Cemâleddîn el-Kâsımî (öl. 1913), Reşîd Rızâ (öl. 1935), Tantâvî Cevheri (öl. 1940), gibi 19-20. yy. müfessirlerinin görüşlerine de yer verdik.
Bu arada merhum büyük bilgin Elmalılı Muhammed Hamdi Ya-zır'ın tefsir metodolojisi bakımından gerçekten değerli olan fikirlerini, okuyucuların diğer müfessirlerle mukayese edebilmesini sağlamak için konuşulan dile çevirerek vermeye çalıştık.
öte taraftan Kur'an'ı yaşanan hayatın kitabı haline getirmek için büyük çaba harcamış ve bu konuda fevkalâde başarılı olmuş bulunan şehîd Seyyid Kutub'un Kur'an'ı anlayış ve değerlendirme tarzını mukayese edebilmek için, onun eserinden de zaman zaman açıklayıcı pasajlar aktardık. Tarihî kıssalardan bile, mükemmel bir hayat nizamı çıkarmayı başaran bu büyük düşünürün tefsîrde edebî teknikleri kullanmanın yanısıra, gerçekleştirmiş olduğu fikri devrimi de karşılaştırmalı olarak gözler önüne sermeye çalıştık. Nitekim klâsik tefsir üslûbuna alışmış olup ta başka türlü bir değerlendirmenin mümkün olamayacağını sananlar, Seyyid Kutub'un tefsirinin klâsik tefsir tarzına uymadığını söyleyerek, onun tefsirden çok edebî yanı-na dikkatleri kaydırmaya çalışmışlardır. Halbuki gerçekte Seyyid Ku-tub edebî üslûbunun ihtişamı yanında Kur'an anlayışı bakımından da son derece önemli fikirler getirmiştir. Eserinde klâsik anlamda tefsirlerde görülen rivayetlerin yer almaması bir eksiklik değildir. Aksine bu sahada yüzlerce eserin mevcud olduğu Arapçayla yazan bir müellif için bu tekrarın tekrarından başka bir şey değildir.
Muhammed Mustafa el-Merâğî, Mahmûd Hicâzi ve Ebu'1-A'lâ el-Mevdûdî gibi günümüz müfessirlerinden aldığımız bölümlerle esere çok yönlü bir bütünlük kazandırmaya çalıştık. Nitekim İslâm düşüncesinin, fıkıh, kelâm, felsefe, tasavvuf, edebiyat, gramer vs. alanındaki tefsir anlayışlarını yansıtmaya çalıştığımız gibi, Ehl-i Sünnet'ih dört mezhebinin yaraşıra Ca'ferî müfessirlerin —Tabressî gibi— görüşlerini de özetlemeye çalıştık. Bu arada kendimizden hiçbir yorum katmadık, sadece görüşler arasında irtibat kurmaya çalıştık. Aynca birbirinin tekrân olan ifâdelere de —nüansların dışında— yer vermedik.
Edebî, ilmî ve fikrî eserlerde terminoloji çok önemlidir. Terminoloji bilinmeden herhangi bir eseri okuyup doğru anlamak mümkün değildir. Beşerî menşe'li eserler için geçerli olan bu kaide. Kur'an-ı Kerîm gibi ilâhî bir kitap için çok daha geçerlidir şüphesiz. Tercümelerde ıstılahları tam olarak aktarmak çok güçtür. İşte biz bu mahzuru bertaraf etmek için, gerek âyetlerin mealinde, gerekse tefsirde Kur'an ıstılahlarını olduğu gibi vererek bu cilde ayrıca bir Kur'an ıstılahları bölümü eklemeyi uygun gördük. Kur'an ıstılahları konusunda, ünlü tefsir bilgini Râğıb el-Isfahânî'nin el-Müfredât isimli eserini esâs aldık.

İslâm tefsir tarihi, gerçekten zengin bir ilim ve kültür hazinesidir. Bu zengin hazîneden bazı bölümleri eserde göstermeye çalıştık. Ancak bu eserlerin müellifleriyle ilgili detaylı bilgi muhtelif kaynaklarda ve dağınık biçimde bulunmaktadır. Dilimizde şimdiye kadar hiçbir tefsîrde yeralmayan, tefsir tarihi ile ilgili malûmatı da, eserin son cildinde okuyucularımıza sunmaya çalıştık.
Böylece ilk cildi Kur'an ilimlerine, son cildi de tefsîr tarihine hasredilmiş olan bu eserin, metodolojisi, ıstılahları, kaynakları, metinleri ve tarihiyle her bakımdan bütünlük arzeden bir tefsîr olmasına çalıştık.
Eksiklerimize gelince, şüphesiz ki pek çoktur. Bilerek ve isteyerek hatâ etmemeye, eksik bir nokta bırakmamaya çalıştık. Ancak her
şeye rağmen eksiklerimizden dolayı Hak Teâlâ'dan mağfiret diler, okuyucularımızdan da samimiyetimize hamlederek değerli eleştirileriyle bizi ikaz etmelerini rica ederiz.
Hicretin onbeşinci asrına, «çam sakızı çoban armağanı» kabilinden böyle bir eserle iştirak etme imkânını bize lütfettiği için Allah'a sonsuz kerre hamd-ü sena eder, bu hicret asrının bütün İslâm dünyasının kendine dönmesine vesile olmasını temenni ederiz.
Allah'ın selâmı üzerinize olsun.
Dr. Bekir Karlığa

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYAT NİZAMI DİN

A) DİNİN MAHİYETİ

a) DİN GERÇEĞİ

İnanma ihtiyâcı; insanda doğuştan vardır. Yeryüzünde varolduğu ilk günden beri insanoğlu, çıplak duyu vasıtalarıyla kavrayamadığı, dolayısıyla müsbet ve müşahhas olarak ifâde edemediği, ama karşı konulmaz bir sevk-i tabiî ile bağlanmak zaruretini duyduğu kendi dışında, yüce ve üstün bir güce yönelmiştir. Binâenaleyh, nerede bir insan varolmuşsa, orada doğru veya yanlış bir inanç ta bulunmuştur. İnanmak; insanın varlık yapısının ayrılmaz bir gereğidir. İnanma ihtiyâcı; tarihin hiçbir devrinde zor ve baskı ile sindirilememiştir. Kısa aralıklarla sindirilmeye çalışılmışsa da, sonunda mutlaka, hem de daha güçlü biçimde ortaya çıkmıştır.
İnsanoğlu, yaşamak için, havaya, suya ne kadar muhtaç ise inanma hürriyetine de o kadar, hatta daha fazla muhtaçtır. Bu sebeple insanın —doğru veya yanlış— bir şeye inanmadan yaşaması imkânsızdır. Çünkü hayat belirli prensiblere inanarak, mücerred bazı değerlerin varlığını benimseyerek devam ettirilebilir ancak. İnsan için kaçınılmaz bir ihtiyâç olan toplum hayatı karşılıklı inanç ve güven esâsı üzerine oturur. Dolayısıyla içtimaî kurumlar inanç olmaksızın teşekkül edemez. İlmî, siyasî ve sosyal çalışmalar inanç olmadan yapılamaz. Neslin devamı bile karşılıklı inanç esası üzerine oturur. Zira ailenin temeli karşılıklı inançtır.

Hayatta hiçbir şeye inanmadıklarını söyleyenler —ne kadar inkâra yeltenirlerse yeltensinler— yine de birşeye inanmaktadırlar. En azından inanmamaya inanmaktadırlar. Dolayısıyla inanma insanın Tarlık şartlan arasında bulunmaktadır. İnanç belirli kaideler ve sistemlere dayanırsa o zaman «din gerçeği» ortaya çıkar. Bunun içindir ki dinler de insanlar kadar eskidir, insanın olduğu her yerde —doğru veya yanlış— bir din de oliöuştur.
İlkel kavimlerden gelişmiş toplumlara kadar din gerçeğinin bulunmadığı hiçbir topluma rastlanmamıştır. Azteklerden pigmelere, Hotanto-lara ve modern sanayi toplumlarına kadar her toplumda inkârı imkânsız bir din hayatı görülmektedir. Bunu görmek istemeyen ateistler, gerçeğe sırtlarını dönmektedirler.
Nitekim, dini afyon sayan, diyalektik materyalizmi dinin yerine ikâme etmeye çalışan ve sistemi yerleştirdiği gün dini kökten yok-edeceğini bağıra bağıra söyleyen Marksizm, Sovyet Rusya'da ihtilâlin üzerinden bir kaç neslin hayatını içine alacak uzun bir dönem geçtiği halde dini, insanların yüreğinden silip atamamıştır. Aksine darda kaldığı zaman, II. büyük savaşın sıkıntılı anlannda, mabedlerin kapısını sonuna kadar açmak zorunluluğunu duymuştur. Bugün de Spirtualist akımların büyük bir kısmı, bu materyalist ülkede yaşamaktadır. Sov-yetler, gerçek anlamda komünist bir toplum kurmak için bütün imkânları kullanmışlar, sosyal ve ekonomik yapıyı kendi ideolojilerine göre düzenlemişler, ama imansızlık, Allahsızlık mücâdelelerinde başarılı olamamışlardır.
Aynı ateist denemeyi tekrarlayan birçok ülkeler sonunda, kurtuluşu dine dönüşte bulmuşlardır. Hem de «Allah indinde gerçek din olan İslâm'ın» dünya konjöktöründe hiçbir sözü bulunmadığı şu karanlık ve bahtsız asırda. Hem" de Hıristiyanlık, Budizm gibi muharref dinlerin teknik imkânları son haddine kadar kendi bâtıl inançları için kullandıkları bugünlerde. Komünizm bu bâtıl ve muharref dinletin karşısında bile tutunamamıştır. Gerçek anlamda İslâm'ın söz sahibi olduğu ortamda, Komünizmin söyleyebileceği hiçbir söz ve onu dinleyebilecek hiçbir safdil bulunmayacaktır.
Tarihte insanın ortaya çıkardığı her çalışmanın temelinde dinin faal gücü yatmaktadır. İlmin, tekniğin, düşüncenin, hukukun, san'a-tın ve toplumun en dinamik kaynağı dindir. Bugün adıgeçen disiplinler ellerinden geldiğince kendi kaynaklarım kurutmaya çalışmaktadırlar. Ama ne yaparlarsa yapsınlar, asıl çıkış ve varış noktalan dindir. Dinsiz san'atm, dinsiz düşüncenin, dinsiz teknolojinin ve dinsiz hukukun insanlığa verebileceği hiçbir şey yoktur. Başka gerekçe aramaya lüzum yok, işte örnek bugünkü Batı toplumu.
Dinsiz bir insanın —dolayısıyla onun meydana getirdiği herşe-yin— kendi hemcinslerine verebileceği hiçbir şeyi yoktur. Çünkü onunla katı bir madde arasında temelde fark yoktur. Ama katı madde kendinden başkalarına çok az zarar verebilir. Buna karşılık her türlü ka-
uzak bir insan, en azgın canavardan daha azgın olur. Onun keadi cinslerine sağladığı imkânlar da kendisi gibi azgınlıktan başka arşey getirmez. Öyle olmasaydı, ilmin ve tekniğin en son noktasına jikşağı dünyamızda, her saniye milyarlarca lira ve binlerce beyin in-«rüarm; insanları öldürmesi için sarfedilir miydi? Öyle olmasaydı, iki miyûk cihan harbi ile milyonlarca cana kıyılır mıydı?

İman ve idealden yoksun ilim ve teknoloji; insanlığa saadet yerme felâket, huzur yerine anarşi ve hüsrandan başka birşey getirmez. Itai gerçeğin bütünüyle şuuraltının yanılgısından ibaret olduğunu söy-jfyenler, beşeriyyete dinin yerini dolduracak bir fikir getirebilmiş de-ğvüdirler. Bunlar kendi görüşlerinin pozitif ilmin verilerine dayandı-gr.ni, dolayısıyla «gökten geldiği farzedilen» (!) görüşlere ilimde yer ıımadığını tekrarlayıp duruyorlar. Ne var ki, dinî gerçekler ile pozitif iznin dayandığı esaslar arasında büyük fark yoktur. Pozitif ilim; hi-3Mxezlerini, aksiomlar, postulatlar ve tanımlara dayandırır. Aksiomlar, sesin ve apaçık olduğu kabul edilen, ispat edilmesi için başka bir şeye dayanmayan, kabul edilmesi zorunlu sayılan gerçeklerdir. Bunların rtrçoğunu ispat etmek te mümkün değildir. Bizim onları, aklın pren-splerine dayanarak öyle kabul etmemiz gerekir. Postulatlar ise, apa-r_k ve kesin olmayan, ancak bilgin tarafından kabul edilmesi ve doğru fa yılması istenen kaziyyelerdir. .
Müsbet ilimlerin en yalım ve en kesini olarak kabul edilen matematik ve geometrinin kanunları —büyük bir kısmı ile— var sayılan postulatlardan başlayarak, yine öyle olduğu farzedilen postulatlara -•aşmaktadır. Yani önce doğru olduğu farzedilen bir temel vazetmekte, sonra farzedilen bu temel prensibe dayanarak belirli sonuçlara varmaktadır. Bu temel bizim mevcûd bilgi şartlarımız için doğru olabilir. Ama bu bilgi vâsıtalarımız veya içinde yaşadığımız şartlar değişecek iursa aynı sonuçların çıkarılması mümkün olmaz. Dini, bir takım peşin hükümler ve doğmalar ihtiva etmekle suçlayanlar, aslında kendileri de dinde doğma sayılan esâslara benzer esâslara istinâd etmek--.edirler. Yalmz Batıda talihsizlik eseri olarak Rönesans ile birlikte baş-ayan ilim - Hıristiyanlık mücâdelesi, daha sonra ilim din çatışması sekline döndürülmüş ve Hıristiyanlığın aklı inkâr eden bâtıl ve insan -abîatına aykırı olan doğmaları bütün dinler için temel alınmıştır. Halbuki «Allah indinde gerçek din İslâm'dır.» (Âl-i îmrân, 19) Bunun dışında kalanlar hakîkî mânâda din sayılmazlar. Çünkü bunlar tahrifata uğramışlardır ve İslâm'ın gelişi ile birlikte bâtıl olmuş-"ardır. Genelde İslâm dini ile ortak bazı noktalan var ise de, bu on-
lann gerçek din sayılması için yeterli değildir. Öyle ise Hıristiyanlığın akıl alma'z doğmalarını esas alarak bütün dinlere hücum etmek akıl erbabının yapacağı bir davranış değildir. Ama Rönesanstan beri ilim -Hıristiyanlık çatışması, Batıda genelleştirilerek, ilim - din çatışması haline döndürüldüğü için, bütün dinlerin ilim ile çatışacağı sanılmıştır. Bu kanaat muharref ve mitolojik nitelikli dinler için doğrudur, ama İslâm gibi, aklı kendi alanı içinde serbest bırakan, kavrayabileceği konularda aklın verilerini benimseyen, aklın yeterli olamayacağı konularda vahyin prensiplerini esas alan bir din için kesinlikle yanlıştır.
Fakat bugün müslümanlar, kendi dinî prensiblerini değil müslü-man olmayan dünyaya, müslüman olanlara bile yeterince anlatmaktan âciz bir vaziyette bulundukları için, din adına konuşanlar genellikle muharref dinlerin mensûblan olmaktadır. Bunlar ise kendi sapık dinî inançlarını kabul ettirebilmek için, çoğu kere «inanıyorum öyleyse doğrudur» fikrini esas almakta ve ilim ile inancın sahalarının ayrı olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü kendilerinin muharref akidelerinin aklı başında hiçbir kimseyi tatmin etmeyeceğini bilmektedirler

İslâm nokta-i nazarından bakıldığı zaman görülür ki; ilim ile din arasında bir çatışma değil, aksine bir uyuşma vardır. Biri diğerinin destekçisidir. Zira ilim, insan zekâsının kavrayış alanı içinde kalan konularda serbest olarak hareket eder. Ama insan zekâsının kavrayış alanı sınırlıdır. Bu sınır aşıldığında, insan zekâsı hayalin ötesinde hakîkî bir görüş beyân edemez. İşte bu noktada ortaya vahiy gerçeği çıkar ve insan zekâsının açıklamak imkânı bulamadığı hususları vahiy açıklar.
Dolayısıyla akıl ile vahiy birbirini tamamlayan iki ayrı müessese olur. Ancak bu iki müesseseyi de yaratan ve yönlendiren aynı zât olduğu için, ikisi birbiriyle çelişmez.
Bizim için çelişir gibi görünen hususlar, yine bizim kavrayış gücümüzün yetersizliğinden neş'et etmektedir. Esâsta ise bir çelişki yoktur. Aklî gücümüzü kullanırsak, neticede vahiy ile akim buluştuğunu muhakkak görürüz.
Büyük İslâm düşünürü Mâlik Binnebî, Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi isimli değerli eserinde bu konuda şöyle diyor :"
«İmdi birisi fizik, çünkü madde ile mahdûd ve muayyen, diğeri ise tamamen metafizik, çünkü maddeyi mahdûd ve muayyen kabul etmiş bu sistemlerin mukayeseleri, ancak onların yaratılış, yani kozmoloji konusunda mevcud benzer ve mütekâbil taraflan ele alınarak yapılabilir. Halen mevcud bu iki görüşün mukayesesini işte bu nokta-i nazara göre yapabiliriz :

a) Maddeci Görüş:

Bu görüşün esası şudur : Madde bir yandan bizzat kendisinin ilk sebebi, diğer yandan da bütün tabiî hadiselerin başlangıç noktasıdır. Çok açık bir husustur ki, böyle bir,aksiom vazettikten sonra, artık maddenin şöyle veya böyle olabileceğini, felsefî ifadesiyle, zarurî değil, mümkün olabileceğini iddia edemeyiz. Zira böyle bir iddia, diğer iddialardan daha çok müstakil bir yaratıcı sebebe ihtiyaç gösterir. Halbuki bu nokta da bizim aksiyonumuza uymaz. O halde madde sadece vardır ve yaratılmamıştır.
Maddenin kaynağında bir defa bu şekilde anlaştıktan sonra, prensibimizin bir imtiyazı olarak, kendimizi sadece maddenin gelişimini veya başlangıcından bugüne birbirini takip eden merhalelerini incelemeye hasredebiliriz. Başlangıçta maddenin sadece kemmî yani küt-levî vasfından bahsedilebilir. O zaman da maddenin bütün diğer vasıflarının sadece ve sadece bu kütlevî vasfından doğduğunu kabul etmek lâzım gelecektir. Bu kabul keyfiyeti de bizi maddenin aslî halinin mütecânislik olduğunu kabule zorlayacaktır. Çünkü gayri mütecânis-lik keyfiyeti ayrı bir faktörün müdâhalesini icap edecek ve bu da maddenin tek vasfı olan kemmiyetle kâbil-i telîf olmayacaktır.
Bu durum, başlangıçta maddenin, hiç bir şekilde tanzim edilmiş vasiyette mütalâa edilmemesini gerektirir. Aksi takdirde, atom bünyesi, tâ başta farklı nükleer partiküllerin müdâhalesini gerektirirdi ki bu da mütecânislik vasfına aykırıdır.
Madde netîceten ve zarûreten, başlangıcında tam bir dağınık ve elektrik bakımından nötr durumda idi. Meselâ aralarında çekim ilişkisinden başka bir münâsebet bulunmayan basit bir nötron kümesi gibi. Bu kümenin sonradan atom yapısına ulaşması, bir başka safha olup nükleer partiküllerin —Pozitron, mezotron,

elektron, vs.— ve bunlara tekabül eden elektrostatik kuvvetlerin zuhuruna tekabül eder.
Partiküllerdeki bu değişikliklerin sebebi hakkında hiç bir peşin hüküm serdetmeksizin dahi, ilk atomun teşekkül tarzı meçhul kalmaktadır. Hâdiseyi İdare etmesi zarurî olan Coulomb kanunu düşünülürse bu teşekkülün izahı mümkün olmaz. Filvaki elektrostatiğin bu meşhur kanununa göre ayni adlı kutuplar birbirini iteceklerine göre, nasıl olup da ayni adlı kutupları taşıyan bir ilk, atom düşünülebilir?
Hem acaba, bu temerküz hâli Mendeliev tablosunda gösterilmiş bulunan doksaniki elementin hepsi için birden diğerine müteakip geçiş silsilesiyle mi?
Eğer bir tek defalık bir terekküp mevzuu bahisse bu takdirde normal olarak ancak bir tek faktörün müdahalesiyle bir tek elemanın oluşu izah edilebilir. Fakat bu halde de geriye bu bir tek faktörle izahı mümkün olmayan doksanbir anormal hal kalır. Yok, eğer elemanların birbirini takip etmesi sözkonusu ise O; zaman da bir ilk maddeden başlayan doksanbir değişimlik bir seri ile izah etmek gerekir. Böyle bir takîb sözkonusu olunca, ister bir tek zincir halinde, ister birkaç zincir halinde bir takîb olsun, mesele aynıdır : Bir basit cisim ailesi, doğrudan bir eleman ve bir elemandan doğan diğer bütün cisimler.
Bir tek zincirden meydana gelme halinde, her eleman kendisinden önceki diğer elemanlar mevcutken meydana geleceği için doksanbir tane mahdûd değişim hali icap edecektir. Bu halde de, başlangıçta maddenin terekkübü anındaki o tek kanundan ve birbirinden farklı doksanbir tane âmil gerekecektir ki doksanbir tane Fiziko - şimik denge meydana gelmiş olsun. Halbuki başlangıçtaki terekküp kanunu bir tane idi ve zamandan ve diğer termo - dinamik faktörlerden müstakil idi. Görülüyor ki bir asıl maddeden sonra, onu takip eden doksanbir değişimlik bir serinin bir tek kanun ile izahı mümkün olamamaktadır.
Her iki halde de Mendeliev tablosu, başta ortaya konan maddi prensibe göre tatmin edici bir şekilde izah edilememektedir.
İşte "maddeci görüş"ün zaafı.
Eğer biz bu organize fakat inorganik maddenin tekâmülünü takip edersek, önümüze biyolojik safha gelir.
Organize fakat hareketsiz maddenin belli bir miktarı bu safhada* yaşayan canlı'bir madde haline gelmektedir: Protoplazma.
Protoplazma ise zoolojik bir silsilede kendi tekâmülünü tamamladıktan sonra yeni bir değişimle düşünen madde haline çevrilmektedir : İnsan.
Demek ki, şöyle bir denklem elde ediyoruz :
Termo - Dinamik faktörler + Kimyevî faktörler = Canlı: İNSAN.
Bu denklem, denklemin birinci bölümündeki termo - dinamik faktörlere tekabül eden her jeolojik devre için muteberdir.
İmdi, bu jeolojik devrenin ve canlı maddenin şekilsiz protoplazma-dan insan haline inkılâp etmesi demek olan zoolojik devrenin müddetini verilmiş olarak farzedersek, nesillerin de bu iki devrenin süresine göre çok sayıda olacağı muhakkaktır. O zaman da kendisinden sonra
çelen tekâmül devresine göre daha önceden bitip gidecek olan ilk nesil bile muazzam bir müddet devam edecektir.

Bu birinci nesil, ortadan çekilmesi sona ererken içinde bulunduğu durum ve başından geçen hâdiselerin şuuruna erecektir. Bilhassa indeki nesiller kendilerini takîb eden nesillere âit vakıayı hafızalarında saklayabileceklerdir. Halihazır insan neslinin hafızasında ise buna benzer hiçbir hâtıra yoktur. O, sadece kendisini adam olarak hatırlamaktadır.
O halde kabul etmek zorundayız ki, yukarda vazedilen biyolojik kânun bir tek defada ve bir tek nesilde gerçekleşmiş bulunmaktadır. Başka bir deyişle öyle bir biyolojik determinizm bulunmaktadır ki sadece maddî faktörlerle izahı gayri mümkündür. Bu noktada dikkatimize maddeci görüşün bir boşluğu takılmaktadır. Bu boşluk ise başlangıçtaki hareket noktasının ne kadar entipüften olduğunu belirtmektedir. Bu boşluk ne kadar mühim ise onun kadar mühim bir diğer nokta da şudur; mevzuubahis denklem tenasülü izah etmekten de âciz bulunmaktadır.
Gerçekten soybirliğinin fertte değil de çiftte —erkek ve dişi— meydana gelmiş olması ortaya yeni bir mesele çıkarmaktadır. Hayatın temadisini temîn eden tenasül mevzuunda da maddeci görüş hiçbir doğru izah verememektedir.
Eğer, erkeğin meydana gelişi bir tesadüfse, dişinin meydana ge-iişi de tesadüf demektir. Böylece daha başlangıçta tenasülü temîn için en az iki tesadüfe ihtiyacımız var demektir. .
Maddenin bu iki tesadüfünü ve bundan sonra prensip olarak kalmasını kabul etmekte devam etsek bile —ki, tesadüften bu kadar ahenkli bir netice çıkmasının izahını yapmak mümkün olmayacaktır— herhalde maddenin başlangıçta vazedilen prensibe en uygun şekli, böyle müstakil erkek-dişi cinsler ortaya çıkaracağına her ferde her iki cinsiyeti birden vermesi idi.
İşte bir sürü boşluk ki, maddeci görüşün uygunsuzluğunu ortaya koyup durmaktadır.
Diğer taraftan da mekanik bir görüşle tesbît olunabilir ki, madde atâlet prensibinin mutlak hâkimiyeti altındadır. Yani hareketsizdir.
Halbuki bu kaidenin tek istisnası canlı maddedir. Nitekim bir canlı duruşunu bizzat kendisi değiştirebilir. Her şeyi madde ile izah eden ve canlıya da nihayet bir madde gözüyle bakmak ve onu fizik kanunlarının çerçevesine hapsetmek isteyen maddeci görüşün bir zayıf noktası daha. Mamafih diğer hâdiseler de bu görüşün hatâlarını daha az ortaya koyuyor sayılmazlar. Bilhassa zencilerin derilerinin rengi meselesi. Hiç, güneşin hâkim olduğu bir muhitte meydana gelen fizyolojik bir değişme denilip geçilecek bir husus mudur bu?
Peki öyleyse niçin ayni şartları hâiz bazı muhitlerde san, beyaz veya kırmızı derili insanlar var olabiliyor?
Yoksa bakir ormanların tesirine mi hamledeceğiz?
Peki, niçin Brezilya'nın bakir ormanlarında zenciler yok? Astronomiye gelelim. Bu sahada da maddeci görüşün izah edemediği paradokslarla karşılaşıyoruz.
Gerçekten, tayf analizleri 1929'da fizikçi Hubble'ye nebülözlerin kâinatımıza göre galaksi dışı hareketlerinin mânâsını göstermiştir. Filvaki anlaşılmıştır ki; bütün nebülözler bize yaklaşan altı tanesi hariç, tamamen bizden uzaklaşmaktadır. Böylece madde bütünüyle, bize nisbetle birbirine zıt iki intikâl içinde olmaktadır. Bu intikâl şekillerinden birisi başlangıçtaki prensibe uygunsa diğeri muallakta kalmaktadır.

Bütün bu anormallikler ve uygunsuzluklar tamamen materyalist bir temele bina yapılamayacağını göstermekte ve bütün sistemi yenilemek, düzeltmek gerekmektedir. Hem temelinden, yani maddenin oluşunu ve tekâmülünü izah edemeyen maddecilik temelinden.

b) Madde Ötesi Görünüş:

O halde maddeden farklı bir başka prensip zarurî bulunmaktadır. Bu yeni prensib Allah'tır : Kâinatın yaratıcısı ve hâkimi, bütün mevcudatın ilk sebebi: Allah.
Şimdi ilk iş olarak maddeci sistemde nebülöz olarak verilen maddenin aslını aydınlatmak gereklidir. Maddenin aslını yeni sistemde aydınlatacak tarif şudur : Madde, kendisine âit her türlü özellikten müstakil bir determinizm tarafından yaratılmıştır.
Bu metafizik bir determinizmdir. Ve basit fizik kanunlarının izah edemediği hâdiselerin temelinde o vardır. Bu temelden, evvelki sistemdeki boşluk ve zıtlıklara yer vermeyen, uygun ve ahenkli bir sistem neş'et eder. İnsan anlayışının felsefî tarafına ve onun bütün icaplarına —felsefenin gayesi, şeyleri ve hâdiseleri, mantıkî ve ahenkli bir sistem içinde toplamaktır— cevap verdiği gibi, yeni prensip üstelik, madde ile modern medeniyetin hâlâ bir gaye olarak teveccüh etmekten vazgeçmediği ahlâk arasında bir köprü teşkil etmeye de çabalar.
Netice itibariyle, maddenin yaratılışı, Tekvin kitabında olduğu gibi «üstün irâdenin her şey için "olsun" diye emretmesi neticesidir.
Maddenin tekâmülü ise ahenk ve muvâzene kaynağı bir zekâ tarafından idare edilmektedir. İşte bu zekânın maddeye vermiş olduğu ahenk ve muvâzenedir ki, O'nun değişmez kânunlarının bulunmasını temîn etmektedir. Fakat tekâmülün bazı kademeleri sistemde herhangi bir boşluk meydana getirmeksizin, insan bilgisinin sınırları dışına çıkmaktadır. Bu gibi müstesna hallerde sadece bir madde ötesi prensibin müdâhalesinden bahsedilmektedir ki bu da sistemin başlangıç prensibine aykırı değildir. Halbuki maddeci sistemin bu gibi hallerinde boşluklar ortaya çıkmaktadır. Yeni sistemde ise bir boşluk değil, yaratıcı, akıl ve irâde sahibi yeni bir faktörün müdâhalesi vardır. Bir an için böyle müstesna bir hâdiseyi idare eden bir kanun veya mekanik sebep meçhul kalabilir. Fakat sistem, madem ki son bir tahlilde mutlak bir determinizmin müdâhalesi ile izah edilebilmekte —meselâ Allah'ın irâdesinin müdâhalesi ileri sürülebilmektedir— dâima temel prensibi ile ahenkli ve mantıkî durumda bulunmaktadır. Nitekim bu gibi durumlarda maddeci görüşün iltica ettiği nesne de tesadüf değil mi" idi? Tesadüf: Maddeciliğin Tanrısı değil mi idi?
Gözden uzak tutmuyoruz ki, iki ilim arasında değil, belki iki inanış, iki din arasında mukayese yapmış olmaktayız. Bunlardan birisi maddeyi tanrılaştırmakta, diğeri Allah'ın müdâhalesini öne sürmektedir. Belirtmekte fayda vardır ki; çok büyük bir âlim tam bir dindar olabileceği gibi, zavallı bir câhil de tam bir münkir olabilir. Ki ekseriya da öyledir.
Bir âlimin insanın maymundan indiğini iddia etmesi ne kadar hayret verici bir durumdur. Düşünmek lâzımdır ki Nijerya kıyılarının zavallı putperest yerlisi de kendi ceddi Timsah olduğuna ve ondan indiğine kemâli ciddiyetle inanır. O âlim

de, bu ilkel yaratık da ayni neviden bir metafizik iddiayı kendilerine göre izah etmekten ve paylaşmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar.
Sosyal karışıklıklar ve manevî muvazenesizlik devirleri vardır ki ilimle dini karşı karşıya getirirler. Fakat tarihin önceden görülemeyen akışı, —Rusya'da son harpte ve Fransa'da ihtilâlden sonra olduğu gibi— ilim tanrıçasını, beşerin ilerlemesinin basît bir hizmetkân olarak kabul edilen yeni bir ilim anlayışına yer açabilmek için, yıkıp geçecektir.
Zaten ilim de, hele son astronomi keşiflerinden sonra kendi sahasının sınırlılığının şuuruna gitgide daha çok varmaktadır.
Gerçekten meydana çıkmıştır ki; milyon "ve hatta milyarlarca'ışık
senesi ötedeki son nebülözün arkasında ilmî düşünce tarafından da ölçülemez, yaklaşılamaz, sonsuzluğun uçurumu vardır. İlmî düşünce tarafından ölçülemez çünkü objesi yani miktarı, nisbeti, hali belirsizdir.
Ne miktarda? Ne nisbette? Ne halde? Meçhul.
Bütün bu suallerin madde ötesi mânâları ne olabilir?
Bizzat ilim, vakıalar dünyasını çevreleyen en son nebülöz'ün ötesindeki gayri maddî sonsuzluğun eşiğinde bir şey anlamadan duraklamaktadır.
O halde bu sınırın ötesinde anlaşılabilir mâhiyette bir şeyi ancak dinî düşünce söyleyebilir : «Allah bilir...»»[5]
Din gerçeğinin mâhiyetini daha derinliğine kavrayabilmek için önce bu terimin mânâ ve tariflerini bilmek gerekecektir. Zira ortak bir tarîf üzerinde birleşilmedikçe, serdedilecek fikirler yeterince anlaşılamaz. Özellikle din gibi mânâ ve muhtevası zaman içinde çok değişmiş olan bir terimi asıl kaynaklarına inerek tedkîk etmeden, sadece alışılagelen kalıplarıyla kabul edip yorumlamak, meseleyi köklü olarak kavramamızı önler. Bilhassa konumuzu teşkîl eden ilâhî kitabı aslına uygun olarak anlayıp değerlendirmemize imkân vermez.

b) DİNİN MÂNÂSI VE TARİFLERİ

Arapçada "din" kelimesi muhtelif mânâlara gelir :
I- Din; üstün gelmek, zorla istediğini yaptırmak, hüküm, emir, başkalarını itaata zorlamak, daha kuvvetli birisinin daha az kuvvetli birisini kendine itaat ettirmesi anlamina gelir. Bu anlamlar arapçada şu şekilde kullanılır :
a) İnsanları itaata zorladı.
b) Sen onları zorladın, onlar da itaat ettiler,
c) Topluluğu zelil kıldın,
ç) Adam değer kazandı.
d) Adamı istemediği.
e) Falanca kötü.'
f) İdare ettim.
g) Topluluk yönetimi üzerine aldı.
II- Din; itaat, kulluk, hizmet, birisinin emri altına girmek, birinin işini araştırmak, başkasının üstünlüğünü kabul edip boyun eğmek mânâlarına da gelir. Bu anlamda şöyle denir :
a) Sen onlara üstün geldin, onlar da sana itaat ettiler.

b) Sen ° adama hizmet ettin.
III- Din; şeriat, kanun, yol, mezheb, millet, âdet anlamlarına gelir. Bu anlamlarda kelime şöyle kullanılır:
a) Benim durumum, benim âdetim budur.
b) İyiliği veya kötülüğü âdet edinen
kimse için kullanılır.
IV- Din; ceza, mükâfat, muhakeme, hesab. Bu anlamda şöyle denir :
a) Ne yaparsan sana da o yapılır.
İslâm'dan önce araplar din kelimesini bu mânâlarda kullanıyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm ise din kelimesini bu dört anlama birden kullandığı gibi ayrı ayrı da kullandığı olur.
«O, daimi yaşayandır. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. O halde O'na dininde ihlâs ve samimiyet erbabı olarak, "hamdolsun, kâinatın Rabbı Allah" diyerek duâ edin.» (Ğafir : 65).
«De ki : "Ben, Allah'a, O'nun dininde ihlâs edici olarak, ibâdet etmekle emrolundum." Bana Allah'a teslim olan müslümanlann evveli olmam emredildi.» (Zümer : 11 -12).
«De ki: "Ben dinimde, kendisine ihlâs edici olarak, ancak Allah'a ibâdet ederim. Artık siz de O'nu bırakıp dilediğinize tapın...» (Zümer : 14-15).
«Tâğût'tari, ona tapmaktan kaçınıp da Allah yoluna yönelenler (e gelince) : Onlar için de müjde vardır. O halde kullarımı müjdele.» (Zümer : 17).
«Şüphesiz ki biz o kitabı sana hak olarak indirdik. O halde Allah'a, dinde O'na ihlâs edici olarak, ibâdet et. Gözünü aç hâlis din Allah'ındır.. .» (Zümer : 2 - 3).
«Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nundur. Tâat da daima O'nadır. Böyle iken hâlâ Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?» (Nahl:52).
«Onlar Allah'ın dininden başkasını mı anyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez O'na boyun eğmiştir. Nihayet de O'na döndürülüp götürüleceklerdir.» (Âl-i İmran : 83).
«Halbuki onlar Allah'a, O'nun dininde ihlâs ve samimiyet erbabı ve muvahhidler olarak ibâdet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkasıyla emrolunmamışlardı. En doğru din de bu idi.» (Beyyine : 5).
Bütün bu âyetlerde «din» kelimesi, yüksek otorite, bu otoriteye boyun eğme, O'na itaati ve kul olmayı kabul etme mânâlarında kul-
'.anılmıştır. Allah için dinde ihlâslı olmaktan maksat; hâkimiyet, hüküm ve emr konusunda kişinin Allah'tan başkasına boyun eğmemesi, Allah'a öyle bir ihlâsla kulluk ve itaatte bulunmasıdır ki ondan sonra Allah'tan başka hiçbir kimseye ne kulluk edecektir, ne de O'na körü-körüne itaat gösterecektir.
«De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden şüphede iseniz iyice bilin ki ben Allah'ı bırakıp da sizin tapar olduklarınıza tapmam. Ancak sizin canınızı alacak olan Allah'a kulluk ederim. Bana mü'minler-den olmaklığım emredilmiştir".» (Yûnus: 104).
«Ve : "Yüzünü tevhîd dinine döndür, sakın müşriklerden olma".» (Yûnus : 105).
.... Hüküm Allah'dan başkasının değildir. O kendisinden gayriye ibadet etmemizi emreylememiştir. Dosdoğru din işte budur...» (Yûnus: 40).
«Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hepsi de O'na boyun eğicidirler.» (Rûm : 26).

«O size kendi nefislerinizden bir temsil getirdi: Sizi nzıklandır-dığımız şeylerde sağ elinizin mâlik olduğu (köleler) den ortaklarınız olmasını ister de bu hususta siz (onlarla) müsavi olur, onları kendinizi saydığınız gibi sayar mısınız?...» (Rûm: 28). «Hayır, o zulmedenler bilgisizce kendi hevâlarına tabi oldular.» (Rûm: 29).
«O halde sen yüzünü bir muvahhid olarak "din"e; Allah'ın fıtratına çevir ki, O insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın*yaratışına hiçbir şey denk olamaz. Bu, dimdik ayakta duran bir dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.» (Rûm : 30).
«Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a âhiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın...» (Nûr : 2).
«Hakikatte ayların sayısı Allah yanında, Allah'ın kitabında —tâ gökleri ve yeri yarattığı günden beri— on iki aydır. Onlardan dördü haram olanlardır. îşte bu en doğru dindir...» (Tevbe : 36).
«...İşte biz Yusuf için böyle bir tedbir kullandık. Yoksa O, padişahın dinine göre kendisini esir olarak tutabilecek değildi...» (Yusuf: 76).
«Bunun gibi onların ortaklan (olan o putların hizmetçileri) müşriklerden birçoğuna —hem onları helâka düşürmek, hem kendilerine
karşı dinlerini karmakarışık etmek için— öz evlâtlarını kendi «elleriyle öldürmesini hoş göstermiştir. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onlan düzmekte devam ettikleri yalanlarla başbaşa bırak.» (En'âm : 137).
«Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri o fâsid dinlerinden Kendilerine şeriat çıkarıp yapan ortaklan mı var?...» (Şûra : 21). «Sizin dininiz size, benim dinim bana.» (Kâfirûn : 6). Bütün bu âyetlerdeki «Din» kelimesinden maksat, insanın kayıtlı bulunduğu kanun, sınır, yol, fikrî ve amelî nizâmdır.
Eğer kişinin uymak suretiyle dayandığı otorite, kanunlardan bir kanun veya nizamlardan bir nizam ise, o Allah'ın hükmüdür ve kişi şüphesiz Allah'ın dini üzerindedir. Şayet bu otorite krallardan birine aitse veya şeyhler ve ruhban sınıfının otoritesi ise kişi onların dini üzerindedir. Sözün kısası, eğer bir kimse herhangi bir şahsı en üstün dayanak, hükmünü de en son hüküm kabul eder ve çizdiği yola ay-niyle tâbi' olarak mucibince hareket ederse, şüphesiz ki bunu yapan kişi onun «dinine», «yoluna» girmiş demektir.
«Şüphesiz ki size va'd olunan şeylerin hepsi elbette doğrudur. Şüphesiz ki amellere göre ceza mukabele de elbette vâkidir.» (Zâriyât: 5-6).
«Dini yalan sayam gördün mü? İşte yetimi şiddetle iten, yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen odur.» (Mâûn : 1 - 3).
«O din günü nedir? Bunu sana hangi şey öğretti. O din günü nedir?
Tekrar bunu sana hangi şey öğretti. O, öyle bir gündür ki hiçbir kimse kimseye, hiç bir şeyle fayda vermeye muktedir olamıyacaktır. O gün emir yalnız
Allah'ındır.» (İnfitâr : 17-19).
Bu âyetlerde «din» kelimesi, muhasebe, kaza, hüküm ve mükâfat verme mânâlarında kullanılmıştır.
Buraya kadar Kur'ân-ı Kerîm «Din» kelimesini ilk Arapların dilindeki yaygın mânâlara yakın bir anlam karşılığında kullanmıştır. Fakat biz daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'in bu kelimeyi şümullü bir terim olarak kullandığım, bu terimle her ne olursa olsun kişinin yüksek bir otoriteye boyun eğdiği, itaatini ve uyulmasını kabul ettiği,

hayatında kânun, kaide ve sınırlan ile bağlı bulunduğu, kendisine itaat etmede büyüklük, mükâfat ve derecelerde ilerleme umduğu, isyan halinde de ıiüet, aşağılık ve kötü sonuçtan korktuğu bir hayat nizamını kastettiğini görüyoruz. İhtimal ki dünya dillerinin hiç birinde bu mefhumu hakkıyla ifade edecek bu derece toplayıcı ve şümullü bir terim yoktur.
Aşağı yukarı «state» kelimesi bu mefhumu karşılayacak durumdadır. Fakat «Din» kelimesi mânâ yönünden daha ziyade bir genişliğe sahiptir. Aşağıdaki âyetlerde «Din» kelimesi işte bu şümullü manâsıyla kullanılmıştır.
«Kendilerine kitap verilen, ne Allah'a ne âhiret gününe inanmı-yan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, Hak dini din olarak kabul etmiyen kimselerle zelil ve hâkîr kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin.» (Tevbe : 29).
Bu âyetteki tabiri ilk üç cümlede, mânâlarını bizzat bu terimin koyucusu olan Allah (c.c.) tarafından açıklanan ıstılâhi bir tabirdir. Allah Teâlâ bu âyette (^ ji^s) tabiriyle din kelimesinin her dört anlamını birlikte ifâde etmiştir.
«Fir'avun : Bırakın beni dedi. Musa'yı öldüreyim, varsın Rabbine yal varsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.» (Gâfir : 26).
Kur'ân-ı Kerîm'deki Hz. Musa ile Fir'avn kıssasına ait tafsilât gözden geçirildiğinde bu âyetlerde din kelimesinin sadece diyanet ve itikadı fırka mânâsına gelmeyip aynı zamanda bu kelime ile devlet ve medeniyet nizamı da kastedildiği şüphesiz olarak ortaya çıkar. Zaten Fir'avn'un da korktuğu ve açıkça söylediği husus şudur : Eğer Hz. Musa (A.S.) bu davetinde muvaffak olursa devlet el değiştirecek ve Fir'avn'lann hâkimiyetine, mevcut mer'i an'ane ve kanunlara dayalı hayat nizamı kökünden sökülecektir. Sonra da ya değişik temellere dayalı bir başka nizam kâim olacak veya onun yerine herhangi bir nizam kâim olmıyacak, aksine bütün memleketi bir anarşi ve karışıklık kaplıyacaktır.
«Allah indinde gerçek din İslâm'dır.» (Âl-i İmran : 19).
«Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan bu din asla kabul olunmaz.» (Âl-i İmrân : 85).
«O, Resulünü hidâyetle, hak din ile —sırf o dini her dine galip kılmak için— gönderendir. İsterse müşrikler hoş görmesin.» (Tevbe: 33).
«Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tairiamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin...» (Enfâl: 39).
«Allah'ın nuşreti ve fetih gelince, sen de insanların fevc fevc Al-
lah'ın dinine gireceklerini görünce hemen Rabbini hamd ile teşbih ve tenzih et. O'nun yarlığamasmı iste. Şüphesiz ki O, tevbeleri çok kabul edendir..» (Nasr : 1 - 3).
Bütün bu âyetlerdeki «Din» kelimesi ile kastedilen mânâ, amelî, ahlâkî, fikrî, itikadı her cephesini içine alan şümullü ve mükemmel bir hayat nizamıdır.
Allah ilk iki âyette Allah nazannda arzu edilen doğru hayat nizamının, Allah'a itaat ve kulluk esasına dayalı bir nizam olduğunu açıklıyor. Allah'tan başka tasavvur olunan otoriteye itaat üzerine kurulan diğer nizamlara gelince, onlar Allah katında makbul değildir. Zaten bu nizamların tabiatları icabı makbul olma imkânları da yoktur. Bunun sebebi, insanın, Allah'ın kulu ve O'nun mülkünde ancak bir raiye

olmasıdır. Bundan dolayı, insanın Allah'tan başka bir otoriteye kulluğu veya Allah'tan gayri varlığa tabi olması rıza gösterilmi-yecek bir husustur.
Üçüncü âyette Allah (c.c.) Resulünü (S.A.) insan hayatı için bu doğru hak nizamı te'sise gönderdiğini ve" risaletinin gayesinin bu nizamın diğer nizamlardan üstünlüğünü göstermekten ibaret olduğunu açıklamaktadır.
Dördüncü âyette Allah (c.c.) İslâm dinine inanan mü'minlere fitne yok edilinceye, diğer bir tabirle Allah'a isyan esası üzerine kurulan bütün nizamlar yok edilinceye ve bütün kulluk ve itaat nizamı sırf Allah için oluncaya kadar, yeryüzündekilerle savaşmayı ve bundan hiçbir suretle vazgeçmemeyi emretmektedir.
Son beşinci âyette ise Allah Teâlâ Peygamberine (s.a.) yirmiüç senede devamlı bir mücadele ve çalışmadan sonra İslâm'ın bilfiil bütün tafsilâtiyle iktisadî, siyasî, içtimaî, medenî, tâlimî, ahlâkî, fikrî ve akidevî bir nizam olarak tekevvün ettiği; İslâm inkılâbının tamamlandığı ve Arap elçi gruplarının Arap Yarımadasının çeşitli yerlerinden sökün edip bu nizama dahil olduğu sırada —ki Peygamber gönderilmiş bulunduğu risalet vazifesini yerine getirmiş idi— O'na şöyle hitab etti: «Senin elinde meydana gelmiş bu büyük işi kendi çalışmanla olmuş zannetme ki sana gurur vermesin! Ancak noksanlıktan ve ayıptan münezzeh kemâl sıfatı ile münferit olan senin Rabbmdır. öyle ise O'nun hamdini teşbih et ve tehlikeli bu mühim işi yapmanda seni muvaffak kıldığından dolayı şükret ve O'ndan şunu dile : Ya Râb! Senin hizmetini ifa etmekle görevli bulunduğum yirmiüç sene zarfında yapmam gereken şeyler hususunda olabilir ki benden kusurlar ve hatalar sâdır olmuştur, beni affet.»[6]
Kısacası arap dilinde din kelimesine verilen filolojik anlam iki taraf arasında bir tarafın bağlılığına ve diğer tarafın hâkimiyetine dayalı karşılıklı bir ilişkidir. İki taraftan birisi için bu kelime kullanıldığında bağlılık ve inkıyâd diğer taraf için emir ve hâkimiyet mânâsına gelir. İki taraf arasındaki ortak ilişkiler için kullanılınca, iki taraf arasındaki ilişkileri düzenleyen prensip ve düstûrdur.
Şu halde diyebiliriz ki, din kelimesi bağlılık teması üzerinde dönüp dolaşmaktadır. Zira birinci şekilde kullanılınca din itaate, bağlılığa zorlamak. İkinci şekilde kullanılınca bağlanmak, üçüncü şekilde kullanılınca bağlanılan prensib mânâlarını ifâde etmektedir.
Öte yandan aynı şekilde yazıldığı halde birisi «e» ile, diğeri «i» ile okunan ve borç anlamına gelen deyn kelimesi de din kelimesinin üzerinde dönüp dolaştığı ve lüzum anlamını taşıyan mihver üzerinde bulunmaktadır. İkisi arasındaki anlam farkı birinin mâlî zorunluluk anlamını taşıması, diğerinin terbiyevî lüzumu ifâde etmesidir.[7] Arap dilinin kaidelerini bilenler bir kelimenin çekimi aynı cinsten olup ta aralarında hissî ve zihnî bir mânâ ayrılığı bahis mevzuu olunca kelimenin şekli üzerinde hafîf bir değişiklik ile bu art-lam farklılığının temîn edildiğini bilirler. Ama kelimenin asıl maddesi olduğu gibi kalır. Meselâ huy ve yaratılış görüş ve düş , büyükiük ve büyüklenme karşılığı olan kelimeler bu türdendir. (Hulk-Halk, Re'y-Rüyâ, Kebîr - Kibir).
Görülüyor ki, din kelimesi bütün anlamlarıyla birlikte arap. dilinin gramerine uyan arapça asıllı bir kelimedir. Müsteşriklerin ileri sürdükleri gibi din kelimesi arapçaya Farsça veya İbranca'dan geçmiş değildir.[8]

Bu iddia gerçeklerden bütünüyle uzaktır. Öyle sanıyoruz ki bu iddia araplan her türlü faziletlerden ve özellikle de arap dilinin zengin edebiyat ve üslûp özelliğinden uzaklaştırma gayretinin bir ifadesidir. Şimdi tekrar konumuza dönelim ve araştırmaya çalışalım.
Din kelimesinin anlamı üzerinde sıraladığımız yukardaki üç anlamdan bizi ilgilendiren sadece son iki ve özellikle de en sonuncu anlamdır. Dinler tarihinde mevzuu bahs olan din kelimesinin yalnızca iki anlamı vardır :
a) Din adına dindarlık denilen (religiosite) sübjektif bir haldir.
b) Din kelimesinin ikinci anlamı ise kişinin kendi dışındaki çevrenin alışkanlıklarından veya nesilden nesile aktarılan ölümsüz eserlerinden müteessir olarak yaşayabileceği objektif bir gerçektir. Ve tamamen bir milletin veya kitlenin bağlandığı, inanç ve hareket metodu ihtiva eden prensiplerin tümüdür. Genellikle din denince bu objektif mânası kastedilmiş olur.
Tamamen kelimenin filolojik anlamı üzerinde yaptığımız bu analiz kelimenin arap dilindeki anlamının kökünü açıklamayı hedef almakta idi, ama mevzu ile ilgili açık ve yeterli bir malûmat ihtiva etmemekteydi. Umûmun kullandığı mânâda bir bilgi vermemekte, kelimenin lügat anlamı ile örfdeki anlamı arasında farklı bir takım mesafeler bırakmaktadır. Zira her zaman için bağlılık ve inkıyâd örfte din anlamına gelmez. Mağlûbun galibe boyun eğmesi, çocuğun babasına inkıyâd etmesi, yönetilenlerin yönetenlere itaati hiçbir zaman için din değildir. Bu itaat ve bağlılık dinî hüviyyetten farklı da olabilir. Nitekim her sistem, her ahlâkî hareket ve her mezhep de din adını almaz.
Şu halde dinî düşünceyi veya umumî manâsıyla dinî şuur ve hareketi diğerlerinden ayıran hususiyetler ve konunun özüyle ilgili unsurlar nelerdir? -
Şüphe yok ki bu özellikleri bütün detayları ile tayîn etmek ancak bütün dinler hakkında malûmat edindikten ve genel anlamda karşılaştırma yaparak ortak noktalarını tesbîtten sonra mümkün olabilir. Ancak böyle bir araştırmada dinleri teker teker ele alıp ortak noktalarım belirlemek imkânsızdır.
İslam'daki din mefhûmunun mukabilinde Batı dillerinde «Religion» tabiri yeralır. Religion kelimesinin iştikakı konusu tartışmalıdır. Luc-rec ve Saint Augustunius gibi eski düşünürlere göre bu kelime latince «birlik» ve «mükellefiyet» mânasına gelen «religare»den türemiştir. Çiçeron ise kelimenin, «dikkatle yeniden bakmak» ve «okumak» mânâsına gelen «relegare»den türediğini belirtir. Günümüzde de Batı dünyasında din Çiçeron'un anlayışı doğrultusunda relegare kelimesinden türetümektedir.[9]
İslâm'daki din telakkisi ile Batıdaki din telakkisi bu sebeple farklı olmaktadır. Batılılar din deyince, daha çok belirli iç sistemi bulunan birlikleri düşünürler. Halbuki İslâm'ın din anlayışında bu birlikten daha önemlisi dinin ihtiva ettiği hayat sistemidir. Dolayısıyla İslâm sadece sorumluluk ve birlik mânâsına gelen bir din kabul etmez. Dinin hayatın her şubesine uzanan ve belirli şekilde yaşamayı emreden bir sistem olduğunu kabul eder. Batılının din anlayışı, bir bakıma mi-tolojik ve çoğu da putperest dinler için geçerlidir. İslâm ise putperest gelenekle birlikte kavramları bile kabul etmediği için aynı anlayışla İslâm'a bakmak doğru olmaz. Din isminin ihtiva ettiği bütün dinleri aynı kefeye koyup değerlendirmek bu sebeple yanlıştır. Zaten materyalist sistemler dinleri tenkîd ederken antikçagın

paganist dinleriyle, efsanevî mahiyette olan Yahudilik ve Hıristiyanlığı aynı şekilde değerlendirdikleri gibi, İslâm gibi eksiksiz bir hayat sistemi ihtiva eden en mükemmel dini de aynı şekilde değerlendirmektedirler. Bu sebeple de yanılmaktadırlar.
Diğer taraftan din ile dünyayı birbirinden kesin hatlarla ayırmak Batılı anlamda din telakkisi için mümkün olmakla beraber, İslâmî mânâda din telakkisi için imkânsızdır. Bu imkânsızlık kelimenin taşıdığı mânâ bakımından da doğrudur.
Dinin tariflerine gelince; bu konuda müslümanlar arasında ortak ve kesin bir birlik bulunurken Batıda bu konuda da ittifak bulunmadığını görüyoruz. Bu da gösteriyor ki Batı hâlâ putperest Yunan mitolojisi ve Roma paganizmi ile, ilahi menşeli din arasında kesin bir ayırım yapamamıştır.
İslâm dünyasında dinin umumiyetle şu tarifi şöhret bulmuştur :
Din : «Akıl sahibi kimseleri, kendi öğülmeye değer iradeleriyle bizzat kendileri için hayırlı olan şeye götüren ilâhî bir kanundur.»[10] Seyyid Şerif ise dini şöyle taril eder :
Din: «İlâhî bir kanun olup, akıl sahiplerini Peygamber (s.a.)'in yanında bulunan şeyi kabule çağırır.»[11]
Tehânevî ise dini şöyle tanımlar :
Din : «İlâhî bir kanun olup, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle, dünyada iyiliğe ve âhirette kurtuluşa götürür.»[12]
Batı dünyasında ise çok farklı din tarifleri yapılmıştır. Bu din tarifleri arasında bazı ortak noktalar bulunmaktaysa da gerçekte tam bir birlik yoktur :
Kant'a göre din; «bütün vazifelerimizde ilâhî emri bilip tanıma-mızdır.»[13]
Schleirmacher ise dini şöyle tanımlar : «Dinin esası, muhtaç olduğumuzu ve mutlak mânâda sorumluluk içerisinde bulunduğumuzu anlamamızdır.»[14]
Abbe ChateFe göre din : «Yaratılanın yaratana karşı görevlerinin ve insanın, tanrıya, topluma ve kendisine karşı vazifelerinin tümüdür.»[15]
Robert Spencer'e göre ise dinin tarifi şöyledir : «Din; ne zaman bakımından, ne de mekân bakımından tasavvuru mümkün olmayan bir güce inanmaktır.»[16]
Dinler tarihi bilgini Taylor ise, «İlkel Medeniyetler» adlı eserinde : «Din ruhî varlıklara inanmaktır» der.[17]
Yine ünlü bir dinler tarihi araştırıcısı olan Maks Müller de «Dinin Doğuşu ve Gelişmesi» adlı eserinde dini şöyle tarif eder:
«Din; tasavvuru mümkün olmayanın tasavvuruna, ifâdesi mümkün olmayanın ifâdesine çalışmaktır. Din sonsuza yani Allah sevgisine erişmektir.»[18]
Emill Burnouf ise, «Dinler Bilimi» adlı eserinde şöyle diyor:
«Din; tapınmadır. Tapınma ise komple bir şeydir ve iki yönü vardır. Bir yanıyla zihnî bir aksiyondur ve ideal bir gücün varlığını kabul etmektir. Diğer yanıyla da kalbî bir ameliye veya sevgi dolu bir bağlılıktır ki kişi onunla o yüce kuvvetin acımasına nail olur.»[19]
Reville ise «Dinler Tarihine Giriş» adlı eserinde şu tarifi yapar :
«Din; insanın hareketlerini kendi ruhuyla gizli ruh arasındaki bağlantı duygusu doğrultusunda yönetmesidir. Bu gizli ruhun hem kendisine hem de diğer dünyalara hâkim olduğunu kabul eder. Ve ona bağlanmaktan haz duyar.»[20]
Guyeau ise, «Geleceğin Dinsizliği» adlı eserinde dini şöyle tanımlar :

«Dindarlık; bütün dünya toplumlarını insancıl bir toplum olarak düşünmektir. Dini şuur ise, ilkel insanın evrende var olduğunu kabul ettiği başka güçlere karşı kendi sorumluluğunu hissetmesidir.»[21]
Michel Mayer ise «Ahlâkî ve Dinî Prensiplerin İnşası» adlı eserinde dini şöyle anlatır:
«Din; bizim Allah, insanlar ve kendimiz hakkındaki davranışlarımızda bize yön verecek olan inanç ve bayraklardır.»[22]
Sylvain Perisse «İlim ve Dinler» adlı eserinde :
«Din insan hayatının ideal yanlarıdır» der.[23]
Salomon Reinach «Dinlerin Genel Tarihi» adlı eserinde der ki: «Din; bizim davranışlanmızdaki mutlak mânâda hürriyetimize karşı koyan ve önüne dikilen engellerin, çekingenliklerin tümüdür.»[24]
Emille Durkheim ise, «Dinî Hayatın İlkel Şekilleri» adlı eserinde dini şöyle tarif eder :
«Din; kutsal varlıkla ilgili her türlü ibâdetler ve itikâdlardan meydana gelen toplu bir sistemdir. Bu sistemde bağlanan fertler manevî bir birlik meydana getirirler.»[25]
Dinlerin muhtelif şekildeki tarifleri genellikle, müelliflerin, din olayının tezahürlerine göre verdikleri hükümlere dayanmakta olup objektif ve umûmî nitelikte tarifler değildir. Biz örnek olmak üzere bu tariflerden bazılarını dipnot halinde aşağıya dercediyoruz.[26]
Sübjektif olarak din : İnsanın tanrıya karşı içinden gelen aşk, tazim ve itimat ile bağlanması; Allah'a ve O'nun koyduğu prensiplere ve gayelere karşı bütün akıl ve hissiyatı ile bağlanmaya mecbur olduğunu kabul etmesi.
Objektif olarak din : Sübjektif olarak duyulan din duygusunun harici fiil ve hareketlerle beyan ve ifade edilmesi- Âyinler, kurbanlar, duâ ve ibadetler, ahlâkî mükellefiyetler gibi.[27]
Laland'ın yaptığı tarif şöyledir : «Bir cemaat haline gelmiş olan fertlerin meydana getirdikleri sosyal kurumdur ki, başlıca vasıflan şunlardır :
Bu cemaat bazı âyinleri ibadetleri icra eder ve bazı düsturları kabul ederler. Mutlak bir değere itikat ederler, bu değer başka hiç bir şeyle kıyaslanamaz ve cemaati birleştiren müşterek bir konu olur. Cemaattaki fertleri en yüksek derecede manevî bir kudretle münasebete getirir.»
«Tanrıyı konu almak üzere ferdî duygular, itikatlar ve alışkanlıklardan (itiyat) meydana gelen bir sistemdir»
Din, bir ruh ve irade şeklinde yaşayan, var olan kâinata hâkim bir tanrıya inanmaktır. (Martineau)
Din, insanın kendini heyecan ve hayranlığa sürükleyen metafizik kuvvetler taşımasıdır. (İstikbalin Dini: Von Hartman)
Din, duyu organlarına ve akla rağmen insanı sonsuzluğu kavramaya sevk eden zihnî meleke ve kabiliyettir. Bu sonsuzluk insanda davranışlarına tesir edecek bir potansiyel kudret yaratır- (Max Müller).
Din, kâinatta her mütenahinin namütenahide ve her fani olanın ebediyette yaşaması hakkındaki vasıtasız bir şuurdur- İşte bu şuura ait olan bütün fikirler ve duygular dini teşkil ederler. (W. Wundt).

Varlık bir mücadeledir, bu mücadele ile ilgili bütün duygular ve değerlerin üstünlüğü dinin cevherini teşkil ederler. O halde din, insanın bütün ümitlerini, arzu ve iradelerini (bu değerleri aramak ve muhafaza etmek için) ihtiva eder. (H. Höeffding).

B) TARİH İÇİNDE DİNLER

DİNLERİN MENŞEİ

Biraz önce dindarlık fenomeninin aslında iki ana prensip üzerine oturduğunu, bu prensiplerin de bedahet derecesine vardığını belirtmiş ve bunların yeter sebep (Causalite) prensibi ile ğâiyyet (teleoloji) prensibi olduğunu ifâde ettik. Sebebiyet ve ğâiyet prensibi tam olarak anlaşıldığı takdirde en sonunda dinî inanca, yani tevhîd ve ebedî hayat inancına varılacaktır. Ve yine açıkça ifâde ediyoruz ki, fânilik, putperestlik ve şirk inancı bir nevi gafletten veya aklın tembelliğe uğramasından ortaya çıkmış bir inançtır. İnsanoğlu hayat yoluna devam ederken bazan böyle durumlarla yüz yüze gelmiştir.
Sebebiyet prensibi der ki; mümkün olan her şey «kendiliğinden hiçbir şeyden sâdır olmaz.» Çünkü o, tabiatı icâbı varlığı için kâfi gelecek sebebi kendi içinde taşımamaktadır. Yine aynı kanun der ki: «Mümkün olan bir şey başlı başına bir şeyi yoktan var edemez.» Çünkü o, kendinin mâlik olmadığı bir şeyi kendi dışındaki şeylere vermek imkânına sahip değildir. Nasıl ki, sıfırdan pozitif bir sayı türetmek mümkün değilse, mümkün olmayan bir şeyden de yeni bir şey meydana getirmek mümkün değildir. Bunun için muhakkak haricî sebebe ihtiyaç vardır ve ancak o sebeple etkilenip varlık kazanabilir. Bu haricî sebep kendiliğinden mevcûd değilse elbette ki bir başkasına ihtiyaç duyacaktır. Ve bu sebepler zinciri neticede bütün sebeplerin ana sebebi durumunda olan bir sebebin varlığını zarurî'kılacaktır.
Gaiyye (teleoloji) prensibine göre, her düzen bir uyum, istikrar ve terkîbten meydana gelir. Binaenaleyh bir düzenin maksatsız olarak ortaya çıkması mümkün değildir. Her maksadın elbette bir gayesi olacaktır. Gaye; bir cüz'î arzuyu tahakkuk ettirip, sonsuz arzuyu ger-çekleştiremezse ruhlar onunla tatmin olmazlar ve daha başka gayeler peşinde koşarlar. Neticede küllî, sabit ve bütün gayelerin ana gayesi olan bir hedefe varılır.
Evet, insanoğlunun gücü ve tabiatı sebepler ve gayeler merhalesini teker teker saymaktan âcizdir. Bu evrenin başını ve sonunu görünceye kadar bu hedef ve sebebiyet zincirlerini halka halka izlemesi mümkün değildir. Bunun için tecrübî bilimler eşyanın aslım ve son hedefini öğrenme arzusunu bir yana bırakmış ve böyle bir çabadan vazgeçtiğini ilân etmiştir. Tecrübî bilimlerin gayesi, ileriye veya geriye doğru sayılı adımlar atarak bilginlerle bilgisizlerin aynı çizgide yer aldığı bilinmezlik âlemine dalmaktan uzak durmaktır.
Fakat insanoğlu; tabîatm geçirdiği merhaleleri geçmiş ve geleceği ile mufassal olarak bilme ümidini yitirmiş olmasına karşılık tüm akıl sahiplerinin isteyerek veya istemiyerek itiraf etmek zorunda kaldıkları birtakım toplu kesin kurallar vardır. Buna göre mümkün olan sebepler halkası ne kadar uzarsa uzasın, cüzî olan gayeler ne kadar ilerlerse ilerlesin, ister sonsuz, ister sonlu olsun, muhakkak bunları an-

lamak, kavramak ve varlığının yorumunu yapabilmek için kendisinde varlık ve ebediyet şevkinin bulunduğu bir başka şeyi kabul etmek şarttır. Öyle ki bu şey ondan önce hiçbir şeyin bulunmadığı ilk gerçek şey olacaktır. Yine o, ondan başka bir şeyin bulunmadığı gerçek hedef olacaktır. Aksi takdirde başlıbaşma bir varlığa sahip olan bu ana ilke olmasa; mümkün olan her şey yokluk ve gizlilik okyanusunda kaybolup gidecektir. Veya ruhuna arzularını ve ızdıraplarmı dindire-cek tam bir gaye durumunda olan o ana ilke mevcut olmazsa tüm mümkün olan varlıklar bir bilmece veya anlamsız bir şey olarak kalacaktır.
„ Biz diyoruz ki; bu ilk ve son gerçeğin varlığı aklen zarurîdir ve ondan kaçınmak mümkün değildir. İnsanoğlu ne kadar inkâra kal-kışsa da birazcık düşündüğü takdirde bu konuda büyüklük taslama-yaçaktır. Ancak insan denen varlığın hiç bir aklî kural kabul etmeyen, hesap ve mantık kaidelerinden anlamayan garip bir yaratık olduğu söylenirse o zaman bu ana ilkeyi inkâra yeltenmesi düşünülebilir.
İşte biz burada Allah inancının doğuşundan söz ederken, sorduğumuz sorular insanın şuuraltında gizli bulunan bu zarurî prensibin menşeiyle alâkalı değildir. Halbuki o; kaynağı sorulmaması gereken veya sorulmayan ilk ana ilkedir.
Bizim burada sorduğumuz soru; bu gerçeği şuur seviyesine yükseltmiş olan faktörlerle ilgilidir. Nitekim nazarî kaziyeler bu gerçeği akim karşısına çıkarmaya yeterli olmamış, aksine duygulan alevlendiren canlı bir fikir haline getirmiştir. Konusuna özel bir damga ba-
jarak kendi yüce zâtım gönüllerin arzu duyduğu, ürperti ile huzurunda eğildiği, dua ile yaklaştığı, istekle yöneldiği bir yüce zât haline getirmiştir.
Araştırıcılar, etüdlerinin mümkün kıldığı genel sebepler ve her asırda varlığı gerçekleşebilen nedenler ile insandaki din duygusunun ük uyaranı üzerinde durmamaktadırlar. Aksine dinin doğuşu derken dinlerin ilk defa varlık halinde ortaya çıkışı üzerinde durmaktadırlar. Şu halde buradaki ilklik mantıkî sıra bakımından önce mukaddimelerin, sonra neticelerin gelmesi gibi bir ilklik değildir. Bilinen çağlara göre ilk olmak gibi tarihî nisbet bakımından da bir ilklik değildir. Aksine mutlak zaman bakımından bir öncelik olup insan oğlunun bu dünya denen gezegen üzerinde ortaya çıkışma denk bir önceliktir.
Araştırıcıların takîb ettikleri metod; genellikle eski milletlerin dinleri, ya da medenileşmemiş çağdaş milletlerin dinleri üzerinde araştırma yapmaktır. Karanlık çağlarda veya kitlelerden ayrı kalmış, insan ayağı girmemiş ülkelerde ortaya çıkan fenomenlerle din düşüncesinin bilinen en eski tezahürleri üzerinde durmaktadırlar ve bunu ilk insanın anladığı bir din şekli olarak kabul etmektedirler.
Herhangi bir araştırıcının gözünde nihaî merhale olarak kabul edilen nokta başka bir araştırıcının gözünde nihaî merhale olarak kabul edilemeyeceği için bu konuda araştırma yapan bilginler iki bölüme ayrılmışlar ve birbirine zıt iki çizgi üzerinde yürümüşlerdir :
Birinci araştırıcı grubuna göre din; ilk olarak hurafe ve putperestlik şeklinde ortaya çıkmıştır. Ve insanoğlu dinî düşüncede terakki ede ede nesiller sonra üstün bir seviyeye erişmiş, tevhîd (monoteizm) inancına ulaşmıştır. Bu gelişme insanlığın ilim ve san'at alanındaki tekâmülüne uygun olarak ortaya çıkmıştır. Hattâ bu gruptan bazılarının iddialarına göre tek tanrı inancı son derece yeni bir inançtır ve bu inanç sâmî ırkın kafa yapısının özelliğini taşıyan ve onun mahsûlü olan bir

inançtır. Bu grup, XIX. yüzyılda birçok ilim dalına hâkim olan bir görüşün (pozitivizm) temsilcisidir. Bunlara mütemâdi evrim veya yukarıya doğru evrim taraftarları adı verilir. Evrimci görüşlerini dinler tarihine de uygulamaya çalışmış olan bu ekol mensupları arasında Spencer, Taylor, Frazer, Durkheim ve öteki bilginler yer alır. Ancak bu bilginler arasında ilk tapınma şekli ve konusu ile ilgili farklı görüşler vardır.
İkinci bir grup ise ilmî olarak bu görüşün geçersizliğini ortaya koyarak aksini ispat etmiştir. Onlara göre beşeriyette ortaya çıkan ilk
din şekli yüce bir tanrıya inanmadır. Bu grup ortaya sürdükleri görüşlerine mesned olarak eski ve yeni milletlerde yüce bir yaratıcı inancının hiçbir zaman eksik olmadığını belirtirler.
Binaenaleyh puta tapınmalar, geçici birtakım sapmalar olup çocuksu hastalıklardır. Asıl ebedî ve evrensel olan inanç; yüce bir yaratıcıya inanmadır.
Bu, birçok antropolojist, psikolog ve biyologun ortaya attığı, tev-hid inancının fıtrî ve asil olduğunu iddia eden bir nazariyedir. Nitekim Lang Avusturalya, Afrika ve Kuzey Amerika'da yaşıyan ilkel ka-bîleler arasında yaptığı araştırmalarla yüce tanrı inancının varlığını ortaya koymuştur. Keza bu görüş taraftan olan Schroeder eski ârî ırk arasında bu inancın varlığını belirttiği gibi Cari Brockelman da İslâm öncesi sâmî ırklar arasında ayni inancın mevcudiyetini ispat etmiştir. Keza Le Roy ve Quatrefages Amerika içlerindeki kızılderililer arasında, Schmidt te Avusturalya'nın güney batı halkı arasında mevcudiyetini ispat etmiştir.[28]
Şu kadar var ki, evrimci ve doğuştan gelici görüşler arasında ne-tîceler ne kadar farklı olursa olsun araştırma konusunda her iki grup da ortaktırlar. Her iki grup da gerçekten ilkel inanç şeklinin tayini ve metodu üzerinde etüdler yapmakla, bu konuda bir noktaya varılacağını kabul etmektedirler. Biz ise meselenin bu şekilde ortaya konmasının ve aynı yolla çözüme kavuşturma usûlünün büyük bir hatâ olduğunu kabul ediyoruz. Buradaki yanılgı hem metodda, hem de hedeftedir. Şöyle ki hedef bakımından bu araştırmanın gayesi inancm kökünü araştırmak ve genellikle en eski zamanda ortaya çıktığını ta-yîn etmeye çalışmaktır. Halbuki bu saha (ilkel milletlerin hayatı) ilim tarafından araştırma yapılması mümkün olmayan bir bölüm olarak kabul edilip açıkça ilmin alanı dışında kaljdığı ifâde edilmiştir. Şu halde bu alana ilim adına dalmaya çalışmak kalp akçayla bir işlem görmeye benzer veya başka bir deyişle emanet bir elbise ile örtünme gibidir. Çünkü bu alanla ilgili ortaya atılacak her hüküm yetkisiz bir hâkim tarafından verilmiş karar olacaktır. Çünkü hükmün ana dayanağı yetki meşruiyetini kaybetmiştir. Dinler tarihi bilginleri özellikle taş devri dinlerine ait kalıntıların tarafımızdan bütünüyle bi-linmediğini itiraf etmektedirler. Şu halde gerek taş devri ve gerekse ondan önceki dinlerle ilgili bir tartışmaya girmek bir nevi boşlug* taş atmak veya kehânet olacaktır.
Bu yanılgının bir diğer noktası da metod bakımındandır. Şöyle ki; medenî ortamdan uzak kalmış, geri milletlerin dinlerine bakarak insanlığın ilk dini üzerinde hüküm vermek delilsiz bir hüküm olacaktır. Çünkü bu hüküm; o milletlerin başlangıcından beri araştırmamızın ulaştığı merhalede durup kaldığı ve hiçbir devirde gelişme ve ilerleme kaydetmediği faraziyesine istinâd eder. Halbuki bu hüküm delilsiz bir faraziyedir. Tarih ve arkeolojik kazılar tamamen bugünkü

medeniyetlerin içine düştüğü durgunluk ve gerilik devrinin önceden parlak bir medeniyetin varlığına delil olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh bu medeniyetler eskiden —uzak veya yakın zamanlarda— yıkılmış medeniyetlerin enkazı üzerine kurulmuştur. Bu, tıpkı yılın dört mevsimi gibidir. Nasıl zamanın ilk çarkının hangi mevsimde başladığını kestirmemiz kesin olarak mümkün değilse bunların tesbîti de mümkün değildir. Şu halde medeniyetlerin önce parlak, sonra çökük veya önce çökük sonra parlak olduğunu tam olarak tayîn etmek ve hangisinin önce geldiğini belirlemek tarih bakımından kolay değildir. Biz aynı hususu dinî inançlar konusunda da söylüyoruz. Mümkündür ki dinlerin ilk başlangıcı eski hurafelerle olsun. Yine mümkündür ki bu hurafeler sâhîh bir dinin zamanla, savaşlar veya sosyal âfetler neticesinde bozulmuş, inhilâl etmiş muharref bir şekli olsun. Bozulan bu insan kitleleri dinî esaslarla ilgilerini yitirmişler ve ortaya çıkan sahte din adamlarından duydukları her sözü kabul ederek bugünkü ilkel dinî seviyeye düşmüşlerdir. Neticede bu rivayetler dilden dile ve kulaktan kulağa intikâl ederek kutsal birer kanun haline gelmiştir. Nitekim bu hususta
Hoffding insaflı davranarak şöyle demektedir: «Dinler tarihinin ilk insanda din fenomeninin ortaya çıkışı problemini halletme konusunda başarı göstermesi çok uzak bir ihtimâldir. Çünkü tarih bize bu ilkel başlangıç safhasının herhangi bir noktasını tasvir etmemektedir. Gördüğümüz tek şey, birtakım az veya çok gelişmiş din şekillerinin zincirleme devamından ibarettir. Hatta bugün tanıdığımız en ilkel vahşî kabileler bile muhtelif devirlerde değişikliklere uğramış ve geriye doğru deforme olarak düşüşler kaydetmiştir.»[29]
Şu halde modern araştırmaların üzerine dayandığı faraziyelerin ne derece sağlam olduğu ortaya çıkmış bulunuyor. Bunlar çürük temel üzerine kurulmuş bir yapı gibidir, tutunup kalmak mümkün değildir.
Evrimci görüş bir başka faraziyeye daha dayanmaktadır ki, onun da hiç bir mesnedi yoktur, bir önceki faraziye gibi çürüktür. Evrimci görüş mensupları bedenî güçler ve aklî kabiliyetler konusunda ruhî kabiliyet ve duygulan ölçü olarak kullanmaktadırlar. Şöyle ki, bir insan organik gelişme sürecinde nasıl zayıflıktan kuvvetliliğe doğru giderse zihnî gelişme sürecinde de bilgisizlikten bilgililiğe doğru gelişme kaydeder. Ve bunun neticesinde ortaya çıkan gerçek şudur : İnsanoğlu ruhî hayatına hurafe ve efsânelerle başlamış ve çok büyük bir çaba göstererek doğru bir inanca kavuşabilmiştir.
Biz her şeyden önce bu kıyâsın dayandığı temeli sormak isteriz :
İnsanoğlunun ruhî gelişmesinin organik gelişmesiyle paralel yürüdüğü ve insanın ruhî hayatının her döneminde maddî ve organik hayatıyla atbaşı gittiği iddiası doğru mudur? Çoğu kez bu iki gerçeğin birbirine zıt yollarda yürümekte olduğu görülmektedir. İnsanın başlangıçta barınak olarak mağaralarla yetinmesi, örtü olarak hayvan derilerini kullanması ve döşek olarak bir parça ot kurusunu seçmesi onun meşgalelerinin azlığını ve maddî arzularının gelişmemiş olduğunu, binaenaleyh dinî duygusunu geliştirmek ve düşünmek için geniş zamanı bulunduğuna ve böylece ruhî değerlerini geliştirebileceğine delil olmaz mı? Bunun tersi olarak günümüzde insanların medenî hayatın zorluklarıyla fazlaca haşr-ü neşir olması sonucunda manevî duygular gittikçe azalıp zayıflamakta mıdır? Bu aynen

terazinin iki kefesine benzer. Bir taraf ağır basınca öbür taraf yükselir, öbür taraf ağır basınca bu taraf yükselir.
Biraz düşündüğümüzde görürüz ki; dinlerle san'atlan ortak fenomenler olarak değerlendirmek, birbiriyle ortak noktası bulunmayan iki gerçeği birleştirmeye çabalamaktan başka bir şey değildir. Hatta yapılan ve metodlan farklı iki gerçeği uyuşturmak gayretkeşliğinden öteye geçmez. Nasıl ki, tekniğin ve ilmin getirdiği gerçekler insanın elde etmek için koşuştuğu ve birçok kerre farklı vâsıtaların yardımına başvurduğu geniş bir hazîne ise, din gerçeği de kökünü insan ruhunda bulan ve görünümlerini insan hissine yansıtan köklü bir gerçektir. Hatta din unsurunun görünümleri ani çarpan yıldırım panltüan gibi açıkça ortaya çıkar. Bu gerçekleri idrâk etmek kâinatın mâhiyetini ve inceliklerini idrâk etmenin mahsûlü değildir. Veya bazılannın zannettikleri gibi kâinat gerçeklerini idrâk değildir. Hatta bu düşünce; bölümleri iyice tedkîk edilmeden, tafsilâtına geçmeden de bütünüyle' ve külüV olarak ortaya çıkabilir., Bu hususta bilginle bilgisiz aynıdır. Herkes kendi anlayışına göre bu evrende dikkatini çeken ve gözüne çarpan birçok ihsaslar bulabilir.
Akl-ı selîm sahiplerinin takip etmesi gereken tutum; dinlerin tarih öncesi başlangıcım öğrenebilmek için, dinleri; san'atlarm ve tekniğin seyri ile karşılaştırmak yerine tarihin başlangıcından bugüne kadar bilinen dinlerin seyri ile karşılaştırmaktır. Dikkat ederseniz biz dedüksiyon yoluyla bu dinlerden her birinin aslında ilk başladığı günlerde tertemiz tevhîd akidesine sahip olduğunu, bilâhare aradan geçen zamanla birtakım hurafe ve şaibelerin işe karıştığım bilmekteyiz. Daha doğru bir ifade ile dinlerin gelişmesindeki kanun hep böyle olmuştur ve başlangıçlar daima sonlardan daha iyi olagelmiştir. Ama dindeki tekâmülü mutlaka san'attaki tekâmülle kıyâs edersek böyle bir karşılaştırma sathî ve anlamsız, boş sözlerden ibaret olur. Dış görünümleri ölçü olarak almayıp eşyâmn özüne ve derinliğine indiğimiz takdirde dinlerin doğuştan gelme olduğunu görürüz. Şöyle ki, canlı varlıklarda olduğu gibi san'atlarda da tekâmül iptidaî şekilde başlar. İlkin san'at bir birlik ve uyum içerisindedir, sonra tedricen bölümlere ayrılır neticede bir tedkîk mâhiyetini kazamr. Ve ana kaynaktan uzaklaştıkça komplikasyonu daha da artar. Elbette ki, bu evrimci görüş; biyolojik anlamıyla tann inancına da tatbik edildiği takdirde açıkça bu inanç sisteminin aynı şekilde tekten çoğa, sadelikten girift-liğe ve efsânevî mâhiyete doğru gittiğini, akl-ı selîmi ölçü almayan, hayalî mitlere doğru uzandığım müşâhade ederiz. Edebî mânâda tekâmüle gelince bu eksikten bütüne'doğru terakki anlamına gelir. Ancak ne ilmî bir kanun, ne de ahenktâr tabiî bir prensip niteliğini taşır. Edebî anlamda evrim görüşünü otomatik olarak insanlık tarihine uygulamak mümkün değildir. Ancak bu görüş; insanların arzu edip ulaşmak için koşuştuğu ve zaman zaman ulaştığı, zaman zaman başarısız kaldığı bir ideal mahiyetindedir. Evet, her reformcu bu ideal arzuların ve hedeflerin gerçekleşebilme imkânına inanmak zorundadır. Zira ahlâk ve inançların tekâmüle doğru yöneldiği hususunda bir ümit olmazsa bütün yasalar anlamsız olur ve özelliğini yitirir. İleriye doğru gelişme potansiyelinden mahrum olur. En azından mânâsız kelimeler yığını haline dönüşür. Ne var ki, bir şeyin terakkiye elverişli olmasıyla fiilen tahakkuku arasında büyük farklar vardır. Terakkiye elverişli olan şeyleri gerçekleştirmek ancak kuvvetli bir irâde ve sürekli bir çaba ile mümkün

olabilir. İnsanlık tarihi bu ana çizgi üzerinde doğru bir hat takip etmekten çok zikzaklar çiziyor.[30] olmalan gerekirdi. Kaldı ki, gelişme yanlıştan doğruya doğru bir grafik seyrini takip etmemektedir. Dinlerin evrim yoluyla tekâmül ettiğini söyleyen görüşe uymamaktadır. Aksine bu gelişme yukardan aşağı doğru kapsam ve bütünlük bakımından tedrici bir nitelik arzetmektedir.
«İnsanlar ancak bir tek millet idiler...» Bu ihtilâfın sürüp gitmesi ı« uçurumun gittikçe genişlemesi verasetin etkisi ve her neslin kendi r,ancını yeni yetişenlere empoze etmesi neticesinde olmuştur : «Her doğan çocuk, İslâm fıtratı üzerine doğar, sonra ebeveyni onu ya yahu-«fi. ya mecûsî, ya da hıristiyan yapar.» Şu halde kutsal kitapların bü-rönü ittifakla kabul etmektedirler ki, ilk insan topluluğu yalnız basma fıtrî ihtiyaçlarıyla başbaşa bırakılmamış, rehbersiz, öğrencisiz ve indersiz tek başına terkolunmamıştır. Aksine vahiy denen ilâhî kelâ-=a muhatap olma imkânına erdirilmiştir. Buna göre insanlığın atası ik insan mertebesine vâsıl olan eşsiz bir insandı. O tevhîd inancına bağlı mü'minlerin ilki ve Allah'ın emrine boyun eğenlerin öncüsüydü.
Fakat bu metinlere sığınmak; zımnen, beşer bilgisinin halihazırdaki vâsıtalarının tek başına bizi dinin başlama noktasına ulaştırmaktan âciz olduğunu kabul ve itiraf demektir. Vakıa bu meselenin nihâî çölümü ancak vahiy yoluyla olabilir. Çünkü mesele, îman mevzuu olan gayb mıntıkasıyla ilgilidir. Bizim ne dedüktif bilimlerimizin sahasına ae de endüktif bilimlerimizin sahasına girer. Kısacası insanın ilk dinini tayine çalışan teoriler, geçmiş nesillerin ve ilkel milletlerin dinleri üzerinde araştırmalar yaparak bir netîceye varmak isteyen nazariyeler, kimi zaman doğru, kimi zaman yanlış, kimi zaman da kar-tıaşiK bir çözüm getirmişlerdir. Bunlar gerçek ve değişmez neticeler olmayıp birer faraziye ve teoridirler. Halbuki gerçek bilginin aradığı şey gerçeğin kendisidir. Bu teorilerin bize sunmaya çalıştıkları şey ise; az veya çok gerçeğe benzeyen veya benzemesi muhtemel olan şeylerdir, ama gerçeğin kendisi değildir.

I- İLKEL DÎNLER

Din insanla birlikte ortaya çıkmış bir müessesedir. İnsanın tabiî varlık yapısının gereğidir. Çünkü insan, iki ucu bilinmezlik olan bir güzergâhta seyretmektedir. Ne geçmişini yeterince bilmektedir, ne de geleceğini. Bu bakımdan ne kendi kısa hayatı süresince, ne de neslinin nisbeten uzun olan tarihi boyunca bütün meselelere izah getirecek güçte değildir. İzah getirmediği için hayatının bilinmeyen bir çok yönü bulunduğu gibi varlıkların da onun yönünden bilinmeyen birçok cephesi bulunacaktır. İşte bu bilinmeyen, kavranmayan ve izah edilemeyen noktada söz dinin eline geçer.
Dinin menşei konusunda batınlar değişik yorumlar getirmişlerdir. Buna göre, dinler belirli gelişmelerden geçmiştir. Önce animizm ve totemizm şeklinde başlayan dinler, sonra çoktanrıcı (politeist), sonra tektanrıcı (Monoteist) ve nihayet semavî kitaplara dayanan dinler olmak üzere tekâmül etmiştir. Bu tekâmül zincirinin son halkasını ise üç büyük din teşkil etmektedir.
Batılı dinler tarihi araştırmacıları, bu iddialarını desteklemek üzere birçok belgeler gösterirler. Ancak bu anlayış yanlıştır. Ve sadece ondokuzuncu yüzyıl

pozitivizminin ve evolüsyonizminin fikirlerini doğrulayıcı niteliktedir. Bilindiği gibi Batıda dinler tarihi araştırmaları ondokuzuncu yüzyılda sosyoloji ilminin gelişmesi ile başlamıştır. İlk kültürler, medeniyetler ve mitolojiler üzerinde araştırma yapan sosyologlar, sonra dinler konusunu araştırmışlardır. Ondokuzuncu asırda pozitivizm Avrupada hâkim fikir olduğu için, pozitif metodlar ilmin her şubesine uygulanmaya çalışılmıştır. İşte dinler tarihinin te-kâmülcü fikri, pozitivizmin, insanın menşei konusundaki tekânıülcü (Evolusyonist) Darwin'in fikirleriyle desteklenmiştir. Böylece Augus-te Comte'un üç hal kanunu adını verdiği ve insanlığın üç büyük safhadan geçtiğini, bu safhaların, teolojik, metafizik ve pozitif safha olduğunu belirten temel fikrinin paralelindedir. Ona göre dini devir demek olan teolojik safha insanlığın çocukluk ve ilkellik dönemini ifâde eder. En ileri dönemi olan pozitif safhada ise, artık herşey gizli bir manevî güce (tanrıya) atfedilmeyip, pozitif ilimlerin mutalarına göre izah edilir. İşte menşei itibariyle pozitivizmin büyük tesiri altında bulunan dinler tarihi de dinleri bu bakış açısından ele alıp değerlendirmek istemiş ve tekâmülcü bir yorumla açıklamaya çalışmıştır.
İslâm'a göre Allah indinde gerçek din sadece İslâm'dır Diğer semavî dinler, haddi zâtında ilk geldikleri dönemde müslümanlığı temsil ediyorlardı. Bu sebeple Kur'ân onları da İslâm olarak niteler. Ancak zamanla insanlar tarafından tahrif edilmiş ve onun yerine Allah yeniden İslâm'ı getirmiştir. Nihayet en son olarak İslâm Hz. Muharn-med Mustafa (s.a.) tarafından en mütekâmil ve en nihaî din olarak tebliğ edilmiştir. Tarih boyunca gelen dinlerin esas umdeleri hiç değişmemiştir. (Allah'a, peygamberlere, kitaplara, meleklere ve âhirete iman gibi). Değişen hususlar sadece teferruatı ilgilendiren ve insanlığın medenî ve ilmî durumunun değişmesiyle değişen şeylerdir. Hz. Âdem'den günümüze kadar gelen dinlerin hepsi Allah'ın birliği fikrini getirmişlerdir. Şirk hiçbir dinde meşru değildir.
İlkel kavimlerde görülen putperestliklere gelince; bu, insanların kendileriyle Allah arasına yerleştirdikleri vâsıtaları —güneş, ay, yıldız, ateş, taş, rüzgâr gibi— daha sonra il âh] aştırmalarından doğan bir sapıklıktır. Bu sapıklığı düzeltmek üzere Cenab-ı Allah peygamberler göndermektedir. Binaenaleyh, şirk ve putperestlik esasına dayanan ibtidaî dinler, insanların hak dinden ayrılmaları ve sapıklığa düşmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ne var ki batılı dinler tarihi araştırmacıları bu sapıklığı esas almakta ve dinin ilk şeklinin bunlar olduğunu, bilâhare tekâmül ettiğini söylemektedirler. Bazı ortak noktaları bulunmasından dolayı, dinlerin menşeinin bu putperest mitolojiler olduğunu belirtmektedirler. Dinin böyle değerlendirilmesi Batıdaki din anlayışının yanlış sonuçlara ulaşmasına sebep olmaktadır. Onlar bu yüzden İslâm'ın din anlayışını bir türlü kavramamaktadır-lar.

a) Eski Mısır'lılann Dini:

Yeryüzünün en eski medeniyet merkezlerinden birisi olan Mısır'da muhtelif inanç şekillerine rastlanmıştır. Mısır dini mitolojik nitelikli bir din olup bu dinde muhtelif ilâhlar bulunmaktadır. Zaman ilâhı Kep, gök tanrıçası Nut'un birleşmesinden, İsis, Osiris, Setph ve Nephtys isimli ilâhlar dünyaya gelmiştir. Bir kıskançlık yüzünden Ozi-ris, Setph tarafından oniki parçaya bölünüp öldürülmüştür. Bu ilâhIardan her biri ayrı bir nesneyi temsil ederlerdi. Hatta Mısır'lılar kendi ilâhlarını bazan insan

şeklinde, çoğu kere de hayvan şeklinde düşünürlerdi. Meselâ Oziris öküz, Horüs atmaca şeklinde kabul edilirdi. Her mabedde bir hayvan bulunurdu ve kendisine ilâh adına tapılırdı. En mukaddes hayvan ise Apis öküzü idi. Her şehrin bir ilâhı bulunmaktaydı. Hangi şehir devleti Mısır'a hakim olmuşsa, bütün Mısır'lılar onun ilâhına taparlardı. Meselâ Delta'da Oziris, Heliopolis'te Ra, Thebea kentinde ise Amon ilâh olarak kabul ediliyordu.
Mısır hükümdarlarına Firavun denirdi. Firavunlar güneşin oğlu veya temsilcisi sayılırlardı. Ve ilâhların soyundan geldikleri için krallar ancak kendi kızkardeşleriyle evlenirlerdi. Böylece yabancı kan karışması önlenirdi.
Mısır'da M. Ö. 1400 yıllarında (XVIII. hanedan devri) çok açık ve bariz olmasa da bir dînî ıslâhat yapılmış ve çoktanrıcılık bırakılarak tektanrıcı bir anlayış hâkim olmuştur. İleri görüşlü, bilgin ve hakîm bir hükümdar olan Amen-Hotep, tektanrıyı temsil eden ve güneş kursu ile ifâde edilen Aton isimli ilâhı benimsemiş ve diğer ilâhlara ibadeti yasaklamış. Ve Amon memnundur anlamına gelen adını terkederek, Aton'un ihtiyarı anlamına gelen Amenaton adını aldı. Diğer devlet memurları da onun ardından gidip, putperest gelenekle alâkalarını kestiler. Hatta tanrı ile insan arasına hiçbir şeyin girmemesi gerektiğini belirterek ruhban sınıfını ortadan kaldırdı. Ama kral ölünce tekrar eski putperestliğe dönüldü.

b) Hind Dinleri:

Eski çağlardan beri Hindistan değişik dinlere sahne olmuştur. Himalaya dağlarının eteklerindeki bu düz ve verimli ovalarda. Ve-dizm, Brahmanizm, Hinduizm, Jainizm, Budizm ve Sikh gibi değişik dinler zuhur etmiştir.
Vedizm, mukaddes bilgi mânâsına gelen Veda'ların dinidir. Ve-da'lar Sanskritçe yazılmış olup, Rig-Veda, Yajur-Veda, Sama-Veda ve Ahtarva-Veda olmak üzere dört kitaptan meydana gelmektedir. Bu metinlerde, gökgürültüsü, fırtına ve yağmurun ilâhı olan Indra ve akıl ve hikmet ilâhı Varuna yeralır. İndra hem Hinduların millî tanrısı, hem de çok zâlim ve cebbar bir ilâhtır. Bu dinde kurban önemli bir yer tutar, zira ilâhların nafakası olarak kabul edilir.
Bilâhare Hindistan'da Vedizm'in yerini Brahmanizm almıştır. Brahmanizmin dinî metinleri ise Veda'ların şerhinden ibaret olan Upa-nişadlardır
Milâdın ilk asrında Hindistan'da Hinduizm zuhur eder. Bu din kendinden önceki dinleri kabul eder ve onların metinlerine ilâve olarak Purana isimli mitolojik metinlerdir. Ayrıca Mahabharata ve Ra-mayana adlı dini metinler büyük bir yekûn tutar.
Jainizm ise, Jina (muzaffer) ve Mahavira (büyük kahraman) unvanıyla tanınan birisi tarafından kurulmuş ateist bir dindir. Te-nasüh-i ervah fikrine kail olup, kâinatın tesadüfen meydana geldiğini ve ilâh diye birşeyin bulunmadığını savunur. Mensuplarına devamlı perhizi tavsiye eden bu din, intihan en doğru hareket olarak kabul eder.
Jainizmin materyalizmine tepki olarak doğmuş olan Budizm ise M. Ö. VI. asırda Guathama Buddha tarafından kurulmuştur. Üç sepet anlamına gelen Triptaka isimli mukaddes metinlerde ruhanîlik kaideleri, kurtuluş reçeteleri ve felsefî görüşler dile getirilir. Yeryüzünde en yaygın olan dinlerden birisidir. Daha sonra Çin, Japonya

ve birçok Doğu Asya ülkesinde yayılmıştır. Sakya Muni de denen Buddha'nm enteresan bir hayatı vardır. Bir prens olarak Himalaya dağlarının eteğindki Mağadha krallığında dünyaya geldikten sonra 29 yaşında sarayı terkeder ve yedi yıl perhiz yaparak oruç tutar. Otuzaltı yaşında iken Budistlerce mukaddes sayılan bir incir ağacının altında iken Buddha, ancak dünyevî arzuları terketmekle gerçeğe erişilebileceğini söyler ve kendisi 80 yaşında iken Nirvana'ya erişir.
Nanek tarafından kurulmuş olan Sikh dinine göre Tanrı üç şey yaratmıştır : Brahma (vareden), Vişnu (rızık veren), Şiva (öldüren). Sikh dini Hindistan'da yaygın bulunan İslâmiyet ve Hıristiyanlığı birleştirerek bir nevi teslis ihtiva eden bir dindir. Dünyayı yaratan tanrı onlara göre Brahma'dır. Vişnu ise dünyayı idare etmektedir. Şiva da yokedecektir. Bu üç ilâh aslında bir tek tanrı olarak birleş-mişlerdir.

c) Çin ve Japon Dinleri:

Çin'deki en eski din Sinizm'dir. Sinizm'de yaratıcı güç, gökyüzünün ilâhı olan Çang-Ti'nin oğlu aym zamanda Çin hükümdarıdır. Bu yüzden ona göğün oğlu denilir.
Bilâhare Sinizm'in görüşlerini sistemleştiren Konfüçyanizm zuhur eder. M. Ö. VI. asırda Şantung eyaletinde yaşamış olan Konfüçyüs (Kong-Fu-Tseu) daha çok insanların eğitimi ve yetişmesi üzerinde
durur. Bu sebeple kendisine Çin Sokrates'i denmiştir. Metafizik mevzularda ise herhangi bir fikir beyan etmez ve Sinizm'in görüşlerini tekrarlar.
Aynı dönemde zuhur eden Taoizm ise, Tao'nun âlemin nizamı ve düzenin esası olduğunu belirtir. Bu din bilge ihtiyar mânâsına gelen Lao - Tseu tarafından kurulmuştur.
Japonya'da en büyük din, tanrıların yolu demek olan Şintoizm'-dir. Bilâhare Konfüçyanizm ile Budizm'de yayılmıştır. Mitolojik bir din olan Şintoizm'e göre, önce İdazanagi ve İdazanami adlı biri erkek diğeri dişi iki ilâh varmış. Bu iki ilâhın birleşmesinden tüm Japon adaları ve diğer varlıklar meydana gelmiş. Japon hükümdarı güneş ilahesinin soyundan geldiği için aynı zamanda başrahiplik göre-vini de ifa eder. Bunun için Japon ırkı ilâhî menşelidir ve imtiyazlıdır. Mikado adı verilen kralın emri güneş ilahesinin emri gibi olduğundan Japonların onun buyruğunu yerine getirmesi dinî bir vazifedir.

d) İran Dinleri:

Eski İran'da Zerdüşt dini, Mecusîlik, Parsîlik, Mithraizm ve Mani dini bulunmaktaydı. Mecusîlikte biri hayır ve nur ilâhı olan Hürmüz (Ahuramazda), diğeri de şer ve karanlık ilâhı olan Ehrimen (Angra -Mainyo) bulunmaktadır. Bu iki ilâh birbiriyle savaşmaktadır. Hürmüz hakim olursa yeryüzünde iyilik, Ehrimen hakim olursa kötülük çoğalır. Ateş yeryüzünü aydınlatması hasebiyle iyilik ilâhı Hürmüz'ün sembolüdür ve her mabedde sürekli yakılır. Eğer yeryüzünde ateş sönerse Ehrimen hakim olur.

Daha sonra İran'da Zerdüşt (Zoro-Astra) dini hakim olmuştur. Zerdüşt'ün kendisi bir peygamber görünümündedir. Nitekim mukaddes nehir olan Daitya'nın kenannda gezinirken, bir melek tarafından Hürmüz'ün huzuruna çıkmış ve ilâhî tecellîye mazhar olarak kendisine Avesta adı verilen dinî metin verilmiştir. Zerdüşt yeryüzünde Ehrimen'in faaliyetlerine öldürücü darbeyi indirmiştir. Ve dünyayı her türlü fitne ve kötülüklerden temizleyip kurtarmıştır. Zerdüşt'ün getirdiği dinî metinler bilâhare şerhedilerek Zend-Avesta (Avesta'-nın şerhi) adıyla şöhret bulmuştur.
Parsî'lik İslâm dininin İran'da hakim olmasından sonra Hindistan'a giden İranlılar tarafından kurulmuş bir dindir.
Mithra dini ise Hind ve İranlılar tarafından kurulmuş, eski Hind ve İran mitolojilerine dayanır.
M. 215 - 276 yıllarında yaşadığı sanılan Mani tarafından kurulmuş Manicheism ise, İran mecûsîliği, Babil mitolojisi ve Hıristiyan akidelerinin karışımından meydana gelir. O da tıpkı diğer İran dinleri gibi iyilik ve kötülük, esasına dayanan düalist bir anlayışa sahiptir. Dünya iyilikle kötülüğün karışımından meydana gelmiştir. İnsan da ruh ile bedenden mürekkeptir. Ruh bedene hapsolmuştur, bütün ruhlar arınarak bedenden ayrılıp dünya göğüne çıktıkları gün gerçek kurtuluşa ereceklerdir. Yaklaşık 487 yılında yaşayan Mani'nin mürîdlerinden olan Maz-dek ise o dönemde bir nevi komünizm olan Mazdeizm'i kurmuştur. Aile ve mülkiyetin ortaklığı esasına dayanan bu din bilhassa çapulcular tarafından benimsenerek, kargaşalığa sebep olmuştur. İslâm dünyasında görülen batını cereyanların temeli de Mazdeizm'e dayanır.

e) Eski Türk Dini:

İslâm'dan önce muhtelif dinlere intisab etmiş olan Türklerin en önemli dinleri bir nevi totemizm olan Şamanizm'dir. Birçok tanrıların bulunduğunu kabul eden Türklerde baş ilâh Göktanrısı (Tengri)-dir. Bunun yanısıra daha birçok ilâh heykelleri yaptıkları, hatta keçeden yapılan bu putların içyağı ile yağlandığı söylenir. Tanrı göğün onyedinci katında oturmaktadır.

f) Sümer ve Babil Dinleri:

M. Ö. 4000 yıllarında bugünkü Mezopotamya (Dicle ile Fırat nehrinin arasında) yerleşen Sümerler de birçok tanrılara inanıyorlardı. Bilhassa baştanrı olan Marduk çok zalim ve hunhar bir ilâhtı. Mar-duk, insanı topraktan yaratmış ve kendisine ibadet etmesini istemiştir. İnsan ona isyan ettiği için, bir tufanla onu yeryüzünden silmek istemişse de, tanrı Ea'nın delaletiyle, Ut-Napiştim isimli insan bir gemi yapar ve tufandan kurtulur. Diğer insanlar da onun soyundan türeyip çoğalırlar. Bazı batılı araştırıcılar, semavî dinlerde mevcud olan Nuh peygamberin bu kişi olduğunu ve tufan olayının da Sümer dininden ya-hudiliğe geçtiğini iddia ederler ki bu bizim inancımıza ters düşen yanlış bir yorumdur. Babilliler de kendilerinden önce bu topraklarda yaşayan Sümer-lerin dinî inançlarını olduğu gibi

kabul etmişlerdir. Ancak Babü'de Mafrduk'un yanısıra, Baal, Shamas, İştar, Sin, Ea; Enlil ve Anu gibi ilâhların da varlığı kabul ediliyordu.

g) Yunan ve Roma Dinleri:

Milâddan önce ikibin yıllarında bugünkü Yunan adalannda Aegean, Mineo ve Myceneo isimli medeniyetler kurulmuştu. Bu medeniyetlerin merkezi olan Girit adası daha sonraki Yunan dinlerinin de merkezi olmuştur. Yunanistan'da her eşya ve varlık için bir ilâh telakki edilen mitoloji hakimdi. Olympos dağlarında yaşadığı kabul edilen bu ilâhlar tıpkı insanlar gibi, beşerî arzularla muttasıf olarak kabul ediliyordu. Bu mitolojinin yanısıra Orphisme dini ile, bu dinin ayinlerinden ibaret olan dionysos ayinleri bulunmaktaydı.
Roma önceleri putperest bir din anlayışına sahip değilken, bilâhare Yunanistan'ı ülkelerine katınca, Yunan putperestliğini ayniyle kabul etti. Ve Yunan ilâhları ve mitolojisi ayniyle, sadece isimleri değişik olarak Roma'ya hakim oldu.

h) Diğer Dinler:

Bu dinlerin dışında Avrupa'da daha bazı dinlere rastlanmaktadır. Meselâ milâddan birkaç asır önce Kuzeybatı Avrupa'dan, Danimarka adalarından gelip Avrupa'ya yerleşen Keltler, çoktanrıcı bir dine sahip idiler. İlâhların ormanda yaşadığını sanıyorlardı. Druid adı verilen rahipler tarafından yönetilen ayinlerde, yılın belirli mevsiminde ilâhlara kurban olarak insanlar takdim ediliyordu. İskandinavya'da yaşayan Tötonlar ise yirmiye yakın ilâha tapınıyorlardı. Slavların ve Baltık milletlerinin de ayn ilâhları bulunmaktaydı.
Meksika'da yaşayan Azteklere göre, insan Viçli - Puçli isimli harp ilâhını doyurmak için yaratılmıştır. Zira onun, insan yüreği yemeyince zayıflayıp kâinatı idare edemeyeceğine inanılıyordu. Peru'da yaşayan İnkalar ise güneş ilâhına tapıyorlardı. Mayalar da güneş ilâhının yanısıra başka ilâhlar bulunduğunu kabul ediyorlardı.
Afrika kavimleri ise göğün yaratıcısı olarak büyük bir tanrının varlığını kabul ediyorlardı. Ekvator'da yaşayan Pygmeler, Avustralya'da yaşayan Bochimenler ve Hotanto'lar bu bir tek ilâhın kâinatı yoktan varettiğine inanıyorlardı. Polinesia'lılar ise kâinatı Io adlı tanrının sudan yarattığına, sonra bir emirle diğer varlıkları meydana getirdiğine inanıyorlardı.
Daha önce de belirttiğimiz gibi bütün bu dinler hak dinden inhirafın neticesinde ortaya çıkmışlardır. Ve hepsinde çok cüz'î de olsa tevhîd akidesinin kalıntısına rastlamak mümkündür.[31]

II- YAHÛDİ'LİK

a) Yahudi Dini

Yahûdî'lik; Bâbil sürgününde Musevî'lerin teşkil ettikleri mezhebin adıdır. Ayrıca Talmud'culuk adı da verilir. Ancak bugünkü anlamıyla Yahudilik, İbrânîlerin veya

İsrail —Ya'kub— oğullarının dinine verilen isimdir. İbranî, İsrail ve Yahûdî kelimeleri, ayrı ayrı ırktan toplulukların isimleri olmayıp bir milletin tarihin muhtelif devrinde aldığı değişik isimlerden ibarettir.
İbranî terimi, ırmağın «öbür kıyısının adamları» demektir. İbrim kelimesinden türemiş olup, İbri ve Hibri, geçit demek olan Ebere —ki arapçaya A'bere şeklinde geçmiştir— kökünden türetilmiştir. Başlangıçta «ırmağın öbür tarafının adamları» tabîri Fırat nehri için kullanılırken, bilâhare Erden —Ürdün— ırmağı için kullanılmıştır. İs-râiloğullarının atası olan Hz. İbrahim —ki araplarm da atasıdır— Sümer'lerin Ur şehrinde dünyaya gelmiş, I. Bâbil Krallığının VI. kralı olan ünlü Hamurrabi'nin (M. Ö. 2009-1961) iktidarı döneminde yaşamıştır. Bu şehir, güney Mezopotamya'daki Ur şehri olmayıp Kuzey Mezopotamya'daki Ur-Kastim (Urfa) olduğu ve İbranî'lerin de Ârâ-mî'lerin bir kolu olduğu ve Tevrat'taki kayıtların sonradan değiştirildiği de söylenir. İbranî'ler; bilâhare Ken'ânî'ler, Ârâmî'ler ve Amûrî'-lerle karışmışlardır.
İbranî'ler, kuzey Mezopotamya'yı Babilli'lerin istilâsı üzerine terkederek güney Filistin'e yerleştikleri tarihî kaynaklarca belirtilir. Daha sonra bir kıtlık zuhur etmiş ve İbranî'ler yerleştikleri Filistin bölgesinden Mısır'a göç etmişler, tekrar Filistin'e dönüp Lût gölü civarına yerleşmişlerdir. Hz. İbrâhîm'in torunu Hz. Ya'kûb'tan itibaren İbranî'ler, İsrailoğulları —Benu İsrail— adını almışlardır. İsrail, Hz. Ya'kûb'un adıdır. Bunun üzerine onun soyundan gelenlere İsrail'in oğulları denilmiştir ve bu isim böylece İbrânîlerin adı olmuştur.
İsrail kaynaklarına göre bu olay şöyle olmuştur : Ken'ân diyârmda kıtlık olması üzerine Hz. İbrahim güneye doğru gider. Bu sı-
rada Mısır'da Amalika (Hiksos'lar) hüküm sürmektedir. Hiksos'lar kralı Hz. İbrahim'e büyük iltifatlarda bulunur, ancak eşi Sâra'ya da göz diker. Bunu sezen Hz. İbrâhîm, Firavun'un kendisine hediyye ettiği cariyeyi —Hz. Hâcer— de beraberine alarak tekrar yurduna döner. Hz. İbrahim'in bu cariyeden oğlu İsmâîl dünyaya gelir. Arab-ı Müsta'rebe adı verilen araplar Hz. İsmail'in soyundan gelenlerdir. Nitekim Hz. Peygamber de bu soydandır. Hz. İsmail'den ondört yıl son-ra Sârâ Hz. İshâk'ı dünyaya getirir. Böylece İbrâhîm (a.s.)'ın büyük oğlu İsmâîl Hicaz, küçük oğlu İshâk da Ken'an ilinde hüküm sürerler. Hz. İshâk'm Esav ve Ya'kûb adında iki çocuğu dünyaya gelir. Hz. Ya'kûb, dayısı kızları Lea, Rachel ve cariyeleri olan Zilpa ve Bilha ile evlenir. Bunlardan on iki oğlu dünyaya gelir. Dayısı kızı olan Lea'-dan Hz. Musa'nın atası olan Levi, Simeon, Ruben, Yehuda (Juda), İssakar, Zabulon, Rachel'den, Yûsuf (Joseph), Bünyamin (Benjamin), Lea'mn cariyesi Zilpa'dan Gad ve Aşer, Rachel'in cariyesi Bilha'dan Dan ve Nephtali dünyaya gelmiştir. İşte oniki İsrail şıptı bunlardan doğmuştur. Hz. Ya'kûb Rachel'den doğan Yûsuf ile Bünyamin'i çok sevdiği için diğer çocukları bunları kıskanmışlar ve Hz. Yûsuf'u kuyuya atmışlardı. Oradan geçen kervan, kuyudan su çekmek istemiş ve Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp Mısır'a götürmüş ve esir diye satmışlardı. Üst seviyede yönetici olan efendisinin karısı Züleyha'nm Hz. Yûsuf'a gönül vermesi sonucu zindana atılmış bilâhare zindandan çıkarılarak, mâlî işlerle görevli önemli bir mevkie getirilmişti. Yabancı bir sülâle olan Hiksos'lar Mısır'daki iktidarlarını daha çok yabancılara dayandırarak devam ettirdikleri için

Hz. Yûsuf'un soydaşları kısa zamanda Mısır'a yerleştiler. Firavun onlara verimli topraklar verdi.
Daha sonra yerli halk göçebe Hiksos'lara karşj bir devrim yaptı. Başa'Firavun olarak XVIII. sülâleden Ahmes geçti. Ahmes önce İs-railoğullarına birşey yapmadı. Bilâhare iktidarı ele alan XIX. sülâleden II. Ramses, Mısır'ın verimli arazilerine gelip yerleşmiş olan ve kendi içlerinde güçlü bir birliği devam ettiren İsrail kolonilerine karşı amansız bir mücadeleye girişti. (M. Ö. 1298 -1232) yıllarında yaşamış olan II. Ramses, İsrailoğullarına çok büyük zulümler yaptı. İs-railoğulları Hz. Musa'nın önderliğinde (M. Ö. 1330-1215) Mısır'dan çıkıp tekrar ata yurdlarına döndüler. İsrailoğullarının Mısır'daki müreffeh hayatı dörtyüz seneden fazla sürmüştü.
Ne var ki İsrailoğullarının Mısır'a göçetmesinden sonra, bu topraklara Ege adalarından göçeden Filistî'ler yerleşmişti. Filistî'ler ile
İsrailoğulları arasında uzun mücâdeleler oldu. Neticede kral olan Saul —Kur'ân'a göre Tâlût— Filistî'lerden Goliat —Kur'ân'a göre Câlût— ile büyük bir savaşa girişir ve bu savaşta Hz. Dâvûd Câlût'u öldürür. (M. Ö. 1044) Bundan sonra Filistin'de İsrailoğulları büyük bir imparatorluk kurarlar. Bilhassa Hz. Dâvûd (M. Ö. 1029 - 974) ve Hz. Süleyman (M. Ö. 974-933) devrinde kurdukları «Birleşik İbranî Krallığı» bütünüyle İsrailoğulları tarihinde bir daha eşine rastlanmayacak derecede muhteşem olur. Hz. Süleyman'ın vefatından sonra bu krallık ikiye ayrılır. Kuzey Filistin'de İsrailiyye (Sameria) ve güney Filistin'de de Yehudiyye (Kudüs) devleti kurulur. Ancak kısa bir süre sonra Asur kralı V. Salamansar ve onun oğlu II. Sargon (M. Ö. 722) İsrailiyye krallığına son verir, bütün yahudileri esîr eder. Bunlar bir daha tarih sahnesine dönemezler. Bilhassa millî ilâh olan Jahv (Yahova)'yı bırakıp Baal ve Astarte'ye tapındıkları için bu cezaya çarptırılırlar. Güney Filistin'deki Yahuda devletinde Hezekial, Amos ve Eşia adlı peygamberler Yahova dinini ihya gayesiyle kral Josias devrinde (M. Ö. 641-611) büyük bir çaba harcarlar. Böylece Tevrat'ın Tesniye (İkinci Şeriat) kitabını meydana getirirler. Fakat kuzey Filistin'i alan II. Sargon güney Filistin'i de işgal eder. Nihayet Bâbil hükümdarı ünlü Nabu - Kudur - Usur —İslâm kaynaklarına göre Buhtunnasr— tarafından Yahûdî ülkesi istilâ edilir ve Kudüs (M. Ö. 587) yılında zabtedilerek, yıkılır. Süleyman peygamber tarafından yapılmış olan ünlü ma'bed tahrîb edilir. Bütün yahûdîler esir alınarak Bâbil'e götürülür. Yarım yüzyıl süren Bâbil esareti Yahudilerin millî birliği bakımından büyük bir rol oynar. İran hükümdarı Kyrus (Keyhusrev M. Ö. 539) yılında Bâbil'i işgal edince yahûdîleri serbest bırakır. Esaret döneminde yahûdî birliğinin kurulmasında Hezkhial, Zekharya (Zekeriyya) ve Malakhiya isimli peygamberlerin büyük etkisi olur. Yahudilerin dinî birliği sağlanırsa da siyasî birlik bir daha elde edilemez. Sürgünden dönen yahûdîler Kudüs'teki eski dindaşlarının putperestlerle kaynaşmış olduğunu görünce, peygamber Ezra ve Nehemia'yı Kudüs'e gönderirler. Bu iki peygamber, yahûdîleri putperestlerden ayırmaya ve Tevrat'ı yeniden ortaya koymaya çalışırlar. Bunun sonucunda evler ve ma'bedler inşâ ederek oraya yerleşirler ve İbranca yerine Ârâmca'yı resmî dil olarak alırlar.
Bundan sonra Filistin Yunan hükümdarı İskender tarafından ıM. ö. 333) zabtedilir, bilâhare Roma İmparatorluğuna bağlı bir eyâlet haline gelir. (M. Ö. 63) Roma

İmparatoru Fompeus'un Kudüs'ü zapdetmesinden sonra bilhassa Sezar, Antonius ve Oktavianus zama-
nında yahûdîler ağır zulümlere ve zorluklara ma'rûz kalırlar. Zulme dayanamayan yahûdiler isyan edince, Neron Kudüs'ün bastırılması görevini Vespanius'a verir. Onun bu sırada İmparator olması üzerine Kudüs'ün tenkili işi Titus'a verilir. Titus Kudüs'ü yerle bir edip, ya-hûdileri kılıçtan geçirir, bir kısmını da Roma'ya götürerek vahşi canavarların ağzına attırır. Bu olay, Bâbil esaretinden daha ağır olur ve M. 70 yılında İsrail imparatorluğu tarihe karışır. İngilizlerin oyunuyla 1948'de İsrail devletinin kuruluşuna kadar bir daha devlet olamazlar. Ama dinî ve millî birliklerini korumasını bilirler.

b) Yahûdîler ve Hz. Mûsâ

Levi'nin sıbtından gelen Hz. Mûsâ, İsrailoğullarının en büyük peygamberi olup İmrân'ın oğludur. Doğduktan sonra bir sepetin içinde Nil nehrine bırakılmış ve ilâhî inayet ile, Firavun'un kızı tarafından —İslâm kaynaklarına göre hanımı— Nil nehrinden alınmış ve Mısır prensi olarak sarayda yetiştirilmiştir.

Hz. Mûsâ Mısır'da parlak bir maziye sahip bulunan İbrânîlerin köle olarak kullanılmalarını asla hazmedememiş ve bir Mısırlının bir yahûdiyi haksız yere döğmesine tahammül edemiyerek Mısırlıyı öldürmüş. Artık Mısır'da kalması imkânsızlaşmış. Sînâ (Sinai) çölüne kaçmış, orada Medyen (Median) şeyhi Jetro (Şuayb)'ın kızıyla evlenmiş. Medyen'de kaldığı müddetçe kayınpederinin koyunlarını gütmüş.

Fakat Mısır'daki esîr halkı hürriyete kavuşturup bir din etrafına toplamak istiyormuş. İleri görüşlü insan olan kayınpederinin yardımıyla bu hususta projeler hazırlamış. Mısır'a gidip gelenlerden eski Firavun'un öldüğünü öğrenmiş ve Mısır'a dönmeye karar vermiş. Mısır'a giderken- Horeb (Sînâ) dağında çalılıklar arasında tanrı Yahova görünerek Musa'ya şöyle seslenmiş :

«Ben babanın tanrısı, İbrahim'in rabbi, İshâk'ın rabbi, Ya'kûb'un rabbi Yahova'yım. Mısır'daki kavmin çektikleri cefâyı gördüm. Angarya yüzünden kopardıkları feryatları duydum. Onları Mısırlıların elinden kurtararak iyi bir memleket, süt ve bal akan Ken'an diyarına götürmeye geldim. Şimdi Firavun'un yanına git. Kavmini, İsrail oğullarını Mısır'dan çıkar.»

Tanrı Yahova'nın bu va'dini Mısır'daki işçilere bildiren Mûsâ> onları isyana davet etti. Bu hususta Firavunla karşılaştı ve yahûdile-
rin serbest bırakılmalarını istedi. Firavun bu selâhiyeti nereden aldığını sorunca; Mûsâ tanrı Yahova'yı gösterdi. Bunun üzerine yerde ve gökte kendinden başka bir ilâhın mevcut olmadığını iddia etti. Bundan sonra tanrı Yahova Mısır'a gelerek on türlü felâketle Fira-vun'un gözünü açtı. '

Talmut sarihlerinin verdikleri bilgiye göre, İsrail oğulları çok kötü hayat şartlan yüzünden birçok hastalıkların sebebi olduklarından, Mısır'dan çıkmalarında Firavun beis görmemiş, fakat sonradan pişman olduğu için onları askerleriyle takip ettirmiştir. Kızıldeniz'in suları arasından —büyük bir mucize ile— kavmini geçiren Musa'yı İsrail oğulları ile birlikte geri çevirmek isteyen Mısır ordusu, sulann arasında helak olmuştur. Bunu gören Mûsâ, çok sevinmiş ve sevinç nağmeleri terennüm ettiğinden tanrı Yahova onu azarlayarak : «Çocuklarım ölürken nasıl olur

da sevinç nağmeleri terennüm edersin? Düşmanlarının ızdırabına üzülerek değil, fakat sevinerek baktığın için istikbâlin kederli olacak» demiştir.
Kendisinde bütün liderlik vasıflarını taşıyan Hz. Mûsâ, kültürsüz, âsî, gürültücü Yahudi milletini biraraya toplamaya muvaffak olmuştur.
Hz. Mûsâ bu manevî inkılâbı temin edecek ahkâmı almak için granitten beş zirve ile bulutlara yükselen, etrafında beyaz kumlardan bir çığ gibi gürleyen ve Tanrı buyruklariyle çağlıyormuş gibi ses çıkaran Sînâ dağını seçti.
Yahûdî geleneklerine göre bu olay şöyle olmuştur: Mûsâ «Tûr» dağında iken İsrâiloğullan üç gün temizlenip dağın eteğinde top* lanmışlar, dağın üzerini bir bulut kaplamış, şimşekler çakmış, gök gürüldemeye başlamış. Birdenbire dumanın içinde nûrânî bir direk belirmiş, bütün dağ titremeye ve deprenmeye başlamış, bunu gören İsrâiloğullan yerlere kapanmışlar fakat Mûsâ bu dumanın içine girip Tanrı Yehova ile vasıtasız olarak görüşmüş ve on emri içine alan levhaları alıp gelmiştir.
Tann Yehova'nın diktesi olarak kabul edilen Evâmir-i Aşere (On Emir) şunlardır :
«Ben seni esaret evi olan Mısır'dan çıkaran Yehova'yım.
1- Huzurumda başka tannlann olmasın.
2- Kendin için put yapmayasın. Ne yukarda semâda, ne aşağıda yerde ve ne de yer altında sularda bulunan şeylerden hiç birinin suretini yapmayasın. Onlara secde etmeyesin, zira ben senin Rabbin Yehova bana buğz edenlerden pederlerin günahını oğullarda, üçüncü ve dördüncü nesle kadar arayan gayur Yehova'yım. Beni seven, emirlerimi hıfzedenlere bin nesle kadar inayet ederim.
3- Rabbin Yehova, ismini beyhude yere zikredeni cezasız bırakmaz.
4- İstirahat günü (Cumartesi günü) takdis etmek için onu hatırında tutasm, altı gün çalışıp her işini işleyesin. Fakat yedinci gün senin Rabbin olan Yehova'nm rahat günüdür. Ne sen, ne oğlun, ne kızın, ne kulun, ne cariyen, ne hayvanın, ne de kapılarının içinde olan misafirlerin hiç bir iş işlemeyesin. Zira Yehova altı günde semâyı, yeri, denizi ve ormanlarda bulunanların hepsini halkedip ye dinci' günde istirahat etti. Bu cihetle Yehova rahat gününü mübarek kılıp takdis etti.
5- Babana, anana hürmet edesin. Tâ ki senin rabbin olan Ye-hova'nın sana verdiği diyar üzerinde ömrün uzun olsun.
6- İnsan öldürmeyesin.
7- Zina etmeyesin.
8- Hırsızlık etmeyesin.
9- Komşunun aleyhinde yalan şehâdet etmeyesin.
10- Komşunun hanesine tamah etmeyesin, komşunun zevcesine yahut kölesine, cariyesine ve merkebine ve komşunun hiç bir şeyine tamah etmeyesin.»'
Bu on emir İsrail milleti ile Tanrı Yehova arasında akdedilen bir ahd, bir[32] mukaveledir. Yehova; bu emirlere uydukça milletini koruyacak, aksi halde onları cezalandıracaktır. İsrâiloğulları da Hz. Musa'nın şahsında bu emirlere uyacaklarına Yehova'ya söz vermişlerdir.
Buna Tevrat'ta yazılı daha birçok hüküm ilâve edilmiştir. Bu hükümler, ibâdet ve âyinleri, bayram günlerini tâyin ettikten başka, fertlerin husûsî hayatlarına âit birçok teferruatı da içine almaktadır. (Aile, nikâh, tasarruf hakkı, ceza, sağlığın korunması, yiyecek ve içecekler, ilâçlar, vs. gibi).

Hepsi birden dinî, siyâsî, medenî ve cezaî bir kanun hükmünde olduğundan bu mecmuaya «kanun» adı verilmiştir.

c) Yahudilikte İman Esasları

1- Yahûdî Tanrıları:

Yahudi milletinin tanrısı «Elohim» veya «Yehova» adlarını taşımaktadır. Önceleri Elohim tabiat kuvvetlerinin hâkimi olarak kabul edilmişti ve kendini rüzgâr ve fırtınada belli ediyordu. Sonraları bu korkunç tanrı insan şeklinde tasavvur edildi. O, İbrahim'le konuşmuş dinlenmek üzere İbrahim'in çadırında misafir olmuş ve İbrahim yanındaki iki melekle ona yemek ikram etmiştir.[33] Böyle insan gibi kabul edilen Elohim için su başlarında ve ağaçların altında kurbanlar kesilmiştir.
Yehova'ya gelince bu, Yahudi kavminin millî tanrısının adıdır. Yehova lâfzı «Jahuve», «Jahve» veya «Jahua» şekillerinde yazılmaktadır.
Eskiden bu kelimenin «Yaho - Yahu» veya «Yeho» şekilleri de kullanılmıştır. Mezopotamya'da tanrılar için «Ya, Yao» ve «Yave» isimlerinin kullanıldığı ayrıca tesbît edilmiştir. Ken'an'lıların da «Yau» adında bir tanrıları olduğunu biliyoruz.
Hz. Mûsâ İsrâiloğullanna inandıkları bütün ilâhlara karşılık olan tanrıyı telkin etti. Yahudilere göre bu tanrı Yehova'dır.
O, geceleyin bir ateş sütunu, gündüz siyah bulut halinde görünür. Nitekim, Musa'ya da ateş hâlinde bir çalının içinde görünmüştür. Gök gürültüsü tanrının gür sesidir.
Zamanla Yahova, kudreti sayesinde bütün tanrıları ortadan kaldırmış ve Ken'an ilinin tek tanrısı haline gelmiştir. Böylece bütün tanrıları şahsında temsil eden ve bu mânâda tek olan Yahova, İsrail milletinin tam bir millî ilâhı olmuştur.
Yahova'yı daha belirgin bir şekilde ancak şu özellikleriyle tanıyabiliriz :
a) Yahova: İbrahim'in, İshâk'ın, Ya'kûb'un tanrısı şeklinde tarif ediliyor. Musa'nın bir sorusuna ise şöyle cevap veriyor : «Ben, ben olanım.»[34]
b) Sina dağında tabiat olayları arasında tezahür eden Yahova'yı naturist anlayış, yerini yavaş yavaş animist ve antropomerfik (insan biçiminde) bir anlayışa bıraktı. Buna göre Yahova'mn ruhî bir varlığı vardır. İnsan gibi organlara sahiptir. İnsamnki gibi düşünce ve duygulan vardır. Hakaret gördüğü vakit öfkelenmesi bu cümledendir.
c) Yahova millî bir ilâhtır. Yabancı kavimlerle münâsebetlerinde dâima milleti olan İsrâiloğullarmı destekler ve onlara hareket tarzı tayîn eder. Meselâ : Mısır'dan çıkarken kavmine hırsızlık yapmalarını emretmiştir : «Ve gittiğiniz zaman eli boş gitmeyeceksiniz, her kadın komşusundan ve evindeki misafirinden gümüş eşya ve altın eşya ve yiyecekler isteyecek ve oğullarınızı, kızlarınızı onlarla süsleyeceksiniz ve Mısırlıları soyacaksınız.»[35]
d) Millî ilâh olan Yahova aynı zamanda savaştı bir ilâhtır. O bir ordu ilâhıdır. Düşmana karşı ordunun başında veya içinde bulunur. Yahova, milleti adaletsizlik yapsa bile onları terketmez.
İsrail milleti yenildiği zaman Yahova, milletine kızmış ve düşmanı kılıç olarak kullanmıştır. Savaş hali dışında toprak ürünleri ve insan zürriyeti bakımından nimetler yağdırır.

e) Sosyal teşkilâtlanmayı ve kutsal bir mâhiyeti olan kralın tâyinini Yahova yapar. Kral tanrının gölgesi ve hahamların başıdır.
f) Nihayet Evâmir-i Aşere'yi Musa'ya veren O'dur. Tannya uymayanların öcünü çocuklarından da olsa alır. Karşı gelmeyenler ise bin kuşağa kadar taltif edilir. İsrâiloğulları, Yahova'nın yanında başka ilâhlara da, meselâ : Bereket ilâhı Baal, Güneş tanrısı Astarte'ye tapmışlar, Yahova için yapılan ma'bedlere Yahova gibi bunların da heykellerini koymuşlardır. (Yahova'nın da insan ve boğa biçiminde heykelleri yapılırdı).
Peygamberlerin ikâzlarına rağmen yahûdiler bu bozuk inançlarından vazgeçmemişler, ancak Yehûda'da yapılan Josias reformundan sonra diğer ilâhları terk ederek yalnız Yahova'nın altın ve gümüş heykellerini yapmaya devam etmişlerdir.

2- Yahudi Peygamberleri:

Yahudi dinine göre peygamberlik müessesesi millî bir karakter arzeder. Zira bu müessese, içine yalnız Benî İsrail peygamberlerini almaktadır. Bugünkü Yahudilik, başta Hz. Mûsâ olmak üzere bütün Yahudi peygamberlerini kabul eder. Yalnız bunlardan Hz. Dâvûd'la Hz. Süleyman bir melik olarak telâkki edilir. Mü'min olabilmek için peygamber kabul edilenlerin hepsine inanmak şart değildir. Meselâ: Yalnız Hz. Musa'ya inanmak iman yönünden kâfidir. Esasen yahû-dilikte peygamber telâkkisi çok değişiktir. Onlara göre; gâibten haber veren bir kimse peygamberdir. Bu itibârla bazan bir kâhin peygamberden üstündür. İlâhî mesajlara vasıta olan elçiler yaşayış ve davranış bakımından insanlardan farksızdırlar. Onlar da insanlar gibi kötülük yapar ve günâh işlerler. Nitekim, Hz. Nûh sarhoş ve —hâşâ— ahlâksızdır. Hz. Lût iki kızı ile zina etmiştir. Hz. Dâvûd gene bir zâ-nîdir. Hz. Süleyman putlara tapmıştır. Hz. Hârûn kendisi putperest olduğu gibi kavmini de putlara tapmaya teşvik etmiştir.
Hz. Âdem beşeriyetin ceddi ve peygamber olarak kabul edilir.

3- Yahudilikte Kitaplar:

Yahudi dîninin mukaddes kitabı üç bölüm altında toplanan ve Eski Ahid adı verilen mecmuadır. İman esası olarak yalnız bu kitaplar kabul edilir. Bunun dışında herhangi bir mukaddes kitap yoktur. (İkinci bölümdeki, kitaplar bahsine bakınız.)

4- Diğer İnançlar:

a) Melekler: Yahudilikte «Melek» inancı vardır ve onlara aşın bir şekilde saygı gösterirler. Meleklere Allah'a hitap edildiği gibi hitap edilir. Fakat Yahudi dininde melek telâkkisi çeşitli devir ve mezheplere göre değişiklik gösterir. Bazıları da hiç kabul etmezler. (Sa-dûkîler gibi).
b) Âhiret: İlk devirlerdeki İsrailîlerin inancına göre ölen insanların ruhları başka bir âlemde, dünyadaki sosyal mevkilerine uygun bir tarzda yaşarlar. Bu animist görüş sonraları değişmiş ve başka şekiller almıştır. M. Ö. II. yüzyılda

hâkim olan görüşe göre; iyilik
yapanların en büyük mükâfatı dünyada uzun zaman yaşamaktır. Ölenler kaderleri meçhul olan zavallılardır. Vaiz kitabında şöyle denilmektedir: «Yaşayan bir köpek ölmüş bir arslandan üstündür. Çünkü yaşayanlar öleceklerini bilirler, ölüler ise hiç bir şey bilmezler.»[36]
Fakat daha sonra bu inanış şekli değişmiştir. Bazıları, ruhun ölmezliğine, bedenlerin dirilişi ile hayatın öbür âlemde de devam edeceğine ve ölülerin hesap vereceğine inanırlar. Daniel kitabında şu satırları görüyoruz : «Ve yerin altında uyuyanlardan bir çoğu kimisi ebedî hayata ve kimisi utanç ve rahmet'e olmak üzere tekrar uyanacaklar.»[37]
c) Kaza ve Kader: Tevrat'ta Âdem'in şeytana uyması, Hâbil ile Kabil kıssası bu inanca işaret gayesini güder. Yahudi dînine göre, insanların fiil ve hareketleri üzermde görülen müdâhaleleri ilâhî irâdeye yardım ve hizmet vazifesi görür. Başka herhangi bir fonksiyon icra edemez. Mezmurlar (Zebur) bu inancı daha fazla açıklar ve der ki: «Rabba hamd ediniz, zira O, emretti ve her şey halk oldu, onları ebediyen sabit kıldı ve öyle bir kanun koydu ki, asla anlaşılmaz.»[38]

d)Yahûdî'likte İbâdet:

Yahudi dininde ibâdetin başında ilâhî Ahd'in sembolü sayılan ve tanrının her zaman içinde hâzır-nazır olduğu kabul edilen Tabut el-Ahd'in takdisi gelir. Bu ilâhî sandık her zaman ilâhî kuvvet ile dolu bulunmaktadır. Tabut el-Ahd'in takdisinin örneğini Eski Mısır'ın mukaddes kayıklarında görüyoruz. Eskiden Mısırlılar dînî günlerde tanrılarını bu kutsal kayıklara bindirirler ve Nil nehrinde dolaştırırlardı.
Daha sonra Kudüs'de Hz. Süleyman tarafından inşâ edilen ma'-bed millî dînin merkezi ve Yahova'nm tek kutsal evi olarak kabul edildiğinden büyük saygı görmüştür. Sûrlarla çevrili olan Süleyman ma'bedi, dört renkli bir perde ile iki kısma bölünmüştü. Birinci kısımda buhurdan, yedi kollu şamdan ve sofra bulunurdu. İkinci kısımda ise Tabut el-Ahd bulunmakta olup senede bir defa ancak baş haham ibâdet etmek için buraya girebilirdi. Bu tarihî ma'bed, istilâ hareketleri sırasında yıkılmış ve Bâbil esaretinden sonra tekrar inşâ edilmiştir.
Tabut el-Ahd'i içine alan mukaddes ma'bede gösterilen saygının dışında Yahudi dininde ibâdet: Duâ, kurban ve senenin muayyen zamanlarında kutlanan bayramlardan ibarettir.

1- Günlük İbâdet:

Günde üç defa duâ zamanı vardır. Sabah (güneşin doğmasından sonra dört saat), öğle (güneş batıncaya kadar olan zaman) ve akşam. Bu günlük dualar, ferdî olduğu gibi, ma'bedde toplu halde de icra edilir. Duâ esnasında eski Ahid'deki kitaplardan bilhassa lirik olan parçalar okunur. Tevrat parçaları ayrıca öğüt mahiyetinde tefsir edilir. Hahamlar tarafından idare edilen toplu ibâdet şekline cemaat adı verilir. İbâdet sırasında cemaatın da iştirak ettiği dinî metinler haham tarafından sesli ve makamla okunur. Bu sırada bazen yarım «rükû» şeklinde hareketler göze

çarpmaktadır. Tahminen bir buçuk saat süren duâ, büyük bir gürültü içinde hahamın duası ve mukaddes şaraptan içmesiyle son bulur.
Yahudilikte bir cemaat teşkil edilebilmesi için asgarî on kişinin ısılunması şarttır. Her fert hahamın vazifesini görebilir.
Sabah duasında özel duâ mantosu, diğer vakitlerde ise duâ bilezikleri takılır. Kadınlar cemaata iştirak edemezler. Şayet ma'bede gelirlerse ayrı bir yerde baş örtülü olarak duayı takip edebilirler. Erkeklerin de ibâdet esnasında başlan kapalıdır. Hahamların ise ken-iûerine hâs kıyafetleri vardır.

2- Haftalık İbâdet:

Haftalık ibâdete gelince, Evâmir-i Aşere'nin dördüncü maddesinde yer alan en mühim ibâdet Sebt - Sabat (Cumartesi) günü ibâdetidir. Tanrı Yahova dünyayı altı günde yaratmış, yedinci gün dinlen-uiştir. Bu günde çalışmayı bırakıp ibâdet etmeyi milletine de emretmiş ve emrine uymayanları cezalandıracağını söylemiştir. Onun için mimdiler altı gün çalışırlar yedinci gün hiç bir iş yapmazlar. Bütün gönlerini ibâdetle geçirirler. Toplu halde yapılan dualar biraz daha «ar ve biraz daha önem kazanır.

3- Yıllık İbâdetler (Bayramlar):

Senenin belirli zamanlarında yapılan bayramlar yahûdilikte mö-ign yer tutar. Bunların belli başlı olanları yedi tanedir:
1- Pesah-Pâques (Hamursuz): Yahûdî milletinin en büyük teyramı kabul edilir. Zira bu, Mısır esaretinden kurtuluş hâtırası ve acrinci hürriyet bayramıdır. Bu gece, yarı çiğ, tuzsuz ekmek pişirilir. Bir kuzu veya bir oğlak keserek baston elde yola çıkılacakmış gibi iaanr vaziyette beklenir.
Bu ibâdetin de örneğini eski Mısır'da görmekteyiz. Mısırlılar taunlara tuzsuz ekmek ikram ederdi ve bu ekmekler tanrıların önünde *seriya bulunurdu. Kuzu veya oğlak kesildiği zaman kanı sağa - sola sorulurdu. Ken'an'lılardan geçen bu ibâdet şekli, sürüden ilk alınan Sayvanın kurban edilmesi olayını hatırlatır. Sürülen kan, tanrının ümkkı telâkki edilirdi. Sonraları bu âdet râhiplerce, Mısırlıların ilk gocuklarının Yahova'nın emriyle talep edilmesi olayı ile birleştirilmiştir. Yahudilere mahsûs olan aylardan Nisan'ın (15)'ine rastlar.
2- Şavvet (Pentecâte): Buna gül bayramı adı da verilmiştir. Sina'da taşlar üzerine yazılı olan emrin (Evâmir-i Aşere'nin) verildiği gündür. Böylece o kudsî ânm hâtırası yâd edilir. Pesahtan (50) gün sonradır.
Ken'an'lılarda «Şabbuot» buğday hasadının sonu olmak üzere kutlanırdı.
3- Roş-ha-Şanah: Yahudilikte yıl başıdır. Bir senelik amellerin muhasebesi yapılır ve bütün Yahudiler kurtuluşa davet edilir. Ken'an'da da bu, yeni seneye işaretti. Ekim ayına rastlar.
4- Kipur: Yahudilerce büyük oruç günü olarak kabul edilir. Nedamet ve af günü demektir. Yahudilerin, kötülüklerine pişman ol-malariyle Yahova onları bu günde affeder. Roş'dan (10) gün sonradır.

5 - Sukkot: Bu, çöldeki hayatın hâtırasıdır. Kamış bayramı da denir. 8 gün kırda, çadırlarda ve yeşillikler içinde oturarak çöl hâtıralarını tazelerler. Kipurdan 5 gün sonradır.
Ken'an'da Sukkot üzüm devşirme mevsimidir.
6- Purim: Bâbil'i içinden yıkıp İran'a, Bâbil kapılarının açılmasını temin eden Yahudiler, sonradan İran İmparatorluğu içinde de aynı hareketlere tevessül ettiklerinden büyük bir imha tehlikesinden zor kurtulmuşlardır. Bu kıtalden kurtulmalarını İmparator II. Keyhüsrev temîn etmiştir. Sebebi de Yahudi dilberi Ester'le evli bulunmasıdır. Bu bayramda da kurtuluş sevinci izhâr edilir.
7- Hanuka: Yunanlılardan kurtuluş günüdür. Buna Makâbilerin isyanı da denir. Aralık ayına rastlar ve 8 gün devam eder. Bol hayır ve iyilik yapılır.

4- Kurban:

Kurban, Yahudi dininde temel ibâdetlerden biridir. Eskiden kurban ibâdetine çok ehemmiyet verilirdi. Hz. Süleyman'ın Kudüs'te yaptırdığı muhteşem ma'bedin avlusunda kurban kesmeğe mahsus özel yerler vardı. Kesilen kurbanların kanlan havuzlara akıtılır, etleri ise umumiyetle yakılırdı. Kurbanları hahamlar keserler ve halkın bu husustaki ihtiyaçlarını temîn gayesiyle kendileri için yapılan ma'bede bağlı meskenlerde otururlardı.
Kurban ibâdeti Kudüs'deki mukaddes yere inhisar eder ve rûhâ-nîlerce ifâ edilir. Kudüs'ün dışında böyle bir ibâdet yoktur.
Ayrıca yahûdiler, kurbanın dışında normal ihtiyaçları için dahi herhangi bir hayvanı boğazlamaya selâhiyetli değillerdir.

e) Yahudilikte Mezhepler

İsrâiloğullarının Filistin'in dışında çeşitli kavimlerle temasta bulunmaları neticesinde dinî telâkkilerinde büyük değişiklikler olmuş ı»e bu yüzden birçok mezhepler meydana gelmiştir. Yahudilikte sayışa mezhep vardır. Zamanımızda kurulanlarla birlikte yüzün üstünde fiduğu söylenebilir. Bunların en önemlileri şunlardır :
1- Sadûkîler: Sadûkî mezhebi (M. Ö. 248) yıllarında Sadûk adlı bir haham tarafından kurulmuştur. Bu mezhep taraftarları talihte Sadûkîler adıyla tanınmışlardır.
Yahudi tarihçisi Josef'e göre, bunlar kaderi inkâr* ediyorlardı. On-jarca insanın saadet ve felâketinin sebebi kendisidir. Bunda haricî Set irâdenin tesiri yoktur.
Ayrıca bunlar, âhireti, Cennet ve Cehennemi inkâr ederler. Haşir ve neşir, ruhların ebediyeti fikrini, âhirette nükâfat ve ceza görülebileceğini kabul etmezler. Melek ve cin gibi ar takım varlıkları da inkâr ederler.
Sadûkîler Tevrat ve peygamberlerin eserleri dışında herhangi bir etap kabul etmezler. Yahova'ya sevgiyle bağlanmanın esas olduğunca ısrar ederler.
Saadeti; dünya nimetlerinde arayan Sadûkîler, müreffeh ve zenginler sınıfından meydana gelmiştir.

2- Ferisîler: Ferisi mu'tezile anlamına gelmektedir. (M. ö. 80) yılında yahûdi bilgini «Hilel» tarafından kurulmuştur. Hilel manen Hz. İsa'nın da hocası sayılmaktadır. Torunu Gamaliel ise, Hıristiyanlığın kurucusu olan Saint-Paul'ün hocasıdır.
Ferisîler, Sadûkîlerin aksine rûh'un ebediliğine, haşir ve neşre, âhiret hayatına, Tevrat'a inanıyorlar ve ondan, onun kelime ve harflerinden büyük mânâlar çıkarıyorlardı. Tevrat'ın dışındaki bütün kitapları Tevrat derecesinde makbul sayarlar. Kadere inandıkları gibi ferdin cüz'î irâdesine inanırlar, melekleri insanlarla Yahova arasında bir vâsıta olarak kabul ederler.
Bunlar ruhun ebediliğini bir nevi tenasühle izah ederler. Onlarca iyi ve doğru insanların ruhları ölümden sonra başka bedenleri canlandırmakta, kötülerin ruhları ise karanlık yerlerde lâyık oldukları cezayı çekmektedirler.
Ferisîler, yahûdilerin câhil ve mutaassıp tabakasını teşkil ederler. Onlara göre dine dayanmayan, din kânunlarının hâkim kılınma-dığı bir yahûdi devletinin varlığı lüzumsuz sayılır.
3- Essenîler: Bu mezhep (M. Ö. 150) tarihinde Ferisîlerin ahlâk'a daha çok ehemmiyet verenleri tarafından kurulmuştur. Essen lâfzının, tabîb mânâsına «Assaya»dan geldiği rivayet edilmektedir.
Bunlara göre ahlâksızlık da bir nevi sâri hastalıktır. İnsandan insana geçer. Tarihçi Josef'e göre Essenîler, Kudüs ve Lût gölü civarındaki köylerde bir arada cemaatlar halinde yaşamakta idiler. Bütün malları müşterekti. Bir arada oturur ve müşterek kazançlarını yerlerdi. Cemaatin malı herkesin malı olduğundan zengin-fakir farkı düşünülmezdi.
Essenîler ahlâk'a son derece ehemmiyet verirlerdi. İnsanların her yönden eşitliği kanaati, Yahova aşkı, ruh'un ebedîliği, âhirete iman, temel inançlarını teşkil ediyordu. Bunların bir kısmı ziraatle uğraşır, bir kısmı da san'atla meşgul olurlardı. Ticareti bir ihtiras vâsıtası sayarlar, mevcutla yetinme gayesini güderlerdi. Hz. İsa'nın muasırı vaftizci Yahya (Hz. Yahya) bunların içinden çıkmıştır.
4- Terapöt (Therapettes)'ler: İskenderiye yahûdileri arasından çıkan bu mezhep, Essenîlere çok benzer. Bunu onun kolu sayanlar bile olmuştur. Bu mezhebin mürîdleri kendilerini Yahova'nın hizmetkârı saydıklarından kendilerine Yunanca hizmet ve takdîs anlamına gelen «Terapöt» adı verilmiştir.
Tasavvufî bir tarikat mâhiyetinde olan bu mezhep sâlikleri evlenmiyor, zühd ve riyâzatla vakit geçiriyor, vecd ve istiğrak içinde herkesten ayrı uyuşuk bir hayat sürüyorlardı. Bu mezhep hakkında ilk bilgiyi İskenderiyeli Philon'dan öğreniyoruz.
5- Talmud'cular ve Karailer: Tevrat'ın tefsiri olan Talmud'u din ve şeriat kitabı olarak kabul edenlere, Talmud'cular, kabul etmeyenlere de Karailer adı verilir. VTII. asırda Anem Ben David tarafından kurulmuş olan Karailer, Tevrat'ın ana metninden başka hiçbir tefsiri dinî metin olarak kabul etmezler. Karai ismi de metin taraftarı anlamına gelir. Hahamların içtihad ve kararlarını kabul etmeyen Karai mezhebi, Mısır, Suriye, Polonya ve Galiçya'da yayılmıştır.

f) Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Hz. Mûsâ ve Yahûdî Peygamberleri

Kur'ân-ı Kerîm Yahudi peygamberlerini kabul ettiği gibi, onların her türlü beşerî zaaf ve eksikliklerden uzak olduğunu da belirtir. Halbuki Yahudilerin mukaddes saydığı muharref Tevrat, bu yüce zât-
ların herbirine bir kusur ve zaaf isnâd eder. Müslümanlar bu peygamberlerin herbirisine Yahudilerden daha çok saygı duyarlar. Kur'-ân'da adı geçen 29 peygamberden çoğunluğu Benî İsrail peygamberleridir.

1- Hz. İbrâhîm:

Kur'ân-ı Kerîm'de müslümanlarm da atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim'e geniş yer verilir : «Nuh'a, O'ndan sonra gelen peygamberlere, Ya'kûb'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik. Dâ-vûd'a da Zebur'u verdik.» (Nisa, 163)
«Hani İbrâhîm babası Âzer'e demişti ki; sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum. İşte böylece biz, yakînen bilenlerden olması için göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk...» (En'âm, 74-89)
«Onlara İbrahim'in haberini oku. Hani babasına ve kavmine, nelere tapıyorsunuz? demişti. Onlar da, putlara tapıyoruz ve onlara bağlanıp duruyoruz demişlerdi. O da demişti ki; çağırdığınızda sizi duyuyorlar mı, yahut ta size fayda veya zarar veriyorlar mı? Demişlerdi ki; hayır, atalarımızı böyle yapar gördük. O da demişti ki; neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz? Siz ve geçmiş atalarınız? Doğrusu onlar benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi müstesna. Ki O, yaratmıştır beni. Ve beni O, doğru yola eriştirir. Ki O, yedirir içirir beni. Hastalığımda bana O, şifâ verir. Ki O, öldürür beni, sonra da O, diriltir. Ve kıyamet günü günahlarımı bağışlamasını umduğum O'dur. Rabbim, bana hüküm ver ve beni sâlihlere kat ve sonrakiler içinde bana doğru söyler bir dil ihsan et. Beni, Naîm cennetinin vâ-rislerinden kıl.. Babamı da bağışla. Şüphesiz o sapıklardan olmuştu. Diriltilecekleri gün beni rezîl etme. O gün ki mal da fayda vermez, çocuklar da, ancak Allah'a kalb-i selîm ile gelmiş olan başka.» -Şuarâ, 69-89)
Bunların dışında Bakara (124-140, 258, 260), ÂH İmrân (33, €5-68, 95-96), Nisa (54, 125, 163), En'âm (161), Hûd (69-76), İbrahim (35-40), Hicr (51-55), Nahl (120-123), Meryem (41-50), Enbiyâ (51-73), Hacc (26 - 29), Ankebût (16-17), Sâff ât (83-113), Zâriyât (24 - 37) gibi sûrelerde bir hayli geniş şekilde Hz. İbrahim'in icssası nakledilir.
Yahudi'ler Hz. İbrahim'in eşi Sâra'ya yığınlarca iftira atarlar ki İslâm bunları bütünüyle reddetmiştir.

2 - Hz. İsmâil ve İshâk:

Hz. Sara çocuk doğuracak durumda olmayınca, Hz. İbrahim'in cariyesi Hz. Hâcer'le evlenmesine müsaade eder ve bundan Hz. İsmail dünyaya gelir. Allah Hz. İbrahim'in adamış olduğu şekilde oğlu İsmail'i kurban etmesini O'na hatırlatır ve Hz. İbrahim de Allah rızası için oğlunu kurban etmek ister, fakat Allah O'na gökten bir koç gön derir ve onu kurban etmesini buyurur. Sonra Hz. Sâra'dan Hz. İshâk

dünyaya gelir. Yahudilere göre, Hz. İbrahim, İsmail'i değil İshâk'ı kurban etmek istemiştir. Ve Yahudi soyu İshâk'm soyundan gelmektedir. İsmail peygamber ile ilgili olarak, Bakara (125, 127, 133), Sâf-fât (102-107) sûrelerinde geniş bilgi yeralır. Hz. İshâk ile ilgili olarak, Bakara (133, 136, 140), En'âm (84), Hûd (71), Meryem (49) sûrelerinde kısa bilgi yeralır.

3- Hz. Ya'kûb ve Yûsuf:

Cenâb-ı Allah, Hz. İshâk'a oğlu Ya'kûb'u ve ona da oğlu Yûsuf'u ihsan buyurdu. Bilhassa Yûsuf peygamberin kıssası Kur'ân'da bir sûreye ad olacak şekilde geniş yeralır. Hz. Ya'kûb ile ilgili olarak, Bakara (132, 133, 136, 140), Yûsuf (6, 11, 18, 63, 66, 67, 83, 94-98) sûrelerinde bilgi verilirken, Yûsuf (Aleyhisselâm) hakkında bilhassa Yûsuf sûresinde (3 -104) geniş bilgi verilir.

4- Hz. Mûsâ ve Hârûn:

Hz. Mûsâ bilindiği gibi Yahudilerin en mümtaz siması ve en önde gelen peygamberleridir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm de Hz. Musa'ya geniş bir yer verir. Onun doğumundan, büyümesine, peygamber olmasına, Allah ile konuşmasından, İsrailoğullarını Mısır'dan kurtarmasına kadar bütün hayatını detaylı olarak ve mükerrer şekilde nakleder. Bu arada kardeşi Harun'u onun isteği üzerine Allah'ın kendisine nasıl yardımcı olarak verdiği ve Firavun'un karşısındaki mücâdeleleri dile getirilir. Bilhassa Bakara (55-97, 246-248), Nisa (153-155, 164), Mâide (20-26), En'âm (91-154), A'râf (100-156, 160), Yûnus (75-92), Hûd (96-101), İsrâ (101-104), Kehf (60-82), Tâ-Hâ (9-101), Şuarâ (10-6"8), Nemi (7-14), Kasas (3-43), Ğâfir (23-54), Zuhruf (46-56), Duhân (18-33) ve diğer sûrelerde yeri geldikçe bir hayli bilgiler verilir. Hz. Harun'dan ise Mûsâ peygamberden bahsedilirken yer yer söz edilir.

5- Dâvûd ve Süleyman:

Kur'ân-ı Kerîm Yahudi asıllı peygamberlerden Hz. Dâvûd ve Süleymân'dan da yer yer bahseder. Bilhassa Bakara (249-251), Enbiyâ (78-80), Sâd (17-26) sûrelerinde bilgi verilir. Onun hem bir peygamber, hem de bir kral olduğu belirtilir. Yahudi kaynakları Hz. Davud'u —hâşâ— bir zânî olarak tasvir ederler. Hz. Süleyman'dan ise Bakara (102), Enbiyâ (78-82), Nemi (15-44), Sebe' (12-21), Sâd (30-40) sûrelerinde bir hayli geniş malûmat verilir.

6- Zekeriyyâ ve Yahya:

Kur'ân-ı Kerîm'de pek geniş olmamakla beraber bu iki peygamber hakkında da bilgi verilir. Bilhassa Âl-i İmrân (37-41), Meryem (2-11) sûresinde Hz. Zekeriyyâ'dan, Meryem (2-15), Enbiyâ (88-90) sûrelerinde ise Hz. Yahya'dan bahsedilir.

III- HIRİSTİYANLIK

a) Hıristiyanlara Göre Hz. İsâ

Hıristiyanlar yüce Allah'ın Hz. Âdem'e buğday ağacından yeme-mesini emrettiği halde şeytanın kandırmasıyla Âdem Peygamber'in bundan yediğini, bu yüzden Hz. Âdem'in işlediği günah yüzünden, O'nun ve soyunun azaba müstehak olduğunu kabul ederler. Hıristiyanlara göre yüce Allah kullarına acıdığından ezelî oğlunu zahiri bir beden içerisine girdirerek dünyaya göndermiş ve haça gerilerek öldü-rülmesine rızâ göstermiştir. Aslında Hz. İsa'nın haça gerilmesini gerektiren bir suçu yoktu. Fakat o, Âdem'in işlediği ilk günahın kurbanı olarak haça gerilmiştir. Bu fedaîliği ancak Allah'ın ve insanın oğlu olan bir kişiden başka kimsenin yapabilmesi mümkün değildir. İşte bu oğul ve fedaî; bakire Meryem'in oğlu İsâ Mesih'tir. Allah, meleği Cebrail'i Meryem'e göndererek ona dünyayı kurtaracak Mesih'in kendisinden doğacağını müjdelemiştir. Ruh'ül - Kudüs'ün Meryem'e gireceğini ve ondan ezelî sözün (kelâm - logos) doğacağını, böylece Meryem'in Tanrı'nın anası olacağını haber vermiştir. Hz. Meryem Beyt Lahm'de Hz. İsa'yı dünyaya getirir. Meryem'in nişanlısı olan dülger Yûsuf rü'yâsmda gördüğü bir buyruk üzerine Roma'lı yöneticinin umumi nüfus sayımı yaptıracağım duyarak oraya ismini yazdırmak üzere Meryem'le birlikte gider. Çünkü dülger Yûsuf'un asıl memleketi Beyt Lahm'dir.
İsâ Mesîh, Yûsuf ve Meryem'in indiği han'da dünyaya gelir. Dülger Yûsuf fakir olduğundan handa hayvanların kaldığı yerden başka sığınacak bir yer bulamaz. İsâ Peygamber'in doğduğu gece Beyt Lahm çevresindeki tarlalarda sürülerini otlatan çobanlar melekler görürler, hepsinin birlikte Allah'ı tesbîh ederek şöyle dediklerini duyarlar: «Yücelik ve övgü yücelerin yücesindeki Allah'adır. Yeryüzüne selâmet, insanlara sevinç vardır.» Bu melekler kervanının söylediği sözlere katılan çobanlar onların peşine düşerek giderler ve handa çocuğun bulunduğu yere gelirler. Melekler gibi yüce sözler söyleyerek Al-
Mı'ı tesbîh ve tenrcîd ederler. Doğumundan 8 gün sonra Hz. Mesîh »rnftiz edilir ve Mesîh (Jesu) adını alır. Meleklerin müjde verirken bu ■mi kullandıkları çobanlar tarafından duyulduğu söylenir. Bu ad kurtarıcı anlamına gelir.
Hz. İsa'nın doğumundan birkaç gün sonra Orşelim (Kudüs)'e merisi hâkimlerinden ve bilginlerinden bir heyet gelir ve derler ki bu »inlerde kendisine peygamberlik ve büyük bir mülk verilen yeni bir rocuğun dünyaya geldiğini gösteren gökte bir yıldız parlamıştır. Geleceği bildirilen Yahûdî hükümdarı budur. Mecûsî bilginler beraber-lerinde altın ve gümüş hediyeler getirerek bu yolcuya sunmak iste-iiklerini ve ona secde etmek arzu ettiklerini söylerler. Kendilerine gökyüzünde görünen yıldızın önderlik ettiğini, beraberindeki kişilerle birlikte sürükleyerek buralara kadar getirdiğini söylerler. Kente çeldiklerinde doğan hükümdarın yerini sorarlar. O zamanki Kudüs Talisi Hirodos bu söylentiyi duyunca onları yanma çağırır, neden gel-iiklerini ve maksatlarını öğrenir. Onlar da başlarından geçen hikâyeyi anlatırlar. Ve Orşelim'e gelişlerinin sebebini belirtirler. Bunu du-mn Hirodos bu doğan çocuğun kendi iktidarını ortadan kaldıracağını sanarak kuşkuya düşer ve hemen Yahûdî hahamlarını çağırır ve Mesih'in nerede doğacağını sorar, onlar da gayb'dan

öğrendiklerine jore onun Beyt Lahm'de dünyaya geleceğini söylerler. Bu sefer Hipodos Mecûsîleri çağırarak der ki: «Beyt Lahm'e gidin ve çocuğu bularsanız bana haber verin ki gelip ona secde edeyim.» Mecûsîler kenelerine klavuzluk eden yıldızla birlikte Beyt Lahm'e giderler, orada r-ocuk Jesu'yu bulurlar. Ona secde ederler ve hediyeler sunarlar. Aynı srada Rabbın melekleri rü'yâda dülger Yûsuf'a görünürler ve ona : «Saik çocuğu ve anasını al Mısır'a kaç, çünkü Hirodos çocuğu öldür-»k istiyor.» derler. Dülger Yûsuf da rü'yâsında söylenenleri yapar. Böylece kutsal aile Mısır'a taşınır. Aynı melekler Mecûsî heyetine de »crünür ve rü'yâda kendi memleketlerine dönmelerini ve Hirodos'a gördükleri çocuğun yerini söylememelerini bildirirler. Bunun üzerine Hirodos kızar, heyecanlanarak Beyt Lahm ve civarındaki memleketlerde yaşayan iki yaşma kadar çocukların tümünün öldürülmesi-ai emreder. Mutlaka der bunlardan birisi çocuk Mesîh olsa gerek. Kutsal aile Mısır'a gider ve inandıkları gibi yanık mabedin önü-ae konaklarlar. Birkaç ay burda kaldıktan sonra tekrar seyahat ederler Çünkü Rabbm melekleri rü'yâda dülger Yûsuf'a görünmüş ve ona rocuğu da, anasını da alıp Yahûdiye'ye dönmesini emretmiştir. Zira roctığu öldürtmek isteyen Hirodos ölmüştür. Bunun üzerine dülger
Yûsuf ve ailesi Filistin'e doğru yönelirler. Matariye yolunu takip ederler ve bakire ağacı adı verilen, o bölgede yetişen bir ağacın altında gölgelenirler. Bazı kaynaklardaysa dülger Yûsuf'la Meryem ve oğlunun Mısır'a geldiklerinde buradaki bütün putlar yıkılmış ve kırılmıştır. Bu ise bulutlara binen ve Mısır'a giden Rabbın kendisidir. Onun yüzünden Mısır'ın putları yıkılacaktır ve Mısır'ın kalbi içinden eriyecektir, diye Eşiya'nın (Esaie) önceden haber verdiği şey gerçekleşmiştir.
Filistin'e döndüklerinde Nasıra'da yurt edinirler. Mesîh 30 yaşına basınca onu Yuhanna (Vaftizci Yahya) Ürdün (Erden) ırmağı dolaylarına götürür. Kırk gün oruç tuttuktan sonra dinini müjdelemeye başlar, bu esnada şeytan onu tecrübe eder ve der ki, «eğer bana boyun eğer ve secde edersen sana tüm dünyayı veririm.» Mesîh ona der ki, «git ey şeytan.» Bunun üzerine şeytan gider ve melekler gelir, kendisinin çevresini sarar hizmet ederler. Bu müjdelemeden sonra tsâ' Mesîh çevresine dinini yaymaya başlar. 12 havarisi onun çevresine girer, onlarla birlikte 70 kişiyi daha seçerek Yahûdî ve Celîl köylerine elçi ve müjdeleyici olarak gönderir. 4 yıl süre ile insanlar arasında yaşar. Hıristiyanlara göre ilâhlığını ispat eden mucizeler gösterir, hastaları iyi eder, anadan doğma kör gözleri açar, pis ruhları çıkarır, azgın kokulan giderir. Deniz dalgalanıp köpürünce onun emriyle diner. Yahudiler işlerinin kötü olduğunu Hz. İsâ'mn ellerinden çıkacağını farkedince müşavere yaparak onu yakalamak için kendisine tuzak kurarlar. Haksız yere şikâyet ederler, iftira atarlar. Onu nihayet tutarak Filistin'deki Roma devletinin valisi olan Platus'a teslim ederler. Hakkında haça gerilerek öldürülme karan verilir ve —yine onların zannına göre— Hz. îsâ haça gerilir, sonra haçtan çıkanlarak toprağa gömülür. Kabrinde 3 gün kaldıktan sonra topraktan kalkar ve 40 gün boyunca hıristiyanlığı yaymaya başlar, öğrencilerinin arasında yaşar ve oradan göğe yükselir. Öğrencilerine der ki: «Gidin dün-, yayı dolaşın, încîl'i bütün mahlûkâta yayın.» Baba, oğul ve ruh'ül -Kudüs adına onları vaftiz eder. -
Hz. İsa'dan sonra ona inanan hıristiyanlar, Neron (M. 64), Tri-anus (M. 106), Dicius (M. 249) ve Diocletianus (M. 304) dönemlerinde büyük eziyetler görürler.

Neron hıristiyanlara karşı olmadık işkenceler yapar. Roma'yı onlann yaktığını söyleyerek bunun acısını hıris-tiyanlardan çıkarmaya çalışır. Neron'un son dört senesi hıristiyanla-nn ağır işkencelere maruz olduklan dönemdir. Zâlim Neron devrinde hıristiyanlann stadyumlarda diri diri vahşi hayviânlann önüne, aç kalmış köpeklerin ağzına atıldıkları, asıldıkları, haça gerildikleri, ziftli elbiselerle"giydirildikleri, ateşler üzerinde yakıldıkları olmuştur.
Trianus döneminde hıristiyanlar anılmaz acılar çekerler, onun korkusundan gizli yerlere kaçarak ibâdetlerini icra ederler. Roma'mn putperest dinine inanmayan ve hıristiyan olan bu zavallıların gizli toplantılar yapmasını Trianus yasaklar.
Daha sonra Roma İmparatoru olan Dicius daha ağır işkenceler yapar.
Dicius'tan sonra hıristiyanların başına daha ağır felâketler ve musibetler gelir.
Diocletianus başa geçince hıristiyanlar kendilerine yapılan işkencelerin azalacağını ümit etmişlerdi, çünkü özel sekreteri bir hıristiyandı, onun kendilerine işkence yapmasından çok yardımcı olacağını umuyorlardı. Ama Diocletianus diğer krallardan daha çok işkence yapmaya başladı, özellikle Mısır'lı hıristiyanlara ağır işkenceler yapıyordu. Çünkü Mısır'lılar Roma eyâletine bağlı olmakla beraber Roma'mn buyruklarını dinlemiyor, bağımsızlığa doğru yürüyorlardı. Bunun üzerine Diocletianus Mısır'a geldi ve Mısır'ı yeniden Ro-ma'ya bağlayarak bağımsızlık ihtimâlini ortadan kaldırdı. O zaman Mısır'da pek çok Hıristiyan vardı. Diocletianus ne kadar hıristiyan papazı ve piskoposu varsa hepsinin yakalanıp hapse atılmasını emretti. Hıristiyanları ağır işkencelere tabi tutarak ezdi, dinlerini inkâr etmelerini istedi, bu hususta zoraki metodlara başvurdu. Bu sırada 140 bin kişiden fazla Kıptî hıristiyan öldürüldü. Bazı tarihçilere göre bu rakam 300 bin'in üzerindedir. Bu sebeple mezkûr tarih (284 yılı) Mısır Kıbtî'lerinin başlangıç tarihi kabul edilmiştir,

b) Kur'ân'a Göre Hz. Meryem ve İsâ

Kur'ân-ı Kerîm açıkça Hz. İsa'nın akidesinin kâmil tevhîd akidesi olduğunu belirtir. Hz. İsâ; Allah'tan başkasına ibâdeti yasaklıyarak tevhidi getirmişti. Varlık ve oluşta; göklerin, yeryüzünün ve ikisi arasındakilerin eşi ve benzeri bulunmayan Allah tarafından yaratıldığını bildirerek Allah'ın birliği inancını getirmişti. Hak Teâlâ'nın zât ve sıfatlarının anlatımında tevhidi getirmişti. Allah'ın herhangi bir yaratıkla birleşmiş olmadığını ve her tür değişikliklerden uzak olduğunu belirterek tevhidi getirmişti.
Kur'ân-ı Kerîm Hz. İsa'nın tevhidin dışında hiç bir esas getirmemiş olduğunu bildirerek kıyamet gününde Hz. İsâ ile tabileri arasındaki karşılıklı konuşmayı şöyle naklediyor:
«Ve yine Allah demişti ki : "Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara : Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin dedin?", "Hâşâ" dedi, "Sen yücesin, benim için gerçek olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer demiş olsam, sen bunu bilirsin, sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben senin nefsinde olanı bilmem, çünkü gayblan bilen yalnız sensin, Sen." "Ben onlara : Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söy-lemedim. Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım, fakat sen beni

içlerinden alınca onları gözetleyen (yalnız) sen oldun. Sen her şeyi görensin.» (Mâide : 116-117).
Bu âyet-i kerîme açıkça Hz. İsa'nın tevhîd inancından başka bir inanca bağlı olmadığını ifade etmektedir. Şu halde tevhîd dışı inançlar hıristiyanlığa Hz. İsa'dan sonra girmiştir. Ve Hz. İsâ âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberden başkası değildir.
Hz. İsâ. Mesih'e inmiş olan İncil, kendinden önceki hak kitap olan Tevrat'ı doğrulamakta ve Tevrat'ın getirdiği nizamı ihya ederek onun sağlam hükümlerini te'yîd etmektedir. Kur'ân'a göre Hz. İsâ kendinden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak peygamberin müjdecisidir. Bu peygamber Allah'tan korkan mü'minler için nur ve hidâyet kaynağıdır. İncil'e bağlı olanların da O'nun peygamberliğini kabul etmeleri gerekirdi. Bunun için yüce Allah mübarek kitabında şöyle buyuruyor :
«İncil sahipleri de, Allah'ın indirdiği ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar, yoldan çıkmışlardır.» (Mâide : 47).
Bugünkü hıristiyanlığın esası ve hıristiyan inancının temeli Hz. İsa'nın şahsiyeti olduğuna göre Kur'ân'ın anlattığı şekilde onun şahsiyeti nasıldır?
Kur'ân-ı Kerîm İsâ Peygamber'in annesi Hz. Meryem hakkında geniş malûmat veriyor. Hz. İsa'ya nasıl hâmile kaldığını, onu dünyaya nasıl getirdiğini ve ne şekilde terbiye ettiğini Âl-i İmrân sûresinde şöyle ifade ediyor:
«İmrân'ın karısı demişti ki: "Rabbim, kamımda olanı tam hür olarak sana adadım, benden kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin." Onu doğurunca (Allah onun ne doğurduğunu bilirken) yine şöyle dedi: "Rabbim, onu kız doğurdum, erkek kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu taşlanmış şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum." Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu, onu güzel
bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriyyâ'yı da o (nun bakımı) na memur etti. Zekeriyyâ, onun yanına mabede her girdiğinde yanında bir nzik bulurdu. "Ey Meryem, bu sana nereden?" derdi. (O da) "Bu, Allah tarafından." derdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.» (Âl-i İm-rân: 35-37).
İşte Hz. Meryem'in bakireliği, Hz. İsa'yı dünyaya getirmesi ve eğilimi konusunda içinde bulunduğu haller bunlardı. Hz. İsa'nın anasının karnında iken Hz. Meryem ibâdet ile vakit geçirir, kadınlar ara-anda Allah yoluna çağırır ve Tanrı'nın kendisini önemli bir görevi üstlenmek üzere seçtiğini belirtir.
Temiz ve bakire anne Meryem, İsâ peygambere, hiç bir beşer eli değmeden hâmile kalır. Allah Meryem'i doğumundan beri bu iş için hazırlamış ve seçmiştir. Meryem henüz böyle bir şeyin farkında bile değilken, bir gün anîden bu gerçekle karşı karşıya gelir. Hz. Meryem üleşinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. İşte bu sırada Allah ona düzgün bir beşer suretiyle meleği gönderdi:
«Dedi ki: Ben senden Rahmân'a sığınırım. Eğer Ondan korku-«orsan bana dokunma. O da, ben dedi sâdece Rabb'inin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye. Benim nasıl oğlum olur, 4tdi. bana bir insan dokunmadı ve ben bir zânî değilim. Öyledir, dedi, Sabb'in : O bana kolaydır. Onu nisanlara, bir işaret ve bizden bir rah-■Kt kılmak için dedi ve iş olup bitti. Ona gebe kaldı. Onunla uzak bir wre çekildi. Doğum sancısı onu, bir hurma dalına getirdi: Keşke dedi, bandan önce ölseydim, unutulup gitseydim!» (Meryem: 18-23).

Hz. Meryem bakire olarak Hz. İsa'ya hâmile kaldı ve babasız olarsa İsâ Peygamber dünyaya geldi. Kur'ân'da veya Hadîs-i Şeriflerde İsâ Peygamber'in hamilelik süresinin ne kadar olduğunu anlatan herhangi bir bilgi yok. Eğer Hz. Meryem'in beşer eli değmeden dünyaya getirdiği Hz. İsa'nın hamilelik süresi normal üstü bir süre olsaydı kaynaklar bunu da bize naklederlerdi. Böyle bir kaynak olmadığına göre o da diğer kadınlar gibi 9 ay 10 gün hâmile kalmış olsa gerektir.
Hz. Meryem, İsâ Peygamber'i dünyaya getirip de kavminin arasına çıkınca bu onlar için beklenmedik bir hâdise oldu, bir sürprizdi. Hz. Meryem'in doğru yolda olduğunu, ibâdetlerine düşkün ve temiz ür kadın olduğunu bilenler de bilmeyenler de bu ânî olayla hayrete düştüler. Çok garip bir şey idi bu olan, Meryem bakireydi, bunu herkes biliyordu, kocası yoktu, öyleyse bu sürprizli olay onun için bir itham sebebi olabilirdi. Ânî karşılaşmalarda akıl yerine heyecan hâkim rîur, insan geçmişle şimdiki zaman arasında mukayese yapamaz, hele
bir de itham delili ortada bulunuyorsa, artık bu ithamın dillerden düşmesi için bir sebep yoktur. Meryem gibi kadınlar için çocuk dünyaya getirmek gayet olağan bir şey, ama olağan yollarla. Aksi takdirde söylenecek söz malûmdur. Ama yüce Allah Hz. Meryem'e acımış ve bu sürprizli olayı kendisini itham etmek isteyenler için delil olacağına, ithamı kökten yok edecek ve temizliğine delil olacak bir unsur kılmıştı. Böylece kuşkular temelden yıkıldı ve biraz önce babasız çocuğun dünyaya gelmesi gibi bir sürprizle karşılaşanlar şimdi karşılaşacakları bir başka sürprizle annenin kuşkusuz temizliğine ve doğruluğuna kani oldular. Bu yeni sürpriz annenin temizliğiyle ilgili önceden bilinenleri doğruluyor ve eski hâtıraları yeniden canlandırıyordu. İşte henüz yeni doğmuş beşikte yatan çocuk birden bire dile gelmişti. Hz. Meryem'den bu çocuğun nasıl doğduğunu soranlara o çocuğun ken-dini göstererek onunla konuşun dedi. Bunun üzerine : «Dediler ki beşikteki çocukla nasıl konuşulur? Ben Allah'ın kuluyum, dedi, bana ki-tab verdi, beni peygamber yaptı. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti. Beni baş kaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak (kabrimden) kaldırıldığım gün de bana esenlik verilmiştir.» (Meryem : 30 - 33).
Hz. İsâ beşikte konuşmaya başladı, sözleri açıkça annesinin temizliğini dile getiriyordu. O Allah'ın bir kulu olduğunu ve babasız olarak dünyaya geldiğini söylüyordu. İbn Kesîr, İbn Abbas'tan rivayet ederek der ki: Meryem oğlu İsâ Peygamber; beşikte konuşup annesinin temizliğini dile getirdikten sonra delikanlı çağma gelinceye kadar bir daha konuşamadı. Bilâhare Allah ona hikmeti ve konuşmayı öğretti. Yine de Yahudiler onun ve annesinin hakkında pek çok kötü sözler söylediler, hatta ona «Fahişenin oğlu» (!) diyorlardı. İşte Cenab-ı Allah bunlara telmîhen Kur'ân-ı Kerîm'de «Küfre dalmaları ve Hz. Meryem'e büyük iftiralar söylemeleri dolayısiyle» derken bunu kastetmek-te'ydi. Hz. Peygamberden; Hz. İsa'nın yetişmesi ve büyümesiyle ilgili ve nasıl peygamber olduğuna dair sahih hiç bir hadîs vârid olmamıştır.
Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. İsa'ya ait zikrettiği mu'cizeler beş başlık altında toplanır ki bunlardan dördü Mâide sûresinde şöyle ifâde olunmaktadır :

«Allah demişti ki : "Ey Meryem oğlu İsâ, sana ve annene olan nimetimi hatırla, hani seni Bûh'ül - Kudüs ile desteklemiştim; beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun; sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı
ve İncil'i öğrettim. Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, içine üflüyordun, benim iznimle kuş oluyordu; anadan doğma körü ve alacalıyı benim iznimle iyileştiriyordun; benim iznimle ölüleri çıkarıyordun ve İsrailoğullarını senden savmıştım, hani sen onlara açık deliller getirdiğin zaman, içlerinden inkâr edenler : "Bu açık bir büyüden başka bir şey değil!" diye vahyetmiştim. "İnandık, bizim müs-lümanlar olduğumuza şahit ol!" demişlerdi. Havariler demişlerdi ki: "Ey Meryem oğlu İsâ, Rabb'in bize gökten bir sofra indirebilir mi? İnanıyorsanız Allah'tan korkun!" dedi. "İstiyoruz ki, ondan yiyelim, kalb-lerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve bunu bizzat görenlerden olalım" dediler. Meryem oğlu İsâ da : "Allah'ım, Rabb'-imiz bizim üzerimize gökten bir sofra indir ki bizim için, önce ve sonra gelenlerimiz için bir bayram olsun ve senden bir mu'cize olsun. Bizi nziklandır, sen rızık verenlerin en hayırhsısın" dedi. Allah buyurdu ki : Ben onu sizin üzerinize indireceğim, ama ondan sonra sizden kim inkâr ederse, ben ona dünyalarda hiç kimseye yapmayacağım azabı yaparım!» (Mâide : 110 -115)
Hz. İsa'nın gösterdiği mu'cizeleri —bu âyet-i celîleye göre— şöylece tasnif edebiliriz :
I- Hz. İsâ çamurdan kuş biçiminde bir heykel yapıyor ve ona üf-leyince Allah'ın izniyle kuş uçuyordu. Yani yüce Allah onun vasıtasıyla çamuru kuş haline getiriyordu. Bu durumda yaratan yine Allah idi fakat yaratma işlemi İsâ Peygamber'in eliyle cereyan ediyordu. İsâ Peygamber izn-i ilâhî ile o varlığa ruh veriyordu.
II- Hz. İsâ yine Allah'ın izniyle ölüleri diriltiyordu. Aslında gerçek diriltici güç ve kudret sahibi olan Allah'tı, ancak dirilme fiili Hz. İsa'nın eliyle gerçekleşiyordu. Bu da onun Peygamberliğinin delili ve elçiliğinin gereğiydi.
III- Anadan doğma körü ve alacalıyı (abraş) iyi ediyordu. Eski zamanlarda ve günümüzde bu iki hastalığı iyi etmek ve şifalandırmak konusu tıp âlemini çok meşgul etmiştir. Allah'ın kudretiyle Hz. İsâ bu iki hastalığı Peygamberliğine delil olmak üzere iyileştiriyordu.
IV- Sayılan belirli olan Havarilerin isteği üzerine gökten bir sofra indiriyordu. Böylece onlara gerçek peygamber olduğunu gösteriyordu. Bunu gören Havarilerin kalbi mutmain oluyordu.
Bu sûrede zikredilmeyip de Âl-i İmrân sûresinde zikredilen beşinci bir mu'cizesi de ğayb'dan haber vermesiydi. Görmediği halde arkadaşlarının ve öğrencilerinin evlerinde ne yediklerini, ne sakladıklarını söylüyordu. Bu konuda yüce Allah; Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyuruyor :
«Ve size evinizde neler sakladığınızı ve ne yediğinizi haber veririm. Muhakkak ki bunda, eğer inananlar iseniz sizin için bir âyet vardır.»
Kur'ân-ı Kerîm Hz. İsa'nın Romalı yöneticiler tarafından yakalanmadığını, bilâkis Allah tarafından kurtarıldığını açıkça belirtmektedir. Binaenaleyh Hz. İsâ ne öldürülmüş, ne de asılmıştır. Sadece onlar Hz. İsa'ya benzer birisini yakalamışlardır. Bazı rivayetler yüce Allah'ın Ya-hûda'ya Hz. İsa'nın şeklini

verdiğini söylerler. Buradaki Yahûda İn-cillerin sözünü ettikleri ve Hz. İsa'ya karşı tuzak kurup polisleri onun bulunduğu yere götüren ve yakalanmasını sağlayan Yahûda İskhariot denilen kimsedir. İndilerin söylediğine göre bu Yahûda İskhariot Hz. İsa'nın en.seçkin öğrencilerinden birisiydi.
Nitekim Barnâbâ İncil'inde bu hususta şöyle denilmektedir : «Mesih'in bulunduğu yere Yahûda ile birlikte askerler yaklaşınca Mesîh büyük bir topluluğun yaklaşmakta olduğunu duydu. Bunun için korkarak eve saklandı. Diğer 11 kişi uykuda idiler. Allah kulunun tehlikede olduğunu görünce Gabriel, Mihail, Rafael ve Adril'e emretti ki; Mesih'i dünyadan alıp kendi katma çıkarsınlar. Bu temiz melekler geldiler ve Mesih'i güneye bakan pencereden alarak üçüncü kat göğe çı-kardılar. Ebede kadar Allah'a tesbîh eden meleklerin yanma koydular. Yahûda kızgın kızgın Mesih'in göğe yükseldiği odaya girdi, öğrenciler rinin tümü uykudaydılar. İşte o anda Allah'ın akıllan durduran hayret verici bir emri geldi. Yahûda'mn şekli değişti konuşması ve yüzü Mesih'e benzedi. Biz onun Mesîh olduğunu sandık, Yahûda ise kendine gelince öğretmenin nerede olduğuna bakmak üzere çevreyi araştırmaya başladı, bunun üzerine biz hayrete düştük ve dedik ki; efendimiz ve öğretmenimiz sensin, şimdi sen bizi unuttun mu.»
Hıristiyanlarca muteber olan İnciller Hz. İsa'nın haça gerilmesi konusunda birbirinden farklı görüştedirler.
Kur'ân-ı Kerîm'e göre; Hz. İsâ haça gerilmemiş ve öldürülmemiş-tir. Sadece birisi ona benzetilmiştir. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:
«Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; fakat kendilerine, benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu yakînen öldürmediler. Hayır, Allah onu kendisine yükseltti. Allah dâima üstündür, hikmet sahibidir. Andolsun, Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de O, onların aleyhine şahit olacaktır.» (Nisa, 157 -159)
Hz. İsâ aşılmadığına göre durumu ne olmuştur? Bu konuda Kur'ân tefsîrcileri değişik görüşler serd etmektedirler. Bazılarına göre Allah Hz. İsa'yı ruhu ve bedeniyle göğe çekmiştir. Bu müfessirler âyet-i kerîme'nin metninde geçen «hayır Allah onu kendisine yükseltti» ifadesinin ölümün mukabilinde yer aldığını belirterek bu âyetin zahirini kabul etmişlerdir. Diğer bir kısım müfessirler ise —ki bunların sayısı azdır— Hz. İsa'nın bilâhare dünyada yaşadığını, tüm peygamberler gibi onun da nihayet öldüğünü ve bütün peygamberlerin, sâdıkların ve şehitlerin ölünce ruhlarının Allah katına çıkarıldığı gibi onun da Allah katına çıktığım kabul etmektedirler. Bu müfessirler ise âyet-i celîle'nin şu bölümünü mesned olarak almaktadırlar : «Allah demişti ki ben seni öldürecek ve katıma çıkaracağım ve seni küfretmiş olanlardan temizleyeceğim, sana tâbi olanları da kıyamet gününe kadar küfredenlerin üstünde kılacağım.» Keza bu müfessirler şu âyet-i celîle'nin zahirine dayanmaktadırlar : «Benim canımı alınca onların gözeticisi Sen oldun Sen. Ve Sen her şeye şahitsin.» Her iki grubun değişik görüşleri ve bunu te'yîd eden delilleri vardır.'

c) Hıristiyanlıkta İman Esasları

Hıristiyanlıkta iman esaslan üçtür. Birinci esas : Teslis (Trinity) üç esası kabullenmek. İkinci esas : Hz. İsa'nın insanlığı kurtarmak için haça gerilmesi ve kabrinden kalkıp göğe çıkması.
Üçüncü esas : Ölü ve dirileri hesaba çekmesi.
Şimdi bu esaslardan her birini teker teker ele alalım :
Teslis Akidesi (Trinity) :
Dr. Poust «Kutsal Kitabın Tarihi» adlı eserinde diyor ki : «Allah'ın tabiatı birbirine eşit üç unsurdan ibarettir :
a) Baba Allah,
b) Oğul Allah,
c) Rûh'ül- Kudüs Allah.
İnsanlar oğul vâsıtasiyle babaya bağlanırlar. Kendilerini feda ederek oğula ve temizleyerek de Rûh'ül - Kudüs'e intisâb ederler.»
(1) Daha geniş bilgi için bakınız, Muhammed Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, s. 18 - 50. Türkçe çev- Akif Nuri.
Bu ifâdeden anlaşılıyor ki, bu üç unsur birbiriyle içiçedir ve yaratıcımn zâtı bu üçlü esası zaruri kılmaktadır. Nitekim hıristiyan dininin esas ve teferruatlarını anlatan, Papaz Paetre şöyle diyor : «Yüce Allah evreni yarattıktan ve onu insan ile süsledikten sonra birliğine âit hususların dışında hiçbir şeyi açıklamamıştır. Nitekim Tevrat'ın satırları arasında bu konuda bazı işaretlere rastlamak mümkündür. Tevrat'ta Allah'ın kelimesi, Allah'ın hikmeti, Rûh'ül - Kudüs gibi ifâdelere rastlanır. Ancak Tevrat'ın kendilerine indirildiği kimseler bu kelimelerin anlamını kavrayacak güçte değildiler. Aslında dikkatle okuduğunuzda vahdaniyetin ötesinde Allah'ın bu cümleleri izah edeceği belli vakit gelmemişti. Bununla beraber Tevrat'ı İncil ile birlikte okuyanlar, kastolunan mânâyı kavrarlar. Çünkü Tevrat'ta lâhûtî temaslar yapıldığını görürler. Neden sonra Mesîh dünyaya gelince yüce Allah kendi prensiplerini ve derli toplu hükümlerini İncil'de bize göstermiştir. Bu cümlelerin insanın kavrayamayacağı tarzda ezelî bir sırla Allah'a bağlı bulunduğu belirtilmiştir. İncil'in yahûdi kitaplarında, "Allah'ın kelimesi" diye adlandırıldığını görmekteyiz. Ahd-i Atîk'in ilk beş kitabında da aynı ifâdeler yer alır. Bilâhare yüce tanrı göğe çıkıp yükselince inananlar arasında oturmak üzere bir ruh göndermiştir. Bu ruhun da oğul gibi, Allah ile çok üstün ve ezelî bir münâsebeti vardır. Bu, Rûh'ül-Kudüs adını alır ki, Tevrat'ta açıklanan ifâdenin aynıdır. Şu halde Allah'ın kelimesi ve Allah'ın ruhu diye Tevrât'da adlandırılan kişinin İncil'de zikredilen İsâ ve Rûh'ül - Kudüs olduğunu açıkça biliyoruz. Görülüyor ki, Tevrat'ın telmih yolu ile gösterdiği şeyi İncil bütünüyle açıklamıştır. Özün bir olması, esasların birden fazla olmasına ters düşmez. Allah'ın kutsal kitabı anlamakta zihnini aydınlattığı, kalbini açtığı herkes sözü (kelime - Logos) Allah'ın mücerret bir emri veya bir tek sözü olarak açıklamaya kalkışmaz, ruhu da etki edici güç olarak yorumlamaz. Aksine bilir ki Tanrı üç uknumdan meydana gelmiştir. Bu üç üknûm ilâhî kemâl bakımından birbirine eşittir. Bunlardan ikisi söz (kelime - logos) ile Rûh'ül - Kudüs'tür. Birinci üknûm ise Babadır. Buradan da anlaşılıyor ki, her şeyin kaynağı ve menbaı babadır. Babanın söze nisbeti şekil nisbeti değil, hakîkîdir. Zihinler onun üstün sevgisi ve parlak hikmeti ile donanınca kendilerini Tanrıya yakın sayabilirler. İkinci üknûm ise sözdür. Çünkü o, tann'nın irâdesini üstün ifâdelerle açıklamaktadır

ve Allah ile insanlar arasındaki haberleşmenin aracısıdır. Sözün bir diğer adı da oğuldur (Mesih'tir). Çünkü oğul zihinde muhabbet bağlılığını ve kişi ile baba arasındaki birliği temsil eder. O, kendisi ile babası arasındaki münâsebeti ve eşyanın kendisi ile olan münâsebetini tefrik yetkisini hâizdir. Üçüncü üknûm Rûh'ül - Kudüs'tür. İnsan ruhlarının aydınlatılmasında ve itâata şevkinde etkisi olup, baba ve oğul ile arasındaki münâsebeti dile getirir.»

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki; bazı kişilerin yanlış olarak söyledikleri gibi oğul beşerî doğum ile değil bir tek tanrı'da mevcut olan üstün sırrı uknumlar arası nitelemeyi ifade eder. Allah bize bu gizli münâsebeti anlatmak isteyince kendisi için muhabbete ve zatî birliğe sahip olması, ilâhî emânete ve meşverete hâiz olması hasebiyle oğlundan daha uygun bir söz taşıyıcısını bulmamıştır. Oğulun babadan beşerî doğumla doğması hususuna gelince, —Allah bundan münezzehtir— hıristiyan dininin hizmetçileri ve ilâhiyatçıları tanrının üç uknumdan ibaret olduğunu kabul etmişlerdir. Üç uknumdan herbirinin insanlarla ilgili ayrı bir vazifesi vardır. Buna göre teslis akidesi açıkça olmasa da, telmih yoluyla Tevrat'ta mevcuttur. Tanrı üç uknumdan meydana gelmiştir. Bu üç üknûm özü itibariyle birbirinden ayrı değilse de, bölüm itibariyle birbirinden ayrıdır. Baba ile oğul arasındaki münâsebet beşerî bir doğuş münâsebeti değil öz bakımından birlik ve muhabbet münâsebetidir.

Oğlunun şahsiyeti, babanın şahsiyetinden ayrıdır. Rûh'ül - Kudüs'ün şahsiyeti ise her ikisinden farklıdır. Ancak Rûh'ül - Kudüs ikinci uknuma ruh ve ceset olarak girmiş midir, değil midir? Bu hususta kıptî hıristiyanlar şöyle diyorlar : Allah üç uknumdan meydana gelmiş bir tek zâttır. Baba, oğul ve Rûh'ül - Kudüs'ün uknumlarından müteşekkildir. Oğlun üknûmu Rûh'ül-Kudüs ve bakire Meryem'den beden haline dönüşmüştür. Bu beden zât ve cevher bakımından birdir. Her türlü karışıklık, imtizaç ve istihaleden uzaktır, Tanrıdan ayrı değildir. Böylece beden şekline girmiş olan Oğul ile Babanın birliği iki tabiattan meydana gelen bir tabiat ve irâde birliğidir.

Yunan (Rum) Ortodoks kilisesiyle, Katolik kilisesi ise oğulun iki tabiata ve irâdeye sahip olduğunu kabul etmektedirler. Bütün kiliseler teslîs inancında müttefiktirler. Sadece Mesih'in Tanrılık unsuru taşıyıp taşımadığı konusunda farklı görüşe sahiptirler. Hz. İsa'nın bakire Meryem'den meydana gelerek tecessüd etmesi ve ilâhî unsurla iç içe girerek tek bir tabîat ve irâde haline gelmiş olmasıyla ikinci üknûmun (oğulun) kendine has iki tabîat ve irâdeye sahip olması konusunda ihtilâf vardır.

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde geçerli olan felsefî görüş Neoplatonizm'di. Neopiatonist felsefe evreni üç ana unsura ayırıyordu. İlk var edici güç, (çocuğun babasından doğduğu gibi) o var edici güçten doğan akıl ve her türlü canlıyla bağlantı halinde bulunan, ona
hayat veren ana ruh. Roma felsefesi ise putperestlik, yahûdilik ve hj-ristiyanlık karması yeni bir düşünce kurmak hevesiyle ortaya çıkıyordu. Biz Neöplatonizmdeki ilk yaratıcı yerine babayı, bu ilk yaratıcıdan doğan akıl yerine oğulu, ruh yerine de Rûh'ül - Kudüs'ü koyacak olursak ortaya hıristiyanların kabul ettikleri ve İznik konsülü tarafından benimsenen Teslis akidesi çıkar. Nitekim bilâhare gelen tüm konsüller de bu İznik konsülünün kabul ettiği üçlü tanrı inancını

benimsemişlerdir. Hiç çekinmeden söyliyelim ki, hıristiyanların kabul ettiği üçlü tanrı inancı Neoplatonist felsefeden mülhemdir.

d) Hıristiyanlıkta İbâdetler

Hıristiyanlıkta iki türlü ibâdet vardır. Bunlardan biri duâ, diğeri oruç'tur. Rivayete göre; oruç, zorunlu değil, ihtiyarîdir. Vakti konusunda çeşitli görüşler vardır.
Duâ, hıristiyanlıkta dinin esaslarından biridir. Hıristiyan inançlarına göre duâ, İsâ Mesîh kanaliyle kişiyi Allah'a yaklaştırır. Papaz Poetre «Hıristiyanlığın Esas ve Teferruatları» adlı eserinde şöyle demektedir : «Duâ; bir koruyucu, kurtarıcı ve yaratıcı Allah'ın varlığına gönülden kanaat getiren kalbin, tercümanıdır. Duâ ile insan, içinden geçen istek ve arzulan, şevk ve muhabbetleri dile getirir. Tanrının kudsiyetine inanılarak yapıldığı zaman duâ; tanrıyı tesbîh ve ta'zîm-den ibarettir. Kulun çaba ve gayretleri noktasından bakıldığında duâ; tanrının lütuf ve ihsanlarına hamd ve şükürden ibarettir. Bizim günahlara düşüşümüz bakımından duâ; boyun eğme, af dileme ve tev-bedir. İnsanın tanrıya ihtiyacı bakımından duâ, bir istek ve temennidir.»
Hıristiyanlıkta duanın iki ana şartı vardır. Bu şartlar bulunmadan duâ gerçekleşmez.
Birinci şart : Duaya İsâ Mesih'in adıyla başlanmalıdır. Nitekim Yuhannâ İncilinde şöyle denilmektedir : «Doğrusu ve doğrusu size derim,- babadan benim ismimle her ne dileyecek olursanız onu size verecektir. Şimdiye kadar benim ismimle bir şey istemediniz, dileyin alırsınız ki, sevinciniz tamam olsun.» (Yuhannâ İncili, Bâb : 16, 23-24).
Hıristiyanlar duaya Hz. İsa'nın adıyla başlanmasına neden olarak derler ki, insan işlediği günahlar yüzünden Allah'ın nzâsından uzaklaşmıştır. Fakat İsa'nın adıyla bu uzaklık kalkmış, insanlar tanrıya yaklaşmıştır. Nitekim Pavlus, Efesoslular'a mektubunun ikinci babında şöyle demektedir : «Fakat şimdi Mesîh İsa'dan bir vakitte uzak olan sizler, Mesih'in adıyla yakın oldunuz. Çünkü ikisini bir ya-pan ve bölme duvarım yıkan ve adaleti nizamlarda, delillerin şeriatını kendi bedeninde iptal eden selametli budur.» (Pavlus'un Efesoslular'a Mektubu, Bâb : 2, 23-26).
Hıristiyanların yapmak mecburiyetinde oldukları daha başka bazı âyin ve ibâdetleri vardır. Onlar bu ibâdet ve âyinlerin farz ve herkesin yapmak zorunda olduğunu kabul etmektedirler. Onlara göre bu hareketler bir takım duygusal davranışlar olup manevî bereketleri ifade eder. Bunlar arasında (vaftiz) ve Commünion âyini yer alır. Matta İncilinde vaftizle ilgili olarak şöyle denir : «Mesîh gelerek onlarla şöyle konuştu. Bana göklerin ve yeryüzünün hâkimiyeti verilmiştir. Gidin ve bütün milletlere öğretin. Onlan Baba, Oğul ve Rûh'ül - Kudüs adına vaftiz edip size tavsiyelerimi kendilerine anlatın.»
Commünion âyini için Pavlus'un Korintos'lulara mektubunda şöyle denilmektedir : «Ve Mesîh teslim olduğu gece bir ekmek aldı şükretti ve kırdı ve dedi ki, "alm yiyin işte benim sizin için kırılmamış cesedim, onu benim hatıram için yapın." Akşam yemeğini yedikleri zamanda kâseyi göstererek şöyle demişti, "bu kâse benim kanımın dolu yeni bir ahdidir. Beni hatırlama için içtiğinizde bunu yapın, çünkü siz bu ekmeği yediğinizde ve bu kâseden içtiğinizde Rabbın öldüğünden

haber alacaksınızdır." Bu ifâdelerle hem vaftiz hem de Commünion âyin sabit olmuş bulunmaktadır.» Vaftiz hakkında Papaz Po-etre şunları demektedir : «Vaftiz kutsal bir farizadır. Vaftizde Baba, Oğul ve Rûh'ül - Kudüs adma yıkanma emrolunur. Böylece ruhlar İsâ Mesih'in kanıyla günah kirlerinden arıtılır. Musevîlikteki sünnet gibi bu da nîmet affının hatırasıdır. Vaftiz olmak açıkça Baba, Oğul ve Rûh'ül - Kudüs'e biricik Tann ve mabûd olarak itaatin ilâmdır.»

e) Hıristiyanlıkta Mezhepler

Hıristiyanlıkta mezhepler, dinî akidenin özündeki görüş ayrılığına dayandığı için ayrı bir ehemmiyet ifâde eder. Bu sebeple Hıristiyan mezhepleri arasındaki ayrılık bir din ayrılığı gibidir. Hatta mezhepler arası sosyal münâsebetler bile kısıtlıdır.
Hz. İsa'nın hayatında kendisine inananlann az olması, bunların Romalı yöneticiler tarafından takibe uğraması ve daha sonra Hıristiyanların uzun yıllar gizlice dinlerini yaymak mecburiyetinde kalışları, Hıristiyan akidesinde farklı inançlann doğmasına ve bu farklılığın gittikçe büyümesine sebep olmuştur.
İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı resmî din haline getirmesinden sonra Hıristiyanlıktaki tanrı inancı tartışılmaya başladı. Bu
konuda ve İncil nüshalarının tesbîti hususunda toplanan konsüller değişik kararlar alınca bazı Hıristiyan topluluklar bu kararlara uydular bazıları da uymadılar ve böylece değişik mezhepler zuhur etti.
İlk konsül 325 yılında İznik'te toplanmış, bunu birinci İstanbul konsülü (381), birinci Efesos konsülü (431), ikinci Efesos (449), Chal-cedoine (451) ve ikinci İstanbul konsülü (553) takîb etmiştir. Bundan sonra daha birçok konsül toplanmış ise de bunlar bütün Hıristi-yanları içerisine almadığı için önem ifade etmemektedir. Bu konsüllerde ortak bir nokta üzerinde birleşmek şöyle dursun, daha çok ayrılıklar ortaya çıktı ve değişik mezhepler teşekkül etti. Mezheplerin çıkışına ve konsüllerin toplanmasına sebep olan en önemli mevzu Hz. İsa'nın şahsiyyeti idi. O yalnız bir peygamber miydi, yoksa tanrının bir parçası veya oğlu muydu? Babasız dünyaya gelmesi sebebiyle bazı Hıristiyanlar onun tanrının oğlu olduğunu söylüyorlardı. O, hem tanrının oğlu, hem de onun sözü (logos) ydü. Onun gibi özelliklere ve niteliklere sahipti. İşte bu fikirlere ilk karşı çıkanlardan birisi Arius'tu. O, tanrının birliğini savunuyor ve insan şeklinde ilâh telakkisine karşı çıkıyordu. İskenderiyye patriği tarafından kiliseden kovulan Arius, bu karan dinlemeyip, Filistin'e kaçmış ve görüşlerini orada yaymaya çalışmıştı. Bunun üzerine Kral Konstan-tin İznik'te 2048 kişinin katıldığı bir konsül toplamış ve meseleyi çözmelerini istemişti. Burada toplanan rahipler arasında da görüş farkı bulunuyordu. Ancak 318 kişilik bir grup tarafından savunulan İsâ Mesih'in ülûhiyyeti fikri Konstantin'in baskısıyla kabul edildi. Geriye kalan 1700 rahib kendi arasında ittifak sağlayamaz ve böylece azınlığın fikri konsüle hâkim olur. Hz. İsa'nın tanrı olduğu, babanın oğlu olduğu ve baba ile -aynı cevhere sahip bulunduğu kabul edilir. Fakat Rûh'ül - Kudüs'ün durumu açıklanmaz. Ancak onun da tanrı olduğu büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilir. Ancak Mecedonius bu sonuncu hükme karşı çıkar ve Rûh'ül - Kudüs'ün tanrılığı fikrini benimsemez. Bunun üzerine birinci İstanbul konsülü toplanır. Ve Rûh'ül -Kudüs'ün ülûhiyyetini kararlaştırır.

Daha sonra Nestorius Hz. İsa'nın babasının tanrı olduğu için ük-nûm itibariyle onun da tanrı olacağını, ancak tabiat itibariyle Meryem'den doğduğu için, insan tabiatında olacağını iddia eder. Bunun üzerine Efes'te toplanan konsül, bakire Meryem'in tanrının anası olduğunu, İsâ Mesih'in gerçek bir tanrı ve iki tabiata sahip bir insan olduğunu ve üknûm bakımından İsâ ile tanrının aynı olduğunu ka-rarlaştırır. Ve Nestorius telin edilir. Bu karara karşı çıkan Nestorius ve arkadaşları Nestûrilik adı verilen mezhebi yaymaya çalışırlar. Ancak Hz. İsa'nın tabiatı, konusunda tam bir anlaşma sağlanamaz. İkinci Efes konsülü toplanır ve Hz. İsa'nın lâhûtiyet (ilâhlık) ve nâsûti-yet (insanlık) tabiatının birlikte bulunduğu kararlaştırılır. Fakat İstanbul patriği Flavius bu kararı kabul etmez ve 525 piskoposun katıldığı Chalcedoine konsülünü toplar. Ve burada lâhûtiyet ile nâsûtiye-tin ayn birer tabiat olduğu ancak Hz. İsa'da her ikisinin birlikte bulunduğu kabul edilir. Ve İskenderiye patriği Dioscore telîn ve afaroz edilir. Ancak Mısırlı hıristiyanlar bu kararı kabul etmezler. Böylece Mısır Kıptî kilisesi Doğu kilisesinden ayrılır.
VII. asırda Jean Maren, İsâ Mesih'in iki tabiatlı fakat birtek iradeli şahsiyete sahip olduğunu ve iki tabiatın (Lâhûtiyet ve Nâsûti-yet) bir kişide birleştiğini iddia ederek Marunî'liği kurar ve bu mezhep Lübnan'da yaygınlaşır. Bu iddia üzerine İstanbul'da üçüncü bir konsül toplanır ve Hz. İsa'nın iki tabiatlı ve iki iradeli bir uknumdan ibaret olduğu kabul edilerek, aksi görüşte olanlar afaroz edilir.
Daha sonra Rûh'ül - Kudüs'ün nereden doğduğu konusu tartışılmaya başladı. İstanbul Patrikhanesi Rûh'ül - Kudüs'ün babadan doğduğunu söylerken, Roma piskoposu, babadan ve oğuldan birlikte neşet ettiğini savunuyordu. Bu sebeple 869 yılında İstanbul patriği Roma piskoposunun görüşüne bağlı kişilerce makamından uzaklaştırılır ve İstanbul'da bir konsül toplanarak, Rûh'ül - Kudüs'ün baba ve oğuldan birlikte doğduğu, Hıristiyanlık dininin asıl hüküm merciinin Roma kilisesi olduğu ve bütün Hıristiyanlar için geçerli kararları Roma kilisesinin alacağı kararlaştırılır. Eski patrik Fotius ise afaroz edilir. Ancak Fotius da 879 yılında ayrı bir konsül toplar ve Roma kilisesi taraftarlarınca alman kararları reddedip, o karan alanları kâfir ilân eder. Böylece Doğu Rum Ortodoks kilisesi ile, Batı Lâtin Katolik kilisesi birbirinden ayrılır. Ortodoks mezhebi ile, Katolik mezhebi teşekkül eder. Ancak Katolik kilisesi gittikçe genişler ve tüm Hıristiyanlık âlemini tesiri altına alır ve bundan sonra Roma'da muhtelif sonsüller toplar. Böylece Hıristiyan dünyasında, Ariusçuluk, Macedo-uiusçuluk, Marcione ve taraftarları, Paul de Samosate ve taraftarları, Nestorius ve taraftarları, Jacques Baradai ve taraftarları (Yakubîler) ayrı birer mezhep halinde teşekkül ederler. Yakûbî'lerin Asya kolunu Süryânî'ler teşkil eder. Afrika kolunu ise Mısır Kıptî kilisesi temsil eder. Ermeniler de Yakûbîlerin görüşünü benimserlerse de, ayrı âyin ve ibadetleri vardır. Mârûnî'ler ise 1182 yılında Roma Katolik kilisesine bağlanmışlardır.
Zamanla Rum Ortodoks kilisesi ile, Roma Katolik kilisesi arasındaki ihtilâflar gittikçe büyür. Rönesans ile birlikte ilmî ve fikrî gelişmeler başlayınca Hıristiyan âleminde Katolik kilisesine karşı reform hareketleri başlar. Roma kilisesine karşı ilk hareket Luther tarafından yapılır. Luther indüljans senedlerine karşı çıkarak kilisenin kapısına bir ferman asar. Ve bunun geçersizliğini ilân eder. Katolik ki-lisesi 1521 yılında Luther'i afaroz eder. Luther bu afarozu dinlemez ve protesto

eder. Bunun üzerine Luther ve taraftarlarına Protestan adı verilir. Bu sırada Luther gibi Zwingli, Calvin de Katolik kilisesinin kararlarına karşı çıkarlar. Böylece Avrupa'da reform hareketi başlar.
Hıristiyanlıkta büyük küçük pek çok mezhep vardır. Ve bu dindeki mezhepler birbirlerini tekfir ederler.

IV- GÜNÜMÜZDE MEVCÛD OLAN DİNLER

Bugün, insanlığın büyük ilmî keşifler yaptığı ve kâinatın esrarının kısmen çözüldüğü ilim ve teknik asrında bile yeryüzünde büyük çoğunluk bâtıl inanışlar peşinde koşmaktadır. Bunda biz müslü-manların İslâm'ın âlemşümul mesajını insanlığa iletme konusundaki eksikliğimizin vebali şüphesiz ki çok büyüktür. Ancak insanoğlunun her zaman için bâtıl peşinde koşmaktaki ısrar ve inadının da etkisi büyüktür. «Yaşayan dünya dinleri» hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Ancak İslâm'ın dışındaki dinleri gerçek anlamda din olarak kabul etmediğimizi ve bu konudaki kesin hükmümüzü de mahfuz tutuyoruz.
Bu konuda değerli bir inceleme neşretmiş olan A. Abdullah Mas-dûsî yaşayan dünya dinleri üzerinde yaptığı sosyo - politik incelemede günümüzde yeryüzünde, Putperestlik, Budizm, Taoizm, Sıkh dini, Şintoizm, Konfüçyanizm, Hinduizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık olmak üzere on tane dinin yaşamakta olduğunu tesbit etmiştir. Bunun dışında her dinin değişik mezhepleri şeklinde alt ayırımları bulunmaktadır ki biz bunlar üzerinde durmayacağız.

I- Putperestlik (Müşriklik - Paganizm):

Çok değişik şekilleri olan Putperestlik'ten sadece fiilen puta veya değişik eşyaya tapınmayı kasdediyoruz. Halbuki özellikle mücerred ve maddî pek çok putperestlik şekli vardır. Nisbeten ilkel toplumlarda yaygın halde yaşayan putperest nüfusun ne kadar olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hindistan'da 27,5 milyon, Çin'de 40 milyon, Güney - Doğu Asya ve Japonya'da 15 milyon olmak üzere Asya'da 65 milyon, Afrika kıtasında, Kongo ve Madagaskar ve Nijerya'nın güneyinde, Avustralya'da da 63 milyon olmak üzere toplam putperest'in 207 milyon olduğu sanılmaktadır. (Bkz., A. Masdûsî, a.g.e., 119-123).

II- Budizm:

Batı dünyası genellikle Hıristiyanlığı diğer dinler ile karşılaştırırlar da İslâmiyet ile asla mukayeseye yanaşmazlar. Geçmişte olduğu gibi bugün de Ehl-i Kitap olan Hıristiyan ve Yahudilerin putperestleri ve v diğer ibtidaî dinlerin mensuplarını müslümanlar-
dan daha çok tutarlar. Nitekim Budist nüfusun müslumanlardan daha fazla olduğunu gösterebilmek için büyük çaba sarfettikleri görülmektedir. Keza Hindistan, Pakistan ihtilâfında da her zaman Budistleri müslümanlardan çok desteklemişlerdir. Budistler, Çin, Hindistan, Japonya, Siam, Burma, Seylan, Nepal ve Butan'da yaşamaktadırlar. Sayıları yaklaşık 250 milyon civarındadır.

III- Taoizm:

Çin'de hâkim olan üç büyük dinden birisidir. Tahminî olarak Tao'istlerin nüfusunun 50 milyon olduğu sanılmaktadır.

IV- Sıkh Dini:

Hindistan'da yaşayan Şikh dini mensuplarının nüfusu yaklaşık 6,5 milyon civarındadır.

V- Şintoizm:

Japonların eski dini olan Şintoizm, yalnızca Japonya'da yaşamaktadır. Nüfuslarının yaklaşık 50 milyon civarında olduğu sanılmaktadır.

VI- Konfüçyanizm:

Çin dinlerinin en büyüğü olan Konfüçya-nizm; daha sonra Japonya'da da yayılmıştır. Toplam mensuplarının sayısının 400 milyonun üstünde olduğu kabul edilmektedir.

VII- Hinduizm:

Hindistan'ın resmî dini olan Hinduizm, Hindistan dışında, Seylan, Burma, Siyam, Çin Hindi, Malaya ve îndonesia, Afrika, Güney Amerika ve Okyanusya'da yaşamaktadırlar. Toplam nüfuslarının 300 milyon civarında olduğu sanılmaktadır.

VIII- Yahudilik:

Dünyanın hemen her tarafına yayılmış olan ve çoğunlukla ticaretle uğraşan Yahudiler bulundukları ülkelerin sos-yo-politik hayatında etkili olmaktadırlar. Büyük bir çoğunluğu Kuzey Amerika'da yaşayan Yahudiler, ayrıca Güney Amerika, Avrupa, Afrika, Asya ve Okyanusya'ya yerleşmiş bulunmaktadırlar. Toplam nüfusları 1957 yılında yayınlanmış olan National Catholic Almanac'a göre 12 milyon civanndadır. Bugün bu sayının 20 milyonu aştığı sanılmaktadır.

IX- Hıristiyanlık:

Dünyanın en yaygın dini olan Hıristiyanlık, Asya, Avrupa, Afrika, Amerika ve Avusturalya'nın hemen hemen her tarafında geniş bir nüfusa sahip bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin büyük bir çoğunluğu Hıristiyandır.

Birleşmiş Milletler Üyesi Hıristiyan Devletler:

1- Amerika Birleşik Devletleri
2- Arjantin
3- Avusturalya
4- Avusturya
5- Belçika
6- Bolivya
7- Brezilya
8- Bulgaristan
9- Çeköslavakya
10- Kanada
11- Kıbrıs
12- Kolombia
13- Kostarika
14- Küba
15- Danimarka
16- Dominik Cumhuriyeti
17- Ekvator
18- El Salvador
19- Etiopia
20- Filipinler
21- Finlandiya
22- Fransa
23- Güney Afrika Birliği
24- Guatamela
25- Haiti
26- Hollanda
27- Honduras
28- İngiltere
29- İrlanda
30- İspanya
31- İsveç
32- İtalya
33- İzlanda
34- Lüksemburg
35- Macaristan
36- Meksika
37- Nikaragua
38- Norveç
39- Panama
40- Paraguay
41- Peru
42- Polonya
43- Portekiz
44- Romanya
45- S. S. Cumhuriyetler Birliği

46- Şili
47- Ukrayna
48- Uruguay
49- Venezüella
50- Yeni Zelanda
51- Yugoslavya
52- Yunanistan
Dünyadaki Hıristiyan nüfus hemen hemen üçte biri kadardır. Bugün için 1,5 milyarın üzerinde Hıristiyan olduğu sanılmaktadır.
Günümüzde mensubu bulunan dünya dinlerini şöylece tasnif etmek mümkündür :

GÜNÜMÜZDE MEVCUD OLAN DİNLER

Vahye dayanmayan dinler (Sami olmayan)
Moğol
Konfüçyüs Dini
Tao Dini
Hindu Dini
Şinto Dini
Jarlizm
Sikh* Dini
Karışık Budizm (Misyoner)
Putperestlik Zerdüşt'Dini

Vahye dayanan dinler (Sami)
Yahudilik
Hıristiyanlık (Misyoner)
İslâm

X- İslâm :

Dünyanın hemen hemen her bölgesine yayılmış olan müslüman nüfusun gerçek bir sayımı ne yazık ki elde mevcud değildir. Çoğunluğu tahminlere dayanan bu rakamlara göre dünya müslüman-larının nüfusu 1 milyarı aşmış bulunmaktadır. Bu konuda bilgi veren A. Masdûsî değişik istatistikler de yapmıştır. Ülkelerin ayrıntılı yüzölçümü ile toplam ve müslüman nüfus şöyledir :
(Daha geniş bilgi için bkz., A. Abdullah Masdûsî, Yaşayan Dünya Dinleri, Sosyo - Politik İnceleme, Türkçe çev. Mesud Sadak, İstanbul 1981).

YERYÜZÜNDEKİ MÜSLÜMANLARIN SAYISI

Bir milyarı bulan müslümanlann bulundukları devletler şunlardır :
A) ASYA:
a) Güney Doğu Asya :
1- Filipinler 4,500,000

2- Vietnam - Laos - Kamboçya Toplam 1,000,000
3- Malaya 5,000,000
4- İndonezya 127,000,000
5- Burma - Tayland 2,500,000
6- Singapur 450,000
7- Seylan 1,200,000
8- Malezya 7,000,000
9- Ayrıca, Kuzey Borneo, Portekiz
Timor'u, Saravak, Bruni, Barat, Yeni Gine toplam olarak 5,000,000
b) Çin - Japonya :
1- Doğu Türkistan 20,270,000
2 — Çin'in diğer eyaletleri 42,000,000
3 — Doğu Asya'nm diğer bölgeleri, Bütan,
Hong Kong, Taivan, Nepal ve Japonya 1,000,000
c) Ortadoğu :
î — Türkiye 45,000,000
2 — Suudi Arabistan 9,000,000
3 — İran 40,000,000
4 — Mısır 36,800,000
5 — Pakistan 70,260,000
6 — Bengladeş 76,820,000
7 — Afganistan 19,280,000
8 — Keşmir 5,000,000
9 — Hindistan 70,000,000
10 — Irak 11,000,000
11 — Suriye 8,000,000
12 — Ürdün 2,100,000
13 — Lübnan 1,000,000
14 — Filistin (İsrail) 1,000,000
15 — Bahreyn 275,000
16 — Katar 180,000
17 — Kuveyt 990,000
18 — Birleşik Arap Emirlikleri 656,000
19 — Kuzey - Güney Yemen 2,328,000
20 — Umman 766,000
d) Sovyetler Birliği (Rusya) :
(Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan,
Kırgızistan, Türkistan, Dağıstan,
Kafkasya, Kırım, Tacikistan, Başkır,
Sibirya ve diğer Sovyet devletleri) 36,000,000
B) AFRİKA :
a) Kuzey Afrika (Batı ve Doğu) :
1 — Libya 2,000,000
2 — Sudan 15,000,000
3 — Tunus 5,300,000

4 — Fas (Mağrib) 16,000,000
5 — Cezayir 14,770,000
6 — Somali 2,860,000
7 — Habeşistan 12,500,000
8 — Moritanya 1,215,000
9 — Cibuti 95,000
10 — Gambiya 300,000
11 — Gine Bissau 700,000
12 — Orta Afrika İmparatorluğu 1,000,000

b) Orta Afrika (Batı ve Doğu) :
1 — Mali 300,000
2 — Senegal 3,420,000
3 — Yukarı Volta 5,300,000
4 — Gine (Fransız, İspanya, Portekiz) 2,000,000
5 — Fildişi Sahili 5,100,000
6 — Dahomey 2,760,000
7 — Gana 2,808,000
8 — Togo 1,900,000
9 — Kamerun 5,840,000
10 — Batı Sahra 2,400,000
11 — Sierra Leone 2,500,000
12 — Nijerya 50,000,000
13 — Nijer 4,130,000
14 — Liberya 1,086,000
15 — Urandi 240,000
16 — Çad 3,800,000
17 — Mozambik 1,750,000
c) Güney Afrika ve Adalar :
1 — Kongo 600,000
2 — Angola 900,000
3 — Uganda 4,400,000
4 — Kenya 3,850,000
5 — Malavi 1,750,000
6 — Mauritius 120,000
7 — Madagaskar 1,750,000
8 — Zambiya 100,000
9 — Rodezya 20,000 10 — Kmer
Adaları 300,000
11 — Ekvator Ginesi
C) AVRUPA
300,000
12 — Gabon 270,000
1 - Arnavutluk 2,250,000
2 — Yugoslavya 3,200,000

3 — Bulgaristan 1,500,000
4 — Romanya 41000
5 — Yunanistan 180,000
6 — Kıbrıs 150,000
7 — Malta 40,000
8 — Fransa 500,000
9 — İngiltere 400,000 10 — Diğer Avrupa Devletleri, Almanya,
Finlandiya, İtalya, Polonya, İspanya) 500,000
D) AMERİKA :
1 — Kuzey Amerika 2,950,000
2 — Güney Amerika 400,000
3 — Avustralya ve Yeni Zelanda 300,000
TOPLAM OLARAK :
A) ASYA 686,695,000
B) AFRİKA 180,884,000
C) AVRUPA 8,864,000
D) AMERİKA 3,650,000
880,093,000'
Not : Bu rakamlar, 1970 yılı istatistiklerine göredir. Bazıları tahminî olup, bir kısım devletlerdeki müslüman nüfus da buna dahil değildir. Ancak uzmanlar 1980 yılın da İslâm dünyasının nüfusunun l,000,000,000'ı aştığını belirtiyorlar.
(1) Kaynaklar :
1 — în'amullah Han, Bugünkü İslâm Devletleri ve Ülkeleri, Çev. Osman Keskioğlu,
İstanbul -1966.
2 — M. Kemal Cum'a, el-Buldân el-îslâmiyye, ed-Dara dergisi ilâvesi, Aralık, 1979,
Riyad-1979.
3 — Abdullah Masdûsî, Yaşayan Dünya Dinleri, Çeviren : Mesud Sadak, İstanbul -
1981-

İKİNCİ BÖLÜM VAHY NİZAMI İMAN

VAHY GERÇEĞİ

a) Vahy Kelimesi

Vahy kelimesi arapça V-H-Y fiilinden masdardır. Lügat olarak konuşma, emretme, ilham etme, i'mâ ve işaret etme, acele etme, seslenme, fısıldama, mektup yazma gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim bu anlamlan ifâde eden Kâmûs mütercimi Âsim şöyle der : «Vahy, işâ-ret-i serîa mânâsına mevzudur. Mânâ-yı merkum alâ vech'il remz ve't - tariz kelâmla ve tertîbten mücerred savt ile ve bazı cevârih ile bil'işâre hâsıl olur ve kitabetle de suret bulur. Bu cihetle bunların her birinden

isti'mâl olunur. Ve vahy; yazı yazma manasınadır. Yazılmış nâme ve kitaba ıtlak olunur. Ve elçi göndermek manasınadır. Ve ilham manasınadır. Ve gizlice söz söylemek manasınadır ve mutlaka bir âher âdeme ilkâ olunan kelâma denir ve savt ve âvâza denir. Gerek insanın ve gerek şâirin olsun. Ve vahy sürat eylemek manasınadır.»[39]
Müsteşrikler her konuda olduğu gibi bu konuda da bir takım başka yabancı eller aramak hevesinde olduklarından bu kelimenin aslının İbranî, A'râmî ve Habeş dilleri olduğunu söylemeye çalışmaktadırlar.[40]

b) Vahyin Çeşitleri

Vahyi; önce ilâhî ve ilâhî olmayan diye ikiye ayırabiliriz.
a) İlâhî olmayan vahiy muhtelif şekillerde insana sezgi yoluyla selen bir takım seslerdir. Nitekim ilâhî olmayan vahyin mâhiyetini Kur'ân-ı Kerîm bize şöyle ifâde etmektedir :
«İşte böylece Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bunlardan kimi kimini aldatmak için cazip sözler fısıldarlar (vahyederler), eğer Rabbın dileseydi onu yapamazlardı. Öyle ise onlan iftiraları ile başbaşa bırak.» (En'âm : 112).
Yine aynı sûrede şöyle buyurulur : «Üzerine Allah'ın adı anılnıı-«anlardan yemeyin. Çünkü bu bir fısktır. Doğrusu şeytanlar sizinle
mücâdele etmeleri için kendi dostlarına telkinde (vahy) bulunurlar.» (En'âm : 121).
Gayr-i İlâhî vahyin pek çok örnekleri bulunmaktadır, b) İlâhî vahy : Bu vahy Allah tarafından peygamberlerine ulaştırılan vahydir. Bütün peygamberler ilâhî vahye mazhar olmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm bir çok vesîle ile peygamberlere indirilen vahiyden söz etmektedir : «Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar, sana indirilen kitaba ve senden önce indirilmiş olana inanırlar, namaz kılanlara, zekât verenlere, Allah'a ve âhiret gününe inananlara elbette büyük bir mükâfaat vereceğiz. Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve torunlarına. İsa'ya. Ey-yûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.» (Nisa : 162 -163).
«Allah bir insanla ancak vahy suretiyle veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderir de izniyle dilediğini vahyeder. Muhakkak ki O, Yüce'dir, Hakimdir.» (Şûra : 51).
Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok kerre peygamberlere gönderilen vahy sözkonusu edilir. (Bkz., A'raf : 117, 160, 243, Tâhâ : 77, Şuâ-râ : 52, 63, Fâtır : 31, Zümer : 65, Şûra : 13, 7, 52, En'âm : 19, 106, Yûsuf : 3, Yûnus : 15, Ahkâf : 9, Zuhruf : 43, Ra'd : 30, Ankebût : 45, Kehf : 27.)
Bu âyetlere baktığımız zaman ilâhî vahyin Kur'ân-ı Kerîm'de bir kaç çeşitte zikredildiğini görmekteyiz :
a) Allah tarafından cansız varlıklara, gökyüzüne ve yeryüzüne hitaben vaki' olan vahiyler : «Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı zaman... İşte o gün yer bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbın kendisine vahyetmiştir.» (Zilzâl: 1-5). Bir başka sûrede de Allah'ın gökyüzüne vahyettiği şöyle ifade olunur : «Bunun üzerine

iki gün içerisinde yedi gök var etti. Ve her göğün işini O'na (vahyetti) bildirdi. Biz dünya semasım ışıklarla donattık, koruduk.» (Fussilet: 41/12). Burada Allah'ın tabiata koyduğu ilâhî kânun vahiy olarak ifâde edilmektedir.
b) Canlı varlıklara yapılan vahy. Canlı varlık olarak iki varlığa vahyedildiği Kur'ân-ı Kerîm'de bahis mevzuu yapılmaktadır. Bunlardan birisi şuur sahibi olmayan bir hayvan, yani bal arısı, dolayısıyla hayvanlara, diğeri de şuur sahibi olan canlı varlık insana yapılan vahiydir. Bal arısına Allah'ın vahyettiği Nahl sûresinde şöyle ifâde edilmektedir : «Ve Rabb'ın bal arısına vahyetti ki, "dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin. Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabb'ının işlemen için gösterdiği yoldan yürü." Arıların karın-
lanndan insanlara şifâ olan bal çıkar. Düşünen topluluklar için bunda âyet vardır.» (Nahl : 68 - 69).
İnsanlara yapılan vahye gelince bu da Hz. İsa'nın havarilerine ve Hz. Musa'nın anasına hitaben vuku'bulan vahiyler olup aslı ve tam gerçeği Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelen vahy, yani Kur'ân'da söz konusu olan vahiydir. Hz. İsa'nın havarilerinden söz ederken Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur : «Hani Ben, havarilere, "Bana ve peygamberime iman edin" diye vahyetmiştim de...» (Mâide : 111).
Hz. Musa'nın annesine yapılan vahyi ise, Kur'ân-ı Kerim şöyle ifâde eder : «Musa'nın annesine, "Onu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak, korkma, üzülme. Şüphesiz onu Biz sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız" diye vahyettik.» (Ka-sas : 7).
Kadı Beydâvî'nin ifâdesine göre, buradaki vahy, ilham veya rü'yâ şeklindedir.
c) Meleklere hitaben vahy : Kur'ân-ı Kerim'de bir diğer vahy şekli olarak meleklere hitaben yapılan vahy sözkonusu edilmektedir : «Hani Rabb'ın meleklere, "Ben sizinleyim, haydi iman edenlere sebat verin" diye vahyetmişti.» (Enfâl : 12).
Burada bahis mevzuu olan cansız varlıklara vahy, Allah'ın kâinata koyduğu tabiî kanunlardır. Canlı varlıklardan arılara yapılan va-' hiy, ilham veya içgüdü şeklindedir. Çünkü hayvanlarda içgüdünün son derece gelişmiş olduğu bilinen bir şeydir. İnsanlara yapılan vahy; ilham veya rü'yâ şeklindedir. Meleklere yapılan vahyin mâhiyeti ise bilinmemektedir.
Vahyin ne şekilde geldiği konusunda yeterli malûmata sahip değiliz. Özellikle Hz. Peygamberden önceki peygamberlere gelen vahyin mâhiyeti kaynaklarca yeterince açıklanmış değildir. Ancak Hz. Peygambere gelen vahiy şekillerini son derece titizlikle muhafaza etmiş olan İslâm âlimleri bize şöylece intikal ettirmişlerdir. Genellikle «Kütüb-i Sitte» diye şöhret bulmuş olan altı temel hadîs kitabında ve diğer kaynaklarda Resulullah (s.a.)'a vahyin nasıl geldiğini anlatan bölümler ilk sırayı teşkil ederler. Nitekim Buharî Hz. Peygambere vahyin gelişini şöyle anlatır : «Hz. Aişe (r.a.)'den. Haris İbn Hişâm (r.a.) diyor ki, Resulullah (s.a.)'den, "ey Allah'ın Resulü sana vahiy nasıl gelir?" diye sordum. Resulullah (s.a.) buyurdu ki : "Bazan bana vahiy çıngırak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni bodur. Benden o hal zail olur olmaz (melek'in) bana söylediğim iyice bellemiş olurum.
Kimi zaman da melek bana bir insan şeklinde bürünerek gelirdi. Benimle konuşur ve ben söylediğini iyice bellerdim.

Hz. Aişe (r.a.) der ki : «Resûlullah (s.a.)'ı soğuğu pek şiddetli bir günde kendisine vahiy inerken görmüştüm. O kendisinden bu hal geçtiği vakitte bile şakaklarından şapır şapır ter akardı.» [41]
Hz. Aişe (r.a.)'den nakledilen vahiyle ilgili bir diğer malûmata göre peygambere vahy şöyle gelirdi : «Mü'minlerin annesi Hz. Aişe (r.a.)'den. O şöyle demiştir : "Resûlullah (s.a.)'a vahyin başlangıcı uykuda iken sâdık rü'yâ görmekle olmuştur. O hiç bir rü'yâ görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi apaçık zuhur etmesin. Bundan sonra kalbine yalnızlık sevgisi verildi. Böylece Hirâ dağında yalnız başına gizlenip oradan ailesinin yanına gelinceye kadar sayısı belirli günlerde ibâdet eder ve yine azıklanıp giderdi. Sonra tekrar Hz. Hadîce'nin yanına gelir ve bir o kadar zaman için azık tedârik ederdi. Nihayet Resûlullah (s.a.) bir gün Hirâ dağında bulunduğu sırada ilâhi buyruk geldi. Şöyle ki, melek ona gelip "oku" dedi. O da "okumak bilmem" cevabını verdi. Hz. Peygamber buyurur ki, o zaman melek beni alıp tâkattan kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bıraktı ve yine "oku" dedi. Ben de ona "okuma bilmem ki" dedim. Tekrar beni alıp ikinci kez takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra bıraktı ve yine "oku" dedi. Ben "okumak bilmem ki," dedim. Nihayet üçüncü kez beni aldı, sıkıştırdı sonra, "Yaratan Rabbının adıyla oku. O insanı pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. Ki O, kalemle yazıyı öğretti, insana bilmediğini öğretmiştir." (Alâk: 96/1-5) dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) bu âyet-i kerime'yi alır almaz yüreği titriyerek döndü ve Hüveylide'nin kızı Hadîce'nin nezdine geldi, "Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz" dedi. Korkusu gidinceye kadar mübarek vücûdunu sarıp örttüler. Ondan sonra Resûlullah (s.a.) meydana gelen durumu Hz. Hadîce'ye naklederek kendimden korktum dedi. Hz. Hadîce, öyle deme. Allah'a yemin ederim ki, Allah hiç bir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığım yüklenirsin, fakire ihsan eder, kimsenin kazandıramı-yacağmı kazandırırsın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hâdise ve mühimmatta yardım edersin dedi. Bundan sonra Hz. Hadîce (r.a.) Hz. Peygamberi birlikte alarak amcazadesi Varaka İbn Nevfel İbn Esed İbn Abdüluzzâ'ya götürdü. Bu zât câhiliyet devrinde hıristiyanlığa girmiş olup İbranca yazı bilir ve İncil'den ilâhî meşiyete ta-alluk ettiği miktarda öte beri yazardı. Varaka gözleri kör olmuş bir pîr-i fânî idi. Hz. Hadîce (r.a.) Varaka'ya, dinle de bak, kardeşinin oğlu ne diyor, dedi. Varaka, ne var kardeşimin oğlu? diye sorunca Re-sûlullah (s.a.) gördüğü şeyleri bir bir kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka dedi ki : Gördüğün, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya indirdiği Nâmûs-u Ekber'dir. Ah keski senin davet günlerinde genç ol: saydım. Kavmin seni çıkaracakları zaman keski yaşasaydım, dedi. Bunun üzerine Hz. Resûlullah şöyle dedi. "Onlar beni çıkaracaklar mı?" O da, evet senin gibi bir şey getirmiş kimse yoktur ki düşmanlığa uğramış olmasın. Şayet senin davet ettiğin günlere yetişirsem sana son derece yardım ederim, dedi. Ondan sonra çok geçmedi Varaka vefat etti. Bu sırada Hz. Peygambere vahiy bir süre kesildi.»[42]
* **
Vahiylerin geliş şekli hakkında herhangi bir sarahat yoktur. Bu hususta sadece Hadîs-i şeriflerden ve sahabelerin nakillerinden bilgi edinmekteyiz. Peygambere gelen vahiy şeklini şöylece sıralayabiliriz :

a) Vahyin ilk şekli uyku halinde peygamberin gördüğü sâdık rü'yâlar biçimindedir. Hz. Âişe naklettiğimiz hadîste, «Peygamber, hiçbir rü'yâ görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi apaçık zuhur etmesin» diyerek bu rü'yâlara işaret etmiştir.
b) Bir diğer vahy türü de Hz. Peygamber uyanık iken melek kendisine görünmeden vahyi kalbine ilkâ etmesidir. Nitekim Hz. Peygamber bu tür vahiy hakkında şöyle buyurmaktadır : «Rûh'ül - Kudüs kalbime, "hiçbir nefis rızkım tüketmeden ölmeyecektir" diye üfledi. O halde Allah'tan korkun ve rızkınızı meşru yolda gözetin.» Burada vahyin melek görünmeden geldiği ifâde edilmektedir. [43]
c) Bazan da melek bir delikanlı veya bir insan suretine girerek peygambere vahiy getirirdi. Nitekim peygamberin hayatından bahseden siyer kitaplarında Cebrail'in çoğunlukla ashaptan Dihyet'ül-Kelbî şeklinde geldiği nakledilir.[44]
d) Bazan da vahiy çıngırak sesine benzeyen bir sesle gelirdi. Peygambere gelen vahyin en ağır şekli bu idi ve melek görünmezdi. Bu şekilde gelen vahiy çan sesine benzetilmiştir. Ses kesildiği zaman peygamber gelen âyetleri aklında tutuyordu, özellikle tehdîd ve azab ihtiva eden âyetler bu şekilde geliyordu. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz hadîste Resûlullah (s.a.) : «Bazı zaman bana çıngırak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni de budur» buyuruyordu. Bu çan sesi devam ettiği sürece Hz. Peygamber titrer ve gelen âyetlerin şiddetinden korkardı.
İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber kendisine indirilen âyetleri zaptetmekte zorluk çekerdi, bunun için de çok defa dudaklarını kımıldatırdı. Bu sebeple Cenabı Allah, «Vahyi çabucak alması için dilini kıpırdatma, onu toplamak ve kıraatini sabit kılmak bize aittir. Öyle ise sana Kur'ân okununca sen onun okunuşuna uy.» (Kıyâme : 16 -18) âyetlerini inzal buyurdu. Bundan sonra Hz. Peygamber, ne zaman Cebrail gelse onu dinler ve o gittikten sonra aynen onun gibi okurdu.[45]
e) Vahyin geliş şekillerinden bir diğeri de Cebrail'in kendi aslî şeklinde ilâhî emri getirip okumasıdır. Hz. Peygamber, Cebrail'i kendi aslî şeklinde iki defa görmüştür. Birincisi, peygamber olarak gönderilişinin ilk yıllarında bir süre vahiy kesildikten sonra Hirâ mağarasında bulunduğu esnada vukûbulmuştur. İlk kez aslî şekliyle gördüğü Cebrail'in arzettiği dehşetengiz manzaraya dayanamayan peygamber bayılıvermişti. İkincisi ise mi'râca çıktığı zaman Sidret'ül - Müntehâ'-da olmuştur.
f) Vahyin bir diğer geliş şekli de peygamber uyanık iken Ce-nâb'-ı Hakk ile konuşma şeklindedir. Nitekim mi'râc gecesi namazın farz kılınması ve — rivayetlere göre— Bakara sûresinin son üç âyetinin vahyedilmesi böylece vasıtasız olarak vukûbulmuştur.
g) Nihayet bir diğer vahiy şekli de Hz. Peygamber uyurken Cebrail'in vahyi indirmesidir. Bazı kaynaklara göre Kevser sûresi bu şekilde vahy edilmiştir..

c) Vahy Gerçeği

Vahy gerçeğini kabul; elbetteki beşerî mantık ölçüleriyle değerlendirilemez. İnsanın zihin yapısı ve beyni, bu beynin mahsûlü olan mantık kuralları ancak bu beyin yapısı için ve bu muhît içinde geçerlidir. Bu muhitin dışına çıkıldığı veya bu çerçeve aşıldığı takdirde ayni ölçüleri kullanmak ya da kavramak imkânsızdır. Nitekim bizim varlık şartlarımız ve hayat imkânlarımız bizim bu beyin yapımızın

ortaya koyduğu imkânlarla ölçülüdür. Ancak varlığın ve hayatın sadece bizim kavrayış şeklimizden ibaret olduğunu söylemek yanlıştır
Bunun için vahy gerçeğini hep kendi beşerî imkânlarımızla eleştiri konusu yapmamız yine kendi mantığımızın koyduğu bir kurala; kıyâsın ilkelerine aykırı düşer. Çünkü kıyâs yapılan şeyle, kıyâs edilen şey arasında ortak terim mevcut değildir. Bunun için vahy gerçeğini kendi şartları içerisinde değerlendirip tedkîk etmek en makûl olan yoldur. Bu sebeple diyoruz ki; vahy gerçeğini ancak görülmezlikler âlemini kabul eden, hayatın sadece deney ve ilmin buluşlarının içerisine sığabilen kısımlardan ibaret olmadığını, gaybın büyük bir yer işgal ettiğini kabul eden mü'minler benimseyebilirler. Bunun için Allah'ın varlığını dolayısıyla gayb unsurunu, meleklerin varlığım dolayısıyla gayb unsurunu kabul etmeyen kişilerin vahy gerçeğini kavramaları imkânsızdır. Ancak vahy gerçeğini kavrayanlar vahyin geliş şekilleri ve tarzları konusunu kavrayabilirler. Şüphesiz ki beşer denilen sınırlı yapıya sahip varlığın, sınırsızlıkla muttasıf olan ebedî gerçekle irtibatı son derece şaşırtıcı ve dehşet verici bir şeydir. Bunu izah, belki güçtür, ama varlığını inkâr da aynı derecede güçtür. Şu halde vahy gerçeği insanın bilgi vâsıta ve şartlarının çok dışında ve onun bildiği metodlardan çok farklı olarak gerçekleşmektedir.
Ne var ki, aklın her şeyi çözebileceği iddiasıyla ortaya çıkan XIX. yüzyıl pozitivizminin ve materyalizminin ortaya çıkardığı ilhâd ve ateizm birçok aydınların kafasında gayb gerçeğine yer bırakmamıştır. Onlar her şeyi mantık kuralları ve gözlem, hipotez ve deney sınırları içerisinde ölçüp değerlendirmek arzusuna tutkundurlar. Bu yüzden gözlem, hipotez ve deney safhalarından geçmeyen hiçbir bilgiyi kabullenmek istemezler. Ancak yüzyılımızdaki ilmî keşifler özellikle fizik ve astronomideki gelişmeler, atomun parçalanması ve Kuantum teorisiyle Heisenberg ihtimâliyâtı bu görüşün geçerli ve yeterli olmadığını detaylı olarak ortaya koymuş bulunmaktadır. Bunun için vahy gerçeğini bu gelişmeler ışığında değerlendirip anlatmaya çalışmak yalnız îzâh türünün bundan ibaret olduğunu söylemek anlamında değildir. Sadece günün gelişen ilim metoduyla böyle yorumlana-Dileceğinin ifâdesinden ibarettir. Çeşitli vahy şekilleri ve vahyin geliş biçimi konusunda biraz önce yeterli bilgi vermiştik. Gayba iman gerdeğinin hayatımızın önemli bir gerçeği olduğunu Seyyid Kutup Merhum şöyle ifâde eder :

d) Vahyde Gayb Unsuru

«Şurası bir hakikattir ki, gayb gerçeği İslâm düşüncesinin en esas-i unsurlarından birisidir. Zira İslâm akidesi bir tarafı ile de gayb «aslan üzerine oturur. Hem, "Gayb" gerçeği imanın belli başlı kaide-
terinden birisidir. "Gayb" ve "Gaybiyet" kelimesi materyalist sistemlerin ruhundan sonra son günlerde ağızlarda çiğnenen bir sakız haline gelmiştir. Ve karşılık olarak da "ilim" ve "ilmiyete" tekabül ettirilmek istenmektedir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm açık şekilde belirtiyor ki, ortada "gayb" denilen bir gerçek vardır ve o gaybı açan "anahtarları" Allah'tan başka kimse bilemez. Yine açıkça belirttiği hususlardan birisi de insana verilen bilginin pek az oluşudur. Allahü Teâlâ insana bilgiden pek

az şey verirken insanın takat ve ihtiyacını çok iyi biliyor ve bunu değerlendirerek veriyordu. —Allah'ın insana bahşettiği ilmin gerisinde— insanların bildikleri şeyler zandan ibarettir. Zan ise insanı hiçbir hususta haktan müstağni kılmaz. Ayrıca Hak Teâlâ şu hususu da açık şekilde belirtiyor : Yaratan; gerçekten bu kâinatı yoktan yaratmış, kâinat manzumesi içerisinde değişmeyen kanunlar koymuş ve insanoğluna da Yaratıcı'nm kâinata koyduğu bu kanunları araştırması, bir kısmını kavraması ve kendi ihtiyacı, takati dahilinde o kanunları kullanması için bir takım bilgiler ihsan etmiştir. Gerek küçük âlemde, gerekse büyük âlemde insanoğlu Allah'ın kâinata vazettiği bu kanunların bir kısmını keşfedecek ve keşfettiği bu ilimler ona son derece bir yakîn ve güven içerisinde Allah tarafından gelen gerçeklerin yegâne gerçek olduğunu açıklatacaktır. Yoksa insanoğlunun elde ettiği bu keşifler Allah'ın değişmez kanunlarının ötesinde insan tarafından bilinmeyen «Gayb» gerçeğini açıklayacak değildir. Zira gayb, olduğu gibi meçhuller ummanı olarak devam edip gidecektir. Ayrıca insanoğlu Allah'ın engin ve sonsuz meşiyetinin mâhiyetini ve kâinatta bulunan herşeyin Allah'a has gaybî ölçüler dâhilinde meydana gelişindeki gerçeği kavrayamayacaktır. Yoktan var eden ve varlıklar dünyasına ibraz eden şüphesiz ki O'dur. Bütün bu hususlar İslâm akidesinde tam bir uygunluk içerisinde açıklık kazanmış olup bu akideden neş'et eden İslâm düşüncesi içerisinde de yerini almıştır.
Bu çok yönlü birbirine uygun ve mütekâmil hakikatlann hepsini «Fî Zılâl el-Kur'ân»da takip ettiğimiz metoda uygun olarak açıklamamız gerekecektir. Mümkün olduğu kadar mevzuu özet olarak vermeye çalışacağız :
Allahü Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde mü'minleri tavsif ederken gayb'a inanır olduklarını da belirtmektedir. Böylece gayb'a inanmayı imanın temellerinden bir temel haline getirmektedir :
«Elif lâm mîm. İşte bu kitap. O'nda hiçbir şüphe yoktur. Takva sahipleri için hidâyetin tâ kendisidir.
Onlar ki gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine nak olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.
Onlar ki sana indirilene de senden evvel indirilmiş olanlara da inanırlar ve onlar âhirete de yakînen kânidirler.
İşte onlar Rablarından gelen bir hidâyet üzerindedirler. Saadete erenler de onlardır.» (Bakara, 1-5).
Allahü Teâlâ'ya iman bizzat ğayb'a imandır. İnsanlara kıyasla Allah'ın Zâtı bir ğayb'dan ibarettir. İnsanlar Allah'a inandıkları zaman doğrudan doğruya ğayb'a inanıyorlar demektir. O'nun fiilinin eserlerini görürler ama Zât'ını idrâk edemezler. Ve fiillerinin nasıl ve nice olduğunu anlayamazlar.
Âhirete iman da aynı şekilde ğayb'a imandır. İnsanlara kıyasla kıyamet günü de ğayb'dir. Kıyamet gününden sonra vukûbulacak yeniden dirilme, hesap, sevap ve azab gibi hususların hepsi mü'minin inandığı bir ğayb âlemidir. Mü'min buna sadece Allah tarafından bildirilmiş olduğu için inanır.
Tasdik etmekle imanın tahakkuk ettiği ğayb mefhûmu daha pek çok hakikatları ihtiva eder ki, Kur'ân-ı Kerîm mü'minlerin durumunu ve âlemşümul iman akidesini tavsif ederken şöylece zikrediyor :

«Peygamber ve mü'minler kendisine Rabbı tarafından indirilmiş olan şeylere iman etti. Hepsi de Allah'a, O'nun meleklerine, O'nun kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler. "Biz O'nun peygamberlerinden hiç birisinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz ey Rabbımız. Ve dönüş yine Sana'dır." dediler...» (Bakara, 285).
Bu âyet-i kerîme'de Resûlullah'ın ve mü'minlerin hepsinin Allah'a iman ettiğini —ki ğaybden ibarettir— Allah'ın Resûlü'ne inzal ettiği şeylere iman ettiğini —ki bunlar da bir kısmıyla ğaybden ibarettir. Onların ancak bir kısmını Allah peygamberine bildirmiştir— belirtiyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruluyor :
«O, gaybı bilendir. Hiç kimseyi gaybına muttali kılmaz. Ancak Husulden dilediği kime müstesna.» (Cinn, 26).
Mü'minler meleklere inanıyorlar. —Ki, o da bir gaybdir.— İnsan meleklere dâir mevzularda Allah'ın bildirdiklerinin dışında hiçbir şey bilmez. Allah'ın bildirdikleri de insanın ihtiyaç ve takati nisbetindedir.
Tasdik edilmeden imanın niümkün olmadığı bir başka gayb kalıyor ki, d da kaderdir. İnsan kader mevzuunda hiç bir şey bilmez. Sadece iman hadîsinde zikredilen hususlardan haberdârdır.
«...Kadere, hayır ve şerrin O'ndan olduğuna...»
Şu halde bu varlıklar âleminde gayb mefhûmu insanı her yönden çepeçevre sarıyor; Geçmiş bir gaybdir, Hal gayblerle doludur, Gelecek tamamen gayb perdesiyle örtülüdür. İnsanın kendisi bir gayb-den ibarettir. İnsanoğlunun bünyesi bir gaybdir. İnsanın yaşadığı kâinatta çevresinde bulunan her şeyi bir gayb örtüsü kapatmaktadır. Kâinatın doğuşu bir gaybdir. Kâinatın hareket tarzı bir gaybdir. Mâhiyeti ve muhtevası umûmen gayblarla örtülüdür... Hayatın doğuşu bir gaybdir. Hayat nasıl gelişir, nasıl hareket eder, mâhiyeti neden ibarettir? Hepsi de gayblarla örtülü... İnsanın bilmediği şeyler gayb örtüsünü teşkil etmektedir. Bildikleri de hemen hemen aynı...
İnsan meçhullerle dolu bir okyanusta yüzüp gitmektedir. Bırakın çevresini saran bütün kâinatı bir kenara, insanoğlu şu anda bizzat kendi bünyesinde cereyan eden şeyleri bilmemektedir. Bir gaybdir onlar kendisi için. Şu andan sonra gerek kendi bünyesinde, gerek çevresindeki kâinatta nelerin cereyan ettiğini bir kenara bırakalım. Her atom, atomun her bir elektronu, her bir hücre ve her hücrenin bölümleri insanoğlu için sırlarla dolu birer gayb âlemidir.
Her taraf gaybden ibaret... Bilinmezlikle dolu çevre. İnsan aklı —o kısa ömürlü beşer— sadece meçhullerin bürüdüğü bir okyanusda yüzüp gitmektedir. Bu engin okyanusun dalgaları arasında şuraya buraya serpilmiş küçük adacıkların teşkil ettiği işaretlere tutunarak ayakta durmaktadır. Şayet Allah'ın avnü inayeti olmasa, şayet Hak Teâlâ bu kâinatı insanoğluna teshir etmiş olmasa, şayet Rabbı Zül-celâl' insana bir takım kâinat kanunlarını öğretmiş olmasa insanoğlunun hiçbir şeye gücü yetmezdi. Ama bütün bunlara rağmen insanoğlu yine de şükretmiyor... «Ve kullarımdan şükredenler çok azdır.» (Sebe : 13). Hatta şu günlerde insanlar daha da ileri giderek Allah'ın keşfettirdiği bir takım kanunlardan ve kendisine sunduğu pek az bilgilerden dolayı şımarmaktadır... Bazan bu şımarıklığı ilerleterek «insanın, kâinatta tek basma kalabileceğini» iddia etmekte' ve kendisine yardım edecek bir

ilâha muhtaç olmadığını, söylemektedir. Bazan da bu şımarıklığı ona gaybin yerine ilmin geçtiğini, artık düşünce ve sistemlerde gayb mefhumunun yerini ilimlerin aldığım ve bundan sonra ilimle gaybin asla birleşemeyeceğini ileri sürmektedir! İlme dayanan akılcılıkla gayba dayanan görüşün birbirinden tamamen farklı olduğunu iddia etmektedir.
(1) Bu, Jülian Huxley'in bir kitabının adıdır.
İlmin gayb karşısındaki durumuna kısaca bir göz atalım. Bizzat Âdemoğullarından bazı bilginlerin sözleri ve araştırmasını Alîm ve Hâbîr olan Allah'ın son ve kati söz olan Âyetleri'ni belirttikten sonra gösterelim. Çünkü Allah insana bilgiden ancak pek azının verildiğini açıkça bildirmektedir.
«Zaten size az bir ilimden başkası verilmemiştir.» (İsrâ, 85). «Onlar, kuruntudan ve nefislerinin arzu ettiği hevâ ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki, andoisun kendilerine Rablanndan o hidâyet (rehberi) gelmiştir.» (Necm, 23). Evet, gaybın her türlüsü Allah'a aittir...
«Gayb'ın anahtarları Onun yanındadır. Ondan başkası bunları bilmez.» (En'âm, 59).
Evet, bütün gaybı bilen O olduğu gibi, gören de O'dur... Gayb mefhumu karşısında bazı bilginlerin sözlerini ve araştırmalarını Allah'ın kat'î kelâmını tasdik ettirmek için zikretmiyoruz! Hâşâ ki bir mü'müı Allah kelâmını insan kelâmıyla tasdik ettirme küçüklüğüne düşsün. Biz sadece bunu ilim ve gayb mefhûmlarını, ilmiyet ve gaybiyet terimlerini dillerine dolayıp sakız gibi çiğneyenleri muhakeme etmek ve inandıkları kimselerin sözlerini onlara delil olarak göstermek için zikrediyoruz. Onlara sadece yaşadıkları çağın keşfettiği bilgi ve kültürle donanmış olarak hakikatları anlamaya çalışmalarını ve çağ dışı geri düşüncelere dalmamalarını belirtmek için bunları zikrediyoruz. Onlara gaybın da bir ilmî hakikat olduğunu, son tec> rübelerin ışığı altında ilmin gaybı tamamen kabul ettiğini belirtmek için zikrediyoruz. Onların anladığı mânâda ilmin gayb'ı inkâr edişi, cehaletten başka bir şey değildir... İlimde her şeyi bilmek sevdası on-yedinci, onsekizinci ve bir nebze de ondokuzuncu asır bilginlerinin yaşadığı bir cehalet çağıdır. Ama bu cehalet yirminci asırda da yaşayacak değildir...
Çağdaş bir Amerikalı bilgin «ilmin» ulaştığı «gerçeklerden» şöyle söz ediyor :
«İlimlerin vardığı sonuçlar tecrübeye dayanan gerçeklerdir. Bununla beraber ilim de insanın hayâl ve evhamının tesiri altında kalır. İnsanın düşüncesindeki dikkatsizlikleri, elde ettiği neticelere tesîr eder. İşte ilmî neticeleri bu hudûd dahilinde kabule şâyân görmek gerekir. Bu durumuyla ilmî neticeler de sayı itibariyle bilgi ve tecrübenin sınırlan içerisinde kalmaya mahkûmdur. Netice itibariyle ihtimallerle başlamakta ve ihtimallerle sona ermek durumundadır. İlimde mutlakiyet yoktur. Binaenaleyh elde ettiği neticeler yaklaşık netîcelerdir. Ölçü ve değerlendirmelerde hatâ ihtimali her zaman bahis mevzuu olur. Vanlan sonuçlar umûmen ferdî kanaatlerdir. Ve her zaman artma ve eksilme yoluyla tadilâta mâruzdur. Nihaî hüküm değildir. Bugün görüyoruz ki, kâinat bir kanun veya nazariyeye ulaşınca "bu güne kadar ulaştığımız en son ilmî gerçekler bunlardır" diyor ve her zaman kapıyı açık bırakıyor. Çünkü ilerde bir takım tadilâtı icap ettirecek bilgiler ve keşifler ortaya çıkabilir...»'

Bu sözler ilmin ulaştığı ve ulaşması mümkün olan neticelerin bütünü üzerindeki hakikatlan özetliyor Uzun zamandan beri insanoğlu mahdûd vasıtalarıyla hattâ ezel ve ebede kıyasla çok mahdûd olan varlığıyla bu neticelere ulaşmak için çırpmıyor. Tabiîdir ki, elde edilen bu neticeler yine insan damgasını taşıyacaktır. İnsanın kendi varlığı itibariyle ömrü mahdûd olduğu gibi, bu neticelerin de özellikleri sınırlıdır. Hatâ ve sevaba kabil olduğu gibi, tadîl ve tebdili de mümkündür.
Ayrıca insanları neticeye ulaştıran belli başlı vâsıta; tecrübe ve kıyâstır. İnsan önce tecrübe eder, sonra da elde ettiği neticeyi kıyâs yoluyla umûma teşmil eder. Kıyâs metodu ise —modern ilmin ve ilim ehlinin itiraf ettiği gibi— ancak zannî neticelere vardıran bir metod-dur. Hiçbir zaman kat'î ve nihâî hükmü ifâde etmez. Diğer bir me-tod da tecrübe ve istidlal metodudur. Yani tecrübeyi bütün zaman ve mekânlarda tecrübe edilen eşyanın veya varlığın ihtiva ettiği bütün parçalara tamim etmektir ki, bu da insanoğlu için imkânsızdır. Kati neticelere ulaştıracak biricik metod budur. Şu halde yakın ifâde eden gerçek ve kat'î neticelere ulaşabilmenin yegâne yolu; bunları insanlığa açıklayan Allah'ın gösterdiği hidâyet yoludur. Binaenaleyh Allah'ın belirttiklerinin gerisinde insanoğlunun payına düşen bilgi hiç-bir şekilde yakîn mertebesine ulaşmayan zannî bilgilerden ibarettir.
Şu da var ki, insanoğlunun tamamen zanna dayanan bilgisinin ulaştığı neticelerin de gerisinde insanın etrafı çepeçevre «gayb» denilen meçhullerle doludur. İnsanoğlunun etrafında yer alan şu muazzam kâinat... Beşeriyet halâ bu kâinatın menşei, mâhiyeti, hareket müddeti, hareket şekli üzerinde tamamen faraziye ve nazariyeler ser-dedip durmaktadır. Kâinattaki «zaman mefhûmu», «mekân mefhû-mu» kâinatın bunlarla olan alâkası, bunların kendi aralarında olan münâsebeti ve kâinatın üzerinden gelip geçen zaman mefhûmu tamamen bilinmezliklerle doludur.
(1) Felsefe ve Tabiat alimi Mariette Stenley'in «Bir gül fidanının verdiği Ders» makalesinden. (Niçin Allah'a İnanıyoruz?, I, 51).
Hayat nedir? Kaynağı neresidir? Nasıl doğmuştur? Mâhiyeti neden ibarettir? Gelişmesine nasıl devam etmektedir? Bunlar üzerinde tesir eden nedir? Hayatın bu maddî varlıklarla ne gibi alâkalan vardır? Şayet kâinatta enerjiden ve tefekkürden tamamen farklı bir tabiata sahip madde varsa bu nasıl bir şeydir?..
İnsan nedir? İnsanı katı maddeden ayıran hangi hususlardır? İnsanı diğer canlılardan ayıran özellikler nelerdir? İnsanoğlu yeryüzüne nasıl gelmiştir? Yeryüzünde nasıl hükümrân olmuştur? İnsanın eşyayı ayırd ettiği ve hâkimiyetine aldığı ana güç durumunda olan «akıl» nedir? Öldükten ve yok olduktan sonra insanın varacağı âki-bet nasıldır?...
Hatta hatta şu insan denen varlığın bünyesi neden ibarettir? Her an insan bünyesinin içinde cereyan eden tahlil ve terkîb ameliyeleri nasıl oluyor. Bütün bunlar nasıl meydana geliyor?...[46]
İşte bütün bunlar gaybın at koşturduğu meydanlardır. İlim bu noktaların eşiğinde durur. Zan kabilinden de olsa tercihe şâyân bir görüş nakledemez. Nakledilenlerse, sadece faraziye ve ihtimâllerden ibarettir.
İlmin meşgul olmadığı —sadece bu asırdaki pek az çalışmalar müstesna— ülûhiyetin hakikati, melek ve cin gibi Allah'tan başka kimsenin mâhiyetini bilmediği diğer âlemlerdeki yaratıkların gerçek yönünü, ölümün niceliğini, âhiretin mâhiyetini, hesap ve ceza gerçeğini bir kenara bırakalım... Bir an olsun bütün

bunları bir yana bırakıp bize pek yakın olan gayb alemiyle uğraşalım yeter. İşte bu gayb âlemi karşısında ilim teslimiyetten öte bir şey söyleyememekte-dir. Bunun dışına çıkanlar ilim yerine münâkaşayı tercih eden ve samimiyet yerine şımarıklığa başvuranlardır. Birkaç misâl verelim :
1- Kâinatın temel yapısı ve hareketleri: Modern ilmin söylediklerine göre kâinatın temel yapısını atom teşkil etmektedir. Ancak bu âlemin yapısındaki en küçük birliği atom teşkil etmez. Atom; protonlardan, elektronlardan ve nötronlardan mey-dana gelmiştir. Proton artı yüklü elektrik taşır. Elektron ise eksi yüklü elektrik taşır. Nötrona gelince hem artı, hem eksi yüklü elektronları müsavi şekilde ihtiva eder. Atom parçalanınca elektronlar dağılır. Ancak laboratuvarda kesin ve birleşik hareket tarzı takip etmez. Elektronlar bazan ışık dalgaları şeklinde, bazan da mermiler şeklinde hareket eder. Ve elektronların bu hareket tarzını daha önceden tahdîd etmek mümkün değildir. Elektronlann tâbi olduğu kanunlar kesinlik yerine ihtimâllere bağlıdır. Atom ve atomun ihtiva ettiği mecmualar da aynı tarzda bir hareket takip eder.
Bu hususta büyük matematik ve astronomi bilgini Sir James Je-ans şöyle diyor :
«Aristo kat'î şekilde tabiatın bir tek yoldan başka hareket tarzı takip etmeyeceğini söylüyordu. Bu yol da daha önce çizilmiş olan zamanın başlangıcından nihayetine kadar takip etmesi belirtilen illet ve ma'lûl arasındaki devamlı silsileyi takip eden yoldur. Hiç şüphesiz ki (A) durumundan sonra (B) durumu gelecektir.
Ancak modern ilmin şu ana kadar söyleyebildiği tek şey şudur.
(A) durumundan sonra (B) de gelebilir, (C) de gelebilir, (D) de gelebilir. Ve sayılamayacak sonsuz haller de. Evet, ilim şöyle diyebilir.
(B) durumunun meydana gelmesi (C) durumundan daha çok muhtemeldir. Veya (C)'nin meydana gelmesi (D)'nin meydana gelmesinden daha fazla ihtimâl dâiresindedir. Fakat yakînen hangi durumdan sonra hangisinin mutlak şekilde geleceğini haber veremez. Zira ilim hep ihtimâllerden söz ediyor. Ama asıl söylemesi gereken hususlarda ilim varsayımlara bağlıdır.»
İnsan ilminin durumu; tecrübelerin son noktasına vardığı, kâinatın esasını teşkil eden atomların keşfedildiği bir devrede bu olursa, gayblarla örtülü Allah'ın takdiri karşısında ne olabilir? Örnek olarak Radyum atomlarından çıkan ışınların kurşuna ve helyuma dönüşmesini ele alalım : Bu da, tamamen bilinmeyen bir takdirin eline bırakılmıştır. İnsan ilminin yanında durakladığı örtülü gayb perdesinin ötesine terkedilmiştir :
«Daha iyi bilinmesi için maddî bir örnek olarak şu misâli verelim : Bilindiği gibi radyom atomları veya diğer ışık neşretme kabiliyetine sahip maddeler zamanla parçalanırlar. Geriye kurşun ve helyum atomlarından ibaret bir madde bırakırlar. İşte bunun için radyumun kitlesi devamlı olarak hacmini kaybeder ve zamanla radyumun yerini kurşun ve helyum ahr. Radyumun azalma oranına tesir eden umumî kanun çok gariptir. Radyum; yeryüzü sâkinlerinin azal-masındaki metodun aynısını takip eder. Doğum olmadığı zaman canlılardan herbifisinin ölüm oranı yaşlılık dışında başka bir nisbette meydana geldiği zaman, ya da bir ateş hattına sürülmüş bir bölük askerin yok olması gibi. Bir radyum atomu özellikle yaşlandığı için yok olmaz. Yani hayattan payını alıp ömrü dolduğu için ölmez.»

Bu gerçeği canlı bir misâlle açıklayalım. Farzedelim bizim labo-ratuvanmızda iki bin tane radyum atomu var. İlim bize bir sene sonra bu radyum atomlarından kaç tanesinin canlı kalacağını söyleyemez. Sadece 1998, 1999, 2000 ve ... rakamlarından birisini ihtimâl dahilinde serdeder. En çok tercih edilen ihtimâl bu sayının 1999 olmasıdır. Yani 2000 atom'dan bir sene içinde yok olan sadece birisidir.
«Biz bu 2000 atomdan belirtilen atomun hangi metodla seçildiğini bilemiyoruz. Evvel emirde şöyle bir faraziyeye meyledebiliriz : Parçalanan bu atom elbetteki çatışmaya maruz kalan olmalıdır. Veya her ikisinden de farklı olarak başka bir sebepten bu 2000 atomdan sadece bir tanesi seçilmelidir. Şu kadar var ki bütün bu faraziyeler doğru sayılamaz. Zira çarpışma veya ısı derecesinin fazla olması bir atomun parçalanması için kâfi ise, aynı ısının ve çatışmanın geriye kalan 1999 atomu da parçalaması icap eder. Ve o zaman basıncı artırmakla veya ısıyı fazlalaştırmakla doğrudan doğruya ve çabucak radyum atomunu parçalayabilme imkânına sahip olmamız gerekir. Ancak tabiat bilginleri böyle bir durumun imkânsız olduğunu vaçıkça belirtiyorlar. Hatta 2000 radyum atomundan her yıl bir tanesine isabet eden ölüm nisbetinin bir kanun mahiyetinde olduğunu ve buna binaen 2000 radyum atomundan birisinin parçalanmak mecburiyetinde olduğunu belirtiyorlar. İşte Ruthford'un 1903 yılında koyduğu ken^ dil iğinden parçalanma nazariyesi bundan ibarettir.»
Şu halde ziya neşreden bir atomun kendi irâdesi dışında ve başka birisinin yönetiminden ötede kendiliğinden faaliyet icra etmesi gaybî takdirden başka neyle izah edilebilir. Radyum atomundan çıkan bu ışınların mâhiyetini ne atomun bizzat kendisi, ne de insanoğlu bilmektedir. Ayrıca bu sözü söyleyen kişi bununla insanların göremedikleri ve insanoğlu için bir gaybdan ibaret olan ilâhî takdiri isbat etme gayesini gütmemektedir. Aksine bunları bize nakleden zât; bizzat beşer ilminin son olarak bulduğu neticelerin baskısından kaçmaya çalışarak bunları nakletmektedir. Ancak kaçınılması imkânsız olan gayb gerçeği bizzat o kişiyi gördüğümüz tarzda bir faraziye ile meseleleri açıklamaya zorlamaktadır.
2- «Gayb» gerçeği; bizzat kâinatın yapısında ve hareketinde görüldüğü gibi, aynı kuvvet ve ilmin ulaştığı aynı ispat neticeleri ile hayatın ortaya çıkması ve gelişmesinde de bütün ağırlığıyla göze çarpmaktadır.
Biyoloji ve botanik bilgini Russel Charles Ernest (Frankfurt Üniversitesi profesörlerinden) diyor ki:
«Cansızlar dünyasından hayatın nasıl doğduğunu anlatabilmek için pek çok nazariyeler vazedilmiştir. Bir kısım araştırıcılar hayatın protein elementlerinin birbiri arasında toplanmasından doğduğunu iddia ediyorlar. Bazı kimseler ileri sürülen bu nazariyelerin canlılar alemiyle cansızlar âlemi arasındaki açıklığı iyice kapattığını kabul ediyorlar. Ancak şu gerçeği kabul etmemiz gerekir ki; cansız bir maddeden canlı bir varlık meydana getirmek için sarfedilen bütün enerjiler boş bir çalışma olmaktan öteye gitmemiş ve sonu tamamen hüsran olmuştur. Bununla beraber Allah'ın varlığını inkâr eden bir kimsenin yoktan var olan kâinatın mücerred mânâda atomların ve elementlerin tesadüf yoluyla birleşmesinden meydana geldiğini söyleyebilmek için direkt delilller getirebilme imkânı yoktur. Canlı protoplaz-mada müşâhade ettiğimiz şekilde hayatın zuhurunu, korunmasını

ve gelişmesini sağlayacak hiçbir güce sahip değiliz. Herkes hayatın doğuşu hususunda dilediği açıklama tarzını seçmekte hürdür ve bu sa-deçe onu ilgilendirir. Fakat böyle bir harekete tevessül eden kişi kendisini Allah'ın varlığına inanmaktan çok daha zor olan ve akim kabul etmesi mümkün olmayan daha tehlikeli bir işe sokmuş demektir. Halbuki bütün eşyayı yaratan ve idare eden sadece Allah'tır. Ben şuna inanıyorum ki, canlılık emaresi taşıyan her hücre o derece girift bir yapıya sahiptir ki onu anlamak maalesef mümkün değildir. Yeryüzünde bulunan milyon kere milyon canlı protoplâzma bizim mantığımızı susturacak derecede her an Allah'ın kudretini göstermektedir. İşte bütün bunlardan dolayı ben açık ve kesin şekilde Allah'ın varlığına iman ediyorum.»

Bu bilginin şehâdetinde bizi en çok ilgilendiren husus hayatın bir sır olarak belirmesi ve gelişmesinin de tıpkı kâinatın doğuşu ve hareketi gibi, Allah'ın gayb perdesine bürüdüğü bilinmezliklerden ibaret oluşudur. Bu hususlarda insanoğlunun elinden sadece ihtimâllere dayalı nazariyeler serdetmekten başka birşey gelmez.

3- Birkaç adım daha ilerleyip insan denen meçhule ulaşmaya çalışalım. İnsan menisindeki bir atılım aşağı yukarı 60.000.000'a " yakın canlı ihtiva eder. Hepsi de hızlıca ana rahmindeki yumurtalık kısmına girer. Hiç kimse bilmez onların nasıl ve ne şekilde yerleştiğini. Burası bir gaybdır insanoğlu için. Yahut ta gaybın tak-dîr ettiği bir husustur ki beşer ilmi oraya kadar uzanamaz. Sadece bu meselede fonksiyon sahibi iki unsur erkekle kadındı*. Ve onlar da bunun ne şekilde olduğunu bilemezler. Sonra bu altmış milyon canh genlerden bir tanesi yumurtalığın içerisinde cenîni meydana getiren
ilkahın teşekkülü için canlı bir hücre meydana getirmek üzere birleşir. Yumurtalığın ihtiva ettiği bütün kromozomlar dişi iken, erkek menisinin ihtiva ettiği kromozomların bir kısmı dişi bir kısmı da erkektir. Yumurtalığa giren erkek kromozomların veya dişi kromozomların sayısının çokluğu ceninin âkibetini tesbit eder. Erkek veya dişi olmasını sağlar. Şu kadar var ki bu, tamamen Allah'ın takdirine bırakılmış ve gaybın esrar perdesine bürünmüştür. İnsanoğlu ne orayı bilebilir, ne de orada bir yetkiye sahiptir. Hatta ceninin teşekkülünü sağlayan anne ve babalar da farkedemezler orasını.

«Allah, her dişinin neye gebe kaldığını bilir. Rahimlerin neyi eksiltip, neyi ziyadeleştireceğini de bilir. Allah katında her şey bir ölçü iledir.
O, gayb'ı ve hazırı bilen çok büyük ve üstün varlıktır.» (Ra'd, 8-9).

«Bütün göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediği kimseye kız evlâd verir, dilediği kimseye de erkek cvlâd verir. Yahud da o evlâdlan erkekli dişili ikizler halinde verir. Dilediği kimseyi de kısır bırakır. Muhakkak ki O, Alimdir, Kadirdir.» (Şûra, 49-50)

«Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde bir yaratılıştan sonra diğer bir yaratılışa çevirip kemâle erdiriyor. İşte Rabbiniz olan Allah. Mülk O'nundur. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Böyle iken nasıl çeviriliyorsunuz?» (Zümer, 6).

İşte önümüzde bir «gayb» âlemi. Beşer ilmi geliyor ve orada duruyor. Ve ancak insanoğlu milâdın yirminci asrında bu gerçeklerle karşılaşabiliyor. Halbuki geçmiş asırlarda yaşayan bir takım kimseler gayba inanmanın tamamen ilme karşı bir tutum olduğunu sarıı-yurlardı. Aklî prensiplere uyarak yaşamak isteyen kimsenin gaybı ifâde eden değerlerden kurtularak kendisini ilmin verilerine teslim etmesini

şart koşuyorlardı. Halbuki işte şu yirminci asırda gelişen ilim... İTet beşer ilmi bize diyor ki : İnsanoğlunun elde ettiği neticelerin hepsi ihtimâllerden ibarettir. Ve tam manâsıyla mutlak gerçek hiç şüphesiz insanoğlunun önünde esrara bürünmüş bir gayb muâmmasl olarak duruyor.
Gayb gerçeği üzerindeki bu kısa ve özet halindeki temasımızı bitirmeden önce İslâm akidesinde, İsâm düşüncesinde «gayb» mefhûmunun ifâde ettiği mânâ üzerinde birkaç kelime söyleyelim.
Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm —ki o İslâm düşüncesinin ve neş'et et-^|i İslâm akidesinin temel kaynağıdır— bize bildiriyor ki meydanda
gayb adı verilen görülmeyen bir âlem, bir de şühûd adı verilen görülen âlem vardır. İnsanın çevresini saran her şey görülmezlikten ibaret olan gaybı ifâde etmez. Ayrıca insanın faaliyet halinde bulunduğu kâinat kuvvetlerinin hepsi bilinmezlikler unvanının içerisinde gizlenmiş, "gitmiş de değildir.
Meydanda Allah/ın kâinata koyduğu bir takım değişmez kanunlar vardır. «İnsanoğlu» bu değişmez kanunlardan; kendi takati ve ihtiyacı nisbetinde yeryüzünde Allah'ın tevdî ettiği hilâfet vazifesini de-ruhde etmek için lâzım olan miktarı bilip, kavrayabilir. Ayrıca Allahü Teâlâ insana bu kadarlık kâinat kanunlarım bilme kudretini de bahsetmiştir. Hilafet vazifesini deruhde edebilmek için bu kanunlara uygun olarak çalışmasını sağlayan gücü de vermiştir. Bu sayede insanoğlunun yeryüzünün imârı, hayatın gelişmesi ve yeryüzünden elde edilen enerji ve rızıklarla faydalanması sağlanmıştır.
Bütünü itibariyle bu değişmez kâinat kanunlarının yanı sıra Allah'ın engin ve sonsuz meşiyeti vardır. Bu kâinat kanunlarını vazeden her ne kadar Zâtı Bari ise de, bu kanunlar kendisini sınırlandırmaz. Bir de bu kâinat kanunlarını infaz eden takdiri ilâhî vardır. Kader meselesi mekanik ve zarurî bir vâsıta değildir. Yeryüzünde bulunan her harekete hâkim olan kaderdir. İsterse bu hareket Allahü Teâlâ'-nın belirttiği kanunlara uygun şekilde cereyan etsin. Yeryüzünde infaz zemini bulan kader meselesi de «gayb» dan ibaret olup mâhiyetini hiç kimse kavrayamaz. Ve insanoğlunun kader mevzuunda serdettiği hususların en ilerisi zan ve ihtimâllerden ibarettir. Nitekim ihtimâller nazariyesi bilginlerin de kabul etmek mecburiyetinde kaldığı bir husustur.
İnsanoğlunun bünyesinde bir saniye içerisinde milyon kere milyon biyolojik amel|yeler olup bitmektedir. Ve bu ameliyeler de insanoğlunun kendi bünyesinde cereyan etmesine rağmen günümüze kadar onun için bilinmez bir gayb olmaktan öteye gidememiştir.
Gayb âlemi hem insanın, hem de kâinatın geçmişini ihata ettiği gibi her ikisinin bu gününü ve yarınını da ihata etmektedir. Bütün bunlar insanın bir kısmını bildiği ve hilâfet vazifesini yüklenebilmek için düzenlenmiş ilmî veriler halinde faydalandığı değişmez kanunların mevcudiyetine rağmen bulunmaktadır.
Ve gerçekten «insanoğlu» bu âleme gelirken kendi arzu ve isteği ile gelmemektedir. Bu cihana ayak bastığı zaman, gerek gelişi ile ilgili gerekse gidişi ile ilgili hiçbir şey bilememektedir. Yine insan ba
âlemden giderken de kendi arzusuyla gitmemektedir. Niçin gittiğinin ve nereye gittiğinin farkında bile değildir. İşte böyledir her canlının hali... Ne kadar bilirse

bilsin, neler öğrenirse öğrensin bütün bunlar bu âlemdeki zikri geçen vakalardan hiç birisini değiştirememektedir ve değiştiremez de.
İslâm rasyonalizmi «ilme ve gaybe» dayalı bir rasyonalizmdir. Görüldüğü gibi ilmin ve realitelerin şehâdetleri ile de gaybın ilimden farksız olduğu anlaşılmıştır. Gaybı tamamen inkâr etmekse, doğrudan doğruya cehalettir ki kendilerine bilgin süsü veren bir takım yobaz cahiller bu hatâyı irtikâb etmektedirler.
Hakikati itibariyle İslâm rasyonalizmi gizli anahtarlarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği gayba inanmakla birlikte, Allah'ın kâinata vazettiği değişmez kanunları kabul eder. İnsanın bu değişmez kanunlardan sadece kendi hayatının devamını sağlayabilmek için bir kısmını bilebileceğini ve onlarla birlikte faaliyet icra edeceğini kabul eder. Müslüman; insanoğlunun elde ettiği bilgilere dayanarak kendi beşerî sınırlarını aşmayacağı gibi pratik hakikatarı kavramaktan da geri kalmaz. Bütün bunlara rağmen meydanda Allah'tan başka kimsenin muttali olmadığı gayb denilen bir esrar perdesi vardır. Ve ona, ıncak Allah'ın dilediği kimseler, onun dilediği miktarda muttali pla-ailirler.
Ayrıca gayba iman ferdi; hisden başka şeyleri idrak etmeyen hayranlık mertebesinden alıp hisler dünyasının sınırladığı küçük âlemden daha büyük ve daha geniş mevcudatı idrâk edebilme kudretine mhip olan insanlık mertebesine geçiren yegâne geçittir. Gayba iman, »erek bütün mevcudatın mahiyetiyle ilgili, gerekse bizzat insanın varıcı ile alâkalı düşünceler hususunda büyük bir değişimin ve inkılâ-îam ifadesidir. Mevcudatın bünyesi içerisinde son derece engin bir güce rahip kuvvetlerle gerek kâinatın ihsası, gerekse kâinat ötesi varlık-j&rjı kudret ve tedbîrini kabulle insanoğluna son derece yüce bir uf-k=n açılışı demektir. Ayrıca gayba imanın beşerin yeryüzündeki hayatı üzerinde de çok büyük tesirleri vardır. Hiç şüphesiz ki hislerin â*z kalıplan içerisine sığınmış, küçük bir mekân içerisinde yaşayan tense ile basiretin engin ufuklarına açılmış büyük kâinat ummanındı yaşayan, enginlerden ses alan, duygulanan ve ilhamlarla dolan, İradi varlığının kısa ve mahdûd ömrü içerisinde idrâk ettiklerinden çm daha geniş olduğunu, büyük bir zaman ve mekân duygusuna sa-ümp olduğunu kavrayan kimsenin hayatı hiçbir zaman için ayni olumu. Kâinatın ötesinde kâinattan da büyük, kâinatın kendisinden sudûr ettiği, varlığını onun varlığından aldığı gizli veya açık bir gücün varlığına inanan kişi müsâvî olmaz. Gözlerin göremediği, akılların kavrayamadığı Zât-ı İlâhiyye ile ilgili imana sahip olan bir kimseyle öbürü aynı seviyede olamaz.
«Gerçekten de gayba iman insanoğlunun hayvanlar âleminden yücelişinin ayrılış noktasını teşkil eder. Ancak günümüzde bir takım materyalistler —her zaman mevcûd olan materyalistler gibi— insanı, zalimane bir hareketle, hislerden başka bir şeyin mevcûd olmadığı hayvanlar âlemine döndürmek istiyorlar. Ve bunun adına da "ilericilik (!)" diyorlar. Halbuki bu, Allah'ın mü'minleri koruduğu en bü-yük musibettir. Binaenaleyh, mü'minlerin en mümeyyiz vasfını Al-lahü Teâlâ "onlar ki gayba inanırlar" şeklinde belirtmiştir. Hamdol-sun yüce Rabbımızın nimetlerine, yazıklar olsun Hak'tan dönenlere ve yüz çevirenlere...»
Gayb ve ilimden bahseden kimseler ayrıca bir de tarihî determinizmden «materyalizmden» bahsetmektedirler. Sanki bütün gelecek gözler önündeymiş gibi. Halbuki günümüzde ilim şunu diyor : Meydanda bir takım ihtimâller vardır, ama determinizm hiç bir zaman bahis mevzuu değildir.

Marx, diyalektik materyalizme dayanarak geleceğe dair bir takım kati haberler veriyordu. Ama günümüzde Marx'ın verdiği haberler nerede? Marx komünizmin mutlak şekilde İngiltere'de hâkim olacağını belirtmişti. Çünkü İngiltere'nin sınaî ilerlemenin son derecesine ulaştığını görüyor, bir tarafta kapitalizmin zirveye vardığını, diğer tarafta da fakir işçi tabakasının ayaklar altında ezildiğini ve bunun neticesinin mutlaka komünizm olacağını söylüyordu. Fakat komünizm Marx'ın kehânetlerinin aksine olarak sanayi bakımından en geri olan milletler arasında gelişti. Meselâ Rusya'da, Çin'de ve benzeri ülkelerde. Ama hiçbir zaman için ilerlemiş sanayi yapısına sahip memleketlerde komünizm gelişemedi.
Lenin ve ondan sonra Stalin kesin şekilde kapitalist dünya ile komünist dünya arasında bir harp çıkacağını önceden haber vermişti Ama görüyorsunuz ki onların halefi durumunda olan Kruşçef her ta rafta barış içinde birarada yaşama bayrağını çekiyor.
Şurası bir gerçektir ki; meydanda tek bir mutlak hakikat vardır O da gayb hakikatidir. Bundan sonra geriye ihtimâl ve faraziyeler kalmaktadır. Ayrıca şurası da bir gerçektir ki; meydanda tek ve kesin bir hüküm vardır, o da Allah'ın hükmüdür. Allah neyi emrederse c meydana gelir ve takdir çerçevesi dahilinde cereyan eder. Allah'ın
takdiri ise bizim için bir gaybdır ve onu sadece kendisi bilir. Bununla birlikte Allahü Teâlâ kâinata bir takım değişmez kanunlar koymuştur, insan o kanunları öğrenebilir ve onların yardımıyla yeryüzünde üzerine düşen vazifeyi ifâ eder. Ancak her zaman kapısını Allah'ın mutlak hâkim olan takdirine ve sırlarla dolu bulunan gayba açık bırakır. İşte meselenin temeli ve esası. «Muhakkak ki bu Kur'ân en doğru olan yola iletir...» (İsrâ, 9)[47]

E) Vahyde İmkân Derecesi:

Vahy gerçeğinin mümkün olabileceğine dair pek çok deliller ser-dedilebilir.
I- Bugünkü ilmin verileri içerisinde her şeyin tamamıyla izaha kavuştuğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim gerek manyetizma gerek sun'î uyutma gibi ilim tarafından kabul edilen ancak mâhiyeti henüz açıklanamamış olan pek çok olay vardır. Fakat hip-notizma, manyetizma ve telepati gibi olayların ortaya koyduğu bir gerçek varsa insanoğlunun bir manevî dünyasının mevcudiyeti ger-çeğidir, însanın bir iç dünyası vardır ve bu dünya alışılandan çok farklıdır. Nitekim manyetize olan kişiler uzaktan söylenileni duymakta, görmekte ve nakletmektedir. Gerek telepati ve gerekse ruh çağırma olayları bize manevî dünyanın mevcudiyetini ispat etmektedir. Bu manyetik olaylar pek çok kereler tekrarlanmış ve muhtelif şekillerde kişilerin ruhlarla irtibat kurduğu görülmüştür. Manyetik yollarla kişilerin birbirine etki etmesi kesinlikle vahiyle kanştımlamaz, ancak insanın kavrayış alanının dışında bir sahanın mevcûd olduğunu gösterir.
II- Günlük hayatta bugün kullanageldiğimiz çok gelişmiş araçlar bize insan bilgisinin ne kadar ilerleyip gelişeceğini göstermektedir. Nitekim telsiz, radyo dalgalan, televizyon ve uydular arası haberleşme tekniği bugün son derece gelişmiştir. Bu gelişen teknikle çok uzak mesafeler birbiriyle bağlantı

kurabilmektedir. Bu olay bize bizim kavrayış alanımızın çok fevkinde başka olayların da vukûbulaca-ğmı ifâde eder.
III- Bugün ses nakli konusunda büyük gelişme kaydedilmiştir. Özellikle teyp, plak ve video âletlerinin icadıyla seslerin katı ve cansız maddelere kaydedilebileceği görülmüş, hatta bunların çok değişik şekilleri yapılmıştır. Bu da bizim kavrayış alanımızın dışında ses ve bilgi kaydının imkânı konusunda bize bir fikir vermektedir.
IV- Hayvanlardaki içgüdü bazan öylesine şaşırtıcı bir görünüm arzetmektedir ki, bunlar o varlıkların derûnî bir dünyası olduğunu gösterir.
V- Dehâ dediğimiz manevî kabiliyetin insanda derin bir algı gücünün varlığını gösterdiği bir gerçektir. Nitekim dâhi dediğimiş kişiler öylesine hârika ve inanılmaz şeyleri gerçekleştirmektedirler ki biz buradan çok üstün bir alıcı gücünün imkânını görebiliriz. Dehânın ilâhı bir mevhibe olduğu ve çalışma ile kazanılamayacağı gerek psikoloji ve gerekse fizyoloji bilginleri tarafından ispat edilmiştir. Nitekim psikoloji literatüründe Mr. Butler gibi istenilen rakamların çarpımını anında ve çok seri olarak bildiren kişiler meşhurdur, özellikle şâirlerin kısa zamanda ilhama nail oldukları ve büyük eserlerini de çok kısa anlarda yazdıkları bir gerçektir.
VI- Bazı kişilerin hârika sayılacak fevkalâde haller gösterdikleri ve bu hallerin ne gözbağcılıkla, ne de büyü ile alâkası olmadığı bir hakikattir. İşte insan denen varlığın altıncı boyutu dediğimiz sezgi kabiliyeti ve bu kabiliyetin mâhiyetinin henüz kavranamamış olması bize vahy konusunda aklımızın rehberlik edemeyeceği hakikatini açıklamaktadır.
Vahy konusunda Mâlik Binnebi şöyle diyor : ,
«Her ne kadar bu bahis "birinci kritere" yabancı gibi görülebilirse de biz yine onu buraya aldık. Zira, vahy hadisesi Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şuuruna bağlamak isteyen tefsîrciler için çok büyük bir ehemmiyet arzetmektedir. Acaba son peygamber, kendisinden önceki peygamberlerin yaşadığı bu hali nasıl yaşıyordu?
Bazı İslâm üzerine çalışan araştırıcıların indinde, Kur'ân'm vahy kelimesiyle anlattığı bu hal, hadis ve daha çok ilham kelimeleriyle izah edilmek istenmektedir. Halbuki şu ilham kelimesi, bilhassa vahye psikolojik bir mânâ verebilmek için kullanılmasına rağmen hiç bir psikolojik unsur ihtiva etmemektedir. Birincisi ise, tam aksine, her ne kadar psikolojik bazı unsurlar ihtiva etmekte ise de, vahy halinde peygamberde meydana gelen durumların ve şartların hiç birisini ib-tivâ etmemektedir.
Diğer taraftan bu hads kelimesi psikolojik bakımdan şöyle tarif edilmektedir : Düşünülmüş veya düşünülebilen şeyler hakkında vaa*-tasız edinilen bilgi.
Halbuki vahy, Hz. Muhammed'in kanaati ve Kur'ân'ın objektif verileriyle intibak halinde olabilmek için, düşünülmemiş hatta hiç düşünülemez bir mevzuda kendiliğinden bilgi, mânâsım iktisap etmek gerektir.
Binaenaleyh, bu cins bir hâdiseyi ancak kendine mahsûs vahy Kelimesiyle anlatmak en doğrusu olacaktır. İşaret etmek yerinde olur s.i, hadste ayrıca hiçbir fizyolojik hâdise, kulağa, göze hitap edici, sempatik sistemi harekete getirici, meselâ vahiy esnasında Hz. Muham-aed'in adalelerinin tekallüsü gibi, hiçbir ek emare bulunmaz.

Diğer taraftan, hads, zihnî bakımdan, insana apaçık bir bedahet ««rmez. Olsa olsa, bir yarı katiyyet, bir nevi postulat mâhiyetinde kanaatler verir. Bu da öyle bir bilgidir ki delili, isbâtı sonradan ortaya rücar. İşte bu katiyet derecesindeki farktır ki, vahiyle hadsi yekdiğe-rinden sarahatle ayırır. Halbuki Hz. Muhammed'in, Kur'ân'm kendi şahsiyetinin dışında, arızî, gayri şahsî olduğu hakkında, kanaati tâm-zıesi ve emniyeti kâmilesi var idi.
Vahyin bu hususiyetleri, vahyi kabul eden şahsın gözünde o ka-iar sarahatle belliydi ki vahy hâdisesinin objektifliği üzerinde en küçük bir gölge bile görmüyordu : Zaten bu husus O'nun şahsî kanaati ■rm mutlak zarureti hâiz bir nokta idi.
Yeremya'yı kendisinin aksine ve fakat ayni hadsî şekilde ve aynı sadâkatle ve ölümü durdurmuşçasına katiyetle konuşan Hananya'ya «arşı tahrik eden zihnî sebepleri basît bir hadsî duyguya bağlamak uûmkün mü? Bizzat Hz. Muhammed'in kendisi, Musa'nın annesinin içiunu suya bırakması hâdisesini hadsle izah etmiş değil midir? Ken-ttsî de sözleriyle iki türlü hads tefrik etmiş değil midir? Birisi hemen «zurnasını emrettiği Kur'ân, diğeri sadece hafızalara terkettiği ha-lifeler...
Eğer O'nun benliğinde bu iki mefhûm hakkında çok net bir sa-raaat olmasaydı bu tefrik biraz abes gibi görünebilirdi.
Bu tefrik, bununla beraber, tamamen esaslı ve temellidir ve Kur'-imtm birçok âyetlerinde, bizzat peygamberin dikkatini hemen daima iKrinde toplayacak bir şekilde gerek masdar «Vahyin» ve gerekse amsrif edilerek, «vaha», «evhayna» şeklinde zikredilmiştir.
Bu mevzudaki Kur'ân'm ifadesini ve mânâsını, bir de, âhireti an-iacan bir sûre başlangıcında görebiliriz :
«De ki : Bu Kur'ân en büyük en azametli bir haberdir.
Ki siz O'ndan yüzçevirenlersiniz.
İfele-i âlâda, onlar aralarında münazara ve münakaşa ederlerken fecaim hiç bir bilgim yoktu.
Ben ancak gelecek tehlikeleri apaçık haber verici bir peygamber olduğum içindir ki, bana vahyolunuyor.» (Sâd : 67 - 70).
Bu âyetler, vahyi diyalektik bir hususiyet arzetmekten kurtaracak her türlü münâkaşa ve cedel üstü hüviyetiyle, peygamberin eline, muhaliflerine karşı dîni yaymakta, rakipsiz bir âlet olarak vermek ister gibi görünmektedir.
Diğer âyetlerde Kur'ân vahy kelimesinin mânâsını, peygamberin şahsî kullanışı ve tedrisi olarak belirtmektedir. Meselâ şu âyetlerde :
«Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz bilinmeyen haberlerdendir. Meryem'i onlardan hangisi himayesine alacak diye kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin. Bu hususta çekişirlerken de sen yine yanlarında değildin.» (Âl-i İmrân : 44).
Bu âyetler, vahyin en mühim hususiyeti olarak, (bilinmeyenin ifşası) vasfını kemâliyle ortaya koymaktadır. Bir bilinmeyenin, tamamen ruhî bir vakıanın veyahut kalemleri çekme gibi bir maddî vakıanın bütün teferruatıyla bildirilmesi tarzında ifşası, ve bu ifşaatla, Hz. Muhammed'in dikkatine, kendi şahsiyetine, psikolojisine âit hususlarda, meselâ şahsî fikir ve ilhâmlarıyla, gayri şahsî olan ve

has-ren vahyden doğan fikir ve hisler arasında yapılacak bir tefrik için katî bir kriter sunulmuş bulunmaktadır.
Vahy, müslüman müellifler tarafından da muhtelif şekillerde incelenmiş bulunmaktadır. Bilhassa, Şeyh Abduh, RİSALE'sinde bu mev-zuya şöyle temas etmiştir :
«Hukukî manâsıyla vahy, Allah'ın, peygamberlerinden birisine ya hukukî veya başka mâhiyette bir kaide hakkında vermiş olduğu bir haber olarak tarif edilmiştir. Bize gelince vahyi, bir kimsenin kendisinde bulduğu ve Allah'tan olduğu hakkındaki kat'î kanaat sahibi olduğu ve duyguları vasıtasıyla yahut vasıtasız telâkki etmiş olduğu bir bilgidir. Birinci şekilde kulakla edinilmiş olabilir veya ikinci halde aksi... Vahiyle, hads'i ayırt eden husus şudur ki, hadsi; şuur, nereden geldiğini idrâk etmeksizin bilir.»
Bu vahy tarifinde, bilhassa Şeyh Abduh'un yapmış olduğu tarifte, her şeye rağmen ve bilhassa peygamberin indindeki «katiyet hissinin» izahı sadedinde bir miktar müphemiyet kalmaktadır.
Gerçekten, vahyin işitme ve görme duygularından herhangi birisinin refakatinden yoksun olduğu hallerde biz, tamamen sübjektif bir vahy tarifi içine düşmüş oluruz. Değil mi ki, peygamber, Allah'tan geldiği hakkında katî kanaat sahibi olacak ta, son bir tahlilde ba
bilginin nasıl kendisine vasıl olduğunu bilemeyecek. Çok sübjektif bir durum olur bu. Burada gözle görünür bir tenakuz vardır. Çünkü vahyi, hadsten ayırmak iddiasıyla hareket edilirken, vahye hadsin psikolojik karakterlerinin tümü izafe edilmiş olmaktadır. Halbuki yine de tekrar etmek lâzımdır ki, hads, asla akıl dışı bir kat'iyet getirmez insana. Yani vahiyde olduğu gibi, Kur'ân âyetlerinin kendilerine has bir tarzda ve aklın üstündeki mes'elelerin de halli ve peygamber tarafından öğretilmesi için kullanılması tarzında olduğu gibi, akıl dışı, akıl üstü katiyet taşımaz hads. Meselâ mü'minlere yapılan ve onlar tarafından cevaplandırılan bir vahyi hikâye eden şu âyetlere bakalım :
«Vakta ki, mü'minlere, bana ve peygamberime inanınız diye bildirdik, onlar cevap verdiler, inanıyoruz ve sana itaat edenlerdeniz, şahit ol.»
Buraya vahy, mü'minlere yöneltilmiş alelade bir söz olarak ve onların cevaplarıyla müşahhaslaşmış bir mânâ ifâde etmektedir. Bu cevap, cevabı verenlerde, normal olarak vahiyden neş'et etmiş bir katiyeti de ifâde etmektedir. Asla ve kafa vahyin o ruhlara bir kat'iyet tevdî etmesinden değil, ilkâ etmiş olmasından değil. Nasıl ki bir mes'-ele hakkındaki kat'iyet, bizim idrâkimizde veya şuurumuzda bir vedia şeklinde mevcut olmayıp ancak zihnî bir aksi şada şeklinde ruhumuzdan fışkırırsa aynen öyle, vahyin içinde katiyet mevcut olmayıp, o katiyete ruhlar varmaktadır. Bu hitâb ve bu cevâb vahyin bu mânâsını ifşa etmektedir.
Böylece ortaya çıkmaktadır ki, peygamber sonucu, vahy hakkında hâsıl olan kanâat-i tâmme, vahy tarafından hariçteki bir hadise hakkında kanâatinin teşekkül etmesi gibi, normal bir şuur vetiresiyle teşekkül etmektedir.
işte bizim vahiyde göstermek istediğimiz hususiyet budur ki, O'nu bir şahsın ruhî faaliyetlerinin dışında, derunî hallerinin üstünde apayrı bir plânda tesbit eder. Mevcut tek psikolojik rabıta, peygamberin vahy hakkında normal aklî vetire içinde vahyin ilâhîliği hakkında sarsılmaz katiyete ulaşmış bulunmasıdır.

Ateistler genellikle ilâhî kitapların Allah tarafından gönderilen bir vahyin eseri olmadığını, aksine peygamberler tarafından kaleme alındığım iddia ederler. Bu kanâati günümüz araştırmacıları da destekleyebilmek için büyük bir gayretle çalışmaktadırlar. Nitekim İslâmiyet üzerinde etüdler yapan ve çoğunluğu hıristiyan olan müsteş-
rikler Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat Hz. Peygamber tarafından kaleme alındığım söylemektedirler.[48]
Açıktan açığa bunu söyliyemiyenler ise daha değişik bir ifâdeyle işaret etmeye çalışmaktadırlar. Bu husus Kur'ân'ın dışındaki kitaplar için bahis mevzuu edilebilirse de Kur'ân için sözkonusu olamaz. Çünkü gerek Tevrat'ın gerekse İncil'in asıl nüshaları değil daha sonra muhtelif şahıslar tarafından yazılmış olan nüshaları elde bulunmaktadır. Binaenaleyh bu eserlerin büyük bölümünün insan kaleminden çıktığı bir gerçektir. Ama Kur'ân-ı Kerîm'in beşer tarafından yazılmamış olduğu ilerdeki bölümlerde görülecektir.[49]

F) Vahyde Peygamberin Şahsı

Hz. Muhammed (s.a.) okumamış bir insandı. Beşerî bilgisi doğduğu muhitin verebileceğinden fazla değildi.
Bu bahadır, putperest ve bedevî muhitte içtimaî ve metafizik fikirler teşekkül etmiş de değildi. Arapların, diğer milletlerin düşünce ve yaşayışları hakkındaki bilgileri, bu konuda çok kıymetli bir kaynak olan İslâmiyetten önceki arap şiirinin ortaya koyduğu gerçeklere bakılırsa; çok ehemmiyetsizdir.
Bu demektir ki, Hz. Muhammed (s.a.) Hirâ dağında itikâfa çekildiği vakit muhitinin verebildiğinden fazla bir bilgi hamulesine mâlik değildi. Bu sebepledir ki, ilk inzal olunan vahy, hem muhitin bilgi kıtlığı ve hem de bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.)'in —Ümmîliği— ile katmerli surette çelimsizleşmiş bu bilgi hamulesini altüst edecektir.
Vahyin ilk kelimesi olan —Oku!— emrinin çarpıcı yankısını belirtmek lâzımdır. Zira bu emrin muhatabı okumak bilmiyordu. Bu sebeple —Ümmîlik— mefhumunu altüst eden bu emir O'nun için çok şaşırtıcı olmuştu. Mahcubiyetle cevap verdi :
— Ben okuma bilmiyorum.
Fakat, O'nun gibi bir müsbet yaratılış için bu ne beklenmedik şoktu? Bununla beraber daha o zamandan içinde bir inanış tohumu var idiyse bile, müteakip ilk belirtilerden anlaşıldığına göre, bu zihni şok, bir darbede kararsızlığını giderebilmiş değildir. Nitekim sonraki vahiylerde :
— Kalk korkut! dendiği zaman;
— Bana kim inanacak? diye endişe ile kendi kendisine soracaktır Bu sualde, meçhulü görememenin şaşırmışlığı ve katî fikir sahibi
olamamanın kararsızlığı vardır.
Zaten bir müddet için vahy de kesilmiştir.
Ve o, vahyi yeniden isteyecek, temenni edecek ve ümitsizce çağıracaktır.
Fakat vahy yine gelmeyecektir.

Hirâ mağarasındaki manevî krizli anlar geri dönmüştür. Azalmak şöyle dursun, kararsızlığı, trajik bir şekilde artıp durmaktadır. Derdini sevgili zevcesine açmış ve fakat O'nun teselli kelimeleri de teselli vermekten uzak kalmıştır.
Nihayet iki sene sonra vahy tekrar gelmiş ve en üstün ve biricik teselliyi de beraber getirmiştir : Allah kelâmını.
Hz. Muhammed (s.a.) birdenbire hazza garkolmuştur. Artık manevî ve zihnî bir katiyyetle görmüştür ki vahy, kendi beşerî benlik ve irâdesinden doğan bir şey değildir. Bilâkis bir başkasının sözü ve fikri çibi Hz. Muhammed (s.a.) sureti katiyyede dışındadır.
Artık bu noktada sonsuz ve objektif bir kanaatin sahibidir.
Üstelik, endişe dolu bu uzun bekleyiş arkasından bu beklenmedik sevinç, artık hiçbir kararsızlık gölgesi taşımayan, yepyeni bir hâlet-i ruhiyenin doğurucu şartları olmuştur.
Gerçekten, kendi öz hali üzerine eğilmeye O'nu mecbur eden bu aşırı kararsızlık netice itibariyle kati kanaate ulaşan bir zihnî vetire göstermiştir.
Bu vetirede, Kur'ân mefhûmunu mahrem kılmak için, Hz. Mu-hammed'i azar azar ve gelişen bir intibak ile, şuûrundakini tahkik etmeye sevkeden yüksek bir pedagojik davranış kendisini göstermektedir.
Sanki metodik bir şekilde vazifesinin gerektirdiği inanışa erişti-rilmiştir.
Daha başlangıçta vazifesinin azameti aşağıdaki âyette görüldüğü gibi şöyle ifâde edilmişti:
«Hakikat Biz sana ağır bir söz vahyediyoruz.» (Müzemmil : 5).
Tabiatiyle, bu sözü dikte eden, yüksek irâdenin bedâhati Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gözünde gitgide netlik kazanmaktadır. Zihnî kararsızlığı ise yerini gitgide olgunlaşmış, üzerinde çok düşünülmüş bir kati kanaate bırakmıştır. Ve bu kanaat Kureyşlilerle ilk münâkaşalarda kendisini gösterecektir.
Ruhî durumu tamamen değişmiştir, artık kendisine inanmaktadır. Vahyin kendisi de, zaten bu yeni ruh halini aksettirmekte ve bu zafer dolu kanaate işaret etmektedir.
«Battığı dem yıldıza andolsun ki, sahibiniz doğru yoldan sapmadı,
bâtıla da inanmadı. Kendi rey ü nevasından söylemez O. O, kendisine Allah tarafından ilkâ edilegelen bir vahyden başka bir şey değildir. O'nu müthiş kuvvetlere mâlik olan öğretti. Ki O, akl ve rey'inde kâmil bir melektir. Hemen kendi suretine girip, doğruldu. O, en yüksek ufuk idi. Sonra Cebrail O'na yaklaştı, derken sarktı. Bu suretle O peygambere iki yay kadar yahut daha yakın oldu da, Allah'ın kuluna vahy ettiğini etti. O'nun gördüğünü kalbi yalana çıkarmadı. Şimdi siz O'nun bu görüşüne karşı da kendisiyle mücâdele mi edeceksiniz? Andolsun ki O'nu diğer bir defa da Sidret'ül - Müntehâ'nın yanında gördü O.»
Hz. Muhammed (s.a.) de manevî ve zihnî mânâda hiç bir kararsızlık kalmamıştır. O'nun müsbet şahsiyetine, vahyin tabiat üstü vasfı, metodik şüpheyi, sistematik şüphe haline getirmeyen sağlam muhakemesi sayesinde kabul ettirmiştir. Gördüğü, işittiği, hissettiği ve anladığı şey şimdi tamamen idrâk ve tarif edilebilir bir mefhûm olarak teşekkül etmiş bulunmaktadır : Kur'ânî mefhum.

Bundan maada, bu şuuruna varma keyfiyeti, vahyler tâ Hirâ dağında, «kalbine gayri maddî bir kitabın nakşolunduğunu hissetti» âyetine vanncaya kadar akıp gittikçe kuvvet kazandı.
Kur'an mefhûmu hakkındaki kanaati ise insanın dedikleri ile peygamberin dedikleri arasındaki fark gözünde büyüdükçe keskinleşti.
Gerçekten, vahy gözleri önünde cereyan ediyor ve Kur'an sûrelerini birer birer getiriyordu. Böylece şuurunda ne şahsî bilgilerinin ne de devrinin düşünce meşgalelerinin arasında bulunmayan kozmolojik, tarihî, sosyolojik fikirler birikiyordu.
Hem bu fikirler müphem ve umumî şeylerden ibaret olmayıp bilakis monoteizmin kronolojisine ait ve teferruata kadar inen vazıh dönemlerdi.
Meselâ, Hz. Yûsuf'un teferruatlı kıssası veya Yahudilerin Mısır'dan kovuluşunun mufassal hikâyesi basît tesadüfler olamazdı ve Hz. Muhammed'in gözünde bir vahyin tabîatüstü vasfına bürünmeleri mukadderdi. Bu vahiyle, Kitab-ı Mukaddes'in bazı metinleri arasında tarihî teferruat bakımından çarpıcı benzerlikleri acaba Hz. Muhammed'in kendisi nasıl izah ediyordu, diye düşünülebilir. .
Şahsî kanaati bakımından, vahylerle, eski metinler arasında fiiE bir kıyaslamaya girmeksizin, böyle bir teferruat bilgisinin, gayri şahsi oluşunu yani kendi şahsiyetinin dışında bulunuşunu, önceden görülemez ve görülememiş olduğunu tesbît etmek, şüphesiz ki O'na kâfi geliyordu.
Gerçekten, vahyin bir haber kaynağından, yani dışardan geldiğini kemâliyle tesbît etmek kâfi idi.
Amma hangi kaynak?
Muhakkak ki bu sualin, Hz. Muhammed'in şahsî kanaatini ve zihnî katiyetini temin eden tefekkür vetiresinden payı vardır. Böyle bir suale O, şüphesiz ki şahsî mefhûmlanyla, Kur'anî mefhûmlar arasında icra ettiği bir derûnî kıyaslamadan sonra cevap verebilecekti. Böyle bir kıyaslama ise, Kur'anî vahyin kaynağının O'nun benliğinin ve muhitinin dışında olduğunu tesbîte kifayet eder mâhiyette idi. Şüpheden vareste bir şekilde görüyordu ki, beşerî kaynaklardan edin-iiği mukaddem şahsî bilgileri var idi ve halbuki Kur'anî hiçbir mefhûmu bu beşerî kaynaklardan edinmiş değildi. Hz. Muhammed zamanına ve her şeyden önce kendisine karşı tamamen açıksözlü ve samimî bir insandı. Kendi garip hali üzerinde yapmış olduğu vicdan muhasebesi, insiyaki olarak Kur'an mefhûmunun derûnî murakabesi oldu ve bu murakabe her türlü şüpheyi silecek bir mâhiyette netîce Terdi. Bu murakabede iki metod kullanıyordu. Birinci metod tamamen sübjektif ve sadece Kur'an mefhûmunun kendi benliğinin dışında oluşumu tesbît etmekten ibaretti. İkincisi ise Kur'anî vahyle, daha önceki Musevî ve İsevî metinlerin objektif mukayesesine dayanan tamamen müsbet metod. Hatta bu sonuncu metodun kullanılmasını, âdeta Peygamberi yetiştirircesine bizzat vahy tavsiye ve em-retmiştir. Bilhassa putperestlerle vâki bazı münâkaşalarda ve yine böyle bir münâkaşayı Hıristiyanlığın teslis akidesi üzerinde yapmak :çin tâ Necran'dan gelen hıristiyan heyeti misâllerinde olduğu gibi:
Vahy apaçık şöyle emretmektedir :

«Sana indirdiğimiz kıssaların herhangi birinden bilfarz şüphe ederek olursan senden evvel kitap okuyanlara sor. Andolsun ki, hak sana Sabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphecilerden olma.» (Yûnus, 94).
Hz. Muhammed, müfessir Celâleddin'e göre :
«Hiç bir şeyden şüphe etmiyorum ve kimseden bir şey sormaya-rağım» diye cevap vermişti.
Bundan anlaşılıyor ki, O murakabe metoduyla hiç olmazsa şahsî kanaati bakımından kendisini tamamen tatmin edecek durumda idi.
Fakat, başkalarını ikna etmek için ikinci metodu kullanmak zorunda idi: Efkâr-ı umumiye nezdinde bir münâkaşa olunca, Kur'anî hükümleri eski metinlerle karşılaştırmak metodunu...
Kıssa-i Yûsuf'la alâkalı on ikinci cüz'ün böyle bir mukayeseye tonu olduğu bilinmektedir. Zemahşerî'ye göre bu sûre, Hahamların, Hz. Peygambere bir nevi meydan okumaları neticesinde nazil olmuştur. Filvaki yahûdiler, Hz. Peygambere doğrudan doğruya Hz. Yûsuf kıssasını sormuşlar ve bu sûre böylece nazil olmuştur. Hahamların veya başkalarının meydan okumaları üzerine inen bu vahy, münâkaşayı Kur'an ile eski metinlerin âdilâne bir kıyaslamasının yapılmasını temîn etmemekle beraber kesememiştir. Hiç şüphe yok ki, uzun zamandan beri tesbît edilmiş metinlerle vahiylerin objektif kıyaslanmasının yapılması Hz. Muhammed (s.a.v.)'i fazla alâkalandırmış değildir. Mümkündür ki, bu fırsat ta zaten her zaman imanına yeni bir aklî delil katan karşılaştırmaların yegâne menbaı olmamış bulunsun.
Netice olarak, bu tarz yetiştirme, normal bir gelişme ile bir taraftan Hz. Muhammed'in kendi şahsî ahvâli üzerinde vasıtasız ve doğrudan doğruya müşâhadelerini ve diğer taraftan bu müşâhadelerin aklın süzgecinden geçirilmesi neticesi varılan hükümleri ihtiva etmekteydi.»[50]
Allah ile Resulü arasındaki bu «sıcak alâkanın sınırını» göremediğimiz için hemen inkâra kalkışabiliriz. Ama bugün bizler bilinen hakikatlar vasıtasıyla bu mes'eleyi kolaylıkla anlayabiliriz.
Hergün etrafımızda cereyan eden birçok hâdise var. Ama biz onları idrâkten, işitmekten veya duyu organlarımızla hissetmekten âciziz. Ancak modern ilim, îcad ettiği ilmî cihazlar vasıtasıyla onları idrâk etmemizi kolaylaştırmıştır. Bu cihazlar, binlerce mil uzakta uçan bir sineğin sesini sanki kulağımızın üzerinde uçuyormuş gibi tesbît edip bildirecek güçtedir.
Hatta bu cihazlar o kadar gelişmiştir ki, fezadaki ışınların çarpışmasını tesbît edecek duruma gelmiştir.
Klasik işitme yollarıyla işitemediğimiz birçok hâdiseleri idrâk edip anlayan pek çok âlet keşfetmiş bulunuyoruz.
İşitme sahasında küçümsenemiyecek bir seviyeye ulaşan bu güç, sadece modern âletlere mahsus değildir. Bilâkis Allahü Teâlâ bazı hayvanlara bu nevi hususiyetler vermiştir. Şüphesiz insanın işitme cihazı gayet mahdut ve sınırlıdır. Fakat bazı hayvanlarda bu mekanizma tamamen başka bir hüviyet arzeder. Meselâ köpek, yoldan geçen hayvanların kokusunu derhal alır. Bu sebepten köpekler suçluları ara-makta kullanılır. Hırsızın kırdığı kilit, husus î eğitilmiş köpeklere koklatılır. Sonra köpek, hırsızın kırdığı kilitte bulduğu kokunun peşine düşer. Bir de bakarsınız, hırsızı yakalayıvermiş.

Bizim işitme sahamızın dışında kalan sesleri işiten daha birçok hayvan vardır. Bu sahada yapılan araştırmalar isbat etmektedir ki bazı hayvanlar telepatiden faydalanmaktadırlar. Şayet güveyi, açık bir pencere üzerine koyacak olursanız, bir çeşit ses çıkaracaktır. Çok uzaklarda bulunan eşi erkek güve bu sesi duyacak ve kendine göre ona cevap verecektir.
Haşereler arasında özel bir çekirge nevî vardır ki, iki kanadını ve ayağını çırparak küçümsenmiyecek derecede müthiş bir ses çıkarır. Ve bu ses yarım mil uzaktan duyulur. Bu hayvan eşini çağırmak için bu ameliyede altıyüz ton hava titretir. Dişi hayvan da aynı şekilde karşılık verir. Cevaben hareketsiz sakin bir şekilde durur. Biz bunun mâhiyetini bilemeyiz. Bunu ancak erkek «çekirge» bilir. Ve sonra ne-redeyse eşiyle buluşur.
Araştırmalar isbât etmektedir ki, «Grasshopper» denilen hayvan müthiş bir işitme kudretine sahiptir. Hatta bu hayvan bir hidrojen atomunun yarı çapında meydana gelen hareketi hissedebilecek kuvvettedir.
Özel duyulara sahip yaratıkların, görülmeyen vâsıtalarının varlığını gösteren buna benzer daha birçok misâl verilebilir.
Hal böyle olunca, Rabbı katından herhangi bir insanın anlayamayacağı bir ses işittiğini iddia eden bir kimsenin tuhaf karşılanacak *arafı neresidir? Bu dünyada, insan kulağının işitemeyip; fakat âletler tarafından alınıp tesbît edilen birtakım seslerin ve hareketlerin Tarlığı imkân dahilinde olunca. Ve bu hususta hayvanlardan başka hiçbir yaratığın anlayamayacağı sesler bulununca, tuhaf karşılanacak -reva çekinilecek tarafı olabilir mi?
Peygamberin aldığı sesleri, Allahü Teâlâ kendinden başka kimsenin bilmediği bir hikmet sebebiyle, risâlet için seçtiği kimse üzerine rs&âletini, anlama ve alma selâhiyetini verdikten sonra gizli yollarla f'^ıderir. İlmî müşahede ve tecrübelerimizle bu hakikat arasında en câçük bir çatışma sözkonusu değildir. Bu husus, çeşitli zamanlarda, ZLahtelif yollarla tecrübe ve müşahede altına alabildiğimiz bazı gerçekler nevindendir. Vahy, imkân dahilinde olan bir mes'eledir.
Artık anlaşılmıştır ki telepati ve gaybı bilme gibi tecrübeler inanda çok daha kuvvetlidir. Alexıs Carrel şöyle diyor : «Ferdin zaman «e mekân çerçevesindeki sahası, mücerret hipotezlerden öteye geçe-
Telepati yapan şahıs sizi .uyutabilir, güldürebilir veya ağlatabilir, bilmediğiniz birtakım hâtıra ve kelimeler nakledebilir Bütün
İnsan Bu Meçhul, 244.
bunlar hiç bir âlet kullanılmadan yapılan hareketlerdir. Onu telepati yapanla yaptırandan başka kimse hissedemez.
Bu ameliyenin bir benzerinin de kul ile Rabbı arasında meydana gelmesi nasıl imkânsız olabilir? Biz, Allah'a îman ettikten ve telepati mevzuunda birçok tecrübeler edindikten sonra vahy ve ilhamı inkâr etmek için herhangi bir sebep göremiyoruz.
1950 yılında «Bavyera» da sorumlular, «Prenter Strabil» adlı bir Almanı telepati yoluyla radyo programına girmekle suçladılar.
Prenter Strabil Münih'te Regna otelinde maharetlerini gösteriyordu. Koticina adlı oyunun kâğıtlarını seyircilerden birine uzatarak herhangi bir kâğıt çekmesini istedi.

Ve sonra da bu kâğıdın ve otelin isminin seyircinin zihninde olduğu gibi aynı tertip üzere Münih mahallî radyosunda haberleri okuyan spikere aktaracağını ve spikerin farkında olmayarak bunları söyleyeceğini iddia etti.
Birkaç saniye sonra spikerin titrek sesi işitildi, şöyle diyordu : «Regna Otelinde Bastonlu Kız» kâğıdın ismi ve tertip hakikaten seyircinin istediği şekildeydi.
Korku ve titreme spikerin sesinden rahatlıkla anlaşılıyordu. Fakat o, haberlerin okunmasını bitirmişti. Bu hâdise Münih sakinlerinden birçok dinleyiciyi hayrete düşürdü. Yüzlerce dinleyici bizzat radyo evine telefon ederek bu konunun açıklanmasını istediler. Çünkü «Regna oteli - Bastonlu Kız» kelimelerinin haberlerle alâkasını anlamada güçlük çekiyorlardı. Nihayet radyo evinin doktoru spikeri muayene etmek için geldiği zaman onu korkunç bir ıztırap içinde buldu.
Spiker hâdiseyi şöyle anlattı: «Başımda müthiş bir sarsıntı hissettim. Artık ondan sonra ne olduğunu bilmiyorum!»
Telepatik olayların izahı konusunda çağdaş ilim değişik teoriler ileri sürmektedir.
Ancak kesin açıklaması henüz yapılabilmiş değildir. İnsan beyninin aynı radyo dalgalan gibi elektromanyetik dalgalar neşrettiği ve bu dalgaların diğer insanlar üzerinde etkili olduğu söylenmekte ise de bu konu henüz açıklık kazanmış değildir.
İnsan denen varlığın iç dünyasının son derece geniş olduğu bir gerçektir. Ve yine insanlar tarafından yapılan aletlerle bazı elektromanyetik dalgaların yakalanabildiği ve bunların çözüldüğü günümüzde peygamberin manevî bir vâsıta ile Rabbıyla irtibat sağlamasını inkâr etmek akıl ve mantık ile ne derece uyuşur? Radyo dalgalarının, televizyon yayınlarının artık günlük hayata girdiği ve hiçbir garib yanının kalmadığı bugün vahyin gerçekleşme imkânı, en üst seviyede kavranabilir gerçek halini almıştır.
Vahyin ifâde ettiği gerçek şüphesiz ki günlük hayatımızda karşılaştığımız mücerred gerçekler kadar kesindir.

A) VAHYİ GÖNDEREN ZÂTI BÂRÎ ALLAH

Vahyin mâhiyeti ve gerçekleşebilirce imkânını bundan önceki bölümde kısaca açıkladık. Şimdi de yahy olayının unsurlarını tahlil etmeye çalışalım.
Bilindiği gibi vahy gerçeğinde dört önemli unsur bulunmaktadır:
a) Vahyi gönderen Zât-ı Bârî; Allah (c.c).
b) Vahyi alan Zât-ı Ekmel; Peygamber (Aleyhisselâm).
c) Vahyi getiren rûhânî varlık; melek.
d) Vahyin muhtevası; kitap.
İşte bu dört önemli unsur teker teker tahlil edildikten sonra Allah'ın göndermiş olduğu yüce kitabın' mâhiyetini anlamamız mümkün olur. Allah (c.c.)'m zâtı insan aklı tarafından tam olarak kavramla-maz. Ancak insan onu tecellîleri ile tanıyabilir ve ona yaklaşabilir. Kur'an-ı Kerînı'in muhtevasını daha açık olarak gözler önüne serebilmek için modern ilmî gelişmelerin de ışığı altında, iman unsurlarım burada ele almaya çalışacağız. Önce bu konuda İslâm düşünür lerinin görüşünü, sonra Batılı düşünürlerin görüşünü, sonra da, İslâm'daki tevhîd inancının mâhiyetini açıklamaya çalışacağız. Ve nihayet günümüz ilimlerinin ortaya koyduğu

sonuçlardan hareket ederek Allah'ın varlığı ve birliği konusundaki belgeleri zikretmeye çalışacağız.
Kur'an-ı Kerîm'e girişi daha çok Kur'an hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan kişileri gözönünde bulundurarak kaleme alıyoruz. Yoksa bu konuların yeni bir keşif olduğunu belirtmek niyetinde değiliz. . Ayrıca Allah'ın varlığı hakkındaki ilmî münâkaşaları naklederken, maksadımız Allah'ın varlığını bunlarla isbât değil, maksatlı olarak il-hâdı ve ateizmi yaymak isteyenlere, karşı konabilecek malzemeleri sıralamaktır. Yoksa Allah'ın varlığı için delil aramaya bile gerek yok-tur. Akıl onu ilk bilgi olarak açıkça kabul eder.

I — İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE ALLAH'IN VARLIĞI

Her şeyin esasını teşkil eden yaratıcının varlığını isbât konusunda İslâm bilginlerinin ortaya koydukları deliller sayısızdır. Her birini teker teker zikretmek çok geniş bir yer kaplayacağından ve okuyucuları bıktıracağından biz sadece en ünlülerini zikretmekle yetineceğiz.

a) Fıtrat Delili :

Fıtrat yoluyla Allah'ın varlığını isbât şöyle belirtilir : Fıtratı gereği insan, kendi gücünün üstünde, kendi kudret ve kâbiliyyetinden daha mükemmel bir varlığın gücünü idrâk ediyor. Allah'ın varlığını hissetmek, maddenin üzerinde güçlü, tabiatın üstünde kuşatıcı bir yaratıcının varlığını kabullenmek insanda doğuştan vardır. Bu idrâkin ve sezginin kazanılmasında, sonradan öğrenilen bilgilerin, beşerî görüş ve delillerin hiçbir etkisi yoktur. Bu sezgi ve idrâk insanın zorunlu özellikleri arasında yeralır. Zira insan şiddet ve zorluklarla karşılaşınca, sıkıntılar altında ezilip bunalınca, kendi üstünde bir güce, Allah'a sığınır, O'ndan yardım niyaz ederek teselli bulur. Zoraki olarak değil tabiî ve fıtrî olarak doğrudan Allah'tan yardım ister. Nitekim bu hususu belirten Kur'an-ı Kerîm, «O'nu çağırdığı zaman sıkıntıya düşene cevap veren kimdir?» (Nemi, 62) buyuruyor.
Dünyanın dört bucağında, bilgiden yoksun, İslâm'ın davetinden habersiz insanlar, kendi bilgileriyle elde ettikleri delil ve prensiblere dayanmaksızın, hocalardan veya üstâdlardan öğrenim görmeksizin, doğuştan gelen bir hisle yaratıcının varlığını kabul ediyorlar. Yollan ve inanç esasları birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, belirli niteliklere sahip bir yaratıcının varlığına kendilerini teslim ediyorlar. Buna dayanarak bazı ilim adamları, insanda Allah'a inanmanın teorik bir şey olmaktan çok zarurî bir ihtiyaç olduğunu belirtiyorlar. İnsanın fıtratında doğuştan yereden bu tanrı fikrini (doğruya yönlendirerek) Allah'ın birliğini anlatmak üzere peygamberlerin gönderilmesi bu sebebe dayanmaktadır.
Allah'ın varlığını kabul eden insan, bundan sonra ya doğru bir tanrı tasavvuruna sahip olur, yahut ta ona ortaklar (şirk) koşarak sıfatlarını inkâr eder veya ona isnâd edilmesi müstahîl (imkânsız) olan sıfatları atfederek veya Allah tarafından peygamberlerin gönderilmiş olmasını inkâr ederek değişik şekillerde şirke (putperestliğe) sapar.
Elbette ki fıtratın şâhidliği insan içirç en kolay ve çabuk kavra-

nabilen bir şâhidliktir. Allah'ın varlığını imkân ve hüdûs delili gibi öteki delillerle isbat etmek doğru bilgi ve sağlam görüş gibi özellikleri gerektirdiği halde fıtrat delilinde bunların hiçbirisine gerek yoktur.

b) İnayet veya Hikmet Delili :

İnayet ve hikmet delili aynı zamanda Kur'an'da da yer alan çok önemli delillerden birisidir. Şüphesiz ki kâinatta; akıl sahiplerinin derinliğini kavramaktan âciz kaldıkları hârikalar, fevkalâde fiiller son derece âhenkdâr ve müsait şekilde meydana gelen acayip ve garaip haller tamamen bir hikmetin eseridir. Özel bir maksad ve plânın sonucudur. Kâinattaki bu tertîb ve düzen muhakkak ki Yüce Yaratıcının üstün hikmetlerle bezenmiş kuvvetinin ifadesidir. Şâirin dediği gibi:
«Eğer bir hikmet sahibi yoksa bu düzen neyin nesidir?
Eğer hikmet sahibi varsa, o zaman fiilleri nasıl anlamsız olabilir?»
Doğru, yüce bir yaratıcı yoksa, kâinattaki bu düzen ve nizâm r.asıl şuursuz bir varlığın eseri olabilir? O zaman hayatta nizam ve ılnenk nasıl temîn edilebilir? Nitekim ondört asır önce bedevi bir arap «yle demektedir : «Su; çukura, ayak izi; gidişe delâlet eder de, burç-mn bulunan gök, dereleri bulunan yer, Hakîm ve Habîr olan Allah'a aelâlet etmez mi?»
Eğer hikmet sahibi yüce bir varlık varsa, onun fiilinin hikmetten r/âm ve intizamdan uzak olması imkânsızdır. Tanrının yaratıcı gücünü plânlı ve maksatlı bir hikmetten yoksun kabul eden inkarcıların gözlerini dünyanın şaşaaları köreltiyor da onlar bu parlak man-sarayı göremiyorlar. Bu kâinattaki nizâm, intizâm, hârika ve ihtimam acaba tesadüfen meydana gelmiş olabilir mi? Kesinlikle hayır. Gece »s gündüz, güneş, ay, mevsimler ve dünyamız bütünüyle insanın ya-ş&masına elverişli olarak maksatlı ve plânlı yaratılmıştır.

Filozofların Bu Delili Ortaya Koyuş Şekilleri :

Hikmet delili; illet-i gâiye veya nizam-ı âlem delili adıyla modern filozoflar tarafından da kabul edilmiştir. Nizâm-ı âlem delili ile kâinâ-:. - bir nâzımının ve yüce bir hâkiminin varlığı ispat edilmektedir. Bu aeii: birçok filozofun kabul ettiği ve beğendiği bir delildir. Âlemin Hatşlangıcı, varlıklar arasında hâkim olan ahenk, bu nizâmın ana kâi-âesdir. Tabiat mümkün olan varlıkların, hâdiselerin ard arda gelme-szl göstermekle kalmaz bir nizâm ve düzen bulunduğunu da göste-r_r Bu düzen iki şekilde tecellî eder :
a) Kanunlar bütünü.
b) Gayeler ve vâsıtalar bütünü.
Birinci bakış açısına göre kâinat bir akıl ve idrâkten doğmuştur, ikinci bakış açısına göre inayet ve hikmetten sâdır olmuştur. Tabiat kitabı bir taraftan akıl ve düşüncenin diğer taraftan da bir sanatın eseri olarak şuurlu bir nâzım ve san'atkân gösteriyor.
Nizâm-ı âlem veya illet-i gâiye delili şu kıyâsta özetlenebilir :
«Tabiat; gayeler ve vâsıtalar manzumesidir. (Birinci öncül).
Gayeler ve vâsıtalar manzumesi, şuur sahibi bir illetin eseridir. (İkinci öncül).

öyle ise :
Tabiat şuur sahibi bir illetin eseridir. (Netice).»
Bu kıyâsta ikinci öncül illiyet prensibinin bir sonucudur. Gayeler ve vâsıtalar manzumesi bir eserdir ve bu eserin gerçekten yeterli sebebi de akıllı bir illettir.
Birinci öncül ise tecrübe ile sabittir çünkü tabiatta gayelilik gözle görülmektedir.
Önce düzen; bir şeyi, bir amaç güderek özel şekilde tertip etmektir. Soğuktan, sıcaktan, düşmanların taarruzundan korunmak için ve benzeri mülâhazalarla özel biçimde ev yapmak gibi. Eşyadaki nizâmı gören kimse tecrübe yoluyla, illiyet ve eserden müessire intikâl yoluyla bu evin bir mimar vasıtasıyla inşâ olunduğunu idrâk eder. Evin yapıldığım görmek için mimarı görmek lâzım değildir. Nitekim ilim erbabı eski kalıntılardan ve fosillerden geçmiş milletlerin özelliklerini, âdet ve ahlâkım öğrenirler.
İkinci olarak : İntizâm, ilim ve irâdenin eseridir. Çünkü intizâm önceden bir kasıt ve irâde ile olan bir fiil olduğundan ilim ve irâde intizâmın derinliğinde ve hakikatinde mevcut olan zorunlu bir durumdur. Kâinatın intizâmı onu tanzim edenin alîm ve irâde sahibi olmasını gerektirir.
Üçüncü olarak : Eşyada ve tabiatta intizâm vardır. Yerküresinin yıllık ve günlük hareketi tam bir düzen ve intizâm üzere cereyan eder, intizâmın en güzel neticesi bitkilerde, hayvanlarda ve özellikle insanlarda görülür. Vakıa katı varlıklar dünyasında gâiyet prensibi pek bilinmiyor. Göklerin hayret verici düzeninin yeryüzündeki hazînelerin, nizamların bir maksada dayalı olduğunu yakînen doğrulayamasak ta, organik âlemdeki amaçlılık her yerde gözümüzün önündedir.
Bir ker-re bitkiler ve hayvanlar düşünülsün, gerek her birinin görevleri arasındaki oranlarda, gerek uzuvları arasındaki nisbetlerde, gerek uzuvlar ile görevler arasındaki nisbetlerde ve gerekse organik varlıklarla yetiştikleri yerler arasındaki oranlarda vâsıtalardan gayeye doğra muntazam bir uygunluğu görmemek mümkün değildir. Canlı bede-
niyle görevleri arasındaki birlik, organlarla görevler arasındaki birlikten doğmaktadır ki hepsinin gayesi ferdi veya türü korumaktır.
Sözgelimi, kulak ile işitmek arasında, göz ile kaş arasında, göz i!e burun ve ağız arasında, hazım ile kamn dolaşımı arasında, soğuk ülkelerle sıcak ülkeler arasında ve o ülkelerde yetişen bitkiler ve hayvanlar arasında, denizde yaşıyan hayvanla, deniz arasında, nihayet et yiyen hayvanlarla dişler arasında muntazam bir ahenk ve uygunluk görmemek mümkün değildir. Bunların arasında uygunluk yoktur demek kadar akıl dışı bir tutum olamaz.
Alman filozofu Kant : «Tabiatın organik ürünleri, öyle bir ürün-ür ki, onda her şey karşılıklı olarak gaye ve vâsıtadır» diyerek illet-i g-iiye deliline pek büyük bir değer veriyor. İllet-i gâiye delili çok eski ür delil olup Sokrates'ten beri serdedilmektedir.

c) Hüdûs Delili :

Bir varlıktan, yüce ve üstün zâta geçmek için mevcudun ya müm-fcirt oluşuna veya hadis (sonradan meydana gelmiş olmasına) bakılır. fer kân metodu eski ve yeni filozofların benimsedikleri bir metoddur. hüdûs metodu ise geçmiş İslâm

filozoflarından kelâmcıların benim-onüği bir metoddur. Ancak daha sonra gelen kelâmcılar da imkân me-m«iu ile Tanrının varlığını ispat yoluna gitmişlerdir. Hüdûs bir şeyin önce yok iken sonra var olmasını gerektirir. Hâ-'üs ancak onu meydana getiren bir yapıcı ile var olur. İmkân ise bir frr_n ancak icâd ediciyle var olmasını gerektirir.
Hüdûs metodu imkân metodundan daha açık ve seçiktir. Çünkü mûmkün olduğu bilinen bir mümkün; ya yok iken var olmuş veya mr iken yok olmuş olandır ki böyle olan mümkünde aklen ittifak «Mlifmiştir. Şek ve şüpheden uzak olan bir mümkün işte böyle bir ■nrömkündür, varlığı ve yokluğu bazan var bazan yok olandır, şüphe-&x M mümkün olan şey hadis olur. Demek oluyor ki her mümkün lâcitstir.
Sürekli başkası için vacip olan varlık mümkün ise de, mümkün lidagiı şüphesiz olarak bilinememektedir. Akıl bu konuda ittifak ede-mcyor. Biz mümkünü hadis olması itibariyle bildiğimizden dolayı hâ-aüBE. mümkünden daha açık ve seçik oluyor. Çünkü biz kapalıyı açık «* seçikle biliriz. Belirten belirtilenden daha açıktır, bunun için hü-ics metodu imkân metodundan daha açık ve seçiktir.
Hüdûs delilinde iki öncülün sabit olması şarttır:
a) Her hadisin bir muhdisi olması gerekir.
b) Var olanı; yoktan var eden şey var olur.
Birinci öncülün sabit olmasında ihtilâf yoktur, sadece zarurî veya nazarî olması konusunda ihtilâf vardır.
Bu öncül zarurî veya nazarî olsun her iki halde de doğrudur. Çünkü illiyet prensibi gereğince hadis; muhdis olmadan mevcut ola-
maz. İkinci mukaddime birinci mukaddimeden daha açıktır. Zira mümkün için müessir bir varlık nasıl lâzım ise, hadis için de ihdas edici bir varlık öylece lâzımdır. Hüdûsun tabiatında bir etkin güce ihtiyaç vardır. Onun için her hâdise bir etkin güç (fail) lâzımdır ve bu gücün kendisi hadis olamaz. İhdas eden kâmil, kadîm ve bilfiil bağımsız olmalıdır. Çünkü bilfiil bağımsız olmayan fail olamaz, başkasıyla birlikte fail olur. Eğer bu başkası hadis olursa tabiatıyla ona da bir fail lâzımgelir. İşte her hadis için bağımsız fail lâzım olmalı ki hadis onunla müstağni ve mevcut olsun. Yoksa başkasına muhtaç olduğu gibi kalır. Hadisi; ihdas edenin hadis sayılması; bu muhdis ile yetinilmez. Çünkü bu ihdas eden de başka bir hâdise muhtaç olur. Böylece ilk, hadisin başkasına muhtaç olacağı öncelikle sabit olur.
Her hadis başkasına muhtaçtır. Hadis ancak faili kadîm ile var olur. Hadisin ihdâş edene ihtiyâcı, akıl bakımından son derece açık ve seçiktir. Buna bağlı olarak Cenâb-ı Hakk şöyle buyurur : «Yoksa onlar hiçbir şeyden mi yaratıldılar veya yaratıcıları kendileri midirler?» (Tur, 35). «Neyi akıttığınızı biliyor musunuz? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa biz miyiz yaratan?» (Vakıa, 58 - 9).
Çünkü bunların yaratıcısız yaratılmış olmaları veya kendilerinin kendilerini yaratmaları zorunlu olarak mümkün değildir. İnsan biz-zarûre bilir ki yaratıcısız yaratılmamıştır ve kendisini yoktan var etmemiştir, dolayısıyla kendisi için bir yoktan var edici gerekir. Yoktan var edicisi kendisi olmazsa zorunlu olarak kendisinin kendinden başka yaratıcı bir yoktan var edicisi sabit olur.
1 «Her mümkün bir vacibe muhtaçtır... her hadis bir ihdas edene muhtaçtır... her yaratık bir yaratıcıya muhtaçtır... her ma'lûl bir illete' muhtaçtır... her bina bir

mimara muhtaçtır...» gibi önermeler filozoflarca ittifak edilen illiyet ilkesine dayanır.
Hüdûs metoduyla delil getirme birkaç şekilde olur:

d) İhtira (İcâd) Delili :

İhtira delili Kur'an'da zikredilen bir metoddur. Bu delil öncül bakımından hüdûs deliliyle birlikte zikredilir ve buna arazlann ve sıfatların hadis olması metodu da denir. İcâd delili şöyle bir kıyas ile düzenlenir:
Bu mevcudat icâd edilmiştir (öncül).
Her icâd edilene bir icâd eden lâzımdır (orta terim). Öyle ise :
Bu mevcudatın da bir icâd edeni vardır (sonuç). Bu icâd eden de kadîm ve sanî olan Allah Teâlâ ve Tekaddes hazretleridir.
Biz gözümüzün önünde birçok arazlar, sıfatlar ve hâdiseler görürüz. Bunların sonradan meydana geldiğinde şüphe yoktur. Bir cismi katı görüyoruz, sonra ondan hayat meydana çıkıyor. Katı maddelerde hayat, idrâk, akıl gibi haller ortaya çıkıyor. Madenler, bitkiler, hayranlar, gökcisimleri sürekli bir halden diğer hale dönüşüyorlar. Arazlar ve sıfatlar devamlı yenileniyor. İşte böylece kıyâstaki birinci ön-rû! tecrübe ile sabit oluyor.
İlliyet prensibi uyannca; her icâd edilen şeyin bir icâd edicisi olması gerekir. Her eser bir müessire, her hâdise bir sebebe muhtaçtır. Hayat, akıl, idrâk gibi hadis olan hallere muhakkak bir ihdas edici gerekir. O da hikmet sahibi yaratıcıdan başka kim olabilir? Yukarıda açıklandığı gibi hadisin muhdise ihtiyacı, mümkünün müessire ihti-mondan daha açıktır ve bu müessir ve icâd edici ittifakla bir ka-liirnle son bulur.
İcâd delilinde, icâd eden ve yoktan meydana getiren zâta delil «Harak, meydana gelişi ve icâd olunuşu müşahede olunan bir niteliğin, bir hâdisenin meydana gelmesi yeterlidir. Bütün arazların, va-■fiann ve hadislerin sonradan meydana gelmesi şart değildir.

Mutlak Bir Mevcûd Metodu :

Bu âlemdeki varlıkların hepsi hadis (sonradan meydana gelme) «çildir. Çünkü sonradan meydana gelen şeylerin mutlaka bir faili gerekir. Mevcûd varlıkları yoktan var eden fail yok ola Bu zorunludur. Çünkü yokluk sebep olamaz. Varlıkların hepsi iâdis (sonradan meydana gelmiş) olsa, ilk önce var olanın, sonradan meydana gelmesi, ya bir muhdis (sonradan var edici) olmadan olacaktır veya sonradan meydana gelişi yok olan bir muhdis (sonradan meydana getirici) tarafından olacaktır. Her iki düşüncenin de bâtıl ol-«fcafu apaçıktır. Hadis (sonradan meydana gelen) her hususta bir muh-ü» (sonradan meydana getiriciye) muhtaç olması bakımından, o «icradan meydana getirenin kadîm olacağı tabiîdir. Binaenaleyh nerede bir var olan varsa, muhakkak ezelî bir illet var olacaktır. Var-JJdar her şekilde bir kadîmi, ezelî bir varlığı gerektirir. Evet varlık-fenn hepsi sonradan meydana gelme olmadığı gibi kadîm de değil-fcr Bu duyularla sabittir. Gözlem yoluyla, duyuların şehâdetiyle her ««r olanın kadîm olmadığı açıkfeöıarak

delil getirildiğinden, aklın şe-iâdetiyle her var olanın hadis olmadığı sabit olunca bunun sonucun-
da varlıkların bir kısmı hadis, bir kısmı kadîm olur. Hadis de, kadîm bir ihdas ediciye muhtaç olur. Kadîm ihdas edici ise, Allah Teâlâ'nın zâtıdır.
Bu delil yalnız bir tek hadisin varlığıyla yetinilmesinden dolayı basît bir delil olmaktadır.
Cisimlerin Sonradan Meydana Gelmesi Metodu :
Bu metod Mu'tezile'nin Allah'ın birliği konusunda benimsediği bir esas olup arazların ve hareketin sonradan meydana gelmesi deliline dayanmaktadır.
Cisimlerin sonradan meydana gelme metodu şöyle açıklanır:
Âlem; şekli ve maddesiyle sonradan meydana gelmiştir.
Sonradan meydana gelen her şeyin bir meydana getiricisi vardır.
Öyle ise âlemin de bir yoktan var edicisi vardır ve bu, Allah Teâlâ ve Tekaddes hazretleridir.
Bu delilin izahı :
a) Kâinat ayrılardan ve arazlardan mürekkeptir. Arazlar da aynlar da sonradan meydana gelmedir. Arazlar sonradan meydana gelmedir; çünkü onların bir kısmı delil ile, bir kısmı da gözlem ile bilinir. Biz sürekli görüyoruz ki durgunluktan sonra hareket, aydınlıktan sonra karanlık ard arda geliyor. Bütün bunlar önceden yok iken sonradan olmuş şeylerdir. Onların zıtları da yok olduklarından sonradan meydana gelmiş olur. Kadîm olan şey yok olamaz, zira kadîm olma yok olmayı reddeder.
Aynlar da sonradan meydana gelmedir. Çünkü arazlar sonradan meydana gelme olunca, aynlar arazlardan ayrı olmadıklarından, ayn-ların da sonradan meydana gelmiş olması lâzımdır. Bunun için hiçbir ayn hareketten uzak kalmaz. Hareket araz olduğundan, sonradan meydana gelmedir. Sonradan meydana gelmeden uzak olmayan şey ise hadis olur, çünkü geçmişe doğru hadisler sonsuza kadar devam edemezler. Hadisler ortadan kalkınca hadislerden hâlî olmayan aynlar da bir yerde kesintiye uğrarlar. Aynlar ile hadisler araz olunca onlardan mürekkep olan kâinat da tabiatıyla hadis olur.
b) Her hadis bir ihdas ediciye muhtaçtır; o da ya âlemin kendisidir, yahut âlemden hâriçtir.
İhdas edici, âlemin kendisi olamaz. Aksi takdirde kendi kendisinin sebebi olur ki o zaman âlem kendisinden evvel bulunmuş olacaktır. Çünkü illet ma'lûlden evveldir. Bunda da şüphe yoktur. İhdas edici, kâinatın kendisi olmayınca onun dışında bir illet olur. Bu illet âlemi yokluktan varlık âlemine çıkaran yaratıcı Kerîm, Hakîm, Alîm olan Kadîr ve Kayyûm (Allah) hazretleridir.

e) Terkîb Delili :

Âlem bir bileşiktir. Her bileşik ise kendisinden önce bir başka şeye muhtaçtır. Kendisinden önce geçen başka bir şey ise hadistir. Her hadis muhdise muhtaç olacağı için, âlem de bir muhdise muhtaçtır.
Bu delilin izahı:

Âlem mürekkeptir (bileşik). Bu, duyu ve gözlemle sabittir. Bi-.eşik olan şeyden önce bir başka şey vardır. Çünkü parça bütünden iocedir. Bileşik ve bütün başka, parça başkadır. Kendinden önce başça bir şey olan şey ise sonradan meydana gelmedir. Çünkü yoktan zi-zuş değildir. Yoktan var olan şey hadis olur. Sonradan meydana geimiş olan şeyi meydana getiren de Yüce ve Celâl sahibi olan zâttır.

f) Tasvir Delili :

Gördüğünüz maddeler birer şekil ile şekillenmiş, sınırlı birer ni-sati3de sınırlanmıştır. Hepsinin birer imtidâdı (uzamı) derinliği, ge-ırgiıTği ve uzunluğu vardır. Uzam maddenin gereklerinden biri ve bir BBBîliğidir. Uzamsız bir madde düşünmek mümkün değildir. Astronomu bilginlerinin açıkladıklarına göre ay, güneş ve bütün gezegenlerin flBÜi küre biçimindedir. Gerek uzam gerekse yuvarlıktık sınırlıdır. Sı-msrz ve şekilli olan bir şey ise sonradan meydana gelir ve hadis olur. Carcn için bir şekil veren ve ihdas edene muhtaçtır ki o da Allah Pâlâ ve Tekaddes hazretleridir.

z İmkân Delili :

imkân delili şöyle bir kıyâsla özetlenebilir :
Âlem mümkündür,
Her mümkün vacibe muhtaçtır.
Âlem vacibe muhtaçtır ve o, Allah Teâlâ'dır.
imkân delili aşağıdaki şekilde belirlenmiştir :
I — Kâinat muntazam bir bütün şeklindedir ve bu tecrübe ile ■mucur. Muntazam bir bütün şeklinde olan şeyin mutlaka bölümleri ■■çaktır. Bölümlerine muhtaç olan şey ise vacip olamaz. Çünkü vâ-sip bileşik değildir, öyle ise âlem mümkündür. Her mümkünün var-jjii: cihetinin yokluk cihetine tercih edilmesi için muhakkak bir vâ aüe ihtiyacı vardır. Vacip, var olmadıkça var edici olamaz. Var etme meminağı varlık basamağından sonradır. Yokluk ise sebep olamaz. Itaiaraıyla vücûdu vacip olan bir varlığın var olması zorunlu olur.
II — Mümkün; varlık bakımından bağımsız değildir. Çünkü «uBBBkûnün mâhiyetinde başkasına muhtaç olma vardır. Mümkün, vü-
cutta bağımsız olmadığı gibi başkasını icâd etme hususunda da bağımsız değildir. Gerçekte var etme basamağı varlık basamağından sonradır. Bir şey var olmadıkça var edici olamaz. Varlık; mümküne inhisar etmiş olsaydı hiçbir şeyin bulunmaması gerekirdi. Çünkü mümkün sayılı olsa da vücûd ve icâd konusunda bağımsız değildir. Vücûd ve îcâd olmayınca ne kendiliğinden, ne de başkasıyla varlık bulunamaz. Bu metod nıetodlann en kısası en açık ve seçik olanıdır.
III — Varlıkların hepsi; ya başkasıyla var olmuştur, ya kendiliğinden var olmuştur veya bir kısmı başkasıyla bir kısmı da kendiliğinden var olmuştur. Varlıklar imkânsız olamaz. Çünkü imkânsızlık varlık âlemine çıkamaz.
Birincisi; varlıkların hepsi başkasıyla var olamaz. Zira varlıkların hepsi başkasıyla var olmuş olsaydı, o başkasına bakılırdı. Başkası yok ise yok ile var olmayan bir şeyin, var olması lâzımgelir ki bu, bâtıldır. Çünkü yok olan şey varlıkta etkili

olamaz. Başkası var ise bütün varlıkların dışında olması lâzım gelir ki bu, netice de bâtıldır. Zira varsayımın tersinedir.
İkincisi; varlıkların hepsi kendiliğinden mevcûd değildir. Çünkü sonradan meydana geldiğini gördüğümüz şeyler vardır, o halde hepsi kendiliğinden mevcûd olamaz.
Bu iki ihtimal bâtıl olunca varlıkların bir kısmı kendiliğinden bir kısmı başkası için var olur. Başkası için var olan şey de kendiliğinden var olana muhtaç olur.
IV — Kendiliğinden vacip bir zât vardır. Kendiliğinden vacip bir zât bulunmazsa başkası ile vacip de bulunmaz. O zaman hiçbir var olan bulunamaz. Bu ise görülene ters düşer. Vakıa kendiliğinden vacip bulunmazsa zorunlu olarak varlıklar mümkünlere inhisar etmiş olur, dolayısıyla varlıkların hepsi başkası tarafından var edilmiş ve başkasına muhtaç varlık olur. Ancak o başkası da var olmadığından yok olur ve yok olan ise zorunlu olarak var olanda etkili olamaz. Bunun neticesinde kendiliğinden vacip olan var olmuş olur.
V — Kendiliğinden bir vacip vardır. Eğer o yoksa, başkasıyla vacip de yoktur. Çünkü varlıklar mümkünlere inhisar edince bu varlıklar silsilesinin yok oluşunun yükselmesini farzetmek muhal olmaz. Önce tabiatıyla mümkün olan bir şey, kendiliğinden müstahîl olmaz. Varlıkların yok olması kendiliğinden müstahîl olmadığı gibi, başkasıyla da müstahîl olmaz. Çünkü var olanın yokluğunu yükseltmeyi imkânsız kılan başkası bir kerre varlıkların kendine dahil olamaz. Aksi takdirde o var olanın kendiliğinden vacip olması lâzımgelir. öyle ise bu başkası muhakkak kendinin dışında olur. Başkası kendinin di-
şında olunca, muhakkak kendiliğinden vacip olur. Bu ise varsayımın tersinedir. Gerçekten biz kendiliğinden vacip olanı var saymıştık, neticede ise kendiliğinden vacip olanı isbât etmiş olduk. Varlıklar rnürn-^ künlere münhasır olduğu için yücelme ve yücelmenin yokluğu ne kendiliğinden, ne de başkasıyla müstahîl olacağından kesinlikle başkası için vacip bulunamaz.
Hem kendi varlığının illeti olan bağımsız bir var olan, hem de başkası için vacip plan varlık bulunmazsa herbir var olan, yok demek olur. Evet, vacip olmayan ve yokluğu müstahîl olmayan bir ma'lûm asla bulunamaz. Bu, tecrübeye ve gözleme aykırıdır. Şu halde varlıkların silsilesi vardır. Var olanların silsilesinin bulunması, yok olmasını müstahîl kılar. Öyleyse kendiliğinden bir vacibe zarurî olarak ihtiyaç basıl olur.

H) Sonsuz Zincirin İmkânsızlığı Metodu :

Mümkünler halkası sonsuza değin devam edemez. Çünkü gördüğümüz halkaların sonsuza kadar devamı bâtıldır. Eğer sonsuza değin ihı mümkünler zinciri devam etse bu zincirde varlığının dışında bir sebep bulunamaz. Çünkü mümkünlerin varlığı bağımsız değildir. Varlıkların nedeni kendisinde değildir. Nasıl kendisinde bulunur ki; il-ietin varlığı ma'lûlün varlığından zorunlu olarak öncedir. Bir şeyin kendinden önce olması ise müstahîldir. öyle ise mümkünler bir diğerine ilişerek sonsuza kadar gidecek olursa illetsiz kalmış olur. Kâinatta ne kadar varlık varsa, hepsi de mümkün olduğundan dahilî olarak illetleri yoktur. Bu durumda hiçbiri kendiliğinden var değildir. Öyle ise, her halükârda zincirin dışında kendiliğinden

bir var olana muhtaçtır. Böylece zincirin devamı kesilmiş olur. Zincirleme devamın imkânsızlığını ispat için başka deliller de vardır:
a) Sonsuzluk zinciri sonradan meydana gelmişse bu zincirin sonradan meydana gelmeyen kadîm olan bir illette, mümkün ise mümkün olmayan vacip bir illette durup kalması zorunludur. Yoksa hadislerin veya mümkünlerin varlık âlemine gelmesi mümkün olamaz. Nasıl olur da şu ma'lûlün sonradan meydana gelişi sonsuz bir zamanda olabilir? Şu ma'lûl sonsuz bir zamanda olsaydı şimdi hadis olabilir miydi? Bu ma'lûl ise hadis olduğundan geleceğe doğru zamanı kesmiş olur. Evet geçmişte sonsuz olduğu gibi gelecekte de sonsuz olabilirdi. Halbuki ma'lûl gelecekte sonsuz olmuştur. Şu halde geçmişte zincirin kesilmesi gerekir.
b) Neokritisizmin lideri Fransız filozofu Renouvier bilfiil sonsuzun, imkânsızlığını sonsuz sayılarla gösteriyor. Bilfiil var olan sayı ne kadar büyük olursa olsun zorunlu olarak sonludur. Var olanların
hareketlerine sayılar tatbik edilerek hareketin sonsuz olduğu sabit olmaktadır. Eğer hareketler zincirinin başlangıcı yoksa bilfiil olan hareketten evvel olan sayı sonsuz hareket olur. Bu ise muhaldir. Şu halde hareketler zincirinin bir başlangıcı vardır. Kelâmcılar; sayılan —aklî değerler olarak kabul ettiklerinden— sonsuz sayarlarsa da sayılanlardan var olanlara sonlu derler.
c) Burhân-ı tatbîkî ile de teselsül iptal olunur. Burhân-ı tatbikînin can damarı sonsuzun fazlalığı, eşitliği ve eksikliği mes'elesidir
Leibnitz zamanından itibaren en büyük sonsuzla, en küçük sonsuz mes'elesinden dolayı önce kelâmcılann ve İslâm filozoflannıh kabul ettikleri artı sonsuz mes'elesi modem filozof ve matematikçiler tarafından da kabul edilmiştir. Ancak burhân-ı tatbikînin uygulama kabiliyeti tartışma götürür. Nitekim kelâmcılardan derin bilginler bu konuyu tartışmışlardır. Burhân-ı tatbikîden başka burhân-ı tezâyül, burhân-ı arşî ile de teselsül iptal olunur. Burhân-ı silmî, burhân-ı mü-lahhaz silmî, burhân-ı muvazaat, burhân-ı tahallus... gibi burhanlarla boyutların sonluluğu ispat edilir.

i) İmkânı Sıfat Delili :

Bu delil cisimlerin eşitliği esasına dayanır. Kelâmcılann çoğu bu delilleri benimserler. Cisimlerin eşitliği cevherlerin eşitliğine istinâd eder. Cisimler atomlardan meydana gelmiştir. Daha önce açıklandığı gibi cisimler analiz yapılınca tek bir cevhere yani atoma dönüşür. Cisimlerin en son elementi atomdur. Atomlar her türlü şekilleri kabul edebilirler. Müşahede ettiğimiz bazı cisimler bazı nitelikleri, araz ve hususiyetleri kabul ettikleri halde, diğer cisimler o nitelikleri, araz ve hususiyetleri kabul etmiyorlar. Aksine başka bir özellik, başka bir nitelik ve araz ile mümtaz oluyorlar. Muhtelif özelliklere kabiliyetli olan ve değişik şekilleri hâiz olan cisimler kendiliğinden mevcut olamazlar. Muhakkak bir tahsis ediciye muhtaçtırlar. Cisimlerin muayyen niteliklere ihtisası için elbette bir tercîh ettirici sebep olması gerekir. İşte bu da sadece Vâcib el-Vücûd'tur. Bu delile delil-i tahsis de denir.
VI- Kâinatta belirsiz olarak bir var olan vardır. O var olan Vâcib el-Vücûd ise istenilen gerçekleşmiş olur. Vücûdu mümkün ise her halde bir vacibe muhtaç olur.

VII- Vacip kendiliğinden vardır. Çünkü insan ezelde mutlak yokluğu tasavvur etmez. Muhakkak bazı şeyler mutlak olarak var olmalıdırlar. Şu halde ezelî bir var olan bulunur ki o da kendiliğinden vacip olan zâttır.
VIII- Cisimler sonlu veya sonsuz olsun muhakkak bir varlık ile kâimdirler. Cisimlerin bir varlığı vardır. Bu varlığın çıkış yeri neresidir? Cisimlerin mâhiyeti, tabiatı mıdır? Kesinlikle hayır. Çünkü cisimlerin tabiat ve mâhiyeti imkân hâlidir. İmkân ise kendiliğinden varlığı gerektirir mi? Demek bu varlığın çıkış yerini mümkün olmayan bir varlıkta aramak gerekir. Bu ise Vâcib el-Vücûd'dan başkası değildir.
Bu metodu modern filozoflar şöyle tasarlıyorlar :
a) Âlem mevcuttur. Yok da olabilir. Demek oluyor ki, âlemin yok olması çelişkisiz olarak düşünülebiliyor ve âlem yok olabiliyor. Böyle olan varlık başkasıyla var demektir. Başkasıyla var olan şey mümkün olur. Âlem ise başkasıyla vardır. Bu başkası ancak kendiliğinden var olan biridir ve bu vücûd-u vâcibtir ki Allah Teâlâ'dır.
b) Clark'ın takriri. Madem ki bazı varlıklar vardır, öyleyse sürekli bir var olanın bulunması gerekir. Yoksa şimdi var olan şeyin yokluktan hâsıl olması sebebiyle varlıklarının illeti bulunmamış olur. Bu ise tenakuzdan başka bir şey değildir. Bir şey; hem var olsun, hem var olmasın, illeti bulunmasın bu nasıl mümkün olabilir? Ezelî bir varlık bulunduğu takdirde daima var olan bu ezelî varlık ya başlı başına değişmeden korunmuş olacaktır, yahutta değişmeye tâbi sonsuz varlıklar silsilesi bulunacaktır. Bu ikinci ihtimâl mümkün değildir. Çünkü bu silsilenin kendi varlığından hâriç bir illeti bulunmadığı gibi, kendi içinde de bir illeti yoktur. Kâinattaki bütün varlıklar bu silsileye dâhildir. Silsiledeki her varlık kendinden öncesine tâbidir. Hiç birisi kendiliğinden mevcûd değildir. İşte illetsiz bulunan bir yığın varlıkların her halde bir illeti bulunacaktır ve hepsi birden yokluktan hâsıl olmayacaktır, öyle ise illet olarak ezelî bağımsız ve değişmeyen bir mevcûd, bir varlık zorunlu olarak vardır.

j) Yeterli İllet Delili :

Daha önce açıklandığı gibi Leibnitz bütün insanlığın anlayış esaslarını iki prensibe bina ediyor, bunlar ayniyet ve sebebiyet ilkeleridir. Ayniyet ilkesi bilumum mümkün ve aklî gerçeklerin, sebebiyet ilkesi de bilumum tecrübî gerçeklerin ana esasıdır. Eski filozoflar tasavvurun hakikati için ayniyet prensibini yeterli görüyorlardı. Halbuki tasavvurların realiteye uygunluğunu aramak tasavvurlara mümkün ve aklî gerçeklerden daha fazla bir değer verecektir. Leibnitz değerli bir illet ilkesini ondan doğan bir ilke olarak va'z ederek âlemin mümkün olması delilini kendine mahsûs bir ilkeye istinâd ettirmiş oldu.
Yeterli illet delili şöyle belirlenir : Allah, eşyanın ilkesidir. Çünkü
bizim görüp denediğimiz objelerin bütünü sınırlıdır. Sınırlı olanlar ise mümkündür. Şu halde hiçbir şey kendi zorunlu varlığının illeti değildir. Âlemin her çeşit hareket ve şekle nisbeti ise eşittir. Âlemin şimdiki gördüğümüz hareket ve şekillerden başka hareket ve şekilleri ve başka bir nizamı olabilir.

Öyle ise âlemin sebebini âlemden başka bir varlıkta, âlemin ona dayandığı bir mevcutta aramak lâzımdır. Âlem; mümkün olan şeylerin tam bir toplamıdır, dolayısıyla sebebi kendisi değildir. Bilâkis zorunlu, ezelî olan ve varlığının sebebi de kendisi olan bir cevherdir.
Âlemin illeti olan bu cevherin akıllı ve şuurlu olması lâzımdır. Gerçekte bu âlem mümkün olduğu gibi, sayıyla sayılmaz âlemler de mümkündür. Bu âlemlerin o âlemlere nisbeti eşittir. Mümkün olan o âlemler de bu âlemler gibi var olabilir. Öyleyse âlemin illetinin; diğer âlemden birini belirtmeden evvel bütün mümkün olan âlemlere muttali olması lâzımdır ki onlardan birini tayin edebilsin.

k) Sebepler Zinciri Delili :

İbn Haldun Mukaddime'de bu delili aşağıdaki şekilde açıklar: Her hadisin kendisinden evvel birtakım sebepleri vardır ki bu hadisler normal âdet üzere cereyan ederek o sebeplerle vuku' bulur. Hadislerin oluşması ve meydana gelmesi onlarla tamamlanır. Âlem sebepler ve müsebbepler zincirinden ibarettir. Mekanik bir zincirleme ile birbirine bağlıdır. Yukarıdaki sebeplerin her biri sonradan meydana gelmiştir. Dolayısıyla onların da sebepleri olması gerekir. Böylece zikredilen sebeplerin sebebi ve mucidi olan Cenab-ı Hakk'a kadar uzanması gerekir.
Mezkûr sebepler ilerlerken genişliğine ve yüksekliğine devamlı artar. İnsan aklı onları kavrayıp saymaktan âciz kalır. Her şeyi ihata eden Allah'ın ilminden başka bir şey bütün bu sebepleri sayıp sırala-yamaz.

1) Hareket Delili :

Âlemde hareket eden şeyler vardır ve her hareket eden şeyin de bir hareket ettiricisi olması gerekir. Kadîm hareket ettirici Cenab-ı Hakk'tır.
tzâhı:
Birinci önerme tecrübe ile sabittir. İkinci önerme ise illiyet prensibine dayanmaktadır. Hareket bir şeyi güç halinden fiil haline çıkarmak demektir. Bir şeyi güç halinden fiil haline çıkarmak ise ancak bilfiil ve tam olarak bir var olanla mümkün olabilir. Nitekim ateş
bilfiil yakıcıdır. Ağaç ise bilkuvve yakıcıdır. Ateş ağacı bilfiil yakıcı kılar. Ağaca yanmanın gelmesi mutlaka bir ateşe bağlıdır.
Hareket ettirici, eğer kadîm ise istenen sabit olur, eğer hadis ise bir başka hareket. ettiriciyi gerektirir ve nihayet kadîm bir hareket ettiriciye varır. Çünkü —yukarda açıklandığı gibi— teselsül imkânsızdır. Kadîm hareket ettirici veya ilk muharrik kendisinden evvel bir hareket ettirici bulunmayan ve. kendisi onun hareketiyle hareketlenmiş olmayan bir varlıktır. Bu ise ancak Allah'ın yüce zâtıdır.
İkinci şekil:
Hareket sonradan meydana gelmedir. Sonradan meydana gelen her şey bir ihdas ediciyi gerektirir. Hareket bir yerden diğer bir yere intikâl demek olduğundan zorunlu olarak hadistir. Hareket maddenin kendi yapısından meydana gelmez. Çünkü maddenin kendi yapısından kaynaklanan bir hareketi yoktur, öyle ise maddenin dışında bütün eşyanın ilkesi olmak üzere hareket ettirici bir sebep gerekir

ki bu da Allah Teâlâ'dır. Meşhur İslâm filozofu İbn Miskeveyh el-Fevz el-Asğar adlı eserinde bu delili, en açık ve uygun delil olarak kabul eder.
Bazıları bu delile devri zaruret delili diyorlar. Çünkü bu âlemde gördüğümüz bütün eşyada devir zorunludur. Durma ise nisbî bir haldir. Zorlanan her şeyin bir zorlayıcısı vardır. O da Kadîr ve Kayyûm olan Allah Teâlâ'dır.
Filozofların bu delilleri kullanış şekilleri:
Çok eski zamandan beri devam edegelen hareket delili modern filozoflar tarafından da benimsenmiştir. Maddenin hareketinden çıkarılan bu delil filozoflarca da iki şekilde tasarlanmaktadır :
Birinci şekil:
Madde hareketlidir. Her hareket eden şey, bir hareket ettiriciyi gerektirir ki bu, Allah'tır.
Birinci önerme duyularla sabittir. Maddenin şimdiki hareketi önceki hareketten doğmaktadır. Her hareketten önce bir başka hareket vardır, ama hareketler sonsuza değin sürüp gidemez. Sonsuz hareketlerin zincirleme sıralanması imkânsızdır. Çünkü hareketler zincirinin mutlaka bir başlangıcı vardır. Hareket ettirenle hareket eden şey arasında sonsuz vâsıtalar yoktur. Şu halde hareket sonradan meydana gelmedir. Hareket sonradan meydana gelme olunca illiyet prensibine göre her sonradan olan şeyin bir ihdas edicisi gerekir ki bu durumda maddeye hareket verecek bir ilk muharrikin, ezelî bir illetin bulunması zorunlu olur. İşte bu ilk muharrik, vücudu vacip olan Allah'tır. O'nun vücûdu caiz olmaz. Vücûdu caiz olursa başka bir vücûdu vacip olana muhtaç olur.
İkinci şekil:
Maddede atâlet (durgunluk) özelliği vardır. Madde durgundur, harekete ve durmaya nisbeti eşittir. Madde hareket edince onu hareket ettiren bir muharrik, bir illet gerekir ve bu hareket ettirici ezelî olmalıdır, yoksa teselsül gerekir ki, teselsül bâtıldır.

m) Kemâl Aşkı Delili :

Bu delil iki. şekilde sergilenir :
a) Var olan her şey; var olmaya âşıktır ve varlığının mükemmel olmasını ister. Yokluk ve eksiklikten kaçınır. «Var olan kendine müştak olduğundan var oluşu bakımından kendisi güzel olur. Var olanın yok olmaya karşı direnmesi kanunu bu esasa dayanır.» îstenen her şeyin korunması ve devamı ancak mükemmelliği ve bütünlüğüyle mümkün olur. İllet, ma'lûlün tamamı ve kemâlidir. Buna binâen ma'lûl ancak illetiyle devam eder. Nitekim ısı ancak kendinden daha kuvvetli olan ışıkla mükemmel olur. Bilgi zanna dayalı kaldıkça eksik bir bilgidir. Yakînî bilgi olmadıkça tam olmaz ve insanın merakını ortadan kaldırmaz. Şu halde bütün varlıklar içgüdüsel bir yönelme ile ilk gerçeğe yönelmektedirler.
b) Bizde görülen kişisel noksanlık ve fıtrî zaafiyet yaratılıştan gelmedir. Bu husus bizi çelişki kuralı uyarınca hikmet sahibi bir yöneticiye ulaştırır. Şöyle ki her şeyin bir zıddı vardır. Zulmün zıddı adalettir, karanlığın zıddı ışık, ölümün zıddı hayattır. Eksik kudretin zıddı ise mükemmel kudrettir, cehaletin zıddı ilim, zaafın zıddı kudrettir.

Binâenaleyh insanın eksikliği, acizliği ve emellerine ulaşma arzusu, sonsuz kemâl gayreti ve çabası tamamen Kudretli, Kayyûm, Ha-kîm ve Alîm bir zâtın varlığına delâlet eder. Bu delil dış dünyadan alınma esasına dâhil olur. Nitekim Allah Teâlâ : «Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz.» (Fussilet, 53) buyurmaktadır.

Modern Filozofların Psikolojik Güç Delilleri:

Modern filozofların içgüdülerle ilgili delilleri buna benzemektedir : Duyusal kuvvetlerimiz, arzularımızda hâkim olan eksiklikler ve huzursuzluğun kabulü şeklinde sonsuz bir hayra meyillidir. Bu kadar güçlü olan bir eserin illetinin bulunmaması kabil değildir. İşte bu illet Cenab-ı Hakk'tır. Geleceğe, mükemmele, en üstün iyiliğe doğru bu hasret; bazı Hollanda filozoflarına göre Tanrının varlığının delilidir.

n) İnsanlık Tarihinden Çıkarılan Delil :

İnsanlık tarihine bakılınca görülür ki, insanda din ve inanç ar-
msu vârdir. Bir Tannya tapmak insan kalbinin derinliklerinde yer eden bir duygudur. Dinsiz toplum olamaz. Sadece dinlerde az veya çok sapıklıklar - görülebilir. İHsahlık bütün dinlerde yüce bir yaratıcıya, ezelî bir Rabba kadîm bir tanrıya inanmaktadır. İnsanda var olan bu bilinç, beşer aklının icadı değildir. Beşerin bu şehâdeti doğruya ve hakikata ilişkindir.
Modern filozofların bu delili belirtiş şekilleri:
Ard arda gelen dönemlere bakıldığında görülür ki insanlık vahşet, bedevîlik ve medenîlik olmak üzere üç dönemden geçmiştir. Bu ûç dönemdeki insanlar bütünüyle bir Allah'ın varlığını kabul etmekte ve bunda ittifak etmektedirler. Muhtelif insanlar arasında bu konuda öylesine bir uyum var ki —görünürde de olsa— son derece ahenk-tiârdır. Meselâ, Platon'un inancıyla bir zencinin i'tikâdı bir olmasa da yine insanlığı bir aile hükmünde tutmaktadır. Seyyahlar nereye git-inişlerse mutlaka orada —kabaca da olsa— bir dine rastlamışlardır. Şimdiye kadar gelip geçen devirlerde birtakım hurafeler bulunmakla beraber yine de insanlıkta bir tanrı fikri vardır. Dinin varlığı küllî bir hâdisedir. İnsanlar arasındaki bu ittifakın biricik sebebi Allah'ın varlığıdır. Tarih istediği kadar geçmişe dönsün, istediği kadar ileriye gitsin mutlaka her yerde Allah sesini işitecektir.

o) İnhisar Delili:

İnhisar delili şöyle takrir olunur :
Eşya ve gördüğümüz şu varlıklar, ya tesâdüfane, ya zorunlu olarak veya kasıtlı ve iradî olarak meydana gelmiştir. Bu üçünün dışında kalamaz. Eşya; ancak kasıt ve irâdeye bağlı olarak meydana gelir. Nitekim kelâmcılar bu konuda burhân-ı bedi' adlı bir delil ortaya koymuşlardır. Burhân-ı bedi' şöyle belirtilir : Cenâb-ı Hakk muh-îâr faildir, mûcib fail değildir. Yoksa dört muhalden birisinden geri kalmaması lâzımgelir. Bu dört muhal şunlardır : Ya bütünüyle hadislerin teselsülünün sonsuz

hadislere ulaşması veya eserin müessirden, failin tam bir mûcibten geri kalması gerekir. Gerçekte hadis, ya vardır, ya yoktur. Hadis yoksa bütünüyle hadislerin bulunmaması gerekir ki bu, bütünüyle tecrübe ve gözleme aykırıdır. Tecrübe bize sürekli olarak hadisleri göstermektedir. Çünkü her an hadisleri gözlemekteyiz. Sonradan meydana gelen (o şey) ya bir müessire dayanır veya dayanmaz. Sonradan meydana gelen şeyin bir prensibe dayanmaması illiyet prensibine aykırıdır. Şu halde sonradan meydana gelen şey müessire dayanır. Sonradan meydana gelen şey bir müessire dayandığı
takdirde bu, ya kadîm bir müessire uzanır veya uzanmaz. Sonradan meydana gelen bir şeyin kadîm bir müessire uzanması illetlerde ve müessirlerde teselsülü gerektirir ki, bu ittifakla bâtıldır.
Kadîm müessir ya mûcib veya muhtar fail olur. Müessir, mûcib fail olursa diğer hadisin tam illetten uzak kalması gerekir ki bu, muhaldir. Öyle ise kadîm müessir, muhtar fail olur ve eşya kendisinden plânlı ve ihtiyar ile sâdır olur. Cenab-ı Hakk mûcib fail olursa kendisinden istek ve plân olmaksızın mücerred bilgi ile eserler sâdır olur ki bu, dört muhalden birini gerektirdiğinden bâtıl olur. Eşyanın tesadüfen vuku' bulması da ma'lûlün illetsiz vuku' bulmasını gerektirir ki bu da bâtıldır.

p) Cisimlerin Sonlu Olması Delili :

Cisimler sonludur. Her cisim sonlu olunca muhakkak bir şekli bulunması gerekir. Çünkü sonlu olan her şeyin bir şekli vardır. Cismin muhtelif şekillerden belli bir şekle mahsûs olması ihtiyar sahibi kudreti gerektirir. Bu delil hüdûs veya imkân deliline de bağlanır.
Allah'ın varlığı konusunda modern filozofların serdettikleri deliller üç kısımdır :

II- BATI DÜŞÜNCESİNDE ALLAH'IN VARLIĞI

Batı düşüncesinde Allah'ın varlığı konusunda, tabiî, metafizik ve ahlâkî deliller serdedilmektedir:
Dış dünyadan faydalanılarak elde edilen delillere tabiî deliller adı verilir. Bunlar; imkân/hareket ve illet-i gâiye delilleridir.
Ruhun tasvirine dayalı delillere metafizik deliller denilir ki, bunlar; delil-i künhî, ezelî gerçekler, sonsuzluk ve kemâl kavramlarından çıkarılan delillerdir.
Beşer tabiatından ve vicdanın verilerinden elde edilen delillere; ahlâkî deliller denilir ki bunlar, psikolojik güçler, ahlâk nizamı, umûmun inancı delilleridir.

a) Tabiî Deliller

İmkân, hareket ve illet-i gâiye delilini modern filozoflar tslâm bilginlerinin serdettiği şekilde zikrederler.

b) Metafizik Deliller

1- Künhî Delil

Künhî delil ayniyet prensibine dayanmakla beraber, yaratıcı bir Varlığın hârici varlığını kabullenmemeyi ruh için imkânsız kabul eder. Rûh; yaratıcısının varlığım, zâtmı zihnen ve dış dünyada bizzarure gerçekleşmiş olarak kabul ediyor. Künhî delil Skolastik felsefenin ilk dönem filozoflarından Saint Anselmus tarafından düşünülmüştür.
Saint Anselmus, Allah'ı inkâr edenlere karşı onlarla birlikte kabul ettikleri bir zemin hazırlıyordu. Çünkü Allah'ı inkâr edenler O'nun kavramını değil hakikatim inkâr ediyorlardı. Fransız filozofu Descar-tes de delil-i künhî'yi tekrar ortaya çıkarmıştır ve bunu şöyle bir kıyasla düzenlemiştir : ■
Mutlak olarak kâmil bir var olan bütün kemâlleri hâizdir. (Birinci öncül).
Cenab-ı Hakk mutlak olarak kâmil bir var olandır. (İkinci öncül).
Öyle ise Genab-ı Hakk bütün kemâlleri hâizdir. (Sonuç).
Bu kıyâsta ikinci öncül, tasavvur ve tarif yoluyla kabul edildiğinden isbâtı gerektirmez. Birinci öncüle gelince onun konusu olan kâmil bir varlık yalnız zihinde var olur da dış dünyada var olmazsa mutlak anlamda kâmil bir varlık olamaz. Ondan daha mükemmel bir varlık bulunmuş olur. Çünkü dış dünyadaki varlık bir kemâldir. Mutlak olarak kâmil bir varlıktan daha kâmil bir varlığın var olması ise imkânsızdır.
Descartes'in izahına göre, ta'lîl metoduyla bir tasavvurdan o tasavvurun kendisinin tarifinde açık olarak bulunan bütün tasavvurlar ortaya çıkarılır. Meselâ bir üçgen tasavvur edildiğinde; bunun üç açısının toplamının iki dik açısına eşit olması hususu nasıl üçgenin tarifinde var ise mutlak olarak kâmil bir varlık tasavvurunda da aynı şekilde o varlığın dış dünyada var oluşu keyfiyeti mevcuttur. Leibnitz bu delili eksik bularak daha geliştirmiş ve şu şekle sokmuştur :
Zâtı var olmasını gerektiren bir varlık, Vâcib-ül Vücûd mümkün ise, yani bir zâtı var ise mevcuttur. (Birinci öncül).
Cenab-ı Hakk'ın zâtı, Vâcib-ül Vücûd'tur. (İkinci önerme), öyle ise Cenab-ı Hakk mevcuttur. (Sonuç).
Bu delilde Cenab-ı Hakk; kâmil varlık değil, vacip varlık olarak düşünüldüğünden vücûdu mümkün olan şeylerle itiraz imkânı ortadan kalkıyor. Cenab-ı Hakk'ın Vâcib-ül Vücûd olması, hem tasavvur hem de tarif yoluyla olduğundan onu isbat gerekmiyor. Sadece Vâcib-ül Vücûdun mümkün olduğunu ve bir zâtı bulunduğunu isbât gerekiyor.
Leibnitz bunu da şöyle isbât ediyor : Eğer varlığı kendiliğinden olan vacip, imkânsız olsa, başkasıyla var plan mümkünlerin bütünü de imkânsız olur. Çünkü başkasıyla var olan mümkünlerin kendiliğinden vacip, mevcûd olmadan var olması imkânsızdır. Böylece hiçbir şey var olamaz.
Leibnitz bazan da şöyle isbât ediyor : Hiçbir tarifi, hiçbir olumsuzluğu ve hiçbir çelişkiyi gerektirmeyen bir şeyin mümkün oluşunu ve imkânsızlığını hiçbir şey ortadan kaldıramaz.

2- Ezelî Gerçekler Delili :

Ezeli gerçek delili Fransız filozofu Boussuet ve Leibnitz tarafından ortaya konmuştur. Ancak bundan sonraki delillerin tümü illiyet prensibi deliline dayanır.
Ezelî gerçekler delili şöyle ifade edilir :
Ezelî gerçeklerin nedeni ezelî illettir ki bu, Cenab-ı Allah'tır.
Bu delilin izahı:
Ezelî gerçekler vardır. Nitekim «bir üçgenin üç açısının toplamı iki dik açısına eşittir. Artı ile eksinin çarpımı eksidir» gibi matematik
gerçeklerle «kişisel hürriyetler saldırıdan masundur, veren el alan elden hayırlıdır» gibi ahlâkî gerçekler ilk prensipler adı verilen aklî il-keier olup ezelî gerçeklerdir ve bunlarda şüphe yoktur.
Eğer ezelî gerçeklerde salt imkân kâfi" ise, ezelî gerçekler asla gerçekleşemez ve onların dış varlıkları yok demek Olur. Bu ise ezelî gerçeklere isnâd olan ezeliyet niteliğine aykırıdır. Şu halde ezelî gerçekler vardır.
Ezelî gerçeklerin illeti de ezelî illettir. Çünkü ezelî gerçekler ne meydana geldikleri dünyaya, ne de bu gerçekleri tasavvur eden bize tabi' değildir, onlardan ayrıdır, çünkü biz de, bizim çevremizde olan ilem de ezelî değildir, öyle ise ezelî bir bilgide mevcûd olması ve ezelî îar illete dayanması lâzımdır ki bu Cenab-ı Hakk'tan başkası değildir.

3- Sonsuzluk Kavramından Çıkarılan Delil :

Sonsuzluk kavramından çıkarılan delil Descartes tarafından or-iaya konulmuştur. Bu delil şöyle ifâde edilir : Bende bir sonsuzluk kavramı vardır. Sonsuzluk kavramı sonsuz bir illete muhtaçtır ki O, Ce-mb-ı Hakk'tır.
Bu delilin izahı:
İnsanda bir sonsuzluk kavramı vardır. Ben sonu olmayan bir varlık, bir tabiat tasavvur ediyorum. Bu önermede şüphe yoktur. Sonsuzluk tasavvuru sonsuz bir illeti gerektirir. Gerçekte bu tasavvurun mrıığı bir eserdir ve illiyet prensibi gereğince bir illete muhtaçtır. Sonsuzluk tasavvuru bana benden gelemez, çünkü ben sonluyum. Bu ttsavvur bana benden gelmediği gibi dış objelerden de gelemez, çünkü «tanlar da sonludur. Her illet eserin içerdiği şeyi içermek zorunda ol-duğundan sonlunun eseri sonsuz olamaz. Ancak sonsuzun illeti son-
Öyle ise bu sonsuz tasavvuru bana onu telkin eden bir sonsuz '«allıktan gelmedir ki bu sonsuz varlık, Allah'tan başkası olamaz.

4- Kemâl Delili :

Kemâl delili Descartes tarafından şöyle ifade edilir : Bende bir kemâl tasavvuru vardır. Kemâl tasavvuru kâmil bir illetten kaynaklanır ü bu illet Cenab-ı Hakk'tır. Realitede ruhta bir kemâl mefhûmu vardır. Bunda şüphe yoktur. Bu tasavvur bana benden gelemez. Çünkü ben eksiğim. Bu tasavvur aana yok olan bir yerden de gelemez, çünkü yok; illet olmaya elverişli değildir. Yok olan bir şey, hiçbir şeyi meydana getiremez. Bizi çevreleyen âlem de eksiktir, öyle ise kemâl tasavvuru da

ancak kâmil bir var-iktan yani Cenab-ı Hakk'tan gelir. Kemâl delili ile sonsuzluk kavra-
mına dayalı delil arasında mâhiyet itibariyle bir fark yoktur, yaln» şekil bakımından fark vardır. Şöyle ki birincisinde sonsuzluk tasavvurunda sonsuz bir illete, ikincisinde ise kemâl tasavvurundan kâmil bir illete geçilmektedir.

c) Ahlâkî Deliller :

1- Psikolojik Güç Delili :

Bu delil insan ruhundan bir idareciye geçme yoluyla elde edilen delildir. Bu delil gâî illet deliline bağlıdır. Âdeta onun özel bir şeklidir. Şu kadar yar ki psikolojik güçler delili illiyet prensibine dayalı olmakla beraber yukarda geçmiş değildir. Sonlu olan idrâk ve irâdeden; illiyet prensibine dayanılarak sonsuz olan idrâk ve irâdeye geçiliyor. Bir eserde görülen kemâl bütünüyle müessirinde, onun illetinde de mevcut olur. Kemâli ihtiva eden bir eserden aynı kemâl ile nitelenen illete geçilir. Eser ile illet gerçekten eşit olmasalar da, illetin hakikati eserden daha üstün olsa da illetten esere intikâl doğrudur.
Psikolojik güçler delili üç şekilde ifâde edilebilir :
a) His gücüne dayanır. Kemâl aşkı delilinde zikrolunduğu gibL
b) Akıl gücüne dayanır. Şöyle ki, bu âlemde var olan tabiî varlıkların hepsinden daha mükemmel ve daha güzel bir varlık vardır o da insandır. İnsanda akıl ve idrâk denilen bir nitelik vardır. Bizde akıl ve idrâkin var olması eşyanın aslında kâmil ve mutlak bir aklın varlığını gösterir. Çünkü eserlerde bulunan aklın müessirde de bulunması icâb eder. Aralarında bir fark varsa o da eserde bulunan aklın sonlu, müessirde bulunan aklın sonsuz olmasıdır. Akılsız bir varlıktan aklın sâdır olması kabul edilemez. Öyle ise akıl ve idrâk sahibi olan müessir; sonsuz olan Cenab-ı Hakk'tır. Nitekim Fransız filozofu Mon-tesqieu der ki : «Akıllan yoktan var edecek kadar kör bir kaderin bulunması kadar müstahîl bir şey yoktur. Vakıa şuurdan ve idrâkten mahrum olan kör bir kuvvet kâinatı ince bir haddeden geçirecek kadar şuurlu, idrâk sahibi beyinleri nasıl yoktan var edebilir? Kesinlikle hayır.»
c) İradî güce dayanır : En güzel biçimde yaratılmış bulunan insanda, akıl hâssası bulunduğu gibi bir de irâde hâssası vardır. İnsanda var olan bu irâde tabîatm eseri olamaz. O tabiat ki ondaki büün hâdiseler mekanik olarak birbirini gerektirir. İnsanın rölatif olan irâdesi, aslında mutlak olarak muhtar ve tabiat üstü bir irâdeyi gösterir. Bu niteliklerle nitelenen zât ise yüce Allah'tan başkası değildir

2- Ahlâk Nizâmı Delili :

Ahlâk nizâmından çıkarılan delil birkaç şekilde ifâde edilebilir:
a) Âlemde bir ahlâkî nizâm vardır, bunu koyan adalet ilkesi, istön ve mutlak varlık olan Cenab-ı Hak'tır.
Bu delilin izahı:
Bu âlemde gördüğümüz nizâm, iki türlüdür. Biri tabiî nizâm, diğeri ise ahlâkî nizâmdır. Tabiî nizâm, kuvvetler manzumesi, ahlâkî ni-3âm ise irâdeler

manzumesidir. Kuvvetlerin kanunu olduğu gibi irâ-*4erin de kanunu vardır. Tabiî kanunlar bulunduğu gibi ahlâkî kasanlar da vardır. Şu kadar var ki tabiî kanunlar zorunlu olduğu halde, ııfflıiâki kanunlar ihtiyarî olarak yapılır. İnsan tabiî kanuna karşı gelene», ama ahlâkî kanuna karşı gelebilir. Ahlâkî kanunla uygulanan lüe vazife adı verilir. Vazife, zevke ve faydaya karşıdır...
Nasıl tabiî nizâmın bir nedeni varsa, ahlâkî nizâmın da bir sebebi ilacaktır. Ahlâk kanunu için yüce bir ilke gerekir ki, bu, o kanunu koyan Allah Teâlâ'dır.
b) Vazife gereklidir. Vazife duygusu bizde mutlak bir egemenlik ■arak emredicidir. Vazifenin bu egemenliği ne bizden, ne de dış ta-liattan gelemez. Her bakımdan adaletli ve lütuf sahibi olan yaratıcı ımr kudretin tecellîsinden başka bir şey değildir. Vakıa gereklilik kav-■hki ve sorumluluk kavramı vicdanımızda irâdenin yüce kanununa ne hayır kavramına bağlıdır. Hayrın yükümlülük gerektiren nedeni ne itebilir? Böyle bir kanunun mümkün olan nedeni sadece kendisini üne bir gaye olarak bildiren mutlak adaletin, mutlak kutsalın ve mut-ax iyinin varlığından başka bir şeyden olamaz. Ancak mâhiyeti ile bi-süEl mâhiyetimiz arasındaki ilişki nedeniyle onu bizim için gaye, ideal «arak ortaya koyabilir.
Ahlâk kanununun beşer vicdanında var olması mutlak bir kanun ■orucunun ve ezelî bir hüküm sahibinin varlığını icâb ettirir ki onun ânBûrunda bütün ahlâk sahipleri sorumlu olurlar.
c) Ahlâk kanunu müeyyiden olmalıdır. Aklımızın buyruklanyla duyularımızın arzuları arasında netîee bakımından bir ahenk olmalı-±t. Bu ahenk ancak tabiattaki kanun koyucunun aynı zamanda ahlâk icımıcusu olmasıyla uygulanabilir. Kâinat nizâmıyla ahlâk nizâmı bir-Jeşmedikçe varlıkta ahenk mümkün değildir.

3- Umûmun İnanması Delili :

Umûmun inancı yalan olamaz. Herkes Allah'a inandığına göre âemek ki, bir Allah vardır. Bu delil tataîr edildiği şekilde tarihî bir delildir...
4 — Fazilet Delili :
Kant tarafından ortaya konulmuş olan bir delildir. Kant filozof-
lann bütün delillerini eleştirerek salt aklın Cenab-ı Hakk'ı isbât konu-] sunda delil getirmekten âciz kaldığını iddia etmiş ve «Tanrıyı bilgi rak, delilleriyle isbât etmek mümkün değildir» demiştir. Kanttın na-1 zarında hiçbir delil Allah'ı gerçek olarak ortaya koyamaz. Çünkü me-j tafiziktir ve vehme dayanır. Allah mefhûmu ise tasavvur edilebili ve gerçekleşmiş değildir. Kant'ın açıklamasına göre ruhumuzda birlif karşı, karşı konulmaz bir eğilim vardır. Bu eğilim idrâklerimizi bir birliğe ulaştırır ve düzenler. Deney alanında ancak denenebilent idrâk ederiz. Duyumlanan şeyleri birtakım ilk prensiplerle hüküm haline getirebiliriz. Bu hükümleri önce ben ve evren kavramlarına bağladıktan sonra, bütün üstünlüklerin örneği ve varlıkların ilkesi olan bir yüce illete rabt ederiz. Ama bu yüce sebebin dış dünyada var olduğu ve gerçek olduğunu bilmek bizim için mümkün değildir. Teorik aklın durumu böyledir.
Bir kerre de pratik akla bakalım. Pratik akıl yani eylem ve davranışların yöneticisi olan akıl bize ahlâkî bir görev buyuruyor. Bu âlemde bir görevin bulunduğuna vicdanen kani bulunuyoruz. Bu ahlâkî vazife apriori olarak (önceden

denenmeksizin) bize üstün bir mak-sad ve yüce bir hayır olduğunu, yani ahlâkî faziletle bunun neticesi olan saadetin uygunluğunu öneriyor. Ahlâklılık kavramı hiç ayrılma* biçimde saadet kavramına bağlıdır, çünkü ahlâk kanunu şöyle bir prensip haline konulabilir : «Kendini mutlu kılacağını uygun gördüğün şeyi yap.» İnsan ahlâk kanunuyla ahlâklandığı takdirde mutlu olabilir.

öyle ise biz de fazilet ile saadet arasında tam bir ahenk kurmaya çalışmalıyız. Hiçbir fert muhal ile yükümlü kılınamıyacağından hurafe ve uydurma bir durum olmaması için fazilet ile saadet arasında ahengin kurulabileceğine inanmamız da bir görevdir. Çünkü saadet faziletten ayrılamaz. Bizi mutluluğa lâyık kılacak eylemleri yapmak ve fazilet elbisesini giymek elimizde ise de mutluluğun temini ve neticenin elde edilmesi elimizde değildir. Çünkü mutluluk dış tabiata, diğer insanların irâdelerine bağlıdır.

Bu sınırlı hayatta bu ahenk nasıl meydana gelecektir? Salt tabu olan sebeplerle mutluluğun elde edilmesi mümkün değildir. Bunun için mevcûd hayatın şartlarının ve sınırlarının dışında, beden fânî olduktan sonra ruhun hayatında eylem haline gelebilir. İşte bu fazilet ile mutluluğun tam bir ahenk içinde fiiliyata konabilmesi için, tümüyle tabiata, insanlara o ahengi vermeye gücü yeten bir irâdenin var olması gerekir.. Evet biz ahlâk kanununa uygun olarak bu ahengi isteyebiliriz, ama onu gerçekleştirmeye gücümüz yetmez. Buna ancak âlemin yaratıcısı olan Allah'ın gücü yeter. O, eşyanın da irâdelerin de

icanun koyucusu olan yüce bir zâttır. Çünkü böyle bir ahengi ancak roce bir zât ve sonsuz olan Hakk kurabilir...

Kant'ın bu delili burhandan çok imana dayanmaktadır. Adalet ihtiyacını karşılama arzusundan ibarettir. Feyzi-i Hindî'nin dediği gibi;

«Ey Sen ki, her yerde ayn bir adla tecellî ettin, Araba ilâh, aceme Huda olarak göründün.»1

(l) Daha geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı İzmirli, Yeni îlm-i Kelâm, II, 1 -102, Dâr'ül -Fünûn ilahiyat Fakültesi neşriyatı, 1340 - istanbul.

III — POZİTİF İLİMLERDE ALLAH'IN VARLIĞI

Allah'ın varlığını modern ilim, bakışlarıyla hergün daha da açık ve kesin olarak isbât etmektedir. J

a) Hayat

Hayat esrarengiz bir kuvvete sahiptir. Büyümekte olan bir bitkinin kökleri kocaman kayaları parçalar. Hayat büyük bir ağacı meydana getirdikten sonra bin yıldan fazla bir süre içinde onu çeşitli çekim tesirlerinden korur. Hayat hergün yeryüzünden tonlarca suyu yukarı çekerek ağacın yapraklarını ve meyvelerini imâl eder. Yeryüzünde en eski canlı 5.000 yıllık maziye sahip bulunan bir ağaçtır. Fakat bu 5.000 yıl sonsuz zaman içinde sadece bir "an" olabilir. Ferdî hayat daima gelip geçicidir. Bütün canlılar için düşünülebilecek her türlü hareketten mes'ul olan bizzat hayatın kendisidir. Ne var ki bütün bu enerjinin hemen hemen tamamı güneşten gelmektedir.

Hayat dar sınırlar içinde, ısı derecesinin çok yüksek ve çok düşük j olduğu maddelerde devam edemez. Çünkü aşın derecedeki sıcaklık; \ veya soğuk

maddede bulunan ve hayatın devamını sağlayan şartlan ortadan kaldırır. Bilindiği gibi hayat, yer küresinde, ancak şartların uygun olduğu zamanda başlayabilmiştir. Gelecekte bu şartlarda herhangi bir değişikliğin meydana gelmesi hayatın yeryüzünden kalkması ile sonuçlanacaktır. Ne var ki bugün hayatın varlığı için müsait olan bu şartlar en azından 300 milyon yıl önce oluşmuş ve o zamandan beri süregelmiştir.
Hayatı tabiat meydana getirmiş değildir. Çünkü oluşum esnasında ateşin yaktığı kayalarda ve tuzlu olmayan denizlerde hayat için gerekli şartlar yoktu. Acaba hayat; kâinata idrâk kuvveti kazandırmak fırsatını elde etmek için gerek dünya yuvarlağı ve gerek diğer gezegenler üzerinde —adetâ bir tavuk gibi— kuluçkaya mı oturmuştur, dersiniz?
Bilindiği üzere yer çekimi maddenin özelliklerindendir. Diğer yönden maddenin elektrik enerjisinden ibaret olduğunu artık kabul et-
mekteyiz.. Güneşin ve yıldızların ışınlarını, çekim kaideleri uyarınca, başka yönlere saptırmak da mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki bunların madde ile sıkı bir alâkası vardır. İnsanoğlu atomun iç yüzünü araş-arabilmekte ve içinde saklı enerjisini ölçebilmektedir. Fakat hayatın bizzat kendisi yine mâhiyetini gizlemekte ve —feza gibi— bizi aldatmaktadır. Neden acaba?
Hayat maddeye can vermek için aynı tarzda ve muntazam gayret sırf eder. O, ne neşe tanır, ne üzüntü, ne de herhangi bir ayırım yapar. Bütün bunlara rağmen, esas olan yine de hayattır, maddenin anlaşılabilmesi için elde bulunan yegâne vesile odur.
Hayat his ve idrâkin yegâne kaynağıdır. Gerçek karşısında gözlerimiz henüz yan kapalı ise de bizi, Allah'ın eserlerini anlamaya ve O*nun cemâlini hissetmeye muktedir kılan biricik vâsıta yine O'dur.
Hayat, yüce yaratıcının irâdelerini gerçekleştiren bir vâsıtadan başka bir şey değildir. O halde hayat ölümsüzdür.
"Hayatın başlangıcı" diye isimlendirdiğimiz bilmece konusunda ilmen kabul edilebilecek birçok tahminler ve ipuçlan mevcutsa da, kesin delillerin bulunmayışı yüzünden, bilginleri derin derin düşündüren noktaları kalmıştır. Konunun esrarengizliği ve doğruluğu ile ilgili çeşitli neticeler, birçok biyoloji bilginlerini dehşete sürüklemiştir. Biyolog; belki mucizelere inanmaz, fakat zeki bir insan olarak gerek kendi araştırmaları ve gerek diğerlerinin ilmî çalışmaları neticesinde şu realite ile karşılaşır : Bugün canlı varlıkların çoğu, mikroskopla görülmeyen moleküller, alaca karanlık bir bölgeden çıkışını takiben mikroskobun altında görülebilen bir tek hücreden gelişmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu hücre inanılmaz bir üreme gücü ve kendisini onbin-lerce hayat şekillerine uydurabilme kabiliyetiyle donatılmıştır. Bu hücre yeryüzünün her bölgesinde yaşayabilecek tarzda hazırlanmıştır, ilim realitenin başka türlü olmasına imkân bulunmadığını kabul ediyor. Bilginlerin bir kısmı, bunun kimyasal maddeler, su ve zaman elemanlarının rol oynadığı bir tesadüf eseri olduğu görüşünü savunur. Diğerleri ise hayatın her alanında bir nizâmın hüküm sürdüğünü kabul eder. Çünkü hayat, başlangıçtan beri kaynağından hedefine doğru ilerlemektedir. Hayatın konusu ister bir hayvan, ister insan olsun, durum değişmemekte ve aradaki korkunç uçurumun aşılması mümkün görülmemektedir.

b) Hücre

Şu biricik ve çok önemli şeye bir bakınız. Bizzat yer küresinden de bütün kâinattan da önemlidir, hatta diğer her şeyden. Yalnız ya-

ratıcı ve idare edici varlık müstesna. O ki bu çok önemli şeyin varlık sebebidir. Hücre içinde nerde ise görülmiyecek olan, jelatin gibi saydam, yapışkan, hareket edebilen ve enerjisini güneşten alan protoplaz-mayı kastediyorum. Bu harika sıvı kendi başına güneş ışınlarını kullanarak atmosferden karbondioksiti ayırabilmekte, molekülleri ayrılmaya zorlamakta, sudan hidrojeni alabilmekte, karbon hidratlar elde etmekte ve bu suretle son derece inatçı ve çetin olan kimyasal bileşimlerle besinini bizzat hazırlamaktadır.

Bu biricik hücre içindeki çiğ tanesine benzeyen saydam damlacık bizzat hayat tohumunu taşır. Küçük büyük her canlıya hayat dağıtmaya gücü yeten ve okyanusun en derin noktasından tutunuz da gökyüzüne varıncaya kadar hayat bulunabilen her yerde, her türlü yaratığın çevresine uymasını sağlayan şey de bu protoplazmadır. O zaman ve çevre içinde her canlı varlığa, çeşitli durumlara intibak edebilecek bir tarzda, şekil verilmiştir. Canlılar dünyasının her ferdi özel şahsi-yetini kazanınca bir kısım elastikiyetini ve değişme kabiliyetini feda etmiş, müşahhas ve sabit hale ^gelmiş ve artık geriye dönüş imkânını kaybetmiş olur. Fakat bunun yanında o, içinde bulunduğu şartlara uyma yeteneğini tamamen elde etmiş^sulunur.

Bir damlacıktan ibaret bulunan protoplazmanm bu kuvvetleri ve taşıdığı bu özellikleri, yeryüzünü yeşilliklerle süsleyen bitkiden de, hayat iksiri taşıyan bütün canlılardan da muazzam ve önemlidir. Çünkü bu özellikler hayatın kaynağıdır, bunlar olmasaydı hiç bir canlı olmazdı.

İlim; bütün söylediklerimizi adım adım kabul etmekte, fakat son bir adım daha atarak şu hükme varmak konusunda tereddüt göstermektedir : İnsan; bütün kâinatı kucaklayan hayat kaynağının bir çocuğu olarak şu yeryüzüne diğer canlıların efendisi vasfıyla gelmiştir; o, maddeden ve "rûh" diye isimlendirdiğimiz ilâhî kudretten bir kıvılcım alabilmek için akla sahip kılınmıştır.

Amip, mikroskobik bir yaratık olup ileri derecede bir hayatiyete sahiptir. Yapısında belirli bir nizâm, içinde sayılmayacak kadar atom bulunur. Amipler tek hücreli canlılardır, bu hücrenin çapı bir santimetrenin % 2,5'u kadardır. Dünyanın bütün sularında bulunur. Amip acıktığını hisseder ve bu maksatla kendisine besin arar. Bir canlının; arzuları ve bunları yerine getirmek için plânlı faaliyetleri olabilmesi için onun acaba hangi büyüklükte bir hacme sahip olması gerekir? Fakat sonsuza nisbetle hacmin ne değeri var! Çünkü bir atomdaki düzen bile güneş sisteminin sahip olduğu düzenden geri değildir. Canlı bir yaratık olan amipin hayatın temel kaynağını teşkil ettiğini ve tek
hücreli olduğunu düşünmeden, konuyu daha çok vuzuha kavuşturmak açin yine amipi misâl alacak olursak şöyle diyebiliriz : Bir nevî hayat taşıyan protoplazmatik bir yaratık, iç yapısı bir benzerini imâl ettik-*en sonra bölünmüş ve iki ayrı ünite meydana getirmiştir. Bu iki ünite âe bölünen dört yeni ünite teşkil etmiştir. Bu nevî üremeyi, bugün sütün canlılarda düşünebilirsiniz. Her hücre, ilk bölünme safhasında, içendi içinde tam ve yeni bir hücre meydana getirebilmektedir. Hücre-

lerin bizzat kendileri de devamlı bir hayatiyet taşır. Yalnız anormal au hâdise olur ve şartlarda önüne geçilmez bir değişiklik meydana ge-.zrse müstesna. Hücreler her zaman için gerek hayvan ve gerek bitki-.irde basît hücreler meydana getirir. Yeni teşekkül eden bu hücreler kendilerinden türedikleri temel hücrelerin tıpkısı olurlar. Biz insanlar âlemi de bu nevî hücrelerin milyarlarcasından meydana gelmiş millet-Jeriz. Öyle ki her hücre, kendisine düşen önemli vazifeyi şuurlu olarak yerine getiren bir vatandaş gibidir. Bu, cansız molekülden apayrı bir sanım arzeder.
Öyle anlaşılıyor ki hücrelerin birbirleriyle sıkı münâsebet teşkil «dişleri onların canlı kalmaları için daha elverişli olmuş ve bu sebeple ataşer, dörder, yüzer, biner olarak milyonlar halinde biraraya gelmeye mşl a m ıslardır. Sonra bu kalabalık hücre topluluğunun her bir ferdi, Kendisine verilen görevi yerine getirmeye davet edilmiştir. Hücrelerin aerbirine çeşitli görevleri yerine getirme işi yükletildikten başka, zamanla hücreler topluluğunun yeni bazı faaliyetleri göstermesi de im-cân dâhiline girmiştir. Meselâ hayvanlarda kılcal organlar (cillia) ve jaiancı ayaklar, sindirimini diğer hücrelerin yaptığı besini sağlamaya jardım etmiştir. Bazı organların teşekkülü de birbirinden ayrı, çeşitli increlerden oluşmuştur. Öyle hücreler vardır ki —ağaç kabuğunda olduğu gibi— kalın ve koruyucu bir tabaka teşkil eder. Bir kısmı, can-imn bedeninde mevcut olan besini bir yerden diğer bir yere taşımakla förevlendirilmiştir. Bir diğer hücre grubunun, ağaç gövdesinin mukâ-ı*metini sağlayan odunsu kısmı inşâ etmekte olduğunu veya hayvan-ann gelişip büyümekte olan vücutlarını dik tutacak, onlarda iskelet Tarifesi görecek kemik veya kabukları oluşturduğunu görürüz. Hayvan-" jülTui vücutlarındaki sert kısımlar bazan kabuk halinde dışarıda olur, •cariyelerde olduğu gibi.
Yumuşakçaların bu sınıfının kendilerini dış fanyadan âdeta tecrîd ettiklerini söylemek mümkündür. Bazı hayvan-Jann vücûdları ise dâhilde kemiklere sahiptir, meselâ insan omurga ■kemiklerine muhtaçtır. Hayat taşıyan her varlık basît bir hücreden taşmaya başlar. Bu ilk hücre diğer bütün hücreleri, gerekli vazifelerini yerine getirmelerine ve meydana gelecek olan canlıya ait projeye
—ki bu, temel hücre içinde saklıdır— harfi harfine uymaya mecbur eder, doğacak olan canlı ister kaplumbağa, ister tavşan olsun...
Hücreler bir anlayış (idrâk) kabiliyetine sahip midir, değil midir? Böyle bir soru sormak mümkündür. Hücrelerin herhangi bir içgüdüyle veya düşünme kuvvetiyle mücehhez kılındığını kabul etsek de durum değişmez. Hücrelerin, teşkil ettikleri canlının ihtiyaç ve şartlarına uyabilmek için şekil ve karakter değiştirdiklerini itiraf etmekten kurtulamayız. Her hücre, hangi canlıda bulunursa bulunsun, bir et parçası olabilmesi için kendisine biçim vermesi gereklidir. Yine hücre dişlerdeki mine tabakasını oluşturmaya, gözdeki saydam sıvıyı meydana getirmeye ve meselâ burunla kulağın oluşumunda vazife almaya mecburdur. Aynı zamanda her bir hücre, vazifesini yerine getirebilmesi için gerekli forum ve özelliklerini elde etmelidir.
Herhangi bir hücrenin sağ veya sol eli bulunabileceğini tasarlamamız pek güçtür. Fakat şu bir gerçektir ki; hücrelerden biri sağ kulağın bir parçasını teşkil ederken, diğeri de sol kulağın bir cüzü oluverir. Kimyasal özellikleri bakımından birbirinin aynı olan bazı kristallerin, güneş ışınlarını sola, diğerlerini de sağa saptırdığını biliyoruz. Böyle bir özelliğin hücrelerde de mevcûd olması muhtemeldir. Çünkü

hücreler, kendilerine hâs ve gerçekten isabetli bir mekânda bulundukları takdirde, öyle anlaşılıyor ki, ya sağ veya sol kulağın bir parçasını teşkil ederler. Kulaklarınız başınızda aynı hizadadır ve meselâ ağustos böceğinde olduğu gibi, dirseğin üstünde değildir. Kulaklarda birbirine ters düşen girinti ve çıkıntılar vardır. îki kulak birbirine o kadar benzer ki birini ötekinden ayırdetmek son derece güçtür. Yüzbinlerce hücre en doğru işi en münâsib zamanda ve en uygun yerde yapmaya mecbur edilmiş gibidir. Hakikatte ise onlar serbest iş görürler. Hayat dâima ilerlemektedir. O, bu ilerleyişinde yapıcıdır, ıslâh edicidir, geliştiricidir, yeni ve daha iyi olanı yaratıcıdır. Hayatın ardı arası kesilmeyen bu faaliyetinin cansız eşyada hiçbir benzeri ve örneği yoktur. Acaba bu bir idrâkten mi doğmaktadır, yoksa içgüdü eseri midir? Veya hiç bir sebep olmaksızın sadece oluveren bir iş midir? Bunun cevâbını artık kendiniz verebilirsiniz.
Bütün bunlardan sonra yine siz : Bu bölümde anlatılanların hiçbiri hayatın nasıl başladığını, yani onun şu yer küresine nasıl geldiğini bize izah edememektedir, diyebilirsiniz. Evet, şu satırların yazarı da bunun nasıl olduğunu bilememekte, yalnız hayatın, ilâhî kuvvetin bir ifâdesi olarak meydana geldiğine ve hiç bir zaman maddî olmadığına inanmaktadır, o kadar.
c) Genler
Dişi, erkek bütün hücrelerde kromozomlar ve genler bulunur. Kro-«sozomun içinde geni kapsayan küçük bir çekirdek vardır. Genler her canlı varlığın ve bu arada insanın özelliklerine etki yapan baş faktör-iör. Üreme hücresindeki stoplazma ise, kromozomu da, geni de çevreleyen ve çeşitli kimyasal bileşiklerden meydana gelen fevkalâde bir maddedir. Yeryüzünde yaşayan bütün insanların ferdî özellikleri, psi-kolojileri, renkleri ve ırklarından sorumlu olan bu genlerin tümü o loıdar küçüktür ki, biraraya getirilse bir yüksüğü bile dolduramazlar.
Genler, o son derece küçük, mikroskobik varlıklar bütün insan, iayvan ve bitkilere âit özelliklerin rakipsiz anahtarlarıdır. İki milyon-«■n fazla insanın bütün ferdî özelliklerini kapsayan yüksük" büyüklüğündeki hacim şüphe yok ki çok küçük bir hacimdir. Fakat bu, tartı-jpiamayacak bir gerçektir. Acaba genler ve onların etrafını saran jsaplazmalar, geçmiş atalardan insanlığa intikâl eden soyaçekim özeliklerini kendilerinde saklıyorlar mı? Yine bunlar pek minicik bir alan ■cinde her ferdin psikolojisini gizliyorlar mı? Ve burada saklananın, gizlenenin içyüzü nedir? Bir talîmât kitabı veya atomlar dizisi mi? Yoksa lesr şey tesadüfe mi bırakılmış?
Döl yatağındaki çocuk (cenîn, embriyon) protoplazma halinde ırkî «■elliklerine doğru gelişirken adım adım izlenebilen bir evrim geçirir,, «genlerde ve stoplazmadaki düzen» diye ifâde edebileceğimiz' bir ge-itşae kaydeder. O kadar ki bu ırkî gelişmesinde, cenîni, ilk teşekkülünden beri besleyen annenin bile büyük bir tesiri yoktur. Çünkü meydana Bölecek çocuğun annesine mi, babasına mı benzeyeceğini kararlaştıran db bizzat genlerdir. Bu benzeyişi, doğumdan önce çocuğa yataklık eden «tamın temîn ettiğini söylemek için elimizde herhangi bir delil yoktur Gelişme; normal olarak uzun «zaman bölümlerimin geçmesini ge-mektirir, ancak bu sayede çeşitli değişiklikler meydana gelebilir. Üzün «anana bağlı olan bu gelişme insan cinsinin devamlılığını, dayanıklılığını ve soya benzemesini sağlar. Gelişme; ruhun üflenişiyle en olgun «terecesine ulaşır. Yüce Yaratıcı bu önemli fonksiyonu sırasına ve dü-«nme koymuştur. İnsanoğlu çocuğun döl

yatağındaki gelişme ince-İkierini anlamaz veya tezcanlıhk eder diye, ulu Yaratıcı, bu gelişme fonksiyonunu lüzumundan fazla hızlandırmamıştır. Dâima yeni ge-Tkynrter, gelişen varlıkta bulunan özelliklere ve bir de gelişmeye, uygum düşecek bir ortamın bulunuşuna dayanır. Tesadüfün ve sonradan ■reaya çıkan durumların evrime yaptıkları etki pek azdır. Böyle etkiler daha çok anne ile baba arasında bulunan ve soyaçekim yoluyla evlâda geçen önemli ve belirgin bazı ayrı özelliklerde göze çarpar.
Bir kelebeğin başkalaşımını inceleyecek olursanız, onun, yumurtadan çıktıktan sonra tırtıl halinde olduğunu görürsünüz. Tırtıl oburca yer, gelişir ve kendisini kısmen ipek olan bir tabakaya rahatça sarar, sonra krizalit haline gelir. Koza içindeki tırtılın vücûdunu teşkil eden dokuların çoğu çeşitli hücrelere ayrışır ve hücreler karışımı halini alır. Bu devrede bulunan bir tırtılı tahlil eden, hücreler arasında hiç bir ayrım yapamaz, hatta o, bu karışımı bile farkedemez. Münâsib bir zamanda krizalitteki her canlı hücre kendisine uygun yeni bir evrim geçirir ve böylece krizalit canlı ve yeni bir yaratığa dönüşür. Bu hayvan, artık kendisi için gerekli olan bütün fiziksel organlara sahiptir, yeni bir tırtılın karmaşık tabiatının yansını meydana getirme gücüne sahiptir. Zamanı gelince koza açılır ve kelebek dediğimiz o enteresan yaratık dünyaya gelir.
Şimdi kendi kendimize soralım : Genlerdeki bu «yön verici kuvvet» nereden gelmektedir? Genler hücrelere komuta etmekte, hücreler de askerlerini yerine getirmektedir. Ve bu karışık münâsebetlerden doğan netice de bir matematik probleminin çözülmesi gibi her yönden doğru çıkmaktadır.
Rengin, belirli bir dalga uzunluğuna sahip ışınların belirli maddeler tarafından emilmesiyle meydana geldiği söylenir, bu maddeler diğer dalga uzunluklarını da yansımaları için serbest bırakırlar. Işık dalgaları oldukça büyüktür. Çünkü inç başına 33.000 ilâ 36.000 arasında yayılırlar. Halbuki diğer dalga veya ışınlar, inç başına telsiz için birkaç km. X ışınları, radium için 10 milyon veya daha fazla yayılır.
Gelecekte ne gibi buluşlarla karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Sıcak ülkelerde yaşayan bir çeşit kelebek vardır ki, kanatları, saydam bir maddeden. yapılmış, çok ince bazı levhaların teşkil ettiği tabakalarla örtülüdür. Işık bu kelebeklerin kanatlarına girdikten sonra, bazan opal'in (panzehir taşı) renkleri arasında görebildiğimiz tatlı bir mavi ile yansır. Demek ki «genler» işleri öyle ayarlıyor ki binlerce nesil geçtiği halde, herhangi bir değişiklik bile olmuyor.
Genlerde, radium veya diğer ışıklarla etki yapmak mümkündür. Böyle birçok şaşırtıcı anormallikler elde edilebilir. Bilginler, birgün, belki tabiatın sanatına güzellik katabileceklerdir, fakat bunu yapabilmek için çok kıymetli bilgiler elde etmeleri gerekir. Bu bilgiler sayesinde de biyoloji, tıp ye fizik ilerleyecektir.
Şimdiye kadar bildiğimize göre bütün hayat, bir tek hücreden gelmektedir, elimizde başka türlü sonuç doğuracak herhangi bir delil mevcûd değildir. Müşâhade edildiğine göre bütün canlı türler arasında yaratılış karakteri bakımından aşılması mümkün olmayan derin
uçurumlar vardır. O kadar ki birbirine yakın olan türler bile gerçekten ayrı ayrı yaratılışlara sahiptir. Birçok hayvan da ayrı karakterde iki türlü döllendirme kudretini kısa zamanda kaybeder. Sözgelimi katır, atın ve eşeğin yavrusu olduğu

halde bir katır nesli mevcûd değildir. Geriye, hayatın asıl kaynağına doğru gittikçe «Çevreye uyma» olayının daha yaygın olduğunu görürüz. Hatta öyle bir zaman düşünülebilir ki canlının çevreye uyma gücü ileri derecede bulunuyordu ve yeryüzü —bugün de büyük çapta olduğu gibi— o zamanlar, «her biri kendi türünden olan» canlılarla dopdoluydu. Bugünün midyesi ve ahtapotu, bunların her ikisi de yumuşakçalardandır, fakat her birinin «çevreye uyma» faktörü ile zamanla aldığı şekil öyle bir ayrılık arzetmiştir ki bunların ikisinin de aynı türden olduklarına inanmak güç bir şey olmuştur.

Canlılar arasındaki bu ayrılma olayı, ta hayatın başlangıcı zamanlarında meydana gelmeye başladığından her bir yaratık zamanla özel bünyesine bürünmüş, geri dönme veya yeniden kendisine başka bir şekil verme gücünü kaybetmiştir. İşte bu hayvanlar, değişik şartlara ayak uydurma kabiliyetini büyük çapta kaybettiklerinden, birçok hayvan türünün nesli kesilmiş, diğerleri için de yaşama imkânı kalmamıştır.

Yukarda söylediğimiz gibi genler, bütün canlılardaki cinsiyet* hücrelerinde bulunan atomların ültramikroskobik bir şekilde düzenlenmiş «anasından ibarettir. Yaratılış projesini, geçmişlerin sicilini ve her canlasın kendisine hâs özelliklerini genler muhafaza etmektedir. Genler; Mtkilerin her şeyine; köküne, dalına, yaprağına, çiçeğine, gövdesine ?* meyvesine, bütün aynntılariyle hâkimdir. Yine onlar insan da dâhil «imak üzere bütün hayvanların şeklini, iskeletini, kıllarını, saçını... w kanatlarını tesbit eder.

d) Vücûd Fabrikası

Sindirimin bir kimya laboratuvarındaki ameliye olduğunu ve ye-nftgHTTita yemeklerin de hammaddelerini teşkil ettiğini kabul edersek, cereyan eden olayın ne kadar ilgi çekici olduğunu hemen anlayıveri-m. Çünkü midenin kendisi hâriç yenilebilecek her şey sindirilmekte-

Biz, bu laboratuvarın durumuna hiç bakmadan veya sindirim kim-jaaamın bu işi nasıl gördüğünü düşünmeden, laboratuvara hammadde birçok yemek çeşitlerini göndermekteyiz. Sözgelimi pirzolaları, iyi, mısın ve kızarmış balığı yeriz. Bütün bunlara, zaman olur suyu ve pekmez ilâve ederiz. Mide, bu yemek karışımının için-den faydalı olanları seçer. Bu işi, her türlü yemeği kimyasal bir analizden geçirmek suretiyle başarır. Bu esnada bıraktığı fazlalıklar olur. Mide ayırdığı besin maddelerinden çeşitli hücrelere gıda teşkil edecek olan yeni proteinler elde eder. Sindirim sistemimiz, besinlerin içinden kalsiyumu, kükürdü, iyodu, demiri ve diğer zarurî maddeleri ayırır, alır. Yine o, ana moleküllerin boşa gitmemesine ve hormon üretmeye önem verdiği gibi, hayat için zarurî olan bütün malzemelerin belirli ve düzenli miktarlar dahilinde daima var olmasını ve her türlü ihtiyacım karşılamaya hazır bulunmasını da sağlar. Sindirim cihazı, açlık gibi vuku'bulacak her türlü olaylar için yağ vs. ihtiyat maddelerini de depo eder.

Sindirim cihazımız bütün bunları yaparken insanın düşünüş ve akıl yürütüşünden hiçbir zaman etkilenmez. Biz insanlar, hayatımın sürdürebilmek için, otomatik olarak ve hiç bıkmadan birçok şeyler ye-yip içiyor ve dolayısıyla sayılamayacak kadar çok olan maddeyi bu laboratuvara döküveriyoruz. Besinler, çeşitli sindirim yerlerinde kimyasal analizlerden geçtikten ve yeni besinler haline geldikten sonra, sayısı, yeryüzündeki bütün insanların sayısından fazla olan hücrelerimizin herbirine

gönderiliyor. Burada hücrelere yapılan besin nakliyâtının devamlı olması ve ayrı ayn herbir hücrenin özet olarak muhtaç olduğu besin maddesi ne ise, onun gönderilmesi gerekmektedir. Öyle ki rolleri başka olan hücreler, aldıkları bu özel besinden kemik, tırnak, et, kıl, göz... Ve diş meydana getirsin.
O halde sindirim cihazı dediğimiz şey, insan zekâsının icâdettiği hiç bir fabrikanın imâl edemeyeceği kadar madde işleyen bir kimya laboratuvandır. Burada, ayrıca, dünyanın tanıyabildiği en büyük dağıtım ve nakliyât sisteminin de ilerisinde bir nakliyât sistemi vardır, fevkalâde bir düzenle her şeyin yerini bulduğu bir sistem. Bu labora-tuvar, çocukluk devresinden sözgelimi, 50 yaşma kadar önemli hiçbir hatâ işlemez. Halbuki bu süre içinde işlediği maddeler aslında çok değişik moleküllerden meydana gelmiştir. Hem bu maddelerin birçoğu da zehirlidir. Besin dağıtım kanalları çok çalışmaktan tembelleşince zayıflar ve nihayet ihtiyarlarız. Hücrelere gelen besin elemanları henüz birer temel besin maddesinden ibarettir. Hücrelerin fonksiyonu bu besinleri yakmaktır. Vücudun ısısını sağlayan yegâne kaynak bu yanma olayıdır. Siz, tutuşturmadan yanma olayını meydana getiremezsiniz. Mutlaka önce tutuşturma olayını temîn edeceksiniz. İşte tabiatta da tutuşturma olayını meydana getirecek küçük kimyasal bileşikler (hücreler) hazırlanmıştır. Kendilerine gelen besini tutuşturarak yakan hücreler böylece ok-sijen, hidrojen ve karbon sağlamış ve gerekli ısıyı elde etmiş olurlar. Her yanma olayında olduğu gibi, bunda da netîce su buharları ve karbondioksittir. Kan, karbondioksidi akciğerlere taşır. Size nefes almayı temîn eden yegâne şey akciğerlerdeki karbondioksittir. İnsan bir gün içinde yaklaşık olarak 1 kg. karbondioksit üretir. Fakat birçok karmaşık fonksiyonlar insanı bu karbondioksitle zehirlemekten korur. Her canlı besinleri sindirir. Her canlı, özelliği icâbı, muhtaç olduğu özel kimyasal maddeleri yemek mecburiyetindedir. Bütün hayvan türleri arasında en küçük ayrıntılarına vanncaya kadar, meselâ, kanın kimyasal elemanlarında her türe göre ayrılıklar vardır. Bu sebeple de her bir tür için özel bir oluşum ve işleyiş bahis konusudur.
Zararlı mikropların vücutta bir enfeksiyon meydana getirmesi halinde sistem bunları karşılayacak devamlı bir ordu bulundurur. Bu ordu normal olarak mikropları yener ve insan vücûdunu erken ölümden korur.
Sayıp döktüğümüz bu hârikalar hayat olmaksızın bulunamaz ve başka herhangi bir şeyle de rrjeydana getirilemez. Bütün bunlar tam aksamayan, mükemmel bir nizâm içinde olur. Nizâm ise, mutlak olarak tesadüfle taban tabana zıttır.
e) İçgüdü
Yaratıklar dünyası içinde birçok hayvana, belirli şekillerde ve üstün derecede bazı fonksiyonları icra etme kudreti verilmiştir, bunlara ister içgüdü, ister zekâ deyiniz veya başka bir isim veriniz. Sözgelimi, eşek ansı çekirgeyi yakalar, toprakta bir çukur kazar, iğnesiyle çekirgeyi öyle münâsib bir yerinden sokar ki hayvan kendini kaybeder, fakat ölmeyerek konserve bir et gibi yaşar. Daha sonra hiç şaşmadan, en uygun bir yere yumurtalarını koyan eşek ansı ne bilsin ki küçük yavruları yumurtadan çıkar çıkmaz bir çekirgenin konserve etinden beslenecektir, hem de varlıkları için çok büyük önem taşıyan bu hayranı öldürmeden eşek arıları gibi bu işi başlangıçtan beri devamlı olarak yapmış olmalıdır. Aksi takdirde yeryüzünde bu

hayvanın cinsi kalmazdı. İlim bu enteresan hâdise için bir izah yolu bulamamakta-iır, fakat hâdise tesadüfe de bağlanamaz.
Toprakta açtığı çukurun üstünü örten bu dişi hayvan uçar gider tc bir müddet sonra ölür. Ne kendisi, ne de kendisinden önceki ben-«erleri yaptıkları bu işi düşünmemişlerdir. Bunlar yavrularının ileride ne ile karşılaşacaklarını, hatta yavru diye bir şeyin mevcûd olduğunu bilmiyorlardı. Daha da ileri giderek şöyle diyelim : Bu hayvanlar ger-rekten çalıştıklarını ve türlerini korumak için yediklerini bile bilmez-3er
Kannca ve arıların, kendi topluluk hayatlarını nasıl düzene koyup idare edeceklerini bildiklerini söyleyemeyiz. Çünkü bunların askerleri, işçileri, esirleri ve kraliçeleri vardır. Fakat Baltık Denizi sahilinde elinize bir kehribar parçası alırsanız onda uzun asırlardan beri bir kanncanın saklı kaldığını ve bunun bugünün karıncasının tıpkısı olduğunu göreceksiniz. Karınca çevresine tamamen uyduktan sonra acaba evrimi durmuş mudur? Ve küçük karıncanın zihni daha büyük bir gayeyi gerçekleştirmekten çok âciz mi bulunuyordu? Kanncanın, sosyal bir böcek olarak oluşması bakımından çok şey öğrendiği şüphesizdir. Söylenebilir ki, kannca «en büyük çoğunluğa, en büyük fayda» tarzında ifâde edilen o enteresan teoriyi merhametsiz bir şekilde uygulamakta ve bu teorinin mantıkî neticesini de gerçekleştirmektedir.
Bazı karınca türlerinde, işçi karıncalar kış boyunca diğer kann-calan beslemek için büyük taneler toplar getirir. Bunlar toprak altında bir «öğütme odası» inşa eder. Öğütmeye uygun, büyük ve kuvvetli çenelere sahip bulunan kanncalar koloninin ihtiyacı olan besin için bu taneleri öğütür, bunların yegâne işi bundan ibarettir. Sonbahar gelip de tanelerin hepsi un haline getirilmiş olunca, «En büyük çoğunluğa, en büyük fayda» prensibi, hazırlanan bu yiyeceğin saklanmasını gerektirir. Madem ki yeni doğacak karınca nesli birçok öğütücü karınca da-getirecektir. Asker kanncalar halen mevcûd olan öğütücü kanncalan öldürür. Her halde bu böcek askerlerin vicdanı, öldürülen karmcalann, taneleri öğütme sırasında yeteri kadar gıda pay-lannı aldıklarına kanâat getirmekte ve bununla müsterih olmaktadır.
Bazı karıncalar, içgüdünün veya düşüncenin —hangisi hoşunuza giderse onu tercih ediniz— şevkiyle, gıdasını temîn etmek için, «mantar tarlalan» diyebileceğimiz yerlerde besin olarak mantar yetiştirirler. Bu kanncalar aynı zamanda gül biti ve tırtıl gibi küçük böcekleri avlarlar. Bu küçük yaratıklar kanncalann sağmal inekleri ve keçileri gibidir. Kanncalar bunlardan bala benzer belirli bir sıvı alarak besle-nirler.
Kanncalar diğer bazı kanncalan esîr alarak işlerinde çahştınrlar. Bazı karıncalar da yuva yaparken, bitki yapraklannı düzene koyarken bu işi için yavru kanncalan çahştınrlar. Çünkü —ipekböceği gibi — ipek iplik salgılayan bu yavrular yuvanın etrafını beraberce örerler. Çoğu yavru kannca kendisi için yuva (koca) yapmaya fırsat bulamaz, fakat bununla beraber o, topluma hizmet etmiş olur.
Karıncayı oluşturan şuursuz atomlar ve moleküller bu kadar karmaşık işlerin içinden nasıl çıkabiliyor?
Şüphe etmemelidir ki, bütün bu işleri yaparken karıncaya yol gösteren bir Yaratıcı vardır.

Kuşların yuvaya dönüş içgüdüleri vardır. Kapınızın üzerinde yuva yapan nar bülbülü sonbaharda güneye göç eder, fakat ilkbahar gelir çelmez doğruca eski yuvasına döner. Her eylül ayında kuşların çoğu sürüler halinde güneye göç eder. Bu kuşlar yolculukları sırasında ensin denizler üzerinde aşağı yukarı 16.000 km. kadar bir mesafe alırlar. Fakat hiçbir zaman yollarım şaşırmazlar. Posta güvercini, kendisine kapalı bir kutu içinde yaptırılan uzun yolculuk esnasında tepesi üze-nndeki yeni yeni seslerden bunalıp şaşkına dönünce, bir müddet tur at-cJrtan sonra hiç şaşırmadan vatanına doğru yönelir. Esen rüzgâr, ağaç-«n ve dallan ne kadar karıştırırsa karıştırsın, arı maharetle kovanını ■dur. Bütün bunlar gözle görülen delillerdir.
Meskene dönüş duyarlığı insanda zayıftır. Fakat o bu alandaki eksikliğini seyr ü sefer aletleriyle tamamlar. Demek ki biz, böyle bir «güdüye muhtacız, fakat aklımız bu ihtiyacı karşılamaktadır. Nice fcaçük böcek vardır ki takdir edemeyeceğimiz derecede mükemmel, mikroskobik gözlere sahiptir. Şahin, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşunum teleskobik bir göz taşıdıkları şüphesizdir. İnsan bu konuda da metleriyle üstünlüğünü korumaktadır. Çünkü insan icâd ettiği telesime sayesinde, görme kuvvetinin ancak iki milyon defa artırılması ha-Bmrie görebileceği yıldız kümelerini seyretmektedir. Yine o elektromik-uoskobu yardımıyla çıplak gözle görülemeyecek bir bakteriyi görebilir.
İhtiyar atınızı tek başına bırakacak olursanız, karanlık ne kadar Immn olursa olsun, yolunu bulacaktır. At, karanlıkta net olmasa da jürecrilir. Çünkü o, yolun yaydığı kızılötesi (enfraruj) ışınlarından az >ift atsa etkilenen gözleri sayesinde yol ile iki tarafın ısı derecesindeki fimde hisseder. Baykuş, gece karanlığı ne kadar koyu olursa olsun, .man otlar üzerinde yürüyen sıcakkanlı fareyi farkeder. Biz insanlar ik. 2şüc dediğimiz radyasyon olayını icâd ederek geceyi gündüze çe-«■RMliyoruz.
Gözünüzdeki mercek cismin görüntüsünü ağ tabakaya (retina) Merceğe bağlı olan kas, cismin uzaklığına göre, otomatik merceği ve dolayısıyla odak noktasını ayarlar. Ağ tabaka do-■uk ayn kattan oluşur ki bunların tümü ince bir kâğıttan daha kalın ıluÇTır En içteki tabaka görme duyusunu alan «çubuk» ve «koni» İlli m lıı nlı ıı oluşmuştur. Çubukların 30 milyon, konilerin de 3 milyon aîduğu söylenir. Bütün bu hücreler gerek kendi aralarında, ge- anercekle tam bir ahenk içinde bulunur. İşin en enteresan tarafı, ■mı trirreierin merceğe sırt çevirmiş bir durumda bulunmaları ve dışa
değil, içe doğru yönelmiş olmalarıdır. Sadece merceklerin içinden bakacak olsaydınız düşmanınızı başaşağı görecek, onun sağ tarafını solda bulacaktınız. Bu da düşman karşısında kendinizi savunmak istediğiniz akdîrde işinizi altüst edecekti. Bu sebeple tabiat, ileride vuku'bu-lacak "karışıklıkları —hangi yolla ise— önceden kestirmiş ve görme duyusu meydana gelmeden ikinci bir plân tatbik etmiştir. Beyne varan milyonlarca nöron ve sinir vasıtasıyla teşkil ettiği bu yepyeni düzen ile eşyayı doğru olarak görmemizi sağlamıştır. Tabîat bununla da yetinmeyerek duyusal idrâkimizi ısıdan ışığa çevirmiş ve gözümüzü renge karşı duyarlı kılmıştır. Bu sayede bizt dünyamızın rengârenk cisimlerini doğru olarak görebilmekteyiz. Bu da görme konusunda çok isabetli bir tedbîrdir. Göz merceğinin yapısı yoğunluk bakımından farklılık arzeder. Bu sayededir ki bütün ışınları odak noktasında toplayabilir. Böyle bir özelliğe, aynı cinsten (homojen) olan tek bir maddede —

meselâ cam gibi— hiçbir zaman tesadüf edilemez. Merceklere, çubuk ve koni biçimindeki görme hücrelerine, nöron, sinir ve diğerlerine ait bu fevkalâde düzen, teşkilât ve ahenk mutlaka aynı anda oluşmuştur. Çünkü bu pek ayrıntılı cihazın her bir ünitesi tam teşekkül etmeden görmek mümkün değildir. Nasıl olmuş da bir lüzumlu faktör diğer faktörlerin ihtiyaçlarını takdir etmiş ve ona uygun bir tarzda kendisine biçim verebilmiştir.

Araştırıcı bir buruna sahip bulunan köpek geçmekte olan hayvanı bakmadan hissedebilir. İnsan zayıf olan koklama duyusunu kuvvetlendirecek herhangi bir cihazı henüz icâd edememiştir. Hatta bix koklama duyumuzun mesâfesini uzatma çarelerini araştırmak için işe nereden başlayacağımızı bile kestiremiyoruz. Fakat bizim bu duyumuz» zayıf olmasına rağmen son derece küçük, mikroskobik zerreleri teşhis edebilecek kadar bir keskinliğe sahiptir. Acaba aynı kokuyu hepimiz aynı şekilde mi hissederiz? Öyle anlaşılıyor ki her birimize farklı bir tatma duyusu meydana getirmektedir. İşin hayret edilecek bir yönü de duyumların böyle farklılık göstermesine ırsiyetin rol oynamasıdır.

Bütün hayvanlar işitir. Hayvanların duyabildiği seslerin birçoğu bizim duyabileceğimiz titreşim sınırlarının dışındadır, öyle ince *e hafîf sesler vardır ki, bizim sınırlı işitme duyumuzun kat kat üstünde kalır. Fakat insan, icâd ettiği cihazlar sayesinde kilometrelerce uzakta yürüyen bir sineğin sesini kulak kepçesinin üzerinde yürüyormuş giM duyabilmektedir. İnsan buna benzer cihazlarla güneş ışınlarının to-sîrini bile tesbît etmiştir.

İnsan kulağı; bir parçası 4.000 kadar yaydan (kavisten) meydan* gelen bir cihazdır. Bu yaylar son derece ince ve karmaşıktır. Hacıı»
ve şekil bakımından birbirinden farklı olmakla beraber, kendi aralarında ince bir düzen ve ahenk arzederler. Bu yolların bir mûsikî âletine benzediğini birbirleriyle temas kurmakta ve çeşitli ses dalgalan, bir orkestrada ayn ayrı her bir mûsikî âletinden çıkan nağmelerin teşkil ettiği üstün ses kompozisyonu olabileceği gibi, gök gürültüsünden tutunuz da çam ağaçlarının fısıltılarına kadar yaşayabilmesi için, ıistün bir kabiliyetle tekâmül etmeye sevk edildiyse nasıl olmuş da onun duyarlık mesafesi uzatılmamış ve her türlü ince sesleri alacak bir hassasiyete ulaştırılmamış? Yoksa hücreler, kulağı tesadüfen mi bildiklerinden daha elverişli bir şekilde yaratmışlardır?

Bitkiler, döllenmeyi sağlamak ve dolayısıyla varlıklarını sürdürebilmek için bazı aracılar kullanmasını başarmışlardır. Yaptıkları işten habersiz olan bu aracılar bir çiçekten diğerine çiçek tozu taşıyan börekler, rüzgâr, tohumları o çiçekten bu çiçeğe taşıyan, uçar veya yürür her şeyden ibarettir. Nihayet bitkiler insanı, o yüce mahlûku da rjzağa düşürmüştür. İnsan, doğrusu tabiatı güzelleştirmiştir, tabiat :a onu bol bol mükafatlandırmıştır. Fakat insan çok üreten bir mah-ju-ktur, bu sebeple de zirâata başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. O, tmhunı ekmeye, ekini yetiştirip biçmeye, depolamaya, ayrıca bitkileri geliştirmeye, aşılamaya ve gübrelemeye mecburdur. Eğer insan bu iş-jeri ihmâl edecek olursa aç kalır. Böylelikle medeniyet yıkılır, yeryüzü aekrar ilk ve tabiî haline döner.

Henüz yavru halinde iken yuvalarından alınan kuşlar, büyüdükleri zaman kendi familyalarının tipinde yuva yaparlar. Öyle anlaşılıyor ki nesilden nesile intikâl eden gelenekler çok eski ve derin temellere sahiptir. Acaba bütün bu işler bir tesadüf

eseri mi, yoksa uûcmetli bir varlığın yaratması mahsûlü müdür? Bir kısmından söz «ligimiz, hayvanlara ait bu kudret ve imkânlar, «içgüdü» diye isim-jnodirdiğimiz ve nesilden nesile geçen (ırsî) bir geleneğin kuvvetinin Sneiürtileridir. Yeryüzünün her köşesini işgal eden bunca canlı içinde, jasanda olduğu gibi, akıl yürütme ve netîce çıkarma kudretine sahip hiçbir varlık yoktus. Canlılar dünyasında çevre şartlarına çok ileri gidildiği takdirde yok olma tehlikesi de sözkonusu-ieet Fakat sadece insandır ki, rakam bilgisi ve matematik zekâsı iler-jeyebilmiştir.
Böceklerden biri ayaklarının sayısını bilecek olsa bile, İradi familyasından iki böceğin ayak sayısını bilme imkânına sahip ■■liurrayacaktır. Çünkü bu, akıl yürütme kudretine bağlıdır.
İstakoz gibi birçok hayvan vardır ki, organlarından birini kay-tadecek olsa vücudundan bir parça koptuğunu farkeder, hücrelerini ve irsiyet faktörlerinden faydalanmak suretiyle hemen
kaybolan organı yerine getirmeye koyulur. Organ tam olarak yerine gelince hücrelerin çalışması durur, çünkü hücreler, bilinmeyen bir yolla işi bırakma zamanının geldiğini anlarlar.
Tatlı su polibi ikiye ayrıldığı zaman, bu parçalardan biri vasıtasıyla yeniden teşekkül etme imkânını bulur. Solucanın başını kesecek olursanız hemen yeni bir baş imal ettiğini görürsünüz. Biz insanlar da yaralarımızı iyileştirme imkânına sahibiz. Fakat operatörler —gerçekten olabilecekse— hücreleri harekete geçirip de yeni yeni kollar, tırnaklar ve sinirler elde etme imkânına ne zaman kavuşacak-lardır?.
Burada «yeniden yaratma» bilmecesine bir parça ışık tutan müthiş bir gerçek vardır : Hücreler ilk gelişimi sırasında bölünecek olursa, bölünen her parça tam bir canlı meydana getirme kudretine sahip olmaktadır. O halde ilk hücre iki ayrı parçaya ayrıhrsa her bir parçadan ayrı ayrı fertler oluşur. İkizlerin birbirine benzemesi bu olayla izah edilebilir. Fakat hâdiseden daha önemli bir netice çıkarmalıyız: Demek ki başlangıçta mevcûd olan her hücre bütün ayrıntılarıyla türünün tam bir ferdi olabilmektedir. O halde hiç şüphe yok ki sen, her hücre ve dokuda aynen sensin.
Atmosfer bir bütün olarak yeryüzüne basınç yapar. Deniz seviyesinde 1 cm2'ye yaptığı basınç yaklaşık olarak 1033 gramdır. Bu basıncın bir kısmı (1/5)'i oksijene aittir. Geri kalan oksijenin tümü bileşik olarak yerkabuğunda bulunur ve dünyadaki bütün suların 8/10'ini teşkil eder. Yeryüzünde yaşayan canlıların hayat kaynağı oksijendir ve oksijen bu maksat için sadece havadan elde edilebilir.
İnsan; soluk alırken oksijeni içine çeker, kanımız onu alarak vücûda dağıtır. Bu oksijen vücûda alınan besinleri bütün hücrelerde uygun bir ısı altında ve çok yavaş olarak yakar, elde edilen netice karbondioksit ile su buharıdır. Bundan dolayıdır ki bir insan için «ocak gibi soluyor» denildiği zaman, bu sözde, bir parça hakikat payı bulunur. Solunum sırasında karbondioksit insanın akciğerine kaçar, fakat az miktarda olduğu için vücûda zarar vermez. Bu sırada insan ikinci bir soluk alır ve karbondioksit dışarıya atılmış olur. Yaşayan her hayvan oksijen emer, karbondioksit çıkarır. Oksijen kandaki unsurlara ve vücûdun diğer kısımlarına tesir etmesi bakımından da hayat için zarurîdir, onsuz hayatın bütün fonksiyonları durur.

Diğer yönden, bilindiği gibi, bütün bitkilerin hayatiyeti havada bölünemeyecek kadar az miktarda bulunan karbondioksite dayanmaktadır, bitkiler âdeta bunu teneffüs ederler. «Fotosentez» denilen bu
sarmaşık kimyasal reaksiyonu basît olarak anlatabilmek için şöyle ıcyleyelim : Ağacın yaprakları akciğer gibidir, bunlar, o inatçı kar-aondioksiti güneş ışığında karbona ve oksijene ayırma kudretine sa-rştirler. Başka bir deyişle yeşil ağaç yaprağı oksijen gazını çıkarır ne karbonu, ağacın kökleri vasıtasıyla aldığı suyun hidrojeni ile bir-jestirerek saklar. Tabiat sihirli bir fabrikasyonla bu elemanlardan semer selüloz çeşitli kimyasal maddeler, meyveler ve çiçekler imâl eder. 3cnunla bitkinin hem kendisi beslenir, hem de yeryüzündeki bütün Hayranların beslenmesine yetecek miktarı üretir. Aynı zamanda bit' eJer bizim teneffüs ettiğimiz sonsuz hayatın beş dakikadan fazla süreci oksijen gazını çıkarırlar.1
 emiş bilgi için bkz. Vahidüddin Han, İlmin Işığında İslâm, çev. Akif Nuri, A Cressy Marrison, İnsan, Kâinat ve Ötesi, çev. B. Topaloğlu, İst., John Claver Niçin Allah'a İnanıyoruz, çev., İ. Sıdkı Eröz.

IV — ALLAH İNANCININ MENŞEİ

Allah inancının kaynağı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Bilhassa materyalist sistemler, Allah inancının menşeinin insan muhayyilesi olduğunu ye toplumların sosyal yapısı sonucu tanrı inancının da zuhur ettiğini iddia etmektedirler. Bundan önceki sayfalarda bu görüşün tutarsızlığı ve Allah inancının insan için ne kadar zarurî olduğu görüldü.
Batılı dinler tarihi araştırmacılarından bir kısmı için de Allah inancının menşei, insanın tabiat karşısındaki aczi, zaafı ve bunun sonucu olarak teşekkül eden korku ve endîşedir. Bu görüşün de ne kadar yanlış ve tutarsız olduğu ilerdeki sayfalarda görülecektir, özellikle XIX. asırda pozitivizmin etkisi altında gelişme gösteren sosyoloji ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dinler tarihi araştırmaları, bu konuda gerçeği rehber edineceğine, Allah inancını gerçek dışı mes-nedlere oturtmaya çalışmıştır. Şimdi bu konudaki iddiâlan görmeye çalışalım. Bu iddialar gerçeğin sadece bir tarafından tutmakta ve bütün gerçeğin bundan ibaret olduğunu öne sürmektedir. Bu ise tutarsız sonuçlara sevketmektedir.
a) Tabîatçı Görüş
Bir kısım dinler tarihi araştırmacısına göre; Allah inancının menşei insanın tabiat sahnelerini hayretle seyretmesi ve tabiatın engin genişliği karşısında kendisinin güçsüz, zayıf ve âciz olduğunu kabul etmesidir. İnsanın bu geniş kâinat sahnesini seyretmesi, onu ezici bir gücün etkisi altında kaldığı kanâaatine sevkeder. Bu ezici gücün insandan farklı olduğunu, bütün varlıkların bu ezici gücün tesiri altında bulunduklarım, bunun neticesi olarak o gücün hiçbir şeyin te-sîri altında kalmadığına inanır. İnsanın kâinat karşısındaki hayranlığı, onu korku ve ürpertiye sevkeder. Bunun sonucu olarak insan kâinattaki herşeye fevkalâde nitelikler atfeder ve onun bir mucisse eseri olduğunu kabul eder. Böylece tabiata perestiş etmeye başlar, tşta-na-türalizm adı verilen tabîatperestlik dini bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu görüşü öne süren bilgin; Alman dinler tarihçisi Max Müller'-dir. Max Müller, «Karşılaştırmalı Mitoloji» adlı kitabında mes'eleyi mücerred olarak ortaya

koymakla kalmaz bu konuda bir takım filolojik belgeler de göstermeye çalışır. Bu belgeler klasik mitoloji ve temsillerden alınmıştır. Özellikle Brahmanizmin kutsal kitabı olan Veda-lar'dan bu görüşünü destekleyici belgeler verir. Çünkü Vedalar'da tanrı isimlerinin genellikle çok kuvvetli tabiî güçlerin ifâdesi olduğu görülür. Gök gibi, ateş gibi kelimeler tanrılar için ad olarak kullanılır. 3u isimlerin harflerinin dahi ayniyle Hint-Avrupa dillerine geçtiğini ifâde eder. Max Müller buradan, şu neticeye Varır : İnsanlık kavimlere ve milletlere ayrılmadan ve ana vatanından çıkmazdan evvel bir tek dille konuşmaktaydı. Tabiat kuvvetlerini bu dille takdis etmekteydi. Binaenaleyh, medeniyetlerin doğuşundan önce insanlığın sahip oldu-fu ilk düşünce budur.
Fakat insanlığın gerçek mânâda inandığı din; ancak canlı, akıllı, santıklı varlıklara ibâdet ile mevcut olduğundan bu fikrî tekâmülün mbîat manzaralarından canlı varlıklara geçiş şeklinin sebebi üzerinde artakım sorular sormak icâbeder.
Max Müller, bunun bizzat millet üzerindeki etkisiyle cevaplandı-nlabileceğini ifâde etmektedir. Normal olarak her olaya insan fiiline loenzer bir fiil nisbet etmek bir âdetti. Meselâ biz, «ırmak akıyor» deriz. «Güneş doğuyor, rüzgâr esiyor, ateş yakıyor» deriz. Aslında bu tabirler mecazî tabirlerdir, uzun süre bu tabirler kullanılmış, neticede teer hakikî tabir haline gelmiştir. İşte bu unsurlar böylece zihinlerim birer canlı varlık şekline inkılâp etmiştir. Bu esnada gökcisimle-oni organik varlıklar şeklinde (hayvan ve insan gibi) canlandırma fikri ortaya çıkmıştır ve insanın hayâl gücü bu hususta büyük, bir ■al oynamıştır. Bazan bir tek şeyi muhtelif şekillerle simgelemiş ve ietişik adlar vermiştir. Bazan da müteaddit eşyaya muhtelif isimler Itasmnuştur.
Bilmem ki, okuyucularımıza bu yorumun mitoloji ve masalların ıfcİruşu konusunda başarılı, fakat dinlerin doğuşu konusunda yeterli ■Alladığım söylememize gerek var mı?
Mas Müller, varlıkları, düşünen hayvan şeklinde tasvir fikrinin bir hal olup, insan zihninin, hayâl ve vehminin mahsûlü ol-iu kabul etmekte ve bunun zaman zaman hezeyana vardığını etmektedir. Biz de buna ek olarak diyoruz ki, bu düşünce tarzı Mr düşünce tarzı değildir. Yukarda dinin ne anlama geldiğini ek için yaptığımız tarifler bunu göstermektedir. Bu inanç ta-mündemiç bir rûh halinde varlığın mevcudiyetine inanmaktır.
Tefsir, C. I, F. 11
İnsanlığın maddeden ruha geçiş şeklini en doğru şekilde yorumlamak icâbederse, bunun dinlerin tavassutuna ihtiyaç duymadan yaratılandan yaratıcıya tabiî ve manevî bir intikâl olduğunu söyleyebiliriz. Nasıl ki, güzel bir san'at eserine bakan kişi, san'atkânn büyük bir zevk sahibi olduğunu düşünmekten kendisini alıkoyamazsa, yine nasıl ki, komple bir makinenin hassasiyetini izleyenler onu yapan ustanın maharetine hayran olmaktan geri duramazlarsa, aynı şekilde kâinattaki fevkalâde yaratıkların azametini düşünen ruhlar da tabîatı itibariyle onu idare eden zekânın azametini ve gücünü düşünmeye koyulurlar. Katı maddeyi, canlı ve ruhlu bir varlık halinde tahayyül eden mitolojik görüş ise ne akla, ne de dine uyar. Halbuki araştırmacı aksi istikâmette yürüdüğü takdirde ortaya çıkacak görüş hem dîne, hem de mantığa uygun olur. Şöyle ki insan zekâsı ruhsuz katı maddelerin kendiliğinden hareket edebileceğini, muntazam şekilde bir yerden bir yere

gidebileceğini ve makûl hedefe doğru uzun mesafeleri kat'edebileceği-ni düşünemez. Dolaylı veya dolaysız olarak bunları irâde ve şuur sahibi bir varlığın hareket ettirdiğini ve bir yerden Ötekine intikâl ettirdiğini, bunun çok ince sabit hesaplara dayandığını kabul eder.
Yaygın bir ormanın ortasında, yüksek bir tepenin üzerinde son derece güzel dayanıp döşenmiş şahane bir köşk düşünün. Ve bir insan bu köşke geldiğinde orada hiçbir varlık olmadığını, hiçbir ateş yanma-dığmı müşâhade etmiş olsun. Böyle bir insan, kafasında, bu köşkün dağda yuvarlanan kayaların birbiriyle sürtüşmesi sonucunda üst üste yığılarak böyle fevkalâde muntazam ve muazzam bir köşk haline geldiğini kendi kendine söylesin. Köşkün içerisinde her türlü hayat imkânına elverişli yüksek mi'mârî ve hendese mahsûlü eserlerin de; dağdaki ağaçların kendi kendine yarılarak levhalar haline gelip kapıların, duvarların, pencerelerin, koltukların ve kanepelerin kendiliğinden oluştuğunu söylesin. Sonra bu muntazam biçim içerisine giren nesnelerin kendileri için en uygun yeri seçtiğini iddia etsin. Keza bitkilerin ve hayvan türlerinin kendiliğinden birer hah, döşeme ve kumaş haline geldiğini, odalara yayıldığım, döşekleri kapladığını ve sedirlere dizildiğini farzetsin. Sonra köşkün ışık ve lambalarının kendiliğinden ayrı ayrı mahallerden koparak duvarlara asıldığını veya duvarlara bitiştiğini kabul etsin... Bunları söyleyen kimseye «rü'yâ mı görüyorsun? Yahut aklını mı yitirdin? Veya uydurma bir sözü mü naklediyorsun?..» diye sormaz mısınız? Şimdi aynı soruyu yüce tavamyla gökyüzünü, sakin tabanıyla yeryüzünü, direk gibi dağları, çeşitli bitkileri, güneşi, ayı, yıldızlan ve diğer varlıklarıyla şu kâinat sarayı için de sorabiliriz. Bu kâinat sarayının kendiliğinden var olduğunu söyleye-
nin durumu o küçücük köşkün kendiliğinden yapılmış olduğunu söyleyenin durumundan farklı mıdır? Bu kâinat sarayını görüp de onu yaratan Yüce Yaratıcıyı düşünmemek mümkün müdür? Nasıl ki, şaheser bir san'at eseri, insanı doğrudan doğruya onu yapan ustaya hayran olmaya sevkediyor, insan fıtratı o san'at eserini meydana getirenin kim olduğunu sormaya zorlanıyor, ister şahsını tanısın, ister ta-nımasın onu düşünmeye yöneliyorsa ve ona karşı beslediği takdir his-?ini izhâr etmeye çalışıyorsa melekûtiyle en üstün san'at şahikasını yaratmış olan yüce yaratıcıya aynı fıtratın münâcâat ile yönelmesi ve onu derin saygı ifadeleriyle övmesinin ve takdis etmesinin garip karşılanacak neresi vardır! Aslında yaratıcıya ibâdetle yönelmek de bu hayranlığın bir numunesi değil midir? Dikkat ederseniz, Tanrıya münâcât ve duayı tahlil ettiğinizde, görürsünüz ki münâcâtlar iki onsuru ihtiva etmektedirler. Birincisi yönelmen zâtın, yönelenin isteğini karşılayacak güçte olması... İkincisi de yönelinen zâtın; katı, dtonuk bir madde olmaması, sizi görmesi, duanızı işitmesi ve hissetmesidir. Aksi takdirde ma'bûdun her türlü akıl ve şuur meziyetlerin-ien mahrum olması ve bunlarla âbidlerini kendisine çekememesi ge-rekir ki bu, mümkün değildir.
İşte Tanrı düşüncesi, inancı ve O'na ibâdet bu iki psikolojik prensibin içice girmesinden doğmaktadır. Bunlardan birisi tabiatı anlama şevki tabiîsi, ikincisi de tabiattaki güzelliği ve estetiği tanıma ve duy-:aa hâssesidir. Bunlardan birisi zihnî, öbürü de vicdanî duygulardır.
Tanrı düşüncesinin böyle bir tabiat görüşünden doğduğunu söy-ieyenleri destekler nitelikte, psikolojik tecrübeler bulunmaktadır : •Mülk elinde olan Allah ne yücedir.

O, her şeye kâdir'dir. O'dur ölümü ve hayatı yaratan, hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek açin. Ve O, Âzîz'dir, Ğafûr'dur. O'dur gökleri yedi kat üzerine yara-*jm Sen Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak bir eksiklik görebilir misin? Sonra gözünü iki kerre daha çevir. Göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun dönecektir.» ♦Mülk, 1-4).

«İngiliz bilgini Jevons'a göre Allah düşüncesinin menşei tabiat sahneleridir. O, "Dinler Tarihine Giriş" adlı eserinde normal görünüm-îerin tanrı inancının uyanışı için yeterli olmadığını öne sürmekte, bunların devamlı tekrar etmesi nedeniyle insanın alışkanlık kazandığını ı«e onları yorumlama ihtiyacını duymadığını ifâde etmektedir. Ona göre yeryüzünde karşılaşılan ânî vak'alar, gökyüzünde müşahede edilen kasırgalar, fırtınalar, güneş tutulmaları, ay tutulmaları, yıldırımlar, tufanlar, zelzeleler ve şimşekler gibi normal düzeni sarsan olaylar
ve bunların zihindeki tesiri insanı etkilemektedir. Çünkü insan tabiatı, hiçten bir şeyin meydana gelmesini kabul etmemektedir. Hatta hayvanlar ve kuşlar ürpertici bir ses duydukları zaman irkilirler ve sesin geldiği yöne bakarak, onun mutlaka bir failinin bulunduğunu, kendiliğinden meydana gelemeyeceğini anlarlar. İşte bu ânî ve korkunç olaylar onu müşahede edenler üzerinde büyük etkiler bırakarak onun kaynağını araştırma zaruretini hissettirir. Bu olayların zahirî nedenini kavrayamayınca zihnen onu güçlü ve korkunç bir bilinmez sebebe nisbet etme zorunluluğunu duyar. Çünkü aklın bu gibi olaylar karşısında çıkış yolu bulamaması, insanı rahatsız eder.»

Jevons'a göre normal ve sürekli tabiat kanunları bu şuurun doğmasını önlemez. İkinci bir bakışta yani zihnin sükûnet bulup rahatlaması ve gafletin, unutkanlığın sebeplerinin ortadan kalkması halinde mümkün olur. Ona göre dinî şuurun doğuşunda hayranlıktan çok korku ve endîşe şuuru etkili olur. Ancak Jevons'un bu görüşü de bir önceki natüralist görüş gibi kendini eleştirilerden kurtaramamış-tır. Çünkü her ikisi de aynı kaynaktan beslenmektedir. Auguste Sa-batier'in işaret ettiği gibi, bu görüşe ilkin şöyle bir itiraz yapılmıştır: Korku ve endîşe duygusu tek başına Allah düşüncesinin izahı için yeterli değildir. Bunun yaraşıra onu dengeleyecek ve keskinliğini yumuşatacak bir şuurun bulunması gerekir. Zira insan korkuya kapılınca ruhen müteessir olur ve o zaman irâdesini yitirir. Ümitsizliğe dü-şer ve hareket kabiliyeti dümûra uğrar. Korkunun pençesine düşmüş olan kimse, eğer kurtulma imkânını düşünemezse düştüğü tehlikeden kendisini kurtaracak bir kaynağı araştırmayı hiç düşünemez. Şu halde din duygusunun korku ve endîşeden doğduğunu ispat edebilmek için ona karşı olan ümit ve emel duygusunun da bulunmasını şart koşar. Bu duygunun kişiyi duaya ve tazarrua sevkettiğini ve işte o zaman dinin ortaya çıktığım öne sürer.

b) Rûhçn Görüş

Yukarıda Allah düşüncesinin maddî kâinat sayfalarına bakmaktan doğduğunu öne süren ve bu yüzden tabîatçılık görüşü adını alan natüralizmin nasıl doğduğunu, bu konuda ne gibi yorumlar yapıldığını, hatta insanın ilk tapınmasının tabiata tapınma olduğunu öne sürdüklerini gördük.

Şimdi de, ona karşı olan ikinci bir görüşü ele alalım : Bu, animisme adını alan ve ..ilk dinin ölülerin ruhlarına ibadetle başladığını kabul eden rûhçu görüştür. Şüphesiz ki, rûhçuluğu bu şekilde ortaya koymak, madde ve rûh arasında bir ayrılık

gözetmek, bu düşüncenin doğuşuyla ibâdet konusu arasındaki bir anlam kargaşasından doğmaktadır. İbâdet her zaman maddî olmayan ruhî bir ilkeye yöneliktir. Natüralist görüşün önde gelen simalarından Max Müller der ki; gök cisimlerindeki fevkalâde unsurları görme neticesinde insan; tabiî güçlerden irâde sahibi ruhî güçlere intikâl eder. Bu intikâlin bulunmaması halinde konu dinsel bir konu olmaz. Vakıa muhtelif görüşler arasında böyle bir ayrılık yoktur. Asıl ayrılık ibâdetin başlama ve intikâl şeklindedir. Natüralizme göre, ruhî kuvvet veya evrene hâkim güç fikri madde âlemini tefekkür ve teemmülden doğar. Madde alemindeki san'atın azametini öğrenerek onu meydana getiren san'at-kârın maharetine hayran olmaktan neş'et eder. Buradan onu yaratan gücün varlığına (Allah) ulaşır. Halbuki buna karşı olan rûhçu görüş ise ruhlara inanmanın doğrudan doğruya insan toplumunun tecrübelerinin mahsûlü olduğunu ifâde etmektedir. Şu halde her iki yo-rum şekli de neticede aynı noktada birleşmektedir. Sadece farklılıkları mukaddime ve neticelerdedir. Birincide maddeden ruha geçiş, ikincide ruhtan ruha geçiş olmaktadır.
Animizmi «İlkel Uygarlık» adlı eserinde Taylor ortaya koymuş-:ur. Bazı önemsiz farklılıklarla birlikte onu İngiliz filozofu Herbert Spencer «Sosyoloji İlminin Prensipleri» adlı eserinde takîb etmiştir.
Önce «animism» kelimesini aynı anlama gelmesi dolayısıyla vu-jru'bulacak bir karışıklığı izâle etmemiz gerekir. Biz animizmin mü-zâkaşa götüren rölatif unsurlarına işaret etmeden önce, özüne inen iağımsız bir yol izlemeye çalışacağız. Animizm kelimesindeki rûh —bu tkole ad olarak verilmiş olmasına rağmen— uygun bir tabîr değildir. Biradaki ruhtan maksat; canlılık unsuru taşıyan ana ilke değildy:. Tini insanın solumasını, duymasını ve hareket etmesini sağlayan, ge-r,ynesini temîn eden enerji kastedilmemektedir. Aksine vicdanın ve Hürümle yüce fikrî hayat prensibinin mecmuu kastolunmaktadır. Her-tes bu iki rûh kavramı arasında bir ayrım yapmaya çalışabilir. Ve ns&na has olan ve başlı başına bir hüviyet arzeden rûh ile insan ve tatjvanın müşterek olduğu canlılık kaynağı rûh arasında bir fark gö-acıebilir. Biz uyuyan, bayılan ve sar'aya tutulan kişilerin de nefes al-fej-r:;. yemek yediğini ve yürüdüğünü biliyoruz. Ancak onlar biyoloji bayat bakımından diridirler ama düşünce hayatı bakımından değil. Bol Tizden onlara ancak sözünü ettiğimiz o özel kuvvet yani munta-lorr düşünme ve şuur kabiliyeti geri geldiği zaman canlılık kazana-Mıuner   Bu, tecrübeye dayalı düşünce iki rûh gücü arasındaki fşirkı
ji. koymaya çalışmaktadır. Ne var ki, düşünce ameliyesi bağımsız normal seyrini yürütürse sonuç çıkarma belli bir noktada dur maz. Aksine ikisinin fonksiyonları arasında mevcut olan pratik ayrımı aşarak nitelik ve zât bakımından ayırıma ulaşır. Her ikisinin ayrı, birbirinden öz bakımından bağımsız iki prensip ve esas olduğu sonucuna varır. İşte bu bağımsızlık kazanma hali kesinleşince düşünce bir adım daha ilerler. Şöyle ki düşünen canlılık kaynağı (rûh) kişinin bedenînden uykuyla uzaklaşırsa kişi yok Olmaz, ruhu da yokluğa gömülmez. Fakat aynı durum ölüm için vârid değil midir? Gerçi bir tek kişi, normal tecrübelerle hem uyku hem de uyanıklık halini yaşadığı gibi; ölüm ve canlılık halini birbiri ardı sıra ve münâvebe ile yaşa-yamamaktadır. Lâkin ruhun bilfiil bedene avdetiyle, avdet etmemesi arasında varılacak karar ayrı şey, onun bedenden ayrılmasıyla doğrudan doğruya

yokluğa inkılâp etmesi ayrı şeydir. Bu sorunun cevabı delilli bir cevap olmayacak ve bu yüzden selîm fıtrat sahibi kimselerin kabul edeceği bir netîce ortaya konulamayacaktır. Nitekim beyanıyla unutulması mümkün olmayan ve hâtırasını yaşatmak için insanın çırpındığı mâzîye bağlı olan, öbür tarafıyla da geçmişin yeniden tekrânnı bekleyen ve ne kadar uzun süre ayrılmış olursa olsun kaybedilenin bulunmasuu gözetleyerek geleceğe bağlı olan ruhî hayat bu konuda kesin bir cevap vermeyi önler. Şöyle de diyebiliriz : Bu konuda kesin bir karara varmak, hükümlerini birbiri ardı sıra takîbeden kanunlardan ve gerçek tecrübelerden alan bu aklın alışkanlıklarına uygun düşmez. Zira nasıl yoktan bir şey var olması akılca normal olarak kabul edilemezse ve alışılmamış bir hükümse, aynı şekilde var olan bir şeyin yok olması da aklen muhaldir. Bizim aklımızın eşyanın yok olduğu yargısına varmasını sağlayan husus; şekil farklılıklardır. Eşyanın zaman ve mekân bakımından yer aldığı durum ve konumların değişmesinden ibarettir. Ölüm olayı karşısında normal tasavvur rûh ve madde unsurlarının birbirinden ayrılması şeklidir. Ölümle madde kendi bünyesi olan toprağa inkılâb ederken, rûh da dönülmezlikler âleminin içerisinde bir başka şekle intikâl eder. Böylece bedenlerden önce ruhların varlığı inancı ortaya çıkar.
İşte burada bu birbirine bitişik olarak uzanan zincirin dördüncü ve son halkası yer alır. Buna göre rûh unsurunun görünen dünyadan, görünmezlikler dünyasına intikâli onun gücünü zayıflatmaz. Aksine gücünü artırması mâkul bir şeydir. Zira rûh, muayyen bir bedenle bütünleştiği dönemde bedenin sahip olduğu sistemin bir nevi esîri haline gelir. Çünkü onun irâdesi altındadır. Binaenaleyh onun dışındaki öteki varlıklarla doğrudan doğruya bir egemenlik bağı kuramaz. Binaenaleyh ona hâkim rûh adını vermektense bağımlı rûh adını vermek daha uygun olur. İşte mukadder olup ta uyku veya ölümle yahut bir başka nedenle rûh bu sistemden ayrılınca o zaman gerçek (rûh) adım almaya hak kazanır ve o zaman 'geniş bir sahaya uzanır. Bu son geçişin bir nevi hayalî bir vak'a olduğunu veya soyutlamalardan ibaret bulunduğunu zannetmemek icabeder. Çünkü zihnî soyutlamalar doğrudan doğruya mümkün faaliyetlere ve isteklere dayanır ve realitede ise insan düşüncesi yorumlayamadığı veya başka şekillerde izah edemediği muayyen fenomenleri bu şekilde yorumlamaya çalışır. Çün-irâ insanoğlunun faaliyet alam olan konularda ve sahalarda çoğu kez fevkalâde hayreti mucip olaylar cereyan eder. Ve bu olaylar insanların alıştıkları seviyelerin üstünde veya altında olur. Yahut o kişinin rünlük yaşantısında alışmış olduğu tecrübelerinin dışında kalır ve insan bu olaylann neden doğduğunu ve sebeplerini normal olaralc kav-rayamaz. Onun için bu gibi olaylar anormal vak'alar halindedir. İşte ou ortamda kişi o alışkanlığının dışında olduğu anormal olayları gizli târ takım manevî nedenlerle izah etmeye çalışır. Mahir bir gözbağcı, âhâm dolu bir şâir, güzel konuşan bir hatîb, kendisini iyi korumasını Dilen bir kahraman, oku şaşırmayan bir atıcı, çabuk hesaplayan hızlı cevap veren bir muhasip, en zor ve karmaşık konuda bile kalem ve sağıda başvurmadan hemen cevabını yapıştıran bir yazar, bütün bu dâhiyane özelliklere sahip kimseler başarılarım ve dehâlarını fevkalâde bir güce, seçkin bir ruhî desteğe dayandırırlar.» Keza sar'aya tutulan, deliren, açıktan açığa hezeyan eden veya anormal suçlar işlemen kişileri de, toplum tarafından, kötü ruhların çarptığı kabul edilir. Bunlara ilâveten birçok doğru çıkan rü'yâlardan, derin bir

feraset mahsûlü olan geleceğe dair kehânetlerden, açıkça görülmezlikleri görülür bale getiren ilhamlardan, çok uzaklarda vuku'bulan olayları anında his veya bilgi haline intikâl ettiren vak'alardan, görülen hayâllerden, duyulan seslerden ve buna benzer daha pek çok maddî sebeplerle tefsiri mümkün olmayan olayların ortaya çıkardığı cüzî tecrübe türlerini de bunlara eklemek gerekir. Bütün bu düşüncelerin, tecrübelerin ve çıkarımların doğru olması bizim için önemli değildir.
Şimdi de kısaca Taylor ve taraftarlarının tanrı inancının ruhî de-aeylerden çıkışını nasıl anlattıklarını göstermeye çalışalım :
Onlara göre tanrı inancı iki merhalede oluşmaktadır :
Birinci merhale; ölü ruhların bekasına inanmaktır.
Gökyüzünde birtakım ruhların varlığını kabul etmekir.
Birinci merhalenin izahım şöyle yapmaktadırlar : Ruh telakkisi;
ilkin rü'yâ ve hayâle dayanır. Rü'yâ ve hayâl gibi tecrübeleri, ilk insan ruh ile yorumlamıştır. Şöyle ki; ilkellerin yamnda hayâl; görünen şahsın ruhunun gerçek mânâda intikâlinden ibarettir. Yani hayâli görülen şahıs şeffaf bir varlık halinde göze görünmektedir. Bir resim veya gölge gibi rü'yâ gören kişinin gözünün önünde canlanmakta ve gerçek şekliyle tıpkı aynada şahısların görünmesi gibi görünmektedir. Rü'yâda insan, ölüleri göreceği gibi dirileri de görür. Bu demektir ki, dirilerin ruhu da ölülerin ruhu gibi kişiye gelmekte ve yaklaşmaktadır. Şu halde ölülerin ruhu sürekli yaşamaktadır. Yaşadığı için de canlılarla devamlı irtibatını sürdürmektedir. O takdirde ölü ruhların insanlara fayda veya zarar vermesi mümkün olacaktır. Bu zarardan kurtulabilmenin ve ruhların nefretini sevgiye döndürmenin çaresi onlara yaklaşmak olacaktır.
İkinci merhale, gökcisimlerine ve yıldızlara tapınmadır. Bu merhaleyi de Taylor ve taraf tarlan farklı yorumlamaktadırlar. Animizmin kurucusu olan Taylor'a göre; ilkel insanın zekâsı çocuğun zekâsı gibi düşük seviyededir. O, canlı ile cansızı farkedemez, her ikisine de canlı muamelesi yapar. Tıpkı bir çocuğun oyuncağıyla oynayıp kaynaşması ve ona bir canlı olarak muamele etmesi gibi. Spencer ise bu görüşün çocuğun rûh dünyasına uymadığı gibi canlı ruhiyata da uymayacağını, bu yüzden ilkel insanın zekâsıyla yorumlanamıyacağını öne sürerek karşı çıkar ve der ki, Taylor'un ileri sürdüğü gibi tabiî varlıklara tapınma bir zihnî kargaşanın mahsûlü değildir. Aksine geçmiş kutsal isimlerin sözlük bakımından kanştınlmasının neticesinde ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, eskiden insanlar zaman zaman geçmişlerini tabiî maddelerin adıyla anarlardı. Meselâ kimi insana yıldız, kimi insana kaplan, kimi insana da taş adını verirlerdi. İşte geçmişteki kutsal kişilere bu adların verilmesi neticesinde o adlarla bu adı taşıyan nesneler arasında bir kutsallık bağı kurulmuştur. Böylece ikisi arasında bir karışıklık belirmiş ve ismin asıl delâlet ettiği nesneye bağlanacağı kabul edilerek o nesnelere tapılmaya başlanmıştır.
Görüldüğü gibi bu görüş de bir öncekinden farklı değildir. Her ikisi de ikinci merhalede ibâdeti canlı varlıkların mevcudiyetine inanma esasına dayandırmaktadır ki, her ikisi de bu inancın doğuşunu bir vehme veya karışıklığa istinâd ettirmektedirler. Onlara göre tapınma yıldızlarla alâkalı ruhlara müteveccihtir, yoksa herşeyin üzerine hâkim olan zâta müteveccih değildir. Her iki görüşe göre de ecdada tapınma rü'yâ tecrübesine dayanmaktadır. Her iki görüş de rü'yâyı hurafeye

dayalı bir tarzda yorumlamaya çalışmaktadır. Görülüyor ki animizmin dayandığı rûhçu görüş esasında çok çürük bir ipe asılmış bulunmaktadır. Tıpkı bir örümcek ağı gibi. «Şüphesiz ağların en çürüğü örümceğin ağıdır.»

c) Psikolojik Görüş

Tanrı inancının doğuşu konusundaki teorilerden birisi de psiko- tojik görüştür. Bu görüşü genel hatlarıyla şöylece özetlemek raijm-İrândür : İnsanlık tanrı inancına varmak için; sadece tabiata ve tabiattaki güzelliklere dikkat etmek veya ruhlar alemindeki fevkalâde esrar ve tecrübeleri denemekle kalmaz, aksine insanın günlük hayatında alışageldiği her şeyde edindiği psikolojik tecrübeleri, dikkatini o yüce gerçeğe çevirmesi için yeterlidir.

1 — Auguste Sabatier'in Görüşü :

Ünlü filozof Auguste Sabatier, din felsefesine dâir Esquisse d'une Philosophie de la Religion isimli eserinin ilk bölümünde Tann inananı bazı psikolojik varsayımlar üzerine kurmaya çalışarak der ki: • İnsanda Tanrı inancı doğuşundan beri his ve irâdesi arasında öz ba-«ımından farklılığın şuuru ile ortaya çıkmış bulunmaktadır. His ve iade arasındaki özle ilgili farklılıklar insanın psikolojik hayatını en taasit görüntüleriyle oluşturan iki kuvvet kaynağıdır. Doğruyu söylemek gerekirse bizim psikolojik hayatımız aslında birbirine ters iki harekete dayanmaktadır :

Birisi dıştan içe doğru yönelmiştir (muhitten merkeze).

Ötekisi içten dışa doğru yönelmiştir (merkezden muhite).

Birincisi eşyanın ihsaslar yoluyla rûh üzerindeki etkisini temsil
îder. Bu, ruhun etkilenmesi ve yetenekleri ile belirmesi halidir. İkinci rareket ise ruhun irâde aracılığıyla eşyaya karşılık vermesini temsü eder ki, bu da ruhun etkinlik halidir. Fakat bu iki hareket birbiriyle :amamen uyuşamaz. Aralarında tam bir ahenk ve diyalog yoktur. Çünkü hassasiyet insan irâdesini ezer ve baskı altına alır. Rünun demliklerinden coşup gelen iradî hareket dalgaları yükselmeye başla-yanca dış âlemdeki katı ve sert kayalarla çarpışır ve kırılır. Bunun üze-me başarısız ve yorgun olarak geri döner. İşte rûh ile dış âlem ara-srtdaki bu sürekli çatışma ve ard arda gelen sadmeler her türlü elem i* ıstırapların kaynağı olduğu gibi aynı zamanda şuurun da menbaı-rtr Ancak bu çatışma ruhun derinliklerinden coşarak patlayan dalgalar merkeze doğru tekrar dönünce burada bir çarkın yörüngesi et-rafındaki hareketinden doğan enerjiye benzer bir enerji meydana ge-tirir. Bu ısınma, neticede, bir ışık şelâlesi halinde feveran ederek vic-ünın dört bir yanını aydınlatır. İşte biz buna şuur ve basiretin uyan-=sası adını veriyoruz. Bu duyguya sahip olan rûh idrâk yeteneğini ka-zanır, hem idrâk edici, hem idrâk edilen, hem hâkim hem de mahkûm -£jt. Bir bölümü idealist olan rûh, öbür bölümü baskı altına alınmış realist ruhtan meydana gelen komple bir varlık hüviyetini kazanır. İşte insandaki psikolojik hayat, bu âlem ve sindirme darbeleri al-z^zâe ortaya çıkar. Her doğuş bir elem ve acıyla birlikte olmaz mı?

Auguste Sabatier der ki, «Biz bu gözlemlerimizi diğer psikolojik haller üzerinde de sürdürürsek görürüz ki hepsi bir çelişkiden doğmakta ve bir-çelişkide son bulmaktadır. Meselâ ilim arzusu cehli itirafla nihayete ermektedir. Eğlence isteği kasılmayla son bulmaktadır. Sanki her şey kendi özünde kendisini yok eden mikrobu da taşımaktadır. Mutluluk yolunda aşırı ihtiras insandaki huzur ve hoşnutluğu giderir, elemin daha çok artmasına sebep olur. Öyleyse çare nedir?

İnsanoğlunun tabiî bilimlerde gelişmesinin bu mutsuzluğu ve huzursuzluğu ortadan kaldırmasını beklemek yanlış olur. Çünkü ilim bu inatçı çelişkiyi yumuşatacağına daha keskinleştirmekte ve öldürücü silâhını daha da bilemektedir. Şöyle ki; «eşyanın nizâmında bizim için şart olan zarurî sebepler silsilesine bir yeni halka daha ekleyen her yeni buluş hürriyetimizi daha çok kısıtlıyor ve boynumuzu daha eğik hale getiriyor. Biz bu yolda mesafeler kat'ettikçe ilimle pratik, düşünceyle hareket, tabiat kanunlarıyla ahlâk kanunları arasında evrensel bir çelişkinin bulunduğu sonucuna varıyoruz. Böylece ruhun melekeleri arasında dahilî bir kriz başlıyor. Bu ise bizi hayatın değerinden ümidimizi kesmeye sevkediyor.»
İşte Auguste Sabatier'e göre dindarlık duygusu bu dahilî krizden, buhrandan doğmaktadır. Bu kriz, sanki doğuştan sert olan katı kayalarda bir yarık açmakta ve orada hayat kaynağı olan bir su fışkırtmaktadır. Fakat bu demek değildir ki; din bize bu problemin halli konusunda teorik bir çözüm getirmektedir. Katiyyen. Çünkü dindarlığın bize sunduğu çözüm aslında doğrudan doğruya pratik bir çö-zümdür. O bize yeni bir bilgi kapısını açmamaktadır. Aksine bizi, pratik olarak varlığımızı kendisinden aldığımız, bize hayatın başlangıcında ve sonunda iman ve güven duygusunu lütfeden ana ilkeye fiilen döndürmektedir. Psikolojik dünyamızda bu güvenin yeri, maddî tabiat alemindeki süreklilik içgüdüsünün yeri gibidir. Ancak bundan daha üstündür. Çünkü devamlılık (beka) içgüdüsü maddî âlemde kör ve ezici bir güç halinde seyrederken psikolojik âlemde düşünücü irâdenin ve şuurun aydınlığından ışık alarak yürür. Bir başka yönden pratik gerçeklere dayanır ve her beşer fıtratı için şart olan mutlak varlık kurallarına uyma bilincine istinâd eder. Evet, kim kendi ruhundaki ve zihnindeki bu duyguyu ortadan kaldırabilir? Kader bize danışmadan gideceğimiz yolu çizmiş değil mi? Bizim varlığımızın belirli zaman ve mekân içerisinde yer almaşım kararlaştırmış ve bize kendi ihtiyar gücümüzün etkisi olmadığı bir takım meleke ve tabiatları miras olarak bırakmamış mı? Biz ne kendi ruhumuzda ve ne de öteki varlıklar mecmuası arasında kendi varlığımız için yeterli olan nedeni bulabil-
durumunda değiliz. Hiç bir varlığın aklı, hayâli nihâî gayesini be-örleyecek sebebi bilemez. Bunun için, kendimizi, bu sebebi ve bizim dışımızda olan bu gayeyi genel varlık alanında aramak zorunluluğunu buymaktayız. İşte dindarlık bu duyguyu hissetmek ve bu sorumluluğu kabul etmekten başka nedir ki? Bu sorumluluk duygusu, tanrı inananın dayandığı ana umdelerden birisidir. Zihnimizdeki tanrı inancı ae kadar eksik ve üstün körü olursa olsun, hiç bir zaman onun konusunu zihnimizden uzaklaştırmak elimizde değildir. Aksine o her zaman bizimle beraberdir. Kendisini bu duygunun bize empoze edilmesinde görevli saymaktadır. Hatta bu duygu bize mutlak mânâdaki mes'ûliyet şuurunun ilâhî esrarla karşılaşmak demek olduğuna güvenerek bir matematik denge ve denklem koymayı empoze etmektedir, işte karşı konulmaz bir güç olan tanrı inancının içimizdeki derin kay-nağı ve ana menbaı bu mes'ûliyet duygusudur. Fakat insan zihninin ra evrensel hayat prensibi karşısındaki tavrını iyi bilmemiz gerekir. 3u şaşkın akıl, kendisinin diş dünyadaki eşyanın tabiatından ayrı rir tabiatta olduğunu kabul ederek en büyük özelliğinin, eşyayı anlarsak, ona hâkim olup emri altına almak olduğunu kabul eder.

Pascal'ın dediği gibi insan güçsüz bir kemik yığınından ibarettir, ıncak bu yığın düşünce gücüne sahiptir. Öyle ki, kâinat onu ezim ezim esse de o, kendisini ezenden daha güçlüdür. Çünkü o kendisinin ezil-fiğini bilir. Halbuki onu ezen tabiat, kendisiyle ilgili hiçbir şeyin far-jnnda ve şuurunda değildir.
Buradan anlaşılıyor ki, insanın boyun eğmek durumunda olduğu bu evrensel prensip, maddî tabiat değil, onu idare eden evrensel rûh-:nr. Çünkü akıl gücüne sahip olan ancak kendisine ve bütün evrene hâkim zekâ sahibi bir gücün hâkimiyetine boyun eğer. Biz kendini iüşünme ve kendinin şuuruna varmayla dış tecrübe arasındaki ça-uşmadan doğmuş olan zihnî hayatın iki sınırı düzenleyen üçüncü bir snırla son bulup kemâle erdiğini görüyoruz. Bu üçüncü boyut, ,bütün iç şuurun ve dış tecrübenin bu yüce güç karşısında boyun eğip hu-rûra durmasının şuurudur.
İşte Auguste Sabatier'in ortaya koyduğu bu parlak düşünceler Tiâlâ yüce dinlerin tanrı inancının tasviri konusunda inceliğini ve gü-relliğini muhafaza etmektedir. Fakat bu görüşler bütün dinlere uygun düşer mi? Bu görüşün evrensel bir fikir haline getirilmesi ve tamimi aşırı bir mübalâğa ve soyutlama olmaz mı? İşte filozofumuz bu soruyu da hissetmiş olacak ki, şöyle demektedir : «Bu görüşümüze karşı çıkanlar bu köklü asıl çatışmaların ve tenakuzların günlük haya-umızın başlangıcından sonuna kadar içerisinde mevcûd olmadığını gös-termektedirler. İnsanda bu çelişkilerin gerçekleşebilmesi için filozof; olmaktan başka bir şeye ihtiyaç var mıdır? Vakıa böyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Çünkü böyle bir şeyin aydınlanması zihnin seviyesine göm farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü ormanların ortasında gök gürültüsünün dehşeti içinde kendinden geçmiş olan ilkel insanın ruhunda bu duygunun yaptığı etki, evrensel sırrı çözme ve ölüm hâdisesi karşısındaki fikrî sarsıntılarla dolu olan biz aydınların, kafasındaki etkisinden hiç de farklı değildir. Farklı olan sadece ifâde Oe şuurun nev'idir. İnşam temelden sarsan dinî heyecâh ve deprem öai itibariyle aynıdır. Herhangi bir kişi kendi acizliğini, cehlini ve kendi fâniliğini düşünmekten vazgeçer de teslimiyet ve sabırla hayatı olduğu gibi geçirmeye çalışırsa yine de bu duygunun şuur içerisinde bulunduğunu hisseder ve açılan dudaklarından dökülen kelimelerle bu gerçeği dile getirmeye kalkışır. İşte bu; bir duanın veya yalvarışın baş-langıcından başka bir şey değildir.»'

2 — Bergson'un Görüşü :

Bergson da, Sabatier gibi tanrı inancının esasta insanın günlük hayatında kendisini etkileyen psikolojik faktörlere dayandığı görüşündedir. Bergson; Sabatier'in hayat ve değişmez tabiat kanunlarıyla ilgili görüşünü —ki, buna göre insan irâdesi tabiat kanunlarıyla çarpışır, tabiat kanunları karşısında teslimiyetten, boyun eğmekten başka bir şey yapamaz. Tabiat insanlara kanunlarını zorla kabul ettirir— be-nimsemesine karşılık «Din ve Ahlâkın İki Kaynağı» adlı eserinde günlük hayatın diğer iki cephesi üzerinde durmaktadır. Bu iki cepheden birincisi toplumun örf ve âdetlerinin kişi üzerindeki edebî ve ahlâki etkileriyle alâkalıdır. İkincisi ise insana ihtimâl kapılarını açan ihtimâl ve tesadüflerin sahasını belirten ve kesinlikle haber vermek imkânını elinden alan geleceğe dair olaylarla alâkalıdır.
Peki, sosyal görev şuurundan tanrı inancı ne şekilde doğmaktadır? Bergson'a göre bunun izahı şöyledir : Toplum nizâmı ve toplumsal münâsebetler, fertlerin bazı

arzularından vazgeçmelerini ve hürriyetlerinin bir kısmından fedakârlık ederek başkasının menfaati yönünde yükümlülüklere katılmaları icabettiğini, bundan ferde doğrudan doğruya bir fayda gelmeyeceğini empoze eder. Kişi bu fedakârlıkları ve mahrumiyetleri kendi isteği ile kabullenmez. Çünkü ferdin, sosyal içgüdüsü onu toplumun hizmetinde kendini unutturacak dereceye vardırmaktan uzaktır. Çünkü insan kendisini, topluluğuna hizmet ederken kendinden geçen bir karınca veya arı olmaktan alıkoyan bir iç- güdüye sahiptir. Halbuki ferdin normal zekasını kendi menfaati ve hesapları doğrultusunda kullanması, kendi durumunu düzeltmesi için başkalarının menfaatleriyle toplumun menfaatleri arasında bir denge kuracak ve uyuşma sağlayacak bir başka güce ihtiyaç vardır. İşte bu gücü insan fıtratı ruhî ve psikolojik dünyasına hür düşüncesiyle gir-dirmektedir. Din fikri insanın önüne aşılması büyük tehlikeler yaratacak sosyal engeller diker. İnsanoğlu bunları tasvirde daha da ileri giderek, bu engellerin korunması için manevî bir bekçinin bulunduğunu, onun emirler ve yasaklar koyduğunu ve engelleri aşan kişileri hesaba çekeceğini kabul ve tahayyül etmiştir ki, işte tann inancının doğuşu buna dayanır.
(1)   Auguste Sabatier, Esquisse d'une Philosophie de la Religion, 14 - 22.

Bergson bu manevî bekçinin, mantıkî düşüncenin mahsûlü olmayıp hayâl gücünün eseri olduğunu ifâde eder. Hayâl gücünün manevî değerleri müşahhas hale getirdiğini ve mücerretleri organik şekiller içerisinde tasvir ettiğini belirtir. Ancak buradaki hayat sanatkârların tahayyülü, idealistlerin abstraksiyonu, ressamların tasavvuru ve mi-toloğların efsânesi gibi değildir. Çünkü bu saydıklarımızın eserleri, ihtiyaç mahsûlü olmayan bir nevi lükstür. Ama sosyal zaruretlerin yarattığı tanrı inancı bunun tersinedir. Bu inanç her ne kadar hayâle dayanıyorsa da bu hayâli, hayatın zaruretleri gerektirmektedir. İnanma ihtiyacı insan tabiatının içerisinde, mevcuttur.1

(1) Bergson'un; tanrı inancının doğuşu konusundaki bu görüşü toplum gelenekleri altında ezilen, âdetlerin sınırsız baskısıyla zorunluluk hisseden kabile, toplum dev-rinde yaşıyan —Bergson'un ifadesiyle— «kapalı» toplumlar ve kitleler için geçerli olabilirse de mümtaz kimselerden müteşekkil toplumlar için geçerli değildir-Çünkü onlar inançlarını toplum geleneklerinden ve kurallarından almazlar ve onlar için böyle pragmatist ölçülere gerek yoktur. Çünkü onlar saf hayat kaynaklarına inerler ve orada gönüllerini doldurarak toplumu peşlerine takarlar. Onlar, toplumun peşinden gideceklerine toplumu kendi peşlerinde sürüklerler, toplumun kurallarına ve yasalarına uyacaklarına toplum için kural ve yasalar koyarlar. Onların nazarında toplum hudûd ve engel tanımayan evrensel insanlıktan başka bir şey değildir. Onların yasaları; mükâfat ve mücâzât gözetmeyen, menfaat ve karşılık aramayan sevgiden başka bir şey değildir.

Biz günlük hayat alanına döndüğümüzde, pek çok psikolojik boklukların bulunduğunu görürüz ki, bunu ancak Tanrı inancı doldurabilir. Meselâ avcı; okunu avına fırlatırken, tüccar; müşterisini kazanmaya çalışırken, hasta; ilâcını içerken, çiftçi; ekinini biçerken, evli; çocuk beklerken, yolcu; gemiye binerken, oyuncu; kazanıp kaybetme konusunda şansını denerken, kısaca her ihtiyaç sahibi başanp

başara-mıyacağını bilmeden kendi kaderini beklemektedir. Eğer bu insanlar kafalarını rehber edinip işlerini başanlı veya başarısızlık durumuna göre neticeyi önceden kestirecek olsalardı, çalışma diye bir şey kal maz ve hayat çarkı birdenbire duruverirdi. Halbuki hayat içgüdü* durmağa ve katılığa tahammülü olmayan hareket dolu bir kuvvettir.
öyleyse bu içgüdüye karşılık terazinin öbür kefesine, yani rûbf kefeye ağırlık koymak gerekir. Terazi ancak böylece denkleşebilir. işte bu ancak o kefeye ağırlık kazandıran ümitle, beklenen, ihtimâl içerisinde bulunan şahsa dayanmakla mümkündür. Ve işte bu teşvik ve tahrikler insan ruhunun karşısında kalbin sığınabileceği ve dayanabileceği gizli bir irâde gücünü çıkarır. Bu irâde gücü kendisinden yardım dilenen Tanrının, sultanların sultaninin gücüdür.
Bergson'un rûhçu görüşünü incelediğimiz zaman görürüz ki, o Tanrı fikrini, her iki görünümü ile birlikte halk ve aydınlar arasında bir remz olmaktan öteye aşmayan ve daha çok çocuklann korkutulup eğlendirildiği masal üslûbunu geçmeyen bir fikir halinde sunmaya çalışmaktadır. Bu tavsif ise ancak toplumun geçerli olan tüm gelenek ve kuralları —ister dinî hüviyette olsun, ister ekonomik nitelikte olsun, ister diğer özelliklere sahip olsun— doğru olarak kabul edildiği takdirde uygun düşebilir. Bu tür gelenek ve kuralların halkın zihninde tanrı inancının doğuşuna sebep olması halinde kabul olunabilir. Bergson'un nazariyesi kabul edilecek olursa, tanrı düşüncesinin gerçek değil, ancak halkın ruhunda yer etmiş olan ve toplum tarafından korku ve endîşe ile karşılanan remzden ibaret olması icâbeder.
Keza biz diyoruz ki insan elinin etkisi olmayan, sabit tabiat kanunlarına boyun eğmeyen, bazan şöyle bazan böyle tecellî eden olaylardan ilâhî takdirin varlığına delil çıkarmak, evet böyle bir delil; vehm ve hayâle dayanmayan sağlıklı ve sağlam bir delil olabilir. Çünkü böyle bir istidlalde iki öncül (mukaddime) bulunmaktadır : Bu olaylar gizli bir sebebe dayanmaktadır. Ve bu olayların görüntüler dünyasında bilinen bir sebebi yoksa mutlaka görünmezlikler dünyasında bir sebebi olması gerekir. Üçüncü bir ihtimal yoktur.
Görünmezlikler dünyasındaki bu sebep, derûnî irâde sahibi, zekî, olayları vukuundan evvel takdir eden bir güç olmalıdır. Bu ka ziyeyi selîm akıl sahipleri kabul etmekle kalmazlar, hergün tekrarla nan tecrübeler ile müşahâde ederler. Çünkü aklen kavranması ve be lirtilmesi mümkün olmayan bu olayları süresi gelmeden önce, ilham sahibi ruhanî özellikli kimselerin açıklaması mümkündür. İlerde olaylar, rûhânî şahsiyetlerin haberlerini doğrulayacak şekilde cereyan ede bilir. Bu da gösteriyor ki görünmezlikler ülkesi sırf tesadüflere terke dilmiş değildir. Bergson'un sandığı gibi kör ve akılsız hayat içgüdü sünün otomatik sonuçlan da değildir. Bu projeyi çizen el ne yaptığını bilen ve düşünen kendi ülkesinde cereyan eden her şeyi takdir eden Allahü Zülcelâl'dir.
3 — Descartes'in Görüşü :
Biz tanrı inancının doğuşu konusunda psikolojik yorumlar zincirini anlatırken ünlü Fransız filozofu Descartes'in Allah'ın varlığını ispat konusundaki delillerine geçmekle şüphesiz ki konumuzun dışına çıktığımızı itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü Descartes, ne kitlelerin ne de kendi hayatından tanrı inancının doğuşu konusunda bir yorum getirmiştir. O sadece kendi deneylerini ifâde ederek bunların neticesinde tanrının varlığının psikolojik ve fıtrî esaslara dayandığını izhâr etmiştir.

Descartes «Metafizik Düşünceler» adlı eserinde Allah'ın varlığının tecrübelerde belirdiğini şöyle ifâde eder : Gözünü, kulağını tıkayıp insanlar ve kâinatla alâkasını kesmiş bir kişi bile, kendi iç dünyasının fikir ve tasavvurlar âlemine döner ve duyularını harekete geçirirse bu inancın ruhunun derinliklerinde, zihninin içerisinde hazır olduğunu görecektir. İnsan bilgi ile bilgisizlik, şek ile yakîn arasındaki farkı hissettikçe bu kapıların kilitlerini de farkedecektir. Kısacası insan kendi eksikliğinin tablosunda aksi olmayan üstün ve mükemmel Bârî'nin ismini görecektir.
Descartes'in üstün varlık (Allah) fikri; aklî delillere dayanılarak elde edilen bir gerçek değil, insanın doğuştan sahip olduğu bir ilk gerçektir. Çünkü bir şeyi bilmeyen onu kaybedemez. İnsarİ bir şeyi kaybettiğini ancak onu bilince anlar. Çünkü, bende bana görfe daha mükemmel bir varlık fikri yok ise kendimin eksik olduğunu nasıl anlayabilirim? Ancak o mükemmel varlığa göre kendi eksik noktalarımı ölçebilirim. Şu halde insandaki mükemmellik arzu ve duygusu, tek başına bu duygunun insan zihninde önceden var olduğunun* delilidir. Hem mükemmellik düşüncesi insanda sübjektif bir şey değil, objektif gerçeklerin yekûnudur, öyleyse bu bize nereden gelmektedir?
Bu duygunun bize yoktan ve tesadüfen gelmiş olması söylenemez. Çünkü yoktan bir şey var olamaz. Nasıl sıfırdan müsbet bir rakam çıkarılamazsa yoktan da varlık yaratılamaz.
Bu düşüncenin kaynağı insan ruhu da olamaz. Çünkü rûh kurtulmaya çalıştığı eksikliklerin ana kaynağıdır.
Benim fiilen sahip olmadığım bu üstün varlık duygusu kendi içgüdümden meydana gelmiş olamaz. Bu içgüdünün bende kendime dâir bir fikir meydana^ getirdiğini farzetmek bâtıldır, doğru değildir.
Bende üstün varlık fikrinin bulunması elde etmeye çalıştığım veya elde edebileceğim kemâl derecelerini tasvir ve tavsif edemez. Çünkü benim düşündüğüm her üstün düşüncenin ve kemâl noktasının üzerinde daha üstün ve daha mükemmel bir nokta vardır ve olması gerekir.
Ruhumda varlığını hissettiğim kemâl düşüncesi; varlıktaki kemâl derecelerinin tümünü ihtiva etmektedir. Aksi takdirde onun en üstün varlık olmakla beraber fiilen mükemmelliklere sahip olmaması gerekirdi. Çünkü sadece kuvvet ve kudrete sahip olan şeyin açık ve objektif hakikatini var etmek mümkün olamaz. Zira bir şeyi yitiren kişi onu başkasına verme gücüne sahip bulunamaz.
Nihayet bu üstün varlık fikri bende hayâlimin uydurduğu bir saçmalık da değildir. Aksine o, aklımın beni zorladığı ve akıl sahibinin kabul etmek zorunda olduğu zarurî bir gerçektir.
Öyleyse geriye, sadece onun ruhun aynasına, objektif bir gerçekten yansıyan, dış bir zâttan akseden şekil olması durumu kalmaktadır. Ki bu dış gerçek, ruhî kemâlin ana kaynağı ve en üstün örneği olmalıdır. Çünkü bu şekil benim ruhumda ancak bir san'atkârm eserinin üzerine imzasını atması veya bir yazarın yazısının sonuna mührünü basması gibidir.
Descartes'in öne sürdüğü bu yorum, onun tarafından ortaya atılmış değildir, ancak bu yorumu o, daha aktif hale getirmiş ve düşüncelerin üçüncüsünde etraflıca izah etmiştir. Descartes'in düşünceleri itirazdan uzak kalmamış, hatta kendi çağında bile

birçok kişi tarafından karşı konulmuştur. Nitekim ünlü Alman filozofu İmmanuel Kant bu delile şöylece itiraz etmiştir : Zihnî mâhiyetlerin özelliklerini, o mâhiyetlerin tabiatından çıkarmak her ne kadar mümkün ise de (hendesi şekillerin özellikleri onların kavramlarından çıkarıldığı gibi) varlığın niteliklerini bu zihnî kavramlardan almak mümkün değildir. Meselâ üçgenin geometrik özellikleri bilinen şekilde aklî zaruret olarak kabul edilmiş ise de, evrenin dışında bir üçgenin varlığı fikrinin kabulü mümkün değildir. Söylenen şey sadece bir üçgen var ise bu üçgen bu duruma ve bu özelliklere sahip olmak mecburiyetindedir. Zihnimizin var saydığı diğer kavramlar da bu şekildedir. Aslında onların zihinde mevcûd olması dış âlemde var olmaları için yeterli delil sayılamaz. Hatta zihnimizin birçok kavramlar uydurduğunu bilmekteyiz. Sudan bir köşk veya havadan bir insan düşünebilir miyiz? Fakat Descartes'in şüphesini eleştirenler ancak mümkün mâhiyetler konusuna dokuna bilmişlerdir. Bunların yok olması düşünülse bile, zihnin kendi varlımı içerisinde varlığı kabul edilen mâhiyetlerin yokluğu icâb etmez. Zihnin varlığı içerisinde mevcûd mâhiyetleri idhâl etmek her bilinen ma'-kül gerçekleri idhâl etmek anlamına gelir. Çünkü zihinde mevcûd olan kavramlardan bir kısmını dış evrende var sayıp bütün eşyanın zih-nimizdeki mümkün görünümlerini buna dayandırmak zarureti vardır.

d) Ahlâkçı Görüş

Alman filozofu İmmanuel Kant, «Pratik Aklın Tenkidi» adlı eserinde tanrının varhğının ilim ve bilgi konusu olmadığını, bunun tecrübe ile isbât edilemeyeceğini, sadece aklımızın inanmak zorunda bulunduğu (müsellem) bir prensib olduğunu öne sürmüştür. Ona göre tanrının varlığını doğrulamak için insan ruhunda yer etmiş olan ahlâkî duygulardan başka mesned yoktur. Kant bu görüşünü adı geçen eserinde üç mukaddime halinde düzenlemiş bulunmaktadır.1

1 — Şüphesiz ki, her insan hatta mümeyyiz olmayan bile kendi içinde bazı fiillerin iyi ve güzel olduğunu, bazılarının kötü ve çirkin olduğunu farkeder. Bu fiillerden bir kısmının yapılması gerektiğini bir kısmının yapılmaması gerektiğini anlar. Bu ahlâk kanunu aslında tabiat kanununa benzer. Çünkü her ikisi de kaçınılması mümkün olmayan zarurî kurallardır. Aralarındaki fark; ahlâk kanunlarının, gözlem ve tecrübeyle gerçekleşen tabiat kanunları gibi pratiğe intikâl edeme-mesidir. O sadece bir güçlü istek halinde tahakkuk eder ve insanın dışında olup olmaması, gerçekleşip gerçekleşmemesi mümkündür. Hatta denebilir ki, ahlâk kurallarının pratik hayatta istenen şekilde vukuuna şahit olunan tek bir misâl yoktur. Zira bütün insanoğlu yanılabilir. Temizlik ve ma'sûmiyet sadece Allah'a mahsustur. Kanuna uygun olarak görevlerini ve işlerini yerine getirenler onu ruhen gerektiği gibi yerine getirebildiklerini kesinlikle söyleyemezler. Her türlü arzu ve garazdan uzak başka veya kötü eğilimlerin veya içgüdülerin yardımı olmadan sırf vazifeyi ifa için yerine getirilmiş olduğunu söylemek mümkün olmaz.

Görev; görevin, görev ile, görev için ifasıdır. Yani görev sevgisiyle değil, görev düşüncesiyle yerine getirilmiş olmasıdır. Görev şuurunu bu unsurlardan yoksun bırakacak her davramş onu boş ve geçersiz hale getirir. Ama böyle bir soyutlama insan için mümkün olabilir mi? Duyularımıza ve organik yapımıza müessir bir güçle hâkim olan tabiat kanunuyla çekişmeden kendi görevimizi yapmayı empoze

eden ve bizi buna zorlayan kural ahlâk kanunudur. Bununla insan iki dünyaya, mensup olduğunu öğrenebilir :
a) Akıl dünyası,
b) Hırs ve tabiat dünyası.
(1) İmmanuel Kant, La Religion dans les Limites de la Raison, IV, 5.

Her ikisi bizden kendi gereklerini isterler. Ahlâk kuralları doğ rudan doğruya akıl dünyasının tercümanıdır. Ve o tabiatın hiçbir egemenliğini kabul etmeden kendi dili ile konuşur.
2- Şu kadar var ki, akıl bizden mutlak iyiliği gerçekleştirmemizi istediğine göre bunun gerçekleşmesi için bir vâsıtanın bulunması zarurîdir. Çünkü bir şeyin aklen gerekir olması; onun mümkün olmasının delilidir, yoksa akıl, akıl olmazdı. Mutlak iyiliğin hayatımızın bir anında gerçekleşmesi mümkün olmadığına göre bunun son suza kadar basamak basamak ve tedricî olarak gerçekleşmesi durumu sözkonusu olacaktır. İşte bu sonsuza kadar gerçekleşme gereği hayatımızın sonsuza kadar uzamasını gerektirir ki, bu bizim irâdemizin gerçek hedefidir. Böylece ahlâk kanununun varlığının aklen doğru olabilmesi için ruhun ebediyetinin mutlaka kabul edilmesi gerçeği ortaya çıkıyor. Şu halde insanın bu dünyada mükemmel fazilete ve kutsallığa ermesinin mümkün olduğu konusundaki iddia bâtıl ve geçersiz bir iddiadır. Tıpkı ahlâkî görevin bizi mükemmelliğin en üst sınırlarına ulaştırabileceği iddiasının çürük olduğu gibi.
3- Biz mükemmel faziletleri tahsil etmekle mutlak iyiyi gerçekleştirdiğimiz zaman akim gereklerinden ideal iyinin gerçekleştirilmesi konusu kalıyor. Halbuki ideal iyi başlı başına bir anlam taşımaz o İMunsurdan'oluşur. Bu unsurlardan biri erdem, öbürü de mutluluktur. Bunlar ise herşeyin, kişinin hayatında hoşnut olacağı şekilde gerçekleşmesi ve bütün şeylerin kendi isteğine uygun şekilde cereyanı ile temin olunur. Fakat gözden uzak tutulmamalıdır ki biz bu iki unsurun önümüzde birbirinden ayrı iki çizgi halinde seyrettiğini görüyoruz. Bu çizgilerin birbiriyle birleştiği çok az olur. Çünkü etkili, başarılı, sessiz, kanaatkar ve faal fazilet ile birlikte çoğu kez unutma, mahrumiyet, imkânsızlık ve sıkıntılar yer alır. Buna karşılık yüzsüzlüğün, şımarıklığın, rezaletin, aşın arzu ve isteklerin; güç, servet, makam, rahat hayat, mevki ve imkân içerisinde yüzdüğü görülür. Ne var ki, akl-ı selîm; faziletle saadetin, rezaletle şekâvetin de eş olmasını gerektirir. Yine akl-ı selimin gereği olarak nimet ve acıların işlerdeki gaye ve maksada göre dağıtılması icâb eder. Binaenaleyh bu dengeyi sağlayacak ve dağıtımı temin edecek yüce bir prensibin bulunması gereklidir. Bu prensip ve ilkeye tabiatın boyun eğmesi ve her şeyin tasavvuru altında âdil bir yasa içerisinde cereyanı icâb eder. İşte bu ana ilke insanı ve tabiatı yaratan yüce Allah'ın kendisidir.
Doğrusu Kant'ın bu düşünce örgüsüne dıştan bakanlar, bu örgünün son derece güzel, yeni ve âhenktâr olduğunu sanabilirler. Ama meselenin köküne inen, temelini araştıran eleştiriciler, dikkatle bu fikir dokusuna baktıkları zaman içerisinde çok çürük iplerin bulundu ğunu, birbiriyle uyuşmaz unsurların mevcûd olduğunu fakat sanatkârın maharetinin bunu örttüğünü görürler. Hatta Kant'm istidlal metodunu gösteren bu üç mukaddimenin, aklen bedîhî gerçekler olmadığım müşahede ederler.

Şöyle ki, Kant'ın ahlâk kanununu dayandırdığı birinci mukaddimeye göre her ne kadar ahlâk kanunu tümü itibariyle ruhun derinliklerinde temerküz etmiş bulunmakta ise de, Kant'ın tasvir ettiği şe-•rilde her kafaya yer etmiş değildir. Aksine onu akl-ı selîm sahiplerinden çoğu reddedeceklerdir. Çünkü sade, katı, şiddetli veya ana görev-erle talî görevler arasındaki farkı izâle etmekle kalmamakta, bunun da üstünde alışılan değerleri ve ölçüleri ters yüz etmektedir. Çünkü bu mukaddime gereğince kendi isteği ve arzusuyla bir emri yerine getiren kişi görevini yerine getirmiş sayılmaz da, istemeyerek zorla bir fiili yapan kişi görevini yerine getirmiş olur. Bu ise seçkin ruhları erdemin ideal inceliklerinden uzaklaştırır. Buna karşılık kötü ruhlu kişileri, doğrudan doğruya görevlerini yaparken göklere çıkarır.
İkinci mukaddimeye göre; istenen görev —ki bu, sırf kendiliğinden iyi olan şeyin gerçekleştirilmesidir. İyi veya kötü duygusuyla, menfaat sâikiyle kirlenmemiş olan mutlak dinin tahakkukudur— eğer mümkün olmazsa görev olamaz. Eğer bu, hayatta mümkün olursa Diıun ebedî olduğunu kabul için lüzum yoktur. Gelecekteki hayat merhalelerinden herhangi birinde tahkiki mümkün ise buna dayanarak ruhun ebediyetini farzetmek gerekmez. Çünkü görevin ifâsından sonra bir an için onun bekası söylenebilir. Fakat ne hali hazırda, ne de gelecekte bir an için olsun gerçekleştirmek mümkün değilse ruhun ebediyetini söylemek matlûbun dışında bir söz olur. Zira iyiye sevke-den faktöre, beraberinde iyiliği kökünden yok edecek mücerred imtisal faktörünün eşlik etmesi zorunlu sayılırsa, mesele eksikten mükemmele doğru yükselen tedrîcîlik meselesi olmaktan çıkar, birbirinin ardı sıra gelen sübjektif sıralama meselesi halinde gelir. Bilindiği gibi iki menfiden hiçbir zaman —sonsuza kadar gidilse bile— bir müsbet çıkmaz. Kant'ın anladığı meseleyi tekemmül ettirmek bizi gerçekten garip bir noktaya götürür. Zira onun ikinci mukaddimesini kabul edecek olursak yüce duyguların ebedî hayatta her giden gün yokluğa sürüklenmesi, onun yerine iyiliğe karşı olan duygulann geçmesi gerekir. Çünkü her giden gün görevin sırf görev olması hasebiyle ifâ edilebilmesi için bütün engellere mukavemet etmesi gerekir ve bu çatışma -jzun müddet sürüp gider. Böyle bir cennette olsa olsa şeytanın köşkü yer alabilir
Üçüncü mukaddimeye gelince Kant ahlâk kanunu adı altında ah lâk kanununa ters düşen bir unsuru getirmektedir. Bu unsur genel anlamıyla mutluluk isteğidir. Mutluluk isteği, ideallerin gerçekleşmesi, biyolojik arzuların tatminidir. Vakıa mutluluk ve erdem bu anlamda birbirine zıttır. Birisi yükseklerden gelen aklî bir zorunluluktur. Ötekisi ihtiyaç defetmek için aşağıdan iten maddî bir içgüdüdür. Ah-lâkî ve tabiî kanunları düzenleyen ve hedeflerini tanzim eden bir ilkeye ulaşabilmek için ruhun bu iki noktayı birleştirmeye çalışması; ancak şeklî bir çözüm isteği, bütünleşmeye yönelik hendesî bir vaz'et-me biçimidir. Yoksa aklî bir zaruret sâikiyle ortaya çıkmış değildir, hatta ahlâkî bir isteğe de dayanmaz. Bu uyum ve ahenk aklî bir zorunluluk değildir. Çünkü sıkıntı ve meşakkat içerisinde çeşitli acılara katlanan, muhtelif mahrumiyetlere ve fedakârlıklara muhatap olan erdemli kişilerin çoğunun; kendi vicdanî kanaatlerini tatmin ettiklerinden ve görevlerini yerine getirdiklerine inandıklarından bu sıkıntılara katlandıklarım bilmekteyiz. Onlar bu sıkıntılarda hayat nimeti ile kıyaslanmayacak gerçek bir nîmet ve değer bulurlar.

Erdem için muhakkak maddî bir karşılık gerekiyorsa neden bu karşılığı gelecek hayata bırakalım ve neden bu karşılığı geçmişteki sayısız nimet çeşitleri içinde gördüğümüzü kabul etmeyelim? Bu takdirde erdem görevi eski bir dinî kaide olarak bu nimetlere şükretmemizi gerektirir, yoksa mükâfatı bekleyen yeni bir muameleye kapı açmış olmaz.
Şayet Alman filozof İmmanuel Kant, doğrudan doğruya ahlâk kanununu bu kanunun koyucusuna ve rûhlardaki bekçisine teslîm ederek yolu kısaltmış olsaydı böyle bir çıkmaza düşmezdi. Nitekim Des-cartes üstün ve mükemmel tanrı anlayışında bu yolu tutmuştur. Kant ise, çapraşık, dönemeçli ve uzun yolunda zorluklarla karşılaşmış, neticede kesin bir sonuca ve tutarlı bir noktaya ulaşamamıştır.
e) Sosyolojik Görüş
Durkheim; dindarlığın, ferdin fıtrî duygularından doğan psikolojik bir hal olduğunu, insanın iç ve dış dünyayı düşündükçe dine varacağım söyleyen ve dini sosyal faktörlerin ürünü sayan görüşüyle yukarıdaki görüşlere karşı çıkar.1 Durkheim daha da ileri giderek, düşünce unsurlarının ve bilgi esaslarının sadece toplum hayatının mahsûlü olduğunu ve toplum tarafından fertlere empoze edildiğini öne sürmektedir.
Durkheim'e göre ilkel topluluklar, özellikle aile hayatının dışına
(1) Emile Durkheim, Formes Elementaires de la vie Religieuse, s. 132.
taşmamış olan ve daha çok kabile, aşiret ve klan hayatına dayalı toplumlardır. Bilindiği gibi klan —ilkel toplumun ilk nüvesidir— fertleri arasındaki ortak işaretlere dayanır. Bu işaretler genellikle bir hayvan veya bitki adından türetilmiştir. Çok nâdir olmakla beraber bir yıldız veya katı maddeden türetildiği de görülür. Klanda yaşayanlar kendilerinin bu isimle organik ve ruhî bakımdan eskiden bir münâsebetlerinin bulunduğunu kabul ederler (Bunu, ya geçmiş atalarının bekçisi, koruyucusu olarak görür veya bir başka şekilde mütâlâa ederler). Bunun için klanda yaşayan fertler; ortak işareti ta'zîm ederek duvarlarına, âletlerine, silâhlarına ve bayraklarına işlerler. Hatta kollarına dövmelerle bu işareti yaparlar. Buradaki işaret şahsî bir hüviyet gibidir, ferdin hangi klana ait olduğunu gösterir. Bu düzene Durkheim «totem» adım verir.1 Totem anlayışı eski milletlerde özellikle Mısır'da, Habeşistan'da, Arabistan'da, Yunanistan'da ve Galler'de görülür. Bugünkü Avrupa milletlerinin efsânelerinde de bunun izlerine rastlamak mümkündür. Totem Amerika ve Avustralya gibi henüz uygarlaşma-rnış kabileler arasında da yaygındır. Durkheim'e göre Avustralya, bu gerçeğin incelenebilmesi için en elverişli mekândır. Çünkü Avustralya yerlileri çok az bir gelişme kaydedebilmişler ve tabiî hayatlarım devam ettirebilmişlerdir. Bunun için Durkheim, görüşünü Avustralya yeri ilerinden aldığı örneklerle izah etmeye çalışır.
Hülâsa ilkel kavimler bu işaretlere saygı gösterdikleri gibi onların rulunduğu şeylere de saygı gösterirler. Taşınan işaretler klan ile aşî-ret fertlerinin geçmiş ataları arasında müşterektir. Bu üç kavram arasındaki ilişki totem fertlerinin nazarında tam bir tecânüs ifade etti-tinden, totem mensubu fert üçünü bir tek cevhere irca etmekte ve acylece hepsine saygı gösterdiğini belirtmektedir. Fakat bu ta'zîmde sn büyük pay ortak isme yahut ta üçünü birleştiren ortak işarete ve-r2mektedir. Hatta totemdeki fertler bu şekle tuhaf isimler nisbet et-i-ekte ve onu

üzerinde taşıyanların savaşta düşmanları yeneceklerine, ılıkları okun hedefe isabet edeceğine inanmaktadırlar. Bu ortak işaretlerin yaralar üzerine konulması halinde çabucak iyileşeceğini de ice sürerler. Fakat normal olarak bu saygı, ibâdet derecesine varma-

Totem, Kuzey Amerika yerlileri olan kızılderililerin dilinden alınmış bir kelimedir- Ancak anlamı ve muhtevası konusunda henüz kesin bir hüküm verilmiş değildir. Meş-sur şekliyle «totem» diye yazılırken, bazan totam, toodaim, dodaim veya ododaim dîye yazıldığı da varittir. Zaman zaman bir kabilenin yaşadığı yer olarak ifâde edilirken, zaman zaman da «alâmet, ve «simge» olarak ifâde edilmektedir. (Reinach, Hıstcire Generale des Religions, s. 28, Durkheim, a-g.e., s. 144.)

dığı gibi, din, kudsiyet ve tanrılaştırma fikrini de ilham etmez. Bunun için totemdeki her fert, en önemli vaktini dağlarda odun toplayarak, ırmak veya göl kenarında avlanarak geçirir. İlkel kavimler için bu gibi olağan hallerde sadece bazı yasaklardan kaçınmak gibi dinî tezahürlerin ötesinde hiçbir şey müşahede olunmaz. Onların tam anlamıyla dinî havaya girdikleri özel mevsimleri vardır. Bu mevsimlerde büyük ihtilâflar ve törenler tertîb edilir. Tören esnasında çığlıklarla defin âhengine, zurnanın nağmesine uymak için tepinirler. Klanın armasını taşıyan bayrak tören mahallinin ortasına dikilir. Bu coşkunlukla kendilerini yiterecek hale gelirler, her türlü cinsel yasaklar kalkar. Halbuki klanda normal olarak cinsel yasaklara son derece saygı gösterilir. Bu değişikliğin sebebi atalann ruhlarının klandaki ortak işaretler vesilesiyle hazır olmasıdır. Kendilerindeki bu garîb ruhî değişikliği meydana getiren şey; atalarının simgesi olan toteme ibâdet ederek ruhlarına tapınmalarıdır. İşte bu noktada —teoriye göre— gözleri açılır ve şuur dünyasında cereyan eden olayları; gerçek kaynaklarından kavrama imkânı doğar. Onlar bu tapınmalarıyla totemin etkisini sağlayan kaynağa yönelirken, bunun tapılan taşlar veya onların remzi olmadığını ancak, bu coşkun toplantıların ruhları ferdî kişiliklerinden uzaklaştırıp hepsini tek bir kişilik, toplumsal kişilik haline getirdiğini farkederler. Böylece toplanma, onlardaki dinî âyinleri ve topluluğu teşkîl eder ve topluluk farkına varmadan kendi nefsine tapınmış olur.

***

Bu teoriye karşı sayısız tenkîdler yöneltilmiştir. Her şeyden önce bu görüş ilkel zekâdan söz eden öteki görüşler gibi şüpheli bir esasa dayanmaktadır. Bunun kabulü için son derece çekingen ve dikkatli davranmak icâp eder. Özellikle gezginlerin yaptıkları seyahatlerde ü-kellerdeki inanç ve gelenekler üzerine topladıkları malûmat birçok noktadan zaaf emaresi taşır. Şöyle ki, her gezgin, meseleleri derinliğine kavrayabilmek ve bu konuda kesin neticelere varabilmek için psikoloji, mantık, din ve ahlâk bilgilerine sahip olamaz. Hatta diyebiliri* ki; seyyahların en az itinâ gösterdikleri nokta işin bu yönüdür. Ote yandan bu bilgiler yazılı eserlere dayanmaz. Çünkü ilkel kavimler derli toplu bilgi ve san'at kaynaklarından yoksundurlar. Gezginlerin dayandıkları şey; kendi düşüncelerini tahlil edip bir meseledeki anlayışlarını belirleyerek muayyen bir neticeye ulaşmamış olan kalabalıkların ağzından topladıkları derme çatma bilgilerdir. Kuvvetle muhtemeldir ki, bu ilkel insanlar; gezginlerin kendilerine yönelttikleri sorulara, derinliğine dikkat etmeden üstün körü olarak «evet» veya «hayır» şek-

[1] Roger Graudy, İslâm'ın Vaadettikleri, 16-19; Türkçe çev. Nezih Uzel, İst. 1983.
[2] Roger Garaudy, A-g.e., 86 – 87.
[3] Dr- Muhammed İkbâl, Pes Çe Bâyed Kerd Ey Akvâm-ı Şark; Külliyât, 409-412. Türkçe çev. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, 104 -109.
[4] Bkz. Bekir Karlığa, Kur'anı Nasıl Okuyalım, 11 - 25, İstanbul, 1983.
[5] Mâlik Binnebî, el-Zâhiret el-Kur'aniyye, 75 - 88, arapça çev. Abdüssabûr Şahin, Kahire tarihsiz. Türkçe çevirisi, Ergun Göze, İstanbul, 1968.
[6] Ebu'l - A'lâ el-Mevdûdî, el-Mustalahât el-Erbaa fi'l - Kur'an, 65 vd.
[7] Kâmûs Şârihi; îrâkî'den naklen der ki: Esmaî bazı arap kabilelerinden din kelimesinin kullanılışı ile ilgili ince bir fark nakleder- Borç anlamına gelen ve aynı kökten olan deyn kelimesinin fetha olması, borç verenin borçludan üstün olmasındandır. Din kelimesinin kesresi ise bağlılık esasına dayanmasındandır. Dünya nın zamme olmasl ise şiddete istinad etmesindendir.
[8] Bkz. İslâm Ansiklopedisi "din maddesi.
[9] Andı-ı- Lalande, Vocabulaire philos - pluque II, 702-703.
[10] Abdüsselâm el-Likânî, Cevheret el-Tevhîd, din mad.
[11] Seyid Şerif el-Cürcânî, Ta'rîfât, din mad.
[12] Tehânevî, Keşşaf Istılâhât el-Fünûn, din mad.
[13] İmmanuel Kant, La Religion dans les Limites de la Raison. (Nakleden A. Dırâz, 46}
[14] Schleirmacher, Discours sur la Religion. Seconde Discours.
[15] Abbe Chatel. Code de la Humanite, 5.
[16] Robert Spencer, Premiers Principes. (Nakleden. A. Dırâz, 47)
[17] Taylor, Civüisation Primiüves, XI. (Nakleden, A. Dırâz, 47)
[18] Max Müller, Origine et Developpement de la Religion, Leçon, I, IV. (Nakleden, A. Dırâz. 47.!
[19] Emile Burnouf, Science des Religions, XII. (Nakleden, A. Dır âz, 48)
[20] Reville, Prolegomene 'a I'histoire des des Religions. (Nakleden, A. Dirâz, 48)
[21] Guyedu, Irreligion de l'Avenir, 1-3.
[22] Michael Mayer, Instructions Morales et Religieuses lere leçon. 'Nakleden, A. Dirâz, 48)
[23] Sylvain Perisse, Science et Religions, eh. 1. (Nakleden, A. Dirâz, 48)
[24] Salomon Reinach, Orpheus: Hist, Genereale des Religions, P. 4.
[25] Durkheim, Formes elementaires de la Vie Religieuse, 65.

[26] Regis Jolivefin Felsefe Lügatindeki tarifi şudur :
[27] Felsefe lügati, s. 176.
[28] Schmidt, Origine et Evolution de la Religion, 30.
[29] Herald Hoffding, Philosphie de la Röigion, (trad. française, p.) 126 -127.
[30] Üç semavî dine dikkatle bakanlar bunlar arasında fiilî bir evrimin ve tedricî bir gelişmenin hâkim olduğunu-görürler. Ancak bu gelişme dış bir gerçek olarak tat-bikî nitelikte olup süreklilik arzeden bir özelliğe sahip değildir. Eğer evrimci görüş doğru olsaydı bu dinlerin sahiplerinin gelişmesi sonucu nihâî mertebeye ulaşmış ol-
Görülüyor ki, psikolojik tahlil; tarihî belgeler ve gerçek; evrimci görüşün tarafında yer almamaktadır. Çünkü bu görüş hurafe ve efsâneyi dinler için başlangıç olarak kabul etmektedir. Aksine gerek psikolojik tahliller, gerek tarihî belgeler ve gerekse gerçek evrim, aksi görüşün tarafında yer almakta ve dinlerin başlangıçta bütün olarak ortaya çıktığı tezini desteklemektedir. Fakat bu destekleme, o görücü tarihî gerçekler safına çıkarmaz. Zira bütün bu belgeler bize ne mantık, ne de realite bakımından hâdiselerin her zaman böyle cereyan ettiği hususunda kesin bir garanti takdîm etmez. Hâdiselerin daima bu seyir içerisinde yürüdüğünü göstermez. Kaldı ki bu konuda üçüncü bir görüş daha bulunmaktadır. Bu görüş : İyilikle kötülüğün dinî düşüncede birbiri ardı sıra gelen iki tezahür olmadığım ve çağlar boyu yükselme ve düşmelerin birbirini takîb etmediğini, aksine her millette ve nesilde fertlerin aklî dengeleri istikâmetinde ve derûnî hislerinin inceliği nisbetinde farklılık arzeden iki fenomen olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir nesil saf bir anlayışla gerçekleri her türlü hurafelerden uzak olarak kavrayabilmekte, öbür nesil ise bunu becere-memektedir. öyle sanıyoruz ki, bilinen gerçekleri en iyi olarak bu tav-sîf nitelendirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi en vahşi kabileler bile çeşitli putlara tapmırken üstün ve yaratıcı bir tanrı fikrinden uzak kalmamışlardır. Ancak insanlık tarihinin ve insanlığın ortaya çıkışının —bildiğimiz kadarıyla— seyri ile dinlerin ortaya çıkış çağı arasında kapatılması mümkün olmayan büyük bir boşluk vardır. Bu tür tahminlerde kesinlikle meseleyi ispata yetecek vesikalar bu-lunmadıkça katiyet ifâde eden konuşmalar yapmak mümkün olmayacaktır.
Böylece ilmî metodlar bize ilk insanın dini konusunda kalbimizi ferahlatacak, sadre şifâ verecek bir açıklama yapmaktan âciz bulunmaktadır. Fakat semavî kitapların naslarmdan gerçeği öğrenmek isteyenler ilk tanrı inancının sahih şekliyle ortaya çıktığını kesinlikle belirten hükümleri göreceklerdir. Bu gerçek yalnız fıtrî nitelikte olmakla kalmaz, bunun yaraşıra zaman bakımından kaydedilen gelişmelerle paraleldir. «Allah'ın fıtratı, ki insanları onun üzerinde yaratmıştır.» Bu âyet bize, insan hayatının doğruluk çizgisinde başladığını, sapıklık ve ihtilâfın insana sonradan arız olan geçici bir illet olduğunu belirtmektedir :
[31] Bu konuda daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakınız : H. Ringgern, A. V. Strom. les Religions du Monde, Payot, Paris, 1960- Felicien Challaye, Dinler Tarihi, Türkçe çev- Hamdi Varoğlu, İstanbul, 1960. Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinlerin Tarihi. İstanbul, 1963. M. Şemseddin, Tarih-i Edyân, İstanbul, 1338. Annamarie Schira-mel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955.
[32] Ahdi Atik, Hurûc. Bâb. 20.
[33] Ahd-i Atîk, Tekvin, Bâb, 1-8.
[34] Ahd-i Atîk, Hurûc, Bâb. 3, 13-14.

[35] Ahdi Atîk, Hurûc, Bâb, 3, 21 -22.
[36] Ahd-i Atîk, Vaiz, Bâb, 9, (4-5).
[37] Ahd-i Atîk, Daniel, Bâb, 12, (2).
[38] Ahd-i Atîk, Mezmûrlar, (148).
[39] Kâmûs Tercümesi, IV, s. 1212.
[40] Bkz., İslâm Ansiklopedisi, Vahy maddesi.
[41] Buhârî, Sahih : I, 5, Müslim, Sahih : IV, 1816, Tirmizî, Sünen : II, 286, Nesâî, Sünen : II, 146, 149, Ahmed İbn Hanbel, Müsned : IV, 158, 163. Malik İbn Enes, Muvattâ' : I, 206-207.
[42] Buhâri, I, 3, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, II, 3-10.
[43] İtkân, I, 46.
[44] Nesâî : 146 -147, Buhârî, I, 3.
[45] Buhâri, I, 4.
[46] Bütün bu hususlarda Alexis Carrel'in «İnsan Bu Meçhul isimli eserine bakınız.
[47] Seyyid Kutub, Fî Zılal el-Kur'ân.
[48] İslâm Ansiklopedisi, Allah maddesi. Ayrıca Alfred Guillaume, İslâm Tetkikleri Ens» tüsü Dergisi, sene : 1953, I, s. 122.
[49] Bkz. Zerkânî, Menâhil'el-İrfân. I. 56. 84; İ. Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü. s. 43 ■ 44
[50] Mâlik Binnebi, el-zûhiret el-Kur'aniyye, 193 -199.

TEFSİR USULÜ 1.BÖLÜM

2- Dahhâk İbn Mezâhim (öl. 105/723)
3- Muhammed İbn Şîrîn (öl. 110/728)
4- Adyye el-Avfî (öl. 111/729)
5- Süddî ei-Kebîr (öl. 127/744)
6- İbn Ebu Necîh (veya Nüceyh) (öl. 131/749)
7- Ali İbn Ebu Talha (öl. 143/760)
8- Rebr İbn Enes (öl. 140/757)
9- İbn Saîd el-Kelbî
10- İmâm A'zam Ebu Hanîfe (öl. 150/677)
11- Mukâtil İbn Süleyman (öl. 150/767)
12- Şu'be ibn el-Verd (öl. 160/777)
13- Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778)
14- Enes İbn Mâlik (öl. 179/795)

TEFSÎR FAALİYETİNİN GELİŞMESİ TEFSİRLERİN TEDVÎNİ

I- RİVAYET TEFSİRİ:

1- Tefsirden Mevzu' Rivayetler:
2- İsrâliyât
3- İsnadın Hazfı

2. RİVAYET TEFSİRİNİN İLK ÖRNEKLERİ

1- Yûnus İbn Habîb (öl. 183/799)
2- Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804)
3- Muhammed er-Rüvâsî (ö. 190/805)
4- Süfyân İbn Uyeyne (ö. 198/813)
5- Vekî' İbn Cerrah (öl. 197/812)
6- Ebu Abdullah Muhammed tbn tdriİ-eş-Şâffi (öl. 199/814)
7-Revh İbn UbSde (öl. 205/820)
8- Yeztd lbn Hflrûn (öl. 206/821)
9- Âdem fbn Ebu Iyfls (öl. 220/835)
10- Muhammed' tbn Hâlim (öl. 235/849)
11- Ebu Bekir lbn Ebu Şeybe (235/849)
12- lshSk lbn Rahûye veya Râhcvcyh (öl. 238/852)
13- Osman İbn Ebu Şcybc (239/653)
14- Ebu'l-Hasan Alf el-Mcrvezî, (öl. 244/858)
15- Ahmed fbn Hanbel (öl. 241/855)
16- Abd İbn Humeyd (249/863)
17- Dârimî (255/868)
18- İmâm Buhârî (öt. 256/869)
19- İmam Müslim (öl. 261/874)
20- İbn Mâce (öl. 273/886)
21- Ebu Dâvûd es-Sicistânî (öl. 275/888)
22- İbn'ün Nakîb el-Endelûsî (öl. 276/889)
23- Bakiyy tbn Mahled el-Endelûsî (öl. 276/889)
24- Ebu Hatim cr-Râzî (öl. 277/890)
25- Ebu îsâ e(-TÎrmizî (öl, 279/892)
26- Ebu Hanîfe ed-Dîneverî (öl. 282/895)

27- Ebu Yahya er-Râzî (ÖL 291/904)

3- TEDVİN EDİLMİŞ İLK TEFSİRLER

1- Yalıya İbn Sel I ânı (öl. 200/815)

2- Yezîd tbn Hârûn es-Sülemi (öl. 206/821)

3- Ebu Abdullah Muhammed tbn Ömer el-Vâkidî (öl. 207/823)

4- el-Ferrâ (öl. 207/822)

5- Ebu'l-Hasan el-Mâzenî (öl. 203/818)

6- Ebu Ubeyde Ma'mcr İbn el-Müsennâ (öl. 210/825)

7- Ebu Bekir İbn Hemmâm es-San'ânî (öl. 211/827)

8- Ahfeş el-Evsat (öl. 221/835)

9- Ebu Ubeyde Kasım İbn Seli ânı (öl. 223/837)

10- İbn Kuteybc ed-Dîneverî (öl. 276/889)

11- İsmail tbn tshfik (öl. 282/895)

12- el-Müberrcd (öl. 285/898)

13- Ebu'I-Abbâs Sa'leb (öl. 291/904)

14- Ebu İshâk cz-Zcccâc (ÖL 311/923)

15- Ebu Ali Kutrub (öl. 206/821)

4- MEŞHUR RİVAYET TEFSİRLERİ

1- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr Taberi (öl. 310/923) Cfimi'ül-Beyan an Tefsîr'ü-Kur'ân

ARİZA-İ ŞÜKRAN

Sonsuz hamd-û senalar olsun ol Hâlik-iZü'l-Celâle ve ol Mevlây-i Müteâle. Ebedî ve daimî olarak salât ve selâm olsun ol Resûl-i Ekreme ve ol Habîb-i Emcede. dünya döndükçe Allah 'in rızâsı onun seçkin Ehl-i Beytinin ve değerli ashabının üzerine olsun. Rahmeti ve bereketi de onlara tâbi olanlara ve onların izinden gidenlere olsun. "Rabbımız, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizieğriltme. Katından bize rahmet lütfet. Şüphesiz en çok lütfeden Sensin Sen." (Âl-i İmrân, 8)
"Rabbımız, soyumuzdan da Sana teslîm olanlar yetiştir. Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster. Tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahîm" (Bakara, 128)
"Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi. Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme. Affet bizi. Bağışla bizi. Sen, bizim Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize." (Bakara 286)
Değerli okuyucu,
Hicret-i Nebeviyye'nin onbeşind asrında, haddimiz! bilmeyip Hz. Fahr-i Kâi-nât'm mübarek hatırasına takdim etme cüretkârlığını göstererek yayınlamaya başlamış olduğumuz "Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm TefsîriMni el-Hamd'ü li'-lâh tamamlamış bulunuyoruz. Bilindiği gibi bu eser nev'i itibariyle dilimizde yayınlanan ilk ve en geniş rivayet tefsiridir.
Büyük şehîd Seyyid Kutub'un Fî Zılâl'il-Kur'ân tefsîrini tercüme etmeye çalıştığımız günlerde, türkçemizde güvenilir bir rivayet tefsirinin bulunmadığını görmüş ve bunun Türk kültürü bakımından kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu farketmiştik. Zîrâ dilimizde mevcfld tefsirlerin hepsi daha çok dirayet tefsîri türündendi. Ve bu tefsîrlerde rivayetlere kısaca temas edilip geçiliyordu. Halbuki dirayet tefsirlerini okuyanların mutlaka rivayet tefsirlerinden de haberdâr olmaları gerekmekteydi. Seyyid Kutub'un anılan tefsirinin tercümesini tamamladıktan sonra yeni kurulan Çağrı Yayınları'nm sahibi arkadaşımız sayın Şaban Kurt, eksikliği hissedilen bir rivayet tefsirinin dilimize kazandırılması konusunda bizi ısrarla teşvik ve tahrik etti. Bu konuda hiçbir fedâkârlıktan kaçınmayacağını belirtti. Ve böylece bu tefsirin tercümesine başladık. Meslektaşımız sayın Bedreddîn Çetiner'in himmetleriyle yaklaşık on sene süren yorucu bir mesaî sonunda İslâm ilimlerinin en önemlisi olan tefsir sahasının en güvenilir ve değerli bir klasiğini dilimize kazandırdık.
Eserin dilimize aktarılmasında zorluklarla karşılaşmadık değil. Bilhassa müellifin VIII. asırda yaşamış olması nedeniyle o günün üslûbunu bugünün insanının anlayacağı şekilde ve bir başka dilde ifâde edebilmek oldukça güçtü. Cümle kuruluşundan ifâde tarzına kadar oldukça eski olan bu üslûbun, orijinalitesini hiç bozmadan, ama günümüz Türk okuyucusunun anlayabileceği bir dille ifâde edebilmek için büyük çaba harcadık. Bunda tâm olarak başarılı olduğumuzu elbette söyleyemeyiz. Ama çam sakızı çoban armağanı kabilinden biz elimizden geleni yapmaya çalıştık. Eğer okuyucularımız zaman zaman sıkıcı veya bıktırıcı gibi gelen bir üslub ile karşılaşırlarsa bunu, bizim eksikliğimiz kadar eserin yazılış döneminin diline de hamletmeleri gerekir.

Eserde karşılaşılan bir diğer husus ta çoğu kez birbirinin aynı imiş gibi görünen tekrarlardır. Bazı okuyucularımız, bu tekrarların gereksiz olduğunu söyleyerek onları atmamızın uygun olacağını belirttilerse de, gerçekte meseleye "Sünnet" açısından bakılınca bu tekrarların lüzumlu, hattâ eserin en önemli özelliği olduğu görülecektir. İbn Kesir, birbirinin aynı olan hiçbir ifâdeyi tekrârlamamıştır. Her farklı ifâde farklı yorumlar getirecek inceliklere sahiptir. Gerek dil kuralları bakımından, gerekse dinî hükümde sened olmaları bakımından birbirinden ayrı olan rivayetleri naklctmiştir. Biz de bu nüans farklılıklarım olduğu gibi dilimize aktarmaya çalıştık. Böylesine klasikleşmiş bir eserin -kendi zannımizca- lüzumsuzdur diyerek bazı kısımlarını atmak, şüphesiz ki eserin orijinalitesini haleldar edecektir. Bu nedenle en küçük bir varyantı bile tercüme etmeden geçmedik.
Eserde âyetlerle ilgili haberlerin yanısıra bazı gramer kaidelerine de yer verilmiş ve özellikle şevâhid kabilinden birkaç şiirler nakledilmiştir. Bunların türkçemi-ze aktarılması halinde, hiçbir Özellik taşımayacağı gibi, bu incelikleri aynıyla verebilmek için uzun açıklamalara gerek duyulacağından Ötürü tercüme edilmemiştir. Fakat okuyucunun, eserin orijinalitesinden haberdâr olmasını sağlamak üzere çok az miktarda ve genellikle yukarda belirttiğimiz nitelikteki atlamalar parantez içinde üç nokta koyularak gösterilmiştir. Diğer taraftan çok az miktarda anlaşılmayan ve gerçekten arapça metinlerinde de iyi okunamamış bulunan bazı kelimeler parantez içinde soru işareti konularak gösterilmiş ve böylece okuyucuların farklı anlamlar çıkarabilmelerine imkân verilmiştir.
Az Önce de belirttiğimiz gibi, bu eser VIII.yy. da kaleme alınmıştır ve dolayısıyla o yüzyılın insanlarının ihtiyaç duydukları konulara ağırlık vermektedir. Biz, eserin günümüz insanının ihtiyaçlarına da cevâp verebilmesini sağlamak üzere çağdaş müelliflerden nakiller yaparak tabir caizse "güncel" hale getirmeye çalıştık.
Diğer taraftan İbn Kesir Tefsiri herne kadar rivayet tefsiri ise de müellif, zaman zaman -çok az miktarda da olsa- dirayet tefsiri niteliğinde açıklamalara da yer vermiştir. Hattâ kritiği yapılmamış olan nüshalarda başta Fahreddîn Râzî'nin tefsî-ri olmak üzere, diğer tefsirlerden yapılan alıntılar Önemli bir yer tutmaktadır. Biz, esere bütünlük kazandırabilmek amacıyla, başlangıcından günümüze kadar yazılan dirayet tefsirlerinden seçmeler yaparak, birbirinin tekrarı sayılmayacak ifâdeleri olduğu gibi tercüme ettik ve "İzah" başlığı altında her bölümün sonuna ekledik.
Bu izahları seçerken, âyetlerin tefsirinde farklı yorumlara ışık tutacak bölümleri tercih ettik. Ayrıca hangi eserin hangi sayfalarından alıntı yaptığımızı da izahın hemen sonunda belirttik. Alıntı yaptığımız kısımları seçerken özetlemek yerine olduğu gibi tercüme ederek tekrar niteliğinde olan veya konuyu ilgilendirmeyen açıklamaları atladık. Bunu da okuyucularımıza göstermek amacıyla -tıpkı metinde yaptığımız gibi- parantez içinde üç nokta ile belirttik. Böylece alıntı kısımlara da bir bütünlük ve otantisite kazandırdık.
Başlangıçta izahlar kısmını daha geniş olarak vermeyi planlıyorduk. Ancak bu takdirde eserin hacminin bir hayli artacağını düşünerek mümkün mertebe birbirine yakın olan tefsirlere yer vermemeye çalıştık. İzahların seçiminde dikkat ettiğimiz bir diğer husus ta günümüz okuyucusuna klasik tefsîr bilgisini aktarırken, İslâm düşüncesini uzun asırlar meşğûl etmiş olan temel problemlere ışık tutmak olmuştur.

Ayrıca günümüz müslümanının karşı karşıya bulunduğu problemlere muhtelif bakış açılarından çözüm getirmeye de özen gösterdik. Bu bakımdan daha çok modern müfessirlerin eserlerine geniş yer vermeye çalıştık.
"Bu nitelikleriyle Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri" İslâm tefsîr literatürünün sahip olduğu bütün bilgi hazînelerini içinde toplayan ansiklopedik bir tefsîr niteliği kazanmış oldu. Eklenen her metinde, eserin baş kısmında belirttiğimiz amaç doğrultusunda okuyucuya fikir verilmek istenmiştir. Kısacası eserin her bakımdan klasik bir nitelik kazanması için hiçbir fedâkârlıktan kaçınılmamıştır. Ne var ki böylesine bîr çalışma tür olarak Türk okuyucuları için oldukça yenidir. Bu bakımdan bazı kimselere yabancı gelebilir. Nitekim bu noktadan bazı eleştiriler yapılmıştır. Ama klasik bir eseri modern insana aktarabilmenin yollarından birisi de budur sanıyoruz. Aksi takdirde birçok bilgi yığını altında ezilen okuyucu, ne okuduğunun dahi farkına varamayacaktır.
İzahlar eklenirken dikkat edilen bir diğer husus ta; İslâm düşüncesinin muhtelif ekollerine ait değişik anlayışlardaki tefsîr ve yorumlara kapı açmaktır. Bu bakımdan bütün fıkhî mezheplerin görüşlerini yansıtan bölümler iktibas edilmiş ve muhtelif fikir akımlarının görüşleri sergilenmiştir. Böylece okuyucu aynı konudaki farklı yaklaşımlardan haberdâr olabilmektedir. Bu da okuyucuların farklı perspektivlerden bakabilmelerine imkân sağlayan bîr yöntemdir. Ancak Ehl-i Sünnet akidesi bakımından doğru kabul edilen ve benimsenen görüş, gerek müellif tarafından, gerekse diğer bilginler tarafından zikredilmiş olduğu için yanlış bir istikâmete yönelme ihtimali bertaraf edilmiştir. Kaldı ki Ehl-i Sünnet akîdesiyle taban tabana zıt mezheblerin görüşlerine de yer verilmemiştir.
"Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri"ne bütünlük kazandırabilmek amacıyla tarafımızdan; biri başa, biri de sona olmak üzere iki cild eklenmiştir. Bu cildleri ekleyişimiz de eserin ebadını genişletmek gibi basît bir amaca yönelik değildir. Bilindiği gibi ülkemiz son yüzelİİ yıllık tarihi boyunca büyük bir kültürel değişime sahne olmuştur. Türk okuyucusunun kısm-ı azamı klasik kültürümüzden haberdâr olmak şöyle dursun kavramlarını dahi bilmekten uzak hale gelmiştir. Özel din eğitimi veren kurumlar da bile tefsîr metodolojisi ve Kur'ân ilimlerinin yeterince öğretilebil-diğini savunmak zordur. Bu nedenle biz bu esere eklediğimiz birinci ciltte "vahiy müessesesini" toptan ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Vahyi gönderen Zât-ı Bârî'-den, vahyi alan yüce şahsiyete, vahyi getiren görünmez varlıktan, vahyin muhtevasını oluşturan yüce kelâma kadar vahiy müessesesinin, ana esâslarını günümüz bilim ve düşüncesinden de yararlanarak açıklamak istedik. Daha sonra Kur'ân ilimleri ve tefsîr usûlü ile ilgili yeterli açıklamalar verdik. Nihayet o cildin sonuna bir de Kur'ân terminolojisi ekleyerek bu konularda sıkıntı çeken okuyucularımıza kolaylık sağlamaya çalıştık. Böylece bu cildde gerek İslâmı bilsin, gerekse bilmesin her seviyyeden okuyucunun konuyu kolaylıkla anlamasına imkân sağlayan bir metod geliştirmeye çalıştık. Belki bu ka, klasik modellere alışmış bulunan bazılarına gereksiz gibi görülebilir. Ama okuyucunun gerçek durumundan hareket edildiği zaman bu cildin ne kadar lüzumlu olduğu görülecektir. Nitekim bize kadar ulaşan bilgilerden bu cildin fazlasıyla yararlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Elinizde bulunan bu son cildde de İslâm düşüncesinin ve kültürünün en önemli bir bölümünü teşkil eden tefsir düşüncesi hakkında tarihi bilgi verilmiştir. Tefsîr tarihinden ibaret olan bu cildin birinci bölümünde Asr-ı Saadetten günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan tefsîr faaliyetine ilişkin fazla ayrıntılara kaçmayan ancak ana esâsları da gözardi etmeyen derli toplu bilgi verilmeye çalışılmıştır. Tedvîn dönemine ait farklı tefsîr anlayışları detaylı olarak açıklandığı gibi, her görüşe mensûb, mü-fessirierin kısaca biyografileri, eserleri ve tefsîr alanında gerçekleştirmiş oldukları orijinal çalışmaları tanıtılmıştır.
Son dönem tefsîr faaliyeti anlatılırken siyasî tarihle düşünce tarihi birlikte de-ğerlendirilmeye çalışılmış ve tefsîr disiplininin karşı karşıya bulunduğu problemler gösterilerek bunların çözümü konusuna temas edilmiştir.
Böylece "Vahiy müessesesi", tefsîr metodolojisi ve tefsîr tarihi ile eser şimdiye kadar ne türkçemizde, ne de arapça tefsîrlerde bulunmayan bir orijinaliteye sahip olmuştur.
Bu cildin geriye kalan kısmı ise indekslere ayrılmıştır. Bilindiği gibi günümüz insanının zamanı az ve meşguliyetleri pek çoktur, özellikle televizyonun ve yazılı basının inkişâfı ile birlikte okumaya ayırdığı zaman oldukça azalmıştır. Baş döndü-rücü bir hızla ilerleyen gündelik hayatın akışı içerisinde sayısı cildleri bulan bir eserden yararlanmak i m kânı-kısa vadede-cok zor olmaktadır. Bu sebeple "Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsi'ri"ne eklemiş olduğumuz yedi çeşit indeksle hemen hemen eserin bütün muhtevasını okuyucunun gözleri önüne sermeye çalıştık. Yaklaşık iki yıla varan uzun ve oldukça meşakkatli bir çalışmadan sonra, gerek arapça, gerekse türkçe tefsîrlerde ilk kez bizim uyguladığımız kapsamlı ve geniş bir indeks hazırlamaya çalıştık.
Önce Kur'ân'daki sıralarına göre sûrelerin fihristini verdik. Sonra bu sûreler fihristini alfabetik hale getirdik. Sonra hangi sûrenin ve hangi âyetin hangi ciltte yeraldığını gösteren, cildlere göre sûre ve âyetler indeksini verdik- Burada birinci sırada Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsirinde, tefsîr edilen âyetlerin numaraları gös-terilmiş, ikinci sırada bu âyetlerin bulunduğu cildler ve son sırada ise o âyetlerin yeraldığı sayfa numaraları gösterilmiştir. Diğer taraftan tefsîrde yeralan konu baş-lıkları alfabetik olarak sıralanmış ve bu başlıkların hangi sayfalarda bulunduğu gös-terilmiştir.
Konu başlıklarının yanısıra "izahlar" kısmında yeralan tefsîrler müellif isimlerine göre alfabetik hale getirilerek sunulmuştur. Böylece yalnız bir müellifin yorum-larını okumak isteyen okuyucuların bunları nerede bulacakları gösterilmiştir.
İndeks cildinin en önemli bölümlerinden birincisi şüphesiz ki "Analitik genel konular indeksindir. Burada tefsîrde yeralan konular Önce anabaşlıklar halinde ve alfabetik olarak sıralanmış ve bu, sayfanın ortasına siyah harflerle dizilmiştir. Sonra bu anabaşlıkların altında o başlığın içinde yeralan fâlî konular sıralanmış, sonra da bu konuların bulunduğu sûrelerin isimleri Kur'ân-ı Kerîm'deki sıra nazar-ı itibâra alınarak gösterilmiş, sonra bu sûrelerdeki âyetlerin numarası verilmiş ve en sonunda da tefsirdeki yerlerinin sayfa numarası kaydedilmiştir. Değişen her sayfa numarası da noktalı virgül ile belirtilmiştir. Görüldüğü gibi toplam olarak 8832 sayfayı tutan ana metindeki bütün konular analitik biçimde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

İndeks cildinin ikinci en önemli kısmı ise "kişi, eser ve yer isimleri indeksi"dir. Bu bölümde ana metinde geçen bütün şahsiyetlerde eser ve yer isimleri alfabetik hale getirilerek gösterilmiştir. Böylece okuyucunun adını bildiği herhangi bir şahsiyye-ti veya eseri kolayca bulması sağlanmıştır.
Görülüyor ki indeks bölümü gerçekten son derece detaylı tutulmaya çalışılmış ve kullanışlı olması için elden gelen gayret sarfedilmiştir. Ancak bunun da yeterli olduğu kantatında değiliz, gözden kaçan bazı noktaları bulunduğunun farkındayız, înşâallah mütâkib baskılarda bu eksikleri asgarîye indirmeye çalışacağız.
Bu indeks bölümü, yalnızca "Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri"nin ana metni için yani I-XV. cildler içindir. Birinci ve son cildin indeksleri ise hemen o cildin so-nunda verilmiştir. Böylece ana metin ile ilâve cildlerin karışması Önlenmiştir.
Ayrıca gerek Kur'ân ilimlerine Giriş cildinin, gerekse Tefsir Tarihi'nin sonunda yararlanılan ana kaynaklar ve baskı tarihleri gösterilmiştir.
Değerli okuyucu; son derece dar ve kısıtlı imkânlarla çalışarak ortaya koyduğumuz bu eserin birçok eksiklikleri bulunduğunu da biliyoruz, özellikle imlâ konusunda çok titiz davranmamıza rağmen bazı yanlışlıklar yapıldığı görülmektedir. Bu yanlışlıkların bir kısmı da dilimizin yapısından kaynaklanmaktadır. Biz, eserin ana metninde arapça telaffuza yakın bir imlâ kullanmaya çalıştık. Bu sebeple günlük dilde yaygınlaşmış bulunan birçok kelimenin türkçe telaffuzunu değil de arapçada-ki kullanışını esâs aldık. Bunu yaparken de amacımız, bir tefsîr terminolojisi geliş-tirmekti. Gerek Kur'ân mealinde gerekse tefsîr, kısmında terim niteliğindeki kelimeler aslına uygun olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bize ait olan birinci ve son cildlerde ise kelimelerin günlük dildeki kullanışları esâs alınmıştır.
Bundan önceki tefsîr çalışmamızda edindiğimiz tecrübelerden de yararlanarak, eserin ana metninde anlam kaymasına sebebiyyet verecek dizgi ve tashih hatâlarını asgarîye indirmek için büyük bir çaba harcadığımızı belirtmek isterim, özellikle ko-numuzun imâm ve akîdeyle ilgili bir konu olması ve yayınladığımız eserin Allah kelâmının tefsiri olması bu konuda azamî titizliği gerektirmekteydi. Bu nedenle hemen her satır beş kez tashihten geçmiştir. Her seferinde kaçaklar yakalanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, gözden kaçan hususlar varsa bunların beşerî zaafımıza ham-ledilmesini diler, ve değerli okuyucularımızın gördükleri eksiklikleri lütfedip bize bildirmelerini önemle rica ederiz. İnsan elinin mahsûlü olan her şey, şüphesiz ki pek-çok eksikliklerle ma'lûldür.
Bu büyük eserin dilimize kazandırılmasında şüphesiz ki değerli meslektaşım Dr. Bedreddîn Çetiner'in önemli payı vardır. Onun değerli mesaîsi olmasaydı elbette ki bu çalışmayı gerçekleştirmek güç olacaktı. Bu nedenle kendisine hassaten teşekkürü borç bilirim. Ayrıca eserin başlangıcındaki sonuna kadar her merhalede emeği geçen ve burada ismini sayamayacağım öğrencilerimizden ve arkadaşlarımızdan yüzü aşkın kişinin değerli katkıları sayesinde onbin sayfanın üzerindeki bu eser okuyucuya ulaşabilmiştir. Burada kendilerine teşekkür etmeyi manevî bir vecîbe addederim.
Sözümüzü Hz. Ebubekir Sıddîk'ın mânâsını pek iyi bilmediği bir âyetin sorulması üzerine vermiş olduğu cevapla noktalamaya çalışalım; "Allah'ın kitabı (hakkında) bilmediğim bir şeyi söylersem, hangi yer beni barındırır, hangi gök beni gölgelendirir?"

Dr. Bekir Karlığa Göztepe-1988[1]

I-TEFSÎR İLMİ VE TA'RÎFİ
(Tefsîr-Te'vîl-Tercüme)

1- Tefsîr:
Tefsîr Tarihine girmeden önce tefsirle ilgili bazı temel kavramların açıklanmasında fayda vardır. Bu eserin birinci cildini teşkîl eden "Kur'an-ı Kerim'e giriş"te de belirttiİimiz gibi; Tefsîr kelimesi fesere kökünden, ya da Arab dili grameri kuralları uyannca zaman zaman kullanılan harflerin yer değiştirmesi (takltb) metoduyla sefere kökünden türemiştir. O halde bu iki kelimenin kök anlamlan üzerinde durmakta yarar vardır.
a) Fesere kelimesi; lügat itibarıyla; hastalığı teşhîs doktorun bakmış olduğu çok az mikdârdaki suya denir. (Lisan'ül-Arab, V, 55; Tâc*ül-Arûs; III, 470) Ayrıca bu kelime açıklama izah etme anlamına gelir. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ Furkân sûresinde şöyle buyurur: "Onlar sana bir misâl getirmeyegör-sünler. Biz onun gerçeğini ve en iyi "anlaşılanını** sana getirmişizdir." (Furkân, 33), Burada "anlaşılanım" diye tercüme ettiğimiz kelime "Tefsîr" kelimesidir. Keza Tefsîr kelimesi; üzeri kapalı bir şeyi açmak anlamına da gelir. Nitekim ünlü Kâmûs mütercimi Âsim Efendi bu kelimeye şöyle mana vermektedir: "el-Fesr; kesr vezninde örtülü nesneyi keşf-ü ayan eylemek manasınadır... ve tabiî İllete istidlal için hastanın kârûrede bevline bakmak mânâsına isti'mâl olunur. Tefsîr fefîl vezninde fesr gibi pûşîde ve mesrur nesneyi rûşen ve a'yân eylemek manasınadır. Ve müfessirîn örfünde tefsîr; İmam Sa'leb kavli üzere te*vîl ile mürâdiftir. Ve ind'el-gayr, Tefsîr; lafz-i müşkilden mânâ-yı muradı keşf ve beyân, Te'vîl; iki muhtemel olan mananın birini zâhir-i kelâma mutabık olan mânâya red eylemekten ibarettir.** (Kâmûs Tercümesi, II, 606).
Ebu Hayyân et-Tevhîdî el-Bahr*ül-Muhît isimli tefsîrinde der ki: "Tefsîr kelimesi, aynı şekilde salıvermek için bir şeyi soyup çıplak kılmaya denir. Nitekim Sa'leb bu kelime için; atı soydum, dediğiniz zaman salıvermek üzere çıplaklaştırdım, demek olduğunu bildirir. Bu mânâ da keşf anlamına gelir. Sanki sırtını açtım demek istemiştir." (Bahr'ül-Muhît, I, 13)
Buradan da anlaşılıyor ki lügat anlamı itibariyle tefsîr; bazan duyularla ifâde edilmek istenen açıklamalar için, bazan da zihnî anlamların açıklanması için kulla nıhr. ikinci anlamda kullanılışı ise birinciden daha fazladır. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l MüfessirÛn, I, 13).
Sefere kelimesi ise değişik anlamlarının yanısıra, tıpkı fesere kelimesi gibi kapalı bir şeyi açıp aydınlatmak anlamına kullanılır. (Tâc'Ül-Arûs, III, 270; Lisân'ûl-Ârab, IV, 369), Âsim efendi bu kelimeyi de şöyle türkçeleştirir:" Sefr sînin fethi ve fa'mn sükûnuyla süpürmek manasınadır... Müellifin Besâir'de beyânına göre, sefr maddesi; bir nesnede gıtâ ve sitâreyi keşfeylemek mânasına mevzu'-dur ve a'yâna mahsûstur. Ve isfâr-ki ifâl bâbındandır-levne muhtasstır. Ve maânî-i şâire birer münâsebetle onlardan müteferri'dir. Sefr bir nesneyi bir şeyin yüzünden sıyırıp yahut kaldırıp açmak manasınadır." (Kâmûs Tercümesi, II, 396).

Sefere ve fesere köklerinden gelen her iki kelime Arap dilinin taklîb kurallarına uygun olarak tef'îl babına dönüştüğünde -aralarında küçük farklılıklar olsa da- genellikle eski felsefî ve ilmî eserlerin açıklanıp izah edilmesi anlamına kullanılır. (İslâm Ansiklopedisi, Tefsir maddesi) Ne var ki her iki kelime arasındaki nüans farkı tefsîr kelimesinde birleşmiş gibi görünmektedir. Nitekim Emîn el-Hûri şöyle der: "Fesere ve sefere her ikisi de keşf manasınadır. Sefr kelimesinde zahirî, maddî ve keşif, fesr kelimesinde zahirî, maddî bir keşif, fesr kelimesinde ise ma'nevî bir keşif görürüz. Ve bunlardan tef'îl babı ise mânâyı keşf ve izhâr demektir." (Nakleden, I. Cerrahoğlu, Tefsîr Usulü, 210).
Istılahı olarak tefsîr kelimesinden kasdolunan mânâ şöyledir: Müşkül olan lafızdan, murâd olan mânâyı keşfetmektir. (Lisân'ûl-Arab, V, 55; Tâc'ül-Arûs, III, 470).
İslâm bilginlerinin örfünde ise Tefsîr kelimesi, Kur'an-ı Kerîm'in değişik anlamlarını açıklamak ve Kur'ân'dakİ garîb, müşkil lafızlardan neyin kastedildiğini açıklamak mânâsına kullanılır. Ancak bu mânâda tefsîr kelimesi yalnız Kur'an-a hâs bir açıklama ilmî, edebî ve fikrî eserlerdeki açıklama ve izahları da içerir.
Beyân ehline göre tefsîr kelimesi kapalı ve anlaşılmaz olan sözün kapalılığını giderip açıklayacak şekilde sözü uzatıp fazlalaştırmaktır (Tehânevİ, Keşşâfû Istılâhâti'l-Fûnûn, II, 1115-1116).
Gramer kitaplarında ve tefsir eserlerinde manevî tefsîr ve i*râb tefsîri diye bir ayırımdan sözedilir ki, mâna bakımından tefsirde, gramer kuralları nazar-ı itibâra alınmazken, i'râb tefsirinde gramer kuralları gözönünde bulundurulmaya çalışılır. (Tehânevi, A.g.e., II, 1117)
Istılah bakımından tefsire gelince; bilginlerden çoğu tefsirin tanımının yapılamayacağını, pozitif bilimlerde olduğu gibi onun genel kurallarından sözedilmeyece-ğini söylerler. Yalnızca tefsirin Allah'ın kelâmının açıklanması veya Kur'ân'ın lafızlarının ve kavramlarının izahı diye tanımlanacağını belirtirler. Diğer yandan bazı bilginler de tefsirin öteki bilimlerdeki gibi birtakım kurallarını ve bu kurallardan neş'et eden sonuçlan olacağını kabul ederek kelimenin tanımını vermeye çalışırlar ve tanımlarken de Kur'ân-ın anlaşılması için gerekli olan öteki bilimleri de gözönü-ne alarak cami ta'rîfler yapmaya çalışırlar.
Ebu Hayyân et-Tevhîdî'ye göre tefsîr; Kur'ân'ın lafızlarının söylenişi, bu lafızların delalet ettiği ve bu anlamlarının tek ve bileşik olarak hükümlerinden bileşme halindeki mânâlardan bahseden bir ilimdir. (Bahr'ül-Muhît, I, 13-14)
Zerkeşî'ye göre tefsîr; Allah tarafından O'nun peygamberi olan Muhammed (a.s)'e indirilmiş olan kitabın çıkarılarak sağlamlaştırılmasını (sağlayan) bir bilimdir. (el-Itkân, II, 174)
Tefsîrin bir başka tanımı da şöyledir: Yüce Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın maksadına delâleti noktasındaki durumlarını beşer! takat ölçüsü içerisinde araştıran bir ilimdir. (Menhec el-Furkân, II, 6).
Daha başkaları da tefsiri şöyle tanımlamışlardır: Âyetlerin inişlerini, durumlarını ve kıssalarım, âyetlerin nazil olduğu sebepleri, sonra mekk! ve medenî, muhkem ve müteşâbih, nâsih ve mensûh, hass, ve âmm, mutlak ve mukayyed, mücmel ve mufesser oluşlarını, helâli haramı, va'di ve vaîdi, emri ve nehyi, ibret ve emsali gösteren bir ilimdir. (Suyûti, el-Itkân, II, 174).

Seyyid Şerif Cürcânî "Ta'rîfât" isimli eserinde tefsir kelimesini şöyle tanımlar: "Aslında tefsir, açıklama ve izhâr etmedir. Şeriatta ise âyetin mânâsının durumunu, kıssasını ve nazil oluş sebebini, ona açık bir delâletle delâlet edecek bir ifâde ile izah etmektir." (Ta'rîfât, 43).
Zerkânî ise tefsîr ilmini şöyle tanımlar: Beşerin takati ölçüsünde Kur'ân-ı Ke-rîm'in Allah'ın muradı üzerinde delâlet ettiği hususlardan bahseden bir ilimdir. (ManâhiFül-lrfân, I, 471) Zerkânî devam ederek der ki: Ta'rîfin muhtevasını açık-layacak olursak, her kelimede ayrı ayrı tafsilât mevcûddur. "ilim" kelimesiyle ta-savvur ve tasdike dâir bilgiler kasdedilmektedir. Abdülhakîm, Mutavael şerhinde der ki: "Tefsîr ilmi, tasavvurlar cinsindendir. Çünkü ondan maksad âyetin lafızla-rının anlamlarını kavramaktır." Seyyid Şerîf ise bunun tasdîk türünden olduğunu öne sürer. "Kur'ân-ı KerînTden bahsederken" başka konulardan bahseden ilimler bu ta'rîfin dışında kalmaktadır. "Allah'ın murâd ettiği şeylerle delâleti bakımından" demekle, delâlet ettiği şeylerin dışında Kur'an'dan bahseden ilim dışta kalmaktadır. Kırâet ve diğer Kur'ân ilimleri gibi. "Beşerin takati ölçüsünde" ifâdesi ile de müteşâbihlerin mânâsını anlayamamak veya Allah'ın murâdını olduğu gibi anlayamamak hususu dışarda kalmaktadır.
Başka bilginler de tefsîr ilmini şöyle ta'rîf ederler: Tefsîr, Azîz olan kitabın ah-vâlini, nüzulü, senedi, üslûbu, lafızları ve gerek ahkâma müteallik, gerekse lafızlara müteallik anlamlan bakımından araştıran ilimdir. (Zerkânî, Menâhil'ül-lrfân, 1,471).
Tefsîr ilminin bir başka tarifini de Zerkânî şöylece zikretmektedir: "Tefsîr öyle bir ilimdir ki, onda Kur'ân-ın lafızlarının söyleniş şekilleri, onların delâlet ettiği hususlar tek tek ve birleşik olarak hükümleri hamledilecek anlamları ve diğer hu-suslar araştırılır." (Zerkânî, Menâhil'ül-lrfân, 472).
Şu halde tefsîr ilminin konusu bütünüyle Kur'ân âyetleridir. Tefsîr Kur'ân-ın bütün âyetlerini ve kelimelerini tedkîk konusu yapar. Bu ilmin gayesi; gerek bu dünyada, gerekse öbür dünyada kişilerin selâmete ve saadete ulaşmalarını sağlamak için Allah'ın kitabını onun ifâde etmek istediği maksada yakın olarak anlamak, anlat-mak ve faydalı sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır.
2- Te'vîl kelimesi masdanndan türemiş olup, geri dönmek mânâsına gelir. (Tâc'ül-Arûs, VII, 215; Lisân'ül-Arab, 9, 32; Kamus'ül-Muhît, III, 331), Bu takdîrde te'vîl kelimesi açıklamak ve beyân etmek anlamlarına gelir. Kamus mütercimi Âsim Efendi bu kelimeyi şöyle açıklamaktadır: "Evi ve meal rücû* eylemek manasınadır... Bir nesne pek koyulanıp galîz olma manasınadır... Ve bir nesneden geriye dönmek manasınadır. Vâlî olup hükümet eylemek manasınadır... Ve devâbb (canlılar) ve mevâşî (hayvanlardı hüsn-ü tekayyüd ve tîmâr ile ıslâh eylemek manasınadır... Te'vîl ise tefîl vezninde; bir nesneye red ve irca' eylemek ma-nasınadır...
Merci-i kelâmı tedebbür ve teharrî ve takdir ile tefsir eylemekten ibarettir... Te'vîl rücû' mânâsına gelen evl'den ma'hûzdur. Pes ind'el müfessirîn bir âyetin mânâsını bir nesneye irca' ile beyân eylemekten ibarettir. Ve bazıları evvel lafzından ma'hûz-dur dediler.... Buna göre te'vîl; müevvil olan kimse zihin ve fikreti sırr-i kelâmın tetebbuuna taslît eylemekten ibarettir ki kelimeden maksud olan mânâ zahir ve murâd-i mütekellim ayan olur. Pes tefsir ile te'vîl beyninde farkolur. Tefsir; nüzul-ü

âyetin sebebinden bahs ve min haysü ılluğa mevzı-i kelâmın beyânıne müteallik maddeye mübaşeretten ibarettir. Vete'vil; esrâr-i âyâtı ve estâr-i kelimâtı tefah-hus ve vâhid-i ihtimâlât-i ayâtı ta'yîn eylemekten ibarettir ki vücûh-ü muhteîifeye muh- < temel olan âyette olur." (Kamus Tercümesi, III, 1159-1161).
Bazılarına göre de te'vîl siyâset anlamına gelen el-iyâle («VSft) kelimesinden alınmıştır. Çünkü te'vil yapan kişi sözü yerine yerleştirmekte ve böylece sözü idare edip gitmektedir. (Zamahşerî, Esâs'üM-Belağa, I, 15).
Kur'ân-ı Kerîm'de te'vîl kelimesi ve bu kökten müştakk olan kelimeler muhtelif mânâlara kullanılmıştır. Nitekim Râğıb el-Müfredât isimli eserinde bu kelimenin muhtelif mânâlarını verirken şöyle demektedir: "Te'vil asla dönmektir. Nitekim dönülen yere de mev'il adı verilir. Te'vîl; bir şeyi ister ilmen olsun, ister fiilen olsun, kastedilen amaca döndürmektir. İlimde te'vîlin örneği şu âyet-i kerîmedir: "İşte kalb-lerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîline yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun te'vîlini Allahtan başkası bilemez." (Âl-i tmrân, 7). Fiilde te'vîlin örneği de AllahfTeâlâ'nın şu mübarek kavlidir: "Onlar onun te1-vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîl i geldiği gün daha önce onu unutmuş olanlar derler ki..." (A'râf, 53), Yani ondan kasdedilen amacın beyânı geldiği gün demektir. "Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsaniz onun hallini Allah'a bırakın. Bu, hem hayırlı, hem de netîce itibânyle (te'vîl) daha güzeldir." (Nisa, 5Ş) Yani anlam ve tercüme olarak bu daha güzeldir. Bazıları ise âhirette sevap olarak bu, daha güzeldir, mânâsını vermişlerdir." (Râğıb, el-Müfredât, 31).
Te'vîl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda zikredilen muhtelif anlamlarda geçmektedir. Sözgelimi az önce de belirttiğimiz ÂI-i İmrân süresindeki: "Halbuki onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez." (Âli-i İmrân, 7) âyetinde te'vîl tefsîr ve ta'yîn mânâlarına gelmektedir. Nisa sûresinde geçen: "bu, hem hayırlı, hem de netîce itibarıyla (te'vîl) daha güzeldir." (Nisa, 59) âyetinde ise âkibet ve netîce anlamlarına gelir. A'raf sûresinde: "Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'-vîlinin geldiği gün..." (A'râf, 53) ve Yûnus sûresinde: "Bilgileriyle kuşatamadıkları şeyi yalanladılar. Ama onun te'vîli kendilerine geldiğinde..." (Yûnus, 39), âyetlerinde ise haber verilen şeyin gerçekleşmesi anlamına gelir. Yûsuf süresindeki: "Ve sana sözlerin te'vîlini Öğretir..." (Yûsuf, 6), "mutlaka onun te'vîlini size haber veririm..." (Yûsuf, 27), "biz rü'yâların te'vîlini biliciler değiliz..." (Yûsuf, 44), "ben onun te'vîlini size bildireceğim..." (Yûsuf, 45) ve "işte benim daha Önceki rü'yâmm te'vîli budur..." (Yûsuf, 100) âyetleriyle kasdedilen mânâ rü'yânın delâlet ettiği şeyin aynıdır. Kehf sûresinde yer alan: "Senin sabredemediğin şeyin te'vîlini sana bildireceğim..." (Kehf, 78), "İşte senin dayanamadığın şeylerin te'vîli budur..." (Kehf, 82) kavli ile kasdedilen te'vîl, davranışların izahı ve yorumudur. Yoksa sözlerin te'vîli değildir.
Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de şu sûrelerde yer almaktadır: "Bakara, 49, 50,248; Âl-i İmrân, 7, 11, 33; Nisa, 54 59; A'râf, 53, 130, 141; Enfâl, 52, 54; Yûnus, 39; Yûsuf, 6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101; tbrâhîm, 6; Hicr, 59, 61; Isrâ, 35; Kehf, 78, 82; Meryem, 6; Nemi, 56; Kasas, 8; Sebe', 13; Ğâfir, 28, 45, 46; Kamer, 34, 41.
Istılahı olarak te'vîl iki farklı anlamda kullanılmıştır:
a) Te'vîl; ister zahirine uysun, ister uymasın sözün meramını açıklayıp mânâsını izah etmektir. Bu ta'rîfe göre te'vîl ve tefsir eşanlamlı olmaktadır. Mücâhid ve İbn

Cerîr Taberî'nin te'vîl kelimesinden anladıkları mânâ budur. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 1, 17).
b) Te'vîl sözle kasdedilen mânânın kendisidir. Eğer söz bir taleb cümlesi ise onun te'vîli istenen fiilin kendisidir. Haber cümlesi ise onun te'vîli de haber verilen şeyin kendisidir.
Birinci mânâ ile bu anlam arasında açık bir fark vardır. Çünkü birincide te'vîl tefsîr, şerh ve izah gibi bilgi ve söz cinsinden bir şey olur. Ve bu takdîrde te'vîlîn biri zihinde, biri de dış dünyada olmak üzere iki varlığı bulunmuş olur. Halbuki ikinci anlamda, ister geçmişte olsun, ister gelecekte olsun te'vîl; zihinde varolan nesneden çok, dış dünyada varolan nesneye âit olur. İbn Teymiyye gibi bazı düşünürlere göre te'vîl Kur'ân-ın indirilmiş olduğu ifâdelerin kendisidir.
Te'vîl kelimesi daha sonraki (müteahhirûn), fakîhler, kelâmcılar, tasavvufçu-lara göre; aralarında bulunan bir delil dolayısıyla lafzın tercih edilmesi gereken sözden bir başka söze çevirilmesidir.
Şu halde ıstılâhî olarak te'vîl; zahiri mutabık olan iki ihtimâlden birini reddetmektir. Sa'lebî ise te'vîli şöyle açıklar: Te'vîl, âyetin ön ve arkasına muvafık olduğu muh-temel mânâlardan birine sarfedilmesidir. (Keşf-Ül-Beyân, IX) Zerkeşî ise; Te'vîl, âyetin muhtemel olduğu mânâlardan bîrine ircâıdır, der. (el-Burhân, II, 148).
Râğıb müfredât'ında tefsîr ile te'vîli şöyle ayırd eder: "Tefsîr, te'vîlden daha umûmîdir. Tefsîr çoğu kez lafızlarda, te'vîl ise anlamlarda kullanılır. Sözgelimi rü'-yânın te'vîli böyledir. Te'vîl çoğunlukla ilâhiyyât kitaplarında kullanılırken, tefsîr hem ilâhiyyât kitaplarında hem de diğer kitaplarda kullanılmıştır. (Râğıb, Müfredat, Tefsîr maddesi).
İslâm bilginleri tefsîr ile te'vîl arasındaki ayırımda değişik görüşler serdetmis-lerdir. Çoğu kerre de bu noktada ortak bir yaklaşıma varmak zorlaşmıştır. Nitekim Nisâbûrî şöyle der: "Zamanımızda o kadar müfessirler çıkmıştır ki kendilerine tef-sîr ile te'vîl arasındaki fark sorulsa, onu bulamazlar." (Suyûtî, el-Itkân, II, 173)
Elbetttki bu ihtilâfın kaynağı bu kelimenin Kur'ân'da -az önce de belirttiğimiz gibi-muhtelif anlamlarda kullanılmasıdır.
Eski tefsîr bilginlferi arasında yaygın olan kanâata göre; tefsîr ile te'vîl aynı mânâya gelir. Ebu Ubeyde bu görüştedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 19).
İmam Mâtürîdî'ye göre tefsîr; lafızdan kasdedilen mânânın şu olduğunu kesinlikle açıklamak ve Allah Teâlâ'nın bu lafızla bu mânâyı kasdettiğini belgelemektir. Eğer bu te'vîl kesinleşmiş bir delîle dayanıyorsa sahihtir. Aksi takdirde kendi görüşüne dayalı tefsîrdir ve (şeriata göre böyle bir tefsir) yasaktır. Te'vîl ise muhtemel olan iki mânâdan birini tercîh etmek, ancak kesinlikle bu mânâyadır veya Allanın bu âyetle kasdettiği mânâ budur diye kestirip atmamaktır. (Nakleden Suyûtî el-Itkân, II, 173).
Ebu Tâlib es-Salebî'ye göre; tefsîr, ister hakikat olsun, ister mecaz olsun lafzın durumunun açıklanmasıdır. kelimesinin yol ile ve kelimesinin de yağmur ile tefsîr edilmesi gibi. Te'vîl ise lafzın derûni anlamının açıklamasıdır... Binâenaleyh, te'vîl; kasdedilen şeyin hakikatinin bildirilmesidir. Tefsîr ise; kasdedüen şeyin delilinin bildirilmesidir. Çünkü söz, maksadı açıklar. Açıklayan ise delildir." (Nakleden Suyûtî, el-Itkân, II,173).

Bağavî'ye göre te'vîl âyetin başı ve sonuyla uyuşan muhtemel mânâya döndürülmesidir. Ancak te'vîlin istinbât yoluyla kitab ve sünnete aykırı olmaması gerekir. Tefsîr ise âyetin nüzul sebebi, durumu ve kıssası ile alâkalı sözdür. (Bağavî, Tefsîr, I. 18).
Bazı bilginlere göre tefsîr, rivayetle alâkalı, te'vîl, ise dirayetle alâkalıdır. (Suyûtî, el-Itkân, II, 173).
Daha sonra gelen müteahhirûn müfessirler arasında şöhret bulan kanâata göre; tefsîr, ibarenin durumundan yararlanılarak mânânın açıklanması, te'vîl ise işaret yoluyla elde edilen mânâların açıklanmasıdır. Nitekim Alûsî tefsirinin baştarafında bu görüşü tercîh etmektedir. (Âlûsî, Tefsîr, I, 5).
Tefsîr ve teTvîl arasındaki farkı açıklamaya yarayan bu görüşlerden elde edilen neticeye göre; tefsîr rivayetle, te'vîl dirayetle ilgili görülmektedir. Çünkü tefsîr açıklama ve izah etme anlamlarına geldiğinden Allah'ın muradının ne olduğunu açıklamak konusunda bizim kesin bir tavır takınmamız mümkün değildir. Ancak Allah ve Resulünden murâdını açıklayan bir rivayet nakledilirse bunun kesinkes öyle olduğunu söyleyebiliriz. Te'vile gelince; burada daha çok delîle dayanarak lafzın muhtemel olduğu mânâlardan birini tercîh etme anlamı düşünülmektedir. Tercîh ise bir fikrî çabanın sonucudur, yani içtihada dayanır, lctihâd yapabilmek için de sözün mânâ ve medlullerini Arap dilindeki ifâde ettiği anlamlan bilmek ve kullanış tarzlarım tesbît etmek gerekir. Bu sebeple de şahsın dirayetine ihtiyâç vardır. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn I 13.22)
3- Tercüme: Rübaî bir kelime olan tercüme, terceme fiilindendir. Cevherîye göre; tercüme kelimesi receme kelimesinden yani sülâsî bir fiilden gelmektedir. (Cevheri, Sıhâh, V, 1928), Genellikle: "Bir sözü bir dilden başka bir dile çevirmek anlamına gelen tercüme kelimesinin daha geniş mânâları bulunmaktadır. Nitekim "terceme bir baba isim koymak anlamına geldiği gibi, bir kimsenin hayatını anlatmasına da ıtlak olunur. Sözü, kendisine ulaşmayan kişiye teblîğ etmek ve bir şeyi söylendiği dilde tefsîr etmek, bir şeyi kendi dilinden başka bir dile tefsîr edip açıklamak ve bir sözü bir dilden başka bir dile aktarmak anlamlarına da gelir. Bu sözü nakleden kişiye ise tercüman adı verilir.'* (Zerkânî, MenâhiPüİ-trfân, II, 6; Zehebî-et-Tefasîr ve'Ulüfessirûn, I,23; t. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 212), Bu kelimeyi mütercim Âsim Efendi şöyle açıklar: "Terceme, dahrece vezninde: bîr lisânı, âher ile tefsir ve beyân eylemek manasınadır. Tercemân veya tercümen ise şol âdeme denür ki, bir lügati, âher lüğata tefsîr ve beyân eyleye." (Kâmûs Tercümesi, IV, 198). Bu kelime arapça aslında terceme olduğu halde dilimizde galat-ı meşhur olarak tercüme seklinde geçmiştir. Bu yüzden biz de kelimeyi dilimizde kullanılan şekliyle kullanmayı - galat olsa da- uygun görüyoruz. (Bkz. Şemsettin Sami, Kâmûs-İ Türki, 395).
Tercüme kelimesinin ıstılahtaki anlamı ise: "Bir kelamın mânâsını diğer bîr lisanda dengi bîr ta'bir ile aynen ifâde etmektir. Terceme aslın mânâsına tamamen mutabık olmak için sarahatte, delâlette, icmalde1, tafsîlde, umûmda, hususta, ıtlakta, takyîdde, kuvvette, isabette, hüsn-ü edada, üslûb-U beyânda, hâsılı ilimde, san'-atta asıldaki ifâdeye eşit olmak iktiza eder, yoksa tam bir terceme değil eksik bir anlatış olmuş olur. Halbuki muhtelif lisânlar beyninde husûs-u müştereke ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok hususiyetler de vardır. Onun için lisânı hususiyeti olmayıp sırf akıl ve mantığa hitaben yazılan kuru ve fennî eser-

lerin, ilmî kabiliyeti terakkî etmiş olan lisânlar hakkıyle tercemesi kabil olduğunda söz yoksa da, hem akla, hem kalbe, yahut yalnız zevk ve hissiyata hitâb eden ve lisân noktasından edebî kıymeti ve san'at zevkini hâiz bulunan canlı ve bedîî eserlerin tercemelerinde muvaffakiyet görüldüğü nâdirdir." (M. Hamdi Yazır, Hak dini Kur'an Dili, I. 9).
Lügavî ve ıstılahı anlamına bakıldığında iki tür tercümeden söz etmek mümkündür:
a) Harfî veya lafzî tercüme: Cümlenin nazmında ve düzeninde aslına benzemesi hedef alman veya bir başka deyimle "mürâdifinin" yerine konmaya benzeyen tercümedir. (1. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 213). Harfî veya lafzî tercümeyi yapan kişi tercüme edeceği metnin her kelimesini; teker teker muhtelif anlamlan yönünden ele alır ve bunu aynıyla karşılayabilecek olan tercüme edebileceği dildeki sözleri gözden geçirir ve netîcede onu, en uygun kelimelerle aktarmaya çalışır ki bu takdîrde tercüme edilen dilde istenen anlam yeterince verilemez, verilse de üslûb akıcılığı ortadan kalkar.
b) Ma'nevi veya tefsîrî tercüme: Cümlenin düzeninde ve tanzîminde aslına benzemesi gözetilmeyen tercümedir. Bu tercümede asıl hedef, eserin ana dilindeki metinde kasdettiği maksadın ve anlamın çevirilen dilde gayet güzel bir akıcı bir şekilde ifâde edilmesidir. Mütercim, eserin ana dilindeki mânâyı korumak ve ona bağlı kalmak kaydıyla, çevirdiği dilde aynı anlamı ifâde edecek fakat olduğu gibi kelimenin tercümesi olmayan bir çeviriyle karşılar. Bu tercüme herne kadar aslın bütün maksadını harfi harfine aktarmazsa da eserin akıcılığım ve çevirilen dildeki kullanılışım sağlayacağından mânâyı rahatlıkla ve okuyanları bıktırmadan aktarır.
Bir tercümede bulunması gereken bazı özellikler vardır. İster harfî tercüme olsun, ister tefsirî tercüme olsun bir tercümede mutlaka şu hususların bulunması gerekir:
a) Mütercim; her iki dilin üslûb özelliklerini gayet iyi bilmelidir.
b) Mütercim; kelimenin ana dilindeki manâsıyla çevirdiği dilde kullandığı kelimenin mânâsını bilmelidir.
c) Mütercim; kelimenin ana dilindeki mânâyı ve maksadları son derece güvenilir biçimde diğer dile aktarmalı ve bu mânâya uymaya dikkat etmelidir.
d) Tercüme asimi gerektirmeyecek ve aslın yerine geçebilecek şekilde asla uygun olmalıdır.
Ayrıca lafzî tercümede dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Buna göre lafzî tercümede, her iki dilde maksadı karşılayacak kelimelerin bulunması gereklidir. Ancak böylece ana dildeki kelime çevirîlen dildeki benzeriyle uygun olabilir. Ayrıca her iki dilin gramer özelliğine vâkıf olmak ve bir dildeki gramer farklılığını diğer dilde de karşılamak icâbeder. Bunun için ortak dil yapısına sahip olmayan dillerde birbirine tercüme son derece zordur. Özellikle dillerden birisi -Arapça gibi- son derece geniş ise, bunu aynı genişlikte olmayan bir başka dile aktarmada elbetteki büyük zorlukla karşılaşılacaktır. Nitekim arapçadan türkçeye yapılan tercümelerde bu zorluklar müşâhade edilmektedir. Ve yine bu sebepledir ki, İslâm dünyasının ortak ibadet dili olan Arapça indirilmiş olan Kur'an âyetlerinin başka dillere aynıyla aktarılması imkânsızdır. Bu aktarma esnasında büyük çapta anlam ve üslûb değişikliği ortaya çıkmaktadır. Bunu telâfi etmek için ne kadar çalışılırsa çalışılsın, verimli bir sonuç elde edileceğini sanmıyoruz'. Bu sebeple ibâdetin ancak kendi diliyle yapılacağı gerçeğini bir kerre daha tekrarlıyoruz.

Akif merhumun ifadesiyle;, "bir lisan ki bir kelimesi, bir sîğası, birden hem zât, hem zaman, hem mekân ifâde eder, başka bir lisâna bunun tercümesi kolay mı olur? O lisân bunu hakkıyla nasıl ifâde eder?" (Eşref Edib, Mehmed Âkîf, Hayatı, Eserleri, I, 199).
Tefsîr ile tercüme arasındaki farklar: Gerek lafzî gerekse tefsirî tercüme olsun, tercüme tefsirden farklıdır. Tefsîr ile tercüme arasındaki farkları şöylece sıralayabiliriz:
a) Tercüme bütünü itibariyle başlıbaşına bir hüviyet arzeder. Tercümede mak-sad, tercüme edilen metnin, aslın yerine geçmesidir. Tefsîr ise böyle değildir. Tefsîr dâima asıl ile bağlantı halindedir. Başlangıcından sonuna kadar tefsirde asıl ile irtibatı kesmek imkânsızdır. Halbuki tercümede aslı arattırmayacak şekilde ve asla uygun bir nakil yapılmaktadır.
b) Tercümede söz dışı ve asla uymayan açıklamalar yapılmaz, ama aslın aışın-da ve konu dışı izahlar yapılabilir. Çünkü tercümenin asla uygun ve aslın aynı olması bir aracılık borcudur. Hattâ asılda bir yanlış varsa tercümede de aynı yanlışın aktarılmasına dikkat edilir. Sadece o yanlışın düzeltilmiş şekli not halinde verilir. Tefsirde ise durum tamamen farklıdır. Tefsirde maksad, aslı aynıyla aktarma olmayıp açıklama olduğundan konunun bazan müellifin kanâati dışında onu aydınlatıcı ve genişletici izahlarla açıklanması gerekebilir. Bunun için tefsirde hemen hemen bütün ilim şubelerinin verilerinden faydalanılır ve zaman zaman onların yorumlarına yer verilir. Tercümede ise böyle bir şeye başvurulamaz.
c) örf bakımından da tercüme tefsirden farklıdır. Tercüme aslın bütün mânâ ve maksadlarını koruma anlamını taşır. Bu, en azından müellife karşı bir vefa borcudur. Tefsîr ise, böyle değildir. Tefsîrde gerek özet halinde, gerekse geniş açıklamalara girişilebilir.
Mütercim; naklettiği mânâ ve maksadların müellif tarafından kasdedilmiş olduğuna emîn olur ve öylece ifâdeyi nakleder. Binâenaleyh mütercim, müellifin kanâatlerini zann-ı gâlib ile bilmek ve bunu diğer dile aktarmak zorundadır. Müfessirin durumu ise farklıdır. Müfessir kimi zaman müellifin kanâatini olduğu gibi, kimi zaman da kendi kanâatini karıştırarak, olması gerektiği gibi ifâde eder. Muhtelif ihtimâlleri belirterek netîcede kendi kanâatini de serdeder. Binâenaleyh, tefsir ile tercüme birbirinden tamamen farklı şeylerdir.
Dilimizde kullanılan bir de meal kelimesi bulunmaktadır. Meal, kelimesi te'vil kelimesinin de türetilmiş olduğu eVl kökünden türetilmiş olup aynı anlamı ifâde için kullanılan mimli bir mastardır. Meal bir şeyin varacağı yer ve gaye anlamına mekân ismi de olur. Bu takdirde te'vilin özü ve neticesi anlamına gelir, örf bakımından meal, bir kelimenin anlamını her bakımdan değil de, biraz eksiğiyle ifâde etmek demektir. Bunun için Kur'ân tercüme edenlerin bir çoğu tercüme ta'bîri yerine, meal deyimini kullanmaya tercih etmişlerdir. (Daha geniş bilgi için bakınız, Zer-kânî Menâhil'Ül !-lrfân, II, 3-4; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 1,23; Muhammed Hasaneyn Mahlûf, el-Medhal, 41; Zerkeşî, el-Burhân, II, 149 ve devamı; Subhî Sâ-lih, Mebâdî'ün fî Ulûm il-Kur'ân; t. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 205-215; M. Sofu-oğlu, Tefsire Giriş, 239-248).[2]

II- Kur'ân Tefsirinin Doğuşu

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, herhangi bir ilmî, edebî ve fikrî eserde rastlanması mümkün olmayan bazı Özelliklere sahiptir. İnsanoğluna alışageldiği türden bir eser olmadığı için onu anlayabilmek ve kavrayabilmek ancak onun sistematiği ve kendi iç yapısı gözönünde bulundurularak mümkün olabilir. Bu hususiyet Kur'ân-ı Kerîm'in getirmiş olduğu ilahî mesajın niteliği ile de alâkalıdır. Kur'ân-ı Kerîm Arap toplumunu yepyeni bir anlayışla yetiştirip donatmaya çalışırken, kullandıkları kavramlarda dahi eskiyle bütün ilişkisini koparıp yeni gelen davetin amaçlarına uygun şekilde yönlendirmiştir. Devrimci niteliği bulunan bütün düşünce sistemlerinde aynı özelliği görmek mümkündür. Tıpkı insanlar gibi kelimelerin de hayatları vardır; doğarlar, büyüyüp gelişirler ve ölürler. Hiçbir sağlam düşünce sistemi ölü kelimeler üzerine bina edilemez. İşte bu nedenden Kur'ân-ı Kerîm kendine has bir terminoloji geliştirmiştir. Nitekim Kur'ân ile ilk muhâtab olan insanlar "salât" denilince duayı, "zekât" denilince bereketi ve arınmayı, "hacc" denilince kasd manâlarını anlamaktaydılar. Ama bu kelimelerin Kur'ân'da ve onun getirmiş olduğu risâlette İfade ettiği mânâları yani ıstılâhî anlamlarını kavramaları mümkün değildir. Görülüyor ki, Kur'ân kendi terminolojisini de beraberinde getirmiştir ve bu terminolojinin açıklanması ya bizzat Kur'ân'ın kendi ifadeleriyle ya da onun teblîğcisi durumunda olan Resûlullah'ın beyân ve açıklamalarıyla mümkün oluyordu. İşte bu sebeple daha başta Kur'ân'ın tefsîrine ihtiyâç duyulmuştur. Kaldıki Arap dilinin yapısı bu dilin nüansları çok iyi ayıran zengin kelime hazinesi bu dille ifâde edilen fikirlerin muhtelif şekillerde anlaşılması sonucunu doğuruyordu.

Diğer taraftan Kur*ân-ı Kerîm, bütün insanlığa hitâb eden ve her asırda yaşayan insanların problemlerini çözmeyi amaçlayan âlemşümul bir nizâm getiriyordu. •Bu nizâmın âlemşümul olması için her devirde yaşayan insanların ihtiyâçlarına ce-vab vermesi ve her seviyeden insana mesajım iletmesi gerekiyordu. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerîm çok elastikî bir kavramsal yapıya sahip bulunmakta idi. Her asırda birçok insanı büyüleyen edebî ve fikrî icazı bu elastikî niteliğinde dercedilmiş bu-lunmaktadır. Daha eski kültürlere mensub insanlarla daha genç kültürlere mensûb insanlara aynı ölçüde ve aynı derecede hitâb edebilmesi işte bu elastikî yapısından kaynaklanmaktadır. Sözgelimi Kur'ân-ı Kerîm, o günkü Arap toplumuna dünyanın güneşin etrafında dönmekte olduğunu söylemiş olsaydı, zâten peygamberin getirmiş olduğu düşünce yapısına düşman olan bu topluluk onun toplumda geçerli olan kültürel gerçeklere de aykırı fikirler savunduğunu öne sürerek kendisine karşı çıkacaklardı. Aynı şekilde bu dünyanın durup güneşin dünyanın etrafında dönmekte olduğunu söylemiş olsaydı; yine o günkü toplumun düşünce tarzına uygun, fakat modern gelişmelere tamamen ters düşmüş olurdu. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in ifâdelerinde kesinlikle her iki toplum tarzının reddetmeyeceği ve her iki toplum tarzının da kabul edeceği üslûb tercih edilmiştir. Tevrat'ta rastladığımız gibi kesin tarihler vermekten kaçınması, bunun yerine geniş anlamlara gelebilecek kavramları seçmesi, Kur'ân-ı Kerîm'e her asra hitâb eden bir kitâb olma özelliğini te'min etmektedir.

Fakat bu özellikle beraber başka bir ihtiyâç ortaya çıkıyordu. Şöyle ki; umûm ifâde eden Kur'ân lafızlarının kasdedilen anlamlardan hangisine delâlet ettiğini anlayabilmek için bir fikrî çaba gerekiyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de muhkem müteşâbih, mecaz ve hakikat, kıssa ve emsal, müşkil ve garîb lafızlar, mücmel ve mübeyyen, müphem ve muhtelif manalara kullanılan vücûh ve nezâir diye ifâde edilen bölümler, hitâb, suâl, nasîh ve mensuh gibi hususlar yer alıyordu. (Bunların izahı için bu tefsirin birinci cildi olan Kur'ân-ı Kerîm'e Giriş bölümünü 305-430 sayfalarına bakınız).
Bu saydığımız konular özellikleri itibarıyla açıklamayı ve yorumu gerektirmekte idiler. Sözgelimi Kur'ân âyetlerinden bir kısmı herkesin anlayacağı şekilde açık ve sarîh iken (muhkem) bir kısmı da anlaşılması güç (müteşâbih) idi. Müteşâbih âyetlerin yorumu, gerek peygamber devrinde, gerekse hülefâ-î Râşidîn devrinde müslümanlarca fazla tartışma konusu yapılmazdı. Ancak zamanla ortaya çıkan gelişmeler ve özellikle Kur'ân'a cephe alan muhtelif kültürlerin mcnsûblanyla yüz yüze gelinmesi, bu âyetlerin yorumu konusunda bir arzu ve isteğin belirmesine neden oldu. Kur'ân-ı Kerîm'de namaz, hacc, zekât ve oruç gibi ibâdetlerle helâl ve haram gibi ahkâmı ilgilendiren konulardaki âyetler genellikle muhkem ayetlerdir. Buradaki ifâdelerin lügat anlamlan anlaşıldığı takdirde herkes tarafından aynı anlamlara alınması mümkündür. Buna karşılık birçok mânâlara ihtimâli bulunup, bunlardan birinin tayîn edilmesi için bir delîl gerektiren âyetler ise her zaman için farklı yorumlara neden oluyordu. Diğer taraftan bazı kelimeler aynı anda iki zıt anlama gelebiliyor-du. Nitekim Tekvîr süresindeki (âyet 17) kelimesi gelmeye başlayan gece anlamına geldiği gibi, geçmeye başlayan gece anlamına da gelmekteydi. Yine Bakara süresindeki (âyet 228) kelimesi hem âdet görme haline, hem de âdetten temizlenmiş olma hâline delâlet etmekteydi. Dolayısıyla bu iki zıt anlamdan hangisinin bahsedildiğinin tesbitinde başvurulacak birtakım esâsların belirlenmesi Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrini gerekli kılıyordu. Bütün bu hususların tefsir edilmemesi halinde anlaşılmak üzere indirilmiş olan yüce kitabın anlaşılmaması sonucunu doğuracaktı. (Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Cilt 1, 415-422).[3]

III- Kur'ân Tefsirinin Kaynakları:

Tefsirin ilk merhalesi olan Asr-ı Saadet döneminde Kur'ân'ın tefsirinde dört önemli kaynağa başvurulmakta idi: **1-** Kur'an-ı Kerîm
2- Hz. Peygamber.
3- Sahabenin içtihadı
4- Ehl-i Kitâb'tan naklediîen.rivâyetler.[4]

1- Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri

Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde kısa ve öz olarak anlatılan bir konu; bir başka yerde mufassal olarak açıklanır. Bir âyette mutlak olarak zikredilen bir husus; bir başka âyette sınırlandırılır. Bir âyetin umûmî olarak ifâde ettiği konuyu, bir başka âyet tahsis edebilir. Bu sebeple Kur'ân'ı tefsir edecek kişinin, öncelikle yine Kur'ân'a bakması ve âyetleri karşılaştırarak bir konu ile ilgili bütün âyetleri

gözönüne aldıktan sonra onu yorumlaması gerekir. Binâenaleyh, özet olarak anlatılan konu mufassal olarak anlatılan konunun yardımıyla, mücmel olan. ifade mübeyyen ifâdenin yardımıyla, mutlak mukayyedin, âmm hâssın yardımıyla tefsir edilmelidir. İşte bu şekilde yapılan tefsîre Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsîri adı verilir. Allah'ın muradı ancak yine Allah'ın kelâmıyla anlaşılır ve anlatılabilir. Kur'ân'ı tefsir ederken Kur'ân'a başvurmadan önce başka bir kaynağa geçmek doğru değildir. Çünkü Allah'ın kelâmını yine en iyi Allah'ın kelâmı açıklar.
Meselâ Âdem ve İblis kıssası, Mûsâ ve Firavun kıssası, bazı sûrelerde çok kısa ve özet olarak zikredilirken, bazı sûrelerde uzun ve detaylı olarak zikredilmiştir. Binâenaleyh, bu kısaca zikredilen yerlerdeki âyetleri tefsir ederken mufassal âyetlerden yararlanılması gerekir.
Kur'ân'da mücmel olan ifâdenin, açıklanmış (mübeyyen) olan ifâdeye dayanarak tefsîr edilmesi gerekir. Mücmel ve ifâdenin başka bir âyet tarafından beyân edilmesinin birçok Örnekleri vardır. Meselâ Bakara süresindeki: "Âdem Rabbından bazı kelimeler öğrendi." (Bakara, 37) âyetindeki "kelimeler", A'râf sûresinde yer alan: "O ikisi dediler ki: Rabbımız, biz kendimize zulmettik. Eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette hüsrana uğrayanlardan oluruz." (A'râf, 23) âyeti tarafından tefsîr edilmiştir. Ve yine En'âm süresindeki: "Gözler onu idrâk edemez." (En'âm, 103) âyetini Kıyamet süresindeki: "Rabbına bakıcıdır." (Kıyamet, 23) âyeti tefsîr etmektedir. Ve yine Mâide süresindeki: "Size bildirilecek olanlar dışında hayvanlar helâl kılındı. (Mâide, 1) âyetini yine aynı sûredeki: "Size Ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler... haram kılındı." (Mâide, 3) âyeti beyân etmektedir.
Kur1 ân'in Kur'ân'ı tefsîr yollarından b[illegible]nin mu kay yede, âmm ifâdenin hâssa hamledilmesidîr. Mesel[illegible]dele sûresinde zıhâr keffâretînden sözederken "Bir köle âzâd etmektir" (Mücâdele 3,) buyurarak mutlak bîr ifâde kullanmıştır. Nisa sûresinde ise kati cezasının keffâreti olarak: "Mu'min bir köle âzâd etmektir." (Nisa, 92) buyurarak bir önceki mutlak ifâdeyi ikinci âyette takyîd etmiştir.
Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsîr şekillerinden birisi de aralarında farklılık varmış gibi görülen konuları birleştirmektir. Sözgelimi Hz. Âdem'in bazı âyetlerde topraktan yaratıldığı, bazı âyetlerde çamurdan yaratıldığı, bazı âyetlerde balçıktan yaratıldığı zikredilmektedir. Bütün bu yaratılış merhaleleri Âdem'in yaratılışından ruhun üflenmesine kadar geçen merhalelerdir.
Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsir şekillerinden birisi de; bazı kırâetlerin bir başkasına hamledilmesidir. Arap dilinin ve alfabesinin yapısından kaynaklanan kırâet farklılıklarından kimi zaman mânâda ayrılık, kimi zaman da ifâdede farklılık göze çarpar. K;irâat farklılıklarının birbirine hamlinin güzel örneklerinin Isrâ sûresinin âyetinde geçen kelimesinin Abdullah lbn Mes'ûd'un kırâetinde:
şeklinde olmasına dayanılarak bu kelimesinin altın anlamına tefsir edilmesidir. Bazı kırâetlerde ise lafız ve mânâ farklılıkları bulunmaktadır. Meselâ Cum'a sûresinde: "Ey îmân edenler, Cum'a günü namaza çağırıldığında Allah'ın zikrine koşun." (Cum'a 9) âyetindeki kelimesi bir başka kırâette Allah'ın zikrine gidiniz, anlamında şeklindedir. Birinci kırâette hızlı yürümek olan koşma ifâdesi kullanılmış olsa da asıl hikmet namaza gitmektir.

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi Kur'ân tefsirinde öncelikle, Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsiri metoduna başvurmak icabetmektedir.[5]

2- Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Tefsîri:

Kur'ân'ın anlaşılmasında başvurulan ikinci kaynak, bizzat Allah Resulünün Kur'ân tefsirleridir. Sahâbe-i Güzîn Allah'ın Kitabında bir müşküle karşılaştıkları zaman onun tefsîri için Resûlullah'a başvururlardı ve Resûlullah da onlara bu konularda bilgi verirdi. Zaten Resûlullahm gönderilişindeki amaçlardan birisi de teb-lîğ idi. Hadîs kitaplarında Kur'ân tefsîrleriyle ilgili özel bölümler yer almaktadır. Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsîrinden birkaç örnek vermemiz gerekirse şunları sı-ralayabiliriz.
İmâm Ahmed ibn Hanbel ve Tirmizî ile başkaları Adiyy'den nakleder ki Resûlullah (s.a) Fatiha süresindeki: "Kendilerine gazâb edilenler" kavli ile yahûdîlerin "Sapıklar" kavli ile de hıristiyanların kastedilmiş olduğunu söylemiştir. Yine Tir-mizî ve lbn Hibbân Sahîh'lerinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklederler ki Resûlul-lah (s.a): Orta namaz ikindi namazıdır, buyurmuştur. İmâm Ahmed lbn Hanbel ile Buhârî ve Müslim Abdullah ibn Mes'ûd'dan naklederler ki: "îmân edip de imân-larına zulmü karıştırmayanlar" âyeti nazil olduğunda, bu ifâde halka ağır gelmiş ve demişler ki? Ey "Allah'ın Resulü,.hangi birimiz kendi nefsine zulmetmez ki? Re-sûlullah (s.a) buyurmuş ki: Burada kasdedilen şey, sizin kasd ettikleriniz değildir, **p sâlih kulun" dediğini duymadınız mı: "Doğrusu şirk, elbette_büyük bir zulüm-dür. (Lukmân, 13) İşte buradaki zulüm de şirktir. Müslim ve başkaları Ukbelfn Âmir'den naklederler ki; o, Resûlullah (s.a)'ın minberde iken: "Ve onlara karşı gü-cünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." kavlindeki kuvvetin atmak olduğunu söylemiştir. Yine Tirmizî Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Resûlullah (s.a)'a büyük hac gününden sözettiğimde; o, kurbân günüdür, dedi. Yine Ahmed lbn Hanbel ve Müslim, Enes lbn Mâlik'ten naklederler ki; Resûlullah (s.a) Kevser; Rabbımm bana cennette vermiş olduğu bir ırmaktır buyurmuştur. İşte bu ve benzeri hadisler Peygamber'in Kur'ân tefsirinin örnekleridir.
Sünnet'in Kur'ân tefsîr etmesi muhtelif şekiller de olabilir:
1- Sünnet; Kur'ân da yer alan bir konuyu, yine ona uygun olarak te'kîd eder.
2- Sünnet; Kur'ânda kasdedilen bir hususu açıklar. Mücmel ve müteşâbih âyetleri izah etmesi bu nevidendir. Namazların vakitleri ye rek'atları, secde ve rükû' ile diğer ibâdetlerin şekilleri, zekâtın mikdân, vakti, nev'î ve haccın edâ ediliş tarzı böyledir.
3- Sünnet; Kur'ân'da mutlak olarak vârid olan âyetleri takyîd eder. Nitekim: "Hırsız erkek ile hırsız kadınların ellerini kesiniz." (Mâide, 38) âyetinde vârid olan mutlak emri sünnet takyîd etmiştir.
4- Sünnet; Kur'ân'da umûmî olarak vârid olan lafzı tahsîs eder. Az önce belirtmiş olduğumuz ve Enfâl süresindeki: "Ey îmân edip îmânlarına zulmü karıştırma-yanlar." (Enfâl, 82) âyetindeki zulmün şirk olduğunu bildiren Hz. Peygamber bu âyeti tahsîs etmiştir.

5- Sünnet; Kur'ân'da müşkil olan lafzı beyân eder. Sözgelimi" fecrin ak ipi, kara ipinden seçilinceye kadar yeyiniçin." âyetin de vârid olan iki ipten maksadın gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığı olduğunu Resûlullah (s.a.) beyân etmiştir.
6- Sünnet; Kur'ân'ın sükût ettiği hükmü açıklığa kavuşturur, Kur'ân'ın zahiren sükût ettiği hükümlere sünnet ya ilhak yoluyla veya nass yoluyla, yahut da cüzden küllin istinbâtı yoluyla açıklık getirir. Sözgelimi Kur'ân-ı Kerîm bir şeyin helâl başkasının da haram olduğunu belirtirken, üçüncü bir şeyin helâl mı haram mı olduğunu belirtmez. İşte sünnet, o şeyi bu iki hükümden birine ilhak edebilir. Veya Sünnet; Kur'ân'ı nass yoluyla izah eder. Sözgelimi Kur'ân bir şeyin hükmünü belirtir. Hz. Peygamber de ortak sebeplere dayanmaları nedeniyle kıyâs yoluyla başka bir şeyi ona ilhak eder. Aslında ilhak edilen şeyin sarih hükmü Kur'ân'da mevcûd değildir. Fakat Hz. Peygamber kıyâs yoluyla onu Kur'ân'da mevcûd olan hükme ilhak etmiştir. Bazen de Kur'ân'da muhtelif mânâlara delâlet eden nasslar bulunabilir. Bu nassları birleştirerek tek bir anlama yorumlamak mümkün olmaz. İşte burada da ne sünnet nassın muhtelif mânâlarım birleştirerek tek noktada cem'eder.
Ancak Resûlullah Kur'ân'ın bütününü ashabına açıklamış mıdır? tbn Teymiy-ye gibi bazı tslâm bilginlerine göre; Resûlullah (s.a) Kur'ân'ın hepsini lafız lafız as-habına açıklamıştır. İmâm Süyûtî'nin başında bulunduğu bir diğer gruba göre de; Resûlullah (s.a) Kur'ân'ın ancak çok az bir kısmım açıklamıştır. (SUyûtî, el-Itkân, II, 174-179; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 49).[6]

3- Sahabenin İçtihadı:

Ashâb-ı Güzîn, Allah'ın Kitabîni açıklarken, Kur'ân'da veya Sünnet'te bir tef-sîr bulamazlarsa, kendi ictihâdlarıyla Kur'ân'ı tefsir etmeye çalışırlardı. Nitekim bu davranışı Resûlullah (s.a)'a şöylece te'yîd etmiştir: Ebu Dâvûd nakleder ki: Hars tbn Ömer Şu1 be'den, o da Ebu Avn'dan ve bir gruptan şöyle nakletmiştir: Resulu-lah (s.a) Muâz-ı Yemen'e göndermek istediği zaman: Sana bir hüküm getirilirse nasıl hükmedersen? dedi. O da: Allah'ın kitabı ile, dedi. Resûlullah (s.a); Allah'ın kitabında bulamazsan? dedi. O da; Allah'ın Resulünün Sünneti ile, dedi. Resûlullah (s.a); Ya Allah'ın kitabında ve Resulünün Sünnetinde bulamazsan? deyince, Mu-âz; kendi re'yimle ictihâd ederim, ne fazlalaştırırım, ne eksiltirim, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) Muâz'ın göğsüne vurarak; Allah'ın Resulünün elçisinin Allah'ın Resulünün memnun kalacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, dedi. (Ebu Dâvûd, Sünen, IV, 18-19, Kitâb el-Akdıyye, bâb, II; Tirmizî Sünen, Kitâb el-Ahkâm, bâb 3).
Bu hadîs te bize gösteriyor ki, Resûlullah (s.a) bazı konularda ashabına ictihâd için izin vermiştir. Kur'ân'ı tefsîr ederken ashâb; Arap dilinin kavramlarıyla anlaşı-labilecek olan konularda Arap gramerinin inceliklerine başvururlardı. Bu arada Hz. Ömer'in de belirttiği gibi, arapçanın dîvânı durumunda bulunan câhiliyyet şiirinde vârid olan kelimelere ve lafızlara müracaat ederlerdi. Ancak bu sözü edilen kaynak-larda bilgi bulamayınca, kendi ictihâd ve görüşleriyle tefsîr ederlerdi. İctihâd ile tefsîr yaparken de yine dilin durumunu ve sırlarını, Arap adetlerini ve Arap Yarımadasında yaşayan hıristiyan ve yahûdîlerin durumunu da göz önünde bulun-dururlardı. Ayrıca konuyu derinlemesine kavrayabilmek için kendi anlayış güçleri-

ni de zorlarlardı. Arap dilinin incelik ve sırlarını bilmek Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasına yardım ettiği gibi, Arap âdetlerinin bilinmesi de âyetlerin anlaşılmasına yardımcı oluyordu. Sözgelimi: "Nesi* ancak küfürde artırmadır. "(Tevbe, 37) âyetindeki nesî' kavlini ancak Kur'ân'ın nüzûlu esnasında araplarda âdet olan nesî' geleneğini bilince anlamak mümkün olurdu. Bu sebeple vahidî der ki: Âyetlerin tefsiri ancak onların kıssasının ve nüzulünün bilinmesiyle mümkün olur. (Vahidî, Menhec' ül-Furkân, I, 36) îbn Dakîk de; Kur'ân'ın mânâsının anlaşılmasında nüzul sebebinin açıklanması en sağlam yoldur, der. Binâenaleyh, tefsirde nüzul sebeplerini bilmek önemlidir. Anlayış ve idrâk zenginliğine gelince; bu, Allah'ın kullarından dilediğine vermiş olduğu ilahî bir lütuftur. Sözgelimi Abdullah Îbn Abbâs Kur'ân'ın anlaşılmasında derin bir kâbiliyyete sahipti. Bu sebeple ona Bahr'ûl Kur'ân adı verilmişti. Ne var ki ashabın hepsi Kur'ân'ı anlama noktasında aynı seviyede değildiler.-Bu sebeple farklı görüşleri benimsiyorlardı. Ve farklı tefsirlerin ortaya çıkmasında da bu farklı anlayış kapasiteleri etkili olmuştur. Sahabenin Kur'ân'ı farklı anladıklarına örnek olarak şöyle bir olay nakledilir: Hz. Ömer Kudâme Îbn Maz'-ûn'u Bahreyn emirliğine tayîn eder. Cârût gelip Hz. Ömer'e der ki: Kudâme şarâb içti ve sarhoş oldu. Hz. Ömer (r.a): Dediğine şâhidlik edecek kimse var mı? deyince, Cârût; Ebu Hüreyre dediğime şehâdet eder, karşılığım verir. Bunun üzerine Hz. Ömer Kudâme'ye sana sopa vuracağım, der. Kudâme karşılık olarak; Allah'a an-dolsun ki onun dediği gibi şarâb içmişsem sen bana sopa vuramazsın? Hz. Ömer: Neden? deyince Kudâme der ki: Allah Teâlâ: "imân edip sâlih amel işleyenler; sakınırlar, inanırlar ve sâlih amel İşlerlerse; sonra sakınır ve ihsan ederlerse; (daha önce) yapmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur. Allah ihsan edenleri sever." (Mâide, 93) İşte ben İmân edip sâlih amel işleyen, sonra sakınıp imân eden ve yine sakınıp ihsan edenlerdenim. Resûlullah (s.a) ile Bedir, Uhud, Hendek savaşında hazır bulundum. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a): Onun söylediğine karşılık vermeyecek misiniz? diye çevresindekilere sorunca, Abdullah Îbn Abbâs der ki: Doğrusu bu âyetler öncekiler için ma'zeret, sonrakiler için hüccet olmak üzere indirilmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ: "Ey İmân edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçınınız ki felaha eresiniz." (Mâide, 90) buyurmaktadır. Hz. Ömer: Doğru söyledin, diye karşılık verir. (Ahmed Emîn, Fecr'ül-İslâm, 243, 244)
Yine Sahabenin farklı görüşlerine örnek olmak Üzere şu olay zikredilebilir: Allah Teâlâ'nın Mâide süresindeki: "Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim." (Mâide, 3) âyeti nazil olunca, ashabın bir çoğu bu âyetin dinin kemâle erdirildiğinin muştu-su olduğunu sanıp sevinmişlerdi. Ancak Hz. Ömer ağlayıp kemâlden sonra zeval vardır, demiş ve Resûlullah (s.a)'ın vefatının haber verilmekte olduğunu hissetmişti. Gerçekten de bunda isabet etmişti. Zîrâ Rcsûlullah (s.a) bundan sonra ancak seksen bir gün yaşamıştı. Şâtıbî, el-Muvâfakât, III, 384)
Sahabenin farklı görüşlerine bir diğer örnek de imâm Buhârî'nin Saîd İbn Cü-beyr kanalıyla İbn Abbâs'dan naklettiği şu hadîstir: Abdullah İbn Abbâs der ki: Hz. Ömer Bedir'in yanlılarıyla beraber beni de meclisine girdirîrdi. öyle sanıyorum ki onlardan bir kısmı; bizim aramızda bunun işi ne? bizim onun gibi çocuklarımız var? demiş olacaklar ki Hz. Ömer: O, sizin en bilginlerinizdendir, diye karşılık ver-mişti. Bir gün Bedir'in yaşlılarını çağırdı ve beni de onlarla beraber meclisine

girdirdi. Sadece onlara göstermek için beni çağırdığını sanmıştım. Hz. Ömer dedi ki: Allah Teâlâ'nın: "Allah'ın yardımı ve fethi geldiğinde "âyeti hakkında ne dersiniz? Bazıları dediler ki: Allah bizi muzaffer kılınca ve üzerimize kapılarını açınca kendisine hamdedip mağfiret dilememizi emrediyor. Bazıları da hiçbir şey demeyip sustular. Bunun üzerine bana dedi ki: Ey Abbâs'ın oğlu sen de böyle mi dersin? Ben; hayır, dedim, öyleyse sen ne dersin? deyince, şöyle karşılık verdim: Bu, Allah Resulünün ecelidir, Allah bunu Resulüne Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde "diyerek bildirmiş ve senin ecelinin İşareti budur", öyleyse Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Muhakkak ki O, tevbeleri kabul edendir", buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: Bu ifâdeden senin söylediğinden başkasını bilmiyorum. (Ze-hebî, et-Tefsîr ve*l-Müfessirûn, I, 57-61)[7]

4- Ehli Kitâb'ın Haberleri

Asr-ı Sâadet'te tefsirin dördüncü kaynağı da Yahûdî ve Hıristiyanların kitâb-ları olmuştur. Bilindiği gibi, Kur'ânı Kerîm, özellikle peygamber kıssaları ve geçmiş milletlere, âit haberlerin naklinde zaman zaman Tevrat ile birleştiği gibi îsâ (a.s.)'ın doğuşu ve gösterdiği mucizeler konusunda da !ncîl İle uyuşmaktadır. Ancak Kur'ân'ın amacı; bu kıssaları tarihî sıra içinde nakletmek olmayıp sadece bazı örnek alınabilecek ana esâslarını aktarmaktır. Bu kıssaların detaylarını öğrenmek İsteyen ashâbtan bazı kimseler, Kur'ân ve sünnette bahis mevzuu edilmeyen hususlarda Abdullah İbn Selam, Ka'b el-Ahbâr ve benzeri müslüman olmuş Yahûdî ve Hıristiyanların naklettikleri bilgilere müracaat etmişlerdir. Ne var ki müslümanlar bu kaynakları doğru birer bilgi kaynağı olarak değerlendirmiyorlardı. Çünkü her ikisinin de tahrîf ve tebdile uğradığını kabul ediyorlardı. Dolayısıyla ehl-i kitabın kaynaklarından ancak kitâb ve sünnete uygun düşenleri benimsiyor, aykırı olanları da reddediyorlardı. Her iki kategoriye girmeyen bazı konularda ise Hz. peygamberin gösterdiği direktif doğrultusunda hareket ediyorlardı: "Ehl-i Kitâb'ı yalanlamayın da tasdik de etmeyin. Sâdece Allah'a ve bize indirilene îmân ettik deyin." buyruğuna uygun olarak bazı bilgileri aktarıyor ama bunların doğru veya yanlış olduğunu belirtmiyorlardı. Bilâhere ortaya çıkacak olan rivayet tefsirlerinde bu kaynaklar fazlasıyla kullanılmaya başlanacaktır.
Fatiha sûresinde yeralan; "nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil" (Fatiha, 7) âyetiyle ilgili olarak, gazaba uğrayanlardan maksadın, yahûdîler, dalâlete düşenlerden maksadın da hıristiyanlar olduğuna dâir Resûlullah'ın tefsîri, kaynaklarda muhtelif kanallardan nakledilmiştir. Nitekim Hammâd İbn Seleme Semmâk kanalıyla... Adiyy tbn Hâtİm'den nakleder ki; o, Resûlullah'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğunda bunların yahûdiler, sapıkların da Hıristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Bu hadîsi Süfyân tbn Uyeyne Ismâîl ibn Hâlid yoluyla Şa'bî'den ve Adİyy İbn Hâtim'dcn nakleder. Ve yine Abdürrezzak der ki: Bana ma'mer... Abdullah İbn Şakîk'den nakletti ki; ona Resû-lullah (s.a)'dan işiten birisi haber vermiş. Resûlullah (s.a) Vadi el-Kurâ'da ve atının üzerinde imiş. Adamın biri Resûlullah'a; ey Allah'ın Resulü, bunlar kimlerdir? diye sormuş. O da: Gazaba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da

hıristiyanlardır, buyurmuş. Bu hadîsi Cüreyrî, Urve, Hâlid el-Hazzâ, Abdullah İbn Şakîk'den rivayet ederler.^ (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadislerle Kur'ân Tefsî-ri, II, 116-117)
Resûlullah'ın tefsirinde bir diğer örnek de Asr-ı Saâdct'in başlangıcında sahabelerin namazda İhtiyâç duydukları zaman arkadaşlarıyla konuşabilmclcriydi. Ancak Bakara sûresinin 238. âyeti nazil olunca ashâb, bir daha namazda konuşmamıslar-dı. Nitekim Zeyd İbn Erkam der ki: Biz namazda konuşurduk. Kişi namazda yanı-başındaki arkadaşıyla konuşurdu. Nihayet "Ve Allah'ın divanına hûşû ile durun." âyeti nazil oldu da böylece biz susmakla emrolunduk ve konuşmadan nehyedildik. (Buhârî, Sahîh, II, 78-79; Müslim, Sahîh, I, 383) Buradaki kunût kelimesi itaat, uzun süre ayakta durmak, sükût, hûşû' ve duâ gibi anlamlara gelir. Hz. Peygamber bu kelimeyi namazda susmak şeklinde tefsir etmiştir. Yine aynı sûredeki aynı âyette sözlkonusu edilen orta namaz Peygamber tarafından ikindi namazı olarak tefsir edilmiştir. Nitekim Semure İbn Cündüb der kî: Resûlullah (s.a):- Orta namaz, ikindi namazıdır, buyurdu.
Hz. Peygamber'in tefsirinden bir örnek de orta ümmet tâbirinin tefsiridir. Nitekim Ebu Sâid el-Hudrî'den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a): "işte böylece sizi orta ümmet kıldık." (Bakara, 183) âyetindeki orta.kclimesini adaletli diye tefsir etmiştir. (Tirmizî, Sünen, XI, 83) Orta anlamına gelen vasat lügat bakımından iki tarafı denk bir şey veya bir şeyin ortası gibi ifâde edilirse de bu kelimenin adalet mânâsına geldiğini Resûlullah'ın tefsirinden anlıyoruz. (İbn Manzûr, Lisân'ül-Arab, VII, 426-432)
Resûlullah'ın tefsirinden bir örnek de beyaz iple siyah ipten bahseden âyet-i ke-rîmenin tefsiridir. Nitekim Adiyy İbn Hatim der ki: Ben, Resûlullah'a dedim ki: Siyah ipten beyaz ip nasıl ayırdedilecektir? Bu ikisi iki ayrı ip midir? Resûlullah (s.a) buyurdu kî: Doğrusu sen, iki ipe bakarsan kafası geniş birisin. Sonra da şöyle buyurdu: Hayır bu, gecenin karanlığıyla gündüzün beyazlığıdır.
Resûlullah'ın tefsirlerinden bir örneği de Fecr süresindeki "tek ve çift" ile keli-meleriyle ilgili tefsiridir. Nitekim İmrân İbn Husayn der ki: Resûlullah (s.a)'a "çift ve tek" sorulduğunda şöyle buyurdu: Bu, namazdır. Bir kısmı çift, bir kısmı tektir. (Tirmizî, Sünen, XII, 243) Burada Allah'ın kasem ettiği şeylerin Resûlullah tarafın-dan neye delâlet ettiği açıklanmaktadır.
Resûlullah'ın tefsirlerinden bir diğer örnek de Makam-ı Mahmûd ile ilgilidir. Ebu Hüreyre (r.a) der ki: Resûlullah (s.a): "Umulur ki Rabbm seni Makam-ı Mah-mûd'a gönderir." (Isrâ, 79) kavli sorulduğunda şöyle buyurdu: Bu, şefaattir. Burada övülen makam olarak ifâde edilebilecek bu makamın şefaat anlamına geldiğini Hz. Peygamber haber vermiştir.
Resûlullah'ın tefsirinin bir diğer örneği de Zilzâl süresindeki: "İşte o gün yeryüzü haberlerini söyleyecektir." âyetindeki tefsirleridir. Nitekim Ebu Hureyre der ki: Resûlullah (s.a) bu âyeti okudu ve yeryüzünün haberleri nedir, biliyor musunuz? dedi. Orada bulunanlar: Allah ve Resulü en iyi bilendir, dediler. Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Onun haberleri her kölenin ve cariyenin üzerinde ne yaptığına şehâdet etmesidir. Falanca falan gün şu ameli yaptı, demesidir. İşte onun haberi budur. (Tir-mizî, Sünen, XII, 254-255. Bu hususlarda daha geniş bilgi için bkz. I. Cerrahoğlu, Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, 23-44)

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in Kur'ân tefsirinin örnekleri daha çok hadis kitaplarının tefsîr bölümlerinde yer almaktadır. Ancak bu, ahşa geldiğimiz mahiyette bir tefsîr değildir. Zîrâ alışageldiğimiz tefsîr tarzında Arap dili ve edebiyatının zengin materyallerinin kullanıldığına şâhid olmaktayız. Resûlullah'ın tefsirinde ise şeriatın ahkâmla ilgili kısımlarının açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla o, bize âyetin kelime anlamını değil, bütün olarak muhtevasını öğretmektedir. Allah'ın kelâmını bize İleten elçi olarak Resûlullah (s.a) âyetlerdeki ilahî muradı yine kendisine gelen dîn uyarınca izah etmiş ve açıklamıştır.[8]

IV. ASHAB'IN TEFSİRİ VE BAZI ÖRNEKLER

Bilindiği gibi, Ashâb-ı Kiram vahiy kaynağına en yakın kişiler olarak Kur'ân'ı en iyi anlayan kimseler olmuşlardır. Çünkü onlar Pcygamber'den aldıkları vahyi öğreniyor ve hayatlarına tatbîk ediyorlardı. Nitekim kaynaklarda buna dâir pek çok örnekler bulunmaktadır. Bu tefsîrin birinci cildinde görüldüğü gibi, A'meş, Abdullah Ibn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet eder: Bizden bir kişi on âyet öğrenince onların mânâlarını belleyip onunla amel edinceye kadar bu on âyeti aşmazdı. Ebu Abdurrahmân es-Sülemî der ki: Bizi okutanların anlattıklarına göre onlar, Resûlullah'tan okurlarmış. On âyet öğrendikleri zaman o âyetle amel etmeden geçmczlermiş. Böylece biz Kur'ân'ı ve onunla amel etmeyi birlikte Öğrendik, derlermiş.
İmâm Ebu Ca'fer Ibn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb, Mesrûk'tan nakletti ki; Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiş: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki; Allah'ın Kitabından hiçbir âyet nazil olmamıştır ki ben onun nerede ve kimin hakkında nazil olduğunu bilmeyeyim. Allah'ın kitabını benden daha İyi bilen birisi bulunursa adımlarım beni ona götürdüğü sürece giderim. (İbn Kesîr Hadislerle Kur'ân Tefsiri, 1, 5) Hattâ Abdullah İbn Ömer'in Bakara sûresini öğrenmek için sekiz sene bu sûrenin üzerinde durduğu belirtilmektedir. (Süyûtî Tenvîrûl-Havâlik, I, 209)
Sahâbe-İ Güzîn Kur'ân'ı tefsir ederken, ya Peygamberden işittikleri bir rivayete dayanıyor, ya da kendi ictihâdlarıyla tefsir ediyorlardı. Çoğu kez bu âyetlerin indiği esnada onun mânâsını ve sebeb-i nüzulünü birlikte görmüş ve yaşamışlardı. Kendi ictihâdlarıyla yaptıkları tefsirlerde ise, daha çok dil ve dinî ahkâm yönünden âyetleri inceliyorlardı. Bazan da âyetleri tarihî olarak İzaha kalkışıyorlardı. DİI yönünden izah ederken, o devirdeki bilgi seviyesine göre izah ediyorlardı. Bu sebeple az önce de belirttiğimiz gibi aralarında farklı görüşler doğmuştu. Âyetlerin nüzul sebeplerini incelerken o âyetin inmesine sebep olan hâdiseyi ve o âyetle ilgili soru soran kişilerin durumunu ve neden o soruları sorduklarını biliyorlardı. Nitekim Harûriye vak'asıyla ilgili olarak Nâki'c; Abdullah İbn Ömer'in görüşü sorulduğunda şöyle demişti: Abdullah İbn Ömer bu vak'aya katılanları yaratıkların en kötüsü olarak görmektedir. Zîrâ onlar kâfirler hakkında nazil olan âyetleri mü'minlerc hamletme yoluna gittiler, dermiş. (Kasımı, Tefsir, 1, 38) Kur'anıı nüzul sebebi nokta ve harekelerin durumu, kıraat farklılıkları ve özellikle Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirilmiş olduğunu belirten rivayetler sahabenin farklı kanâatlara yönelmesine sebep olmuştur.

Ashâb arasında Kur'ân tefsîriyle şöhret bulanların sayısı çok azdır. Tefsir usûlü bilginlerinin ifâdesine göre, sahabeden meşhur müfessirlerin sayısı on'dur: Bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah Ibn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Zcyd İbn Sabit, Ebu Musa el-Eş'arî ve Abdullah İbn Zübeyr'dir. önümüzdeki sayfalarda bunlarla ilgili olarak daha geniş bilgi vermeye çalışacağız.
Şüphesiz ki ashâbtan tefsir yapanlar yalnız bunlar değildir. Ancak bunların tefsiri fazlaca olduğu için şöhret bulmuşlardır. Tefsir nakleden sahabeler arasında Enes İbn Mâlik, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Câbir İbn Abdullah, Abdullah İbn Amr ibn Âs ve Hz.Âişe'yî sayabiliriz.
Tefsirleri şöhret bulmuş olan saydığımız ilk on kişi arasında bazıları fazlaca tefsîr naklederken, bazıları da çok az nakillerde bulunmuşlardır. Sözgelimi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan birkaç âyetin tefsirinden başka bir şey rivayet nakledilebilmiş değildir. Bu halîfeler peygamberden sonra devlet işlerini üstlendikleri için tefsir rivayetine fazla bir zaman ayıramamışlardır. Hülâfa-i Râşidînin arasında en çok rivayet nakledilen Hz. Alî (r.a)'dir. Bunun nedeni de Hz. Ali'nin en son halîfe olması ve yine onun döneminde Kur'ân'ı anlayan ve yorumlayan ashabın sayısının azalması ve muhtelif siyasi ve sosyal nedenlerle Hz. Ali'ye Kur'ân'la ilgili birçok soruların sorulması olabilir. Kczâ Abdullah İbn Abbâs'dan, Abdullah ibn Mcs'ûd'dan ve Übeyy İbn Kâ'b'dan pek çok tefsîr rivayet edilmiştir. Bunları ayrıca göreceğiz. Zeyd İbn Sabit, Ebu Musa cl-Eş'arî, Abdullah tbn Übcyy gibi diğer ünlü sahabelere gelince, bunlar her ne kadar tefsîrde şöhret sahibi iseler de kendilerinden nakledilen rivayetler çok azdır. Sahabenin tefsirine örnek olmak üzere bir kaç misâl zikredebiliriz:
Hz. Ömer der ki: Kur'ân'da geçen el-cibt kelimesi büyü, tâğût kelimesi de şeytândır. (Buhârî, Sahîh, VI, 57) Bilindiği gibi cibt kelimesi Allah'tan başka ibâdet edilen herşeye verilen isimdir. Bu sebeple put, kâhin, büyücü gibi mânâlar verilebilir. Bu kelimenin Habeş asıllı olduğu İbn Abbâs ve İkrime'den nakledilmiştir. İbn manzûr Lisan'ül-Arab, II, 21) Tâğût ise tuğyan kelimesinin mübalâğalı ismi failidir. Bu kelime de batıl olarak ibadet edilen her şey, şeytân, kâhin, büyücü ve insanlardan, cinlerden inatçı anlamlarına gelmektedir. (Seyyid Kutûb, Fîzılâl'İI Kur'an, III, 269-173; İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, IV, 1732-1734) Görüldüğü gibi bu iki kelime her iki anlamı da içerebileceği halde Hz. Ömer bu kelimelerin büyü ve şeytân anlamlarına geldiğini belirterek tefsîr etmiştir.
Hz.'Ömcr'in Kur'ân tefsirine bir diğer örnek de "Ruhlar çiftlcştirildiği zaman" (Tekvîr, 7) âyetindeki çiftleştirilme anlamına gelen kelimesidir. İbn Ke-sîr'in rivayetine göre İbn Ebu Hatim Nu'nıân İbn Beşîr'dcn nakleder ki: Hz. Ömer hutbe okumuş ve "Ruhlar çiftlcştirildiği zaman" âyetini tefsîr ederken her grub kendi grubuyla birleştirilip yanyana getirildiği zaman, demiştir. Bir başka rivayette de çiftler, aynı ameli işleyen iki insandır ki birlikte amelleri onları ya cennete, ya cehenneme götürür, demiştir. Nu'mân tbn Beşîr'den nakledilen bir başka rivayette de o şöyle der: Hz. Ömer'e bu ayet sorulduğunda şöyle dedi: Salih kişi, sâlih kişi ile eşleştirilir. Kötü kişi de kötü kişi ile eşleştirilir ve cehenneme götürülür. İşte ruhların çiftleş-tîrilmesi budur. Yine Nu'mân'dan nakledilen bir başka rivayette Hz. Ömer halka şöyle demiş: Siz "Ruhlar çift leş t iri İd iği zaman" kavli hakkında ne

dersiniz? Halk susmuş. Hz. Ömer demiş ki: o, cennet ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleşen kişidir. Bir diğer kişi de cehennem ehlinden kendisine benzeyen kişilerle eşleştirilir. Sonra "zulmedenleri ve eşlerini sürükleyin" âyetini okumuş. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîrî, XV, 8322) Görüldüğü gibi buradaki ruhların birleştirilmesinden maksad, cennet enlinin cennet ehliyle, cehennem ehlinin de cehennem ehliyle birleştirilmesidir. Ve Hz. Ömer (r.a) bu birleştirilmeyi "Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah'ı bırakıp da taptıklarını derleyin, onları cehennem yoluna koyun." (Sâffat, 22) âyeti ile tefsîr etmiştir.
Buhârî'nin belirttiğine göre Hz. Ali Zâriyât sûresinin birinci âyetindcki "Zariyat" kelimesinin rüzgâr anlamına geldiğini söylemiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 174) Hz. Ali'nin bu tefsirini Sahâbe-i Güzin'in hepsi kabul etmişlerdir. Bilindiği gibi zâriyât kelimesi, lügâtta kırıp ufalayan, toz edip savuran ve alıp götüren şeyler için kullanılır. Binâenaleyh toprağı ve tozu kaldırıp savuran rüzgârlar anlamına gelebileceği gibi, zürriyyet yayan doğurgan kadınlara, ya da kırıp dağıtan meleklere ve hattâ her türden patlayıcı maddelere ve tahrik edici nedenlere de bu kelime kullanılabilir. İbn Manzûr (Lisân'ül Arâb, XI, 287) Bu âyete Hz, Ali rüzgâr anlamını verirken onu büsbütün yorumlamak yerine sadece kelimenin ihtiva ettiği anlamlardan birine hamletmiştir. Kehf süresindeki "Rüzgârın yayıp savurduğu" (Kchf, 46) âyetini gözönünde bulundurarak bu anlamı vermiştir. Başka tefsîrciler de bu kelimeye darılma anlamını vermişlerdir.
İmâm Buhârî der ki: Bize Muhammed tbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; ona Abdullah İbn Zübeyr fitnesi esnasında iki kişi gelip şöyle demiş: Halk yapacağını yaptı, sen Hz. Ömer'in oğlu ve Resûlullah'ın sahâbesisin. Seni sas-vaşa çıkmaktan alıkoyan nedir? Abdullah İbn Ömer demiş ki: Beni Allah'ın kardeşin kanını kardeşe haram kılmış olması (savaşa çıkmaktan) alıkoyuyor. Onlar: Allah Teâlâ: "Fitne kalmayıp din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın." (Bakara, 193) buyurmuyor mu? demişler. Abdullah İbn Ömer demiş ki: Biz, fitne kalmayıncaya kadar savaştık. Din de yalnız Allah'ın oldu. Siz ise fitne yayıp din de Allah'tan başkası için oluncaya kadar savaşmak istiyorsunuz.
Bu haberde, Haricî bir gencin Abdullah İbn Ömer'e: Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın, âyeti hakkındaki sorusu üzerine Abdullah İbn Ömer'in bu âyeti tefsiri görülmektedir. Aynı vak'ayla ilgili olarak Osman tbn Sabit de Nâfı'den şöyle nakleder: Adamın biri Abdullah İbn Ömer'e gelip dedi ki: Ey Ebu Abdurrahmân, Allah'ın teşvik ettiğini bildiğin halde seni bir yıl hacca gidip ertesi yıl umre yapmaya, Allah yolunda cihâda gitmemeye sevkeden şey nedir? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Yeğenim, İslâm beş şey üzere bina edilmiştir: Bunlar, Allah'a Ve Resulüne îmân, beş vakit namaz, Ramazan orucu, zekât ve Allah'ın evini haccetmektir. Adam dedi ki: Ey Ebu Abdurrahmân, Allah Teâlâ'nın kitabında şöyle dediğini duymadın mı: "Eğer mü'minlerden iki gurub birbiriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri diğerine saldırırsa saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın." (Hucûrat, 9) ve yine Allah Teâlâ: "Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın." (Bakara, 193) buyurmuyor mu? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Biz, Resûlullah devrinde böyle yaptık. O zaman İslâm azınlıkta idi. Kişi dini nedeniyle zorlanıyor, ya öldürülüyor, veya işkenceye uğruyordu. Nihayet İslâm hâkim oldu ve fitne kalmadı. Adam dedi

ki: Ali ve Osman hakkında ne dersin? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Osman'a gelince Allah onu affetmişti, ama siz onun affedilmesinden hoşlanmıyorsunuz. Hz. Ali'ye gelince; o, Resûlullah'ın amcası oğlu ve damadıdır. Abdullah tbn Ömer eliyle göstererek dedi ki: tşte şu gördüğünüz, onun evidir." (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri,III, 759-760) Böylece Abdullah İbn Ömer bu âyetteki fitne kelimesinin müslüman-.ların kendi aralarındaki ihtilâf değil kâfirler ve müşriklerle savaşıp harb etmelerinin kasdedildiğini belirtmiştir. Soruyu soran Haricî genç ise fitnenin müslümantar arasındaki ihtilâf olduğu kanâatim taşımaktadır. Nitekim daha sonra sahabenin ve tabiînin birçoğu bu âyeti Abdullah İbn Ömer gibi anlayacaklardır. Herne kadar bu kelime lügâtta imtihan, deneme gibi mânâlara gelirse de fâsıklık, şirk, ihtilâf, küfrü yayrrîak ve irtidâd, asayişi ihlâl gibi mânâlara da gelmektedir, (fbn Manzûr, Lisân'ül-Arab, XIII, 317)
Buhârî'nin belirttiğine göre, Abdullah İbn Mes'ûd ümmet kelimesini hayır öğreten mânâsına tefsir etmiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 103) Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. lb-râhîm'in ümmet olduğu ifade edilmektedir. Abdullah İbn Mes'ûd buna, kendisine uyulması gereken bir hayır öğretmeni anlamım vermiştir.
Buhârî'nin ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd Teğâbün süresindeki: "Kim de Allah'a îmân ederse o, bunun kalbini hidayete erdirir." (Teğâbün, 11) âyetini o kimse kendisine bir musibet isabet edince hoşnûd olur ve bunun Allah'tan geldiğini bilir, diye tefsîr etmiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 193) Görülüyor ki Abdullah İbn Mes'-ûd bu âyeti baştarafıyla ilgili olarak tefsîr etmiştir. Böylece Abdullah tbn Mes'ûd kalbi hidâyete ermiş olan kimse için Allah onu hidâyette isabet ettirdiğinden dolayı hatâya düşürmemiş olur. Hatâya düşürdüğü için de ona hidâyeti isabet ettirmemiş olduğunu bilir, diye mânâ vermiştir. Dolayısıyla hidâyete eren kişi; her musibetin ancak Allah'ın izniyle geleceğini düşünür ve Allah'a güvenerek huzur bulur.
Müslim'in Sahîh'İnde belirttiğine göre; Hz. Âişe Azîz ve Celîl olan Allah'ın: "Hani onlar üst ve altınızdan gelmişlerdi de; gözler yılmış, yürekler gırtlaklara gelmişti." (Ahzâb, 10) âyeti hakkında bu olay Hendek günü olmuştur, demiştir. (Müslim, Sahîh, IV, 2316; Taberî, Tefsîr, XXI, 74) Burada Hz. Âişe'nin âyeti, nüzûlüyle ilgili tarihî bir vak'ayla izah ettiğini görüyoruz. Bu dehşetli ve korkunç ânın Hz. Âişe bize Hendek muharebesinde olduğunu belirtmektedir.
Buhârî Sahîh'İnde nakleder ki; Hz. Ömer (r.a) bir gün Peygamberin ashabına: "Sizden biriniz kendisinin bir bahçesi olmasını ister mi..." âyetinin ne hakkında nazil olduğunu biliyor musunuz? demiş. Ashâb: Allah ve Resulü daha iyi bilir, de-mişler. Bunun üzerine Hz. Ömer kızmış ve demiş ki: Ya biliyoruz veya bilmiyoruz, deyin, ibn Abbâs demiş ki: Ey mü'minlerin emîri, benim içimde bu konuda birşey var. Hz. Ömer demiş ki: Ey yeğenim; söyle, kendini hor görme. Abdullah İbn Ab-bâs demiş ki: Bu âyet bir amel için örnek verilmiştir. Hz. Ömer: Hangi tür amel? deyince, Abdullah İbn Abbâs; bir amel için demiş. Hz. Ömer demiş ki: Bu âyet Azîz ve Celîl olan Allah'a itâatla amel işleyen zengin bir kişi hakkında örnek verilmiştir. Sonra Allah ona şeytânı yollamış ve o da günâhlar işleyerek bütün amellerini batırmıştır. (Buhârî, Sanıh, VI, 39) Burada Hz. Ömer'in dinî bir hükmü remizli olarak izah ettiğini görmekteyiz. Sahabenin bu âyetle ilgili bilgisini yoklayan Hz. Ömer, Abdullah ibn Abbâs'm bir nebze bilgi sahibi olması üzerine

kendisi âyetin ne için Örnek verildiğini açıklamıştır. Abdullah İbn Abbâs'dan bahsederken onun tefsirine âit daha geniş örnekler vereceğiz.[9]

V- SAHABELER DÖNEMİNDE TEFSİR FAALİYETİ

1- Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r.a.)'ın Tefsire Hizmetleri.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ashâb içerisinde tefsir rivayet edenlerin arasında dört halîfe de bulunmaktaydı. Ne var ki bunların devlet işleriyle uğraşmaları ve erken vefat etmeleri nedeniyle bunlardan nakledilen rivayetler çok azdır. Sözgelimi Hz. Ebu Bekir, sıddîk (Öl. 13/634) cemaata hitâbederek "Ey insanlar, siz Allah Teâlâ'nm "Ey îmân edenler, siz kendinize bakın. Şayet siz doğru yolda olursanız sapanlar size zarar veremezler." (Mâide, 105) âyet-i kerîmesini okuyorsunuz ama onu konulması gereken yerden başka yere koyuyor (yanlış tefsîr ediyor)sunuz, de-mişti. Ben Resûlullah'tan şöyle buyurduğunu işittim: İnsanlar münkeri görüp de onu değiştirmezlerse Allah Teâlâ da onların arasında azabını yayıverir, demişti. Burada mezkûr âyeti mârufu emir ve münkeri nehiy görevinin gerekleri doğrultusunda yorumlamıştır. Dolayısıyla hidâyete erebilmek için emirleri yerine getirmek ve nehiy-lerden sakınmak gerekir.
Şu'be, İbn Ebu Ma'mer'den nakleder ki; Hz. Ebu Bekir (r.a) şöyle buyurmuştur: Ben, Allah'ın kitabı hakkında bilmediğim bir şey söylersem hangi yer beni ba-rındırır ve hangi gök beni gölgelendirir?
Ebu Ubeyd Kasım Îbn-Sellâm der ki: Ebu Bekir sıddîk'a Abese süresindeki "meyvalar ve mer'âlar..." (Abese, 31) âyeti sorulduğunda şöyle demiştir: Ben Allah'ın kitabı hakkında bilmediğim bir şey söylersem, hangi yer beni barındırır ve hangi gök beni gölgelendirir? (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, II, 9)
Hz. Ömer de (öl.23/643) bazı âyetleri tefsîr etmiştir. Nitekim yukarıda geçen Abese süresiyle ilgili ondan nakledilen rivayet meşhurdur:
Ebu Ubeyd Kasım İbn Sellâm nakleder ki; Ömer İbn Hattâb minberde "meyveler ve mer'âlar..." (Abese, 31) âyetini okumuş ve şöyle demişti: Biz bu meyveyi biliyorduk. Ancak sonundaki mer'âlar kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyorduk. Sonra kendi kendisine dönerek; zorlama olur ya Ömer, demişti.
Bir başka rivayette de bu olay şöyle nakledilir: Abd İbn Humeyd, Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Ömer tbn Hattab'ın yanında idik, gömleğinin arkasında dört yama vardı. Bu âyeti okudu ve mer'âlar nedir? diye sordu. Sonra; İşte bu, te-kellüftür, sen onu bilmesen ne olur? dedi. (tbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 9)
Hz. Ömer'in Kur'ân tefsirine bir Örnek de Zâriyât sûresinin ilk âyetleriyle ilgili yorumdur. Nitekim Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, İbrâhîm İbn Hâni kanalıyla...
Saîd İbn Müseyyeb'ten nakleder ki; o, şöyle demiştir: Sabîğ et-Temimi, Ömer Ibn Hat-..tâb'a geldi ve; ey mü'minlerin emîri, bana "Esip savuranları" (Zâriyât, 1) haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar rüzgârlardır. Şayet bunu Allah Resulünün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: "işi ayıranlar" (Zâriyât, 4)'ı bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Bunlar meleklerdir. Şayet bunu Allah Resulünün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: "Kolayca

süzülenler" (Zâriyât, 3)'i*bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar gemilerdir. Şayet bunu Allah Resulünün söylediğini işitmeseydim, söylemezdim, dedi. Ve ona yüz sopa vurulmasını, sonra da bir eve hapsedilmesini emretti. İyileşince tekrar ona yüz sopa vurdu ve bir semere yükleyip Ebu Musa el-Eş'arî'ye: İnsanları onunla birlikte oturmaktan men'et, diye, yazdı... Sabîğ İbn Asel ile Hz. Ömer arasında geçen hâdise meşhurdur. Hz. Ömer'in onu dövmesi onda gördüğü inâd ve muhatabını zor durumda bırakma arzusundan olmalıdır." (İbn Kesîr, Tefsîr, XIII, 7472)
Hz. Osmân*ın (öl. 35/655) Kur'ân anlayışıyla ilgili olarak, Abdullah İbn Ab-bâs ile aralarında geçen şu hâdise güzel bir örnektir: Abdullah İbn Abbâs Hz. Osman'a Enfâl sûresi ile Tevbe sûresini bitişik yazdınız, aralarını neden besmele ile ayırmadınız? Bu sûreyi niçin yedi uzun sûre denilen sûreler sırasına yerleştirdiniz? diye sormuştu. Hz. Osman ona şöyle karşılık vermişti: Resûl-i Ekrem zamanında, vakit vakit sûreler, âyetler nâzü olunca vahiy kâtiblerine; şu âyeti şu sûredeki şu âyetlerin yanına yazın, diye emrederdi. Enfâl sûresi Medine'de ilk nazil olan sûre-lerdendir. Tevbe sûresi ise en son nazil olan âyetlerden bir kısmını ihtiva eder. Do-layısıyla her ikisinin muhteviyatı arasında bir benzerlik vardır. Bu sebeple biz bu iki sûrenin bir olduğu kanâatına vardık. Resulullah vefat etmeden önce bu sûrenin o sûreden olup olmadığım bize bildirmemişti. Dolayısıyla bunları bitişik yazdık, ara-larını besmele ile ayırmadık ve bu iki sûreyi yedi uzun sûre arasına yerleştirdik. (Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Târihi, I, 214)[10]

2- Hz. Ali (r.a.)'nın Tefsire Hizmetleri

Hz. Ali (öl. 40/660) halîfeler arasında en çok tefsîr rivayet edenlerden birisidir. Zaten kendisini ilme vermiş olan Hz. Ali, halîfelerin sonuncusu olması nedeniyle Kur'ân'in anlaşılması için büyük gayretler göstermişti, örnek olması için onun tef-sîrinden birkaç misâl aktarmaya çalışacağız: İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Hz. Ali'den nakletti ki, o, şöyle demiştir: Size Allah'ın kitabındaki en önemli âyeti haber vereceğim. Bize Allah'ın Resulü haber verip şöyle buyurdu: "Size musibetten ne gelirse kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder." (Şûra, 30) Ey Ali, sana bu âyeti tefsîr edeceğim: Dünyada ikejı sizin başınıza gelen bir hastalık veya musîbet veya belâ sizin kazandıklarınızdandır. Allah Teâlâ âhiret-te ikinci kez cezalandırmayacak kadar Halîmdir. Dünyada iken bağışlamış olduğu-na gelince; Allah Teâlâ bağışladıktan sonra tekrar dönmeyecek kadar Kerîm'dir. Ibn Ebu Hâtim'in bu hadîsi rivayeti ise şöyledir: Bize babam... Ebu Cuhayfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Tâlib oğlu Ali yanıma geldi ve; size her mü'minin ezberlemesi gereken bir hadîsi haber vereyim mi? dedi. Biz de hadîsi ona sorduk, o "Size musibetten ne gelirse kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder." (Şûra, 30) âyetini okuyup şöyle dedi: Allah Teâlâ dünyada bir kimseyi bir şey yüzünden cezâlandırmışsa kıyamet günü ikinci kez cezalandırmayacak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; kıyamet günü affından dönmeyecek kadar Kerîm'dir." (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, XIII, 7106)
Şu'be İbn Haccâc Semmâk kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetine göre; o, Kûfe'-de minbere çıkmış ve; bana Allah'ın kitabından hangi âyeti, Resûlullah'ın Sünnetinden

hangi sünneti sorarsanız size onu haber vereceğim, demişti. İbn Kevâ kalkıp; ey mü'mınlerin emîri, Allah Teâlâ'nm "Esip savuranlara" (Zâriyât, 1) kavlinin mânâsı nedir? diye sordu. Hz. Ali; rüzgârdır, dedi. Onun "yükünü yüklenenlere" (Zâriyât, 2) kavlinin anlamı nedir? sorusuna, buluttur, cevâbını verdi. "Kolayca süzülenlere" (Zâriyât, 3) âyetinin anlamı nedir? sorusuna; gemilerdir, cevâbını verdi. Onun "işi ayıranlara" (Zâriyât, 4) kavlinin anlamı nedir? sorusuna da; meleklerdir, cevâbını verdi, (ibn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, XIII, 7472)
Hz. Ali ilim beldesinin kapısı olarak nitelendirilmiş ve gerçekten delilleri bulmada son derece güçlü, neticelere varmada son derece sağlam bir düşünce yapısına sahip idi. Gerek belagatta, gerek fesâhatta, gerekse şiir ve hitabette devrinin önde gelenlerindendİ. Mes'elelerin dış yüzüne vâkıf olduğu kadar iç tarafına da vâkıf olan Hz. Ali, her zor ve müşkil konuda sahabenin müracaat kaynağı idi. Resûlullah'ın bütün savaşlarına katılmış olan Hz. Ali, yalnızca Tebûk'te ailesinin başında bırakılmıştı. Hattâ Hayber günü Allah'ın Resulü savaşın en sıkışık olduğu zamanda şöyle demişti: Yarın bu sancağı, öyle bir kişiye vereceğim ki Allah onun elinde fethi müyesser kılacak, Allah ve Resulü onu severler, o da Allah ve Resulünü sever. Ertesi gün sancağı Allah Rasûlü, Hz. Ali'ye vermişti. Peygamber onu kendi kardeşi kabul etmiş ve: Dünyada ve âhirette sen benim kardeşimsin, demişti. Ycmcn'c vali tayin ederken Hz. Ali için; Allahım onun diline sebat, kalbine hidâyet ver, diye duâ etmişti. Her güçlüğü çözmede gerçekten mahirdi. Hattâ; Ebu'l-Hasan'ın çözemeyeceği hiçbir mes'ele yoktur, sözü dilden dile dolaşan bir darb-ı mesel olmuştu. Alkame'nin Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre; o şöyle demişti: Biz kendi aramızda Medînelilerin en doğru hüküm vereninin Ebu Tâlib oğlu Ali olduğunu söylerdik. Atâ'ya; Muhammed (a.s)'in ashabı arasında Hz. Ali'den daha bilgin biri var mı? denildiğinde, O; hayır, Allah'a andolsun ki böyle birisini tanımıyorum, diye karşılık vermişti. Saîd ibn Cübeyr de Abdullah tbn Abbâs'dan nakleder ki; o, Hz. Ali'den bir görüş mevcûd olursa başkasına müracaat etmezdik, dermiş. (Daha geniş bilgi için bkz. (İbn'ül-Esîr, Üsd'ül-Ğâbe.)
Hz. Ali'nin her konuda olduğu gibi Kur'ân ilimlerinde de derin bilgiye sahip olduğu kaynaklarca -hemen hemen üzerinde ittifak edilen bir husustur. Nitekim daha sonra Kur'ân ilimlerinin deryası diye nitelendirilecek olan Abdullah İbn Abbâs; Kur'an tefsîrinden ne öğrendiysem Ebu Tâlib oğlu Ali'den öğrendim, demiştir. Hz. Ali'nin bizzat şöyle dediği rivayet edilir: Allah'a andolsun ki; hangi âyet inmişse onun kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim. Doğrusu Rabbim bana çok düşünen bir kafa ve çok soru soran bir dil lütfetmiştir. Ebu Tüfeyl'in rivayetine göre Hz. Ali, halka îrâd ettiği bir hutbede; bana soru sorun, Allah'a andolsun ki; ne sorarsanız mutlaka size haber vereceğim, demiş ve şöyle devam etmişti: Bana Allah'ın kitabından sorun. Allah'a andolsun ki; ondaki her bir âyetin gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı nazil olduğunu en iyi ben bilirim, demiştir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessjrûn, I, 89-90) Hz. Ali'den pekçok rivayet nakledilmiştir. Ancak bu rivâyetierde çoğunlukla şîa'nın etkisi göze çarpmaktadır. Hattâ şîî kaynakların ifâdesine göre Hz. Ali'nin şöyle dediği bildirilir: İsteseydim Kur'ân'ın tefsîrinden yetmiş deve yükü tefsir yapardım. Bu da Hz. Ali sevgisinde aşırı giden şîa'nın onu ne derece abarttığının tipik örneklerinden birisidir. Hz. Ali'den nakledilen sahîh rivayetlerin tarîki şöyledir:

a) Hişâm, Muhammed İbn Şîrîn, Abîde es-Selmânî, Ali (r.a) Bu sahîh rivayet tarîkini,<Bühârî ve diğer sahîh hadîs râvîleri benimserler.
b) İbn Ebu Huseyn, Ebu Tufeyl, AH (r.a) İbn Uyeyne'nin tefsirinde takîb ettiği bu rivayet tarîki de sahihtir.
c) Zührî, Ali Zeyn el-Âbidîn, babası Hüseyin, babası Ali. Bu rivayet tarîki de gerçekten sahihtir. İbn Salâh'ın ifâdesine göre; bazıları ondan nakledilen en sahîh isnâd tarîkinin bu yol olduğunu söylemişlerdir. Ne var ki Hz. Ali'nin torunu ve kendi adını taşıyan Ali Zeyn'el-Âbidîn'e pekçok uydurma ve yalan rivayetler isnâd edildiği için bu sonuncu tarîk öncekilerden daha az şöhret bulmuştur. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 91)[11]

3- Abdullah ibn Abbâs'm (r.a.)'ın Tefsire Hizmetleri

Künyesi Ebu'l-Abbâs olan Abdullah İbn Abbâs İbn Abdü'l-Mutıalib el-Hâşimî, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın oğludur. Resûlullah'ın Medîne'ye hicretinden birkaç sene evvel Hâşim oğullarının Şib'de boykota tâbi tutuldukları vakit doğduğu söylenir. Resûlullah'ın vefatı esnasında onüç veya onbeş yaşlarında bulunuyordu. Daha çok Hz. Osman zamanında temayüz eden Abdullah İbn Abbas, hicrî 35 yılın-da halîfe Osman tarafından hac emîri tayin edilmişti. Daha sonra Hz. Ali'nin safla-rında yer alan Abdullah İbn Abbâs daha çok, sefîr olarak görev yaptı. Bilâhare halîfe onu Basra'ya vali tayîn etti. Sıffîn vak'asında Hz. Ali'nin temsîlcisi olması bizzat halîfe tarafından işlenmişse de Hz. Ali'nin akrabası olması nedeniyle pek uygun görülmemişti. Bilâhare Hz. Hasan'ın hilâfetten çekilmesi üzerine Abdullah İbn Abbâs Muâviye'nin hilâfetini kabullenecek, fakat Yezîd'in hükümdarlığına karşı çıkacaktır. Abdullah İbn Abbâs hicri 68 yılında (687-688) yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed İbn Ha-nefiyye onu kabre yerleştirirken ve toprağını düzeltirken: Allah'a andolsun ki; bugün, bu ümmetin en derin bilgini vefat etmiştir, demiştir. (F. Buhl, İslâm Ansiklopedisi, Abdullah İbn Abbâs maddesi)
Abdullah ibn Abbâs Allah'ın kitabını bilmede en üstün ictihâd derecesine varan isimlerin başında yer aldığı için tefsîr ve fetvada reîslik mevkiine geçmiş ve el-Bahr el-Hibr unvanıyla anılmıştır. Daha önce naklettiğimiz rivayetlerde de görül-düğü gibi, Hz. Ömer (r.a) onu ashabının büyükleriyle beraber kendi meclisinde bu-lundurur ve en yakınında oturturdu. Onu gördüğünde; sen, bizim.delikanlılarımızın yüzü en Rüzef ahlakı en iyi ve Allah'ın kitabını en derin bilenlerdensin, derdi. Ve yine Abdullah İbn Abbas hakkında Hz. Ömer (r.a.)'nın: İşte size genç delikanlı, onun çok suâl soran bir dili ve çok düşünen bir gönlü var, derdi. Abdullah İbn Abbâs, edebinden Hz. Ömer bir soru sorduğunda hemen cevâb vermez, ancak ashâb görüşünü söyledikten sonra o, konuşurdu. İbnü'l-Esîr'in Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe'den naklettiğine göre; Hz. Ömer'e müşkil mes'eleler geldiğinde o, İbn Abbâs'a bugün Önümüze zor mes'eleler çıktı. Sen, bu ve benzeri mgs'eleler için yaratılmışsın, derdi ve onun görüşünü alırdı. Bu gibi zor mes'elelerde Hz. ömer ondan başkasının görüşüne başvurmazdı. (Usd'ül-Gâbe, 192-195).
Onun hakkında Abdullah Ibn Mes'ûd, Kur'ân'ın en iyi tercümanı İbn Abbâs'-dnv demiştir. Atâ da, Abdullah İbn Abbâs'tn meclisinden daha değerli bir meclis

görmedim. Fıkıhçılar onun yanında, Kur'ân bilginleri onun yanında, şiir bilginleri onun yatımdadır. Onların her birisi geniş bir vâdîden çıkar gibi yanından çıkarlar, dermiş. Ubeydulah İbn Abdullah İbn Utbe'nin ifâdesine göre, Abdullah İbn Abbâs, birçok özellikleriyle insanları geride bırakmıştır. Öncekilerin bilgisine sahip olması, kendisine gerek duyulan konularda derin fıkhı bilgisi olması, yumuşak huyluluğu, -soyluluğu ve te'vîl bilgisine sahip olmasıyla. ResûÎullah'ın hadîsinde onu geçen birini görmedim. Ebu Bekir Ömer ve Osman'ın hükmünde ondan daha bilginine rastlamadım. Kendisine gerek duyulan konularda ondan daha derin fıkhı bilgiye ve daha isabetli görüşe sahip olanı görmedim. Bir gün oturur ve yalnızca fıkıh konuşulurdu. Bir gün te'vîl, bir gün mağâzî, bir gün şiir ve bir gün de arapların eski destanları (Eyyâm-ül-Arab) konuşulurdu. Onun yanında oturan bütün bilginlerin ona boyun eğdiğini gördüm. Kim ona bir soru sorduysa mutlaka onun yanında bîr bilgi bulmuştur." (İbn'ül-Esîr, Üsd'ûl-Ğâbe, 192-195). tâvûs'a-Abdulah Ibn Abbâs kastedilerek şu çocukla oturuyor da Peygamber'in ashabından büyükleri terkediyorsun, denilince şöyle karşılık vermişti: Ben, Peygamberin ashabından yetmiş kişinin bir konuda düşündükleri zaman Abdullah İbn Abbâs'ın görüşüne başvurduklarını gördüm.
Daha sonra Abbasî halîfelerinin iktidara gelmeleri nedeniyle Abdullah İbn Abbâs hakkında fevkalade birçok özellikler isnâd edildiği sanılmaktadır. Sözgelimi A'meş'in Ebu VâıFden rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ali Abdullah İbn Abbâs'ı hac mevsimi için halîfe tayîn etti. O, bir hutbe okuyarak Bakara sûresini -bir rivayete göre de Nûr sûresini- öyle bir tefsir etti ki şayet Rûm,Türk ve Deylem halkı onu işitmiş olsalardı muhakkak müslüman olurlardı. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, 1,66-67) Hz. Ali de onun tefsirini övgüyle karşılamış ve onun için: Sanki ince bir perdenin ötesinden gayba bakıyor gibiydi, demiştir.
Şüphesiz ki onun bu zengin bilgisi, herşeyden önce Peygamberin evinde büyümüş olmasına ve ayrıca peygamberin eşi Meymûne'nin onun teyzesi olması nedeniyle Pey-gamber'den küçük yaşta birçok bilgiyi öğrenmesine dayanır. Ayrıca ResûÎullah'ın: "Allahım, onu dinde fakîh kıl ve kendisine te'vîli öğret" duasına mazhar olmasına ve ResûÎullah'ın vefatından sonra ashâb-ı güzîn'in büyüklerinin yanında bulunarak onlardan istifâde etmesine bağlanır. Elbette ki onun Arap dilinin inceliklerini bilmesi ve ictihâd mertebesine Arap dilinin inceliklerini bilmesi ve ictihâd mertebesine ulaşmış olmasının da bunda etkisi vardır. Fakat bunca bilgisine rağmen Abdullah tbn Âbbâs'ın tefsirine birçok itirazlar da vukû'bulmuştur.
Bilindiği gibi rivayet tefsirlerinin zamanımıza kadar gelişinde en önemli kaynak ve rivayet tarîki Abdullah İbn Abbâs tarîkidir. Ahmed İbn Hanbeİ'in ifâdesine göre; Abdullah İbn Abbâs'ın bilgisi, sahabenin önderlerinden Hz. Ömer, Hz. Ali ve Übeyy İbn Ka'b'a dayanır. (İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 288, 289).
Peygamberin vefatı esnasında onüç ve onbeş yaşlarında bulunan Abdullah İbn Abbâs'ın çocuk yaşta bu kadar rivayeti naklediyor olması, cihetteki dikkatleri çekecektir. Daha çok müsteşrikler ve modern araştırmacılarla İslâm'a düşman olan-lar Abdullah İbn Abbâs'ın şahsiyeti ve rivayetleri üzerinde çok ağır sözler söylemişlerdir. Bu Bahusus yahüdî kaynaklarından istifâde etmesi Abdullah İbn Selâm, Kâ'b el-Ahbâr'dan pek çok rivayetlerde bulunması onun eleştirilen yönlerin-den birisi olmuştur. Abdullah İbn Abbâs'ın Ebu Celd Ğaylân İbn Ferve el-Ezdî

isimli bir adamdan rivayetler nakletmesi ve bu zâtın kendi kızının ifâdesine göre yedi günde bir Kûr'ân-ı altı günde bir Tevrat'ı hatmettiği rivayetinin yaygınlığı onun görüşlerine bazı itirazlar, yöneltilmesine neden olmuştur. Ne var ki Abdullah İbn Abbâs, müslüman olan bu yahûdîlerden görüş alırken, dinin aslını veya detayını ilgilendiren itikâdî konularla alâkalı bilgiler değil, yalnızca Kur'ân'da vârid olan İsrâilogul-larının da kabul ettikleri peygamberlerin kıssaları ve geçmiş milletlerin haberleriyle ilgili konularda suâl soruyorlardı. Ve ayrıca hiçbir zaman onların görüşlerini olduğu gibi de almıyordu. Hattâ bu konuda Hz. Peygamber'in; İsrâiloğullarından hadîs aktarın, bunun bir zararı yoktur, dediği rivayet ediliyordu. Ve yine Resûlullahın ehl-i kitâb-ın sözlerini ne doğrulayın ne de yalanlayın buyurduğu bildirilmişti. Kaldı ki Abdullah İbn Abbâs'ın İsrail kaynaklarının aktarılması konusuna karşı çıktığı da Buhâri'nin Sahîh'inde nakledilen şu rivayetten anlaşılmaktadır: Abdullah ibn Abbâs der ki: Ey müslümanlar, siz ehl-i Kitab'a soruyorsunuz. Halbuki Allah'ın peygamberine indirdiği sizin kitabınız, Allah tarafından gelen haberlerin en yenisidir. Siz, onu okuyorsunuz. O, eskimiş veya eksik değildir. Allah Teâlâ size kitâb ehlinin Allah'ın gönderdiği kitabı değiştirdiklerini ve kendi elleriyle tahrif, ettiklerini, sonra da az bir bedele satın almak üzere "bu, Allah'ın kalındandır" (Bakara, 79). dediklerini bildirmektedir. Size gelen bu bilgi onlara soru sormanızı engellemiyor mu? Allah'a andolsun ki, onlardan hiçbir kişinin size indirilen âyetler konusunda suâl sorduklarını biz görmedik. (Buhârî Sahîh, II, 163. Kitab'üş-Şehâdât, ,29).
Ancak Abdullah İbn Abbâs buna rağmen kendisi ehl-i kitâb'tan birçok rivayet nakletmiştir. Sözgelimi Abdullah İbn Abbâs Kâ'b el-Ahbâr'a Resülullah*ın Tevrat'ta niteliklerinin nasıl olduğunu sorduğunda, o, bu nitelikleri abartmalı olarak naklediyordu. Kendisinden 1660 civarında hadîs rivayet edilen tbn Abbâs'a izafe edilen Tenvîr'ül-Mikbâs isimli tefsirdeki sahîh rivayetlerin sayısının ancak yüz civarında olduğu bizzat imâm Şafiî tarafından nakledilmektedir. (İbn Sa'd, Tabakât, II, 365, Suyûtî el-Itkân, IV, 205-209, Abdullah Aydemir, Tefsirde tsrâliyât, 53-54). Abdullah İbn Abbâs'dan nakledilen rivayet tarîkleri şöyledir:
a) Muâviye İbn Salîh, Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs. Bu nakil tarîklerinin en sağlamıdır. İbn Cerîr Taberî, İbn Ebu Hatim ve İbn Münzir, İmâm Müslim ve diğer Sünen ashabı bu tarîki kullanırlar. Ancak bu tarik silsilesinde yer alan İbn Ebu Talha'nın Abdullah İbn Abbâs'dan tefsir nakletmediği yalnızca Mücâhid veya Saîd İbn Cübeyr'den tefsir dinlemiş olduğu söylenmiş ise de İbn Hacer ve Ze-hebî gibi hadîs bilginleri bu görüşü kabul etmeyerek reddetmişlerdir.
b) Kays İbn Müslim, Atâ İbn, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah ibn Abbâs. Buhârî ve Müslim'in şartları uyarınca bu tarik de sahihtir.
c) İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime veya Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn İbbâs. İbn Cerîr Taberi'nin ve İbn Ebu Hatim'in çok kez kullandıkları bu tarîkin da sağlam ve bu tarîkla gelen rivayetlerin isnadının hasen olduğu kabul edilir.
d) İsmail İbn Abdurrahman, (ya Ebu Malik veya Ebu salih) Abdullah tbn Ab-bâs. Bu rivayet silsilesinde yer alan İsmail konusunda hadîs bilginleri ihtilâf etmişlerdir. Onun tabiînden ve şîî birisi olduğu bilinir. Ancak Suyûtî'nin ifâdesine göre; Sevrî

ve Şu'be gibi birçok imâm ondan hadîs nakletmiştir. Ibn Cerîr Taberî bu rivayet tarîkini kullanırken, İbn Ebu Hatim bu tarîki benimsememiştir.
e) Abdulmelik îbn Cüreyc, İbn Abbâs. Bu tarik ile nakledilen rivayetlerin dikkatlice ve titiz olarak incelenmesi halinde ancak sahîh ile zayıf rivayetlerin ayırd edilebileceği hadîs otoriteleri tarafından bildirilmiştir.
f) Dahhâk Ibn Müzâhim el-Hilâlî, Abdullah tbn Abbâs. Bu tarîk ile gelen rivayetler de pek beğenilmez. Çünkü Dahhâk İbn Müzâhim'i birçok hadîs bilgini sika râvî olarak kabul ederse de onun İbn Abbâs'dan hadîs rivayeti münkati (kopuk) tur. Zîrâ o Abdullah Ibn Abbâs'Ia karşılaşmamıştır. İbn Cerir ve İbn Ebu Hatim; Bişr İbn Imâre, Ebu Revk, Dahhâk kanalıyla tbn Abbâs'a dayanan rivayetleri naklederlerse de, buradaki Bişr tbn İmâre'nin zayıf bir râvî olması nedeniyle bu rivayet de zayıf kabul edilmiştir.
g) Atıyye el-Avfî, Ibn Abbas. Bu rivayet tariki da beğenilmemiştir. Çünkü Atıyye el-Avfî'nin rivayetinin zayıf olduğu söylenir. Bazan Tirmizî bunun rivayetini hasen olarak kabul eder. Ancak İbn Cerîr Taberî ve tbn Ebu Hatim; bu rivayetle birçok hadis naklet mislerdir.
h) MukâtÎl İbn Süleyman el-Ezdî el-Horasânî, Abdullah İbn Abbâs. Bu rivayet tarîki de zayıf kabul edilmiştir. Çünkü Mukâtil İbn Süleyman, Dahhâk'ten hadîs İşitmediği halde ondan hadîs rivayet etmiştir.
i) Muhammed İbn Sâib el-Kclbî, Ebu Salim, Abdullah tbn Abbâs. Bu rivayet tarîki en zayıf tarîktir. Çünkü tefsiri meşhur da olsa Kelbî'nin hadîsi çoğunluk tarafından kabul görmemiştir.
Abdullah İbn Abbâs, hadîs rivayet etme konusunda son derece gayretli idi. Hattâ kendisi başından geçen bir olayı şöyle nakleder; Resûlullah'ın hadîslerinin hepsini Ansânn yanında buldum. Bir adama varıyor ve onu uyur buluyordum. Uyandırılmasını arzu etseydim uyandırılırdı. Fakat kapısında rüzgârın yüzüme fırlattığı kum altında o uyanıncaya kadar oturup bekliyordum. Uyandıktan sonra soracağımı soruyor, oradan ayrılıyordum. (Ibn Sa'd, Tabakât, II, 366) Bu sebeple sahabe ve tabiînin birçoğu Allah'ın kitabında anlayamadıkları bir nokta ile karşılaşırlarsa ona başvuruyor ve şüphelerini gidermesi için gerekli açıklamaları öğreniyorlardı. Nitekim Mûsâ peygamberin Şuayb (a.s.)'ın yanında sekiz sene n i, on sene mi hizmet ettiği konusu ile ilgili olarak Saîd tbn Cübeyr'den şöyle bir rivayet nakledilir: Küfe'de hacca gitmek üzere hazırlandığım sırada bir Yahûdî dedi ki: Ben, senin İlmî araştırmalar yapan bir adam olduğunu görüyorum, öyleyse bana Mûsâ (a.s)'ın ne kadarlık bir süre (Şuayb a.s'ın yanında geçirdiğini) haber ver. Ben; bilmiyorum, ancak şimdi arabın âliminin yanına (Abdullah İbn Abbâs) gidiyorum. Bunu ona soracağım, dedim. Mekke'ye geldiğimde Abdullah îbn Abbâs'a bunu sordum ve yahüdî-nin sözünü ona bildirdim. Abdullah İbn Abbâs dedi ki: En güzel ve en çok olan süreyi geçirmiştir. Çünkü bir peygamber va'dedince va'dinden dönmez. Saîd İbn Cübeyr der ki: Irak'a geldiğimde Yahûdî ile buluşup kendisine durumu bildirdiğimde Yahûdî dedi ki: Doğrusu Musa'ya indirilen rivayet de bunu tasdîk eder. Allah en iyisini bilendir. (İbn Cerîr Taberî, Tefsîr, XX, 43).
Abdullah İbn Abbâs'a yöneltilen eleştirilerden birisi onun eski Arap şiirine başvurarak Kur'ân'da vârid oıan yabancı ve anlaşılması zor ifâdeleri anlamaya çalışmasıdır. Gerçi bu konuda câhiliyye devri şiirine başvuran tek kişi Abdullah İbn

Abbâs değildir. Sözgelimi Hz. Ömer arkadaşlarına Allah Teâlâ'nın Nahl süresindeki: "yahut yok olmak endişesindeyken yakalamasından mı?" (Nahl, 47) kavlinde endişe içerisindeyken anlamına gelen kelimesinin mânâsını sorar. Hüzeyl kabilesinden yaşlıca birisi kalkıp: Bu, bizim dilimizde eksilme azalma anlamına gelir, der. Hz.*Ömer de ona: Arapların şiirinde böyle kullanıldığını da biliyor musun? diye sorar. O; evet, diyerek bîr şiirden İki mısra okur. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) arkadaşlarına der ki: Dîvânlarınıza sarılın ki sapıklığa düşmeyesiniz. Onlar; bizim dîvânlarımız da ne? deyince, Hz. Ömer (r.a); câhiliyye devri şiiri. Çünkü onda sizin kitabınızın tefsiri ve sözünüzün mânâları bulunmaktadır, der. Bu olay Şâtıbî tarafından el-Muvâfâkat, (II, 88) zikredilmektedir. Ne var ki Abdullah İbn Abbâs'ın bu eski Arap şiirine fazlasıyla başvurduğu görülmektedir. Abdullah İbn Abbâs-ı denemek isteyen Nâfî tbn Ezrak'ın sorduğu sorulara Abdullah İbn Abbâs'ın beyitlerle cevâb verdiği görülmektedir. Kaynakların belirttiğine göre Ezârika fırkasının kurucularından olan Nâfi' İbn Ezrak ikiyüze yakın mes'ele ile ilgili olarak Abdullah İbn Abbâs'a sual sormuştu. Ebu Bekir İbn el-Enbârî bunların bir kısmını eİ-Vakf ve'1-Ibtidâ* isimli eserinde nakletmiştir. (Tabcrânî de kalan bir kısmını el-Mu'cem'ül-Kebîr'inde nakleder. Abdullah İbn Abbâs ile Nâfi' İbn Ezrak arasındaki tartışmayı Süyûtî el-Itkân'da şöylece nakleder: Abdullah İbn Abbâs Kâ'bc'nin avlusunda oturmuştu. Halk onun etrafını sarmış kendisine Kur'ân'ın tefsîrinden suâller soruyorlardı. Nâfi' İbn Ezrak Necde İbn Uveymİr'e dedi ki: Gel şu bilgisi olmadığı halde Kur'ân'ı tefsir eden adamın yanına gidelim. Onun yanına geldiler ve dediler ki: Biz, sana Allah'ın kitabından bazı şeyler sormak istiyoruz, onları bize tefsîr etmeni ve bu tefsirinin doğrulanması mâhiyetinde arapların sözlerinden dcdil-ler getirmeni arzu ediyoruz. Çünkü Allah Teâlâ Kur'ân'ı apaçık Arap diliyle indirmiştir, Abdullah İbn Abbâs onlara: Ne istiyorsanız sorun, demiş, Nâfi'de ona Allah Teâlâ'nın "Sağdan soldan topluluklar halinde". (Meâric, 37) âyetindeki kelimesi ne demektir? diye sormuş. Abdullah İbn Abbâs bu, halka halka topluca manasınadır, demiş. Bu konuda Arapların sözünden bir şey biliyor musun? dediğinde de; evet Ubeyd İbn Abraş bir şiirinde bu kelimeyi kullanıyor, demiş ve şiiri okumuştur.
Nâfi' Allah Teâlâ'nın "ona vesile arayınız" (Maide, 35) kavlrnedir? deyince, Abdullah İbn Abbâs; vesile ihtiyâç manasınadır, demiştir. Nâfi İbn Ezrak Araplar-dan bunu te*yîd eden bir söz biliyor musun? dediğinde, o, evet demiş ve Antere'nin şöyle dediğini duymadın mı diyerek Antere'den bir şiir okumuştur. (Suyûtî, el-Itkân, I, 120).
Daha önce de belirttiğimiz gibi Abdullah İbn Abbâs'a nisbet edilen Tcnvîr'ûİ-Mikbâs isimli tefsirin ona izafesi şüpheli görülmektedir. Bu tefsiri, ünlü Kamus müellifi Fîrûzâbadî derlemiştir. Bu tefsirde görülen rivayet tariki az önce Abdullah İbn Abbâs'dan naklettiğimiz rivayet tarîklerinin en zayıfı ve tehlikelisi sayılan sonuncu tarîka yakındır. İmâm Şâfî'nin Abdullah İbn Abbâs'ın tefsirle ilgili ancak yüz civarında hadîs naklettiğine dair sözü gerçekten ona aitse bu hususta herkes tarafından hüccet kabul edilen dinin âlimi ve ilimlerin denizi sayılan Abdullah İbn Abbâs'a birçok uydurma rivayetler atfedilmiş olmalıdır.
Şimdi de Abdullah İbn Abbâs'dan nakledilen rivayetlerden birkaç örnek verelim:

îmâm Buhârîder ki: Bize Jshâk__Atâ'dan nakletti ki; o İbn Abbâs'ın bu âyeti (Bakara suresinin 184. âyeti) şeklinde okunduğunu duymuş. Abdullah İbn Abbâs âyetin mensûh olmadığını, sadece yaşlı kadın ve çocuklara mahsûs olduğunu, ve bunların oruç tutmaya muktedir olmadıkları için her güne mukabil bir miskin doyuracaklarını bildirmiştir. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, II, 706-707) Burada sözkonusu olan âyet "Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir." (Bakara, 184) âyetidir. Abdullah İbn Abbâs bu âyeti güç yetirebilenlere de bir yoksul doyumu fidye vardır şeklinde okurmuş.
Abdullah İbn Abbâs der ki: "Allah'ın nimetini küfür ile değiştirenleri görmediniz mi?" âyeti ile kasdedilenler Mekkeli kâfirlerdir.
Abdullah İbn Abbâs der ki: "Kur'ân'ı paramparça kılanlar" âyetiyle kasdedilenler ehl-i kitabtır. Onu parça parça ayırmışlar bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmişlerdir.
Abdullah İbn Abbâs der ki: "Allah katında canlıların en kötüsü akletmeyen sağır, dilsizlerdir." (Enfal, 22) âyetiyle kasdedilenler Abdüddâr oğullarından bir topluluktur.
Abdullah İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın "Ancak yakınlıktaki dostluk" (Şûra, 23) kavli sorulduğunda Saîd İbn Cübeyr, yakınlardan maksad Muhammed (a.s)'in âilesidir, demiş. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbâs acele ettin. Rasûlullah (s.a)'ın bütün Kureyş soyu ile akrabalığı vardı. Bunun için Allah Teâlâ ancak benimle sizin aranızda akrabalık bağım bağlayanlar müstesnadır, demek istemiştir, diye cevap vermiştir.
Abdullah İbn Abbâs der ki: "Seni dönülecek yere elbette döndürecektir" kavli ile kasdedilen yer Mekke'dir.
Abdullah ibn Abbâs der ki: Allah Teâlâ'nın "Sana göstermiş olduğumuz rü'-yâ ancak insanlar için bir imtihandı." (Isrâ, 60) kavlinde sözkonusu edilen rü'yâ Peygamber'e mîrâc gecesi gösterilen rü'yânın aynı idi. Lanetlenmiş ağaç ise zakkum ağacıdır.
Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilen tefsir örnekleri bu tefsîrde bol olarak nakledildiği için burada birkaç örnekten fazla nakletmek istemiyoruz. Daha çok bilgi için, indekste ona atfedilen bölümlere bakılabilir.[12]

4- Abdullah İbn Mes'ûd'un Tefsire Hizmetleri

Ebu Abdurrahmân Abdullah İbn Mes'Ûd Gafil İbn Habîb ibn Şemh İbn Fe'r İbn Manzum İbn Sahile İbn Kâhil tbn Haris İbn Temîm İbn Sâ'd İbn Huzeyl'in doğum yılı kesinlikle bilinmemekle beraber Ukbe İbn ebu Muayt'ın sürülerine çobanlık etmiştir. Onun kardeşi Ukbe ile annesi Ümmü Abd bint Abd İbn Süvâ' sahabenin ilklerindendir-ler. Bu sebeple ona sahabe İbn Sahâbİyye nâmı verilmiştir. İlk müslümanlardan olan Abdullah, ilk defa açıkça Mekke'de Kur'ân okumuş ve ResÛlullah'tan sonra Ku-reyşliler Kur'ân'ı ilkin onun sesinden duymuşlardır. Bu sebeple de Kureyşlİlerden çok eziyet görmüştür. Resûlullah (s.a) müslüman olan Abdullah İbn Mes'ûd'u yanına almış ve hayatı boyunca Resûlullah'a hizmet etmiştir. Peygamberin evine engelsiz girenlerden birisi idi. Hattâ Ebu Mûsâ el-Eş'ârî, onu Resûlullah'ın ailesinden zannetmişti. Buhârî ve Müslim'in ifâdesine göre

Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki: Ben ve kardeşim Yemen'den gelmiştik. Uzun bir süre Abdullah tbn Mes'ûd'u ve annesini Resûlullah'ın ailesinden zannettik. Çünkü gerek o, gerekse annesi Resûlullah'ın evine çokça girip çıkıyorlardı. Abdullah İbn Mes'ûd Habeşistan'a hicret edenler arasında yer almış ye Medîne'ye gelerek Kıbleteyn camı'inde namaz kılanlardan olmuştu. Bedir savaşında Ebu Cehl'in başını keserek Resûlullah'a götürmüştür. Uhud'da, Hendek'te ve diğer savaşlarda Hz. Peygamber ile birlikte savaşmış, Bîat-ı Rıdvan'a katılarak Resûlullah'tan sonra cereyan eden Yermûk savaşında bulunmuştur. Cennetle müjdelenen on kişiden birisi olan Abdullah tbn Mes'ûd hakkında Resûllah (s.a) buyurmuştur. Mü'minlerle istişare etmeden bir kişiyi emîr tayin edecek olsaydım İbn Ümmi Abdi (Abdullah İbn Mes'ûd) tayîn ederdim. Hz. Ömer tarafından Kûfe'ye emîr ta-yîn edilmiş ve orada İslâm'ı ta'lîm etmek üzere görevlendirilmiştir. Daha sonra Hz. Osman tarafından bu göreve devamı uygun görülmüş ve ömrünün sonlarına doğru Medîne'ye gelmişti. Hicretin 32. veya 33. yılında altmış yaşı civarında iken vefat etmiştir. Vasiyyeti uyarınca geceleyin Bakî' el-öarkad'a gömülmüştür.
Abdullah tbn Mes'ûd'un 848 hadîs rivayet ettiği söylenir. Resûlullah (s.a) ile ilgili bir hususu anlattığı zaman ter dökecek kadar titrediği nakledilir. (A.J. Wen-sinek, l.A) Abdullah İbn Mes'ûd ashâbtan Allah'ın kitabını en iyi hıfzedenler arasında bulunuyordu. Resûlullah (s.a) onun okuduğu Kur'ân'ı zevkle dinliyordu. Kendisinin bizzat ifâdesine göre Resûlullah (s.a) ona Nisa sûresini okumasını bildirmiş o da: Kur'ân sana indirildiği halde onu ben mi sana okuyacağım? demiş, Resûlullah (s.a) da; ben onu kendimden başkasından dinlemekten zevk alıyorum, demiş. Abdullah tbn Mes'ûd diyor ki: Ben Resûlullah'a Nisa sûresini okudum. 41. âyete gelince ki bu âyet şu mealdedir: "Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım nice olacak)" (Nisa, 41) iki gözü birden coştu. (Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, 1, 84).
Resûlullah (s.a): Kur'ân'ı ilk indiği gibi terütâze okumak isteyen ümmü Abd'-in (Abdullah İbn Mes'ûd) kırâetine göre okusun, buyurmuştur. Mesrûk'un ifâdesine göre; Resûlullah'ın ashabının bilgisi şu altı kişide son bulmuştur. Bunlar: Ömer, Ali, Abdullah tbn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Ebu Derdâ ve Zeyd İbn Sâbit'tir. Sonra bunların bilgisi de Ali ve Abdullah İbn Mes'ûd'da son bulmuştur. Hz. Ömer Ab-dullah ibn Mes'ûd'u Kûfe'ye gönderdiğinde Kûfelilere şu nâmeyi yazmıştı: Doğrusu ben, size Yâsir oğlu Ammâr'ı emîr, Mes'ûd oğlu Abdullah'ı da Öğretmen ve vezîr olarak gönderdim. Bu ikisi Resûlullah'ın ashabından Bedir savaşına katılmış seç-kinlerdendir, onlara uyun, sözlerini dinleyin ve itaat edin. Nitekim daha sonra Hz. Ali Kûfe'ye geldiğinde Küf dilerden bir topluluk onun huzuruna varıp Abdullah İbn Mes'ûd'un sözlerinden bir kısmını nakletmişler ve: Ey mü'minlerin emîri ondan da-ha güzel huylu, daha kolayca öğreten, daha güzel sohbet eden ve daha çok muttaki birini görmedik, demişlerdi. Hz. Ali derki: Gerçekten bunu gönlünüzden doğrula-yarak mı söylüyorsunuz? Onlar; evet, deyince; Allahım şâhid ol, ben de onların de-diği gibi ve daha fazlasını diyorum, diye cevâb vermiştir. (Îbn'ûl-Esîr, Üsd'ûl-Câbe, III, 256-260).
Abdullah tbn Mes'ûd'un Hz. Osman'ın mushafından biraz daha farklı biçimde tanzim edilmiş bir mushaf nüshası meydana getirdiği bilinmektedir, özellikle şîa arasında bu nüsha uzun süre kabul görmüştür. Abdullah İbn Mcs'ûd ashâb arasında

"mümtaz bir mevkie sahip bulunduğu gibi, Kur'ân tefsîri ve Kur'ân anlayışı bakımından da önde gelenlerden idi. Mesrûk'un ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle dermiş: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki; ben, Allah'ın kitabından hangi âyetin niçin ve nerede indiğini bilirim. Onun, Rcsûlullah'ın ağzından yetmiş sûreyi bizzat dinlediği kaynaklarda zikredilir. Yine Mesrûk'-un ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd bir sûreyi gündüz okur, sonra akşama kadar onu tefsîr edermiş. Ukbe İbn Âmir de; Muhammed'e (s.a) indirileni Abdullah İbn Mes'ûd'dan daha iyi bilen birisini tanımıyorum, dermiş. Ebu VâiPin rivayetine göre, Hz. Osman ana mushafın dışındaki mushafları yakınca bu husustan haberdar olan Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş: Muhammed'in (s.a) bilir ki ben, onların arasından en iyileri olmadığım halde Allah'ın kitabını en iyi bilenim. Eğer birinin Allah'ın kitabını benden daha iyi bildiğini bitecek olursam develer beni ona ulaştırırsa mutlaka ona varıp giderim, demiş.
Abdullah İbn Abbâs'tan sonra sahabeden en çok tefsîr rivayet eden kişi Abdullah ibn Mes'ûd'dur. Ondan nakledilen rivayet tarîklerinin en meşhurları şunlardır:
a) A'meş, Ebu Duhâ, Mesrûk, Abdullah İbn Mes'ûd. Buhârî'nin de sahîh'inde dayandığı bu tarîk en sağlam yoldur.
b) Mücâhid, Ebu Ma'mer, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu tarîk de sahihtir ve Buhâ-rî bazen bu tarîki de kullanmıştır.
c) A'meş, Ebu Vâil, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu tarîk de Buhârî tarafından kullanılmış olan sahih bîr rivayet tarîkidir.
d) Süddî el-Kebîr, Mürre el-Hemadanî, Abdullah İbn Mes'ûd. Hâkim ve İbn Cerîr Taberî bu tarîki kullanmış ve sahîh saymışlardır.
e) Ebu Revk, Dahhâk, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu rivayet zincirinde yer alan Dahhâk Abdullah İbn Mes'ûd'Ia buluşmamış olduğu için pek uygun görülmeyen bir rivayet tarîkidir. Ancak İbn Cerîr Taberî tefsirinde bu tarîki kullanmıştır. (Ze-hebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 87-88) Abdullah İbn Mes'ûd Kûfe'de görev gereği bulunmuş olduğundan, Mesrûk'ibn Ecda' el-Hemedanî Alkame İbn Kays en-Nehâî, Esved İbn Yezîd gibi birçok Kûfeli bilginler onun tefsîr rivayetinden istifâde etmiş ve meclisinde bulunmuşlardır. Mesrûk'un rivayetine göre; Abdullah İbn Amr İbn Âs'ın meclisinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan sözedüdiğinde; o, şöyle demiş: Öyle bir adamdan bahsediyorsunuz ki, onu çok seviyorum. Çünkü Resûlullah (s.a)'ın onun hakkında şöyle buyurduğunu işittim: Kur'ân'ı dört kişiden Öğreniniz. Bunlar İbn Ümmü Abd'in oğlu (Abdullah İbn Mes'ûd), Muâz İbn Cebel, Übeyy İbn Ka'b ve Ebu Hüzeyfe'nin kölesi Salim. (Müslim, Sahîh, VII, 148-149) Onun 848 civarında hadîs naklettiğini daha önce belirtmiştik. Bunlardan 64'ünü Buhârî ve Müslim müştereken naklederler. Ayrıca Buhârî 121 tanesini, Müslim de 35 tanesini münferiden nakleder. (Ahmed Nedvî ve Saîd Ansârî, Peygamberimizin Ashabı, II, 248; Türkçe çev. Ali Genceli)
Dînî konularda son derece titiz olan Abdullah İbn Mes'ûd ile ilgili kaynaklarda şöyle bir vak'a nakledilir: İmâm Ebu Hanîfe Hammâd'dan o da İbrahim cn-Nehaî'den rivayet eder ki; adamın biri bir hanımla nikâh akdetmiş, fakat mehir beliflemeden ve zifafa girmeden Önce ölmüş. Kadın Abdullah İbn Mes'ûd'a başvurarak mes'elesini çözümlemesini istemiş. Abdullah tbn Mes'ûd onunla aynı akranda olan hanımlara verilen mehrin kendisine de verilmesini kararlaştırmış ve

bu karârı verdikten sonra; eğer hükmüm doğruysa Allah'tandır, yanlış ise bendendir. Allah ile Resulü benim hatâmdan uzaktırlar, demiş. Mecliste hazır bulunan Ma'kil tbn Sinan, Abdullah İbn Mes'ûd'a dönerek: Sen Resûlullah'ın Vâsik'ın kızı hakkında verdiği Hükmü verdin, demiş ve İbn Mes'ûd da Resûlullah'ın hükmüne uygun bir hüküm verdiği için fazlasıyla sevinmiş. (Ahmed Nedvî, Peygamberimizin Ashabı, II, 256-257).
Abdullah İbn Mes'ûd'un Tefsirinden Birkaç örnek:
Abdullah İbn Mes'ûd der ki: "Onlar Rablarına vesîle ararlar." (Isrâ, 57) İnsanlardan bir grup cinlerden bir gruba ibâdet ediyordu. Cinler mü si uman oldu ve bunlar dinlerine bağlandılar. Abdullah İbn Mes'ûd burada câhiliyc döneminde arap-ların Allah'a yaklaşmak için ne gibi vesilelere başvurduklarını izah etmekledir. Ona göre araplar cinleri veya melekleri Allah'a ulaşmak için vesîle ediniyorlardı.
Abdullah İbn Mes'ûd der ki: "Sizden her biriniz mutlaka oraya uğrayacaktır." (Meryem, 71) Oraya varacaklar amelleriyle oradan çıkacaklardır. Burada Abdullah İbn Mes'ûd varmak anlamını verdiğimiz yürûd kelimesine duhûl manasını verme-miştir.
ibn Mes'ûd der ki: "İbrâhîm şüphesiz Allah'a yönelen ve ona boyun eğen bir Ümmetti." (Nahl, 120) Buradaki ümmet kelimesi hayır öğreticisi demektir.
Abdullah tbn Mes'ûd der ki: "Kim Allah'a îmân ederse Allah onun kalbini hidâyete erdirir." (Tegâbün, 11) Bu kimse kendisine bir musibet isabet ettiğinde hoş-nûd olur ve bunun Allah'tan geldiğini bilir. Bu tefsirde Abdullah İbn Mes'ûd'dan pekçok rivayet aktarılmış olduğundan daha fazla örnek vermeye gerek duymuyoruz. İsteyenler indekste bunları tespit edip okuyabilirler.[13]

5- Übeyy İbn Kâb'ın Tefsire Hizmeti

Künyesi Ebu Münzir veya Ebu Tufeyl olan Übeyy İbn Kâ'b Ansâr'ın Hazrec kabilesinden Neccâr soyuna mensûbtur. Nesebi şöyledir: Übeyy tbn Kâ'b tbn Kays İbn Ubeyd İbn Zeyd İbn Amr İbn Mâlik İbn Neccâr. Übeyy İbn Kâ'b Akabe bîatı-na iştirak etmiş, Bedir savaşına katılmış Medînclilerdendir. Resûlullah'ın bütün, sa-vaşlarına iştirak eden Übeyy sadaka toplama görevini de deruhde etmişti. Resûlullah'ın vefatından sonra Übeyy tbn Kâ'b, Hz. Ebu Bekir tarafından Kur'ân'-ın tertib ve tedvini ile görevlendirilen ashâb arasında bulunuyordu. Hz. Ömer dev-rinde şûra meclisinde çalışmış ve halka dinî emirleri tâ'lîm ile görevlendirilmişti. Hz. Osman devrinde onun mushafım tedvîn eden oniki zevat arasında bulunan Übeyy İbn Kâ'b, Kur'ân'ı okumuş ve Zeyd İbn Sabit de onu yazmıştı. (Saîd Ansarî, Peygamberimizin Ashabı, IV, 326-328) Hicrî, 35 yılında vefat eden Übeyy lbjı Kâ'bin cenaze namazı bizzat halîfe Hz. Osman tarafından kılınmıştır. Hz, Ömer onun için: Übeyy ibn Kâ'b müslümanların efendisidir, diye medh-ü senada bulunmuştur.
Kurrâ'nın önderi olan Übeyy İbn Kâ'b, Resûlullah'ın vahiy kâtibleri arasında da yer almıştı. Tirmizî'nin Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre; Resûlullah (s.a) Übeyy İbn Kâ'b'a: Allah bana Beyyine sûresini sana okumamı emretti, demiş, O da; Allah, benim adımı sana verdi mi? diye sormuştu. Resûlullah (s.a): Evet, deyince Übeyy İbn Kâ'b ağlamaya başlamıştı. (İbn'ül-Esîr, Üsd'ül-Gâbc, 1 49-51) Übcyy İbn Kâ'b

Resûlullah'ın ashabı arasında Kur'ân'ı en iyi bilenlerden birisi idi. Eski kaynakları da iyi bildiği için Kur'ân-i Kerîm-i daha-derinden öğrenmiş, nâsih ve men-sûhuyla nüzul sebeplerini çok iyi tanımıştı. Ona dâir birçok rivayet uydurulmuştur. Ancak ondan nakledilen rivayet tarîklerini şöylece zikredebiliriz:
a)Ebu Ca'ferer-Râzi, Rebî'lbn Enes, Ebu'l-Âliye, Übeyy İbn Kâ'b. Bu, sahîh bir rivayet tarîkidir. Gerek İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim, gerekse Hâkim ve İmâm Ahmed İbn Hanbel bu rivayet tarikiyle ondan birçok hadîs nakletmişlerdir.
b) Vekî', Süfyân, Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Tufeyl İbn Übeyy İbn Kâ'b, Übeyy İbn Kâ'b, İmâm Ahmed, Müsned'inde bu tarîkle ondan hadîs rivayet etmiştir. Ancak bu rivayet tarîki bir önceki kadar kuvvetli değildir. Yerimizin fazla geniş olmaması nedeniyle bundan sonra konu edinilen zevat'm tefsirinden örnekler vermeyeceğiz. Dileyen okuyucularımız indekse bakarak bu zevatın rivayetlerini gö-rebilirler.[14]

6- Zeyd İbn Sabi t'in Tefsire Hizmeti

Ansar'dan Zeyd İbn Sâbit'in babası Peygamber'in Medîne'ye hicretinden önce Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden ve Buâs Günü diye anılan savaşta vefat etmişti. Zeyd İbn Sabit, Resûlullah'ın hicreti esnasında onbir yaşlarında bir çocuktu, daha sonra Hendek savaşına da katılan Zeyd, Peygamber tarafından; ne güzel çocuk? şeklinde iltifata mazhar olmuştu. Resûlullah (s.a) Tebûk harbinde İmâre İbn Hazm'in taşıdığı sancağı Zeyd İbn Sâbit'c vermiş İmâre'nin bunun sebebini sorması üzerine Resûlullah (s.a); Kuran herşeyden öncedir. Zeyd Kur'ân'ı öğrenmede senden daha ileridedir diye ona iltifatını izhar etmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Osman devrinde Medine'de halîfenin yerine görev yapmıştı, Hicrî 54 yılında vefat etmiştir. Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın Zeyd'in görüşlerine pek iltifat ettikleri ve hattâ dinî konularda sorulan sorularda Zeyd'in görüşünü tercih ettikleri kaynaklarda zikre-dilmektedir. Nitekim Zeyd İbn Sâbit'i Hz. Ebu Bekir Kur'ân'ı derleme göreviyle vazifelendirmiş ve daha sonra Hz. Osman tarafından da ana nüshanın yazılması için vazîfeleridirilmişti. Zeyd İbn Sabit aynı zamanda Hz. Peygamber'in vahiy kâtibliği görevinde de bulunmuştu. Zeyd İbn Sâbit'in sahabe arasında ünlü on müfessir ara-sında bulunduğunu daha Önce belirtmiştik.[15]

7- Ebu Mûsfi el-Eş'arî'nin Tefsire Hizmeti

Abdullah İbn Kays İbn Selîm künyesi ile bilinen Ebu Mûsâ el-Eş'arî müslü-manlardan Habeşistan'a hicret eden Ca'fer ile görüşmüş, bir süre sonra Medîne'ye gelmiş ve Hayber'in fethi esnasında Resûlullah ile tanışmıştır. Resûlullah onu Ye-men bölgesine vali tayın etmiş ve Hz. Ömer de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi Küfe ve Basra valilikleriyle taltif etmişti. Hz. Osman devrinde bu görevden alınan Ebu Mûsâ daha sonra halkın isteği Ü2erine bu göreve döndürülmüştür.Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin temsîlcisi olarak hakem olmuş ve bu olayda Amr İbn Âs'ın oyununa gelerek daha sonra doğacak birçok tartışmalara zemîn hazırlamıştır. 63 yaşında iken hicrî 45 yılında Mekke-i Mükerreme veya Kûfe'de vefat etmiştir.

Sesinin çok güzel olduğu belirtilen Ebu Mûsâ cl-Eş'arî'yi dinleyen Rcsûlullah*-ın; doğrusu buna, Dâvûd hanedanının seslerinden bir ses verilmiştir, buyurduğu görülmektedir. Resûlullah'tan birçok hadîs de nakletmiş olan Ebu Mûsâ el Eş'arî'nİn 360 civarında rivayeti kaydedilmiştir. Bunlardan 50'sini Buharı ve Müslim ittifakla nakletmişler, 5'ini Buhârî münferiden, 15 ini de Müslim münferiden naklctmiştir. Safvân İbn Süleym'in ifadesiyle, Resûlullah zamanında Hz. Ömer ile, Hz. Ali Muâz ve Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den başka kimse fetva vermezmiş. Ashâbdan tefsir nakleden on kişi arasında bulunan Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin rivayetleri herkes tarafından kabul görmüştür.[16]

8- Abdullah İbn Zübeyr'Jn Tefsire Hizmeti

Zübeyr İbn Avânı'ın oğlu olan Abdullah Medine'de doğan muhacirlerin ilk çocuğudur. Rivayete göre, yahûdîler; Medine'ye göç eden müslümanların hiç birinin-çocuğu olmayacak, çünkü biz onlara büyü yaptık, demişler ve Abdulah'ın doğuşu üzerine müslümanlar fazlasıyla sevinç duymuşlardı. Babası Zübeyr cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Annesi ise Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hz. Âişe teyzesi idi. Abdullah tbn Zübeyr Abdullah İbn Sa'd ile beraber Afrika'nın fethine iştirak etmişti. Abdullah îbn Zübeyr Cemel vak'asına da katılmış ve daha sonra Yezîd'e bîat etmemesi üzerine Yezîd'in kumandanlarından Müslim tarafından Medine'de muhasara edilmiş ve Hz. Hüseyin'in şehîd edilmesi, daha sonra Yezîd'in ölmesi üzerine Mekke'de hilâfetini İlan etmiş. Hicaz ve çevresini buyruğu altına almıştı. Ancak Emevî hükümdarı, Abdülmelik'in emriyle zâlim Haccâc tarafından Mekke'de kuşatılmış ve hicrî 72 yılında adıgeçen Emevî kumandanı tarafından şehîd edilmiştir. Ashâbdan tefsîr rivayet eden on kişi arasında bulunmaktaydı.[17]

9- Ebu Hüreyre'nin Tefsire Hizmeti

Yemenli Süleym İbn Fehm kabilesine mensup olan Ebu Hüreyre hicretin yedinci yılında Hayber savaşı esnasında (629) Medîne'ye gelerek tslâmiyeti kabul etmiştir. Ebu Hüreyre künyesini kendisine bizzat Hz. Peygamber'in verdiği bildirilir. Hz. Ömer zamanında Bahreyn valiliğine ta'yîn edilmiş, ancak daha sonra bu görevden alınmıştı. Hicrî 57 veya 58 yılında (676-678) 78 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri Bakî'dedir.
Ebu Hüreyre'nin 3500'ün üzerinde hadîs rivayet ettiği bildirilir. Ancak bu kadar hadîs rivayet etmesi çoğu zaman tenkîd edilmesine sebep olmuştur. Ne var ki Ebu Hüreyre Resûlullah devrinde Medine'de suffa ashabı arasında bulunarak kendini Resûlullah'ın buyruklarından istifâdeye hasretmişti. Onun tefsirle ilgili nakilleri pek fazla değildir. Ebu Hüreyre'nîn naklettiği hadîslerden 325'i Buharî ve Müslim tarafından ittifakla nakledilmiştir. Ayrıca Buhârî 93'ünü, Müslim de 190'ını münferiden kaydederler. Ebu Hüreyre bu çok hadîs rivayet edişi konusunda bizzat şöyle diyor: Resûlullah'a karın tokluğuna hizmet ederdim. Muhacirler ise çarşıda alış-veriş yaparlardı. Ansa* mallarıyla uğraşırlardı. Bir gün Hz. Peygamber, kim elbisesini yayarsa benden işiteceği şeyleri unutmaz diye buyurmuştu. Bunun üzerine ben elbisemi açıp yaydım. Resûlullah sözünü bitirince elbisemi toplayıp

giyindim. Ondan sonra işittiğim hadîslerden hiçbirini unutmadım, (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, It 234).
Onun bu konudaki merakı üzerine Resûluliah (s.a) kendisine şöyle hitâb etmiştir: EyEbu Hüreyre; sende ilme karşı gördüğüm hırstan dolayı senden evvel kimsenin bu hadîsi sormayacağını katiyetle biliyordum. • (îbn Sa'd, Tabakât, II, 364; nakleden Abdullah Aydemir, Tefsîrde îsrâiliyât, 55).
Ebu Hureyre'nin fazla hadîs rivayet etmesine yapılan itirazlara bizzat kendisi şöyle cevap verir: Ebu Hüreyre çok hadîs rivayet ediyor, diyorsunuz. Allah'a yemin ederim ki; Allah'ın kitabı Kur'ân'da şu iki âyet olmasaydı bir tek hadîs rivayet etmezdim: "İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti, kitâbta insanlara açıkça beyân ettikten sonra gizleyenlere; muhakkak ki onlara, Allah la'net eder ve la'net etmek sânından olanlar da la'net ederler. Ancak tevbe edenler, ıslâh edenler ve (gerçeği) söyleyenler müstesna. Ben, onların tevbelerini kabul ederim. Tevvab, Rahîm'im Ben. "(Bakara, 159-160) Muhacirler çarşıda ticâretle, Ansâr bağ ve bahçelerinde ziraatle uğraşırken Ebu Hüreyre karın tokluğuna Hz. Peygamber'e hizmet ediyor ve hadis topluyordu, başkalarının bilmediği şeye şâhid oluyordu. (Îbn Sâd, Tabakât, II, 362-363) Ancak Ebu Hüreyre'nin Abdullah Îbn Selâm ve Kâ'b el-Ahbâr gibi yahû-dîlikten dönen zevattan ders aldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Öyle ki Kâ'b el-Ahbâr, Tevrat'ı okuyamayanlar arasında Ebu Hüreyre kadar ona âşinâ olanı görmedim, demiştir. Hattâ bazı kaynaklar onu Kâ'b el-Ahbar'ın öğrencisi olarak kabul etmişlerdir. Ve bu sebeple Isrâiliyâti onun Kâ'b'den öğrenip islâmiyete soktuğu söylenmiştir.[18]

10- Abdullah İbn Amr tbn Âs'm Tefsire Hizmeti

Abdullah îbn Amr İbn Âs, babası Amr'dan önce müslüman oldu ve Abâdile diye zikredilen zevattan biridir. Kur'ân'ı çok okuduğu, İbâdete düşkün ve takva sahibi olduğu kaynaklarda zikredilir. Siffîn savaşına katıldığı ve silâh kullanmadığı zikredilir, ömrünün sonlarına doğru gözünü kaybeden Abdullah İbn Amr İbn Âs hicrî 65 senesinde 72 yaşında iken vefat etmiştir. Onun hadîs naklinde mahir bir zât olduğu bizzat Ebu Hüreyre tarafından nakledilir. Ebu Hüreyre der ki: Ashâb içinde benden daha fazla hadîs bilen yoktur. Yalnız Âs'ın oğlu Amr'ın oğlu müstesnadır, Çünkü o, yazardı ben ise yazmazdım. Kaynakların ifâdesine göre Abdullah tbn Amr İbn Âs Yermûk harbinde "Zemîletan" diye kaydedilen iki deve yükü ağırlığında ehl-İ kitaba dâir eserler ele geçirmişti. (Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, I, 42) Bu sebeple Abdullah İbn Amr'dan gelen rivayetler üzerinde titizlikle durulmuştur ve isrâili-yiyattan olma ihtimâli gözönünde bulundurulmuştur.[19]

11- Abdullah tbn Ömer'in Tefsire Hizmeti

Abdullah İbn Ömer, Hz. Ömer'in büyük oğludur. Hicretten bir süre önce Zey-neb bint Maz'ûn'dan doğmuş olan Abdullah İbn Ömer, babası Hz. Ömer ile birlikte müslüman olmuştur. Medine'ye hicret etmiş olan Abdullah İbn Ömer, Hendek savaşı ve daha sonraki seferlere iştirak etmiştir. Hz. Ebu Bekir devrinde Arabistan'da başkaldıran kabilelere karşı yapılan sefere iştirak etmiş ve Nihâvend

savaşına katılmıştır. Afrika fütuhatına da katılmış olan Abdullah İbn Ömer, Yezid devrinde Bizanslılara karşı yapılan savaşa da iştirak etmiştir. Hz. Ömer, yerine seçilmek üzere tavsiye ettiği kişiler arasında oğlunun bulunmamasını hâsseten arzu etmiş ve bu sebeple birçok kişi tarafından İstenmesine rağmen halîfe seçilmemiştir. Daha sonraki olaylarda tarafsız kalmaya çalışan Abdullah İbn Ömer takva ve güzel ahlakıyla herkes tarafından sevilmiştir. 73 yılında (693) hac yaptıktan sonra 84 yaşında iken vefât etmiştir. Çok müttakî olduğu ve fazlasıyla haccettiği bilinen Abdullah Ibn Ömer'in Allah yolunda infâkı seven bir zât olduğu da kaynaklarda belirtilir. Nitekim daha sonra Câbir îbn Abdullah şöyle diyecektir: Bizden dünya kendisine, kendisi de dünyaya meyletmemiş bulunan kimse yoktur. Ancak Hz. Ömer ile oğlu Abdullah müstesna. Mekke'de en son vefat eden sahâbînin Abdullah İbn Ömer olduğu ve ömrünün sonlarına döğrü gözünü kaybettiği bilinmektedir. Abdullah Ibn Ömer'in 2630 civarında ha'Üîs naklettiği görülmektedir. Bunlardan 170'i Buhârî ve Müslim'de mev-cûddur. 81'i yalnız Buhârî'de, 31'i de yalnız Müslim'de yer almaktadır.[20]

12- Câbir tbn Abdullah'ın Tefsire Hizmeti

Ansâr'dan olan Câbir Ibn Abdullah Islâmiyyeti ilk kabul eden Medineli'dir. Birinci Akabe'den önce Resûlullah ile buluşmuş ve müslüman olmuştu. Daha sonra yetmiş kişiyle birlikte ikinci Akabe bîatında hazır bulunmuştu. Resûlullah'ın bütün savaşlarına katılmış olan Câbir Ibn Abdullah hicrî 78 yılında Medîne'de 94 yaşında iken vefat etmiştir. Kendisinden başka iki kişi ashâbtan, beş kişi de tabiîn ve teba-i tabiînden aynı ismi taşımaktadır. Kendisinden 1540 civarında hadîs nakledilmiştir. Bunlardan 58 tanesi Buhârî ve Müslim'de 26'sı yalnız Buhârîde, 126'sı da yalnız Müslim'de zikredilmektedir. Tefsîrle ilgili fazla bir rivayeti görülmezse de bazı Kur'ân âyetlerini tefsir ettiği müşahade edilmektedir.[21]

13- Enes Ibn Mâlik'in Tefsire Hizmeti

Ansâr'dan Hazrec kabîlesine mensûb olan Encs İbn Mâlik, Resûlullah'ın hicreti esnasında on yaşında bulunuyordu. Annesi tarafından Resûlullah'ın hizmetine verilmişti. Bedir savaşında hazır bulunmuşsa da harbe katılmamıştır. Vefat edince-ye kadar Resûlullah'ın hizmetinde bulunmuş ve daha sonra çeşitli savaşlara iştirak etmişti. Abdullah îbn Zübeyr tarafından Basra'ya imâm tayın edilen Enes İbn Ma-lik'in Zâlim Haccâc'ın hakaretâmiz tavırlarına ma'ruz kaldığı kaynaklarca bilinmek-tedir. Basra'da 91 veya 93 yıllarında 97 yahut 107 yaşlarında vefat ettiği sanılmaktadır. Resûlullah'ın kendisi hakkında "Allahım, onun malını ve çocuklarını bereketli kıl, ömrünü uzun et ve günahını bağışla" buyurduğu dört şeyden üçünün tahakkuk ettiğini bildirir, artık hayattan usandım, şimdi dördüncüsü olan ilah? mağfireti ummaktayım, dermiş. Enes İbn Mâlik Basra'da vefat eden ashabın so-nuncusudur. Resûlullah'ın özel hizmetinde bulunması nedeniyle Resûlullah'tan pek çok hadîs rivayet etmiştir. 2186 civarında hadîs naklettiği belirtilir. Bunlardan I68'i Buhârî ve Müslim'de, 83'ü yalnız Buhârî'de, 91'i de yalnız Müslim'de mev-cûddur. Tefsîrle ilgili olarak da birçok rivayetler nakletmiştir.

Böylece seçkin ashâbtan tefsir nakleden zevatın bir kısmını kısaca görmüş bulunuyoruz. Şimdi sahabeden nakledilen bu rivayetlerin tefsîr ilmi bakımından değeri üzerinde kısaca duralım: Hâkim'in el-Müstedrek isimli eserinde belirttiğine göre vahye şâhid olmuş bulunan sahabenin tefsiri merfû rivayet hükmündedir ve sanki o, Resûlullah (s.a)'dan bu rivayeti nakletmiş gibidir. Ona göre Buhârî ve Müslim sahabenin tefsirini müsned hadîs olarak kabul etmişlerdir. Fakat İbn Salâh Nevevî ve diğer hadîs imamları mutlak mânâda merfû' veya müsned hadîs saymak yerine Esbâb-ı Nüzul ve re'yi gerektirmeyen konularda böyle sayılabileceğini bunun dışında kalan kanunlarda böyle sayılamayacağım belirtmişlerdir. Nitekim İbn Salâh Mukaddime'sinde der ki: "Sahabenin tefsirinin müsned hadîs olduğu konusunda söylenenlere gelince; bu, ancak sahabenin haber verdiği bir âyetin nüzul sebebiyle veya hakkında görüş beyân edilemeyen ancak Hz. Peygamber'den alınabilen benzer tefsirlerle alâkalıdır. Câbir (r.a)'in dediği gibi: Yahudiler, karısıyla arka tarafından (cinsel organından) temas eden kişinin çocuğu şaşı olur demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Sizin hanımlarınız sizin için ekindir..." (Bakara, 223) âyeti nazil olmuştur." (Zehebî, et-Tefsîr,ve'l-Müfessirûn, I, 94) Sahabenin Resûlullah'ın sözüne ilâve bir şey taşımayan tefsirlerine gelince, bunlar mevkuf rivayet sayılmıştır. Şu halde sahabenin tefsiri merfû' hadîs hükmündedir. Ancak bu tefsirler yalnızca hakkında görüş beyân edilemeyen ve nüzul sebebiyle ilgili açıklamalara münhasırdır. Hakkında görüş beyân edilebilen konulara gelince Resûlullah'a isnâd edilmediği sürece mevkuf sayılır. Binâenaleyh, tefsîr ilmi bakımından merfû' olduğu kabul edilen bir rivayetin reddi ittifak ile caiz değildir, aksine müfessir onu almak ve hiçbir şekilde ondan vazgeçmemek zorundadır. Ama mevkuf rivayetlerin hükmü değişiktir. Hadîs bilginlerinden büyük bir kısmı sahabeden nakledilen mevkuf rivayetlerin alınmaması gerektiği kanâatındadırlar. Çünkü sahabe bunu peygambere kadar yükseltemediğine göre, bu konuda ictihâd etmiş sayılır. Müctehidin de hatâ veya isabet ettirmesi mümkündür. Sahabenin içtihadı da diğer müctehidlerin içtihadı gibidir. Bir başka gruba göre sahabenin içtihadına müracaat edilmesi vaciptir. Çünkü onlar her ne kadar kendi görüşlerine göre tefsîr etmişlerse de Allah'ın kitabını en iyi bilen ve Peygamber ile yakın arkadaşlık eden kimseler olmaları nedeniyle onların görüşleri en doğrudur. Nitekim İbn Kesîr bu tefsîrin Önsözünde şöyle demektedir: "Biz, Kur'ân'da ve sünnette bir âyetin tefsirini bulamazsak, o zaman sahabenin sözüne, müracaat ederiz. Çünkü onlar özel durumları ve karîneleri gördükleri için bunu en iyi bilenlerdir. Ayrıca onlar tâ m bir anlayış, sağlam bir bilgi ve amelde sebat sahibi idiler. Bilhassa içlerinden bilgin olanlar, Hulefâ-i Râşidîn ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi ashabın önde gelenleri hem kendileri hidâyete ermişler, hem de başkalarını hidâyete erdirmişlerdi. Allah onların cümlesinden razı olsun. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, U, 5) Ashâb devri tefsirlerinin genel karakterine baktığımızda; bunların tâm anlamıyla bir Kur'ân tefsîri olmadıkları ancak Kur'ân'dan bazı âyetlerin tefsiri oldukları görülmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın anlaşılması konusunda ashabın farklı anlayışlara sahib olmadıkları, bu sebeple daha çok mücmel tefsirlerle yetindikleri görülmektedir. Kelimelerin anlamlarını açıklarken de lügat mânâlarını izah etmenin ötesinde ancak nüzul sebepleriyle ilgili bilgiler aktarmaktadırlar. Fıkhı ve îtikâdî konulara fazla temas etmemektedirler. Çünkü bu konularda henüz önemli ihtilâflar mevcûd değildir.

Genellikle bu dönemdeki tefsirler âyetlerle ilgili hadîslerin rivayet edilmesi şeklindedir. Çünkü henüz münferid kur'an tefsirleri tedvîn edilmiş değildir.[22]

VI. TABİÎN DÖNEMİNDE TEFSÎR FAALİYETİ

Bilindiği gibi, Peygamber'e en yakın kaynak durumunda olan Sahâbe-i Güzin'in tefsiri re'yden çok rivayete istinâd eder. Ashabın birer birer hayat sahnesinden çekilmesini müteâkıb rivayet tefsirinin ve dolayısıyla Kur'ân anlayışının önemli devrelerinden biri son bulmuş ve yeni bir devir başlamıştı. Tabiîn devri denilen bu dönemde İslâm toplum ve düşünce yapısı büyük istihaleler geçirmiş ve yeni bir şekle bürünmüştü. Hz. Peygamber devrinde Yarımada hudûdlarım zorlayan İslâmiyet, sahabe devrinde o günkü dünyanın yaklaşık üçte ikisine yakın bir bölgeye yayılmıştı, tslâmiyetin yayıldığı bu bölgeler antik kültürlerin yeşerip geliştiği ve tarihte önemli medeniyetlerin kurulup boy saldığı topraklardı. Ya silâh zoruyla veya gönülden inanarak İslâm hâkimiyetine teslîm olan bu topraklardaki insanlar, yavaş yavaş kendilerini İslâm'ı anlamak ve öğrenmek için zorlamaya başladılar. Ancak bu insanlar, bu dinin emirlerini kendi ana dilleriyle öğrenebiliyor değildiler ve henüz islâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân bu dillere tercüme edilme aşamasına gelmemişti. Kaldı ki müslümanlar fethettikleri toprakların halkının diliyle onlara hitâb edeceklerine, onları kendi dillerine çekmeye çalışıyor ve böylece o toprakların İnsanlarının âşinâ oldukları antik kültürlerle bağlantılarını koparmaya çalışıyorlardı. Bu insanlar da yeni davetin kendilerince son derece yeni olan kavramlarını ve bu kavramların oluşturduğu temel prensiplerini öğrenmeye gayret ediyorlardı. Bu sebeple cmcvîlcr devrinde kendilerine Mevâlî (köleler) adı verilen Arap asıllı olmayan müslümanlar, İslâmî ilimleri öğrenme merakıyla yeni bir akımı başlattılar. Arap diliyle konuşan insanların İslâmî konuları kavramaları için Kur'ân'ın getirdiği yeni kavramların dışında büyük bir çabaya ihtiyâçları yoktu. Ama arap olmayan müslümanlar bu yeni dinin muhtevasını kavrayabilmek için Öncelikle arapça öğrenmek ve bununla da yetinmeyip sahabeden ya da onlarla tanışan insanlardan duydukları muhtelif rivayetleri derleyip toparlayarak buradan İslâm'ı daha sahîh ve aslî şekline uygun olarak anlama yollarını aradılar. Yeni gelen dinin yeni olan mesajının bu kitlelere ulaştırılmasında Ashâb, yanına almış olduğu kölesiyle ulaştırmaya çalışıyordu. Bu sebeple sahabenin her birinin yanında bir köle bulunuyor ve köle de sahibinin ilgi alanına göre ihtisaslaşmaya çalışıyordu. Sözgelimi tabiîn döneminde tefsirde temayüz edecek olan tkrime Abdullah tbn Abbâs'ın, Ebu Zübeyr Muhammed tbn Hâkim İbn Hizam'in, Atâ İbn Ebu Rebâh Fihr oğullarının, Saîd İbn Cübeyr Valibe oğullarının, Hasan İbn Yessâr Zeyd İbn Sâbit'in mevlâsı idiler. Dört Abdullahlar (Abâdile) diye bilinen Abdullah İbn Abbâs, Abdullah tbn Zübeyr, Abdullah İbn Amr tbn Âs, Abdullah tbn Ömer'in vefatından sonra Mekke'nin fakîhi olarak bilinen Atâ tbn ebu Rebâh, Yemen'in fakîhi olarak bilinen Tâvûs, Yemâme'nin fakîhi olarak bilinen Yahya İbn Kesîr, Basra'nın fakîhi olarak bilinen Hasan el-Basrî, Kûfc'nin fakîhi olarak bilinen İbrâhîm en-Nehaî, Şam'ın fakîhi olarak bilinen Mekhûl ve Horasan'ın fakîhi olarak bilinen Ata el-Horasânî hep birer mevâli idiler. (Yâkût, Mu'cem'ül-Buldân, II, 354)

Mevâlîden olan bu zevat Allah'ın kitabını anlamaya çalışırken doğrudan doğruya Allah'ın kitabından ve sahabinin gerek Hz. Peygamberden nakletmiş olduğu ve gerekse kendi şahsî ictîhâdlanyla çıkarmış olduğu görüşlere istinâd ediyorlardı. Bunların yanı sıra Ehl-i Kitabın kitâblarında Kur'ân'da anlatılan konularla ilgili bilgilere başvuruyor ve en sonunda da kendi görüş ve ictihâdlarına göre anlayıp yorumlamaya çalışıyorlardı. Sahabe devrinde rivayetler ön planda görülürken tabiîn devrinde daha çok re'y ile tefsîr hareketi karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân'ı kendi görüşleriyle tefsîr eden bu zevat aynı zamanda kendi düşünce dünyalarım oluşturan eski kültürlerinden de birtakım fikirler katıştırmaya çalışıyorlardı. Ancak Kur'ân'-ın re'y ile tefsîr edilip edilmeyeceği tartışması üzerine tabiîn Kur'ân âyetlerinden ve Resûlullah'ın hadîslerinden istifâde ile re'y ile tefsirin lüzumunu ortaya koymaya çalışıyordu. "Onlar Kur'ân'dan mânâlar taleb ediyorlar, eğer onu Kur'ân'da bulamazlarsa Sünnet'e müracaat ediyorlar veyahut da sebeb-i nüzuPa şâhid olan sahabeye soruyorlardı. Eğer taleb ettikleri mânâyı Kur'ân'da, Sünnette ve sahabede bulamıyorlarsa o zaman müfred lafızların peygamber zamanındaki isti'mâli nazar-ı dikkate alınarak lügat, iştikak ve sarfa müracaat ediliyordu. Bunlardan başka terkîblerin i'râbı, belagatı, hakîkî mânânın mecaz üzerine tahmîli, kelâmın siyakı, yapılan re'y ile tefsîrin içtimaiyat, tarih ve kâinat kânunlarına mutabakatı, yapılan izah tarzının Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine uygunluğunu göz önünde bulunduruyorlardı." (İsmail Cerrahoğlu, Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, 109)
Tabiîn devri müfessirleri zaman zaman Kur'ân'daki âyetleri kendi devirlerinde-ki hâdiselere intibak ettirebilmek için peygamberin bu devirde cereyan edecek olayları önceden haber vermiş olduğunu isbât edebilmek için âyetlerden dayanaklar bulmaya çalışıyorlardı. Sözgelimi Sa'd ibnEbu Vakkâs*ınoğlu Mus'ab, Kehf süresindeki: "Size amelleri bakımından en çok kayıpta olanları haber vereyim mi?" (Kehf, 103) âyetinin Harûriye vak'asına katılanlar hakkında nazil olup olmadığını babasına sorduğunda, babası Sa'd İbn ebu Vakkas bu âyetin Yahûdî ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu ancak: "Allah'a verdikleri sözü daha sonra bozanlar..." (Bakara, 27) âyetinin Harûriye vak'asına İştirak edenlerle ilgili bulunduğunu bildiriyordu. Bir diğer olay da Muhammed İbn Sîrîn'İn: "O'dur öldürüp dirilten. Bir konuda karar verdi mi ona sadece *ol* der, o da oluverir." (Mü'min, 68) âyetinin kaderciler hakkında nazil olduğunu belirten rivayetidir. Taberî'nin ifâdesine göre; o; bu âyet eğer kaderiyye hakkında nazil olmamışsa kimin hakkında nazil olduğunu bilmiyorum, demiştir. (Taberî, Tefsîr, XXIV, 49).
Bundan sonra gittikçe Kur'ân'ın anlaşılmasında zorluklar başgösterecek ve siyâsî, sosyal olaylara paralel olarak Kur'ân'ın tefsîrinde değişik usûller denenecektir.
Bir önceki bölümde isimlerini zikrettiğimiz ashabın tefsîr bilginlerinden her birisi; bulundukları yerlerde Kur'ân'ın anlaşılması için gayret sarfetmiş ve bunların etrafında Kur'ân tedrisâtıyla uğraşan bir halka teşekkül etmişti. İşte bu halkalardan bîr kısmı şöhret bularak tefsîr ekolleri haline dönüşmüştür. Tabiîn devrinde biri Mekke'de, diğeri Medîne'de ve üçüncüsü de Irak'ta olmak üzere Üç büyük tefsîr mektebi teşekkül etmişti. Mücâhid, Atâ İbn Ebu Rebâh, İbn Abbâs'ın kölesi İkri-me, Saîd İbn Cübeyr, Yemenli Tâvûs İbn Keysân gibi Mekke'de yaşayan bilginler, Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîr halkasından feyz alıp Kur'ân'a hizmet veren

tabiînden idiler. Medine'de ise Zeyd İbn Eşlem, Ebu'I-Âliye, Muhammed İbn Kâ*b el-Kurazî gibi tabiînin önde gelen isimleri de ashâbdan Übeyy tbn Kâ'b'ın tefsîr halkasından feyz alıp yetişmiş ünlü kişilerdir. Küfe ve civarının oluşturduğu Irak tefsîr ekolünün mümessilleri de Abdullah İbn Mes'ûd'un tefsîr halkasından feyz almış bulunan Alkarna İbn Kays, Mesrûk, Esved İbn Yezîd, Mürre el-Hamcdânî, Âmir eş-Şa'bî, Hasan el-Basrî, Katâde İbn Düâme gibi ünlü tabiîn devri tefsîr bilginleriydi. Şimdi bu dönemdeki tefsîr ekollerini ve bu ekollere mensûb başlıca zevatı tanımaya çalışalım:[23]

I- Mekke Tefsîr Ekolü:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Abdullah İbn Abbâs Mekke'de ders halkası açarak ashaba ve tabiîne Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini tefsîr ediyordu. Onun vefatından sonra öğrencileri Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîr metodunu benimseyerek aynı doğrultuda çalışmalar yapmışlardır. Bu öğrenciler arasında tabiînin önde gelen isimlerinden Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Abdullah İbn Abbâs'ın kölesi lkrime, Yemenli Tâvûs İbn Keysân ve Atâ İbn Ebu Rebâh gibi zevatın yanısıra daha başka birçok kişi bulunuyordu. Bunlar çoğunlukla köleler idiler. Senedleri Abdullah İbn Abbâs'a dayanan bu zevatın rivayetleri üzerinde çok söz edilmiştir. Şimdi bunlardan her biri hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışalım:[24]

1- Saîd İbn Cübeyr (öl. 95/713)

Ebu Muhammed veya diğer oğlunun adıyla Ebu Abdullah Saîd İbn Cübeyr İbn Hişâm el-Esedî, aslen Habeşli olup 45 yılı civarında doğmuştur. Siyâhî olan Saîd tbn Cübeyr'in hayatının detayları hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer gibi sahabelerden ders aldığı bilinmektedir. Nitekim daha sonra Abdullah İbn Abbâs ona; hadîs naklet, dediğinde o: Sen burada iken ben nasıl hadîs naklederim, demiş. Abdullah İbn Abbâs da şöyle karşılık vermiştir: Ben, senin yanındayken hadîs nakletmen Allah'ın senin üzerindeki nimetlerinden bir nimet değil midir? Eğer isabet ettirirsen bu, sana aittir. Eğer yamlırsan ben sana doğruyu öğretirim. (İbn Hallikân, Vefâyât'Ul-A'yân, II, 371)
Saîd tbn Cübeyr hadîste, fıkıhta ve tefsirde tabiînin önde gelenlerinden bir kişi olarak Abdullah tbn Abbâs'tan hem kırâet ilmini Öğrenmiş, hem de tefsîr dinlemiştir. Saîd tbn Cübeyr sahabeden sabit olan bütün kırâetteri derleyerek bunu namaz esnasında da okumuştur. Nitekim tsmâîl İbn Abdülmelik der ki: Saîd tbn Cübeyr, Ramazân ayında bize imamlık yapıyordu ve bir gece Abdullah İbn Mes'ûdun kırâetine göre, bir gece Zeyd İbn Sabit*in kırâetine göre, bir gece de başka bir kırâete göre okuyor ve böylece devam edip gidiyordu. (İbn Hallikân, A.g.e., I, 371) Onun bu muhtelif kırâetlere göre Kur'ân okuması, elbetteki tefsirde derinliğine bilgi sahibi olmasına neden oluyordu. Ancak kendisi tefsîr yapmaktan sakınır ve Kur'ân'ı kendi görüşüyle açıklamaktan çekinirdi. Nitekim bîr kişi Saîd tbn Cübeyr'den Kur'ân'in tefsirini yazmasını İstediğinde, Saîd tbn Cübeyr kızarak; bir yanımın parçalanıp düşmesi benim için bundan daha sevimlidir, diye karşılık vermiştir.

Başlangıçta Abdullah tbn Ütbe îbn Mes'ûd'un kâtibi olan Saîd İbn Cübeyr, sonra Ebu Bürde tbn Ebu Mûsâ el-Eşarî'nin kâtibi olmuştur. Abdullah İbn Abbâs onun bilgisine fazlasıyla güvenir ve kendisine sorulan bazı sorulan, ona gönderirdi. Hattâ Saîd İbn Cübeyr'in Kûfe'de bulunduğu sıralarda Mekke'ye gelip Abdullah İbn Abfiâs'a suâl tevcîh edenlere o, Saîd İbn Cübeyr'i kastederek: Kara ananın oğlu sizin yanınızda değil mi? dermiş. Hadîs bilginleri Saîd İbn Cübeyr'i güvenilir bir râvî olarak zikrederler. Ebu'I-Kâsım et-Taberî onun sika, hüccet ve müslümanlara imâm bir râvî olduğunu zikreder. İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikreder. (Zehcbî, ct-Tefsîr ve'1-Müfessirûn), I, 102-103)
Husayf onun için şöyle der: Tabiînin boşanma konularını en İyi bileni Saîd tbn Müseyyeb, haccı en iyi bileni Atâ, helâl ve haramı en İyi bilenin Tâvûs, tefsîri en iyi bileni Ebu'l-Haccâc Mücâhid idi. Bütün bu konulardan hepsini birlikte dedi toplu olarak en iyi bileni de Saîd İbn Cübeyr idi. (İbn Hallîkân, A.g.e., II, 372) Katâde de onun tabiîn arasında tefsîri en iyi bilen kişi olduğunu söyler. Amr İbn Meymûn babasından şöyle dediğini nakleder: Saîd tbn Cübeyr öldüğünde, yeryüzünde bulunan herkes onun ilmine muhtaç idi. (Zehebî, A.g.e., I, 103) Saîd İbn Cübeyr yalnız tefsîr ve hadîs rivâyetiyle ve diğer bilimlerdeki engin bilgisiyle değil aynı zamanda celâdet dolu şahsiyeti ile de tabiîn arasında mümtaz bir şahsiyetti. Özellikle bu şahsiyeti onun kahramanca son bulan hayatında dikkatleri çekmektedir.
Meşhur Emevî kumandanı Zâlim Haccâc, Abdurrahmân İbn Eş'as'ı Türkistan seferine gönderdiğinde Saîd tbn Cübeyr de onun yanında bulunuyordu. Sonra bu azgın kumandana karşı çıkan Abdurrahmân İbn Eş'as, mağlûb olmuştu. Ordusu içerisinde yer alan Saîd'ibn Cübeyr de bu yenilgi üzerine Isfanân taraflarına kaçmış ve Azerbaycan'a gitmişti. Daha sonra Ömer tbn Abdülazîz'İn vâlîliği esnasında gizlice Mekke'ye dönmüş ve burada yaşamaya başlamıştı. Ne var ki Hâlid İbn Abdullah el-Kasrî'nin Mekke'ye vâlî olması üzerine Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Talha ve Übeyd ile birlikte tutuklanarak Haccâc'ın eyâletine gönderilmişti. Bu ünlü zevattan Mücâhid, Haccâc'in ölümüne kadar tutuklu kalmış, Talha yolda vefat etmiş, Saîd İbn Cübeyr ise Kûfe'ye götürülerek önce göz hapsinde tutulmuş daha sonra da Haccâc'in emriyle öldürülmüştür. Klasik İslâm kaynaklarında bu ölüm sahnesi canlı olarak aktarılmış ve o dönem bilginlerinin azgın yöneticilere karşı nasıl bir tavır takındıklarını gözler önüne seren belge olarak günümüze ulaşmıştır. İbn Hallikân'ın nakline göre; öldürülmezden önce Saîd tbn Cübeyr ile zâlim Haccâc arasında şöyle bir tartışma geçer: "Haccâc; adın nedir? dedi. O; Saîd İbn Cübeyr, dedi. Haccâc dedi ki: Hayır, sen Cübeyr'in oğlu Saîd değil, aksine Hüseyin'in oğlu şakisin. O; hayır, aksine annem benim adımı senden daha iyi bilirdi, demişti. Haccâc; annen de şakî idi sen de şakîsin. demişti. Abdullah İbn Cübeyr: Gaybı senden başkası daha iyi bilir, dedi. Haccâc; ben seni alevli ateşe atarak dünyanı değiştireceğim, demiş, Saîd İbn Cübeyr; eğer bunun senin elinde olduğunu bilseydim elbette seni tanrı edinirdim, demişti. Haccâc; ona hitaben; Muhammed (aleyhisselâm) hakkında ne dersin? demiş, o da; rahmet peygamberi ye hidâyet önderi, demiş. Haccâc; Ali hakkında ne dersin? O, cennette mi yoksa cehennemde mi? demiş. Saîd İbn Cübeyr de; Eğer ben cennete girmiş ve orada bulunanları tanımış olsaydım cennetlikleri tanırdım, diye karşılık vermiş. Haccâc halîfeler

hakkında ne dersin? dediğinde, Saîd; ben onlarla görevli değilim* demiş. Haccâc; onlardan hangisi daha çok senin hoşuna gidiyor? deyince, Saîd; yaratanımı en çok hoşnüd eden demiş Haccâc yaratanı hangisi daha çok hoşnûd etmiştir? dediğinde Saîd; onun bilgisi benim ve onların gizlilerini de, açıklarını bilenin katındadır, demiş. Haccâc beni doğrulamanı istiyorum, 'dediğinde o; seni sevmezsem de seni yalanlamam, karşılığını vermiş. Haccâc; neden gülmüyorsun? dediğinde o; çamurdan yaratılmış bir yaratık nasıl gülebilir? Çamuru ateş yer, demiş. Biz gülüyoruz o zaman bizim hakkımızda ne düşünüyorsun? dediğinde o; gönüller eşit olmaz, demiş.
Sonra Haccâc inci, yâkût ve zeberced getirip onun önüne yığmış. Saîd İbn Cu-beyr demiş ki: Eğer bunları kıyamet gününün dehşetinden korunmak üzere topla-mışsan iyidir, aksi takdîrde bir çığlıkla her emzikli kadın emzirdiğini düşürüverir. Güzel ve arınmış olmadıkça dünya için toplanan bir şeyde hayır yoktur, demiş. Sonra Haccâc ud ve nay istemiş, ud çalınıp nay üflenince Saîd Ibn Cübeyr ağlamaya başlamış. Haccâc; neden ağlarsın? bu bir oyun, dediğinde, Saîd tbn Cübeyr demiş ki: Bu bir hüzündür. Üfürülen nay bana büyük bir günü, sûr'a üfürüldüğü günü hatırlattı. Ud ise haksız olarak koparılmış bir ağaçtır. Yaya gelince, bu kıyamet günü birlikte dönderilecek olan hayvanların (bağırsağından) yapılmıştır. Haccâc ona; Vay sana ey-Saîd! dediğinde o; cehennemden kurtarılıp cennete girdirilene vay değil, kar-şılığını vermiş. Haccâc ona; ey Saîd, hangi ölümle seni öldürmem gerektiğini bana söyle, demiş, o da; kendin seç, ey Haccâc Allah'a andolsun ki sen, beni nasıl bir ölümle öldürürsen muhakkak Allah da âhirette seni aynı ölümle Öldürür, demiş. Haccâc; seni bağışlamamı ister miydin? dediğinde, Saîd İbn Cübeyr; bağışlama ancak Allah'tandır, sana gelince sen ne kurtulabilirsin, ne de özrün kabul edilir, demiş. Haccâc: Götürün onu öldürün, demiş ve Saîd İbn Cübeyr Haccâc'ın yanından çıkarken gülmüş. Güldüğü Haccâc'a bildirilince, Haccâc onu geri çağırtıp; neden güldün? demiş. Saîd İbn Cübeyr de demiş ki: Senin Allah'a karşı cür'etkâr tavrına ve Allah'ın da sana karşı olan hilmine hayret ettim. Haccâc onu zorlayarak yatırılmasını istemiş ve; öldürün, demiş. Saîd İbn Cübeyr ise "Doğrusu ben yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olana hanîf olarak çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (En'-âm, 79) âyetini okumuş. Haccâc; onu kıbleden başka bir yöne çevirin, dediğinde Saîd İbn Cübeyr: "Nereye döndürürseniz orası Allah'ın vechidir." (Bakara, 115) âyetini okumuş. Haccâc; onu yüzü üstü yatırın, dediğinde, Saîd İbn Cübeyr: "Sizi ondan yarattık ve oraya döndüreceğiz. Sonra da bir başka kez oradan çıkaracağız." (Tâ-Hâ, 55) âyetini okumuş. Haccâc; onu Öldürün dediğinde Saîd İbn Cübeyr: "Ben, şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, O bir tektir, ortağı yoktur. Muham-med Allah'ın kulu ve Resulüdür. Kıyamet günü sana ulaşıncaya kadar bu şahadetimi al ve kabület. Sonra duâ ederek; Allahım, benden sonra onu başkasının üzerine musallat edip onları Öldürmesine fırsat verme, demiştir. Rivayete göre bu hâdise 95 yılı Şa'bân'ında veya 94 yılı Şa'bân'ında Vâsıfta cereyan etmiştir. 49 yaşında iken şehîd edilmiş bulunan Saîd İbn Cübeyr Vâsıt kabristanına defnedilmiştir. (İbn Hal-likân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 371-373)
Saîd İbn Cübeyr'in öldürülmesinden altı ay veya bir yıl sonra da zâlim Haccâc Ölmüştür. Saîd İbn Cübeyr'in duasında belirttiği gibi Haccâc ondan sonra hiçbir kimseyi öldürememiştir. Hasan el-Basrî'ye, Haccâc'ın Saîd İbn Cübeyr'i öldürdüğü

haber verilince şöyle demiş: Allahım Sakîf kavminin fâsıkmı mahvet.
Allah'a andolsun ki; Doğudan Batıya kadar kim onun (Saîd tbn CUbeyr) ölümüne ortaklık ederse Allah onların hepsini muhakkak cehenneme yuvarlar.
Rivayet ki; Haccâc öleceği zaman geceleri gözüne uyku girmiyor ve uykuya dalar dalmaz ayılıp; ne oluyor şu Cübeyr oğlu Saîd'e? diyormuş. Hastalığı esnasında gözünü yumduğu zaman Saîd İbn Cübeyr'i elbisesini toplayarak gözönünün önünde canlanmış görüyor ve Saîd ona; ey Allah'ın düşmanı, niye beni öldürdün? diyormuş. Bunun üzerine haccâc heyecanla uyanarak; benim saîd ile hâlim ne olacak? diyormuş. (Ibn Hallikân, A.g.e., II, 374; Ayrıca Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 268-269)
Saîd İbn Cübeyr Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Câ-bir, Abdullah İbn Zübeyr ve daha pek çok sahabeden tefsir rivayet etmiştir. Atâ tbn Dînar Saîd İbn Cübeyr'in tefsirini nakletmiş, Dahhâk de onun vasıtasıyla İbn Abbâs'tan rivayetler nakletmiştir. Süfyan es-Sevrî der ki: Tefsîr ilmini dört kişiden Öğreniniz. Bunlar: Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk'tir.
İbn Kesîr merhum Saîd Ibn Cübeyr'den pekçok rivayet nakletmiştir. Bunun için indekste zikredilen yerlere bakılabilir.[25]

2- Mücâhid tbn Cebr (öl. 104/722)

Ebu'l Haccâc Mücâhid İbn Cebr. Mekke'nin bu ünlü kırâet imâmı, Ömer İbn Hattâb'ın hilâfeti sırasında ve hicri 21 yılında doğmuş, aynı şehirde 104 yılında ve 83 yaşında iken secdede hakkın rahmetine kavuşmuştur. Abdullah İbn Saîd el-Mahzûmî'nin âzâdlı kölesi olan Mücâhid İbn Cebr Abdullah Ibn Abbâs'ın en az rivayet nakl eden öğrencilerinden ve en güvenilir râvîlerdcndir. Bu sebeple İmâm Şafiî ve Buhârî Mücâhid'in tefsirinden birçok rivayetler nakletmişlerdir. Hattâ İbn Meymûn'un ifâdesine göre, Mücâhid; Kur'ân'ı otuz kez Abdullah İbn Abbâs'ın önünde okudum, demiştir. Ve yine bir başka rivayete göre Mücâhid İbn Cebr şöyle demiştir: Kur'ânı üç kez Abdullah İbn Abbâs'ın huzurunda okudum. Her âyetin üzerinde duruyordum ve bu âyetin niçin ve nasıl indiğini ona soruyordum. İbn Ebu Müleyke de Mücâhid'in beraberinde yazı araçları bulunarak Abdullah İbn Abbâs'-tan Kur1 ân tefsirini sorduğunu ve Abdullah İbn Abbâs'ın da ona; yaz, dediğini nakleder. (İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usal-it-Tefsîr, 28) Katâde der ki: Tabiînden tefsiri en çok bileni Mücâhiddi. İbn Sa'd ise onun güvenilir bir râvî, fakîh, âlim ve çok hadîs nakleden birisi olduğunu bildirir. İbn Hibbân da onun fakîh, zâhid, âbid ve i'tinâlı birisi olduğunu zikreder. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirun, 1, 104-105) İbn Cerîr Taberî'nin Süfyân es-Sevrî'den nakline göre, Süfyân şöyle demiştir: Sana Mücâhid'den bir tefsîr gelirse bu, senin için yeterlidir. (İbn Cerîr Taberî, Tefsîr, I, 30) Zehebî, Mîzân'ül-İ'tidâl'de Mücâhid İbn Cebr'in tercüme-i halini verdikten sonra der ki: Bütün ümmet Mücâhid'in imamlığı konusunda icmâ' etmiştir. Kütüb-U Sitte müellifleri ondan hadîs nakletmişlerdir. (Zehebî, Mîzân'ül-I'tidâl, III, 9)
Mücâhid'in rivayetlerinde sağlam olmakla beraber ehl-i kitâbtan bazı haberleri tefsîre girdirdiği ve bu sebeple onun tefsirinden yabancı menşe'ler bulunduğu bazı tefsir bilginleri tarafından belirtilir. Ne var ki Mücâhid ve üstadı Abdullah İbn Ab-

bâs gibi bu konuda dinin esâsını alâkadar eden mes'elelerde fazlasıyla titiz davranmıştır. Rivayete göre, ilk tefsîr kitabı Mücâhid'c aittir. Bu eser Kasım İbn Ebu Bezze tarafından imlâ suretiyle meydâna getirilmiştir. Gerek İbn Ebu Necîh, gerekse lbn Cerîr Taberî gibi Mücâhid'den tefsîr nakleden müfessirler de yine onu lbn Ebu Bez-ze kanalıyla rivayet etmişlerdir.
Mücâhid, bazı âyetleri kendi re'yiyle tefsîr etmiştir. Özellikle onun yahüdîler-den aşağılık maymun lıaline dönüştürülenlerle ilgili Bakara süresindeki 65. âyetin tefsirinde nakledilen şu rivayet tartışılagelmiştir. Bu konuda lbn Kesîr şöyle demektedir: "Aşağılık maymunlar olun dedik." (Bakara, 65) lbn Ebu Hatim der ki: Bana babam, Mücâhid'in bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: Onların kalb-leri maymun haline çevrildi, yoksa kendileri maymunlaşmadüar. Bu, sadece Allah'ın verdiği bir misâldir. Tıpkı "Kitap yüklü merkebin misâli gibi..." Bu rivayeti İbn Çerîr Taberî Mücâhid'den... Müsennâ kanalıyla nakleder. Mücâhid'den nakledilen bu sened sağlamdır. Ancak burada ve diğer yerdeki âyetlerin zahirine aykırı düştüğü için garîb bîr kavildir... Ben derim ki: Bu imamların bu nakilleri serdetmelerinin maksadı; Mücâhid merhumun: Onların maymun şekline döndürül meleri gerçek olarak değil, manevîdir, demesine karşı bir fikir beyân etmek içindir. Doğrusu onların maymun şekline döndürülüşleri hem şekil bakımından, hem de mâ'nevî idi. Doğruyu en iyi Allah bilir." (lbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri; II, 367-371) Her-ne kadar Mücâhid kendi re'yiyle tefsîr nakletmiş ve bu konuda bazan tenkid edilmişse de şüphesiz ki bütün tefsîr erbabı onu dinde imâm saymıştır.[26]

3- Kerime, (öl. 105/780)

Abdullah lbn Abbâs'ın kölesi olan Ebu Abdullah İkrime Berberi asıllı ve Kuzey Afrikalıdır. Abdullah lbn Abbâs, Hz. Ali tarafından Basra'ya vâlî tayîn edildiğinde, kendisine hediye edilmiştir. Abdullah lbn Abbâs ona Kur'ân ve sünneti öğretmeye çalışmış ve kendisine Arap ismi takmıştır. İkrime, Abdullah lbn Abbâs, Abdullah lbn Ömer, Abdullah lbn Amr lbn Âs, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd el-Hudrî, Hasan lbn Ali ve Hz. Âişe'den hadîs nakletmiştir. İkrime Mek-keli fakîhlerin ünlülerinden birisi olup diyar diyar dolaşırdı. Nitekim Saîd tbn Cü-beyr'e; senden daha bilgin birini tanıyor musun? denildiğinde, o; ikrime, demiştir.
Kaynakların rivayetine göre Abdullah lbn Abbâs Öldüğünde İkrime'yi âzâd etmiş değildi. Oğlu Ali lbn Abdullah ikrime'yi Hâlid lbn Yezîd'e dört bin dînâra satmıştı. Bunun üzerine İkrime efendisi Ali'ye gelerek; neden babanın bilgisini dört bin dînâra sattın? demiştir. İkrime 105 yılında (723) seksen yaşlarında iken Medî-ne'de vefat etmiştir, (lbn Hallikân, Vefayât'ül A'yân, III, 265-266)
Bilginlerden bir kısmı İkrime'yi güvenilir bir râvi olarak kabul ederken, bir kısmı da ona güvenmez ve kendisinden rivayet nakletmezler. Rivayet nakletmeyenler Ikrime'nin Kur'ân'daki herşeyi bildiği iddiasında bulunduğunu ve hattâ efendisi Abdullah lbn Abbâs'a pek çok yalan rivayetler isnâd ettiğini söylerler. Nitekim Abdullah lbn Haris der ki: Ben, Abdullah lbn Abbâs'ın oğlu Ali'nin yanına vardığımda İkrime hela kapısının yanında bağlı bulunuyordu. Ben; siz kölenize böyle mi yaparsınız? dediğimde, Ali; bu, babama yalan isnâd ediyor, dedi, der. (İbn

Hallikân, A.g.e., III, 265-266) Hattâ onun Haricî görüşlere mensûb olduğu ve efendisi Abdullah tbn Abbâs'ın da Haricî olduğunu iddia ettiği söylenir. Şu'be Amr İbn Mürre'den nakleder ki; adamın biri Abdullah lbn Müseyyeb'e Kur'ân'dan bir âyeti sormuş, o da; bana Kur'ân'dan sorma, onu Kur'ân'dan bilmediği hiçbir şey bulunmadığını söyleyene (ikrime) sor, demiş. İbrahim lbn Meysere de Tâvûs'un şöyle dediğini nakleder: Abdullah İbn Abbâs'ın kölesi Allah'tan korkmuş ve sözünü tutmuş olsaydı, herkes ona doğru koşardı. Yahya el-Bekkâ'dan da nakledilir ki, o, Abdullah İbn Ömer'in, kölesi Nâfi'e şöyle dediğini, duydum, demiştir: Ey Nâfi' yazıklar olsun sana, Allah'tan kork ve İkrime'nin Abdullah İbn Abbâs'a yatan İsnâd ettiği gibi, sen de bana yalan isnâd etme. (Zehebî, et-Tcfsîr vc'1-Müfcssirûn, I, 107-108)
An^ak İkrime'ye yapılan ithamların üzerinde durulması ve titizlikle değerlen-dirilmesi gerekir. Çünkü o devirde birçok kişiye yalan rivayet naklettiğine dair it-hamlar yapılmıştır. Hattâ İkrime'nin: Şu, beni yalan sayanlar arkamdan yalan sayıyorlar. Ya yüzümden yalan saysalar ya; dediği nakledilir. Ve yine kendisi bu yalan ithamlara cevâb niteliğinde bazı bilgiler aktarmaya çalışır. Sözgelimi Osman îbn Hâkim der ki: Ben Sehl İbn Huneyf ile oturuyordum, bu esnada İkrime gelip dedi ki: Ey Ebu Ümâme, Allah adına sana hatırlatırım. Abdullah tbn Abbâs'ın şöyle dediğini işitmedin mi? İkrime benden size ne naklederse onu doğrulayın, çünkü o, bana yalan isnâd etmez. Ebu Ümame; evet, işittim, dedi. (Zehebî, A.g.c, I, 108-109)
İkrime ile ilgili bu ithamlara rağmen hadîs imamlarının pek çoğu ondan rivayet nak-letmişlerdir. İmâm Buhârî der ki: Bizim arkadaşlarımızdan herkes İkrime'yi hüccet sayar. Neseî, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve diğerleri de onu güvenilir râvî sayarak kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Mervezî de bütün hadîs bilginlerinin İkrime'nin hadîsini hüccet sayma konusunda icmâ' ettiklerini nakleder. (Zehebî A.g.e., I, 110)[27]

4- Tâvûs İbn Keysân. (öl. 106/724)

Ebu Abdurrahmân Tâvûs İbn Keysân el-Havlânî, Abdullah İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre'den hadîs ve tefsîr dinlemiş, tabiînin Önde gelen simalarından olup, dört Abdullah'tan ve başkalarından rivayet nakletmiştir. Onun sahabeden elli kişinin sohbetinde bulunduğu ve dikkatli bir bilgin ve Allah'ın kitabının mânâlarını en İyi bilenlerden olduğu söylenir. Abdullah İbn Abbâs onun hakkında hüsn-ü şahadette bulunarak. Tâvûs'un cennet ehlinden olduğunu sanıyorum, demiştir. Amr İbn Dî-nâr da; Tâvûs gibisini görmedim, demiştir. Kırk kerre hacca gittiği ve son haccında Mekke'de 106 yılında vefat ettiği söylenir. İbn Uyeyne der ki: Ubeydullah İbn Ye-zîd'e şöyle dedim: Abdullah İbn Abbâs'ın yanına kiminle giriyorsun? O; Atâ ve ar-kadaşlarıyla, dedi. Ya Tâvûs? dediğimde, o dedi, havastan olan yakın dostlarıyla giriyordu. Kaynakların ifâdesine göre Tâvûs Mekke'de vefat ettiğinde cenazesine katılan kalabalık arasından cenazeyi çıkarmak mümkün olmamış ve Mekke emîri özel olarak onun techîziyle ilgilenmişti.
Tâvûs'un sağlam bir şahsiyete ve İmâna sahip olduğu kaynaklarca ifâde edilir. Tâvûs'un Emevî hükümdarı AbdUlmelik oğlu Hişâm ile karşılaşması dikkat çekici-dir. Şöyle ki, İbn Hallikân'ın bildirdiğine göre "Hişâm İbn Abdülmelik Allah'ın

evini haccetmek üzere Kâ'be'ye geldi ve Harem-i Şerife girince; bana ashâbdan bir kişi getirin, dedi. Kendisine: Ey mü'minlerîn emîri, onlar geldiler, denildi. Bunun üzerine Hişâm; tabiînden bir kişi getirin, dedi. Ve Tâvûs el-Yemânî getirildi. Tâvûs onun yanına girince, ayakkabılarını halîfenin sergisinin bir kenarında çıkardı ve ona mü'minlerin emîrine yapılan selâmı vermedi, onu ağırlamadı ve izni olmaksızın geçip yanına oturdu. Sonra da: Ey Hişâm, nasılsın? dedi. Hişâm İbn Abdülmelik buna çok kızdı, hattâ onu öldürmek istedi. Ancak kendisine; ey mü'minlerin emîri, sen Allah'ın ve Resûlullah'ın haremindesin, bu mümkün değildir, dediler. Bunun üzerine Tâvûs'a: Ey Tâvûs, neden bunu yaptın? dedi. Tâvûs: Ne yapmışım? dedi. Hişâm'ın kızgınlığı ve nefreti daha da arttı ve dedi ki: Ayakkabılarını sergimin bir yanında çıkardın, bana mü'minlerin emîrine verilen selâmla selâm vermedin, künyemi yâd etmedin, iznim olmaksızın gelip yanıma kuruldun, ve; ey Hişâm nasılsın? dedin. Tâvûs dedi ki: Ayakkabımı serginin bir kenarında çıkarmam konusuna gelince, doğrusu ben onları günde beş kez yüce Rabbım huzurunda çıkarıyorum da O, beni ne kınıyor, ne de kızıyor. Bana mü'minlerin emîrine verilen selâmı vermedin demene gelince; bir kerre bütün mü'minler senin emirliğinden hoşnûd değiller, dolayısıyla yalancı olmaktan korktum. Beni künyemle yâd etmedin demene gelince; Azîz ve Celîl olan Allah peygamberlerinin adını vererek: Ey Dâvûd, Ey Yahya, Ey îsâ buyurmaktadır. Kendi düşmanlarının künyelerini zikrederek de: "Ebu Leheb'-in eli kurusun." buyurmaktadır. Yanıma gelip kuruldun demene gelince; ben, mü'minlerin emîri Ebu Tâlib oğlu Ali'nin şöyle dediğini işitmiştim: Cehennem ehlinden bir kişiye bakmak istersen, kendisi oturup .da çevresindeki insanların ayakta durduğu kişiye bak." (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 510)[28]

5- Alâ İbn Ebu Rcbâlı (öl. 115/733)

Ebu Muhammed Atâ İbn Ebu Rebâh, 27 hicret yılında doğmuş ve 114 ya da 115 hicrî yılda vefat etmiştir. Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Amr Âs ve diğerlerinden hadîs rivayet etmiştir. İkiyüzün üzerinde sahabenin meclisinde bulunmuş olan Atâ İbn Ebu Rebâh âlim, fakîh, güvenilir bir râvî idi. Mekke halkı onun fetvasına başvururlardı. Hattâ Abdullah İbn Abbâs etrafında toplanmış bulunan Mekkelilere şöyle demişti: Mekke halkı benim çevremde toplanıyor, halbuki onların yanında Atâ var. Katâde ise onun hac menasikini en iyi bilen olduğunu belirtir. İbrâhîm İbn Ömer İbn Keysân da der ki: Ümeyye oğullan zamanında hac mevsiminde bir münâdînin Atâ İbn Ebu Rebâh'tan başka kimsenin insanlara fetva veremeyeceğini yüksek sesle bağırdığını hatırlarım. Son zamanlarında onunla karşılaşan Süleyman İbn Râfi' onun hakkında şöyle der: Mescid-i Harâm'a girdiğimde insanlar bir kişinin etrafında toplanmışlardır. Baktım ki bu, Atâ İbn Ebu Rebâh'tır. O, siyah bir karga gibi onların arasında oturmuştu. İbn Ebu Leylâ; Atâ'nİn yetmiş kez hacca gittiğini söyler. (İbn Hallikân, Vefayafül-A'yân, III, 261-263).
İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin; karşılaştığım insanlar arasında Atâ İbn Rebâh'tan daha değerlisini görmedim ve yine karşılaştığım İnsanlar arasında Câbir el-Cu'fî'den daha yalancısına rastlamadım, dediği bildirilir. Bütün Kütüb-i Sitte sahipleri Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivayet nakletmişlerdir. Hattâ Katâde onun için şöyle

demiştir: Tabiînden en bilgini dört kişiydi. Atâ İbn Ebu Rebâh Haccın menasikini en iyi bilirdi. Saîd tbn Cübeyr tefsiri en iyi bilirdi. İkame* siyer i en'iyi bilirdi. Hasan el-Basri de helâl ve haramı en iyi bilenlerdendi. Atâ İbn Ebu Rebâh kendi görüşünü tefsire karıştırmaktan çok çekinirdi. Hattâ Abdülazîz İbn Râfi'İn bildirdiğine göre kendisine bir mes'ele sorulduğunda; bilmiyorum, demişti. Bilmiyorsan kendi kanâatini bildirsen, denildiğinde de; yeryüzünde benim görüşüme göre, din edinilmesinden Allah'a sığınırım, demişti. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 113-114) Ebu İshak, Mücâhid, Zührî, Amr İbn Dînâr ondan ilim öğrenmişlerdir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe, Eyyûb, Hüseyin el-Muallim, İbn Cüreyc ve Evzaî gibi zevat da ondan rivayet naklederler.[29]

II- Medîne Tefsîr Ekolü:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sahabenin birçoğu Medînede bulunuyor ye yanlarına gelen kişilere, Allah'ın kitabını ve Resûlullah'ın Sünnetin; öğretiyorlardı. Tabiînden şöhret sahibi müfessirlerin birçoğu bu ekolde yetişmişlerdi. Ancak Medîne tefsîr mektebi daha çok Übeyy İbn Kâb'ın tefsir anlayışına bağlıydı. Burada şöhret bulan zevat arasında Ebu'l-Âliye, Zeyd îbn Eşlem ve Muhammed İbn el-Kurazî gibi müfessirleri görmekteyiz. Bu zevattan bir kısmı doğrudan Übeyy İbn Kâ'b'tan tefsîr dersi almış, bir kısmı da ondan ders alanlardan öğrenim görmüşlerdir.[30]

1- Ebu'l-Âliye (öl. 93/715)

Ebu'ul-Âliye Refi İbn Mihrân er-Rifâîr el-Basrî cahiliyye döneminde yaşamış ve Resûlullah'ın vefatından iki yıl sonra müslüman olmuş ve bu sebeple sahabe olma şerefini yitirmiş bulunan Refi İbn Mihrân, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le tanışma şerefine nail olmuş, Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Ubeyy İbn Kâ'b ve başkalarından hadîs rivayet etmiştir. Tef-sîrde tabiînin şöhretli ve güvenilir müfessirlerinden birisi olarak ün salmıştır. İbn Maîn, Ebu Zür'a ve Ebu Hâtİm onun sika bir râvî olduğunu söylerler. Kütüb-i Sİtte sahibi muhaddisler de ondan rivayet nakletmişlerdir. Hattâ İbn Ebu Dâvûd onun için; ashâbtan sonra Ebu'l-Âliye'den daha iyi kırâet bilen biri yoktur, demiştir. Übeyy İbn Kâ'b'dan nakledilen büyük bir tefsîr nüshası onun kanalıyla günümüze intikâl etmiştir. Bu tefsîri Ebu Ca'ferer-Râzî, Rebî' İbn Enes, Ebu'l-Âliye kanalıyla Übey-y İbn Kâ'b'dan naklederler. Hemen hemen tefsîr sahipleri ve hadîs imamlarının bir çoğu Ebu'l-Âliye'nin bu rivayetini olduğu gibi nakletmişlerdir. Hattâ Abdullah İbn Abbâs'ın Kureyşlilerin bulunduğu mecliste Ebu'I-Âliye'yi yanına oturtarak; ilim insanın şerefini işte böyle yükseltir, dediği bildirilir.[31]

2- Muhammed fbn Kâ'b cl-Kurazî (Öl.108/726)

Ebu Hamza (veya Ebu Abdullah) Kâ'b İbn Selîm İbn Esed ei-Kurazî el-Medenî, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi ünlü tefsîr bilginlerinden rivayetler nakletmiş, güvenilir, âdil, sika ve müttakî bir zât olarak şöhret bulmuştur. Kaynaklar onun güvenilirliği ve takvası üzerinde ittifak etmiş gibidirler. Bu sebeple

Kütüb-i Sitte sahihleri onun rivayetlerini nakletmişlerdir. Hattâ İbn Avn; Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den daha İyi Kur'ân te'vîlini bilen bir kimseyi görmedim, demiştir. Medine'de Mescid-i Nebevî'de hadîs okuturken tavanın yıkılması üzerine cemaatten birçok kişiyle birlikte vefat etmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî bir süre Kûfe'de ikâmet etmişse de tekrar Medîne'ye gelerek burada derslerini devam ettirmiştir. Kendisi Hz. Âişe'den, Abdullah İbn Ömer'den, Abdullah İbn Abbâs'-dan, Zeyd İbn Erkam'dan, Fudâle İbn Ubeyd'den ve Ebu Hüreyre'den hadîsler naklettiği gibi, Abdullah tbn Minkedir, Yezîd îbn Hâdî, Velîd İbn Kesîr gibi zevat da kendisinden rivayetler nakletmişlerdir.[32]

3- Zeyd İbn Eşlem (öl. 136/753)

Ebu Üsâme (veya Ebu Abdullah) Zeyd İbn Eşlem el-Medînî, tabiînin büyüklerinden olup Ömer İbn Hattâb'ın kölesi idi. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah onu âzâd etmişti. Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi bulunmadığımız bu zâtın sika bir râvî olduğunu İmam Ahmed İbn Hanbel, Ebu Zür'a, Ebu Hatim ve Neseî belirtirler. Nitekim Ali İbn Hüseyn'in Zeyd İbn EslemMn meclisine gittiği ve ona; kavminin toplantılarına katılmadığı, bunu gören Nâfî* İbn Cübeyr'in ona kavminin meclisini bırakıyor, Ömer İbn Hattâb'ın kölesinin meclisine gidiyorsun? demesi üzerine, Ali İbn Hüseyin'in şöyle dediği belirtilir: Kişi ancak dininde menfaat elde ettiği meclıste oturur. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 1,117) Zeyd İbn Eslem'in kendi görüşü doğrultusunda tefsîrler yaptığı, ancak bu tefsirlerin onun sika ve âdil bir râvî olmasını önlemediği belirtilir. Zeyd İbn Eşlem birçok sahabe ve tabiîn gibi Kur'ân'-ın re'y ile tefsir edilmesini caiz görenlerden idi. Ancak re'y ile tefsire kail olmasına rağmen, hakkında herhangi bir bid'at mezhebine mensûb olduğuna dâir itham vâ-rid olmamıştır. Zeyd İbn Eslem'den, oğlu Abdurrahmân ibn Zeyd ve İmâm Mâlik İbn Enes muhtelif rivayetler nakletmişlerdir.[33]

III- Irak Tefsîr Ekolü:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Halîfe Ömer (r.a) Ammâr İbn Yâsir'i Kûfe'ye vâlî olarak gönderdiğinde Abdullah ibn Mes'ûd'u da onunla birlikte öğretmen ve vezîr olarak Kûfe'ye göndermiş Abdullah İbn Mes'ûd burada halka Kur'ân öğretmeye çalışmıştı. Bu sebeple Irak yani Küfe ve Basra civarında yetişmiş olan tefsir âlimleri daha çok Abdullah İbn Mes'ûd'un ekolüne mensup görülmektedirler. Bu ekolde rivayetin yanı sıra re'y ve görüşle Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîr edilmeye çalışıldığı müşahede olunmaktadır. Bu sebeple Irak tefsîr mektebinde re'y ve ictihâd yanlıları ağır basmaktadırlar. Sayılan pekçok olan tabiîn devri müfessirlerinden İrak'ta şöhret bulmuş olanlar arasında Alkame İbn Kays, Mesrûk, Esved İbn Yezîd, Mürre el-Hemedânî, Âmir eş-Şa'bî, Hasan el-Basri ve Katâde ibn Diâme gibi zevatı saymak mümkündür.[34]

1- Alkame İbn Kays (öl. 62/681)

Ebü Şibl Alkarna İbn Kays İbn Abdullah el-Kûfî, Resûlullah'ın vefatından önce doğmuş ancak onu hayatında göremediği için sahabe olma şerefine erememiştir. Hz. Ömer; Hz.Osman;Hz. Ali ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi zevattan rivayet nak-Ietmiştir. Abdulah İbn Mes'ûd'un en ünlü râvîsi, onun haberlerini en iyi bilen ve en iyi öğreten kişi olarak şöhret bulmuştur. Hattâ Osman İbn Saîd der ki: Ben İbn Maîn'e; Alkame'y» m* daha çok seviyorsun, yoksa Ubeyde'yi mi? dediğimde, o bir tercih yapamamıştı. Ancak Osman her ikisinin de sika râvîler olduğunu, Alkame'-nin Abdullah'tan daha iyi bildiğinin muhakkak olduğunu söyler. İbrâhîm en-Nehaî de der ki: Abdullah İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından halka Sünneti öğreten Alkame ve diğer altı kişidir, Ancak Alkame merhum hem daha güvenilir, hem de sika bir zât idi. Bunun yanisira son derece sâlih ameller işleyen müttakî bir kimseydi. Kütüb-i Sitte sahipleri onun sika bir râvî olduğunu bildirirler. Hattâ Ebu Mürre el-Hemedânî, Alkame'nin "Rabbâniyyûn"den olduğunu söyler. (Zehebî, A.g.e., I, 119) Ebu Vâil, Muhammed İbn Şîrîn, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî gibi zevat da Alka-me'den rivayet nakletmişlerdir. Hattâ Kâbus İbn Ebu Zübyân el-Kûfî der ki: Ben, babama; ashabın meclisini bırakıp da niçin Alkame'nin meclisine gidiyorsun? dediğimde, babam şöyle ded,i: Resûlullah'ın ashabından birçoğuna yetiştim. Onlar da Alkame'ye bazı şeyleri soruyor ve kendisinden istifâde ediyorlardı, der. (Ömer Na-sûhî Bilmen, Tefsîr Tarihi, I, 262)[35]

2- Mesrûk (öl. 63/682)

Ebu Âişe Mesrûk Ibn Ecda' Kûfeli Âbid diye de bilinen Mesrûk'a Hz. Ömer; adının ne olduğunu sorar, o da Mesrûk Ibn Ecda' olduğunu söyler. (Ecda' kelimesi Arapçada bir uzvu kesik olan kimseye ve şeytâna verilen isim sıfattır) Hz. Ömer der ki: Ecda' şeytân demektir. Sen Rahmân'm kulunun oğlu Mesrûk'sun. Hulefâ-i Râşidîn İle beraber Abdullah Ibn Mes'ud ve Übeyy Ibn Kâ'b gibi sahabenin önde gelenlerinden rivayetler nakletmiş olan Mesrûk Abdullah Ibn Mes'ûd'un öğrencile-rinin en bilginlerindendi. Ünlü Kâdî Şureyh zor mes'elelerde ona danışırdı. Ali Ibn el-Medînî der ki: Abdullah'ın arkadaşlarından hiçbir kimse Mesrûk'un önüne geçe-medi. Şa'bî de der ki: Mesrûk'tan daha çok ilim talep edeni görmedim. Bizzat Mes-rûk'un ifâdesine göre; Abdullah Ibn Mes'ûd: kendilerine, bir sûreyi okur sonra gün boyu onu anlatır ve tefsir edermiş." Mesrûk'un rivayetlerinde güvenilir bir râvî ol-duğu, cerh ve ta'dîl metodunun bilginleri tarafından kabul edilen bir husustur. Kütüb-i Sitte müellifleri ve İbn Hibbân onu sika râvîlerden sayar. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Mesrûk'un hac esnasında hiç uyumadığı kaynaklarda zikredilir. (Ibn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, X, 109-111)[36]

3- Esved İbn Yezîd (öl. 75/694)

Ebu Abdurrahmân Esved Ibn Yezîd İbn Kays en-Nehaî, Abdullah İbn Mes'ûd'un ekolüne mensûb râvîlerin başında gelen tabiînin ulularından bir kişidir. Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali, Huzeyfe ve Bilâl gibi sahabenin seçkinlerinden rivayetler nak-letmiştir. Esved Ibn Yezîd, Allah'ın kitabıyla ilgili derin bilgisinin yanısıra gerçek-ten sıka bir zât idi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel onun için; hayır ehli, sika

biridir, der. Yahya İbn Maîn, İbn Sa'd ve diğer hadîs kritikçileri de onun sika bir râvî olduğunu zikrederler. Yıl boyu oruç tuttuğu ve bu nedenle gözlerinden birini yitirdiği söylenir. (Ibn Hacer, Tehzîb-üt-Tehzîb, I, 342-343)[37]

4- Mürre İbn Şurahbil (öl. 76/695)

Ebu İsmâîl Mürre İbn Şurahbil el-Hemedânî, Kûfeli tabiînden olup Mürre et-Tîb (Güzel Mürre) ve Mürre el-Hayr (iyi Mürre) diye de bilinir. Ebu İsmâîl, Hz. Peygamber devrinde doğmuş ise de Hz. Peygamber'i görme şerefine eremediği için ashâb arasında yer alamamıştır. Ancak yukardaki lakablardan da anlaşıldığı gibi ibâdeti ve takvası ile Ünlü bir zât idi. Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi Sahabe-i Güzînin önde gelenlerinden rivayetler nakletti. Hadîs kritikçi-leri, onu sika bir râvî olarak kabul ederler ve Kütüb-i SÎtte sahipleri de ondan hadîs naklederler. Çok fazla namaz kılmakla şöhret bulduğu hattâ günde altıyüz rek'at namaz kıldığı söylenmiştir. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, X, 88-89) îsmâîl ez-Süddî, Talha İbn Müsâfır, Atâ İbn Sabi gibi tabiîn ondan hadîs nakletmişlerdir. Klasik kaynakların ifâdesine göre; tefsîrde derin görüş sahibi bir zat imiş. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, I, 264)[38]

5- Âmir eş-Şa'bî (öl. 109/727)

Ebu Arar Âmir İbn Şurahbil (veya Şerahbil) Kûfeli tabiînin önde gelenlerin-dendir. Bir süre Küfe kadılığı da yapmış ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'-ûd'dan rivayetler nakletmiştir. Zührî'ye göre; tabiînden bilginler dört tanedir.
Medîne'de Abdullah Ibn Müseyyeb, Kûfe'de Şa'bî, Basra'da Hasan en-Basrî, Şam'da Mekhûl. (Ibn Hallikân, Vefeyât'M-A'yân, III, 13) Şa'bî'nin ifâdesine göre beşyüze yakın sahabeye ulaşmış ve onların sohbetinde bulunmuştur. Mekhûl Şa'bî hakkında; kendisinden daha fakîh kimseyi görmedim, der. İbn Uyeyne ise der ki: Sahabeden sonra Abdullah Ibn Abbâs kendi zamanında Şa'bî kendi zamanında ve Sevrî de kendi zamanında söz söyleyen kişilerdi. Başta Kütüb-i Sitte sahipleri olmak üzere hadîs imamlarına göre Şa'b! sika râvîlerdendir. Hattâ tbn Ebu Hayseme'nin anlattığına göre; Ebu Hüseyn; Şa'bî'den daha âlim birini görmedim, demiş de Ebu Bekir Ibn Ayyaş; Şureyh de mi değil? demiş. Bunun üzerine Ebu'l-Hüseyn; yalan söylememi mi istiyorsun? Şa'bî'den daha âlim birini görmedim, demiş. İbn Şîrîn de; Kûfe'ye geldiğimde Rasûlullah'ın ashabından o zaman pek çok kişi vardı, Şâ-bî'nin Kûfe'de bir ders halkası bulunuyordu, diyerek sahabeler arasında da Şa'bT-nin görüşüne itibâr edildiğini belirtir.
Sahabeler tarafından görüşüne itibâr edilmesine ve üstün bir mevkiye sahip bu-lunmasına rağmen, Şâbî hiçbir zaman için kendi görüşüne göre Kur'ân'ı tefsîre yel-tenmemiş ve hattâ bu konuda çok titiz davranmıştır. Nitekim İbn Atıyye der ki: Selef-i Sâlihinin seçkinlerinden Saîd tbn Müseyyeb ve Âmir eş-Şa'bî gibi seçkinler, Kur'ân tefsirini yüceltiyorlardı ve bu konuda durup ileri geçmiyorlardı, idrâklerinin fazlalığı ve öncülüklerine rağmen takva ve ihtiyatlı olmalarından dolayı tefsîre yeltenmi-yorlardı. (Kurtubî, Tefsir, I, 34) Şa'bî'nin; Kur'ân re'y ile tefsîr konusunda ölünceye kadar bir şey söylemem, dediği nakledilir. (İbn Cerîr, Tefsîr, I, 28)[39]

6- Hasan cl-Basrî (öl. 110/728)

Ebu Saîd Hasan İbn Ebu'I-Hasan Yessâr el-Basrî. Hz. Ömer'in hilâfetinin son ikinci senesinde Vâdî el-Kurâ'da doğmuş ve yetişmişti. Babası İslâm fetihleri sonrasında Medine'ye götürülerek satılmış ve Zeyd İbn Sâbit'in kölesi olmuştu. Bilâhare Zeyd İbn Sâbİt tarafından âzâd edilerek kendisi gibi bir âzâdlı câriye olan Hayra adında bir kadınla evlendirilmişti. İşte bu evlilikten Medîne'de Hasan dünyaya gelmişti. Daha sonra Basra'ya giderek zühd ve takvasının yanısıra ilmi ve belagatı ile büyük bir üne kavuşmuştu. Hasan el-Basrî, tasavvuf ve kelâm gibi ilimlerin de aynı zamanda ilk kurucu üyelerinden sayılır. Fasîh, müttakî ve zâhid olan Hasan'ın va-azları dinleyicilerin kalbinde büyük ve derin etkiler bırakıyordu. Hz. Ali, Abdullah İbn Ömer, Enes İbn Mâlik ve Sahabe ile Tabiînden büyük bir topluluktan rivayetler nakletmiştir. Rivayete göre, peygamberin eşi Ümmü Seleme'nin cariyesi olan anne-si bir gün ihtiyâcım gidermek üzere dışarı gittiğinde Hasan ağlamış ve Ümmü Sele-me de onu oyalamak için emzirmişti. Hikmet ve fesahatin bu emzirmeden dolayı dilinde yer ettiği söylenir. Enes İbn Mâlik onun hakkında şöyle der: Hasan'a sorun, çünkü o, ezberledi biz unuttuk. Kendi devrindeki bütün insanlar Hasan el-Basrî'nin ilmi ve takvası karşısında hayran kalıyorlardı. Hattâ Ehl-i Beyt'in ünlü imamların-dan Ebu Cahil el-Bâkır'm bulunduğu mecliste ondan sözedİIdiğinde Ebu Ca'fer el-Bâkır; onun (Hasan'ın) sözü peygamberlerin sözüne benziyor, dermiş. Kader konu-sundaki görüşleri nedeniyle zamanında tartışma mevzuu yapılmış olan Hasan el-Basrî'nin klasik mânâda Kaderiyye mezhebine merisûb olduğu ifâde edilemez. An-cak onun; kaderi yalanlayanlar küfre dalmış olur dediği nakledilir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 124-125) Hasan el-Basrî siyâsetle ilgilenmemekle beraber Emevîlerin ve özellikle onların komutamdan zâlim Haccâc'ın uygulamalarına karşı çıkmış ve hattâ Yezîd'e bi'at edilmesini uygun görmemiştir. Hasan el-Basrî büyük günâh işleyen kişinin durumunu âhirete havale eden ve bu konuda bir şey söylenemeyeceğini kabul eden Mürcie'ye karşı olduğu gibi, fâsıkın durumunun küfürle nİfâk arasında bir mertebe olduğunu (el-Menzile Beyne'1-Menzileteyn) diyen Mu'tezile'ye de karşı çıkmıştı. Ona göre diliyle ikrar edip büyük günâh işleyen kişi fâsıkdır. Ve cezasını da çekecektir. Hasan el-Basrî'nin zühd ve takva anlayışı daha sonra gelişecek olan tasavvuf erbabı tarafından kabul görecek ve kendisi şeyh olmadığı halde bütün tasavvuf kollan onu şeyh kabul edeceklerdir. Bilhassa fütüvvet teşkilâtı denilen imân kardeşliği bağlıları arasında Hasan cl-Basrî'nin öğütleri yaygınlaşacaktır. Mu'tezİle mezhebinin doğuşuna neden olarak gösterilen Vâsıl İbn Atâ'nın Hasan el-Basrî'nin ders halkasından ayrılması da yine yukarıda sözünü ettiğimiz kader mes'-elesindeki görüşlerden ortaya çıkan ayrılıktan kaynaklanıyordu. Hasan el-Basrî, 110 yılı (728) Recebinin başlarına doğru Basra'da vefat etti. Perşembe gecesi Ölen Hasan el-Basrî'nin cenazesi Cuma günü büyük bir kitlenin iştiraki ile kaldırıldı. (Daha geniş bilgi için bkz: İbn Hacer Tehzîb, VII, 156; Tehzîb'üt-Tehzîb, II, 263; mîzân'ül-l'tidâl, I, 527; Tezkiret'üt-Huffâz, 71; Hilyet'ül-Evliyâ, II, 131; İbn Hallikân, Vefayât'ül-A'yân, II, 69-73; Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, I, 124-125; H. Rit-ter, İslâm Ansiklopedisi, ilgili mad.)[40]

7- Katâde tbn Diâme (öl. 117/735)

Ebu'l-Hattâb Katâde İbn Diâme ez-Sedûsî el-Basrî yaklaşık hicretin altmışıncı yılında (679) kör olarak doğmuş, ömrünün büyük bir kısmını Basra'da geçirmiştir. Enes İbn Mâlik, Ebu Tufeyl, İbn Şîrîn, İkrime, Atâ İbn Ebu Rebâh ve benzeri meşhurlardan hadîs rivayet etmiştir. Hafızası geniş olduğu gibi Arap şiirinin derinlikle rine de vâkıf idi. Bîr yandan eski Arap soy bilimine, diğer yandan da Arap grameri-ne vâkıf idi. Tefsirdeki şöhreti de bu bilgisinden kaynaklanıyordu. Hattâ Ebu Ubeyde bu konuda şöyle bir rivayeti nakleder: Ümeyye oğulları tarafından bir süvarinin atı m, Katâde'nin kapısı önünde yatırdığını görürdük. Ona eski haberleri, neseb ve şiirle ilgili şeyleri sorarlardı. Katâde bu konuda halkın en çok bilgiye sahip olanıydı. Hattâ bir rivayete göre Mu'tezile isminin Vâsıl İbn Atâ ve taraftarlarına verilmesinin nedeni de Katâde'nin Hasan el-Basrî'nin meclisine gelip Amr İbn Ubeyd ve arkadaşlarının safında namaz kılması, sonra bunların Hasan el-Basrîden ayrıldıklarını öğrenince kendilerine bunlar Mu'teziledir, demesi gösterilir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 85) Onun kuvvetli hafızasına şâhid olarak İbn Şîrîn; insanlar arasında Katâde'den daha iyi ezberleyen birini görmedim, demiştir. Hatta Saîd İbn Müseyyeb de onun için şöyle der: Hiçbir kimse Katâde'den daha iyi olarak Irak'tan yanıma gelmemiştir. Ebu Hâtim'in ifâdesine göre, Ahmed İbn Hanbel uzun uzadı-ya Katâde'yi anar ve onun bilgisinden sözedermiş. Katâde de bu iyi hafıza gücünü şöyle belirtirmiş: Ben, hiçbir hadîsçiye; bir kerre daha, söyle diye ricada bulunmadım. Kulaklarımın duyduğu her şeyi aklım mutlaka hıfzetmiştir. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 285)
Katâde, Enes İbn Mâlik'ten, Abdullah İbn Sercîs'ten, Saîd İbn Müseyyeb'ten, İbn Sîrîn'den, İkrime'den ve Hasan el-Basrî'den rivayetler nakleder. Mis'ar, Ma'-mer, Şeybân, Şu'be, Hammâd İbn Seleme, îbn Amreveyh gibi zevat da Katâde'den rivayet nakletmişlerdir. Onun rivayet tarzı Üzerinde bazı şeyler söylenmiştir. Hattâ üstadını bırakarak daha yukardaki zevattan hadîs rivayet ettiği (tedlîs) söylenir. Sözgelimi Saîd İbn Cübeyr'den ve Mücâhid'den kendisi hadîs işitmediği halde bunlardan hadîs rivayet eder ki bu, hadîs tekniği bakımından bir zaaftır.
Böylece tabiîn devrindeki tefsîr faaliyetini görmüş olduk. Bilindiği gibi Rasû-lullah'ı görmüş ve onu tanıma şerefine nail olmuş bulunan birinci nesle Ashâb-ı Güzin adı verilir Peygamberi görmemiş, ancak ashabı görmüş ve onların feyz kaynağından istifâde etmiş olan ikinci nesle de tabiîn adı verilir. Ve nihayet ashabı görmemiş olup da ashabı görmüş olan tabiîni görmüş olan üçüncü nesle de teba-i tabiîn veya etba'i Tabiîn adı verilir. Rivayet tefsirinin oluşup gelişmesinde sahabenin ve tabiînin büyük hizmeti olmuştur. Zaten daha başlangıçta bu değerli insanların takdîr edilecek gayretleri olmasaydı gerek Kur'în-ı Kerîm, gerekse onun tefsirinden ibaret olan Sünnet-i Seniyye günümüze ulaşma imkânını bulamazdı. Veya en azından tahrife uğramaktan kurtulamazdı. Diğer dinlerin mukaddes metinlerinin başına gelen facia-Allah korusun Kur'an ve Sünnetin de başına gelebilirdi.[41]

IV- Ve Diğerleri

Şimdi biz tabiînden tefsîr faaliyetinde bulunmuş olan ancak belirli bir ekole gir-dirilmeyen bazı zevat hakkında da kısaca bilgi vermeye çalışalım:[42]

1- İbrâhîm en-Nehaî (öl. 95/713)

Ebu İmrân (veya Ebu Ammâr) İbrâhîm İbn Yezîd İbn Kays el-Kûfî, aslen Yemenli Neha kabîlesinden olup bilahare Kûfe'de yerleşmiştir. Hz. Âişe'yi tanımış ve onun yanına gidip gelmiş, ancak hiçbir şekilde ondan hadîs nakletmemiştir. 49 yaşında iken- 58 yaşında olduğu da söylenmiştir - hicrî 95 senesinde vefat etmiştir. (İbn Hallikân, Vçfeyât'ül-A'yân, I, 25)
Tabiînin bu büyük hadîs ve tefsîr bilgini hakkında Abdülmelik İbn Ebu Süleyman şöyle der: Ben, Saîd ibn Cübeyr'in şöyle dediğini işittim: Aranızda İbrâhîm en-Nehaî bulunduğu halde siz hâlâ bana fetva danışıyorsunuz. îmâm-ı A'zam Ebu Hanîfe'nin üstadı Hammad'ın da şöyle dediği bildirilir: Ben İbrâhîm en-Nehâî'ye zâlim Haccâc'ın öldüğünü bildirdiğimde hemen secdeye kapandı ve sevincinden ağladı.
İbrâhîm en-Nehaî, Alkame, Mesrûk ve Esved'den hadîs nakletmiş, Hammâd ibn Ebu Süleyman ve Simâk gibi zevat da kendisinden hadîs rivayet etmişlerdir.[43]

2- Dahhâk İbn Mezâhim (öl. 105/723)

Ebu'l-Kâsım veya Ebu Muhammed Dahhâk Ibn-el-Mezâhim el-Horasânî, Horasanlı olup hadîs ve tefsîr nakleden tabiînin Ünlülerindendir. Menkıbeye göre, anasından doğarken gülerek'doğduğundan kendisine çok gülen anlamına Dahhâk adı . verilmiştir. Bazı tefsîr ve hadîs bilginleri onu sika bir râvî olarak kabul ederken, ba-zıları da zayıf saymıştır.
Dahhâk Abdullah ibn Ömer, ibn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Enes İbn Mâlik'ten nakiller yapmış, ibn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim de kendisinden rivayet naklet-mişlerdir. Ancak Dahhâk'ın gerek İbn Abbâs'tan ve gerekse Ebu Hüreyre'den nak-lettiği rivayetler üzerinde dikkatle durulması gerekir. Çünkü kendisi bunlarla buluşmamıştır. Bu sebeple ona çok mürsel rivayet nakleden kişi denmiştir. Dahhâk'in çocuklar için özel bir okul açtığı söylenir. Zâlim Haccâc; devrinin bütün ünlü şahsiyetleri gibi Dahhâk'ı da tâkîb etmiş ve Belh'e kaçmış bulunan Dahhâk burada yakalanarak hapse atılmış ve zindanda vefat etmiştir.[44]

3- Muhammed İbn Şîrîn (öl. 110/728)

Ebu Bekr Muhammed Ibn Şîrîn el-Ansârî el-Basrî, Enes Ibn Mâlik'in kölesi olup sonradan ücretini ödeyerek âzâd olmuştur. İbn Sîrîn'in annesi Safiyye de Hz. Ebu Bekir'in âzâd edilmiş kölesiydi. Tabiînin bütün ferdleri gibi zühdü ve takvâsıy-la şöhret bulmuş olan İbn Şîrîn, sika bir râvî olarak kabul edilir. Otuz kadar ashâb ile karşılaşmış ve Hz. Âişe'den, Ebu Hüreyre'den, İmrân İbn Husayn'dan, Abdullah İbn Abbâs'dan ve Abdullah İbn Ömer'den rivayetler nakletmiştir. Katâde, Ebu Eyyûb,

İbn Avn, Şa'bî, Mâlik îbn Dînar ve Ebu Hilâl gibi zevat da kendisinden rivayet nakletmişlerdir. İbn Sîrîn'in tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinin yanısıra rü'yâ tabirinde de çok derin bilgiye sahip olduğu kaydedilir.[45]

4- Adyye el-Avfî (öl. 111/729)

Atıyye İbn Saîd el-Avfî, Küfeli olup Hz. Ali'nin taraftârlarındandır. Bu sebeple Ibn Eş'as'la birlikte isyan etmiş ve Haccâc tarafından yakalanarak Hz. Ali'ye küfretmesi istenmiş, bundan kaçınması üzerine dörtyüz sopa vurulmuştur. Bir süre sonra Horasan'a kaçmış ve İbn Hübeyre'nİn vâlîliğine kadar bir daha Irak'a dönmemiştir. Atıyye el-Avfi, ünlü bir tefsîr bilgini olup İbn Abbâs tarîkinin yedincisi-dir. Ancak onun tariki çok kuvvetli değildir. Kelbî tefsîre âit bazı malûmatı nakletmiştir. Ondan naklettiği rivayetleri; Ebu Saîd dedi ki, diyerek aktarır. Atıyye el-Avfî; Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs, Zeyd İbn Erkam gibi ashâbtan ve ayrıca Kelbî'den rivayet nakleder. Oğulları Hasan Ibn Atıyye ile Ömer İbn Atıyye ve A'meş ile İbn Ebu Leylâ gibi bazı zevat kendisinden rivayet nakletmişlerdir. Atıyye'yi Ahmed İbn Hanbel zayıf bir râvî olarak kabul eder.[46]

5- Süddî ei-Kebîr (öl. 127/744)

Ebu Muhammed İsmâîl İbn Abdurrahmân es-Süddi Isfahân'h bir ailenin çocuğu olarak Hicaz'da dünyaya gelmiş ve Küfe camiinde dersler vermiştir. Hattâ bir rivayete göre; Küfe câmiinin gölgesinde oturduğu için bu anlamda Süddî denilmiş-tir. Bir başka rivayete göre de Medine yakınlarındaki Süd adı verilen mevkide otur-duğu için buraya nisbet edilmiştir. Hadîs bilginlerinin birçoğu ondan rivayet nakletmişler İse de Taberî onun hadîsinin hüccet sayılamayacağını belirtir. Hatta Cüzcânî gibi Kûfeli zevatı itham eden bazı kimseler de Süddî'nin hadîsinde yalan bulunduğunu ifâde ederler. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 288) Süddî'nin Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah îbn Abbâs'tan rivayet ettiği bir tefsiri bulunmaktadır. Bu tefsîri öğrencisi Esbât el-Hemedânî rivayet ederse de Ebu Zür'a, Esbât'ın zayıf olduğunu bildirir. Süddî Enes Ibn Mâlik, Abdullah İbn Abbâs, Ebu Abdurrahmân es-Sülemi, Atâ ve İkrime gibi zevattan rivayetler naklettiği gibi; Sev-rî, Ebu Avâne ve Ebu Bekir İbn Ayyaş gibi zevat kendisinden rivayetler nakleder-ler. Süddî'nin tefsirinden bazı parçalan İbn Cerîr Taberî de tefsirinde nakleder.[47]

6- İbn Ebu Necîh (veya Nüceyh) (öl. 131/749)

Ebu Yesâr Abdullah îbn ebu Necîh, Mekke'li bir bilgindir. Bazıları onun Ka-deriyye mezhebinden olduğunu söylemişlerse de îbn Hayyân ve başkaları tarafından sika bir râvî olaratc zikredilmiştir, tbn Ebu Necih babasından, Atâ'dan, Mücâhid'den, Ikrime'den ve Tâvûs'tan rivayet nakleder. İbn Uyeyne, Şu'be gibi zevat da kendisinden rivayet naklederler, tbn Ebu Necîh'in Mücâhid'den naklettiği bir de tefsîr vardır. Ondan Buhârî'de bazı rivayetler nakledilir.[48]

7- Ali İbn Ebu Talha (öl. 143/760)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Ebu Talha, Cezîre civarında doğmuş, Hıms'ta yaşamış ve bu sebeple kendisine Hımsî nisbesi de verilmiştir. Mukri' Raşîd ibn Sa'd'dan ve Kasım İbn Muhammed'den Kur'ân okumuş ve hadîs öğrenmiştir. Davûd İbn Ebu Hind Muâviye İbn Salih ve Sevrî gibi zevat da ondan hadîs nakletmişlerdir. Herne kadar kendîsi Abdullah İbn Abbâs'tan tefsîr rivayet ederse de ondan tefsîr dinlediği sabit değildir. Ancak yine de rivayeti sahîh kabul edilmiştir.[49]

8- Rebr İbn Enes (öl. 140/757)

Benû Bekr veya Benû Hanîfe kabîlesine mensûb olan bu ünlü müfessir hakkında fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Basra'da yaşadığı bilinmektedir. Basra'da iken Abdullah İbn Ömer, Câbir ve Enes İbn Mâlik gibi ashâbtan ve Ebu'l-ÂIiye, Hasan el-Basrî gibi tabiînden istifâde etmiştir. Ebu Ca'fer er-Râzî, Mukâtil İbn Hay-yân ve A'meş gibi zevat da ondan rivayet naklederler. Onun Übeyy ibn Kâ'b'tan naklettiği bazı tefsirleri de vardır. Haccâc'ın korkusuyla gizlenerek Horasan'a gittiği ve Ebu Ca'fer el-Mansûr devrinde tekrar döndüğü bilinmektedir. Rivayetlerinde şîanın tarafını tuttuğunu söylenmişse de sika bir râvî olarak kabul edilmiş ve dört hadîs imâmı tarafından nakillerine yer verilmiştir.[50]

9- İbn Saîd el-Kelbî

İbn Saîd el-Kelbî, Kûfe'de yetişmiş tabiînden müfessir olup gerek babası," gerekse dedesi Cemel vak'asında Hz. Ali tarafında yer almış, kendisi de İbn Eş'as'-ın zâlim Haccâc'a başkaldırdığı Cemâcim vak'asına iştirak etmiştir. Şîî temayülleri ile tanınır. İlmî bakımdan kudretli olduğu, mezheb bilgisine sahip bulunduğu belirtilir. Ümmühâni'nin âzfidlı kölesi Ebu Salih Bazan, Şa'bî, Süfyân ve Seleme'den rivayetler nakleder. Sevrî, ibn Uyeyne, Hammâd İbn Seleme, Abdullah ibn Mübarek, İbn Cüreyc, Ebu Avâne ve Ebu Bekir İbn Ayyaş gibi zevat da ondan hadis rivayet etmişlerdir. Ebu Salih vasıtasıyla İbn Abbâs'tan naklettiği tefsirleri meşhurdur. Ancak Ebu Salih'in Ebu Abbâs'dan tefsîr dinleyip okuduğu vârid değildir. Bu nedenle Kelbî kanalıyla İbn Abbâs'a ulaşan tefsîr tarîki en zayıf tarîktir. Fakat Sa'lebî ve Vâkidî gibi bazı müfessirler bu tarîkten hadîs rivayet etmişlerdir. Onun ahkâma dâir hadîsleri pek itimâda şâyân görülmemiştir.[51]

10- İmâm A'zam Ebu Hanîfe (öl. 150/677)

İmâm A'zam Ebu Hanîfe Nu'mân İbn Sabit, Hanefî mezhebinin kurucusu olup 80 tarihinde (699) Kûfe'de doğmuş 27 kez Basra'ya giderek oradaki bilginlerle buluşup çeşitli tartışmalara iştirak etmiştir. Emevîler döneminde Ebu Hanîfe'nin Küfe kadısı olması istenmişse de Ebu Hanîfe bunu kabul etmemiştir. Bu sebeple Mekke ve Medine'ye gitmiş, sonra Abbasîler döneminde tekrar memleketine dönmüştür. Keza Abbasî hükümdarı Ebu Ca'fer el-Mansur tarafından Bağdâd'a çağırılıp Bağ-dâd kadısı yapılmak istenmişse de yine kabul etkediğinden cezalandırılmıştır. İmâm

A'zam, devrindeki bütün bilginlerden istifâde ederek hadîs, tefsîr ve fıkıhta pek üstün bir mevki ihraz etmiştir. Ashâb'tan bazılanyla tanıştığı rivayet edilir. Ancak onun fıkıhtaki üstadı Hammâd tbn Ebu Süleyman'dır. Atâ, Nâfı, Adiyy îbn Sabit, Seleme, Katâde, Arar Îbn Dînâr gibi zevattan hadîs öğrenmiştir. Vekî' Îbn Yezîd; Sa'd Îbn Ebu Salt, Ebu Âsim, Abdullah îbn Mûsâ ve Ebu Nuaym gibi zevat da kendisinden hadîs rivayet etmişlerdir. Ebu Hanîfe'nin fıkıhtaki öğrencileri ise pek çoktur.
îmâm A'zam'in başlı başına tefsîrle ilgili bir eseri mevcûd değildir. Ne var ki bütün ictihâdlannda Kur'ân'a dayanması nedeniyle Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini tefsîr etmiş ve bu konuya derinden vâkıf olduğunu göstermiştir. Nitekim İmâm Ebu Yû-suf; ben hadîs tefsîr ve izah hususunda Ebu Hanîfe'den daha âlim birini görmedim, demiştir. Yahya İbn Maîn de onun sika bir râvî olduğunu, ezberlediği hadîsleri ri-vayet edip diğerlerini rivayet etmediğini belirtir, imâm A'zam Ebu Hanîfe'nin Müs-ned Ebu Hanîfe adıyla bir de Hadîs kitabı olduğu bilinmektedir.[52]

11- Mukâtil İbn Süleyman (öl. 150/767)

Ebu Hasan Mukâtil ibn Süleyman, Horasan'ın Belh şehrinden yetişmiş ünlü bir müfessirdir. O, Nâfi\ Ebu Ishâk, Zührî, Dahhâk, Mücâhid, İbn Şîrîn, Zeyd İbn Eşlem, Atâ, İbn Ebu Müleyke, Atıyye gibi zevattan tefsîr ve hadîs nakletmiştir. Sa'd İbn Savt, İbn'ül-îd gibi zevat da ondan rivayet naklet mislerdir. Mukâtil İbn Süleyman'ın rivayetleri takdîr gördüğü gibi, tenkîd de edilmiştir. Hattâ imâm Şafiî merhum, onun için; halk Mukâtil'in tefsirine muhtaçtır, demiştir. Ancak Zehebî onun hadîsinin metruk olduğunu belirtir. Cehm İbn Safvân ile dostluğu bulunduğu, ancak görüşlerinin birbirinden çok farklı olduğu söylenmiştir. Mukâtil, ibn Abbâs'-tan tefsîr nakleder. Ancak bu tefsîri Dahhâk'in tedvîn etmiş olduğu da söylenir. Beğavî Mukâtil'den nakledilen tefsîri Abdullah İbn Sabit kanalıyla tahrîc eder. Ebu Hanîfe'nin oğlu Hammâd'a Mukâtil'in tefsîrini Kelbî'den aldığı söylendiğinde, Hammâd; Mukâtil'in Kelbî'den daha bilgin olduğunu ve bu sebeple ondan tefsîr almış olamayacağını ifâde etmiştir. Mukâtil'den nakledilen tefsîr nüshası günümüze kadar intikâl etmiştir. (Bkz. Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, 301)[53]

12- Şu'be ibn el-Verd (öl. 160/777)

Vasıflı olan Şu'be İbn Verd aynı zamanda Şu'be İbn Haccâc olarak da bilinir. Daha sonra Basra'ya gelerek burada öğrenim görmüş ve öğretime devam etmiştir. Sika ve Zâhid bir zât olan Şu'be, Enes İbn Mâlik ve Ömer ibn Seleme gibi sahabeleri görmüş, Muâviye İbn Kurra, Enes, ibn Şîrîn, Sabit el-Benâni ve A'meş gibi tabi-înden hadîs nakletmiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah İbn el-Mübârek gibi zevat da ondan tefsîr nakletmişlerdir. Şu'be'den nakledilen riva-yetlerin sayısı iki bin civarındadır. Süfyan es-Sevrî onun için; hadîs ilminde mü'-minlerin emîridir, dermiş. İmâm Şafiî de; Şu'be İbn Haecâc olmasaydı Irak'ta hadîs bilinmezdi, dermiş. Edebî yönü de bulunan Şu'be'nin tefsîri meşhurdur.[54]

13- Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778)

Ebu Abdullah Süfyân İbn Saîd Mudar kabilesinden olup Kûfe'de doğmuş ve Basra'da vefat etmiştir. Büyük bir müctehid ve bilgin olan Sevrî kendi adıyla anılan mezhebin de kurucusudur. Ancak Süfyân es-Sevrî'nİn mezhebi devam etmemiştir, tik hadîs bilgisini babasından alan Süfyân devlet görevlerini red etmiş ve böylece idarecilerden uzak durmaya çalışmıştır. 150 yılında büyük bir ihtimâlle kadı tayın edilmemek için Kûfe'yi terketmiş ve Irak'ın dışına çıkmıştır. Bilâhare Yemen'e gittiği ve burda ticâretle uğraştığı, sonra Mekke'ye geldiği ve Mekke'den de Basra'ya gelerek Yahya İbn Saîd'in evine yerleştiği bilinmektedir. Birçok fakîh kendisinden ders almak üzere Basra'ya gelmiş, devlet tarafından yerinin tesbît edilmesi üzerine Abbasî sarayı ile ilişki kurmuş, fakat 161 yılı (778) Şa'bân ayında vefat etmiştir. Süfyân es-Sevrî'nin hadîs rivayeti bazı tedlîs (üstadını atlayarak daha yukardaki bir râvîden hadîs rivayet etmek) ithamına mâruz kalmış ise de bütün hadîs bilginleri tarafından nakledilmiştir. Onun Câmi'ül-Kebîr, Cami'üs-Sağîr, Kitâb'ül-Ferâiz gibi eserlerinin yanisıra bir de tefsirinin bulunduğu söylenmektedir. Fıkıhta kendi adına anılan bir mezhebin kurucusu olduğunu az önce belirtmiştik. Ne var ki bu mezheb devam etmemiştir. Tasavvufta ise zühd hareketinin önemli temsilcilerinden birisidir. Bu sebeple hemen hemen bütün tasavvuf kollarında Süfyân es -Sevrî'ye yer verilmektedir. Ibn'ül-Cevzî onun menkıbeleriyle ilgili bir eser yazmıştır.[55]

14- Enes İbn Mâlik (öl. 179/795)

Ebu Abdullah Mâlik İbn Enes İbn Mâlik ünlü Mâlikî mezhebinin kurucusudur. Yemen asıllı olup Himyerî hanedanına mensûhtur. 93 veya 95 (71 i veya 713) yıllarında Medîne-i Münevvere'de doğmuş ve burada yetişerek Medîne fıkhının mümessili olmuştur. Tabiînden pek çok kişiye yetişmiş olan İmâm Mâlik 300'ü tabiînden, 600'ü de teba-i tabiînden olmak üzere 900 kişi ile görüşmüş ve bunların bilgisinden yararlanmıştır. Hemen hemen o miktarda kişi de İmâm Mâlik'ten riva- yet nakletmiştir. İmâm Mâlik hadîste Ünlü el-Muvatta' isimli eseriyle şöhret bulmuş, tefsirde ise Hâlid İbn Abdurrahmân el-Mahzûmî'nin rivayet ettiği Tefsirü öarib'il-Kur'ân isimli bir eserinin bulunduğu bilinmektedir.
Görüldüğü gibi tabiîn devrinde tefsîr faaliyeti oldukça hızlı ve yaygın idi. Bu ismi sayılan zevatın yanı sıra Kays tbn Müslim, (öl. 120/732), Atâ İbn Dînâr (öl. 126/743), Yahya İbn Kesîr (öl. 129/747), Amr İbn Ubeyd (öl. 144/761), Atâ el-Horasânî (öl. 133/750), Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem (öl. 182/798), Huşeym İbn Beşîr (öl. 183/799), Yûnus İbn Hâlid (öl. 183/799), Muhammed er-Ruvâsî (öl. 190/805), Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804), Süfyân İbn Uyeyne (öl. 198/813), Vekî' ibn el-Cerrâh (öl. 197/812), Revh İbn Ubâde (öl. 205/820), Yezîd İbn Hârün (öl. 206/821) gibi zevatın da isimlerini zikretmek gerekir. Tabiîn ve Teba-i Tabiîn devrindeki bu tefsîr faaliyetleri daha çok rivayet nakli tarzındadır. Ancak bu rivayetlerin hüccet olma durumu tartışmalıdır. İmâm Ahmed İbn Hanbel'e göre; Tabiîn ve Teba-i Tabiînden nakledilen rivayetler kabul de edilebilir, red de edilebilir. Tabiînin rivayetlerinin benimsenmeyeceğini söyleyen birçok bilgin de

bulunmaktadır. Genellikle tabiînden nakledilen rivayetlerde onların kendi re'ylerinin dışında haber olarak nakledilenleri benimsemek, diğerlerini reddetmek kanâati hakimdir. Daha önce biz bu konuya temas etmiştik. Bu dönemde önemli bir hüsûs da Hıristiyan ve Yahûdîlere dâir birçok haberlerin tefsîrlere sızmasıdır. Çünkü Ehl-i Kitâbtan müs-lüman olanlar, şer'î hükümlerle ilişkisi bulunmayan ve tarihî malûmat kabilinden olan bilgilerini İslâm dünyasına girdirmişler ve böylece birçok Yahûdî kaynaklı görüşler ve haberler yayılmaya başlamıştır. Bunu bir sonraki bölümde ele alacağız. Diğer taraftan bu dönemdeki tefsîr faaliyetinin esâsı; bir üstâddan bir rivayeti dinlemek sonra da bir başkasına bu rivayeti aktarmak şeklinde idi. Bu dönemin bir diğer özelliği-de mezheb ihtilâflarının ana noktalarının belirmeye başlamış olmasıdır. Kaza ve kader konusunun tartışılması, sıfatların bahis mevzuu edilmesi bu dönemde başlamaktadır. Bu dönemin karakteristik özelliklerinden birisi de tartışma konularının daha çok ahkâm ile ilgili olmasıdır. Ancak bu tartışmalar genellikle dil menşe'li olup ifâdenin belirlemek istediği anlam konusundadır. Lafzın muhtemel mânâlarından birini tercih etmek ve bu nokta üzerine fikir bina etmek bu dönemin ana özelliğini teşkil eder. Bu dönemden sonra tefsir tarihinin önemli bir merhalesi başgösterir ki bu, üçüncü merhalede münferid tefsîr rivayetleri yerine kitâb halinde tedvin edilmiş tefsirler ortaya çıkacaktır.[56]

TEFSÎR FAALİYETİNİN GELİŞMESİ TEFSİRLERİN TEDVÎNİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resûlullah (s.a) Kur'ân-ı Kerîmi fiilî, kavlî ve takriri sünneliyle tcfsîr etmiş ve bu tefsiri onun değerli ashabı, hem kendi aralarında, hem de kendilerinden sonrakilere rivayet ederek nakletmişlerdir. Ashâbtan sonra gelen tabiîn de aynı metodu takîb ederek hem birbirleri arasında, hem de kendilerinden sonrakilere İntikâl ettirmek üzere ashâbdan duydukları rivayetleri nakletmişlerdir. Bu dönemde daha çok rivayet nakli ve bu rivayetler arasından bir kısmının tercih edilmesi şeklinde olan tefsîr çalışmaları, müşahede edilmekteydi. Ancak Emevîlerin son dönemiyle Abbâsîlerin ilk döneminde Peygamberin hadîsleri tedvîn edilmeye başlandı. Hadîslerden muhtelif konular ayrı bablar altında toplanıyor ve tefsîr konusu da bu hadîs mecmuaları içerisinde ayrı bir bölüm olarak yer alıyordu. Henüz sûre sûre baştan sona Kur'an tefsîrimevcûd değildi. Peygamberin veya sahabenin veya tabiînin rivayet ettikleri Kur'an âyetlerinin tefsirleri Yezîd îbn Hârûn es-Sülemî (öl. 117/735), Şu'be Îbn Haccâc (öl. 160/777), Vekî' İbn Cerrah (öl. 197/812), Süfyân İbn Uyeyne (öl. 198/813), Revh İbn Ubâde (öl. 205/820), Abdür-rezzâk İbn Hemmâm, (öl. 211/826), Âdem tbn Ebu İyâs (öl. 220/835), Abd İbn Humeyd (öl. 249/864) gibi hadîs imamlarının derledikleri mecmualar içerisinde yer alıyordu. Ancak bu mecmualarda tefsîr yalnızca bir bölüm halinde mevcûd idi ve kendilerinden önce geçen zevatın tefsirlerinin aktarılmasından öteye geçmiyordu.
Bir müddet sonra üçüncü bir adım daha atılarak tefsîrler ayrı mecmualar halinde derlenmeye başlandı. Kur'ân'daki her âyetin tefsîriyle ilgili peygamberden ve ashâbdan nakledilen rivayetler yine mushaftaki sırasına göre tanzîm edilerek ilk tefsîr mecmuaları meydana getirildi. Bunlar arasında bilhassa İbn Mâce (öl. 273/886), İbn Cerîr Taberî (öl. 310/922), Ebu Bekir İbn Münzir en-Neysâbûrî (öl.

318/930) İbn Ebu Hatim (öl. 327/938), İbn Hibbân (öl. 369/979), Hâkim (öl. 405/1014) ve Ebu Bekir ibn Merduyeh (öl. 410/1019) gibi değerli tefsîr âlimleri bulunuyordu. Bu tefsîrler de yine peygamberden, ashâbdan, tabiînden ve teba-i tabiînden nakledilmiş olan rivayetlerin isnâdlar halinde aktarılmasından ibaretti. Kısacası rivayet tefsiri idi. Yalnızca İbn Cerîr Taberî nakledilen rivayetleri zikrettikten sonra, kendi tercihini belirttiği gibi bazı yerlerde gramer ve i'râbla ilgili bilgiler de veriyordu. Ayrıca âyetlerden çıkarılabilecek hükümleri de zikrediyordu. Böylece ilk rivayet tefsîrleri ortaya çıktı. Ancak Kur'ân'ı-rivâyet tarîkıyla da olsa-baştan sona tefsîr ederek ki-tab yazan ilk kişinin kimliği bilinmemektedir. Ferrâ'nın, arkadaşlarına; gelin size Kur'ân'ı okutayım, diyerek bir ders halkası teşkil ettiği ve baştan sona kadar Kur'-ân'ı tefsîr ettiği rivayet edilir. (tbn'ün-Nedim, el-Fihrist, 99).
207 (822) yılında vefat etmiş bulunan Ferrâ'nın baştan sona Kur'ân'i âyet âyet tefsîr ettiği söylenemezse de Kur'ân'ın anlaşılmaz olan ibarelerinin tefsîriyle yetindiği söylenebilir. Bu arada Ebu Ubeyde'nin, Ferrâ'nın Maânî'I-Kur'ân'ına benzer, Mecaz'ül-Kur'ân isimli eserinin bulunduğu ve her sûrenin mecaz san'atıyla ilgili bölümlerinin burada açıklandığı bilinmektedir. Ancak îbn Abbâs'a ve Mücâhid'e nisbet edilen tefsirlerin de bulunması bu tefsir faaliyetinin daha önceki dönemlerde başlamış olduğunu gösterir. Daha Önce de zikretmiş olduğumuz gibi, Saîd İbn Cübeyr'in de Kur'ân'ı bir kitap halinde dercederek tefsîr ettiği bilinmektedir. Şu halde daha hicrî birinci asırdan itibaren Kur'ân tefsîriyle ilgili derleme faaliyetleri başlamış bulunuyordu. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 142-144)
Daha sonraki dönemlerde isnâd kaidelerine riâyet edilmeksizin ve doğrudan rivayetlerin nakliyle yetinilme temayülleri belirdi. Bu sebeple titiz bir isnâd zincirinden yoksun bulunan rivayetler ortaya çıktı. Böylece ilk kez hadîs ve tefsîrde uydurma rivayetler yer almaya başladı. Özellikle Kur'ân kıssalarının açıklanması için isrâiliy-yât nakledilmeye başlandı. Bu sebeple de âyetlerin tefsirinde çok farklı yorumlara gidildi. Genişleyen islâm devleti, yaygınlaşan islâm toplumu ve gelişen İslam kültürü doğrultusunda ortaya çıkan yeni problemlere Kur'ân'ın ışığında çareler bulmak arzusuyla aklî istidlallerle Kur'ân'dan hükümler çıkarılmaya çalışıldı. Başlangıçta kişisel çabalarla nakledilen rivayetlerden bir kısmının tercihi şeklinde görülen ve nis-beten de kabul gören bu faaliyet gittikçe genişledi. Antik kültürlerin kalıntıları, değişik bilgi malzemeleri, farklı görüşler, birbiriyle çelişen inançlar yavaş yavaş tefsîr kitaplarında sergilenmeye başlandı. Gramer faaliyetleri hızlanarak sarf ve nahivle ilgili eserler tedvîn edilince, fıkhî ahkâmla alâkalı farklı görüşler ortaya çıkınca, kelâm problemleri tartışılmaya başlayınca, fırkalar değişik inanç ve görüşlerini yayma gayreti içine girince ve Grek felsefesinden eserler tercüme edilerek İslâm düşünürleri tarafından tartışılınca, bu disiplinlerin her biri kendi görüşlerini Kur'ân'ın tefsirinde yansıtmaya çalıştılar. Bu disiplinlerden herhangi birisinde derinleşmiş olan kişi, onu Kur'ân'a da uygulamaya yeltendi. Bu sebeple Zeccâc, Vahidî ve Ebu Hayyân gibi müfessirlerde göreceğimiz üzere, gramer fâaliyetlerine ağırlık veren, Kur'ân'ın i'râbıyla alâkadar olan tefsirler yazılmaya başlandı. Cessâs ve Kurtubî gibi âlimlerin tefsirlerinde karşılaşacağımız gibi, fıkhî mes'elerle ilgilenen bilginler, fıkhî yanı ağırlıklı olan tefsirler yazdılar. Kelâmcılarm ve özellikle Râzî'nin tefsirinde müşahede edeceğimiz gibi, aklî

bilimlerde gelişmiş olan düşünürler de felsefî ve kelâmî yönleri ağır basan tefsirler yazdılar. Tarihçilerin kaleminden çıkan tefsîrler de daha çok-doğru/yanlış-geçmiş haberlerin naklinden ibaret oluyordu. Sa'Iebî ve Hâzin gibi. Bu arada gerek Mu'tezile'den gerekse Şîa'dan birçok bilgin de kendi mezheplerinin görüşlerini yansıtan tefsîrler yazdılar. Rummânî, Cübbâî, Kadı Abdü'l-Cebbâr, Zemahşerî gibi bilginler Mu'tezilî inançlara ağırlık veren tefsîrler yazarken, Tabres-sî ve Molla Muhsin el-Kâşî gibi bilginler de Ca'ferî ve imâmî tefsîrler yazdılar. Bu arada zühd ve takva yönü ağır basan Sülemî ve benzeri mutasavvıflar da Kur'ân'ın tasavvuf! yorumlarına yeltendiler. Daha sonra İbn'ül-Arabî ve Sadreddîn Konevî gibi bilginler de işârî tefsirler yapmaya çalıştılar. Böylece her görüş kendi kanâatları doğrultusunda Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalıştı.
Diğer taraftan bazı bilginler de kur'ân-ı Ker'im'deki değişik konuları içeren tefsir kitapları yazdılar. Sözgelimi Ebu Ca'fer en-Nahhâs nasih ve mensûh ile ilgili, Ebu U bey de-az önce de belirttiğimiz gibi-Kur'ân'dakî mecazla ilgili, Râğıb el-Isfahânî Kur'ân'daki terimlerle alâkalı, Vahidî Kur'ân'daki nüzul sebeplerini anlatan, Ces-sâs Kur'ân'daki ahkâmı belirten ve İbn'ül-Kayyim ise Kur'ân'daki yeminleri konu edinen tefsirler yazdılar. Bunun sonunda tefsir faaliyeti, o devrin bütün kültür mü-esseselerini içine alacak geniş bir yapıya kavuştu. Ve böylece muhtelif tefsir çalış-maları ortaya çıktı.
Şimdi biz tedvîn edilmiş tefsirlerle ilgili olmak üzere muhtelif tefsir türlerini ve her türden yazılmış olan eser ve müellifleri tanımaya çalışalım.[57]

I- RİVAYET TEFSİRİ:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek Rasûlullah'tan, gerek ashabından, gerekse tabiînden nakledilen rivayetlere dayalı olarak yapılan tefsîrlere rivayet tefsîri adı verilir. Şöyle de diyebiliriz: Allah'ın kitabında kasd ettiği hususları açıklayıcı nitelikte Kur'ân'da, Sünnette, sahabenin sözleri arasında vârid olan ifâdeleri nakle-derek meydana getirilen tefsirlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, tabiînden nak-ledilen rivayetlerin ne derece geçerli olduğu tartışmalıdır.
Rivayet tefsirlerinde; Resûlullah tarafından ashabına açıklanmış olan âyetlerin tefsîri ile ashâb tarafından tabiîne aktarılmış olan nakillerden ve tabiînin de daha sonra gelen nesillere intikâl ettirdikleri rivayetlerden oluşan bir isnâd zinciri bulun-maktadır. Peygamberin ashabı Kur'ân'ı kendi görüşlerine uygun olarak tefsir etmek yerine, daha çok peygamberden duyduklarını aktarmakla yetiniyorlardı. Tabiîn devrinde ise gelişen olaylar muvacehesinde peygamberden ve ashâbdan nakledilen rivayetlerin yanısıra anlaşılması zor olan hususlarda şahısların görüş ve içtihadına da yer verilmeye başlandı.
Tefsirin özel bâblar halinde tedvîn edilmesi döneminde öncelikle rivayetlere da-yanan hadîsler biraraya getirilerek müstakil eserler yazıldı.
Bu konuda hadîs bilginleri önemli görevler üstlendiler. Ve böylece tefsîr, hadîsin bir şubesi olarak gelişmeye başladı. Ancak zamanla sahîfeler adı verilen tefsirle ilgili özel tc'lîfler ortaya çıktı. Ali lbn Ebu Talha'nın, Abdullah İbn Abbâs'tan ri-vayet ettiği sahîfe bunun örneğidir. (Suyutî, el-Itkân, II, 88) Daha sonra tefsirle il-gili Cüz' adı verilen özel kitapçıklar belirmeye başladı. Ebu Revk'e nisbet edilen

Cüz' ile Muhammed lbn Sevr'in lbn Cüreyc'ten rivayet ettiği üç formalık cüz* bunun örneğidir. (Suyûtî, A.g.e., II, 88) Ve nihayet üçüncü safha olarak başhbaşına tefsirle ilgili eserler ve kitaplar ortaya çıktı. İbn Cerîr Taberî'nin ünlü tefsîri ile diğer rivayet tefsirleri bu türün güzel örnekleridir.
Ancak bu rivayet tefsîrleri beraberinde bazı zaafları da getiriyorlardı. Şöyle ki: Rivayet tefsîri; Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri veya Kur'ân'ın Sünnet ile tefsîri,yahut Kur'ân'ın sahabeye dayanan ya da tabiînden nakledilen rivayetlerle tefsirinden oluşuyordu. Kur'ân'ın yine Kur'ân'da vârid olan bir âyetle tefsîri herkes tarafından veya Peygamber'den vârid olan Sahih bir sünnet ile tefsîri kabul ediliyor ve pek tartışma konusu olmuyordu. Ne var ki sünnetten nakledilen rivayetler; gerek rivayet zinciri bakımından, gerekse ifâdenin metni bakımından herhangi bir eksiklikle malûl olduğu takdirde sahih olarak kabul edilmiyor ve reddediliyordu. Sahabe veya tabiînden nakledilen rivayetlerde ise, pekçok tutarsızlıklar ve zaaflar göze çarpıyordu. Bilhassa sahabeden ve tabiînden herkesin itibâr ettiği, Kur'ân konusunda derin bilgi sahibi olan zevata pek çok sözler izafe ediliyor ya da malediliyordu. Herne kadar hadîs ve tefsîr bilginleri tarafından bu rivayetlerin isnadı ve metni titiz bir kritiğe tâbi tutularak değerlendiriliyor idiyse de, yine rivayet tefsirinin herkes tarafından kuşkuya vesîle olan bir zaaf unsuru olarak dikkatleri üzerine topluyordu. Rivayet tefsîrlerindeki zaaf nedenlerini üç noktada toplayabiliriz:
1- Uydurma rivayetler
2- tsrâiliyât
3- İsnâd kopukluğu
Şimdi bu üç konuyla ilgili olarak bir nezbe bilgi vermeye çalışalım: [58]

1- **Tefsirden Mevzu' Rivayetler:**

Az önce de belirttiğimiz gibi, tefsir; başlangıçta hadîs ilminin bir şubesi olarak ortaya çıktığından, hadîs uydurma faaliyetinin doğmasına sebep olan amiller bu uydurma hadîslerin tefsirlerde yer almasına da neden olmuştur. Hadîs uydurmanın nedenlerini araştırdığımızda bunun temelinde daha çok siyâsî; sosyal ve kültürel sâîklerin yatmakta olduğunu görürüz. Hadîs uydurma faliyetinin başlangıçta peygambere izafeten yalan haberler yayılmak suretiyle daha Resülullah'ın hayatında başladığı görülmekte İse de bunun tam anlamıyla bir hadîs uydurma faaliyeti sayılamayacağı muhakkaktır. Nitekim kimliği hakkında bilgi sahibi bulunulmayan bir kişi peygamberin kılığına bürünerek Medine'ye 2 mil mesafedeki Benu Leys kabîlesine gelir ve peygamberin memuru olduğunu bildirir. Daha önce bu kabileden bir kadınla evlenmek istediği halde bu arzusu gerçekleşmemiş olan bu kişinin böyle bir hîle yoluna başvurarak kendisini peygamberin memuru diye takdim ederek arzuladığı kadının evine gider. Ancak bu husustan kuşku duyan mezkûr kabîle halkı Resûlullah'a bir kişiyi göndererek konuyu inceletmek ister. Bu durumdan haberdâr olan Resûlullah; yalan söylemiş Allah düşmanı, buyurarak adı geçen kişiyi yakalamak üzere ashâb-tan bazı kişileri görevlendirir. Ancak onu bulmak üzere görevlendirilen ashâb, adı-geçen kabîlenin bulunduğu mahalle vardıklarında bu şahsın bir yılan tarafından sokularak öldürüldüğü anlaşılır.

Görevliler Medine'ye döndüklerinde durumdan haberdâr olan Resûlullah; kim, bilerek bana yalan isnâd ederse cehennemde kendi yerini hazırlasın, buyurur. Böylece Resülullah'ın ağzından yalan rivayetin kişiyi cehenneme sevkettirecek bir suç olduğu ortaya konur. (Gerek bu hadîs ve gerekse bu hususla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz,: M. Yaşar Kandemîr, Mevzu' Hadîsler, 24)
îşte bilmeyerek de olsa Resûlullah'a yanlış bir şey isnâd etmiş olabilme ihtimâlini ve endîşesini taşıyan ashabın büyük bir çoğunluğu duyduklarından emîn oldukları hadîslerin dışında herhangi bir rivayeti aktarmamaya özen göstermişlerdir. Nitekim Zeyd tbn Erkam'ın; Resûlullah'tan hadîs rivayet etmek çok güç bir iştir, dediği ve Abdullah İbn Mes'Ûd'un hadîs rivayet edeceği zaman boyun damarlarının şişip terlediği ve gözlerinden yaşlar aktığı bilinmektedir. Ashabın bu noktadaki has-sasiyetini gösteren şu olayı gerek Buhârî, gerekse Müslim Sahihlerinde müştereken naklederler. Buna göre; Ebu Mûsâ el-Eş'arî Hz. Ömer'i ziyarete gelir ve içeri gir-mek üzere izin almak maksadıyla dışardan üç kerre selâm verir. Cevâb alamayınca dönüp gider. İşi bittikten sonra Ebu Musa'yı kabul etmek isteyen Hz. Ömer, onun gittiğini öğrenince arkasından adam yollayarak çağırtır ve niçin beklemediğini so-rar. Ebu Mûsâ da Resülullah'ın; sizden bir kimse herhangi bir eve girmek istediği zaman üç defa selâm versin, cevâb almazsa dönsün, buyurduğunu duyduğunu bildirir. Bu sözü daha Önce duymamış olan Hz. Ömer Ebu Musa'dan bu hadîsi birlikte duyduğu bir şâhid getirmesini, aksi takdirde elinden kurtulamayacağını söyler. Ebu Saîd cl-Hudrî böyle bir hadîsi duymuş olduğuna şehâdet ettikten sonra Hz. Ömer Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi serbest bırakır, (liuhârî, Sahih, III, 6; Müslim, Sahih, VI, 177; nakleden M. Yaşar Kandemir, A.g.c., 27)
Hadîs Uydurulmasına Sebep Olan Âmiller:
Hadîs uydurulmasında etkin olan âmilleri; siyâsi, kültürel, i'tikâdî, dinî ve şahsî menfaat endişesi gibi âmiller olarak zikretmek mümkündür.
Bilindiği gibi Rcsûlullah'ın hayatında müslümanlar her konuda Resûlullah'a danışıyor ve onun gösterdiği hareket tarzını takîb ediyor ve bu hususta herhangi bîr tartışma, ya da ihtilâfa sürüklenmiyorlardı. Peygamberin vefatından sonra böyle bir yüce kaynaktan mahrum olan ashâb ilkin peygamberin yerine geçecek olan şahsın (halîfe) tayininde farklı kanâatlar serdettîler. Daha sonra Hz. Osman'ın katline varan olaylar ve bunu müteakiben Hz. Ali ile Hz. Âişe ve Hz. Ali ile Muâviye ara-sında cereyan eden çatışmalar, nihayet Emevîlcrin hilâfeti saltanata çevirmeleri sonra da Emevî hanedanına son verilerek Abbâsoğullarının iktidarı ele geçirmeleri ile gelişen siyasî hadiseler birçok konuda müslümanbr arasında farklı görüşlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu farklı görüşlerin mcnsûblafı, kendi görüşlerini te'ykl eder mâhiyette Kur'ân'dan ve sünnetten deliller getirmeye çalıştılar. Kendi kanaâtlarını destekleyen bariz deliller bulamayınca da Kur'ân âyetlerini te'vîle ve yorumlamaya çabaladılar. Ancak Kur'ân'a dayanmak konusunda rahat hareket etme imkânına sahip değildiler. Çünkü muhalif gruplar da kendi kanâatları doğrultusunda yorumlarla âyetten destekler bulabiliyorlardı. Hadis-i Şerifler Hz. Peygamberin hayatında derlenip toparlanmadığı için ve Özellikle Kur'ân-ı Kerîm ile karışması ihtimâline binâen bizzat peygamberin hadîslerin yazılmasını yasaklaması, daha sonra muhtelif görüş mensûblannın kendilerini destekler mâhiyette hadîsler araştırma isteklerini harekete geçirdi.

Kendi kanaâtlarını destekler mâhiyette hadîs bulamayınca; görüşlerine karşı olan bazı hadîslerin Hz. Peygambere İsnadını reddederek hadîs olmadıklarını söylediler. öte yandan peygamberin söylemediği bazı sözleri ona isnâd ederek kendi kanâatları doğrultusunda hadîs uydurma yoluna gittiler. Böylece karşımıza mevzu' hadîsler olayı çıktı.
Mevzu' hadîsler konusunda en büyük gayretin siyâsî ve i'tikâdî mezheb mensupları tarafından gösterildiği müşahede edilmektedir. Özellikle Hz. Ali ve peygamberin soyundan gelenlerin hakkını müdâfaa etmekte olduklarını savunan ve kendilerine şîatü Ali denilen bir grub bu konuda büyük bir gayret içinde görülmektedir. Bunlar öncelikle Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi kendisine vasî tayîn ettiğini, binâenaleyh, gerek Hz. Ebu Bekir'in, gerekse Hz. Ömer ve Osman'ın Hz. Ali'nin hakkı olan hilâfet mevkiini haksız yere işgât ettiklerini Öne sürdüler. Ve onlara göre Hz. Peygamber yüz binden fazla ashâbyla birlikte Veda' haccından dönerken Ğadîru-humm (Mekke'den Medine'ye giden yol üzerinde Cuhfe denilen mevkide bulunan bataklık bölgede) bir müddet durmuş ve Hz. Ali'nin elini tutarak beraberinde bulu-nan ashaba hitâb etmiş ve; işte benim vasîm, kardeşim ve benden sonra halîfem bu-dur. Onu dinleyin ve kendisine itaat edin. buyurmuştur. (Ali el-Kârî, Mevzuat, 109) Şîanın iddiasına göre; Hz. Peygamberin bu açık talimatına rağmen sahabeler haksız yere Hz. Ali'yi değil Hz. Ebubekir'i halîfe seçmişlerdir.
Yine Şîanın iddiasına göre Hz. Peygamber, miraçtan döndüğü gece, sabahleyin orada gördüğü fevkalâde halleri ashabına anlatırken, Mekke üzerinde bir yıldızın düştüğü görülür. Bu hâdise üzerine Rasûlullah (s.a); Bu yıldız kimin evine düşmüşse benden sonra halîfe odur, der. Yapılan incelemede yıldızın Hz. Ali'nin evine düştüğü anlaşılır. Mekkeliler Peygamberin hissî davrandığını belirterek; Mu-hammed yanıldı, doğru yoldan saparak kendi ailesinin hevesine kapıldı ve amcası-nın oğlunun tarafına meyletti, derler. Bu vak'a üzerine Allah Teâlâ Necm sûresinin ilk âyetlerini: "Andolsun yıldıza, battığı demde. Arkadaşınız sapmamış ve azma-mıştır. Kendiliğinden konuşmaz o. Yalnızca kendisine İlkâ edilen bir vahiydir. Onu müthiş kuvvetli olan öğretti. O, akıl ve görüşünde kâmildir." (Necm, 1-6) İnzal bu-yurur, işte bu olay ve bu âyetin nüzûlu ile Hz. Peygamber kendinden sonra gelecek halîfenin Hz. Ali olduğunu söylemiş olur. Ancak ashâb bunu da unutmuştur. (İbn Teymiyye, Minhâc'üs-Sünne, I, 37-38) Şiilerin Hz. Ali'nin hilâfeti ve onun şahsiye-ti etrafında uydurmaya çalıştıkları bu ve benzeri daha pek çok hadîslere karşılık vermek üzere Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman gibi ilk üç halîfeyi sevenler de hadîsler nakletmeye başlarlar. Sözgelimi bu mevzu' hadîslerden birine göre; Hz. Peygamber Miraçta iken kendinden sonra Hz. Ali'nin halîfe olması için duâ eder. Ancak bu esnada gökler sarsılıp sallanmaya başlar ve her yandan melekler yüksek sesle "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (İnşân, 30) âyetini okumasını söylerler. Ve Allah Teâlâ; senden sonra Ebu Bekir'in halîfe olmasını dilemiştir, derler. (Ibn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, I, 345) Böylece Resûlullah'm kendisinden sonra Ebu Bekir'in halîfe olacağını anladığını belirtilir. Bu arada Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in fazîletine dâir birçok hadîsler uydurarak bu ikisini sevenlerin cennete, sevmeyenlerin cehenneme gideceği nakledilir. (İbn Arrâk, A.g.e., I, 347)
Diğer taraftan Hz. Ebu Bekir ve Ali'nin yamsıra Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden olaylarla ilgili olarak da birçok hadîs vaz'edilir. Peygamberin

geleceğe dair olayları önceden haber verdiği ve Muâviye'nin ilerde saltanat iddiasında bulunacağını bildirip, Muâvİye'yi benim minberimde konuşurken görürseniz, onu derhal öldürünüz, dediği nakledilir. (Zehcbî, Mîzân.1,268; Suyutî el-Leâlîl-Masnûa, I, 424) Hattâ Resûlullah'ın; her ümmetin bir Firavun'u vardır, bu ümmetin Firavunu da MuâvÎye'dir, dediği nakledilir. Bu ve benzeri rivayetler karşısında Muâvîye tarafdarlan da boş durmazlar ve Muâviye'nin vahiy kâtibi olduğunu belirterek onun üstünlüğüne dâir pek çok hadîs uydururlar. Sözgelimi Hz. Cebrail bir gün Resûlul-lah'a gelerek Allah Teâlâ'nın selâmını söyler ve ona som altından bir kalem verip şöyle dediğini bildirir: Ya Muhammed; Ben, bu kalemi yüce Arşımdan Muâvîye'ye hediye ediyorum. Bu kalemi ona ver ve bununla ona Âyet el-Kürsî'yi yazmasını söyle. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, II, 3) Bununla da yetinmeyen Muâviye tarafdarlan bizzat Hz. Ali'nin ağzından şu haberi uydururlar. Gûyâ Hz. Ali Resûlullah'ın huzurunda yazı yazarken Muâvîye çıkıp gelir. Rcsûlullah da kalemi Hz. Ali'den alarak Muâviye'ye verir ve bunun ilâhî bir emir olduğunu belirtir. Hz. Ali de bu emirden asla hoşnûdsuzluk duymadığını ifâde eder. (İbn Arrâk, A.g.e., II, 19)
Emevîlerin İktidardan uzaklaştırılmalarını Abbasilcrin iktidara gelmeleriyle gerek peygamberin amcası Abbâs ve gerekse onun oğlu Abdullah tbn Abbâs hakkında birçok hadîs uydurulduğu görülür. Keza Hz. Peygamberin Abbasî saltanatının gerçekleşeceğine dair bilgi verdiği haberi yayılır. Hattâ Resûlullah'ın; Abbâs benim va-sîm ve vârisimdir, dediği ifâde edilir. (Süyûtî, el-Leâlî'1-Masnûa, I, 429) Daha sonra Abbâsilerin kuşanacakları kıyafetin bizzat Cebrail (a.s) tarafından giyildiği iddîa edilerek; Cebrâîl'in üzerinde siyah bir kaftan ve başında siyah bir sarık ile Hz. Pey-gamber'in yanına geldiği ve Resûlullah'ın da şimdiye kadar görmediği bu kıyafetin nedenînMtendisine sorduğunu, bunun üzerine Cebrail'in şöyle dediği bildirilir: Bu kıyafet amcan Abbâs'ın soyundan gelecek olan hükümdarların kıyafetidir. Bunların iktidarının hak ve adalet üzere kâim olacağını anlayan Resûlullah, amcası Abbâs ve onun soyundan gelenler hakkında duâ etmiştir. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şeria, II, 10)
Görülüyor ki; siyâsî görüş sahipleri kendi görüşlerini topluma kabul ettirebilmek için pek çok hadîs uydurmuşlar, ve bu türden hadîs uyduranları desteklemişlerdir. Bu anlayış uzun yıllar İslâm dünyasında yayılacak ve hatta türklerin devlet sahnesine çıkması olayında bile türklerle ilgili lehte ve aleyhte birçok hadîs uyduru-lacaktır. (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzu' Hadîsler, 31-42)
Diğer taraftan İslâm'ın hâkimiyeti ile birlikte o güne kadar insanlığın tarih sahne-sinde önemli bir varlık gösterememiş olan arapların büyür bir güç halinde ortaya çıkmaları ve kendilerinden önce büyük kültür mirasına sahib bulunan kavimleri hâ-kimiyetleri altına almaları bu toplumlarda araplara karşı bir nevi kıskançlık duygu-sunun doğmasına neden olmuştur. Ayrıca Emevîler devrinde islâm'ın getirmiş olduğu eşitlik anlayışına ters olarak birtakım şovenist duyguların yayılmaya çalışılması ve arapların üstünlüğünün diğer müslüman mîlletler tarafından da benimsenmesini sağlamak üzere Arap kavminin yüceliğine dâir pek çok hadîs uydurulmuştur. Hz. Peygamberin Arap olması Kur'ân-ı Kerîm'in arapça inmiş bulunması ve cennet sâkinlerinin arapça konuşacaklarının ifâde edilmesi fikrinden hareketle arapların kavimlerin en hayırlısı olduğu belirtilmiştir. Hattâ Allah'ın

cennetliklerin arapça konuşacaklarını, cehennemliklerin Buhârâlıların diliyle şeytânların da Hûzistânlıların diliyle konuştuklarını ifâde ettiğini ve bu sebeple Hak Teâlâ'nın fars dilinden nefret ettiğini bildiren hadîsler yayılmaya çalışılmıştır. (Suyûtî el-Leâlî'1-Masnûa, 1,11; İbn Arrâk, Tenzih'üş-Şerîa, I, 137) Buna mukabil İranlıların da kendi dillerinin faziletine dâir hadîsler uydurdukları görülmektedir. Arşın etrafında dönen meleklerin fars-ça konuştukları ve Allah Teâlâ'nın şiddetle ilgili bir konuyu anlatırken arapça vahy indirdiği, kolaylık ifade eden bir konuyu anlatırken farsça vahiy indirdiği söylenmiştir. Hattâ bu noktadan hareketle daha sonraları Peygamberin Fars veya türk asıllı olduğunu isbât için birçok rivayetler serdedilmiştir. Diğer taraftan peygamberin bazı şehirleri medhettiğî ve bunların cennet şehirlerinden olduğunu söylediği haberleri yayılmıştır. Sözgelimi Medîne, Mekke, Kudüs ve Şâm cennet şehirleri olarak ifâde edilirken Konstantiniyye (istanbul) Tuvâne, Antakya ve San'â gibi şehirler cehennem kentleri olarak gösterilmiştir. (Zehebî, Mîzan, III, 75) Hattâ Allah Teâlâ'nın Horasan ülkesinde Merv adlı bir şehri bulunduğu Peygamber tarafından ifâde edilir ve orayı Zülkarneyn'in kurduğu, Uzeyr (a.s)'in burada namaz kıldığı kapılarının her birinin üzerinde Kıyamete kadar Merv şehri halkını musibetlerden koruyan kılıcını çekmiş birer meleğin bulunduğunu ifâde edilmiştir. (Suyûtî, el-Leâlî'1-Masnûa, I, 466)
Öte yandan antik Bâbil ve Kelde kültleriyle ilgili olarak birçok hadîsler uydurulup o dönemde yaygın olan gnostik fikirler ve sihrî anlayışlar peygambere maledil-meye çalışılmıştır. Sözgelimi Resûlullah'ın cennette bir kurt görüp hayret ettiği, ancak kendisine» bu kurdun bir bekçinin çocuğunu yediği için ilâhî mükâfata nail olarak cennete girdiğinin söylendiği belirtilir. Hatta bekçinin oğlunu yediği için bu kurdun cennete konulduğu, bekçinin kendisini yemiş olsaydı llliyyîn'e yükseltilebileceği şeklinde Abdullah İbn Abbâs'a izafeten bir rivayet te nakledilir. (Zehebî, Mîzân, II, 287) Süheyl yıldızının Yemen'de vergi memuru olduğu ve bu esnada halka zulmettiği için Allah tarafından bir yıldız haline getirilip göğe asıldığı, farenin bir Yahûdî kadım olduğu, kertenkelenin âsî bir yahûdî olduğu belirtilir. (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, A,g,e, 48-54)
Hadîs uydurmalarına sebep olan âmillerden birisi de itikadı ve fıkhî mezheb farklılıkları olmuştur. Her mezheb kendi görüşünü destekler mâhiyette âyetleri te'-vîle yeltendiği gibi, diğer taraftan birçok hadîs de uydurmaya çalışmıştır. Hattâ Ön-ce Kaderiyye mezhebine mensûb iken bilâhare tevbe ederek bu mezheb'ten ayrıldığı belirtilen Ebu Recâ'ın şöyle dediği bildirilir: Kaderiyye'den hiçbir şey nakletmeyiniz. Allah'a andolsun ki biz, İnsanları mezhebimize çekebilmek için hadîsler uydurur ve bu hareketimizle de sevâb kazanacağımızı umardık. Bu sebeple ben Kaderiyye mezhebine dört bin kişiyi kattım, (İbn Ebu Hatim, el-Cerh ve't-Ta'dîl, I, 32) Bu anlayışla; gerek Kaderiyye, gerek Mürcie gerek Cehmiyye, gerek Cebriyye ve gerekse Müşebbihe gibi mezheblerin mensûbları pek çok hadîs uydurmuşlardır. Sözgelimi Mücessime Allah Teâlâ'ya isim isnâd edebilmek için pekeok uydurma rivayetler nakletmîşlerdir. Bunlardan birisine göre; Allah Teâlâ Arefe günü akşam olunca dünya göğüne iner. Arafede vakfeye durmuş bulunan müslümanları müşahede eder ve; merhaba ey benim ve evimin ziyaretçileri, izzetim ve celâlim hakkı için sizin yanınıza ineceğim ve sizinle birlikte olacağım, diyerek Arafat'a iner, güneş batıncaya kadar orada kalır, hacılarla birlikte Müzdelife'ye

gider ve o gece gökyüzüne çıkmaz. (İbn Arrâk, Tenzîh'Üş-Şerîa, 1,138) İleride gelişen itikadı mezheblerden her biri, kendisinin liderlik mevkiinde bulunan kişilerle ilgili olarak da hadîs uyduracaklardır. Hattâ Kerrâmiyye, Resûlullah'ın şöyle dediğini yayacaktır: Âhir zamanda sünnet ve cemâati ihya edecek olan Muhammed İbn Kerrâm adında birisi gelecektir. Benim Mekke'den Medîne'ye hicretim gibi o da Horasan Mukaddes Eve hicret edecektir, (İbn Arrâk, A.g.e., II, 30)
îtikâdî imamlarla ilgili hadîs uydurma hareketi; bilâhere fıkıh imamları içinde hadîs uydurulması sonucunu doğuracaktır. Sözgelimi Hz. Peygamber Ebu Hanîfe*-nin geleceğini müjdeleyerek şöyle diyecektir: Ümmetimin arasından Ebu Hanîfe adında birisi gelecek ki o, ümmetimin ışığıdır, (tbn Arrâk, A.g.e., II) Bu tür uydurma hadîsler diğer mezheb imamları için de serdedilecektir. Hattâ mezheplerin dinin te-ferruatıyla İlgili konulardaki görüşlerini tenkîd edebilmek için bile bu türden hadîs-ler uydurulacaktır. Sözgelimi ağıza ve buruna üç kerre su vermenin farz olduğu (Zehebî, Mîzân, III, 258) belirtilecek ve mezheblerin kendi görüşlerine uygun kanâ-atlar serdedilmeye çalışılacaktır.
Hadîs uydurulmasının ana sebeplerinden birisi de; müslümanları kötülüklerden sakındırmak ve iyilikleri işlemeye teşvik etmektir. Hattâ bu sebeple müslümanlan hayra teşvik için hadîs uydurmanın caiz olduğu bildirilecektir. Gerek Allah tarafından belirtilen ve gerekse Resûlullah'ın davranışlarında ortaya çıkan ibâdetle-rin miktar ve sayısını çoğaltmak üzere bilhassa zühd ve takva yolunun sempatizanı olan âbidler, zâhidler ve nâsikler tarafından birçok hadîs irâd edilecektir. Sözgelimi belirli vakitlerde şu kadar rek'at namaz kılan kişi, şu kadar sevaba erişecektir veya her rek'atta şu sûreleri okuyan kişi, cennette şu makama ulaşacaktır gibi pek çok uydurma rivayetler nakledilecektir. Bilâhare bu rivayetleri tasavvuf! akımlar tara-fından birer mesned ittihâz edilerek bunun üzerine manevî mertebeler silsilesi İkâ-me edilmeye çalışılacaktır. îbn Arrâk'in bu kabîl ifâdelere örnek olmak üzere naklettiği şu misâli burada aktarabiliriz: Resûlullah (s.a).buyurmuş ki: Kim pazar-tesi günü dört rek'at namaz kılar v*e her rek'atta Fatiha, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri ile Âyet el-Kürsî*yi birer defa okur ve selâm verdiğinde on kez istiğfar ederek salavât-ı şerîfe getirirse; bütün günâhları bağışlanır. Allah Teâlâ ona cennette beyaz inciden yapılmış on odalı bir köşk verir. Her odanın uzunluğu ve genişliği üçer bin arşındır. Birinci oda beyaz gümüşten, ikinci oda altından, üçüncü oda inciden, dördüncü oda zümrütten, beşinci oda zebercedden, altıncı oda iri incilerden, yedinci oda parlayan bir nurdan yapılmıştır. Odaların kapıları anberden olup her kapının üzerinde Za'-ferândan bir Örtü vardır. Her odada Kâfurdan yapılmış bin sedir ve her sedirin üzerinde de bin yatak vardır. Her yatakta Allah Teâlâ'nın en güzel kokulardan yarattığı birer hÛrî vardır. Hurilerin ayaklarından dizkapaklarına kadar olan'kısımları yaş za'ferândan, dizkapaklarından göğüslerine kadar olan yerleri en değerli miskten, göğüslerinden boyunlarına kadar olan yerleri kül rengi anberden, gerdanları beyaz kâfurdan yaratılmıştır. Hurilerden her birinin üzerinde cennet elbiselerinin en güzellerinden yetmiş elbise vardır. (tbn Arrâk, Tenzih'üş-Şerua, II, 86) Hattâ bir vakit nafile namaz kılanın yetmiş peygamber sevabına erişeceği bile ifâde edilecek noktaya gidilir. Bu türden uydurmalardan rahatsız olan ünlü hadîs bilgini Ali el-Kârî; "bir kişi Nûh peygamber kadar yaşamış olsa ve her

ânı ibâdetle geçse bir peygamberin sevabını kazanamayacağını bu pis yalancı bilseydi bari" diyerek uydurmacıları kınayacaktır. (M.Y. Kandemir, Mevzu* Hadîsler, 56-57)
Hadîs uyduran bu zevatın birçoğunun zühd ve takvâlarıyla ün salmış ve devrinin bilginleri tarafından hürmet ve takdirle yâd edilmiş, gerçekten iyi niyetli kişiler olması da işin bir başka garîb yanıdır. Hattâ Yahya Îbn Saîd el-Kattân şöyle diyecektir: Bu sâlih kişileri hadîste olduğu kadar hiçbir yerde yalancı olarak görmedik. (Müslim, Sahih, I, 13) Öldüğünde Bağdâd halkının büyük bir kısmının dükkânını kapattığı ve ölümüne üzüldüğü kaynaklarca belirtilen Ahmed Îbn Muhammed el-Bâhilî halkın kalbini yumuşatmak için kendisinin hadîs uydurduğunu söyleyecektir. Halkı dine teşvîk için hadîs uyduranların yanısıra birtakım menfaatçi kişiler de şahsi menfaat elde edebilmek için hadîsler uyduracaklardır, özellikle hükümdarların yanında makam ve mevki elde edebilmek için onların zevklerine uygun hadîsler uydurulduğu ve özellikle mensûb bulundukları hanedana dâir hadîsler rivayet edildiği hadîs tarihçileri tarafından çok iyi bilinmektedir. Sözgelimi halîfe Mchdî'nin güvercin sevgisini gören Gıyâs tbn İbrâhîm Hz. Peygamber'in at, deve, ok ve kuş yarışlarından elde edilen mükâfatın helâl olacağını söylediğini nakleder. Bu rivayetten hoşnûd olan Mehdî ona on bin dirhem ihsanda bulunur. Keza Mukâtil tbn Süleyman'ın Mehdî'ye gelerek atası Abbâs hakkında hadîsler vaz'edebileceğini söylediği bazı kaynaklar tarafından zikredilir. (Suyûtî Tedrîb'ür-Râvî, I, 286) Hattâ sahip bulundukları emtiayı satabilmek için hadîs uyduran birçok uydurukçuya da rastlanmıştır. Peygamberin; menekşe kokusunun diğer kokulara üstünlüğü benim diğer insanlara üstünlüğüm gibidir, buyurduğu belirtildiği gibi, ayvanın kalbi temizleyeceğini söylediği ve patlıcanın her derde deva olacağını bildirdiği, etle birlikte yenen hıyarın cüzzâm hastalığını önleyeceğini belirttiği nakledilir. (Zehebî, Mîzân, I, 134; 273; II, 183, 238)
Görülüyor ki hadîs uydurulmasıyla ilgili faaliyetin önündeki kapılar aralanınca sonuna kadar açılmış ve bu hususta iyi niyetli insanlarla kötü niyetliler birbirleriyle yarış edercesine hadîs uydurmaya çalışmışlardır. Ancak hadîs edebiyatı tarihinde çok iyi görüldüğü gibi, hadîs bilginleri bu noktada kılı kırk yararcasına dikkatli bir titizlikle en ince detaylara kadar inerek zayıf ve uydurma hadîsleri kritik yapmışlar ve bu noktada tarihin hiçbir döneminde görülmeyen üstün bir gayret örneği göstermişlerdir, özellikle uydurma hadîslerin tenkidinde; gerek râvîler zincirinden oluşan sened kritiği, gerekse nakledilen rivayetin metinlerinin tenkîdinden oluşan metin ten-kîdi, hadîs bilginleri tarafından son derece sağlam ve titizlikle konulmuş kurallara göre tanzim edilmiştir. İslâm bilginlerinin gerçekten takdîre şâyân olan bu titizliklerine örnek olmak Üzere hadîs krîtiği ile ilgili kısaca bilgi vermeden bu konuyu kapamak istemiyoruz.
Râvîler zincirini meydana getiren senedin sıhhati, ve senedle ilgili incelemeler; nakledilen rivayetin doğruluğu hakkında bilgi edinmemizi sağlayan önemli bir etkendir. Bu sebeple Abdullah İbn Mübarek; isnâd dindendir, eğer isnâd olmasaydı her rastgelen dilediği sözü söylerdi, diyecektir. (Müslim, Sahih, I, 12) Daha başlangıçtan itibaren sahabenin Önde gelenleri, hadîs rivayetinde çok titiz davranmışlar ve Hz. Ömer hadîs rivayet, eden'kişinin aynı hadîsi duyduğuna dâir bir şâhid getirmesini zorunlu kılmış, ve Hz. Alî de râvîlere yemîn ettirmedikçe naklettikleri riva-

yeti kabul etmemiştir. Peygambere yanlış bir söz isnâd edebilme endîşesinden dolayı ashabın büyük bir kısmı hadîs rivayet etmekten çekinmişlerdir. Hadîsçiler, senedi zikredilmeksizin nakledilen haberleri muteber saymamışlardır. İbn Şîrîn'in belirttiği gibi, başlangıçta isnâd üzerinde fazla durulmazken bilahâre fitne kopunca hadîsçiler râvîlerin isimlerini istemeye başlamışlardır. Bu suretle sünnet ehlinin hadîsleri alınmış, bid'at ehlinin hadîsleri reddedilmiştir. (Müslim, Sahih, 1,15) Burada sözü edilen fitne Hz. Osman'ın şahadeti ile başlayan olaylardır, islâm'dan önce başka hiçbir dinde örneği görülemeyen el-cerhu ve't- Ta'dîl diye adlandırılan çeşitli kritik metodlarıyla; hadîs rivayet'eden kişilerin hal ve davranışlarını, şahsiyetlerini, akıl ve hafızalarının sağlam olup olmadığını, itikâdî durumlarını, sözlerine güvenilip güvenilemeyeceğini, doğuş ve yaşayış yerlerini ve tarzlarını, hadîs tahsîli için sarfettik-leri mesaîyi, kimlerle arkadaşlık yaptıklarını, kimlerden ders alıp kimlere ders verdiklerini ve rivayet metodlarına ne derece riâyet ettiklerini çok sıkı olarak ten-kîd konusu yapmışlardır. Gerek sahabe gerek tabiîn ve gerekse onlardan sonra gelen münekkidler bu konuda pek çok eserler yazmışlardır. Çok sağlam kriterlere dayanarak yapılan rivayet tenkidinde râvîler başlıca beş gruba ayrılmıştır:

1- Sika, hafız, muttaki, sağlam, müetehid ve hadîs münekkidi olanlar. Bu vasıflara hâiz olan râvîler hakkında ihtilâf yoktur. Hadîsi delîl olarak alınabilir, onların başka râvîler hakkındaki sözleri makbuldür, cerh ve ta'dîl yaparken görüşlerine itibâr edilir.

2- Âdil, rivayetinde sika, naklinde sâdık ve dininde takva sahibi olup rivayet ettikleri hadîsleri tamamen ezberlemiş olan hadisçiler. Bunların hadîslerine güvenilir ve delîl olarak alınır.

3- Zaman zaman yanılmakla beraber; samîmi, takva sahibi, güvenilir râvîler. Hadîs kritikçileri bu kategorideki râvîlerin de hadislerine güvenilebileceğini ve delîl olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

4- Doğru sözlü ve müttakî olmakla beraber; vehim, hatâ, galat gibi kusurları fazlaca olan râvîler. Bunların terhîb, zühd ve islâmî edeb konusundaki hadîslerinin yazılabileceği, ancak helâl ve haram gibi ahkâmla ilgili hadîslerinin delîl sayılamayacağı kabul edilir.

5- Sâdık ve emîn olmayan ve kendilerini hadîs râvîsi diye kabul ettirmeye çalışan kimseler. Hadîs münekkidlerinin tenkîdlerine hedef olan raviler daha çok bu gruba girenlerdir. Ancak bunların rivayetleri hiçbir şekilde güvenilir sayılmaz ve dayanılmaz. (M. Yaşar Kandemir, Mevzu'Hadîsler, 104-106) İmâm Şafiî merhum, güvenilir bir râvîöe bulunması gereken şartlan şöylece sıralar: Hadîs rivayet eden kişi son derece dindar olmalıdır. Rivayet ettiği konularda doğruluğu ile tanınmalıdır. Rivayet ettiği şeyi iyi bilmelidir. Lafızların mânâyı nasıl bozabileceğini iyice anlamalıdır. Duyduğu hadîsi olduğu gibi nakletmelidir. Hadîsin ifâdesini naklederken kendi ifâdesini ona karıştırmaman, mânâ olarak değil lafız olarak nakletmelidir. Eğer hadîsi ezberden naklediyorsa; naklettiği hadîsi çok iyi ezberlemiş olmalıdır. Ki-tâbtan naklediyorsa; onu iyice hatırlamalıdır. Hafızası sağlam olmalıdır. (İmâm Şafiî, er-Risâle, 370-171)

Muhaddisler kısaca sağlam bir râvîde bulunması gereken vasıfları adalet ve zabt terimleriyle karşılarlar.

Makbul olmayan râvînin niteliklerini de muhaddisler şöylece sıralarlar: Bilinen râvîlerden onların hiç bilmediği haberleri nakletmek. Rivayet ederken hatâ yapmak. Rivayet ettiği hadîsin yanlış olduğunu öğrendikten sonra da onu ısrarla rivayet etmeye devam etmek. Hadîs uydurmak veya yalan söylemekle itham edilmiş olmak. Hadîs kritikçileri bu hususta çok titiz davranmışlar ve en küçük bir yalanı tesbît edilmiş olan râvîyi terketmişlerdİr. Fâsık ve sefih olmak. Halkı kendi mezhebine davet eden bid'atçı olmak. Âbid ve zâhid bir kişi olsa da hafızası zayıf olmak. Kendi yazdıklarını kaybedince pek iyi hıfzetmemiş olmakla birlikte başkalarının yazdıklarından rivayet aktarmak. Hadîslerin metnini veya senedlerini tahrif etmek. Uydurduğu metinleri sahîh bir senedle veya sahîh bir senedden bir râvînin adını silerek kendi adıyla hadîs nakletmek. Ve dolayısıyla hadîsleri bu şekilde tahrîf etmek. İşte bu nitelikleri bulunan kişinin hadîsi muteber sayılmamıştır. Abdullah İbn Mübarek; yalan isnâd edilen râvîden hadîs rivayet etmektense, yol kesicilik yapmanın daha iyi olacağım söylemektedir. (Tirmizî, Sahih, 13, 309; Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzu' Hadîsler, 107-111)
Hadîs kritikçileri; hadîslerin rivayetinde yeralan senedler konusundaki bu titiz davranışlarının yanı sıra, hadîs metinlerinin tenkîdinde de çok titiz davranmışlardır. Metin kritiğinde en önemli bir unsur olarak; hadîs metinlerinin Kur'ân'ın ifadesiyle çelişmemesi prensibi önemli bir yer tutar. Dolayısıyla hadîs kritikçisi Kur'ân'ın ifâdesine ters düşen bir metni kolaylıkla reddeder. Binâenaleyh, Kur'ân, hadîs kritiğinde önemli bir mihenk olarak ortada bulunmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'da vâ-rid olan konularda hadîs uydurmak oldukça güç görülmüş, ancak Isrâiliyyât olarak nakil yoluna başvurulmuştur. Daha başlangıçta ashabın önde gelenleri bu noktada titiz davranarak nakledilen rivayetleri İfâde bakımından gözden geçirmeye çalışmışlardır. Sözgelimi Abdullah İbn Abbâs'a ulaştırılan Hz. Ali'nin bazı fıkhî hükümleriyle alâkalı bir bilgiyi, Abdullah îbn Abbâs; Hz. Ali böyle bir hüküm vermezdi, diyerek reddetmiştir. Keza Muhammed İbn Rebî; Allah Teâlâ kendi rızâsını arayarak Allah'tan başka ilâh yoktur diyen kimseye cehennem ateşini haram kılmıştır, mealindeki bir hadîsi naklettiğinde orada hazır bulunan Ebu Eyyûb el-Ansârî; Re-sûlullah'ın böyle bir söz söylediğini zannetmiyorum, diyerek karşı çıkmıştır. (Şiblî, Asr-ı Saadet, I, 41, 92) Hadîs bilginleri İl mü Dirayet'iI-Hadîs adım alan bir ilimde kurarak, hadîslerin gerek senedi ve gerekse metinleriyle ilgili bir sistem geliştirmişlerdir. Böylece zayıf hadîsler çokyönlü incelenerek tedkik konusu yapılmıştır. Bu hususta bu tefsirin ikinci cildinde yeterli açıklama yapıldığı için burada ayrıca tekrarına gerek duymuyoruz. İsteyenler II. cild, XV-XXVII. sayfalara bakabilir.
Hadîs uyduranlar; Vazzâ', olarak İsimlendirilmiş olup hadîs bilginleri tarafından sıkı bir incelemeye tâbi tutulmuşlardır. Bazı mezheblcr hadîs uydurulmasını uygun görürken Ehl-i sünnet hadîs uydurulmasına karşı çıkmıştır. Hadîs uyduran meşhur kişiler arasında; Maklebe îbn Melkân el-Harizmî, İbn Ebu Dünyâ diye şöhret bulan Osman İbn Hattâb, Muzaffer İbn Âsim, Ca'fcr İbn Nestür er-Rûmî, Hindli vâlî Serbâtek, Kays İbn Temîm et-Tâî el-Eşecc gibi daha çok kıssahân olan kişilerin ismi geçmektedir. Cübeyr îbn Haris, Ma'mer veya Muammer tbn Büreyk, Rebî' İbn Mahmûd, Ebu'l-Hasan İbn Nevfel, Reten îbn Abdullah, Abdülkerîm İbn Ebû Evcâ, Ahmed İbn Abdullah İbn Hâlid el-Cübârî, Beyân İbn Sem'ân en-Hadî, Ebu Mikyes

el-Habeşî, Hirâş îbn Abdullah, İbrâhîm İbn Hudbe el-Fârisî, İshâk Ibh Ne-cîh el-Melatî, Me'mûn İbn Ahmed el-Herevî, Meysere tbn Abdürabbih, Muğîre İbn Saîd el-Becelî, Muhammed İbn Kasım et-Teykânî, Muhammed İbn Saîd el-Kelbî, Muhammed İbn Ziyâd el-Yeşkûrî, Muhammed İbn Ükkâşe el-Kirmânî, Süleyman îbn Amr en-Nehaî, Vehb el-Kâdî, Yağnem İbn Salim İbn Kanber, Mukâtil İbn Süleyman el-Horasânî, İbrâhîm İbn Ebu Yahya, Muhammed İbn Saîd cş-Şâmî, Muhammed İbn Ömer el-Vâkidî, gibi isimlerin de hadis uydurdukları tesbit edilmiştir. Bunlardan ibn Ebu Evcâ'nın dört bine yakın hadîs uydurduğu (Zehebî, Mîzân, II, 644), Meysere İbn Abdürabbih'in yalnızca Kazvin kentinin fazîietine dâir kırk hadîs uydurduğu (Zehebî, A.g.e., IV, 231), Muhammed İbn Ükkâşe el-Kirmânî'nİn onbinden fazla hadîs uyduran üç yalancıdan birisi olduğu (İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân, V, 286) kaynaklarca ifâde edilmektedir. (Dalia geniş bilgi İçin bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzu* Hadîsler, 71-77)
Hadîs bilginleri hangi konudaki hadîslerin uydurma olabileceği hususunda da çok titiz çalışmalar yapmışlardır. Mevzu'hadîslerle ilgili çalışmasında sayın M. Yaşar. Kandemir'in de belirttiği gibi, uydurma hadîslere pek çok rastlanan başlıca konulan şöylece sıralayabiliriz:
1- Senenin veya haftanın belirli gün ve gecelerinde kılınması tavsiye edilen namazlar hakkındaki hadîsler.
2- Receb ayının ve bu ayda tutulacak oruçların fazîleti hakkındaki hadîsler.
3- Belirli tarihlerde bazı hâdiselerin cereyan edeceğini haber yeren hadîsler
4- Kıyamet alâmetlerinin muayyen aylarda zuhur edeceğini beyân eden hadîsler.
5- Türkleri, Haberlileri, Sudanlıları zemmeden hadîsler.
6- Ebu Hanîfe, Şafiî'nin adlarını anarak medh veya zemmeden hadîsler.
7- Hızır ve llyâs (a.s)'ın hayatlarından bahseden hadîsler.
8- Mürcie, Cehmiyye, Kaderiyye ve Eş'ariyye gibi mezheblerden bahseden hadîsler.
9- fckenderiyye, Dimyat, Basra, Bağdâd, Kazvîn, Ürdün, Abadan, Cidde, As-kalân, Nusaybin, Antakya, Horasan, Talekân, Şâş, Merv, Buhârâ, Semerkand, Tûs, Cürcân, Herât, Kayrevân, Sebte ve Fas gibi şehir ve memleketleri medh veya zemmeden hadîsler.
10- Peygamberin veya diğer büyük zevatın kabirleri hakkında ileri sürülen hadîsler.
11- Aşûrâ gününün faziletinden ve o gün sürmelenmek, süslenmek veya hüzünlenmek, namaz kılm'ak, infâk etmek ve aşûrâ çorbası pişirmekten bahseden hadîsler.
12- Mercimek, pirinç, bakla, patlıcan, portakal, üzüm, pırasa, karpuz, ceviz, peynir ve helva gibi yiyecek maddeleri; gül, nergis, menekşe gibi çiçek ve bitkiler hakkındaki hadîsler.
13- Sokakta yemek yemeyi ve eti bıçakla kesmeyi yasaklayan ve etin faziletinden bahseden hadisler.
14- Hz. Âişe'nin lakabı olan Hümeyrâ kelimesiyle başlayan veya içinde bu lakabın geçtiği hadîsler.
15- Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in muhtelif vasiyetlerde bulunduğu iddia edilen hadîsler.

16- Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma ve Ebu Hüreyre'ye vasiyetlerini ihtiva ettiği bildirilen hadîsler. Bu uydurma hadîsler Vasâya'n-Nebî adıyla bir kitapta da toplanmıştır. Bunlardan yalnızca Hz. Peygamberin Hz. Ali'ye hitaben; ya Ali, Harun'un Musa'ya yakınlığı ne ise sen de bana öylesin, mealindeki hadîsi sahîhtir.
17- Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin faziletleri hakkındaki hadîsler. Fatiha, Bakara, Âl-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Tevbe, Kehf, Yâsîn, Duhân, Mülk, Zelzele, Nasr, Kâfirûn, Ihlâs ve Muavizeteyn süreleriyle alâkalı hadîslerden bir kısmının sahîh olduğunu Suyûtî bildirmektedir (Suyuti, Tedrîb'ür-Râvî, II, 290)
18- İmânın artıp eksilmesiyle ilgili hadîsler.
19- Akılla ilgili hadîsler.
20- Çocuklara Muhammed veya Ahmed adını koymanın faziletine dâir hadîsler.
21- Çocukları kötüleyen hadîsler.
22- Bekarlığı öven hadîsler.
23- Beyaz horozu öven hadîsler.
24- Akik taşından yapılmış yüzük takmanın faziletini bildiren hadîsler.
25- Mescide .kandil ve lamba takmanın, hasır sermenin sevabını bildiren hadîsler.
26- Ticâreti zemmeden ve malın fitne olduğundan bahseden hadîsler (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzu' Hadîsler, 169-172)
Gerek daha sonra bahsedeceğimiz Israîliyât, gerekse eski Hind, Iran hakimlerine dâir ifâdeler veya garib hikâyeler, sözler ve meseller, hadîs uyduranların işine yarayan temel malzemeler olmuştur. Özellikle Gnostik felsefenin yaygın olduğu dönemde Orta şarkta dilden dile dolaşan ve sözlü geleneği belirten hikemiyyât şeklindeki özlü sözler ve vecizeler de hadîs uyduranlara temci malzeme teşkil etmiştir.
Bu mevzu' hadîsler birçok müfessır tarafından tefsirlere aktarılmış ve bunlara dayalı olarak tefsirler kaleme alındığı gibi, münferid eser yazan müellifler de bu eserlerine mevzu1 hadîsleri iktibas ederek buna dayalı düşünceler geliştirmişlerdir.
Zayıf ve uydurma hadîsleri daha iyi tanımak için Ali el-Kârî'nİn Mevzuat isimli eserinden, bazı bölümleri özetle nakletmek istiyoruz. Ali el-Kârî, uydurma ve zayıf hadîslerle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir,
a- Senedine bakılmadan, lafzından zayıf olduğu anlaşılan rivayetler:
Ca'fer İbn Hasan'm Enes'den merfû olarak rivayet ettiği:
"(Sub.hanâllâhi ve bihamdihî) diyen kimse için, Allah Teâlâ Cennet'te kftk-lerî altından olmak üzere bir milyon hurma ağacı diktirir." sözüdür. Bu Ca'fer, Bâsralıdır. Bazı hadîs âlimleri bütün rivayetlerinin münker; bâzıları da zayıf olduğunu söylemişlerdir,
Cuveybirli yalancı Abdullah'ın oğlu Ahmed'în Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivayet ettiği; "Kim ki, Allah'ım, Sen ölmez dirisin, mağlûb olmayan bir gâlibsin, görüp duyduklarında şek ve şüphesi olmayan işitici ve görücüsün, yalan söylemeyen, sâdık, ihtiyâcı olmayan Samedsin, okumadan âlimsin." ve böylece bir müddet devam ettikten sonra: "Nefsim yed-i kudretinde olan ve beni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki; bu dualar demir levhalara okunsa, o demirler erir ve akar, su üzerine okunsa akan sular dururdu. Uykuya yatarken bu duayı okuyan kimse için Allah Teâlâ yetmiş bin melek gönderir. Onun İçin tevbe ve istiğfar ederler." Sözü de böyledir.

Aynı sözü diğer bir yalancı olan Süleyman İbn îsâ da, İbrâhîm tbn Edhem'den rivayet etmiştir. Bu ve benzeri rivayetlerin Resûl-i Ekrem'in ağzından sâdır olmadığını Resûl-i Ekrem'i tanıyanlar anlar ve bilir.
Yalancılardan biri olan Belh'li Abbâs İbn Dahhâk'ın yine kimliği bilinmeyen bir adam vasıtasıyla Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği; "Besmeleyi yazan kimse, daha Allah Lâfza-i Celâl'inin (H) Sini yazmadan Allah Teâlâ kendisine bir milyon sevâb yazar, bir milyon günâhını mahveder, Cennette bîr milyon derecesini âlî eder." rivayetidir.
Ebu Alâ'nın İbn Ömer'den merfû* olarak rivayet ettiği; "Ölüye kefen saran kimseye kefenin temas ettiği her tüy sayısınca Allah Teâlâ sevâb verir." hadîsidir. Bu Ebu Alâ, Nâfî'in söylemediklerini ondan rivayet eden bir kimsedir. Kendisine dayanılmaz. Başka bir rivayet eden bir kimsedir.-Kendisine dayanılmaz. Başka bir rivayet Tarîki varsa da, râvîler arasında şuuru bozulmuş olan bir zât vardır.
Muhammed İbn Abdurrahmân el-Beylemânî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği; "Ramazan Bayramı günü oruç tutan kimse bütün sene oruç tutmuş gibidir." hadîsidir. Bu rivayet bâtıldır. Zâten İbn Beylemânî münker hadîsler rivayet etmekle tanınmıştır. Bu adamın babasından rivayet ettiği seksen hadîs var ki hepsi mevzu'dur.
"Âşûre günü oruç tutan kimseye Allah Teâlâ altmış senelik sevâb yazar. "Bu hadîsi Habîb ibn Habîb, İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Fakat rivâyet(bâtıldır.,
Yalancılardan biri olan Kendli Düveyl'in oğlu Zekeriyyâ'nm Enes'den rivayet ettiği; "Kuşluk namazına devam edip, ma'zeretsiz olarak arayı kesmeyen kimseyle ben, Cennet'te nurdan bir denizde, nurdan bir gemi içinde Allah Teâlâ1 yi ziyarete gideriz." hadîsidir.
"Akşamın farzından sonra hiç konuşmadan altı rek'at namaz kılan kimse,
oniki senelik ibâdet sevabını alır." İmâm Ahmed ve diğerleri hadîsi rivayet eden Ömer'in zayıf olduğunu, hadîsin bîr.değer taşımadığım; Buhârî ise bu rivayetin cidden mün-ker olduğunu; tbn Hibbân da bu adamın sika'dan olan zatlar adına hadîs uydurdu-ğunu söylemişlerdir.
"Pazar günü her rek'atında Fatiha ve Âmene'r-Resûlü okumak suretiyle ve bir selâm ile dört rek'at namaz kılan kimse için bin hac, umre ve bin gaza sevabı yazılır, ayrıca her rek'atı bir'milyon rek'ata muâdilolur.Kendisiyle Cehennem arasında bin hendek kazılır.'* Uydurana, Allah lanet etsin.
"Pazar gecesi her rek'atmda bir Fatiha ve onbeş ihlâs okumak, suretiyle dört rek'at namaz kılan kimseye kıyamet günü Allahu Teâlâ on kerre Kur'an'ı hatmetmiş ve Kur'ân'ın bütün hükmüyle amel etmiş olan kimsenin sevabını verir. Yüzü ayın ondördü gibi olduğu halde kabrinden kalkar. Her rek'atına içi incilerle dolu bin şehir verir. Her şehirde zebercedden bin köşk ve her köşkte yakuttan bin dâire ve her dâirede miskden bin oda ve her odada bin döşek bulunur." İşte bu mel'ûn da böyle bin bin sayıp gidiyor.
"Pazartesi gecesi her rek'atında bir Fatiha ve yirmi ihlâs okumak suretiyle altı rek'at namaz kılıp, sonunda on kerre İstiğfar eden kimseye kıyamet günü Allah Te-âiâ bin sıddîk, bin. âbid ve bin zâhid sevabı yazar." Bu rivayet de Cüveynarî'nin uydurmasıdır. Allah'ın la'netine uğrasın.
"Pazartesi gecesi her rek'atında birer kerre Fatiha İhlâs, Âyet el-Kürsî ve Muavvizeteyh okumak suretiyle dört rek'at namaz kılan kimsenin bütün günâhları ba-

ğışlanır. Allah Teâlâ Cennette kendisine beyaz inciden yapılmış yetmiş köşk verir, her köşkte yetmiş oda var, her odanın eni boyu üç bin zirâ'dır." Bu habîs herif de böyle yetmiş ve binler ile lâfı uzatıp gitmiştir ki, İbrâhîm'in oğlu yalancı Hüseyin'-dir. Haftanın her günü ve gecesi için böyle sayıp dökmüş ve bir sürü yalan hadîsler uydurmuştur.
İşte bu hadîslerin uydurma oldukları kolaylıkla anlaşılır. Bunlar daha pek çoktur. Biz misâl olarak ancak bu kadarını verebildik, ne yazık ki, zâhid ve fakîh geçinen bâzı câhil kimseler, bu mevzu' hadîslere bağlanmışlar ve bu suretle kendilerini tesellîye çalışmışlardır.
"Kuşluk namazını şu kadar rek'at ve şöyle böyle kılan kimseye yetmiş peygamber sevabı verilir." Bunu uyduran yalancı, habîs herif bilmiyor mu, peygamber olmayan kimse, Nuh'un ömrü boyunca namaz kılsa, bir ncbî'nin derecesine ulaşmasına imkân yoktur.
"Cum'a günü Allah rızâsını niyet ederek haşyet içinde yıkanan kimse için, kıyamet günü Allah Teâlâ her tüyünün sayısınca nûr verir. Yıkandığı suyun her damlasına Cennet'te bir derece verir. Her derecesi inci ve pırlantadandır. Her derecesinin arası bin senelik yoldur." Böyle sayıp giden bu adam, Sahîb'in oğlu, yalancı Ömer'dir. Allah la'net etsin.
Burada mevzu' hadisleri bilmek için bazı umûmî kaideler vermek isteriz:
Bunlardan biri: Resûl-i Ekrem'in ağzına yakışmayacak şekilde bu gibi mübalağalı sözleri ihtiva etmiş olmaktır: Meselâ:
"Kim ki (Lâ ilahe illa'llah) derse, Allah Teâlâ yetmiş bin dili konuşan kuşlar yaratır, her dil yetmiş bin lügat konuşur, bütün bu diller, bu adam için istiğfar ederler."
"Şöyle böyle iyilikler yapan kimseye, Cennet'te yetmiş bin şehir verilir..." ve benzeri sözler gibi ki, bunlar tamamen yalan ve uydurmadır. Bu gibi rivayetleri uy-duranlar, ya çok câhil ve ahmak kimselerdir, ya da Resûl-i Ekrem'in şerefini düşür-mek için yazan zındıklardır.
İkincisi: Akıl ve duyguların, hadisi kabul edememesidir. Meselâ:
"Patlıcan ne maksatla yeairse, onun için olur." ve "Patlıcan bütün hastalıklara şifâdır." gibi rivayetlerdir. Bütün bunlar uydurmadır. Değil Peygamber, bir câhil bile bu sözü söylese, herkes onunla alay eder. Patlıcan mideyi doldurmaktan başka bir şeye yaramaz.
"Konuşurken aksırmak, kişinin doğru konuşmasının delilidir." Herne kadar bazıları bunu doğrulamışlarsa da, akıl ve duygular uydurma olduğuna şehâdet eder. Çünkü aksırığın yalan ve doğru ile bir münâsebeti olmaz. Hadîs rivayet ederken bin defa da aksırsa, bu aksırık hadîsin sıhhatine asla delîl olamaz. Ben derim ki: "Duâ ederken aksırmak, duanın kabulüne şâhiddir." rivayeti Câmiu's-Sağîr'da vardır.
"Mercimek yeyiniz zîrâ o mübarektir. Kalbi yumuşatır, rutubeti çoğaltır, yetmiş peygamber onu takdîs etmiştir." Abdullah İbn Mübârek'e; bu hadîs senden rivayet edilmiş, ne diyorsun? diye soruldukta; beni bırakın, ben böyle bir şey bilmiyorum, bu yahûdîlerin uydurmasıdır. Değil yetmiş peygamber, bir peygamber bile onu takdîs etse, her derde derman olurdu. Halbuki Allah Teâlâ Kur'ân-ı Ke-rîm'de onu, bal ve helvadan kalitesi düşük olarak tavsîf etmiş, sarmısak ve pırasa seviyesine indirmiştir. Geçmiş peygamberlere de bu bir iftiradır. Çünkü; mercimeğin sevdayı

tahrîk ve nefes darlığı vermek gibi zararlı tarafları vardır ve bu bir uydurmadır, dedi.
"Allah Teâlâ yer ve gökleri Aşûr'a günü yarattı." "Yemek üzerine içiniz ki, doyasınız..."
"İnsanların en yalancıları, boyacılar, dikiciler ve terzilerdir." rivayetleri gibi. Halbuki görüp duyduklarımız bu rivayeti reddeder. Çünkü, bunlardan çok daha üs-tün yalancıların bulunduğunu görmekteyiz. Râfızîler, kâhinler ve müneccimler gibi. Bu rivayeti te'vîle lüzum yoktur. Ben derim ki: Bu hadîs, Câmİu's-Sağîr'da Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Bütün bunlar uydurmadır.
"Pirinç insan olsa, iyi bir adam olurdu. Onu yiyen her aç adamın karnı doyar." Bu ifâdeye herkes güler, aynı zamanda pirinç fazla yendiği vakit, zararlıdır, bilenler bundan sakınır, nerede kaldı, Resûl-i Ekrem.
"Ceviz şifâ, peynir hastalıktır..." (Mevzu hadîsini) Uydurana lanet olsun. "İnsanlar boy otunun hassalarını bileydi onu altın ile tartarlardı." "Sofranızda baklagilleri bulundurun, şeytânı uzaklaştırır." "Göynük yapraklarında, Cennet suyu vardır."
"Maydonoz ne kötü yemektir. Ondan akşamleyin yiyip yatan kimsenin nefes boruları daralır. Onu gündüzleri yiyin."
"Menekşe yağının diğer yağlardan üstünlüğü, Ehl-i Beyt'imin diğerleri üzerine üstünlüğü gibidir."
"Hilyon ve pırasanın diğer baklagillere Üstünlüğü, buğdayın diğer tanelere üs-tünlüğü gibidir."
"Domalan ve kereviz llyas ve Elyasa'nin (a.s) yiyecekleriydi." "Dünya narları, Cennet narlarından aşılanır." "Ümmetimin bahân ve yağmuru üzüm ile karpuzdur."
"Üzümü ekmek ile yiyiniz."
"Tuza devam edin, yetmiş derde devadır." (gibi mevzu' hadîsleri) Uydurana Allah la'net etsin. Ben de derim ki: Bu hadîsi İbn Hibbân Zuâfa'da (Zayıf Ravîlçr isimli bölümde Âişe'den merfÛ' olarak rivayet etmiştir.
"Horoza söğmeyîn, o benim dostumdur. Âdemoğlu onun sesindeki kerameti bilse, etini ve tüyünü altın ile tartarak alırdı." Ben derim ki: Hadîsin birinci fıkrasını Ebû Dâvûd, hasen sened ile, merfû' olarak Zeyd Ibn Hârise'den rivayet etmiştir. Rivayet şekli de şöyledir: "Horoza sövmeyin, o insanı sabah namazına uyandırır." Ayrıca İbn Kani Eyyûb Ibn UtbeMen zayıf sened ile; "Beyaz horoz dostumdur.", diğer bir rivayette, "Dostumun dostu ve Allah'ın düşmanının da düşmanıdır." İlâvesi de vardır. Başka bir rivayette: "Sahibinin evini ve etrafındaki dokuz haneyi de bekler." denir. Buna benzer daha birçok rivayet şekilleri vardır. Bütün bunlar Câmiu's-Sa£îr'da mevcûddur. Zayıf olsalar bile, birbirini takviye eden bu rivayetler karşısında bu hadîse bu kadar dokunmak uygun olmaz. Ancak ikinci fıkra müs-tesnadır.
"Beyaz horoz bulunan eve, şeytân yaklaşmaz ve sihir te'sîr etmez." Ben derim ki: Beyhakî İbn Ömer'den, "Horoz namaza çağırır, beyaz horoz bulunduran kimse, şeytânın şerrinden, sâhirin sihrinden ve kâhinin kehânetinden korunmuş olur." rivayeti vardır.
"Allah Teâlâ öyle bir horoz yaratmıştır ki, başı Arşın altında, ayakları ise yerin dibindedir."

İşte bütün bu rivayetler kendi kendilerini tekzîb ederler. "Horozun ötmesini duyduğunuz vakit Allah'dan isteyiniz. Çünkü o, melek görür." hadîsinden başka horoz hakkında rivayet edilen bütün hadîsler yalandır.
b- Rivayet edilen hadîsin açıkça bilinen bir sünneti bozmuş olması:
Fesâd, zulüm ve abesi ihtiva eden, bâtılı övüp hakkı yeren ve buna benzer sözleri içine alan hadîslerden Rcsûl-i Ekrem münezzehtir. Bunlardan bâzıları:
"Ahmed veya Muhammed adını taşıyanlar Cehennem'e girmezler." Bu rivayet, "Cehennem'den isim ve lakablar ile kurtuluş olmaz. Ondan necat; ancak, îmân ve iyi ameller İle olur." mealindeki gerçek rivayete aykırıdır ve yalandır. Buna benzer daha çok rivayetler vardır. Meselâ: Bu gibi rivayetlerde Cehennem'den kurtuluş öyle sevâblara bağlanmış ki, olsa olsa bu sevâblar birer küçük iyilik kabîlindendirler. Cehennem'den kurtuluş için asla kâfi gelmezler.
c-Resûl-i Ekrem'in ashâb huzurunda aşikâre olarak yaptığı bir şeyi Sahabenin gizleyip yapmadıklarını bildiren rivayetler:
Meselâ: Râfızîlerin, Veda' Haccı'nda, Rasûl-î Ekrem bütün sahabe huzurunda Hz. Ali'nin elinden tutarak, "Bu benim kardeşim, vasîm ve halefimdir. Benden sonra bunu dinleyin ve buna itaat edin.'* diye buyurduktan sonra sahâbe-i kirâm'ın hepsi bunu gizledi ve bozdular, dedikleri sözler gibi. Yalancıya Allah la'net etsin. Güneş battıktan sonra, geri dönmesine dair olan rivayet de bunun gibidir.
d- Hadîsin bâtıl bir söz olması "Samanyolu -gökteki beyazlık- Arşın altındaki yılanın terinden hâsıl olur."
"Rabbım gazaplandığı vakit, vahyi fârsça indirir; gazabı geçince Arapça indirir."
"Altı şey unutkanlık getirir. Bunlar: Farenin girdiği yemeği yemek, biti ateşe atmak, akarsuya bevl etmek, sakız çiğnemek, olgunlaşmamış elma yemek ve kafadan kan aldırmak."
"Ey Humeyrâ, güneşde ısınmış suyla yıkanma, çünkü abraş hastalığı getirir."
Esasen "Humeyrâ kelimesi (Hz. Âişenin lakabı) ile başlayan bütün hadîsler yalandır. Yalnız şeyh Celâleddîn Suyutî, sahîh hadiste "Ya Humeyrâ" diye vârid olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Hâkim'in Ümmü Seleme'den rivayetinde Resûl-i Ekrem, zevcelerinden birisinin gelecekte halîfeye karşı isyan edeceğini söyleyince, Hz. Âişe gülümsedi. Resûl-i Ekrem; Ya Humeyrâ, dikkat et, senin olmandan korkarım, buyurdu. Sonra Hz. Alî'ye dönerek; "Âişe eline düşerse, ona karşı yumuşak davran, buyurdu. Müstedrek'de Buhârî ve Müslim'in şartları üzerine hadîsin sahîh olduğu söylenmektedir. Zehebî ise, Buhârî ile Müslim'in bu adamdan hadîs rivayet etmediklerini söylemişlerdir.
"Sadaka verecek malı olmayan kimse, yahûdîlere la'net etsin." La'net hiçbir surette sadaka yerine geçmez.
"İsmi Ahmcd veya Muhammed olan kimseyi Cehennem'e koydurmamak için karâr aldım."
Teberrüken oğluna Muhammed adını veren kimse, oğluyla beraber Cennet'te-dir."
"Doğacak çocuğuna Muhammed adını vermek maksadıyla temasta bulunan kimseye Allahu Teâlâ erkek evlâd verir."
Bu hususta daha birçok rivayetler var. Hepsi de yalandır. Ben derim ki: Tabe-rânî ve Ibn Adiyy'in İbn Abbâs'dan, "Üç oğlu olup, hiçbirine Muhammed adını

vermeyen cehalet etmiş olur." rivayeti vardır. Câmiu's-Sağîr'de de, bütün bu riva-
yetlerin kendi kendilerini yalanlayan rivayetler olduğu bildirilir.
e- Rivayet edilen hadîsin Peygamber ve ashâb sözüne benzememesi
"Üç şey gözün ziyasını artırır. Bunlar: Yeşillik, su ve güzel yüzdür." Bu sözden
Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, Saîd İbn Museyyeb, Hasan, Ahmed ve Mâlik gibi zâtları
tenzîh etmek lâzımdır. Ben derim ki: Yukarıda zayıf olup mevzu' olmadığını
söylemiştik. Gerek bu hadîs ve gerek "Güzele bakmak gözü cilâlandırır" hadîsleri
zındıkların uydurmalarıdır. Ben derim ki: "Güzel kadına ve yeşilliğe bakmak gözün
nurunu artırır." Hadisini Ebu Nuaym Hilye'de Câbir'den rivayet etmiştir,
"Güzel yüz ve kara kaşlara bakınız. Allah Teâlâ güzeli Cehennem'de yakmaktan
haya eder." Bu rivayeti uydurana Allah la'net etsin.
"Güzele bakmak ibâdettir." Ben derim ki: Mevzu' olmayıp zayıf olduğunu yukarıda
anlatmıştık.
"Tepeden saçı dökülen birçok kimseleri Allah Teâlâ bu sayede affeder. Ali de
onlardan birincisidir."
"Burnunda biten kıllar, insanı cüzzâmdan korur." Bu rivayeti İmâm Ahmed'e
sordular, o da, hiçbir şey değildir, dedi. Ben derim ki: Ebu Ya'lâ ve Taberânî Ev-
safında zayıf senedi ile Âişe'den rivayet etmişlerdir.
"Güzel yüz ve güzel isim kendisine nasîb olan kimse, bunları yerinde kullanmazsa,
bunların Allah Teâlâ'nın vasıflarından olduğunu unutmuş sayılır." Güzel yüzleri
öven, onlara bakmayı ve onlardan iltiması emreden veya onları ateş yakmaz diye
rivayet eden bütün hadîsler yalandır, uydurmadır. Bu hususta pek çok hadîs varsa
da, biz bunların önemlilerinden bir tanesini zikredelim:
"Bana gözcü göndereceğiniz vakit, yüzü ve adı güzel olanını seçiniz." Bunun
râvîlerİ arasında, Ömer İbn Saîd vardır ki, Ibn Hibbân bu adamın hadîs uydurdu-
ğunu söylemiştir. Ebu'l-Ferec de bu hadîsi Mevzûât'ına almıştır. Fakat, "İyilikleri
güzel yüzlerde arayınız." Hadîsini Buhârî Tarîh'inde Ibn Ebu Dünya, Ebu Ya'lâ ve
Taberânî, Âişe'den; diğerleri de, Ibn Abbâs, Enes, Câbir ve Ebu Hüreyre'den
rivayet etmişlerdir ki, buna göre hadîs mevzu' olmaz. Ya hasen, ya da zayıf olur.
f- Hadîslerde tarihin bulunması:
Falan sene veya falan tarihte şöyle olursa, böyle olur, gibi. Meselâ: "Muhar-rem'de
ay tutulursa, kıtlık ve muharebeler olur." Böylece aylar ile ilgili olan rivayetlerin
hepsi yalandır.
g- Tababetle ilgili hadîsler:
"Keşkül beli kuvvetlendirir; balık yemek, bâzı hastalıkları önler.", "Cinsî mü-
nâsebet azlığından şikâyet edene yumurta ve soğan yemeyi tavsiye etmek, keşkülün
Cennet'ten çıktığı ve onu yemekle, kırk erkek kudretine sahip oldum." buyurduğu,
"Mü'min tatlıdır, tatlıyı sever." (buna dâir yukarıda izahat verilmiştir), "Aç karnına
hurma yemek bağırsaktaki kurtları döker." (Bu hadîsi, Câmiu's-Sağîr'de de olduğu
gibi Ebu Bekir ve Deylemî Ibn Abbâs'dan rivayet etmişlerdir.) "Nifâs hâlinde
kadınlarınıza kuru hurma yediriniz. "Ben derim ki: Bunu inkâr doğru değildir. Bir-
çoklarının Hz. Ali'den rivayetlerinde," Lohusa kadınlarınıza yaş hurma yediriniz.
Yaş bulamazsanız kuru hurma yedirin; zîrâ Allah katında en makbul ağaç hurma
ağacıdır. Meryem bint İmrân, îsâ Aleyhisselâm'ı bu ağacın altında doğurdu." Ay-
rıca yine birçoklarının Ibn Kays'dan mcrfû' olarak rivayetlerinde: "Nifâs hâlinde

hurma yiyen kadının çocuğu halîm olur. Zîrâ, îsâ'yı doğuran Meryem'in ilk yediği hurmadır. Allah katında daha İyi bir yemek olaydı Meryem'e onu yedirirdİ." Bu hususta daha birçok rivayet zikredildikten sonra, "Onu kendine doğru silkele" (Meryem, 25) âyet-i celîlesini okudu. Yine "Din kardeşine tatlı bir lokma yediren kimselerden Allahu Teâlâ mahşerin acılığını kaldırır.", "Pislik yoluna düşen bir lokmayı alarak yıkadıktan sonra yiyen kimsenin günâhları bağışlanır." Ayrıca, "Yemeğe üf-lemek, yemeğin bereketini yok eder." Ben derim ki: Resûl-i Ekrem'in yemeği üfle-mekten nehyettiğini Ahmed hasen sened ile, tbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Yine: "Kulağınız çınladığı vakit, salavat-ı şerife getirin." ve "Beni hayır ile yâd edeni, Allah da hayır ile yâd etsin." deyiniz. Gerek bu ve gerek kulağın çınlamasiyla ilgili diğer bütün hadîsler yalandır. Ben derim ki: Hâkim, İbn Sünnî, Taberânî, Ukaylî ve tbn Adiyy bu hadîsi Ebu RafPden rivayet etmişlerdir. Hadîsi, Süyûtî Câmiu's-Sağirine almış ve mevzu' olmadığını söylemiş, Cezerî de, sahîh olduğunu kabul etmiştir. Bütün bu rivâyetler-aralardaki istisnalardan başka-hepsi mevzû'dur.

h- Akıl hakkında rivayet edilen hadîsler:

"Allah Teâlâ akıl yarattığı vakit, ona; sağa sola dön, buyurdu, akıl da aynı şekilde hareket etti. Bunun üzerine, Allah Teâlâ: Senden azîz, bir mahlûk yaratmadım, seninle alır seninle veririm, buyurdu." Ben derim ki: Taberânî ve Ebû Nuaym hadîsi zayıf senedlerle rivayet etmişlerdir.

"Her şeyin bir kaynağı var, takvanın kaynağı ariflerin kalbidir." Ben derim ki: Tirmizî'nin Enes'den rivayetinde, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda,bir adamı son derece övüyorlardı. Resûl-i Ekrem aklı nasıldır? diye sordu. İbn Kayyım'ın Hatîb'den naklettiğine göre; Şuûr'lu Hafız Abdulganî'nin Dârekutnî'den öğrendiğine göre, akıl hakkında rivayet edilen hadîsleri uyduranlar dört kişidir. Birincisi, Mesîre İbn Abd Rabbihi'dir. Sonra, bu rivayetleri ondan çalarak sened ile tezkiye eden, Dâvûd ibn Minber, sonra Süleyman ibn îsâ, birkaç sened ile tezkiye ederek yalancı Evdî'nin uydurduğu hadîslerini çalmıştır. Ebu'I-Feth el-Ezdî,'niri akıl hakkındaki hadîslerin hiçbiri Sahîh değildir, dedi. Ebû Ca'fer el-Ukaylî ile, Ebu Hatim de aynı görüştedir-ler. Fakat Sehâvî, îbn Mihber'in yalancı olmadığını, rivayet ettiği hadîsler sahîh de-ğilse de, mevzu' olmaları lâzım gelmediğini söylemiştir.

i- Hızır ve hayatından bahseden rivayetler:

Bunların hepsi yalandır. Hayatına dâir rivayetlerin hiçbiri sahîh değildir.

"Resûl-i Ekrem mesciddeyken arkadan bir ses duyuldu. Gidip baktılar ki, Hızır'dır."

"Hızır ile İIyâs, her sene başında buluşurlar."

Arafât'da Cebrâîl ve Mîkâîl ve Hızır buluşurlar, diye başlayan uzun hadîs... Ben derim ki: İkinci hadîsi Ukaylî, Dârekutnî ve İbn Asâkir merfû' olarak İbn Ab-bâs'dan rivayet etmişlerdir. Üçüncü hadîsin de aslı vardır. "Keşfu'l-Hazer an emri'l-Hızır" adlı risalemize bakınız.

j- Rivayet edilen hadîsin bâtıl olduğuna doğru delîllerin şehâdet etmesi.

Unk İbn Un hakkındaki rivayetleri böyledir. Bu rivayetleri uyduranlar peygam-berlere hakaretten başka birşey yapmamışlardır. Bu uzun ve uydurma rivayetlerde "Üc"un üç bin üçyüz otuz üç zira' boyu olduğu, tufanın topuklarına kadar yüksel-diği, deniz dibinden aldığı balığı güneşe tutarak pişirdiği, Hz. Musa'nın askerini ezecek şekilde büyük bir taşı başına aldığı ve bu taşın bir halka şeklinde boynuna

geçtiği gibi, birçok akıl ve mantık dışı uydurmalar vardır. Uydurandan ziyâde şaşılacak cihet; tefsîr ve benzeri kitaplara da bu rivayetin alınması ve tekzîb edilmemesidir. Bu rivayete göre Ûnk İbn Un Nûh Aleyhisselâm'ın adamlarından olmaması gerekir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de: "Biz ancak, Nuh'un zürriyetini ibkâ ettik." buyurulu-yor. Yine Resûl-i Ekrem; Allah Teâlâ Âdem'i altmış zira' boyunda yarattı. Zamanla nesli küçülerek bu şekle indi, buyurdu. Yer ile gök arası şu kadar mesafede ve güneş dördüncü kat gökte olduğu halde balığı oraya nasıl ulaştıracaktı? Şüphesiz bütün bunlar İslâmiyeti alaya alan yahûdî zındıklarının uydurmalarıdır. Ben derim ki: BeğavTnin anlattığı gibi ulemânın ittifakıyla, Üc tbn Unk'u Mûsâ Aleyhisselâm öldürmüştür. Bu kadar. Demek ki, aslında "Ûc" vardır, fakat yalancılar bunun hakkında lafı uzattılar. "Hani Biz demiştik ki şu kasabaya girin" âyetinin tefsirinde tbn Abbfis'ın bu kasabanın azgınlar memleketi olan (Erîha) olup, buranın halkının, (Âd) neslinden olduğu ve kendilerine Amâlika denildiği, başkanlarının Ûc olduğunu rivayet ettiler, dedi. Ayrıca ed-Dürr'ül Mensûr'da anlatıldığı gibi, İbn Cerîr ve îbn Münzir "Doğrusu orada zâlim bir topluluk var." âyet-i celîlesinin tefsirinde Ka-tâdeMen, onların iriyarı insanlar olduğu rivayet edilmektedir. Bu hususta başka rivayet yolları da vardır. Bunların boylarının, kafa taslarının büyüklükleri ve göz deliklerinin genişlikleri hakkında daha birçok rivayetler zikredilir. Ibn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs'dan rivayetlerinde Mûsâ Aleyhisselâm'm bu cebbarlar memleketine gitmekle emrolunduğu adamlarıyla beraber, Erîha şehrine yakın bir yere vardıkları Mûsâ Aleyhisselâm'm casusluk için oniki kabileden oniki adam gönderdiği adamların bir bahçeye girdikleri, ancak bahçe sahibinin, bunları teker teker yakalayarak bir meyve torbasına koyduğu ve kralın huzuruna götürdüğü, rivayet edilmiştir. Ayrıca, bir bahçe duvarı gibi, dünyayı kaplayan yeşil zümrütten ma'mûl "Kâf" dağından ve gök kubbesinin bu dağ üzerine oturtulmasından söz edilir. Ben derim ki: Bunu Bağavî, Meâlim'de tkrime'den, Dahhâk.ed-Dürr'ül-Mensûr'da Mü-câhid*den rivayet etmiştir. Bundan başka İbn Münzir, Ebu'ş-Şeyh ve Hâkim, Abdullah tbn Büreyde'den Allah Tcâlâ'nın "Kâf" âyet-i celîlesinin tefsîrinde Kâfin dünyayı ılıâıa eden, zümrütten ma'mûl bir dağ olduğu söylenmektedir.
Yerin kaya üzerinde, kayanın öküzün boynuzunda... olduğuna dâir rivayette böyledir. Ben derim ki: Ebu Dünyâ ve Ebu Şeyh,. İbn Abbâs'dan rivayet ederler ki "Allah Teâlâ âlemi kuşatan Kâf adında bir dağ yaratmıştır. Damarları arzın, üzerine oturduğu kayaya bağlıdır, deprem olacak yerlerde Allah Teâlâ dağa emreder, dağ da oranın damarını çeker ve mevziî olarak deprem olur, denmiştir. Yine Rasûl-i Ekrem'e cinnîlerden bir kadın ki peygamberi, ziyaret etliği, bir seferinde kadının ziyaretini geciktirdiğinden Resûl-i Ekrem sebebini sorunca, Hindistan'da bir cenâT zeye katıldığını, yolda taş üzerinde İblîs'in namaz kıldığını gördüğünü ve İblîs'e; Âdem'in evlâdlarını azdırdığı halde, bu yaptığın nedir? diye sorduğunu, İblis'in de; Allah'tan mağfiret taleb ettiğini, söylediği ve bunun üzerine o gün merakından Râsul-İ Ekrem'in yüzünün gülmediği söylenir. Hâme İbn Heyscnı'İn ve Zcrbcp İbn Bâr'ın rivayet ettikleri uydurmalar gibi bütün bunlar da bâtıl şeylerdir.
k- Rivayet edilen hadîsin Kur'ân-ı Kerîm'in sarahatine uygun olmaması.
Dünyanın ömrünün yedi bin sene olup, bizim yedi bininci yılın içinde bulundu-ğumuz hakkındaki rivayet tamamen ve açık bir yalandır. Buna göre, herkesin, kı-

yamete ne kadar kaldığını bilmesi, gerekir. Halbuki Kur'ânı Kerîm'de kıyametin vaktini Allah'tan başka kimsenin bilmediği kesinlikle ifâde edilmiştir. Ben derim ki: CelâleddÎn Suyûtî, bu hususa dâir bir risale yazdı ve asıl amacın kıyametin yaklaştığını bildirmek olduğundan, vakti belli olmadığı için, âyet ile bu rivayet arasında çelişki olmaz, dedi. Hattâ Resûl-i Ekrem'in kıyametin kopacağı zamanı bildiğini iddia edenler de, en büyük yalancılardır, dedi. Çünkü Cibrîl hadîsinde yeralan soru soran bedevinin kim olduğunu bilemediği gibi, kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki soruya da; Bu hususta sorulan, sorandan daha fazla bir şey bilmez ifâdesini; yalnız soran ve sorulan bilir, mânâsında tahrif etmişlerdir. Allah Teâlâ'mn
her bildiğini Rasûl-i Ekrem de bilir, demek küfürdür. Çünkü, Allah Teâlâ Kur'ân-ı Ke-rîm'de, "Senin etrafında öyle münafıklar var ki, sen onları bilmezsin." mealinde âyet indirmiş ve bu âyet son zamanlarda nazil olmuştur, Resûl-i Ekrem'in her şeyi bilmediğini te'yîd eden rivayetlerden birisi de, Hz. Âişe'nin gerdanlığını düşürmesi olayıdır. Hadîs âlimlerinden İmâd ÜddÎn İbn Kesîr, Buhârî'nin Hz. Âişe'den rivayetinde şöyle dediğini bildirir: "Rasûl-i Ekrem İle bir sefere çıktık. Beydâ veya Zât'ul Ceyş'e geldiğimizde gerdanlığımın düşmüş olduğunu gördüm. (Hz. Hatîcenin yadigârı olduğu için) Resül-i Ekrem ve ashabı gerdanlığı aramak üzere durdular. Bu sırada bazı kimseler Hz. Ebu Bekir'e giderek; Âişe'nin yaptığım beğendin mi? bizi burada bekletiyor. Halbuki ne suyumuz kaldı, ne de buralarda su var dediler. Bunun üzerine babam Ebu Bekir yanıma geldi, o sırada Resûl-i Ekrem başını dizime koymuş uyuyordu, bana darıldi ve eliyle koltuklarıma dürttü. Fakat, Resül-i Ekrem dizimin üstünde olduğu için ben hiç kımıldayamıyordum. Sabahleyin uyandığında abdest alacak su yoktu, işte bu sırada teyemmüm âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Es'ad İbn el-Hudri, ey Ebu Bekir sülâlesi, bu sizin ilk hayır ve bereketinizdir, dedi. Keza bunun gibi Rasûl-i Ekrem Medine'ye hicret ettiğinde Medînelilerin hurmalara bir nevi aşı yaptıklarını gördü. Bu bir şey değil, demek istedi ve onlar da vaz geçtiler. Fakat o sene hurma iyi mahsûl vermedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem, Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz, buyurdu. Kur'ân-ı Kerîm'de, "De ki, size Allah'ın hazîneleri bendedir demiyorum, gaybı bildiğimi de iddia etmiyorum." deniyor. Ayrıca "Eğer gaybı bileydim, çok hayır isterdim." buyurulmuştur. yine, Hz. Âişe'ye isnâd edilen, "tfk" olayı hakkında vahy gelinceye kadar Resûl-i Ekrem gerçeği bilmiyordu. O, ancak Allah Teâlâ'nın bildirdiğini bilir, bildirmediğini bilmezdi. Kur'ân-ı Kerîm'e uymayan bu gibi rivayetler mevzû'dur.

1- Râvîsinde galat olan hadîsler:

Meselâ: Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette, Allah Teâlâ yerleri Cumartesi günü yaratmıştır denmektedir. Bu rivayet, Müslim'in Sahîh'ine böyle geçmişse de, Buhârî ve diğerleri bu sözün râvîsinin Ebu Hüreyre olmayıp Kâ'b'ül-Ahbâr olduğunu söylemişlerdir ve doğrudur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de yer ve göklerin altı gün içinde yaratıldıkları açıkça anlatılmıştır.

Mescîd-i Aksâ'da Sahra (Taş) hakkında; Allah Teâlâ'nın küçük ve yakın olan Arşıdır, rivayeti de Kur'ân'a uymayan bir rivayet olup yalancıların uydurmasıdır. Bu taş hakkındaki bütün rivayetler yalandır. Taş hakkında en sağlam rivayet cumartesi günü yahûdîlerin günü olduğu gibi, bu taş da onların kıblesi idi. Bize de Allah Teâlâ sonradan kıble olarak Kâ'be'yi seçmiştir, ifadesidir. Hz. Ömer bu taşın yanında cami yaptıracağı zaman, yanındakilere sordu; Camiyi taşın önünde mi ya-

palım, arkasında mı? Kâ'b, taş camiin önünde kalsın, deyince, Hz. Ömer; ey yahû-dî çocuğu, senin eski yahûdîliğin tutmuş, öyle şey yok, taş arkada kalacaktır, dedi ve görüldüğü gibi, Mescidi ön tarafta yaptı. Beyt el-Makdis'in ve bu taşın fazileti hakkında yalancılar lâfı çok uzatmışlardır. Beyt el-Makdis'in fazîleti hakkında en doğru rivayeti. Yolculuk üç mescid için yapılır. Bunlar: Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benîm mescidimdir, hadîsidir ki, Buhârî ve Müslim'de vardır.
Keza Ebu Zer'den gelen bir rivayette; Yeryüzünde ilk mabedin Mescid-i Haram ve sonra Mescid-i Aksa olduğu... bildirilmiştir. Bu da ittifâklıdır. Yine Abdullah İbn Ömer'den gelen rivayette; Süleyman AleyhİsseIam Mescid-i Aksâ'yı
yaptırdığı vakit, Allah'dan üç şey diledi. Birincisi, Allah Teâlâ'mn hükmüne uygun hüküm vermek; ikincisi; kendisinden başka kimseye layık olmayan bir mülke sahip olmaktır. Allah Teâlâ bunların ikisini de kendisine verdi. Üçüncüsü de, bu mescidde namaz kılanların bağışlanmalarını istemesidir. Bu dileğinin de kabul olmasını Allah'dan ümid ederim, rivayetidir. Bu hadîsi, İmâm Ahmed, Müsned'inde ve Hâkim Sahîh*-İnde rivayet etmişlerdir.
Bu husâsta dördüncü bir rivayet de vardır. O da, tbn Mâce'nin Sünen'inde muz-darib olarak rivayet ettiği; Mescid-i Aksâ'da bir namaz, elli bin namazdan üstündür, hadisidir, muhaldir. Zîrâ Resûl-i Ekrem'in mescidi, bundan faziletli iken, orada kılınan namaz, ancak diğerlerinde kılınan bin namaza muâdildir. Başka bir rivayette, Mescid-i Aksâ'da kılınan-bir namazın diğer camilerdeki beşyüz namaza muâdil olduğu bildirilmektedir. Bu' rivayet daha uygundur.
Resûl-i Ekrem'in, oradan Mirac'a çıktığı ve orada peygamberlerin ruhlarına imâm olduğu, Burak'ı kapıdaki halkaya bağladığı, mü'minlerin Ye'cûc ve Me'cûc'-dan korunmaları için buraya sığınacakları rivayetleri sahîhtir. Ben derim ki: Mehdî mü'minlerle birlikte Deccâl'dan kaçarak buraya iltica edecek, îsâ Aleyhisselam Şâm mescidinin minaresinden inecek ve Deccâlî İsâ öldürecektir. Sonra mescide girip orada birinci namazı Mehdî'nin imamlığında kılacaktır. İşte istisna edilen bu rivayetlerden başkaları uydurmadır.
m- Gece ve gündüzlere tahsis edilen bazı nafile namazlar hakkındaki rivayetler. Haftanın her gün ve gecesi için sayılan namazlara âit tafsilât yukarıda geçmiştir. Receb ayının ilk cum'asmda kılman Reğâib namazı ve benzerleri de uydurmadır. Bunların bir benzeri de, kendisi doğru sözlü olan Abdurrahmân İbn Mende'nin, hadîs uyduran İbn Cuhzum yolu ile İbn Enes'den merfû olarak rivayet ettiği; Receb Allah'ın, Şa'ban benim, Ramazân da ümmetimin ayıdır, hadisidir. Bu rivayette; Ra-mazânın ilk cum'a gecesini unutmayın. Melekler ona Regâib adını vermişlerdir, diye uzun ilâveler de vardır. İbn el-Cevzî, İbn Cuhzum'un yalan uydurduğunun söylendiğini belirtir. Abdulvehhâb, râvîlerinin meçhul olduğunu ve bu rivayetin hiçbir hadîs kitabında bulunmadığını söyler.
Ben derim ki: Hadîsin baş tarafı Ebu'l-Feth'in Emâlî'sinde mûrsel olarak Ha-san'dan rivayet edilmiştir. Süyûtî, bunu Câmiu's-Sağîr'inc almıştır. Receb ayında tutulan oruç ve kılınan namazlar hakkında rivayete edilen hadîslerin hepsi yalan ve iftiradır, sözü üzerinde dururuz. Zîrâ Receb ayında oruç tutma hakkında müte-addid rivayetler vardır. Herne kadar teker teker bu rivayetler zayıf iseler de, birbir-lerini takviye ederler. Bununla beraber, Receb ayında kılınan namazlar hakkındaki bazı rivayetlerin mevzu' olduğunda şüphe yoktur.

Meselâ; Receb-i şerifin ilk gecesinde, akşam namazını müteakip yirmi rek'at namaz kılan kimse, hesâb görmeden Sırât'ı geçer.
Receb'den bir gün oruç tutup, iki rek'at namaz kılan ve birinci rek'atında yüz Âyet-i Kürsî, ikinci rek'atında yüz Ihlâs okuyan kimse, cennetteki yerini görmeden ölmez, rivayetleri hep uydurmadır. Bu hususta doğruya en yakın olanı Receb ayında oruç tutmaktan Resûl-i Ekrem'in men' ettiğine dâir İbn Mâce'nin Sünen'indeki rivayettir. Ben derim ki (Ali el-Kârî) Rasûl-i Ekrem'in bu ayda oruçtan men'etmesi, borç olduğuna inanarak oruç tutanlar içindir. Yoksa, Receb ayında oruç tutmanın kerahetini bilen kimse için söylememiştir.
Şa'ban ayının onbeşinci gecesinde kılınacak namazlara dâir rivayetler de böyledir. Meselâ: Ya Ali, Şâbân'ın onbeşinci gecesi bin ihlâs okumak suretiyle yüz rek'at namaz kılan kimsenin, Allah Teâlâ o gece bütün dileklerini kabul eder ve kendisine birçok mükâfatlar verir. Her hürînin etrafında yetmiş bin câriye ve gılmân olduğu halde, kendisine yetmiş bin hûrî verir, ve devamla; Anne ve babası yetmiş bin kişiye şefaat eder, şeklindeki rivayet gibi. İlimden azıcık nasibi olanların bu gibi hezeyanlara kapılmayacaklarında şüphe yoktur. Bu gece ile ilgili namaz, hicrî dördüncü asırdan sonra Beyt el-Makdis*de îcâd edildi ve buna dâir hadîsler uyduruldu.
n- Hadîsin lâfzındaki rekabet ve hadîsin ifâdesini kulağın kabul etmeyip zevk-i selimin çirkin görmesi.
Meselâ; Dört şey dört şeyden doymaz: Kadın kocadan, yer yağmurdan, göz bakmaktan, kulak dinlemekten. Ben derim kî: Camiu's-Sağîr'de de olduğu gibi, bu hadisi Ebu Nuaym Ebu Hüreyre'den, Ibn Adiy ve Taberânî Âişe'den rivayet etmişlerdir. Şu kadar ki; Kulak dinlemekten doymaz, yerine; Âlim ilimden doymaz, şeklindedir. Olsa olsa hadîs zayıf olur, mevzu' olmaz.
Hatırlı iken itibârını kaybeden, zengin iken fakir olan, âlim iken çocukların elinde oyuncak olan kimselere acıyınız. Ben derim ki: Hakkâkük ve benzeri mübâh olan san'atlar aleyhinde de RasûM Ekrem'den rivayet edilen bütün hadîsler yalandır. Çünkü Allah Teâlâ ve Resulü hiçbir san'atı yermezler. Ancak, bazı san'atlarda irtikâb edilen mekruh ve haramlardan men ederler.
Sarhoş olarak ölen, mezara sarhoş olarak girer, sarhoş olarak kabirden kalkar ve sarhoş olarak Cehennem'e sevk edilir.
Allah Teâlâ'nın yarattığı bir melek var, adma"İmâre" denir, yakuttan bir atı vardır. Boyu göz gördüğü kadar uzundur. Memleketleri dolaşır, çarşı ve pazar yerlerinde durarak; Şu ve şu kimseler azıtsın, şuna ve şuna müsâade edilsin, diye çağırır.
Allah Teâlâ'nın "tmâre" adında taştan bir meleği var, taştan bir merkep Üzerinde yere iner ve güçlükler çıkarır. Bütün bu İfâdeler aslı astarı olmayan uydurmalardır,
o- Habeşilileri ve Sudanlıları yeren hadîsler.
Bırakın şu Sudanlıları, o siyah deriliier ancak yiyip içmeyi ve cinsi münâsebette bulunmayı bilirler.
Zencî'nin karnı doydu mu gözü zinada; acıkınca da hırsızlıkta olur. Ben derim ki: Bu hadîsi İbn Adiyy zayıf sened ile, Âişe'den rivayet etmiştir. Ayrıca bu hadîste, cömertlik ve kahramanlıklardan da bahsedilir.
Zencilerden sakının. Zîrâ onlar çirkin yaratıklardır.

Resûl-i Ekrem, bir yerde bir sofra gördü ve bu yemek kimin için hazırlandı? diye sordu. Habeşliler için hazırlandığı söylenince Resûl-i Ekrem; onlara yedirmeyin, zîrâ onlar acıkınca gözleri hırsızlıkta, doyunca da gözleri zinadadır, buyurdu. Türkleri, (hadım edilmiş) insanları ve köleleri yeren hadisler de bunlar gibi uydurmadır.
Allah Teâlâ burulmuş insanlarda hayrı murad edeydi, onlardan ibâdet eden evlâd meydana getirirdi.
"Âhir zamanda insanoğlunun mâlik olduğu şeylerin en kötüsü kölelerdir." Ben derim ki: Câmiu's-Sağîr'de olduğu gibi, bunu Ebu Ya'lâ birşey yoktur diyerek İbn Ömer'den rivayet etmiştir.
Habeşliler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın. Zîrâ Kâ'be'nin hazînelerini iki baldırı çıplak karabacakh habeşli çıkaracaktır. Bu hadîsi Ebu Dâvud ve Hâkim Müstedrek'inde tbn Ömer'den rivayet etmişlerdir.
Size dokunmadıkça türklere dokunmayın. Zîrâ benim ümmetimi ilk soyacak olan onların melikleridir. Bunlar, Kantura neslindendirler. Câmiu's-Sağîr'de olduğu gibi, bunu da Taberânî, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Kantura, Halîl İbrahim'in câriyelerindendir. Nihâye'de yazıldığı gibi, Türk ve Sîn adında evlâdları olmuştur.
p- Güvercin hakkında rivayet edilen hadîslerin hiçbiri sahîh değildir. Güvercine bakmak Resûl-i Ekrem'in hoşuna giderdi.
ResüM Ekrem yeşilliğe, turunç ve ağaç kavununa ve kızıl güvercine bakmaktan hoşlanırdı. Ben derim ki: Taberânî, İbn Sünnî ve Ebu Nuaym Kebşe'den, yine İbn Sünnî ve Ebû Nuaym Ali'den ve yine Ebu Nuaym Âişe'den; Resûl-i Ekrem turunç ve kızıl güvercine bakmaktan hoşlanırdı, diye rivayet etmişlerdir.Yeşilliğe ve akar suya bakmaktan hoşlandığını da rivayet etmişlerdir.
Yalnızlıktan Resûl-i Ekrem'e şikayette bulunan bir kimseye ResÛl-i Ekrem; güvercin bulundursanız hem onunla eğlenir, hem de yumurtasından faydalanırdınız, demiştir.
Kanadı kesik güvercinler bulundurunuz, zîrâ onlar çocuklarınızdan cinleri uzaklaştırır. Ben derim ki: Bu hadîsi Şîrâzî, Hatîb ve Deylemî İbn Abbâs'dan ve İbn Adiy Enes'den rivayet etmişlerdir. Zekeriyyâ İbn Yahya diyor ki: Ebu'l-Buhterî, Hârûn' er-Raşîd'in huzuruna girdi. Hârûn er-Reşîd güvercin uçuruyordu. Buhterî'ye, güvercin hakkında bir rivayet biliyor musun? diye sordu, Buhterî; evet, Hisâm babasından, o da Hz. Âişe'den rivayetinde; Resûl-i Ekrem güvercin uçururdu, dedi. Bunun üzerine Reşîd Buhterî'yi yanından kovdu ve Kureyş'den olmayaydı ben onu kadılıktan azlederdim, dedi.
Ben derim ki: Bu boş bir ma'zerettir. Zîrâ yalan söylediğini ve hele Resûl-i Ekrem'e yalan isnâdda bulunduğunu kesin olarak bildikten sonra, adaletten sakıt olmuş ve kadılıktan azledilmeyi haketmiştİr. Diğer bir rivayette de şöyle denir. Senin bu sözün yalandır, dedi ve bu yalana sebep olan güvercini de öldürdü. Güvercin hakkında en sağlam rivayet; Rasûl-i Ekrem bir adamın güvercin peşinde dolaştığını görünce: Şeytânın peşinde dolaşan şeytân, sözüdür. Ben derim ki: Bu rivayet Askalânî'nin de dediği gibi mevzu' değil, belki hasen bir rivayettir. Çünkü bunun şahitleri vardır.
r- Tavuk yetiştirmek hakkındaki rivayetler.
Bu hususta da sahih bir rivayet yoktur. Tavuk yoksulların koyunudur.

Yoksullara tavuk, zenginlere de koyun beslemelerini tavsiye ederim. Ben derim ki: İbn Mâce'nin Ebu Hüreyre'den böyle bir rivayeti vardır. Ve bu rivayetin sonunda, zenginler de tavuk yetiştirmeye kalkışırsa, memleket harâb olur buyurulmuştur. Râvîler arasında, şüpheli bir zât vardır. İbn Hibbân bu adamın hadîs uydurduğunu bildirdi. Ben derim ki: Buna göre hadîs zayıf olur, mevzu' olmaz.
s- Çocukları yeren hadîsler de yalandır.
Meselâ: Hicrî yüzaltmış senesinden sonra çocuk yetiştirmedense kedi-köpek beslemek daha hayırlıdır.
Hicri altıyüz yılından sonra doğacak çocuklarda hayır yok, hadîsleri gibi.
ş- Yukarıda.da işaret edildiği gibi istikbâlde tarih bildiren hadîsler de bâtıldır.
Falan sene olduğu vakit şöyle olur veya fâlân ay girdiği vakit gibi rivayetlerin hepsi uydurmadır.
Ramazân ayında öyle gürültülü bir ses duyulur ki, uykuda olant uyandırır, ayakta olanı çökertir ve yırtıcı hayvanları inlerinden çıkarır. Sonra Şevval ayında büyük ve korkunç bir hâdise olur. Zûlkade de kabileler birbirinden ayrılır. Ve Zülhicce'de kan dökülür.
Ramazân'ın onbeşi cumaya tesadüf ederse, öyle gürültülü bir ses duyulur ki, yetmiş bin kişi bayılır ve yetmiş bin kişi de birbirine girer. Ben derim ki: Ebu Nu-aym Şehr Ibn-i Havşeb'den mürsel olarak, bu gibi senede Ramazân'da ses, Şevvâl'-de korkunçluk, Zülkâde'de harb, Zülhicce'de hacıları soymak gibi vak'alar olur ve Muharrem'de de göklerden şöyle bir ses duyulur. Mehdî doğdu, ona itaat edin. Diğer rivayet yollarında bu anlattıklarımızın yanında bir de, Minâ da büyük savaş olur, Rükn ile Makam arasında Mehdî'ye bîat edilir, şeklinde ilâveler vardır.
Yüzüncü yıl başında Allah Teâlâ soğuk bir rüzgâr estirir ve bütün İyilerin ruhu kabzolur.
Hicrî yüzotuz yılında; zâlimin ezberinde Kur'an okunmayan yerde Mushaf, kötüler arasında iyi insan garîbtir.
Hicrî yüzotuzbeşte, Süleyman Aleyhisselam'ın adalara hapsettiği şeytânlar çıkar, bunların onda dokuzu Irak'a ve onda biri de Şam'a giderek Kur'ân ile mücâdele ederler.
Hicrî yüzelliden sonra, evlâdlannızın hayırlısı kız çocuklarıdır. Hicrî yüzaltmişdan sonra şöyle böyle olur.
Hicrî kırk yılına kadar ashabım îmân ve amel ehlidir. Seksen yılma kadar birr ve takva erbabıdır. Yüzyirmi yılına kadar sıla-i rahm adamlarıdır. Yüzaltmış yılından sonra da insanlar birbirine arka çevirecekler ve sonradan pek çok karışıklıklar olacaktır.
Hicrî ikiyüz yılından sonra âfetlerin çoğalacağına dair rivayetlerin hicrî üçyüzaltmıştan sonra dağlara kaçmaktan başka çâre olmadığına dâir rivayetlerin hiçbirisinin aslı yoktur.
Aşûrâ günü kan almak, süslenmek ve evde bolluk göstermek, bugüne ait namaz kılmak ve diğer bu günün faziletini bildiren rivayetlerin hiçbirinin aslı yoktur. Sadece o günde oruç tutmak hakkındaki rivayet müstesnadır.
Aşûrâ günü çocuklarına genişlik ve bolluk gösteren kimse, sene içinde darlık görmez. Ahmed İbn Hanbel, bu hadîsin sahîh olmadığını söylemiştir. Ben derim ki:

Sahîh olmamasından, mevzu olması lazım gelmez. Olsa olsa zayıf olur. Çünkü Taberânî ve Beyhakî bu hadîsi Ebu Saîd'den rivayet etmişlerdir.
Aşûrâ günü, gözüne tutya ile sürme çeken kimse göz ağrısı görmez. Bu hadîsi Beyhakî lbn Abbâs*dan riyâyet etmiştir.
Bunlardan başka, Aşûrâ günü sürmelenmek, yağlanmak ve koku sürünmek gibi bütün rivayetler yalancıların uydurmalarıdır. Bir kısmı böyle yaparken, diğer bir kısmı da bugünü matem günü diye ilan etmiştir. Aslında iki taraf da bid'at ehlidir. Ehl-i sünet ise, Resûl-i Ekrem'in yaptığı ve emrettiği gibi o gün oruç tutarlar, şeytâ-nın yoluna sapmaktan sakınırlar.
t- Sûrelerin faziletlerini bildiren ve sûreyi okuyana şu kadar mükâfat var, diyen rivayetler.
Sa'Iebî ve Vahidî gibi müfessirler sûrelerin başında, Zemahşerî ve ona uyan Beyzâvî ve Müftî Ebu's-Suûd Efendi gibi zâtlar da, sûrelerin sonlarında bu fazîlet-leri saymışlardır. Abdullah lbn Mübarek; bu faziletleri uyduranların zındıklar ol-duklarını sanıyorum, demiştir. Hattâ, bunları uyduranlardan birisi bunu itiraf etmiş ve halkı Kur'an ile meşgul etmek istediğini söylemiştir. Bunları uyduran câhillerden bazıları da: Biz Resûl-i Ekrem'e yalan isnâd etmiyoruz, Resûl-i Ekrem için bu ya-lanları uyduruyoruz, demişlerdir. Bilmiyorlar ki, her ne şekilde olursa olsun Resûl-i Ekrem'in demediğini dedi diyen en şiddetli azabı hakkeder.
u- Hz. Ebu Bekir ve diğer zâtlar hakkında uydurulan hadîsler.
Kıyamet günü Allah Teâlâ herkese umûmî ve yalnız Ebu Bekir'e husûsî bir şekilde tecellî eder.
Allah Teâlâ bana her neyi verdiyse, ben onu Ebu Bekir'e verdim. Ebu Bekir ile benim aramdaki mesafe, atbaşı gibidir. Allah Teâlâ Ebu Bekir'in ruhunu tercîh etmiştir.
Hz. Ömer anlatıyormuş: Resûl-i Ekrem ile Ebu Bekir konuşurlarken, ben aralarında bir zencî gibi kalırdım.
Nuh'un ömrü boyunca Ömer'in faziletleri anlatılsa yine bitmez. Bununla beraber Ömer, Ebu Bekir'in faziletlerinden yalnızca biri olabilir.
Ebu Bekir, fazla namaz kılmakla ve oruç tutmakla, sizi geçmiş değil, belki onun üstünlüğü kalbine akıtılan bir şey sayesindedir. Bu söz, aslında Ebu Bekir tbn Ay-yaş'in sözüdür. Bunların hepsi asılsız rivayetlerdir. Râfızîler Hz. Ali'nin fazileti hakkında pek çok yalan hadîs uydurmuşlardır. İrşâd kitabında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in fazîleti hakkında üçyüz bine yakın hadis uydurulduğunu, Ebu Ya'lâ haber vermiştir. Bunu bir mübalağa sanma, incelersen bu hususta pek çok rivayetler bulursun. Bir başka uydurma hadîste Ehl-i Sünnet câhillerinin Muâviye'nİn fazîletine dâir uydurdukları hadîslerdir. îshâk bin Râhuye; Muâviye'nİn fazîleti hakkında Resûl-i Ekrem'e izafe edilen hiçbir rivayet sahîh değildir, der.
Bunlardan birisi de, İmâm A'zam ve Şafiî'nin isimlerini tasrîh ederek, onların menkıbelerine dâir uydurulan rivayetlerdir. Onları yeren rivayetler oi aynı şekilde uydurmadır. Muâviye, Amr lbn Âs, Emevîler, Mansûr ve Saffâh'ı öğüp yeren; Ye-zîd, Velîd ve Mervân'ı yeren hadîsler de bunlardandır. Bağdâd, Basra, Küfe; Merv, Kazvîn, Askalân, İskenderiye, Nusaybin ve Antakya hakkında rivayet edilen hadîsler de yalandır. Abbâs sülalesinin cehennem'de yanmayacağını, hilâfetin Abbâs'ın evlâdlarında olacağını, Horasanlıları öven hadîsler; Abbâs’m

evlâdlarından halîfe olanları sayan rivayetler ve şu şehirler cennet şehirlerinden veya cehennem şehirle-rindendir... gibi sözler; Ekrem'in Muâviye ve Amr İbn Âs'a bakarak: Bun-
ları bırak, fitneye dönsünler, sonra da cehenneme dalsınlar, buyurması ve ayrıca Ebu Musa'yı yeren hadîsler de tamamen uydurma ve yalandır.
îmânın artmayıp eksilmediğine ve bunun karşısında, artıp eksildiğine dâir uydurulan hadîsler de yalandır. îmân artar ve eksilir, sözünün sahîh bir söz olduğunu söylerler. Ben derim ki: îmân artmaz, eksilmez sözü de doğru bir sözdür. Ancak, dâvamız bu sözlerin hadîs olup olmadıklarmdadır. imânın artıp eksilmediğine dâir olan rivayeti, Ahmed, Ebu Dâvûd, Hâkim ve Beyhakî'nin sahîh senet ile, Muâz'dan gelen bir rivayetleri te'yîd eder. Fakat bu rivayetler daha ziyâde, sahabe ve tâbiîn'in ittifakı gibi bir şeydir. Meselâ: Bütün Ehli Sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olmadığında ittifak halindedirler. Fakat, Kur'an mahlûk değildir, sözü hadis değildir. (Ali el-Kârî, Mevzuat (Türkçe çev. Ahmet Serdaroğlu), 138-155)[59]

2- İsrâliyât

Rivayet tefsirinin zayıf noktalarından birisi de bu tür tefsirlere İsrâiliyâtın fazlasıyla sızmış olmasıdır, lsrâiliyât terimi ile; yalnızca yahûdî kaynaklı fikirler değil, aynı zamanda Hıristiyan kaynaklı fikirler ve bunların ikisinin karışımından ibaret olan Bâtınî ve Gnostik (irfânî) fikirler de kasdedilir. Yahûdî kaynaklı fikirler anlamına lsrâiliyât denmesinin nedeni, bu fikirlerin tefsirlerde daha çok yer almış olmasındandır.
Bilindiği gibi, Israîl; Hz. Ya'kûb'un adı veya lakabıdır. Hz. Yâkûb (a.s), Kur'-ân'da sözü edilen oniki Yahûdî boyunun (Esbât) atasıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm yahûdîlerden, daha çok Benu Israîl (İsrâîloğulları) şeklinde sözeder. İslâm kaynaklarının ifâdesine göre, Israîl kelimesi İbrânîce Allah'ın kulu anlamına gelmektedir, îsrâiliyât ise, az Önce de belirttiğimiz gibi diğer dinlerin yanı sıra daha çok Yahûdî menşe'li fikirler için kullanılan bir ta'bîrdir. lsrâiliyât haberleri metin ve sened bakımından sahîh olan ve olmayan haberler diye ikiye ayrılabilir. Bazılarının senedi zayıftır, bazılarının da metni zayıftır. Metni ve senedi sahîh olupta muteber hadîs kitâblarında da yer almış bulunan yahûdîlerle ilgili haberler, İslâm bilginleri tarafından makbul sayılmıştır. îsrâîloğulları ile ilgili birçok uydurma haberler Hz. Peygamber'e mal edilmiştir. Sözgelimi Bâbîl hükümdarı Buhtunnasr'ın İran hükümdarı olarak gösterildiği ve yediyüz yıl hükümdarlık yaptığının zikredildiği Hüzeyfe İbn Yemmân'dan rivayet edilen hadîs bunun örneğidir. (Taberî, XV, 22).
Resûlullah (s.a) genellikle îsrâiliyâtm nakledilmesini yasaklamıştır. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber zamanında yaşayan Ehl-i Kitâb Tevrât-ı ibranca okuyor ve onu müstumanların anlaması için arapça tefsîr ediyorlardı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştu: Ehl-i Kitabı ne tasdik ediniz, ne yalanlayınız. Sadece; biz, Allah'a ve bize indirilmiş olana îmân ettik." (Bakara, 136) deyiniz, buyurmuştu.
(Ahmed İbn Hanbei, Müsned, IV, 136)
Taberî'nin ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd;ehl-i Kitaba birşey sormayınız, onlar size doğru yolu gösteremezler çünkü kendileri sapıtmışlardır. Aksi takdîrde

hakkı yalanlar ya da bâtılı tasdîk edersiniz, demiştir. (Taberî, XXI, 3) Buhârî'nin Abdullah İbn Abbâs'tan nakline göre; o da şöyle demiştir: Ey müslü-manlar topluluğu; Allah'ın peygamberine indirmiş olduğu ve Allah'ın en yeni haberlerini İhtiva eden, sizin de okuduğunuz kitabınız hiç bozulmadan yanınızda bulunduğu halde, Ehl-i Kitâb'a nasıl sual soruyorsunuz? Halbuki Allah Teâlâ; Ehl-i Kitâb'ın Allah'ın yazdığını değiştirdiğini ve kitabı elleriyle tahrif edip az bir pahaya satmak için; bu, Allah katındandır, dediğini size bildirmiştir. Size gelen bilgi, onlardan soru sormaktan sizi alıkoymaz mı? Allah'a andolsun ki; onlardan hiçbir kişinin size indirilmiş olanla ilgili sorular sorduğunu görmedim. (Buhârî, Kitâb'ül-itisâm, bâb, 25)
Ahmed İbn Hanbel'in Câbir'den naklettiğine göre; Hz. Ömer Tevrat'tan bir parçayı (bir kitâb) arapça istinsah edip Resûlullah'a gelmiş ve okumaya koyulmuştu. O, okudukça Resûlullah (s.a)'uı yüzü değişiyordu. Ansâr'dan bir kişi Hz. Ömer'e: Ey Hattâb'ın oğlu, yazıklar olsun sana. Resûlullah (s.a)'ın yüzünü görmüyor musun? demişti. Resûlullah (s.a) bunun üzerine şöyle buyurmuştu: Ehl-i kitaba birşey sormayınız. Çünkü onlar sapıtmış olduklarından sizi asla hidâyete sevkedemezler. Doğrusu siz, ya bir gerçeği yalanlar veya bir bâtılı tasdîk etmiş olursunuz. Allah'a andolsun ki; Mûsâ, aranızda bulunmuş olsaydı; ona bana tâbi olmaktan başka bir şey yapmak helâl olmazdı. (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, III, 378) Ve yine Ömer İbn Hattâb'ın; Kâ'b ei-Ahbâr'ın konuşmasını yasakladığı ve onu ülkesine tekrar sür-gün etmekle tehdîd edip şöyle buyurduğu kaynaklarca ifâde edilir: Ya öncekilerin sözlerini bırakırsın, ya da seni maymunlar ülkesine ulaştırırım. (Remzi Na'na', el-Isrâîliyât ve Eseruha fi Kütüb'it-Tefsîr, 87)
Aynı konuda İbn Kesîr'in Hz. Ömer'den nakleddiği son derece mânîdâr ifadeler için bkz. Hadîslerle kur'an-ı Kerîm Tefsîri, VIII, 4031-4033.
Ne var ki Buhârî gibi bazı güvenilir kaynaklarda yer alan hadîslerde Resûlullah (s.a)'ın isrâîloğullarından nakillere izin verdiği de belirtilmektedir. Sözgelimi Ab-dullah ibn Amr ibn Âs'ın naklettiğine göre; Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: Bir âyet de olsa benden tebliğ edin ve Isrâîloğullarından nakledin. Bunda bir beis yok-tur. Kim de bana kasıtlı olarak yalan isnâd ederse cehennemden yerini hazırlasın. (Buhârî, Kitâb'ûl-Enbiyâ, 50; Müslim, Kitâb'üz-Zühd, 72)
Isrâîliyâtı Nakleden Sahabe ve Tabiînden Bazı Kişiler: Daha öncede belirttiğimiz gibi başta Abdullah İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr İbn Âs olmak üzere ashâbdan bazı kişiler İsrâiliyât diye nitelendirilebilecek ehl-i kitâbdan bazı haberleri nakletmişlerdir. Ancak İsrâîliyâtla ilgili bilgiler genellikle başta Abdullah İbn Selâm olmak üzere Temîm ed-Dârî, Kâ'b el-Ahbâr, Vehb İbn Münebbih, Ab-dülmelik ibn Abdülaziz İbn Cüreyc ve Kelbî gibi bilginler tarafından yaygın olarak rivayet edilmiştir. Şimdi bu zevat hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım:
a- Abdullah İbn Selâm (öl. 43/663)
Yûsuf Abdullah İbn Selâm İbn Haris el-İsrâilî el-Ansâri. Asıl adı Hüseyn olan Abdullah îbn Selâm, Medine'de Hazrec kabilesinin bir kolu olan Avf oğullarının müttefiki Kaynuka' oğullan kabilesine mensûb bir Yahûdî mühtedîsidir. Resûlullah (s.a) Medine'ye hicret ettiklerinde Hz. Peygamber'e üç soru tevcîh etmiş ve ancak peygamber olan kimsenin bu sorulara cevâb verebileceğini bildirmiştir.
Kıyametin ilk alâmetinin ne olduğunu, cennet ehlinin yiyeceği ilk yemeğin ne

olduğunu ve doğan bir çocuğun annesine ya da babasına niçin benzediğini sorar ve Hz. Peygamber de kıyametin ilk alâmetinin insanları Doğudan Batıya götüren bir ateş olduğunu, cennete girenlerin yiyecekleri ilk yemeğin balık ciğerinin fazlası olduğu ve erkeğin suyunun kadının suyundan önce geçmesi halinde çocuğun babasına; kadının suyunun erkeğin suyundan öne geçmesi halinde çocuğun anasına benzeyeceğini bildirmesi üzerine Abdullah tbn Selâm Peygamberin hak peygamber olduğunu bildirmiş ve bu bilginin ancak bir peygamberden sâdır olacağını ifâde etmiştir. Bilâhere Re-sûlullah'a; kendisinin yahûdîler arasında itibarlı bir kişi olduğunu, fakat müslüman olduğu takdirde yahûdîlerin bunu kabullenmeyeceklerini ifade ederek müslüman olduğunu ilân etmezden önce Hz. Peygamberin kendisiyle ilgili olarak yahûdîlere bazı sorular yöneltmesini rica etmiş ve bunun üzerine de Resûlullah (s.a) haber göndererek yahûdîleri çağırtmış ve onlara şöyle demişti: Ey Yahûdî topluluğu, yazıklar olsun size. Allah'tan korkun. Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allaha ye-mîn ederim ki, siz elbette benim Allah'ın gerçek Resulü olduğumu ve size hak olarak gönderilmiş peygamber bulunduğumu bilirsiniz, öyle ise müslüman olun. Yahudiler; biz senin hak peygamber olduğunu bilmiyoruz, dediler. Resûlulîah (s.a) da bunu üç kez kendilerine tekrarladı. Sonra; sizin arkadaşınız olan Abdullah İbn Selâm hakkında ne dersiniz? dedi. Onlar: O, bizim efendimiz, efendimizin çocuğu, en bilginimiz ve en bilginimizin çocuğudur, dediler. Resûlullah (s.a): Ne dersiniz ya o müslüman olduysa? dedi. Yahûdîler: Hâşâ Allah'a andolsun ki o, müslüman olacak biri değildir, dediler. Resûlullah (s.a) bunu üç kez tekrarladı. Sonra da: Ey İbn Selâm, yanlarına çık onların, dedi. Abdullah İbn Selâm onların yanına gelip: Ey Yahûdî topluluğu; Allah'tan korkun. Kendisinden başka İlâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki, onun Allah'ın Rasûlü olduğunu ve hak ile geldiğini bilirsiniz. Onlar; ya-lan söyledin, dediler. (Buhârî, Sahîh, V, 63) Müslüman olduktan sonra yahûdîler Abdullah İbn Selâm'ın bütün meziyetlerini reddettiler. Sahabe arasında yüksek bir mevkie sahib olan Abdullah İbn Selâm'ın, cennetle müjdelendiğİ ve Ra'd sûresinin 43., Ahkâf sûresinin 10. âyetinin onun hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Abdul-lah İbn Selâm Tevrat'ı iyi bilen bir zât olduğu gibi, bir gecede Tevrat'ı okuyup bitir-diği ve Resûlullah'ın bu konuda kendisine ruhsat verdiği kaynaklarda nakledilir. Genellikle islâm kaynakları, Tevrat'ta Resûlullah'ın zikrinin geçtiği ve onların ço-cuklarını tanıdıkları gibi Peygamberi tanıdıkları halde îmân etmediklerini bildirir-ler. Abdullah İbn Selâm'ın Hz. Osman'a baş kaldıran âsîlere karşı çıktığı ve âsîlere seslenerek; kendisinin câhiliyet dönemindeki durumunu anlatmış, Resûlullah'ın ona Abdullah adını verdiğini ve hakkında âyet nazil olduğunu hatırlatmış, Hz. Osman'ı katletmeleri halinde başlarına gelecek felâketleri sıralamıştı. Ancak âsîler; öldürün şu yahûdîyi diyerek kendisine karşı çıkmışlardı. Hz. Ömer ile birlikte Kudüs fethini görmüş bir sâhâbî olan Abdullah İbn Selâm bizzat Hz. Peygamber'den hadîs rivayet ettiği gibi oğlu Yûsuf ve Muhammed ile birlikte Avf İbn Mâlik, Ebu Hüreyre, Ebu Bürde İbn Mûsâ ve Atâ İbn Yesâr gibi zevat da ondan hadîs rivayet etmişlerdir. Bütün hadîs imâmlarınca sika bir râvî olarak kabul edilen ve başta Buhârî olmak üzere diğer muhaddislerin kendisinden hadîs naklettikleri Abdullah İbn Selâm, sahabe arasında bilgisi ile de haklı bir şöhret kazanmıştır. Hattâ Muâz İbn Cebel ölüm yatağında iken ilim ve îmânın dört kişinin yanında olduğunu söylediği ve

bunların da Ebu Derdâ, Selmân el-Fârisî, Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Selâm olduğunu bildirdiği, kaynaklarca belirtilir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 186)
Abdullah tbn Selâm'ın Yahûdî ve İslâm kültürüne vâkıf bir zât olması nedeniyle onun mevkuf olan hadîs rivayetlerinde ihtiyatlı davranmak gerektiği muhad-dislerce ifâde edilmiştir. Özellikle kıyamet alâmetleri ve âhir zaman fitneleri ile ilgili tsrâiliyat kıssalarını nakledenler arasında onun bulunduğu (Subhi Salih, Usûl'ül-Hadîs, 219) belirtilerek rivayetleri ihtiyatla karşılanmıştır. Ancak hiçbir kaynak diğer isrâiliyât nakledenleri itham ettiği gibi onu itham etmiş değildir.
b- Temîm ed-Dârî (öl. 40/660)
Yemenli Hıristiyan bir aileye mensûb olan Temîm ed-Dârî hicretin 9. yılında müs-lümân olmuş ve Hz. Osman'ın şehâdetine kadar da Medîne'de kalmıştır. Müslü-manlar arasında bilhassa ibâdet ve takvâsıyla ün salmış olan bu zât, Mescid-i Nebevi'de kandil yakılmasını gelenekleştirmiş ve Hz. Ömer zamanında halîfenin Özel izniyle Mescİd-i Nebevî'de kıssa anlatmasına izin verilmiştir. Hz. Peygamber'in hutbe okurken yorulduğunu söylemesi üzerine; Şam'da gördüğü şekilde bir minber yapmak için izin istemiş ve Resûlullah'ın izin vermesi üzerine de Hz. Peygambere minber yapmıştır, ölüm tarihi pek iyi bilinmeyen ancak Hz. Ali'nin hilâfetinin son senelerinde vefat ettiği sanılan Temîm ed-Dârî eski Hıristiyan menkîlerini İslâm dünyasına nakleden kişi olarak bilinir. Ancak bu konuda itham edilecek derecede nakiller yapmadığı kabul edilmektedir.
c- Kâ'b el-Ahbâr (öl. 32/veya 34/652 veya 654)
Ebu İshâk Kâ'b îbn Mâna' İbn Haysu' el-Himyerî, Yemen yahûdîlerinden olup Hz. Ebu Bekir ya da Hz. Ömer'in halîfeliği esnasında müslüman olmuştur. Bazı kaynaklar ise onun peygamber devrinde müslüman olup geç dönemde hicret ettiğini söylerler. Müslüman olduktan sonra Medine'ye yerleşmiş ve Hz. Ömer'in yakın dostluğunu kazanmıştır. Hz. Ömer ile birlikte Kudüs'ün teslîmi törenine katılmış ve yine onun vefatından üç gün önce kendisine öleceğini haber verdiği bazı kaynaklarda (Taberî, Tarih, I, 2722) bildirmiştir. Hz. Osman'ın halîfeliği döneminde Şam'a git-mİş ve MuâvÎye'nin yanında husûsî müşavirlik görevi yapmıştır. Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında Hımıs'ta vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Kendisi Rasûlullah'tan mürsel rivayetler nakletmiş, Hz. Ömer, Hz. Suheyb ve Hz. Âişe'den nakiller yapmıştır. Muâviye, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Abbâs, Atâ İbn Ebu Rebâh ve başkaları da Kâ'b'dan hadîs rivayet etmişlerdir. Kâ'b isminin, Ya'kûb kelimesinden maklûb olduğu tahmîn edilmektedir. Ah-bâr ise hibr kelimesinin cem'i olup İbranca haber kelimesinden alındığı ve derin bilgin anlamına geldiği Bâbil yahûdîlerinde Rabbi diye isimlendirilen dinî unvandan sonra bir ünvân olduğu belirtilir. (M. Schmit İslâm Ansiklopedisi, Kâ'b mad.) Hz. Ömer'in vefatını önceden haber vermesi nedeniyle şehâdetinde parmağı olduğu bazı kaynaklarca ifâde edilmişse de bu konuda kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir. Herne kadar Reşîd Rızâ ve Ahmed Emîn gibi son dönem müellifleri onu ağır biçimde itham ederlerse de, İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre gibi sahabenin ondan nakiller yapması, İmâm Müslim gibi bir hadîs imamının onun rivayetlerini naklet-mesi, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî'nin ondan hadîs tahrîc etmeleri bu hadîs bilgin-leri yanında onun güvenilir bir şahsiyyet olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Kâ'b el-Ahbâr'ın müslüman olduktan sonra Mescid-i Nebevî de Tevrat'tan bölümler okuduğu İbn Sa'd tarafından nakledilmektedir (İbn Sa'd, Tabakât, VII, 79) Hattâ Abdullah İbn Zübeyr'in onun hakkında; başıma gelecek her şeyi gelmezden önce Kâ'b bana haber vermişti, demesi onun gelecekten haber veren eski Yahûdî bilgeliğinden haberdâr bir kişi olarak tanınmasına neden olacaktır.
Hadîs ve tefsîrde tsrâiliyâti en çok yaygınlaştıran bu zât olmuştur. İlk Tefsîr bilginleri ondan pek rivayet nakletmezken ve Özellikle Taberî onun görüşlerine fazlaca yer vermezken, Sa'Iebî ve Kisâî gibi müellifler ondan büyük çapta rivayetler nakletmişlerdir. Hattâ İbn Cerîr Taberî'nin ifâdesine göre; Hz. Ömer'in öldürülmesinden üç gün önce yanına gelen Kâ'b el-Ahbâr; üç gün içinde öldürüleceğine and içerim, demiş, Hz. Ömer; bunu nereden biliyorsun? dediğinde, o; Azîz ve Celîl olan Allah'ın kitabında, Tevrat'ta gördüm, demiştir. Hz. Ömer kendisine: Sen Hattâb oğlu Ömer'i Tevrat'ta mı görüyorsun? diye sormuş, o: Allah'a andolsun ki hayır, ancak senin niteliğini ve şemailini orada gördüm ve ecelinin bittiğini orada buldum, diye karşılık vermiştir.
Hz. Ömer'in meclisinde bir kişi Nisa sûresinin 56. âyetini okumuş ve mecliste bulunan Kâ'b Hz. Ömer'e; bu âyetin tefsîrini müslüman olmazdan önce okumuş-tum, diyerek bildiğini ifâde etmiş, Hz. Ömer de kendisine: Söyle bakalım. Şayet söylediğin Resûlullah'tan işittiğime uygunsa seni tasdîk ederiz, değilse kulak asma-yız, diye karşılık vermiştir. Bu olayda Hz. Ömer'in Kâ'b'ın rivayetlerini ihtiyatla kabûliendiğini göstermektedir. Hattâ müslüman olduktan sonra Tevrat'tan nakiller yaptığı için Kâ'b el-Ahbâr'ın Hz. Ömer tarafından dövüldüğü, gözetim altında bulundurulduğu ve hadîs nakletmesinin yasaklandığı bildirilmektedir, (t. Cerrahoğlu, Tefsîr Usulü, 252, 253) Yalnız Hz. Ömer değil Avf İbn Mâlik de Kâ'b'ın kıssa anlatmasını yasaklamış ve sahabenin ileri gelenlerinden birçoğu Kâ'b'ın görüşlerine itimâd edilemeyeceğini belirtmişlerdir. (M. Zâhid el-Kevserî, Makâlât, 39) Hakkında âyet nazil olduğu söylenen bir zâta selâm gönderen Kâ'b, sözkonusu âyetin kendisi hakkında nazil olmadığını bildirmiş ve bu sebeple üzülmemesinİ İfâde etmişti. Bu zatın Kâ'b'dan haber getiren kimseye cevabının: Kâ'b Yahûdî iken bu âyet nazil olmuştu, kendisi nereden bilecektir? şeklinde olduğunu Taberî nakleder. (Taberî, Tefsîr, IV. 208) Ve yine Hz. Osman'ın sorduğu soruya yanlış cevâb veren Kâ'b el-Ahbâr'ın başına Ebu Zerr el-öıfarî'nin elindeki sopayı indirdiği ve; ey Yahûdî oğlu Allah Teâla: "Daha önceden Medine'yi yurt edilmiş ve gönüllerine îmân yerleştirilmiş olan kimseler kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önce tutarlar, nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler. İşte onlar saadete erenlerdir." (Haşr, 9) "Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı onu verirlerdi." (Zâriyât, 19) "Onlar içleri çektiği halde yiyeceği yoksula, öksüze ve esîre yedirirler." (İnşân, 8) âyetlerinde böyle buyuruyor diyerek onun yanlışını düzeltir. Kâ'b el-Ahbâr'ın Sâd sûresinin 34. âyetini tefsîr ettiğini duyan Abdullah îbn Abbâs işittiklerini Hz. Ali'ye nakletmiş ve Hz. Ali de; Kâ'b yalan söylemiş, diyerek onun yorumunu reddetmiştir.
Bu konuda İbn Kesîr'in Taberî'den naklettiği bir rivayet şöyledir: Adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'un yanma geldi. İbn Mes'ûd ona; nereden geldin? dedi. Adam;

Şam'dan, dedi. Kiminle buluştun? deyince, adam; Kâ'b ile, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd Kâ'b sana ne anlattı? dedi. Adam; bana göklerin bir meleğin omuzunda döndüğünü söyledi, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd; sen onu yalanladın mı, yoksa tasdik mi ettin? dedi. Adam; ne tasdik ettim, ne de yalanladım, dedi. Abdullah îbn Mes'ûd dedi ki: Sanırım ki sen ona gitmekle bineğini ve yükünü heba etmişsin. Kâ'b yalan söylemiş. Allah Teâlâ: "Muhakkak ki zail olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zail olurlarsa andolsun ki bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O; Halîm, Ğafûr olandır." buyuruyor. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, XXII, 6710-6711)
Kâ'b el-Ahbâr'ın isrâiliyât naklettiğini zikreden Taberî'nin verdiği bir örneği de kayd ederek konuyu bitirmeye çalışalım: İkrime'den nakledilen rivayette Abdullah İbn Abbâs'ın bir yerde oturduğu sırada yanına bir adam gelerek; ey Abbâs'ın oğlu, Kâb el-Ahbâr'dan garîb sözler işittim. O güneş ve ay hakkında birtakım garîb sözler söylüyor, demiş. Abdullah İbn Abbâs, bir yanı üstü dayanmışken adamın sözü üzerine ayaklarını dikip oturmuş ve; ne söylüyor? demiş. Adam Kâb'ın kıyamet günü güneş ile ay yaralanmış ve ayaklan kesilmiş deve şeklinde (Allah'ın huzuruna) getirileceğini ve her ikisinin bilâhare cehenneme atılacağını söylüyor, demiş. Abdullah İbn Abbâs fazlasıyla Öfkelenmiş, dudaklarının rengi değişmiş ve; Kâ'b yalan söylüyor, yalan diyerek üç kerre tekrarlamış, sonra da şöyle demiş: Bu, yahûdîlerin sözleridir. Kâ'b onu islâmiyete sokmak istiyor. Allah, emrine boyun eğip itaat eden yaratıklarını asla azâb-landırmaz. Allah bu yahûdî bilginini kahretsin, onun bilginliğini takbîh etsin o Allah'a karşı ne kadar cesur davranıyor, demiş. (Taberî, Tarih, I, 83-85);
d- Vehb İbn Münebbih (öl. 110/728)
Ebu Abdullah Vchb İbn Münebbih, aslen îrân'h bir aileye mensûb olup tabiîn bilginlerinin seçkinlerindendir. Babası Münebbih İran hükümdarları tarafından Horasan'dan Yemen'c sürgün edilmiş ve Peygamberin huzuruna gelip müslüman olmuştur. Münebbih Ycmen'de iken hicri 34 yılında Vehb doğmuş ve bir süre San'â'da kadılık yapmıştır. İsrâiliyât isimli bir kitabının olduğu da belirtilen Vchb, isrâİlî rivayetleri nakleden kaynakların başında gelir. Bazı hadîs bilginleri onu sika bir râvî saymışlarsa da zayıf ve hattâ yalancı diyenler de olmuştur. (İbn el-Cevzî, Mevzuat, I, 141) Ebu Hürcyre, Ebu Saîd el-Hudrî Abdullah İbn Abbas, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Câbir ve Enes İbn Mâlik gibi ashabın önde gelen sîmâla-rından hadîs nakletmiş olan Vchb İbn Münebbİh'ten oğullan Abdullah ve Abdur-rahmân'ın yanı sıra Amr İbn Dînâr gibi zevât hadîs nakletmişlerdir. Buhârî, Müslim, Nescî, Tirmizî ve Ebu Dâvûd da ondan rivayet naklederler. Kaderi olduğu da söylenen Vchb İbn Müncbbih'in, büâherc bu görüşünden vazgeçtiği belirtilir. Vehb'in kendisinin derin bilgiye sahip olduğunu söylediği ve Abdullah İbn Selâm ile Ka'b el-Ahbâr'ın bilgisinin kendisinde toplandığını ifade ettiği, belirtilir. (Zehebî, et-tefsîr ve'1-Müfcssirûn, I, 196) Vchb kendisinin gökten indiği söylenen doksaniki kitabı okuduğunu ve bunlardan bir kısmının insanların ellerinde bulunduğunu, ancak yirmiye yakınını yalnızca kendisinin bildiğini ifâde eder. Kırk yıl boyunca hiçbir canlıya kötülük yapmadığı ve yirmi yıl boyunca da yatsı namazıyla sabah namazı arasında yatağa girmediği söylenen Vehb'in zühd ve takvâsıyla şöhret bulduğu belirtilir, (ibn Sa'd, Tabakât, V, 543; Zehebî, Mîzan'ül-

I'tidâl, IV, 353) Zehebî ve İbn Hacer Nescî ve İbn Hibbân gibi hadîs bilginlerinin onu sika râvîler arasında saydıkları, Buhârî'nin onun hadîsine güvendiği Zehebî tarafından bildirilmektedir.- (Zehebî, et-Tefsîr ve'I MüfessirÛn, I, 197)
e-Abdülmelik İbn Abdülazîz İbn Cüreyc (öl. 150/767)
Ebu Hâlid veya Ebu Velîd Abdülmelik İbn Abdülazîz İbn Cüreyc, Emevîlerin âzâdlı kölesi olup Hıristiyan Rûm asıllıdır. Mekke hadis ekolüne mcnsûb olan tbn Cüreyc, Hicaz'da kitâb tasnif eden ilk kişi olarak tanınır ve tâbiîn döneminde Isrâiliyât nakleden simaların başında yer alır. İbn Cüreyc, çoğunlukla Hıristiyan kaynaklarındaki rivayetleri nakletmiştir. O, babası Abdülazîz tbn Cüreyc'den, Atâ İbn Ebu Rebâh'tan, Zeyd İbn Eslem'den ve ZührîMen rivayetler nakletmiş, kendisinden de iki oğlu Abdülazîz ve Muhammed ile Evzaî, Leys, Yahya ibn Saîd ve Ham-mâd İbn Zeyd gibi zevat rivayet nakletmişlerdir. Ölüm tarihi olarak 150 veya 159 seneleri gösterilmektedir. (767/776) Abdülmelik İbn Cüreyc Mekke'de doğmuş, sonra birçok ülkeleri gezmiş, Basra, Yemen ve Bağdâd'ı ziyaret etmiştir. Abdullah İbn Abbâs'tan bir kısmı sahîh, bir kısmı sahîh olmayan tefsîre dâir bir çok rivayet nakletmiştir. Hadîs bilginlerinden bir kısmı onu sika râvî kabul ederken bir kısmı da zayıf saymışlardır. Ancak onun sika bir râvî olmakla beraber tedlîs yoluna başvurduğu ve Mekke fakîhleri arasında mût'a nikâhına izin veren kimse olduğu, hattâ doksan kadınla müt'a nikâhı yaparak evlendiği söylenir. (Zehebî, A.g.e.., I, 199) Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının İbn Cüreyc'i mürsel rivayetler nakleden ve mevzu' hadîsleri aktaran kimse olarak zikrettiğini bildirir. İmâm Mâlik de onun, nakillerinde dikkatli olmadığını belirtir. İbn Hacer Tehzîb'üt-Tehzîb'de mü-fessirlerin tefsîr rivayetinde İbn Cüreyc'in nakillerinde dikkatli davranmaları gerektiğini ancak böylece zayıf bir rivayeti nakletmemelerinin veya eksik bir rivayete dayanmamalarının mümkün olacağını ifâde eder. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, VI, 402-406)
Böylece gerek hadîslere, gerekse tefsîre tsrâiliyâta dâir haberleri girdiren sahabe ve tabiînin Ünlü sîmâlan hakkında bir nebze de olsa bilgi vermiş olduk. Şimdi tsrâiliyât kabilinden olarak tefsîrlerde yer alan bazı konuları kısaca zikretmeye çalışalım:
Allah Teâlâ'nın Furkân süresindeki: "O ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur. Herşeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçü ile takdîr etmiştir." (Furkân, 2) âyetiyle ilgili olaıak işârî tefsirler; Allah'ın önce altı şeyi yaratıp ona bir nizâm vermiş olduğunu ve bir ölçüye göre tertîb ettiğini belirtirler. Bu altı şeyden birincisi, meşiyyettir ve nûr Üzerine Âdem yaratılmıştır. Sonra nefis, sonra rûh, sonra suret, sonra harfler, sonra isimler, sonra renk, sonra tat, sonra koku, sonra da dehr yaratılmıştır. Bilahare ölçüler, sonra amel, sonra bereket, sonra sükûn, sonra vücud, sonra Adem yaratılmıştır ki böylece yaratılış belirli bir sırayı izlemiştir. (Sülemi, Hakâik, varak 163; nakleden A. Aydemir, Tefsîrde Isrâiliyât, 73)
Yerin ve'göğün yaratılışıyla ilgili âyetlerin tefsirinde de Ebu Hüreyre'den nakledilen bir rivayete göre; Allah, cumartesi günü toprağı, pazar günü dağları, pazartesi günü ağaçları, salı günü kötülükleri çarşamba günü de nuru yaratmıştır. Ancak yaratılışla ilgili bu rivayet hakkında İbn Kesîr şöyle demektedir: İbn Ebu Hatim, İbn Merdûye'den bu âyetin (Bakara, 29) tefsiri konusunda Neseî ve Müslim'in

de rivayet ettiği bir hadîsi rivayet eder ki bu hadîste İbn Cüreyc... Ebu Hürcyrc'nin şöyle dediğini bildirir: Resülullah (s.a) elimi tuttu ve dedi ki: Allah toprağı cumartesi gûnû yarattı, onun üzerindeki dağlan pazar günü yarattı, pazartesi günü ağaçları yarattı, sah günü kötülükleri, çarşamba günü aydınlığı yarattı. Perşembe günü yeryüzünde canlıları yaydı ve cuma günü son-saatta, ikindi ile akşam arasında, Hz. Âdem'i yarattı. Bu hadîs Müslim'in garîb hadîslerindendir. Bu konuda Ali İbn el-Medînî, Buhârî ve birçok hafızlar söz söylemişler ve bunun Kâ'b'm (el-Ahbâr) sözü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözü o, Kâ'b el-Ahbâr'dan duymuş ancak bazı râvîler varolarak onu merfû* hadîs haline getirmişlerdir. Beyhakî de böyle kaydeder. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 242)
IsrâiliySt haberlerinden tefsirlerde çokça yer alan bir konu da âlemlerin sayısı ile alâkalıdır. Nitekim Fatiha süresindeki "âlemlerin Rabbi" kavlini tefsir ederken bu hususta çok değişik kanâatlar serdedilmektedir. Konu ile ilgili bilgi veren tbn Kesîr şöyle diyor: Ebu Cafer er-Râzî Rebî' İbn Enes'ten, o da Ebu'I-ÂIiye'den rivayet eder ki; o, "âlemlerin Rabbi" kavli hakkında söyle demiştir: İnsanlar bir âlemdir, cinler bîr âlemdir. Onun dışında kalanlar onsekiz bin âlem veya on dört bin âlemdir -ki, o, bu rakamda şüphe etmiştir- melekler dünyanın üzerindedir ve dünyanın dört zaviyesi vardır. Her zaviyesinde üçbinbeşyüz âlem vardır ki Allah onları kendisine ibâdet için yaratmıştır, tbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bunu rivayet ederler. Bu, garîb bir sözdür ve böyle sözlerin sağlam bir delîle dayanması icâbeder." (İbn Kesir, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 82) Hattâ İbn Ebu Hâtim'in nakline göre; Übeyy el-Himyerî; âlemlerden murâd bin ümmettir, bundan altıyüzü denizde, dörtyüzü karada yasar, demiştir. Nitekim Hafız ibn Ebu Ya'lâ, Ahmed İbn AH İbn el-Müsennâmüsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Mttsennâ Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Hz. Ömer'in hilâfeti yıllarından bir yıl çekirge azaldı. Bunun sebebim araştırdı hiçbir haber bildir ilemedi. Bunun üzerine Hz. Ömer üzüldü. Bir atlıyı Yemen'e, diğerini Şam'a, öbürünü de Irak'a yolladı. Çekirgenin görülüp görülmediğini araştırmalarım istedi. Câbir der ki: Yemen yö-nüne giden atlı Ömer'e geldi bir avuç çekirge getirdi ve huzuruna döktü. O, bunu görünce tekbîr getirdi ve sonra şöyle dedi: Resülullah'tan duydum ki şöyle diyordu: Allah bin Ümmet yaratmıştır. AltıyüzD denizde, dörtyüzü karadadır. Bu ümmetle-rin ilk helak olanı çekirge ümmetidir. O, helak olunca ipi kırılmış dizi gibi diğerleri de ard arda gelir, (ibn Kesîr, A.g.e., II, 82) İbn Kesîr bu rivayeti zikrettikten sonra râvîler arasında yer alan Muhammed tbn İsa'nın zayıf bir râvî olduğunu zikreder. Bilahere yalnızca dört ciltlik baskıda mevcut olan ve kritikli neşirlerde bulunmayan şu rivayetleri zikreder: Vehb İbn Münebih der ki: Allah Teâlâ'nm onsekiz bin âlemi vardır. Dünya bunlardan bir âlemdir. Mukâtil de der ki: Âlemler seksen bindir, İmâm Kurtubî, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın kırk bin âlemi vardır, doğusundan batısına kadar dünya o âlemden biridir. SüyÛtî, el-Leân*l-el-M.esnÛa'da bu rivayetlerin mevzÛ' olduğunu bildirir. (Su-yÜtî* A.g.e., 80-81) Bu rivayetler denizler, rüzgârlar hakkındaki spekülasyonlarla devam eder.
Arşla ilgili rivayetler de bu kabildendir. İbn Kesîr'İn bildirdiğine göre Sa'd et-Tâî Arşın kırmızı yakuttan olduğunu belirtmiştir. Vehb İbn Münebbih ise Allah'ın Arşı kendi nurundan yarattığını söylemiştir. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı

Kerîm Tefsiri, VIII, 3741) Ancak İbn Kesîr bu açıklamanın garîb olduğunu ilâve eder. İbn . Kesîr Arş'tan sözeden Hûd süresindeki âyetin (7) tefsirinde Müslim'den naklen Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan rivayet edilen bir hadîste Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirir: ÂHah Teâlâ, gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yaratıkların Kaderini takdîr etti. Ve "Arş'ı su üzerindeydi." buyurdu... İmâm Ahmed der ki Bize Yezîd İbn Harun'un... Ebu Rezîh İbn Âmir el-Ukeylî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir. Ey Allah'ın elçisi, Rabbimiz yaratıklarını yaratmazdan önce neredeydi? diye sordu da şöyle buyurdu: Bir bulutun üstündeydi. Altında hava, üstünde hava vardı. Bundan sonra Arş'ı yarattı». Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler... Rebî' İbn Enes'te "Arş'ı su üstünde idi" kavlini; gökleri ve yeri yarattığında bu suyu ikiye böldü. Yarısını Arşın altına koydu ki doldurulmuş deniz İşte odur, diye tefsir etmiştir... İsmail ibn Ebu Hâlid'in Sa'd et-Tâî'den işittiğine göre; o, Arşın kırmızı yakuttan olduğunu söylemiştir." (İbn Kesîr, A.g.e., VIII,3903) Tâ-Hâ sûresinde ise şöyle demektedir: Bu konuda en salim yol selefin yolu olup o da keyfiyetini araş-tirmaksızm, tahrif etmeksizin, teşbihe, İbtâle ve temsile kaçmaksızın kitâb ve sünnette geçtiği şekilde kabuletmektir. (İbn Kesîr, A.g.e., X, 5196)
lsrâiliyâtm çokça zikredildiği konulardan birisi de yeryüzünün Üzerinde durduğu şeyle ilgilidir. Bazı müfessirler Lokman sûresinde: "Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa Allah onu getirir." (Lokman, 16) âyet indeki kayadan maksadın yeryüzünün üzerine oturduğu kaya olduğunu zikretmektedirler. İbn Kesîr bu konuda şöyle der: Bazıları "Bir kayanın içinde bulunsa" âyetindeki kaya ile yedinci kat yerin altındaki kayanın kastedildiğini zannetmişlerdir. Süddû bu görüşü kendi isnâdıyla -şayet sahîh ise- ibn Abbâs, İbn Mes'ûd ve sahabeden bir cemaattan rivayetle zikreder. Bu, Atıyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Sevrî, Minhâl İbn Amr ve başkalarından da rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu, sanki doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak olan Israîliyâttan alınmış gibidir." (İbn Kesîr, A.g.e., XII, 6407) Sonra da tefsîrler bu kayanın Kalem süresinde sözkonusu edilen "Nûn" (balık) un üzerinde olduğunu belirtirler. Bu konuda da İbn Kesîr şöyle der: "Denildi ki: "Nûn" kavlinden murâd yedi kat yeri taşıyan Büyük Okyanusun su dalgalan üzerinde yaşayan büyük bir balıktır... Beğavî ve tefsîrcİlerden bir topluluğun zikrettiğine göre; bu balığın sırtında bir kaya varmış. Kayanın ağırlığı gökle yeryüzünün ağırlığmdaymış. O balığın sırtında bir Öküz varmış ve onun kırk bin boynuzu varmış. Yedi kat yer ve onun üzerinde bulunanlar ve bunların üzerinde bulunanlar Onun sırtında imiş. Allah en iyisini bilendir." (ibn Kesîr, A.g.e., XIV, 8030-8031)
Yer ve göklerin yaratihşıyla ilgili rivayetlerin birçoğu da yine Israîliyâttan alıntılarla doludur. Nitekim az önce yaratılışın günleriyle ilgili bilgileri aktarmıştık. Kur? tubî'nin ifâdesine göre; yer", Nûn"un üzerinde; "Nûn"da denizin üzerindedir. "NÛn"un iki tarafı, başı ve kuyruğu arşın altında birleşir. Deniz ve gökyüzünün yeşilliğini kendisinden aldığı yeşil bir kaya üzerindedir. Bu kaya da Cenâb-ı Hakkın (Lokman sûresinde) belirtmiş olduğu kayadır. Bu kaya, bir öküzün boynuzu üzerinde, öküz de yaş toprağın üzerindedir. Bu yaş toprağın altında neyin bulunduğunu Allah'tan başka kimse bilmez. (Kurtubî, Tefsir, XII, 169-170) Aynı

vak'ayla ilgili olarak Vehb îbn Münebbih de şu malûmatı veriyor: Yeryüzünde yedi deniz vardır.
Yerler yedi kattan meydana gelir. Her katın arasında bir deniz vardır. En altta bulunan deniz cehennemin kenarına bitişiktir. Eğer bu denizin büyüklüğü sularının çokluğu ve soğukluğu olmasaydı cehennem yeryüzünün üzerinde bulunan her şeyi yakar kavururdu. Cehennem; rüzgârın sırtında, rüzgârın sırtı da büyüklüğünü yalnız Allah'ın bileceği karanlıktan bir perde üzerindedir. Bu perde ıslak toprağın üzerindedir. Yaratıkların bilgisi de bu ıslak toprakta son bulur. (Kurtubî, Tefsir, XI, 169-170) Görülüyor ki yeryüzü ve âlemlerle ilgili rivayetlere pek çok sayıda tsrâiliyât veya bu adla Kuzey Arabistan'da yaygın olan antik kültür kalıntıları sirayet etmiştir.
îsrâüiyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de Kur'ân tarafından mâhiyeti açıklanmayan rûh mevzuudur. İbn Abbâs'ın rivayetine göre; yahûdîler Hz. Pey^-gamber'e; bize ruhtan haber ver. Bedende olan rûh nasıl azaba uğrar? Rûh Allah katındandır, dediler. Bu konuda Hz. Peygambere hiçbir şey inmediği için onlara bir söz söyleyemedi. Bunun üzerine Cebrail gelip dedi ki: "De ki rûh, Rabbimin emrindendir ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir." Hz. Peygamber onlara bu âyeti bildirince onlar, dediler-ki: Sana bu haberi kim getirdi? Hz. Peygamber de; bunu Cebrâîl bana Allah katından getirdi, dedi. Onlar ise; Allah'a andolsun ki; sana bunu ancak bize düşman olan birisi getirmiştir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "De ki kim Cebrâîl'e düşman olmuşsa kahrolsun. Doğrusu bu kitabı Allah'ın izniyle, senin'kalbine indiren odur." âyetini inzal buyurdu.
Ve yine Nebe' süresindeki; "O gün; rûh ve melekler saf halinde duracaklardır." (Nebe\ 38) âyetindeki ruhla ilgili olarak Taberî, Muhammed İbn Halef kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir. Rûh dördüncü semadadır. Ö göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Her gün oniki bin kerre Allah'ı tesbîh eder. O.nun her bir teşbihinden Allah bir melek halkeder ki o, kıyamet gününde tek bir saf olarak gelecektir. Bu rivayeti nakleden İbn Kesîr hemen ardından şunu eklemektedir: Bu da gerçekten garîb bir sözdür. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XV, 8265)
İsrâiliyâtın örneklerinden birisi de Allah Teâlâ'nın atı neden yarattığını anlatan şu tefsirdir: Abdürrezzâk der ki: Bize İbn CüreycMn İbn Abbâs'tan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Atlar vahşi idiler de Allah Teâlâ onları İbrâhîm oğlu Ismâîl (a.ş)'e itaat ettirdi. Vehb İbn MünebbüYin tsrâiliyâtı içinde anlattığına göre; Allah Teâlâ atlan Güney rüzgârından yaratmıştır. En doğrusunu Allah bilir. (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4433)
Ençok İsrailiyâta rastladığımız konular arasında kıyamet alâmetlerinden birisi olarak zikredilen doğu ile batı arasım doldurup kırk gün kırk gece duracak olan ve mü'minin nezleye tutulmuş gibi, kâfirin de sarhoş gibi olacağı dumanla ilgili rivayetlerdir. Rahmet kapısının Kudüs'te bulunduğuna dâir Kâ'b el-Ahbar'dan nakledilen rivayetler, kıyamet günü Allah'ın yeryüzüne yetmiş bin perde ile ineceğine dâir rivayetler, Kâf dağı, yer ve göklerin anahtarı, İnsanın şekli, Emevîlerin saltanat süresi ve gökyüzünün Hz. Hüseyin'in şehîd edilişine ağlaması gibi rivayetlerde de Isrâiliyât fazlasıyla gözlenmektedir. Nitekim İbn Kesîr Duhân sûresi (29) nin tefsîrinde Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü gün, hangi taş kaldırılmışsa

altında taze kan bulunduğunu, güneşin tutulup ufkun kızarmış ve taş yağmış olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyin kanalıyla Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Hz: Ali'nin oğlu HUseyin katledildiği zaman, gökyüzünün ufukları dört ay kıpkırmızı olmuştu. Yezîd Ibn Ebu Ziyâd der ki: Gökyüzü ufuklarının kızarması ağlamasıdır. Süddî el-Kebîr'de böyle demiştir. Yine Ibn Ebu Hatim der ki: Bize Ali îbn Hüseyin'in... Ibrâhîm en-Nehaî'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Dünya var olduğundan beri gökyüzü sadece iki kişinin ölümüne ağlamıştır. Ubeyde'; gök ve yer, mü'min ölümüne ağlamaz mı? dedim de, şöyle cevâb verdi: Mü'minin ölümüne ağlayan, amelinin yükseldiği yerdir. Gökyüzünün ağlamasının ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır diye cevâb verdim de o, şöyle dedi: Kızarır ve kırmızı sahtiyan gibi bir gül halini alır. Hz. Zekeriyyâ'nın oğlu Yahya.katledildiğinde gökyüzü kıpkırmızı olmuş ve ondan kan damlam işti. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin de katledildiği zaman yine gökyüzü kıpkırmızı olmuştu.
Bu rivayetleri nakleden tbn Kesîr hemen ardından; "bütün bunlar şüphelidir. Açıkça görüldüğü üzre bunlarşîa'nınuydurduğu yalanlardan ibarettir ki böylece onlar, bu işi büyütmek istemişlerdir. Şüphe yok ki Hz. Hüseyin'in katledilmesi büyük bir şeydir. Ne var ki onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar vuku bulmamıştır. Hz. Hüseyin'in katledilmesinden daha büyük olaylar meydana geldiğinde bile onların anlattıklarından hiçbirisi olmamıştır. Meselâ icmâ yoluyla ondan daha büyük olan babası Ali İbn ebu Tâlib katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Osman Ibn Af-fan evinde kuşatılıp mazlum olarak katledilmiş iken bunlardan hiçbirisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer Ibn Hattâb sabah namazında mihrâbda iken katledilmiş, müs-1 umanlara bundan önce böyle bir musibet gelmemişti. O zaman da Şîâ'nın anlattıklarından hiçbirisi meydana gelmemiştir. Dünya ve âhirette beşeriyetin efendisi olan Allah, Resulünün vefat ettiği günde onların anlattıklarından hiçbirisi vuku' bulmamıştır. Hz. Peygamberin oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutulmuş, insanlar: Güneş İbrahim'in ölümü sebebiyle tutuldu, demişler. Allah Resulü onlara küsuf namazı kıldırmış ve hitabetmiş güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya hayatı nedeniyle tutulamayacağını söylemiştir. (İbn Kesîr, A.g.e., XIII,7192-7193) Bu ve benzeri muhtelif rivayetlerin hangi sâiklerle tefsirlere girdiğini daha önce görmüştük.
Isrâiliyâtın en çok yaygın olduğu sahalardan birisi de geçmiş milletlere ve özellikle peygamberlere dâîf rivayetlerdir. Çalışmamızın sınırları bunların hepsini ele alıp incelemeye müsâid olmadığı için biz, sadece birkaç örnekle yetinmeye çalışacağız. Daha önce gördüğümüz gibi, evrenin yaratıhşıyla ilgili konularda pek çok isrâi-liyât tefsirlere girmişti. Aynı şekilde Âdem peygamberin ve Hz. Âdem'den önce yeryüzünün durumuyla ilgili birçok tsrâilî rivayetlere de tefsirlerde bol bol rastlanmaktadır. Nitekim İbn kesîr'in naklettiğine göre, İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Abdurrahmân îbn Sâbit'ten nakletti ki; Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuş: Yeryüzünü Allah Teâlâ ilkin Mekke'de düzeltmiştir. Allah'ın evini ilk tavaf edenler de meleklerdir. Allah buyurdu ki: Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım. Yani Mekke'de. İbn Kesîr bu rivayetin mürsel olduğunu belirterek, şöyle diyor: Sene-dinde zaaf vardır ve bu hadîs aynı zamanda müdreetir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Çünkü âyetin zahirînden, maksadın bundan çok daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

îbn Kesîr bu konuda, îbn Cerîr Taberî'den naklen şu rivayeti de aktarmaktadır: Ebu Kür ey b, îbn Abbâs'tan nakletti ki; o, c.öyle demiş: Yeryüzünde ilk yerleşmiş olan varlık cinlerdir. Onlar yeryüzünü fesada vermişler ve orada kan akıtmışlar, birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara îblîs'i gönderdi ve tblîs beraberindekilerle birlik olup onlarla savaştı, Öldürdü ve onları denizlerdeki adaların, dağların çevresine kadar uzaklaştırdı. Sonra Allah Hz. Âdem'i yaratıp onu yeryüzüne yerleştirdi. İste bunun için "Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım" buyurmuştur. (İbn Ke-sîr. Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, II, 257)
Hz. Âdem'in yaratılışından önceki yeryüzünün sakinleriyle ilgili olarak İbn Kesir, İbn Ebu Hatim kanalıyla Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakleder: Cinler Cânn'ın çocuklarıydı ve Hz. Âdem yaratılmazdan iki bin sene önce dünyada bulunuyorlardı. Yeryüzünü fesada verdiler ve kanlar akıttılar. Bunun Üzerine Allah, meleklerden bir ordu gönderdi, onları vurdular ve denizdeki adalara gidinceye kadar takîb ettiler. Bu sebeble Allah, meleklere: "Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım", deyince onlar da: "Biz, Seni hamd ile tesbîh ve takdis edip dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Allah Teâlâ ise: "Siziu bilmediklerinizi Ben bilirim" buyurmuştu.
Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî* İbn Enes vasıtasıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; bu âyet-i kerîme konusunda o, şöyle demiştir: Allah melekleri çarşamba, cinleri perşembe ve Âdem'i de Cuma günü yaratmıştır. Cinlerden bir grup küfretti, bunun üzerine melekler yeryüzüne iniyor ve onlarla savaşıyorlardı. Aralarında kan akıtılmıştı ve yeryüzü fesada verilmişti. Bunun için melekler: "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Tıpkı cinler gibi kanlar döküp fesâd çıkaracak. (İbn Kesîr, A.g.e.-, II, 258)
Yine bu konuda İbn Ebu Hatim'd en naklen İbn Kesîr şu rivayeti aktarıyor: Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Ali der ki: Enbiyâ sûresinin son âyetinde geçen "sicili", bir melekti ve Hârût ile Mârut da bunun yardımcılarıydılar. Günde üç defa ana kitaba bakarlardı. Bir keresinde baktı ve orada kendisine Âdem'in yaratılışı ve onda bulunan emirler gösterildi. Bu gördüğünü, arkadaşları olan Hârût ve Mârût'a gizlice söyledi. Allah Teâlâ: "Yeryüzünde bîr halîfe yaratacağım", buyurunca onlar da; "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar akıtacak kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Bu İkisi meleklerden öne çıkarak böyle söylemişlerdi. Bu rivayeti aktaran İbn Kesîr sonra şunu ekler: Bu hadîs, garîbtîr. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır'a isnadının reddini gerektiren birtakım hususlar vardır. Doğruyu en iyi bilen . Allah Teâlâ'dır. Reddedilmesi gereken şey; bunu söyleyenin iki melek olmasıdır ki bu, âyetin akışına ters düşer. Bundan daha garib olanı İbn Ebu Hâtim'in naklettiği şu rivayettir: Bana babam, Abdullah İbn Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki; o. Söyle demiş: Ben, babamdan şöyle dediğini duydum: "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" diyen melekler, on bin adet imişler. Bu söz üzerine Allah katından bir ateş çıkıp onları yakmış. Bu rivayet de bîr önceki gibi çirkin bir israil hurâfesidir. Doğruyu en iyi Allah bilir. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 259)
İblîs'in yaratılışı dolayısıyla tefsirlerde pekçok Israîlîyâta yer verilmektedir. İbn Kesîr, İbn Cerîr Taberî'den naklen der ki: Bize Ebu Küreyb. İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, söyle demiş; lblîs, kendilerine Hinn denilen meleklerin kabilelerinden bir kabiliyete mensûb idi. Bu kabîle Semûm ateşinden yaratılmıştı. Melekler arasında

bulunuyordu. Adı Haris olup cennet bekçilerinden bir bekçi idi. İbn Abbâs der ki: Bu kabilenin dışında meleklerin hepsi nurdan yaratılmışlardı. İbn Abbâs der ki: Kur'-ân'da zikri geçen cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Yeryüzünde İİk yerleşenler cinler idi. Onlar burada fesâd çıkarmış, kan dökmüş ve birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara meleklerden bîr ordu halinde lblîs'i gönderdi. Bu melekler, kendilerine Hinn" denilen kabileden idiler. İblis ve beraberinde bulunanlar onları öldürdüler. Nihayet denizlerdeki adalara ve dağların yamaçlarına sürdüler. İblîs bunu yapınca, kendi kendine gururlandı ve kimsenin yapamadığı bir şeyi yaptım, dedi. İbn Abbâs der ki: Allah: Onun kalbinden geçeni kendisine niuttaili' kıldı. Beraberinde bulunan meleklerden hiçbirisi buna muttali' olmamıştı. Allah Teâlâ, onunla beraber olan meleklere dedi ki: "Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım." Melekler de "Sen, yeryüzünde fesâd çıkaracak bir kimse mi yaratacaksın?" dediler. Tıpkı cinlerin fesâd çıkarıp kan döktükleri gibi. Halbuki Sen, bizi bu sebeple onların üzerine göndermiştin. Bu vesîle ile Allah Teâlâ buyurdu ki: "Sizin bilmediklerinizi Ben bilirim" Yani İblîs'in kalbindeki kibir ve gururu siz bilmezsiniz ancak Ben bilirim. Ibn Abbâs dedi ki: Sonra Âdem'in toprağına emretti ve toprak kalktı. Allah, Adem'i balçıktan, işlenebilen kara bir topraktan yarattı. Sonra Âdem'in cesedi kırk gece atılı kaldı. İblîs geliyor, ona ayağıyla vuruyor ve o da ses çıkarıyordu. Allah Teâlâ'iun: "İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır" âyetinde buyurduğu budur. İbn Abbâs dedi ki: Sonra İblîs cesedin ağzından giriyor, arkasından çıkıyor, arkasından giriyor, ağzından çıkıyordu ve o sessiz cesede diyordu ki: Sen, birşey değilsin ve birşey için de yaratılmadın, eğer ben senin üzerine musallat edilirsem seni mahvederim, eğer sen benim üzerime musallat edilirsen sana isyan ederim. İbn Abbâs diyor ki: Allah, ona ruhundan neftıedince, soluk baştarafından geldi. O soluk bedenin neresine sirayet ederse et ve kan oluyordu. Soluk göbeğine kadar uzanınca cesedine baktı ve cesedinde gördüğü şey kendisinin hayretini mûcib oldu. Kalkmak istedi, gücü yetmedi...

Bu rivayeti naklettikten sonra İbn Kesir meşhur olmasına rağmen, garîbliklerle dolu bir ifâde olduğunu zikrederek şöyle der: Bu rivayetin siyakı garîbtir, içinde mü-nâkaşası uzun sürecek, dikkat edilmesi gereken birçok husus vardır. Ancak tbn Ab-. bas'tan nakledilen bu rivayeti meşhur müfessirler zikrederler. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 284-286)

Aynı konuda bir başka rivayeti de Suudî'nin tefsirinden aktaran tbn Kesîr şöyle der: Süddî tefsirinde Epu Mâlik ve Ebu SâlİK kanalıyla İbn Abbâs'tan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; onlar şöyle demiştir: Allah Teâlâ istediklerini yaratmayı bitirdikten sonra Arş'a yö-neldi ve oraya hâkim oldu. İblîs'e de dünya göğünün hükümdarlığını verdi. İblîs kendilerine cinn denilen meleklerden bir kabîleye mensûbtu. Cinnlere bu ismin ve-rilmesi cennetin bekçileri olmalarındandır. İblîs dünya göğünün-hükümdarı olduğu gibi, cennetin bekçisi idi de. lbhVin kalbinde kibir belirdi ve; Allah bana bu şerefi benim meleklerden farklı bir meziyetim olduğu için verdi, dedi. İblis'in nefsinde bu kibir belirince, Allah ondaki bu duruma muttali* olup meleklere dedi kî: Ben "Yer-yüzünde bir halîfe yaratacağım." Onlar da: "Rabbımız, bu halîfe de ne oluyor?" dediler. Allah: "Onun soyundan gelenler yeryüzünde fesâd çıkarırlar, kıskançlık ya-

parlar ve birbirlerini öldürürler, buyurdu... Allah Teâlâ Cibril'i yeryüzüne gönderdi ve kendisine yeryüzünden toprak getirmesini emretti. Yeryüzü dedi kî: Benden bir parça alman veya hor düşünmen konusunda Allah'a sığınırım. Bunun üzerine Cibril döndü ve bir şey almadan dedi ki: Rab bun, toprak benden Allah'a sığındı ve ben de ondan vazgeçtim. Bunun Üzerine Mîkaîl'i gönderdi. Toprak yine Allah'a sığındı o da toprağı almaktan vazgeçti ve döndü, Cebrail'in dediği gibi dedi. Allah Azrâîl'i gönderdi. Toprak Allah'a sığındı ise de o: Ben de Allah'ın emrini yerine getirmeyip geri dönmekten Allah'a sığınırım, dedi. Ve yeryüzünden toprağı aldı. Alırken tek bir yerden değil karışık topraklar aldı. Kırmızı, beyaz ve kara toprağı karıştırdı. Bunun için Âdem'in çocukları değişik şekilde oldular. Ölüm meleği toprağı çıkardı, toprak yaşardı ve balçıkla karışıp çamur haline geldi. Sonra Allah meleklere dedi ki: "Ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine ruhumdan Üflediğimde ona secdeye kapanın." Âl-i İmrân, 49)
Allah Âdem'i kendi eliyle yarattı ki İblîs ondan dolayı kibirlenmesin ve ona; kendi elimle yarattığım şeyden sen kibirleniyorsun ben ondan kibirlenmiyorum, di-yebilsin. Ve onu insan şeklînde yarattı. Cuma günü sayılarak kırk gün çamurdan bir cesed halinde idi. Melekler ona rastladıkça ondan ürküyorlardı. Ondan ençok ürken de İblîs idi. İblîs ona rastlayınca vuruyor ve balçıktan nasıl ses çıkarsa, cesed-den de öylece ses çıkıyordu. İşte Allah Teâlâ'nın: "İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır." (Rahman, 14) buyruğu bundandır. Şeytân diyordu ki: Sen, herhangi bir şey için yaratılmadın. Ona ağzından giriyor ve arkasından çıkıyordu. Meleklere de demişti ki: Bundan korkmayın. Çünkü Rabbınız Samed'dir. (içi boş) bunun da içi boştur (samed). Eğer ben, onun üzerine hâkim kılınırsam onu mahvederim. Allah Azze ve Celle'nin Âdem'e ruhu nefhetme süresi yaklaşınca meleklere dedi ki: "Ben, ona ruhumdan üfürdü ğümde ona secde edin." Âdem'e ruhu üfleyince rûh başından girdi ve Âdem aksırdı. Melekler; Elhamdülillah, de, dediler. O da; "Elhamdülillah", dedi. Allah Teâlâ ona: Rabbın sana merhamet etti, dedi. Rûh gözlerine girince, cennetin meyvelerine baktı. Rûh karnına girince yemek istedi ve rûh daha ayaklarına ulaşmadan cennetin meyvelerine çabucak koşmak için sıçradı. İşte Allah Teâlâ'nın: "İnsan eceleden yaratılmıştır." (Enbiyâ, 37) âyetinde kas-dettiği budur...
Sahabelere kadar isnâd edilen bu rivayet meşhur olup'Süddî'nin tefsîrinde yer alır. Bunda pekçok isrâiliyât vardır. Belki de bir kısmı müdreetir ve sahabenin kelâmından değildir veya onu geçmiş kitapların bir kısmından almışlardır (İbn Kesîr, A.g.e., II, 286-288)
Bu tür rivayetleri tefsîr erbabından birçoğu şüphe ile karşılamışlardır. Hattâ Reşîd Rızâ Tefsîr el-Menâr'a bu rivayetleri naklettikten sonra şöyle der: İslâm'da bu görüşün ve kıssaların dayanabileceği hiçbir mesned yoktur. Sadece geçmiş milletlerden arta kalan âdetler ve efsâneler var ki dikkate değer bir şey bildirmez. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, I, 258)
Bu türden kıssalar Âd kavmi hakkında da vârid olmuştur. Âd kavminin kıtlığa tutulduktan sonra yağmur duasında bulunmak üzere Mekke'ye yetmiş kişiyi gönderdikleri ve bunların Muâviye İbn Bekr'in evinde müsâfır edildikleri ve burada bir ay kaldıkları, sonra bu müsâfirlerden rahatsız olması nedeniyle şarkıcı Cerâdetân'a bir şiir söylettiği ve bilâhere Allah'a Muğîs ismindeki ova tarafından gelen siyah bir

bulut içinde bunlara felâket gönderdiği ve bulutta nelerin bulunduğu anlatılır. İlkin Mehdet adında bir kadının farkettiğini hükmederler ve uzun uzadıya burada geçen vak'alan zikrederler. Hattâ Âd kavminin boylarının en uzunu yüz, en kısası altmış Zira olduğu ve Âd kavminden bir kişinin iki eliyle bir dağı tuttuğu ve dağdan bir kaya parçası kopardığı, hattâ bunlardan bir kişinin başının büyük bir kubbe ve tepeyi andırdığı, gözyuvalarımn ve burun deliklerinin ise sırtlan yavrularını andırdığı zikredilir. (A. Aydemir, Tefsirde Isrâiliyât, 106-107)
tsrâiloğullarmın kıssası, Firavun ordusunun sayısı, Firavun'un cesedi, Ress Ashabı gibi konuların yanısıra, Isrâûoğullarınm nankörlüğü, Rablarının emirlerine itaat etmeyişleri, Tâlût, Câlût ve Dâvûd (a.s) ile ilgili haberler, Tâlût'un boyunun ölçüldüğü asâ, Tâlût'un mesleği, Tâlût'un ordularının imtihan edildiği nehirler, Câlût ile karşılattığı zaman Dâvûd (a.s)'un nasıl bir ata bindiği ve sapanıyla Câlût'tan başka kimleri öldürdüğü konusunda pek çok haberler nakledilmiştir.
Diğer taraftan Tâlût ile Câlût arasında cereyan eden savaştan sözeden âyet-i kerimede (Bakara, 246-251) bahis mevzuu edilen "tâbûf'un kime âit olduğu, neden yapıldığı ebadı, nerede bulunduğu ve yine aynı âyette bahis mevzuu edilen "Sekîne'nin ne anlama geldiği, "Bakıyye"dcn kasdedilen hususun neler olduğu îsrâil kaynaklarına dayanılarak aktarılmaya çalışılır. Isrâiliyât a bir diğer örnek de A'râf sûresinde (176-176) sözü edilen "O kimsenin" Bel'am İbn Ba'cürâ olduğu, Bel'am'ın başından geçen mâcerâ'dır.
tsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de daha önce belirttiğimiz gibi, Hârût ve Mârût kıssasıdır. Bilindiği gibi, Bakara sûresinin 102 nci âyetinde bahis mevzuu edilen bu olayın mâhiyeti İbn Abbâs'tan, Saîd İbn Cübeyr'den ve daha sonra Süddî gibi bazı^ zevattan nakledilen muhtelif rivayetlerle zenginleştirilmiştir. Âyetin nüzul sebebi olarak gösterilen Hz. Süleyman ile eşi olduğu kaydedilen Cerâde arasında varid olan yüzük mes'elcsi, bir şeytânın peygamber veya melek kılığına girerek Hz. Süleyman'ın yüzüğünü çalmış olması, Hz. Süleyman'ın yaygın olan büyü ve efsunları toplattırıp gömmesi ve âyette sözü edilen Bâbil'in yeri, Hârût ve Mârût'un kimler olduğu konulan Isrâiliyât ile dolu olarak tefsirlerde yeralmaktadır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, II, 437-480)
Ve bu konuyla ilgili olarak Abdullah tbn Abbâs'tan daha başka rivayetler de nakledilir. Taberânî'nİn ifâdesine göre; Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ'nın öyle bir meleği vardır ki, ona; yedi göğü ve yerleri bir lokmada yut, denilse o, bunu hemen yapıverir. Onun tesbîhi: "Seni olduğun gibi tenzih ederim" kavlidir. (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4820) Sonra İbn Kesîr bu hadîsin garîb, hattâ münker olduğunu zikreder. Diğer taraftan İbn Cerîr Taberî'ye dayanarak Hz. Ali'nin şöyle dediğini kaydeder: Rûh, meleklerden bir melektir. Onun yetmiş bin yüzü vardır. Her yüzünde yetmiş bin dil vardır. Her dilinde yetmiş bin lügat vardır. O, bütün lügatlarla Allah'ı tesbîh eder. Allah onun her teşbihinden bir melek yaratır ve diğer meleklerle birlikte kıyamete kadar uçup gider. Bu haberi nakleden İbn Kesîr arkasından hemen; bu haber de hem garîb hem de acâyibtir. Allah en İyisini bilendir, diye ekler. Sonra Süheylî'den naklen Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirir: Rûh bir melektir. Onun yüz bin başı, her başında yüz bin yüzü vardır. Her yüzünde yüz bin

ağzı vardır. Her ağzında yüz bin dili vardır. O, muhtelif lügatlarla Allah'ı tesbîh eder." (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4821)
İsrâiliyâtın en bol rastlandığı konulardan birisi de şimşek ve yıldırımla ilgili konulardır. Nitekim Ra'd süresindeki "O'dur sizi korku ve ümîde düşürmek için şimşeği ve yağmur yüklü bulutları gönderen." (Ra'd, 12) âyetinin tefsirinde İbn Kesîr, İbn Ebu Hatim'den naklen şu rivayeti kaydeder: Bize ulaştığına göre; şimşek dört yüzü olan bir melektir. İnsan, öküz, akbaba ve arslan yüzü. Kuyruğuyla vurduğu zaman o şimşek olur. Ayrıca Mûsâ İbn Übeyde Sa'd İbrahim'in şöyle dediğini nakleder. Allah Teâlâ yağmuru gönderir, gülmesinde ondan daha güzeli ve konuşmasında ondan daha güzel ve Ünsiyet kazanmışı yoktur. Onun gülmesi şimşek, konuşması"da yıldırımdır. Hattâ bununla ilgili İbrahim İbn Sa'd'dan nakledilen bir, rivayet de şöyledir: Sa'd mescidde Humeyd İbn Abdurrahmân'ın yanında otururken Cifâr oğullarından bir ihtiyar gelir, Humeyd onu yanına davet eder ve peygamber ile beraber bulunduğu için kendisine saygı gösterilmesini bildirir. İhtiyar gelir ve ikisinin araşma oturur. Humeyd peygamberden duymuş olduğu hadîsi sorar o da; Allah Resulünü şöyle buyururken işittim der: Muhakkak Allah bulutları meydana getirir de onlar en güzel şekilde konuşur, en güzel şekilde güler. En doğrusunu Allah bilir ama konuşmasından maksadı yıldırım, gülmesinden maksad da şimşektir. Ve Sa'd İbn İbrahim'den nakledilen az önce kaydettiğimiz rivayeti belirtir. (İba Kesir, A.g.e.» VIII, 4222) Keza Suyûtî'nin ifâdesine göre; gökgurültüsü bir meleğin sesidir. Şimşek ise meleğin kamçısıdır ve onunla bulutları sürükler. (Nakleden Re-şîd Rızâ, Tefsîr'ül-Menâr, I, 174-177)
Isrâiliyata en çok rastlanan bir konuda ay ve güneşle ilgilidir. Nitekim Isrâ sûresinde gece ile gündüzün iki âyet kılındığını belirten (12) âyetin tefsirinde Kurtubî İbn Abbâs'dan naklen der ki: Allah güneşi de, ayı da yetmiş parça olarak yaratmıştır. Ayın nurunun altmışdokuz parçasını almış ve güneşin parçasına eklemiştir. Binâenaleyh güneş şimdi yüzotuzdokuz parçadan meydana gelmektedir. Ay ise bir parçadan ibaret kalmıştır. Ve yine İbn Abbâs'dan naklen; Allah, Arşının nurundan iki güneş yaratmış ur. Kendi katındaki bilgi uyarınca güneşi dünya büyüklüğünde, ayı da güneşten daha küçük olarak yaratmıştır. Bu yaratma tamamlanınca ayı söndürmek için Cebrail'i görevlendirmiştir. Cebrail üç kez kanadım ayın yüzeyinden geçirmiş ve ay bundan önce güneş gibi parlak iken ziyası sönmüş, ancak nuru kalmıştır. Bugün ayın yüzeyinde görülen siyah lekeler Allah'ın silmiş olduğu bu âyettir. Eğer Allah ayı ilk hali ile bırakıp ta bu işlemi yapmasaydı gece ile gündüz birbirinden seçilip ayrılmazdı. (Kurtubî, Tefsir, X, 227-228)
Bu rivayetleri kaydeden İbn Kesîr genellikle rivayetlerin Kâ'b el Ahbâr'a dayandığını, Kâ'bin bu rivayetleri lsrâiloğullarının kitaplarından aktardığını nakleder ve zaman zaman da; bu isnadın râvîleri sika olmakla beraber rivayet, cidden garîbtir veya sahîh değildir, münkerdir, diyerek (İbn Kesîr, A.g.e., 448-449) şu ifâdeleri ekler: Bu isnâdların hadîsleri sahîh olsa da mâsûm olan peygamberden geldiğine dâir haber duyma yoluyla sâbît olduğu ve tam olarak tesbît edilmediği için delilsiz isrâi-liyât hurafeleri olmaktan öteye geçmez, der. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 452) Bazan da; bu ifâdede pek çok fazlalıklar, garabetler ve çirkinlikler vardır, diyerek sırf dikkat çekmek için bu haberleri naklettiğini bildirir.

Isrâîliyâun en çok göze çarptığı konulardan birisi de Ashâb-ı Kehf ile alâkalı haberlerdir. Bilindiği gibi, Kehf Sûresinde (9-22) vâki âyetlerin nüzul sebebi olarak zikredilen hâdise, ashâb-ı Kehf in başından geçen olaylar, bunların isimleri, aralarından kasabaya yiyecek almak üzere gönderdikleri arkadaşlarının adı ve alınan erzakın cinsi, mikd&n, köpeklerinin adı, kime ait olduğu, rengi, cinsi, Ashâb-ı KehPin sağa-sola dönmeleri ve nihayet bunlara yapılan sanduka gibi konularda da pekçok rivayetler tefsirlerde yer almıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, IX, 4937-4979)
Yine Israîliyâtın tefsirlerde fazlasıyla yeraldığı konulardan birisi de Fecr Sûresinin 7-8 uci âyetlerinde bahis mevzuu edilen "direkli irem'le" alâkalı haberlerdir. İrem'le neyin kasdedildiğİ, direk sahibinden kasdedilenin ne olduğu, bu şehrin halkının Uk addan olduğu ve Âd&anŞedîd ve Şeddâd adında iki oğlunun bulunduğu» Şeddâd'ın kaç yılında yaşadığı, kaç hanımı olduğu, kaç çocuğu bulunduğu, bunların boyları, Şeddâd'ın yaptığı binanın kaç bin direği olduğu, müfessirler tarafından uzun uzadıya aktarılır. (Daha geniş bilgi için, bkz. A. Aydemir, Tefsîr'de İsrâiliyât, 216-222)
tsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de Karun'la ilgili âyetin tefsiridir. Hz. Musa ile Kârûn arasındaki yakınlık, Karun'un hazineleri nasıl elde ettiği, hangi ma'rifetleri bulunduğu, Karun'un anahtarlarının kaç tane olduğu, büyüklüğü ve bu anahtarları taşıyan katırların sayısı, anahtarların neden yapıldığı, Karun'un böbürlenerek halkın karsısına çıktığı ve nihayet nedenli kötü akıbetlere ne denli düştüğü mufassal olarak anlatılır. (Bu hususta Kasas 76-82; Ankebüt, 39 ve Ğâfîr, 24 âyetlerinin tefsirine bakılabilir).
Ve yine Israîliyâtın bolca zikredildiği bir konu da Bürûc Sûresinde (4) bahsi geçen Uhdûd kavmi ve bunların başına gelen olaylarla alâkalıdır. (Bu konuda daha genig bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur*ân-ı Kerîm Tefsiri, XV, 8376-8396)
îsrâUiyâtm en çok görüldüğü konular arasında Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Havva'nın yaratılışı, İblis'in cennete girişi, Âdem ve Havva'ya yemeleri yasaklanan ağaç ve bu ağacın cinsi, ağacı kimin yedirdiği, Hz. Âdem ve Havva'nın elbiseleri, Âdem ve Havva'nın üstlerini ne ile örttükleri Âdem, Havva, yılan ve İblîs'in yeryüzünde nereye indirildikleri, Havva'ya ve yılana verilen ceza, Hz. Âdem'in öğrendiği kelimeler, Hz. Âdem'in cennetten indiği zaman içinde bulunduğu durum ve beraberinde yeryüzüne getirdiği şeyler, Hz. Âdem'in soyundan gelenlere şeytânın musallat olması hususları geniş bir yer tutmaktadır. (Bu konularda daha fazla bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 290-318; ayrıca konunun yer aldığı; Âl-i İmrân, 33-59; Mâide, 27; A'râf, il, 19, 26, 27, 31. 35, 172; İsrâ, 61, 70; Kehf, 50; Meryem, 58; Tâ-Hâ, 115-117,120-121; Vâsîn, 60 âyetlerin tefsirine bakılabilir)
ÎsrâUiyâtm fazlasıyla rivayet edildiği konulardan birisi de Hz. Âdem'in oğlu Hâbîl ve Kabil'den bahseden Mâide süresindeki 27-31 nci âyetlerdir. (Bu konuda da daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, V, 2200-2212)
Israîliyâtın sergilendiği konulardan birisi de Nûh (a.s) ve Tufan ile ilgilidir. Nuh peygamberin kavmini hak yola davet etmek üzere büyük çaba harcamasına rağmen, onların kendisine tâbi olmaması üzerine ağaç dikmesi ve bu ağaçtan gemi yapması, geminin şekli, kaç yılda yapıldığı, gemiye binenlerin sayısı, gemiye Uk ve son

alınan hayvanlar, gemide domuzun ve kedinin halkedilmesi, karganın ve güvercinin gemiden salınması, suların dağlar Üzerinde yükselişi, Tennûr ve Tûfân'ui vukuu gibi konularda pek çok lsrâilî rivayetler zikredilmiştir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, VIII, 3918-3957)
Ayrıca Hz. Yûnus, Hz. ldrîs, Hz. İbrâhîm ile ilgili birçok rivayetlerde isrâiliyâta rastlamak mümkündür. Israiliyâtla ilgili daha geniş ve detaylı bilgi almak için bkz. Zehebî, e-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 165-201; A. Aydemir, Tefsirde İsrailiyât)[60]

3- İsnadın Hazfı

Rivayet tefsîrlerindeki zaafın nedenlerinden üçüncüsü de isnadın siünmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ashâb-ı Güzîn naklettikleri her rivayeti çoktitizlik-le inceliyor ve haberi kimden, ne zaman duyduğunu özenle tesbît etmeye çalışıyordu. Ancak sahabeden şahadet veya yemîn yolu ile bir rivayetin sıhhati sabit olduktan sonra, o sözün peygambere âit olduğu kabul ediliyordu. Hattâ Übeyy İbn Kâ'b'ın rivayet etmiş olduğu bir hadîs üzerine Hz. Ömer'in; delîl getirmesini istediği ve Übeyy İbn Kâ'b'ın delîl aramak üzere çıktığı, Ansâr'dan bir topluluğa durumu anlatınca onların da Übeyy İbn Kâ'b'ın naklettiği rivayeti peygamberden duyduklarını tesbit ettiği ve bunun üzerine Hz. Ömer'in; seni itham etmek için değil, ancak o sözün peygamberden sâdır olduğunu isbât etmek istediğimden böyle davrandım, dediği bildirilmektedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 201)
Sonra Tabiîn döneminde peygambere isnâd edilerek bir çok sözler söylenmeye başlandı. Ortaya çıkan şartlara göre her grup kendi görüşünü te'yîd etmek üzere peygamberden hadîsler nakletmeye başlayınca, tabiîn; bir hadîsin senedini görme-den peygambere aidiyetini kabule yanaşmadı. Râvîler arasında bulunan zevatın adi ve zabt ehli olduğunun tesbiti esâs alındı. Senedi atlanmış olan veya rivayetinde gü-venilmeyen kişilerin bulunduğu hadîsler kabul edilmedi. Böylece tabiîn döneminde peygamberden veya ashâbtan nakledilen rivayetlerin hepsi ancak senedi olduğu za-man kabul gördü. Daha sonra gelen bazı bilginler isnâdlan gözönünde bulundur-madan peygamberden veya sahabeden rivayetler naklettiler. Ve bu naklettikleri rivayetlerin sıhhatine ve râvînin zabt ve adalet ehli olduğuna dikkat etmediler. Tef-sîrlerde lsrâiliyâtın ve mevzu' hadîslerin fazlasıyla yer almasının önemli nedenlerin-den birisi; isnadın hazfı oldu.
Buraya kadar rivayet tefsirlerinin en önemli zaaf nedenlerinden üçünü detaylı olarak ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra İslâm bilginleri ve Özellikle hadîs ve tefsîr âlimleri bu üç zaafı ortadan kaldırabilmek için büyük gayret sarfettiler ve ha-dîs kritiği ilmini te'sîs ederek bu zaafları telâfi etmeye çalıştılar. Ne var ki dilden dile aktarılan bu rivayetler toplum tarafından da kabul gördüğü için, yine de bazı tefsîr hadîs ve özellikle mev'ize kitâblarında tekrarlanıp durdu.[61]

2. RİVAYET TEFSİRİNİN İLK ÖRNEKLERİ

Şimdi rivayet tefsirlerinin en önemlilerini görmeden önce, bu tefsirlere malzeme teşkil eden rivayetleri nakleden tefsîr âlimlerinden bazılarım tanımaya çalışalım:[62]

1- Yûnus İbn Habîb (öl. 183/799)

Ebu Abdurrahmân veya Ebu Muhammed Yûnus İbn Habîb, lrân asıllı olup Leys oğulları ve Dabbe kabîlesinin kölelerinden imiş. Yüz yaşını aşkın olarak vefat etmiş olan Yûnus İbn Habîb'in Ebu Amr İbn Alâ'nın arkadaşlarından olup Basra'da ders verdiği ve nahîv ilmine vakıf bir zât olduğu belirtilmektedir. Meâni'l-Kur'ân isimli bir tefsirinin bulunduğu İbnü'n-Nedîm tarafından kaydedilmektedir. (İbn'ün-Nedîm, el-Fihrist, 51)[63]

2- Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804)

Ali İbn Hamza tbn Abdullah Kûfeli olup Bağdâd'a yerleşmiş ve Hârûn er-Reşîd ile birlikte sefere çıkarak Rey'de vefat etmiştir. KûîeMerin nahîv ilminde İmâmı sa-yılan ve yedi ünlü Kurrâ'dan biri kabul edilen Kisâî bir örtü ile ihrâmlandığı için kendisine bu nisbe verilmiştir. Onun vefatında Hârûn er-Reşîd*in fazlasıyla üzülüp bir günde fıkıh ve nahvi mezara gömdük, dediği belirtilir. Bağdâd'ta Hamza'dan kırâet öğrenimi görmüş, Süleyman İbn Erkam ve Ebu Bekir İbn Ayyâş'tan hadîs dinlemiş» el-Herrâ'dan nahîv okumuş ve bilâhere Basra'ya giderek ünlü nahîv bilgi-ni İmâm Halîl ile buluşmuş ve onun derslerine devam etmiştir. Hârûn er-Reşîd'in oğluna hocalık yaptığı, bu arada Ünlü Hanefi İmâmı Ebu Yûsuf ile tartışmalara gi-riştiği söylenir. Kisâsî'nin Meânîl-Kur'ân İsimli tefsire dâir bir eser yazdığı kaynak-larda zikredilmektedir.[64]

3- Muhammed er-Rüvâsî (ö. 190/805)

Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Sâre el-Kûfî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla beraberKûfeliolup (190/805) yıllarında vefat ettiği ve tefsîrle ilgili olarak Meânî'l-Kur'ân isimli bir eseri bulunduğu rivayet edilmektedir.[65]

4- Süfyân İbn Uyeyne (ö. 198/813)

iîbu Muhammed.el-Hilâlî, Kûfe'de doğup Mekke'de vefat etmiştir. Harem-i Şerifin muhaddisi, diye de şöhret bulmuş olan Süfyân İbn Uyeyne: Amr ibn Dînâr Zührî, Ziyâd ibn Alâka gibi zevattan hadîs dinlemiş ve A'meş, ibn Cüreyc, Şu'be, İbn Mübarek, İmâm Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, îshâk îbn Rahuye gibi ünlü kişiler ondan rivayet nakletmişlerdir. Abdullah İbn Vehb onun için; tefsîrde kendisinden da,ha âlim birini bilmiyorum, der.
Hadîsle ilgili Cami' isimli eserinin bulunduğu yanı sıra et-Tefsîr adında, bir eseri kaynaklarda zikredilmektedir.[66]

5- Vekî' İbn Cerrah (öl. 197/812)

Ebu Süfyân İbn Melîh İbn Adiyy Kûfeli meşhur bilginlerdendir. Nîsâburlu veya Sindli olduğu da söylenir. er-Rüvâsî de denilen VekHbn Cerrâh'ın hac dönüşünde Feyd denilen yerde vefat ettiği belirtilir. Tabiînin büyüklerinden olan Vekîf ibn

Cerrah aynı zamanda İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin de öğrencisi olmuştu. Hişâm İbn Urve, Süfyân ibn Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Evzaî Şu'be İbn Hâlid gibi zevattan hadîs öğrenmiş, Ebu Hanîfeden fıkıh tahsil etmiş, Ebu YusÛf, ve züfer'den yararlanmıştır. Abdullah ibn Mübarek, Yahya İbn Eksem, Yahya ibn Naîm, Ahmed İbn Hanbel, Îshâk İbn Rahûyet Ebu Hayseme, Ali İbn el-Medenî gibi'ünlü kişiler de kendisinden rivayet nakletmişlerdir. lmâm-ı A'zam'ın mezhebine göre fetva veren Vekî'i Hârûn er-Reşîd kadı tayîn etmek istemişse de o, bu görevi kabul etmemiştir. Bu sebeple Ahmed İbn Hanbel'in şöyle dediği belirtilir: Gözlerim Vekr gibisini görmemiştir,[67]

6- Ebu Abdullah Muhammed tbn tdriİ-eş-Şâffi (öl. 199/814)

Dedelerinden Şâib ve Şafiî peygamberin ashabı arasında bulundukları ve Ku-reyş kabilesine mensûb tek mezhep imâmı olan İmâm Şâfıî, 150 yılında (767) Şâm yakınlarında bulunan Gazze'de veya Askalân'da veya Yemen'de doğmuş, ömrünün sonlarına doğru Mısır'a göçederek Fustât'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Daha gençliğinde lügat; şiir, Arap edebiyatı gibi konularda yakından ilgilenen İmâm Şafiî Mekke müftüsü Müslim lbn Hâlid'den, imâm Mâlik'ten, İmâm Muhammed İbn Hasan'dan fıkıh öğrenmiş, İmâm Mâlik, Süfyân lbn Uyeyne, Abdülazîz lbn MâcişÛn gibi büyüklerden hadîs dersleri almıştır. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde zengin bilgiye sahip bulunan İmâm Şafiî'nin tefsîre dair bazı rivayetleri bulun-maktadır.[68]

7-Revh İbn UbSde (öl. 205/820)

Ebu Muhammed lbn Alâ lbn Hasan el-Kaysî 125 yılı civarında (742) Basra'da dpğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Avn, Hüseyn el-Muallim gibi zevattan hadîs nakletmiş olan Revh'dan İmâm Ahmed lbn Hanbel, lshâk, Bündâr ve benzeri zevat rivayet nakletmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin tefsîriyle ilgili nakilleri bulunduğu bazı kaynaklarda belirtilir.[69]

8- Yeztd lbn Hflrûn (öl. 206/821)

Ebu Hâlid lbn Zâzan Yezîd lbn Hârûn, Vâsitlı olup Seleme oğulları kabîlesi-nin âzadlı kölelerindendir. Doksan yaşlan civarında Vâsıfta vefat ettiği sanılmaktadır. Yezîd îbn Harun'un Halîfe Me'mÛn üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. TefsMe İlgili bazı rivayetler nakletmiştir.[70]

9- Âdem fbn Ebu Iyfls (öl. 220/835)

Ebu'l-Hasan Adem lbn Ebu Iyâs, Horasan'ın Merv şehrinde doğmuştur. Bağ-dSd'da yetişmiş ve burada tahsil gördükten sonra Küfe, Basra, Hicaz, Mısır ve Şam'a gitmiş, ömrünün sonlarına doğru Askalân'a gelerek burada vefat etmiştir. Âdem lbn Ebu Iyâs Şu'be, lbn Yûnus, lbn Ebu Zi'b gibi birçok hadîs bilgininden rivayetler nakletmiş ve Ebu Zür'a Ebu Hatim, imâm Buhârî, Neseî, Ebu Dâvûd, lbn Mâ-ce,

Taberânî ve Dârîmî gibi zevat de kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Tefsîr kitablannda onun naklettiği tefsîr rivayetleri mevcuddur. Ayrıca bir de tefsiri olduğu kaydedilir..[71]

10- Muhammed' tbn Hâlim (öl. 235/849)

Ebu Abdullah lbn Me'mûn es-Semîn, Horasan yöresinde yetişmiş tefsîr bilginlerinden birisidir. Muhammed lbn Hatim, Abdullah tbn İdrîs, Süfyân tbn Uyeyne, lbn Uleyye, VekT ve Kattan gibi zevattan hadîs rivayet etmiş ve İmâm Müslim, Ebu DâvÛd, Hüseyin lbn Süfyân gibi zevat da kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Onun tefsîrle ilgili bir mecmuası bulunduğu ve Bağdad'da birçok kimsenin bu mecmuadan istinsah yaptığı söylenir.[72]

11- Ebu Bekir lbn Ebu Şeybe (235/849)

Abdullah lbn Muhammed lbn Ebu Şeybe, KÛfeli olup Kadı ŞÛreyk, Ebu'I-Ahvaz, Abdullah lbn Mübarek, Süfyân lbn Uyeyne, Cerîr lbn AbdÜlhamîd gibi zevattan hadîs Öğrenmiş Ebu Zür'a, İmâm Buhârî, İmâm Müslim, Ebu Dâvûd, lbn Mâce ve Ebu Bekir lbn Ebu Âsim gibi zevat da ondan rivayet nakletmişlerdir. Kitâb'ül-Ahkâm isimle tefsîre dâir bir eseri olduğu kaynaklarda zikredilir,[73]

12- lshSk lbn Rahûye veya Râhcvcyh (öl. 238/852)

Ebu Ya'kÛb lbn lbrâhîm lbn Mahled el-Hanzelî, Horasan yöresinde doğmuş, daha sonra Irak'a, Hicaz'a, Şâm ve Yemen'e gitmiş ve nihayet Nîsâbur'da vefat etmiştir. Babasının Mekke yolunda dünyaya gelmiş olması nedeniyle ona Farsça'da yola ait anlamına Râheveyh denilmiştir. Gerek fıkıh gerekse hadîs ilminde haklı bir şöhrete sahip bulunun İshâk lbn Rahüye Horasanlılar tarafından hadîsin Şehinşahı unvanına lâyık görülmüştür. Gerdiği beldelerde daha çok hadîs cem'eden bu zât, Abdullah lbn Mübarek, Cerîr lbn Hamîd, Süfyân lbn Uyeyne, Derâverdî gibi zevattan hadîs nakletmiş, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve Ahmed lbn Hanbel gibi zevat da kendisinden rivayet nakletmişlerdir. Ebu Dâvûd el-Hattâb'ın ifâdesine göre; İshâk lbn Rahûye onbirbin hadîsi ezberinden rivayet edip yazdırmış, sonra aynıyla ezberinden tekrar etmiştir. Ahmed lbn Hanbel, Horasan köprüsünden İshâk lbn Rahûyeh gibi bir zât daha geçmedi, diyerek onu takdirle zikretmiştir.[74]

13- Osman İbn Ebu Şcybc (239/653)

Ebu'l-Hasan Osman lbn Muhammed lbn Ebu Şeybe ibrShîm, Küfeli olup tah-mînen hicrî 156 (772) yılında doğmuştur. Daha önce zikri geçen Ebu Bekir lbn Ebu Şeybe'nin kardeşidir. Şâm ve Irak taraflarında bir süre dolaştıktan sonra ŞÛreyk, Huşeym, lsmâîl lbn Ayyaş, Abdullah lbn Mübarek gibi ünlü kişilerden hadîs dinlemiştir. Başta Buhârî ve Müslim gibi hadîs imamları olmak üzere Ebu Ya'lâ, Beğavî ve daha başka birçok kimse de kendisinden rivayet nakletmiştir. Rivayetlerinde gü-

venilir bir zât olarak tanınan Osman İbn Ebu Şeybe (239/833) tarihinde vefat etmiştir. et-Tefsîr başlığı altında derlediği bir rivayetler mecmuası bulunmaktadır.[75]

14- Ebu'l-Hasan Alf el-Mcrvezî, (öl. 244/858)

Tefsir ilminde mahir olan bu zâtın Ahkâm'ül-Kur'ân isimli bir mecmuası bulunduğu MervMe doğduğu, şiir ve edebiyata âşinâ bir kişi olduğu, muhtelif yerlerde seyahat ettiği ve rivayetlerinde güvenilir bir zât olduğu kaynaklar tarafından ifâde edilmektedir.[76]

15- Ahmed fbn Hanbel (öl. 241/855)

Ahmed lbn Muhammed lbn Hanbel lbn Hilâl eş-Şeybânî cl-Mervezî, soylu bir Arap kabilesine mensup olup Bağdâd'ta ya da Merv'de 164 (780) yılında doğmuş, bilShere Küfe, Basra, Mekke, Medîne, Yemen, Şâm ve Horasan'ı gezerek tekrar Bağ-dâd'a dönmüştür. Dört sünnî mezhebten birisi olan Hanbclî mezhebinin kurucusu olup İmâm Şafiî, Süfyân lbn Uyeyne, İbrâhîm lbn Sa'd ve ünlü Hanefî İmâmı Ebu YüsuPtan fıkıh ve hadîs ilmini öğrenmiştir. Özellikle Kur'ân âyetlerinin tefsîrine dâir hadîsleri derlemiş ve bir nevi rivayet mecmuası denilebilecek şekilde tanzîm etmiştir. Kişiliği ile devrinde haklı bir şöhret kazanmış olan Ahmed lbn Hanbel özellikle halîfe Me'mûn döneminde Mu'tczile mezhebi mensûblannın hükümet nezdinde İtibâr gördüğü sıralarda, büyük bir sıkıntı ve mihnet içine düştüğü, buna rağmen fikirlerinden en küçük bir tavîz vermeden inançlarını cesaretle savunduğu bilinmektedir. Bilâhere Abbasî halîfesi, Mu'tasım ve Vâsık döneminde de büyük sıkıntılara ma'rûz bırakılan İmâm Ahmed lbn Hanbel, Halîfe Mütevekkil zamanında tekrar itibâr gören bir şahsiyet haline gelmiş ve vefatına kadar da bu ikram ve hürmet devam etmiştir. Ahmed lbn Hanbel 241 (855) yılında BağdâdMa vefat ettiği ve Bab-ı Harb adı verilen mezarlığa gömüldüğü bilinmektedir. Ünlü Müsnedin müellifi de bulunan Ahmed lbn hanbel'in fıkıhta kendine hâs görüşleri vardır.[77]

16- Abd İbn Humeyd (249/863)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Humeyd en-Nasr el-Kîsî Türkistândaki Semer-kand yakınında bulunan Kîs'te yetişmiş ünlü bir tefsir bilginidir. Ca'fer tbn Avn, Yezîd tbn Harun Revh İbn Ubâde, Abdürrezzâk gibi zevattan tefsîr ve hadîs bilgisi almıştır. J3aşta Müslim ve Tirmizî olmak üzere Sehl tbn Şazeveyh ve Süleyman tbn Isrâîl gibi zevat da kendisinden rivayetler nakletmişlerdir. Rivayet tefsirlerinde Abd tbn Humeyd kanalıyla birçok tefsîr rivayeti zikredilmektedir. Müsned isimli hadîs kitabı meşhurdur.[78]

17- Dârimî (255/868)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân et-Temîmî ed Dârimî, Türkistan'ın Ünlü Semenkand çevresinden yetişmiş büyük bir bilgindir. Yetmişini aşkın bir

yaşta vefat etmiş bulunan Dârimî Semenkand kadılığında bulunmuş ve burada tefsîr ve hadîs bilimini yaymaya çalışmıştır. Özellikle İmam Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî ondan rivayet .naklederler.[79]

18- İmâm Buhârî (öt. 256/869)

Ebu Abdujlah Muhammed tbn İsmâîl İbn İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu'fî, hicrî 194 (809) yılında Türkistan'da, Buhârâ'da doğmuştur. Ulemâdan babası Ebu'I-Hasan tsmâîl'dcn ders almış, Muhammed İbn Scllâm el-Beykendî, Muhammed tbn Yusuf el-Beykendî ve İbrâhîm İbn Eş'as'tan hadîs öğrenmiş, Abdullah tbn Mübârek'in tasniflerini ezberlemişti. Bilâh6re Belh'e giderek Mekkî tbn İbrahim'den, Merv'e giderek Ali İbn Hasan İbn Şefik'ten, Nîsâbur'a giderek Yahya İbn Yahya'dan, Rey'e giderek tbrâhîm İbn Musa'dan, Bağdâd'a giderek Sureye tbn Nu'mân'dan ve Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed İbn Hanbel'den, Basra'ya giderek Ebu Âsim en-Nebîl'den, Kûfe'ye giderek Ebu Nuaym'dan, Mekke'ye gederek Humeydî'den, Medîne'ye giderek Abdülazîz el-Evsî'den hadîs dinlemiş, ayrıca Vâsıt, Mısır, Şâm ve Kuzey Suriye şehirlerinde pek çok sayıda üstâddan hadîs derlemiştir. Ebu Zür'a, Neseî, Ebu Hatim er-Râzî, Tirmizî, Müslim İbn Haccâc, Muhammed İbn Nasr el-Mefvezî, Salih tbn Muhammed, Ebu Bekir İbn Huzeyme ve Ebu'l-Abbâs es-Serrac gibi pekçok şahısta ondan hadîs nakletmişlerdir. Hadîs derlemek için birçok gezilerde bulunmuş olan İmâm Buhârî'nin; tefsire dâir büyük bir eser yazdığı bazı kaynaklarca belirtilmekte ise de günümüze ulaşmış herhangi bir nüshası yoktur. Sadece ünlü el-Câmi'üs-Sahîh isimli hadîs mecmuası içerisinde yer alan tefsirle ilgili bölüm bu sâhâda büyük bir üstâd olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Tefsîrde daha çok Mücâhİd İbn Cübeyr'den rivayetler aktarmıştır. Kaynaklarca; yüz bini sahîh, iki-yüz bini de sahîh olmayan hadîsi ezbere bildiği söylenen Buhârî, el-Câmi'üs-Sahîh isimli eserini altıyUz bin hadîs arasından seçtiği mükerrer yedi bin ikiyüz yetmişbeş hadîsten meydana getirmiştir. Mükerrerlerin dışında bu mecmua içerisinde dört bin civarında hadîs yer almaktadır, tbn Huzeyme'nin ifâdesine göre; gökkubbesi altında Buhârî'den daha çok hadîs bilen kimse olmamıştır. 869 yılında Semerkand'ın Hartenk köyünde vefat etmiş bulunan İmâm Buhârî'nin merkadi burada bulunmaktadır.[80]

19- İmam Müslim (öl. 261/874)

Ebu'l-Hüseyn Müslim îbn Haccâc tbn Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâburî; 204 (819) tarihinde İran'ın Nîsâbur kentinde doğmuş, burada öğrenim gördülcten sonra Hicaz, Mısır ve Şam'a seyâhatlar yapmış, birçok kez Irak'a gitmiş ve devrin bilginlerinden hadîs dinlemiştir. Yahya tbn Yahya en-Nîsâbûrî, Kuteybe İbn Saîd, İshâk İbn Raheveyh, Ahmed İbn Hanbe!, Abdullah İbn Mesleme, Ahmed İbn Yûnus gibi zevattan hadîs Öğrenmiş ve İmâm Buhârî ile karşılaşmış, ona fazlasıyla saygı göstermiştir. İmâm Tirmizî başta olmak üzere İbrâhîm İbn Ebu Tâlib, İbn Hüzeyme, İbn Sâib, Abdurrahman İbn Ebu Hatim gibi zevat da ondan rivayet nakletmişler-dir, İmâm Müslim 261 (874) yılında doğum yeri olan Nîsâbur'da vefat etmiş kabri Nîsâbur yakınlarındaki Nasrâbâd'da bir ziyâretgâh olarak bugüne kadar

gelmiştir. Başlı başına bir tefsir kitabı yazmamış olan İmâm Müslim ünlü el-Câmi'üs-Sahîh'inde tefsir bahsine bir kitâb tahsis etmiştir. Rivayete göre bu eserini üçyüz bin hadîs arasından seçmiş ve eserde mükerrerler çıkarılınca dört bin hadîs derlemiştir.[81]

20- İbn Mâce (öl. 273/886)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd er-Kazvînî İran'da Kazvîn'de 209 (824) yılında dünyaya gelmiş, burada öğrenim gördükten sonra devrin ilim ve kültür merkezleri olan Bağdâd, Basra, Küfe, Mekke, Şâm, Mısır ve Horasan'a seyâhatlarda bulunmuş ve 273/886 yılında vefat etmiştir. Kendisi Leys, İbrâhîm İbn Münzir, Muhammed İbn Abdullah İbn Nümeyr gibi zevattan hadîs öğrenmiş ve Ebu'l-Hasan el-Kattân Ahmed İbn Revh ve Muhammed İbn îsâ gibi zevat da kendisinden rivayet nakletmİşlerdir. Ünlü Sünen isimli eserinde İbn Mâce dört bin civarında hadîs derlemiştir. Sünen'indeki tefsirle ilgili bölümden ayrı olarak bir de tefsîr mecmuası bulunduğu zikredilir.[82]

21- Ebu Dâvûd es-Sicistânî (öl. 275/888)

Ebu Dâvûd Süleyman İbn Eş'as İbn İshâk es-Sicistânî İran'ın Sicistân bölgesinde 202 (817) tarihinde doğmuş daha sonra, Şâm, Mısır, Hicaz, Irak, Horasan ve Basra'da seyâhatlar etmiş, bir müddet Bağdâd'da ikâmet ettikten sonra Basra'ya yerleşmiş ve burada anılan tarihte vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte'yi teşkil eden mecmua içerisinde yer alan Ebu Davud'un Sünen'inde tefsîre dâir büyük bir bölüm bulunmaktadır. Başta Müslim İbn İbrâhîm, Süleyman İbn Harb, Abdullah tbn Mesleme, Yahya İbn Maîn, Ahmed îbn Hanbel olmak üzere birçok hadîs imamından hadîs dinlemiş ve kendisinden de oğulları Abdullah ve Abdurrahman Ahmed İbn Muhammed el-Hallâc ve Tirmizî gibi meşhur hadîs bilginleri rivayet nakletmİşlerdir.[83]

22- İbn'ün Nakîb el-Endelûsî (öl. 276/889)

İbn'ün-Nakîb İbn Muhammed el-Endelûs^EndüIüs'te yetişmiş ünlü hadîs ve tefsîr bilginlerinden birisidir. Birçok İslâm bilgini gibi doğduğu bölgeden doğuya gelen İbn'ün Nakîb İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yahya İbn Yahya el-Leysî, Ebu Mus'-ab ez-Zührî, Yahya İbn Bükeyr, Ebu Bekir İbn Şeybe gibi zevattan hadîs öğrenmiş ve kendisinden de başta oğlu Ahmed olmak üzere Eşlem İbn Abdülazîz, Abdullah, Yûnus, Muhammed İbn Rübâbe gibi kişiler hadîs öğrenmişlerdir. İbn'ün-Nakîb'in tefsîr ilminde derin bilgisi bulunduğu detaylı bir tefsîr kitabı yazdığı kaynaklarca zikredilmektedir. İbn Hazm'e göre; onun tefsiri gibi hiçbir tefsîr yoktur. Ne İbnCerîr Taberî*nin ne de başkasının ona denk olması mümkün değildir. Onun sayesinde Endülüs'te tefsîr ve hadîs ilmi yayılmıştır. Kendisi el-Müsned'ül-Kebîr isimli eserinde bin ikiyüzü aşkın sahabenin nakillerine yer vermektedir. Ancak tefsiri günümüze kadar ulaşabilmiş değildir.[84]

23- Bakiyy tbn Mahled el-Endelûsî (öl. 276/889)

Ebu Abdurrahmân Bakiyy İbn Mahled el-Endelûsî, Kurtuba'da yetişmiş ünlü bir tefsîr ve hadîs bilginidir. Onun tefsîrİ hakkında İbn Başkuvâl; bu tefsirin benzeri İslâm dünyasında meydanagetirümiş değildir, diyor Ne yazık ki tefsîri günümüze kadar ulaşamamıştır.[85]

24- Ebu Hatim cr-Râzî (öl. 277/890)

Muhammed İbn İdrîs İbn Münzir el-Hanzalî, Horasan'ın Rey şehrinde 195 yılında (810) dünyaya gelmiş, memleketinde öğrenim gördükten sonra Bahreyn, Mısır, Remle, Tarsus, Bağdâd, Basra'da seyâhatlarda bulunmuş, dönüşünde Bağdâd'ta vefat etmiştir. Abdullah İbn Mûsâ, Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî, Esma'î, Ahmed İbn Hanbel gibi zevattan hadîs öğrenmiş; Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ, Muham-med İbn Avf, Ebu Dâvûd, Neseî, Ebu Avâne el-İsferâînî, Ahmed İbn Mansur ve İbn Fbu Dünyâ gibi ünlü bilginler de ondan rivayetler nakletmişlerdir. Ebu Hatim er-Râzi rivayet dalında şöhret bulmuş bîr kişidir.[86]

25- Ebu îsâ e(-Tİrmizî (öl, 279/892)

Ebu îsâ Muhammed İbn îsâ es-Sülemî et-Tirmizî, Türkistan'da Tirmiz'de 209 (824) yılında dünyaya gelmiş Hicaz, Irak ve Horasan çevresinde seyâhatlar yapmış ve doğduğu yer olan Tirmiz'de vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte adı verilen mecmuanın dördüncüsünü oluşturan Sünen'i hem hadîs hem de tefsîr sahasında önemli bir kay-naktır. Kendisi Kuteybe İbn Saîd, Ebu Mus'ab, Mahmud İbr Geylân, Muhammed İbn Beşşâr, Süfyân İbn Vekî* ve İmâm Buhârîgibi büyük bilginlerden ders almış, Hammâd İbn Şâkir ve Makbul İbn FazI gibi zevat ve ondan rivayetler nakletmişler-dir. Buhârî, Tirmizîve Hâkimin eserlerinin tefsîr bölümü, müfessirler arasında "tef-sîrlerjn en sahihi = "Esah'üt-Tefâsîr" sayılmıştır.[87]

26- Ebu Hanîfe ed-Dîneverî (öl. 282/895)

Ebu Hanîfe Ahmed İbn Dâvûd İbn Venend, Hemedân yakınlarındaki Dîne-ver'de doğmuş, Basra ve Kûfe'ye gelerek buradaki ünlü bilginlerden edebiyat, gramer, tahsil etmiş, Fıkıh, Matematİk.Tarih ve Astronomi alanında mütehassıs olmuş bir bilgindir. Kur'ân tefsîri ve botaniğe dair. Kitâb'ün-Nebât isimli eserleri meşhurdur.[88]

27- Ebu Yahya er-Râzî (ÖL 291/904)

Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Müslim, Rey'de yetişmiş ünlü bir tefsîr bil-ginidir. Isfahan mescidinin imâmı olan bu zâtın tefsirle ilgili eseri kaynaklarca zik-redilmektedir.
İbn Keysân (öl. 299/911)

Ebu'l-Hasen Muhammed tbn Ahmed İbn İbrâhîm İbn Keysân, sarf ve nahiv ilminde şöhret bulmuş ve Basrahlar ile Kûfelilerin gramerle ilgili görüşlerini birleştirerek müşterek bir sistem meydana getirmiştir. Onun Maânî'l-Kur*ân isimli bir eseri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.
Buraya kadar zikri geçen bilginler diğer çalışmalarının yanısıra Kur'ân tefsiri alanında da eser vermiş olan müelliflerdir. Şimdi de başlı başına Kur'ân tefsiri yapmış olan müfessirlerden bazılarını tanımaya çalışalım:[89]

3- TEDVİN EDİLMİŞ İLK TEFSİRLER

Daha önce de belirtildiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması güç olan lafızlarını izah etmek üzere tabiîn devrinden İtibaren müstakil eserler yazılmaya başlanmıştı. Özellikle Arap olmayan milletlerin Islâmiyete girmeleri ve bu dinin ana kitabı olan Kur'ân'ı Öğrenmeye çalışmaları, diğer taraftan arapların da Kur'an'da geçen bazı mücmel lafızları anlayamamaları; Kur'ân ve Sünnete bağlı sahabe ve tâbiîn'i, Kur'ân'm açıklanması icâbettiği kanısına sevketmiştir. Bunun sonucunda İlk Kur'ân tefsiri çalışmaları ortaya çıkmıştır.
Müstakil olarak Garîb'ül-Kur'ân, (Maânî'I Kur'ân ve Mecâz'ül-Kur'ân adlarıyla anılan bu ilk tefsîr faaliyetleri müteâkib asırlarda ortaya çıkacak olan müdev-ven tefsîr çalışmalarının başlangıcını ve esâsını, teşkîl edecektir. Nitekim daha hicretin ikinci yüzyılında Zeyd İbn Ali'nin (öl. 121/738) Tefsîrü öârîb'ü-Kur'ân'il-Mecîd isimli bir eserinin rivayet yoluyla elden ele dolaştığı bilinmektedir. Bunu müteaki-ben yine Ehl-İ Beyt'ten biri olan imâm Ca*fer es-Sâdık'ın (Öl. 148/765) kendi adıyla anılan bir tefsiri bulunduğu kaynaklarca zikredilmektedir. Bu tefsirden bazı bölümler gerek Şiî gerekse Sünnî kaynaklarda günümüze kadar intikâl etmiştir. Ancak ilk muntazam lefsîr örneğini Mukâtil İbn Süleyman'ın (öl. 150/767) Tefsîr'ül-MukâtU isimli eserinde görmekteyiz. Daha öncede belirttiğimiz gibi İmâm Şafiî'nin; halk, tefsirde Mukâtil İbn Süleyman'a muhtaçtır, dediği bilinmektedir.[90]

1- Yalıya İbn Sel I ânı (öl. 200/815)

Yahya İbn Sellâm tbn Ebu Talha 124 (741) yılında Kûfe'de doğmuş ve burada öğrenim gördükten sonra, babasının Basra'ya yerleşmesi üzerine burada Hasan el-Basrî'nin öğrencilerinden kırâet dersleri almıştır. Daha sonra ticaret maksadıyla gittiği Mısır ve Kayravân'da uzun müddet ikâmet eden Yahya İbn Sellâm oğlu Muham-med ile birlikte iki kez hac vazifesini yaptıktan sonra tekrar Kuzey Afrika'ya dönmek üzere yola çıkmış, ancak Mısır'da hastalanarak vefat etmiştir. Kabri Kâhire'de el-Mukattam mevkiinde bulunmaktadır. Basra'da bulunduğu sırada Hasan el-Basrî'nin öğrencilerinden Hasan tbn Dînâr'dan dersler almış, Hammâd İbn Seleme, Hammâm İbn Yahya, Saîd İbn Ebu Arûbe gibi zevattan rivayetler nakletmiş-tir. Keza Mısır da bulunduğu sırada Leys İbn Sa'd ve Abdullah tbn Lehâîda hadîs öğrenmiştir. Başta oğlu Muhammed İbn Yahya olmak üzere, Zeyd tbn Sinan el-Esedî, Ahmed İbn Mûsâ, Ahmed îbn Muhammed İbn Kadîm gibi birçok kişi de ondan rivayetler nakletmişlerdir. Birçok eserlerinin yanısıra Tefsîrü

Yahya îbn Sellâm adıyla şöhret bulan tefsirinin üç nüshası günümüze kadar intikâl etmiştir. (Yahya tbn Sellâm'm tefsîr metodu hakkında,daha geniş bilgi için, bkz. İsmail Cerrahoğlu, Yahya İbn Sellâm ve Tefsirdeki Metodu)[91]

2- Yezîd tbn Hârûn es-Sülemi (öl. 206/821)

Ebu Hâlid Yezîd İbn Hârûn îbn Zâdân el-Vâsıtî Benu Süleym kabîlesinin âzâdlı kölelerinden olup Vâsıfta yetişmiş ünlü bir bilgindir. Halîfe Me'mûn devrinde mu-teber bîr kişi olduğu ve halîfenin ondan çok çekindiği zikredilir. Yezîd İbn Hârûn'-un Tefsir es-Sülemî isimli eserinin bulunduğu ve bu eserin Farsçaya tercüme edildiği belirtilmektedir.[92]

3- Ebu Abdullah Muhammed tbn Ömer el-Vâkidî (öl. 207/823)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer el-Vâkidî, 129 (746), yılında Medine'de doğmuş, gençliğinde ticâretle uğraşmış, bilâhere ilim yoluna İntisâb ederek Halîfe Me'mûn'un ilgisini kazanmış ve Bağdâd kadılığına getirilmiştir. Bağdâd'da vefat eden Vâkıdî'nin kabri Hayrezân isimli kabristandadır. Vâkıdî'nin Tefsîr el-Vâkidî isimli bir tefsiri bulunmaktadır. Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh alanında şöhret bulmuş olan bu zât İmâm Sevrî, İmâm Mâlik gibi zevattan dersler almış, Muhammed İbn İshâk ve Muhammed İbn Sa'd gibi zevat da kendisinden rivayetler nakletmişlerdir. Aynı zamanda ilk islâm tarihçisi olan Vâkıdî'nin Fütûh'üş-Şam, Fütûh'ül-Acem, Fütuh'ül-Mısr, Futûh'ül-Cezîre gibi eserleri çok meşhurdur.[93]

4- el-Ferrâ (öl. 207/822)

Ebu Zekeriyyâ Yahya ibn Ziyâd İbn Abdullah İbn Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, İran asıllı olup ünlü nahiv bilgini Kisâsi'nİnönde gelen talebelerindendir. İlk kez Bağdâd mescidinde Kur'ân tefsîri için meclis kuran kişi olarak da bilinen Ferrâ aynı zamanda Küfe dil okulunun da önde gelen isimlerindendir. 207 yılında hacca gider-ken vefat eden Ferrâ'nın Maânî'l-Kur'ân isimli tefsîri meşhurdur.[94]

5- Ebu'l-Hasan el-Mâzenî (öl. 203/818)

EbuM-Hasan Nadr İbn Şumeyl el-Mâzenî, Merv'de doğmuş, uzun süre Bâdi-ye'de ikamet ettikten sonra halk diliyle konuşulan orijinal arapçayi iyice öğrenmiş, sonra doğum yeri olan Merv'e gelmişti. Halîfe Me'mûn döneminde ilk sünnî Merv kadısı olarak şöhret bulmuştur. Sa'lebî onun Ğârîb'ül-Kur'ân isimli tefsirinden bazı parçalar nakletmektedir.[95]

6- Ebu Ubeyde Ma'mcr İbn el-Müsennâ (öl. 210/825)

Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsennâ el-Basrî, ünlü nahiv bilgini İmâm Halîl'-in öğrencilerindendir. 110 (728) yılında Basra'da doğmuş Ebu Amr İbn'üI-AIâ ve Yunus ibn Habîb'den dersler almıştır. Vezîr Fadl İbn Rebî' onu halîfe Hârûn er-

Reşîd'e takdîm etmiştir. İbâziyye mezhebine mensûb olduğu nedeniyle çeşitli töhmetlere mâruz kalan Ebu Ubeyde'nin ikiyüze yakın eser kaleme aldığı, ancak bunlardan küçük bir kısmının günümüze ulaştığı sanılmaktadır. Onun Mecâz'ül-Kur'ân veya Tefsîr Ğarîb'ül-Kur'ân isimli tefsîri günümüze kadar intikal etmiştir. Kendisi Osman el-Mâzenî, Ebu Hatim es-Sicistânî gibi ünlü bilginlerden öğrenim görmüş ve Kasım İbn Sellâm gibi bazı bilginler de ondan ders almışlardır.[96]

7- Ebu Bekir İbn Hemmâm es-San'ânî (öl. 211/827)

Ebu Bekir Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi' el-himyerî es-San'ânî, San'â'da doğmuş olup Benu Himyer kabilesinin âzâdlılarından idi. Mutedil şîa mezhebinin bağlılarından olduğu söylenen Abdürrezzâk lbn Hemmâm, Abdullah el-Ma'merî, İbn Cüreyc, Evzaî, Sevrî ve Mâlik gibi zevattan rivayetler nakletmiş, Buhârî, Ahmed lbn Hanbel gibi hadîs bilginleri de ondan rivayet nakletmişlerdir. Tefsîr'ül-Kur'ân isimli tefsiri günümüze kadar ulaşmıştır.[97]

8- Ahfeş el-Evsat (öl. 221/835)

Ebu'I-Hasan Saîd lbn Mes'ade, Belh kökenli olup ünlü nahiv bilgini Sîbeveyh'in öğrencilerindendir. Birçok konuda Üstadının görüşüne iştirak etmemiş olan Ahfeş'-in MaânîM-Kur'ân isimli bir tefsîri bulunmaktadır. Kelbî, Nehaî ve Hişâm lbn Urve'den rivayet nakletmiş, Ebu Hatim es-SİcistânÎ de kendisinden rivayet aktarmıştır. Rivayete göre, Bağdâd'da ünlü nahiv ve tefsîr bilgini Kisâî ile tartışmış ve onun takdirine mazhar olmuş ve yine onun arzusu uyarınca adı geçen tefsirini kaleme almıştır. Bilindiği gibi Isllam dünyasında nahiv biliminde şöhret kazanan üç Ahfeş bulunmaktadır: Birincisi Ebu'l-Hattâb Abdül Hamîd lbn Abdülmecîd'dir. (öl. 177/793) Câhiliyye şiiri ile tefsîr yapmayı deneyenlerin başında yer alan ve Ahfeş el-Ekber diye anılan zât budur. Ahfeş el-Evsat'tan ayrı olarak Ebu'I-Hasan Ali lbn Süleyman lbn Mufaddal (öl. 315/920) Ahfeş el-Asgar diye anılır. Bu zâtta ünlü Bağ-dâd nahiv ekolüne mansubtur.[98]

9- Ebu Ubeyde Kasım İbn Seli ânı (öl. 223/837)

Ebu Ubeyde Kasım lbn Sellâm el-Herevî ünlü nahiv bilgini es-EsmaTnin öğrencilerinden olup 174 (770) yılında Herât'da doğmuş, Basra ve Kûfe'de öğrenim görmüştür.
Hârûn er-Reşîd'in Horasan vâlîsi bulunan Herteme oğullarının eğitimi ile uğraşmış olan Ebu Ubeyde bilâhere Tarsus'a giderek burada Tarsus vâlîsi Sabit lbn Nasr'ın çocuklarına hocalık yapmış ve Tarsus kadılığı görevinde 18 yıl kalmıştır, ömrünün sonlarına doğru Bağdad'a gelmiş, bilâhere mücavir olmak üzere Mekke'ye gitmiş, burada vefat etmiştir. Takva ve verаı ile şöhret bulmuş olan Ebu Ubeyd başta hocası Esma'î olmak üzere Ebu Muhammed el-Yezîdî, İbn'ül-Arabî ve Kisâî gibi zevattan ders almış, Yahya İbn Maîn de kendisinden ders almıştır. ûarîb'Ul-Kur'ân, Maânî'l-Kur'ân gibi tefsîre dâir eserlerinin yanısıra, FedâiPül-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır. Ayrıcı fıkıh ve gramere dâir eserleriyle meşhurdur.[99]

10- İbn Kuteybc ed-Dîneverî (öl. 276/889)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî 213/828 yılında Bağdâd veya Kûfe'de doğmuş olup babası İranlı yada Türktür. Gramer ve hadîs öğrenimi gördükten sonra bir müddet Dînever'de kadılık yapmış ve bu sebeple kendisine Dîneverî nisbesi verilmiştir. Bilahare Bağdad'a gelerek burada öğrenime devam etmiş ve Bağdâd'da vefat etmiştir. İshâk lbn Raheveyh, Ebu İshâk İbrâhîm İbn Süfyân ve Ebu Hatim es-Sicistânî gibi zevattan dersler almış ve oğlu Ebu Ca'fer Ahmed başta olmak üzere Ebu Muhammed Abdullah İbn Deresteveyh gibi bazıları ondan rivayet nakletmişlerdir. Üyun'ül-Ahbâr isimli tarihi eserinin yanısıra, edebiyata dair el-Maârif. eş-Şi'r ve'ş Şuârâ Edeb'ül-Kâtib isimli eseri hadîse dâir Te'vîl Muhtelef'ül-Hadîs isimli eseri ve devlet idaresi, ile ilgili el-İmâme ve Siyâse isimli eseri çok meşhurdur. Onun Maânî'l-Kur'ân ve Müşkil'ül-Kur'ân adıyla anılan Ğarîb'ül-Kur'ân isimli eseri de tefsire dâir önemli bir eserdir.[100]

11- İsmail tbn tshfik (öl. 282/895)

Bu İshâk Ismâîl İbn İshâk İbn Hammâd İbn Zeyd İbn Dirhem el-Ezdî Basra'da yetişmiştir ve Ünlü Ezd kabilesine mensuptur. Halîfe Mütevekkil zamanında Bağdâd kadısı olmuş, sonra da görevden uzaklaştırılmış, bilâhere, Halîfe Mu'temid devrinde tekrar kadı olmuş ve 282 (895) yılında vefat edinceye kadar bu makamda kalmıştır. Vefatından sonra üç ay Bağdâd kadısız kalmıştır. Maânî'l-Kur'ân veya Ahkâm'ül-Kur'ân isimli tefsiri bulunmaktadır.[101]

12- el-Müberrcd (öl. 285/898)

Ebu'I-Abbâs Muhammed İbn Yezîd eİ-Ezdî Ebu Osman el-Mâzinî ve Ebu Hatim es-Sicistânî'nin öğrencisi olan bu ünlü nahiv ve tefsir bilgini 210/825 yılında Basra'da doğmuş ve döneminde Basrah dil bilginlerinin reîsi olmuştur. Onun muhalifi bulunan Sa'leb ise Kûfeli nahiv bilginlerinin reîsi idi. Bu sebeple Küfe ve Basra gramer ekolleri arasındaki büyük tartışmanın liderleri arasında yer alıyorlardı. Nahivde kendine hâs bir metod izlemiş bulunan Müberred, Sîbeveyh'in görüşlerine karşı çıktığı gibi kendi üstadı olan Ebu Osman el-Mâzinî'ye karşı çıkdığı da meşhurdur. Mâzenî, Kisâî, Ezdî ve Sicistânî'den ders aldığı gibi, Niftaveyh, Mâzenî, Kısâsî, Ez-dî ve İsmail es-Saffâr gibi bilginler de ondan ders almışlardır. Onun Meânî'l-Kur'ân, I'râb'ül-Kur'ân ve Ma ittefaka lafzuhu ve ihtelefe mânâhu min'el-Kur'ân'il-Mecîd gibi tefsire dair önemli eserleri bulunmaktadır.[102]

13- Ebu'I-Abbâs Sa'leb (öl. 291/904)

Ebu'I-Abbâs Ahmed İbn Yahya Sa'leb, Şeybân oğulları kabilesinin âzâdlı kölelerinden olup 200 (815) yılında Kûfe'de doğmuş ünlü bilgin Ferrâ'nın yanında öğrenim görmüş tbn'ül-Arabî'nin ve Basrah bazı bilginlerin derslerinde bulunmuş, Küfe nahiv ekolünü benimsemiş ünlü bir bilgindir, tmâm Müberred ile tartışması

ünlüdür. Ğarîb'ül-Kur'ân, Maânî'l-Kur'ân isimli tefsîre dair eseri günümüze kadar ulaşmıştır.[103]

14- Ebu İshâk cz-Zcccâc (ÖL 311/923)

Ebu İshâk İbrâhîm İbn Sırrî İbn Sehl ez-Zeccâc ünlü nahiv bilgini el-Müberred'in en ünlü öğrencilerindendir. 241 (855) yılında Bağdâd'da doğmuş, gençliğinde oymacılık yaparak geçimini sağlamış, bilâhere nahiv ile ilgilenerek rivayete göre devrin ünlü nahiv bilgim el-Müberred'e ölünceye kadar günde bir dirhem ücret ödeyerek kendisinden öğrenim görmüştür. Halîfe Mutazıd'ın vezîri Ubeydullah İbn Süleyman onu oğluna hoca tutmuş ve öğrencisinin vezirlik makamına geçmesi üzerine de Zec-câc Kâsım'ın kâtibleri arasında yer almıştır. Daha çok gramer ve Belagat yönünden Kur'ân'ı incelemeye çalışan Zeccâc'ın tefsiri, bilâhere ünlü tefsîr bilgini Zemahşe-rî'nin Keşşafına kaynaklık edecektir. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan Zeccâc'ın Maânî'l-Kur'ân veya I'râb'ül-Kur'ân isimli tefsîre dâir eseri günümüze kadar ulaşmıştır.[104]

15- Ebu Ali Kutrub (öl. 206/821)

Ebu Ali Muhammed İbn el-Müstenîr el-Basrî, Kutrub diye bilinen Sîbeveyh'in bu ünlü öğrencisi, Basra'da doğmuş Salîm İbn Ziyâd'in kölelerinden idi. Sîbeveyh ve îsâ İbn Ömer es-Sakifî'den dersler almış, bilâhere Hârûn er-Reşîd'in oğlu Emîn'e hocalık yapmıştır. Mu'tezile mezhebinden Nazzâm'ın görüşlerine tâbi olduğu söylenir. Onun Maânî'I-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır.
Müstakil eserlerin tedvin edilmesinden önce eser vermiş olan bu ünlü müfessirlerin yanısıra rivayet tefsin nakleden zevat arasında; Abdullah İbn Vehb, Haccâc İbn Muhammed, Muhammed İbn Yûsuf el-Firyâbî, FadI İbn Dekkîn, Hasan İbn Muhmûd es-Serrâd er-Kûfî, Ebu Osman Saîd İbn Mansûr, Muhammed İbn Sellâm el-Cumâhî Ebu Muhammed Bekr İbn Sehl ed-Dimyâtî, Abdullah İbn Ebu Ca'fer er-Râzî, Ebu Bekir Abdurrahman İbn Keysân, Saîd İbn Bişr, Dâvûd İbn Ebu Hind, İsmâîl İbn Ebu Ziyâd, Ebu Revk Atıyye İbn Haris, Reşîd İbn Dâd, Yûsuf el-Kattân, Ebu Recâ' Muhammed İbn Seyf, Ebu Küreyme Yahya İbn Mühelleb, Ebu Abdullah Muhammed İbn Sevr gibi birçok zevat rivayet tefsirleri yazmışlardır. Şimdi ted-vîn edilmiş tefsirler konusuna geçebiliriz.[105]

4- MEŞHUR RİVAYET TEFSİRLERİ

1- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr Taberi (öl. 310/923) Cfimi'ül-Beyan an Tefsîr'ü-Kur'ân

Ünlü İslâm tefsir ve tarih bilgini Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr İbn Yezîd ibn Kesîr İbn Ğâlib et-Taberî 224 yılı sonunda ya da 225 yılı başlarında (839) Taberistân'ın Âmül şehrinde dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında Kur'ân'ı hıfzetmiş, ÂmüFde ilk tahsilini gördükten sonra maddî durumu müsaîd olan babasının da desteği ile Rey'e gelmiş ve buradan Bağdâd'a geçmiştir. Bağdâd'ta Ahmed İbn

Hanbel'in derslerinden yararlanmayı düşünmüş ise de Ahmed İbn Hanbel'in vefatı üzerine ondan yeterince faydalanmadığı sanılmaktadır. Bilâhere Basra ve Kûfe'de de ikâmet etmiş bulunan Taberî, yeniden Bağdâd'a gelmiş ve kısa bir süre sonra Mısır'a geçmek üzere yola çıkmış, Suriye'de hadîs incelemeleri yaptıktan sonra 253 (867) yılları civarında Mısır'a gelmiştir. Tekrar Suriye'ye dönen bilgin, 256 (870) yılında Mısır'a avdet etmiştir. Ertesi yıl Bağdâd'a giden Taberî, iki kez memleketi olan Taberistân'a gittikten sonra Bağdâd'a yerleşmiş ve 26 Şevval 310 (16 Şubat 923)'da Bağdâd'ta vefat etmiştir. İbn Hallikân; Mısır'da el-Mukattam eteklerinde ibn Cerîr Taberî'ye âit olduğu söylenen bir kabrin bulunduğunu bizzat gördüğünü ancak bunun doğru olmadığını ifâde eder. (Vefeyât'ül-A'yân, IV, 192)
Sakin bir mîzâca sahip olan Taberî ömrünü daha çok ders vermek ve kitâb yazmakla geçirmiştir. Abbasî halîfesi el-Mu'temid'in vezirlerinden Ebu'l Hasan Ubeydullah *bn Yahya el-Hâkânî kendisine kadılık teklîf etmişse de Taberî bunu kabul etmemiştir.
Fıkıhta Şafiî mezhebini benimseyen Taberî, bilâhere babasının adına nisbetle Cerîriyye adı verilen bir mezheb kurmuş ve bu mezheb esâsta Şafiî mezhebinin prensiplerini benimsememekle beraber teferruatta ondan farklı görüşlere sâhib olmuştur. Taberî, İmam Ahmed ibn Hanbel'in hadîste otorite olduğunu kabul etmesine karşılık, fıkıhta onun görüşlerini benimsememiş ve bu sebeple de Hanbelîler tarafından çok ağır ithamlarla tenkîde ma'rûz kalmıştır. Onun vefatı devrinin bütün ilim ve kültür adamlarını üzmüş, hattâ ünlü şâir İbn Düreyd onun vefatı üzerine şu mısraları yazmıştı:
ölüm bununla yalnız bir adamı yok etmekle kalmadı,
Aksine din için dikilmiş bir ilim abidesini yıktı.
Onunla zaman ahlâk bakımmdan anmrdı.
Ama şimdi, safiyetini yitirdi ve bulandı,
Hayır, onun günleri son derece parlaktı,
Takva için bir mihrâb ve bilim için bir nurdu.
Taberî; Muhammed Ibn Abdülmelik, îshâk tbn Ebu İsrail, Velîd Ibn şücâ' gibi ünlü zevattan hadîs okumuş ve Mısır'da bulunduğu sırada Rebî* Ibn Süleyman'dan, Bağdâd'ta bulunduğu sırada Muhammed ez-Za'ferânî'den Şâfiî fıkhı öğrenmişti. Yûnus Ibn Abdü'l-A'lâ'dan Mâlikî fıkhını ve Rey'de bulunduğu sırada da Ebu MukâtiPden Irak fıkhını öğrenmişti. Ebu Şuayb el-Harrânî ve Abdü'I-öaffâr el-Hüseybî gibi zevat da kendisinden rivayetler nakletmişlerdir.
Taberî esâs olarak tefsîr, tarih, fıkıh ve kırâet sahasında mütahassıs bulunmakla beraber, şiir, lügat, sarf, nahiv, ahlâk, matematik ve tıp konularıyla da ilgilenmiştir. Eserleri bütünüyle zamanımıza ulaşamamıştır. Bir rivayete göre kırk yıl müddetle her gün kırk varak yazı yazmıştır. (Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, II, 163) ve yine kaynakların ifâdesine göre, yazmış olduğu kitâbların varakları bulûğa erdiği günden, ölüm tarihine kadar olan günlere taksîm edilmiş ve her gün ondört varak isabet etmiştir. (Ömer nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 367), Taberî gerçekten tefsîrde İmâm unvanını hak eden bir bilgindir. Onun kontunuzu teşkil eden tefsiri ile ilgili daha sonra malumat vermek üzere önce diğer eserlerini tanımaya çalışalım:

1- Ahbâr'ür-Rüsül ve'I-Mülûk. Yaratılışın başından kendi zamanına kadar olan hadisleri anlatmaya çalıştığı bu kitabı gerçekten islâm dünyasında tarih alanında yazılmış eserlerin en ünlüsüdür. Rivayete göre onüç cilt olarak (Kahire 1228), basılmış bulunan ve ünlü tarihi, on misli genişlikte olan daha büyük bir tarih kitabının özetlenmiş şeklinden meydana gelmektedir. Bir girişi müteâkib yaratılıştan itibaren cereyan eden olayları kaleme âlân Taberî, daha sonra eski peygamberler ve hükümdarların tarihini müteakiben de İran ve 302 yılının Zülhicce (Temmuz 915) ayına kadar İslâm tarihini anlatır. Sabit İbn Sinan, Hilâl Ibn Muhsin, Muhammed İbn Abdülmelik el-Hemedânî, Necmeddîn İbn'ül Melik'il-Kâmil el-Eyyûbî, Abdullah İbn Ahmed el-Fergânî tarafından zeyillerle tamamlanan bu eser, kısmen Alman-caya İtalyancaya, Farsçaya, Türkceye.Çağataycayaçevirilmiştir. Arib îbn Sa'd Kurtubî'nin özet olarak meydana getirdiği tarihi, Sâmânî vezirlerinden Ebu Ali Muhammed el-BePamî'nin (öl. 363/972) emriyle Farsçaya tercüme edilmiş, Farsça'dan da Fransızcaya ve Türkçeye, Çağataycaya çevirilmiştir. Keza bu muhtasar tercüme Hızır İbn Hızır el-Amedî (öl. 937/1530) tarafından Farsçadan Arapçaya tercüme edilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. C. Brockelmann, G.A.L. (Arapça çev.) III, 46-49).
2- Tehzîb'ül-Âsâr
3- Ihtilâf'ül-Fukahâ,
4- Tebsîrü Ûli'n-Nühâ ve Meâlim'ül-Hüdâ.
5- Şerh'üs-Sünne.
6- Beşâret'ül-Mustafâ.
7- Risale fi Sınâat'il-Kavvâsîn ve Remyi's-Sihâm.
Taberî'nin şüphesiz ki en ünlü eseri Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl (veya Tefsîr) il-Kur'ân isimli zengin malzemelerle dolu ilk derli toplu rivayet tefsiri olan eseridir. Birçok kütübhânede yazmaları mevcûd olan bu eser 1.321'de ve 133O'da Kâhire'de otuz cüz olarak basılmıştır. Hausleiter 1912*de Strasbourg'ta Taberî tefsirinin bir fihristini neşretmiştir. Bu tefsîr Sâmânî hükümdarlarından Mansur Ibn Nuh'un emriyle Farsçaya tercüme edilmiştir. Ayrıca Türkçeye bir çevirisinin bazı nüshaları da kütüphanelerde bulunmaktadır. Pierre Gode tarafından yapılan Fransızca tercümesi 1983*de 5 cild olarak yayınlanmaya başlamıştır.
tbn Cerîr Taberî bu tefsirinde dil bakımından ünlü nahiv bilgini Ahfeş, Kisâî, Ferrâ, Kutrub gibi âlimlerin eserlerinden istifâde etmiş, rivayet bakımından Ibn Cü-reyc, Abdurrahmân Ibn Zeyd Ibn Eşlem, MukâtiFin tefsirlerinden yararlanmıştır. Esbât vasıtasıyla Sliddî el-Kebîr'den, Bişr Ibn Ammâr vasıtasıyla da Dahhâk'ten rivayetler nakletmiş ise de bu nakillerinden dolayı tenkide uğramıştır. İran asıllı olması nedeniyle ve özellikle fıkıhta Hanbelî mezhebini benimsemediği için Bağdâd'h Hanbeliler eserlerinde şiilik bulunduğunu söylemişlerse de pek taraftar bulamamışlardır.
Câmi'ül-Beyân, daha sonraki bütün müfessirler tarafından benimsenmiş ve özellikle Ibn Kesîr bu tefsirinde ondaki rivayetlerden ve görüşlerden seçmeler yapmaya çalışmıştır. Ibn Cerîr Taberî'nin tefsiri her ne kadar rivayet ağırlıklı ise de, zaman zaman dirayet tefsirine de yer vermektedir. Hattâ İmâm Nevevî; tefsîrde Taberî'nin tefsiri gibi bir eser meydana getirilmediği konusunda İslâm ümmeti icmâ' etmiştir, der. (Suyûtî, el-Itkân, II, 190), Ebu Hamİd el-Isfarayînî de derki: Bir kişi Ibn Cerîr

Taberî'nin tefsîr kitabını elde etmek için Çin'e kadar gitse pek fazla sayılmaz. (Yâ-kût, Mu'cem'ül-Udebâ, I, 42) Rivayete göre; Ibn Huzeyme, Ibn Cerîr Taberî'nin tefsîri'nin İbn Haleveyh'ten emaneten almış ve yıllarca sonra iade ederken demiş ki: Baştan sona bu tefsire göz attım. Düz toprak üzerinde Ibn Cerîr Taberî'den daha âlim bir kimse bilmedim. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 208).
Sübkî'nİn Tabakât'ında anlattığına göre; Ebu Ca'fer Taberî öğrencilerine demiş ki: Kur'ân tefsîri için siz kendinizde yazacak gücü buluyor musunuz? Onlar; ne kadar olur? diye sorduklarında; otuz bin varak, demiş, bunun üzerine öğrencileri; belki de tamâmlanamadan ömür biter, demişler ve bu sebeple Taberî bundan özetleyerek üç bin varak yazmış. Yine; Âdem'den vaktimize değin âlemin tarihini yazmaya hazırmısınız? dediğinde, onlar; ne kadar tutar? diye sormuşlar. Taberî de; tefsirdeki gibi, otuz bin sayfa, demiş. Öğrencileri aynı şekilde karşılık vererek; tamamlan-masına belki de ömürler yumez, demişler. Bunun üzerine Taberî; Allah Allah! insanların himmetleri yok olmuş, demiş ve Özetleyerek üç bin varakta tamamlamış. (Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiiyye II, 137).
Taberî'nin tefsîri günümüze kadar ulaşmış en eski tefsîr olduğu gibi, hem de üslûb ve teknik bakımından da en değerlisidir. O, bir âyeti tefsîr etmek istediğinde önce bu âyetin te'vîli ile ilgili görüşleri açıklar, sonra da kendi senediyle sahabeden veya tabiînden nakledilen rivayetleri kaydeder. Bir âyetle ilgili birden fazla görüş varsa her birini delilleriyle zikreder, en sonunda bu görüşlerden birini tercîh eder.

---

[1] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/XI-XVI
[2] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/3-11
[3] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/11-12
[4] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/12-13
[5] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/13-14
[6] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/14-15
[7] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/15-17
[8] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/17-19
[9] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/20-23
[10] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/24-25

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/25-27
[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/27-32
[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/32-35
[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/35-36
[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/36
[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/36-37
[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/37
[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/37-38
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/38
[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/38-39
[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/39
[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/39-40
[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/41-43
[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/43
[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/43-46
[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/46-47
[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/47-48
[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/48-49
[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/49
[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/50
[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/50
[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/50

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/50-51
[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/51
[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/51
[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/51
[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/51
[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/52
[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/52-53
[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/53-54
[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/54-55
[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/55
[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/55
[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/55-56
[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/56
[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/56
[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/56
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/56-57
[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/57
[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/57
[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/57
[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/57-58
[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/58
[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/58

[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/58-59
[56] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/59-60
[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/63-65
[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/66-67
[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/67-91
[60] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/91-108
[61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/108
[62] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/108
[63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/108
[64] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/109
[65] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/109
[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/109
[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/109
[68] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/109-110
[69] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110
[70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110
[71] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110
[72] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110
[73] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110
[74] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/110-111
[75] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/111
[76] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/111

[77] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/111
[78] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/112
[79] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/112
[80] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/112
[81] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/112-113
[82] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/113
[83] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/113
[84] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/113-114
[85] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/114
[86] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/114
[87] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/114
[88] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/114
[89] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/114-115
[90] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/115
[91] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/115
[92] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116
[93] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116
[94] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116
[95] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116
[96] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116
[97] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/116-117
[98] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/117

[99] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/117
[100] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/117-118
[101] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/118
[102] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/118
[103] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/118
[104] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/118
[105] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/119

2- İbn Atıyye (öl; 546/1151) el-Muharrer'M-Vecîz fi Tefsîr'ü Kitâb'il-Azîz.
3- Ebu’l-Leys es-Semerkandî (öl. 373/983): Bahr'ûl-UIûm
4- Sa'Iebî (öl. 427/1035); el-Keşf Ve'l-Beyân an Tefsîr'ül-Kur'an
5- Bagavî (öl. 516/1122) Maâlim'üt-Tenzîl
6- İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200) Zâd'iil-Mesîr
7- Kurlubî (öl. 671/1272) el-Câmi'ıı li Ahkâm1 H-Kur'an;
8- Ibn Kesîr, (öl. 774/1373): Tefsîr'ül Kur'fin'il Azîm
9- Seâlibi (öl. 876/1471): el-Cevahır'ül-Hisân fi Tefsîr'il-Kur'ân.
10- Suyûtı (öl. 911/1505): cd-Dürr'ül-Mensûr fTt-Tefsîr'H-Me'sûr:

DİRAYET TEFSİRİ VE DİRAYET TEFSİRLERİ

I- Zemahşcri (öl. 538/1144), el-Keşşâf an-Hakâık
2- Fahreddîn Râzî (öl. 606/1209), Mefâlîh'ül-Ğayb)
3- Kâdî Beydâvî (Öl. 691/1292) Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîk
4- Neşen (öl. 710/1310) Medârik.
5- Hâzin (öl. 741/1340) Lübâb
6- Ebu Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) el-Bahr'ül-Muhîl
7- Nîsâbûrî (öl. 730/1329) Ğarâlb'iil-Kur'ân.
8- Hatîb el-Şerbînî (öl. 976/1568) es-Sirâc'ül-Münîr.
9- Ebu's-Suüd Efendi (öl. 982/1574) İrşâd'ül-Akl'is-Selîm.
10- Âlûsî (öl. 1270/1854) Ruh el-Maâni

III- FIKHÎ TEFSİRLER:

1- Ebu Bekir el-Cassâs (öl. 370/980) AhkânTül-Kur'ân.
2- Ebu'l-Hasen Ali tbn Muhammed tbn Ali et-Taberî (öl. 504/1110) Ahkâm'ül-Kur'fin
3- Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî (öl. 543/1148) Ahkâm'ül-Kur'ân
4- Mikdâd cs-SûyÛrî (âl. 826/1423) Kenz'ül-İrfân n Fıkh'İl-Kur'ân
5- Yusuf es-Selâî (öl. 832/1429) es-Semerât'ül-YSnia ve'l-Ahkâm'ül-es-Selâî cl-Kâti
6- Şevkânî (öl. 1250/1834) Feth'ül-Kadîr

IV- MUTEZİLÎ, BÂTINÎ, HÂRtCÎ VE FELSEFÎ TEFSİRLER

1- Kâdî Abdülcebbâr (öl. 415/1024): Tcnzîh'ül-Kur'ân'il-Metâin.
2- Şerîf el-Murtazâ (öl. 436/1044); el-Emâlî
b- Bâtınî Tefsirler:
c- Hârici Tefsirler
Muhammed İbn Yûsuf Atfiş (öl. 1332/1913) Himyân-Zâd ila Dâr'İl-Meâd
d- Felsefî Tefsirler:

V- ŞİÎ TEFSÎRLER

1- Hasan el-Askerî (öl. 260/873) Tefsîr'ül-Hasan'il-Askerî.
2- Tabressî (öl. 548/1153) Mecma'ül-Beyân
3- Molla Sadreddin Şârâzî (öl. 1050/1640)
4- Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî (öl. 1091/1680) es-Sâfi fî Tefsîr'il-Kur'ân'il-Kerîm.

VI- TASAVVUFI TEFSİRLER

1- Sehl et-Tüsterî (öl. 200 veya 201/815 veya 816). Tefsîr'ül-Kur'ân'il-Azîm
2- Sülemî (öl. 412/1021) Hakâİk'üt-Tefsîr

3- Rûzbehan Baklî (öl. 606/1209) Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'ül-Kur'ân

4- Necmeddîn Dâye (öl. 654/1256) Alâüddevle Simnânî (öl. 659/1260) Te'vîlât'ün-Necmiyye

5- Muhyiddin İbn'ül-Arabî (Öl. 638/1240) veya Abdiirrezzâk el-Kâşânî (öl. 730/1329) Te'vîlâl'ül-Kur'ân

6- Sadreddîn Konevî (öl. 673/1274) t'câz'ül-Beyân fî Te'vîl'i Ümm'il-Kur'ân.

7- İsmâîl Hakkı Burscvî (öl. 1135/1725) Rûh'ül-Bcyân.

VII- MÜNFERİD TEFSİR ÇALIŞMALARI

Tercîh hususunda îcâbederse gramer yönlerini de inceleyip araştırır. Fakat Taberî kişilerin yalnız kendi görüşlerine göre Kur'ân'ı tefsir etmelerine karşı çıkar. Sahabe ve tabiînden nakledilen bilgiye başvurmanın gerektiğini şiddetle savunur. Onlardan nakledilen rivayetlere dayanılması gerektiğini belirterek sahîh tefsirin böyle olması icâbettiğini söyler. Geçmiş bilgileri değerlendirmeden doğrudan doğruya kendi görüşüyle Kur'ân-ı tefsîr edenlerin, bilgisiz olduğunu ve eserlerinin hatadan ârî olmayacağını belirtir.

Mücâhid veya Dahhâk gibi, Abdullah İbn Abbas'tan rivayet aktaran zevatın rivayetlerini kaydettikten sonra, çoğu kere bu tür eleştirilerini serdeder. Sözgelimi Yûsuf sûresinin 49. âyetini kendi görüşlerine göre tefsîr edenlere karşı şöyle der: seleften te'vîl ehlinin görüşlerinden haberdâr olmayan ve Kur'ân'ı Arap sözlerine uygun olarak kendi görüşüyle tefsîr edenlerden bazıları buradaki "O zaman sıkıp sağlarlar" kavlini yağmurla kuraklıktan ve kıtlıktan kurtulurlar, şeklinde yönlendirenler buradaki sıkma anlamına gelen kelimesinin kurtuluş anlamına geldiğini iddia ederler ve bunun için de Ebu Zeyd et-Tâi'den ve Lebîd'in sözünden örnekler getirirler. Bu, yanlış olduğuna şehâdet etmek üzere, sahabe ve tabiînden ilim ehli herkesin karşı çıktığı bir te'vîl tarzıdır, (Taberî, Câmi'ül-Beyân, XII, 138) Keza Bakara sûresinin 165. âyetiyle ilgili olarak, yahûdîlerin kalblerinin maymunlaştırıldığını, kendilerinin maymun haline döndürülmediğini ve bu âyetin bir örnek olarak sunulduğunu ifâde eden Ebu Necîh'in Mücâhid'den naklettiği rivayeti İbn Cerîr Taberî şöylece eleştirir: Mücâhid'in söylediği bu söz, Allah'ın kitabının açık olarak delâlet ettiği söze aykırıdır. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, I, 252-253). İbn Cerîr Taberî mücerred re'y ile tefsîre, karşı çıktığı gibi, tefsîrinde rivayetleri zikrederken isnâdlar üzerinde de önemle durur. Rivayeti nakleden râvîlerin güvenilir olup olmadığım ve rivayetin yeterli olup olmadığını iyice cerh ve ta'dîl eder.

Ayrıca İbn Cerîr Taberî, tefsîrinde ümmetin icmâ ettiği konulara önem verir ve kendisinin tercîh ettiği görüşlerde icmâa ağırlık kazandırır. Mesele Allah Teâlâ'-nın "Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa; artık ondan sonra kadın, başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helal olmaz". (Bakara, 230). kavlinin tefsîrinde şöyle der: Allah Teâlâ "Başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz." kavli ile hangi nikâhı kasdetmeştir? Cinsel temas (cima1) şeklinde olan nikâhı mı yoksa evlendirme akdinden ibaret olan nikâhı mı? diye birisi soru soracak olursa; her ikisi de, diye karşılık verilir. Şöyle ki: Bir kadın bir koca ile evlilik nikâhı yapar ancak koca bu nikâhla karısıyla cinsel temâsda bulunmazsa; yani onu .nikahlamış, ancak boşayıncaya kadar onunla cinsel temasta buîunmamışsa, birinci kocaya o kadın helâl olmaz. Keza bir kişi nikâhsız olarak o kadınla cinsel temasta, bulunursa; yine ilk kocaya kadın helâl olmaz. Çünkü bü konuda ümmetin hepsinin İcmâi; vardır. Durum böyle olduğuna göre; Allah Teâlâ'mn "Başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz" kavlinin ancak sahîh bir nikâhla nikahlanıp onunla cinsel temasta bulunduktan sonra birinci kocaya helâl olabileceği şeklinde ondan boşanırsa, te'vîl edilmesi gerektiği ortadadır. Şayet denilirse ki: Allah Teâlâ'mn kitabında cinsel temas zikredilmemiştir, o halde âyetin sizin söylediğiniz anlaşma delâleti ne iledir? Buna denilir ki: Âyetin bu mânâya geldiğine dâir delil; bütün ümmetin bu konuda icmâ' etmiş olmasıdır. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, II, 290-291).

İbn Cerîr'in tefsîrinin bir diğer özelliği de âyetlerdeki kırâet farklılıkları üzerinde durması ve bu kıraat farklılıklarına dayalı olarak da farklı anlamlara geleceğini belirtmesidir. O güvenilmese de muhtelif kırâetleri kaydettikten sonra kendi görüşünü zikretmektedir. Bilindiği gibi, İbn Cerîr Taberî'nin kendisi de meşhur kırâet âlimlerinden birisidir. Hattâ onun onsekiz cild tutarında kırâete dâir özel bir eser te'lîf ettiği, burada meşhur ve şâz kırâetlerin hepsini delilleriyle şerh edip açıkladığı kaynaklarca ifâde edilmektedir. Ancak birçok eseri gibi, bu kitabı da günümüze ulaşmamıştır. (Yakut, Mu'cem'ül-Udebâ, XVIII, 45).
İbn Cerîr Taberî, tefsirinde Kâ'b el-Ahbar, Vehb ibn Münebbih, ibn Cüreyc, Süddî ve başkalarına dayandırdığı pek çok isrâih'yât haberlerini de kendi isnâdıyla nakleder. Ancak bu rivayetleri aktardıktan sonra, teker teker eleştirip kendisinin tercih ettiği rivayetleri belirtir. Bu derece isrâiliyâta yer vermesinin nedeni, bir tarihçi olarak antik kültürleri iyi tanımasıdır. Isrâiliyâtı naklederken Taberî dinî ve dünyevî bakımdan faydası olmayan ayrıntıları girmez. Sözgelimi Mâide süresindeki (112-114), gökten havarilere indirildiği ifâ,de edilen sofradaki yemek çeşitleriyle alâkalı olarak isrâilîya'ta dayalı rivayetleri naklettikten sonra, şöyle der: Sofrada bulunan şeylerle ilgili söylenebilecek en doğru söz; burada yenecek bazı şeylerin bulunduğudur. Bu yiyeceklerin ekmek ve balık olması caiz olduğu gibi, cennet meyvelerinden bir meyve olması da caizdir. Ancak bunu bilmenin yararı olmadığı gibi, bilmemenin de zararı yoktur. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, VII, 88).
Keza Yûsuf sûresinde (20) "onu ucuz fiyata birkaç dirheme sattılar." kavlin-deki "birkaç" lafzıyla yirmi, oniki, kırk ve benzeri rakamların kastedildiği konusundaki klasik tefsirlerde yer alan rivayetleri zikrettikten sonra şöyle demektedir: Bu konuda sözün doğrusu şöyle denilmesidir: Allah Teâlâ, onların Yûsuf'u belirsiz, sayılı birkaç dirheme sattıklarını haber vermekte ne ağırlık olarak, ne de rakam olarak bir meblağ tayîn etmediklerini bildirmektedir. Rasûlullah (s.a) tan da ne yazıyla, ne de haber yoluyla bir delîl gelmemiştir. Bu rakamın yirmi iki veya kırk olması, daha fazla veya az olması muhtemeldir. Ama her halükârda bu rakam sayılı bir mikdâr ise de belirli değildir. Bu mikdârın ve meblağın bilinmesinde dine bir fayda gelmeyeceği gibi, bilinmemesinde de herhangi bir zarar gelmeyecektir, indirilen âyetin zahirine inanmak farzdır, ötesini bilmeye gelince; bu konuda bize bir külfet yük-lenmemiştîr. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, XII, 103).
ibn Cerîr Taberî, rivayetlerin yanı sıra kelimelerin dil bakımından kullanılışlarını da nazar-ı itibâra almıştır. Bazı açıklamaları diğerine tercih ederken olsun ya da müşkil ibareleri açıklarken olsun o kelimenin lügat bakımından kullanılışını, dayanılabilecek bir esâs olarak değerlendirmiştir. Sözgelimi Hûd süresindeki (40) "buyruğumuz gelip sular kaynamaya başlayınca" kavlindeki lafzıyla ilgili muhtelif rivayetleri açıkladıktan sonra şöyle der: Bize göre, tennûr lafzının te'vî'-liyle ilgili sözlerin en uygunu; bunu ekmek pişirilen tandır anlamına geldiğini söyleyenlerin sözüdür. Çünkü araplann sözünden anlaşılan budur. Allah'ın kelâmı, ancak o lafzın mânâlarının araplann yanında en yaygın ve en meşhur olanına tercih edilmesi ile anlaşılabilir. Meğer ki bunun tersine bir delîl bulunsun ve o, kabul görsün. Zira senası yüce olan Hak Teâlâ araplara hitâb ederken, onlara maksadını anlatmak için hitâb etmiştir. Ve arapların kendi aralanndabirbirlerine hitâb etmiştir. Ve arapların

kendi aralarında birbirlerine hitâb ederken kasdettikleri anlamı bildirmek için hitâb etmiştir. (Taberî. Câmi'ül-Beyân, XII, 25).
İbn Cerîr Taberî eski arap şiirine de, çokça müracaat edip onları delîl olarak kullandığı gibi, nahiv ve sarf konularında Basralı ve Kûfeli dil bilginlerinin görüşlerine de müracaat eder. Bazen Basralıların görüşünü tercîh eder, bazen da Kûfelile-rin görüşünü. Bu bakımdan tefsîr bir gramer hazinesi olma niteliğini de korur. Fakat gramerle ilgili açıklamalara başvururken naklettiği görüşler arasından birini tercîh etmek ve bu tercîhe mesned teşkil etmek üzere başvurur.
Taberî'nin tefsirinin bir diğer özelliği, de fıkhî hükümlere geniş yer vermesidir. Her fakîhin görüşünü özetleyip açıkladıktan sonra, kendi görüşünü ve tercihini be-lirterek neden tercîh ettiğini sağlam ve tutarlı delillerle izah eder. Ayrıca âyetleri tefsir ederken, itîkâdî konulara ve kelâmî mevzulara da yer verir. Ehl-i Sünnet adı verilen mezheplerin görüşlerini savunan Taberî, Cebir ve irâde hürriyeti gibi konularda Ka-deriyyeye, Mu'tezileye ve diğer, fırkalara karşı çıkar.
Görülüyor ki; İbn Cerîr Taberî.'nin tefsîri hem kendinden önceki kaynakları derlemiş ve değerlendirmiş olması, hem de muhtelif tefsîr ekollerinin fikirlerini yansıtması bakımından rivayet tefsirlerinin en büyüğü ve en önemlisidir. Diğer taraftan gramer fıkıh ve kelam gibi konulara ağırlık vermesi nedeniyle, tefsîr tefekkürünün gelişmesinde bir başlangıç ve atılım noktası olduğu gibi; daha sonra kurulacak olan dirayet tefsirine zemîn hazırlamıştır. Kısacası Dâvûdî'nin; Muhammed Abdullah tbn Ahmed el-F,erganî*den naklettiği gibi, ibn Cerîr kitâblarının hepsini tefsirinde bütünleştirerek güzelleştirmiş, hükümleri açıklamış, nâsih ve mensûhu, müşkil ve garibi, mânâyı ve te'vîl ehlinin ihtilâflarını beyân etmiştir. Mânânın ve hükümlerin te'vîlini açıkladıktan sonra, kendince sahîh olanı belirtmiştir. Kur'ân'ın i'râbında, harflerinde mülhidlerin onun hakkındaki sözlerinde, kıssalarında, gerek ümmet ve gerekse kıyametle ilgili haberlerde ve daha bunların dışında baştan sona kadar kelime kelime, âyet âyet hârikalar ve hikmetleri ihtiva eden kitabıyla, her biri başlı başına bir ilmin muhtevasını teşkîl edecek bir kitâb olmak üzere bir bilgin bu tefsîrden onlarca kitâb tasnif edebilir. (Dâvûdî, Tabakât-'ül-Müfessirîn, 23.
Bu eseri Mu'cem'ül-Udebâ müellifi Yâkût.kısaca şöyle tanıtıyor: tbn Cerîr Taberî; tefsirinde tasnif edilmiş tefsîr kitâblarını zikrederek İbn Abbâs'tan beş tarîk, Saîd İbn Cübeyr'den iki tarîk, Mücâhid İbn Câbir'den üç tarîk, Hasan el-Basrî'den üç tarîk, Ikrime'den üç tarîk, Dahhâk ibn Müzahim'den iki tarîk, Abdullah İbn Mes'ûd'dan bir tarîk ile rivayet nakletmiştİr. Abdurrahmân îbn Zeyd İbn Eslem'in tefsirinden, İbn Cüreyc'in tefsirinden, Mukâtil İbn Hibbân'ın tefsirinden aktarmıştır. Ayrıca müfessirlerden şöhret bulmuş hadîsleri de nakletmiştİr. Bu kitâbta gerek duyduğu miktarda müsnedler de yer alır. Ancak güvenilmeyen hiçbir tefsîre yer vermemiştir. Bu kitâbta Muhammed İbn Said el-Kelbî'nin, Mukâtil İbn Süleyman'ın, Muhammed İbn Ömer el-Vâkidî*nin kitâblanndan hiçbir şey almamıştır. Çünkü ona göre bunlar, hakkında bazı sözler söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir. Tarih, siyer ve arapların haberlerine dâir konulara başvurulduğunda, Muhammed ibn Saîd el-Kelbî'den ve onun oğlu Hişâm'dan ve Muhammed İbn Ömer el-Vakidî'den ve benzerlerinden gerek duyduğu kaynakları almıştır. Ancak başkalarında bulunması mümkün olmayan kısımları ihtiyâç

duyunca bunlardan.almıştır. Kelâm ve Maânî ilmine dâir konularda Ali İbn Hamza el-Kisâî, Yahya ibn Ziyâd el-Ferrâ, Ebu Hasan el-Ahfeş, Ebu AH Kutrub'un ve diğerlerinin kitâblanndan ihtiyâç duyduğu takdîrde yeterince almıştır. Çünkü bunlar Maâni ilminde söz sahibi kişilerdir. Maânî ve I'râb bunlardan alınır. Bazan onların sözlerini alırken adlarını da vermemiştir. Bu kitâb on bin varak tutarındadır. Yazının büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre bu miktar azalıp çoğalabilir. (Yâkût, Mu'cem'ül-Udebâ, XVIII, 64-65)
Ebu'Bekir el-Hatîb, Kadı Ibn KâmiFin şöyle dediğini nakleder: Dört kişinin yaşamasını isterdim. Bunlar Ebu Ca'fer et-Taberî, Berberî, Ebu Abdullah Ibn Ebu Hayseme ve Ma'merî. Çünkü bunlardan daha anlayışlı ve daha kuvvetli hafızaya sahîb olan kimseyi tanımıyorum. Rivayete göre Taberî, tefsirini yazmadan evvel üç yıl boyunca istihareye yatarak Cenab-ı Allah'tan kendisine yardım etmesini dilemiş ve buna mazhar olmuştur (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirin, II, 113)
Vefat ettiğinde saçları ve sakalında siyahlık henüz çokmuş. Teni esmere yakınmış, cismi nahîf, boyu uzunca imiş. Fasîh konuşurmuş. (Dâvûdî, A.g.e, II, 114)
(İbn Cerîr Taberî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hatîb el-Bağdâdî Tarih Bağdâd, II, 162-170; Yakut, el-İrşâd, IV, 423-462; MüCem'ûMJdebâ, XVIII, 64-65; Sübkîjabakât'üş-Şâfüyye, II, 135-140; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, II, 251-252; İbn Tağriberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, III, 265; Ibn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yan, IV, 191-192; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 107-114; Brockelman, G.A.L. (Arapça çeviri) III, 45-50; İslâm Ansiklopedisi, Taberî mad.; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 205-224; Ö. Nasûhî Bitmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 363-368)[1]

2- İbn Atıyye (öl; 546/1151) el-Muharrer'M-Vecîz fi Tefsîr'ü Kitâb'il-Azîz.

Hafız Kadı Ebu Muhammed Abdülhak İbn Muhammed İbn Atıyye el-Endelûsî; Kıdret'ül-Müfessirîn ve el-İmâm'ül-Kebîr diye şöhret bulmuş olan İbn Atıyye 481 (1088) yılında Gırnata'd a doğmuş fakîh, müfessir, muhaddis, gramer ve edebiyat âlimi olup değerli ve bilgin bir aileye mensuptur. Babası Ebu Bekir Calib İbn Atıy-ye hafız; ve imâm ve değerli bir bilgindir. Mensubu bulunduğu dedesi Atıyye de Gır-nata'nın bu değerli ailesinin kurucusudur. Bir süre el-Meriyye kadısı olmuş, sonra Mürsiye kadısı olmak için gitmiş fakat buraya girmesi engellenmiş, bu sebeple oda Lorca'ya gitmiş ve burada 546 (1151) yılında vefat etmiştir.
Babasından, Ebu Ali el-Ğassânî'den, Sadafî'den, Ebu Abdullah Muhammed Ibn Ferec'den, Ebu Mutta-rif eş-Şa'bî'den, Ebu'l-Kasım tbn Ebu Hısâl'den, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Osman İbn Mekhûl'den, Ebu'I-Kâstm İbn Ömer'den, Abdülbâkî Muhammed el-Hicâzî'den ve Ebu Muhammed Abdülvâhid İbn îsâ el Hemedânî'den rivayetler nakletmiştir. Ebu Ca'fer İbn Madda, Abdül Mün'im îbn Fâris, Ebu Bekir İbri Ebu Cemre, Ebu Muhammed Abdullah, Ebu'l-Kâsım İbn Hübeyş gibi zevat da kendisinden rivayet nakletmişlerdir. Aynı zamanda şâir de olan İbn Atıyye Ö. Nasûhî Bilmen'in ifâdesi ile "Nesri latîf, eşarı rengin ve dil nîşinir." (Ö. Nusûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 472)

Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhît isimli tefsîrinin önsözünde onun için; tefsîr ilminde eser te'lîf edenlerin en değerlisi, yazma ve tenkîh işine el atanların en üstünü, demektedir.(Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhît, I, 9)
Rivayet ettiği kişileri ve şeyhlerinin isimlerini kaydettiği bir eseri dışta bırakılırsa en büyük eseri şüphesiz ki el-Muharrer'ül-Vecîz isimli tefsiridir. Bu eserin tefsîr-ciler katında değeri büyüktür. On cilde yakın olan bu hacimli eserde rivayet ve dirayet tanklarını birleştirmiştir. Benimsediği rivayet tarîki yalnızca nakilcilikten ibaret olmayıp titiz bir inceleme mahsûlüdür. Zayıf ve mevzu'rivayetlerden kaçınmış, kırâet farklılıklarına, fıkhî meselelere dâir detaylı bilgiler vermiştir. Gramer nokta-i nazarından verdiği mâ'lûmât önemlidir. Daha çok Taberî tefsirinden nakiller yapmakta ve bu nakilleri tartışmaktadır. Âyetlerin açıklamasında Câhiliye devri şiirinden pek çok örnekler sergilenmektedir. Gramer şan'atma itinâ gösterdiği göze çarpmaktadır. Ebu Hayyân Zemahşerî'nin tefsîri ile mukayese ettiği İbn Atıyye'nin tefsiri hakkında şöyle demektedir: İbn Atıyye'nin tefsîri daha çok nakle ve derli toplu özet bilgiye yer verirken, Zemahşerî'nin tefsîri daha derin bilgilere yer vermektedir. (Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît, 1,10) İbn Teymiyye'de fetvalarında bu iki müellifin eserini karşılaştırarak şöyle demektedir: İbn Atıyye'nin tefsîri Zemahşerî'nin tefsirinden daha iyidir. Nakil ve inceleme bakımından daha sahîhtir, bid'attan daha uzaktır. Bazı bid'atlan ihtiva etmekte ise de diğerinden çok daha iyidir. Tefsîrler içerisinde en çok İbn Atıyyenin tefsîri tercih edilebilir, (tbn Teymiyye, Fetâvâ, II, 192) ibn Haldun da Mukaddimesinde ibn Atiyye'nin tefsirini takdîrle zikreder. Henüz neşredilmemiş bulunan bu tefsir rivayet tefsirlerinin güzel örneklerinden birisidir.
(Daha geniş bilgi için bkz. İbn Ferhûn, ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 174; Suyûtî, Tabakât'ün-Nühât, 295; Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhit I, 9; İbn Teymiyye, Fetâvâ, II, 194; Mukaddime fi Usûl'it Tefsîr, 23; Brockelmann, G.A.L., I, 191; Suppl:, I, 335; Ömer Rızâ Kahhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VI, 83; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 238-242)[2]

3- Ebu’l-Leys es-Semerkandî (öl. 373/983): Bahr'ûl-UIûm

Imâm'ül-Htidâ diye bilinen Ebu'1-Leys Nasr İbn Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm es-Semerkandî, Semerkand'da yetişmiş olup Ebu Ca'fer el-Hündİvânî'den dersler almış, Hanefî mezhebine mensûb bir müfessirdir. Onun hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmuyoruz. Ancak ona dâir İslâm dünyasındaki kütübhâneler-de pekçok eser adı zikredilmektedir. Bahr'ül-Ülûm diye de bilinen Kur'ân tefsîri, başta olmak üzere fıkhın fürûuna âit Hizânet'ül-Fıkh; Fetâva; Hanefî fakîhler arasındaki ihtilâflardan bahseden, Muhtelef'ür-Rivâye; namazdan bahseden el-Mukaddime fi's-Salât; îmândan bahseden Beyânü akidet'üI-Usûl; i'tikâddan bah-seden Kitab-ı Usulu'd-dîn; dinî, fıkhî ve felsefî mes'eleleri ele alan Büstân'ül-Ârifîn; mev'ize ve ahlâkî öğütlerden ibaret olan Tenbîh'ül-Gâfılîn; miraçtan sözeden Esrâr'ül-Vahy; büyük günâhlardan sözeden Kurrat'ül-Uyûn; Hanefî fürûuna dâir Uyun'ül-Mesâü gibi birçok eserleri bulunmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Brockelmann G.A.L., Arapça çev., IV, 44-50) Vefat tarihi kesin olarak

bilinmemekte ise de 373/983 veya 375 veya 383 veya 393 yılıda vefat ettiği sanılmaktadır.
Semerkandî Tefsîri diye de bilinen bu tefsirin hadîsleri Zeynüddîn Kasım İbn Kutlubağa el-Hanefî tarafından tahrîc edilmiştir. Müellif tefsire cjuyulan ihtiyâç ve tefsîr ilminin fazîletinden bahsederek bu konuda seleften nakledilen haberleri ak-tarmakta ve re'y'e göre tefsîr yapmanın caiz olmadığını, ancak lügat ve Kur'ân'ın nüzul sebeplerinin bilinmesi halinde re'y ile tefsîr yapılabileceğini belirtir. Daha çok seleften nakledilen rivayetleri aktararak âyetleri tefsîr etmeye çalışan Semerkandî kimlerden rivayet ettiğini çok az olarak senedleriyle zikreder. Ayrıca muhtelif görüşleri ve rivayetleri kaydettikten sonra bunlar içerisinden kendisinin tercihini belirtmez. Çok az miktarda kırâet konularına değinir zaman zaman lügat tefsîri metoduna başvurur. Kur'ân'ın Kut'an âyetleriyle tefsirine gayret eder, ancak israiliyâtı fazlasıyla nakleder. Naklettiği îsrâiliyâtla ilgili haberlerin arkasından kritik yapmaz. Kimin tarafından söylendiği bilinmeyen birçok sözü; bazıları böyle dedi, diyerek aktarır. Zaman zaman zayıf hadîslere de yer verir, hakkında söz söylenmiş bulunan Kelbî ve Esbât'ın Süddî'den naklettiği rivayetleri aktarır. Bu sebeple Ebu'I-Leys es-Sernerkandî'nin tefsîri, rivayet tefsirleri içerisinde zayıf hadîslere yer veren bir tefsîr olarak şöhret bulmuştur. Bu tefsîr, Şihâbuddîn Ahmed İbn Muhammed tarafından (öl. 854'ten sonra) Türkçeye tercüme edilmiştir. Ibn Arabşâh diye bilinen bu zât, Hanefî mezhebine mensûb olması nedeniyle Ebu'I-Leys es-Semerkandî'nin tefsîrini tercîh etmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, Tâc'üt-Terâcim, 242, el-Fevâid'ül-Behİyye, 92; Hadâik'ül-Hanefiyye, 180; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 345, C. Brockelmann, G.A.L., IV, 44-50; Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 391-392; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 224-226; İslâm Ansiklopedisi, Ebu'I-Leys es-Semerkandî maddesi.)[3]

4- Sa'Iebî (öl. 427/1035); el-Keşf Ve'l-Beyân an Tefsîr'ül-Kur'an

Ebu İshâk Ahmed İbn Muhammed İbn lbrâhîm en-NÎsâbûrî es-Sa'lebî, Nîsâ-bur'da yetişmiş olan bu ünlü rivayet tefsîri sahibi, Ebu Tâhir Muhammed Ibn Fadl, Ebu Muhammed el-Hudrî, Ebu Bekir İbn Hânî ve Ebu Bekir İbn Mihrân el-Mukri'den hadîs öğrenmiş, Ebu'l-Hasan el-Vahidî de kendisinden rivayet naklet-miştİr. İbn Hallîkân'ın ifâdesine göre Hafız, Vaiz tefsîr ve arapçada bilgin olarak tanınan Sa'lebî'nin'nin tefsîri zamanındaki diğer müfessirlerin tefsirinden çok üstündür. Abdü'l-Ğâfir İbn Ismâîl el-Fârisî onun rivayetlerinin sahîh ve mevsuk olduğunu söyler.
Yâkût da Mu'cem'ül-Üdebâ'da onun tefsirinin birçok anlamlan ve işaretleri ihtiva ettiğini, kırâet ve îrâb vecihlerine sahip bulunduğunu belirtir. (Yâkût, Mu'cem'ül-Üdebâ, V, 37) İbn'ûl-Cevzî onun zayıf hadîsleri rivayet etmesinden dolayı kendisini tenkîd eder. Bu tefsîr, Taberî'den başka pekçok kaynakta mevcûd olan bilgileri ihtiva etmektedir.
Tefsirinden ayrı olarak bunun içindeki malûmata dayanarak yazmış olduğu Kısas'ül-Enbiyâ isimli eseri de İslâm ülkelerinde fazlasıyla yaygın durumda bulun-

maktadır. Kitâb'ül Arâis fi Kısas'il-Enbiyâ ismini taşıyan bu kitabı Muhammed Âmir İbn Abdullah el-Ya'kûbî tarafından Kazan türkçesine çevirilerek basılmıştır. Müellif tefsirinin giriş kısmında tâkîb ettiği metodla ilgili bilgiler vermekte; dinin esâsı ve şer'î ilimlerin başı sayılan tefsîr ilmi ile küçük yaşından beri ilgilendiğini, bu vesîle ile bilginlerin yanma gittiğini ve nice geceler sabahlara kadar çalıştığını, neticede Allah Teâlâ'nın kendisine hakkı bâtıldan, değerliyi, değersizden ayırdetme imkânını lütfettiğini belirtmektedir. Ona göre; Kur'ân tefsîriyle ilgili eser yazanlar muhtelif fırkalara mensûb kişilerdir. Bir kısmı bid'ad ve hevâ ehline mensûb olan fırkalara aittir ki, Cübbâîve Rummânî'nin tefsirleri böyledir. Bir kısım müfessirler de güzel tefsîr tasnîf etmiş olmalarına rağmen, tefsirlerine geçmişlerin sözlerinden, bid'atçılann uydurmalarından birçok şeyler karıştırmışlardır. Müellife göre; Ebu Bekir el-Kaffâl bunlardan birisidir. Bir başka grup ise, dirayet ve eleştiri metoduna başvurmaksızın sadece rivayetlerle yetinmiştir ki Ebu Ya'kûb İshâk Ibn lbrâhîm el-Hanzalî bunlardandır. Bir diğer grup da rivayetin direği ve rüknü sayılan isnadı atarak defterden nakledip akıllarına geldiği gibi yazılar yazmışlardır. Bir diğer grup ise güzel eserler tasnîf etmiş olmalarına rağmen birçok rivayetlerle kitâblarını uzatıp gitmişlerdir. İbn Cerîr Taberî bunlardan birisidir.
Bir başka grup tefsîrci de, ahkâmı helâl ve haramı belirtmeksizin tefsîr yazmışlardır. Ancak bunlardan hiç birisi güvenilir, dedi toplu ve tâm bir tefsîr değildir. Ama halkın Kur'ân tefsirine ihtiyâcı çok fazladır. Bu sebeple kendisi şümullü, öz, anlaşılır, düzenli yüzlerce kitâbtan çıkarılmış ve birleştirilmiş bir tefsîr kitabı yazmayı düşündüğünü ve bu hususta Allah Teâlâ'dan hayır dilediğinde bulunmak üzere istihareye yattığını belirtir. Üçyüzün üzerinde üstâddan bilgi aldığını, notlar tuttuğunu, yüz kitabı aşkın kaynaktan istifâde ederek eserini yazdığını belirtmektedir. Kitabın başında, Sa'lebî, seleften tefsîr rivayet ettiği kişilerin isnâdlannı zikretmekte, sonra tefsîrinde bu isnâdları tekrarlamamaktadır.
Sa'lebî; bir yandan, seleften gelen rivayetlere dayalı olarak tefsirini kaleme alırken, zaman zaman gramer mes'elelerine dalmakta, lügat bakımından kelimeleri açıklamakta Arap şiirinden delillerle şâhidler getirmektedir. Ahkâm âyetleri konusunda muhtelif görüşleri ve delilleri zikrederek fıkhî hükümlere dâir geniş bilgiler vermektedir.
Sa'lebî'nin tefsiri, haklı bir şöhrete sahib olmakla beraber birtakım zayıf kaviller ve kıssalar da yer almaktadır. Özellikle Sûdî es-Sağîr vasıtasıyla İbn Abbâs'tan naklettiği rivayetler pekçok kişi tarafından tenkîd edilmiştir. Israiliyât haberlerini naklederken, son derece garîb haberleri müteakiben dahi herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Nitekim peygamber kıssalarını ihtiva eden Kısas'ül-Enbiyâ*sı da isrâi-Iiyât ile doludur. Kur'ân'ın ve sûrelerin fazîletine dâir naklettiği hadîsler çoğunlukla mevzû'dur. Özellikle her sûrenin sonunda Übeyy İbn Kâ'b'dan naklettiği o sûrenin fazîletine dâir rivayetleri mevzudur. Şîa arasında yaygın olan rivayetleri de tenkîd-siz olarak kaydetmektedir. Bu sebeple ibn Teymiyye onun tefsîrinde sahih, zayıf ve mevzu' herşeyin derlenip toparlanmış olduğunu İfâde edecektir. Hattâ Kettânî de er-Risâlet'üI-Müstatrefe isimli kitabında Vâhidî'den sözederken; ne onun, ne de şeyhi Sa'lebî'nin hadîste derinlikleri vardır, her ikisinin tefsîrinde de bâtıl kıssalar ve mevzu' hadîsler yeralmaktadır (A.g.e., 9) diyerek ağır biçimde eleştirmektedir.

İbn Hallikân'ın İfâdesine göre; Ebu'l-Kâsim el-Kuşeyrî şöyle demiştir: Yüce Rab-bı rü'yâmda gördüm. O, benimle konuşuyor, ben de O'nunla konuşuyordum. Bu esnada adı yüce olan Rab dedi ki: Salih kişi geldi. Döndüm bir de baktım ki gelen; Ahmed el-Sa'lebî dir. (İbn Hallikân, Vcfeyât'ül-A'yân, I, 80) (Daha geniş bilgi için bkz. ZehebîSiyerü Â'lâmîn-Nübelâ, XI, 96; Esnevî, Tabakât'üş-Şâfiiyye, 57; Safe-dî, el-Vâfî, VI, 131; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, I, 79-80; Yakut, Mu'cem'ül-Üdebâ, V, 26-38; Kıftî İnbâh, I, 119-120; İbn Kesir, el-Bidâye XIII, 40; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 5; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 46; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, III, 230-231; İslâm Ansiklopedisi, Sa'lebİ Maddesi; Brockelmann, G.A.L., I, 350-351; Suppl, I, 592; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfcssirûn, I, 227-234.[4]

5- Bagavî (öl. 516/1122) Maâlim'üt-Tenzîl

Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd İbn Muhammed, Ferrâ ve beğavî diye meşhur olan bu büyük Şafiî fakîhi, Muhyî's-Sünne ve Rükncddîn unvanlarını da taşıyordu. Horasan'da Merv ile Herât arasında bulunan Bağşûr'da doğmuş, Merv er-Rûz'da kadı Ebu Ali Hüseyin İbn Muhammed İbn Ahmed el-Merverrûzî'nin yamnda fıkıh Öğrenimi görmüş ve vefatına değin de burada yaşamıştır. Seksen yaşını geçkin olarak Şevval 516 Şubat 1122 veya 510/1117'de ölmüştür. Şafiî fıkhında derin bilgi sahibi olan imâmBağavî'nin derslerini dâima abdestli olarak verdiği ve kuru ekmekle yetindiği, bilâhare ekmekle birlikte zeytinyağı yediği kaynaklarca belirtilir. Kabri Telekanî kabristanında üstadı Kadı Hüseyin'in yanındadır. İbn'ül-Ferrâ diye de bilinen beğavî üstadı Kadı Hüseyin'den hadîs dinlediği gibi Ebu Ömer Abdül Vâ-hid, Ebu'l Hasen ed-Dâvûdî, Ebu Bekr Ya'kûb İbn Ahmed es-Sayr'fi, EbuM-Hasen AH ibn Yûsuf et-Cüveynî, EbuM-FadI Ziyâd İbn Muhammed el-Hanefî, Ahmed Ibn Ebu Nasr el-Kûfânî, Hasan İbn Muhammed el-Menî'i, Ebu Bekir Muhammed İbn Heysem et-Türbî, Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Muhammed eş-Şeyrezî gibi zevattan da hadîs dinlemiştir. Ebu Mansûr Muhammed tbn Es'ad el-Attarî, Ebu'l-Futûh Muhammed İbn Muhammed et-Tâi ve Fadlullah tbn Muhammed gibi kişiler de kendisinden rivayet nakletmişlerdir. (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 158)
Eserleri arasında az sonra değerlendirmeye çalışacağımız tefsirinden ayrı olarak, Mesâbîh'üs-Sünne, Şerh'üs-Sünne adındaki hadîse dâir iki eseri çok şöhret bul-muştur. Belli başlı yedi hadîs kitabından derlediği bu mecmuayı Buhârî ve Müslim'den aldığı Sahîh, sünen kitaplarından aldığı hasen ve nihayet zayıf ve garîb hadîslerden oluşan üç bölüm halinde derlemiştir. Mesâhîh'üs-Sünne'nin onyediye yakın şerhi bulunmaktadır. Ayrıca birçok kerre de ihtisarı yapılmıştır.
et-Tehzîb fi'1-Fürû' isimli eseri fıkıhla ilgili olup özet halindedir. Hocasının fet-valarını derlediği Fetâvâ isimli bir kitabı Tirmizî'nin el-Câmi' isimli hadîs kitabının şerhi ve el-Mu'cem isimli bir eseri bulunduğu kaynaklarca İfâde edilmektedir.
Mealim'üt-Tenzîl adını taşıyan tefsîri, Mesâbîh'üs-Sünne'nin yanıstra ona haklı bir şöhret kazandıran büyük eserdir. Ünlü müfessir Hâzİn'in ifâdesine göre; bu tefsir, konusunda te'lîf edilmiş eserlerin en değerlisi ve en yücesidir. Sahîh rivayetleri câmî, şüphe, atlama ve tebdilden ârî, hadîslerle süslenmiş, şer'î hükümlerle bezen-miş, garîb kıssalar ve geçmiş Haberlerle zenginleştirilmiş bir tefsîrdir. Nitekim İbn

Teymiyye de UsûPüt-Tefsir Mukaddimesinde Bcğavî'nin tefsirinin her türlü uydurma görüşlerden ve mevzu' hadîslerden korunmuş olduğunu belirtir. (Mukaddime fi Usul'it-Tefsîr, 19) kendisine kitâb ve sünnete en yakın tefsîrin Zemahşeri'nin Kur-tubî'nin, Bağavî'nin tefsîri mi? veya daha başkası mı? olduğu sorulduğunda Ibn Teymiyye şöyle cevâb verir: Sorulan üç tefsîr arasında; bİd'attan ve zayıf hadîslerden ençok salim bulunanı Beğavî'nin tefsiridir. (Ibn Teymiyye, Fetâvâ, II, 193) Ancak el-Kettânîbu tefsirde zayıf veya mevzu' olduğuna hüküm verilebilecek birtakım ifâdeler ve hikâyelerin yer aldığını belirtir. (er-Risâlet'üI-Müstatrefe, 58) Ömer Nasûhî Bilmen bu tefsirle ilgili olarak şöyle der: Bağavî'nin tefsîri, rivayet tarîkma müste-nid, mutavassıt bir haldedir. Birçok ehâdîs-i şerîfeyi muhtevidir. Ashâb-ı Kirâm1-dan, Tabiînden ve Tabiîne tâbi olan zâtlardan tefsire dâir rivayet edilen akvâli cami bulunmaktadır. Bununla beraber Isrâiliyât kabilinden olan bir kısım tarihî malûmatı da hâvidir. Bunlar; dinî bir mâhiyyeti hâiz ahkâmdan gayrı ma'dûd olduğundan bir tenkîd ve tedkîke tâbi tutulmaksızın bazı tefsirlere böyle derece ile gelmiştir. Bu kabîl rivayetler bir tedkîk haddesinden geçirilmeden tefsirlere dercedilmemiş olsaydı elbette daha isabet edilmiş olurdu." (Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 462)
Bağavî öz ve anlaşılır bir ifâde ile kaleme aldığı tefsirinde senedini zikrrtmeden Selef-i Sâlihînden birçok rivayetleri nakleder. Ancak tefsirin mukaddimesinde rivayet naklettiği kimselerle ilgili senedini kaydeder. Ayrıca hadîs ilminde derin bir vukufu bulunduğu için Resülullah'a İsnâd edilen hadîslerin sıhhatini araştırır, münker hadîsleri ve tefsirle alâkası bulunmayan rivayetleri reddeder. Tefsirin mukaddimesinde der ki: Kitabın içerisinde Resûlullah'tan zikrettiğim hadîslere gelince; bu, âyete uyan veya rüknü açıklayan bir rivayet şeklindedir. Çünkü kitabın açıklanması sünnetten beklenir ve şeriatın dönüp dolaştığı dinî emirlerin üzerinde toplandığı husus, bu açıklamaya bağlıdır. Bu zikrettiğim hadîsler, hadîs imamlarından ve hafızlardan dinlenen kitâblardan alınmadır. Ben, tefsire uygun düşmeyen münker rivayetleri zikirden kaçındım.
Diğer taraftan Bağavî bir çok müfessirin sözkonusu ettiği îrâb" bahislerine, belâğatla ilgili nüktelere ve tefsîrle alâkası bulunmayan bilimlere dâir açıklamalardan kaçınır. Ancak mânânın açıklanmasının İcâbettiği yerde gramer san'atına başvurur. Fakat bu hususta da çekingen davranır. Zaman zaman isrâiliyâttan haberleri nakleder, ve bunlarla ilgili notlar düşmez, tenkîd yapmaz. Naklettiği rivayetlerden sonra sahîh veya zayîf diye kanâat belirtmediği gibi, kendi tercihini de açıklamaz. (Daha geniş bilgi için bkz. Ibn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 193; Zehebî, Tezkİret'ül-Huffâz, IV, 1257; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiiyye, IV, 214-217; îbn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 48; Ibn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 136, Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 12; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 1,157-159; C. Brockelmann, G.A.L., (Arapça çev., 6, 234-244); Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 461-462, Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, I, 234-238; İslâm Ansiklopedisi, Bağavî maddesi)...[5]

6- İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200) Zâd'iil-Mesîr

Ebu'l-Ferec veya Ebu'l-FedâİI Cemâlüddîn Abdurrahmân Ibn AH İbn Muham-med el-Bağdâdî. Yaklaşık 510 (1116) yılında Bağdâd'ta doğmuştur. Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ın soyundan gelen İbn'ül-Cevzî'nin büyük dedesi Vâsıt halkındandır. Vâsıfta yalnız onun büyük dedesinin evinde ceviz ağacı bulunduğu için, kendisine Cevzî nisbesi verilmiş ve çocukları da bu nisbeyle anılmışlardır. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Kâsım İbn Hüseyin'den, Ali Ibn Abdülvâhid ed-Dîneverî'den, Ebu Ali el-Bârî'den ve Ebu öâlib Muhammed Hasan er-Mâverdî'den, ilim tahsil etmiş, muhtelif seyâhatlarda bulunmuş.sonunda Bağdâd'a yerleşmiştir. Kendisinin, oğlu Ebu'I-Kâsım'a nasihat maksadıyla yazdığı ve kendi hayatından bölümler de ihtiva eden küçük bir risalesinde; hayatını kazanmak için devlet adamlarının gözüne girmeye çalışmadığını bildirmektedir. Onun ömrü; sayısı üçyüzü aşan eserlerini yazmak, kitâb istinsah etmek ve vaaz vermekle geçmiştir. Hattâ menkıbeye göre; istinsah ettiği eserlerin mîkdârı hayatının günlerine bölündüğünde, her güne dokuz sayfa isabet etmiştir. Bir rivayete göre de hadîs yazmak için kullandığı kalemleri yontarken yontuları toplamış, ölünce yıkanacağı suyun bu kalem kırpıntılanyla yakılmasını tavsiye etmiş ve vasiyeti yerine getirildiğinde gerçekten yazdığı kalemlerin yontulmasından oluşan parçalarla cenazesinin suyu ısıtılmıştır. Aynı zamanda hayatını sürekli vaazla da geçirmiş olan İbn'ül-Cevzî, bu sebeple Abdülvahhâb el-Hanbelî adında garazkâr bir şahsın fitlemesi sonucu vezîr İbnü'I-Kassâb tarafından Vâsıt'a sürgün etmiş ve bir evde göz hapsinde tutmuştur.
Hanbelî mezhebine mensûb olan İbnü'l-Cevzî hadîslerle yakından ilgilenmiş ve zayıf hadîsleri eleştirmeye tâbi tutmuş ve Gâzzâlî'nin İhyâ'ü Ülûm'id-Dîn isimli esermdeki zayıf gördüğü hadîsleri ayıklayarak bir ayrı nüsha çıkarmıştır. Ancak Han-belî mezhebine körü körüne bağlı olmadığını gösteren bir tarzda bu mezhebin görüşlerini de eleştirmekten çekinmemiştir. Hattâ bu mezhebin mücessime mezhebi haline gelmesine sebep olanlardan şikâyetlenmiş, müteşâbih âyetlerin te*vîl edilmesi gerektiğini, aklı ihmâl etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. >
Eserlerinin sayısından da anlaşılacağı gibi, çok fazla yazan.Îbn'ül-Cevzî tefsir, hadîs ve tarih konusunda mütehassıs idî. Cok yazmasından dolayı Zehebî tarafın-dan eleştirilmiştir. Abdülğanî öğrencileri arasında Îbnü*s-Sâhib Yahya, Hafız Abdül-ğanî İbnü'z-Zeynebî, tnü'n-Neccâr gibi zevat bulunmaktadır.
Başta Zâd'ül-Mesîr isimli tefsîri olmak Üzere Selçukluların kuruluş dönemiyle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden ve başlangıcı Taberî'nin ünlü tarihinin özetinden oluşan el-Muntazam fi Tarih'il-Ümem isimli eseri, Ebu Nuaym el-Isfahânî'nin Hilyct'ül-Evliyâ'sımn tenkîdli bir özetinden meydana gelen Sıfat'üs-Safve isimli eseri, bid'at ve hurafelerle iHli Telbîs'ü İblîs isimli eseri, aklın mâhiyetini anlatan Kİtâb'ül-Ezkiyâ'sı, Kuran ve hadîs ezberlemeyi teşvîk eden Kitâb'ül-Hiss alâ Hıfzı*l-llim ve Zikrü Kibâr'il-Huffâz isimli eseri, ahmaklardan ve ahmaklıktan sözeden ünlü Kiuıb'ül-Hamkâ' ve' 1-Muğaffilîn isimli eseri, mevzu hadîslerle alâkalı el-Mevzûât'üI-Kübrâ min'el-Ehâdîs'il-Merfû'a, aşkı aşktan kurtulmayı anlatan ZemnTül-Hevâ, dinî hikâyelerden oluşan Kitâb'ül-Kussâs ve'1-Müzekkirîn, hutbelerini cami olan Kitâbü Aceb'ül-Hitab, mev'izelerini ihtiva eden Kitâb'ül-Yâkûte, bitki ve hayvanların diliyle öğütler ihtiva eden en-Nutk'ül-Mefhûm min ehl'ü-Samt'i ve'1-Ma'lûm, Hz. Peygamberin fazîletlerinden sözeden el-Vefa bi Fadâi'l-Mustafâ, Hz. Ömer'den ve Ömer İbn Abdülazîz'in hayatından bahseden

Siret'ül-Ömereyn, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hz. Ömer İbn Abdülazîz ve[İmâm! Şafiî'nin menkıbelerinden bahseden risaleleri başlıca eserleri arasında bulunmaktadır. Muvaffak'üd dîn Abdüllatîf onun hakkında şöyle demektedir; Îbn'ül-Cevzî, zamanından hiçbir şeyi yitirmezdi. Günde dört defter dolusu yazardı. Yazdıkları yıl boyu 50-60 cildi bulurdu. Onun her ilme iştiraki vardır, ancak tefsirde seçkinlerdendir. Hadîste hafızlardan, tarihte geniş bİîgi sâ-hiblerindendir. Ayrıca yeterli fikhî bilgisi de bulunmaktadır. (Nakleden Meni' Ab-dülhalîm Mahmûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 118)
Zâd'ül-Mesîr fi't-Tefsîr adını taşıyan tefsîri rivayet tarzında yazılmış olan ancak dirayet türünden bilgiler de ihtiva eden önemli bir tefsirdir. Bu tefsîrinde maânî ve beyân ilimlerine önem vermiş olan İbnü'l-Cevzî bu ikili ilim olmaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in gerçek tefsirinin yapılamayacağını belirtmiştir. Tefsîrinin önsözünde şöy-le demektedir: Kur'ân-ı Azîz, ilimlerin en değerlisi olduğundan onun anlamlarının anlaşılması da anlayışların en yeterlisidir. Çünkü bilimin şerefi, bilinenin şerefine bağlıdır. Doğrusu ben, tefsîr kitâblarının hepsine baktım ve bunların bir kısmının ezberleyicinin ümîdsizliğe düşeceği büyük eserlerle istenen her faydanın elde edile-mediği küçük eserlerden oluştuklarını gördüm. Orta boyda olanların da düzeni yok, faydası azdı. Kimilerinde ise müşkil lafızlar ihmâl edilmiş, garîb ifâdelerin dışında kalanlar açıklanmıştı. İşte ben, sana derin bilgileri ihtiva eden ancak ve kolay ve özet olan bu tefsîri getirdim ve ona tefsîr ilminde yolculuk azığı (Zâd'ül-Mesîr fî ilm'it-Tefsîr) adını verdim. (Zâd'ül-Mesîr, önsöz) Bundan sonra tefsîr ilminin fazi-letinden, tefsîr ve te'vîl kelimelerinin farklı anlamlarından, Kur'ân'ın nüzul süre-sinden, nazil olan ilk ve son âyetlerden bahseden tefsîr metodolojisiyle ilgili ma'lûmât vermektedir. Bir rivayet tefsîri olan Zâd'ül-Mesîr'den, Ibn Kesîr'e eklediğimiz izahlar kısmında yer vermediğimiz için örnek olmak üzere bir âyetin tefsirini burada nakletmeye çalışalım:
"O, hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse pek çok hayır verilmiştir. Ancak akıl sahipleri ibret alabilir." (Bakara, 269)
Allah Teâlâ'nın burada kasdettiği "hikmet"ten, onbir mânâ anlaşılabilir:
1- Buradaki hikmetten maksad; Kur'ân'dır. Ibn Mes'ûd, Mücâhîd, Dahhâk, Mukâtil ve başkaları böyle demişlerdir.
2- Hikmetten maksad; Kur'ân'ın nâsih ve mensûhunu, muhkem ve müteşâbi-hİni başını ve sonunu ve buna benzer konuları bilmektir. Bunu Ali îbn Ebu Talha, Abdullah Ibn Abbâs'tan nakletmiştir.
3- Hikmetten maksad; nübüvvettir. Bunu Ebu Salih Ibn Abbâs'tan nakletmiştir.
4- Hikmetten maksad; Kur'ân-ı anlamaktır. Bunu Ebû'I-Âliye, Katâde ve İb-râhîm demişlerdir.
5- Hikmetten maksad; İlim ve fıkıhtır. Bunu Leys, Mücâhid'den rivayet eder.
6- Hikmetten maksad; sözde isabettir. Bunu İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder.
7- Hikmetten maksad Allah'ın dininde verâ ve takva sahibi olmaktır. Hasan böyle der.
8- Hikmetten maksad; Allah'tan korkmaktır. Rebî' Ibn Enes böyle demiştir.
9- Hikmetten maksad; dinde akıl sahibi olmaktır. Ibn Zeyd böyle demiştir.
10- Hikmetten maksad; anlayıştır. Şûreyk böyie demiştir.

11- Hikmetten maksad; ilim ve ameldir. Kişi ancak bu ikisini cem'ettiği zaman hakîm adım alır. Ibn Kuteybe böyle demiştir.
Biz, hikmetten sözederken bu muhtelif görüşlerin arasını birleştirerek bu hususa şöylece işaret etmek istiyoruz: Hikmet kelimesi; Arap dilinde, şiirinde ve Kur'ân-ı Kerîm ile peygamberin hadîslerinde çokça vârid olmuştur. Bu kelime İslâm bilginlerinin katında ve Arap dilinde; birkaç anlama kullanılır ki el-Bahr'üI-Muhît (tefsirinin) sahibi bundan yirmidokuz görüşü zikretmiştir. Bu anlamlardan birisi; sözde ve fiilde isabettir. Diğeri anlayış, diğeri yazma, bir başkası da din ve dünyanın ıslâhı anlamlarıdır. el-Bahr'ül-Muhît tefsirinin sahibinin belirttiğine göre; Süddî'nin dediklerinin dışında bu kelimeye verilen anlamlar birbirine yakındır. Süddî ise hikmet kelimesini tefsîr ederken şöyle der: Bu, nübüvvettir. Ancak bu görüş yalnızca Süd-dî'ye âit değildir, çünkü Ebu Salih'in rivayetine göre; Abdullah Ibn Abbâs da bu görüşü söylemiştir. Hikmet kelimesinin anlamı hususunda uygun bir söz de onun Ledünn ilmi olduğu, ya da ilhamın gelmesi için sırlardan soyunmak anlamına geldiği sözüdür. Gerçekte bu kelimenin anlamları tabiî olarak iki kısma ayrılmaktadır:
a) Davranışta beliren anlamlar. Bu da görüşte doğruluk, düşüncede dengelilik ve davranışta en doğru istikâmete yönelmek gibi anlamlardır.
b) ikincisi de ilham ve yücelme cephesidir ki bu; mes'elenin derûnî ve iç cephesini oluşturmaktadır. Bu ilhama eren kişi, öğrencilerinden veya sohbet halkasında bulunanlardan seçtiği kimselere onu öğretip telkin eder.
Her iki anlam da birbiriyle çelişmez. Bazan her ikisi birlikte uyum ve ahenkle mevcûd-olurken, bazan da yalnızca birinci anlam mevcûd olur Ama şurası kuşku götürmez ki; birinci anlam bulunmadan ikinci anlam bulunamaz. Binâenaleyh ilhama ermiş olan kişi, aynı zamanda görüşü sağlam, düşüncesi dengeli bir kimsedir ve o hem bâtınî, hem de zahirî yönden Hakîm kişidir. İşte İslâm bilginleri hikmet kelimesini Kur'ân'ın birçok âyetinde bu iki anlamda tefsir etmişlerdir." (İbn'ül-Cevzî, Zâd'ül-Mesîr, Bakara, 269. âyetin tefsîri)
(Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî. Tezkiret'ül-Huffâz, VI, 131-136; lbn Tağrıberdî, en-Nücüm'üz-Zâhire, VI, 174-176; Ebu Şâme, ez-Zeyl Ala'r-Ravdateyn, 21-28; Suyûtî, (Tabakât'ül-Müfessirîn, 17; Yâfîî, Mir'âfül-Cinân,III. 489^492; Ebu'l-Fidna, el-Muhtasar fi Ahbar'il-Bcşer, III, 106; İbn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 329-331; lbn'ül-Esîr, el-Kâmil, XI, 67; İslâm Ansiklopedisi, ibnüM-Cevzî maddesi ve ayrıca Brockelmann, G.A.L., I, 499-508; Suppl, II, 914-920)[6]

7- Kurlubî (öl. 671/1272) el-Câmi'ıı li Ahkâm1 H-Kur'an;

Ebu Abdullah Şemsüddîn Muhammed lbn Ahmed lbn Ebu Bekr el-Ansârî el-Hazrecî. Doğum yılı kesin olarak bilinmeyen ve hayatı hakkında kaynaklarda fazlaca bilgi bulunmayan Kurtubî*nin babasının 627 (1229) yılında Kastilyalılar tarafından Kurtuba üzerine vâki bir saldırı esnasında öldürüldüğünü kendisi tefsirinde (Âl-i İmrân, 169) açıklamaktadır. Bu dönemde Kurtuba'da hâkim olan Muhammed lbn Yûsuf lbn Hûd idi. Endülüs'te Benû Hûd hanedanının hâkimiyeti altında yetişmiş olan Kurtubî, lbn Ebu Hâcce diye bilinen Ebu Ca'fer Ahmed ve Rebî lbn Abdurrahmân'dan dersler almış, Endülüs'te çok yaygın olan Kur'ân, fıkıh, Arap

edebiyatı ve tefsir gibi dinî ilimleri okuduktan sonra» ispanyolların Kurtuba ve çevresini işgali üzerine (633/1235) yılında doğduğu yer olan Kurtuba'yı terketmiştir. Endülüs'ün muhtelif kentlerinde bulunduktan sonra (bkz., Mahmüd. el-Kasbî, el-Kurtubî ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, 18-21) 648 (1250) yılından Önce İs-kenderiye'ye gelip yerleşmiştir. Ancak kesin olarak ne zaman geldiği bilinmemektedir. Burada Ebu Muhammed Abdü'I-Vahhâb,dan dersler aldığı kaynaklarca ifâde edildiğinden ve bu zâtın da 648 (1250) yılında vefat ettiği bilindiğinden, adıgeçen tarihten önce İskenderiye'ye yerleşmiş olduğu sanılmaktadır. Bir süre İskenderiye'de kaldıktan sonra Bcnû Hudayb (Aşağı Mısır'da Minye yakınlarında bir yer)'a gitmiş ve vefatına kadar burada kalmıştır. Şevval ayının 9. Pazartesi gecesi 671 (1272) yılında burada vefat etmiş ve Minye'de NîPin doğu yakasına gömülmüştür. Halen burada onun adına bir türbe bulunmaktadır. Kurtubî İbn'ûl-Cümeyzî, Ebu'l-Abbâs Ahmed lbn Ömer el-Kurtubî ve Ebu Ali Hasan lbn Muhammed el-Bekrî'den rivayet nakletmiş ve oğlu Şihâbüddîn Ahmed de kendisinden rivayet aktarmıştır. Zehebî, onun dikkatli ilimlerde mütebahhir bir imâm olduğunu, faydalı tasniflerinin .bulunduğunu ve bu eserlerinin onun imamlığına, mütâlasının çokluğuna fazîletinin bolluğuna delâlet ettiğini bildirir. (Davûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 66)
Kurtubî'nin eserlerinin şüphesiz ki en önemlisi el-Câmi'üjlİ Ahkâm'ü-Kur'ân ve -Mübeyyin* Lima Tadammenehu min'es-Sünnet'i ve Ahkâm'il-Furkân isimli 12 cilt-lik tefsiridir. Bundan başka et-Tezkire fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Ûmûr'il-Âhire isimli va'z ve nasîhat sahasında çok yaygın olan bir eseri bulunmaktadır. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nİn (öl. 937/1530) bu esere bir özet yazdığı bilinndan başka
el-Esna fi Şerhi Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ Allah'ın yüce isimil'lâm isimli hıristiyanhğa karşı İslam'ın üstünlüğünü
1-Hırs isimli kanâat ve zühdü teşvik eden bir eseri, Risale fi Elfaz'il-Hadîs. el-AkdÎye ve el-Misbâh isimli eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca tbn Abdü'I-Berr'in et-Tekassî isimli eserine yazmış olduğu şerhi de onun meşhur kitâblan arasında bulunmaktadır. Eserlerinde sözünü ettiği imâm Mâlik'in el Muvatta' isimli eserine yazmış olduğu şerh ile el-Lüma* el-Lü'IüÎyye isimli kitâbları günümüze kadar ulaşabilmiş değildir. (Mah-mûd el-Kasvî, A.g.e., 45-50)
Mâliki fakîhlerinden olan bu büyük müfessir, tefsirinde rivayet tarîklerine faz-lasıyla itinâ göstermiş ve dirayet konusunda da görüşlere yer vermiştir. Tefsirin ba-şında Kur'ân'ın faziletleri ve i'câzı konusunu anlatan bir mukaddime yer almaktadır. Kurtubî, tefsirinde Ebu Ca'fer en-Nahhâs'ın I'râb'ül-Kur'ân'ından keza aynı mü-ellifin Maânî'l-Kur'ân'ından, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Ammâr'ın el-CâmiuI Ulûm'it-Tenzîl isimli eserinden, Ebu'l-Hasan AH Ibn Muhammed el-Mâverdî'nın tefsirin-den, Ebu Bekir Muhammed Ibn Hasan en-Nekkâş'ın Şifa'üs-Sudûr isimli tefsirin-den, Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Kiyâ'nın Ahkâm'ül-Kur'ân isimli tefsirinden, Kadı Ebu Bekir İbn'ül Arabi'nin Ahkâm'ül-Kur'ân isimli tefsirinden, Mekkî İbn Ebu Tâlib'in el-Hidâye isimli tefsirinden ve Müşkilü I'râb'ül-Kur'ân'ından yararlandığı gibi muhtelif kıraet kitâblarından da yararlanmıştır. Tefsir rivayetlerinde birçok hadîs imamından nakillere yer veren Kurtubî, çeşitli görüşler arasında mukayeseler yaparak tercih ettiği görüşleri belirtmeye itinâ göstermektedir. Muhtelif Kırâetlerle ilgili açıklamalar da sunmaya çalışan Kurtubî,

kabul edilen ve edilmeyen kırâet farklılıklarını kritik yapmadan geçmez. Ve yine bu tefsirin en önemli özelliklerinden birisi de, gramere, sarf ve nahiv kaidelerine yer vermesi, Kur'ân'm belâğatini ortaya çıkarmak için Arap edebiyatının klasiklerinden deliller getirmesi, fıkıh ve usûlüne dâir bilgileri aktarması, işârî tefsirlere ve delilsiz te'vîllere yer vermemesi gösterilebilir. Tefsirinin adından da anlaşılabileceği gibi, kendisi Mâliki olan Kurtubî, İmâm Mâlik mezhebine göre âyetleri tefsir ederken, zaman zaman karşılaştırma yollarına da başvurmaktadır. Bu vesîle ile diğer mezheplerin görüşlerini de açıklamaktan kaçınmaz. Hadîsleri naklederken rivayet silsilelerini aktaran Kurtubî, zayıf ve sahîh hadîsler hakkında bilgiler vermekten kaçınmaz. Ancak yine de tefsirinde zayıf ve mevzu' hadîslere yer verdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak Israîliyâtı benimsemeyen Kurtubî, bunları naklettikten sonra kritik yapmaktan çekinmez. Ne var ki Kurtubî'nİn tefsirinde pek çok İsrâiliyât yer almaktadır. Tefsiri kendinden sonraki bilginler tarafından büyük bir dikkatle incelenmiş ve hakîkaten etkili olmuştur.
(Daha geniş bilgi için bkz. Dâvûdî Taba kât 'ül-MüfessIrîn, II, 65-66; IbnFer-hûn ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 317; İbn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, V, 335; Suyûtî, Tabakât'ül-MüfessIrîn, 28, el-Mukrî, Nefhüt-Tîb, II, 110; Bağdâdlı Ismâîl Paşa, Hediyyet'ül-Ârifin, II, 129; Safedî el-Vâfî bi'I-Vefeyât, II, 122; Mahmûd el-Kasvî, el-Kurtubî, ve Menhecuhu fi't-Tefsîr;.Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 457-464)[7]

8- Ibn Kesîr, (öl. 774/1373): Tefsîr'ül Kur'fin'il Azîm

İmâdüddîn Ebu'1-Fidâ Ismâîl İbn Ömer Ibn Kesîr İbn Dâvûd Ibn Kesîr ed-Dımeşkî el-Kureyşî, hicri 701 yılında (1301) Şâm yakınlarında bulunan Büsrâ'ya bağlı Mücdel veya Mecdel köyünde doğdu. Babasının vefatında üç veya dört yaşlarında bulunan İbn Kesîr, yedi yaşlarında Şam'a gelmiş Burhâneddin el-Fezarî, Kemaled-dîn İbn Kadı Şıhne, Kasım tbn Asâkİr, îshâk İbn Âmidî, Muhammed İbn Zinâd, Îbn'ür-Rabî've İbn Teymiyye gibi devrin ünlü bilginlerinden fıkıh, tefsir ve hadîs okumuştu. El-Mızzîn'in derslerine devam etmiş ve onun kızıyla evlenmiştir. Daha sonra Karâfî, DebİDÛsî, Ûrânî ve Huteni gibi bilginlerden İcazet almış, uzun yıllar Şam'ın meşhur medreselerinde dersler vermiş ve Hâcİbiyye medresesi müderrisi ol-muştur. Zehebî'nin vefatı üzerine, Ümmü Salih Meşihatı, Tabakât müellifi ünlü bilgin Sübkî'nın vefatı üzerine de Şam'ın meşhur Eşrefiyye Dâru'I-Hadîsi hocalığına tayın edilmiştir. Öğrencileri arasında ünlü hadîs bilgini Şehabeddîn İbn Hiccî, İbh Ha-cer, Hafız Ebu'l-Mahâsîn el-Hüseynî gibi devrin ünlü alimleri bulunmaktadır.
Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip bulunmadığımız bu büyük tefsîr ve hadîs bilgini, ömrünün sonlarına doğru gözlerini yitirmiş ve nihayet 374 (1373) yılı Şâ'-bân ayının 26 ncı Perşembe günü 74 yaşında iken Şam'da vefat etmiştir.
Tefsirden ayrı olarak kendi sahasında değerli birçok eser de te'lîf etmiş olan İbn Kesîr'İn eserlerinin sayısı onbeş civarındadır. Başta genel tarih niteliğinde olan el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarîh isimli eseri gelir. Kâinatın yaratılışından müellifin hayatının sonlarına kadar geçen vak'aları anlatır. İbn Salâh'm Ulûm'ül-Hadîs isimli eserinin özetinden ibaret bulunan el-Bâis'ül-Hasîs Şerh Ihtisârû Ulûm'il-Hadİs, ha-

dîs alanında değerli bir çalışmadır. Zayıf, bilinmeyen ve güvenilir râvîlerden sözettiği et-Tekmîl'i, Sünen ve müsnedlerin birleşmesinden meydana gelen el-Hedyü ve's-Sünen fi Ahadîsi'l-Mesânîd ve's-Sünen veya Câmi'üî-Mesânîd, hadîs alanında değerli bir çalışmadır. Zayıf, bilinmeyen ve güvenilir râvîlerden sözettiği et-Tekmu"i, Sünen ve müsnedlerin birleşmesinden meydana gelen el-Hedyü ve's-Sünen fi Ahadîsi'l- Mesânîd ve's-Sünen veya câmi'ül- mesânîd , hadîs alanında değerli, bir çalışmadır. Ehâdis'ût-Tevhîd ve'r-Red Ala'ş-Şirk tevhid ve şirk konusundaki hadîsleri ihtiva eder. Cihâdla ilgili el-İctihâd fi Taleb'i Fadail'il-Cihâd ve Şafiî fakîh-lerin hayatından sözeden Tabakat'üş-Şâfiîyye Şafiî fıkhından bahseden Edillet'ûl-Tenbîh fi Fıkh'iş-Şaşâfiyye, İmâm Şâfiînin menkıbelerinden sözeden Meneâkıb'ül-Imâm eş-Şâfiî, ahkâmla ilgili konuları anlatan el-Ahkâm Alâ Edület' i t-Tenbîh, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in müsned rivayetlerini toplayan Müsned'üş-Şeyhayn, ibn Hâcib'in bir eserinin özetinden ibaret olan Muhtasar'üi-Hâcib ve tamamlanmamış bulunan Buhârî şerhi onun değerli çalışmalarıdır. Ayrıca Kur'ân'ın faziletlerine dâir Fadâil'ül-Kur'fin isimli eseri tefsirinin mütemmimi gibidir.(Cild, 2, Sayfa 13)
Bu tefsirin başlangıcında belirttiğimiz gibi, İbn Kesir gerçek anlamda bir rivayet tefsîri olan bu eserine dirayet tefsîrlerinden alıntılar da yapmış zaman zaman kendi görüşlerini de eklemiştir. Tefsirinde hadîs kritiği demek olan cerh ve ta*dil konusu-na yer verdiği gibi, tarihî malûmata da bir hayli bölüm tahsis etmektedir. İbn Kesîr, mücerred olarak rivayetleri nakletmekle yetinmeyip bunları değerlendirir ve en so-nunda kendi tercihini açıklar. Taberî tefsirinden sonra en geniş ve en meşhur olan bu tefsîr; TaberFnin tefsirinde bulunan pek çok zayıf rivayetlere yer vermemekte-dir. Rivayet ettiği kaynaklar arasında İbn Cerîr Taberî, İbn Ebu Hatim, İbn Atıyye gibi ünlü müfessirlerin eserleri yer almaktadır. Gerek fıkhî konularda mezhepler arası ihtilaflara, gerekse fikrî münakaşalara yer veren müellif, zaman zaman bunları mükâyeseli olarak kritik eder.
Tefsirin baştarafında îbn Kesîr hakkında detaylı bilgi vermiş olduğumuz için ve eseri de elimizde bulunduğundan daha fazla açıklamaya gerek duymuyor ve onun hakkında söylenenleri kaydederek konuyu tamamlamak istiyoruz.
Îbn Kesîr hakkında üstadı Zehebî, şöyle diyecektir: İmâm Müftî, derin hadîsçi, san'atkâr fakîh, dikkatli muhaddis, nakledici müfessir. Onun çok faydalı tasnifleri bulunmaktadır, öğrencisi Îbn Hacer de onun için şöyle diyecektir: Hadîs ilminin metinlerini ve ricalini mütâlâa ile meşgul olmuş, tefsiri cem'etmiş, ahkâmla ilgili konuda büyük bîr kitaba başlamış ama tamamlayamamıştır. Başlangıç ve son (el-Bidâye* ve'n-Nihâye) adınt verdiği tarihi cem'etmiş, Şafiî tabakalıyla uğraşmış, Buhârî'nin şerhine başlamıştı... Te'Iîfleri daha hayatta iken ülkede yayılmış ve vefatından sonra da halk ondan yararlanmıştır. Yüceleri elde etmek, üstün rivayeti engin rivayetten ayırd etmek ve daha benzer konularda hadîsçilerin yolundan gitmeyip fukahânın hadîsçilerinden olmuştu-.
lbn'ül îmâd el-Hanbelî de onun için Şezerât'üz-Zeheb fi Ahbari men Zeheb isimli eserinde şöyle der: O, hadîsleri çok iyi ortaya çıkarır, çok az unutur ve çok iyi anlardı. Îbn Habîb de onun için şöyle der: Te'vîl erbabının önderdir. Hadîs din-lemiş, derlemiş ve tasnif etmiştir... Fetva kağıtları ülkede uçuşmuş, zabt ve tahrîr

konusunda şöhret bulmuştur. Tarihte, hadîste ve tefsîrde ilmî riyaset ona varıp durmuştur.
öğrencileri arasında bulunan Îbn HÎccî onun hakkında şöyle der: Bizim ulaştıklarımız arasında;hadîs metinlerini en iyi hıfz eden, hadîs ve hadîs ricalini cerh ve hadîsin sahîhiyle zayıfını ayırdettne konusunu en iyi bilen odur. Gerek akranı gerekse şeyhleri onun bu durumunu kabul ederlerdi. Onun yanma çok sık gidip geldiğim halde her seferinde mutlaka kendisinden yararlanmışımda.
Îbn Kesîr'le ilgili daha geniş bilgi için 2. cildde kaydedilen kaynaklara ilâve olarak bkz. Îbn Hacer, Inbâ, I, 39; el-Dürer'M-Kâmine, I, 399; İbn'ül Imâd el-Hanbelî, Şezerât'üz-Zeheb, VI, 231; Îbn KadîŞehbe, Tabâkât'üş-Şâfüyye, Vr. 90 b.; Suyûtî, Zeyl Tezkiretü'l-Huffâz, 57, 361; Îbn Tağrıberdî, en-Nücûm'Üz-Zâhire, XI, 123; Şevkânî, eI-Bedr*Üd-Tâli\ I, 153; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirin, I, 110; Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, I, 243)[8]

9- Seâlibi (öl. 876/1471): el-Cevahır'ül-Hisân fi Tefsîr'il-Kur'ân.

Ebu Zeyd Abdurrahmân Îbn Muhammed îbn Mahlûf es-Seâlibî el-Mağrîbî el-Mâlikî, Cezayirli bir bilgin olup burada 786 (1384) yılında dünyaya gelmiş, sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Cezayir'den göç ederek ilim tahsil etmek üzere önce Be-caye'ye, sonra Tunus'a sonra da Mısır'a gitmiştir. Bizzat kendisinin hayatı hakkında verdiği bilgilere göre bilâhere tekrar Tunus'a gelmiş ve Tunus'ta iken hadîs ilminde kendisinden daha seçkin kimse yokmuş. "Ben konuştuğumda onlar susarlar ve benim kendilerine rivayet ettiğim şeyleri dinlerlerdi. Bu durumları onların tevâzuun-dan, insafından ve hakkı i'tirâf etmelerinden kaynaklanıyordu. Ben doğudan geldiğimde Mağriblilerden bazı kimseler bana şöyle demişlerdi: Sen, hadîs ilminde bir hârikasın,"
Eserleri arasında Cevâhir'ül-HÎsân fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîri başta olmak üzere, ez-Zeheb'ül-lbrîz fi Gerâib'i Kur'ân'il-Azîz, Tuhfet'ül-Ihvân fi Prâbî Ba'dı âyâtı'l-Kur'ân, Câmi'ül-Ümmehati fi Ahkâmi' il-lbâdât gibi Kur'ân ve fıkha dâir esprlen bulunmaktadır 876/1471 yılında doksan yaşı civarında iken Cezayir'de vefat etmiştir.
Cevâhir'ül-Hisân İbn Atıyye tefsirinin muhtasarından ibaret olup ayrıca Seâli-bî diğer tefsirlerden derlediği bazı bilgileri bu tefsire eklemiştir. Eserin önsözünde kendisi şöyle demektedir: Ben, bu Özet tefsirde Allah'ın her iki dünyada benim ve senin gözünü aydın kılmasını dilediğim şeyleri kendim için derledim. İbn Atıyye tefsirinin ihtiva ettiği mühim konuları Allah'a hamdederek bunun içinde topladım. Ayrıca imamların kitabından ve ümmetin önderlerinden güvenilir olanların eserlerinden yaklaşık yüz eserden uygun gördüğümü veya tesbît etmek istediğimi kaydettim. Burada kaydedilenlerin hepsi dinde şöhret bulmuş ve tahkik erbabı katında değer kazanmış olan imamların eserleridir. MüfessÎrlerden kimden birşey naklettimse, müellifin üslûbunu olduğu gibi aktardım. Mânâ bakımından birşey nakletmedim. Çünkü hatâya düşmekten korktum. Sadece ibare ve lafızları onlardan olduğu gibi aktardım. Taberî'den naklettiğim şeyler Ebu Abdullah Muhammed İbn Abdullah en-Nahvî'nin Taberî tefsirinden özetlemiş olduğu kısımlardır. O, bu noktayı iyice değerlendirmeye özen gösterdiği için ben de ondan naklettim... Bu

özet kitâbta müşkil bir lafızla karşılaşan kimse nakledilen ana kaynaklara-başvursun ve ordan o lafzı düzeltsin, yoksa kendi görüşü İle aklına gelen şekilde düzeltmeye kalkışmasın. Bu takdirde farkında olmadan hatâya düşebilir.
Sahîh ve hasen hadislerden, Buharı, Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin dışında naklettiğim hadîslerin çoğunluğu Nevevî'dendir. Terhîb ile âhirete dâir hadîslerin büyük bir kısmı Kurtubî'nin, Tezkire'sinden ve Abdü'l-Hakk'ın, el-Âkibe isimli eserindcndİr. Beğavî'nin Mesâbîh'i ile diğer kitâblardan da zaman zaman eklemeler yapmışımdır... Kısacası benim bu kitabım; hikmetlerin değerlileri ile süslü, sahîh ve hasen hadîs cevherleri ile bezelidir. Efendimiz Muhammed'den aktarılan rivayet-lerdir. Bu sebeple ona Kur'ân tefsiri konusunda güzel cevherler (el-Cevâhir'ül-Hisân) adını verdim.
Tefsirin sonunda da şu notu düşmektedir: Allah'a sonsuz hamd ile, bu kitaba değerli incileri dizdim. Elhamdülillah İbn Atıyye'nin önemli gördüklerini bu kitâbta topladım. Ve tekrarların bir çoğunu attım. Bunun dışında kendisinden kaçınılması imkânı bulunmayan nefis ve değerli cevherleri ekledim. (Seâlibî, Cevâhir'ül-Hisân, IV, 454) Bu tefsir Cezayir'de dört cilt halinde basılmıştır. Ayrıca dünya kütüphanelerinde pek çok yazmaları bulunmaktadır. Herne kadar zaman zaman Isrâiliyâtla ilgili bilgilere yer verirse de müteakiben bunun doğru olmadığını veya doğruluğunu kestirmenin mümkün olamayacağını belirtir. (Daha geniş bilgi için bkz. Sahâvî Dav'ü'I-Lâmî'fi A'yân'il-Karn' it-Tâsi\ IV, 152; Ahmed Baba et Tünbekti, Neyl'Ül-lbtihâc bi Tetrîz Ganit. 173-175; et-Kettûnî, Fihris'ül-Fehûris, II, 131-132; Brockelmann, G.A.L., II, 249; suppl., II, 351; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 247-251)[9]

10- Suyûtı (öl. 911/1505): cd-Dürr'ül-Mensûr fTt-Tefsîr'H-Me'sûr:

Celâlüddîn Ebu'I-Fadl Abdurrahmân İbn Kemâleddin Ebu Bekir İbn Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî. Kölemenli devletinin sonlarına doğru Mısır'da yetişmiş olan ve genellikle Arap dilinde eri çok eser te'lîf etmiş müelliflerden biri sayılan İmâm Celâleddîn Suyûtî 844 (1445) yılında Kâhire'de doğmuştur. Kendisi-nin bizzat kaleme aldığı biyografisinin de bulunduğu Hüsn'ül-Muhâdara isimli ese-rinde; ailesinin Doğudan Bağdâd'a ve bilâhere Mısır'a göç edip Asyut'ta yerleştiğini belirtir. Ataları arasında bulunan Şeyh İmâm'üd-Dîn el-Hudayrî ünlü bir mutasav-vıfdır. Dedelerinden birisi Asyut'da medrese tesîs etmiş, babası Cemâlüddîn Ebu Bekir de Asyut kadılığı yapmış ve bilâhere Kâhire'ye yerleşmiş ünlü bir Şafiî fakîhi-dir. Babası; İbn Hacer el-Askalânî, Muhammed el-Cîlânî ve İzzeddin el-Kudsî gibi şahsiyetlerden ders almış Şeyhûnî camiinde fıkıh dersleri vermiş ve Tulunoğlu camiinde de hatîblik görevini ifâ etmiştir. İmâm Sehavî'nin ifâdesine göre Suyûtî'nin annesi Türk asıllı bir câriye imiş, (ed-Dav'û'I-Lâmi\ IV, 65)
5-6 yaşlarında yetîm kalan Suyûtî, sekiz yaşına bastığında Kur'an-ı ezberlemiş ve daha sonra îbn Dakîk el-îd'in el-Umdesini, İmâm Nevevî'nin Minhâc'ül-Fıkh'ını, Beydâvî'nin Minhâc'ül-Usûl isimli eserini ve ünlü nahiv bilgini İbn Mâlik'in Elfiyye isimli eserini ezberlemiştir. 866 (1461) yılında icazet alarak Arapça tedrîsine başlayan Suyûtî, henüz onyedİ yaşında bulunduğu bu dönemde ilk eseri

olan Şerh'ül-İstiâze ve'1-Besmele İsimli eserini kaleme almış, kendisinden fıkıh
tahsil ettiği el-Bulkînî de bu esere bir takrîz yazmıştır

Bulkînî'den ayrı olarak Şerefüddîn el-Mühavî (veya Mcnavî), Takiyüddîn eş-Şıblî,
Muhyiddîn el-Kâfiyeci, Seyfüddîn Muhammed el-Hanefî, Muhammed îbn İb-râhîm
eş-Şirvânî, Izzeddîn el-Kinânî, Şemseddîn Muhammed es-Sehavî gibi şahsi-
yetlerden ders almıştır.

Suyûtî bir yandan tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi dinî ilimler tahsil ederken, diğer yandan
Nahiv, Beyân, Bedî, Maânî gibi gramer ilimlerini de öğrenmiştir. Hafızasının
kuvvetiyle şöhret bulan Suyûtî'nin ikiyüz bin civarında hadîsi ezberden bildiği
nakledilir. Şâm, Hicaz, Yemen, Hindistan, Mağrib, Sûdân gibi muhtelif İslâm böl-
gelerinde seyâhatlar yapmış olan Suyûtî, hacca giderek bir yıl Mekke'de ikâmet et-
miştir. 870 (1466) yılında Cami el-Şeyhûniyye'de fıkıh dersleri vermeye başlayan
Suyûtî, Tulunoğlu camiinde de fetva vermiş. Ertesi yıl ise hadîs okutmaya başla-
mıştır. Bilâhere Şeyhûniyye Hankâhında fıkıh derslerinin yanı sıra hadîs dersleri
vermesi de uygun görülmüştür. Suyûtî 891 (1486) yılında Halîfe* olan Mütevekkil
Allah*m emriyle Kâhire'nin en büyük hankâhı olan Baybarsiye hankâhı şeyhliğine
getirilmiştir. Bu görevinin kendisine sağladığı imkânları değerlendirerek maddî
bakımdan rahat bir hayat sürmeyebaşlayan Suyûtî, kendini eserlerini yazmaya vak-
fetmiştir. Ancak çevresinde bulunanların onu çekememeleri ve bazı huzursuzluk
kaynağı hâdiseler nedeniyle bilâhere Baybarsiye şeyhliğinden azledilmiş, Nil
nehrinin ortasındaki adacıklardan er-Ravza'da bulunan evine çekilerek inziva hayatı
yaşamıştır. Devlet yöneticilerine yaklaşmayan ve Özellikle kendisine verilen
hediyeleri kabul etmeyen, şahsiyetini rencide edici tavırlardan uzak duran Suyûtî
19 Cemazİ-yelevvel 911(18 Şubat 1505) Cuma günü sabahleyin vefat etmiş,
Bâb'ül-Karâfe mezarlığına gömülmüştür.

Bir rivayete göre 600, bir rivayete göre 500 civarında eser yazmış bulunan Su-
yûtî'nin, 441 adet eserinin ismi Brockelmann tarafından kaydedilmektedir. (Broc-
kelmann G.A.L., II, 145; Suppl, 2, 178 vd.) Eserleri başta Kur'ân ilimleri olmak
üzere hadîs, fıkıh muhtelif dini konular, dil ve edebiyat, usûl, beyân, tasavvuf, tarih
ve edebiyat konularını ele almakta olup orijinallikten ziyâde iktibaslar ve iktitâflar
yapması bakımından zengin malzeme kaynağı olarak değerlidir.

Kur'ân ilimleri alanındaki eserlerinin en ünlüsü; günümüze kadar ulaşmayan ve
yalnızca oahis mevzûumuz olan ed-Dürr'ül-Mensûr isimli tefsirinin, onun bir özeti
olduğu söylenen Tercümân'ül-Kur'ân isimli tefsiridir. Tefsirle alakalı bütün riva-
yetlerin yer aldığı bu eserin isnâdları atılarak kaynakları korunmuş ve ed-Dürr'ül-
Mensûr tefsiri meydana getirilmiştir. Kur'ân'da mübhemler konusunu ele aldığ<
Mefhûmât'ül-Akrân fi Mübhemât'il-Kur'ân; Vâhidî'nin aynı konudaki eserini örnek
alarak âyetlerin nüzul sebeplerini inceleyen Lübab'ün-Nükûl fî Esbâb'in-Nüzûl;
Kur'ân ilimleri alanında en mühim ve geniş malûmatı ihtiva eden el-Itkân fi
Ulum'il-Kur'ân meşhurdur. Bunların yanı sıra özellikle Osmanlı medreselerinde
Kur'ân tef-sîri derslerinde el kitabı olarak okutulan ve bu sebeple çok yayılmış,
şöhret bulmuş olan Tefsîr'ül-Celâleyn'i Suyûtr hocası Celalüddîn el-MahalIÎ (öl.
864/1459) nin ölümü üzerine ikmâl etmiştir. Hocası tarafından başlanıp Suyûtî
tarafından tamamlandığı kabul edilen bu eser hoca ve öğrencinin adlarının aynı
olması nedeniyle iki celâlin tcfsîri anlamına Tefsîr'ül-Celâleyn diye

adlandırılmıştır. Mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bcdreyn isimliayrı bir tefsiri bulunduğu söylenirse de kısmen bazı bö-lümL jünümüze ulaşabilmiştir. Böylece Suyûtî kendi devrine kadar ulaşmış bulunan bütün tefsir literatürünü cem'etmiş ve özetleyerek derleyip toparlamıştır.
Süyûtî'nin hadîs alanında yazmış olduğu el Câmi'üs-Sağîr min Ehâdis îl-Beşîr ve'n-Nezîr isimli hadîs mecmuası Kütüb-i Sitte ile Ahmed İbn Hanbel'in Müsned*-inden seçilen ve alfabetik sıraya dizilen hadîslerden oluşmaktadır. Tıpkı Celâleyn tefsiri gibi, el-Câmi'üs-Sağîr de medreselerde ve din görevlileri arasında çok yayılıp tutulan bir hadîs mecmuasıdır. Eser birçok kişi tarafından şerhcdilmiştir. Ayrıca Ha-sâis el-Kübrâ isimli Peygamberin özelliklerinden sözeden iki ciltlik eseri ile daha önce bahsi geçmiş bulunan, mevzu* hadîslerle alâkalı el-Leâlî'üI-Masnûa fi'1-Eshâdis'il-Mevzûâ isimli eseri bu alanda yazılan kaynakların en önemlilerinden olarak günümüze intikâl etmiştir. Beş yılda kaleme aldığı anlaşılan bu eser, sâhâsm-da Önemli bir kaynaktır. Ayrıca Tedrîb'ür-Râvi fî Şerhi Takrîb'İn-Nevcvî hadîs usulüyle ilgili bir çalışmasıdır. Bu eser; İmâm Nevevî'nin, lbnü's-Salâh'm Kitâb-i Marifeti Envâ'i Ulûm'ü-Hadîs isimli eserinden özetleyerek meydana getirdiği et-Takrîb ve't-Teysîr isimli eserine Suyûtî tarafından yazılmış olan bir şerhtir. Süyûtî'nin ayrıca pekçok risaleleri mevcûddur. Süyûtî'ye ün kazandıran büyük bir kısmı gramerle ilgili olanlarıdır. Başta dil bilgisi bakımından zengin bir hazîne değerinde olan el-Muzhir fi Ulûm'il-Luğa olmak üzere el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Buğyet'ül-Vu'ât fi Tabakât'il- Luğaviyyînve'n-Nuhât adlı eseri sahasında son derece önemli bir eserdir. Ayrıca ünlü nahiv bilgini İbn Mâlik'in Elfiyye isimli eserine yazdığı el-Behcet'ül-Mardiyye isimli eseriyle Cem'ül-Cev'ami' isimli eseri bu alandaki önemli çalışmalardır. Gramerden ayrı olarak Suyûtî, tarih alanında da bir hayli değerli eserler vermiştir. Genel dünya tarihi niteliğinde olan Bedâi'üz-Zuhûr fi Vakâi'id-Duhûr isimli tarih kitabının yanı sıra, halîfelerin hayat hikâyelerinden bahseden Tarih'ül-Hulefâ, Mısır ve Kahire tarihinden bahseden Hüsn'ül-Muhâdara fi Ahbâr; Mısır ve'1-Kâhire isimli tarihî nitelikli eserleri çok yaygın bir şöhreti haizdir. Ayrıca müfessirlerin hayat hikâyelerinden sözeden küçük fakat faydalı Tabakât'ül-Müfessirîn isimli bir eseri vardır. Çok yazmakla şöhret bulmuş olan Suyûti'nin bir günde üç defter yazdığı, Öğrencisi Dâvûdî tarafından bildirilmektedir. Suyûtî ayrıca edebî bakımdan fazla değeri haİ2 olmasa üa birçok şiir kaıeme almıştır.
ed-Dürr'ül-Mensür fi't-Tefsîr isimli tefsiri, daha Öncede belirttiğimiz- gibi, TercÜmân'ül-Kur'ân isimli tefsîrindeki rivayetlerin senedlerînin hazfından meyda-na getirilmiş bir tefsir olup rivayet tefsirleri içerisinde önemli bir yer tutar. Nitekim SuyûtîeMtkân isimli eserinin sonlannda bu tefsiri on binin üzerinde merfû' ve mevkuf hadîslerden meydana gelen tercüman'ül-Kur*ân'dan özetlemiş olduğunu biIdirir.(Su-yûti, el-ıtkân, II, 183) ed-Dürr'ül-Mensûr'un mukaddimesinde ise şöyle der: Resû-lullah'tan nakledilen müsned tefsirlerden meydana gelen Tercümân'ül-Kur'ân kitabını te'lîf ettikten ve hamdolsun Allah'a ciltler halinde tamamladıktan sonra, orada birçok tarîklerle tahrtc edilmiş olan hadîsleri ve kîtâbların isnâdları ile kaydettiğim konularda himmet sahihlerinin çoğunluğunun onları elde etmekten âciz kaldığını gördüm. Bu sebeple onun isnâdlarını kaydetmeden, hadîslerin metinlerini kaydederek özetleyip uzatmamayı uygun gördüm. Ve bu sebeple sadece hadîslerin

metinlerine dayanarak bu Özet kitabı çıkardım, ve bu tefsire rivayet konusunda dizilmiş inci adını verdim. (ed-Dürr'ül-Mensûr, 1. 2. vd.}
Ayrıca el-Itkân isimli eserini önsöz olarak planladığı Mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bedreyn isimli tefsirini de büyük çapta İbn Cerîr Taberî'nin tefsirini örnek alarak yazdığı tahmin edilmektedir. Nitekim kendisi bizzat el-Itkân isimli eserinde şöyle der: Nakledilen tefsirleri; düşünülen sözleri, çıkarılan ve işaret edilen ifâdeleri i'râb ve lügati, belagat nüktelerini, bedîyyât güzelliklerini ve bunların dı-şında kendisine ihtiyâç duyulan konuların hepsini içeren cami bir tefsir yazmaya başladım. Öyle ki bu tefsir ile birlikte başka hiçbir tefsire ihtiyâç duyulmayacaktır. Ve ona mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bedreyn ismini verdim. Ve işte bu kitabı onun mukaddimesi yaptım. (Süyûti, el-Itkân, II, 190) Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, bu tefsiri tamamlayıp tamamlamadığı bilinmemektedir, özet diye tanıttığı ed-Dürr'ül-Mensûr isimli bu tefsirinde hakkında herhangi bir hüküm beyân etmeksizin, cerh ye ta'dîl yoluna başvurmaksızın, zayıf veya sahihleri belirtmeksizin seleften nakledilen rivayetleri serdetmektedir. Bu tefsirde ne l'raba, ne Belagata, ne Beyâna, ne de başka herhangi bir edebî, malûmata yer vermekte, yalnızca rivayetleri kaydetmekle yetinmektedir.
Daha geniş bilgi için başta kendi eseri Hüsn'ül-Muhâdare, I, 188-195 ve Tarîh'ül-Müverrihûnfi Mısr, 59, islâm Ansiklopedisi, Suyütî maddesi; Brockalmann, G.A.L., II, 143-158; Suppl., II, 178, vd., zehebî, et-Tefsir ve'1-Müfessirûn, I, 251-254),
Böylece günümüze kadar ulaşmış olan belli başlı ve en önemli rivayet tefsirleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Şimdi de dirayet tefsirini ve dirayet tefsirlerim* görmeye çalışalım.[10]

DİRAYET TEFSİRİ VE DİRAYET TEFSİRLERİ

Dirayet tefsîri; rivayete münhasır olmayıp, dil, edebiyat, din ve diğer bilimlere dayanılarak yapılan Kur'ân tefsîri'dir. Dirayet tefsirinde asıl bahis mevzuu olan husus, şahsî görüş ve ictihâddır. Zehebî'nin ifadesine göre re'y ile tefsîri, müfessi-rin, Arap sözlerini konuşma şekillerini, arapça lafızların mânâlarını ve delâlet ve-cihlerini bildikten sonra, câhiliyye devri şiirinden de yararlanarak, nüzul sebeplerine vâkıf olarak Kur'ân âyetlerinin nâsih ve mensûhunu ve daha tefsîr bilgininin muh-tâc olduğu diğer konulan bildikten sonra Kur'ân'ı ictihâd ile tefsîr etmekten ibarettir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 255) Dirayet tefsîri zarurî ihtiyâçlar ve toplumun menfaati gereği ortaya çıkmıştır. Başlangıçta araplar Arap Yarımadasının sınırları dışına taşmamışken dillerinin selikasına hâkim idiler. İslâm fütûhatıyla Arap sınırlan genişleyerek yarımadanın dışına yayılıp başka milletlerle ve kültürlerle karşılaştıklarında lisânla ilgili kabiliyetleri zayıflamaya başladı. Ve bu sebeple arap-çayı aslî şekline uygun olarak muhafaza etmek zarureti doğdu. Diğer taraftan müslümanlar başlangıçta ana dilleri olan arapça ile nazil olmuş bulunan Kur'ân'ı anlıyor ve mânâsını kavrıyorlardı. Dolayısıyla analarından ve ba-balarından işiterek öğrendikleri (simâî) dilde herhangi bir kural vaz'etme İhtiyâcını duymuyorlardı. Ancak sözkonusu olan fütuhat ile birlikte başka kültürlerden ve dil-lerden insanlar islâm'a girdiklerinde, İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân'ı öğrenme

gereğini duydular. Böylece bir yandan araplar*ın kendi ana dillerinin özelliklerini unutmamaları, diğer yandan da Arap olmayanların arapcayı kolayca öğrenmeleri için dilin belli kurallara, bağlanmasına ihtiyâç duyuldu. Ve bu sebeple Arap grameriyle ilgili faaliyetler bir yandan hız kazanırken diğer yandan da Kür*ân-ı Kerîm'i re'y ile tefsîr hareketi başladı. Yeni müslüman olan kitlelerin antik çağın eski ve güçlü kültür çevrelerine mensüb olmaları (Hıristiyan, Yahûdî, kildânî, kıbtî, İran, Türk ve Mısır kültürleri) İslâm dünyasında çeşitli düşünce tarzlarının zuhuru sonucunu doğurdu. Kur'ân'ı dileyenin dilediği gibi ve keyfine göre tefsîr etmemesi için bilginlerin kendi şahsi çabalarıyla ve fakat esaslı kaidelere bağlı olarak;yaptiklan, dirayet tefsirleri ile doğabilecek fikrî kargaşanın izâlesi yoluna gidildi. Bu sebeple bazı bilginler dirayet tefsirinin yanında yer alırken, bazıları da ona karşı çıktılar. Bir kısmı Kur'ân'ın re'y ile tefsîrine şiddetle karşı çıkarak; âlim de olsa edîb te olsa, fıkıh, nahiv ve diğer konular da derin bilgiye de sahip olsa hiçbir kimsenin Kur'ân'ı re'y ile tefsîr edemeyeceğini belirttiler. Hz. Peygambere kadar varan rivayetler veya Kur'-ân'ın inişine şâhid olan sahabeden, ya da onlardan rivayetler nakletmiş olan tabiînin sözlerine dayanılması gerektiğini öne sürdüler. Bunlara karşı çıkan bir diğer grup ise Kur'ân'ın re'y ile tefsirinde bir beis olmadığını, zengin bir edebiyat bilgisine sâ-hib olan kişinin Kur'ân'ı kendi görüş ve içtihadıyla tefsîr edebileceğini belirttiler.
Kur'ân'ın re'y ve ictihâdla tefsîrine karşı çıkanlar şu delilleri sıralıyorlardı:
a) Re'y ile tefsîr; bilgisizce Allah hakkında söz söylemektir. Halbuki bir bilgiye dayanmadan AUah hakkında söz söylemek yasaktır. Binâenaleyh re'y ile tefsîr yasaktır. Zîrâ re'y ile tefsîr yapan kişi; AUah Teâlâ'nm murâdını açıklarken kesin bir bilgiye sahip olamayacağı gibi, Allah'ın buyruğunun ne olduğunu açıkça belirtmesi mümkün değildir. Binâenaleyh, re'y ile tefsîr eden kişi; zanna dayalı söz söylemektedir, zanna dayalı söz ise AUah hakkında bilgisizce konuşmaktır.
Re'y ile tefsire cevaz verenler ise bu görüşe şöyle karşı çıkıyorlardı: Bir konuda kesin bilgiye ulaşmak mümkün olursa, ya da kesin bilgiyi elde etmek için sarih şer'î bir nass veya aklî bir delîl bulunursa o takdirde tahmi. göre hüküm vermek yasak olur. Ama bu iki durum sözkonusu olmazsa, zam» /anılarak görüş bildirmek mümkündür. Çünkü Allah Teâlâ kişiye, gücünün ye. jinden fazlasını yüklemez. Ayrıca Rasülullah (s.a) re'yinde isabet eden hâkime ik. mükâfat, hatâ eden hâkime de bir mükâfat verileceğini bildirmiştir. Diğer taraftan Rasülullah (s.a) Yemen'e vâlî olarak gönderdiği Muâz'a yönelttiği soruda; onun Allah'ın kitabı ye Rasûlullah'ın Sünnetini zikrettikten sonra; kendi re'yimle ietihad ederim dediğini, bunun üzerine Rasûlullah'm sevindiğini, binaenaleyh re'y ile içtihadın sahih olduğunu söylerler..
b) Re'y ile tefsirin yasak olduğunu bildirenler şöyle derler: NahI Sûresinin 44. âyetinde "Sana zikri indirdik ki İnsanların kendilerine neyin indirildiğini açıklayasın" buyurulmaktadır. Bu âyette; açıklama peygambere izafe edilmiştir. Binâenaleyh, peygamberden başkasının Kur'ân'ı açıklama yetkisi yoktur. Bu görüşe karşı çıkan ve re'y ile tefsire müsâade veren grup ise şöyle der: Herne kadar peygamber açıklama ile görevli İse de Peygamber ölmeden önce açıklayabileceği kadarını açıklamıştır. Ama onun hayatında açıklamamış olduğu konularda açıklama

yetkisi ilim ehline aittir. Nitekim aynı âyetin devamında "Ve belki onlar tefekkür ederler" buyurulmaktadır ki bu, tefekkürün caiz olduğunu gösterir.
c) Re'y ile tefsire karşı çıkanlar; Kur'ân'ın re'y ile tefsîrinin haram olduğunu belirten hadîsleri delil getirirler. Nitekim Tirmizî'nin, lbn Abbâs'tan naklettiği hadîste Rasülullah (s.a): Kim kendi görüşüyle Kur'ân hakkında birşey söylerse cehen-nemden yerini hazırlasın, buyurmuştur. (Tirmizî, Sünen, II, 157) ve yine Tirmizî'nin Ebu Dâvûd kanalıyla Cündüb'ten naklettiği rivayette; Rasülullah (s.a) şöyle buyurur: Kur'ân hakkında kendi görüşüyle bir şey söyleyip te isabet ettiren kimse gerçekte hatâ etmiştir. (Tirmizî, A.g.e, II, 157) Bu görüşe karşı olanlar ise; bu hadîsin Kur'ân'ın müşkîl ve müteşâbih gibi, ancak nakil yoluyla bilinebilecek konularda görüş beyân edilmesine dâir olduğunu belirtirler. Sonra da şöyle derler: Burada peygamberin re'y olarak ifâde ettiği görüş sahibinin; hiçbir delile dayanmadan savunduğu görüştür. Burhan ve delîİİn pekiştirip şehâdet ettiği görüşe gelince; bu konuda söz söylemek caizdir. Ayrıca bu hadislerde yasaklanan re'y ile tefsirden maksad; Kur'ân'ın indiğine şâhid olmuş ve Allah'ın kitabını açıklayıcı nitelikteki sünneti bize kadar ulaştırmış olan sahabenin haberlerine müracaat etmeden, arapçanın zahirî ifadesine göre fikir beyân edenlerin görüşüdür. Bunlar işitilerek gelen ve Kur'ân'ın garîb lafızlarıyla ilgili nakillere başvurmayan mübhemleri görmeyen, hazfleri, ihtisarları, izmârları, takdîm ve te'hîri, hâlin icâbına göre tutulması gereken yönü nâ-sih ve mensûh gibi tefsîr konusunda söz söylemek isteyenlerin bilmek mecburiyetinde oldukları hususları bilmeyenlerin görüşüdür. Binâenaleyh, bu gibi hallerde yalnız arapça bilerek tefsîre kalkışmak yeterli değildir. Ancak yukarıda sayıları bilgilere sahip olduktan sonra anlayış ve hüküm çıkarmada derinliğine gelişmek mümkün olur. Kaldı ki ikinci olarak nakledilen Cündüb'ün hadîsinin sıhhati tesbît edilememiştir. Bu hadîsin râvîleri arasında bulunan Süheyl İbn Ebu Hazm'i Ebu Hatim, Buhârî ve Nesâî kuvvetli saymazken, ibn Muîn zayıf kabul eder, Ahmed îbn Han-bel ise bunun münker tıadîsler rivayet ettiğini söyler. (Zehebî, Mîzân'ül-İ'tidâl, I, 432; İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, IV, 261)
d) Re'y ile tefsîre karşı çıkanlar; sahabe ve tabiîn gibi selef-i sâlihinin Kur'ân tefsirinin çok zor bir şey olduğunu ve kendi görüşlerine dayanarak tefsîr etmekten kaçındıklarını söylerler. Nitekim Ebu Müleyke'nin ifâdesine göre; Hz. Ebu Bekir'e Kıır'ân'dan bir harf sorulduğunda, ben Allah Teâlâ'nın muradına aykırı olarak Al-lah'ın Kitabından bir harf söyleyecek olursam ne yaparım, nereye giderim, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni üstünde taşır? demiştir.Saîd İbn Müsey-yeb'e de helâl ve haramlar sorulduğunda konuşmuş. Kur'ân'dan bir âyet soruldu-ğunda sanki hiçbir şey duymamış gibi susmuştur. Şa'bî de; ölünceye kadar üç konuda söz söylemem, demiştir. Bunlar: Kur*ân, rûh ve re'y İle tefsirdir. Mücâhid'in oğlunun ifâdesine göre bir kişi Mücâhid'e Kur'ân'ı kendi görüşünle mi tefsîr ediyorsun? dediğinde, Mücâhid ağlamış sonra da şöyle demiştir: Böyle yaparsam ben cür'etkâr olmuş olurum. Tefsiri peygamberin ashabından ondan fazla kişiden naklettim, demiştir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 1,260) İşte re'y ile tefsîre karşı çıkanların dayandıkları rivayetler bunlar.
Bunlara cevâb olarak re'y İle tefsîrin tarafdârları şöyle derler: Selef-i SâlÎhîn-den re'y ile tefsirden kaçınanlar ihtiyatlı davranarak takva yolunu seçmişlerdir. Onlar

Allah'ın buyruğunun gerçek maksadını ifâde edememekten endişe etmişlerdir. Halbuki kendileri, tefsîrin o lafızla Allah Teâlâ'nın murâdını göstermek olduğunu iyi biliyorlardı. Bu sebeple de Allah'ın muradına uygun davranmamaktan korku-yorlardı. Kaldı ki onların re'y ile tefsirden kaçınmaları açıkça bilmedikleri konular-daydı. Doğruyu bildikleri hallerde ise-tahmînle de olsa-görüşlerini izhar etmekten çekinmiyorlardı. Nitekim Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'a kelâle konusu sorulduğunda; bu konuda ben görüşümü söylüyorum. Doğruysa Allah'tandır, değilse benden ve şeytândandır, diye karşılık vermişti. Binâenaleyh, Selef-i Sâlihinin re'y İle tefsirden kaçınmaları; bu tefsîr tarzının caiz olmadığını kabul etmelerinden çok, çekingen ve titiz davranmalarındandı.
Re'y ile tefsîrin tarafdârları ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de tefekküre, düşünmeye ve tezekküre scvkeden, pekçok nassı ortaya koyuyorlardı ve bu nasslarda Allah Te-âlâ'nın akıl sahiplerinin düşünüp Allah'ın âyetlerinden ibret almaları gerektiğini bil-dirdiğini ve bunun da düşünmeye, tefekküre ve içtihada sevkcttiğini söylüyorlardı. Allah Teâlâ bizi tefekküre ve tedebbüre teşvik edip Kur'ân'dan hükümler çıkarmaya sevkettiğine göre; Allah'ın kesin olarak belirtmediği bir konuda fikir yürütmenin ve böylece te'vîl yoluna başvurmanın bilginler için yasaklanmış olması düşünülemezdi. Diğer taraftan, re'y ile tefsîr caiz olmasaydı; ictihâd caiz olmaz ve dinî ahkâmın birçoğu geçersiz olurdu. Peygamber bize Kur'ân'ın bütün âyetlerini açıklamamıştı. Binâenaleyh ictihâd kapısı önümüzde açıktı ve müctehid; ister isa-bet etsin, ister yanılsm ecre nail olurdu.
Bilindiği gibi sahabe Kur'ân'ın okunuşunda ve muhtelif şekillerde tefsirinde farklı görüşlere zâhib olmuşlardı. Peygamber de Kur'ân'ın hepsinin mânâsım ashabına açıklamış değildir. Bir kısım açıklanmayan âyetlerin bilgisini sahabe akılları ve icti-hâdlanyla elde ediyorlardı. Eğer re'y ile tefsîr yasak olsaydı; sahabenin bu davranışı da yasak olurdu, ve onların, Allah'ın emrine muhalefet ettiklerini, Allah'ın haram kıldığı bir davranışa tevessül ettiklerini kabul etmek zorunluluğu doğardı. Halbuki ashabı bundan tenzîh ederiz. Re'y ile tefsîr görüşünü benimseyenlerin bildirdiği bir diğer husus ta Resûlullah (s.a)*ın Abdullah İbn Abbâs duâ ederken; Allahım onu dinde fakîh kıl ve kendisine te'vîlİ öğret, diye duâ etmiş olmasıydı. Eğer te'vîl yalnızca duyma ve nakilden ibaret olsaydı peygamberin İbn Abbâs'a özellikle bu şekilde duâ etmesi, gerekmezdi. Te'vîlden maksad, nakil ve rivayetin ötesinde ictihâdla tefsirdir.
İki grubun da görüşlerini kısaca özetlemiş olduk. Her iki grubun fikirlerini tahlil edecek olursak; aralarında farklılık bulunmadığını görürüz. Buna göre; Arap dilinin inceliklerine ve üslûbuna uygun olarak, ayrıca kitâb ve sünneti göz önünde bu-lundurarak ve tefsîr yapmak için gerekli olan diğer şartları yerine getirerek re'y ile tefsîr şüphesiz ki caizdir. Ama Arap dilinin kurallarını gözetmeksizin şer'î delîllere uymaksızın, tefsîr şartlarına hâiz olmaksızın yapılan re'y ile tefsîr, yasaktır ve kı-nanmıştır. Re'y ile tefsîri yasaklayanların asıl maksadı; Kur'ân'ı istediği gibi yorum-layıp aslının dışına götürmek isteyen aşın heveskârlann heveslerini dizginlemektir. Şu halde re'y ile tefsîrin bir kısmı yerilmiş, bir kısmı övülmüştür. Ancak caiz görülüp övülen kısım da belirli kayıd ve sınırlarla sınırlandırılmıştır. Buna göre; di-rayet tefsirinin caiz olması için dikkat edilmesi gereken hususları şöylece sıralaya-biliriz:

1-Zayıf ve mevzu' hadîslerden sakınmak ve Hz. Peygamberden nakledilen sünnete uygun yorumlar yapmak.
2- Ashabın tefsîr tarzlarını göz önünde bulundurmak.
3- Sözün lügat anlamını esâs alarak delâlet etmediği mânâlara yöneltmekten kaçınmak.
4- Sözün lafzından anlaşılan (zahirî) mânâyı gözetip şeriatın delâlet ettiği hususu benimsemek. Bu şartlara riâyet edilerek yapılan tefsirler caiz ve makbul sayılmıştır. Bu şartları gözönünde bulundurmadan ve buna aykırı olarak yapılan tefsirler ise reddedilmiştir.
Dirayet tefsirinde kaçınılması gerekli olan hususları da şöylece sıralayabiliriz:
1- Arap dilini ve İslâm'ın ahkâmını bilmeden Allah'ın kelâmını Allah'ın kasd etmediği anlama yönelterek beyân etmeye kalkışmak.
2- Allah'ın kelâmını bozuk görüşlere hamlederek yanlış yorumlara sapmak.
3- Allah'ın; bilgisini, yalnız kendisine tahsis ettiği ve kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği konuları açıklayıp yorumlamaya tevessül etmek.
4- Allah'ın kelâmını hiçbir delîle dayanmadan tahsîs etmek.
5- Arzu ve heveslere uyarak Kur'ân'ı tefsîre yeltenmek.
Re'y ile tefsîr yapacak kişilerde de bazı özelliklerin bulunması gerekir. Bu kişilerin bilmesi gereken ilimleri şöylece sıralayabiliriz:
1- Lafızların tek tek anlamlarını ve konumlarına göre delâlet ettikleri mânâları açıklamaya imkân sağlayacak lügat bilgisine sahip olmalıdırlar. Lügat konusunda derin bilgi olmadan yüzeysel bilgi kâfî değildir. Çünkü bazan bir lafız başka anlamlara gelebilir ve müfessir de iki mânâdan birini bilip diğerini bilmeyebilir. Halbuki o lafızdan Kur'ân'ın kasdettiği mânâ tefsîr yapanın bilmediği ikinci anlam olabilir.
2- Nahiv ilmi. Arap dilinde kelimenin sonundaki hareketin değişmesiyle mânâ da değişir. Bu sebeple Arap nahvini ve i'râb şekillerini bilmeyen kişinin tefsîre tevessül etmesi doğru olmaz.
3- Sarf İlmi. Kelimelerin yapısını ve sentaksım öğrenmeyi sağlayan sarf ilmi bilinmeden kelimeler farklı köklere çekilebilir ve bu takdirde de yanlış anlam çıkarılabilir.
4- İştikak ilmi. Bir kelime tek başına olduğu zaman mânâ kolay anlaşılabilir. Ancak farklı iki kökten gelmesi halinde iştikak incelikleri bilinmeden mânânın kullanılması mümkün olmaz.
5- Maânî ilmi. Sözün ve kelime gruplarının ifâde ettiği anlam bakımından özelliklerini belirten bu bilgi olmaksızın tefsîre yeltenmek uygun değildir.
6- Beyân ilmi. Cümlenin delâletinin açıklığı ve kapalılığı bakımından yapısal özelliklerini belirten bu ilim olmadan tefsîr yapmak uygun değildir.
7- Bedî' ilmi. İfâdenin güzel anlatım kalıplarını öğreten bu ilim de tefsîr erbabında bulunması gereken önemli bir ilimdir. Kur'ân'ın en önemli Özelliği olan i'câz özelliğinin anlaşılması ve anlatılması ancak bu üç ilim vasıtasıyla mümkündür.
8- Kırâet ilmi. Bilindiği gibi arapcada farklı kırâetler bulunmaktadır ve kırâet farklılıklarını bilmekle kelimenin muhtemel vecİhlerinden birini tercîh etme imkânı hâsıl olur. Bunu bilmeden tefsîre kalkışmak yanlış yorumlara gitmeye neden olabilir.

9- Dinin usulüyle ilgili ana prensipleri ve imân esâslarını bilmek. Allah teâlâ hakkında vâcib, caiz ve müstahîl olan konuları bilmeden, peygamberle, âhiretle iÜ gili esâsları anlamadan, bu konudaki âyetleri yorumlamak yanlış tefsîre saplanmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Bu bakımdan dinin esâs umdelerini anlatan ilimleri yani kelâm, Akâid ve Tevhîd ilmini bilmek te şarttır.
10- Usul ilmi. Kur'ân âyetlerinden hükümlerin çıkarılması, delillerin serdedil-mesi, mücmel, mübeyyen, umûm, husus, mutlak ve mukayyed, emir ve nehiy gibi hükümlerin anlaşılması için fıkıh usûlünü bilmek gerekir. Fıkıh usûlUnü bilmeden tefsîr yeterli ve doğru olmaz.
11- Nüzul sebepleri. Âyetlerin hangi nedenle indiği bilindiğinde, o âyetin ana maksadının ne olduğu kolayca anlaşılır. Bunu bilmeden yapılacak tefsîr yeterli bir tefsîr olmaz.
12- Kıssalar ilmi. Kur'ân'da yekûn teşkil eden kıssaların detayları bilinmeden bunların açıklanması mümkün değildir.
13- Nâsih ve mensûh bilgisi. Kur'ân'da neshedilen âyetler ve bu âyetlerin hükmü bilinmeden yeterli tefsîr yapılamaz.
14- Hadîs ilmi. Kur'ân'ın müphem olarak belirttiği konularda peygamberin ha-dîslerine dayanarak yorumlar yapılır. O halde sağlam bir hadîs bilgisi olmadan tefsîr yapmak mümkün olmaz.
Bütün bunların yanısıra Allah tarafından kişiye lütfedilen ilahî mevhibe olan şahsî istinbât ve tefekkür yeteneğinin de bulunması gerekir.
Klasik islâm ilimleri gözönünde bulundurularak konulmuş olan bu kayıtlara günümüzde ortaya çıkan pozitif bilimlerin dayandığı temel prensibleri ve başlangıç bilgilerini de eklemek gerekir. Zîrâ bu gün tefsir yapacak kişinin yaşadığı dünyayı tanımasıj nıüslümanlara yön veren mekanizmaları bilmesi, genel olarak kabul edilen bilim kanunlarının, sosyal siyâsî, ekonomik ve felsefî problemlerin ne-denlerini bilmesi gerekir. Bunları bilmeden Allah'ın Kitabını te'vîle kalkışmak şüphesiz ki yanlış yorumlara sebep olur. O nedenle günümüz müfessirinin bilmesi gereken ilimleri, yukardaki ilimlerden ibaret saymamak gerekir. Nitekim tam ve mükemmel tefsir yapabilmek için müfessirde bulunması gereken özellikleri merhum Re-şîd Rızâ, Muhammed Abduhu'dan naklen şöyle sıralamaktadır:
1- Allah'ın Kur'ân'da ifâde etmiş bulunduğu müfred lafızların hakîkatlarını an-lamak. Öyle ki müfessir; falancanın uygun görmesi veya falancanın anlayışı ile ye-tinmeyip lügat ehlinin o lafzı kullanışından gerçek mânâyı çıkarabilmelidir. Zîrâ birçok lafızlar Kur'ân'ın indirildiği zaman bazı anlamlara kullanılırken, bir süre sonra başka anlamlara kullanılabilir. Bunun örneği te'vîl lafzıdır. Te'vîl lafzı daha sonra mutlak anlamda veya özel şekilde tefsir için kullanılagelen bir lafız olmuştur. Halbuki Kur'ân'daki anlamı daha başkadır. Sözgelimi A'râf süresindeki: "Onlar için te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün; daha önce onu unutmuş olanlar derler ki: Gerçekten Rabbımızın elçileri bize hakkı getirmişti." (A'râf, 53) Burada te'vîl ne anlamda kullanılmıştır. Sağlam bir anlayışa ulaşmak isteyenler İstılahların tekevvün ediş şeklini incelemelidirler ki o ıstılahın Kur'ân'da vârid olan şekliyle halk arasındaki kullanılış şeklini ayırdedebilsin. Çoğunlukla müfessirler Kur'-ân kelimelerini ilk üç asırdan sonra tekevvün eden ıstılahlarla tefsir etmeye çalışmaktadırlar. Halbuki mudakkik bir tefsîrci Kur'ân'ı onun nüzûlu

döneminde kullanılmakta olan mânâlara göre tcfsîr etmelidir. Bu durumda en uygun yol; lafzın bizzat Kur'ân'dan öğrenilip tcfsîr edilmesidir. Bu da muhtelif yerlerde tekrarlanmış bulunan lafızları cem'edip incelemekle yapılabilir. Bazan bir kelime muhtelif mânâlarda kullanılabilir. Hidâyet lafzı ve benzeri gibi. Bu takdirde müfessir âyetin mânâsının cümlenin manâsıyla nasıl uyuştuğunu tedkîk ederek o lafzın anlamlan arasından istenen mânâyı çıkarabilir. Kur'ân'ın genellikle bir kısmının diğer bir kısmını tefsir ettiği söylenmiştir. Lafzın gerçek anlamını gösteren en iyi karîne daha önce geçmiş olan söze uygun anlama gelmesidir. Ayrıca mânânın bütünü içerisinde uyum sağlayıp tamamen kitâbta vârid olan maksadla hem ahenk olması gerekir.
2- Üslûbu bilmek. Gerçek bir müfessirin Kur'ân'daki üstün üslûbu anlayacak bilgiye sahip bulunması gerekir. Bu da belagat ile ayrıca sözün inceliklerini ve güzelliklerini dikkatle takîb etmek ve o sözü konuşanın maksadına vâkıf olmaya özen göstermekle münkün olur. Evet biz, Allah Teâlâ'nın murâdını bütünüyle ve tâm olarak anlayabilecek yüceliğe eremeyiz. Ama takatimiz ölçüsünde bazı noktaları anlama imkânına sâhib olabiliriz. Bunun için de maânî ve beyân gibi üslup bilgisinin yanısıra gramer bilgisine de ihtiyacımız vardır. Fakat yalnızca bu bilimleri bilmek ve bu konulan anlayıp ordan hüküm çıkarmak, istenene uygun düşmez ve arzulananı elde ettirmez.
Arapça'nın gramerinden bahseden kitâblarda gördüğünüz gibi Araplar daha gramer kaideleri konulmazdan önce konuşurken bu kaidelere uyuyorlardı. Bu, kendilerine doğuştan verilmiş bir özellik miydi? Hayır, aksine bu, yalnızca duyma ve taklîd yoluyla elde edilen bir melekeydi. Bu sebepledir ki arap asıllı kişiler yabancılarla karışınca, yabancılardan daha çok arapcaya yabancılaştılar. Eğer bu, arapçayı kullanma kendilerine âit tabîî bir Özellik olsaydı; hicretten elli sene gibi kısa bir süre sonra bu özelliklerini yitirmezlerdi.
3- Beşerî bilimler. Allah Teâlâ bu kitabı en son kitâb olarak indirmiş ve başka kitâblarda açıklamadığı konuları bu kitâbta açıklamıştır. Yaratıkların ahvâl've tabî atma dâir bilgileri insanlar arasındaki ilâhî kanunları bu kitabında beyân ederek milletlerle ilgili en güzel kıssaları anlatmış ve bu kıssalarda İlâhî kanununun seyrini izah etmiştir. Öyle ise bu kitaba bakan (onu okuyan) kişi insanlığın gelişme ve ilerleme dönemlerindeki durumlarına bakmalı, zaaf ve kuvvet, izzet ve zillet, bilgi ve cehalet, îmân ve küfür gibi muhtelif hallerinin kaynaklarını araştırmalı, büyük küçük bütün âlemin ahvâlini öğrenmelidir. Bu, ise birçok fenlerin bilinmesini gerektirir ki bu fenlerin başında çeşitli türleriyle birlikte tarih ilmi gelir.
Üstad imâm (Muhammed Abduhu) der ki: Bir kişi Allah Teâlâ'nın: "İnsanlar tek bir ümmettiler. Allah uyarıcı ve korkutucu peygamberler gönderdi." (Bakara, 212) âyetini insanlığın hallerini bilmeden, insanların nasıl birleşip ayrıldıklarını ted-kîk etmeden ve ilk milletlerin birliğinin ne anlama geldiğini, yararlı mı zararlı mı olduğunu, peygamberlerin gönderilişinin ne gibi etkileri bulunduğunu bilmeden tefsîr etmesinin mümkün olabileceğini ben, asla düşünemem.
Kur'ân; geçmiş milletlerden ve bu milletlerle ilgili ilâhî kanunlardan Allah'ın gökyüzünde, yeryüzünde, dış dünyada (afâk) ve İç dünyada (enfüs) mevcûd olan âyetlerinden özet olarak sözetmiştir. Ve bu özet ifâde; her şeyi bilgisiyle kuşatmış olan Allah'tan sâdır olmuştur. Allah, Kur'ân'ın özet olarak bahsettiği hususları daha

iyi bilmek ve anlamak için yeryüzünde gezmemizi, tefekkür ve nazar etmemizi emretmiştir. Şayet biz, bu kâinatı dış yüzüne bakarak değerlendirmekle yetinseydik; kitaba, ihtiva ettiği bilim ve hikmetle değil, cildine bakarak değer veren kimseler durumuna düşerdik.

4- Bütün insanlığın Kur'ân'la nasıl hidâyete erdirilcbileceğinİ bilmek. Bu, farz-ı kifâyeyi üstlenmiş olan müfessirin peygamber devrindeki araplann ve arap olmayanların ne durumda olduklarını bilmesi gerekir. Zîrâ Kur'ân insanların hepsinin şekavet ve dalâlette bulunduklarını, peygamber (s.a)'in de onları hidâyete ve mutluluğa eriştirmek üzere gönderildiğini bildirmektedir. Müfessir; o insanların hallerini ve durumlarını bilmedikçe Kur'ân'ın kınadığı âdetleri gerçek şekliyle veya gerçeğe yakın olarak nasıl anlayabilecektir? Kur'ân bilginleri; dine davet edenler ve taklîdî olarak bu uğurda mücâdele edenler başkalarını taklîd ederek insanların bâtıl üzere bulunduklarını, Kur'ân'ın da bunların bâtıl görüşlerini ortadan kaldırdığını söylemekle yetinmeleri mümkün müdür? Asla. Ben şu anda Hz. Ömer'den rivayet edilen şu sözü söylüyorum: İnsanların câhiliyyet ahvâlini bilmemeleri düğüm düğüm islâm düğümünün kopup yok olması endîşesini doğurmaktadır. Yani Hz. Ömer demektedir ki: İslâm döneminde neş'et edip de insanların daha önceki hallerini bilmeyenler Kur'ân'ın hidâyetinin etkisini ve Allah Teâlâ'nın Kur'ân ile beşeriyetin durumunu değiştirmesindeki inayetini, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmasındaki lutfunu bilemezler. Bunu bilemeyenler de İslâm'ın alelade bir şey olduğunu zannederler. Görmez misiniz kî; temiz ve rahat bir ortamda yetişmiş olanlar misvak ve temizlik gibi emirlerde şiddet göstermeyi lüzumsuzluk sayarlar. Çünkü bu, onlara göre hayatın zorunlu gereklerindendir. Ama kendilerinden başka halk tabakalarının durumunu araştırmış olsalar bu emirlerdeki hikmeti bilir ve bu edebin nereden geldiğini ve ne derece önemli olduğunu anlarlardı.

5- Peygamberin ve ashabının sîretini bilmek. Onların dünyevî ve uhrevî konularda nasıl bir bilgiye ve davranışa sahip olduklarını öğrenmek gerektir. (Reşîd Rızâ, Tefsîr'ül-Menâr, I, 21-24)

Daha önce; re'y ile tefsîrin iki kısım olduğunu bir kısmının yerilmiş ve makbul olmadığını, diğer bir kısmının da övülüp makbul olduğunu belirtmiştik. Yerilmiş ve makbul olmayan dirayet tefsirlerini bir kenara bırakalım, zira bu tefsirlerin, sahih anlamıyla tefsîr olmaktan uzak, mücerred hezeyanlardan ibarettir. Öğülmüş ve makbul olan dirayet tefsirlerinden bir kısmı; rivayet tefsîriyle aynı, bir kısmı ise farklı, olabilir. Yani ikisi birbiriyle tam olarak çelişebilir. Şöyle ki: Re'y ile tefsîr bir şeyin akıl bakımından reddedilmesini söylerken rivayet tefsiri bunu kabul edebilir. Bu gibi hallerde her iki tefsîri kabul edip aralarında uyum sağlamak mümkün olmaz. Bazı hallerde ise rivayet tefsîri ile dirayet tefsîri arasındaki farklı ifâdeleri birleştirip aralarında uyum sağlamak mümkün olur. Sözgelimi Sırât-ı Müstakîm ifâdesini bazıları Kur'ân, bazıları İslâm, bazıları kulluk yolu, bazıları da Allah vefResûlüne itaat olarak tefsîr etmişlerdir. Bu anlamlar herne kadar birbirinden farklı ise de birbirine karşıt ve çelişik değildirler. Zira İslâm yolu, aynı zamanda Kur'ân yoludur, kulluk yoludur, Allah ve Resulüne itaat yoludur. Bu takdirde farklı olarak ifâde edilse de hepsini aynı mânâ etrafında toparlamak mümkündür. Rivayet tefsîri ile dirayet tefsîri arasındaki ihtilafın en zor olan kısmı; aklın ve naklin kesin 'ifadelerle birbirinden farklı olması veya birinin kesin,

diğerinin zannî olması, ya da her ikisinin netîcesinin de zandan ibaret bulunması halleridir. Akıl ve naklin kesin olarak birbiriyle çelişmesi düşünülemez. Binâenaleyh, şeriatın akla çelişik olması imkânsızdır. Birinin kesin, diğerinin zannî olması halinde ise iki görüşün arasını cem'etmek imkânı bulunmayacağından, kesin olanı zannî olana tercîh etmek gerekir. Böylece en kuvvetli ve en çok tercîh edilen görüş ile amel edilir. Her ikisinin de zannî olması halinde ise; akıl ile naklin arasını birleştirmek mümkün olursa, Kur'ân'ın ifâdesinin her ikisine birlikte hamledilmesi gerekir. Eğer ikisinin arasını cem'etmek mümkün olmazsa, peygamberden nakledilen ve sahîh olan tefsîr tercih edilir. Zîrâ sahabeye nisbet edilen sahîh tefsîr daha makbuldür. Mümkündür ki; sahabe bunu Resülul-lah'tan duymuş olsun Ayrıca ashabın sahîh bir anlayışa, sağlam bir düşünce yapısına, sâlih amele sâhib oldukları ve bu meziyetleriyle imtiyaz ederek Kur'ân'ın inişine şehâdet ettikleri bir realitedir. Tabiînden nakledilen rivayete gelince; bu konunun açıklanması gerekir. Eğer tabiînden olan zât, ehl-i kitâbtan rivayet aktarmakla maruf birisi ise, o konuda tabiînin görüşü yerine aklın görüşü tercîh edilir. Ama tabiîn ehl-i kitâbtan rivayet nakli ile tanınmazsa ve tabiînden nakledilen haberler aklî yorum arasında çelişki bulunacak olursa; bu takdîrde işitilerek elde edilen deliller, ve aklî istidlaller ya da ikisinden birisi tercîh edilir. Eğer karineler, şüpheli olur, deliller ve belgeler de çelişirse bu durumda mes'ele üzerinde bir hüküm verilmez, Allah'ın muradının mevcudiyetine inanılır, ancak bu muradın hangi şekilde tecellî ettiği kesin olarak söylenmez. Böylece bu mes'eîe açıklanmamış mücmel ve müteşâbih mes'ele hükmünde mütalaa edilir. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 284-286)
Dirayet tefsirinde görülebilecek kuvvet ve zaaf noktalarını kısaca açıkladıktan sonra, şimdi dirayet tefsirlerinin en önemlilerini biraz daha detaylı olarak görmeye çalışalım:
Daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm'ın başlangıç döneminde bahsedilen şartlar nedeniyle daha çok rivayet türünden tefsirler yazılmış ve rağbet bulmuştur. Ancak zamanla ve gelişen siyâsî, sosyal, ekonomik ve kültürel sâiklerle dirayet tefsirleri de kaleme alınmıştır. Bu tefsirlerden en önemlileri Zemahşerî'nin (öl. 949) el-Keşşâf an Hakâik'it-Tenzîl; Fahreddîn Râzî (öl. 1209)'nin Mefâtîh'ül-öayb; Kâdî Beydâvî (öl. 1286)'nin Envâr'üt-Tenzîl ve Esrar'üt-Te'vîl; Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 1300)'nin Medârik'üt-Tenzîl; Hâzîn (öl. 1340)'in Lübâb'üt-Te'vîl; Ebu Hayyân el-Endelûsî (öl. 1344)'nin Bahr'ül-Muhît; Hatîb eş-Şerbînî (öl. 1570)'nin Sırâc'ül-Münîr; Ebu'Suud Efendi (öl. 1574)'nin İrşâd'ül-Akl'is-Selîm; Âlûsî, (öl. I854)'nin Rûh'ül-Meânî, Sıddîk Hasan Bahadır Han (öl. 1889)'m Feth'ûl Beyân isimli eserleridir.
Ayrıca başta Şeyh Muhammed Abduh (Öl. 1905), Cemaleddîn el-Kâsımî (öl. 1913), Reşîd Rızâ (öl. 1935), Tantâvi Cevheri (öl. 1940), Elmalıh Muhammed Ham-di Yazır (öl. 1942), Muhammed Mustafa el-Merâğî (öl. 1945), Seyyid Kutub (öl. 1966), Ebu'1-A'lâ el-Mevdûdî (öl. 1979) olmak üzere Ünlü çağdaş mütefekkir ve mü-fessirlerin tefsîr çalışmaları herne kadar dirayet tefsirleri kategorisine girerse de biz, bu tefsirleri modern tefsîr farâliyeti bölümünde ele alacağımızdan burada ayrıca inceleme onusu yapmayacağız.[11]

I- Zemahşcri (öl. 538/1144), el-Keşşâf an-Hakâık

Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud İbn Ömer İbn Muhammed lbn Ömer el-Harizmî ez-Zemahşerî. Tefsîr, hadîs, kelâm, İlimlerinde şöhret bulmuş ünlü edip ve şâir. 27 Recep 467 (19 Mart 1075)'de Harizm eyaletindeki Zemahşer'de doğmuştur. Çocukluğunda damdan veya hayvandan düştüğü için ve büyük bir ihtimâlle de Harizm'de yolculuk esnasında kar fırtınasından donduğundan dolayı bir ayağı kesilmiş ve takma bacakla yürümek zorunda kalmıştı. Dindar bir aileye mensûb olan Zemahşerî İlk dinî bilgileri babasından almıştır. Rivayete göre, ayağı sakat olduğundan babası, onun hayatını rahatça ve oturarak kazanması için terzi olmasını arzu etmiş, ancak Mahmud İbn Ömer'in okumak istemesi üzerine medreseye vermişti. Zemahşerî, önce devrinin dil ve tıp bilginlerinden olan Ebu Mudar Mahmud İbn Cerîr et-Dabbî'den dersler almış ve mu'tezileden olan bu hocasının etkisinde kalarak mu'tezilî inançları benimsemiştir. Ünlü Selçuklu sultânı Melik Şâh'ın vezîri Nizâm'ül-Mülk'ün zamanında yetişmiş olan Türk asıllı bu büyük düşünür; bir süre sonra Harizm'den Horasan'a gider, sonra İsfahan'a geçerek Melik Şâh'ın oğlu Sultan Muhammed ile ilişki kurar ve bir kasidesinde onu medheder. Hacca giderken Bağdâd'a uğrar. Ve Bağdâd'ta Nizamiye medresesinde ders veren ünlü bilginlerden Ali İbn Muzaffer en-Nîsâbûrî, Ebu Nasr el-Isfahânî, Ebu'i-Hattâb İbn ebu'l-Beşer, Ebu Saîd el-Şakkânî, Şeyh'ül-İslâm Ebu Mansûr İbn Nasr, Kâdı'l-Kudât Ebu Abdullah Muhammed İbn Ali ed-Dâmeğânî,ibn el-Şecerigibi bilginlerle tanışır ve bunlardan edebiyat, hadîs, fıkıh dersleri alır.
512(1118) yılında Mekke'ye giden Zemahşerî, burada Mekke şerifi Ali Jbn Hamza lbn Vahhâs ile tanışır ve aralarında şahsî bir dostluk teşekkül eder. Mekke'de bulunduğu süre içerisinde çevrede bulunan muhtelif kabilelerin arasında geziler yaparak arapların dil, edebiyat, örf ve âdetleri hakkında genişbilgiler toplar. Burada iki yıl kaldığı sanılan Zemahşerî tekrar Harizm'e döner. Ancak Harizm'de fazla kalmaz. Yeniden Mekke'ye gitmek üzere yola düşer ve Şam'da vâlîTâç'ül-Mülûk Böri lbn Tuğtekin ile görüşür. Mekke'ye vâsıl olduğunda, kendisi gibi bir mu'tezilî olan lbn Vahhâs'ın da teşviki ile bahis mevzuu ettiğimiz Keşşaf tefsirini yazmaya koyulur. Çok sevdiği Ka'be'de uzun müddet kaldığı için (Allah'ın evinin komşusu) anlamına kendisine Câr'ul-Lah lakabı verilir. Bu seyahatında üç yıl Ka'be'de kaldıktan sonra, tekrar Harizm'e dönmek ister ve 533 (1138) yılında Bagdâd'a uğrar. Burada büyük bir ilgi ile karşılanır. Fahr-ı Harizm (Harizm'in kendisiyle iftihar ettiği kişi) diye de tanınan Zemahşerî, bir yandan dersler verirken, diğer yandan da Ebu Mansûr el-Cevâlıkî gibi âlimlerin derslerine devam ederek icazet alır. Memleketi olan Harizm'e geldikten sonra Ceyhun (Amu Derya) Nehrinin kıyısındaki Ürgenç (Gürganç-Cürcan)'e yerleşir. Birkaç sene sonra 9 Zilhicce 538 (14 Haziran 1144) yılında Arefe gecesi vefat eder. Hiç evlenmemiş olduğu sanılan Zemahşerî bir yandan ilmî eserler te'lîf ederken, diğer yandan da pek çok sayıda öğrenci yetiştirir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, nahiv, dilbilgisi, edebiyat, biyografi gibi pekçok mevzuda eser vermiş olan Zemahşerl'nin şüphesiz ki en ünlü eseri; el-Keşşâf an Hakâik'i Ğavâmız'it-Tenzîl ve Uyûn'ül-Ekâvil fi Vücûh'it Tenzil isimli tefsiridir. Kısaca Keşşaf diye bilinen bu tefsiri, Mekke'de yazmaya başlamış, ancak Ürgenç'te tamamlayabilmiştir. Dirayet tefsiri alanında yazılan eserlerin ilki olan bu tefsîr,

Kur'ân'ın i'câzıni, dil bakımından İnceliklerini ortaya koyan edebî tefsîr örneklerinin de ilkidir. Nitekim kendisinin de çok beğendiği bu eser, özellikle Kur'ân'ın edebî i'câzı üzerinde fazlasıyla durduğu için uzun yıllar medreselerde okunmuş ve bu sebeple de büyük bir itibâr görmüştür. Ancak Mu'tezilî fikirleri taşıdığı için sürekli eleştiri konusu da olmuştur. Biz zaman zaman bu tefsirden bazı iktibaslar yaptık. Bu bölümlere bakarak Keşşaf hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Keşşaf birçok kişi tarafından özetlenmiş veya şerhedilmiştir. Bu Haşiye, Tâ'lîk, telhîs ve hâmİş' Kâtip Çelebi ve Brockelmann tarafından kaydedilmiştir. Ayrıca Nukat'ül- Arap fi Carîb'il-Trâb fi'1-Kur'ân adında Kur'ân'ın i'râbına dâir bir eserinin yanı sıra, el-Minhâc fi Usûl'id-Dîn isimli fıkha dâir bir eseri bulunmaktadır. Farâiz, haccın menâsiki ve hadîsle ilgili birçok eserler de yazmış olan Zemahşerî'nin el-Fâik fi öarîb'il-Hadîs isimli hadîslerdeki garîb lafızları açıklayan eseri ve nahve dâir el-MufassaI,el-Ünmûzec el-Müfred ve'1-Mürekkeb ile klasik arapçanın Önemli bir lügati özelliğini taşıyan Esâs'ül-Belâğa isimli eseri ve yine pratik bir sözlükten oluşan Mukaddimet'ül-Edeb'i, seçilmiş vecizelerden oluşan Nevâbiğ'ül-Kelim'i ve hikemiyyâtten meydana gelen Etvâk'üz-Zeheb'i, nasîhatları ihtiva eden Makâmât veya Nesâih'üt-Kibâr'ı, Arap atasözlerinden meydana gelen el-Müstaksâ fi'1-Emsâl'i ve nihayet kendi şiirlerini toplamış olduğu divânı gerçekten son derece önemli eserleridir. Onun ellinin üzerinde eser yazdığı anlaşılmaktadır.
Zemahşerî, Arap dilinin inceliklerine öylesine vâkıf olmuştur ki, rivayete göre bir gün Ebu Kubeys dağına çıkarak Arap kabilelerine şöyle seslenmiştir: Babalarınızın, dedelerinizin dilini gelin benden öğrenin.
Zemahşerî, Keşşafta Kur'ân-ı Kerîm'İn belagatını, fasahâtını, edebî' i'cazını o dönemin bütün eserlerinin son derece üstünde bulunduğunu, yalnız o günkü Arap edebiyatı bakımından değil, diğer semavî kitâblar bakımından da üstünlüğünü ortaya çıkarmıştır. Kur'ân'm dil bakımından inceliklerini ızİ/âr etmiş ve bunda da fevkalâde başarı göstermiştir. Nitekim ünlü müfessir Fahreddîn Râzî öâfir süresindeki: "Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar hamd ile Rablarını tesbîh ederler ve îmân ederler." (Ğâfir, 7) âyetindeki "ve îmân ederler" kavundaki inceliğe dikkat çeken Keşşafın görüşünü aktararak şöyle der: Meleklerin zâten daha önce Rablanna hamd ile tesbîh ettiklerinin belirtilmesi onların îmân etmiş olmalarınım gösterir. Bundan sonra da yine îmân ettiklerinin belirtilmesinde ne fayda mülahaza edilmiş olabilir? Biz deriz ki: Buradaki fayda; Keşşaf tefsirinin sahibinin(Zemahşerî) belirttiği nükte olmalıdır. Bu nükteyi gayet güzel keşfetmiş olan Zemahşerî şöyle diyor: Bundan maksad, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde durmadığına dikkatleri çekmektir. Zîrâ Allah Teâlâ Arş'ın üzerinde oturmuş ve melekleri izliyor olsaydı, Arş'ı taşıyan ve onun etrafında bulunan melekler de Allah Teâlâ'nm zâtını gözleriyle görüp müşahede etmiş olurlardı. Bu takdirde de meleklerin Allah'ın varlığına îmânı görmeden îmân türünde olacağı için bu îmânlarından dolayı onları medh ve sena etmek gerekmezdi. Zîrâ hazır ve görülen bir şeyin varolduğuna inanmak ayrıca bir övgüye neden olmaz. Görülmüyor mu ki güneşin varlığını ve aydınlığını kabul etmek herhangi bir övgüyü gerektirmez. Allah Teâlâ meleklerin îmân ettiklerini övgüyle zikrettiğine göre; anlaşılıyor ki,

melekler Allah Teâlâ'nın zâtım Arş üzerinde oturmuş hâzır olarak bilip tanımak yerine, sadece delîl tarikiyle bilip doğrulamışlardır.
Allah Teâlâ Keşşaf sahibine rahmet etsin eğer eserinde bu nükteden başka bir şey bulunmamış olsaydı, yine de onun için övünç ve şeref kaynağı olmaya yeterdi. (Fahreddîn Râzî, Mefâtih'ül-Ğayb, XXVII, 33-36) Fahreddîn Râzî'nin de işaret et-tiği gibi bu konulardaki derin tesbîtleri nedeniyle Keşşaf tefsiri zamanına kadar benzeri yazılmamış değerli bir tefsir olarak görülmüş ve hattâ müellifin kendisi bile eserini fazlasıyla beğenerek bir şiirinde şöyle medhetmiştir:
Sayısız tefsîrler vardır dünyada,
Hayatım hakkı için Keşşafın benzeri yoktur.
Eğer hidâyeti bulmak istiyorsan devanı et onu okumaya,
Cehalet bir hastalık gibidir, Keşşafta ona şifâ.
Zemahşerî Keşşafta tasavvuf! konulara yer vermediği gibi buna karşı çıkmış ve Mâide sûresinden (âyet 54) mutasavvıflara ağır eleştiriler yöneltmiştir. Mu'tezİ-Ie; âhirette Allah'ın görülmesini reddettiğinden Zamahşerî de Âl-i İmrân sûresinde (185) "Gözler onu görmez" âyetini tefsîr ederken Ru'yetullah'ı açıkça inkâr ederek kısaca şöyle der: Gözler Allah'ın zâtına ilişemez ve kendisini göremez. Çünkü Allah Teâlâ zâtı bakımından gösterici olmaktan yücedir. Zîrâ gözler cisimler gibi aslî veya arazlar gibi tebaî olarak bir yönde bulunan şeylere ilişebilir. Allah'ın zâtı ise hiçbir yönde değildir. Bütün bu zaafına rağmen Keşşaf tefsiri, islâm âlimlerince büyük bir itibâra mazhar olmuştur.
Otuza yakın müellif ona kısmen veya tamamen şerh yazmıştır. Bunları şöylece sıralayabiliriz: (Kutbeddin Mahmûd Şîrâzî (öl. 710/1310); Muhammed et-Tayyibî, (öl. 743/1342); Ömer İbn Abdurrahmân el-Kazvînî (öl. 745/1344); Ahmed el-Çarperdî(öl. 746/1335); İmâdüddîn Yahya el-Alevî(öl. 750/1349); Kutbeddîn. Tehtânî (öl. 766/1364); Ekmelüddîn Bâbertî (öl. 783/1381); Sadeddîn Teftâzânî (öl. 792/1389); SiracÜddîn Ömer el-Bulkînî (öl. 805/1402); Seyyîd Şerîf Cürcanî (öl. 816/1413); Veliyüddîn Ebu Zür'a (öl. 826/1422); Haydar el-Herevî (öl. 830/1426); Yûsuf İbn Hasan et-Tebrîzî (öl. 840/1436); Alâeddin Ali Musannifek (öl. 871/1466); Hasan Çelebî (öl. 885/1480); Hatibzâde Muhyiddîn (öl. 901/1495); Kemâlüddîn İsmail Karamanı (öl. 920/1514); İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1535); Hayreddin Hızır el-Atûfi (öl. 948/1541); Mcvlânâ Ali Kuşçu (öl. 978/1570); SunTuIlah Efendi (öl. 1011/1602); MaraşMı Saçaklızâde Mehmcd Efendi (öl. 1145/1732) Ayrıca vefat tarihleri bilinmeyen Abdülkerîm İbn Abdülcebbâr, Alâeddîn Ali Pehlivan, EbuM-Abbâs Ahmed İbn Benâ', Mevlânâ lbn'Ül-Hatîb ve Selanik kadısı Hamid tbn Mustafa tarafından Keşşaf tefsîrine haşiye veya tâlîk yazılmıştır.
Diğer taraftan Muhammed İbn Ali el-Ansârî (öl. 662/1263); Kâdî Beydâvî (Öl. 685/1286); Kutbeddîn Muhammed es-Seyrafî (öl. 698/1298); Alâeddin Ali et-Tûsî (öl. 816/1413), AbdüM-Evvel İbn Hüseyn (öl. 950/1543) tarafından telhis yazılmış-tır. Cemâleddîn Abdullah ez-Zeyla'î ile Şihâbüddîn Ebu'1-Fadl Keşşaf tefsirinde mev-cûd olan hadîsleri tahrîc etmişlerdir. Ve yine bu eseri tanıtmak üzere Nâsıruddîn Ahmed tarafından el-tntisâf, Alamüddîn el-Irâkî tarafından el-lnsâf, Ali Ömer es-Sakûnî tarafından Kitâb'üt-Temyîz Ala'l-Kesşâf isimli eserler kaleme alınmıştır. Keşşaf tefsirinde yer alan bin kadar beyit şerhedildiği gibi, Fi'ruzâbâdî

ve Hâmid İbn Ali el-Dımeşkî, Keşşafın önsözünü şerhetmişlerdir. Bu eserde şevâhid kabilinden zikredilen beyitler, Hıdır İbn Muhammed el-Mavsılî, Muhibbüddîn Muhammed el-Hamevî ve Ebu Abdullah Muhammed İbn Tayyib tarafından şerhedilmiştir.
Zemahşerî tefsirinin önsözünde bu eseri neden kaleme aldığını şöyle açıklıyor: Adalet ehli kurtulan topluluğun seçkinlerinden; Arap ilimleriyle, dinî esâsların arasını birleştirenlerden dinde kardeşlerimiz olan bazı kişilerin bir âyetin tefsiri konusunda bana başvurdukları her seferinde, kendilerine bazı gerçeklerin perdesini kaldırdığımda bunu fevkalâde güzel karşılayıp hayret ettiler ve bu gerçeklerden bazı cepheleri içeren bir eserin tasnifi konusunda bana şevk kanatlarını açı verdiler. En sonunda benim yanıma gelerek kendilerine tenzil (Kur'an-ı Kerîm')in hakîkatların-dan ve sözlerin kaynaklarından te'vîl vecihlerini açıklamamı, notlar tutturmamı istediler. Ben bağışlanmamı dîledimse de onlar dönüp geldiler ve dinin ulularından adalet ve tevhîd bilginlerinden şefaat dileyerek yeniden başvurdular. Herne kadar onların benden istedikleri şeyin bir görev olduğunu ve bu konulara girmenin farz-ı ayn gibi.bir şey olduğunu bilmekte idimse de; bundan bağışlanmamı dilemeye beni sevkeden husus; bırakalım beyân ve maânî ilimleri üzerine kurulmuş söz basamaklarında yükselmelerini, zamanın ahvâlinin derme çatma olması, insanlarının tutarsızlığı ve bu bilim konusunda en küçük bir himmet göstermekten uzak olmaları idi. Bunun üzerine ben de kendilerine başlangıçlar konusunda bazı mes'eleleri imlâ ettirdim ve Bakara sûresinin hakikat lan konusunda bazı söz topluluklarını yazdırdım. Bu yaygın bir söz idi, soru ve cevâbı çoktu, uzatmaları ve ekleri uzundu. Ancak ben bununla bu bilimin inceliklerinin derinliğine dikkatleri çekmeye çalıştım. Ve bunun kendileri için çevreyi aydınlatan bir ışık ve uyulan bir örnek olmasını istedim.
Ne zaman ki; Allah'ın civarında bulunma azmini ve Harem-i ilâhiyyede konaklama isteğini kararlaştırarak yönümü Mekke canibine çevirdim, geçtiğim her ülkede sakinlerinden seçkin bir kitlenin-bunlarm sayısı ne de azdır- ciğerlerinin yanık olduğunu, o tutulan notlara ulaşabilmek ve onunla yakınlık kurup elde edebilmek konusunda susuz olduklarım ve bu notlan iktibas etmeye tutkulu bulunduklarını, gördüm. Bu gördüğüm şey ilgimi harekete geçirdi, durgun olan enerjimi canlandırdı. Mekke'ye konağımı kondurduğumda bir de baktım ki; ben, Hz. Hasan ailesinden değerli bir ocakta bulunuyorum. Bu emîr, şerîf; Resülullah ehlinin şerefi olan imâm Ebu Hasan İbn Hamza îbn Vehhâs'tı. Allah, onun yüceliğini sürdüredursun. Hz. Hasan ailesinde pekçok güzeller bulunmasına ve güzellikleri sayısız menkıbelere konu olmasına rağmen o, bu ailenin yüzünde bir benek ve nükte idi. İnsanlar arasında yüreği suya en çok arzulu, vücûdu en alevli ve arzusu en yeterli olanıydı, öyle ki; bizim Hicaz'da bulunmadığımız sürede; içinde bulunduğu külfetli hayata rağmen çölleri aşıp engelleri ortadan kaldırıp Harizm'e yanımıza gelmiş ve bu amacına ulaşmak İstediğini beyân arzusu duymuştu. Ben de demiştimki: Bağışlanma dileyen kişiye engeller kat kat oldu, dertler onu alıkoydu. Görüyorsun ki yıllar beni alıp götürdü. Vücûdum yıprandı arapların boynun uzantısı dedikleri onluk yıllarla (araplar altmış ile yetmiş yaş arasında bulunanlara böyle diyorlardı) boğuşur oldum. (Keşşaf, I, 15-19).

Zemahşerî devamla bu eserini Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'in hilâfet kadar tutan bir sürede tamamlayıp bitirdiğini, aslında otuz sene kadar bir zamana sığacak bu çalışmayı, iki yıl üç veya dört ay gibi bir zamanda tamamladığını belirtmektedir ki, bu süre Kâtip Çelebi'nin beyânına göre 528 yılı Rebî'ül-Ahİr'in ikinci Pazartesi günüdür. (1133) Bunun ise sadece Allah'ın evinin (Kâ'be) bir mucizesi ve bereketi mahsûlü olduğunu bildirmektedir.
Zemahşerî önsözde bilâhere tefsîr yazacak kişilerin; sâhib olmaları gereken asıl ilmin Beyan ve Maânı olduğunu belirterek Cahiz'in Nazmül' Kur'ân isimli eserinden naklen şöyle demektedir: "Fakîh; herne kadar fetva ve ahkâm ilminde akranlarından seçkin de olsa, kelâma herne kadar söz san'atında dünya ehlinin en üstünü de bulunsa, kıssa ve haber ezberleyicileri herne kadar tbn'üI-Kıriyye'den (Arap fesahat bilginlerinden birisi) daha çok hafız da olsa, vaiz herne .kadar Hasan el-Basrî'den daha iyi vaiz olsa, nahiv bilgini herne kadar Sîbeveyh'den daha çok nahiv bilse, Iüğat bilgini herne kadar sakal ve bıyığının gücüyle lüğatları çiğneyip yutsa bunlardan hiçbirisi bu yollara koyulmakta başarılı olamaz ve bu hakîkatlara dalanı az. Ancak Kur'ân'a hâs olan iki ilimde derin bilgi sahibi olan kimse müstesnadır ki bu ilimler "öz Önce belirtilen lügat, maânî ilmi ve beyân ilmidir." (Keşşaf, 1,12-15)
Zemahşerî Kur'ân'm belagat cephesine çok önem verir ve âyetlerin tefsirinde istiare, mecaz ve diğer belagat metodlarını izah etmeye çalışır. Bu bakımdan gerçekten bîr çığır açmıştır. Kur'ân'ın eşsiz üslûbundaki nazım güzelliğini ve inceliğini ortaya koymuş ve bu cihetten de kendinden sonra gelen bütün müfessirlerin kılavuzu ve önderi olmuştur. Hattâ onun mezhebine karşı çıkanlar bile, onun ortaya koyduğu edebî ve lugavî incelikleri tekrarlamaktan geri durmamışlardır. Ne var ki bu edebî incelikler üzerinde fazlasıyla duran Zemahşerî bazan farazî ve mecazî varsayımlara fazlasıyla dayanmakta, birtakım temsîli ve hayalî ifâdelere çok yer vermektedir. Bu sebeple onun ünlü hasmı sünnî bilgin İbn el-Münîr e!-lskenderî kendisini bu bakımdan çok tenkîd edecek hattâ şöyle diyecektir: Bu adamın âyetin edebiyle edeblenip de Allah Teâlâ'nın misâl diye isimlendirdiği şeyi misâl diye isimlendirmesi gerekmez miydi? (el- İntisaf- Keşşafın kenarında-, II, 449).
Zemahşerî, tefsirinde Mu'tezilî görüşleri te'yîd edebilmek için müteşâbih âyetleri muhkem âyetlere hamletmeye çalışır. Ancak bunu her müfessir gibi genel bir prensib olarak değil, yalnızca Mu'tezilî fikirlerle çelişen âyetler İçin uygular, (örnek olarak bkz: En'âm 103; Kıyamet, 22-23; A'râf, 28; İsra, 16) Zemahşerî büyük günâh konusunda, hüsün ve kubuh mes'elesİnde, sihir, irâde hürriyeti ve kulun fiilinin yaratıcısı olması mes'elesİnde tamamen mu'tezilî görüşleri sergiler. (Bkz. Büyük günâh meselesi için; NÎsâ, 93, En'âm, 158. Hüsn ve kubuh meselesi için; Nisa, 165; Isrâ, 15. Büyü için; Felak ve Nâs sûrleri.
irâde hürriyeti ile alâkalı olarak Âl-i İmrân, 8; Mâide, 41; Bakara, 272; En'âm, 39: A'râf, 43)
(Zemahşerî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kıftî, Inbâh'ür-Ruvât Ala Enbâ'in-Nuhât, III, 265; Sem'anî, el-Ensâb, 277; Ibn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 219; Suyûtî, Buğyet'ül-Vûât, II, 279; Ib'n Kutlubağa, Tâc'üt-Terâcim, 71; Ze-hcbî, Tczkiret'ül-Huffâz, IV, 1238; Abdülkâdir İbn Muhammed el-Kureşî, el-Cevahir'ül-Müdîc, II, 160; îbn'ül İmâd el-Hanbelî, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 118; Suyûtî,

Tabakât'ül-Müfcssirîn, 41; İbn Kâdi Şihbe, Tabakât'ün-Nuhât, II, 141; Zehe-bî, el-tber, IV, 106; lbnü'1-Esîr, el-Kâmil, XI, 97; el-Lübâb fî Tehzîb'il-Ensâb, I, 506; İbn Hacer, Lİsân'ül-Mîzân, VI, 4; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 269; Yâkût, Mu'cem'ül-Üdebâ,VII, 147; Mu'cem'ül-Büldân, II, 940>Taşköprüzade, Miftâh'üs-Saâde, III, 97; İbn'ül-Ccvzî, el-Muntazam, X, 112; Zehebî, Mîzan'ül-t'tidâl, IV, 78; İbn Tağriberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, V, 274; İbn Hacer, Nüzhet'Ül-Elibba', 391; îbn Hallikân, Vefcyât'ül-A'yân, V, 168-174, Nuri Yüce, İslam Ansiklopedisi, Ze-mahşerî maddesi; Brockelmann, G.A.L.I, 290 vd.; Suppl., I, 509 vd.)[12]

2- Fahreddîn Râzî (öl. 606/1209), Mefâlîh'ül-Ğayb)

Fahrüddîn Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer Ibn Hüseyn İbn Hasan İbn Ali et-Teymî el-Bekrî, et-Taberî er-Râzî 543 (1149) yılında babası ZiyaÜddîn Ömer'in hatîb olarak bulunduğu Rey şehrinde dünyaya geldi. Bu sebeple ona Rey şehrinin Hatıbinin oğlu mânâsına İbn Hatîb'ür-Rey denilmiştir, ilk öğrenimini babasından almış olan Fahrüddîn Râzî, daha sonra Merağa'da Mecd'üd-Devle el-Cîlî'den hik-met ilimlerini tahsil etmiş, Kemal es-Simuânî'den fıkıh öğrenmiş ve Şeyh Necmed-dîn el-Kübrâ'dan tasavvuf dersleri almıştır. Çevresinde şöhretli bir bilgin durumuna geldikten sonra, Ehl-i sünnete karşı görüşlerle mücâdele etmek üzere muhtelif seyâ-hatlarda bulundu. Önce Harizm'e giden Râzî, burada Mu'tezile mezhebi mensûbla-nyla ateşli tartışmalara girişti ve bu sebeple Harizm'i terketmek zorunda kaldı. Daha sonra Maverâünnehir bölgesine geçerek Buhârâ ve Semerkand'da bulundu. Doğmuş olduğu Rey şehrine dönen Râzî, şöhretli ve zengin bir doktorun iki kızım iki oğluna aldı. Doktorun vefatı üzerine çocuklarına zengin bir miras kaldığı ve bu nedenle Râzî'nin müreffeh bir hayat yaşadığı kaynaklarca belirtilir.
582 (1185) yılına doğru Gazne ve Hindistan'da geziler yapan Râzî, nihayet Gû-rî sultânlarının ve Harizmşah Alâeddîn'in himâyesi altına girerek Herât'a yerleşti. Herât'ta iken kendisine Şeyh'ül'îslâm lakabı verildi ve adı geçen Sultân Alâeddin ona büyük ikramlarda bulundu. Sonra da hükümet merkezi olan Cürcâniye'ye gö-türdü. Râzî için Herât'ta bir medrese te'sîs etti ve ömrünün sonlarına kadar burada öğrencilerine dersler vermesini sağladı.
İbn Ebi Useybia'nın ifâdesine göre; şöhreti çevreye yayılmış bulunan Fahred-dîn Râzî; atına bindiği zaman etrafında üçyüz fakîh birlikte yürür ve Harizmşâh onun meclisine gelirmiş. (Uyûn'ül-Enbâ, 462) Kâdî Şemseddîn el-Hûyî, Fahreddîn Râzî'nin şöyle dediğini nakleder; Allah'a andolsun ki yemek zamanında ilimle uğ-raşamadığım için çok üzülüyorum. Çünkü vakit ve zaman çok değerli. (İbn Ebi Üsey-bis, A.g.e.: 462) Ders vermeye başladığından Zeyneddîn el-Keşşî, Kutbeddîn el-Mısrî ve Şihâbeddîn en-Nîsâbûrî gibi belli başlı öğrencileri çevresinde bulunur ve arkasında da sırasına göre diğer öğrencileri yer alırmış.
Yine İbn Ebi Useybia'nın ifâdesine göre; Musullu Şemseddîn Muhammed şöyle demiş: 600 yılında ben Herât'ta bulunuyordum, Fahreddîn İbn'ül-Hatîb (Râzî); büyük bir saltanat ve ihtişamla Bamyan kentinden Herât kentine gelmişti. Buraya gelişinde hükümdar Hüseyin İbn Harmîn onu karşılayarak pekçok ikramlarda bu-lunmuş ve Câmi'ine bir minber, diyânın'ın baş tarafına da bir seccade yerleştirerek orada oturmasını istemişti. Halkın onun huzuruna gelip sözünü dinledikleri bir

günde ben de orada bulunuyordum. Şeyh Fahreddîn eyvanın ortasında oturuyor sağ ve solunda Türk köleleri iki saf halinde kılıçlarına dayanmış olarak bulunuyorlardı. O gün Herât Sultânı Hüseyin İbn Harmîn de meclise gelip selâm verdi. Şeyh Fahreddîn onun yakınına oturmasını emretti. Ayrıca Şihâbeddîn el-Bûrî'nin yeğeni Sultân Mahmud da gelip selâm verdi. Şeyh Fahreddîn onun da öbür tarafta kendisine yakın bir başka yere oturmasını işaret etti. (İbn Ebi Üseybia, A.g.e., 462-463)
Hükümdarlara emir verecek derecede itibâr gören Fahreddîn Râzî'nin Ziyaed-dîn ve Şemscddin adında iki erkek çocuğu vardı Hükümdarlar katında böylesine itibâr gören Fahreddîn Râzî'nin düşmanları da pek çok olmuştur. Özellikle kardeşi Rükneddîn'in onun aleyhinde sözler söylediği kaynaklarda rivayet edilir. Hükümdâr'ın Fahreddîn Râzî'ye itibâr etmesi ve kendisi için Herât'da bir medrese inşâ ettirmesi çoğunluğu Kerrâmiye mezhebine mensûb bulunan Herât halkına ağır geldi.Kerrâmiye'nin ünlülerinden ve önderlerinden Abdülmecîd İbn Kıdve'nin de hazır bulunduğu bir mecliste hükümdarın huzurunda; Kerrâmiye, Hanefî ve Şafiî âlimleri tartışma yaptılar. Fahreddîn Râzî'nin kuvvetli tartışma metodu karşısında fikirlerini savunamayan İbn Kadve Herât camiinde vaz'ederek halkı onun aleyhine tahrik etmiş ve bunun netîcesinde hükümdar Gıyâsüddîn, Fahrüddîn Râzî'yi şehirden çıkaracağını vaad etmiştir. ^
İbn Hallİkân'ın belirttiğine göre, Fahreddîn Râzî İmâm Cüveynî'nin eş-ŞâmİI isimli eserini ezbere bilirmiş. Fahreddîn Râzî'nin bizzat ifâdesine göre üstâd silsilesi şöyle imiş: Babası ZÎyâüddîn Ömer, EbuM-Kâsım Süleyman İbn Nasır, İmâm'ül-Haremeyn Ebu'l-Meâli el-Cüveynî, Ebu İshâk ei-lsferayinî, Ebu'l-Hüscyn el-Bâhilî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Ebu Ali el Cübbâî. Onun fıkıhtaki üstâdlarının silsilesi de şöyledir: Babası Ziyâüddin Ömer, Ebu Muhammed Hüseyn İbn Mes'ûd el-Ferrâ, el-Bağavî Kâdî Hüseyn el-Mervezî, el-Kaffâl, Ebu Zeyd el-Mervczî, Ebu İshâk el-Mervezî, Ebu'l-Abbâs İbn Süreye, Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî, İbrahim el-Müzenî ve imâm İdrîs eş-Şâfiî. Fahreddîn Râzî'nin 606 yılı (1209) Ramazân bayramına tesadüf eden pazartesi günü Herât'da vefat ettiği ve o gün akşama doğru Herât yakınlarındaki Müzdahân köyünde defnedildiği belirtilir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 252) Arap edebiyatına hakkıyla vâkıf olan Râzî birçok şiir de yazmıştır. Onun ünlü şiirlerinden birisi şöyledir:
Akılların gidebileceği yerin sonu kesiktir;
Bilginlerin çalışmalarının çoğu boştur.
Ruhlarımız bedenlerimize engeldir;
Dünyamızdan elde ettiğimiz şey ise eziyet ve vebaldir.
ömrümüz boyunca araştırmalarımızdan hiç yararlanmadık;
Sadece şu dedi ile böyle denildiyİ birleştirdik.
Nice kişiler ve devletler gördük ki;
Hepsi birlikte çabucak yıkılıp yok oldular.
Nice dağlar gördük ki zirvelerinde;
Adamlar vardı yıkıldılar,
Dağlarsa hâlâ dururlar. (İbn Ebu Üseybia, Uyûn'ul-Enbâ, 468)
Başta, konumuzu teşkil eden Mefâtîh'ül-öayb isimli tefsiri olmak üzere pek çok eser yazmış olan Fahreddîn Râzî kendi devrinde yaşayan kültürün canlı mü-

messillerinden birisidir. Kelâma dâir el-Erbaîn fî Usulü'd-dîn, el-Metâlib'üI-ÂHye Muhassalü Efkâr'ü-Mütekaddimîn, İrşâd'ün-Nüzzâr, Uyun'ül-Mesail, el-Mebahis'Ül-İmâdiyye, el-Burhân, el-Beyân, el-Levâmi', el-Mebâhis'üş-Şarkıyye gibi eserlerinin yanı sıra İbn Sînâ'nın el-lşârât isimli eserine yazmış olduğu Serh'üMşârât, şerh'ul-Hikme, Tâcîz'ül-Felasife isimli felsefî eserleri, Kitâb fîM-Hendese ve Kitâb Musada-rât oklides isimli geometriye dâir eserleri, et-Tıbb'ül-Kebîr, Kitâb'Üt-Teşrîh gibi tıbba dâir eserleri ve yine İbn Sînâ'nın el-Kânûn isimli eserinin şerhi, ayrıca Gazzâlî'nin el-Vecîz isimli fıkha dâir eserinin şerhi, Esâs'ül-Takdîs isimli eseri ve imâm Şafiî'nin hayatından bahseden Menâkib'ül-tmâm eş-Şâfiî isimli eserleri meşhurdur. Bunun yanısıra daha birçok eser ve risale kaleme almıştır. Bu sebeple devrinin bütün bilginleri tarafından büyük bir saygıyla anılmıştır.
Şüphesiz ki Râzî'nin en büyük eseri, Kur'ân tefsiridir. et-Tefsîr'ül-Kebîr diye de anılan bu ünlü tefsîri, tamâmlayamadan vefat etmiştir, öğrencilerinden Şam'da başkadı olan Sihâbüddin Ahmed İbn Halîl el-Hûyî ve Necmüddîn Ahmed İb Mu-hammed cl-Kamûlî tarafından tamamlandığı belirtilmektedir. Ayrıca Muhammed İbn Ebu'l-Kâsim tarafından et-Tenvîr fî't-Tefsîr, adıyla özetlenmiştir.
ibn kesîr tefsirinin muhtelif cildlerinde, bazı bölümlerini tercüme ederek vermiş olduğumuz Fahreddîn Râzî'nin tefsîri; onüçüncü yüzyılda mevcûd olan kültür birikimlerinin hepsinin bir özeti ve muhassılası durumundadır. Başta fizik, astro-nomi, felsefeplmak üzere devrin carî olan pozitif bilim geleneği özetlenerek dirayet metodu doğrultusunda Kur'ân âyetleriyle bağdaştırıl maya çalışılmıştır. Her âyetin gramer özellikleri, belagat incelikleri, fıkhî yorumları, yapılmakta ve sistematik şe-kilde kelâmî mevzû'Iar tartışılarak o güne değin yaşamış olan kelâm problemlerinin ana konuları başlıklar halinde incelenmektedir.
Riyâzî ve tabiî bilimlere genişçe yer vermeye çalışan Râzî, özellikle Batlamyus (Ptolemeus) astronomisinin izâhlarıyla Kur'ân âyetlerini tefsîr etmeye çalışmakta-dır. Bu sebeple de yorumlarında bazı çıkmazlara düşmektedir. Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm bir ilimler ansiklopedisi değildir. Sâdece insan, kâinat ve hayat hakkında ana ilkeler vazeden bir sistemler manzumesi getirmektedir. Böyle olunca da mücerred bazı temasları vesîle ederek Kur'ân-ı Kerîm'i ansiklopedik bir bilimler kitabı haline dönüştürme çabası değişmeyen bir gerçeğin değişen durumlara uydurulması gibi sonu çıkmaz bir yola götürür. Nitekim Râzî Bakara sûresinde (22. âyet) "O ki yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı*' âyetini tefsîr ederken dünyanın dönmeyip durgun olduğu konusunda beş ayrı delil zikretmektedir. (Bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri,II, 215-217) Buna mukabil yüzyılımızdaki mü-fessirler de başta Tantavî Cevheri olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'den dünyanın döndüğüne dâir birçok delil serdetmektedirler. (Bkz. Tantavî Cevherî, Cevahir'ül-Kur'an, indekste gösterilen yerler)
Râzî bu büyük tefsîrinde felsefî tartışmalara da genişçe yer verir ve özellikle ilahiyat konusunda islâm filozoflarının yorumlarını değerlendirmeye ve zaman za-man da eleştirmeye çalışır. Ancak, filozoflara karşı bircephe almış olmak yerine, daha çok fırkaların görüşlerine yer veren kelâmı mezheplerin tartışmalarını Öne alır. Kendisi tran'lı olmasına rağmen dâima Ehl-i sünnetin görüşlerine ağırlık verir ve bu vesîle ile gerek MıTtezile, Mürcie ve Cebriye gibi diğer mezheplerin

görüşlerini, gerekse Şîa'nın görüşlerini sürekli çürütmeye çalışır. Nitekim bu sebeple Endülüslü bilginler tarafından eleştirilecek olan Râzî hakkında İbn Hacer Necm et-Tûfî'nin el-lksîr fi llm'it-Tefsîr isimli kitabında şöyle dediğini bize aktaracaktır: Tefsîrler arasında tefsîr ilminin en Önemli konularını derli toplu olarak anlatan; Kurtubî'nin ve İmâm Fahrüddîn'in tefsîrinden başkasını görmedim. Ancak onun (Râzî) tefsirinin pek çok ayıpları vardır. Nitekim bana Şeref üd-Dîn en-Nüsaybî şeyhi Mağribli Sırat* üd-Dîn el-Sermiyâhî'den nakletti ki; o, iki cilt halinde el-Me'haz İsimli bir kitâb tasnif ederek Fahreddîn Râzî'nin tefsîrindeki değerli ve değersiz konuları açıklamıştır. O, Râzî'ye çok kızarak dermiş ki; Râzî; din ve mezhep konusunda muhaliflerin şüphesini gerçek görüşten daha fazla irâd etmekte, hak ve sünnet ehlinin görüşünü ise daha düzensiz biçimde aktarmaktadır. Tûfî der ki: Yaşıma andolsun ki; bu Râzî'nin felsefe ve kelâmla ilgili kitaplarındaki âdetidir. Nitekim bu sebeple bazıları onu itham etmişlerdir. (İbn Hacer, lisân'ül-Mîzân, IV, 427-428)
Fahreddîn Râzî, âyetlerdeki fıkhî ahkâmı da detaylı olarak açıklamaya çalışır ve hattâ* kendisi Şafii mezhebine mensûb olduğu halde diğer mezheplerin görüşlerine de geniş olarak yer verir ve sonuçta Şafiî'nin görüşünü tercîh ettiğini belirtir. Râzî'nin tefsîrinde yeri geldikçe fıkıh ve tefsîr usûlüne dair bilgilere de rastlanmaktadır. Gramer ve belagat yönünden Kur'ân'm i'câzını göstermeye ahşan Râzî, tasavvufî izahlara da yer verir. Onun Nûr âyetinin tefsîri ve buradaki tasavvufi yorumları, Râzî'nin tefsirini tasavvufa girdikten sonra kaleme aldığını söyleyenlerin görüşünü te'yîd edici niteliktedir. Râzî, tefsîrinde hem rivayet, hem de dirayet usulüne başvurmuş, âyetlerin tefsirini sahabe ve tabiînin rivâyetleriyle açıklamaya çalışmış sonra da dirayet yoluyla izah etmiştir.
Mefâtîh'ül-öayb'da Râzî, sûrelerle sûrelerin birbiri arasındaki insicamını göstermeye Özen göstermiş ve âyetler arası ilmî ve edebî yönden bağlantılar kurmaya çalışmıştır. Az önce de belirttiğimiz gibi Fıkıh bakımından Şafiî mezhebinin görüşleri esâs alındığı gibi, itikâdî konularda da Eş'arî mezhebinin görüşleri detaylı olarak açıklanmıştır.
Böylece görülüyor ki Râzî'nin tefsîri; İslâm dünyasında şöhret bulduğu tarzda "ulu" ve "büyük" tefsîr unvanına (Tefsîr'ül-Kebîr) gerçekten lâyık olmuş ve sırf bir tefsîr olmaktan öte antik çağlardan beri gelen kültür birikimlerinin sergilendiği bir bilimler ve özellikle İslâm ilimleri ansiklopedisi niteliğine bürünmüştür. Ama bu ansiklopedi alışılagelen türden olmayıp yeri geldikçe ve gerek duyuldukça sergilenen bilgi yığınlarından oluşmaktadır. Hattâ bu sebeple İbn Hallikân; Tefsir'ül-Kebîr için şöyle diyecektir; Râzî kelâm ilminde, eskilerin ilimlerinde ve aklî ilimde zamanının halkını geçmiştir. Sayısız pek çok fende faydalı tasnifleri vardır. Bunlardan birisi Kur'ân-ı Kerîm tefsiridir ki onda her türlü garîb şeyleri cem'etmiştir ve gerçekten bu büyük bir kitâbtır. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 249) Aynı nedenledir ki Kâtip Çelebi Keşf'üz-Zunûn'da şöyle diyecektir: Doğrusu Fahreddîn Râzî tefsirini filozofların ve hükemânın sözleriyle doldurmuş ve bir şeyden çıkıp başka bir şeye girmiştir, öyle ki bakan kişi, bundan hayrete düşer. Ebu Hayyân ise el-Bahr'ül-Muhît'de der ki: İmâm Râzî tefsirinde tefsîr ilminde gereği olmayan pekçok şeyleri uzun uzadıya derleyip aktarmıştır. Bu,sebeple bazı bilginler şöyle

demişlerdir: Râzî'nin tefsirinde tefsirden başka her şey vardır. (Kâtip Çelebi, Keşfüz-Zunûn, 1,431-432)
Râzî'nin naklettiği hadîslerde sahîh ve zayıf ayrımı yapmadığı ve bu konuda yetersiz olduğu da söylenmiştir. Râzî'dcn sonra yüzyılımıza kadar devam edecek olan yeni bir tefsîr türü ortaya çıkıp gelmiştir. Ve hatâları sevâblanyla bu tür tefsirler sürekli tartışılır olmuştur.
Râzî'nin Önemli cephesinden birisi de iyi bir vaiz olmasıdır, ibn Hallikân onun için şöyle diyecektir: Vaaz konusunda Yed-i Beyza (Hz. Musa'nın mucizesi)'ya sahipti. Arapça ve Farsça va'zederdi. Va'z esnasında vecde kapılır ve hüngür hüngür ağlardı. Hcrât şehrinde muhtelif mezheblerden ve görüşlerden insanlar onun meclisinde hazır bulunur ve kendisine sorular sorarlardı. O, her soruya en güzel şekilde cevâblar verirdi. Bu sebeple Kerrâmiyye'den birçok insan kitlesi Ehl-i Sünnet mezhebine dönmüştü, ve yine bu sebeple kendisine Herât'da Şeyh'ül-fslâm lakabı verilmişti. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV 249-250)
(Râzî Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zehebî Siyer'ü A'lâm'in Nübelâ', XIII, 115; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 248-252; Sübkî, Taba kât'üş-Şâfiiyye, V, 35; İbn Ebi Useybia, Uyûn'ül-Enbâ', 462-470; Ibn'ül-Kıftî, İhbâr'üI-UIemâ bi Ahbâr'il-Hükcmâ, 190-192; Zehebî, Mîzân'ül l'tidâl, II, 324; İbn'ül-lberî, Muhtasar'üd-Düvel, 4I8;442; İbn es-Sâî, el-Cami'ül-Muhtasar, IX, 306-308; tbn Hi-dâye, Tabakât'üş-Şâfiiyye, 82-83; -Safadî, el-Vâfî, 248-259; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 39; İbn'ül-İmâd Şezerât'üz-Zeheb, V, 21-22; İbn Tağrîberdi, en-Nücûm'üz-Zâhire, VI, 197-198; Taşköprülü, miftah'üs-Saâde, I, 450-451; Kâtip Çelebi, Keşf'üz-Zunûn, I, 431-432; Brockelmann, G.A.L., I, 506-508; Ömer Rıza Keh-hâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, XI, 79-80; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 290-296; İslâm Ansiklopedisi Râzî maddesi; Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 145-152)[13]

3- Kâdî Beydâvî (Öl. 691/1292) Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîk

Nâsırüddîn Ebu'1-Hayr Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed İbn Ali. Kâdî Beydâvî diye şöhret bulmuş olan bu büyük bilgin Atabeg Ebu Bekr İbn Sa'd devrinde (1226-1260) Şîrâz çevresinde bulunan Beyzâ'da doğmuştur. Babası Fars büyük kadısı (Kâdî'l-Kudât) olup burada yetişmiştir. Bir ara Tebriz'e de gitmiş olan Kâdî Beydâvî'nin burada sorulu cevâblı bir ders halkasına katıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Dâvûdi'nin anlattığına göre; devrin bazı seçkinlerinin de hazır bulunduğu sorulu cevaplı toplantıda Kâdî Nâsirüddîn, kendisini kimsenin tanıyamayacağı şekilde halkın arkasına oturmuştu. Müderris kimsenin cevâb veremeyeceğini zannettiği bir nükteyi zikrederek mecliste bulunan topluluktan bu nükteyi çözmelerini ve cevâbını vermelerini ister. Cevâb veremeyecek olurlarsa yalnız çözmelerini, buna da güçleri yetmeyecek olursa iade etmelerini söyler. Soruyu tamamlayınca Kâdî Nâsirüddîn cevâb vermeye başlar. Müderris ona soruyu anlayıp anlamadığını farkedinceye kadar seni dinlemem, der. Kâdî Beydâvî; nükteyi lafzı ile mi yoksa mânâsı ile mi tekrarlamasını istediğini sorar ve bu ikisi arasındaki seçmeyi kendisinin yapmasını söyler. Beklemediği bu durum karşısında kalan müderris, lafzıyla tekrar et, der. O da lafzıyla tekrarlayıp sonra nükteyi çözer ve bu

nüktenin terkibinde bîr eksiklik olduğunu anlatarak cevâbını verir. Ancak kendisinin de müderrise benzer bir soru soracağını ve müderrisin bunu çözmesini İster, ama müderris bu nükteyi çözemez. Bunun üzerine vezîr onu yerinden kaldırarak kendi yanına otur -tur ve kim olduğunu sorar. O da Abdullah el-Beydâvî olduğunu ve Şîrâz'a kadı olmak arzusuyla geldiğini bildirir. Bunun üzerine vezîr kendisine ikramda bulunur, o gün elbiselerle donatır ve istediğini yerine getirir. (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 242-243; ayrıca Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiiyye VIII, 157)
Abdullah el-Kâdî, Şeyh Muhammed Ibn Muhammed el-Kehtâî'den kendisine devlet görevi verilmesi için aracı olmasını ister. Vezîr şeyhin yanına geldiğinde şeyh der ki: şu adam âlim ve faziletli bir kişidir. Emîr ile birlikte ateşe girmek istiyor. Yanİ o, sizden kendisine bir seccade mikdârı cehennemde yer vermenizi arzuluyor, tmâm Beydâvî bu sözden etkilenerek dünyevî mevkileri terkeder ve şeyhin yanından hiç ayrılmaz. Bahis konumuz olan tefsirini de bu şeyhin işareti üzerine yazar. (Kâtib Çclebî, Keşfüz-Zunûn, I, 187)
685 (1282) veya 691 (1291) yılında Tebriz'de vefat eder. Kâdî Beydâvî'nin başta Envâr'üt-Tenzîl isimli inceleme konusu yapacağımız tcfsîri olmak üzere, Minhâc'ül Vusul ilâ Ilm'il-Usûl isimli usûle dâir bir eseri, kelâm ve felsefeye âit Tavâlî'ül-Envâr Min Matâlİ'il-Enzâr isimli eserleri çok meşhurdur. Usûle dâir eseri, Abdurrahmân Ibn Hasan el-lsnevî (öl. 1370) Tavâli' isimli eseri de Mahmûd Ibn Abdurrahmân el-Isfahânî (öl. 1348) tarafından şerhcdilmiştir. Bu esere Scyyid Şerif Cürcânî (öl, 1431) bir haşiye yazmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'den 1275 yılına kadar dünya tarihini anlatan bir eseri bulunmaktadır. Beydâvî'nin sarf, nahiv ve fıkha dâir bazı küçük risaleleri de mevcûddur. Kâdî Beydâvî fıkıh, usûl, kelâm, mantık, gramer, belagat ve tarih ilimlerinde şöhret bulmuşsa da ona en çok şöhret kazandıran eseri, şüphesiz ki Kur'ân tefsiridir. Özellikle Kâdî Beydâvî tefsîri diye şöhret bulmuş olan bu tefsir orta hacimde bir eser olup rivayet ve dirayet metodlarım birlikte ihtiva eder. Ehl-i Sünnetin koyduğu kurallara uygun delillerle ve Arap dilinin kaidelerini gözö-nünde bulundurarak kısa ve vecîz şekilde âyetleri yorumlamaya çalışır. Eser başta ünlü müfessir Zemahşerî'nin el-Kcşşâf isimli tefsîri olmak üzere, Fahreddîn Râzî'-nin ünlü tefsîri Mefâtîh'ül-Ğayb'dan ve Râğıb el-Isfahânî'nin tefsirinden yararlanılarak hazırlanmış ve medreselerde asırlarca yetişkin müderrislerin okuttukları ders kitabı olarak elden ele dolaşmıştır. Günümüze kadar da gelen bu eser, hakkında Kâtib Çelebî şöyle diyor: "Onun bu tefsîri büyük bir üne sahiptir. Öyle ki açıklamayı dahi gerektirmez. Kâdî, i'râb Maânî ve beyânla ilgili konulan Keşşaf tefsirinden özetlemiş, hikmet ve kelâma ilişkin hususları Tefsîr-i Kebîr (Fahreddîn Râzî'nin tefsiri) den özetlemiştir, işaretlerin inceliklerini, anlaşılmaz gerçekleri anlatmayı ve iştikakla ilgili konuları da Rağip el-Isfâhânî'nin tefsîrinden almıştır. Ve buna akle-dilebilir konularda, makbul tasarruflarda kendi fikrinin ışığını eklemiştir. Böylece gizlilikler çehresinden şek şaibesini gidermiş ve bilim alanında basîret ve genişliğini artırmıştır. Tıpkı Mevlânâ Münşî'nin dediği gibi:
Akıl ve fikir sahihleri hiçbir şey ortaya seremediler;
Okunan kitabın yüzündeki örtünün açılmasına ilişkin.
Ama pörsümez beyaz bir eli (yed-i beyzâ) vardır, Kâdî Beydâvî'nin.

O, derin bir bilgin olduğu için söz meydanına at koşturmuş ve ilimlerde maharetini açığa çıkarmıştır. Yerine uygun biçimde kimi zaman işaretin güzelliklerinin yüzündeki perdeyi ve istiarenin tatlılıklarının örtüsünü açmıştır. Bazan da hikmet eli ve diliyle akledilir nesnelerin esrarının üzerindeki perdeyi yırtmış, sözleri ile tercüman olarak halka müşkül gelen konuları çözmüş ve maksatların zorunu önüne sermiştir, ince bahislerde saptırıcı şüphelerden emîn kılan esâsları zikretmiş ve delillerin metodlarmi açıklamıştır. Tefsîr şekillerinden; "denildi ki" lafzıyla başlayan ikinci, üçüncü ve dördüncü vecihler zayıftır... Sûrelerin sonunda irâd etmiş olduğu hadîslerin çoğuna gelince; gönlünün âyinesİ sâf olan Rabbmın esintilerini hisseden birisi olduğu için bu konuda müsamahakâr davranarak cerh ve ta'dîl sebeplerinden uzak durmuş, terğîb ve te'vîl yolunu tutmuştur... Ayrıca bu kitâb Allah katında derin bilginler ve fazîlet sahiplerinin hepsinin yanında hüsn-i kabul görme lutfuna ermiştir. Ders vererek, haşiye yazarak ve ta'lîkler yaparak herkes onun üzerine üşüşmüştür. (Kâtib Çelebî, Keşf'üz-Zünûn, 1,187) Celâleddîn Suyütîde Nevah üd'ül-Ebkâr ve Şevârid'ül-Efkâr isimli Kâdî tefsirinin haşiyesinde şöyle der: "Kâdî Nâsı-rüddîn el-Beydâvî bu kitabı özetlemiş ve güzel yapmıştır. Her güzel şeyi getirmiş ve Mu'tezile mezhebine sapma imkânı olan şeylerden kaçınmış, hîle noktalarını atarak yok etmiştir. Önemli konuları yazmış, eklerle derin bilgiler vermiş ve parlak bir mücevher gibi eseri ortaya çıkmıştır. Bu eser, günün aydın Ilgındaki güneşin parlaklığı gibi parlamış, birçok bilginler onun üzerine düşmüş, güzelliklerini diller anlatagel-miş, arifler onun inceliklerinin tadını tatmışlardır. Bilginler ders vererek ve mütâlâa ederek onun üzerine eğilmişler ve çabucak benimseyip kabul yolunu tutmuştur. (Nakleden Zehebî et-Tefsîr ve'1-müfessirûn, I, 301-302)
Beydâvî'nin bu tefsiri sûrelerin başına ve sonuna koyduğu daha çok Zemahşe-rî'den almış olduğu zayıf rivayetlerden daha eleştirile gelmiştir. Ancak o, IsrâilÎyâta dâir rivayetlerin nakli konusunda titiz davranmakta ve bunu; "rivayet edilmiş ki" veya "denilmiş ki" gibi misli geçmişle belirterek kendisinin bu görüşe katılmadığını imâ etmektedir. Diğer taraftan pozitif bilimlerle ilgili araştırmalarında selefi Râzî'-nin tutmuş olduğu yolu izlemiştir. Nitekim kendisi tefsîrin Önsözünde şöyle der: "Uzun zamandan beri zihnimdebu fende -yani tefsîr ilminde-bir «ser tasnîf etmek düşüncesi vardı. Öyle ki bu eser sahabenin ulularından, tâbiînm bilginlerinden ve bunların dışındaki selef-i sâlihînden bana kadar ulaşmış olan bilgilerin özünü ve süzülmüşünü ihtiva etsin, istiyordum. Parlak nükteleri taşısın, gözalıcı latifeleri İçersin, diyordum. Gerek ben, gerekse benden önce muhakkiklerin örneklerinden ve müteahhirinin faziletlilerinden zevatın çıkarmış olduğu bu incelikleri, meşhur sekiz kırâet imamına ulaşan kırâet vecihlerini ve muteber Kurrâdan nakledilen şâz rivayetleri de dile getirmesini arzu ediyordum. Ama benim malımın eksikliği öne atılmamı önlüyor ve bu makama çıkmamı engelliyordu. Nihayet istihareden sonra istediğim şeye başlama konusunda ve maksadımı gerçekleştirme hususunda izin verildi ve böylece ona Envâr'üt-Tenzîl ve Esâr'üt-Te'vîl (İndirilmiş olan Kitabın Nurları ve Te'vîlin Sırları) adını vermeye niyetlendim. (Kâdî Beydâvî, Tefsir, I, 6) Bu amacına uygun olarak gerçekleştirmiş olduğu tefsir hakîkaten vecîz biçimde ve özellikle tefsîr ilminde bilgi edinmek isteyen medrese öğrencilerinin yararlanabileceği bir eser olmuştur. Ne var ki bu eser, özet bir tefsîr olmakla

beraber, Öğrencinin kolayca yararlanmasına müsait olma niteliğinden uzaktır. Çünkü âyetler belagat ve i'câza gölge düşürmemek -için o devirde âdet olduğu gibi- ojdukça zor ifâdelerle tefsîr edilmeye ve gramer incelikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim bundan sonra bu usûl gelenek halini alacaktır, özellikle Osmanlı medreselerinde gerek tefsîr, gerekse diğer bilimlerde öğretici nitelikte yazılan eserlerin hemen hemen pek çoğunda Arap dilinin incelikleri ve üslûb kaygısı öne alınarak zor ve anlaşılmaz bir üslûb ile yazmak âdet olacaktır. Bu daha girift ve zor ise esâs amacın dışında birtakım dil inceliklerini hedef alan bir düşünce tarzının gelişmesine sebep olacaktır. Nitekim bu nedenledir ki medrese mollalarının anlaması için Kâdî tefsîrine birçok kişi tarafından haşiye ve ta'Iîkler yazılacaktır. Ve böylece Zemahşerî'nİn açmış olduğu bu çığır; Kâdî tarafından daha da genişletilerek daha sonra sıkıntısı, çok çekilecek ve İslâm dünyasında fikrî durgunluğun yaygınlaşmasına.sebeb olacak zor, külfetli ve tasannu' dolu bir üslûbla yazma geleneğini kökleştirecektir. Bu ise medrese eğitiminin önünde aşılması zor büyük bir barikat oluşturacaktır.

Kâdî Tefsîrine Kısmen veya Tamamen Haşiye Yazanlar

1- Ebu Bekr es-Sâiğ (öl. 786/1384)
2- Şemsüddîn Yûsuf el-Kirmânî (öl. 786/1384)
3- Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
4- Molla Gürânî (öl. 890/1485)
5- Mustihaddîn İbn Tencîd (öl. 890/1485)
6- Nehcûvânî (öl. 902/1496)
7- Yûsuf Tokâdî (öl. 902/1496)
8- Kâdî Zekeriyyâ el-Ansârî (öl. 910/1504)
9- Celâleddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505)
10- Kemâleddîn Karamânî (öl. 920/1514)
11- Cemâleddîn Karamânî (öl. 933/1526)
12- İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1533)
13- Ebu'1-Fadl el-Kâzerûnî (öl. 940/1533)
14- Isâmüddîn el-İsferâyînî (öl. 943/1536)
15- Sa'dî Çelebî (öl. 945/1538)
16- Atûfî Hayreddîn (öl. 948/1541)
17- Şeyhzâde Muhyiddîn (öl. 950/1543)
18- Mustafa Sürûrî (öl. 960/1565)
19- Mahmûd el-Geylânî (öl. 970/1562)
20- Nûreddîn el-Hamza el-Karamânî (öl. 971/1563)
21- Muhammed Amasyevî (öl. 973/1565)
22- Abdülkerîm zade Muhammed (öl. 975/1567)
23- Dede Cengi (öl. 965/1567)
24- Kınahzade Alâeddin (öl. 979/1577)
25- Yûsuf Amasyavî (öl. 986/1578)
26- Kâdızâde Şemsüddîn (öl. 988/1580)
27- Mevlânâ ivaz (öl. 993/1585)
28- Abdülbâkî el-Geredevî (öl. 995/1586)
29- Şemseddîn Karabâğî (öl. 1900/1600)

30- Sıbgadullah er-Bervecî (öl. 1015/1606)
31- Bedreddîn es-Safûrî (öl. 1024/1615)
32- Bahâeddîn el-Amülî (öl. 1031/1621)
33- Ganizâde Nâdirî (öl. 1034/1624)
34- Muhammed Emîn Şirvânî (öl. 1036/1626)
35- Muhammed Bosnevî (öl. 1046/1636)
36- Muhammed ei-Mısrî (öl. 1066/1655)
37- Abdullah el-Kerderî (öl. 1064/1653)
38- Hıdır İbn Muhammed el-Amasyevî (öl. 1067/1656)
39- Abdullah Hilmî (öl. 1067/1656)
40- Abdülhakîm es-Seyelkûtî (öl. 1067/1656)
41- Şehâbeddîn el-Hafâcî (öl. 1069/1658)
42- İbrâhîm el-Mısrî (öl. 1079/1667)
43- Kırımlı Muhammed (öl. 1079/1667)
44- Hamza Efendi (öl. 1081/1670)
45- Minkârî zade Yahya Efendi (öl. 1088/1677)
46- Üşşâkî zade Abdülbâkî (öl. 1090/1679)
47- Abdurrahmân el-MahalIÎ (öl. 1098/1686)
48- Feyzullah Efendi (öl. 1099/1687)
49- Muhammed Akkirmânî (öl. 1114/1702)
50- Halîl Naîmî el-Mağnisâvî (öl'. 1130/1717)
51- Nûreddin es-Sindî (öl. 1138/1725)
52- Saçakhzâde Muhammed el-Mer'aşî (öl. 1145/1732)
53- Mesdici zade Abdullah (öl. 1148/1735)
54- Muhammed Emîn Üsküdârî (öl. 1149/1736)
55- Abdurrahmân es-Sefercelânî (öl. 1150/1737)
56- Cârullah Veliyüddîn Efendi (öl. 1151/1738)
57- Ahmed Kazâbâdî (öl. 1163/1749)
58- Osman Kemâhî (öl. 1171/1757)
59- Muhammed Hâdimî (öl. 1176/1762)
60- Muhammed el-Endelûsî (Öl. 1176/1762)
61- Lebîb el-Amidî (Abdûtğafûr) (öl. 1185/1771)
62- Hüseyin Karatepeli (öl. 1191/1777)
63- İsmail konevi (öl. 1195/1780)
64- Ismâîl Müfîd (öl. 1210/1795)
65- Muhammed Mekkî (öl. 1212/1797)
66- Mustafâ el-Mantıkî (öl. 1244/1828)
67- Ğazzi zade Abdüllatîf (öl. 1247/1831)
68- İbn Âbidin Muhammed Emîn (öl. 1252/1836)
Ayrıca Ni'metuIIah el-Aydınî, Şeyh Muhammed eş-Şîrânî, Şeyh Muhammed eş-Şirvânî, Hasan tbn Muhammed ed-Dımeşkî, Ebu Bekr el-Leysî ve Sirozlu Yûsuf İbn Hamza gibi doğum tarihleri tesbît edilememiş zâtlar tarafından yazılmış haşiyeler bulunmaktadır.
Kadı Beydâvî Tefsirine Ta'lîk Yazanlar
69- Seyyid Şerif Cürcanî (öl. 816/1413)

70- Seyyid Ahmed el-Kırîmî (öl. 850/1446)
71- Kasım Ibn Kutlubağa (öl. 879/1474)
72- Muhammed en-Niksârî (öl. 901/1495)
73- Kemâleddin Muhammed el-Kudsî (öl. 903/1497)
74- Muhammed Ahaveyn (Öl. 904/1498)
75- Muhyiddîn el-İmâdî (öl. 922/1516)
76- Muhammed el-İskilîbî (öl. 932/1525)
77- Muhyiddîn Muhammed Karabagî (öl. 942/1535)
78- İbn Muhyî eş-Şîrâzî (öl. 945/1538)
79- Hayyâmî (Hayrabolulu) (öl. 971/1563)
80- Muhammed İbn İbrâhîm el-Halebî (öl. 971/1563)
81- Muhammed el-Istanbûlî (öl. 973/1565)
82- Nasruddîn el-Manastırî (öl. 976/1568)
83- Muslihüddîn Muhammed el-Lârî (öl. 977/1569)
84- Muslihüddîn Mustafâ (öl. 977/1569)
85- Ahmed Çelebî (öl. 986/1578)
86- Şeyh'ül'İslâm Zekeriyyâ Efendi (öl. 1001/1592)
87- Ahmed el-Ansârî (öl. 1009/1600)
88- Hüseyn el-Halhâlî (öl. 1014/1605)
89- Sadreddîn Şirvânî (öl. 1020/1611)
90- Şeyh Radiyüddün Muhammed el-Kudsî (öl. 1028/1618)
91- Ganî zade Muhammed (Öl. 1036/1626)
92- Hidâyetullâh (Alâiyyeli) (öl. 1039/1629)
93- Muhammed el-Bosnevî (öl. 1046/1636)
94- Nûrullah eş-Şirvânî (öl. 1065/1654)
95- Abdurrahmân el-Mağnisâvî (öl. 1080/1669)
96- Remzî Efendi (öl. 1100/1688)
97- Şeyh'ül-îslâm Abdürrahîm Efendi (öl. 1128/1715)
98- Muhammed İbn Ömer ed-Dârendevî(öl. 1152/1739)
99- Abdurrahmân el-Bursevî (öl. 1161/1748)
100- Muhammed Hazım el-Erzerûmî (öl. 1176/1762)
101- Gazzî zade Mustafa Nesîb (öl. 1202/1787)
102- Burdurlu Halîl Efendi (öl. 1269/1852)
103- Hasan Fehmi Efendi (öl. 1294/1877)
Ayrıca Muhammed Emîr, Muhammed Kemâlüddîn et-Taşkendî, Sinânüddîn el-Berdaî ve Edîb el-Halebî gibi ölüm tarihleri tesbît edilemeyen bazı zevat da birer ta'lîke yazmışlardır. Diğer taraftan el-İmâm'ül-Kâmil diye tanınan, Şafiî bilginlerinden Kâhire'li Muhammed İbn Abdurrahmân (öl. 874/1469) Kadı Beydâvî tefsirini özetlemiştir. Bu tefsirde yer alan hadîsleri Muhammed İbn Hasan ed-Dımeşkî (öl. 1175/1761) tahrîc etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirini 1185 (1771) tarihine vefat eden Birgili Ali Efendi Türkçeye tercüme etmiştir.
(Daha geniş bilgi için bkz. Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiiyye, V, 59; Suyûtî, Buğyet'ül-Vüât, 386; Yâfiî, Mir'ât'ül Cinân, IV, 220; Taşköprülü, Miftâh'üs-Saâde, I, 436-437; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 242-243; Kâtib Çelebî, Keşf'üz-Zunûn, 1,186-193; Brockelmann, G.A.L., I, 416-418; Ayrıca İslam Ansiklopedisindeki

Beydâvî maddesi; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 296-304; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 241-245; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 528-535)[14]

4- Neşen (öl. 710/1310) Medârik.

Hâfızüddîn Ebu'l-Berekât Abdullah ibn Ahmed İbn Mahmûd en-Nesefî, Bu-hârâ yakınlarındaki Nesef'de dünyaya gelmiş olup doğum tarihi kesin olarak bilin-memektedir. Şems'ül-Eimme Muhammed İbn Abdüssettâr er-Kerderî Hamîdüddîn ed-Darir ve Bedrüddîn Hâherzâde'den ders almış, daha sonra Kirmân'da el-Kutbiyyetüs-Sultâniyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Bir süre Bağdâd'a git-miş ve dönüşünde 710 yılında Hûzistân'daki İzac'ta Rebîulevvel 710 (Ağustos İ310)'da vefat etmiş ve buraya gömülmüştür. Öğrencileri arasında Muzafferüddîn Ibn'üs-Sâatî (öl. 1295) ve Hüsâmüddin es-Sığnakî (öl. 1315) gibi ünlü kişiler bulun-maktadır. Başlıca eserleri arasında Medârik'üt-Tenzîl ve Hakâik*üt-Te'vîl isimli tef-sîrinin yanısıra fıkıh usûlüne dâir çok yaygın bulunan Menâr'ül-Envâr fî Usûl'U-Fıkıh gelmektedir. Bu eseri daha sonra birçok kişi tarafında şerhedilmiştir. Kendisi de bu eserine şerh yazmıştır. Merğınânî'nin el-HİdÂye isimli eserinin örnek olarak yazıldığı el-Vafî ve bunun şerhi durumunda olan el-Kâfî, ayrıca el-Vâfî'nin hülâsası olan Kenz'üd-Dekâik ve yine Akaide âit Umdet'ül-Akâid ve bunun şerhi olan el-İ'timâd isimli eserleri onun İslam ülkelerinde haklı bir üne kavuşmasını sağlamışdır. Gerek Hesefî Nefsîri ve gerekse Menâr ve Kenz'üd-Dekâik isimli eserleri yakın zamanlara kadar başta Kâhire'dekİ el-Ezher Üniversitesi olmak üzere, diğer medreselerde öğrencilerin elinden düşmeyen ders kitabı olarak ta'kîb edilmiştir. (W. Heffening, islâm Ansiklopedisi Nesefî maddesi)
Nesefî'nin Kenz'üd-Dekâik'i Zeyla'î (öl. 1343) Aynî (öl. 1451), Molla Miskîn el-Herevî (öl. 1409'dan sonra) Tâî (öl. 178), ibn Nüceym (öl. 1563) tarafından şerh edilmiştir. Nesefî'nin, Nâsüriddîn es-Semerkandî'nin Kitâb*ün-Nafî isimli eserine el-Mustafa ve el-Menâfî' isimli iki şerh yazdığı, Necmeddîn Ebû Hafs en-Nesefî'nin akâid manzumesine el-Mustafâ ve el-Mustafâ isimli şerh ve özet yazdığı, Ahşikâtî'-nin Müntehab fi UsuFid-Dîn isimli eserine bir şerh yazdığı kaynaklarca zikredil-mektedir.
islâm Ansiklopedisinde Nesefî maddesinin yazarı olan W. Heffenin ne yazık ki müellifin en ünlü eseri olan Medârik'ten hiç sözetmemiştir. Medârik tefsirini Ne-fesî Zemahşerî'nin ve Beydâvî'nin tefsirinden özetlemiş, orta uzunlukta bir eser meydana getirmiştir. Bu eserinde Kırâet ve i'râb şekillerini anlatan müellif, Zemahşerî'nin Keşşafta bahis konusu ettiği edebiyat inceliklerine yer vermiş ancak sûrelerin faziletine dâir onun naklettiği mevzu' hadîslere yer vermemiştir.
Gramerle ilgili ma'lÛmâtı verirken ı'râb ve kıraat vecihleri üzerinde durmakla beraber, i'râb konusunda sarf ve nahiv bakımından tafsilâta d almamaktadır. Fıkıh mes'elelerine dâir verdiği bilgiler, derin olmamakla beraber Hanefî mezhebinin gö-rüşlerini yansıtmaktadır. Çok az da olsa İsrâilİyâtın yer aldığı bu tefsirde Nesefî, genellikle nakledilen rivayetin uydurma veya isrâiliyâttan olduğunu belirtmeye çalışır.

Nesefi, tefsîrin mukaddimesinde amacım söyle özetler: "Kendisine icabet etmem gereken bîr zât benden, te'vîller konusunda i'râb ve kırâet vecihlerini derli toplu anlatan, bedî* ve beyân ilimlerinin inceliklerini taşıyan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*ın, görüşlerini yansıtan bid'at ve dalâlet ehlinin uydurmalarından kaçınan te'vîller konusunda orta genişlikte bir kitâb yazmamı istedi. Bu kitâb ne bıktırıcı şekilde uzun, ne de yetersiz şekilde kısa olmalıydı. Ben, bu hususta insan gücünün kusurunu ve. tehlikeli durumdan kaçınmak gerektiğini gözönünde bulundurarak bir süre tereddüt ettim. Bilâhere pekçok engellere rağmen bu kitabı yazmaya karâr verdim ve Allah'ın yardımıyla az bir süre içinde tamamladım, ona indirilmiş olan kitabın kavranılması ve te'vîlinin hakîkatları adını verdim." (Nesefî, Medârik, Mukaddime)
(Daha geniş bilgi için bkz. tbn Hacer, ed-Dürer'ül-Kâmine, II, 247; el-Kureyşî, el-Cevâhir'ül-Müdîe, I, 270-271; İbn Kutlubağa, Tâc'üt-Terâcim, 22, Brockelmann, G.A.L., H, 196-197; Suppl, II, 263-268; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 304-309; Mim" Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 215-221; Ömer Nasûhî Bilmen Büyük Tefsîr Tarihi, II, 539-540)[15]

5- Hâzin (öl. 741/1340) Lübâb

Alâüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed tbn İbrâhîm İbn Ömer eş-Şeyhî el-Bağdâdî eş-ŞâfÎî es-Sûfî 678 yılında (1279) Bağdâd'ta doğmuş ve burada İbn'üd-DevâlibîMen hadîs Öğrenmiş, sonra Şam'a gelip Kasım İbn Muzaffer ve Ömer kızı Vezire'den (Şamlı bir hadîs bilgini olan bu hanım, babasından hadîs öğrenimi gör-dükten sonra Şâm ve Mısırda hadîs rivayet etmiştir. 716/1316 yılında vefat etmiş olup Sima* yoluyla Müsned'i rivayet edenlerin sonuncusu sayılır. (Daha geniş bilgi için bkz. tbn Hacer ed-Dürer'ül-Kâmine, II, 223) Uzun süre Şam'da Sümeysâtiye hankâhının kütübhane müdürü olarak görev yaptığı için kendisine kütübhâne bek-çisi anlamına Hâzin lakabı verilmiştir. Sûfîmeşrep bir zât olan Hâzin'in insanlar ta-rafından çok sevilmiş olduğu kaynaklarda zikredilir. 741 yılında (1340) Haleb'te vefat etmiştir.
Lübâb'üt -Te'vîl fi Maânî't-Tenzîl isimli tefsirinden ayrı olarak Umdet'ül-Ahkâm şerhi başta olmak üzere, İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'in müsnedleri-ne, Kütüb-i Sitte'ye, İmâm Mâlik'in Muvatta'ına ve Dârekutnî'nin Sünen'ine baş vurarak cem'edip bölümler halinde tertîb ettiği 10 ciltlik Makbul'ül-Menkûl isimli hadîs kitabı ve peygamberin hayatından bahseden es-Sîret'ün-Nebeviyye isimli eserleri vardır.
Lübâb'üt-Te'vîl fi Maânî'it-Tenzîl isimli tefsirini Bağavî'ninMeâlim'üt-Tenzîl isimli eserinden Özetleyerek meydana getirmiş ve buna daha önceki tefsirlerden nakillerle ilâveler yaparak nisbeten geniş bir tefsîr vücûda getirmiştir. Bu hususu tefsirinin önsözünde şöylece belirtmektedir: Değerli şeyh, üstün bilgin, sünneti ihya eden âlim, İmâm, ümmetinin önderi, imamların imâmı, mezheblerin müftüsü, hadîsin destekçisi, dinin te'yîd edicisi, Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûdlel-Bağavî'nin tasnîf etmiş olduğu, Maâlim' üt-Tenzîl isimli kitâb; tefsîr ilminde meydana getirilen eserlerin en değerlisi, en üstünü, en iyisi ve en cazibidir. Sözlerin sahihini derledi-ğinden, atlama, değiştirme ve şüphelerden uzak olduğundan peygamberin hadîsle-

riyle süslenmiş, şer'î hükümlerle bezenmiş, garîb kıssalarla işlenmiş geçmişin acâyib haberleriyle doldurulmuş en güzel işaretlerle tezyîn edilmiş, ibarelerin en açığıyla tahrîc edilmiş, en fasîh sözlerle, en güzel kalıba dökülmüştür. Allah Teâlâ onun musannifine rahmet etsin, sevabım bol etsin, cenneti dönüp dolaşıp varacağı yer etsin. 6u kitâb benim vasfettiğim gibi olduğundan, onun faydalarının seçkinlerinden, eşsiz incilerinden ve metninin çiçeklerinden, yüzüğünün kaşından bir seçme yapmayı ve tefsirin mânâlarını cem'eden bir özet meydana getirmeyi, ifâde ve te'vîlin özünü ortaya çıkarmayı arzu ettim. Nakledilenlerin hülâsasını, nüktelerin esâslarını ve diğer eserlerden derlediğim faydaları ve Özetlediğim eşsiz bilgileri, orada dercetmek istedim. Kendime nakil ve seçmeden başka bir tasarruf yetkisi tanımadım. Uzatma ve genişletmeden sakındım... Gücüm yettiğince i'câzın en belirginini, tertibin en güzelini kolaylaştırıp anlatılmanın en uygununu yaptım. Her san'atta kendisinden önce geçmişi bulunan her müellifin te'Iîf ettiği kitabın şu beş faydadan hâlî olmaması gerekir: Zor ise ondan bir şeyler çıkartmalıdır. Dağınık ise onu birleştirmelidir. Anlaşılmaz ise onu açıklamalıdır. Ya da güzel tanzim ve te'Iîf yoluna.başvurmalıdır. Veya uzatma ve genişletmeleri bir kenara bırakmalıdır. Umarım ki; bu kitâb zikrettiğim bu özelliklerden hâlî değildir.
Gerçekten fazla uzatmadan öz, ama konuyu derli toplu anlatmaya çalışan bu tefsîrin başında Kur'ân okunması ve öğretilmesi, Kur'ân'ı bilgisizce tefsîr etmenin zararları, Kur'ân'ı öğrenip de unutmanın tehlikeleri, Kur'ân'ın nüzulü tertîbi ve cem'i ile ilgili Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmiş olması, tefsîr ve te'vîl gibi konuların anlatıldığı beş bölümlük bir mukaddime yer almaktadır.
Hâzin'in tefsirinde Sa'lebî ve benzeri müfessirlerin naklettiği isrâiliyâtla ilgili hikâyeler genişçe yer almakta ve çoğu kez de eleştiriye tâbi tutulmamaktadır. Özellikle peygamberin hayatında cereyan eden tarihî vak'alara ayrıntılarıyla birlikte yer verilmekte, bu arada ahkâmla ilgili âyetlerin tefsirinde fakîhlerin görüşleri ve delîlleri fazla uzatılmaksızın anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu tefsirde daha çok Hazîn'-in tasavvufi duygularını yansıtan terğîb ve terhîb konularına âit öğüt niteliğinde pekçok hadîs kaydedilmektedir.
Mevzu hadîslere ve isrâiliyâta fazlaca yer verilmesi nedeniyle Hâzin tefsîri bilginler tarafından eleştirilmiştir. Hâzin tefsîri Iznikli Mûsâ İbn Hacı Hüseyin tarafından Enfes'ül-Cevahir adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.
(Daha geniş bilgi için bkz., İbn Hacer ed-Dürer'üI-Kâmine, III, 97-98; İbn Ğâ-fir, Tarih Ulema'i -Bağdâd, 151-152; İbn'ül-lmad, Şezerât'üz-Zeheb, VI, 131, Dâ-vûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 422-423; Brockelmann, G.A.L.,II, 109; Ömer Rıza Kahhâle, Mu'cem'ül-Müellifin, VII, 177-178; Zehebî, et-Tefsîr veM-Müfessirûn, I, 310-316; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 547-548)[16]

6- Ebu Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) el-Bahr'ül-Muhîl

Ebu Hayyân Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali İbn Yûsuf İbn Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî, yaklaşık 624 yılında (1256) Şevval ayının sonlarına doğru Gırnata'nın (Gıranada) yakınlarındaki Matahşariş isimli mahalde dünyaya gelmiştir. Gırnata, Veles, Malağa ve el-Meriyye'de gramer ve hadîs bilimlerini tahsîl ettikten sonra Kuzey Afrika'ya, Mısır'a gitmiş, hac maksadıyla Kâ'be'yi ziyaretten sonra dönüşün-

den Kahire'ye yerleşmiştir. Kırâet ilimlerini Ebu Ca'fer İbn Tabbâ'dan, nahiv ilmini İbn'ün-Nehhâs ve diğerlerinden okumuştur. Endülüs, Afrika, İskenderiye, Mısır ve Hicaz'da yaklaşık dörtyüzün üzerinde Üstâddan hadîs dinleyen Ebu Hayyân, Şerefüddin ed-Dimyâtî, Takıyüddîn Ibn Dakîk'ül-îd ve Ebu'l Yümn İbn Asâkir gibi zevattan icazet almıştır. Kısa zamanda şöhreti çevreye yayılmış olan Ebu Hayyân'm, öğrencileri arasından Takıyüddin es-Sübkî ve iki oğlu, Cemâleddîn el-Isnevî, İbn Kasım, İbn Akıl gibi ünlü kişiler yetişmiştir. Kâhire'nin Mansûrie medresesinde tefsîr dersleri, Câmi'ül-Ezher'de kırâet dersleri vermiş olan Ebu Hayyân başta dil bilimleri olmak üzere tefsir, hadîs, tarih ve kırâet ilimlerinde geniş bilgiye sahip değerli bir bilgindi. Safedî; onun Irâkî'den ilim Öğrendiğini Isfahânî'nin meclisinde bulunduğunu ve başlangıçta zahirî mezhebine mensûb iken bilâhere Şafiî mezhebini benimsediğini bildirir. Udfevî'nin ifâdesine göre; cimriliği ile iftihar eden Ebu Hayyân, doğru sözlü, akîdesi sağlam, hüccet sahibi bir zât idi. Sesinin güzelliği kadar yüzünün güzelliği ile de şöhret bulmuştu. Gramerde ünlü nahiv bilgini Sîbeveyh'in görüşlerine bağlı olan Ebu Hayyân ile ünlü Hanbelî fakîhi İbn Teymiyye arasında yakın bir dostluk kurulmuşken, Sibeveyh'in görüşünü fazla benimsememiş olması nedeniyle bu dostluk nefrete dönüşmüştür. Arapçadan başka Türkçe, Farsça ve Habeş-çe gibi yabancı dillere dâir de eserler yazdığı görülen Ebu Hayyân'ıri Kitâb*ül-Idrâk li Lisân'il-Etrâk, Zahr'ül Mülk fi Nahv'it-Türk, el-Erâl fi LisânMI-Tück ve ed-Dürret'ül-Mudîe fi*l-Lugat'it-Türkiyye gibi eserleri bulunduğu, ancak Kitab'ül-İdrâk'in günümüze kadar ulaştığı, diğerlerinin kaybolduğu bilinmektedir. Bu eserinde Türkçe ve Türkmence olmak üzere iki yönde Türk dili tedkîk edilmektedir. Bunun dışında müellifin kaleme almış olduğu altmışın üzerindeki eserden ancak on-dokuzu günümüze ulaşmıştır. (Mecdûd Mansuroğlu, İslâm Ansiklopedisi, Ebu Hayyân maddesi) 18 Safer 745 (1344) yılında Kâhİre'de vefat eden bilgin, es-Sûfiyye kabristanına defnedilmiştir. Bahis mevzûumuz olan el-Bahr'ül-Muhît fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîrinin dışında Tuhfet'ül-Edîb Bima fi'1-Kur'âni min'el-öarîb, ikd'ül-Leâlî, el-I'lân bi erkân'il-İslâm, ve et-Teshî! Şerhi günümüze kadar intikâl etmiştir.

Safedî onun için şöyle der: Onu ne zaman gördümse; ya dinliyor, veya çalışıyor veya yazıyor veya bir kitaba bakıyordu. Güvenilir ve değerli birisiydi, lügati bilirdi. Nahiv ve tasrîf ilminde mutlak mânâda müctehid bir imamdı. Ömrünün çoğunluğunu bu İlme verdi. Neticede yeryüzünde kimsenin kendisine ulaşamayacağı dereceye vardı. (Safedî, el-Vâfî, 145 vd.)

el-Bahr'ül-Muhît fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsiri; Kur'ân-ı Kerîrh'in gramer ve dil bilgisi bakımından inceliklerini ihtiva eden zengin malzemelerin yer aldığı önemli bir tefsirdir. Bu sebeple eseri bir tefsir kitabı olmaktan ziyâde bir nahiv kitabı niteliğini kazanmıştır. Ancak dil bilgisiyle ilgili mâ'lûmâtm yanı sıra nüzul sebepleri, nâsih ve meosûh, kırâet şekilleri gibi konulara da yer verir. Ahkâm ile ilgili âyetlerin fıkhî yorumlarını da ihmâl etmeyen müellif.Kur'ân'm belagatı üzerinde fazlasıyla durur. Zemahşerî ve İbn Atıyye'nin tefsirinden nakiller yapan Ebu Hayyân, çoğunlukla bu iki müfessirin görüşlerini çürütüp reddetmeye de özen gösterir. Bâhusûs Zemahşerî'nin Mu'tezilî fikirlerine karşı çıkar. Bu noktaları eserine yazmış olduğu önsözde şöyle dile getirir; "İmdi, bilgiler pek çoktur ve hepsi de önemlidir.

Ancak en önemli bilgi ise ebedî hayat ve sermedi mutlulukla ilgili olan bilgidir. Bu da doğrudan doğruya Allah'ın kitabının bilgisidir. Diğer bilgiler bunun aracı gibi-dir. O, kopmaz bir ip, en sağlam ve en uygun bir yük, sağlam bir bağ ve dosdoğru yoldur. Şafağın ağardığı ve dostu görmenin canlandığı çağa geldiğimde, -ki bu çağ, gençlik ipinin düğümünün çözüldüğü çağdır. Ve bu çağ hakkında denir ki: Kişi alt-mışına bastığında içmekten kaçınsın ha kaçınsın. Zihnimde şu fikir canlanıyor ve aklımda şu konu ısrarla bel iriyordu. Bu çağda kendimi Rahmân'ın tarafına verip Kur'an tefsirine göz atmaya hasretmeliyim. Allah Teâlâ bu döneme ermeden önce düşündüğüm maksada ulaşmama imkân sağladı. 716 yılının sonlarında ki benim ömrümün de eüiyedinci yılının başıydı- da bu kitabı tasnîfe koyuldum... Bu kitabı şöylece tertîb ettim: önce tefsîr ettiğim âyetin kelimelerini lafız lafız açıklamaya çalıştım. Bu lafızların terkibinden önce açıklanmasına gerek duyulan dil ve gramere dâir bilgileri verdim. Bir kelimenin iki veya daha çok anlamları var idiyse, bu kelimenin ilk geçtiği yerde bunları zikrettim ki onun yer aldığı her yerde bu anlamlardan uygun olana bakılsın da kelime o anlama hamledilsin. Sonra âyetlerin nüzul sebebini zikrederek -eğer nüzul sebebi varsa neshini ve baştarafıyla münâsebetlerini açıklamaya koyuldum. Şâz ve kullanılan kırâetleri doldurdum. Âyetin mânâsında seleften ve haleften görüşler naklederek Arab ilmi bakımından, kelimenin yönlendirilmesi gereken noktasını hatırlattım. Anlamların açık ve gizlisi üzerinde söz ettim, öyle ki; bir kelime -Meşhur da olsa- onun i'râb zorluklarını bedî ve beyân gibi edebiyat inceliklerini açıklayarak üzerinde söz ettim... Âyetlerin sonunda mensur bir bölüm ekleyerek burada, sözkonusu anlamlardan hangisinin vârid olduğunu açıkladım. Ve hepsini de en güzel biçimde özetledim. Bu özette daha önce tefsirde geçmemiş olan anlamlar yer almış olabilir. Ve bu, Kur'ân'ın diğer kısımlarında yol almak isteyenler için bir örnek oldu. fnşâallah zikretmiş olduğum bu metodun üzerinde duracaksın. (Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît, I, 4-5)
Bilâhere Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît (Okyanus) adını verdiği bu tefsirini en-Nehr'ül-Mâdd adıyla (akan ırmak) özetlemiştir. Bu tefsirin önsözünde de Ebu Hay-yân şöyle demektedir: el-Bahr'ül-Muhît fi ilm'İt-Tefsîr adı verilen büyük kitabımı tasnif ettiğimde; uzun olması nedeniyle yüzücülerim bu okyanusu aşmaktan ve yol-cuların onu geçmekten mahrum kaldıkları için ondan bir ırmak akıttım. Bu ırmak-tan da gözler fışkırır... Bu tatlı suyun damlacıklarından susuzlar kanarlar. Bu ırmakta denizde bulunmayan şeyler meydana geldi. Bunun nedeni, onun mânâsını düşünmekten zevk alan aracıyla ondan çıkararak getirdiği yeni görüşlerdir. Okyanusun ihtiva ettiği değerlerden birçoğunu onda terkettim. Yalnız gerdanlıklarının yâkûtla-nyla yetindim... Ve ona okyanustan akan ırmak adını verdim." (en-Nehr'üI-Mâdd, önsöz)
(Daha geniş bilgi için bkz. Sübkî, Tabak ât'üş-Şâfiiyye VI, 31-44; İbn Hacer, ed-Dürer'ül-Kâmine, IV, 302-310; el-Kütbî, Fevât'ül-Vefeyât, II, 283-285; İbn'ül-Cezerî, Tabakât'ül-Kurrâ', II, 285-286; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, I, IIM15; Suyûtî, Buğyet'ül-Vuât', 121-123; İbn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, VI, 145-147; Suyûtî, Hüsn'ül-Muhâdara, I, 307-309; Şevkânî, el-Bedr'üt-Tâli', II, 288-291; Brockelmann, G.A.L., II, 109-110; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 286-291; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 317-321; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 183-192)[17]

7- Nîsâbûrî (öl. 730/1329) Ğarâlb'iil-Kur'ân.

Nizâmüddîn Hasan İbn Muhammcd İbn Hüseyin el-Horasânîen-Nîsâbûrî, İran'ın Kum kentinden yetişmiş ünlü bir bilgindir. Sarf, nahiv, astronomi, hesâb, tefsir ve hadîs ilimlerinde mahir olan Nîsâbûrî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulun-mamaktadır. Onun sarf ilminde tbn Hâcib'in Şâfiye isimli eserine yazmış olduğu şerh ile Nasîrüddîn TÛsî'nin hey'ete dairTezkiret'ün-Nâsıriyye isimli eserini tanıtma babında kaleme almış olduğu tevhîd üt-Tezkire ve Secâvendî'nin kırâete dâir yazmış olduğu eserini örnek alarak kaleme aldığı Evkaf ül-Kur*ân isimli eserleri vardır. Bunların yanı sıra şüphesiz ki en ünlü eseri öarâib'ül-Kur'ân ve Regâib'Ül-Furkân isimli tefsiridir. Nîsâbûrî bu eserini Fahreddîn Râzî'nin tefsirinden özetlemiş ve buna Zemahşerî'den ve diğer müfessirlerden ilâveler yapmıştır. Ayrıca Selef-i Sâlihi-nin tefsirlerine de yer vermiştir, özellikle Râzî ile Zemahşerî arasında mukayeseler yapmakta ve tercihlerini sergilemekten çekinmemektedir. Kelâmı mes'elelere de yer veren Nîsâbûrî; diğer mezheblerin görüşlerini açıkladıktan sonra Ehl-i Sünnetin görüşüne geniş yer vermektedir. Tabiî bilimlerle ilgili açıklamalara da yer verdiği tef-sîrinde daha çok Râzî*yi örnek almaktadır. Nîsâbûrî âyetin rivayet ve dirayet tarikiyle tefsirini tamamladıktan.sonra, tasavvufî ve işârî tefsirlere yönelmekte ve bir mutasavvıf olarak çeşitli te*vil usullerine başvurmaktadır. Tefsîrinin başında ve sonunda kendisinin belirttiği gibi, diğer müfessirlerde karşılaşmadığımız bir metoda başvurarak önce Kur'ân âyetlerini zikretmekte, sonra kirâet-i aşereye göre âyetlerin kırâ-et vecihlerini kaydetmekte, sonra âyetlerin başı ve sonuyla ilişkisini açıklamakta, edebî, fıkhî ve felsefî yorumlara başvurmaktadır. İstifade ettiği kaynakları eserin sonunda şöylece sıralamaktadır: Bu kitabım, tefsîrlerin çoğunluğunu cami olan Tefsîr'ül-Kebîr'in özeti durumundadır. Her taraftaki üstâdlarca kabul gören Keşşaf kitabının özünü içermektedir. Bunun yanisıra güzel ve garîb nükteleri, muhkem ve garîb te'vîlleri de ihtiva etmektedir ki bunlar; bizim arkadaşlarımızın (Ehl-i Sünnet) tefsirlerinde bulunmayan veya dağınık halde bulunan ya da kuyruğu ve zeyli uzun, mecmualar halinde bulunan tefsirlerdir. Hadîslere gelince; Câmi'ül-Usûl ve el-Mesâbih gibi meşhur kitâblarla Keşşaf, Tefsir'ül-Kebîr ve benzeri kitâblardan alınmıştır. Ancak Keşşafın başında sûrelerin fazîletleriyle ilgili varid olan hadîsler müstesnadır. Biz bunları attık. Çünkü hadîs tenkîdçiîeri-pek azı müstesnâ-bunlan zayıf saymışlardır. Vakıflar konusuna geiince; bu, İmâm Secâvendî'den alınmıştır. Bazı gerekçelerle özetlenmiştir... Nüzul sebepleri CâmÎü'1-Usûl ile adı geçen iki tefsirden veya Vahidî'nin tefsîrinden alınmıştır. Lügat konuları Cevheri'nin Sıhâh'mdan veya nak-ledildiği gibi adı geçen iki tefsirden alınmıştır. Beyân, maâni ve diğer edebî konular ile ilgili bilgiler adı geçen iki tefsir İle el-Miftâh ve diğer arapça kitaplardan alınmıştır. Şer'î ahkâma gelince; bunlar adıgeçen iki tefsîrden ve fıkıhta muteber olan kitâblardan alınmıştır. Özellikle de İmâm Râfiî'nin Şerh'ül-Vecîz isimli eserinden. Te'vîllere gelince, bunların çoğu şeyh, muhakkik, müttakî, necm'ül-mille ve'd-dîn'e aittir... (Nîsâbûrî tefsîrinin sonunda)
(Daha geniş bilgi için bkz. İbn lmâd, Şezarât'üz-Zeheb, III, 181; Suyûtî, Buğyet'ül-Vua't, I, 519; Tabakât'ül-Müfessirîn, 11; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 235-240;

Zehebî, et-Tefsîrve'1-Müfessirûn, I, 140-141; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhİc'ül-Müfessirîn, I, 321-332;,Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 619-620)[18]

8- Hatîb el-Şerbînî (öl. 976/1568) es-Sirâc'ül-Münîr.

Şemseddîn Muhammed İbn Muhammed eş-Şerbînî, el-Kâhirî, eş-Şâfiî, el-Hatîb. Kâhire'de yetişmiş olan bu ünlü Şafiî müfessirin doğum tarihi kesin olarak bilinememektedir. Ancak yaşadığı dönemin ünlü üstâdlarından Ahmed el-Berlesî, Nûr el-Mahallî, Bedr el-Meşhedî ve Şihâb er-Remlî gibi zevattan ders aldığı ve sonra üstâdlarmın takdiri ile fetva ve ders vermeye başladığı bilinmektedir. Zâhid ve müttakî bir zât olduğu belirtilen Şerbînî'nin Ramazânın başından sonuna kadar i'tikâfa girdiği, dünya işlerine fazla Önem vermediği ve hacca özellikle yaya gitmeye rağbet ettiği belirtilmektedir. 976 yılında (1568) vefat etmiştir. Başlıca eserleri arasında adı-, geçen tefsirinden mâada Şafiî fıkhına dâir Minhâc'üt-Tâlibîn isimli eserin şerhi Muğnri-Muhtâc, öâyet'üt-Takrîb kitabının şerhi, bulunmaktadır. Ancak onun en ünlü eseri şüphesiz ki kısaca es-Sirâc'üI-Münîr diye bilinen es-Sirâc'ül-Münîr fî'I-İ'âneti Alâ ma'rifeti ba'dı Maânî Kelâmi RabbinaM-Hakîm'iI-Habîr isimli tefsiridir. Bu tefsirini Medine'de bulunduğu 961 (1552) yılından sonra Kâhire'ye döndüğünde bazı dostlarının isteği üzerine yazmıştır. Tefsirinde daha çok tercih edilen kavilleri benimsemiş ve uygun görülmeyen kavilleri tekrarlamamış ve uzatmadan kaçınmıştır. Gerek kelâmî tartışmalara, gerekse itikâdî hem rivayet, hem de dirayet metodlannın ikisini birden câmiidir. Kıráetlerden yalnızca mutavâtir olana yer vermiş,Kur*an sûrelerinin faziletiyle ilgili Zemahşerî*nin Beydâvî'nin zikrettiği mevzu* hadîslere yer vermemiş ya da verdikten sonra bunların zayıf olduğunu belirtmiştir. Bazı tefsîr nüktelerini zikrederken veya müşkilleri cevâblandırırken dikkat ifadesiyle konuya başlamakta veya şöyle denilse böyle cevâb verilir şeklindeki devrin klasik üslûb tarzına başvurulmaktadır. Âyetler arası irtibatlara dikkat eden müfessir, fazla derinliklere dalmamak üzere fıkhı ahkâma da yer verir. Az önce de belirttiğimiz gibi zayıf ve Israîlî rivayetler üzerinde titizlikle durmasınajağmen, yine de eserlerinde bazı isrâiliyât kıssaları yer almaktadır. Müellifin daha çok Fahreddîn Râzî'-den nakiller yaptığı göze çarpmaktadır. Tefsirin önsözünde Şerbînî geçmiş bilginlerin kendi anlayış kapasiteleri ve bilgi seviyelerine göre tefsirler yazdıklarını, ancak kendisinin Kur'ân'ı kendi re'yine göre tefsîr edenler hakkında vârid olan ağır tehdîdleri gözönünde bulundurarak böyle bir çalışmaya tevessül etmekten uzun süre kaçındığını, nihayet Ravza-i Mutahha-re'de İstihareye yattıktan sonra bu eserini yazmaya tevessül ettiğini, ancak yine de bu niyyetini kimseye açmadığını fakat arkadaşlarından birisinin rü'yasında Hz. Peygamberi veya İmâm Şafii'yi görüp kendisinin bir tefsîr yazmasını rü'ya sahibinin bildirmesini söylemeleri üzerine bu tefsîri yazmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca arkadaşlarından bilim meraklısı bazı kimselerin kendisinden Minhâc'üt-Tâlibîn isimli eserin şerhini tamamlayınca bir tefsîr yazmalarını taleb ettiklerini ve onun da bu talebe karşılık verdiğini fakat öncekilerden farklı bir şey söyleyemeyeceğini, sadece yeni bir tarzda bir eser kaleme alacağım belirtmektedir. (es-Sirac'üI-Münîr, Şer-bini önsöz.)

(Daha geniş bilgi için bkz. Ibn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, VIII, 384; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifm, VIII, 269; Zehebî et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 338-345; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 646-647; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 259-264)[19]

9- Ebu's-Suüd Efendi (öl. 982/1574) İrşâd'ül-Akl'is-Selîm.

Şeyhü'l-lslâm Ebu's-Suûd Muhammed îbn Muhyiddîn Muhammed İbn Mustafa el-lmâdî. Kısaca Ebu's-Suûd Efendi diye anılan bu büyük Türk bilgini, hicrî 896 (1490) yılının 17 Saferinde istanbul civarında bulunan Müderris veya Medris isimli mahalde dünyaya gelmiştir. Kanunî Sultan Süleyman tarafından babası adına yaptırılan Sultân Selîm civânndaki-bilâhere SÎvâsî Tekkesi adını alacak olan-tekkede doğduğu, ya da babasının asıl memleketi olan İskilip'te dünyaya geldiği kaynaklarda belirtilmektedir. (Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, I, 1225), Ebu's-Suûd Efendinin babası Şeyh Muhammed Muhyiddîn Yavsı îbn Mustafa el-Imâd el-lskilibî'dir. Annesi ise ünlü bilgin Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızı olan Sultân Hâtûn'dur.
Babası Muhammed Muhyiddîn el-lmâdî'den (Şeyh Yavsı) Tecrîd haşiyesini bütün öteki haşiyelerle karşılaştırmalı olarak, Şerh'ûl-Miftâh'ı ve Şerh el-Mevâkif'i okumuş, Amasyalı Müeyyedzâde diye bilinen Abdurrahmân Efendi'den ders gör-müş ve Karaman'h Mevlânâ Seyyîdî'nin derslerinde bulunarak ondan icazet almış-tır. Aynı zamanda bu zâtın kızı Zeyneb Hâtûn ile de evlenmiştir. Herne kadar Şeyhü'l-lslâm İbn Kemâl Paşa'dan da ders aldığı söylenirse de bu kesinlik kazan-mamıştır.
Genç kabiliyeti ile devrin hükümdarı II. Bâyazid'in dikkatini celbeden Ebu's-Suûd Efendi günlük 30 akçe çelebî ûlûfesiyle taltîf edilmiş, daha sonra İnegöl'deki İshâk Paşa medresesi müderrisliğine tayîn edilmiştir. Bilâhere günlük 40 akçe maaşla Dâvûd Paşa medresesine 928 (1521) de Mahmûd Paşa medresesine ve 931 (1524)'de vezîr Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı medreseye müderris tayîn edil-miştir.Bir süre Bursa'da görev yaptıktan sonra 934 (1527) yılında Medâris-i Semân'-dan müfti medresesine tayîn edilmiş ve burada beş yıl görev yapmıştır. Osmanlı devletindeki ilmî görev ve mansıblarm hemen hemen hepsinde vazîfe yapmış olan Ebu's-Suûd Efendi yavaş yavaş ilerleyerek devrin en ünlü bilginleri arasına katılmıştır.
939 (1532) da Bursa kadısı olan Ebu's-Suûd Efendi 940 (1533) de istanbul kadısı olmuş, 944 (1537) Rumeli Kazaskeri olarak bu görevde 8 yıl kaldıktan sonra 952 (1545) yılında Şeyh'ül-lslâm olmuştur. Yaklaşık otuz yıl gibi Osmanlı devletinde en uzun süre Şeyh'ül-İslâmhk makamında bulunmuş olan Ebu's-Suûd Efendi 982 (1574) Cumâd'el-Âhire'nin beşinci günü olan pazar günü seksenyedi yaşında iken vefat etmiştir.
Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin en haşmetli döneminde yetişen ve Hoca Çelebî adıyla bilinen Ebu's-Suûd efendi, dinî ilimlerin yanı sıra özellikle edebî zevkleri ne-deniyle de devrinde fazlasıyla sevilip sayılmış büyük bir bilgindir. Kılıç ve kalemi birlikte kullanmasını bilen bu büyük bilgin, Hatîb'ül-Müfessirîn Unvanını kazan-mış, Osmanlı tarih yazarlarının o mübalağalı üslubuyla peygamberden bu yana kâi-

natta böyle bir allâme yetişmemiştir. Bilginler arasında Müfti's-Sakaleyn (iki cihanın müftüsü), Nu'mân-i Sâni (ikinci Ebu Hanîfe) diye de anılan Ebu's-Suûd Efendi, başta tefsîr, fıkıh ve gramer ilimleri olmak üzere devrinde yaygın olan bütün bilimlerde üstaddı. Arapça, Farsça ve Türkçe yazmış olduğu şiirler her üç dilin edebiyatına derinden vâkıf olduğunu gösteren birer numunedir. Kısacası Ebu's-Suûd Efendi el-Fevâid'ül-Behiyye'de denildiği gibi; "Bir şeyh-i kebîr, bir alim-i nihrîr idi. Onun ne Acemde bir misli, ne Arapda bir nazîri vardır. Zamanında riyâset-i Hanefiyye kendisine müntehi olmuştur. Usul ve fürû'da kâmil bir kuvvet, şâmil bir kudret sahibi idi. Bazı mes'elelerde ictihâd eder, tahrîcde bulunur, delilleri tercîh eylerdi. Tefsîr-de de büyük bir ihtisasa mâlik idi." (el-Fevaid'ül-Behiyye, 81) Az sonra detaylı bilgi sunmaya çalışacağımız İrşâd'ül-Akl is-Selîm İsimli tefsiri, başta olmak üzere Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle tanzîm edilmiş olan Ma'-ruzât isimli fetva mecmuası, mesh üzerine meshetmek konusundaki tartışmaları .karâra bağlayan Hasm ül-HİIâf fi'l-'Meshi Ala'l-Hifâf isimli fıkhî eseri, Şeyh'ül-Islâm Burhâneddîn Merğinânî'nin el-Hidâye isimli eserine yazdığı ta'lîki, Zemahşe-rî'nin Keşşaf isimli tefsîrinin Fetih Sûresi tefsirine yazdığı haşiye, ünlü bilgin Sadr'üş-Şerîa Ubeydullah Efendinin Usûle âit Tenkîh'ül-Usûl isimli kitabına yazdığı ta'lîk ve Ebu'l-Berekât Abdullah lbn Ahmed en-Nesefî'nin el-Menâr isimli eserinin baş-tarafına yazmış olduğu haşiye, vakıflar konusunu ele aldığı mevkıfül-Usû! fi VakPiI-Menkûl isimli risale, yanlış kullanılan bazı Türkçe kelimelerle ilgili Calatât'ül-Avâm ve otuz yıl sürekli devam eden ŞeyhüM-îslâmlığı esnasında vermiş olduğu fetvaları ihtiva eden el-Fetâvâ isimli eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca ona bazı eserler izafe edilmiştir. Ve kendisi adına izafe edilen bazı eserler de günümüze kadar gelememiştir.
Şeyh'ül-tslâm Ebu's-Suûd Efendinin büyük Osmanlı hükümdarı Kanunî Sultân Süleyman adına te'lîf ve irşâd'ül-Akl'is-Selâm il-Mezâyâ'1-Kitâb'iI-Kerîm isimli arapça tefsiri; günümüze kadar değerini hiç kaybetmeksizin gelmiş ve tefsîr tarihinde önemli bir yer tutmuş olan sayılı dirayet tefsîrleri arasında bulunmaktadır. Ebu's-Suûd Efendi, tefsirini İstanbul'da Sütlüce semtinde bulunan konağında yazmıştır. Gerek bu büyük bilgine ve gerekse yazdığı esere büyük itibâr gösteren Kanunî Sultân Süleyman, hicri 972 (1564) yılında kendisine sunulan bu tefsirin sâd süresine kadar büyük olan kısmını büyük bir hürmetle karşılamış ve o güne değin Şeyh'ül-İslâmîarın ikiyüz akçe olan yevmiye maaşını bu vesile ile 500 akçeye çıkarmış ve kendisine de hil'atlar gönderilerek taltif edilmiştir. Bu kısmın tamamlanış tarihi ebced hesabıyla "Baha Tefsîrü*n*Kelamin-Muciz" ifadesiyle 972 hicri tarihi düşülmüştür. Nihayet 973 yılında (1566) tefsirini tamamlayan Ebu's-Suûd Efendinin yevmiye maaşına yüz akçe daha ilave edilmiştir. Bazı kayıdlara göre; müellif, tefsirini 973 senesinin Recep ayının ilk cuma gecesi, bir başka kayda göre ise Zü'1-Ka'de ayının pazartesi gecesi tamamlamıştır. Ve bu tarihi göstermek üzere ebced hesabıyla "Tefsîr-i Ekber" tarihi düşülmüştür. Evliya Çelebî'nin o mübalağalı ve oldukça zevkli üslubuyla"; üç bin ulemâdan ve bin yediyüz kadar muteber tefâsîrden feyz almak suretiyle yazdıkları tefsîr, halen Beyn' el-Ulemâ makbul ve Memdûh ve ânâ muâdil bir tefsîr mefkûddur demektedir. (Evliya Çelebî, Seyahatname, I, 402) Bursalı Hüsâ-meddin'in ifadesiyle de: "Te'lîf ettiği Tefsîr-i Şerîf i Zîbâ, ahsen-bi-Tefâsİr-i dünyâ olmuştur". "Mir'ât'ül-kâİnât, II, 131) Bu

büyük eseri nedeniyle Ebu's-Suûd Efendiye Diyâr-ı Rûm'un Zemahşeri'si denilmiş ve daha Önce de zikrettiğimiz gibi Hatîb'ül-Müfessirîn ünvânı verilmiştir. Eserin te'lîfi bitince bir nüshası'Mekke-i mükerreme-ye, bir nüshası da Medîne'i Münevvere'ye gönderilerek çoğaltılmasına izin verilmiştir.
Kur’an-ı Kerîm'in belagat yönlerini kendinden önce yazılmış olan tefsirlerden değişik biçimde ele alıp inceleyen şeyh'ûl-lslâm, gerek Zemahşerî'nin el-Keşşaf isimli tefsirinden ve gerekse Fahreddîn Râzî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin tefsirlerinden yararlanmıştır. Ehl-i Sünnet akîdesi doğrultusunda yazılmış olan bu tefsîr; medreselerde kaynak eser olarak okunmuş, değerli bir tefsîrdir. Hattâ günümüzde tefsîr tarihi yazanlardan Zehebî'nin ifâdesine göre: "Gerçekte bu tefsîr, kendi konusunda bîr zirve, güzel kalıba dökmede Üstün bir nokta ve güzel ifâdede doruktur. Bu tefsirin sahibi eserinde kendisinden önce hiçbir kimsenin onu geçemediği biçimde Kur'ân'-ın belagatla ilgili sırlarını açıklamış ve bu sebeple de bu tefsirin şöhreti ilim erbabı arasında yayılmıştır. Bilginlerden çoğu tefsirde bu kitabdan daha iyisinin yazılmamış olduğuna şehâdet etmişlerdir" demektedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 347) Gerek Zemahşerî'nin Keşşafı, gerekse Kâdî Beydâvî'nin tefsîri üzerinde pek-çok haşiye ve ta'lîk yazılmışken Ebu's-Suûd Efendinin tefsîri aynı ilgiye nail olamamıştır. Bunun da sebebi adıgecen eserlerin medreselerde ders kitabı olarak okutulması ve kısa olmaları nedeniyle izahı gerektirmesi, ayrıca gramer zorlukları nedeniyle çözümü icâbettirmesi olmalıdır. Ebu's-Suûd Efendinin tefsîri herne kadar aynı özellikleri taşımakta ise de oldukça geniş ve detaylı bilgiler vermesi nedeniyle ya da kendisinden sonra aynı güçte daha büyük müfessirlerin yetişmemesi nedeniyle, fazlaca haşiye ve ta'lîk yazılmamıştır.
Ebu's-Suûd Efendi tefsirinin önsözünde şöyle demektedir:
"Öteden beri her asırda ve her yerde ulemânın değerlileri Kur'ân-ı Kerîm'in kapalı ifâdelerini tefsîre, müşkillerini ve zorluklarını açıklayıp kolaylaştırmaya koyulmuşlar ve derin tedkîklere dalarak nice eşsiz değerde İfâdeler, faydalar çıkarıp yazmışlar ve bu sahada değerli kitâblar tasnîf etmişlerdir. Ne var ki mütakaddimûnun muhakkikleri kendilerine Hz. Peygamber'den ulaştığı şekilde âyetlerin mânâsını anlaşılır hale getirmek, yapısını kuvvetlendirmek, maksadını açıklamak ve hükümlerini tanzîm etmekle yetinmişlerdir. Daha sonraki (müteahhirûn) muhakkikleri ise, bunların yanı sıra âyetlerin ihtiva ettiği latîf özellikleri, eşsiz sırları ve işaretleri de açıklayıp izhâr etmeye çalışmışlardır. Böylece halkın Kur'ân'daki i'câz delillerini görmesini, üstünlüğünün örneklerini tanımasını ve diğer semavî kitâblardan farklılığını müşâhade etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu konuda özellikleri ve faydaları cem'eden birçok değerli kitâblar tasnîf edilmiş ve bunlardan her biri bu ümmetin seçkinlerinin gözlerini aydınlatacak ve faydalı mazmûnlarıyla kulakları ve zihinleri süsleyecek ince mefhûmları ihtiva etmektedirler. Özellikle Keşşaf ve Envâr*üt-Tenzîl bu konuda büyük bir ün ve nâm salarak biricik olmuşlardır. Zîrâ bunlardan her biri, Kur'ân'daki i'câz çehresinin belirmesi için bir ayna durumunda olmuştur. Ve sanki bu iki eserin sayfaları, müşabehetlerin güzel bir aynası ve satırları da inci tanelerinden dizilmiş bezeli bir gerdanlıktır. Geçmiş günlerde mâzîye karışarak aylarca ve yıllarca bu iki kitabı mütâlâa ve incelemekle meşgul oldum. Müzâkere ve dersler vererek okuttuğum zamanda devamlı bu iki kitabın eşsiz incilerini ince bir İpe dizmek ve benzeri bulunmaz cevherlerini Özenli bir dizime

sıralamak isterdim. Bu övünç kaynağı kitâbların sayfaları arasında karşılaştığım hakîkat cevherlerini bu ikisine ilâve etmek ve inceliklerin çiçeklerinden, gözalıcı sedeflerden bulduklarımı eklemek isterdim. Bunun ötesinde özenli bir ahenkle, eşsiz bir üslûb ile süsleme yollarına koyulmak, Kur'ân'ın yüce sânının yüceliğinin gerektirdiğine uygun ve değerli nazmının eşsizliğinin İcâblarına muvafık olarak Rabbânî inayetle eksik aklıma doğanları da ilâve etmek ve sübhânî hidâyetle görmez gözümün görmek imkânına erdiği her akıl ve maharet sahibi himmetli alınların uzanabileceği bil- _ gi ve ma'rifet kaynaklarını da eklemek isterdim. Bilgin-ve derin âlimlerin bulunduğu milletin önderlerinin kendisine koştuğu her garîblikleri, ayakların basmakta zorluk çektiği, anlayışların kaydığı sağlam gerçekleri ve işlerin karıştığı fikir savaşlarında, tahminlerin iç içe girdiği anlayış basamaklarında insanların zihninden geçen vehîm badireleri ortadan kaldırıp açıklayan tedkîkleri ilâve etmek isterdim. Gizli kitabın hazînelerinden saklanmış sır inceliklerini kapalılık perdelerinin ötesinden rûhlan huzura kavuşturacak, gözleri aydın kılacak remizlerin gizliliklerini, hazînelerin saklılarını ortaya dökmek isterdim. Allah tarafından hilâfet mertebesine hâiz bulunan Şehînşâh-ıcihân Sultân Süleyman Hânın ma'mûr hazînesine böyle bir eseri hediyye etmek isterdim. Heyhat ki aczim azmime mâni* oluyordu. Maksadın yüceliğinden ve ululuğundan ötürü tereddüdler içerisinde boğuluyordum. Dağın etekleri nerede, tepeleri nerede? Süreyya (yıldızı) ile Sera arası ne kadar ırak. Anka kuşunu tuzağa düşürmek ne kadar uzak bir ihtimal? Eflâkin burçlarından Cevza burcunu yakalayıp bağlamak ne kadar muhal?
Aradan zamanlar geçti, devirler ve durumlar değişti. Bir süre, halkın menfaatlerini yönetmek göreviyle görevlendirildim. Meşguliyetim üst üste bindi. Engeller ve ilişkiler her yandan üzerime saldırdı. Savaşlarda, seferlerde, ülkelerde dolaşıp dur-dum. Ama her zaman bir fırsatın zuhurunu bekliyordum. Gönül huzuru ve rahatlığı içerisinde güvenle, selîm bir kafa ile geçmişi telâfi etmeye ve asıl amacımı gerçekleştirmeye çalışmak istiyordum. Ne yazık ki ben, bu hayâl içerisinde yüzer-ken şartlar büsbütün değişti. Hatırıma gelmeyen şeyler başıma geldi. Öncekinden daha zorlu işlere koyuldum ve insanların müşkillerini halk arasında vuku' bulan düşmanlıkları çözüp halletmek göreviyle memur edildim-. Yağmurdan kaçarken sellere kapılmışa döndüm. Baktım ki fırsat hızla kaçıyor. İhtiyarlık üzerime basmış, ecel bana yaklaşmış ve hayat güneşi sönmeye doğru yüz tutmuş. Artık işlerimin çokluğuna bakmaksızın arzu ettiğim kitabı yazmaya karâr verdim. Ve Allah'ın tevfîki de gerçekleşince İrşâd'ül-Akl'is-Selîm adını vereceğim tefsîrî yazmaya koyuldum. Üzerimde bulunan işlerin ve zorlukların çokluğuna rağmen unutma ve hatâdan, yanılma ve düşmeden beni muhafaza buyurmasını azamet ve Celâl sahibi Rab'dan mülk ve melekûtun halîki olan Allah Teâlâ'dan tazarru' ve niyaz ederek maksadıma koyuldum." (Ebu's-Suûd Efendi, lrşâd'ül-Akli's-Selîm, Önsöz)
Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebu's-Suûd Efendi örnek aldığı Zemahşerî, Kâdî Beydâvî gibi müfessirlere uyarak, daha çok i'câz1 inceliklerini gözeten ve Kur'ân'm belagat cebhesine ağırlık veren nazım ve üslûbundaki i'câzı göstermeye çalışan, gramer inceliklerini ortaya çıkaran ve ancak Arap dilinin inceliklerini bilen kişilerin farkına varabilecekleri edebî üstünlüklerini gözününe seren bu tefsîriyle gerçekten bu vâdîde eser veren müelliflerin ön safında yer almıştır. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-

Müfessirûn, I, 350) Çok az olmak üzere kırâet farklılıklarına yer veren Ebu'-Suüd Efendi zaman zaman fıkhı kokulara temas etmekte ancak fazla detaylara girmeksizin; mezheb tartışmalarına dalmaksızm konuyu serdedip geçmektedir, lsrâiliyâtla ilgili rivâyetlere-az da olsa-yer veren müfessir, genellikle "böyle denmiş" veya "rivayet edilmiştir" gibi ifâdelerle konuyu geçiştirmeye çalışmaktadır. Kelbî gibi yalancılıklarıyla şöhret bulmuş zevattan nakiller de yapan Ebu's-Suûd Efendi, bunların
doğru olmadığını imâ edercesine **cn iyisini Allah bilir" demekle yetinmektedir. Ebu's-Suûd Efendinin tefsirine Şeyh Ahmed el-Akhisarî kısmen ta'lîkât yazmış, yarıya kadar olan kısmına da Şeyh Radiyûddîn Yusuf el-Makdîsî haşiye yazmıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Abdulhay* el-Leknevî, el-Fevaid'ül-BehiyyefiTerâcim'iI-Hanefiyye 82 vd.; Ali îbn Bâli, el-kadı-ül-Manzûm fî Zikri Efâdü'ir-Rûm, II, 282 vd.; Nev'îzâde Atâullah, Hadâik'ül-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şekâik, 1,183; Müstakîmzâde, Devhat'ül-Meşayİh, Ebu's-Suûd maddesi; CavidBaysun İslâm Ansiklopedisi Ebu's-Suûd maddesi; Ömer Nasûh? Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 652-664; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ul-Müellifîn, XI, 301-302; Brockelmann, G.A.L., II, 438-439; Suppl, II, 651; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 345-352; Abdullah Aydemir, Büyük Türk Bilgini Şeyhu'l-lslâm, Ebu's-Suûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu)[20]

10- Âlûsî (öl. 1270/1854) Ruh el-Maâni

Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd el-Hasenî el-Hüseynî el-Bağdâdî el-Âlûsî, Şa'-bân 1217 (1802) yılında Bağdâd'm Kerh yakasında doğmuştur. Ana tarafından Hz. Hasan'a, baba tarafından Hz. Hüseyin'e ulaşmaktadır. Âlûsî'nin ailesi İslâm dünyasına birçok bilgin vermiş olan Irak'ın köklü ailelerindendir. Âlûs denilen mevki, Fırat Nehri üzerinde bulunan bir adacıktır. Bağdâd'tan yaklaşık beş konaklık mesafededir. Âlûsî ailesini te'sîs eden zât, Hülâgû'nun Bağdâd'ı istilâsı esnasında Bağdâd'ı terkederek bu adaya yerleşmiş, bilâhere ailesiyle birlikte tekrar Bağdâd'a göç etmiştir. Abdülkadir Geylânî'nin ana tarafından torunu olan Mahmûd Âlûsî'nin babası baş müderris Abdullah Efendi, büyük babası da Mahmûd Efendidir.
Âlûsî, babası Abdullah Efendi'den Arap diline, Fıkha dâir bilgileri öğrendikten ve biraz da hadîs tahsil ettikten sonra Süveydî Ali ve Nakşibendî tarikatının Hâ-Hdiye kolunun kurucusu olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Şeyh Alâuddîn'denve daha birçok ünlü kişiden dersler almıştır. 1250 (1834) yılında Bağdâd'ta verdiği vaaz sonucu o günkü Bağdâd va'Iîsi Ali Rıza Paşa'nın takdirini kazanmış ve bir süre sonra da Bağdâd'ta Hanefî müftü olmuştur. Vakfeden zâtın öne sürdüğü şart uyarınca, Bağdâd'ın en büyük bilginine verilen Mercâniye medresesi evkafının mütevellisi olma görevi de Âlûsî'ye verilmişse de bir süre sonra bu görevinden alınmıştır. Müteakiben ünlü Kur'ân tefsirini yazmakla vaktini geçiren Âlûsî; 1267 (1851) yılında devrin hükümdarı Sultân Abdülmecîd'e tefsirini takdim etmek üzere İstanbul'a gelmiş ve burada pâdişâh tarafından ağırlanarak memnun edilmiştir. İki yıl sonra tekrar Bağdâd'a dönmüş ve 1270 (1853) yılının Zülkâde ayının 25 nci Cum'a gecesi vefat ederek Kerh'teki Ma'rûf el-Kerhî kabristanında Âlûsî ailesine ayrılmış olan mezara gömülmüştür. Neşvet'üş-Şumûl fi'z-Zihâb'i ila tslâmbol adıyla

yazmış olduğu eserinde, İstanbul yolculuğunu anlatan müellif, İstanbul'da bizzat devrin Şeyh'ül-İslâm'ı Arif Hikmet Bey ile tanışmış, onun huzuruna girdiğinde ellerini öpmek istemişse de; şeyh'ül-İslâm Arif Hikmet, selâm vermek daha iyidir, el öpme, diyerek geri çevirmiş ve Âlûsî'ye iltifatlarını esirgememiştir. Bu arada Âlûsî; devrin Sadr-ı A'zâm'ı Reşîd Paşa ve onun müsteşarı Fuâd Paşa ile de görüştüğünü ve bu kişilerin kendisine ilgi gösterdiklerini bildirmektedir.
Bahis mevzuu olan Ruh'ül-Maânî isimli Kur'ân tefsirinden başka, az önce sözkonusu ettiğimiz Neşvet'üş-Şumûl fî'z-Zihâb'i ilâ tslambol isimli eserinin yanı sıra Neşvet'ül-Müdâm fî'1-Avdi ilâ Dâr'is-Selâm ve Nüzhet'ül-Elbâb isimli eserleri bulunmaktadır.
îbn Sina'nın Rûh kasidesine el-Harîdefül-öaybİyye fî'1-Kasîdet'il-Ayniyye isimli şerhi Abdülkadir Geylânî'nİn bir kasidesine yazmış olduğu et-Tırâz'ül-Müzehheb fi Şerhi Kasîdet'il-bâz'il-Eşheb, Harîrî'nin makâmatım andıran bir tarzda yazmış olduğu el-Makâmât'Ül-Hayâliyye, tasavvufî konulan içeren el-Ecbivet'ül-Irâkiyye an*il-Esi'let'il-İrâniyye, Sahâbe-i Güzîn hakkındaki el-Ecvibet'ül-Irâkiyye an'il-Esi'let'il-lâhûriyye, nahve âid bir eser olan Katr'ün-Neda Şerhi ve tnbâ'ül-Enbâ* bi Atyeb'il-Enbâ' isimli çocuklarına tavsiyelerini ihtiva eden eserleri meşhurdur.
Rûh'ül-Maâni fi Tefsîr'il-Kurân'il-Azîm ve*s-Seb'i-l-Mesânî adını taşıyan bu tefsirini 1252 (1836) yılında yazmaya başlamış ve devrin hükümdarı
Sultân II. Mah-mûd'a takdîm etmiştir. Dördüncü cildini tamamladığı sırada Sultân Mahmûd'un vefat etmesi üzerine kalan kısmını da 1257'de tamamlayarak (1841) devrin hükümdarı Sultân Abdülmecîd'e takdîm etmiştir.
Müellif, tefsirinin önsözünde; küçüklüğünden beri Allah'ın kitabının sırlarını açıklamaya arzulu bulunduğunu, bu uğurda her fırsatı değerlendirdiğini ve arka-daşları gibi boş şeylerle vakit geçirmediğini, arzuların peşinde nefes tüketmediğini, bunun netîcesinde Allah'ın kendisini birçok hakîkate ulaşmaya muvaffak kıldığını, bu sebeple Kur'ân'ın inceliklerini halletme imkânına erdiğini bildirmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm'in nazmının zahiri itibariyle müşkil görülen taraflarım çözmeye, daha yirmi yaşlarında iken başladığını, devrinin blginlerinden İstifâde ettiğini, bir tefsir yazmayı düşündüğü sırada sürekli tereddüd içine düştüğünü, ancak 1252 yılı Receb ayının Cum'a gecesi gördüğü bir rü'yâ üzerine tefsirini te'lîfe karâr verip yazmaya başladığında henüz otuzdört yaşında olduğunu, ancak eserine bir isim vermek konusunda kuşkuları bulunduğunu bu sebeple vezîr Ali Ri2â Paşa'ya durumu açtığını vezirin de eserine bu adı uygun gördüğünü belirtmektedir.
Gündüzleri ders okutmak ve fetva vermekle vaktini dolduran müellifin geceleri özel sohbetlerle meclisini donattığı ve cemâatin dağılmasından sonra eserini kaleme aldığı zikredilmektedir. Bu eser, gerçekten Selef-i Sâlihîn'in rivayet ve dirayet konusundaki görüşlerini derleyen ve kendinden önce geçen müfessirlerden Îbn Atıyye, Ebu Hayyân, Zemahşerî, Fahrüddîn Râzî, Kâdî Beydâvî ve Ebu's-Suûd Efendi gibi zevatın muteber tefsir kitâblarındaki görüşlerinin özeti niteliğindedir Bu müfessirlerden naklettiği rivayetlerin sonunda ÂIû-sî, kendi görüşünü de açıklamakta ve genellikle birçok mes'elede bu müfessirlerden farklı düşünceye sâhib bulunduğunu belirtmektedir, özellikle Fahreddîn Râzî'nin bazı fıkhî konularda Şafiî mezhebine ağırlık vermesi üzerine kendisi de Şafiî olan Âlûsî, Hanefî mezhebini te'yîd sadedinde Fahreddîn Râzî'ye karşı çıkmaktadır.

Çocuklarına yaptığı vasıyyette; oğullarım, i'tikâd konusunda Selef akidesini benimseyin. Çünkü en sağlam yol budur. Fakat tasavvufun büyükleri hakkında Hüsn-i zan beslemekten ayrılmayın. Onların hakkında kötü ve çirkin sözler söylemeye cür'et etmeyin. Allah'a andolsun ki; böyle bir cesaret felâkettir, siz onların dış görünüşü bakımından şeriata aykırı gibi görülen sözlerini dinlemekten kulaklarınızı alıkoymayın. Ve zannetmeyin ki; bu kimseler o sözleriyle bâtıl olduğu apaçık olan o mânâları kasdetmişlerdir, diyerek bir yandan tasavvuf erbabının görüşlerine yer verirken, diğer yandan selef akîdesine bağlı olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple gerek Mu'tezile'nin gerekse Şia'nın Ehl-i Sünnete muhalif görüşlerine karşı çıkmaktadır. Âlûs! tefsîrinde söz san'atlan ve özellikle gramer konusuna geniş yer vermekte ve zaman zaman bir tefsîrciden çok bir gramerci imiş gibi davranmaktadır. Tabîî bilimlere âit konulara da yer vermekten çekinmeyen müellif, bu konulara fazla sayfa ayırmaz. Hattâ tefsirinin önsözünde bazı müfessirlerin felsefî konulara fazla yer verdiklerini belirterek, bunu uygun görmez. Az önce de belirttiğimiz gibi ÂIûsî, Şafiî mezhebine mensûb olmakla beraber Hanefî mezhebine uygun fetvalar vermiş, Hanbelî mezhebine mensûb bulunan İbn Teymiyye, İbn Kudâme, Ibn'ül-Kayyım el-Cevziyye gibi zevat hakkında da hürmetkar ifâdelerde bulunmuştur. İ'tikâdî konularda Eş'arî ve Mâtûrîdî mezhebinin görüşlerine geniş yer verir. Kaynaklarca son zamanlarında kendisinin müctehid olduğunu kabul ettiği belirtilmektedir. Isrâiliyâta karşı olan Âlûsî, âyetlerin zahirî anlamlanın zikrettikten sonra, bâtmî mânâlarına da yer vermeye çalışır ve bu nedenle işârî tefsîre temayül gösterir. Sûreler ve âyetler arası ilişkilere itinâ gösteren müfessir, Arap edebiyatından örnekler getirerek şevâhidi çokça zikreder. Bu arada kırâet farklılıklarına da yer vermekten kaçınmaz.
(Daha geniş bilgi için bkz. Mahmûd Şükri el-Âlûsî, el-Misk'ül-Ezfer, I, 5-25; CorcîZeydan, Meşâhîr'üş-Şark, II, 175-177; Behçet el-Eserî, AMâm'ül-Irâk, 21-43; Zîrikli, el-A'Iâm, VIII, 53-54; Tâhâ er-Râvî (Mecellet'ül-Mecma'il-İImiyyi'l-Arabî, XIX, 518-523; Abbâs el-Azzâvî, Mecellet'ül-Mecma'il-İImi'yyil-Arabî, XXVII, 207-215; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 352-362; M. Şerefeddin Yattkaya, ts-lâm Ansiklopedisi, Âlûsî maddesi; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 743-751; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 281-287)[21]

III- FIKHÎ TEFSİRLER:

İslâm dini, din ve dünya ayırımı yapmadığı, hem yaşanan hayatın hem de bu hayatın Ötesinin dini olduğu için Kur'ân-ı Kerîm İ'tikâdî ve uhrevî konuların yanı sıra müslümanın günlük hayatının gereklerini karşılayacak hükümler getirmiştir. Genellikle müslümanlar Kur'ân-ı Kerîm'i üç bölümde mütâlâa edegelmişlerdir: İ'tika-dî konular, amelî konular ve peygamber kıssaları ile ilgili âyetler. Resûlullah hayatta iken dinin pratik cephesini alâkadar eden konularda doğrudan Resûlullah'tan emir alan müslümanlar, Kur'an'ın nüzul sebeplerini bilmeleri nedeniyle âyetlerin ahkâmını çok iyi biliyorlardı. Resûlullah (s.a) vefat edince, müslümanların başvurdukları ana kaynak kesilmiş bulunuyordu. Hayat ise seyrine devam etmekteydi ve yeni gelişen olaylara islâmî hükümler getirmek zarureti vardı.

Sabit olan ilâh! kaynağa ve peygamberin sünnetine uygun, dinamik bir dünya nizâmı kurabilmek için nasıl bir yol izleneceğini gerek Kur-ân-ı Kerîm, gerekse Resûlullah bizzat göstermişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber Yemen'e vâlî olarak gönderdiği Muâz İbn Cebel'e vermiş olduğu direktifte müslümanların Kur'ân ve sünnetten nasıl hüküm çıkarabileceklerini göstermişti. Muâz hadîsi diye bilinen bu hadîsi Ebu Dâvûd, Hafs İbn Ömer kanalıyla Ebu Avn'dan nakleder ve şöyle der: Resûlullah (s.a) Muâz'ı Yemen'e göndermek istediği zaman: Sana bir hüküm getirilirse nasıl hükmedersin? dedi. O da: Allah'ın kitabı ile, dedi. Resûlullah (s.a) Allah'ın kitabında bulamaz-san? deyince, o; Allah'ın Resulünün sünneti ile, dedi. Resûlullah (s.a); Ya Allah'ın kitabında ve Resulünün sünnetinde bulamazsan? deyince; Muaz şöyle dedi: Kendi re'yimle ictihâd ederim. Ne fazlalaştırırım, ne de azaltırım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) Muâz'ın göğsüne vurarak: Allah'ın Resulünün, memnun kalacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, dedi. (Ebu Dâvûd, Sünen, IV, 18-19: Kitab'ül-Akdiye, bâb 11; Tirmizî, Sünen, III, 616; Kitâb'ül-Ahkâm, bâb, 3)
İşte bu hadîs, bize müslümanların herhangi bir konuda nasıl karâr vereceklerini açıkça göstermektedir. Keza Amr İbn Âs'ın rivayet ettiği hadîste de Resûîullah (s.a) şöyle buyurur: Hâkim ictihâd edip hükmünde isabet ederse; ona iki mükâfat vardır. İctihâd edip hükmünde yanıhrsa; onun için de bir mükâfat vardır. (Buhârî, Sahîh, VIII, 157; Müslim, Sahîh, II, 1343; Tirmizî, Sünen, III, 615)
Bununla beraber gündelik hayatın seyri içerisinde gelişen hâdiselere ashabın bakış açılan ve Kur'an ve sünnetin bu hâdiselere tatbiki konusunda bazı görüş farklılıkları ortaya çıkıyordu. Nitekim kocası Ölen hâmile kadının iddeti konusunda Hz. Ömer ile Hz. Ali (r.a) arasında çıkan ihtilâf; kocası ve anne babası sağ kalıp ölen kadının mirasının taksîmi konusunda Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sabit arasında beliren görüş farklılıkları bunun tipik örneği idi. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Hudarî, Tarih'üt-Teşrî'il-İslâmî, 113; ayrıca Sübkî-Sayis-Berberî, Müzekkiret'ü Tarih'it-Teşrî'il-Islâmî, 96)
Herne kadar bu ihtilâflar var idiyse de ana ilkeler üzerinde Sahâbe-i Güzîn'in ittifak ettikleri muhakkaktır. Ancak zamanla siyâsî, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu büyüyüp gelişen İslâm toplumunda farklı değerlendirme tarzları ortaya çıktı. Peygamberlik kaynağından istifâde etmiş olan o ilk sahabe neslinin sayısının giderek azalması ve bu arada beklenmedik siyâsi ve sosyal gelişmeler; değişik fıkıh mekteplerinin doğmasına sebep oldu. Esâsta müttefik olan bu mezheb mensûbları, delilleri değerlendirme ve hâdiselere bakış tarzı noktasından farklı neticelere vardılar. Başta dört Sünnî mezhep olmak üzere diğer mezheblerin büyük bir kısmı körü körüne kendi görüşlerini savunmak yerine, muhtelif bakış açılarım temsîl ettikleri gerekçesiyle öteki mezheblerden farklı sonuçlara varmış olmalarına rağmen, onların değerini de takdir etmekten geri kalmıyorlardı. Sözgelimi İmâm Şafiî; herkes fıkıhta Ebu Hanîfe'ye muhtaçtır, diyordu. Aynı hoşgörülü davranışı Ahmed İbn Hanbel ve imâm Mâlikte göstermekteydi. Ne var ki bir süre sonra çok farklı mezhebler zuhur edince, bu hoşgörülü anlayışın devam etmediğini müşâhade etmekteyiz, l'tikâdî fırkalara ve inançlara bağlı olarak doğup gelişen mezhebler, kendi görüşlerini hakim görüş olarak serdedebilmek için zaman zaman değişik usûller ve metodlara da başvurmuşlardır. Şîî, Zahirî, Haricî ve diğer mezheb mensûblannın

davranışları bunun örneğidir. Böylece her mezheb mensubu; fıkhî konularla ilgili âyetleri kendi mezhebinin doğrultusunda yorumlayabilmek için tefsîrler yapma yoluna başvurdular. Bunun neticesinde fıkhî tefsîrler dediğimiz tefsîr tarzı zuhur etti ki bu tefsîrler, başhbaşına bir tefsîr olmak yerine çoğunlukla ahkâm âyetlerinin tefsîrlerİ niteliğindedirler. Sözgelimi, Hanefî mezhebine mensûb bulunan Ebu Bekir el-Cessâs (öl. 370/980)'ın kaleme almış bulunduğu Ahkâm'ül-Kur'ân'ı ve Ahmed İbn Ebu Saîd'in (XI. asır) et-Tefsîrât'üİ-Ahmediye isimli eserleri Hanefî fıkhının tefsîr sahasına yansımış olan önemli çahşmalar'dir. Ebu'l-Hasan et-Taberî'nin (öl. 504(1110) Ahkam'ül-Kur'an'ı; Ahmed İbn Yûsuf el-Halebî'nin (öl. 756/1355) el-Kavl'ül-Vecîz fî Ahkâm'il-Kitâb'il-Azîz'i; İmâm Suyûtî'nin (öl. 911/1505) el-îklîi fi Îstinbât'it-Tenzîl İsimli eserleri Şafiî fıkhının tefsîr sahasına yansımış olan önemli örneklerindendir. Kadî Ebu Bekir Îbn'ül-Arabî'in (öl. 543/1148) Ahkâm'ül-Kur'ân'ı, Mâlİkî fıkhının tefsîre âit önemli örnekleri arasında yer almaktadır. VIII. yüzyıl bilginlerinden Mikdâd el-Siverî'nin kaleme almış olduğu Kenz'ül-Furkân fi Fıkıh'il-Kur'ân isimli eseri oniki İmâm Câ'ferîIİğinİn ve IX. Yüzyıl bilginlerinden Şemseddîn IbnYûsuf'unkaleme almış olduğu es-Semerât'üI-Yânia isimli eseri Zeydî mezhebinin ve XIX. yy. bilginlerinden Şevkânî'nin Feth'ül-Kadîr'i selefiyye mezhebinin en Önemli tefsîrlerindendir. Şimdi kısaca bu fıkhi tefsîrleri tanımaya çalışalım:[22]

1- Ebu Bekir el-Cassâs (öl. 370/980) AhkânTül-Kur'ân.

Rey şehrine mensûb olan bu büyük bilginin asıl adı Ahmed İbn Ali olup künyesi Ebu Bekir'dir. Mesleği kireççilik olduğu İçin kendisine kireççi anlamına Cassâs lakabı verilmiştir. Yaklaşık 305 yılında (917) Bağdâd'da doğmuş burada Ebu Sehl ez-Zeccâc ve Ebu'l-Hasan el-Kerhî gibi devrin fıkıh bilginlerinden ders almış, sonra aynı yerde dersler vermeye başlamıştır. Hocası Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin yolundan giderek zühd mesleğini seçmiş, birçok kez kendisine kadılık teklîf edilmişse de kabul etmemiştir. Bir ara Ehvâz'a gidip burada devrin bilginleriyle tanışan Cessâs, tekrar Bağdâd'a dönmüş ve hocası Kerhî'nin tavsiyesi üzerine Nîsâbûr'a giderek ünlü zâhid Hakîm-i Nîsâbûrî ile buluşmuştur. 344 yılında (955) Bağdâd'a gelmiş ve burada bilginlerin ve halkın takdirine mazhar olmuştur. Nitekim Ebu Bekir el-Ebherî onunla ilgili olarak şöyle der: Halîfe Muti', Ebu'I-Hasan İbn Ebu Amr aracılığıyla bana kâdî'l kudâtlık teklîf etti. Ben bundan kaçındım ve Ebu Bekir Ahmed İbn Ali er-Râzî'yi (Cassâs) gösterdim. Bunun üzerine kendisine hitâb yöneltildi. Ebu'I-Hasan İbn Ebu Amr bu konuda kendisine yardımcı olmamı istedi. Ancak o (Cassâs) kendisine yöneltilen hitabı kabullenmedi. Ben onunla başbaşa kaldığımda, bana dedi ki: Sen, bana bu görevi uygun görüyor musun? Ben; hayır, bunu sana uygun görmüyorum, dedim. Sonra Ebu'I-Hasan İbn Ebu Amr'ın yanına gittik. O, teklifini tekrarladı. Ben de kendisine yardım etmek vaadinde bulunmuştum. Cassâs bana dedi ki: Ben, seninle bu konuda istişare etmedim mi? Sen de bana yapmamam konusunda fikir vermedin mi? Ebu'I-Hasan İbn Ebu Amr bundan rahatsız olarak dedi ki: Hem bize bir insanı gösteriyorsun, sonra da o kişiye bunu yapmamasını söylüyorsun. Ben de dedim ki: Evet, benim bu konudaki İmamım Mâlik İbn Enes'tir. Nitekim Medine halkına Nâfi'in peygamberin

mescidine İmâm yapılması konusunu tavsiye etmiş ve Nâfi'e de imamlık yapmamasını söylemiştir. Neden böyle yapıyorsun? denildiğinde de şöyle karşılık vermiştir: Ben, size Nâfi'i tavsiye ettim. Çünkü ben, onun gibisini bilmiyorum. Gna da yapmamasını söyledim. Çünkü böylece onu kıskanan ve kendisine düşman olacak bir çok kişi doğacaktır. İşte ben size onun gibisini tanımadığım için kendisini tavsiye ettim. Ancak kendisinin dini bakımdan daha salim bir yol olduğu için de yapmamasını söyledim. (Meni' Abdülhalîm Mah-mûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 63) Cassâs'ın öğrencileri arasında Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ el-Harizmî, Ebu Abdullah Muhammed İbn Yahya el-Cürcânî, Ebu'l-Ferec Ahmed İbn Muhammed, Ebu Ca'fcr Muhammed İbn Ahmed en-Nesefî, Ebu'I-Hasan Muhammed İbn Ahmed ez-Za'fcranî ve Vâsıt kadısı İsmail'in babası Ebu'I-Hasan ibn Muhammed gibi bilginler bulunmaktadırlar.
Başta Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eseri olmak üzere, Kerhî'nin muhtasarına yazdığı şerh, Tahâvî'nin muhtasarına yazdığı şerh, Hanefî mezhebinin ünlü imamlarından İmâm Muhammed İbn Hasan eş-Şeybânî'nin, el-Câmi'ül-Kebîr'ine yazdığı şerh ve Usul'ül-Fıkıh, Edeb'ül-Kadâ gibi eserleri ünlüdür. Hanefi fıkhını benimseyen Cassâs'ın Mu'tezilî görüşlere temayül ettiği belirtilmekte ve hattâ Mu'tezile bil-ginleri arasında isminden bahsedilmektedir. (Şerh*ül-Ezhâr, II, IV; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 200) Bu büyük bilgin altmışbeş yaşında iken 370 yılının Zülhicce ayında (980) Bağdâd'da vefat etmiştir.
Ahkâm'ül-Kur'ân adını taşıyan tefsîri; Hanefî fıkhının önemli kaynakları arasında yer alır. Kur'ân-daki bütün sûrelerde yer alan ahkâm âyetlerini tefsîr etmekle yetinen Cassâs; herne kadar Kur'ân'dakİ sûrelerin tertîb tarzlarına uygun davran-makta ise de fıkıh kitâblannda olduğu gibi eserini muhtelif bâb ve başlıklar altında toplamıştır. Zaman zaman mezhebler arası ihtilâflara da yer veren bilgin, derin bir kavrayış kabiliyeti ile delîlleri zikretmekte ve farklı yorumlan sergilemektedir. Ba-zan âyetlerin tefsirinde, o âyetle ilişkisi olmayan ya da kelime benzerliği bulunan noktalara da temas etmektedir. Mensubu bulunduğu Hanefî mezhebine fazlasıyla bağlı bulunan Cassâs, diğer mezheb imamlarının görüşlerini ağır bir dille eleştirmekten geri kalmaz. Büyü ve rü'yet konusunda Mu'tezilî görüşleri benimseyen bilgin, Emevîlere ve özellikle Muâviye'ye karşı tavır takınmaktan kaçınmaz. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, Siyerü A'lâm'm-Nübelâ', X, 732; Safedî, el-Vâfî, VI, 99; İbn'ül-Nedîm, el-Fihtist, 208; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VII, 105-106; Leknevî, el-Fevâid'ül-Behiyye, 27-28; Kureşî, el-Cevâhir'ül-Mudîe, I, 84-85; İbn Tağrıberdî, en-NücÛm'üz-Zâhire, IV, 138; İbn Kutlubağa, Tâc'üt-Terâcim, IV; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, III, 159-160; Taşköprülü, Miftâh'üs Saâde, II, 53; ibn Kesîr, el-Bidâye, XI, 297; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb III, 71; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 55; C. Brockelmann, G.A.L., I, 191, suppl., I, 335; Ömer Nasühî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 390-391; Meni* Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 61-66; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 438-443)[23]

2- Ebu'l-Hasen Ali tbn Muhammed tbn Ali et-Taberî (öl. 504/1110) Ahkâm'ül-Kur'fin

Künyesi İmadüddîn olan Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhamhıed İbn Ali et-Taberî el-Kiya el-Herrâsî diye bilinen bu ünlü Şafiî fakîhi,aslen Horasanlı olup 450 yılında (1085) burada doğmuş, sonra Nîsâbür'a gitmiş, bir süre devrin ünlü Şâfîi bilgini ve Gazzâlî'nin hocası bulunan Imâm'ül-Haremeyn Ebu'l-Maâlî el-Cüveynî'den fıkıh öğrenimi görmüş, bilahere Beyhak'a gidip bir müddet ders vermiştir. Daha sonra yeniden Bağdâd'a dönen Kiya eİ-Herrâsî devrin ünlü bilginlerinin toplanmış olduğu Nizamiye medresesinde görev alarak vefat edinceye kadar burada ders vermiştir. 504 (1110) yılında Bagdâd'da vefat etmiştir. Abdülğâfir el-Fârisî'nin ifâdesine göre, Kıya el-Herrâsî, Cüveynî'nin önde gelen öğrencilerindendi ve Ebu Hâmid el-Gazzâlî'den sonra ikinci derecede yer alıyordu. Daha sonra ünlü Selçuklu hükümdarı Melikşâh'ın oğlu Mecdülmülk Berk Yârûk'un hizmetine girerek onun yanında maddi imkâna nail olmuştur. Hafız Ebu Berk Yârûk'un kadılığını da yapmış olan Kiya el-Herrâsî'yi Tâhir es-Selefi 495 (1101) Bagdâd'da ve Nizamiye medresesinde görüp bir fetva sorduğunu nakleder. Emevîlere karşı tavır alması ile meşhur olan Kiya el-Herrâsî'nin Bagdâd'da son yılında (1110) vefat ettiğini ve Şeyh Ebu İshâk eş-Şîrâzî'nin yanına gömüldüğünü, defni esnasında Bağdâd Hanefî imamlarının önde gelen isimlerinden olup Kiyâ el-Herrâsî ile aralarında çekişme bulunan Ebu Tâlib ez-Zeynebî ve Kâdî'l-Kudât Ebu'l-Hasan ed-Dâmegânî*nİn de hazır bulunduğu, İbn HalHkân tarafından belirtilmektedir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 287-288)
Devrinin ünlü bilginleri tarafından takdirle karşılanan Kıya el-Herrâsî Esnevi'-nin ifadesiyle, "derin görüşlü, kuvvetli bir araştırıcı, ince fikir sahibi, fasîh ve zekî bir zât" imiş. Sözkonusu edeceğimiz Ahkâm'ül-Kur'ân'ın yanı sıra Levâmi'üd-delîl fi Zevâyâ'I-MesâiI, Şifâ'ül-Müsterşidîn fi Mebâhis'İl-Müctehidîn, Nakdü Müfredâ-ti İmâm Ahmed ve Usu'I-üI Fıkıh gibi eserleri bulunmaktadır.
Ahkâm*ül-Kur'ân adını taşıyan eseri, Şafii fıkhının en güzel tefsîr örneklerindendir. Nasıl Cassâs Hanefi mezhebinin samîmî bir bağlısı ise Kıya el-Herrâsî de Şafiî mezhebinin samîmî bir bağlısıdır. Eserinde zaman zaman Cassâs'ı eleştiren bilgin bu eseri ŞâfiÎ mezhebinin üstünlüklerini ortaya koymak için kaleme aldığını belir-tir. Ancak kısa ve öz bilgiler vermekle yetinir. (Dalia geniş bilgi için bkz. İbn Asâkir, Tebyînû Kezîb'il-Müfterî, 288; İbn el-Cevzî, el-Muntazam, IX, 167; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, 37; Sübkî, Tabakât, IV, 281; Zehebî, el-lber, IV, 8: İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 8; İbn Hallikân, Vefeyat'ül-A'yân, III, 286-290; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-MÜfessirûn, II, 444-447; Meni' Abdülhalim Mahmüd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 91-99)[24]

3- Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî (öl. 543/1148) Ahkâm'ül-Kur'ân

Kâdî Ebu Bekir Muhammed lbn Abdullah İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ah-med Ebu Bekir Ibn'ül-Arabî, el-Meâfirî el-Endelûsî 468 (1075) yılında Endülüs'te İşbîliye' de (bugünkü Sevülâ) doğmuş doğduğu kentin önde gelen imâm ve fakîhlerinden birisi olan babası Ebu Muhammed Abdullah'tan Öğrenim görmüştür. Sevillâ'da hüküm süren Abbâdî hanedanının yanında muteber bir mevki olan babası Ebu Muhammed Abdullah, bu hanedanın yıkılması üzerine oğlu Ebu Bekir ile birlikte 485 yılının Rebîü-levvel ayının İlk günlerinde (1092) Sevillâ'yı terkederek

hacca gitmiştir, O zaman Kâdî Ebu Bekir onyedi yaşlarında idi. Mısır'da Ebu'l-Hasan el-Hâlî ve EbuM-Hasan İbn Müslih, Mehdiyâ el-Verrâk ve Ebu'l-Hasan İbn Dâvûd el-Fârisî'den dersler almış buradan Şam'a geçerek Şam'da Ebu Nasr el-Makdisî, Ebu Saîd ez-Zincânî, Ebu Hâmid el-Ğazzâli, Ebu Saîd er-Rehâvî, Ebu'l-Kasîm, îbn Ebu'l-Hasan el-Makdisî, Ebu Bekir et-Tartûşî gibi zevat İle buluşmuş ve bu arada fıkıh sahasındaki bilgisini geliştirmiştir. Şam'dan Bağdâd'a geçen Kâdî Ebu Bekir, burada Ebu'l-Hasan es-Sayrefî'den, Ebu'l-hasan Ali ibn Eyyûb el-Bezzâz'dan, Ebubekir îbn Turhan'dan, Şerîf Ebu'l-Fevâris Tarrâd îbn Muhammed ez-Zeynebî'den, Ca'fer îbn Ahmed es-Serrâc'dan, Ebu'l-Hasan îbn Abd'ü'l-kadîm'den, Ebu Zekeriyyâ et-Tebrîzî'den ve Ebu'l-Meâlî Sabit İbn Bündâr el-Hammâmî'den dersler almış ve bunlarla gerekli ilmî mübâhaselerde bulunmuştur. 489 (1095) yılında Hacca giderek Mekke'de Ebu Abdullah Hüseyn îbn AH et-Taberî ile buluşmuştur. Buradan dönüşünde Bağdâd'a uğramış ve Bağdâd'da Ebu Bekir eş-Şâşî, Ebu Hâmid el-Ğazzâli ve Ebu Bekir et-Tartûşî gibi devrin önde gelen ilim adamlarıyla yeniden buluşarak fıkıh, usûl, edebiyat, hadîs kelâm ve benzeri konularda bilgisini geliştirmiştir.
Bağdâd'tan Endülüs'e geri dönerken bir müddetlskenderiye'dekalmış Ebu Bekir et-Tartûşî tarafından ağırlanmıştır. Burada bulunduğu sırada babası Ebu Muhammed Abdullah vefat etmiş ve iskenderiye'ye gömülmüştür. (493/1099)
495 (1101) yılında Endülüs'te karşılaştığımız Kadı Ebu Bekir klâsik kaynakların ifadesiyle "kendisinden önce hiç kimsenin getirmediği derecede zengin ve pek çok bilgi ile doğudan Işbîliye'ye (Sevillâ) gelmiştir." (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 164) Pekçok bilimlerde mahir olan Kadı Ebu Bekir, Endülüs ilim zincirinin son halkasını oluşturmuştu. Edebiyat ve diğer güzel san'atları alanında da otorite olan Kadı Ebu Bekir fıkıhta ictihâd derecesine ulaşmış, hadîste, herkesin kendisine güvendiği uluvv-i isnâd noktasında yegâne olmuştur. Gerek İşbîliye'de ve gerekse diğer îslâm ülkelerinde birçok kez kadılık yapmış olan Ebu Bekir Endülüs'e döndükten sonra bir süre Fas'a gitmiş ve oradan dönüşünde 543 (1148) yılında yolda vefat etmiş ve cenazesi Fas'a taşınarak burada Bâb'ül Mahrûk'un dışında bulunan kabristana defnedilmiştir.
ömrünün sonlarında büyük bir servete de sahip bulunan Kadı Ebu Bekir, İşbîliye'de (Sevilla) kendi malından bir sur yaptırmıştır. Bir çok şâir ona medhiyeler yazmışlardır. Kadı lyaz, Ebu Zeyd es-Süheylî, Ahmed îbn Halef, Abdurrahman îbn Rebî' el-Eş'arî ve Kâdî Ebu'l-Hasan gibi zevat ondan ders almış Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed eş-Şâbûrî ve Ahmed îbn Ömer el-Hazrecî gibi bilginler de ondan icazet almışlardı. îbn Beşküvâl Endülüs bilginlerinin hayatlarından söz ettiği es-Sıla isimli eserinde, onu bize şöyle tanıtmaktadır: "O, derin bir hafız, Endülüs bilginlerinin sonuncusu hafız ve imamlarının âhiridir. 516 (1122) yılının Cumâ'dı el-âhiresinin ikinci pazartesi günün sabahında İşbîliye'de kendisiyle karşılaştım. Ve o, bana ba-basıyla birlikte doğuya nasıl rihlet ettiğini anlattı... diyor. Sonra İbn Beşkuvâl lbn'ül-Arabî'nin hayat hikâyesini aktarıyor. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül'A'yân, iv, 296) Kadı Ebu Bekir İbn'ül-Arabi'nin söz konusu ettiğimiz Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinden başka, Envâr'ül-Fecr fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir başka tefsiri daha bu-lunduğu, ancak bu eserin günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Mâlik İbn Enes'in el-Muvatta' isimli eseri üzerine kaleme almış bulunduğu el-Kabes isimli kitabında;

bu tefsiri yirmi yılda te'lîf ettiğini ve seksen bin varak civarında bulunduğunu be-lirtmektedir. Dâvûdî de bu tefsîrin mevcudiyetiyle ilgili şu ma'lûmâtı aktarmakta-dır: "Şeyh Burhâneddîn Ferhûn dedi ki: Bana Salih Şeyh Ebu RebF Süleyman İbn Abdurrahmân Peygamber kentinde (Medinet'ün Nebi) 761 yılında (1359) haber verdi ki; kendisine Mağribli Salih Şeyh Yûsuf el-Hazzâmlskenderivye'de760 yılında (1358) demiş ki: (Kâdî Ebu Bekir Îbn'ül-Arabî'nin Envâr'ül-Fecr isimli Kur'ân tefsirinin tamâmını Merâkeş şehrinde, adaletli hükümdar, müslümanların emîri Ebu Annân Fâris İbn Sultân'ın hazînesinde (kütüphanesi), gördüm. Hükümdar bu kütübhâne-yi seferlerinde beraberinde taşıtıyordu. Ben de bir toplulukla birlikte kitâblann toparlanıp taşınmasında ona hizmet ediyordum. Bu kitabın (Envâr'ül-Fecr) cildlerini saydım seksen cilde ulaştı. Zikre konu olan kitâbtan hiçbir eksik yok idi. (Bu haberi nakleden) Ebu Rebî'der ki: Bu haberi veren Yûsuf el-Hazzâm Salih bir kişi idi ve güvenilir, doğru sözlü olup kendi ahn teriyle kazandığını yer idi." (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 165) Ne yazık ki bu tefsir günümüze kadar intikâl edememiştir. Kadı Ebu Bekir'in İmâm Mâlik'in Muvatta' isimli eserinin şerhi olan el-Mesâlik ve yine Tirmizî'nin şerhi olan Arîza el-Ahrezî, Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen ihtilâfları konu edinen el-Avâsım, Usûl'ü Fıkha dâir el-Mahsûb gibi eserlerinin yanı sıra Sirâc'ül-Mühtcdîn, Sirâc'ül-Mürîdîn, en-Nasîh ve'1-Mensûh gibi eserleri bulunmaktadır.
Ahkâm'ül-Kur'ân da Kadı İbn Arabî, sûrelerin her birini teker teker ele almakta, ancak ahkâma mütallik olan âyetlerini tefsîr etmektedir, önce sûreyi zikretmekte, ardından o sûrede mevcûd olan ahkâm âyetlerini tanıtmakta ve müteakiben de bu âyetlerin açıklamasına girişmektedir. Müellif, Mâliki mezhebine mensûb olduğu için, bu eser Mâlikî fıkhının başta gelen kaynaklarındandır. Kendi mezhebini güçlendi-rebilmek için zaman zaman çeşitli yollara başvuran İbn Arabî, diğer mezheblerle, Mâlikî mezhebinin karşılaştırmasına yer verirken zaman zaman öteki mezheb imamlarının görüşlerini çürütmeye çalışmaktadır. Âyetlerin mânâsının anlaşılması için, gramer inceliklerine özenle dikkat gösteren bilgin isrâliyâta yer vermemekte ve zayıf hadîslerden kesinlikle kaçınmaya çalışmaktadır.
Ömer Nasûhî Bilmen'in ifâdesi ile "Pek münekkah ve vâsi' bir ilmin metîn mahsulü olan bu Tefsîr-i Şerif her vech ile senâyâ lâyıktır. Meşhur Hanefî âlimi Ebu Bekr el-Cassâs'ın Ahkâm'ül-Kur'ân unvanlı tefsirine tekabül etmektedir." (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 475)
(daha geniş bilgi için bkz. Kesîr, el-Bidâye ve:n-Nihâye, XII, 228; Dabbî, Buğ-ye, 82; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, IV, 1294; İbn Ferhûn, ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 281; İbn İmâd, Şezârât'üz-Zeheb, IV, 141; ibn Beşkuvâl, es-Sıle, II, 558; Suyûtî Tabakât'ül-Müfessirûn, 34; İbn Hallikân, Vefayâfül-A'yân, IV, 296-297; Yâfiî, Mir'âfül-Cinân, III, 279; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 162-166; Zehebî, et-Tefsir ve'1-Müfessirûn, II, 448-456; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 473-475; Men? AbdülhâlÎm Mahmûd, Menâhic'Ül-Müfessirîh; 111-116)[25]

4- Mikdâd cs-SûyÛrî (âl. 826/1423) Kenz'ül-İrfân n Fıkh'İl-Kur'ân

Mikdâd İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Hüseyn İbn Muhammed es-Sûyûrî el-Hüllî, Oniki İmâm mezhebi fakîhlerinden olup dokuzuncu hicri asırda (15.yy.) yaşamış, fıkıh, usûl, kelâm, tefsîr alanında eserler vermiş bir şiî bilginidir. Muhammed İbn Mekkî'den, öğrenim görmüş olan Mikdâd es-Sûyûrî 826 tarihinde (1423) Necef'de vefat etmiştir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan SÛyûrfnin Nehc'ül-Müsterşidîn şerhi, Mebâdi'ül şerhi, Muhtasar' üş-Şerâi şerhi ve Tecrîd'ül-Belağa şerhi gibi eserleri bulunmaktadır. Onun en ünlü eseri ise Oniki İmâm mezhebinin fıkhını ele aldığı Kenz'ül İrfan fi Fıkh'il-Kur'ân isimli tefsiridir. Bu tefsîr, daha önce Kadı Ebu Bekir ibn Arabî ve Ebu Bekir el-Cassâs'm tefsirlerinde görüldüğü gibi, Kur'ân'daki bütün sûreleri ele alarak tek tek bu sûrelerdeki ahkâm âyetlerini tefsîr etmek yerine, fıkıh konularıyla ilgili başlıktan tanzîm etmekte ve her başlık altında o konuyla ilgili âyetleri dercedip tefsire çalışmaktadır. Sözgelimi taharet babı başlığı altında taharetle ilgili âyetleri, Ca'ferî mezhebine göre tefsîr etmektedir. Zaman zaman diğer mezheb imamlarının görüşlerini de ele alan Sûyûrî bunları, kendi mezhebinin görüşleriyle karşılaştırmakta ve Şîa'nın görüşünün üstünlüğünü isbât etmeye çalışmaktadır. Görüşlerinin isbâtmda aklî delillerin yanısıra, Ehl-i Beyt imamlarından önde gelen kişilerin fikirlerine de dayanmaktadır. Çoğu kez Şîî kaynaklara dayanan müellif, birçok ahkâmda Ehl-i Sünnetin karşısında Şia'nın fikirlerini üstün gösterme gayreti içine girmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Havansârî, Ravzat'ül-Cennât, IV, 127-129; Zîrikli, el-A'lâm, VIII, 207-208; Ağabüzürk, Musaffâ'I-Makâl, 462; Mâmekânî, Tenkîh'ül-Makâl III, 245; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, XII,318; Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, II, 465-567)[26]

5- Yusuf es-Selâî (öl. 832/1429) es-Semerât'ül-YSnia ve'l-Ahkâm'ül-es-Selâî cl-Kâti

Şemseddîn İbn Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Osman es-Selâî hicrî dokuzuncu asır (XV yy.) da yaşamış ünlü bir zeydî fakîhi ve din bilginidir. Zeydîlerin en çok güvendikleri ilim adamlarından biri olup İmâm Mehdî'nin arkadaşları arasında yer almıştır. Hasan en-Nahvî'den fıkıh öğrenimi gördükten sonra, Selâ'-da, ikâmet etmiştir. Çevreden gelen insanlar onun derslerine iştirak etmişler ve devrinde büyük bir bilgin olarak ün salmıştır. el-Cevâhir ve'1-öurer fi Keşfi Esrâr'id-Dürer fi'1-Ferâiz; Muhtasar'ül-İntisâr; er-Riyâd'üz-Zâhire; ez-ZÛhur ala'l-Lüma' gibi eserlerinin yamsıra en ünlü kitabı yukarıda zikri geçen ve Zeydî mezhebinin değerli eserlerinden olan es-Semerât 'ül-Yânia ve'1-Ahkâm'ül-Vâdiha isimli tefsiridir. Selâî 832 (1429) yılının Cumâd'el âhiresinde Selâ'da vefat etmiştir. Müellif, es-Semerât'üI -Yânia'da sûre ve âyetlerinin Kur'ân'daki sırasını esas alarak ahkâm ile ilgili âyetleri tefsîr etmektedir. Âyetlerin nüzul sebeplerini irâd ettikten sonra bunların meyvelerine (es-Semerât) nazar ederek şer'î hükümlerini açıklamaya çalışmaktadır. Ahkâm âyetlerini tefsîr ederken Selef ve Halefden bilginlerin görüşlerine yer vermekte, sahabe ve tabiinin fikirlerinin yanı sıra, Şafiî Hanefî ve Mâlikî gibi sünnî mezheblerin Zahiri ve imâmiyye gibi mezheblerin görüşlerini de açıklamakta ve her mezhebin dayandığı delilleri zikrederek özellikle Zeydî mezhebinin görüşlerini açıklamaya itinâ göstermektedir. Genellikle Zeydtye'nin

görüşüyle diğer mezheb görüşlerini karşılaştırmakta ve bu görüşler içerisinde Zeydiye'nin görüşünün kuvvetli olduğunu ortaya koymaya gayret etmektedir. Uydurma ve zayıf hadîslere de yer verilen eser, özellikle fıkıh ve fıkhın teferruatına dâir konularda Zeydiye ile Ehl-i Sünnetin görüşlerinin karşılaştırılması bakımından önem ifâde etmektedir. Bu arada Zemahşerî'nın Keşşafından pek çok alıntılar yapılmakta ve özellikle Zemahşerî'nin Mu'tezilî görüşlerine yer verilmektedir. Zaman zaman zayıf ve mevzu hadisler üzerine bazı fikirler bina edilmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Şevkânî, el-Bedr üt-Tâlî, II, 350; el-Cendârî, Terâcim*ür-Ricâl, 43;Ömer Rızâ Keh-hâle, Mu'cem'Ül-Müellifîn, XIII, 272; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 468^473)[27]

6- Şevkânî (öl. 1250/1834) Feth'ül-Kadîr

Ebu Abdullah M uh amme d tbn Ali tbn Muhammed İbn Abdullah tbn Hasan ibn Muhammed Ibn Salâh ibn Ali İbn Abdullah eş-Şevkânî el-Hevlânî, 1173 yılında (1760) Yemen'de San'â yakınlarındaki Hicretü Şevkân'da dünyaya gelmiştir. Babası Yemen'in ilim merkezlerinden birisi olan hicretü Şevkân'da kırk yıl kadılık yapmış derin bir bilgindi. Önce babasından ilim öğrenen Şevkânî, daha küçüklüğünde bir çok metni ezberlemiş ve kısa zamanda dinî bilimlerde gelişerek yirmi yaşında iken fetva verme mertebesine erişmiştir. İslam kaynaklarının birçoğunu Yemen'deki üstâdlardan okuyan Şevkânî kendi İfâdesine göre, Zeydî fıkhına âit olan Şerh'ül-Ezhâr'ı dört ayrı bilginden dinlemiş ve hatta Yemen'in büyük âlimlerinden Ahmed İbn Muhammed er-RâzîMen üç kerre okumuştur. Hadîsten Buhârî ve Müslim'i şerhleriyle birlikte, Tirmizî, İbn Mâce ve Muvatta'ın bir kısmını İbn Teymiy-ye'nin el Müntekâ'sını ve Kâdî Iyâd'ın Şifâ'sını bizzat hocalardan takrir yoluyla öğrendiğini belirtir. Fıkıhta, kelâmda ve usûlde birçok hocadan dersler alan Şevkâ-nî'nin, üstâdları arasında az önce de belirttiğimiz gibi babası Ali eş-Şevkânî, Hasan Ibn Abdullah el-Heyl, Abdurrahman el-Medenî, Ahmed İbn Muhammed el Herâ-zî, Abdullah İbn İsmail en-Nehemî gibi bilginler bulunmaktadır.
Üstadı Abdülkadir İbn Ahmed'İn teşvîki ile eserler yazmaya başlayan Şevkânî, San'â'da dersler okutmaya başlamış, fetva vermeye devam etmiş ve 1209 (1794) yı-lında San'â kadısının vefatı üzerine otuzaltı yaşında iken San'â kadılığı görevine başlamıştır. Burada bulunduğu esnâdâ 1250 yılının Cumâd' el-âhiresİnde (1834) vefat etmiş ve Huzeyfe'deki mezarlığa defnedilmiştir.
Başta Feth'ül-Kadîr isimli tefsîri olmak üzere, fıkıha dair Neyl'ül-Evtâr', sahabeye saygı duyulması gerektiğini belirten İrşâd'Ül-öâdir ve yedinci hicrî asırdan sonra yaşayan büyüklerden sözeden el-Bedr'üt-Tâli, usûle dâir Irşâd'ül-Fuhûl selefiyye mezhebine dâir et-Tuhaf fi Mezâhib'is-Selef, mevzu' hadîslere dâir el-Fevâid'üI-Mecmûa ve Selefî akide doğrultusunda tevhîd konusu işlediği et-Dürer'ün-Nadîd isimli eserleri çok ünlüdür. Edebiyata da düşkün olan Şevkânî başlangıçta fıkıh bakımından Zeydiyye mezhebine mensûb iken ve bu mezhebte fetva derecesine erişmiş bir şöhreti kazanmış iken, bilâhere hadîs ilminde derin bilgin derecesine ulaşmış ve Zeydiyye mezhebini terkederek selefiyye mezhebini benimsemiştir. Özellikle bu esnada taklîd ve ictihâd konusunda el-KavI'ül-Müfîd isimli eserini yazarak yeni bir ictihâd faaliyetine girişmiş ve bu nedenle Zeydî bilginler

tarafından hücumlara ma'rûz kalmıştır. Ehl-i Beyt'in mezhebini yıkmakla itham edilen Şevkânî, Kur'ân'da Vârid olan ilâhî sıfatlarla ilgili âyetleri hiçbir te'vîle başvurmadan olduğu gibi benimseyerek İbn Teymiye'nin mesleğini benimsemiştir. Başta oğlu Ali eş-Şevkânî olmak üzere, Hüseyin İbn Muhsin el-Ansârî, ve Abdülhak İbn Fadl el-Hindî gibi zevat onun yetiştirdiği bilginler arasında bulunmaktadır.
Şevkânî; Feth'ül-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenney'ir-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min llnTit-Tefsîr isimli eseri, adından da anlaşılacağı gibi; Taberî, İbn Kesîr ve Suyûtî'-nin metodu doğrultusunda kaleme alınmış bulunan hem rivayet, hem de dirayet tanklarının birlikte sergilendiği önemli bir tefsirdir. Müellif; bu eserine 1223 yılı Rebî'ül-âhir (1808) başladığını ve 1229 yılı Receb ayında (1813) tamamladığım belirtmektedir. Ayrıca Ebu Ca'fer en-Nehhâs, İbn Atıyye ed-Dımeşkî, İbn Atıyye el-Endelüsî, Kurtubî ve Zemahşerî gibi müfessirlerin yolunu izlediğini belirtmektedir. İzlediği metodu tefsirinin önsözünde şöylece anlatmaktadır: "Kendimi bilginler tarafından gerçekten kabul gören yolu izlemeye şevkettim. İşte şimdi sana bu yolun aydınlıklarını göstermek ve geliş şeklini açıklayıp ortaya koymak istiyorum. Ve diyorum ki: Genellikle tefsîr bilginleri iki gruba ayrılmışlar ve iki yol izlemişlerdir. Birinci grup, tefsirlerinde yalnızca rivayetlerle yetinmişler ve bu sancağı yüceltmekle kalmışlardır. Diğer grup ise dikkatlerini Arap dilinin gereklerine âlet ilimlerinin verilerine çevirmişlerdir. Rivayet yoluna koyulurlarsa da bu alanda sağlam temeller atamamışlardır. Her İki grup da bazen İsabet etmiş, uzatmış ve güzel yapmıştır". Dedikten sonra kendi metodunu şöylece zikretmektedir: "Görülüyor ki her ikisinin birleştirilmesi ve iki gruptan yalnızca birinin yoluna gitmekle yetinilmemesi icabet-mektedir. İşte kendimi yönelttiğim maksad budur. Allah dilerse yürümeye azmettiğim yol da budur. Ancak mümkün olduğu ve yüzünü bana gösterdiği takdirde birbiriyle çelişen tefsirler arasında tercih yapmaya koyulacağım. Ayrıca Arap dilinin mânâsının anlaşılmasında, i'râb ve beyân noktalarına en geniş payı ayıracağım. Peygamberden (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun), sahabeden veya tabiînden (Allah onlardan hoşnûd olsun) veya onların tâbilerinden ya da güvenilir imamlardan (Allah onlara rahmet etsin) sabit olan tefsirleri zikretmeye özen göstereceğim. Zaman zaman bu rivayetlerin isnâdındaki zaafları da belirteceğim. Bunu yaparken; ya konuyu kuvvetlendirmek veya arapça mânâya uygunluğunu belirtmek (maksadını güdeceğim) bazan da isnâd durumunu hiç nazara almadan rivayet durumuna göre hadîsleri bahis mevzuu edeceğim, ibn Cerîr Taberî'nin, Kurtubî'nin, İbn Kesîr ve Suyûtî gibi diğerlerinin tefsirlerinde görüldüğü gibi.
İyi bil ki Suyûtî'nin ed-Dürr'ül-Mensûr isimli tefsiri; Selef-i Salih'inden peygamberi gören sahabelerle onlardan sonra gelenlerin tefsirlerinin çoğunu ihtiva etmektedir. Çok azı bunun dışında kalmıştır. Binâenaleyh o, tefsîre ilişkin ihtiyâç duyulan her şeyi cem'etmiştir. Bende, aynı veya benzer yönde yürüyerek bu ifâdelerden lafız bakımından mükerrer, mânâ bakımından aynı olan kısımları Özetleyeceğim. Ayrıca buna o tefsirin ihtiva etmediği bazı faydalı şeyleri de ekleyeceğim. Bu faydalı şeylerden bir kısmı, rivayet bilginlerinin tefsirlerinde gördüğüm veya benim zihnimde beliren sahih, hasen, zayıf tâkîb, cem' veya tercih metodlannı da ihtiva etmektedir. Bu tefsirin hacmi ne kadar büyük ise ihtiva ettiği bilgilerde o nis-bette

çok olacaktır. Payına düşen gerçeklik bol, nasibine düşen hak arzusu yerinde olacaktır. Ve benzersiz fazlalıkları ve bulunmaz kurallarıyla eşsiz, faydalı tefsîr ki-tâblannın hepsini cemetmiş olacaktır. Sonra dirayet sahasında güvenilir tefsirlere müracaat edeceğim. Ve bu tefsirde en uzak görüşlere bakmaya çalışacağım. O zaman göz sahihlerinin gözünde sabahın aydınlığı belirecek ve bu kitabın bir öz olduğu, hârikalarla dolu bulunduğu istenen şeylerin hazînesi ve akıl sahiplerinin arzularının zirvesi olduğu ortaya çıkacaktır." (Şevkânî, Feth'ül-Kadîr, I, 1-4).
Görüldüğü gibi Şevkânî tefsirini gerek aklî, gerekse.naklî izahlarla yorumlarla zenginleştirmekte ve kendisinden önce geçen bilginlerden istifâde etmekte; zaman zaman kırâet ve dil bilgisine başvurarak, zaman zaman fıkhî ihtilâflara ve fıkıh âlimlerinin değişik görüşlerine de yer vererek zengin bir kaynak çalışması halinde ortaya koymaktadır. Birçok mevzu ve zayıf hadîslerin de yer aldığı tefsirinde Şevkânî, bu hadîslerin zayıf ve mevzu olduğuna dikkatleri çekmeden geçmektedir. Taklide karşı çıkan müellif, diğer mezheb imamlarını taklîd eden kişilerin Allah'ın kitabını ve Re-sûlullah'ın sünnetini terkettiklerini belirtmekte ve kâfirleri hakkında vârid olan birçok âyetleri diğer mezhebleri taklîd eden kişilere intibak ettirmeye çalışmaktadır. Üstadı İbnTeymiye'nin izinden giderek her türlü tevessüle karşı çıkan Şevkânî, mü-teşâbih âyetler konusunda selef akidesini benimsemekte ve teşbih vehmini uyandıran lafızları zahirine hamletmekten çekinmemektedir. Zeydiye mezhebi mensupları kelâmı konularda mu'tezilî görüşleri benimserken, Şevkânî bunlara şiddetle karşı çıkmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Şevkânî el-Bedr'üt-Tâlî, VII, 214/225; Sıd-dîk Han, et-Tâc 305-317; el-Kettânî er-Risâlet'ül-Müstatrefe,l 14; Fihrist'ül-Feharis, II, 408-412; Âğâbüzürk, Musaffâ'l-Makâl, 441; Brockelmann, G.A.L. Suppl.,11 818-819; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, 11,285-999; Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 273-279; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük tefsir Tarihi, II, 735-737; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-MüeltifÎn, XI, 53-54).[28]

IV- MUTEZİLÎ, BÂTINÎ, HÂRtCÎ VE FELSEFÎ TEFSİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan siyâsî, sosyal ve ekonomik gelişmeler, müslümanlar arasında değişik düşüncelerin doğup gelişmesine neden oldu. Özellikle müslümanlann fethettikleri yerlerde hâkim olan düşünce ve anlayışların, değişik isimler ve şekillerle müslümanlar ara-sında hayatiyyetini sürdürmeye çalıştı. Açıktan açığa İslama cephe alamayan bu ge-İenekçi anlayışın temsilcileri, bu anlayışlarını islâmî kalıplar ve kavramlarla ifade etmeye çalıştılar.
BÎr yandan Yahûdî KabalÎzmine dayanan Bâtınî düşünce mansubları, diğer taraftan Hıristiyan Theologie'sini yorumlamada yardımına başvurulan GnostÎk (irfâ-nî) düşünce, öte taraftan Budizmin, Şamanizmin, Manicheizmin Zerdüşt dininin, eski Mezopotamya, Mısır ve Grek düşüncesinin kalıntıları, müslümanlar arasında kendilerine tarafdâr bulmaya gayret ettiler. Böylece ikinci hicret asrının ortalarında; bir yanda yukarda saydığımız düşünce tarzlarının uzantıları, diğer yanda da ts-lâmın saf tevhîd akîdesini muhafaza ve müdâfaaya çalışan sahabe ve tabiînin büyük gayretleri ile gelişen Sünnî akîde kıyasıya bir yarış içine girmiş bulunuyordu. Her

iki taraf da kendi düşünce ve inançlarını savunabilmek için Kur'ân ve Sünnetten mesned aramaya çalışıyordu. Binaenaleyh Mu'tezile, Haricîler Bâtınîler ve daha sonra da felsefî düşünce mensubları kendi anlayışları doğrultusunda Kur'ân-ı yorumlamaya tevessül ettiler. Şimdi bunlardan herbirini kısaca tanımaya çalışalım:
a- Mu'tezİlî Tefsirler:
İslâm düşüncesine dâir klasik ve modern kaynaklarda Mu'tezile ismi ve bu akımın doğuşu üzerinde çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ancak klasikleşmiş açıklamaya göre; büyük günâh işleyen kişinin durumu ile ilgili olarak Hasan el-Basrî'ye sorulan bir soru üzerine öğrencisi Vâsıl İbn Atâ hocasına karşı çıkıp, ders halkasından ayrılmıştı. Bunu gören Hasan el-Basrî'de Vâsıl bizden ayrıldı,,derken l'tezele kelimesini kullanmıştı. Bundan böyle, Vâsıl'ın taraftarlarına "ayrılanlar" anlamına aynı kökten türetilmiş olan "Mu'tezile" adı verilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz; Abdurrahmân Bedevî, Mezâhib'ül-lslâmiyyîn, I, 37-484).
Mu'tezilenin doğuşunda bundan başka nedenler de olduğu muhakkaktır. İlk dönem mu'tezilîlerinin son derece mü'min ve muhlis olmalarına ve ele aldıkları konulara bakılınca bunların daha çok İslâm akîde ve inançlarını yabancı fikir akımlarına karşı korumak amacıyla haraket ettikleri anlaşılmaktadır.
Daha sonra Şîa tarafından da benimsenerek devam ettirilecek olan Mu'tezilenin ana fikirleri Usûl-i Hamse adı verilen beş prensibten oluşuyordu.
a) Tevhîd; onlara göre Allah bir ve tektir. Kadîm sıfatının dışında kalan sıfatları te'vîl etmek gerekir, b) Adi; Mu'tezileye göre, Allah Teaâlâ âdildir, kullarına zulmetmez. Kulları irâdelerinde hürdürler. Kendi hür iradeleriyle yaptıkları amellerin sonucundan da sorumludurlar, c) Va'd ve Vaîd; Mu'tezile'ye göre kişi, işlemiş olduğu iyi amelin mükâfatını görecek, kötü amelin de cezasını çekecektir. Ceza ve mükâfat ile Allah'ın adaleti tamamlanmış olur.d) el-Menzüe Beyn'el-Menzileteyn; Mu'tezile'ye göre, büyük günâh işleyen kişi ne mü'mindir, ne de kâfirdir, bu "iki yerin arasında bir yerde 'dir, yani fâsıktır, tevbe etmeden ölürse cehennem de edebiyyen kalır, e) Ma'rûfu emir ve münkerden nehiy; onlara göre müslüman İslâm toplumu içerisinde iyi şeyleri yapmak ve kötü şeyleri yasaklamak zorundadır. Bu vaciptir, yapılmadığı takdirde sorumluluk, terettüp eder.
Mu'tezile bu ana prensibler doğrultusunda hareket ederek; âhirette Allah'ın gözle görülemeyeceğini, Kur'ân'm mahlûk olduğunu, iyi ve kötünün esâsta böyle olduğunu, Allah'ın kullan için en yararlı olan şeyleri (Aslah) yapmasının kendisine vâcib olduğunu, akıl ile naklin çelişmesi halinde akim tercih edilip naklin te'vîl edilmesi gerektiğini savunurlar. (Daha geniş bilgi için bkz. Kemâl Işık, Mu'tezüe'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, 67-80)
Mu'tezile, zamanla gelişerek muhtelif kollara ayrılmış ise de yukarda saymış olduğumuz ana prensiblerde hemen hemen aynı görüşleri tekrarlamışlardır. Kendi görüşlerini te'yîd etmek üzere Kur'an-ı Kerîmden mesned bulmaya çalışmışlar ve bu maksadla Allah'ın kitabını kanâatları doğrultusunda yorumlamaktan kaçınmamışlardır. Kur'ân'm kelime kelime tefsirine önem veren Mu'tezile, kırâet farklılıklarına da dikkat etmişler ve kendi inançlarını te'yîd için uygun kırâet şekillerini tercîh etmişlerdir. Tefsirlerinde akla fazla yer veren Mu'tezile,kendi görüşleriyle çelişen pekçok hadîsi de reddetmişlerdir.

İslâm düşünce hayatına büyük canlılık getirmiş olan Mu'tezilî tefsîr bilginleri arasında; eserleri günümüze intikâl etmiş olan Kâdî Abdülcebbâr (öl. 415/1024) Şerif el-Murtazâ (öl. 1044) ve daha önce hakkında bilgi vermiş olduğumuz ünlü Keşşaf Tefsirinin müellifi Cârullah cz-Zemahşerî (öl. 1143) gibi kişiler bulunmaktadır. Tefsirleri günümüze kadar ulaşamamış olan Abdullah İbn Keysân el-Esamm (öl. 854) Ebu Ali el-Cübbâ'i. (öl. öl. 915); Ebu'I-Kâsım Abdullah İbn Ahmed eNBelhî (öl. 931), Ebu Hâşim İbn Ebu Ali cl-Cübbâ'i (öl. 933); Ebu Müslim Muhammed İbn Bahr el-Isfahânî (öl. 934); EbuM-Hasan Ali İbn îsâ er-Rummânî (öl. 993); Ebu'I-Kâsım en-Nahvî el-Arûzî (öl. 997); Abdüsselam İbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvînî, (öl. 1090) de ünlü Mu'tezilî müfessirler arasında yer alırlar. Biz, dirayet tefsirleri bölümünde Zemahşerî ve tefsirinden sözettiğimiz İçin burada yalnızca Kadî Abdülcebbâr ve Şerif el-Murtazâ hakkında bilgi vermeye çalışacağız.[29]

1- Kâdî Abdülcebbâr (öl. 415/1024): Tcnzîh'ül-Kur'ân'il-Metâin.

Abd'ül-Cebbâr İbn Ahmed İbn Halil İbn Abdullah. Mu'tezilenin Kâdî'I-Kudât lakabıyla andığı Esedabâd'h Ebu'l-Hüseyn 320 (932) yılı civarında Hemedân'da dünyaya gelmiş ve Ebu'l-Hasan İbn Seleme, Abdullah İbn Ca'fer İbn Fâris, Zübeyr İbn Abd'ül-Vâhid gibi zevattan hadîs öğrenimi görmüştür. Önceleri itikâdda Eş'arî mezhebi mensubu olup fıkhı konularda Şafiî mezhebini benimsemekte idi. Daha sonra bilginler meclisinde hazır bulunmuş, Ebu İshâk İbn Abbâs'tan ders almış ve bu hocasının görüşlerine bağlanarak mu'tezile mezhebini benimsemiştir.360 (970) yılından sonra vezîr Sâhib İbn Abbâd'ın daveti üzerine Rey kentine gelmiş, burada dersler vermişti. Onun görüşlerine fazlasıyla ilgi gösteren Sâhib İbn Abbâd, kendisini Rey başkadısı yapmıştı. Hacca gitmek üzere Bağdâd'a uğramış ve burada hadîs dersleri vermiştir. Mu'tezileden Ebu Yûsuf Abd'üs-Selâm îbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvînî, Ebu'I-Kâsım Ali İbn Hasan et-Tenûhî gibi kimseler ondan rivayet naklet-mişlerdir. 415 (1024) yılında Rey şehri kadısı iken vefat etmiştir. (Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XI, 113; Îbn'ül-Esîr, el-Kâmil fî't^Tarih, IX, 638) Beyhâkî'nin ifâdesine göre; "Kâdî Abdulcebbâr kelâm ilmini deşerek onun soğukluğunu gidermiş, Doğu ve Batıya ulaşan değerli eserler yazmış, başka hiçbir kimsenin yapamayacağı şekilde kelâmın ince ve değerli mes'elelerini anlatmıştır... Mu'tezilenin reisliği ona geçmiş ve tartışmasız Mu'tezilenin şeyhi,, bilgini olmuştur. (İbn'ül-Murtazâ, Tabakât'ül-Mu'tezile, 112) Hâkim'in ifâdesine göre; dörtyüz bin varak'ın üzerinde eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri arasında, bahis konumuzu teşkil eden Tenzîh'ül-Kur'ân'dan ayrı olarak Mu'tezile tarihinden sözeden Tabakât'ül-Mu'tezile, Kİtâb'ül-Muhît bi't-Teklîf, el-Emâlî, Risale fi ilm'iI-Kimyâ, Şerhü UsûTil-Hamse, el-Muğni fî'UsûTid-dîn gibi eserleri çok ünlüdür. Bunun dışında kaynaklarda otuza yakın eserinin isminden sözedümektedir. (Daha geniş bilgi için bkz., Abdurrahmân Bedevî, Mezâhib'üMsîamiyyîn, I, 380-484) Tenzîh'ül-Kur'ân an'il- Metâin İsimli tefsirinde Kâdî Abdulcebbâr, Kur'ânsûrelerinin hepsini teker teker açıklamak yerine bölümler ve problemler halinde tefsir etmeye çalışmaktadır. Önsözünde şöyle der: Allah'ın kitabından yararlanabilmek ancak onun mânâsına vâkıf olmak, muhkem ve müteşâbihinİ ayırdetmekle mümkün olur. Ama insanlardan birçoğu Kur'ân'm müteşâbih âyetlerine sarılarak sapık-

lığa düşmüşler ve hattâ Allah Teâlâ'nm: "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbîh eder" (Haşr, 1) âyetinden taşın, toprağın, kuşun ve hayvanların gerçekten tesbîh ettiğini sanmışlardır. Bunlara inananlar ise okuduklarından yararlanamazlar. Halbuki Allah Teâlâ; "Kur'ân'ı düşünmezler mi?" buyurarak onun en doğru yola götüreceğini ve mü'mİnlere müjde olduğunu bildirmektedir. (Muhammed, 24; Isrâ, 9) Biz ise bu konuda muhkemle müteşâbihi birbirinden ayird eden bir kitâb yazdık. Bu kitâbta Kur'ân'daki sırasına göre sûreleri açıkladık ve bu sûrelerin âyetlerinden müteşâbih olanların mânâlarını beyân ettik. Ayrıca insanların bu âyetleri-n te'vîlindeki yanılma nedenlerini de belirttik. Ta ki ondan fazlasıyla yararlanılsın. Allah Teâlâ'dan, bizi doğruya ulaştırmasını dileriz." (Tenzîh'ül-Kurân, önsöz) Arap dilinin inceliklerine yer veren ve bu konuda bazılarını müşkil gibi gördükleri lafızları tavzîh eden Kâdî, âyetleri kendi mu'tezilî görüşleri doğrultusunda izah etmeye çalışır. Zaman zaman da sorulu cevâblı olarak mu'tezile mezhebi mensûblarına yöneltilen tenkîdlere cevâb verir. Sözgelimi Bakara süresindeki faizle alâkalı: "Faiz yiyenler ancak şeytan çarpmış olanlar gibi kalkarlar." (Bakara, 275) âyetini tefsîr ederken şöyle der: "Denebilir ki bu nasıl uygun düşer? Halbuki siz (Mu'tezile) şeytânın çarpmaya gücünün yetmeyeceğini söylüyorsunuz. Bizim buna cevâbımız şöyledir: Buradaki çarpmadan maksad, şeytânın vesvese vererek dokunmasidır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın Eyyûb kıssasında; "şeytân" bana azâbla" dokundu, buyruğunda olduğu gibi. Keza kendisini üzüntüye sevkeden bir şeyi düşünen kimse için de; ona sıkıntı dokundu, denir. Ayrıca Allah Teâlâ şeytândan naklen: "Benîm sizin üzerinizde bir etkim yoktur. Ancak ben sizi davet ettim siz de bana uydunuz." (Ibrâhîm,23) kavlinde onun çarpmayacağını belirtmiştir. Eğer şeytânın çarpmaya gücü yetmiş olsaydı, zayıf kişilere değil bilginlere, zâhidlere ve akıl sahiplerine yönelirdi. Kâdî Abdülcebbâr, (Tenzîh'ül-Kur'ân, 50 vd.) Bu tefsirinde Kâdî Abdülcebbâr kulun kendi fiilinin halikı olduğunu kabul eder ve el-Menzile Beyn* el-Menzileteyn gibi diğer mu'tezilî prensipleri yeri geldikçe te'yîd etmeye çalışır. Bunu yaparken de çoğu ker-re âyetleri kendi mezhebinin doğrultusunda yorumlamaya yönelir. Sözgelimi Allah Teâlâ'nm insanoğlunun soyundan almış olduğunu belirttiği ahidle ilgili: "Hani Rab-bin Âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki; Evet, biz buna şahidiz." (A'râf, 172) âyetini yorumlarken şöyle der: Haberde vârid olur ki; Âdem'in oğullarından daha Âdem (a.s)'in belinde iken ahıd alınmıştır. Bu nasıl doğru olabi-lir? Buna cevâbımız şöyledir: Bunu söyleyen topluluk rivayette hatâ etmişlerdir. Çünkü hayat ve akıl sahibi değil yalnızca bir zerre durumunda iken Ademoğullanndan ahid alınmış olması muhaldir. Âyetten masad, akıl sahiplerinden ahid alınmış olduğunun ifadesidir. Çünkü Allah Teâlâ Ademoğlunun aklına; onlar için zorunlu olan ve yapmaları gereken şeyleri tevdî' etmiştir. Zîrâ ahdin faydası uyarıcı olmasındandır. Ve kişiye dünya ile âhireti hatırlatmasındadır. Bu ise ancak akıl sahipleri içini doğru olabilir. Âyetin zahiri bunların söylediklerinin aksinedir. Çünkü Allah Teâlâ ahdi Hz. Adem'den değil, Ademoğlunun belinden almıştır. Yani Allah Teâlâ Âde-moğlunun belinden zürriyetlerini çıkarmış, onların akıllarını kemâle erdirmiş ve kendilerinden ahid alarak tevdî' etmiş olduğu akıl aracılığıyla

onları kendi nefislerine şâhid tutmuştur. (Kâdî Abdülcebbâr, Tenzîh'ül-Kur'ân, 140)
(Daha geniş bilgi için bkz., Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XI, 113; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, III, 202; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiiyye, III, 219-220; Suyu-. tî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 16; Zehebî, el-lber, III, 119; Mîzân'ül-l'tidâl, II, 533; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 29; Abdülkerîm Osman, el-Kâdî Abd'ül-Cebbâr Haya-tuhu ve Mûellefatuhu; Abdurrahmân Bedevî, Mezahib'ül-lslâmiyyîn, 380-484; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 391-403)[30]

2- Şerîf el-Murtazâ (öl. 436/1044); el-Emâlî

Ebu'l-Kâsım Ali İbn Tâhir, Irakşîasımn reîsi ve şeyhi. Ünlü mu'tezilî ve şîî Şerîf er-Radî'nin (öl. 1015) kardeşi olup, 355 (965) yılında Bağdâd'da doğmuş ve yine ünlü Şîî bilgin Şeyh el-Müfîd'İn öğrencisi olmuş, muhtelif bilimlerde derinlik sağla-dıktan sonra kelâm, edebiyat ve şiir alanında imâm diye tanınacak kadar gelişmiş-tir. Şîî mezhebiyle ilgili pek çok eserleri bulunmaktadır.Hz. Ali'ye âit Nehc'ül-Belâğa isimli eserin onun tarafından mı yoksa kardeşi Şerif el-Redî tarafından mı yazıldığı tartışılmıştır. 436 (1044) yılında Bağdâd'ta vefat etmiş ve evine defnedilmiştir.
Amûlî A'yân'üş-Şîa isimli eserinde onun seksenyedi adet eseri bulunduğunu bil-dirir, (el-îrfân, II, 32-34) Eserleri arasında en ünlüleri Îkâz'ül-Beşer fi'1-Kadâi'î ve'I-Kader, ez-Zahîre fi'1-Usûl, eş-Şâfi fi'1-tmâme ile ünlü şiir divânı ve Ğurer'ül-Ferâid ve Dürcr'ül-Kalâid isimli kısaca el-Emâlî diye bilinen tefsiri bulunmaktadır.
;
el-Emâlî, Şerîf el-Murtazâ'nın seksen meclis halinde tutturmuş olduğu notlardan ve konuşmalardan oluşmaktadır. Burada tefsîr, hadîs, edebiyat konularında çeşitli bilgiler verilmektedir. Daha çok i'tikgdî konularda bazı âyetleri tefsîr eden Şerîf el-Murtazâ, Kur'ân-i baştan sonuna tefsîr etmiş değildir. Şerîf el-Murtezâ âyetlerin tefsirinde mutezilt görüşlerini yansıtmakta, edebî bilgisi, gramere ait derin malûma-tı ile bunları desteklemektedir. Zahirine hamledilmesi mümkün olur âyetleri de hiç olmayacak anlamlara yorumlamaktan kaçınmamaktadır. Sözgelimi Kâdî Abdülceb-bâr'dîugördüğümüz A'râf sûresinin 172-173. âyetleriyle ilgili tefsirinde Şerîf Mur-tazâ şöyle demektedir: "Hani Rabbın; Ademoğullarımn sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben, sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet, biz buna şahidiz. Kıyamet günü: Bizim bundan habe-rimiz yoktu, demeyesiniz. Veya dah önce sadece atalarımız şirk koşmuştu, biz ise onların ardından gelen bir nesiliz, bizi bâtıl işleyenlerin yaptıkları yüzünden helak eder misin? demeyesiniz." (En'âm, 172-173) Bazı zekî olmayan basîretsizler bu âyetin te'vîlinin şöyle olduğunu sanmışlardır: Allah teâlâ Hz. Âdem'in belinden bütü soyunu daha zerrecikler halinde yaratıklar iken çıkarmış ve onlara kendisini tanıtmış ve bu noktada onların nefislerini de şâhid tutmuştur. Akıl h.u te'vîli imkânsız sayıp bâtıl addettiği gibi Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan hükmün de hilâfındadır. Çünkü Allah Teâlâ; "hani Rabbin Âdemoğullarından... almıştı", buyuruyor da; Âdem'in belinden, demiyor. Ayrıca "onların soylarını" diyor da; onun soyunu, demiyor. Allah Teâlâ; ademoğullarımn; bu gerçekten gafil

olduklarını ve bilmediklerini, ya da atalarının şirkini ma'zere t gösterip, kendilerinin de atalarının dinleri ve kuralları doğrultusunda yetiştiklerini söylememeleri için böyle yaptığını haber veriyor. Bu da gösteriyor ki; âyet Âdem (a.s)'in sulbünden gelen çocuklarının hepsini değil, ancak ataları müşrik olanları muhat ab almaktadır, öyleyse bu âyet, Âdem (a.s)'in çocuklarından bazılarına aittir. Âyetin zahirinin şehâdetini yukarıdaki te'vîlin bâtıl olduğunu göstermektedir.
Akıl bakımından bu te'vîlin bâtıl olduğunu gösteren hükme gelince; Âdem (a.s)'İn belinden çkarılıp da muhâtab alınan bu soyun; ya mükellefiyet şartlarını yerine getirecek kadar aklî olgunluğa sahip olması ya da bu şartları yerine getirecek kadar yeterli aklî olgunluğa sahip olmamasını gerektirir. Eğer Âdem'in soyundan gelen bu kimseler, birinci nitelikleri hâiz idiyseler; bunların, yaratılıp varedilmele-rinden akılları yetkinleşİp bulundukları hali kavramalarından ve kendileri için neyin kararlaştırıldığını ve neye şâhid tutulduklarını anlamalarından sonra bu hitâb'ın yapılması gerekirdi. Çünkü akıl sahibi bu konuda cereyan eden halleri aradan ne denli zaman ve dönem geçse de unutmaz. Yetkin akıl sahibi olduğu halde aramızdan birinin herhangi bir ülkeye hükmedip de uzun bir süre geçtikten sonra Önceki tasarruflarını ve diğer hallerini unutması caiz değildir. Araya ölümün girmesi de her iki durum bakımından etkili olamaz. Zîrâ ölüm hatırlamayı unuttursaydı; uykunun, sarhoşluğun, deliliğin ve baygınlığın -ki bunlar akıl sahiplerinin başına gelen hallerdir- başlarından geçen halleri unutturması gerekirdi. Zîrâ bilgiyi ortadan kaldıran bu haller ve benzeri durumların hepsi bu konuda ölüm mesabesindedir.
Muhalifler şöyle de diyemezler: Yetkin bir aklın çocukluk halinde içinde bu-lunduğu durumu unutması caiz olduğuna göre, zikrettiğimiz hususları da unutması caizdir. Ancak biz yukarıdaki gerekçeyi akıl sahiplerinin akıllarının yetkinleşip ol-gunlaştığı haller için gerekli bulduk. Yani akılları yetkin olduğu takdirde yukarıda-ki hallerin cereyanını esas aldık. Eğer bu hallerin cereyan ettiği esnada çocuk niteliğinde bulunsalardı, elbetteki biz de yukarda saydığımız gerekçeyi onlar için öngörmezdik. Kaldı ki bunlar için unutmayı caiz görmemiz âyetteki amaç ile de çelişir. Zîra Allah Teâlâ, bize haber vermektedir ki; onların kıyamet günü bilmez olduklarını iddia edip de aleyhlerindeki hüccetin sakıt olmaması için kendilerinden şâhid aldığını bildirmektedir. Eğer bunların unuttuğu görüşü caiz olursa; bu Allah'ın bu şehâdeti almaktaki amacının ve hüccetinin sakıt olup yok olması neticesini doğurur. Eğer şâhid tutulanlar; akıldan noksan ve mükellefiyet şartlarına hâiz olmayan kimseler ise bunların muhâtab alınıp kendilerinin şâhid tutulmaları çirkin birşey olur, ve bu davranışta boş ve çirkin bir şeyle uğraşmak olur.
Denilirse ki: Siz muhaliflerinizin görüşünü ibtâl ettiniz. O zaman size göre sahih olan te'vîl nasıldır? Biz deriz ki: Bu âyette iki vecih vardır:
a) Allah Teâlâ, bu âyetle Âdemoğlunun soyundan bir topluluğu kasdetmiş olabilir ki bunları yaratmış, akıllarını olgunlaştırarak erginlik çağına erdirmiş ve pey-gamberlerinin diliyle onlara kendisinin bilgisini öğretmiş, ve yaratıcıya itaat edilmesi gerektiğini anlatmıştır. Peygamberleri de kendilerine bunu emretmiş; kıyamet günü biz bunu bilmiyorduk dememeleri için onları da bunu şâhid tutmuştur. Ya da atalarının müşrik olmalarını ma'zeret olarak belirtmemeleri için. Âyetin te'vîlinde kuşkuya düşenlerin asıl kuşku nedenleri soy anlamına gelen

zürriyet kelimesinin ancak kâmil akıl sahibi olanlar için kullanılan bir kelime olmasıdır. Fakat mes'ele onların zannettiği gibi değildir. Çünkü Allah Teâlâ bütün insanların Âdem'in soyundan olduğunu belirtmiş ve yetkin akıl sahiplerini de bunların arasına idhâl etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: "Rabbnmz onları, kendilerine ve atalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden sâlih olanlara va'detmiş olduğun Adn Cennetlerine girdir." (Ğâ-fir, 8) buyurmaktadır. Sâlih ifâdesi ancak yetkin akıl sahibi olanlar için kullanılır. Eğer muhaliflerimiz, bizim âyeti mükellef ve bulûğa ermiş olanlara hamlederek te'vîl etmemizi uzak bir yorum sayarlarda onlara vereceğimiz cevâb budur.
b) İkinci cevâbımız ise şöyledir; Allah Teâlâ, Âdemoğlunun soyunu yaratıp kendisini tanıyabilecek bir yapıya kavuşturduktan ve kendisinin kudretine şehâdet edip kulluk etmesinin âdemoğlunun görevi olduğunu ona anlattıktan sonra, nefislerinde ve başka şeylerde mevcûd olan delîl ve âyetleri onlara göstermiştir. Bu gösteriş, onlar için kendi nefislerine şehâdet etme, kendi nefislerini bilip tanıma ve Allah Teâlâ'nın murâd ettiği şekilde ortaya çıkma olmuştur. Artık onlar için bu delillerin gösterdiği şeylerden uzaklaşmak ve bunu imkânsız saymak mümkün olamaz duruma gelmiştir. Bu ise, Allah Teâlâ'nın şu kavlinin yerine geçmektedir: "Sonra göğe yöneldi ki o, duman halinde idi. Ona ve yeryüzüne ikiniz birlikte isteyerek veya istemeyerek gelin, dedi. Her ikisi de isteyerek geldik, dediler." (Fussilet, 11) Halbuki gerçekte Allah Teâlâ onlara böyle dememiş ve onlar da bu şekilde cevap vermemiş olabilirler. Yine bunun misâli Allah Teâlâ'nın kâfirler için söylemiş olduğu: "Kâfir olduklarına dâir kendi nefislerine şehâdet ederler." (Tevbe, 17) âyetidir. Biz biliyoruz ki; kâfirler küfürlerini dilleriyle i'tirâf etmemişlerdir. Ancak küfür engellenemez bir şekilde ortaya çıkmış olduğundan, onlar bunu i'tirâf eden kimseler durumuna gelmişlerdir. (Şerif el-Murtazâ, el-Emâlî, I, 20-22)
Bu örneklerde görüldüğü gibi Şerif Murtaza* Mu'tezilenin görüşleriyle Kur'ân âyetlerini birleştirmek için gerek aklî, gerekse naklî pek çok deliller serdetmektedir. Diğer taraftan Kur'ân'ın gramer yoluyla izahı metodunu benimsemekte ve kelimelerin kökünden hareketle âyetleri tefsire çalışmaktadır.
(Daha geniş bilgi için bkz., Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XXI, 402-403; Tûsî, el-Fihrist, 98-100; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 313-317; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VIII, 120-126; Yâkût, Mu'cem'ül-Udebâ, XIII, 146-157; Zehebî, Mîzân'ül-l'tidâl, II, 223-224; Kıftî, İhbar'ür-Rüvât, II, 249-250; İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân IV, 223; İbn Tağnberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, V, 39; İbn'ül-lmâd, Şezerât'üz-Zeheb, III, 256-258; Zehebî, Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 55-57; Suyûtî, Buğyet'ül-Vuât, I, 335-336; Muhsin el-Âmûlî, el-İrfân, II, 32-34; Zehebî, et-Tefsîr veM-Müfessirûn, I, 403-429) [31]

b- Bâtınî Tefsirler:

Bilindiği gibi, İslâm'a açıktan cephe alarak onu yıkmanın başarılı bir yol olmadığını bilen bazı dış güçler, islâm'ı içerden yıkmak üzere gizlice teşkilâtlanarak kendi bâtıl inançları doğrultusunda Kur'ân'ı ve İslâm'ın ahkâmını yorumlamaya çalışmışlardır. Özellikle Hıristiyan Gnostiklerinin kabalacı yahûdîlerin ve Iran men-şe'li Zerdüştî ve manicheist fikirlerin sempatizanı olan bu gruplar, dini kökten yıkacak ve

tamamen tersyüz edecek birtakım ilkeler peşinde koştular. Ehl-i Sünnet dışı mezheplerde varlık gösterebilen bâtını cereyanların en çok etkili olduğu mezhep Is-mâilîlik olmuştur. Abdullah İbn Meymûn el-Kaddâh, (Ca'fer İbn Muhammed es-Sâdık'ın kölesi) Muhammed İbn Hüseyn ve bunlara bağlı topluluklar tarafından ku-rulmuş bulunan bu bâtını mezhebin propaganda usûlleri çeşitli şekillerde olmaktay-dı. Önce kişinin bâtınî çağrıyı kabul edip edemeyeceğini anlamayı amaçlayan "zevk" mertebesi geliyordu. Bu sebeple çorak yere tohumu atmayı uygun bulmuyorlardı. Yani davetlerini kabule müsâid olmayan kişileri davet etmenin uygun olmayacağını söylüyorlardı. Ve yine ışığın bulunduğu evde konuşmamak gerektir, diyor ve bununla bilgin veya ilim sahibinin bulunduğu yerde bâtını fikirleri aşmamak gerektiğini söylüyorlardı. İkinci merhalede kişilerin sevdikleri ve arzu ettikleri noktadan hareketle-zühd ve takvadan hoşlananları zühd ve takva yoluna özendirerek, ahlâksızlık ve kötülükten hoşlananları bu yola özendirerek kendilerine çekmeye çalışıyorlardı. Bu merhaleye ısındırma "Te'nîs" merhalesi diyorlardı. Nitekim Hz. Ebu Bekir ve Hz, Ömer'i sevenlerin yanında ikisini övüyor ve bunların şerîatm te'vîlinde Önemli bir yeri bulunduğunu savunuyorlardı. Üçüncü merhale ise dinin esâslarından ve şeriatın erkânından kuşkulandırma safhası "Teşkîk" geliyordu, öncelikle sûrelerin başındaki alfabetik harflerin ne anlama geldiğini, âdet gören kadının neden orucu kaza edip de namazı kaza etmediğini, namazların rek'atlarının neden farklı olduğunu ve buna benzer kuşku saçıcı noktaları ortaya sürmeye çalışıyorlardı. Dördüncü merhalede yetenekli buldukları kişilerden sırlarını açığa vurmamak üzere ahid alıyorlardı. Ve çözemedikleri her konuda işi imâma havale etmek gerektiğine mu-hâtablarını inandırıyorlardı ki bu merhaleye de "Rabıta" bağlılık merhalesi diyorlardı. Beşinci merhale ise, din ve dünya büyüklüklerinin görüşlerinin birbirine uyduğunu ve bunların hepsinin de mezhebinin bâtını mezhebi olduğunu savundukları aldatmaca "Tedlîs" safhasıydı. Altıncı merhalede kendi inançlarını muhâtab-larına kabul ettirme safhasına geçiyorlardı ve buna da inancın kuruluşu anlamında "Te'sîs" merhalesi diyorlardı. Yedinci basamağa gelmiş olan müntesibler, her türlü bedenî amellerden âzâde olup kurtuluyorlardı ki bu noktaya her şeyi atma ve soyunma anlamına "Hal" merhalesi adını veriyorlardı. Nihayet sekizinci merhalede müntesiblerini her türlü islâmî inançlardan sıyırıp çekiyorlar ve kendilerinin benimsediği inançları kabul etmeye yöneltiyorlardı ki bu noktaya soyunma "selh" merhalesi adını veriyorlardı. (Daha genişbilgi için bkz. el-Fark Beyn'el-Firak, 282 vd.) Görülüyor ki bâtınîlik İslâm akaidini ve İslâm dinini içten yıkma maksadıyla kurulmuş, Kur'ân'ın bâtını izahları esâsına istinâd eden bir mezheptir. Bunlar amaçlarına ulaşabilmek için elbette işe Kur'ân'dan başlamak gereğini duyacaklardı. Bu sebeçle Kur'ân'daki ta'bîrlerin bâtını yorumlarından hareket ederek kendi düşüncelerini izhâr etmeye çalışıyorlardı. Sözgelimi abdest imâmı dost edinmekten ibarettir, teyemmüm hüccet sayılan imâmın kayıp oluşu esnasında onun halîfesinden emir almak demektir, namaz peygamber olan imâmın sözcüsünden ibarettir, gusül kasıtsız olarak sırlarından bir sırrı ifşa etmiş olan kişinin yemininin yenilenmesi demektir, diyorlardı. Bâtînîlere göre sırrı ifşa etmek ihtilâm olmak demekti. Zekât ruhun arınmasından ibaretti. Kâ'be, Hz. Peygamber; bâb Hz. Ali idi. Safa Hz. Peygamber, Merve Hz. AH idi. Mîkâk halkı mezhebe ısındırmak, telbiye bâtınî davete icabet etmek, beytullahı

yedi kerre tavaf etmek ise, yedi imâma dostluk beslemekti. Cennet bedenlerin mükellefiyetlerden âsûde olup rahat etmesi,cehennem ise birtakım mükellefiyet ağırlığı altında bedenin izeyyet çekmesi idi.
Bâtınîler mucizeleri reddediyor, meleklerin vahiy getirmelerini kabul etmiyorlardı. Onlara göre; melekler kendi mezheplerinin propagandacıları idi. Şeytânlar ise kendilerine muhalefet edenlerdi. Kur'ân'da geçen bütün mucizeleri te'vîl ederek; tüfânın ilim tûfânı olduğunu ve bu tufanda kanuna bağlananların boğulmadıklarını, geminin kendilerinin çağrısına koşanların sığındıkları sığınak olduğunu, İbrahim'in içine atıldığı ateşin Nemrûd'un gazabı olduğunu, gerçek ateş olmadığını, Musa'nın asasının, şüpheleri yiyip yutan bir hüccet olduğunu, yoksa ağaçtan bir asâ olmadığını savunuyorlardı. (Bunların inançlarıyla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Bağdadî, e!-Fark Beyn'el-Fırak, 279 vd.; Gazzâlî Fadaihi'ül-Bâtîniyye, 13 vd.)Batınîlerin başlı başına bir tefsiri yoktur. Ancak münferiden âyetlerin tefsirine tevessül etmişler ve bu konuda muhtelif eserler meydana getirmişlerdir. Bâtınî cereyanlar günümüzde de lsmâîlîlikin ve bunun uzantıları olan Babîlik ve Bahaîlik şeklinde devam edip gitmektedir. Gerek Bâbîler, gerekse Bahâîler başlı başına bir tefsîr yazmamışlardır. Onlarda muntelif sûrelere tefsirler yazmışlardır. Te'vîlât adı altında bunlar kendi düşüncelerine Kur'ân'dan destekler getirmeye ve bunu yaparken de bâtınî yorumlara tevessül etmeye çalışmaktadırlar. (Daha geniş bilgi için bkz., İhsan İlâhî Zahîr, el-İsmâiliyye, Tarih'ün ve Akâid Lahor, 1986)[32]

c- Hârici Tefsirler

Haricîler bilindiği gibi Hz. Ali ile Muâviye arasıda cereyan eden Sıffîn savaşında (Safer 37/Temmuz 657) varılan anlaşma üzerine, hakeme müracaat edilmesi kararının alınmasına karşı çıkarak; hüküm, ancak Allah'ındır, başka hüküm yoktur, diye Hz. Ali'ye başkaldıranlara verilen isimdir. Nitekim Hz. Ali ordusunda bulunanların ekseriyeti halîfenin karârına uyarak hakeme başvurulmasını kabul ederken, çoğunluğu Temîm kabilesine mensûb olan bir grup başlarında reisleri Abdullah İbn Vehb el-Râsıdî ile Hz. Ali'nin saflarından ayrılmış ve Harûre denilen yere çekilmişlerdi. Hz. Ali Bilâhere haricîlerin üzerine ordu göndermiş ve 9 Safer38 (17 Temmuz 658) yılında Nehrevân'da onları mağlûb ederek buyruğu altına almıştır. Daha sonra haricîlerin hem Hz. Ali'yi, hem Muâviye'yi hem de hakem olayında yer alan Amr İbn Âs'ı Öldürmeyi kararlaştırdıkları ve bunlardan Abdurrahmân İbn Mülcenin Hz. Ali'yi öldürdüğü bilinmektedir. Ancak Haricî hareketi böylece son bulmuş değildi. Emevîler ve Abbasîler döneminde de bu hareket -pek yaygın olmasa da-lslâm toplumunda müşâhade edilmekteydi. Daha sonra kendi aralarında farklı görüşlere ayrılan Haricîler iki ana ilke üzerinde ittifak etmiş durumdaydılar:
a) Hz. Ali, Hz. Osman, Hakem ve Cemel vak'alarına katılanlar ve hakemlerin hükmüne rızâ gösteren herkes kâfirdir.
b) Azgın sultâna karşı çıkmak vâcibtir. Ayrıca Haricîlerin çoğunluğu büyük günâh işleyenleri tekfir etmekte idiler. Onlara göre hilâfet görevi müslümanlann hür iradesiyle yapılacak seçim sonucu tekevvünederdi. Halîfe bir kez seçildi mi bir daha onun görevini bırakması veya hakem yoluna başvurması sahîh olmazdı. Halîfenin Kureyşli olması da şart değildi. Kureyşlilerden halîfe olabileceği gibi

başkalarından da olabilirdi. (Ahmed Emîn, Fecr'ül-İslâm, 1,317) Haricî mezhebinin en önemli kolları; Nâfi' İbn Ezrak'ın tâbüerinden oluşan Ezârika, Necdet İbn Âmir'in bağlılarından oluşan Necedât, Ziyâd İbn Asfer'in tâbüerinden meydana gelen Sufriyye, Abdullah İbn İbâz'ın tâbüerinden oluşan Ibâziyye'dir.
Bundan önce karşılaştığımız mezheblerdeki gibi Haricîler de kendi görüşlerini te'yîd sadedinde âyetleri yorumlamaktan çekinmemişler ve hattâ bütün fikirlerinin Kur'ân'dan alındığını savunmuşlardır. Haricîler Kur'ân'ın derinliğine araştırılması gerekmediğini, yalnızca lafzî manâsıyla yetinİlmesİ icâbettiğini belirterek bunun ötesinde bir tedkîkin gereksiz olduğunu söylüyorlardı. Sözgelimi Haricîlere göre; bir yetimin iki paralık malını yiyen herkes cehenneme gider. Çünkü Allah Teâlâ: "Doğrusu yetîmlerin malını zulümle yiyenler, ancak karınlarına ateş yemiş olurlar ve cehenneme de sürülürler." (Nisa, 10) buyurmaktadır. Allah Teâlâ bunu açıkça belirttiği için, yetimin iki parasını dahi yiyen kişi cehenneme girer ama yctîmİ öldüren veya karnını yaran kişi cehenneme gitmez. Çünkü Allah Teâlâ bunun için bir beyanât göndermemiştir. Keza Haricîlere göre; çalınan mal ne kadar az olursa olsun hırsızın elinin kesilmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ Mâide sûresinde: "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz." (Mâide, 38) buyurmaktadır, lemâ' ve Sünnete yeterli yer vermeyen Haricîler Kur'ân'ın zahirine çok sathî olarak bağlıdırlar.[33]

Muhammed İbn Yûsuf Atfiş (öl. 1332/1913) Himyân-Zâd ila Dâr'İl-Meâd

Haricîlerin Kur'ân tefsirine önemli katkıları yoksa da İranlı Rüstem oğlu Abdurrahmân Hûd İbn Muhakkem, Yûsuf İbnlbrâhîm ve Muhammed İbn Yûsuf Atfiş tarafından yazılmış Hârîcî tefsirler bulunmaktadır. Abdurrahmân tbn Rüstem'in tefsîri kaybolmuştur. Hûd İbn Muhakkem'in tefsiri Mağrib'teki İbâziyye taifesi arasında bu gün de yaygındır. Yûsuf İbn İbrahim'in tefsîri de kaybolmuştur. Muhammed İbn Yûsuf Atfış'in tefsîri hakkında biraz bilgi vermeye çalışalım: doksanaltı yaşında vefat eden Muhammed İbn Yûsuf İbn îsâ İbn Salih Cezayir'de Büyük Sahrâ'da bulunan Mîzâb vadisinde 1236/1817'de doğmuştur. Doğduğu yerde dinî ilimler okuduktan sonra, onaltı yaşlarından itibaren eserler vermeye çalışmıştır. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Muhammed İbn Yûsuf, İbn Hişâm'ın el-Muğnî isimli eserini beş bin beyit halinde nazma çevirmiş, îsâ İbn Tennûrî'nin Tevhîd kitabını şerhetmiş, Ebu Ya'kûb Yûsuf İbn İbrahim isimli İbâzî müellifin fıkıh usûlüne dâir el-Adl ve'1-İnsâf isimli kitabını şerhetmiş, peygamberin hadîslerinden Câmi'üş-Şümel isimli bir mecmua meydana getirmiş, ayrıca fıkıh, sarf, nahiv, belagat, kozmografi, aruz, vaziyye, ferâiz ve benzeri ilim dallarında ücyüze yakın irili-ufaklı eserler kaleme almıştı. Himyân'üz-Zâd ilâ Dâr*il-Meâd isimli tefsîrİ, yakın dönemlere âit olmakla beraber Haricîlerin İbâziyye kolunun görüşünü yansıtan önemli bir kaynaktır. Muhammed Ibn Yûsuf bu tefsirinden, neme kadar başkalarını taklîd etmeyeceğini belirtmekte ise de, muhtelif müfessirlerin görüşlerinden yararlanmakta, her sûrenin başında o sûrenin âyetlerinin sayısını, Mekkî ve Medenî olan âyetleri zikretmekte, sûrenin faziletlerine dâir genellikle mevzu olan hadîsleri kaydetmekte, sonra sûrenin faydalarını belirten birtakım fevkalâde özelliklerini dile getirmektedir. Her sûrenin

ihtiva ettiği daha çok muskacılıkla ilgili özelliklerine yer veren mü-fessir, âyetlerin gramer, belagat noktasından kısaca açıklamasını vermekte, sonra kelâm ve fıkhî tartışmalara geçmektedir. Kelâmı konularda daha çok Mutezilenin fikrini benimseyen müellif isrâiliyâta da yer vermektedir. Hz. Peygamberin savaşlarını tafsilatlı olarak açıklayan müellif, âyetlerden kendi mezhebine mesned teşkîl edecek unsurlar çıkarmaya çalışmaktadır.
örnek olarak onun Bakara sûresinin 2-3 âyetlerinin tefsirin buraya aktarmak istiyoruz: İmân bütün inançların mecmuu ile ikrar ve amelden oluşur. Kim yalnızca i'tik âdı ihlâl eder veya i'tikâdla birlikte ameli terkederse; o, inkâr bakımından müşriktir. Kalbinde bulunmayanı izhâr etmiş olması bakımından da aynı zamanda münafıktır. KĪm yalnızca İkrarı ihlâl eder veya ikrarla birlikte ameli terkederse; o, bizim cumhurumuzun katında müşriktir. Az bir toplulukta der ki: Kişi, yalnızca ikrarı ihlâl ederse, Allah katında müslümandır ve cennet ehlindendir. Ama ikrar ile birlikte ameli terkederse fâsıktır, nimeti inkâr eden kâfirdir. Yalnızca ameli ihlâl ederse-bize göre- o, münafıktır, fâsıktır, sapıktır. Kâfirdir, ama tam inanmayan müşrikin şirkinden biraz aşağıda bir küfre sapmıştır... Vehb'e mensûb ibâzîler ile diğer ibâzfler dediler ki: Yukardaki îmân, ikrar ve amel üçlüsünden birini ihlâl eden kimse, i'tikâ-dı veya ikrarı terkederse, müşrik olur. Ameli terkederse, münafık olur. Bunlar küçük günâhları kabul ederler. Diğer Haricîler ise yukarıdaki esâsları kabul ederler, ancak küçük günâhları kabul etmezler. Daha sonraki Haricîler amel ve ikrarın i'ti-kâda birbirinin rüknü olarak değil, birbirini tamamlayıcı olarak ilave edilmesi gerektiğini söylerler. Biz ise deriz ki: Amel ikrara mâhiyetinin bir cüz'ü ve bir rükün olarak eklenir.
(Muhammed Yûsuf, Himyân'üz-Zâd, 1, 200) Muhammed İbn Yûsuf, Bakara sûresinin 8. âyetine dayanarak, büyük günâh işleyenin cehennemde ebedî kalacağını belirtir. Aynı görüşü tefsirinin muhtelif yerlerinde de tekrarlar. Ayrıca büyük günâh işleyen kişi, Muhammed Yusuf tevbe etmese de Allah'ın onu bağışlayabileceğim belirten Ehl-i Sünnet'in görüşünü reddeder tevbe edip büyük günâhtan vazgeçmedikçe Allah Teâlâ'nın büyük günâh işleyenleri bağışlamayacağını savunur. Allah'ın af ve mağfireti ile ilgili âyetleri te'vîle çalışır. Ona göre; büyük günâh işleyenler için Allah katında şefaat kabul edilmez. Allah Teâlâ'yı görmenin caiz olmadığını ve hiçbir kimsenin de O'nu görmediğini belirten müellif, Ehli-Sünnetin rû'yetullah konusundaki görüşünü (Bakara, 55; Nisa 153) âyetlerinin tefsirinde reddeder. Hâricilerden birçoğu gibi Muhammed İbn Yûsuf da hür irâde konusunda Mu'tezilenin görüşüne açıkça karşı çıkar ve kulun aksine kulun fiilinin halikı olamayacağını fiillerin yarata-nın'ın Allah olduğunu, söyler. Müteşâbih âyetlerin te'vîline tarafdâr olan müfessir, bunların zahir anlamına hamledilmesine karşı çıkar. Tasavvuf! tefsirlerin makbul olmayacağını belirten Muhammed İbn Yûsuf, bunun bir zorlama olduğunu arapçayi bilenlerin bu te'vîlleri kabul etmesinin imkânsız olduğunu belirtir. Şîanın imamet ve velayet prensibini de reddeden müellif, hakem konusunu ele alan âyetleri Haricî prensibler doğrultusunda yorumlayarak bunun hakem şeklinde anlaşılmaması gerektiğini belirtir. Haricîlerin gerçek mü'minler, onlara muhalefet edenlerin sapıklar, bid'atçılar olduğunu belirten Muhammed Yûsuf, Mâliki, Hanefî, Şafiî, Hanbelî mezhebleri arasında en muteber mezhebin İbâdiyye mezhebi olduğunu, bu mezhe-

bin her türlü teşbih ve ta'tîlden hâlî bulunduğunu ve onun karşısında hiçbir hüccetin dayanamayacağım belirtir. (Daha geniş bilgi için bkz., Şehristânî el-Mile'l ve'n-Nihal, I, 114-138; İbn Hazm, el-Fasl, IV, 188-192; G. Levi Della Vida, islâm Ansiklopedisi, Haricîler maddesi; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 300-336)[34]

d- Felsefî Tefsirler:

Bilindiği gibi, felsefenin İslâm dünyasına girişinde; dinî faktörlerden çok, kültürel ve sosyal faktörler önemli rol oynamışlardır. Bu sebeple başlangıçta felsefe, sırf bir kültür etkinliği olarak İslâm dünyasında yayılmaya başlarken,bilahere din ve felsefe arasındaki tartışmalar gündeme gelmeye başladı. Müslümanlara felsefeyi sevdirmek gayreti içinde görülen ve çoğunluğu Süryânî asıllı olan Hıristiyanlar, Grek felsefesinin çok tanrıcı kavramlarını semavî dinlerin tek tanrıcı mefhûmlarıyla uz-laştırarak tercüme etmeye çalıştılar. Felsefenin İslâm dünyasında sâf bir fikir cereyanı olarak yayılıp gelişmesini müteakiben İslâm'ın bazı İ'tİkâdî mes'elelerini felsefî yorumlarla açıklama gayretleri görülmeye başladı. Bunun sonucunda -diğer bütün tefsîr faaliyetlerinde müşahede etmiş olduğumuz gibi- Kur'ân âyetlerinin felsefî terminoloji ile izah edilmesi gayreti ortaya çıktı. Böylece felsefî tefsîr diyebileceğimiz bir anlayış belirdi. Ancak bu anlayışın taraftarları Kur'ân'm felsefî olarak izahını içeren tâm bir tefsîr yazmış değillerdir. Daha çok münferid âyetlerin felsefî yorumunu amaçlayan bir takım çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın ilk örneklerini ünlü filozof Kindî'de görmekteyiz. Nitekim Kindî, "ağaç ve yıldız da secde ederler" (Rahman, 6) âyetinin tefsiri konusunda Emîr Ahmed İbn Mu'tasım'ın sorduğu soruya cevâb niteliğinde bulunan Risale fi'1-lbâne an Sücûd'il-Cirm'il-Aksâ ve Tâatihi I'illahi Azze ve Celle İsimli risalesinde secde ve tâat kelimesinin Arap dili bakımından hakîkî ve mecazî anlamlarını açıklamakta, netîcede yıldızların Allah'a secde etmesinin; kendi yörüngelerinde hareket etmeleri anlamına geleceğini bildirmektedir. O, şer'î istilâh bakımından yıldızın gerçek anlamda secdeye varmasının mümkün olmayacağını, ancak bu anlamda secdenin mümkün olacağını belirtmektedir. Böylece yıldız, yaratanının irâdesini gerçekleştirmekte ve emrini yerine getirerek âlemde nizâmın sağlanması konusunda üzerine düşen görevi îfâ etmektedir. Mecazî mânâda secde ifadesiyle kasdedilen husus Kindi'ye göre; budur. (Kindî, Resâil-eİ-Felsefiyye, 244-261)
Daha sonra aynı felsefî yorumlan Fârâbî'de de görmekteyiz. Fârâbî Evvel ve Âhir, Zahir ve Bâtın gibi Kur'ân'da yer alan kavramları felsefî olarak tefsîr ettiği gibi, melek ve rûh gibi kavramları da felsefî olarak yorumlamaktadır. Ancak Fârâ-6î'de felsefî olarak yorumlamaktadır. Ancak Fârâbî'de felsefî yön dinî yönden daha ağır bastığından âyetlerin felsefî te'vîllere çok az tevessül eder.
Felsefî te'vîl türünü ençok thvân-ı Safa Risalelerinde görmekteyiz. Ihusu-i Safa, fikirlerinin Kur'ân'dan ayetlere mutabık düştüğünü belirtmek, için muhtelif ko-nularda değişik felsefî görüşleri zikrettikten sonra, âyetleri bu fikirlerle bağdaştırmaya çalışmaktadırlar. Sözgelimi cennet ve cehennemle ilgili âyetleri izah sadedinde, ruhun çeşitli merhamelerde geçirdiği safhaları anlatarak sevâb ve ceza mes'elesini İzah etmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre kötü davranışlar, bozuk

görüşler , üstüste binen cehalet ve fena ahlâk ile ruhun önüne herhangi bir engel dikilmediği vakit göz açıp kapamaktan daha az bir zamanda, hattâ zamansızlık içerisinde felekler âlemine yükselir. Çünkü onun arzu ve isteğinin bulunduğu yere gidişi âşıkın ruhunun ma'-şûkunuh yanında olması gibidir. Ama rûh bedenle birlikte olmayı aşk, cismânî ve aldatıcı duyusal zevkleride ma'şÛk sayıp cismant zînetleri arzularsa; o buradan ayrılmaz ve felekler âlemine çıkma isteği duymaz. Kendisine göklerin kapılan açılmaz. Melekler topluluğu ile birlikte cennete giremez. Aksine ay feleğinin altında zaman zaman oluştan bozuluşa, zaman zaman bozuluştan oluşa geçerek, çelişkilerden ve istihalelerden meydana gelen bu cisimler âleminin derinliklerinde yüzer kalır: "Onların derileri yandıkça kendilerine başka bir deri veririz ki azabı tatsınlar.'* (Nisa, 56) Gökler ve yeryüzü devam edip gittiği sürece: "Orada asırlar boyu kalırlar." (Ne-be\ 23) Rûh, revh ve reyhandan ibaret olan ruhlar alemindeki serinliğin tadına eremezler. Kur'ân'da sözü edilen cennet şarâbının lezzetini tadamazlar: "Cehennem ashabı cennet ashabına şöyle seslendi: Bizim üzerimize biraz su serpin veya Allah'ın size nzıklandırdığı şeyden verin. Onlar dediler ki: Allah bunu kâfirlere haram kılmıştır." (A'râf, 50) Allah bunu kendi nefislerine zulmedenlere haram kılmıştır. Ra-sûlullah (s.a) dan da rivayet edilir ki; cennet gökyüzündedir, cehennem de yerin altında. (İhvan*Üs-Safâ, Resâil, I, 91) İhvan-ı Safa felekteki yıldızların Allah'ın melekleri ve gökyüzünün sâhibleri olduklarını, Allah Teâlâ*mn kâinatı imâr etmek mahlûkâtı yönetmek canlıları idare etmek için onlan halkettiğinİ söylerler. Binaenaleyh, nasıl yeryüzündeki krallar yeryüzünde Allah'ın halîfeleri iseler, melekler de felekler âleminde Allah'ın halîfeleridirler, thvân-ı Safâ'ya göre; mü'min ruhlar bedenden ayrılınca gökyüzündeki melekût âlemine yükselir ve melekler zümresine girerler. Rûh'ül-Kudüs ile birlikte yaşar, feleklerin boşluğunda, göğün enginliğinde sevinç, sürür ni'met, zevk, ikram ve gıpta içerisinde tesbîh ederler. İşte Allah Teâlâ'nın "Güzel söz, ona yükselir sâlih âmel de onu yüceltir." (Fâtır, 10) âyetinin mânâsı bundan ibarettir.
Filozoflar arasında başlı başına Kur'an sûrelerini veya bazı âyetleri tefsir eden kişi Ünlü islâm filozofu İbn Sina'dır. Ebu Ali Hüseyn İbn Abdullah İbn Sînâ İslâm dini ile Grek felsefesini uzlaştırabilmek için büyük çaba harcamış ve felsefî konulan tslâmî konularla birleştirmeye gayret etmiştir. Özellikle Arş, Kürsî, Cennet, Cehennem, Melek, N.ûr gibi kavramları ele aldığı eserlerinde, zaman zaman âyetlerle kendi fikirlerini te'yîd etmeye çalışır. Diğer taraftan bu tefsirin bazı yerlerinde örneklerini gördüğümüz gibi, İbn SÎnâ, hem muhtelif âyetleri tek başına ele alarak tefsir etmiş, hem de A'lâ.lhlâs, Felak ve Nâs sûreleri gibi bazı sûreleri bütünüyle tefsîr etmiştir. Ancak onun başlı başına bir tefsîr yazmayı düşünüp düşünmediğini bilmiyoruz. Bu tefsirin "izahlar" kısmında verdiğimiz metinlerde yer almayan Nûr, âyetinin tefsirini burada örnek olarak sunmak istiyoruz:
"Allah; göklerin ve yerin nurudur'. Yani hem bütün gök ve yer ehlinin, hem de bizzat göklerin ve yerin nurudur. Hattâ varolan mümkünlerden her mümkün ve varolan zerrelerden her zerre, Allah Teâlâ'nın varlığının nuru ile varolmuş ve aydınlanmıştır. Bazılarınca vehmedildiği gibi, varlıkta hiçbir şey O'ndan ayrı olarak varolamaz. Bu görüş sapıklık ve yanlışlıktır. Bu nurlarıma, varlığın Allah Teâlâ'nın zâtıyla bağlantı kurması bakımındandır. Bu sebeple eğer ânlardan herhangi bir ânda varolan bir mümkün bu bağlantıdan uzaklaşacak olsa; yok olup gider. Tıpkı bazı

objelerin göz göre göre yok olup gittiğinin gözlenmesi gibi. O, yani Allah Teâlâ'nın varlığı, mümkünlerin iskeletlerine (heykel) öylesine yayılmıştır ki hiçbir şey ondan hâlî olmaz. Bütün mümkünler doğru yola (Sırât-ı Müstakim) gitmiş olsaydı; bu, ancak Allah Teâlâ'nın varlığının nuru ile olurdu, öyleyse Allah Teâlâ gökler ve yerler halkım din ve dünyaları ile ilgili kendi menfaatlanna olan herşeyde doğruya götürendir. Bu âyetin anlamı konusunda şöyle demek te mümkündür: Göklerin ve yeryüzünün delâlet ettiği şey Allah Teâlâ'nın zâtıdır. Zîrâ gökler ve yeryüzü Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine ve ilmine delâlet eder. Ayrıca bu âyet konusunda şöyle demek te doğru olur: Allah göklerin ve yerin nûrlandırıcısıdır. Bu takdirde nûr ifâdesi, süsleyen ve aydınlatan anlamına kullanılır. Allah Teâlâ gökleri süsleyerek Arş, Kürsî, Levh (el-Mahfûz) Kalem, Sidre el-Müntehâ, Cennet el-Me'vâ, Beyt el-Ma'mûr cennetler ve şâire gibi üstün, yüce makamlarla Kerrûbiyyûn, Rûhâniyyûn, Arşın ve çevresinde dolaşan ve saf tutanlar ile, Cebrail, Mikâîl, İsrafil ve Azrail İle nûrlan-dırmıştır. Tesbîh edenlerin tesbîhi, takdis edenlerin takdîsi, rükûa gidenlerin rükûu, secdeye gidenlerin secdesi ve Kur'ân okuyanların kırâeti ile de (süslemiş ve aydınlatmıştır). Yeryüzünü ise Kâ'be, Beyt el-Mukaddes, kendi mescidi olan Mescid el -Aksa ile süslemiştir. Ayrıca Allah Teâlâ bu Mukaddes ev'in etrafına peygamberler, elçiler ve velîler göndermiş, (onların) burada kalıp yerleşmelerini sağlamıştır. İbrâ-hîm, İsmâîl, Ishâk ve diğer peygamberlere -Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun- yeryüzünde şekil vermiştir. Ağaçlar ve suların çokluğu ve şehirler halkının kendisinden yararlandığı meyvelerin ve yemeklerin fazlalığı, mâsûm imamların varlığı, müttakîlerin rehberliği, bilginlerin ve öğrencilerin önderliği, hacıların ve umre yapanların telbiyesi, gazilerin ve murâbıtların tekbîri, kunût getirip tevbe ve istiğfar edenlerin tesbîhi (?), (Tanrıya) müştak olan ariflerin inlemeleri, pişman olan günahkârların ağlamaları ile de orayı süslemiştir. Netice olarak en küçük bir düşünme ile parlayacak herşey ile süslemiştir. Nitekim bu husus (çok) açıktır.
"Onun nurunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. O çerâğ, bir sırça içindedir. Sırça,sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulup yakılır. Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacaktır. Nûr üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Allah, İnsanlara misâller verir. Ve Allah herşeyi bilendir"
Allah'ın nurunun niteliği ve anlatımı, açıklanarak ve izah edilerek canlandırılması; bir oyun gibidir ki onun açıklığı (penceresi) yoktur. Bu oyukta bir çerâğ vardır. Bu çerâğ bir sırça içindedir. En parlak sırçalardan bir sırça. Öyle ki bu çerâğ o sırçada bulunan en sâf zeytinyağı ile tutuşturulmaktadır. Buradaki kandil yuvasından maksat peygamberlerin önderi, şerefli, yüce, değerli ve seçkin (peygamber olan) Muhammed Mustafâ (Sallallahü aleyhi vesellem)dir. Sırçadan maksat da her türlü kuşku ve bulantıdan uzak olan onun arınmış mübarek kalbidir. Çerâğdan maksat Allah Teâlâ'nın kendi feyzi ile doldurmuş olduğu îmân ve ilim nurudur. Böylece sırçanın ışığıyla karışan cerağın ışığı bu kandil yuvasında birleşmekte, her türlü pislikten ve kirlilikten arınmış olan zeytinyağının aydınlığı da buna eklenmektedir. Böylece bu aydınlık nûr üstüne nûr olmaktadır. Bu nurların hepsi bu kandil yuvasında toplanmakta ve olabilecek en aydınlık şekilde olmaktadır.

"Sırça sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır". Bu sırça aydınlıkta, parlaklıkta, panldamada inci gibi olan bir yıldızdır, öyle ki aydınlığının, ışığının ve parlaklığının nuru kendi ışığını aşar. Buradaki yıldız tabiri ile sanki güneş gibi çok parlak çok aydın ve fazla ziya saçan bir yıldız kastedilmektedir. Çünkü güneş diğer yıldızlardan daha aydınlıktır. Bununla birinci kadirden yıldızların en büyükleri gibi veya Zühre ya da geriye kalan beş gezegen gibi yıldızların kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Yahut ışığı inci diye nitelenebilecek şekilde olan yıldızlardan mutlak anlamda herhangi bir yıldız kasdedilmiş olabilir. Sen "İnci gibi"kavli ileonun; parlaklığı ve ışık saçması bakımından diğer zînet eşyası arasındaki inciye benzeyen bir parlaklıkta olduğunu kabul edebilirsin.
"Mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulur". Bu çerâğ veya bu sırça, mübarek bir ağaçtan tutuşturulup yakılır. Buradaki ağaçla Resûlullah (s.a) hazretlerinin cismi, cüssesi ve bedeni kastedilmiş olabilir. Çünkü o, bereketin ve iyiliğin en üst derecesinde mübarek bir ağaçtır. "Zeytin'Vifâdesi "mübarek ağaç" ifâdesinden bedeldir. Bu ise onun pislikten ve bulanıklıktan arınıp uzaklaşmış olduğunun işaretidir. Çünkü zeytinin yağı da, diğer yağlar gibi duman ve sıcaklık verir.
"Ne doğuludur ne de batılıdır". Bu mübarek zeytin ağacı, ne tek başına Do-ğu'dan ne de tek başına Batı'dandır. Aksine o, hem Doğu'dan, hem de Batı'dandır. Bu kuvvet onun dininin ışığından ve onun mensuplarının parlaklığından kinayedir. Nitekim onun dini ve milleti kâinatın, Doğu'suna ve Batı'sına ulaşmıştır. O ne Doğu ülkelerine hâstır, ne de Batı ülkelerine, islâm'ın üstün sesi Doğu ve Batı*nın bütün ülke ve kasabalarına yayılmıştır.
"Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak". Hz. Peygamberin dini, gerçek oluşu, açık, gözalıcı ve değişmez niteliği itibariyle hiçbir delillendirme-ye burhana gerek duyurmaz. Kalbi (aklı) olan kişi onun gerçek olduğunu gösteren, hiç bir mucizenin belirmesine hacet kalmadan delîl ve belge ile delîl getirme isteği duymadan onun gerçekliğini görür.
"Nûr üstüne nurdur." Bunun anlamı daha önce zikrettiğimiz şekilde açıktır ve tekrarına gerek yoktur.
"Allah, dilediğini nuruna kavuşturur". Kullan îmân ve islâm'a hidâyet eden Allah Teâlâdır. Onları dosdoğru yola İrşâd eder. Bu yolu gösteren ise Hz. Muham-med (Sallallahu aleyhi vesellem)'in kendisidir. Bu yolda gitmeyip de oturan kişinin gözünün nuru kararmış, basiretinin ışığı sönmüştür. Ve o, geride kalanlar topluluğuna girmiştir. Azgın ruhlardan Allah'a sığınırız. Allah Teâlâ kimi bu mutluluğa eriştirerek kurtarmak isterse, Muhammed (Sallallahu aleyhi vesellem)'i ona gösterir, o da ilk mutluluğu nedeniyle ona ulaşır. Allah Teâlâ kimin de kurtuluşa ermesini istemezse, onun göğsünde bir sıkıntı ve ağırlık halkeder ve o kişi ezelî bahtsızlığından dolayı Allah'a ulaşamaz.
"Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, herşeyi bilendir". Allah Teâlâ kulları için faydalı olan misâlleri böylece açıklar. "Ve Allah herşeyi bilendir". O'nun bilgisi ezelden ebede kadar bütün eşyanın tabiatını tamamiyle kuşatmıştır. Büyük küçük, gökte ve yerde zerre ağırlığında hiçbir şey, Allah Teâlâ'nın bilgisinin dışında değildir. O, herşeyi kuşatandır (Üniversite Kütüphanesi, 1458 no'lu yazma nüshadan).[35]

V- ŞİÎ TEFSÎRLER

Bilindiği gibi şîa kelimesi, arapçada Ş-Y-A kökünden türetilmiş olup; mİkdâr, süre, sıra, eş ve benzer, arslan yavrusu, bir insanın yardımcıları ve ona uyanlar, aynı görüşte olmasalar da bir şey üzerinde birleşen topluluk, fırka, bölük ve yayılmak gibi anlamlara gelir. (Bkz. tbn Manzûr Lisân'ül-Arab, Zebîdî, Tâc'ül-Arûs, Asım Efendi Kamus tercümesi Ş-Y-A kelimesi) Terim olarak şîa kelimesi; Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali'yi ve onu müteakiben Hz. Ali'nin soyundan gelenleri hilâfete en lâyık olarak kabul eden veya Hz. Ali'yi meşru'halîfe sayıp daha sonraki' halîfelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğini savunan topluluklara verilmiş olan isimdir. (Daha geniş bilgi için bkz. E. Ruhi Figlalı, tmâmiyye Şîası, 9 vd.)
Şîa'ya göre; Hz. Ali, peygamberden sonra imâm ve halîfe olma hakkına sâhib-tir. Bunu peygamber tavsiye etmiştir ve bu sebeple o peygamberin vasîsidir. Binâe-naleyh, Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imâm olması icâbeder. Eğer onlar imâm olmazlarsa; ya ellerinden haklarını gasbetmiş olan bir gâsıbın bulunması, ya da ta-kiyye yapmak üzere başına gelecek bir fenalığı önlemek üzere zahiren hak sahibinin hakkından vazgeçmesi nedeniyle olabilir. Genel hatlarıyla bu ölçüler içerisinde yer alan şîa kendi içerisinde bir çok gruplara ayrılmıştır. Bu ayrılığın bir kısmı ana pren-siblerde ve ilkelerde, bir kısmı da imamların tayîni konusundadır. Şîa'nın bir kısmı aşın giderek imamlığa bir nevi kutsallık izafe etmişler, Hz. Ali'ye ve onun evlâdına karşı çıkanları küfürle itham etmişlerdir. Bir kısmı ise Hz. Ali'nin imamlık hakkına sâhîb bulunduğunu, ancak ona karşı çıkanların yanıldıklarını fakat bu yanılgının küfür derecesine varmayacağını belirtirler. Başlangıçta Şîa Hz; Ali ve onun oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'in imameti konusunda ittifak etmişken Hz. Hüseyin'den sonra bir grup, anadan ayrı kardeşi olan Muhammed İbn Hanefiyye'nin hilâfete müste-hak olduğunu kabul etmiş, bir grupta imametin Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan doğan çocuklarının hakkı olduğunu savunmuştur. Üçüncü bir grup ise Hz. Hasan'ın çocuklarının -kendisinin bizzat hilâfetten vazgeçmesi nedeniyle- hilâfet haklarını yitirdiklerini, hilâfetin yalnızca Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere âit olduğunu kabul etmiştir.
Şîa'nm pek çok kolu olduğunu belirtmiştik. Ancak bunlardan Ismâîlîler, Zey-dîler ve Bâtınîler hakkında daha Önce bilgi aktarmış olduğumuzdan bu bölümde yal-nızca OnikÎ İmâm Şiîliğinin görüşlerini yansıtan imâmiyye fırkasının tefsîrlerinden söz etmeye çalışacağız.
Ancak bu tefsîrler hakkında bilgi vermeden önce, İmâmiye mezhebinin ana fi-kirlerini kısaca tanımaya çalışalım: Bilindiği gibi imâmîyyeye göre; dînin biri usûl (inançlar) diğeri de fürû (ibâdet ve ahkâm) olmak üzere İki ana bölümü vardır. Di-nin esâsları beş umdeden oluşur. Bunlar; tevhîd, nübüvvet, imamet, adalet ve meaddır, lmâmiyyeye göre; Allah bir tektir ve tevhîd inancı Tevhid-i Zât, Tevhîd-i Sıfat, Tevhid-i Fiil ve Tevhid-i ibâdet olmak üzere dört ana bölümde değerlendirilir. Tevhid-i Zât; Allah'ın zâtı itibariyle bir ve tek olduğunu kabul etmek ve her türlü noksan sıfatlardan Allah'ı tenzîh etmektir. Tevhid-i Sıfat ise; Allah'ın sıfatlarının mefhûm olarak birbirinden farklı olmasına rağmen hakîkatları ve varlıkları yönünden bir ve aynı olduğunu kabul etmektir. Allah'ın sıfatlan zatî ve

subûtî (yahut-cemâl ve kemâl sıfatlan) selb? ve fiilî (veya celâl sıfatlan) olmak Üzere iki ana bölüm altında mütâlâa edilir. Tevhîd-i fiil de; Allah Teâlâ'nın bütün fiillerin halikı olduğunu ve ondan başka yaratıcı bulunmadığını kabullenmektir. Tevhid-i ibâdet, kullukta yalnız ve yalnız Allah'a itaat etmektir. Allah'tan başkasına ibâdet etmek şirktir.
Nübüvvet inancı Allah'ın emirlerini tebliğ eden peygamberin kişiliği ve getirdiği esâslarla alakalı görüşlerdir. Peygamberlik; Allah tarafından seçilmiş insanlara verilen bir görev olup Cebrâîl vasıtasıyla ve vahiy yoluyla gönderilir.
İmamet; dînin ana umdelerinden birisidir. îmân, ancak imameti kabulle gerçekleşir. Nasıl peygamberlik, Allah tarafından seçilme ile gerçekleşirse, her asırda peygamberin görevini üstlenen, insanları doğru yola sevkeden bir de imâm bulunur. Dolayısıyla iiriâm, peygamberin yetkisini hâiz olan ve onun velayetini üstlenen kişidir. Böylece peygamberlik imamlık ile devam eder. Nasıl peygamber Allah tarafından seçiliyorsa, İmam da Allah tarafından seçilir. Bu da; ya bir ilâhî nass ile, ya da bir önceki imâmın tesbîti ile tahakkuk eder. İmâmı seçmek veya azletmek yetkisi insanlara ait değil Allah'a aittir. Nitekim Resûlullah (s.a) da Hz. Ali'yi ilâhî vahiy yoluyla halîfe ve vasî tayîn etmiştir, lmâmiyyeye göre Mekke ile Medîne arasında bulunanResûlullah(s.a) vcdâ haccından dönerken zilhicce ayının onuncu gününde (16 Mart 632) Mekke ile Medîne arasında bulunan Cuhfe yakınlarındaki Gadir Hum'da konaklamış ve müslümanlara hitaben şöyle demiştir: Allah Teâlâ bana: "Ey peygamber sana indirileni Teblîğ et. Eğer bunu yapmazsan, onun risâletini teblîğ etmemiş olursun." (Mâide, 67) âyetini İndirdi ve Cebrâîl, Rabbimden bana şu emri getirdi: Ebu Tâlib oğlu Ali benim kardeşim, vasîm halîfem ve benden sonra imamdır. Ey insanlar, Allah onu size velî ve imâm olarak ta'yîn etmiştir ve herkese ona itaat etmeyi farz kılmıştır. Ali'ye muhalefet eden lanetlenecek, hürmet eden ise rahmete erecektir. Dinleyin ve itaat edin. Allah Teâlâ mevlânız. Ali de imâmınızdır. Ondan sonra kıyamete kadar imamet onun soyundan gelenlerin olacaktır." (İbrâ-hîm el-Mûsevî ez-Zencânî, Akâid'ül-İmâmiyye el-lsnâ aşeriyye, 90 vd.; Abdül Hüseyin Şerefûddîn el-Mûsevî, el-Mürâcaât, 202 vd.; Ahmed Hamîdüddîn el-Kirmânî, el-Mebâdî 'fi Isbât'il-lmâme, 112) Bunu söyledikten sonra Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elinden tutup havaya kaldırmış ve şöyle demiştir: Ben, kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Böylece Hz. Ali İmâm tayîn edilmiştir. Binâenaleyh, imamet nübüvvetin devamı niteliğindedir ve aralarındaki fark, peygamberin kitâb getirmesi, imâmın ise kitabının bulunmamasıdır.
Şia'ya göre; imamlar ma'sûmdurlar. Her devirde bir tane olan imâm, her türlü küçük ve büyük günâhlardan'uzaktır. Özel bir bilgi ile donatılmış olduğundan Kur'ân'ın zahirî ve bâtınî mânâlarını bilir. Şeriatın koruyucusu ve uygulayıcısı olan imâma, mutlaka itaat edilmesi gerekir. İmâmiyyeye göre; Hz. Peygamber Allah Teâlâ'dan aldığı emirle daha sonraki oniki imâmı bizzat tayîn etmiştir. Bunlar Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, AH Zeyn el-Âbidîn, Muhammed el-Bâkır, Ca'fer es-Sâdık, Musa el-Kâzım, Ali er-Rızâ, Muhammed et-Takî, Ali en-Nakî, Hasan el-Askerî ve Muhammed el-Mehdî'dir. Bu sonuncusu ortadan kaybolmuştur, sağdır ve kıyamet kopmazdan önce zulümle dolmuş olan dünyayı kurtarmak ve adaleti hakim kılmak üzere tekrar yeryüzüne inecektir. Geleceği beklenen bu Mehdî'nin (Mehdi-i

Muntazar) gaybubeti (gizlenmesi) esnasında işleri onun emriyle fakîhler ve müctehidler yürütürler. Dolayısıyle gerek peygamberin şahsı ve gerekse mâsûm imamlar için bahis mevzuu olan velayet bu fakîhler ve müctehidler için de geçerlidir.
tmâmiyye'ye göre; dinin esâs umdelerinden birisi de adalettir. Allah'ın adalet sahibi olması, kulun da irâde ve fiillerinde hür ve bağımsız olması anlamına gelir. Kaza ve kader Allah tarafından bir sır olarak bırakılmış ve açıklanmamıştır.
Dinin bir diğer esâsı da öldükten sonra dirilme demek olan meâd inancıdır. Allah kullarını öldükten sonra diriltecek ve yaptıklarından dolayı hesaba çekecektir. Meâd cismani olacaktır. Mâhiyeti insanlar tarafından bilinemez, yalnızca inanmak gerekir.
Dinin esasıyla ilgili olmamakla beraber, imâmiyye inancının temel ilkelerinden sayılan hususlardan birisi de ric'at (geri dönüş) akîdesidir. Buna göre; Allah ölenlerden bir kısmını öldükleri şekilde tekrar dünyaya getirecektir. Haklı olanlar açığa çıkarılacak zâlimler ve haksızlar da ortaya konacaktır. Buna göre imânda en üstün olanlarla, hesâbta en aşağı derecede bulunanlar; Mehdî'nin zuhurundan sonra dünyaya döndürüleceklerdir. İnsanların haklarım gasbeden veya öldürenler, azaba dûçâr edildikten sonra öldürülecekler ve bilâhere kıyamet gününde yeniden diriltileceklerdir. Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin gibi kişiler dünyaya döndürülecekler, bunlara karşı olanlar, Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Muâviye ve Yezîd gibi kişiler de döndürülecekler ve birbirlerinden haklarını alacaklardır. Şeyh Sadûk'un da belirttiği gibi, ric'at, imâmiye inancının esâslarındandır. (Ebu Ca'fer Muhammed İbn AH İbn Bâbeveyh el-Kummî, l'tikâdât'ül-lmâmiyye (Türkçeye çev. E. Ruhi Fığlalı, 70)
Şia'nın temel inançlarından birisi de bedâ'dır. Buna göre, Allah maslahata uygun tarzda ortaya çıkardığı bir şeyi sonra yok eder ve ayrı bir şekilde ortaya çıkarır. Nasıl Allah Hz. Peygamberin şerîatıyla diğer şeriatları neshetmişse Hz. Peygamberin şerîatı içerisinde de bazı hükümleri neshetmiştir.
Şîanın temel inançlarından birisi de takîyyedir. Buna göre; insan canını, malını kurtarmak için gerçek inancını gizleyebilir veya aksini açıklayabilir. Şeyh Sadûk'un ifadesiyle, takîyye, vâcibtir ve takîyyeyi terkedenlerle namazı terkedenler aynıdır. (Şeyh Sadûk, A.g.e., 127)Takîyye Şia'nın sırrî bir teşkîlât gibi davranmasına imkân hazırlamakta ve İçinde bulundukları şartlara göre kendilerini farklı şekilde göstermelerini sağlayan bir unsur olmaktadır.
Dinin esâsı ile ilgili bulunmamakla beraber fürû'dan sayılan bir diğer husus da tevellâ veya velayettir. Buna göre; Allah'ı, Resulünü ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'-dan gelen soyunu sevmek ve dost edinmek gerekir. Keza bunun aksine olarak Allah'ı, Resulünü ve Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın soyundan gelen çocuklarını sevmeyenleri ve bu gibi kişileri^sevenleri sevmemek (Teberrâ) icâb eder. Bu da dinin teferruatıyla ilgili bir ilkedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Şeyh Sadûk, l'tikâdât'ül-lmâmiyye, (Tükçe çev. E. Ruhi Fiğ lalı,) İmâmiyye Şiası, 201 vd.)
İmâmiyye mezhebinin aşın bir kolu-olan Ismâîlîler ise, Ca'fer-i Sâdık'tan sonra imametin oğlu İsmail'e, İsmail'den oğlu gizli Muhammed diye bilinen Muham-med el-Mektûm'a geçtiğini ve bu kişinin gizli imamların ilki olduğunu, daha sonra Fâtımîlerin reîsi Abdullah el-Mehdî'nin çıkışına kadar gizlenmiş imamlar devri başladığını iddia ederler.

İmâmiyyenin Tefsîr Anlayışı:
İmâmiyye mezhebi mensûbları az önce özetlediğimiz inançları doğrultusunda Kur'ân'ı tefsire çalışmışlardır. Onlara göre; Kur'ân'ın zahirî ve bâtınî anlamları bulunmaktadır. Kur'ânMn Zahirî anlamının dışında bâtını anlamını ancak imâm ve velayet sahibi kişiler anlayıp izah edebilirler. Kur'ân'ın yetmişyedi bâtınî mânâsı vardır. Allah Kur'ân'ın zahiri ile tevhîd, nübüvvet ve risâlete davet etmiş, imamet ve velayete daveti ise bâtınî belirtmiştir. Kur'ân'ın zahirî mânâsı ile bâtınî mânâsı arasında birlik sağlama yetkisi imamlara verilmiştir. Kur'ân âyetlerinin, zahirî mânâsı ile Allah tarafından murâd edilmiş bulunan ve masum imâmlarca veya onların velî ve vasîleri tarafından açıklanabilen bâtınî mânâsı aynıdır. Binâenaleyh, insanın Kur'ân'ın hem zahirine hem de bâtınına îmân etmesi gerekir. Kur'ân'ın bâtınî mânâsı ile ilgili açıklamalar ma'sûm imamlardan aktarıldığı şekilde kabul edilmelidir. Bir kişi, Kur'ân'ın zahirine inanıp da bâtınına inanmazsa kâfir olur. Keza bâtınına inanıp da zahirine inanmazsa yirie kâfir olur. Herkes Kur'ân'ın bâtınî mânâsını anlayamayabilir. Ancak ma'sûm imamlar kanalıyla gelmiş olan yorumları- mânâsını anlamasa da- kabul etmesi gerekir. Binâenaleyh Kur'ân'ın hem zahirî, hem de bâtını mânâları peygamber ve ehl-i beytinin yanında saklıdır. Çünkü Kur'ân onların evinde inmiştir ve ev halkı evde olanı en iyi bilendir. Diğer insanlar onların bilgileriyle ilgili en küçük bir şüphe duymamalıdırlar. Zira onlar, Kur'ân'ın bâtınîjmânâları bir yana, zahirî mânâlarının bir çoğunu bile idrâk etmekten âcizdirler. Dolayısıyla başka insanlar, ancak Allah'ı, Resulünü ve onun ehl-i Beytinin sevdikleri ve onlara bağlandıkları nisbette Kur'ân'ı anlamaya yaklaşabilirler. Bilgilerini Ehl-i Beyt kaynağından elde edebilirler. Kur'ân'ı yorumlayabilirler. Çünkü onlar, Ehl-i Beyt'i sevmeleri nedeniyle Ehl-i Beyt'tcn bir ferd haline gelirler. Nitekim "Selmân, bizim Ehl-i beytimizdendir" buyurulmuştur.
Böylece Kur'ân tefsîrinde bâtınî yorumlara kapılar açılmakta ve zaman zaman bu kapıdan Kur'ân anlayışına son derece aykırı fikirler de girebilmektedir.
İmâmiyye tefsirinde karşılaştığımız bir diğer özellik de; âyetlerin Hz. AH ve Ehl-i Beyt'in etrafında yorumlanmaya çalışılmasıdır. Kur'ân'da ne kadar güzellikler var ise Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere nİsbet edilerek yorumlar yapılmakta; ne kadar kötülükler varsa da onlara muhalif olanlara hamledilmektedir. Kur'ân'da cemi sîğasıyla vârid olan ifâdelerde peygamberin ve onunla birlikte imamların kasdedildİğini ve dolayısıyla bu tür zamîrlerin onlara râci olduğunu söylemektedirler. (Abdüllatîf el-Kazerûnî, Mukaddime Mir'ât'ül-Envâr ve Mişkât'ül-Esrâr, 29) Diğer taraftan imâmiyye rivayet tefsîrinde ancakŞîa'nıngerçek sahabe ve tabiînden saydığı kimselerin rivayetlerini kabul etmektedirler.
Şîa'nın esâs aldığı hadîs kaynaklarının başında Ebu Ca'fer Muhammed tbn Ya'-kûb el-Küleynî'nin el-Kâfi isimli eseri gelir. Ehl-i Sünnet mensûbları yanında Buharî'nin sahîhi nasıl bir yer İşgal ediyorsa, Şia'nın yanında bu eser, aynı yeri işgal eder. Onaltı bin hadîs ihtiva eden bu eser; sahîh, hasen ve zayıf gibi bölümlere ayrılmış rivayetlerden müteşekkildir. Muhammed İbn Hasan et-Tûsî'ninet-Tehzîb*i, Muham-med İbn Ali İbn Bâbeveyh'in Kitâbti men la yahduruhu el-Fakîh'i Muhammed İbn Hasan et-Tûsî'nin yukarıda adı geçen et-Tehzîb'den özetlediği el-lstibsâr'ı Şîânın dayandığı dört ana kaynağı oluşturur. Bu kaynaklar Molla Muhsin el-Kâşî tarafından el-Vâfî isimli eserde derlenmiştir. Ayrıca

Muhammed İbn Hasan el-Âmûlî'nin, Vesâil'üş-Şîa ilâ Ehâdîs'iş-Şerîa, Muhammed el-Bâkır'ın Bihâr'ül-Envâr'ı da değerli hadîs kaynaklan olarak kabul edilir. Ancak bu kaynaklarda yer alan hadîslerin çoğu sağlam bir senede dayanarak peygamberden nakledilen hadîsler olmaktan ziyâde, mâsûm kabul edilen imamlardan nakledilen sözlerden oluşmaktadır.
İmâmiyye tefsirleri, genellikle Mu'tezilî fikirleri benimsemekte ve çok az konuda mu'tezile'den farklı düşünmektedirler. Binaenaleyh bu tefsîrlerde Mu'tezilî fikirler yaygındır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Mu'tezile mezhebi zamanla Şia'nın içerisinde eriyip gitmiştir.
İmâmiye mezhebi mensûbları Sünnete dayanmadıkları gibi icmâı da kabul et-mezler. Ve ancak ma'sûm imamların İçinde bulunduğu icmâı gerçek bir icmâ olarak kabul ederler. Kıyâsı, istihsân ve Mesâlih-i Mürsele gibi Ehl-i Sünnetin kabul ettikleri aklî delilleri hüccet saymazlaı.
Tcfsîr litarütürü bakımdan çok zengin olan İmâmiyyenin belli başlı tefsirleri arasında şunları saymak mümkündür: Hasan et-Askerî'nin (öl. 254/868) Tefsîrü'l-Hasan.el-Askerî'si, Ayyaşî diye bilinen Muhammed tbn Mes'üd İbn Muhammed İbn Ayyaş es-Sülemî'nin (üçüncü hicri asır) Tefsîr'ül-Ayyaşî'i; üçüncü yüzyılın son-larıyla dördüncü yüzyılın başında yaşamış olan Ali ibn İbrâhîm el-Kummî'nin tef-sîri; Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan İbn Ali ct-Tûsî'nin (öl. 460/1067) et-Tibyân'i; Ebu Ali Fadl İbn Hasan et-Tabressî'nin (Öl. 538/1143) Mecmâ'ül-Beyân'ı; Molla Muhsin el-Kâşî'nin (Onbirinci asır) es-Sâfî'sı; Aynı müellifin es-Sâfî'den ihtisar ettiği el-Esfâ'sı; Hâşim İbn Süleyman İbn İsmail el-Hüseynî'nin (öl. 1107/1695) el-Burhân'ı; Abdüllatif el-Kâzerûnî'nin Mir'ât'ül -Envâr ve Mişkât'ül-Esrâr'ı; Onikinci asır bilginlerinden Muhammed Murtazâ el-Hüseyinnî'nin el-Müellef'i; Seyyid Abdullah el-Alevî'nin (öl. 1242/1826) Tefsîr'ül-Kurân'ı ve ondördüncü yüzyıl Şiî âlimlerinden Sultân İbn Muhammed İbn Haydar el-Horasânî'nin Beyân'üs-Seâde'sı Muhammed Cevâd İbn Hasan en-Necefî'nin (öl. 1352/1923) Alâ'ür-Rahmân'ı ve çağdaş bilginlerden Tabâtabâî'nin el-Mîzan'ı bulunmaktadır.
Biz bunlardan Hasan el-Askerî'nin, Tabressî'nin Molla Sadrâ'nın Molla Muhsin el-Kâşî'nin tefsirleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız. [36]

1- Hasan el-Askerî (öl. 260/873) Tefsîr'ül-Hasan'il-Askerî.

Ebu Muhammed Hasan İbn Ali el-Hâdî İbn Muhammed el- Cevâd tbn Ali er-Rızâ îbn Mûsâ el-Kâzım İbn Ca'fer es-Sâdık İbn Muhammed el-Bâkır İbn Ali Zeyn'el-Âbidîn İbn Hüseyin ibn Ali İbn Ebu Salih Hasan el-Askerî diye bilinen ve Onikİ İmâmdan onbirinci olan Hasan, Şîa tarafından beklenen mehdînin babası olup 231 veya 232 yılında (845 veya 846 Medine'de doğmuş ve 260 yılında (874) Sürre Men Reâ (Semerrâ) da vefat etmiştir. Burada babasının yanma defnedilmiş-tir. Ona Tefsîr'ül-Askerî diye bilinen ve asıl adi Keşf'ül-Hücub fi't-Tefsîr olan bir eser isnâd edilmekledir. Bu tefsir İmâmiyye şîasından olan Ya'kub Yûsuf İbn Muhammed İbn Ziyâd ve Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Seyyar tarafından nakledilmiştir. Yedi yılda Hasan el-Askeriden dinlenerek not edildiği bildirilen bu tefsîrin önsözünde yazılış hikâyesi kısaca şöyle ifâde edilmektedir: Biz, küçük çocuktuk.

Babalarımız imâmiyye mezhebine mensubtu. Bu sırada Esterâbâd'da Zeydîler ço- ğunluktaydı. Biz, hakka da'vet eden lakabıyla anılan Zeydiyye imamlarından Hasan tbn Zeyd'in emri altındaydık. Bunun halka sert davranması nedeniyle 1 mâm Ebu Muhammed Hasan Ibn Ali'ye sığınan bu iki kişi, onun yanına vardıklarında Ebu Muhammed Hasan tbn Ali; bize sığınanlar hoş geldiniz, bizim bağrımıza iltica edenler, doğrusu Allah sizin sa'yinizi kabul etti, korkunuzu emniyete çevirdi ve düşmanlarınıza karşı kendisi size yeterli oldu. Malınız ve canınız emniyette olarak İkiniz de dönün, demiş. Onlar da; ey imâm bize ne emredersin, çıktığımız ülkeye geri mi dönelim? Oradan kaçtık, hükümdar bizi ta'kîb ediyor ve şiddetli tehditler savuruyor, oraya nasıl geri dönebiliriz? dediler. Ebu Muhammed Hasan İbn Ali dedi ki: Şu iki çocuğunuzu bana bırakın da Allah'ın kendileriyle sîzi şereflendireceği kimseler olarak onlara ilim Öğreteyim... Ebu Ya'kûb veEbu'l-Hasan derler ki: Babalarımız emredileni yerine getirdiler ve bizi orada bırakıp gittiler. Biz Ebu Muhammed Hasan el-Askerî'nin yanına giriyor çıkıyorduk. O da bizi yakın akrabaları imiş gibi karşılayıp ilgi gösteriyordu. Bir gün bize dedi ki: Allah Azze ve Celle babalarınızın iyilik haberini size gönderdi. Onların düşmanlarını perişan ettiğini-ve kendilerine verdiği va'di doğru çıkardığını bildirdi. Ben de Allah'a şükür olarak size Muhammed (a.s)'in bazı haberlerini ihtiva eden bir Kur'ân tefsiri öğreteceğim ki bununla Allah sizin sânınızı yüceltsin, dedi. Ebu Yâkûb ve Ebu'l-Hasan dediler ki: Bunun üzerine biz sevindik ve; Ey Allah Resulünün torunu, Kur'ân ilimlerinin ve, mânâsının hepsini mi Öğreteceksin? dedik. O; hayır Sâdık (Ca'fer) benim size öğretmek istediğimi bazı arkadaşlarına öğretmişti." (Tefsîrü Hasan el-Askerî, 2 vd.)
Bunun üzerine onlar sevinirler ve; ey Allah Resulünün oğlu, bütün Kur'ân ilimlerini cem'ettin, derler. Hasan el-Askerî de şöyle karşılık verir: Ben pek çok hayrı kendimde topladım ve bana geniş lütuf verildi. Yine de ben, Kur'ân ilimlerinin cüz'-lerinden çok az bir kısmını size öğreteceğim. Sonra Hasan el-Askerî Ebu Ya'küb ve Ebu'I-Hasan'a der ki: Sizi görevlendirdim, her gün size va'dettiğim Kur'ân tefsi-rinden bir kısmını yazacaksınız. Benim yanımda bulunan ve Allah'ın kullarına bah-settiği tevfîkine koyulun. Onlar derler ki: Onun bize ilk yazdırdığı şey, Kur'ân ve Kur'an ehlinin faziletiyle ilgili hadîsler oldu. Sonra yedi yıl boyunca bize dikte ettirdiği tefsiri yazdık. Her gün gücümüz yettiği miktarda yazıyorduk. Bunu müteakiben Hasan el-Askerî'nin kendilerine yazdırmış olduğu hadîslerden örnek sunan Ebu Ya'kûb ve Ebu'l-Hasan bir mukaddime ile Fatiha ve Bakara suresinden bazı bölümlerle ilgili tefsirleri aktarmaktadırlar.
Hasan el-Askerî'nin tefsîri şfi inançları ve Hz. Ali'ye velayetin nasıl verildiğini zikretmekte, Ehl-i Beyt'in faziletine dâir rivayetleri nakletmekte, geçmiş peygam-berlerin ve milletlerin Hz. Muhammed'e ve Ehl-i Beyt'e tevessül edip onlardan şe-faat dilediklerini belirtmektedir. Mu'tezilî inançlara da yer verildiği görülen bu tefsirde, fıkhın teferruatıyla ilgili konularda Şîa'nın görüşü doğrultusunda açıkla-malar yapılmaktadır.
Örnek olmak üzere Bakara sûresinin 8. âyetinin tefsîrini buraya aktarmaya ça-lışacağız: "insanlardan öyleleri de vardır ki; inanmadıkları halde biz, Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler." Âlim Mûsâ İbn Ca'fer dedi ki: Resûlullah (s.a) Gadir gününde mü'minlerin emîri Ali İbn Tâlib'i bilinen ünlü yerde durdurduktan sonra

şöyle buyurdu: Ey Allah'ın kulları, benim nisbetimi zikredin. İnsanlar dediler ki: Sen, Abdimenâf oğlu Hâşim oğlu Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'-sin. Sonra buyurdu ki: Ey insanlar, ben size nefsinizden daha yakın bir dost değil miyim? İnsanlar: Evet ey Allah'ın Resulü, dediler. Resûlullah (s.a) göğe bakarak buyurdu ki: Alîahım şunların söylediğine şâhid ol. O, üç kez böyle diyor, insanlar da aynı şekilde üç kez tekrarlıyorlardı. Sonra buyurdu ki: Dikkat edin, ben kimin mevlâsı isem ve kimin en yakın dostu isem şu Ali de onun mevlâsı ve onun en yakın dostudur. Alîahım, onu dost edineni Sen de dost edin, ona düşman olana Sen de düşman ol. Ona yardım edene Sen de yardım et. Onu horlayanı Sen de horla. Sonra buyurdu ki: Ey Ebu Bekir, kalk ve onun mü*minlerin emîri olduğuna dâir kendisine bi'ât et. Ebu Bekir kalktı ve ona Bî'at etti. Sonra buyurdu ki: Ey Ömer, kalk ve onun mü'minlerin emîri olduğuna dâir kendisine bî'at et. Ömer kalktı ve ona bî'at etti. Sonra Muhacir ve Ansâr'ın reislerinden tâm dokuz kişiye böyle dedi ve onlar da Hz. Ali'ye bi'ât ettiler. Bunların arasından Hattâb oğlu Ömer, kalkıp dedi ki: Ne mutlu sana ey Ebu Tâlib'in oğlu, benim mevlâm ve erkek ve kadın bütün mü'minlerin mevlâsı oldun. Bundan sonra dağıldılar. Ahid ve sözleşmeleri tâm olarak pekişmişti. Sonra bunların inâdçılarından ve azgınlarından bir topluluk, kendi aralarında el birliği ederek; eğer Muhammed'e bir şey olursa, bu işi (Velayeti) Ali'den geri alacaklarına ve ona bırakmayacaklarına dâir sözleştiler. Allah Teâlâ da bundan önce onların durumunu bildi. Onlar Resûlullah'a geliyor ve şöyle diyorlardı: Sen, bize Allah'ın yarattıkları içinde Allah'a ve sana ve bize en sevimli olan birini reîs kıldın. O, karanlığa karşı bize sığınak olarak yeter. Siyâsette zâlim olanlara karşı o, bize kâfidir. Halbuki Allah Teâlâ onların düşmanlık üzerinde birbirleriyle işbirliği yaptıklarından dolayı kalblerinin aykırı şekilde olduğunu ve hak sahibinden işi geri alacaklarına dair niyetlerini bildi ve bunu Muhammed (a.s)'e haber vererek buyurdu ki: Ey Muhammed, insanlardan bîr kısmı Allah'a îmân ettik, derler." Sana Hz. Ali'yi ümmetinin idarecisi ve imâm olarak nasbetme emrini veren Allah'a îmân ettik. "Halbuki onlar buna inanmamışlardır". Fakat kendileri seni ve onu yok etmeye çalışırlar. Ve sana bir şey olacak olursa, direnmek üzere birbirleriyle elbirliği ederler. (Tefsîrü Hasan el-Askerî, 41-42)
(Daha geniş bilgi için bkz. Sem'ânî, el-Ensâb, 391; tbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 94-95; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 79-98; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, III, 261)[37]

2- Tabressî (öl. 548/1153) Mecma'ül-Beyân

Ebu Ali Emîn'üd-dîn, Emîn'ül-İslâm, Fadl İbn Hasan îbn Fadl et-Tabresî et-Tûsî es-Sebzvârî, ünlü Şiî müfessir, fakîh hadîs bilgini. Ailesi, ilmiyle şöhret bulmuş bir dizi bilginin yetiştiği bir ailedir. O ve oğlu Radiyüddîn Ebu Nasr Hasen İbn Fadl, torunu Ebu'1-Fadl Ali İbn Hasan ve akrabalarından daha bir çok bilgin bu ismi taşımaktadır.Doğum tarihi tâm olarak bilinmemekte olan Tabressî, Horasan'da Meşhed civarında yaşamış ve bu nedenle de kendisine bazan Meşhedî nisbesİ ve-rilmiştir. Bilâhere doğduğu yer olan Sebzvâr'e yerleşmiş ve burada 548 (1153) yılı Kurbân bayramı gecesi vefat etmiştir. Kendisi şeyh Ebu Ali İBn Şeyh et-Tûsî'den rivayetler aktarmış, kendisinden de oğlu Radiyüddîn, İbn Şehraşûb, Şeyh Münte-

habüddîn, Şîî mezhebinin zirvelerinden sayılan Tabressî'nin, başta Mesma'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân olmak üzere el-Vasît ve el-Vecîz adında üç ayrı tefsîr kitabı yazdığı söylenmektedir. Ayrıca t'lâm'ül-Verâ bi A'lâm'il-Hüdâ, Hakâik'ül-Umûr, öunyet'ül-Âbid, İddet'üs-Sefer ve Tâc'ül-Mevâlîd gibi eserleri bulunmaktadır.
Klasik Şîî kaynaklarda onunla ilgili bazı efsânevî malûmata rastlanmaktadır. Rivayete göre; bir ara ânî olarak kalbi durmuş ve öldüğü sanılarak yıkanıp defnedilmiş. Ancak bir müddet sonra kendine gelen Tabressî kabre gömüldüğünü ve çıkma imkânının bulunmadığını farketmiş ve bu musibetten kurtulursa bir Kur'ân tefsîri yazacağını nezretmiş. Bir kefen soyucu kabrini açmış, kefeni yırtınca Tabressî adamın eline yapışmış. Kefen soyucu dehşete düşerek hayrette kalmış, fakat Tabressî adamla konuşarak; korkma ben diriyim, kalbim bir an durakladığı için beni öldü sanıp gömdüler, demiş. Bunun üzerine kefen soyucu onu sırtına alarak evine getirmiş. Tabressî de ona bir çok hediyyejer vermiş ve bu olaydan sonra kefen soyucu bir daha aynı fiili işlememeye and içmiş. Tabressî adağı gereği Mecma'ül-Beyân'ı yazmaya başlamış. (Muhammed Bakır el-Mûsevî, Ravdât'ül-Cennât fî Ahvâl'il-Ulemâ'i ve's-Sâdât, 513-514) Tabressî bu tefsirini 534 (1139) yılının Zülkâde ayının ortalarında tamamlamış.
Mecma'ül-Beyân'dan sonra Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ını görmüş ve onun gerek-metodunu, gerekse üslûbunu çok beğenmiş, ancak Mu'tezilî görüşlerinden hoşlanmamış ve bu nedenle el-Kâfî eş-Şâfî an'il-Keşşâf isimli kısaca el-Vasît diyebilinen tefsirini kaleme amış. Bilâhere bunun da özeti mâhiyetinde olan el-Veciz isimli tefsirini yazmış.
Muhammed Bakır el-Mûsevî'nin ifâdesine göre Tabressî; şîî bilginlerin müctehidleri zümresinde yer almaktadır. (Musevî, A.g.e., 514)
Şia'nın ünlü bilginlerinden Muhammed Takî eî-Kummî bu tefsîri şöyle tanıtmaktadır: Bu kitabın müellifi, insaf tutumunu benimsemiş Kur'anî edeb yoluna koyulmuş, tartışmada sert davranmamış, sözde küçük düşmemiş, muvafıklarına olduğu kadar muhaliflerine de iyi davranmış onların hüccetlerini açıklamış, sened ve rivayetlerini sergilemiştir. Böylece okuyucuya sağlam hüküm verme imkânı sağlamış ve kitabını en güzel tartışma yoluna :örnek olmak üzere hazırlamıştır. (Nakleden Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Manâhic'ül-Müfessirîn, 154)
Mısırlı bilgin Mahmud Şetût'da bu eseri şöyle takdim etmektedir: Bu kitabın tefsir kitâbları arasında apayrı bir Övgüsü vardır. Çünkü bu eser konularının derinliğine, genişliğine ve çeşitliliği ile birlikte tertîb ve bölümlere ayırmada, düzen ve âhenkte kendinden önceki tefsirlerden hiçbirinde karşılaşılmayacak ve kendinden sonraki tefsirlerde de karşılaşılmayacak bir özelliğe sahibtir... Herne kadar ondan sonra gelen tefsir bilginlerinden bir çoğu ondan daha uzun, daha tahkîkli ve düzenli fasıl ve bâblara ayrılmış eserler yazmışlarsa da İçlerinden pek azı tefsirlerinde okuyucunun bu eserde karşılaştığı Kur'ânî atmosferi koruyabilmiştir. (Nakleden Meni' Abdülhalîm Mahmûd, A. g. e., 154-155).
Tabressî tefsirini bize şöyle tanıtmaktadır: "Kur'ân tefsîriyle ilgili olarak, eski ve yeni bilginler birçok konulara dalmışlar, onun gizliliklerini ortaya çıkarabilmek, mazmununu açıklamak için çalışmışlar ve bu konuda pek çok kitâb te'îîf etmiş -lerdir.Öyle ki bu eserlerinde onun derinliğine dalmışlar, hüccetlerini-açıklamak için kılı (kırk) yarmışlardır. onun kapılarının açılıp bölümlerine girilmesini sağlamışlar-

dır. Ancak bizim arkadaşlarımız (Şîa)-AUah onlardan razı olsun- bu konuda kendilerine ulaşan haberleri naklettikleri kısa kitâbların dışında bir eser tedvin etmemişlerdir. Ondaki mânâların sergilenmesine ve sırlarının keşfedilmesine çalışmamışlardır. Sadece değerli ve mutlu Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan et-Tüsî'nin; et-Tıbyân isimli kitabında derledikleri bir istisnadır. Çünkü bu kitabın ziyasından hak parıltıları doğar. Doğruluk kaynaklan çıkar. O, bu eserinde eşsiz sırlardan bir çok anlamlar cem'etmiş, geniş lügat lafızlarını özetlemiş, tedvîn etmekle kalmayıp açıklamaya çalışmış, yazmakla kalmayıp gerçekleştirmeye çaba harcamıştır. O bir örnektir. Ve ben, onun nurundan aydınlanacağım ve onun ayaklarının izine basacağım. Ne var ki o, nahiv ve i'râbla ilgili zikrettiği şeylerin bir çoğunda değerli ile değersizi, öz ile posayı karıştırmış, zikrettiklerinde doğru ile yanlışı ayırdetme-miş, ve bir çok yerde zikrettiği lafızlar maksadı anlatmaktan uzak bir muhteva ile ifâde edilmiştir. Güzel tertîb, değerli düzenlemeden yoksun kalmıştır. Ancak yine de o, selîm gönül sahihlerinin katında beğenilen bir mevki ihraz etmekten uzak kalmamış ve şerefli zihinlerde yüce bir mekâna ulaşmaktan geri kalmamıştır.
Ben, gençliğimin coşkulu döneminde; küçük yaşta iken rahat hayat sürüp henüz terütâze bir dal iken, tefsîr konusunda bir kitâb cem'etmek arzusuyla yanıp tutuşuyor ve şiddetli bîr iştiyak içerisinde bulunuyordum. Bu kitabın nahvin ince sırlarını açıklamasını, yüce dinin parıltılarını düzenlemesini, muhtelif yönlerden kırâet noktalarını açıklamasını ve her bakımdan vârid olan hüccetlerini beyân etmesini, kaynaklarından çıkarılmış olan anlamların açıklanması konusunda bütün beyan yollarını cem'etmesinİ ve daha buna benzer pek çok bilgileri ihtiva etmesini istiyordum. Yaşımın altmışı bulduğu şu günlerde, başımın ihtiyarlıktan parıldayıp ağardığı, eksiklik üzerine eksiklikle dolduğum bu yıllarda; efendimiz, değerli emir, âlim, nimet sahibi, CelâFüd-dîn ve Rükn'ül-İslâm, Rcsûlullah (s.a)'ın Ehl-i Beyt'inin medâr-ı iftiharı Ebu Mansûr Muhammed îbn Yahya f bn Hîbetullah Hüseyn'in -Allah onun yüceliğini sürdüre dursun- bu bilimle alakalı değerli ilgi ve desteklerinin teşvikiyle bu maksadımı gerçekleştirmeye yöneldim. Onun bu fendeki bilgisi, arzusunun doğruluğunu ve bu ilmin hakîkatlarının gerçekleşmesi hususunda himmetini yöneltmesini ve bu İlmin inceliklerini ve yüceliklerini ihtiva eden bir çalışma ortaya konmasını istemesi; (beni) bu planımı gerçekleştirmeye şevketti... Bunun üzerine onun arzusuna cevâb vermek, hoşnudluğunu elde etmek üzere kendimi görevli saydım. Sonra Allah Teâlâ'dan hayır dileğinde (istihare) bulundum ve müteakiben bu önemli hazîneyi elde etmek için düşüncemi ve himmetimi toparladım. Bu değerli fazileti kazanmak üzere ciddiyetle ayağımı bu yola yönelttim. Bütün çaba ve yorgunluğumu bu amaç için harcadım. Gözü uykusuz, zihni yorgun bıraktım. Derin düşüncelere daldım ve tefsirleri (önüme) koyup Allah teâlâ'nın tcvfîkini ve kolaylaştırmasını dileyerek işe başladım." (Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, 1-4)
Bilâhere müellif, eserini nasıl te'lîf ettiğini, hangi esâsları gözönünde bulundurduğunu, metodunun ne olduğunu açıklıyor ve müteakiben Kur'ân ilimleriyle ilgili bazı ön bilgiler veriyor. Kur'ân ilimlerinde bilinmesi gereken ana konulan yedi başlık altında kaydederek önce Kur'ân âyetlerinin sayısını sonra meşhur kurrâların isimlerini tefsîr, te'vîl konularını, âyetle hadîs arasındaki ilişkiyi, re'y ile tefsire

başvurmanın sakıncalarını zikrediyor. Dördüncü kısımda Kur'ârTın isimlerini ve anlamını, beşincide Kuran ilimleriyle ilgili eserleri ve çalışmaları, altıncı bölümde Kur'ân ve Kur'ân ehlinin fazîletini, yedinci bölümde de Kur'ân okuyan kişilerin seslerini güzelleştirmeleri gerektiğini âyetleri tecvîdine uygun olarak okumaları lâzım geldiğini beyân ediyor.
Tabressî, gerçekten bu tefsîrinde devrin bütün kültür birimlerini yansıtmaya çalışmış, gramer inceliklerinden-, kırâetten, i'râbtan, nüzul sebeblerinden, ahkâm-dan, Kur'ân'ın üslûbundaki güzelliklerden ve kısaca Kur'ân'ın sâhib bulunduğu bü-tün özelliklerden söz etmiştir. Kendisi şîî olmasına rağmen, aşırı bir şîî tavrına sâhib olmaktan çok kendi mezhebini diğer mezheblerden haklı gösterebilmek için gayret etmekte ve Şîî.Mü'tezilî görüşlere yaygın olarak yer vermektedir. İmamet konusunun tebarüz ettirilmesine önem verilen bu tefsirde, Hz. Alinin velayeti konusuna temas edilmekte, imamların ma'sûmiyetinden, Şîî inançları arasında yer alan Mehdi, ric'at ve takîyye inançlarından sözetmekte ve fıkhî konularda Oniki İmâm Şiîliğinin ana görüşleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Mut'a nikahıyla İlgili açıklamalarda, abdestte ayağın meshedilmesi meselesinde EhM Kitâbtan kadınlarla evlenilmesİ konusunda ve humusle alâkalı görüşlerde, peygamberlerin mîrâsı gibi konularda Şiî görüşler kesinlikle savunulmakta ve benimsenmektedir, lcmâ' konusunda Ehl-i Sünnete karşı çıkan Tabressî, irâde hürriyeti, Allah'ın görülmesi (Rü'yet'ullah) sihir, şefaat ve îmânın hakikati gibi konularda diğer Şîî imamlar gibi davranarak Mu'te-zilî fikirleri benimsemektedir. Tefsirde mevzu hadîslere fazlasıyla yer vermekte, hiçbir yorum ve eleştiri yapmadan zaman zaman tsrâiliyâta temas etmektedir.
Bu tefsirin bir diğer özelliği de; Şîî inançları doğrultusunda Kur'ân'ın bâtını anlamlarına yer vermesi ve bu arada işârî tefsir anlayışına İştirak etmesidir. Biz İbn Kesîr tefsirinin izah bölümünde Tabressî'ni tefsirinden bir çok alıntılar yaptığımız için burada onun tefsirinden örnekler vermeye gerek duymuyoruz.
(Daha geniş bilgi için bkz. Amûlî, A'yân'üş-ŞÎÎ, IV, 276-282;Abbâs el-Kummî, Fevâid'ür-radaviyye, 350-352; Havansârî, Ravdât'Ül-Cennât, 512-514; Mamekânî Tenkîh'ül-Makâl, II, 7-8, Âğâbüzürk, A'lâm'üş-Şîî; Brockelmann, G.A.L., I, 405; Meni' Abdülhâlim Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 153-159; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 99-144; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 66-67).[38]

3- Molla Sadreddin Şârâzî (öl. 1050/1640)

Molla Sadreddin Şîrâzî 979 veya 980 (1571 veya 1572) yılında Şîrâz'da dünyaya gelir. Şîrâz'ın ünlü bir ailesine munsûb olup babası vezirlerden İbrahim'dir. Şîrâz'-daki ilk çalışmalarından sonra İsfahan'a giden, Molla Sadreddin ünlü Şîî bilgini Ba-hâcddin Âmelî'den dinî ilimleri ve Mir Dâmâd'dan da aklî ilimleri öğrenir. Ayrıca Mîr Fendereskî'nin de derslerine devam eder. İran'da Molla Sadra veya Sadr'ül-Müteellihîn veya öğrencileri arasında, Âhund" diye anılan Sadreddin Şîrâzî 7 yahut 11 yıl boyunca Kum kenti yakınlarındaki Kahat köyüne çekilerek tefekküre dalar ve neticede Şîrâz'da büyük bir okul yaptıran vâlî Allahverdi Hân'ın daveti üzerine burada dersler vermeye başlar. Bu okul İran İslâm düşüncesinin yenilenmesinde ve

bugünlere değin gelen Şîî düşüncenin canlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yedi kez hacca gittiği sanılan Molla Sadra 1050 (1640) yılında Basra'da vefat etmiştir. İran İslâm düşüncesinin en büyük mütefekkirlerinden sayılan Molla Sadrâ'nın kırka yakın eser yazdığı söylenmektedir. Bunlar arasında bilhassa Esfar-ı Erbaa, el-Mebde' ve'1-Mead, Şevâhid'ür Rübûbiyye, el-Hikmet'ül Arşiyye, İksîr'ül-Ârifîn gibi eserleri çok ünlüdür. Ayrıca İbn Sina'nın eş-Şifâsına, Esîrüddîn Ebherî'nin Hidâyet'ül-Hikmet'ine ve Sühreverdî'nin Hikmefül-İşrâk'ına yazmış olduğu şerhleri de çok beğenilmiştir.
Sadreddin Şîrâzî Şîî akidenin ana kaynaklarından olan Kuleynî'nin Usûl el-Kâfî isimli eserine bir şerh yazmış ve ayrıca Mefatîh'ül-öayb ve Esrâr'ül-Âyât isimli iki tefsîr kaleme almıştır. Esrâr'ül-Âyât ve Erivâr'ül-Beyyinât isimli tefsiri îran hikmet geleneğinin etkilerine yansıtan ve Şîî akideyle İbn Sînâ ve Sühreverdî'nin felsefî sistemlerini birleştirerek uzlaştırmaya çalışan bir tefsirdir.[39]

4- Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî (öl. 1091/1680) es-Sâfi fî Tefsîr'il-Kur'ân'il-Kerîm.

Molla Muhsîn İbn Muhammed İbn Şâh Murtazâ İbn Şâh Mahmûd el-Kâşî Feyz-i Kâşânî lakabıyla da şöhret bulmuş olan ünlü Şîî fakîhi usû! bilgini ve tefsircisi. Molla Sadra ekolünün ünlü temsilcilerinden olup birçok şîî bilgin ve düşünür yetiştiren bir aileye mensubtur. Safevîler döneminin ünlü Şîî bilginlerinden Molla Şâh Murtazâ babası olduğu gibi, Alem'ül-Hüdâ da oğlu idi. Keza kardeşi Nureddîn Kâşânî ve onun oğlu Molla Muhammed Hâdî ve yine diğer bir kardeşi Molla Abdülğafûr ve onun oğlu Molla Muhammed Mü'min devrin ün salmış bilginleri arasında bulunuyorlardı. Ünlü Şîî bilgin Molla Sadreddîn Şîrâzî'nin (öl. 1050/1640) dâmâdı da olan Feyz-i Kâşânî arapça, ve farsça birçok eserler kaleme almıştır. Müderris Rezavİ'nİn ifâdesine göre; yüzyirmİ civarında eseri bulunmaktadır. (Reyhânî'den nakleden, Henri Corbin, La Philosophie îranienne Islâmigue, 180), Farsça bir divânı da bulunan Molla Muhsin'in el-Keümât'üt-Tarîfe, Teşrih'ül-Âlem, Nakdül-Usül, es-Sâfî fî Tefsîr'il-Kur'ân*il-Kerîm, el-Vâfî fî Şerh'il-Kâfî gibi eserleri çok meşhurdur.
Safevî hükümdarlarından Şâh Abbâs II, (1642-I667'de iktidardaydı) ona bir mektûb yazarak Isfahan başmüftülüğünü teklif etmiş, fakat Molla Muhsin bunu kabul etmeyerek Kâşân'da kalip öğrencilerine ders vermeyi ve eserlerini kaleme almayı tercîh etmiştir. (Hcnri Corbin, A.g.e., 181).
Hadîsde Seyyid Mâcid el-Bahrânî'den felsefe ve usûlde Molla Sadreddîn Şîrâzî'den dersler alan Molla Muhsin eserlerinde tasavvufî ve felsefî açıklamalara ve yorumlara geniş yer vermiştir.
Tefsirde biri kısa, biri orta, biri uzun olmak üzere üç eser kaleme almış olan Molla Muhsin'in bahis konusu ettiğimiz es-Sâfî Oniki İmâm Ca'ferîliği doğrultusunda Kur'ân-ı Kerimi tefsire çalışan orta büyüklükte bir eserdir. Yeri geldikçe, Şîî akidenin esâslarını Kur'ân âyetleriyleyorumlama gayreti içine giren Molla Muhsin, bunun dışındaki âyetleri kısaca açıklamakta yetinmektedir. Kezâ'Kur'ân kıssaları, peygamberin savaşları, konusuna geniş yer vermektedir. Ancak burada anlatılan olaylar, tamamen Şîî imamlarının naklettikleri yorumlara dayanmaktadır. Zaman

zaman Şîî görüşün savunulmasında aşırı giden Molla Muhsin, peygamberin ashabına dil uzatmaktan da çekinmez. Tefsirine oniki İmamları andırırcasına oniki mukaddime ile başlayan Molla Muhsin, öncelikle Ehl-i Beyt'in Kur'ân tefsirinde önemli bir yer tuttuğu ve onların Kur'ân tefsirine en ehliyetli kişiler olduklarını savunur. *Buna göre Ehl-i Beyt'in dışındakiler Kur'ân tefsirinde Ehl-i Beyt kadar yetkili değildirler. Çünkü Kur'ân ilimlerini derleyip toparlayan, onun mânâ ve esrarını ihata eden, sembol ve işaretlerine vâkıf olanlar Ehl-i Beyt mensûblarıdır. Ve yine Molla Muhsin'e göre; Kur'ân, Peygamberin evinde nazil olduğu için, ev sahibi evde olan şeyleri en iyi bilen kimse olacağından elbette evde bulunanların tefsirleri de diğerlerinin tefsirlerinden daha hakîkata uygun olacaktır. Bu sebeple bizim onların kapısından başka bir kapıya gitmemiz ve bir başka kaynağa başvurmamız doğru olmayacaktır. (es-Sâfi, I, 2) Bilâhere bu görüşlerini Ehl-î Beyt kanalıyla nakledilen hadîs ve rivayetlerle de desteklemeye çalışmakta ve Küleyhî'nin el-Kâfî isimli eserinden, Süleym îbn Kays el-Hilâlî'den nakledilen şu rivayeti zikretmektedir: Süleym der ki: Ben Hz. Ali Aleyhisselam'dan şöyle dediğini işittim: Resûlullah (s.a)'a nazil olan her âyeti bana okuttu ve dikte ettirdi. Ben de kendi haltımla.onu yazıyordum. Ve Resûlullah (s.a) bana bu âyetlerin te'vilinî, tefsirini, nâsîhini, mensûhunu, muhkemini ve müteşâbihini öğretti. Allah'ın bana bunu anlamamı ve ezberlememi sağlayacak bilgi vermesi için de duâ etti. Ben, Allah'ın kitabından hiçbir âyeti unutmadım. Ve bana duâ ettiği günden beri dikte ettirdiği her bilgiyi de muhakkak yazdım. Ve yine Allah Teâlâ'nın kendisine Öğrettiği helâl ve haram, emir ve nehiy, İtaat ve isyan konusunda olmuş ve olacaklarla ilgili her bilgiyi -hiç bir şeyi dışarda bırakmamak üzere- bana öğretti ve ben de onu kendisinden ezberledim. Bir tek harfini bile unutmadım. Sonra Resûlullah (s.a) elini göğsüme koyarak Allah'a benim kalbimi ilim, anlayış, hikmet ve nûr ile doldurması İçin duâ etti. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Resulü, anam-baban sana kurbân olsun ki, sen bana duâ ettiğin günden bert senden hiçbir şeyi unutmadım ve yazmadığım hiçbir şey kalmadı. Yine de benim unutmamdan mı endîşe ediyorsun? Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Ben, senin unutmandan veya ilgisizliğinden endîşe ediyor değilim." Bu rivayeti Ayyâşîtefsî-rinde, Şeyh Sadûk'ta İkmâl isimli eserinde az çok aynı ifâdelerle rivayet etmektedirler. Ancak bunun sonuna şu ifadeler de eklenmiştir: "Resûlullah (s.a) devamla buyurdu ki: Rabbım Senin hakkındaki duamı kabul ettiğini ve senden sonra seninle birlikte ortaklık edenlerin hakkındaki duama icabet ettiğini bana bildirdi. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Resulü, benden sonra benîm ortaklarım da kim? Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Onlar, Allah Teâlâ'nın: "Allah'a itaat edin. O'nun Resulüne ve sizden olan Ulû -emr'e İtaat edin." buyurarak kendisine ve bana yaklaştırdığı kimselerdir. Onlar da kim oluyor? deyince, buyurdu ki: Benim vasîlerimdir. Bunlar tümüyle hidâyete ermiş ve hidâyete götürenler olarak Havz-ı Kevser'e erişecek olanlardır. Onları horlayanlar kendilerine zarar veremeyeceklerdir. Onlar Kur'ân'la beraberdirler, Kur'ân da onlarla beraberdir. Onlar Kur'ân'dan ayrılmazlar, Kur'ân'da onlardan ayrılmaz. Ümmetim onlarla zafere erer ve yağmur, onlar için yağar, belâlar onlar sayesinde defedelir. Dualar onlar yüzünden kabul olunur. Dedim ki: Ey Allah'ın Resulü, onların adını bana söyler misin? Buyurdu ki: Şu oğlum.Ve elini Ha-san'ın başına koydu. Sonra şu oğlum, dedi ve elini Hüseyin'in başına koydu. Sonra onun Ali adı

verilen oğlu ki o senin hayatında dünyaya gelecektir. Kendisine benden selâm söyle, dedi. Sonra da Hz. Muhammed'in soyundan gelen oniki imâmı saydı. Ben ona dedim ki: Anam-babam sana kurbân olsun ey Allah'ın Resulü, onların da adını say. O da teker teker her birinin adını saydı. Ve buyurdu ki: Ey Hilâl oğullarının kardeşleri Allah'a andolsun ki, Muhammed ümmetinin mehdisi de onların arasındadır. Yeryüzü zulüm ve azgınlıkla doldurulduğu gibi o (Mehdî) yeryüzünü adalet ve doğrulukla dolduracaktır. Allah'a andolsun ki, Harem-i Şerifte makam (İbrâhîm) ile Rükün arasında ona bî'at edecekleri ben iyi biliyorum. Onların babalarının adını ve kabilelerinin adını da iyice biliyorum." (Molla Muhsin es-Sâfi, I, 5-6).
Molla Muhsin her ne kadar Kur'ân'ın mânâsını anlama yetkisini Ehl-i Beyt'e tahsis ediyorsa da bazı derin anlayış ve kavrayış sahiblerinin de Kur'ân'ı anlayıp tefsir edebileceklerini belirtmekte ve bu gibi kimselerin ana vasfının Allah'a, Resû-lullah'a ve Ehl-i Beyt'e bağlılık olması gerektiğini bildirmektedir. Binâenaleyh, bu anlayış derinliğine ulaşmış olan bilginler, Allah Resulü ve onun soyundan gelen ki-şilerden bilgi aldıkları onların izinden gidip bilgide derinleşerek, sırlara muttali* ol-dukları takdirde Kur'ân'ı anlayıp yorumlayabilirler. Kur'ân'ın anlaşılmaz kısımlarından istifâde edip, hârikalarından bir nebze öğrenebilirler. Ve böylece peygamberin; Selmân bizim ehl-i beytimizdendir", diyerek onun soyundan gelmediği halde kendi soyuna katmış olduğu kimseler zümresine ererler. (Molla Muhsin, A.g.e.l.s)
Tefsirde en güvenilir kaynağın ve yolun Ehl-i Beytten gelen haberler olduğunu ve bunların Kur'ân'ı diğerlerinden çok daha fazla bildiklerini, bunun dışında sahabe ve tabiinin tefsîrine güvenilmemesi gerektiğini savunan Molla Muhsin Kâşânî'ye göre; Kur'ân'ın büyük bir kısmı Ehl-i Beyt ile onların dostları ve düşmanları hakkında nazil olmuştur. Kur'ân'da vârid olan övücü ifâdelerin hepsi Ehl-i Beyt'e, ye-rici ifâdelerin hepsi de onların düşmanlarına aittir. Bu cümleden olarak Molla Muhsin, Kâfî ve Ayyâşî'den naklen şu rivayeti aktarır: Ebu Ca'fer Aleyhisselam dedi ki: Kur!ân dört bölüm olarak nazil olmuştur: Dörtte biri bizim hakkımızda, dörtte biri bizim düşmanlarımız hakkında, dörtte biri kurallar ve mes'eleler, dörtte biri de farzlar ve hükümlerdir. (Molla Muhsin, es-Sâfî, I, 7)
Molla Muhsin'e göre, Kur'ân'ı ilk derleyen Hz. Ali'dir. Tahrîf ve tebdîle uğra-maksızın Kur'ân'ı tam olarak ilkin o cem'etmiştir. Bunu Hz. AH kendiliğinden de-ğil, peygamberlerden aldığı bir emirle yapmıştır. Buna göre; Ebu Abdullah der ki: Hz. Peygamber Hz. Ali'ye şöyle dedi: Ey Âli; Kur'ân sayfalar, ipek ve kâğıtlar üzerinde yazılmış olarak benim yatağımın arkasındadır. Onu alın, derleyin ve yahûdîlerin Tevrat'ı kaybettikleri gibi siz de onu kaybetmeyin. Hz. Ali gidip onları toparladı ve sarı bir elbisenin arasına koydu. Sonra evinde onu mühürledi. Hepsini cem'edinceye kadar asla bu elbiseyi giymem, dedi. Öyle ki bir kişi yanına geliyordu, o elbisesini giyinmemiş olarak geleni karşılıyordu Ta ki onda bulunan âyetlerin hepsini cem'etti. (Molla Muhsin es-Sâfî, I, 10).
Molla Muhsin tefsirinde Kur'ân'dan bir âyet bulursa, âyeti âyetle tefsire çalışmakta, âyet bulamazsa Ehl-i Beyt kanalıyla nakledilen hadîslere başvurmakta, bu da olmazsa diğer tefsir bilginlerinden kendilerine ulaşan haberleri aktarmakta ve buna göre âyetleri yorumlamaktadır. Ancak her âyetin yorumunda az önce de belirttiği-

miz gibi, kendi mezhebinin görüşünü yansıtmaya veya desteklemeye özet bir gayret göstermektedir. Bu tefsirde, Şia'nın temel inançlarından olan velayet, vasiyyet, ric'at, takiyye ve benzeri konularda müt'a, ehl-i kitabtan olan kadınlarla evlenme, mes üzerine meshetme, abdest alırken ayağın yıkanması, ganimetler gibi konular tamamen ştî görüş doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır. Keza kelâmı konularda rü'ye-tullah, şefaat, irâde hürriyeti ve büyü gibi hususlarda Mu'tezilî görüşlere, yer verilmektedir. Genellikle mevzu ve uydurma hadîslere dayanılan bu tefsirde Şîa tarafından esâs kabul edilen Ehl-i Beyt'in sözlerine de fazlasıyla yer verilmektedir.
(Daha geniş bilgi için bkz. Havansârî, Ravdât'ül-Cennât, 542-549; Mâmekânî, Tenkîh'ül-Mekâl, II, 54; Henri Corbin, La Philosophi Iranienne İslamigue 179-187; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 187; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 145-185).
Şîî tefsîr fâaliyetlerinin elemanter bir dökümü henüz tamamen ortaya konmadığı için, biz en Önemli eserleri hakkında bilgi vermekle yetiniyoruz. Çağdaş Şîî müfessirlerden Tabâtabâî'nin tefsiri hakkında ise Modern tefsîr faaliyeti bölümünde detaylı bilgi vereceğimizden burada onu ayrıca tanıtmaya gerek duymuyoruz.[40]

VI- TASAVVUFI TEFSİRLER

Bilindiği gibi, İslâm'da gayba îmân, diğer bütün itikâdî esâsların üzerine bina edildiği temel bir İnançtır, islâm'ın vazettiği altı îmân esâsının dördü ğayb alemiyle ilgilidir. Binâenaleyh, İslâm düşüncesinde görülen alan kadar görülmeyen alanla ilgili hususlar geniş bir yer kaplar. Görülmeyen âlemle bağlantı kurmanın yolu; ya bir görünen varlık olan Peygamberin zâtıdır, ya da peygamberin getirmiş olduğu esâslar doğrultusunda muhtelif bazı bilgi vâsıtalarıdır. Peygamberin şahsiyetini bir kenara bırakacak olursak, her ferdde görülmeyen âlem ve varlıkla irtibat kurabilmenin oldukça dar olmakla beraber bazı yolları bulunmaktadır.
İnsanoğlu için görülen varlık alanından çok, görülmeyen varlık" alanı daha ilginç geldiğinden her zaman bu alanla alakalı konulan ilgi ile ta'kîp etmiştir. Ne var ki görülen alandaki sistematik yapı, görülmeyen alanda mevcûd olmadığından bu konuyla ilgili bilgiler ancak istiare, teşbîh, temsil ve tecrîd yolu ile olmaktadır. Bu sebeple Resülullah'ın hayatında, görülmeyen âlemle ilgili tüm bilgileri Peygamberin kendisinden alan müslümanlar, peygamberin vefatından sonra onunla aynı olmamakla beraber gaybî bilgi edinme yollarını araştırmışlar ve peygamberin emirleri doğrultusunda davrandıkları takdirde Allah tarafından kendilerine İlham niteliğinde bazı bilgilerin aktarılacağını kabul etmişlerdir. Hz. Peygamberin hayatı son derece sâde olduğundan dünya ve maddî değerlere ilgi göstermediği, müslümanlar kendi hayatlarım Peygamberin hayatına benzetmek amacıyla zühd ve takva içerisinde hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Böylece hem bir manevi bilgi pırıltısı elde edebilmek için çalışmışlar, hem de dünyanın maddî kaygılarına aldırış etmemek gibi gönül zenginliğine erişmişlerdir.
Ne var ki Peygamberden sonra ortaya çıkan siyâsî, sosyal ve iktisadî hâdiseler ve risâlet kaynağını yakından tanımamış insanların dünya nimetlerine fazlasıyla itibâr göstermeleri, Peygamberin o sâde hayatına alışkın olan bazı inanmışların dünyevi

değerlerden tamamen soğumalarına neden oldu. Böylece İslâm dünyasında; kendini zühd ve takvaya adayan, dünyaya değer vermeyen, maddî ihtirasları önemsemeyen zâhidler, âbidler ve nâsikler zümresi teşekkül etti. Zamanla bu zümrenin oluşturdu-ğutopluluklar muhtelif isimlerle anılır oldular. Böylece tasavvuf denilen manevî cehd faaliyeti ortaya çıktı. Başlangıçta daha çok maddî değerlere karşı ilgisizlik şeklinde beliren bu faaliyet, bir süre sonra tüm varlığı ve eşyayı da içeren bir açıklama ve yorumlama şeklini aldı. Ve bu anlayışı İslâm dünyasında büyük bir ilgi gördü. Sû-fî'nin varlık ve eşyaya bakış tarzını şer'î esaslara dayandırmak isteyen bazı kimseler kendilerine Kur'ân'dan mesned arama ihtiyacı duydular. Nasıl Hicrî ikinci yüzyıldan itibaren belirmeye başlayan muhtelif mezhebier Kur'ân'ı kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamak gereğini duymuşlarsa, mutasavvıfe de kendi dünya görüşleri doğrultusunda Kur'ân'ı yorumlama gereğim duymuş ve böylece bir gayret içine girmiştir. Başlangıçta daha çok zühd ve takvayı özendirici nitelikte olan bu faaliyet, bir süre sonra Kur'ân'ı Kerîm'i alışılagelen tarzdan ayrı bir bakış açısıyla yorumlama şekline dönüşmüştür.
Tasavvufî tefsirler genellikle iki kategoride mütalaa edilir: Nazarî Tasavvufî tef-sîrler ve Işârî Tasavvufî tefsirler. Nazarî Tasavvufî tefsirlerden maksad kısaca mu-tasavvıfenin kendi ilke ve görüşlerini te'yîd maksadıyla, Kur'ân'dan deliller getirmeye çalışmaları şeklinde özetlenebilir. Bayezid el-Bistîmî'den Muhyiddîn lbnü'l-Arabi'ye kadar uzun bir tarihî seyir içerisinde gelişmiş olan bu tefsîr anlayışı şeriatın zahirini esâs alan fukahâ tarafından kısmen kabul edilmiş ve kısmen de uygun görülmemiştir. Ancak ihtimal dahilinde bulunması sebebiyle de bu anlayış reddedilip ağır ten-kîdlere hedef olmamıştır.
İşârî veya feyze dayalı tefsirler ise; Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan mânânın büs-bütün dışında hiçbir kural tanımadan yapılmış olan tefsirlerdir. Nazarî Tasavvufî tefsirlerde üzerine istinâd edilen bazı temel prensibler bulunmasına ve bu prensipler doğrultusunda âyetlerin yorumlanmasına karşılık, işârî tefsirlerde hiç bir temel pren-sib esâs alınmadan kişinin, riyâzat yoluyla elde edebileceği, feyiz ve ilhamla erişip anlayabileceği yorumlar ortaya konulmaktadır. Ancak bir başka kişinin aynı tarzda bir ilham ile aynı anlamları çıkarması ihtimâli çok zayıftır. Tasavvufî teTsîrlerin birçoğu, âyetlerin muhtemel mânâlarından zayıf da olsa birini seçerek işârî tefsirde bu ihtimâllerden herhangi birisi esâs alınmadan yalnızca kişinin şahsî tecrübesine göre tefsîr yapılmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 337-378).
Her iki şıkkıyla da işârî tefsîr, Kur'ân'ın biri zahirî diğeri de bâtın! olmak üzere iki anlamı bulunduğu ilkesinden hareket etmektedir. Tasavvufî tefsîr anlayışım be-nimseyen bilginler; işârî tefsirin bazı noktalardan şeriata uygun, bazı noktalardan ise şeriata aykırı olduğunu savunurlarken, Kur'ân'ın insanlar tarafından anlaşılmak üzere indirilmiş bir kitab olduğunu ve dolayısıyla anlaşılması mümkün olmayan kı-sımlarının bulunmadığını; insan zihninin belki ilk anda olmasa da, cehd ve gayret sarfettikten sonra Kur'ân'ın hepsini anlayabileceğini kabul eden bilginler işârî tefsî-ri bâtınîlik hareketine kapı açan bir aralık olarak görmüşlerdir. Kur'ân'ın zahirî ve bâtinî anlamlan bulunduğunu kabul edenler Peygamberin ve ashabının Kur'ân'ı İşârî yollarla tefsîr ettiklerini söylemişlerdir. Kur'ân'ın zahirî ve bâtın! anlamlan olduğunu öne sürenler işârî tefsirin meşru olabilmesi için iki temel şart

koymaktadırlar: Öncelikle işârî tefsîrin Arab dilinde kabul edilen ve arapça ifâdelerde alışılagelen anlamlara uygun bir anlam taşıması gerekir. Ayrıca bu anlamın doğruluğuna delâlet eden gerek Kur'ân'dan, gerekse diğer kaynaklardan deliller bulunmalıdır. Bu iki şart mevcûd olursa, Kur'ân'ın bâtın! yorumları olarak ifade edilen işârî tefsirlerin kabul edilmesi gerekir. Aksi takdîrde reddedilip Kur'ân'a uygun olmadığının belirtilmesi icabeder.
Şu halde işârî tefsîrin kabul görmesi için tefsîr bilginleri ana başlıklar halinde şu esâsları vazetmiştirler:
a) Tefsîr âyetin zahirine aykırı olmamalıdır.
b) Tefsîr eden kişi âyetin zahirinin dışında asıl maksadının bu (işârî tefsîr) olduğunu iddia etmemelidir.
c) Yapılan te'vîl, âyetin nassına aykırı ve uzak olmamalıdır.
d) Yapılan tefsirin, şeriata ve akla aykırı tarafı olmamalıdır.
e) îşârî tefsîrinin öngördüğü te'vilîn şer'î bir mesnedi bulunmalıdır.
Buna mukabil, Kur'fin'm bâtinî mânâlarının mü'minleri ilgilendirmeyeceğini, nun müteşâbih âyetler mesabesinde bulunduğunu, müzminlerin ancak zahirî anlamlardan sorumlu olduğunu savunanlar ise işârî tefsiri kabul etmezler.
Îşârî tefsîr faaliyetine taraftar olan ve olmayan bazı islâm bilginlerinin görüşünü de Şöylece zikredebiliriz: İmâm Şâtıbî'ye göre; "Kalbe vârid olan ve gözler tarafından ayân-beyân görülen Kur'ân'ı değerlendirmeler -bütün şartları elverişli olursa iki kısımdır:
a) Asıl çıkış noktası Kur'ân olan ve diğer varlıklarda onu izleyen değerlendirmedir. Bütünü itibarıyla doğru olan değerlendirmeler basîret nurunu varlık perdelerini durmadan ve doğrudan yırttığı değerlendirmelerdir. Durarak yırttığı değerlendirmeler sülük ve tahkik ehlinin (Sûfîler) açıkladıkları gibi ya sahîh değildir veya tâm değildir.
b) Asıl çıkış noktası varlıklar olup cüz'î ve küllî şekliyle varlıklardan kaynaklanan ve buna bağlı olarak yapılan Kur'ânî değerlendirmeler. Eğer birinci şekilde değerlendirme bulunursa; bu, sahihtir ve Kur'ân'ın bâtınını zorlanmaya başvurmadan anlamak bakımından muteber bir değerlendirmedir. Çünkü bu Kur'ân anlayışı Kur'ân'ın indirildiği esâs doğrultusunda kalbe vârid olmaktadır. Ve her mükellefe yaraşan tâm bir hidâyettir. Mutlak olarak değil, şartlar ve mükellefiyetler doğrultusunda uygun bir değerlendirmedir. Değerlendirme böyle olursa bu yolda yürüme doğru^yol-da yürümek demektir... ikinci şekildeki değerlendirmeye gelince; Kur'ân'ın bâtınının anlaşılmasında bu değerlendirme üzerinde durmak gerekir. Ancak onu mutlak olarak almak imkânsızdır. Zîrâ bu, birinci değerlendirmenin aksine olduğundan Kur'ân'ın anlaşılmasında bu değerlendirmeye dayanarak söz söylemek doğru olmaz. (Şâtıbî , el-Muvâfakât, III, 403-404) Hadîs bilginlerinden tbnü's-Salâh, kelâm bilginlerinden Sa'deddîn Teftâzânî gibi âlimler işârî tefsirin uygun olabileceğini belirtmişlerdir.
Îşârî tefsîre tarafdâr olan Muhyiddîn İbn'ül Arabî ise şöyle demektedir. "İyi bil ki: Azîz ve Celîl olan Allah Teâlâ mahlukâtî yarattığında insanı tavır tavır (çeşitli şekilde) yaratmıştır. Kimimiz bilgili, kimimiz bilgisiz; kimimiz insaflı, kimimiz inâd-çı; kimimiz ezen, kimimiz ezilen; kimimiz hâkim, kimimiz mahkûm; kimimiz tahakküm eden; kimimiz tahakküm edilen; kimimiz başa geçen, kimimiz başına ge-

çilen; kimimiz emîr, kimimiz me'mûr; kimimiz kral; kimimiz kralın peşinde gidenler; kimimiz kıskanan kimimiz de kıskanılan olarak yaratılmışızdır. Allah Teâlâ, kendini Allah'ın hizmetine adamış olan ilâhî, mevhibe yoluyla Allah'ın kendilerine lütfettiği onun, mahlukâtıyla ilgili sırlarını bilen ve bu bilgisiyle ona hizmet eden Allah ehline karşı resmî bilginler (Ulemâ-i Rüsum) den daha şiddetli ve daha azgın birini yaratmamıştır. Allah'ın kitabını ve onun kitabındaki işaretleri anlamakta Allah, ariflere birtakım sırlarını bildirmiştir. Onlar (resmî bilginler) bu gruba (ariflere) karşı Firavunların peygamberlere (Allah'ın selâmı onlara olsun) karşı olmaları gibidirler. Bizim açıkladığımız gibi, varlıktaki durum kadîm bilgide geçtiği tarzda gerçekleştiğinden Ötürü bizim arkadaşlarımız işaret yoluna başvurmuşlardır. Öyleyse onların (Allah onlardan razı olsun) ardından ve önünden bâtılın gelmediği, Azîz kitabın şerhiyle ilgili sözleri, işaretlerden ibarettir. Bu işaretler herne kadar gerçek ve Kur'ân'ın faydalı mânâlarının tefsiri iseler de.bütün bunlar bu konuda herkesin onları kabul etmelerine rağmen onların nefislerine vârid olmuş bulunan işaretlerdir. Kitabın kendi dilleriyle indirilmiş olduğu lisân bilginlerinin öğrettiği gibi, bu kitabın indirilen diline uygun olmakla beraber onların nefsine vârid olan işaretlerdir. Allah Teâlâ onlara "âfâkta ve enfüste âyetlerimizi göstereceğiz." (Fussilet 53) buyurarak bu iki veçhi de onların önüne sermiştir. Yani âfâkta ve kendi nefislerinde indirilmiş olan âyetleri. Şu halde indirilmiş olan her âyetin iki yüzü vardır. Bir yüzünü onlar kendi nefislerinde görürler. Diğer yüzünü de kendilerinden çıkan şeylerde görürlür. Böylece kendi nefislerinde gördükleri şeye; resmî bilgilerin sahibi olan fakîhler anlayış göstersinler diye işaret adını verirler de, tefsîr demezler. Maksadları onların (resmî bilginlerin) şerlerinden korunmak ve kendilerini küfür ile itham etmelerinden sakınmaktır. Zîrâ onlar hakkın hitabının düştüğü yeri bilmemektedirler. Halbuki Hak ehli işaretlerinde hidâyet kanunlarına uymuşlardır. Allah Teâlâ herne kadar Allah ehlinin kİtâblannda te'vîl ettikleri şekildeki hükmü nass olarak ifâde etmeye muktedir ise de, bunu yapmamıştır. Aksine avamın diliyle indirilmiş bulunan ilâhî sözleri, Allah'ın kullarına lütfetmiş olduğu anlayış gözleri açıldığı takdirde kulların anlayabileceği Özel manevî bilgiler şeklinde o kelimelerin içerisine saklamıştır. Eğer resmî bilginler, insaflı davransalarda âyete kendi aralarında kâbûl ettikleri zahirî gözle bakabilselerdi de kendi nefislerini değerlendirebilselerdi; bu âyetlerin mânâsının kendi aralarında birbirlerinden farklı, üstün veya düşük olduğunu anlarlardı. Eksik olanlar eksik olmayanların faziletini kabul ederlerdi. Ve hepsi de tek bir yöne doğru akıp giderdi. Herne kadar onlar kendi aralarında gözlenen bu mertebe farklılığını kabul etmekte iseler de, kendi idrâklerine kapalı bulunan bir konuda Allah ehlinin getirmiş olduğu bilgileri inkâr etmektedirler. Bunun nedeni onların kendi aralarında bunların (Allah ehlinin) bilgin olmadıklarını kabul etmeleridir. Onlara göre; örfen alışılagelen öğrenim yolundan başka bir yolla bilgi öğrenİ-lemez. Doğru derler, çünkü bizim arkadaşlarımız da bu bilgiyi yalnız öğrenim yoluyla gerçekten öğrenmişlerdir. Bunun öğrenimi ve Öğretimi de Rahmânî ve Rabbânîdir. Nitekim Allah Teâlâ: "Seni yaratan Rabbının adıyla oku. O ki insanı bir damla pıhtıdan yaratmıştır. Kerem sahibi Rabbının adıyla oku. O ki kalemle öğretmiş, insana bilmediğini öğretmiştir." (A'lak, 1-5) ve yine: "Sizi annelerinizin karınlarından bir şey bilmezken çıkarmış olan O'dur." (Rahman, 3) buyurmuştur. Ve yine O: "İnsanı

yaratmış ve ona beyânı öğretmiştir." (Rahman, 4) buyurmuştur. Öyleyse sânı yüce olan Allah Teâlâ insanın öğretmenidir. Ve şüphesiz ki Allah ehli de peygamberlerin -selâm onlara olsun- vârisleridir. Ve Allah Teâlâ Resulü hakkında: "Ve senin bilmediğin şeyi sana öğretmiştir." (Nisa, 13) buyurmuştur. îsâ (a.s) hakkında da: "Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretir." (Âl-i Imrân, 48) buyurmuştur. Mûsâ (a.s)'nın arkadaşı Hadr hakkında da: "Ve ona katımızdan bir bilgi öğrettik." (Kehf 64)-buyurmuştur. Bize göre, resmî bilginler, bilgi ancak öğrenme ile öğrenilir, derken doğru söylemişler, nebilerin ve resmî bilgi sahibi olmayanların, bilgisiz olduklarını derken de yanılmışlardır. Allah Teâlâ: "Dilediğine hikmeti verir." (Bakara, 269) buyurmaktadır ki bu, bilgidir. Dilediğine derken nekire bir edat olan kelimesini kullanmıştır.
Ne var ki resmî bilginler, dünyayı âhirete, insanların tarafını hakkın tarafına tercih etmiş olduklarından ve bilgiyi kitâblardan veya kendi cinslerinden olan kimselerin ağzından öğrenmeye alışkın bulunduklarından, kendi kanâatlanna göre bildikleri konuda kendilerinin Allah ehli olduklarını (zann) etmişlerdir. Ve böylece avamdan kendilerini farklı görmüşlerdir. Bu görüşlerinde kendilerinin (doğruyu görmesini) engelleyen şey; Allah Teâlâ'nm kitâblan yoluyla ve Resullerinin diliyle indirmiş olduğu sırlarını öğretmek üzere bazı kullarını seçmiş olduğu gerçeğini bilmemeleridir. Halbuki inanan ve inanmayan her kesin bilgisinin mükemmelliği konusunda şüphelenmediği gerçek öğretmenin Öğrettiği gerçek bilgi odur. Allah Teâlâ cüz'îleri bilmez, diyenler Allah Teâlâ'dan bu bilgiyi nefyetmeyi kasdetmemişlerdir. Sadece, Allah Teâlâ'nm hiçbir konuda bilgisinin yenilenmeyeceğini cüz'îlerin bilgisinin Allah Teâlâ'nm bilgisinin altında toplanmış olduğunu söylemişler ve böylece -kendileri inanmadıkları halde- Allah Teâlâ'nm bilgi sahibi olduğunu kabul etmişlerdir. Herne kadar ifâdelerinde yamlmışlarsa da maksadları, Allah Teâlâ'yı bu konuda tenzîh -etmektir. Şu halde Allah Teâlâ Iütfunun eseri olarak kullarından bir kısmına ilham ve anlayış vererek, bizzat öğretmeyi kendi üstüne almıştır: "Nefse ve onu düzenleyene andolsun ki, ona kötülüğü ve takvayı ilham etmiştir." (Şems, 7,8) Böylece kötülükten sakınmak ve takva işlemesini sağlamak üzere Allah tarafından ona takva ile kötülük ilham yoluyla açıklanmıştır.
Nasıl kitabın indirilişi esasta Allah tarafından ise, bazı mü'minlerİn kalbine anlayışın indirilmesi de O'nun tarafındandır. Peygamberler -selâm olsun onlara- Allah'ın kendilerine söylemediği şeyi Allah'a söyletmemişlerdir. Bu sözleri ne kendilerinden çıkarmışlar ve ne de öğrenim yoluyla eide etmişlerdir. Aksine bunu Allah katından getirmişlerdir. Tıpkı Allah Teâlâ'nm: "Hakîm ve Hamîd'İn indirmesidir." (Fussilet, 42) buyurduğu gibi. Ve yine aynı âyette "Onun ne önünden, ne de arkasından bâtıl sirayet edemez." buyurmuştur. Peygamberlerin sözlerinin aslının Allah katından olduğuna, insan düşünce anlayışının mahsûlü bulunmadığına göre -ki resmî bilginler bunu iyi bilirler- Allah için çalışan Allah ehlinin de Allah tarafından indirilen şeyin izah edilmesi için resmi bilginlerden daha yetkili olmaları gerekir. Böylece aslında olduğu gibi bu açıklamanın da Allah tarafından ilim ehlinin kalbine indirilmesi icâbeder. Nitekim Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a) bu konuda şöyle demiştir: Bu ancak bir anlayıştır ki Allah Teâlâ bunu bu Kur'ân'la ilgili olarak kullarından dilediğine verir. Böylece bu anlayışın Allah'ın bir vergisi olduğunu kabul

etmiş ve bu vergi Allah tarafından verilen bir anlayış olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla Allah ehli bu anlayış lutfuna başkalarından daha çok lâyıktırlar.
Allah ehli, dünya hayatında Allah Teâlâ'nm zahir ehli olan resmî bilginlere devletler verdiğini ve onların fetvalarıyla halka hükmetmelerini sağladığını ve yine âhiretten haberdar olmayan bu dünya hayatının dış görünüşünü bilenleri, onlarla birleştirdiğini gördüklerinden -onlar Allah ehline karşı çıkarlarken yaptıkları şeyin iyi olduğunu zannederler ya- Allah ehli onları kendi durumlarıyla başbaşa bırakmışlardır. Çünkü onlar, nereden konuştuklarını çok iyi bilirler. Ve yine bu konuştukları hakikatlere işaretler adını vererek kendilerini onlardan muhafazaya çalışırlar. Zîrâ resmî bilginler, işaretleri inkâr etmezler. Ama yarın kıyamet kopunca her şey tamamen ortaya çıkar. Şaîrin dediği gibi:
Toz yok olduğunda göreceksin.
Altındaki at mıdır, yoksa eşek mi?
Ve yine kıyamet günü kimin ehliyete daha lâyık olduğu anlaşılacaktır. Nitekim bazıları şöyle demişlerdir:
Yanaklarda gözyaşı ardarda geldiğinde çıkacaktır açığa, Kimin ağladığı, kimin ağlama gösterisinde bulunduğu,
Nerede resmî bilginler Hz. Ali'nin sözü karşısında? Hz. Ali kendinden bahsederken Kur'ân-ı Kerîm'in Fatiha sûresi hakkında konuşmuş olsa, yetmiş deve yükünün taşıyabileceği kadar yazacağını söylemiştir. Ve sonra bunun Allah Teâla'mn kendisine vermiş olduğu Kur'ân anlayışı olduğunu belirtmiştir, öyleyse fakîh ismi, resmî bilginlerden çok bu taifeye yaraşır. Çünkü Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Dinde fakîh olsunlar ve kavimleri kendilerine döndüklerinde onları uyarsmlar diye. Belki sakınırlar." (Tevbe, 122) Böylece Allah Teâlâ onları dinde fakîh olmak ve uyarmak konusunda Peygamber makamına oturtmuştur. Onlar; resmî bilginlerin taHakküm ettikleri gibi ve zannıri esiri olarak değil, Allah Resulünün basiret üzere dû.\et ettiği gibi, onlar da Allah'a basîret üzere davet etmektedirler. Rabbından bir belgeye dayanarak, AHah yoluna davetinde basîret üzere söz söyleyerek fetva veren kişi ile kendi zannına göre Allah'ın dininde fetva veren kişi arasında ne büyük fark vardır.
Ayrıca resmî bilginler; kendi nefislerini zorlayarak; Rabbim bana anlayış verdi, diyenleri câhil saymakta ve kendilerini daha üstün göstermektedirler. AHah ehli olanlar derler ki: Allah'ın bana ilkâ ettiği sırra göre onun bu âyetten maksadı şöyledir; ya da derler ki: Falanca makamda Resûlullah'ı gördüm ve O, kendisinden rivayet edilen $u haberin sıhhatini ve kendi katındaki hükmünü bana öğretti. Ebu Yezîd el-Bistamî (r.a) bu makamda resmi bilginlere seslenerek şöyle demiştir: Siz bilginizi ölü birinden ölü olarak aldınız. Biz de bilgimizi ölmez diriden, diri olarak aldık. Bizim gibiler; kalbim Rabbımdan bana şöyle haber verdi, der. Siz ise; falanca bana şöyle haber verdi, dersiniz. O neredetir? denildiğinde, öldü, derler. Şeyh Ebu Med-yen -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- e; falanca falancadan, falancanın şöyle dediğini söyledi, denildiğinde o; biz bayat et yemek istemeyiz, haydin bana taze et getirin, demiştir. Böylece o, kendi arkadaşlarının himmetlerini yüceltiyordu ve böylece onlar taze et yedirİyorlardı. Çünkü bu eti lütfeden Ölmemiştir. O, size şâh damarınızdan daha yakındır.

İlâhî feyiz ve muştuların kapısı kapanmamıştır. Bu, nübüvvetin bir parçasıdır. Yolu açık, kapısı ardına kadar aralanmıştır. Bu konuda yapılan işler meşrudur. Allah Teâlâ; kendisine koşarak gelenleri karşılamak üzere daha hızlı koşar. Kim üç kişi olarak aralarında fısıldaşırsa, dördüncüsü mutlaka o'dur. Nerede bulunurlarsa orada O da kendileriyle beraberdir. Kim seninle bu derece yakın ise -onun öyle olduğunu bildiğini ve buna inandığını iddiâ-etmene rağmen- neden ondan almayı, onunla konuşmayı bırakıyor da ondan başkasından alıyorsun? Halbuki böylece daha şimdi Rabbınla konuşmuş olursun. (Muhyiddîn İbn'ül-Arabî, el-Futuhât'ül-Mekkiye, I, 279-280).
Şimdi işârî tefsirlerin en önemlilerini görmeye çalışalım:[41]

1- Sehl et-Tüsterî (öl. 200 veya 201/815 veya 816). Tefsîr'ül-Kur'ân'il-Azîm

Ebu Muhammed Sehl İbn Abdullah İbn Yunus İbn îsâ Ibn Abdullah et-Tusterî, ünlü mutasavvıf Zünnûn el-Mısrî'nin öğrencisi olup 200 (815) yılında Tüster'de doğmuş, uzun müddet Basra'da İkâmet etmiş ve burada vefat etmiştir. Sehl-et Tüsterî günümüze kadar ulaşmış olan tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsîr etmemiştir. Ancak her sûreden muhtelif âyetleri tefsîre çalışmıştır, öyle görülüyor ki, muhtelif âyetlerle ilgili ifâdelerini bilâhere kitabın başında adı geçen Ebu Bekir Muhammed İbn Ahmed el-Beledî derlemiş ve bu derlemeleri ona nisbet etmiştir. Sehl et-Tusterî tefsirinin başında Kur'ân-ı Kerîm'in biri zahirî, değeri de bâtınî olmak üzere iki anlamı olduğunu belirterek şöyle diyor: Kur*ân'da bulunan her âyetin muhakkak dört anlamı vardır: Zahir bâtın, hadd ve matla. Zahir tilâvettir, bâtın anlayıştır. Had bunu helâl ve haramıdır. Matla ise kalbin o âyette kasdedilen mânâ ile aydınlanmasıdır. Bu ise Aziz ve Celîl olan Allah katından verilen bir anlayıştır. Zahirî bilgi umûmun bilgısİdir. Âyetin bâtınını anlamak ve onunla kasdedilen mânâyı kavramak husûsi bilgidir. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde şöyle buyurmaktadır: "Şu kavme ne oluyor ki sözü anlayamıyorlar?", Yani hitabı anlayamıyorsunuz. (Sehl et-Tusterî, 3)
Zaman zaman âyetin zahirî mânâsını zikrettikten sonra işâri mânâsına da yer veren sent, bazen de yalnız zahirî mânâsını vermekle yetinip bâtınî mânâsına temas etmemektedir. Bunun aksi devâriddir. Tefsirinde nefis terbiyesine kalblerin arı-tılmasına, ahlâk ve faziletlere teşvîk eden Tusterî'nin bu konuda örnek olmak üzere sâlih kişilerden birçok hikâyeler aktarmaktadır. Genellikle ahlâkî nitelikle olan bu hikâyelerin Kur'ân'ın ana ilkeleriyle çelişir yanı yoktur. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, Tezkiret, 151-Huffâz, II, 685; el-Iber, II, 10; İbn'ül-Esîr, el-Lübâb, I, 176; İbn Tağrıberdî, en-Nücûmüz Zahire III, 98; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 210; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 380-383; Meni' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 29-37)[42]

2- Sülemî (öl. 412/1021) Hakâİk'üt-Tefsîr

Ebu Abdurrahmân Muhammedtbn Hüseyn ibn Mûsâ ei-Ezdî, yaklaşık 330 (941) yılında dünyaya gelmiş Horasanlı ünlü Sû fi ve bilgin. Babasından tasavvuf! bilgileri aldığı gibi birde zengin kütübhâne tevâric etmişti. Ebu'l-Abbas el-Hasan,

ibn Fâris el-Belhî, Hafız Hüseyn ibn Muhammed en-Nîsâburî gibi devrin bilginlerinden hadis öğrenmiş, Nisâbûr, Mcrv, Irak ve Hicaz'da kırk yıldan fazla bir süre hadîs okuyup yazmış bir bilgindir. Hâkim Ebu Abdullah, Ebu Sâlih el-Müezzin ve Ebu'l-Kâsım eî-Şeyri gibi bazı bilginler ondan hadîs ve rivayet etmişlerdir. Abdülğafîr el-Fâris es-Siyâk isimli eserinde, Sülemî için şöyle der: Vaktindeki tarikat şeyhi, hakikat ilimlerin hepsinde ve tasavvuf yolunun bilgisinde başarılı, şöhretli ve hârika eserlerin sahibidir. Tasavvufu dedesinden ve babasından almış, kimsenin tanzim edemeyeceği kadar kitâb cem'etmiştir. (Nakleden Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 138) Ancak onun, rivayetlerinde pek güvenilir olmadığı, özellikle Tasavvufî ağırlıklı hadîsler rivayet ettiği belirtilerek eleştirilmiştir. Sülemî anne tarafından, dedesinden büyük bir servet sahibi olmuş ve ömrünün sonlarına doğru Nisâbûr civarında sufîler için 1 küçük bir hankâh (tekke) yaptırmıştır ve burada tasavvufİ irşada devam etmiştir. 412 (1021) yılında Nisâbûr'da vefat etmiştir.
Zehebî'nin "Keşke tasnîf etmeseydi, tahriflerle doludur" dediği Sülemî'nin Hakâik'üt-Tefsîr isimli eseri, tamamen işârî tefsîr türünün örneklerindendir. Bütün âyetleri ele almak yerine, bazı âyetleri ele almakta ve zahirî tefsîrden çok işârî tefsî-re tevessül etmektedir. Zahir ehlinin yaptığı gibi kendisinin hakikat ehlinin tefsiri-ni   müstakil bir kitâb halinde toplamak istediğini belirten müellif Ca'fer İbn Sadık îbn Atâullah el-lskenderî, Cüneyd el-Bağdâd'.Fudayl İbn lyâd, Sehl tbn Abdullah et-Tusterî gibi tasavvuf bilginlerinden nakiller yapmaktadır, önsözünde şöyle de-mektedir: Zahir ilimleriyle şöhret bulmuş olanların Kur'ân'in kırâet, tefsir, m üş kil lafızlar, ahkâm, i'râb, lügat, mücmel, mufassal nâsih ve mensûh gibi konularıyla ilgili pek çok eserler yazdıklarını gördüm. Bunlardan hiçbirisi Kur'ân'ın hitabını ha-kîkat ehlinin lisânı üzere cem'etmekle meşgul olmamıştı. Ancak Ebu'I-Abbâs İbn Atâ'ya nisbet edilen bazı müteferrik âyetlerle Ca'fer İbn Muhammed Ali'ye nisbet edilen düzensiz bazı âyetlerin zikredildiği eserler müstesna. Ben, bunlardan çok be-ğendiğim bazı şeyler dinlemiştim. İstedim ki onu sözlerime ekleyeyim ve hakîkat ehlinin şeyhlerinin sözlerini de buna ilâve edeyim, vüs'atim ve takatim ölçüşünce bunlan sûrelere göre terkîb edeyim. Bütün bu hususta Allah Teâlâ'dan hayır temennisinde bulundum (istihare yaptım). Bu ve diğer her işimde ondan yardım diledim. O, bana yeter. O, güzel yardımcıdır. (Sülemî Hakâik'üt-Tefsîr'den nakleden Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II,385-386) Daha önce de belirttiğimiz gibi, Suyûtî gibi, bilginler de Sülemî'nin bu eserini eleştirmişlerdir. Hattâ İbn Teymiyye'ye göre Sülemî'nin tefsirinde, Ca*fer-i Sâdık'tan nakledilenlerin hepsi ona isnâd edilmiş yalanlardan ibarettir. (İbn Teymiyye, Minhâc'Üs-Sünne, VI, 155).
(Daha geniş bilgi için bkz. ibn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 12; Hatîb el-Bağdâdî Tarihü Bağdâd, II, 248; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, III, 1046; el-lber, III, 109; Mîzân'ül-l'tidâl, III, 523; İbn'ül-İmâd, Şezerâfüz-Zeheb.JII, 196; Sübkî Tabakât, VI, 143; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 31; Ibn'ül-Esîr, el-Kâmil, IX, 326; el-LÜbâb, I, 554; İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân V, 140; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 26; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VIII,6; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, VI, 256; Safcdî, el-Vâfî, II, 380; Dâvûdî, Tabakât'ül-

Müfessirîn, II, 137-138; Zehebî, et-Tcfsîr ve'1-Müfcssirûn, II, 384-389; Menî Abdülhalîm Mahmud, Menâhic'ül-Müfessirîn, 73-77).[43]

3- Rûzbehan Baklî (öl. 606/1209) Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'ül-Kur'ân

Ebu Muhammed Rûzbehan İbn Ebû Nasr el-Baklî eş-Şîrâzî nisbesİnden de anlaşılacağı gibi, Şîraz yakınlarındaki Paşa'da 522 (1128) yılında doğmuş, burada hayatını devam ettirerek 606 (1209) de aynı şehirde vefat etmiştir. Şîrâz'da kurulmuş bulunan tasavvufî ekolün ünlü sîmâlârmdan olan Rûzbehan Baklî'nin; bir ciltlik Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'il-Kur'ân isimli tefsiri başta olmak üzere el-Envâr fî Keşfil-Esrâr ve Şerhu Şatahiyât isimli eserleri bulunmaktadır. Rûzbehan'ın ebedî ve fikri çalışmaları kendinden sonra gelen düşünürler de büyük tesirler icra etmiştir. Arâis'ül-Beyân, işâri tefsîr mahsûllerinin en güzel örneklerindendir, önsözünde şöyle demektedir: "O'nun ezeli kelâmının, zahir ve bâtında sonsuz olduğunu mânâsının nihayetinde, kemâlinin dibine kimsenin ulaşamadığını gördüm. Çünkü onun harflerinden her biri harfi sır deryalarından bir derya, nûr ırmaklarından bir ırmaktır. Çünkü o, kadîmin vasfı, zâtının sonu olmayan ve sıfatlarının netîccsi bulunmayan kemâlin niteliğidir... Durumun böyle olduğunu görünce; bu ezelî deryanın ezelî hikmetlerinden ve işaretlerinden: filozofların akıllarının bilginlerin anlayışlarının eksik kaldığı ebedî gerçeklerinden bir avuç avuçlamak istedim. Evliyayı rehber edindim, halîfeleri örnek aldım, asfiyânın izinden gittim ve Kur'ân'ın hakîkatlan, beyânın incelikleri Rahmân'ın derin ifâdeler, değerli ibarelerle gösterdiği işaretleri konusunda bir eser tasnif ettim. Şeyhlerin bazen tefsîr etmedikleri bir âyetin tefsirini zikrettim ve kendi görüşümden sonra ibareleri daha ince, işaretleri daha zarîf olan şeyhlerimin sözlerini, onlann bereketlerini umarak-ardından getirdim. Bu sözlerden birçoğunu da almadım ki kitabım güç bakımından daha hafîf, tafsilat bakımından daha güzet olsun. Bu konuda Allah'tan hayırlar dilerdim, yardım istedim ki çalışmam O'nun muradına uygun, Resulünün ve ashabının sünnetine muvafık, Ümmetinin evliyasının adımına paydaş olsun. (Arâis*ül-Beyan, I, 2,3)
Kur'ân'ın ibare, işaret, latâif ve hakîkatlardan müteşekkil bulunduğunu, ibarenin avama, işaretin havasa, latifenin evliyaya hakikatlerin de enbiyâya âit olduğunu belirtenRûzbehân Baklî'nin bu eseri kendindren sonra gelen tasavvuf erbabınca pek beğenilmiş ve örnek alınmıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. Şârâzî, Şedd'ül-lzâr, 245-247; Brockelmann, G.A.L., I, 414; Suppl I, 734-735; Ömer Rızâ Kehhâle, Mü'cem'ül-Müellifîn, 4, 175-176).[44]

4- Necmeddîn Dâye (öl. 654/1256) Alâüddevle Simnânî (öl. 659/1260) Te'vîlât'ün-Necmiyye

Işârî tefsirlerin en güzel örneklerinden birisi de, Necmeddîn Dâye'nin te'lîfine başlamış olduğu Te'vîlat'ün-Necmiyyedir. Eser, onun vefatı üzerine aynı tarikatın mensubu olan Alâüddevle Simnânî tarafından tamamlanmıştır. Bu tefsirin müelliflerinden Necmeddîn Ebubekr İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Şahadâr el-Esedî er-Râzî, Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn Kübrâ'nın (öl. 618/1221) mü-

ridlerinden olup önce Harizm'de yaşamış, bilâhare Tatar istilası üzerine Cengiz ordularından kaçarak Rumeli'ye geçmiş, Konya'ya gelmiş, burada Sadreddîn Konevî Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile tanışmış ve yakın ilişkiler kurmuştur. 654 (1256) yılında vefat eden Necmeddin Dâye Zâriyât sûresine kadar olan âyetlerin tefsirini yapmış, bunun vefatı üzerine yine Kübreviyye tarikatından bir bilgin olan Alaâüddevle Âhmed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Muhammed es-Simnânî tefsiri aynı tarz Üzere devam edip tamamlamıştır. 659 yılında (1260) doğmuş bulunan Alâüddevle Simnânî, hadîs ve fıkıh öğrenimi gördükten sonra Sadreddîn İbn Hamaveyh, Sirâ-ceddîn el-Kazvînî gibi zevattan dersler almış, Tebriz ve Bağdâd'ta yaşamış, 736 (1336) yılının Recep ayında vefat etmiştir. Te'vîlât'ı Necmiyye'nin devamı olan Zâriyât suresinden sonraki bölümünü Alâüddevle tamamlamıştır. Necmeddîn Dâye adıgeçen tefsîrde, zaman zaman âyetlerin zahirî mânâlarına da yer verirken, Simnânî zahirî mânâlara hiç temas etmemiştir. Necmeddîn Dâye'nin işâri tefsîri kolay anlaşılır olduğu halde, Alâeddin Simnânî'nin tefsîri oldukça muğlaktır. Çünkü Necmeddîn Dâye tasavvufî ve felsefî sistematiğe fazla itibâr etmezken, Alâeddin Simnânî bu kurallara fazlasıyla riâyet etmektedir. Yazmış olduğu kısmın önsözünde, her âyetin yedi karna ayrıldığını, her karnın diğerinden farklı olduğunu, bir karına göre yürütülen mânânın diğer karına göre yürütülen mânâya uymayacağını belirtmektedir. Bu yedi karından birinin kalıp sahibi tabakaya, İkincinin nefsî latifeye, üçüncünün kalbî la-tîfeye, dördüncüsünün sırrî latîfeye, beşincisinin ruhî latifeye, altıncısının gizli latifeye, yedincisinin de Hakka âit latîfeye dâir birer karın olduğunu belirtmektedir. Ve bu yedi karına göre her âyeti yedi şekilde tefsîr etmektedir ki her bir tefsir diğerine aykırıdır. Bununla da yetinmeyen Alâüddevle Simnânî, her âyetin yetmişten yediyüz karına kadar genişleyeceğini zikretmektedir.[45]

5- Muhyiddin İbn'ül-Arabî (Öl. 638/1240) veya Abdiirrezzâk el-Kâşânî (öl. 730/1329) Te'vîlâl'ül-Kur'ân

sâri, tefsirlerin en ünlülerinden olan Te'vîlât'ül-Kur'âh, uzun zaman Muhyid-dîn İbnü'l-Arabrye isnâd edildi. Ancak, eserin Kâşânî'ye âit olduğu bugün genel kabul görmektedir. İster İbn'ül-Arabî ister Kâşânî tarafından yazılmış olsun,eser; fikir ve muhteva bakımından aynı ekolün görüşlerini yansıtmaktadır.
Eserin yazarı Abdürrezzâk Kemâleddîn Ebu'l-öanâim el-Kâşânî, Nûreddîn Ab-düssamed İbn Ali el-Isfahânî'nin öğrencilerinden olup Semerkant civarında yaşamış bir mutasavvıftır. İran İlhanlılarından Ebu Saîd'in döneminde (716-736/1316-1335) Kâşân'da yaşamakta olan Abdürrezzâk'in Istılâhât'üs-Sûfiyye, Risale fi*l-Kadâ ve*l-Kader, İbn'ül-Fârız'in Tâiyye kasidesine şerh ve Muhyiddîn Ibnü'l-Arabi'nin Mevâki'ün-Nücûm isimli eserine yazmış olduğu şerh bulunmaktadır. Ancak onun en Önemli eseri Te'vîlât-üI-Kur'ân isimli tefsiridir. Uzun süre Muhyiddîn Îbn'ül-Arabî'ye isnâd edilerek elden ele dolaşan bu tefsir, sırf rağbet görmesi için ona isnâd edilmiş olmalıdır. Eserde müellif işârî yorumlara ağırlık vermiş ve hiç bir şekilde zahirî anlamlara temas etmemiştir. Hemen hemen bütün âyetleri vahdet-i vücûd görüşü doğrultusunda yorumlamaya çalışmaktadır. Müellif eserin önsözünde şöyle demektedir: "Uzun süre Kur'ân okuma alışkanlığım boyunca îmân kuvvetiyle

onun anlamlarım düşündüm. Ancak kalbi kararsız, yüreği sıkıntılı olarak okumaya devam ediyordum. Kalbimde bir inşirah duymuyor ve Rabbım bu st-kıntımı defetmiyordu. En sonunda Kur'ân'Ia ünsiyyet sağladım ve ona ülfet ettim. Kâsesinin tadını tadıp içtim. Ve bir de baktım ki; dipdiri, canlı, zihni açık,'kalbi geniş, sırrı dolu, hali ve vakti güzel ve göğsü şiddetle çarpan bir kişi oldum. Bu fütûhât ile ruhum sevinç doldu. Sanki her ân, onu içip bayılmaktaydım. Her âyetin altında dilin tavsîf etmekten âciz kaldığı mânâlar önüme açıldı. Bu mânâları kaydedip saymaya güç yetirmek, neşredip yayma kudretini bulmak şöyle dursun, onları dil anlatmaktan bile âcizdi. Ümîdlerin ötesinden beni sevindiren haberi getiren habercinin; doğru sözlü ümmî peygamberin sözünü hatırladım. Konuşan ve susan herkesten en değerli salavât ona olsun. "Kur'ân'da nazil olan her âyetin mutlaka bir zahiri ve bir bâtını vardır. Her harfin bir sının ve her sınırın bir girişi vardır." ve bu hadîsten anladım ki; zahir tefsirdir, bâtın te'vîldir, sınır, sözün anlamından anlaşılan ifâdelerin son durağıdır, giriş ise bunun ötesine tırmanıştır. Böylece yüce melekûtun şuhûduna muttali' olunur. Daha önce muhakkik imâm Ca'fer tbn Muhammed Sâdık (a.s)'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Allah, kelâmının arkasında tecellî etmiştir, ancak insanlar göremezler. Ve yine onun -selâm olsun ona- namazda iken bayıldığı, bunun sebebi sorulduğunda: Ben âyetleri tekrarlayıp duruyordum, nihayet onu konuşanın kim olduğunu işittim, dediği nakledilir (Kâşânî, Te'vilât, 1, 3-5)
Biz, bu tefsirden daha önce bir çok alıntılar yaptığımız için burada ayrıca detay vermek istemiyoruz. Ancak bu tefsîr Muhyiddîn Ibn'ül-Arabî'nin Füsûs'ül-Hikem. ve Fütûhât'ül -Mekkiye ve diğer eserlerinde âyetleri yorumlarken ta'kîb ettiği üslûbu ve tarzı ta'kîb etmektedir.[46]

6- Sadreddîn Konevî (öl. 673/1274) t'câz'ül-Beyân fî Te'vîl'i Ümm'il-Kur'ân.

Sadrüddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed İbn İshâk İbn Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali el-Konevî. Malatya'da doğmuş olan Sadreddîn Konevî'nin babası, Anadolu Selçuklulan nezdinde itibarlı bir kişi imiş. Onun vefatı üzerine Konevî'nin annesİ-kaynaklara göre- Muhyiddîn İbn'ül-Arabî ile evlenmiştir. Böylece Muhyiddîn İbn'ül-Arabîile yakınlık tesîs etmiş bulunan Sadreddîn Konevî, onun görüşlerine kapılmış ve özellikle vahdet-i vücûd fikrini terennüm eden Mevlânâ Celaleddîn Rûmî ile yakın dostluk tesîs etmiştir. Hatta Mevlânâ'nın namazını Konevî'nin kıldırmasını söylediği nakledilmektedir. Kudbeddîn Şîrâzî'ye hocalık etmiş bulunan Sadreddîn Konevî, Îbnü'l-Arabî ile birlikte onun vefatına değin Şam'da bulunmuş ve devrin ünlü safîlerinden Evhadüddîn Kirmânî ile yakın dostluk tesîs etmiştir. Moğol istilâsının Anadolu'yu sarstığı dönemde yaşamakta olan Mevlânâ Celaleddîn Rûmî ve Sadreddîn Konevî, Anadolu'da müslüman Türk birliğinin korunup devam ettirilmesi için büyük gayretler sarfetmişlerdir. Konya'da kendi adını taşıyan bir mescid-de gömülü bulunan Sadreddîn Konevî'nin Miftâh'ü Cem'il-Cayb, en-Nefahât'üI-llâhiyye, Tebsırat'ül-Mübtedî ve Tezkiret'ül-Müntehî, Risale fi Hakk'il-Mehdî gibi eserlerinin yanısıra, kırk hadîs şerhi, Esmâ-i Hüsnâ şerhi ve Mü-kâtebât isimli eserleri bulunmaktadır.

Işârî tefsîrin güzel örneklerinden sayılan t'câz'üI-Beyân fi Te'vîPil-Kur'ân'ın Önsözünde Sadreddîn Konevî şöyle diyor: "Sonra Hak Sübhânehu ve Teâlâ büyük âlemi; ilk olarak, suret bakımından hakkın isimlerinin suretini taşıyan bir kitâb, yüce kaleme tevdî edilmiş olan ilminin nisbetlerinin sureti kıldı. Suret bakımından, küçük âlem olan kâmil İnsanı da isim hazretiyle müsemmâ hazretini cem'eden orta bir kitâb kıldı. Azîz Kur'ân'ı ise kendi sureti üzere yaratılmış bulunan yaratığın yaratılışını açıklayan bir şerh kıldı ki sîretinin gizliliklerini suret ve mertebesinin sırlarını onunla açıklığa kavuştursun. Şu halde azîz Kur'ân insanla zahir olan kemâl sıfatının şerh edicisidir. Fatiha sûresi ise eksiksiz ve noksansız Kur'ân nüshasının ilk nüshasıdır. Nasıl son gelen nüsha ilk nüshanın özeti ise, Fatiha sûresi de aynı şekilde yüce nüshaların sonuncusudur.
Aslî ve ilk hazret sayısınca küllî ilâhî kitâb beş noktadadır. Birincisi zuhur eden herşeyi kuşatan nûrî, ilmî, gaybe âit hazrettir ki onun mücerred mânâlara, ilmî isimlere nisbeti vardır. Bunun karşısında zuhur ve şehâdet hazreti yer alır ki onun büyük kitâb adı verilen kâinatın varlığında ve diğer suretlerin şahsiyet kazanmasında zuhuru vardır. Cem, vücûd, ifhâm ve i'lân hazreti ki bunun ortası da bulunmaktadır ve bunun sahibi insandır. Bu orta hazretin sağında onunla önde gelen gaybm arasında bir hazret vardır ki, bunun ona nisbeti daha kuvvetli ve daha tamâmdır. Bunun kitabı ise ruhlar alemidir, Levh-i mahfûz'dur, korunan ve düşünülendir. Bunun solunda bir hazret vardır ki, onun nisbeti zahir isme göredir ve şehâdet mertebesine daha yakındır. Bu, peygamberlere indirilen sahîfeler ve kitâblar seviyesindedir. Zikredilen dört kitâb gizlenen insanlık mertebesinin hüküm denizlerinin ırmaklarıdır. Geriye kalan varlık mertebeleri ise bu ana yüceliklerin arasında daha mufassal olarak taayyün eder. Aslî nisbetlerin hükümleri ve buna bağlı olarak mülkiyyet ce-berûtiyet ve melekûtiyet âlemlerinde tasarruf eden isimler onun üzerine tevekkül eder. Varlıkların şahısları ise isim ve sıfatların inceliklerinin tezahürlerinden ibarettir. (Sad-reddin Konevî l'câz'ül-Beyân fî Te'vîP; Ümm'il-Kur'ân, 98-99) Bundan sonra eserde, bütün sistemin üzerine bina edildiği küllî kaidelerin yer aldığı genişçe bir giriş bölümü gelmektedir. İlâhî bilgilerin ve ana gerçeklerle ilgili mes'elelerin üzerine dayandığı temel kavramları açıklayan Sadreddîn Konevî, nazarî istidlal metodunun yeterli olmadığını, hakîkat ehlinin buna karşılık olarak kullandıkları istidlal yollannın mâhiyetini açıklamakta ve bunların güvenilir delîller olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Soyut gerçeklerin bilinmesinin güçlüğünden hareketle Allah Teâlâ'-nın hakikatim bilmenin imkânsızlığını, ancak bunun zevk yoluyla varılabilecek bir nevi işrâk sayesinde yaşanabileceğini ifâde etmektedir. Kulun bilgisinin mecazî, Allah'ın bilgisi nfn* hakîkî olduğunu belirten Sadreddîn Konevî, kullandığı Mutlak Gayb, ilk Berzah, gibi bazı kavramları izah ettikten sonra, bilgi problemini ele almakta ve tasavvufî bilginin nitelikleri hakkında ma'lûmât vermektedir. Sonra klasik mantık şemasına uygun olarak harf, kelime, nokta ve i'râb gibi hususların metafizik izahını yapan Konevî, Hak ile Hakkın dışındakiler arasındaki mertebe farklılıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Ve yine klasik İslâm felsefesinin temel problemlerinden olan teklik-çokluk, varlık ve yokluk gibi konuları bahis mevzuu ettikten sonra, tasavvufî zevk mertebelerini anlatmakta sonra da Fatiha sûresini tefsîr etmeye çalışmaktadır.

Ancak tefsirleri yine İbn'ül-Arabî ekolünün vahdet-i vücûd görüşü doğrultusunda olmaktadır.
"Allah dilerse, isterim ki; söze tefsîrcilerin dediklerini düşünen veya düşünmeyen nakilcilerin aktardıklarım karıştırmayayım. Ancak lisânın gerektirdiği lafız ve mânâ arasındaki irtibat bakımından kalıplar, şartlar ve anlamlar olarak lâzım olan şeylerin dışında bir şey eklemeyeyim. Yalnızca kazanılmış olan ve olmayan sıfatların izlerinden zât-ı ilahînin lütuflanyla yetineyim." diyen Sadreddîn Konevî bu tef-sîrdeki metodunu şöylece özetlemektedir: Ben, öncelikle küllî kaideleri ihtiva eden bir giriş yazmak istiyorum. Burada ilmin sırrını, mertebelerini ve bahis konusu edi-len gereklerini anlatacağım. İsimlerin ilk aslî mertebelerinin ve hüküm bakımından buna bağlı olan mertebelerinin sırrını zikredeceğim. Mutlak ve izafî iki gaybın sırrını, şehâdetin ve gaybtan ayrılışın sırrını açıklayacağım ve bunlardan her bîrinin diğeriyle olan yerini belirleyeceğim. Hak İle Hakkın dışında olanlar arasındaki sabit ayırıcı mertebelerin ilmini ve yine hak ve kevn mertebeleri arasında vâki olan ortak makamın ilmini, ahkâmını ve esrarını açıklayacağım. Rahmânî nefsin sırrını ve mertebelerini arzedeceğim. Onun varlıktaki a'yâna nisbetle büyük kitâb olan âlemdeki hükmünü belirteceğim ki, bu kitâb; Rabbânî harfler ve kelimelerle en büyük kitabın anasıdır. İnsaniyet makamına göre harf ve kelime durumunda bulunduğu için küllî kâinat gerçeklerini, Rabbânî kelimeleri ve harfleri açıklayacağım. Varoluş ve sevgi sıfatının yayılış sırrını, taleb başkalık ve ahadiyyet makamından zahir olan tak-sîm sırrını, talep ve hareket bilgisini, zuhura ve izhâra neden olan durumun bilgisini, kemâl ve noksanlık bilgisini, kelam, harf ve mahreç bilgisini, nokta ve i'râb bilgisini ve bunların küllî mertebelerini, inşâ ve te'sîr bilgisini, cem've terkîb sırrını, fiilî ve infiâlî keyfiyyetin esrarını açıklayacağım, insan tasavvurlarını ve bunların basamaklarını, ifâde ve istifâde bilgisini, anlatma ve birleşme vâsıtalarının bilgisini, uzaklık ve yakınlık sırrını idrâke engel olan perdelerin esrarını, bilgiye götüren yolların sırrını, kısımlarını, alâmetlerini ve sebeblerini belirteceğim. Vâsıtaların sırrını, yerleştirilip kaldırılmasını, küllî mertebelerin birbiriyle ilgili hükümlerinin cereyânındaki sırrı, kuşatma ve ilişmedeki farklılık mertebelerine göre bunun altında kalan sırrı, küllî, sabık ve matbu' olan şeylere tafsili olarak ilişip bağlanan şeylerin sırrını, münâsebetlerin sırrını, değişme şekil alma ve kaynaşmanın sırrını, isimlerin ve küllî bakışların ilmini, benzerlik, karışıklık ve uygunluğun sırrını, bağlı olanın bağlanana, bağlı olmasındaki sırrı ve bunun aksini belirteceğim... Bu saklı gerçeğe bakan onun esrar ve mânâsının açıklanmasını arzu eden kimsenin; harf harf, kelime kelime bunu düşünmesi, başlarla sonlar arasındaki faydayı elde etmek için ortaları buna iliş-tirerek yayılmış olan nükteleri cem'ederek düşünmesi gerekir. İşte bu ma'nevî doğuş düzene konduktan, zihnin mertebesinde sözün rûhânî sureti şahsiyyet kazandıktan sonra, insaf ve görme gözüyle, el ve göz sahihlerinin nazarıyla bakabilir. Ve o zaman bu kısa özette ilimlerin ve sırların gariblikleri̇nden saklı bulunanları öğrenir. İşaretlerin ve anlayışların inceliklerini bilir. Ne gibi fayda ve hayır görürse bundan dolayı Allah'a hamdetsin. Ne gibi eksiklik ve nakısa görürse doğru bir hamledilecek nokta veya uygun bir te'vîl yolu bulmazsa imkân noktasına yerleştir i versin. Ve Allah Teâlâ'mn: "Her bilenin Üstünde bir bilen vardır." kavlini aklına getirsin. Çünkü Allah'ın bilgisi belli bir kural içerisinde sınıflandırmaktan ve

muayyen bir mîzâ-na tıkanmaktan yüce ve daha büyük bir bilgidir. Bununla beraber insanlık, eksiklik yeridir. Ne gibi ayıp ve eksiklikler varsa insanlıktandır. Ve görmelerindendir. Yoksa gelenden ve görülenden değildir. Arif imâmm sözünde olduğu gibi: Suyun rengi kabının rengidir. Bu sözde tâm bir şifâ vardır. Allah en güzel yola ve metoda götüren ve ulaştırandır. (Sadreddîn Konevî İcaz'ül-Beyân, 105-108)
(Daha geniş bilgi için bkz. Nihat Keklik, Sadreddîn Konevî'nİn felsefesinde Allah, İnsan ve Kainat; Abdülkadir Ahmet Atâ, i'caz'ül-Beyân Mukaddimesi)[47]

7- İsmâîl Hakkı Burscvî (öl. 1135/1725) Rûh'ül-Bcyân.

Bursevî ve Üsküdârî nisbesini kullanan tsmâîl Hakkı, aslen İstanbul'un Aksaray semtine mensûb olan Mustafa Efendİ*nin oğludur. Büyük istanbul yangını ile herşeyini kaybeden Mustafa Efendi, şehri terkederek Edirne yakınlarındaki Aydos kasabasına gitmiş ve İsmâîl Hakkı burada (1063/1653) dünyaya gelmiştir. 12 yaşın-da Edirne'ye gitmiş ve orada Abdülbâkî Efendi zaviyesinde ilk tahsilini yapmıştır. Bilâhere yirmi yaşlarında iken (1673) İstanbul'a gelerek Celvetiyye şeyhlerinden Atpa-zarh Osman Fazlı Efendi'yc intisâb etmiştir. Adı geçen şeyhin tavsiyesi üzerine 1675'te ÜskÜp'e gitmiş ve bir süre sonra Bursa'ya gelerek Celvetiyye tekkesinde irşâd vazifesine başlamıştır. Bir süre Kıbrıs'ın Magosa şehrine sürgün edilmiş olan şeyhi Osman Fazlı Efendi'yi ziyarete gitmiş, iki defa hacca gitmiş ve Sultân Mustafa devrinde iki kez de gazaya katılmıştır. Üç yıl kadar Şam'da ailesiyle birlikte ikâmet eden ismâîl Hakkı, on kadar eserini burada te'lîf etmiştir. 1720 yılında istanbul'a gelerek Üsküdar'da Ahmediyc camiinde dersler vermeye başlamış ve iki yıl kadar süren bu ikâmeti esnasında özellikle vahdet-i vücûd ile alâkalı görüşleri büyük tepki görmüş ve bu sebeple bir müddet Terkirdağ'ın Malkara kazasında ikâmete mecbur edilmiştir. Müellif burada halktan gördüğü eziyyeti,bilâhere eserlerinde bahis mevzuu edecektir. Tekirdağ'dan Üsküdar'a gelen İsmâîl Hakkı son olarak Bursa'ya dönmüş ve Bursa'da kendi adına te'sîs ettiği cami ve tekkede eserlerini te'lîf ve tarikatını yaymakla meşgul olmuştur. Muhammedi camii adını verdiği mescide kütübhâne ve eşyalarını da vakfetmiş olan İsmâîl Hakkı 1137 (1725) yılında burada vefat etmiş vevasiyyeti üzere kendi câmiinin yanında bulunan tekkesine gömülmüştür. Mezar taşında yazılı olan şu mısra'lar aynı zamanda vefat tarihini de gösterir:
"Hak hak diyerek azmeylcdi, Hakkı Efendi cennete."
106 civarında eseri bulunan Bursalı ismâîl Hakkı'nın yİrmiyedi eseri basılmıştır. Büyük bir kısmı arapça olan eserlerinin altmış kadarı türkçedir. Bahis mevzuu edeceğimiz tefsirinden ayrı olarak Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Muhammediye'-sine yazmış olduğu şerhi (Ferahü'r-Rûh) Mevlânâ'nın Mcsncvî'siyle ilgili olarak yazdığı Rûh'ül-Mesnevî başta olmak üzere Reşahât'ü Ayn'il-Hayât, Tuhfe-i Ismâîliyye, Kitâb'ün-Necât, Tuhfe-i Halîliyye, Kitâb'ül-Hitâb ve Attâr'ın Pendnâmesine yazmış olduğu şerh en önemlileridir. Aynı zamanda Arap, Türk ve İran edebiyatına da vâkıf olan Ismâîl Hakkı'nın bir de şiir dîvânı vardır.
Bursa Ulu Camiinde vermiş olduğu vaazlarıyla şöhret kazanmış bulunan Bursalı İsmâîl Hakkı, burada okuttuğu tefsir derslerini de ihtiva etmek üze/e ve Kur'-ân'ın

nüzul süresini gözönünde bulundurarak yirmiüç yılda kaleme almış bulunduğu Rûh'ül-Beyân isimli tefsiri; özellikle Kâdî Beydâvî ve Ebu's-Suûd Efendi'nin tefsirleri esâs alınarak; tasavvuf!, işârî, edebî ve ahlâkî nitelikli tefsirlerden yapılmış bir derleme niteliğindedir. Eser her bakımdan onsekizinci Yüzyıl Osmanlı müslüman Türk dünyasının kültür hayatının bir vitrini niteliğindedir. Bu sebeple tefsirde, devrin hâkim kültürleri olan Arap, İran ve Türk kültürünün geniş izleri görülmekte ve yine hâkim düşünce sistemi olan vahdet-i vücûdçu tasavvuf düşüncesinin bütün izleri göze çarpmaktadır. Diğer bir unsur olarak, devrin hâkim ilim ve kültür müesseseleri olan medreselerin çokça rağbet ettikleri gramer, belagat ve edebiyat İnceliklerine de geniş yer verilmektedir. Yalnız Arap dili ve edebiyatı ile yetinilmemekte, Farsça, Türkçe edebiyat örnekleri de sergilenmektedir. Bu yönüyle Şeyh İsmâîl Hakkı Bursevî; On-sekizînci Yüzyılın Osmanlı ilim ve kültür geleneğinin müşahhas bir temsilcisidir. Kendinden önceki Türk müelliflerden farklı olarak, tefsire Dîvân Edebiyatının Türk dilindeki güzel örneklerini de Türkçe olarak kaydetmiş bulunan İsmâîl Hakkı Bursevî aynı zamanda çağının fikir ve san'atını da tefsîrine yansıtmıştır. Bir diğer özellik olarak Bursevî, o dönem ilim adamlarında bulunması gereken halka yönelik pratik tecrübelerin sergilendiği vaaz ve irşâd ile ilgili eğitici örneklere de bu eserinde geniş yer vermektedir. Dolayısıyla Rûh*ül-Beyân tefsîri bu mânâda devrinin bütün kültür değerlerini yansıtan bir mozaik niteliğindedir. Alışılagelmiş tefsir tarzından tamamen farklı olan bu tefsîr, menkıbevî kıssalarla ve çoğu mevzu olan zayıf hadîslerle doludur. Bu bakımdan zaman zaman tenkîd edilmiştir. Ne var ki devrin bütün kültür şubelerini ihata eden ve dünya görüşüyle kafa yapısını ortaya koyan böylesine güzel bir örneğe başka eserde rastlamak mümkün değildir. Bilhassa Türk asıllı bilginlerin görüşlerine de yer verilmesi ve vahdet-i vücûdçu gelenek uyarınca bol bol işârî tefsirlere girişilmesi bu tefsirin karekteristik özelliğidir. Tefsîrin önsözünde kendisi bu eseri nasılyazdığını şöyle anlatmaktadır: Kurbân- adı verilen (Hz. İsmail'in kurbânını ve kendi adını telmîh ediyor) bu fakîr kul nasihat veren şeyh İsmâîl Hakkı -Allah onu her türlü fitnelerden korusun- der ki: Şeyhim Allâme, İmâm, derin anlayışlı bilgin, vaktinin sultânı zamanının nâdir kişisi ilmi ve irfânıyla Allah'ın yaratıklar üzerindeki hücceti, inayet ve tevfîk nurlarının doğuş yeri, gerçekten halîfe-lik sırlarının vârisi, ikinci binin ikinci düğümünün başında tecdîd sırrına vâkıf olduğu görülen Rabbânî ilhamın ma'deni efendim, üstadım Affân'ın oğlu diye isimlendirilen (Hz. Osman'ı telmîh ederek Şeyhi Atpazarlı Osman Efendi'yi kasdediyor) değerli ve büyük şeyh, Kostantîniyye şehrinin sakini -Allah onu ve bizi açık ve gizli her noktada te'yîd etsin- ikinci binin ilk düğümünün birinci onunun altıncı onunda bana, evliyalar burcu Bursa'ya -sıkıntı ve zulüm elinin uzanmasından korunmuş olsun- taşınmamı işaret buyurduğunda... Ve ben bu şehirdeki Ulu Câmi'de, şöhretli ve aydınlık saçan mâbedde vaz'edip öğüt vermekten başka yapacak bir şey bulamadığımda... Rûm illerinin bir kısmında ikâmet ettiğim sıralarda tefsîr sayfalarından ve ilim vâsıtalarından bir kısım sayfaları derlemiş olduğumdan... Âl-i İmrân sûresinden daha fazla bir kısmı ihtiva eden sayfalar yazmış olduğumdan. Ve bunlar, Rüzgarın taşıdığı zerrecikler gibi ellerde dağınık vaziyette bulunduğundan... Ve bu sayfalar uzunca olduğundan... İstedim ki; yakaladıklarımdan aşırı gidenleri özetleyeyim ve bana lütfedilen bilgilerden ona bazı şeyler ekleyeyim. Bunu tanzîm

edip inci dizisinde toplayayım ve san'atkâr parmakla bu inciyi dizeyim. Ancak benim (satacak) eşyam az, derinliğim bu değerli nazmın sonuna ulaşamayacak kadar kısa idi, Eğer Allah bana mühlet verir de bu büyük badireyi atlatırsam, haftalar ve aylar boyunca yazmış olduğum mikdân insanlar için beyaza çekebilir de satırlara dizme esnasında onları düzeltebilirsem, âhiret gününde malın ve evlâdın fayda vermediği bir zamanda, Sad ve Nûndan başka hiçbir şeyin fayda vermediği bir vakitte bana azık ve şefaatçi olacak bir şeyler hazırlarım. Allah'tan dileğim odur ki; bu çalışmam, amellerin sâlitilerinden, eserlerin hâlislerinden ve amel günlerinin sonuna kadar iyiliklerin kalıcılarından olsun. Çünkü O, bir kul için hayır murâd ederse okutan İnsanlar için yaptığı işini güzelleştirir.
Tefsirin sonunda da şöyle demektedir: Kur'ân tefsîri konusunda Beyânın Ruhu (Rûh'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân)nun yazılması yaklaşık olarak vahiy müddetine (denk gelen bir zaman içinde) oldu. Kader bent yeryüzünün muhtelif bölgelerine gönderdi ve gezici eller beni boylamdan enleme dolaştırdı, ve nihayet Allah Teâlâ bunu tamamlama makamına kondurdu. Böylece Allah'ın izniyle 1117 yılının aylan içerisinde dizilen Cumâd'el-Ûlâ dizgisinin ondördüncü Perşembe günü tamâm olma izni vârid oldu.
Biz daha önce bu eserde Rûh'ül-Beyân tefsirinden yeterince iktibaslar yaptığımız için burada örnek vermeye gerek duymuyoruz.
(Daha geniş bilgi için bkz., M. Ali Aynî, İsmail Hakkı (Paris, 1933), Bursalı Mehmed Tâhİr, Mevlâna Şeyh Ismâîl Hakkı el-Celvetî (İstanbul, 1329) İslâm Ansiklopedisi, İsmâîl Hakkı maddesi; Şemseddin Sâmî, Kâmus'ül-A'lâm, İsmâîl Hakkı maddesi, Brockelmann, G.A.L., II, 440, Suppl., II, 652; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 712-714; Meni* Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 265-271)[48]

VII- MÜNFERİD TEFSİR ÇALIŞMALARI

İbn Cerîr Taberî ile başlayan büyük tefsîr çalışmaları sonucunda tefsîr ilmi alanında daha önce gördüğümüz gibi Önemli eserler vücûda getirilmiştir. Bunlardan başh başına özellik arzcdenleri biz bölümler halinde zikrettik. Şimdi münferiden kayda değer olmamakla beraber Taberî'den itibaren İslâm dünyasında yapılmış olan tefsîr faaliyetleriyle ilgili kısaca bilgi vermek istiyoruz. Burada bahis mevzuu olan müellif ve eserler genellikle tüm bir tefsîr kitabı yazmış olmaktan ziyâde, tefsirle ilgili eserleri bulunan ya da muhtelif sûreleri tefsîr etmiş bulunan zevattan oluşmaktadır.
1- Kays İbn Müslim: (öl. 120/737)
Ebu Amr Kays İbn Müslim ei-Cedelî, Kûfeli olup tabiînin büyük İsimlerinden-dir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız bu zâtın 120 (737) tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. Târik İbn Şihâb, Mücâhid gibi zevattan hadîs Öğrenmiş bulunan Kays İbn Müslim, Âtâ İbn Sabit başta olmak üzere birçok sahabeden hadîs rivayet etmiştir. Sevrî, A'meş ve Mis'ar gibi zevat da kendisinden rivayet naklet-mişlerdir. Kays İbn Müslim'in tefsirle ilgili rivayetleri Abdullah İbn Abbâs'a ulaşır. Onun bu rivayetlerinin, gerek Buhârî, gerekse Müslim şartlarına uygun olduğunu kabul etmişlerdir.

2- Atâ el-Hûzelî: (öl. 126/743)
Ebu Reyyân veya Ebu Talha Atâ İbn Dînâr el-Hûzelî, Mısır'da yetişmiş bir hadîs râvîsidir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız bu zâtın 126 (743) yılında Mısır'da vefat ettiği belirtilmektedir. Saîd İbn Cübeyr kanalıyla tefsîre dâir bazı rivayetlerin günümüze aktarılmıştır. Râvî olarak doğru sözlü olduğu hadîs bilginlerince rivayetler kabul edilmiştir.
3- Yûnus İbn Habîb: (öl. 183/799)
Ebu Abdurrahmân Yûnus ibn Habîb, İran asıllı olup Leys oğullan ve Dabbe kabîlesinin kölelerindendir. 183 yılında (799) yüz yaşını aşkın bir çağda vefat etmiştir. Ünlü nahiv bilgini Ebu Amr İbn Alâ'nın mensûblarından da bulunan Habîb, değerli bir hadîs bilgini olarak Basra'da dersler verirdi. Meânî'l-Kur'ân isimli bir. eserinden de sözedilen Yûnus İbn Habîb'in, lügat ve meselle ilgili kitabları bulunmaktadır.
4- Ebu'I-Hasan el-Kısâî (öl. 189/804)
Ebu'l-Hasan Ali İbn Hamza İbn Abdullah el-Kissâî, Kûfeli olup Esed kabîlesinin kölelerinden idi. Üzerine bir kisâ giydiği için bu nisbeyi alan Ali İbn Hamza, bilâhere Bağdâd'a yerleşmiş ve 189 (804) yılında Harun er-Reşîd'le beraber çıktığı bir seferde Rey şehrinde vefat etmiştir. Aynı gün İmâm Muhammed'in vefatından da haberdâr olan Hârûn er-Reşîd, fıkıh ile nahvi bir günde mezara gömdük, diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. Yedi ünlü Kurrâ'dan olan Kissâî, Kûfelilerin nahiv ve lügat alanındaki önder isimlcrindendir. Kırâetî Hamza'dan öğrenmiş bulunan Kissâî, hadîsi Süleyman İbn Erkam ve Ebubekr Ibn Ayyâş'tan dinlemiş, Muâz el-Herrâ'dan nahiv okumuş, bir süre Basra'ya giderek ünlü nahiv bilgini İmâm Halil ile buluşmuş ve onun ders halkasına katılmış, daha sonra da Hicaz ve çevresindeki Bedevi kabileleri arasında dolaşarak Arap dilinin inceliklerini kaydetmiş ve dönüşünde Basra'ya yerleşmiştir. Maânî'l-Kur'ân isimli eserin de müellifi bulunan Kissâî nahve dâir muhtelif çalışmaların sahibidir. Edebî zevkinin yamsıra, Kur'ân'ın lügat inceliklerini de araştırma konusu yapmış olan Kissâî'nin Hârûn er-Reşîd'in oğluna hocalık yaptığı ve ünlü Hanefî imamlarından İmâm Ebu Yûsuf ile aralarında bazı tartışmalar geçtiği bilinmektedir.
5- Muhammed er-Ruvâsî: (öl. 190/805)
Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Sâre er-Ruvâsî el-Küfî, Kûfe'de yetişen ünlü nahiv bilginlerinden olup 190 (805) yılında burada vefat etmiştir. Kûfeli dil bilginleri arasında nahve dâir ilk kitabı te'Iîf etmiş bulunan Muhammed Ruvâsî'nin Maânî'l-Kur'ân İsimli tefsirle ilgili bir eseri bulunmaktadır.
6- Vekî'Ibn Cerrah: (öl. 197/812)
Ebu Süfyân Vekkî' tbn Melîh İbn Adiy İbn Cerrah, aslen Nisâbûr veyagindli olup 127 (744) tarihinde Kûfe'de dünyaya gelmiş ve 197 (812) yılında hac dönüşü Feyd denilen mahalde vefat etmiştir. Etba-i Tabiînin büyüklerinden olan Vekî' İbn Cerrah aynı zamanda İmâm-ı A'zam'ın değerli öğrencilerinden idi. Hişâm İbn Ur-ve, Süfyân İbn Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Evzaî ve Şu'be gibi ünlü isimlerden hadîs dinlemiş, İmâm A'zam Ebû Hanîfe'den fıkıh öğrenmiş, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Zûfer'Ie mübâhaselerde bulunmuş ünlü bir bilgindir. İbn Mübarek, Yahya İbn Ha-san, Yahya İbn Maîn, Ahmed İbn Hanbel, Ebu Hayseme, Ali İbn el-Medînî gibi bilginler de kendisinden hadîs, fıkıh öğrenmiş ve rivayetler nakletmişlerdir. Hârûn

er-Reşîd Vekî' İbn Cerrâh'ı kadı tayîn etmek istemişse de o, bunu kabul etmemiştir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel onun hakkında şu güzel şehâdette bulunacaktır: Gözlerim Vekî' gibisini görmemiştir. Hadîs ezberler, fıkıh tartışır, ibâdet ve itâatla uğraşır ve pek başarılı olurdu. Kimsenin aleyhinde söz söylemezdi. Vekî'in eserlerine özenle bağlanınız. Çünkü ben bilgiyi ondan daha çok kuşatmış bir kimseye rastlamadım. İbn Eksem de onun her gece Kur'ân'ın üçte birini okumadan yatmadığım, sürekli oruç tuttuğunu ve gecenin büyük bir kısmını ibâdetle geçirdiğini belirtir.

7- Süfyân İbn Uyeyne: (öl. 198/813)

Ebu Muhammed Süfyân İbn Uyeyne el-Hilâlî el-Kûfî, Harem-i Şerifin muhad-disi anlamına (Muhaddis'ül-Harem) unvanına hâiz olan Süfyân İbn Uyeyne 107 (725) yılında Kûfe'de doğmuş ve 198 (813) yılında Mekke'de vefat etmiştir. Kendisi Amr İbn Dînâr, Zührî, Ziyâd İbn Alâka.gibi zevattan hadîs dinlemiş, A'meş, İbn Cür'eyc, Şu'be, İbn Mübarek, İmâm Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve İshâk İbn Raheveyh gibi ünlü bilginler de kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Süfyân İbn Uyeyne hafızlığı, derin bilgisi emîn oluşu nedeniyle İslâm bilginleri onun hadîslerini hüccet saymışlar ve buna göre onlara istinâd etmişlerdir. Râvîlerden bazılarının ismini zikretmemesi nedeniyle tedlîs yaptığı ithamına ma'rûz kalan Süfyân İbn Uyeyne'-nin, terkettiği râvîler sika kimseler olduğu için onun bu atlamasında (tedlîs) hadîs bakımından bir nakîsa görülmemiştir. Yetmiş kerre hac yaptığı rivayet edilen Süfyân îbn Uyeyne'nin tefsîrle ilgili birçok hadîsleri bulunmaktadır.

8- Muhammed Îbn el-Müstenîr: (öl. 206/821)

Ebu Ali Kutrub Muhammed Îbn el-Müstenîr, Basra'da yetişen ünlü bir nahiv bilgini olup, 206 (821) yılında vefat etmiştir. Ebu Ali Kutrub; edebiyat, nahiv ve tefsirde şöhret kazanmış olup Sîbeveyh'in öğrencilerindendir. Üstadı Sîbeveyh'in derslerine erken saatlerde geldiği için Sîbeveyh'in; sen bir gece kuşusun, diye kendisine iltifatta bulunması (Kutrub) lakabının verilmesine sebep olmuştur. Mu'tezilî görüşleri de bulunan Kutrub'un, hadîs rivayetinde pek güvenilir olmadığı kabul edilmektedir. Onun Maânî'l-Kur'ân, I'râb'ül-Kur'ân ve.Mecaz'Ül-Kur'ân isimli eserleri bulunmaktadır.

9- Abdürrezzâk Îbn Hemmâm, (öl. 211/826)

Ebu Bekir el-Himyeri diye de bilinen Ebu Bekir Abdürrezzâk îbn Hemmâm Îbn Nâfi' Yemen'in San'â şehrinde 126 yılında (743) dünyaya gelmiş ve yine aynı kentte 211 (826) yılında vefat etmiş ünlü bir bilgindir. Abdullah İbn Ma'merî, Îbn Cüreyc, Evzaî' Sevrî ve İmâm Mâlik gibi ünlü kişilerden rivayetler nakletmiştir. İmâm Buhârî, Ahmed tbn Hanbcl, tshâk İbn Maîn gibi zevatta kendisinden rivayetler nak-letnıişlerdir. Hadîs bilginlerinin çoğu tarafından güvenilir kabul edilen Abdürrezzâk tbn HemmanVın onyedi bin civarında hadîsi ezberlediği söylenmektedir. Ehl-i Beyt hayranı da olan Abdürrezzâk İbn Hemmâm'ın, Ehl-i Beyt'in faziletine dâir pek çok hadîs rivayet ettiği görülmektedir. Bu sebeple kendisinde şîîlik bulunduğu söylenmiştir.

10- Muhammed İbn Hatim: (öl. 235/849)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Hatim İbn Meymûn es-Semîn Merv'li ünlü bir hadîs bilginidir. 235 (849) yılında burada vefat etmiştir. Kendisi Abdullah İbn İdrîs, Süfyân İbn Uyeyne, ibn Uleyye, Vekî' ve Kattan gibi zevattan hadîs öğrenmiş, başta ünlü hadîs bilgini İmâm Müslim ve Ebu Dâvûd olmak üzere Hüseyn İbn Süfyân

ve Ahmed İbn Hasan gibi zevat da ondan hadîs nakletmişlerdir. Bir çok hadîs bilgini, onun rivayetlerini tevsîk ederken, hadîsinin fazla güvenilir olmadığı da söylenmiştir. Ayrıca tefsîrle ilgili bir kitabının bulunduğu ve bu kitabını Bağdâd'ta öğrencilerine dikte ettirdiği bazı kaynaklarca ifâde edilmektedir.

11- Ali el-Kummî (öl. 285/898)

Ebu'I-Hasan Ali İbn İbrâhîm İbn Hâşim el-Hanbelî. Tefsîr el-Kummî isimli eserin müellifi olup hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Meşhur imâmiyye âlimlerinden Küleynî ondan ders almıştır.

12- Ebu Yahya el-Haffâf (öl. 286/899)

Ebu Yahya Zekeriyyâ İbn Dâvûd İbn Bekr el-Haffâf, Nisâbûr'da yetişen ünlü bir hadîs ve tefsîr bilginidir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Ebu Yahya el-Haffâf in 286 (899) yılında vefat ettiği ve et-Tefsîr'ül-Kebîr isminde bir eserinin olduğu bilinmektedir.

13- Ebu Yahya er-Râzî: (öl. 291/903)

Ebu Yahya Abdurrahmân İbn Muhammed tbn Müslim er-Râzî, Rey şehrinde dünyaya gelmiş ve Isfahan camiinde imamlık yapmış ünlü bir hadîs ve tefsîr bilgini olup 291 (903) vefat etmiştir. Tefsîr ve hadîsle ilgili iki eseri bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir.

14- Ebu Nadr Muhammed es-Sülemî (öl. 300/912)

Ebu Nadr Muhammed İbn Mes'ûd İbn Muhammed İbn Ayyaş es-Sülemî. Horasan'da İmâmiyye mezhebi mensûblannm önderi olan Sülemî, Semerkand'da yetişmiş bir müfessir olup İbrâhîm İbn Ali el-Kummî'nin gözden geçirmiş olduğu tefsirinden bazı bölümler, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tefsirler genellikle Muhammed el-Bâkır ve Ebu Abdullah Ca'fer es-Sâdık'ın rivayetlerinden oluşmaktadır.

15- Abdullah İbn Mübarek (öl. 308/920)

Ebu Muhammed Abdullah tbn Muhammed tbn Vehb İbn Mübarek ed-Dîneverî, İran'da Dînever'de yetişmiş bir bilgin olup el-Vâdıh fi Tefsîr'il-Kur'ân İsimli tefsîri günUmüze kadar ulaşmıştır. Bu tefsîr esâsta Abdullah tbn Abbâs'ın tefsirinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

16- Velîd İbn Ebân: (öl. 310/922)

Ebu'l-Abbâs Velîd İbn Ebân ibn Tevbe Isfahân'h tefsîr, hadîs ve fıkıh bilginlerinden olup 310 (922) yılında burada vefat etmiştir. Sika bir râvî olarak kabul edilen Velîd İbn Ebân'ın tefsîr ve hadîsle ilgili iki eseri bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

17- İbn el-Münzir: (öl. 316/928)

Muhammed îbn îbrâhîm Ebu Bekir en-Nisâbûrî, İran'da NisâbÛr'da doğmuş ve uzun süre Mekke-i Mükerreme'de mücavir olarak bulunmuş, 316 (928) yılından sonra burada vefat etmiştir. Tefsîr, hadîs ve fıkıhta önder kabul edilen İbn el-Münzir herne kadar Şafiî mezhebine bağlı idiyse de kendisinin ictihâd derecesini hâiz bulunduğunu kabul edermiş. Tefsîrin yanı sıra hadîs ve fıkıhla ilgili eserleri bulunmaktadır.

18- İbn Ebu Dâvûd (öl. 316/928)

Abdullah İbn Süleyman İbn Eş'as İbn Ebu Dâvûd el-Ezdî es-Sicistânî, Sünen sahibi olup 230 (844) yılında Sicistân'da dünyaya gelmiş, babasıyla birçok seyâhat-lar yaptıktan sonra Bağdâd'a yerleşmiştir. 316 (928) tarihinde vefat etmiş bulunan İbn

Ebu Dâvûd, hadîs, tefsîr İlminde Irak'ın önderlerinden olup tefsire ve hadîse dâir birçok eseri bulunmaktadır.
19- İbn el-Hayyât: (öl. 320/932)
Ebu Bekir Muhammed İbn Ahmed İbn Mansûr, Türkistan'da Semerkand'da dünyaya gelmiş, bilâhere Bağdâd'a giderek burada ünlü nahiv bilgini ez-Zeccâc ile görüşmüş ve 320 (932) yılında vefat etmiştir. Maânî'l-Kur'ân isimli eseri de bulunan İbn el-Hayyât, özellikle gramer ve nahiv konusunda derin bilgi sahibi idi.
20- Ebu Ca'fer et-Tahâvî (öl. 321/933)
Ebu Ca'fer Ahmed İbn Muhammed İbn Seleme et-Tahavî, Ezd kabilesine men-sûb olup yukarı mısırdaki Tahâ'da dünyaya gelmiş, burada tahsîlini ikmâl ettikten sonra Şam'a gitmiş ve Tulunoğlu Ahmed Bey'in yakın çevresinde bulunmuş, 321 (933) yılında vefat etmiştir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh atanında ünlü bir bilgin olan Ta-hâvî, Hanefî mezhebine mensûb olup Mısır'da hanefîlerin imamlarından idi. Ahkâm'ül-Kûr'an isimli ahkâma dâir ve Hanefî fıkhı doğrultusunda yazmış olduğu tefsîriyle Akîdet'üt-Tahâviyye isimli eseri İslâm dünyâsında çok şöhret bulmuştur. Ayrıca fıkıh ve hadîsle ilgili başka kitâbları bulunmaktadır.
21- Ebu Zeyd el-Belhî: (öl. 322/933)
Çbu Zeyd Ahmed tbn Sehl el-Belhî, tarihe felsefî ve pozitif ilimlere dâir eserlerin müellifi olup İran'ın Belh şehrinde yetişmiştir. Felsefî konularda eserleri de bulunan Ebu Zeyd el-Belhî'nin el-Bed've't-Târih isimli eserinin yanı sıra Kur'ân'm garîb lafızlarıyla, İlgili bir tefsiri, ayrıca Fatiha tefsîri bulunduğu kaynaklarda zikredil-mektedir. 322 (933) yılında vefat etmiş bulunan Ebu Zeyd el-Belhî'nin antik bilim-lerle yakından alâkadar olduğu görülmektedir.
22- Ebu Müslim Muhammed: (öl. 329/934)
Muhammed Ebu Müslim Muhammed lbn Bahr el-lsfahânî, Isfahân'Iı olup; Fars eyaletinde görev yapmış ve 323 yılı civarında (934) burada vefat etmiştir. Mu'tezilî görüşleri de bulunan Muhammed et-lsfahânî'nin nahiv, tefsir, belagat alanında bir çok eseri bulunmaktadır. Câmi'üt-Te'vîl isimli mu'tezilî görüşlere yer verdiği tefsîri ünlüdür.
23- EbuM-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935)
Ebu'l-Hasan Ali lbn Ismâîl lbn İshâk el-Basrî. Sahâbe-i Kirâm'ın önde gelen-lerinden Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin soyundan gelen ve Ehl-i Sünnet akidesinin iki önemli mezhebinden biri olan Eş'ariliğin kurucusu olup 260 (873) yılında Basra'da doğmuş ve 324 yılı civarında (935) Bağdâd'da vefat etmiştir. Kur'ân tefsîriyle ilgili küçük bir eserinin yanı sıra kelâmı konuları tartışmanın Kur'ân ve Sünnete aykırı olmadığını savunduğu Risale fi lstihsân*il-Havd'i fi'l-Kelâm, el-Ibâne an Usûl'id-Diyâne, ve Makâlât'ül-lslâmiyyîn isimli eserleri başta olmak üzere yirmibeşin üzerinde eseri vardır.
24- lbn Ebu Hatim: (öl. 327/938)
Ebu Muhammed Abdurrahmân lbn Muhammed İbn Idrîs lbn Münzir et-Temîmî er-Râzî. Ünlü Tcmîm kabilesine mensüb olup Rey kenti yakınındaki Hanzala der-bendinde ikâmet ettikleri için buraya nisbet edilen lbn Ebu Hatim 247 (861) yılında Rey'de dünyaya gelmiş, Şâm, Hicaz, Irak, Mısır ve Cezîre taraflarında birçok gezi-lerde bulunduktan sonra 327 (938) yılında vefat etmiştir. Rivayet tefsirlerinde lbn Ebu Hatim kanalıyla gelen pek çok rivayet yer almaktadır, lbn Ebu Hatim Hafız'ür-

Re'y unvanına hâiz olup zühd ve takvâsıyla şöhret bumuş ve özellikle hadîs ricali hakkında derin bilgisiyle ün salmıştır. Dört cilt olduğu sanılan tefsirinin yanı sıra özellikle cerh ve ta'dîl ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.
25- Ali îbn îsâ: (öl. 334/945)
Ali İbn îsâ İbn Dâvûd, Bağdâd'ın ünlü bilginlerinden olup devrinde siyâsî görevlerde bulunmuş, bir süre Mekke vâlîsi olmuş 300 (912) yılında vezirlik görevine yükseltilmiş, ancak halîfe Muktedir tarafından azledilmiştir. Bilâhere Mekke'ye ve daha sonra da San'â'ya sürgün edilmiş bulunan Ali lbn îsâ, tekrar vezîrlik görevine döndürülmüş ise de kısa bir süre sonra bu görevden azlolunmuş ve 334 (945) yılında Bağdâd'da vefat etmiştir. Devlet yönetimiyle ilgİH bir eserinden başka Maânî'l-Kur'ân isimli bir eseri kaleme aldığı kaynaklarda zikredilmektedir.
26- Ali İbri Cemşât: (öl. 338/949)
Ebu'l-Hasan Ali İbn Cemşât en-Nîsâbûrî, on cilt olduğu belirtilen bir tefsîrin müellifi olup, 338 (949) yılında vefat etmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan bu zâtın el-MUsned ve el-Ahkâm isimli eserleri bulunduğu kaynaklat da kaydedilmektedir.
27- Kasım İbn Asbağ: (öl. 340/951)
Ebu Muhammed Kasım İbn Asbağ İbn Muhammed, Kurtuba'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup Velîd İbn Abdül Melik'in âzâdlı kölesi idi. Hadîs ilminde derin bilgisi bulunan Kasım İbn Asbağ'ın gramer ve edebiyatta da üstün bir bilgin olduğu görülmektedir. Bakiyy İbn Mahled, İbn Vadâd Sa'leb, el-Müberred ve İbn Kuteybe gibi zevattan öğrenim gördükten sonra memleketi olan Kurtuba'ya dönmüş ve burada 340 (951) yılında vefat etmiştir. Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinden ayrı olarak nâsih ve mensûhla ilgili bir eseri ve ayrıca edebî ağırlıklı yazıları bulunmaktadır.
28- İbn Deresteveyh: (öl. 347/958)
Abdullah İbn Ca'fer İbn Deresteveyh, nahiv, edebiyat ve tefsîr alanında değerli eserlerin müellifi olup el-Müberred ve Sa'leb ile yakın dostluk kurmuş, İbn Kuteybe ile karşılaşmış ve 347 (958) yılında Bağdâd'da vefat etmiştir. Dârekutnî gibi hadîs bilginlerinin kendisinden rivayet aktardığı tbn Deresteveyh'in Maânî'l-Kur'ân isimli eserinin yanı sıra hadîs, edebiyat ve gramer alanında da bir çok eserleri bulunmaktadır.
29- Ebu'l-Hakem Münzin (Öl. 349/960)
Ebu'l-Hakem Münzir ibn Saîd, Endülüs'te yetişmiş edebiyat ve tefsîr alanında şöhret bulmuş, bir süre Gırnata'da kadılık yapmış ve Zahirî mezhebini benimsemekle beraber, Mâlikî mezhebine göre fetva vermiş değerli bir bilgin olup, 349 (960) yılında Endülüs'te vefat etmiştir. Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinin yanı sıra nâsih ve mensûhla ilgili bir eseri, ayrıca hutbeleri, mektûbları ve şiirlerinden oluşan bir dîvânı bulunmaktadır.
30- İbn Ebu Osman: (öl. 353/964)
Ebu Saîd Ahmed İbn Ebu Bekir Muhammed en-Nîsâbûrî, İran'da Nisâbûr'da doğmuş, Horasan'da, Irak'ta ve Güney Toroslarda gezilere katılmış. Ebu Amr el-Haffâf, Hasan İbn Süfyân, Heytem İbn Halef ve Hâmid İbn Şuayb gibi hadîs bilginlerinden hadîs dinlemiş ve Hâkim gibi ünlü bir muhaddis kendisinden hadîs rivayet etmiştir. Büyük bir tefsîri bulunduğu kaynaklarda zikredilen İbn Ebu

Osman'ın Müslim'in sahihi üzerine bir eserinden sözedilmektedir. 353 (964) yılında Tarsus'ta şehîd olmuştur.
31- İbn Miksem (öl. 355/965)
Muhammed İbn Hasan İbn Ya'kûb İbn Miksem, kırâet ve nahiv ilminde mütehassısbir zât olup Ebu Müslim el-Kecci, Sa'leb ve Yahya ibn Muhammed İbn Saîd'-den ilim öğrenmiş, tefsîre dâir el-Envâr isimli bir eser kaleme almış ve (965) yılında vefat etmiştir.
32- Ebu Ali el-Kâlî (öl. 330/941)
Ebu Ali tsmâîl İbn Kasım Abdün İbn Hârûn 280 (893) yılında Malazgirt'te dünyaya gelmiş, 303 (915) Bağdâd'a gitmiş, yirmibeş yıl Bağdâd'da ikâmet ettikten sonra 330 (941) tarihinde Endülüs'e gitmiş ve Halîfe Abdurrahmân en-Nâsır tarafından büyük bir iltifatla karşılanmış ve yirmibeş yıl burada kaldıktan sonra 356 (966) yılında Kurtuba'da vefat etmiştir. Müfessir ve âlim bir zât olan Ebu Ali el-Kâlî özellikle nahiv ve arap dili konusunda imâm sayılırdı. Beğavî, Adevî, Ebu Dâvûd es-Sicistânî'nin oğlu Ebu Bekir'den hadîs dinlemiş, İbn Düreyd, Ebu Bekir İbn Ser-râc, Nifteveyh, Ebu İshâk es-Zeccâc ve Ahfeş gibi ünlü nahiv bilginlerinden gramer okumuş ve bu alanda gerçekten değerli eserler kaleme almıştır. Yedi uzun sûrenin tefsirinden ibaret bir de tefsiri bulunmaktadır. Ebu Ali el-Kâlî'nin özellikle nahiv konusundaki eserleri çok meşhurdur.
33- Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (öl. 360/970)
Ebu'I-Kâsim Süleyman tbn Ahmed ibn Eyyûb eş-Şâmî, Şâm yakınlarındaki Taberiyye'de doğmuş, Şâm, Mekke, Medîne^ Yemen, Mısır, Bağdâd, Küfe, Basra ve Cezîre dolaylarında seyâhatlar yapmış, bilâhcre İsfahan'a giderek 360 (970) yılında burada vefat etmiştir. Muhaddisler arasında el-Hücce unvanını hâiz bulunan Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin müsnedi ve hadîsle ilgili eserleri çok tutulmuş ve rivayetleri güvenilir sayılmıştır. Otuz üç yıl seyahat yaptığı bilinen Taberânî'nin büyük bir tefsîr kitabı da bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.
34- Ebu'l-Hasan el-Cürcânî (öl. 366/976)
Ebu'l-Hasan Ali İbn Abdülazîz İbn Hüseyn 290 (902) yılında Gürganç'ta doğmuş, Irak ve Şâm taraflarında seyâhatlar yaptıktan sonra doğum yeri olan Gürganç'ta ve bilâhere Rey şehrinde kadılık yapmıştır. Devrindeki bilginler tarafından büyük medhlerle yâd edilen Ali ibn Abdülazîz 366 (976) yılında Nisâbûr'da vefat etmiştir. Edebiyat, tarih, fıkıh alanındaki eserlerinin yanı sıra genişçe bir Kur'ân tefsîri bulunduğu kaynaklar tarafından belirtilmektedir.
35- İbn Hibbân (öl. 369/979)
Ebu Muhammed Abdullah ibn Muhammed tbn Ca'fer İbn Hibbân el-Büstî el-Ansarî 274 (887) yılında İsfahan'da doğmuş büyük bir muhaddis ve tefsir bilginidir. İbn Merdeveyh, Ebu Nuaym ve Ebu Bekir el-Hatîb gibi hadîs bilginleri, onun ümmetin en bilginlerinden olduğunu belirtmişler ve kendisinin sika bir râvî olduğunu söylemişlerdir. İbrâhîm İbn Sa'dân, Muhammed İbn Abdullah el-Hemedânî, Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Ebu Arûbe el-Harrânî gibi ünlü hadîs bilginlerinden hadîs dinlemiş, Ebu Bekir Ahmcd eş-Şîrâzî, Ebu Bekir İbn Merdeveyh, Ebu Nuaym, Süfyân ibn Miskeveyh ve Fazl İbn Muhammed gibi zevat da kendisinden hadîs rivayet etmişlerdir. Ebu'ş-Şeyh künyesiyle de bilinen İbn Hibbân'ın sahîh'i meşhur olup ri-

vayet tefsirlerinde onun rivayetleri yer almaktadır. Ebu'ş-Şeyh 354 (965) veya 369 (979) yılında İsfahan'da vefat etmiştir.
36- Ebu Mansûr el-Ezheri (öl. 370/980)
Ebu Mansûr Muhammed ibn Ahmed ibn Ezher İbn Talha el-Herevî, Herât'da dünyaya gelmiş, Hüseyn İbn Idrîs ve Muhammed İbn Abdurrahmân'dan dersler almış, sonra Bağdâd'a gelerek Kasım el-Bağavî ve Ebu Bekir İbn Dâvûd gibi bilginlerin ders halkasında bulunmuş; fıkıh, Arap dili ve edebiyatı alanında değerli çalışmalar yapmış, tesadüfen esir düştüğü Karâmita arasında bedevi araplarla düşüp kalkarak fasîh arapçayı öğrenmiş ve kaydetmiş 370 (980) yılında Herât'da vefat etmiştir. Tefsîrinin yanı sıra kırâet, mantık ve hadîsle ilgili eserleri mevcûddur.
37- Ebu Ali el-Fârisî (öl. 377/987)
Ebu Ali Hasan Ibn Ahmed İbn Abdülgaffâr el-Fârisî 288 (900) yılında İran'da Nesâ'da dünyaya gelmiş, muhtelif seyâhatlardan sonra Bağdâd, Şam'da bulunmuş bir müddet Haleb'e giderek Seyfüddevle'nin hizmetinde çalışmış ve müteakiben iran'a gelerek Adududdevle'nin hizmetine girmiş ve 377 yılında (987) Bağdâd'ta vefat etmiştir.Kırâet ve nahiv ilmiyle de iştigâl eden Ebu Ali el-Fârisî'nîn ünlü şâir Müte-nebbî ile mübaheselerİ meşhurdur.
38- Ebu Muhammed İbn Atiyye (Öl. 383/993)
Ebu Muhammed Abdullah İbn Atiyye İbn Abdullah, Şam'da yetişmiş ünlü bir müfessir olup Kur'ân*ı tefsir etmek için klasik Arap edebiyatına başvurmak amacıyla elli bin beyitlik klasik arap şiirinden eserleri ezberlemiştir. İbn Atiyye el-Kadîm diye bilinen ve Şam'da kendi adıyla anılan bir mescidde imamlık yapan İbn Atiyye 383 (993) yılında burada vefat etmiştir.
39- Ebu'I-Hasan er-Rummânî (Öl. 384/994)
Ebu'l-Hasan Ali İbn îsâ İbn Ali er-Rummânî, Samerra asıllı bir aileden geime olup Arap gramercilerinin önde gelen isimlerindendir. Tefsîrinin yanı sıra Sîbeveyh'in nahivle ilgili bir eserini de şerhetmiş bulunan Rummânî 296 (908) yılında Bağdâd'-da dünyaya gelmiş ve yine aynı yerde 384 (994) yılında vefat etmiştir.
40- İbn Şâhîn (öl. 385/995)
Ebu Hafs Ömer İbn Ahmed e!-Bağdâdî, Irak'lı hadîsciler arasında rivayetine güvenilir bir bilgin olarak tanınmış, hadîs ilminde pek çok eserler tasnîf etmiş ve Bakiyyet-üş-Şuyûh unvanıyla anılagelmiştir. İbn Şâhîn'in büyük bir tefsîrinin yanı sıra el-Müsned ve't-Târîh isimli eserleri de bulunmaktadır. Kendisi Muhammed tbn Bâğandî'den, Muhammed İbn Hârûn el-Mücedder ve Ebu'I-Kasım el-Beğavî'den hadîs Öğrenmiş, Ebu Saîd el-Mâlikî ve Ebu Bekr el-Berkânî gibi zevat da kendisinden hadîs nakletmişlerdir. 297 (909) yılında Bağdâd'ta dünyaya gelmiş ve yine aynı kentte 385 (995) yılında vefat etmiştir.
41- UbeyduIIah el-Esedî (öl. 387/997)
Ebu'l-Kâsım UbeyduIIah Ibn Muhammed el-Esedî, Musul'da yetişmiş bir bilgin olup edebiyat, kırâet ve tefsîr ilimlerinde eserler kaleme almıştır.Mu'tezİIÎ olduğu söylenen UbeyduIIah 387 (997) yılında burada vefat etmiştir.
42- Muhammed el-Udfuvî (öl. 388/998)
Ebu Bekir Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Udfuvî tefsîr ve edebiyat alanında ün yapmış olup Ebu Ca'fer en-Nehhâs'tan nahiv, Ebu Ganîm el-Muzaffer'den

kırâet İlimleri tahsil etmiştir. el-İstiğnâ fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir eserde kaleme almış olan Üdfuvî 388 (998) yılında vefat etmiştir.
43- Ebu Muhammed el-Isfahânî (öl. 389/998)
Ebu Muhammed Abdullah İbn Hâmid İbn Muhammed, İsfahan'da yetişmiş, el-Vaiz unvanıyla şöhret bulmuş, şâfiî bilginlerindendir. Ebu'l- Hasanel-Beyhakî'den fıkıh öğrenimi görmüş, Ebu Ali es-Sekafî'den kelâm okumuş, tefsîr ve fıkıh alanında şöhret bulmuş olan Ebu Muhammed seksenüç yaşında iken 389 (998) yılında İs-fahan'da vefat etmiştir. Abdullah İbn Hâmid tefsiri isimli eserin buna âit olduğu sanılmaktadır.
44- Ebu'l-Ferec en-Nehrevânî (öl. 390/999)
Ebu'l-Ferec İbn Zekeriyyâ İbn Yahya ibn Humeyd. Nehrevân'da yaşamış olup kendi döneminde fıkıh, gramer ve edebiyat alanında şöhret bulmuş bir bilgin idi. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî'nin mezhebini benimseyen Nehrevânî altı ciltten meydana gelen büyük bir de tefsir kaleme almıştır. Zehebî bu tefsirin çok değerli bilgiler ihtiva ettiğini kaydeder.
45- Ahmed İbn Fâris (öl. 395/1004)
Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekeriyyâ el-Kazvînî.Kazvîn doğumlu olup ' bir müddet Hemedân'da bulunmuş sonra Rey şehrine gelerek 395 (1004) yılında burada vefat etmiştir. Arap edebiyatı ve dil bilgisi alanında şöhret bulmuş olan Ah-med İbn Fâris'in Câmi'üt-Te'vîl isimli bir de tefsiri bulunmaktadır.
46- Hâkim (öl. 405/1014)
Tefsîr bilginleri kuşağının beşinci tabakasının önde gelen isimlerinden olan Ebu Muhammed Abdullah İbn Hamdeveyn İbn Nuaym en-Nîsâbûrî 321 tarihinde (942) NisâbûVda doğmuş ve 405 tarihinde (1014) burada vefat etmiştir. Büyük bir hadîs mecmuasının müellifi bulunan Hâkim Ebu Muhammed iki bin kadar kişiden hadîs dinlemiş, fıkıh ve tefsîr alanında şöhret bulmuş, Sâmânoğullan döneminde Nesâ ka-dılığına tayîn edilmiş, bir süre sonra Gürganç kadılığına tayîn edilmek işlenmişse de kabul etmemiştir. el-Müstedrek isimli meşhur hadîs kitabında; Ebu Hatim İbn Hibbân, Muhammed İbn Ya'kûb el-Asam Ebu Ali en-Nîsâbûrî gibi zevattan hadîs nakletmiş Ebu'l-Hasan Dârekutnî, Ebu'I-Kâsım el-Kuşeyrî, Ebu Zerr el-Herevî ve Ebu Bekir el-Beyhakî gibi ünlü hadîs bilginleri de kendisinden hadîs nakletmişlerdir.
47- îbn Fûrek (öl. 406/1615)
Ebu Bekir Muhammed İbn Hasan İbn Fûrek el-Ansârî, Şâfîi fakîhlerinden ünlü kelamcı ve müfessir, İsfahan'da doğduktan sonra bir süre Rey ve Nisâbûr'a giderek orada hadîs dersleri vermiş ve bir medrese inşâ ettirmiştir. Kerrâmiye aleyhinde bulunan İbn Fûrek Gazneli Sultân Mahmûd'un huzurunda adı geçen taife mensûb-ları ile tartışmış ve Gazne'den Nisâbûr'a dönerken yolda Kerrâmiye mezhebine mensup bir şahıs tarafından zehirlenerek 406 (1015) yılında öldürülmüştür. Kabri bu gün de bir ziyaretgâh olarak tanınmaktadır. Ebu'l-Hasan el-Bâhilî, Abdullah İbn Ca'fer el-Isfahânî ve İbn Hürrezâd el-Ehvazî gibi ünlü bilginlerden ders almış, Hâkim, Ebu Bekir el-Beyhakî ve Ebu'I-Kâsım el-Kuşeyrî gibi zevat da kendisinden rivayetler nakletmişlerdir.
48- Ebu'I-Kâsım en-Nîsâbûrî (öl. 406/1015)

Hasan İbn Muhammed İbn Hasan en-Nîsâbûrî, vaazlarıyla ünlü bir zât olup başlangıçta kerrâmî iken sonradan bu mezhebe karşı çıkmıştır. Ebu'l-Kâsım'ın devrinde çok tutulan bir tefsîr yazdığı ancak günümüze kadar ulaşmadığı sanılmaktadır. 406 (1015) yılında Nisâbûr'da vefat etmiştir.

49- Şerîf er-Radiyy (öl. 406/1015)

Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Tâhir, ünlü bir Şîî bilgini olup 359 (969) da Bağdâd'ta doğmuş ve yine 406 (1015) yılında bu kentte vefat etmiştir. Maânî'l-Kur'ân ve Mecâz'ül-Kur'ân isimli eserleriyle tefsîr literatürüne önemli katkıda bulunmuş olan Şerîf er-Radiyy, Bağdâd'ta önemli mevkiler ihraz etmiş bir aileye mensûbtur. Daha çok lügat, belagat ve gramer inceliklerine yer verdiği tefsirinde pek çok uydurma rivayet naklettiği için itham edilmiştir.

50- İbn Merdeveyh (öl. 416/1025)

Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ Ibn Merdeveyh el-Isfahânî; ünlü bir müfessir, tarih ve hadîs bilginidir. Son derece güvenilir bir râvî olan İbn Merdeveyh, devrinde İsfahan'ın en büyük bilginlerinden kabul edilirdi. 323 (934) yılında İsfahan'da doğan İbn Merdeveyh, Ebu Sehl İbn ZÎyâd el-Kattân, Meymûn İbn İshâk, el-HoVasânî, Muhammed İbn Abdullah es-Saffâr gibi ünlü zevattan hadîs nakletmiş; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân İbn Mende ve Ebu Muti' Muhammed el-Mtsrî gibi zevat da ondan rivayet nakletmişlerdir. Hadîs Kinindeki şöhretinin yanısıra, birçok tefsir de rivayet etmiş bulunantbn Merdeveyh 416 (1025) yılında İsfahan'da vefat etmiştir.

51- Ebu Ömer el-Meâfirî (öl.*429/1037)

Ebu Ömer Ahmed İbn Muhammed İbn Ebu Abdullah el-Meâfirî, Endülüs'te yetişmiş ünlü bir bilgin olup Salamanka'da doğmuş, Kurtuba'da ikâmet etmiş ve 429 yılında (1037) Salamanka'da vefat etmiştir. Büyük bir Kur'ân tefsîrinin yanı sıra fıkıh, kelâm ve usûl ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.

52- Ali el-Havfi (öl. 430/1038)

Daha Önce adından bahsedilen Ebu Bekir el-Udfuvî'nin öğrencilerinden olan Ali ibn Ibrânîm İbn Saîd İbn Yûsuf, ünlü bir nahiv bilginidir. el-Burhân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsiri de bulunan Ali el-Havfî 430 (1038) yılında vefat etmiştir.

53- el-Hîrî (öl. 430/1038)

Ismâîl İbn Ahmed İbn Abdullah cl-Hîrî, İran'da Nisâbûr şehri yakınlarındaki Hîre'de dünyaya gelmiş, vaiz, müfessîr ve fakîh bir zât olup zahid ez-Serahsî'den hadîs öğrenmiş, Ebu Heyseme'den sahîh-i Buhârî'yi dinlemiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin kendisinden rivayet naklettiği el-Hîrî 430 (1038) yılında Nisâbûr da vefat etmiştir. el-Kifâye fi't-Tefsîr isimli bir eseri günümüze intikâl etmiştir.

54- Şerîf el-Murtâzâ (öl. 436/1044)

Ebu'I-Kâsım Ali İbn Tâhir İbn Ahmed ünlü bir Şîî bilgini olup 355 (965) yılında Bağdâd'da doğmuş ve 439 (1044) yılında aynı kentte vefat etmiştir. Hz. Ali'ye nisbet edilen Nehc'ül-Belâğe'yi daha önce sözü geçen kardeşi Şerîf Radî ile birlikte derleyip tanzim eden Şerif Murtazâ İbn Nübâte ve Şeyh Müfîd gibi zevattan ders almıştır. el-Emâlî isimli tefsir, hadîs ve edebiyata dâir eserinde Kur'ân'ı tefsir edebilmek için gramer ve belagat inceliklerine fazlasıyla yer veren Şerîf Murtazâ, mensubu bulunduğu Şîî görüşleri kabul ettirmek kasdıyla pek çok mevzu hadîs ve rivayete de yer vermektedir.

55- Mekkî İbn Hammûş (öl. 437/1045)
Ebu Muhammed Mekkî İbn Ebu Tâlib el-Hammûş, Endülüs'te yetişen ünlü bir nahiv bilgini olup, 437 (1045) yılında Kurtuba'da vefat etmiştir. Mısır'da Ebu Tay-yib'den ve Abdülmün'im'den ilim öğrenmiş bulunan Mekkî İbn Hammûş, Kurtu-ba'nın ünlü Ulu camiinde hatîblik te yapmıştır. el-Hidâye İla Bülûğin'in Nihâye isimli tefsîrinin yanısıra Kur'ân'ın i'râbı, nâsih ve mensûh konularıyla kıraete dâir eserler de yazmıştır.
56- Ebu Muhammed el-Cüveynî (öl. 438/1046)
Rükn'ül-lslâm Ebu Muhammed Abdullah tbn Yûsuf Ibn Abdullah el-Cüveynî; İran'ın Cüveyn kasabasında yetişmiş ve burada Ebu Ya'kûb Ali Ebiverd'den fıkıh tahsil etmiş, daha sonra Nisâbûr'a geçerek Ebû Tayyib es-Sulûkî'den ders almış ve Merv şehrinde ünlü bilgin Kaffâl'dan öğrenim görmüş ve burada icazet almıştır. Başta Kaffâl olmak üzere Adnan Ibn Muhammed ed-Dabbî'den, Ebu Nuaym îbn Hasan'-dan ve Ebu Hüseyn tbn BİşrÂn'dan hadîs dinlemiştir. Ünlü kelâm bilgini İmâm'ül-Harameyn EbuM-Maâli el-Cüveynî'nin babası olan Ebu Muhammed'den, başta adı-geçen oğlu olmak üzere Sehl Ibn Ibrâhîm el-Mescidî ve Ali Ibn Ahmed el-Medînî gibi bazı kişiler hadîs nakletmişlerdir. 438 (1046) yılında Nisâbûr'da vefat etmiş bulunan Ebu Muhammed el-Cüveynî tefsîr hadîs ve fıkıh alanında şöhret yapmış bir zât olup hem rivayet hem de dirayet tefsirlerini içeren büyük bir tefsîr kaleme almıştır.
57- Ebu Osman es-Sâbûnî (öl. 449/1057)
Ebu Osman Ismâîl Ibn Abdurrahmân Ibn Ahmed es-Sâbûnî 373 (983) yılında Nisâbûr'da dünyaya gelmiş Ebu'I-Abbâs Tabûtî ve Ebu Sâîd es-Simsâr, Ebu Bekir el-Furât gibi zevattan dersler aldıktan sonra Hicaz'da, Maarra'da öğrenim görmüş ve nihayet kendisi de Nisâbûr, Horasan, Hinuistân, Gazne, Cürcan, Âmil, Taberis-tân, Şâm ve Kudüs gibi islâm dünyasının o günkü kültür merkezlerinde dersler ver-miştir. Ebu Bekir el-Beyhakî, Ebu Abdullah el-Kârî ve Ebu SâlÎh el-Müezzin gibi bilginler de ondan hadîs nakletmişlerdir. Kur'ân tefsiri ile ilgili yazıtı eserlerden çok vaz ve nasihat şeklinde çalışmalar yapmış olan Sâbûnî daha fazla öğrenci yetiştirmekle ün salmıştır. 449 (1057) yılında vefat etmiştir.
58- Mâverdî (öl. 450/1058)
Ali Ibn Muhammed Ibn Ubeyy e!-Mâverdî, 364 (974) yılında Basra'da doğmuş, Bağdâd'a gelerek Abbasî devletinin üst makamlarında görev almış, halîfe sarayla-rında bulunmuş ve nihayet başkadıhk mevkiine yükselmiştir. Gülsuyu sattığı için kendisine gülsuyu anlamına Mâverd nisbesi verilmiştir. Ebu'l-Kâstm es-Seymerî'den fıkıh okumuş, Ebu Hâmid el-Isferayîni'nin derslerini takîb etmiş, Hasan Ibn el-Hanbelî, Muhammed İbn Adiyy, Muhammed Ibn Muallâ el-Ezdî ve Cafer İbn Muhammed el-Bağdâdî'den rivayetler nakletmiştir. Ebubekir eî-hatîb ve Ebu'l İzz İbn-Kâğuş gibi isimler de kendisinden rivayet nakletmişlerdir. Özellikle Ahkâm-ı Sulta-niyye'si ile meşhur olan İmâm Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'nin tefsîr'ül-Mâverdî isimli bir tefsiri bulunmaktadır. Bu tefsirden bazı bölümler günümüze ulaşmıştır. el-Hâvî el-Kebîr isimli Şafiî fıkhına dâir ünlü eserinin yanı sıra Âlâm'ün-Nübüvve, el-Emsâl ve'1-Hikem, Nasîhat'ül-Mülûk, Kanun'ül-VÎzâre, Edeb'üd-Dünya ve'd-Dîn isimli eser leri İslâm dünyasında yaygın bir şöhrete sahiptir.

59- Ebu Ca'fer et-Tûsî (öl. 460/1067)
Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan Ibn Ali et-Tûsî Şia'nın önemli bilginlerinden olup Bağdâd'ta İkâmet etmiş fakat sünnîlerle şîîler arasındaki bir tartışma neticesinde Necef'e geçmiş ve 460 (1067) yılında Necef veya Kûfe'de vefat etmiştir. et-Tibyân'ül-Câmi' isimli büyük bir tefsîri bulunmaktadır.
60- Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (öl. 465/1072)
Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm Ibn Hevâzin Ibn Abdülmelik el-Kuşeyrî, Nisâbûr'a yerleşmiş olan Arap kabîlelerinden Kuşeyr İbn Kâ'b kabilesine mensûb olup 376 (986) yılında Üstüva'da doğmuş ve daha sonra İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinde geziler yapmış 465 (1072) yılında Nisâbûr'da vefat etmiştir. Risâlet'ül Kuşeyriye isimli ünlü tasavvufî eserin müellifi bulunan İmâm Kuşeyrî, tasavvuf başta olmak üzere hadîs, tefsîr, fıkıh ve usûl konularında Önemli eserler kaleme almıştır. Selçuklu hükümdarı Sultân Alparslan tarafından büyük iltifatlara da mazhar olmuş bulunan Kuşeyrî'nin et-Teysîr fi İlm'it-Tefsîr isimli tefsîre dâir bir eseri bulunmaktadır.
61- Ebu Muzaffer Şâhfür (öl. 47171078)
Ebu Muzaffer Şâhfûr İbn Tâhir İbn Muhammed el-îsferâyînî; Kelâm, fıkıh alanında şöhret bulmuş ünlü bir bilgindir. Ebu'l-Abbâs el-Asam'dan hadîs dinlemiş ve uzun yıllar Tûs kentinde öğrenci yetiştirerek ilme hizmet etmiş ve 471 (1078) yılında burada vefat etmiştir. Farsça tefsîri meşhur bulunan Ebu Muzaffer Şâhfûr'un daha çok kelâmî ve felsefî eserleri bulunmaktadır.
62- Ebu'I-Maâlî el-Cüveynî (öl. 478/1085)
Imâm'ül-Harameyn Ebu'I-Maâlî Abdülmelik İbn Abdullah İbn Yûsuf el-Cüveynî, Ziyâ'ül-Hakk lakabını almış ünlü bir fıkıh ve kelâm bilginidir. Büyük İslam düşünürü Gazzâlî'nin ,de hocası bulunan Cüveynî 419 (1028) yılında Cüveyn kasabasında doğmuş, islâm dünyasının doğusunda ve batısında bir çok seyâhatlar yaptıktan sonra 478 (1085) yılında Nisâbûr'da vefat etmiştir. Kelâma dâir eş-Şâmil fi Usûl'id-Dîn, el-Irşâd isimli ünlü eserinin yanısıra bir de Kur'ân tefsirinin bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir. Şafiî fıkhına dâir Nihâyet'ül-Matlab isimli eseri özellikle daha sonraki bilginler tarafından pek beğenilmiştir. Bilhassa Nizamiye medreselerinde vermiş olduğu dersler ile İslâm dünyasına pek çok yüksek düzeyde bilgin yetiştirmiş olan Cüveynî, kelâmda Eş'arî mektebinin önemli isimlerinden birisidir.
63- Ali el-Kayrevânî (öl. 479/1086)
Ali ibn Fadl İbn Ali el-Kayrevanî, Gazne ve Bağdâd civarında yaşamış, 479 (1086) yılında vefat etmiş bir bilgindir. El-Ferezdakî diye de bilinen bu zâtın el-İksîr fî İlm'it-Tefsîr ve el-Bürhân isimli tefsirlerinin bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir.
64- Fahr'ül-lslâm el-Pezdevî (öl. 482/1089)
Fahr'ül-îslâm Ali İbn Muhammed tbn Hüseyn tbn Abdülkerîm İbn Mûsâ el-Pezdevî, Mâverâünnehir bölgesinde yetişmiş ünlü Hanefî fakîhlerinden olup 400 (1009) yılı cİvânndaMâverâünnehir çevresinde doğmuş ve 482 (1089) yılında yine aynı bölgedeki Keş kasabasında vefat etmiş, na'şı bilâhere Semerkand'a taşınmıştır. Hanefî fıkhının en büyük kaynaklarından birisi olan el-Mebsûd isimli eserin

müellifi bulunan Fahr'ül-İslâm el-Pezdevî'nin fıkhî eserlerinin yanısıra Keşf'ül-Estâr isimli geniş hacimli bir de tefsîri bulunmaktadır.
65- Ebu Hâmid es-Semerkandî (öl. 488/1095)
Ebu Hâmİd Muhammed İbn Abdürreşîd İbn Hasan es-Semerkandî, Semerkand civarında yetişen ünlü Hanefî bilginlerindendir. Seyyid Şerif Cürcânî'den fıkıh ve diğer bilimleri tahsil etmiş bulunan Semerkandî, hacca gidip geldikten sonra 488 (1095) yılında vefat etmiştir. Tefsîr'ül-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır.
66- İbn'üs-Sem'ânî (öl. 489/1095)
Mansûr tbn Ahmed İbn Abdülcebbâr el-Mervezî, Merv'de yetişmiş, Horasan, Bağdâd, Küfece Hicaz'da seyâhatlar yaparak devrin ünlü bilginleriyle tanışmış, tekrar anayurdu olan Merv'e gelerek 489 (1095) yılında burada vefat etmiştir. Aralarında bir çok bilgin bulunan Temîmoğulları kabilesinden Sem'ân soyuna mensûb bulunduğundan kendisine, İbn'üs-Sem'ânî nisbesi verilmiştir. Tefsirle ilgili bir eserinden ayrı olarak, kelâm ve hadîse dâir birçok eserleri bulunmaktadır. Nitekim daha sonra gelecek olan Ebu Saîd Abdülkerîm es-Sem'ânî de bu zâtın torunlanndandır.
67- Selmân el-Hülvânî (öl. 494/1100)
Nehrevân halkından olan Ebu Abdullah Selmân İbn Abdullah el-Hülvânî Bağdâd'ta öğrenim gördükten sonra Irak'ın muhtelif bölgelerinde gezilerde bulunmuş, sonra İsfahan'a yerleşmiş, ve 494 (1100) yılında burada vefat etmiştir. Kirâet ağırlıklı bir tefsirinden başka, özellikle nahiv ve lügatla ilgili eserler yazmıştır.
68- Tâc'ül-Kurrâ (Öl. 500/1106)
Ebu'l-Kâsım Mahmûd Ibn Hamza tbn Nasr el-Kirmânî, Kirmân'da yetişmiş ünlü nahiv bilginlerinden olup 500 (1106) yılında burada vefat etmiştir. Lübâb'üt-Tefâsîr, Lübab'üt-Te'vîl, Acâib'ül-Kur'ân, el-Bürhân fî Maânî Müteşabih'il-Kur'ân isimli tefsirle ilgili önemli çalışmaları bulunmaktadır.
69- Hatîb et-Tebrîzî (öl. 402/1108)
Ebu Zekeriyyâ Yahya îbn Ali îbn Hasan İbn Muhammed eş-Şeybânî, Tebriz'de doğmuş. Bağdâd'ta ikâmet ettikten sonra bir süre Mısır'a yerleşmiş, tekrar Bağdâd'a dönerek 502 (1108) yılında burada vefat etmiştir. Prâb'ül-Kur'ân isimli daha çok gramer ağırlıklı bir tefsiri bulunan Hatîb et-Tebrizî, gramer ve edebiyat yönü ağır basan bir bilgindir.
70- Râğıb el-Isfahânî (öl. 503/1109)
Ebu'l-Kâsım Hüseyin İbn Muhammed İbn Mufaddal el-Isfahânî, el-Müfredât isimli eseriyle tslâm dünyasında haklı bir şöhret kazanmış ünlü bir bilgindir. Ayrıca bir de tefsir yazmış olan Râğıb bu tefsîrini tamamlayamamıştır. Bu eseri bilâhere ünlü tefsîr bilgini Kâdî Beydâvî'ye kaynak teşkil edecektir. Tefsîre giriş isimli bir eserinin yamsıra Tenzîh'ül-Kur'ân isimli bir eseri de bulunmatadır. Râğıb'ın Mu'tezilî olduğu söylenirse de Fahreddîn Râzî onu, Ehl-i Sünnet bilginleri arasında saymaktadır.
71- Mes'ûd İbn Ali el-Beyhâkî (öl. 544/1149)
Ebu'I-Mehâsin Mes'ud İbn Ali Ahmed es-Suvânî Fahr'üz-Zamân lakabıyla anılan ünlü bir gramer ve lügat bilginidir. Kur'ân tefsirinin yanısıra edebiyat ve usûl ile ilgili eserleri bulunan Beyhâkî 544 (1149) yılında vefat etmiştir.
72- Ahmed el-Beyhâkî (öl. 544/1149)

Ahmed İbn Ali İbn Muhammed el-Beyhâkî, Beyhak'ta yetişmiş bir diğer kirâet, tefsîr, gramer ve lügat bilginidir. 544 (1149) yılında vefat etmiş olan Beyhâkî'nin Kur'ân tefsirinin yanı sıra el-Muhît bi'l-Kur*ân isimli bir de eseri bulunmaktadır.
73- Muhammed İbn Tayfur (öl. 550/1155)
Ebu Abdullah Muhammed İbn Tayfur es-Secâvendî, Gazne civarında yetişmiş ünlü bir tefsîr, gramer ve kirâet bilginidir. Ayn'ül-Maânî isimli bir tefsirinden ayrı olarak kırâetle İlgili eserleri bulunmaktadır. 550 (1155) yılı civarında hayatta olduğu sanılmaktadır.
74- Ali el-Harizmî (öl. 560/1164)
Ebu'l-Hasan Ali îbn Muhammed İbn Ali el-Harizmî, ünlü tefsîr bilginiZemah-şerî'nin değerli öğrencilerinden olup, edebiyat ve gramerle ilgili eserlerinin yanısıra gramer ağırlıklı bir de Kur'ân tefsiri vardır. 560 (1164) yılında Harizm civarında vefat etmiştir. Kendisi Arap olmadığı halde üstadı Zemahşerî gibi Arap dilinin inceliklerine gerçekten vâkıf olduğu kaynaklarca ifâde edilmektedir.
75- Ibn Zafer (öl. 565/1169)
Ebu Abdullah Muhammed İbn Zafer el-Kureyşî. Mekke-i Mükerreme civarında yetişmiş Afrika ve Endülüs'e seyâhatlar yapmış, bilâhere Şâm civarına gelerek yerleşmiş bulunan İbn Zafer gramer, edebiyat ve tefsîr alanında eserler vermiştir. 565 (1169) yılında vefat etmiş olup Yenbû'ul-Hayât isimli tefsîrinden ayrı matbu bazı eserleri bulunmaktadır.
76- İbn'üd-Dehân (Öl. 569/1173)
Nâsıh'üd-Dîn Saîd İbn Mübarek îbn Ali, Musul civarında yetişmiş ve edebiyat, şiir, gramer alanında eserler yazmış bir bilgin olup 569 (1173) yılında adı geçen kentte vefat etmiştir. Başhbaşına bir Kur'ân tefsirinin yanı sıra Fatiha ve thlâs sûrelerinin müstakil tefsirlerini de yazmış olan bu zâtın gramere dâir bazı eserleribulun-maktadır.
77- Muhammed el-Bakkâlî (öl. 576/1180)
Ebu'I-Fadl Muhammed Ibn Ebu'l-Kâsım, Harizm civarındaki Gürganç'ta doğmuş, fıkıh, edebiyat ve tefsîr alanında eserler vermiş ünlü bir Hanefî bilginidir. Ze-mahşerî'nin Öğrencilerinden olan Bakkâlî'nin tefsirinin yanı sıra ct-Tcnbîh alâ' İ'caz'il-Kur'ân isimli bir eseri ve ayrıca gramer ve fıkha dair bazı eserleri bulunmak-tadır. 576 (1180) yılında Gürganç'ta vefat etmiştir.
78- Zahîr'üd-dîn en-Nîsâbûrî (öl. 577/1181'den Sonra)
Zahîr'üd-dîn Ca'fer İbn Muhammed İbn Mahmûd, Nisâbûr çevresinde yetişmiş olup 577 (1181) yılından sonra vefat etmiştir. Onun Farsça kaleme almış olduğu el-Basâir fî't-Tefsîr isimli eseri arapçadan başka yabancı dilde yazılmış önemli ve ilk tefsirlerden birisidir.
79- Ali el-Hanefî (öl. 582/1180)
Ali İbn İbrâhîm İbn İsmâîl cl-Hancfî, Gazne civarında yetişmiş fıkıh, tefsîr, kelâm ve usûl alanında eserler kaleme almış bir bilgindir. Yaklaşık 582 (1180) yılında vefat etmiş olup tefsîrinden başka fıkıhla ilgili bazı eserleri bulunmaktadır.
80- Ebu Nasr el-Attâbî (öl. 586/1190)
Ebu Nasr Ahmed İbn Muhammed İbn Ömer el-Attâbî, Buhârâ'nın bir mahallesi olan Dâr-İ Attâb'da dünyaya gelmiş fıkıh ve tefsirle ilgili eserler kaleme almış, ünlü

bir Hanefî bilginidir. 586 (İ190) yılında Buhârâ'da vefat etmiş olan Attabî'nin kendi adıyla anılan bir tefsîrinden başka fıkıhla ilgili bazı eserleri bulunmaktadır.

81- Ebu Ali el-Fâfisî (öl. 599/1203)

Ebu Ali Hasan îbn Hatır en-Nu'mânî, Bağdâd civarındaki Nu'mâniyye'de dünyaya gelmiş, Şîrâz'da fıkıh tahsîl etmiş, tefsîr, kelâm ve kırâetle İlgili eserler kaleme almış bir bilgindir. Şâm, Mısır ve Kudüs'te de bulunmuş olan Ebu Ali'nin İbranca

---

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/119-125

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/125-126

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/126-127

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/127-128

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/128-130

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/130-133

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/133-134

[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/134-136

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/136-137

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/137-140

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/141-149

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/149-154

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/154-158

[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/158-164

[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/164-165

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/165-166

[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/166-168

[18] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/169-170
[19] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/170-171
[20] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/171-175
[21] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/175-177
[22] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/178-179
[23] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/179-181
[24] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/181
[25] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/182-184
[26] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/184
[27] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/184-185
[28] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/185-187
[29] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/188-189
[30] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/189-191
[31] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/191-194
[32] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/194-195
[33] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/195-196
[34] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/196-198
[35] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/198-201
[36] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/202-206
[37] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/206-208
[38] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/208-211
[39] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/211-212

[40] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/212-215
[41] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/216-221
[42] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/221-222
[43] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/222-223
[44] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/223-224
[45] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/224
[46] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/225
[47] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/225-228
[48] Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/228-230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MODERN TEFSÎR FAALİYETİ
MODERN TEFSÎR FAALİYETİ
İlk Belirtiler:
I- TÜRKİYE'DE TEFSÎR FAALİYETLERİ:
II- MISIR'DA TEFSÎR ÇALIŞMALARI:
III- KUZEY AFRİKA ve MAĞRİB'DE TEFSÎR ÇALIŞMALARI
IV- HİND YARIMADASINDA TEFSÎR ÇALIŞMALARI
V- İRAN'DA TKFSÎR ÇALIŞMALARI
GELECEĞİN UFUKLARI:

bildiği söylenmektedir. Büyük bir tefsîrinin yanısıra hadîs ve edebiyatla ilgili bazı eserleri de bulunmaktadır.

82- Ebu'l-Kâsim el-Kazvînî (öl. 623/1226)

Abdülkerîm İbn Muhammed İbn Abdülkerîm el-Kazvînî' tefsîr, hadîs ve usûl alanında şöhret yapmış ünlü bir bilgin olup 623 (1226) yılında Kazvîn'de vefat etmiştir. Şafiî fıkhına dâir eserlerinin yanısıra el-Emâlî isimli tefsîrle ilgili küçük bir eseri bulunmaktadır.

83- İbn Berrecân (öl. 627/1239)

EbuM-Hakem Abdü's-Selam ibn Abdurrahmân el-Endelûsî Endülüs'te İşbî-liye (Sevilla şehrinde yetişmiş ve 627 (1239) yılında Merrâkeş'te vefat etmiş ünlü bir bilgindir, el-lrşâd fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tamamlanmamış bir eseri de bulunan İbn Berrecân, özellikle vefk ve havâssla ilgilenmiş ve Kur'ân'dan geleceğe dâir haberler çıkartmaya çalışmıştır.

84- el-Muâfâ el-Mavsılî (öl. 631/1233)

el-Muâfâ İbn Ismâî! eş-Şeybânî, Musul'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup Nihâyet'ül-Beyân ü Tefsîr'it-Kur'ân isimli bir tefsîr yazmıştır. 631 (1233) yılında vefat etmiş bulunan Mavsılî'nin, ayrıca hadîs ve kıssalardan oluşan bir eseri de bulunmaktadır.

85- Şihâbeddîn es-Sühreverdî (öl. 632/1234)

Ömer İbn Muhammed İbn Abdullah es-Sühreverdî, ünlü bir sûfî olup 539 (1144) yılında Sühreverd'de dünyaya gelmiş ve 632 (1234) yılında Bağdâd'ta vefat etmiştir. Özellikle Avârif'ül-Maârif isimli eseriyle şöhret bulmuş olan Sühreverdî'nin Nuh-bet'ül Beyân isimli bir de tefsiri bulunmaktadır.

86- Sehâvî (öl. 643/1245)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Abdüssamed el-Mısrî, Mısır'ın Sehâ kentinde dünyaya gelmiş, sonra Şam'a giderek orada yerleşmiş ve 643 (1245) yılında Şam'da vefat etmiştir. Fıkıh, usûl bilimlerinin yanısıra tefsîr ve lügatla da ilgilenmiş bulunan Sehâvî'nin kendi adıyla anılan ve Kehf sûresine kadar olan bir tefsîri bulunmaktadır. Ancak onun şöhreti daha çok kırâetle ilgili çalışmalarından kaynaklanır.

87- Sibt İbn'ül-Cevzî (öl. 654/1256)

Şemsüddîn Yûsuf İbn Kızoğlu İbn Abdullah Ebu'l-Ferec İbn'ûl-Cevzî'nin kızının oğlu bulunan Yûsuf Bağdâd'da 581 (1185) yılında doğmuş, daha sonra Şam'a yerleşerek 654 (1256) yılında burada vefat etmiştir. Dedesi Ebu'l-Ferec İbn'ül-Cevzî'den, Hanbelî fıkhını okuduktan sonra Şâm ve Musul'da gezilerde bulunmuş, daha sonra Hanefî mezhebine girmiştir. Mir'ât'üz-Zeman isimli ünlü tarihinden ayrı olarak bir Kur'ân tefsîri Ebu Hanîfe'nin menkıbesini ihtiva eden bir eseri ve hadîsle ilgili bazı kitâblan bulunmaktadır.

88- Ebu Abdullah el-Mürsî (öl. 655/1257)

Şerefüddîn Muhammed İbn Abdullah İbn Muhammed, Endülüs'ün Mürsiye (Murcie) kentinde dünyaya gelmiş, daha sonra Bağdâd, Horasan, Haleb ve Şam'da ikâmet etmiş, hac vazifesini ifâ ettikten sonra Mısır'a gitmiş, Şam'a dönerken 655 (1257) yılında yolda vefat etmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl alanında şöhreti bulunan el-Mürsî'nin kendi adıyla anılan bir tefsirinden ayrı olarak orta boyda et-Tefsîr'Ül-Evsat ve bunun da Özeti durumunda bulunan daha.küçük et-Tefsîr'üs-

Sağîr isimli üç tefsîri bulunmaktadır. Ayrıca İmâm Müslim'in Sahîh'inîn bir özeti, fıkıh, kelâm ve gramere dâir bazı eserleri vardır.
89- Ibn Abdüsselâm (öl. 660/1262)
Abdülazîz îbn Abdüsselâm Ibn Ebu'l-Kâsım, Mısır'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup bir süre Şam'da dersler vermiş, Emevî câmiinin imâm ve hatîbliği görevini üstlenmiş, Eyyûbîler döneminin yetiştirdiği ünlü bir bilgindir. Tefsîr'i Ibn Abdüsselâm diye şöhret bulan kısa bir tefsirinden başka fıkıh, hadîs ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.
90- Izzeddîn er-Rüstağfenî (öl. 661/1263)
Abdürrezzâk Ibn Rızkullah er-Rüstağfenî Re's Ayna'da yetişmiş ünlü bir Han-belî bilgini olup Bağdâd, Şâm, ve Haleb'te öğrenim gördükten sonra Musul'da uzun süre tefsir ve hadîs dersleri okutmuştur. Matâli-ü Envâr'it-Tenzîl isimli bir tefsîri bulunmaktadır.
91- Muvaffaküddîn el-Mavsîlî (öl. 680/1281)
Ebu'l-Abbâs Ahmed Ibn Yûsuf, Musul yakınlarındaki Kevâşe'de yetişmiş ve 680 (1281) yılında burada vefat etmiş Şafiî bilginlerindendir. Tabsira fi't-Tefsîr isimli bir eser kaleme almış, bilâhere bunun özeti niteliğinde Telhîs isimli bir tefsir yazmıştır. Celâİeddin el-Mahallî, tefsirinde bu eserden yararlanmıştır.
92- Ebu'l-Abbâs el-lskenderî (Öl. 683/1284)
Nâsîrüddîn Ahmed Ibn Muhammed Ibn Mansûr el-Mâlikî, İskenderiye'de yetişmiş ünlü bir bilgin olup, Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsirini tenkîd eder mâhiyette el-Intisâf isimli bir eser kaleme almıştır. 683 (1284) yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.
93- Burhâneddîn e!-Hanefî (öl. 689/1290)
Ebu'I-Maâlî Ahmed Ibn Nasır İbn Tâhir. Kendi adıyla anılan bir tefsirin sahibi olup Hanefî, fukuha ve bilginlerindendir. 689 (1290) yılında vefat etmiştir.
94- Abdü'1-Azîz ed-Dîrînî (öl. 694/1294)
Sa'düddîn Abdülazîz Ahmed Ibn Saîd ed-Dîrînî, Mısır'da yetişmiş, daha çok tasavvufî görüşlere sâhib bir bilgin olup et-Teysîr fi-tlm'it-Tefsîr isimli manzum bir eseri bulunmaktadır. 694 (I294)'te Mısır'da vefat etmiştir.
95- Bahaeddînel-Kıftî(öl. 697/1297)
Ebu'l-Kâsım Hibetullah Ibn Abdullah el-Kıftî, Mısır'da yetişmiş, fıkıh, nahiv ve cebirle ilgili eserler kaleme almıştır. Ibn Seyyid el-Küll diye de bilinen bu zâtın kendi adıyla anılan ve Meryem sûresine kadar olan bir tefsîri bulunmaktadır. 697 (1297) yılında Mısır'da vefat etmiştir.
96- İbn'ün-Nakîb el-Makdîsî (öl. 698/1298)
Ebu Abdullah Muhammed İbn Süleyman Ibn Hasan Belh asıllı olup Kudüs'te dünyaya gelmiş ve 698 (1298) yılında burada vefat etmiştir. Bir süre Kâhire'de Câmi'ül-Ezher'de dersler vermiş bulunan İbn'ün-Nakîb kendi zamanına kadar yazılmış olan tefsirlerden ihtisarla et-Tahrîr ve't-Tahbîr li Akvâ'i Eimmet'it-Tefsîr isimli geniş bir eseri vardır.
97- Kutbeddîn Şîrâzî (öl. 710/1310)
KutbeddînPMahmûd İbn Mes'ûd İbn Muslih eş-Şîrâzî, 634 (1236) yılında Şî-râz'da dünyaya gelmiş, bilâhere Anadolu'ya geçerek Sivas ve Malatya kadılıklarında bulunmuş, Şam'ı ziyaret ettikten sonra Tebriz'e yerleşmiş ve 710 (1310) yılında

Tebrîz'de, vefat etmiştir. Şafiî mezhebinden olan Kutbeddîn Şîrâzî, Sadreddîn Ko-nevî'nin derslerinde bulunmuş ve Feth'ül-Mennân isimli büyük bir tefsîr kaleme al-mıştır. Tefsîr, havâss, felsefe ve astronomiye dâir eserleri bulunmaktadır.
98- Necmeddîn el-Bağdâdî (öl. 710/1310)
Ebu Rebî' Süleyman Abdülkavî et-Tûfî, Bağdâd civarındaki Sarsar'da doğmuş, 710 (1310) yılında vefat etmiştir Fakîh, edîb ve şâir olan bu zât, Şam'da İbn Tey-miyye ile tanışmış, Mısır'da hadîs ve nahivle ilgili eserler okumuş, bir süre burada ikâmet etmiştir. el-lşârât*ül-llâhiyye isimli tefsirinden ayrı olarak el-lksîr fi İlm'it-Tefsîr isimli bir tefsiri, ayrıca Şafiî fıkhına dâir bazı eserleri ve hadîsle ilgili çahşma-ları bulunmaktadır.
99- İmâdüddîn el-Mâlikî (öl. 720/1320)
Ebu'l-Hasan İbn Ebu Beir el-Kindî, bir süre İskenderiye kadılığı yapmış, daha sonra Endülüs'e giderek Gırnata'ya yerleşmiştir. 720 (1320) yılında vefat ettiği sa-nılmaktadır. Daha ziyade gramer ağırlıklı el-Kefîl bi Maânî't-Tenzîl İsimli bir tefsiri bulunmaktadır.
100- Şerefüddîn İbn'ül-Bârizî (öl. 738/1337)
Hibetullah İbn Abdürrahîm İbn'ül-Bârizî, Şafiî fakîhlerinden olup Hama kadılığı yapmış, bir süre Basra'da bulunarak er-Ravza fi-Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîr kaleme almıştır. 738 (1337) yılında vefat etmiştir. Fıkıh ve hadîsle ilgili daha başka eserleri bulunmaktadır.
101- Şerefüddîn el-Mağrıbî (öl. 743/1342)
Şerefüddîn Hasan İbn Muhammed tbn Abdullah el-Mağrıbî, Mağrib'te yetişmiş ünlü bir bilgin olup Zemahşerî'nin Keşşafına haşiye yazarak bu eserdeki kırâet şekillerini, hadîslerin sıhhat derecesini ve gramer mes'elelerini tedkîk etmeye çalış-mıştır. Kendisi Ehl-i Sünnetten olduğu için Zemahşerî'nin Mu'tezİIî görüşlerini de eleştiren Şerefüddîn, hadîs ve beyân ilmiyle ilgili eserler yazmıştır. 743 (1342) yılında vefat etmiştir.
102- Hasan tbn Muhammed et-Tûsî (öl. 743/1342)
Hasan İbn Muhammed İbn Abdullah et-Tûsî; tefsîr, hadîs ve belagat ilminde şöhret bulmuş bir zât olup 743 (1342) yılında vefat etmiştir. Zemahşerî'nin Keşşafını şerhetmiş olan bu zâtın ayrıca bir de Kur'ân tefsîri bulunmaktadır.
103- Ahmed el-Çarperdî (öl. 746/1345)
Fahreddîn Ahmed İbn Hasan el-Çarperdî, Tebrîz yakınlarında yetişmiş ve Kâ-dî Beydâvî'den ders almış bir bilgindir. 746 (1345) yılında vefat etmişbulunan Çar-perdî'nin Keşşafa yazmış olduğu haşiyesi meşhurdur. Bu eserinde Zemahşerî'nin Ehl-i Sünnet'e karşı tavırlarını eleştirmiştir.
104- Tâceddîn en-Nahvî (öl. 749-1348)
Ahmed tbn Abdülkâdîr İbn Ahmed el-Kaysî, Hanefî bilginlerinden olup Ebu Hayyân'ın el-Bahr'üI-Muhît isimli tefsirinden derlenerek meydana getirilmiş olan ed-Dürr'ül-Lakît min'el-Bahr'ü-Muhît isimli eseri meşhurdur. 749 (1348) yılında vefat etmiştir.
105- İbn'üt-Lebbân (öl. 749/1348)
Şemseddîn Muhammed İbn Ahmed İbn Abdülmü'min; Şam'da yetişmiş bir bilgin olup 749 (1348) yılında vefat etmiştir. Kur'ân'daki kelimelerin kullanılış şekillerini anlattığı Tâ'bîrât'ül-Kur'ân isimli eseri meşhurdur.

106- Ebu's-Senâ el-Isfahânî (öl. 749/1348)
Şemseddîn Muhammed İbn Abdurrahmân İbn Ahmed; İsfahan'da yetişmiş ve 749 (1348) yılında Kâhire'de vebadan ölmüştür. Kudüs, Hicaz ve Şam'da bulunmuş olan Isfahânî, İbn Teymiyye'nin de takdirini kazanmıştır. Envâr'ül-Hakâik isimli tefsir kitabı bu alanda yazılmış olan eserlerin önemlilerinden sayılır.
107- İmâdüddîn Yahya el-Yemenî (öl. 750/1349)
Yahya İbn Kasım el-Alevî Yemen halkından olup Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsirine iki tane haşiye yazmıştır. 750 (1349) yılında vefat etmiş bulunan Yemenî'-nin ilk eserinin adı Dürer'ül-Asdâf'tir. Daha sonra Tühfet'ül-Eşrâf isimli ikinci ha-şiyesini yazmıştır.
108- İbn'ül-Kayyım el-Cevziyye (öl. 751/1350)
Ebu Abdullah Şemsüddîn Muhammed İbn Ebu Bekir İbn Eyyûb, 691 (1291) yılında Şam'da dünyaya gelmiş ve 751 (1350) yılında yine Şam'da vefat etmiştir. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan İbn'ül-Cevziyye'nin fıkıh, tefsir ve usûle dâir bir çok eseri bulunmaktadır. İbn Teymiyye'nin öğrencilerinden olan İbn'ûl-Cevziyye Kur'ân, hadîs, fıkıh ve irşâdla ilgili pek çok eserler kaleme almıştır.
109- Şihâbeddîn es-Semîn (Öl. 756/1335)
Şihâbeddîn Ahmed İbn Yûsuf İbn Abdüddâim; Haleb'te yetişmiş, bilâhere Kâ-hire'ye yerleşmiş ve 756 (1355) yılında burada vefat etmiştir. ed-Dürr'üI-Masûn isimli bir tefsîrinîn yamsıra, Kur'ân'm i'râbıyla İlgili bir eseri bulunmaktadır.
110- Takıyüddîn es-Sübkî (öl. 756/1355)
Ebu'I-Hasan Ali İbn Abdülkâfî İbn Yûsuf el-Ansârî Mısır'da dünyaya gelmiş, Kahire ve Şam'da bulunmuş, 756 tarihinde (1355) Kâhire'de vefat etmiştir. Şeyh'ül-İslâm unvanını da hâiz bulunan Sübkî; tefsir, hadîs ve tarih alanında eserler vermiş ünlü bir Şafiî bilginidir. ed-Dürr'ün-Nazîm fi Tefsîr'ü-Kur'an'il-Azîm isimli tamam-lanmamış bir tefsîri bulunmaktadır.
111- Adududdîn el-'îcî (öl. 766/1364)
Kâdî Abdurrahmân İbn Abdulğaffâr el-îci, Şîrâz yakınlarındaki İç'te dünyaya gelmiş olup Hz. Ebubekr'in soyundan geldiği nakledilmektedir. Aklî ve naklî bilim-lerde büyük bir şöhreti hâiz bulunan Adududdîn el-îcî, sultan Ebu Sâid zamanında başkadı (kâdî'l-kudât) olmuş ve bilâhere Kirman hükümdarı tarafından hapse atı-larak 766 (1364) tarihinde hapishanede vefat etmiştir. Tahkîk'üt-Tefsîr isimli eseri Zemahşerî'nin, Râzî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin eserlerinden çıkarılmış bir özet gibi-dir. Ayrıca kendi adıyla anılan akâid ile ilgili Adudiyye ve daha sonra kelâm ilminin klasikleri arasında yer alacak olan el-Mevâkıf isimli eserleri ünlüdür.
112- İbn'ün-Nekkâş (öl. 763/1361)
Şemsüddîn Muhammed îbn Ali İbn Abdülvâhid el-Mısrî Fıkıh, tefsir ve edebiyat alanında şöhret bulmuş olup Takîyüddîn Sübkî'nin takdirlerini kazanmış bir bil-gindir. Kendi adıyla anılan bir tefsîri (Tefsir Ibn'ûn-Nakkâş) bulunmaktadır. 763 (1361) yılında Mısır'da vefat etmiştir.
113- Kutbeddîn er-Râzî (öl. 766/1364)
Kutbeddîn Mahmûd İbn Muhammed er-Râzî; Büveyhoğulları hanedanına men-sûb olup Şam'da yaşamış ünlü bir kelâm, felsefe ve tasavvuf bilginidir. Felsefe, mantık ve kelâma dâir eserlerinin yanısıra Zemahşerî'nin Keşşafına yazmış olduğu haşiye meşhurdur. 766 (1364) yılında Şam'da vefat etmiştir.

114- Ebubekir er-Râzî (öl. 768/1366)
Zeyneddîn Muhammed İbn Şemseddîn, Cevherinin Sıhâh isimli eserinden özetleyerek yapmış olduğu Muhtar'üs-Sıhâh'ın yanısıra Beyân ve Bedî'e ve dâir eserleriyle şöhret bulmuş olup ez-Zeheb'ül-Ibrîz fi Tefsîr'il-Kitâb'il-Azîz isimli bir tefsîri bulunmaktadır. 768 (1366) yılından sonra vefat etmiştir.
115-lbn Akfl(öl. 769/1367)
Bahâeddîn Abdullah tbn Abdurrahman İbn Akîl, aslen Hemedân'h olup bilâ-here Mısır'da Balis kentine yerleşmiştir. Özellikle gramerle ilgili çalışmaların en mükemmel örneklerinden sayılan İbn Melek'in Elfıyye isimli manzum eserinin şerhinden ibaret olan şerh-i îbn Akîl ile şöhret bulan bu zatın et-Ta'lîk'ül- Vecîz isimli tamamlanmamış bîr de tefsîri bulunmaktadır. 769 (1367/) de Mısır'da vefat etmiştir.
116- Cemâleddîn Aksarâyî, (öl. 770/1368)
Cemâleddin İbn Muhammed İbn Muhammed; imâm Fahreddîn Râzî'nin torunlarından olup Karaman'da müderrislik yapmış büyük bir Hanefî bilginidir. 770 (1368) yılında vefat etmiş bulunan Cemâleddin Aksarâyî'nin bir de Keşşaf haşiyesi bulunmaktadır.
117- Mahmûd el-Konevî (777/1375)
Ebu's-Senâ Mahmûd İbn Ahmed İbn Mes'ûd; Şâm kadılığında bulunmuş Konyalı bir bilgin olup Tehzîb'ü Ahkâm'il-Kur'ân isimli ahkâm âyetlerinin tefsiri bulunmaktadır. 777 (1375) yılında Şam'da vefat etmiştir.
118- Şihâbeddîn Sivâsî (öl. 780/1318)
Şihâbeddîn Ahmed İbn Mahmûd es-Sivâsî; Sivas'ta yetişmiş sonra Aydınoğullarının himayesine girmiş ve 780 (1378) yılında Ayasuluğ'da vefat etmiştir. Uyûn'üt-Tefâsîr isimli daha çok diğer tefsirlerden derlenerek hazırlanmış bir eserinin yanısıra bazı tasavvufî risaleleri bulunmaktadır.
119- Ekmelüddîn el-Bâbertî (öl. 786/1384)
Ekmelüddîn Muhammed ibn Mahmûd el-Bâbertî, Bağdâd yakınlarındaki Bâberta'da doğmuş, bilâhere Şâm ve Kâhire'ye gitmiş, 786 (1384) yılında Kâhire'de vefat etmiştir. Mısır'da sultan Zahir Berkûk'un iltifatına mazhar olmuş bulunan Ekmelüddîn Bâbertî'nİn; fıkıh, hadîs, kelâm ve gramerle ilgili eserleri bulunmaktadır. Özellikle Hidâye şerhi Osmanlı medreselerinde fazlasıyla ilgi görmüştür. Zemahşerî'nin Keşşafına yazmış olduğu haşiyeyi tamamlayamamıştır.
120- Şemseddîn el-Kirmânî (Öl. 786/1384)
Şemseddîn Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali el-Kirmânî, Kirmân'da dünyaya gelmiş, Şâm ve Mısır'da öğrenim görmüş, bilâhere Bağdâd'a yerleşmiş, 786 (1384) yılında Bağdâd'ta vefat etmiştir. Abududdîn el-îcî'nin el-Mevâkıf isimli eserine yazmış olduğu şerhin yanı sıra, gramer ve hadîsle ilgili çalışmaları bulunan Kirmânî'nin, Keşşafla ilgili bir eseri ve Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu bir haşiyesi bulunmaktadır.
121- Sa'deddin Teftâzânî (öl. 793/1390)
Mes'ûd İbn Ömer İbn Abdullah et-Teftâzânî el-Horasânî; Horasan bölgesindeki Nesâ yakınında bulunan Teftâzân*da doğmuş ve 793 (1390) yılında Semerkand'-da vefat etmiş, bilâhere na'şı Serahs'a taşınmış olan bu ünlü bilgin, Moğol istilâsından sonra Türkistan ve Mâverâünnehir bölgesinde sönmeye yüz tutmuş bulunan ilim

meş'-alesini yeniden aydınlatan büyük bir bilgindir. Eserleri Osmanlı medreselerinde çok rağbet görmüş olan Teftâzânî, Anadolu'ya gelerek birçok ilmî mübâhaselerde bulunmuştur. Keşf Ül-Esrâr isimli Farsça bir tefsîr kaleme almış bulunan Teftâzânî'-nin Zemahşerî'nin Keşşaf isimli tefsîrineyazmış olduğu haşiyesi de meşhurdur. Ayrıca Nesefî akaidinin şerhi, Adüdiyye akaidinin şerhi ve bir çok eserlere yazmış olduğu şerhleriyle şöhret bulmuştur.

122- el-Haddâdî (öl. 800/1397)

Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Haddâdî, Yemenli, Hanefî mezhebine mensûb ünlü bir tefsîr ve fıkıh bilginidir. Keşf üt-Tenzîl isimli bir de tefsiri bulunan Haddâdî 800 (1397) yılında Yemen'in Zebîd kentinde vefat etmiştir. Haddâdî'nin imâm Kudûrî'nin fıkha dâir eserinin şerhi olan el-Cevheret'ün-Neyyİre isimli eseri Osmanlı ulemâsı arasında çok rağbet görmüştür.

123- Muhammed ibn Arefe (öl. 803/1400)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Arefe, mâliki bilginlerinden olup 803 (1400) yılında vefat etmiştir. İbn Arefe tefsîri diye şöhret bulan bu eser, daha çok Fahreddîn Râzî ve Zemahşerî'nin eserlerinden yapılmış bir derleme niteliğindedir.

124- Sirâcüddîn el-Bülkînî (öl. 805/1402)

Şeyh'ül-İslâm Ömer ibn Reslân el-Bülkînî, Kahire yakınlarındaki Bülkîn'de doğmuş ve 805 (1402) yılında Kâhire'de vefat etmiştir. el-Keşşâf alâ'l-Keşşâf isimli tefsîri Zemahşerî'nin adıgeçen eserine yazılmış olan haşiyelerin en ünlülerindendir.

125- Mecdüddîn Fîrûzâbâdî (öl. 816/1413)

Ebu Tâhir Muhammed İbn Ya'kûb İbn Muhammed eş-Şîrâzî; Şîrâz yakınlarındaki Fîrûzâbâd'a bağlı Kazerîn'da dünyaya gelmiş olan Fîrûzâbâdî Hz. Ebubekr'e kadar uzanan bir ailenin mensubu olup 816 (1413) yılında Yemen'in Zebîd kentinde vefat etmiştir. Özellikle Arap dilinin günümüze ulaşan en önemli sözlüklerinden birisi olan el-Kamûs'un müellifi bulunan Fîrûzâbâdî'nİn ed-Dürr'ün-Nazîm isimli bir tefsîri ve ayrıca el-Besâir isimli tefsîr ilmiyle ilgili bir başka eseri bulunmaktadır. Bu son eserinde Adap dilinin incelikleri, belagat, fıkıh ve tasavvuf noktalarından âyetleri izah etmeye çalışmıştır. İbn Abbâs'ın Tenvîr'ül-Mikbâs ismiyle günümüze ulaşmış bulunan tefsirini de Firûzâbâdî'nin cem'ettiği söylenmektedir.

126- Seyyîd Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn AH el-Hüseynî el-Cürcânî; fıkıh, tefsîr, hadîs, mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinde şöhret yapmış bulunan bu ünlü bilgin, Kadî tefsirine bir ta'lîke kaleme almış, ayrıca Zemahşerî'nin Keşşaf isimli tefsirinin baştaraflarına da bir haşiye yazmıştır. 816 (1413) yılında vefat etmiş.olan Seyyid Şeririn Keşjâf haşiyesine Muhyiddîn el-Atîk (öl. 901/1494), Alâeddin Ali et-Tûsî (öl. 816/1413) ve ünlü Osmanlı bilgini Kemâl Paşazade (öl. 940/1533) birer haşiye yazmışlardır. Seyyid Şerifin Mutavval haşiyesi, Mevâkıf şehri ve Ta'rîfât isimli eserleri ünlüdür.

127- Hacı Paşa (öl. 820/1417)

Cclâleddin Hızır İbn Hoca Ali İbn Murâd İbn Hoca Ali İbn Hüsâmeddîn; Konya kökenli olup, bilâhere Aydın'a göç etmiş ve bu sebeple Aydmlf Hacı Paşa diye anılmıştır. Konya'da Öğrenim gördükten sonra Mısır'a gitmiş, Seyyid Şerîf Cürcânî ve şeyh Bedreddîn Simâvî ile birlikte Mübarek Şah'tan ders almış ve Şeyh Ekmelüddîn Bâbertî'den yararlanmıştır. Bu arada tıp ilmiyle ilgilenen Hacı Paşa,

dönüşünde Ay-dmoğullan hanedanından Mehmet Bey'in isteği üzerine Birgi'ye gitmiş ve burada ders vermiş, eserlerini te'lîf etmiştir. 820 (1417) yılında vefat etmiş bulunan Hacı Paşa'nın Mecmâ'ül-Envâr isimli bir tefsiri bulunmaktadır. Ayrıca kelâm, felsefe ve tıbba dâir eserleri vardır.

128- Kutbeddîn İznîkî (Öl. 821/1418)

Muhammed İbn Muhammed el-lznîkî; Birinci Sultân Bâyezid döneminde İznik'te yetişmiş ünlü bir tasavvuf bilgini olan Kutbeddîn isimli birkaç ciltlik tefsîrin-den başka tasavvufî ve ahlâkî risaleleri bulunmaktadır.

129- Bedreddîn Simâvî (Öl. 823/1420)

Bedreddîn Mahmûd İbn İsrâîl İbn Kâdî Simavne; aslen Selçuklu hanedan ailesine mensûb olduğu kabul edilen Bedreddîn Simâvî, Edirne yakınlarındaki Simav-na'da dünyaya gelmiş çeşitli siyâsî faaliyetlerden sonra 823 (1420) yılında Siroz'da kendi fetvasıyla idam edi!miştir.Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezmiş olan Bedreddîn Simâvî, Mısır'da devrin ünlü bilgini Seyyid Şerif Cürcanî ile Mübarek Şâh'-tan ve Ekmeİüddin Bâbertî'den ders almış ve Ahlath dergâhı şeyhlerinden Hüseyin Ahlâtî'nin tarikatına girmiş, bir süre Tebriz'e giderek Timur'un meclisinde bulun-muş ve nihayet Yıldırım Bâyezid İle TİmÛr arasında cereyan eden savaşı müteâkib Osmanlı Beyliğinin dağılması tehlikesiyle yüz yüze geldiği Fetret devrinde Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Mûsâ Çelebi'nin kazaskeri olmuştur. Fakat devletin birliğini kuran Çelebi Sultân Mehmed tarafından ta'kibâta uğramış, önce Sinop'a sonra da Deliorman'a kaçmış ve nihayet yakalanarak Siroz'da idam edilmiştir. Fıkıh, hadîs, tefsîr ve kelâma âit eserleri bulunan Bedreddîn Simavî'nin Nûr'ül-Kulûb isimli bir de tefsiri vardır.

130- Hoca Muhammed (öl. 822/1419)

Muhammed İbn Mahmûd el-Buhârî, Bahâeddin Nakşibendî'nin seçkin halîfe-lerinden olup yetmişüç yaşlarında 822 (1419) yılında Medine'de vefat etmiştir. Bazı sûrelerin tefsirinden ibaret bir eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

131- Ya'kûb el-Karamânî (öl. 833/1429)

Ya'kûb Ibn tdrîs el-Karamânî, aslen Niğdeli olup, Karaman'a yerleşmiştir. Fıkıh, hadîs ve tarihe âşinâ olan ve Kara Ya'kûb diye bilinen bu zâtın, Kâdî Beydâvî'-nin tefsirine yazdığı bir haşiyesi mevcûddur. 833 (1429) da Karaman'da vefat etmiştir.

132- Molla Fenârî (öl. 834/1430)

Şemseddin Muhammed tbn Hamza Ibn Muhammed, ilk osmanlı Şeyh'üt-İslâmlarından olup babasından ve Cemâleddin Aksarâyî, Ekmeleddîn Bâbertî gibi devrin ünlü bilginlerinden ders görmüş, Şeyh HamÎdûddîn Kayserî'den tasavvuf dersi almıştır. Mısır'da Seyyid Şerîf Cürcânî ile birlikte öğrenim gören Molla Fenârî, Hicaz'a gitmiş, Kahire ve Kudüs'ten sonra Antakya ve Şam'ı dolaşmış, 834 (1430) yılında vefat etmiştir. Bursa'da müderris ve kadılık yapan Molla Fenârî Sultan II. Murâd'ın büyük iltifatlarına mazhar olmuştur. Fıkıh, kelâm, mantık ve tefsîre dâir eserleri bulunan Molla Fenârî'nin Fatiha sûresi tefsiri daha çok tasavvufî bir yorumla ve Ibn'ül-Arabî ekolünün açıklamaları doğrultusunda yazılmış bir tefsîrdir.

133- Ali el-Hindî (öl. 835/1431)

Ali Ibn Ahmed İbn Ali İbn İbrâhîm İbn İsmâîl el-Kevkebî, Hindistan'ın Bombay kenti yakınlarındaki Mehâyim'de dünyaya gelmiş olan Ali el-Hindî, Tebsirat'ür-

Rahmân isimli tasavvufî yönü ağır basan bir tefsîr yazmıştır. 835 (1431) de Mehâ-
yim'de vefat etmiştir.
134- Muhammed et-Tilimsanî (öl. 842/1438)
Muhammed Ibn Ahmed İbn Muhammed İbn Merzûk; Mağrib'te Tilimsân'da yetişmiş fıkıh, hadîs ve edebiyata vâkıf Ünlü bir bilgindir. 842 (1438) yılında vefat etmiş olup Ihlâs sûresinin tefsirine dâir bir eseri vardır.
135- Yazıcızâde Mehmed Bicân (öl. 855/1451)
Muhammed Bîcân İbn Kâtib Salâhaddîn; kısaca Yazıcızâde diye bilinen bu büyük bilgin, Tekirdağ civarında dünyaya gelmiş, Gelibolu'da ikâmet etmiş ve II. Murâd devrinde büyük şöhret kazanmış ünlü Türk bilginidir, Muhammediye isimli eseri, asırlarca Anadolu'da destânî tarzda dilden dile aktarılmış bulunan Mehmed Bîcân'ın, ayrıca Fatiha sûresi tefsiri bulunmaktadır. 855 (1451) yılında Gelibolu'da vefat etmiştir.
136- Alâeddîn es-Semerkandî (öl. 860/1455)
Alâeddîn AH İbn Yahya, Semerkand asıllı olup, Anadolu'ya hicret etmiş ve Ka-
raman'da ikâmet ederek 860 (1455) yılında burada vefat etmiştir. Bahr'ül-Ulûm isimli tefsiri özellikle Kur'ân'm anlaşılması için kelime ve lafızların açıklamasına yer veren bir tefsîrdir. Çok az da olsa kelâmî konularda bu temas edilmektedir.
137- Burhâneddîn el-Bikâî (öl. 885/1480)
Burhâneddîn İbrâhîm Ibn Ömer, Suriye'nin Bikâa vâdîsinde doğmuş, Şam'da yerleşmiş, tefsîr, edebiyat ve tarih alanında şöhret bulmuş bir bilgindir. Nazm'üd-Dürer isimli tefsîri -ki Münesâbat-i Bikâî diye de bilinir- özellikle âyetler ve sûreler arasındaki ince münâsebetlere geniş yer verir. 885 (1480) yılında Şam'da vefat etmiştir.
138- Celâleddîn Mahallî (öl. 864/1459)
Celâleddîn Ebu Abdullah Muhammed Ibn Ahmed, Kâhire'de yetişmiş ve burada vefat etmiş ünlü bir şafiî bilginidir. Tefsîr, fıkıh, kelâm, grame ve mantık ilimlerinde şöhret bulmuş olan Celalcddîn Mahallî, medrese öğrencilerinin Kur'ân'ın lafızlarını anlamaları için Isrâ sûresinin sonuna kadar gelen bir tefsîr yazmış, ancak bu tefsirini tamâmlayamadan vefat edince daha önce adı geçen Celaleddîn Suyûtî bu tefsîri tamamlamıştır. Her iki Celâl'in birlikte kaleme aldıkları bu tefsîr, iki Celâl anlamına "Celâleyn" tefsîri diye şöhret bulmuş ve günümüze kadar medrese öğrencilerinin elinde temel kaynak olagelmiştir. Daha çok kelimelerin anlamlarının ve nahivle ilgili açıklamaların yer aldığı bu tefsire birçok bilgin tarafından haşiyeler yazılmıştır. Bunlar arasında; Şemseddîn Muhammed İbn Abdurrahmân el-Alkamî'nin (öl. 963/1492) Kabes'ün-Neyyireyn isimli haşiyesi; Muhammed Bedreddîn el-Kerhî' (öl. 1006/1597) nin Mecma'ül-Bahreyn isimli haşiyesi; Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) nin Cemâleyn isimli haşiyesi; Abdurrahmân el-Fâsî'nin (Öl. 103;V1626) haşiyesi; Atıyye İbn Atıyye'nin (öl. 1190/1776) el-Kevkebeyn'ün-Neyyirey;ı isimli haşiyesi; Şeyh Süleyman Cemel'in (Öl. 1204/1889) el-Fütûhât'ül-llâhiye'si; Muhammed İbn Salih es-Sibâî'nin (öl. 1268/1851) haşiyesi; Sa'dullah İbn Ğulâm el-Kandehârî'nin (öl. 1306/1889) Keşfül-Mahcûbîn isimli haşiyesi;.Abdullah İbn Muhammed en-Nebrâvî'nin (öl. 1357/1938) Kurret'ül-Ayn isimli haşiyesi bulunmaktadır.
139- Salih el-Bü!kînî (öl. 868/1462)

Alem'üd-dîn Salih İbn Sirâc Ömer el-Bülkînî, Mısır'da yetişmiş Şafiî bilginlerinden olup Tefsîr'ûl-Bülkînî isimli bir eseri vardır. 868 (1462) yılında Mısır'da vefat etmiştir.

140- Alâeddin Musannifek (öl. 875/1470)

AH İbn Mecdüddîn Muhammed es-Şahrûdî; Fahreddîn Râzî'nin torunlarından olup Horasan'da Bistâm yakınlarındaki Şâhrûd'da doğmuş Herât ve çevresinde öğrenim gördükten sonra Önce Konya'da dersler vermiş, sonra Fâtih Sultân Mehmed'İn huzuruna kabul edilerek büyük iltifatlarına mazhar olmuş ve 875 (1470) yılında İs-tanbul'da vefat etmiştir. Mülteka'l-Bahreyn isimli arapça yazdığı tefsîri Fâtih tara-fından büyük bir takdîrle karşılanmıştır. Ayrıca Zemahşerî;'nin Keşşafına bir de haşiye yazmıştır. Diğer taraftan tasavvufî, edebî, felsefî ve mantıkî bazı eserleri bu-lunmaktadır.

141- Ahmed el-Kırîmî (öl. 879/1474)

Seyyid Ahmcd İbn Abdullah el-Kırîmî, nisbesinden de anlaşılacağı gibi Kırımlı olup İstanbul'da dersler vermiş ve Mısbâh'ül-Hâdî isimli Beydâvî tefsîrine bir haşi-ye yazmıştır. 879 (1474) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

142- Muhyiddîn Kâfiyeci (öl. 879/1474)

Muhammed İbn Süleyman İbn Saîd; aslen Bergamalı olup medreselerde gramer kitabı olarak okutulan İbn Hâcib'in Kâfiyesi ile çok meşgul olduğundan kendisine "kâfiyeci" nesbesi verilmiştir. İran, Âzerbeycân ve Mısır'a seyâhatlar yapan ve 879 (1474) yılında vefat eden Kâfiyeci'nin et-Teysîr fî İlm'it-Tefsîr isimli bir tefsîri bulunmaktadır.

143- Sirâceddîn el-Mahzûmî (öl. 885/1480)

Muhammed İbn Abdullah er-Rıfâî, aslen Vâsıt'lı olup 885 (1480) yılında Bağ-dâd'da vefat etmiştir. el-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîri vardır.

144- Molla Hüsrev (öl. 885/1480)

Molla Muhammed Ibn Ferâmûz tbn Ali, Tokat asıllı olup Edirne'de müderrislik yapmış ilk istanbul kadısı Hızır Bey'den sonra Ayasofya müderrisliğine tayın edilerek istanbul kadılığı payesine verilmiştir. Fâtih tarafından büyük iltifata maz-har olan Molla Hüsrev özellikle Hanefî fıkhına dâir Durer ve Gurer isimli eseriyle şöhret bulmuştur. Kâdî Beydâvî tefsirine yazdığı haşiyeyi tamamlayamamıştır. An-cak Muhammed Ibn Abdülmelik el-Bağdâdî (öl. 1016/1608) bunu tamamlamak is-temişse de Bakara sûresinin sonuna kadar bir zeyil yazabilmiştir. Mir'ât'ül-Usûl isimli eseri Osmanlı ulemâsı arasında büyük rağbet görmüştür. 885 (1480) yılında istanbul'da vefat etmiş, ancak na'şı Bursa'ya taşınmış ve kendi adına İnşâ ettirdiği medreseye gömülmüştür.

145- Molla Gürânî (Öl. 893/1487)

Şemseddîn Ahmed Ibn Ismâîl; İran'daki Isferâyin'in çevresinde yer alan Gü-rân'da doğmuş, Osmanlı şeyhü'l-îslâmlarının dördüncüsüdür. 893 yılında (1487) is-tanbul'da vefat eden Molla Gürânî kendi adına yaptırmış olduğu camide metfundur. Gâyet'ül-Emânî isimli bir tefsîriden başka Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış oldu-ğu haşiyesi vardır.

146- Seyyid Muîn (öl. 894/1488)

Şeyh Muîn İbn Safiyyüddîn, Mekke-i Mükerreme'de yaşamış olup Câmi'Üt-Tibyân isimli bir tefsiri kaleme almıştır. 894 (1488)'de Mekke'de vefat etmiştir.

147- Muhammed et-Tilimsânî (öl. 895/1489)
Ebu Abdullah Muhammed Ibn Yûsuf İbn Ömer es-Senûsî Mağrib'te Tilimsân'da doğmuş, 895 (1489) yılında burada vefat etmiştir. Akâid-i Senûsiyye isimli eseriyle şöhret bulmuş olan Muhammed es-Senûsî'nin Sâd suresinden başlamak üzere bir de tefsiri vardır. Senûsî tarikatının kurucularındandır.
148- Molla Câmî (öl. 898/1492)
Nûreddîn Abdurrahmân İbn Şemseddîn Ahmed, ünlü Hanefî fakîhlerinden İmâm Muhammed'in soyundan olup Horasan'ın Câm kasabasında doğmuş ve 898 (1492) yılında Herât'da vefat etmiştir. Edebiyat, tasavvuf, hadîs, tefsîr ile ilgili bir çok eseri de bulunan Molla Câmî'nin kendi adına nisbet edilen bir de tefsîri vardır. Devrin bütün bilginlerini İstanbul'da toplamaya çalışan büyük hükümdar Fâtih Sultân Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmışsa da Konya'ya geldiğinde Fâtih'in vefat ettiğini öğrenmiş ve bu sebeple geri dönmüştür.
149- Cemâl el-Halvetî (öl. 899/1493)
Çelebi Halîfe diye bilinen Şeyh Muhammed Cemâlî daha önce zikri geçen Cemâleddîn Aksarâyî'nin soyundan olup aslen Karamanlıdır. Amasya'da doğmuş, 899 (1493) veya 912 (1506) yılında hacca giderken vefat etmiştir. Halvetî halîfelerinden olan Cemâl el-Halvetî II. Bâyezîd'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş, bir süre Koca Mustafa Paşa'daki Halvetî dergâhında ikâmet etmiş, sonra hükümdarın sağladığı imkânla hacca giderken yolda vefat etmiştir. Duha sûresinden aşağıya bir tefsîri bulunmaktadır.
150- Muhammed Karahisârî (öl. 900/1494)
Revnak'üt-Tefâsîr isimli bir tefsirin müellifi olan Muhammed tbn Necîh Afyonkarahisâr çevresinde yetişmiş bir bilgin olup 900 (1494) yılında vefat etmiştir.
151- Hüsâmeddîn Bitlîsî (öl. 900/1494)
Mevlâna İdrîs-i Bitlîsî'nin babası olan Hüsâmeddîn Ali, el-İşâre isimli bir tefsî-rin müellifidir. 900 (1494) yılında vefat etmiş bulunan Hüsâmeddîn Bitlîsî'nin bir de Kâşânî'nin Istılâhât-ı Sûfiye'sine yazdığı şerhi vardır.
152- Hüseyin el-Kâşifî (öb 903/1497)
Hüseyin İbn Ali el-Vaiz el-Kâşifî el-Mevâhib'ül-Aliyye adında Farsça bir tefsir yazmış ve bu eser bilâhere Idrîs el-Bitlîsî'nin oğlu Muhammed (öl. 982/1574) daha sonra da Ferrûh Ismâîl Efendi (öl. 1256/1840) tarafından Türkçeye Mevâkib adıyla tercüme edilmiştir. Özellikle Bursalı îsmâîl Hakkı tarafından pek çok alıntılar yapılan Kâşifî'nin Emîr AH Şîr adına ÂI-i İmrân sûresinin sonuna kadar yazabildiği Cevâhir'üt-Tefsîr isimli bir tefsiri daha vardır.
153- Celâleddîn Devvânî (öl. 918/1512)
Celâleddîn Muhammed îbn Es'ad es-Siddîkî; İran'da Kazerün yakınlarındaki Devvân'da doğmuş, Anadolu, Horasan ve Mâverâünnehir'de geziler yaptıktan sonra tekrar doğduğu yere dönmüş ve 918 (1512) yılında vefat etmiştir. Daha çok Şîrâz'da yaşamış olan Celâleddîn Devvânî, Tefsîr el-Kalâkil diye bilinen ve (kul) lafzıyla başlayan sûreleri tefsîr eden bir eser kaleme almış, ayrıca muhtelif sûrelerin tefsîrini yapmış, Ünlü işrâkî filozofu Sühreverdî'nin Heyâki'ün-Nûr'unu şerhetmiş, kelâm ve mantığa dâir bir çok eserler yazmıştır.
154- Hakimşâh el-Kazvînî (öl. 908/1502)

Muhammed İbn Mübarek el-kazvînî, Celâleddin Devvânî'nin öğrencilerinden olup Osmanh bilginlerinden Müeyyedzâde'nin tavsiyesi üzerine Sultân Bâyezîd tarafından İstanbul'a davet edilmiş fıkıh, mantık, edebiyat, tefsîr ve kelâm alanında eserler kaleme almış ve 908 (1502) yılında vefat etmiştir. Fetih sûresinden başlamak üzere kaleme almış olduğu Tefsîr-i Hakîmşâh isimli bir tefsîri vardır.
155- Ni'metullah Nehcuvânî (öl. 920/1514)
Ni'metullah İbn Mahmûd, Âzarbeycân'ın Nehcuvân kentinde doğmuş, bilâhere Konya'ya gelerek Akşehir'e yerleşmiş ve 920 (1514) yılında burada vefat etmiştir. el-Fevâtih'ül-İlâhiyye isimli tefsîri daha çok tasavvufî ağırlığı olan bir tefsîrdir.
156- Kemâlüddîn el-Karamânî (öl. 920/1514)
Kara Kemâl diye şöhret bulmuş olan Ismâîl İbn Bâlî, Karaman asıllı olup Ah-med Hayalî ve Molla Husrev gibi zevattan dersler almış, önce Edirne sonra İstanbul'da müderrislik yapmış ve 920 (1514) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kelâm ve fıkıha dâir eserlerinin yanısıra Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu haşiye ile, Zemahşerî'nin Keşşaf isimli eserine yazmış olduğu kısmî haşiyesi meşhurdur.
157- Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (öl. 922/1516)
Mevlânâ Abdurrahmân İbn Müeyyed Ali; Celâleddîn Devvânî'nin öğrencilerinden olup Amasya'da Şehzade Bâyezîd tarafından korunmuş ve bilâhere İstanbul'a gelerek müderrislik ve kadılık yapmış, Rumeli Kazaskeri olmuştur. 922 (1516) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kelâma ve astronomiye dâir eserleri bulunan Müeyyedzâde'nin bazı Kur'ân süreleriyle ilgili tefsîri mevcûddur.
158- Çemâleddîn İshâk (öl. 930/1523)
Cemâl Halîfe diye bilinen Şeyh Cernâleddin İshâk; Karamanlı olup tasavvuf ve kelâmla ilgili eserler kaleme almış, 930 (1523) veya 940 (1533) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kâdî Beydâvî'nin tefsirine bir haşiye yazmış, ayrıca Mücâdele sûresinden sonra Kur'ân'ı onar bölüm halinde tefsir ettiği kendi adıyla anılan bir de tefsîr kaleme almıştır.
159- Ebu Zekeriyyâ el-Ansârî (öl. 926/1519)
Zekeriyyâ İbn Muhammed İbn Zekeriyyâ el-Mısrî, Mısırda yetişmiş bir bilgin olup tefsîr, hadîs, fıkıh, tasavvuf ve belagat gibi İslâm ilimlerinde şöhret bulmuş ve Sultan Kayıtbay'ın ısrarıyla Kâhire'de Kâdî'l-Kudât mevkiine yükselmiş bir bilgindir. Feth*ül-Celîl ve Feth'ür-Rahmân isimli tefsirle İlgili iki eseri vardır. Birincisi Kâdî Beydâvî'nin tefsîrinin hâşiyesidir. 926 (1519) da Kâhire'de vefat etmiştir.
160- Zeyneddîn el-Uleymî (öl. 928/1521)
Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Abdurrahmân, Kudüs'te yetişmiş bir bilgin olup Feth'ür-Rahmân isimli bir tefsîr yazmıştır. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan eMJIeymî 928 (1521) yılında vefat etmiştir.
161- Yahşî Halîfe (öl. 930/1523)
Yahşî Halîfe, Amasyalı bir bilgin olup Mısır'a gitmiş ve burada devrin bilginlerinden dersler almış İsra sûresinin tefsirine dair bir eser yazmıştır. 930 (1523) yılında vefat ettiği sanılmaktadır.
162- İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1533)
Şemscddîn Ahmcd İbn Kemâl Paşa, Kemâlpaşâzâde Süleyman Bey'in oğlu olup Tokat'ta doğmuş, Osmanlı devletinin muhtelif eyâletlerinde müderrislik yapmış,

Anadolu Kazaskerliği makamına yükselmiş, Yavuz Sultân Selîm İle beraber Mısır seferine katılmış ve nihayet Kânûnî Sultân Süleyman zamanında Şeyh'ül-lslâm olmuş ve iki dünyanın müftîsi anlamına Müfti's-Sakaleyn unvanına hâiz bulunmuş büyük bir bilgin olup 940 (1533) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Üçyüzden fazla eseri olduğu kabul edilen Kemâl Paşazâde'nin Kâdî Beydâvî ve Zemahşerî'nin tefsirlerinin baştarafına yazmış olduğu haşiyelerden ayrı olarak kendi adına nİsbet edilen bir de tefsîr yazmıştır.

163- Muhyiddîn cl-Vefâî (öl. 940/1533)

Muhammed İbn Bedreddîn Mahmûd, aslen Muğlalı olup Kütahya ve Bursa'da müderrislik yapmış ve 940 (1533) yılında Bursa'da vefât etmiştir. Tenvîr'üd-Duhâ isimli Duhâ sûresinin tefsirinden başka bir de Âyet el-Kürsî tefsiri vardır.

164- Hüsâmeddîn el-İsferâyînî (951/1544)

İbrâhîm İbn Muhammed Arab Şâh, Ebu İshâk el-Esferîyînî'nin soyundan olup Semerkand doğumludur. Babası ve dedesi de İsferâyin'de kadılık yapmış olan Hü-sâmeddin, Molla Câmî'nin öğrencilerinden olup Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu haşiyeyi Sultân Süleyman'a ithaf etmiştir. Derin bir bilgin olan Hüsâmeddîn 951 (1544) yılında vefât etmiştir.

165- Şeyh'ül-İslâm Sa'dullah Efendi (öl. 945/1538)

Kastamonu çevresinde doğmuş olan Şeyh'ül-İslâm Sa'dullah Efendi, Edirne ve İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra İstanbul kadısı olmuş ve İbn Kemâl'in ölümü üzerine Şeyh'Ül islâmlık makamına getirilmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine yazmış olduğu bir haşiyeden başka Hidâye ve Kâmüs haşiyeleri vardır. Bir süre Murâd Paşa camii imamlığı da yapmış olan Sa'dullah Efendi, 945 (1538) yılında vefat etmiştir.

166- Ömer Atûfî (öl. 948/1541)

Hayreddîn Hızır İbn Mahmûd İbn Ömer, Merzifon'da doğmuş, İkinci Sultân Bâyezîd tarafından saray muallimliği görevine getirilmiş ve 948 (1541) yılında vefat etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsîrine ve Zemahşerî'nin Keşşaf tefsirine haşiyeler yazmış, ayrıca Hısn'ül-Âyât ismiyle En'âm sûresinin bazı âyetlerini tefsîr etmiştir.

167- Şehzade Muhyiddîn (öl. 951/1544)

Muhyiddîn Muhammed tbn Muslihiddîn Mustafâ, izmitli olup Şehzade diye şöhret bulmuştur. Kâdî Beydâvî'ye yazmış olduğu ve kendi adıyla anılan haşiyesi çok ünlüdür. 951 (1544) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

168- Muhammed es-Sıddîkî (Öl. 952/1545)

Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Muhammed es-Sıddîkî, Mısırlı olup TeshîFtts-Sebîl isimli bir tefsiri vardır. 952 (1545) yılında Mısır'da vefat etmiştir.

169- Bedreddîn Mahmûd (öl. 956/1549)

Aydınlı bir bilgin olup İstanbul'da Sofu Paşa medresesinde müderrislik yapmış ve kendi adına nisbet edilen bir de tefsîr yazmıştır. 956 (1549) yılında vefat etmiştir.

170- Mevlâna Muslihûddîn Lârî (öl. 979/1571)

Muhammed İbn Salâh elrAnsârî, Hindistan ile İran arasında bulunan Lâr şehrinde doğmuş 979 (1571) yılında Diyarbakır'da vefat etmiş bir bilgin olup Celâled-din Devvânî'nin örencilerindendir. Astronomi, kelâm ve gramere dâir birçok eserinin yanı sıra, Kâdî Beydâvî' tefsîrine yazmış olduğu ta'lika Bakara ve Âl-i İmrân sûre-lerini İhtiva etmektedir.

171- Ahmed el-Karâmânî (öl. 981/1572)
Nureddîn Ahmed İbn Mahmûd, Karamanlı olup Kâdî Beydavî'nin tefsîrine bir haşiye yazmış, ayrıca Alâeddiri Ali İbn Yahya'nın kaleme almış bulunduğu Bahr'ül-Ulûm isimli tefsîr kitabının tamamlanmayan kısmını tamamlamıştır. 981 (1572) yılında karaman'da vefat etmiştir.
172- İmâm Birgivî (öl. 981/1572)
Zeyneddîn Muhammed İbn Pîr A!i, 929 (1522) yılında Balıkesir'de dünyaya gelmiş ve 981 (1572) yılında Birgi'de vefat etmiştir. Kanunî devrinin bu ünlü bilgini, özellikle parayla Kur'ân okunmasının ve ilim öğretilmesinin caiz olmadığını savu-*narak zamanın bilginleriyle çetin tartışmalara girişmiş ve ünlü Şeyh'ül-lslâm Ebu's-Suûd Efendi'yi bu konuda eleştirmiştir. Tamâmlayamadığı bir tefsirinden başka Tarîkat-ı Muhammediye isimli eseri ve daha çok vaz ve nasıhata dâir kitapları bulunmaktadır.
173- Münşî Muhammed (Öl. 1000/1591)
Muhammed İbn Bedreddîn, Akhisâır'h olup Nezîl'üt Tenzîl isimli bir tefsîr yazmış ve III, Sultân Murâd'a ithaf etmiştir. Bu çalışması sonucu kendisine Harem-i Nebevî şeyhliği payesi verilmiş ve ölümüne kadar Medîne-i Münevvere'de ikâmet etmiştir. Bakî' kabristanına defnedilmiş olan Münşî Mehmed Efendi hicrî 1000 (1591) yılında vefat etmiştir.
174- Muînüddîn el-îcî (öl. 906/1500'den sonra)
Muhammed İbn Safiyyûddîn Abdurrahman İbn Muhammed el-Icî Cevâmi'üt-Tibyân İsimli bir tefsîrin müellifi olup İran'da îc'de dünyaya gelmiş ve tahminen 906 (1500) yıllarından sonra Mekke-i Mükerreme'de vefat etmiştir.
175- Şeyh-ül-lslâm Zekeriyyâ Efendi (öl. 1001/1592)
Ankara'da doğmuş olup İstanbul'da tahsil ettikten sonra Mısır ve Hicaz'a gitmiş olan Şeyh'ül-îslâm Zekeriyyâ Efendi; Haleb, Bursa, istanbul kadılıklarında bulunmuş, bilâhere Anadolu Kazaskerliği ve Rumeli Kazaskerliği yapmıştır. 999 (1590) yılında Şeyh'ül-tslâmlık mevkiine yükselmiş, 1 sene, 5 ay bu mevkide kaldıktan sonra 1001 (1592) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Fıkıh ve kelâma dâir şerhlerinin yanı sıra Kâdî tefsirine ve Keşşaf tefsirine bazı ta'lîkler yazmış, bir de Fatiha sûresi tefsiri kaleme almıştır.
176- Feyzî Hindî (öl. 1004/1595)
Hindistanlı ünlü bilgin ve şâir Feyzî Hindî, Dekkan veya Ağra'da doğmuş, tef-sîr, fıkıh, astronomi ve tıb bilimlerinde değerli çalışmalar yapmıştır. Tarih, mûsikî ve edebiyyattan zevk alan Feyz-i Hindî, Sansitriceyi de bildiğinden Hind felsefesini yakından tanımış ve 1004 (1595) yılında vefat etmiştir. Savâtı'ül-llhâm isimli tefsîri çok tanınmıştır.
177- Ali el-Kârî (öl. 1014/1605)
Ali İbn Muhammed İbn Sultân el-Herevî, Molla Kârî diye de şöhret bulmuş olan Ali el-Kârî, Hanefî fakîhlerinden olup Herât'da öğrenim gördükten sonra Mısır ve Hicaz'a gitmiş, bilâhere Mekke-i Mükerreme'ye yerleşmiştir. Fıkıh, hadîs ve. tefsirde ihtisas sahibi olan Ali el-Kârî, Envâr'ül-Kur'ân isimli bir de tefsîr kaleme almıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Celâleyn tefsirine haşiye yazmıştır. 1014 (1605) yılında Mekke'de vefat etmiştir.
178- Şeyh'ül-İslâm Muhammed Efendi (öl. 1024/1615)

Tâc'üt-Tevârîh isimli eserin müellifi Hoca Sa'deddîn EfendÎ'nin oğlu olan Şerif Mehmed Efendi, Bursa'da doğmuş Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunduktan sonra Anadolu Kazaskerliğine tayîn edilmiş, 1007 (1598) yılında Şeyh'ül-tslâm olmuştur. 1024 (1615) yılında vefat etmiş bulunan Şeyh'ül-İslâm Mehmed Efendi'-nin, Hulâsat'üt-Tebyîn isimli Yâsîn sûresinin tefsîri bulunmaktadır.
179- Bahâeddîn el-Âmilî (öl. 1031/1621)
Bahâeddîn Muhammed İbn Hüseyn İbn Abdüssamed, Şâm civarında doğmuş (Ba'lbek yakınlarındaki Âmil'e nisbetle bu isim verildiği gibi, İran'daki Âmül'e nisbetle de bu ismin verilmiş olduğu söylenir) Kazvîn'e yerleşmiş ve İsfahan'a geçerek Safevî hükümdarlarından Şâh Abbâs'ın iltifatına mazhar olmuştur. Hicaz, Mısır ve Kâhire'de bulunmuş bilâhere İsfahan'a dönerek 1031 (1621) yılında burada vefat etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine yazmış olduğu haşiyeden ayrı olarak astronomi, matematik, nahiv belagat ve Şu fıkhına dâir eserleri bulunmaktadır.
180- İsmâîl Rusûhî (öl. 1042/1632)
Şeyh tsmâîl Ankaravî, Ankara'da doğmuş, önce Hacı Bayrâm-ı Velî'ye mün-tesib iken bilâhere Mevlevi tarikatına geçmiş ve Galata Mcvlcvîhânesi şeyhi olmuştur. Mesnevi şerhiyle şöhret bulmuş olan Ismâîl Rusûhî Dede'nin Fütuhat-î Ayniye ' isimli türkçe bîr Fatiha sûresi tefsiri bulunmaktadır. 1042 (1632) yılında vefat etmiştir.
181-Abdülmecîd Sivâsî (öl. 1049/1639)
Halvetiye tarikatına mensûb bulunan Abdülmecîd Sivâsî III. Sultan Mehmed'-in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş ve 1049 (1639) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bir FâtÎha tefsirinin yanı sıra Mesnevi Şerhi ve akâidle ilgili eserleri bulunmaktadır.
182- Fereciıllah el-Hüveyzî (öl. 1050/1640)
Ferecullah İbn Muhammed İbn Derviş, Hûzistân'da yetişmiş Şiî, imâmiyye müfessir ve tarihçilerinden olup bir Kur'ân tefsiri, ayrıca astronomiye dâir eserleri bulunmaktadır. 1050 (1640) yılında Hûzistân'da vefat etmiştir.
183- Abdurrahmân el-İmâdî (öl. 1051/1641)
Abdurrahmân İbn Muhammed Şam'da yetişmiş bir bilgin olup Tahrîr'Üt-Te'vîl isimli bir tefsîr kaleme almıştır. Hicaz'da da ikâmet etmiş bulunan İmâdî' 1051 (1641) yılında vefat etmiştir.
184- Beypazarh Muslihüddîn (öl. 1051/1641)
Tefsîr-i Bekbazârî diye de bilinen bir tefsirin müellifi bulunan Muslihüddîn Efendi Beypazarmda yetişmiş bir Osmanlı bilginidir. 1051 (1641) yılında vefat etmiştir.
185- Manastırlı Şâh Muhammed (öl. 1052/1642)
Muhammed İbn Ahmed, Manastır'da yetişmiş bir bilgin olup Nehr'üd-Dekâik adında türkçe bir tefsîr yazmıştır. 1052 (1642)*de Manastır'da vefat eden Şâh Muhammed'in bu eserini Nccmeddîn Kübrâ'nın Te'vîlât isimli tefsirinden özet olarak Türkçeye çevirdiği sanılmaktadır.
186- Tireli Mehmed Efendi (öl. 1061/1650)
Tire'de doğmuş bulunan Mehmed Efendi, bir süre Tire'de İbn Melek medresesinde müderrislik yapmış daha sonra bir vesîle ile geldiği İstanbul'da 1061 (1650) veya I0İ6 (1607) yılında vefat etmiştir. Fıkıh, usûl ve kelâma dâir eserleri bulunan bu zâtın Kur'an'ın yarısına kadar bir tefsiri mevcûddur.

187- Abdülhakîm es-Siyelkûtî (öl. 1067/1657)
Hindistan'da Siyelkût'ta yetişmiş bulunan Abdülhakîm İbn Şemseddîn'in akâ-id, mantık ve belâğate dâir eserlerinin yanı sıra Kâdî tefsirine yazmış olduğu bir de haşiyesi vardır. 1067 (1657) yılında memleketinde vefat etmiştir.
188- Şihâbeddin el-Hafâcî (öl. 1069/1658)
Mısırlı Hafâc kabilesine mensûb bulunan Ahmed İbn Muhammed ibn Ömer, Kâdî İyâz'ın Şifa'sına yazdığı şerhle şöhret bulmuş olup, İstanbul'a gelerek Rumeli'de kadılık yapmış, sonra doğduğu yer olan Mısır'da 1069 (1658) yılında vefat etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine yazdığı büyük haşiyesi İnâyet'ül-Kâdî ye Kifâyet'ür-Râdî adını taşımaktadır.
189- Manisalı Abdurrahmân Efendi (öl. 1080/1669)
Kadî tefsirine bir şerh yazmış bulunan Manisalı Abdurrahmân İbn Abdullah 1080 (1669) yılında Manisa'da vefat etmiştir.
190- Şeyh'ül-lslâm Yahya Efendi (öl. 1088/1677)
Alanyalı Minkârîzâde Ömer Efendi'nin oğlu olan Şeyh'ül İslâm Yahya Efendi, değişik yerlerde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul kadılığına tayîn edilmiş ve bi-lâhere Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1073 (1662) yılında Şeyh'ül-lslâm olan Yahya Efendi, 1088 (1677) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kâdî Tefsîrine yazmış oldu-ğu bir haşiyesi vardır.
191- Ahmed Nâsıh (öl. 1096/1684)
Bağdâd'da Abdülkâdır Geylânî'nin mescidinde vaiz olan Ahmed İbn Abdullah, Vezîr İbrâhîm Paşa'nın arzusu üzerine Zübdet'ül-Âsâr ismiyle türkçe bir tefsîr yazmıştır. 1096 (1684) yılında vefat eden Ahmed Nâsıh, bu tefsirini muhtelif tefsir-lerden özetleyerek tercüme etmiştir.
192- Antakyah Remzî Efendi (öl. 1100/1688)
İstanbul kadısı olan Antakyah Remzî Efendi, Lem'at'ül Envâr isimli Kâdî Bey-dâvî tefsîrine bir haşiye yazmıştır. 1100 tarihinde (1688) İstanbul'da vefat etmiştir.
193- Abdülbakî et-Tebrîzî (öl. 1033/1623'den sonra)
Tebrîzli bir bilgin olan Abdülkâdîr et-Tebrîzî, kendi adına nisbet edilen bir tefsîr yazmıştır, önsözünde eserini Zemahşcrî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin tefsirlerini örnek alarak yazdığını ve 1033 (1623) yılında tamamladığını belirtmektedir.
194- İznikli Ali Çelcbî (Öİ. 1108/1694)
İznikli Ali İbn Hüsrcv Bayrâmiyye tarikatının Mclâmiyyc koluna mensûb olup III. Sultân Mehmed zamanında İstanbul'a gelmiştir. Keşf'ül-Esrâr isimli bir tefsîri bulunmaktadır. 1108 (1696) yılında İstanbul'da vefât eden Ali Çelcbi'nin havâssa ve tasavvufa dâir eserleri bulunmaktadır.
195- Usturumcalı Şeyh Ismâîl (öl. 1110/1698)
Kendi adına anılan türkçe bir tefsirin müellifi olan Şeyh Ismâîl Usturumca doğumlu olup 1110 (1698) yılında vefât etmiştir.
196- Şeyhü'l-tslâm Feyzullah Efendi (öl. 1115/1703)
Erzurumlu olan Feyzullah Efendi, Kâdî Beydâvî tefsîrine bir haşiye yazmıştır. Çeşitli siyâsî olaylara da karışmış bulunan Şeyhü'l-lslâm Feyzullah Efendi, kayın-pederi Vâ'ni Efendi'nin delaletiyle padişah hocası olmuş, daha sonra Rumeli Ka-zaskerliğine yükselmiş, IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden sonra da Şeyh'ül-lslâm olmuşsa da daha sonra bu makamdan azledilerek Erzurum'a sürülmüştür. II.

Sultân Mustafâ'nın tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağırılarak ikinci kez Şeyh*Ül-lslâmlık makamına oturtulmuştur. Oğullarından ikisini kazasker, birini hoca tayîn ettirmiş büyük oğlunu da pâdişâhın İradesiyle kendi yerine halef tayîn ederek Şeyh'ül-lslâmhk payesi verdirmiştir. Kendi akrabalarını büyük memûruyet-lere getirtmekle şöhret bulmuş olan Feyzullah efendi III. Ahmed'in tahta çıkmasıyla bu görevden alınarak U5'de (1703) tarihinde Yeniçeriler tarafından Edirne'de katledilmiş ve cenazesi Tunca nehrine atılmıştır. Osmanlı devletinde öldürülen üçüncü Şeyh'ül-lslâmdır. Kâdî Beydâvî tefsîrine bir haşiyesinin yamsıra diğer bazı eserleri bulunmaktadır.

197- Abdülhayy Efendi (1117/1705)

Celvetiye tarikatı mensûblanndan olan Abdülhayy Efendi'nin Fatiha sûresinin tefsirinden ibaret olan Feth'ûl- Beyân isimli bir eseri vardır. 117 (1705) yılında İs-tanbul'da vefat etmiştir.

198- Şeyh'ül-lslâm Abdürrahîm Efendi (öl. 1128/1715)

Bursalı olan Abdürrahîm Efendi, muhtelif kadılıklarda bulunduktan sonra Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunmuş ve 1127 (1715) yılında Şeyh'Ül-lslâm olmuş ve 1128 (1715) yılında vefat etmiştir. Kâdî Beydâvî'nin Tefsirine dâir ta'Hkâtı vardır.

199- Ahmed el-Hindî (öl. 1130/1717)

Ahmcd İbn Ebu Saîd İbn Abdullah Rezzâk el-Hindî, aslen Mekkeli olup, Hin-distan'da dünyaya gelmiş ve M 30 (1717) yılında Dehli'de vefat etmiştir. Sultân Alem-gîr'in büyük iltifatına mazhar olan Ahmet el-Hindî'nin et-Tefsîrât*ülAhmediye isimli bir tefsîri vardır. Daha çok fıkhî mes'eleleri ele almaktadır.

200- Saçakhzâde Mehmed Efendi (öl. 1145/1732)

Maraşh ünlü bir aileye mensûb bulunan Mehmed Efendi; felsefe, tasavvuf, tefsir ilmine dâir pek çok eser kaleme almıştır. Keşşaf tefsirine yazdığı haşiyenin yanısıra müteşâbih âyetlerle ilgili bir risalesi bulunmaktadır. 1145 (1732) yılında Mafaş'ta vefat etmiştir.

201- Mescizâde Abdullah Efendi (öl. 1148/1735)

Kelâm ve tefsîr ilminde şöhret bulmuş olan Abdullah Efendi; Kâdî Beydâvî Tef-sîrine yazdığı haşiyeden ayrı olarak bu tefsirdeki haber ve rivayetleri değerlendiren bir eser ile Gazzâlî ve İbn Rüşd arasındaki tartışmaları konu edinen kelâma dâir bir eser yazmıştır. 1148 (1735) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

202- Kazâbâdh Ahmed Efendi (öl. 1163/1749)

Tokat'ın Kazova ilçesinde doğmuş bulunan Ahmed İbn Muhammed İbn lshâk el-Hanefî; İstanbul'da Süleymâniyye medresesinde müderrislik yapmış, Selânîk, Mısır ve Mekke kadılıklarında bulunmuş, 1163 (1749) yılında İstanbul'da vefat etmiş bir bilgin olup Nebe' ve Fatiha sûrelerinin tefsîri ile ilgili iki eserinin yanısıra kelâm ve ahlâka dâir eserleri vardır.

203- İzmirli Mehmed Efendi (öl. 1165/1751)

Aslen Kırşehirli olan Mehmed İbn Velî İbn Resul; İstanbul'da öğrenim gördükten sonra İzmir'e giderek burada müftülük görevini ifâ etmiş ve 1165 (1751) yılında izmir'de vefat etmiştir. Kelâm ve felsefeyle ilgili eserlerinin yanısıra Kâdî Tefsirine yazmış olduğu bir haşiyesi bulunmaktadır.

204- Lübbî Mehmed Efendi (öl. 1166/1752)
Lübb'üt-Tefâsîr isimli bir eserinden dolayı bu lakabı alan Mehmed Efendi 1166: (1752) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
205- Amasyalı Abdullah Efendi (öl. 1167/1753)
Abdullah Hilmî Efendi, Amasya asıllı olup İstanbul'da öğrenim görmüş, bilâ-here saray hocalığına yükseltilmiş ve 1167 (1753) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Buhârî şerhi ile meşhur olan bu zatın Fâtihe ve Mülk sûreleri tefsirinden başka Sahîh-i Müslim'in de yansına kadar bir şerhi vardır.
206- Hadımh Mehmed Efendi (öl. 1176/1862)
Aslen Buhârâlı olup Konya'nın Hadım kasabasında dünyaya gelmiş olan Mehmed İbn Mustafâ; Kâdî Beydâvî'nin tefsirinin bir kısmına tâ'Iîk ve ayrıca Ihlâs sûresine tefsir yazmıştır. Fatiha sûresi tefsirini, devrin hükümdarının daveti üzerine İstanbul'a gelerek Ayasofya camiinde halka takrîr etmiştir. 1176 (1762) yılında ve-fat etmiştir.
207- Şah Veliyullah ed-Dihlevî (öl. 1176/1762)
Azîmüddîn Ahmed İbn Abdürrahim ed-DÎhlevî; Hindistan'da yetişmiş büyük bir bilgin olup Moğol Hanedanına karşı Hindistan'da Ehl-i Sünnet akidesini korumaya çalışmış ve bu konuda bir çok eserler kaleme almıştır. Bilhassa Huccetullah'il-Bâliğe isimli eseri büyük bir rağbete mazhar olmuştur. Feth'ür-Rahmân isimli Fars-ça bir tefsîri de bulunmaktadır. 1176 (1762) yılında vefat etmiştir.
208- Abdülğafûr el-Âmidî (öl. 1185/1771)
Abdülğafûr Lebîb; Diyarbakırlı bir bilgin olup, Kâdî Beydâvî tefsirine ta'lîkât yazmıştır. 1185 (1771) yılında Diyarbakır'da vefat etmiştir.
209- Konyalı İsmâîl Efendi (öl. 1195/1780)
Hafız İsmâîl İbn Muhammed İbn Mustafâ, Konyalı olup İstanbul medreselerinde öğrenim gördükten sonra Sultân Mustafâ ve I.Abdülhamîd'in saygısını kazanmış, hac vazifesini îfâ ettikten sonra dönüşünde 1195 (1780) yılında Şam'da vefat etmiştir. Kâdî Tefsîrine yazdığı haşiye Ünlüdür.
210- Erzurumlu Lutfullah Efendi (öl. 1202/1787)
Göğsü Gür Lutfullah diye de bilinen bu zât; Râmûz'üt-Tahrîr isimli bir tefsir kaleme almış ve 1202 (1787) yılında Haleb'te vefat etmiştir.
211- Bursalı Abdülkâdir Efendi (öl. 1202/1787)
Eşref oğlu Rûmî soyundan gelen Abdülkâdir Necîb, Kadir? tarikatına mensûb olup Zübdet'ül-Beyân İsimli arapça bir tefsir yazmış ve 1202 (1787) yılında Bursa'-da vefat etmiştir.
212- Müstakîmzâde Sa'deddîn Efendi (öl. 1202/1787)
Âlim, edîb ve şâir bir zât olan Müstakîmzâde'nin, tasavvuf, ahlâk ve edebiyatla ilgili eserlerinin yanısıra Tuhfet'ül-Hattâtîn isimli eseri meşhurdur. 1202 (1787) yılında vefat etmiş olup Fatiha sûresi tefsîri bulunmaktadır.
213- Süleyman el-Ezherî (öl. 1204/1789)
Cemel diye de bilinen Süleyman İbn Ömer İbn Mansûr el-Uceylî, Mısır'ın Mun-yetU Uceyl kasabasında doğmuş, bilâhere Kâhire'ye yerleşerek 1204 (1789) yılında burada vefat etmiştir. Özellikle Celâleyn tefsîrine yazmış olduğu el-Fûtühât'ül-llâhîyye isimli haşiyesi (Cemel) Osmanlı ulemâsı arasında büyük bir rağbete maz-har olmuştur.

214- İsmâîl Müfid Efendi (öl. 1217/1802)
Kâdî Beydâvî Tefsîrine haşiye yazmış olan İsmâîl Müfîd Efendi, 12Î7 (1802) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
215- Bursalı Abdüllatîf Efendi (öl. 1247/1831)
Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi diye de bilinen Halvetiyye tarikatına mensûb bu zât; Fütûhât-i Kenz-i Kur'ân ve zübdet'ül-Beyân isimli tefsirlerin yanısıra nâsihve mensûhile ilgili bir de eser yazmıştır. 1247 (1831) de Bursa'da vefat etmiştir.
216- Muhammed Emîn tbn Âbidîn (öl. 1252/1836)
Muhammed Emîn İbn Ömer Abdülazîz, Şamlı bir bilgin olup fıkıh alanındaki çalışmalarıyla şöhret bulmuş, Hanefî fıkhının son büyük temsilcilerinden birisi.olmuştur. 1252 (1836) yılında Şam'da vefat etmiştir. Redd'ül-Muhtâr isimli İbn Âbidîn diye şöhret bulmuş olan fıkıh eserinin yanısıra, Kâdî Beydâvî tefsîrine de haşiye yazmıştır.
217- Eyyûb'lu Abdullah Efendi (öl. 1252/1836)
Eyyûb Sultân Camii İmâmı ve Sultân Ahmed Camii vaizi olan Abdullah ibn Muhammed Salih; fıkıh, mev'ize ve tasavvufa dâir eserlerinin yanısıra tefsirle ilgili iki eseri vardır. 1252 (1836) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
218- Siirt'li Halîl Efendi (öl. 1257/1841)
Siirt'Ii Molla Halîl diye bilinen bu zâtın, Tebsiret'ül-Kulûb isimli bir tefsîri vardır. 1257 (1841) yılında vefat etmiştir.
219- Şeyh Muhammed el-Mirganî (1268/1851)
Muhammed Osman İbn Muhammed İbn Ebubekir el-Mirganî; Tâif'te dünyaya gelmiş, MİrganÎ tarikatını Hicaz, Mısır ve Sudan'da yaymaya çalışmış, 1268(1851) yılında Tâif'te vefat etmiştir. Tâc'üt-Tefâsîr isimli iki ciltlik bir tefsîri vardır.
220- Ebu Bekr el-Külâlî (öl. 1280/1863)
Ebu Bekr ibn Ahmed İbn Dâvûd el-Külâlî, Şam'da yetişmiş olup Safvet'üt-Tefâsîr isimli bir eseri vardır. 1280 (1863) yılında Şam'da vefat etmiştir.
221-Ebubekrel-Bennânî (öl. 1284/1867)
Ebubekr ibn Muhammed ibn Abdullah el-Bennânî; Fas'ta Rabat'ta yetişmiş ünlü bir sûfî olup büyük bir Kur'ân tefsîri yazmıştır. 1284 (1867) yılında Rabât'da vefat etmiştir.
222- Osman Necâtî (öl. 1293/1876)
Eskişehir'de dünyaya gelmiş, Kayseri'de öğrenim gördükten sonra istanbul'da müderris olmuş ve 1293 (1876) yılında burada vefat etmiştir. Amme cüz'ünü türkçe olarak tefsîr etmiştir.
223- Şeyh'ül-Islâm Ahmet Muhtar Bey (öl. 1300/1882)
Sadr-ı A'zam Hoca Yûsuf Paşa'nın torunu olan Şeyh'ül-îslâm Ahmed Muhtar Bey iki kerre Şeyh'ül-tslâm olmuş ve 1300 (1882) yılında istanbul'da vefat etmiştir. Tuhfet'ül-Muhtâr isimli Celâleyn tefsîrine haşiyesi vardır.
224- Muhammed Senâullah el-Hindî (öl. 1216/1801)
Hindistanlı değerli bir bilgin olan Muhammed Senâullah; et-Tefsîr'ül-Mazherî (?) isimli bir tefsîr yazmıştır. 1216 (1801) civarında vefat etmiştir.
Buraya kadar, tedvîn edilmiş tefsirler döneminden günümüze değin tefsîr alanında yapılmış olan faaliyetleri kısaca tanıtmaya çalıştık. Bu bölümde tanıtmaya çalıştığımız müfessirler, genellikle herhangi bir ekole mensûb olmayan ama muhte-

vaları bakımından da fazla derinliği bulunmayan sıradan müelliflerdir. Bunlar daha çok pratikte ihtiyâç duyulan medrese öğrencilerinin el kitabı olarak okudukları eserler veya bu eserlere şerhler, ya da haşiyeler yazmış olan kimselerdir.
XV. asrın başından itibaren tslâm dünyasının her tarafında görülen durgunluk »ve sığlık bu tefsirlerde de göze çarpmaktadır. Daha önce de vurguladığımız gibi, tefsîr ilmi, devrin -diğer ilimleriyle çok yakın bir ilişki içerisindedir. İlim ve tefekkürün canlı olduğu zamanlarda kaleme alınmış bulunan tefsirler de son derece zengin bir muhteva ile devrin kültürünü yansıtmaktadırlar. Buna mukabil olarak ilim ve kültürün durgun olduğu dönemlerde-diğer alanlarda olduğu gibi-tefsîr alanında yazılan eserlerde genel bir seviyye düşüklüğüne şâhid olmaktayız. Bu olgu, incelemiş olduğumuz dönem için de geçerlidir.
Bu sebeple Batılılaşma hareketinin başlangıcına kadar son derece donuk geçen tefsîr çalışmaları, Batılılaşma hareketinin belirmesiyle birlikte canlanmaya başlayacak ve yeni, modern tefsîr hareketi ortaya çıkacaktır. Şimdi bu dönemdeki tefsîr faaliyetini görmeye çalışalım.[1]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MODERN TEFSÎR FAALİYETİ
MODERN TEFSÎR FAALİYETİ

İlk Belirtiler:

Gazzâlî'den sonra İslâm dünyasında duraklamaya başlayan fikrî hayat; yalnızca felsefî ve ilmî sâhâda görülmekle kalmaz, dinî alanda ve özellikle Kur'ân tefsîri alanındaki çalışmalarda daha bariz olarak ortaya çıkar. Ancak zaman zaman geniş görüşlü devlet adamlarının da desteği ile oldukça çaplı bilginler yetişir. Ne var ki İslam dünyasının siyâsî alandaki durgunluğuyla birlikte belki de fikrî durgunluğun neticesi olarak ortaya çıkmış bulunan siyâsî durgunluk ve gerileme ile birlikte tefsîr sahasında da şerhçilik ve hâşiyecilik anlayışının yaygınlaştığı görülür. Bilhassa İslâm dünyasının Sünnî kesiminde Ebu's-Suûd Efendi ile birlikte kapanmaya başlayan canlı tefsîr faaliyeti, Osmanlı İslâm devletinin gerilemeye başlaması ile büyüt; çapta durgunluğa düşer. Onyedinci Yüzyılın sonlarında yapılan Karlofça antlaşma sıyla birlikte, Batılı devletler karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlı İslâm devleti ken dîni bir daha kolay kolay toparlayamaz. Sanayi devriminin yapıldığı ve sömürgecilü faaliyetlerinin büyük bir hızla gelişme kaydettiği Onsekizinci Yüzyıl boyunca Islârr dünyasındaki ilim ve düşünce merkezleri tamamen kendi içlerine kapanıp kalır. Da ha önce de sözünü ettiğimiz gibi, pratik ihtiyâçların ötesinde hâşiyecilik anlayışının ilerisinde bir gelişme gösteremez. İkİyüz yıl boyunca süren bu siyâsî gerileme hareketi aynı zamanda İlmî ve fikrî geriliğin de ivmesini arttırır. Ondokuzuncu Yüzyılın başlarına gelindiğinde artık İslâm dünyasının tarihî hasmı Haçlı dünyası her alanda gelişme kaydetmiş, büyük sanayi devrimi yapılmış, sömürgecilik ruhu her tarafı kuşatmaya başlamıştır. Bu dönemde Batı karşısında askerî yenilgilere uğrayan Osmanlı Devleti, bu yenilginin sebeplerini araştırmaya çalışır, ancak sağlıklı bir çözüm bulamaz ve böylece Osmanlı Devletinde Batılılaşma faaliyeti dediğimiz hareket ortaya çıkar. Devlet-i Aliyye'ye bağlı bulunan diğer memleketlerde de bu cereyan yavaş da olsa görülmeye başlar. Kendi

içine tamamen kapanıp kalmış olan medrese, çağın gereklerini göz önünde bulunduracak yeterli çözümler bulmak şöyle dursun aramak zahmetine bile katlanmaz.
Ondokuzuncu Yüzyılın başlarında görülen tanzîmât hareketiyle birlikte Batılılaşma cereyanı artık devletin ve milletin yapısını tehdîd edecek boyutlara ulaşınca buna karşı çâreler aranmaya başlanır. Bu arayış dönemi, Hilâfet-i îslâmÎyyenin merkezi olan Der-i Saadette uzun bir müddet devam edecek ve nihayet Doğu-Batı sentezi yerine, Doğu-Batı çatışması şeklinde ortaya çıkacaktır. Buna mukabil tefsîr çalışmaları da Der-i Saadette ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye hudûdları dahilînde çok zayıf ve eskinin tekrarı niteliğinde olmak üzere devam edip gidecektir. Ancak İslâm dünyasındaki bu durgunluğu, Afgan asıllı efsânevî ve oldukça esrarengiz bir kişiliği bulunan Cemaleddîn Esedâbâdî dağıtmaya çalışacaktır. Cemâleddîn Afgânî'nin ortaya atacağı görüşler, İslâm dünyasında bîr fikrî canlılık ve organizasyon sağlayacağına, bütünüyle karışıklıklara, bunalımlara ve hattâ büyük tartışmalara zemîn hazırlayacaktır. Nevar ki durgun olan bu denizde yine de birtakım dalgalanmalar meydana getirecektir. Fakat Afgânî'nin yankılan, birsüre ikâmet etiği İstanbul yerine, kendisine büyük akisler veren Mısır'dan gelecektir. Ama gerçek odur ki; İslâm dünyasındaki fikrî canlılık hareketinin sistemli olarak ortaya çıkışı ve gelişmesi Mısır'dan önce İngiltere'nin sömürgesi olan Hind kıt'asında, görülmektir. Medreselerin ıslâhı ve Batı tipinde öğrenim kurumlarının açılmasıyla birlikte Hind kıt'asındakİ müslümanlar Muhammed Kasım en-Nanotevî (öl. 1880) Muhammed İbn AbdÜl Ali el-Hasenî (öl. 1927) Sıddîk Hasan Bahâdır Hân'ın (öj. 1889) ve onun muhterem zevcesi Behupal Melîkesi Sultân Cihan Bcgüm'ün gayretleriyle kurulmuş bulunan Dâr'ül-Musannifîn, Divbend İslâm İlimleri Enstitüsü Lekneo'da kurulmuş bulunan Nedvet'ül-Ulemâ ve buna bağlı olarak te'sîs edilen Dâr'ül-Ülûm gibi müesseselerde başta İslam ilim ve düşüncesi olmak üzere yeni bir metod ve üslûb ile Kur'ân araştırmaları başlar.
Tefsîr alanındaki çalışmaların şüphesiz ki en çok ürün verdiği sâhâ; İslâm dünyasının ilim merkezi durumunda bulunan Mısır olacaktır. Mehmed Ali Paşa'dan sonra Batı ile yakın alâka içerisine giren Mısır'da; Batı karşısındaki yenilginin yükü çok acı olarak hissedilir ve Mısır'ın Fransız ve İngiliz sömürgesi olması burada yeni faaliyetlerin başlaması sonucunu doğurur. Afgânî'nin öğrencisi Şeyh Muhammed Abduh (Öl. 1905) tarafından oldukça sistemli şekilde geliştirilen düşünce canlılığı, bir süre daha devam eder ve tefsîr alanında modern tefsîr faaliyetinin en güzel ürünleri verilir.
Diğer taraftan Safevi Hanedanı döneminde, özellikle Molla Sadra diye bilinen Sadreddîn ŞîrâzîMen itibaren Şiî düşüncesi yeni bir hız ve boyut kazanır. Bu hız, Sünnî dünyadaki durgunluğa karşı olarak Şiî dünyada fikrî canlılığın nedeni olur. Bu canlılık ile işrâkî ekolü ve özellikle İbn Arabi'nin temsîl ettiği vahdet-i vücûdçu düşünce, Şiî düşünce ile iç içe girerek yeni bir sentez oluşturur. Mîr Dâmâd (öl. 1632) Mir Ebu'-Kâsım Fendereskî (öl. 1641), Sadreddîn Şîrâzî (öl. 1641), Receb Ali Teb-rîzî (öl. 1670) Kadı Sâid Kummî (öl. 1692) Şeyh Ahmed Ahsâî (öl. 1826), Ca'fer Keşfî (öl. 1850), Molla Hâdî Sebzâverî (öl. 1878) ve Molla Culâm Hüseyn (öl. 1901) gibi kişilerin rehberliğinde İran Şiî düşüncesi büyük bir canlılık kazanır.

Diğer taraftan Mehdî'lİk ve Sunûsîlik hareketi ile birlikte Kuzey Afrika'da yeni bir fikrî canlılık görülür.
işte bu fikrî canlılık ortamında modern tefsîr faaliyeti diyebileceğimiz ve bugün büyük Örneklerine şâhid olduğumuz tefsîr ile ilgili çalışmalar ortaya çıkar. Bu çalışmaların olumlu ve olumsuz yanları bulunmakla beraber, İslâm dünyasının içinde bulunduğu kargaşa ortamını ilmî ve fikrî alanda da sergilemesi bakımından dikkat çekicidir. Şimdi biz modern tefsîr faaliyetiyle ilgili çalışmaları, bu yüzyılın başında hâlâ İslâm hilâfetinin başkenti olan Osmanlı Devletinin merkezinden başlayarak zikrettiğimiz diğer ülkelerdeki tefsîr faaliyetlerini de gözden geçirmeye çalışalım:[2]

I- TÜRKİYE'DE TEFSÎR FAALİYETLERİ:

Gelenekçi tefsîr anlayışı, Osmanlı İmparatorluğunun hâkim olduğu bölgelerde Yirminci Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Ancak islâm dünyasının diğer bölgelerinde modern tefsîr hareketi gelişip kurulduktan sonra Müslüman Türk cemiyetinde gelişme isti'dât gösterecektir. Hâlâ Kâdî ve Keşşaf doğrultusunda eserler vermeye devam eden Osmanlı medreselerinde Keşfi Mustafâ Efendi (öl. 1308/1890) Kâdî tefsirine ta'lîkler yazmakta, Râif Efendi (öl. 1309/1891) muhtelif sûrelere tefsirler kaleme almakta, Hâcerzâde Receb Efendi (1311/1892) Nebe' sûresi tefsîri yazmakta, Sabit Mehmed Efendi (öl. 1311/1892) Fatiha sûresi tefsîri kaleme almaktadır.
Ancak Tanzîmâtm meyvelerini vermeye başladığı ve Sultân II. Abdülhamid Hân'ın dinî siyasetinin bariz bir şekilde kendini gösterdiği dönemde klasik modeli bırakıp günün insanının anlayacağı üslûb ve dille eserler kaleme alınmaya başlanır. Bunun bir numunesi olarak Giridli Sırrî Paşa'mn Ahsen'ül-Kasas ve Sırr-i Kur'an, Sırr-i Furkân gibi eserleri sayılabilir.
1- Girid'li Sırrî Paşa (öl. 1313/1895)
Girit'in Kandiye kasabasında doğmuş olan Sırrî Paşa, medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli İdari görevlerde bulunmuş ve bir müddet Diyarbakır vâlîliği yapmıştır. Herne kadar tâm bir tefsîr meydana getirememişse de Sırrî Paşa eski kelâm geleneğini yenileştirerek Türkçe, halkın anlayabileceği tarzda yukarıda zikri geçen tefsîrle ilgili eserlerini yazmıştır. 1313 (1895) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
2- Mehmed Fevzî Efendi (öl. 1316/1900)
Bu dönemin bilginlerinden Mehmed Fevzî Efendi Tavas kazasında dünyaya gelmiş, İzmir ve çevresinde dini eğitim gördükten sonra tskenderiyye ve Hicaz'da kalmış ve burada camilerde arapça tefsîr dersleri vermiş, dönüşünde Edirne'ye yerleşerek birkaç medrese te'sîs etmiş ve bir müddet Edirne müftülüğünde bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek 1318 (1900) yılında burada vefat etmiştir. Kuds'ül-Ferah, Kuds'ül-İrfân ve Tesyîr'ül-Fülk isimli muhtelif sûrelere dâir arapça yazılmış tefsîrleri bulunmaktadır.
3- AH Yekta Efendi (öl. 1327/1909)
Bu yüzyılın başında İstanbul'da yetişmiş bulunan Ali Yekta Efendi de bazı türkçe tefsirler kaleme almıştır.

4- Manastır'h İsmâîl Hakkı (öl. 1330/1911)
Modern mânâda tefsîr faaliyetlerinin Türk asıllı öncüleri arasında Manastır'»' ismâîl Hakkı Efendi'yi saymak gerekir. Manastır'da doğmuş olan İsmâîl Şevket Efen-di'den icazet almış ve o devrin önemli bir dînî mevkii olan Kürsü Şeyhliği vazifesini ifâ etmiştir. Meşrutiyetin ilânından sonra A'yân (Senato) üyeliği de yapmış olan İsmâîl Hakkı Efendi, Türkiye'deki İslamcı görüşün temsilciliğini yapan Sırât-ı Müs-takîm dergisinde yazılar yazmış ve Ayasofya Camiinde verdiği vaazlarını burada neşretmiştir. Dâr'ül-Fünûn İlahiyat Şu'bcsinde bir süre tefsîr hocalığı da yapan Manastırlı İsmâîl Hakkı Efendi 1330 (1911) yılında anîden vefat etmiştir. Tefsîrle ilgili dersleri ve Fatiha, Kadir sûresi tefsîrleri bulunmaktadır.
5- Şeyh'ül-îslâm Mûsâ Kâzım Efendi (Öl. 1330/1911)
Modern tefsîr çalışmalarının ilk örneklerinden bir diğeri de Şeyh'ül-Islâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin Safvet'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli tamamlanmamış tef-sîridir. 1275 (1858) yılında Erzurum'da doğan Mûsâ Kâzım Efendi, ilk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra bir süre Balıkesir'de Öğrenim görmüş, sonra İstan-bul'a gelerek Hafız Şâkir Efendi'den icazet almıştır. Müteakiben o devirde yapılan Rüüs imtihanını kazanarak kendisi de dersler vermeye başlamıştır. Devrin îslâmî ilimlerinin öğretildiği ve medreselerin ıslâh edilmiş şekli olan Medreset'ül-Kudât, Medreset'ül-Vâizîn gibi Öğrenim kurumlarında dersler vermiş bulunan Mûsâ Kâzım Efendi, devrin ünlü kişilerine özel olarak dersler takrîr etmiş ve bir süre Bâb-ı Meşî-hat Tedkîk'i Müellefât Meclisi üyeliğine tayîn edilmiş, Meşrûtiyetin ilânından sonra da Maârif Nazâretinde kurulan Meclis-i Kebîr-i İlmî a'zâlığına yükseltilmiş ve A'-yân Meclisi kurulunca da bu meclisin üyeliğine tayîn edilmiştir. 1328 (1910) yılında Şeyh'Ül-fslâm olmuş ve 1330 (1911) yılında bu makamdan ayrılmış ve 1337 (1918) da Edirne'de vefat etmiştir.
Devrin siyasî olayları içinde yer almış bulunan Mûsâ Kâzım Efendi; kısa bir süre daha yeniden Şeyh'ül-tslâm olmuş, ancak bu mevkide fazla kalamamıştır. Bakara sûresinin bir bölümün yer aldığı türkçe bir tefsir yazmıştır. Âyetlerin önce türk-çe mealini vererek, sonra kelimelerin açıklamasına geçerek, sonra da çeşitli gramer ve belagat özelliklerini anlatarak açıklamış ve nihayet felsefî tasavvuf! izahlara yer vermiştir.
6- Elmahlı Muharmned Hamdi Yazır (öl. 1358/1942)
Modern tefsîr faaliyeti içerisinde türkçe kaleme alınmış bulunan en büyük tef-sîr, şüphesiz ki Elmahlı Mehmed Hamdi Yazir'ın tefsiridir. Hamdi Efendi 1295 (1878) yılında Antalya'nın Elmalı kasabasında dünyaya gelmiş, Mehmed oğlu Nu'mân Efen-di'nin mahdumudur. Memleketi olan Elmalı'da ilk ve orta öğrenimini gördükten sonra (Ibtidâî, Rüşdiyye) İstanbul'da Küçük Ayasofya Medresesine kaydolup cami derslerine devam etmiştir. Müderris İbrâhîm Efendi'den ve Kayserili müderris Büyük Hamdi Efendi'den dersler okumuş sonra da bu zâttan icazet almıştır. Önce Şeyh'Ül-lsIâmhk makamı Mektubî kalemine me'mûr olmuş, bilâhere Rüûs adı verilen imtihanda başarı göstererek Dersiam olmuştur. Meşrûtiyetin ilâm ile Elmalı meb'-usu olmuş ve anayasanın hazırlanması faaliyetine iştirak etmiştir. Birinci Cihan Savaşından sonra kısa bir süre Evkaf Nazırlığı ve bilâhere de Â'yân (senato) üyeliği yapmıştır. Millet vekili ve bakan olarak siyâsî hayata katkıda bulunmuş olan Hamdi Efendi, diğer taraftan Bâyezîd ve Şehzade camilerinde ders

okutmuş, Medreset'ül-Kuzât'da fıkıh dersleri vermiş Medreset'ül Vâizîn'de fıkıh usûlü ve Süleymâniye Medresesinde mantık hocalığı yapmıştır.
Daha küçük yaşta iken Kur'ân'ı hıfzetmiş bulunan Hamdi Efcndi'nin çok güzel bir hattat olduğu ve aynı zamanda beğenilen şiirler yazdığı görülmektedir. 1358 (1942) yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Erenköy'deki Sahra-i Cedîd mezarlığına gömülmüştür.
Hocası Kayserili Hamdi Efendi'den ayırdedilmek üzere -ki buna büyük Hamdi deniyordu- Küçük Hamdi diye şöhret bulan Elmahlı, bahis konusu edeceğimiz tefsirinden ayrı olarak Paul Janet ve Gabrielle Seaille tarafından yazılmış olan bir felsefe tarihini Metâlib ve Mezâlib adıyla türkçeye çevirmiş ayrıca Ahkâm'ül-Avkâf adıyla ders notlarını bastırmış, bir İngiliz düşünürünün mantığa dâir eserini tercüme etmiş ve Beyân'ül-Hakk ve Sebîl'ür-Reşâd mecmualarında muhtelif makaleler kaleme almıştır.
Tefsir, Kelâm, Fıkıh, Usûl Fıkıh ve Felsefe sahalarında inceleme yapmış bulunan Elmahlı Hamdi Efendi'nin matematik, fizik kimya ve sosyoloji gibi pozitif ilimler de ilgilendiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilânından sonra büyük şâir Mehmed Akif Ersoy'a Kur'ân meali ve Elmahlı Hamdi Efendi'ye de Kur'ân tefsîri yazma görevi verilmiş, Akif yedi yıl Kur'ân tercümesiyle uğraştıktan sonra eserini tamamlamış, fakat Türkiye'de ezanın türkçeleştirmesi sonucu ibâdet dilinin de türkçe olması cereyanının bazı mahfellerde rağbet görmesi üzerine, eserini teslîm etmeyerek yakılmasını tavsiye etmiş ve yine -ne yazık ki- eser yakılarak kaybolmuştur. Buna karşılık Elmahlı Hamdi Efendi almış olduğu görevi, oniki yıl içerisinde tamamlayarak yerine getirmiştir. 1935 yılında kaleme almaya başladığı 6433 sayfadan müteşekkil ve8 cildden meydana gelen bu tefsirini 12 Cumâd'el-Âhire 1357 (8 Ağustos 1938) yılında tamamlayabilmiştir. Kısa bir önsözle başlayan tefsirin Fatiha ve Bakara süresiyle, son kısımda yer alan sûreler oldukça mufassal olarak tefsir edilmiş, ara yerdeki sûreler ise nisbeten kısa geçilmiştir.
Elmahlı Hamdi Efendi'nin tefsîri türkçe yazılmış İlk büyük tefsir olması nedeniyle hakîkaten müstesna bir yeri hâizdir. Bu tefsirde ilmî, edebî, sosyal ve felsefî bir çok inceliklere yer verilmiş; astronomi ve jeoloji konularına, fizik ve kimya gibi pozitif bilimlere oldukça geniş yer ayrılmıştır. Herne kadar burada yer alan ma'Iû-mâtın bir kısmı artık günümüzde eskimişse de Fahreddîn Râzî'den beri birçok tef-sîrde karşılaştığımız ilmî açıklamalar devrin ilmî görüşünü yansıtması nedeniyle son derece ehemmiyeti hâizdir. Elmahlı Hamdi Efendi bu tefsîrinde âyetleri devrin anlaşılır diliyle tahlile tabi tutmuş, nüzul sebeplerini ve âyetler arasındaki insicam ve ilişkileri açıkça belirtmiş kırâet farklılıklarını göstermiş, fıkhî ve kelâmı tartışmalara yer vermiştir. Ibn Atıyye, Ebu Hayyân, Kâdî Beydâvî Fahreddîn Râzî ve Ebu's-Suûd Efendi gibi müfessirlerle Elmahlı özellikle Tantâvî Cevherî'nin pozitif bilimlerle İlgili açıklamalarından yararlanmıştır.
Ömer Nasûhî Bilmen'in çok haklı deyimi ile bu eser; "Türkçe'de nazîri bulunmayan pek kıymetli bir tefsirdir, bizim için bir İlim ve irfan hazînesi sayılmaya her vech ile lâyıktır." (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 790)
Yazıldığı zamana göre oldukça sade sayılan bu tefsirin dili günümüzde anlaşılır bir dil olmaktan çıkmıştır. Bu sebeble biz, bu tefsirden yaptığımız iktibaslarda dilini sadeleştirmeye gayret ettik. Önemli ve diğer tefsirlere göre oldukça orijinal

saydığımız kısımlarını iktibas ettik. Bu alıntılar, tefsîrin muhtevası hakkında bilgi vermek için yeterli olduğundan burada ayrıca herhangi bir açıklamaya gerek duymuyoruz.

7- Konya'h Mehmed Vehbi Efendi

Türkçe kaleme alınan tefsirlerden bir diğeri de Konyalı Vehbî Efendi'nin Hülâsat'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsiridir. Konya'nın Hadım kazasında dünyaya gelmiş olan Vehbî Efendi, burada öğrenimini tamamladıktan sonra Konya'da Müftü Hacı Hüseyin Efendi'nin derslerine devam etmiş ve kendisinden icazet almıştır. Konya Mahmudiye medresesine müderris olarak tayîn edilen Vehbî Efendi Meşrûtiyetin ilânı ile birlikte Konya meb'ûsu olmuş, bir süre vâlî muavinliğinde de bulunmuş, Büyük Millet Meclisine Konya milletvekili olarak iştirak etmiş, önce Büyük Millet Meclisi başkan vekîli olmuş, bir süre de Şer'iyye Vekâleti görevini üstlenmiştir. Ahkâm-Kur'âniyye ve Akâid-İ Hayriyye gibi eserlerin de müellifi bulunan Vehbî Efendi'nin tefsîri; Elmahlı Hamdi Eendi'nin tefsîri kadar muhtevalı olmayıp daha çok orta tabakadan halka hitab eden bir tefsîrdir. Âyetlerin nüzul sebebleri ve ihtiva ettiği inceliklerin anlatılmaya çalıştığı bu tefsir, Özellikle vaz metoduna uygun olarak geniş kıssalarla doldurulmuş ve arapça tefsirlerden tercüme edilerekak-tarılmış bölümlerden oluşmaktadır. Orijinal tarafı pek bulunmayan bu tefsîr daha çok halka lslâmî kültür verilmek amacıyla yazılmıştır.

8- Bedî'üz Zaman Saîd Nursî (öl. 1380/1960) 1293 (1876) yılında Bitlis yakınlarındaki Nurşîn'de doğmuş olan Saîd Nursî, Medrese eğitimi gördükten sonra İstanbul'a gelmiş ve çeşitli siyâsî faaliyetlere katılmıştır. Devrin hâkim fikir akımı olan Milliyetçi görüşleri benimsemiş bilâhere bu görüşlerinden vazgeçerek islamcı düşünceyi yaymaya çalışmıştır, özellikle Birinci Cihan Savaşı ve İstiklâl Harbinden sonra kendisinin ilham eseri saydığı görüşlerini yaygınlaştırmak üzere Risâle-i Nûr cemâati adı verilen öğrenci topluluğunu yetiştirmeye gayret etmiş ve uzun süre mahkûmiyet ve sürgün cezasına çarptırılmış. Kastamonu ve İsparta'da ikâmete mecbur edildikten sonra 1960 yılında Urfa'da vefat etmiştir.

Nûr Risaleleri adı verilen 10 cilde yakın ve 125 parçadan oluşan eserlerinde daha çok modern ve materyalist fikir akımlarına karşı halkın inanç değerlerini korumaya çalışmıştır. Ağdalı bir üslûbla kaleme almış olduğu eserlerinde klasik tarz ile modern tarzı birleştirmeye dikkat eder. Hemen hemen her eserinde Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalışan Saîd Nursî, önce Işârât'ül-t'câz fi Mazânn'il-İcâz isimli tefsirini yazar, bilâhere 60 cild olarak tasarladığı tefsîrini yazmaktan vazgeçip, mühferid eserlerinde tefsîr geleneğini sürdürür.

9- Ömer Nasûhî Bilmen (öl. 1391/1971)

Türkçe tefsîr yazan müelliflerin en önemlilerinden birisi de şüphesiz ki Ömer Nasûhî Bilmen'dir. 1300 (1884) tarihinde Erzurum'da dünyaya gelen Ömer Nasûhî Bilmen, önce memleketinde öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gelerek Tokatlı Şâkir Efendi'nin derslerine iştirak edip ondan icazet almıştır. O zamanki Hukuk Fakültesi sayılan Medreset'ül-Kuzât'ı da tamamlayan Ömer Nasûhî Efendi, Ruüs imtihanını vererek Fâtih Dersiamı olmuştur. Bir süre Dâr'ül-Hilâfe medreselerinde ve Medreset'ül-vâizîn'de Fıkıh ve Fıkıh Usûlü dersleri okutmuş, Sahn medresesinin yüksek kısmında Kelâm dersleri vermiş ve bir vakıf kuruluşu olan Dâr'üş-Şafaka'da

Kelâm, Siyer ve Ahlâk dersleri okutmuştur. Bir çok idari görevlerde de bulunan Ömer Nasûhî Bilmen, 1926 yılında başladığı İstanbul müftü muavinliği görevinden sonra 1943 yılında İstanbul müftüsü olmuştur. 1960 yılına kadar bu görevi devam ettiren Ömer Nasûhî Bilmen, bir süre sonra Diyanet işleri Başkanlığı yapmıştır. Büyük İslâm İlmihâli, İstılâhât-i Fıkhıyye Kâmûsu, Muvazzah ilm-i-Kelâm gibi eserlerinin yanı sıra önce iki ciltlik Büyük Tefsîr Tarihi'ni yazmış, bilâhere sekiz cilt tutarında Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri isimli tefsîrini kaleme almıştır. Eserlerinde klasik medrese geleneğini devam ettiren Ömer Nasûhî Bilmen, çok derin olmamakla beraber yüzyılımızdaki kültürel gelişmelere de yer vermiştir. Tefsirinde daha çok halka dinî bilgiler ulaştırmayı amaçlayan Ömer Nasûhî Bilmen'in muhtelif tefsirlerden derleyerek kısmen rivayet ve kısmen de dirayet tefsîri tarzında yazmış olduğu bu tefsîri oldukça sathîdir.
Sistematik bakımdan genel tefsîr literatürü içerisinde fazla önemi hâiz bulunmayan Türkçe tefsîr mahsûlleri içerisinde Elmalılı Hamdi Efendi'nin tefsîri oldukça seçkin bir yer işgal eder. Bunun dışındakiler tamamen nakillerden ibaret tefsîrlerdir.
Diğer taraftan bilâhere bahis mevzuu edileceği gibi, tarafımızdan iki arkadaşla birlikte tercüme edilmiş bulunan Seyyid Kutub'un Fı'ZilâPü-Kur'ân tefsîri ve yine yeni neşre başlanmış olan Celâl Yıldırım'ın Yirminci Yüzyılın ilmî Tefsîri ve elinizde bulunan İbn Kesîr tefsîri, ayrıca bahis mevzu edilecek olan Mevdûdî'nin Tefhîm'ül-Kur'ân isimli tefsîri gibi eserlerin tercümesiyle dilimizdeki tefsîr literatürü oldukça zenginleşmiştir. Diğer taraftan tefsîr niteliği taşımamakla beraber, İzmirli tsmâîl Hakkı tarafından kaleme alınan Kur'ân tercümesi, Ömer Rıza Doğrul tarafından kaleme alınan Tanrı Buyruğu, Ömer Fevzi Mardin tarafından kaleme alman Kur'an-ı Kerîm'in mevzulara göre Tasnîfli, şerhli türkeesi, Hasan Basri Çantay tarafından yazılmış olan Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmiş bulunan Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı ve yine bu kurum tarafından neşre başlanmış olup da uzun yıllar ancak bir tek cildi neşredilebilmiş olan Kur'an Tefsîri bu sâhâda yapılan çalışmalar arasında zikredilebilir.[3]

II- MISIR'DA TEFSÎR ÇALIŞMALARI:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm dünyasındaki fikrî durgunluğun ve geriliğin nedenleri ile, getirilecek çözüm konusunda batıcı ve emperyalist anlayışa karşı ilk direnmeyi başlatmış olan Cemâleddin Afganî İslâm dünyasının belli başlı kültür. merkezlerine geziler yaparak ilim ve fikir adamlarını uyandırmaya ve İslâm'ı yeniden canlandırmaya çalışır. Fakat Afgânî'îiin en büyük aksi Mısır'da görülür. 1286 (1869) yıllarının sonlarında Mısır'a gelen Cemâleddin Afgânî Muhammed Abduhu ile tanışır ve böylece İslâm dünyasında hem yeni bir fikir hareketinin temelleri atılmaya başlanır ve hem de modern tefsîr faaliyetinin, kıymetli mahsûllerinin sergileneceği yeni bir fikrî muhît oluşturulmaya çalışılır. Gerek Cemâleddin Afgânî'nin ve gerekse onun bir takım siyâsî hatâları (İngiliz emperyalizmine âlet olmaları) ve şahsiyetlerinden kaynaklanan bazı aşın görüşleri bir yana bırakılırsa, özellikle Hindistan dışındaki islâm ülkelerinde çağdaş Islâmî dinamizmin ve modern tefsîr anlayışının doğuşunda önemli etkileri olur.
1- Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1323/1905)

Türkmen asıllı Hasan Hayrullah'ın torunu olan Muhammed Abduh 1265 (1849) yılında Aşağı Mısır'da Bahriyye Müdîriyyesine bağlı Mahall-i Nasr veya Ayn Şems denilen yerde doğmuştur. Babası Abduhu'nun yanında Kur'ân öğrendikten sonra 1862 yılında Tantâ'ya medreseye gönderilmiş ve kısa bir süre sonra okumayı bırakarak köyüne dönmüştür. 1282- (1865) yılında evlenen Muhammed Abduh bir süre sonra babasının ısrarı üzerine Tahtâ'ya tekrar öğrenim görmeye gider ve bu esnada babasının dayılarından Şeyh Dervîş ile karşılaşır ve onun tarikatına intisâb eder. 1866'da tekrar öğrenme merakına tutulur ve Kâhire'ye gelerek el-Ezher Camiine girer. Burada tâm bir tasavvufî hayata gönül vermiş olan Muhammed Abduh, 1872 yılında Cemâleddîn Afgânî ile karşılaşır. Afgânî o günkü Mısır'ın kültürlü münevverleriyle birlikte Muhammed Abduhu'nun da dikkatini modern dünyaya ve Batı'daki gelişmelere çevirir. Muhammed Abduh Afgânî'nin fikirlerini benimser ve onun teşvikiyle basın ve yayın faaliyetine başlar. 1879'da bu gün Kahire Üniversitesine bağlı bir fakülte olan Dâr'ül-Ülûm'a müderris tâyin edilen Abduhu, siyâsî sebebler-le bu görevinden alınır ve üstadı Afgânî ile birlikte Mısır'ın dışına çıkarılır. Bir müddet sonra bağışlanan Muhammed Abduhu, Mısır'ın resmî gazetesi olan Vakâi'ül-Mısrıyye gazetesinin başyazarlığına tayın edilir. Arabî Paşa isyanı nedeniyle 1882 yılının sonlarında Mısır'ı terke zorlanan Abduhu, önce Beyrut'a gider. Buradan Paris'e geçerek Cemâleddîn Afgânî ile buluşur ve ikisi birlikte el-Urvet'ül-Vüskâ isimli bir gazete çıkarırlar. Bu gazete ancak sekiz ay yayın yapabilir. Ancak bir müddet sonra Afgânî Paris'ten Tunus'a geçer ve 1885 yılı başlarında da Beyrut'a gidip burada dersler verir. Bir yandan Cemâleddîn Afgânî'nin er-Redd Alâ'd-Dehriyye Materyalistlere Reddiye isimli eserini Farsçadan arapçaya tercüme eder, diğer yandan Hz. Ali'nin Nehc'ül Belâğa isimli sözlerinden müteşekkil olan eserin şerhini ve Bedî'üz-Zeman el-Hemedânî'nin makâmâtınm şerhini neşreder- 1889'da Mısır'a dönmesine izin verilir ve burada Mahâkim el-Ehliyye kadılığına, bilahere temyîz mahkemesi müsteşarlığına tayın olur. Şer'î mahkemelerin ıslâhı ile ilgilenmiş olan Abduhu 1899'da Mısır müftüsü görevini üstlenir. Bir yandan da Halk Meclisinin Teşrî' Hey'eti A'-zâsı ve el-Ezher Camii İdare Meclisi Üyeliği görevini yürütür. Böylece Ezher'in ıslâhı için büyük çaba harcar. İstanbul, Paris, Londra, Sûdân, Tunus gibi muhtelif yerlere geziler yapmış olan Muhammed Abduhu, tutulduğu kanser hastalığından te-dâvî olmak üzere Avrupa'ya giderken İskenderiye'de 1323 (1905) yılında vefat eder. Anılan eserlerden ayrı olarak muhtelif bölümler halinde tefsirleri bulunmaktadır. Ayrıca Fransız Dışişleri bakanı Monsieur Hanete'nun İslâmiyet aleyhine yaptığı bir konuşmayı red için bir risale kaleme alır.
Muhammed Abduhu'nun en önemli özelliği Mısır'da yeni bir düşünce akımını başlatmış olmasıdır. Muhammed Abduhu ve ekolü mezheb taassubu gütmeksizin Kur'ân-ı Kerîm'e objektif bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalışmış, Isrâiliyâta dayalı rivayetleri titiz bir tedkîkle red ve cerh ederek mevzu' hadîsler karşısında hassasiyet göstermiş ve o güne kadar klasik medreselerde okutulan tefsîr tarzını bırakarak modern kompozisyon tekniği i!e herkesin anlayacağı bir üslûb içerisinde gerek kültür tarihinin mes'elelerini, gerekse güncel konuları Kur*ân-ı Kerîm'in âyetleri ışığında yorumlamaya çalışmışlardır. Bu arada i'tikâdî konularda kelâm tartışmalarına yer vermekten kaçınmış ve klasik tefsirlerde rastlanan aşırı derecedeki gramer ve belâ-

ğat titizliklerine kapılmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in edebî üstünlüğünü ortaya koy-maya ve siyâsî, sosyal, felsefî, ahlâkî verilerini gözler önüne sermeye çalışmıştır. Diğer yönden Rönesans'la birlikte gelişen pozitif ilimlerin verileri doğrultusunda Kur'ân'ın anlaşılması için çaba harcamıştır, özellikle Aristoteles mantığına ve Batlamyus astronomisine dayalı Ortaçağ bilim geleneği doğrultusundaki yorumlan bırakarak asrın geliştirdiği İlmî ve fikrî metodu benimsemiştir. Diğer yandan gerek İslama, gerekse Kur'ân tefsirine sokuşturulmuş olan her türlü hurafe ve bid'atlan reddederek yeniden köke dönme faaliyetini (selefiyye) başlatmıştır. Ne var ki Ondokuzuncu Yüzyıl müsîüman aydınlarının çoğu gibi Abduhu da -Hocası Afgânî'nin izinden gİderek-pozitif bilimlerin verilerine fazlasıyla kendini bağımlı saymış ve sömürgeci Batının siyâsî hegemonyası karşısında eziklik duymaktan kurtulamamıştır. Bu sebeple Batıdaki gelişmeleri olduğundan fazla büyüterek değerlendirdiği gibi, siyâsî konularda sömürgecilerin oyununa gelmekten kurtulamamıştır. Nitekim aklın kavrayış alanının dışında kalan hiçbir yoruma yer vermemeye çalışmış, akıl ile nakil arasında tam bir uyum sağlayabilmek için büyük çaba harcamıştır. Kısacası Abduhu, günlük ha-yatm dışına itilmeye çalışılan İslâm'ı günlük hayatın içine çekmeye çalışmış ve bunun için de akıl dışı izahlara kalkışmaktan kaçınarak İslâm'ı ve Kur'ân'ı rasyonel bir anlayışla yorumlamaya gayret etmiştir. Tunus'ta islâm Hayır Cemiyeti a'zâlarının isteği Üzerine önce anlaşılır bir ifâde ile öğrencilere okutulmak üzere kaleme almış" bulunduğu Amme Cüz'ü, tefsirini, sonra Cezayir'de bilginler hey'etine verilen konferanslardan oluşan Asr sûresi tefsirini yazmış ve nihayet öğrencisi Reşîd Rızâ'-nın ısrarlı arzusu üzerine Ezher'de öğrencilerine dikte ettirdiği tefsirini hazırlamıştır. 1317 (1899) yılında başlamış olduğu bu tefsirin 1323 yılında (1905) ancak Nisa sûresinin 126 ncı ayetine kadar olan kısmını not ettirebilmiştir. Adı geçen öğrencisi tarafından kaleme alınmış bulunan Tefsir'ül-Menâr'da yer alan bu tefsirlerde, Mu-hammed Abduhu'nun yeni bir anlayışla yola çıktığı klasikleşmiş tefsîr metodundan tamamen farklı eski görüşleri ve tefsirleri tekrarlamaktan uzak yepyeni bir üslûb île eserini kaleme aldığı görülmektedir. Din ve dünya ayırımı yapmaksızın Kur'ân'-ın yalnız uhrevî bir kitâb olmayıp aynı zamanda gündelik hayatın problemlerine de çâre getirdiğini tekrarlayan Muhammed Abduhu, gramer ve belagat inceliklerine dalan, fıkhî ihtilâfların ve kelâmî tartışmaların içinde boğulup kalan klasik tefsîrcileri eleştirmekten geri durmaz. Ona göre; Kur'ân'ın kelimelerinin tahlilinden, ı'râbdan ve belagattan sözeden tefsirler Allah'ın kitabını açıklamaktan uzak tefsîr dahi de-nemeyecek eserlerdir. Bunları nahiv veya belagat konusunda yazılmış eserler olarak mütalâa etmek gerekir. Gerçek tefsîr; Allah'ın buyruğunun anlaşılması, i'tikâd ve ahkâmla ilgili teşrîâtın hikmetinin belirlenmesi, Allah kelâmının hayata indirgenmesi, İçin çalışmaya teşvîk eden tefsirlerdir. (Bkz. Tefsir'üI-Menar, I, 35) Muhammed Abduhu; hiçbir zaman için Kur'ân'ın edebî i'câzmı gözden uzak tutmaz. Ancak bu i'cazı n belirlenmesine vesile olan belagat ve gramer ilimlerinin, Kur'ân tefsirinin tek amacı haline gelmesine karşı çıkar. Bu konulara gerektiğince yer verilmesi gerektiğini, ancak tefsirlerin asıl amacının bu gramer incelikleri olma-dığını belirtir. Keza mezhep farklılıklarını esas alarak Kur'ân'a yaklaşmanın yanlış olduğunu, aslında mezheplerin Kur'ân anlayışı doğrultusunda değerlendirilmesi'ge-rektiğini bildirir. Pozitif bilimlerle ilgili değerlendirmelerinde zaman zaman aşırı-

lıklar göze çarpar, özellikle Fil sûresi tefsirinde bu aşırılıkların bariz örnekleri görülebilir. Biz, bu, eserin Fîl sûresi tefsirine gerek Abduhu'nun, gerekse Elmalı ve Seyyid Kutub'un görüşlerini geniş olarak verdiğimiz için, burada tekrar aynı meseleye dalmak istemiyoruz. Keza büyü ile ilgili görüşlerini de yine Felak ve Nâs sûrelerinin sonunda naklettik. Yeri geldikçe gerek Menâr tefsirinden gerekse Abduhu'nun tefsîr çalışmalarından yeterince iktibaslar yaptığımızdan burada ayrıca bu konuya yer vermçyeceğiz. (Daha geniş bilgi için bkz. J. Scaht, İslâm Ansiklopedisi Abduh maddesi; Zîriklî, el-A'lâm, Muhammed Abduhu maddesi; Abdülmün'im Hammâ-de, el-Üstâz'ül-lmâm Muhammed Abduhu, Reşîd Rızâ, Tarih'ül-Üstâz el-lmam; Kadri el-Kaleci, Muhammed Abduhu; BataFüs-Sevret'iI-Fikriyye; Osman Emin, Muhammed Abduhu; Mustafa Abdürrâzık, Muhammed Abduhu; Ahmed Emin, Zu'amâ'ül-Islâh, 285-345; Zehebî et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, II, 548-575)
2- Muhammed Reşîd Rızâ (Öl. 1354/1935)
Şeyh Muhammed Abduhu'nun ünlü Öğrencisi Reşîd Rızâ 27 Cumad'el-Ûlâ (28 Eylül 1865) tarihînde Trablusşâm yakınlarındaki Kalmûn köyünde dünyaya geldi. Babası Ali Rızâ Efendi Hz. Peygamber'e kadar ulaşan soylu bir aileye mensûbtu. Kalmûn köyü imâmı olan Ali Rızâ Efendi'den Kur'ân ve arapça dersleri alan Reşîd Rızâ, ilkokulda öğrenim gördükten sonra yine aynı semtte el-Medreset'ül-Vataniyyet'ül-tslâmiyye isimli özel okula gider. Bu okulun yöneticisi olan ve daha sonra Risâle-i Hamîdiyye'nin yazarı bulunan Hüseyn Cisr'in etkisinde kalan Reşîd Rızâ, o devrin aydınlan gibi daha çok genç yaşta iken siyâsî faaliyetlere katılır. Bu dönemlerde İstanbul'a gitmekte olan bir tanıdığı aracılığıyla Şeyh Cemâleddin Af-gâriî ile haberleşmek ister. Ancak bu mümkün olmaz. Daha sonra 1898'de Muham-med Abduhu ile görüşmek üzere Mısır'a gider. el-Menâr isimli derginin neşri konusunda Muhammed Abduh ile anlaşır ve Üstadı bu konuda kendisine destek va-adeder.
Böylece İslâm dünyasının el-Urvet'ül-Vûskâ, Sırât-i Müstakim ve SebîTür-Resad gibi t slâm düşüncesi bakımından önemli dergileri arasında yer alan el-Menâr dergisi yayın hayatına başlar. Başlangıçta Osmanlı taraf d ân bir politika güden bu dergi ve mensûblan, zaman içerisinde önce devrin sultânı II. AbdUlhamîd Hân'a karşı, sonra da Osmanlı Devleti fikrine karşı cephe almaya başlarlar. Bir süre memleketi olan Suriye'de geziler yapan Reşîd Rızâ, Ittiha'd ve Terakki cemiyetinin iktidara gelmesi üzerine bu cemiyetle yakın ilişki içine girer ve bu hususta görüşmeler yapmak üzere 1909 yılında İstanbul'a gelir. Herne kadar İstanbul'a gelişinin asıl amacı dinî eğitim veren bir enstitü kurmak ve Arap-Türk dostluğunu pekiştirmek ise de, daha önce Selanik'te tttihâd ve Terakkî Cemiyeti mensûbları ile haberleşen Reşîd Rızâ, Cemiyetin desteğini te'min etmek ister. Bir süre Hindistan'a ve Hicaz'a gider. Osmanlı Devletinin yıkılması üzerine önce Mekke Şerifi Hüseyn'in yanında yer alır, sonra Suûd kabilesinin hâkimiyeti üzerine Kral Abdülazîz ile yakın ilişki içerisine girer ve onu mecmuasında destekler. İngiliz ve Fransızların Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını müteakiben Arabistan'da müstakil ve birleşik bir Arap devleti kurulmasına yardımcı olmak yerine, bu bölgenin sömürü odağı olması ve bunu sağlayacak nitelikte küçük devletçiklere bölünmesini hedef alan politikaları üzerine Osmanlı Devletine karşı takınılan tavrın yanlışlığını

gören Reşîd Rızâ; hemşehrisi Emîr Şekîb Arslan ile birlikte Arap birliği için fâaliyete geçer. Cenevre'de toplanan bir kongrede MİChel Lutfullah isimli bir Hıristiyan kongre başkanı ve Reşîd Rızâ da başkan yardımcısı olur. Bir süre Şam'da kurulan Mecma'ül-İlmî el-Arabî Şeref başkanlığı da yapmış olan Reşîd Rızâ; Kızılay, Şems'ül İslâm, Genç Müslümanlar Cemiyeti, Doğu Birliği, İlk Dil Cemiyeti gibi cemiyetlere üye olarak faaliyet gösterir ve Romanya'da kurulmuş bulunan Psikolojik Bilimler ve Ma'nevî Araştırmalar Cemiyetinin Şeref A'zasî olur. Uzun süre başyazarlığını yaptığı el-Menâr dergisinin hemen hemen bütün işlerini kendisi üstlenen Reşîd Rızâ 1932 yılında bir rahatsızlık geçirir ve bunun sonucunda 1357 yılı Cumâd el-Ûlâ ayının 23 ncü Perşembe günü (22 Ağustos 1935) Süveyş dönüşü yolda otomobilde vefat eder.
İslâm dünyasının kalkınıp yükselmesi için büyük gayretler sarfetmiş olan Reşîd Rızâ özellikle Afgânî ve Abduhu ekolünü devam ettirmeye çalışır. Muhammed Abduhu'nun; el-Menâr dergisinin sahibi, benim fikirlerimin tercümanıdır, dediği Reşîd Rızâ Muhammed Abduhu'nun vermiş olduğu tefsîr derslerini ta'kîb eden ve onun yanından hiç ayrılmayan bir öğrencisi olarak; Yûsuf sûresinin 53 ncü âyetine kadar yazmış olduğu el-Menâr isimli tefsirinde Muhammed Abduhu'nun fikirlerini zaman zaman ondan doğrudan iktibaslar yaparak, zaman zaman da kendi görüşlerini onun görüşleri ışığında sergileyerek son derece dolgun ve zengin bir tefsîr meydana getirir, özellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la veya sahîh Sünnetle tefsîri metodunu benimseyen Reşîd Rızâ; Arap dilinin kurallarını ve inceliklerini ortaya koyduğu gibi, çağdaş insanın problemlerini çözümlemeye ve bunu yaparken de modern bir üslup kullanmaya itinâ gösterir. Üstadı Muhammed Abduhu gibi, tefsîrcilerin nakillerine Önem vermeyen Reşîd Rızâ; Isrâiliyyâta ve mevzu hadîslere fazlasıyla dikkat eder ve klasik tefsîr geleneğinden tamamen farklı bir metod izleyerek, herkesin anlayacağı bir dille âyetleri açıklamaya, anlaşılması zor konulan izah etmeye ve bilhassa günümüzdeki ateist cereyanlara karşı islâm'ın temel prensiblerini savunmaya, şeriatın üstünlüklerini belirtmeye gayret eder. Biz, bu tefsirden genişçe iktibaslar yaptığımız için burada ayrıca örnek vermeye gerek duymuyoruz.
Anılan tefsirin dışında el-Hilâfe ve'1-Imâme; el-Vahhâbiyyûn ve'1-Hicâz; el-Vahy'ül-Muhammedî; es-Sünne ve'ş-Şîa ve Tarîh'ül-Üstâz el-tmâm eş-Şeyh Muhammed Abduh, isimli eserleri bulunmaktadır. Diğer taraftan 1898 yılında yayınlamaya başladığı el-Menâr isimli dergiyi ölümüne kadar (1935) devam ettirmiş ve burada muhtelif islâmî konularla ilgili önemli yazılar yazmıştır.
(Daha geniş bilgi için bkz. Zîriklî el-A'lâm VI, 361-362; Ibrâhîm Ahmed el-Adevî, Reşîd Rızâ el-Imâm'ül-Mücâhid; Abdülmüteal es-Saîdî, el-Müceddidûn fî'I-Islâm; Emîr Şekîb Arslan, Hâdır'ül-Âlem'iI-lslâmî, I, 284-286; Ahmed eş-Şerebâsî, Reşîd Rızâ Sâhib'ül-Menâr)
3- Cemâleddin el-Kâsımî (öl. 1332/1914)
Cemâlüddîn İb'n Muhammed Saîd Ibn Kasım, Hz. Hüseyin soyundan olup 1283 (1866) yılında Şam'da doğmuş, burada öğrenim gördükten sonra bir süre gezici öğretmenlik yapmış sonra Mısır'a gitmiş, hac vazifesini ifâ ettikten sonra evine çekilerek tefsîr, edebiyat ve şer'î ilimlerle ilgili özel dersler vermiş ve eserler tasnîf etmiştir. 1332 (1914) tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Bahis mevzuu edeceğimiz

tefsirinin dışında Islâhu'l-Mesâcİd, Ta'tîr'ül-Meşâm, DelâiFüt-Tevhîd gibi daha bir çok eser yazmıştır.
Mehâsin'üt-Te'vîl isimli onikİ ciltlik tefsirinde çoğunlukla Ahmed tbn Hanbel, Şeyh'ül-İslâm Ibn Teymiyye gibi selefî bilginlerin metodunu takîb etmiştir. Hattâ yeni bir mezheb kurmakla itham edilmiş bulunan Cemâleddîn el-Kâsımî bu vesile ile ta'kîbâta bile uğramıştır. Öncelikle Kur'ân'ın Kur'ân ve Sünnetle tefsîrine çalışan müellif, eserinde selefî görüşleri yansıtmaktadır. Bu eserde çağdaş problemlerden fazla sözedilmez. Bu yüzyılda karşılaşılan pozitif bilimlerle ilgili ma'lûmâta rastlanmaz. Biz bu tefsîrden bazı iktibaslar yaptığımızdan burada ayrıca alıntı yapmaya gerek duymuyoruz. (Daha geniş bilgi için bkz. Zîriklî, el-A'Iâm, II, 131; Muhammed Kürd Ali, el-Müzekkirât, III, 687-697; eş-Şabtî, Teracim A'yân-ü Dımaşk, 118; Serkîs, Cami'üt-Tasânîf, 63, 83, 96; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, III, 157-158)
4- Abdülazîz Çâvîş (öl. 1347/1929)
Aslen Tunuslu bir aileye mensûb olan Abdülazîz Çâvîş 1293 (1876) yılında İskenderiye'de doğmuş, Ezher ve Dâr'ul-UIüm'da öğrenim gördükten sonra Cambridge Üniversitesinde Arap edebiyatı okutmuş, tekrar Mısır'a dönerek müfettişlik görevinde bulunmuş, el-Livâ' isimli bir dergi çıkarmış, birkaç kez tutuklanmış, daha sonra el-Hilal, el-Hidâye ve el-Âlem'ül-lslâm isimli dergilerde yazarlık yapmıştır. Birinci Cihan Harbinde büyük şâir Mehmed Akif Ersoy gibi
Avrupa'daki muslüman askerlere konuşma yapmak ve burada Osmanlı politikasını anlatmak Üzere Berlin'e gönderilmiş Genç Müslümanlar Cemiyeti adıyla bir cemiyetin kurulması faaliyetine katılmış ve 1347 yılının Şa'bân ayında (1929) Kâhire'de vefat etmiştir, el-Islâmü Dîn'ül-Fıtra, Ğunyefül-Müeddibîn, Eser'ül-Kur'ân fîTahrîr'il-Fikr'ü-Bcşerî, el-Hicâb fî'l-islâm gibi eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bilhassa fikir hürriyetinden sözeden ve Angilikan kilisesi tarafından İslama yöneltilen tenkîdlere cevâb niteliğinde olan eseri büyük şair Mehmed Akif Ersoy tarafından Angilikan Kilisesine Cevâb adıyla türkçeye çevirilmiştir.
Bakara sûresinin 141 nci âyetine kadar olan kısımların tefsirinden ibaret bulunan Esrar'ül-Kur'ân isimli tefsiri, özellikle Kur'ân* in hedef aldığı gayeleri anlatan ve modern bir bakış açısıyla Kur'an'ı değerlendirmeye çalışan önsözü ile dikkati çekmektedir. Abdülazîz Çâvîş bu tefsirinden zaman zaman geçmiş müessirlerin hatâlarından sözetmckte ve bu noktada, Öteki muslüman aydınları gibi geçmişin değerlendirilmesinde tarafsız ve objektif bir tavır takınmak yerine, İslâm dünyasını içine düştüğü geriliği ve bunalımı özellikle bilginlerin sırtına yüklemeye çalışmaktadır. Abdülazîz Çâvîş, gerek makaleleri ve gerekse eserleriyle yüzyılımızda tslâmî uyanışın ve aydınlanmanın önemli isimlerinden birisi olmuştur. (Daha geniş bilgi için bkz, Zîriklî, el-A'lâm, IV, 140; Charles Adams, el-İslâm ve't-Tecdîd fi Mısır, 201; İbrâhîm el-Mâzenî, es-Siyâset'ül-Usbuiyye, sayı 152, sayfa 10; Şekîb Arslan, el-Feth, sayı 3, sayfa 622-623; el-Menâr, yıl 14, sayı 40, sayfa 121-127; Angilikan Kilisesine Cevâb, önsöz)
5- Muhammed Mustafâ el-Merâğî (öl. 1364-1945)
Muhammed Mustafâ İbn Muhammed Ibn Abdülmün'im el-Merâğî. Güney Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Merâğa'da 1298 (1881) yılında doğmuş, daha sonra Ezher'e gelerek yirmibeş yaşlarında Ezher'den âlim derecesine nail olan ilk genç ol-

muş ve aynı yıl Sûdân kadılığı görevini üstlenmiştir. Daha sonra Mısır'a gelerek şer'î mahkeme reisliğinde bulunmuş ve 1928 yılında kırksekiz yaşında iken Ezher Şeyhi olmuştur, Ezher öğreniminde olduğu gibi bu makama yükselen en genç Ezher şeyhidir de. Bir süre Ezher şeyhliğinden ayrılan Merâğî 1935 yılında yeniden Ezher şeyhi olmuş, nihayet 1945 yılında İskenderiye'de vefat etmiş ve cenazesi Kâhire'ye defnedilmiştir.
Merâğî başlı başına bir tefsîr yazamamıştır. Ancak muhtelif sûrelerin tefsiri, mütehassıslarca çok beğenilmiştir. Ezher şeyhi olan Merâğî'nin tefsîr anlayışı, Reşîd Rizâ'dan daha değişik ve daha mükemmel tarzda Muhammed Abduhu'nun tefsîr anlayışına yaklaşmaktadır. Kâhire'nin muhtelif camilerinde yürütmüş olduğu tefsîr dersleri, halktan ve seçkinlerden büyük rağbete mazhar olmuş ve muhtelif şekillerde yayınlanmıştır. Önce geçmiş tefsîr kaynaklarına başvuran Merâğî, bu kaynaklardan yararlandığı gibi, modern gelişmelerden de yararlanarak Kur'ân'ı yorumlamaya çalışmıştır. Kur'ân'ın muhkem konularını açıklama gayreti içine girmeyen Merâğî, asıl dikkatini İslâm şeriatına ve ilâhi emirlerdeki hikmetlere yöneltmiştir. İslâm devletinin gerileyiş ve çöküş nedenleri üzerinde fazlasıyla duran Merâğî, müslümanların ilerlemesi ve kalkınması için büyük bir gayret göstermektedir. Eser yazmaktan çok öğrenci yetiştirmeye mesâisini emeğini hasretmiş olan Merâğî Mısır'da yeni bir tefsîr anlayışının kök salıp gelişmesinde büyük emeği geçmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz., Fahreddîn ez-Zevâhidi, es-Siyase veM-Ezher, 55-70; Charles Adams, el-lslâm ve't-Tecdîd fî Mısr, 2; Abdülmüteâl es-Saîdî, el-Müceddidûn fî'l-İslâm, 545-549; Ztriklî el-A'lâm, 7, 324; Ali Abdülvahid Lemha an Tarîh'U-Ezher, 92; Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, II, 590-609; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirin, 339-345)
6- Şeyh Mahmûd Şeltût (öl. ?)
Mahmûd Şeltût 1893 yılında Münye Benn Mansûr kasabasında dünyaya gelmiş, İskenderiye Dini İlimler Enstitüsünde öğrenim görmüş ve 1918 yılında bu öğrenim kurumunu tamamladıktan sonra İskenderiye'de Öğretmenlik yapmış, sonra yüksek tahsîlini tamamlamış ve bir süre de avukatlık yapmıştır. 1942*de Büyük Bilginler Cemiyetinin üyesi olan Mahmûd Şeltût, Ezher'de göreve başlamış ve 1958 yılında Ezher Şeyhi olmuştur. Mahmûd Şeltût ilk defa radyoda dinî konuşmaları başlatan bilgin olup, yazmış olduğu küçük ebatlı tefsîrinde Kur'ân'ı genel bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmış ve Kur'ân'm üslûbundaki fevkalâde üstün i'câzı tebarüz ettirmiştir. Tefsirinin Önsözünde şöyle demektedir: "Müslümanların uzun tarihleri boyunca çalışmış oldukları her ilmî faaliyette asıl itici âmilin o ilim nokta-i nazarından Kur'ân'a hizmet etmek olduğunu çok iyi biliriz. Dilin dayanağı olan ve kişiyi hatâya düşmekten koruyan nahiv ilmiyle Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması gayesi güdülmüştür. Arap dilinin incelik ve güzelliklerinin ortaya çıktığı belagat ilmiyle Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz bakımından üstünlüklerinin açıklanması, edebî esrarının ortaya konulması gayesi güdülmüştür. Dilin lügat bakımından kelimelerinin incelenmesi, mânâlarının belirlenerek lafızların kaydedilmesi ve şiirden şevâhidin araştırılması ile Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının korunması, mânâsının zabtı ve kapalılıktan, tahriften uzaklaştırılması gayesi güdülmüştür. Tecvîd ve kirâet İle Kur'ân'm okunuşu ve lehçelerinin ezberlenmesi gayesi güdülmüştür. TefsîrÎn hizmeti ise Kur'ân-ın mânâsını açıklamak, maksadını keşfetmek şeklinde olmuştur.

Fıkıh ilmi Kur'ân'ın ahkâmını çıkarmak, Usûl İlmi Kur'ân'ın genel teşrik kaidelerini ve hüküm çıkarma usûllerini belirtmek hizmeti görmüştür. Kelâm ilmi Kur'ân'ın getirdiği akîdeyi açıklamak ve bunlara muhtelif yollarla delil aramak hizmetini görmüştür. Keza müs-lümanların Kur'ân'ın vahyettiği gerçeği anlamaları için delîl getirmek üzere kullandıkları tarihi de buna örnek verebilirsiniz... Kur'ân'm âyetlerinden ilhamla geliştirilen coğrafya ve iklîm bilgisini de buna örnek verebilirsiniz... Allah Teâlâ'nın bazı âyetlerinde belirttiği kâinat ilimleri de böyledir. Astronomi, Tıp, Astroloji, Biyoloji, Jeoloji ve daha bunlardan başka insan bilimleri de aynı şekilde mütâlâa edilebilir. Müslümanlardan bu ilimlerle ilgilenenler, bununla Kur'ân'a hizmet etmeyi veya Kur'ân'ın getirmiş olduğu vahyin anlamını kavramayı amaçlamışlardır. Hattâ şiirde bile durum böyledir. Müslümanlar zevklerini geliştirmek, kabiliyetlerini olgunlaştırmak ve Kur'ân-ı anlamak, Kur'ân'daki güzellikleri idrâk etmek için hazırlanmak amacıyla şiirle meşgul olmuşlardır... Bütün bunlardan dolayı ben, şuna inanıyorum ki; ister semavî olsun, ister yeryüzüne âit olsun eski ve yeni milletlerden hiçbir milletin kitâblarından hiçbirisi Kur'ân'ın müslümanlar vasıtasıyla ve müslüman bilginler ta-rafından ele alındığı kadar ele alınıp ilgilenilmediğini söylersem insaf ve i'tidâl sını-rını aşmış olmam." (Nakleden Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirin, 348-350)
Muhtelif eserlerinin yanısıra el-Fetâvâ isimli çağdaş müslümanin günlük hayatında karşılaştığı problemleri ele alan eseri ve incelediğimiz tefsiri çok itibar görmüştür.
7- Muhammcd Ferîd Vecdî (öl. 1373/1954)
Muhammed Abduhu ekolünün temsilcilerinden olan Muhammed Ferîd Vecdî, 1292 (1875) yıllarına doğru iskenderiye'de dünyaya gelmiş, buradan Dimyât*a gö-çederek gençliğini Dimyat'ta geçirmiş, sonra Süveyş'e gitnliş ve burada el-Hayât isimli mecmuasını çıkartmış, sonra Kâhire'ye gelip Evkaf Vezirliğinde küçük bir görev almış ve ardından da bir matbaa kurarak günlüked-Düstûr gazetesini çıkarmıştır. Bi-lâhere haftalık mecmua şeklinde el-Vecdiyyât isimli bir seri neşretmiş ve bir müddet de Mecellet'ül-Ezher'in yönetimini Üstlenmiştir. 1373 (1954) yılında vefat etmiş bulunan Muhammed Ferîd Vecdi1 nin ondördün üzerinde eseri bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Yirminci Yüzyıl Ansiklopedisi başlığını taşıyan Dâiret'ül-Maârif| Karn'il -t'şrîn isimli eseri gelir kti bu eser geniş bir islâmî bilgiler ansiklopedisidir. Ayrıca Alâ AtlâPil -MezhebMl-Mâddî, el-İslâm'ü Dinü'n Âmm'un Hâlid'ün, el-Felsefet'ül-Hakka gibi eserleri bulunmaktadır. el-Mushaf'ül-Müyesser diye bilinen Safvet'ül-trfân fî Tefsîr'il-Kur'an isimli tefsiri, diğer tefsirlerden derlenerek hazırlanmış ve daha çok Kur'ân'dakİ güç anlaşılan lafızların açıklanmasından ibarettir. Celâleyn tefsiri tarzındaki bu küçük tefsir geniş anlamda bir tefsîr olmaktan ziyâde, öğrenciler İçin bir el kitabı mahiyetindedir. Bu bakımdan üzerinde fazlaca durulmaya gerek yoktur.
(Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Abdûl Fettâh, Eşhur'Ü Meşâhîr'ü Üdebâ'iş-Şark, I, 114-128; Muhammed Zekiyyüddîn, Meşâhîrü Üdebâ'il-Asr'il-Hâzır, 114-115; Sarkis, Câmi'üt-Tesânîf, 81; Zîriklî el-A'lâm, 7, 220-221; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, XI, 126-127; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 369-376)
8- Tantâvî Cevheri (öl. 1359/1940)

1287 (1870) yılında Mısır'ın Tantâ şehrinde "yetişmiş olan Tantâvî Cevheri, Kâhire'de öğrenim görmüş ve bilâhere bugün Kahire Üniversitesine bağlı bulunan Dâr'ül-Ülûm'da hocalık yapmıştır. Nizâm'ül-Âlem ve'1-Umem, Cevâhir'ül-Ulûm, et-Tâc'ül-Murassa', Cemâl'ül-Âlem, en-NÎzâm ve'l- İslâm, el-Ümme ve Hayatuha gibi birçok eserler de kaleme almış bulunan Tantâvî Cevheri 1359 (1940) yılında vefat etmiştir. Bir kısmını Dâr'ül-Ülûm'da Öğrencilerine tutturduğu notların, bir kısmını da mecmualarda neşrettiği makalelerin oluşturduğu Tefsîr'ül Cevahir ismini taşıyan eseri'ne klasik anlamda ne de modern mânâda bir tefsîr olma niteliğine sâhibtir. Müellif aklına gelen ve akla gelebilecek herşeyi tefsîrine doldurmuş ve bir yerde eseri ansiklopedik ma'lûmât yığınağı haline getirmiştir. Zaman zaman pozitif bilim adına âyetleri yorumlamaya ve hattâ hiç de ihtimâl dâhilinde bulunmayan mânâlara çekip götürmeye çalışmıştır. Batıda herhangi bir gazete veya dergide okuduğu makaleleri esâs alan Tantâvî Cevheri bugün birçoğu eskimiş, değişmiş ve hattâ reddedilmiş olan nazariyeleri tefsîrine doldurmuş ve âyetleri bunlara' göre yorumlama gayreti içine girmiştir. Bütün zaaflarına rağmen Cevheri*nin bu eseri, ondokuzun-cu yüzyıl sonunda pozitivizmin dünyaya hâkim olduğu günlerde, pozitif verilerin diğer mukaddes kitâblar için tehlike teşkil ettiği gibi Kur'ân bakımından tehlike teşkil etmediğini, binâenaleyh pozitif bilimin verilerinin Kur'ân'a tamamen zıt olmadığını savunup değerlendirmesiyle yetişmekte olan aydınların pozitivist ve ateist mecraya sürüklenmesine büyük çapta engel olmuştur. Müslümanların geriliğini, Batının ilerilİğini ve gelişmişliğini konu edinen Tantâvî Cevheri, müslümanların fıkıh ilmine fazla önem vermelerini eleştirerek Kur'an'da 150'ye yakın âyetin fıkhî muhtevalı olduğunu, halbuki 750'den fazla âyetin pozitif bilimlere teşvîk ettiğini belirtmekte ve kendisinin Kur'ânı bu ilimlere göre yorumlamaya çalıştığını bildirmektedir. (Tantâvî Cevheri Tefsîr'ül-Cevâhir, XV, 53) Tantâvî Cevheri, tefsirine birçok resimler, şekiller ve hayvan motiflerini de almış ve böylece genellikle orta öğrenimde görülen fizik, kimya ve tabîat bilimlerine âit ma'Iûmâtla eserini doldurmuştur. Bu sebeple Tantâvî Cevherî'nin tefsîri birçok bilgin tarafından eleştirilmiştir. Bilhassa pozitif ilimlerin verilerinin sürekli değişken olması Kur'ân âyetlerinin bu verilere göre yorumlanmasını önlemektedir. Çünkü bu gün ilmî realite olarak kabul edilen birçok nazariyye ve teori kısa bir süre sonra ilim dışı kalmaktadır. Fahreddîn Râzî'nin tefsirinde karşılaştığımız bu gerçek yüzyılımızda Cevherî'nin tef şîrînde de karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple mes'eleyi daha geniş boyutta değerlendiren Mahmud Şeltût, Emin el-Hûlî, Reşîd Rızâ, Muhammed Mustafâ el-Merâğî gibi bilginler Tantâvî Cevherî'nin metodunu benimsememişler ve yeri geldiğinde eleştirmişlerdir. Biz örnek olması bakımından bu tefsirden bazı bölümleri İbn Kesîr Tefsirinin ilâveler kısmında tercüme edip gösterdik. Bu sebeble tefsîre ait örnekleri burada tekrarlamaya gerek duymuyoruz.
(Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'I-Müfessirûn, II, 505-519; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 783-785)
9- Seyyid Kutub (öl. 29 Ağustos 1966)
SeyyÎd İbn Hâc Kutub İbrâhîm Hüseyin el-Şazelî (Müellifin kardeşi Muhammed Kutub'un Salâh Oahbûr ile yaptığı konuşmadan, nakleden Abdullah el-Habbâs, Seyyid Kutub, el-Edîb'ün-Nâkid 79) Kendisinin Mısır'ı ziyaret eden Ebu'l-Hasan

Ali en-Nedevî'ye anlattığına göre aslen Hindistanlı olan bir aileye mensûbtur. 1906 yılının Eylül ayında Asyût vilâyetinin Moşa isimli köyünde dünyaya gelmiştir. Burada Şeyh Abdül Fettâh isimli bir evliyanın kabri olduğundan resmen adı Beled'üş-Şeyh Abd'ül-Fettâh olarak geçmektedir. Seyyid Kutub Köyden Bir Çocuk isimli eserinde bu köyden sözetmekte ve Mısır köylülerin hayat tarzıyla ilgili detaylı bilgi vermektedir. İki kerre evlenmiş olan Seyyid Kutub'un babasının ikinci hanımından üç erkek üç de kız çocuk dünyaya gelmiştir. Bunlar, kendisinden üç yaş küçük olan kızkardeşİ Nefise, Seyyid Kutub, kendisinden üç yaş küçük olan küçük kızkardeşi Emine Kutub, onun da küçüğü olan Muhammed Kutub ve Hamîde Kutub. Nefîse Kutub 1903 doğumlu olup 1960'larda Seyyid Kutub'un tutuklanması üzerine tutuklanmış ve iki oğlu Rıfat ve Azmî ağır işkencelere ma'ruz kalmış ve nihayet büyük oğlu Rıfat hapishanede öldürülmüştür.
Küçük kardeşi Emîne Kutub 1909 doğumludur. Dört kardeşin birlikte kaleme aldıkları el-Atyâf ül-Erbaa isimli eserde belirttiği gibi, şairane duygulara sâhib, edebiyyat zevki olan çağdaş bir hikaye yazarıdır. Hayat Seli adında ve Yolda başlığını taşıyan iki hikâye kitabı bulunmaktadır. Diğer aile fertleri gibi 60'larda Emîne Kutub da tutuklanmış ve uzun süre hapiste kalmıştır.
Ailenin üçüncü ferdi olan Muhammed Kutub, 1919 yılında doğmuş, Kâhire'de orta öğrenimini tamamladıktan sonra Edebiyat Fakültesi İngiliz dili bölümünde öğrenim görmüştür. Bilâhere Eğitim Fakültesinde psikoloji lisansı yapmış olan Muhammed Kutub, Millî Eğitim Bakanlığında çalışmış ve 1954 yılında kardeşiyle birlikte tutuklanmıştır. Hapishaneden çıktıktan sonra iki yıl boyunca Benû Süveyf lisesinde öğretmenlik yapmış ve 1965 yılında tekrar tutuklanarak 1970 yılına kadar hapiste kalmıştır. Şu anda Mekke Melik Abdülazîz Üniversitesinde görevli bulunan Muham-med Kutub'un pek çok eseri vardır.
Ailenin en küçük ferdi olan Hamide Kutub'un Dört Hayâl isimli edebî eserdeki birkaç hikâyesinin dışında herhangi bir yayını olmamıştır. 60'lı yıllarda Seyyid Kutub'un kardeşi olması nedeniyle tutuklanan Hamide Kutub, on yıl ağır cezaya çarptırılmış ve bunun 6 yıl 4 ayını hapishanede geçirmiştir.
Daha çocuk yaşta dayılarının yanında Öğrenmek üzere Kâhire'ye gelen Seyyid Kutub, önce babasını kaybeder. 15 yaşlarında Abdülazîz Medresesinde orta öğrenimini sürdürür ve 1928 yılında bugün Kahire Üniversitesine bağlı bulunan Dâr'ül-Ulûm'un hazırlık kısmını tamâmlar ve 1930 yılında adı geçen fakülteye girerek 1933 yılında Arap dili mütehassısı ve eğitim diploması alıp lisans eğitimini tamâmlar. 1939 yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yapan Seyyid Kutub, 1948 yılına kadar genel kültür bölümünde görev almak üzere Maârif Bakanlığının merkezî teşkilâtında çatışır. Mısır'da eğitimin ıslâhı için birçok projeler de hazırlamış olan Seyyid Kutub, bu dönemde muhtelif çocuk hikâyeleri yazar ve arap dilinin yenileştirilmesi faaliyetine katılır. Bir yandan da gazetelerde yazı yazmaya devam eden Seyyid Kutub, bakanlıktaki görevinden ayrılmak zorunda kalır, ancak devrin- ünlü edebiyatçılarından Tâhâ Hüseyin'in çabaları sonucu görevine devam etmesi sağlanır. Tâhâ Hüseyin'in tavsiyesi üzerine öğrenimin ıslâhı konusunda kapsamlı bir rapor hazırlamak üzere Güney Mısır'da bir süre teftîş yapmakla görevlendirilir. Bu dönemde Dikenler isimli kitabında anlatmaya çalıştığı şekilde başarısız bir evlilik tecrübesi geçirir ve bir daha

evlenemez. Bilâhere 1964 yılında hapisten çıktıktan sonra, evlenmek üzere iken, tekrar tutuklanır.
Bu kez de evlenmeye fırsat bulamaz.
Devrin bütün aydınlan gibi Mısır'daki hürriyet ve bağımsızlık faaliyetlerine katılan Seyyid Kutub, 1947 yılında el-Fikr'ül-Cedîd (Yeni Düşünce) isimli bir mecmua çıkarır. Bu mecmuasında kaleme aldığı yazılarında gerek Mısır'daki partileri ve gerekse saraydaki entrikaları ağır dille eleştirir. Ancak kısa bir süre sonra dergisi kapatılır ve saray tarafından tutuklanmak üzere bir dosya hazırlandığını anlayınca devrin başbakanı Mahmûd Fehmî Vefd partisi döneminde Seyyid Kutub'la tanıştığı için, onun tutuklanmasını istemez ve Amerika'ya gönderilen yüksek eğitim planlamasıyla ilgili hey'etin arasına onu da girdirerek Mısır'ı terketmesini sağlar. İlkin bunu kabul etmeyen Seyyid Kutub, durumun hiç de elverişli olmadığım görünce bu görevi kabul ederek 1948 yılı sonlarında Amerika'ya gider. İki yıl boyunca muhtelif Amerikan üniversitelerinde ve araştırma kurumlarında eğitim faaliyetleri üzerinde inceleme yapan Seyyid Kutub 1950 yılı Ağustos ayında Kâhire'ye döner ve Maârif Bakanlığındaki görevine başlar. Amerika'da bağımsız araştırmacı olarak yaptığı incelemelerde Amerikan toplumunu yakından tanıma imkânı bulan Seyyid Kutub, burada İslâm düşüncesi ve Mısır'daki islâmî hareketlerle fikrî alâka içerisine girer. Müslüman kardeşlerin reîsi Hasan el-Bennâ'nın öldürülmesi üzerine, kiliselerin çanlarını çaldıklarını ve bu olaya fazlasıyla sevindiklerini müşâhade edince adıgeçen teşkilâta sempatisi artar. Dönüşünden sonra bir müddet me'zûn olduğu Dâr'ul-UIûm'da konferansçı öğretim görevlisi olarak çalışan Seyyid Kutub, diğer yandan da bakanlıkta teknik danışmanlık görevini sürdürür. Fakat basın ve düşünce hayatıyla daha içice olmak için 1952 devriminden önce resmî görevinden istifa edip serbest çalışmaya başlar. 1951 yılında Müslüman Kardeşler teşkilâtıyla organik bağ içerisine giren Seyyid Kutub, teşkilâtın irşâd kolu başkanı olarak görevlendirilir: 1951 yılında Kudüs'te toplanan Milletlerarası İslam kongresinde Müslüman kardeşler teşkilâtını temsil eder, 1954 yılında adıgeçen teşkilâtın "Müslüman Kardeşler" adıyla yayınına başladığı haftalık derginin başyazarlığı görevini üstlenir. 1952 devriminde hür subaylar teşkîlâtı ile yakın diyalog içinde bulunan Seyyid Kutub, devrimi öven bazı yazılar yazar. Devrimden sonra genç subaylar kendisine Millî Eğitim Bakanlığı veya Mısır Radyo Kurumu Başkanlığı görevini teklîf ederlerse de, kabul etmez. Bilâ-here devrim konseyi kendisini devrimin kültür işleriyle görevli danışmanı yapar fakat birkaç ay sonra Seyyid Kutub bu görevi de terkeder.
1954 yılında Müslüman Kardeşlerin önde gelen yöneticileriyle birlikte tutuklanan Seyyid Kutub, Cemâl Salim başkanlığında kurulan mahkeme tarafından 15 yıl ağır cezaya çarptırılır. On yıl hapis yatan Kutub, hastalığı üzerine hastaneye nakledilir. 1964 yılında, Irak cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arifin tavassutu ile sıhhî nedenlerden dolayı hapisten çıkarılır. Ancak 9 Ağustos 1965'te Maâlim fi't-Tarîk isimli eserinden ve diğer yazılardan dolayı yeniden tutuklanır. Muhammed Fuâd ed-Decevî'nin başkanlığındaki mahkeme Seyyid Kutub'un idamına karâr verir. Avukat tutmasına dahi izin verilmeyen adalet dışı usûllerle muhakeme edildikten sonra ağır işkencelere tabi tutulan Seyyid Kutub 29 Ağustos 1966 tarihinde idam edilir.

Seyyid Kutub'un edebî, fikrî, dinî ve sosyal araştırmalardan oluşan yirminin üzerinde eseri vardır. Birçoğu da dilimize çevrilmiş olan bu eserlerin en önemlileri; İslam'da Sosyal Adalet, Cihan Sulhu ve İslâm, ve Medeniyetin Problemleri, Islâmî Etüdler, Kur'ân'da Edebî Tasvîr, Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri İslâm ve Kapitalizm Çatışması, İstikbâl bu Dinindir, İslâm Düşüncesinin Esâslaradır.
Fakat Seyyid Kutub'un en önemli eseri ve aynı zamanda modern tefsîr çalış-malarının da zirvelerinden birisi, hattâ birincisi Kur'ân'ın Gölgesinde anlamına gelen Fî Zılâl'İI-Kur'ân isimli tefsiridir. Bu tefsîri, büyük düşünürün bütün eserlerinin özeti ve bir yerde hayat tecrübesinin muhteşem bir hülasası gibidir. Klasikleşmiş tefsîr geleneğinin çıkmaza girmesi, modern tefsîr geleneğinin kurulamaması ve toplumun islâm'dan, İslâm'ın toplumdan uzaklaşması sonucu Kur'ân'ın hayatla ilişkisinin koptuğu bu son yüzyıllarda Seyyid Kutub tefsîre ve tefsîr anlayışına, buna bağlı olarak dafclâm düşüncesine yepyeni ufuklar açmış ve çok güçlü bîr soluk getirmiş büyük mütefekkirdir. 1951 yılı sonlarında Hasan el-Bennâ'nm dâmâdı olan Saîd Ramazân el-Müslimûn isimli bir dergi çıkarmaya başlayınca, birçok İslâm bilgini gibi Seyyid Kutub da bu dergide Kur'ân'ın Gölgesinde başlığı altında seri halinde yedi makale neşretmiş Fatiha ve Bakara sûreleri ile ilgili yorumlarını kaleme almıştır. Büyük bir ilgi ile karşılanan bu tefsîr, 1952 yılının Ekim ayında neşredilerek düşünce ve kültür dünyasına sunulmuştur. Ayda bir cüz' halinde neşredilmesi programlanan tefsîr'in 1954 yılının ocak ayına kadar onaltıncı cüz'Ü yayınlanmıştır. Ancak 1954 yılında Seyyid Kutub tutuklanmış ve buna rağmen 17 nci ve 18 nci cüz'leri neşret-miştir. Kısa sürede serbest bırakılan Seyyid Kutub; devrin çok hareketli siyâsî platformunda Müslüman Kardeşler Dergisinin başyazarlığı görevini üstlenmesi nedeniyle tefsirin müteâkib cüz'lerini kaleme alamamıştır. Ancak kısa bir müddet sonra Müslüman Kardeşlerle birlikte tutuklanınca Seyyid Kutub eserinin kalan kısmını zindanda tamamlamıştır. Başlangıçta hapishanede yazı yazmasına izin verilmez. Ancak bu eseri neşreden Dârü thyâİ'l-Kütüb'il-Arabiyye isimli yayıneviyle yaptığı sözleşme gereği yayınevi büyük bir kısmı yayınlanmış olan tefsirin te'lifine engel olunmasından dolayı karşılaştığı büyük mâl? problemi konu edinerek yüksek mahkemeye başvurmuş ve bunun neticesinde hükümet düşünürün yazı yazmasını engelleyen karârım kaldır-mıştır. Zindanda eserini tamamlamasına mahkeme kararıyla izin verilen Seyyid Ku-tub'un bu eserini dinî yönden kontrol etmek üzere Muhammed el-Gazzâlî görevlendirilir. Böylece eser tamamlanabilmiştir. 1961 yılında yapılan ikinci baskı-da eserin baştarafını yeniden gözden geçirmiş, böylece muhteva birliğini sağlamıştır.
Fî ZilaPil-Kur'ân'a yazmış olduğu kısa ve öz mukaddimede tefsir metodunu ve tefsir anlayışım özetleyen Seyyid Kutub öncelikle Kur'ân'm bir hayat kitabı ol-duğunu; kavruk çölün sıcaklığında hayatlarını sürdürmek zorunda olan insanların, gölgeliklere sığınması gibi, câhiliyyenin bataklığı içerisinde yüzen günümüz müslü-manının da "Kur'ân'ın Gölgesi"ne sığınarak rahat ve huzura ereceğini belirterek başlıyor. Bu tefsirinin "Kur'ân'ın Gölgesinde" geçirdiği günlerdeki duygu ve izlenimlerini dile getirdiğini bildiren Seyyid Kutub, *'Kur*ân*ın Gölgesinde varlıkların dış görünüşlerinden çok daha büyük olduğunu görerek yaşadım" diyor. Varlıkların yalnızca görülen âlemden ibaret olmadığını, görülen ve görülmeyen

âlem ikileminin bulunduğunu, belirterek "Kur'ân'ın Gölgesinde" yaşayan mü'minin çevresindeki evrenle yakın ilişki ve dostluk içerisinde bulunduğunu ve Kur'ân'ı okuyan mü'minin kendisinin dünyanın başından sonuna doğru uzanan bir peygamberler kafilesinin takîbçisi ve devamı olduğunu hissettiğini belirtiyor ve İslâm'ın insan fıtra-tıyla paralel yürüyen yegâne nizâm olduğunu ifâde ediyor. İnsanoğlunun bozulan bir kilidi ustaya götürmek gibi basît bir kuralı bildiğini ancak her bakımdan hasta olan ruhunu gerçek bir hekime teslim etmekten kaçındığını söyleyerek insanlığın başına gelen felâketlerin ana kaynağının insanın kendine güvenip Allah'ı unutması olduğunu bildiriyor. Beşeriyyetin bugün içine düştüğü bunalımdan kurtulmasının yalnızca Allah'a dönmesiyle mümkün olabileceğini, nasıl bir makinayı icad edip yapan İnsanın o makinayı diğer İnsanlardan daha iyi bildiği herkes tarafından kabul edilirse; insanı yaratan Allah Teâlâ'nın da insanı en iyi bilen olduğu müteraifesinin kabul edilmesi gerektiğini ve dolayısıyla insanın Allah'a teslîm olması İcâbettiğini söylüyor. Ve nihayet yazdığı gerçeklerin ve burada belirttiği fikirlerin "Kur'ân'ın Gölgesinde" yaşadığı sürece edindiği intibâlardan ve duygulardan bir nebze olduğunu bildiriyor.
Seyyid Kutub, geleneksel tefsîr metodunu hiç nazar-ı itibâra almaz. Hattâ İbn Kesîr tefsiri dışında diğer tefsirlerin nakillerinin sıhhati konusunda kuşkusu bulunduğu için hiçbir tefsire başvurmaz. Doğrudan doğruya Kur'ân diyalektiği ile kaleme aldığı bu eserinde bir yandan Arap edebiyatının en güzel örneğini sergilemişken, diğer yandan da İslâm düşüncesinin en mümtaz örneklerinden birisini ortaya koy-muştur. Bazı kimseler bu tefsirdeki edebî ağırlığı gözönünde bulundurarak onun tefsîr olmaktan çok bir edebiyat eseri olduğunu söylemektedirler. Ne varki Hz. Muhammed'in getirdiği en büyük mucize Kur'ân olduğunu ve Kur'ân'ın taşıdığı en büyük i'cazın da edebî i'câz olduğunu hatırlayacak olursak Fî Zılâl'il-Kur'ân'da Seyyid Kutub'un edebî zevke hitâb etmesinin ne derece yerinde olduğu açıkça görülür. Bu kitabımızda gördüğümüz gibi başlangıcından günümüze kadar hemen hemen İslâm müelliflerinin büyük bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'in edebî i'câzı üzerinde durmuş ve muhtelif edebiyyat san'atları yönünden Kur'an'ı tefsir etmeye çalışmışlardır. Ne var ki bu edebî tefsîr türünün zirvelerinde Seyyid Kutub'un Fî ZılâPil-Kur'ân'ı yer alır. Bu gerçek hem klasik, hem de çağdaş Arap edebiyatı bakımından geçerlidir.
Seyyid Kutub bu eserinde klasik tefsîr modellerine .uygun olarak Kur'ân'ın kelime kelime izahıyla oyalanmak yerine, Kur'ân'ın pratik cephesini ve hayatta yaşanan, yaşanabilecek noktalarını ortaya koymaya çalışmış ve bir yerde hayatın kitabı olan Kur'an'ı yine hayatın içine indirgemiştir. Böylece uzun yıllardan beri minberlerin ve mihrâbların köşesine hapsedilmekle yüz yüze bulunan Kur'an'ı cemiyyet arasına getirmeye çalışmış ye bu hususta fevkalade başarılı olmuştur.
Seyyid Kutub, hitâb etmek istediği günümüz insanının anlayacağı bir üslûb kul-lanmayı tercih ettiği gibi, üzerinde önemle durduğu mes'elelerin de hayalî veya tari-hîn bir döneminde vuku bulmuş mâzîye ait bir vakıa olmaktan çok yaşayan insanın günlük hayatında karşılaştığı gerçekler olmasına da dikkat etmiştir. Zaman zaman duygu, ihsas, ümîd ve arzularına da yer verdiği bu eserinde Seyyid Kutub Ondoku-zuncu Yüzyıldan beri gelişen modernleşme ve ıslâhat düşüncelerinin esasen eksik plan yönlerini ve taşıdıkları çıkmazlarını da ortaya koymuştur. Bu bakımdan o, fikir

itibariyle Afgânî'den sonra gelişen modernist zihniyete tâm olarak bağlı değildir ve bu sebeple birçok eserlerinde olduğu gibi Fîl sûresi tefsirinde de Muhammed Abdu-hu, Muhammed tkbâl ve Cemâleddin Afgânî gibi Ondokuzuncü yüzyıl islâm düşü-nürlerini çok dikkatli biçimde eleştirmiştir.
(Fî Zilâi'il-Kur'ân tefsiri, İsmail Hakkı Şengüler, Emin Saraç ve tarafımızdan türkçeye tercüme edilerek 16 cilt halinde Hikmet Yayınlan arasında neşredilmiştir.)
Seyyid Kutub'un tefsîre kazandırdığı modern üslûb, ifâde ve güçlü soluktan sonra başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkelerinde onu aşabilecek veya onun stilinden daha farklı bir stille eser ortaya koyacak orjinal bir müfessİr yetişmemiştir. Ve yapılan tefsîr çalışmalarının çoğunluğu ya klasik tarza dönüş veya bilimsel izah tar-zında olmuştur. Bu bakımdan Muhammed el-Behiyyin bazı sûrelerin tefsirinden oluşan eseri, Hanefî Ahmed'in et-Tefsır'ül-İlmî li'1-Âyât'il-Kevniyye fî'1-Kur'ân isimli, Kur'an'ı pozitif bilimlerle yorumlamaya çalışan tefsîri, Muhammed İzzet Derveze'-nin Kur'ân-ı Kcrîm'i nüzul sırasına göre tefsîr eden ve bu noktada gerçekten başarılı olan Tefsîr'ül-Kur'an'il-Kerîm'i, Mahmûd Hicâzî'nin daha çok vaaz ve nasihat üslubuyla kaleme almış olduğu et-Tefsîr'ül-Vazıh isimli tefsîri ve nihayet Seyyid Kutub ekolüne mensûb olan ancak te'lif gücü bakımından Seyyid Kutub'un çok çok gerilerinde kalmış olan Saîd Havva'nın tefsîri günümüz Arap dünyasında karşılaştığımız başlıca tefsîr çalışmalarıdır. Fakat bu çalışmalardan hiçbirisi ne klasik modelde, ne de modern tefsîr faaliyetinde karşılaştığımız örnekleri geçemedikleri gibi her iki gruba da idhâl edilemezler.[4]

III- KUZEY AFRİKA ve MAĞRİB'DE TEFSÎR ÇALIŞMALARI

Endülüs'ün çöküşüyle birlikte "yeşilada"da yaşayan müslümanların büyük bir kısmı Kuzey Afrika'ya geçerek burada oldukça köklü bir kültür tabanı oluşturmuşlardır. Kuzey Afrika ülkelerinin islâm ülkeleri içinde sömürgeleşen ilk bölge olması ve Afrika'ya yönelik misyonerlik faaliyetinin çıkış noktası bulunmaları nedeniyle İslâm dünyasının imparatorluk merkezi dışındaki bölgelerinden daha önce Batılı emperyalistlerin hedefi haline gelmiştir.
Ne var ki, Hind Kıt'asmda olduğu gibi Kuzey Afrika'da geniş tabanlı bîr mo-dernleşme faaliyetine şâhid olmuyoruz. Buna karşılık Kuzey Afrika'nın tepkisi içe-dönme ve düşmanı red şeklinde tezahür etmektedir". Bunun sebebi belki Kuzey Afrika halkının arapça konuşması nedeniyle geleneksel anlayışın halk tabanına geniş biçimde yayılması olabilir. Sudan'da Mehdi'nin ve Cezayir'de Abdülkâdif'in faaliyetleri ile çok canlı mücâdele örneklerine şâhid olduğumuz Kuzey Afrika'da fikrî canlılık aynı derecede hareketli olmasa da bazı modern tefsîr anlayışına uygun çalışmalar göze çarpmaktadır.
Şimdi biz Kuzey Afrika'da kaleme alınmış bulunan tefsirlerden bazılarını tanımaya başlayalım:
1- Muhammed el-Mirganî (öl. 1268/1852)
Muhammed Osman İbn Muhammed el-Mirğanî, 1208 (1794) yılında Tâİfte dün-yaya gelmiş, küçük yaşta babasını yitirmiş, öğrenim hayatına burada başlamış, sonra Mekke'ye gelerek Fâs'lı Şeyh Ahmed İbn İdrîs'in ders halkasına katılmıştır. Adıge-çen zâtın teşvikleri ile kendini İslâm'ı tanıtmaya adayan Muhammed Osman;

Mısır ve Habeşistan'a gitmiş, bir süre Eritre'de kalmış ve Eritre'de ilkel hayat yaşayan kabileler arasında bulunarak onlara İslâm'ı tanıtmış ve müslüman olmalarını sağlamıştır. Bir süre Güney Mısır'a giden Muhammed Osman, sonunda Sudan'a geçmiş ve diğer yerlerde olduğu gibi Sudan'da HâtÎmiyye adı verilen bölgeye yerleşerek çalışmalarını devam ettirmiş ve burada mescidler inşa edip Islâmiyyeti tanıtmaya çalışmıştır Sözkonusu edeceğimiz Tâc'üt-Tefâsîr'den ayrı olarak Şerh'ul-Beykâniyye, ez-Zuhûr'üI-Fâika ve Ğunyet'üs-Sûfiyye gibi eserleri de bulunan Muhammed Osman, 1268 (1852) yılında vefat etmiştir.
İki büyük boy iki cilt halinde kaleme almış bulunduğu Celâleyn tefsiri tarzında olup daha çok Kur'ân'ın anlaşılması güç ifâdelerinin anlatılması amacına yöneliktir. Öncelikle dille alâkalı açıklamalara yer veren Muhammed Osman çok kısa biçimde âyetleri tefsîr etmeye çalışmıştır. Uzun tarihî ma'lümâta yer vermekten kaçınan Muhammed Osman mevzu' hadîslerden ve Israîliyâttan da uzak durmaya çalışır. Ancak sûrelerin başında İşârî tefsirlerde yer alan bazı remizlere dikkat çeker. Tefsî-rin fazlaca orijinal bir tarafı yoktur. (Daha geniş bilgi için bkz. Zîriklî, el-A*lâm, VII, 144-145; Brockelmann, G.A.L., II, 475; Suppl., II, 809-810; Ömer Rıza Keh-hâle, Mu'cem'Ül-müellifîn, X, 286; Menî'Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 355-360)
2- Tâhir el-Cezâirî (öl. 1338/1920)
Tâhir İbn Salih İbn Ahmed İbn Mevhûb el-Cezâirî, aslen Cezayirli olup 1268*de (1852) Şam'da dünyaya gelmiş, burada öğrenim gördükten sonra İbranca, Süryân-ca, Habeşçe, Türkçe ve Farsça gibi şark dillerini öğrenmiş, mektep müfettişliği gö-revinde bulunmuş ve Kudüs'te Hâlidiyye kütübhânesinin kurulması faaliyetine katılmış, bilahere Kahire ve Şam'a gitmiş Şam'da Zâhiriyye kütübhânesi müdürlü-ğü, Mecma'ül-llmî el-Arabî'nin azası olmuş ve 14 Rebî'ül-Âhir 1338 (1920) yılında vefat etmiştir. Daha çok Arap diliyle ilgilenen Tâhir el-Cezâirî'nin birçok yayınlarının yanısıra küçük bir de tefsîri mevcûddur. Onun gördüğü ve tanıdığı eserlerle ilgili ma'lûmâtlar ihtiva eden tezkireleri eserlerinden daha fazla ün salmıştır
(Daha geniş bilgi için bkz., Zîriklîel-A'Iâm III, 320; Serkis, Mu'cem'ül-Matbûât, 688-691; Fahrî el-bârûdî, el-Müzekkirât, I, 58; eş-Şattî, Terâcim A'yân'ü Dımeşk, 120; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 775; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, V, 35-36)
3- Abdülhamîd Benbâdis (öl. 1359/1940)
Abdülhamîd tbn Muhammed Mustafâ tbn Mekkî tbn Badis 1305 (1887) yılında Kosantîne'de doğmuş, aslen Sınhâc kabîlesine mensûb bir ailedendir. Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzettikten sonra Tunus'a gelmiş ve 1912 yılında ZeytÛne Üniversitesinde öğrenimini tamamlamış, sonra hacca gitmiş ve burada Şeyh Beşîr el-lbrâhîmî gibi Cezayirli bazı kişilerle buluşmuş ve Cezayir'in bağımsızlığı için mücâdele verilmesi konusunda anlaşmıştır. 1931 yılında gizlice Cezayirli Müslüman Bilginler Cemiyetini kurmuştu. eş-Şihâb isimli bir mecmua çıkarmış ve Fransız emperyalizmine karşı bayrak açmıştır. Yirmibeş yıl süresince Kur'ân tefsîri üzerinde çalışan Benbâdis Fransızlar tarafından büyük işkencelere maruz bırakılmış ve 1940 yılında Cezayir'de vefat etmiştir.

Benbâdis'in Kur'ân tefsîri Muhamed Abduh ekolünün anlayışına yaklaşmaktadır. Kur'ân'm Kur'ân veya Sünnetle tefsirine gayret eden Benbâdis eserinde güncel bilgilere de yer vermiştir.
(Daha geniş bilgi için bkz., Zîriklî, el-A'Iâm, IV, 60; Menî' Abdülhalîm Mahmûd,Menâhic*ül Müfessirîn,323-326; Ömer Rızâ Kehhâle, Mü'cem'ül-Müellifîn, Vt 105)
4- Tâhir tbn Âşûr (öl. 1395/1975)
Siyâsî, ilmî ve fikrî alanda birçok büyük şahsiyetlerin, yetiştiği bir aileye mensûb bulunan Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Tunus'ta dünyaya gelmiş, Kur'ân ve arapça öğrenimini geliştirdikten sonra Zeytûne üniversitesine girmiş, burada muhtelif İslâm ilimlerini de öğrendikten sonra değişik dinî görevlerde bulunmuştur. Maddî durumu yerinde olan ailesinin de desteği ile babalarından tevarüs ettiği kitâblarım derleyerek zengin bir kütübhâne kurmuş ve burada dinî ilimleri neşre çalışmıştır. Bir süre Ezher Şeyhi olan Tunus'lu Muhammed Hıdir Hüseyin ile birlikte Tunus'un kurtuluş hareketinde de etkin rol almış bulunan Tâhir İbn Âşûr, emperyalist Fransızlar tarafından hapse atılmıştır. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından sonra îslâmî konulardaki düşünceleri nedeniyle Burgiba yönetimiyle ters düşmüş olan Tâhir İbn Âşûr Tunus müftüsü olmuş, bir müddet sonra bu makamdan ayrılmıştır. İdarî görevden uzaklaştıktan sonra tefsîr yazmak fikrini gerçekleştirmiş olan Tâhir tbn Âşûr diğer tefsîrlerden derlemiş olduğu et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli tefsirini yazmaya başlamıştır. Eski tefsîrlerden yararlanmışsa da onlarda bulunmayan ince noktalan tesbite çalışmıştır. Geçmişi bütünüyle reddetmeyen Tâhir İbn Âşûr, eskiden yararlanarak yeni bir düşünce tarzı kurmaya çalıştığını belirtmektedir: "Eskilerin sözleri karşısında insanları iki şekilde gördüm: Bir kısmı eskilerin yazmış oldukları eserlerin üzerine abanıp kalmışlar. Diğer bir kısmı da eline bir balyoz alarak geçmişten kalan her şeyi kırıp yıkmaya çalışıyor. Bana göre her ikisinin de pek çok zararı vardır. Halbuki gerek abanmaktan ve gerekse kırmaktan uzak bir başka tarz daha bulunmaktadır: Bu tarz geçmişin ortaya koymuş olduğu değerleri inceleyerek onları geliştirme ve genişletme yoludur. (Tâhir İbn Âşûr, et-Tahrîr, önsözünden nakleden Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhİc'ül-Müfessİrîn, 336)
Bu anlayışla tefsirini kaleme alan Muhammed Tâhir İbn Âşûr Kur'ân'ın edebî i'cazını ve Arap dili bakımından inceliklerini de tebarüz ettirmeye çalışmıştır. Kuzey Afrika'da yazılmış bulunan en önemli tefsirlerden birisi olan Tâhir İbn ÂşÛr'un tefsiri aynı zamanda modern tefsîr faaliyetine örnek teşkil edebilecek değerli bir tefsîrdir. (Daha geniş bilgi için bkz., Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 333-338)[5]

IV- HİND YARIMADASINDA TEFSÎR ÇALIŞMALARI

Daha önce de belirttiğimiz gibi, islâm dünyasındaki uyanış ve modern düşünce hareketi ilkin Hind yarımadasında başladı. Bilhassa Şâh Nakşibend'in getirmiş olduğu tasavvuf anlayışı ile tslâm dünyasını uzun yıllar kapsamlı biçimde etkilemiş olan Muhyiddîn Ibn'ül-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışına karşı çıkması ve yeniden düzenli şer'î prensiblerle tasavvufî fikirleri uzlaştırmaya çalışması Hind yarı-

madasında yeni bir şekillenişin temelini oluşturdu. Şâh Veliyullah Dihlevî' (öl. 1762/ Onsekizinci yüzyılda Hind kıtasında Şâh Nakşibend ile gelişen şer'î tasavvufî düşünceyi daha da kökleştirdi. Bilâhere Seyyid Ahmed'in oluşturmaya çalıştığı Selefi düşünce,.Şeyh Muhammed Kasım Nânotevî (öl. 1880) nin kurmuş olduğu Divbend İlimler Enstitüsü ile yeni bir seviyye kazandı. Bu dönemde Behvüpâl Melikesi Sultân-ı Cihan Begüm Hân'ın büyük gayretiyle kurulan Dâr'ül-Musannifîn' ile İslâm kaynaklarını yeniden ele alarak çağın ihtiyâçlarına göre yorumlama faaliyeti hız kazandı. Adıgeçen Behvüpâl melikesinin samîmî olarak İslâm ilimlerini ihya etmeye çalışması ve kendisinin ünlü düşünür Sıddîk Hasan Bahadır Hân'la evlenmesi, Hind ki t'asında islâmî düşünüşün yeni bir boyut kazanmasına neden oldu.

1- Sıddîk Hasan Bahâdır Hân (öl. 1307/1890)

Ebu't-Tayyıb Sıddîk Hasan Hân İbn Ali el-Hüseyn el-Buhârî el-Kannûcî. Aslen Buhârâlı olup 1248 (1832) yılında Kannûc'da dünyaya gelmiş, burada Öğrenim gördükten sonra Dehlî'ye gelerek Şeyh Sadreddîn'den ders almış ve bilâhere yarı bağımsız bir hanlık olan BehvüpâFa giderek burada şöhrete ulaşmıştır. Şâh Veli-yullah Dihlevî'nin te'sîrinde kalan Sıddîk Hasan Bahâdır Hân, Hicaz'da Şevkânî'-nin öğrencileri İle tanışmış ve dönüşünde Behvüpâl melikesi Sultân CÎhân Begüm Hân'la evlenerek Behvüpâl meliki ve emîri unvanını almıştır. İlmî şöhretinden do-layı Begüm Hân'ın kendisiyle evlenmesi her bakımdan Sıddîk Hasan Hân'a geniş imkânlar ve büyük bir itibâr te'mîn etmiştir. Yaklaşık 220'ye yakın eseri bulunan Sıddîk Hasan Bahâdır Hân'ın en büyük eseri şüphesiz Feth'ül-Beyân fî Makâsıd'il-Kur'ân isimli tefsiridir. Rivayet ve dirayet metodlarını birleştiren bu tefsîr açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış ve genellikle selefi akideye mensûb müfessirlerin fikirlerine yer vermiştir. Sıraladığımız tefsîr çalışmaları içerisinde orijinal bir-nitelik taşımamakla beraber, Hindistan'da yeni bir çığır açmış olması bakımından önem ifâde etmektedir. Genellikle Re'y ehline karşı bir tavrın sergilendiği bu tefsîr, birçok bilgin tarafından eleştirilmiştir.

(Daha geniş bilgi için bkz., Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 757-759; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VII, 66)

2- Ebu'1-A'lâ-el-Mevdûdî (öl. 1400/1979)

1903 Eylülünde Hindistan'ın Haydarâbâd bölgesinin Örnekâbâd şehrinde dünyaya gelen Mevdûdî, Çiştiyye tarikatının kurucularından Şeyh Kutbeddîn Mevdû-dî'nin soyundandır. Babasının vefatı üzerine öğrenimini yanda bırakarak gazeteciliğe başlayan Mevdûdî; Tâc, Müslim, Cemiyyet gibi gazetelerde makaleler yazar ve ya-zılarıyla Hind kıt'asındaki müslümanlan uyarmaya, İngiliz emperyalizmine karşı mücâdeleye teşvik eder. Tercümân'ül-Kur'ân ismiyle çıkarmaya başladığı dergi Pâkistân'in büyük şâiri Muhammed İkbâl'in dikkatini çeker. Onun yakın teşviklerini gören Mevdûdî 1941 yılında Cemâat-i İslâmî adıyla bir parti kurarak siyâsî faa-liyetlere iştirak eder. Hindistan'da bir müslüman devlet kurulması fikrini Muhammed İkbâl ile birlikte ateşli biçimde savunan Mevdûdî, 1948'de Pakistan'ın kuruluşuyla bu "devletin islâmî devlet olması için mücâdele verir. Ancak siyâsî sulta tarafından 1950 yılında tutuklanır. 1964 yılında tekrar tutuklanan Mevdûdî bir müddet sonra serbest bırakılır.

Kurmuş olduğu siyasi teşekkülle birlikte İslâm düşüncesini yeniden ihya edebilmek için büyük çaba harcayan Mevdûdî, oluşturduğu araştırma gruplarıyla bir yandan İslâm düşüncesinin temellerini aydınlatmaya çalışırken, diğer yandan da müs-lümanın çağdaş dünyada karşı karşıya bulunduğu problemlere çâreler arar ve İs-lâm'ın ana kaynağı ışığında asrın problemlerini çözmeye çalışır. Gerek siyasi gerekse sosyal konularda onun ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalar, gerçekten de; bugün müslümanların karşı karşıya bulunduğu problemlere İslâm kaynaklan ışığında rasyonel çözümler götürür. Mevdûdî bu çalışmaları ile asrımızda en verimli eserler ortaya koymuş bir fikir adamı hüviyetini kazanmıştır. Tefhîm'ül-Kur'ân isimli tefsiri; klasik tefsîr kültürüne yeni şeyler eklemezse de Batı kültürü içinde yetişmiş entel-lektüellere Kur'ân'ı anlatıp tanıtmak bakımından oldukça yeni ve modern bir üslûb getirmektedir. Arapça kaynakların elde bulunmadığı ve Arap olmayan müslümanların zengin tefsîr kaynaklarının dağınık birikintileri altında boğulup kalmadan Kur'ân'ı anlayıp öğrenmelerini sağlaması bakımından bu tefsîr adından da anlaşılacağı gibi son derece yararlıdır. Dilimize de çevirilmiş bulunan bu tefsîr zaman zaman çok kısa da olsa klasik kaynaklarda karşılaştığımız yorumlardan farklı yorumlarda getirmektedir.
(Daha geniş bilgi için bkz., Halîl Ahmcd el-Hâmidî, Ebu'l A'la el-Mevdûdî, Hayatuhu ve Efkârûhu[6]

V- İRAN'DA TKFSÎR ÇALIŞMALARI

Bilindiği gibi modern İran düşüncesinin temelleri XVII. yüzyılda Molla Sadra tarafından atılır.
Şîrâz vâlîsî Allahverdi Hân'ın adı geçen kentte bir medrese kurarak başına Sad-reddîn Şirâzî'yi getirmesiyle birlikte hızla yenilenmeye başlayan Şîî düşünce, daha önce de belirttiğimiz gibi Molla Muhsin Feyz Kâşânî, Mirza Hasan Lâhîcî, Hüseyin Tonkâbûnî, ve daha sonra Hacı Molla Hâdî Sebzâverî, Molla Ali Nûrî, Molla Ali Müderris Zünnûnî gibi birçok İslam düşünürünün yetişmesini sağlamıştır. Günü-müze kadar, devam eden bu ekolün temsilcileri arasında Ebu'I-Hasan el-Kazvînî Muhammed Kâzım Assâr ve Seyyid Muhammed Hüseyn Tabâtabâî gibi çağdaş bilginlerin ismini sayabiliriz.
1- Muhammed Hüseyn et Tabâtabâî (öl. 1402/1982)
Molla Sadra ekolUne mensub olan Seyyid Muhammed Hüseyn tbn Muhammed lbn Mirza Ali Asgar; birçok ünlü Şîî din bilgininin yetiştiği Tabâtabâî ailesinden olup, 29 Zilhicce 1321 (1903) yılında Tebriz'de doğmuş, Tebrîz, Necef ve Kum kent-lerinde öğrenim görmüştür. O zamanki Şîî medrese eğitim sistemine göre mukadde-mât eğitimi sutûh eğitimi ve Hâriç eğitimi adı verilen ilköğretim, orta öğenim ve yüksek öğrenimini tamamlayan Tabâtabâî, Muhammed Hüseyn en-NaîmîMuham-med Hüseyn en-Necefî'den fıkıh ve usûl ilmi okumuş, Seyyid Hüseyn Bâdkûlî'den felsefetahsîliyapmıştır. Seyyid el-Kâsım el-Havansârî'den fizik ve matematik bilimlerini okumuş olan Tabâtabâî, Hacı Mirza Ali Kâdî'den de ahlak öğrenimi görmüştür. 1343 yılında (1924) Tebriz'den Necefe geçen Tabâtabâî, on yıl burada kaldıktan sonra 1365 (1945) yılında tekrar memleketi olan Tebriz'e yerleşmiştir. 1944'de Tebriz'de felsefe ve tefsîr dersleri vermeye başlamış ve kısa

zamanda ünü bütün İran'a yayılmıştır. Her yıl sonbaharda birçok yerli ve yabancı ilim adamının katıldığı ilmî tartışmaları yönetmiş olan Tabâtabâî din ve felsefe ile ilgili bu tartışmaları aynı zamanda neşretmiştir.
Bugün günümüz îran İslam devriminin önemli simalarından Murtazâ Mutah-harî, Doktor Behişti, Şîâ âlimlerinden Cevâb el-Âmûlî, Şeyh Muhammedi ve Şeyh Misbâh el-Yezdî gibi birçok kişinin yetişmesinde müessir olan Tabâtabâî'nin 37 eseri bulunmaktadır. Arapça ve Farsça yazan Tabâtabâî'nin Sadreddîn Şîrâzî'nin Es-fâr'i Erbaa'sına, Küleynî'njn Usûl'ül-Kâfi'sine ve Muhammed Bakir el-Meclisî'nin Bihâr'ül-Envâr'ına, Muhammed Kâzım el-Horasanî'nin el-Kifâye isimli usûle dair eserine yazmış olduğu ta'likâtın yanısıra, felsefeye dâir Bidâyet'ül-HİKmet'i meş-hurdur. Farsça yazmış olduğu Kur'ân ve İslâm İsimli eseriyle Şîî düşünce üzerine Henri Corbin ile yaptığı konuşmaları ünlüdür.
Tabâtabâî'nin en büyük eseri şüphesiz ki yirmi cİId halinde arapça kaleme aldığı el-Mîzân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli eseridir. Bu tefsirinde klasik ve modern kaynaklara başvurmuş olan Tabâtabâî hadîs, gramer, fıkıh ve felsefî yorumlamalara yer vermektedir. Sekiz bin sayfayı aşkın olan bu tefsîr 1956 yılında yayınlanmaya başlamış, 1972 yılında tamamlanmıştır. Her sûrenin başında o sûre ile ilgili bilgileri özet olarak veren Tabâtabâî, mekkî ve medenî oluşlarına göre sûreleri ve âyetleri tartışmakta, kelimelerin anlamlarını verdikte/ı sonra bu konuda klasik Arap Şiirin-den örnekler getirerek felsefî ve kelâmî açıklamalara yer vermektedir.
Diğer Şîî bilginler gibi Tabâtabâî de Kur'ân-ı Kerîm'in bâtını anlamı üzerinde fazlasıyla durmaktadır. Ona göre: "Şeriatın zahirinin arkasında onun bâtını olan gerçekler bulunduğu doğrudur. însanm bunu elde edebileceğini söylemek de doğru-dur. Ancak kullanılacak metod dinî hükümlerin zahirini anlarken kullanılan me-toddur. Zahirin göstermediği bâtının bulunması olur şey değildir. ZâhİR, bâtının adresi ve yoludur. Kur'ân'ın zahirine uygun düşmeyen gerçek bir bâtının olması muvafık değildir. Burhanın reddedip çelişik saydığı zahiri veya bâtınî bir gerçek olamaz. Dini koyan yaratıcının göstermiş olduğu şeyden doğruya daha yakın bir şeyin bulunması olur şey değildir." (Tabâtabâî, el-Mîzan, V, 282)
(Daha geniş bilgi için bkz. Ali el-Evsî, et-Tabâtabâî, ve Menhecuhu fî Tefsîrihî'l-Mîzân).[7]

GELECEĞİN UFUKLARI:

Bu araştırmamızda görüldüğü gibi, müslümanlar daha ilk günden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak ve anlatmak için büyük çaba harcamışlar. Rivayet şeklinde dilden dile aktarılan tefsîr tarzının tamamlanıp tedvîn döneminin başlamasından sonra, gelişen hayatın seyri içerisinde müslümanların karşılaştıkları problemleri çözümlemek üzere Kur'ân'a başvurmaları sonucu yeni bir tefsîr tarzı olan dirayet tefsiri türü doğmuştu. Geçen sayfalarda gördük ki; her bilgin, kendi zamanındaki kültürel, ilmî ve fikrî seviyeye göre Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan gerek itîkâdî, gerekse amelî, mezheplerin hepsi bir yan-dan kendi görüşlerini Kur'ân ve sünnete dayanarak tesîs ederken, diğer yandan da kendi dünya görüşleri doğrultusunda Kur'ân'dan delîller bulmaya çalışmışlar ve bu-

nun neticesinde mezhep tefsirleri doğmuştur. Böylece zenginleşen tefsîr literatürü, îslâm dünyasındaki bilginlerin en önemli iştigâl sâhâsı olarak karşımıza çıkmıştır. Biz birinci hicret asrından bu yana baktığımızda her asırda yaklaşık otuzun üzerinde, tefsîr [yazıldığını müşahede etmekteyiz. Bu demektir ki; her devirde bilginler, Kur'ân'ıanlayabilmek için büyük çabalar harcamışlar ve muhtelif açılardan Kur'ân'a yaklaşmaya çalışmışlardır. Biz bu araştırmamızda yalnızca Kur'ân tesfîri adıyla neşredilmiş veya günümüze ulaşmış eserleri ve müelliflerini bahis mevzuu edebildik. Halbuki çok az bir zümre istisna edilirse, İslâm dünyasında yazılan bütün eserlerde Kur'ân'ın muhtelif yönlerden değerlendirildiğini veya muhtelif görüşlerin Kur'ân'-ın bakış açısıyla değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu çalışmalar, başlı başına bir tefsîr olarak değerlendirilmemekte müstakil bilimlere âit çalışmalar olarak mütalaa edilmektedir. Bu da gösteriyor ki; ondört yüzyıl boyunca müslümanlar hangi konuda araştırma inceleme yapar ve hangi alanda düşünürlerse düşünsünler, mutlaka Kur'ân'dan bir şeyler almış ve Kur'ân'ı kendi bakış açıları doğrultusunda değerlendirmeye çalışmışlardır.
Ne var kî zamanla İslâm dünyasında duraklayan diğer ilimler gibi tefsîr ilmi de bir duraklama dönemine girmiştir. Az önce de belirttiğimiz gibi, tefsîr ilmi; içinde yaşanan dünyanın şartlarına göre Kur'ân'ı anlayıp yorumlama metodu olarak değerlendirilince, siyâsî, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmelerin bu ilmin seyrine de etkili olması gayet tabiidir. Onaltıncı yüzyıldan itibaren duraklamaya başlayan İslâm toplumuyla birlikte tefsîr alanında da bir kısırlık görülmeye başlar. Ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren çok çeşitli problemlerle yüzyüze gelen islâm dünyasında beliren fikri canlılık ortamında, tefsîr faaliyetinin de canlanıp geliştiğine şâhid olmaktayız. Yirminci yüzyılda gelişen olaylar ve İslâm dünyasının karşı karşıya bulunduğu problemler; tefsîr sahasında da yankısını hissettirmekte ve dolayısıyla Batılılaşma, Laisizm ve Modernizasyon problemleriyle birlikte tefsîrin konuları ve muhtevası da daha canlı ve dinamik bir yapı kazanmaktadır.
Her sâhâda görülen klasik ve modern; eski ve yeni; Doğu ve Batı tartışmaları ve bunun getirdiği sorunlar tefsîr faaliyetlerinde de gözlenmektedir.
Ancak hicretin onbeşinci asrı, İslâm dünyası bakımından Ondördüncü asrından daha parlak ve şanslı gibi görülmektedir. Bu bakımdan ondördüncü asırda görülen, tefsirdeki canlılık ve dinamizmin önümüzdeki yüzyılda çok daha değişik veçhelere bürüneceği düşünülebilir. Ne var ki genel olarak İslâm dünyasının bütün mes'elelerinde olduğu gibi, tefsir konusunda da bazı tıkanmalar gözlenmektedir. Özellikle düşünce dünyasındaki açmazlar dolaylı veya dolaysız olarak tefsire de yansımaktadır.
Bir milyarın üzerinde genç, dinç ve sorunlarla iç içe girmiş olmanın dinamizmini yaşayan İslâm dünyasının önünde; zorluklar ve meşakkatlerle dolu olsada daha aydınlık dolu ve daha parlak bir ufuk görülmektedir. Karşı karşıya bulunduğumuz bu aydınlık ufuklar içinde daha nice yeni tefsirlerin zengin tefsir literatürüne ekleneceği şüphesizdir. Bu bakımdan tefsir sâhâsı tıkanmıştır, burada yeni hiçbir şey söylenemez diyenlere hak vermek imkanımız yoktur. Kanaatimizce tefsir sahası tıkanmamıştır, aksine geçmişe göre çok büyük açılarla ve daha geniş olarak Önümüze açılmıştır. Yeter ki şâirin sözüne İyice kulak verelim
"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı; Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı"[8]

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/231-264

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/267-268

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/268-273

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/273-285

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/285-288

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/288-289

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/289-291

[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 16/291-292

İBN KESÎR TEFSİRİNE BAŞLARKEN

1- İbn Kesîr'in Hayatı:

Ebu'1-Fidâ İsmâîl İmâd'üd-Din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Dâvûd îbn Kesîr el-Dimaşkî el-Kureyşî, Şam yakınlarındaki Busrâ'ya bağlı Micdel veya Mecdel köyünde Hicrî 701 (Milâdî 1301) yılı civarında dünyaya geldi. Kendisinin el-Bidâye ve-Nihâye isimli eserinde belirttiğine göre, babası 703 senesinde vefat etmiş ve o esnada kendisi 3 veya 4 yaşlarında imiş. Babasını hayâl-meyâl hatuıiyormuş. Daha sonra 7 yaşlarında köyden kalkıp Şam'a yerleşmişler. İsmâîl İbn Kesîr'in yetişmesinde ağabeyi Abdülvehhâb'm etkisi büyük olmuş. İlk dinî bilgileri aile yuvasında almış olan İbn Kesîr, daha sonra Burhâ-neddin el-Fezârî, Kemâleddin İbn Kâdî Şihne, Kasım İbn Asâkîr, İs-hâk İbn Amidî, Muhammed İbn Zinâd, İbn er-Rabî ve İbn Teymyye gibi devrinin ünlü bilginlerinden fıkıh tefsir, hadîs öğrenmişti. Genç yaşta eserler te'lîf etmeye başlayan bilgin, Tekzîb el-Kemâl adlı eserin müellifi el-Mizzî'nin derslerine devam etmiş ve onun kızıyla evlenerek bu büyük bilgine damad olmuştur. Bilâhere Karâfî, Debbûsî, Uranî ve Huteni gibi bilginlerden icazet almıştır. Uzun yıllar Şam'ın unlu medreselerinde dersler vermiş daha sonra Hecibiye Medresesi müderrisliğine tayîn edilmiş, Zehebî'nin vefatından sonra Ümmü Salih meş-kîhatı, ünlü «Tabakat» müellifi Sübkî'nin vefatından sonra da meşhur Eşrefiyye Dâr'ül-Hadîsi hocalığına geçmiştir. Yetiştirdiği sayısız, öğrenciler arasında; İbn Hacer gibi büyük hadîs bilginleri, Şihâbüd-din İbn Hiccî, Hafız Ebu'l-Mehâsin el-Hüseynî gibi o devrin meşhur âlimleri de bulunmaktadır.[1] Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş olan İbn Kesîr Hicri 774 (Milâdî 1373) senesi Şa'bân ayının 26. perşembe günü 74 yaşında iken Şam'da vefat etmiştir.[2]

2- İbn Kesîr'in Eserleri:

İbn Kesîr yalnızca bir müfessir değil, aynı zamanda büyük bir fıkıh, tarih ve hadîs bilginidir. Bu bakımdan İslâm düşüncesinin fıkıh, hadîs, tabakât ve tarih konularında çok değerli ve orjinal eserler te'lîf etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır :
1- el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih: Genel tarih niteliğinde olan bu eser, kâinatın yaratılışından başlayarak müellifin hayatının son günlerine kadar geçen olayları anlatır. Bu eserin bir bölümünün el-Birzâlî'nin tarihine dayandığı kaynaklarca belirtilmektedir.
2- el-Bâis'ül-Hasîs Şerh İhtisar ulûm'il-Hadîs: Bu eser İbn Salâh'm ulûm'ül-Hadîs isimli eserinin özetidir.
3- et-Tekmîl fi-Ma'rifefis-Sikât ve'd-Duafâ ve'1-Mecâhîl: Hadîsteki güvenilir zayıf ve bilinmeyen râvîlerle ilgili önemli bir eserdir.
4- el-Hedyü ve's-Sünen fi ahadîs'il-Mesânîd ve's-Sünen: Câmi'ül-Mesânîd diye de bilinen bu eser, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'i, Bezzâr, Ebu Ya'lâ ve İbn Ebu Şeybe'nin eserleriyle Kütüb-i Sitte'yi birleştirerek bölümlere göre tanzim eder.
5- Ehâdîs et-Tevhîd ve'r-Redd alâ'ş-şirk: Tevhîd ve şirk konusundaki hadîsleri inceler.

6- el-İctihâd fi taleb'i fadaîl'il-Cihâd: Cihâdla ilgili konuları araştırır.
7- Tabakât el-Şâfiîye: Şafiî fakihlerin hayatından bahseder.
8- Edillet'üt-Tenbîh fi fıkh'iş-Şâfiiyye: Şafiî fıkhına dâir konulan ele alır.
9- Menâkıb'el-İmâm el-Şâfiî: İmâm Şafiî'nin menkabelerinden bahseder.
10- el-Ahkâm alâ Ebvâb'it-Tenbih : Fıkhın ahkâmından bahseden bu eserini tamamlayamamıştır. Sadece hacc bahsine kadar olan kısmı incelemiştir. Tefsirde bu eserine pek çok atıflar yapmaktadır.
11- Müsned el-Şeyhayn: Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in Müsned'lerini ele alır.
12- Muhtasar İbn el-Hâcib: İbn Hâcib'in bir eserinin muhtasarıdır.
13- Şerh el-Buhârî: Tamamlanamamış olan bu eser İmâm Buhârî'nin Sahîh'inin şerhidir.
14- Fedâil el-Kur'an: Kur'an'ın faziletlerine dâir olan bu esertefsîrinin sonunda yer almakta olup Kur'an'ın faziletlerini anlatmaktadır.
Bu eserlerin pekçoğu basılmıştır. Ancak henüz t,ab edilmemiş pek çok risaleleri de bulunmaktadır.
15- Tefsîr'ül-Kur'an'il-Azîm: Türkcesini vermeye çalıştığımız bu eser —daha önceleri de birçok kere tekrarladığımız gibi— rivayet tefsirlerinin en muteberlerinden birisidir. İbn Kesîr gerçek anlamda bir rivayet tefsiri olan bu eserine, zaman zaman dirayet tefsirlerinden alıntılar yapmış ve bazen kendi görüşlerini *ö** eklemiştir. Tefsirinde hadîs kritiği demek olan cerh ve ta'dîl konusuna yer verdiği gibi, tarihî malûmata da bir hayli bölüm tahsis etmiştir. İbn Kesir mücerred olarak rivayetleri nakletmekle yetinmeyip bunları değerlendirir ve en sonunda kendisinin tercih ettiği görüşü açıklar. Taberî tefsirinden sonra şüphesiz ki en meşhur olan bu tefsir, Taberî'nin tefsirinde mevcûd olan pek çok zayıf rivayetlere yer vermemektedir. Rivayet ettiği kaynaklar arasında İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim, İbn Atiyye gibi ünlü müfessirlerin eserleri yeralmaktadır. Gerek fıkhî konulardaki mezhepler arası ihtilâflar, gerekse fikrî münâkaşalara yer veren müellif, zaman zaman bunları kritiğe tâbi tutar. İbn Kesîr'in tefsiri hakkında Ömer Nasûhî Bilmen şöyle diyor : «İbn Kesîr pek muktedir bir âlimdir, bir çok ilimlerde adetâ mütebahhir bulunmakta idi. Tefsirde, hadîste, tarihte zamanının feridi idi (...) Asrında ilmi riyaset kendisine müntehi olmuştur.»[3]
İsmâîl Cerrahoğlu da onun hakkında şöyle diyor: “Selef müfessir-lerinden rivayet edilen tefsir kitaplarının en meşhurlarından olan İbn Kesîr; âyetlerden hükümler çıkarmaya, beyân hususunda en önde gelen tefsirlerdendir. Kur'an'ın vaaz ve fıkıh yönlerinden anlaşılmasına ihtiyaç duyulmayan ve pek çok kimselerin ele aldıkları irâb bahisleri belâğî fenlerin nükteleri ve diğer ilimlere ait istinbâtlar yapmamayı tercih eder. Kur'an-ı, Kur'an ile tefsir ederken, mânâ yönünden uygun âyetleri serdetmekle diğerlerine nisbetle daha fazla rağbet kazanır. Sonra âyete taalluk eden merfû hadîsleri alır ve onlardan elde ettiği delilleri beyân eder. Daha sonra da sahabe, tabiîn ve selef âlimlerinin sözlerini alır. Yine bu tefsirde meşhur tefsîrlerdeki isrâiliyyâtm kötülüklerinden okuyucuları genel olarak koruma vardır. Onları tahkir ederek bunların kötülüklerini tabîr eder. Tefsir bu meziyyetlerinden başka Arap dilini açık, anlayışlı bir şekilde kullanması, mânâları, müfredatı ve ilmî üslubuyla birlikte öğretip okuyucuyu amele davet etmesi en güzel hususiyetlerinden birini teşkil eder. Okuyucuyu âdeta âyetin nazil oluş zamanına

yaklaştırır. Onun nazil oluşunun yüce mak-sadlarını bildirir, mânâlarını açıklar, irâb acayipliklerinden uzaklaştırır. Vecihleri ve muhtemel lâfızları çoğaltır, ilim ve araştırmalarını, sadece âyet-i kerîmeyi anlamaya teksif eder. (...) Netice olarak bu tefsir rivayet (me'sûr) tefsirlerin en faydalı olanlanndandır. Her yönüyle özlü, kendisini anlayabilecek seviyede olan kültürlü tabakanın kalble-riile din sevgisini aşılar. Onların ruhî neş'elerini arttırır.[4]
Rivayet tefsiri tamamen kaynağa dayanan tefsir olduğu için bu tefsir genellikle ashâb, tabiîn ve teba-i tabiîn denilen İslâm'ın ilk nes-Jine uzanan yorumları bize aktarır. Ashâb-ı Kiram arasında tefsir rivayet etmiş olanlardan özellikle Ali İbn Tâlib (öl. 40), Abdullah İbn Mes'ûd (öl. 32), Übeyy İbh Ka'b, (öl. 19), Abdullah İbn Abbâs, (öl. 68), Ebu Mûsâ el-Eş'ârî (öl. 44), Zeyd îbn Sabit (öl. 45) ve Abdullah İbn Zübeyr (öl. 73) gibi zevatın rivayetleri önemli yer tutmaktadır. Bunlar arasında bilhassa Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs'ın rivayetleri önem ifâde eder.
Sahâbe-i güzînden sonra, bilhassa Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Mes'ûd'a dayanan tabiîn nesli tefsir geleneğini devam ettirirler. Bunlar arasında Mesrûk İbn Ecdâd (öl. 63), Alkame İbn Kays (öl. 62), Saîd İbn Cübeyr (öl. 95), İbrâhîm el-Nehâî (öl. 95), Mücâhid (öl. 103), İkrime (öl. 105), Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî (öl. 108), Şa'bî (öl. 109), Tavus İbn Keysân (öl. 106), Hasen el-Basrî (öl. 110), Muhammed İbn Şîrîn (öl. 110), Dahhâk İbn Müzâhim (öl. 105), Ebu'l-Aliye (öl. 93), Atiyye el-Avfî (öl. 111), Atâ İbn Ebu Rebâh (öl. 115), Katâde İbn Duâme (öl. 117), Atâ İbn Dînâr (öl. 126) gibi zevat bulunmaktadır. Bunlar arasında bilhassa Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid İbn Cebr, İk-rime'nin tefsirleri önemli bir yer tutar.
Tabiînden sonra gelen nesle, tâbiîn'in ardından gelenler anlamına Teba-i Tabiîn adı verilir. Bu müellifler arasında Ali İbn Ebu Talha (öl. 143), Mukâtil İbn Süleyman (öl. 150), Yahya İbn Sellâm (öl. 200), Abdürrezzâk İbn Hemmâm (öl. 211) gibi zevâtm tefsirleri ehemmiyet ifâde etmektedir. [5]

3- İbn Kesir Tefsirinin Tercümesinde Dikkat Edilen Hususlar :

Biz, İbn Kesir tefsirini dilimize aktarırken, bazı hususlara dikkat ettik. Bilhassa eserin üslûbu 8. hicrî asır üslûbu olması nedeniyle günümüz okuyucularının yabancı oldukları bir üslûbdur. Bu sebeple o devir üslûbu bakımından önem ifâde ettiği halde günümüz insanları için ve özellikle Türk okuyuculan için hiç de önemli olmayan bazı hususların atılmasında fayda gördük. Bu meyânda ravîler zincirini eserin orijinalinde olduğu gibi almanın okuyucular açısından bir yararı ol-mayacağını düşünerek ilk ve son ravîyi zikrettik ve ikisinin arasındaki ravîlerin ismini vermedik. Yerine (...) koyduk.
İkinci olarak; eserde zaman zaman yer alan ve Arap dilini bilenler için önem ifâde eden, şevâhid adı verilen ve çoğunluğu câhiliyyet devri şiirlerinden alınmış olan ve kelimelerin kullanılışmdaki incelikleri gösteren beyitlere yer vermedik. Çünkü bu beyitler, arapça okuyanlar için önem taşırsa da türkçe okuyanlar için önemsizdir. Kaldı ki bunların mânâlarınınverilmesi halinde buradaki inceliğin dilimizde belirtilmesi mümkün değildir. Bu sebeple şevâhid kısmını da tercüme etmedik.

Üçüncü olarak; eserde yeralan ve çoğunluğu arapça bilen okuyucuya hitâb eden gramer kurallarına da yer vermedik. Sadece gramerin inceliklerinin anlam üzerinde te'sîri olan kısımları tercüme ettik.
Atladığımız kısımların, okuyucuya orjinalde bulunup da türkçesin-de bulunmadığını ifâde edebilmek için, bütün atlamalarda parantez içerisinde üç nokta kullandık. Gerek iktibas yapılan eserlerde olsun, gerekse orjinalde olsun parantez içinde üç nokta konuyla ve eserin amacıyla alâkası olmayan hu.siisiann atlanmış bulunduğuna işarettir.
Eserin hacmini genişletmemek için bütün hadîslerin metinlerini vermemeyi uygun gördük. Sadece Kütüb-i Sitte'de bulunan ve özellikle Buhâri ve Müslim'de yer alan hadîslerin metinlerini, ayrıca metnin verilmesinin lüzumlu olduğu kanısına vardığımız diğer hadîslerin metinlerini verdik. Bunun dışında metin vermedik. Aksi takdirde eserin hacmi bir misli daha artacaktı. Fakat hadîslerin nereden alındığını, müellif eğer açıklamıyorsa onu biz dip not halinde açıkladık. Şayet müellif Buhâri veya Müslim'in adını zikrederek hadîsi naklediyorsa biz bunu olduğu gibi aktardık. İktibaslarda mümkün mertebe tekrar ifâde etmeyen kısımları aktarmaya çalıştık. Tekrar ifâde eden bölümleri ise aktarmadık. Bu sebeple diğer tefsirlerden yaptığımız seçmelerde daha çok o tefsirler bakımından orijinal olan kısımlara yer verdik.
İbn Kesîr'in tefsîri bir rivayet tefsîri olması nedeniyle her rivayet tefsirinde yeralan İsrâiliyyât çok az nisbette olmakla beraber bu eserde de yer almaktadır. Ancak müellif bu noktada son derece titiz davranarak bu nisbeti asgarîye indirmiştir. Bu bakımdan okuyucular çok az da olsa isrâiliyyâtı andıran ifâdelere rastlayabilirler. Bu sebeple biz konunun daha vazıh ifade edildiği tefsirlerden o konuyu açıklayan metinler aktarmaya çalıştık. [6]

4- Hadîs-i Şerifler İle İlgili Esâslar:

Bu tefsir, bir rivayet tefsîri olduğu için hadîs usûlü ile ilgili pek çok kavram geçmektedir. Biz bu konuyla ilgili olarak ta bazı açıkla-rralar yapmayı uygun gördük. Müteahhirûn denilen ve hadîs ilminin artık kemâl derecesini bulduğu dönemde eser vermiş olan müelliflere göre; hadîs ile sünnet lafzı birbirinin aynıdır. Ve her iki sözle; Rasûlullah (s.a.) dan sudur etmiş olan söz, fiil, takrir veya sıfat kasdolunmuştur. Hadîs kelimesi, arapçada haber vermek anlamına gelen “Et-Tahdis” kelimesinden türetilmiştir. Bazıları ise bu kelimenin eskinin zıddı olan yenilik mânâsına geldiğini belirterek Allah kelâmı için Kadîm, peygamber kelâmı için hadîs lafzının kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu kelime Kur'an-ı Kerîm'de (Tür 34; Zümer, 23) âyetlerinde söz anlamına kullanılmaktadır. Sünnet kelimesi ise lugatta; yol, davranış ve âdet anlamınadır. Binâenaleyh sünnet-i seniyye denirken; Rasûlullah (s.a.) in ta'kîb ettiği dînî yol ve tutum kastedilmiştir. Netîce olarak Hz. Peygamberin sözleriyle işleri ve tuttuğu yol, kıymet ölçüsü, sebep ve gaye bakımlarından aynı ve birbirine uygun olduğundan hadîs ve sünnet bilginlerinin çoğu tarafından eş anlamlı olarak kabul edilmiş ve kullanılmıştır.» [7]
Hz. Peygamber'den sudur eden sözlere sözlü sünnet anlamına «kavli sünnet» adı verilir. Onun yaptığı iş ve hareketlere ise «fiilî sünnet» denir. Buna mukabil

başkasından nakledildiği veya kendisi gördüğü halde tasvîb etmiş olduğu fiillere de «takriri sünnet» adı verilir. İslâm literatüründe bu üç çeşit sünnetden, söz ve yazı halinde nakledilene hadîs ismi verilmiştir. Hadîs kelimesiyle yakın anlamlı olarak ayrıca haber kelimesi de kullanılır. İslâm kaynaklarında Hz. Peygambere, onun ashabına veya tabiînden birine dayanan söze haber adı verilir. Bazen de Hz. Peygamberden nakledilen sözlere hadîs, diğerlerinden nakledilene de haber denilir. Bu konuda kullanılan bir diğer eş anlamlı kelime de eser'dir. Bu da haber verme ve söz iletme anlamlarına gelir. Hadîs ve haberle eş anlamlı olarak kullanılan bu kelime bazı bilginlerce sahabeden gelen sözler için kullanılır. Hz. Peygamberden nakledilenlere ise özellikle haber kelimesi kullanılır.

Hadîsler metin ve sened kısımlarından meydana gelir. Sözlükte sert ve yüksek toprak parçası veya hedefe varmak için yürümek gibi anlamlara gelen metin kelimesi, hadîs ıstılahında hadîsin mânâ ifâde eden bölümü demektir. Sened ise sözlükte; dağ yamacı ve insanın dayanağı anlamlarına gelir. Hadîs ıstılahlarında sened; metnin geliş yolunu haber vermek veya haber verenlerdir. Bu arada aynı kökten gelen isnâd kelimesi ise, sözü söyleyene iletmek ve nisbet etmektir. Bir de aynı konuda rivayet terimi kullanılır ki bu kelimenin anlamı yüklenmek ve taşımaktır. Su taşıyan tuluma ve su taşıyan deveye de bu ta'bîr kullanılır. Terim olarak rivayet kelimesi; genellikle bir şeyi haber verme veya haber verilen şey anlamına gelir. Râvî ise, rivayeti haber veren kimsedir.

Haberin kaynağı ile son ulaştığı şahıs arasında vâsıta ne kadar az olursa onları incelemek ve haberin doğruluğunu araştırmak da o nisbette kolay olur. İlk kaynak ile son nokta arasındaki vâsıta az olursa buna âlî isnâd adı verilir. Nazil isnâd ise, haberin ilk kaynağıyla ulaştığı şahıs arasında vâsıtaların çok olması demektir. Âlî ve nazil is-nâdlar kendi aralarında beş kısma ayrılırlar.

İlâhî kaynaktan gelen bir metni ilk tebliğ edenle en son ulaştığı noktaya kadar, arada yeralan bütün nakledenleri saymak ve bunları birbirinden alarak bir sonrakine ulaştırmak ilk defa müslümanlar tarafından kullanılmış bir haber ulaştırma tekniğidir. Râvîler hadîsi zikredip rivayet ederken, belirli kurallara uymak zorundadırlar.

1- Hadisler ya dinleme yoluyla nakledilir ki buna hadîs literatüründe sima' adı verilir. Bu durumda üstâd; hadîsleri ya kendi eliyle yazmış olduğu bir nüshadan veya ezberden okur, öğrenci de onu üstadından dinleyerek zapteder. Sima' yoluyla hadîs rivayet edilirken genellikle bize söyledi anlamına "Haddesenâ", bize haber verdi "Ehseranâ", bize bildirdi "Enbeenâ", işittim "Semi'tu", bize dedi "Kâle lenâ", falanca bize anlattı "Zekere lena fulanun" gibi terimler kullanılır. Bu prototip ifâdeler hadîsin dinleme yoluyla kaydedildiğine işa
rettir. Hatîb el-Bağdâdî'nin ifâdesine göre; dinleme yoluyla hadîs kaydında en üst nokta işittim anlamına "Semi'tu" kelimesi, sonra bize anlatıldı anlamına "Haddesenâ" kelimesi ve sonra bana anlatıldı ki anlamına "Haddeseni" ifâdeleridir.

2- Hadîslerin nakledilmesinde ikinci bir metod dakırâet adı verilen okuma yoluyla rivayettir. Burada öğrenci, ya bir kitabdan veya ezberinden hocasına bir hadîsi okur. Hoca da ya ezberden veya önündeki kitabdan o hadîsi takîb eder. Böylece hadîs metni karşılaştırılmış olur. Bu usûle arz adı da verilir. Eğer öğrenci kendisi okumamışsa bir başka arkadaşı hocasına okumuş ve hocası da onu tashih etmişse

burada okunan hadîsleri hocanın ezbere bilmesi veya önündeki muteber bir nüsha ile karşılaştırması gerekir. Ne var ki hadîs bilginleri kitabdan okumayı her zaman için ezberden okumaya tercih etmişlerdir. Kırâet yoluyla nakledilen rivayetlerde şeyhe okundu, o dinliyordu, ben de aynı şekilde dinliyordum anlamına“Karae ala’ş-şeyhi, vehuve yesmeu ve ene kezâlike esmeu” kaydedilir. Eğer okuyan bir başkası da nakleden Öğrenci ise, bu takdirde yukardaki ifâde kulla nılır. Şayet kendisi okumuşsa, ben Şeyhe okudum, o dinliyordu anlamına “Kara’tu ale’ş-şeyhi vehuve yesmeu” ifâdesi kullanılır. Ayrıca Şeyh bize nakletti veya kendisine okunarak bize haber verdi gibi ifâdeler de okuma yoluyla rivayetin tipik cümleleridir. İşitme \ yoluyla rivayeti, okuma yoluyla rivayetten üstün sayanlar bulunduğu gibi, okuma yolunu işitme yoluna tercih edenler de vardır.
3- Daha aşağı derecede bir rivayet yolu da icabet şeklidir ki burada üstâd; öğrencisine, kendisinden nakletme müsâadesi yani icazet verir. Öğrencisine üstâd bazan yalnızca bir kitabın hadîslerini rivayet için icazet verir, bazan da kendisinden nakledilen bütün rivayetleri aktarmak için icazet verir. Her iki icazet de hadîs bilginlerince uygun görülmüştür. İcazet, sözle veya yazılı olarak verilebilir
4- Bir diğer rivayet yolu da elden ele verme “Münavele” şeklidir. Burada üstâd, öğrencisine bir hadîs metnini verir ve bunu rivayet etmesine müsâade eder. Elden ele verme yoluyla naklin de pek çok şekilleri vardır.
5- Yazma yoluyla rivayet. Bu takdirde üstâd, kendisinin naklettiği bazı rivayetleri yazar veya başkasına yazdırır. Sonra bunu bir başka şahsa vererek bunu bir şahsa iletmesini bildirir ki işte buna da yazma yoluyla rivayet adı verilir. Bu tür rivayette hadîsin başına yal nız bize söyledi veya haber verdi, şeklinde değil de, ayrıca yazmak suretiyle haber verdi veya söyledi dene' ek «yazma suretiyle» kaydını ek-lemek icâb eder.
6- Bildirmek yoluyla rivayet. Üstâd öğrencisine bir kitabın veya hadîsin kendi rivayeti veya kendisinin bunu rivayet etmiş olduğunu haber verir. Ancak öğrencisine bunu rivayet edip etmemesi konusunda bir belge vermez. Bu tür rivayetlere i'lâm adı verilir. Bu şekilde hadîs rivayet edilirken i'lâm yoluyla elde edildiğinin bildirilmesi icâb eder.
7- Vasiyyet yoluyla rivayet. Vefat etmek üzere bulunan bir üstâdm hadîsleri bir başka şahsa verip bunları kendisinin rivayet ettiğini söylemesidir. Bu tür rivayetlerde rivayeti nakleden şahsın vasiyyet yoluyla bunu elde ettiğini söylemesi gerekir.
8- Bulma yoluyla rivayet. Üstadın kendi el yazısı veya emrederek yazdırmış olduğu hadîsleri bulup nakletme tarzına da bulma yoluyla rivayet adı verilir. Bu tür nakledilen hadîslerde diğer hadîs rivayetlerinde kullanılan; bize haber verdi, söyledi veya işittim ki gibi ifâdeler kullanılmayıp falancanın el yazısıyla buldum ki, yahut falancanın olduğunu kuvvetle zannettiğim bir yazıda buldum ki gibi ifâdeler eklenir. Görüldüğü gibi hadîslerin rivayetinde İslâm bilginleri bu konuda a'zamî titizliği göstermişlerdir.
Hadîs rivayetlerinin yeraldığı kitaplar da muhtevalarına göre değişik isimlerle zikredilir:

1- Câmi'ler. Akâid, ahkâm, tefsir, tarih, şemail, fiten, menâkîb gibi bütün konuları ihtiva eden eserlere Câmî' adı verilir İmâm Buhârî ve Müslim'in câmî'leri bunun en güzel örnekleridir.
2- Müsnedler. Bunları yazan müellifler hadîs, senedindeki sahabeyi alfabetik sırayla veya bir başka tertîble alıp, ondan naklen gelen bütün rivayetleri karışık olarak yazar ve diğer sahabeye geçerler. Bilhassa Ubeydullah İbn Mûsâ (öl. 213), Humeydî (öl. 219), Müsedded (öl. 228), İshâk İbn Rahûye (öl. 237), Osman İbn Ebu Şeybe (öl. 239), Ahmed İbn Hanbel (öl. 241), Ya'kûb İbn Şeybe (öl. 262), Bakiyy İbn Mahled (öl. 276). gibi zevatın müsnedleri pek meşhurdur..
3- Mu'cemler. İsimleri alfabetik sıraya göre dizilmiş ve kendilerine ulaşan rivayetleri toplamış olan eserlerdir. Taberânî'nin el-Mu'cem el-Kebîr, el-Mu'cem el-Sağîr ve el-Mu'cem el-Evsat isimli eseri meşhurdur.
4- Müstedrek'ler. Bir muhaddisin şartlarına uygun olduğu halde kitabına almadığı hadîsleri toplayan eserlerdir. Nitekim Ebu Abdullah el-Nisâbûrî ve Hâkim'in el-Müstedrek isimli eserleri meşhurdur.
5- Cüz'ler. Bir kişiden nakledilen hadîsleri yahut belli bir konudaki hadîsleri veya belirli sayıdaki hadîsleri toplayan eserlerdir. İmâm Nevevî'nin el-Erbaîn isimli eseri bunun en tipik numûnelerindendir.
6- Müstahrecler. Râvî herhangi bir hadîs kitabının hadîslerini o kitabdaki senedleriyle değil de kendine ulaşan başka yol ve senedlerle rivayet ediyor ve sonunda o müellifin kitabıyla birleşiyorsa buna müstahrec adı verilir. Ebu Avâne'nin Müslim üzerine müstahreci meşhurdur.
7- Etraf Kitapları. Burada bir hadîsin başından bir tarafı alınıyor, sonra bu metnin çeşitli kaynaklardaki senedleri sıralanıyorsa, buna Etraf kitapları adı verilir. Muhammed İbn Tâhir el-Makdisî'nin Etrâf'ül-Kütüb'is-Sitte isimli eseri meşhurdur.
8- İlel Kitapları: Hadîs ilminin en ince ve en zor yanı olan sened veya metinde hadîsin sıhhatiyle ilgili, fakat mütehassıslardan başkasının gözüne çarpmayacak kadar gizli bulunan eksiklikleri inceleyen kitaplardır. Ahmed İbn Hanbel'in Kitab el-İlel isimli eseri bunun tipik birörneğidir.
9- Ahkâm Kitapları. İbâdet ve muamelelere dâir hadîsleri ihtiva eden kitaplardır. Bu konuda pek çok eserler yazılmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin Bulûğ el-Merâm fi-Edillet'il-Ahkâm isimli eseri bunun enönemli numûnesidir.
10- Sahîh Hadîsler Kitabı   Sırf sahîh hadîsleri toplama gâyesiyle yazılmış olan eserlerdir. Bunun en bariz örneği Sıhah veya Kütüb-i Sitte denilen 6 kitabdır. Bu kitaplar arasında Buhârî ve Müslim'in Câ-mi'leri ile Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce'nin Sünen'leri yeral-maktadır. Ayrıca Dârimî'nin Müsned'i ile İmâm Mâlik'in Muvatta'ı ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'i de ilâve edilmiştir. İslâm hadîs bilginleri, hadîsleri ihtiva eden kitapları da çeşitli bölümlere ayırmışlardır. Birinci derecede Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri ile İmâm Mâlik' in Muvatta'ının yer aldığı mütevâtir, meşhur, sahîh ve hasen hadîs nevilerini ihtiva eden kitaplar bulunmaktadır. İkinci derecede ise birinci-dekilerin seviyesine ulaşamamış olup bazı şartlar dâhilinde hadîsleri derlemiş olan ve şartlarına titizlikle riâyet etmiş olan müelliflerin eserleri yeralır. İkinci derecede kitaplar arasında Tirmizî'nin Câmi'i, Ebu Davud'un Sünen'i, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'i, Neseî'nin Sünen'i yeralır. Üçüncü derece kitaplar arasında Abdürrezzâk'ın el-Müsned'i, Ebu Şeybe'nin el-

Müsned'i, Tayâlisî ve Abd İbn Humeyd'in Müsned'leri, Beyhakî, Taberânî ve Tahâvî'nin eserleri yeralır. Bunların içerisinde sahîh hadîslerin yanısıra zayıf hadîsler bulunduğu gibi râvîler arasında da meçhul şahıslar bulunduğu kabul edilir. Dördüncü derecede hadîsler arasında İbn Merdûyeh, İbn Şâhîn ve Ebu Şeyh'in kitapları yeralır.
Hadîs bilginleri de İslâm müellifleri tarafından titiz biçimde tasnife tabî tutulmuşlardır. Bir kimsenin rivayet ettiği hadîsin kabul edilebilmesi için bazı özellikler taşıması gerekir. İslâm bilginlerinin ittifakla kabul ettiğine göre; hadîs rivayet eden kişinin müslüman, ergenlik çağına ulaşmış, aklı başında, günâh ve edeb dışı hareketlerden uzak olması gerekir. Buna hadîs dilinde «adalet» deyimi kullanılır. Öte yandan hadîs rivayet eden kişinin dikkatli ve uyanık olması, eğer ezberden rivayet ediyorsa iyi ezberlemiş olması, yazılı bir vesikadan nakil yapı-yorsa yazdığını iyi saklamış olması, hadîsi anlam bakımından rivâyet-ediyorsa metnin anlamını değiştiren inceliklere âşinâ bulunması şarttır. Buna da hadîs dilinde «Zabt» ilkesi adı verilir.[8]
Hadîs ravîleri durumlarına göre şu isimleri alırlar : Muhaddis : Se-nedleri, illetleri, kişilerin isimlerini, âlî ve nazil isnadı bilen, kuvvetli metin bilgisine sahip olan kimsedir. Bazıları da muhaddisi; yirmibin hadîsi sened ve metinleriyle cerh ve ta'dîl bakımlarından bilen diye ta-rîf etmişlerse de bu pek geçerli değildir. Muhaddis ünvnânını hak edenler arasında İbn Hacer el-Heytemî, Muhammed Murtaza en-Nevevî. Abdurraûf el-Menâvî gibi kişiler bulunmaktadır.
Hafız: Ezberleyen ve hıfzeden anlamına gelen bu kelimenin hadîs terminolojisindeki anlamı, kendi üstâdlarım ve onların da üstâdlarını tabaka tabaka bilen ve her tabakada bildikleri bilmediklerinden çok olan tarif edilmiştir. Hafızların ezbere bildikleri hadîslerin sayısının 130.000 le 750.000 arasında bulunduğu rivayet edilir. İbn Ebu Şeybe, Dârimî, İbn Ebu Hatim, İbn Asâkir hafız olarak kabul edilmişlerdir.
Hâkim: Metin ve sened, cerh ve ta'dîl ve diğer hususlarıyla birlikte rivayet edilen bütün hadîsleri bilen kimseye «Hâkim» denir. Bu dereceye ulaşmış olanlara «hadîste mü'minlerin emîri» ünvânı verilmiştir. Nitekim Kütüb-i Sitte müellifleri ile Hâkim el-Nisâbûrî, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr el-Taberî, Taberânî gibi zevat hâkim olarak kabul edilmişlerdir. Mâlik İbn Enes, Ahmed İbn Hanbel, Buhârî, Darakutnî, İbn Hacer el-Askalânî ve Suyûtî de hadîste mü'minlerin emîri unvanını kazanmış olan zevat arasında bulunur.
Hüccet: Ezberleme bilgi ve sağlamlıkta herkesin delîl ve dayanak olarak kabul ettiği dereceye ulaşmış olan bilgindir.
Hadîs rivayetinde çok titiz davranmış olan İslâm müellifleri hadîs râvîlerini şahsî karekter yönünden de çok titiz biçimde kritik etmişlerdir. Böylece «Hakd-i Rical» ilmini kurmuşlardır. Buna göre mütehassıs bir hadîs bilgininin günahkârlık, yalancılık ve benzeri bazı nedenlerle bir râvînin rivayetini reddetmesine cerh, bir râvînin rivayetinin kabul olunacak şekilde vasıflandırılarak böyle olduğunu izhâr etmesine de ta'dîl deyimini kullanmışlardır. Râvîleri eleştirebilecek kişilerin de bazı özel nitelikleri bulunması gerekir. Sözgelimi bunların rivayet edilen haberleri, geçmiş râvileri ve rivayet yollarını, râvîlerin amaçlarını, varsa onları önem vermeyip yanılmak gibi sonuçlara sevkeden hususları bilmeleri gerekir. Ayrıca

râvînin nerede ve ne zaman doğduğunu, dindarlığını, emniyet duygusunu, akıl, ahlâk ve dikkat derecesini bilmesi gerekir. Râvînin kimleri üstâd edindiğini ve üstâdlarından başka kimlerden hadîs aldığını bilip karşılaştırması icâbeder. Aksi takdirde bu özelliklere sahip olmayan kişilerin râvîlerin hakkındaki cerhve ta'dîlleri muteber sayılmaz. Ayrıca hadîs usûlü kitaplarında cerh ve ta'dîl kaideleri detaylı olarak açıklanmıştır. Râvîlerde görülebilecek ve onun manevî değerini düşüren ve rivayetini zayıflatan sebeplere «me-tâin» adı verilir. Râvînin tenkîd edildiği noktalardan beşi adalet ve beşi de zabt niteliğiyle ilgilidir. Adaletle ilgili olan eksiklik noktaları şunlardır:
1- Râvî'nin yalan söylemesi. Buradaki yalandan maksad Hz. Peygamberin söylemediği bir sözü ona söyledi diyerek izafe etmesidir. Bu tür rivayetlere mevzu veya uydurma rivayet denilir.
2- Râvînin yalancılıkla itham edilmiş olması. Râvînin kendisi hadîs uydurmuş olmayıp hadîs dışındaki konularda yalan söylemiş olduğunun tesbît edilmesi neticesinde alışkanlığı dolayısıyla hadîs konusunda da yalan söyleyebileceği ihtimâli varsayılarak rivayetinin kabul edilmemesidir. Bu tip kimselerin rivayet ettikleri hadîslere «metruk» veva «matrûh» adı verilir.
3- Dikkatsizlik. Dikkat isteyen hadîs gibi önemli bir konuda sıksık dikkatsizlik gösteren râvînin rivayeti makbul sayılmaz.
4- Fâsıklık. İslâmın yapılmamasını emrettiği veya yapılmasını yasakladığı şeyleri yapan kimselerin rivayetleri de makbul sayılmaz.
5- Çok yanılmak. Bir râvînin yanılması çok ise rivayet ettiği hadîs de muteber değildir. Bu son üç eksiklik bulunan hadîs, «münker» adını alır.
6- Vehm: İsnâdda, metinde veya cerh ve ta'dîl konusunda doğru zannederek bazı hatâlarda bulunmaktır. Bu tür hatâları taşıyan hadîslere «Muallel» hadîs adı verilir:
7- Sıka râvilerin rivayetinden ayrı ve onlarınkine aykırı rivayet etmek : Zayıf bir râvînin güvenilir bir râvîye veya güvenilir bir râvînin kendisinden daha güvenilir olan bir râvîye aykırı hadîs rivayet etmesidir. Bu tür hadîslere «münker», «müdrec»,   «maklûb»,   «muztarîb», «musahhaf» ve «muharrer» hadîs adı verilir.
8- Râvînin bilgisizliği: Râvînin ya kendisinin, ya da cerh ve ta'dîl bakımından halinin bilinmemesidir. Bunun nedeni de râvînin adı, künyesi, lakabı ve mesleği ya birden fazla olabilir veya ondan bir tek kişi rivayet etmiş olur ki bu tür râvîye «mukill» yani kendisinden az rivayet edilen kimse denir.
9- Râvînin bid'atı: Bid'at, dinde olmayan bir şeyi dindenmiş gibi kabul etmek ve yapmaktır. Bid'at sahiplerinin rivayeti kabul edilmez
10- Râvînin hafızasının bozukluğu : Râvî hafızasının bozukluğu nedeniyle hatâ ve dikkatsizlik göstermez, ancak sıksık yanılır veya unutur. Devamlı olarak aynı duruma düşen râvîlerin naklettikleri rivayete «şâzz» rivayet adı verilir. Râvîlerde bulunan eksikliklerden yalan, râvînin yalancılıkla itham edilmesi, râvînin fâsık olması, râvînin
meçhul olması ve râvînin bid'atçı olması «adâlet»le ilgili noksanlıklardır. Hep dikkatsizlik, hep yanılma, sıka râvîlere aykırı rivayet, vehim ve hafıza bozukluğu ise «zabıt»la ilgili eksikliklerdir.
Şimdiye kadar hadîslerin senedleriyle ve rivayetle alâkalı temel ilkeleri zikrettik. Bundan sonra hadîsin metniyle ilgili temel ilkeleri zikretmeye çalışacağız. [9]

5- Hadîs Çeşitleri:

a) Sahih Hadîs: Adalet ve zabt niteliklerine sahip kimselerin birbirlerinden nakilleriyle meydana gelen, kesiksiz senedle rivayet edilen şâz veya illetli olmaktan uzak bulunan hadîslere sahîh hadîs adı ve-. rilir. Sahîh hadîs kendiliğinden veya başka nedenlerle sahîh olabilir. Sahîh hadîsler onlan rivayet eden râvîlere ve kitablarda kaydeden Jrimselerin kuvvetine göre yedi dereceye ayrılmıştır :
1- Buhârî ve Müslim'in kitaplarında derledikleri sahîh hadîsler. Her iki kitapta yer alan hadîslere müttefekun aleyh denir.
2- Yalnız Buhârî'nin kitabında rivayet ettiği hadîslei
3- Yalnız Müslim'in rivayet ettiği hadîsler.
4- Her ikisinin de Sahîh'lerinde bulunmamakla beraber öngördükleri şartlara uygun olan hadîsler.
5- Buhârî'nin sahîh'inde bulunmadığı halde onun öngördüğü şartlara hâiz olan hadîsler.
6- Müslim'in kitabında bulunmadığı halde onun öngördüğü şartlara hâiz olan hadîsler.
7- Buhârî ve Müslim'in şartlarına uymamakla beraber diğer hadîs bilginlerince Sahîh sayılan hadîsler. Buhârî'nin kitabında merfû hadîslerin sayısı tekrârsız olarak ikibinbeşyüzonüç civarındadır. Müslim'in kitabında ise tekrârsız dörtbin civarında sahîh hadîs bulunmaktadır. Ahmed İbn Hanbel ise Müsned'ini yediyüzellibin hadîsten seçerek derlediğini bildirmektedir ve otuzüçbin civarında hadîs bulunmaktadır. Kütüb-ü Sitte'nin yanısıra Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde, Beyhakî'nin Sünen'inde, Darimî'nin Sünen'inde, Taberânî'nin Mu'cem'lerinde sahîh hadîsler derlenmiştir.
Sahîh hadîslerin bir kısmı da mütevâtir hadîs adını alır. Mütevâvâtir Hadîs : Yalan söylemek üzere sözleşmeleri aklın kabul etmeyeceği kadar çok sayıda bir topluluğun görerek veya işiterek naklettikleri haber ve hadîslerdir. Şayet peygamberin ağzından çıkan sözler kelimesi kelimesine aktarılmışsa, buna lafzen mütevâtir hadîs, şayet mânâ veya olay yaklaşık olarak nakledilmişse buna da ma'nen mütevâtir hadîs adı verilir.
b) Hasen Hadîs: Güzel demek olan hasen kelimesi, hadîs terminolojisinde şu şekilde tarîf edilmiştir : Senedinde ehliyeti gerçekleşmemiş ve saklı bir kişi bulunan, ancak râvîsi yanılan, gafil ve fâsık biri olmayan, ayrıca hadîsin metni aynen veya benzer şekilde başka yollardan rivayet edilmiş olarak bilinen hadîstir. [10] Hasen hadîste râvî
doğruluk ve emânet bakımından şöhret bulmuş olmakla beraber, zabt niteliğindeki eksikliklerden dolayı sahîh derecesine ulaşamamış olan hadistir. Tirmizî'nin Câmi'i, Ebu Davud'un Sünen'i, Dârekûtnî'nin Sünen'i hasen hadîslerin bulunduğu başlıca kaynaklardır. Bazan kaynaklarda sahîh karşılığı «ceyyid» ve «kavî» terimleri de kullanılmıştır.
c) Zayıf Hadîs: Sahîh veya hasen olma şartını taşımayan hadîslerdir. Zayıf hadîsin pekçok çeşidi vardır. Zayıf hadîs; senedinde atlama bulunduğundan dolayı zayıf

olabileceği gibi, râv'ilerin kusurlu olması nedeniyle de zayıf olabilir. Başlıca zayıf hadîs türleri şunlardır :
1- Mu'dal Hadîs: Senedinin herhangi bir yerinde peşipeşine iki veya daha çok râvî düşen hadîstir. Bu hadîste peşipeşien iki râvînin ismi söylenmez ve atlanır.
2- Munkatı' Hadîs: Senedinde bir Kişinin hiç adı geçmeyen veya kapalı bir şekilde geçen hadîstir.
3- Müdelles Hadîs: Satıcının alıcıdan satacağı şeyin kusurunu gizlemesi anlamına gelen tedlîs kelimesinden alınmış olan müdellesz teriminin hadîs ıstılahında mânâsı şöyledir: Senede dâir bir râvîyi, hadîs mütehassıslarından başkasının anlayamıyacağı şekilde ve orada o râvî olmaksızın hadîsin duyulmuş olduğunu zannettirecek biçimde atlamak ve hadîsi böylece rivayet etmektir. Tedlîs yani aybı gizleme, isnâdda olabilir, üstâdda olabilir, sika olan üstâdların arasında denge kurmak bakımından olabilir.
4- Mürsel Hadîs: Tabiînin doğrudan doğruya Hz. Peygamberden; «şöyle dedi», «şöyle yaptı», «kabul etti» şeklinde rivayet etmiş olduğu hadîslerdir.
5- Metruk Hadîs: Hiçbir sika râvînin rivâyetiyle ilgili olmaksızın yalancılık, çok yanılma, fâsıklık ve gaflet gibi kusurlardan birini taşıyan kimsenin tek başına rivayet ettiği hadîstir.
6- Münker Hadîs: İki zayıf râvîden, daha zayıf olanın diğerine muhalif olandan rivayet ettiği hadîstir. Bazı hadîs bilginleri münker hadîsle şâz hadîsi aynı sayarlar.
7- Muallel Hadîs: Dış görünüşü bakımından metin ve senedi sahîh olup sadece hadîs ilminde derin bilgi sahibi olanların farkedebilecekleri ve hadîsin sıfatıyla ilgili gizli bir kusuru bulunan hadîse muallel hadîs adı verilir. Bazan buna ma'lûl hadîs de denir.
8- Müdrec Hadîs: Senedde veya metinde râvîlerden biri tarafın dan sonraki râvînin Hz. Peygambere veya hadîsin ilk kaynağına âid olduğunu sanacağı bir ilâvenin yapılmış olduğu hadîstir. Hüküm ve derece bakımından müdrec hadîs değişik şekilde değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur.
9- Maklûb Hadîs: Metinde veya senedde çevirme ve değiştirme önce gelen kelime ve cümlelerle sonra gelenlerin yer değiştirmesi bulunan hadîstir.
10- Muztarib Hadîs: Bir hadîsin metin veya senedi çeşitli şekillerde rivayet edilir ve bunlardan birini diğerine tercih etmek mümkün olmazsa buna muztarib hadîs adı verilir. Şayet birini diğerine tercîh etmek mümkün olursa tercih edilen hadîse «mahfuz» veya «ma'rûf», terkedilen hadîse de «şâz» veya «münker» adı verilir.
11-Şâzz Hadîs: Makbul olan bir râvînin kendisinden daha makbul olan bir râvîye aykırı olarak rivayet ettiği hadîstir.
Ayrıca hadîsler sahîh, hasen ve zayıf hadîs olmak bakımından değişik şekillerde tasnif edilmişlerdir.
12- Müsned Hadîs: Hz. Peygambere varıncaya kadar senedinde hiçbir atlama bulunmayan hadîstir. Bu tarife göre müsnedle, merfû hadîs aynı mânâya gelir.
13- Muttasıl Hadîs: İlk kaynağına varıncaya kadar senedinde hiç atlama bulunmayan hadîstir. Bu da ilk kaynağına göre merfû, mevkuf ve maktu' terimiyle eş anlamlıdır. Buna bazan da «mevsûl» hadîs
denir.

14- Merfû Hadîs: Senedinde atlama olsun olmasın, doğrudan doğruya Hz. Peygambere nisbet edilen ve ona âid olarak nakledilen hadîstir.
15- Mevkuf Hadîs: Hz. Peygamberin ashabından nakledilen, onlara âid söz, iş ve takrirlerdir.
16- Maktu' Hadîs: Tabiîne âid olmak üzere nakledilen sözler ve işlerdir.
17- Mu'an'an Hadîs: Senedindeki isimlerden önce "An" kelimesi kullanılan rivayetlerin nakledildiği hadîstir.
18- Mü'en'en Hadîs: Senedinde isimlerden önce "İn" veya "En"bulunan hadîstir.
19- Muallak Hadîs: Senedinin baş tarafından birbiri peşisıra birkaç râvî veya tek râvîyi atlayarak onların üst tarafından kalan râvîden kesinlik ifâde eden sığa ile nakledilen hadîstir. Kesinlik ifâde eden
sîğa dedi "Kâle" yaptı, "Feale" emretti, "Emera" rivayet etti Revâ" gibi kesinlik ifâde eden kelimelerdir.
20- Ferd Hadîs: Sahabeden yalnız bir tâbün'in rivayet ettiği hadîstir.
21- Ğarîb Hadîs: Yalnız bir senede göre ferd olan hadîstir ki buna nisbî ferd de denilir.
22- Azîz Hadîs: Tâbiîn'in muhaddislerinden en az iki râvînin rivayet ettiği hadîstir.
23- Meşhur Hadîs: Tevatür derecesine varmayan ve her nesilde râvîsi ikiden aşağıya düşmeyen hadîstir.
24- Müstefîz Hadîs: Bazılarına göre meşhur hadîse müstefîz adı verilmiştir. Bu iki terim eş anlamlıdır. Bazıları ise müstefîz hadîsi şöyle tarif ederler : Râvîsi üçten aşağıya düşmeyen meşhur hadîstir.
25- Müselsel Hadîs: Râvîlerin aynı sözü ve aynı hareketi veya her ikisini birden kullanarak rivayet edegeldikleri hadîstir.[11]
26- Muharref veya Musahhaf Hadîs: Asıl metne göre bir hadîsin harekesi değiştirilerek yapılan hatalı rivayete muharref rivayet denilir. Hatâ, nokta veya harfte olursa buna da musahhaf adı verilir.
27- Mevzu Hadîs: Bir kimsenin uydurup iftira ederek Hz. Pey gambere nisbet ettiği ve onun sözü gibi naklettiği mevzu ve uydurma sözlerdir. Uydurma hadîs konusu İslâm dünyasında üzerinde çok durulmuş ve bu konuda hadîs kitaplarında özel ilkeler tesbît edildiği gibi başlıca mevzu hadîsleri ihtiva eden «Mevzuat» isimli eserler de kaleme alınmıştır. Genellikle sûreler ile ilgili hadîsler, akılla alâkalı hadîsler, haftanın günleriyle ilgili ve nafile namazlara dâir hadîsler, Receb ve Şa'bân ayları gibi Aşûra gününün faziletine dâir hadîsler, kutublar, ğavslar, nakîbler, necîbler ve evtâd gibi gaybda yaşadığı var sayılanlar hakkında nakledilen hadîslerin, Mehdî ile ilgili hadîslerin, gelecekte olacak hâdiselerle ilgili hadîslerin bir çoğu mevzû'dur. Şehirler ve kabilelerle ilgili hadîsleri, hayvan, darı, karpuz ve bazı çiçeklerle ilgili hadîslerin bir çoğu mevzû'dur. [12]Sahîh olmayan hadîslerin hükmü konusunda mezhepler arasında değişik görüşler vardır. İmâm Buhârî ve Kadı Ebu Bekr İbn Arabi'ye göre; haram ve helâl konularında hasen hadîsler kaynak olmuştur. Cumhur adı verilen İslâm bilginlerine göre ise; hasen hadîs tıpkı sahîh hadîs gibidir. Zayıf hadîslerle amel edip edilmemesi konusunda ise üç farklı görüş vardır:

1- Kayıtsız şartsız zayıf olan hadîsle amel edilmez. Zayıf hadîs helâl ve haram gibi hüküm konularında esâs alınmaz. Bu görüşü Ebu Bekr İbn Arabî, Yahya İbn Maîn, Buhârî ve Müslim kabul ederler. İbn Hazm da bu kanâattadır.
2- Bazılarına göre; zayıf hadîsler ile kayıtsız şartsız amel edilir. İmâm Ahmed İbn Hanbel'in ve Ebu Davud'un bu görüşte olduğu söylenir.
3- Helâl ve haram gibi hüküm getirmeyen, yerleşmiş hükümlerin fazilet veya cezalarım anlatan hadîsler bazı şartlarla zayıf da olsa kabul edilir. Ancak bu tür zayıf hadîslerin kabul edilmesi için hadîs ve fıkıh bilginleri bazı ön şartlar ileri sürmüşlerdir. Buna göre hadîsin zayıflığı ileri derecede olmamalıdır. Yani yalancıların, yalancılıkla itham edilmiş olanların ve çok yanılmış oldukları bilinen kimselerin naklettikleri zayıf hadîsler asla kabul edilmez. Bu tür zayıf hadîsler; sağ-lam kaynak ve delillerle ortaya konmuş bulunan hüküm ve kaidenin
içinde yer almalıdır, yeni bir hüküm ortaya koymamalıdır. Ayrıca bu hadîslerle amel edilirken peygamberden sâdır olduğu kesinlikle kabul edilmeyip ihtiyatla davranılmalıdır.
Hadîs ilmi başlıbaşına geniş esâslara sahip ve kendisine hâs kritik tekniğiyle incelenmiş detaylı araştırmaların bulunduğu önemli bir ilim dalıdır. Bu konuda daha geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir : (M. Tayyîb Okiç, Bazı Hadîs Meseleleri üzerine Tedkîkler, İst. 1959. Ba-banzâde Ahmed Naîm, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, Mukaddime, I. cild, Ankara, 1976. Mahmûd Es'ad, Usûl-i Hadîs, İst. 1316, Subhî Salih, Ulûm el-Hadîs ve Mustalahuhu, Beyrut, 1965, Türkçe çev. Yaşar Kandemir, Ankara, 1973. Muhammed Ebu Zehv, el-Hadîs ve'1-Muhaddisûn, Kahire, 1958. M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadîsler, Ankara, 1975. Ali el-Karî, Mevzuat, İst. 1289. Muhammed Nâsırûd-din Elbânî, Silsilet'ül-Ehâdîs el-Maîfe ve'1-Mevzûa, Beyrut, 1374. Laktı evî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abd'ül-Hayy, el-Asâr'ül-Merfûa fi'l-Ah-bâr'il-Mevzûa, Lekna, 1304. Süyûtî, el-Leâlî'il-Masnûa fi'1-Ehâdis'il-Mev-zûa, 1, 2, Kahire, 1352. Hayreddin Karaman, Hadîs Usulü, İst. 1965. Mustafa el-Slbâî, el-Sünne ve Mekânetüha fi't-Teşrî'il-İslâmî, Beyrut, 1978). [13]

6- Kur'ân-ı Kerîmin Anlaşılması İçin Temel Prensipler:

Böylece îbn Kesîr Tefsirinde yer alan hadîs ıstılâhlarıyla ilgili temel bilgileri aktarmış bulunuyoruz. Bu arada dikkat edilmesi gereken tir husus da Kur'an-ı Kerîm'in ifâde ve üsiûbundaki özelliklerdir. Bu eserin 1. cildinde bu konuda detaylı bilgiler verildi. Ancak okuyucuların tefsire başlamak üzere bulundukları şu sırada Kur'an'ı nasıl anlamak gerektiği noktasında da bazı bilgiler vermek istiyoruz. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerîm sıradan bir kitâb değildir. Ve özellikle bizim alışageldiğimiztürden eserlerde rastladığımız niteliklerin hemen hemen hiçbirisi Kur'an-ı Kerîm'de bulunmaz. Bu sebeple Kur' an'ın tefsirini kendi özellikleri içerisinde anlamaya çalışmak ve buna göre değerlendirme yapmak gerekir. Tefsirler bize âyetlerin muhtelif şekillerdeki yorumlarını verirler. Ancak Kur'an'ın bütünlüğünü, onu bütün halinde okuyunca anlamak mümkündür. Büyük kültür değişimine uğramış olan ve özellikle tekniğin ve maddenin hayatının en büyük hâkimi haline geldiği günümüz insanlarının Kur'an'a nasıl yaklaşmaları ve onu nasıl

anlamaya çalışmaları gerektiğini de büyük bilgin Mevdudî'nin kaleminden kısaca aktaralım. Bu konuda Mevdûdî özetle şöyle diyor :
İmdi, genellikle etüd ettiğimiz kitablarda yer alan bilgilerin, düşünce ve işaretlerin aynı konu etrafında dönüp dolaştığım; te'lîf edici tir üslûbla ve ahenkli bir ifâde ile anlatıldığım görmekteyiz. Bu nedenledir ki, Kur'a'n'ı iyi tanımamış olanlar; hayatlarında onu ilk kez incelemeye koyulduklarında, alışageldikleri diğer kitab türlerinden biriy-n^ gibi davranmaktadırlar. Yani konuları belirli ve sınırlı bir kitab. Veya bu konunun bölümlere ve alt başlıklara ayrıldığı bir kitab. Aynı şekilde araştırıcı, bu kitabın etüd ve sergileme bakımından insanlık hayatının her bölümünü bağımsız bir biçimde ele aldığını ve her bahisle ilgili hükümleri ve. prensibleri düzenli bir sıralama ile ortaya koyduğunu zannedebilir. Ne var ki bu araştırmacı bu kitabı eline almaya ve "sayfalarına göz gezdirmeye başlayınca, birdenbire umduğundan başka bir şeyle karşılaşır. Daha önce alışmadığı bir üslûbla yüzyüze gelir. Çünkü burada itikâdî problemler, ahlâkî prensibler, şer'î hükümler, davet ve nasihatler, ibret ve tenkîdler, uyarı, korkutma ve teşvikler, delil ve belgeler, tarihî kıssalar ve Allah'ın kâinattaki âyetlerini gösteren işaretler bulunduğunu görür. Bütün bunların, zaman zaman tekrarlanarak açıklandığını, değişik üslûblarla farklı biçimlerde ele alınarak yeniden söz konusu edildiklerini farkedör. Ayrıca o, bir konuya yönelmişken bir de bakar ki; ikinci ve üçüncü dereceden mes' elelerin de içine girmiştir. Hattâ bir konuya başlanmışken hemen ardından araya bir başka konunun sıkıştırılması gibi çok daha garîb şeylerle karşılaşabilir. Hitâb tarzının birdenbire gaibe yöneldiğini ve bu kez de muhtelif istikâmetlere müteveccih diyalogların başladığını müşahede edebilir.
Konuların bölümlere ayrılmasına, bahislerin alt ve yan başlıklara taksîm edilmesine gelince... Bu kitabta «tarih» tartışma konusu yapılıyorsa «tarih yazarlığı» konusunda geçerli olan üslûba uygun bir münakaşa şekli görülmez. Bahis, felsefe etrafında dönecek olursa ve metafizik konularla ilgili tartışmalara geçilecekse, felsefe ve mantık meselelerinde rastlanan kavram ve terimlerin kullanılmadığım görürler. İnsan ve evrendeki varlıklar sözkonusu edildiğinde de tabiî bilimlerdeki metoddan ayrı bir şekilde konuşulur. Konu siyâsî, sosyal, ekonomik ve medenî bahislere intikâl edince sosyoloij ilminin takibet-tiği araştırma ve inceleme usûllerinden hiçbirine rastlanmaz. Kanunî hükümler, yasal prensibler anlatılırken hukukçuların ve yasa düzenleyicilerinin bu alanda kullanageldikleri üslûb ve kalıplardan hiçbirinin bulunmadığı görülür. Getirilmek istenen ahlâkî prensipler ve davranış düzgünlüğü ile ilgili hükümlerin bu konuda yazılan ve düzenlenenlerden apayrı bir biçimde bu kitabda sunulmuş olduğunu görürsünüz.
Araştırıcı bu ve benzeri yazı üslûbunda ve ifâde şeklinde alışılagelenin dışında birşeyle karşılaşınca, yorum biçimlerinden tamamen farklı bir yöntemle yüzyüze gelince dehşete kapılmaya başlar ve kendi kendine bu kitabın düzensiz, ahengi bozuk başı ile sonu arasında ilişki bulunmayan çelişki dolu bir kitab olduğunu zanneder. Bu kitabda ardarda dizilmiş ifâdelerle ve birbiriyle bağlı bölümler halinde birtakım kırık dökük konuların yer aldığı ve baştan sona kadar derme-çatma birtakım bilgilerin serpiştirildiğini vehmeder. Bu kitaba inanmayan ve bu kitabı etüd ederken şüphe emarelerini yaymaktan başka birşey düşünmeyen araştırıcılar onunla ilgili çeşitli itiraz noktalarını sayıp dökebilmek için bir yığın

eksiklikler, düzensizlik ve ahenk noksanlıkları bulabilirler. Bu yolu benimseyenler ve bu konuda muhalif tutamak noktaları bulabilirler. Kimi zaman bu kitabı incelerken onun maksadla-rını görmezlikten gelirler. Kimi zaman da dış görünüşü itibariyle ahenksiz gibi görünen sayısız konular bulmuş olmanın (yalancı) mutluluğunu duyarlar. Üçüncü olarak kendilerini zorlayıp bu kitabdaki ahenk şekillerini meydana çıkarabilmek için çırpınırken değişik sonuçlar elde ederler. Ve nihayet böylece dağınık ve derme çatma düşüncelere teslim olurlar; âyetlerinden her birinin genel âhenkten farklı şekil aldığını .söylerler. Neticede Azîz ve Hakîm olan Allah'ın muradına aykırı ve uzak mânâlar bulup uydururlar.
Herhangi bir kitabı ilk olarak etüd edebilmek için bu işi yapan kişinin her şeyden önce o kitabın konusu hakkında ön bilgilere sahib olması, kitabdaki ana konuların maksad ve amacını daha önceden bilmesi, üslûb şekillerinden haberdâr bulunması zorunludur. İncelenen kitabın özel ifâde tarzını, dil ve terminoloji inceliklerini çok iyi bilmesi, o kitabdaki sözlerin ve metinlerin gerisinde saklı bulunan girift konuları ve değişik yaklaşımları gözden uzak tutmaması icâbeder.
Genellikle etüd ettiğimiz her kitabda işaret etmiş olduğumuz hususların hepsini kolaylıkla buluruz. Bu nedenle de o kitabda söylenmek istenen şeylerin derinliğini anlamak ve açıklanmak istenen meseleleri bulmak için hiçbir zorlukla karşılaşmayız. Ama biz diğer kitaplarda alışageldiğimiz bu şekli Kur'an'da bulamayız. Bu sebeple herhangi birimiz Kur'an'ı alışageldiğimiz diğer kitablar gibi incelemeye kalkarsak, kesinlikle onun konusunu, hedefini ve belli başlı mevzularını öğrenme • ye güç yetiremeyiz. Bu sebeple üslûbunu yabancı görür, ifâde tarzım garîb karşılar ve pek çok konuda onun sözlerinin gerisinde saklı bulunan değişik hususiyetlere gözatma imkânı kalmaz.
Bunun sonunda o kişi Allah'ın kelâmının özüne ulaşmaktan yoksun kalır. Az veya çok Kur'ân'm aydınlık dolu, değişik hikmet ve incilerinden faydalansa da onun ruhuna ulaşamaz. Ve buna bağlı olarak kırık dökük hikmetlerinden bir parça almakla yetinmek zorunda kalır, kitabın bilgisini derinliğine kavrayıp temellerine inmek yerine birkaç çiçek demeti almakla yetinmek zorunluluğunu duyar. Hattâ bazıları Kur'an'ı etüd ettikten sonra şüphe ve yanılgıya düşerler. Bunun nedeni onu anlamak için gerekli olan temel kuralları daha önce öğren-meksizin Kur'an okumaya başlamış olmalarıdır. Onlar çeşitli konulan Kur'ân'm sayfalan arasında serpiştirilmiş bulunan değişik bahisleri görmüşler, ancak âyetlerinden pek çoğunun anlamını kavrayamadıkları için büyük bir bölümünü de ilâhî hikmet ışığıyla parıldayan cevherler gibi uzaktan seyreder olmuşlardır. Ortaya çıkan şey; başı ve sonuyla ibarede tutarsızlıkların bulunduğu vehmidir. Ve çoğu kez de onların Kur'ân'ın anlatım biçimiyle ifâde ve üslûbunu bilmemeleri kendilerini istenmeyen yorumlara yöneltmektedir. Kur'ân'daki birçok âyetlerin nüzul sebeblerini bilmemekten dolayı meydana gelen yanlış anlamalara düşerler.
Kur'an ne türden bir kitabdır?
Kur'ân'ın nüzul şekli nasıldır?
Terkibindeki sır nedir?
Kur'an'da yer alan tartışmaların üzerinde dönüp dolaştığı ana konular nelerdir?
Kur'an neden bu konuların araştırılmasını istemektedir?

Kur'an'da yer alan çeşitli bahislerin ve değişik konulann tümünün toplandığı ana bahis ve temel ilke nedir?
Kur'an; hedefini belirtmek için ne türden bir açıklama yoluna başvurmuş ve ne gibi deliller getirmiştir?
Bu ve benzeri önemli sorular üzerinde durup da ona daha işin başlangıcında cevap aramaya kalkışan bir insan, Kur'an'ı etüd ederken birçok tehlike ve çıkmazlardan kurtulma imkânına ulaşır. Ancak Kur'an'ı anlama ve kavrama konusunda önünde geniş yollar belirir. Şüphesiz ki, elde dolaşan tertîb, te'lîf şekillerini Kur’an-ı Kerîm'de arayan kişi istediğine ulaşamayınca Kur'ân'ın sayfaları arasında bir boşluğa düşer. Aslında onun bu boşluğa ve bocalayış içerisine düşmesinin ana nedeni; Kur'an'ı etüd edip anlamak için gerekli olan temel prensib ve kuralları bilmemiş olmasından başka bir şey değildir.
O, konusu din olan herhangi bir kitabı mütâlâa eder gibi Kur'an'ı incelemeye koyulmuştur. Ve yine o, diğer insanların zihninde yer eden genel anlamda «din» ve «kitab» düşüncesine uygun bir din ve kitab fikriyle Kur'an'ı incelemeye başlamış demektir. Ve işte o, bu kitabda karşılaştığı şeylerin kafasından geçen düşüncelere aykırı olduğunu görünce bu kitaba bir türlü ısınamaz. Ve bu kitabın sayfaları arasında araştırma için çıkış noktasını bilme güçsüzlüğü içerisinde bulunduğu için bir o yana bir bu yana koşup durur. Ve böyle bir kişi büyük bir kentin sokaklarında nereye gideceğini bilmeden yolunu kaybetmiş bir yabancıdan farksızdır. Bu kararsızlık, ancak önceden o kişiye etüd etmek istediği kitabın te'lîf dünyasında karşılaştığı özel türden eşsiz bir kitab olduğunu bildirmekle telâfi edilebilir. Bu kitabın te'lîflerinin diğer kitablar türünden olmadığını söylemekle mümkün olur. O kimseye konusu, araştırması ve tertibi bakımından bu kitabın eşsiz, biricik bir eser olduğunu bildirmekle sağlanabilir.
Kitabları etüd etmenizin ve bugüne kadar yazılmış kitablan okumanızın sonucunda zihninizde tasarlamış olduğunuz genel karekterli kitab modeli bu kitabı anlamanız için kesinlikle yeterli olmayacaktır. Bu model size Kur'ân'ın anlaşılmasında kolaylık sağlayacağına bunun tersine yolunuza dikilecek en büyük engel olacaktır, öyleyse Kur'an'ı anlamak istiyorsanız kafanızda yer eden bütün düşünce ve karşılaştırmaların hepsini zihninizden kovmanız ve bu kitabın eşsiz özelliklerini, gözalıcı meziyetlerini kavramaya çalışmanız gerekmektedir.
İster Kur'an'a inansın, ister inanmasın, Kur'an okuyan kişinin herşeyden önce Kur'an'ın mâhiyetini bilmesi gerekir. Madem ki bu kitabı, anlamak istemektedir öyleyse öncelikle Kur'an'da yer aldığı şekliyle Kur'an'ın temel ilkelerine yönelmelidir. Ve bu kitab kendisine indirilen zâtın; Allah'ın Rasûlü Muhammed (s.a.) in açıkladığı tarzda ona başvurmalıdır.
Kur'an'ın temelinin aşağıdaki noktalar üzerhıde toplanmış olduğunu belirtmek mümkündür:
1- Doğrusu yüce Allah bu evrenin yaratanı, mâliki ve hâkimidir. İnsanoğlunu, sayısız mülklerinden bir parça olan yeryuvarlağı üzerinde yaratmıştır. Ona bilme, düşünme ve kavrama güçleri vermiştir. İyiyi kötüden ayırma imkânı, irâde ve ihtiyar özgürlüğü lütfetmiştir. Herşeye dilediği gibi tasarruf etme yetkisi sunmuştur. Kısacası ona bir tür bağımsızlık (otonomi) vererek yeryüzüne halîfe kılmıştır.

2- Allah Teâlâ insanoğluna bu önemli görevi lütfederken onun ruhunun derinliklerine şu anlamları yerleştirmiştir:
Ben senin Rabbınım. Bu âlemin Rabbı Benim. Hem senin Tanrınım, hem de bu evrenin Tanrısıyım. Hem senin Hâkiminim, hem de bu evrenin Hâkimiyim. Benim ülkemde başını dilediği gibi kaldıran başıboş, özgür bir varlık olma. Benden başkasına kul olma. Benden başkası, ibâdete, önünde eğilmeye ve itaate müstahak değildir. Sana verdiğim bir tür bağımsızlıkla birlikte yaşamakta olduğun dünya hayatı yalnızca bir imtihan dönemidir. Bu hayatın sonunda bana döneceksin. Bu dünyada yaptığını tek tek gözden geçireceğim. Başaranları ve başaramayanları belirleyeceğim. Senin bu dünyada benimseyebileceğin en sağlıklı yol şudur: Beni biricik Tanrı ve eşsiz Hâkim olarak tanı! Sana indirdiğim hidâyete göre davran! Dünyanın bir imtihan diyarı olduğunun farkına vararak yaşa! Gerçek amacının âhirette başarıya ulaşmak olduğunu bil! Ve yine bil ki; senin tuttuğun bu yola ters düşen her yol sakattır, bozuktur. Sen birinci yolu tutacak olursan —tutup tutmamakta serbestsin ya— yalnızca dünyada huzur ve emniyete erişmekle kalmayacaksın, bana döndüğünde huzur ve emniyetin, ebedi rahatın bulunduğu, kaygı ve sıkıntının yer almadığı, adına Cenine:, denilen bir yer ile seni nimetlendireceğim. Ama bu yolun dışında itr YO! tutarsan —tutup tutmamakta serbestsin ya— sen bu ağır ve-bâlin doğurduğu bozgunu, anarşiyi, ielaket ve buhranları yalnız bu dünyada tatmakla kalmayacaksın, bu âlemi aşıp âhirete göçtüğünde varacağın yer ateş çukuru olacaktır. Orada sürekli azâb, ebedî üzüntü ve bitmez tükenmez acılar vardır.
3- Allah, kâinatın mâliki olarak yukarda sözkonusu edilen mânâları insanın ruhuna yerleştirdikten sonra beşer nevini yeryüzüne indirmiştir. Şanı yüce olan Rab, ilk insana ve onun eşine -Âdem ve Havva'ya- kendi katından, izleyecekleri bir hidâyet yolu lütfetmiştir. Hem bu ikisine, hem de yeryüzündeki torunlarına. İnsanı ilk başta karanlık ve bilgisizlik içerisinde yaratmamıştır. Aksine Âdem ve Havva'nın, yeryüzündeki hayatlanna bir tür bilgi ve aydınlık ile başlamalarını sağlamıştır. Dolayısıyla ilk insan gerçeğin ne olduğunu biliyor
du. Ve kendisi için lâzım olan hayat kanunundan haberdârdı. Bu hayatta tuttuğu yol, Allah'a itaatti. Yani İslâm. Aynı görevi kendi soyundan gelenlere de emretti. Allah'a itaat etmeksizin ve müslüman olmaksızın ölmemelerini buyurdu. Ne yar ki, insan bu dosdoğru yoldan ayrıldı. Müteakip asırlarda yavaş yavaş bu sağlam dini terketti. Bir yandan umursamazlığı nedeniyle, diğer yandan da inatçılığı ve büyüklenmesi sebebiyle doğru yolu tersyüz ettiği için o yoldan saptı. Zâtı ve sıfatları konusunda Allah'a, gökte ve yerde bir yığın ortaklar tanıdı. Beşerî olmayan, maddî ve hayalî putlar edindi. Yığınlarca vehimleri, sayısız teorileri ve değişik felsefî görüşleri, Allah'ın kendisine lütfettiği bilgiye, gerçek bilginin tertemiz kaynağına karıştırdı. Ve bu karışık bilgilerden sayısız görüşler uydurdu. Allah'ın kendisi için kararlaştırmış olduğu dengeli ahlâk ve medeniyet kurallarını arkasına attı. Allah'ın buyruğunu tersyüz etti. Sonra Allah'ın bildirdiği gibi heves ve taassuba dayalı ilkeler uydurarak hayat sistemlerini vazetmeye kalkıştı. Böylece Allah'ın dünyasını zulüm, fesâd, anarşi ve mutsuzlukla doldurdu.

4- İnsanoğluna bu sınırlı bağımsızlığı lütfetmiş olan Allah, onun yaratanı olmak niteliğiyle, insanlardan dosdoğru yolu bırakıp sapıklığa dalardan zorla ve baskı ile tekrar doğru yola çevirmek için müdâhale etmedi.
Nitekim Allah'ın, insanoğlunun dünyada özgürce davranabilmesi için ona lütfettiği ömür, insanın isyan edip azgınlık yoluna sapmasıyla birlikte Allah tarafından tutulup helak edilmesi için uygun değildi. Kaldı ki, Allah Teâlâ, yaradılışının başından itibaren insanoğluna lütfettiği ömür boyunca onun bağımsızlığını kabul etmekle beraber kendisine ilâhî hidâyet yolunu göstermeyi üzerine almıştır. Ve yine mutlak irâdesi uyarınca bu görevi gerçekleştirmesi için beşer cinsinden kendine inanan ve hoşnûdluğunu kazanan insanlar seçerek onları kendine elçi kılmış ve gerçeğin bilgisini kendilerine vahyederek sağlıklı hayat sistemi indirmiş, onların insanları, kaybettikleri bu dosdoğru yola tekrar dönmek üzere çağırmalarını emretmiştir.
5- Bu elçileri çeşitli milletlere ve değişik bölgelere göndermiş, binlerce sene ardarda gelen bu peygamberler kafilesi, birbirlerini izlemişlerdir. Hepsi de tek bir dinin yolcusu idiler. Yani Allah'ın yeryüzüne insanoğlunu indirirken öğretmiş olduğu o dosdoğru yolun yolcusu idiler. Hepsi de aynı hidâyet yoluna bağlıydılar. Yani Allah'ın, işin başlangıcında insanın ruhuna yerleştirmiş olduğu o ölümsüz ve adalet dolu ahlâk ve medeniyet ilkelerine bağlıydılar. Hepsinin de bir tek amacı vardır. Beşer türünü Allah'ın dinine ve yoluna çağırmak. Sonra her peygamber kendi çağrısını kabul edenleri bir araya getirerek onları bir tek ümmet yaptı. Bu ümmetler Rab'larının emirlerine uyuyor ve dünyada ilâhî buyrukları yerine getiriyorlardı. İnsanları da bu yola ay
kırı davranışlardan alıkoymaya çalışıyorlardı. Gerçekte Allah'ın elçileri gönderildikleri elçilik görevini en mükemmel şekilde yerine getirdiler. Ne var ki tarih boyunca ortaya çıkan şu olmuştur : İnsanlardan büyük bir kitle bu elçilerin dâvetine. iltifat etmemiştir. Ayrıca onların da'vetine inanıp arkalarından giderek teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet haline gelenler, geceler birbirini takib ettikçe, günler geçtikçe, tekrar bozgunculuk ve sapıklığa dalmışlardır. Kimileri hakikatten büsbütün saparken, kimileri de Allah'ın prensiblerini ters-yüz ederek buyruklarının yerini değiştirmiş ve kendi elleriyle Allah'ın kitabına bazı şeyler ilâve etmişlerdir.
6- Nihayet, Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.) i Arabistan topraklarında, daha önceki peygamberler gibi, aynı görevi yükleyerek göndermiştir. Onun çağrısı; arasında diğer peygamberlerin tabileri de bulunmak üzere, bütün insanlara yönelikti. Onun asıl görevi tüm insanlığı bu dosdoğru yola çağırmak ve yeniden Allah'ın hidâyetini ken dilerine tebliğ etmekti. Allah'ın Rasûlü bu çağrıyla insanları tek bir ümmet halinde birleştirdi. Bunların hayatî ölçüleri Allah'ın hidâyetine dayanıyordu. Buna bağlı olarak da dünyanın doğru yola iletilip ıslâhı amaçlanıyordu. Bu Kur'ân'da işte bu çağrının kitabı, Allah'ın Hz. Muhammed'e gönderdiği hidâyet buyruğuydu. Onda aydınlık yollar belirtilmişti. Allah, kullarından dilediğini bu yola iletir.
Şu anda okuyucu Kur'ân'ın mâhiyetini öğrenmiş olduğuna göre bu kitabın konusunun ne olhduğunu, ana amacının ve başlıca araştırma yolunun neler olduğunu anlayabilir demektir. Kur'ân'ın konusu insandır. İnsanın başarı ve mutluluk yollarıyla başarısızlık ve mutsuzluk yollarını gösterir. İhtiva ettiği asıl

konu şudur: İnsanın; kendi hayatı, kâinat nizâmı, tanrının zâtı, dünya hayatı gibi konularda kendiliğinden yaptığı incelemelere, hayalî değerlendirmelere, heveslerinin mahkûmu olan fikirlerine göre ortaya koymuş olduğu teoriler, aynca bunlara dayalı olarak benimsediği davranış şekilleri, özü itibariyle batı) ve neticesi bakımından~da inşam bizzat felâkete götüren şeylerdir. Bu konuda yegâne gerçek; Allah'ın yeryüzünün halîfesi olurken insana öğretmiş olduğu gerçeklerdir. Bu hakîkatlarm gereği olarak yukarda ibaret ettiğimiz ve doğru yol dediğimiz yoldan başka ortaya atılan yönlerden hiçbirisi doğru bir temele dayanmadığı gibi insanı iyi bir sonuca da ulaştıramaz. Kur'an'ın hedefi inşam bu dosdoğru yola da'vet etmek ve insanın umursamazlığı sebebiyle sapıtmış bulunduğu veya gurur ve büyüklenmesi nedeniyle çarpıttığı ilâhî hidâyeti açıkça belirtmektir. Bu üç ana noktayı gözönünde tutarak Kur'ân'ı inceleyenler çok açık olarak görürler ki; bu kitab ana konusunda, planlanmış hedefinden ve temel bahislerinden kıl payı bile şaşmamıştır.
Ve yine görürler ki; bu kitabın çeşitli bölümleri bu ana bahislerle öylesine bir uyum içerisindedir ki, bir inci gerdanlıkta büyük —küçük ve renkli incilerin birbiriyle uyuşmasından farklı değildir. Bu kitab göğün nasıl inşâ edildiğinden, insanın nasıl yaratıldığından sözeder. Evrendeki ilâhî sanat eserlerinin gözlenişinden, geçmiş milletlerin hikâyelerinden bahseder. Çeşitli milletlerin davranışlarını, inanç ve amellerini eleştirir. Tabiat ötesi sorunlara açıklık getirir. Saydıklarımızdan çok farklı konulan da ele alır. Ama bunu yaparken insana; tabîat, tarih .felsefe ve herhangi bir sanat veya edebiyat dersi vermek için değil, bu konularda insanların yanılgılarım ortadan kaldırmayı ve gerçeği yanlış anlamalarını önlemeyi amaçlar. İnsanların zihnine pratik gerçekleri yerleştirir. Hakikate aykırı yolların varacağı kötü sonuçları ve vahîm âkibetleri anlatır. Gerçeğe uygun düşen yollara çağırarak on-lan sonuçların en güzeline ulaştırır. İşte bu nedenledir ki o, bu konulardan sözederken kendisi için gerekli olan ölçüde ve hedefine uygun düşen üslûb içerisinde bahseder. Bu konuları, ihtiyâcı olduğu kadar dile getirir. Konuyla ilişkisi olmayan detaylara göz yumarak ana hedefini açıklamaya d.öner. Bunun için siz, sözün şaşmadan, ahengi bozmadan, birdenbire da'vetin etrafında yoğunlaştığını görürsünüz. Ne var ki insan Kur'ân'm iniş şeklini bilmediği sürece, onun açıklamalarını, üslûbunu, tertibini ve araştırma tarzım kavrayamaz.
Allah Teâlâ Mekke'de; Arap yarımadasındaki şehirlerden birinde, kullarından bir kulunu elçi olarak seçmiş ve ona kendi da'vetini, yaşadığı kentte, kendi kabilesi olan Kureyşliler arasında açıklamaya başlamasını emretmiştir. Aynca bu önemli göreve başlamak için gerekli olan ilkeleri de telkin buyurmuştur. Bu temel ve başlangıç ilkeleri genellikle üç noktayı içeriyordu :
a) Peygamberin bu çok ağır görevi gerçekleştirmesi için kendini nasıl hazırlaması gerektiğini öğretmek. Hangi şekilde hareket etmesi icâbettiğini bildirmek.
b) Gerçekle ilgili temel bilgileri sunmak ve bu konuda hayat sistemlerini körükörüne, karanlıklar içerisinde yürütmeye çalışan insanların zihinlerinde yer eden şaşkınlıkları, yanılgıları ve mugalataları bütünüyle ortadan kaldırmak.
c) İnsanları doğru yola da'vet etmek. İlâhî hidayetin içinde yer alan ve insanların ona bağlanmakla başarı ve mutluluğa erişecekleri başlıca ahlâk ilkelerini hatırlatmak.

Bu temel ilkeler İslâm da'vetinin yüce diliyle, ideal anlamıyla sonsuz zevki ve erişilmez etkisiyle başlamış olan atılım noktasına uygun düşüyordu. Burada verilen özel bilgiler muhatabın zevkiyle atbaşı giden çok üstün bir edebî zevk düzeyine ulaşmıştı. Bu ilâhî nağmeler insanların gönlüne, okun göğüslere saplanışı gibi sirayet ediyordu. Onun büyüleyici nağmelerine koşan kulaklar kendini ona kaptınyordu. Onun üslûbundaki ifâde zevkine, uyum güzelliğine bağlanan dillerde kelimeler akıp gidiyordu. Ayrıca bu parçalar büyük bir noktaya kadar mahallî şartların rengini de taşıyordu. Buralarda sözkonusu edilen hususlar her ne kadar ölümsüz, evrensel gerçekler ise de getirilen deliller, işaret edilen şâhidler, sözkonusu olan benzetmeler halkın alışkın olduğu yakın toplum çevrelerinden alınmıştı. Onda yer alan tarihler kendi tarihleri, orada anlatılan olaylar kendilerinin başından geçen şeyler, kendi âdet ve gelenekleriydi. Orada zikredilen geçmiş olaylar bizzat kendi gözleriyle müşahede ettikleri vak'alardı. Burada tekrarlanan sözler bütünüyle kendilerinin dejenere olmuş ahlâkları, bozuk inançları ve sosyal zaaflarıydı. Bütün bunlar çağnnın, ruhlarında daha etkin olabilmesi ve zihinlerine daha yakın gelebilmesi içindir.
Da'vetin bu başlangıç merhalesi dört-beş yıl kadar sürdü. Bu dönemde Hz. Peygamberin da'vetine karşı fiilî durum üç şekilde tecellî etmişti:
a) İnsanların seçkinlerinden bir topluluk bu yüce da'vete inanmış. müslüman bir ümmet olabilmek için hazırlanmıştı.
b) İnsanlar içinde büyük bir topluluk da; ya bilgisizlikleri ya arzuve hevesler peşinde sürüklendikleri, ya da atalarından gördükleri geleneksel modele fazlaca bağlandıkları için bu da'vete karşı direnmişlerdi
c) Bu yeni da'vet Mekke'nin sınırlarını ve bu şehrin yerlisi olan Kureyş kabilesini aşarak nisbeten daha geniş bir alana doğru yayılmaya başlamıştı.
Sonra da'vetin ikinci aşaması başladı. Bu aşamada hâkim olan âûliyet ile İslâmî hareket arasında şiddetli bir mücâdele ortaya çıktı. Su mücâdele sekiz-dokuz sene boyunca yalnız Mekke'de veya sadece ?:~reyşliler arasında değil, eski câhiliyet dönemi Arap Yarımadasının büyük bir kısmında devam etmesini isteyen gruplar arasında cereyan etti. Onlar paçalarını sıvayarak ve dişlerini sıkarak bu hareketi ortadan kaldırmak için var güçleriyle çalıştılar. İslâm'ın muarızları bu da'veti yokedebilmek için her türlü metod ve hilelere başvurdular. Yalancı propagandalar yaptılar. Yığınlarca i'tirâz, şüphe ve itham furyaları saçtılar. Halkın kafasını bulandırıcı çeşitli dedikodular yaydılar. Peygamberin söylediğini duymadıkları çin onun hakkında bilgi sahibi olmayanları peygamberden uzaklaştırmaya çalıştılar. Allah'a ve Rasû-lüne îman edenlere çeşitli zulüm metodları uyguladılar, baskı ve sindirme yollarına başvurdular. Ekonomik ambargo uygulayarak boykot ilân ettiler. Hayat şartlarını öylesine zorlaştırdılar ki içlerinden pek çoğu kendi yurtlarını terkederek iki kez Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldılar. Bu şiddetli muhalefete ve gittikçe artan engellemelere rağmen İslâm hareketi yayılıp gelişmeye ve parlamaya devam etti. En sonunda Yesrîb'e (aydınlıkşehre) göçetmek gereğini duydular. Ne var ki Mekke'de her evden bir kişi hemen hemen müslüman olmuştu. İslama karşı çıkanların kin ve düşmanlıklarını artıran nedenlerin başında; kendi öz kardeşlerinin, torunlarının, oğullarının, bacılarının ve damadlarının Allah'ın dinine bağlanması geliyordu. Bu insanlar sa-

dece inanmakla yetinmemiş, peygamberin yolunda canları ve değerli bildikleri her şeylerin de harcamaktan çekinmeyerek en sonunda kendi yakınlarına baş kaldırmışlardı.
İşin enteresan yanlarından birisi de; ilk câhiliyyetle bağlantılarım koparıp gelişmekte olan bu harekete katılanların çoğunluğunun toplumun seçkin ve kavminin önde gelenleri olmasaydı. Onlar bu yeni davet kervanına katıldıkları zaman iyilikler, doğruluklar ve ahlâk güzelliği konusunda öyle mesafeler almışlardı ki dünyaya bile sahip olsalar, sımsıkı bağlandıkları dâvanın yüceliğine ermekten başka birşey istemiyorlardı. Bundan sonra da yapacaklarını yapıyorlardı.
Bu korkunç çatışma içerisinde yeri geldikçe ve ihtiyâç duyuldukça Allah Teâlâ, Nebiyy-i Zîşânına bazı sözler (âyetler) indiriyordu. Bu âyetler, akışı bakımından coşkun bir ırmağı andıran heyecanlar getiriyordu. Gücü yönünden korkunç bir sele, etkisi bakımından yakıcı bir ateşe benziyordu, Bu âyetlerle bildirildi mü'minlere ilk görevleri. Ve onlara toplumsal hareket şuuru bu âyetlerle verildi. Zühd, takva güzel ahlâk, temiz davranış şekilleri öğretildi. Sarsılmaz dini tebliğ edip gerçekleştirme yollan anlatıldı. Çağrının yalanlanmayan bir va'd ile nimet ve huzur yeri olan-cennette erişilecek kurtuluşla birleştirilmesi sonucu güçlendirildiler. Sabır, istikâmet ve üstün bir ma'neviyât duygusuyla Allah yolunda savaşmak üzere teşvik edildiler. Erişilmez bir şevkle gönülleri, genişliği göklerle yeryüzü kadar olan cennet arzusuyla dolduruldu. En katı zorluklara karşı koyabilmeleri için, amansız mücâdele kasırgalarına karşı güven duyabilmeleri için, güçlü bir kahramanlık duygusuyla donatıldılar.
Mü'minler bakımından durum böyle... Öte yandan kâfirlere; Allah'ın Rasûlüne karşı çıkanlara gelince... Onlar tehdîdlerle uyarıldılar.
Hak'tan yüz çevirip peygamberin çağrısına karşı çıkanlar kendilerinden önce yaşamış milletlerin başına gelen acı sonuçlarla korkutuldular. Onlar bu milletlerin tarih ve hikâyelerini pek iyi biliyorlardı. Evlerinin altı üstüne gelmiş olan kavimlerin harabelerinden arta kalan izlerden ibret almaya çağrıldılar. Onlar, yolculukları esnasında hep bu harabelerden arta kalan enkazın üzerinden geçiyorlardı. İslâm'a karşı gelenlere, göklerin ve yerin yaratılması, gece ile gündüzün ardarda gelmesi gibi her gün bizzat gördükleri gerçeklere dayanan tevhîd işaretleriyle, âhiret hayatına dâir deliller anlatılmaktaydı.
Bu dönem, onüç yıl boyunca Mekke'de devam etmişti. Ve neticede kendisi için yeni bir karargâh olarak Yasrib'i seçmişti. Arap yarımadasının çeşitli yörelerindeki bağlılarım da bu karargâha davet etti Amaç, bağımsız bir toplum kurmak ve bütün gücü tek bir merkezde toplamaktı. Hz. Peygamber ve kendisine gönülden bağlı olan arkadaşlarının büyük bir kısmı «Nûr'lu Medine» ye hicret etti. Böylece İslâm daveti, üçüncü merhalesine ulaşmış oldu. Bu merhalede durum baştan sona kadar değişti. İslâm ümmeti bağımsız bir devlet kurma imkânı kazandı ve antik câhiliyyet mensûblarıyla silâhlı çatışma dönemi başlamış oldu. Ve İslâm daveti, geçmiş peygamberlerin ümmetleriyle, Yahudi ve Hıristiyanlarla yüzyüze gelmeye başladı. Ayrıca İslâm ümmetinin iç bünyesine sızan münafıklık hareketinden de kendini arındırmaya başladı. On yıl süreyle devam eden bu sürekli mücâdele ve şiddetli çatışmalardan sonra İslâm hareketi öylesine bir güç ve kudret kazandı ki; neticede bütün Araplar ona boyun eğip teslim olmak zorunda kaldılar. İslâm davetinin

önüne artık kâinat platformunda yayılma imkânları doğdu. Sınırlarının ötesinde islâh hareketine koyulma yolları açıldı.
Bu ihtiyâçları karşılayabilmek için Allah Teâlâ, peygamberine ihtiyâçlarının değişmesiyle birlikte değişen üslûblar içinde sözler (âyetler) indirmeye devam etti. Kimi zaman âyetlerin üslûbu duygu alevle-riyle parıl panl yanan mutantan ve etkili hitâb üslûbuydu, kimi zaman hükümdârâne emirler ve merasimler üslûbuydu. Bazan ders veren öğretmenin ifâdesi kullanılıyor, bazan da öğütte bulunan bir eğitimcinin anlatım biçimi tercih ediliyordu. Bu âyetlerde bir toplumun nasıl doğacağı, bir devletin nasıl kurulacağı uygun bir medeniyetin nasıl inşâ edileceği anlatılmaktaydı. Hayatın çeşitli yönlerinde.hangi ilke ve ; rensiblerin geçerli olacağı bildiriliyor, münafıklarla, ehl-i zimmetten olan kâfirlere nasıl muamele yapılacağı açıklanıyordu. Kitab ehliyle ilişkilerin ne şekilde sağlamlaştırılacağı, savaş halindeki düşmanlara nasıl davranılacağı müttefik milletlerle nasıl anlaşılacağı öğretiliyordu. Ve neticede düzenli, inançlı, İslâm cemâatinin kendini «yeryüzünde Allah'ın halifeliği» görevine nasıl hazırlayacağı gösteriliyordu.
Bu âyetler; müslümanlan istenen şekilde yönlendirme ve amaca uygun terbiye etme esâsına dayanıyordu. Zaaf noktalarına karşı onlan uyarıyordu. Malları ve canlarıyla Allah yolunda savaşmaya teşvik ediyordu. Zafer ve hezimet anlarında, rahat ve mihnet dönemlerinde, sıkıntılı ve keyifli zamanlarında, emniyet ve korku günlerinde ve daha bunlara benzer hallerde kendi durumlarına uygun düşen ahlâk ve davranışta bulunma dersleri veriyordu. Onlardan öyle bir toplum meydana getirilmek isteniyordu ki; her bir ferd -gerçekten Rasûlullah'a halef olma yeterliliğine erişmiş bulunsun, davet ve ıslâh fonksiyonu konusunda peygamberin izinden gidebilsin. Mü'minler cephesinde durum böyle... Diğer taraftan bu âyetler, îmandan yoksun bulunan münafık, kâfir, müşrik ve ehl-i kitâb'tan kişilere de seslenmekteydi, tslâm daveti karşısında bu gruplardan her birinin durumuna ve tutumuna uygun düşen biçimde onları hayra davet ediyordu. Bunu gerçekleştirmek için ikna yollarını kullanıyor, yumuşak söz, güzel öğüt, etkili uyan, şiddetli tehdîd ve Allah'ın azabından korkutma, acı dersler ihtiva eden durumlar ve olaylar karşısında öğüt ve ibret alma imkânlannı açıklıyordu. Bütün bunları onların aleyhinde delil getirme ve mazeret kapılarını kendilerine kapamak için yapıyordu. Medine döneminde Kur'an âyetlerinin tarihî seyri işte bundan ibaretti.
Yukarıda zikrettiklerimizden anlaşılıyor ki; Kur'an'ın nüzulü İslâm davetiyle ve bu davetin gelişme çizgisiyle paralel yürümüştür. Başından sonuna kadar dönem dönem, durak durak yenilenen bu davetin gereklerine ve icâblanna göre peyderpey ve değişik bölümler halinde nazil olmuştur. Bu dönem tam yirmiüç yıllık bir süreyi içeriyordu. Öyleyse böyle bir kitabın bir araştırıcının doktora diploması kazanabilmek için takîb etmesi gereken araştırma ve inceleme metodundan farklı bir tertîb ve te'lîf tarzına sahib olması gerektiği çok açıktır. Kaldı ki, çağrının değişik dönemlerde yer almasına rağmen muhtelif hacimlerdeki parçalar, ahenkli biçimde nazil oluyordu. Bu parçalar küçük kitabçık ve risalelerde yayınlanmıyordu. Aksine, Rasûlullah'm hitâblarından öğrenilerek dilden dile aktarılıyor, kişiden kişiye ulaştırılıyordu. Bu se-beble de alışılan te'lîf üslûbunun kalıplarına göre düzenlenmemekteydi.

Böylece Kur'an'da yer alan açıklamaların birçok kere tekrarlanmış olmasındaki sır, gün ışığı gibi açığa çıkmaktadır: Çünkü İslâm davetinin tabiatı, Kur'an'ın ancak yaşanan merhaleye uygun şeylerden sözetmesini gerektirmektedir. Madem ki davet, bu dönemi yaşamaktadır, gelecek dönemlerle ilgili Jıusûslara temas etmeye gerek yoktur. Bu dönem; ayları ve yılları da kaplasa, içinde yaşanan merhaleden sözetmek için tekrarlara gerek duyulmaktadır. Eğer ifâdeler aynıyla tekrarlansa ve monoton bir kalıp içerisinde yenilense, insan tabiatı bıkar, kulaklar tırmalanır, rahatsız olur. Bu sebeple, herhangi bir merhale ile ilgili bir konunun anlatılması ve ardarda birkaç kere tekrarlanması gerekiyorsa, ifâdenin yeni kelimelerle donatılarak sıralanması, yeni bir üs-lûb, benzeri bulunmayan bir ifâde güzelliğiyle bezenmesi lâzım gelir ki, ruhlar onu arzulasın, gönüller ona ısınsın. Böylece davetin her merhalesinin temelleri sağlamlaştırılmış, direkleri kuvvetlendirilmiş, yapısı oturmuş olur. Bütün bunlardan da öte, davetin ilk adımlardan itibaren son bulup kemâle ermesine kadar ortaya çıkan her durum ve şartta, üzerine dayandığı temel ilke ve prensiblerin de akıldan çıkarılmaması gerekir. Durum ne olursa olsun, davetin bütün merhalelerinde dikkatlerin bütünüyle bu noktalar üzerine teksif edilmesi icâb eder. İşte bütün Kur'ân sûrelerindeki değişmez konular etrafında, değişik ifâdeler ve farklı üslûblarla durulmasındaki sır burada gizlidir.
Sözgelimi tevhîd inancı, Allah'ın sıfatları, âhiret hayatı, âhiretteki sorumluluklar, azâb ve sevâb, peygamberlik, kitablara îman, Allah korkusu ,sabır, dayanma, tevekkül ve bunlara benzer temel gerçeklerin bütün mekkî ve Medenî sûrelerde tekrarlandığını görürsünüz. Çünkü İslâmî hareketin, hangi merhalede bulunursa bulunsun, bu gerçekleri görmezlikten gelmesi veya bunlara karşı umursamaz davranması mümkün değildir. İslâmî hareket, gerçek ruhunun ve eşsiz tabîatınm üzerinden uzun zaman geçmesinden dolayı;'mü'min ruhlarda porsumuş de olsa, bu temel inançlar karşısında asla umursamazlık gösterilemez.
Söylenenleri derinliğine kavradımzsa, kafanızda dolaşıp duran «Hz. Peygamber Kur'an'ı nüzul sırasına göre neden tertîb etmemiştir» sorusuna inandırıcı' bir cevap bulmamız mümkün olur.
Kur'an'ın üslûbu iyice kavrandığında insanın gözü önünde beliren bir başka gerçek de şudur :
Konu birliği içerisinde bulunan âyetlerin bir yerde toplanması bu kitabın tabiatına uygun düşmez. Bu kitabın tabiatı şunu gerektirmekledir : Okuyucu Kur'an'ı incelerken Mekke'de inen âyetlerle Medine'de nenlerin içice olduğunu, bşalangıçtaki öğütlerle sondaki tavsiyelerin vanyana bulunduğunu, son dönemdeki prensiblerle başlangıç dönemindekilerin içice girdiğini görmeli ve böylece İslâm'ın olgunlaşma manzarası ve kapsamlı planlı; sürekli olarak, parlak ve açık biçimde gözlerdin önünde canlanmalıdır. Yalnız bir tarafı değil, bütün yönleri görülmelidir. Şayet Kur'an indiriliş sırasına göre derlenmiş olsaydı, bu düzen Peygamber döneminden sonraki yüzyıllar için elverişli ve anlaşılabilir bir özellikte olmazdı. Ancak Kur'an'a bir ek olarak nüzul tarihi ve şartlarının eklenmesiyle yeterli olabilirdi. Halbuki bu husus, Allah Teâlâ' nın kelâmını derleyip mushafında saklamış bulunduğu ana maksada aykırı düşerdi. Çünkü Allah; kelâmının, başka sözün karışmadığı, hiçbir ilâve şüphe ve şaibenin bulaşmadığı tertemiz ve hâlis kelâm olarak kalmasını istiyordu. Ve onu bugün olduğu gibi anlam ve biçim

bakımından öylesine vecîz ve öylesine üstün biçimde tertîb ediyordu ki, büyük-kûçük, yetişen ve yetişmekte olan, erkek-kadın, sıradan insan ve derin bilgin, köylü-şehirli, her zaman ve her yerde, her halde ve her durumda bütün kişiler kolaylıkla okuyabilsin. Zekâ seviyeleri ne kadar farklı olursa olsun, tüm insanlar en azından Allah'ın kendilerinden ne istediğini ve ne istemediğini kavrayabilsinler.
Çok açıktır ki; eğer Kur' an'a uzun uzadıya bir Kur'an tarihi eklenseydi ve bunun Kur'an'la beraber okunması gerekseydi bu ana maksad kaybolup giderdi.
İkinci olarak, tartışma götürmez bir gerçektir ki; Kur'an'ın hâlihazırdaki tertibine itiraz edenler, yanlış anlayarak bu kitabın sosyoloji ve tarih ilmi öğrencilerine indirilmiş bir kitab olduğunu sanıyorlar.
Kur'an'ın tertibiyle ilgili olarak araştırıcının bilmesi gereken bir diğer husus da, hâlihazırdaki düzenin Peygamberden sonra gelenlerin yaptığı bir tertîb olmayıp Cebrail'in gösterdiği biçimde bizzat Hz. Pey-gamber'in koyduğu bir düzenleme olmasıdır. Rasûlullah'ın âdeti şöyle idi:
Bir sûre indiği zaman, kâtiblerinden bir kısmını çağırır, onu yazdırır ve «Şu sûreden önce ve şu sûreden sonra» yerleştirmelerini emrederdi. Keza bir veya birkaç âyet indiğinde ve bunların müstakil bir sûre olarak düzenlenmesi mümkün olmadığında «falanca sûredeki falanca yere» konulmasını Hz. Peygamber bizzat buyururdu. Ve bu düzenlemeye göre de namazlarda ve diğer zamanlarda —Kur'an okunması gerektiğinde— Kur'an okunurdu. Ve bu tertibe göre onun şerefli ashabı da Kur'an'ı elden ele dolaştırır ve öğrenip öğretirlerdi. Bu nedenle tarihî olarak sabittir ki, Kur'an'ın nüzulünün tamamlandığı gün, zaman bakımından tertibinin de tamamlandığı gündür. Ve bu tertibi yapan da O'nu indirendir. Kur'an'ı peygamberin kalbine indiren, onun diliyle tertibini de birlikte göndermiştir. Bu başkasının bu tertibe mü-dâhele etme yetkisi yoktur.
İster inansın, ister inanmasın, Kur'an'ı anlamak isteyen herkesin -ilk adım olarak-daha önce kafasında yereden teori ve tasavvurlardan zihnini boşaltması gerekecektir. Her türlü arzu ve isteklerden içini arındırması, sonra da açık bir gönül, dikkatli bir kulak ve Kur'an'ı anlamak için tertemiz bir amaç ile onun üzerine eğilmesi gerekir. Önceden kafalarım sayısız düşüncelerle doldurarak Kur'an'ı etüd etmeye çalışanlar; onun sayfaları arasında kendi düşüncelerinden başka bir şey okuyamazlar. Veya okudukları metinlerde Kur'an'ın havasını teneffüs edemez ve o tadı bulamazlar. Böyle bir tedkîk usûlü, sıradan herhangi bir kitabı okumak için bile elverişli değilken Kur'an gibi bilgi hazînelerini böyle bir okuyucuya hiçbir zaman açmayacak olan bir kitabı okumak nasıl mümkün olur?
Kur'an'ı özet bir bilgi şeklinde öğrenmek isteyenler için, bir veya iki kere tedkîk yeterli olabilirse de onun derinliklerine dalarak sırlarım kavramaya çalışanlar için bu kadarı kâfi olmadığı gibi hattâ dört beş kez okumak bile yeterli değildir. O kişinin kendini, defalarca ve tekrar tekrar Kur'an'a adaması, üzerine abanması bıkıp usanmadan yeniden tedkîke koyulması ve her seferinde ayrı bir cepheden bu kitabı incelemesi icâbeder. Ve tıpkı bir öğrenci gibi, lâzım gelen kalem, defter nev' inden araçlar edinerek bu etüd esnasında zor gelen önemli noktalan kaydetmelidir. Bu söylediğimiz şekilde sağlam bir metodla Kur'an'ı tedkîk etmek isteyenler kısa yoldan onun inanç sistemiyle alâkalı ve dünyayı değerlendiren umûmî metoduyla ilgili noktalarda bilgi sahibi olmaları için iki defa hatmederek iyice okumalıdırlar.

Ayrıca etüd esnasında Kur'an'ın genel değerlendirmeleri üzerinde, toplu bir görüş edinmeye çalışmalıdırlar. Kur'an'ın insanlığa takdîm ettiği temel düşünceleri anlayıp bu düşünce esâsına dayanan genel hayat sistemiyle ilgili açıklamalarını kavramaya çalışmalıdırlar. Bu zevkli gezi esnasında kafalarına bir mes'ele takılacak olursa, acele etmeyerek hemen onu bir yere not etmelidirler. Araştırmalarına sabır ve ciddiyetle aralıksız devam etmelidirler. Daha sonra gelecek sayfalarda çoğunlukla sorularının cevâbıyla karşılaşacaklardır. İşte o zaman hemen sorunun karşısına notlarını düşmelidirler. İlk etüdden sonra cevap bulamazlarsa ikinci bir kez sabır ve dikkat ile çalışmaya devam etmelidirler.
Ben tecrübelerime dayanarak diyorum ki: Bu ikinci etüdünüzde cevabı verilmemiş bir sorunuz, çözüme kavuşturulmamış bir probleminiz kalmayacaktır. Sadece insanların kavramaya güç yetiremediği bazı ender hususlar müstesna...
Gösterdiğimiz plan dâhilinde Kur'an'a özet olarak gözattıktan sonra, araştırıcının şimdi detaylı inceleme safhasına geçmesi gerekir. Bu esnada onun daha önceki etüdü sırasında karşılaşmış bulunduğu Kur' an'ın temel prensiblerinin bütün yönlerini zihnine yerleştirmiş olması gerekir. Sözgelimi Kur'an'ın benimsediği ideal üstün insan örneğinin vasıflarını öğrenmeli, Kur'an'ın hoşlanmadığı, nefretle baktığı insan tipinin hangisi olduğunu tedkîk etmelidir. Bu arzusunu gerçekleştirmek için not defterinin bir bölümüne Kur'an'a göre istenen insanın özelliklini alt alta sıralamalı, onun tam karşısına da reddedilen insan tipinin mutluluğunu ve başarısını belgeleyen sebeblerle, başarısızlık ve mutsuzluğuna vesîle olan faktörleri iyice değerlendirip öğrenmeye çalışmalıdır. Bu maksadı gerçekleştirmenin en emîn yolu, konuyu derinlemesine ve ayrıntılarıyla birlikte, kapsamlı olarak anlayabilmek için not defterine karşılıklı çizgiler halinde mutluluğun gerekleriyle; mutsuzluğun sebeblerini alt alta sıralamak ve bu konuda vardığı sonuçları kaydetmelidir. Bu Örneklere bakarak —zikrettiğimiz gibi— araştırıcı, Kur' an-ı Kerîm'in bütün prensiblerini ve hayatî mes'elelerle ilgili esâslarını kayd ve tesbît etmelidir. Akâid, ahlâk, hukuk ve sorumluluklar, sosyal, medenî, ekonomik, siyâsî, yasal, toplum sistemleri, savaş ve barışla ilgili ilkeleri kaydetmeli ki hayatın bütün şubelerinde hangi modelin hâkim olduğu ortaya çıksın ve bu şubelerin birleştirilerek genel çerçeve içerisinde tanzim edilmesinden sonra müslümanlarca yaşamanın hangi modele göre olması gerektiği belirlenmiş olsun.[14]
İşte Kur'an-ı Kerîm'e ve tefsirlere bu ana ilkeler doğrultusunda bakacak olur da kendimizi onu iyice anlayıp yaşamaya verirsek şüphesiz ki Kur'an'ın iniş amacındaki mânâyı gerçekleştirmiş oluruz.
Bu idrâk ve şuur hassasiyeti içerisinde Kur'an'ı anlamak, anlatmak, yaşamak ve yaşatmak hasretiyle. [15]

Tefsiri Okurken Dikkat Edilecek Hususlar

Değerli okuyucularımızın İbn Kesîr tefsirini okumaya başlamadan önce aşağıdaki hususları bilip gözönünde bulundurmalarında fayda vardır.
1- Şüphesiz ki her konunun kendine hâs özellikleri vardır. Başlıbaşına bir ilim dalı olan tefsir ilminin de pek çok özellikleri bulunmaktadır. Eski kültürümüzün âşinâsı olan okuyucularımız, bu özellikleri bilirlerse de yeni yetişen nesillerin bu

özelliklerden yeterince haberdâr edilmedikleri de gerçektir. Bu sebeple 1. cildde Kur'an ilimleri ve terminolojisi hakkında detaylı bilgileri vermeye çalıştık. Anlaşılması zor bir hususla karşılaşınca 1. cilde başvurulmasında fayda vardır.
2- Bu eser, bir rivayet tefsiridir ve günümüzden yaklaşık on-üç - ondört asır önce yaşanmış olan ashâb-ı kirâm'ın, tâbiî'nin ve teba-i tâbiîn'in rivâyetleri'ne yer vermektedir.
Müellifi ise günümüzden yaklaşık yedi asır önce yaşamıştır. Binâenaleyh, ifâde ve üslûbtaki bu tarihî nitelik özellikle korunmaya çalışılmıştır.
3- Eserin hacmini genişletmemek için rivayeti nakleden râviler zincirinin ilk ve son ismi alınmış ve arada bulunan isimler ... şeklinde üç nokta ile atlanmıştır.
4- Arapçada önem ifâde edip dilimizde önem ifâde etmeyen, genellikle kelimelerdeki nüansa dikkatleri çeken ve «şevâhid» adı verilen beyitler atlanmıştır.
5- Arapça gramer kurallarını anlatan sarf ve nahv ile ilgili bilgiler tercüme edilmemiştir.
6- Rivayet metinlerinde aynı anlama gelen fakat kelime değişikliklerini göstermek için tekrar edilen nakiller alınmamıştır. Ancak anlam farklılığı doğuracak nitelikte olanlar alınmıştır.
7- Tercüme edilmiyen kısımlar olduğu gibi atlanmış, okuyucuyu haberdâr etmek maksadıyla parantez içinde üç nokta (...) ile gösterilmiştir.
8- Tarafımızdan eklenen izah bölümleri metnin içine yerleştirilmemiş «izah» başlığı altında metinden ayrılmış ve bittiği yeri belirlemek için de özel bir işaret konmuştur.
9- Bu tefsir bir rivayet tefsiri olduğu için hadîs metinleri en geniş kısmı teşkil etmektedir. Eserin hacmini büyütmemek için bütün hadîs metinlerine yer verilmemiş, yalnızca Buhârî ve Müslim'de yer alan hadîs metinlerinin aslı konmuştur.
10- Konuların iyice anlaşılması için mevzu başlıkları konulmuştur. [16]

Bu Eserde Yeralan Tefsirler

Bilindiği gibi «İbn Kesîr Tefsiri» bir rivayet tefsiridir. İbn Kesîr merhum tefsirine, kendinden önce geçen müfessirlerin sahîh rivayetlerinin en önemli kısımlarını dercetmiştir. Bu sebeple İbn Kesîr, tefsirinde Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Câbir İbn Abdullah, Muhammed İbn Kâ'b el-Ku-razî, Enes İbn Mâlik, Saîd^İbn Cübeyr, Nehâî, Mücâhid, Şa'bî, Dahhâk, İkrime, Hasan el-Basrî, Atiyye, Atâ, Katâde, İbn Ebu Necîh, Süddî, Zeyd İbn Eşlem, Rebî' İbn Enes, Amr İbn Ubeyd, İbn Cüreyc, Mukâtil, Süfyân el-Sevrî, Yahya İbn Sellâm, Süfyân İbn Uyeyne, İbn Hemmâm, İshâk İbn Rahûyeh, Ebu Hatim el-Râzî Ahmed İbn Hanbel, İbn Ebu Hatim, Ebu Cafer el-Nahhâs, İbn Merdûyeh gibi belli başlı bütün rivayet tefsiri yapmış olan müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir.
Bizim «izah» başlığı altında bölümler aktardığımız tefsirler ise aşağıdadır. Verilen cild ve sayfa numaraları adı geçen bu baskılara aittir.
1- Abduh Muhammed, Tefsîr'ül-Kur'an'il-Hakîm, Kahire - 1947
2- Âlûsî Mahmûd, Rûh el-Meânî, Beyrut - Tarihsiz

3- Bilmen Ömer Nasûhî, Kur'an'ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, İstanbul - 1962
4- Bağavî Husevn İbn Mes'ûd, Mealim et-Tenzîl
5- Bursevî İsmail Hakkı, Rûh el-Beyân, İstanbul - 1286
6- Cürcânî Seyyid Şerif, Haşiyet el-Keşşâf, Kahire - 1964
7- Çantay Hasan Basri, Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm, İstanbul - 1965
8- Derveze Muhammed İzzet, et-Tefsîr el-Hadîs Kahire - 1976
9- Doğrul Ömer Rıza, Tanrı Buyruğu, İstanbul - 1947
10- Ebu'l-Ferec Abdurrahmân İbn el-Cevzî, Zâd el-Mesîr fi İlm'it-Tefsîr, Beyrut - 1964
11- Ebu'l-leys el-Semerkandî, Tefsir el-Kur'an
12- Ebu's-Suûd Efendi, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm ila Mezâyâ'1-Kur'an'il-Kerim, Bulak - 1275
13- Elmahlı Muhamed Hamdi Yazar, Hak Dini Kur'an Dili, Ankara - 1936
14- el-Ferra Ebu Zekeriyyâ Yahya, Maâni'l-Kur'an, Kahire 1955
15- Gazzâlî Ebu Hâmid, Cevahir el-Kur'an, Beyrut - 1981
16- Hanefî Ahnıed, et-Tefsîr'ül-İlmiyyi li'1-Âyât'il-Kevnîyye fi'l-Kur'an, Kahire - 1960
17- Hâzin Alâeddîn Ali İbn Muhammed, Lübâb fi Meânî't-Tenzîl, İstanbul - 1979 (Mecma'üt-Tefâsîr Külliyâtı)
18- Hicâzî Muhammed Mahmûd, et-Tefsîr'ül-Vâdıh, Kahire - 1964
19- İbn Abbas, Tenvir el-Mikbâs min, Tefsir İbn Abbâs, İstanbul - 1979 (Mecma'ut-Tefâsîr Külliyâtı)
20- İbn el-Arabî Ahkâm el-Kur'an, Kahire - 1958
21- İbn Kesir İsmail, Tefsîr'ül-Kur'an'ü-Azîm, Neşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ- M. Ahmed Âşûr- Abdülaziz Ğuneym, Kahire - Tarihsiz
22- İsfahânî Râğıb, el-Müfredât, Beyrut - Tarihsiz
23- Kâdî Beydâvî Abdullah İbn Ömer, Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl, İstanbul - 1979 (Mecma'üt - Tefâsîr Külliyatı)
24- Kâsımî Muhammed Cemâleddîn. Mehâsin et-Te'vîl, Kahire - 1957
25- Kaysî Ahmed İbn Mektûm, el-Dûrr el-Lakît min el-Bahr'il-Muhît, Beyrut - Tarihsiz
26- Kurtubî Ebu Abdullah Muhammed, el-Câmi' li Ahkâm'il-Kur'an, Kahire - 1950
27- Konyalı M. Vehbi, Hulâsat'ül-Beyân fi Tefsîr'il-Kur'an, İstanbul - 1965
28- Kutub Seyyid, Fî Zılâl'il-Kur'an, Kahire - Tarihsiz
29- Kutub Seyyid, Fî Zılâl'il-Kur'an, Türkçe çev. Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Emin Saraç. İstanbul - 1970-1977
30- Mâturîdî Ebu Mansûr, Te'vîlât el-Kur'an (İbrahim Avazeyn - Seyyîd Avazeyn Neşri) Kahire 1971 Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi No: 40 İstanbul
31- Merâğî Ahmed Mustafa, Tefsir el-Merâğî, Kahire – 1974
32- Mevdûdî Ebu'1-A'lâ Tefhîm, el-Kur'an, Türkçe çev. Halil Zâfîr, İstanbul - Tarihsiz
33- Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr'ül-Kur'an'il-Azîm, Bulak -1865
34- Nesefî Abdullah İbn Ahmed, Medarîk et-Tenzîl ve Hakâik et-Te'vîl, İstanbul - 1979 (Mecma'üt-Tefasîr Külliyatı)

35- M. Ferid Vecdî, el-Kur'an el-Mufesser, Kahire - 1979
36- Nisabûrî Nizâmeddin, Garâib eî-Kur'an ve Reğâib el-Furkân
37- Râzî Fahreddin Ömer, et-Tefsîr el-Kebîr Mefâtîh el-Gayb, Kahire - Tarihsiz
38- Reşîd Rızâ, Tefsîr'ül-Kür'an-il-Hakîm, Tefsir el-Menâr, Kahire - 1954
39- Sâbûnî Muhammed Ali, Muhtasar Tefsir İbn Kesîr, Beyrut - 1980
40- Seâlibî Ebu Abdurrahmân el-Cevâhir, el-Hı'sân fi-Tefsîr'il-Kur'an
41- Sıddîk Hasan Bahadır Han, Feth el-Beyân fi Makasıd'il-Kur'an
42- Süyûtî, el-Dürr'ül-Mensûr fi't-Tefsîr bi'1-Me'sûr, Kahire -1314
43- Şevkânî, Muhammed İbn Ali, Feth el-Kadîr, Kahire - 1964
44- Tevhîdî Ebu Hayyân, el-Nehr el-Madd min el-Bahr'il-Muhît Beyrut - Tarihsiz
45- Taberî, Muhammed İbn Cerîr, Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl'il-Kur'an, Kahire - 1955
46- Tabressî Ebu Ali el-Fadl İbn Hasan, Mecma'ül-Beyân fi Tefsîr'il-Kur'an, Tahran - 1379
47- Tantâvî Cevheri, el-Cevâhir fi-Tefsîr'il-Kur'an'il-Kerîm, Kahire - 1350
48- el-Vâhidî, Esbâb en-Nüzûl, Kahire - 1315
49- Zâmahşerî Mahmûd İbn Ömer, el-Keşşâf an-Hakâik'it-Tenzîl, Beyrut – Tarihsiz[17]

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

MUKADDİME[18]

Şeyh, imâm, eşsiz, hafız ve müttakî; İmâdüddîn Ebu'1-Fidâ, İs-mâîl ibn el-Hatîb, Ebu Hafs Ömer ibn Kesîr (Rahmetullahi Aleyh ve Radıyallâhü Anh) der ki:
Kitabına hamd ile başlayan Allah (c.c.)'a hamd olsun. O, kitabında şöyle buyurur :
«Hamd o Allah'a ki, kuluna dosdoğru kitabı indirdi. Ve onda hiçbir eğrilik koymadı -.Kendi katında şiddetli bir baskını haber vermek ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için. Orada temelli kalacaklardır. Ve «Allah çocuk edindi» diyenleri uyarmak için. Ne onların ne de babalarının buna dâir bilgileri vardır. Ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür. Onlar, yalnız ve yalnız yalan söylerler.» (Kehf, 1- 5)
Yaratmaya da hamd ile başlıyarak şöyle buyurmuştur :
«Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsûstur. Sonra da kâfirler, bunları Rablerine denk tutuyorlar.» (En'âm, 1).
Yaratmayı hamd ile sona erdirerek, cennet ve cehennem ehlinin âkibetlerini zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur:
«Ve melekleri de görürsün ki; Rablerine hamd ile tesbîh ederek arşın etrafını kuşatmışlardır. Artık onların arasında hak ile hükmo-lunmuştur. Ve : "Hamd olsun âlemlerin Rabbı Allah'a denir." (Zü-mer, 75)
«O, öyle bir Allah'tır ki, kendinden başka İlâh yoktur, önde de sonunda da hamd O'nadır. hüküm O'nundur. Ve O'na döndürüleceksiniz.» (Kasas, 70)
Her işin başında da sonunda da hamd O'na mahsustur. Yani yarattıklarının ve yaratır olduğunun hepsinde de hamde lâyık olan O'dur. Namaz kılan kimsenin dediği gibi: «Allahım, Rabbimiz hamd Sana'dır. Gökler dolusu, yerler doluşunca ve daha istediğin şeyler doluşunca.» Bunun için cennet ehli hamd ile O'nu tesbîh ederler. Üzerlerindeki muazzam nimetlerinden dolayı nefesleri sayısınca O'nu hamd ve tesbîh ile anarlar. Kudretinin kemâline, saltanatının azametine, lütuf-larmın birbiri ardınca gelmesine ve ihsanının devamına hamd ederler. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi:
«İmân edip sâlih amellerde bulunanları; imanlarına karşılık, Rab-leri doğru yola eriştirir, nimet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar. Oradaki duaları: "Münezzehsin Allah'ım", dirlik temennileri: "Selâm size" ve dualarının sonu da : "Âlemlerin Râbbi Allah'a hamd olsun" (şeklindedir.)» (Yûnus, 9-10).
Hamd o Allah'a mahsustur ki; peygamberlerini; «İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir hüccetleri bulunmaması için müj-deleyici ve korkutucu olarak» göndermiştir. Peygamberlerini Arap, Ümmî, Mekke'li ve yolların en doğrusuna götüren peygamberle hitâma erdirmişir. Onu, gönderildiği günden kıyamete değin, insanlardan ve cinlerden tüm yaratıklar için peygamber olarak göndermiştir.
«De ki: "Ey insanlar; ben, gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, O'ndan .başka hiç bir tanrı bulunmayan; hem öldüren hem dirilten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim. Şu halde Allah'a ve O'nun ümmî peygamberi olan elçisine inanın —ki o da Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır— ve O'na uyun." (A'râf, 158).

Bu Kur'an bana; sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahy olundu.» (En'âm, 19)
Araptan, acemden, siyahtan, kızıldan, insandan ve cinden kime bu Kur'an tebliğ edilirse, onu uyarır ve korkutur. Bunun için Allah Teâlâ : «Hiziplerden kim ona küfrederse onun için vaad olunan yer ateştir.» (Hûd, 17) Saydıklarımızdan, kim Kur'an'ı inkâr ederse Allah Teâlâ'nın hükmü uyarınca ona vaad olunan yer cehennemdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :
«Bu sözü yalanlayanları bana bırak! Biz onları kendilerinin bilmeyecekleri bir yönde derece derece azaba yaklaştıracağız. Mühlet veriyorum Ben onlara. Şüphesiz ki, Benim tuzağım sağlamdır.» (Kalem, 44 - 45)
Rasulullah (s.a.) da buyurur ki: «Ben, kızıla ve siyaha peygamber olarak gönderildim.» Mücâhid; bu hadîsin açıklanmasında der-ki: Yani insanlara ve cinlere. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. O (Hz. Peygamber), Allah'ın bütün varlıklar, cinler ve insanlar için gönderdiği elçisidir. «Önünden ve ardından bâtılın gelmediği Ha- kîm ve Hamîd olan (Allah'tan) indirme olan bu azîz kitaptan» Allah Teâlâ kendisine ne vahy etmişse onu bütün insanlara ve cinlere tebliğ etmiştir. İnsanlara tebliğinde Allah Teâlâ'nın buyruklarını kavramaya alışmalarını öğretmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki:
«Onlar, hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'dan başkası tarafından gelseydi, muhakkak ki içinde birbirlerini tutmayan birçok şeyler bulurlardı.» (Nisa, 82)
«Âyetlerini düşünsünler ve akıl sahibi olanlar öğüt alsınlar diye sana mübarek bir kitab indirdik» (Sâd, 29)
«Yoksa bunlar, Kur'an'ı düşünmezler mi? Veya kalbleri kilitli midir?» (Muhammed, 24)
Bilginlere düşen görev; Allah kelâmının anlamlarını açıklamak; onu tefsir etmek, ihtimâllerini araştırmak ve bunu öğrenip öğretmektir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«Hani Allah, kendilerine kitab verilenlerden : "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Onlar ise bunu arkalarına attılar. Ve az bir değerle değiştiler. Satın aldıkları şey ne kötüdür?» (Âl-i İmrân, 187)
«Hayır, kim ahdini yerine getirir ve (günahtan) sakınırsa şüphe yok ki Allah; sakınanları sever. Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin, âhirette hiçbir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.» (Âl-i İmrân, 76 - 77)
Böylece yüce Allah bizden önceki ehl-i kitabı; kendilerine indirilen Allah kitabından yüz çevirerek dünyaya yönelmelerinden ve dünya malı toplamalarından, —Allah'ın kitabına ittibâ etmekle emr olundukları halde— bunun dışındaki şeylerle meşgul olmalarından dolayı zemmetmiş ve yermiştir.
Ey Müslümanlar; Allah Teâlâ'nın zemmettiği şeylerden bizim kaçınmamız gerekir. Bize emir buyurmuş olduğu şekilde, Allah katından indirilen kitabı öğrenip öğretmemiz, anlayıp anlatmamız ve emr olunan şeye uymamız gerekir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki:

«İman edenlerin, Allah'ı anmak ve O'ndan inen gerçek için kalb-Jerinin saygıyla yumuşama zamanı hâlâ gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitab verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmiş, ancak kalpleri katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fası ki ardır. Bilin ki, Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Aklınızı kullanınız diye size âyetleri açıkça bildirdik.» (Hadîd, 16 -17)
Yüce Allah bu âyetin başında Hakk Teâlâ'nın, ölümünden sonra Teri dirilttiği gibi iman ile kalpleri yumuşatıp günah ve isyanlarla karardıktan sonra hidâyete erdirdiğine dikkatleri çekmektedir. Allah'-tan beklenen ve istenen de bize bunu yapmasıdır. O, Cömerttir, Kerîmdir.
Denilirse ki, tefsir yollarının en güzeli hangisidir?
Cevap olarak deriz ki: Bu konuda yolların en sağlamı Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesidir. Çünkü bir yerde özet olarak (mücmel) zikr edilen husus, bir başka yerde mufassal olarak anlatılmıştır. Eğer senin için zor gelirse sünnete başvurman icâb eder. Çünkü O Kur'an'ı şerh etmekte ve açıklamaktadır. Hattâ İmam Ebu Abdullah Muham-med İbn İdrîs el-Şâfî demiştir ki: «Rasûlullah (s.a.)'ın hükmettiği şeylerin hepsi Kur'an'dan anlamış olduğu şeylerdir.» Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur :
«Doğrusu biz sana kitabı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin. Hâinlerin savunucusu olma.» (Nisa, 105)
«Kitaplar ve delillerle (gönderdik). Sana da insanlara indirileni açıklayasın diye bu zikri (Kur'an'ı). indirdik. Belki düşünürler.» (Nahl, 44)
«Sana kitabı, sırf ihtilâfa düştükleri şeyleri onlara açıklaman ve inananlar topluluğuna da hidâyet ve rahmet olmak üzere indirdik.» (Nahl, 64)
Bunun için de Rasûlullar (s.a.) şöyle buyurur: «Dikkat edin, bana Kur'an ve onunla beraber bir misli verilmiştir.» Yani Sünnet. Sünnet te aynı şekilde Kur'an'ın nazil olduğu gibi vahiy yoluyla nazil olmuştur. Ancak o, Kur'an gibi tilâvet edilmez. Nitekim îmâm Şafiî merhum ve diğer imamlar bu konuda pek çok deliller zikret-mişlerdir ki burası onları açıklamanın yeri değildir.
Maksad; senin Kur'an'ı tefsir ederken Kur'an'a başvurmandır. Eğer Kur'an'da bir açıklama bulamazsan, Sünnet'e başvurman gerekir. Çünkü Resûlullah (s.a.) Muâz'ı Yemen'e vali olarak gönderirken şöyle buyurmuştu: «Ne ile hükmedeceksin? O, Allah'ın kitabıyla deîmişti. (Rasûlullah (s.a.) eğer onda bulamazsan? buyuranca; o (Muâz), Rasûlullah'ın sünnetiyle demişti. (Rasûlullah (s.a.) : Eğer onda da bulamazsan? O (Muâz), kendi görüşümle içtihâd ederim demişti.» Denir ki (Râvi der ki: Rasûlullah (s.a.) (Muâz'm göğsüne vurarak) buyurdu : «Hamd olsun o Allah'a ki, Allah elçisini onun razı olacağı şeye muvaffak kıldı.» Bu hadîs, Sünen ve Müsned kitaplarında belirtildiği gibi sağlam isnâdla vârid olmuştur.
Biz, Kur'an'da ve sünnette (bir âyetin tefsirini) bulamazsak, o zaman sahabenin sözüne müracaat ederiz. Çünkü onlar, özel durumları ve karineleri gördükleri için bunu en iyi bilenlerdir. Ayrıca onlar, tam bir anlayış, sağlam bir bilgi ve amelde sebat sahibiydiler. Bilhassa içlerinden bilgin olanlar, Hulefâ'-i Râşidîn ve Abdullah ibn Mes'ûd gibi ashabın önde gelenleri hem kendileri hidâyete ermişler, hem de başkalarını hidâyete erdirmişlerdi. Allah onların cümlesinden razı olsun.

İmâm Ebu Ca'fer ibn Cerîr el-Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Mesrûk'tan rivayet etti ki, Abdullah (İbn Mes'ûd) şöyle demiş :
«Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yenıîn ederim ki, Allah'ın kitabından hiçbir âyet nazil olmamıştır ki, ben onun nerede ve kimin hakkında nazil olduğunu bilmeyeyim. Allah'ın kitabım benden daha iyi bilen birisi bulunursa, adımlarım beni ona götürdüğü sürece giderim.»
A'meş te... Abdullah ibn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet eder:
«Bizden bir kişi; on âyet öğrenince, onların mânâlarını belleyip onunla amel edinceye kadar bu (on âyeti) aşmazdı.»
Ebu Abdurrahmân el-Sülemî der ki: Bizi okutanların anlattıklarına göre onlar, Rasûlullah (s.a.)'dan okurlarmış. On âyet öğrendikleri zaman o âyetler ile amel etmeden geçmezlermiş. Böylece biz, Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğrendik, derlermiş.
Bu derin bilginlerden birisi de dipsiz bir deniz olan, Resûlullahın amcazadesi, Abdullah ibn Abbâs'tır. Allah Resulünün duası sayesinde o, Kur''an'ın tercümanı olmuştur. Nitekim Allah Rasûlü onun için; «Allahım, onu (Abdullah ibn Abbâs) dinde fakîh (derin bilgin) kıl ve kendisine Kur'an'm te'vîlini öğret.» buyurmuştur.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed ibn Beşşâr... Müslim'den nakl etti ki; Abdullah ibn Mes'ûd, «evet, İbn Abbâs, Kur'anın tercümanı idi» demiştir. İbn Cerîr Taberî, Yahya ibn Dâvûd kanalıyla... Mesrûk'tan, İbn Mes'ûd'un böyle dediğini rivayet eder. Aynı rivayet Bündâr yoluyla Ca'fer İbn Avn'den nakledilir. İbn Mes'ûd'un, Abdullah İbn Abbâs hakkında böyle dediğine dair rivayetin isnadı sahihtir. Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) —doğru olan rivayete göre— 32 yılında vefat etmiştir. Abdullah İbn Abbas ondan sonra 36 yıl daha yaşamıştır. Sen onun İbn Mes'ûd'dan sonra daha ne bilgiler elde ettiğini tahmin edebilirsin?
A'meş Ebu Vâil'den rivayet ederek der ki: Hz. Ali, Abdullah İbn Abbâs'ı (hac mevsiminde) yerine halîfe tayîn etti. O halka hutbe irâd etti ve hutbesinde Bakara sûresini okudu (bir rivayete göre de Nur sûresini). Ve onu öyle bir tefsîr etti ki, eğer rumlar türkler ve dey-lem ırkı duymuş olsaydı müslüman olurdu.
Bunun için İsmâîl İbn Abdurrahmân el-Süddî (büyük) tefsirinde İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan çok rivayet nakleder. Bazan da Ra-sûluUah (s.a.)'ın : «Benden bir âyet dahi olsa tebliğ edin, İsrail oğulla-rından söz edin, bunun bir sakıncası yoktur. Kim de bana bilerek bir yalan isnâd ederse cehennemde kendi yerini hazırlasın.» buyruğu ile mübâh kıldığı ehl-i kitâb'a dâir sözleri nakleder. Bu hadîsi Buhâri Abdullah İbn Amr'dan rivayet etmektedir. Abdullah İbn Amr (r.a.) bu hadîse dayanarak Yermûk günü (savaşında) ehl-i kitabın kitaplarından iki yük dolusu kitap elde etti. Bu hadîsten aldığı izne binâen onlardan anladığı kadarıyla naklederdi.
Ne var ki bu İsrâiliyyâta dâir hadîsler ve sözler te'yîd için değil, delil getirmek için zikredilir. Çünkü İsrailiyyât üç türlüdür :
Birincisi: Elimizde doğruluğuna dâir delil bulunan ve sahîh olduğunu bildiğimiz kısım.
İkincisi: Elimizde bulunan (kaynağa) aykırı olduğu için yalan olduğunu bildiğimiz kısım.
Üçüncüsü: Ne o kabilden, ne de bu kabilden olmayıp hakkında söz söylenmemiş olan kısımdır. Biz bu kısma inanmayız fakat yalanlamayız da. Yukarda görüldüğü

gibi bunların anlatılması caizdir. Fakat çoğunlukla dinî bir konuda faydası olmayacak şeylerdir. Bunun içindir ki ehl-i kitap bilginlerinin birçoğu da farklı görüşlere sahiptirler. Keza bu nedenle müfessirler arasında da (onların nakli husu-sunda) ayrılık göze çarpmaktadır. (Örnek olarak) Ashab-ı Kehf'in adını zikretmekte, köpeklerinin rengini ve onların sayılarını nakletmektedirler. Hz. Musa'nın asasının hangi ağaçtan olduğunu ve Allah Teâlâ'nın İbrahim peygamber için diriltiği kuşların adını zikretmektedirler. Bakara hâdisesinde ölüye vurulan kısmın neresi olduğunu ve Allah Teâlâ'nın Mûsâ ile konuştuğu ağacın türü zikredilmektedir. Daha buna benzer Allah Teâlâ'nın Kur'an'da müphem bıraktığı birçok konular vardır ki bunların belirlenmesinde mükelleflerin ne dinî, ne de dünyevî faydalan sözkonusudur. Lâkin onların değişik görüşlerini nakletmek caizdir. Nitekim Cenab-ı Allah (buna örnek olarak) şöyle buyurur:
«Karanlığa taş atar gibi: "Mağara ehli üçtür, dördüncüsü köpekleridir" derler. "Veya beştir, altıncıları köpekleridir" derler. Yahut: "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" derler. "Onların sayısını en iyi bilen Rabbimdir" de. Onları pek az kimseden başkası bilmez. Bu yüzden onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma.» (Kehf, 22)
Bu âyet-i kerîme, bu konudaki tavrı anlatmakta ve bu hususta bilinmesi gerekenleri belirtmektedir. Allah Teâlâ bu âyette Ashâb-ı Kehf ile ilgili olarak üç ayrı görüşü anlatarak ilk ikisinin zayıf olduğunu belirtmekte, üçüncüsüne dâir bir şey söylememektedir. Bu da onun doğru olabileceğine delâlet eder. Çünkü eğer yanlış olsaydı Kur'an-ı Kerîm ilk ikisini reddettiği gibi onu da reddederdi. Sonrabunların sayılarından haberdâr olma konusuna ışık tutarak şöyle buyurmaktadır : «De ki: Rabbim onların sayısını en iyi bilendir.» İnsanlardan Allah'ın haberdâr ettikleri pek az kişi dışında, hiç kimse bu konuda bir bilgiye sahip değildir. Bunun için de şöyle buyurmaktadır :
«Bu yüzden onlar hakkında kısa anlatılanların dışında kimseyle , tartışma.»
Yani altında bir şey saklı olmayan bu konuda kendini yorma ve onlara soru sorma. Çünkü onlar bu konuyu bilmezler, ancak boşluğa taş atarlar. İşte bu âyetler farklı görüşlerin hikâyesi konusunda güzel bir örnektir. Bu konuda söylenen sözlerin hepsini doğru olarak zikredip, doğru olana dikkatleri çekmeli ve yanlış olanı göstererek farklı görüşleri anlatmalı ve netice zikredilmelidir ki tartışma ve münâkaşa uzamasın, faydasız yere ihtilâflar belirmesin. Onun yerine daha mühim konularla uğraşılsın. Bir konudaki ihtilâfları anlatıp da konuyla ilgili diğer görüşleri belirtmeyen kişinin sözü eksiktir. Çünkü bırakılan kısmın doğru olması muhtemeldir. Keza ihtilâfları nakledip öylece bırakmak ve doğruya dikkatleri çekmemek te eksiktir. Eğer bir kişi kasıtlı olarak doğru olmayanı doğru gösterirse, kasıtlı olarak yalan söylemiş olur. Veya bilmeyerek doğru olmayanı doğru gösterirse, hatâ etmiş olur. Keza fayda olmayan konularda ihtilâfları serdetmek ve özü itibariyle bir iki sözle özetlenebilecek hususları sayısız kelimelerle ve sözlerle uzatmak boşuna zaman tüketmek olur ve doğru olmayanın çoğaltılması neticesine varır ki bu, yalan elbise giyen gibidir. Ve Allah doğruya ulaştırandır.
Eğer Kur'an'da, Sünnet'te ve sahâbe'den nakledilen rivayette bir âyetin tefsiri bulunmazsa; imamların çoğu bu hususta, mücâhid ve İbn Cerir gibi tabiîn'in sözlerine müracaat etmişlerdir. Çünkü Mücâhid Kur'an tefsirinde bir delil

mesabesinde idi. Nitekim Muhammed İbn İshâk Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder :
«Ben, Kur'an'ı İbn Abbâs'a Fâtiha'dan sonuna kadar üç kerre (okuyarak) arz ettim; her âyetin üzerinde duruyor ve ona sual soruyordum.»
İbn Cerîr... İbn Ebî Müİeyke'nin şöyle dediğini bildiriyor: Ben Mücâhid'in İbn Abbas'a Kur'an tefsirine dair sual sorduğunu ve beraberinde levhalar (yazmak için) bulunduğunu gördüm. İbn Abbas ona yaz diyordu. Nihayet bütün âyetlerin tefsirini ona sormuştu. Bunun için Süfyân el-Sevrî dedi ki: «Mücâhid'den bir tefsir gelirse bu senin için yeterlidir.»
Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbas'ın kölesi İkrime, Atâ İbn Ebu Rebâh, Hasan el-Basrî, Mesrûk İbn Ecda', Saîd İbn Müseyyeb, Ebu'l - Âliyye, Hsbi" İbn Enes, Katâde, Dahhâk İbn Müzâhim ve diğer tabiîn, teba-i tabiîn ve onlardan sonra gelenler de bunlar arasındadır. Delil olarak onların sözleri de zikredilmektedir. İfâdelerinde kelime bakımından farklılık bulunabilir ve bilgisizler onu ihtilâf olarak kabul edip değişik görüşler diye naklederler. Ama mesele öyle değildir. Çünkü onlardan her birisi, bir şeyi benzeri veya lâzımı ile ifâde ederdi. Bazısı da bir şeye aynıyla hüküm koyardı. Çoğu yerde hepsi de aynı anlamdadır, zekî kişi buna dikkat etsin. Hidâyete götüren Allah'tır.
Şû'be İbn el-Haccâc ve diğerleri derler ki: «Fer'î konularda tâbii'-nin sözleri hüccet değildir. Öyleyse tefsir konusunda nasıl hüccet olabilir?» Yani bu sözler kendilerine muhalefet eden diğerleri için hüccet olmaz demektedirler ki bu, sahihtir. Ancak bir konu üzerinde tabiîn icma' ettiği zaman onun hüccet olması konusunda şüphe yoktur. Eğer bir konuda ihtilâf ederlerse bir kısmının sözü diğerlerine hüccet olmadığı gibi, kendilerinden sonrakiler için de hüccet olmaz. Bu konuda Kur'an'ın veya sünnetin diline ya da bilumum arap diline veya sahabelerin sözüne başvurulur.
Kur'an-ı Kerîm'in; mücerred olarak kişinin kendi indî görüşüyle tefsiri haramdır. Çünkü Muhammed İbn Cerîr (Taberî) 'in rivayetinde Muhammed İbn Beşşâr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur
«Kim, Kur'an hakkında kendi görüşüyle bir şey söyler veya bilmediği şeyleri söylerse cehennemde yerini hazırlasın...» Bu hadîsi aynı ifâdelerle Tirmizî ve Neseî değişik tarîk ile Süfyân el-Sevrî'den naklederler. Ebu Davûd ise merfû' olarak nakleder.
Tirmizî bu.hadîsin Hasen olduğunu söyler. İbn Cerîr de bu hadîsi Yahya İbn Talha'dan merfû olarak nakleder. Ancak Muhammed İbn Hâmid'den mevkuf olarak Saîd İbn Cübeyr ve İbn Abbâs yoluyla nakleder. Keza ayrı bir tarîkle İbn Abbâs'tan nakleder ki bu konuda doğruyu en iyi Allah bilir.
İbn Cerîr der ki: Bize Abbas İbn Abdülazîm el Anberî... Cündeb'-ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:
«Kim Kur'an hakkında kendi görüşüyle söz söylerse yanılmıştır.» Bu hadîsi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Neseî Süheyl İbn Nazm tarikiyle rivayet ederler. Tirmizî bu hadîs için garîbtir, der. Çünkü bazı ilim erbabı, Süheyl hakkında (aleyhte) söz söylemişlerdir. Bir başka ifâdeyle hadîs şöyledir : «Kim kendi görüşüyle Allah'ın kitabı hakkında sözsöyler ve isabet ederse yine de hatâ işlemiştir.» Yani o bilgisi olmadığı konuda zorlanmış ve kendisine emrolunandan başka bir yola gitmiştir. O,

mânâ bakımından isabet etmiş olsa bile, hatâ etmiş olur. Çünkü emri yerine getirmemiştir. Tıpkı insanlar arasında cehaletle hüküm veren gibidir. Cehaletle hüküm veren, o hükmü uygun da düşse Cehennemdedir. Ancak hatâ edenden suç bakımından daha hafîf olur. Şüphesiz ki en doğruyu Allah bilir. Bunun için Allah iftira edenleri yalancı olarak tesmiye etmiş ve şöyle buyurmuştur :
«Buna karşı dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki onlar şâhidleri getiremediler, öyleyse Allah katında yalancıların tâ kendisidirler.» (Nûr, 13)
Şu halde iftira eden yalancıdır. İsterse bizzat zina eden birisine iftira atmış olsun. Çünkü o, kendisi için haber vermesi helâl olmayan bir hususu haber vermiştir. İsterse bilmeyerek haber vermiş olsun. Çünkü o bilgisi olmadan kendisini külfete sokmuş sayılır. En doğrusunu Allah bilir.
Bu nedenle geçmişlerden bir topluluk bilgileri olmadığı bir konunun tefsirinden kaçınmışlardır. Nitekim Şu'be... İbn Ebu Mâ'mer'den rivayet eder ve der ki; Ebubekir Sıddîk (r.a.) şöyle buyurmuştur : «Ben Allah'ın kitabı (hakkında) bilmediğim bir şeyi söylersem; hangi yer beni barındırır ve hangi gök beni gölgelendirir?» Ebu Übeyd Kasım el-Sellâm da der ki: Ebubekir Sıddîk'a «Meyveler ve mer'âlar...» (Abese, 31) âyeti sorulduğunda şöyle demiştir :
«Ben Allah'ın kitabı (hakkında) bilmediğim bir şeyi söylersem hangi yer beni barındırır ve hangi gök beni gölgelendiir?» Bu rivayet münkatı'dır. Yine Ebu Übeyd Enes'ten nakleder ki, Ömer İbn Hat-tâb minberde «Meyveler ve mer'âlar...» (Abese, 31) âyetini okumuş ve şöyle demişti: «Biz bu meyveyi biliyorduk ancak sonundaki "mer'âlar" kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyorduk. Sonra kendi kendisine dönerek «bu zorlama olur ya Ömer!» demişti.
Abd İbn Hümeyd Enes'ten rivayet etti ve dedi ki, biz Ömer İbn Hattâb (r.a.)'in yanında idik, gömleğinin arkasında dört yama vardı» bu âyeti okudu ve "mer'âlar" nedir? diye sordu, sonra işte bu tekel-lüftür, sen onu bilmesen ne olur dedi.
Bütün bunlar, Hz. Ebubekir ve Ömer (r.a.)'in "mer'âlar" kelimesinin nasıl bilineceğini açıklamayı kasdettiklerine hamlolunur. Yoksa onun yerden biten bir bitki olduğu açıktır ve bilmemezlik edemezler. Nitekim Cenâb-ı Allah şöyle buyurur :
«Yeryüzünde tane ve üzüm bitirdik.»
İbn Cerîr der ki: Ya'kûb İbn İbrahim... İbn Ebu Müleyke'den nakletti ki İbn Abbâs'a bir âyetten suâl soruldu; eğer sizden bir kısmınıza o âyet sorulsaydı muhakkak onun hakkında söz söylerdi. (İbn Abbas) ise bu konuda söz söylemekten kaçındı. Bu hadîsin isnadı sahihtir!
Ebu Übeyd der ki: İsmâîl İbn İbrahim... Ebu Müleyke'den rivayet etti ki, adamın biri İbn Abbâs'a «bin yıl miktarında olan günden» sual edince, İbn Abbâs ona : «Ellibin yıl miktarında olan gün nedir?» diye sordu, adam onu bana söyleyesin diye sana sordum dedi. İbn Abbas dedi ki: «Her ikisi de Allah'ın kitabında zikrettiği iki gündür. Allah onlan daha iyi bilir.» Ve o (İbn Abbâs) Allah'ın kitabı konusunda bilmediğini söylemekten kaçındı.
Aynı şekilde İbn Cerîr der ki: Ya'kûb İbn İbrâhîm... Velîd İbn Müslim'den nakletti ki, Talk İbn Habîb; Cündeb İbn Abdullah'a geldi ve ona Kur'an'dan bir âyeti sordu. O da dedi ki: Benim yanımdan kalkmazsan eğer müslümansan seni zorlarım. Veya benimle oturmaktan dedi.

Mâlik, Yahya İbn Saîd'den nakleder ki, Saîd İbn Müseyyeb'e Kur'an'dan bir âyetin tefsiri sorulduğunda : «Biz Kur'an hakkında bir şey söylemeyiz» derdi.
Leys... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayet ederek der ki: O, Kur'an hakkında ancak bilinen şeylerden söz ederdi. Şu'be, Amr İbn Mürre'-den naklen der ki; adamın birisi Saîd İbn Müseyyeb'e Kur'an'dan bir âyeti sordu : O da İkrime'yi kastederek : «Bana Kur'an'dan sorma, Onu, kendisine gizli bir şey olmadığım zannedene sor» dedi.
İbn Şevzeb, Yezîd İbn Yezîd'den nakleder ki, o şöyle demiş : Biz Saîd İbn Müseyyeb'e haram ve helâldan soruyorduk ve o insanların en bilgini idi. Kendisine Kur'an'dan bir âyetin tefsîrini sorduğumuzda duymamış gibi susardı.
İbn Cerîr der ki; Ahmed İbn Abed... Ubeydullah İbn Ömer'den nakleder ve der ki: Ben, Medîne fakîhlerine ulaştım. Onlar tefsir konusunda söz söylemeyi çok büyük (bir iş) sayarlardı. Aralarında Salim İbn Abdullah, Kasım İbn Muhammed, Saîd İbn Müseyyeb ve Nâfi' vardı.
Ebu Übeyd der ki: Abdullah İbn Salih... Hişâm İbn Urve'den naklederek şöyle dedi: Ben babamın Allah'ın kitabından bir âyeti te'vîl ettiğini hiç işitmedim. Eyyûb, Muhammed İbn Sîrin'den nakleder ki o şöyle demiş : Ubeyde el-Selmânî'ye Kur'an'dan bir âyeti sorduğumda o şöyle dedi. Kur'an'ın ne için nazil olduğunu bilenler gittiler, onun için Allah'tan kork ve çekinmeye bak.
Ebu Übeyd der ki:Muâz... Yessâr'dan nakletti ve dedi: Sen Allah'tan bir söz naklettiğin zaman dur ve onun baş tarafıyla son tarafına bak.
Hüşeym... İbrahim'den nakletti ve dedi ki: Bizim arkadaşlarımız Kur'an'ı tefsir etmekten korkarlar ve ondan çekinirlerdi.
Şu'be... Şa'bî'nin şöyle dediğini nakleder:
«Vallahi hiç bir âyet yok ki ben ondan sual sormayayım. Ancak ifâde Azîz ve Celîl olan Allah'ındır.»
Ebu Ubeyd der ki: «Hüseym... Mesrûk'un şöyle dediğini rivayet eder : Tefsirden sakının çünkü o Allah'tan rivayettir.
Bu sahih hadîsler ve ona benzeyen selefin önderlerinden nakledilenler, onların bilmedikleri konuda tefsire dalmaktan kaçındıklarım gösterir. Şeriat ve dil bakımından bildiği konuda konuşanlara gelince; bunda bir beis yoktur. Bunun için o zevattan ve diğerlerinden tefsir konusunda birçok sözler nakledilmiştir ve bunun çelişik tarafı da yoktur. Zira onlar bildikleri şeyleri söylemişler bilmedikleri konuda da susmuşlardır. İşte herkese düşen görev de budur. Nasıl bilinmeyen konuda susmak vâcipse, bilinen konuda soru sorulduğu zaman söylemek te vaciptir. Çünkü Allah Teâlâ : «Siz elbette onu insanlara açıklar ve saklamazsınız.» buyurmaktadır. Ve nitekim çeşitli yollarla rivayet edilen bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmuşur : «Kime bir bilgi sorulur ve o bunu gizlerse kıyamet gününde ateşten bir gem ile gemlenir.» Ebu Ca'fer İbn Cerîr'in rivayet ettiği hadîse gelince, Abbâs İbn Abd'ülazîm nakleder ki... Hz. Âişe şöyle buyurmuştur: "Rasûlullah (s.a.) Kur'an-ı Kerîm'den kaç âyeti tefsir etmişse ohu Cibril (a.s.) kendisine öğretmişti." Sonra aynı rivayet Ebu Bekir Muhammed İbn Ye-zîd el-Tarsûsî kanalıyla da nakledilmiştir. Ancak bunun garîb vemün-ker bir hadîs olduğu belirtilmiştir. Çünkü buradaki râvî olan Ca'fer, Muhammed İbn Hâlid İbn Zübeyr İbn Avvâm el-Kureyşî ez-Zübeyrî'-dir. Buhârî bunun hadîsine tabi olunamıyacağını söyler. Hafız Ebu'l -

Feth el-Ezdî de hadîsin münker olduğunu belirtir. İmam Ebu Ca'fer (Taberî) de bu konuda özetle şöyle der: Bu âyetler ancak Allah'ın belirtmesiyle Cebrail (a.s.)'in üzerinde durarak bildirdiği âyetlerdir. Bu hadîs sahîh ise, bu yorum da sahîhir. Çünkü Kur'an'ın bir kısmının bilgisini Allah kendi katında saklamıştır. Bir kısmını bilginler bilir, bir kısmını araplar lüğattan anlarlar. Bir kısmını da bilmemekte hiç kimse mazur sayılamaz. Bu hususta İbn Abbâs'ın da tasrîhi vardır. İbn Cerîr'in söylediğine göre Muhammed İbn Beşşâr... Ebû Ze-nûd'dan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Tefsir dört türlüdür : Bir kısmını araplar sözlerinden anlarlar. Bir kısmının tefsirini bilme-=j*kten dolayı hiç kimse mazur sayılmaz. Bir kısmının tefsirini ancak rCşinler bilir. Bir kısmının tefsirini de Allah'tan başka kimse bilmez. *Izc* Cerir der ki; buna benzer bir rivayet isnadı söz götürebilecek ha-dişlerde de nakledilmiştir. Nitekim Yûnus İbn Abd'ul- A'lâ... İbn Ab-bâs'tan Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: «Kur'an dört harf üzere indirilmiştir. Bir kısmı helâl ve haramdır, hiç kimse onu bilmemekte mazur sayılmaz. Bir kısmı arabın tefsir edebileceği kısımdır. Bir kısmı bilginlerin tefsir edebileceği kısımdır. Diğer bir kısmı da Müteşâbih âyetlerdir ki Allah'tan başka kimse onu bilemez. Allah'tan başka her kim onu bildiğini iddia ederse yalancıdır.» [19]

---

[1] İbn Kesîr, Tefsîr Mukaddimesi, 9-10; Bağdatlı İsmâîl Paşa, Hediyyet'ül-Ârifîn, I, 215; Menn'a el-Kattân, Mebahîs, Fi-Ulûm'il-Kur'an, 386, 387; Zerkânî, Menâhil el-lrfân fi Ulûm'il-Kur'an, I, 498; İbn Hacer, ed-Dürret'ül-Kâmine, I, 399, 400; Suyûtî, Zeyl Ta-bakât'ül-Huffâz, 361, 362; Nuaymî ed-Dimeşkî, el-Darîs fi Tarih'il Medâris, I, 36, 37; îbn el-İmâd, Şezerât ez-Zeheb, VI, 231, 232; Zehebî, et-Tefsîr ve'1-Müfessirûn, I, 242, 347: Ömer Nasûhî Bilmen. Tefsîr Tarihi, II, 570, 571.
[2] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XI-XII.
[3] Ömer N'asûhî Bilmen. Büyük Tefsir Tarihi, II, 570.
[4] İsmail Cerrahoğlu, İbn Kesîr ve Tefsiri. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXV. 66-69.
[5] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XII-XIV.
[6] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XIV-XV.
[7] H. Karaman. Hadîs Usûlü, 4.
[8] Süyûtî. Tedrîb el-Râvî, 197.
[9] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XV-XXII.
[10] Sûyüti. Tedrîb el-Râvî, 89.
[11] San'âni. Tavzih el-Efkâr, I, 214.
[12] Muhammed İbn Seyyid, Esna'l-Metâlib, 270. 275; Süyûtî. Tedrîb. 190.
[13] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XXII-XXVII.

[14] Dr. Bekir Karlığa Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Mebâdîün Esâsiyye li Fehmil-Kuran. Türkçe Çev.   Kur'an ı Nasıl Anlayalım, Çeviren Bekir Karlığa, Bir Yayıncılık - İst. 1983.
[15] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XXVII-XLII.
[16] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XLIII-XLIV.
[17] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Girişi, Çağrı Yayınları: 2/XLV-XLVI.
[18] İbn Kesîr Tefsirî'nin Mukaddimesi.
[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/1-12.

PDF Hazırlayan Yunus YAZICI 04/02/2014 Bostancı